הוכן מתוכנת תורת אמת, מותר להפיץ בכפוף לתנאי רשיון - CC BY-NC-SA 2.5 אסור בשימוש מסחרי
וספרי ויקיטקסט תחת רשיון GNU Free Doc. License
בס״ד - כל הזכויות שמורות (c) ל מו״ר הרב יצחק יוסף שליט״א
אסור להעתיק קטעים מהספר ללא ציון המקור!

קיצור ש״ע ילקוט יוסף

מהדורת התשס״ז
מו״ר הרב יצחק יוסף שליט״א

הקדמה ומבוא • הלכות הנהגת אדם בבוקר • הלכות ציצית • הלכות תפילין • הלכות ברכות השחר ושאר ברכות • הלכות קריאת שמע • הלכות תפילה • הלכות נשיאת כפים • הלכות קריאת ספר תורה • הלכות בית הכנסת • הלכות נטילת ידים • הלכות בציעת הפת • הלכות דברים הנוהגים בסעודה • הלכות מים אחרונים • הלכות ברכת המזון • הלכות ברכות • הפרות • הלכות ברכת הבשמים • הלכות ברכת הניסים • הלכות ברכות הודאות • הלכות ברכות • הלכות תפילות המנחה • הלכות קריאת שמע של ערבית • הלכות שבת • הלכות ראש חודש • הלכות פסח • הלכות יום טוב • הלכות חול המועד • הלכות תשעה באב ושאר תעניות • הלכות ראש השנה • הלכות יום הכיפורים • הלכות סוכה • הלכות לולב • הלכות חנוכה • הלכות ט״ו בשבט • ארבע פרשיות • הלכות פורים • הלכות שחיטה • הלכות טריפות • הלכות דם • הלכות ביצים • הלכות בשר בחלב • הלכות תערובות • הלכות מאכלי עובדי כוכבים • הלכות הכשר כלים • הלכות עבודת כוכבים • הלכות רבית • הלכות חוקי העובדי כוכבים • הלכות מעונן ומכשף • הלכות גילוח • הלכות לא ילבש גבר שמלת אשה • הלכות נדרים • הלכות כבוד אב ואם • הלכות כבוד רבו ות״ח • הלכות מלמדים • הלכות צדקה • הלכות מילה • הלכות מזוזה (ומעקה) • הלכות ערלה • הלכות כלאים • הלכות כלאי בגדים • הלכות פדיון בכור • הלכות חלה • הלכות תרומות (ושמיטה) • הלכות ביקור חולים • הלכות אבלות • הלכות דיינים • הלכות עדות • הלכות הלוואות • הלכות טוען ונטען • דיני גורל • דיני מקח וממכר • הלכות אונאה שאלה ופקדון • הלכות שלוחין • מהלכות מתנה • הלכות אבידה ומציאה • הלכות פריקה וטעינה • הלכות נחלות - ירושה • הלכות גניבה וגזילה • הלכות שמירת הנפש • עוד בעניני חושן משפט • נישואין ושידוכים • הלכות אישות • הלכות קידושין • דיני כתובות • הלכות גיטין • הלכות חליצה ויבום

אורח חיים

הקדמה ומבוא

- הקדמה למהדורה שניה - תשס״ו
- מבוא - דרך פסיקת ההלכה - קבלת הוראות מרן הש״ע

הלכות הנהגת אדם בבוקר

- סימן א - הלכות השכמת הבוקר
- דיני תיקון חצות
- סימן ב׳ - דין לבישת בגדים וכיסוי הראש
- סימן ג׳ - הנהגת בית הכסא
- סימן ד׳ - דיני נטילת ידים שחרית
- דיני נטילת ידים ליוצא מבית הכסא
- סימן ה - כוונת הברכות
- סימן ו - דין ברכת אשר יצר ואלהי נשמה
- סימן ז׳ - לברך אשר יצר כל היום אחר הטלת מים

הלכות ציצית

- סימן ח׳ - מהלכות ציצית - סדר עטיפת הציצית

- סימן ט - איזה בגדים חייבים בציצית
- סימן י - דיני כנפות הטלית
- סימן יא - דין חוטי הציצית
- סימן יב - דברים הפוסלים בציצית
- סימן יג - דין ציצית בשבת
- סימן יד - מי הראוי לעשיית ציצית
- סימן יד סעיף ג' - דין טלית שאולה
- סימן טו - התרת ציצית מבגד לבגד
- סימן טז - שיעור טלית - ודין טלית קטן
- סימן יז - מי הם החייבים בציצית
- סימן יח - זמן ציצית
- סימן יט - ציצית חובת גברא
- סימן כ - לקיחת טלית מגוי
- סימן כא - דין חוטי ציצית שנפסלו
- סימן כב - דין ברכת שהחיינו על טלית

- סימן כג - דין ציצית בבית הקברות
- סימן כד - שכר מצות ציצית

הלכות תפילין

- סימן כה - הלכות תפילין
- סימן כו - מי שאין לו אלא תפלה אחת
- סימן כז - מקום הנחתן ואופן הנחתן
- סימן כח - דיני חליצת תפילין - ושלא יסיח דעתו
- סימן כט - שלא לברך בעת חליצת התפילין
- סימן ל - זמן הנחתן
- סימן לא - דין תפילין בשבת, ויום טוב וחול המועד
- סימן לב - טעויות הנמצאות בתפילין ובספר תורה
- כתיבת ספר תורה
- סימן לב-לג - דין תיקוני התפילין והרצועות
- סימן לד - מהלכות תפילין דרבינו תם

- סימן לה - דין מנין השורות
- סימן לו - דקדוק כתיבתן והתגין
- סימן לז - בשבח מצות תפילין, וזמן מצות תפילין
- סימן לז סעיף ב - שלא להפיח עם התפילין
- סימן לז סעיף ג - חינוך קטן במצות תפילין
- סימן לח - מי הם החייבים בתפילין
- סימן לט - תפירת ספר תורה על ידי אשה
- הנחת תפילין במעגל השנה - ודין תפילין באבל
- תפילין באבל
- סימן מ - לנהוג קדושה בתפילין
- סימן מב - לשנות תפילין של ראש לשל יד
- סימן מד - איסור שינה בתפילין, ותפילין שנפלו מידו
- סימן מה - דין תפילין בבית הקברות ובבית המרחץ

הלכות ברכות השחר ושאר ברכות

- סימן מו - מהלכות ברכות השחר
- סימן מו סעיף ג' - דין מאה ברכות בכל יום
- סימן מז - מהלכות ברכות התורה
- סימן מח - סדר אמירת הקרבנות
- סימן מט - לומר פסוקי תורה בעל פה
- סימן נ - לומר משנת איזהו מקומן בכל יום
- סימן נא - דין התפלה מברוך שאמר עד ישתבח
- סימן נב - סדר הדילוגים למי שהתאחר לבוא לביהכ"נ
- סימן נג - מהלכות שליח צבור את מי ממנים לשליח צבור
- סימן נד - דינים השייכים לישתבח
- סימן נה - אמירת קדיש במנין עשרה, ומי מצטרף למנין
- סימן נו - דין עניית הקדיש על ידי הקהל, ועוד מדיני הקדיש
- סימן נז - דין ברכו וענייתו

הלכות קריאת שמע

- סימן נח - מהלכות קריאת שמע
- סימן נט - הלכות ברכות ק״ש
- סימן ס׳ - דין כוונה במצוות
- סימן סא - לדקדק ולכוין בקריאת שמע
- סימן סב - לא דקדק באותיותיה
- סימן סג - לישב בשעת קריאת שמע
- סימן סד - דין הטועה בקריאת שמע
- סימן סה - הנכנס לבית הכנסת ומצא צבור קורין ק״ש
- סימן סו - באיזה מקום יכול להפסיק בקריאת שמע
- סימן סז - ספק קרא קריאת שמע
- סימן סח - שלא להפסיק בפיוטים
- סימן סט - דין הפורס על שמע
- סימן ע - מי הם הפטורים מקריאת שמע
- סימן עא - דין אונן בתפלה
- סימן עה - ולא יראה בך ערות דבר

- סימן עו - והיה מחניך קדוש - להזהר מצואה בעת שמברך
- סימן פד - לקרוא קריאת שמע בבית המרחץ
- סימן פח - בעל קרי מותר בקריאת שמע ותורה

הלכות תפילה

- הקדמה להלכות תפלה - חיוב תפלה וערכה
- סימן פט - מהלכות תפלה וזמנה
- אמירת שלום קודם התפלה
- להתעסק בצרכיו קודם התפלה
- איסור אכילה ושתיה קודם התפלה
- סימן צ' - מקום התפלה
- סימן צ' סעיף ט' - דין תפלה בצבור
- סימן צא - לאזור מתניו ולכסות ראשו בעת התפלה
- סימן צב - הנצרך לנקביו - והכנות קודם התפלה
- סימן צג - הכנות לתפלה

- סימן צד - לכוין כנגד ארץ ישראל - ודין סומא
- סימן צה - לכוין את רגליו בתפלה
- סימן צו - למנוע טרדות כדי שיכוין
- סימן צז - שלא לגהק בתפלה
- סימן צח, קא - דיני כוונה בתפלה
- סימן צט - דין שיכור בתפלה
- סימן ק - תפלות המועד צריך לסדר
- סימן קא - שיכול להתפלל בכל לשון
- סימן קא סעיף ב׳ - תפלה בלב
- סימן קב - שלא להפסיק כנגד המתפלל
- סימן קד - שלא להפסיק בתפלה
- סימן קה - דין המתפלל ב׳ תפלות
- סימן קו - דין מי הם החייבים בתפלה
- המשך סימן קו - חינוך קטנים להתפלל
- סימן קז - המסופק אם התפלל ודין תפלת נדבה

- שליח צבור שטעה
- סימן קז - דין הטועה בתפלתו
- סימן קח - הלכות תפלת תשלומין
- סימן קט - יחיד אומר קדושה עם הש״צ
- סימן קי - היוצא לדרך מתפלל תפלת הדרך, ודין תפלה

לפועלים

- סימן קיא - דין סמיכות גאולה לתפלה
- סימן קיב - שאלת צרכיו בשלש ראשונות
- סימן קיג - דיני הכריעות בתפלת שמונה עשרה
- סימן קיד - הלכות הזכרת טל ומטר
- סימן קטו - דין ברכת אתה חונן
- סימן קטז - דין ברכת השיבנו, ראה נא בעניינו, ורפאינו
- סימן קיז - דיני שאלת טל ומטר
- סימן קיח - דיני ברכת השיבה
- סימן קיט - הרוצה להוסיף בקשה בברכות

- סימן קכ - שראוי לומר רצה בכל תפלה
- סימן קכא - דיני מודים
- סימן קכב - דינים השייכים בין י״ח ליהיו לרצון
- סימן קכג - דיני הכריעות בסיום שמונה עשרה
- סימן קכד - דיני החזרה ועניית אמן
- סימן קכה - הלכות קדושה
- סימן קכו - שליח צבור שטעה [ראה עוד לעיל עמוד ריד]
- סימן קכז - דיני מודים דרבנן

הלכות נשיאת כפים

- סימן קכח - הלכות נשיאת כפים
- לעלות לדוכן עם מנעלים
- סדר הראוי לנשיאת כפים
- דברים המעכבים בכהנים מלישא את כפיהם
- סימן קכט - באיזה תפלות נושאים כפים

- סימן קל - רבונו של עולם שאומרים בשעת נשיאת כפים
- סימן קלא - מהלכות נפילת אפים
- סימן קלב - אמירת אשרי ובא לציון, והמשך התפלה
- סימן קלג - דין ברכו בשבת
- סימן קלד - סדר "והוא רחום"
- נוסחאות התפלה והברכות
- נוסחאות התפלה במועדי השנה
- נוסח הברכות השונות

הלכות קריאת ספר תורה

- סימן קלד - סדר הוצאת והגבהת הספר תורה
- סימן קלה - חיוב הקריאה וטלטול הס"ת
- סימן קלה - סדר העולים לספר תורה
- סימן קלו - מי הם הנקראים לתורה בשבת
- סימן קלז - כמה פסוקים צריכים לקרוא

- סימן קלח - שלא לסיים סמוך לפרשה
- סימן קלט - סדר הקריאה והברכות
- סימן קמ - דיני הפסק בברכות התורה
- סימן קמא - דיני קורא ומקרא
- סימן קמב - דיני הטועה בקריאת התורה
- סימן קמג - קריאת התורה בעשרה
- סימן קמג - אם נמצא טעות בספר תורה
- סימן קמד - שלא לגלול הספר תורה
- סימן קמד - דיני ההפטרה
- סימן קמה-ו - התנהגות הצבור בעת קריאת התורה
- סימן קמז - דיני גלילת הספר תורה
- סימן קמט - שמירת הספר תורה, וליווי הספר תורה לארון
- פרטי דינים בהלכות קריאת ספר תורה

הלכות בית הכנסת

- סימן קנ - מדיני בניית בית הכנסת
- סימן קנא - דיני קדושת בית הכנסת
- מדיני ההנהגה בכותל המערבי
- סימן קנב - סתירת בית כנסת
- סימן קנג - סתירת ומכירת בית הכנסת
- סימן קנד - תשמישי קדושה ונרות בית כנסת
- סימן קנה - לילך לבית המדרש
- סימן קנו - סדר משא ומתן

הלכות נטילת ידים

- סימן קנח - דיני נטילת ידים לסעודה
- סימן קנח - נטילת ידים לטיבולו במשקה
- סימן קנט - באיזה כלי נוטלין
- סימן קנט (המשך) - כיצד יבואו המים על ידיו
- סימן קס - איזה מים כשרים לנטילת ידים

- סימן קסא - חציצה בנטילת ידים, ועד היכן נוטלים
- סימן קסב - הגבהת הידים בנטילה
- סימן קסג-קסד - מי שאין לו מים, והמאכיל לאחרים
- סימן קסה - העושה צרכיו ורוצה לאכול

הלכות בציעת הפת

- סימן קסו - הפסקה בין בציעה לנטילה
- סימן קסז - דיני בציעת הפת
- סימן קסח - על איזה פת מברכין

הלכות דברים הנוהגים בסעודה

- סימן קסט-קע - ליתן לאחרים לאכול, והנהגות בעת הסעודה
- סימן קעא - שלא לנהוג ביזיון באוכלים
- סימן קעב - דין אם הכניס אוכלים לפיו בלי ברכה
- סימן קעג - דין מים אמצעיים
- סימן קעד - דין ברכת היין והמים בסעודה

- סימן קעז - הלכות דברים הבאים בתוך הסעודה
- סימן קעח - דיני הפסק בסעודה
- סימן קעט - היסח דעת בסעודה
- סימן קפ - דיני פירורי הפת

הלכות מים אחרונים

- סימן קפא - דין מים אחרונים

הלכות ברכת המזון

- סימן קפב-קפג - דין כוס ברכת המזון
- סימן קפג - דיני ברכת המזון
- סימן קפד - לברך ברכת המזון במקום שאכל, והמסופק אם ...
- סימן קפה - פרטי דינים בדיני ברכת המזון
- סימן קפו - החייבים בברכת המזון
- סימן קפז - דיוקים בנוסח ברכת המזון
- סימן קפח - דין הטועה בברכת המזון

- סימן קצב-ה - דיני זימון
- סימן קצו - מי שאכל איסור אם מצטרף לזימון
- סימן קצח - אחד נכנס אצל שלשה שאכלו
- סימן קצט - על מי מזמנין
- סימן ר' - דין המפסיק כדי לברך
- סימן רא - מי הוא המברך

הלכות ברכת הפרות

- סימן רב - דיני ברכת פירות האילן
- סימן רג - דיני ברכת פירות הארץ
- סימן רד - דיני הברכות על יתר המאכלים
- סימן רה - דין ברכת ירקות
- סימן רו - דיני הפסק וטעות בברכות
- סימן רז - דין ברכה אחרונה
- סימן רח - דין ברכה מעין שלש

- סימן רט - דין טעות וספק בברכת היין
- סימן רט - ספק ברכות
- סימן רי - דין האוכל פחות מכזית
- דין המטעמת
- סימן ריא - דיני קדימה בברכות
- סימן ריב - שהעיקר פוטר את הטפילה
- סימן ריג - מי שיצא אם מוציא אחרים
- סימן ריד - שם ומלכות בברכות
- סימן רטו - עניית אמן אחר הברכות

הלכות ברכת הבשמים

- סימן רטז - דיני ברכת הריח
- סימן ריז - עוד בדין ברכת הבשמים

הלכות ברכת הניסים

- סימן ריח - דין ברכה על נסים

הלכות ברכות הודאות

- סימן ריט - ברכת הודאת היחיד - הגומל
- סימן רכ - הטבת חלום ותעניתו

הלכות ברכות

- סימן רכב - דיני ברכת הודאת הטוב והרע
- סימן רכג-רכה - ברכת שהחיינו וקצת ברכות פרטיות ...
- סימן רכה - עוד מדיני ברכת שהחיינו
- סימן רכו - דיני ברכת האילנות
- סימן רכז-רכט - ברכה על ברקים ורעמים
- סימן רכח - ברכת הים הגדול
- סימן רכט - דיני ברכת הקשת והחמה
- סימן רל, רלא - ברכות פרטיות, וכוונה לשם שמים

הלכות תפילות המנחה

- סימן רלב - הלכות מנחה
- סימן רלג - זמן תפלת מנחה
- סימן רלד - לא התפלל מנחה

הלכות קריאת שמע של ערבית

- סימן רלה - זמן קריאת שמע של ערבית
- סימן רלו-ז - ברכות קריאת שמע של ערבית
- סימן רלח - לקבוע עתים לתורה בלילה
- סימן רלט - דין קריאת שמע שעל המטה

הלכות שבת

- סימן רמב - להזהר בכבוד שבת
- סימן רמג - המשכיר שדה וחנות לעכו"ם
- סימן רמד - מלאכות שהעכו"ם עושה לישראל
- סימן רמו - השכרה לעכו"ם בשבת
- סימן רמו - שביתת בהמתו בשבת

- סימן רמח - דין המפליג בספינה מערב-שבת
- סימן רמט - דינים השייכים לערב-שבת
- סימן רנ - הכנת הסעודות לשבת
- סימן רנא - שלא לעשות מלאכה בערב שבת אחר מנחה
- סימן רנב - התחלת מלאכה המסתיימת בשבת
- סימן רנג - שהיית תבשיל על כירה מערב שבת
- סימן רנז - דיני הטמנה
- סימן רס - דיני כניסת שבת
- סימן רסא - דיני ספק חשיכה
- סימן רסב - לקדש השבת בשלחן ערוך -"כבוד שבת"
- סימן רסג - הלכות הדלקת נרות שבת
- סימן רסג - החייבים בהדלקה
- סימן רסג - ברכת ההדלקה
- סימן רסג - זמן ההדלקה
- סימן רסג - קבלת שבת בהדלקה

- סימן רסג - מקום ההדלקה
- סימן רסג - במה מדליקין
- סימן רסה - כלים הניתנים תחת הנר
- סימן רסו - מציאה בשבת
- סימן רסז - התפלה בערב שבת
- סימן רסח - הטועה בתפלת השבת
- סימן רסט - קידוש בבית הכנסת
- סימן ער - לומר ״במה מדליקין״
- סימן רעא - דיני קידוש על היין
- סימן רע״ב - על איזה יין מקדשים
- סימן רעג - דין קידוש במקום סעודה
- סימן רעד - דיני בציעת הפת בשבת
- סימן רעה - דברים האסורים לעשות לאור הנר
- סימן רעו - דיני נר שהודלק על ידי גוי
- סימן רעז - שלא לגרום כיבוי הנר

- סימן רעח - כיבוי הנר בשביל החולה
- סימן רעט - טלטול הנר בשבת
- קריאת שמע שעל המטה בליל שבת
- סימן רפא - דיני תפלת שחרית של שבת
- סימן רפב - דיני קריאת התורה בשבת
- סימן רפד - קצת מדיני ההפטרה
- סימן רפה - לקרוא הפרשה ב׳ מקרא וא׳ תרגום
- סימן רפו - דיני תפלת מוסף בשבת
- סימן רפז - ניחום אבלים וביקור חולים בשבת
- סימן רפח - דין תענית בשבת
- סימן רפט - סדר סעודת שחרית של שבת
- סימן רצ - להשלים מאה ברכות בשבת
- סימן רצא - דין סעודה שלישית בשבת
- סימן רצב - דין תפלת מנחה בשבת
- סימן רצג - דיני ערבית של מוצאי שבת

- סימן רצג - זמן צאת השבת
- סימן רצד - דיני הבדלה בתפלה
- סימן רצה - הבדלה שעושה השליח צבור
- סימן רצו - דיני הבדלה על היין
- סימן רצז - דיני הבשמים להבדלה
- סימן חצר [רצח] - דיני נר להבדלה
- סימן רצט - מלאכה קודם ההבדלה
- סימן ש' - דין סעודה רביעית
- סימן שא - דין ריצה והתעמלות בשבת
- סימן שא - דיני הוצאה בשבת
- לשטוח בגד רטוב בשבת
- סימן שב - ניקוי וקיפול הבגדים בשבת
- סימן שב, שטז - מכה בפטיש בבגדים
- סימן שג - תכשיטי אשה
- סימן שד - במה בהמה יוצאת בשבת

- סימן שה - חליבת בהמה בשבת
- סימן שו - באיזה חפצים מותר לעסוק בשבת
- סימן שו סעיף ד׳ - דיני שכר שבת
- סימן שו סעיף ז׳ בש״ע - מקח וממכר בשבת
- סימן שז סעיף א׳ - דיני שבת התלויים בדיבור
- סימן שז סעיף י״ב - מה מותר לקרוא בשבת
- סימן שז - דין אמירה לגוי בשבת
- סימן שז - אמירה לגוי בדבר שאינו מתכוין למלאכה
- סימן שז - עכו״ם העושה מלאכה מעצמו לצורך הישראל
- סימן שז - אמירה לגוי להנצל מהפסד וכדומה
- סימן שז - אמירה לעכו״ם במקום צער
- סימן שז - אמירה לעכו״ם במקום מצוה
- סימן שז - אמירה לעכו״ם לצורך חולה
- סימן שכה, שז - איסור הנאה ממלאכת גוי
- סימנים שח, שיא - דיני מוקצה בשבת - כללים בהלכות

מוקצה

- סימן שח סעיף א' בש"ע - מוקצה מחמת חסרון כיס
- סימן שח סעיף ו' - מוקצה מחמת גופו
- סימן שח סעיף ג' - מוקצה בכלי שמלאכתו לאיסור
- סימן שח ס"ד - כלי שמלאכתו להיתר
- סימן שי סעיף ו' - בסיס לדבר האסור
- סימן שח - דין מוקצה מחמת מצוה
- סימן שח - עוד בדיני מוקצה
- סימן שי, תצה - דיני מוקצה ביום טוב
- סימן שיד - איסור בנין וסתירה בשבת
- סימן שטו - דברים האסורים משום אוהל
- סימן שטז - צידה בשבת, ודין חובל בשבת
- סימן שיז - מלאכת קושר ומתיר
- סימן שיח סעיף א' - דין הנאה ממעשה שבת
- דין הנאה מחשמל המיוצר בשבת

- הנאה ממעשה שבת - בדברים שיש בהם מחלוקת
- הנאה ממעשה שבת - בדברים האסורים מדרבנן
- הנאה ממעשה שבת - בדבר שלא נעשה איסור בגוף הדבר
- הנאה בימות החול מדברים שנעשו בשבת
- סימן שיח סעיף ב - השוחט והמבשל לחולה
- סימן שיח סעיף ג' והלאה - דיני בישול בשבת
- סימן שיח - בישול בתולדות האש
- סימן שיח - בישול בחמה ותולדותיה
- סימן שיח - בישול בכלי ראשון
- סימן שיח - עשיית תה בשבת
- סימן שיח - בישול אחר שרייה בכלי ראשון
- סימן שיח - דין בחישת תבשיל
- סימן שיח - דין תתאה גבר
- סימן שיח - דיני כלי שני
- סימן שיח - דין בישול אחר בישול

- סימן שיח - בישול אחר אפייה וקליה
- סימן שיח סעיף ה - עשיית קפה בשבת
- סימן שיח - עוד מדיני בישול
- סימן שיט - הלכות בורר
- סימן שיט - ברירה בשני מיני אוכלים
- סימן שיט - ברירה במשקין
- סימן שיט - דין הבורר לצורך אחרים
- סימן שיט - ענייני ברירה שבתוך הסעודה
- סימן שיט - ברירה בפירות וירקות
- סימן שיט - דין ברירה בבגדים ובכלים
- סימן שיט - מלאכת זורה
- סימן שכ - דיני סחיטה בשבת, מלאכת דש
- סימן שכ - דין סחיטת לימון
- סימן שכ - סחיטה על גבי מאכל
- סימן שכ - סחיטה בשאר דברים

- סימן שכ - מלאכת צובע - ודיני צביעה באוכלין
- סימן שכא - דיני טוחן ולש בשבת
- סימן שכא - תיקוני מאכל בשבת
- סימן שכב - דין נולד בשבת
- סימן שכב - דין מוליד ריח בשבת
- סימן שכג - דיני קנין צרכי שבת - בשבת
- סימן שכג - דיני הדחת כלים וטבילתן בשבת
- סימן שכג - איסור שנתערב בהיתר - בשבת
- סימן שכג - הכנה משבת לחול
- סימן שכד - דיני הכנת מאכל לבהמה בשבת
- סימן שכה - איסור הנאה ממלאכת גוי בשבת
- סימן שכו - דיני רחיצה בשבת
- סימן שכו - צחצוח השיניים בשבת
- סימן שכז - דיני סיכה בשבת
- סימן שכח - דיני חולה שאין בו סכנה בשבת

- סימן שכח - דיני לקיחת תרופות בשבת
- דיני חבישת מכה בשבת
- דיני זריקות בשבת
- סימן שכח - דיני חולה שיש בו סכנה - בשבת
- סימן שכט - על מי מחללין את השבת
- סימן שכט - תשלום לרופא על טיפול בשבת
- סימן שכט ס״ו - דין מלחמה בשבת
- דינים הקשורים למשטרה - בשבת
- סימן של - דיני יולדת בשבת
- סימן שלא - הלכות מילה בשבת
- סימן שלד - דיני דליקה בשבת
- סימן שלה - דין מעמר
- סימן שלו - מלאכת קוצר
- סימן שלו - עלייה באילן ודריכה על עשבים בשבת
- סימן שלו - מלאכת זורע

- סימן שלז - מלאכת חורש
- סימן שלז - דין דבר שאינו מתכוין
- סימן שלז - דין כיבוד וניקוי הבית
- סימן שלח - דברים האסורים משום השמעת קול
- סימן שלט - כמה דינים פרטיים הנוהגים בשבת
- שחיה בים בשבת
- מחיאת כף וריקוד בשבת
- לדון בשבת, והפרשת תרומות ומעשרות
- קידושין וגירושין בשבת
- פדיון הבן בשבת
- דין ספינה בשבת
- סימן שמ - מלאכת גוזז
- סימן שמ - דין מוחק בשבת
- סימן שמ - דין כותב בשבת
- סימן שמ - דין תופר ומתיר

- סימן שמ - דין קורע ותולש בשבת
- סימן שמא - היתר נדרים בשבת
- סימן שמב - דין בין השמשות
- סימן שמג - דין קטן בשבת
- סימן שמד - דין ההולך במדבר בשבת
- סימן שמה - דין ארבע רשויות בשבת
- מלאכת מבעיר
- מלאכת מכבה
- עניני חשמל בשבת בקצרה
- מעלית בשבת
- טלפון בשבת
- רם-קול ורדיו בשבת
- מקרר בשבת
- תנור אפייה ותנור חימום בשבת
- לימוד לאור החשמל

- כללים בהלכות שבת - מלאכת מחשבת ודין מתעסק
- דבר שאינו מתכוין
- פסיק רישיה בשבת
- גרמא בשבת
- שנים שעשאוה ומלאכה שאינה צריכה לגופה
- דין מקלקל וחצי שיעור בשבת

הלכות ראש חודש

- סימן תיז - דיני ערב ראש חודש
- תענית בערב ראש חודש
- סימן תיח - דין תענית ואזכרה בראש חודש
- סימן תיח - תפלת ערבית של ערב ראש חודש
- סימן תכא-תכב - שחרית ומנחה בראש חודש
- סימן תכב - קריאת ההלל בראש חודש
- סימן תכג - קריאת התורה בראש חודש

- סימן תכג - תפלת מוסף בראש חודש
- סימן תכד - יעלה ויבוא בברכת המזון
- סימן תכה - דיני ראש חודש שחל בשבת
- סימן תכו - דיני ברכת הלבנה
- סימן תכו - החייבים בברכת הלבנה
- סימן תכו - סדר ברכת הלבנה
- סימן תכו - מקום הברכה
- סימן תכו - זמן ברכת הלבנה

הלכות פסח

- סימן תכט - אמירת וידוי בניסן
- סימן תל - שבת הגדול
- סימן תלא - זמן בדיקת חמץ
- סימן תלב - דין ברכת הבדיקה
- סימן תלג - דיני בדיקת חמץ

- סימן תלד - דינים הנוהגים אחר הבדיקה
- סימן תלה - מי שלא בדק בליל י״ד
- סימן תלו - דין המפרש בים
- סימן תלז - המשכיר בית לחבירו
- סימן תלח - תינוק שנכנס לבית בדוק עם פתו בידו
- סימן תמ - חמץ של גוי אצל ישראל
- סימן תמב - דין תערובת חמץ
- סימן תמג - דין חמץ בערב פסח
- סימן תמד - ערב פסח שחל בשבת
- סימן תמה - דין ביעור חמץ
- סימן תמו - המוצא חמץ במועד
- סימן תמז - תערובת חמץ בפסח
- סימן תמז - דין נותן טעם לפגם
- סימן תמח - חמץ שעבר עליו הפסח
- סימן תמח סעיף ג׳ - מכירת חמץ

- סימן תנ - ישראל וגוי שיש להם שותפות
- סימן תנא - דיני הגעלת כלים
- הכשר תנור מיקרו גל
- סימן תנב - מתי זמן הגעלת הכלים לפסח
- סימן תנג - אורז בפסח
- סימן תנג סעיף ד' בש"ע - דין החטים למצת מצוה
- סימן תנה - דין מים שלנו
- סימן תנו - לישה יותר מכשיעור, והפרשת חלה מהמצות
- סימן תנו-תנט - דיני לישת ואפיית המצה
- סימן תנח - אפייה בערב פסח
- סימן תס - דין מצת מצוה
- סימן תסב - דין מצה עשירה
- סימן תסז - פירות ומצרכי מזון לפסח
- סימן תסח - הלכות ערב פסח
- סימן תסט - אמירת בשר זה לפסח

- סימן תע - תענית בכורות בערב פסח
- סימן תעא - אכילה בערב פסח
- סימן תעב-תפ - דיני היסבה וארבע כוסות קדש
- סימן תעג - כוס ראשון ושני ורחץ
- סימן תעג - כרפס
- סימן תעג - דיני כוס ראשון וסדר הפסח עד כוס שני יחץ
- סימן תעג - מגיד
- סימן תעד - ברכה על כוס שני
- סימן תעה - יתר דיני הסדר רחצה
- סימן תעו - אכילת צלי בליל פסח
- סימן תעה - מוציא מצה
- סימן תעג - מרור
- סימן תעה - כורך
- סימן תעה - שלחן עורך
- סימן תעז - צפון

- סימן תעט - ברך
- סימן תפ - הלל
- סימן תפא - אכילת מצה בימי הפסח
- סימן תפז - דיני תפלת ליל פסח
- סימן תפח - הלכות יום טוב של חג הפסח
- סימן תפט - הלכות ספירת העומר
- סימן תצ - סדר התפלות בחול המועד

הלכות יום טוב

- סימן תצא - דיני הבדלה במוצאי יום טוב
- סימן תצג - מנהגי ימי ספירת העומר
- סימן תצד - הלכות חג השבועות
- סימן תצה - מלאכות האסורות והמותרות ביו״ט
- סימן תצה ס״ד - דין מוקצה ביום טוב
- סימן תצו - דין יום טוב שני של גלויות

- סימן תצז - דיני הכנה ביום טוב
- סימן תצח - דיני שחיטה ביו״ט
- סימן תקב - דיני האש ביום טוב
- סימן תקג - שלא להכין מיום טוב לחבירו
- סימן תקד - דין תבלין ביום טוב
- סימן תקה - סחיטה וחליבה ביום טוב
- סימן תקו - דיני לישה ביום טוב
- סימן תקט-י - פרטי דינים בהלכות יום טוב
- סימן תקיא - הנאה השוה לכל נפש
- סימן תקיב - שלא לבשל לצורך גוי
- סימן תקיג - דין ביצה שנולדה ביום טוב
- סימן תקיד - שלא לכבות ביום טוב
- סימן תקיד - דיני הדלקת נרות יום טוב
- סימן תקיח - דין הוצאה ביום טוב
- סימן תקיט - דיני שמחה ביום טוב

- סימן תקכז - הלכות עירובי תבשילין
- סימן תקכט - קידוש ביום טוב
- סימן תקכט - תפלה ביום טוב ובחול המועד

הלכות חול המועד

- סימן תקל - מדיני חול המועד
- סימן תקלא,ב - דיני גילוח ונטילת צפרנים בחול המועד
- רפואה בחול המועד
- סימן תקלג - מלאכות המותרות בחול המועד
- סימן תקלד - כיבוס בחול המועד
- סימן תקלו - צרכי בהמה בחול המועד
- סימן תקלז - דין מלאכת האבד
- סימן תקלט - סחורה בחול המועד
- סימן תקמא - תיקון מלבושיו בחול המועד
- סימן תקמג - מלאכה על ידי גוי

- סימן תקמד - צרכי רבים בחול המועד
- סימן תקמה - כתיבה בחול המועד
- סימן תקמו - נישואין בחול המועד
- סימן תקמח - אבילות בחול המועד
- פרטי דינים בהלכות חול המועד
- הלכות תענית

הלכות תשעה באב ושאר תעניות

- סימן תקמט - להתענות ד' צומות
- סימן תקנ - הבדל שבין תשעה באב ליתר הצומות
- סימן תקנא - ממנהגי ימי בין המצרים
- סימן תקנא - דינים השייכים מראש חודש אב
- דין אכילת בשר מראש חודש אב
- סימן תקנא - דיני שבוע שחל בו תשעה באב
- סימן תקנא - דיני שבת חזון

- סימן תקנא - ערב תשעה באב וסעודה המפסקת
- סימן תקנד - דברים האסורים בתשעה באב
- החייבים בתענית
- סימן תקנה - ציצית ותפלין בתשעה באב
- עוד ממנהגי יום תשעה באב
- סימן תקנו - דיני תשעה באב שחל במוצאי שבת
- סימן תקנז - נחם ועננו בתפלות ט' באב
- סימן תקנט - סדר התפלות בתשעה באב

הלכות ראש השנה

- סימן תקפא - מדיני הסליחות
- עוד בהלכות חודש אלול
- סימן תקפא - את מי ראוי למנות כשליח צבור
- מהלכות ערב ראש השנה
- סימן תקפב - סדר תפלות ראש השנה

- קצת הערות בנוסח תפלת ימים הנוראים
- סימן תקפג - סדר ליל ראש השנה - דברים שנוהגים לאכול ...
- סימן תקפד - סדר קריאת התורה
- הנהגות יום ראש השנה
- סימן תקפה - הלכות ברכת השופר
- סימן תקפו - דיני השופר של ראש השנה
- סימן תקפט - מי הם המחוייבים בתקיעת שופר
- סימן תקצ - סדר התקיעות והלכותיהם
- סימן תקצא - סדר תפלת מוסף בראש השנה
- סימן תקצו - תרועה גדולה בסוף התפלה
- סימן תקצז - אם מותר להתענות בראש השנה
- סימן תקצח - ראש השנה שחל בשבת
- סימן תר - קידוש ותפלת ליל שני של ראש השנה
- סימן תרא - סדר יום שני של ר״ה, וצום גדליה
- סימן תקפב, תרב - מהלכות עשרת ימי תשובה

- הנהגות בימי עשרת ימי תשובה

הלכות יום הכיפורים

- סימן תרד - סדר ערב יום הכפורים
- סימן תרה - מנהג הכפרות
- סימן תרו - לפייס את חבירו בערב יום הכפורים
- סימן תרו סעיף ד' - טבילה בערב יום הכפורים
- סימן תרז - סדר הוידוי במנחה ערב יום הכפורים
- סימן תרח - סדר סעודה המפסקת
- הטמנת חמין בערב יום הכפורים
- סימן תרי - הדלקת נרות בערב יום הכפורים
- סימן תריא - שליל יום הכפורים דינו כיומו
- סימן תריב - איסור אכילה ביום הכפורים
- סימן תריג - איסור רחיצה ביום כפור
- סימן תריד - דין סיכה ביוהכ"פ

- סימן תריד - דין נעילת הסנדל ביוהכ״פ
- יום הכפורים אסור בתשמיש המטה
- דין קטן ביום הכפורים
- סימן תריז - דין מעוברות ומניקות
- סימן תריח - דין חולה ביום הכפורים
- סימן תריט - סדר ליל יום הכפורים
- סימן תרכ - לקצר בתפלת שחרית
- סימן תרכא - סדר קריאת התורה ביום הכפורים
- סימן תרכא ס״ד - סדר תפלת מוסף
- סימן תרכב - סדר תפלת מנחה של יום הכפורים
- סימן תרכג - סדר תפלת נעילה
- סימן תרכד - סדר מוצאי יום הכפורים

הלכות סוכה

- סימן תרכה - הלכות סוכה

- סימן תרכו - סוכה תחת אילן וגג
- סימן תרכז - הישן תחת המטה בסוכה
- סימן תרכח - סוכה בעגלה
- סימן תרכט - ממה צריך להיות הסכך
- סימן תרל - דיני דפנות הסוכה
- סימן תרלא - דיני הסיכוך
- סימן תרלב - דברים הפוסלים בסכך
- סימן תרלג - גובה הסוכה
- סימן תרלה - סוכת גנב"ד ורקב"ש
- סימן תרלו - דין סוכה ישנה
- סימן תרלז - סוכה שאולה וגזולה
- סימן תרלח - סוכה ונויה אסורין כל שבעה
- סימן תרלט - דיני ערב סוכות
- סדר ליל יום טוב, הדלקת הנרות וקידוש
- סימן תרלט - דיני ישיבה ואכילה בליל חג הסוכות

- דיני ישיבה בסוכה בשאר ימות החג
- דין השינה בסוכה
- סימן תרמ - מי הפטורים מישיבה בסוכה
- דין מצטער שפטור מן הסוכה
- סימן תרמ - מדיני התפלה בסוכות

הלכות לולב

- סימן תרמה - דיני לולב
- סימן תרמו - דיני הדס
- סימן תרמז - דיני ערבה
- סימן תרמח - דברים הפוסלים באתרוג
- סימן תרמט - דברים הפוסלים בארבעת מינים
- סימן תרנ - שיעור הדס וערבה
- סימן תרנא - נטילת הלולב וברכתו
- סימן תרנב - זמן נטילת לולב

- סימן תרנג - להריח בד׳ המינים
- סימן תרנד - להחזיר הלולב למים
- סימן תרנה - עכו״ם שהביא לולב
- סימן תרנו - הידור מצוה בלולב
- סימן תרנז - קטן היודע לנענע לולב
- סימן תרנח - מצות לולב ביום טוב
- נטילת הלולב ומיניו השייכים לו - ביום הראשון
- דין נשים בנטילת לולב
- סימן תרנט - סדר קריאת התורה בסוכות
- סימן תרס - סדר היקף הבימה
- סימן תרסא - קידוש ליל יום טוב השני
- סימן תרסב - תפלות יום שני וחול המועד
- מצות שמחת החג
- סימן תרסד - סדר הושענא רבא
- סימן תרסה - אתרוג ביום השביעי

- סימן תרסו - סוכה ביום השביעי
- סימן תרסז - סוכה ונויה ביום השמיני
- סימן תרסח,תרסט - סדר תפלות שמחת תורה
- שמחת תורה בחוץ לארץ

הלכות חנוכה

- סימן תרע - דברים האסורים והמותרים בחנוכה
- סימן תרעא - סדר הדלקת נר חנוכה ומקום הנחתו
- סימן תרעא - הדלקת נר חנוכה בבית הכנסת
- סימן תרעב - זמן הדלקת נר חנוכה
- סימן תרעג - שמנים ופתילות הכשרים לחנוכה
- אסור להשתמש לאורה
- סימן תרעד - להדליק מנר לנר
- סימן תרעה - שהדלקה עושה מצוה
- סימן תרעו - סדר הברכות וההדלקה

- ברכת הרואה נר חנוכה
- סימן תרעז - דין אכסנאי ובני ישיבה
- סימן תרעט, תרעפ - נר חנוכה בערב שבת
- סימן תרפא - הבדלה בנר חנוכה
- סימן תרפב - על הנסים בחנוכה
- סימן תרפג - אמירת הלל בחנוכה
- סימן תרפד - סדר קריאת התורה בחנוכה

הלכות ט״ו בשבט

- מהלכות ומנהגי ט״ו בשבט

ארבע פרשיות

- סימן תרפה - מדיני ד׳ פרשיות - פרשת שקלים
- סימן תרפה - פרשת זכור
- פרשת פרה
- פרשת החודש

הלכות פורים

- מהלכות חודש אדר
- סימן תרפו - דין תענית אסתר
- סימן תרפח - כרכים המוקפים חומה
- סימן תרפח ס״ו - דיני פורים משולש
- סימן תרפט - שהכל חייבים בקריאת המגילה
- סימן תרצ - דיני קריאת המגילה
- מנהגי פורים
- סימן תרצא - דיני כתיבת המגילה
- סימן תרצב - דיני ברכות המגילה
- זכר למחצית השקל
- סימן תרצג - סדר תפלות פורים
- סימן תרצג - פורים שחל במוצאי שבת
- סימן תרצד - דיני מתנות לאביונים

- סימן תרצה - דיני סעודת פורים
- סימן תרצה סעיף ד' - דיני משלוח מנות
- סימן תרצו - דיני הספד ותענית
- סימן תרצו - עשיית מלאכה בפורים
- סימן תרצז - תחנון בי"ד וט"ו אדר א'

יורה דעה

הלכות שחיטה

- סימן א' - הלכות שחיטה ומי הראויים לשחוט
- סימן ב' - שחיטת מומר
- סימן ג - כוונה בשחיטה

- סימן ו , י - במה שוחטין
- סימן יא - באיזה זמן שוחטין
- סימן יג - איזה בעלי חיים צריכים שחיטה
- סימן יד - דין עובר שנמצא במעי הבהמה
- סימן טו - שחיטה קודם יום השמיני
- סימן טז - דין אותו ואת בנו
- סימן יז - דין השוחט את המסוכנת
- סימן יח - דיני בדיקת הסכין
- סימן יט - דיני ברכת השחיטה
- סימן כג - דיני שהייה בשחיטה
- דין תלישת נוצות קודם השחיטה
- סימן כד - דיני דרסה חלדה הגרמה ועיקור
- סימן כה - לבדוק הסימנים אחר השחיטה
- מתי השוחט נפסל לשחיטה
- סימן כח - דיני כיסוי הדם

הלכות טריפות

- סימן כט, לא - הלכות טריפות
- סימן לה-מח - דין טרפות הריאה
- סימן סב - דין אבר מן החי
- סימן סג - הלכות בשר שנתעלם מן העין
- סימן סג, וקיח - לשלוח בשר ביד גוי
- סימן סד - מדיני חלֵב
- סימן סה - דין גיד הנשה

הלכות דם

- סימן סו - דברים האסורים משום דם
- סימן סז - מהלכות דם
- סימן סח - דיני מליגת העוף
- סימן סט - דיני מליחה
- הדחה שקודם המליחה

- סימן סט סעיף א׳ - להשתמש בכלי ששורין בו בשר
- סימן סט סעיף א׳ - אופן המליחה
- סימן סט סעיף ג׳ - באיזה מלח מולחין
- סימן סט סעיף ד׳ - כיצד מולחין
- מליחת עופות שלמים
- סימן סט סעיף ה׳ -חתך הבשר אחר המליחה
- סימן סט סעיף ו׳ - שיעור שהיית הבשר במלחו
- סימן סט סעיף ז׳ - הדחה שאחר המליחה
- סימן סט סעיף ז׳ - הדחה אחרונה במי פירות
- סימן סט סעיף ח׳ - הדיח בלא ניפוץ ושטיפה
- סימן סט סעיף ט׳ - בישל בלא הדחה אחרונה
- סימן סט סעיף ט׳ ברמ״א - מלח שניטל כוחו
- סימן סט סעיף י׳ - גוי המעיד שהבשר הודח
- סימן סט סעיף יא - בשר שנתבשל בלא מליחה
- בשר שיש ספק אם נמלח

- סימן סט סעיף יב - בשר ששהה ג' ימים בלא מליחה
- סימן סט סעיף יא בהגה - חתיכה שלא נמלחה כראוי
- בשר ששהה ג' ימים - היתרו לצלי
- סימן סט סעיף טו - בשר המלוכלך בדמים
- סימן סט סעיף טז - מקום מליחת הבשר
- סימן סט סעיף יח - בשר שנמלח בכלי שאינו מנוקב
- סימן סט סעיף יט, וכ' - חליטת הבשר
- סימן סט סעיף כא - במקום שאין מלח
- סימן ע - למלוח כמה חתיכות זו על גב זו
- סימן עא - מליחת ראש ושאר האיברים של בהמה ועוף
- סימן עב - דיני מליחת הלב והריאה
- סימן עג - דיני צליית הכבד
- סימן עד - דין הטחול
- סימן עה - דין מליחת המעיים
- סימן עו - דיני צליית בשר

- סימן עז - דין עופות שמילאום בשר שלא נמלח
- סימן עח - שלא לדבק בצק בבשר שלא נמלח
- סימן עט - סימני בהמה וחיה טהורים
- סימן פ - דין חיה טהורה
- סימן פא - היוצא מן הטמא טמא
- סימן פב - סימני עוף טהור
- סימן פג - סימני דגים טהורים
- סימן פד - הלכות תולעים
- תולעים הנמצאים בפירות
- תולעים הנמצאים בירקות
- תולעים שבעלי נענע
- תולעים הנמצאים בקמח
- תולעים בבשר-בדגים
- תולעים בגבינה
- סימן פה - דין חגבים

הלכות ביצים

- סימן פו- דיני ביצים

הלכות בשר בחלב

- סימן פז - מהלכות בשר בחלב - דיני בישול בשר בחלב
- סימן פז סעיף ב׳
- סימן פז סעיף ג׳ - בישול בהמה טמאה בחלב
- סימן פז סעיף ג׳ [ברמ״א] - חלב שקדים
- סימן פז - סעיף ד׳ - לבשל בשר בחלב אשה
- סימן פז סעיף ה׳ - דין ביצים הנמצאים בתרנגולת
- סימן פז סעיף ו׳ - מעושן בבשר בחלב
- סימן פז סעיף ז׳ - המבשל שליל בחלב
- סימן פז סעיף ט-י - חלב הנמצא בקיבה
- דין אכילת דגים עם חלב או בשר
- סימן פט - דין אכילת גבינה אחר בשר

- סימן פט סעיף ב׳ - אכילת בשר אחר גבינה
- סימן פט (בסוף) - הכשר כלים לענין בשר וחלב
- סימן צ׳ - דין כחל
- סימן צב עד סימן צח - עוד מהלכות בשר בחלב

הלכות תערובות

- סימן צח - קצת מהלכות תערובות

הלכות מאכלי עובדי כוכבים

- סימן קיב - מהלכות פת עכו״ם
- סימן קיג - הלכות בישולי גויים
- סימן קטז - הלכות שמירת הנפש
- סימן קיז - שלא לעשות סחורה מדבר אסור

הלכות הכשר כלים

- סימן קכ - דיני טבילת כלים

- סימן קכא - דיני הכשר כלים
- סימן קכב - דין נותן טעם לפגם בכלים

הלכות יין נסך

- סימן קכג, קלד - דיני יין נסך

הלכות עבודת כוכבים

- סימן קלט - הלכות עבודת כוכבים
- סימן קמ-קמא - דין הצלמים וצורות עבודה זרה
- סימן קמג - שלא לבנות ביתו סמוך לבית עבודה זרה
- סימן קמח-קנ - דיני חגי האלילים
- סימן קנ-קנג - דיני ייחוד ואכילה עם עכו״ם
- סימן קנז - על איזה עבירות יהרג ואל יעבור
- סימן קנח - להציל עכו״ם ממות

הלכות רבית

- סימן קנט - מהלכות רבית
- סימן קנט - דיני רבית דברים

הלכות חוקי העובדי כוכבים

- סימן קעח - הלכות חוקות העכו"ם

הלכות מעונן ומכשף

- סימן קעט - מדיני כישוף

הלכות גילוח

- סימן קפא - מהלכות גילוח

הלכות לא ילבש גבר שמלת אשה

- סימן קפב - דיני לא ילבש גבר שמלת אשה

הלכות נדרים

- סימן רג-רלט - הלכות נדרים ושבועות

הלכות כבוד אב ואם

- סימן רמ - הלכות כיבוד אב ואם - גדרי המצוה
- סימן רמ - כיבוד אב ואם במעשה ובמחשבה
- סימן רמ - כיבוד אב ואם בדיבור
- סימן רמ - לעמוד מפני אביו
- סימן רמ - דין מורא מאב ואם
- סימן רמ - עד היכן מורא אב ואם
- סימן רמ - החייבים במצות כיבוד אב ואם
- סימן רמ - את מי חייבים לכבד
- סימן רמ - כיבוד בסנדקאות וקריאת שם לילדים
- סימן רמ - באיזה אופנים אין חיוב לשמוע לאביו
- סימן רמ - להפריש את אביו מעבירה
- סימן רמ - מצות כיבוד אב ואם במקום שיש עבירה
- סימן רמ - התנהגות האב עם בניו

- סימן רמ - מכבדו בחייו ובמותו
- סימן רמ - כיבוד שאר קרובים
- סימן רמ, רמא - דין מקלל אביו ואמו
- סימן רמ - דין מכה אביו ואמו

הלכות כבוד רבו ות״ח

- סימן רמב, רמד - מהלכות כבוד רבו ותלמידי חכמים

הלכות מלמדים

- סימן רמה, רמו - הלכות תלמוד תורה

הלכות צדקה

- סימן רמז, רנט - קצת מהלכות צדקה

הלכות מילה

- סימן רס - הלכות מילה - סדר ליל הברית
- סימן רסא - מצות המילה

- סימן רסב - זמן הראוי למילה
- סימן רסג - דין מילה שלא בזמנה
- סימן רסד - מי הוא הראוי למול
- סימן רסד - כיצד מלין
- סימן רסד - הנהגת אבי הבן והמוהל ביום המילה
- סימן רסה - סדר המילה והברכות
- סימן רסה - כיבוד בסנדקאות
- סימן רסה - מנהגי הסעודה
- סימן רסה - אמירת וידוי ביום המילה
- סימן רסה - ממנהגי בית הכנסת ביום המילה
- סימן רסה - מילה במועדי השנה ובתעניות
- הלכות מילה - מילת גר ועכו"ם
- סימן רסג - על איזה חולי דוחים המילה
- הלכות מילה - קיצור דיני מילה בשבת
- סימן רסח - ער - הלכות גרים

- סימן רע - הלכות ספר תורה
- הלכות הקשורות לחנוכת הבית

הלכות מזוזה (ומעקה)

- סימן רפה - הלכות מזוזה
- מקומות החייבים במזוזה
- מקום וסדר קביעת המזוזה וברכתה
- סימן רצב - הלכות שילוח הקן
- סימן רצג - הלכות חדש

הלכות ערלה

- סימן רצד - פרק א' - יסודות הלכות ערלה
- פרק ב - איסור הנאה מערלה - שימושים האסורים בפירות ערלה
- פרק ג' - כיצד מונין שנות ערלה
- פרק ד' - נטיעות הפטורות מאיסור ערלה

- פרק ה׳ - על מה חל איסור ערלה
- פרק ו - שותפות ישראל וגוי במטע ערלה
- פרק ז׳ - דין ערלה בעציצים, והעברת שתילים
- פרק ח - ערלה בהרכבה והברכה
- פרק ט׳ - ערלה בארבעת המינים
- פרק י׳ - דין ספק ערלה - [קניית פירות כשיש חשש ערלה]
- סימן רצד - פרק יא - דין נטע רבעי - [סעיף ו׳]

הלכות כלאים

- סימן רצה - הלכות כלאים - דין כלאי האילן
- סימן רצו - דין כלאי הכרם
- סימן רצז - דין כלאי זרעים
- סימן רצז - דין כלאי בהמה
- סימן רצז סעיף י׳ - מלאכה בשור וחמור יחדיו

הלכות כלאי בגדים

- סימן רצח - דין כלאי הבגד [שעטנז]
- סימן רצט - ביטול בכלאים
- סימן ש׳ - איזו כלאים דאורייתא ואיזו דרבנן
- סימן שא - להציע כלאים תחתיו, ובמה נוהג דין שעטנז
- סימן שב - נאמנות גוי בשעטנז
- סימן שג - הרואה כלאים על חברו
- להלביש כלאים לקטן
- סימן שד - לעשות בגד שעטנז ולמוכרו

הלכות פדיון בכור

- סימן שה - הלכות פדיון הבן - על מי מוטלת מצות הפדיון
- את מי חייבים לפדות
- אצל מי יש לפדות
- מתי יש לערוך את הפדיון
- סדר הפדיון

- פדיון הבן במעגל השנה
- פדיון הבן בשבת ויום טוב
- מנהגי הסעודה
- סימן שט - בכור בהמה בזמן הזה
- סימן שכ - הלכות פדיון בהמה בכורה
- סימן שכא - הלכות פטר חמור

הלכות חלה

- בדין יישוב ארץ ישראל
- סימן שכב - הלכות חלה - חלת ארץ ישראל וחלת חו״ל
- סימן שכג - אם חלה נאכלת, ודין תערובת חלה
- סימן שכד - שיעור חיוב חלה ומינים המצטרפים - ודין פת

פטור ...

- שיעור חיוב הפרשת חלה
- סימן שכה-ו - דין ב׳ עיסות שאין בהם שיעור

- סימן שכו - עירוב עיסות
- הפרשת חלה ממצה
- סימן שכז - מתי חל חיוב הפרשת חלה על העיסה
- סימן שכח - דין ברכת החלה ומי ראוי להפרישה
- סימן שכט -איזה פת חייבת בחלה
- סימן של - דין עיסת עכו״ם ושותפין והפקר
- דין הפרשת חלה בשבת וביום טוב

הלכות תרומות (ושמיטה)

- סימן שלא - מהלכות תרומות ומעשרות
- סימן שלא - פרק א׳ - יסודות מצות השמיטה
- פרק ב׳ - דין תוספת שביעית
- פרק ג׳ - באיזה שדה שביעית נוהגת
- פרק ד׳ - איסור זריעה ונטיעה בשביעית
- פרק ה׳ - סיקול משדה בשביעית

- פרק ו׳ - חציבת הקרקע ופיתוחה בשביעית
- פרק ז׳ - איסור זמירה בשביעית
- פרק ח׳ - דין ריסוס וניקוי השדה בשמיטה
- פרק ט - טיפול בגינת נוי בשביעית
- פרק י׳ - איסור קצירה בשביעית
- פרק יא - איסור חרישה בשביעית
- פרק י״ב - השקאה בשביעית
- פרק י״ג - זיבול בשביעית
- פרק י״ד - שמיטה בפירות הארץ [הפקרת הפירות]
- פרק טו - הפסד פירות שביעית
- פרק טז - סחיטת פירות שביעית
- פרק יז -איסור סחורה בפירות שביעית
- פרק יח - אוצר בית דין
- פרק יט - תרומות ומעשרות בפירות שביעית
- פרק כ׳ - ארבעת המינים בשנת השמיטה

- פרק כא - מדיני ביעור פירות שביעית
- פרק כב - מצות ביעור ביין של שביעית
- פרק כג - איסור ספיחין
- פרק כה - היתר המכירה בשביעית

הלכות ביקור חולים

- הלכות ביקור חולים ואבלות - סימן א
- סימן ב׳ - דיני הרופא והחיוב להתרפאות
- סימן ג׳ - חולה שמת לו מת
- סימן ד׳ - וידוי החולה
- סימן ה׳ - דיני הגוסס ואמירת צידוק הדין - [סימן שלט]
- סימן ו׳ - דין מים שבשכונת המת

הלכות אבלות

- סימן ז׳ - הלכות אנינות
- דיני אונן במועדי וזמני השנה

- סימן ח - איסור הלנת המת
- סימן ט - דיני קריעה
- דין קריעה ברואה ספר תורה שנשרף
- סימן י' - מצות הלוית המת
- סימן יא - חיוב ההספד ועל מי מספידין
- סימן יב - דברים העשויים לכבוד המת ושאין בהם משום

חוקות ...

- סימן יג - דיני סעודת הבראה לאבלים וברכת המזון בבית

האבל

- סימן יד - חובת האבלות - על מי צריך להתאבל, ומי הם

החייבים ...

- חולה ויולדת שלא נהגו אבלות אם כשהבריאו צריכים

להשלים ...

- סימן טו - אימתי מתחיל האבילות
- סימן טז - איסור מלאכה באבל

- סימן יז - איסור כיבוס בשבעת ימי האבל
- סימן יח - איסור רחיצה באבל
- סימן יט - האבל אסור בתשמיש המטה
- סימן כ - האבל אסור בנעילת סנדל
- סימן כא - ישיבת האבל על גבי קרקע ודין כפיית המטה
- סימן כב - האבל אסור בתלמוד תורה
- סימן כג - דין שאלת שלום באבל
- סימן כד - דין עטיפת הראש
- סימן כה - דין תפילין באבל
- סימן כו - מנהג המנחמין
- סימן כז - שלא להקשות על המת יותר מדאי
- סימן כח - הנהגות בבית האבל בימי השבעה
- סימן כט - סדר התפלות בבית האבל
- סימן ל - דיני קדיש ואזכרה
- סימן לא - דיני שליח צבור במשך השנה וביום השנה

- סימן לב - דיני אזכרה ומנהגי אמירת ההשכבה
- סימן לג - אין לאבל לצאת מפתח ביתו
- סימן לד - דין אבלות בשבת
- סימן לה - הנהגות האבל ביום השבעה
- סימן לו - מנהגים השייכים ליום השלושים
- סימן לז - דין גילוח וסריקה באבל
- סימן לח - האבל אסור בשמחה בשבעה וביי"ב חודש
- סימן לט - הנהגות האבל בימי השנה
- סימן מ - מנהגים השייכים ליום השנה
- סימן מא - מתי צריך לשמוע לציווי הנפטר קודם הפטירה
- סימן מב - דיני אבלות ברגל ובחול המועד
- סימן מג - הנהגות האבל במעגל השנה
- דין אבלות בחנוכה
- דין אבלות בפורים
- סימן מד - דין אבלות בחתן

- סימן מה - דיני הקבורה
- סימן מו - באיזה בגדים קוברים את המת, ומדיני הטהרה
- סימן מז - דין כלאים וציצית למת
- סימן מח - למול תינוק קודם קבורה
- סימן מט - האומר אל תקברוני
- סימן נ' - דיני המצבה
- סימן נא - איסור הנאה מקבר, מהמצבה, וכיוצא בזה
- סימן נב - איסור פינוי המת
- סימן נג - איסור הנאה במת
- סימן נד - הנהגות החברה קדישא
- סימן נה - דין ציצית בבית הקברות
- סימן נו - דין המאבד עצמו לדעת
- סימן נז - דין אזהרת טומאת כהן
- סימן נח - שמועה קרובה ושמועה רחוקה
- סימן נט - דיני ליקוט עצמות - אבילות ביום העברת הנפטר

חושן משפט

הלכות דיינים

- סימן א, ג - קצת מהלכות דיינים
- סימן ד - מתי אדם עושה דין לעצמו
- סימן ה' - באיזה יום דנין
- סימן ז, ח - מי ראוי לדון, ושלא למנות דיין שאינו הגון
- סימן יב - דין פשרה
- סימן יד - ללכת אחר הנתבע
- סימן כה - דיין שטעה, ודין בית דין גדול לערעורים, וקבלת ...
- סימן כו - שלא לדון בבתי משפט של גוים או של חילוניים

- סימן כז - שלא לקלל דיין ולא שום אחד מישראל

הלכות עדות

- סימן כח, לח - הלכות עדות

הלכות הלוואות

- סימן לט, עד - קצת מהלכות הלוואות
- סימן סז - הלכות שמיטת כספים

הלכות טוען ונטען

- סימן עה, צו - קצת מהלכות טוען ונטען

דיני גורל

- סימן קעג - דיני גורל

דיני מקח וממכר

- סימן קפט, רכו - קצת מדיני מקח וממכר

הלכות אונאה שאלה ופקדון

- סימן רכז, רמ - קצת מהלכות אונאה שאלה ופקדון

הלכות שלוחין

- הלכות שלוחין

מהלכות מתנה

- מהלכות מתנה

הלכות אבידה ומציאה

- סימן רנט, רעא - קצת מהלכות אבידה ומציאה

הלכות פריקה וטעינה

- סימן רעב - מהלכות פריקה וטעינה

הלכות נחלות - ירושה

- סימן רעו, רפט - קצת מהלכות נחלות - ירושה

- דיני ירושה בקטן

הלכות גניבה וגזילה

- סימן שע - הלכות גניבה וגזילה

הלכות שמירת הנפש

- סימן תכ, תכו - הלכות שמירת הנפש
- סימן תכז - קצת מהלכות מעקה

עוד בעניני חושן משפט

- עוד בעניני חושן משפט

אבן העזר

נישואין ושידוכים

- פרק א' - מצות הנישואין ועניני שידוכין
- פרק ב' - הזמן הראוי לקבוע בו הנישואין
- פרק ג' - הנהגות החתן ביום החופה
- פרק ד' - עליית חתן לספר תורה
- פרק ה' - כתיבת הכתובה
- פרק ו' - סדר עריכת הקידושין
- פרק ז' - נתינת הטבעת ליד הכלה
- פרק ח' - התעטפות בטלית בחופה
- פרק ט' - קריאת הכתובה תחת החופה
- פרק י' - ברכות הנישואין שתחת החופה
- פרק יא - מנהג שבירת הכוס
- פרק יב - ייחוד אחר החופה
- פרק יג - כיסוי ראש לכלה

- פרק יד - מצות שמחת חתן וכלה
- פרק טו - חופת נדה
- פרק טז - דיני שבע הברכות שאחר הסעודה
- פרק יז - דיני שבע ברכות שבשבעת ימי המשתה
- פרק יח - הנהגת החתן בשבעת ימי המשתה
- פרק יט - עוד דינים הקשורים לשבעת ימי המשתה
- פרק כ - דינים הקשורים לשבת חתן
- פרק כא - דין אבלות בחתן, ראה לעיל עמוד תתקעא.

הלכות אישות

- סימן כא - להתרחק מן העריות
- סימן כב - קצת מדיני יחוד
- קצת מהלכות אישות

הלכות קידושין

- פרטי דינים בהלכות קידושין

דיני כתובות

- קצת מדיני כתובות

הלכות גיטין

- סימן קיט - הסיבות המצדיקות כדי ליתן גט
- סימן קכא - צריך להיות בדעתו מכתיבת הגט עד הנתינה
- סימן קכד - על מה נכתב הגט
- סימן קכה - במה נכתב הגט, ותיקון הכתיבה והקלף
- סימן קכו - נוסח לשון הגט ודקדוק אותיותיו
- סימן קכז - דין כתיבת זמן בגט, ודין קדימה ואיחור
- סימן קכח - מקום האיש והאשה
- סימן קכט - דיני שם האיש והאשה וחתימת הגט
- סימן קכט - דיני חתימת הגט
- סימן קמ-קמא - דין שליח בגט
- סימן קמט - יחוד אחר נתינת הגט

- סימן קנד - סדר נתינת הגט

הלכות חליצה ויבום

- הלכות חליצה ויבום

אורח חיים

הקדמה ומבוא

הקדמה למהדורה שניה - תשס״ו

תהלות לבורא עולמים על אשר זיכנו בחסדיו להיות ממזכי הרבים, בכתיבת ספרי הלכה לרבים, וב״ה רבים בארץ ובחו״ל קבעו סדר לימוד קבוע מתוך סידרת הספרים ״ילקוט יוסף״ ל׳ כרכים, שיצאו לאור בס״ד במשך השנים.

הספר קצור שלחן ערוך יצא לאור לראשונה בשנת תשמ״ו, ובס״ד התקבל בשמחה אצל עולם התורה, ובבתי מדרשות רבים קבעו בו סדר לימוד קבוע. ועתה בשנה זו, תשס״ו, יוצא לאור מחדש בתוספת פסקי הלכה רבים. וכמעט הוכפלו בו ההלכות. ובזמנו כאשר הוצאנו לאור את הספרים ילקוט יוסף זכינו שמרן אאמו״ר ישב ועבר עמנו סעיף אחר סעיף, על כל הספר. וכאשר העיד על כך בהסכמתו בכתב ידו [וב״ה שזכינו שעבר על כל ילקוט יוסף על הלכות תפלה קריאת ס״ת וביהכ״נ, על כל הלכות ברהמ״ז וברכות, על

כל הלכות שבת, הלכות אבלות, איסור והיתר, ועוד], ואמנם בכמה מקומות אחר שכתבנו הדין בילקו״י, לאחר עשרות שנים חזר מרן אאמו״ר וכתב באותו ענין תשובה בספריו האחרונים, כמו יבי״א ט-י׳, וחזון עובדיה, והדר דינא, ויודע כל בר בי רב שכך היא דרכה של תורה לכל המחפש אחר האמת, בלי נגיעות להעמיד דבריו הראשונים. [וראה במבוא בריש ילקו״י על הלכות השכמת הבוקר, פרק יב, מה שהארכנו בזה]. וגם בגמרא מצינו דמריש אמר מר הכי וכו׳ ואחר כך הדר ביה מר משמעתיה. וכיו״ב אמרו בשבת (עו.) באורתא אמר רבי יוחנן הכי, בצפרא הדר ביה. ע״ש. וכן מצינו בכמה מקומות בש״ע. ואדרבה ת״ח החוזר בו מוכיח על שאר פסקיו שהם יציבים וחזקים, בהיותו מחפש אחר האמת, ומודים דרבנן היינו שבחייהו. ובספר זה, כתבנו הכל לפי משנה אחרונה, באותן ההלכות המועטות שבהם איכא משנה אחרונה. [ובספר קצור שלחן ערוך ילקו״י נכתבו עשרות אלפי הלכות, ולא ייבצר שמתוך כל כך הרבה הלכות יהיו בכמה מקומות דברים שהיה מקום לעיין בהם שוב].

ולדוגמא אציין בזה כמה דינים שיש בהם שינוי בין מה שנתבאר בסידרת הספרים ילקוט יוסף, לבין מה שנתבאר בספריו האחרונים של מרן אאמו״ר:

א. לגבי הוצאת ס״ת קודם עמוה״ש שכתבנו בילקו״י ח״ב בשמו שיש להמנע מכך, והבאנו זאת מדבריו. אך ביבי״א ח״ז כתב להקל בזה לפועלים.

ב. וכן לענין עליית סומא לס״ת, שבמשך שנים מרן אאמו״ר היה מורה ובא שמותר להעלותו לס״ת, ואף עשה כן הלכה למעשה כאשר עינינו ראו ולא זר. וכך כתבנו בילקו״י ח״ב. אך כיום כתב דלכתחלה יש להמנע מכך, כיון שאין המנהג בזה ברור, ודעת מרן שלא להעלות סומא לס״ת.

ג. וכן לענין מי שנתחייב בברכת בורא נפשות באכילת בננה וכדו׳, וגם נתחייב בברכת מעץ ג׳, כגץ על העץ, וטעה והקדים ברכה מעץ ג׳, שבשו״ת יביע אומר ח״ה כתב שיצא י״ח באומרו ועל תנובת השדה, אך כאשר מרן אאמו״ר הגיה את הספר ילקוט יוסף ח״ג, בזמנו, אמר, דמאחר שלא נתכוין לפטור את הבננה, ובדעתו לברך נפשות, הו״ל כאילו נתכוין להדיא שלא לפטור, ולכן אמר לנו לכתוב שיצא משום סב״ל. וע״ש שכתבנו לחזק את דבריו מסברא ומראיה. אך בהליכות עולם חזר וכתב כדבריו הראשונים ביביע אומר ח״ה, עפ״ד הראשונים ז״ל. וקיים בעצמו הדר הוא לכל חסידיו.

ד. וכן לענין שיעור כזית, שמרן אאמו״ר כתב בכמה דוכתי בספריו הרבים, ששיעור כזית הוא קרוב ל-30 גר׳. אך כעת הוא מורה ובא שהוא כ-27 גר׳ [ויתכן דאף פחות מזה, לפי שיעור הנפח]. וחזר בו ע״פ מחקר שערכו ששיעור בדרהם הוא 3 גד ולא 3.2 גר׳ כפי שכתב הגר״ח נאה. ובאמת שא״ז ברור ששיעור הדרהם הוא 3 גר׳ שיש ששיערוהו כ-2.8 גר׳, או 2.7

גר׳. ולדבריהם שיעור הכזית היא כ-25 גר׳ או פחות. ונודע שמשערים ע״פ נפח, וראה בכה״ח יו״ד ר״ס צח, וכיון שרוב הצבור אינו בקי לשער בנפח, ולכן תפסו גדולי הדור ונקטו בשיעור המשקל, ופעמים רבות המשקל מורה על הנפח. וכ״כ הרב המגיד בשם הגאונים (פ״א מהל׳ עירובין ה״ב), הרב בית דוד, הרב פרי האדמה, מרן החיד״א, מהר״ח פלאגי׳, פתח הדביר, הגרי״ח, ועוד, **דנוהגים לשער במשקל, ולא בנפח**. וראה בשו״ת חזו״ע כרך ב׳ עמוד תקיז. ועוד חזון למועד.

ה. כמו כן ראה בילקוט יוסף על הלכות ערלה (עמוד תכד) שמתחלה מרן אאמו״ר שליט״א אמר לנו שאין לברך ברכת הריח על הדס של ערלה. ודיברנו עמו בזה גם בערב פסח תשס״ב, וחזר שוב על הדברים, ע״פ דברי מרן הש״ע בסי׳ קח ס״ז : בשמים של עכו״ם ושל כלאי הכרם, וערלה, אסור להריח בהם. ובש״ך שם הביא מהא״ח דהיינו כגון ורד והדס. ובפשיטות ד׳ מרן שאין לברך על ורד והדס. וכן הבינו החכמת אדם, הרב נתיבי עם, והגר״ש וואזנר, ועוד. אולם לאחר ; שנים הארכנו בזה, והוכחנו בס״ד שאן דין ערלה באילן שאינו מוציא פירות, ובשמים דקאמר מרן היינו בקינמון וכדו׳, והוא כמו הדס העומד לריח. ושוב הצענו הדברים בפני מרן אאמו״ר והסכים שמותר להריח בהדסים של ערלה.

ו. וכן לענין קריאה לאור נר של שעוה בשבת, אם יש לחוש שמא ימחוט את הפתילה, או לא, שבשו״ת יביע אומר ח״א (סי׳ טו אות ו-ט) נראה מדבריו להחמיר בזה. וכך כתבנו בשבת א׳ (עמ׳ שיז). אך בהליכות עולם ח״ג הראה פנים להקל בזה.

ז. וכן לענין הבדלה, במי שלא הבדיל במוצ״ש, עד מתי יוכל להבדיל, שבשו״ת יביע אומר ח״ו (חאו״ח סי׳ מח אות יג) כתב, דאף שאנו נוהגים להבדיל במוצאי ט״ב ביום א׳, היינו משום דסב״ל במקום מנהג לא אמרי׳, אבל בעלמא אם לא הבדיל מבדיל והולך עד סוף יום א׳, ולא יותר. וכך כתבנו בילקו״י שבת כרך א׳, עפ״ד היביע אומר. אולם בשו״ת יביע אומר ח״ז (סי׳ מז) כתב, שמבדיל עד סוף יום שלישי. נמצא דהדר הוא לכל חסידיו. ובהליכות עולם ח״ג (עמ׳ קסב) כתב, ואע״פ שבשו״ת יבי״א ח״ו כתבתי באופן אחר, העיקר כמ״ש כאן. ע״כ.

ח. וגם בילקו״י על שעטנז (עמוד ש״פ) הארכנו לדון בדברי מרן אאמו״ר בהליכות עולם, לענין טלטול בגד שעטנז בשבת.

ט. וכן לענין עבר ובירר בשבת, שבילקוט יוסף שבת ג׳ נתבאר בשם מרן אאמו״ר להקל בזה, ע״פ התוס׳ בסוכה כג. אחר שיש כאן ס״ס במילי דרבנן. אבל בהליכות עולם כתב ונכון להחמיר.

י. וכן לענין ברירה בעצמות דגים, שבהליכות עולם ח״ד (עמוד פז) כתב, דיכול לסלק עצמות הדגים לצד הצלחת. ובילקוט יוסף שבת כרך ג׳

כתבנו, שאם אין הדבר מפריע לו לאכול, יש לחוש שבסילוק העצמות לצד הוי בורר פסולת מאוכל. וראה באורך בילקוט יוסף על הל' ערלה (עמוד רג).

יא. וכן לענין משלוח מנות בפורים לאבל תוך י"ב חודש, שבירחון קול סיני [לפני כארבעים וחמש שנה] כתב מרן אאמו"ר שליט"א שאין לשלוח לו משלוח מנות. וכך כתבנו בילקוט יוסף מועדים, ובילקוט יוסף ח"ז. אולם בחזו"ע על הלכות פורים הנד"מ חזר וכתב בענין, דאין אצלינו מנהג להחמיר בזה. והדר הוא לכל חסדיו.

אשר מכל זה אתה תחזה, דאם המצא ימצא באיזה מקומות מעטים שמרן אאמו"ר חזר בו, דע שכך היא דרכה של תורה לכל המחפש אחר האמת, ולכל מי שעוסק באלפי הלכות. וזכורני לפני כמה שנים, שדיברנו עם מחבר ספר אחד, בכמה הלכות שלדעתינו טעה להדיא בבירור, והוכחנו לו דמ"ש להסתמך על דברי הרב פעלים אינו דימיון נכון, ומה שכתב להתיר ע"פ ס"ס באיזו הלכה, זה אינו, וכו', ועכ"ז התעקש אותו מחבר ונשאר בדעתו בכל ההלכות שדיברנו עמו, ואפילו בהלכה אחת לא חזר בו. ואין זו דרכה של תורה, כי תורה אמת כתיב בה.

וברכה לראש משביר, ויוסף הוא המשביר ב"ר, מרן מלכא אאמו"ר עט"ר שליט"א, שיה"ר שנזכה שיאריך ימים על ממלכתו, ממלכת התורה, להפיץ אור ההלכה, עוד ינובון בשיבה דשנים ורעננים יהיו, אמן.

ויהי רצון שחיבור זה יעלה לנחת רוח ולע"נ מרת אמי הרבנית מרת מרגלית בת זכייה ע"ה, אשר מידה היתה לי זאת להגיע עד הלום, וחמין ושמן שסכתני אמי בילדותי הן הן שעמדו לי (חולין כד:). יה"ר שתהיה נשמתה צרורה בצרור החיים, ותעמוד לגורלה לקץ הימין. אמן.

ונות בית תחלק שלל, נות ביתי מרת רות [לבית עטייה] שתחי', שבזכות עזרתה בטיפול בילדים שחנן אותנו השי"ת, זכינו להתפנות לכתיבת החיבורים. יה"ר שנזכה יחד שלא תמוש התורה מפינו ומפי זרעינו, וכל בניך לימודי ה'.

ועיני לשמיא נטלית, שיה"ר ושוכן במרומים יערה עלינו רוח ממרום, ויזכנו לישב באהלה של תורה לאורך ימים, מתוך בריאות הגוף, ונזכה לסייעתא דשמיא לכוין לאמת, ולהגדיל תורה ולהאדירה.

יצחק יוסף
בן למרן הגר"ע יוסף שליט"א

מבוא - דרך פסיקת ההלכה - קבלת הוראות מרן הש״ע

הנה בגמ׳ עירובין (ו:), דהרוצה לעשות כב״ש עושה, והרוצה לעשות כב״ה עושה. והיינו קודם שיצאה בת קול דהלכה כבית הלל. ובגמ׳ ע״ז (ז.) מבואר, דאם חכם אחד אוסר וחכם אחד מתיר, בשל תורה הלך אחר המחמיר, ובשל ספרים הלך אחר המיקל. והדברים סותרים למה שאמרו בעירובין, דקודם שיצאה בת קול היו יכולים לעשות או כב״ש או כב״ה, וליחזי אנן, אם הוא מילתא דאורייתא הא קי״ל דספק דאורייתא לחומרא, ואם הוא מילתא דרבנן, הא קי״ל ספק דרבנן לקולא. וראה ברשב״א חולין מד. ובהר״ן והרמב״ן חולין מד: ובריטב״א ובמאירי יבמות יד.

ומדברי מרן הב״י בתשובה בשו״ת אבקת רוכל (סימן לב) ומדברי הגאון החזון איש (יבמות קלד.) מבואר, שיש לחלק בין היכא דאיכא מרא דאתרא, דבזה אזלינן אחריו בין להקל ובין להחמיר, להיכא דליכא מרא דאתרא, דבזה בספק דאורייתא אזלינן לחומרא, ובספק דרבנן אזלינן לקולא. וחילוק זה מיוסד על פי מה שאמרו בגמרא שבת (קל.) במקומו של רבי אליעזר היו כורתים עצים לעשות פחמים ולעשות ברזל בשבת. ומוכח שאף שאין הלכה כרבי אליעזר שמכשירי מילה דוחים את השבת [דר״א יחיד נגד רבים, וגם ר״א שמוטי הוא], מכל מקום במקומו של רבי אליעזר נהגו כמותו, כיון שהיה מרא דאתרא. וכן במשנה חולין (קטו.) מבואר, דבמקומו של רבי יוסי הגלילי היו אוכלים בשר עוף בחלב, אף דהלכה כחכמים דעוף בחלב אסור. ועיין ביבמות (יד.) ר׳ אבהו מטלטל שרגא בשבת כריב״ל, וכי איקלע לאתריה דר׳ יוחנן לא הוה מטלטל, משום כבודו דר׳ יוחנן.

ובפסחים (ל.) פריך לשמואל, ולדרוש להו כר״ש, דהא שמואל כר״ש ס״ל, ומשני אתריה דרב הוה. ע״ש. וע״ע בשבת (יט:), ההוא תלמידא דאורי בחרתא דארגיז כר״ש, שמתיה רב המנונא, והא כר״ש סבירא לן, אתריה דרב הוה, לא איבעי ליה למיעבד הכי. ע״כ.

וע׳ מגילה (כה.) ר׳ אליעזר אומר אין מפטירין בהודע את ירושלים, ושם (כה:), תניא מעשה באדם אחד שהיה קורא למעלה מר״א הודע את ירושלים את תועבותיה, אמר לו ר״א, עד שאתה בודק בתועבות ירושלים, צא ובדוק בתועבות אמך בדקו אחריו ומצאו בו שמץ פיסול. וכ׳ הר״ן, ואף על גב דלית הלכתא כוותיה דר״א, מ״מ אותו אדם לא היה לו להפטיר במקומו של ר״א, עד שישאל את פיו במה יפטיר. ע״כ. וכ״ב הריטב״א (שם) בשם רבו ז״ל. (ובירושי׳ ספ״ד דמגילה הגירסא ובדקו אחריו ונמצא ממזר). גם הרשב״א בתשובה חלק א׳ (סימן רנג) כתב, שאם היה רב אחד במקומם ולימדם, הולכים אחר דבריו וכו׳, ובמקומו של רבי אליעזר היו כורתין

עצים וכו׳, ובפרק כל הבשר אמרו לוי איקלע לבי יוסף רישבא ואתו לקמיה רישא דטווסט בחלבא וכו׳. ע״ש.

וז״ל מרן הבית יוסף בשו״ת אבקת רוכל הנ״ל: ילמדנו רבנו, קהלות שנוהגים כהרמב״ם בקולותיו ובחומרותיו דור אחר דור, מהו לכוף אותם לנהוג כהר״י וזולתם מהאחרונים המביאים הסברות, או דילמא הזהרו מנהג אבותיכם וכו׳. תשובה, מי הוא זה אשר ערב אל לבו לגשת לכוף קהלות שנוהגים כהרמב״ם לנהוג כדעת אחד מן הפוסקים ראשונים ואחרונים. והא דאמרינן (עירובין ו:) תני לעולם הלכה כבית הלל והרוצה לעשות כבית שמאי יעשה וכו׳. והלא דברים קל וחומר, אם בית שמאי דאין הלכה כמותם אמרו אי כבית שמאי כקוליהון וכחומריהון, הרמב״ם ז״ל אשר הוא גדול הפוסקים, וכל קהלות אר״י וערביסטאן והמערב נוהגים על פיו, וקבלוהו עליהם לרבן, מי שינהג כמוהו בקולותיו וחומרותיו, למה יכפהו לזוז ממנו. ומה גם אם נהגו כן אבותיהם ואבות אבותיהם, שאין לבניהם לנטות ימין ושמאל מהרמב״ם וכו׳. ואפילו רבו באותה העיר קהלות שנוהגים כהרא״ש, אינם יכולים לכפות למיעוט הקהלות שנהגו כדעת הרמב״ם וכו׳. דהוה ליה כשתי בתי דינין בעיר אחת. ע״ש.

ויש ללמוד מדבריו, דמה שנהגו כבית שמאי, או כבית הלל, היינו מפני שהיו מרא דאתרא לתלמידיהם, ואף כאן בארץ ישראל נוהגים כהרמב״ם, שהוא כמרא דאתרא. ומה שאמרו בע״ז היינו כשאין מרא דאתרא. ועיין עוד בשו״ת מהרי״ף (סימן כב וסימן נט), מה שכתב בזה.

וכיו״ב כתב מדנפשיה הגאון החזון איש (יבמות סימן קלד ד״ה הא) וז״ל: הא דאמרו בעירובין הרוצה לעשות כדברי בית שמאי עושה וכו׳. הקשה הריטב״א מהא דאמרו ע״ז (ז.) דבשקולין בשל תורה הלך אחר המחמיר, ולכאורה י״ל דהתם באינו במקומו של המתיר, או שכבר מתו החולקין, אבל אם הוא במקומו של המתיר ומקבל עליו בית דין זה לעשות כקוליהון וכחומריהון שפיר דמי. אבל מדברי הריטב״א משמע דבית שמאי ובית הלל היו בעיר אחת ממש, ושניהן היו בית דין לכל העיר, ולכן כתב שאין רשאין לעשות כבית שמאי או כבית הלל לקולא, אלא א״כ הורו להן על מאורע שאירע, וצריכים לשאול בכל פעם כדי להקל, ואפילו אם ב׳ אמוראים הן אורחים בעיר ונשאלה שאלה לפניהם, והיה זה אוסר וזה מתיר, רשות ביד כל אחד להקל, אף על גב שלא יעשה כחומרותיו לימים הבאים, ואף לדברי הריטב״א אם אין החולקים בעיר אחת כל עיר עושין כבית דין שלהם, ואין צריך לשאול בכל פעם, וכהא דבמקומו של ר״י הגלילי היו אוכלים בשר עוף בחלב, ואין סברא שישאלו בכל פעם. ועוד דהוראה הראשונה היתה לכל הימים. ובודאי דשמיע להו להראשונים הנז׳ הסוגיא בפרק רבי אליעזר דמילה, ובפרק ח׳ דחולין, בכח המרא דאתרא, וע״כ שהבינו דאיירי באופן שלא היה מרא דאתרא, ולכן הוצרכו לחילוקים אחרים. וע״ש.

ועל יסוד דברי הגמ׳ והפוסקים שהוראת מרא דאתרא מכרעת להלכה, כתבו גדולי הדורות, דור אחר דור, שהספרדים קיבלו עליהם הוראות מרן הש״ע כדין מרא דאתרא, וכן כתב הגאון מהראנ״ח בתשובה (בן דורו של מרן הב״י סי׳ קס) שכבר נתקבל הרב ב״י עלינו לרב ללכת אחר הוראותיו. וע״ש שמנה את המקומות בהם הוכרה סמכותו של מרן גם מחוץ לארץ מושבו, ובהם ארץ הצבי וארץ מצרים, ערי דמשק וארם צובא, וערי פרס, וגלילות טורקיה וערי המערב, שכולם קיבלו עליהם הוראות מרן. ע״ש. וכ״כ בשו״ת פרח מטה אהרן ח״ב (סי׳ פא). שמרן נתקבל עלינו כדין מרא דאתרא. ע״ש. וכן העידו גדולי הדורות, שהספרדים קיבלו עליהם הוראות מרן הש״ע, וכן כתבו: גדול חכמי איטליה מהר״י מינץ, הרב המגיה בשו״ת הלכות קטנות (סי׳ קפב) בשם הראש״ל רבי משה גלאנטי זצ״ל, שו״ת מהרי״ף, מהר״א יצחקי בתשובה שהובאה בגנת ורדים, הג״ר יונה נבין בנחפה בכסף, ומרן החיד״א בברכי יוסף, המאמר מרדכי, מהר״ח מודעי בשו״ת חיים לעולם, הראש״ל רבי מרדכי יוסף מיוחס בשו״ת שער המים, מהר״י אייבשיץ בספר התומים, שו״ת אור גדול, ספר מחשבות חרוץ, שאלת יעב״ץ ח״א, שו״ת בית אפרים, החתם סופר, גאוני פרנקפורט בספר אהל אברהם, הגאון פני יהושע, בעל השב יעקב, הגר״ח מצאנז, רבינו הגרי״ח בשו״ת רב פעלים ח״ב (חיו״ד סי׳ ז׳), ועוד ועוד.

ורבינו הרמ״א בתשובה למרן הבית יוסף (סימן מח) כותב אליו: באתי להשיב מפני הכבוד לדברי מורינו ורבינו הגאון הגדול רבי יוסף קארו יצ״ו, אשר מימיו אנו שותים מכדו וקנקנו, אתפלל אל ה׳ שיאריך ימי מורינו ורבינו נשיא אלוהים בתוכינו, והנני אומר מתניתא דמר וספרו קא מתניתא, וחלילה להמרות דברי מעלת כבוד תורתו, שכל החולק עליו כחולק על השכינה, ועליו יש לסמוך אפילו באיסורא דאורייתא. והמהר״י מינץ הנ״ל כותב על מרן, שכבר נתפשטה חכמתו והוראותיו בכל העולם וכו׳.

והרב המני״ח בשו״ת הלכות קטנות (סי׳ קפב) כתב: קיבלתי ממר זקני הראש״ל המג״ן (הרב משה גלאנטי ז״ל), שבכל ארץ ישראל ובכל ערי המזרח בבל סוריה תורכיה ומצרים וגלילותיהן קיבלו עליהם ועל זרעם הוראות מרן רבינו יוסף קארו זצ״ל, ואף המוחזק בממון אינו יכול לטעון קים לי כהפוסקים החולקים על השלחן ערוך, וגם שמעתי מפי קדשו של הראשון לציון, שבזמנו חזרו גאוני צפת וחידשו תוקף ההסכמה הזאת לקבלת דברי מרן אשר יאמר כי הוא זה. ע״כ.

וכתב עוד **בשם הגדולים** (ערך בית יוסף): ודע שקבלתי מזקני תורה ויראה ששמעו מפה קדוש הרב הגדול מהר״ח אבולעפייא, שקבלה בידו שעל כלל מרן בפסק הלכה ללכת אחת שלשה עמודי בית ישראל, הרי״ף הרמב״ם והרא״ש, הסכימו קרוב למאתים רבנים בדורו, וכך היה מרגלא בפומיה דהרב הנזכר, כי כל שיעשה כפסק מרן הנה הוא עושה כמאתים רבנים. ע״כ. [וידוע רב חיליה וגובריה של המהר״ח אבולעפייא ז״ל, שגדולי דורו העידו עליו שיחיד בדורו הוא. ועיין בשו״ת מהר״י פראג׳י סימן מז]. **ועוד כתב בספרו ברכי יוסף** (חושן משפט

סימן כה, אות כט), כל ימינו נצטערנו על דברתי מלכי צדק מרן ז״ל בפשר דבר שעשה לענין ההוראה ללכת אחת הרי״ף הרמב״ם והרא״ש, ובמקום תרי מינייהו מסכימים לדעת אחת הכי נקטינן, כידוע, וחלקו עליו הבאים אחריו וביקשו לעקור הכלל הזה, כמבואר בהקדמת הרש״ל לספר ים של שלמה, ובהקדמת מור״ם לדרכי משה, ומהרש״ך בח״א (סימן קלד) כתב דרבים תפסו על מרן ז״ל וחלקו עמו פנים בפנים. וכתב **הרדב״ז** בחלק ב׳ (סימן תרכו), שהרי״ף והרמב״ם ראו את כל דברי הראשונים, ודבריהם כוללים את דברי רבים מהראשונים.

גם **השל״ה** הקדוש (דף קטו) כתב: ועתה אמת אגיד אשר שמעתי מפום רבנן קדישי ששמעו מפי הרב הגדול מופת הדור מוהר״ר חיים אבולעפייא זלה״ה, שקיבל מזקני גאוני הדור, שהסכימו בכלל זה דמרן ז״ל קרוב למאתים רבנים מדורו, וכך היה אומר כי כל אשר כפסק מרן עביד כמאתן רבנן. ע״כ. והביאו דבריו **מהרי״ט אלגאזי** בספרו **שמחת יום טוב** (סימן יא). **ובחקרי לב** (אורח חיים סימן צו, וס״ס קצח). ובספר **ארץ חיים** (כללים, כלל ו׳). ובספר **יפה ללב** חלק ב׳ (בהקדמה). [ובספר אל גבור כתב בשם היפה ללב, דברים הפוכים, ושריה ליה מאריה בכל מה שכתב בספר דברים חריפים כנגד גדולי הדור].

גם הרב **קמח סולת** (מהד׳ תשנ״ח, עמ׳ עח) כתב, ועתה אמת אגיד את אשר שמעתי מפום רבנן קדישי, ששמעו מפי הרב הגדול מופת הדור מהר״ח אבולעפייא, שקיבל מזקני וגאוני דורו, שהסכימו דמרן השלחן ערוך קרוב למאתים רבנים מדורו [נסמך], וכך היה אומר כי כל אשר יעשה כפסק מרן, עביד כמאתן רבנן. אלו דבריו. ע״כ.

וכן מבואר **בתעלומות לב** (ח״ג דף קו ע״ד) דרבנן קדמאי אתנחו סימנא, כי לכך קורין מהריק״א מר״ן סתם, כי הוא ראשי תיבות ממאתן רבנן נסמך. ע״ש.

וכן כתבו גם הגאון **רבי חיים מודעי** בשו״ת חיים לעולם (חלק יורה דעה סימן א).

גם הראש״ל **רבי מרדכי יוסף מיוחס** בשו״ת שער המים (סימן ט׳) כתב, שמרן נסמך ממאתים רבנים. [והיינו שמאתים רבנים הסכימו על כל פסקיו].

גם בספר **מעט מים** [לרבי אברהם הכהן מסאלוניקי, ס״ס יא] כתב: וכבר נודע שיש קבלה בידינו דכל העושה כפסק מרן עושה כמאתים רבנים. ע״ש.

גם **הגר״ח פלאג׳י** הביא את דברי מרן החיד״א הנז׳, שמאתים רבנים הסכימו על כללו של מרן אחרי ג׳ עמודי ההוראה, וראה בספרו כל החיים (מער׳ י אות סז), **ובס׳ חקרי לב** (ח״א סימן מג, סב ע״ג).

ובנו **מהר״א פלאג׳י** בספרו אברהם אזכור (מע׳ ת׳ אות צא דס״ב) הביא תשובת הגאון רבי יהודה ג׳רמון, שכתב, שאפילו אם יביא אלף ראיות נגד מרן כי אנחנו קיבלנו הוראות מרן בכל תפוצות הגולה הספרדים, כמו שכתב

הרב הגדול כהנ״ה ז״ל, וכל האחרונים פה אחד, דמה שכתוב בדברי מרן בפירוש אין בנו כח לעשות מעשה נגד מרן בין להקל בין להחמיר. וכבר כתב מרן החיד״א בשם המהרח״א שמי שעושה כהוראת מרן הרי הוא עושה כמאתים רבנים שהסכימו עמו בהוראותיו. ע״כ.

וכתב בספר **נהגו העם**, שבמרוקו היו מייחסים להרב שמואל אבן דנאן ז״ל, שהיה אחד ממאתים רבנים שסמכו את מרן. ע״ש.

גם בשו״ת **שואל ונשאל** (חלק אורח חיים סימן ו׳) כתב דמר״ן ראשי תיבות ממאתים רבנים נסמך.

גם הגאון **רבי יוסף ידיד** בספרו ברכת יוסף ח״א (סימן מג) כתב: כלל גדול בדין, רש״י מפרש ולא פוסק וכו׳. ויותר מסתבר לפסוק כדברי מרן דרש״י מפרש ולא פוסק, דאף אי נימא דלא קבלנו הוראותיו בכללים, והיינו משום שידוע שמרן ז״ל ממאתים רבנים נסמך, והפוסק כדעת מרן ז״ל כמי שפוסק כמאתים רבנים. ע״כ.

והגדול ממינסק בשו״ת אור גדול (סימן כז) כתב, דאף שהבית יוסף לא כיון לזה ולא ידע מהפוסקים האוסרים, שהרי לא הביאם ביתה יוסף, עם כל זה רוח ה׳ נוססה אצל הרב המשביר לכל בית ישראל, לכוין להלכה אף שלא כיון לזה. ע״כ.

גם הגאון **רבי צדוק הכהן מלובלין**, בספר מחשבות חרוץ (דף ג׳ ע״ג) כתב, ובכתב מיד ה׳ עליו השכיל בחיבור השלחן ערוך והגהותיו שנתקבלו לספר פסק בכל ישראל בדורותינו, כלל משפטי התורה, ובודאי לא באו במקרה, והשי״ת שלח את רוחו עליהם להיות כל דבריהם מכוונים גם מה שלא כיוונו הם, כי לא יעזוב ה׳ את חסידיו. ובפרט בענין חיבור כזה שנתקבל בכלל ישראל. והוא כח החכמים דעדיפי מנביאי. ע״כ. וכתב עוד שם (דף נ״ז ע״ב), דמאחר והשלחן ערוך נתקבל בכל בית ישראל, ודאי רוח ה׳ דיבר בו, והכל בכתב מיד ה׳ עליו השכיל, אף מה שהוא לא כיון לזה כלל. ע״כ.

גם הגאון **בעל דעת קדושים** באשל אברהם (מבוטשאטש ר״ס רפה) כתב, ומהסדר שכתב מרן השלחן ערוך ניתן ללמוד וכו׳. וידוע מה שכתב בסידור של היעב״ץ, שהשלחן ערוך ברוח הקודש נתחבר.

ומרן החיד״א בברכי יוסף (חו״מ סי׳ כח) כתב בשם רבו הרב נחפה בכסף, דקבלנו הוראותיו של מרן לאו דוקא פסקיו שבשלחן ערוך, אלא אף בתשובותיו. ואמנם יש שכתבו דלא קבלנו הוראות מרן בתשובותיו, ואין כאן מקומו, וראה מ״ש בזה באוזן אהרן (מע׳ הקו״ף אות ב׳), ובשו״ת יביע אומר ח״ג (חאהע״ז סי׳ יג אות ב, ג), **ובח״ז** (חחו״מ סי׳ ה׳ אות ה׳), **ובח״ט** (סי׳ קה, עמ׳ רכד). ע״ש.

והגאון אשר לא יחת מפני כל, כי עמו עוז ותושיה, הוא **הגאון יעב״ץ** כותב בספרו שאלת יעב״ץ ח״א (סי׳ עה): ואחרי ששני המאורות הגדולים הב״י

והרמ״א פסקו כן, מי יבוא אחריהם, ואין אחריות האחרונים עלינו, ואין לנו לזוז מפסקי הש״ע שהם הלכות קבועות לכל ישראל, והפורש מהם כפורש מן החיים. ע״כ.

ובשו״ת **בית אפרים** הנ״ל (חיו״ד ס״ס עח) כתב: ״וחלילה לנו לזוז כל שהוא מפסקי השלחן ערוך, וכמו שכתב כיו״ב הרמב״ן (בכתובות נ״ד.) שאע״פ שאנו מדמין אנו נותנים ראשינו תחת כפות רגלי הראשונים״.

גם הגאון **החתם סופר** (בחאה״ע ח״ב סי׳ קב) כותב, ונמצא שדברי הב״י מכוונים בשני ספריו, ואם אולי הב״י לא כיון לכך, מ״מ האלהים אנה לידו להמתיק הדבר בלשון קולמוסו הטהור, שיהיה אותו צדיק ניצל משגיאה, כי כן ארחות נותן התורה ית״ש עם כל העוסקים בתורתו לשמה, להכחיד תחת קולמוסם לשומרם משגיאות, לבל תצא תקלה מתחת ידם. ע״ש.

וגאוני פרנקפורט (חברי ביה״ד בזמן הנודע ביהודה, בענין הגט מקליווא) **בתשובה** שהובאה בספר אהל אברהם (דף יז סע״א), ובשו״ת **מטה לוי** ח״א (עמוד עה) כותבים בין השאר: ״והנה בזמן הזה אנו רואים בתשובות חכמי זמנינו שדרכם לפלפל בדברי חידודים ופונים אחר מחברי שו״ת אחרונים, ואינם שמים על לב דברי הטור והש״ע אשר אנו מחוייבים שלא לנטות מדבריהם ימין ושמאל, מאחר שכבר נתפשטה הוראתם בכל העולם, וקבלו דבריהם כל עדת בני ישראל כהלכה למשה מסיני, ומה לנו לחפש בדברי הראשונים לאחר שבעלי השלחן ערוך עמדו עליהם ודחאום, וביררו ההלכה כשמלה וקבעו בש״ע הלכה ברורה, לעם סגולה, כה דרכינו אשר קיבלנו מרבינו הגאון **בעל שב יעקב**, והגאון **בעל פני יהושע**, אב״ד בקהלותינו, וכן מרן הגאב״ד **רבי אברהם אבוש** אב״ד קהלתינו, ששימש גדולי הדור, כולם לא נטו להורות נגד פסקי מרן הש״ע, ורק בדין שאינו מבורר בש״ע יש לעיין בפוסקים ואחרונים.

והגר״ח מצאנז בשו״ת דברי חיים ח״ב (חיו״ד סי׳ קז) כותב: ״ואני אין דרכי לפלפל בדברי גדולי הראשונים איזו שיטה מהם עיקר להלכה, כי דבר זה לדעתי הוא גסות הרוח ודברי הבל להכריע בין הראשונים, כי מה נדע אנחנו ולא ידעו הם, ואין לנו אלא לסור למשמעתם של רבותינו בעלי הש״ע״.

והגאון **רבי יוסף מולכו**, בעל שלחן גבוה, כותב בספרו שו״ת אהל יוסף (חלק יורה דעה סימן ל): ״שכיון שקיבלנו הוראות מרן הכי נקטינן, ואפילו כשהרמ״א ואלף פוסקים כמותו חולקים עליו, אנו בני ספרד בתר מרן גררינן, הן לקולא ואין לחומרא״.

והגאון **רבי יעקב בן צור** בשו״ת משפט וצדקה ביעקב ח״ב (סימן ה׳) כותב, ״שאחר שנתפשטו בעולם חיבורי מרן הב״י והש״ע, שוב אין לנו אלא פסקיו וכל אשר יאמר כי הוא זה, ואפי׳ נגד אלף פוסקים״.

והגאון **רבי שלמה לניאדו** (אב״ד ארם צובא, חלב), כותב בשו״ת בית דינו של שלמה (חאו״ח ר״ס ד׳): ״דאנן בתריה דמרן אזלינן ככל חוקותיו וככל משפטיו, בין להקל ובין להחמיר, ואין להביא ראיה מן החולקים עליו״. וכ״כ עוד בספרו שו״ת כסא שלמה (סימן ז׳). ע״ש.

והגאון **רבי יעקב אלגאזי** בתשובותיו (סי׳ ח) כותב: פה עיה״ק ירושלים וגלילותיה אתריה דמרן הוא, ואנו נוהגים לפסוק ככל הוראותיו בין להקל ובין להחמיר. ע״ש. וכ״כ **המהרי״ט אלגאזי** בתשובה בשמחת יום טוב (סי׳ ג׳ דף ט), דאנן בני ירושלים נוהגים לפסוק כהוראות מרן ז״ל. ע״ש. וכ״כ **מהר״א ישראל** בספר משנה אליהו (דף ז׳). [חלק מהדברים מבוארים בשו״ת יביע אומר בכ״ד ובהקדמה להליכות עולם ח״א].

גם הרב **קמח סולת** (מהדורת תשנ״ח, עמוד עח) כתב, ועתה אמת אגיד את אשר שמעתי מפום רבנן קדישי, ששמעו מפי הרב הגדול מופת הדור מהר״ח אבולעפייא, שקיבל מזקני וגאוני דורו, שהסכימו דמרן השלחן ערוך קרוב למאתים רבנים מדורו [נסמך], וכל מי שיעשה כפסק מרן, עביד כמאתן רבנן. ע״כ.

ובזמן **מהר״ם גלאנטי** בן מוהר״ר יונתן גלאנטי, בן הגאון המוסמך מהר״מ גלאנטי, תלמיד מרן ז״ל, כבר נתפשטה קבלת הוראות ופסקי מרן ז״ל בכל ארץ ישראל, וקיבלו עליהם שלא יוכל המוחזק לומר קים לי נגד דעתו ז״ל, וכמ״ש **מהר״ם חאגיז** בתשו׳ הלק״ט חלק א׳ (סי׳ קפב) משם מר זקינו הוא הרב מהרמ״ג הנז׳. וכן דעת **מהר״ם בן חביב** בכללים שבסוף ספרו גט פשוט (כלל א׳), **ומהר״א יצחקי** בתשובת זרע אברהם (חו״מ סימן כג), והרב **פרי חדש** בספרו מים חיים (קונטרס התשובות ס״ס ט׳). ע״ש. **ומהר״י הלוי** בעל מטה יוסף בתשו׳ שהובאה **בגנת ורדים** (חו״מ כלל ג׳ סי׳ כט) כתב משם אביו, דהכא בארץ הצבי מנהג אחד הוא דלא נדדי מדברי מרן בשלחנו הטהור, אף שהוא נגד הרמב״ם.

ומהר״ח פלאג׳י בספרו שו״ת חיים ביד (סי׳ קח) כתב, כי גלוי וידוע בכל העולם שחכמי ספרד וצרפת קיבלו עליהם ועל זרעם לפסוק בכל מקום כדברי מרן רבינו יוסף קארו ז״ל, אפי׳ יחלקו עליו כל האחרונים. ועל כן יאמרו המושלים לכו אל יוסף אשר יאמר לכם תעשו. ופשוט שאין לעזוב דברי מרן ולפסוק כהט״ז. וכ״כ בשו״ת **חקקי לב** (יו״ר סי׳ מג) דקי״ל כמ״ד דקבלנו הוראות מרן אף להקל. וכ״כ עוד בגנזי חיים (מע׳ ה׳ אות לג) דקבלנו הוראות מרן אף להקל. וכ״כ **בפתח הדביר** (סי׳ רמג סק״ג) דלדידן בני ספרד תפסי׳ הוראת מרן אפי׳ להקל כנודע. וראה עוד במ״ש באורך בהשמטות לסי׳ שלט כרך ד׳, והביא **מהחקרי לב, ובתי כהונה, ובתי כנסיות, ושלחן גבוה, ונר מצוה**, ועוד, דקבלנו הוראות מרן אף להקל. וכ״כ בזכרונות אליהו (חיו״ד מע׳ מ׳ אות יב) בשם כמה אחרונים דקבלנו הוראות מרן אף להקל.

גם בשו״ת **ויוסף אברהם** (לרבי אברהם דיין, מרבני חאלב לפני כמאה וחמשים שנה, סימן כז) כתב, שהדבר ידוע ומפורסם שבני ארץ ישראל וארם צובא ודמשק וער-ביסתאן קיבלו עליהם הוראות מרן ז״ל. ע״ש. וכיוצא בזה כתבו כל גדולי רבני הספרדים.

וז״ל של **מוהר״ן מברסלב** זיע״א שהשיב לשואלו: יכול הנך לקמט את ספרי כפי רצונך [לומר בו פירושים כלבבך], אולם אל תפגע בסעיף קטן בשלחן ערוך. עכת״ד.

וזה לשונו של **הגאון רבינו יוסף חיים** בשו״ת **רב פעלים** (חלק ב׳ חלק יורה דעה סימן ז): ואפילו מאה אחרונים חולקים על פסק מרן השלחן ערוך, אין אנו שומעים להם אפילו במקום הפסד מרובה, כי אנו מחוייבים ללכת אחרי הוראות מרן מכח הקבלה שקבלנו וכו׳ ואין אנחנו יכולים לזוז מדבריו. עכ״ד. וכתב עוד (בסימן טז) דצריך המורה להזהיר תמיד שלא יעשו כך לעבור על דברי מרן שקבלנו הוראותיו וכו׳. והביא מ״ש בחס״ל תאומים, **דאנו צריכים לקבל דברי הבית יוסף באימה**. ע״ש.

אם יש להוכיח מפסקי הבן איש חי שמותר לחלוק על מרן

ומה שמצינו להגרי״ח **בבן איש חי** בכמה דוכתי שפסק דלא כדעת הש״ע, ובפרט בעניני טהרה שהחמיר נגד מרן, הנה הרואה יראה שרבינו יוסף חיים ע״ה עצמו כתב בכמה מקומות שגם בעירו בגדאד קבלו הוראות מרן בין להקל בין להחמיר. [וכ״ש לאחר שעלו לארץ ישראל שלא ע״ד לחזור, וארץ ישראל אתרא דמרן].

א. וזה יצא ראשונה, בשו״ת **רב פעלים** הנ״ל (ח״ב יו״ד סי׳ ז), כתב, שאפילו מאה אחרונים חולקים על פסק מרן הש״ע, אין אנו שומעים להם אפילו במקום הפסד מרובה, כי אנו מחוייבים ללכת אחרי הוראות מרן מכח הקבלה. **ואין אנחנו יכולים לזוז מדבריו**. עכ״ד. ושם חלק על רבו הזבחי צדק שהיקל בהפסד מרובה נגד מרן. ועוד כתב (בסי׳ טז) דצריך המורה להזהיר תמיד שלא יעשו כך לעבור על דברי מרן שקבלנו הוראותיו וכו׳. והביא מ״ש בחס״ל תאומים, **דאנו צריכים לקבל דברי הבית יוסף באימה**. ע״ש.

ב. ועוד מצינו ברב ברכות (דף קכב:) שכתב: והנה הכא באתרא דידן עיר תהלה בגדאד קבלנו הוראות מרן בין להקל בין להחמיר. כמו תושבי ארץ ישראל והנלוים אליהם שקבלו עליהם הוראות מרן בין להקל ובין להחמיר. ובהכי רווחא לן שמעתתא בנ״ד מבלי לפצות פה ולצפצף ולמיחש כלל ועיקר.

ג. ועוד כתב שם (דף קנד) והגם שהרב זרע אמת לא סמך על סברא זו להתיר, מפני שהאחרונים כתבו לסתור סברת מרן הבית יוסף, וקיימא לן הלכה

כבתראי, הנה טעם זה לא שייך לדידן, דאנן אתכא דמרן סמכינן ״בין לקולא בין לחומרא״.

ד. ועוד כתב שם בעמוד ב׳: שוב ראיתי בשו״ת חסד לאברהם שכתב וכו׳. והגם שהרב ז״ל לא מלאו לבו להתיר נגד האחרונים, מכל מקום אנן אתכא דמרן סמכינן נתיר ונתיר בס״ד. ע״כ.

הא קמן שגם רבינו יוסף חיים כתב שבגדאד קיבלו עליהם הוראות מרן ״בין להקל בין להחמיר״. והנה במקומות דפליג על מרן להחמיר, נוכל לומר שהוא בדרך של חומרא לחוש לסברת המחמירים, או מצד מנהג קדום בבגדאד נגד מרן, ששם היו חסידים ואנשי מעשה שרצו בכל מאודם להחמיר ולחוש לכל השיטות, והני אינשי מעלי. אבל מעיקר הדין אזיל ומודי דנקטינן לדינא כוותיה דמרן מלכא, ובודאי דסבירא ליה דקבלנו הוראותיו של מרן השלחן ערוך בכל אשר יאמר. דאי לא נימא הכי, יסתרו דבריו של הרב בן איש חי מספרו הקצר לשו״ת רב פעלים. אלא דלכאורה קשה דהיאך פסק לברך על ההדלקה אחר ההדלקה, והרי לא היה מנהג בזה בבגדאד, כמ״ש ביביע אומר ח״ב, וצ״ל שלדעתו א״ז ברור באופן מוחלט בדעת מרן, ועוד דחשש להסוברים דקבלת שבת תלויה בהדלקה, וס״ל דאין זו ברכה לבטלה כי זו מצוה נמשכת. ועיין בילקו״י שובע שמחות חלק א׳, במי שלא בירך על מזוזה בעת קביעתה, שיכול לברך אחר כך, כי זו מצוה נמשכת. וקסבר הרב בא״ח דה״ה הדלקת הנר. אלא דאנן לא נקטינן הכי, שהרי מבואר בראשונים להדיא שיש לברך על ההדלקה קודם ההדלקה, וכנראה סברתם דאחר שהתקנה היתה בעצם ההדלקה, והדלקה עושה מצוה, ממילא יש לברך עובר לעשייתן. ולא דמי למזוזה. ואכמ״ל.

אלא **דברב פעלים** ח״ד סי׳ כז פסק לברך על הדס שוטה, כשאין הדס משולש, בשעה״ד, והרי לדעת מרן (סי׳ תרמו ס״ג) אין לברך על הדס כזה. וכאן הרב בן איש חי היקל בספק ברכה לבטלה נגד מרן. [וראה בחזון עובדיה על סוכות עמ׳ שד]. ועיין בילקו״י איסור והיתר כרך ב׳ (עמוד רג) שהבאנו מחלוקת הראשונים בתולעים שלא ריחשו הנמצאים בפירות, ומרן בב״י (סימן פד) פסק כדעת רש״י דשרי. וכתב בבן איש חי (פרׄ נשא אות ו׳), גבי תולעים שבפירות, דאע״פ שלא פירשו ולא ריחשו, נקטינן לאסור משום שהוא איסור תורה. וכן המנהג בבגדאד. ע״כ. ומזה שהדגיש שכן המנהג בבגדאד, ומפני שהוא איסור תורה, משמע דרק מפני כך כתב להחמיר נגד דעת מרן, הלא״ה יש להורות כדעת מרן דוקא. ויתירה מזו, עיין בשלחן גבוה (סק״ג) שכתב, שכן היה מנהגם לאסור, ואע״פ שקבלנו הוראות מרן, אפשר שמנהגם לאסור היה קודם שנתפשטו הוראות מרן. [וע״ש בילקו״י שכתבנו, דמ״מ העיקר לדינא כדעת מרן שקבלנו הוראותיו, ובפרט דאיכא התם ספק ספיקא. ע״ש]. ועיין בהקדמה לספר טהרת הבית ח״א (עמוד י׳) שכתב, דמה שהרב בן איש חי פליג על מרן בהלכות טהרה, היינו משום דמר ניהו רבה חסדאין מיליה. [ובהקדמה להליכות עולם ח״א הוסיף, שכן הסכימה דעתו הרחבה. וכנראה, במקומות שאין הדבר מבואר להדיא במרן, דבזה סבר שיש מקום להחמיר]

ועיין בכף החיים (סי' תסח אות נח) שהביא דברי **החקרי לב** (מהדו"ב דף קפ) שהחיד"א החמיר רק לעצמו בביתו ובחומותיו, וכתב דאכן משאר דברי החיד"א משמע דבאיסור והיתר יש אף להורות לכתחלה להחמיר. ע"ש. אולם עיין בשו"ת יבי"א שהאריך להוכיח שגם בדיני איסור והיתר יש להורות דוקא כדעת הש"ע. שוב הראוני מ"ש רבי אברהם כלפון בספר **לקט הקציר** (סי' לב) בזה"ל: ובהיותי אני הצעיר אברהם כלפון בליוורנו שנת תקס"ד, שאלתי את פי מורינו מופת הדור הרב חיד"א הי"ו על פתגמא דנא פה אל פה, ואמר לי אני נוהג כמו שכתב מרן ז"ל, ובדבר שהאריה [האר"י] החי מחמיר אני נוהג כדבריו, "ואיני מחמיר אלא על עצמי". ע"כ. הרי עדותו הנאמנה של הרב ע"ה, שהיה בן דורו של מרן החיד"א, שאמר לו החיד"א פה אל פה, שאינו מחמיר אלא על עצמו, הא קמן שאין להורות לרבים להחמיר נגד מרן הש"ע.

עוד רגע אדבר במה שיש הניתלים בכח **המנהג**, ולדעתם על הנשים הספרדיות להמשיך לברך על על ישיבה בסוכה, על שמיעת קול שופר, ולברך אחר הדלקת הנרות בער"ש, ואחר הטבילה, ולהתעקש בנוסחאות החדשות ששינו בסידורי הוצאת מנצור, ועוד מנהגים שהם נגד דעת רוה"פ ומרן הש"ע. וטענו שיפה כח המנהג לבטל דברי הש"ע. ואמנם ידענו. גם ידענו את כוחו של המנהג, אבל לאו בכל דוכתא יש לילך אחר המנהג, כי כבר כתב **הריב"ש** (סי' מד, וקכב, שפח, ושצ), דדבר פשוט הוא שכיון שהוא אסור שאין מניחין אותם לנהוג כן, כדאמרינן בפ"ק דר"ה וכו'. ע"ש. גם בסימן שפח, ושצ, מבואר דכל מנהג שיש בו קצת פקפוק, ע"פ הדין ראוי לבטלו. ובעלמא אמרינן אם הלכה רופפת בידך פוק חזי מאי עמא דבר. מכלל שאם אינה רופפת לא משגחינן במנהג. ומיהו מאי דאמרינן דכי נהגו במקום איסורא לא שבקינן להו, ומחינן בידייהו, בדאפשר דצייתי לן, הלא"ה הא אסיקנא בריש פרק המביא דלא שנא דאורייתא, ולא שנא דרבנן לא אמרינן ולא מידי, דהא תוספת יוהכ"פ דאורייתא הוא, ואכלי ושתו עד שחשכה, ולא אמרי' להו ולא מידי. ומתבאר בסי' תרפח. ע"ש. ומצינו לפוסקים רבים, ראשונים ואחרונים, שכתבו, שכל מנהג שיש בו שמץ של איסור, חכם שדבריו נשמעים צריך לבטלו. וגם הרב **בן איש חי** ביטל כמה מנהגים בעירו, וגם **בכה"ח** כתב לבטל כמה מנהגים, וכמ"ש בסימן תקפב (אות לח). וראה **בשדי חמד** (מע' המ"ם כלל לח) שהעתיק מדברי הפוסקים שיש לבטל כל מנהג שיש בו שמין של איסור. לך נא ראה שם.

וכן מוכח מדברי **הרמב"ם** (בפ"ג משביתת עשור ה"ג) "שאין כח המנהג לבטל דבר האסור, אלא לאסור את המותר". ע"כ. ומבואר, דכל מנהג שבא להתיר את האסור, אין להתחשב בו. וע"ע בתשו' הרמב"ם (הוצאת פריימן, ירושלים תרצ"ד, סי' מ"ו). וכן מוכח מדברי **הריטב"א** בשם רבותיו (הוב"ד ברדב"ז סימן שנט), שכתב, והדבר פשוט שאין משנתינו וכל הגמרא ועובדי, אלא במנהג שהוא להחמיר, אבל במנהג להקל לעולם אין חוששין לו, ואפילו היה על פי גדולים שבעולם, כל שנראה שיש בו צד איסור, לחכם בעלי ההוראה אשר יהיה בימים ההם שאין לנו אלא השופט אשר יהיה בימינו

וכו׳, ובטעות מוכרע אין חכמה ואין עצה ואין תבונה לנגד ה׳. עכ״ל. וכן מבואר **באור זרוע** [מובא בשו״ת מהר״ם מעין סימן מג], דדוקא מנהג שנהגו על פי חכמי המקום, פירוש מנהג ותיקין, אבל מנהג שאין לו ראיה מן התורה, הוה ליה טועה בשיקול הדעת. וכן כמה מנהגים גרועים לא אזלינן בתרייהו. עכ״ל. וכיו״ב כתב **ר״ת לר״י מאורלנייש**, (בשלטי הגבורים המרכי גיטין סימן תמד) דמ״ש שאין לשנות המנהג מפני הלעז, מנה״ג זה גהינם למפרע, שאם שוטים נהגו, חכמים לא נהגו. עכ״ל. חזינן דלאו בכל דוכתא אמרינן מנהג מבטל הלכה.

גם **התשב״ץ** (ח״ב סימן נ) כתב וז״ל: אבל היכא דאיכא איסורא, אי נהוג לא שבקינן להו, כדאיתא בפ״ק דר״ה (טו:). אא״כ לא ישמעו אלינו, דמוטב שיהיו שוגגין ואל יהיו מזידין. עכ״ל. וע״ע בח״ג (סי׳ קס) שכתב, ואע״פ שנהגתם וכו׳ אין מנהג איסור ראוי להתקיים וכו׳. ע״ש. וכ״כ **הרשב״ש** (סי׳ שפח) וז״ל: וכל דבר שאסור אין כח במנהג להתירו. והכי איתא בפ״ק דר״ה, וכי נהיגי מי שבקינן להו, והמנהג הוא לאסור המותר ולא להתיר האסור. עכ״ל. וע״ע במ״ש בסימן תיט, ובסימן תקסב. וכ״כ גם **נכד התשב״ץ** ביכין ובועז ח״א (סי׳ קיח) וז״ל: יש בענין המנהגים דברים חלוקים, ואין לומר בכל דבר כך פשט המנהג, ומנהג מבטל הלכה, שאם הדבר הוא מנהג באיסור, בודאי שמבטלין המנהג, כדאיתא ב״ק דר״ה, וכי נהיגי באיסורא מי שבקינן להו. וכ״כ הרמב״ם בשבית עשור וכו׳. ע״כ. וכן מבואר בשו״ת **בנימין זאב** (סימן קנט). ומדברי **הרמ״א בתשובה** (סי׳ יט). ומדיוק דבריהם משמע, דרק בעניני ממון, או בדבר שהוא סייג, בזה המנהג מבטל הלכה, אבל בעניני איסור והיתר יש לבטל כל מנהג שהוא נגד ההלכה. וכן מבואר בשו״ת **מהר״ם מינץ** (סי׳ מג), דכל מנהגא דלא מנהג וותיקין, אין לסמוך עליו. גם **המהרשד״ם** (בחיו״ד סי׳ מ׳) כתב, שאפילו נהגתם כן, כיון שהוא מנהג זר נגד רוב הפוסקים יש היתר למנהג זה. ועוד כתב המהרשד״ם [הובא בפר״ח מנהגי איסור והיתר סי׳ תצו בד״ה השני] שגדול הדור יכול לבטל כל מנהגי העיר. בין להקל בין להחמיר [והיינו בעניני מנהגים]. **והמהריק״ש** (יו״ד סי׳ רמב) הביא מ״ש הריב״ש (ס״ס שלד), שאם בא חכם לתקן איזה מנהג, אין בזה משום פגם לראשונים, שמקום הניחו לו להתגדר בו (חולין ז.). ע״כ. וכן מוכח מדברי **מהר״ח אבולעפייא**, הובא בספר **שו״ת מהרי״ף** (רבי יעקב פראגי׳ דף לט ע״ד): דכל שדבריו נשמעים, ראוי לחכם לשנות את המנהג. וכן מבואר מדברי להקת האחרונים, שמותר לחכם גדול לשנות מן המנהג כל שיש שמץ של איסור במנהג שנהגו, ומהם: **הפר״ח** (סימן תצו, בדיני המנהגים, כלל עשירי), **פרי תואר** (יו״ד סי׳ לט). בתשובת **הרא״ם** (סי׳ טז) **תשובת מהריק״ש** (סימן ו׳). שו״ת **זרע אמת** ח״ג (סי׳ סא), שו״ת **עין משפט** (חאו״ח סימן א), **משא חיים** (אות צה, דף נג.). **בכתונת יוסף** ברדוגו (שהיה לפני כשלש מאות שנה, שרשי תנים שרש כח ענף ג׳), **מרן החיד״א** בשם **מהר״ש עמאר**, הו״ד בטהרת הבית ח״א (עמ׳ נט). שו״ת שבות **יעקב ח״ב** (ס״ס ו), שו״ת **סמיכה לחיים** (חאו״ח סי׳ א, דף יב:), שו״ת **שער אשר** קובו (סי׳ א דף ח:), החקרי לב [הביאו מהר״ח פלאגי׳ בשו״ת **חקקי לב** חיו״ד סי׳ לט דף מב ע״ד] ומהר״ח פלאגי׳ בשו״ת חקרי לב (חאו״ח סי׳ ו דף ז.), ובשו״ת **ויען אברהם** למהר״א פלאגי׳ (דף יז ע״ג) ובספר **ברית כהונה** או״ח (מע׳ מ אות כח) ובשו״ת

בני בנימין (דף כח.). ובספר **נוה שלום** (סי' תקפב דף נג) כתב, שכבר מצינו לכמה גאוני עולם שכאשר ראו מנהגים שאינם נכונים ע"פ ההלכה, שינו את מנהגם שיהיה ע"פ הדין, רק שלא יהיה מחלוקת בקהל עדת ה'. ע"כ.

אשר על כן חובה עלינו להחזיר עטרה ליושנה לנהוג בכל הדינים כדעת מרן הש"ע שקיבלנו הוראותיו, ואין להתחשב במנהג אלא כשהוא מוסכם על ידי גדולי הדורות. אבל לאו בכל דוכתא אזלינן בתר המנהג.

הלכות הנהגת אדם בבוקר

סימן א - הלכות השכמת הבוקר

א שנינו במסכת אבות יהודה בן תימא אומר, הוי עז כנמר, וקל כנשר, ורץ כצבי, וגבור כארי, לעשות רצון אביך שבשמים. ולמדו מכאן ארבעה דברים בעבודת הבורא, הוי עז כנמר, כי כאשר יעשה אדם מצוה לא יתבייש מפני בני אדם המלעיגים עליו. וקל כנשר, למהר לעצום עיניו מראות ברע, כי ראיית העינים היא תחלת העבירה. ורץ כצבי, שהרגלים ירוצו לדבר טוב. וגבור כארי, זו גבורת הלב לנצח היצר. ולכן יתגבר כארי לעמוד בבוקר לעבודת בוראו, שיהא הוא מעורר השחר. ועל כל פנים לא יאחר זמן תפלה וקריאת שמע. [ועיקר הגבורה הוא בלב, להתגבר על יצרו לנצחו, כגבור המתגבר על שונאו לנצחו ולהפילו לארץ. וכך צריך כל אדם להתגבר על יצרו כארי לקום משינתו לעבודת בוראו]. [ילקו"י על הלכות השכמת הבוקר, מהדורת תשס"ד עמוד נז. וילקוט יוסף שארית יוסף חלק א', עמוד א']. ואף על פי שהמקיים את מצוות ה' אין לו להתבייש מפני המלעיגים עליו, מכל מקום לא יתקוטט ויריב עמהם, גם כדי שלא יתרגל למדת העזות המגונה מאד. [ואם מטרתו להשפיע על עניני הקהלה בעניני התורה והמצוות, וניסה בדרכי שלום ולא הצליח, אזי מותר להעיז פניו ולריב עמם להפר עצתם]. [שארית יוסף חלק א' עמוד ג'. ילקו"י מהדורת תשס"ד, עמוד צו].

ב צריך האדם שיהיה אצלו בטבע והרגל תמידי לרוץ לדבר מצוה, ויש המאחרים בשינתם, ומתעכבים בביתם, ואחר כך רצים לבית הכנסת, ואין זו מדת הזריזות, דאף שרואים אותם רצים ומזדרזים, זה מפני שאיחרו להשכים קום, ולכן רצים להספיק להגיע לתפלה בבית הכנסת.

ולעולם יהא אדם זריז לתפלה ולתורה, ואל ימשך אחר השינה והתענוגות, ואל יפתהו יצרו להתרשל בגלל עשרו ונכסיו, שהכל חולף ואבד, ואילו תורה ושכרה עומדים לעד. [ילקו״י הל׳ השכמת הבוקר, עמ׳ סב. ושם בענין הזריזות לקיום המצוות].

ג צריך להקדים לקום בבוקר כדי שיספיק להכין את עצמו להתפלל בצבור ובנקיות, שלא יפסיד זמן תפלה. ונהגו בכמה קהלות ישראל, שהשמש הולך בבוקר ודופק בדלת או בחלון לעורר הישנים לתפלה ועבודת ה׳. [ילקו״י הל׳ השכמת הבוקר מהדור׳ תשס״ד עמ׳ סג].

ד אל יחשוב האדם על השינה שכל מה שתהיה בריבוי, יש בה תועלת לגוף, שהרי הסכימו הרופאים המובהקים שלא ישן אדם פחות משש שעות, ולא יותר משמונה שעות. ויותר מזה מזיק לבריאות. ואמרו בגמרא: שינה לצדיקים רע להם ורע לעולם. שהתורה שהן עוסקים בה מגינה על הדור, וכשהן מתבטלין פורענות באה לעולם. ועוד אמרו בגמרא תלמידי חכמים העוסקים בתורה בלילה, מעלה עליהן הכתוב כאילו עוסקים בעבודת הקרבנות. ועוד אמרו בירושלמי היגע בתלמודו בצינעא [בלילה], לא במהרה הוא שוכח. והרמב״ם כתב: אף שמצוה ללמוד ביום ובלילה, אין אדם לומד רוב חכמתו אלא בלילה. לפיכך מי שרצה לזכות בכתר התורה, יזהר בכל לילותיו, ולא יאבד אפילו אחד מהם בשינה ואכילה ושיחה, אלא בתורה ודברי חכמה. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, הל׳ השכמת הבוקר עמוד סד. ושם מאמרי חז״ל בשבח לימוד התורה בלילה].

ה ראוי לו לאדם להמנע משינה ביום, משום ביטול תורה. אולם אם על ידי שישן מעט ביום יוכל ללמוד בלילה עד שעה מאוחרת יותר, או שיוכל ללמוד יותר בריכוז ובעיון, מותר לישון ביום. אך לא ירבה בשינה. [ואמנם על פי הקבלה יש להמנע מלישון ביום]. וכן בשבת מותר לישון ביום. [ילקו״י על הלכות השכמת הבוקר, מהדורת תשס״ד, עמוד עב].

ו יש אומרים שראוי לו לאדם לישון בחצי הראשון של הלילה, ויעסוק בתורה בחצי השני של הלילה, ויש בזה תועלת לאדם הן מצד בריאות גופו, והן מצד הרוחניות בתיקון הנפש, אולם בתלמוד שלנו ובדברי הרמב״ם מבואר, שהשינה בסוף הלילה, בזמן עמוה״ש, מועילה לבריאות הגוף, ולכן אם רצה ללמוד בתחלת הלילה, ולישון בחצי השני של הלילה, יכול לעשות כן. ואם אפשר טוב שילמד סמוך לשקיעת החמה עד אחר צאת הכוכבים, ובבוקר סמוך לעלות השחר עד אחר עלות השחר, כדי לחבר היום ללילה בלימוד התורה, ולקיים ״והגית בו יומם ולילה״. ומכל מקום רבים אינם נוהגים כן, ואינם מחברים יום ללילה כנז׳, שסמכו על הגמרא שלנו החולקת בזה על הירושלמי. ובלבד שיעסוק בתורה ביום ובלילה. [ילקו״י על הל׳ השכמת הבוקר, מהדורת תשס״ד, עמוד עה].

ז הלומד תורה בלילה עד שעה מאוחרת, ועל ידי כך קיים ספק אם יוכל לקום להתפלל קודם שיעבור זמן קריאת שמע ותפלה, יש לו להפסיק מלימודו, ויסדר זמן לימודו באופן שלא יאחר זמן קריאת שמע ותפלה. אבל אם רוצה להתאחר מלישון ולעסוק בלימוד התורה, ועקב כך יבטל רק תפלה בהנץ החמה, רשאי לנהוג כן, כל שהדבר גורם לו לחיזוק ההתמדה בלימוד התורה. ובלבד שלא יתאחר מזמן קריאת שמע ותפלה. ואם על ידי שילמד עד שעת לילה מאוחרת יצטרך לקום מאוחר, באופן שיבטל זמן קריאת שמע לפי זמן המגן אברהם, ויצטרך לסמוך על זמן קריאת שמע של הגר״א, המיקל בזה לצורך לימוד תורה יש לו על מה לסמוך. [ואין לחוש בזה לחילול ה׳]. ואמנם מי שאינו טרוד בלימוד התורה, מצוה מן המובחר להשתדל מאד להתפלל בהנץ החמה בכל יום, שיש לזה חשיבות גדולה. [ילקו״י על הלכות השכמת הבוקר, מהדורת תשס״ד, עמ׳ עז].

ח כאשר יתעורר משנתו ימתין מעט, ויקום בזריזות לעבודת בוראו יתברך ויתעלה, כי לכך נברא האדם. אך לא יעמוד בפתאומיות מיד אחר השינה, כי הדבר מזיק לבריאות. ואף אם הוא קם מיד לעבודת הבורא ולתפלה, או לשאר דבר מצוה, גם בזה ישהה מעט ואחר כך יקום. ואמנם הסכנה היא דוקא בעומד על רגליו מיד, אבל בקם ממטתו להתלבש וכדו׳, ואינו עומד על רגליו אלא נשאר יושב על מטתו, אין בכך סכנה. ועל כל פנים אל ישכב על מטתו ויפנה לבו לבטלה, וכבר הזהיר שלמה המלך ע״ה: עד מתי עצל תשכב, מתי תקום משנתך. וגדולי המקובלים היו נזהרים מלדבר דברי חול קודם שיתחילו הזמירות. [ילקו״י על הלכות השכמת הבוקר, מהדורת תשס״ד, עמוד פז].

ט מיד כשיעור משנתו יעיד על עצמו אמונתו בבורא יתברך, ויאמר: ״מודה אני לפניך וכו׳״. ויפסיק בין תיבת בחמלה, לרבה אמונתך. ואף שעדיין לא נטל ידיו ויש עליהם רוח רעה, אפילו הכי מותר לומר מודה אני. וגם אם יש לכלוך בחדר ואי אפשר לומר שם דברי תורה, אפילו הכי יאמר נוסח מודה אני. והאשה אומרת מודָה אני [הדל״ת בקמץ]. ויש המקפידים ליטול ידיהם מיד עם הקיצם משינתם, קודם שילבשו את מלבושיהם, ומעיקר הדין על פי הגמרא והפוסקים מותר ללבוש את המלבושים קודם הנטילה, ולילך להתפנות לצרכיו, ואחר כך יטול ידיו. והמחמיר כהזוה״ק ליטול ידיו עם הקיצו משינתו, תבוא עליו ברכה. [שו״ת יביע אומר ח״ה סי׳ א׳, ובתוספת בילקוט יוסף החדש, מהדורת תשס״ד, ספר על הלכות השכמת הבוקר עמוד פח, ומהדורת תשמ״ה, עמוד ז׳, ושארי״י עמו׳ ב].

י עיקר היום הוא הראשית וההתחלה, ולכן ראוי שיקדיש ראשית היום בעמדו בבוקר לעבודת השי״ת. וגם מחשבתו הראשונה תהיה לחשוב בגדלות הבורא יתברך, ובחסדו שעשה לו במה שהחזיר לו נשמתו. וגם הליכה ראשונה שלו תהיה לעבודת השי״ת, והדיבור הראשון יהיה בדברי תורה ותפלה, ועשייה ראשונה תהיה לשם השי״ת, ואז הכל נגרר אחר ההתחלה. [ילקו״י על הל׳ השכמת הבוקר, מהדורת תשס״ד, עמוד צב].

יא קטן היודע לדבר, טוב ונכון להרגילו לומר בקומו משנתו, "מודה אני לפניך וכו'". ולחנכו ליטול ידיו. [ילקוט יוסף על הלכות השכמת הבוקר, מהדורת תשס"ד, עמוד צג].

יב מה שאמר דוד המלך ע"ה (תהלים טז, ח): "שויתי ה' לנגדי תמיד", זה כלל גדול בתורה ובמעלות הצדיקים, ולכן על כל אחד לשים על לבו שהמלך הגדול הקדוש ברוך הוא, אשר מלוא כל הארץ כבודו, עומד עליו ורואה מעשיו, כמו שנאמר אם יסתר איש במסתרים ואני לא אראנו נאם ה'. וכאשר יחשוב כן בלבו מיד יגיע אליו היראה וההכנעה מפני ה' יתברך, ויתבייש ממנו תמיד, ותהיה התנהגותו שונה לטובה. [ואם לא תגיע אליו היראה מיד, יעמיק הרבה בענין זה, עד שיגיע אליו היראה. וגם ישוב בתשובה שלימה על כל עוונותיו, שהם המונעים ממנו מהגיע אליו היראה, כמו שנאמר "עונותיכם היו מבדילים וגו'"]. וגם כשהוא לבדו ידע לפני מי הוא עומד. [ילקו"י, מהדורת תשס"ד, הל' השכמת הבוקר, עמ' צד. שאר"י ח"א עמוד ג'].

יג הסגולות הנכונות לחיזוק האדם ביראת שמים, שיהיה מצוי הרבה בבית הכנסת ובבית המדרש. וכן לבקש שלום. ולהזהר לקיים מצות עשה של מפני שיבה תקום. וכן ליתן מעשר. ולעסוק בתורה בתמידות, מידי יום. ולהיות עניו ושפל. ולהחזיק בביתו ספרי פוסקים הלכה ומוסר. ולחשוב באכילה בשבת שהיא לכבוד שבת. ולמעט בדיבור ולהרבות בשתיקה. וגם יתפלל להשי"ת שיחזקהו ביראת ה' טהורה. [ילקוט יוסף שם עמוד צו].

יד כבר נתבאר [בסעיף א] שהמקיים את מצוות ה' אין לו להתבייש מפני בני אדם המלעיגים עליו, אך לא יתקוטט ויריב עמהם, גם כדי שלא יתרגל למדת העזות המגונה מאד. [ואם מטרתו להשפיע על ענייני הקהלה בעניני התורה והמצוות, וניסה בדרכי שלום ולא הצליח אזי מותר להעיז פניו ולריב עמם להפר עצתם]. [שארית יוסף חלק א' עמוד ג', ילקו"י מהדורת תשס"ד, עמוד צו].

טו הדר במקום של גוים, ואם ילך ברחוב לבית הכנסת כשהוא מעוטר בטלית ותפילין, הדבר יעורר את רוגזם של הגויים, ראוי לו להמנע מכך. [ילקו"י שם עמוד צט].

טז ומכל מקום על האדם להסתיר ולהצניע את מעשיו הטובים ככל שיוכל. ששכר העובד את ה' בסתר הוא על ידי הקדוש ברוך הוא עצמו, ושכר העושים בפרהסיא הוא על ידי המלאכים. [ילקוט יוסף על הלכות השכמת הבוקר, מהדורת תשס"ד, עמוד צט].

יז העושה מצוה או דבר חסידות, ורוצה לשנות בדיבורו משום ענוה, או שלא יחשב כיוהרא, מותר לו לשנות, כדי לקיים והצנע לכת עם אלהיך. [ילקו"י שם עמוד קא. שאר"י ח"א עמ' ד'].

יח קודם תפלת שחרית צריך אדם לקבל עליו אהבת ה', ובזה מקיים "ובו תדבק", וכמו שאמרו חכמים ואתם הדבקים בה' וגו', וכי אפשר לו לאדם להידבק בשכינה, אלא הדבק במצוותיו. ולכן יקדיש את מחשבתו הראשונה להקב"ה, ואחר כך יהיו כל מעשיו לטובה. [ילקו"י שם עמוד קג].

יט נהגו לומר בכל בוקר קודם התפלה, "הריני מקבל עלי מצות עשה של ואהבת לרעך כמוך וכו'". ועל ידי זה תפלתו תהיה כלולה בכלל תפלות כל ישראל, ותעשה פרי למעלה, אף שלא כיוון כל כך. [ועל ידי שיאהב את חבירו ממילא לא יגנוב את ממונו, לא יונהו בממון או בדברים, ולא ישיג גבולו, ולא יגרום נזק לממונו, ויקפיד בדברים שבין אדם לחבירו]. [ילקוט יוסף על הלכות השכמת הבוקר, עמ' קד. ושם בהערה אריכות בענין מצוות שבין אדם לחבירו, ודברי מוסר לחיזוק המדות, וראה עוד בזה בסי' נג].

כ טוב מעט תחנונים בכוונה מהרבות בלא כוונה. [ולכן מי שיש לו אונס שאינו יכול להאריך בתחנונים, וממעט בהם ואומרם בכוונה, נחשב לפני הקדוש ברוך הוא כמו אותו שיש לו פנאי ומאריך בתחנונים בכוונה]. ואחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוין לבו לשמים. ואמנם כל מי שבידו האפשרות להרבות בתורה ובמצוות, לא שייך לומר בו אחד המרבה ואחד הממעיט וכו'. ומה שמצינו תלמידי חכמים שישנים בלילה היטב, וכן מרבים באכילה ושתיה, עושים כן כדי שיהיה להם כח ללמוד תורה בעיון, ובהבנה ישרה. ואותם המנדדים שינה מעיניהם, ואחר כך לומדים שלא בעומק העיון, אין זו הדרך הנכונה. [ילקוט יוסף על הלכות השכמת הבוקר, עמ' קיא].

כא מנהג האר"י ז"ל היה שלא להתפלל בקול רם, אפילו הזמירות, להורות על הכנעה ואימה ויראה לפני ה'. אך ביום שבת היה מרים מעט את קולו בנעימה לכבוד שבת. ולכן יש נוהגים לומר את הזמירות וקריאת שמע וברכותיה בקול רם ובהתלהבות כדי לעורר הכוונה. והכל לפי מה שהוא אדם, באופן שמתעורר לכוין. וכן לענין להתנועע בתפלה, שיש אנשים שעל ידי שמתנענעים בתפלה מתעורר לכוין, והוא על שם הפסוק כל עצמותי תאמרנה ה', ויש שגם בלא שמתנועעים יכולים לכוין היטב, ואז עדיף יותר שלא להתנועע. [ילקו"י שם עמוד קיב].

כב טוב לומר בכל יום פרשת העקדה כדי להזכיר זכות אבות לפני הקב"ה, וגם להכניע את יצרו לעבודת ה', כמו שיצחק אבינו ע"ה מסר את נפשו. ונכון מאד להשתדל לקרוא את הפתיחה לפני התפלה, כי הפתיחה היא בעולם העשייה, ואם יקרא הפתיחה אחר התפלה נמצא מהפך סדר העולמות. ואולם במנחה אין מנהגינו לומר פרשת העקדה, זולת ביום הכפורים. ומצוה מן המובחר שיתעטף בציצית ויניח תפילין קודם קריאת פרשת העקדה. אבל אם לא הגיע זמן טלית ותפילין, יכול לקרוא פרשת העקדה וקריאת שמע דקרבנות גם בלא תפילין. [שארית יוסף ח"א עמ' ט'. ילקו"י על הל' השכמת הבוקר עמוד קיג].

כג מנהגינו לומר פרשת העקדה גם בשבת ויום טוב, ואין לשנות. [שארית יוסף חלק א' עמוד י', ילקוט יוסף על הלכות השכמת הבוקר מהדורת תשס"ד סימן א' עמ' קטו].

כד אולם המתאחר מלבוא בשבת לביהכ"נ והוצרך לדלג חלק מתחלת התפלה כדי שיוכל להתפלל תפלה בצבור [תפלת הלחש או החזרה עם הצבור], יש אומרים שעדיף שידלג פרשת העקדה בשבת, ולא ידלג את המזמורים, ויש חולקים ואומרים שידלג המזמורים של שבת, ולא ידלג פרשת העקדה, כיון שהיא תדירה יותר. וכן עיקר לדינא. [שם עמוד קטז].

כה אחר אמירת פרשת העקדה אומרים פסוק "ושחט אותו על ירך המזבח וגו'", וכן מנהג הספרדים, והוא על פי המדרש, אמר הקב"ה מעיד אני עלי שמים וארץ בין עכו"ם בין ישראל בשעה שהן קוראין מקרא זה צפונה לפני ה', אני זוכר עקידת יצחק. [ואומרים פסוק ושחט אותו וגו' גם קודם איזהו מקומן]. [שארית יוסף חלק א' עמוד יג. ילקוט יוסף על הלכות השכמת הבוקר מהדורת שנת תשס"ד עמוד קטז].

כו טוב לומר בכל יום פרשת התמיד. [ואמנם אמירת פרשת הקרבנות אינה חיוב גמור כמו כל שאר התפלה, אלא מנהג הגון וטוב, שיתבעו על זה בשמים לפי מדרגת האדם]. ואחר פרשת התמיד טוב לומר פרק איזהו מקומן. [שם עמוד קיז].

כז אף בני ישיבות ותלמידי חכמים ישתדלו לומר בכל יום פרשת הקרבנות ואיזהו מקומן. [ויש מי שכתב ללמד זכות על אותם תלמידי חכמים שאינם אומרים פרשת הקרבנות וכו', מאחר ועסוקים בלימוד התורה. אולם בימינו אין ראוי לסמוך על סברא זו, וראוי לכל תלמיד חכם וכל שכן לכל בן ישיבה לקרוא בכל יום פרשת העקדה וכל סדר התפלה עם הקרבנות ואיזהו מקומן]. [שם עמוד קיז].

כח המנהג לומר הקרבנות ופרק איזהו מקומן גם בשבתות ובימים טובים. [שארית יוסף חלק א' עמוד י'. ילקוט יוסף על הלכות השכמת הבוקר מהדורת תשס"ד, עמוד קיט].

כט יש להשתדל לומר הקרבנות דוקא בבית הכנסת, דומיא דהקרבת קרבנות בבית המקדש. ואף שיש שלא נזהרים לקרוא פרשת הקרבנות בכל יום, מיהו בזמן מגפה וחולי רע בעולם ב"מ, טוב לקרות פרשיות הקרבנות דבר יום ביומו, שהוא מסוגל הרבה, ונכון לבו בטוח כי לא תאונה אליו רעה, שהוא משומר מכל דבר רע. [שם עמוד קכ].

ל יש נוהגים לומר פרשת עולה ופרשת חטאת. ואין מנהגינו לאומרם, שסומכים על אמירת פרק "איזהו מקומן" שיש בו סדר כל הקרבנות. ואין אומרים פרשת המנורה, שפרשה זו מצריכה עבודת המקדש, ובפרט דבתוך פרשת הקטורת אומרים פסוק והקטיר עליו וגו', ומזכירים הנרות. [שארית יוסף ח"א עמ' טו, ועמ' יז. ילקו"י הלכות השכמת הבוקר עמ' קכ].

לא יש לומר בבית האבל בסדר התפלה פרשת הקרבנות, ופטום הקטורת, ואיזהו מקומן, ופתח אליהו, וגם האבל עצמו יאמרם. וה״ה לענין שירת הים. אולם במקום שנהגו שלא לאומרה בבית האבל, לא יאמרוה. [ילקו״י שם עמ׳ קכה, וילקו״י על הל׳ אבלות, מהדו׳ תשס״ד, עמ׳ תמח].

לב מנהגינו לומר פרשת הקרבנות מיושב, והמתפלל בצבור ורוצה להחמיר לעמוד באמירת הקרבנות, בעת שהצבור יושב, והדבר ניכר שעומד מפני הקרבנות, יש לחוש בזה ליוהרא, ואין לעשות כן. והמנהג לומר יהי רצון אחר אמירת הקרבנות, ויש שנהגו לומר יה״ר כאילו נתחייבתי קרבן חטאת וכו׳, ואין מנהגינו לומר זאת, דחטאת בעי ידיעה מתחלה, ואין מועיל תנאי אם לא ידע שחטא. [שארית יוסף ח״א עמוד יא, ועמוד טז, ילקוט יוסף על השכמת הבוקר עמוד תמח. וע״ש אם הקורא פרשת הקרבנות, אם בכל זאת יתחייב בגלגול כדי להקריב].

לג יש אומרים שנשים צריכות לומר פרשת הקרבנות, אך כיום לא כל הנשים נוהגות בזה, אחר שבלאו הכי אמירת הקרבנות גם אצל האנשים אינה בתורת חיוב גמור, אלא מנהג. [שארית יוסף ח״א עמוד יא, וביתר אריכות בילקו״י הל׳ השכמת הבוקר מהדו׳ תשס״ד עמוד קכו].

לד לכתחלה יש לומר את פרשת העקדה והתמיד וכו׳ קודם ברוך שאמר, שלא להפך סדר העולמות. וכשהצבור ממהרים בתפלתם, נכון שיקדים ויתפלל במיתון על הסדר, כדי שלא לבלוע תיבות ואותיות, וכן אמרו דרך רמז, צוהר תעשה לתיבה, שכל תיבה שבתפלה תהיה מאירה כצהרים, וכאילו מונה מרגליות. ורק אם איחר לבוא לביהכ״נ כשאין ברירה ידלג את הקרבנות, ויאמרם אחר התפלה, [ויש להעדיף לדלגם לצורך תפלה בצבור]. ומכל מקום אם אפשר ישתדל לומר לפחות חלק מהקרבנות. אך יזהר שלא לאמרם באמצע החזרה, כי צריך להקשיב לחזרה ולענות אמן אחר הברכות. [שארית יוסף ח״א עמוד יב. ילקו״י הל׳ השכמת הבוקר מהדורת תשס״ד, עמוד קכט].

לה פרשיות הקרבנות לא יאמר אלא ביום, שאין הקרבנות קרבים אלא ביום. והיינו משהגיע עמוד השחר שהוא שבעים ושתים דקות זמניות קודם הנץ. [שארית יוסף חלק א׳ עמוד יד, ילקו״י על הל׳ השכמת הבוקר מהדורת תשס״ד, עמוד קל].

לו פועלים משכימי קום יכולים לסמוך על האומרים שזמן עמוד השחר הוא כתשעים דקות קודם הנץ, כדי להתחיל פרשת הקרבנות. ואם עבר וקרא הקרבנות בלילה, לא יצא ידי חובת הקריאה. [ילקו״י על הל׳ השכמת הבוקר מהדורת תשס״ד, עמוד קל].

לז מותר לומר בתפלת שחרית אביי הוה מסדר סדר המערכה, בלא הפסק בין תיבת אביי להוה, אף על פי שנראה כאומר שם הוי״ה. ומכל

מקום טוב יותר שיפסיק מעט בין תיבת אביי לתיבת הוה. [שם עמ' קלב. וראה עוד בילקוט יוסף תפלה כרך ב', מהדורת תשס"ד, עמוד תקז].

לח טוב לומר פטום הקטורת בכל בוקר קודם הזמירות בכוונה גדולה, וכן בתפלת המנחה. ומנהגינו לומר קודם פטום הקטורת אתה הוא ה' אלהינו וכו', ומסיימים בג' פסוקים ה' צבאות וגו'. ומה שאנו מקדימים לומר אתה הוא ה' אלהינו וכו', הטעם לזה, שבהקטרת הקטורת לא היה אלא ה' לבדו, ולכן אומרים אתה הוא ה' אלהינו שהקטירו אבותינו לפניך וכו'. לפניך לבד הקטירו הקטורת. ועוד, כי קריאתינו בפרשת התמיד כוונתינו שתהיה קריאה זו במקום ההקרבה ממש, אבל בהקטרת הקטורת אין אנחנו מבקשים בפינו שתהיה קריאתנו במקום ההקטרה, שהרי אם חיסר אחת מכל סממניה חייב מיתה, ואנו חושבים כך רק בלב, וכוונת הלב אינה גלויה אלא להשי"ת לבדו, והוא יתברך לא יקפיד אם אחד דילג כלום. [ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, הל' השכמת הבוקר עמוד קלג].

לט טוב ונכון לומר את אחד עשר הסממנים מתוך ספר, שלא לדלג תיבות, אך אין זה לעיכובא. [שארית יוסף ח"א עמ' יב. ילקוט יוסף על הלכות השכמת הבוקר מהדורת תשס"ד, עמוד קלז].

מ יש נוהגים לכתוב פרשת פיטום הקטורת והברייתא שלה על קלף או גויל בכתב אשורי, כמו בספר תורה, וקוראים בה בכל יום, והיא סגולה לפרנסה. אולם לכתחלה אין לכתוב פרשת הקטורת על קלף בפני עצמו, ורק אם עברו וכתבו זאת על קלף, מותר לקרוא בזה. וכן מותר לכתוב פרשת הקטורת כל ג' תיבות בשורה אחת. [ילקו"י הל' השכמת הבוקר עמ' קלח. ושם בהערה דחה דברי כמה ממחברי הזמן שכתבו להקל לכתוב פרשת הקטורת על קלף].

מא נהגו לכתוב פסוק שויתי ה' וגו' על עמוד השליח הצבור, ואין בזה איסור. ומה שנהגו בכמה קהלות בימי החגים, לתלות על כתלי בית הכנסת פסוקים, כמו ביום הכפורים "כי קדוש היום לאלהינו" או "כי ביום הזה יכפר עליכם וגו'", והוא מנהג קבוע מאבותיהם נוחי נפש, אף שיש להם על מה לסמוך, מכל מקום לכתחלה יש להורות שלא לעשות. ואם הדבר נעשה על ידי צילום אין בזה חשש. ואותם הכותבים על קופות של צדקה "ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה", וכיו"ב, אין למחות בידם. וכן מה שכותבים הפסוק או בשער בית הכנסת "זה השער לה' צדיקים יבואו בו". או "מה טובו אהליך", או "פתחו שערים", ופסוק "וירא ויאמר מה נורא", וגם "למנצח בנגינות מזמור שיר" בצורת המנורה, ומסביב לה פסוקי תורה ונביאים, וכן בשטרי הכתובה כותבים פסוקים לסימן טוב והצלחה, בכל אלה אין לבטל המנהג. [ילקוט יוסף השכמת הבוקר תשס"ד עמ' קמב].

מב יש נוהגים לומר בכל יום [ביחיד] פרשת עשרת הדברות ופרשת המן, אך אין מנהגינו לאומרם. [ומכל מקום סגולה טובה לפרנסה לומר בכל פרשת המן].

ואמנם מה שנהגו לתת תבנית שני לוחות הברית מעל ארון הקודש, ובו ראשי עשרת הדברות, יש להם על מה שיסמוכו וקשה לבטל מנהגם של ישראל. ואמרו בגמרא, שבתחלה ביקשו לקבוע פרשת בלק בקריאת שמע, אך בטלו זאת מפני טורח צבור. [שארי״י ח״ב עמ׳ יג, ילקו״י שם תשס״ד, עמ׳ קמג].

דיני תיקון חצות

מג ראוי ונכון לכל ירא שמים שיהיה מיצר ודואג על חורבן בית המקדש וגלות השכינה, כמו שנאמר קומי רוני בלילה לראש אשמורות. וכמו שהקדוש ברוך הוא מקונן בעת ההיא ואומר אוי לי שהחרבתי את ביתי וכו׳, כך ראוי לכל אשר נגע ה׳ בלבו לקונן בחצות הלילה על החורבן, ועל פיזור ישראל בין האומות, ועל גלות התורה והריגת הצדיקים. וכל מי שאפשר לו להשכים קום בחצות לילה טוב שיעשה כן ויאמר ״תיקון חצות״. וכל שכן אם נשאר ער עד חצות לילה, שיש להשתדל שלא ישן עד שיאמר תיקון חצות, להשתתף בצער השכינה הנמצאת בגלות. ואמנם כשהוא מתפלל ולומד תורה יהיה שמח. ובכל אופן אם מוריד דמעות בתפלתו, תפלתו מקובלת ביותר. [שארית יוסף חלק א׳ עמוד ה׳, ילקו״י על הלכות השכמת הבוקר מהדורת תשס״ד, עמוד קמז. ושם בהערה עמוד קנג, אם תיקון חצות חובה או רשות, ואם הרמב״ם ראה את הזוה״ק. ועוד שם בהערה עמוד קנח, אם יש לימוד זכות על אותם שאין אומרים תיקון חצות. ועוד שם בהערה עמ׳ קנט, שצריך להיות שמח בעת שלומד תורה. ועוד שם בהערה עמוד קנה, מי הוא הראוי ללמוד קבלה].

מד מנהגינו שבעת אמירת תיקון חצות יושבים על הארץ, ועל פי האר״י ז״ל ישב על הקרקע ליד הפתח סמוך למזוזה, וחולץ את מנעליו, ומניח אפר על ראשו במקום תפילין. ויש להקל לישב על גבי קרקע מרוצפת ואין בזה משום חששת המקובלים שלא לישב על גבי קרקע משום רוח רעה. ומכל מקום היכא דאפשר טוב להפסיק בבגד, או בכרים וכסתות, או ספסל נמוך. וכל זה כשאומרים תיקון רחל, מה שאין כן בימים שאומרים בהם רק תיקון לאה, אין צריך לעשות את הנזכר. [ילקו״י השכמת הבוקר מהדו׳ תשס״ד עמו׳ קסא].

מה בימי בין המצרים רבים נוהגים לומר תיקון חצות אחר חצות היום. ואומרים את סדר תיקון רחל, שתוכנו קינות וצער על חורבן ביהמ״ק. ויתן אל לבו הגלות, ובפרט גלות השכינה אשר היא שוכנת בעפר, וכמו שאמרה השכינה הקדושה למרן השו״ע: זה כמה שנים נפלה עטרת ראשי, ואין מנחם לי, ואני מושלכת בעפר חובקת אשפתות וכו׳. ואילו הייתם משערים אחד מאלף אלפי אלפים ורוב רבי רבבות מהצער אשר אני שרויה בו, לא היתה נכנסת שמחה בלבבכם ולא שחוק בפיכם, בזכרכם כי בסיבתכם אני מושלכת בעפר. ע״כ. ואמנם המנהג לומר

תיקון חצות אחר חצות היום רק בבין המצרים, אבל בשאר ימות השנה לא נהגו לומר תיקון חצות אלא אחר חצות לילה. [ילקו״י שם עמ׳ קסב].

מו אין לומר תיקון חצות קודם חצות לילה, ואף שיש מקילין בזה לומר התיקון שעתיים קודם חצות, מכל מקום אין להקל לומר פרקי תהלים קודם חצות לילה. [ובליל שישי נהגו להקל לקרוא כ״ו פסוקים בחק לישראל אף בלילה]. ואנשים שקוראים תהלים בלילה, ואם לא יקראו תהלים ברור שיתבטלו מלימודם, אין צריך למחות בידם. אך אחר חצות לילה מותר לקרוא תהלים ומקרא. וכן בליל שבת מותר לקרוא תהלים אף קודם חצות. ומי שאשתו כרעה ללדת קודם חצות לילה, ואינו יכול ללמוד גמרא או הלכה או משניות לרפואתה, יש להקל לו לקרוא תהלים קודם חצות. [ילקוט יוסף השכמת הבוקר עמוד קסה].

מז זמן נקודת חצות לענין אמירת תיקון חצות וסליחות, מתחיל אך ורק בשעת חצות הלילה של המקום ההוא. ואף בחו״ל שנקודת חצות בארץ ישראל כבר הגיעה, ימתינו עד חצות שלהם. [שארית יוסף ח״א תשמ״ה, עמ׳ ז׳, ילקו״י הלכות השכמת הבוקר מהדו׳ תשס״ד עמ׳ קסז].

מח זמן חצות לענין אמירת תיקון חצות, או סליחות, יש לחשב באופן כזה, שיחשוב תחלה השעות שבין הנץ לשקיעה, והחצי הוא זמן חצות היום, ויוסיף 12 שעות על חצות היום, ואז הוא חצות לילה בדיוק. [שארית יוסף שם, ילקו״י הל׳ השכמת הבוקר תשס״ד, עמו׳ קסח].

מט לכתחלה טוב לומר תיקון לאה קודם עמוד השחר, ומכל מקום מותר לומר תיקון לאה גם אחר עמוד השחר, שאינם אלא מזמורים. אבל תיקון רחל אין לומר אחר שעלה עמוד השחר. [שארית יוסף א עמוד ז׳. ילקוט יוסף על הלכות השכמת הבוקר מהדורת תשס״ד, עמ׳ קע].

נ צבור שחלקו רוצה לומר תיקון חצות, מותר להם לאומרו ברבים, ואין לחוש בזה משום יוהרא. וטוב שיאמרו יחד בתוך בית הכנסת, ולא בחדר צדדי, לפי שבית הכנסת מקודש יותר, וברוב עם הדרת מלך. [ילקו״י שם עמוד קע. שארית יוסף חלק א׳ עמ׳ ח׳].

נא יש אומרים שאין לנשים לומר תיקון חצות, ושיש למונען מכך. ויש חולקים ואומרים שאין צריך למונען מכך, וכל אשה יראת ה׳ הרוצה לומר תיקון חצות, תבוא עליה ברכה, ואין למונעה מכך. וכן עיקר. [אך בלאו הכי במציאות רוב הנשים לא נהגו כיום בזה]. [ילקוט יוסף על הלכות השכמת הבוקר עמוד קעג. ובשארית יוסף ח״א עמוד ח׳ כתבנו שאין מנהג הנשים לומר תיקון חצות. אך לאחר שנים יצא לאור הליכות עולם, ושם לא כתב כן, אלא שבלאו הכי המנהג המפורסם שאין הנשים אומרות תיקון חצות, אבל אם רוצות לומר תיקון חצות בודאי דרשאות לומר].

נב גם תלמיד חכם שהגיע להוראה, אומר תיקון חצות, ובפרט בימי בין המצרים, רק שלא יאריך על ידי אמירת קינות וכו', אלא מה שצריך ביותר, שהוא הנוסח המתוקן מרבינו האר"י ז"ל בלבד, בלא שום תוספת, ולאחר מכן יחזור ללמוד תורה. וכן ראוי לנהוג. ואמנם כל תלמיד חכם יש לו להרבות בלימוד הש"ס והפוסקים, ולא ירבה בקריאת תהלים. ולכן אם נהגו לערוך יום "תענית דיבור" בקריאת התהלים, אין לאברכים ובני ישיבות לבטל מסדר לימודם הרגיל בגמ' ופוסקים כדי לקרוא תהלים, שאין לך דבר גדול יותר מלימוד הש"ס והפוסקים כל אחד כפי כוחו ועומק עיונו. [שם עמוד קעד. ושם בהערה עמוד קעה, שיש ביטול תורה באיכות, ועוד שם עמוד קעח, אם יש מקור לתענית דיבור, ועוד שם בחומר איסור שיחה בטלה באמצע הלימוד. וכן בגדר החיוב ללמוד תורה בכל עת פנוי].

נג עדיף יותר לומר תיקון חצות, אף שיתכן שעל ידי שיתעכב וישאר ער עד חצות לילה לא יוכל להשכים לתפלת ותיקין. וכל שכן שבחודש אלול יש להעדיף תיקון חצות על אמירת הסליחות, כאשר אין לו אפשרות לומר את שניהם. [ילקו"י השכמת הבוקר מהדו' תשס"ד, עמוד קצא. ושם בהערה אריכות בענין אין מעבירין על המצוות, ובדין העוסק במצוה פטור מן המצוה].

נד אין אומרים "תיקון חצות" בבית החתן. וכן אבי הבן, או המוהל או הסנדק, נכון יותר שלא יאמרו תיקון חצות בליל המילה. ושב ואל תעשה עדיף. [ילקו"י השכמת הבוקר עמו' קצט].

נה תיקון חצות נחלק לב' חלקים, הראשון נקרא תיקון רחל, והשני נקרא תיקון לאה. תיקון רחל מדבר על עניני החורבן, ותיקון לאה הוא בעיקר פרקי שבח בקשה והודאה להשי"ת. ברוב לילות השנה אומרים תיקון רחל, ולאחר מכן אומרים תיקון לאה. אולם יש זמנים שבהם אומרים רק תיקון לאה, ואין אומרים תיקון רחל, שאין להזכיר בהם צער [ועוד טעמים על פי הסוד]. ואלו הם הימים שאין אומרים בהם תיקון רחל: ראש חודש [ובער"ח אחר המולד, אף שמתוודים באותו יום], ומראש השנה עד שמיני עצרת, ימי החנוכה, ימי הפורים, כל חודש ניסן, וכל ימי העומר. [אף שמתוודים בימי העומר]. ויש זמנים שאין אומרים בהם לא תיקון רחל ולא תיקון לאה, ואלו הם: ליל שבת, ליל יום טוב, פסח, שבועות, סוכות, שמחת תורה, חול המועד פסח, לילי ראש השנה, וליל יום הכפורים. אבל בחול המועד סוכות אומרים תיקון לאה. [ילקו"י על הלכות השכמת הבוקר, מהדורת תשס"ד, עמוד קצט].

נו בליל תשעה באב אומרים בו רק תיקון רחל, ואין אומרים בו תיקון לאה, לפי שאסור לקרוא בתורה ביום זה. אבל תיקון רחל אומרים, מפני שעוסק בעניני החרבן. [ואמנם יש חיוב ללמוד תורה ביום תשעה באב, או בימי אבלות, ודלא כמי שאומר שאין חיוב ללמוד בימי האבל, או בתשעה באב, ורק אם ירצה ללמוד ילמד דברים הרעים, שמדברי הפוסקים משמע שגם בימים אלה יש חיוב ללמוד תורה]. [ילקוט יוסף על הלכות השכמת הבוקר, סימן א', מהדורת תשס"ד, עמוד רא].

נז בארץ ישראל אין נוהגים לומר תיקון רחל בשנת השמיטה. [אבל תיקון לאה אומרים גם בשמיטה]. אבל בחוץ לארץ אומרים תיקון רחל כבכל השנים. ובימי בין המיצרים נוהגים לומר "תיקון חצות" אחר חצות היום, ונוהגים כן גם בשנת השמיטה. [שגם בשנת השמיטה יש להתאבל ולהצטער על חורבן ביהמ"ק]. [שם, עמוד רד. וילקוט יוסף השביעית והלכותיה עמוד קט].

נח בכמה מקומות נוהגים לומר וידוי קודם אמירת תיקון חצות, וכן מנהגינו. אמנם אם אומרים את התיקון חצות סמוך לתפלת מנחה, אין ראוי לומר וידוי קודם התיקון, אחר שאומרים וידוי במנחה. וכן אם אומר את התיקון חצות סמוך לוידוי שאמר בקריאת שמע שעל המטה, לא יאמר עוד הפעם וידוי. וכן בחודש אלול ובעשרת ימי תשובה שאומרים בהם סליחות, ואומרים וידוי בתוך הסליחות, לא יאמרו הוידוי קודם תיקון חצות. [כשאומרים התיקון חצות סמוך לסליחות]. [ילקוט יוסף הלכות השכמת הבוקר מהדורת תשס"ד עמוד רו].

נט אין אומרים תיקון רחל בבית האבל, אלא תיקון לאה, [בלי מזמור יענך ה' ביום צרה]. ויש אומרים שהאבל אינו אומר לא תיקון לאה ולא תיקון רחל, תוך שבעת ימי אבלו. [שם].

סימן ב' - דין לבישת בגדים וכיסוי הראש

א יזהר להיות צנוע כשלובש או פושט את בגדיו, ולא יאמר הנני בחדרי חדרים ומי רואני, כי הקדוש ברוך הוא מלוא כל הארץ כבודו. וכל שדרכו להיות מכוסה ינהג בצניעות שלא יתגלה, מפני כבוד ה'. וימהר לקום בזריזות וללבוש בגדיו. וקטן שהוא בר הבנה יש להרגילו עוד מקטנותו להתלבש בצניעות. [ילקו"י הל' השכמת הבוקר, מהדורת תשס"ד, עמ' רז. ושם בהערה גדר הצניעות באנשים].

ב אפילו במקום שאי אפשר שלא יתגלה מבשרו, כגון בבית המרחץ, או כשרוחץ בנהר או בים, ישתדל כפי יכולתו שלא ילך בגילוי הגוף שלא לצורך, ויזהר לפשוט וללבוש הבגדים, סמוך למקום שמתרחץ בו כמה שאפשר. [ילקו"י השכמת הבוקר תשס"ד, עמוד ריא].

ג יזהר בבגדיו שלא ילבשם באופן שיתגנה בעיני הבריות, שכל מי שאין דעת הבריות נוחה הימנו, אין דעת המקום נוחה הימנו, ואין תפלתו מקובלת לפני ה' ולכן יזהר כשלובש הבגד שלא יתהפך הצד הפנימי לחוץ ויראו התפירות. ויש לדקדק בזה אפילו בבגדים שתחת כל המלבושים,

דמלבד הענין הנזכר, לבישת בגד הפוך גורם לשכחה. [ילקו״י, על הל׳ השכמת הבוקר, מהדורת תשס״ד, עמוד ריא].

ד וכן יזהר שלא ינדוף ריח רע מבגדיו, וינהג בכל מעשיו כדרך כל הארץ, ובפרט לומדי תורה יזהרו בזה ביותר, שלא יאמרו עליהם אוי ללומדי תורה שהם מאוסים ומגונים. וכתב הרמב״ם, מלבוש תלמיד חכם מלבוש נאה ונקי, ואסור לו שימצא בבגדו כתם או שמנונית וכיוצא, ולא ילבש לא מלבוש מלכים שהכל מסתכלין בהן, ולא מלבוש עניים שהוא מבזה את לובשיו, אלא בגדים בינונים נאים. [רמב״ם. ואיתא במס׳ דרך ארץ, שאין לצאת במנעלים שהותר הקשר לחוץ, שנראה כגסות רוח].

ה כשלובש בגדיו [או רוחץ גופו] נכון שיקדים תחלה את הראש, מפני שהראש מלך על כל האיברים, וכן יקדים את הימין, שכן מצינו בכמה מקומות בתורה שימין חשובה אבל בפשיטת הבגדים וכן בחליצת המנעלים, יתחיל לפשוט צד שמאל, ולחלוץ מנעל שמאל, שזה כבודה של הימין. [שארית יוסף ח״א עמ׳ יט, וילקו״י על הל׳ השכמת הבוקר, תשס״ד עמוד ריג. ושם בשאר״י אם גם הרחיצה יש להקפיד לרחוץ תחלה יד ימין].

ו כשנועל את מנעליו ינעל תחלה מנעל ימין, ולא יקשרנו, ואחר כך ינעל מנעל של שמאל ויקשרנו, ויחזור ויקשור של ימין. והטעם שמקדימים לקשור מנעל שמאל תחלה, מפני שלגבי קשירה מצינו שהתורה נתנה חשיבות לשמאל, שקושרין עליה את התפילין. ויש אומרים שהוא כדי להכניע את היצר שהוא בשמאל. ובמנעלים שאין בהם קשירה, ינעל תחלה מנעל ימין ואחר כך של שמאל. וכשחולץ מנעליו יחלוץ תחלה מנעל של שמאל ואחר כך של ימין. וגם בהתרת שרוכי הנעלים נכון להקדים להתיר את השרוכים של מנעל שמאל, ואחר כך של ימין. [שארית יוסף ח״א עמ׳ יח. ילקו״י השכמת הבוקר תשס״ד עמ׳ ריג].

ז איטר יד שמניח תפילין בימין של כל אדם, ינעל את מנעליו כמו כל אדם, תחלה מנעל של ימין, ואחר כך של שמאל. ולענין הקשירה, יש אומרים שיקשור תחלה מנעל שמאל ככל אדם. ויש אומרים שיקשור תחלה מנעל ימין, שהיא היד שמניח בה תפילין. והעיקר כדעת ראשונה. ואיטר יד ורגל, או איטר רגל, ינעל ויקשור של ימין תחלה. [ילקו״י על הל׳ השכמת הבוקר מהדורת תשס״ד, סימן א׳ עמוד רטו].

ח מנעל הנקשר בצד ימין וגם בצד שמאל, יש להקדים תחלה קשירת צדו השמאלי, ואחר כך הימני. [הליכות שלמה תפלה, עמוד כא].

ט אשה, יש אומרים דכיון שאינה מניחה תפילין, ואף מוחין בידה שלא תניח תפילין גם אם רצונה בכך, נועלת וקושרת של ימין תחלה. וי״א שגם אשה צריכה לקשור מנעל שמאל תחלה. [ילקוט יוסף על הלכות השכמת הבוקר מהדורת תשס״ד עמוד רטז].

י החולץ מנעליו כדי לנעול מנעלים אחרים לכבוד שבת, או כדי לנקותם לכבוד שבת, יחלוץ של ימין תחלה, כיון שעושה כן לשם מצוה. ואמנם כשחולץ מנעליו בערב יום הכפורים, או ערב תשעה באב, כדי לנעול מנעל של עינוי, יחלוץ של שמאל תחלה.[שם עמ' קיז].

יא יזהר מללבוש ב' מלבושים יחד בפעם אחת, כי הדבר קשה לשכחה. ויש אומרים שצריך ליזהר גם בפשיטת הבגדים, שלא לפשוט ב' בגדים ביחד. ויש אומרים שאין לחוש בזה אלא בלבישה בלבד. ואף שהעיקר להקל בפשיטת הבגדים, מכל מקום נכון ליזהר בזה, ובפרט שאם יפשוט ב' מלבושים יחד, יש לחוש שאחר כך ילבשם יחד. [ילקו"י על הל' השכמת הבוקר, עמוד ריח. ושם כמה דברים הגורמים לשכחה].

יב נעלים שיש עליהם ערדליים שרגילים להניחם על המנעלים בימות החורף, מותר לנעול את מנעליו, ואין זה נחשב כלובש ב' בגדים יחד. [שם עמוד רכא].

יג לא יניח את בגדיו תחת מראשותיו בעת שישן, שיש אומרים שהדבר גורם לשכחה. ויש אומרים שכל זה הוא דוקא בבגדי עצמו, אבל בבגדי חבירו אין בזה קפידא. ויש חולקים, ולכן היכא דאפשר יקפיד בזה גם בבגדי חבירו. ואם הכר מפסיק בין ראשו לכליו שפיר דמי. ונכון ליזהר שלא להניח את נעליו תחת המטה, למראשותיו. [ילקוט יוסף על הל' השכמת הבוקר, מהדורת שנת תשס"ד, עמוד רכד].

יד אין לילך בקומה זקופה, שההולך בקומה זקופה, כביכול דוחק רגלי השכינה. ואפילו עומד במקומו ואינו הולך, אסור להיות בקומה זקופה. ודין זה נאמר לכל אדם, ולא רק לת"ח. וכן דין זה נאמר לא רק בבית המדרש, אלא בכל מקום, דהא מלא כל הארץ כבודו. ומכל מקום לא יכוף ראשו יותר מדאי, אלא במדה בינונית בכדי שיראה את הבא כנגד פניו בלי שיזקוף עיניו למעלה יותר מדאי. [שם עמוד רכו. ושארית יוסף חלק א' עמוד כ. ושם אם יש להקפיד שלא לישן בין מזרח למערב].

טו אין ללכת ד' אמות בגילוי ראש, ואף אם אינו הולך אסור לשהות שיעור מהלך ד' אמות בגילוי ראש. ויש אומרים שהוא איסור מעיקר הדין, ויש אומרים שאינו אלא ממדת חסידות. ויש שמחלקים בזה בין תלמיד חכם שהוא איסור מעיקר הדין, לבין שאר כל אדם שהוא ממדת חסידות. ואף על פי שהעיקר לדינא שהוא ממדת חסידות, מכל מקום בזמן הזה יש להחמיר בזה יותר, כי כיסוי הראש מעיד על שייכותו למחנה שומרי תורה ומצוות, ולא להיפך ח"ו. ולכן כל מי שהוא ירא שמים צריך להזהר לכסות את ראשו כשהולך ברשות הרבים, שיהיה היכר בין עובד אלקים לאשר לא עבדו, ויש בזה יותר ממדת חסידות, והכיפה שעל ראשו של אדם ירא שמים היא לסמל ולמופת, שהוא שייך למחנה הדתי, ומורא שמים עליו. ומי שהולך בגילוי ראש אדרבה יש בו

משום מראית העין, שיחשדוהו שהוא אדם חפשי פורק עול מלכות שמים מעליו. וכל שכן שהבא במחיצתו של רב גדול בישראל שעליו לכסות ראשו כהלכה. [ילקוט יוסף שארית יוסף ח״א עמוד כא. ילקו״י השכמת הבוקר מהדורת תשס״ד, עמוד רכט].

טז מדת חסידות להקפיד ללכת בכיפה גדולה המכסה את כל הראש, או רובו. ומכל מקום מותר מן הדין ללכת בכיפה קטנה שעל הראש, אף שאינה מכסה את רוב הראש, ובלבד שתהיה נראית היטב מכל צידי הראש הן מלפנים והן מאחור. אולם בשעת קריאת שמע ותפלה וברכת המזון, ראוי להקפיד [היכא דאפשר] לחבוש כובע, או לכל הפחות כיפה המכסה את רוב הראש. [שארית יוסף ח״א עמוד כג, ילקו״י על הל׳ השכמת הבוקר עמ׳ רלו].

יז מותר לילך בבית המרחץ בגילוי ראש. וכן מותר מעיקר הדין לילך בחוף הים בגילוי ראש, לא רק כשהוא בתוך המים, אלא גם כשיוצא לחוף. [ומעיקר הדין אין צורך בכל פעם שיוצא מהמים לילך לחדר ההלבשה ולחבוש כיפה]. אך כאשר יושבים לאכול ולהינפש זמן מה בחוף הים, מן הראוי והנכון לחבוש כיפה, ולא לשהות כך זמן ממושך בלא כיסוי ראש. [ובפרט שצריך לברך קודם אכילתו, ואין לברך בגילוי ראש]. ומכל מקום אין לגעור במי שאינו עושה כן. [שארית יוסף חלק א׳ עמוד כג, ילקו״י על הלכות השכמת הבוקר עמוד רלז].

יח מעיקר הדין אין קפידא לישן בגילוי ראש, אך מכל מקום ממדת חסידות טוב להקפיד ״היכא דאפשר״ שיהיה ראשו מכוסה בלילה גם בעת שישן. [שאר״י ח״א עמ׳ כג. ילקו״י על הל׳ השכמת הבוקר עמ׳ רלט].

יט יש לחנך את הילדים הקטנים [מזמן שמתחילים ללכת, ולכל הפחות מגיל שלש אחר התספורת] ולהרגילם שיהיה ראשם מכוסה בכיסוי ראש. [שאר״י ח״א עמ׳ כד, וילקו״י על הל׳ השכמת הבוקר, תשס״ד, עמ׳ כד].

כ אם כיסוי הראש נפל, והולך להביאו ממרחק של יותר מד׳ אמות, יכסה ראשו בשרוולו או בדבר אחר. וכן יכול לכסות ראשו על ידי הנחת יד חברו על ראשו. [ילקו״י על הלכות השכמת הבוקר עמ׳ רמא].

כא אסור לברך או להוציא מפיו הזכרת השם בגילוי הראש. ומכל שכן שאסור להתפלל תפלת שמונה עשרה בגילוי הראש. ומכל מקום אם נפלה הכיפה שעל ראשו באמצע התפלה ולא הרגיש בדבר עד לאחר שסיים תפלתו, בדיעבד תפלתו תפלה, ואינו צריך לחזור ולהתפלל שנית. וכל שכן שאם עבר ובירך איזו ברכה בגילוי ראש, שבדיעבד יצא ואינו חוזר לברך. [ילקו״י השכמת הבוקר עמ׳ רמא].

כב מי שמוכרח לשהות בגילוי הראש, כגון בבית משפט של גוים, או בשעה שהוא מסתפר, מותר לו להרהר בדברי תורה. וכן הרוחץ בים והוא

בגילוי ראש, או בבית מרחץ דיחיד [שאין בו בית הכסא], מותר לו להרהר בדברי תורה אף שהוא בגילוי ראש. ואין להחמיר שלא להרהר בדברי תורה בגילוי ראש, ולגרום לביטול תורה. [ילקו״י השכמת הבוקר, עמ׳ רמב. ושם בהערה בגוזז צפורניו שמותר לו לדבר ד״ת].

כג מי שהיה בגילוי ראש, ושמע ברכה מחבירו, או קדיש, מותר לו לענות אמן בגילוי הראש. ולכן הלובש תפילין של ראש וראשו עדיין מגולה, ושמע קדיש, והגיעו לאמן יהא שמיה רבא, יענה עם הצבור. [שם עמוד רמד].

כד העובד במקום שלא מניחים לו ללבוש כיפה על ראש, וגם לא קסקט, וכדומה, ואין לו אפשרות אחרת להתפרנס, יש אומרים שלצורך פרנסה מותר לו לישב בגילוי ראש. ובכל אופן אם אין הכרח גמור לכך אל יתייראי מפני לעג השאננים. ויש אומרים שצריך שילבש פאה נכרית על ראשו כדי שראשו יהיה מכוסה. ויש אומרים שאין צריך לזה, ובפרט שבלאו הכי עדיין יש מראית העין. ונכון להתייעץ עם חכם שידון בכל מקרה לגופו. [ילקוט יוסף על הלכות השכמת הבוקר, מהדורת תשס״ד, עמוד רמה].

כה מותר להקדים שלום לחבירו, גם כשחבירו בראש מגולה, ואף על פי שאמרו חז״ל (שבת י:) ששמו של הקדוש ברוך הוא שלום, שנאמר ויקרא לו ה׳ שלום, מכל מקום אינו כנותן מכשול לחבירו במה שיצטרך לענות לו שלום בגילוי הראש, שדוקא אזכרת ה׳ או אלהים אסור להזכיר בגילוי הראש, אבל ״שלום״ מותר מן הדין לומר בגילוי הראש. וכן מותר לומר ״שבת שלום״ למי שהוא בגילוי ראש. והיכא דאפשר נכון לומר בלשון אחר, כגון בוקר טוב, או מה שלומך, וכיו״ב. [ודע, דבזמן הזה יש להקדים שלום לכל אדם, אפילו לרשע. וזו כוונת המשנה הוי מקדים שלום ״לכל״ אדם. לכל לרבות רשע. דאף שאמרו אין שלום אמר ה׳ לרשעים, היינו לעתיד לבוא, אבל כיום מצוה להקדים להם שלום כדי לחבב עליהם את לומדי התורה ויראי ה׳]. [ילקו״י על הל׳ השכמת הבוקר עמוד רמה].

כו היושב לפני הספר להסתפר וראשו מגולה, ונתנו לו שלום, מותר להחזיר שלום. והיכא דאפשר נכון לפוטרו בלשון אחר, כגון בוקר טוב, וכיו״ב. ומותר לו להרהר בדברי תורה בעת שמסתפר, אף שהוא בגילוי ראש, וגם צריך ליטול ידיו, ואין להחמיר בזה. [ילקו״י על הל׳ השכמת הבוקר עמוד רמח].

כז לא ילך יחף על קרקע שאינה מרוצפת, [ואמרו חז״ל (שבת קכט.): לעולם ימכור אדם קורות ביתו, ויקנה מנעלים לרגליו. ופירש רש״י, שאין לך ביזוי מן המהלך יחף בשוק]. וכל זה בחוץ לארץ, אבל בארץ ישראל מעיקר הדין אין איסור לילך יחף על עפר הארץ. [ורק משום כבוד הבריות אין לשנות ממנהג המקום]. ולא ישב על גבי קרקע שאינה מרוצפת. אבל מותר ללכת או לשבת על גבי קרקע מרוצפת. ומכל מקום היכא דאפשר טוב להפסיק בבגד. [שם עמוד רמט. ושארית יוסף ח״א עמו׳ כד].

כח בעל תשובה הרוצה לסגף את עצמו ולילך יחף לצורך כפרה על עוונותיו, יש לייעץ לו שלא ינהג כן, והתיקון הטוב ביותר לכפרת עוונותיו הוא להרבות בלימוד התורה יותר ויותר. [שאר״י א׳ עמו׳ כד. ילקו״י תשס״ד, עמו׳ רנ. ושם בהערה עמו׳ רנא, דבזה״ז אין צריך להקפיד ללבוש הגרביים רק מתחת השמיכה].

סימן ג׳ - הנהגת בית הכסא

א דרך זריזות ונקיות להרגיל עצמו לפנות בוקר וערב, דהיינו קודם תפלת שחרית, וקודם מנחה וערבית, שהוא גם דרך נקיות. ואם אינו יכול לפנות ילך ד׳ אמות, וישב ויעמוד עד שיפנה, או יסיח דעתו מדברים אחרים. וגם בהיותו שוכב על מטתו בלילה, אם הרגיש שצריך לעשות צרכיו, יתאזר לקום ולא יתעצל ולא יתרשל מחמת הקור. [שארית יוסף ח״א עמ׳ כה. ילקו״י על הל׳ השכמת הבוקר עמ׳ רנב. ושם בהערה עמ׳ רנג, הסובל מקלקול קיבה העצה היא שלא ילך הרבה לבית הכסא].

ב אמרו חז״ל (במסכת מכות טז:) : כל המשהה נקביו עובר משום בל תשקצו את נפשותיכם. ולכן אם נתעורר לו צורך לצאת לנקביו, בין לגדולים בין לקטנים, לא ישהה עצמו, אלא ילך ויצא לנקביו מיד. ובקטנים יש בזה עוד חשש משום עקרות. ולכן גם בהיותו שוכב על מטתו בלילה, אם הרגיש שצריך לעשות צרכיו, יתאזר לקום, ולא יתעצל מחמת החושך או הקור. [כנ״ל בסימן ב׳]. וצריך ליטול ידיו כדי לברך ״אשר יצר״. [ואם חושש שעל ידי שיטול ידיו לא יוכל לחזור לישן, ינקה ידיו במידי דמנקי ויברך אשר יצר, ויסמוך על הנטילה שיטול אחר כך בבוקר בברכה, עם הקיצו משינתו, שהרי מעיקר הדין מותר לומר דברים שבקדושה אחר ניקוי ידיו במידי דמנקי]. [ילקו״י על הל׳ השכמת הבוקר עמ׳ רנד. שארית יוסף חלק א׳ עמוד לד].

ג ואמנם המונע עצמו מלהפיח, אינו עובר באיסור בל תשקצו. ולכן מותר להעמיד עצמו מלהפיח במקום שיש שם אנשים, כשהדבר גורם לו בושה, או גורם צער לאחרים. וכן צריך להזהר כשמניח תפילין [וכשהם עליו] שלא יפיח בהם. ואם אינו יכול להעמיד עצמו ומוכרח להפיח, יזיז מעט את התפילין וינתקן ממקומן, ואחר כך יחזירן. [שם עמוד רנה].

ד אין ראוי להשהות צואת החוטם, מדכתיב נשמת רוח חיים באפיו. [שם עמוד רנו].

ה הנמצא באמצע שמיעת קריאת התורה, או באמצע שהוא קורא את המגילה, או קריאת ההלל, ונתעורר בו צורך לנקביו, יסיים הענין שעוסק בו ואחר כך יצא לנקביו. ואפילו אם אינו יכול להחזיק עצמו עד כדי שיעור הליכת פרסה [דהיינו שעה ושתים עשרה דקות], גם כן אינו צריך להפסיק,

כל שאינו עובר בבל תשקצו, דהיינו שאינו נדחק להוצאת הנקבים. וכן אם נצרך לנקביו באמצע שהוא מוסר שיעור ברבים, או מלמד תורה לתלמידים, וחושש שמא יתבטלו מלימודם מחמת כן, אין צריך להחמיר לצאת מיד לצרכיו. אולם אם היה עוסק בתורה ונצרך לנקביו, אם יודע בעצמו שאינו יכול להחזיק עצמו עד שעה וחומש, נכון יותר שיפסיק ויצא לנקביו מיד. אבל אם יכול להעמיד עצמו שיעור הליכת פרסה, או אפילו אם היה מסופק אם יכול להחזיק עצמו עד שעה וחומש, רשאי להמתין עד שיסיים הענין, ואחר כך יצא לנקביו. [ילקוט יוסף על הלכות השכמת הבוקר מהדורת תשס"ד, עמוד רנו. שארית יוסף חלק א' עמוד לה. ילקו"י על הלכות קריאת התורה במילואים].

ו לא ישב במהרה ובחוזק, ולא יאנוס לדחוק את עצמו יותר מדאי. ולא יפנה בעמידה, ולא ימהר לצאת מבית הכסא עד אשר ברור לו שאינו צריך עוד. [שאר"י ח"א עמ' לה. ילקו"י הל' השכמת הבוקר עמוד רנח].

ז בזמן רבותינו חכמי התלמוד היו נוהגים לומר קודם שנכנס לבית הכסא "התכבדו מכובדים וכו'". וכיום עדיף שלא לאומרו, אחר שמרן השלחן ערוך כתב שיש בזה משום יוהרא. [ולדעת האר"י ז"ל גם כיום אפשר לאומרו, שעל ידי אמירת התכבדו מכובדים אדם ניצול שלא להרהר בדברי תורה בבית הכסא.]. ועל כל פנים ביום הכפורים שאנו דומים למלאכים, רשאים לומר התכבדו מכובדים קודם הכניסה לבית הכסא. [שם עמוד רנח. ושאר"י א' עמו' כו].

ח היוצא לנקביו צריך לנהוג בצניעות בבית הכסא, ויצמצם בגילוי גופו רק מה שמוכרח לו לגלות שלא לטנף בגדיו. ואף על פי שאמרו בגמרא שלא יגלה מלאחריו יותר מטפח, ומלפניו טפחיים, בזמן הזה שבתי הכסאות שלנו יש בהם מחיצות ודלת סגורה, אין להקפיד בשיעור הנז'. ומכל מקום יגלה רק מה שמוכרח. ויזהר לנהוג בצניעות גם בלילה, ויסגור הדלת אפילו בחושך, משום צניעות. וכל אדם צריך להזהר בזה, ולא רק תלמידי חכמים. ואף להטלת מי רגליו יהא צנוע. ואפילו אם מחמת שמחפש מקום צנוע צריך להשהות עצמו מעט, אין לחוש בזה משום איסור בל תשקצו, וגדול כבוד הבריות. אך אם יש שם ריח רע וקשה לו מאד לעשות שם צרכיו זולת אם יפתח הדלת, יש להקל בזה כשאין שם מי שרואהו. וגם קטן בר הבנה טוב להרגילו שיהיה צנוע בבית הכסא, ושלא ידבר שם. [שם עמוד רס. שארית יוסף חלק א' עמוד כז].

ט הנמצא בבית הכסא, אין לו לדבר עם חבירו הנמצא בחוץ, או להשיב לקריאה טלפונית, ושאר דיבורים. ומכל מקום השומע קול צלצול טלפון, ויש לו ספק אם הוא ענין של הפסד ממון, או חולי, וכיוצא בזה, נראה שהמיקל לענות לטלפון יש לו ע"מ שיסמוך, אך יקצר בדבריו עד כמה שאפשר. אבל בלא זה אין לדבר בבית הכסא כלל, אפילו אין שם אלא בני הבית בלבד. ואם צריך לדבר בענין השייך לבית הכסא, וכגון לבקש מים לניקוי, מותר לדבר עם חברו בבית הכסא לצורך זה. [ילקוט יוסף על הלכות

השכמת הבוקר מהדורת תשס״ד עמ׳ רסג. ומה שמרן אאמו״ר ביביע אומר ח״א (או״ח סימן א׳) לא הביא דברי מרן בסי׳ פח סעיף ב׳, דדברים של חול מותר לאומרם בבית הכסא בלשון הקודש, הוא מפני שסמך על מה שהעתיק לשון הרמב״ם, שהוא כלשון הש״ע, והתם איירי מצד לשון הקודש בבית הכסא].

י נאמר בתורה: והיה מחניך קדוש. לפיכך אסור להרהר בדברי תורה בבית הכסא, וכל שכן שאסור לדבר ד״ת בבית הכסא, או לומר שם דברים שבקדושה, ואפילו בלשון לעז. [ובלאו הכי אף בדברים בטלים יש להמנע מלדבר בבית הכסא]. ולכן בהיותו בבית הכסא טוב שיהרהר בעסקיו ובחשבונותיו, שלא יבא לידי הרהור בדברי תורה, וכן יכול לעיין שם בעיתון דתי, שאין בו דברי תורה כלל. [ואף על פי שהכתב בעתון הוא כתב אשורי, מעיקר הדין מותר להכניסו לביהכ״ס כדי למנוע ממנו הרהור בד״ת]. ובשבת שיש מצוה שלא להרהר בעסקיו, [אף דאינו איסור מצד הדין], יהרהר בדברים נפלאים שראה ושמע. [ילקוט יוסף על השכמת הבוקר עמוד רסה].

יא יש ליזהר שכאשר בונים בית חדש, ובונים בית כסא, יש לבנותו רחוק מהחדר שבו יושבים ועוסקים בתורה, שלא יגיע להם ריח רע וכו׳, וגם כדי שלא ישמע דברי תורה בעת שהותו בבית הכסא. וכל שכן כשבונים בית כנסת או בית מדרש שיש להרחיק את מבנה בית הכסא מבית הכנסת, כדי שהשוהים בבית הכסא לא ישמעו דברים שבקדושה ויבואו להרהר בהם בבית הכסא. ואמנם אם אירע דבר זה, מותר להכנס לבית הכסא לעשות צרכיו, דהוי בגדר אונס, אך יסיח דעתו מהדברים שבקדושה, כגון על ידי שיחשוב שם בחשבונות וכדומה. ויקפידו תמיד שלא יהיה ריח רע נודף לבית הכנסת, וכל שכן בשעה שמתפללין. [ילקו״י על הל׳ השכמת הבוקר, תשס״ד, עמוד רסו].

יב אף על פי שאסור להרהר בדברי תורה בבית הכסא, מכל מקום מותר להרהר בדברי תורה בבית הכסא ובבית המרחץ כדי להנצל מאיסור הרהור אשה וכדומה. שהרהור בדברי תורה במקום מטונף הוא מדרבנן, וכדי להנצל מאיסור חמור יותר מותר לעבור על איסור קל יותר. [ילקוט יוסף על הלכות השכמת הבוקר מהדורת תשס״ד, עמוד רסט].

יג לכתחלה אין להכנס לבית הכסא כאשר יש בכיס בגדו ספר קודש קטן, ולכן קודם שיכנס לבית הכסא יניח את הספר מחוץ לבית הכסא ויכנס לשם. אולם אם הוא נמצא במקום של גוים ואי אפשר לו להניח את הספר מחוץ לבית הכסא, וכל כיוצא בזה, מותר לו להכנס לבית הכסא כשהספר מונח בכיס בגדו. ומכל מקום מותר להכנס לבית הכסא עם תמונה של רב, שאין בתמונות אלו שום קדושה, אף שאין לנהוג בהם מנהג בזיון. [ולדידן מותר לשבת על ספסל שיש בו ספרי קודש הנדפסים בדפוס שלנו, ואין צריך להעמידם. והאשכנזים מחמירים בזה]. [ילקו״י השכמת הבוקר עמוד רסט. ושם בהערה הזמנות שנדפסו בכתב אשורי אם מותר להשליכן לאשפה. ועוד שם עמוד רעז, אם מותר לישב על ספסל שיש עליו ספרי קודש. ועוד שם עמוד רפ, להניח ניירות בתוך ספרי קודש. ועוד שם, שמותר לכתוב ד״ת על ספר קודש פתוח, אך אסור להגן על עצמו מפני השמש בספר קודש. ושם עמוד רפא, שמותר להכנס לבית הכסא עם תמונת רב.].

יד ואמנם יש ליזהר מאד בקדושת הספרים, ומי שאינו נזהר בקדושתם, כגון שנותן גרף של רעי באותו חדר שהספרים שם, לצורך הילדים הקטנים, וריח רע מגיע בכל החדר שהספרים שם, עליו נאמר שגופו נעשה מחולל על הבריות, ועליו נאמר כי דבר ה' בזה. ונהגו לכסות הקטנים שלא יהיו ערומים לאור נר של שבת משום בזוי מצוה. ואפילו ברחוק קצת אסור משום בזוי מצוה, אחר שהאור הוא של מצוה. [ילקו"י שם עמוד רפא].

טו העוסק בתורה ונמצא באמצע בירור הלכה, אף על פי כן מותר לו להכנס לבית הכסא מתוך הלכה שאינה פסוקה. אך ישתדל להסיח דעתו מהספק שיש לו בהלכה, ויתן דעתו לדברים אחרים. [ילקוט יוסף על הלכות השכמת הבוקר מהדורת תשס"ד, סימן ג', עמוד רפב].

טז אין לקרוא ספרי דקדוק שנתחברו על ידי גדולי תורה, בלשון הקודש, בבית הכסא, אחר שהדרך בהם היא להגיע לידיעה מדוקדקת על ידי פסוקים, ויבוא להרהר במקרא. וכן אסור לכתוב בבית הכסא שירים בחרוזים בלשון תלמוד, שבודאי יבוא להרהר קצת בדברי התלמוד. [ילקו"י על הלכות השכמת הבוקר, מהדורת שנת תשס"ד, סי' ג' הערה טז, עמוד רפב].

יז מעיקר הדין מותר להרהר בצרכי צדקה בבית הכסא [ובבית המרחץ], ולחשב שם חשבונות של מצוה, ולהרהר בצרכי שבת, צרכי הסוכה, ואף לתת צדקה בבית המרחץ. [שאר"י עמ' כט. ילקו"י על הלכות השכמת הבוקר מהדורת תשס"ד עמוד רפג].

יח יזהר לקנח עצמו היטב בנייר, ואחר כך ירחץ במים, שעיקר הרחיצה היא במים. ומי שהוא איסטניס ינקה עצמו היטב בנייר [טואלט] רטוב. ואם אין לו מים כלל, ינקה עצמו בנייר טואלט היטב היטב. ואף על פי שמרן כתב שאין לקנח בדבר שהאור שולט בו, כבר נהגו להקל כיום לקנח בנייר. [שארית יוסף חלק א' עמוד ל', ובילקו"י ח"א מהדורת תשמ"ה, עמוד ק', ובשבת כרך ב' עמוד רעו, ובילקוט יוסף על הלכות השכמת הבוקר מהדורת תשס"ד עמוד רפד].

יט טוב להקפיד בקטן שהגיע לחינוך שיהיה גופו נקי אחר עשיית צרכיו. ואמנם מותר לחנך את הקטנים לברך ולומר פסוקים ודברי תורה אף אם יודע שאינם מקנחים את עצמם יפה. ומותר גם לשבת לצידם ולקרוא קריאת שמע ולהתפלל ולברך, ובלבד שלא יהיה שם ריח רע. [ילקוט יוסף על הלכות השכמת הבוקר מהדורת תשס"ד עמוד רפה].

כ לא יקנח ביד ימין. ואיטר יד מקנח בשמאל דידיה שהוא ימין דעלמא. ויש אומרים שכל זה במקנח ביד, אבל אם מקנח באמצעות נייר, אין להקפיד בזה. [ילקו"י שם עמוד רפו].

כא המטיל מי רגלים על גבי קרקע, לא יטיל בעמידה, מפני הניצוצות הניתזין על מנעליו, אם לא שיעמוד במקום גבוה או על גבי עפר תיחוח. ובבתי כסאות שלנו אין להקפיד בזה. [שהרי אין את החשש הנז']. [ילקוט יוסף הלכות השכמת הבוקר מהדו' תשס"ד עמו' רפו].

כב יזהר בעת שמטיל מים שלא לאחוז במילתו, אלא מן העטרה ולמטה, גם אם הוא מטיל מים במקום שיש לו פחד, כמו בראש הגג וכדומה. אך בנשוי ואשתו עמו [בזמן טהרתה] מעיקר הדין מותר, וממדת חסידות להחמיר. [ילקו"י השכמת הבוקר, תשס"ד עמוד רפז].

כג יש להחמיר לכתחלה שלא להכניס אוכלים ומשקים לבית הכסא אפילו הם צרורים וחתומים בקופסא סגורה, ולכן אין להצניע קופסאות מאכל סגורים בחדר השירותים. אבל בדיעבד יש להתירם אפילו אין בהם הפסד מרובה. ואם יש לו בכיס בגדו אוכלים, ורוצה להכנס לבית הכסא, אם אין לו מקום להניחם, מותר להכנס בהם לבית הכסא. ואוכלים שאינם מחופים שהוכנסו לבית הכסא, כגון פירות, נכון לרוחצם ג' פעמים, ואם אי אפשר מותרים בדיעבד. וממדת חסידות טוב שלא לאוכלם. [שארית יוסף ח"א עמוד ל'. ע"פ המבואר בשו"ת לב חיים ח"א סי' סו, ויביע אומר ח"ג חאו"ח סי' א' אות ו', וח"ד או"ח סי' ה' אות ג'].

כד לכל הדיעות מותר להכנס לבית הכסא כשיש תרופה בכיס בגדו. אולם תרופות שיש בהם מתיקות ומוצצין אותן, יש לנהוג כמבואר בסעיף הקודם. [ילקו"י השכמת הבוקר עמ' רצ].

כה יכול לסדר מטתו כפי שירצה, אך היכא דאפשר טוב שיסדר המטה באופן שראשה יהיה למזרח ומרגלותיה למערב. [ילקו"י שם עמוד רצא. ושארי"י ח"א עמוד כ'].

סימן ד' - דיני נטילת ידים שחרית

א בכל יום אחר שיקום ממטתו צריך ליטול ידיו במים בכלי, ויברך קודם הניגוב: "ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו על נטילת ידים" [ראה להלן סעיף יט]. ואף על פי שמעיקר הדין אין צריך ליטול ידיו בכלי בנטילת ידים שחרית, מכל מקום כבר כתב מרן בשלחן ערוך, ש"טוב" להקפיד בנטילת ידים שחרית בכל הדברים המעכבים בנטילת ידים לסעודה. וממילא גם לענין כלי וכח גברא יש להקפיד בזה, כדי שיוכל לברך על הנטילה. וכן המנהג. אולם מי שנמצא במקום שאין שם כלי ליטול את ידיו, יטול מהברז ג' פעמים לסירוגין. אך לא יברך "על

נטילת ידים. [ילקו״י על הל׳ השכמת הבוקר עמוד רצג, שארית יוסף חלק א׳ עמוד מג, ושם הטעמים לנט״י, והנפ״מ, ואם מברך אשר יצר בבוקר כשלא הוצרך לנקביו, ועוד שם בהערה עמוד רצט, אם סמכינן על כללו של הרדב״ז בספק במצוה, והדין בשכח יעלה ויבוא בברהמ״ז ביו״ט, ולקבוע מזוזה בלא ברכה בבית שיש בו כדי לרבע ד׳ אמות על ד׳ אמות, ועוד שם (עמוד שב) בחשיבות סברת הרשב״א].

ב אם אין לו כלי ליטול ידיו שחרית, ותחב ידיו בשלג המונח על הארץ בג׳ מקומות מחולפין, יש אומרים שעלתה לו הנטילה אף משום רוח רעה. ויש חולקים ואומרים שאין נטילה זו מועילה להסיר הרוח רעה, ומועילה רק לתפלה. ולכן לדינא אם אין לו מים ליטול ידיו, ואינו יכול לרסק השלג לתוך כלי, יתחוב ידיו בשלג ולא יברך. [ילקו״י השכמת הבוקר, עמ׳ שט. ושם מתי מועיל להטביל ידיו בשלג במקום נטילת ידים שחרית].

ג מי שאין לו כלי, ויש לפניו נהר או ים, או מקוה, יטבול שם ידיו, וכאשר ימצא כלי עם מים, טוב שיחזור ויטול ידיו במשך היום. [ולענין הברכה, ראה בהערה]. ומעיקר הדין מותר ליטול ידיו שחרית במים חמים, ונכון שימתין מליטול ידיו בהם עד שיהיו פושרים, ולא יהיו בגדר חום שהיד סולדת בו. [ילקו״י על השכמת הבוקר, עמוד שיג. וע״ש בהערה לענין הברכה].

ד כשבא ליטול ידיו שחרית יש להקדים ליטול את ידו הימנית. ואם נוטל בכלי יטול הכלי ביד ימינו וימסרנו לשמאלו, כדי שממנה ישפוך על יד ימינו תחלה, ואחר כך יאחז הכלי בימינו וישפוך על שמאלו. וידקדק לערות מים על ידיו ג׳ פעמים לסירוגין, להעביר רוח רעה ששורה עליהן. ולא יטול על כל יד בפני עצמה ג׳ רצופים. ויש אומרים שצריך לשפוך ד׳ פעמים, ג׳ פעמים להעביר רוח רעה, ופעם רביעית להעביר את המים שנטמאו. אך אין מנהגינו כן, אלא נוטלים ג׳ פעמים בלבד. [ומכל מקום טוב ונכון שלא ישטוף פניו אחר נטילה של ג׳ פעמים, אלא ינגב ידיו תחלה, ואחר כך ישטוף פניו, או שיטול ד׳ פעמים, כדי שיוכל לשטוף פניו בלא לחוש למים שעל ידיו]. [ילקו״י על הלכות השכמת הבוקר, עמוד קיז. שאר״י ח״א עמוד נ׳].

ה איטר יד נוטל את ידיו כסדר כל אדם, ואין לשנות להקדים יד שמאל. [ילקו״י שם עמ׳ שיט].

ו צריך ליטול כל האצבעות וכף היד עד חיבור הפרק עם הזרוע. ואם אין לו מים כדי נטילת כל כף היד, יטול עד קשרי אצבעותיו. ואם יכול להשיג מים ממקום קרוב, יש אומרים שיטול בלי ברכה עד קשרי אצבעותיו כדי שלא ילך ד׳ אמות בלי נטילת ידים, ואחר שימצא מים יחזור ויטול עד הפרק, ואז יברך. ונראה, דאם יצטרך ללכת למקום רחוק להביא את המים, ויש הפסק גדול, מאחר שכבר יצא ידי חובה בנטילה הראשונה, ואין שום עיכוב בברכה מחמת נקיות, אין ראוי לדחות הברכה עד הנטילה השניה ולהכנס לכתחלה בספק עובר לעשייתן. [ילקו״י השכמת הבוקר עמ׳ שכא. ושארית יוסף ח״א עמוד נא].

ז בתשעה באב וביום הכפורים נוטלים ידים שחרית ג׳ פעמים, עד סוף קשרי אצבעותיו, ולא יטול עד פרק הזרוע כמו בכל יום, כי מעיקר הדין אין צריך ליטול אלא עד סוף קשרי אצבעותיו, ומה שנוהגים בכל יום לרחוץ ידים עד פרק הזרוע, מנהג בעלמא הוא, ויום הכפורים שאסור ברחיצה יש להמנע מזה. וכן הנכנס לבית הכסא לעשיית צרכיו, מותר לרחוץ עד סוף קשרי אצבעותיו. וכל שכן כשהוא רוצה להתפלל, שיש בזה משום הכון לקראת אלהיך ישראל. וחולה שהוצרך לאכול פת ביום הכפורים על פי הוראת חכם, נוטל ידיו כל פרק היד עד הזרוע. [ילקוט יוסף מועדים. חזון עובדיה החדש על הלכות ימים הנוראים, עמוד שנח, ועמוד שי, וזה דלא כמ״ש בהלכה למעלה בהליכות עולם ח״ב (עמוד קסג), דבט׳ באב וביוהכ״פ חולה שאוכל נוטל ידיו עד סוף קשרי אצבעותיו בלבד. והעיקר כמ״ש בילקו״י מועדים, ובחזו״ע הנז׳].

ח מי שיש לו מכה על ידו אחת, והיא מכוסה בתחבושת או בגבס, נוטל ידו הבריאה בלבד, ומברך: אשר קדשנו במצותיו וצונו על נטילת ידים. [ילקו״י על הלכות השכמת הבוקר מהדורת תשס״ד, עמ׳ שכב. ושארית יוסף חלק א׳ עמוד נא].

ט אם היה ניעור כל הלילה יש להסתפק אם צריך ליטול ידיו בשחר ולהתפלל ולהעביר רוח רעה מידיו, [ב״י ורעק״א ע״ד המג״א סי׳ ד׳ ס״ק יב. ודלא כהמשנ״ב]. ולפיכך יטול ידיו בלי ברכה. [וגם אם ילך להתפנות לצרכיו וילכלך ידיו, לדידן אין לו ליטול עם ברכה, ודלא כמ״ש בזה במשנה ברורה]. וגם כשנוטל ידיו מפני הספק, יטול ג׳ פעמים. וראוי ליטול ידיו מיד בעמוד השחר, שהוא שבעים ושתים דקות [בשעות זמניות] קודם נץ החמה, ולכל הפחות קודם התפלה. ואם נטל ידיו קודם עמוד השחר ועסק בתורה, אין צריך לחזור וליטול ידיו כשיגיע עמוד השחר. [ילקו״י על השכמת הבוקר, תשס״ד, עמוד שכד. ושם בלומדים בלילה וקצת ישנים, היאך ינהגו. וראה עוד בשארי״י חלק א׳ עמוד נא].

י ואמנם הניעור בלילה עד אחר חצות, וישן אחר כך שינת קבע על מטתו, כשקם משנתו צריך ליטול ידיו נטילת ידים שחרית, ומברך על נטילת ידים. וכן המנהג. ואם הלך לישון בתחלת הלילה, וקם משנתו קודם חצות הלילה, יטול ידיו בלא ברכה. ומכל מקום אם רצה לברך על נטילת ידים יש לו על מה שיסמוך. וכן מי שישן מבעוד יום ונמשך מעט עד תחילת הלילה, והקיץ, יטול ידיו בלי ברכה, דספק ברכות להקל, והמברך יש לו על מה לסמוך. [ילקוט יוסף על הלכות השכמת הבוקר, תשס״ד, עמ׳ שכו].

יא מי שדעתו ללכת לישון אחר חצות הלילה, אינו מברך ברכות השחר אחר חצות הלילה, אלא מברך בבוקר בקומו משנתו. [שם עמוד שכח, ושם במי שישן בתחלת הלילה וקם קודם חצות].

יב השכים קום קודם עמוד השחר ונטל ידיו כדין, יש להסתפק אם צריך לחזור וליטול ידיו פעם שנית כשיאיר היום להעביר רוח רעה השורה על הידים. ולכן יטלם ג׳ פעמים לסירוגין בלי ברכה. [ילקו״י השכמת הבוקר, תשס״ד, עמ׳ שכט. שארית יוסף ח״א עמוד מד, ועמ׳ נג].

יג הישן ביום יש להסתפק אם צריך לערות מים על ידיו ג׳ פעמים או לא. ולכן יטול ידיו בלי ברכה. וגם כשנוטל ידיו מפני הספק, יטול ג׳ פעמים לסירוגין. וכל זה דוקא אם ישן שיתין נשמי, אבל בפחות מזה אין רוח רעה שורה על ידיו אפילו בלילה. ויש אומרים שהוא שיעור ג׳ שעות, ויש אומרים שהוא שיעור ג׳ דקות, ויש אומרים שהוא שיעור חצי שעה. [ילקו״י על השכמת הבוקר, עמוד שלא. שארית יוסף חלק א׳ עמ׳ נג].

יד אין נוטלין נטילת ידים שחרית מגוי, או ממשרתת גויה, או ממי שלא נטל ידיו שחרית. והיינו דוקא לשפוך לו המים על ידיו, אבל להביא לו המים, מותר. וגם קטן שלא נטל ידיו שחרית, אין לגדול ליטול ממנו עד שיטול תחלה, שגם בקטן יש ליזהר בזה לכתחלה. וכל זה דוקא בנטילת ידים שחרית, אבל בשאר הנטילות, כמו בנטילת ידים לסעודה, מותר ליטול גם ממי שעדיין לא נטל ידיו, ובלבד שיזהר שלא יגע בידיו של מי שיוצק מים על ידיו. ואשתו שאינה טהורה מותר לה להכין לבעלה את המים אך אסור לה לפתוח הברז כשידיו תחת הברז, כדי לרוחצם, שהרי היא יוצקת עליו מים מכוחה. אבל אם היא פותחת את הברז של המים, ואחר כך הוא נותן את ידיו תחת הברז, לדידן יש להתיר. ולנוהגים כדעת רבינו יונה יש להקל על ידי שינוי, כגון שתפתח הברז ביד שמאל, קודם שיתן ידיו תחת הברז. [ילקוט יוסף השכמת הבוקר תשס״ד עמוד שלא, סי׳ ד׳ הערה יג].

טו מי שנטל ידיו שחרית, וחזר ונגע בידיו של מי שלא נטל ידיו שחרית, חוזר ונוטל ידיו, אף אם נגע בידי חבירו כשידיו יבשות. [ילקו״י שם עמוד שלג. שארית יוסף ח״א עמוד נג].

טז חיוב נטילת ידים הוא גם על הנשים, שאין זו מצוה שהזמן גרמא. וגם נשים מברכות קודם הניגוב על נטילת ידים, ואם לא בירכו קודם הניגוב, יכולות לברך ברכה זו עם כל ברכות השחר, ויסמיכו זאת סמוך לנטילה ככל האפשר. [שם עמ׳ שלד. ושארית יוסף ח״א עמ׳ נד].

יז יש לחנך את בניו ובנותיו הקטנים ליטול ידיהם שחרית, ויחנכם גם לברך על הנטילה כדת. ואף על פי שמעיקר הדין אין חיוב ליטול את ידיהם של הקטנים בכלי מכל מקום נכון להרגילם ליטול ידיהם בכלי. וישפוך להם על כל יד ג׳ פעמים לסירוגין. ואם אין לו כלי יטול ידי הקטנים מהברז, ויחנך אותם לברך על נטילה זו. [שאף על פי שבגדולים אין להם לברך אם נוטלים בלי כלי, מכל מקום בקטנים כדי לחנכם מותר להם לברך גם בנטילה שאינה נעשית על ידי כלי]. וגם את הבנות יש לחנך ליטול את ידיהם שחרית. ומצוה ליטול אף את ידי הקטנים ביותר, אף על פי שלא הגיעו לחינוך, והיא סגולה טובה לקטנים כדי שיגדלו בטהרה, ויהיו גידולי קודש. [שם עמוד שלד. ושם בהערה עמוד שלז, בדין קטן שהגדיל בימי העומר אם ימשיך לספור ספירת העומר, ועוד שם, שיש לחנך הקטן גם למצוות דרבנן. ושם עמוד שלט, אם האב חייב לחנך גם את בתו].

יח אין ליטול ידיו שחרית על גבי קרקע במקום שהאנשים עוברים ושבים שם. [ולכן יש להזהיר את אותם הישנים בסוכה שעושים בחצר ביתם, שלא יטלו את ידיהם על הקרקע במקום שאנשים מהלכים על המים]. ואמנם אם עבר ונטל נטילת ידים שחרית על גבי קרקע עלתה לו הנטילה. ולא יטול ידיו על גבי כלים, מפני הרוח רעה שבמים השורה על הכלים. ואם נטל את ידיו על הכלים, ישטפם היטב. [ולכן אותם הישנים בסוכה, ונוטלים ידיהם שחרית לתוך כלי, ולפעמים הכלי מתמלא במים, וכשלוקחים את הכלי נשפך ממנו מעט מים על הקרקע, צריך שישפוך על הקרקע ההיא מים טהורים כדי לבטל את מי הנטילת ידים שנשפכו שם, ואם המקום מרוצף די שינקה את הרצפה בסחבה]. [ילקוט יוסף הלכות השכמת הבוקר, תשס"ד, עמוד שמ. ושארית יוסף ח"א עמוד נה].

יט ומכל מקום מותר ליטול ידים לנטילת ידים שחרית לתוך קערות מטבח נקובות שלנו [כיור]. אף שהמים יורדים על גבי קרקע, מאחר ואין הולכים ודורכים על מים אלה. ומכל מקום טוב ונכון לשטוף את הכיור לאחר הנטילה, בטרם ישתמשו בו לשטיפת פירות והדחת כלי סעודה. [שם עמוד שמ. שארית יוסף חלק א' עמוד נה].

כ הנוטל ידיו שחרית, צריך לברך על נטילת ידים קודם הניגוב, כדי שהברכה תהיה "עובר לעשייתן" וכדין נטילת ידים שלפני הסעודה. וגם רבינו האר"י ז"ל סובר כן, שראוי לברך קודם הניגוב, מפני שהרוח רעה נעקרת ומסתלקת לגמרי לאחר נטילת ג' פעמים, ואז אפשר לברך על נטילת ידים. [ושייך בזה לשון על "נטילת" אחר שלא גמר את מצות הנטילה עד אחר הניגוב]. אולם אם אינו יכול לברך על נטילת ידים שחרית בבית, מפני שאינו נקי, והברכה צריכה להיות במקום טהור, שנאמר "והיה מחניך קדוש", יברך לאחר הניגוב, ויסמוך בזה על מה שכתב מרן החיד"א בשם מהר"ם ניגרין, שאין הרוח רעה של שחרית סרה מעל ידיו עד לאחר הניגוב, וכן דעת אחרונים רבים. ומכל מקום יש להסמיך את הברכה לניגוב עד כמה שאפשר. ויש נוהגים לברך על נטילת ידים בבית הכנסת עם שאר ברכות השחר, ויש להם על מה שיסמוכו. אך לכתחלה יש לנהוג כנז'. [וכשאין לו מגבת לנגב את ידיו, יכול לנגב הידים במכשיר לניגוב ידים הפועל על ידי הזרמת אויר חם על הידים]. [ילקו"י השכמת הבוקר עמ' שמא. שארית יוסף חלק א' עמוד נה. ילקוט יוסף מהדורת תשמ"ה].]

כא אם נטל ידיו ונסתפק אם בירך על הנטילה או לא, לא יברך, דספק ברכות להקל. [ילקו"י השכמת הבוקר עמוד שמה].]

כב אם שכח ליטול ידיו ועבר והתפלל שחרית, בדיעבד אין צריך לחזור ולהתפלל. והרוצה להחמיר על עצמו ולחזור ולהתפלל בתנאי של נדבה, ויודע שיכול לכוין בתפלתו, רשאי לעשות כן, דכל כהאי גוונא שיש מחלוקת הפוסקים, גם בזמן הזה רשאים להתפלל בתורת תנאי דנדבה. אבל לא יחזור לברך ברכות השחר, ברכות פסוקי דזמרה וברכות קריאת שמע. [ילקו"י על הלכות השכמת הבוקר מהדורת תשס"ד עמוד שמז].

כג אם בירך אשר קדשנו במצותיו וצונו ליטול ידים, אם הוא בתוך כדי דיבור יתקן מיד ויאמר על נטילת ידים, אבל אם לא תיקן בתוך כדי דיבור, יצא, ואינו חוזר לברך. אלא דלכתחלה אין לשנות ממטבע שטבעו חכמים בברכות. [ילקו״י שם עמוד שמט].

כד הנצרך לנקביו והלך להתפנות קודם שנטל ידיו שחרית, ואחר כך נטל ידיו והתחיל לברך על דעת לסיים אשר קדשנו וכו׳ על נטילת ידים, וטעה והמשיך [אחר אלהינו מלך העולם] ברכת אשר יצר, יסיים הברכה, ואחר כך יברך על נטילת ידים. וכבר ביארנו דלכתחלה אין לברך על נטילת ידים בבית הכנסת עם שאר ברכות השחר, אלא סמוך לניגוב. [ילקוט יוסף על השכמת הבוקר, סימן ד׳ הערה כג, עמ׳ שמט].

כה הישן בלילה על מטתו וניעור לשתות מים לצמאו, ישפשף ידיו וינקה אותם בשמיכה או בסדין, או בכל מידי דמנקי, ויברך על המים וישתה, אף שלא נטל ידיו תחלה. [ואין צריך לנקות ידיו במידי דמנקי ג׳ פעמים, אלא די בפעם אחת]. ואם שתה רביעית בבת אחת, יברך גם ברכה אחרונה. ובזמנינו שנוהגים לישן בכסות לילה, סתם ידים משומרות ונקיות הן, ואין צריך לנקותם כלל קודם שיברך על המים. אלא שראוי להזהר שלא יגע בידיו במים, משום רוח רעה שעל ידיו. ובימי הקיץ שהחום כבד ובית הצואר של החלוק פתוח, ולפעמים נוגע במקומות המכוסים שבגופו, וניעור משנתו לשתות מים לצמאו, ישפשף ידיו בשמיכה או בסדין כנ״ל, ויברך וישתה. ויש שיעצו להרהר הברכה בלבו, ואז יכול לשתות המים. אולם אין דרך זו מוציאתו מידי ספק בהלכה. וגם העצה אשר יעץ מהר״ש ויטאל, שיברך על המים קודם שיישן, וישתה פחות מרביעית, ויכוין בברכתו לפטור כל מה שישתה בלילה, אינה מחוורת לפי ההלכה, אלא ינהג כאמור. [ומי שעבר והרהר ברכת אשר יצר בלבו, בדיעבד אין לו לחזור ולברך ברכה זו בפיו. אבל מי שהרהר ברכה ראשונה בלבו, יאמר ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד, ויחזור ויברך בשפתיו]. [ילקו״י שם עמוד שנ. ושם עמ׳ שנב המהרהר ברכה ראשונה בלבו יאמר ברוך שם. ושם עמ׳ שנג, עניית ברוך הוא וברוך שמו בברכה שיוצאים בה י״ח. ילקוט יוסף ח״א, מהדורת תשמ״ה, עמוד יג בהערה. ושאר״י ח״א עמוד מא].

כה הניעור בלילה לעשות צרכיו ודעתו לחזור לישון מיד, אם חושש שיקום אחר שיעבור שיעור מהלך פרסה, יטול ידיו כדי לברך אשר יצר. [אך לא יברך על נטילת ידים, שהרי דעתו לחזור ולישון, ורק בקומו בבוקר יברך על הנטילה]. ואם קשה לו ליטול ידיו במים, ינקה ידיו במידי דמנקי, כדי לברך אשר יצר. ויסמוך על מה שנוטל ידיו אחר כך בהקיצו משנתו בבוקר. [ובהקיצו משנתו בבוקר נוטל ידיו ומברך]. [ילקו״י על השכמת הבוקר עמוד שנה].

כו הניעור בלילה וטורח עליו לקום ליטול ידיו, ובעודו שוכב רוצה להרהר בדברי תורה, או ללמוד בלי הזכרת שם ה׳, יש לו על מה שיסמוך לעשות כן. אך ישפשף ידיו בשמיכה לנקותם במידי דמנקי. וכל זה כשדעתו לחזור ולישון, ומהרהר בדברי תורה עד שתאחזנו שינה, שאז

אינו אלא דרך עראי, אבל אין להתיר לכתחלה להשאר שוכב על מטתו בעינים פקוחות, זמן ממושך, ללא נטילה, ולהרהר בדברי תורה. ואמנם אם ישן בפיג׳מה ולא נגע במקומות המכוסים, אין צריך לנקותם קודם שמדבר בדברי תורה. [וילקו״י על השכמת הבוקר עמוד שנו. וילקו״י ח״א מהדורת תשמ״ה, עמוד ז׳].

כז אף על פי שלכתחלה אין ללמוד תורה או לברך ברכה כל שהיא קודם נטילת ידים שחרית, כי בזוהר הקדוש החמיר בזה מאד, מכל מקום אם שמע קדיש או קדושה בפתע פתאום, ואין לו שהות ליטול ידיו, רשאי ומצוה עליו לענות הקדיש והקדושה, ויסמוך על דעת הרמב״ם והרא״ש והרשב״א והטור והשלחן ערוך, שסוברים כפשט דברי התלמוד (ברכות ס:) שכל ברכות השחר נתקנו לאומרם בשם ומלכות לפני נטילת ידים שחרית. ומכיון שהקדיש והקדושה הם מצוה עוברת, אין להחמיר בזה ולהמנע מלענות אותם עם הצבור, שהיא חומרא הבאה לידי קולא. וכל שכן שיענה אמן דקדיש ואמן דברכות. והמחמיר יוצא שכרו בהפסדו. ורק ינקה ידיו תחלה בכל מידי דמנקי. ואמנם אם ישן בפיג׳מה ולא נגע במקומות המכוסים, אין צריך לנקותם קודם שמברך. [וילקוט יוסף על השכמת הבוקר, מהדורת תשס״ד, עמוד שנח].

כח השומע קול רעמים בהיותו שוכב על מטתו, ואין לו שהות לקום וליטול ידיו כדי לברך בתוך כדי דיבור ברכת ״שכוחו וגבורתו מלא עולם״ כדת, או שיש לו טורח לקום ממטתו באישון לילה ואפילה, ישפשף ידיו בשמיכה או בסדין, ויברך מיד את הברכה הנ״ל בשם ומלכות בתוך כדי דיבור לשמיעת הרעם. [ומה שכתב בכף החיים להרהר הברכה בלבו, אין ראוי לעשות כן ולהפסיד הברכה]. ואמנם אם ישן בפיג׳מה ולא נגע במקומות המכוסים, אין צריך לנקותם קודם שמברך. [וילקוט יוסף על השכמת הבוקר עמוד שנט. וילקוט יוסף א׳ עמוד יד].

כט מי שאין לו מים ליטול ידיו ג׳ פעמים כדת, עם כל זה לא יבטל מלימודו, אלא יטול מעט, או ינקה ידיו במידי דמנקי ויברך ברכות השחר וברכה״ת וכו׳, וילמוד כדין התלמוד והפוסקים. וכ״ש במי שאין לו מים ליטול את ידיו בבוקר, ואינו יכול להתעכב עד שיביאו לו מים, ינקה ידיו במידי דמנקי, ולא ימנע עצמו מלהניח תפילין בגלל זה. ורשאי ללבוש בגדיו גם בלי נטילת ידים. ואמנם אם ישן בפיג׳מה ולא נגע במקומות המכוסים, אין צריך לנקותם קודם שמדבר בדברי תורה. [וילקוט יוסף השכמת הבוקר עמוד שס].

ל וכל שכן שמותר ללמוד עם קטנים שדרכם ליגע בנעליהם ובמקומות המכוסים, אלא שיחנכם ליטול ידיהם. וראה להלן סעיף סו. [וילקוט יוסף השכמת הבוקר עמוד שסא].

לא הישן עם כפפות אף לדברי הזוהר הקדוש מותר לו מן הדין לברך וללמוד תורה קודם נטילת ידים שחרית. מפני שאין רוח רעה שורה על ידיו כל כך, וכן היה עושה מעשה הגאון רבי זלמן מוילנא. ובמקום שאין מים מצויים, נכון לעשות כן כדי שיהיה אפשר לקרוא קריאת שמע ולהתפלל בלי נטילת ידים. [אבל אם יש לו מים יטול ידיו, דהא איכא עוד טעמא לנטילת ידים שחרית, והוא משום שנעשה כבריה חדשה]. [שם עמוד שסא].

לב לכתחלה יש להזהר שלא יגע בידיו בשום מאכל קודם נטילת ידים שחרית. וגם יש להשגיח שהילדים הקטנים יטלו את ידיהם קודם שיגעו במאכלים או במשקים, שאף בילדים יש להזהר בזה לכתחלה. [וכבר נתבאר לעיל סעיף טז, שיש לחנך את הקטנים להרגילם לקיים מצוה זו]. [ילקוט יוסף על הלכות השכמת הבוקר עמ' שסב. שארית יוסף חלק א' עמוד לח].

לג אין לגעת בספרי קודש קודם נטילת ידים שחרית. [ילקו"י על השכמת הבוקר עמוד שסג].

לד מותר לקנות לחם ממאפיה של יהודים אפילו אם הפועלים אינם מוחזקים בכשרות שיטלו את ידיהם שחרית כדת. וכן מותר לקנות צרכי מאכל מבעל חנות חילוני, שמסתמא אינו נוטל ידיו, ואין לחוש בדיעבד למגעם באוכלים בלי נטילה. [ילקו"י על הלכות השכמת הבוקר, מהדורת תשס"ד, עמוד שסג. ושם עמוד שסה, אם יש לחוש לתולעים בקמח, כשקונים לחם ממאפייה של חילוניים. ושארית יוסף ח"א עמוד לט].

לה מאכלים שידוע בבירור שנגעו בהם קודם נטילת ידים שחרית, אם הם דברים יבשים, כגון פירות שאפשר לשוטפם במים, יש להדיחם במים ג' פעמים. ומאכלים רכים שאי אפשר לשוטפם, וכגון לחם, וכן משקים, מן הדין יש להתירם בדיעבד, וכל שכן אם נגעו בהם ילדים קטנים, שיש להקל בזה יותר. ומכל מקום המחמיר שלא לאוכלם תבוא עליו ברכה, כשאין בדבר הפסד מרובה. [ילקו"י השכמת הבוקר עמוד שסט. שארית יוסף ח"א עמוד לח].

לו ואמנם אוכלים ומשקים שהונחו תחת המטה וישנו עליה, רבו המתירים על האוסרים, וכל שכן אם היתה הקרקע שתחת המטה מרוצפת באבנים או בקורות ובעצים, שיש להתיר בדיעבד, ואפילו בהפסד מועט. ואפילו בקרקע עולם שאינה מרוצפת, אם יש הפסד מרובה בדבר יש להתיר בדיעבד. והישן בבגדיו והיו בכיסי הבגדים שלו דברי מאכל, אין לאוסרם בדיעבד. ומותר להניח לכתחלה אוכלים ומשקים בתא המטען של המטוס, [או בתא המטען של אוטובוסים], אף שישנים במושבי המטוס מעל המטען. [ילקו"י על הלכות השכמת הבוקר, עמוד שעג].

לז אף על פי שאין ראוי ליטול ידיו מן הגוי בנטילת ידים שחרית, [וכמו שנתבאר לעיל], מכל מקום בגוים אין קפידא אם נוגע באוכלים ומשקים

בשחרית, אפילו בלי נטילת ידים, דאינו מעלה ומוריד להם נטילת ידים שחרית. ומותר לאכול ולשתות אוכלים ומשקים הללו בלי שום פקפוק. [שם עמ' שעט. שארית יוסף חלק א' עמוד מ'].

לח הישן ביום שינת קבע, לכתחלה לא יגע באוכלים ומשקים קודם שיטול ידיו, אבל אם עבר ונגע במאכלים ומשקים, יש להתירם, ואין צריך להחמיר בזה. [שם עמוד שפ. שארית יוסף חלק א' עמוד מ].

לט מותר להריח טבק קודם נטילת ידים שחרית, וכן מותר לעשן סיגריות קודם הנטילה. וכל שכן שמותר באלו קודם שנטל ידיו מבית הכסא, או מבית הקברות, ואין לחוש למי שמחמיר בזה. [ואף על פי שמותר לעשן בבית הקברות, וכן מעיקר הדין אין רוח רעה שורה על האוכלים הנמצאים בבית הקברות, מכל מקום כבר כתב הרמ"א שאין לאכול ולשתות בבית הקברות משום קלות ראש. ואותם הנוהגים לקחת אוכלים לבית הקברות, כמו פירות ושתיה, ומחלקים לאנשים לאכול בברכה, לעשות נחת רוח למתים, הנכון יותר שיעשו כן בפתח בית הקברות, ולא בתוך ארבע אמות לקבר]. [שם עמוד שפא. שארית יוסף חלק א' עמוד מא, ושם דחינו מה שהעיר אחד ממחברי הזמן על ילקו"י, ולא צדק בהערתו, כיעו"ש. ושם בהערה, הישן שינת קבע ביום אם יכול ליגע באוכלים קודם נטילה. ועיין עוד בשארית יוסף ח"א עמוד מא].

מ הקם ממטתו בבוקר מותר לו מן הדין לגעת במלבושיו קודם נטילת ידים שחרית. ולכן מותר ללבוש בגדיו קודם שנוטל ידיו נטילת ידים של שחרית, ואין לחוש לרוח רעה שעל ידיו. ובפרט יש להקל בבגדים הצריכים לו ביותר. וכן מוכח בגמרא (ברכות ס:). וכן כתבו הפוסקים. וכל שכן אם הולך לישון אחר חצות לילה, שאז אין רוח רעה שורה על ידיו כל כך, ויש להקל בזה בפשיטות ללבוש בגדיו קודם הנטילה. ויכול גם לילך לשירותים להתפנות קודם הנטילה, [גם בישן קודם חצות] וללבוש בגדיו, ואחר כך ליטול ידיו ולברך. ויש המתחסדים עם קונם והולכים על פי תורת הקבלה, ונוהגים להחמיר על עצמם, ומניחים בלילה ליד מטתם כלי עם מים, וקערה, ונוטלים ידיהם תחלה, ואחר כך נוגעים במלבושיהם ולובשים אותן, ותבא עליהם ברכה. [אך ראוי שלא להניח הכלי עם המים תחת המטה שישנים עליה]. ואם מרגיש שצריך מאד לנקביו, אין לו להחמיר על עצמו ולשהות עד שיטול ידיו, אלא יפנה קודם שיטול ידיו, כדי שלא יעבור על איסור בל תשקצו. אך יזהר שלא יגע באבריו [מה שאינו הכרחי] עד שיטול ידיו. ואם אינו צריך כל כך לנקביו, [ואינו בגדר של בל תשקצו], אם ירצה להחמיר על עצמו וליטול ידיו קודם שהולך לשירותים, תבא עליו ברכה, ורשאי להחמיר בזה. אבל מעיקר הדין מותר לו לילך לבית הכסא לעשיית צרכיו, ורק אחר כך ליטול ידיו שחרית. [ילקו"י על הלכות השכמת הבוקר, מהדורת תשס"ד, עמוד שפד. ושם עמ' שפח, להניח הכלי עם המים תחת המטה].

מא מותר ללמוד ולברך כנגד מי נטילת ידים שחרית, אפילו הם לפניו והם מגולים. ואמנם מדת חסידות היא להחמיר בזה ולכסותם. אולם אין בזה שום איסור מן הדין. ואם שפך עליהם רביעית מים, אף מדת חסידות אין בזה, שהרי אפילו כנגד מי רגלים שהאיסור ללמוד ולברך

כנגדם הוא מדין התלמוד (ברכות כה. וטור ושלחן ערוך סימן עז), בכל זאת אם שפך לתוכן רביעית מים מותר ללמוד ולברך כנגדם. כל שכן בדין מים של נטילת ידים שחרית, שאין לאיסור זה שום מקור בתלמוד ובפוסקים, ואינו אלא ממדת חסידות, בודאי שעל ידי ביטול של רביעית מים מותר לקרות ולהתפלל כנגדם, ואין בזה שום מדת חסידות כלל. [ילקו״י השכמת הבוקר עמ׳ שפט. ושם בהערה לברך ברהמ״ז כנגד המים אחרונים].

מב אלו דברים שצריכים נטילת ידים במים, הקם ממטתו, היוצא מבית הכסא ומבית המרחץ והנוטל צפרניו, והחולץ מנעליו, והנוגע ברגליו, והחופף ראשו, וההולך בין המתים, ומי שנגע במת, ומי שמפלא כליו, והמשמש מטתו, והנוגע בכנה, והנוגע בגופו במקומות המכוסים. [ובכל אלה אין צריך נטילה בכלי]. ומי שעשה אחת מכל אלו ולא נטל ידיו אם ת״ח הוא תלמודו משתכח, ואם אינו תלמיד חכם יוצא מדעתו. [ילקו״י על השכמת הבוקר, מהדורת תשס״ד, עמ׳ שצ. שארית יוסף חלק א׳ עמוד נו].

מג הנוטל צפרניו אפילו לא נטל את כולם צריך נטילת ידים. ואפילו אינו נוטל צפרניו בידו אלא על-ידי אחרים, גם כן צריך ליטול ידיו. וגם אם נוטל צפרני רגליו, צריך ליטול ידיו. [אמנם הנוטל צפרני אחרים אין צריך נטילה]. ואין חילוק בין אם נוטל צפרניו בכלי או שנוטלן ביד, שבכל אופן צריך ליטול ידיו. וגם אם נטל רק חצי ציפורן צריך ליטול ידיו. והנוטל ציפורן אחת בשיניו, אין צריך נטילה. [שם עמוד שצד. ושם באורך בעמוד שצו, ג׳ דברים נאמרו בצפרנים וכו׳].

מד וכן אם מסתפר ומשאיר שערות על ראשו ומגלח מקצתן באופן המותר, צריך נטילה.

מה השומע ברכה או קדיש בעת שנוטל צפרניו, עונה אמן אחר הברכה או הקדיש, ואין להחמיר בזה, כיון שהרוח רעה השורה על הידים בעת שנוטל צפרניו היא קלושה. [ילקוט יוסף על הלכות השכמת הבוקר סימן ד׳ הערה מה, עמוד שצח].

מו הנוגע במקומות המכוסים שבגופו, אפילו נגע רק בראשי אצבעותיו, גם כן צריך נטילה. [ילקוט יוסף על הלכות השכמת הבוקר, מהדורת תשס״ד, עמוד שצט].

מז הנוגע במנעלים או בסנדלים צריך ליטול ידיו. וכן הנוגע בנעלים של אחרים, צריך ליטול ידיו. אבל הנוגע בגרביים נקיות אינו צריך נטילה. שרק בנעלים שדורך בהם על גבי קרקע, שבדרך כלל יש טינוף וזיהום על פני הארץ, [ובחוץ לארץ גם שורה רוח רעה על הקרקע, שנאמר ארורה האדמה בעבורך], לכן צריך נטילה כשנוגע בהם. אבל בגרבים אין דרך ללכת בהם אלא על רצפה נקיה, שאין שם רוח רעה, לפיכך הגורב גרבים או פושטן, כל שאין בהן זיעה וזוהמא אינו צריך נטילה. וכן הנוגע בשרוכי הנעלים אין צריך נטילת ידים. [ילקו״י על השכמת הבוקר עמ׳ שצט. שארית יוסף חלק א׳ עמוד לח].

מח מי שחלץ מנעליו בלי שנגע בהם, אין צריך ליטול ידיו. [שארי"י ח"א עמ' נט]. וכן המודד מנעלים חדשים ונוגע בהם, וכשהסיר את המנעלים שעל רגליו לא נגע במנעליו הישנים, אינו צריך ליטול ידיו. ודיינים הנוגעים במנעל של חליצה לצורך קיום מצות חליצה, אינם צריכים ליטול את ידיהם, כל שלא נגעו ברגל של היבם. [שהנוגע במנעלים חדשות שעדיין לא הלכו בהם על הארץ, אינו צריך נטילת ידים]. [ילקו"י על הל' השכמת הבוקר עמוד תא. ושם עמו' תב, נוגע במנעל של חליצה. וראה עוד בענין הדיינים בשארית יוסף ח"א עמוד נט].

מט הנוגע בנעלי בית, צריך ליטול ידיו כמו בנוגע במנעלים. ויש אומרים שאם אינם מקיפות את העקב אלא פתוחות מאחריהן, אין צריך ליטול ידיו כשחולצן ונוגע בהם, כי באופן כזה לא נחשב חליצה. אך לדינא יש ליטול ידיו גם בנוגע בנעלי בית. [שם עמ' תג].

נ הנוגע במגפיים, אף שהן גבוהות ומגיעות עד הברכים, ועשויות מגומי, צריך נטילת ידים כדין הנוגע במנעלים. [ילקו"י שם עמוד תד].

נא החופף שערות ראשו שצריך נטילת ידים, הוא דוקא אם חיכך תוך השערות שבראשו, אבל אם נגע בשערות ולא חיכך, אין צריך נטילת ידים, דאין בנגיעה בשער זוהמא כמו בגופו. [שם עמוד תד. שארית יוסף חלק א' עמוד סא].

נב המחכך בשער זקנו, יש אומרים שצריך ליטול ידיו, ובפרט כשהוא סמוך לבשר שיש בו מלמולי זיעה. אבל אם נגע בזקנו בעלמא, אין צריך נטילה. ויש אומרים דאף אם מחכך בשער זקנו אינו צריך נטילה, וכן נוהגים העולם. [שם עמ' תה. שארי"י ח"א עמוד סא].

נג יש ליטול הידים אחר התספורת, אף אם הסתפר על ידי אחרים. [ילקו"י שם עמוד תו].

נד המספר שערות הראש של אחרים, צריך ליטול את ידיו אחר התספורת. ומכל מקום הגוזז מעט משערות הילד בעת התגלחת הראשונה [חאלקה] אינו צריך ליטול ידיו. [ומה שנהגו לגלח שערות הקטן אצל קבר רבי שמעון הצדיק, מקורו בתשובת הרדב"ז ובשו"ת משפטי צדק למהר"ש גרמיזאן. ומכל מקום אם קשה לילד להשאר עם שער ראשו מבלי לגלחו, מותר לגלחו גם קודם גיל שלש]. והמגלח זקנו במכונה חשמלית, אין צריך ליטול ידיו. [ומכל מקום ראוי ונכון מאד שלא לגלח את הזקן גם במכונה חשמלית, אלא אם כן מעביר ידו מלמטה למעלה ומרגיש בשרשי השערות, אבל הא לאו הכי ראוי להחמיר בזה מאד, כי יש בדבר ספק דאורייתא]. [ילקו"י על השכמת הבוקר עמוד תו. ושם בעמוד תח, שאין לגזור גזירות מדעתינו].

נה היוצא מבית הקברות, וכן החוזר מהלוייה, צריך ליטול ידיו. ומעיקר הדין אם עמד מחוץ לארבע אמות של מטת המת, ולא נכנס לבית הקברות, אין צריך ליטול ידיו, אך יש נוהגים להחמיר בכל אופן. ויש

נוהגים ליטול ידיהם קודם כניסתם לבית הקברות, ומדינא אין צריך ליטול ידיו. וכאן המקום להבהיר, שאין להרבות לבקר בבית קברות, וכל שכן נשים, מחשש שהחיצוניים ידבקו באדם המבקר שם. וכתב הגאון מוילנא: "ותשמור שלא תלך לבית הקברות כלל וכלל כי שם מתדבקין בקליפות מאד, וכל שכן בנשים, וכל הצרות והעוונות באים מזה". [ילקו"י על השכמת הבוקר, עמוד תיא, ושארית יוסף ח"א עמוד סב].

נו הנכנס לקברות צדיקים [שלא בתוך בית הקברות] כמו קבר רבי שמעון בר יוחאי במירון, וקבר יונתן בן עוזיאל בעמוקה, וקבר רבי מאיר בעל הנס בטבריה, וקבר שמעון הצדיק, וכדומה, אין צריך ליטול ידיו בצאתו משם. [אולם אין להתפלל שחרית מנחה וערבית בבית קברות, וגם לא בקברות צדיקים, כגון מרן הבית יוסף וקבר האר"י ז"ל, וכדומה. ומה שאנו מתפללין בקבר הרשב"י ובמערת המכפלה הוא מפני שהקבר עצמו עמוק הרבה, ואינו בסמוך למצבה הנראית]. וראוי לפרסם כי לימוד תורה עדיף על נסיעה לקברות צדיקים, שאין לך דבר גדול יותר מהתורה. [ילקו"י על השכמת הבוקר עמוד תיב].

נז אף הנכנס לבית קברות של גויים, כשיוצא צריך ליטול ידיו. [ילקו"י השכמת הבוקר עמ' תיז].

נח יש אומרים שהיוצא מביקור בבתי חולים, צריך נטילת ידים, אחר שיש שם איברים של מתים, אך לא נהגו להקפיד בזה, שיש לומר דלא חייבו ליטול ידים אלא כשמתעסק עם המת ובא לצורכו, וידוע ודאי שיש שם מת, שאז הוי דומיא דבית קברות, אבל באופן הנז' שאין ידוע בודאי שיש שם מת, וגם לא בא לצורך כך, לא חייבוהו נטילה. [שם עמ' תיז].

נט יש שנהגו כשחוזרים מהלוייה ונוטלים את ידיהם, שאינם מנגבים את הידים, כדי שלא יסיחו את דעתם מזכרון המת. אך מצד הדין מותר לנגב הידים, ובפרט בימות החורף. ובשעת הרחיצה בחזרה מהלוויה, נהגו להקפיד שלא ליקח הכלי מיד הרוחץ. [אולם זה אינו מעיקר הדין, שהרי בלאו הכי אין צריך כלי לנטילה זו]. ונהגו להקפיד היכא דאפשר שלא להכנס לבית, ואפילו לביתו, עד שיטול ידיו. ואם אין לו מי שיביא לו מים לחצר, אין צריך להקפיד בזה. [שם עמוד תיז. שארית יוסף א' עמוד סב. ילקו"י הל' אבלות, תשמ"ט].

ס החוזר מהלוויה אין לו ליטול ידיו מברז השייך לאחרים, מחשש לגזל. [שם עמ' תיח].

סא הנוגע בגופו, צריך ליטול ידיו, ואינו מטעם רוח רעה, אלא משום זיעה, ולכן אם אין לו מים, או שיצטרך לבטל מלימודו לחפש אחר מים, די בניקיון במידי דמנקי. [שם עמ' תיט].

סב יש אומרים דאף אם עלה מן הרחצה, וגופו נקי, אם נגע בגופו אחר הרחיצה צריך נטילה. ויש אומרים דבאופן כזה אין צריך נטילה. וכן עיקר. [שם עמו' תיט. שארי"י ח"א עמ' לח].

סג הנוגע ברגליו צריך לרחוץ ידיו משום נקיות. ונכון שיטול ידיו שלש פעמים לסירוגין. ואפילו היו רגליו רחוצות ונקיות, ראוי להחמיר שיטול ידיו לאחר מכן. [ילקוט יוסף על הלכות השכמת הבוקר מהדורת תשס"ד עמוד תכ].

סד יש אומרים שהנוגע בגוי, צריך נטילת ידים. ואפילו אם הושיט ידו לגוי, צריך אחר כך שיטול את ידיו. אך לא נהגו להחמיר בזה כלל, ובודאי שאין להחמיר בזה בפרהסיא. [שארי"י חלק א' עמוד סה. וחלק ג' עמוד תמג. ילקו"י על השכמת הבוקר מהדו' תשס"ד עמוד תכג].

סה הנוגע בליחת האף או האוזן, יש אומרים שאין צריך נטילה, ויש חולקים. ולכן אם הוא באמצע הלימוד יקנח במידי דמנקי. ועל כל פנים לכתחלה יש ליזהר בזה, ובפרט באמצע התפלה והלימוד, וכמו שכתב המהרח"ו: הזהירני מאד מורי ז"ל שלא להכניס האצבע בתוך האוזנים כדי לנקות הזוהמא שבהם בתוך התפלה כלל, מהתחלת הברכות עד גמר עלינו לשבח, ואם עשה כן צריך נטילת ידים. [ילקו"י שם עמ' תכג, שארי"י ח"א עמ' סה].

סו תלמידים קטנים שנוגעים באמצע הלימוד ברגליהם, או חוככים בראשם מתחת לכיפה, אין להצריכם ליטול ידיהם בכל פעם משום ביטול תורה. ולכתחלה נכון שהמלמד יאמר להם לשפשף את ידיהם במידי דמנקי, כשהדבר לא יגרום לביטול תורה. ולכתחלה חובה קדושה על המלמדים להזהיר את התלמידים הקטנים על נקיות ידיהם, שלא ליגע במקומות שצריכים נטילה. וכן ישגיחו על התלמידים שהולכים במכנסים קצרות, לחנכם ולהזהירם לבל יגעו ברגליהם בעת שלומדים תורה ובעת התפלה, כדי שיתפללו וילמדו בטהרה ובנקיות. [ילקו"י על השכמת הבוקר עמוד תכה].

סז אם נגע בידו אחת בדבר המצריך נטילת ידים, אין צריך ליטול אלא אותה יד בלבד. [וכן הדין אם הכניס ידו אחת לבית הכסא, וראה להלן סעיף ק']. והמחמיר ליטול ב' ידיו תבא עליו ברכה. [ילקו"י על הל' השכמת הבוקר עמוד תכו. שארית יוסף חלק א' עמוד סו].

סח צריך להזהר שלא לגעת בשוק או בירך, ובמקומות המכוסים שבגופו, וכן שלא לחכך בשער ראשו, באמצע התפלה או לימוד התורה, או באמצע הסעודה, לפי שיש שם מלמולי זיעה. אבל הנוגע במקומות המגולים בשערות ראשו ובגופו, אין להקפיד. [ילקו"י שם עמו' תכו. שארי"י ח"א עמוד סו].

סט המניח תפילין לכתחלה יזהר שלא לגעת בידו מהפרק ולמעלה, אך רבים נהגו להקל בזה, ואינם נוטלים ידיהם לאחר הנחת התפילין, אף שנגעו בזרוע למעלה. ויש להם על מה שיסמוכו, שיש אומרים שהזרוע ביד שמאל נחשב כמקומות המגולים. ומכל מקום המחמיר ליטול ידיו תבא עליו ברכה. [ילקו״י השכמת הבוקר עמוד תכו].

ע הרגילים לילך בשרוולים קצרים, מותר להם לגעת בזרועותיהם במקום הגלוי, דלא הוי בכלל מקומות המכוסים שבגופו. [ילקו״י השכמת הבוקר עמוד תכט. שארית יוסף עמוד סז].

עא הנותן דם לבדיקה ולא נגע בזרועותיו, וכן מי שתרם דם, אין צריך נטילת ידים. [שם].

עב הנוגע בכינה צריך ליטול ידיו. ולאו דוקא אם הרגה. [שם עמוד תל. שארי״י ח״א עמוד סג].

עג הנוגע בבעלי חיים טמאים, כמו חתול או כלב, יש אומרים שאין צריך ליטול את ידיו, וטוב להחמיר ליטול ידיו היכא דאפשר. והוא הדין בנוגע בבעלי חיים טהורים, שטוב להחמיר להצריך נטילת ידים, דמן הסתם בעלי חיים מטונפים הם. אך אם הם נקיים אין צריך נטילת ידים. [ילקו״י על הלכות השכמת הבוקר עמוד תל. שארית יוסף חלק א׳ עמוד סה].

עד הנוגע באחד שצריך ליטול את ידיו לפי המבואר לעיל, וכגון שנגע במי שיצא מבית הכסא ועדיין לא נטל את ידיו, או שנגע במי שנגע בגופו, או במת, וכל כיו״ב, אין צריך שיטול את ידיו, אבל אם יש מים תחת ידו ובנקל יכול להחמיר, תע״ב. [אולם אם נגע בידיו של מי שניעור משנתו ועדיין לא נטל את ידיו, גם אם נגע בידיו כשהם יבשות, צריך ליטול ידיו, שרוח רעה של בוקר חזקה יותר מרוח רעה של היוצא מבית הכסא]. [ילקו״י השכמת הבוקר עמוד תלא].

עה מי שלא היו לו מים לנטילת ידים שחרית, והוצרך לנקות ידיו במידי דמנקי, דעת מרן השלחן ערוך שיברך על נקיות ידים, ויועיל לו לתפלה, אבל לא להעביר רוח רעה שעליהן. ודעת הגר״א שיברך על נט״י. ויש אומרים שלא יברך כלל. שהרי אינו יכול לברך בלשון על נטילת ידים, ונוסח על נקיות ידים אינו מוזכר בחז״ל. ושב ואל תעשה עדיף. [ילקו״י על הלכות השכמת הבוקר עמ׳ תלא. שארי״י ח״א עמ׳ סח].

עו טוב לרחוץ את הפה בבוקר, מפני הרירים שבתוך הפה, והרי צריך להזכיר את שם ה׳ בברכותיו בקדושה ובטהרה. ואם אין המים נקיים וזכים, אין רחיצת הפה מעכבת מלברך. וכן נכון לרחוץ פניו בכל בוקר. [שארית יוסף ח״א עמוד סא, ילקו״י הלכות השכמת הבוקר סי׳ ד׳ הערה עו]. ויזהר שלא ליגע בעיניו קודם הנטילה, אלא אם כן יש לו חולי בעיניו ואינו יכול בלא שישפשף את עיניו מיד בקומו משינתו, שאז יוכל לסמוך על האומרים

שהרוח רעה בימינו נחלשה. ומכל מקום שומר נפשו ירחק מזה. [יביע אומר ח״ה דף ה׳ טור ב].

עז הנוגע בכלי המיוחד שהקטנים עושים בו את צרכיהם, אם הוא נקי אין צריך נט״י.

דיני נטילת ידים ליוצא מבית הכסא

עח היוצא מבית הכסא צריך ליטול ידיו, ומעיקר הדין די בנטילה מהברז פעם אחת, ומכל מקום מנהגינו לכתחלה ליטול ג׳ פעמים. ואין צריך כלי לנטילה זו. והמחמיר ליטול ידיו בכלי, תבוא עליו ברכה. [וראה לקמן סימן ו׳ סעיף ב׳]. [שארית יוסף חלק א׳ עמו׳ לב. ילקו״י על הלכות השכמת הבוקר עמו׳ תלד].

עט הנכנס לבית כסא ליטול משם חפץ בלבד, צריך ליטול ידיו. [שארית יוסף חלק א׳ עמוד לג. ילקוט יוסף על הלכות השכמת הבוקר עמוד תלו].

פ היוצא מבית הכסא לאחר שהתפנה, ושמע קדיש או קדושה קודם שנטל ידיו, ישפשף מהר את ידיו בבגדיו לנקותם היטב, ויענה אמן, וקדושה. [שאר״י א׳ עמ׳ לג, ילקו״י שם עמ׳ תלח].

פא היוצא מבית הכסא מותר לו לנגוע באזניו או בעיניו קודם שיטול ידיו. ואפילו בהיותו בבית הכסא מותר, שלא החמירו בזה אלא קודם נטילת ידים שחרית, שאז רוח רעה חמורה ביותר. [ובלאו הכי גם קודם נטילת ידים שחרית אנו מקילין להריח טבק, אף שנוגע בחוטמו קודם הנטילה, וכל שכן ברוח רעה של בית הכסא]. ומכל מקום אם יחמיר על עצמו בדברים אלו, תבא עליו ברכה. [ילקו״י על הלכות השכמת הבוקר עמוד תלח].

פב הנוטל ידיו אחר שעושה צרכיו, מותר ליהנות ממים אלה, כגון לשטוף בהם את הרצפה, או להשקות בהם את הגינה, וכדומה, ואין דין מים אלה כמי נטילת ידים שחרית. [ילקו״י השכמת הבוקר עמוד תלט].

פג חדר אמבטיה שאין שם בית כסא, ויש שם ברז קבוע עם קערת רחצה, מותר לכתחלה לעשות שם נטילת ידים, בין נטילה של שחרית, בין נטילה לסעודה, כי אפילו בבית המרחץ של רבים שהוא מזוהם עד שהשוו אותו חז״ל לדין בית הכסא, לענין שאסור לברך שם ולהרהר בו בדברי תורה, אף על פי כן מוכח בתלמוד ובפוסקים, שאין רוח רעה שורה שם, כל שכן אמבטיה של יחיד. וקל וחומר לאמבטיות שלנו שהן נקיות מאד תמיד. ומה גם שאין חדר האמבטיה מיוחד אך ורק לרחיצה, אלא משתמשים

בו כמה תשמישים אחרים, ומניחים שם דברים למשמרת כאשר תאוה נפשם, לפיכך אין עליו תורת בית מרחץ, ומותר ליטול ידים בתוכו. וכן הסכימו רוב אחרוני זמנינו. ומכל מקום לא יברך שם ברכת על נטילת ידים, אלא יצא לחוץ ואז יברך. והמחמיר ליטול ידיו תמיד במטבח וכדומה, תבוא עליו ברכה. [יביע אומר חלק ג' סימן ב', וחלק ז' או"ח סי' כז אות ב', ויחוה דעת חלק ג' עמוד ח', ושארית יוסף חלק א' עמוד לא, וילקו"י על השכמת הבוקר עמוד תלט].

פד בית כסא שיש שם ברז לנטילה, אף על פי שקבוע שם סילון מים השוטפים בזרם אדיר ומנקים את האסלה היטב, מכל מקום אין להתיר לכתחלה ליטול שם ידים לסעודה ולנטילת ידים שחרית, אלא אם כן בשעת הדחק שאין לו מקום אחר לנטילת ידים. ואף על פי שיש מהאחרונים שכתבו להקל בזה, אולם למעשה יש להחמיר בדבר, ורק בשעת הדחק כדאים הם האחרונים המקילים בזה לסמוך עליהם להקל כשאין מקום אחר לנטילה. [שארית יוסף ח"א עמוד לב. ילקו"י על השכמת הבוקר עמוד תמא].

פה אם עשה מחיצה של נסרים בגובה שמונים ס"מ, ורוחב ארבעה בין בית הכסא לברז הנתון שם, מותר ליטול שם ידים אף לסעודה, ואפילו לכתחלה. אך לענין אמירת דברים שבקדושה באותו חדר, טוב להחמיר בזה אפילו שעשה שם מחיצה כנז'. ורק לענין נטילה יש להקל. ואם עשה צורת הפתח בין מושב בית הכסא לכיור, לכתחלה אין להקל ליטול שם ידיו, ורק במקום צורך והיכא דאי אפשר על ידי מחיצה, ואין לו היכן ליטול ידיו זולת בבית הכסא, שאז יש לסמוך להקל ליטול ידיו על ידי עשיית צורת הפתח. [ילקוט יוסף על הלכות השכמת הבוקר עמוד תמב].

פו בית כסא שברכבת, וכן בית כסא שבמטוס, כיום דינם ככל בית כסא, וכיון שאין אפשרות ליטול ידיו מחוץ לבית הכסא, יכסה את מושב בית הכסא ויטול ידיו, ולאחר שיגיע למחוז חפצו טוב הדבר שיחזור ויטול ידיו שנית. [שם עמוד תמג].

פז מים מגולים שעבר עליהם הלילה כשרים לנטילת ידים. ומים שהיו בתוך כלי ושהו בבית הכסא, והיו מגולים, נכון להחמיר היכא דאפשר שלא לשתות מהם, וגם שלא ליטול ידיו מהם. ואם היו מכוסים, נכון להחמיר בזה לכתחלה בלא צורך. אך אם יש לו צורך במים אלה, יש להקל. [ובפרט בבתי הכסא של זמנינו, שיש להקל בהם יותר]. ומים מגולים שהיו בשכונת המת, יש אומרים שאסור ליטול בהם ידיו נטילת ידים של שחרית. ועל כל פנים אם נטל בהם ידיו נטילת ידים שחרית עלתה לו הנטילה, שאין האיסור אלא משום סכנה, וזהו דוקא בשתיה. [שארית יוסף חלק א' עמוד לא, וילקו"י על השכמת הבוקר, תשס"ד, עמוד תמה. ושם בעמוד תמז, שמותר לשרות בשר קודם המליחה בחדר האמבטיא].

פח גם היוצא מבית כסא המיוחד רק להטלת מי רגלים, צריך ליטול ידיו, וכן היוצא מבית כסא הקבוע במטוס צריך ליטול ידיו, אף שלא עשה שם את צרכיו, מאחר והוא מקום של טינוף, והלכלוך שוהה בו איזה זמן. [שו"ת ולאשר אמר סי' ג'. שאר"י ח"א עמו' נט. ילקו"י על הלכות השכמת הבוקר עמוד תמט].

פט כבר נתבאר שחדר אמבטיה שאין שם בית כסא, מעיקר הדין מותר ליטול שם ידיו שחרית, או לסעודה. [שארית יוסף חלק א' עמוד לה. ילקו"י על הלכות השכמת הבוקר עמוד תמט].

צ מותר לכתחלה להכניס אוכלים ומשקים לחדר אמבטיה שאין שם בית כסא, ולהצניעם שם. [שארית יוסף חלק א' עמוד לו. ילקו"י על הלכות השכמת הבוקר עמוד תמט].

צא מותר לעבור דרך חדר אמבטיה שיש בה גם בית כסא, עם אוכלים, למרפסת שהמקרר שם, מאחר שחדר האמבטיה משמש גם למעבר למרפסת שיש שם מקרר, ואינו מקום מיוחד רק למרחץ ולבית הכסא, ולכן יש להקל לעת הצורך. [ילקו"י שם עמוד תנ].

צב הרוצה לשתות מים לצמאו בבית המרחץ, אינו רשאי להרהר הברכה ולשתות בחדר הפנימי. ואף בחדר האמצעי שמקצת בני אדם לבושים ומקצתם אינם לבושים, שמותר להרהר שם בד"ת, אינו יכול לשתות מים על ידי הרהור הברכה, אלא ימתין עד שילבש בגדיו ויצא לחוץ ויברך וישתה. ויש מקילין שקודם שיכנס למרחץ יברך שהכל על סוכר ויאכל מעט, ויכוין לפטור בברכתו מה שישתה בפנים. והסומך על זה לא הפסיד. [ילקו"י מהדורת תשמ"ה, עמוד יט, שאר"י ח"א עמ' לו. ילקו"י מהדורת תשס"ד עמוד תנא. והובא בהלכה ברורה].

צג הנמצא בחדר הפנימי של בית המרחץ שהרוב עומדים שם ערומים ומתרחצים במים חמים, אסור לו לדבר דברי תורה, ואפילו בהרהור אסור. ואף על פי שאין שם אדם, מפני הזוהמא שמצויה שם. ולכן דין בית המרחץ כדין בית הכסא. אבל דברי חול מותר לומר בבית המרחץ אפילו בלשון הקודש. [ילקו"י השכמת הבוקר מהדורת תשס"ד, סי' ד' הע' צג, עמו' תנב].

צד הנמצא בתוך החדר הפנימי של בית המרחץ, אינו רשאי לומר "שלום" לחבירו, מפני ששמו של הקב"ה שלום, שנאמר ויקרא לו ה' שלום. ומכל מקום מותר לקרוא לחבירו ששמו שלום, בבית המרחץ, ואין צריך להחמיר לקוראו בכינוי. וכן מותר לקרוא לחבירו ששמו עובדיה, או עזריה, כשנמצא בתוך החדר הפנימי שבבית המרחץ. [ילקוט יוסף על הלכות השכמת הבוקר מהדורת תשס"ד עמוד תנג. שארית יוסף חלק א' עמוד לו].

צה במקום הצורך מותר להרהר בצרכי מצוה, כגון בעניני צדקה, כשנמצא בתוך החדר הפנימי של בית המרחץ, אף על פי שאסור להרהר שם בדברי תורה. [ילקו״י שם עמוד תנה].

צו הנכנס לחדר מקוה האר״י ז״ל בצפת, שלעולם המים שם צוננים, [שהמים מתחלפים על ידי מי המעיין], מותר לו לקרוא שם תהלים ולברך שם ברכות, אם אין שם באותה שעה בני אדם עירומים, וכן האומר עצמו מלובש בבגדים, שמאחר והמים שבמקוה לעולם הם צוננים, אין דין המקוה כדין בית מרחץ שאסרו לומר שם דברים שבקדושה. וכן הדין בכל מעיין של מים צוננין. [ואם יש שם בני אדם עירומים יהפוך פניו לצד אחר ויברך]. והיוצא ממקוה האר״י ולא טבל שם, אין צריך ליטול ידיו בצאתו. ואם טבל שם, מסתמא נגע בגופו במקומות המכוסים, וכשיצא משם יטול ידיו כדין הנוגע בגופו. אבל בשאר המקוואות של מים חמים אסור לברך או לקרוא שם תהלים, אפילו אם אין שם בני אדם ערומים. [ילקו״י על הלכות השכמת הבוקר עמוד תנה].

צז הנכנס להתרחץ באמבטיה או בבית המרחץ, כשיוצא צריך שיטול ידיו, אך אינו צריך ליטול ידיו ג׳ פעמים, כדין היוצא מבית הכסא, אלא די לו בנטילה פעם אחת. ואפילו מן הברז בלא כלי, שאינו אלא מפני נדנוד רוח רעה. והוא הדין במי שנכנס לטבול במקוה. [ילקוט יוסף על הלכות השכמת הבוקר עמוד תנז. שאר״י ח״א עמוד לז].

צח הנכנס לבית המרחץ או למקוה ליטול משם חפץ, או לצורך אחר כל שהוא, ולא התרחץ שם, מן הדין אינו צריך נטילת ידים, והמחמיר תבוא עליו ברכה. אבל הנכנס לאמבטיה [שאין שם בית כסא] ליטול משם חפץ, אין צריך ליטול ידיו אפילו ממדת חסידות. [ילקו״י השכמת הבוקר עמוד תנז. שאר״י ח״א עמוד לז].

צט מי שהכניס ידו אחת לבית הכסא יטול אותה יד, ואין צריך ליטול ב׳ ידיו. [ילקו״י השכמת הבוקר עמוד תנט. שארית יוסף חלק א׳ עמוד סו].

ק היוצא מבית המרחץ לאחר שהתרחץ שם, או שנטל צפרניו, ושמע קדיש או קדושה, יענה עם הצבור אפילו קודם הנטילה, מפני שאין רוח רעה שורה כל כך על ידיו, אלא נדנוד רוח רעה, וגם היא מצוה עוברת. וכן יענה אמן אחר ברכת חבירו. וכבר נתבאר לעיל שאפילו קודם נטילת ידים של שחרית, או אחר שהתפנה לצרכיו, אם שמע קדיש או קדושה עונה. וישפשף ידיו בבגדיו לנקותם. [שם עמוד תנט. שארית יוסף חלק א׳ עמוד לז].

סימן ה - כוונת הברכות

א יכוין בברכות פירוש המלות, וכשיזכיר שם ה' יכוין פירוש קריאתו באדנות שהוא אדון הכל. ויכוין בכתיבתו ביו"ד ה"א שהיה הוה ויהיה, ובהזכירו אלוקים יכוין שהוא תקיף ובעל היכולת ובעל הכוחות כולם. ובהזכירו אלהינו יכוין שהוא אלוה שלנו שהוא תקיף ובעל היכולת. ויש אומרים שכל זה אינו אלא בהזכרת שם ה' שבברכות, אבל בשאר הזכרות שם ה' שבפסוקים וכדו' אין צריך לכוין כנז'. ויש חולקים ואומרים דבכל הזכרת שם ה' צריך לכוין כנז'. ולכתחלה נכון לכוין כנז' בכל הזכרת שם ה'. ובפרט יש לכוין כן בברכת אבות שבשמונה עשרה, ובהזכרת שם ה' שבפסוק שמע ישראל. [ילקו"י על הלכות השכמת הבוקר עמוד תנט. שאר"י חלק א' עמוד לז].

ב יש אומרים שצריך לכוין את הכוונה הנ"ל בהזכרת שם ה' שבברכה, בעת שמזכיר את שם ה'. ויש אומרים שמועיל לכוין גם קודם אמירת שם ה', או אחר אמירת שם ה', קודם שימשיך בתיבה שלאחריה. [ילקו"י על הלכות השכמת הבוקר, מהדורת תשס"ד, עמוד תסד].

ג יש מי שאומר שיכול אדם להתנות בכל בוקר, שבכל פעם שיזכיר במשך היום שם ה', יהיה על פי הכוונה הנ"ל. ולכתחלה ראוי לכל אחד להתאמץ ולכוין בשמות הקודש בעת שמברך, ומתפלל, ובכל פעם שיזכיר שם ה' יכוין, ובפרט בקריאת שמע שחיובה מן התורה. ומכל מקום כיון שענין הכוונה לא נזכר בגמרא, אפשר שיש לסמוך על התנאי הנז', להתנות כן בתחלת היום על כל היום, שכל פעם שמזכיר שם ה' הוא מתכוין שהוא אדון הכל, היה הוה ויהיה. ובמשך היום יכוין בכל פעם רק כוונה כללית, שזהו שמו של רבון העולמים. ומכל מקום בקריאת שמע, ובברכה ראשונה של שמונה עשרה יכוין כפי הדין. [ילקו"י על הל' השכמת הבוקר עמוד תסא, ושאר"י ח"א עמוד עא].

ד יש להזהר בכל הברכות לאומרם בנחת שלא יבלע אותיות, ולברך בשמחה. [ילקו"י השכמת הבוקר עמ' תסט].

ה צריך להקפיד בהזכרת שם ה' לומר אות ד"ל"ת בחולם, ולא כהטועים לומר הד"ל"ת בשו"א, והופכים שם שמים למשמעות אחרת, כמו ואדניהם כסף. [ילקו"י שם עמוד תע].

ו מנהג הספרדים לבטא אות נ' של שם ה' בקמ"ץ רחב, הדומה לניקוד פת"ח, והדייקנים מבדילים קצת ביניהם, כי הקמ"ץ היא תנועה גדולה וכבדה, והפת"ח היא תנועה קטנה. ואף שההבדל ביניהם הוא מועט, מכל מקום המדקדקים יכולים להבחין בהבדל שיש ביניהם. [שבניקוד קמ"ץ

קומצים את הפה, ובניקוד פת״ח פותחים הפה]. וחדשים מקרוב באו אשר חונכו בישיבות הקדושות של אחינו האשכנזים, ומשנים ניקוד נ׳ של שם ה׳, לקמ״ץ חטוף השוה לניקוד חול״ם, כהברת האשכנזים, ובאמת שמבואר בדברי הפוסקים שהמבטא שלנו הוא הוא הנכון, ולכן כל המשנה ידו על התחתונה, ואשר לא טוב עשה בעמיו, ומזלזל במנהג רבותינו, ועובר משום אל תטוש תורת אמך. [ילקו״י השכמת הבוקר עמ׳ תע. ילקו״י הלכות תפלה, תשס״ד סי׳ קא. וכן מוכח מהרי״ף והתוס׳ ברכות טו: ומהרמב״ם במורה נבוכים פרק סג, ומפיוטי רבי אליעזר הקליר, ומרבינו בחיי (ר״פ וירא), ועוד].

ז יש נוהגים לומר ״לשם יחוד״ לפני כל מצוה שעושים, או קודם לימודם. ואף על פי שהגאון הנודע ביהודה פקפק בזה, מכל מקום אם הדבר מועיל לו לכוין לשם מצוה, נכון שיאמר נוסח לשם יחוד לפני כל מצוה שמקיים. וכל אדם ינהג כפי מה שהוא מכיר את עצמו, שאם מתעורר לכוין במצוה על ידי הברכה, די בזה ואין צריך שיאמר לשם יחוד, אבל אם אמירת לשם יחוד גורמת לו לכוין יותר בעשיית המצוה, ראוי ונכון שיאמר לשם יחוד לפני כל מצוה ומצוה שעושה. [ילקוט יוסף על השכמת הבוקר מהדורת תשס״ד, עמוד תעה].

ח אמרו חז״ל: ההוגה את השם באותיותיו אין לו חלק לעולם הבא. וכתבו הפוסקים והמקובלים, שאף ההוגה שם ה׳ במילוי אותיותיו, דהיינו שאומר כל אות בפני עצמה, הרי הוא בכלל הוגה את השם באותיותיו. ולכן בנוסח ה״לשם יחוד״ שאומרים לפני כל מצוה או תפלה, צריך לומר, ליחדא שם יו״ד ק״י בוא״ו ק״י. ולא להזכיר ח״ו שם הוי״ה. ואמנם כל זה לענין שם הוי״ה, אבל לענין שם אדנו״ת, וכן לענין שם אהי״ה, יש להקל לאומרו באותיותיו. ואף לענין שם הוי״ה נראה שאם אינו מתכוין לשם הוי״ה, יש להקל. ולכן מותר לומר בתפלת שחרית אביי הוה מסדר המערכה, בלא הפסק בין תיבת אביי להוה, אף על פי שנראה כאומר שם הוי״ה. ומכל מקום טוב יותר שיפסיק מעט בין תיבת אביי לתיבת הוה. [ילקו״י על הלכות השכמת הבוקר עמוד תעו].

סימן ו - דין ברכת אשר יצר ואלהי נשמה

א אחר עשיית צרכיו, גדולים או קטנים, צריך ליטול ידיו ולברך אשר יצר וכו׳. ויתבונן בחכמה הנפלאה של הקדוש ברוך הוא שבה נעשה האדם על כל מערכותיו הגופניות, המורכבות מתאים רבים, וכל תא פועל באופן מדוייק, ויש תאים רבים המגינים על הגוף מאלפי חיידקים הנכנסים לגוף בכל רגע, ועל כל זה יש להודות להקדוש ברוך הוא בשמחה על הטובה הזו. ומודה על מערכת העיכול שבגופו, שהיא המצילתו מכל מיני חולאים וגורמת לו שיחיה. ומזכירים בברכה זו לפני כסא כבודך,

להוציא מדעת הכופרים האומרים שהקדוש ברוך הוא לא משגיח על העולם השפל. ומפליא לעשות, במה ששומר רוח האדם בקרבו וקושר דבר רוחני בדבר גשמי, וזאת בזכות שהוא רופא כל בשר, כי אז האדם בקו הבריאות ונשמתו משתמרת בקרבו. [ילקו״י השכמת הבוקר עמו׳ תפא].

ב כבר נתבאר לעיל שאין צריך כלי לנטילה זו, אלא יוכל ליטול מהברז. ומכל מקום יטול ג׳ פעמים. והמחמיר ליטול מכלי, תבוא עליו ברכה. [ילקו״י השכמת הבוקר עמוד תפב].

ג גם הנשים חייבות בברכת אשר יצר שנתקנה על ידי אנשי כנסת הגדולה. וכן יש לחנך את הקטנים שיטלו ידיהם אחר שעשו צרכיהם, ויברכו ברכת אשר יצר. ועל הנשים ללמוד ברכה זו בעל פה, כי היא צריכה מאד, ונעשה בה תיקון גדול, וכל אדם צריך להבין את פירוש הפשטי של נוסח הברכה, שידע מה הוא אומר. [ילקו״י על הלכות השכמת הבוקר עמוד תפה, שארית יוסף ח״א עמוד עד].

ד העושה צרכיו, בין גדולים בין קטנים, ושכח לברך מיד ברכת ״אשר יצר״, אם נזכר תוך שיעור פרסה [דהיינו שבעים ושתים דקות], יברך אשר יצר, ואם לאו לא יברך. והשומע ברכת אשר יצר מחבירו המברך לאחר שיעור פרסה, לא יענה אחריו, מספק אמן יתומה. ואם נתעורר שוב לנקביו בתוך השיעור הנ״ל לא יברך ״אשר יצר״ עד לאחר שיסך רגליו. [ילקו״י שארי״י ח״א עמוד עד. ילקו״י הל׳ השכמת הבוקר, תשס״ד עמוד תפו. וראה בהערה באורך בענין הכלל אילו היה מרן רואה דברי הראשונים שנעלמו ממנו היה חוזר בו. שמקור כלל ה מדברי המהרי״ק והרמ״א בחו״מ סי׳ כה. ועוד ראה שם בענין מנהגינו שעושים יחוד רק אחר החתונה, ולא אחר החופה מיד].

ה מי שהוצרך לנקביו ואם יברך אשר יצר יפסיד תפלה בצבור, ואם יניח את הברכה לאחר התפלה, יש לחוש שמא ישכח מלברך, יברך עכשיו אשר יצר, ואחר כך יזדרז להתפלל עם הצבור, ואם יצטרך, ידלג כמה מהמזמורים, [ראה להלן סימן נט], כדי שיוכל להספיק להתפלל בצבור. אך אם נותן סימן ולא ישכח מלברך אחר התפלה, וגם לא יעברו ע״ב דקות, עדיף שיניח את ברכת אשר יצר לאחר התפלה, ויתפלל כסדר בלא דילוגים. וכן מי שענה בתפלת ערבית ברוך ה׳ המבורך לעולם ועד, והוצרך לנקביו, יניח ברכת אשר יצר לאחר ערבית. ורק אם יש חשש שישכח מלברך, יברך קודם שיתחיל ברכת אשר בדברו. [ילקו״י על הלכות השכמת הבוקר מהדורת תשס״ד, עמוד תקב].

ו בברכת אשר יצר יש הנוהגים לומר ״אֵי אפשר״ א׳ בצירי, [או סגו״ל], ויש הנוהגים לומר אִי אפשר, הא׳ בניקוד חיריק, ואין הכרע בדבר, ומי שאומר בניקוד חיריק יש לו על מה לסמוך, וכן מי שאומר בניקוד צירי יש לו על מה לסמוך. [ילקו״י שם עמוד תקג].

ז מנהגינו לומר "אפילו שעה אחת". והטעם לזה, שגבול יש לאדם שיכולים נקביו ליסתם ולא ימות, וכיון שעבר אותו גבול אי אפשר להתקיים יותר אפילו שעה אחת. ועוד, שהרי יש איברים שאם נפתחים או נסתמים אי אפשר להתקיים שעה אחת. ואין לשנות מן המנהג. [ויש אומרים שעה אחת א' בניקוד סגול, ויש אומרים בניקוד פת"ח]. [שם תקד].

ח מנהגינו לחתום "רופא כל בשר ומפליא לעשות", וכן הוא הגירסא בגמרא ובהרי"ף והרמב"ם. ויש גורסים: "רופא חולי כל בשר", אך אין לשנות מהמנהג. [שאר"י ח"א עמ' עו. ילקו"י השכמת הבוקר עמ' תקה].

ט מי שטעה ולא סיים בברכת אשר יצר "ומפליא לעשות" אינו חוזר לברך, דספק ברכות להקל. [ילקו"י השכמת הבוקר עמ' תקה].

י ראוי ונכון שלא ינגב את ידיו בעת שמברך אשר יצר, שאין להתעסק בשום עסק באמצע ברכה שאדם מברך. ובפרט במי שיודע שיכוין יותר אם יברך אחר הניגוב, שיש לו להמתין מלברך עד אחר שינגב ידיו. ויש מי שאומר דמאחר והניגוב שייך לברכת אשר יצר, אין קפידא לנגב באמצע הברכה. ומיהו המקילים לנגב הידים באמצע הברכה יש להם על מה שיסמוכו. [ילקוט יוסף על הלכות השכמת הבוקר מהדורת תשס"ד עמ' תקז].

יא מי שהוצרך לנקביו, ואחר שהתפנה בירך ברכת אשר יצר, ואחר כך חבירו הוצרך לנקביו ומבקש שיחזור לברך ברכת אשר יצר כדי להוציאו ידי חובה, אף דקיימא לן אף על פי שיצא מוציא, מכל מקום בברכות השבח אין אומרים כלל זה, אחר שאין חיוב זה כמו לולב. [מאירי ר"ה כט. ילקו"י השכמת הבוקר עמ' תקט].

יב מי ששכח לברך אשר יצר קודם התפלה, יש אומרים שאינו יכול לברך אחר התפלה, שכבר יצא ידי חובת הברכה בברכת רפאנו. והעיקר לדינא שלא יצא ידי חובה, ויברך אחר התפלה, והוא שלא יעבור זמן שיעור מהלך פרסה, שהוא שבעים ושתים דקות. [ילקוט יוסף על הלכות השכמת הבוקר עמוד תקיא].

יג הקם בבוקר ומרגיש שצריך מאד לנקביו, אין לו להחמיר על עצמו ולשהות עד שיטול ידיו, אלא יפנה קודם שיטול ידיו, כדי שלא יעבור על איסור בל תשקצו. אך יזהר שלא יגע באבריו [מה שאינו הכרחי] עד שיטול ידיו. ואם אינו צריך כל כך לנקביו, [ואינו בגדר של בל תשקצו], אם ירצה להחמיר על עצמו וליטול ידיו קודם שהולך לשירותים, תבא עליו ברכה, ורשאי להחמיר בזה. אבל מעיקר הדין מותר לו לילך לבית הכסא לעשיית צרכיו, ורק אחר כך ליטול ידיו שחרית. וכבר נתבאר לעיל בסימן ד', שמעיקר הדין מותר גם ללבוש את הבגדים קודם הנטילה. [ילקו"י על הלכות השכמת הבוקר עמ' תקיג].

יד כבר נתבאר לעיל [סימן ד׳] שמי שניעור בלילה לעשות צרכיו ודעתו לחזור מיד ולישון, אם חוזר לישן באופן שיש לחוש שיעבור זמן כדי שיוכל לברך אשר יצר [שיעור מהלך פרסה], יטול ידיו כדי לברך אשר יצר, ואם המים רחוקים ויש לו טורח גדול לילך ליטול ידיו, [וגם חושש שעל ידי שיטול ידיו לא יוכל לחזור לישן, והדבר יגרום לו עייפות במשך היום וכו׳], בשעת הדחק כזו יוכל לנקות ידיו במידי דמנקי, כדי לברך אשר יצר. [שם עמוד תקיג].

טו הנפנה לצרכיו ויצא מבית הכסא, וקודם שנטל ידיו שמע קדיש או קדושה, ישפשף ידיו במידי דמנקי, או בבגדו, ויענה אמן וקדושה עם הצבור. וכן היוצא מבית הכסא וטרם שנטל ידיו ראה ברקים או שמע רעמים, יברך הגם שעדיין לא נטל ידיו. וישפשף ידיו במידי דמנקי. [ילקו״י על הלכות השכמת הבוקר עמוד תקיד].

טז מברכים בשחר כל ברכות השחר אף שלא נתחייב בהם, וכגון מי שהיה ניעור כל הלילה, מברך כל ברכות השחר, חוץ מברכת על נטילת ידים. [אך נוטל ידיו בלי ברכה]. [שם].

יז ברכת ״אלהי נשמה״ באה להודות להשי״ת על בריאת הנשמה, ועל נתינתה וחזרתה לתוך הגוף. ובאה להזכיר לאדם את שבועתו אשר נשבע להקדוש ברוך הוא בירחי קדם, לשמור את נשמתו בטהרתה, ולא להכתימה בחטאים. ומעיקר הדין אין צריך להסמיך ברכה זו לברכת אשר יצר, מפני שאין ברכת אלהי נשמה נחשבת לברכה הסמוכה לחבירתה. ומה שאינה פותחת בברוך היינו משום שהיא ברכת ההודאה, וברכות ההודאות אינן פותחות בברוך אפילו אינן סמוכות לברכות אחרות. ומכל מקום טוב ונכון לסמוך ברכת אלהי נשמה לברכת אשר יצר, לחוש לדעת הפוסקים שסוברים כן. [אך אין למחות במי שעושה כדעת מרן השלחן ערוך ואינו מסמיך ברכת אשר יצר לברכה זו]. [שאר״י ח״א עמ׳ פא. ילקו״י על הלכות השכמת הבוקר עמוד תקטו].

יח יש נוהגים שאחר שבירך אחד ברכות השחר וענו אחריו אמן, חוזר אחד מהעונים אמן ומברך ועונים אחריו אמן, וכסדר הזה עושים כל אותם שענו אמן תחלה, ואין לערער עליהם ולומר שכבר יצאו ידי חובת הברכות בעניית אמן, מפני שהמברך אינו מכוין להוציאם י״ח. ואפילו אם היה מכוין להוציאם, הם מכוונים שלא לצאת בברכתו. [שארית יוסף חלק א׳ עמוד מט. ילקו״י על הלכות השכמת הבוקר עמוד תקטז].

סימן ז׳ - לברך אשר יצר כל היום אחר הטלת מים

א כל היום כשעושה צרכיו בין קטנים בין גדולים מברך אשר יצר, אבל לא מברך על נטילת ידים.

ב אין שיעור להטלת מימיו, שאפילו על טיפה אחת חייב לברך אשר יצר, שאם יסתם הנקב מלהוציא הטפה ההיא היה קשה לו, וחייב להודות על זה. [הרא"ש, ש"ע סי' ז' ס"ד]. ואמנם מי שרוצה לבדוק עצמו להוציא שתן מספק רחוק שמא יצטרך באמצע תפלתו, יש מי שאומר שאינו מברך אשר יצר על טיפה אחת, ורק מי שמכוין באמת להוציא שתן, שפיר יש לברך, אף שמצד הטבע לא היה רוצה כלל להטיל מימיו. ולדינא בכל אופן כל שיצא ממנו טיפת מי רגלים צריך לברך אשר יצר. [ילקו"י על הלכות השכמת הבוקר עמ' תקיח].

ג הסובל מעצירות ועל פי הוראת רופא צריך לשתות סם המשלשל, צריך לברך אשר יצר אחר כל פעם שיוצא לשירותים. וכן השותה סם הנקרא "פוזיד" להטלת מי רגלים פעמים רבות ביום, [למנוע בצקת מן הרגלים], צריך גם כן לברך אחר כל פעם. אולם חולה ששתה סם המשלשל, ויש לו שלשול חזק ביותר, בתכיפות יתרה בזה אחר זה, לא יברך אלא פעם אחת באחרונה, שכל זמן שלא הסיח דעתו מלהתפנות לא יברך, כי עדיין לא גמר עשיית צרכיו, שמיד הוא צריך להתפנות פעם אחרת. ואמנם פעמים כשאדם מצטנן, גם אחר הטלת מים יש לו הרגשה שבמהרה יצטרך לשירותים שוב, אין זו חשובה הרגשה, כי רק מחמת ההצטננות נגרם לו דלקת בדרכי השתן, ולכן הוא מרגיש כן, הילכך צריך לברך בכל פעם ופעם. [שאר"י ח"א עמ' עט. ילקו"י השכמת הבוקר עמו' תקיט. שוב יצא לאור יביע אומר ח"ט, וכן העלה שם סימן ב'].

ד השותה משקאות חריפים והדבר גורם לו שיצטרך להתפנות לעתים קרובות, מברך אשר יצר אחר כל פעם. [ילקו"י עמוד תקכ].

ה חולה המטיל מים פעמים רבות ובכאב גדול [שיש לו חולי האבן בכליות], אף אם מטיל טיפת מים יברך אשר יצר. [שו"ת האלף לך שלמה סי' ב', שלחן גבוה סי' ז' אות ג', באר משה ח"ד סי' ה. ילקוט יוסף על הלכות השכמת הבוקר עמוד תקכ].

ו אף מי שנתן קצת מי רגלים לבדיקה, ולא היה צריך להטיל מימיו, צריך לברך אשר יצר. [ילקו"י על הלכות השכמת הבוקר עמוד תקכ].

ז מי שמשתין דם, יש אומרים דמאחר שאין זה סימן טוב, אין לו לברך אשר יצר. [ילקו"י על הלכות השכמת הבוקר עמ' תקכא].

ח המטיל מים באמצעות כלי הקטטר, שדרכו נוטפים מי רגליו לתוך שקית או כלי זכוכית, צריך לברך ברכת אשר יצר, כל פעם שמרגיש שגמר להטיל מימיו. ואם אינו מרגיש, יברך בכל פעם שרואה שנפסקת הנטיפה

בכלי הזכוכית. וצריך שבגדיו העליונים יהיו נקיים, ולא יהיה שם ריח רע. [ילקו״י הלכות השכמת הבוקר עמ׳ תקכב. שארי״י ח״א עמ׳ פ׳].

ט מי שאכל פרי שיעור כזית שנתחייב לברך ברכה אחרונה ״בורא נפשות רבות״, או שתה רביעית מים, ובטרם שבירך הוצרך להטיל מימיו ונתחייב בברכת אשר יצר, יקדים לברך ברכת אשר יצר, ואחר כך יברך בורא נפשות. ואפילו אם הטיל מימיו ושכח לברך אשר יצר מיד, ואכל ושתה שיעור שנתחייב בברכה אחרונה, אף שעשה מעשה באמצע, יברך קודם אשר יצר ואחר כך בורא נפשות. אבל אם אירע כן באמצע סעודתו, יברך ברכת המזון תחלה, ואחר כך יברך ברכת אשר יצר. ומכל מקום אם חושש שמא ישכח לברך ברכת אשר יצר אחר ברכת המזון, יקדים ברכת אשר יצר לברכת המזון. והאוכל עוגה ואחר כך הוצרך לנקביו, יברך מעין שלש תחלה, שלדעת רוב הפוסקים היא מן התורה, ואחר כך יברך אשר יצר. [ילקו״י השכמת הבוקר עמוד תקכג, ומה שכתבנו בשארי״י א׳ עמוד עז, הנה בהליכו״ע ח״א עמוד מא הדר ביה, וכתבנו כאן כפי המבואר שם. ושם אם ברכה מעין ג׳ הוי מה״ת].

י הטיל מים ולא בירך אשר יצר, והסיח דעתו מלהטיל עוד מים, ואחר כך נמלך והטיל מים פעם אחרת, דעת הראשונים ומרן השלחן ערוך שמברך אשר יצר ב׳ פעמים. [באופן שעדיין לא עברו שבעים ושתים דקות מזמן שהטיל מים בפעם הראשונה]. אך הרבה אחרונים חלקו על זה, ויש לחוש לדבריהם ולכן אין לברך פעמיים אשר יצר. [ויש מי שכתב שיברך אשר יצר ויתכוין בפירוש לפטור רק את החיוב שנתחייב בפעם הראשונה שהטיל מים, ואינו מתכוין לפטור את חיובו השני, ואחר כך יוכל לברך שוב אשר יצר על מה שנתחייב בשנית. ואמנם אם בירך פעם אחת בלי שיכוין בפירוש כנ״ל, לא יחזור לברך יותר. אך נראה שלא ינהג כפי העצה הנ״ל, דקיימא לן דספק ברכות להקל]. [ילקו״י שם עמוד תקכח. שארי״י ח״א עמוד עח].

יא הטיל מים ושכח לברך אשר יצר, ואחר איזה זמן [פחות משיעור שעה וחומש] הוצרך שוב להטיל מים, יש אומרים שקודם יברך אשר יצר, ואחר כך יטיל מימיו, ויחזור לברך אשר יצר. וי״א דבאופן כזה ילך להטיל שוב את מימיו, ויברך לבסוף ברכה אחת שתפטור את ב׳ החיובים שנתחייב בברכה זו. [ילקוט יוסף השכמת הבוקר מהדו׳ תשס״ד עמ׳ תקלה].

יב מי שיצא מבית הכסא ולא היה לו מים לנטילת ידיו, ומנקה ידיו במידי דמנקי, אף על פי כן יברך אשר יצר, באופן שמנקה ידיו היטב שלא נשאר שם לכלוך כלל. [ילקוט יוסף על הלכות השכמת הבוקר עמוד תקלו. שארית יוסף חלק א׳ עמוד פא].

יג מי שנסתפק אם בירך ״אשר יצר״ או לא, לא יברך בשם ומלכות, דספק ברכות להקל. אך יכול להרהר הברכה בלבו [אף מתוך הסידור]. [ילקו״י על הלכות השכמת הבוקר עמוד תקלו].

יד מי שהרהר ברכת אשר יצר בלבו, אף שלכתחלה לא טוב עשה בעמיו, מכל מקום שוב אינו יכול לברך ברכה זו בפיו. ואם יש שם אחר שהוצרך לנקביו ומברך אשר יצר, יבקש ממנו שיכוין עליו להוציאו, וגם הוא יכוין לצאת, ויצא ידי חובה גם לדעת הסוברים [מרן הש"ע] דהרהור לאו כדיבור דמי. [ילקו"י ח"א, מהדורת תשמ"ה, עמוד יג. וילקו"י מהדורת תשס"ד, על הלכות השכמת הבוקר עמוד תקלז].

טו הנמצא באמצע ברכת אשר יצר, לאחר שהתחיל בתיבות אשר יצר, ושמע קדיש או קדושה, פוסק ועונה כמו בקריאת שמע וברכותיה. שדין ברכת אשר יצר כברכות ארוכות שפוסקים בהם לקדיש ולקדושה. ועונה רק חמשה אמנים ראשונים שבקדיש, ויהא שמיה רבה עד יתברך, וקדוש וברוך בלבד. ואם חתם ברוך אתה ה', ושמע קדיש או קדושה בטרם סיים רופא כל בשר וכו', לא יענה לקדיש ולקדושה. [ילקו"י על השכמת הבוקר, מהדורת תשס"ד, עמוד תקלח, שאר"י ח"א עמוד פב].

טז אונן שעשה צרכיו אינו מברך "אשר יצר", אבל נוטל ידיו. ואף אם המת נקבר תוך שיעור מהלך פרסה מעשיית צרכיו, אין לברך אשר יצר, דספק ברכות להקל. [ילקו"י על הלכות השכמת הבוקר עמוד תקלח. ילקו"י הל' אבלות תשס"ד, דיני אונן].

הלכות ציצית

סימן ח' - מהלכות ציצית - סדר עטיפת הציצית

א מצות עשה מן התורה שמי שיש לו בגד צמר או בגד פשתים שיש בו ארבע כנפות, ורוצה ללובשו, צריך להטיל בו ציציות בד' הכנפות. והזהיר במצות ציצית זוכה ורואה פני שכינה. ושקולה מצות ציצית כנגד כל המצוות כולן, שנאמר "וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות ה' ועשיתם אותם". [ילקוט יוסף ספר על הלכות ציצית, סימן ח' הערה א', עמוד א'].

ב כל הלובש בגד שהוא חייב בציצית ולא הטיל בו ציצית, ביטל מצות ציצית. ואמרו בגמרא כל מי שאין לו ציצית בבגדו עובר בחמשה עשין, ופירש רש"י, שהן: ועשו, ונתנו, והיה, וראיתם, וגדילים תעשה לך. ואם

הוא של שאר מינין, ביטל מצוה מדרבנן. [ילקוט יוסף ספר על הלכות ציצית, מהדורת תשס״ד, עמוד ב׳. ובמהדורת תשס״ו עמוד ד׳].

ג יש להזהר שבזמן שקורא קריאת שמע ומתפלל שחרית יהיה עם ציצית. וראוי שזה יהיה טלית גדול, ולא יסמוך על הטלית קטן. ומכל מקום אם אין לו טלית גדול, ואם יתעכב עד שישיג טלית גדול, יש חשש שיעבור זמן תפלה, או שיפסיד תפלה בצבור, יתפלל בלי טלית גדול, ויסמוך על מה שלובש טלית קטן העשוי כהוגן, וכשיעור, ואל יתעכב יותר. ואף על פי כן ראוי ללבוש טלית גדול, מפני שפעמים והטלית קטן אין בו כשיעור, ואין יוצאים בו ידי חובת המצוה. ועוד טעמים. [שאר״י ח״א עמ׳ צג. ילקו״י ציצית, מהדורת תשס״ד, עמ׳ יב. ושם עמ׳ יז, המקור ללבישת טלית גדול. ועוד שם עמ׳ יג, דמצות ציצית אינה מצוה חיובית אלא קיומית. ועוד שם עמו׳ יד, הקורא ק״ש בלא טלית אם נחשב כמעיד עדות שקר בעצמו].

ד טוב שלא להסיר את הטלית מעליו עד אחר אמירת ״עלינו לשבח״. ומכל מקום מי שממהר למקום עבודתו וכדומה, רשאי להסיר מעליו הטלית קודם עלינו לשבח. [ראה להלן סימן כד]. ואין להסיר את הטלית כי אם לאחר חליצת התפילין. [ילקו״י על הלכות ציצית מהדורת תשס״ד עמוד יט. ובמהדורת תשס״ו עמוד יד. שארית יוסף ח״א עמוד צד].

ה טוב ונכון שלא להסיר את הטלית קטן מעליו גם בעת השינה. וכן מנהגינו. ומכל מקום אם החום כבד וקשה לישן עם טלית קטן, רשאי להסירו קודם השינה. וגם בזה אם יכול להחמיר על עצמו תבא עליו ברכה. [ילקו״י על הלכות ציצית מהדורת תשס״ד עמ׳ כ. ובמהדורת תשס״ו עמ׳ טו. שארית יוסף ח״א עמ׳ צד. ושם הערה אם יש איסור בל תוסיף בלבישת טלית בלילה].

ו הלן בטליתו בלילה אין צריך לברך עליו בבוקר, ויכוין בברכת הטלית גדול לפטור הטלית קטן. ואין צריך למשמש בטלית קטן בעת שמכוין עליו לפוטרו. ואם פשט את הטלית קטן בלילה קודם השינה, ולובשו בבוקר, אף שמעיקר הדין רשאי לברך עליו, רבים נהגו לפוטרו בברכה על הטלית גדול, כמו שיבואר להלן סימן טז. [ילקו״י על הלכות ציצית מהדורת תשס״ד עמוד כג. ובמהדורת תשס״ו עמוד טז. ושאר״י ח״א עמ׳ צו].

ז יכוין בהתעטפו שצונו הקדוש ברוך הוא להתעטף בציצית כדי שנזכור את כל מצותיו לעשותם. ואם לא כיוון כך, יש לחוש משום מה שנאמר ותהי יראתם אותי מצות אנשים מלומדה. [ונחלקו הפוסקים אם לא כיון אם יצא ידי חובת המצוה או לא]. [ילקו״י על הלכות ציצית מהדורת תשס״ד עמוד כה. ובמהדורת תשס״ו עמוד יח. ושאר״י ח״א עמוד צה].

ח בדיעבד מי שכיון רק לקיים את המצוה בלבד, יצא. וגם אם לא כיון כלל לשם מצוה, יש אומרים שאם מוכח שלובש הטלית לשם מצוה יצא

ידי חובת המצוה, ועל כל פנים יכוין כך כשייזכר, אף בעודו לבוש. [ילקו״י ציצית עמוד כו, ושארי״י ח״א עמוד צט].

ט יש נוהגים לומר ״לשם יחוד״ לפני הברכה וההתעטפות בציצית, כדי לכווין לצאת ידי חובת המצוה. ויש המסתפקים בברכה שדי בה כדי לעורר לכווין לשם מצוה. ואם אמירת הלשם יחוד מעוררת אותו לשים לב ולכוין לשם מצוה, נכון מאד לומר לשם יחוד קודם ההתעטפות בציצית. [ובלבד שלא יפסיד על ידי כך תפלה בצבור]. [ילקו״י על הלכות ציצית מהדורת תשס״ד עמוד כז, ובמהדורת תשס״ו עמוד כ׳. ושארי״י ח״א עמוד ק׳].

י טוב לומר בנוסח הלשם יחוד שאומר קודם ההתעטפות בציצית, שציונו הקב״ה להתעטף בציצית כדי שנזכור כל מצותיו לעשותם. [ילקו״י ציצית עמ׳ לא. ושארי״י ח״א עמ׳ קא].

יא אמרו חז״ל ההוגה את השם באותיותיו אין לו חלק לעולם הבא. ואף ההוגה שם ה׳ במילוי אותיותיו, דהיינו שאומר כל אות בפני עצמה, הרי הוא בכלל הוגה את השם באותיותיו. ולכן בנוסח ה״לשם יחוד״ צריך לומר, ליחדא שם יו״ד ק״י בוא״ו ק״י. ולא להזכיר ח״ו שם הוי״ה. [ילקו״י על הל׳ ציצית עמ׳ לב. ובמהדו׳ תשס״ו עמ׳ כג. שארי״י ח״א עמ׳ קב].

יב מי שנמצא במקום מטונף, לאונסו, שאסור לו לברך שום ברכה כלל, מותר לו ללבוש ציצית בלא ברכה, אחר שאי אפשר שיקיים המצוה באופן אחר. [ילקו״י שם. ושארי״י א׳ עמ׳ קג].

יג נוסח הברכה על הטלית ״אשר קדשנו במצותיו וצונו להתעטף בציצית״. [ולענין טלית קטן ראה להלן סימן טז]. [ילקו״י הלכות ציצית, עמוד לד. ושארי״י עמו׳ קד. ושם בדין ברכה לאחר העיטוף].

יד אם טעה ובירך על טלית גדול ״על מצות ציצית״, או ״להתלבש בציצית״, וכיוצא, יצא. [ילקו״י ציצית מהדורת תשס״ד, עמוד לח. ובמהדו׳ תשס״ו עמו׳ כז. ושארי״י ח״א עמוד קו].

טו מנהגינו לומר להתעטף בציצית, בניקוד שוא תחת הבי״ת, ולא בפת״ח. ואם טעה ובירך להתעטף בציצית בניקוד פת״ח תחת הבי״ת, יצא, ואין צריך לחזור ולברך. [ילקו״י ספר על הלכות ציצית מהדורת תשס״ד, עמוד לט. ובמהדורת תשס״ו עמוד כח. שארית יוסף ח״א עמוד קז].

טז יש לברך להתעטף בציצית מעומד. וגם העטיפה בטלית צריכה להיות מעומד. [ילקו״י ציצית מהדורת תשס״ד עמוד מ׳. שארי״י ח״א עמ׳ קז. ושם עמ׳ קח אם ברכה על הטלית הוי ברכת הנהנין].

יז מי שעבר ובירך על הטלית בישיבה, יצא, ואף אם התעטף בציצית בישיבה, בדיעבד יצא. [ילקוט יוסף הלכות ציצית מהדורת תשס״ד, עמוד מג. ובמהדו׳ תשס״ו עמ׳ לא. שארי״י ח״א עמ׳ קי].

יח לפיכך חולה או זקן שקשה להם לעמוד, יכולים לברך ולהתעטף מיושב, דשעת הדחק כדיעבד דמי. [ילקו״י ספר על הלכות ציצית, מהדורת תשס״ד, עמוד מה. שארי״י ח״א עמוד קי].

יט יברך קודם הלבישה בשעה שכבר אוחז בידו את הטלית, ולא בעת שהטלית עדיין מקופלת, שכל המצוות מברך עליהם עובר לעשייתן. [ילקו״י על הלכות ציצית עמוד מה. שארי״י ח״א עמוד קיא. ושם בהערה באורך בענין ברכה על הדלקת נר של שבת אחר ההדלקה, דאף שזו מצוה נמשכת, כיון שנוסח הברכה נתקן בלשון להדליק, אין לברך אחר ההדלקה. ולא דמי למזוזה. ועוד שם, אם ברכת האירוסין הויא ברכת המצוות או ברכת השבח. ואם בעינן בברכות השבח עובר לעשייתן. ועוד שם, שאין לעשות יחוד מיד אחר החופה, ובדין ברכה על מצות צדקה. וצדקה בלילה, וברכת אירוסין בחרש].

כ ראוי שלא להתעסק בשעת הברכה עם הטלית, כגון להוציאו ולהכינו לעיטוף, אלא יעשה כל זה קודם הברכה. ומיד אחר הברכה יתעטף בציצית. [ואמנם מעיקר הדין אין בזה איסור]. [ילקו״י על הלכות ציצית מהדורת תשס״ד עמו׳ סח. ובמהדורת תשס״ו עמוד מט].

כא בשעת הברכה יאחוז את הטלית בשתי ידיו, ואין צריך להקפיד לאחוז הטלית דוקא ביד ימין. [ילקו״י ציצית מהדו׳ תשס״ד, עמ׳ סט. ובמהדו׳ תשס״ו עמ׳ מט. ושארי״י ח״א עמ׳ קכו].

כב יש נוהגים כשמוציאים את הטלית גדול מן הכיס ללובשו, מנשקים את הציציות של ארבע כנפות ביחד. וכן בעת שפושטים הטלית מעליהם ומקפלים אותו, אוחזים בד׳ הציציות ומנשקים אותם. וכל זה לחיבוב מצוה. [ילקו״י על הל׳ ציצית, מהדורת תשס״ד, עמוד ע׳. ובמהדורת תשס״ו עמוד נ. שארית יוסף ח״א עמוד קכז].

כג אין להפסיק בין הברכה לעטיפה, ולכן מה שיש מנשקים את הציציות בין הברכה למעשה העטיפה, אינו מנהג נכון, שיש לחוש בזה להפסק בין הברכה לעשיית המצוה, ולכן יש לבטל מנהגם. ובדיעבד שעבר ונישק את הציציות בין הברכה להתעטפות, אינו חוזר לברך. ויש נוהגים לנשק את שפת הטלית קודם הברכה. ולא נהגנו בזה. [שארית יוסף ח״א עמוד קכז. ילקו״י ציצית עמ׳ ע׳. [ובתשס״ו עמ׳ נא]. ושם עמו׳ עא לנשק התפילין בין גאולה לתפלה].

כד אף-על-פי שמצוה מן המובחר שכאשר כמה בני אדם מתעטפים בציצית בבית הכנסת, אחד מברך לכולם ברכת להתעטף בציצית, משום ברוב עם הדרת מלך, מכל מקום לא נהגו כן, אלא כל אחד מברך לעצמו, והיינו משום שאין הכל בקיאים לצאת ולהוציא, ושאני מברכת הקידוש

וכדומה שרגילים לכוין בזה. ואם בירך אחד בשביל כולם, ואחד מהקהל דיבר קודם שהתעטף בציצית, אבל אחר שהמברך התעטף, אין צריך לחזור ולברך, דספק ברכות להקל. ואם המברך דיבר קודם שהתעטף, והשומעים לא הפסיקו בדיבור, אינם צריכים לחזור ולברך. וטוב שיהרהרו ברכת להתעטף בציצית בלבם. [שארי״י ח״א עמוד קכח. הליכות עולם ח״א עמוד שמז. ילקו״י על הל׳ ציצית עמוד עב. ושם, מתי אמרינן ״ברוב עם הדרת מלך״, ושם עמו׳ עו, אחד בירך לכולם ואחד השומעים דיבר קודם קיום המצוה.].

כה ומכל מקום אם בירך האחד וכיון לפטור את חבירו, וגם חבירו נתכוין לצאת, אפילו לא ענה אמן אחר ברכתו, יצא ידי חובת הברכה. [שארי״י ח״א עמ׳ קלא. ילקו״י על הל׳ ציצית עמוד פא. ושם בדין ״שומע כעונה״ כשלא ענה אמן, ועוד שם עמוד פב, בדין ״אף על פי שיצא מוציא״].

כו סדר עטיפת הטלית צריך להיות באופן זה: מיד לאחר ברכת ״להתעטף בציצית״, יתעטף בטלית על ראשו, כשארבע כנפות הטלית יורדות כנגד פניו, שתים לצד ימין ושתים לצד שמאל, ולאחר מכן יאחז את הצד הימני שכנגד פניו, וישליך אותו לאחוריו על כתפו השמאלית, וטוב שישהה כך כדי שיעור הילוך ארבע אמות, ואחר כך יאחז את הצד השמאלי, וישליכנו גם כן לאחוריו על כתפו השמאלית, באופן שכל ארבע הכנפות יהיו מונחות מאחוריו, וישהה כך כדי שיעור הילוך ארבע אמות, ואחר כך יוריד הטלית על גופו, ויניח שתי ציציות לפניו ושתים לאחוריו, שיהיה מסובב במצוה. והנוהגים להוריד את הטלית על כל גופם, ואחר כך להתעטף בראש כנז׳, יש להם על מה שיסמוכו. [שארית יוסף ח״א עמ׳ קלד, ילקו״י על הל׳ ציצית, עמ׳ פה. ובמהדו׳ תשס״ו עמ׳ סא. ושם עמוד פט שאין להורות להחמיר נגד מרן הש״ע, ודחה מי שרצה להביא ראיה מדין זה שצריך להורות להחמיר נגד מרן].

כז יש להקפיד שהעטיפה בטלית לא תהיה באופן שיכסה את כל הפנים והעינים, אלא העטיפה צריכה להיות על הראש וסביב הצואר והסנטר, למטה מפיו. והנוהגים לכסות את פניהם ועיניהם בשעת העטיפה, מנהג טעות הוא בידם, ועליהם לשנות מנהגם. [ילקו״י על הלכות ציצית מהדורת תשס״ד עמוד צא. ובמהדורת תשס״ו עמוד סו. שארית יוסף ח״א קלו].

כח לאחר שנתעטף בטלית גדול בשעת הברכה וכיסה בו את ראשו, ואחר כך הורידו על גופו כנ״ל, רשאי להורידו על כתפיו, בזמן התפלה. ומכל מקום נכון לכסות הראש בטלית עד סוף התפלה. [ילקו״י על הל׳ ציצית, עמוד צג. ובמהדו׳ תשס״ו עמוד סז. ושארי״י ח״א עמוד קלז].

כט גם בחורים שעדיין לא נשאו אשה, ראוי שיכסו את ראשם בטלית בעת התפלה, ובפרט בתפלת הלחש. [ילקו״י הל׳ ציצית, עמוד צו. ובמהדו׳ תשס״ו עמ׳ סט. ושארי״י ח״א עמוד קמ].

לא הנוהגים שאינם מתעטפים בטלית כלל, ומשאירים את הטלית כרוך על צוארם בשעת התפלה, וארבע הכנפות מול פניהם, אינם יוצאים י״ח המצוה, והרי הם מברכים ברכה לבטלה. [ילקו״י על הל׳ ציצית, עמוד צז. ובמהדורת תשס״ו עמוד ע. ושארי״י ח״א עמוד קמ].

לב המברך ״להתעטף בציצית״, אין לו לדבר דברים בטלים בעודו מעוטף בו כעטיפת הישמעאלים, קודם שיוריד הטלית על גופו. ואם שמע קדיש או קדושה, קודם שיוריד הטלית על גופו, יענה עם הצבור, ואין בזה חשש הפסק. ואפילו אם רק הניחו על ראשו כדי להתעטף בו, ומיד שמע קדיש או קדושה, יענה, ואפילו אמן דברכות יש לו לענות, הואיל והתחיל במצוה, ולא נחשב הפסק אלא כשמפסיק בין הברכה לתחלת קיום המצוה. ואם בירך להתעטף בציצית ושמע מחבירו שסיים גם הוא ברכה זו, לא יענה אמן קודם שהניח הטלית על ראשו, וכל שכן שאין לענות אמן על ברכות אחרות. אולם אם עבר וענה אמן על ברכת ציצית של חבירו, בדיעבד לא יחזור לברך. [שארית יוסף ח״א עמ׳ קמא, ילקו״י על הל׳ ציצית, עמ׳ צח. ושם עמו׳ צט שאין לומר וידוי בין התקיעות בראש השנה].

לג יש חתנים הנוהגים שאחר שבירכו בחופה [מבעוד יום] להתעטף בציצית, ומכסים את ראשם בציצית [ועדיין אינם עושים כעטיפת הישמעאלים], מיד מתחיל החזן לברך שבע ברכות, והחתן עונה אחריו אמן. ויש להם על מה שיסמוכו ואין בזה חשש הפסק. [ילקוט יוסף על הלכות ציצית מהדורת תשס״ד עמוד קח. ובמהדורת תשס״ו עמוד עז. ושארית יוסף ח״א עמוד קמב].

לד יש נוהגים שאחר שבירכו להתעטף בציצית והתעטפו כמנהג הישמעאלים, אומרים פסוקים, כמו ה׳ צבאות עמנו וכו׳, או מה יקר חסדך וכו׳, עד כי עמך מקור חיים וכו׳, ואחר כך מורידים את הטלית על גופם. ויש לנוהגים כן על מה שיסמוכו, ואין לאסור בזה מצד הפסק. ומכל מקום לכתחלה ראוי לומר הפסוקים הנ״ל רק בהרהור הלב, ולא לבטא בשפתיו. [ילקו״י על הל׳ ציצית, עמוד קח. ושארי״י ח״א עמוד קמב. הליכות עולם חלק א׳ עמוד ג׳].

לה קודם הברכה צריך להפריד חוטי הציצית זה מזה, שיהיה כל חוט וחוט בפני עצמו, ולא יסתבכו החוטים זה בזה, ונתנו סימן בשם האר״י ז״ל: ציצ״ת ראשי תיבות, צדיק יפריד ציציותיו תמיד. [ילקוט יוסף שם עמ׳ קט. ובמהדו׳ תשס״ו עמ׳ עח. ושארית יוסף ח״א עמ׳ קמג].

לו אפילו בשבת אם רואה שהחוטים מסובכים זה בזה רשאי להפרידם, ואין בזה משום מתקן מנא, ולא שאר חששות. ורק בפעם הראשונה לאחר תליית וקשירת חוטי הציצית בטלית, אם הם מסובכים, אין להפרידם בשבת. אבל לאחר מכן מותר. [ילקו״י על הלכות ציצית, מהדורת תשס״ד עמוד קי. ובמהדורת תשס״ו עמוד עט. ושארי״י ח״א עמוד קמד].

לו אחר שהפריד את חוטי הציצית זה מזה, מי שיש לו פנאי יבדוק גם את הציציות אם הם כשרים, קודם שיברך על הטלית, כדי שלא יברך ברכה לבטלה. ובפרט במקום חיבורם בכנפות הטלית. וגם טלית קטן נכון לבודקו קודם שלובשו. אולם מעיקר הדין אין צורך לבדוק את חוטי הציצית בכל יום לפני שמברך ומתעטף בציצית, וכן נוהגים. [וראה להלן סימן טז סעיף ב']. [ילקו"י שם מהדורת תשס"ד עמוד קיב. ושארית יוסף ח"א עמוד קמה].

לז מי שנכנס מאוחר לבית הכנסת בשעה שהצבור התחילו כבר להתפלל, אין צריך לבדוק את חוטי הציצית, ואין בזה אפילו מדת חסידות, כדי שלא ידלג דבר מהתפלה. וכן אם הצניע הטלית במקום שמור, אין צורך לבודקו כלל בכל ענין. [והוא שבדק הציציות קודם שהכניס הטלית לאותו מקום שמור]. [ילקו"י ציצית, עמוד קיז. ושארי"י ח"א עמוד קמח].

לח יש נוהגים לומר בעת בדיקת הציציות את הפסוקים "ברכי נפשי את ה', ה' אלוהי גדלת מאד הוד והדר לבשת, עוטה אור כשלמה, נוטה שמים כיריעה". [ילקו"י על הלכות ציצית מהדורת תשס"ד עמוד קיח. ובמהדורת תשס"ו עמוד פה. ושארי"י ח"א עמוד קמט].

לט אם עדיין לא בירך ברכות התורה, נכון שלא לומר הפסוקים הנז', שיש לחוש לסברת הפוסקים המצריכים לברך ברכות התורה גם קודם אמירת פסוקים שלא בדרך קריאה ולימוד. [ילקו"י על הל' ציצית, מהדו' תשס"ד עמ' קיט. ובמהדו' תשס"ו עמ' פה. ושארי"י ח"א עמ' קמט].

מ יש אומרים שהנוהגים לבדוק ולהפריד את חוטי הציצית לפני הברכה, יבדקו את הציציות בערב שבת, או ערב יום הכפורים, לפני הכנסת הטלית לנרתיקה, כדי שלא יהיה צורך לבדוק למחרת. ואמנם מעיקר הדין מותר לבדוק הציציות ולהפרידם זה מזה גם בשבת. ואם יש לו טלית מיוחדת לשבת, טוב שיבדקנה כשמקפלה במוצאי שבת. [ילקוט יוסף ספר על הלכות ציצית, עמוד קיט. ובמהדו' תשס"ו עמוד פה. ושארי"י ח"א עמוד קמט].

מא מנהגינו שהטלית קטן לובשו תחת בגדיו, ובשעה שלובשו מסתכל בציצית, ובזה יוצא ידי חובת מצות וראיתם אותו, ואין צריך ללבוש את הטלית קטן על בגדיו. [ילקוט יוסף על הלכות ציצית מהדורת תשס"ד עמ' קכ. ובמהדורת תשס"ו עמוד פו. שארי"י א' עמ' קנ].

מב מנהגינו שגם הציציות מכוסות תחת הבגדים. וכן נהגו גדולי הדורות הספרדים, וכן ראוי להיות על פי הקבלה. ומנהג האשכנזים להוציא הציציות לחוץ. וגם למנהגם ההולך בין הגוים ויראו שילעיגו עליו, אינו צריך להוציאם מחוץ לבגדיו. [שארית יוסף ח"א עמ' קנב. ילקו"י על הלכות ציצית מהדורת תשס"ד, עמוד קכה. ושם עמוד קכו בגדר "מוציא לעז על הראשונים". ועוד שם עמו' קכח בדין "כוחו של מנהג", ומתי אין להתחשב במנהג. וראה עוד בזה בספר הנז' עמו' שסו].

מג אף שהציציות נוגעות בבשר הירכים וכדומה, אין בזה כל איסור, ואין צריך להחמיר בזה. [ילקו״י הל׳ ציצית, מהדו׳ תשס״ד, עמוד קל. ובמהדו׳ תשס״ו עמ׳ צג. ושארית יוסף ח״א עמוד קנג].

מד מנהג רבים מאחינו האשכנזים לילך עם הציציות בחוץ. ואין לחוש בזה ליוהרא. אולם אם הולכים בבית הקברות, יש להכניס את הציציות מתחת לבגדיהם. ומכל מקום אין להלך ברחובות קריה במשך שעות היום [שלא בזמן תפלת שחרית], עם טלית גדול מעל המעיל, שלעולם לא ישנה אדם ממנהג הבריות. [ילקוט יוסף ספר על הלכות ציצית, מהדורת תשס״ד עמוד קל. ובמהדורת תשס״ו עמוד צג. ושארית יוסף ח״א עמוד קנג].

מה אברכי הישיבות שהם מעדות המזרח, לא ישנו ממנהג אבותיהם ורבותיהם הקדמונים להוציא את הציציות החוצה, אלא יהיו מתחת למדיהם. וכן דעת מורינו הגאון רבי עזרא עטייה זצ״ל, ואמר שבן ספרד שמוציא את ציציותיו נחשב כעין מוציא לעז על הראשונים. [ילקו״י על הל׳ ציצית, עמ׳ קלב. ובמהדורת תשס״ו עמוד צה. ושארית יוסף ח״א עמוד קנד].

מו בני ישיבות צעירים מעדות המזרח הרוצים להוציא את הציציות מחוץ לבגדיהם, וחשים בזה חיזוק ביראת שמים במקום מגוריהם, בכך שהם מתבדלים משכניהם שאינם הולכים בדרך התורה והמצוות, ומשייכים את עצמם למחנה בני התורה, רשאים לעשות כן, אך כאשר יינשאו ויתחזקו בתורה ויראת שמים, יחזרו למנהג אבותינו ורבותינו הספרדים, שלא היו מוציאים את הציציות מחוץ לבגדיהם. [שארי״י ח״א עמוד קנד. ילקו״י על הל׳ ציצית, מהדורת תשס״ד עמוד קלב. ובמהדורת תשס״ו עמוד צה].

מז וכן בעלי תשובה המתחזקים בשמירת התורה והמצוות, הרוצים להוציא את הציציות מחוץ לבגדיהם כדי להיבדל מהסביבה החילונית בה הם נמצאים, רשאים לעשות כן. אבל אחר שיתחזקו בתורה ובמצוות, או אחר שיעברו להתגורר בסביבה של אנשים יראי שמים, יחזרו למנהג רבותינו הספרדים ויכניסו את הציציות מתחת לבגדיהם. [ילקו״י על הל׳ ציצית, עמוד קלג. ובמהדו׳ תשס״ו עמוד צה. ושארי״י ח״א עמוד קנה].

מח בני ישיבות ספרדים הלומדים בישיבה שרובם הם יוצאי אשכנז הנוהגים להוציא את הציציות מחוץ לבגדיהם, אף-על-פי-כן לא ישנו ממנהג רבותינו, וטוב ונכון שלא יוציאו את הציציות מחוץ לבגדים מסיבה זו בלבד. ובדברים כגון אלה אין לחוש בזה משום איסור ״לא תתגודדו״. ולפיכך מן הראוי שרבני הישיבות הקדושות לא ידרשו מתלמידיהם הספרדים לשנות את מנהגם המבוסס על פי גדולי הדורות הספרדיים. ורק אם יתברר לרבני הישיבה שהוצאת הציציות מחוץ לבגדים לאותו בחור, תוסיף לו חיזוק בתורה ויראת שמים, בהיותו מתגורר בשכונה חילונית, וכדומה, רשאים להנהיגו לכתחלה להוציא ציציות בחוץ עד החתונה. [ילקו״י על הל׳ ציצית, במהדורת תשס״ד עמ׳ קלג. ובמהדורת

תשס״ו עמוד צה. ושארי״י ח״א עמוד קנה. ושם עמוד קנז ספרדי הלומד בישיבה של אשכנזים כיצד ינהג].

מט מי שהיה לבוש בציצית קודם שיאיר היום, וכשהאיר היום היתה הטלית עליו, יש אומרים שיברך על הטלית בשהיית המצוה עליו, אף-על-פי שעשאה בזמן שהיה פטור מן המצוה. ויש חולקים. ולכן ימשמש בטלית ויברך. [ילקוט יוסף על הלכות ציצית, מהדורת תשס״ד עמוד קלט. ובמהדורת תשס״ו עמוד ק׳. ושארי״י ח״א עמוד קנח].

נ אם נפלה טליתו מעליו, אפילו אם נפלה לגמרי, וחוזר ומתעטף בה, אינו צריך לחזור ולברך. [ילקו״י על הל׳ ציצית, עמוד קמ. ובמהדו׳ תשס״ו עמוד ק׳. ושארי״י ח״א שם].

נא יש אומרים שאם נפלה טליתו באמצע תפלת שמונה עשרה, והחזירוהו אחרים עליו, כשיסיים תפלת שמונה עשרה ימשמש בציציות ויברך. ולדידן אין לברך, דספק ברכות להקל. [ילקו״י על הל׳ ציצית, מהדו׳ תשס״ד עמ׳ קמא. ובמהדו׳ תשס״ו עמ׳ קא. ושארי״י ח״א עמוד קנט].

נב הפושט טליתו על דעת לחזור ולהתעטף בה, כגון שרוצה להכנס לבית הכסא, אם הוא תוך חצי שעה, אין צריך לחזור ולברך עליה כשחוזר ללובשה. אבל אם פשט טליתו על דעת לחזור וללובשו, ושהה זמן ממושך חצי שעה או יותר צריך לחזור ולברך עליו. ובפרט אם קיפל הטלית והניחו לתוך הכיס. ואפילו אם פשט טליתו סתם, ולא חשב אז אם יחזור וילבשנו מיד או לא, לא יחזור לברך עליו, ואפילו אין עליו טלית קטן. ומכל מקום אם מחליף בגדיו וחוזר ולובש טלית קטן אחר שיש בו שיעור ברכה, אף-על-פי שהוא לובשו תיכף ומיד אחר שפשט את הראשון, יברך שנית על הטלית קטן האחר. וכן המנהג. והפושט טליתו מפני שרוצה להכנס לבית הכסא, והצבור עומד קרוב לסיום התפלה, וכגון שנמצאים בקוה אל ה׳, נכון שלא יחזור להתעטף בטלית, ויסיים את התפלה בלא טלית כלל. [ואמנם החולץ תפילין מפני שצריך להכנס לבית הכסא, וחוזר להניחן אפילו מיד לאחר מכן, צריך לחזור ולברך אפילו לא שהה אלא זמן מועט, ואפילו אם היתה דעתו מתחלה לחזור ולהניחם]. [ילקו״י על הל׳ ציצית עמ׳ קמב. ובמהדו׳ תשס״ו עמ׳ קא. ושארי״י ח״א עמ׳ קנט].

נג הפושט טליתו וקיפל אותו ונתנו בתוך כיס הטלית, ולא חשב אם יחזור ללובשו או לא, כיון שקיפל הטלית הוה ליה כאילו חשב בפירוש שהוא פושטו על דעת שלא לחזור וללובשו, והסיח דעתו ממנו, וכשחוזר ללובשו יחזור ויברך עליו. וכן ראוי לעשות תמיד להוציא עצמו ממחלוקת. [ילקו״י ציצית, עמוד קמו. ובמהדו׳ תשס״ו עמ׳ קד. ושארי״י ח״א עמ׳ קסג].

נד מותר להשאיל טליתו לחבירו הרוצה לעלות לספר תורה או לעלות לדוכן, ואחר העלייה לספר תורה או לדוכן מחזירנה לו וחוזר ומתעטף בה, ואין חשש במה שחוזר ולובש הטלית בלי ברכה, דאחר שנהגו שלא

לברך ממילא אין כאן חשש כלל. [ילקו״י על הל׳ ציצית, במהדורת תשס״ד עמוד קמו. ובמהדורת תשס״ו עמוד קה. ושאר״י ח״א עמוד קסג].

סימן ט - איזה בגדים חייבים בציצית

א מן התורה אין חייבים בציצית אלא בגד פשתים או של צמר כבשים בלבד, אבל שאר מיני בגדים אין חייבים בציצית אלא מדרבנן. ולכן ראוי ונכון ללבוש טלית העשויה מצמר רחלים, ואף הציציות שיהיו עשויות מצמר רחלים. ואף בימי הקיץ החמים, יש להתאמץ וללבוש טלית קטן של צמר. ואמנם היכא דלא אפשר ללבוש טלית צמר בגלל החום, ויש חשש שיתבטל לגמרי מהמצוה, ילבש טלית קטן העשוי מכותנה או שאר מינים, וייצא ידי חובה מן התורה לכל הפחות לדעת הפוסקים הסוברים דכל המינין חיובן מן התורה. ולדעת מרן השלחן ערוך יקיים על כל פנים מצוה מדרבנן. [ולדעת הרמ״א כל מיני הבגדים חייבים בציצית מה״ת]. [ילקו״י על הל׳ ציצית, עמוד קמז. ושאר״י ח״א עמוד קסג. ובילקוט יוסף עמ׳ קנג בדין ״מצוות לאו ליהנות ניתנו״, ועוד שם עמ׳ קנז, כלאים בציצית בזמן הזה].

ב מה שמצוי כיום שנותנים תכלת בציציות, הנה אין הדבר ברור באופן החלטי שזהו התכלת האמיתי. ולכן לא ראינו להרבה מגדולי הדור שנהגו בזה. והנכון הוא שכל אחד ינהג כפי מנהג גדולי הדור ומנהג רבותיו. [ילקו״י הלכ׳ ציצית, עמוד קנז. ושאר״י ח״א עמוד קעא].

ג יש אומרים שאין לעשות טלית של פשתן, ואף-על-פי שאין הלכה כן, יראי שמים יצא ידי חובת כולם ויעשה טלית של צמר רחלים שהוא חייב בציצית מן התורה בלי פקפוק. [ילקו״י על הל׳ ציצית, מהדו׳ תשס״ד עמוד קסא. ובמהדורת תשס״ו עמוד קטו. ושאר״י ח״א עמוד קעג].

ד בגד טלית העשוי מצמר גפן, טוב להניח בו חוטי ציצית העשויים מן הצמר רחלים. [ילקו״י על הל׳ ציצית, מהדורת תשס״ד עמוד קסה. ובמהדורת תשס״ו עמוד קיח].

ה טלית של צמר שאין בה שיעור, והוסיף לה מצמר גפן או של משי עד שנעשה בה כשיעור, יש אומרים דחייבת בציצית מן התורה, דשייך בזה ביטול, ויש אומרים דחייבת בציצית מדרבנן. [ילקו״י על הל׳ ציצית, מהדו׳ תשס״ד עמוד קסז. ובמהדו׳ תשס״ו עמוד קיט].

ו בגד של ארבע כנפות העשוי מעור, פטור לכולי עלמא מציצית, אפילו אם כנפיו מבגד. אבל טלית של בגד וכנפיה של עור, חייבת בציצית. [ילקו״י שם עמ׳ קסח. ושאר״י ח״א עמו׳ קעה].

ז בגד של ארבע כנפות שרובו עשוי מבגד, והמיעוט עשוי מעור, הבגד חייב בציצית, דאזלינן בתר הרוב. [ילקו״י על הל׳ ציצית עמ׳ קסח. ובמהדו׳ תשס״ו עמ׳ קיט. ושאר״י ח״א עמוד קעו].

ח בגד של ארבע כנפות העשוי מעור אך יש בו תחתית מבגד התפורה בו, יש אומרים שפטורים מלהטיל בו ציציות, ויש חולקים. ולכן לכתחלה ראוי להטיל בו ציציות, אך לא יברך עליו. [ילקו״י על הל׳ ציצית, עמוד קסט. ובמהדו׳ תשס״ו עמ׳ קכ. ושאר״י ח״א עמוד קעו].

ט בגד של ארבע כנפות העשוי מניילון נחלקו בו האחרונים אם חייבים להטיל בו ציציות או לא, ומחמת הספק יש להטיל בו ציצית, ובפרט כשהוא עשוי בדרך של אריגה, ואין ללבוש ארבע כנפות מבגד ניילון מבלי שיטיל בהם ציצית, [וקרוב גם לודאי שאינו גרוע משאר מינים חוץ מצמר ופשתים, ובפרט כשהוא ארוג]. אך לענין ברכה אין לברך עליו, דספק ברכות להקל, ובפרט דברכות אינן מעכבות המצוה, ולכן בימות הקיץ שקשה ללבוש טלית קטן של צמר, יש להעדיף ללבוש טלית משאר מינים, ולא מבגד ניילון. [ילקו״י על הל׳ ציצית, במהדורת תשס״ד עמוד קע. ובמהדורת תשס״ו עמוד קכא. ושאר״י ח״א עמוד קעז].

י יש אומרים שצריך לעשות הציציות מצבע הטלית, והמדקדקים נוהגים כן. ודעת המקובלים לעשות הטלית מצבע לבן. וכן מנהגינו. ומכל מקום חייל המשרת בצבא בסיירת מיוחדת שעליו ללבוש רק בגדים בצבע ירוק לשם הסוואה, מותר לו לעשות את כל הטלית עם החוטים בצבע ירוק. [ובטלית קטן עדיף שילבש הטלית תחת הבגדים, ואם אין לו אפשרות לעשות כן, יעשה את הטלית מצבע ירוק]. [ילקו״י על הל׳ ציצית, עמוד קעג].

יא יש המקפידים לעשות גוף הטלית והחוטין של הציציות הכל לבן, בין בטלית גדול בין בטלית קטן, רמז לדבר ״והיה העטופים ללבן״. וצבע הלבן הוא רחמים, וצבע האדום הוא דין, ולכן טוב להזהר שלא יהיה בגד הציצית צבוע באדום. [ילקו״י שם, עמוד קעד].

יב טליתות שיש בהם צבע משני צידי הבגד לנוי, או שיש צבע תכלת בשפת הטלית, אין בכך כלום, כיון דרוב הבגד הוא בצבע לבן. [ילקו״י ציצית, עמוד קעה, ובתשס״ו עמ׳ קכד].

יג מי שיש לו צמר שגזז מהבהמה בעת קיום מצות ראשית הגז, טוב שיקח צמר זה לעשות בו חוטי ציצית. [ילקו״י על הל׳ ציצית, עמוד קעה, ובמהדורת תשס״ו עמוד קכה].

סימן י - דיני כנפות הטלית

א צעיף שנותנים על הצואר בימות החורף, אף-על-פי שיש לו ד׳ כנפות ויש בו שיעור טלית, פטור מציצית. וירא שמים יעשה קרן אחת בעיגול [כשיש לצעיף שיעור טלית]. [ילקו״י על הל׳ ציצית, מהדורת תשס״ד עמוד קעו. ובמהדורת תשס״ו עמוד קכה. ושארי״י ח״א עמוד קעח].

ב טלית שאין בה ד׳ כנפות פטורה מציצית, יש לה יותר מארבע כנפות, חייב להטיל ציציות בארבע כנפות המרוחקות זו מזו. וכן דעת מרן השלחן ערוך. ויש אומרים דטלית בעלת ה׳ כנפות נמי פטורה מציצית. ולכן ירא שמים לא ילבש לכתחלה בגד של ה׳ כנפות. [ולענין הברכה ראה בהערה]. [ילקו״י הל׳ ציצית, מהדורת תשס״ד עמ׳ קעו. ובמהדורת תשס״ו עמ׳ קכו. ושם שאין להורות להחמיר נגד דעת מרן השלחן ערוך, ודחה הראיה מדין זה, שהוא מדין חומרא].

ג בגד שיש בו ה׳ כנפות, ועבר והטיל בו ה׳ ציציות, עובר משום בל תוסיף. [ילקו״י על הל׳ ציצית, מהדו׳ תשס״ד עמ׳ קפ. ובמהדו׳ תשס״ו עמ׳ קכח. ושארי״י ח״א סי׳ י׳. וע״ש בגדר ״בל תוסיף״].

ד מעיל ארוך הפתוח ברובו מאחריו [הנקרא פראק], נהגו לעשות בו עיגול בכנף אחד, כדי שלא יצטרך להטיל בו ציצית לכולי עלמא. [ילקו״י על הל׳ ציצית, מהדורת תשס״ד עמוד קפב. ובמהדורת תשס״ו עמוד קל. ושארי״י ח״א עמוד קפג].

ה חולצות ובגדים שיש בהם ד׳ כנפות, ב׳ למעלה ליד הצואר, וב׳ למטה, כבר פשט המנהג שאין מטילין בהם ציצית, דלא חשיב כבגד שיש לו ד׳ כנפות אלא כשב׳ כנפות מלפניו וב׳ כנפות מאחריו. [ילקו״י על הל׳ ציצית, עמוד קפד. ושארי״י ח״א עמוד קפג].

ו טלית קטן שסוגרים אותו על-ידי לחצנים בצדדיו, עד שנראה שאין לו ארבע כנפות, יש להסתפק בזה אם מקיים באותה שעה מצות ציצית, שהרי רוב הבגד נסגר ע״י ההידוק בלחצנים. אבל אחר שפתח את הלחצנים הטלית כשרה, ואין לחוש בזה משום ״תעשה ולא מן העשוי״, אחר שהטלית נעשתה מתחלתה בכשרות. [שם עמ׳ קפה. ושארי״י ח״א עמ׳ קפד].

ז היו לבגד ג׳ כנפות, ועשה בהם ג׳ ציציות, ושוב עשה לבגד כנף ד׳, ועשה גם בו ציצית, הטלית פסולה, משום שנאמר תעשה ולא מן העשוי. [ילקו״י על הל׳ ציצית, מהדורת תשס״ד עמוד קפח. ובמהדורת תשס״ו עמוד קלד. ושארי״י ח״א עמוד קפז].

ח טלית שהיו לה ד׳ כנפות עם ציציות, ואחר כך נחתך כנף אחד ונעשה עגול, יש אומרים שאף שתיקן את הכנף אחר כך, מכל מקום אלו הג׳ ציציות ממילא נתבטלו, וצריך לחזור ולהתיר הציציות ולקושרם שוב.

שאם לא כן יש לחוש בזה משום ״תעשה ולא מן העשוי״. ויש אומרים דכיון שהבגד נעשה בכשרות, ליכא בזה משום תעשה ולא מן העשוי. וכן נראה עיקר. [ומכל מקום נכון לחוש לכתחלה שלא לעשות כן]. [ילקו״י על הל׳ ציצית, מהדורת תשס״ד עמוד קפט. ובמהדורת תשס״ו עמוד קלד. ושאר״י ח״א עמו׳ קפח].

טו אם נקרע הכנף ורוצה לחברו לבגד, מעיקר הדין אין צריך להתיר ממנו הציציות, ולא נפסל משום תעשה ולא מן העשוי, כיון דתחלת עשייתו בבגד זה היה בכשרות. [ומכל מקום גם בזה נכון לחוש שלא לחזור ולתופרה, אלא יתיר הציציות, ואחר כך יתפור מה שנקרע, ויחזור ויטיל בהם הציציות]. [ילקו״י ציצית עמ׳ קצ. ובמהדו׳ תשס״ו עמ׳ קלה. ושאר״י ח״א עמוד קפח].

טז מי שמכבס את טליתו, וחושש שהחוטים לא יקרעו בכיבוס, ורוצה לכופלן על הכנף, ולתפור כפילות הכנף באופן שהציציות נבלעות בתוך הכפילות, ואחר הכביסה מתיר את התפירות, והציציות חוזרות כל אחת למקומה כמשפט הראשון, אין לחוש בזה משום תעשה ולא מן העשוי. [ילקו״י על הל׳ ציצית, מהדו׳ תשס״ד עמוד קצ. ובמהדורת תשס״ו עמוד קלה].

יז טלית עם ציציות שנקרעה לשנים, אפילו אם נקרעה ברובה, ובא לתופרה, מעיקר הדין אין צריך להתיר הציציות קודם שתופר הבגד, ואין לחוש בזה משום תעשה ולא מן העשוי, אחר שהיה לבגד שעת הכשר מתחלה. [ומכל מקום נכון לחוש לכתחלה שלא לתופרה אלא יתיר הציציות של חלק אחד מהם, ואחר כך יתפור החלקים יחד, ויוסיף הציציות על אותו חלק שתפר, שהוא תוספת לראשון]. [ילקו״י על הל׳ ציצית, עמוד קצ. ושאר״י ח״א עמוד קפט].

יח טלית שחלקוה לשתים, ובכל חלק יש בה שיעור טלית, ונשאר לכל אחת מהם ציצית אחת או שתים, מותר להטיל ציציות בשאר הכנפות, ואין בזה משום תעשה ולא מן העשוי. [ילקו״י על הל׳ ציצית, מהדורת תשס״ד עמוד קצ. ובמהדורת תשס״ו עמוד קלו].

יט מי שאסר טליתו בקונם לכל העולם לשלשים יום, וחל יום שלשים בשבת קודש, ובערב שבת הניח בו בעליו ציציות ולבשו בשבת קודש. יש מי שכתב דהוי תעשה ולא מן העשוי, דלא קרינן ביה אשר תכסה בה, כיון שבאותה שעה אסור עליו פטור מציצית, והוי תעשה ולא מן העשוי. אך יש תקנה לשאול על נדרו ולמפרע נתבטל, ולכן לא הוי ברכה לבטלה. ויש חולקים ואומרים שאין בזה משום ״תעשה ולא מן העשוי״, וכן עיקר לדינא. [ילקו״י על הל׳ ציצית, מהדורת תשס״ד עמוד קצא. ובמהדורת תשס״ו עמוד קלו].

כ צריך שהכנף יהיה מרובע, ולא עגול, דאין עיגול נקרא כנף. [ילקו״י שם עמוד קצג].

טו בגד שיש לו ד׳ כנפות ופתוח מהצד לצד מטה, ולמעלה הוא סתום, אם רובו סתום פטור מציצית, ואם רובו פתוח חייב. [ילקו״י על הל׳ ציצית, מהדו׳ תשס״ד עמוד קצד].

טז בגד שחציו פתוח וחציו סתום יש להטיל בו ציצית לחומרא, אך אין לברך עליו, ואין יוצאין בו בשבת. דשמא הבגד פטור מציצית, וממילא הציצית הוי כמשוי. אך אם אין בדעתו להסיר את הציציות, נראה שיש לסמוך להקל לצאת בו לרשות הרבים, וכ״ש לכרמלית. [ילקו״י ציצית, עמוד קצד. ושם עמוד קצו בדין ״ספק דרבנן לקולא לכתחלה״].

יז המתעטף במגבת, אין צריך להטיל בה ציציות, אחר שאין העיטוף נעשה לשם הנאת לבישה, אלא עיקר המגבת נועדה לניגוב. [ילקו״י הל׳ ציצית, עמ׳ קצט. ובמהדו׳ תשס״ו עמ׳ קמב].

סימן יא - דין חוטי הציצית

א חוטי הציציות צריכים טויה לשמה, כלומר, שיאמר בתחלת הטויה שהוא עושה כן לשם מצות ציצית. ואם לא היו טווין לשמן, פסולים. לפיכך ציציות משי הנעשים בארץ מחוטים גמורים שנטוו בחוץ לארץ על-ידי גוים [לצורך תעשיית וילונות וכיו״ב], וכאן בארץ שוזרים אותם לשם מצוה ציצית, ועושים אותם ציציות לטליתות משי, פסולים לציצית, הואיל ועיקר הטויה לא נעשית על ידי ישראל לשם מצות ציצית, ולכן המברך על ציציות משי כאלה הוא נכנס באיסור ברכה לבטלה. ואין לטלית משי תקנה אלא אם כן יסירו הציציות האלה של משי, ויתנו תחתיהן ציציות של צמר רחלים שפוטרים אף שלא במינם. וחובה קדושה מוטלת על הרבנות הראשית לפרסם הדברים הנ״ל, ולהסיר מכשול מקרב עמינו. אולם אם עומד ישראל כשר בשעת טויית המשי מעיקרו ואומר בפירוש ״לשם מצות ציצית״, יש להכשיר. וזריקה במשי כטוייה בצמר. [לפיכך אין להטיל ציצית משי אלא ממשי שזרקה ומשכה אותו ישראלית לשם ציצית. ומי שאין לו משי נמשך לשמו כאמור, אינו די במה שישזור חוטים הרבה יחד לשם ציצית, שטוייה לחוד ושזירה לחוד. והוא הדין לצמר גפן שצריך שתהיה משיכתו מן הגרעינים לשם מצות ציצית, וגם בו ראוי ליזהר לדעת מנין החוטים הגיעו]. [ילקו״י הל׳ ציצית, מהדו׳ תשס״ד עמ׳ ר. ובמהדורת תשס״ו עמוד קמב. ושארי״י ח״א עמו׳ קצה].

ב לכתחלה צריך להזהר לומר בפיו קודם תליית חוטי הציצית ״הריני מטיל ציציות אלו לשם מצות ציצית״. ובדיעבד אפילו רק חשב בדעתו שעושה כן לשם מצות ציצית, ולא הוציא בשפתיו, הטלית כשרה לברכה. [ילקו״י על הל׳ ציצית, עמוד רב].

ג חוטי ציצית שנטוו לשמה, שנתערבו בהם חוטים אחרים שנטוו שלא לשמה, והרוב הם מהחוטים שנטוו לשמה, יש אומרים שיש להחמיר שלא לעשות מהחוטים הללו ציצית, שבמצות עשה אין לילך אחר הרוב. ויש חולקים ואומרים שגם בדין מצות עשה המיעוט מתבטל ברוב, וקונה לו שם לשמה. ויש להחמיר. [ילקו״י על הל׳ ציצית, מהדורת תשס״ד עמוד רד. ובמהדורת תשס״ו עמוד קמה. ושארי״י ח״א עמוד קצו].

ד ראוי ונכון לקנות ציציות הנעשות בעבודת יד, ובפרט במקום שציציות אלו מצויות, שיש להעדיפן על פני ציציות הנעשות על-ידי מכונה חשמלית [אף באופן שמפעיל המכונה אומר בעת הפעלתה ״לשם מצות ציצית״]. ומכל מקום המקילין לצאת ידי חובה בציציות של מכונה, יש להם על מה שיסמוכו. שרבו האחרונים שמכשירים חוטי ציצית שנטוו על ידי מכונת חשמל, כל שתחילת סיבוב הגלגל היה על ידי כח אדם מישראל שאמר לשם מצות ציצית. [ילקו״י הל׳ ציצית, עמוד רו. ובמהדורת תשס״ו עמוד קמו. ושארי״י ח״א עמוד קצז].

ה לכתחלה ראוי שטויית החוטים תיעשה על-ידי ישראל גדול הטווה לשם מצות ציצית. אך בדיעבד חוטי ציצית שנטוו על-ידי קטן או חרש ושוטה, אם ישראל גדול עומד על גביהם ואומר לשם מצות ציצית, יש להכשיר ציציות אלה. ואם לא היה גדול עומד על גביהם ואומר לשמה, אין להכשירם. ואמנם קטן שנעשה לבר מצוה אך אין ידוע אם הביא ב׳ שערות או לא, רשאי לטוות ולשזור ולתלות את הציציות לכתחלה ובלבד שיאמר שעושה כן לשמה. [ילקו״י על הל׳ ציצית, מהדו׳ תשס״ד עמו׳ רו. ושארית יוסף ח״א עמו׳ קצט].

ו חוטי ציצית שנטוו על-ידי אשה, כשרים, ובלבד שתאמר קודם הטויה שעושה כן לשם מצות ציצית. ונאמנת על כך לומר שעשתה כן לשם מצוה. [ילקו״י על הל׳ ציצית, מהדורת תשס״ד עמוד ריא. ובמהדורת תשס״ו עמוד קנ. ושארי״י ח״א עמוד ר׳].

ז גוי הטווה את חוטי הציצית, וישראל גדול עומד על גביו ומצווהו שיטווה לשם מצות ציצית, להרמב״ם פסול, ולהרא״ש כשר. ולכן לכתחלה אין לעשות כן, ורק בשעת הדחק יש לסמוך על דברי הרא״ש להכשיר. ואם ישראל גדול מסייע לגוי בטוייה, ועומד על גביו ואומר לשמה, בדיעבד יש להכשיר את הציציות. [ילקו״י על הל׳ ציצית, מהדורת תשס״ד, עמוד ריב. ובמהדורת תשס״ו עמוד קנ. ושארי״י ח״א עמוד ר׳].

ח טוב לעשות עובי החוטים בינונים, לא עבים ולא דקים, משום זה אלי ואנוהו. [ילקו״י ספר על הל׳ ציצית, מהדו׳ תשס״ד, עמוד רטז. ובמהדו׳ תשס״ו עמו׳ קנד. ושארי״י ח״א עמוד רב].

ט מנין חוטי הציצית בכל כנף ארבעה כפולים, שהם שמונה. ואם הוסיף על מנין חוטי הציצית, הטלית פסולה ואינו רשאי לילך בה, משום שעובר

על איסור בל תוסיף. [ילקו״י על הל׳ ציצית, מהדורת תשס״ד, עמוד ריז. ובמהדו׳ תשס״ו עמ׳ קנד. ושאר״י ח״א עמוד רב].

י מנהגינו כדעת המקובלים שאחר הטלת ארבעת חוטי הציצית בחור שבכנף הבגד, [ואמירת ״לשם מצות ציצית״ קודם הטלת החוטים בבגד], קושר שני קשרים, ואחר כך כורך שבע חוליות, ושוב קושר שני קשרים, וכורך שמונה חוליות, ושוב קושר שני קשרים, וכורך אחת עשרה חוליות, ושוב קושר שני קשרים, וכורך שלש עשרה חוליות, ושוב קושר שני קשרים, ובסך הכל יהיו חמשה קשרים כפולים, וארבע חוליות של כריכות, העולות למנין הוי״ה אח״ד [שלושים ותשע]. וקודם כריכת החוליות טוב שיפריד את שתי הקבוצות בנות ארבעה חוטים זו מזו [בקשר עניבה], כדי שאחר כריכת החוליות ידע להבחין אלו חוטים שייכים לצד אחד ואלו חוטים שייכים לצד השני. ויש נוהגים לכרוך החוליות כמנין הוי״ה, וכורכים עשר חוליות, ואחר כך חמש, ואחר כך שש, ואחר כך חמש. ויש שעושים בטלית גדול שלשים ותשע כריכות, ובטלית קטן עושים עשרים ושש כריכות. ומנהגינו כמנהג הראשון הן בטלית קטן והן בטלית גדול. [ילקו״י על הל׳ ציצית, מהדורת תשס״ד, עמוד ריח. ובמהדורת תשס״ו עמוד קנד. ושארית יוסף ח״א עמוד רג].

יא יש להקפיד שכל שמונת החוטים של הציצית יהיה אורכם לא פחות משנים עשר גודלים, כי יש פוסקים רבים שסוברים שהדבר מעכב אף בדיעבד. ושיעור הגודל הוא שני סנטימטר, ונמצא שצריך להיות שיעור כל אחד משמונה החוטים עשרים וארבעה סנטימטר. ואם אין לו חוטים ארוכים כל כך, יקצר במספר כריכות החוליות, ויעשה עשר כריכות, ואחר כך חמש, ואחר כך שש, ואחר כך חמש. כמנין שם הוי״ה, וע״י כך יהיה שיעור אורך החוטים כהלכה. [ילקו״י הל׳ ציצית, תשס״ד, עמוד רכ. שאר״י ח״א עמוד רד].

יב יש אומרים שטוב שכל הציציות תהיינה עשויות בשוה, שזהו נוי הציצית. ויש שאינם מצריכים כן, וכן עיקר. [ילקו״י על הל׳ ציצית, מהדורת תשס״ד, עמוד רכב, שאר״י ח״א עמוד רה].

יג מעיקר הדין מותר להפסיק בדיבור באמצע תליית החוטין בכנף הטלית, ומכל מקום ממדת חסידות שלא להפסיק בדיבור באמצע תליית החוטין בכנף, ובעת קשירתן. [ילקו״י על הל׳ ציצית, מהדורת תשס״ד, עמוד רכב. ובמהדו׳ תשס״ו עמ׳ קנז. ושאר״י ח״א עמוד רה].

יד טוב ליזהר שלא יחתוך את חוטי הציצית בסכין, על דרך שנאמר לא תניף עליהם ברזל, אלא ינתקם בשניו, וכדומה. [ילקו״י על הל׳ ציצית, עמוד רכג. ושאר״י ח״א עמוד רה].

טו טוב לקשור את ראשי החוטים של הציציות, כל חוט וחוט, כדי שלא יתפזרו משזירתן, ובפרט בעת הכיבוס. וכן היה נוהג האר״י ז״ל. ויש אומרים שבזמן הזה שהטויה נעשית כהוגן ואין חשש שהחוטין יתפרדו, אין צריך לקושרן. [ילקו״י על הל׳ ציצית, מהדורת תשס״ד עמוד רכג. ובמהדורת תשס״ו עמוד קנח. ושאר״י ח״א עמוד רו].

טז אם עשה את החוטין לציצית מצמר גזול, הטלית פסולה, דכתיב, ועשו להם משלהם יהיה. ואם גזל חוטי ציצית מחבירו, ואחר שהטילן בבגדו שילם לו בעבורן, או נתנם לו במתנה, יש אומרים שמחוייב לחזור ולהתיר הציציות ולהטילן שוב בבגד, דכיון דכתיב ועשו בעינן שבעת העשייה יהיה שלו. ועל כל פנים יזהר שלא יהיו תלויים באלכסון. [ילקו״י על הל׳ ציצית, במהדורת תשס״ד עמוד רכה. ובמהדורת תשס״ו עמוד קנט. ושאר״י ח״א עמ׳ רו].

סימן יב - דברים הפוסלים בציצית

א אם נקרעו כל חוטי הציצית ונשתייר בהם כדי עניבת כל החוטים הפסוקים ביחד, כשר. ואם לא נשאר כדי עניבה פסול. ובודקים מן הענף. כלומר החוטים המפורדים. ולפי מנהגינו בעת שנותנים את הציצית על כנף הבגד, נותנים סימן בד׳ ראשי חוטים בענין שלעולם הד׳ הראשים הם מצד אחד של הקשר, והד׳ ראשים מצד האחר, לפיכך אם נקרעו חוטי הציצית מצד אחד, אפילו נקרעו כל ארבעת החוטים שמצד אחד, ולא נשאר בהם שיעור כדי עניבה, אפילו הכי הטלית כשרה, לפי שנשארו כל ד׳ הראשים השניים שיש בהם יותר מכדי עניבה. ואפילו לא נשאר בהם אלא כדי עניבת שמונה החוטים ביחד כשר. ואם נפסק החוט מעיקרו, דהיינו במקום שהציציות מחוברים לטלית בכנף, הטלית פסולה. ואסור לקשרו ולכרכו, שכל שנקרע החוט מעיקרו, דהיינו בראש המחובר לטלית פסול. [ילקו״י על הל׳ ציצית, עמוד רכו. ובמהדו׳ תשס״ו עמוד קס. ושאר״י ח״א עמוד רז].

ב אם נפסקו ב׳ חוטים משני צדדים הציצית פסולה, דחיישינן שמא חוט אחד הם. ואם אין לו אפשרות להשיג ציציות אחרות, בשעת הדחק יכול להקל אם נשאר מן הגדיל כדי עניבה. [ילקו״י על הל׳ ציצית, מהדו׳ תשס״ד עמ׳ רכח. ובמהדו׳ תשס״ו עמ׳ קסא. ושאר״י ח״א עמ׳ רח].

ג היכא דאפשר טוב ונכון לחוש ולהחליף את הציציות שנקרעו, אף אם הן כשרות לפי ההלכה, דודאי מנין החוטים יש בו ענין וסוד נשגב. [ילקו״י ציצית עמו׳ רכח. ושאר״י ח״א עמו׳ רח].

סימן יג - דין ציצית בשבת

א ארבע ציציות מעכבות זו את זו, שכל זמן שאין בה כל הארבע ציציות אינה מצוייצת כהלכתה, והיוצא בה לרשות הרבים בשבת חייב חטאת. ולכרמלית אסור מדרבנן. [ילקו״י על הל׳ ציצית, מהדורת תשס״ד עמוד רכט. ובמהדורת תשס״ו עמוד קסב. ושאר״י ח״א עמוד רט].

ב אם הטלית מצוייצת כהלכתה מותר לצאת בה לרשות הרבים, בין טלית קטן בין טלית גדול, אפילו בזמן הזה שאין לנו תכלת, ואפילו בטלית של שאר מינין [לא של צמר ופשתים], כגון טלית משי, שחיובן רק מדרבנן. [ילקו״י ציצית, עמוד רמד. ושאר״י ח״א עמוד רטז].

ג מותר לצאת גם בליל שבת בטלית מצוייצת כהלכתה, כדרך לבושו, אף לרשות הרבים גמורה. [ילקו״י על הל׳ ציצית, מהדו׳ תשס״ד עמו׳ רמה. ובמהדו׳ תשס״ו עמ׳ קעד. ושאר״י ח״א עמ׳ ריז].

ד טלית שהחוטים בה לא נבדקו, אפילו הכי מותר לצאת בה בשבת לרשות הרבים, ואין חוששין שמא נקרעו החוטין, ואין צריך לבדוק הציציות קודם שיוצא לרשות הרבים, דמוקמינן אחזקתייהו. [ילקו״י על הל׳ ציצית, מהדו׳ תשס״ד עמו׳ רמה. ובמהדו׳ תשס״ו עמ׳ קעד].

ה מותר לצאת בשבת לרשות הרבים בטלית קטן שאין בה כשיעור, אף אם אין שם עירוב. [ילקו״י על הל׳ ציצית, עמוד רמז. ובמהדו׳ תשס״ו עמ׳ קעה. ושאר״י ח״א עמוד ריח].

ו מותר לצאת בשבת בטלית שאולה לרשות הרבים. והמחמיר על עצמו תבוא עליו ברכה. [ילקו״י ספר על הל׳ ציצית, עמוד רמח. ובמהדו׳ תשס״ו עמ׳ קעו. ושאר״י ח״א עמוד ריט].

ז מותר להתעטף בטלית גדול וללבוש עליו מעיל חורף, ולצאת כך לרשות הרבים גם במקומות שאין בהם עירוב. [ילקו״י על הל׳ ציצית, עמוד רמט. ושאר״י ח״א עמוד ריט].

ח מי שאין לו ציצית בשבת, אסור להטיל ציציות בטלית של ד׳ כנפות בשבת, משום דקשר עליון מדאורייתא, ועובר על איסור קושר. [ילקו״י ציצית עמוד רמט. ושאר״י ח״א עמ׳ רכ].

ט מותר לקפל את הטלית בשבת שלא כסדר קיפולו הראשון, אפילו אם אינו חוזר להתעטף בציצית בו ביום. והנוהגים לקפלו כסדר קיפולו הראשון, אין למחות בידם, שיש להם על מה שיסמוכו. [ילקו״י ציצית עמו׳ רנב.

ושארי"י חי"א עמו' רכ, וילקו"י שבת ב' עמ' עט].

סימן יד - מי הראוי לעשיית ציצית

א ציצית שעשאה אינו יהודי פסולה, דכתיב, דבר אל בני ישראל לאפוקי אינו יהודי. והיינו שהטילן בבגד. וכל זה אם תחב הציציות בכנף או עשה החוליא או הקשר הראשון, אבל אם החוליא והקשר הראשון עשה ישראל, והאינו יהודי גמר שאר החוליות והקשרים, דאינן אלא למצוה בעלמא, כשר. [ילקו"י הל' ציצית, עמוד רנג. ושארי"י חי"א עמוד רכ].

ב ישראל שהטיל ציציות בבגד בלא שנתכוין לשמה, אם אין ציציות אחרות מצויות להכשירו, יש לסמוך על הרמב"ם שמכשיר, אבל לא יברך עליו. והנכון הוא שאחר התפלה יתירם ויחזור ויטילם בטלית בכוונת לשמה. [ילקו"י שם עמו' רנג. ושארי"י חי"א עמו' רכא].

ג אשה כשרה להטיל את הציציות בכנף הטלית. ומכל מקום לכתחלה יש להחמיר שדוקא איש יטיל את חוטי הציצית בבגד הטלית, ולא אשה. [שם עמ' רנד. ושארי"י חי"א עמ' רכא].

ד קטן פחות מי"ג שנה ויום אחד שהכניס את הציציות לתוך הכנף, אם ישראל גדול עומד על גביו ואומר לו לעשות לשמה, הטלית כשרה. ואם אין ישראל גדול עומד על גביו, יש אומרים שאפילו בדיעבד שכבר הטיל הציציות בכנף, יש להתירן ולחזור וליתנן בכנף כדין. ויש חולקים ואומרים שבדיעבד הטלית כשרה לברכה. וכן עיקר להלכה. [ילקו"י על הל' ציצית, עמוד רנו. ובמהדורת תשס"ו עמוד קפב. ושארי"י חי"א עמו' רכב].

ה נער שהגיע לגיל שלש עשרה שנה ויום אחד, אך לא נבדק אם הביא שתי שערות, כשר אף לכתחלה להטיל חוטי הציצית בבגד הטלית. [ילקו"י על הל' ציצית, עמוד רנט].

ו לכתחלה צריך להזהר לומר בפיו קודם תליית חוטי הציצית: "הריני מטיל ציציות אלו לשם מצות ציצית". ובדיעבד אפילו רק חשב בדעתו שעושה כן לשם מצות ציצית, ולא הוציא בשפתיו, הטלית כשרה לברכה. [ילקו"י הל' ציצית עמו' רסא. ובמהדו' תשס"ו עמו' קפה].

ז מותר לסומא להטיל ציציות בבגד, גם בבגד של אחרים, מאחר שהסומא חייב במצות ציצית. [ילקו"י על הל' ציצית, מהדורת תשס"ד עמוד רסב.

סימן יד סעיף ג׳ - דין טלית שאולה

א השואל מחבירו בגד שיש בו ארבע כנפות ואין בו ציציות, פטור מלהטיל בו ציצית כל שלשים יום. דכתיב, כסותך, ולא של אחרים. ואם עבר והטיל בבגד של חבירו ציציות, לדידן אינו רשאי לברך על הטלית. אבל אחר שלשים יום חייב להטיל ציציות בבגד, מפני שנראית כשלו. [ילקו״י הל׳ ציצית, עמוד רסג. ושאר״י ח״א עמוד רכד].

ב השואל בגד של ד׳ כנפות מחבירו לשבועיים, והחזירה לו, ואחר כך חזר ושאל הבגד לשבועיים נוספים, אינו חייב להטיל בה ציצית, דל׳ יום אלו צריכין להיות רצופים. ולכן ימנה הל׳ יום מזמן השאלה השניה. [ילקו״י הל׳ ציצית עמוד רסח. ושאר״י ח״א עמוד רכח].

ג שאל טלית מחבירו כשהיא מצוייצת, אם מתעטף בה בתפלה, מברך עליה, דכיון ששאל מדעת בעלים, אמרינן דמסתמא נתן לו במתנה על מנת להחזיר, והרי היא שלו. ואף שיש חולקים בזה, אין חוששין לספק ברכות, אחר שכן המנהג. [ובצירוף דעת הסוברים שאין איסור ללבוש טלית שאולה בברכה, ורק שאם אין בה ציציות פטור מלהטיל בה ציציות]. ומיהו ירא שמים יתרחק לכתחלה מטלית שאולה היכא דאפשר. [ילקו״י על הל׳ ציצית, מהדורת תשס״ד עמוד רסט. ובמהדורת תשס״ו עמוד קצ. ושאר״י ח״א עמוד רכח].

ד אם מתעטף בטלית שאולה לצורך כבוד בעלמא, כגון שמתעטף בציצית לצורך נשיאת כפים, או עליה לספר תורה, או כשהוא שליח צבור, וכדומה, אינו מברך על טלית שאולה. וטוב שיתכוין שאינו רוצה לקנותה. [ילקו״י שם עמוד רעא. ושאר״י ח״א עמוד רל].

ה טלית השייכת לבית הכנסת מברכים עליה אפילו אם לובשה לצורך עראי. ולכן אפילו אם לובשה לצורך עליה לתורה, או כשהוא שליח צבור, מברך עליה. וטוב שיבדוק את הציציות אם לא נקרעו באופן המעכב לפי ההלכה. [ילקו״י שם עמו׳ רעב. ושאר״י ח״א עמו׳ רלא].

ו מי שנדר טלית במיוחד לצורך השליח צבור שיתעטף בו בעת עלותו לתיבה, אין היחיד רשאי לשאול אותו ולברך עליו, ואפילו בלי ברכה, אחר שדעת הנודר רק לשליח צבור, וכבר אינו שלו שנוכל לומר דניחא ליה לקיומיה מצוה בממוניה. [ילקו״י על הל׳ ציצית, במהדורת תשס״ד עמוד רעג. ובמהדורת תשס״ו עמוד קצד. ושאר״י ח״א עמוד רלא].

ז מותר לקחת בשאלה טלית מחבירו בלא ידיעתו, כדי לקיים מצות ציצית, ובלבד שעושה כן באקראי, ואין הטלית נמצאת במקום סגור. ואם היתה הטלית מקופלת, יזהר לקפלה אחר התפלה. ויש אומרים שלדידן אין לו לברך על הטלית, ובפרט בזמן הזה שרבים מקפידים שלא יקחו את טליתותיהם בלא רשות. ויש חולקים ואומרים שיכול לברך על טלית זו, דגם בזה יש מנהג לברך, ובמקום מנהג אין חוששין לספק ברכות. ולכן טוב יותר שיכוין שלא לקנות ולא יברך. והעושה כדעת מרן השלחן ערוך ומברך, אין מזניחין אותו. [ילקו"י על הל' ציצית, עמוד רעג. ובמהדו' תשס"ו עמ' קצד. ושארי"י ח"א עמ' רלב].

ח הלוקח טלית מחבירו שלא ברשותו, [לאחר שמצאה מקופלת] ולא קיפלה אחר התפלה, יש לומר דהוי שואל שלא מדעת, והוי גזלן ועליו אמר הכתוב: ובוצע ברך נאץ ה'. [ילקו"י על הלכות ציצית, עמוד רפ. ובמהדורת תשס"ו עמוד קצט. ושארית יוסף ח"א עמוד רלז].

ט קנה טלית ולא שילם עדיין למוכר, אף-על-פי-כן יכול להתעטף בו ולברך עליו. וכל שכן אם שילם למוכר בצ"ק דחוי, שיכול לברך על הטלית אף בטרם הגיע מועד פדיון הצ"ק. [ילקו"י על הל' ציצית, עמוד רפא. ובמהדורת תשס"ו עמוד קצט. ושארי"י ח"א עמוד רלח].

י טלית של שותפין חייבת בציצית, דכתיב, על כנפי בגדיהם. [ילקו"י על ציצית, עמ' רפג].

סימן טו - התרת ציצית מבגד לבגד

א מותר לעשות מטלית גדול טלית קטן אחד או יותר, ואפילו אם הטלית גדול עדיין ראוי הוא למצותו, ואין לומר בזה הכלל "מעלין בקודש ואין מורידין", שאפילו אם נאמר שטלית קטן נחשב כהורדה ביחס לטלית גדול, מכל מקום אין כלל זה שייך אלא בתשמישי קדושה, מה שאין כן בתשמישי מצוה כגון ציצית. ואפשר להקל בזה גם כשהטלית קטן אין בו כשיעור, וטוב להחמיר בזה שיהיה הטלית קטן לפחות כשיעור אמה על אמה, אף על פי שבאופן כזה אין לברך עליו. [ילקו"י שם עמ' רפד. ושארי"י ח"א עמ' רלח].

ב מותר להתיר הציציות של טלית גדול, להעבירם לטלית קטן שאין בו ציצית, ואפילו עדיין הטלית גדול ראוי למצותו. ואין בזה משום מעלין בקודש ואין מורידין, מהטעם שביארנו, שאין כלל זה נוהג בתשמישי מצוה. ונכון להקפיד שקודם התרת הציציות תהיה הטלית החדשה

מוכנה ומזומנת להטיל בה הציציות, ולא יסיר הציציות מהבגד שבלה עד שהבגד החדש יהיה מוכן, דחיישינן לפשיעותא. [ילקו״י על הל׳ ציצית, מהדורת תשס״ד עמוד רפו. ובמהדורת תשס״ו עמוד רג. ושארי״י ח״א עמוד רמ].

ג וכן מותר להסיר הציציות הכשרות מהטלית, בכדי לתת במקומן ציציות מהודרות יותר. [ילקו״י על הל׳ ציצית, עמוד רפו. ובמהדו׳ תשס״ו עמוד רג. ושארי״י ח״א עמוד רמא].

ד אפילו אם עשה הכריכות כמנין שם הוי״ה ברוך הוא, מותר להתיר הכריכות, ואין בזה כל חשש משום מוחק שם ה׳, הואיל ואין זה אלא מספר כריכות כעין גימטריא בעלמא. [ילקו״י על הל׳ ציצית, עמוד רפז. ושארי״י ח״א עמוד רמא].

ה יש נוהגים לעשות עטרה מחתיכת משי ורקמה בטלית בחלק שמעל ראשו, לסימן, שאותן הציציות שלפניו יהיו לעולם לפניו, וכמו שאמרו בירושלמי קרש של המשכן שזכה להנתן בצפון לעולם בצפון וכו׳. אבל לפי האמור לעיל אין להשוות תשמישי מצוה לתשמישי קדושה. וכן העידו על רבינו האר״י ז״ל שלא היה מקפיד על כך. וכן עיקר להקל. ובפרט סומא שאינו צריך להקפיד בזה כלל. [ילקו״י על הל׳ ציצית, מהדורת תשס״ד עמוד רפח. ובמהדורת תשס״ו עמוד רד. ושארי״י ח״א עמוד רמא].

סימן טז - שיעור טלית - ודין טלית קטן

א לכתחלה אין לברך על טלית קטן אלא אם כן יש בו כשיעור שתי אמות אורך [תשעים וששה סנטימטר] על אמה רוחב [ארבעים ושמונה סנטימטר]. ושיעור זה הוא מלבד הנקב של בית הצואר, [כלומר שצריך שיהיה שיעור הטלית אמה מלפניו ואמה מלאחריו מלבד הנקב, וחצי אמה מכל צד ברוחב הטלית שעל כל הכתף]. אבל בפחות משיעור זה, אף על פי שיכול ללבוש לקיים מצות ציצית, מכל מקום לכתחלה לא יברך עליה, אלא יברך על טלית גדול, ויכוין בברכתו לפטור את הטלית הקטן. וראה לקמן לענין מה שנהגו שלא לברך כלל על טלית קטן. [ילקו״י ספר על הל׳ ציצית, מהדורת תשס״ד, עמוד רצ. ובמהדו׳ תשס״ו עמ׳ רו. ואף על פי שבשו״ת יחוה דעת חלק ה׳ סימן ב׳ כתב ששיעור הטלית קטן הוא 48 ס״מ, וכך כתבנו בשארית יוסף ח״א עמוד רמד, מכל מקום בהליכות עולם (פרשת לך לך סעיף י׳) כתב כמו שנתבאר כאן. ומשנה אחרונה עיקר].

ב מנהג רבים שלא לברך על טלית קטן כלל, מכמה טעמים, ומתכוונים לפוטרו בעת שמברכים להתעטף בציצית על הטלית גדול. [ונהגו כן מחשש שמא אין בטלית קטן כשיעור לאחר שמתכווץ בכיבוס, או שמא נקרעו החוטים בכיבוס, או שמא אין מברכים על בגד שאין יוצאים בו לשוק. וכן אינם רוצים להכנס למחלוקת בנוסח הברכה על טלית קטן, וכן אין רוצים להכנס למחלוקת הפוסקים אם הליכה מביתו לבית הכנסת הויא הפסק].

ומכל מקום מעיקר הדין אפשר לברך גם על טלית קטן אם יש בו כשיעור המבואר לעיל, וכן לא נקרעו הציציות. והנכנס לבית המרחץ, או מקוה, ורוחץ כל גופו, והסיר מעליו הטלית קטן וחוזר ללובשו [ושהה שיעור היסח דעת וראה להלן הלכה ד'], ורוצה לברך [בחדר החיצון ולא במקום הזוהמא, או אחר שיצא משם, וממשמש בטלית] על טלית קטן שיש בו כשיעור הנ"ל, מעיקר הדין רשאי לעשות כן, ובלבד שיבדוק אם יש בטלית כשיעור, ואם הציציות כשרות. וטוב שגם האשה תהיה מסייעת במצוה זו, ותהיה זהירה לבדוק את הטלית קטן בעת שמזמנת הבגדים לבעלה, ותזהר שלא יקרעו החוטים בעת הכיבוס באופן הפוסל את הטלית, ושלא יהיו הציציות מסובכים זה בזה, ותקבל שכרה מן השמים שמצילה את בעלה מאיסור, שלפעמים האיש בהול ללבוש בגדיו ואינו בודק את הטלית קטן. [ילקו"י שם עמ' רצד. ושארי"י ח"א עמ' רמה].

ג כבר נתבאר לעיל שהנוהגים לברך על טלית קטן יברכו בנוסח: "על מצות ציצית". ומכל מקום אם בירכו על טלית קטן להתעטף בציצית, בודאי שיצאו ידי חובה, ואין צריך לחזור ולברך על מצות ציצית. וכבר נתבאר שמנהגינו לפטור הטלית קטן בברכת הטלית גדול. [ילקו"י על הל' ציצית, מהדורת תשס"ד עמוד שיא. ובמהדורת תשס"ו עמוד רכ].

ד כבר ביארנו שהנכנס לבית הטבילה לטבול במקוה, והסיר מעליו הטלית קטן וחוזר ללובשו מיד אחר הטבילה, לא יברך עליו. אבל אם שהה במקום כדי רחיצת כל גופו [כחצי שעה], יכול לברך על הטלית קטן, כי השהייה חשיבא הפסק. אבל הנכנס לבית הטבילה ואחר שטובל מחליף את הטלית קטן, ולובש טלית קטן אחר, אם יש בו כשיעור [ופשוט שהוא באופן שיודע שהחוטים כשרים], מברך עליו אפילו אם לא שהה כדי שיעור רחצה. [ילקו"י על הל' ציצית, ובמהדו' תשס"ד עמ' שיג. ובמהדו' תשס"ו עמ' רכב. ושארי"י ח"א עמ' רנו].

סימן יז - מי הם החייבים בציצית

א פשט המנהג שגם הסומא מברך "להתעטף בציצית", ואין לומר בזה ספק ברכות להקל. [ילקוט יוסף ספר על הל' ציצית, מהדורת תשס"ד, עמוד שיד. ושארי"י ח"א עמוד רנו].

ב לילה לאו זמן ציצית הוא, שהרי נאמר בתורה וראיתם אותו, פרט ללילה שאינו זמן ראיה. ולדעת הרמב"ם כל מה שלובש בלילה פטור, אפילו הוא מיוחד ליום, ומה שלובש ביום חייב ואפילו כסות מיוחדת ללילה, ולהרא"ש כסות המיוחד ללילה פטור אפילו לובשו ביום, וכסות המיוחד ליום ולילה חייב, אפילו לובשו בלילה. ולכן לדינא ספק ברכות

להקל, ואין לברך אלא כשלובש ביום כסות המיוחדת ליום. [ילקו״י על הל׳ ציצית, מהדורת תשס״ד, עמוד שטז. ובמהדורת תשס״ו עמוד רכד. ושארי״י ח״א עמוד רנז].

ג אין ללבוש כסות של לילה שיש בו ד׳ כנפות ביום, [שאין בה ציציות] שהרי נכנס בספק אם מחוייב להטיל בה ציצית או לא, ונמצא שהוא בספק מבטל עשה של מצות ציצית. והוא הדין שאין ללבוש בלילה כסות של יום שיש בה ד׳ כנפות ואין בו ציציות. [ילקו״י ציצית, מהדורת תשס״ד עמ׳ שיז. ובמהדורת תשס״ו עמוד רכה. ושארי״י א׳ עמ׳ קנח].

ד בחורים שהגיעו לכלל מצוות, אף-על-פי שאינם נשואים, המנהג פשוט אצל הספרדים ועדות המזרח שמתעטפים בטלית גדול בתפלת שחרית, ואפילו אם יש להם טלית קטן תחת בגדיהם. וכן ראוי לנהוג. וראה בסעיף הבא. [ילקו״י שם עמוד שיז. ושארי״י ח״א עמוד רנח].

ה קטנים שהגיעו לחינוך [שהוא בגיל 6-7], טוב ונכון לחנכם ולהלבישם טלית קטן תחת בגדיהם במשך כל היום. שהיא מצוה יקרה וחשובה למאד, ששקולה כנגד כל המצוות. וכן טוב ונכון לחנכם שיהיה עליהם טלית גדול בתפלת שחרית, אף-על- פי שיש להם טלית קטן תחת בגדיהם, וללמדם להתעטף בציצית. ועל מורי בתי הספר לזרז את תלמידיהם שהגיעו לכלל חינוך לחנכם במצוה יקרה זו. ומחנכים את הקטנים לברך על הטלית, ואין בזה שום חשש ברכה לבטלה. [ראה בסימן לז]. [שם עמ׳ שיח. ושארי״י ח״א עמ׳ רנט].

ו נשים פטורות ממצות ציצית, ככל מצוות עשה שהזמן גרמא. ואף על פי שבשופר וסוכה ולולב אם רצו הנשים לקיימן רשאיות, ובלבד שלא תברכנה על המצוה, [למנהג הספרדים ועדות המזרח], ואין בזה משום כל הפטור מן הדבר ועושהו נקרא הדיוט, מכל מקום במצות ציצית אין להן לחייב את עצמן ולהתעטף בציצית, אפילו בלי ברכה, דמיחזי כיוהרא. ויש אומרים שיש בזה גם חשש משום לא יהיה כלי גבר על אשה, ואף על פי שהעיקר לדינא שאין בזה האיסור הנז׳ מכל מקום ראוי למונען מזה, ובפרט בזמן הזה כאשר הרפורמים מנהיגים כן בקהילותיהם. [ילקו״י שם עמוד שכג. ושארי״י ח״א עמוד רס].

סימן יח - זמן ציצית

א זמן מצות ציצית הוא ביום ולא בלילה, ולכן אין לברך על טלית בלילה. ומנהג כמה קהלות, שהשליח צבור מתעטף בטלית [בלא ברכה] קודם שעובר לפני התיבה בערבית. וכן יש קהלות שנהגו להתעטף בטלית גדול קודם

קבלת שבת. [ילקו״י ספר על הל׳ ציצית, מהדורת תשס״ד עמ׳ שכז. ובמהדורת תשס״ו עמוד רלא. ושארי״י ח״א עמ׳ רסג].

ב יש מקומות שחכם הקהלה לובש טלית גדול בעת הדרשה בליל שבת. וכן יש שנהגו להלביש טלית לחכם בעת הכתרתו, אף אם ההכתרה נעשית בלילה. ואין בכך איסור, ובלבד שלא יברכו על הטלית רק ברכת שהחיינו, אם היא חדשה, אבל לא יברכו ברכת הטלית. [ילקו״י על הל׳ ציצית, מהדורת תשס״ד, עמוד שכט. ובתשס״ו עמ׳ רלג. ושארי״י ח״א עמוד רסד].

ג המנהג להתעטף בטלית בערב יום הכפורים [קודם השקיעה] ומברכים עליו. ויש אומרים שאפילו מתעטף בו מבעוד יום אינו מברך עליו. אבל כבר פשט המנהג בכל קהלות ישראל להתעטף בטלית מבעוד יום ולברך עליו. ואם שקעה החמה, בדיעבד אם בא להתעטף בציצית ורוצה לברך עליו, יש לו על מה שיסמוך, משום שיש בזה ספק ספיקא לברך. אבל אחר צאת הכוכבים אין לברך. [ילקו״י הל׳ ציצית, עמוד של. ושארי״י ח״א עמוד רסד].

ד לכתחלה אין להתעטף בציצית בבוקר עד שיגיע כשעה קודם נץ החמה. וכן מנהג ירושלים. אבל פועלים משכימי קום שממהרים לעבודתם, יש להקל להם להתעטף בציצית כשש דקות אחר עמוד השחר, ביום ממוצע. וזמן עמוד השחר הוא שבעים ושתים דקות זמניות קודם הנץ. ובדיעבד אם עבר והתעטף בטלית בברכה קודם זמן ציצית, לא יחזור לברך כשיגיע זמן ציצית. [ילקו״י ספר על הל׳ ציצית, מהדורת תשס״ד, עמוד שלג. ובמהדורת תשס״ו עמוד רלו. ושארי״י ח״א עמוד רסה].

ה הדבר ברור שמותר להטיל הציציות בטלית ולקשרם בלילה אפילו לכתחלה. ואין מקום להחמיר בזה כלל. [ילקו״י על הל׳ ציצית מהדורת תשס״ד, עמ׳ שלג. ושארי״י ח״א עמוד רסה].

ו מי שהטיל ציציות בטליתו בשעה שהיה אונן [קודם שנקבר מתו], הטלית כשרה, ואין צריך להסיר הציציות ולתלותם בטלית מחדש. [ילקו״י הל׳ ציצית, מהדורת תשס״ד, עמוד שלה.].

ז אונן, אף שהוא פטור מן המצוות, אינו צריך לפשוט הטלית קטן מעליו, ואף מותר לו ללבוש בבוקר את הטלית קטן כהרגלו. [ובלי ברכה]. [ילקו״י ספר על הל׳ ציצית, מהדורת תשס״ד, עמוד שלו. וילקו״י על הלכות אבלות, מהדורת תשס״ד, עמוד קיז. ובמהדורת תשס״ו עמוד רלח].

ח כבר נתבאר לעיל דמי שהיתה לו טלית בת ארבע כנפות בלי ציציות, ואסר אותו בהנאה בקונם על עצמו ועל כל העולם כולו מהיום ועד סוף שלשים יום, שלא יהנו ממנו שום הנאה, וסוף שלשים יום חל בערב יו״ט, וצריך היה ללבוש הטלית ביו״ט, והוכרח להטיל ציציות בטלית מערב

יו״ט, שהיה אז עדיין אסור בהנאה, מותר לו להטיל הציציות בערב יום טוב, ואין לפסול בזה משום תעשה ולא מן העשוי. [ילקו״י ציצית עמ׳ שלו].

ט סדינים ושמיכות שיש בהם ארבע כנפות, אף שהאדם מתכסה בהם גם ביום, פטורים מציצית. ויש מי שכתב דנכון לחוש ולהחמיר בסדין של צמר, והמחמיר תבא עליו ברכה, אבל מעיקר הדין דעת מרן שגם בסדין של צמר פטור מציצית. [ילקו״י על הל׳ ציצית, מהדורת תשס״ד, עמוד שלז. ובמהדורת תשס״ו עמוד רלט. ושאר״י ח״א עמ׳ רסו].

י אם עורכים את החופה לפני השקיעה, והחתן מתעטף בציצית [כדי לפורסה מעליו בשעת החופה, כמנהגינו], יברך להתעטף בציצית, ואם הטלית היא חדשה, יברך אחר ברכת להתעטף בציצית ברכת שהחיינו. אבל אם עורכים את החופה בלילה, יברך על הטלית ברכת שהחיינו בלבד. וכאשר החתן מברך להתעטף הציצית יתעטף בציצית כמו שמתעטף בה בבוקר, ודי בכך שישאיר הטלית על כתפו ועל גופו איזה זמן מועט, ואחר כך יפרסו הטלית על החתן והכלה. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, עמוד שלט. ושאר״י ח״א עמוד רסו].

יא סנדק ואבי הבן הלובשים טלית גדול בעת המילה, צריכים לברך עליו ולהתעטף בו כמו בשחרית. [ילקוט יוסף על הלכות ציצית מהדורת תשס״ד עמוד שמג. ושארית יוסף ח״א עמוד רסח].

סימן יט - ציצית חובת גברא

א מצוה זו היא חובת גברא, כלומר, חיוב על האדם הלובש בגד עם ד׳ כנפות להטיל בו ציציות. וכל זמן שאינו לובש הבגד אינו חייב להטיל בו ציציות. ולפיכך אינו מברך על עשיית הציצית. [ילקוט יוסף הלכות ציצית, מהדורת תשס״ד, עמוד שמד. ושארית יוסף ח״א עמוד רסח].

ב הלובש כמה בגדים עם ד׳ כנפות, אם דעתו בשעת הברכה ללבוש כמה טליתות, די בברכה אחת. אבל אם לא היתה דעתו כן בעת הברכה, מברך על כל טלית וטלית. [ילקו״י על הל׳ ציצית, מהדורת תשס״ד עמוד שמו. מהדורת תשס״ו עמוד רמו].

ג אם מחליף הציציות בציציות מהודרות יותר, אינו חוזר לברך. [ילקו״י ציצית, עמוד שמז].

ד עשה טלית לצורך תכריכין, אף על פי שלפעמים לובש הטלית בחייו, פטור מלהטיל בו ציציות. [ילקו״י הלכות ציצית, מהדורת תשס״ד, עמוד שמח. ובמהדו׳ תשס״ו עמו׳ רמז].

סימן כ - לקיחת טלית מגוי

א הלוקח טלית מצוייצת מישראל, או מחנות של אינו יהודי, ואומר שלקחן מישראל, כשר. דכיון שהוא אומן חזקה שלקחה מישראל, דלא מרע אנפשיה. אבל אם לקח מאינו יהודי שאינו תגר, פסולה. ולכן אין לסמוך לקנות ציצית מכל עובר אורח המציג תכולתו ברבים, שידוע שיש בהם מיעוט אנשים מצוי מאד, שאינם נאמנים כלל. [ילקו״י על הל׳ ציצית, מהדורת תשס״ד עמוד שמט. ובמהדורת תשס״ו עמוד רמז. ושארי״י ח״א עמוד רע].

ב אין מוכרים טלית מצוייצת לגוי, וכן אין נותנים לו במתנה טלית מצוייצת. ואפילו למשכן ולהפקיד טלית מצוייצת לגוי אסור, אלא אם כן הוא לפי שעה. [ילקו״י הל׳ ציצית, מהדורת תשס״ד עמ׳ שנ. ובמהדורת תשס״ו עמוד רמט].

סימן כא - דין חוטי ציצית שנפסלו

א חוטי ציצית כל זמן שהם קבועים בטלית אסור להשתמש בהם מדינא, כגון לקשור בהם. אבל לאחר שהחוטים נפסקו מהטלית, [וכן הטלית עצמה אחר שבלתה] מעיקר הדין יכול לזרקן לאשפה, אך לא יעשה בהם תשמיש מגונה, אף שנפסקו מהטלית. והמחמיר לגונזן תבא עליו ברכה. ויש אומרים שכל זה הוא בבגד שיש בו ד׳ כנפות והטילו בו ציציות, אבל טלית גדול של מצוה, יש ליזהר שלא לזורקן לאשפה. [ילקוט יוסף ספר על הלכות ציצית, מהדורת תשס״ד, סי׳ כא הערה א׳. ובמהדורת תשס״ו עמוד רמט. ושארי״י ח״א עמ׳ ערב].

ב יש נוהגים להשתמש בחוטי הציצית שנפסלו לקשירת הכרית של המילה, או להניחן כסימן בתוך ספר, אבל אין להניח ציציות הטלית למשמרת בספר קודש, דכיון שמעיקר הדין חוטי הציצית נזרקין, אסור להניחן בספר שלא לצורך, שנמצא הספר משמש בחנם לצורך הנזרק. [ילקוט יוסף על הלכות ציצית מהדורת תשס״ו עמוד רנ].

ג וכן טלית שבלתה מותר לזרקה לאשפה, וטוב לגונזה. ומכל מקום אסור להשתמש בה לתשמיש מגונה, כמו לקנח בה, או לנקות את נרות

בית הכנסת והשמן, וכדומה. [ילקו״י הלכות ציצית, מהדורת תשס״ד, עמוד שנג. ובמהדו׳ תשס״ו עמ׳ רנא. ושארית יוסף חלק א׳ עמוד רעג].

ד מותר לנקות את המשקפיים בטלית, אף בטלית גדול שמיוחד למצוה. [ילקו״י על הלכות ציצית, מהדורת תשס״ד עמ׳ שנג. ובמהדורת תשס״ו עמוד רנב].

ה חוטי ציצית שנטוו לשם ציצית, ועדיין לא קשרום בטלית, אף שמעיקר הדין מותר לזורקן לאשפה, כמו בכל חוטי הציצית, מכל מקום יש להחמיר גם בחוטים אלה שלא לנהוג בהם מנהג של בזיון, מאחר שסוף סוף נטוו לשם מצוה. [ילקו״י הל׳ ציצית, מהדורת תשס״ד עמוד שנג. ובמהדורת תשס״ו עמוד רנב. ושאר״י ח״א עמוד רעג].

ו חוטי ציצית הקשורים בטלית, שהתנו עליהם קודם הקשירה שיוכלו לנהוג בהם מנהג בזיון לאחר שיינתקו מהטלית, אף על פי כן אין לנהוג בהם מנהג בזיון. [ילקוט יוסף ספר על הלכות ציצית, מהדורת תשס״ד, עמוד שנד. ובמהדורת תשס״ו עמוד רנב. ושארית יוסף חלק א׳ עמוד רעג].

ז הלובש טלית גדול של מצוה שרגילים להתפלל עמו, אין נכון להכנס עמה לבית הכסא. וכן הלובש טלית קטן על בגדיו, ואין הציציות מכוסות, אין לו להכנס בהן לבית הכסא. אבל הטלית קטן שמכוסה תחת בגדיו, מותר להכנס בה לבית הכסא. ורבים נוהגים להכנס לבית הכסא כשציציותיהם בחוץ, ובפרט בהטלת מי רגלים, ואינם מקפידים להכניס את את הציציות בבדיהם. ויש להם על מה לסמוך מדברי הראשונים והרבה אחרונים. אך המחמיר בזה לכסות את הציציות, תבוא עליו ברכה. [ילקו״י על הל׳ ציצית, מהדורת תשס״ד עמוד שנד. [ובמהדורת תשס״ו עמוד רנג]. ושם עמוד שנח [ובמהדורת תשס״ו עמוד רנה] דמצינו מנהג להחמיר נגד מרן. אבל אין ללמוד מהפרט על הכלל. וראה עוד בשארית יוסף חלק א׳ עמוד רעד].

ח טליתות גדולות שיש בהן עטרה בראשן האחד, ועליה רקומים דברים שבקדושה, כגון שרקמו או הדפיסו על זה את נוסח ברכת הטלית, אסור להכנס בהן לבית הכסא אף להטלת מי רגליו. [ילקו״י על הלכות ציצית, מהדורת תשס״ד, עמוד שנח. ובמהדורת תשס״ו עמ׳ רנו].

ט אסור לרקום פסוקים על הטלית. ואמנם יש שכתבו שבזמן הזה נהגו להקל בזה, אחר שמקפידים לשמור את הטלית בכבוד ואין הפסוק בא לידי בזיון. אבל מרן בשלחן ערוך פסק לאסור. ומכל מקום אם כבר נרקם מותר לברך על הטלית, ויזהר יותר בקדושתה. [ילקו״י הלכות ציצית, מהדו׳ תשס״ד, עמוד שנח. ובמהדו׳ תשס״ו עמ׳ רנו. ושארית יוסף ח״א עמוד רמב].

י נכון ליזהר לכבס הטלית מפעם לפעם אם נתלכלכה, כדי שתהיה הטלית נקיה ולבנה, ובפרט שיש בזה משום זה אלי ואנוהו וכבוד המצוה. [ילקו״י על הל׳ ציצית, עמוד שס].

יא מצוה לעשות טלית נאה, וציציות נאות ומהודרות. [ילקו״י הל׳ ציצית מהדו׳ תשס״ו עמוד רנז].

יב מותר לכבס הטלית על ידי גוי. ויש אומרים שאין ליתן את הטלית לכובס גוי שיכבסם, כדי שלא יהיו מצוות בזויות עליו, ולדעתם עליו להתיר את הציציות קודם שימסור הטלית לכובס גוי. ואחר כך ימסור הטלית לבדה לכובס גוי. אך כבר נהגו הכל להקל ליתן הטלית לכובס גוי. והמחמיר תבא עליו ברכה. ואם אי אפשר להחמיר יכול לסמוך על המתירים, שכן הוא מעיקר הדין. [ילקו״י הל׳ ציצית, עמ׳ שסא. ובמהדו׳ תשס״ו עמ׳ רנח].

יג יש ליזהר כשאדם לובש טלית שלא יגרור ציציותיו בארץ. ומכל מקום אין בזה איסור ממש, אלא זהירות. ויש אומרים שהטעם לזה כדי שלא ידרוך עליהם ויפסלם. ויש אומרים שהוא משום ביזוי מצוה אם ידרוך עליהם. וטוב שהציציות יהיו תלויים ועומדים מחצי גופו ולמטה, ואמנם כל זה הוא באופן שהן נגררין תמיד דרך הילוכו, שאז יש בזה ביזיון, אבל כל שהבגד אפשר להגביהו באופן שלא יהיה נגרר, אף אם יהיה איזה פעם באקראי שיפול והציציות נגררות, אין בזה קפידא לאסור אלא דוקא בבית הקברות משום לועג לרש. [ילקו״י הל׳ ציצית, מהדו׳ תשס״ד עמוד שסא. ובמהדו׳ תשס״ו רנח. ושארי״י ח״א עמוד רעד].

יד מותר לשכב בטלית קטן שעליו, ואין זה בכלל תשמיש בזיון. [ילקוט יוסף ספר על הלכות ציצית, מהדורת תשס״ד, עמוד שסב. ובמהדורת תשס״ו עמוד רס. ושארית יוסף חלק א׳ עמוד ערה].

סימן כב - דין ברכת שהחיינו על טלית

א על טלית חדשה מברכים ברכת ״שהחיינו״. ומברכים קודם ״להתעטף בציצית״, אולם העושה ציציות חדשות לטלית ישנה, אינו מברך שהחיינו. ועל תפילין חדשות אין לברך ״שהחיינו״. והמתעטף בטלית [שאינה חדשה] בפעם ראשונה בחייו, אינו מברך שהחיינו. [שארית יוסף ח״א עמוד ערה. ילקוט יוסף ספר על הלכות ציצית, מהדורת תשס״ד, עמו׳ שסג. [ובמהדו׳ תשס״ו עמוד רס]. ושם עמו׳ שסו, מתי מתחשבים במנהג, ומתי אין מתחשבים במנהג].

ב המנהג שאין מברכים שהחיינו על טלית קטן. ואמנם אותם העורכים אסיפות למען החזרה בתשובה, ומחלקים טלית קטן לאנשים שקיבלו עליהם עול תורה, ומברכים שהחיינו על טלית מבד כותנה, אין למחות בידם לבטל מנהגם, אך לכתחלה עדיף שיקנו טלית העשויה מבד רגיל,

ולא מכותנה. [ילקוט יוסף ספר על הלכות ציצית, מהדורת תשס״ד, עמוד שעא. ובמהדורת תשס״ו עמוד רסה]. ושם עמוד שעה [ובמהדו׳ תשס״ו עמ׳ רסח] בדין ״ספק ספיקא בברכות״].

ג יש מי שכתב שאם כמה אנשים קנו טלית חדשה, אין האחד יכול לברך ברכת שהחיינו להוציא את כולם ידי חובת ברכה זו. [פרי מגדים. וראה בשארית יוסף חלק א׳ עמוד רעח].

סימן כג - דין ציצית בבית הקברות

א מותר להכנס לבית הקברות בטלית קטן שתחת בגדיו. שלא אסרו בזה אלא כשלובשו על בגדיו ונראה לעין. ולכן הנוהגים להוציא את ציציותיהם מחוץ לבגדיהם, עליהם להכניסם בבגדיהם כשהם מגיעים לד׳ אמות סמוך לקברות. וכל שכן שיש להזהר שלא יהיו הציציות נגררות על הקברות משום לועג לרש, שנראה כלועג למתים שאינם יכולים לקיים מצות ציצית. וגם ההולך בשטח בית קברות במקום שאין שם קברות, והוא רחוק ד׳ אמות מהקברים, צריך לכסות הציציות. ואם יש גדר או מחיצה לבית הקברות, מותר לילך עם ציציות בחוץ, כשהולך סמוך למחיצה מבחוץ. [ילקו״י על הלכות ציצית מהדורת תשס״ד עמוד שפ. ובמהדורת תשס״ו עמוד רעב. ושארית יוסף חלק א׳ עמוד רעח].

ב יש נוהגים לקשור שני הציציות שבשני הכנפות זה עם זה כשנכנסים לבית הקברות, ולא הועילו כלום בתקנתן. [ילקו״י ציצית, מהדורת תשס״ד, עמוד שפג. ושארית יוסף ח״א עמוד רעט].

ג הנכנס תוך ד׳ אמות של מת, או של קבר, דינו כנכנס לבית הקברות. ויש אומרים שאפילו בקבר של קטן ושל אשה יש להחמיר. ויש חולקים. [ילקו״י על הל׳ ציצית, מהדורת תשס״ד עמוד שפג. ובמהדורת תשס״ו עמוד רעד. ושאר״י ח״א עמוד רפ בהערה].

ד במקום שנוהגים להסיר הציציות מהטלית של המת בבית, אם הכתפים לובשים ציצית איכא למיחש בהו משום לועג לרש. [ילקו״י שם עמ׳ שפד. ושם עמ׳ שפז בענין ״מנהג נגד מרן״].

ה אם לומד משניות או תהלים לעילוי נשמת הנפטר, אין בזה משום לועג לרש. ולכן מותר לערוך הספד בסמוך לקבר. ומנהגינו לומר צידוק הדין וקדיש ליד הקבר. ואמנם במערת המכפלה, וכן בקבר רשב״י במירון, קבר שמעון הצדיק, וכדו׳, מותר להתפלל, אחר שהמקום הוא ציון מצבה

לקבר הנמצא עמוק במערה. [ילקוט יוסף מהדו' תשס"ד עמ' שצ].

סימן כד - שכר מצות ציצית

א גדול עונש המבטל מצות ציצית, ועליו נאמר לאחוז בכנפות הארץ. והזהיר במצות ציצית זוכה ורואה פני שכינה. [ילקוט יוסף הל' ציצית עמו' שצא. ושארי"י ח"א עמו' רפ הערה א'].

ב שקולה מצות ציצית כנגד כל המצוות כולן, שנאמר: "וראיתם אותו וזכרתם את כל מצוות ה' ועשיתם אותם". [ילקו"י ספר על הל' ציצית תשס"ד עמוד שצא. ושארי"י ח"א עמוד רפב].

ג אף שמעיקר הדין אין חיוב כל כך ללבוש טלית קטן כל היום, מכל מקום ראוי ונכון מאד להשתדל לקיים מצות ציצית, וללבוש טלית קטן במשך כל היום. שהיא מצוה יקרה וחשובה עד מאד, ששקולה כנגד כל המצוות. וכן מצוה לחנך גם את הקטנים מגיל שש במצוה יקרה זו, ולהלבישם טלית קטן תחת בגדיהם. [ילקו"י שם עמ' שצא. ושארי"י ח"א עמ' רפב].

ד ומכל מקום מי שאין לו ציצית אין צריך לחזר על הפתחים כדי שיהיו לו מעות לקנות טלית. ואם אין ידו משגת לקנות ציצית ותפילין, יקנה תפילין, אבל אם מוצא תפילין בשאלה, יקנה ציצית. [ילקוט יוסף הלכות ציצית, מהדו' תשס"ד, עמוד שצב. ושארי"י ח"א עמוד רפג].

ה נכון לקנות טלית נאה משום זה אלי ואנוהו, התנאה לפניו במצוות. אך לא יעכב את המצוה בעבור זה. וכן עיר שאין בה ספר תורה, ויש שם סופר שיודע לכתוב, אבל אינו יודע לכתוב יפה כמו סופר אחר, שלא יבוא בקרוב, מוטב שיכתוב אותו המצוי מיד. וכן אין להמתין להתעטף בציצית עד שבת לכבוד שבת. [ילקו"י שם עמ' שצב. ושארי"י ח"א עמ' רפג].

ו מצוה לאחוז הציציות בידו השמאלית כנגד לבו בשעת קריאת שמע, רמז לדבר: והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך. [ילקו"י ציצית, עמ' שצב. ושארי"י ח"א עמ' רפד].

ז יש האוחזים בידיהם את כל ד' הכנפות, ומנהגינו לאחוז בשתי הציציות שלפנינו בלבד. [והוא על פי דברי הגר"א שהיה בקי בכתבי האר"י ז"ל ונהג כן. ילקו"י על הל' ציצית, מהדורת תשס"ד עמוד שצב. ובמהדורת תשס"ו עמוד רפא. ושארי"י ח"א עמוד רפה].

ח נהגו לאחוז הציציות שלפניו באמירת ברוך שאמר, ומנשקים הציציות בגמר הברכה. [סידור עמודי שמים להיעב"ץ, ילקו"י על הל' ציצית מהדו' תשס"ו עמו' רפג. שארית יוסף ח"א עמוד רפה].

ט טוב להסתכל בציצית בשעת עטיפה כשמברך. [וטוב שיצייר במחשבתו כאילו יש בהם חוט מראה תכלת, שהוא דומה לרקיע]. וראוי להסתכל בציצית בכל איזה זמן, כי יש בזה תועלת לאדם שלא יבוא לידי חטא. [ילקו"י ציצית מהדורת תשס"ד עמ' שצה. ושאר"י ח"א עמ' רפו].

י יש נוהגים להסתכל בציציות כשמגיעים לוראיתם אותו וליתן אותם על העינים, ומנהג יפה הוא לחיבוב מצוה. ויש שמנשקים הציציות בכל פעם שמזכירים ציצית. [ילקוט יוסף ספר על הלכות ציצית, מהדורת תשס"ד, עמוד שצו. ובמהדו' תשס"ו עמוד רפד. ושאר"י ח"א עמוד רפו].

יא כשמסתכל בציצית מסתכל בשני ציציות שלפניו שיש בהם עשרה קשרים, רמז להויות, וגם יש בהם ט"ז חוטים ועשרה קשרים עולה כ"ו כשם הוי"ה. [ילקו"י על הל' ציצית, מהדורת תשס"ד עמוד שצח. ובמהדורת תשס"ו עמוד רפו. ושאר"י ח"א עמוד רפז].

יב סומא, יש לו לאחוז את הציציות בשעת קריאת שמע כפיקח לכל דבר, ועל פי הקבלה גם הוא ינשק את הציציות כשאומר וראיתם אותו, ויעביר הציציות על עיניו. [ילקוט יוסף ספר על הלכות ציצית, מהדורת תשס"ד, ילקו"י על הל' ציצית, עמוד שצח].

יג נכון שלא להניח הטלית בלא קיפול בלילה. וטוב שכל אחד יקפל הטלית בידו, ולא יתננו לאחר לקפלו, דקשה למזל. [ילקו"י ציצית, מהדו' תשס"ד, עמ' שצט. ושאר"י ח"א עמ' רפז].

יד מעיקר הדין מותר לקפל את הטלית באמצע שאומר עלינו לשבח, או בעת שאומרים קדיש, ובלבד שנותן לבו לענות אמן ויהא שמיה רבא. ואם יש לחוש שלא יענה אמן, נכון שלא יקפל בטלית באמצע ששומע קדיש. [ילקו"י ציצית, עמוד שצט. שאר"י ח"א עמוד רפז].

טו כשמסיר מעצמו את הטלית אחר התפלה, טוב שיסירנה ביד שמאל שהיא יד כהה, להראות שקשה עליו פרידתו. וכן ינהג כמשסיר מעליו התפילין, ולא יסיר הטלית כי אם לאחר חליצת התפילין, ונכון להמתין עד אחר עלינו לשבח. [ילקו"י שם עמו' ת. ושאר"י ח"א עמ' רפז].

סימן כה - הלכות תפילין

א נאמר בתורה וקשרתם לאות על ידך והיו לטוטפות בין עיניך, ולכן מצוה מן התורה להניח בכל יום תפילין של יד ושל ראש. ואמרו במדרש (שוחר טוב מזמור א׳): ״אמרו ישראל לפני הקב״ה, רצוננו לקיים את כל התורה כולה, אבל אין אנו יכולים, אמר להם הקב״ה: תניחו תפילין ואני מעלה עליכם כאילו קיימתם כל התורה כולה, דכתיב למען תהיה תורת ה׳ בפיך״. וכתב הסמ״ג משש מאות ושלש עשרה מצות שנצטוו ישראל, אין לך שום מצוה שתהיה אות ועדות, כי אם שלשה מצות, והם: מילה, שבת, ותפילין, שנכתב בשלשתן אות. והם עדות לישראל שהם עבדים להקדוש ברוך הוא. ועל פי שנים עדים יקום דבר [מילה ותפילין], וכל אחד מישראל אינו יהודי שלם אלא אם כן יש לו שני עדים שהוא יהודי, הילכך בשבת ויום טוב שנקראו אות, פטורים מלהניח תפילין. ע״כ. [עירובין צו. מנחות לו: טוש״ע סי׳ לא. ילקו״י סי׳ כה הערה א׳, ובמהדורת תשס״ד, ספר הלכות תפילין].

ב יש להזהר מאד במצוה זו, שכל המניח תפילין מקיים ח׳ עשין בכל יום. וכל המניח תפילין ומתעטף בציצית וקורא קריאת שמע ומתפלל מובטח לו שהוא בן העולם הבא. ומי שאינו מניח תפילין הוא בכלל פושעי ישראל בגופן, שנידונין לדורי דורות בגיהנם, ועובר על שמונה עשין בכל יום. ואם עשה תשובה, אינו בכלל פושעי ישראל בגופן. ויש אומרים דמה שאמרו דהוי קרקפתא דלא מנח תפילין היינו אפילו שאינו מניח כדין הגמרא, שהוא במקום שמוחו של תינוק רופס, דתפילין שמונחין שלא במקומן הרי הם כמונחין בכיסן. ויש אומרים דלא נחשב בכלל פושעי ישראל בגופן, אלא דוקא אם המצוה בזויה עליו, שמגונות עליו התפילין בראשו. או שאינו מניחן מתוך רשע שחושב בלבו שאין לחוש למצות, ומבזהו בלבו. אבל אם ירא מלהניחן משום דבעינן גוף נקי, או מתוך עצלות, לא אמרו בו דהוי בכלל פושעי ישראל בגופן, אף שיש בידו עון. וכן יש אומרים שכל זה דוקא ביש לו תפילין ואינו מניחן, או שלא הניח תפילין מעולם, אבל אם אין לו תפילין כלל, או שהניחן פעם אחת בחייו, לא הוי בכלל פושעי ישראל. ויש אומרים דאפילו לא הניח רק פעם אחת בחייו, כבר נקרא קרקפתא דלא מנח תפילין, וכן מי שאינו מניחן מפני שאינו רוצה להתבטל ממלאכתו, הוי גם כן בכלל פושעי ישראל בגופן. [ילקו״י במבוא להל׳ תפילין, מהדו׳ תשס״ד. ובמהדורת תשס״ו עמוד רצד]

ג אף שלא נתבאר בפירוש בתורה שצריך להניח בכל יום ויום, מכל מקום מדמצינו פטור מהנחת תפילין לגבי שבת ויו״ט, משמע דבשאר ימים יש חובה להניחן. שהרי נאמר בתורה (שמות לא, יג): אך את שבתותי תשמרו כי אות היא ביני וביניכם. וגבי מילה נאמר בבראשית (יז, יא): והיה לאות ברית ביני וביניכם. וגבי תפילין נאמר בשמות (יג, ט) והיה לך לאות על ידך. ואמרו בעירובין (צו.) ר״ע אומר יכול יניח אדם תפילין בשבתות וימים טובים ת״ל והיה לך לאות על ידך מי שצריכין אות, יצאו אלו שהן גופן אות. ובמנחות (לו:) תנא, ושמרת את החוקה הזאת למועדה מימים ימימה, ימים ולא לילות, מימים ולא כל ימים פרט לשבתות וימים טובים, דברי ר׳ יוסי הגלילי, ר״ע אומר לא נאמרה חוקה זאת אלא לענין פסח בלבד. ומפרש בגמ׳ דקסבר ר״ע דלילה זמן תפילין, ושבתות וימים טובים לאו זמן תפילין. ועי׳ בקידושין (לג:). וכ״פ מרן בש״ע (סי׳ כט, וסי׳ לא) דאין מניחין תפילין בשבת וביו״ט. וכ״ה בהקדמת תיקוני הזוהר (דף ג׳). ומכאן יש ללמוד שחייבים להניח תפילין בכל יום, ומן התורה הוא חיוב מתמשך ותמידי משנעשה לאיש, ואינו מתחדש בכל יום, מלבד שבתות ימים טובים וחול המועד. ומה שאין מניחין תפילין בלילה הוא מדרבנן גזרה שמא יפיח בהם. והיינו כשיכול לא להסיח דעתו מהם. [ילקו״י תפילין במבוא להלכות תפילין. ובמהדורת תשס״ו עמוד רפח].

ד בזמן הזה מותר לצרף למנין מי שאינו מניח תפילין, דעיקר הקנס כשהוא מבעט במצוה, אבל במקום שנוכל לומר שאינו מבעט במצוה, אפשר לצרפו למנין בשעת הדחק. [ואם מחלל שבת בפרהסיא מצטרף למנין, ראה להלן בסי׳ נ״ה סעיף ט׳. וראה בש״ע סי׳ נב סי״א, ובשאילת יצחק סי׳ יב, ובפרי השדה ח״ג סי׳ ג׳. ילקו״י תפילין תשס״ד סי׳ כה הע׳ ג׳. שארי״י ח״א עמ׳ רצב].

ה מי שאינו שומר תורה ומצוות ומבקש להניח תפילין, אף אם הוא פרוץ בעבירות, אפילו הכי מצוה להיזדקק לו ולהשאיל לו את התפילין שלו כדי שיניחן בברכה, ולזכותו במצוה יקרה זו. [ילקו״י על הל׳ תפילין סי׳ כה הערה ד, מהדורת תשס״ד. שארית יוסף ח״א עמוד רצג].

ו אנשי הצבא בחו״ל שאין מאפשרים להם להניח תפילין, ונותנים להם חופשה לבחור יום אחד בשבוע, יש אומרים דעדיף שיבחרו את יום השבת כדי שלא יכשלו באיסורים. ויש אומרים שאם יחללו שבת רק באיסור דרבנן, יבחרו להם באחד מימי החול כדי להניח תפילין. ויש אומרים דבכל אופן יבחרו ביום הראשון שיקבלו חופש. וכן אסיר שנמצא בבית האסורים בחוץ לארץ, ולא מאפשרים לו להניח תפילין ולקיים מצוות, ונתן לו השר יום אחד בשנה חופש, יבחר להשתחרר מיד כדי להתפלל במנין ולהניח תפילין, ולא ימתין עד לראש השנה, או לפרשת זכור. וכן מי שהוא חולה ויודע שלא יוכל להתענות שתי תעניות בתוך שבוע אחד, יש אומרים שלא יתענה בצום גדליה, כדי שיוכל להתענות ביום הכפורים. ויש אומרים שיתענה התענית הראשונה שבאה לידו אף אם אחר כך לא יוכל להתענות ביום הכפורים. [נשמת אדם כלל סח, שלחן מלכים סי׳ ו׳, מג״א סי׳ כה

סק״ב, עין זוכר מערכת א׳ אות טו״ב, אבני נזר אהע״ז סי׳ קכב אות יח, חכם צבי סי׳ קו, ילקו״י על הל׳ תפילין מהדורת תשס״ד, סי׳ כה הערה ה. ובמהדו׳ תשס״ו עמוד רצו. שארית יוסף חלק א׳ עמוד רצג].

ז שכר המקיים מצות תפילין גדול מאד, שמלבד שהקרן קיימת לו לעולם הבא, אוכל פירותיהן בעולם הזה, ומאריכין לו ימיו ושנותיו. וכל המניח תפילין ומתעטף בציצית וקורא קריאת שמע ומתפלל, מובטח לו שהוא בן העולם הבא, ואין אש של גיהנם שולטת בו, וכל עוונותיו נמחלין. [ילקו״י במבוא להל׳ תפילין מהדורת תשס״ד. שארית יוסף עמ׳ רצה].

ח כל המקפיד בהנחת תפילין עליו נאמר לא תקח האם על הבנים, ומי שאינו מקפיד ח״ו עליו נאמר שלח תשלח וגו׳. והיינו, שח״ו לא יאריך ימים. [הקדמת תיקוני הזוה״ק דף ג׳, רוח חיים פלאגי׳ אות ב, ילקו״י תפילין מהדורת תשס״ד, סי׳ כה הערה ז. שארית יוסף א׳ עמוד רצו].

ט מי שהוא זהיר ביותר במצות תפילין, ליום הדין מצוה זו מכרעת את הכף, שאין לך בכל מצות עשה שבתורה גדולה יותר ממצות תפילין, שהוקשה כל התורה כולה לתפילין, שנאמר, למען תהיה תורת ה׳ בפיך. [ילקו״י על הלכות תפילין מהדורת תשס״ד, ריש סימן כה. ובמהדורת תשס״ו עמוד רצח. שארית יוסף חלק א׳ עמוד רצז].

י לפיכך צריך לדקדק בעת קניית התפילין לו או לבנו שיהיו כשרות ומהודרות, [ולכתחלה יקנה תפילין שנכתבו על קלף שאינו משוח], כדי שיקיים בהם מצות תפילין כהוגן, שאם התפילין יהיו פסולות, אפילו מניחן על ראשו ועל זרועו הרי זה כאילו לא הניח תפילין. ולצערינו כיום יש אנשים [או נשים] שבכדי לממן את לימודם כותבים מזוזות ותפילין בעצם יום השבת, והדבר ברור שמזוזות ותפילין שכתבם מחלל שבת בפרהסיא הרי הן פסולים. [ראה להלן]. [ילקו״י תפילין סי׳ כה סק״ט, ע״פ הפמ״ג ס״ס לב, ובספר תנופה חיים תהלים תלב. [ובמהדורת תשס״ו עמוד רצט]. שארית יוסף חלק א׳ עמוד רצז].

יא לכתחלה יש להדר ליקח עור אחד ולעשות ממנו ארבעה בתים לצאת ידי חובה לכולי עלמא, אך מעיקר הדין אם חיבר העורות על ידי תפירה מהני, ואפשר דמהני אף לדעת מרן. ואף שהבתים עושים אותם מעור אחד ממש, מכל מקום לא בעינן שיהיה התיתורא והמעברתא מעור אחד, אלא אפילו אם הוא עור בפני עצמו כשר. וכן מנהג העולם. ומכל מקום היכא דאפשר טוב להדר גם בזה, לצאת ידי המחמירים בזה. [ולענין ד׳ בתים בתפילין של ראש אם צריך שיהיו מעור אחד, ראה להלן סימן לג. שארית יוסף חלק א׳ עמוד רצט. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, הלכות תפילין סימן כה הערה י׳. ובמהדורת תשס״ו עמוד ש׳].

יב המוצא תפילין ואינו יודע מי היה הסופר, רוב מצויין אצל תפילין מומחין הן, ויכול להניחן בברכה. אולם אם מצא ספק בכשרות האותיות, או כל ספק שהוא, הוי ספק דאורייתא ופשיטא דאין להניחן אלא כשאין לו תפילין אחרים, וגם אז לא יברך עליהם. ולכן אף שאין זה דרך כבוד

לגונזם, מכל מקום אם הוא באופן שאין אפשרות לתקנן אין להניחן לא אצלו בבית ולא בבית הכנסת, כדי שלא יבואו לתקלה שמי שאין לו תפילין יבוא להניחן ויברך עליהם. ולכן יצניעם במקום מסתור. [ילקו״י על הל׳ תפילין מהדורת תשס״ד, סי׳ כה הערה יא. ובמהדורת תשס״ו עמוד שא. שארית יוסף חלק א׳ עמוד רצא בהערה].

יג תפילין שנלקחו מסופר מומחה, ואחר שנים רבות להנחתן נמצא בהן טעות הפוסלת אותן מעיקרן, צריך שיעשה תשובה על ביטול מצות עשה, ודי לו בזה. ואין צורך בתעניות וסיגופים. אולם טוב שיקבל עליו להניח גם תפילין של רבינו תם, וירבה בלימוד תורה, ושב ורפא לו. [ויש מי שכתב שיאמר פסוק ״ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד״ כנגד מה שבירך ברכות לבטלה בהנחת התפילין הפסולות]. ואף על פי שיש אומרים שמאחר ונאנס בדבר נחשב לו כאילו הניח תפילין כתיקנן במשך כל אותם שנים, מכל מקום אין נראה כן שיחשב לו למצוה, אלא הרי הוא בגדר מחשבה טובה שהקב״ה מצרפה למעשה. [ילקו״י תפילין מהדורת תשס״ד, סי׳ כה הערה יב. ובמהדורת תשס״ו עמוד שג. שארית יוסף חלק א׳ עמוד ש׳]

יד מנהג חסידות לבדוק התפילין בכל שנה בחודש אלול. אמנם מעיקר הדין אין חיוב לבודקן, אפילו לאחר כמה שנים, כל שנכתבו על-ידי סופר מומחה, ונבדקו בתחלתן. ואם לא הניח תפילין אלו אלא לפעמים, ובמשך זמן רב היו מונחות בארון בלא שהניחום כלל, צריכות בדיקה בכל שלש שנים ומחצה. [ילקו״י על הלכות תפילין, מהדורת תשס״ד, סי׳ כה הערה יג. שארית יוסף חלק א׳ עמוד שא].

טו אם מסר את התפילין לבדיקה, ונמצאו הפרשיות פסולות, אין צריך להתיר הקשר ולחזור ולקשור אחר החזרת הפרשיות בבתים, ואין לחוש בזה משום תעשה ולא מן העשוי. [ומיהו בהתרת הקשר ליכא משום מחיקת שם ה׳]. ויש מי שכתב שאם נמצאו פסולים מעיקרן, אחר שמחליף הפרשיות צריך להתיר הקשר ולחזור ולקשור. [מקדש מעט סי׳ לב, ארץ צבי סי׳ יג, וע״ע בשואל ומשיב רביעאה ח״א סי׳ נד, ובילקו״י על הלכות תפילין מהדורת תשס״ד, סי׳ כה הערה יד. שארית יוסף חלק א׳ עמוד שא, שב].

טז קטן שהגיע לחינוך ועשה קשר של תפילין לעצמו, כשיהיה בר מצוה יתיר את הקשר ויחזור ויקשור את הקשר. אך קטן שהגדיל ונעשה לבר מצוה ואין ידוע אם הביא ב׳ שערות, רשאי לקשור קשרים של תפילין. וכן רשאי לכתחלה לעסוק בתיקוני הבתים של התפילין, ובלבד שידע שצריך לעשותם לשמה. [ילקו״י תפילין מהדו׳ תשס״ד, סי׳ כה הערה טו].

יז יש להזהיר מוכרי תפילין ומזוזות, שאם בא אליהם לקוח, ואומר שברצונו להשיג תפילין או מזוזות ״מהודרות״, לא ימכרו לו תפילין או מזוזות שנתעוררה בהן שאלה הלכתית שיש בה מחלוקת בפוסקים אם יש להכשיר או לפסול, אף שהורה בהן חכם להתיר, אלא אם כן יודיעו לו מראש על כך, כדי שלא יהיה כמקח טעות לגביו. [תשורת שי א׳ סי׳ תה, יבי״א

ה' חו"מ סי' ו', שבט הלוי חלק א' סימן ז', ילקו"י הל' תפילין מהדורת תשס"ד, סימן כה הערה טז, שארית יוסף חלק א' עמוד שג].

יח אם שאל מחבירו תפילין מהודרות ונגנבו ממנו, יש אומרים שחייב לשלם לו כפי ערך התפילין המהודרות. ויש אומרים שישלם לו דמי תפילין כשרות. [שואל ומשיב רביעאה ג' סי' כט, ילקו"י על תפילין מהדורת תשס"ד, סימן כה הערה יז. שארית יוסף חלק א' עמוד שג].

יט יש אומרים שמצות זה א-לי ואנוהו אינה שייכת בפרשיות התפילין, אחר שהם מכוסות ואינן נראות. ויש אומרים שגם בדבר מכוסה שייך דין זה אלי ואנוהו, ולפיכך יש להזהר שיהיו הפרשיות לפי גודל הבתים, ולא יניח פרשיות קטנות בבתים גדולים, דמכלל היופי וההידור שיתמלא חלל הבתים בפרשיות. [ילקוט יוסף תפילין מהדורת תשס"ד, סימן כה הערה יח. שארית יוסף חלק א' עמוד שד].

כ מי ששכח להניח תפילין יום אחד, יעשה תשובה על ביטול מצות עשה, וטוב שיבדוק התפילין שלו, וישתדל להניח גם תפילין של רבינו תם, וילמוד עמהן בסוף התפלה, ויתן צדקה כפי כוחו. [יומא פו. או"ז א' סי' קיב, ומ"ש בגנזי חיים דף קג, שצריך להתענות, הוא נגד תלמוד ערוך. וגם בל"ת לימוד תורה מכפר, וראה בילקו"י על הל' תפילין, מהדורת תשס"ד, סי' כה הערה יט. שארית יוסף חלק א' עמוד שה].

כא יוצא אדם ידי חובת תפילין מן התורה אפילו לובשן פעם אחת ביום, ואינו מחוייב שיהיו התפילין עליו כל היום. [בעל הבתים הל' תפלה שער עשירי ה"ד, ריטב"א שבת קל. פמ"ג סי' לז סק"ב, ביאור הלכה ר"ס לז, ילקו"י תפילין מהדורת תשס"ד, סי' כה הע' כ'. שארית יוסף ח"א עמ' שו].

כב אם על-ידי אמירת לשם יחוד האדם מתעורר לכוונה, טוב לומר לשם יחוד קודם הנחת התפילין, כדי שלא יהיה בבחינת מצות אנשים מלומדה. וטוב ונכון לומר בנוסח הלשם יחוד ענין הכוונה שצריכים לכוין בעת הנחת התפילין, והיינו כנגד המוח שנזכור הנסים ונפלאות שעשה עמנו השי"ת ביציאת מצרים, שהם מורים על יחודו, ולשעבד להקדוש ברוך הוא הנשמה שהיא במוח, וגם הלב שהוא עיקר התאוות והמחשבות. וכן נכון להוסיף בנוסח לשם יחוד, שמכוין בברכתו לפטור מה שיניח תפילין דרבינו תם. ויש ליזהר שלא לומר "ליחדא שם יו"ד ה-י בוא"ו ה-י", בקריאת אותיות השם המיוחד כהוייתם, שזה הוא בכלל הוגה את השם באותיותיו, שהוא איסור חמור. אלא יאמרו: "ליחדא שם יוד קי בואו קי". [ילקו"י תפילין סי' כה הערה כא. שארית יוסף ח"א עמוד שט].

כג מקדימין להתעטף בציצית, ואחר כך מניחין תפילין, שמעלין בקודש ואין מורידין. ועוד, שעל-ידי הציצית זוכרים את כל המצות, ונזכור לקיים מצות תפילין. [נימוק"י הל' ציצית, טור סי' כה, ילקוט יוסף תפילין מהדורת תשס"ד, סימן כה הערה כב. שארית יוסף ח"א עמוד שי].

כד אפילו אם הטלית חיובה רק מדרבנן, כגון טלית שאולה לאחר ל' יום, [ששאל טלית של ד' כנפות שלא היו בה ציציות, שלאחר ל' יום מתחייב להטיל בה ציצית רק מדרבנן], צריך להקדימה לתפילין. [ילקו"י הלכות תפילין, מהדורת תשס"ד, סי' כה הערה כג. שאר"י א' עמוד שיג].

כה וכן אם מתעטף בטלית שאולה תוך ל' יום, [ששאל טלית של ד' כנפות שלא היו בה ציציות, והטיל בה ציציות], גם בזה יקדים הציצית ואחר כך יניח תפילין. [כה"ח סי' כה סק"ה. ילקוט יוסף הלכות תפילין מהדורת תשס"ד, סי' כה הערה כד. שארית יוסף ח"א עמ' שיג].

כו המניחים כיס של תפילין יחד עם הטלית, צריכים ליזהר שלא יניחו התפילין למעלה, כדי שלא יפגעו בהם תחלה. [ש"ע סי' סכה ס"א, שו"ת דברי שלום א' סי' כה. ילקו"י על הל' תפילין מהדורת תשס"ד, סימן כה הערה כה. שארית יוסף חלק א' עמוד שיד].

כז נטל טלית בידו ובירך אשר קדשנו וכו', ובטרם שאמר "להתעטף בציצית" ראה שהטלית פסולה, ותפילין מונחין לפניו, יסיים הברכה "להניח תפילין", ויניח תפילין, ואחר כך ישיג טלית כשרה ויתעטף. [ילקו"י שם סי' כה הערה כו. שארית יוסף חלק א' עמוד שיד].

כח אם טעה והניח תפילין קודם שהתעטף בציצית, אין צריך להסיר התפילין, אלא באופן כזה יתעטף בציצית אחר התפילין. [ובפרט אנו שלבושים טלית קטן]. ואם עבר ופגע תחלה בתפילין קודם שהתעטף בציצית, ועדיין לא הניחן, יש לו להניחן תחלה, ואחר כך יתעטף בציצית. ואף על פי שדעת רבותינו המקובלים שאף בכיוצא בזה יתעטף בציצית תחלה ואחר כך יניח תפילין, מכל מקום העיקר לדינא כדעת מרן השלחן ערוך, שיניח תפילין תחלה ואחר כך יתעטף בציצית. ויש מי שכתב שבאופן שעבר ונטל התפילין בידיו, יניחן בצד, ויתן דעתו לענין אחר, ואחר כך יתעטף בציצית ויניח תפילין. ולדינא לא נראה דמהני לעשות כן. [ראה בש"ע סי' כה ס"א, ובמג"א סק"א, ובביאה"ל ס"א, ובכה"ח אות ו', ובילקו"י תפילין סימן כה הערה כז. ודלא כמ"ש שארית יוסף ח"א שטו].

כט אם עבר ופגע בתפילין קודם שהתעטף בציצית, והוא נמצא בבית מדרש ומתבייש להניח תפילין קודם שמתעטף בציצית, וכגון שהוא אדם נכבד או רב קהלה, ויש כאן כבוד הבריות, באופן כזה יוכל לסמוך על הסברא המבוארת בסעיף הנ"ל, שיסיח דעתו מהתפילין, ויקרא פרשת הקרבנות, ואחר איזה זמן יתעטף בציצית ויניח התפילין. [ביאור הלכה סימן כה ס"א, ילקו"י תפילין מהדורת תשס"ד, סימן כה הערה כח. שארית יוסף חלק א' עמוד שיח].

ל אם אין לו טלית כשרה להתעטף בה, וחושש שיעבור זמן תפלה, או שלא ימצא מנין אחר להתפלל בו, או שיפסיד תפלה בנץ אם ימתין לטלית, בכל אלה אין צריך להמתין לטלית, אלא מניח התפילין, דלא

שייך "מעלין בקודש ואין מורידין" אלא דוקא כשהטלית והתפילין לפניו. ומכל מקום אם יודע בודאות שתוך שעה מועטת תהיה לו ציצית, ימתין מעט לציצית כדי ללובשה לפני התפילין. [כל שלא יעבור זמן תפלה או שלא יפסיד תפלה בנץ או במנין]. ואם הניח תפילין ואחר כך הביאו לו טלית להתעטף בה, יש אומרים שאין צריך להסיר התפילין בעת שמתעטף בטלית. ויש אומרים שאם היה מעוטר בתפילין והביאו לו אחר כך טלית, יסיר התפילין ויתעטף בטלית, ויחזור להניח התפילין בלי ברכה. ומעיקר ההלכה אין צריך להסיר התפילין. [רמ"א סי' כה ס"א, מג"א סק"ב, שד"ח מע' ז' כלל א דף עה, ילקו"י על הל' תפילין הערה כט. שארית יוסף חלק א' עמ' שיח].

לא מי שאין ידו משגת לקנות ציצית ותפילין, יעדיף לקנות תפילין. וכל שכן אם יש אפשרות לקנות טלית מהודרת או תפילין מהודרות, שיש לו להעדיף לקנות תפילין מהודרות. אולם אם מוצא תפילין בהשאלה יקנה ציצית, וכל זה דוקא אם לבו בטוח שיוכל לשאול תפילין בכל יום, ולא יבטל ממצות תפילין בשום זמן, דאם לא כן נמצא בטל ממצות תפילין שהיא קודמת למצות ציצית. ואפילו אם אינו יכול לקנות כי אם תפלה של יד בלבד, או של ראש, הם קודמים לציצית. ואם יש לו מעות לקנות תפילין של יד או של ראש, יש אומרים שיעדיף לקנות תפילין של יד, וכשיהיו לו מעות יקנה של ראש. ויש אומרים שיקדים לקנות של ראש תחלה. [עולת תמיד, משנ"ב סק"ב, פחד יצחק אות צ', כה"ח אות ג', שאגת אריה סי' נא, ילקו"י מהדו' תשס"ד סי' כה הערה ל'. שארית יוסף ח"א עמוד שיט].

לב אם היה צריך לתפילין ולמזוזה, ואין ידו משגת לקנות שניהם, תפילין קודמים. ואמנם אם אפשר לו שישאיל כל יום תפילין, מזוזה קודמת. [דתפילין חובת גברא, ומזוזה חובה רק אם יש לו בית. וראה בירושלמי סוף מגילה, ש"ע סי' לח סי"ב, רמ"א יו"ד סי' רפה ס"א, מג"א סי' לח ס"ק טו, ילקו"י תפילין מהדורת תשס"ד, סי' כה הערה לא, ושובע שמחות א' מהדו"ב, תשס"ה, עמ' תקכח].

לג אם יש לו תפילין של רש"י, ורוצה לקנות תפילין של רבינו תם במקום טלית, ואין לו אפשרות כספית לקנות גם טלית וגם תפילין דרבינו תם, יש לו להעדיף לקנות תפילין דרבינו תם, ויקח טלית בשאלה מאחרים, כשיכול להשיג טלית בכל יום בבית כנסת. [ילקו"י על הלכות תפילין מהדורת תשס"ד, סימן כה הערה לב. שארית יוסף חלק א' עמוד שכא].

לד מי שהשיג טלית ותפילין רגע אחד קודם הלילה, ולא יכול לעשות שניהם מבעוד יום, נראה ודאי שיקדים תפילין לטלית שהיא חובת גברא. [שו"ת מנחת דוד סימן כה].

לה מי שאין לו ציצית ותפילין יש אומרים שאינו מחוייב לחזר על הפתחים כדי שיהיה לו מעות לקנות ציצית ותפילין, ומכל מקום טוב שימחל על כבודו ויחזר על הפתחים בשביל תפילין, ומצוה ליתן לו. ומיהו אף דאינו מחוייב לחזר על הפתחים כדי שיהיה לו מעות לקנות תפילין,

מכל מקום בודאי שחייב לבקש מאחרים תפילין בהשאלה, כדי שלא יבטל מעליו מצות תפילין יום אחד. [יד שאול יו"ד סי' רמ סק"ז, ביאור, הלכה סי' תרנו, אבני נזר או"ח סי' תקא, מהר"ם שיק או"ח סי' שלא, אגרות משה ח"ד או"ח סי' ד', ילקו"י תפילין סימן כה הערה לד. שארית יוסף חלק א' עמוד שכא].

לו הרא"ש היה מסדר את ברכות השחר עד ברכת עוטר ישראל בתפארה, ואז היה מניח תפילין, ומברך עוטר ישראל בתפארה, שהרי התפילין נקראו פאר, שנאמר פארך חבוש עליך, והתפילין הם עדות שהשכינה שורה על ישראל, שנאמר : וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך. ואחר שהניח תפילין סיים שאר הברכות. ויש שמניחים תפילין קודם ברכות השחר, וממשמשים בתפילין בעת ברכת עוטר ישראל בתפארה. ומנהגינו על פי האר"י ז"ל לברך בתחלה את כל ברכות השחר וברכות התורה, ואחר כך מתעטפים בציצית ומניחים תפילין. [ילקו"י שם סי' כה הערה לה. שארית יוסף חלק א' עמוד שכב].

לז מי שיש בידו אפשרות לבוא לבית הכנסת מעשרה ראשונים, ואם יתעטף בטלית ויניח תפילין בביתו לא יוכל להיות מעשרה ראשונים, עדיף לבוא לבית הכנסת כשהוא מעוטר בטלית ותפילין, מאשר להיות מעשרה ראשונים. [זוה"ק פרשת ואתחנן דף רסה. ילקו"י על הלכות תפילין סי' כה הערה לו].

לח צריך שיהיו התפילין עליו בשעה שקורא קריאת שמע ומתפלל. ולכתחלה יניחן קודם פרשת העקדה, כדי שיהיו עליו גם בשעת קריאת שמע דקרבנות. אמנם מעיקר הדין מותר לקרוא פסוק שמע דקרבנות בלי תפילין. [ילקו"י שם הערה לז. שארית יוסף א' עמוד שכג].

לט וכן בשעה שקורא שנים מקרא ואחד תרגום פרשת קדש לי, או והיה כי יביאך, או והיה אם שמוע, אין צריך שיהיו עליו תפילין, ולא הוי בכלל מעיד עדות שקר בעצמו. [כיון שאומר כן דרך לימוד, בנין עולם סי' ל']. [ילקו"י שם סי' כה הערה לח. שארית יוסף א' עמוד שכג]

מ המתאחרים לקום בבוקר, וממהרים לקרוא קריאת שמע בלא תפילין, מחשש שיעבור זמן קריאת שמע, יכולים לעשות כן, ואין בזה משום כל הקורא קריאת שמע בלי תפילין כאילו מעיד עדות שקר בעצמו, אחר שבדעתו להניח תפילין אחר כך. ובלבד שיהיה בדעתו לקרוא שוב לאחר זמן קריאת שמע עם התפילין. ומכל מקום אם יש לו עדיין קצת שהות לזמן קריאת שמע, עדיף שיניח תפילין תחלה, ואחר כך יקרא קריאת שמע, כיון שאומר הפסוק וקשרתם לאות על ידך והיו לטוטפות בין עיניך. אך אין זה חובה מן הדין. ולכן אם חושש שעל ידי שיניח תפילין ויקרא קריאת שמע יתאחר מלבוא לבית הכנסת, יכול לסמוך על דעת האחרונים שסוברים שכל שאינו עושה כן מחמת זלזול ופריקת עול מצות תפילין, וגם מניח תפילין אחר כך בו ביום, אין בזה משום מעיד עדות שקר בעצמו. מאחר שבדעתו לומר קריאת שמע אחר כך עם תפילין. [מג"א

סי׳ סו ס״ק יב, ילקוט יוסף על הלכות תפילין, מהדורת תשס״ד, סימן כה הערה לט. שארית יוסף חלק א׳ עמוד שכה].

מא מי שאין לו תפילין עתה, ולפניו תפלה בצבור, ואם ימתין עד שיביאו לו תפילין לא ימצא מנין להתפלל בו, אם הוא רגיל לכוין בתפלתו מתחלתה ועד סופה, עדיף שימתין עד שיגיעו אליו התפילין אף שיצטרך להתפלל ביחידות. ובלבד שלא יעבור זמן תפלה. אבל אם אינו רגיל לכוין בתפלתו [פירוש המלים] או שיש חשש שעל-ידי ההמתנה יעבור זמן תפלה, עדיף שיתפלל עם הצבור בלי תפילין, ויניח תפילין במשך היום כאשר יגיעו לידיו, ויחזור לקרוא עם התפילין קריאת שמע, כדי שלא יהיה מעיד עדות שקר בעצמו. ואמנם אם אין לו תפילין והצבור מתפללין, ויכול ליקח תפילין של אחר בהשאלה, מוטב להתפלל עם הצבור בתפילין של אחר, מלהמתין לתפילין שלו ולהתפלל ביחידות. ובלבד שהתפילין של ראש יהיו מונחים במקומן כדת. [ילקו״י שם הע׳ מ׳. שארי״י א׳ עמ׳ שכה].

מב מי שיש לו תפילין ומתפלל עם הצבור, אך הצבור מאחרים זמן קריאת שמע, יקדים לקרוא קריאת שמע ביחידות. וגם מי שאין לו תפילין ומתפלל עם הצבור מפני שאינו רגיל לכוין, ומניחן אחר כך במשך היום, אם חושש שיעבור זמן קריאת שמע יקרא קריאת שמע בלי תפילין, ואין לו לחשוש משום כל הקורא קריאת שמע בלי תפילין כאילו מעיד עדות שקר בעצמו, מאחר ובמשך היום קורא קריאת שמע עם תפילין. ואף אם יודע שלא יהיו לו תפילין במשך היום מחמת אונס, אפילו הכי לא יבטל מצות קריאת שמע בשביל שקורא בלא תפילין. [האלף לך שלמה סי׳ מז. נודע ביהודה מהדו״ק סימן ג׳, ילקו״י על תפילין מהדורת תשס״ד, סי׳ כה הערה מא. שארית יוסף חלק א׳ עמוד שכו].

מג מי שאין לו תפילין של רש״י, ויש לו תפילין של רבינו תם, ואם ימתין עד שיגיעו לידיו תפילין של רש״י, יעבור זמן תפלה, או שלא ימצא מנין אחר, יניח תפילין של ר״ת בלי ברכה, ויתפלל עם הצבור, ויתן בדעתו להשיג במשך היום תפילין של רש״י כדי להניחן [בברכה] ולקרוא בהם קריאת שמע. [ילקו״י תפילין, סי׳ כה הערה מב. שארי״י א׳ עמ׳ שכז].

מד מי שיש לו תפילין של יד של רש״י, ותפילין של ראש של רבינו תם, [או להיפך], ואינו יכול לשאול מחבירו תפילין של ראש של רש״י, יניחן, כדי שיוכל להתפלל עם הצבור עם תפילין, ויתן בדעתו במשך היום להשיג תפילין של ראש של רש״י, ולהניחם בברכת על מצות תפילין. ואם ממילא אין לפניו תפלה בצבור ויכול להמתין עד שישיג תפילין של ראש של רש״י ולא יעבור זמן תפלה, עדיף שימתין ויתפלל עם תפילין של ראש של רש״י. [ילקו״י הלכות תפילין, מהדורת תשס״ד, סי׳ כה הערה מג. שארית יוסף ח״א עמ׳ שכח].

מה כיון שמפורש בתורה טעמה של מצות תפילין, ״למען תהיה תורת ה׳ בפיך, כי ביד חזקה הוציאך ה׳ ממצרים״, הרי שלא תושג המטרה של

מצוה זו בעשייתה בלא כוונה, ולכן יש לכוין בהנחתם לשם מצות תפילין, ושציונו הקדוש ברוך הוא להניח ארבע פרשיות אלו שיש בהם יחוד שמו ויציאת מצרים, על הזרוע כנגד הלב, ועל הראש כנגד המוח, כדי שנזכור נסים ונפלאות שעשה עמנו שהם מורים על יחודו, ואשר לו הכח והממשלה בעליונים ובתחתונים לעשות בהם כרצונו, וישעבד להקדוש ברוך הוא הנשמה שהיא במוח, וגם הלב שהוא עיקר התאוות והמחשבות. ובזה יזכור הבורא וימעיט הנאותיו. ובדיעבד אם כיון רק לשם מצוה בלבד, יצא. [טוש״ע סי׳ כה ס״ה, ב״ח סי׳ ח׳ וסי׳ תרכה, משנ״ב ס״ק טו, ילקו״י תפילין מהדו׳ תשס״ד, סי׳ כה הערה מד. שארית יוסף ח״א עמ׳ שכט].

מו יניח תפילין של יד תחלה ואחר כך של ראש, דכתיב וקשרתם לאות על ידך, ואחר כך והיו לטוטפות בין עיניך. [ואם הקדים והניח של ראש, אין צריך להסירן, אלא יניח תפילין של יד בלי להסיר את התפילין של ראש, וראה להלן סעיף נ׳]. [גמ׳ מנחות לו. טוש״ע סי׳ כה ס״ד, ילקו״י תפילין סי׳ כה הע׳ מה. שארי״י א׳ עמ׳ של].

מז נוסח הברכה ״אשר קדשנו במצותיו וצונו להניח תפילין״. ואף שכתוב בתורה וקשרתם, אין מברכים בלשון קשירה, אלא בלשון להניח תפילין, שהרי עיקר המצוה הוא שיהיו התפילין מונחים עליו. [ילקו״י תפילין תשס״ד, סי׳ כה הערה מו. שארית יוסף ח״א עמוד של].

מח אם טעה ובירך על תפילין של יד על מצות תפילין, או שבירך על הנחת תפילין, אם נזכר תוך כדי דיבור יתקן ויאמר להניח תפילין, ואם עבר זמן של תוך כדי דיבור, לא יחזור לברך. [ילקו״י הלכות תפילין מהדו׳ תשס״ד, סי׳ כה הערה מז. שארית יוסף ח״א עמוד שלא].

מט יברך להניח בקמ״ץ תחת הה״א, ולא בפתח ובדגש. וידגיש את הלמ״ד שבתיבת תפילין. [ילקוט יוסף על הלכות תפילין מהדורת תשס״ד, סי׳ כה הערה מח. שארית יוסף ח״א עמוד שלא].

נ אם פגע בשל ראש תחלה, צריך להעביר על אותה מצוה, ויניח של יד תחלה ואחר כך של ראש. והנותן את התפילין לתוך תיק, אם הוא תיק צר, יתן את התפילה של ראש תחלה, ועליה יתן את התפילה של יד, כדי שלמחרת יפגע בשל יד תחלה. ואם הוא תיק רחב, יתן את של יד בצד ימין, ושל ראש בצד שמאל, כדי שלמחרת בעת שלוקח את התפילין להניחן, יפגע תחלה בשל יד המונח בצד ימין שכנגד העומד. [ילקו״י תפילין מהדורת תשס״ד, סי׳ כה הערה מט. שארית יוסף חלק א׳ עמ׳ שלב].

נא אם היתה לפניו רק תפילה של ראש, והניחה, ואחר כך נזדמן לו תפלה של יד, אין צריך לחלוץ את התפילה של ראש ולהניחה אחר שיניח תפילה של יד, אלא יניח מיד תפילה של יד ודיו. וכן אם היו לפניו גם תפילה של יד וגם תפלה של ראש, וטעה או הזיד והניח תפילה של ראש

תחלה, אין צריך שיחלוץ תפילה של ראש בעת שמניח התפילה של יד. [ילקו״י על הל׳ תפילין מהדורת תשס״ד, סי׳ כה הערה נ׳. שארית יוסף חלק א׳ עמוד שלג].

נב צריך לברך על תפילין של יד לאחר הנחתן על הקיבורת (היינו בשר תפוח) של זרועו, קודם קשירתן והידוקן, שכל המצות מברך עליהן עובר לעשייתן, וקשירתן והידוקן זו היא עשייתן. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, הלכות תפילין סי׳ כה הערה נא. שארית יוסף ח״א עמ׳ שלה].

נג אם שכח ולא בירך על התפילין, כל עוד התפילין עליו ימשמש בהן ויברך עליהן ״להניח תפילין״, שכל מצוה שעשייתה נמשכת, כגון לבישת טלית והנחת תפילין וישיבה בסוכה, אם לא בירך עובר לעשייתה, רשאי לברך גם לאחר מכן. [עיין רמב״ם פרק י״א מברכות ה״ה. ילקו״י על הלכות תפילין מהדורת תשס״ד, סי׳ כה הערה נב, שארית יוסף ח״א שלו].

נד לא יברך כי אם ברכה אחת לשתיהם, שברכת להניח תפילין על תפילין של יד פוטרת גם תפילין של ראש. אולם האשכנזים מברכים על תפילין של ראש על מצות תפילין, ונהגו לברך ברכה זו בלחש. ואחר הנחת תפילין של ראש והידוקן על הראש, אומרים ״ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד״. ומכל מקום אם ספרדי שמע ברכה זו מאשכנזי, נכון שיהרהר אמן בלבו, ולא יענה אמן בפיו. [ילקו״י שם סי׳ כה הערה נג. שאר״י א׳ עמוד שלז].

נה אסור להפסיק בדיבור בין תפלה של יד לתפלה של ראש. ולכתחלה אסור להפסיק אפילו לצורך התפילין. ואם שח לצורך התפילין, אינו חוזר ומברך. אך אם הפסיק בדיבור שלא לצורך התפילין, מברך על תפילין של ראש ״על מצות תפילין״. ויזהר לברך כשיש כיסוי על ראשו. [ילקוט יוסף הל׳ תפילין מהדורת תשס״ד, סי׳ כה הערה נד. שאר״י ח״א עמוד שלט].

נו מי שהניח תפילין של יד וקודם שיניח תפילין של ראש נכנס לחדר אביו או רבו, אסור לו להפסיק לומר להם שלום. [שאם יפסיק יצטרך לברך על של ראש, וגורם לברכה שא״צ. ואפילו הקדימו לו שלום, לא יענה, ילקו״י תפילין סי׳ כה הערה נה. שארית יוסף חלק א׳ עמוד שמא].

נז מי שהניח תפילין של יד וקודם שהניח תפילין של ראש נסתפק אם בירך על התפילין של יד או לא, לדידן דקיימא לן כדעת מרן השלחן ערוך שאין מברכים על תפילין של ראש, אלא אם שח בין תפילין של יד לתפילין של ראש, לא יברך על תפילין של ראש גם בכהאי גוונא. [ילקו״י על הל׳ תפילין מהדורת תשס״ד, סימן כה הערה נו, שארית יוסף ח״א עמוד שמא].

נח השומע קדיש או קדושה בין תפילין של יד לתפילין של ראש [של רש״י], לא יפסיק לענות, אלא שומע ושותק ומכוין למה שאומרים. וכל שכן שאין לענות עם הצבור ה׳ מלך [כי בלאו הכי אין צריך להפסיק ולומר ה׳ מלך עם הצבור].

אולם אם עבר והפסיק וענה לקדיש או קדושה, אינו צריך לברך ברכת על מצות תפילין על תפילין של ראש. [הרא״ש, ילקו״י על הל׳ תפילין מהדורת תשס״ד, סימן כה הערה נז, עמוד קיג, שארית יוסף חלק א׳ עמוד שמב].

נט מי שבירך להניח תפילין על תפילין של יד, וטרם שהידק את הרצועה על ידו שמע קדיש וענה אמן, יש אומרים שיחזור לברך, דדוקא בין תפילין של יד לתפילין של ראש אם ענה אמן לא יברך שוב, אבל בין ברכה למצוה לכולי עלמא צריך לחזור ולברך, ויש חולקים ואומרים שאינו חוזר ומברך. אחר שלא הפסיק בג׳ תיבות. והעיקר לדינא שגם הפסק בתיבה אחת חשיב הפסק. [ילקוט יוסף על הלכות תפילין מהדורת תשס״ד, סי׳ כה הערה נח].

ס אם אחר שבירך להניח תפילין, שמע שמתקרבים לומר קדיש או קדושה, ואם יכרוך שבע הכריכות על הזרוע לא יספיק להניח גם תפילין של ראש ולענות אחר כך קדיש או קדושה, רשאי שלא לכרוך הכריכות, אלא יהדק התפילין של יד בזרוע, וימהר להניח תפילין של ראש ואז יענה קדיש או קדושה, ואחר כך ישלים לעשות שבע הכריכות על הזרוע כנהוג. [ילקו״י על הלכות תפילין מהדורת תשס״ד, סי׳ כה הערה נט, שארית יוסף ח״א עמ׳ שמו].

סא מי ששמע מחבירו ברכת להניח תפילין, ונתכוין לצאת ידי חובה בברכתו, ומניח גם הוא תפילין, ושמע קדיש או קדושה, אין לו לענות אמן, שדינו כאילו הוא בעצמו בירך. ומי ששמע ברכת התפלין ונתכוין לצאת ידי חובה, ואחר כך המברך סח בין תפלה לתפלה, אין השומע צריך לברך על תפלין של ראש, כיון שהוא לא הפסיק בדיבור. [כן כתב מאמר מרדכי. וע׳ בילקו״י על הלכות תפילין מהדו׳ תשס״ד, סי׳ כה הערה ס׳. שאר״י ח״א עמ׳ שמו].

סב אף על פי שמצוה מן המובחר שכאשר כמה בני אדם מניחין תפילין ביחד בבית הכנסת, אחד מברך לכולם ברכת להניח תפילין, מכל מקום לא נהגו כן, אלא כל אחד מברך לעצמו, מאחר שאין הכל בקיאים לצאת ולהוציא, ושאני מברכת הקידוש וההבדלה שרגילין לכוין לצאת ולהוציא. [ילקו״י הלכות תפילין מהדו׳ תשס״ד, סי׳ כה הערה סא].

סג יש אומרים שהשומע ברכת תפילין מחבירו, והוא נמצא בין הנחת תפילין של יד לתפילין של ראש, יענה אמן אחריו, שכיון שהוא מענין התפילין הוי כדין גביל לתורי שאינו נחשב הפסק. ויש חולקים וסוברים שלא יענה אפילו אמן של ברכת תפילין, שגם זה נחשב הפסק. ושב ואל תעשה עדיף. ואם ענה אמן אינו צריך לחזור ולברך על תפילין של ראש. אבל אם דיבר תיבה אחת בין ברכת להניח תפילין להנחה, חוזר ומברך להניח תפילין, דאף שלא הפסיק בג׳ תיבות, מכל מקום הוי הפסק. [שערי תשובה סי׳ כה סק״ז, בהגהות שואל ומשיב כאן, בשו״ת דבר שמואל סי׳ קמב, בהג׳ רעק״א סי׳ כה ס״ט, ילקוט יוסף על הלכות תפילין מהדורת תשס״ד, סי׳ כה הערה סב, שארית יוסף חלק א׳ עמ׳ שמז].

סד לכתחלה אין להפסיק בין הנחת תפילין של יד לתפילין של ראש אפילו בשתיקה בלבד. וכל שכן שאין להפסיק באיזה מעשה, כגון נתינת מטבע לחבירו, או אפילו צדקה לעני, כי מעשה נחשב כמו דיבור שהוא הפסק. ומכל מקום בדיעבד אם הפסיק במעשה בין תפילין של יד לתפילין של ראש, באין אומר ואין דברים, אינו צריך לברך על תפילין של ראש. ולכתחלה יש להזהר גם שלא ללכת ארבע אמות בין הנחת תפילה של יד לתפילה של ראש. [ילקו״י תפילין סי׳ כה הע׳ סג. שארי״י א עמ׳ שמח].

סה לפיכך אין להוריד את שרוול החולצה כדי לכסות את זרועו בין תפילין של יד לתפילין של ראש, אלא יעשה כן לאחר הנחת תפילין של ראש. שמעיקר הדין אין צריך לכסות את התפילין של יד בבגדו. [כן כתב בעובר אורח הנספח לארחות חיים ספינקא. וכיו״ב באגרות משה ח״ד או״ח סי׳ י׳. וכ״ה בילקוט יוסף תפילין, תשס״ד, סי׳ כה הערה סד. שארי״י א׳ עמ׳ שמח].

סו לכתחלה יש להחמיר שלא ירמוז בידו לחבירו בין תפילין של יד לתפילין של ראש, כדי שתהיה הויה אחת לשתיהן. ולצורך מצוה, כגון שרומז לעני שימתין לו כדי שיתן לו צדקה וכדומה, יש להקל. [ילקו״י תפילין סי׳ כה הערה סה. שארית יוסף חלק א׳ עמוד שנ].

סז אם אינו יודע את מדת הרצועה אם מתאימה למדת ראשו, לכתחילה ראוי שימדוד ויתקן את הקשר ויתאימה למדת ראשו קודם ברכת להניח תפילין. ואם כשבא להניח תפילין של ראש ראה שאין הרצועה של ראש כפי מדת ראשו, וצריך לפתוח את הקשר כדי להקטין או להגדיל את הרצועה כמדת ראשו, אין זה חשיב כהפסק. [דאף שההפסק הוא לצורך התפילין, הא גם בגביל לתורי לא שרינן לכתחלה. ילקוט יוסף על הלכות תפילין מהדורת תשס״ד, סימן כה הערה סו. שארי״י ח״א עמוד שנב].

סח מי שטעה והתחיל לברך על תפילין של ראש, [לדידן שאין אנו מברכים על תפילין של ראש], ונזכר אחר שאמר ברוך אתה ה׳, לא יסיים למדני חוקיך, אלא יסיים אמ״ה אשר קדשנו וכו׳ על מצות תפילין. [ילקו״י תפילין תשס״ד, סי׳ כה הערה סז. שארית יוסף ח״א עמוד שנב]

סט מנהגינו על פי הקבלה להניח תפילין של יד מיושב, ותפילין של ראש מעומד. ומנהג האשכנזים להניח בין תפילין של יד בין תפילין של ראש מעומד. [ילקו״י על תפילין מהדורת תשס״ד, סימן כה הערה סח, שארי״י חלק א׳ עמ׳ שנב].

ע ספרדי המתפלל אצל אשכנזים, יניח תפילין כנזכר, אף שהאשכנזים מניחין גם תפילין של יד מעומד. ואין בזה משום לא תתגודדו. וכן בחור הלומד בישיבה שרוב התלמידים בה הם אשכנזים, עליו לנהוג כמנהג בני עדתו. [דבחילוקי מנהגים ליכא לא תתגודדו, יבמות יג: מאירי שם יד. ילקוט יוסף על הלכות תפילין מהדורת תשס״ד, סי׳ כה הערה סט, שארית יוסף חלק א׳ שנג].

עא ומכל מקום אין הנחת תפילין של יד מיושב לעיכובא, ולכן אם אין לו אפשרות לשבת, כגון שאין שם כסא וכדומה, יניחן מעומד. וכן הנחת תפילין של ראש מעומד אינה לעיכובא, ולכן חולה שאינו יכול להניח תפילין של ראש מעומד, יניחן מיושב. ואם גם זה אינו יכול, יכול להניחן אף כשהוא שוכב. [דבלא״ה כתב הרמ״א דנהגו להניח תפילין של יד מעומד, ושעת הדחק כדיעבד דמי, ילקו״י הלכות תפילין סי׳ כה הערה ע׳, שארי״י ח״א עמוד שנד].

עב אף שמן הדין היה ראוי לעמוד בעת שמברך להניח תפילין, מכל מקום המנהג על פי הסוד לברך מיושב. [ע׳ פתח הדביר, ובמג״א סק״כ, ובמ״ש עליו במור וקציעה (סי׳ ח׳), ובילקו״י על הלכות תפילין מהדורת תשס״ד, סימן כה הערה עא, ובשארית יוסף חלק א׳ עמוד שנד].

עג בעת שכורך הרצועה על האצבע, טוב שיכרכנה כשהוא עומד. [א״ר. פרי עץ חיים. ילקוט יוסף על הלכות תפילין מהדורת תשס״ד, סי׳ כה הערה עב. שארית יוסף חלק א׳ עמוד שנד].

עד יש נוהגים לכסות את זרועם בטלית בשעת הנחת תפילין של יד, והוא על דרך הסוד. ויש שנתנו טעם לזה משום דכתיב והיה לך לאות על ידך, לך לאות ולא לאחרים לאות. אולם כבר נתבאר שמן הדין אין צריך לכסות את התפילין של יד. והיכא דאפשר טוב לנהוג כדברי המקובלים. [ילקו״י תפילין תשס״ד, סי׳ כה הערה עג, שארית יוסף חלק א׳ עמוד שנד].

עה תפילין של ראש על פי הפשט טוב שיהיו גלויים ונראים, שהרי נאמר וראו כל עמי הארץ כי שם ה׳ נקרא עליך ויראו ממך. ובגמרא ביארו פסוק זה על תפילין של ראש. ולכן יזהר שלא לכסות תפילין של ראש לגמרי בטלית. אולם יש מרבותינו המקובלים הסוברים שנכון לכסות התפילין לגמרי בטלית, כי די בכך שרואים שם בליטה של התפילין. [שער הכוונות דף ו׃ פרי עץ חיים (שער התפילין פרק יא), ילקו״י על הלכות תפילין מהדורת תשס״ד, סימן כה הערה עד. שארית יוסף חלק א׳ עמו׳ שנה].

עו מנהגינו לכרוך שבע כריכות שלימות על היד, ואחר כך מניחין תפילין של ראש. ואחר כך כורכים את הרצועה על האצבע וכו׳, ואף שדעת מרן השלחן ערוך שמן הראוי להניח של ראש קודם שיכרוך הרצועה סביב זרועו, שהרי ברכת להניח תפילין באה לפטור גם את התפילין של ראש, וצריך להסמיך הנחת תפילין של ראש להנחת תפילין של יד, מכל מקום כבר פשט המנהג בכל המקומות לכרוך הרצועה על זרועו, ואחר כך מניחין של ראש. כי גם הכריכות הללו הם מכלל המצוה. ועוד, שאין הקשר יציב בלעדיהן, ונמצא שהכריכות הן השלמת המצוה. ורק אם על ידי זה שיכרוך יפסיד עניית קדיש וקדושה, יש להעדיף ענייתם מכריכת ז׳ כריכות. [הרא״ש בתשובה (כלל ג׳ סי׳ ב). ילקוט יוסף על הלכות תפילין מהדורת תשס״ד, סימן כה הערה עה. שארית יוסף חלק א׳ עמ׳ שנו].

עז מנהגינו שתהיה רצועת התפילין של יד נכרכת כלפי חוץ, וכורך שבע כריכות שלימות מלבד הכריכה הראשונה, ואין הכריכה הראשונה נחשבת בכלל הכריכות, מפני שאינה שלימה. ויש מהאשכנזים שנוהגים לכרוך רצועת התפילין של יד כלפי גופו, מחוץ ליד, אל היד, ומחשיבים גם את הכריכה הראשונה בכלל שבע הכריכות. [ש"ע סי' כה ס"ח. שעה"כ (דרוש ה' דתפילין), ילקו"י הלכות תפילין תשס"ד, סי' כה הערה עו. שארי"י ח"א עמ' שנז].

עח יש נוהגים לכרוך את הרצועה סביב הבית, על התיתורא, ולהדק את היו"ד של התפילין לבית, ויש שכורכים על הקיבורת שלש כריכות בצורת ש"ין, ויש שלא נהגו בכל זה, אלא מיד אחר ברכת להניח תפילין והידוק הקשר, מעבירין את הרצועה למטה מן המרפק, וכורכים על הזרוע. [ילקו"י הלכות תפילין שם סי' כה הערה עז . שארית יוסף ח"א עמ' שנט].

עט אחר שסיים לכרוך על הזרוע, מעביר הרצועה בין האצבעות, ומניח תפילין של ראש, ומעביר את הרצועות על כתפיו משני הצדדים, אחת מימין ואחת משמאל, ואחר כך כורך שלש כריכות על אצבע צרדה, שהיא האצבע האמצעית. וכורך תחלה כריכה אחת על הפרק האמצעי של האצבע, ואחר כך כורך שתי כריכות על הפרק התחתון, ולאחר כך מעביר הרצועה בין צרדה לאצבע, ומעביר על גב היד, וכורך על כף ידו. ויש נוהגים שמיד אחר הכריכות על האצבע מחזירים הרצועה על גב היד וכורכים על כף היד, ואינם מעבירים הרצועה פעמיים בין האצבעות, אלא פעם אחת באופן שיראה כאות ד'. וכל אחד יעשה כמנהגו. [מנחות לה: שלחן ערוך סימן כה סעיף ח'. רמב"ם פרק ח' מתפילין הלכה י"ב, מחזיק ברכה ס"ק כז. ילקו"י על תפילין סי' כה הערה עח. שארית יוסף חלק א' עמ' שס].

פ מי שאין לו האצבע שכורכין עליה ג' הכריכות הנז', יכרוך על אצבע השניה הסמוכה לגודל, ויהיה זה לזכר בעלמא, דאם לא יועיל אינו מפסיד בזה כלום. [ילקו"י שם הערה עט].

פא צריך שיהיה השחור שברצועות לצד חוץ, ויזהר שלא יתהפכו, בין בשל יד ובין בשל ראש. וכל זה ברצועה המקיפה את הראש ואת הקיבורת, אבל מה שמשלשל הרצועות של ראש, וכן מה שכורך בשל יד, אין להקפיד בזה אם נתהפכו. ומכל מקום ראוי להזהר לכתחלה גם בזה, משום נוי מצוה, ולכן יש נוהגים לתחוב את הרצועות של ראש לתוך החגורה, או באבנט, שלא יתהפכו הרצועות ויקיים בעצמו זה אלי ואנוהו. אך אין בזה חיוב מעיקר הדין. [מנחות לה: הרא"ש. הרמב"ם פרק ג'. ילקוט יוסף על הלכות תפילין מהדורת תשס"ד, סימן כה הערה פ'. שארית יוסף חלק א' עמוד שסא].

פב אם מצא שהרצועה של ראש הפוכה במקום היקף הקשר, או של יד סביב הקיבורת, וכך היה גם בעת ההנחה, לא קיים מצות תפילין, וצריך לחזור ולהניח תפילין. ואם בשעת ההנחה היתה הרצועה כתקנה, ואפילו אם רק בחלק משעת ההנחה היתה זמן מה כתקנה, אינו צריך לחזור

ולהניח תפילין. ולענין הברכה יש אומרים שחוזר גם לברך, ויש חולקים שאינו חוזר ומברך. ואם לא חזר להניח תפילין, יש אומרים שצריך להתענות [גם על הברכה לבטלה], ויש שכתבו שאין מתענים על אי קיום המצוה, אלא באופן שהופך הרצועה בכוונה וברצון. ועל כל פנים אם הוא בן תורה שהתענית תפריע לו בלימודו, או מי שקובע עתים לתורה והתענית תפריע לו בלימוד התורה, יפדה התענית בצדקה כפי יכולתו. [ילקו״י שם].

פג ישלשל הרצועות של תפילין של ראש שיהיו תלויים לפניו, ויגיעו עד הטבור או למעלה ממנו מעט. [ילקוט יוסף הלכות תפילין סימן כה הערה פב. שארית יוסף חלק א׳ עמוד שסב].

פד בשעת הברכה וההנחה של תפילין של יד, יש לדקדק להסיר הקופסא שעל התפילין, באופן שתהיה התפלה מגולה, שמשום כבוד המצוה וחיבתה בודאי שצריך שגם התפלה של יד תהיה כמו שהיא במתכונתה בלי שום כיסוי, ורק אחרי הנחת התפילין יש לסמוך להקל בהנחת הכיסוי כדי שלא יתקלקל הריבוע של התפלה מפני דוחק השרוול שעליה. [אך מנהג מרן אאמו״ר שליט״א שלא ליתן הכיסוי על התפילין כלל]. [תוס׳ מנחות לה. הרא״ש הל׳ תפילין סי׳ ז׳. ילקו״י על הלכות תפילין מהדורת תשס״ד, סימן כה הערה פג. שארית יוסף ח״א עמוד שסג].

פה המברך על התפילין והניחן, ואחר כך מצא תפילין אחרות מהודרות יותר, ורוצה להחליף התפילין שעליו בתפילין המהודרות, אינו צריך לחזור ולברך על האחרות. ואף על פי שהמחליף טליתו דעת רבים וכן שלמים שצריך לברך על הטלית האחרת, מכל מקום יש לחלק בזה בין טלית לתפילין. [ילקו״י שם סי׳ כה הערה פד. שארית יוסף ח״א עמ׳ שסד].

פו אם נפסקה הרצועה בעת שהניח התפילין, והוכרח להחליפן בתפילין אחרות, שעדיין לא חלה הברכה שבירך על התפילין הראשונות, צריך לחזור ולברך שנית. [ילקו״י תפילין סי׳ כה הערה פה. שאר״י ח״א עמו׳ שסה].

פז אם מניח תפילין כמה פעמים ביום, צריך לברך עליהם בכל פעם. וכן אם חלץ התפילין כדי להכנס לבית הכסא, אפילו היה בדעתו לחזור להניחן מיד כשיצא מבית הכסא, חוזר ומברך עליהם כשחוזר להניחן. שמכיון שאין בית הכסא מקום הראוי להיות בו עם התפילין, נחשב הדבר להפסק, ואפילו בזמן מועט. ואפילו היה בית הכסא קרוב אליו, צריך לברך על התפילין. [ואף שיש חולקים בזה, מכל מקום איכא ספק ספיקא, ובמקום מצוה דאורייתא סמכינן שפיר על ספק ספיקא לברך]. [ילקו״י שם סי׳ כה הערה פו. שאר״י ח״א עמ׳ שסה].

פח אם נשמטו התפילין ממקומם בשעת התפלה, והחזירם למקומם, אין צריך לחזור ולברך, שהרי מן הסתם אין אדם מסיח דעתו מהתפילין

בשעת התפלה, והדבר נחשב כמי שחולץ התפילין על דעת לחזור וללובשן, שאינו מברך. [טוש״ע ס״ס כה. באר היטב שם. משנ״ב סי׳ כה ס״ק מד. ילקו״י הלכות תפילין תשס״ד, סי׳ כה הערה פז. שארית יוסף חלק א׳ עמוד שסז].

פט יש אומרים שצריך שהתפילין יהיו שלו, שהרי נאמר בפסוק, מעל הארץ הטובה אשר ה׳ נותן ״לכם״, וסמיך ליה וקשרתם אותם. אולם לדינא אין צריך שיהיו התפילין שלו, ולכולי עלמא אם קנה תפילין ועדיין לא שילם עליהם, יכול להניחן ולברך עליהם. [שו״ת מהר״י ווייל (סי׳ קצא). ילקו״י הלכות תפילין, סי׳ כה הערה פח. שארית יוסף חלק א׳ עמוד שסח].

צ וכן השואל תפילין מחבירו ומניחן, מברך עליהם. אבל אין לברך על תפילין גזולות. ונכון שלא לקחת תפילין של אחרים בלי רשותו, שיש הרבה שאינם מעונינים שהתפילין שלהם יהיו מונחים על אחרים. וגם יש המקפידים שלא יפגמו בבתים על-ידי שריטה, או שפשוף הריבוע, או שיניחום בלי מחשבה טהורה, וכדומה. [ארחות חיים בשם העיטור. ש״ע ס״ס כה. ציץ אליעזר ח״ב סי׳ ז׳. ילקו״י הלכות תפילין תשס״ד, סי׳ כה הערה פט. שאר״י ח״א עמו׳ שסט].

צא יש מי שכתב שבתפילין צריך שיהיה קשר של קיימא, ולדבריו אותן המניחין תפילין של אחרים ומשנים הקשר לפי מדת ראשם, לאו שפיר עבדי, שהרי הבעלים בודאי ישנו שוב את הקשר לפי מדת ראשם, ונמצא שהראשון לא היה קשר של קיימא ולא יצא ידי חובה. ויש חולקים וסוברים דכל ששינה את הקשר לפי מדתו, אין לחוש בזה, שאין צריך שיהיה קשר של קיימא. אלא שצריך ליזהר שלפעמים הקשר אינו לפי מדת ראשו ומתעצל לתקנו או שהבעלים מקפידים אם יתקנו, ואז התפילין מונחים עליו שלא לפי מדת ראשו, ואינו יוצא ידי חובה. ולכן צריך ליזהר בזה. [וצריך לבקש רשות מהבעלים לשנות את הקשר, אחר שרבים מקפידים בזה]. [ילקו״י על תפילין סי׳ כה הערה צ].

צב נתן תפילין לחבירו במתנה על מנת להחזיר, ואמר לו יהא שלך רק לצאת בהם ידי חובה. לכולי עלמא מברך עליהם, אפילו לסברת האומרים דבעינן בתפילין לכם. [ילקו״י על הלכות תפילין מהדורת תשס״ד, סי׳ כה הערה צא. שארית יוסף חלק א׳ עמוד שע].

צג גוי שמצא תפילין של ישראל, והביאם לישראל, יש מי שאומר שיכול הישראל להניחן בברכה, ואין לחוש שמא הגוי החליף את הפרשיות בדברים אחרים. [ש״ע חו״מ רסז סכ״א. ילקו״י על הלכות תפילין מהדורת תשס״ד, סי׳ כה הערה צב. שארית יוסף חלק א׳ עמוד שעא].

צד אם לא לבש טלית ולא הניח תפילין והתחיל ברוך שאמר, יפסיק בין פרק לפרק, ויניחן ויברך עליהם. [ילקוט יוסף על הלכות תפילין מהדורת תשס״ד, סי׳ כה הערה צג]

צה מי שלא היו לו טלית ותפילין, והתחיל להתפלל עם הצבור, ובאמצע ברכות קריאת שמע הביאו לו טלית ותפילין, יתעטף בציצית ויניח תפילין בבין הפרקים ויברך עליהן, ואין לחוש בזה משום הפסק. ואם התחיל בפרשת ויאמר, ואחר כך הובאו לפניו טלית ותפילין, הואיל ובסוף פרשת ציצית אינו רשאי להפסיק אלא כמו באמצע הפרק לפיכך לא יפסיק בברכה, אלא לובש הטלית ומניח התפילין בלא ברכה, ולאחר תפלת שמונה עשרה ימשמש בהן ויברך עליהן. ואם לא הובאו לפניו אלא לאחר שחתם גאל ישראל, מניח תפילין בלא ברכה, ומיד יתחיל להתפלל כדי לסמוך גאולה לתפלה, ולאחר התפלה יתעטף בציצית וימשמש בתפילין ויברך עליהן. ואילו לעטיפת הטלית בין גאולה להתפלה לא יפסיק כלל, אפילו בלא ברכה. וכל זה לספרדים ובני עדות המזרח שהולכים בעקבות הוראות מרן השלחן ערוך, אבל האשכנזים נוהגים על פי הרמ״א, שאם הובאו הטלית והתפילין באמצע ברכות קריאת שמע, מברכים על התפילין בבין הפרקים, אבל על הטלית אינם מברכים, אלא מתעטפים בה בלא ברכה, ולאחר התפלה ממשמשים בה ומברכים עליה. ואם הובאו לפניו אחר שהתחיל פרשת ויאמר, או באמצע ברכת אמת ויציב, יניח התפילין בברכה, ורק אם סיים גאל ישראל מניח התפילין בלא ברכה, ולאחר התפלה ימשמש בהן ויברך עליהן. ונהרא נהרא ופשטיה. [ילקו״י תפילין סימן כה הערה צד].

סימן כו - מי שאין לו אלא תפלה אחת

א תפילין של יד ותפילין של ראש שתי מצוות נפרדות הן, וכל אחת מצוה בפני עצמה היא. [ילקו״י על הלכות תפילין, מהדורת תשס״ד, סי׳ כה הערה יב. שארית יוסף חלק א׳ עמוד שעא].

ב מי שאין לו אלא תפלה אחת, מניח אותה שיש לו, ומברך עליה. והוא הדין אם יש לו שתיהם, ויש לו שום אונס שאינו יכול להניח אלא אחת, מניח אותה שיכול. [ילקו״י על הלכות תפילין מהדורת תשס״ד, סי׳ כו הערה ב׳. שארית יוסף חלק א עמ׳ שעא].

ג אם מניח תפלה של יד מברך להניח תפילין, ואם מניח תפלה של ראש בלבד, מברך על מצות תפילין. [ולמנהג האשכנזים שמברכים בכל יום על תפילין של ראש, אם יש לו רק תפילין של ראש יברך ב׳ ברכות, להניח תפילין ועל מצות תפילין. ואם יש לו תפילין של יד בלבד, יברך להניח תפילין בלבד]. [ילקו״י הלכות תפילין תשס״ד, סי׳ כו הערה ג׳. שארית יוסף ח״א עמ׳ שעב].

ד אם יש לו תפלה אחת, יניח התפלה שיש לו ויתפלל תפלה בצבור עם תפילין. וכל שכן שאם חושש שיעבור זמן קריאת שמע שאין לו להמתין

שיביאו לו ב' התפילין, אלא יניח התפלה שיש לו ויקרא בה קריאת שמע. [ילקוט יוסף על הלכות תפילין תשס"ד, סימן כו הערה ד'].

סימן כז - מקום הנחתן ואופן הנחתן

א מקום הנחת תפילין של יד צריך להיות על הזרוע במקום הקיבורת, שהוא הבשר התפוח שביד (בחלק שבין האציל לכתף), ויהדק הרצועה היטב כדי שהתפילין לא יזוזו ממקומן בכל משך זמן התפלה. וצריך שיהיו התפילין כולן עם התיתורא שלהן על הקיבורת בצד החצי המרפק התחתון של הזרוע, דהיינו בצד הסמוך לאציל [מרפק] היד [למטה], ולא למעלה מזה בצד הסמוך לכתף. ואסור שיהיו התפילין למעלה מהחצי התחתון של הזרוע אפילו כל שהוא. ויהיו התפילין של יד נוטים לצד הלב, וכמו שנאמר, ושמתם את דברי אלה על לבבכם. ואחר שהידק התפילין על הקיבורת ימשוך הרצועה לזרוע, ויכרוך שבע כריכות שלימות כנ"ל. [מנחות לז. רמב"ם פ"ד מתפילין ה"ב. ב"י וש"ע סי' כז ס"א. ילקו"י על הלכות תפילין תשס"ד, סי' כז הערה א. שארית יוסף א' עמ' שעג].

ב מקום הנחת תפילין של ראש הוא במקום שערות הראש, ואסור שיהיה אפילו חלק קטן מאד מהתפילין על המצח, אלא כולן יהיו מונחות במקום השער, ומכוונות בין העינים. וגם מי שנשרו שערותיו ידקדק מאד בזה שיניח אותן במקום שהיו לו שערות ראשו. ודורשי רשומות אמרו דרך רמז: אין מניחין תפילין אלא "בשבת", ופירש הגאון רבי עקיבא איגר, שהוא ראשי תיבות: במקום שער במקום תפוח, התפילין של ראש במקום שער, והתפילין של יד במקום התפוח שבזרוע. [ילקו"י שם סי' כז הע' ב'. שאר"י ח"א עמ' שעד].

ג מאחר שרבים מן ההמון אינם זהירים בהנחת תפילין של ראש להניחן במקומן, ותפילין של ראש שלהם יורדות על המצח, לפיכך מצוה להוכיחם, ולהודיעם כי שתים רעות עשו, כי מבטלים בכך מצוה יקרה של תפילין, וגם בירכו ברכה לבטלה [אם גם התפילין של יד אינם במקומן הראוי]. והמזהיר והנזהר ירבה שלומם כנהר. [ביאה"ל סי' כז. ואין הולכים אחר הרוב בעניני שיעורים, כשם דלא מהני רוב ברוב ארבעים סאה, ברוב כזית וכדו'. בנין ציון סי' קפ. ילקו"י שם סי' כז הע' ג. שאר"י א' עמ' שעו].

ד מותר להסתכל בראי כדי לראות אם התפילין של ראש מונחין במקומן. ומכל מקום אין צריך להקפיד בזה כל כך, ודי שיבדוק כפי מה שיש ביכולתו שהתפילין יהיו מונחין במקומן, שלא יטה לצדדין. וכן צריך שיהיה הקשר של התפילין (של ראש) באמצע. [הר"ן פרק ב' דעבודה זרה, בשם הגאונים, דמה שאסרו להסתכל בראי היינו רק במקום שאין מסתכלים בראי אלא הנשים, אבל

במקום שגם הגברים מסתכלים בראי מותר. וכ״כ הרמ״א (יו״ד סי׳ קנו). והמהריקריאת שמע (ס״ס קסב). ובנהר מצרים. וראה בילקו״י שם סימן כז הערה ד׳. שארית יוסף ח״א עמו׳ שעח].

ה אם נשאר חלק מהתפילין של ראש המונח על ראשו, תלוי באויר קצת, וכמו שמצוי כן בתפילין גדולים, יוצא ידי חובת המצוה. ובלבד שהתפילין יהיו מונחות כנגד עיקרי השער. ולכתחלה יזהר שלא יחזיק התפילין מהרצועות כדי להניחן על הראש, דאינו כבוד התפילין להחזיקן כך, אלא יחזיק התפילין מהבית והקשר, ויניחן על הראש. [ילקוט יוסף על הלכות תפילין מהדורת תשס״ד, סי׳ כז הערה ה׳. שארית יוסף חלק א עמ׳ שעח].

ו המנהג הנכון שהיו״ד של קשר התפלה של יד יהיה לצד הלב, והתפלה עליו לצד חוץ. ויש להזהר שלא תזוז היו״ד של הקשר מהתפלה. והזוהר הקדוש החמיר מאד בזה. ולכן יש אומרים שטוב לקשור את היו״ד בגוף התפילין בחוט של גיד, בשעת עשיית התפילין, כדי שלא תזוז לעולם. ויש אומרים שחוט הגיד שסביב התיתורא הוי חציצה בין הזרוע לתפילין. ועל כל פנים יהדק הקשר היטב לתפילין. [ילקוט יוסף על הלכות תפילין מהדורת תשס״ד סי׳ כז הערה ו׳. שארית יוסף ח״א עמוד שעט].

ז המנהג הנכון לתקן שהמעברתא שבה הרצועה עוברת, תהא מונחת לצד הכתף, והקציצה לצד היד. [ילקו״י הלכות תפילין מהדו׳ תשס״ד, סי׳ כז הערה ז׳. שארית יוסף ח״א עמ׳ שפ].

ח כיון שנאמר בתורה לאות על ידך, צריך שיהיו התפילין על היד ממש, על הבשר, ולא יהא דבר חוצץ בין תפילין לבשרו, לא שנא בתפלה של יד ולא שנא בתפלה של ראש. ודוקא בתפילין, אבל ברצועות אין להקפיד. ומכל מקום לכתחלה ראוי להניח גם את הרצועות של יד על בשרו ממש. [ילקוט יוסף על הלכות תפילין מהדורת תשס״ד, סימן כז הערה ח].

ט מי שיש לו מכה בזרועו, ואי אפשר לו להניח תפילין של יד אלא בחלק העליון של הזרוע סמוך לכתף, יניח אותן בלי ברכה. ובעל תשובה שיש לו על ידו כתובת קעקע של שתי וערב, וכדו׳, ומתבייש להניח תפילין על זרועו, שתתגלה הכתובת קעקע, יש לו להניחן בסתר ולהוריד השרוול מיד אחר ההנחה, ואם אי אפשר לו לעשות כן בשום אופן, בשעת הדחק יש להתיר לו להניח תפילין של יד על שרוול חלוקו הדק, דלא גרע ממצטער ממכה שעל בשרו שמותר להניח על הסמרטוטים. ויניח השל יד בלי ברכה, ויברך על של ראש.

י ובעל תשובה שיש לו על זרועו כתובת וכן מי שיש לו גבס או תחבושת על ידו, וכל מקום הקיבורת מכוסה בגבס או בתחבושת, יניח התפילין על הגבס, אך לא יברך. ויברך על תפילין של ראש ״על מצות תפילין״ ויכוין לפטור את התפילין של יד. [וטוב שיכסה את התפילין המונחות על הגבס מפני הרואים]. [ילקו״י הלכות תפילין סי׳ כז הערה י׳. מהדורת תשס״ד עמוד קפ. שאר״י א׳ עמוד שצב].

יא תפילין של יד מותר להניחם גם מבלי להסיר את השעון יד מעליו, שאין ברצועות דין חציצה לאחר שכרך שבע הכריכות על זרועו, והמחמיר תבוא עליו ברכה. [ילקוט יוסף על הלכות תפילין סימן כז הערה יא. מהדורת תשס״ד עמוד קפא. שארית יוסף חלק א׳ עמ׳ שפה].

יב המגדל שער ראשו כנגד פניו לנוי וליופי (בלורית), אין בזה משום חציצה בתפילין של ראש, ורק ידקדק להניחן במקום גידול השער. ומכל מקום הירא את דבר ה׳ ראוי לו להימנע מגידול שער הראש, ועל כיוצא בזה המליצו: ויאמר ״לקוצרים״ ה׳ עמכם. [ילקוט יוסף הלכות תפילין סי׳ כז הער׳ יב. מהדורת תשס״ד עמוד קפג. שארי״י ח״א עמ׳ שפא].

יג מי שיש לו תחבושת על ראשו, ואי אפשר להוציאה [וכגון שנפצע בראשו וחבשו לו את הראש, וכיו״ב], יניח תפילין של יד בברכה [כרגיל], ויניח התפילין של ראש על התחבושת במקום הנחת התפילין. ויכסה התפילין בטלית וכדומה, מפני הרואים. [תשובת הרשב״א ח״ג סי׳ רפב. שו״ת ריב״ש סי׳ קלז. שלחן ערוך סי׳ כז ס״ד. ילקו״י הלכות תפילין,\תשס״ד, סי׳ כז הערה יג].

יד מי שנשרו כל שערותיו והניח על ראשו פאה נכרית, ומתבייש להסירה בבית הכנסת בעת הנחת התפילין, יש לייעץ לו שיניח תפילין בביתו בבוקר, קודם התפלה, על ראשו ממש בלי הפאה, ויקרא בהם קריאת שמע, ואחר כך יוכל להניחם על הפאה בבית הכנסת ויתפלל עמהם כי יש אומרים שאין הפאה חשיבא כחציצה. [ש״ע סימן כז סעיף ה׳. פרי מגדים (מש״ז סק״ה), כף החיים סימן כז אות כז, משנה ברורה סי׳ כז ס״ק טז. ילקו״י על הלכות תפילין סי׳ כז הערה יד. במהדורת תשס״ד עמוד קפד. שארית יוסף ח״א עמ׳ שפג].

טו מי שיש לו נשירה בשערות ראשו, ויש בראשו שערות תלושות מעורבות עם שערות מחוברות, יש ליזהר לכתחלה לסרק ראשו במברשת וכדומה, כדי שלא ישארו שם שערות תלושות. ומכל מקום מעיקר הדין אין בזה חציצה. ואם רחץ את ראשו במים, והשערות עדיין רטובות, טוב לנגבם היטב קודם שיניח תפילין, מפני כבוד התפילין, ובכדי לחשוש לסוברים שיש בזה משום חציצה. [ילקוט יוסף על הלכות תפילין מהדורת תשס״ד, סימן כז הערה טו. במהדורת תשס״ד עמוד קפה. שארית יוסף חלק א׳ עמוד שפד].

טז תפילין שמשחו על התיתורא שלהם מבפנים חומר הנקרא ״לאק״, כדי להשקיף את עור התיתורא, שיהיה ניכר מבחוץ שפרשיות מונחות בפנים, תפילין אלו כשרות, ואין לפוסלם מדין חציצה בין התפילין לפרשיות, שכיון שיש בזה נוי לתפילין, הרי זה בכלל מה שאמרו: ״כל לנאותו אינו חוצץ״. ואפילו אם הלאק נעשה מדבר טמא, אין לפסול התפילין משום דבעינן מן המותר בפיך, שבדבר שאינו הכרחי לתפילין אין בזה חשש כלל. [ילקו״י הלכות תפילין סי׳ כז הע׳ טז. מהדורת תשס״ד עמוד קפו. שארי״י א׳ עמ׳ שפו].

יז הלכה רווחת שצריך להניח תפילין בשמאל, וכמו שדרשו חז״ל ממה שנאמר וקשרתם, וסמיך ליה וכתבתם, מה הכתיבה בימין אף הקשירה בימין, וכיון שהקשירה בימין ההנחה היא בשמאל [שביד ימין קושר התפילין על יד שמאלו]. או משום שנאמר והיה לאות על ידכה, יד כהה, רוצה לומר היד השמאלית שהיא חלשה. לפיכך מי שהניח תפילין בימינו, אף בדיעבד לא יצא. והאיטר שכל מלאכתו וכתיבתו נעשית ביד שמאל, צריך להניח תפילין ביד ימין, שהיא יד כהה [חלשה] שלו, ונחשבת כשמאל שלו. [ואין צריך לחוש להחמיר ולחזור ולהניח תפילין אחר התפלה גם ביד שמאל]. **ואם הניח תפילין בשמאל, אף בדיעבד לא יצא.** [מנחות לו: רמב״ם פרק ד׳ מהלכות תפילין הלכה ב׳. טור ושלחן ערוך סימן כז. ילקוט יוסף על הלכות תפילין סימן כז הערה יז. שארית יוסף חלק א׳ עמוד שפז].

יח מי שכותב בשמאל, וכל מלאכתו עושה בימין, היד שכותב בה נחשבת לימין, ומניח תפילין ביד האחרת, וכדרשת חז״ל מה כתיבה בימין אף קשירה בימין. ואם רוב מעשיו בשמאל וכותב בימין, מניח תפילין ככל אדם בשמאל, שלעולם הולכים אחר היד שכותב בה לחושבה כימין. וזו היא דעת מרן השלחן ערוך שקבלנו הוראותיו. ומכל מקום הואיל ויש הרבה פוסקים שחולקים וסוברים שיש ללכת אחר היד שעושה בה את רוב מעשיו, שהשניה היא יד כהה, טוב שאחר התפלה יניח התפילין גם ביד האחרת ויקרא בהן קריאת שמע, ויוצא ידי חובת המצוה לכל הדעות. ואף בתפילין של רבינו תם טוב להחמיר היכא דאפשר להניח ב׳ זוגות תפילין. [שלחן ערוך סימן כז סעיף ו׳. ילקוט יוסף על הלכות תפילין מהדורת תשס״ד, סימן כז הערה יח. שארית יוסף חלק א׳ עמוד שפח].

יט נער שהיה רגיל לכתוב ולעשות מעשיו ביד ימינו, כדרך כל אדם, ואחר כך הרגיל עצמו לכתוב בשמאל, יניח תפילין בשמאל כדרך כל אדם, שהואיל ולא היה איטר משנולד, אלא רק הרגיל עצמו לאחר מכן, אין עליו דין איטר. [מרדכי הלכות קטנות מנחות לו: בית יוסף סימן כז. מגן אברהם סימן כז סק״י. ילקוט יוסף על הלכות תפילין, מהדורת תשס״ד, סימן כז הערה יט. שארית יוסף חלק א׳ עמוד שפח].

כ איטר יד שאין לו תפילין שהקשר של תפלה של יד בצד ימין, כפי שצריך האיטר להניח, היכא דלא אפשר לשנות הקשר, בשעת הדחק כזו יניח התפילין של יד כמו שהיא, ומניח הקציצה בימין לצד הכתף, והמעברתא לצד היד, וקשר היו״ד יהיה לצד פנים כדי שיהיה כנגד הלב. וכן להיפך, מי שאינו איטר ומניח תפילין של איטר, מניח בשמאלו הקציצה לצד הכתף, והמעברתא לצד היד. וכן מי שיש לו ספק שצריך להניח בב׳ ידיו, ואין ידו משגת לקנות ב׳ תפילין, ולעשות תפילין של יד אחד שהקשר יהיה לצד ימין, ואחד שהקשר יהיה לצד שמאל, דיוכל להניח תפילין של יד שמאל ביד ימין. אלא שלכתחלה בודאי שראוי שאיטר יניח תפילין של יד שהקשר לצד הלב. [שלחן ערוך סימן כז סעיף ב׳. ילקוט יוסף על הלכות תפילין סימן כז הערה כ׳. שארית יוסף חלק א׳ עמוד שפט].

כא חולה שידו הימנית משותקת לגמרי, צריך להניח תפילין על-ידי בניו, או על- ידי אחרים, אפילו אם יצטרך לשלם להם איזה סך עבור טיפולם הקבוע בו. ויניחו לו התפילין על ידו השמאלית, ככל אדם. ואם אין לו מי שיניח לו תפילין אלא אשתו או בנותיו, יכול להניח תפילין על ידן, אך לכתחלה ישתדל שאיש יקשור לו תפילין. [מהר״ם שיק (או״ח סי׳ טו). בשמים ראש (סי׳ ק). שבט הלוי חלק א (סימן ח). ילקוט יוסף על הלכות תפילין, מהדורת תשס״ד, סימן כז הערה כא. שארית יוסף חלק א׳ עמוד שצ].

כב גידם שאין לו יד, רק זרוע של יד שמאל, יניח תפילין על הזרוע בלי ברכה. ואם אין לו גם זרוע, יניח תפילין של ראש בלבד, ויברך על מצות תפילין. [שנקטעה ידו לגמרי] [ילקוט יוסף על הלכות תפילין, מהדורת תשס״ד, סימן כז הערה כב. שארית יוסף חלק א׳ עמוד שצא].

סימן כח - דיני חליצת תפילין - ושלא יסיח דעתו

א חייב אדם למשמש בתפילין בכל שעה שנזכר מהם, שלא יסיח דעתו מהם, קל וחומר מציץ הקודש שאין בו אלא אזכרה אחת, ואמרה תורה והיה על מצחו תמיד, שהכהן לא יסיח דעתו ממנו, תפילין שיש בהם אזכרות הרבה על אחת כמה וכמה. ומכל מקום אינו חייב למשמש בהם מן התורה, אלא מדברי סופרים. וימשמש בשל יד תחלה, ואחר כך בשל ראש, שהרי נאמר וקשרתם לאות על ידך, ואחר כך והיו לטוטפות בין עיניך. [אולם אין צריך למשמש בתפילין באמצע התפלה ובשעת לימוד תורה]. [מנחות לו: שלחן ערוך סימן כח סעיף א׳. שאגת אריה סימנים לח, לט, מ׳. שו״ת שער אפרים (סימן כ׳), שערי תשובה, ומשנה ברורה ר״ס כח. ילקו״י תפילין סי׳ כח הערה א׳. שארי״י ח״א עמ׳ שצד].

ב כשאומר בקריאת שמע וקשרתם לאות על ידך ימשמש בשל יד, וכשיאמר והיו לטוטפות בין עיניך ימשמש בשל ראש. ויש נהגו למשמש בתפילין בעוד כמה מקומות בתפלה, כמו בברכת עוטר ישראל בתפארה [תפילין של ראש], בברכת אוזר ישראל בגבורה [תשי״ו]. בקדש לי כל בכור, בהודו וביהי כבוד בפסוק ישמחו השמים, ובפסוק ומשביע לכל חי רצון, בריש ברכת יוצר, כשאומר קדוש קדוש וגו׳, בקריאת שמע, כשאומר ה׳ שפתי תפתח, כשאומר המברך את עמו ישראל בשלום. [ילקוט יוסף על הלכות תפילין, מהדורת תשס״ד, סימן כח הערה ב׳. שארית יוסף חלק א׳ עמוד שצה].

ג נהגו העולם שלא לחלוץ התפילין לכל הפחות עד אחר קדושת ובא לציון. אך אם מניח תפילין דרבינו תם, יכול להסירן קודם ובא לציון, כדי לומר קדושה עם תפילין דר״ת. [ב״י סי׳ כה בשם העיטור. ש״ע סי׳ כה סעיף י״ג. ילקו״י על תפילין סימן כח הערה ג. וסימן לד הערה ו׳. שארי״י ח״א עמוד שצה].

ד המדקדקים נוהגים שלא לחלוץ התפילין עד אחר עלינו לשבח, ולכל הפחות עד אחר קדיש יתום שקודם עלינו לשבח. ועל פי דעת המקובלים אין להסיר גם הטלית עד אחר שיחלוץ התפילין.

ה ביום שיש בו ספר תורה נוהגים שלא לחלוץ התפילין עד שיחזירו ספר תורה ויניחוהו בהיכל. וסימן לדבר, ויעבור מלכם לפניהם וה׳ בראשם. ומי שנאלץ לחלוץ התפילין בעת שהספר תורה על התיבה, יזהר שלא יחלצם בפני הספר תורה, כי אין לגלות הראש בפני ספר תורה, אלא ילך לצדדין או יחלוץ מתחת לטליתו באופן שלא יהיה ראשו נגלה בפני הספר תורה. ואם הספר תורה נמצא בתוך תיק סגור, לית לן בה. וכן אם אפשר להסיר את התפילין מבלי לגלות את הראש, מותר להסירן בפני ספר תורה פתוח. [ילקוט יוסף על הלכות תפילין, מהדורת תשס״ד, סימן כח הערה ג-ה. שארית יוסף חלק א׳ עמוד שצו. וראה במשנה ברורה ס״ק נח. ובברכי יוסף סימן לח אות יא. וכשמונח בתיק סגור שרי].

ו בראש חודש נוהגים לחלוץ את התפילין קודם שמתפללים מוסף. ועל פי הזוהר הנחת תפילין בעת תפלת מוסף הוא דבר חמור מאד. ויחלצום אחר אמירת חצי קדיש, ולא קודם הקדיש. ויש בזה סוד נשגב, וכן ראוי לנהוג. ומן הראוי לכתחלה שלא לקפל התפילין בעת שעונים לקדיש וקדושה שאין ראוי להתעסק בשום עסק באמצע קדיש וקדושה. ומכל מקום המקילים לקפל התפילין באמצע הקדיש או החזרה, או באמצע ברכה שמברכים [כגון אשר יצר], אין צריך לגעור בהם, שיש להם על מה שיסמוכו. [ילקוט יוסף על הלכות תפילין, מהדורת תשס״ד, סימן כח הערה ו. שארית יוסף חלק א׳ עמוד שצז. וראה בתשובת הרדב״ז סי׳ פ׳/אלף קנ״א. ב״י סי׳ כה. ש״ע סימ׳ תכג ס״ג. שער הכוונות דף לח.].

ז מי ששכח לחלוץ את התפילין והתפלל עמהם מוסף, אינו צריך לחזור ולהתפלל מוסף. ואם נזכר בזה באמצע תפלת מוסף, יכסה את התפילין שבראשו בטלית שעליו. אבל לא יחלצם באמצע תפלת שמונה עשרה, אלא יזיז התפילין של ראש ממקומו, והרי זה כאילו סילקם, ותחת התפילין של יד בין הקציצה לבשרו יתחב שם את בגדו באופן שיהיה חוצץ ויענה קדושת כתר. [ילקו״י הלכות תפילין, סי׳ כח הע׳ ז. שארית יוסף ח״א עמ׳ שצז].

ח בבית כנסת שמתפללים בו כמה מנינים, וקרה שאדם העומד בתפלת שחרית שומע קדושת כתר ממנין אחר, אם יש שהות יסלק התפילין מעליו ויענה עמהם קדושת כתר, ואם אין לו שהות לעשות כן יזיז התפילין של ראש ממקומו, ותחת התפילין של יד בין הקציצה לבשרו יתחב שם את בגדו באופן שיהיה חוצץ, ויענה קדושת כתר. [ילקוט יוסף על הלכות תפילין, מהדורת תשס״ד, סימן כח הערה ח. שארית יוסף חלק א׳ עמוד שצח. וראה בבן איש חי פרשת ויקרא אות י״ז. ובשו״ת בצל החכמה ח״ו סי׳ נד].

ט מי שטעה בתפלת ראש חודש בשחרית, ודילג יעלה ויבא, ולא נזכר אלא לאחר תפלת מוסף, שצריך לחזור ולהתפלל שחרית, יש אומרים שצריך לחזור ולהניח תפילין בברכה כדי להתפלל עמהן תפלת שחרית של ראש חודש. ויש אומרים שהואיל וכבר התפלל שחרית עם התפילין, אלא שהוא חוזר רק כדי להזכיר מעין המאורע, אינו צריך לחזור ולהניח תפילין. ונכון לחזור ולהניח התפילין בברכה כדי להתפלל שחרית של ראש חודש עמהן. ומכל מקום אם לא נזכר אלא סמוך למנחה, ומתפלל מנחה שתים, והשניה לתשלומי שחרית, אינו צריך לחזור ולהניח תפילין. [ילקוט יוסף על הלכות תפילין, מהדורת תשס״ד, סימן כח הערה ט. שלחן ערוך סימן קח סעיף י״א.].

י יש נוהגים שאבי הבן או הסנדק מניח תפילין בשעת המילה, ויש להם על מה שיסמוכו, ושלא כמי שכתב לפקפק בזה. אלא שראינו לכמה גאוני עולם שלא הניחו תפילין בשעת המילה. ואף במקום שנהגו שאבי הבן והסנדק מניחין תפילין בשעת המילה, מכל מקום בראש חודש אין להניח תפילין, לאחר מוסף, דשב ואל תעשה עדיף. [ילקוט יוסף על הלכות תפילין, מהדורת תשס״ד, סימן כח הערה י. שארית יוסף חלק א׳ עמוד שצט. ילקוט יוסף שבת כרך ה׳ עמוד שו. ש״ך יורה דעה סי׳ רסה ס״ק כד].

יא נוהגים לקרוא עם התפילין פרשת ״קדש לי״ ופרשת ״והיה כי יביאך״, ולכתחלה יאמרם קודם פרשת העקדה, ולכל הפחות קודם ברוך שאמר, כדי להקדימן לקריאת שמע, כשם שבתורה פרשיות אלו נאמרו קודם קריאת שמע. אבל אחר שהתחיל בברוך שאמר אין להפסיק לאומרם. ואם חושש שיפסיד תפלה בצבור, יאמרם אחר עלינו לשבח, קודם שיסירם. [ילקוט יוסף על הלכות תפילין מהדורת תשס״ד, סימן כח הערה יא. שארית יוסף חלק א׳ עמוד שצט. וראה בב״ח סימן לח].

יב טוב שלא לחלוץ התפילין בכל יום עד שילמד בהם תחלה, אחד המרבה ואחד הממעיט. ועל פי זה יש נוהגים ללמוד בכל יום אחר התפלה ב״חק לישראל״, בעודם מעוטפים בטלית ומעוטרים בתפילין. והוא דבר נאה. אולם אם חושש שלא יוכל לעמוד בניקיון הגוף ומתייראי שמא יפיח בהם, יחלצם מיד אחר התפלה. וכן בר״ח אין להניח תפילין אחר תפלת מוסף כדי ללמוד עמהם בחק לישראל. ואף שאין חיוב מן הדין לקרוא בכל יום חק לישראל, מכל מקום דבר טוב הוא לנהוג כן, וגם בני ישיבות טוב ונכון שילמדו בחק לישראל בשעות ההפסקה ובין הסדרים, אם אין הדבר בא על חשבון לימוד הסוגיות. [ילקו״י על הלכות תפילין סי׳ כה הערה יב, שארית יוסף חלק א עמוד ת׳. וראה במחזיק ברכה ס״ס כה. ובכף החיים פלאגי׳ סי׳ י׳ אות מג. ובטהרת המים (מער׳ התי״ו אות סו). ובבן איש חי].

טו טוב לחלוץ התפילין ביד שמאל, להראות שקשה עליו חליצתן, שהרי מצותן כל היום. [כ״כ המג״א סי׳ כח סק״ג. פמ״ג. משנ״ב (סק״ה). ילקו״י תפילין סי׳ כח הע׳ טו. שאר״י ח״א עמ׳ תב].

טז מנהג החכמים לנשק התפילין בשעת הנחתן, [לא בין תפילין של יד לתפילין ראש, אלא קודם שקושר תפילין של יד, וקודם הברכה], ובשעת חליצתן. ומשום חיבוב מצוה נכון שהוא עצמו יקפל התפילין שלו, אך כשממהר ללימודו וכדומה, מותר ליתן לאחר שיקפל את הטלית והתפילין שלו. [ילקו״י הלכות תפילין סי׳ כח הערה טז. שארית יוסף ח״א עמ׳ תב. וכן כתבו רבי דוד אבודרהם, ובארחות חיים, ובב״י ס״ס כח. ובש״ע ס״ג. א״ר סק״ה. משנ״ב סק״ו. נימוקי אורח חיים א׳].

יז לא יאחוז הרצועות ויגלול התפילין, אלא יאחז בתפילין ויגלול הרצועות. [שם סי׳ כח הע׳ יז].

יח כשמקפל התפילין לא יכרוך הרצועות על הבתים, מפני שקדושת הבתים חמורה מהרצועות, אלא טוב לכורכן משני הצדדים על שם הכתוב כנפי יונה נחפה בכסף. [ילקו״י על הלכות תפילין סי׳ כח הע׳ יח. שארי״י ח״א ע׳ תג].

יט החולץ את התפילין ואינו מקפלן מיד, כגון אם נכנס לבית הכסא, לא יניחם כשהבית כלפי מטה והתיתורא והמעברתא כלפי מעלה, אלא יניחם על התיתורא כשהבתים כלפי מעלה. [בן איש חי פר׳ חיי שרה אות יט. ותיכף לאחר התפלה יקפלם. וכן הוא בילקו״י על הלכות תפילין סי׳ כח הערה יט. ובשארית יוסף חלק א׳ עמ׳ תג].

כ אחר שחלץ תפילין של ראש יניחן בתיק, ועליו יניח תפלה של יד, כדי שכאשר יבוא להניחן יפגע בשל יד תחלה. והמניחים כיס של תפילין יחד עם הטלית, צריכים ליזהר שלא יניחו התפילין למעלה, כדי שלא יפגעו בהם תחלה. [ילקוט יוסף על הלכות תפילין, מהדורת תשס״ד, סי׳ כח הערה כ. שארי״י ח״א עמ׳ תג. וכ״ה בטור ושלחן ערוך (סי׳ כח ס״ב), על פי המבואר ביומא לג: דאין מעבירים על המצוות].

כא טוב שלא יחלוץ תפילין של יד עד שיניח תפילין של ראש בתיק, כדי שלא ישכח ויניח של יד תחלה בתוך התיק. [כ״ה בפמ״ג ובמשנ״ב ס״ס כח. ובילקו״י הל׳ תפילין סי׳ כח הע׳ כא].

סימן כט - שלא לברך בעת חליצת התפילין

א אין לברך שום ברכה כשחולץ תפילין, אפילו כשחולצם בערב שבת בבין השמשות. [ילקו״י על הלכות תפילין מהדורת תשס״ד, סימן כט].

סימן ל - זמן הנחתן

א זמן הנחתן בבוקר, משיראה את חבירו הרגיל עמו קצת בריחוק ארבע אמות ויכירנו. ויש אומרים שהוא כשש דקות אחר עמוד השחר. ויש אומרים שהוא כשעה קודם הנץ. ולכן לכתחלה אין להתעטף בציצית עד שיגיע שעה קודם נץ החמה. וכן מנהג ירושלים. אבל פועלים משכימי קום שממהרים לעבודתם, יש להקל להם להתעטף בציצית כשש דקות אחר עמוד השחר, ביום ממוצע. וזמן עמוד השחר הוא ע״ב דקות זמניות קודם הנץ. [ילקוט יוסף על הלכות תפילין, מהדורת תשס״ד, סימן ל׳ הערה א׳. שארית יוסף חלק א׳ עמוד תד. וראה בברכות ט: שלחן ערוך סימן ל׳. פרי מגדים סימן נה סק״ב].

ב אסרו חכמים להניח תפילין בלילה, גזירה שמא יישן בהן ויבואו לידי בזיון. ויש אומרים שאף מן התורה אין להניח תפילין בלילה, שנאמר מימים ימימה, ימים ולא לילות. והעיקר לדינא דאין איסור להניח תפילין בלילה אלא מדרבנן, וכמבואר. ולכן קצין בצבא של הגויים, שאין לו שום אפשרות להניח תפילין בשעות היום, יניח תפילין בלילה בלי ברכה. [ילקוט יוסף על הלכות תפילין, מהדורת תשס״ד, סימן ל׳ הערה ב׳. שארית יוסף חלק א׳ עמוד תה. וראה בסוגיא מנחות לו:].

ג ומכל מקום מותר לכתוב פרשיות התפילין גם בלילה. [ילקוט יוסף על הלכות תפילין מהדורת תשס״ד, סימן ל׳ הערה ג. שארית יוסף חלק א׳ עמוד תו. וכן הוא בבכורי יעקב].

ד סוף זמן הנחת תפילין הוא לכתחלה עד השקיעה. [ואם לא הניח עד השקיעה ראה להלן]. [שם]

ה מי שהניח תפילין ביום, ושקעה עליו החמה, צריך לחלוץ התפילין מיד, כדי שלא יטעו ויבואו להניח תפילין לכתחלה אחר השקיעה. ואם אינו חולץ התפילין אחר ששקעה החמה מחמת שאין לו מקום לשומרן, וחושש פן יאבדו, מותר להשאר עמהם אף לכתחלה. ולדעת המקובלים יש להחמיר גם בזה להסירן מיד, אלא אם כן מתפלל מנחה עם התפילין שאם התחיל קודם השקיעה יכול להשאר עמהם גם אחר השקיעה. [ילקוט יוסף על הלכות תפילין מהדורת תשס״ד, סי׳ ל׳ הערה ה׳. שארית יוסף חלק א׳ עמוד תח, על פי המבואר בשלחן ערוך סימן ל׳ סעיף ב׳. ובשדי חמד ח״ד דף 109 ע״ב].

ו מי שלא הניח תפילין במשך כל היום, ושקעה החמה, ועדיין הוא בין השמשות, [דהיינו בתוך שלש עשרה דקות וחצי], יניחן מיד ואף יברך עליהן. ובלבד שלא הגיע זמן צאת הכוכבים. [מכיון שיש כאן ספק ספיקא שהוא עדיין יום]. אבל אם התפלל ערבית [לפי הזמן של הגאונים] ועשאו לילה, ואחר כך נזכר שלא הניח תפילין באותו יום, אפילו עדיין לא שקעה החמה, יניח תפילין בלא ברכה, כדי שלא יפסיד מצות התפילין לאותו יום. [ילקו״י על תפילין סי׳ ל׳ הערה ו. שאר״י ח״א עמ׳ תח. ואין זה נגד דעת מרן, דמה שכתב מרן שאם התפלל ערבית אינו מניח תפילין,

היינו בזמן ערבית דר״ת, ומרן לא קאי בזמן ערבית מפלג מנחה לפי חשבון הגאונים. וע״ש דשפיר מצרפינן סברת ר״ת לספק ספיקא, ודלא כמ״ש הרה״ג הנאמ״ן שדברי ר״ת נגד המציאות ולא חזי לצרפו אף לס״ס, וזה אינו, דהא הרמב״ן ומרן ז״ל היו בארץ ישראל, והעתיקו סברת ר״ת. ובודאי דחזי לצרף סברת ר״ת לס״ס אחר ששלושים ראשונים סוברים כמותו. וע״ש עוד בענין מקרא מגילה בבין השמשות].

ז הנוסע ביום א׳ מארצות הברית לארץ ישראל דרך המערב, והרי הוא עובר את קו התאריך, ונסע במשך כל היום והניח תפילין בבוקר יום א׳, ובמשך הנסיעה לא החשיך היום, ובגלל שעבר את קו התאריך נמצא כבר ביום ב׳, אף שלא החשיך לו היום כלל, צריך להניח תפילין טרם שתחשך, כיון שביום ב׳ לא הניח תפילין. ומה שהניח ביום א׳ לא פוטרו מחיובו ביום ב׳. והנוסע מארץ ישראל לארצות אמריקה דרך המזרח, ועבר את קו התאריך וגם החשיך היום, והניח תפילין ביום א׳, והחשיך היום ולאחר שעבר את קו התאריך שוב הוא יום א׳, יש אומרים שצריך לחזור ולהניח שוב תפילין. [שם סי׳ ל׳ הע׳ ז׳].

ח תפילין יש בהם קדושה גדולה, ויש ליזהר מאד שלא יסיח דעתו בעת שהתפילין עליו, לדברי חולין. וכל זמן שהתפילין בראשו של האדם ועל זרועו הוא עניו ויירא שמים, ואינו נמשך בשחוק ובשיחה בטלה, ואינו מהרהר במחשבות רעות, אלא מפנה לבו בדברי האמת והצדק. [ילקוט יוסף על הלכות תפילין סימן ל׳ הערה ח. שארית יוסף חלק א׳ עמוד תט].

ט יש אומרים דהיסח דעת בתפילין מיקרי רק בעומד בשחוק וקלות ראש, אבל כשעוסק בדבר אחר ואין דעתו עליהם לא מיקרי היסח דעת. ויש אומרים שכל היסח דעת אסור, ואף על פי שהעיקר כסברא ראשונה, מכל מקום כיון שמנהגינו להניח תפילין רק בשעת התפלה, לכתחלה ראוי ונכון להחמיר בכל היסח דעת בתפילין, אף שאינו היסח דעת של קלות ראש. [ילקוט יוסף הלכות תפילין מהדורת תשס״ד, סי׳ ל׳ הערה ט׳. שארית יוסף ח״א עמוד תיב].

י בשעת התפלה שהאדם צריך לכוין בתפלתו למה שמוציא מפיו, וכן בשעה שעוסק בתורה כשתפילין מונחים עליו, רשאי להסיח דעתו מהתפילין. [ילקו״י על הלכות תפילין מהדורת תשס״ד, סי׳ ל׳ הערה י׳. שארית יוסף חלק א׳ עמוד תיב].

יא ולכן המגיה ס״ת להכינו לצורך קריאת התורה, בעוד שהתפילין על ראשו, ראוי יותר שיסירם קודם שמגיה, ולא יגיה עם התפילין. אולם מעיקר הדין אין לאסור בזה משום היסח הדעת. [בילקו״י על הלכות תפילין סי׳ ל׳ שם].

יב הנוסע לבית הכנסת, או לכותל המערבי לתפלת שחרית, ורוצה להניח תפילין בביתו, כדי לצאת מעוטר בטלית ותפילין מביתו, ולהגיע לבית הכנסת כשהוא מעוטר בטלית ותפילין, והוא בעצמו נוהג ברכב, אף שאין בזה איסור מעיקר הדין מצד היסח דעת בעת הנהיגה, מכל מקום עדיף

יותר שינהג בלא תפילין, ויניחן בבית הכנסת, מאשר ינהג ברכב עם התפילין. בפרט שרבינו האר״י ז״ל החמיר מאד בענין היסח דעת בתפילין. [ילקו״י על הלכות תפילין מהדורת תשס״ד, סימן לי הערה יב].

סימן לא - דין תפילין בשבת, ויום טוב וחול המועד

א אסור להניח תפילין בשבת וביום טוב וביום הכפורים. [ואם תפילין הוו מוקצה בשבת, ואם מותר להניחן בשבת שלא לשם מצוה, ראה בילקוט יוסף שבת כרך ב׳, עמוד תל]. [ילקו״י תפילין סימן לא הערה א. ושארית יוסף ח״א עמוד תיג].

ב אין מניחין תפילין ביום טוב שני של גלויות. [ילקו״י תפילין סי׳ לא הע׳ ב׳. שאר״י ח״א עמ׳ תיד].

ג תושב ארץ ישראל היוצא לחו״ל על מנת לחזור מיד, ושוהה שם חודש או חודשיים, והוא אדם עצמאי שיוצא לסחורה או בשליחות מוסד ללא הגבלת זמן, עליו לנהוג בדין יו״ט שני של גלויות כבני ארץ ישראל לענין תפלה. ויניח תפילין בביתו בצינעא, ויקרא בהם קריאת שמע. [ורק לענין עשיית מלאכה עליו להחמיר ואפילו בצינעא]. [פר״ח סי׳ תצו. ילקו״י על תפילין סי׳ לא הע׳ ג׳. שארית יוסף א עמ׳ תיד].

ד אולם שליחי מוסדות הנמצאים בחוץ לארץ לתקופת שליחות של שנה או יותר, כל עוד הם נמצאים בחוץ לארץ עליהם לנהוג לגמרי כבני חוץ לארץ, ולא יניחו תפילין ביום טוב שני של גלויות. אף ביום טוב האחרון של סוכות. [דמאחר שעקרו דירתם לחו״ל יחד עם משפחתם, אף שדעתם לחזור דינם כבני חו״ל בין להקל בין להחמיר. וכ״כ באבקת רוכל (סי׳ כו). וראה בילקו״י על הל׳ תפילין סי׳ לא הערה ד׳. ובשאר״י חלק א׳ עמ׳ תיד].

ה גם מי שלא נימול [כגון כשמתו אחיו מחמת המילה], אין לו להניח תפילין בשבת וביום טוב, דאף על פי שאין לו ב׳ אותות בשבת, מכל מקום בעל אות הוא, אלא שמצד סכנתו ואונסו נתבטל ממנו האות, אבל לעולם מצווה ועומד הוא. [ילקו״י על תפילין סימן לא הערה ה׳. שארית יוסף חלק א׳ עמוד תטו].

ו המנהג פשוט שאין מניחין תפילין בחול המועד, ואף מי שנהג בחוץ לארץ להניחן, כשבא לארץ ישראל צריך לנהוג כמנהג ארץ ישראל. [ילקו״י על הלכות תפילין סי׳ לא הע׳ ו. שארית יוסף ח״א עמוד תטו].

ז המתפלל בבית כנסת של אשכנזים [בחו״ל] שכולם מניחין שם תפילין בחול המועד, יש אומרים שאין לו להתפלל שם בלא תפילין, משום לא תתגודדו. ולכן לדעתם יניח שם תפילין בלא ברכה. ולדינא נראה שאין

לחוש בזה לאיסור לא תתגודדו, ויתפלל שם בחול המועד כפי מנהגו בלא תפילין. [ילקו״י הלכות תפילין, מהדו׳ תשס״ד, סי׳ לא הערה ז].

ח ההולך במדבר ואינו יודע מתי שבת, יש אומרים שיניח תפילין בכל יום, גם באותו יום שעושה אותו לשבת מספק. והנכון שקודם שיניח יעשה תנאי ויאמר, שאם היום שבת הרי הוא מכוין לרצועות בעלמא, ולא לשם מצוה. [ילקו״י הלכות תפילין סימן לא הערה ז׳. מהדורא חדשה עמוד תעד].

סימן לב - טעויות הנמצאות בתפילין ובספר תורה

א מצות תפילין שיכתוב ארבע פרשיות, שהן: פרשת קדש לי כל בכור עד למועדה מימים ימימה, פרשת והיה כי יביאך עד כי בחוזק יד הוציאנו ה׳ ממצרים. ופרשת שמע עד ובשעריך. ופרשת והיה אם שמוע עד על הארץ. וצריך לכותבן כסדר הזה, לכתוב תחלה הקודמת בתורה. ואם שינה פסול. ויש אומרים שצריך להקדים לכתוב תפילין של יד ואחר כך תפילין של ראש. ויש אומרים שיש לכתוב תחלה של ראש ואחר כך לכתבו של יד, מפני שמעלת תפילין של ראש גדולה יותר משל יד. ועל כל פנים לכולי עלמא בין אם הקדים לכתוב של ראש ובין אם הקדים לכתוב של יד, התפילין כשרים בלי שום פקפוק. [ילקוט יוסף על הלכות תפילין מהדורת תשס״ד, סימן לב הערה א].

ב לכתחלה יש ליזהר לכתוב כל הפרשיות של יד ושל ראש ברציפות בלא שום דיבור ביניהם. אך אין זה לעיכובא. ואם יש חשש שעל ידי שיכתוב הכל ברצף אחד בלי לנוח יבוא לידי טעות, נכון יותר שיפסיק וינוח בינתים. [כ״ה בספר הכוונות. וראה בשערי תשובה. וכן הוא במלא״ש (כלל יז אות יו״ד). קול יעקב אות ט׳. ובילקו״י הלכות תפילין, מהדו׳ תשס״ד סי׳ לב הערה ב].

ג קודם שיתחיל לכתוב ראוי שיאמר: יהי רצון מלפניך ה׳ או״א שתשרה שכינתך במעשה ידי, ותצליחני בכתיבתי זאת שאני כותב תפילין אלו לשם יחוד קודשא בריך הוא ושכינתיה, לשם קדושת מצות תפילין שצויתנו ה׳ אלוקינו, ותצילני מטעות הכתיבה ומטעות הכוונה. אמן כן יהי רצון. ויש סופרים המקפידים לטבול במקוה בכל בוקר קודם שיתחילו במלאכת הכתיבה. ונאה הטבילה לסופרים. ומכל מקום אם הטבילה גורמת לו לביטול תורה גדול, וטירחא רבה, רשאי לוותר על הנהגה זו, שבלאו הכי אינה מן הדין אלא הנהגה טובה וחשובה. וכן ראוי שהסופר יהיה נשוי השרוי עם אשה. [ילקוט יוסף על הלכות תפילין, מהדורת תשס״ד, סימן לב הערה ג].

ד בתפילין ומזוזות כותבים אות דל״ת של אחד גדולה ועבה כשיעור ד׳ דלתי״ן. ולכתחלה יהיה גודל הדל״ת בגודל של ארבע אותיות דל״ת של אותו כתב, ומכל מקום אם כתב אות דל״ת גדולה בשיעור ד׳ דלתי״ן קטנים מאד, סגי. ונוהגים לכתוב דל״ת גדולה יותר משאר דלתי״ן שבאותו כתב שכותב. [ילקו״י הלכות תפילין, תשס״ד, סי׳ לב הע׳ ד. וכ״ה בספר הכוונות (דרושי ק״ש דרוש ו׳) בשם האר״י ז״ל. וכן הוא במג״א סק״א. וראה במשנ״ב ר״ס לב].

ה תפילין של ראש יש לכותבן כל פרשה בקלף נפרד לבדו, ואם כתב כל הארבע פרשיות בקלף אחד, כשרים אפילו אין ריוח ביניהם, ובלבד שיהיה חוט או משיחה בין כל בית ובית. [ילקוט יוסף על הלכות תפילין, מהדורת תשס״ד, סימן לב הערה ה].

ו תפילין של יד כותב את ד׳ הפרשיות בקלף אחד וגולל אותן מסופן לתחלתן, וכורך עליהם קלף, ושער עגל, ומכניסם בביתם כמו של ראש. ויכניס הפרשיות באופן שתהיה זקופה ועומדת בתוך הבית. ואם כתבם על ארבעה קלפים והניחם בד׳ בתים יצא, והוא שיכסה עור על ארבעה בתים שיהיו נראים כבית אחד. [שם].

ז יכתבם בדיו שחור, בין שיש בו מי עפצים בין שאין בו מי עפצים. ואם כתב אפילו אות אחת בשאר מיני צבעונים או בזהב, הרי אלו פסולין. [ילקו״י על הל׳ תפילין, סי׳ לב הערה ז׳].

ח אם כתב את הפרשיות בדיו כדין, ואחר כך זרק עפרות זהב על האותיות בעוד הדיו לח, מעביר את הזהב וישאר הכתב התחתון, וכשר. אבל אם זרק את הזהב על אות מהאזכרות אין לו תקנה, שהרי אסור להעביר הזהב משום דהוי כמוחק שם ה׳. [שם הערה ח׳].

ט אותיות של ספרי תורה ומזוזות שהועבר עליהם עפרון, בדיעבד אפשר להכשיר הספר תורה אחר מחיקת העפרון, ולא הוי חק תוכות. או שלא כסדרן. [ילקו״י שם סי׳ לב הערה ט׳].

י ספר תורה שנפל בו טעות בשני וחמישי, ותיקנוהו בעת קריאת התורה, והדיו עדיין לח, אפילו הכי אפשר לקרוא בספר תורה זה, ולברך עליו, ואין צריך להמתין עד שהדיו יתייבש. [שם סי׳ לב הערה י׳].

יא צריך שלא תדבק שום אות בחברתה, אלא כל אות תהיה מוקפת גויל. וכל אות צריך שתהיה גולם אחד, דהיינו שיהיו כל חלקיה מחוברים, כגון היודי״ן שעל האל״ף והעי״ן והפ״ה והצד״י והשי״ן. ורגל התי״ו, וכדומה. [ואם מחליפים ס״ת כשנמצאו פירודים ודיבוקים, ראה להלן בסעיף סא]. [שם סי׳ לב הערה יא].

יב צריך שיכתוב בימינו, אפילו אם הוא שולט בשתי ידיו. ואם כתב בשמאל, התפילין פסולות, אם אפשר למצוא אחרים כתובים בימין. ואם אי אפשר למצוא תפילין אחרות שנכתבו ביד ימין, יניח התפילין הנז' בלי ברכה עד שישיג תפילין שנכתבו ביד ימין. [ילקוט יוסף על תפילין סימן לב הערה יב].

יג ראובן שאינו יודע לכתוב אשורית, ואחז קולמוס בידו השמאלית, וסופר סת"ם אחז בידו הימנית את ידו השמאלית של ראובן, וכתב מספר אותיות בתפלין, אם הכתיבה יצאה באותיות יפות כדרכו של הסופר תמיד, מוכח מזה שידו של ראובן לא עשתה כלום, ואחיזת הקולמוס בידו לא היתה אלא מעשה קוף בעלמא, הילכך יש להכשיר התפלין. [ילקוט יוסף על הל' תפילין סי' לב הער' יג].

יד סופר איטר יד ימינו לגמרי, שעושה כל מלאכתו וגם כותב בשמאל, צריך לכתוב ספרי תורה תפילין ומזוזות ביד שמאל שעושה בה כל מלאכתו, שיד שמאל שלו נחשבת כימין של כל אדם. ורשאים לקנות ספר תורה תפילין ומזוזות מסופר זה. ורק יחידי סגולה מן השרידים אשר ה' קורא המתנהגים בכל דרכיהם על פי הקבלה לחומרא, נכון שיחמירו על עצמם גם בזה. וסופר איטר יד הנז' שכתב תפילין ומזוזות ביד ימין, [שהיא היד שאינו רגיל לעשות בה מלאכתו, והיא כמו יד שמאל של שאר בני אדם], העיקר לדינא להכשיר תפילין ומזוזות אלה, כשאין לו תפילין ומזוזות אחרים. [ילקו"י הלכות תפילין,\סי' לב הע' יד].

טו תפילין אינן צריכות שרטוט, ומכל מקום צריך לשרטט השורה העליונה. ואם אינו יודע ליישר השיטה בלא שרטוט, ישרטט כל השורות. [ואין לחוש למי שפוסל תפילין ששרטטו השורות]. ומכל מקום יכתוב כתיבה ישרה ויפה, ובשורות ישרות ולא עקומות. ולכן נהגו כיום לשרטט גם תפילין כמו ספרי תורה, כדי שהכתב יהיה ישר ונאה. ואם לא שירטט אף את השורה העליונה, יש פוסלים ויש מכשירים. ואם אי אפשר לו להשיג תפילין אחרות מחמת יוקר המחיר, יסמוך על דעת הגר"א שכתב לדייק מדברי מרן שדעתו להכשיר בדיעבד. ומזוזות שנכתבו בלי שרטוט יש לפוסלם. וכן כשיש ספק אם שרטטום, ובמשך הזמן נמחק השרטוט, או שלא שרטטום כלל, יש להחמיר מספק, שהשרטוט במזוזה הלכה למשה מסיני. [ילקוט יוסף על הלכות תפילין, מהדורת תשס"ד, סימן לב הערה טו. ושם בדין כל הפטור מן הדבר ועושהו נקרא הדיוט].

טז לא ישרטט בעופרת, מפני שהמקום של השרטוט נשאר צבוע. ולכל הדעות שרטוט של תפילין אין צריך לשמה. [ילקוט יוסף על הלכות תפילין, מהדורת תשס"ד, סימן לב הערה טז].

יז הלכה למשה מסיני שצריך לכתוב את התפילין על קלף ולא על הדוכסוסטוס, ולא על הגויל. וכותבים על הקלף במקום הבשר, ואם

שינה פסול. [ולאחרונה נמצאים בכמה חנויות לממכר קלפים עבור כתיבת ספרי תורה ותפילין, גם קלפים אשר הם מגורדים הרבה מצד השיער, ויש להמנע מכך, שהם בחשש גדול של פסול גמור, כיון שהם היפך דעת מרן השלחן ערוך, שאין מגרדים בקלף מצד השיער אלא כדי מה שצריך לתקנו ולהחליקו]. [ילקו״י תפילין סי׳ לב הערה יז].

יח צריך שהקלף יהיה מעובד בעפצים או בסיד, וצריך שיהיה מעובד לשמו. וטוב לומר בפיו בתחלת העיבוד שהוא מעבדו לשם תפילין, או לשם ספר תורה. אבל אם עיבדה לשם מזוזה פסול. [ילקוט יוסף על הלכות תפילין וספר תורה, מהדורת תשס״ד, סימן לב, הערה יח].

יט אם עיבדו הגוי לשמה, וישראל גדול עומד על גביו ומצווהו שיעבדו לשמה, להרמב״ם פסול, ולהרא״ש כשר אם ישראל עומד על גביו וסייעו. והעיקר לדינא כדעת הרא״ש, כיון דאיכא ספק ספיקא, אך לכתחלה נכון להחמיר שלא יעבדו גוי, ועל כל פנים יסייע עמו ישראל. וכל זה בשעת הדחק, הא לאו הכי אין להקל. [ילקו״י שם סי׳ לב הערה יט].

כ צריך שהקלף יהיה מעור בהמה וחיה ועוף הטהורים, אפילו מנבילה וטריפה שלהם, אבל לא מעור בהמה וחיה ועוף הטמאים, דכתיב למען תהיה תורת ה׳ בפיך, ממין המותר בפיך. וכן לא יעשה הקלף מעור דג אפילו הוא טהור, משום דנפיש זוהמיה. [ילקוט יוסף על תפילין סי׳ לב הערה כ׳].

כא ספר תורה שנמצא בו נקב קטן בצד האות, באופן שאין האות מוקפת גויל, ולא ידוע מתי נעשה הנקב אם קודם הכתיבה או לאחר מכן, אם אפשר לגרור קצת מהאות קרוב לנקב, באופן שישאר ממנו צורת אות, ויהיה מוקף גויל, הנה מה טוב, ואם אי אפשר, או שנמצא הנקב באמצע קריאת התורה, יש להכשיר את הספר תורה. וגם בנקב דק מאד יש לצדד להקל כשאין שם ספר תורה אחר. [ילקו״י שם סי׳ לב הע׳ כא. שארי״י ח״א עמ׳ תכו].

כב תפילין שנכתבו על קלף משוח, אף על פי שהם כשרים מן הדין, שהמשיחה נעשית לנאות ולייפות את הכתב, וכל לנאותו אינו חוצץ, מכל מקום נכון מאוד לחוש לכתחלה לדעת האוסרים, ולכן יש לכתוב התפילין על קלף שאינו משוח. וכל אחד ירכוש תפילין שנכתבו על קלף שאינו משוח. ובדיעבד אם התפילין נכתבו על קלף משוח במשיחה לבנה, מותר לברך עליהן. [ילקו״י הלכות תפילין, סימן לב הערה כב. שארית יוסף חלק א׳ עמוד תיז].

כג וכן ספר תורה שנכתב על קלף משוח, כשר לקרוא בו ולברך עליו, שאין המשיחה נחשבת כחציצה בין הקלף לכתב, דכל לנאותו אינו חוצץ. וכן המנהג. אלא שלכתחלה ראוי ונכון לברך ולקרוא בספר תורה שנכתב על קלף שאינו משוח, או לכל הפחות להעביר מטלית על המשיחה קודם שיכתבו עליו. אך אם לא עשו כן אין זה מעכב. ואם רוצה לעלות לספר תורה כזה, רשאי אף לכתחלה. ויש להזהר בספר תורה משוח כאשר

מראים באצבע בעת ההגבהה או בעת הקריאה, שלא ליגע בקלף, שעל ידי זה נעשים כמין קוים על הקלף וגורמים לנגיעה בין האותיות. ומכל מקום בהיות וצבע הקו בהיר מאד אין לפסול בזה משום נגיעה. [ילקו״י על הל׳ תפילין סי׳ לב הער׳ כג].

כד ספר תורה של חלק מהתימנים, שהסופר חקק בו בברזל או בציפורן בין הפסוקים שתי נקודות, בסוף פסוק, וסימן מיוחד בטעמים זרקא ואתנחתא, כדי שהעולה הקורא בתורה ידע לפסוק הטעמים כדת, אנו הספרדים שלא נהגנו בזה יש לנו להמנע מלעלות לספר תורה כזה, אפילו שסימנים אלו נעשו על ידי ציפורן, ללא כל רישום בדיו. ואם הזמינוהו לעלות לספר תורה כזה, יתחמק באופן שלא יגרום למחלוקת, אחר שאנו לא נהגנו להקל בזה. אך קהלות יוצאי תימן שנהגו לברך על ספר תורה כזה שיש בו הסימנים הנז׳, אין למחות בידם, ואין לעשות ח״ו מחלוקת על זה, שהרי כך נהגו, וסמכו על הפוסקים המקילין בזה. ובפרט שיש לצרף סברת הרמב״ם שמותר לברך ברכות התורה על ספר תורה פסול. ומכל מקום גם לתימנים יש ליעץ להעדיף להוציא ספר תורה שאין בו פיסוקים הנז׳, שיהיה אליבא דכולי עלמא. ומכל מקום אין לפסול ח״ו את ספרי התורה התימנים עבור התימנים, אחר שמנהג אבותיהם בידיהם. [ילקו״י סי׳ לב הערה כד].

כה אם נפלה טפת דיו לתוך האות, ואין האות ניכרת, אין תקנה לגרור הדיו ועל ידי כך יהיה ניכר האות, דהוי חק תוכות ופסול, משום דבעינן וכתב ולא וחקק. וכן אם נפלה טפת דיו מן הצד ליד האות, ונשתנה צורת האות על ידי כך, לא מועיל לגרד את הדיו שנשפך, משום דהוי חק תוכות. וכן אם כתב אות ן׳ סופית במקום אות ו׳ וגירד את הנו״ן ועשאו לאות ו׳, נקרא חק תוכות, וצריך למחוק את כל האות ולחזור ולכותבו כדין. ובתפילין אין לו תקנה לתקן, שאם יתקן ייחשב כאילו כתב את התפילין שלא כסדרן. אלא אם כן צורת האות עדיין ניכרת עליה, שאז הגירוד לא מעלה ולא מוריד לגבי צורת האות. [ילקוט יוסף על הלכו׳ תפילין וספר תורה, מהדורת תשס״ד, סי׳ לב הערה כה].

כו ספרי תורה ומגילות אסתר אשר חדשים מקרוב באו שלוקחים טבלאות של משי שחקוקים בהם עמודים שלמים של ספרי תורה ומגילות אסתר, ומניחים קלף מתחת לטבלאות, ושופכים דיו על הטבלא וממרחים אותו הלוך ושוב במגב, והדיו יורד דרך נקבי המשי על הקלף, וכהרף עין נדפסים עמודים שלמים על הקלף, ספרי תורה ומגילות אסתר אלה פסולים אפילו בדיעבד, והמברכים עליהם ברכתם ברכה לבטלה, והוא מכשול חמור מאד. [ילקוט יוסף על הלכות תפילין סי׳ לב הערה כו].

כז מה שנהגו כיום לכתוב ספרי תורה או מזוזות ותפילין על ידי שלחן אור, שלוקחים פילמים [שקופיות שכתוב בהם את כל הספר תורה], ומניחים את הקלף מעל השקופית, וכותבים את האותיות בדיוק באותה צורה

שכתובה על השקופית, אין בזה שום בעיא הלכתית, כי זו כתיבה רגילה. אבל אין להכשיר ספרי תורה תפילין ומזוזות שנכתבו על ידי חותמת. [ילקו״י על תפילין סימן לב הערה כז].

כח אם טעה וכתב דלי״ת במקום רי״ש, או בי״ת במקום כ״ף, אין תקנה למחוק התג לתקן האות, משום דהוי כחק תוכות. וכן רי״ש שעשאה כמין דל״ת, יש להחמיר שלא מועיל כשיגרור הירך לבד, או הגג לבד, ויחזור ויכתבנו כמין רי״ש, משום דבין הגג ובין הירך נעשו בפיסול. הילכך צריך לגרור שניהם. וכן אות מ״ם פתוחה, שפתיחתה נדבקה ונסתמה, אין מועיל לגרור מקום שנדבקו האותיות, משום דהוי כחק תוכות. וכל שכתב אחד מאותיות מנצפ״ך באמצע התיבה, או ההיפך, הספר תורה פסול. ולכן תקנתו שיגרור כל החרטום ותשאר צורת נו״ן כפופה, ואחר כך יכתוב מה שגרר. [שם הערה כח].

כט אם נפלה טפת דיו לתוך האות, ואין האות ניכרת, אין תקנה לגרור הדיו ועל ידי כך האות תהיה ניכרת, משום דהוי חק תוכות ופסול, דבעינן וכתב ולא וחקק. והוא הדין אם טעה וכתב דלי״ת במקום רי״ש, או בי״ת במקום כ״ף, שאין תקנה למחוק התג ולתקן האות, משום דהוי כחק תוכות. אולם אם נטף שעוה על האות וכיסתה אותה, מותר לגרור השעוה. ואם נדבקו ב׳ אותיות זו לזו, בין קודם שתיגמר האות בין אחר כך, פסול. אך אם גרר והפריד את האותיות כשר, ולא מיקרי חק תוכות, מאחר שהאות עצמה היתה כתובה כתיקנה. [ילקו״י על הלכות תפילין מהדורת תשס״ד, סימן לב הערה כט. וגבי שעוה עיין בגט פשוט סוף סימן קכד. דבר משה חלק ג׳ סימן ט. שו״ת רעק״א סימן יא].

ל אותיות שבספר תורה או תפילין הנראים בהם פירודים רק על ידי מיקרוסקופ, וכדומה, אבל על-ידי עין חדה ובריאה אין נראים בהם פירודים כלל, אין לפסול ספרי תורה ותפילין אלה. [ילקו״י הלכות תפילין וספר תורה סימן לב הערה ל׳. שארית יוסף ח״א עמוד תל].

לא אותיות של סוף תיבה, כגון כ״ף סופית, צד״י סופית, וכדומה, שיש פיסוק באורך הרגל של האות, ואחר הפיסוק נשאר חלק מרגל האות, צריך לכסות את החלק התחתון של האות אחר הפיסוק, ולהראות האות לתינוק, ואם התינוק יקרא את האות כהוגן, התפילן כשרות. ואם לא יקרא את האות כפי שצריך, יש להחמיר. [שם, הל׳ תפילין סי׳ לב הער׳ לא. וראה בט״ז סי׳ לב סק״י. ביאה״ל.].

לב ספר תורה שאותיותיו האדימו מחמת היושן, אין לפסול ספר תורה כזה, והרי הוא בחזקתו, חזקת כשרות שלו, ואפשר אף לברך עליו. אולם בקריאת פרשת זכור שהיא מן התורה, נכון יותר להחמיר. [שלא נמסרה הלכה למשה מסיני אלא שיכתוב בדיו שחור, ואם אח״כ נשתנה מה בכך, ובנשאר באותיות כעין חלודה נראה לפסול, ובספק יש להקל. ילקו״י הלכות תפילין מהדורת תשס״ד, סי׳ לב הע׳ לב. וכן כתב החת״ס. ודלא כמ״ש בקול יעקב סי׳ רעא בשם מלא״ש. וערוה״ש].

לג בתחלת הכתיבה של כל הפרשיות צריך שהסופר יאמר בפיו אני כותב כל הפרשיות אלו לשם קדושת תפילין. ומועיל לומר כן מדינא אפילו אם הפסיק בין הפרשיות. אך מכל מקום טוב יותר שיאמר בתחלת כל פרשה ופרשה. ומלבד זה בכל פעם שכותב אזכרה צריך לומר שכותב לשם קדושת השם. ויש שהקילו בזה בדיעבד, שאם לא אמר בכל אזכרה ואזכרה שהוא כותב לשם קדושת שם ה', אלא אמר בתחלת כתיבתו שכותב כל האזכרות שבו לשם קדושת שם ה', יועיל לו שאם שכח אחר כך לקדש השם במקומו, דכשר בדיעבד. וכן עיקר לדינא להסתמך על דעה זו בדיעבד. [גיטין נד: ילקו"י שם הערה לג].

לד סופר שהיה כותב מזוזות וכתב האזכרות לשם קדושתן, ובאחת המזוזות שכתב נסתפק אם כאשר כתב שם ה' כיון במחשבתו לשם קדושת ה', או לא, ואמנם בתחלת כתיבת המזוזות אמר שכותב לשם קדושת המזוזה, ואחר כך השלים המזוזה ונתערבה בעוד שמונה מזוזות כשרות, ואי אפשר להבחין ולהבדיל ביניהם, יש להתיר את כל המזוזות. אלא שיש לקבוע אחת מן המזוזות במפרסת שאינה צריכה מזוזה מן הדין, כגון שאין בה ד' על ד', ותו לא מידי. [ילקוט יוסף על הלכות תפילין וספר תורה סימן לב הערה לד. ועיין במים רבים סימן נט, ובשו"ת חתם סופר יורה דעה סימן רעז].

לה יש להזהר כשיכתוב שם ה' שיטבול הקולמוס בדיו, טרם שיכתוב אות אחרונה שלפני שם ה'. כי כשיטבול הקולמוס צריך לקדש הדיו שעל הקולמוס באות אחת טרם שיכתוב השם, ולא יתחיל מיד שטבל הקולמוס, שאם יעשה כן יש לחוש שמא יהיה עליו ריבוי דיו, ולא יצא הכתב מיושר. ואם צריך עוד דיו טרם שיגמור לכתוב שם ה', אזי יטבול באותיות שלפני השם שהם לחים עדיין, ויגמור השם. ואם אי אפשר לעשות כן, יטבול הקולמוס במעט דיו, ויגמור השם. ואם שכח ולא הניח אות לפני השם, אז יעיין אם ימצא אות או תג הצריכה תוספת דיו, ואחר כך יקדש, ויכתוב שם ה'. וכל זה אינו אלא למצוה מן המובחר, אבל לא לעיכובא. [כן כתב המגן אברהם סימן לב ס"ק לב. וע"ש במחצית השקל, ובקול יעקב אות יד. ובילקוט יוסף על הלכות תפילין וס"ת מהדו' תשס"ד, סי' לב הע' לה].

לו שם "בית אל" שבספר תורה יש לקדשו מספק. ואם שכחו לקדשו, על הצד היותר טוב יחזור ויעביר קולמוס על תיבת אל, ויעשה תנאי, שאם הוא קודש הרי הוא חוזר לכותבו לשם קדושת ה'. ואם הוא חול אין בדבריו כלום. [ילקו"י הלכות תפילין וס"ת, מהדורת תשס"ד, סי' לב הערה לו. ועיין בקול יעקב הלכות ס"ת סי' רעו אות מא. ב"ש אבן העזר סימן קלא סק"ה].

לז כשכותב את שם ה' אין לו להפסיק, אפילו מלך ישראל שואל בשלומו לא ישיבנו. ואם היה כותב בספר תורה שני שמות בזה אחר זה, די לקדש פעם אחת קודם כתיבתם, ואין צריך לקדש כל שם ושם מחדש. ומכל מקום טוב ונכון שיחזור לקדש שוב את שם ה'. וכשכותב ב' שמות בזה אחר זה, מותר להפסיק ביניהם, וכשיחזור לכתוב שם שני צריך לחזור

ולומר שהוא כותבו לשם קדושת השם. ואמנם אם הפסיק באמצע כתיבת שם ה', בדיעבד אינו נפסל. ולכן אם באמצע כתיבת שם ה' הוצרך להפסיק, ואחר כך חזר לכתוב וקידש שם ה' כרגיל, אין הס"ת נפסל. [ילקו"י על תפילין סי' לב הע' לז].

לח צריך לדקדק בחסרות ויתרות, שאם חיסר או יתר אות אחת, פסולים. ונמצאו המניחין תפילין אלו מברכים בכל יום ברכה לבטלה, וגם שרוי בכל יום בלא מצות תפילין, ונמצא עונש הסופר מרובה. לכן כל המתעסק בכתיבת תפילין ותיקונן, צריך שיהיה ירא שמים מאד, וחרד לדבר ה'. [ילקו"י הלכות תפילין, מהדורת תשס"ד, סי' לב הערה לח].

לט ספר תורה שכתוב בו ויהיו כל ימי נח, יש להכשירו, שכן יש מסורת קדומה לכתוב כן. ואלו ואלו דברי אלוקים חיים. [שם סי' לב הער' לט, שאר"י א' עמ' תל. וע' במנחת שי ובאבן ספיר דף יג].

מ בענין כתיבת "פצוע דכה", מנהגינו לכותבו בספר תורה "דכה" באות ה', וכן ראוי לכתוב לכתחלה. אך בכמה ספרי תורה של אשכנזים כתוב "דכא" באות אלף, וכן הוא בספרי תורה של התימנים. ובודאי שאין לפוסלם, וגם ספרדי רשאי לעלות לספר תורה כזה ולברך עליו, ואין צריך להוציא ספר תורה אחר. ויש אומרים שאם עדיין לא נשלם הספר תורה, ונמצאת הטעות ביריעת הספר תורה, הרשות בידו של הסופר למחוק אות א' של דכא, ולכתוב במקומו דכה בה"א. [ילקוט יוסף הלכות תפילין, מהדורת תשס"ד, סי' לב הע' מ'].

מא טוב לנסות הקולמוס קודם שיתחיל לכתוב הפרשה, שלא יהא עליו דיו יותר מדאי ויפסיד. [כ"כ בב"י (סי' לב אות כא) בשם הר"י אסכנדרי. וכ"כ בברוך שאמר (עמ' קנז), מרדכי בשם או"ז, ש"ע (סעי' כב). ילקו"י תפילין סי' לב הע' מא].

מב יזהר קודם שיכתוב כל שם לקרוא מה שכתב, כדי שלא יבואו לידי גניזה על ידו. ואחר שישלים הפרשה יקראנה כולה בדקדוק היטב, ויחזור ויקראנה קודם שיתננה בתוך ביתה, כדי שלא תתחלף פרשה בפרשה. ואחר כך יכתוב פרשה שניה, וכן בשניה יבדוק בין כל שם ושם, וכאשר ישלימנה יחזור על כולה קודם שיתחיל שלישית, וכן ברביעית. אולם אין צריך לקרוא אלא הפרשה שעוסק בכתיבתה, ולא כל הפרשיות. [ילקו"י על תפילין סי' כה הע' מב. ש"ע סי' לב סכ"א. וכ"ה המרדכי בשם האו"ז].

מג לכתחלה יש לכתוב ספרי תורה תפילין ומזוזות בנוצה, ואין לזוז מהמנהג. אולם מי שקשה לו לכתוב בנוצה, או שהכתיבה בקולמוס של פלסטיק תהיה מהודרת יותר לדינא, יש להכשיר לכתוב בקולמוס העשוי מפלסטיק. אבל אין להקל לכתוב בקולמוס העשוי ממתכת, וכן ראוי להחמיר לכתחלה שלא לכתוב בקולמוס של זהב. [שם סי' לב הערה מג].

מד אם מצא שהיה חסר אות אחת בתפילין, אין לו תקנה, שאם כן היו כתובין שלא כסדרן ופסולין, משום דכתיב והיו, בהוייתן יהיו. ואם הוסיף אות אחת, יש לו תקנה על ידי שיגרור אותה אם היא בסוף תיבה או בתחלתה. אבל אם היא באמצע לא, משום דכשיגרור יהיה נראה כשתי תיבות. ואם כתב בתפילין אות ן' במקום ו', וגירר הנו"ן סופית ונעשה ו', הוי חק תוכת. [ילקו"י על תפילין סי' לב הע' מד. וע' בש"ע סכ"ג, דכל אלו שהפסול צריך תיקון בגרירה, לא תועיל התיקון, דהוי חק תוכות].

מה צריך שיהיה לפני הסופר ספר אחר שיעתיק ממנו את הספר תורה, שאסור לכתוב אות אחת שלא מן הכתב. וצריך שיקרא כל תיבה בפיו קודם שיכתבנו. וסופר שאין הפרשיות שגורות בפיו, צריך שיכתוב התפילין מתוך הכתב. ואין הסופר רשאי לכתוב אלא אם יודע לקרוא. ואם אינו כותב מתוך הכתב, לא יכתוב בעל פה, באופן שיקריא לו אחר, אלא אם כן יחזור הוא ויקרא בפיו. [ילקוט יוסף תפילין, תשס"ד, סי' לב הערה מה].

מו האותיות צריכות להיות בצורה המסורה לנו, ואם האות נראית כאות אחרת כגון דל"ת הדומה לזי"ן, או רי"ש הדומה לוא"ו, הספר תורה או התפילין או המזוזה פסולים. ואם ספק לנו אם נשתנתה מצורתה, בין אם השינוי בצורת האות כגון סמי"ך הנראית כמי"ם, ובין אם השינוי בשיעור האות כגון וא"ו שרגלה קצרה ונראית כיו"ד, יש להראות האות לקטן שאינו פיקח ואינו טיפש, וכפי הכרעתו נקבע איזו אות היא. [שם הערה מו].

מז אם בחלק מן האות יש דמיון לאות אחרת, אבל צורתה הכללית עליה, כשרה. כגון אות ק' שעשה לה תג בקצה גגה, ויש בזה קצת דמיון ללמי"ד, הרי זו כשרה, כיון שבכללותה נראית קו"ף, וכן אות ע' שיש לה עוקץ ויש לה דמיון לטי"ת, כשרה, וכן כל כיוצא בזה. [ילקו"י שם סי' לב הערה מז].

מח אות שנכתבה כדינה ומחמת שינוי באות הסמוכה לה נראית כאות אחרת, כגון תיבת פן בפרשת והיה אם שמוע, שהאות פ' ארוכה ביותר כאורך הנו"ן ונראית כתיבת פז, אף על פי כן הנו"ן כשרה, כיון שמצד עצמה יש בה כשיעור נו"ן, והיא כשאר נוני"ן שבאותו כתב. [ילקו"י על הלכות תפילין וספר תורה סי' לב הע' מח].

מט אין פסול שלא כסדרן בספר תורה, ולכן אם דילג תיבה או אות, יכול למחוק מספר אותיות ולחזור ולצמצם את הכתב ולכתוב מה שחיסר. [שם הער' מט. שאר"י ח"א עמ' תכא].

נ אות אל״ף שהיו״ד שלה נכתבה בצורת י׳ הפוכה באופן שרגלה השמאלית מחוברת לגוף האות, אין לפוסלה, בין בספר תורה בין בתפילין. [שם סי׳ לב הערה נ׳. שארית יוסף א עמו׳ תכא].

נא וכן יש להכשיר אות ל׳ שהוא״ו העליון נכתבה בצורת ו׳ הפוכה, וכן יש להכשיר אם הוא״ו שעל גבי הלמ״ד הוא קו פשוט, שמותר לתקן התפילין שתהיה לה צורת ו׳. ואין בזה משום שלא כסדרן. ואם נמצא כן בספר תורה בשעת הקריאה, אין צריך להוציא ספר תורה אחר. ואחר כך יתקנוהו באופן שתהיה לו צורת ו׳. [ילקו״י על תפילין סימן לב הערה נא. שארית יוסף חלק א׳ עמוד תכב].

נב וכן יש להכשיר אם אות למ״ד שהוא״ו שעל גבה קצר ודומה לאות יו״ד. [ילקו״י הלכות תפילין סי׳ לב הערה נב. שארי״י ח״א עמוד תכג. שבת קג: שו״ת אור ישראל (סי׳ מו) בשם אב״ד דהמבורג].

נג והוא הדין אם כתב את אות הוא״ו שעל הלמ״ד בצורת ז׳ במקום לכתוב בצורת ו׳, יש להכשיר את הספר תורה, ואין צריך להוציא ס״ת אחר. ובתפילין ומזוזות יש להקל על ידי תיקון, ואין בזה משום שלא כסדרן. [ילקו״י שם סי׳ לב הערה נג. שארית יוסף ח״א עמוד תכג].

נד תפילין שחלק מאותיות הלמ״ד נכתבו בשינוי מאותיות למ״ד האחרים, יש להכשירן ומותר לברך עליהם. [ילקו״י על תפילין סי׳ לב הערה נד, שארית יוסף ח״א עמ׳ תכד].

נה כל מה שמועיל להראות צורת אות לתינוק, הוא דוקא כשאנו מסופקים בצורת האות, אבל אם אנו רואים שאין צורת האות עליה פסולה, ולא מועיל מה שהתינוק קוראה לאות. וכן להיפך אם אנו רואים שהאות כשרה, אין צריך להראותה לתינוק, ואם הראה לו ולא קראה כהוגן, כשרה, ואין אנו מתחשבים בקריאת התינוק. ולכן אם אירע בשבת ששליח צבור נסתפק בשעת קריאת ספר תורה בצורת האות, וקרא לתינוק וקראה לאות אחרת, ושוב בא חכם וראה שהאות כשרה על פי הדין, כיוצא בזה אין משגיחין בתינוק ואין מוציאים ספר תורה אחר. [ילקו״י על תפילין סימן לב הערה נה].

נו תפילין שנמצא בהם שראש אות למ״ד שבשיטה השניה נכנס בתוך אות כ״ף סופית שבשיטה הראשונה, אם ראש הלמ״ד נוטה לקצה הימני של אות כ״ף סמוך לרגלו, כשר בפשיטות, ואם נוטה לצד שמאל, שיכול להדמות לאות ה״א, צריך להראותו לתינוק דלא חכים ולא טפש, אם קרא האות כהוגן כשר, ואם לאו, אם האות כ״ף ארוכה יותר מכשיעור שאילו היה גורר ממנה ומעמידה על קו הדין היה נמצא ראש הלמ״ד מחוץ לכ״ף, יש להכשיר, ואם לאו יש להחמיר ולפסול, ולהוציא ספר

תורה אחר. [ויכסה את השורה התחתונה, שלא יראה רק ראשו של למ״ד שנכנס לחלל האות שלמעלה, ואם יקראנה ה״א פסולה]. ובספר תורה יגרור ראש הלמ״ד, ויחזור ויכתבנו מחוץ לאות כ״ף, וכשר. [ילקוט יוסף על תפילין מהדורת תשס״ד, סימן לב הערה נו. שארית יוסף חלק א עמוד תכד].

נז מה שקוראים לתינוק לקרוא את האות, צריך שיהיה הקטן לא חכם ולא טיפש, וחכם היינו שמבין משמעות הענין או שמכיר התיבה באופן שמתוך כך יכריע בצורת האות ולא מחמת השינוי באות עצמה, וטיפש הוא שאינו מכיר האותיות היטב שיקראן כפי העולה על לבו, ותינוק הנקרא להכריע בצורת האות המסופקת צריך שיהיה יודע האותיות היטב ואינו מבין את הענין שקורא, ואפילו שיודע לקרוא תיבות, כשר, והוא כבן חמש שנים עד שבע שנים בערך. וכשאין תינוק יראה לתינוקת, אבל לגדול אין להראות האות, אף שמכסים לו ביריעה את שאר האותיות. [ילקו״י שם סי׳ לב הערה נז].

נח כששואלים את התינוק על האות המסופקת, צריך קודם לנסותו אם מכיר את האותיות שמאותו כתב, כגון אות ז׳ שספק לנו אם נראית כאות ו׳, צריך להראות לו כמה זייני״ן וכמה נוני״ן כשרות, ולראות אם יכירן, כדי שלא יפסול הספר תורה בחנם. וכמובן כשמנסים את התינוק צריך שלא יבחין מה רוצים שישיב, כגון שיראו לו אות ז׳ ואח״כ מיד יראו לו את האות ז׳ שיש בה ספק אם היא אות ז׳ או ד׳, שבזה יבין מיד שרוצה שיגיד שזו אות ז׳, אלא צריך שיראו לו אותיות אחרות, ואחר כך יראו לו את האות המסופקת. [ילקו״י על תפילין סי׳ לב הערה נח].

נט סופר שהניח אויר חלק בין פסוק לפסוק כמלא אות, יש להכשיר ספר תורה זה. ועל כל פנים הדבר ברור שאין לעשות כן לכתחלה בספר תורה. [שם סי׳ לב הער׳ נט. שאר״י א עמ׳ תל].

ס לכתחלה יש לחוש לדברי המצריכים לכתוב את האזכרות כסדרן, ולא רק בשם המיוחד הוי״ה ב״ה, אלא גם בשאר שמות שאינן נמחקים צריך להקפיד על כך. ובדיעבד אם כתב את השם למפרע אין לפסול הספר תורה משום כך, וכל שכן אם נעשה אחר כך פירוד או מחק וטשטוש באותיות הראשונות של השם, שמותר לתקנם בלי שום פקפוק, ולפיכך אותיות הוי״ה שנמחקו מקצתן בדיעבד אין לפסול הספר תורה בשביל כך, וכל שכן אם נעשה מחק וטשטוש באותיות הראשונות של שם, שמותר לתקנם בלי פקפוק, וכבר העידו האחרונים שכן פשט המנהג להקל בדיעבד. [שם סי׳ לב הערה ס׳. שאר״י א׳ עמוד תלא].

סא מי שכתב י׳ה׳ו׳ משם הוי״ה, יש לחוש לדברי האחרונים שאומרים שאסור למוחקו, כיון דהוי עיקר שם ה׳. [ילקו״י תפילין מהדורת תשס״ד, סי׳ לב הערה סא. שארית יוסף א׳ עמוד תלב].

סב תיבה התלויה בין שיטה לשיטה בספר תורה, הספר תורה כשר לקרוא בו. ולכן אם טעה ודילג תיבה או יותר, יכול לתלותה בין השיטין, אבל לא בריוח שבין דף לדף. [ילקוט יוסף על הלכות תפילין וספר תורה, מהדורת תשס״ד, סימן לב הערה סב. שארית יוסף חלק א׳ עמוד תלב].

סג ספר תורה שנמצא בו אות או תיבה חסרה או מיותרת, פסול, ואם נתגלה הדבר באמצע קריאת התורה, צריך להוציא ס״ת אחר. [ילקו״י שם מהדו׳ תשס״ד, סי׳ לב הע׳ סג].

סד כשנמצא דיבוק בין שני אותיות, המנהג פשוט אצל הספרדים להוציא ספר תורה אחר שידוע שהוא טוב יותר, ואין בו פירודים ודיבוקים, ובפרט אם הספר תורה השני עבר בדיקת מחשב. ופירוד שלא נראה להדיא, המיקל בזה שלא להוציא ספר תורה אחר יש לו על מה שיסמוך. [ילקו״י על הלכות תפילין וספר תורה, מהדורת תשס״ד, סי׳ לב הערה לב].

סה אותיות שהתפשטו מחמת לחות הדיו, עד שנראות כדבוקות, אך אין האותיות נוגעות בעצמן, רק שבמקום הנגיעה הדיו בהיר יותר מהדיו שבגוף האות, והאות ניכרת היטב, כשר. [שם הערה סה].

סו אם נדבקה אות לאות, בין קודם שתיגמר ובין אחר שנגמרה, פסול. וכן ב׳ תיבות שהאות האחרונה והאות הראשונה קרובות זה לזה עד שנראה שהכל תיבה אחת, מותר לגרור קצת מעובי האות האחרונה של תיבה ראשונה, וקצת מעובי אות ראשונה של תיבה שניה, כדי להרחיקן זו מזו עד שיהיו נראין כשתי תיבות, ואין לחוש משום חק תוכות. ולא מיקרי חק תוכות מאחר שהאות עצמה היתה כתובה כתקנה. ודין זה הוא הן בספר תורה והן בתפילין ומזוזות, ולא חשיב שלא כסדרן. [ילקוט יוסף על הלכות תפילין, מהדורת תשס״ד, סימן לב הערה סו. שארית יוסף חלק א׳ עמוד תכט].

סז תפילין שהפרשיות שלהן נכתבו בכתב אשכנזי, כשרות אף לספרדים, וכן להיפך, תפילין שהפרשיות שלהן נכתבו בכתב ספרדי, כשרות אף לאשכנזים. ויניחן בברכה. ומכל מקום מצוה מן המובחר שכל עדה תחזיק במנהג אבותיה, והספרדים יניחו התפילין שבכתב ספרדי, והאשכנזים יניחו תפילין שבכתב אשכנזי. ואל תטוש תורת אמך. וספרדי שיש לו תפילין שנכתבו בכתב אשכנזי, ויש בידו אפשרות להחליפן, יחליפן לתפילין שנכתבו בכתב ספרדי. [וראה עוד בסעיף הבא]. [ילקוט יוסף על הלכות תפילין וספר תורה, מהדורת תשס״ד, סי׳ לב הע׳ סז. שארית יוסף ח״א עמ׳ תיז].

סח אולם צריך לדקדק שהפרשיות שנכתבו על-ידי סופרים אשכנזים, נעשו כדת וכדין על פי דעת מרן השלחן ערוך שכתב, יעשה כל פרשיותיה פתוחות חוץ מפרשת והיה אם שמוע, שצריך לעשותה סתומה. ואם שינה התפילין פסולות. ויש סופרים אשכנזים רבים שאינם עושים כן וממילא

פרשיותיהם פסולות לספרדים, ולכן צריך לדקדק היטב אם נעשו כדעת מרן שקבלנו הוראותיו אם לאו. [שם סימן לב הערה סח. שארית יוסף ח"א עמ' תיח].

סט תפילין שהיודיין הימניים של הצד"י, חלק מהן נכתבו בצורת אות יו"ד הפוכה, (כדעת המקובלים), וחלק מהן בצורת אות יו"ד רגילה, יש להכשירן, ואין בזה משום תרתי דסתרי. וכן אם חלק מהאותיות נכתבו בכתב ספרדי, וחלק מהן נכתבו בכתב אשכנזי, יש להכשירן, שאלו ואלו דברי אלהים חיים. [ילקו"י על תפילין סי' לב הערה סט. שאר"י א עמ' תיט].

ע מצוה מן המובחר לכתחלה שבבית הכנסת של ספרדים יקראו בספר תורה שנכתב בכתב ספרדי, ובבית כנסת של אשכנזים יקראו בספר תורה שנכתב בכתב אשכנזי, כדי שלא לשנות ממנהג אבותיהם. אולם כל זה להידור מצוה, ולמצוה מן המובחר, אבל מעיקר הדין מותר לספרדי לכתחלה לעלות לספר תורה שנכתב בכתב אשכנזי, וכן להיפך, שאין שינוי צורת האותיות פוסל כלל. ואף שבספרי התורה של הספרדים נוהגים לכתוב אות צד"י ביו"ד הפוכה וכדעת האר"י ז"ל, אפילו הכי כשרים גם לאשכנזים, וכן המנהג פשוט כי כולם אמת ויסודתם בהררי קודש, ואלו ואלו דברי אלהים חיים. והמונע עצמו מלעלות לספר תורה מחשש פסול בגלל צורת האותיות, הרי הוא כמוציא לעז על קדושת ספר התורה ח"ו. וגם תימני רשאי לעלות ולברך על ספר תורה אשכנזי או ספרדי. [ילקו"י על תפילין סי' לב הערה ע].

עא יש להכשיר ספרי תורה אשר חלק מהאותיות שלהם נכתבו בכתיבה אשכנזית, וחלק מהאותיות נכתבו בכתיבה ספרדית. והוא הדין אם חלק מאותיות ח' נכתבו עם חטוטרת וחלקן נכתבו עם גג פשוט, וכדעת רש"י. [ילקו"י תפילין סי' לב הערה עא].

עב אם נמצא בספר תורה מכתיבה ספרדית שהחליפו כמה יריעות שנכתבו בכתב אשכנזי, כשר ואין בזה פסול משום מנומר, כיון ששני הכתבים כשרים. [שם סי' לב הערה עב].

עג אף מי שמניח תפילין שנכתבו בכתב ספרדי, מותר לו לעלות לספר תורה שנכתב בכתיבה אשכנזית, למרות שהתפילין בראשו, ואין בזה משום תרתי דסתרי, וכן להיפך. [שם סי' לב הערה עג].

עד סופר המגיה ספר תורה, ומתקן בו בפירודים ודיבוקים, צריך שיאמר קודם התיקון לשם קדושת ספר תורה, ואם לא ידע שצריך לומר כן, ותיקן בכמה מקומות בפירודים ודיבוקים, ופעמים שינה אות ה' לאות ח' וכיוצא בזה, נכון להחמיר שלא לקרוא בספר תורה זה בפרשת זכור, ופרשת פרה, אלא יקראו בספר תורה אחר, אם לא שיחזור לתקן את כל מה שתיקן שלא לשם קדושת ספר תורה. ובשאר שבתות השנה אין לפסול לקרוא בספר תורה כזה, אם אינו יודע את המקומות שתיקן,

שהרי בודאי בשעה שבא לתקן הספר תורה כוונתו היתה לשם קדושת ספר תורה, ומאחר ולא ידוע לו איפוא תיקן בס״ת, יש להקל בדיעבד, ומכאן ולבא לחושבנא טבא. [ילקוט יוסף שם סי׳ לב הערה עד].

עה אם נמצא פירוד באותיות של פרשיות התפילין, כגון יוד״י האל״ף והשי״ן והעי״ן, שאינם נוגעים בגוף האותיות, ותינוק מכירם וקוראם כהוגן, אפילו אם היתה פרידתן ניכרת להדיא רשאי הסופר לחזור ולתקן האותיות, ואין בזה חשש משום שלא כסדרן. ואין חילוק בין אם נכתבו כהוגן ואחר כך נתפרדו, ובין שנכתבו כן מעיקרא. אבל אם נחלקה האות ונראית כשתי אותיות, כגון שנחלקה אות צ׳, באופן שהיו״ד שלה נפרדה ממנה, והאות נראית כשתי אותיות י׳ נ׳, או שנחלקה אות ש׳ ונפרדה ממנה י׳ אחרונה ונראית ע׳ י׳, וכן אם נחלקה אות מ׳ פתוחה ונראית כ׳ ו׳, אם אין פרידתן ניכרת להדיא אלא ע״י התבוננות ועיון היטב, מותר לתקנן ולהכשירן על-ידי הכרת תינוק דלא חכים ולא טיפש, ואין בזה חשש משום שלא כסדרן. אבל כל עוד שלא תיקנן פסולין. ואם פרידתן ניכרת להדיא אין להן תקנה, דהוי שלא כסדרן. [ילקו״י סי׳ לב הער׳ עה. שאר״י א עמוד תיט ותכו].

עו כל שההפסק והפירוד באות הוא דק מאד שאינו נראה אלא כנגד השמש, מן הדין כשר אפילו בלא שום תיקון, אפילו בפירוד של אות הנראית כשתי אותיות, כגון אות צ׳ ואות מ׳. ומכל מקום המחמיר לתקנו תבוא עליו ברכה. [ילקו״י על תפילין סי׳ לב הערה עו. שאר״י חלק א עמ׳ תכא].

עז אותיות חלולות, דהיינו שהסופר כתב בדיו רק סביב האות, ובאמצעה יש חללים רבים, אם אירע ששכחו למלא את האותיות בדיו ונמצא כן באמצע קריאת התורה בשבת, אין להוריד הס״ת, ואם נמצא בימי החול, נכון שימלא את החסר בדיו, ויכול להמשיך לקרוא אף שהדיו עדיין לח. ואם אין שם דיו, ימשיכו בקריאת התורה. [ילקו״י על תפילין סי׳ לב הערה עז].

עח אפשר לעלות לספרי תורה שבזמנינו, ולברך עליהם ברכות התורה, ולא יהיה לבו נוקפו שמא ספר תורה זה פסול, כפי שהדבר מצוי בבדיקה של הספרי תורה בעת הגהתן - ואם כן נמצאו כל ברכותיו ברכות לבטלה, שאנו סומכים בזה על חזקת הכשרות של הספרי תורה, בצירוף שיטת הרמב״ם שאין הברכה על ספר תורה זה שמברך עליו עתה. ומכל מקום אם נתברר שספרי התורה שבבית הכנסת פסולים, [וכפי שהדבר מצוי בכמה ממחנות הצבא בארץ ישראל], אין לברך על ספרי תורה אלה, עד שיתקנו אותם. [ילקו״י על תפילין סי׳ לב הערה עח].

עט מעיקר הדין אין חובה לבדוק את ספרי התורה במחשב שיצא לאחרונה, הבודק את כשרותן של הספרי תורה. ומכל מקום נכון והגון

מאד לעשות כן. אבל אין לסמוך על בדיקת המחשב במקום הבדיקה על ידי סופר מומחה, כנהוג. [שם סי' לב הערה עט].

פ קהל שיש להם בבית הכנסת ספר תורה גנוב, או שנקנה מבלי משים מגנבים, יש להסתפק אם הקהל יוצא ידי חובת קריאת התורה בספר זה, וכן יש להסתפק אם מותר לברך ברכות התורה על ספר זה. [ילקו"י על תפילין סי' לב הערה פ'.].

פא ס"ת שנמצאו בו שלש טעויות אסור לקרות בו עד שיגיהנו כולו, ואם נמצאו בו יותר מג' טעויות של חיסרון וחילופי תיבות, אולם מיד כשמצאו בו טעות אחת תיקנוהו טרם נמצאה טעות האחרת. ואחר כך שוב מצאו בו טעות, ותיקנוהו, ושוב מצאו בו טעות ותיקנוהו, יש אומרים שצריך להגיה את כולו, ויש שכתבו להקל בזה, שאין צריך להגיה את כולו, ולדינא, יש לצרף סברת הרמב"ם לגבי ספר תורה פסול, ולכן מותר לקרות בו בצבור בברכה. [ילקו"י על הל' תפילין סי' לב הע' פא].

כתיבת ספר תורה

א מצות עשה על כל איש מישראל לכתוב ספר תורה לעצמו, שנאמר ועתה כתבו לכם את השירה הזאת. ואפילו הניחו לו אבותיו ספר תורה, מצוה לכתוב משלו, ואם כתבו בידו כאילו קבלו מהר סיני. ואם אי אפשר לו לכתבו צריך שיקנהו או ישכור מי שיכתבהו לו. וכשהוא שוכר סופר שיכתוב לו, יאמר לו שהוא ממנה אותו שליח לכתוב עבורו ספר תורה, ושלוחו של אדם כמותו. [ילקו"י החדש, על הלכות ציצית ותפילין, הוצאת תשס"ו, עמ' תקמה].

ב אין מברכים על מצות כתיבת ספר תורה, מפני שאין למצוה זו זמן ועת קבוע. וגם אין מברכים ברכת שהחיינו בעת הכנסת ספר תורה. והמנהג שהזוכה במצות ספר תורה לובש בגד חדש ומברך שהחיינו ומכוין על מצות כתיבת ספר תורה. והסעודה שנהגו לעשות בעת הכנסת ספר תורה חדש, אף על פי שאין חיוב לעשותה, מכל מקום נחשבת כסעודת מצוה, ובפרט אם אומרים שם דברי תורה. [ילקו"י שם מהדורת תשס"ו, עמוד תקמה].

ג גדול הכותב בעצמו יותר ממי שקנה ספר תורה מן השוק, דאמר לוי, הלוקח ספר תורה מן השוק כחוטף מצוה. [ילקוט יוסף ציצית ותפילין הוצאת תשס"ו, עמוד תקמז. והיינו שאין לו שכר כל כך, שיש למדת הדין לקטרג שלא טרח].

ד מצוה להתנאות במצוות לפני השי״ת, ולכן מצוה לכתוב ספר תורה מהודר, בדיו נאה, בקולמוס נאה, בלבלר אומן, וכורכו בשיראין נאים. ומדברי רוב הפוסקים נראה שמצות הידור אינה אלא מדרבנן, ולא מן התורה. [ילקו״י שם עמ׳ תקמח. ע׳ גמ׳ שבת קלג: יומא ע. רמב״ם פ״ד מהל׳ ס״ת. סוכה כט: רש״י ותוס׳ שם].

ה מי שיודע לכתוב בעצמו ספר תורה, עדיף שיכתוב הוא ולא ימנה סופר אחר שיכתוב בשליחותו, דמצוה בו יותר מבשלוחו. אבל מי שכתיבתו אינה מהודרת, וכתיבת השליח-הסופר היא מהודרת יותר, יש להעדיף שיעשה מצוה מהודרת בכתיבה נאה, על ידי שליח, ושלוחו של אדם כמותו. [ילקוט יוסף על הלכות ציצית ותפילין, מהדרת תשס״ו, עמ׳ תקנ].

ו המקבל מתנה מחבירו ספר תורה כשר, יוצא ידי חובת המצוה. [ילקו״י תפילין, תשס״ו, עמ׳ תקנ, דמשק אליעזר קלה].

ז מותר לקנות ספר תורה מכספי מעשר כספים. ומותר לתת ממעשר כספים להחזקת בניו בישיבות. וכן יכול האב ליתן מעשר לבנו האברך. [ילקו״י תפילין, תשס״ו, עמ׳ תקנ, שו״ת מעיל צדקה, כנה״ג יו״ד סי׳ רמט. דרישה סק״א].

ח יש אומרים שאין הנשים חייבות במצות כתיבת ספר תורה. [וכן דעת הרמב״ם. ילקו״י ציצית ותפילין, תשס״ו, עמוד תקנב].

ט במקומות רבים נוהגים שכאשר מכניסים ספר תורה חדש, מניחים בסוף התורה כמה אותיות מופסקות כדי לכבד תלמידי חכמים ואנשים נכבדים למלאת את האותיות בדיו, ויש להזהיר לומר קודם שיכתבו ״לשם קדושת ספר תורה״. ואין לנשים ולקטנים לכתוב אותיות אלה. אך נער בן י״ג שנה ויום אחד מותר לו לכתוב אותיות אלה, ואם מכרו את השלמת האותיות, וקנו זאת אנשים שאינם מהוגנים, כגון מחללי שבת בפרהסיא וכדו׳, והם משלימים את צורת האות, נמצא שעל ידי אותו אדם הספר תורה נעשה כשר לקריאה. והרי ישראל מחלל שבת פסול לכתוב ספר תורה. ולכן יש לנהוג שהסופר יכתוב את האותיות שלימות, ורק באמצע כל אות ישאיר חלל ריק, ואחר כך בעת חגיגת הכנסת הספר תורה ימלאו את האות בדיו, ונמצא שגם בלא כתיבה זו הספר תורה כשר, שאם יש אות באופן כזה שאינה מלאה בחללה, כיון שיש כאן צורת אות, הספר תורה כשר. ונמצא שהחילוני שממלא את האות אינו גורם להכשר הספר תורה. ויש חולקים ומצריכים שהסופר יעביר קולמוס לשמה על אותן אותיות. ויש אומרים שאין העברת קולמוס מועילה בזה. [ילקוט יוסף על הלכות ציצית ותפילין, הוצאת תשס״ו, עמוד תקנב].

י מה שנהגו שאנשים רבים נועדים לדבר מצוה, וקונים ספר תורה כשר למהדרין בשותפות, העיקר לדינא שמקיימים בזה מצות כתיבת ספר תורה. [ילקוט יוסף על הל' תפילין, מהדורה אחרונה עמ' תקנד].

יא המגיה ספר תורה, אפילו אות אחת, הרי הוא כאילו כתבו כולו. [ילקו"י תפילין עמו' תקנו].

יב כופין בני העיר זה את זה לקנות להם ספר תורה. [ילקו"י על ציצית ותפילין, תשס"ו, עמ' תקנו].

יג מי שציוה לפני מותו לכתוב ספר תורה והקדיש בעבור זה סך מסויים, ואף ייחד לו סופר והפקיד מעות אצל אחד, ואחר כך נפטר לבית עולמו, יש אומרים שהנפטר מקיים מצות כתיבת ספר תורה על ידי מה שעשה שליח שיכתוב לו ספר תורה במעותיו. ויש אומרים דמאחר ונפטר קודם שכתבו את הספר תורה, אין מעשה השליחות מועילה שייחשב כאילו קיים המצוה. ומכל מקום אין ספק שהדבר הוא לזכות הנפטר שמקיימים מצוה יקרה זו בממונו. [ילקוט יוסף שם].

סימן לב-לג - דין תיקוני התפילין והרצועות

א בתי התפילין צריכות להיות שחורות, ויש אומרים שזה מהלכה למשה מסיני, אולם אין הלכה כדבריהם. ומכל מקום טוב לעשות עור הבתים שחור למצוה בעלמא, ולא לעיכובא. וטוב שישחירם ישראל לשמן, ולא אינו יהודי. ובדיעבד אם הגוי השחיר הבתים כשר. [ילקוט יוסף הלכות תפילין, מהדורת תשס"ד, סי' לג הערה א'. שארית יוסף א' עמוד תלג].

ב הרצועות של התפילין צריך שיהיו שחורות. וצריך לצובען מצבע העשוי בדבר הכשר ומותר באכילה. ואין לצבוע הרצועות בצבע שנעשה מדבר שאינו כשר. [וטוב שגם בתי התפילין יצבעו אותם בצבע הנעשה מדבר כשר, על פי המבואר בסעיף הנ"ל]. ואם מערב דבר טמא בצבע שחור כשר כדי להצליל את הצבע ולנאותו, אין להקפיד בזה משום מן המותר בפיך ולכתחלה אין לשנות ממנהג הסופרים הנזהרים גם במשיחת התפילין שיהיה מדבר כשר, ובדיעבד שמשחם בדבר טמא התפילין כשרות לברכה. וכן מה שיש שמושחים את רצועות התפילין בדבר טמא, להבריקם לנוי וליופי, לאחר שהושחרו כדת, יש להם על מה שיסמוכו, שכל שאין הדבר הכרחי לכשרות התפילין, אין להקפיד משום "מן המותר בפיך". אך לכתחלה אין לשנות ממנהג הסופרים לצבוע התפילין בדיו, ובדיעבד אם משחם

במשחת נעלים אין צריך לחזור ולמושחן בדיו. [ילקו״י על הלכות תפילין סי׳ לג הערה ב׳. מהדורא אחרונה עמוד תקנט. שארית יוסף א עמ׳ תלד].

ג יש סופרים שנוהגים ליקח עורות ישנים, ומחברים אותם לעור התיתורא, ואינם מדקדקים שיהיו העורות האלה מעור בהמה טהורה דוקא נראה שבדיעבד אין לפסול משום שאין הדבר הכרחי לכשרות התפילין, ולכן אין צורך שיהיה ״מן המותר בפיך״. [ילקוט יוסף על הלכות תפילין סימן לג הערה ג, עמוד תקי. שארית יוסף חלק א׳ עמוד תלו].

ד תפילין בין של יד בין של ראש צריך שיהיו מרובעות, [בתפר שלהן ובאלכסונן, שיהיה ריבוען מכוון ארכו כרחבו, כדי שיהיה להם אותו אלכסון]. וצריך לרבע מקום מושבן וגם הבתים. עשאם מרובעות ואחר זמן נתקלקל ריבוען, יש מי שאומר שצריך לרבען. וראה להלן. [ילקוט יוסף על הלכות תפילין סימן לג הערה ד׳. שארית יוסף חלק א׳ עמוד תלה].

ה מה שמצוי בתפילין שהיו מרובעות כהלכה בתחלתן, אלא שלאחר זמן ע״י שפשוף הכתונת וכיו״ב נשחק מעט מהזויות של התפילין, יש אומרים שכיון שריבוען עדיין קיים, ורק החידוד ירד מזויות הבתים, לא נקרא נתקלקל ריבוען. כל שאין נראה להדיא שנתקלקל הרבה. ואמנם בודאי שהנכון לכתחלה שיהיה הריבוע בין בעור הבתים עצמם, ובין אחר שנשחרו. אך אם נקלף קצת מהשחרות שלהם, ועל ידי כך נראה שנעשו שלא בריבוע, אין שום חשש בזה, כיון שגוף הבית הוא מרובע, והשחרות הרי אינו מעכבת. ואם הריבוע שלהם נשתפשף ונעשה כעיגול, ואין ריבועו ניכר, אסור לברך עליהם. אבל אם נשתפשף מעט וניכר עדיין הריבוע, מותר לברך עליהם. ובכל אופן לכתחלה יש לרבעם כדת, אבל עד שירבעם יוכל לברך על תפילין כאלו. [ילקו״י על תפילין סי׳ לג הערה ה. מהדורה אחרונה עמוד תקסא].

ו תפילין שהובאו בעבר מערי בבל, וניכר לעין שאינם מרובעים כהלכה, מבלי להזדקק לכלי מדידה, אין להניח תפילין אלה, וכל שכן שאין לברך עליהם, דהוי ברכה לבטלה. ובהיות שכאן בארץ ישראל יש סופרים ואומנים מומחים, ועושים תפילין במומחיות רבה כהלכה, בודאי שאסור לקנות תפילין המובאים מערי בבל. [ילקו״י שם סי׳ לג הערה ו].

ז תפילין שהבתים לא מרובעים מחמת האויר שמבדיל בתפילין של ראש בין פרשה לפרשה, אין להכשירם. [ילקוט יוסף על הלכות תפילין וס״ת, מהדורת תשס״ד, סי׳ לג הערה ז].

ח בדבר עשיית החריצים מסביב לתיתורא, אין זה פוגם בריבוע התיתורא. ויש שמעבירים את חוטי התפירה בתוך התיתורא, ויש שממעל לתיתורא ממשיכים אותם לתוך הנקבים של חוטי התפירה של התיתורא, ויש גם מנהגים אחרים, וכל אחד יכול להמשיך במנהגו.

ובפרט שהפרשיות הם על ב' קלפים ולא על קלף אחד. [ילקוט יוסף על הלכות תפילין וס"ת, מהדורת תשס"ד, סי' לג הער' ח].

ט בעשיית השי"ן יש שעושים עם תגין, ויש שעושים בלי תגין. ועל כל פנים אין מי שחושש שאם התגים מיותרים שיגרמו בכך לפגום את הריבוע. [ילקוט יוסף על הלכות תפילין, תשס"ד, סי' לג הע' ט'].

י עור הבתים [והמעברתא] של התפילין של ראש ושל יד, צריכים להיות מעור בהמה חיה ועוף טהורים, אפילו מנבילה או טריפה שלהם. ורשאי לעשות מקלף או מעור שליל. וצריך שיהיה מעובד לשמו היכא דאפשר. ועור המעברתא של התפילין של ראש ושל יד, יש אומרים שאין צריך עיבוד לשמה, ואף אינו צריך עיבוד כלל. ויש שלוקחין לעור המעברתא עור יבש, ושורין אותו, ועושים ממנו המעברתא, ולדעתם, אף אם יהיה מעובד אין צריך שיהיה לשמה. ויש חולקים ומצריכים שיהיה עיבוד לשמה. והעיקר לדינא דהיכא דאפשר יעשה העיבוד לשמה. [ילקו"י הלכות תפילין וספר תורה, סי' לג הערה י'].

יא מה שנהגו הסופרים להקפיד לכרוך פרשיות התפילין לפני נתינתם בבתים, בקלף כשר קטן, אין זה מן הדין, אלא חומרא בעלמא, ולכן אם כרכו הפרשיות בקלף שאינו כשר, אין לפסול התפילין משום כך, שבכל דבר שאינו מן הדין, אין להקפיד משום "מן המותר בפיך". [ילקו"י על הלכות תפילין מהדורת תשס"ד, סי' לג הערה יא. שארית יוסף ח"א עמ' תלו].

יב יש סופרים שנוהגים לקדור בתוך עובי עור התיתורא, ופרשיות התפילין יורדות מחוץ לבתים אל תוך חלל התיתורא, עד שנוגעות בגוף התיתורא, מפני שהפרשיות עודפות על הבתים, ואין נכנסות כולן לתוכן, וכמה פוסקים כתבו לפסול בזה, כי לדעתם צריך להכניס הפרשיות כולן לתוך הבתים, ולא יצא מהן החוצה כלל, ואין לומר בזה רובו ככולו. ואמנם יש חולקים וסוברים להכשיר. ולדינא יש להחמיר. ויש מי שכתב שאם הבתים עשויים מעור אחד עם הבית, והתיתורא נכפלת מעור הבתים עצמן, יש להקל אם הפרשיות יוצאות קצת מהתיתורא. אבל אם התיתורא עשויה מב' עורות, וחפרו בתוך התיתורא, והפרשיות יורדות לתוך התיתורא התפלין פסולות. ומדברי הפוסקים הקדמונים, לא נראה שחילקו בזה, וכל שהפרשיות יורדות לתיתורא לא נחשב שהן נמצאות בתוך ה"בית" של התפילין, וכיון שהוא ספק דאורייתא יש להחמיר בזה. [שם הערה יב. שאר"י א עמ' תלז].

יג יש ליתן כל פרשה בבית שלה, שתהא זקופה מעומד בבית שלה. [שם סי' לג הע' יג. שאר"י א עמ' תלח].

יד בתפילין של ראש כותבים הפרשיות בארבע קלפים, ולא בקלף אחד. אך אם כתב את כל הארבעה פרשיות בקלף אחד, כשרים, אפילו אין ריוח

ביניהם, ובלבד שיהיה חוט או משיחה בין כל בית ובית. [ילקו״י על תפילין סי׳ לג הערה יד].

טו בתפילין של יד כותב כל הארבעה הפרשיות בקלף אחד, וגולל אותן מסופן לתחלתן, וכורך קלף עליהם ושער עגל, ומכניסן בביתם כמו בשל ראש. ואם כתבם על ארבעה קלפים והניחן בארבעה בתים יצא, [וכל שכן אם הניחן בבית אחד], והוא שיכסה עור על ארבעה הבתים שיהיו נראים כבית אחד. ואם ציפה את הבתים בזהב או בעור בהמה טמאה, פסולים. והלכה למשה מסיני שהתפילין יהיו נתפרים בגידי בהמה וחיה טהורים. וטוב לתפור בגידי שור. ותופר שלש תפירות בכל צד, וחוט התפירה יהיה סובב משתי רוחות, ויעביר חוט התפירה בין כל בית ובית. ויש מי שאומר שי״ב תפירות אלו יהיו בחוט אחד. [ילקו״י על תפילין סי׳ לג הערה טו].

טז לכתחלה יש להדר ליקח עור אחד ולעשות ממנו ארבעה בתים לצאת ידי חובה לכולי עלמא, אך מעיקר הדין אם חיבר העורות על ידי תפירה מהני, ואפשר דמהני אף לדעת מרן. ואף שהבתים עושים אותם מעור אחד ממש, מכל מקום לא בעינן שיהיה התיתורא והמעברתא מעור אחד, אלא אפילו אם הוא עור בפני עצמו כשר. וכן מנהג העולם. ומכל מקום היכא דאפשר טוב להדר גם בזה, לצאת ידי המחמירים בזה. ובתים של תפילין שהם עשויים מכמה עורות חתוכים שהסופר הדביקם זה לזה, ונעשו כעור אחד, כשרים לקיים בהם מצות תפילין. ואמנם מי שאפשר לו לקנות תפילין מעור אחד ממש, אף על פי שהם יקרים, עליו להשתדל לקנותם, הן בשבילו, הן בשביל בניו כשהגיע עתם עת דודים להניח תפילין. והשי״ת ישלם לו במיטבא. [ילקו״י החדש על הלכות תפילין, מהדורת תשס״ד, סימן לג הערה טז. שארית יוסף חלק א׳ עמוד תלו].

יז יש להקפיד לתפור את בתי התפילין כנהוג, ואותם שמדביקים את בתי התפילין בדבק, כדי להקל עליהם את התפירה, לא טוב עושים, אחר שבאופן כזה התפירה מיותרת, והלכה למשה מסיני שיש לתפור את התפילין. [ואף שהם תופרים אחר ההדבקה, מכל מקום התפירה צריכה לחזק את בתי התפילין, ולא הדבק]. ואם עברו והדביקו בתי התפילין קודם התפירה, יפתח את בית התפילין ויתפור בגיד טהור כנהוג. [ילקו״י על הל׳ ציצית ותפילין סי׳ לג הערה יז, מהדורת תשס״ו עמוד תקפ].

יח אם נצרם קצת מרוחב הרצועה של התפילין, ונשאר ברוחבה שיעור כשעורה [סנטימטר אחד], יש להכשיר תפילין אלה. ואין צריך להחליף את הרצועה, שהיא עדיין בכשרותה. [ילקו״י סי׳ לג הע׳ יח].

יט אם נפסקה הרצועה של התפילין, יש מתירים לתפור את הרצועה מצד פנים, ויש אומרים דמה שמותר לתפור הוא רק מה שמקיף ממנה הראש, ובשל יד כדי שתקיף הזרוע לקשור התפלה עם הזרוע, וכדי שתמתח עד אצבע אמצעית, ויכרוך ממנה על אותו אצבע ג׳ כריכות,

ויקשור, ואין להם תקנה לא בקשירה ולא בתפירה. ובשעת הדחק יש לסמוך על המתירים כדי שלא יתבטל ממצות תפילין. [ילקו״י שם תשס״ד, סי׳ יט].

סימן לד - מהלכות תפילין דרבינו תם

א במסכת מנחות הובאה מחלוקת רש״י ורבינו תם בענין סדר הפרשיות והנחתן בתוך הבתים של התפילין, לדעת רש״י הפרשיות הן כסדרן בתורה: קדש לי, והיה כי יביאך, שמע ישראל, והיה אם שמוע. ואילו לדעת רבינו תם, הויות באמצע, כלומר: קדש לי, והיה כי יביאך, והיה אם שמוע, שמע ישראל. ומרן פסק להלכה בשלחן ערוך כדעת רש״י. וכן מנהג העולם. אך מאחר שרבים מגדולי הפוסקים עומדים בשיטת רבינו תם, ולדעתם התפילין שנעשו כשיטת רש״י פסולות, וכן לאותם רבים העומדים בשיטת רש״י, לדעתם התפילין שנעשו כסברת רבינו תם פסולים מן התורה, לכן כתב הסמ״ג, שהירא את דבר ה׳ יניח ב׳ זוגות של רש״י ורבינו תם. וכן כתבו הטור ומרן השלחן ערוך שירא שמים יצא ידי שניהם, ויניח ב׳ זוגות של רש״י ושל רבינו תם. ובכדי שלא יעבור על איסור בל תוסיף, יכוין בהנחתן שבאותן שהן כהלכה הוא יוצא ידי חובת מצות תפילין, והשאר הן כרצועות בעלמא. ויש המוסיפים עוד תנאי, שאם שניהם אמת, הרי הוא מכוין לצאת בשניהם ידי חובת תפילין. [ואין מברכים על הנחת תפילין דרבינו תם]. [ילקו״י על תפילין סי׳ לד הערה א׳. שאר״י ח״א עמ׳ תלח].

ב לכתחלה היה מן הראוי להניח ב׳ זוגות התפילין של רש״י ושל רבינו תם ביחד, כדי שברכת ״להניח תפילין״ תחול על שתיהן יחדיו, וגם כדי שיקרא בהן קריאת שמע ויתפלל עמהן כראוי. שזוהי קבלת מלכות שמים שלימה כי מקום יש בראש להניח שתי תפילין, וכן בזרוע כדאיתא בעירובין אולם כל זה כאשר התפילין קטנים מאוד, באופן שגודל כל התפילין עם התיתורא והמעברתא לא יהיה יותר משיעור שתי אצבעות, שהוא ארבעה סנטימטר, וביחד יהיו התפילין של רש״י ורבינו תם לא יותר משמונה סנטימטר, כדי שבאופן שכזה יהיו כל שתי התפילין מונחות על הקיבורת של הזרוע, בחצי הנוטה לצד היד, כי אם יהיה אפילו חלק קטן מאד מהתפילין מונח בחצי החלק העליון הנוטה לצד הכתף, הרי ברכתו על התפילין היא ברכה לבטלה, וגם לא יצא ידי חובת תפילין של רש״י, כי שם איננו המקום הכשר להנחת תפילין כלל, ויוצא שכרו בהפסדו. ולכן כל שקשה מאד למצוא תפילין כשרים קטנים כל כך, שיהיה אפשר להניחן ביחד במקום הכשר לתפילין ללא כל פקפוק, יש להניחן בזה אחר זה, דהיינו שיניח תפילין של רש״י ויברך עליהן עובר לעשייתן, ויקרא בהן קריאת שמע ויתפלל, ואחר התפלה יניח תפילין של רבינו תם בלא ברכה, ויקרא בהן פרשת שמע ופרשת והיה אם שמוע,

ובזה הוא יוצא ידי חובת כל הפוסקים. ואמנם בדרך כלל יש לחוש שיפסיד מצות תפילין על-ידי שיניחם יחד ושלא במקומן, וכך הוא בדרך כלל אצל רוב האנשים, שהתפילין של ראש יורדות במעט שלא במקום הנחת התפילין, וממילא מפסידים מצות תפילין, ולכן יניחן בזה אחר זה. [ילקו״י על תפילין סי׳ לד הערה ב׳. [עמ׳ תקפט מהדורה אחרונה]. שאר״י א תלט].

ג אף על פי שמרן השלחן ערוך כתב, שלא יניח תפילין דרבינו תם אלא מי שמוחזק ומפורסם בחסידות, וכן נהגו רבים וכן שלמים להניח רק תפילין דרש״י, מכל מקום בזמן הזה שהנחת תפילין דרבינו תם נפוצה גם אצל אברכים ובעלי בתים יראי שמים, אין לחוש יותר משום יוהרא. ולכן מצוה שכל אחד ואחד יחוש לדברי גדולי הפוסקים, שסוברים כדעת רבינו תם, ומה גם שכן מבואר בתלמוד ירושלמי, ולא יכנס ח״ו בספק של קרקפתא דלא מנח תפילין. ומכל מקום בחורים רווקים נכון שלא יניחו תפילין דרבינו תם, אלא אם כן יודעים בנפשם שמחשבתם טהורה כל זמן שהתפילין עליהם. [ילקו״י על תפילין סי׳ לד הערה ג׳. שאר״י חלק א עמ׳ תמא].

ד הרוצה להניח ב׳ זוגות תפילין של רש״י ושל רבינו תם ביחד, ולכן ברצונו להניח התיתורא של תפילין דרבינו תם על המעברתא של התפילין דרש״י, אף על פי שמצד עיקר ההלכה יש מקום להקל בזה, מכל מקום הואיל ורבו האחרונים שהחמירו בזה משום חציצה, יותר נכון שלא לעשות כן, אלא יניח ב׳ זוגות התפילין בזה אחר זה. [ילקו״י על תפילין סי׳ לד הערה ד׳. שאר״י א עמ׳ תמב].

ה אסור להפסיק בדיבור בין הנחת תפילין של יד להנחת תפילין של ראש גם בתפילין של רבינו תם, ואפילו לענות ברוך הוא וברוך שמו, או לדבר בדברי תורה יש להחמיר. אולם אם שמע קדיש וקדושה או שאר ברכות בין הנחת תפילין של יד להנחת תפילין של ראש בתפילין של רבינו תם, יענה אמן וקדושה. וכן מותר לברך ברכת רעמים וכיוצא בה, הואיל והיא מצוה עוברת. וכל שכן שמותר לאפרושי מאיסורא. ועל צד היותר טוב יחזור וימשמש בתפילין של יד ויהדקם, ואין צורך לחלוץ אותם לגמרי. וכן יעשה אם עבר והפסיק בדיבור בין תפילין של יד לתפילין של ראש בתפילין דרבינו תם. [ילקו״י על הלכ׳ תפילין, מהדורת תשס״ד, סימן לד הערה ה׳. שארית יוסף חלק א׳ תמב].

ו הנוהגים להניח תפילין דרבינו תם באמצע תפלת החזרה של השליח צבור, לא יפה עושים, שאף על פי שרשאים לענות אמן דברכות באמצע הנחת תפילין של רבינו תם, מכל מקום כיון שגם בזה יש מחמירים, ראוי שלא להביא את עצמו לכתחלה לידי כך, ורק אם במקרה התחיל להניח תפילין של יד של רבינו תם, ובמפתיע שמע קדיש וקדושה יענה. ובפרט שיש להזהר להקשיב לחזרת השליח צבור, ואף לעיין בספר באמצע החזרה יש להמנע. [ילקו״י תפילין סימן לד הערה ו׳. במהדורת תשס״ו עמוד תר. שאר״י א׳ עמוד תמג].

ז יש הנוהגים להניח תפילין דרבנו תם אחר עלינו לשבח, ולומדים עמהם חק לישראל וכדומה, אחד המרבה ואחד הממעיט. ויש שנוהגים להניח תפילין של רבינו תם קודם קדושת ובא לציון, כדי שיאמרו עמהן קדושה אחת. וכן ראוי לנהוג. אולם כל זה אם הצבור כולו ממתין להנחת תפילין קודם אשרי, אבל יחיד המתפלל עם הצבור, ואם יפסיק קודם אשרי כדי להניח רבנו תם, יפסיד אמירת קדושת ובא לציון עם הצבור, באופן כזה נכון שיניח תפילין דר״ת אחר התפלה. [ילקו״י שם הערה ז׳. במהדורת תשס״ו עמ׳ תרא].

ח המתפלל בבית כנסת שהצבור אינו מניח תפילין של רבינו תם, או שמניחים ב׳ תפילין ביחד, רשאי להניח התפילין של ר״ת אחרי אשרי, [כדי לומר קדושה אחת של ובא לציון עם תפילין דרבינו תם], ואין לחוש בזה לאיסור ״לא תתגודדו״ או ליוהרא. [ילקוט יוסף על הלכות תפילין סי׳ לד הערה ח׳. במהדורא האחרונה בעמוד תרה].

ט המניח תפילין של רבינו תם בראש חודש, יניחן קודם קריאת התורה, ואפשר להניחן בעת שאומרים בריך שמיה עם פתיחת ההיכל. ויקרא עמהן ב׳ פרשיות של קריאת שמע. ואותם הנוהגים בכל יום להניח תפילין של רבינו תם אחר התפלה וללמוד עמהם, בראש חודש אין נכון לכתחלה להניחן אחר תפלת מוסף. אולם השליח צבור שאינו יכול לשהות בהנחת תפילין של רבינו תם, מפני טורח צבור, יכול להניחן אחר תפלת מוסף. וכן מי שהוא כבד פה, ואם יניח תפילין של רבינו תם לפני מוסף, יפסיד תפלה בצבור, רשאי להניחן בראש חודש לאחר תפלת מוסף. ויש מי שכתב שאין ראוי להניח תפילין של רבינו תם קודם שחרית. אולם במקום צורך אין בכך מניעה, ורשאים להניח תפילין דרבינו תם קודם שחרית. [ילקו״י שם סי׳ לד הע׳ ט׳. במהדורא האחרונה עמ׳ תרה. שאר״י א עמ׳ תמד].

י פשט המנהג בעיר הקודש ירושלים ת״ו, שגם האבל בתוך שבעת ימי האבל, מניח תפילין של רבינו תם. וכן ראוי לנהוג בכל מקום. וכן הדין בתשעה באב. [ילקו״י תפילין סי׳ לד הע׳ י׳. שאר״י א עמ׳ תמה].

יא מי שדרכו להניח תפילין של רש״י ושל רבינו תם בזה אחר זה, ובטעות לקח תפילין של רבינו תם, בחושבו שהן תפילין של רש״י, ובירך עליהם, ושוב הרגיש בטעותו לאחר מכן, וכבר התחיל להתפלל עם התפילין של רבינו תם, כשבא להניח תפילין של רש״י צריך לחזור ולברך עליהן, שאחר הפסיק בינתים בקריאת שמע ובתפלה, אחר שהניח תפילין של רבינו תם, צריך לחזור ולברך. ומכל מקום אם הרגיש בטעותו מיד לאחר שסיים הנחת תפילין של רבינו תם, ולא הפסיק בדיבור כלל, לא יברך על הנחת תפילין של רש״י, שיש אומרים שאין עשיית מעשה בין הברכה לבין תחלה עשיית המצוה נחשב להפסק, וספק ברכות להקל. וכן מי שבירך בטעות ברכת להניח תפילין על תפילין של רבינו תם בסוברו שהם תפילין של רש״י, והניח תפילין של יד של רבינו תם, ובבואו להניח

תפילין של ראש נוכח לדעת שהם תפילין של רבינו תם, יסלק מיד את התפילין של רבינו תם, ומיד יניח תפילין של יד של רש״י, ואין צריך לחזור ולברך על הנחת תפילין של יד של רש״י. [ילקו״י תפילין סי׳ לד הערה יא. במהדורת תשס״ו עמו׳ תרס. שארי״י א׳ עמוד תמה].

יב וכן אם עבר והניח בטעות תפילין של רבינו תם בברכה, בסוברו שהם של רש״י, והתפלל עמהם כל התפלה, ונוכח בטעותו רק אחר התפלה, יסירן ויניח תפילין של רש״י בברכה, ויקרא עמהם קריאת שמע. [ילקו״י תפילין סי׳ לד הערה יב. שארית יוסף ח״א עמוד תמז].

יג המוצא תפילין בשבת, במקום שאין עירוב, מכניסן זוג זוג דרך לבישה. ויש אומרים שכל זה הוא בתפילין של רש״י, אבל בתפילין של רבינו תם אינו רשאי להוציאן לרשות הרבים דרך לבישה. ויש חולקים. [ילקו״י שם סימן לד הערה יג, במהדורת תשס״ו עמו׳ תריא].

יד הקורא קריאת שמע עם תפילין דרבינו תם, ללא ברכות שלפניה ולאחריה, כדי לצאת ידי חובת קריאת שמע עם תפילין לשיטת רבינו תם, פוסק מפני היראה ומפני הכבוד. [ילקו״י שם הער׳ יד עמ׳ תריב].

טו המניח תפילין דרבינו תם וקורא בהם קריאת שמע, ושמע קדיש או קדושה, פוסק ועונה לכל האמנים, ולכל נוסח הקדושה. ורק לא ישיח שיחה בטלה. [ילקו״י שם הע׳ טו].

טז המנהג פשוט ברוב המקומות, שאין מניחין תפילין במנחה, לא של רבינו תם ולא של שימושא רבא. אולם יש הנוהגים להניח תפילין של רבינו תם במנחה. ויש שמניחין במנחה של רש״י לשיטת השימושא רבא. וכן נהג רבינו האר״י ז״ל. אולם במנחה של ערב שבת, אין להניח תפילין, כי כבר נתנוצץ קדושת השבת שהיא עצמה אות. [ילקו״י על תפילין סי׳ לב הערה טז, במהדורא האלרונה עמ׳ תריב].

יז יש נוהגים בפורים להניח תפילין דר״ת קודם מקרא מגילה בבהכ״נ, ובשעת קריאת המגילה הם מעוטרים בתפילין דרבינו תם. אך אם אי אפשר לו להניח תפילין דרבינו תם קודם מקרא מגילה, יניחן לאחר מכן. [ילקו״י תפילין, במהדורא האחרונה סי׳ לד הע׳ יז עמ׳ תריב].

יח המניח תפילין של ר״ת, לא יניח ב׳ הזוגות בכיס אחד, שהאחד מהם הוא חול, ואסור להניחו בכיס התפילין, אלא יעשה שני כיסין, וסימן לכל כיס, שלא יתן של זה בזה. [שם סי׳ לד הע׳ יח. עמ׳ תריג].

סימן לה - דין מנין השורות

א על פי הקבלה מהקדמונים, נוהגים לכתוב בתפילין של יד שבעה שורות בכל פרשה ופרשה, ובשל ראש ארבעה שיטין, ואם שינה בין בשל יד ובין בשל ראש, בדיעבד לא פסל. [ילקוט יוסף על הלכות תפילין סימן לה הערה א עמ' תריג].

ב יש מי שאומר שפעמים שאף לכתחילה מותר לכתוב תפילין בפחות משבעה שורות, וכגון אם יש לו רק קלף קצר וארוך שאין יכול לכתוב עליו שבעה שיטין אם לא שיכתוב כתיבה דקה מאד, שאז טוב יותר לשנות מנין השיטין, שהרי בכלל "זה אלי ואנוהו" לכתוב כתיבה גסה במקצת, שלא יהיו האותיות נמחקות במהרה. ואולם ע"פ דברי רבנו האר"י ז"ל נראה שיש להקפיד בדוקא לכתוב בתפילין של יד שבעה שורות, וממילא גם באופן כזה אין להקל לכתוב פחות מז' שורות. [ילקוט יוסף על הלכות תפילין, סי' לה הערה ב'. במהדורא האחרונה עמוד תריד].

ג נהגו לכתוב במזוזה כ"ב שיטין. [ילקוט יוסף על הלכות תפילין סימן לה הערה ב].

ד בין שיטה לשיטה בספר תורה יש להניח ריוח כמלוא שיטה. ואף בתפילין ומזוזות נכון לנהוג כן, שהרי עינינו הרואות שאם אין ריוח בין השיטין כמלוא שיטה כמה קלקולים יש, בכ"ף פשוטה שנראית כר"ש, וכן צואר הלמ"ד שאינו כמו ו"א אלא כעין יו"ד, או שנכנס לתוך חלל אות שבשיטה שעליה, ולכן יש לדקדק בזה גם בתפילין ומזוזות. [ילקוט יוסף סי' לה הערה ד עמוד תריד].

סימן לו - דקדוק כתיבתן והתגין

א יש לכתוב כתיבה תמה ומדוייקת, שלא יכתוב אות ב"ת כאות כ"ף, או אות ז"י"ן כאות נו"ן, וכל כיוצא בזה. [ילקו"י על תפילין סי' לו הערה א' עמוד תרטו].

ב בענין קוצו של יו"ד שסופרים רבים אין נזהרים לעשותו בשמאל היו"ד למטה, יש להם על מה שיסמוכו, והנח להם לישראל אם אינם נביאים בני נביאים הם. ומכל מקום טוב לכתחלה להקפיד ולעשות הקוץ של היו"ד כמין נקודה קטנה בשמאל היו"ד למטה, ולא יותר, כדי שלא תדמה לאות ח' קטנה. [ילקו"י על תפילין סי' לו הערה ב' עמוד תרטו. שארית יוסף חלק א' עמ' תכז].

ג אות יו״ד בתפילין, שיש בשמאל היו״ד למעלה תג ארוך עד שנדמית לאות ל׳ קטנה, יש להראות היו״ד לתינוק דלא חכים ולא טיפש, ואם יקראנה י׳ כשר. ואין צריך לכסות לו את שאר האותיות כמו שנוהגים. [ילקו״י על הלכות תפילין וס״ת, מהדורת תשס״ד, סי׳ לו הערה ג].

ד ספר תורה שהסופר ניקד בו על אות שי״ן מצד ימין של האות, להורות על שי״ן ימנית, או משמאל אות השי״ן, צריכים לתקן ספר תורה זה ולמחוק ממנו כל סימונים אלה, אף אם נעשו שלא על ידי דיו, אלא בציפורן. [ילקו״י על תפילין סי׳ לו הערה ד׳ עמוד תרטז. שארית יוסף חלק א׳ עמ׳ תל].

ה כתב נו״ן סופית כעין וא״ו ארוכה, ולא כמו שצריך להיות כצורת ז׳ ארוכה, בתפילין ומזוזות מותר לתקן ולעשות האות נו״ן סופית כתיקנה, ואין בזה משום שלא כסדרן, כיון שתינוק מכיר בה שהיא אות ן׳. וכל שכן אות נ׳ כפופה שכתב הקו שלה מן הצד ולא באמצע. ואנו נוהגים לכתחלה שהקו נמשך מן הצד ולא באמצע, ואין לשנות. [ילקו״י סי׳ לו הער׳ ה׳. עמ׳ תרטז. שאר״י ח״א עמו׳ תכה].

ו אם נמצא באמצע קריאת התורה אות נ׳ סופית כמו ו׳ ארוכה, אין צריך להוציא ספר תורה אחר, ויתקנוהו לאחר השבת. [ילקו״י על הלכות תפילין סי׳ לד הערה ו׳. שאר״י א׳ עמ׳ תכו].

ז אות מ׳ פתוחה המצויה בכמה תפילין או ספרי תורה או מזוזות שהגיעו מבגדאד, שאין פתיחתה ניכרת היטב למעלה, יש להכשיר את אותן ספרי תורה ותפילין, כי אין בין אות מ׳ פתוחה לאות מ׳ סתומה אלא רק הפתיחה שלמטה. וכל שכן שבאותם ספרי תורה שהגיעו מבגדאד יש בליטה בחרטום למעלה, ותינוק דלא חכים ולא טיפש יקראנה כאות מ׳ פתוחה. ולכן אין לפסול את ספרי התורה הנ״ל, שבדיעבד יש לסמוך על סברת הרד״ך שלא לפוסלן. [ילקוט יוסף על הלכות ציצית ותפילין סימן לו הערה ז׳ במהדורא האחרונה עמוד תריז. שארית יוסף חלק א׳ עמוד תכו].

ח כ״ף פשוטה צריך לכותבה באופן שרגל הכ״ף יהיה כפליים נגד גגה. וכ״ז רק לכתחלה ועל הצד היותר טוב, ובדיעבד אם עשה רגל כ״ף פשוטה פחות מכפליים מגגה, יש להכשיר, ושתהיה ארוכה יותר מגגה כדי שלא תידמה לאות ר׳ או ד׳. [ילקו״י על תפילין סי׳ לו הערה ח׳. עמוד תריח. שארית יוסף ח״א עמ׳ תכז].

ט צריך לתייג באותיות שעטנ״ז ג״ץ, והסופרים נהגו לתייג [תג אחד] גם אותיות בד״ק חי״ה. ומכל מקום אם לא תייג אפילו אותיות שעטנ״ז ג״ץ לא פסל. אך עדיף לתקן את הספר תורה ולתייג אותו, אך בינתיים עד שיוסיפו התגין מותר לברך ולקרוא בספר תורה שאין בו תגין של שעטנ״ז ג״ץ. ומכל מקום כל שיש שם ספרי תורה אחרים המתוייגים כדת,

לכתחלה אין להוציא ס״ת שאין בו תגין שעטנ״ז ג״ץ לקרות בו בצבור, עד שיתקנוהו, כדי לחוש לכתחלה לדעת הפוסלים ס״ת כזה. ורק אם אין להם ס״ת אחר, יכולים לסמוך על הרמב״ם וסיעתו ומרן הש״ע שמכשירים, ויכולים גם לברך על הקריאה בס״ת הזה. וספר תורה שיש בו תגין על אותיות שעטנ״ז ג״ץ, אך אין בו תגין על אותיות בד״ק חי״ה, אין לפסול הס״ת בדיעבד. ואף שנהגו לתייג תג אחד בכל אות מהן, ודאי שאין המנהג אלא למצוה מן המובחר ולא לעיכובא. ולכן יכולים להוציא הספר תורה לכתחלה לקרות בו בצבור, אף על פי שיש בבית הכנסת ספרי תורה המתוייגים כראוי. ועל צד היותר טוב ישיגו סופר שיעשה תגין על אותיות אלו, אבל הס״ת כשר כמות שהוא, ומותר להוציאו לכתחלה אף שיש ס״ת אחרים. [ילקוט יוסף על הלכות תפילין, סימן לו הערה ט׳, מהדורת תשס״ו עמוד תריח].

י כשמתייגים אותיות שעטנ״ז ג״ץ, יש לתייג גם אותיות נ׳ פשוטה ונו״ן סופית. וכן אותיות צד״י וצד״י סופית. והאותיות שיש להם גג, יש לתייג מהם תג אחד, וסימנם בד״ק חי״ה, והתג לכל אחת בסוף גגה בשמאל, לא כסופרי הזמן הזה שנותנין תג על גבי כל אחת מהן. [ואותיות ומלאכת סופר אין צריך לתייג]. [ילקו״י על תפילין סי׳ לו הערה י׳, עמוד תרכט].

יא צריך שהתגין יגעו בגוף האות, ויהיו מחוברים בו. וכן הנקודות שעושים על התגין שהם כמין זיינ״ין צריכים שיהיו מחוברים בקוי התגין. ולא שיהיו למעלה כמין ניקוד סגול. והתגין עצמם לא יגעו זה בזה, אלא כל אחד מהשלשה קוים עם הנקודה שעליו, יהיה נפרד מהשני. וספר תורה שנמצאו התגין שלו שאינן נוגעים בגוף האותיות, אם אין להם ספר תורה אחר אלא ספר תורה זה, יש להתיר לברך עליו בקריאת התורה בשבת ויום טוב, (בצירוף דעת הרמב״ם שיכולים לברך על ספר תורה פסול), אך אחר השבת יתקנו ויחברו את התגין לאותיות. [ילקו״י תפילין סי׳ לו הערה יא, עמוד תרכט].

יב מותר לתייג אחר כתיבת המזוזה, ואין בזה משום שלא כסדרן, כיון שאין התגין מעכבים. וספר תורה שאין בו תגין, אפשר לקרוא בו ולברך עליו בדיעבד, אם אין שם ספר תורה אחר כשר. אולם אחר השבת יש לתקן הספר תורה ולעשות בו תגין. [ילקוט יוסף על הלכות קריאת התורה עמוד קנט].

יג אם תייגו אות נ׳ שבספר תורה משמאל לימין, אף שהתג השמאלי עשאו כאות למ״ד, מותר לברך ולקרוא בספר תורה זה, ולא חשיב כחק תוכות. [ילקוט יוסף שם סימן קמג עמ׳ קס]

יד יש לכתוב פרשת האזינו ע׳ שורות, ואם כתבוהו ס״ו שורות, כשר בדיעבד. ושירת הים יש לכותבה בל׳ שורות, ואם כתבה בכ״ח שורות הספר תורה כשר. [ילקוט יוסף שם].

טו ספר תורה שבפרשה הפתוחה נסתיימה הפרשה בסוף שורה, והשאיר הסופר ב' שורות פנויות, כשר. [ילקוט יוסף שם].

טז היו בספר תורה יריעות פחותים מיריעות אחרות בכמה שורות, יש להכשיר הספר תורה. [שם].

יז ספר תורה שנפסל בו עמוד אחד, והסופר חתך בסכין את העמוד ההוא מן הספר תורה, וכתב במקומו עמוד אחד ותפרו עם הספר תורה, בדיעבד אחר שעשה כן יש להכשיר את הספר תורה, ואף מותר להוציאו לכתחלה לקרוא בו בצבור, אף על פי שיש עוד ספרי תורה בהיכל הכשרים לכתחלה. [ילקו"י הלכות תפילין וס"ת, סי' לו הערה יז].

יח על פי המסורת יש לכתוב את האות וא"ו שבתיבת שלום [בריש פרשת פנחס, הנני נותן לו את בריתי שלום] קטועה, ויש כמה שיטות באופן עשייתה, וכולן כשרות, וכן אם נכתבה שלמה כשאר ואוי"ן, כשרה. ומנהג בגדאד לכתוב אות וא"ו בצורת וא"ו ממש אלא שהיא פתוחה באלכסון בחוט דק כחוט השערה שמחלק אותה, וצורתה צורת וא"ו ממש, אלא שהיא פסוקה באלכסון קצת כקטועה ולא קטועה ממש. [ילקוט יוסף על הלכות תפילין סימן לו הערה יח, במהדורא האחרונה עמוד תרלב].

יט סופר שהיה כותב ס"ת, וטעה וכתב אלהיך במקום אלהי, מותר למחוק אות ד' שהיא מיותרת. [ויש מי שאומר שיקדור כל השם שהוא "אלהיך" כולו]. ואם כתב אלהינו חסר י', יש אומרים שאינו רשאי לגרור אותיות "נו" ולכתוב "ינו", אלא יסלק היריעה. ויש חולקים ואומרים שיכול למחוק "נו", ויכתוב "ינו", שכיון שאותיות הנטפלות לשם אין במחיקתן איסור אלא מדרבנן, הילכך כ"ע מודו שכשהוא מוחקן כדי לתקן ה' שפיר דמי. [ילקו"י על הלכות תפילין סימן לו הערה יט, עמוד תרלג].

כ גרמא במחיקת שם ה' מותרת אפילו לדבר הרשות, ולאו דוקא לדבר מצוה. [ילקו"י שם סימן לו הערה כ'].

כא מותר למחוק אות ה' שנכתב לרמוז שם ה'. [מרן החיד"א בס' ברית עולם (עמ' קמח). ספר חסידים (סי' תתקלה) אגרות משה (כרך ה' יו"ד סי' קלח). ילקו"י על הלכות תפילין סימן לו הערה כא, במהדורא אחרונה עמוד תרלח].

סימן לז - בשבח מצות תפילין, וזמן מצות תפילין

א גדול שכר מצות תפילין, וכל מי שאינו מניחן הוא בכלל פושעי ישראל בגופן. וכל הרגיל בתפילין מאריך ימים שנאמר, ה' עליהם יחיו. וכל שאינו מניח תפילין עובר בשמונה עשה, שהרי בארבעה פרשיות צוה הקב"ה על תפילין של ראש ועל תפילין של יד. [מנחות מד. ילקו"י על תפילין סי' לז הע' א'].

ב קדושת תפילין קדושתן גדולה היא שכל זמן שהתפילין בראשו של אדם, ועל זרועו, הוא עניו וירא שמים ואינו נמשך בשחוק ובשיחה בטלה, ואינו מהרהר מחשבות רעות, אלא מפנה לבו בדברי האמת והצדק. לפיכך צריך אדם להשתדל להיותן עליו כל היום, שמצותן כך היא. אמרו עליו על רב תלמידו של רבינו הקדוש שכל ימיו לא ראוהו שהלך ארבע אמות בלא תורה או בלא ציצית או בלא תפילין. ואף על פי שמצוה שהתפילין יהיו עליו כל היום, מכל מקום מפני שצריכים גוף נקי שלא יפיח בהם, ושלא יסיח דעתו מהם, ואין כל אדם יכול ליזהר בהם, לכן נהגו שלא להניחם כל היום. ומכל מקום צריך כל אדם ליזהר בהם להיותם עליו בשעת קריאת שמע ותפלה. [ילקוט יוסף על הלכות תפילין סימן לז הערה ב'. שארית יוסף חלק א' עמוד תמז].

ג הנוהגים להניח תפילין שימושא רבא במנחה, יש להם לברך על התפילין. [שעה"כ (דף י) שהאר"י ז"ל היה מניח תפילין שמ"ר. וכתבו במנחת אהרן ובחסד לאלפים דמברך על זה. וראה בילקו"י על תפילין סי' לז הערה ג'. שאר"י חלק א' עמ' תמז].

ד גם הנוהגים להניח תפילין של שימושא רבא במנחה, במנחה של ערב שבת וערב יום טוב אין להם להניח תפילין. אבל במנחה של ראש חודש מותר להניח. [ילקו"י על תפילין סי' לז הערה ד'. שאר"י ח"א עמ' תמח].

ה המנהג פשוט ברוב המקומות, שאין מניחין תפילין במנחה, לא של רבינו תם ולא של שימשוא רבא. והרוצה להניח תפילין שימושא רבא במנחה, בדרך כלל אין ראוי להניח תפילין של שימושא רבה במנחה בצבור, במקום שאין אף אחד מהצבור מניח תפילין במנחה, שיש לחוש בזה ליוהרא. אך אדם המפורסם בחסידות אמתית, מותר לו להניח תפילין של שימושא רבה במנחה, גם במקום שאין הצבור מניחין תפילין במנחה. וכל שמניחן בינו לבין עצמו אין לחוש בזה ליוהרא. [ילקוט יוסף על הלכות תפילין הערה ה'].

סימן לז סעיף ב - שלא להפיח עם התפילין

א אסור להפיח כשתפילין עליו, ומטעם זה אסרו להניח תפילין בלילה, שמא יפיח בהם. וגם מי שחלץ את התפילין והם עודן בידו, אסור להפיח בהן, אף שהסירן מעל ראשו. ואמנם אם אינו יכול להעמיד עצמו ומוכרח להפיח, ותפילין על ראשו, יזיז את התפילין שלא יהיו מונחין על מקומן. [ילקו״י תפילין סי׳ לז הערה א׳. עמ׳ תרמב במהדורא האחרונה. שאריית יוסף ח״א עמ׳ תז].

ב מי שיש לו חולי המעיים, ויודע שלא ינצל מהפחה, ילבש תפילין לקריאת שמע וברכותיה, ותפלת שמונה עשרה, ואחר שמונה עשרה יסירם. [תשובת הרמ״ע מפאנו סימן ס׳. כף החיים למהר״ח פלאג׳י (סי׳ י׳ אות כח). ילקו״י על הלכות תפילין, מהדורת תשס״ד, סימן לז הערה ב].

סימן לז סעיף ג - חינוך קטן במצות תפילין

א קטן שהגיע לחינוך, ועדיין לא שלמו לו י״ג שנים, אם יודע לשמור עצמו בטהרה ובנקיות גופו, ונזהר שלא להפיח עם התפילין, מצוה על אביו לחנכו במצות תפילין שנה או שנתיים לפני שיהיה בר מצוה. וכן מנהג בני עדות המזרח בארץ ישראל, אצל כל מי שיודע לשמור את נקיות גופו. וגם אצל האשכנזים יש שנוהגים לחנך הילד להניח תפילין ב׳ חודשים קודם שיהיה לבר מצוה. ובפרט אם הילד יתום שמחנכים אותו במצות תפילין חודש ימים או יותר לפני שיהיה בר מצוה, אם הוא יודע לשמור גופו בטהרה, ויהיה זה לעילוי נשמת אביו או אמו, כי ברא מזכה אבא. ובכל זה יש להזהיר לבל יצרפוהו למנין כל עוד לא שלמו לו י״ג שנים ויום אחד. [שם סי׳ לז הער׳ א׳. שאר״י א׳ עמ׳ תמט].

ב כאשר מחנכים את הקטן להניח תפילין, [כשהוא יודע לשמור את גופו בנקיות ולקנח יפה], יש לחנכו לברך על התפילין, כדין כל המצות שמברכים עליהן עובר לעשייתן. וכן יש לחנך את הקטן לברך על ספירת העומר, ואין לחוש שמא ישכח מלספור יום אחד. ואפילו אם הקטן שכח לספור יום אחד, יש לחנכו להמשיך לספור בברכה. ואמנם קטן שהגדיל באמצע ימי ספירת העומר, אין לו להמשיך לספור בברכה, דמאחר שנחלקו בזה האחרונים, קיימא לן לדינא סב״ל. [שם סי׳ לז ס״ג הערה ב׳].

ג נער שהגיע לי״ג שנה תמימות, כלומר ביום הראשון לשנת הארבע עשרה שלו, חייב במצות תפילין מן התורה, כשם שנתחייב בכל המצוות שבתורה ביום זה. ואף שלא הגיע זמן מעת לעת משעת לידתו, מתחייב בכל המצוות מהלילה של יום לידתו. [ילקו״י תפילין סי׳ לז ס״ג הערה ג׳. שאר״י א עמ׳ תנ].

ד נער שהגיע לגיל שלש עשרה שנה, אף שידוע שלא הביא ב׳ שערות, חייב להניח תפילין. ואמנם נער כזה נחלקו הפוסקים אם יש בכוחו להוציא ידי חובה במצוה דאורייתא מי שגדול, או לא, שיש אומרים שאינו מוציא אחרים ידי חובה במצוות דאורייתא, כגון קריאת פרשת זכור וכדומה. ויש חולקים ואומרים שגם לגבי דברים שהם מן התורה, סומכים על חזקה שהביא ב׳ שערות משהגיע לי״ג שנה. [ילקו״י על הלכות תפילין סי׳ לז ס״ג הערה ד׳. שארית יוסף חלק א׳ עמוד תנא. שו״ת הריב״ש סימן קפב. שו״ת מהרי״ק סימן מז. שו״ת מהרימ״ט סימן מא. פרי מגדים סימן נה. משנה ברורה סימן נה סק״מ].

ה ראוי להסביר להמון העם שאין ספק שלענין הנחת תפילין יש להתייחס אך ורק לתאריך הלידה העברי, ואף אם לפי התאריך הלועזי הנער לא הגיע לי״ג שנה תמימות, אין לעכב את הנחת התפילין. ואם אין אפשרות לערוך את סעודת הבר מצוה ביום שהנער מגיע למצוות, ומאחרין את הסעודה ליום אחר, אין לעכב את הנחת התפילין ליום החגיגה, אלא יתחיל להניח תפילין ביום שמלאו לו י״ג שנה תמימות. [או קודם לכן כמבואר לעיל]. [שם סי׳ לז העי׳ ה׳. שאר״י א עמ׳ תנא. מהרש״ל ישי״ש פ״ז דב״ק].

ו נער בר מצוה המניח תפילין לראשונה בחייו ביום שנעשה לבר חיובא, אינו מברך שהחיינו, שאין מברכים שהחיינו על מצוה שאדם מקיימה פעם ראשונה בחייו. [שם סי׳ לז העי׳ ו׳. שאר״י א עמ׳ תנב].

ז גם המניח תפילין חדשות, אינו מברך עליהם ברכת שהחיינו. וכן המניח תפילין של רבינו תם לראשונה בחייו, אינו מברך שהחיינו. וכן מי שהיה חולה שלא יכל להניח תפילין זמן רב, כאשר הבריא וחוזר להניח תפילין אינו מברך שהחיינו. [ילקו״י על תפילין סי׳ לז ס״ג העי׳ ז. שאר״י א עמ׳ תנד].

ח קטן שאביו לא קנה לו תפילין בקטנותו, ובנו נעשה בן י״ג שנה, שוב אין על אביו מצות חינוך, דאיש הוא וחייב מעצמו בכל המצוות. ואם איש עני הוא כל ישראל חייבים בזה. [ויש מי שכתב שלגבי מצות ספירת העומר קטן שנעשה לבר מצוה באמצע ימי העומר, החינוך ממשיך גם לאחר שהגדיל. אולם מדברי התוס׳ ושאר הפוסקים מבואר להדיא שלא שייך דין חינוך לאחר שהגדיל כלל, וגם במצוה שהתחיל בה קודם שהגדיל, מיד כשהגדיל פקעה מצות חינוך]. [ילקו״י על תפילין סימן לז ס״ג הערה ח׳].

ט קטן יכול להניח תפילין של גדול, ואין זה נחשב כמוריד אותם מחומר קדושתן, אחר שהתפילין מצד עצמם קדושתם חמורה. [ילקו״י שם סי׳ לז הערה ט׳. שארית יוסף ח״א סימן לז].

י אב שבנו הגיע לגיל י״ג שנה ויום אחד, אין לו לברך ״שפטרני מעונשו של זה״ בשם ומלכות, אלא יאמר ברכה זו בלי שם ומלכות. וכן פשט המנהג לברך ברכה זו בלי שם ומלכות אחר עליית הבן הקטן לספר תורה, כשנעשה בר מצוה. [ומאחר שאין מזכירין שם ומלכות בברכה זו, אין שום מניעה מלנהוג כן]. [ילקו״י תפילין סי׳ לז ס״ג הערה י׳ עמ׳ תרמב במהדורא האחרונה. ילקו״י על הלכות ברכות עמ׳

תרו].

סימן לח - מי הם החייבים בתפילין

א נשים פטורות מלהניח תפילין. ואם רוצות להחמיר על עצמן ולהניח תפילין, יש למחות בידן. [מתני' ברכות יז. שבת סב. מכילתא שמות יז. ש"ע סי' לח ס"ג. ילקו"י תפילין סי' לח הערה א'. (עמ' תרסג במהדורא האחרונה) שאר"י א עמ' תנד].

ב סומא חייב בתפילין, ומברך עליהם. ומי שאינו יכול להניח תפילין מחמת חולשה או חולי, צריך שיביא אחד ממכיריו שיניח לו תפילין. [הרא"ש הלכות קטנות סעיף טז. בית יוסף סימן לח. ילקוט יוסף על הלכות תפילין סימן לח הערה ג. שארית יוסף חלק א' עמוד תנה].

ג חתן בזמן הזה אפילו ביום הראשון מניח תפילין כמו בכל יום. וכן כל בני החופה, דכיון שחייבים בקריאת שמע, ממילא אם לא יניחו תפילין הוי כמעידים עדות שקר. ויזהרו שלא יניחו תפילין כשהם שיכורים. [ברכות טז: גמ' יז: ב"י סי' לח. ש"ע סעי' ז'. ילקו"י על תפילין סי' לח הערה ג'. שאר"י א עמ' תנו].

ד אדם הלובש מכנסים, וחלק גופו העליון גלוי, ורוצים לזכותו במצות תפילין, אין ראוי להניח לו תפילין, אלא אם כן היכא דאי אפשר לו להניחם כל אותו היום, דעדיף שיניח תפילין כשגופו העליון מגולה, מאשר יתבטל לגמרי באותו יום ממצות תפילין. ואמנם אם הוא ירא שמים וקורא קריאת שמע ומתפלל, בלאו הכי הרי הוא לובש את בגדיו כדי להתפלל, ואז קורא קריאת שמע עם תפילין כפי הדין. [ברכות כד: גמ' כה: הרא"ש פ"ג סי' לו. רמב"ם פ"ד הכ"ג. ש"ע סי' לח ס"ב. ילקו"י סי' לח הע' ד'. שאר"י א עמ' תנח].

ה המניח תפילין צריך ליזהר מאד מהרהור תאות אשה. [אך לא ימנע מלהניח תפילין משום כך]. ואף שחייב אדם להישמר מזה בכל עת, כשתפילין עליו חמור יותר. [ילקוט יוסף על הלכות תפילין סימן לח הערה ה'. (במהדורא האחרונה עמוד תרסט). שארית יוסף ח"א עמוד תס].

סימן לט - תפירת ספר תורה על ידי אשה

א יש ליזהר ולהחמיר לכתחלה שלא לעשות שום תיקון של הספר תורה על ידי אשה, הן לגרור הדיבוקים באותיות, הן לתפור היריעות ולחברם יחד בגידין, וכדומה. ובדיעבד אם הפרידה הדיבוקים שבין אות לאות על ידי גרידה, או תפירת היריעות, הספר תורה כשר, אך אם אפשר בקלות להתיר התפירות שתפרה האשה ולחזור ולתופרם בכשרות, טוב שיעשו כן. והנכון שהאיש יתפור למטה ולמעלה ובאמצע, וגם בין לבין יתפור האיש, ואז תקרא כל המלאכה על שמו של הסופר או על כל פנים האיש. ויש מקומות בחוץ לארץ שנוהגים שאת היריעות האחרונות תופרים בני המשפחה שתרמו את הספר תורה, וגם הנשים תופרות, אך אצלינו לא נשמע כלל לתת לנשים לתפור יריעות הספר תורה, וכן ראוי להקפיד ולהזהיר הסופרים על זה. [ילקו״י סי׳ לט הע׳ א׳. עמ׳ תרפ במהדורא האחרונה].

הנחת תפילין במעגל השנה - ודין תפילין באבל

א מנהג ירושלים להתפלל שחרית בתשעה באב עם הצבור בטלית ותפילין, כמו בכל יום. ומברכים על הטלית והתפילין כשלובשים אותם בתשעה באב. וכן הנוהגים להניח תפילין של רבינו תם יניחו אותן גם בתשעה באב. ובמקום שנהגו כדברי מרן שלא להניח תפילין בשחרית, ימשיכו במנהגם להניח במנחה, ואל ישנו מפני המחלוקת. אבל לא יהיו חלק מהקהל עושים כך וחלק עושים כך. [ומיהו בשעה שאומרים את הקינות יש לחלוץ התפילין]. [שם סי׳ לח הערה א. שארי״י ח״א עמ׳ תסא].

ב הנוהגים להניח תפילין בט׳ באב במנחה, יזהרו להסירן עם השקיעה, דאף על פי שלפי הפשט מותר שישארו עליו גם אחר השקיעה, מכל מקום מאחר שהארי״י ז״ל היה נזהר בזה, ראוי ליזהר בזה לכתחלה. אבל אם הוא באמצע התפלה יכול להשאר עמהם. [שם סי׳ לח הערה ב׳. שארי״י א עמ׳ תמב].

ג כבר פשט המנהג באי״י שמניחין תפילין בתעניות צבור בשחרית בלבד. ויש שנהגו להניח גם במנחה של תעניות צבור, כדי להשלים מאה ברכות, אך לא ראינו שנהגו כן בארץ ישראל והנח להם לישראל. [בי״י סי׳ מו ד״ה דתניא. נהר מצרים הלכות תפילין אות ד׳. ילקו״י על תפילין סי׳ לח הערה ג׳].

ד פורים חייב בתפילין, וכשאומר ליהודים היתה אורה ושמחה וששון ויקר, ימשמש בתפילין של ראש ושל יד וינשקם. [גמ׳ מגילה טז : מועד לכל חי סי׳ לא אות פח. כנה״ג הגה״ט. ילקו״י תפילין סי׳ לח הערה ה׳. שארי״י א עמ׳ תסא].

ה יש נוהגים בפורים להניח תפילין דרבינו תם קודם מקרא מגילה בביהכ״נ, ובשעת קריאת המגילה הם מעוטרים בתפילין דרבינו תם. אך

אם א״א לו להניח תפילין דרבינו תם קודם מקרא מגילה, יניחן לאחר מכן. [ילקו״י תפילין מהדורת תשס״ד, סוף סי׳ לד].

תפילין באבל

א אבל אסור להניח תפילין ביום הראשון לאבלותו, ואפילו לאחר הקבורה. והיינו ביום מיתה וקבורה, ואפילו אם הנפטר מת בלילה ונקבר בלילה, לא יניח תפילין למחרת. והטעם הוא מפני שהוא מעולל בעפר קרנו, ואין זה כבוד לתפילין שנקראו פאר, כמו שכתוב פארך חבוש עליך. וביום השני לאבלותו מניח תפילין אחר הנץ החמה. וכל זה כשנקבר באותו יום שמת, אבל אם מת לו מת ביום אחד, ונקבר למחרתו ביום אחר, נחלקו רבותינו האחרונים אם מניח תפילין ביום הקבורה. ולהלכה נראה שיניח תפילין בצינעא בלא ברכה, וספק ברכות להקל. וכן ראוי לעשות.

ב מי שמת לו מת ביום ראשון, ונקבר ביום ראשון בבין השמשות [תוך י״ג דקות וחצי לאחר השקיעה בשעות זמניות] יש לו להניח תפילין למחרת, יום שני, אחר הנץ החמה בברכה. [כן כתב בשו״ת בית יהודה עייאש ח״ב ס״ס נז. דשמא יום קבורה שאינו יום מיתה צריך להניח, ושמא בין השמשות יום הוא, ושמא נקבר ביום א׳. ילקו״י הלכות תפילין, במהדורא האחרונה עמוד תרעו].

ג מי שמת לו מת בשבת, ונקבר במוצאי שבת, מכיון שלא נהג אבלות בשבת כלל, יש להחמיר שלא יניח תפילין ביום ראשון כלל, אפילו בלי ברכה. וביום שני יניח תפילין דוקא לאחר הזריחה, ואף על פי שאין למחות באבל הרוצה להניח תפילין ביום שני קודם הנץ החמה, מכל מקום הבא לשאול יש להורות לו כאמור, שיניחן אחר הנץ. [ילקו״י על הלכות תפילין במהדורא האחרונה עמ׳ תרעז].

ד האבל מניח תפילין דרבינו תם גם בשבעת ימי אבלו. [כ״ד הרש״ש הובא בברכ״י סי׳ לח סק״ד. ילקו״י תפילין עמ׳ תרעח].

ה האבל חייב בהנחת תפילין ביום פורים אפילו הוא יום ראשון של האבלות, שהוא יום קבורה. ומיהו אם הוא גם יום המיתה לא יניח תפילין אפילו לאחר קבורה. [ילקו״י על הל׳ תפילין עמו׳ תרעח].

ו מי שהודיעוהו שמת קרובו לפני פחות משלשים יום, שזוהי שמועה קרובה, שצריך להתאבל שבעה ימים ושלשים יום, לא יניח תפילין ביום

סימן מ - לנהוג קדושה בתפילין

א אסור לתלות את התפילין על היתד, [או מתלה] כיון שהוא דרך בזיון. בין שהבתים תלויים למטה, בין שהרצועות תלויות למטה. ויש אומרים שאם הוא באקראי בעלמא, וכגון שאוחז את התפילין בידו והרצועות תלויות למטה לצורך הנחת התפילין, אין להקפיד. אך דעת כמה פוסקים להחמיר בזה שלא לאחוז בקשר התפילין גם בעת שמניח התפילין, באופן שלא יהיו התפילין תלויין. [ילקוט יוסף על הלכות תפילין סימן מ׳ הערה א׳. ועיין בגמרא ברכות כד. שלחן ערוך סימן מ סעיף א׳. מגן אברהם שם. בן איש חי פרשת חיי שרה אות יג. מטה יהודה, חסד לאלפים, שו״ת בן פורת יוסף סימן ה׳].

ב כבר פשט המנהג לכתוב פסוקים ודברי תורה ותולין אותן בכתלי בית הכנסת, וכן תולין על הכתלים נוסח בריך שמיה, ושויתי ה׳ לנגדי תמיד עם נוסח למנצח, ואין בזה כל חשש של תליית דברי תורה, אחר שנעשה בדרך כבוד. [שערי תשובה סימן מ. ילקו״י על הלכות תפילין סימן מ׳ הערה ב׳].

ג אסיר שנמצא בבית האסורים ולא איפשרו לו להכניס לשם תפילין, מותר לזרוק לו תפילין מהרחוב לחלון הכלא, כדי שיוכל להניחן. [ברכות יח. ש״ע יו״ד סי׳ רפב ס״ג. ב״ח וש״ך שם. ילקו״י על תפילין סי׳ מ׳ הע׳ ג׳].

ד חדר שיש בו תפילין אסור לשמש בו מטתו, עד שיוציאם או שיניחם בכלי תוך כלי, והוא שאין השני מיוחד להם, שאם הוא מיוחד אפילו מאה כלים חשובים כאחד. [ש״ע סי׳ מ. ילקו״י תפילין סי׳ מ׳ הע׳ ד].

ה אפילו להניח בכלי תוך כלי אסור להניחם תחת מרגלותיו, וכן אסור להניחם תחת מראשותיו כנגד ראשו, ואפילו בכלי תחת כלי, ואפילו אין אשתו עמו. אבל שלא כנגד ראשו אם אין אשתו עמו מותר, ואם אשתו עמו צריך כלי בתוך כלי. [ש״ע סי׳ מ ס״ג. ילקו״י על תפילין סי׳ מ׳ הערה ה׳. שו״ת בית יצחק ח״ב סי׳ לז.].

ו הנכנס לסעודת קבע חולצן ומניחן על השלחן עד זמן ברכה וחוזר ומניחן. אבל לאכילת עראי אין צריך לחלצן. [שלחן ערוך סימן מ׳ סעיף ח׳].

ז מי שנוהג ללמוד איזה זמן קבוע בתפילין ורוצה לטעום מידי דמיכל [אכילת עראי] או לשתות קפה, יכול לאכול ולשתות בעודם עליו, ויזהר שלא יסיח דעתו מהם. [ואין זו חומרא לסלקן מעליו, אלא קולא בקיום מצות תפילין, שכל רגע

מקיים מצוה דאורייתא]. וכל זה במי שיש לו לימוד אחר התפלה עם התפילין, הא לאו הכי נכון שלא להקל אפילו בסעודת עראי. אולם אין לאכול סעודת קבע [כביצה. מג"א ס"ק יז] עם תפילין, משום חשש שכרות, וכן אסור לשתות משקה המשכר שיעור רביעית כשתפילין עליו. אבל מותר לשתות מעט יין או שכר כמו שנוהגים בכמה קהלות ליתן לקהל אחר התפלה ביום היאר-צייט, לברך לע"נ הנפטר. [ילקו"י תפילין סי' מ' הע' ז'. עמ' תרפד במהדורא האחרונה. שאר"י א עמ' תיג].

ח הקובע לימוד אחר התפלה, ורגיל לעשן סיגריה כדי להתרכז בלימודו, מותר לו לעשן גם כשהוא מעוטר בתפילין. [אלא דבלאו הכי ראוי ונכון מאד שלא לעשן כלל, אחר שרופאים הוכיחו שהעישון גורם למחלות איומות ה' ירחם]. [ילקו"י על תפילין סי' מ' הערה ח'].

סימן מב - לשנות תפילין של ראש לשל יד

א אסור לשנות תפילין של ראש לעשותן של יד, ואפילו ליקח רצועה מהן וליתן בשל יד אסור, מפני שאין מורידין מקדושה חמורה לקדושה קלה. ושל ראש קדושתו חמורה יותר, שרובו של שם שדי בשל ראש ואמנם אם אין לו תפילין של יד וגם אינו יכול להשיג בהשאלה, אפשר שיהיה מותר להוריד הרצועה של ראש לשל יד. שבאופן כזה אין איסור הורדה אלא מדרבנן, ואיך יבטל מצות עשה של תפילין בשביל איסור דרבנן. ומיהו בשלחן ערוך הגאון רבי זלמן לא משמע כן. [ילקו"י על הלכות תפילין סימן מב הערה א'. שארית יוסף חלק א עמוד תסב].

ב אסור לשנות הרצועות והבתים של תפילין של רש"י לעשותם תפילין של רבינו תם, וכל שכן שאסור לשנות תפילין של רבינו תם לעשותם לתפילין של רש"י. וגם הכיס שמניח בו התפילין, לא יחליפנו של רש"י לעשותו של ר"ת, וכן להיפך, שכל זוג תפילין קובע קדושה בפני עצמו. [ילקו"י על תפילין סי' מב הערה ב. שארית יוסף ח"א עמוד תסג].

ג אם נפסקה הרצועה של יד סמוך לקשר, מותר להפוך הקצה של הרצועה שלמטה ולעשות בה קשר של יו"ד, ויניחה למעלה, והרצועה שלמעלה שהיה בה הקשר של יו"ד תהיה למטה. דנכון להפוך הרצועה ולעשות בה קדושה קלה מאשר לגונזה. [ילקו"י על תפילין סי' מב הע' ג'. שאר"י א עמ' תסד].

ד יש מתירים להצניע דברי חולין בכיס התפילין, [משום לב בית דין מתנה עליהם]. ויש אומרים שלא התירו בזה אלא בכיס גדול שמונח בו הטלית,

וגם התפילין בתוך תיק נפרד. אבל בתיק התפילין ממש אין להתיר. ולדינא יש ליזהר לכתחלה. [ילקו״י על תפילין סי׳ מב הער׳ ד׳. שארי״י ח״א עמ׳ תסד].

סימן מד - איסור שינה בתפילין, ותפילין שנפלו מידו

א כל זמן שהתפילין בראשו או בזרועו אסור לישן בהם, אפילו שינת עראי. אלא אם כן הניח עליהם סודר, או שכיסה התפילין בטלית לגמרי, ומניח ראשו בין ברכיו והוא יושב וישן. [כדי שלא יגיע למצב של שינת קבע]. ובלבד שלא ישכב לישן על מטה, שיש לחוש שמא ירדם וישן שינת קבע. [ילקוט יוסף על הלכות תפילין סימן מד הערה א׳. שארית יוסף ח״א עמוד תסה].

ב ישמור התפילין כדי שלא יפלו מידיו לארץ. ומי שנפלו מידיו התפילין של יד או של ראש לארץ, ואפילו אם נפלו מגובה שהוא פחות מעשרה טפחים לקרקע, צריך להתענות יום אחד, כדי לכפר על התקלה שבאה לידו. וטוב שיקבל עליו התענית באותו היום במנחה, ויתענה למחרת, ולא ידחה התענית לאחר כמה ימים. אך אם הוא שבת או יום טוב, ידחה התענית מיד לאחר מכן. ובזמן הזה שירדה חולשה לעולם, אם קשה התענית עליו, או שימעט מלימודו אם יתענה, או שהוא פועל שכיר ויבוא למעט במלאכת בעל הבית, או שהוא מלמד תינוקות וכדומה, או שהוא בן ישיבה שתורתו אומנותו, יפדה התענית בצדקה, (כשיעור ארוחה אחת), ויכופר לו. ואם היו התפילין בתוך הכיס שלהם בשעה שנפלו, די בנתינת מעות לצדקה בכל אדם. [ילקו״י תפילין סי׳ מד הע׳ ב׳. שארי״י ח״א עמ׳ תסו].

ג הרואה תפילין שנפלו מיד חבירו, אינו צריך להתענות. ובפרט בן ישיבה שאין לו להתענות. וטוב שיתן פרוטה לצדקה. [חיים שאל ח״א סי׳ יב. ילקו״י על תפילין סי׳ מד הערה ג׳. שארי״י ח״א עמ׳ תסח].

ד מי שראה בחלום שנפלו לו התפילין או ס״ת מידו, אין צריך להחמיר ולהתענות כלל. [ילקו״י שם הערה ד׳. שארי״י חלק א׳ עמ׳ תסח. מרן במגיד מישרים (פרשת ויקהל) שלא להתענות].

ה סומא שהרגיש בחוש השמע שלו שהתפילין נפלו לארץ, אינו צריך להתענות. וכ״ש אם רק שמע שהתפילין נפלו, שלא צריך להתענות, כי בלאו הכי אף הרואה תפילין שנפלו מיד אחר אינו צריך להתענות. [שו״ת פרי השדה ח״ב סי׳ עב. ערוגת הבושם סי׳ ב׳. מאזנים למשפט סי׳ ה׳. עיקרי הד״ט או״ח סי׳ ב אות טו. ילקו״י תפילין סי׳ מד הע׳ ה, עמ׳ תרצה במהדורא האחרונה].

ו ספר תורה שנפל לארץ, הקהל הרואים בנפילת הספר תורה צריכים להתענות. אולם אין זה חיוב מן הדין, ולכן יש להקל בזה לתשושי כח, ולתלמידי חכמים ובני ישיבות ומלמדי תינוקות, וכן לפועלים שכירים שלא יוכלו לעשות מלאכתם נאמנה, ויש בזה חשש גזל שממעיטים ממלאכת בעל הבית. ולכן יתנו פדיון התענית לצדקה. ומה טוב שקהל בית הכנסת שאירע בו כן יתאספו כולם בבית הכנסת וינהגו תענית דיבור, וילמדו שם במשך כל היום, וזה הרבה יותר חשוב מתענית שאין העיקר לסגף את עצמו בתענית, אלא ברסן פיו ותאוותיו. [ילקו"י על תפילין סי' מד הערה ו].

ז מי ששוכב בבית חולים למחלות מדבקות ל"ע, ומבקש שיביאו לו תפילין, ועל פי החוק כל הדברים שמשתמשים בהם בעת החולי, שורפים אותם כשהחולה עוזב את בית החולים, יש אומרים שמותר למסור לו התפילין בשביל לקיים המצוה אף שגורם על ידי זה שלאחר מכן ישרפו את התפילין. ויש אומרים שאין להביא לו תפילין, אלא אם כן יש חשש שצער זה יגרום לדרדור במצבו הגופני ויבוא לידי סכנה, שאז יש להקל להביא לו את התפילין, אף שידוע שישרפו את התפילין. ואם הוא גורם שהשריפה תהיה על ידי גוי יש להקל גם שלא במקום סכנה, כדי שלא יתבטל ממצות עשה של מצות תפילין. [ובכל אופן ישתדל שהשריפה תהיה על ידי ישראל. ואם אפשר יש לשכנעם שיסתפקו בקבורת התפילין ולא בשריפתם]. [שם סי' מד הערה ז'. עמוד תרצ"ו במהדורא האחרונה. ילקו"י ח"ב הל' קריאת התורה עמ' שכא].

סימן מה - דין תפילין בבית הקברות ובבית המרחץ

א אסור להכנס לבית הקברות או לתוך ד' אמות של מת, כשתפילין בזרועו או בראשו, משום לועג לרש, אך אם התפילין מכוסות, מותר. ובחדר שיש בו מת, יש אומרים שאסור לעמוד שם עם תפילין אפילו רחוק ד' אמות מהמת. ויש חולקים ואומרים שאינו אסור אלא בתוך ד' אמות למת. [ש"ע סי' מה ס"א. כה"ח אות א'. שו"ת בצל החכמה ח"א סי' יד. ילקו"י על תפילין סי' מה הע' א'. עמ' תרצח במהדורא האחרונה. שארי"י ח"א עמ' תע].

ב אסור להכנס עם התפילין שעליו אל החדר הפנימי של בית המרחץ, שכל העומדים שם אינם לבושים, ואפילו אין שם אדם, כי דין בית המרחץ כדין בית הכסא, מפני ההבל והזוהמא שבו, ובעינן "והיה מחניך קדוש" וליכא. [ושלא כמי שהתיר בזה]. ואפילו אם נכנס ליקח משם איזה חפץ וכדומה, אין לו להכנס עם התפילין, בין כשהם עליו בין כשהם בכיסן. אבל במקוה שהמים שם לעולם צוננים, ואין שם זוהמא של רחצה, מותר להכנס לשם עם תפילין כשאין שם בני אדם לא לבושים. ואם הוא בבית

האמצעי שמקצת בני אדם עומדים שם לבושים ומקצתן ערומים, אינו יכול להניחן לכתחלה, אך אם היו בראשו אינו צריך לחלצן. ובבית החיצון שכל העומדים בו הם לבושים יכולים להניח שם תפילין לכתחלה.
[ילקוט יוסף על תפילין סימן מה. שארית יוסף חלק א' עמוד תסח]

הלכות ברכות השחר ושאר ברכות

סימן מו - מהלכות ברכות השחר

א טוב ונכון אם יוכל האדם שלא לדבר דברים בטלים עם הקיצו, ותהיה תחילת דיבורו בעומדו משנתו במצוה, לברך ליוצר נשמתו, ברכות השחר וברכות התורה בתחלה, ואחר כך סדר התפלה. [ילקוט יוסף, ספר על הל' ברכות התורה ופסוקי דזמרה, מהדורת תשס"ד, עמוד א]

ב בברכת אלהי נשמה יש להפסיק מעט בין אלהי לנשמה, שלא ישמע שהנשמה היא אלוהיו. ואין לומר טהורה היא, רק טהורה, אתה בראתה וכו'. וכן המנהג. [שם, עמוד א].

ג מנהגינו לומר בברכת המכין מצעדי "גָּבר" הגימ"ל בקמ"ץ. וכן מברכים שלא עשני "עֶבֶד" העי"ן בקמ"ץ. ויש נוהגים לברך בנוסח "אשר הכין מצעדי גבר". אולם אין לנו לשנות מהמנהג, אלא יש להמשיך לברך המכין מצעדי גבר. [ילקוט יוסף, ספר על הל' פסוקי דזמרה, מהדורת תשס"ד, עמוד א]

ד בברכת שעשה לי כל "צרכי" יש לומר הכ"ף בחיריק, וכ"ף דגושה. [שם, תשס"ד עמוד ב]

ה בברכת המעביר חבלי שינה מנהגינו לומר בלשון יחיד, "מעיני ותנומה מעפעפי וכו'". וכן בהמשך: שתרגילני בתורתך, ותדביקני וכו', הכל בלשון יחיד. ומכל מקום מי שהורגל לומר ברכה זו בלשון רבים, המעביר חבלי שינה מעינינו ותנומה מעפעפינו, יש לו על מה שיסמוך. [שם עמוד ג]

ו טעה והקדים ברכת זוקף כפופים לברכת מתיר אסורים, שוב לא יברך ברכת מתיר אסורים. ואף שיש חולקים על זה, מכל מקום ספק ברכות להקל. [ילקו"י, ספר הל' פסוקי דזמרה, מהדורת תשס"ד עמו' ד]

ז טעה והקדים ברכת שלא עשני אשה קודם שבירך ברכת שלא עשני גוי, ושלא עשני עבד, אף על פי כן רשאי לברך לאחר מכן שלא עשני גוי ושלא עשני עבד, ויש לו על מה שיסמוך. [שם עמ' י']

ח יש לברך כל ברכות השחר אפילו באופן שלא נתחייב בהן כלל, כגון שלא שמע קול תרנגול, או שלא לבש מלבושיו, ולא חגר חגורתו, שהברכות הן על מנהגו של עולם. ואף על פי שאין זו דעתו של מרן השלחן ערוך, מכל מקום הואיל ופשט המנהג לברך, ספק ברכות להקל במקום מנהג לא אמרינן. ומה גם שכן דעת רבותינו המקובלים. [ילקו"י, ספר הל' פסוקי דזמרה, מהדורת תשס"ד עמוד יא]

ט לפיכך הניעור כל הלילה מברך כל ברכות השחר, מלבד ברכת "על נטילת ידים", ו"אשר יצר". ורק אם הוצרך לנקביו יברך אשר יצר, אבל נוטל ידיו בלי ברכה, שכבר פשט המנהג לברך בשחר כל ברכות השחר אף שלא נתחייב בהם. [ילקו"י, ספר על הל' פסוקי דזמרה, מהדורת תשס"ד עמוד יג]

י מי שדעתו ללכת לישון אחר חצות הלילה, אינו מברך ברכות השחר אחר חצות לילה, אלא מברך בבוקר בקומו משנתו, וכן המנהג. [ילקו"י, ספר על הל' פסוקי דזמרה, מהדורת תשס"ד עמוד טו]

יא מי שנשאר ער כל הלילה, צריך לברך ברכות התורה בעלות השחר [שהוא שעה ושתים עשרה דקות בשעות זמניות קודם זריחת השמש]. ולא יברך קודם עלות השחר, אלא ימתין עד שיעלה עמוד השחר. ואם היה עוסק בתורה, והגיע זמן עלות השחר, ראה להלן בסימן מז. [ילקו"י שם עמוד טו]

יב יש נוהגים שביום הכפורים ובתשעה באב אין מברכים ברכת "שעשה לי כל צרכי", שנתקנה על לבישת נעלים, (כמבואר בברכות דף ס:), וימים אלו אסורים בנעילת הסנדל, לכן אין מקום לברך ברכה זו. אולם יש אומרים שצריך לברך ברכה זו גם בימים אלה, שעל מנהגו של עולם הוא מברך, והברכה היא גם על שאר צרכים, ועוד שרגילים לנעול נעלים שאינם של עור, שמותרים גם בימים אלה, וגם יש נועלים מנעלים של עור במוצאי יום הכפורים ובמוצאי תשעה באב עם צאת הכוכבים. וגם יש פוסקים שהעידו שכן המנהג, וידוע שבמקום מנהג אין אנו חוששין לספק ברכות, לפיכך אפשר לברך ברכה זו גם בתשעה באב וביום הכפורים. [ילקוט יוסף, ספר על הלכות פסוקי דזמרה, מהדורת תשס"ד עמוד טז]

יג ברכת אלהי נשמה אינה פותחת בברוך מפני שהיא ברכת ההודאה, וברכות ההודאות אינן פותחות בברוך. ומכל מקום טוב ונכון להסמיך ברכת אלהי-נשמה לאשר יצר, או לברכה הפותחת בברוך. אך אין למחות במי שעושה כדעת מרן השלחן ערוך ואינו מסמיך אשר יצר לברכה זו. [ילקוט יוסף שם עמוד כא]

יד יש נוהגים שאחד מהקהל מברך ברכות השחר בקול רם, וכולם עונים אחריו אמן, ושוב חוזר אחד מן השומעים ומברך גם כן ברכות השחר, ועונים אחריו אמן, וכן על זה הדרך, עד שכל אחד מהקהל מברך ברכות השחר. ויש מהפוסקים שכתבו לערער על מנהג זה בטענה שכבר יצאו ידי חובה מהמברך הראשון, שהשומע כעונה, וכשחוזרים לברך הרי זו ברכה שאינה צריכה. אולם מרן השלחן ערוך (סימן ו' סעיף ד) דחה דברי המערערים בזה, משום שאין המברך מכוין להוציא את השומעים ידי חובה, ועוד שגם הם אינם מתכוונים לצאת ידי חובה בברכתו. ואף למי שאומר מצות אין צריכות כוונה, זהו כשעושה המצוה בסתם, אבל כאן הרי הם כמתכוונים בפירוש שלא לצאת ידי חובה, ולכן המנהג בזה יסודתו בהררי קודש. וכן הסכימו שאר הפוסקים. וכן עיקר למעשה. [ילקו"י שם עמוד כב]

טו ברכות השחר אין צריך לאומרם בעמידה, אלא רשאי לברך כל ברכות השחר בין עומד בין יושב. [ילקו"י שם עמוד כב]

טז יש לברך ברכת "הנותן ליעף כח" עם ברכות השחר. ואף על פי שלא נזכרה ברכה זו בתלמוד, וכתב מרן בשלחן ערוך שמטעם זה לא יברכו ברכה זו בשם ומלכות, וכן נהגו הפרי חדש והגאון רבי אליהו מוילנא, מכל מקום הואיל והגאונים הראשונים הביאוה, ואפשר שכך היתה נוסחתם בגמרא, ועוד, שפשט המנהג בכל תפוצות ישראל לאומרה בשם ומלכות, ומה גם שרבותינו המקובלים סמכו ידיהם על אמירתה, לפיכך יש לאומרה בשם ומלכות. [ילקו"י, ספר על הל' פסוקי דזמרה, מהדורת תשס"ד עמ' כד]

יז נשים חייבות לברך כל ברכות השחר, כמו שמבואר בתשובות הגאונים, מפני שאינן בכלל מצות עשה שהזמן גרמא, חוץ מברכת "שלא עשני אשה", שבמקומה תאמרנה "ברוך שעשני כרצונו" בלי הזכרת שם ומלכות. והמורות והמדריכות של בתי הספר לבנות חייבות להזהיר את תלמידותיהן לבל תברכנה ברכת שעשני כרצונו עם הזכרת השם, שזוהי ברכה לבטלה. אולם הברכות "שלא עשני גוי", ו"שלא עשני עבד", תאמרנה גם הנשים בשם ומלכות, בנוסח: "שלא עשני גויה", "שלא עשני שפחה". וכן המנהג. [ילקו"י, ספר על הל' פסוקי דזמרה, מהדורת תשס"ד עמוד כו]

יח סומא שרצה לברך ברכת "פוקח עורים" בברכות השחר, אין מוחים בידו, שיש לו על מה שיסמוך. ומכל מקום אם בא לשאול מורים לו שלא יברך ברכה זו, שספק ברכות להקל. אבל ברכת "הנותן לשכוי בינה", לכל הדעות סומא מברך ברכה זו. [ילקוט יוסף על הלכות ברכות השחר ופסוקי דזמרה, מהדורת תשס"ד עמוד כז].

יט חרש, יש אומרים שלא יברך "הנותן לשכוי בינה", שברכה זו נתקנה על שמיעת קול התרנגול, והרי הוא חרש שאינו שומע. ויש חולקים וסוברים שכיון שהברכה היא על מנהגו של עולם, רשאי אף החרש לברך.

וכן עיקר, שגם החרש רשאי לברך ברכה זו. [ילקוט יוסף, ספר על הלכות ברכות השחר וברכות התורה ופסוקי דזמרה, מהדורת תשס"ד, עמוד ל].

כ צריך לברך בכל יום שלש ברכות, שלא עשני גוי, שלא עשני עבד, ושלא עשני אשה. [שם עמ' לא].

כא גר צדק אינו מברך "שלא עשני גוי". ואם ירצה יברך בלא שם ומלכות. [ילקו"י שם עמוד לא].

כב מי ששכח לברך ברכות השחר, ונזכר באמצע פסוקי דזמרה, אף על פי שמעיקר הדין מותר להפסיק לברכם באמצע פסוקי דזמרה, בין מזמור למזמור, מכל מקום לכתחלה לא יפסיק באמצע פסוקי דזמרה, ואפילו בין מזמור למזמור, כדי לברך ברכות השחר, כיון שיכול לומר אותן אחר תפלת שמונה עשרה. וברכת "אלהי נשמה", שחותמת "המחזיר נשמות לפגרים מתים", יאמרנה בין ישתבח ליוצר, ששם מותר להפסיק לדבר מצוה. [שאם יניחנה לאחר תפלת שמונה עשרה יפסיד ברכה זו, שהרי יוצא ידי חובתו בברכת "מחיה המתים" שבתפלת שמונה עשרה]. ושאר הברכות יאמר אותן אחר תפלת שמונה עשרה. [ולענין ברכות התורה, אם שכח לברך ברכות התורה ונזכר בפסוקי דזמרה, ראה להלן בדיני ברכות התורה סימן מז סעיף יג]. [ילקו"י, ספר על פסוד"ז, מהדורת תשס"ד עמ' לג].

כג מי ששכח לברך ברכת "אלהי נשמה", ונזכר באמצע יוצר, רשאי לאומרה בבין הפרקים של ברכות קריאת שמע, וכן בבין הפרקים של קריאת שמע, שנחשבת למצוה עוברת, שאם לא יברכנה עכשיו לא יוכל לאומרה אחר תפלת שמונה עשרה, וכנ"ל. [ילקו"י, ספר על פסוד"ז, מהדורת תשס"ד עמוד לד].

כד מי ששכח לברך ברכות השחר, ונזכר לאחר תפלת שחרית, לא יברך ברכת "אלהי נשמה" שחתימתה "המחזיר נשמות לפגרים מתים", שהרי כבר יצא ידי חובה בברכת "מחיה המתים". ואף על פי שיש חולקים בזה, מכל מקום "ספק ברכות להקל". אבל כל יתר ברכות השחר, לרבות ברכת "מתיר אסורים", [אף על פי שהיא כלולה באמצע ברכת "אתה גבור" שבתפלה], יש לאומרם אחר התפלה בשם ומלכות, ושלא כמי שחולק בזה. [וכן לא יברך ברכות התורה, שכבר נפטר באהבת עולם]. [ילקו"י, ספר על הל' פסוקי דזמרה, מהדורת תשס"ד עמוד לה].

כה מי שנאנס ולא בירך ברכות השחר בבוקר, יכול לברך את כולן במשך כל היום. ויש אומרים שיכול לברך אותן גם אחר צאת הכוכבים עד שעה שילך לישון. ויש אומרים שאינו יכול לברך ברכות השחר אחר צאת הכוכבים. והמברך יש לו על מה לסמוך. [ילקו"י שם עמוד לו].

כו מי שלא בירך ברכת "אשר יצר" בבוקר, ונזכר אחר תפלת שחרית, רשאי לברך ברכת אשר יצר בתוך שעה וחומש משעה שנתחייב בברכה זו. אבל אם מרגיש שהוא צריך עוד פעם לנקביו, לא יברך אלא לאחר מכן. [ילקוט יוסף, ספר על הל' פסוקי דזמרה, מהדורת תשס"ד עמוד לח].

כז אונן שעדיין לא נקבר מתו, אינו מברך ברכות השחר, ולאחר קבורה רשאי לברך ברכות השחר במשך כל היום, לרבות ברכות התורה. [ילקו"י, ספר על הל' פסוקי דזמרה, מהדורת תשס"ד עמוד לח].

סימן מו סעיף ג' - דין מאה ברכות בכל יום

א חייב אדם לברך מאה ברכות בכל יום, ואם יאכל ג' סעודות ביום, הרי שיוצא ידי חובת מאה ברכות בתפלות ובברכת המזון. ויש אומרים שחיוב מאה ברכות בכל יום הוא מן התורה, ויש חולקים ואומרים שהוא מדרבנן. ויש שכתבו שטעם המאה ברכות הוא כדי להגן על צ"ח קללות שבמשנה תורה, וכתיב כל חולי וכל מכה, הרי זה מאה. ונכון להוסיף על המאה ברכות. [ילקוט יוסף ספר על ברכות השחר ופסוקי דזמרה, מהדורת תשס"ד, עמוד מ'].

ב בשבת וביום טוב שחסרות לו ברכות בתפלה, צריך שישלימן בברכות על פירות ומגדנות. ואם אין לו פירות ומגדנות, יברך על לימון ברכת הנותן ריח טוב בפירות, [לאחר שישפשף בקליפה ויצא ממנו ריח טוב], ועל עצי בשמים, ועל עשבי בשמים, בליל שבת, ולמחרתו. ואם לא השלים בזה למאה ברכות, יוצא במה שיכוין לשמוע ברכות התורה שמברכים העולים לספר תורה, וברכות ההפטרה. וכן ביום הכפורים יוצא ידי חובתו בשמיעת הברכות כנז'. [ילקו"י מהדורת תשס"ד, ספר על הלכות ברכות השחר ופסד"ז, סימן מו הערה ב].

ג את חשבון המאה ברכות מונים מערב ועד ערב, בליל שבת ויומו. וראוי שכל אחד ימנה את הברכות שמברך בשבת, כדי שיגיע למנין מאה ברכות. ואם יודע לקרוא את ההפטרה היטב, יעלה מפטיר וירויח הברכות של ההפטרה. וכן אם עולה כשליח צבור מרויח הברכות של החזרה. [שם].

ד ולכן מי שהאריך בסעודה שלישית של שבת וכבר שקעה החמה, אך על פי כן הברכות שמברך בסעודה עם ברכת המזון עולות לו למנין מאה ברכות של יום שבת, שהרי הכל מתוספת שבת הוא. ורק אם התפלל ערבית של מוצאי שבת, אין הברכות שמברך לאחר מכן מצטרפות לחשבון מאה ברכות של יום שבת. [ילקו"י מהדורת תשס"ד, ספר על הל' פסד"ז, סי' מו הערה ד עמוד מו].

ה גם הנשים צריכות להשתדל לברך מאה ברכות בכל יום, מאחר וחיוב מאה ברכות בכל יום אין לו זמן קבוע, והוא חיוב מתחדש מידי יום ביומו, וממילא אין שום סיבה לפטור את הנשים מחיוב זה, שלא נפטרו הנשים אלא ממצוות שהזמן גרמא. ואף על פי שהנשים אינן חייבות להתפלל ג' תפלות ביום, וגם אסור להן לברך ברכות פסוקי דזמרה וברכות קריאת שמע של שחרית וערבית, מכל מקום צריכות להשלים מאה ברכות בברכות שתברכנה על מגדנות, וכן הרי הן רשאות להתפלל גם מנחה וערבית [תפלת שמונה עשרה] ולהשלים מאה ברכות. וכן ברכות השחר וברכות התורה, ברכת על נטילת ידים והמוציא, וברכת המזון. [ילקו"י שם עמוד מז].

ו יש אומרים שמי שאין לו אפשרות לברך בכל יום מאה ברכות, יוצא ידי חובה בעניית אמן אחר ברכות השליח צבור בחזרת השליח צבור, וכן יוצא ידי חובה באמירת "ויציב ונכון" [דמועיל לו לט"ו ברכות], ובאמירת "אין כאלהינו" שאומרים בכל יום בסיום התפלה, וכן האומר מודים בכוונה הראויה מועיל לו במקום מאה ברכות. וכן האומר ט"ו שיר המעלות עולה לו למנין מאה ברכות, אחר שכל אלה דברי שבח גדולים הם לבורא יתב', ונחשבים כברכות. אולם מדברי מרן הבית יוסף נראה שכל זה אינו מועיל, ולכן לכתחלה על כל אחד להשתדל בכל עוז להגיע גם בשבתות וימים טובים למאה ברכות. [ילקו"י מהדורת תשס"ד, ספר על הל' פסד"ז, עמוד נ', סי' מו הערה ו].

ז כיון שבשבת ויום טוב חסרים כמה ברכות, יש להשתדל לברך על מיני מגדנות, או ברכת הריח, כדי להגיע למאה ברכות. וטוב שיברך על הבשמים ברכת הריח קודם הקידוש, וגם אחר ברכת המזון. ואמנם היודע בעצמו שהוא עתיד להריח אחר ברכת המזון, אפילו אם הסירו הבשמים מעל השלחן וחזרו והביאום על השלחן אחר ברכת המזון, אינו רשאי לברך עליהם, אם לא הסיח דעתו מהם. ואף על פי שיש אומרים שברכת המזון נחשבת היסח הדעת לענין ברכת הריח, מכל מקום כיון שיש חולקים, לא יהא אלא ספק וקיימא לן ספק ברכות להקל. [ילקו"י סי' מו הערה ז, עמוד נב].

ח כשמגישים פירות בסעודות שבת ויום טוב לברך עליהם, מותר להניחם עד לאחר ברכת המזון כדי לברך לפניהם ולאחריהם, ולהשלים מנין מאה ברכות, ואין לחוש בזה לאיסור גורם ברכה שאינה צריכה. שבמקום מצות מאה ברכות מותר לגרום לברכה שאינה צריכה [דחשיבא כברכה הצריכה]. וטוב שיצווה לבני ביתו להביאם לפניו רק לאחר ברכת המזון. והנוהגים לברך על דגים וכיו"ב לאחר הקידוש קודם ברכת המוציא, יש להם על מה שיסמוכו. [ילקו"י תשס"ד, ספר הל' פסד"ז, סי' מו הע' ח, עמו' נג].

ט הרוצה להשלים מנין מאה ברכות בשבת וביום טוב, מותר לו לברך ברכת האילנות בשבת, ואין לחוש למי שהחמיר בזה. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ מו הערה ט, עמוד נד].

י כבר ביארנו לעיל (סימן ה׳) שיש ליזהר הרבה בשעת אמירת הברכות לכוין פירוש התיבות, ושלא יחסר מהן שום תיבה או אות, כי ענוש יענש, ובפרט כשמזכיר שם ה׳ בפיו, שייראּ מאד ויזדעזעו איבריו מפחד ה׳ והדר גאונו, אשר האדם ילוד אשה ומזכיר את השם הקדוש הגדול הגבור והנורא, אשר מלאכים קדושים ונוראים פוחדים ורועשים ומתרגשים בהזכירם אותו, ויקח קל וחומר בן בנו של קל וחומר לנפשו. ויזהר בכל עת שמוציא את שם ה׳ בשפתיו שיהא באימה וביראה ופחד. [שם עמ׳ נה]

סימן מז - מהלכות ברכות התורה

א ברכת התורה צריך ליזהר בה מאד, שאסור לעסוק בדברי תורה עד שיברך ברכות התורה (נדרים פא.). וצריך לברך בין למקרא בין למשנה בין לתלמוד ופוסקים ובין למדרשי חז״ל. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ מז הע׳ א, עמ׳ נו. ושם בהערה שע״י ברכה״ת זוכה לבנים ת״ח, ועוד שם חיוב נשים בלימוד תורה].

ב יש אומרים שברכות התורה הם מן התורה, ולדעתם מי שנסתפק אם בירך ברכות התורה או לא, יש לו לברך מספק. ויש חולקים ואומרים שברכות התורה הם מדרבנן, ולדבריהם אם נסתפק אם בירך ברכות התורה או לא, אינו חוזר לברך מספק. וכיון דקיימא לן דספק ברכות להקל, לפיכך העיקר לדינא שאם נסתפק אם בירך ברכות התורה או לא, אינו חוזר לברך. ואם יש שם אחד שעדיין לא בירך ברכות התורה, יבקש ממנו שיכוין עליו להוציאו ידי חובה, וגם הוא יתכוין לצאת ידי חובה, ויצא ידי חובה מספק בשמיעה. ואם אין שם מי שיוציא אותו ידי חובה, הנכון הוא שיתן דעתו לצאת ידי חובה בברכת אהבת עולם שלפני קריאת שמע. [וטוב שאחר התפלה ילמוד מעט בדברי תורה]. [שארית יוסף ח״א עמ׳ תעו. ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ מז הערה ב, עמ׳ ס׳].

ג מותר להרהר בדברי תורה אפילו קודם שיברך ברכות התורה, מפני שעיקר מצות תלמוד תורה היא כשמוציא בשפתיו, וכמו שנאמר: לא ימוש ספר התורה הזה מפיך. וכן דרשו חז״ל (עירובין נד.) מהפסוק, כי קרוב אליך הדבר מאד, אימתי, בזמן שבפיך ובלבבך לעשותו. ונאמר כי נעים כי תשמרם בבטנך יכונו יחדו על שפתיך. וכן נאמר כי חיים היא למוצאיהם, קרי בה למוציאיהם בפה. ונאמר ערוכה בכל ושמורה, אם היא ערוכה ברמ״ח איבריו, שמבטא אותה בשפתיו, אז היא שמורה

בזכרונו. ולכן לא תיקנו לברך ברכות התורה על המהרהר בדברי תורה. ועוד שלא תיקנו ברכה על מחשבה והרהור הלב בלבד. אבל הכותב דברי תורה לכתחלה אין לו לכתוב אלא אם כן יברך קודם ברכות התורה. וראוי שכל אחד שכותב דברי תורה יוציא בפיו כמה תיבות, כדי לצאת ידי חובת כל הדעות. [אחר שעושה מעשה בכתיבתו, וניכר שלומד תורה, וגם הוא מועיל בזה גם לאחרים הלומדים מתוך כתביו]. ובלאו הכי לא חיישינן לספק ברכות, שהרי אנו סומכים לברכות התורה פרשת ברכת כהנים כנהוג. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סימן מז הערה ג, עמוד פא].

ד מי שישן בלילה שינת קבע, וקם משינתו קודם שהגיע זמן תפלה, וכותב ספר תורה תפילין ומזוזות, אף שאינו כותב לשם לימוד תורה, מכל מקום יברך קודם ברכות התורה ויאמר פרשת ברכת כהנים, ואחר כך יכתוב. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסוקי דזמרה, סי׳ מו הערה ד.עמוד פג].

ה השומע דברי תורה מחבירו, או שיעור תורה מפי תלמיד חכם, נכון שיברך תחלה ברכות התורה, ויסמוך להן פרשת ברכת כהנים כנהוג. ואחר כך יקשיב וישמע לכל הדעות. וגם השומע דברי תורה מרשם קול, [שלא שייך בזה שומע כעונה], וכן השומע דברי תורה ממי שאינו בר חיובא, נכון שיברך תחלה ברכות התורה. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, הל׳ פסד״ז, סי׳ מז הערה ה, עמוד פד].

ו המעיין בספר, נכון שיברך ברכות התורה תחלה, כי יש מקום לומר שהעיון מתוך ספר נחשב כדיבור, ולכן טוב שיברך ברכות התורה תחלה ויסמוך להן פרי׳ ברכת כהנים, או שבשעה שיעיין בספר יוציא בשפתיו. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ מז הערה ו, עמוד פה].

ז אפילו לפסוק הלכה בלי טעם נכון להחמיר שלא יעשה כן קודם שיברך ברכות התורה, כי הדבר שנוי במחלוקת הפוסקים, והואיל ויש אומרים שברכות התורה מדאורייתא, ראוי להחמיר, ועוד שיש אומרים שאפילו הרהור בלבד בדברי תורה טעון ברכות התורה, וכל שכן פסיקת דין שאי אפשר בלא הרהור והוי כעין ספק ספיקא להחמיר. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ מז הע׳ ז, עמוד פה].

ח הניעור כל הלילה, וכמו שנהגו ישראל קדושים בלילי חג השבועות והושענא רבה, וכן בלילי תיקון כרת, וכיוצא בזה, חייב לברך ברכות התורה בזמן עלות השחר, שכן דעת מרן ורוב הפוסקים, וכן הסכים האר״י ז״ל, ונמשכו אחריו כל גדולי המקובלים. וכן פשט המנהג בכל תפוצות ספרד. וידוע שבמקום מנהג אין אומרים ״ספק ברכות להקל״. ואין צורך ״להדר״ ולשמוע ברכות התורה מאדם אחר שישן שנת קבע בלילה, ואדרבה מצוה בו יותר מבשלוחו. אמנם יש מאחינו האשכנזים וגדוליהם שנוהגים להקפיד לכתחלה לשמוע הברכות מאדם אחר שישן בלילה. ומכל מקום אם קשה להם למצוא אדם שישן להוציאם ידי חובה,

יברכו ברכות התורה בעצמם. ומה גם שיש גם בקהלות אשכנז שנהגו לברך ברכות התורה בעצמם לכתחלה [וכמו שכתב בספר ערוך השלחן (סימן מז סעיף כז). וראה עוד בשו"ת השיב משה (אורח חיים סימן ב). ע"ש]. ועל צד היותר טוב יכוונו בברכות התורה של היום הקודם שאינם רוצים לפטור עצמם אלא עד עלות השחר למחרת היום. [ילקו"י שם סי' מז הערה ח, עמ' פו].

ט הניעור כל הלילה יברך רק לאחר שיגיע עמוד השחר, שהוא שעה ושתים עשרה דקות, בשעות זמניות, קודם זריחת השמש. ולא יברך קודם עמוד השחר, אלא ימתין עד שבודאי יעלה השחר. [אולם הישן בלילה שינת קבע, וקם ללמוד קודם עמוד השחר, צריך לברך ברכות התורה אף קודם עמוד השחר, קודם שלומד]. ואם עבר ובירך קודם עמוד השחר, יש להסתפק אם יצא ידי חובה, ויש מי שאומר שחייב לחזור ולברך ברכות התורה כשיגיע זמן עמוד השחר. ולכן יחזר אחר מי שעדיין לא בירך ברכות התורה, ויכוין להוציאו ידי חובת הברכות, ואם לא מצא מי שיוציאו ידי חובה, יתכוין באהבת עולם לצאת ידי חובת ברכות התורה. [ואף שאומר ברייתא דפטום הקטורת ואיזהו מקומן וכו', מכל מקום הרי מחמת הספק אינו יכול לברך]. [שאר"י ח"א עמ' תפא. ילקו"י מהדורת תשס"ד, סי' מז הע' ט].

י המשכים קום בבוקר, ורוצה לקרוא תהלים לפני התפלה, וכן האומר פסוקים דרך תפלה ותחנונים, ולא בדרך קריאה ולימוד, יש אומרים שמותר לאומרם קודם ברכות התורה, וכן דעת מרן השלחן ערוך ויש חולקים, והנכון לחוש לסברא זו ולא לומר שום פסוק אפילו דרך בקשה ותחנונים אלא עד לאחר שיברך ברכות התורה. לפיכך הקמים באשמורת הבוקר לומר סליחות, יברכו כל ברכות השחר עם ברכות התורה, ורק לאחר מכן יאמרו הסליחות הכוללות מזמורים ופסוקים. וכן האומרים פסוקי "ותתפלל חנה" וכדומה, לא יאמרו אותם אלא עד לאחר ברכות התורה. [ילקו"י מהדורת תשס"ד, ספר על הל' פסד"ז, סי' מז הערה י', עמוד פט].

יא השומע קדושה משליח צבור קודם שבירך ברכות התורה, ואין לו פנאי לברך קודם פסוקי הקדושה, מותר לו לענות פסוקי הקדושה "קדוש וברוך" עם הצבור, שהרי אין כוונתו לקרוא פסוקים דרך לימוד, אלא להצטרף לצבור אשר יקדישו את קדוש יעקב ואת אלהי ישראל יעריצו. והואיל והיא מצוה עוברת, יש לסמוך על עיקר ההלכה בזה. ופסוק "ימלוך" יהרהר בלבו ודיו. [ואין לו להרהר את כל הקדושה בלבו, [כדי שלא לעבור על דברי האומרים שאפילו לומר פסוקים דרך שבח ותחנונים אסור קודם ברכות התורה], מאחר שרוב ככל הפוסקים סוברים שהרהור לאו כדיבור דמי]. [ילקו"י מהדורת תשס"ד, ספר על הל' פסד"ז, סי' מז הערה יא, עמוד צ'].

יב וכן השומע י"ג מידות מהצבור קודם שיברך ברכות התורה, יכול לענות י"ג מדות עם הצבור, הואיל ויש לזה חשיבות כדברים שבקדושה, ומכיון שהוא דרך תחנה ובקשה, שפיר דמי. וכן השומע פסוק שמע ישראל, מהצבור קודם שבירך ברכות התורה, יאמר עמהם פסוק שמע

ישראל כדי לקבל עול מלכות שמים עם הצבור. [אך לא יאמר יותר מפסוק ראשון]. [שם, סי' מז הע' יב עמ' צא].

יג מי ששכח לברך ברכות התורה, ונזכר באמצע פסוקי דזמרה, יברך ברכה אחת שהיא ברכת "אשר בחר בנו מכל העמים" (שבגמרא ברכות יא: נקראת "המעולה שבברכות"), וימשיך בפסוקי דזמרה, עד סוף ישתבח. ובין ישתבח ליוצר יברך: אשר קדשנו במצוותיו וצונו על דברי תורה, והערב נא וכו', עד ברוך אתה ה' המלמד תורה לעמו ישראל, ואחר כך ימשיך בברכת יוצר והלאה. [ילקו"י שם סי' מז הערה יג עמוד צב].

יד מי ששכח לברך ברכות התורה, ונזכר רק אחר שהתחיל ברכת יוצר, יש לו לברך ברכות התורה בבין הפרקים שבין ברכת "יוצר המאורות", לבין ברכת "אהבת עולם", שהואיל ולאחר ברכת אהבת עולם לא יכול יותר לברך ברכות התורה, נחשב הדבר למצוה עוברת, ורשאי להפסיק בבין הפרקים של ברכות קריאת שמע לברכה שעובר זמנה. ואין צריך שיקרא פסוקי ברכת כהנים בין יוצר המאורות לאהבת עולם, אלא יסמוך על קריאת שמע, או על מה שילמד מעט אחר התפלה. [ילקו"י שם עמוד צג].

טו ברכות התורה רשאי לברך בין כשהוא עומד ובין כשהוא יושב. [ילקו"י שם סי' מז הע' טו. עמ' צד].

טז הלילה הולך אחר היום שלפניו, לפיכך רשאי ללמוד בלילה על סמך ברכות התורה שבירך ביום שלפניו, כל זמן שלא ישן שינת קבע בלילה. וגם מה שהולך באמצע היום לבית הכסא ולבית המרחץ, אין זה נחשב כהפסק שיצטרך לברך שנית ברכות התורה. ושינת קבע הוי כל שעולה למטה לישון, ואין בזה שיעור שינה. [ילקו"י מהדורת תשס"ד, ספר על הל' פסד"ז, סי' מז הע' טז עמוד צה].

יז הלומד ואינו מבין מה שלומד, אף על פי כן צריך לברך ברכות התורה. [ובלאו הכי הרי הוא אומר מיד אחר ברכות התורה פרשת ברכת כהנים, ואת זה הוא מבין בכללות הענין]. [ילקו"י מהדורת תשס"ד, ספר על הל' פסד"ז, סי' מז הערה יז. עמוד צו].

יח גם הנשים מברכות ברכות התורה בכל יום, שהרי יש בברכות התורה גם שבח להבורא יתב', [אשר בחר בנו] על אשר הבדילנו מאומות העולם על ידי מתן תורה, וגם הנשים שייכות בשבח זה. ועוד, מפני שאומרות פרשת הקרבנות בכל יום, וגם אשה שאינה אומרת פרשת הקרבנות, מברכת ברכות התורה, מפני שהנשים צריכות ללמוד הדינים וההלכות השייכות להן, כגון הלכות תפלה וברכות ושבת, והלכות נדה וחלה ושאר הלכות איסור והיתר. וגם מקיימות מצוות שהן חייבות בהן, כמו חלה, ונוסח ברכת על דברי תורה כולל על חיוב עשיית המצוות. [ילקו"י מהדורת תשס"ד, ספר על הל' פסד"ז, סי' מז הערה יח. עמוד צז].

יט נשים שנסתפקו אם בירכו ברכות התורה, לכל הדעות אינן צריכות לברך ברכות התורה. [שם].

כ מנהגינו לחתום בברכת התורה "על דברי תורה". ומנהג האשכנזים לחתום "לעסוק בדברי תורה". ואין לשנות מן המנהג. ומכל מקום בדיעבד אם טעו והחליפו הנוסח, אין צריך לחזור ולברך. [ילקו"י מהדורת תשס"ד, ספר על הל' פסד"ז, סי' מז הערה כ. עמוד קג].

כא בנוסח ברכות התורה צריך לומר "והערב נא ה' אלוקינו את דברי תורתך בפינו, ובפיפיות עמך בית ישראל". ויש מי שכתב שצריך לומר ובפי כל עמך ישראל, אך הנוסחא הנכונה היא כמנהגינו, לומר ובפיפיות עמך בית ישראל. [שארית יוסף ח"א עמ' תעה. ילקו"י שם, סי' מז הע' כא. עמ' קה].

כב צריך לומר והערב נא עם וא"ו. ואם טעה ואמר הערב נא, יצא. ויש אומרים שאין לענות אמן אחר ברכת על דברי תורה, אלא אחר ברכת המלמד תורה לעמו ישראל. ויש חולקים ואומרים שיענה אמן אחר ברכת על דברי תורה. וכן עיקר, ואין לחוש בזה לספק. [ילקו"י שם סי' מז הע' כב. עמוד קה].

כג מנהגינו לומר: ונהיה אנחנו וצאצאינו וצאצאי צאצאינו, וצאצאי עמך בית ישראל וכו'. [שארית יוסף ח"א עמוד תעה. ילקו"י מהדורת תשס"ד, ספר על הל' פסד"ז, סי' מז הערה כג. עמוד קח]

כד נוסח חתימת ברכת והערב נא הוא "המלמד תורה לעמו ישראל". [ויש מהראשונים שכתבו שצריך לחתום "למדני חוקיך" או "נותן התורה". אך מנהגינו כאמור לחתום המלמד תורה לעמו ישראל]. [ילקו"י מהדורת תשס"ד, ספר על הל' פסד"ז, סי' מז הערה כד. עמוד קח].

כה מי ששכח לברך ברכות התורה, ונזכר אחר שחרית, לא יברך שוב ברכות התורה, שהרי יצא ידי חובתו בברכת אהבת עולם, ואפילו שלא כיון באהבת עולם לצאת ידי חובה. ואין ראוי לכוין בפירוש בברכת אהבת עולם שאינו יוצא בה ידי חובת ברכות התורה, [ומכוין שהברכה היא רק לברכות קריאת שמע]. ומיד לאחר החזרה טוב שילמד איזה דבר. [שארית יוסף חלק א' עמוד תפב. ילקו"י מהדורת תשס"ד, ספר על הל' פסד"ז, סי' מז הערה כה. עמוד קט].

כו אם ישן שינת קבע ביום על מטתו, אינו מברך ברכות התורה, אפילו אם החליף בגדיו. ונכון שיברך ברכות התורה בהרהור בלבו. [שארית יוסף חלק א' עמוד תעט. ילקו"י שם עמוד קיב].

כז הישן שינת קבע בלילה על מטתו, וקם משינתו ללמוד תורה, בין שהתעורר קודם חצות הלילה, ובין שהתעורר אחר חצות, צריך לברך ברכות התורה קודם לימודו. ואין הבדל בזה בין שפשט מלבושיו קודם

שישן, ובין שישן בבגדיו. וכל שישן על מטתו, אפילו ישן זמן מועט נחשבת שינת קבע, וצריך לברך ברכות התורה. [וראה להלן סעיף כט אם יפטור עצמו מברכות התורה בתפלת ערבית]. [שאר״י ח״א עמוד תעט. ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ מז הערה כז].

כח הישן בלילה שינת קבע על מטתו, וקם משינתו ללמוד תורה, ובירך ברכות התורה, ואחר כך חזר לישון בעוד לילה על מטתו, צריך לחזור ולברך ברכות התורה בבוקר, הואיל והפסיק בשינת קבע של לילה. אבל אם אחר שקם משינתו בלילה, ובירך ברכות התורה, חזר לישון רק לאחר שעלה עמוד השחר, כשיקום אינו צריך לחזור ולברך ברכות התורה, שהרי ישן שינת קבע ביום [אחר עמוד השחר] דלא הויא הפסק, ואינו מברך. [שארית יוסף ח״א עמ׳ תפ. ילקו״י שם, סי׳ מז הע׳ כח]

כט מי שלא התפלל ערבית, ונרדם בתחלת הלילה, וקם אפילו קודם חצות, יש מי שאומר שיכוין לצאת ידי חובת ברכות התורה בברכת אהבת עולם של ערבית, שהיא פוטרתו מברכות התורה, אף אם לא כיון לצאת בזה ידי חובת ברכות התורה, מכל מקום לא יברך אחר כך ברכות התורה. ויש אומרים שגם באופן שלא התפלל ערבית יכול לברך ברכות התורה, וכנזכר לעיל סעיף כו. וכן עיקר לדינא שיכול לברך ברכות התורה אף קודם ערבית. וכל שכן אם התפלל ערבית מבעוד יום, ואחר כך קם משינת קבע אפילו קודם חצות, שיברך ברכות התורה קודם שילמד. [שארית יוסף ח״א עמוד תפא. ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ מז הערה כט].

ל אם ישן בתחלת הלילה שינת קבע, ולא בירך ברכות התורה, ואחר כך התפלל ערבית, יצא ידי חובת ברכת התורה בברכת אהבת עולם, אפילו אם לא כיוון בפירוש לצאת ידי חובה בברכת אהבת עולם. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ מז הערה ל].

לא מי שהתפלל ערבית מבעוד יום, ונרדם על מטתו [שינת קבע] קודם שקרא קריאת שמע בעונתה, וניעור בחצות לילה, כשמתעורר משינתו ורוצה לקרוא קריאת שמע בעונתה, יברך קודם ברכות התורה, ואחר כך יקרא קריאת שמע, ויכוין בקריאתה גם לצאת בה ידי חובת לימוד תורה. ואמנם כדי לצאת ידי חובת כל הדיעות ילמד לאחר מכן מעט משנה או גמרא, או פסוקי ברכת כהנים. [שארית יוסף ח״א עמוד תפא. ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ מז הערה לא].

לב הניעור כל הלילה והגיע זמן עמוד השחר והוא באמצע לימודו, יפסיק ויברך ברכות התורה. ומכל מקום אם הוא מסופק אימתי הוא הזמן המדוייק של עלות השחר, והוא באמצע לימודו, הואיל והתחיל בהיתר קודם עלות השחר רשאי להמשיך בלימודו עד שידע בבירור שכבר עלה עמוד השחר, ואז יפסיק ויברך ברכות התורה. וראוי יותר לעשות כן, ממה שיפסיק בלימודו ויאמר פיוטים ושירות ותשבחות עד אחר שיעלה

עמוד השחר. ואמנם הקורא תהלים ובאמצע קריאתו נכנס לבית הספק אם הגיע זמן עמוד השחר או לא [באופן שהיה ניעור כל הלילה], יכול לסיים את הפרק שהתחיל בו, ואחר כך יברך ברכות התורה, דכיון שהתחיל בהיתר, וגם יש אומרים שמותר לקרוא פרקי תהלים קודם ברכות התורה, לכן יכול להמשיך ולסיים את הפרק שהתחיל בו. [ילקו"י מהדורת תשס"ד, ספר על הל' פסד"ז, סי' מז הערה לב, וזה דלא כמ"ו שכתבנו בשארית יוסף חלק א' עמוד תפב]

לג קטן שהגדיל ומלאו לו שלש עשרה שנה תמימות, יש מקום לומר שבלילה הראשונה של שנת הארבע עשרה, שאז דינו כגדול, ומתחייב בכל המצות, אין לו ללמוד בלי ברכות התורה, שאף על פי שכבר בירך ברכות התורה ביום שמלאו לו י"ג שנה בבוקר, כמו שנהג לברך בכל יום ברכות השחר עם ברכות התורה, משום מצות חינוך, מכל מקום פטור היה מן המצות באותה שעה, כי אין מצות חינוך על הקטן עצמו אלא על אביו, ואין הברכה שבירך בזמן היותו פטור מן המצות, פוטרת אותו מלברך ברכות התורה בליל הכנסו למצות, לפיכך צריך שיכוין לבו לצאת ידי חובת ברכות התורה בברכת אהבת עולם שלפני קריאת שמע של ערבית, (שגם היא פוטרת מברכות התורה, כמו שכתבו תלמידי רבינו יונה ריש ברכות), ותיכף אחר התפלה ילמוד מעט, כדי לצאת ידי חובת התלמוד ירושלמי "והוא ששנה על אתר". [ילקו"י מהדורת תשס"ד, ספר על פסד"ז, סימן מז הערה לג]

לד גר צדק שעלה מן הטבילה לשם גירות, יש לו לברך ברכות התורה קודם שיעסוק באיזה פסק או דברי תורה, אפילו אם בירך ברכות התורה בבוקר. [שארית יוסף חלק א' עמוד תפג. ילקו"י מהדורת תשס"ד, ספר על הל' פסד"ז, סי' מז הערה לד]

לה גר צדק יכול לומר בברכת התורה נוסח "אשר בחר בנו מכל העמים". וכן אין צריך שישנה בנוסח ממצרים גאלתנו וכו', וכן אלהי אברהם ואלהי יצחק וכו', וכל כיוצא בזה. וגר צדק שנתגייר בגיל מבוגר, והגיע לגיל זקנה, צריך לעמוד מפניו ככל זקן. [ילקו"י מהדורת תשס"ד, ספר על הל' פסד"ז, סי' מז הערה לה. ולגבי שמות הגרים ראה בהערה].

סימן מח - סדר אמירת הקרבנות

א יש הנוהגים להתנועע בתפלתם, כדרך שנאמר כל עצמותי תאמרנה ה'. ויש אומרים שבתפלת שמונה עשרה אין להתנועע. ודעביד כמר עביד ודעביד כמר עביד. ואם הדבר מפריע לו בכוונה אין צריך להתנועע. [שארית יוסף ח"ב עמ' שצ. ילקו"י מהדורת תשס"ד, ספר פסד"ז, סי' מח הערה א, עמו' קלג].

ב לכתחלה יש לומר בכל יום את סדר הקרבנות קודם ברוך שאמר. שלדברי המקובלים אי אפשר לאומרם אחר התפלה, שצריך לומר כסדר ולא להפך העולמות. וגם בחזרת השליח צבור לא נכון לאומרם, כי צריך להקשיב לחזרת השליח צבור ולענות אמן אחריו. ולכן אם השליח צבור ממהר, יש להקדים ולהגיע לתפלה קודם שהצבור מתחילים להתפלל, ולומר בנחת את סדר הקרבנות, כדי שלא לבלוע תיבות ואותיות, וכן אמרו דרך רמז, צוהר תעשה לתיבה, שכל תיבה שבתפלה תהיה מאירה כצהרים, וכאילו מונה מרגליות. ומכל מקום אם על ידי אמירת סדר הקרבנות יפסיד תפלה בצבור, יאמרם אחר התפלה, ויתפלל עם הצבור. ואם אפשר ישתדל לומר לפחות חלק מהקרבנות. [שארית יוסף חלק א' עמוד תפד. ילקו"י מהדורת תשס"ד, ספר על הל' פסד"ז, סי' מח הערה ב].

ג טוב לומר בכל יום פרשת התמיד. [אולם אמירת פרשת הקרבנות אינה חיוב גמור כתפלה, אלא מנהג הגון וטוב]. ויש לומר בבית האבל בסדר התפלה פרשת הקרבנות, ופטום הקטורת, ואיזהו מקומן, ופתח אליהו, וגם האבל עצמו יאמרם. ובמקום שנהגו שלא לאומרה בבית האבל, לא יאמרוה. ומנהגינו לומר פרשת הקרבנות מיושב, והמתפלל בצבור ורוצה להחמיר על עצמו לעמוד באמירת הקרבנות, בעת שהצבור יושב, יש לחוש בזה ליוהרא, ואין לעשות כן. ויש אומרים שנשים אומרות פרשת הקרבנות, אך לא הכל נוהגות בזה. ופרשיות הקרבנות יאמרם רק ביום, משהגיע עמוד השחר. ופועלים משכימי קום יכולים לאומרם כתשעים דקות קודם הנץ. ואם עבר וקרא פרשת הקרבנות בלילה, לא יצא ידי חובת הקריאה. [ילקו"י שם, סי' מח הערה ג].

ד מנהגינו לומר: אשרינו שאנחנו משכימים ומעריבים בבתי כנסיות וכו'. ויש אומרים שצריך לומר: כשאנחנו משכימים ומעריבים, בהוספת אות כ'. אולם אין לשנות ממנהגינו. [ילקו"י מהדורת תשס"ד, ספר על הל' פסד"ז, סי' מח הערה ד].

ה הקורא פסוק שמע ישראל בעת אמירת הקרבנות, ובאמצע הפסוק שמע קדיש או קדושה או ברכו, רשאי להפסיק לענות עם הציבור, כיון שאין אמירת פסוק זה חובה אפילו מדרבנן, ורק נהגו לאומרו קודם התפלה עם פסוק ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד, שמא יתעכבו מלומר קריאת שמע עד שיעבור הזמן. ומכל מקום אם רואה שלא יספיק לומר קריאת שמע עם ברכותיה בזמנה, וכשאומר שמע ישראל קודם התפלה מכוין לצאת ידי חובת מצות קריאת שמע [ואומר אף שאר פרקי קריאת שמע, עד סוף פרשת ציצית], לא יפסיק באמצע פסוק שמע ישראל, ובאמצע פסוק ברוך שם, אף לדברים שבקדושה. אולם בכיוצא בזה שכבר יצא ידי חובת המצוה, אם אחר כך כשקרא קריאת שמע עם ברכותיה אחר שעבר הזמן, שמע דברים שבקדושה יפסיק ויענה עם הצבור, אפילו באמצע פסוק שמע ישראל. [ילקו"י מהדורת תשס"ד, ספר על הל' פסד"ז, סי' מח הערה ה].

ו יש מדקדקים לומר אביי הוא הוה מסדר סדר המערכה, שלא תדבק יו״ד של אביי עם תיבת הוה שאז נראה כקורא את השם ככתבו והוי הוגה את ה׳ באותיותיו. ולדינא מותר לומר אביי הוה מסדר סדר המערכה וכו׳, בלא הפסק בין תיבת אביי לתיבת הוה, אף על פי שנראה כאומר שם הוי״ה. ומכל מקום טוב יותר שיפסיק מעט בין תיבת אביי לתיבת הוה. [ילקו״י שם סי׳ מח הערה ו].

ז מנהג הספרדים להקדים הודו לה׳ קראו בשמו לפני ברוך שאמר. וכתב בעל האשכול (סי׳ ה׳) שהטעם לזה, כי פסוקי הודו תיקן דוד לאומרם כל השנים שהיה הארון ביריעה. ומפורש בסדר עולם כי בעת הקרבת תמיד של שחר היו אומרים מהודו לה׳ עד ובנביאי אל תרעו, ובתמיד של בין הערבים היו אומרים משירו לה׳ כל הארץ עד ויאמרו כל העם אמן והלל לה׳. לפיכך יש לסומכו לפסוקי הקרבנות ואיזהו מקומן. [וכן הובא בארחות חיים (הלכות מאה ברכות אות יח), ובכל בו (סוף סימן ד׳). ע״ש]. והוסיפו עוד, שהרי פסוקי הודו אינם מענין ההלל של פסוקי דזמרה, והיאך נברך עליו ברכת ההלל שהיא ברכת ברוך שאמר. וכן היה מנהג האר״י ז״ל. ומנהג חלק מהאשכנזים להקדים ברוך שאמר לפסוקי הודו לה׳. ואלו ואלו דברי אלהים חיים. ומכל מקום אשכנזי שרוצה לנהוג בזה כמנהג הספרדים הרשות בידו. [ומי שטעה בשבת ובירך ברכת ברוך שאמר ושכח לומר המזמורים שאומרים בשבת, אין צריך שיאמר המזמורים אחר ברכת מלך מהולל בתשבחות]. [ילקו״י שם סי׳ מח הערה ז].

ח אומרים פסוק״ה׳ מלך״ וכופלים אותו פעמיים על דרך שכפלו ישראל לומר ה׳ הוא האלהים ה׳ הוא האלהים. ויחיד שאינו מתפלל עם הצבור ועסוק בקריאת הקרבנות, אין צריך להפסיק לענות עם הצבור ה׳ מלך. אך אם אינו עוסק בתיקון התפלה אלא שותק או עוסק בתורה, נכון שיאמר עם הצבור פסוק זה. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ מח הערה ח].

ט אין לענות ה׳ מלך בין תפילין של יד לתפילין של ראש, והוא קל וחומר מעניית קדיש וקדושה שאין עונים בין תפילין של יד לתפילין של ראש. וכבר נתבאר שמן הדין אין צורך כלל להפסיק לענות ה׳ מלך עם הצבור. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ מח הערה ט].

י נוהגים לעמוד כשאומרים ה׳ מלך, ופסוק והיה ה׳ למלך וכו׳, וכן כשאומרים ברוך שאמר, וכשאומרים ויברך דוד. ומכל מקום אין חיוב מן הדין לעמוד כשאומרים דברים אלו, ואין זה אלא ממדת חסידות. ולכן מי שהוא זקן או חולה, רשאי לשבת אף לכתחלה. וכשאומרים ה׳ מלך ביום שמחת תורה, כיון שמקיפים עם הספר תורה צריכים לעמוד לכבוד הספר תורה. אבל השומע אמירת ה׳ מלך בהקפות או בסליחות, אינו חייב לומר עם הצבור פסוק זה, ודי שיעמוד. ואף זקנים וחולים ראוי שיעמדו בעת ההקפות. אבל בין הקפה להקפה כשאומרים שירות

ותשבחות, רשאים הזקנים והחולים לשבת. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ מח הערה י].

יא אחר שאמרו ה׳ המלך וכו׳, נוהגים לומר ״למנצח בנגינות״. וראוי ונכון לאומרו מתוך צורת המנורה. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ מח הערה יא].

יב אם יש מנין מצומצם ורוצים להשאיר אמירת קדיש על ישראל סמוך לברוך שאמר, ולא לאומרו קודם הודו, כדי לזכות רבים יותר בשמיעת הקדיש, יש אומרים שאין רשאים לעשות כן. דרק אם אין מנין יאמרו הודו וה׳ מלך, ויאמרו קדיש סמוך לברוך שאמר, אבל אם יש מנין יש לומר הקדיש קודם הודו. והעומד באמצע פסוקי דזמרה, והצבור הגיעו לפני עלינו לשבח, רשאי להפסיק לומר קדיש יתום לעילוי נשמת אביו או אמו. וראה להלן סימן נא סעיף מ׳. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ מח הערה יב].

יג מי שנצרך לנקביו באמצע פסוקי דזמרה, ילך בין מזמור למזמור, ואם חושש שישכח מלברך אשר יצר אחר העמידה, יברך אשר יצר באמצע פסוקי דזמרה. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ מח הערה יג].

יד וכן מי שנזדמן לו טלית ותפלין באמצע פסוקי דזמרה, מותר לו ללובשם ולברך עליהם, ואין שום איסור בברכה שעל ציצית ותפלין בתוך מזמורים אלו, ואין הפסקה זו אסורה, שאינה תפלת שמנה עשרה ולא קריאת שמע עד שנאסור הפסקה כזאת. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, שם, סי׳ מח הערה יד].

סימן מט - לומר פסוקי תורה בעל פה

א דברים שבכתב, אסור לאומרם בעל פה. [ומצינו בראשונים שכתבו להקל בכמה אופנים: שיש אומרים שהאיסור הוא רק בפסוקי החומש, אבל לא בנביאים ובכתובים. ויש אומרים שאין איסור אלא כשקורא להוציא ידי חובה אחרים, אבל בקריאה בעלמא אין איסור. ויש אומרים דכל שהוא דרך תפלה ותחנונים אין בו איסור לאומרו בעל פה. ויש אומרים שאין איסור זה אלא כשקורא בניגון ובטעמים, אבל בקורא סתם אין איסור לאומרו בעל פה. ויש אומרים דבפסוקים השגורים בפי כל אין איסור לאומרם בעל פה. ולענין הלכה ראה בהערה]. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ מט הערה א. שארית יוסף חלק ב׳ עמוד ט׳].

ב אולם פסוקים השגורים בפי כל, כמו הפסוקים שבתפלה, פסוקי דזמרה, וכיוצא, מותר לאומרם בעל פה. ולכן מותר לומר בעל פה קריאת שמע וברכת כהנים ופרשת התמיד. ודבר השגור בפיו אך אינו שגור בפי

כל, יש אומרים שמותר לאומרו בעל פה, ויש חולקים ואומרים דצריך שיהיה שגור בפי כל. והעיקר לדינא שיש לסמוך על דברי המקילין. ולכן הנוהגים לומר בסיום התפלה, אחר "אלהי נצור", פסוק מהתנ"ך שפותח ומסיים באות ראשונה ואחרונה של שמם, רשאים לומר פסוק זה אף שאינו שגור בפי כל. [ילקו"י תשס"ד, ספר על הל' פסד"ז, סי' מט הערה ב שארי"י ח"ב עמוד י'].

ג אם קורא קריאת התורה כדי להוציא אחרים ידי חובה, אפילו פסוקים השגורים בפיו, צריך להזהר שלא לאומרם בעל פה. ולכן אם אין שם מי שהכין את הקריאה בתורה, אפילו הכי יקראו בתורה בברכה כהלכתה, ואפילו בלי ניגון. ויעמוד אחד לידו וילחש לו עיקרי הטעמים, כמו אתנח וסוף פסוק, וכן יתקן אותו אם יטעה בקריאה. ולכתחלה אין לקורא בתורה להניח לידו חומש, ולעיין בו ולקרוא מלה במלה מהספר תורה בצמוד לחומש, שיש לחוש שמא יקרא כמה תיבות בעל פה, או מתוך החומש, ולא מתוך הספר תורה. ומכל מקום בדיעבד כשאין להם מי שיקרא בתורה, יכולים לנהוג כנז', כדי שלא יתבטלו מקריאת התורה בצבור. [ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, ספר על הלכות פסוקי דזמרה, סימן מט הערה ג שארית יוסף חלק ב' עמוד יא].

ד אם עבר וקרא בקריאת התורה כמה פסוקים בעל פה, יש אומרים שלא יצא ידי חובה, וצריך לחזור מיד ולקרוא פסוקים אלה, ויש חולקים ואומרים שבדיעבד יצא ידי חובה. וכן עיקר. ועל כל פנים אם עבר וקרא כמה תיבות בעל פה, בדיעבד יצאו ידי חובת קריאת התורה. ושליח צבור הרגיל שלא להקפיד לקרוא הכל מתוך הספר תורה, יש להחליפו בשליח צבור אחר המקפיד לקרוא רק מתוך הספר תורה. [ילקו"י מהדורת תשס"ד, הל' פסד"ז, סי' מט הערה ד שארית יוסף ח"ב עמוד יד].

ה הקורא קריאת שמע ומוציא בזה ידי חובה את חבירו, לכתחלה אין לו לקרוא בעל פה. ומכל מקום בדבר זה שהוא שגור בפי כל [ולא רק שגור בפיו], יכול לסמוך על המקילים ולקרוא קריאת שמע בעל פה אף שהוא מוציא אחרים ידי חובתם. [וגם בקריאת שמע שייך דין "שומע כעונה"]. [ילקו"י מהדורת תשס"ד, ספר על הל' פסד"ז, סי' מט הערה ה. שארית יוסף חלק ב' עמוד יד].

ו שליח צבור הקורא בתורה, צריך שיכין את הקריאה ולסדרה לעצמו כמה פעמים. ואם הוא רגיל בקריאת התורה, יכול להסתפק בקריאת הפרשה שנים מקרא ואחד תרגום, ובפרט אם הוא טרוד בלימודו. וכשהוא חוזר על הפרשה יש אומרים שאם הוא בקי בקריאה בעל פה מותר לו לשנן את הקריאה בעל פה, ואין בזה משום דברים שבכתב אי אתה רשאי לאומרם בעל פה, מאחר שאינו מוציא אחרים ידי חובתם. ויש חולקים. ונכון להחמיר בזה, אך במקום צורך אפשר לסמוך על המקילים להכין הפרשה בעל פה. [ילקו"י תשס"ד, ספר על הל' פסד"ז, סי' מט הערה ו. שארי"י ח"ב עמוד טו].

ז תלמיד חכם הדורש לצבור ומזכיר בדרשתו פסוקי תורה, יכול לסמוך על המקילים לומר את הפסוקים בעל פה, מאחר שאין זו קריאה שבאה להוציא ידי חובה, וגם אין כוונתו לשם קריאה, ומסתמא הפסוקים שמזכיר שגורים בפיו. [ילקו"י ספר על הל' פסד"ז, סי' מט הערה ז. שארי"י ח"ב עמו' טז].

ח מה שנהוג בכמה תלמודי תורה שהמורים מטילים על התלמידים לשנן קטעים מהנביא בעל פה, כמו שירת דבורה, או משלי בלעם וכדומה, אין צריך למונעם מזה, שיש להם על מי שיסמוכו. [ילקו"י מהדורת תשס"ד, ספר על הל' פסד"ז, סי' מט הערה ח. שארית יוסף ח"ב עמוד יט].

ט יש אומרים שבזמן שהשליח צבור קורא בתורה [מתוך הכתב] מותר לאחרים השומעים את קריאתו לקרוא עמו מלה במלה בלחש, אף אם קוראים בעל פה, שהרי אינם מוציאים אחרים ידי חובתן, וגם מאחר ונסמכים על קריאת השליח צבור הקורא מתוך הכתב. ולכתחלה יש להזהר גם בזה לקרוא מתוך החומש. [ילקו"י מהדורת תשס"ד, ספר הל' פסד"ז, סי' מ הערה ט. שארית יוסף ח"ב עמ' יט].

י רבים נהגו לומר פרקי תהלים בעל פה, ולא חששו בזה משום דברים שבכתב אי אתה רשאי לאומרם בעל פה. ויש להם על מה לסמוך, מאחר שהוא דרך תפלה ותחנונים, וגם אינו מתכוין להוציא ידי חובה את אחרים, וגם הפסוקים שגורים בפיו. אולם הממתין לאיזה דבר הנצרך, וחושש על ביטול הזמן, נכון יותר שישנן פרקי משנה בעל פה, וזה עדיף מאשר לומר פרקי תהלים בעל פה. ורק אם אינו יודע פרקי משנה בעל פה, מותר לו לומר פרקי תהלים אף בפרקים שאינן שגורים בפי כל. [ילקו"י מהדורת תשס"ד, ספר על הל' פסד"ז, סי' מט הערה י'. שארית יוסף חלק ב' עמוד כ'].

יא לפיכך הנמצא בבית האסורים ומתבטל מלימוד תורה, ואינו יודע לומר פרקי משנה בעל פה, מותר לו לומר פרקי תהלים בעל פה. וכן הנוסע באוטובוס רשאי לומר תהלים בעל פה. וכל המתפלל על חולה על קברות הצדיקים, או המתפלל על קבר הוריו ביום השבעה או השלשים לפטירתם, או ביום השנה, וכדומה, מותר לו לומר פרקי תהלים בעל פה. [ילקו"י שם. שארי"י ח"ב עמ' כ'].

יב סומא מותר לו לקרוא פסוקים בעל פה, משום עת לעשות לה' הפרו תורתך. וכן זקן שכהו עיניו מראות, וקשה לו מאד לקרוא מתוך ספר, וגם קשה לו מאד ללמוד גמ' ופוסקים, יכול לומר בעל פה פסוקי תורה. ומכל מקום אין להעלות סומא לספר תורה, אחר שאינו יכול לקרוא מתוך הכתב. שמאחר ואין מנהג ברור להעלות סומא לספר תורה, ודברי האחרונים סותרים זה את זה, יש להעמיד הדבר על עיקר הדין דשב ואל תעשה עדיף, וכיון שהוא שומע ברכות העולים לספר תורה וקריאת התורה מפי השליח צבור ומכוין לבו אליהם הרי הוא יוצא ידי חובתו כאילו עלה בעצמו. ומכל מקום אם עלה לספר תורה לא ירד, ואין גוערים

בו, כיון שיש לו על מה שיסמוך [ובילקוט יוסף חלק ב' כתבנו שהמנהג שהסומא עולה לתורה, אך מרן אאמו"ר חזר בו, וכיום דעתו כנז', ואין להתחשב במנהג]. [ילקו"י תשס"ד, ספר על הל' פסד"ז, סי' מט הערה יב. עמ' קעא. שאר"י ח"ב עמוד כא].

יג המקילים לומר בעל פה פרשיות "קדש לי"י"והיה כי יביאך" עם התפילין, יש להם סמך. ומכל מקום היכא דאפשר ראוי יותר לאומרם מתוך הכתב. [ילקו"י שם סימן מט הערה יג. שאר"י ח"ב עמוד כב].

יד מותר לקרוא תרגום בעל פה, שאינו בכלל האיסור. [ילקו"י סי' מט הערה יד. שאר"י חלק ב' עמוד כב].

טו האר"י ז"ל היה תמיד מתפלל מתוך הסידור, ולא בעל פה, כדי שיוכל לכוין יותר. וגם היה אומר כל דבר שבמקרא בטעמים של אותה פרשה. וכן כל דבר שבמשנה היה אומר בניגון משנה. ומעולם לא הגביה קולו בקול רם בתפלה, כדי להורות ההכנעה לפני השי"ת, זולת בשבת שהיה מרים קולו יותר מעט מימי החול בנעימה, מפני כבוד השבת. [ילקו"י שם, סי' מט הע' טו. שאר"י ח"ב עמ' כג].

טז אף על פי שדברים שבעל פה אי אתה רשאי לכותבן, מכל מקום משום עת לעשות לה' הקילו לכתוב תורה שבעל פה, וספרי פוסקים. ויש אומרים שהמחבר ספר ומערב במחשבתו כדי להתגדל ולהתכבד, עובר משום דברים שבעל פה אי אתה רשאי לכותבם. ויש שחלקו על זה. שהואיל והותר הותר. [ילקו"י מהדורת תשס"ד, ספר על הל' פסד"ז, סי' מט הערה טז. שארית יוסף ח"ב עמ' יח].

יז מותר לכתוב תשובה בהלכה, או בפלפול, על מנת למוסרה לועדת רבנים ולקבל מילגה, ואין בזה חשש משום דברים שבעל פה אי אתה רשאי לכותבן. וכן מותר לערוך מחקר תורני על מנת לקבל תואר כבוד וכדומה. [ילקו"י מהדורת תשס"ד, ספר על הל' פסוקי דזמרה עמוד קפה, סי' מט הערה יז].

סימן נ - לומר משנת איזהו מקומן בכל יום

א קבעו לומר בכל יום פרשת התמיד ופרק איזהו מקומן ובריית דרבי ישמעאל, כדי שיחשב ללימוד מקרא משנה וגמרא. [דברייתא דרבי ישמעאל הוי במקום גמרא, שהמדרש כגמרא]. והמנהג לומר פרק איזהו מקומן גם בשבת. [ילקו"י ספר על הל' פסד"ז, סי' נ הערה א. שאר"י ח"ב עמ' כד].

ב גם תלמידי חכמים ובני ישיבות צריכים לקרוא הנ"ל בכל יום, אף שלומדים כל היום גמרא. ותלמידי חכמים הנמנעים מלאומרו מפני ההתמדה שלהם בעסק התורה, יש להם על מי לסמוך, הא לאו הכי בודאי שגם הם צריכים לומר בכל יום פרשת הקרבנות ואיזהו מקומן. ומיהו בקריאת "חק לישראל" אינם חייבים, ויוצאים ידי חובת מה שאמרו שחייב אדם לשלש את לימודו בתורה במשנה ובתלמוד, בסדר התפלה. ומכל מקום טוב ונכון שכל בן תורה ירגיל את עצמו ללמוד חק לישראל בזמני ההפסקות, בכל יום ויום. [וכן מנהג מרן אאמו"ר שליט"א לקרוא בכל יום "חק לישראל" דבר יום ביומו]. [ילקו"י מהדורת תשס"ד, ספר על הל' פסד"ז, סי' נ הערה ב, עמוד קצ. שארי"י ח"ב עמוד כו-כח].

ג יש אומרים שאין לומר פרק איזהו מקומן בבית האבל, מפני שהוא לימוד תורה, והאבל אסור בתלמוד תורה. ואין הלכה כדבריהם, שמאחר וקבעום בסדר היום, הוי ככל התפלה שאין איסור לימוד תורה לאבל. ולכן גם האבל אומר את כל הנ"ל. ומכל מקום הנוהגים שלא לאומרם בבית האבל, יש להם סמך. [ילקו"י על פסוקי דזמרה עמוד קצד, סימן נ אות ג. עמוד קצד. שארי"י ח"ב עמ' כח].

ד אחר אמירת איזהו מקומן ובריית דרבי ישמעאל, אומרים יהודה בן תימא וכו' ויהי רצון, וקדיש על ישראל. ואם עדיין אין מנין יכולים להתחיל באמירת הודו, ואחר אמירת ה' מלך, קודם ברוך שאמר, יאמרו קדיש על ישראל. [כמבואר לעיל סימן מח]. [ילקו"י מהדורת תשס"ד, ספר על הל' פסד"ז, סי' נ הערה ד. עמוד קצד]

סימן נא - דין התפלה מברוך שאמר עד ישתבח

א תיקנו חז"ל לומר פסוקי דזמרה קודם התפלה, וברכת "ברוך שאמר" לפניהם, וישתבח לאחריהם. ולכן אם לא אמר פסוקי דזמרה קודם התפלה אינו רשאי לאומרם "בברכה" אחר התפלה. [ילקו"י מהדורת תשס"ד, ספר על הל' פסד"ז, סי' נא הערה א. עמו' קצה].

ב אין להפסיק לענות אמן דברכות באמצע ברכת ברוך שאמר, כי ברכה זו תקנוה אנשי כנסת הגדולה. ואפילו אמן על חתימת ברוך שאמר "מלך מהולל בתשבחות", אין לענות באמצע הברכה. והוא הדין שלא יענה אמן דברכות באמצע ישתבח. במה דברים אמורים כשהתחיל לומר ברוך אתה ה' וכו', אבל קודם לכך מותר לענות כל אמן דברכות. ויש אומרים שאם ענה לדברים שבקדושה קודם שיתחיל באי"י אמי"ה, יחזור לתחלת ברוך שאמר. ויש חולקים ואומרים שאין לחזור שוב מברוך שאמר, דהוי כמוסיף, ומי"מ נראה שאין להקפיד כל כך אם חוזר. ואחר שהתחיל האל

אב הרחמן וכו', אם שמע קדיש, יענה חמשה אמנים ראשונים של הקדיש, דהיינו עד דאמירן בעלמא ואמרו אמן. ויענה אמן יהא שמיה רבא עד עלמיא יתברך, ולא יענה עד דאמירן בעלמא, וכדין הנמצא באמצע קריאת שמע וברכותיה. ואחר שסיים ברוך שאמר, יענה עד דאמירן בעלמא. [ילקו"י מהדורת תשס"ד, ספר על הל' פסד"ז, סי' נא הערה ב. עמ' קצו].

ג אף על פי שאסור להפסיק בשיחה מתחלת ברוך שאמר עד סוף תפלת שמונה עשרה, [וכמו שכתבו הרי"ף והרא"ש ריש פרק אין עומדין, וכן פסקו הטור והשלחן ערוך סימן נא סעיף ד], מכל מקום מי שעבר והפסיק בשיחה בין ברוך שאמר לפסוקי דזמרה, אין להצריכו לחזור ולברך ברוך שאמר, כדין מי שהפסיק בין ברכה למצוה שחוזר ומברך, כי באמת דין ברכת ברוך שאמר כברכת השבח, שהרי אינו מברך "אשר קדשנו במצותיו וצונו לומר פסוקי דזמרה", ולכן אינו חוזר לומר ברוך שאמר. ונראה שזהו טעמו של מרן השלחן ערוך (סימן נא סעיף ב') שכתב: "שאם סיים ברוך שאמר קודם שסיים החזן עונה אחריו אמן". ואילו בברכות המצות אסור להפסיק בעניית אמן בין ברכה למצוה, ואפילו אמן של אותה ברכה. אלא טעמו של דבר מפני שברכת ברוך שאמר היא ברכת השבח, ולכן השומע קדיש או קדושה בין ברוך שאמר למזמור לתודה, עונה קדיש וקדושה שם, שאינו אלא כדין בין הפרקים. [ילקו"י מהדורת תשס"ד, ספר על הל' פסד"ז, סי' נא הערה ג. עמוד קצח].

ד מותר לענות אמן דברכות באמצע פסוקי דזמרה, ש"אמן" נחשב כשבח וזמרה, ואינו נחשב הפסק. וכן הסכימו האחרונים. [ילקו"י מהדורת תשס"ד, ספר על הל' פסד"ז, סי' נא הערה ד'. עמ' קצט].

ה אסור להפסיק באמצע פסוקי דזמרה לענות ברוך הוא וברוך שמו, ואפילו בבין הפרקים, דהיינו בין מזמור למזמור, שבכל מקום שאינו רשאי להפסיק בשיחה, אין לענות "ברוך הוא וברוך שמו". וכל שכן שאינו עונה ברוך הוא וברוך שמו באמצע ברכות קריאת שמע וברכותיה. [ילקו"י מהדורת תשס"ד, ספר על הל' פסד"ז, סי' נא הערה ה. עמ' רב].

ו בין ישתבח ליוצר, מותר לענות "ברוך הוא וברוך שמו", מאחר ומותר לדבר בדבר מצוה בין ישתבח ליוצר. [ילקו"י מהדורת תשס"ד, ספר על הלכות ברכות השחר ופסוקי דזמרה, סי' נא הערה ו'. עמוד רג].

ז השומע קדושה באמצע פסוקי דזמרה, אינו רשאי לומר כל נוסח הקדושה "נקדישך ונעריצך" וכו', או "כתר יתנו לך", ואפילו בין מזמור למזמור, אלא יענה עם הצבור ג' פסוקים, שהם: "קדוש, ברוך, וימלוך", ולא יותר. אבל בין ישתבח ליוצר רשאי לומר כל הנוסח של "נקדישך ונעריצך", או "כתר יתנו לך", הואיל ומותר להפסיק שם לדבר מצוה. [ילקו"י מהדורת תשס"ד, ספר על הל' פסד"ז, סי' נא הערה ז'. עמוד רג].

ח קדושת יוצר, וכן קדושת ובא לציון, אינם בגדר קדושה לענין זה, הואיל והעיקר להלכה כמי שאומר שהיחיד רשאי לומר קדושות אלו, ולכן מי שעומד באמצע פסוקי דזמרה, אינו רשאי להפסיק לקדושת יוצר או לקדושת ובא לציון. [ילקו"י מהדו' תשס"ד, הל' פסד"ז, סי' מו הערה ח'. עמו' רג].

ט כבר נתבאר שהשומע קדיש באמצע פסוקי דזמרה, ואפילו באמצע הפרק, עונה "אמן יהא שמיה רבא מברך" וכו', עד "דאמירן בעלמא", שכיון שפסוקי דזמרה כולם שבח וזמרה להשי"ת נחשב הדבר מאותו הענין, ואינו נקרא הפסק. אבל באמצע קריאת שמע וברכותיה אינו רשאי להפסיק אלא לענות "אמן יהא שמיה רבא מברך לעלם לעלמי עלמיא יתברך", ולא יותר. [ילקו"י מהדורת תשס"ד, ספר על הל' פסד"ז, סי' נא הערה ט'. עמוד רג].

י השומע קדיש "תתקבל" או קדיש "על ישראל", או "יהא שלמא רבה", נחלקו האחרונים אם באמצע פסוקי דזמרה צריך לענות אמן גם אחר "תתקבל", או "על ישראל" או "יהא שלמא רבה", ו"עושה שלום במרומיו", או לא. ולדינא, מותר לענות האמנים הנ"ל גם באמצע פסוקי דזמרה. [ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, ספר על הל' פסד"ז, סי' נא הערה י'. עמוד רג].

יא השומע את הצבור שאומרים י"ג מדות שבפסוק ויעבור ה' על פניו ויקרא, והוא באמצע פסוקי דזמרה, לא יפסיק לענות עמהם, שהרי אינם אלא דרך תפלה, ואינם מענין הזמירות. [ילקו"י מהדורת תשס"ד, ספר על הל' פסד"ז, סי' נא הערה יא. עמוד רד].

יב העומד בפסוקי דזמרה והגיע השליח צבור בחזרת התפלה למודים, אין לו לענות עם הצבור "מודים דרבנן" כולו, אלא ישחה ויענה ג' תיבות, "מודים אנחנו לך", ולא יותר, כי שאר הנוסח של מודים דרבנן, הגם שנזכר בתלמוד, מכל מקום אינו חובה, אלא מנהג העם לאומרו, ולכן אין להפסיק באמצע פסוקי דזמרה לאמירת כל הנוסח של מודים דרבנן, ודי באמירת "מודים אנחנו לך". ומכל מקום העומד בין ישתבח ליוצר, יאמר "מודים דרבנן" כולו עם הצבור, ואין בזה שום חשש הפסק כלל. [ילקו"י מהדורת תשס"ד, ספר על הל' פסד"ז, סי' נא הערה יב. עמוד רה].

יג השומע פסוק "שמע ישראל" מהצבור, שהדין הוא שצריך לומר עמהם פסוק ראשון של קריאת שמע, כדי שלא יראה כאילו אינו רוצה לקבל עליו עול מלכות שמים עם חבריו, מכל מקום אם הוא נמצא באמצע פסוקי דזמרה, לא יפסיק לומר עם הצבור פסוק "שמע ישראל", משום הפסק, אלא יניח ידיו על עיניו, ויאמר התיבות של פסוקי הזמירות, בשעה שהצבור אומרים פסוק שמע ישראל, בניגון של הצבור, כדי שיהיה נראה כאילו קורא עמהם. אבל בין ישתבח ליוצר יאמר פסוק "שמע ישראל" עם הצבור. [ילקו"י מהדורת תשס"ד, ספר על הל' פסד"ז, סי' נא הערה יג. עמוד רה].

יד העומד באמצע פסוקי דזמרה, והגיעו הצבור לפתיחת ההיכל, ואומרים "בריך שמיה", לא יפסיק לומר עמהם "בריך שמיה". וכן כשאומרים הפסוק "וזאת התורה" עם הגבהת הספר תורה להראותו לכל העם שבבית הכנסת, לא יפסיק לומר עמהם פסוק זה. ורק בין ישתבח ליוצר רשאי לומר "בריך שמיה", וגם פסוק "וזאת התורה" עם הצבור. [ילקו"י מהדורת תשס"ד, ספר על הל' פסד"ז, סי' נא הערה יד. עמוד רה].

טו העומד באמצע אמירת פרק "אשרי" ושמע קדיש או קדושה, עונה אמן וקדושה כמו בכל פסוקי דזמרה, אף שמפסיק באמצע הפרק שהוא לפי סדר הא-ב. ואם ענה קדיש וקדושה בפסוקים שבין אשרי לתהלה לדוד אין צריך לחזור ולאומרם. וימשיך משם והלאה כדרכו. ואפילו אם הפסיק באמצע פסוק של הקריאת שמע (חוץ מפסוק ראשון, ופסוק ברוך שם), אין צריך לחזור אחר כך לראש הפסוק. [ילקו"י מהדורת תשס"ד, ספר על הל' פסד"ז, סי' נא הערה טו. עמוד רו].

טז כהן שעוסק בפסוקי דזמרה וקראוהו לעלות לספר תורה, רשאי לעלות לתורה ויברך ויקרא בלחש עם השליח צבור תיבה בתיבה כרגיל, כדי שלא תהיה ברכתו לבטלה, ושלא כמי שכתב שלא יקרא עם השליח צבור, אלא ישמע ממנו בלבד, שזה אינו נכון להלכה. והוא הדין ללוי, כשאין לוי אחר בבית הכנסת. והוא הדין גם כן לישראל שעוסק בפסוקי דזמרה וקראוהו "בשמו" לעלות לתורה, שינהג כאמור. ומכל מקום אסור להפסיק ולומר לשליח צבור שיאמר השכבה לעילוי נשמת הוריו, או שיאמר מי שבירך. [ילקו"י מהדורת תשס"ד, ספר על הל' פסד"ז, סי' נא הערה טז. עמוד רו].

יז העומד בפסוקי דזמרה, והצבור הגיעו להוצאת ספר תורה לקרות בו, אם הוא עתיד לשמוע קריאת ספר תורה ממנין אחר, אינו צריך להפסיק בפסוקי דזמרה כדי לשמוע קריאת התורה, אלא יפסיק לענות "ברוך ה' המבורך לעולם ועד", וכן לאמנים של ברכות התורה. אבל אם אינו עתיד לשמוע קריאת התורה, יפסיק בין מזמור למזמור וישמע קריאת התורה עם הצבור. והעומד בפסוקי דזמרה, והצבור הוציאו ספר תורה לקרות בו, ואין להם שליח צבור שיקרא בתורה זולתו, מותר לו להפסיק בין מזמור למזמור כדי לקרות בתורה, אבל לא יפסיק לאמירת השכבה ומי שבירך, אלא לקריאה בתורה בלבד. ומי שעומד בפסוקי דזמרה, ושומע את השליח צבור הקורא בתורה שטועה בקריאתו, ואין בצבור מי שיחזירנו מטעותו, אם הטעות הוא בדבר שמשתנה הענין, יפסיק ויתקן את השליח צבור שיקרא כהלכה, ואם הוא טעות שאין הענין משתנה על ידו, לא יפסיק, ואם אפשר ירמוז לו או שיראה לו בחומש מקום הטעות. [ילקו"י שם סי' נא הע' יז. עמוד רז].

יח יש אומרים שהעוסק בפסוקי דזמרה ושומע קדיש וקדושה וברכו, שההלכה היא שמפסיק ועונה עם הצבור, זהו רק בתורת רשות, ואינו

חייב מן הדין להפסיק, שהעוסק במצוה פטור מן המצוה. ויש חולקים. וכן נכון לנהוג, להפסיק ולענות. וגם שליח צבור ששומע ממנין אחר שאומרים קדיש וקדושה וברכו, יפסיק ויענה עם הצבור. [ילקו״י שם, הל׳ פסד״ז, סי׳ נא הער׳ יח. עמ׳ רז].

יט באמצע הפרק של פסוקי דזמרה, שואל בשלום מי שהוא חייב במוראו, כגון אביו או רבו, וכל שכן מלך, ומשיב שלום למי שהוא חייב לכבדו, כגון אדם חשוב ונכבד, ואפילו באמצע הפסוק. אבל אינו רשאי להקדים ולשאול בשלום אדם חשוב באמצע הפרק, ורק בבין הפרקים שואל מפני הכבוד ומשיב שלום לכל אדם. [ושלא כמי שחולק בזה]. ובזמן הזה שלא ראינו מי שיקפיד על חבירו בגלל שלא הפסיק באמצע תפלתו לשאלת שלום, אין להפסיק לשאלת שלום גם לאביו ולרבו, ואפילו בבין הפרקים. ורק יעמוד לפניהם בהכנעה דרך כבוד, ולא יותר. [וכן כתבו האחרונים על פי דברי ספר החינוך פרשת ואתחנן]. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, הל׳ פסד״ז, סי׳ נא הערה יט. עמוד רז].

כ מי שלא היו לו טלית ותפילין, והובאו לו באמצע פסוקי דזמרה, רשאי להתעטף בציצית ולהניח התפילין בברכותיהן בין המזמורים של פסוקי דזמרה. ואם הובאו לו בין פסוקי דזמרה לישתבח, לא יפסיק, אלא יסיים תחלה ישתבח, שהיא הברכה שנתקנה לאחר פסוקי דזמרה, ואחר כך יתעטף בציצית ויניח תפילין בברכותיהן. ואין חילוק בזה בין הספרדים לאשכנזים. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נא הערה כ. עמוד רח].

כא העומד באמצע פסוקי דזמרה, או בקריאת שמע וברכותיה, וחבירו מדבר עמו דבר נצרך, לכתחלה אין ראוי לעשות כן, אבל אם יש צורך בדבר, שהוא דבר נחוץ להשיב ואינו סובל דיחוי, מותר לו להפסיק בכתיבה בלבד בבין הפרקים שלהם, כדי להשיב בקצרה. וכל שכן שרשאי להשיב בכתב דבר הלכה למעשה, שאין הכתיבה כדיבור לענין זה. ואין בזה משום הפסק כלל. [שארית יוסף ח״א עמוד תצו. ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ כא הערה נא. עמוד רח].

כב טוב ונכון להחמיר שלא לעיין באמצע פסוקי דזמרה, או באמצע קריאת שמע וברכותיה, בשטרות, צ׳יקים, חשבונות תשלום, וכיוצא באלה, אפילו אם אינו מוציא בפיו מה שקורא, מאחר שיש בזה היסח דעת מהתפלה. ומכל מקום מעיקר הדין אין בזה איסור, ואפילו באמצע ברכות קריאת שמע, באופן שהוא מפסיק את תפלתו לזמן קצר כדי לעיין בשטרות אלה. ואין לגזור שיבוא להוציא בשפתיו מה שקורא, מאחר שאין דרך לקרוא בשפתיו מה שקורא בשטרות כאלה. [שארית יוסף ח״א עמוד תצה. ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ ברכה״ש ופסד״ז, סי׳ נא הערה כב. עמוד ריב].

כג מי שבירך על קפה או תה קודם ברוך שאמר, ולא סיים את שתיית הקפה או התה ורוצה להמשיך לשתות באמצע פסוקי דזמרה, לכתחלה

אין להקל בזה, דיש לחוש גם במעשה בלבד [בלא דיבור] משום הפסק, אך במקום צורך גדול המיקל יש לו על מה שיסמוך, אחר שבדיעבד אין מעשה חשיב כהפסק. [שארית יוסף ח״א עמו׳ תצב. ילקו״י תשס״ד, הל׳ פסד״ז, סי׳ נא הערה כג. עמוד ריג].

כד מי שסיים פסוקי דזמרה עד ויברך דוד, ועדיין שליח הצבור באמצע הזמירות, אינו רשאי לחזור ולומר את המזמורים שכבר נאמרו על ידו, או להוסיף מזמורים אחרים, שיש בזה חשש הפסק. ואין להביא ראיה להתיר ממה שנהגו להוסיף פסוקי ויברך דוד וכו׳, ושירת הים, שכל אלו תקנת קדמונים הם, ונהגו בהם בכל תפוצות ישראל, וכבר נקבעו בכתרו של מלך. [וכמו שכתב במחזור ויטרי סימן רמה, עמוד רכו]. אבל להוסיף מזמורים מדעתינו, אינו נכון כלל. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נא הערה כד. עמוד ריד].

כה צריך לכוין על הפרנסה בפסוק פותח את ידך, ומי שלא כיון בפסוק זה להבין משמעות הפסוק הפסוק כפשוטו, צריך לחזור ולאומרו. ואם לא נזכר עד שאמר כמה פסוקים לאחר מכן, אם נזכר עד שלא התחיל במזמור שלאחריו, חוזר לפסוק פותח את ידיך לאומרו בכוונה, וימשיך הלאה, ואם התחיל במזמור שלאחריו, יאמר הפסוק בכוונה בין מזמור למזמור. ואם לא עשה כן, יכוין בפסוק פותח את ידיך של אשרי יושבי ביתך שלאחר תפלת העמידה, או שלפני תפלת מנחה, שלכן תקנו חז״ל לומר ג׳ פעמים מזמור זה בכל יום, כדי שאם ישכח ולא יכוין בפסוק פותח את ידיך בפעם הראשונה, יכוין בפעם השניה והשלישית, שכל האומרו בכוונה מובטח לו שהוא בן העולם הבא. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נא הערה כה. עמוד ריד].

כו נהגו לעמוד באמירת ״ברוך שאמר״ וב ״ויברך דוד״. ואפילו המתפלל ביחידות צריך לעמוד. אבל באמירת ישתבח אין מנהגינו לעמוד. וזקן או חולה שקשה להם לעמוד בברוך שאמר ובויברך דוד, יכולים לאומרו מיושב. וכשיגיע ל״ואתה מושל בכל״ נכון שיתן ב׳ פרוטות ליד הגבאי, ואחר כך הפרוטה השלישית. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נא הערה כו. עמוד רטז].

כז אף על פי שמותר לענות באמצע פסוקי דזמרה אמנים דברכות וקדיש וקדושה וברכו, מכל מקום לכתחלה לא ימציא עצמו למקום שיוכל לשמוע משם דברי קדושה כדי שיענה עם הצבור. וכל שכן שלא יברך ברכת הריח על מיני בשמים שהובאו לפניו באמצע פסוקי דזמרה, שהרי יכול לדחות הברכה שלהם ולהריח בהם לאחר התפלה. [ילקו״י, תשס״ד, הל׳ פסד״ז, סי׳ נא הע׳ כז. עמוד ריז].

כח הנוהגים להפסיק בפיוטים בראש השנה ויום הכפורים וימים טובים, קודם ישתבח, וכן כשיש חתן ואבי הבן, אין רוח חכמים נוחה

מהם, וראוי לבטל מנהג זה, בהסברה נאותה ובדרכי נועם, והני מילי צריך לממרינהו בניחותא כי היכי דלקבלו מיניה. וכן עשו כמה מהאחרונים לבטל המנהג הזה שנעשה שלא ברצון חכמים. ובפרט שעל פי הקבלה הדבר חמור ביותר, שאין להפסיק כלל בין ברוך שאמר לישתבח. ועוד שעל ידי כך כמה מהקהל באים לידי שיחה בטלה בשעת אמירת הפיוטים. וכן פיוט מי כמוך ואין כמוך, שנוהגים לאומרו בשבת זכור, יש לאומרו לאחר קדיש תתקבל שאומר השליח צבור, ולא יפסיקו לאומרו קודם נשמת כל חי. וכן המנהג בארץ ישראל, ואין לשנות. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נא הערה כח. עמוד ריז].

כט מי שעוסק בפסוקי דזמרה, וכן בקריאת שמע וברכותיה, ורואה זקן או תלמיד חכם שנכנס לתוך ארבע אמותיו, חייב לקום מפניו, ואף על פי שעוסק בשבחו של מקום, מכל מקום זהו כבודו של הקדוש ברוך הוא, שצונו בתורה: ״מפני שיבה תקום והדרת פני זקן״, והלכה רווחת: חולקים כבוד לתלמיד במקום הרב, היכא דפליג ליה רביה יקרא. (בבא בתרא קיט:). [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נא הערה כט. עמוד ריח].

ל אם הגיעו הצבור לסוף פסוקי דזמרה, ועדיין אין מנין בבית הכנסת, וממתינים להשלמת המנין, מותר ליחידי הקהל לסיים ברכת ישתבח, וללמוד בין ישתבח ליוצר. ואף על פי שאמרו בירושלמי, המספר בין ישתבח ליוצר עבירה היא בידו, מכל מקום לצורך מצוה ולדברי תורה שפיר דמי, וכמו שהתיר מרן השלחן ערוך (סימן נד סעיף ג) להפסיק בין ישתבח ליוצר לצרכי צבור או לפסוק צדקה לעני. והוסיף הרמ״א בהגה, שמזה נתפשט המנהג לברך את החולה וכיוצא בזה בין ישתבח ליוצר, שכל זה נקרא לצורך מצוה. והוא הדין לדברי תורה. והרמב״ם (בפרק ז׳ מהלכות תפלה הלכה יג) כתב, שיש מקומות שאומרים שירת הים או שירת האזינו בין ישתבח ליוצר, ויש שאומרים שם שתי השירות, והכל לפי המנהג. והוא הדין לדברי תורה. ומכל מקום נכון להחמיר שלא להוציא בשפתיו אלא לעיין בספר בהרהור בלבד. אבל באמצע פסוקי דזמרה, אין להתיר בזה. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נא הערה ל. עמוד ריט].

לא בנוסח ברוך שאמר יש לומר: ״המהולל בפה עמו״ ולא בפי עמו, כי מלת בפה גימטריה פ״ז, כמנין פ״ז תיבות שיש בברוך שאמר. וצריך לומר תשבחות התי״ו בחיריק ולא בשורוק. [שארית יוסף חלק א׳ עמוד תפד. ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נא הערה לא. עמוד ריט].

לב מנהגינו לומר מזמור לתודה אחר ברוך שאמר גם בערב פסח, ובערב ראש השנה וערב יום הכפורים. ואף שאין תודה קריבה בערב פסח משום החמץ שבה, מכל מקום מזמור זה אינו נאמר לשם קרבן תודה, אלא לשם הודאה. אבל בשבתות וימים טובים, אין אומרים מזמור לתודה, אלא מתחילים ב״מזמור שיר ליום השבת״. ויש אומרים שבראש השנה ויום הכפורים יש לומר מזמור לתודה, משום שנאמר בו הריעו לה׳ כל הארץ,

אך אין מנהגינו כן. [שארית יוסף חלק א' עמוד תפה. ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, ספר על הל' פסד"ז, סי' נא הערה לב. עמוד רכ].

לג יש להורות לנשים הספרדיות שלא תברכנה ברכת ברוך שאמר וישתבח, וכן ברכות קריאת שמע שחרית וערבית, ואם ירצו להחמיר על עצמן לאומרם, לא יברכו ברכות ברוך שאמר וישתבח בשם ומלכות, אלא תאמרנה הברכות ללא שם ומלכות, או שידלגו פסוקי דזמרה וברכות קריאת שמע. ואף על פי שיש מרבני זמנינו האומרים שבברכות השבח רשאות הנשים לברך, מכל מקום יש חולקים, וכלל גדול הוא ספק ברכות להקל. אך הנשים של עדות האשכנזים הרוצות לברך ברוך שאמר וישתבח על פסוקי דזמרה רשאות, שיש להן על מה שיסמוכו. [שארית יוסף חלק א' עמוד תפה. ילקו"י מהדורת תשס"ד, ספר על הל' פסד"ז, סי' נא הערה לג. עמוד רכ].

לד השומע ברכות פסוקי דזמרה או ברכות קריאת שמע מפי אשה הנוהגת לברך ברכות אלו, יענה אמן אחר הברכות, ואין לחוש בזה לאמן יתומה, אחר שלגבי עניית אמן יש לסמוך על ספק ספיקא. [ילקו"י מהדורת תשס"ד, ספר על הל' פסד"ז, סי' נא הערה לד. עמוד רלו].

לה העומד בפסוקי דזמרה, ועדיין לא קרא קריאת שמע, ואם ימתין עד שיסיים פסוקי דזמרה יעבור זמן קריאת שמע, יכול להפסיק בפסוקי דזמרה לקרוא קריאת שמע בזמנה. ופוסק לומר את כל הפרשיות. ואפילו אם יעבור זמן קריאת שמע רק אליבא דהמגן אברהם, אבל אליבא דהגר"א לא יעבור הזמן, אפילו הכי פוסק לומר קריאת שמע באמצע פסוקי דזמרה. ומיהו אם יש עדיין שהות קצת באופן שאם ידלג מן הזמירות ויאמר אחר ברוך שאמר תהלה לדוד וישתבח, ובין ישתבח ליוצר יוכל לקוראה בעונתה לכולי עלמא, ודאי דהכי עדיף טפי. אבל אם אין שהות כל כך, ומוכרח להפסיק באמצע פסוקי דזמרה, יפסיק לקרוא כל פרשיותיה, אפילו אם הדבר ספק אם יעבור זמנה, דספיקא דאורייתא עדיף מודאי דרבנן. [שארית יוסף חלק א' עמוד תפז. ילקו"י מהדורת תשס"ד, ספר על הל' פסד"ז, סי' נא הערה לה. עמוד רלז].

לו העומד באמצע פסוקי דזמרה, ושומע חתימת ברכה מחבירו העומד בתפלת שמונה עשרה [באופן שמגביה קצת את קולו בתפלת הלחש], יפסיק לענות אמן. [שארית יוסף חלק א' עמוד תפט. ילקו"י מהדורת תשס"ד, ספר על הל' פסד"ז, סי' נא הערה לו. עמוד רלט].

לז העומד באמצע פסוקי דזמרה, וקראוהו למפטיר, ועלה לתורה, צריך שיקרא גם את ההפטרה בברכותיה, ולא יתן לאחר לקרוא את ההפטרה. ואם העולה לא יודע לקרוא ההפטרה, בשעת הדחק יתנו לאחר שיודע לקרוא שיקרא את ההפטרה, אבל העולה עצמו הוא זה שיברך לפניה ולאחריה ויקרא עמו מלה במלה בלחש. [שאר"י ח"א עמוד תצ. ילקו"י הל' פסד"ז, סי' נא הע' לז. עמוד רמ].

לח העומד בפסוקי דזמרה או בקריאת שמע וברכותיה, והציבור הגיעו לקריאת התורה, ואין מי שיקרא להם בתורה, אף על פי שמהדין יכול להפסיק לקרוא להם אף באמצע הפרק, מכל מקום נכון להשתדל לסיים הפרק ולהפסיק בבין הפרקים, וכמבואר בילקוט יוסף חלק ב'. [שארית יוסף חלק א' עמוד תצ. ילקו"י מהדורת תשס"ד, ספר על הל' פסד"ז, סי' נא הערה לח. עמוד רמא].

לט העוסק בפסוקי דזמרה, או בקריאת שמע וברכותיה, והשליח צבור הגיע לברכת כהנים, ראוי שיעמוד וישמע את ברכת הכהנים, שהיא בכלל דברים שבקדושה. [שארית יוסף חלק א' עמוד תצא. ילקו"י מהדורת תשס"ד, ספר על הל' פסד"ז, סי' נא הערה לט. עמוד רמא].

מ מי שנתאחר לבוא לבית הכנסת והתחיל להתפלל ביחידות, ובאמצע פסוקי דזמרה הגיעו הצבור לקדיש יתום שלפני עלינו לשבח, והוא נמצא בתוך י"ב חודש לפטירת אביו או אמו, רשאי להפסיק בין מזמור למזמור לומר הקדיש. וכן הדין בבין הפרקים של קריאת שמע וברכותיה. [שארית יוסף חלק א' עמוד תצב. ילקו"י מהדורת תשס"ד, ספר על הל' פסד"ז, סי' נא הערה מ. עמוד רמב].

מא מי ששכח לומר ברוך שאמר והתחיל באמירת פסוקי דזמרה, ונזכר באמצע פסוקי דזמרה, או אפילו באמצע השירה, מברך שם ברוך שאמר, וממשיך בפסוקי דזמרה ומסיים בישתבח כנהוג. אבל אם סיים השירה ואז נזכר, לא יברך ברוך שאמר וישתבח. [שארית יוסף ח"א עמ' תצג. ילקו"י מהדורת תשס"ד, ספר על הל' פסד"ז, סי' נא הערה מא. עמוד רמב].

מב והוא הדין להלל, שאם שכח לברך לפניו [בימים שגומרים בהם את ההלל], ונזכר באמצע ההלל מברך לגמור את ההלל וממשיך בקריאת ההלל, וחותם ביהללוך, אך אם סיים את כל ההלל, ואז נזכר שלא בירך לפניו, לא יברך לא ברכת לגמור את ההלל, ולא ברכת יהללוך. [שארי"י ח"א עמ' תצד. ילקו"י מהדורת תשס"ד, ספר על הל' פסד"ז, סי' נא הערה מב. עמוד רמד].

מג כבר נתבאר לעיל שהנצרך לנקביו באמצע פסוקי דזמרה, ילך בין מזמור למזמור, וכשיחזור יטול ידיו, ואם הוא חושש שמא ישכח מלברך אשר יצר אם יניח ברכה זו לברך אותה לפני ברכת יוצר, יש לו לברך אשר יצר מיד אחר שנטל ידיו. [שארי"י ח"א עמ' תצה. ילקו"י מהדורת תשס"ד, ספר על הל' פסד"ז, סי' נא הערה מג. עמוד רמד].

סימן נב - סדר הדילוגים למי שהתאחר לבוא לביהכ"נ

א לכתחלה ראוי ונכון לבוא לבית הכנסת בהשכמה כדי שלא יצטרך לדלג, כמו שהזהיר מלאך המגיד למרן הבית יוסף, להשכים לבוא לבית הכנסת ולא לדלג בתפלה. אולם מי שעבר ונתאחר לבוא לבית הכנסת, ומצא שהצבור נמצאים בסוף הזמירות, ואם יתפלל כסדר, יפסיד תפלה בצבור, ימהר להתעטף בציצית ולהניח תפילין בברכותיהן, ואחר כך יאמר "אלהי נשמה" עד "המחזיר נשמות לפגרים מתים", ויברך ברכות התורה, ויתחיל ברוך שאמר, ומזמור תהלה לדוד, ומזמור הללו את ה' מן השמים, ומזמור הללו אל בקדשו, ויסיים בברכת ישתבח, וימשיך מברכת יוצר אור על הסדר כדי להתפלל עם הצבור, או עם חזרת השליח צבור. ואם גם בזה לא ישיג להתפלל עם הצבור או עם חזרת השליח צבור, ידלג לגמרי הזמירות, ויתחיל מברכת יוצר אור כדי שיספיק להתפלל עם הצבור או עם חזרת השליח צבור. ואחר התפלה יאמר כל שאר ברכות השחר, וכן יאמר פרשת העקידה ופרשת הקרבנות ואיזהו מקומן, והודו לה' קראו בשמו, וכל המזמורים שדילג. אבל ברוך שאמר וישתבח לא יאמר אלא אם כן בלי שם ומלכות. ואף על פי שהמקובלים אומרים שאם מדלג הזמירות ואומרם לאחר התפלה הרי הוא כמהפך צינורות הקדושה, זהו רק לכתחלה, אבל כשעושה כן בדלית ברירה כדי להתפלל עם הצבור, אין בכך כלום. שמעלת התפלה בצבור נשגבה מאד, ודוחה אמירת הזמירות. [ילקו"י מהדורת תשס"ד, סי' נב הע' א'. עמוד רמה].

ב ואם יש לו שהות לומר כל המזמורים שבין ברוך שאמר וישתבח, ונשאר לו עוד זמן קצת, נכון שיאמר (מלבד ברכות השחר כולם) גם חלק מסדר הקרבנות, ויתחיל "לפיכך אנחנו חייבים להודות לך" עד פסוק "שמע ישראל", ו"ברוך שם", שאמירתם הם צורך גדול על פי הקבלה. ואחר כך יתחיל פרשת התמיד, ופטום הקטורת עד רבן שמעון בן גמליאל, ולא עד בכלל. ואחר כך יאמר "אנא בכח" עד איזהו מקומן, ולא עד בכלל. ואם רואה שיש לו עוד זמן, יאמר גם "איזהו מקומן". ואחר כך יתחיל "הודו לה' קראו בשמו" עד "ובנביאי אל תרעו", ואחר כך "אל נקמות ה'" עד הפסוק ה' הושיעה המלך יעננו ביום קראנו, ואחר כך ה' מלך וכו', ולמנצח בנגינות וכו', וברוך שאמר והלאה. ובסיום התפלה ישלים מה שדילג מתחלה. [ילקו"י תשס"ד, הל' פסד"ז, סימן נב הערה ב].

ג מי שאיחר לבוא לבית הכנסת בשבת, ואין בידו סיפק לומר גם פסוקי דזמרה וגם "נשמת כל חי", שאם יאמר גם פסוקי דזמרה וגם נוסח נשמת כל חי לא יוכל להשיג להתפלל עם הצבור או עם חזרת השליח צבור, מוטב שידלג נשמת כל חי ולא ידלג על פסוקי דזמרה, כי הלכה רווחת היא, שתדיר ושאינו תדיר תדיר קודם. ועוד, שאמירת נשמת כל חי אינה אלא מנהג הגאונים. ומכל מקום נראה שאם כבר אמר כל המזמורים של פסוקי דזמרה עד "לשם תפארתך" יכול לדלג משם עד אחר שירת הים, וימשיך באמירת נשמת כל חי. [ואם שכח לומר בשחרית של שבת "נשמת כל חי" ובירך ברכת ישתבח, לא יאמר שם נשמת, אלא ימשיך בברכת יוצר. ואם נזכר בברכת ישתבח קודם שאמר

ברוך אתה ה' מלך גדול ומהולל בתשבחות, יחזור לנשמת ויגמור כסדר]. [ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, ספר על הלכות ברכות השחר ופסוקי דזמרה, סימן נב הערה ג].

ד יש מי שאומר שכל מה שאמרנו לעיל לענין סדר הדילוגים בתפלה, אינו אלא במי שזהיר וזריז ורגיל להשכים לביהכ"נ ובדרך כלל מתפלל עם הצבור, ואירע לו אונס שאיחר מלבא לבית הכנסת, שאז יתפלל כנ"ל, אבל מי שאינו חרד להשכים לתפלה, ואם יתפלל כנ"ל אז על הרוב לא יוכל לומר הזמירות הקבועים לאומרם בהם בתפלה במקומם, ויספיק רק ברכות ברוך שאמר וישתבח, אין לו לשנות הסדר שקבעו חכמים ז"ל בברכות. ואמנם לדינא תפלה בצבור חשובה יותר, ולכן בכל אופן ידלג לצורך תפלה בצבור, אך יש להתאזר ברוב עוז ותעצומות שלא יקרה לו כן לעתים תכופות. [ילקו"י מהדורת תשס"ד, ספר על הל' פסד"ז, סי' נב הערה ד].

ה אם אין לו שום אפשרות להתפלל עם הצבור או עם חזרת השליח צבור, אלא אם כן יתחיל מברכת יוצר, תפלה בצבור עדיפא, ויתחיל מברכת יוצר. ואחר התפלה ישלים כל המזמורים שהחסיר, וישמיט ברכת ברוך שאמר וישתבח. כי ברכות אלו לא נתקנו לאומרם בשם ומלכות אלא קודם התפלה. ומכל מקום נכון יותר שיאמר ברוך שאמר ומזמור הללויה אחד, וישתבח. וכל שכן שאם הוא רואה שדי לו אם ידלג את המזמורים שנוהגים להוסיף בשבת קודם ברוך שאמר, מבלי שיצטרך לדלג הזמירות שבין ברוך שאמר לישתבח, ונשמת כל חי, בודאי שעדיף לדלג מזמורים אלה, ויאמרם אחר כך בסיום התפלה. [ילקו"י מהדורת תשס"ד, ספר על הל' פסד"ז, סי' נב הע' ה' עמ' רנג]

סימן נג - מהלכות שליח צבור את מי ממנים לשליח צבור

א השליח צבור אומר ישתבח מעומד, כדי שיסמוך לו הקדיש מיד, ולא יצטרך להפסיק ביניהן בעמידה לפני התיבה. ויש נוהגים שגם היחידים אומרים ישתבח בעמידה, אך אין מנהגינו כן. [ילקו"י מהדורת תשס"ד, ספר על הל' פסד"ז, סי' נג הערה א' עמוד רנד].

ב מנהגינו שהשליח צבור עומד ליד התיבה שבבית הכנסת, הנמצאת באמצע בית הכנסת [לערך]. ומנהג אחינו האשכנזים שהשליח צבור עומד ליד העמוד הסמוך לארון הקודש. ולכתחלה אין לשליח צבור להתפלל ממקום מושבו, אלא צריך לעקור ממקומו ולהתפלל לפני התיבה, מפני כבוד הצבור. [ילקו"י מהדורת תשס"ד, ספר על הל' פסד"ז, סי' נג הערה ב' עמוד רנד. שארית יוסף ח"ב עמוד נ'].

ג אין לומר ישתבח אלא אם כן אמר ברוך שאמר וקצת פסוקי דזמרה. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר , על הלכות ברכות השחר ופסוקי דזמרה, סימן מו הערה ג׳. עמוד רנו].

ד השליח צבור צריך שיהא הגון, שנאמר, נתנה עלי בקולה על כן שנאתיה, ואמרו חז״ל זה שליח צבור שאינו הגון. [והיינו, שמהפך מדת רחמים למדת הדין, ומעורר סטרא דדינא בשפע]. ואיזהו הגון, שיהיה ביתו ריקן מעבירות [שאין גזל וחמס בביתו], ושלא יצא עליו שם רע, [ראה להלן לענין בעל תשובה], ושיהיה עניו ומרוצה לקהל, וקולו ערב, ומעביר על מדותיו, ושאין בו חנופה, ורגיל לקרות בתורה נביאים וכתובים. וצריך שיהיה ותרן ביחסיו עם הזולת. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הלכות פסד״ז, סי׳ נג הערה ד עמוד רנו. שארית יוסף חלק ב׳ עמוד כט].

ה אם אין מוצאים מי שיהיה בו כל המדות האלו, יבחרו הטוב שבצבור שעוסק בתורה ובמעשים טובים. ובן תורה עדיף, דהעוסק בתורה יכול לבקש רחמים להתפלל לפני הקב״ה. ואם נזדמן שליח צבור שהוא בן תורה, ואין לו שלושים שנה, וגם אינו נשוי, ולעומתו יש איש פשוט ונשוי והוא למעלה משלושים שנה, הבן תורה קודם. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הלכות פסד״ז, סי׳ נג הערה ה׳. עמוד רסג. שארית יוסף חלק ב׳ עמוד לג].

ו העיקר לדקדק שלא למנות שליח צבור מי שבניו מתחנכים בבתי ספר חילוניים, או בתי ספר שיש בהם חינוך מעורב, בנים ובנות יחדיו. ומי שמחנך את בניו בבתי ספר כאלה, למרות שהסבירו לו את חומר הענין, אסור לאפשר לו להיות שליח צבור. [אך אם אינו יודע ומבין את חומרת הדבר של חינוך בבתי ספר דתיים שיש שם בנים ובנות יחדיו, והוא עצמו ירא שמים, מותר לו להיות שליח צבור]. ואם היו בניו ברשות עצמם ולא סמוכים על שלחנו, אפילו הם חילוניים, אינם פוסלים אותו מלהיות שליח צבור אלא אם כן היתה הפשיעה מצדו, כגון שחינכם בבתי ספר חילוניים וכיו״ב. ואם חזר בתשובה על שחינך את בניו במקומות כאלה, מותר לו לשמש כשליח צבור, שאין לך דבר העומד בפני התשובה. [ילקו״י הל׳ פסד״ז, סי׳ נג הע׳ ו׳. עמ׳ רסד. שאר״י ח״ב עמ׳ לד].

ז הדבר ברור שלא כל הבא ליטול את השם להיות שליח צבור לעבור לפני התיבה יבוא ויטול, אף אם הוא מתכוין לעילוי נשמת הוריו ביום פטירתם. וצריך שיהיו לשליח צבור המעלות שאמרו חכמים, כמבואר בסעיף א׳. ובזוה״ק (פרשת ויקרא) מבואר, דאם השליח צבור חוטא וכו׳, ווי לאלו שסומכים עליו. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, עמוד רסה. סי׳ נג הערה ז׳].

ח יש אומרים שמותר למנות כשליח צבור קבוע מי שהוא בעל תשובה, אף שבילדותו יצא עליו שם רע כחילוני ומחלל שבת במזיד, ובעל עבירות. שרק בתעניות צבור אין מעלין לשליח צבור מי שיצא עליו שם רע

בילדותו. אבל לא בשאר השנה. וכן נראה דעת הרמב״ם. ויש אומרים שדין זה הוא בכל השנה. וכן משמע מדברי מרן השלחן ערוך. אולם המנהג להקל להעלות בעל תשובה לשליח צבור. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נג הע׳ ח. עמוד רסז. שאר״י ח״ב עמוד מ].

ט שליח צבור שמאריך בתפלתו ומסלסל בקולו בנעימה, אם עושה כן מפני שהוא שמח בלבו על שזיכהו ה׳ לשבח ולפאר בקולו הערב את השי״ת, הרי זה משובח ותבוא עליו ברכה, שכן אמרו בפסיקתא [והובא בשבולי הלקט סימן י] : ״כבד את ה׳ מהונך, ממה שחננך, שאם היה קולך ערב והיית יושב בבית הכנסת, עמוד וכבד את ה׳ בקולך״. ובלבד שלא יאריך בתפלתו יותר מדאי מפני טורח צבור. והוא שמתפלל ביראה ובכובד ראש. אבל אם הוא מכוין להשמיע קולו הערב לצבור המתפללים, כדי שישתבח ויתפאר על קולו הנעים ועל חכמתו ובקיאותו בחכמה השירה, הרי זה מגונה. ולכן גם השומעים שירים ותשבחות מפי משוררים או דרך הטייפ, במקום גילה שם תהא רעדה. ומיהו אף על פי שיש בהם מזמורים ופסוקים, שפיר דמי. וכל שכן כשעושים כן במקום שמחה של מצוה, כגון חתן וכלה, ובר מצוה, וכדומה. אבל אם הדבר נעשה תוך כדי שחוק וקלות ראש, על זה אמרו בגמרא, שהתורה חוגרת שק עליהם ואומרת, רבונו של עולם, עשאוני בניך ככנור שמנגנים בו ליצים. [ראה להלן סעיף מח]. ודע, שאין להאריך בניגון בראש השנה קודם התקיעות, כי אפילו מלאכי השרת בצער בדין עד שיתקעו בשופר. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נג הערה ט׳. עמוד רעא. שאר״י ח״ב עמוד לה].

י אין ממנים שליח צבור למי שאינו מבטא את האותיות כתקנן, כגון שקורא לאות ח״ת כמו כ״ף רפויה, או כמו ה״א. וכן אם קורא לאות ע״ין כמו אל״ף. ואף על פי שקולו ערב והעם מרוצים ממנו וחפצים בו, אין ראוי למנותו לשליח צבור. ואפילו אם על-ידי טורח יכול לבטא האותיות כהוגן, יש לחוש שמא לא יתן לבו כראוי ויקרא האותיות בשיבוש. ורק אם אין שליח צבור הגון כמותו, מותר למנותו לשליח צבור, ועם כל זה ירגיל עצמו לבטאת האותיות כהוגן, להבחין בין ע״ין לאל״ף, ובין קו״ף לכ״ף דגושה, ובין ט״ת לת״ו, וכדומה. ואמנם מי שאינו מבטא את האותיות כהוגן, מותר שיאמר את פרשת העקידה, הקרבנות, והמזמורים שאומרים בשבת קודם ברוך שאמר, ואין לדחותו בשל כך. [ילקו״י ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נג הע׳ י׳. עמ׳ רעג. שאר״י ח״ב עמ׳ לה].

יא שליח צבור שלובש חולצה עם שרוולים קצרים ביותר עד שגם חלק מהזרוע שבין המרפק לכתף מגולה, לכתחלה לא יעבור כך לפני התיבה מפני כבוד הצבור, אלא יתעטף בטלית ויכסה זרועותיו. ויש בזה גם משום הכון לקראת אלהיך ישראל. אבל אם כל פרק הזרוע העליון עד המרפק מכוסה, מותר לו לעבור לפני התיבה גם לכתחלה להוציא את הצבור ידי חובתם. [ואם אין שם טלית לכסות את זרועותיו, במקום צורך אפשר להקל שיעמוד כשליח צבור אף שהוא לבוש בחולצה קצרה]. ובכל אופן יש ליזהר מלעשות

מחלוקת מזה. ומי שהולך במכנסים קצרים וירכיו ושוקיו מגולים, אינו רשאי לעבור לפני התיבה עד שילבש כראוי. ובכל אופן ראוי ששליח צבור קבוע לא יצא לשוק בבגדים מלוכלכים. [ילקו״י תשס״ד, סימן נג הערה יא. עמוד רעד. שארי״י ח״ב עמוד לו].

יב ומכל מקום בני הקיבוצים הרגילים ללכת תמיד במכנסים קצרים ושרוולים קצרים, מותר להם להתפלל כך [זולת השליח צבור], ובלבד שיטלו ידיהם קודם התפלה, ויזהרו שלא יגעו ברגליהם בכל עת התפלה. שהם בכלל מקומות המכוסים. [ילקוט יוסף שם, סימן נג הערה יב. שארי״י ח״ב עמוד לז].

יג ראוי למורי בתי הספר ותלמודי התורה, להשגיח על תלמידיהם שהולכים במכנסים קצרות, לחנכם ולהזהירם לבל יגעו ברגליהם בעת שלומדים תורה ובעת התפלה, כדי שיתפללו וילמדו בטהרה ובנקיות. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, עמוד רעז. סי׳ נג הערה יג].

יד שליח צבור שלובש בעת התפלה מגבעת ובגדים שחורים הדומים לבגדי כמרים, אף על פי שיש קצת שינוי ביניהם לבין בגדי הכמרים, יש למחות בידו שלא יעבור לפני התיבה במלבושים כאלה, להרחיק מן הכיעור ומן הדומה לו. [ילקו״י תשס״ד, הל׳ פסד״ז, סי׳ נג הערי יד. שארי״י ח״ב עמ׳ לז].

טו רבים נהגו לעבור לפני התיבה כשליח צבור בכל התפלות ביום פטירת אב או אם, וזאת כדי להרבות בזכויות ביום זה לעילוי נשמתו של הנפטר. אולם מנהג זה לא פשט כל כך אצל הספרדים, אחר שאין בזה חיוב, ומסתפקים באמירת הקדישים במשך היום, בכל י״ב חודש. ואין ספק שאסור לשליח צבור ספרדי לעלות לפני התיבה ולשנות את מבטאו למבטא האשכנזים, וכל שכן שאין לו לשנות את נוסח התפלה שלו מנוסח הספרדים לנוסח אשכנזי, ועדיף שלא יעמוד כשליח צבור ביום פטירת אביו ואמו, מאשר ישנה את מבטאו או את נוסח התפלה שלו, כי אל תטוש תורת אמך, וכל אחד צריך להחזיק במנהג אבותיו, וכל המשנה ידו על התחתונה והוי כמוציא לעז על הראשונים, ומזלזל במנהג אבותיו ורבותיו. [ילקו״י תשס״ד, הל׳ פסד״ז, סי׳ נג הערה טו].

טז מי שיש לו יאר-צייט, הוא קודם לעלות לשליח צבור אף שיש שם שליח צבור שהוא בתוך י״ב חודש לאב ואם. ובלבד שיהיה זה ביום הפטירה. ואמנם אין להתקוטט בעבור זה. ויש רשות לקהל לבחור עליהם מי שירצו. ומי שחושש שיבלע תיבות מפני אימת הצבור, אין ראוי שיעלה לשליח צבור אפילו ביום השנה של אב ואם, ויסתפק באמירת קדיש. [ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, ספר על הלכות ברכות השחר ופסוקי דזמרה, עמו׳ רעט. סי׳ נג הערה טז. שאריית יוסף ח״ב עמוד לז].

יז מותר לאבל תוך שבעה להיות שליח צבור ולהתפלל, בין בשבת בין בחול. ובפרט אבל על אב ואם שאם האבל יודע להתפלל וראוי להיות

שליח צבור, נכון מאד שיעמוד להתפלל כשליח צבור, לזכות את הרבים בעניית קדיש וקדושה וחזרה, ויהיה זה לזכותו של הנפטר. ומנהגינו שהאבל עולה להיות שליח צבור גם בראש השנה וביום הכפורים, אף שהוא בתוך י״ב חודש לאבלותו. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נג הערה יז. ילקו״י על אבלות דיני קדיש ואזכרה].

יח כשיש כמה אחים אבלים, אין צריכים להשתדל ולסדר מנין עבור כל אחד ואחד מן האחים כדי שיוכלו כולם להיות שליחי צבור, אלא יעשו ביניהם תורנות להתפלל כשליח צבור. [באופן שכל האחים יודעים לעבור לפני התיבה, ואינם בולעים תיבות, ויראי ה׳, וכו׳]. [ילקו״י העי׳ יח, עמו׳ רפב].

יט כשיש ב׳ חיובים להתפלל בשבת, אם הצבור רוצה מותר לו לחלק את המנין לב׳ מנינים נפרדים, כל שיהיה המנין באופן מסודר ומכובד, אך יש להשתדל במדת האפשר שלא לעשות כן, כי ברוב עם הדרת מלך, ובפרט שאצלינו לא הכל נהגו להתפלל כשליח צבור בזמני החיוב. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נג הערה רפב, עמוד רפב].

כ מותר למנות גר צדק להיות שליח צבור, שהגר יכול לומר אלהי אבותינו אלהי אברהם וכו׳, דאברהם נקרא אב המון גוים. ומכל מקום בקהלות חוץ לארץ במקומות שיש להם תקנה חשובה מהרבנים גדולי התורה שלא למנות גר לשליח צבור, או אפילו שלא לצרפו לקהלתם, כדי למנוע סכנת ההתבוללות בין הגויים, בודאי שאין לשנות מן התקנה, ואין למנות גר לשליח צבור. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נג הערה כ׳, עמוד רפב. שארי״י ח״ב עמוד לח].

כא יש אומרים שמותר למנות ממזר כשליח צבור. ויש חולקים, וכן עיקר. ואם עלה לא ירד. ומותר להעלותו לספר תורה כשאר ישראל. [ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, ספר על הלכות ברכות השחר ופסוקי דזמרה, סימן נג הערה כא, עמוד רפד. שארית יוסף חלק ב׳ עמוד לט].

כב במקומות שנהגו שקטנים עוברים לפני התיבה בשחרית או במנחה עם תפילת החזרה, [כשיש שם מנין של גדולים בלא הקטן], אין להם על מה שיסמוכו. ויש לבטל מנהגם, אפי׳ אם נוהגים כן באקראי בעלמא. [ודי לנו לקיים המנהג של אותם שנהגו בתפלת ערבית להעלות קטן לשליח צבור, וכמ״ש מרן, משום שהיא רשות, וגם אין בה חזרת הש״ץ, אבל לא בשחרית ומנחה]. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נג הערה כב. עמוד רפה].

כג נער בן י״ג שנה ויום אחד אין להקל למנותו כשליח צבור אפילו באקראי, אלא אם כן שמעו מפורש כן מפי אביו של הנער שמלאו לבנו י״ג שנה, וגם שיודע אביו שהביא שתי שערות. ואף על פי כן כשאין אף אחד מהצבור נראה שיש להתיר בשעה הדחק גדולה כזאת להרשות לנער שירד לפני התיבה, כדי לזכותם בתפלת החזרה ובאמירת קדושה וברכת

כהנים, אף על פי שלא נודע לנו אם הביא ב' שערות, ומה גם שבזמן הזה הכל בקיאים להתפלל ויודעים להוציא את עצמם ידי חובת התפלה. ואין השליח צבור עובר לפני התיבה אלא לומר דברים שבקדושה שאינם אלא מדברי סופרים. אולם בתפלת ערבית יכול להיות הנער שליח צבור, אף על פי שאין ידוע לנו אם הביא שתי שערות, ואפילו על סמך עדות הנער עצמו שמלאו לו י"ג שנה, כדי שלא יתבטלו הצבור משמיעת קדיש וברכו וקדושה. [ילקו"י מהדורת תשס"ד, ספר על הל' פסד"ז, סי' נג הערה כג, עמוד רפו].

כד אם אחד מהצבור רוצה להתפלל כשליח צבור בשביל אביו או אמו, ואדם אחר רוצה להתפלל בשביל אדם אחר שנפטר, מי שירצה הקהל שיאמר התפלה, הוא שיאמר. דדוקא קדיש יכול לומר בשביל אביו ואין רשות ביד הקהל לדחותו, אבל אינו יכול להיות שליח הקהל להתפלל על כרחם. [ילקו"י מהדורת תשס"ד, ספר על הל' פסד"ז, סי' נג הערה כד, עמוד רצ].

כה שליח צבור המשתמש בשינים תותבות, ובלעדיהן אינו יכול לבטאת כראוי את אותיות ז"ין וסמ"ך וצד"י ושי"ן, עם כל זה יכול להוציא את הרבים ידי חובתם. [ילקו"י מהדורת תשס"ד, ספר על הלכות ברכות השחר ופסוקי דזמרה, סימן נג הערה כה, עמוד רצ. שארית יוסף חלק ב' עמוד מב].

כו העובד למחייתו כמציל בבריכה מעורבת, או בחוף שרוחצות שם נשים בלבד, וכל שכן הרוחץ בבריכה או בחוף מעורב, ותלמידי חכמים הזהירוהו ואמרו לו שהדבר אסור על פי ההלכה, אין לאפשר לו לעמוד כשליח צבור, עד שיחזור בתשובה ויפסיק לעבוד בבריכת שחיה מעורבת, שהוא איסור גמור על פי הדין. [ילקו"י מהדורת תשס"ד, ספר על הלכות פסוקי דזמרה, סימן נג הערה כו. עמוד רצ. שארית יוסף ח"ב עמוד מב].

כז אין למנות כשליח צבור מי שהוא מחלל שבת בפרהסיא, לא מיבעיא בתעניות וכדומה, אלא אף בשאר ימות השנה אין למנותו כשליח צבור, ואפילו באקראי, שהרי צריך שהשליח צבור יהיה ריקן מעבירות. שנאמר, נתנה עלי בקולה על כן שנאתיה, ואם הוא שנאוי לפני הקב"ה היאך יתפלל כשליח צבור. ועדיף שיתפלל ביחידות מאשר יתפלל עם שליח צבור מחלל שבת. וכן מי שתבע את חבירו בבית משפט כשהיתה לו האפשרות לתובעו בבית דין רבני, או מי שרגיל להסתכל בתכניות של פריצות בטלויזיה, פסולים מלשמש כשליח צבור. אולם אם מתפלל עם צבור חילוני כדי לקרבם לתורה ולמצוות, יש להעלים עין מזה. וראוי לעשות שאלת חכם במקרים כגון אלה. [ילקו"י מהדורת תשס"ד, ספר על הל' פסד"ז, סי' נג הערה כז, עמוד רצא. שאר"י ח"ב עמוד מג].

כח המגלח זקנו בסכין, אסור שיהיה שליח צבור, ואפילו באקראי, כגון שהוא בתוך שלשים של ימי אבלו, או ביום פקודת השנה לאביו ולאמו. ועדיף להתפלל ביחיד מאשר להתפלל עם שליח צבור עבריין כזה. אולם אם חזר בתשובה מותר שיהיה שליח צבור. והמגלח את זקנו בימי

העומר, אין לפוסלו לשמש כשליח צבור. ושליח צבור בחו״ל שראוהו שהולך ברחוב בגילוי ראש, ומוחזק כשומר תורה ומצוות, ומדקדק במצוה קלה כבחמורה, מותר לו מן הדין להתפלל כשליח צבור בבית הכנסת, ורק יש להעיר את תשומת לבו שראוי ונכון מאד שיכסה את ראשו גם בלכתו ברחוב, ולא יזלזל במנהגם של ישראל שומרי המסורת, שמנהגם של ישראל תורה הוא. [ובפרט בזמנינו שדרך החילוניים ללכת ברשות הרבים בגילוי ראש, דרך פריקת עול תורה ומצות, שבודאי שכל אדם ירא שמים צריך להזהר מאד ללכת ברה״ר בכיסוי ראש, שיהיה היכר בין אדם העובד אלקים לאשר לא עבדו, וכיום יש בזה יותר ממדת חסידות, כי נהפך הדבר להיות כסמל דתי, שהכיפה שעל ראשו מעידה עליו שהוא משלומי אמוני ישראל, ומורא שמים עליו. ואם לא יעשה כן, הוא מביא עצמו לידי חשד שהוא אדם חפשי, פורק עול מלכות שמים, מן הריקים והפוחזים. והתורה אמרה והייתם נקיים מה׳ ומישראל. ובפרט הרוצה לשמש בקודש כשליח צבור, שחייב להיות מן היראים והשלמים בעבודת השי״ת]. אבל מי שאינו מקפיד על שמירת המצות, כגון באיסורי שבת או כשרות, וכיוצא, אסור לאפשר לו להתפלל כש״צ, אפילו ביום האזכרה של אביו או אמו, עד שישוב בתשובה שלימה. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, שם, סי׳ נג הע׳ כח. שארי״י ח״ב עמ׳ מד].

כט שליח צבור שאינו נזהר בטבילת בעל קרי, אין להעבירו ממשרתו, ואין להקפיד בזה כל כך, שהרי אינו דבר עבירה, שיכול לסמוך על דברי התלמוד והפוסקים שמקילים בזה להתפלל וללמוד בלא טבילה. וגם הנוהגים לטבול בכל יום קודם התפלה, אם על ידי הטבילה יעבור זמן תפלה, אין לו לטבול ולבטל מעצמו חיוב תפלה. דכיון שכבר בטלו טבילת בעלי קריין, אין להחמיר במידי דאתי לידי קולא. ואפילו אם על-ידי זה יתבטל מתפלה בצבור, גם כן אין נכון להחמיר בזה. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, הל׳ פסד״ז, סי׳ נג הערה כט, עמוד רצו. שארי״י ח״ב עמוד מד].

ל שליח צבור בשכר עדיף על שליח צבור שמתנדב, שכאשר הוא מקבל שכר הקהל מקבלו על דעת כולם, ואם היה בנדבה הרשות נתונה לכל, ויעלה מי שאינו הגון. [שם, הערה ל׳. שארי״י ח״ב עמו׳ מז].

לא המודר הנאה משליח צבור שיש לו קול ערב, אסור לו ליהנות משמיעת קולו הערב שבתפלה ושירה. [דאע״פ שאמרו קול מראה וריח אין בהם משום מעילה, איסורא מיהא איכא, וכשם שהריח אסור בכל איסורי הנאה, כן הדין בקול נעים. וראה בילקו״י מהדורת תשס״ד, הל׳ פסד״ז, סי׳ נג הע׳ לא, עמוד שו. ובשארי״י ח״ב עמוד מז].

לב סומא חייב בכל המצות שבתורה, ומותר למנותו שליח צבור, ומוציא את הרבים ידי חובתם. [שהלכה כחכמים, ב״ק פז. ילקו״י שם, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נג הע׳ לב. עמוד שו. שארי״י ח״ב עמוד מז].

לג נכה שיכול לעמוד על ידי שסומך עצמו על גבי העמוד, וכיוצא, אם אין שליח צבור אחר יכול לעמוד כשליח צבור. ושליח צבור שקשה לו לעמוד ביום הכפורים בחזרת תפלת מוסף, אין להקל לו לנוח על כסא, אף שאינו מנדנד את רגליו ומשאירם צמודות זו לזו. ושליח צבור זקן

שאינו יכול לומר את סדר העבודה במוסף של יום הכפורים, אין להקל שאדם אחר יאמר את סדר העבודה, והשליח צבור יאמר זאת בלחש, אלא השליח צבור עצמו צריך לומר את כל סדר העבודה. ואמנם תוקע שאינו יכול לעמוד בעת התקיעות, מותר לו להמשיך במלאכת הקודש, שמסתמא הצבור מוחלים על כבודם. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נג הע׳ לג, עמ׳ שיא, שארי״י ח״ב עמ׳ מז].

לד מצוה לתת לאבל תוך י״ב חודש על אב ואם, להתפלל שליח צבור, שדבר זה הוא נחת רוח לנפטר. אבל צריך שידע בעצמו שיכול להתפלל בשפה ברורה, שאם לא כן ההעדר טוב. ועל כל פנים אין לאדם להתקוטט בעבור שום מצוה, ולכן אם יש שם אדם אחר שגם הוא בתוך י״ב חודש לאב ואם, ורוצה לעלות שליח צבור, אין לו להתקוטט בעבור זה. ובפרט שאצל הספרדים לא כולם נהגו להקפיד לעבור לפני התיבה כל י״ב חודש. [ילקו״י שם עמ׳ שיג, הע׳ לד, שארי״י ח״ב עמ׳ מט].

לה נכון לשליח צבור שיכנס ראשון לבית הכנסת, ויצא אחרון. ותלמיד חכם צריך ליזהר שלא יכנס אחרון לבית הכנסת, שלא ירננו אחריו הצבור שמאחר להקיץ משינתו. [מהר״ם מינץ (סי׳ פא), כנה״ג (הגה״ט), מג״א (סק״ז), ש״ע (יו״ד סי׳ רמד סט״ז). ילקו״י מהדורת תשס״ד, הל׳ פסד״ז (סי׳ נג הע׳ לה), שארי״י עמ׳ נא].

לו שליח צבור קבוע יורד לפני התיבה מעצמו, ואין צריך להמתין שיאמרו לו. ומי שאינו קבוע צריך לסרב מעט קודם שירד לפני התיבה, אך לא יסרב יותר מדאי, אלא פעם ראשונה מסרב, וכשיאמרו לו פעם שניה מכין עצמו כמו שרוצה לעמוד, ובשלישית יעמוד. ואם האומר לו שירד הוא אדם גדול, אינו מסרב לו כלל, אלא מיד עולה, שאין מסרבין לגדול. ואם חושש שידלג תיבות, יסרב גם לאדם גדול, אך יראה לו טעם סירובו. [ש״ע סי׳ נג סט״ו. כה״ח אות סח. ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נג הערה לו. עמוד שטו. שארי״י ח״ב עמוד נב].

לז שליח צבור המתגורר בארץ ישראל שהוזמן לחוץ לארץ כדי לשמש שם כשליח צבור, ולהוציא את הרבים ידי חובתן בימים הנוראים והחגים, מותר לו לצאת לחוץ לארץ לצורך זה, אף שמקבל שכר טירחא עבור כך. [ובפרט שעושה כן לצורך פרנסתו]. ובלבד שמיד לאחר עשיית מצותו יחזור לארץ ישראל. וטוב ונכון שאם הוא יודע ספר, שיזכה את הרבים בחוץ לארץ בשיעורי תורה ובדרשות. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נג הערה לז, שארי״י ח״ב עמ׳ נג].

לח צבור שצריכים לשכור רב ושליח צבור, ואין בידם כדי שכר שניהם, אם הוא רב היודע הלכה, או שיכול לקרב רחוקים לאביהם שבשמים, ולחזקם לתורה ולמצוות, הוא קודם לשליח צבור. [תשו׳ הרא״ש כלל ז׳ סי׳ א׳. ילקו״י מהדורת תשס״ד, הל׳ פסד״ז, סי׳ נג הע׳ לח, עמ׳ שיט. שארי״י ח״ב עמ׳ נה].

לט מותר לשליחי צבור המתפללים בשבת ויום טוב, או בראש השנה ויום הכפורים, לקבל שכר אפילו שלא בהבלעה, דהיינו שאין צריך שהשכר יובלע עם שכר עבודתו שיעבוד גם בימי החול, ובלבד שלא ידברו על השכר בשבת. שמאחר והוא צורך מצוה, אין צריך לשלם בהבלעה. וכן המנהג. ומכל מקום אינם רואים סימן ברכה מאותו שכר, ולכן טוב שיקנו בשכר זה איזה דבר מצוה, כמו ספרי קודש ללמוד בהם, או תפילין של רבינו תם, או שיתן המעות לבניו שהם אברכים, וכדומה. והמחמיר לקבל שכר בהבלעה, תבא עליו ברכה. [ילקו״י שם הע׳ לט, עמ׳ שכ. שארי״י ח״ב עמוד נו].

מ שליח צבור שהתחיל בתפלת החזרה ונזכר שכבר התפלל אותה תפלה, ישלים החזרה ולא יפסיק באמצע. [ברכות כא. רמב״ם פי״י ה״ו. ילקו״י מהדורת תשס״ד, הל׳ פסד״ז, סי׳ נג הע׳ מ׳. שארי״י ח״ב עמו׳ נו].

מא שליח צבור שטעה בלחש בראש חודש או בחול המועד, ולא אמר יעלה ויבוא, או אמר בחורף ברכנו, ונזכר כשסיים את תפלתו, לא יחזור, אלא יסמוך על החזרה. [שלחן ערוך סימן קכו ס״ד, ודלא כהכף החיים, ילקוט יוסף חלק א׳, מהדורת תשמ״ה, עמוד ריב בהערה. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, ספר על הלכות ברכות השחר ופסוקי דזמרה, סימן נג הערה מא, עמוד שכא. שארית יוסף חלק ב׳ עמוד נז].

מב שליח צבור שאחר שסיים החזרה נזכר שלא הזכיר יעלה ויבוא בחזרה, יסמוך על תפלת מוסף. אבל אם נזכר באמצע החזרה, חוזר כדין היחיד. [ברכות ל: רשי״י שם. רמב״ם פי״י מתפלה הי״ב, טושי״ע סי׳ קכו ס״ג. ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נג הע׳ מב, עמוד שכא. שארי״י ח״ב עמוד נז].

מג שליח צבור שלא אמר עננו בחזרה בין גואל לרופא, אומר בשומע תפלה כיחיד. וחותם: ברוך אתה ה׳ שומע תפלה. ואם נזכר באמצע רפאנו, פוסק באמצע הברכה וחוזר ואומר עננו ברכה בפני עצמה, ומתחיל שוב ברכת רפאנו. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, הל׳ פסד״ז, סי׳ נג הערה מג, שארי״י ח״ב עמ׳ נז].

מד שליח צבור שטעה בלחש ולא חתם המלך המשפט, ונזכר כשסיים, יסמוך על החזרה. וכן בהמלך הקדוש. ושליח צבור שטעה בתפלת הלחש שלו ובמקום נוסח המודים הרגיל אמר מודים דרבנן, יצא. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נג הע׳ מד עמוד שכב. שארי״י ח״ב עמוד נז].

מה שליח צבור שטעה בשבת ואחר הקדושה דילג אתה קדוש והתחיל בישמח משה, חוזר לברכת אתה קדוש. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, הל׳ פסד״ז, סי׳ נג הערה מה, עמ׳ שכג, שארי״י ח״ב עמ׳ נח].

מו מותר לשליח צבור להתפלל [בימי החול] ולקרוא בתורה באמצעות הרם קול. וכבר פשט המנהג להקל בזה בזמן הזה, בפרט בבתי כנסת גדולים,

ובאירועים מיוחדים. אך בודאי שאין להקל להתפלל ברם קול בשבת וביו״ט, גם אם הרם-קול הופעל מערב שבת ומערב יום טוב. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נג הערה מו. עמוד שכג. שאר״י ח״ב עמוד נח].

מז שליח צבור שהתעלף באמצע החזרה, יעמוד אחר תחתיו ויתחיל באותה ברכה שהפסיק בה הראשון, ובברכות הראשונות חוזר לראש. ואחר הקדושה חוזר לאתה קדוש. [ירושלמי פרק אין ,,עומדין הלכה ג׳, בית יהודה עייאש ב׳ סי׳ נח. ילקו״י מהדורת תשס״ד, הל׳ פסד״ז, סי׳ נג הע׳ מז. שאר״י ח״ב עמ׳ נט].

מח אין לשליח צבור להאריך יותר מדי בתיבה מסויימת מתוך הקדיש או הקדושה, כדי להשלים משקל הנגינה במקורה, מפני שעל-ידי כך תאבד משמעות התיבה ההיא לרוב האריכות, וכל יתר כנטול דמי. וכל שכן אם השליח צבור מאריך באמצע התיבה, ועדיין לא נשלמה, שאין כל הבנה לדבריו. ואין צריך לומר שלא ינשום השליח צבור באמצע התיבה, שעל- ידי כך הוא חולק את התיבה לשתים. וכן לא יכפול תיבות להשלמת הנגינה. [וראה עוד להלן סוף סימן קא]. ויש להזהר ביותר במקום שצריכים לענות אמן אחריו, כגון בקדיש ובסוף ברכות חזרת השליח צבור, שלא יאריך בתיבה האחרונה, כי יש מהקהל שיקדימו לענות אמן בעודו ממשיך בניגון, והוי אמן חטופה. אלא יאחז צדיק דרכו לקצר בניגון ולסיים מיד. ועל כגון זה נאמר: ״ויאמר לקוצרים ה׳ עמכם״. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נג הע׳ מח עמוד שכד, שאר״י ח״ב עמוד נט].

מט וכן על השליח צבור להזהר כשאומר קדיש או קדושה בניגון, שלא ישנה מדקדוק התיבה, לעשות את המלרע מלעיל, או להיפך, את המלעיל מלרע, כדי להשוות הניגון על פי המקור של השירה, שהרי בזה הוא עושה את העיקר טפל ואת הטפל עיקר. וכל שכן בעת הזכרת השם, שאף על פי שמותר לנגן בשם ה׳, וכמו שרמזו על זה: רננו צדיקים בה׳, מכל מקום צריך להזהר לומר שם ה׳ כהוייתו, מלרע, כלומר, שהנגינה באות נ׳, ולא מלעיל באות ד׳. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נג הע׳ מט עמוד שכו. שאר״י ח״ב עמוד ס].

נ שליח צבור שנוהג להרכיב מנגינה של איזה שיר בקדיש ובקדושה, ובקטעי תפלה, כגון: נשמת כל חי, שמחים בצאתם, וכדומה, יש לו להעדיף לחן של שירי קודש, כגון בקשות ופזמונים הידועים לקהל המתפללים, ולא לחן של שירי עגבים ושירים חילוניים. ואף על פי שחלק נכבד משירי קודש שלנו הורכבו על יסוד שירי עגבים קדומים, מכל מקום כיון שברבות הימים נשתכחו המלים שבשפה הערבית, יצאו לגמרי מרשות סטרא אחרא ונכנסו לקדושה, וכיון שעלו לא ירדו. אולם מעיקר ההלכה מותר לשליח צבור להרכיב אף מנגינות של שירי חול על הקדיש והקדושה, ובלבד שיתכוין לשם שמים. ואף על פי שהמנגינה באה ממקור לא טהור, הרי הוא מוציאה מרשות הסטרא אחרא ומעבירה אל

הקדושה. וכן פשט המנהג בפני גדולים, ואין פוצה פה. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נג הע׳ נ׳ עמוד שכו. שאר״י ח״ב עמוד סא].

נא ומכל מקום אם הניגון של השירים החילוניים עלול להזכיר לו או לקהל את התוכן הגרוע של אותן שירים חילוניים, שב ואל תעשה עדיף, וילחין מנגינה משירים שאין המלים ידועות לרבים. [שארית יוסף חלק ב׳ עמוד סא].

סימן נד - דינים השייכים לישתבח

א שבח ברכת ישתבח הוא עצום, ושלשה עשר השבחים שבברכת ישתבח נאמרים בלי הפסק, וכל שכן שלא יהיה הפסק בין השבחים בדיבור ח״ו, והמפסיק עונשו גדול מאד. ומכל מקום אין צריך שיאמרם בנשימה אחת, שהרי צריך לאומרם בנעימה כמסדר שבחו של מלך, אלא העיקר שלא יפסיק ביניהם בשהייה בעלמא. ואם שמע קדיש או קדושה והוא באמצע הי״ג שבחים, יענה אמן וקדושה, ואחר שסיים לענות יש אומרים שיחזור לתחלת ישתבח. ויש חולקים ואומרים שאין לחזור שוב מישתבח, דהוי כמוסיף, ומכל מקום נראה שאין להקפיד כל כך אם חוזר לומר שוב את הי״ג שבחים. ואחר שהתחיל הברכה ואמר ברוך אתה ה׳, אין להפסיק לענות אמן דברכות באמצע הברכה, כי ברכה זו תקנוה אנשי כנסת הגדולה. אך אם שמע קדיש, יענה חמשה אמנים ראשונים של הקדיש, דהיינו עד דאמירן בעלמא ואמרו אמן. ויענה אמן יהא שמיה רבא עד עלמיא יתברך, ולא יענה עד דאמירן בעלמא, וכדין הנמצא באמצע קריאת שמע וברכותיה. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נד הערה א׳. שארית יוסף ח״ב עמוד סב].

ב אין ברכת ישתבח פותחת בברוך, לפי שהיא סמוכה לברוך שאמר, ששתיהן נתקנו על פסוקי דזמרה, זו לפניהם וזו לאחריהם, ואין הזמירות מפסיקות ביניהם. ולכן אין לומר ישתבח אלא מי שאמר ברוך שאמר וקצת מפסוקי דזמרה. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, הל׳ פסד״ז, סי׳ נד הע׳ ב, שאר״י ח״ב עמ׳ סד].

ג אין לענות אמן אחר מלך גדול ומהולל בתשבחות, אלא אחר חי העולמים, ששם הוא סיום הברכה. [כ״כ בתשו׳ הרא״ש כלל ד׳ סי׳ יב, ובש״ע סי׳ נד ס״א]. והמנהג לומר חי העולמים, חי בניקוד פת״ח. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נד הערה ג, עמוד שלב, שארית יוסף ח״ב עמ׳ סה].

ד כל העונה אמן אחר ברכת עצמו הרי זה מגונה. אבל אם בירך יותר מברכה אחת, מנהגינו לענות אחר הברכה האחרונה, ולכן עונים אמן אחר ברכות ההפטרה, וברכת יהללוך שבהלל, ובסיום ברכת ישתבח, וכדומה. [ברכות מח: ילקו״י מהדורת תשס״ד, הל׳ פסד״ז, סימן נד הערה ד׳. שאר״י ח״ב עמ׳ סו].

ה נוסח הברכה הוא ״מלך גדול ומהולל בתשבחות״, ולא ״אל מלך גדול ומהולל בתשבחות״. וכן צריך לומר ״בפה עמו״. וצריך לומר בתשבחות התי״ו בחיריק, ולא בשורוק. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נד הערה ה׳. עמוד שלד. שאר״י ח״ב עמ׳ סז].

ו המספר בין ישתבח ליוצר עבירה היא בידו, כדי שלא יפסיק בין סידור שבחו של מקום, שהם פסוקי דזמרה, לבין התפלה. [ירושלמי, הרי״ף והרא״ש ריש אין עומדין]. ואין לדבר גם בארמית. ומצוה מן המובחר שלא להפסיק ביניהם אפילו בשתיקה, אלא לצורך השלמת מנין וכדומה. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נד הע׳ ו׳, עמוד שלד. שאר״י ח״ב עמ׳ עא].

ז אם הגיעו הצבור לסוף פסוקי דזמרה, ועדיין אין מנין בבית הכנסת, יכולים להמתין בין ישתבח ליוצר עד שיגיעו עוד אנשים להשלמת המנין. אולם אם יש חשש שעל ידי ההמתנה יעבור זמן קריאת שמע, ימשיכו בתפלתם אף ביחידות. וכבר נתבאר לעיל (סימן נא) שכאשר ממתינים להשלמת המנין, מותר ליחידי הקהל לסיים ברכת ישתבח, וללמוד בין ישתבח ליוצר. ומכל מקום נכון להחמיר שלא להוציא בשפתיו אלא לעיין בספר בהרהור בלבד. אבל באמצע פסוקי דזמרה, אין להתיר בזה. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נד הע׳ ז, שאר״י ח״ב עמו׳ סז. ושם בהערה אם מותר לומר קדיש על ישראל סמוך לברוך שאמר. וראה בזה בילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ מח הערה יב].

ח השומע ברכה מחבירו והוא בין ישתבח ליוצר, עונה אמן וגם ברוך הוא וברוך שמו. [דעניית ברוך הוא וברוך שמו נחשבת כהפסק לדבר מצוה, שמותר בין ישתבח ליוצר]. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נד הערה ח׳ עמוד שלח].

ט המפסיק לקדושה בין ישתבח ליוצר רשאי לומר כל הנוסח של הקדושה נקדישך ונעריצך וכו׳. שלא גרע מכל דיבור של מצוה. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הלכות פסד״ז, סי׳ מו הערה ט].

י כשממתינים למנין בין ישתבח ליוצר, יש אומרים שמותר לקרוא חק לישראל בין ישתבח ליוצר. ומכל מקום הרוצה להחמיר יוכל לעיין בספר בהרהור לבד. [ילקו״י שם סי׳ נד/ט עמוד שלט].

יא בין ישתבח ליוצר, אם חסר מנין ורוצים לקרוא לאחד להשלים מנין, ואינו מבין על ידי רמז, או היכא דאי אפשר על ידי כתיבה, מותר לקרוא

לעשירי אחר ישתבח ולדבר עמו שיצטרף למנין. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נד הערה י׳ עמוד שלט, שאר״י ח״ב עמ׳ עא בהערה].

יב על השליח צבור לומר ישתבח מעומד, כשהוא ליד התיבה, כדי שלא יצטרך להפסיק בין ישתבח לקדיש. ולכן אם ממתינים לעשירי כדי לומר הקדיש, על השליח צבור להמתין קודם אמירת ישתבח. אולם היחיד יכול לסיים ברכת ישתבח ולהמתין לפני הקדיש. ומנהגינו בארץ ישראל שהקדיש שלפני יוצר אומר אותו השליח צבור בלבד. ואם השליח צבור סיים ברכת ישתבח ורק אחר כך התברר שאין שם מנין, והצבור המתין עד שהגיע עשירי להשלמת מנין, יכול השליח צבור לומר קדיש, אף שהעשירי לא שמע ברכת ישתבח. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סימן נד הער׳ יב. שאר״י ח״ב עמוד ע׳. וע׳ בטוש״ע (סי׳ נג ס״א). ובמג״א ובפתח הדביר סימן נב סק״א].

יג מנהגינו שהיחיד אומר ישתבח מיושב, ואין צריך לעמוד. ורק השליח צבור אומרה מעומד, כדי לומר קדיש מעומד. ומנהג האשכנזים כדעת הרמ״א שגם היחיד עומד בברכת ישתבח. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נד, שאר״י ח״ב עמוד ע׳].

יד מי שלא היו לו ציצית ותפילין והביאו לו בין ישתבח ליוצר, מתעטף בציצית ומניח תפילין בברכה. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נד הע׳ יד, שאר״י ח״ב עמ׳ עב].

טו בעשרת ימי תשובה אומרים מזמור שיר המעלות ממעמקים וכו׳, בין ישתבח ליוצר, ואין בזה שום חשש של הפסק, דנחשב כחלק מסדר התפלה. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נד הע׳ טו עמוד שמג, שארית יוסף ח״ב עמו׳ עב].

טז טוב לומר שיר המעלות גם בהושענא רבה, אחר שגם הוא בכלל ימי הדין. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נד הע׳ טז. עמוד שמד, שאר״י ח״ב עמוד עג].

סימן נה - אמירת קדיש במנין עשרה, ומי מצטרף למנין

א נאמר בתורה: ונקדשתי בתוך בני ישראל. ודרשו חז״ל, מכאן שכל דבר שבקדושה לא יהיה בפחות מעשרה. ועיקר אמירת קדיש וקדושה אינם אלא מדרבנן, אך הסמיכום חכמים על פסוקים. וצריכים כל העשרה להיות גדולים, מבן י״ג שנה ומעלה. ומכל מקום יש אומרים שבשעת

הדחק אפשר לצרף לדברים שבקדושה קטן שיודע למי מברכים, עם תשעה גדולים. אולם דעת רוב גדולי הפוסקים שאין הקטן מצטרף לעשרה כלל, ואפילו בשעת הדחק. ואם רואה אדם שהצבור מתכוננים לצרף קטן לעשרה, עליו לצאת משם מיד כדי שלא תארע תקלה על ידו ויכשלו בהזכרת השם לבטלה בתפלת החזרה וכו'. [ילקו"י מהדורת תשס"ד, ספר הל' פסד"ז סי' נה הע' א, שארי"י ח"ב עמ' צג].

ב יש להזהר כשרוצים למנות את יחידי הקהל, להיווכח אם יש מנין בבית הכנסת או לא, שלא ימנו אותם במספר לגולגלותם, שהרי אסור למנות את ישראל אפילו לדבר מצוה. וגם אם מונים אותם במספר אותיות א' ב' ג' וכו', אסור. אלא רק יביטו בהם וימנו אותם במחשבה בלבד. או שימנו אותם בפסוק שיש בו עשר תיבות, כגון, "הושיעה את עמך וגו'", וכיוצא. [ילקו"י מהדורת תשס"ד, ספר על הל' פסד"ז, סי' נה הע' ב, עמוד שנ. שארי"י ח"ב עמ' צג, ובהערה אם מותר למנות את ישראל].

ג נער שמלאו לו י"ג שנה, נעשה בר מצוה, וחייב בכל המצות, ומצטרף לעשרה לכל דבר שבקדושה. ומיד עם מלאת לו י"ג שנה עם צאת הכוכבים של הלילה של אותו היום שנולד בו, נעשה כגדול לכל דבר, ואין צורך להמתין עד לאותה שעה שנולד בה מעת לעת. וגם אין הדבר תלוי בהנחת התפילין, אלא במלאת לו י"ג שנה. [ילקו"י מהדורת תשס"ד, ספר על הל' פסד"ז, סי' נה הערה ג' עמוד שנג, שארי"י ח"ב עמ' צו].

ד מי שנולד בחודש אדר בשנה פשוטה, והשנה שמלאו לו י"ג שנה היא שנה מעוברת, אינו נעשה בר מצוה להתחייב בכל המצות ולצרפו למנין אלא בחודש אדר שני, כי חודש אדר שני הוא חודש אדר העיקרי, וחודש אדר א' אינו אלא כתוספת בלבד לשנה המעוברת. אבל מי שנולד בשנה מעוברת באדר ראשון, וגם השנה שמלאו לו י"ג שנה היתה מעוברת, נעשה בר מצוה באדר ראשון. ומי שנולד בניסן שנה פשוטה, והשנה שבו ימלאו לו י"ג שנה היא שנה מעוברת, אינו נעשה בן י"ג עד שיבוא חודש ניסן. [ילקו"י מהדורת תשס"ד, ספר על הל' פסד"ז, סי' נה הע' ד'. שארי"י ח"ב עמ' צו].

ה לכתחלה אין להסתמך על עדות הנער עצמו שאומר שמלאו לו כבר שלש עשרה שנה, כדי לצרפו למנין לאמירת קדיש וקדושה, אף שרואים שהוא מניח תפילין, [שיש לחוש שהקדימו להניח לו תפילין קודם שיגיע למצות, כדי לחנכו]. ולכן צריכים לשמוע מפי אביו של הנער שאומר שמלאו לבנו י"ג שנה, או שישמעו מפי איש אחר שמעיד ששמע כן מפי אביו, ואף על פי שהוא עד מפי עד נאמן. ומכל מקום אם אי אפשר למצוא איש שיעיד כן, ויש טורח צבור להמתין להשלמת המנין, יכולים לסמוך על עדות הנער להשלימו לעשרה אפילו לומר כל החזרה עם קדושה וברכת כהנים. [ילקו"י מהדורת תשס"ד, ספר על הל' פסד"ז, סי' נה הע' ה'. שארי"י ח"ב עמ' צז].

ו במה דברים אמורים לענין צירוף הנער למנין לאמירת דברים שבקדושה, אבל להיות הנער שליח צבור, שירד לפני התיבה ולהתפלל בצבור, אין להקל אפילו באקראי, אלא אם כן שמעו מפורש כן מפי אביו של הנער שמלאו לבנו י״ג שנה, והביא ב׳ שערות. ואף על פי כן כשאין אף אחד מהצבור שיודע להיות שליח צבור, נראה שיש להתיר בשעת דחק גדולה כזאת להרשות לנער שירד לפני התיבה [באופן עראי] כדי לזכותם בתפלת החזרה באמירת קדושה וברכת כהנים, אף על פי שלא נודע לנו אם הביא ב׳ שערות. ומה גם שבזמן הזה הכל בקיאים להתפלל ויודעים להוציא את עצמם ידי חובת תפלה, ואין השליח צבור עובר לפני התיבה אלא לומר דברים שבקדושה, שאינם אלא מדברי סופרים. אולם לתפלת ערבית יכול הנער להיות שליח צבור, אף על פי שאין ידוע לנו אם הביא ב׳ שערות, ואפילו על סמך עדות הנער עצמו שמלאו לו י״ג שנה, כדי שלא יתבטלו הצבור משמיעת קדיש וברכו וקדושה. [ילקו״י שם, סי׳ נה הערה ו׳. שאר״י ח״ב עמ׳ צח].

ז הלכה רווחת היא שחרש המדבר ואינו שומע, דינו כפקח לכל דבר, ומצטרף לעשרה. שהוא בכלל ונקדשתי בתוך בני ישראל. ואמרו חז״ל (סנהדרין לט.) כל בי עשרה שכינתא שריא. וכן הדין באילם שהוא שומע ואינו מדבר, שאף על פי שאינו יכול לענות קדיש וקדושה, מכל מקום מצטרף למנין. ואומרים עמהם גם חזרה וקדושה וברכת כהנים. אבל מי שאינו שומע ואינו מדבר, הרי הוא כשוטה וקטן שאינם מצטרפים למנין. [וכן פסק מרן בש״ע סי׳ נה סעיף ח׳]. ואין הבדל בין אם נולד פיקח ונתחרש או שנולד חרש אילם. אולם בזמן הזה שיש בית ספר מיוחד לחרשים אלמים, שמתנהל על ידי מומחים, ומקנים דעת לתלמידיהם, ויוצאים משם כאנשים פיקחים, וגם יכולים לדבר קצת, אלא שאינם מבטאים דיבורם באופן ברור, דעת אחרונים רבים שמותר לצרפם למנין לאמירת קדיש וקדושה וברכו, ולדונם כעין פיקחים. ויש חולקים ואומרים שגם בזמנינו דין החרש-אילם כשוטה, ואינו מצטרף למנין. ונראה שהעיקר להלכה שלענין צירוף למנין שהוא רק מדרבנן, מותר לצרפם למנין, לאמירת קדיש וקדושה וברכו, כיון שמחשבתם ניכרת מתוך מעשיו, שמתנהג כפיקח ובר דעת. אלא שראוי לנהוג שאם אין מנין בלעדיו, שלא לומר חזרה, אלא יאמרו תפלת שמונה עשרה בקול רם פעם אחת עם הצבור, עם הקדושה. ולא יקראו בתורה בברכות. וכן מותר לומר קדיש, אף אם אין מנין בלעדיו. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר הל׳ פסד״ז, סי׳ נה הע׳ ז, שאר״י ח״ב עמ׳ צט].

ח אם היו עשרה והתחיל השליח צבור לומר את החזרה, ויצאו מקצתן, ימשיך לומר את החזרה כולה אפילו שאין שם מנין. ואפילו אם יצאו מקצתן קודם הקדושה, ימשיך באמירת החזרה והקדושה. אבל קדיש תתקבל אינו אומר. [ולדעת הרמ״א יש להם לומר גם קדיש תתקבל]. והוא שישאר רוב מנין. ומכל מקום עבירה היא לצאת, ועליהם נאמר ועוזבי ה׳ יכלו אבל אם נשארו עשרה מותר לצאת. [מרדכי פ״ב דמגילה, רמ״א]. ואם יצאו מקצת

מהעשרה אחר שהתחילו יוצר, לא יאמרו חזרה. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נה הע׳ ח׳ עמוד שס].

ט מי שהוא שיכור, אף על פי שאינו רשאי להתפלל, ותפלת שיכור תועבה מכל מקום מצטרף למנין עשרה לאמירת דברים שבקדושה, ואפילו אינו יכול לדבר לפני המלך, ורק אם הוא שיכור כלוט, שעושה ואינו יודע מה עושה, דינו כשוטה, ואינו מצטרף למנין, ופטור מן המצוות. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נה הע׳ ט׳ עמוד שס].

י אין להתיר לומר קדיש וברכו ושאר דברים שבקדושה הנאמרים בעשרה, סמוך לקברות צדיקים, מבלי שיהיה שם מנין של עשרה אנשים. ואין לסמוך בזה על דברי אגדה לומר שצדיקים במיתתם קרויים חיים, (כמבואר בברכות יח:), לצרפם למנין. שמכל מקום אפילו על דוד מלך ישראל אמרו (שבת קנא:) במתים חפשי, כיון שמת אדם נעשה חפשי מכל המצות. וממילא אין לצרף למנין צדיקים שנפטרו. לפיכך יש למחות באלה הנוהגים לומר קדיש ליד קברי הצדיקים והוריהם, בערב ראש חודש ניסן ובערב ראש חודש אלול, אפילו אין שם מנין של עשרה אנשים. ואם עברו ואמרו קדיש, אין לענות אמן אחריהם, שהיא בכלל אמן יתומה. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נה הע׳ י׳ עמוד שסא, שארי״י ח״ב עמ׳ צט].

יא אין לצרף למנין לומר חזרה מי שמחלל שבת בפרהסיא, כגון שעושה מלאכה שאסורה מן התורה בפני עשרה מישראל ביחד. ובכלל זה מי שנוהג במכונית בשבת ברשות הרבים. ויש שמקילים בזה בשעת הדחק, ובפרט בתפלת ערבית שאין בה חזרה. [והמקילים בזה בשעת הדחק יש להם על מה שיסמוכו]. ומכל מקום אם האומרים קדיש הם בחזקת מחללי שבת בפרהסיא, ודאי שצריך השליח צבור או ישראל כשר אחר לומר עמהם הקדיש, כדי שיצאו הרבים ידי חובתם. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נה הע׳ יא עמוד שסב. שארי״י ח״ב עמ׳ ק].

יב הקראים שאינם מאמינים בתורה שבעל פה, אינם מצטרפים לעשרה לקדיש ולקדושה ולתפלה בצבור. כי מאחר שאינם מודים בדברי חז״ל, ודאי שאינם משלימין המנין. וכל שכן אלו הקראים שאינם מודים בדברים שבקדושה, כי אינם משגיחים בדברי חז״ל כלל, רק במה שיראה להם משפט הכתובים. ומי שאינו מודה בדברי רבותינו, איך יתכן לצרפו לדברים שבקדושה. ואם חזרו בתשובה וקבלו עליהם דברי חברות, מצטרפים לכל דבר שבקדושה. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הלכות פסוקי דזמרה, סי׳ נה הערה יב. שארית יוסף חלק ב׳ עמ׳ ק׳].

יג מי שנולד פג, והניחו אותו במכונת אינקובאטור במשך כמה חודשים, נעשה לבר מצוה ביום שנולד, ולא ביום שיצא מהאינקובאטור. [ילקו״י

מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נה הע׳ יג].

סימן נו - דין עניית הקדיש על ידי הקהל, ועוד מדיני הקדיש

א יש לכוין בעניית הקדיש ולענות אמן בקול, ולהשתדל לרוץ כדי לשמוע קדיש. שכל העונה אמן יהא שמיה רבא בכל כוחו, קורעים לו גזר דינו של שבעים שנה. ומה שעונין יהא שמיה רבא בקול רם הוא כדי לעורר הכוונה. אך אין צריך לתת בעוז קולו יותר מדאי, עד שיהיה ללעג בעיני הבריות, אלא יענה בקול רם ובכל כוונתו. ועל כל פנים לא יגביה קולו יותר מהמברך. ופירוש יהא שמיה רבא היינו שיהיה שמו של הקדוש ברוך הוא שלם, שנשבע הקדוש ברוך הוא שלא יהיו שמו וכסאו שלמים עד שימחה שמו של עמלק. [וכן פירש רבינו האר״י ז״ל]. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נו הערה א׳ עמוד שסז, שאר״י ח״ב עמו׳ עג, ושם בהערה הטעם שתיקנו אמירת הקדיש בלשון ארמית, ועוד שם בשבח יהא שמיה רבא, ומהו לענות אמן בכל כוחו].

ב השומע קדיש ממנין הסמוך, והוא במקומות שיכול להפסיק לענות אמן, צריך שיפסיק ויענה אמן, ואין זה בגדר רשות. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נו הערה ב׳ עמוד שעה].

ג נכון לפסוע שלש פסיעות בכל קדיש שאומרים בו: ״עושה שלום במרומיו״, הן בקדיש על ישראל, והן בקדיש יהא שלמא, ולא רק בקדיש תתקבל. ואין חילוק בזה בין שליח צבור לשאר כל אדם שאומר קדיש ״יהא שלמא״ או ״על ישראל״. וכן יש לפסוע בקדיש תתקבל של ערבית, וכן בקדיש שלאחר ברכה מעין שבע בליל שבת. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, שם סי׳ נו הע׳ ג׳. שאר״י ח״ב עמ׳ קא].

ד השומע קדיש בשידור ישיר מרדיו, עונה אמן אחר האומר. וכן אם שומע דרך הרדיו סליחות וי״ג מדות הנאמרים בצבור, עונה עמהם. אבל השומע מקרא מגילה דרך הרדיו בשידור ישיר, אינו יוצא ידי חובה, אף שעונה אמן אחר הברכות. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נו הערה ד׳ עמ׳ שעט].

ה לא יענה אמן חטופה, דהיינו כאילו האל״ף נקודה בחטף, ונשמע כאומר ״מן״. וכן שלא יחטוף וימהר לענות אמן בטרם סיים השליח צבור את הברכה, או אמירת הקדיש. וכן לא יענה אמן קטופה, דהיינו שמחסר קריאת הנו״ן ואינו מוציאה בפה שתהא ניכרת [ש״ע סי׳ קכד ס״ח. ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נו הערה ה׳. שאר״י ח״ב עמ׳ עח].

ו אסור לענות ״אמן יתומה״, והיינו שעונה אמן אחר ברכה שהוא חייב בה, ושליח ציבור מברך אותה, והוא אינו שומעה, אף על פי שיודע איזו ברכה מברך השליח ציבור, כיון שלא שמע הברכה אינו רשאי לענות אמן. ויש מרבותינו הראשונים שסוברים ש״אמן יתומה״ היינו אפילו בברכה שאינו חייב בה, אלא שאינו יודע איזו ברכה מברך השליח ציבור. ויש לחוש לדבריהם. ולכן אפילו כבר התפלל שמונה עשרה, ואינו צריך לצאת ידי חובה בחזרת השליח ציבור, אם אינו יודע איזו ברכה מברך השליח ציבור, לא יענה אחריו אמן. והוא הדין בברכות הנהנין וברכות ספר תורה, שאם אינו יודע מה היא הברכה, לא יענה ״אמן״. אבל אם יודע איזו ברכה מברך, אף על פי שאינו שומעה מתחלתה ועד סופה, רשאי לענות ״אמן״, בין בחזרת השליח ציבור (כשהתפלל כבר ויצא ידי חובת תפלה בעצמו), ובין בברכות הנהנין וברכות קריאת ספר תורה. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נו הערה ו׳ עמוד שפא, [ושם שלא לענות אמן אחר אשה המברכת על לולב וסוכה, ואחר ההדלקה]. וראה עוד בשארית יוסף חלק ב׳ עמ׳ עח].

ז וכן לא יענה אמן קצרה, ולא ארוכה מדאי, אלא יאריך קצת עד כדי אמירת אל מלך נאמן. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נו הערה ז׳. עמוד שפב, שארי״י ח״ב עמ׳ עח, סעיף ג׳].

ח הנכנס לבית הכנסת ומצא שהצבור עונים ״יהא שמיה רבא״, יענה עמהם, ונכון יותר שלא יענה אמן, כיון שלא שמע תחלת הקדיש, אלא יתחיל יהא שמיה רבא, ומכל מקום אם רצה לענות אמן, יש לו על מה שיסמוך. ואם שמע את הסיום ״ובזמן קריב ואמרו אמן״ יענה גם אמן. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נו הערה ח׳ עמוד שפד].

ט כשם שאסור לעבור לפני המתפלל תפלת שמונה עשרה, כך אסור לעבור לפני האומר קדיש. ויש מי שאומר שהיא חומרא יתירא להשוות דין קדיש לתפלת שמונה עשרה, ואין דבריו מוכרחים. ואם אומר הקדיש הגיע לעל ישראל, או ליהא שלמא, מותר לעבור לפניו. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נו הערה ט׳ עמוד שפד, שארי״י ח״ב עמ׳ עח].

י בעת אמירת הקדיש נכון להחמיר להשוות הרגלים כמו בתפלה, שיהיה נראה כאילו אינן אלא אחת, כדי להדמות למלאכים שנאמר בהם ורגליהם רגל ישרה (כדאיתא בברכות י:). ואותם המתחילים לומר קדיש כשהם בישיבה או בהילוך, לא טוב הם עושים. [ילקו״י תשס״ד, סי׳ נו הע׳ י׳ עמ׳ שפה].

יא כשאומר השליח צבור קדיש, אין הקהל חייבים לעמוד, כדי לענות אמן יהא שמיה רבא מעומד, אלא רשאים לענות אמן יהא שמיה רבא כשהם יושבים. וכן המנהג פשוט אצל הספרדים ועדות המזרח, ומנהגינו מיוסד על פי דעת רבינו האר״י ז״ל וגדולי האחרונים. ורק מי שהיה עומד והתחילו לומר קדיש כשהוא עומד, לא ישב עד שיענה אמן יהא שמיה

רבא עד דאמירן בעלמא, ואחר כך ישב. וכן אם עמד בקדיש מלא קומתו לכבוד תלמיד חכם או זקן, ישאר עומד עד שיסים לענות אמן יהא שמיה רבא, ואחר כך ישב. וכל זה כשקם מלא קומתו, [כגון שקם מפני שיבה], אבל אם קם בהידור בעלמא, אין צריך לעמוד כדי לענות. והרואה את חבירו שבא לישב באמצע הקדיש, נכון שיזכירנו שצריך לעמוד עד שיסיים עניית יהא שמיה רבא. וכן נוהגים על פי הקבלה לעמוד בשעת אמירת קדיש וברכו שלפני תפלת ערבית של ליל שבת, כדי לקבל שבת בתוספת הרוח. ומנהג האשכנזים כדעת הרמ"א, לעמוד בשעה שעונים קדיש וברכו, וספרדי שמתפלל עם אשכנזים, נכון שיעמוד גם הוא עמהם בעת אמירת קדיש וברכו, כדי שלא יהיה בכלל יושב בין העומדים. [ילקו"י מהדורת תשס"ד, ספר על הל' פסד"ז, סי' נו הע' יא עמוד שפז, שארי"י ח"ב עמ' עט].

יב יש להפסיק מעט בין אמן ליהא שמיה רבא, היות והאמן שעונה היא ענייה על מה שאמר השליח צבור, ויהא שמיה רבא הוא התחלת שבח בפני עצמו. ועל השליח צבור [וכן על כל אומר קדיש] להמתין מעט קודם שימשיך לומר יהא שמיה רבא וכו', ויאמר יהא שמיה רבא בנחת, לאט לאט, ולא במרוצה, כדי שהקהל יספיקו לענות עד דאמירן בעלמא [לפי מנהגינו], ואחר כך יענו גם כן אמן אחר שמיה דקודשא בריך הוא. והאומר הקדיש במרוצה עליו נאמר חוטא אחד יאבד טובה הרבה. [ילקו"י מהדורת תשס"ד, ספר על הל' פסד"ז, סי' נו הערה יב עמוד שצ, שארי"י ח"ב עמ' פ'].

יג מי שהיה עונה יהא שמיה רבא מברך, ובטרם שסיים לומר עד "דאמירן בעלמא", הגיע שליח צבור ל"שמיה דקודשא בריך הוא", לא יענה אמן, כי עניית אמן שלאחר "שמיה דקודשא בריך הוא" אינה חיובית כל כך לפי הדין, ומכיון שעודנו עוסק בעניית אמן יהא שמיה רבא מברך, ולא השלים כ"ח תיבות, דהיינו עד דאמירן בעלמא, אין לו להפסיק לענות אמן זו. [וכן דעת רבינו האר"י בשער הכוונות]. אבל אם החזן או אומר הקדיש ממהר מאד, והגיע לסיום חצי קדיש, ואמר "דאמירן בעלמא ואמרו אמן", והוא עודנו באמצע כ"ח תיבות של יהא שמיה רבא מברך, יפסיק ויענה אמן, שאמן זה שהוא סיום חצי קדיש, הכרחי לענותו, שהכל הולך אחר החתום. [ילקו"י מהדורת תשס"ד, ספר על הל' פסד"ז, סי' נו הערה יג, שארי"י ח"ב עמ' פא].

יד השליח צבור עצמו אומר יהא שמיה רבא, אך אינו אומר "אמן". [ילקו"י מהדורת תשס"ד הל' פסד"ז, סי' נו הערה יד עמוד שצב, שארי"י ח"ב עמ' פא].

טו אף על פי שלדעת מרן השלחן ערוך יש לענות אמן בקדיש אחר יתברך, מכל מקום מנהגינו על פי הקבלה שלא לענות אמן אחר יתברך, אלא אחר בריך הוא, וכן ציוה המגיד למרן הבית יוסף. ובעניית יהא שמיה רבא מנהגינו לענות עד דאמירן בעלמא. [ילקו"י מהדורת תשס"ד, ספר על הל' פסד"ז, סי' נו הערה טו עמוד שצב, שארי"י ח"ב עמ' פב].

טז מה שיש נוהגים שהצבור או חלק ממנו אומרים הקדיש בניגון יחד עם השליח צבור כשהם יושבים במקומם, ראוי לבטל מנהגם, שדבר פשוט הוא שאין לומר קדיש עם החזן, אלא צריך להקשיב לו ולענות אחריו אמן, ויהא שמיה רבא. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נו הערה טז עמוד שצג, שאר״י ח״ב עמ׳ פב].

יז יש לומר בעלמא די ברא כרעותיה, הכ״ף של כרעותיה דגושה. ובאמירת יהא שמיה רבא יש לומר מברך, קמ״ץ תחת הבי״ת ופת״ח מתחת לרי״ש. ולא מבורך בחולם. ואומר תשבחתא התי״ו הראשונה בחיריק ולא בשורוק. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר הל׳ פסד״ז, סי׳ נו הע׳ שצג, שאר״י ח״ב עמ׳ פב].

יח יש לומר בקדיש ״לעלם ולעלמי עלמיא״ עם ו׳, וכן על הצבור לענות ביהא שמיה רבא מבֹרך לעלם ולעלמי עלמיא, בתוספת ו׳. ודלא כמו שנדפס באיזה סידורים, לעלם לעלמי עלמיא, בלי ו׳, שזה אינו, שהרי אונקלוס תירגם הפסוק״ה׳ ימלוך לעולם ועד״, ה׳ מלכותיה קאים לעלם ולעלמי עלמיא, עם אות ו׳. וכן הנוסח בסידור הגאונים והראשונים, רב סעדיה גאון, רב עמרם גאון, הרמב״ם, הרוקח, הרשב״א, המנהיג, והרד״א. וכן העלה מרן הבית יוסף (סימן נו), שצריך לומר ולעלמי עם אות ו׳, כנוסח הקדמונים, ואין לשנות. וכן עיקר. וכן אנו אומרים בקדושת ובא לציון. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נו הערה יח עמוד שצד. שאר״י ח״ב עמ׳ פג].

יט יש לומר ולכוין בקדיש תיבת שמֵה חסר י׳. ויש שגורסים שמיה ביו״ד. ויש גורסים ועלמי בלי למ״ד, כדי להשוות המנין לכ״ח אותיות. אבל הגירסא הנכונה היא ״שמה״ בלא יו״ד, ולעלמי בלמ״ד. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נו הערה יט, עמוד שצו. שאר״י ח״ב עמ׳ פג].

כ יש לומר בקדיש ״לעילא מן כל ברכתא״, ולא מכל ברכתא. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נו הערה כ׳ עמוד שצו].

כא הנוסח הנכון בקדיש תתקבל הוא: ״תתקבל צלותנא ובעותנא עם צלותהון וכו״״, כדי לכלול עצמנו עם כלל ישראל. ויש מבני תימן הנוהגים לומר תתקבל צלותכון ובעותכון עם צלותהון ובעותהון דכל ישראל. ומנהגינו כנזכר. ויש נוהגים לומר בקדיש ״על ישראל״ יהא לנא ולכון ולהון וכו׳, ויש שאומרים יהא לנא ולהון ולכון, ודעבד כמר עבד ודעבד כמר עבד. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, הל׳ פסד״ז, סי׳ נו הערה כא, עמוד שצז, תפלה כרך ב׳ קונט׳ הנוסחאות, שאר״י ח״ב עמ׳ פד].

כב יש לומר בקדיש תתקבל ״קדם אבונא דבשמיא ואמרו אמן״, ולדלג תיבת וארעא. שהרי בתואר אבונא לא שייך להזכיר בו על הארץ, אלא

אבינו שבשמים. וכן גירסת הרמב״ם, והרשב״א (ח״ה סי׳ נד), והרד״א. וכתב הרב יוסף עליכם, שהאומרים אבונא דבשמיא וארעא, טועים הם. וכן הוא בקמח סולת, ובכף החיים פלאגי׳, ועוד. וכן מנהגינו. [ובדברים כגון אלו ראוי לשנות בנוסח התפלה. ובפרט שבשנים קודמות כך היו הכל נוהגים לומר, ורק באחרונה שינו שלא כהוגן להוסיף תיבת וארעא]. ומכל מקום אם אין השליח צבור מסכים לשנות ממנהגו לומר אבונא דבשמיא וארעא, אין לעשות בשביל זה מחלוקת, ורק צריך להסביר בלשון רכה שעדיף לשנות הנוסח ולדלג תיבת וארעא. אך בקדיש ״על ישראל״ יש לומר מארי שמיא וארעא. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נו הערה כב עמוד שצח. ובספר תפלה כרך ב׳ קונטרס הנוסחאות, ובשארית יוסף ח״ב עמוד פד].

כג בעשרת ימי תשובה יש לסיים בקדיש תתקבל שאחר החזרה ״עושה השלום״. אבל בקדיש תתקבל שבתפלת ערבית אין צריך לומר השלום. וכן בשאר הקדישים. מלבד בקדיש תתקבל שאחר ברכת מעין שבע בשבת שובה, שהאומר עושה השלום, יש לו על מה שיסמוך. ומי ששכח לומר השלום אין בכך כלום, [כי גם תיבת עושה גימטריה ספריאל], ורחמנא ליבא בעי. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נו הערה כג. עמוד שצט. שארי״י ח״ב עמו׳ פה. כה״ח סי׳ נז].

כד העונה אמן יהא שמיה רבא, ושמע מצבור אחר שאומרים קדושה, ואם יסיים עד דאמירן בעלמא לא יוכל לענות קדוש עם הצבור, מוטב שיאמר עד ולעלמי עלמיא יתברך, בלבד, כדי שיוכל לענות קדושה עם הצבור, ושכר קדיש וקדושה בידו. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נו הערה כד עמוד ת׳. שארי״י ח״ב עמ׳ פו].

כה המתפלל עם אשכנזים והוא בתוך י״ב חודש לאב או לאם, ואומר קדיש לע״נ אביו או אמו, אין לו לשנות מהנוסח המקובל אצלינו, הן באמירת ויצמח פורקניה ויקרב משיחיה, וכן בחייכון וביומכון וכו׳, והן באמירת יהא שלמא, ועל ישראל. אולם אם אומר קדיש יהא שלמא בבית כנסת של אשכנזים עם אחרים, רשאי לקצר בנוסח יהא שלמא, כפי מנהג נוסח האשכנזים, כדי שיסיים ואמרו אמן עם כולם. אך אין לו לשנות את מבטאו ולומר כמבטא אשכנזי, אלא כל עדה צריכה להחזיק במנהגה, ובמבטא המקובל אצל בני העדה מדורי דורות, מבטא שהחזיקו בו גדולי תורה וענקי הרוח מדורי דורות. ואף במבטא שם ה׳ אין לשנות ולומר הדל״ת כמו חול״ם, אלא יש לומר בקמ״ץ שלנו. [ומדברי רבי אליעזר הקליר, הרי״ף, הרמב״ם, ורבינו בחיי מוכח שהיה מבטאם בשם ה׳ כמבטא הספרדי]. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נו הע׳ כה עמ׳ ת׳, שארי״י ח״ב עמ׳ פו].

כו מי שנפטר אביו או אמו, אומר קדיש כל י״ב חודש, אך בשבוע הראשון של חודש השנים עשר פוסק מלומר קדיש במשך שבוע, [וקדיש על ישראל שאחר הלימוד אין צריך להפסיק מלאומרו, ויכול לאומרו גם באותו שבוע, וגם אחר י״ב חודש], וחוזר לומר קדיש עד סיום יום פקודת השנה. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נו הערה כו. שארי״י ח״ב עמ׳ פז. וע״ש בשארית יוסף בהערה, דבשנה מעוברת מפסיקים הקדיש

בתחלת חודש הי״א, למשך שבוע, ואח״כ אומרים קדיש ג׳ שבועות, והאזכרה בשנה ראשונה לפי חודשים, וטוב לעשות אזכרה גם בחודש הי״ג, יום הפטירה, ולאחר השנה הראשונה עושים אזכרה גם בשנה מעוברת ביום הפטירה בדיוק. ואין האב חייב לומר קדיש על בנו או בתו, אלא אם ירצה].

כז מנהגינו שכל המחוייבים לומר קדיש יתום, אומרים אותו כולם ביחד, הן בקדיש על ישראל שקודם הודו, והן בקדישים שאחר בית יעקב, וקודם עלינו לשבח. אך יש להקפיד שלא יהיה אחד אומר הקדיש במרוצה, וחבירו לאט מדאי, אלא ישתדלו שכולם יאמרו הקדיש מלה במלה ככל האפשר. וכשיש כמה שאומרים קדיש ביחד, ואחד מהם אומר הקדיש בלחש, לכתחלה אין לעשות כן, דצריך שכל אחד יאמר הקדיש בקול רם. אך אם הוא צרוד, והוא בתוך י״ב חודש, יכול לומר הקדיש בלחש עם אחרים שאומרים הקדיש בקול רם. [ילקו״י שם, תשס״ד, עמ׳ תז, שאר״י ח״ב עמ׳ צ׳].

כח כשאומרים שנים או שלשה יחד קדיש, והאחד מקדים את חבירו, אם כל אחד בא בתוך כדי דיבור של חבירו, יש אומרים שימתין לאחרון ויענה אמן אחד ויעלה לכולם. וכן יכול להקדים ולענות אמן אחר הראשון ויעלה לו גם לשני. ויש שנוהגים לענות ״אמן ואמן״ על שניהם. ואם יש הפסק ביניהם אחר תוך כדי דיבור, יענה אמן אחר כל אחד ואחד. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סימן נו הערה כח עמוד תט. שאר״י ח״ב עמ׳ צא].

כט מנהגינו לומר קדיש יתום קודם עלינו לשבח, ולא לאחריו. וכיון שנתקן אין לבטלו, ולכן אם אין שם מי שנמצא בתוך י״ב חודש לאב ואם, יאמר הקדיש אחד המתפללים שאין לו הורים, או שהוריו אינם מקפידים שיאמר קדיש זה בחייהם. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נו הערה כט, עמוד תי. שאר״י ח״ב עמ׳ צב].

ל אב שהורה לבנו שלא לומר עליו קדיש כל י״ב חודש אחר פטירתו, אפילו אם יש לו בנים אחרים, אין לו לשמוע לאביו. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נו הערה ל׳].

לא אין לבת לומר קדיש על אביה או אמה, אפילו אם הוריה כתבו כן בצוואה, ואפילו אם עושים לימוד בבית עם עשרה אנשים מבני משפחתה. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, הל׳ פסד״ז, סי׳ נו הערה לא].

לב גר צדק רשאי לומר קדיש על אביו או אמו הגויים, לאחר פטירתם, וכן רשאי לומר השכבה בבית הכנסת. אך כדי שהדבר לא ייראה תמוה לרבים, יאמר את ההשכבה בדרך הבלעה ולא באופן מיוחד. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, סי׳ נו הערה לב].

לג בנוסח הקדיש שאומרים אחר סיום מסכת, או אחר הקינות בתשעה באב, הנוסח הנכון הוא: דהוא עתיד לחדתא עלמא, ולאחיא מתיא,

ולאחאה מתיא, ולשכללא היכלא, ולמפרק חייא, ולמבנה קרתא דירושלם, ולמעקר פולחנא נוכראה מארעא, ולאתבא פלחנא יקירא דשמיא להדרה וזיוה ויקרה, ויצמח פורקניה ויקרב משיחיה. בחייכון וכו'. [ילקו"י שם, תשס"ד, סימן נו הערה לג, עמו' תיג]

סימן נז - דין ברכו ועניתו

א אחר הקדיש [שאחר ישתבח] אומר השליח צבור בקול רם ברכו את ה' המבורך, והקהל עונים אחריו ברוך ה' המבורך לעולם ועד, והשליח צבור חוזר ואומר ברוך ה' המבורך לעולם ועד. [ילקו"י מהדורת תשס"ד, ספר על הלכות פסד"ז, סימן נז הערה א, עמוד תיד. שאר"י ח"ב עמוד קא].

ב השליח צבור אומר ברכו גם כשיש מנין מצומצם. ומנהגינו שאין השליח צבור עונה אמן אחר שהקהל ענה ברוך ה' וגו', אלא חוזר ועונה ברוך ה' המבורך וגו'. [ילקו"י מהדורת תשס"ד, ספר על הל' פסד"ז, סי' נז הערה ב'. שאר"י ח"ב עמ' קג].

ג יש אומרים שהשליח צבור צריך לענות ברוך ה' המבורך וגו', יחד עם הצבור, ולא אחריהם, ולא נהגו להקפיד בזה. [ילקו"י מהדורת תשס"ד, הל' פסד"ז, סי' נז הערה ג'. שאר"י ח"ב עמ' קד].

ד צריך כל אדם להשתדל להתפלל במנין, כדי שיאמר ברוך ה' המבורך וגו'. ומרן החיד"א כתב לומר הברייתא: "אמר רבי עקיבא, חיה אחת יש ברקיע ושמה ישראל, ועומדת באמצע הרקיע, ואומרת ברכו את ה' המבורך, וכל גדודי מעלה עונים ואומרים ברוך ה' המבורך לעולם ועד". אולם האומר ברייתא זו אינו רשאי לומר שם שמים כקריאתו, אלא יאמר "השם". ובלאו הכי אין להפסיק לאומרה בין ישתבח ליוצר, מאחר שאין באמירת ברייתא זו תועלת כל כך, אחר שאינו אומר שם שמים כקריאתו. ואף שאין בזה איסור ממש, שהרי הוא כלומד תורה, מכל מקום נכון יותר לומר הברייתא הזאת אחר התפלה קודם "עלינו לשבח". [ילקו"י מהדורת תשס"ד, ספר על הל' פסד"ז, סי' נז הערה ד עמוד תיז. שאר"י ח"ב עמ' קד].

ה אף מי שלא שמע אמירת ברכו מהשליח צבור, רק ששומע מהצבור שעונים ברוך ה' המבורך לעולם ועד, עונה יחד עמהם. [ילקו"י מהדורת תשס"ד, הל' פסד"ז, סימן נז הע' ה. שאר"י ח"ב עמוד קה].

ו בעת שהשליח צבור אומר "ברכו את ה' המבורך", יש נוהגים להחמיר לעמוד על רגליהם ולענות "ברוך ה' המבורך לעולם ועד". כיון שהוא דבר

שבקדושה. אולם מן הדין אין צורך בזה, אלא רשאים לישב בעת שעונים "ברוך ה' המבורך לעולם ועד". וכן מנהג הספרדים בארץ ישראל. (זולת כשעונים ברוך ה' המבורך בערבית של ליל שבת, שאז מקבלים תוספת של נשמה יתירה, אז המנהג לעמוד על רגליהם). [ילקו"י מהדורת תשס"ד, ספר על הל' פסד"ז, סי' נז הע' ו'. עמ' תיט, שאר"י ח"ב עמ' קה].

ז אחר עניית "ברוך ה' המבורך לעולם ועד" שלפני יוצר אור, בשחרית, ושלפני מעריב ערבים, בערבית, אין להפסיק בדיבור אפילו לצורך מצוה. וכן אין לענות "ברוך הוא וברוך שמו". וכן אם שמע מהצבור שאומרים פסוק "שמע ישראל", לא יפסיק לומר עמהם הפסוק, אלא יתחיל מיד ברכת יוצר אור או מעריב ערבים. אולם מותר לענות אמנים דברכות. וכן מותר לעיין בספר בהרהור בלבד. ומי שלא הספיק לומר "והוא רחום" שלפני תפלת ערבית, וענה "ברוך ה' המבורך וגו'", לא יאמר הפסוק אלא לאחר התפלה. [ילקו"י שם עמוד תכ. שאר"י ח"ב עמ' קט].

ח בעת שהשליח ציבור אומר "ברכו את ה' המבורך", צריך הש"ץ לכרוע מעט בברכו, ולזקוף בשם. [ילקו"י מהדורת תשס"ד, ספר על הל' פסד"ז, סי' נז הערה ח' עמוד תכא. שאר"י ח"ב עמ' קו].

ט יש נוהגים לכרוע מעט בעת עניית ברוך ה' המבורך לעולם ועד. ויש אומרים שאין לנהוג כן, ואפילו כפיפת ראש בלבד אין לעשות. ועל כל פנים הנוהגים להשתחוות מעט [בכפיפת הראש] בעת אמירת ברוך ה' המבורך לעולם ועד, יש להם על מי שיסמוכו. [ילקו"י מהדורת תשס"ד, ספר על הל' פסד"ז, סי' נז הערה ט' עמוד תכא. שאר"י ח"ב עמ' קו].

הלכות קריאת שמע

סימן נח - מהלכות קריאת שמע

א מצות עשה מן התורה לקרוא בכל יום קריאת שמע בבוקר ובערב. שנאמר (דברים ו, ז): בשכבך ובקומך, ודרשינן בגמרא (ברכות י:) בשעה שבני אדם שוכבים, זהו לילה, ובשעה שבני אדם עומדים זהו יום. ומצוה מן המובחר לקרוא קריאת שמע שתים או שלש דקות קודם זריחת החמה, כדי שיסיים קריאת שמע וברכותיה עם הנץ החמה, ויסמוך התפלה מיד

בהנץ החמה. ומי שיוכל לעשות כן, שכרו מרובה מאד. ואם קראה משעלה עמוד השחר, אף על פי שלא היה אנוס יצא בדיעבד. ומי שנשאר ער בלילה והגיע זמן נץ החמה, ודעתו להתפלל בצבור לאחר הנץ, נכון שיקרא קריאת שמע כב׳ דקות קודם הנץ החמה כותיקין. [ילקו״י על פסוקי דזמרה עמוד תכד, סי׳ נח הערה א].

ב לא קראה עם הנץ יש לו להשתדל לקראה מוקדם ככל האפשר, וזריזין מקדימין למצוות, ובפרט למצות קריאת שמע שיש בה קבלת עול מלכות שמים. ולא ידחה אמירת קריאת שמע עד הרגעים האחרונים של סוף הזמן. ובתוך זמן קריאת שמע צריך לקרוא את כל הג׳ פרשיות, ולא רק את הפרק הראשון. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הלכות פסד״ז, סימן נח הערה ב עמוד תכח].

ג הלכה רווחת שזמן קריאת שמע שחרית נמשך עד סוף שלש שעות מהיום. וכתבו הפוסקים, ששעות אלו זמניות הן, שאם היום ארוך, השעות יותר ארוכות לפי חשבון אורך היום, ואם היום קצר השעות קצרות, באופן שהשלש שעות מסתיימות בסוף רבע היום. אולם נחלקו הפוסקים מאיזה זמן חושבים את ג׳ השעות הנ״ל, שיש אומרים שיש לחשוב השעות מעמוד השחר עד צאת הכוכבים. [זמן המגן אברהם]. ויש חולקים ואומרים שיש לשער מהנץ החמה עד השקיעה. [זמן הגר״א]. ולכתחלה יש להחמיר לגבי סוף זמן קריאת שמע, לחשוב משעת עלות השחר. [ועמוד השחר הוא שבעים ושתים דקות קודם זריחת השמש]. ולענין ברכות קריאת שמע שהם מדרבנן, יש לחשב ד׳ השעות [שהוא סוף זמן ברכות קריאת שמע] מהזריחה. ומכל מקום בשעת הצורך יש להקל לחשב את השעות משעת הזריחה גם לענין סוף זמן קריאת שמע. ולכן תלמיד חכם הטרוד בלימודו עד לשעות הקטנות של הלילה, רשאי לאחר לתפלת שחרית ולקרוא קריאת שמע לפי זמן הגר״א. [שיש לצרף כאן סברת האומרים שזמן קריאת שמע מה״ת הוא גם לאחר שלש שעות]. וכן צבור שנוהגים להתאחר בתפלה בשבת ויום טוב, ומגיעים לקריאת שמע לאחר שלש שעות זמניות מזמן עלות השחר, אין למחות בידם, ובלבד שיזהרו על כל פנים להגיע לקריאת שמע לפני סוף זמן קריאת שמע משעת הזריחה [כזמן הגר״א]. ונכון שיקדימו גם כן לקרוא קריאת שמע שלימה לפני הודו, או לפני ברוך שאמר, כדי לצאת ידי חובת מצות קריאת שמע לכל הדעות. [ואף באמצע פסוקי דזמרה מותר לו להפסיק לקרוא קריאת שמע אם חושש שיעבור הזמן לפי שיטת המגן אברהם]. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הלכות פסד״ז, סימן נח הערה ג׳ עמוד תכט].

ד אם עברו ג׳ שעות [מהנץ] ולא קרא קריאת שמע, קורא אותה בברכותיה כל שעה רביעית, שהוא שליש היום. אולם אין לו שכר כמי שמקיים מצות קריאת שמע, וביטל מצות עשה זו. ואם עברה שעה רביעית ולא קראה, קוראה בלא ברכותיה כל היום, כדי שיקבל עליו עול מלכות שמים. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הלכות פסד״ז, סימן נח הערה ד׳ עמוד תמ].

ה המשכים לקרוא קריאת שמע בלי ברכותיה, מפני שחושש שמא יעבור זמן קריאת שמע, או שיודע שיעבור זמן קריאת שמע לסברת האומרים שיש לחשוב היום מעלות השחר, נכון שיעשה תנאי, ויאמר: אם יעבור זמן קריאת שמע כשאגיע לקריאת שמע שלאחר ברכת אהבת עולם, אני מכוין לצאת ידי חובה בקריאת שמע שאני קורא עתה, ואם לא יעבור זמן קריאת שמע עד אז, תהיה קריאתי עתה כקורא בתורה, ואיני רוצה לצאת י"ח אלא בקריאת שמע שאקרא על סדר הברכות. ומותר לקרוא קריאת שמע בלא תפילין, אם חושש שעד שיניח תפילין ויקרא בהם קריאת שמע יעבור זמן קריאת שמע אליבא דהמגן אברהם. [ילקו"י מהדורת תשס"ד, סימן נח הערה ה' עמוד תמא].

ו זמן ברכות קריאת שמע, שהן ברכת יוצר אור, אהבת עולם, ואמת ויציב, עד סוף ארבע שעות זמניות מהיום, דהיינו שליש היום, ואפילו אם עברו שלש שעות מהיום, שכבר עבר זמן קריאת שמע, קורא אותה עם ברכותיה עד סוף ארבע שעות, אבל אין לו שכר כמו הקורא קריאת שמע בזמנה, אלא כקורא בתורה. וכבר כתבנו שלענין ברכות קריאת שמע אפשר להקל לחשב ד' השעות מהזריחה. והמחמיר להקדים ולהתפלל כדי לברך ברכות קריאת שמע תוך ד' שעות מעמוד השחר, תבוא עליו ברכת טוב. וכן ראוי לנהוג לכתחלה. אבל אם עברו ארבע שעות זמניות מהנץ החמה, בין באונס בין ברצון, אסור לברך ברכות קריאת שמע, שלדעת הרבה פוסקים [מרן השלחן ערוך ובספר בן איש חי] הן ברכות לבטלה הן, ועובר על לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא. וספק ברכות להקל. [ילקו"י מהדורת תשס"ד, הלכות פסד"ז, סי' נח הערה ו' עמו' תנא. וילקו"י ח"א מהדורת תשמ"ה עמוד קז].

ז קודם שיקרא קריאת שמע יכוין לקיים מצות עשה של קריאת שמע שנצטוינו לקראה פעמיים ביום. [ילקו"י מהדורת תשס"ד, הלכות פסד"ז, סי' נח הערה ז' עמו' תנז, שארי"י ח"ב עמ' קכ].

ח לא קרא קריאת שמע ביום, יש אומרים שיש לה תשלומין לקוראה בערבית. ויש חולקים, וכן עיקר. [ילקו"י מהדו' תשס"ד הל' פסד"ז, סי' נח הערה ח' עמו' תנח, שארי"י ח"ב עמו' קכ].

ט ראוי ונכון שגבאי הצדקה ימנעו מלגבות צדקה מהצבור בעת שקוראים קריאת שמע וברכותיה, או בשעת החזרה, או קריאת התורה, כדי שהמתפללים לא יסיחו דעתם מהתפלה. ואמנם בשחרית של שבועות, או הושענא רבה, וכן במנחה של יום הכפורים, מה שנוהגים לחלק לקהל טבק הרחה באמצע החזרה כדי לעוררם לתפלה, אין בכך מניעה, אלא אם כן הדבר גורם לדיבורים בקרב הקהל, ולהפרעה, שאז בודאי יש להמנע מחלוקת הטבק באמצע התפלה. [ילקו"י מהדורת תשס"ד, ספר על הלכות פסד"ז, סי' נח הערה ט' עמו' תנט]

סימן נט - הלכות ברכות ק״ש

א ברכה ראשונה ברוך אתה ה׳ אלהינו מלך העולם יוצר אור ובורא חֹשך, ותקנו לומר ובורא חֹשך כדי להזכיר מדת לילה ביום ומדת יום בלילה. וחותם ברוך אתה ה׳ יוצר המאורות. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הלכות פסד״ז, סי׳ נט הערה א׳ עמו׳ תס]

ב כשאומר יוצר אור בברכת יוצר יש אומרים שימשמש בתפילין של יד בלבד. ויש הנוהגים למשמש בתפילין של יד כשאומר יוצר אור, ומנשק, וכשאומר ובורא חושך ממשמש בתפילין של ראש ומנשק. ויש להם על מה שיסמוכו, ואין צריך לבטל מנהגם. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הלכות פסד״ז, סי׳ נט הערה ב׳ עמו׳ תסא. שארי״י ח״ב עמוד קכז].

ג המתפלל עם הצבור תפלת ערבית, אין לו לענות אמן אחר ברכת יוצר המאורות של השליח צבור, וכן אחר ברכת הבוחר בעמו ישראל באהבה, ואחר מעריב ערבים, ואוהב את עמו ישראל. שאין לענות אמן דברכות אפילו בבין הפרקים של קריאת שמע וברכותיה. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הלכות פסד״ז, סי׳ נט הערה ג׳ עמו׳ תסב. שארי״י ח״ב עמוד קכז].

ד בנוסח ברכות קריאת שמע יש נוהגים לומר: ״בשפה ברורה ובנעימה״, [ומפסיק], ״קדושה כולם כאחד״ וכו׳. ויש להפסיק בין תיבת ובנעימה, לתיבת קדושה. כי תיבת קדוש חוזרת על כולם כאחד. ובתיבת קדושה תהיה הדל״ת בניקוד שורוק. וכן דעת רבותינו המקובלים. ויש נוהגים לומר כדעת מרן הבית יוסף: בשפה ברורה ובנעימה קדושה, [הדל״ת בחולם], ומפסיק, ואחר כך אומר: כולם וכו׳. ותיבת קדושה חוזרת על בשפה ברורה ובנעימה, ודעבד כמר עבד ודעבד כמר עבד. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הלכות פסד״ז, סי׳ נט הערה ד׳ עמו׳ תסד. שארי״י ח״ב עמ׳ קכט].

ה צריך לומר בברכת יוצר ״רצון קוניהם״, ולא לומר רצון קונם. וכן בברכת הלבנה אומרים: ששים ושמחים לעשות רצון קוניהם. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הלכות פסד״ז, סי׳ נט הערה ה׳ עמו׳ תסה].

ו יש אומרים שצריך לומר בנוסח ברכת יוצר ״מתנשאים לעומתם, משבחים ומפארים, וכו׳״. אך אין המנהג כן, והנח להם לישראל אם אינם נביאים בני נביאים הם. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הלכות פסד״ז, סי׳ נט הערה ו׳ עמו׳ תסו]

ז יש לומר לאל ברוך נעימות יתנו, בניקוד קמ״ץ תחת תיבת הלמ״ד של תיבת לאל, ולא בניקוד שוא. ובתיבת למלך אל חי יאמר הלמ״ד בפתח. ומה שכתבו תלמידי רבינו האר״י לאומרו בקמץ, הוא לפי מבטא

הספרדים שההבדל בין קמץ לפתח אינו ניכר כל כך. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הלכות פסד״ז, סי׳ נט הערה ז׳ עמו׳ תסז. שאר״י ח״ב עמוד קל].

ח ברכה שניה שהיא ברכת אהבת עולם, אינה פותחת בברוך, לפי שהיא סמוכה לברכת יוצר אור.

ט מנהגינו לומר ״אהבת עולם״. ומנהג האשכנזים לומר אהבה רבה. וכל זה בשחרית, אבל בתפלת ערבית הכל אומרים אהבת עולם. ומכל מקום אם טעו ואמרו אהבת עולם או אהבה רבה, יצאו ידי חובה. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הלכות פסד״ז, סי׳ נט הערה ט׳ עמו׳ תסח. שאר״י ח״ב עמו׳ קלא]

י מי שטעה והקדים ברכת אהבת עולם לברכת יוצר אור, אפילו עדיין לא חתם הבוחר בעמו ישראל באהבה, יסיים הברכה, ואחר כך יאמר ברכת יוצר אור, ויקרא קריאת שמע. שאין סדר הברכות מעכב. וכן בערבית, אם טעה והקדים ברכת אהבת עולם לברכת אשר בדברו, אחר שיסיים ברכת אהבת עולם יברך ברכת אשר בדברו. וכן אם הקדים ברכת השכיבנו, יאמר אחר כך ברכת אמת ואמונה. ומי שהתפלל ערבית וקרא עמהם קריאת שמע וברכות שלאחריה. והתפלל עמהם שמונה עשרה, אין לו לברך ברכות שלפניה אחר תפלת שמונה עשרה. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הלכות פסד״ז, סי׳ נט הערה י׳ עמו׳ תסט. שאר״י ח״ב עמוד קלב].

יא אם טעה בשחרית ואמר אשר בדברו מעריב ערבים ונזכר מיד ואמר יוצר אור, וגם סיים יוצר המאורות, יצא. אבל אם אמר אשר בדברו מעריב ערבים, ולא אמר יוצר אור, או לא סיים יוצר המאורות, לדעת מרן השלחן ערוך לא יצא. וכן אם אמר יוצר אור ובורא חושך אשר בדברו מעריב ערבים, וגם סיים מעריב ערבים, לא יצא. אבל אם סיים יוצר המאורות, כיון שפתח יוצר אור יצא, אף על פי שהפסיק במעריב ערבים. ויש אומרים שכל שחתם כדין יצא. וספק ברכות להקל. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הלכות פסד״ז, סי׳ נט הערה יא עמו׳ תעא. שאר״י ח״ב עמוד קלג].

יב אם טעה ואמר ואמונה כל זאת במקום ויציב ונכון, וחתם גאל ישראל, אינו חוזר. ואם אמר ברוך אתה ה׳ כדי לחתום גאל ישראל, ונזכר שאמר אמת ואמונה במקום ויציב ונכון, יש אומרים שיסיים למדני חוקיך ויחזור לומר ויציב ונכון. ויש אומרים שיסיים ויחתום גאל ישראל. דלמה יעשה הפסק בחנם, אחר שבדיעבד יצא. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הלכות פסד״ז, סי׳ נט הערה יב עמוד תעו. שאר״י ח״ב עמו׳ קלג].

יג בנוסח ברכת אהבת עולם נכון לומר ״ולא נבוש ולא נכלם״ עם וא״ו. ואומרים מארבע כנפות הארץ, בלי תיבת כל. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, הלכות פסד״ז, סי׳ נט הערה יג׳ עמו׳ תעו. שאר״י ח״ב עמו׳ קלד]

יד בברכת אהבת עולם, יש מתושבי ארץ ישראל שנוהגים לומר: "והוליכנו מהרה קוממיות בארצנו", ולא "לארצנו", שהרי הם נמצאים בארץ ישראל באופן קבוע. ומכל מקום נראה שאין להקפיד על כך, וכוונת האומרים והוליכנו מהרה קוממיות לארצנו, על כלל ישראל הנמצאים בחוץ לארץ, שיזכו גם הם ללכת קוממיות לארץ ישראל. והרי אנו תושבי ארץ ישראל אומרים במוסף של שבת וראש חודש, יהי רצון מלפניך ה' אלהינו ואלהי אבותינו שתעלינו בשמחה "לארצנו". וכן נוהגים תושבי ירושלים לומר במוסף של יום טוב: "והביאנו ה' אלהינו לציון עירך ברנה ולירושלים עיר מקדשך בשמחת עולם". והכוונה גם כן על כלל ישראל. [ילקו"י מהדורת תשס"ד, ספר על הלכות פסד"ז, סי' נט הערה יד עמו' תעו. ילקו"י חלק א' מהדורת ראשונה, תשמ"ה, עמוד קיד]

טו קרא קריאת שמע בלי ברכות קריאת שמע, יצא ידי חובתו מדאורייתא, [אבל ידי קריאת שמע כתקנתה לא יצא], ואף על פי כן יש לו לברך ברכות קריאת שמע וחוזר וקורא גם קריאת שמע. [ילקו"י מהדורת תשס"ד, ספר על הלכות פסד"ז, סי' נט הערה טו עמו' תעז. שאר"י ח"ב עמו' קלה].

טז העומד באמצע קריאת שמע וברכותיה ושמע ברכת כהנים, יש לו לענות אמן אחריהם, בין לאחר ברכת אשר קדשנו בקדושתו של אהרן, ובין לאחר פסוקי הברכה, שהואיל ואין נשיאות כפים אלא בעשרה, חשיב דבר שבקדושה. וכל שכן בפסוקי דזמרה. [ילקו"י מהדורת תשס"ד, ספר על הלכות פסד"ז, סי' נט הערה טז עמו' תעז. שאר"י ח"ב עמו' קלה].

יז והוא הדין בשומע ברכות התורה על קריאה בתורה בצבור, והוא באמצע קריאת שמע וברכותיה, שיש לו לענות אמן אחר הברכות. [ילקו"י מהדורת תשס"ד, ספר על הלכות פסד"ז, סי' נט הערה ד' עמו' תעט. שאר"י ח"ב עמו' קלו].

יח צבור שהוציאו ספר תורה לקרוא בו, ואין להם כהן שיעלה לספר תורה אלא כהן הנמצא באמצע קריאת שמע [שקורא אותה עם ברכותיה] אין לו להפסיק ולעלות לתורה, אפילו אם קראוהו בשמו, אלא יעלה ישראל במקום כהן. והכהן יצא לחוץ. ואם יש מנין מצומצם יאמרו אף על פי שיש כאן כהן יעמוד ישראל במקום כהן. ואם הכהן נמצא בברכות קריאת שמע, מותר לו להפסיק ולעלות לתורה. ואם אין להם מי שיקרא בתורה אלא כהן הקורא קריאת שמע, אין להטריח את הצבור להמתין עד שיסיים את כל הקריאת שמע, אלא פוסק וקורא להם בספר תורה. וכל שכן שפוסק לקרוא באמצע ברכות קריאת שמע, ובאמצע פסוקי דזמרה. דמרן השלחן ערוך לא החמיר בזה אלא לענין עלייה לתורה, ולא לענין לקרות להם. [ילקו"י מהדורת תשס"ד, ספר על הלכות פסד"ז, סי' נט הערה יח עמו' תפא. שאר"י ח"ב עמו' קלז]

יט העומד באמצע קריאת שמע וברכותיה וראה את חבירו עובר על איזה איסור, מותר לרמוז לו לאפרושי מאיסורא, ואפילו להפסיק, דלא

גרע מפוסק מפני היראה ומפני הכבוד, דכבוד שמים עדיף. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על הלכות פסד״ז, סי׳ נט הערה יט׳ עמו׳ תפב. שאר״י ח״ב עמו׳ קלט].

כ יש מי שאומר שהמברך ברכה שאינה צריכה באמצע קריאת שמע וברכותיה, רשאי להפסיק ולומר ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד, כדי לתקן קצת איסור ברכה לבטלה שבירך. ויש מי שפקפק בזה קצת, שאחר שסוף סוף הזכיר שם ה׳ בדרך שבח וברכה, אמירת ברוך שם וגו׳ אינה מועילה כל כך, דמה לי אם שיבח את ה׳ בברכתו, מה לי אם מוסיף שבח באמירת ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, הלכות פסד״ז, סי׳ נט הערה כ׳ עמו׳ תפב. שאר״י ח״ב עמו׳ קלט]

כא השומע קדיש באמצע קריאת שמע וברכותיה, יענה ״אמן, יהא שמיה רבה מברך לעלם ולעלמי עלמיא יתברך״, ולא יותר, כי מה שאנו נוהגים לענות יהא שמיה רבה מברך עד דאמירן בעלמא, אינו מתורת חיוב, אלא מנהג, על פי הקבלה, ורוב ככל הראשונים כתבו שיש חיוב לענות עד תיבת ״עלמיא״, או לכל היותר עד תיבת ״יתברך״, ולא יותר. [וכן מנהג האשכנזים לענות עד עלמיא או עד יתברך]. ולכן כשנמצא בקריאת שמע וברכותיה שאסור להפסיק בהם שלא לצורך גמור, אין לענות כמנהגינו תמיד עד דאמירן בעלמא, אלא יענה כאמור, עד עלמיא או עד יתברך. [ילקו״י, תשס״ד, סי׳ נט הערה כא עמוד תפג. שאר״י ח״ב עמו׳ קלט]

כב ומכל מקום בבין הפרקים יכול להפסיק עד דאמירן בעלמא, וידוע שבין הפרקים היינו בין יוצר המאורות לאהבת עולם, ובין הבוחר בעמו ישראל באהבה לשמע ישראל, ובין ובשעריך לוהיה אם שמוע, ובין כימי השמים על הארץ לויאמר. [ילקו״י, שם הערה כב, עמוד תפו. שאר״י ח״ב עמו׳ קמ].

כג השומע קדושה באמצע קריאת שמע, מפסיק ועונה עם הצבור אפילו באמצע פסוק, וכן באמצע ברכות קריאת שמע, אבל אינו אומר את הנוסח ״נקדישך ונעריצך״ וכו׳, וכן לא יאמר ״לעומתם משבחים ואומרים״, אלא עונה קדוש קדוש וכו׳, וברוך כבוד ה׳ ממקומו, בלבד. אבל כל השאר אינם מהקדושה עצמה, שאינם אלא כדברי הקדמה לקדושה. וגם פסוק ימלוך לא יענה, כי לדעת רבים מהאחרונים אין פסוק זה מכלל הקדושה. ולכן שב ואל תעשה עדיף. [ילקו״י, תשס״ד, סי׳ נט הערה כג, עמוד תפו. שאר״י ח״ב עמו׳ קמ].

כד אין לענות אמן דברכות באמצע קריאת שמע וברכותיה. ומנהג הספרדים ועדות המזרח כדעת מרן הבית יוסף וסיעתו, שאפילו בבין הפרקים אינם עונים אמן אף של אותה ברכה, כגון אם הקדים את השליח צבור וסיים ״ברוך אתה ה׳ יוצר המאורות״, והמתין קצת ואחר כך סיים השליח צבור ברכה זו, לא יענה אחריו אמן, והוא הדין לשאר ברכות קריאת שמע. וכן בערבית לא יענה אמן אחר ״ברוך אתה ה׳ מעריב ערבים״ שאומר השליח צבור, אפילו אם הקדים את השליח צבור

ומסיים הברכה לפניו. וכן הדין בשאר ברכות קריאת שמע של ערבית. ומכל מקום טוב לסיים הברכות של קריאת שמע עם השליח צבור, כדי שלא יכניס עצמו למחלוקת הפוסקים שיש בדבר. [ילקו״י, תשס״ד, סי׳ נט הערה כד, עמוד תפז. שאר״י ח״ב עמוד קמא, וקכז].

כה אפילו ״אמן״ אחר האל הקדוש, ו״אמן״ שאחר שומע תפלה, שאומר השליח צבור, לא יענה, לפי דעת מרן הבית יוסף, וכן המנהג פשוט אצל הספרדים ועדות המזרח, ואין לשנות. [ילקו״י, תשס״ד, סי׳ נט הערה כה, עמוד תפט. שאר״י ח״ב עמו׳ קמב הערה כב].

כו מי שנמצא באמצע קריאת שמע וברכותיה, ושמע קדיש או קדושה, אף על פי שקודם תפלתו הספיק לשמוע ולענות קדיש וקדושה, אף על פי כן צריך להפסיק לענות קדיש וקדושה. וכן מי שעתיד לשמוע מהמנין שלו או ממנין אחר קדיש וקדושה, אף על פי כן צריך להפסיק ולענות קדיש וקדושה עם הצבור. [ילקו״י, תשס״ד, סי׳ נט הערה כו, עמוד תצ. שאר״י ח״ב עמוד קמב הערה כג].

כז אפילו בבין הפרקים של קריאת שמע וברכותיה, אין לענות אמנים של קדיש, אלא חמשה אמנים ראשונים, שעד סוף חצי הקדיש. אבל אמן שאחר ״תתקבל״ או ״על ישראל או ״יהא שלמא״ אין לענות, שאינם אלא מנהג. ומכל מקום כל הקדישים שוים לענין הפסק בקריאת שמע וברכותיה, ואפילו קדיש יהא שלמא שנוהגים לומר אחר עלינו לשבח צריך לענות חמשה אמנים ראשונים שלו. ושלא כמי שחשב שאין לענות אמנים של קדיש תתקבל ויהא שלמא כלל, אפילו חמשה אמנים של הקדישים, שזה אינו, אלא לעולם צריך לענות חמשה אמנים הראשונים של כל קדיש וקדיש באמצע קריאת שמע וברכותיה. [ילקו״י, תשס״ד, סי׳ נט הער׳ כז, עמוד תצא. שאר״י ח״ב עמ׳ קמב].

כח השומע קול רעמים, והוא נמצא בבין הפרקים של קריאת שמע וברכותיה, יפסיק ויברך בשם ומלכות ברכת ״שכוחו וגבורתו מלא עולם״, כיון שהיא מצוה עוברת. והוא הדין למי שרואה את הקשת, שיפסיק בבין הפרקים ויברך בשם ומלכות ברכת ״זוכר הברית נאמן בבריתו וקיים במאמרו״. אבל בהרהור הלב בלבד אינו יוצא ידי חובת הברכה, שהלכה רווחת היא, ״הרהור לאו כדיבור דמי״. [ילקו״י, תשס״ד, סי׳ נט הערה כח, עמוד תצג. שאר״י ח״ב עמו׳ קמג].

כט הקורא קריאת שמע וברכותיה, לא יפסיק לומר י״ג מדות עם הצבור. וכן לא יאמר עם הצבור פסוק ״וזאת התורה״, כשמגביהים הספר תורה להראותו לעם, אלא יסתכל בספר תורה, ויהרהר בלבו פסוק ״וזאת התורה״, שהרהור לאו כדיבור דמי. [וראה לעיל סעיף י״ז לענין אמן אחר ברכות התורה]. [ילקו״י, תשס״ד, סי׳ נט הערה כט, עמוד תצד. שאר״י ח״ב עמוד קמג].

לא שליח צבור שעומד באמצע ברכת יוצר, או אהבת עולם, או באמצע קריאת שמע, ושמע קדיש או קדושה מצבור אחר שמתפללים סמוך להם, אם הוא מובטח שיכול לחזור לתפלתו, יענה עמהם קדיש וקדושה, ובפרט כשהוא מתפלל מתוך סידור. ולא יחוש בזה לטורח צבור, שכיון שהוא שומע ועונה דברים שבקדושה, אף הצבור שומעים ועונים, וזוכים לקיים מצוה דרבנן שהסמיכוה על ״ונקדשתי בתוך בני ישראל״. [ילקו״י, תשס״ד, סי׳ נט הערה ל׳ עמ׳ תצד. שאר״י ח״ב עמו׳ קמד].

לא מי שלא היו לו טלית ותפילין, והתחיל להתפלל עם הצבור, והביאו לו טלית ותפילין בין פסוקי דזמרה לישתבח, לא יניחן אז, אלא בין ישתבח ליוצר. ואם הביאו לו הטלית ותפילין בברכות קריאת שמע, יתעטף בציצית ויניח תפילין בבין הפרקים ויברך עליהן, ואין לחוש בזה משום הפסק. ואם התחיל בפרשת ויאמר, ואחר כך הובאו לפניו טלית ותפילין, הואיל ובסוף פרשת ציצית אינו רשאי להפסיק אלא כמו באמצע הפרק, [וכמבואר בשלחן ערוך סי׳ סו סעיף ה׳], לפיכך לא יפסיק בברכה, אלא לובש הטלית ומניח התפילין בלא ברכה, ולאחר תפלת שמונה עשרה ימשמש בהן ויברך עליהן. ואם לא הובאו לפניו אלא לאחר שחתם גאל ישראל, מניח תפילין בלא ברכה, ומיד יתחיל להתפלל כדי לסמוך גאולה לתפלה, ולאחר התפלה יתעטף בציצית וימשמש בתפילין ויברך עליהן. ואילו לעטיפת הטלית בין גאולה להתפלה לא יפסיק כלל, אפילו בלא ברכה. וכל זה לספרדים שהולכים בעקבות הוראות מרן השלחן ערוך, אבל האשכנזים היוצאים ביד רמ״א נוהגים, שאם הובאו הטלית והתפילין באמצע ברכות קריאת שמע, מברכים על התפילין בבין הפרקים, אבל על הטלית אינם מברכים, אלא מתעטפים בה בלא ברכה, ולאחר התפלה ממשמשים בה ומברכים עליה. ואם הובאו לפניו אחר שהתחיל פרשת ויאמר, או באמצע ברכת אמת ויציב, יניח התפילין בברכה, ורק אם סיים גאל ישראל מניח התפילין בלא ברכה, ולאחר התפלה ימשמש בהן ויברך עליהן. ונהרא נהרא ופשטיה. [ילקו״י, תשס״ד, סי׳ נט הערה לא, עמוד תצה. שאר״י ח״ב עמוד קמה הערה כח]

לב מי שהיה אומר ברכת אמת ויציב, וכשהגיע סמוך לשירה חדשה, שמע קדיש וקדושה, והפסיק לענות, וכשסיים לענות שכח לסיים ברכת אמת ויציב, והתחיל בתפלת שמונה עשרה, ונזכר באמצע התפלה, לאחר שיסיים תפלת שמונה עשרה, יאמר כל ברכת אמת ויציב, ויחתום ברוך אתה ה׳ גאל ישראל. והוא הדין אם שכח בכלל לומר ברכת אמת ויציב, ומיד כשסיים קריאת שמע התחיל להתפלל, יאמר ברכת אמת ויציב לאחר התפלה. [ילקו״י, תשס״ד, סי׳ נט הערה לב, עמוד תצז].

לג המתפלל ובברכת ויציב ונכון כשהגיע לשירה חדשה, הצבור הוציאו ס״ת כדי לקרות בו, לא יאמר עם הצבור פסוק וזאת התורה וכו׳. וכל שכן שלא יאמר ״ברוך הוא וברוך שמו״. אבל אמן יענה, כמבואר לעיל סעיף יז. [ילקו״י, תשס״ד, סי׳ נט הערה לג, עמוד תצח. שאר״י ח״ב עמו׳ קמה].

לד אם השליח צבור מאריך בשבת ויום טוב בברכת יוצר בנגינה, ויחיד מהקהל הקדימו, והגיע לבין הפרקים, ורוצה לעיין בהרהור הלב בלבד בדינים שבסידור, מעיקר ההלכה יש מקום להתיר, לפי שהלכה רווחת (ברכות כ:) "הרהור לאו כדיבור דמי". ומכל מקום לא יעשה כן אלא בצינעא באופן שאינו מעורר תשומת לב אצל הקהל, כדי שלא יבואו מהם להקל יותר ולהפסיק אף בשיחה בטלה. והמחמיר תבוא עליו ברכה. [ילקו"י, תשס"ד, סי' נט הערה לד, עמוד תק. שאר"י ב' עמ' קמה].

לה חולה במחלת סכרת, שקיבל התקפה באמצע קריאת שמע וברכותיה, שאז הוא צריך לאכול מנה סוכר ללא דיחוי, הואיל והלכה רווחת (בברכות לה.) שאסור ליהנות מן העולם הזה בלא ברכה, וכל הנהנה מן העולם הזה בלא ברכה כאילו מעל, לפיכך יברך על הסוכר שהכל נהיה בדברו, ואין בזה חשש הפסק באמצע קריאת שמע וברכותיה. אבל אם קיבל התקפה באמצע תפלת שמונה עשרה, לא יפסיק לומר הברכה בפיו, אלא יהרהר הברכה בלבו ויאכל הסוכר. שאין לך דבר העומד בפני פיקוח נפש. [ילקו"י, תשס"ד, סי' נט הערה לה, עמוד תקב. שאר"י ח"ב עמוד קמו].

לו נשים פטורות ממצות קריאת שמע, מפני שיש זמן קבוע לקריאת שמע, וכל מצות עשה שהזמן גרמא נשים פטורות. לפיכך פטורות הן גם מברכות קריאת שמע ערבית ושחרית, ואף על פי שראוי להן להחמיר על עצמן ולקרוא קריאת שמע כדי לקבל עליהן עול מלכות שמים ועול מצוות, מכל מקום אינן רשאות לברך ברכות קריאת שמע בשם ומלכות, שיש בזה חשש איסור ברכה לבטלה. [לדעת הרמב"ם וסיעתו מרבותינו הראשונים, שסוברים שאסור לנשים לברך על מצות עשה שהזמן גרמא שמקיימות אותן. וכן דעת מרן השלחן ערוך, וספק ברכות להקל]. ולכן יש להעיר למורות של בית הספר החרדי בית יעקב, שילמדו את הבנות הספרדיות המתחנכות אצלם, שלא תברכנה ברכות קריאת שמע בשם ומלכות. והוא הדין בברכות של פסוקי דזמרה, ברוך שאמר וישתבח, שלא יברכו אותן בשם ומלכות. [ילקו"י, שם הערה לו, עמוד תקג. שאר"י שם].

לז אם שכח לברך ברכות התורה ונזכר אחר שחתם יוצר המאורות, יברך שם ברכות התורה, ואין צריך שיאמר שם פרשת ברכת כהנים. [ילקו"י, תשס"ד, סי' נט הערה לז, עמוד תקג. שאר"י ח"ב עמו' קנג].

לח מי שהיה מתפלל עם הצבור, והקדימו שליח צבור, וכשסיים לומר שירת הים, התחיל החזן לומר הקדיש שבין ישתבח ליוצר, והפסיק כדי לענות אמן ויהא שמיה רבה מברך, ולאחר שענה "ברוך ה' המבורך וגו'", שכח לומר ישתבח, והתחיל עם החזן ברכת יוצר אור, ונזכר באמצע הברכה, יאמר ישתבח אחר שיסיים "ברוך אתה ה' יוצר המאורות". [שכיון שברכת ישתבח היא כמצוה עוברת, שהרי אינו יכול לאומרה לאחר התפלה, שברכות פסוקי דזמרה שהן ברוך שאמר וישתבח לא נתקנו לאומרן אלא קודם התפלה, ולכן רשאי להפסיק בבין הפרקים של ברכות קריאת שמע כדי לאומרה. ואין ברכת יוצר נחשבת להפסק בין הזמירות לישתבח, כיון שהכל מענין שבח ותהלה להשי"ת]. והוא הדין אם נזכר באמצע אהבת עולם שלא

אמר ישתבח, שיכול לאומרה אחר הבוחר בעמו ישראל באהבה. וכן אם נזכר באמצע הפרק של קריאת שמע, יכול לאומרה בבין הפרקים. וכן אם נזכר לאחר מכן, כגון באמצע ברכת אמת ויציב, יאמר באמצע הברכה, ברכת ישתבח, דחשיב כמצוה עוברת. [וכדין מי ששמע רעמים בברכת אמת ויציב שפוסק ומברך]. אבל אחר שמונה עשרה אינו רשאי לאומרה. [ילקו״י, תשס״ד, סי׳ נט הערה לח, עמוד תקד. שארי״י ח״ב עמו׳ קנג].

לט שליח צבור שנשתתק באמצע ברכת יוצר, באופן שאי אפשר לו להמשיך, אם היה זה לפני קדושת יוצר, השליח צבור שיעמוד תחתיו צריך להתחיל מתחלת ברכת יוצר, כי אין לחלק הברכה לשנים. אבל אם היה זה לאחר קדושת יוצר, השליח צבור השני יתחיל מלאל ברוך נעימות יתנו וכו׳. שכיון שהקהל ענו קדושה, כתחלת ברכה הוא. ומכל מקום בזמן הזה שכל יחידי הקהל מתפללים בלחש עם השליח צבור, לעולם אין צריך להתחיל מתחלת יוצר אור, אלא הש״צ השני שבא במקום הראשון ממשיך הברכה ממקום שפסק הראשון. [ילקו״י שם הערה לט, עמוד תקה. שארי״י שם].

מ קדושה של יוצר יחיד רשאי לאומרה, ואין דינה כקדושה של חזרת השליח צבור שאינה נאמרת אלא בעשרה, מפני שקדושת יוצר אינה אלא סיפור דברים. ולכן מותר גם לאומרה בלי ניגון, אלא בדרך תפלה. ומכל מקום ממדת חסידות טוב ונכון שהיחיד יאמרנה בניגון בטעמי המקרא, כדרך הקורא בנביאים. לפיכך מי שנמצא באמצע קריאת שמע וברכותיה, ושמע קדושה של יוצר מהשליח צבור, לא יפסיק כדי לענות עמהם קדושת יוצר. והוא הדין לקדושה דסידרא, שהיא קדושה של ״ובא לציון גואל״. [ילקו״י, תשס״ד, סי׳ נט הערה מ׳ עמוד תקח. שארי״י ח״ב עמוד קנד].

מא המברך ברכות קריאת שמע, ומצא עצמו אומר ״הגדול הגבור והנורא״, ונסתפק אם הוא באמצע ברכת יוצר, וצריך לסיים ״קדוש הוא״ וכו׳, או אם הוא באמצע ברכת אהבת עולם, וצריך לסיים ״בטחנו, נגילה ונשמחה בישועתך״, אינו חוזר לברכת יוצר, אלא לאהבת עולם, שספק ברכות להקל. [ילקו״י, תשס״ד, סי׳ נט הערה מא, עמוד תקט. שארי״י ח״ב עמו׳ קנד].

מב ברכות קריאת שמע, וכן שאר ברכות, אסור לאומרם דרך ״נדבה״, אפילו אם הוא מסתפק בהם, כי רק בתפלת שמונה עשרה שהיא כנגד הקרבן, שייך תפלת נדבה כמו קרבן נדבה, מה שאין כן בברכות קריאת שמע וכיוצא בהן. ולכן האומרים מעמדות אסור להם לחתום ברוך אתה ה׳ שומע תפלה. [ילקו״י, תשס״ד, סי׳ נט הערה מב, עמוד תקי. שארי״י ח״ב עמו׳ קנה].

א מצוות צריכות כוונה, והיינו שיש לכוין בעשיית המצוה שכוונתו לצאת ידי חובת המצוה. ויש מי שאומר שאם קרא קריאת שמע בסדר התפלה, או אכל מצה, או קידש, או נטל לולב ותקע בשופר, וכדו', אף על פי שלא כיון לצאת, יצא, שהרי משום זה עושה כל הנ"ל, כדי לצאת אף שלא כיון להדיא. ועל זה סמכו רבים אף לכתחלה שאינם מכוונים בפירוש בעת התפלה וקריאת שמע וקידוש לשם מצוה. ומכל מקום ראוי ונכון מאד לכוין בכל מצוה ומצוה בפירוש בעת שמקיים המצוה, שהוא מכוין לשם קיום המצוה. [ילקו"י, תשס"ד, שם עמו' תקיא. שאר"י ח"ב עמ' קנו].

ב יש אומרים דמה שאמרו מצוות צריכות כוונה אינו אלא מדרבנן, אבל מן התורה יוצא ידי חובה גם אם לא כיון לשם מצוה. ויש אומרים שדין זה הוא מן התורה, ואם לא כיון בעשיית המצוה לא יצא ידי חובה מן התורה. [ילקו"י, תשס"ד, סי' ס העי' ב', עמוד תקטז. שאר"י ח"ב עמ' קנט].

ג אף במצוות דרבנן לכתחלה צריך לכוין לצאת ידי חובת המצוה. ומכל מקום בדיעבד אם לא כיוון במצוות דרבנן, יצא. [ילקו"י, תשס"ד, סי' נט הערה ג', עמוד תקטז. שאר"י חלק ב' עמוד קנט].

ד אף שלכתחלה צריך לכוין גם במצוות שיש בהם מעשה, כגון באכילת מצה או מרור, מכל מקום בדיעבד אם לא כיוון לשם מצוה, יצא, שכן נהנה. ובפרט לדברי החיי אדם שאם אכל מצה, אף על פי שלא כיון לצאת, יצא, כל שעושה כן בשביל המצוה, ולא לשם דבר אחר. והרוצה להחמיר ולחזור ולאכול, לא יברך שנית משום ספק ברכה לבטלה. ומכל מקום הדבר ברור שאם בירך על המצה על אכילת מצה, אין לך כוונה גדולה מזו ויצא ידי חובה לכולי עלמא. [ילקו"י, תשס"ד, סי' ס' הערה ד', עמוד תקכ. שאר"י ח"ב עמוד קסא].

ה אין צורך באמירה בפה מלא שעושה המצוה לשם מצוה, וכגון אמירת לשם יחוד וכדומה, אלא די במחשבה לשם מצוה אף לכתחלה. ולא דמי לכתיבת תפילין שצריך לומר שכותב לשם קדושת תפילין. ובפרט במצוה שמברכים עליה בתחלה, שהברכה היא התעוררות הדבור והמחשבה לכוין לשם מצוה. ומכל מקום כבר נהגו רבים וכן שלמים לומר "לשם יחוד" קודם כל מצוה שעושים, כדי לעורר הכוונה בעשיית המצוה לשם מצוה, ובפרט במצות ישיבה בסוכה בליל סוכות, ובמצות ציצית ותפילין. [ילקו"י, תשס"ד, שם הע' ה'. עמוד תקכ. שאר"י ח"ב עמוד קסב].

ו יש אומרים שבמצוות שבין אדם לחבירו, כגון מעשה צדקה וחסד, כיבוד אב ואם, כבוד רבו, וכדומה, אין צריך לכוין לשם מצוה, דסוף סוף מעשה הצדקה והחסד והכבוד נעשים ומתקיימים. [ילקו"י, תשס"ד, סי' ס' הערה ו', עמוד תקכא. שאר"י ח"ב עמוד קסב].

ז יש אומרים דבמצוות שאין חובה על האדם לעשותם, כגון תרומות ומעשרות והפרשת חלה ושחיטה, שאינם חיוב על האדם, אלא אם ירצה לאכול מתחייב בהן, יש מקום לומר דלכולי עלמא אין צריך לכוין בהם. [ילקו״י, מהדורת תשס״ד, סי׳ ס הערה ז, עמוד תקכב. שאר״י ח״ב עמ׳ קסג].

ח מצוה שאין בה מעשה אלא אמירה בעלמא, יש מי שכתב דלכולי עלמא צריך שיכוין בה לצאת ידי חובה, ואם לא כיון לא יצא ידי חובה. [ילקו״י, תשס״ד, סי׳ ס הע׳ ח׳, עמ׳ תקכג. שאר״י ח״ב עמו׳ קסג].

ט דעת רוב הראשונים שאם מתכוין להדיא שלא לצאת ידי חובה, לכולי עלמא אינו יוצא ידי חובה. ויש מי שאומר שיוצא ידי חובה בעל כרחו. אך לית מאן דחש להא. ואין חילוק בזה בין מצוה התלויה במעשה למצוה התלויה בדיבור. [ילקו״י, תשס״ד, סי׳ ס הערה ט. שאר״י ח״ב עמ׳ קסג].

י י״א שבמצות סוכה צריך לכוין הטעם של המצוה, שהוא יושב בסוכה זכר ליציאת מצרים, וכמו שנאמר (ויקרא כג, מג) : למען ידעו דורותיכם כי בסוכות הושבתי את בני ישראל בהוציאי אותם מארץ מצרים. ושהוא בא לקיים מצות עשה באכילתו. ואם לא כיון כן לא יצא ידי חובת מצות סוכה. וי״א שכל זה לצאת ידי חובת המצוה כתיקנה, על הצד היותר טוב, אך בדיעבד אם לא כיוון רק לצאת ידי חובת המצוה שציונו השי״ת, יצא. וכן לגבי ציצית ותפילין, יש אומרים שאם לא כיון תכלית המצוה, לא יצא ידי חובה. [ילקו״י, מהדורת תשס״ד, ספר על פסוקי דזמרה סי׳ ס הערה י׳,עמוד תקכד].

יא הקורא את המגילה להוציא את הצבור ידי חובתם, צריך לעורר את הצבור שיכוונו לצאת ידי חובה, והוא יכוין עליהם להוציאם ידי חובה. שגם במצוות דרבנן נקטינן לכתחלה דמצוות צריכות כוונה. ובפרט במקרא מגילה שהיא מדברי קבלה, ודמיא לדברי תורה. [ילקו״י, מהדורת תשס״ד, ספר על הלכות פסוקי דזמרה, סי׳ ס׳ הערה יא, עמוד תקכז].

יב מי שכותב מכתב לחבירו בימי העומר, וכתב בלילה היום כך וכך לעומר, יש אומרים דכתיבה כדיבור דמי, ויצא ידי חובת הספירה, ואין לו לחזור ולברך באותו לילה על ספירת העומר, ולמחרת יכול להמשיך לספור בברכה. ויש אומרים דלא יצא ידי חובת הספירה. ולכן לדינא, ספק ברכות להקל, ויחזור ויספור באותו לילה בלא ברכה, ולמחרת ימשיך לספור בברכה. [ילקו״י, מהדורת תשס״ד, סי׳ ס הערה יב, עמוד תקכח, ילקו״י מועדים הל׳ ספירת העומר].

סימן סא - לדקדק ולכוין בקריאת שמע

א כשבא לקרוא קריאת שמע יכוין [קודם שיתחיל הקריאה] שהוא בא לקיים מצות עשה לייחד שמו יתברך, ויקרא אותה באימה ביראה וברתת ובזיע. [ומה היא הכוונה המעכבת בקריאת שמע, ראה להלן]. [ילקו״י, מהדורת תשס״ד, ספר על פסד״ז, סי׳ סא הערה א׳. עמוד תקלא. שארי״י ח״ב עמוד קסה].

ב כשקורא קריאת שמע צריך לכוין שמקבל עליו עול מלכות שמים. וזו הכוונה המעכבת. ואם הסיח לבו באמצע הקריאה וחשב על דברים אחרים, לא יצא, שהרי לא קיבל עליו עול מלכות שמים. ולכתחלה נכון שיכוין גם פירוש המלים. ופירוש ה׳ אלהינו, ה׳ ככתבו היה הוה ויהיה, מציאות ה׳, וממציא כל הנמצאים. אלהינו, מלכנו, והוא קבלת עול מלכות שמים. ה׳ אחד, היינו מצות יחוד ה׳. ואם לא כיוון אף בפסוק ראשון, לא יצא. ולכן יפסיק את קריאתו בסיום איזה פסוק, וימתין כדי הילוך ד׳ אמות, ויחזור לפסוק ראשון. ויש אומרים שצריך לסיים הפרשה שהתחיל, וגם צריך ליזהר בה שלא לקרות בעיניו וכו׳, כדין הקורא קריאת שמע ויוצא בה ידי חובה. אף על פי שהוא חוזר וקורא הפרשה שנית. ומן הדין מותר אז לקרוץ בעיניו, אלא שבלאו הכי נכון שלא לסיים את כל הפרשה, מחשש הפסק. [ילקו״י, שם הערה ב׳, עמ׳ תקלב. שארי״י ח״ב עמ׳ קסה].

ג בפסוק שמע ישראל יאמר כל שתי מילים יחד, שמע ישראל, ה׳ אלוקינו, ה׳ אחד. ונוהגים לקרוא פסוק ראשון בקול רם, כדי לעורר הכוונה. וגם השליח צבור ישמיע קולו בפסוק ראשון, כדי שהקהל ישמעו וימליכו שם שמים יחד. ומנהג הישיבות הקדושות לקרוא את כל הקריאת שמע בקול רם, כדי לעורר הכוונה. ואמנם המתפלל במקום שאין רגילים לקרוא את כל הקריאת שמע בקול רם, אל ישנה ממנהג המקום, גם כדי שלא לבלבל כוונת המתפללים, שאינם רגילים בזה. [ילקו״י, תשס״ד, סי׳ סא הערה ג׳, עמוד תקלה. שארי״י ח״ב עמוד קסח].

ד נוהגים ליתן יד ימין על העינים בקריאת פסוק שמע ישראל, כדי שלא יסתכל בדבר אחר שימנע ממנו לכוין. וגם איטר יד יניח יד ימין על עיניו בקריאת שמע. ואין צריך להסיר המשקפיים בעת שנותן ידיו על עיניו בקריאת שמע. וגם סומא בשני עיניו יניח יד ימינו על עיניו בשמע ישראל. וכן יעביר הציציות על עיניו במקום שנהגו לעשות כן. [ילקו״י, שם הערה ד׳, עמוד תקלו. שארי״י ח״ב עמוד קסח].

ה באמירת אחד יש לכוין באל״ף שהוא אחד, ובחי״ת שהוא יחיד בז׳ רקיעים ובארץ, והדל״ת רמז לד׳ רוחות השמים, ולעתיד לבוא שכל העולם יאמרו שהוא אחד. וצריך להאריך מעט באות חי״ת של אחד, כדי שימליך את הקב״ה בשמים ובארץ [שלזה רומז החטוטרת שבאמצע גג החי״ת]. וכן יאריך קצת בדל״ת של אחד שיעור שיחשוב שהקב״ה יחיד בעולמו, ומושל בד׳ רוחות העולם, ולא יאריך יותר מכשיעור זה. ויש נוהגים

להטות הראש כפי המחשבה, מעלה ומטה ולד' רוחות, כדי לעורר הכוונה בזה. [ילקו"י, תשס"ד, סי' סא הערה ה', עמוד תקלז. שארי"י ח"ב עמוד קסט].

ו ידקדק בדל"ת שלא תהא כרי"ש. ולא יחטוף בחי"ת, ולא יאריך באל"ף. [ילקו"י, מהדורת תשס"ד, סי' סא הערה ו', עמוד תקלט. שארית יוסף ח"ב עמוד קע].

ז ידגיש אות יו"ד של שמע ישראל, שלא תבלע ושלא תראה אל"ף, וכן יו"ד של ויהיו דלא לשתמע ותאו. [ש"י סי' סא סעיף יח. ילקו"י, מהדורת תשס"ד, סי' סא הע' ז', עמ' תקלט. שארי"י ח"ב עמ' קע].

ח אסור לומר שמע ב' פעמים, אפילו אם לא כיון בראשונה, בין שכופל התיבות, שאומר שמע שמע, בין שכופל הפסוק הראשון. [ואם לא כיון ראה לעיל סעיף ב']. והכופלים פסוק "שמע ישראל" באשמורת בסליחות וביום הכפורים בתפלת הנעילה, יש ללמדם שלא יאמרו ב' פעמים פסוק שמע ישראל. אבל נהגו לכפול בתפלת הנעילה ביוהכ"פ ז' פעמים פסוק ה' הוא האלהים. ומנהג כשר הוא. ובעת שקורא שנים מקרא ואחד תרגום יכול לכפול הפסוק כמו שכופל שאר הפסוקים. וכשקורא קריאת שמע שעל המטה, מותר לקרוא את כל הפרשה, ולחזור ולקרותה. [ילקו"י, מהדורת תשס"ד, ספר על פסוקי דזמרה סי' סא הערה ח', עמוד תקלט. שארית יוסף ח"ב עמוד קעא].

ט אחר פסוק שמע ישראל אומרים בלחש "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד". ואם טעה ודילג פסוק זה, ונזכר אחר התפלה, אין צריך לחזור ולקרוא קריאת שמע כדי לומר פסוק ברוך שם. וצריך להפסיק וליתן ריוח בין תיבת ברוך לתיבות שם כבוד, ויש לגעור במי שסומך ברוך לשם. וכן צריך להפסיק מעט בין לעולם ועד, לואהבת, כדי להפסיק בין קבלת מלכות שמים לשאר מצות. ודעת הרמ"א שצריך להפסיק קצת גם בין פסוק שמע ישראל לפסוק ברוך שם. ויש חולקים ואומרים שאין להפסיק בין שמע ישראל לברוך שם. ששניהם קבלת עול מלכות שמים. וכן עיקר לדידן. וכשאומר ברוך שם כבוד וכו', יש להפסיק אחר תיבת ברוך, ואחר כך יאמר שם כבוד מלכותו, ויפסיק, ויסיים לעולם ועד. [ילקו"י, מהדורת תשס"ד, סי' סא הערה ט'. עמ' תקמא. שארי"י ח"ב עמוד קעא].

י צריך לקרוא קריאת שמע בטעמים, כמו שהם בתורה. [וכתב הרמ"א שלא נהגו כן במדינות אלו, ומכל מקום המדקדקים מחמירים בכך]. וידקדק מאד באותיותיה, ויתן ריוח בין הדבקים, דהיינו כל מלה שסופה כמו תחלת המילה שלאחריה, כגון על לבבכם, יתן ריוח ביניהם בכדי שאות אחת לא תיבלע. וכן כל מלה שסופה במ"ם והמלה שלאחריה מתחלה באות א' כגון וקשרתם אותם, וכיוצא, יזהר באות האל"ף שלא תיבלע. [ואף בפסוקי דזמרה יש לדקדק בזה]. [ילקו"י, תשס"ד, ספר על הל' פסוקי דזמרה סי' סא הערה י', עמוד תקמג. שארי"י ח"ב עמוד קעד].

יא יזהר להדגיש אות ע״ין שבתיבת ולעבדו, ובמלת נשבע ה׳, שלא יבטאם כאות אל״ף. וכן ידגיש הזי״ן של וזכרתם ושל תזכרו, שלא יראה כאומר ושכרתם או תשכרו. וידקדק שלא ירפה החזק ולא יחזק הרפה, ולא יניח הנד ולא יניד הנח. [ילקו״י שם סי׳ סא הערה יא, עמ׳ תקמה. שאר״י ח״ב עמ׳ קעו].

יב צריך ליתן ריוח בין וחרה לתיבת אף, שלא ישמע כאומר וחרף. ופסוק זה נוהגים לאומרו בלחש, אך צריך ליזהר שגם פסוק זה ישמיע לאזנו. [ילקו״י, תשס״ד, סי׳ סא הערה יב. שאר״י ח״ב עמוד קעז].

יג אמרו חז״ל (ברכות יד:) כל הקורא קריאת שמע בלא תפילין כאילו מעיד עדות שקר בעצמו. ופירשו הראשונים, מפני שהוא קורא ״וקשרתם לאות על ידיך והיו לטוטפות בין עיניך״, והוא אינו מניחן, ונמצא כמעיד עדות שקר. ואמנם הקורא פסוק ״שמע ישראל״ שבסדר הקרבנות לפני הזמירות, אינו חייב להניח תפילין תחלה, מפני שאינו קורא את הפסוק וקשרתם וכו׳. אבל הקורא פרשת שמע קודם תפלה מפני שהוא ירא פן יעבור זמן קריאת שמע, עדיף שיניח תפילין תחלה, מאחר שקורא כל הפרשה הראשונה או יותר. ומכל מקום בשעת הדחק כגון שהזמן מצומצם, או שחושש פן על ידי כך יתאחר לבוא לבית הכנסת, יכול לסמוך על הסוברים שכל שמניח תפילין לאחר מכן בו ביום, אין בזה משום ״מעיד עדות שקר בעצמו״, ורשאי לקרוא קריאת שמע בלא תפילין. [ילקו״י, מהדורת תשס״ד, ספר על פסד״ז, סי׳ סא הערה יג, עמוד תקמה. שארית יוסף ח״ב עמוד קפ].

יד אם הוא אנוס ואין לו תפילין, וחושש שיעבור זמן קריאת שמע ותפלה, יתפלל ויקרא קריאת שמע בלא תפילין, ובמשך היום יניח תפילין ויקרא בהם קריאת שמע. [ילקו״י, מהדורת תשס״ד, ספר על פסד״ז עמוד תקמז. סי׳ סא הערה יד. שארית יוסף חלק ב׳ עמוד קפ].

טו יש נוהגים בשעה שהשליח צבור אומר בקריאת שמע למען ירבו ימיכם הופך פניו לימין, וימי בניכם לשמאל, ואין נכון לנהוג כן. [ילקו״י, תשס״ד, סי׳ סא הערה טו. עמוד תקמז. שאר״י ח״ב עמוד קפה].

טז כשאומר אני ה׳ אלוהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים, לכתחלה צריך לכוין בפירוש לזכור יציאת מצרים. ובדיעבד אם לא כיון כן בפירוש, יצא. [ילקו״י שם הער׳ טז. שאר״י ח״ב עמ׳ קפה].

יז בקריאת שמע יש רמ״ח תיבות, וכדי להשלים לרמ״ח תיבות, כנגד איבריו של האדם, השליח צבור מסיים ״ה׳ אלהיכם אמת״. ויחיד שקורא קריאת שמע, בשחרית או בערבית, או בקריאת שמע שעל המטה, יסיים בשלש תיבות אלו: ״ה׳ אלהיכם אמת״, כדי להשלים רמ״ח תיבות

בקריאת שמע שהן כנגד רמ״ח איבריו של אדם. אבל כשמתפלל עם הצבור, מוטב שכל יחיד ישמע שלש תיבות אלו מפי השליח צבור, ויכוין עליו, ויוצא ידי חובתו. ואם השליח צבור אינו שליח קבוע, אלא שירד להתפלל לפני התיבה באקראי, ואינו בקי בעניני התפלה כדי להוציא את הקהל ידי חובת שלש תיבות אלו, טוב שהיחיד יאמר עמו ״ה׳ אלהיכם אמת״, ואחר כך ימשיך ויציב ונכון, או ואמונה כל זאת וכו׳. ויש מהאשכנזים הנוהגים לומר ״אל מלך נאמן״ להשלים רמ״ח תיבות. ויש מרבני אשכנז שנהגו בזה כדעת האר״י ז״ל וכנ״ל. [ילקו״י, תשס״ד, ספר על פסוקי דזמרה עמוד תקמז. סי׳ סא הערה יז. שארית יוסף ח״ב עמוד קפה].

יח האשה צריכה לסיים אחר קריאת שמע אני ה׳ אלהיכם, אמת, ולחזור ״ה׳ אלהיכם אמת״. וטוב שתאמר קודם הקריאת שמע גם ״אל מלך נאמן״. [ילקו״י, תשס״ד, שם, הערה יח. שאר״י ח״ב עמ׳ קפו].

יט ״אשר אנכי מצוך היום״, היינו לומר שבכל יום ויום יהיו בעיניך כחדשים, ולא כמי שכבר שמע אותו הרבה פעמים, שאינו חביב אצלו. [ילקו״י, מהדורת תשס״ד, ספר פסד״ז, סי׳ סא הערה יט עמוד תקנ].

סימן סב - לא דקדק באותיותיה

א אם עבר וקרא קריאת שמע ולא דקדק באותיותיה, יצא ידי חובת מצות קריאת שמע. ומכל מקום לכתחלה יזהר מאד בזה. [ילקו״י, תשס״ד, עמוד תקנ, סי׳ סב הערה א׳. שאר״י ח״ב עמוד קעו].

ב צריך להשמיע קריאת שמע לאזנו. ואפילו פסוק וחרה אף ה׳ שנוהגים לאומרו בלחש, צריך להשמיע לאזנו. ואם לא השמיע לאזנו יצא, ובלבד שיוציא בשפתיו. אבל אם לא הוציא בשפתיו אלא הרהר קריאת שמע בלבו בלבד, לא יצא. [ילקו״י, תשס״ד, סי׳ סב הע׳ ב׳. עמ׳ תקנא. שאר״י ח״ב עמוד קעג].

ג מי שהוא אנוס שאינו יכול לקרוא קריאת שמע בפיו, יהרהר אותה בלבו, ויצא ידי חובת קריאת שמע לכל הפחות לדעת הרמב״ם ודעימיה הסוברים דהרהור כדיבור דמי. אך כשיעבור האונס יחזור ויקרא קריאת שמע בפיו. [ילקו״י, תשס״ד, ספר על פסד״ז עמ׳ תקנב. סי׳ סב הערה ג׳. שאר״י ח״ב עמוד קפא].

ד צריך השליח צבור להשמיע קולו בפסוק שמע ישראל, כדי שישמעו הצבור וימליכו שם שמים יחד. [ילקו״י, מהדורת תשס״ד, ספר על פסוקי דזמרה, עמוד תקנה, סי׳ סב הערה ד׳].

ה מי שהגיע לבית כנסת, ושמע צבור אומרים קריאת שמע, אפילו אינו מתפלל עמהם צריך שיאמר עמהם שמע ישראל. ואם עדיין לא התפלל, טוב שיכוין בפירוש שלא לצאת ידי חובת קריאת שמע כדי שיקיים מצוה זו אחר כך בברכותיה. [ילקו״י, תשס״ד, סי׳ נט הערה ה׳, עמוד תקנה].

סימן סג - לישב בשעת קריאת שמע

א יכול אדם לקרוא קריאת שמע בין כשהוא מהלך ובין כשהוא עומד או יושב, אבל לא פרקדן, שפניו כלפי הקרקע, או גבו פניו למעלה. אבל קורא והוא שוכב על צדו. ואם היה בעל בשר הרבה ואינו יכול להתהפך על צדו, או שהיה חולה, נוטה מעט לצדו וקורא. [ילקו״י, מהדורת תשס״ד, עמוד תקנה, סי׳ סג הערה א׳. שארית יוסף חלק ב׳ עמוד קפז].

ב היה מהלך בדרך ורצה לקרות קריאת שמע צריך לעמוד בפסוק ראשון. שמאחר ופסוק ראשון הוא עיקר קריאת שמע, אין לו לקוראה כשהוא מהלך בדרך. ובדיעבד אם קראה כשהוא מהלך, יצא ידי חובת קריאת שמע, ואינו צריך לחזור ולקוראה. [ילקו״י, שם, סי׳ סג הערׂ ב׳. שארי״י ח״ב עמו׳ סג].

ג הנוסע במכונית או ברכבת, והגיע זמן קריאת שמע, יכול לקוראה גם כשהוא נוסע. אבל הנהג צריך שיחנה את רכבו בצד הדרך, לקרוא קריאת שמע. [ילקו״י, שם, סי׳ סג הערה ג׳. שארי״י ח״ב עמו׳ קפח].

ד מי שרוצה להחמיר על עצמו לעמוד בקריאת שמע כשהיה יושב, נקרא עבריין. ומיהו בדיעבד שעמד וקרא קריאת שמע של שחרית, יצא ידי חובה. [ילקו״י, תשס״ד, סי׳ סג הערה ד׳. שארי״י ח״ב עמו׳ קפט].

ה אם היה עומד ביוצר ורוצה לקרות ק״ש מעומד מפני שנוח לו בעמידה, אינו מחוייב לישב כדי לקראה מיושב, ומכל מקום עדיף יותר לשבת בשעת קריאת שמע, כדי שתהיה דעתו מיושבת עליו. וגם על פי הסוד ראוי יותר לשבת בשעת קריאת שמע. [ילקו״י, תשס״ד, סי׳ סג הערה ה, עמוד תקנט].

ו עיקר הכוונה היא בפסוק ראשון, לפיכך אם קרא קריאת שמע ולא כיון לבו בפסוק ראשון, לא יצא ידי חובה, וחוזר וקורא, וכמבואר לעיל. ואפילו למאן דאמר מצוות אין צריכות כוונה, מודה כאן דצריך לכוין לקבל עול מלכות שמים. [ילקו״י, מהדורת תשס״ד, ספר על פסד״ז סי׳ סג הערה ו׳, עמוד תקס].

ז אם היה ישן, מצערים אותו ומעירים אותו עד שיקרא פסוק ראשון והוא ער ממש. מכאן והלאה אין מצערים אותו כדי שיקרא והוא ער ממש, שאף על פי שהוא קורא מתנמנם יצא. ואף על פי שהזהירו לדקדק באמירת הקריאת שמע ולדקדק באותיותיה, וזה אי אפשר לדקדק כשהוא מתנמנם, מכל מקום בדיעבד יצא. [ומי שנתנמנם בחג סוכות מחוץ לסוכה, אם צריך להעיר אותו, או שהוא בגדר מצטער ואין צריך להעירו, ראה בהערה שם באורך]. [ילקו״י שם, סי׳ סג הע׳ ז׳ עמ׳ תקסב].

ח כשקורא פרשה הראשונה של קריאת שמע לא ירמוז בעיניו או בידיו, ולא יעשה שום תנועה, מפני שנראה כקורא עראי. וכן אין לעיין בספר באמצע קריאת שמע. ומי שקרא קריאת שמע ורמז בעיניו, אף שיצא ידי חובה הרי זה מגונה. ויש מחמירים בכל זה גם בפרשה שניה, ועל כל פנים לדבר מצוה לכולי עלמא מותר לרמוז בפרשה שניה. [ילקו״י, תשס״ד, סי׳ סג הערה ח׳. שארי״י ח״ב עמ׳ קעז].

ט אם השליח צבור ממתין לחכם שבקהל כדי שיסיים קריאת שמע, והחכם נמצא בפרשה ראשונה, לא ירמוז לשליח צבור להמשיך באמצע הקריאה. ובפרשה שניה רשאי לרמוז לו להמשיך, דטורח צבור חשיב כדבר מצוה שמותר לרמוז באמצע פרשה שניה. וטוב שיפסיק בין פסוק לפסוק כדי לרמוז. ואם החכם נמצא בפרשה שלישית, מותר לו לרמוז לשליח צבור להמשיך בתפלתו, אף באמצע הקריאה. [ילקו״י, תשס״ד, סי׳ סג הערה ט. עמוד תקסז, שארי״י ח״ב עמ׳ קעח].

י ילד קטן המפריע למהלך התפלה, מותר להשתיקו ברמז אף באמצע קריאת שמע או תפלת שמונה עשרה, אך אסור לדבר בפיו כדי להשתיקו אף שמטרידו בתפלתו. ורק ברמיזה או בדפיקה על השלחן, שרי. ואם אין הרמיזה מועילה, והקטן מטרידו, וכן גדולים שהם מדברים ומטרידין אותו, יכול לעשות תנועה בקול להשתיקם. אך לא יפסיק בדיבור ממש. [ילקו״י שם עמ׳ תקסח, הער׳ י׳].

יא מי שנתבלבל באמצע קריאת שמע או תפלת שמונה עשרה, ואינו יודע להמשיך בעל פה, מותר לו לרמוז לחבירו שיביא לו סידור כדי להמשיך בתפלתו מתוך הסידור. דרמיזה לצורך כזה אינה אסורה באמצע קריאת שמע ותפלה. ואם אין לו מי שיביא לו הסידור, מותר לו לעקור ממקומו וללכת להביא סידור אפילו באמצע תפלת שמונה עשרה, כדי להמשיך את תפלתו מתוך הסידור. [ילקו״י, מהדורת תשס״ד, ספר על פסוקי דזמרה עמו׳ תקסט, סי׳ סג הערה יא. שארי״י ח״ב עמו׳ שעט].

סימן סד - דין הטועה בקריאת שמע

א קרא קריאת שמע למפרע, לא יצא. במה דברים אמורים בסדר הפסוקים, ששינה סדר הפסוקים, אבל אם הקדים פרשה לחברתה, אף על פי שאינו רשאי יצא, לפי שאינה סמוכה לה בתורה. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, ספר על פסוקי דזמרה עמוד תקסט, סי׳ סד הערה א׳].

ב התחיל בפסוק והיו הדברים האלה וגו׳, ואחר כך אמר הפסוק ואהבת את ה׳ וגו׳, חוזר וקורא פסוק והיו הדברים האלה וגו׳. ואין צריך לחזור פסוק ואהבת, אף שפסוק זה קראו אחר פסוק והיו הדברים האלה. [ילקו״י, מהדורת תשס״ד, סי׳ סד הערה ב׳ עמוד תקע].

ג קרא פרשה וטעה בה, אם יודע היכן טעה, כגון שקרא כולה אלא שדילג פסוק אחד באמצע, חוזר לראש אותו הפסוק וגומר הפרשה. ואם אינו יודע היכן טעה, חוזר לראש הפרשה. [ילקו״י, תשס״ד, סי׳ סד הערה ג׳, עמוד תקע].

ד אם טעה כשהגיע לוכתבתם, ואינו יודע איפה נמצא, חוזר לומר וכתבתם הראשון. והני מילי שלא התחיל ב״למען ירבו ימיכם״, אבל אם התחיל למען ירבו ימיכם, אין צריך לחזור, [דסירכיה נקט ואתא]. ואם יכול לידע מהצבור היכן הוא אוחז, וכגון שהתחיל קריאת שמע עם הצבור, ומצא הצבור אומר למען ירבו ימיכם וכו׳, יכול לדעת מתוך זה שגם הוא נמצא בוכתבתם השני. [ילקו״י, מהדורת תשס״ד, ספר על פסוד״ז עמוד תקע, סי׳ סד הערה ד׳. שארי״י ח״ב עמוד קפג].

ה אחר פרשת והיה אם שמוע אומרים פרשת ציצית, ונתקן לאומרו מכמה טעמים, וגם מפני שיש בה ציווי זכירת כל המצוות. [ילקו״י, תשס״ד, ספר על פסוד״ז עמוד תקעא, סי׳ סד הערה ה׳].

ו חכמים ביקשו לקבוע פרשת בלק בקריאת שמע, ומפני טורח צבור לא קבעוה. [ילקו״י שם עמ׳ תקעא].

סימן סה - הנכנס לבית הכנסת ומצא צבור קורין ק״ש

א קרא קריאת שמע והפסיק באמצע מחמת אונס, כגון שתינוק עשה צרכיו בסמוך לו והוכרח לשתוק, אפילו שהה כדי לגמור את כל הקריאת

שמע, אינו חוזר לראש, אלא ממשיך אפילו לכתחלה ממקום שפסק. וכן אם קראה לסירוגין, דהיינו שהתחיל לקרוא והפסיק, וחזר אחר זמן וקרא עוד כמה פסוקים והפסיק, בין בשתיקה בין בדיבור, וחזר וגמרה, אפילו שהה זמן שיכל לגמור לקרוא את כל הקריאת שמע, יצא, אפילו הפסיק מחמת אונס. [ילקו״י שם, סה הערה א׳ עמ׳ תקעג].

ב קרא קריאת שמע והתפלל, ומצא צבור שקורין קריאת שמע, יניח ידו על עיניו ויקרא עמהם פסוק ראשון ופסוק ברוך שם. כדי שלא יראה כאילו אינו רוצה לקבל עליו עול מלכות שמים עם חבריו. וטוב שיקרא עמהם את כל ג׳ הפרשיות של הקריאת שמע, ויקבל שכר כקורא בתורה. וכל זה כשהוא נמצא במקום שיכול להפסיק, אבל אם נמצא במקום שאינו יכול להפסיק, כגון מברוך שאמר ואילך, לא יפסיק אלא יתן ידו על עיניו, ויאמר התיבות שהוא נמצא בהן בשעה שהצבור אומרים פסוק ראשון, בניגון הצבור, שיהיה נראה כאילו קורא עמהם. [ואם הוא קודם ברכות התורה, ראה לעיל סימן מז סעיף יב]. [ילקו״י, תשס״ד, עמו׳ תקעו. סי׳ סה הערה ב׳. שאר״י ח״ב עמוד קפד].

ג הנכנס לבית הכנסת ומצא צבור שקורין קריאת שמע, ואמר עמהם פסוק ראשון ופסוק ברוך שם, ושמע שוב ממנין הסמוך שקורין קריאת שמע, יכול לחזור מיד ולומר עמהם פסוק שמע וברוך שם, ואין לחוש בזה משום האומר שמע שמע משתקין אותו. [ילקו״י, מהדורת תשס״ד, ספר על פסד״ז, עמו׳ תקעו, סי׳ סה הערה ג׳. שאר״י ח״ב עמוד קפד].

ד כל הנ״ל הוא דוקא כשהצבור קורא קריאת שמע לחיוב. אבל צבור האומר פסוק שמע ישראל בקדושה דמוסף, או בהוצאת ספר תורה [למנהג האשכנזים, וכן ביום כפור קטן], אין חיוב לומר פסוק שמע ישראל עם הצבור. [ילקו״י, מהדורת תשס״ד, ספר על פסד״ז עמוד תקעז, סי׳ סה הערה ד׳].

סימן סו - באיזה מקום יכול להפסיק בקריאת שמע

א השומע קדיש באמצע קריאת שמע, אפילו בבין הפרקים, יענה חמשה אמנים ראשונים בלבד, עד סוף חצי הקדיש. אבל אמן שאחר ״יתקבל״ או ״על ישראל או ״יהא שלמא״ אין לענות. וכל הקדישים שוים לענין הפסק בקריאת שמע, ואפילו קדיש יהא שלמא שנוהגים לומר אחר עלינו לשבח, צריך לענות חמשה אמנים ראשונים שלו. ולא יענה כל יהא שמיה רבה, אלא יאמר: ״אמן, יהא שמיה רבה מברך לעלם ולעלמי עלמיא יתברך״, ולא יותר. אך בבין הפרקים יענה עד דאמירן בעלמא, והיינו בין ברוך שם לואהבת, בין ובשעריך לוהיה אם שמוע, ובין כימי השמים על הארץ לויאמר. והשומע קדיש או קדושה באמצע קריאת שמע, אף

שקודם תפלתו הספיק לשמוע ולענות קדיש וקדושה, אף על פי כן צריך להפסיק לענות קדיש וקדושה. וכן מי שעתיד לשמוע מהמנין שלו או ממנין אחר קדיש וקדושה, אף על פי כן יפסיק ויענה קדיש וקדושה עם הצבור. [ילקו״י, מהדורת תשס״ד, ספר על פסוקי דזמרה עמוד תקעז, סימן סו הערה א׳].

ב השומע קדושה באמצע קריאת שמע, מפסיק ועונה עם הצבור אפילו באמצע פסוק, אבל אינו אומר את הנוסח ״נקדישך ונעריצך״ וכו׳, וכן לא יאמר ״לעומתם משבחים ואומרים״, אלא עונה קדוש קדוש וכו׳, וברוך כבוד ה׳ ממקומו, בלבד. וגם פסוק ימלוך לא יענה. ואין לענות אמן דברכות באמצע קריאת שמע. ואפילו ״אמן״ אחר האל הקדוש, ו״אמן״ שאחר שומע תפלה, שאומר השליח צבור, לא יענה. והשומע קול רעמים, והוא נמצא בבין הפרקים של קריאת שמע, יפסיק ויברך בשם ומלכות ברכת ״שכחו וגבורתו מלא עולם״. והקורא קריאת שמע, לא יפסיק לומר י״ג מדות עם הצבור. וכן לא יאמר עם הצבור פסוק ״וזאת התורה״, כשמגביהים הספר תורה להראותו לעם, אלא יסתכל בספר תורה, ויהרהר בלבו פסוק ״וזאת התורה״. [ילקו״י שם עמ׳ תקעח].

ג שליח צבור שעומד באמצע קריאת שמע, ושמע קדיש או קדושה מצבור אחר, אם הוא מובטח שיכול לחזור לתפלתו, יענה עמהם קדיש וקדושה. [ילקו״י, מהדורת תשס״ד, עמוד תקעט, סי׳ סו הע׳ ג׳].

ד מי שלא היו לו טלית ותפילין, ובאמצע קריאת שמע הביאו לו טלית ותפילין, יתעטף בציצית ויניח תפילין בבין הפרקים ויברך עליהן. ואם התחיל בפרשת ויאמר, ואחר כך הובאו לפניו טלית ותפילין, הואיל ובסוף פרשת ציצית אינו רשאי להפסיק אלא כמו באמצע הפרק, לפיכך לא יפסיק בברכה, אלא לובש הטלית ומניח התפילין בלא ברכה, ולאחר תפלת שמונה עשרה ימשמש בהן ויברך עליהן. [ילקו״י, תשס״ד, פסוקי דזמרה, סימן נט סעיף לא, עמו׳ תצה, וכן בעמוד תקעט, סי׳ סו הערה ד].

ה העומד באמצע קריאת שמע ושמע ברכת כהנים, יענה אמן אחריהם, בין לאחר ברכת אשר קדשנו בקדושתו של אהרן, ובין לאחר פסוקי הברכה. וכן השומע ברכות התורה על קריאה בתורה בצבור, והוא באמצע קריאת שמע, יענה אמן אחר הברכות. וצבור שהוציאו ספר תורה לקרוא בו, ואין להם כהן שיעלה לספר תורה אלא כהן הנמצא באמצע קריאת שמע [שקורא אותה עם ברכותיה] אין לו להפסיק ולעלות לתורה, אפילו אם קראוהו בשמו, אלא יעלה ישראל במקום כהן. והכהן יצא לחוץ. ואם יש מנין מצומצם יאמרו אף על פי שיש כאן כהן יעמוד ישראל במקום כהן. ואם הכהן נמצא בברכות קריאת שמע, יפסיק ויעלה לתורה. ואם אין להם מי שיקרא בתורה אלא כהן הקורא קריאת שמע, אין להטריח את הצבור להמתין עד שיסיים את כל הקריאת שמע, אלא פוסק וקורא להם בספר תורה. וכל שכן שפוסק לקרוא באמצע ברכות קריאת שמע,

ובאמצע פסוקי דזמרה. [ילקו״י, תשס״ד, ספר על פסד״ז עמוד תקעט, סימן סו הערה ה׳, שארי״י ח״ב עמוד קלח].

ו באמצע פסוק ״שמע ישראל״, ובאמצע ״ברוך שם וגו״״, אין לענות אפילו קדיש וקדושה וברכו, שדינם כמו באמצע תפלת שמונה עשרה שאסור להפסיק כלל. ואפילו בין פסוק שמע ישראל לברוך שם אין להפסיק. אולם כל זה כשקורא קריאת שמע בזמנה שיוצא בה ידי חובת המצוה, אבל אם מתפלל ערבית אחר פלג המנחה קודם צאת הכוכבים, [שהוא צריך לחזור ולקרוא קריאת שמע בזמנה אחר צאת הכוכבים], ובעודו קורא פסוק שמע ישראל שמע קדיש או קדושה, יפסיק ויענה אפילו באמצע הפסוק. ואפילו היה זה אחר השקיעה קודם צאת הכוכבים, שהוא ספק יום ספק לילה, מכל מקום כיון שדעתו לחזור ולקרוא קריאת שמע לאחר מכן, לצאת ידי חובה באופן ברור, נחשב כאילו מתכוין בפירוש שלא לצאת ידי חובה באותה ק״ש שקורא בבין השמשות קודם צאת הכוכבים, ולכן יפסיק ויענה דברים שבקדושה. והוא הדין בשחרית, אם קרא קריאת שמע לפני התפלה, לפני שיעבור זמנה, ואחר כך קורא ק״ש עם ברכותיה, יש לו להפסיק לדברים שבקדושה אפילו באמצע פסוק שמע ישראל. וכן כשקורא ק״ש אחר התפלה עם התפילין של ר״ת, דינו ג״כ כאמור. אבל כשקורא ק״ש קודם התפלה כדי לצאת ידי חובה, לא יענה אמן באמצע פסוק שמע וברוך שם. [שארי״י ח״ב עמוד קכו. ילקו״י על פסד״ז, תשס״ד, סי׳ סו הערה ו, וכן בעמוד תקפ].

ז הנמצא באמצע פסוקי דזמרה או קריאת שמע וברכת המזון, ואביו נכנס לבית הכנסת, חייב לעמוד לכבודו. וכל שכן באמצע ברכת ״מעין שלש״, או ״בורא נפשות״ ושאר ברכות. ויש אומרים דבאמצע פסוק ראשון של שמע ישראל, ופסוק ברוך שם וגו׳, אין לעמוד מפני אביו ורבו. ויש שלא חילקו בזה. ובלאו הכי בפסוק ראשון מניח ידיו על עיניו ועוצמם, וממילא אינו רואה אם אביו נכנס או לא. [וכל ששומע את צעדי אביו ואינו רואהו, אין צריך לעמוד מפניו]. [ילקו״י שם עמ׳ תקפא].

ח מי שהיה קורא קריאת שמע, ובאמצע קריאת שמע אמר לו אביו שילך להביא לו איזה חפץ מהעלייה או מהחדר הסמוך, יגביה מעט את קולו בעת שקורא קריאת שמע, כדי שאביו יבין שהוא עסוק במצות קריאת שמע. ואם הוא נמצא בפרשה שניה, יכול לרמוז לאביו שהוא באמצע קריאת שמע, ואחר הקריאת שמע יעשה רצונו. ומכל מקום עדיף יותר שגם בפרשה שניה לא ירמוז, אלא יגביה מעט את קולו כדי שאביו יבין שהוא באמצע קריאת שמע. [ילקו״י שם עמו׳ תקפד].

ט אם היה הבן קורא קריאת שמע ואביו נכנס לחדר, לא יאמר לו שלום, שבזמן הזה הכל מוחלים שלא להפסיק באמצע קריאת שמע וברכותיה לומר שלום לאביו או לרבו. אבל צריך לעמוד מפניו מלוא קומתו אף באמצע קריאת שמע, וכמבואר לעיל. ובן שחזר בתשובה ואביו עדיין

חילוני שאינו שומר תורה ומצוות, ונכנס אביו באמצע שהבן קורא קריאת שמע, ואם הבן לא יאמר לו שלום, לא יבין שהוא מפני שעוסק בקריאת שמע, באופן כזה אין הכי נמי יאמר לו שלום אפילו באמצע קריאת שמע. [ילקו״י, מהדורת תשס״ד, ספר על פסד״ז עמוד תקפו, סימן סו הערה ט׳].

י בתפלת שחרית צריך לסמוך גאולה לתפלה, ואין להפסיק בין גאולה לתפלה אפילו בשתיקה, ולא עוד אלא שאסור להפסיק אפילו לקדיש ולקדושה ולברכו. ואם ממתינים שיהיו עשרה שיתחילו תפלת הלחש ביחד, יש להמתין קודם החתימה, ולא אחר שחתמו גאל ישראל. ועל פי הזוה״ק אין להפסיק בין גאולה לתפלה אפילו באמן אחר גאל ישראל. ולכן השליח צבור יכול לומר בקול רם עד גאל ישראל, כי בלאו הכי אין עונים אחריו אמן. [ראה להלן סי׳ קיא דעת הרמ״א]. ומכל מקום אם שומע קדיש וקדושה וברכו בין גאולה לתפלה, יכול לשמוע מפי השליח צבור ויוצא מדין שומע כעונה. [ובלבד שהשליח צבור בקי להוציא י״ח קדושה את השומעים]. [שם עמד׳ תקפז].

יא יש אומרים שדוקא בחול אסור להפסיק בין גאולה לתפלה, אבל בשבת אין איסור להפסיק בין גאולה לתפלה. ויש אומרים שצריך לסמוך גאולה לתפלה גם בשבת. וכן הלכה. ומיהו יש להתיר לענות קדיש וקדושה וברכו, בין גאולה לתפלה, בשבת. [ילקו״י, מהדו׳ תשס״ד, סי׳ קיא, וסי׳ סו הע׳ יא].

יב כל מי שלא אמר אמת ויציב בשחרית, ואמת ואמונה בערבית, לא יצא ידי חובת המצוה כתקנה. אבל יצא ידי חובת עיקר מצות קריאת שמע מן התורה, שאין הברכות מעכבות את מצות קריאת שמע. [שלחן ערוך סימן סו סעיף י׳. ילקו״י שם עמוד תקפח, סי׳ סו סעיף יב].

יג מי שהיה אומר ברכת אמת ויציב, וכשהגיע סמוך לשירה חדשה, שמע קדיש וקדושה, והפסיק לענות, וכשסיים לענות שכח לסיים ברכת אמת ויציב, והתחיל בתפלת שמונה עשרה, ונזכר באמצע התפלה, לאחר שיסיים תפלת שמונה עשרה, יאמר כל ברכת אמת ויציב, ויחתום ברוך אתה ה׳ גאל ישראל. והוא הדין אם שכח בכלל לומר ברכת אמת ויציב, ומיד כשסיים קריאת שמע התחיל להתפלל, יאמר ברכת אמת ויציב לאחר התפלה. [החיד״א, ילקו״י, מהדור׳ תשס״ד, סי׳ סו הערה יג].

סימן סז - ספק קרא קריאת שמע

א אדם שנסתפק אם קרא קריאת שמע, חוזר וקורא, שקריאת שמע דאורייתא, וספק דאורייתא לחומרא. ומברך לפניה ולאחריה. ואף על פי שברכות קריאת שמע מדרבנן, מכל מקום מעיקרא כך היתה התקנה, שכל שהוא חייב לקרוא קריאת שמע צריך לקרותה עם ברכותיה. וצריך לחזור ולקרוא את כל פרשיותיה מספק, אף שהן מדרבנן, שבשעה שתיקנו חכמים קריאת שלש הפרשיות, תיקנו לאומרם יחד, בכל אופן. ואפילו כשהוא קוראה משום ספק שמא יעבור זמנה, שמא לא יעבור, והוא מכח ספיקא דדינא, שאם זמן קריאת שמע מתחיל מעלות השחר יעבור זמן קריאת שמע, ואם הוא מתחיל מהנץ החמה עדיין יש זמן לקוראה עם ברכותיה, גם בזה יקרא את כל ג' הפרשיות של הקריאת שמע מספק, פן יעבור זמנה. [שאר"י ח"ב עמוד קכא, ילקו"י פסד"ז, עמ' תקפט].

סימן סח - שלא להפסיק בפיוטים

א יש מקומות שנוהגים להפסיק בברכות קריאת שמע לומר פיוטים, ונכון למנוע מלאומרם דהוי הפסק. וכן הנוהגים לומר פיוטים בראש השנה ויום הכפורים קודם ישתבח, אין רוח חכמים נוחה מהם, וראוי לבטל מנהגם על ידי הסברה נאותה, ובדרכי נועם. וכן עשו מעשה כמה מגדולי האחרונים לבטל מנהג זה שנעשה שלא ברצון חכמים. [ילקו"י, תשס"ד, ספר פסד"ז, עמוד תקצד, שאר"י ח"ב].

סימן סט - דין הפורס על שמע

א צבור שהתפללו בבית הכנסת בלי מנין, וכשסיימו תפלת שמונה עשרה הגיעו אנשים נוספים לבית הכנסת ונעשו מנין, רשאים לומר חזרה עם הקדושה וברכת כהנים. והוא הדין שיכולים לומר גם קדיש תתקבל אחר תפלת החזרה, שהרי אפילו יחיד המתפלל בעשרה שכבר התפללו, רשאי לומר קדיש תתקבל. [ילקו"י על פסוד"ז, עמוד תקצה, סימן סט הערה א', שאר"י ח"ב עמוד קצ].

ב מי שלא התפלל ערבית, יכול לעמוד בפני התיבה עם תשעה שכבר התפללו, ויכול לומר חצי קדיש וברכו בקול רם, וגם יכול לומר הקדיש שלפני העמידה, ואף קדיש תתקבל. [אבל אין זה עולה לו כתפלה בצבור]. [ילקוט יוסף, מהדורת תשס"ד, ספר הל' פסד"ז, עמ' תרא, סי' סט הע' ב'].

ג מי שלא התפלל, יכול להוציא אחרים [שלא התפללו] ידי חובתם, גם אם הם יודעים להתפלל בעצמם. ומכל מקום בברכות קריאת שמע ובתפלת שמונה עשרה אין לנהוג כן אלא למי שהוא אנוס ואינו יכול להתפלל בעצמו, דמאחר ואלו ברכות ארוכות יש לחוש שלא יכוין בדעתו לכל מלה היוצאת מפי השליח צבור. [ילקוט יוסף, מהדורת תשס"ד, ספר פסד"ז, עמוד תרא].

ג סומא אף על פי שלא ראה מאורות מימיו, מברך יוצר המאורות, שהוא נהנה במאורות שרואים אחרים שיורוהו הדרך אשר ילך בה. [אבל ברכת הלבנה אין הסומא מברך]. [ילקוט יוסף, מהדורת תשס"ד, ספר פסד"ז, עמוד תרג, שאר"י ח"ב עמוד קצב].

ה יש נוהגים שאחר אמירת שיעור בהלכה או באגדה, אומרים קדיש על ישראל, ואחר כך אומרים ברכו את ה' המבורך וכו'. ומנהג זה אינו נכון לדעת מרן הבית יוסף, שאין לומר ברכו אלא קודם ברכה. ומה שנהגו לומר ברכו קודם עלינו לשבח, היינו על פי האר"י ז"ל, ואמירת עלינו לשבח הויא כברכה. אבל אחר קדיש שאומרים אחר שיעור, שב ואל תעשה עדיף, ואין לומר ברכו. [ילקוט יוסף, מהדורת תשס"ד, ספר על הלכות ברכה"ש ופסוקי דזמרה, עמוד תרז].

סימן ע - מי הם הפטורים מקריאת שמע

א נשים פטורות ממצות קריאת שמע, מפני שיש זמן קבוע לקריאת שמע, וכל מצות עשה שהזמן גרמא נשים פטורות. ומכל מקום ראוי להן להחמיר על עצמן ולקרוא קריאת שמע כדי לקבל עליהן עול מלכות שמים ועול מצוות. ואמנם מברכות קריאת שמע הנשים פטורות, ואינן רשאות לברך ברכות קריאת שמע בשם ומלכות. [ילקוט יוסף, מהדורת תשס"ד, הל' פסוד"ז, עמוד תרח].

ב קטנים שהגיעו לחינוך [מגיל שש לערך] יש אומרים שמצד הדין פטורים מקריאת שמע, מכיון שהאב אינו מצוי אצלם בתוך זמן חיוב הקריאה כדי לחנכם. אבל לדעת רבינו תם יש לחנכם לקרוא קריאת שמע. וראוי לנהוג כן, לחנכם לקרוא קריאת שמע בזמנה עם ברכותיה. ואם נשים חייבות בהזכרת יציאת מצרים, ראה בשו"ת שאגת אריה (סי' יב), ובשו"ת בית יצחק (אורח חיים סי' יב), ובשו"ת בני אהרן (סי' ב'). [ילקוט יוסף, מהדורת תשס"ד, ספר פסוקי דזמרה, עמוד תרט].

ג חתן בזמן הזה חייב בקריאת שמע, גם בלילה הראשונה, ואין לפוטרו מטעם שטרוד במצוה. והוא הדין שחייב בתפילין ובתפלה. [ילקוט יוסף, מהדורת תשס״ד, ספר פסד״ז, עמוד תרי].

ד העוסק בצרכי רבים פטור מקריאת שמע ותפלה, לפיכך אם היה עוסק בצרכי רבים והגיע זמן קריאת שמע ותפלה, לא יפסיק, אפילו כשרואה שיעבור זמן קריאת שמע ותפלה, אלא יסיים עסקיו, ואחר כך אם נשאר עוד זמן יקרא קריאת שמע ויתפלל, ואם עבר הזמן יש אומרים שהוא פטור מתפלת תשלומין בתפלה הסמוכה, ויש חולקים. ולכן יתפלל תפלת תשלומין עם התפלה הסמוכה בתנאי של נדבה. [ילקוט יוסף, מהדורת תשס״ד, ספר פסוקי דזמרה עמוד תריא]

ה שליחי מוסדות תורה העסוקים בגביית כסף למוסדותיהם, יש אומרים שפטורים מתפלה ומק״ש, ויש אומרים שאין לפוטרם מתפלה וק״ש, דדוקא בדורות הראשונים שהיו עוסקים עם הצבור לשם שמים, היו פטורים מתפלה וק״ש, אבל לא בזמן הזה. ויש שכתבו דאף שפטור מן המצוה, ישתדל שלא לפטור עצמו מחיוב תפלה, שעל ידי כך יצליח יותר בשליחותו הקדושה. [ילקוט יוסף, מהדורת תשס״ד, ספר פסד״ז, עמוד תריד].

סימן עא - דין אונן בתפלה

א מי שמת לו מת שהוא חייב להתאבל עליו, ועדיין לא נקבר, נקרא אונן, ופטור מכל המצוות שבתורה, והיינו במי שמת לו אביו או אמו, אחיו או אחותו, בנו או בתו, או אשתו. ודין אונן שייך גם באשה שמת אחד משבעה קרוביה הנז׳. ודין זה הוא אפילו אם סיכם עם החברא קדישא על הטיפול בנפטר, ואינו מוטל עוד עליו לקוברו. או שאחיו נפטר ויש לו בנים שחייבים בקבורתו, או שאחותו הנשואה נפטרה שבעלה חייב בקבורתה, או שהמת בעיר אחרת, אפילו הכי האונן פטור מכל המצוות שבתורה. [ילקוט יוסף, שם עמוד תרטו. שארי״י ח״ב עמוד קצג].

ב אין האונן רשאי לברך ברכות השחר וברכות התורה, פסוקי דזמרה וברכות קריאת שמע, ואינו קורא קריאת שמע ואינו מתפלל שמונה עשרה, ואף אינו קורא תהלים. ואינו מתעטף בציצית, ולא מניח תפילין, ואינו מברך המוציא וברכת המזון, וכל שאר ברכות הנהנין וברכות השבח. ורשאי לכתחלה לאכול ולשתות מה שירצה, אף שאינו מברך לא בתחלה ולא בסוף. [ילקוט יוסף, מהדורת תשס״ד, ספר פסד״ז, עמוד תרטז. שארי״י ח״ב עמוד קצז]

ג אונן השומע ברכה מחבירו, לא יענה אמן, ואם מסר מתו לחברא קדישא, אונן העונה אמן אחר הברכות אין מוחין בידו, שיש לו על מי שיסמוך. ובפרט שאין כאן חשש ברכה לבטלה. [ילקוט יוסף, מהדורת תשס״ד, ספר פסד״ז, עמוד תריח. שער״י ח״ב עמוד רא].

ד אונן שטעה ובירך איזו ברכה, אם מסר מתו לכתפים, או שהוא בעיר אחרת, וכל שכן במדינה אחרת, עונים אחריו אמן, אף על פי דלכתחלה לא היה לו לברך. [ילקוט יוסף, מהדורת תשסד, ספר פסד״ז, עמוד תריט. שער״י ח״ב עמוד רא]

ה יש אומרים שמותר לאונן לשמוע ברכת חבירו ולכוין לצאת בברכה זו ידי חובתו. ויש חולקים ואומרים דגם בזה האונן אסור. שמאחר ויוצא ידי חובה מדין שומע כעונה, האונן נחשב כמברך, והרי אסור לאונן לברך. [ילקוט יוסף, מהדורת תשס״ד, ספר פסד״ז, עמוד תריט. שער״י ח״ב עמוד רא].

ו אם הדבר אפשרי, נכון שלא יודיעו לקרובים על הפטירה מיד בבוקר, אלא לאחר שיתפללו ויקראו קריאת שמע. [ילקוט יוסף, מהדורת תשס״ד, ספר פסד״ז, עמוד תרכ. שער״י ח״ב עמוד רד].

ז אונן הרוצה להחמיר על עצמו ולקרות קריאת שמע, אינו רשאי להחמיר, וכל שכן שאין לו לברך כל שאר ברכות. ואפילו אם מסר את מתו לחברא קדישא על מנת שיטפלו בקבורתו, אין לו להחמיר ולברך. ומכל מקום המחמיר על עצמו וקורא קריאת שמע כשמסר את מתו לחברא קדישא, אין מוחין בידו. [ילקוט יוסף, מהדורת תשס״ד, ספר פסד״ז, עמוד תרכ. שער״י ח״ב עמוד קצז].

ח בחוץ לארץ, במקומות שאין מאשרים את קבורת הנפטר אלא לאחר ג׳ ימים מהפטירה, אין לנהוג כל דיני אנינות בכל ג׳ הימים, אלא עד שיגיע הזמן שיכול לטפל בהלויית וקבורת המת, וחייבים בכל המצוות כולן, ורק לענין תפילין לא יניחן ביום הראשון. [ילקוט יוסף, מהדורת תשס״ד, ספר פסד״ז, עמוד תרכה. שער״י ח״ב עמוד רח]

ט אונן שעבר וקרא קריאת שמע בזמן שהיה אונן, ועבר זמן אנינותו טרם שעבר זמן קריאת שמע, יש אומרים שחייב לחזור ולקרוא קריאת שמע, ויש חולקים. ונכון שיחזור ויקרא קריאת שמע שנית. אך לא יחזור לברך ברכות קריאת שמע [אם עבר ובירכם בזמן שהיה אונן]. [ילקוט יוסף, מהדורת תשס״ד, ספר פסד״ז, עמוד תרכה. שער״י ח״ב עמוד רב]

י אף על פי שהאונן פטור מן המצוות, וגם אם רוצה להחמיר על עצמו ולברך או לקרוא קריאת שמע, אינו רשאי להחמיר על עצמו, מכל מקום לגבי קדיש בעת ההלוייה, המנהג הוא שהאונן אומר קדיש, כיון שהוא לעילוי נשמת הנפטר. ונהגו שהאונן אומר קדיש עם אחד מהקהל. אך אם

אין אחר שיאמר עם האונן את הקדיש, יאמר הקדיש לבדו. [ילקוט יוסף, פסד״ז, עמוד תרכח].

יא אונן שאכל ושבע ונקבר המת קודם העיכול, אין לו לברך ברכת המזון לאחר הקבורה, ד״ספק ברכות להקל״. ומכל מקום טוב שיכוין לצאת בברכת המזון של סעודת הבראה. וכן אונן שהוצרך לנקביו בעת שהיה אונן, והמת נקבר תוך שיעור שבעים ושתים דקות, אין לו לברך ״אשר יצר״. [ילקוט יוסף, מהדורת תשס״ד, ספר פסד״ז, עמוד תרלא. שארי״י ח״ב עמוד רי]

יב אונן שעבר וקרא קריאת שמע בברכותיה בזמן אנינותו, ונקבר מתו לפני שעבר זמן קריאת שמע, אף שקרא ובירך בזמן שהיה פטור, מכל מקום שב ואל תעשה עדיף, ולא יחזור לברך ברכות קריאת שמע. [ילקוט יוסף, מהדורת תשס״ד, ספר פסד״ז, עמוד תרלג. שארי״י ח״ב עמוד ריב]

יג אונן קטן פחות מי״ג שנה, מותר בקריאת שמע ובתפלה, ומותר בבשר ויין. [ילקוט יוסף, מהדורת תשס״ד, ספר פסד״ז, עמוד תרלג. שארי״י ח״ב עמוד ריב]

יד מי שמת לו מת בשבת או ביום טוב, או שקרובו נפטר ביום שישי וטרם נקבר, אינו נוהג דיני אנינות בשבת, וחייב בכל המצוות כולן, ויתפלל כרגיל. ויכול לומר קדיש בשבת. ומותר באכילת בשר ושתיית יין, ומברך על המאכל תחילה וסוף, ומקדש בליל וביום. [אך אסור בתשמיש המיטה]. ומותר ללכת לבית הכנסת להתפלל, אלא שראוי לו שימנע מלעלות להיות שליח ציבור, או לקרוא בתורה, אלא אם כן אין שם שליח ציבור אחר. [ואם הוא שליח צבור קבוע הקורא בתורה בבית כנסת זה, ואם יתפלל שם ולא יקרא בתורה, יהיה כמי שמראה אבלות בפרהסיא בשבת, יש להקל שיקרא בתורה בשבת]. ובמוצאי שבת יקדים להתפלל ערבית מבעוד יום, מפלג המנחה, ויבדיל על הכוס אחר התפלה, אך כמובן לא יברך על בשמים ונר [שהרי טרם יצאה שבת]. ואם לא הבדיל ויצא השבת, רשאי לאכול ולשתות בלי הבדלה. ואם המת נקבר במוצאי שבת יתפלל ערבית ויבדיל אחר הקבורה. ואם נקבר ביום ראשון, יבדיל אחר הקבורה, אפילו אם טעם קודם. [ילקוט יוסף, מהדורת תשס״ד, ספר פסד״ז, עמוד תרלה. ילקו״י על הלכות אבלות, מהדורת תשס״ד, דין אונן בשבת].

טו אונן ששמע הבדלה מאיש אחר במוצאי שבת, ונתכוין לצאת ידי חובה, והמברך גם כיון להוציאו, יצא ידי חובתו, ואחר הקבורה אינו צריך לחזור ולהבדיל. [והוא מפני שכיום יש חברא קדישא המטפלת בקבורת המת]. [ילקוט יוסף, מהדו׳ תשס״ד, ספר פסד״ז, עמ׳ תרלו. שארי״י ח״ב עמ׳ ריב].

טז לאחר קבורה רשאי לברך ברכות השחר במשך כל היום, לרבות ברכות התורה. ואם נזכר בערב לאחר תפילת ערבית, יברך ברכות השחר חוץ מברכות התורה, שכבר יצא ידי חובתו בברכת אהבת עולם שלפני קריאת שמע של ערבית. [ילקו״י, שם, עמוד תרלז. שארי״י ח״ב עמו׳ רד].

יז מי שמת לו מת, ונודע לו לפני שהספיק להתפלל שחרית ולהניח תפילין, אין לו להתפלל שחרית, ולא להניח תפילין באותו יום, וגם לאחר קבורה לא יניחו תפילין. ולמחרת יניחו תפילין אחר הנץ החמה. ואם נפטר ביום ראשון, ונקבר למחרת יום פטירתו, נכון להחמיר להניח תפילין ביום הקבורה בצינעא, אבל לא יברך עליהם משום דספק ברכות להקל. [ילקוט יוסף, מהדורת תשס״ד, ספר על הלכות פסוקי דזמרה, סימן עא הערה יז, עמוד תרמ. שארי״י ח״ב עמוד ריב].

יח מי שהיה עומד בתפלת שמונה עשרה, ומת אביו או אמו או אחד משאר קרוביו שחייב לשבת עליהם שבעה, לכתחלה אין להודיעו על הפטירה באמצע תפלת שמונה עשרה, אך אם עברו והודיעו לו באמצע תפלת שמונה עשרה, לא יפסיק באמצע, אלא יסיים תפלתו. וכן מי שעדיין לא התפלל שחרית, אין למהר להודיעו על פטירת קרובו, אלא אחר שיסיים התפלה. וכל שכן שאין להודיעו באמצע תפלת שמונה עשרה. [ילקוט יוסף, שם, עמוד תרמ. שארי״י ח״ב עמו׳ רט].

יט מי שהיה מברך ברכת המזון, ובאמצע הברכות נודע לו שאחד משבעה קרובים שלו [שיושב עליהם שבעה] נפטר, ימשיך לברך ברכת המזון, ולא יפסיק באמצע. [ילקוט יוסף, מהדורת תשס״ד, ספר פסד״ז, עמוד תרמו. שארי״י ח״ב עמוד ריב].

כ אין האונן מצטרף למנין, ואינו נושא את כפיו. ולכן בלויה אם אין שם עשרה אנשים גדולים מלבד האונן, אין לאונן לומר קדיש. אבל אם המת נמסר לחברא קדישא והם המטפלים בכל עניני הקבורה וההלויה, רשאי האונן לומר קדיש אף שאין מנין בלעדיו. ואף על פי שהחמרנו לענין ברכות ותפלה שאין לאונן להתפלל ולברך גם כשמסר את מתו לחברא קדישא, מכל מקום לענין קדיש שאין בזה חשש ברכה לבטלה, יש להקל לצרף את האונן באופן הנ״ל למנין. ולאחר הקבורה האבל מצטרף למנין לכל הדעות. [ילקוט יוסף, ספר פסד״ז, עמ׳ תרמו. שארי״י ח״ב עמ׳ ריב].

כא מי שמת לו מת [משבעה קרובים שחייב להתאבל עליהם] במוצאי שבת, ולא התפלל ערבית, והמת נקבר למחרת אחר חצות, אינו יכול להתפלל שחרית, ויתפלל מנחה. ואין צריך להתפלל מנחה שתים לתשלומי שחרית, מאחר שבזמן תפלת שחרית היה פטור מחיוב תפלה. ואם דעתו מיושבת עליו ויכול לכוין בתפלה, רשאי להתפלל מנחה שתים וקודם התפלה השניה יאמר שהוא מתפלל בתנאי דנדבה. ויש אומרים שאם מת לו מת ביום אחר שהגיע זמן שחרית, ונקבר סמוך למנחה, צריך להשלים תשלומין לתפלת שחרית, מאחר שבשעה שהאיר היום עדיין לא חלה עליו אנינות, ונתחייב כבר בתפלה, וממילא חייב להתפלל תשלומין. וגם בזה הדבר תלוי אם דעתו מיושבת עליו, שאם יכול לכוין בתפלה אין הכי נמי יאמר תנאי של נדבה, ויתפלל תשלומין. [ילקוט יוסף, מהדורת תשס״ד, ספר על הלי פסד״ז, עמוד תרמז. שארי״י ח״ב עמוד ריב].

כב אם המת נפטר ונקבר בראש חודש, יכול האבל להתפלל מוסף אפילו אחר שבע שעות מהזריחה, שהרי תפלה מוסף כל היום זמנה. [ילקוט יוסף, תשס״ד, ספר פסד״ז, עמ׳ תרמח. שארי״י ח״ב עמ׳ ריב].

כג יש מי שאומר שאם האונן הוצרך לנקביו, צריך לברך אשר יצר אחר הקבורה, אפילו אחר כמה שעות, אך אין הלכה כדבריו. ויתרה מזאת כבר נתבאר לעיל, דאפילו אם המת נקבר תוך שיעור מהלך פרסה משעה שהאונן עשה צרכיו, אין לו לברך אשר יצר. [ילקוט יוסף, מהדורת תשס״ד, ספר פסד״ז, עמוד תרמח. שארי״י ח״ב עמוד ריב].

כד אונן שגר בסמוך לביהכ״נ ושומע קדיש וקדושה, אינו חייב לעזוב את המקום, אף שאינו עונה עמהם. ואונן מצטרף למנין לצורך אמירת קדיש. ואונן בר״ח יכול לומר הלל אחר הקבורה, במשך כל שעות היום. [ילקוט יוסף, מהדורת תשס״ד, ספר הל׳ פסד״ז, עמ׳ תרמח. שארי״י ח״ב עמ׳ ריב].

כה אונן הנמצא בבית הכנסת, אינו פוטר את הצבור מלומר וידוי, אבל אם מתפללים בבית האונן, אין לומר וידוי כלל. [ילקוט יוסף, ספר פסד״ז, עמוד תרמט. שארי״י ח״ב עמוד ריב].

כו מיד לאחר שסתמו את הגולל דהיינו שהניחו הלבנים על המת, אף קודם שהשליכו עליו עפר, האבלים יוצאים מגדר אונן, וחלים עליהם דיני אבל. ולכן אם עדיין לא עבר זמן קריאת שמע ותפלה, יקראו קריאת שמע ויתפללו, אך אם עברו ד׳ שעות מהזריחה, יברכו ברכות השחר וברכות התורה, ברוך שאמר וכו׳ עד סוף ישתבח, ויקראו קריאת שמע ותפלת העמידה, ולא יברכו ברכות ק״ש. ואם עבר חצות היום, אין יכולים להתפלל שחרית. [ילקו״י שם, עמוד תרמט. שארי״י ח״ב עמוד ריב].

כז אין האונן כהן נושא את כפיו, ואפילו אם אין שם כהן אלא הוא, דלא גרע מאבל שאינו נושא את כפיו. ומכל מקום אם עלה אינו יורד. ואונן ביום טוב, אם אינו קובר את מתו אלא לאחר יום טוב, נושא כפיו. [ילקוט יוסף, מהדורת תשס״ד, ספר פסד״ז, עמוד תרנ. שארי״י ח״ב עמוד ריב].

כח יש מי שאומר שאונן חייב בקריאת שמע שעל המטה, ויכול גם לברך ברכת המפיל. ולמעשה שב ואל תעשה עדיף דספק ברכות להקל. אולם הרוצה לברך ברכת המפיל [כשישן קודם חצות, והקבורה רק למחרת] אם מסר את מתו לכתפים, אין מוחין בידו. [ילקוט יוסף על הלכות פסוקי דזמרה, מהדורת תשס״ד, עמוד תרנ. שארית יוסף חלק ב׳, תשנ״ו, חלק ב׳ עמוד ריב].

כט אם נקבר המת אחר ארבע שעות מהזריחה, והאבלים עדיין לא התפללו שחרית, יכולים להתפלל אחר ארבע שעות, עד חצות היום, ויברכו ברכות השחר וברכות התורה, ויאמרו פרשת העקדה ושאר

הזמירות עד ישתבח, ויכולים לברך ברוך שאמר וישתבח בשם ומלכות, וידלגו ברכות קריאת שמע, יוצר אור ואהבת עולם, ויקראו קריאת שמע, ידלגו ברכת אמת ויציב, ויתפללו עמידה, ושאר התפלה. [שאר"י ח"ב עמ' רח. ואף שכתבנו שם שלא לברך ברוך שאמר וישתבח, העיקר הוא שיכולים לברך, דדוקא ברכות ק"ש אין לברך אחר ד' שעות. כמו שביארנו בילקו"י ה ל' פסוקי דזמרה מהדורת שנת תשס"ד].

ל האונן בימי החנוכה, לא ידליק נר חנוכה, אלא תדליק אשתו, או אחד מבניו או בנותיו הגדולים. ואם אין לו אשה ובנים, לא ידליק באותו לילה נר חנוכה בברכה, וגם לא יכול למנות שליח להדליק נר חנוכה, אחר שהוא פטור מכל המצוות. [שארית יוסף ח"ב עמו' רי. ומה שכתב בספר חיים וחסד להרב פנחסי, שימנה שליח ויברך, טעות הוא, וזו ברכה לבטלה, אחר שהשליח בא מכח המשלח והמשלח הרי פטור מן המצוה. וראה עוד בזה בילקו"י הלכות אבלות, מהדורת תשס"ד, דיני אונן].

לא אונן שיש לו למול את בנו, צריך שיקבור את מתו קודם המילה, שאם לא כן לא יוכל לברך ברכת להכניסו בבריתו וכו'. שהאונן אינו יכול לברך שום ברכה. [שארית יוסף חלק ב' עמוד ריב].

סימן עה - ולא יראה בך ערות דבר

א אסור לקרוא קריאת שמע או להתפלל או לברך ברכה ולומר כל דבר שבקדושה, או ללמוד בדברי תורה, כשהוא ערום, כל שלבו רואה את הערוה, ולא די במה שמכסה את גופו. וכן כנגד חבירו שהוא ערום. משום שנאמר ולא יראה בך ערות דבר. אולם כל זה באופן שהוא מוציא בשפתיו, אבל אם רק מהרהר בדברי תורה מותר. שדרשו חז"ל (שבת קנ.) ולא יראה בך ערות "דבר", לשון דיבור, דיבור אסור הרהור מותר. לפיכך המתרחץ באמבטיא פרטית, מותר לו להכניס טייפ, לשמוע דברי קדושה, אף על פי שהוא עומד ערום ומתרחץ, ובשעה ששומע דברי קדושה מהרהר בהם, דהרהור לאו כדיבור דמי. במה דברים אמורים כשבחדר האמבטיא אין שם בית כסא (שירותים), אבל אם יש שם בית כסא, אסור, לפי שגם בבתי כסא של זמנינו שבדרך כלל הם נקיים, אסור להרהר בדברי תורה. וכן בית מרחץ שמתרחצים שם רבים, אסור להרהר בדברי תורה בתוך החדר הפנימי שבו מתרחצים, משום דנפישא זוהמיה. [ילקוט יוסף, מהדורת תשס"ד, ספר על הלכות פסד"ז, עמוד תרנא. שאר"י ח"ב עמוד ריג].

ב לא יקרא קריאת שמע כנגד ערות קטן, אפילו הוא תינוק בן יומו. ומכל מקום דוקא לענין קריאת שמע יש להחמיר בזה, אבל מותר לברך כנגד ערות קטן, ולכן אין המוהל צריך לכסות ערות התינוק, או להסב פניו, בשעה שמברך על המילה. [ילקו"י, תשס"ד, ספר פסד"ז, עמוד תרנד].

ג טפח מגולה באשה במקום שדרכה לכסותו, אפילו היא אשתו, הרי הוא כערוה, ואסור לקרוא קריאת שמע ולברך כנגדה. ואפילו במקום שרוב הנשים הולכות ברשות הרבים בבגדי פריצות, ללא שרוולים וכדומה, אסור לברך ולקרוא קריאת שמע כנגדן. ואין חילוק בזה בין הזמנים והמקומות. וזהו רק כשצד העליון של הזרוע מגולה, אבל אם שרוולי השמלה מגיעים עד המרפק, [אציל היד], ועד בכלל, אין להחמיר בזה. [ילקו״י, מהדורת תשס״ד, ספר על הלכות ברכה״ש ופסוקי דזמרה, עמוד תרנד. שארי״י ח״ב עמ׳ ריד].

ד מותר לקרוא קריאת שמע ולברך נגד פניה וידיה של אשה שרגילות להיות מגולות, אבל אם מסתכל בה בכוונה ליהנות מיופיה אסור, שאפילו בלא קריאת שמע אסור להסתכל אפילו באצבע קטנה של אשה, אם הוא מתכוין ליהנות ממנה. ורק כשאינו מסתכל בה דרך הנאה, אלא רק באקראי, בראיה בעלמא, מותר לקרוא קריאת שמע ולברך כנגד פניה וידיה, אף על פי שאינה אשתו. [ילקוט יוסף, מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, עמוד תרנו. שארי״י ח״ב עמוד רטו].

ה אשה נשואה שעל פי הדין חייבת לכסות ראשה, אסור לקרוא קריאת שמע ולברך כנגדה כשהיא נמצאת בביתה בראש מגולה, ואפילו היא אשתו. ואם היא לובשת פאה נכרית לראשה, אף על פי שאין לאשה נשואה לצאת לרשות הרבים בפאה נכרית, מכל מקום בבית מותר לקרוא קריאת שמע ולברך כנגדה. ואשה נשואה שרגילה תמיד ללכת בגילוי הראש ברשות הרבים, אף על פי שהיא עוברת על דת, ועושה איסור מן התורה, ובודאי שעתידה ליתן את הדין, מכל מקום אין איסור לקרוא קריאת שמע ולברך כנגדה, שלענין זה דינה כדין הבתולות שהן רווקות שרגילות ללכת תמיד בגילוי הראש, שהלכה רווחת היא שמותר לקרוא קריאת שמע ולברך כנגדן. שכיון שרגילות הן בכך, אין לחוש להרהור, והוא הדין לאשה נשואה שרגילה לצאת בגילוי ראש ברשות הרבים. [ילקוט יוסף, ספר פסד״ז, עמוד תרנו. שארי״י ח״ב עמוד רטו].

ו טפח מגולה באשה שנראה דרך הטלויזיה, אסור לקרוא קריאת שמע ולברך כנגדה. שהכתוב הקפיד על ההסתכלות והראיה, שנאמר ולא יראה בך ערות דבר, מפני שהעין רואה והלב חומד, שעל ידי הראיה בא לידי הרהור [שאין יצר הרע שולט אלא במה שעיניו רואות]. ולכן גם ערוה הנראית דרך הטלויזיה היא בכלל ולא יראה בך ערות דבר. וכמו שאמרו (בברכות כה: ובשלחן ערוך סי׳ עה סעיף ה) ערוה בעששית אסור לקרוא קריאת שמע כנגדה, שנאמר ולא יראה בך ערות דבר, והרי נראית היא. וכיוצא בזה פסקו האחרונים שערוה הנראית דרך מראה [ראי] אסור לקרוא קריאת שמע ולברך כנגדה, ומהטעם האמור. ויש להחמיר בזה גם בתמונה שמציירת בה אשה בגילוי זרועות וכיוצא. ויש להבהיר שעצם הכנסת טלויזיה בבית, וההסתכלות בה, מלבד שיש בזה איסור משום מושב לצים וביטול תורה, עוד בה שמגרה יצר הרע בעצמו כשמסתכל בסרטים המלאים זמה, ומראות נגעים במשאות שוא ומדוחים, המלאים בפריצות ותועבות

אשר שנא ה'. משחית נפשו הוא יעשנה. וגדול עונו מנשוא. ועתיד הוא ליתן את הדין. ובפרט אם יש לו ילדים בבית שעל ידי מכשיר תועבה זה הוא מכשילם ומרעה אל רעה יצאו, ומוציאם ח"ו מדרך הישרה לרשות סטרא אחרא. ועובר משום אל תשכן באהליך עולה. ולכן כל החרד לדבר ה' ימהר לסלק הטלויזיה מביתו. [ילקוט יוסף, מהדורת תשס"ד, ספר פסד"ז, עמוד תרנח. שארי"י ח"ב עמוד רטז].

ז בנות קטנות בגיל שמונה או תשע שנים, הבאות לבית הכנסת עם אביהן בלבוש בלתי צנוע, בשמלות קצרות ביותר ובלי שרוולים, מן הדין יש מקום להקל לקרוא קריאת שמע ולברך כנגדן, שכיון שקטנות הן ורגילות בכך, לא שייך בהן הרהור כל כך. ואין בהן דין טפח באשה ערוה. ומכל מקום נכון להחמיר לעצום עיניו או להפוך פניו לצד אחר. ואכן הדבר ברור מאד שאסור להורים להלביש את בנותיהן בבגדי פריצות כאלה, שהרי צריך לחנכן שיתנהגו בצניעות, ומכל שכן שאין נכון כלל להביאן כך לבית הכנסת שעלול הדבר לבוא לידי מכשול, ואם כבר באו לבית הכנסת בלבוש כזה, טוב לשלוח אותן לעזרת נשים. [ילקוט יוסף, תשס"ד, ספר פסד"ז, עמוד תרסד. שארי"י ח"ב עמוד ריז].

ח נשים שלובשות בגדי פריצות שמלות קצרות או ללא שרוולים, מותר לקרוא קריאת שמע ולברך כנגדן אם הוא עוצם עיניו או קורא מתוך הספר, או שמחזיר פניו לצד אחר. וכן רבנים שמסדרים חופה וקידושין, ומול עיניהם ניצבות סביב החתן והכלה קרובותיהן הבאות בבגדי פריצות, והן חשופי צוואר ובגילוי זרועות, וראשן פרוע, עד שבכל פינות שהם פונים נצבות נשים כאלה נגד עיניהם, יכולים לברך ברכות אירוסין ונישואין בעצימת עינים, כי אפילו לדעת האוסרים לקרוא קריאת שמע נגד ערוה אפילו בעצימת עינים, זהו דוקא בערוה ממש, שהיא אסורה מן התורה, אבל נגד טפח באשה ערוה, וכן שער באשה ערוה, שהם מדרבנן, שפיר דמי להקל בעצימת עינים. וכל שכן לדידן שאנו הולכים תמיד אחר הוראות מרן, והוא פסק בשלחן ערוך להתיר בזה. וכן הסכימו הרבה אחרונים לדעת מרן. וטוב יותר לברך מתוך הסידור. [ילקו"י שם, עמוד תרסה. שארי"י ח"ב עמוד ריז].

ט הנוסע באוטובוס ומול עיניו יושבות או עומדות נשים בבגדי פריצות, יתן עיניו בספר וילמד, או שיהפוך פניו לצד אחר ויעסוק בדברי תורה. [או שיעצום עיניו]. [ילקוט יוסף, מהדורת תשס"ד, ספר על הלכות פסד"ז, עמוד תרסח. שארי"י ח"ב עמוד ריח].

י מעיקר הדין מותר לסומא להתפלל ולומר דברי תורה גם כשיש נגד פניו אשה נשואה בגילוי שער, או בגילוי זרועות וכדומה, והמחמיר בזה היכא דאפשר [היכא שלא יגרום לו ביטול תורה או ביטול תפלה וכדו'], תבוא עליו ברכה. [ילקוט יוסף, מהדורת תשס"ד, ספר פסד"ז, עמוד תרסח].

יא מותר לאשה לקרוא קריאת שמע ולברך נגד טפח מגולה של אשה חבירתה אף על פי שדרכה לכסותו. וכן נגד טפח מגולה בבשרה שלה. שאין דין "טפח באשה ערוה" נוהג בנשים בינן לבין עצמן, כשם שאין איסור לאיש לקרוא קריאת שמע ולברך נגד טפח מגולה של חבירו. [ילקו"י, מהדורת תשס"ד, ספר על הלכות פסד"ז, עמוד תרסט. סי' עה הערה יא. שאר"י ח"ב עמוד ריח] .

יב אשה המניקה את בנה, ודדיה מגולות, אסור לבעלה לקרוא קריאת שמע ולברך כנגדה, ואף על פי שיש אומרים שמכיון שדרך האשה לגלות דדיה בשעה שמניקה אין זה נחשב כמקומות המכוסים שבה, אין לסמוך על סברא זו אפילו בשעת הדחק, כיון שאפשר בעצימת עינים או להסב פניו לצד אחר, וכל שכן שיש להחמיר בזה שלא בשעת ההנקה. וכן יש להורות. ובלאו הכי נשים צנועות דרכן לכסות דדיהן במטפחת בעת ההנקה, אלא אם כן אין שם שום אחד מבני הבית. [ילקוט יוסף, מהדורת תשס"ד, הל' פסד"ז, עמוד תרסט, סי' עה הערה יב. שאר"י ח"ב עמוד ריט].

יג מי שעבר וקרא קריאת שמע בברכותיה והתפלל מול ערוה, כיון שעבר על איסור מן התורה, חייב לחזור ולקרוא קריאת שמע בברכותיה ולהתפלל שנית. אבל מי שעבר וקרא והתפלל נגד "טפח באשה ערוה", יש אחרונים שפסקו להקל בזה, כיון שאיסור טפח באשה לגבי קריאת שמע ודברים שבקדושה אינו אלא מדרבנן, ויש חולקים. ולכן יחזור ויקרא קריאת שמע בלי ברכות, ויחזור ויתפלל בתנאי של נדבה: שאם הוא צריך מן הדין לחזור ולהתפלל הרי הוא מתפלל, ואם לאו תהיה תפלתו לנדבה. וטוב שיחדש בה דבר בברכת שומע תפלה. [דהיינו שיבקש בקשה מהשי"ת לפני שאומר כי אל שומע תפלה וכו']. ומכל מקום בדין שער באשה יש להקל בדיעבד. [ילקוט יוסף, מהדורת תשס"ד, ספר על פסד"ז, עמוד תרע, סי' עה הערה יג. שאר"י ח"ב עמוד ריט].

יד הרוצה לפתוח חשבון בבנק אשר הפקידות שם לבושות בלבוש שאינו צנוע, ויש לו סניף בנק רחוק מביתו, אשר שם הפקידות לבושות בלבוש צנוע, צריך לטרוח ולפתוח חשבון במקום המרוחק מביתו, כדי שלא להכשל בהסתכלות האסורה ולהביא עצמו לידי נסיון. ואם יש לו חשבון בבנק אשר שם הפקידות לבושות בלבוש לא צנוע, הנכון שיצמצם עד כמה שאפשר את ביקוריו בבנק, וילך לשם רק לדברים הכרחיים. [ילקוט יוסף, מהדורת תשס"ד, ספר פסד"ז, עמוד תרעא, סימן עה הערה יד].

טו אם אביו שולח אותו לערוך קניות בשוק במקום שיש שם נשים בבגדי פריצות וכדומה, והבן נכשל בהסתכלות במראות אסורות, ואינו יכול ליזהר בזה, אינו צריך לשמוע לאביו בזה, ויכול להמנע מקיום מצות אביו. וישקול בדעתו אם הוא עצמו היה נצרך ללכת לשוק אם היה נמנע מללכת לשם בשל הפריצות, שאם לא היה נמנע מללכת לשוק, גם לצורך אביו לא ימנע מללכת לשם. ואמנם מותר לו לקנות מירקן במחיר יקר יותר, וישלם ההפרש מכיסו, אם יש לו. ואם אין לו יקח מכספי מעשר בעבור מצות כיבוד אב ואם. [ילקו"י, מהדורת תשס"ד, הל' פסד"ז, עמו' תרעב].

טז אב המבקש מבנו שיבוא לנישואי אחיו, והחתונה מתקיימת בתערובת אנשים ונשים יחדיו, ואף יושבים בבגדי פריצות וכדו', ואין המשפחה מוכנה לעשות מחיצה, אין הבן צריך להשתתף בחתונה, ויסתפק בזה שיגיע לחופה בלבד. והדבר ברור שאם יש שם ריקודי תערובת חייב לעזוב את המקום מיד אחר החופה, ופעמים שעליו להמנע מלהגיע בכלל לחופה, כדי למנוע חילול ה' שיראו יהודי ירא שמים נמצא במקום כזה. ויעשה שאלת חכם שידון בכל מקרה לגופו. [ילקוט יוסף, מהדורת תשס"ד, ספר על הל' פסוקי דזמרה, עמוד תרעג, ילקו"י על כיבוד אב ואם פרק ט'].

יז קול זמר של אשה ערוה, לפיכך אסור לשמוע קול זמר של אשה. וכן אסור לשומעה בשעה שקורא קריאת שמע וברכותיה. ואפילו היא אשתו. ומכל מקום אם שומע קול זמר של אשה דרך טייפ או רדיו [ואינו שיר עגבים], אף על פי שמעיקר הדין אין בזה משום "קול באשה ערוה", וממילא אין צריך להזהר מזה כשקורא קריאת שמע כדרכו, או כשהוא מברך ברכות. מכל מקום ראוי להחמיר בכל כיוצא בזה. ויש אומרים שאם יודעה ומכירה אסור אף שאינו רואה אותה באותה שעה, ויש מקילין בזה אף אם יודעה ומכירה, או ראה את צורתה בתמונה בלבד. ואף שמעיקר הדין יש להקל בזה כל שהוא דרך הרדיו או הטייפ. מכל מקום ראוי להחמיר בכל כיוצא בזה. ואין הבדל בכל זה בין אשה פנויה לאשת איש. ועל כל פנים בדיעבד אם קרא קריאת שמע ולא נזהר מקול זמר של אשה, אינו צריך לחזור ולקרוא. [ילקוט יוסף, מהדורת תשס"ד, ספר על הלכות פסד"ז, עמוד תרעג, שאר"י ח"ב עמוד רכ].

יח מעיקר הדין מותר לנשים לשמוע קול שירה וזמרה של איש, וכן המנהג פשוט שהנשים באות לעזרת נשים שבבית הכנסת ושומעות אל הרנה ואל התפלה מפי חזנים ומשוררים בנעימות קול. וכן הלכה. [ילקו"י, מהדורת תשס"ד, ספר על הלכות פסד"ז, עמוד תרעה, שאר"י ח"ב עמוד רכא].

סימן עו - והיה מחניך קדוש - להזהר מצואה בעת שמברך

א נאמר בתורה: והיה מחניך קדוש. לפיכך אסור להרהר בדברי תורה בבית הכסא, וכל שכן שאסור לומר שם דברים שבקדושה, ואפילו בלשון לעז. [ובלאו הכי אף בדברים בטלים כבר נתבאר לעיל שיש להמנע מלדבר בבית הכסא]. ולכן בהיותו בבית הכסא טוב שיהרהר בעסקיו ובחשבונותיו, שלא יבא לידי הרהור בדברי תורה, [או ח"ו בדברי עבירה]. וכן יכול לעיין שם בעיתון דתי, שאין בו דברי תורה כלל. [ואף על פי שהכתב בעתון הוא כתב אשורי, מעיקר הדין מותר להכניסו לבית הכסא כדי למנוע ממנו הרהור בדברי תורה]. ובשבת שיש מצוה שלא

להרהר בעסקיו, [אף דאינו איסור מצד הדין], יהרהר בדברים נפלאים שראה ושמע וכדומה. [ילקוט יוסף, מהדורת תשס״ד, ספר על הלכות פסד״ז, עמ׳ תרעו, סי׳ עו הערה א׳. שאר״י ח״ב עמ׳ רכב].

ב מעיקר הדין מותר להכניס עיתון [דתי] לבית הכסא, ובלבד שלא יהיו שם דברי תורה. ולכתחלה אין להכנס לבית הכסא כאשר יש בכיס בגדו ספר קודש קטן, ולכן קודם שיכנס לבית הכסא יניח את הספר מחוץ לבית הכסא ויכנס לשם. אולם אם הוא נמצא במקום של גוים ואי אפשר לו להניח את הספר מחוץ לבית הכסא, וכל כיוצא בזה, מותר לו להכנס לבית הכסא כשהספר מונח בכיס בגדו. [ואם אפשר טוב שיעטוף הספר בשקית ניילון]. ומכל מקום מותר להכנס לבית הכסא עם תמונה של רב, שאין בתמונות אלו שום קדושה, אף שאין לנהוג בהם מנהג בזיון. [ילקו״י הל׳ פסוד״ז עמו׳ תרעח. סי׳ עו הע׳ ב׳. ילקו״י על הל׳ השכמת הבוקר, מהדורת תשס״ד, סי׳ ג׳].

ג ואמנם יש ליזהר מאד בקדושת הספרים, ומי שאינו נזהר בקדושתם, כגון שנותן גרף של רעי באותו חדר שהספרים שם, לצורך הילדים הקטנים, וריח רע מגיע בכל החדר שהספרים שם, עליו נאמר שגופו נעשה מחולל על הבריות, ועליו נאמר כי דבר ה׳ בזה. [ילקו״י, תשס״ד, פסד״ז, עמוד תרעט].

ד העוסק בתורה ונמצא באמצע בירור הלכה, אף על פי כן מותר לו להכנס לבית הכסא מתוך הלכה שאינה פסוקה. [ילקוט יוסף, מהדורת תשס״ד, ספר על הלכות פסד״ז, עמוד תרעט].

ה אין לקרוא ספרי דקדוק שנתחברו על ידי גדולי תורה, בלשון הקודש, בבית הכסא, אחר שהדרך בהם היא להגיע לידיעה מדוקדקת על ידי פסוקים, ויבוא להרהר במקרא. וכן אסור לכתוב בבית הכסא שירים בחרוזים בלשון תלמוד, שבודאי יבוא להרהר קצת בדברי התלמוד. [ילקוט יוסף, מהדורת תשס״ד, ספר על הלכות ברכה״ש ופסד״ז, עמוד תרעט, וילקו״י על השכמת הבוקר סי׳ ג׳].

ו מעיקר הדין מותר להרהר בצרכי צדקה בבית הכסא [ובבית המרחץ], וכן מותר לחשב שם חשבונות של מצוה, ואף לתת צדקה בבית המרחץ. וכן מותר להרהר שם בצרכי שבת ובצרכי סוכה וכדומה. [ילקוט יוסף, מהדורת תשס״ד, ספר על הלכות פסד״ז, עמוד תרפ].

ז אסור לקרוא קריאת שמע ולברך או ללמוד תורה כנגד צואת אדם, משום שנאמר והיה מחניך קדוש. ואפילו הרהור בדברי תורה אסור. ואם עבר וקרא שם קריאת שמע ובירך, לא יצא. וחייב לחזור לקרוא קריאת שמע ולברך. היתה צואת אדם מאחריו צריך להרחיק ד׳ אמות ממקום שכלה הריח, אפילו להרהר בצרכי צדקה בבית הכסא אם יש לו חולי שאינו מריח, צריך להרחיק ד׳ אמות ממקום שכלה הריח למי שמריח,

ומלפניו צריך להרחיק מלוא עיניו, אפילו בלילה שאינו רואה אותה, צריך להרחיק עד מקום שאינו יכול לראותה ביום. ואם הוא מצדדיו דינו כמלאחריו. [ילקוט יוסף, מהדורת תשס״ד, ספר על הלכות פסד״ז, עמוד תרפ, סי׳ עו הערה ז].

ח יש אומרים שאסור לעשות מצוה בלא ברכה, במקומות המטונפים, וכגון ליטול לולב או לתקוע בשופר, או לכבד את אביו ואמו ורבו, וכל כיוצא בזה. ויש אומרים שבשעת הדחק, כגון מי שנמצא בבית האסורים, והמקום מטונף, מותר לעשות שם מצוה בלא ברכה, ליטול לולב או לתקוע בשופר וכיוצא. [ילקוט יוסף, ספר על הל׳ פסד״ז, עמ׳ תרפא, סי׳ עו הערה ח׳. ילקו״י על הל׳ כיבוד אב ואם פרק א׳].

ט אם היתה הצואה מלפניו, צריך להתרחק ממנה כמלוא עיניו, דהיינו שיתרחק ממנה באופן שלא יוכל לראותה. ואם לא עשה כן, צריך לחזור ולקרוא קריאת שמע. ואם היתה מאחוריו, ואין ריח מן הצואה, יתרחק ממנה ארבע אמות, ויקרא קריאת שמע ויתפלל. ואם יש ריח מן הצואה, יתרחק ארבע אמות ממקום שכלה הריח. ואם היתה הצואה מן הצדדים, אם אינה נראית ממש, והוא רחוק ממנה ארבע אמות, רשאי להקל, ואפילו בצדדים שלפניו. ומכל מקום אם יכול להפנות גבו אל המקום שהצואה נמצאת שם, עדיף שיעשה כן. [ילקוט יוסף, מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, עמוד תרפב].

י גם מי שהוא סומא צריך להרחיק מצואה הנמצאת לפניו. וצריך שיתרחק באופן שאדם שראייתו בינונית אינו יכול לראות הצואה. [ילקוט יוסף, מהדורת תשס״ד, ספר הל׳ פסד״ז, עמוד תרפג].

יא אסור לקרוא קריאת שמע כנגד לול של תרנגולים, מפני שריחו רע, ודינם כדין צואת אדם, והוא הדין בזה לדיר של בהמות [שיש שם צואה של הבהמות], שאף הוא ריחו רע, שאסור לומר או להרהר שם דברי תורה. ואם קרא קריאת שמע והתפלל בדיעבד, ולא היה שם ריח רע אין צריך לחזור לקרוא ולהתפלל. [ילקוט יוסף, מהדורת תשס״ד, ספר על הלכות פסד״ז, עמוד תרפד].

יב במקום שיש צואה, ואינו יודע אם היא צואת אדם או של כלבים, תולין במצוי, שאם מצויים כלבים יותר, תולין בכלבים ומותר לקרוא קריאת שמע ולברך כנגדה. ומי רגלים שהם בתוך כלי, ואין ידוע אם הם מי רגלים או שאר מים, כיון שאינו יכול לבדוק הרי זה קורא מספק, דהוי ספיקא דרבנן ולא גזרו אלא בודאן ולא בספיקן. ואין חילוק בין אם מצויים שם תינוקות, שיש לתלות בהם יותר, או אם אין שם תינוקות, שבכל אופן ספק מי רגלים הוא, ואזלינן לקולא. [ילקוט יוסף, מהדורת תשס״ד, ספר על הלכות פסוד״ז, עמוד תרפד, סימן עו הערה יב].

יג אם היה יודע שהיו כאן בביתו מי רגלים, ונסתפק אם הטיל עליהם רביעית מים או לא, יש אומרים דכיון דאתחזק איסורא אפילו בדרבנן

אזלינן לחומרא. ולדינא יש להקל בנ״ד אף דאיתחזק איסורא. [ילקוט יוסף, מהדורת תשס״ד, ספר על הלכות פסד״ז, עמוד תרפו, סימן עו הערה יג].

יד כל שריחו רע מכח טבעו ובריתו ולא מחמת עיפוש כגון נפט וזפת, אף על פי שריחו קשה אין לו דין צואה, ואין צריך להתרחק ממנו בשעת קריאת שמע ותפלה. ומכל מקום ממדת חסידות יש להתרחק גם מזה בשעת התפלה. [ילקוט יוסף, תשס״ד, הלכות פסד״ז, עמ׳ תרפו. סי׳ עו הערה יד].

טו אף על פי שאסור להרהר בדברי תורה בבית הכסא ובבית המרחץ, מכל מקום מותר להרהר בדברי תורה בבית הכסא ובבית המרחץ כדי להנצל מאיסור הרהור אשה וכדומה, שהרהור בדברי תורה במקום מטונף הוא מדרבנן, וכדי להינצל מאיסור חמור יותר מותר לעבור על איסור קל יותר. [ילקוט יוסף, תשס״ד, ספר פסד״ז, עמוד תרפז. סימן עו הערה טו. שארי״י ח״ב עמוד רכב].

טז אם יש כנגד המתפלל צינורות שעוברים בהם מי הביוב, יש אומרים שאם הם נמצאים ברשות אחרת [וכגון שרואה אותם דרך החלון כנגדו], מותר להתפלל ולקרוא קריאת שמע כנגד אותם צינורות. אבל אם הצינורות נמצאים באותה רשות, צריך לצובעם בצבע, או להקיפם בקרטון [או בקיר גבס]. ויש מקילים בזה אף כשהצינור גלוי. ואף שהעיקר להלכה להקל בזה, מכל מקום כשיש צינור של ביוב בבית כנסת, או בסוכה, נכון להקיפו או בקרטון, או בקיר גבס באופן שהצינור לא ייראה. ויש להקל בזה בפרט כשהצינור ברשות אחרת, ונראה דרך החלון. ונכון להחמיר לסגור את החלון בשעת התפלה. [ילקוט יוסף, מהדורת תשס״ד, ספר על הל׳ פסד״ז, עמוד תרפח. שארי״י ח״ב עמוד רכד].

יז השוכב בבית חולים, ויש בחדר כלי עם מי רגלים ולכלוך, יכסה את הכלי באיזה מכסה מלמעלה, ואז יוכל להתפלל ולקרוא קריאת שמע. והוא שלא יהיה ריח רע נודף מהכלי. [ילקוט יוסף, מהדורת תשס״ד, ספר על הלכות פסד״ז, עמוד תרצב, סימן עו הערה יז].

יח פח אשפה הנמצא ברחובות, בימי הקיץ שיש בו ריח רע, אין לו לברך או ללמוד קרוב אליו. אך בימי החורף, או בזמן שאין נודף ממנו ריח רע, יש מקילים לברך ברכות השחר או ללמוד כנגד הפח. אלא אם כן הפח עשוי ממתכת, ויש חשש שהפסולת אכלה מגופו, וזורקים לשם טיטולים של תינוקות, שאז דינו כגרף של רעי, ואסור לקרות קריאת שמע או שאר דברים שבקדושה כנגדו, אפילו אם אין נודף ממנו ריח רע. אבל אם לא נבלעה הפסולת בפח, כפי שהדבר מצוי כיום ברוב ככל פחי האשפה המצויים כיום, אם אין יוצא ממנו ריח רע, מותר לקרות כנגדו. ויש מחמירים בזה בכל אופן, ולכן טוב שיעקור לצד השני של הדרך, באופן שפח האשפה לא יהיה כנגדו בשעה שמברך או מתפלל בדרך. [ילקוט יוסף, מהדורת תשס״ד, ספר פסד״ז, עמוד תרצג. שארי״י ח״ב עמוד רכז].

יט מותר ללמוד תורה או לברך כנגד מי נטילת ידים של שחרית. וממדת חסידות להחמיר בזה. ואם שפך עליהם רביעית מים, אפילו מדת חסידות אין בזה, ואין צריך להחמיר. ומעיקר הדין מותר לברך ברכת המזון בעת שהכלי שנטלו לתוכו מים אחרונים מונח לפניו, אך ממדת חסידות להסיר את הצלחת עם המים האחרונים שבתוכה מהשלחן בעת ברכת המזון. [ילקוט יוסף, מהדורת תשס״ד, ספר על הלכות פסד״ז, עמוד תרצד. סימן עו הערה יט. שארית יוסף חלק ב׳ עמוד רכח]

כ יזהר כל אדם לקנח עצמו היטב בנייר לאחר עשיית צרכיו, ואחר שקינח עצמו בנייר ירחץ במים, כדי שיהיה כל גופו נקי וטהור בשעה שמזכיר דברים שבקדושה. וכן נאמר כל עצמותי תאמרנה ה׳ מי כמוך. וגם הסומא צריך להזהר בזה לקנח עצמו יפה כנזכר [ויקנח בחמשה או ששה ניירות, ואחר כך ירחץ בקצת מים]. ומכל מקום מותר לחנך תינוקות לברך ולומר פסוקים ודברי תורה, אפילו אם ידוע שאינם יודעים לקנח עצמם יפה, שמשום מצות חינוך התירו. [וכמו שכתבו כיוצא בזה בתוספות פסחים פח.]. ומותר גם כן לשבת אצלם ולקרוא קריאת שמע ולהתפלל ולברך, ובלבד שלא יהיה שם ריח רע. [ילקוט יוסף, מהדורת תשס״ד, ספר על הלכות פסוקי דזמרה, עמוד תרצד. סי׳ עו הערה כ׳. שאר״י ח״ב עמוד רכט. ילקו״י שבת כרך ב׳ עמוד רעו, שארית יוסף חלק א׳ עמוד ל׳].

כא אסור לקרוא קריאת שמע ולהתפלל ולברך במקום שיש ריח רע, כגון שנכנס ריח רע מבית הכסא שבחצר או שבדירה, או שנפתח הביוב שעובר בדרך רשות הרבים הסמוכה לביתו, ונודף ממנו ריח רע, אף על פי שהבית נקי וטהור. וכיצד יעשה שיוכל לקרוא ולהתפלל ולברך, ישרוף חתיכת בגד בלוי, באופן שריח השריפה יגבר על הריח רע, או שיזלף מי ורדים או בשמים או מטהר אויר, באופן שהריח הטוב יגבר על הריח הרע, ואז מותר לקרוא קריאת שמע ולהתפלל ולברך. שמאחר והמקום נקי וטהור ואין ריח רע מורגש בבית, נחשב שפיר בכלל והיה מחניך קדוש. [ילקו״י, מהדורת תשס״ד, הל׳ פסד״ז, עמו׳ תרצה. סי׳ עו הע׳ כא. שאר״י ח״ב עמו׳ רכח, רכט].

כב בית כנסת שרוצים להעביר את חדרי השירותים [בתי השימוש] ולקרבם אל בית הכנסת, כך שהכותל של בית הכנסת ישמש גם לבתי השימוש, כיון שהוא רשות בפני עצמה, אין בזה חשש, ורק יזהרו שלא יעשו שימוש של בזיון בכותל עצמו, שהוא גם הכותל של בית הכנסת, [וכגון משתנה וכדו׳]. וראוי לבנות את הקיר של בתי השימוש במרחק כל שהוא מבית הכנסת באופן שלא יגיע ריח רע לבית הכנסת. [ילקו״י, מהדורת תשס״ד, ספר על הלכות פסוקי דזמרה, עמ׳ תרצז].

כג תינוק היושב על סיר של תינוק [עביט של מי רגלים], ובגדיו משולשלין למטה ואין נראה שום דבר מן העביט, קרינן ביה והיה מחניך קדוש, כיון שמכוסה. ועביט חדש אין שום איסור לקרות כנגדו דברים שבקדושה. [ילקו״י, מהדורת תשס״ד, ספר על הלכות פסד״ז, עמ׳ תרצח, סי׳ עו הער׳ כג].

כד יש אומרים שתלמיד חכם אין לו לדבר אף דברי חול במקום שאינו נקי, והיינו בדברים בטלים שאין בהם צורך לאדם, אבל דברים הנחוצים אין שום חשש לדבר במקום שיש בו ריח רע. [ילקוט יוסף, מהדורת תשס״ד, ספר פסד״ז, עמוד תרצט סימן עו הערה כד].

כה חולה שנזקק לקטטר, שדרכו נוטפים מי רגליו לתוך שקית או כלי זכוכית, מותר לו לקרוא קריאת שמע ולהתפלל ולברך, וכן ללבוש טלית ותפילין ולהתפלל עמהם, ובלבד שיהיו בגדיו העליונים נקיים, ולא יהיה שם ריח רע כלל. [ילקו״י, תשס״ד, ספר על פסד״ז, עמ׳ תרצט. שארי״י ח״ב עמוד רכט].

סימן פד - לקרוא קריאת שמע בבית המרחץ

א אין לדבר דברי תורה בבית המרחץ, בחדר הפנימי, במקום שהרוב עומדים שם עירומים ומתרחצים במים חמים. ואסור אפילו להרהר שם בדברי תורה. ואף על פי שאין שם אדם, מפני הזוהמא שמצויה שם. ולכן דין בית המרחץ כדין בית הכסא, ואסור גם כן לומר שלום לחבירו, ששמו של הקדוש ברוך הוא שלום. אבל דברי חול מותר לומר בבית המרחץ אפילו בלשון הקודש. [ומי ששמו שלום מותר לקרוא לו בבית המרחץ, ואין בזה חשש. [ילקו״י, מהדורת תשס״ד, עמ׳ תשא].

ב הטובל במקוה טהרה בבית הטבילה, אסור לו להרהר בשמות הקודש ובכוונות בשעת הטבילה, במקואות שלנו שהמים שם חמים. וכל שכן שאסור לו לברך שם. [וכן אשה הטובלת במקוה טהרה, לא תברך בחדר הטבילה, אלא תברך בחדר הסמוך, בעודה לבושה בחלוק, ולאחר הברכה תפשוט חלוקה ותכנס למקוה ותטבול מיד]. ואם המים שבמקוה לעולם צוננים, מותר לברך שם, אם אין שם בני אדם עירומים, ואם יש שם בני אדם עירומים, יהפוך פניו לצד אחר ויברך. אבל אם המים חמים בדרך כלל, אסור לברך שם. [ילקוט יוסף, מהדורת תשס״ד, ספר על הלכות פסד״ז, עמ׳ תשב].

ג חדר הלבשה שבחוף הים, המיועד ללבוש שם את הבגדים ולפושטן, מותר לדבר שם דברי תורה, באופן שאינו עומד כנגד העומדים עירומים. [ילקו״י, מהדורת תשס״ד, ספר פסד״ז, עמוד תשג].

סימן פח - בעל קרי מותר בקריאת שמע ותורה

א בעל קרי מותר בקריאת שמע ובתפלה ובדברי תורה בלא טבילה ובלא רחיצת תשעה קבין. כי כל הטמאים רשאים לקרוא קריאת שמע ולהתפלל ולעסוק בתורה, שכן נאמר: הלא כה דברי כאש נאום ה', מה אש אינו מקבל טומאה, אף דברי תורה אינם מקבלים טומאה (ברכות כב.). ועזרא הסופר ובית דינו הוציאו את בעל קרי מכלל הטמאים, ואסרוהו בקריאת שמע ובתפלה ובדברי תורה עד שיטבול, ולא מפני טומאה וטהרה נגעו בה, אלא כדי שלא יהיו תלמידי חכמים מצויים תמיד אצל נשותיהם. ומכל מקום כיון שלא פשטה התקנה ברוב ישראל, לפי שלא היה כח ברוב הצבור לעמוד בה, לפיכך בטלה תקנה זו. וחזרו חכמים והעמידו הדבר על עיקר הדין. שאף בעל קרי מותר בקריאת שמע ובתפלה ובדברי תורה בלא טבילה ובלא רחיצת תשעה קבין. וכן פשט המנהג. ומכל מקום יש חסידים ואנשי מעשה שמחמירים על עצמם בזה, ונוהגים לטבול במקוה קודם תפלה. ויש שנוהגים ברחיצת תשעה קבין, שעומדים תחת מקלחת, עד שישפכו עליהם תשעה קבין מים, (שהם שנים עשר ליטר, ועוד כשש מאות גרם). ומכיון שאין חיוב בטבילה זו מן הדין, מועילה להם שפיכת תשעה קבין אף במקלחת. [ילקו"י, שם, עמ' תשד. שארי"י ח"ב עמ' רל].

ב נשים בימי נדתן, חייבות להתפלל ולברך כל הברכות שמחוייבות בהן, וכן רשאות ללמוד תורה עם הזכרת ה'. ואסור להן להמנע מתפלה ומכל הברכות בגלל טומאתן, ואפילו אם נהגו להחמיר בכך, עליהן לבטל מנהגן (אף בלי התרה כלל). שאין דברי קדושה מקבלים טומאה. [ילקוט יוסף, מהדורת תשס"ד, ספר על פסד"ז, עמוד תשו, סימן פח הערה ב'. שארי"י ח"ב עמוד רל].

ג יש נשים שנוהגות להחמיר על עצמן שלא להכנס לבית הכנסת בימי טומאתן, ושלא להסתכל בספר תורה בעת שמגביהים אותו, ואף על פי שמעיקר הדין הכל מותר להן, מכל מקום רשאות הן להחמיר על עצמן בזה. אולם בימים נוראים שנשים רבות מתאספות ובאות לבית הכנסת, לא נהגו להחמיר, כי עלבון גדול הוא להן, שהכל נכנסות לעזרת נשים והן ישארו בחוץ. [שארית יוסף חלק ב' עמוד רל]. }

הלכות תפילה

הקדמה להלכות תפלה - חיוב תפלה וערכה

א מצות עשה מן התורה להתפלל בכל יום, שנאמר: ועבדתם את ה' אלוקיכם. מפי השמועה למדו שעבודה זו היא תפלה, שנאמר ולעבדו בכל לבבכם. אמרו חכמים איזו היא עבודה שבלב זו תפלה. ועזרא ובית דינו תקנו שמונה עשרה ברכות, ג' ראשונות שבח להשי"ת ושלש אחרונות הודיה, ואמצעיות יש בהן שאלת כל הדברים, שהן כמו אבות לכל חפצי איש ואיש ולצורכי הצבור כולן, כדי שיהיו ערוכות בפי הכל. ומן התורה אין חיוב להתפלל אלא פעם אחת ביום, אבל מדרבנן חייבים להתפלל בכל יום ג' תפלות, כפי הנוסח שתיקנו חכמים. [ילקוט יוסף, מהדורת תשס"ד, תפלה כרך א', עמוד כז, סימן פט הערה א'. שער"י ח"ב עמוד רלא].

ב נחלקו הראשונים אם החיוב להתפלל הוא מן התורה או מדרבנן, ויש בזה כמה נפקא מינה להלכה, וכגון, לענין חיוב נשים בתפלה, שאם נאמר שחיוב תפלה הוא מן התורה, נשים חייבות להתפלל בכל יום פעם אחת בלבד, אבל אם נאמר שחיוב תפלה הוא מדרבנן, ומשום שאנו צריכים רחמים, גם הנשים צריכות רחמים, לכן הנשים חייבות להתפלל גם שחרית וגם מנחה. וראה להלן בסימן קו היאך ההלכה. [ילקוט יוסף, מהדורת תשס"ד, שם, עמו' כט, סי' פט הערה ב'. שער"י שם].

ג ועוד נפקא מינה אם חיוב תפלה הוא מן התורה או מדרבנן, במי שהיה אנוס ולא התפלל כל מעת לעת עד סמוך לשקיעה, ואחר כך נזדמן לו מצוה דרבנן, אם תפלה היא מן התורה ממילא מצוה של תורה קודמת למצוה של חכמים, אבל אם חיוב תפלה מדרבנן, יכול להקדים איזה שירצה. [ילקוט יוסף, מהדורת תשס"ד, תפלה כרך א', עמוד ל, סימן פט הערה ג'. שער"י שם].

ד ועוד נפקא מינה בנער בן י"ג שנה שלא נתברר אם הביא ב' שערות, אם יכול להוציא ידי חובת תפלה גדול, כל שלא נתברר שהביא ב' שערות. דלהסוברים דחיוב תפלה מדרבנן, סמכינן שפיר אחזקה דרבא שהביא ב' שערות. [אך גם להסוברים דתפלה מן התורה י"ל דחזקה דרבא מועילה גם לדברים דאורייתא]. [ילקו"י, מהדורת תשס"ד, שם, עמ' ל, סי' פט הערה ד'. שער"י ח"ב עמ' רלב].

ה אף על פי שלא נתבאר בתורה בפירוש שחייבים להתפלל בכל יום, מכל מקום דבר מסתבר הוא שחיוב התפלה הוא בכל יום, וכשם שאדם נצרך למאכל ומשתה בכל יום, כך צריך בכל יום לבקש ולהתפלל על צרכיו. [ילקו"י, מהדורת תשס"ד, תפלה כרך א', עמו' לג, סי' פט הער' א'. שער"י ח"ב עמ' רלג].

ו בגמרא ברכות (כו.) אמרו, מעוות לא יוכל לתקון זה שביטל קריאת שמע של ערבית, וקריאת שמע של שחרית, או תפלה של שחרית או תפלה של ערבית. ואף לפי מה שאנו נוקטים דחיוב תפלה הוא מן התורה, ודי בתפלה אחת מן התורה, מכל מקום מדרבנן המבטל תפלת שחרית הרי הוא בגדר מעוות לא יוכל לתקון. ואם היה אנוס, מתפלל תשלומין. [ילקוט יוסף שם עמ' לה, סימן פט הערה א'].

ז יש מי שכתב, דגם להסוברים דחיוב תפלה מדרבנן, אם עומד ומתפלל מקיים בזה מצוה מן התורה ולעבדו בכל לבבכם, אלא שאין זו מצוה חיובית שחייבים לקיימה בכל יום, אלא מצוה קיומית, שאם מתפללים מקיימים מצוה. ויש חולקים ואומרים דלהסוברים דחיוב תפלה מדרבנן הוא גם כשעומד ומתפלל, דגם באופן כזה מקיים מצוה מדרבנן ולא מן התורה. [ילקוט יוסף, מהדורת תשס״ד, תפלה כרך א׳, עמוד לח, סימן פט הערה א׳. שארי״י ח״ב עמוד רלו].

ח אף על פי שמצות התפלה היא מצוה מן התורה, [ולדעת התוס׳ והרמב״ן היא על כל פנים מצוה מדרבנן], מכל מקום לא תיקנו ברכה על מצוה זו, מכמה טעמים. ויש אומרים שהטעם לכך הוא משום שאין לה קבע. ועוד, שאין מברכים על מצוות שחייבים בהם תדיר, ואין לך עיתים להפטר ממנה. ועוד שלא מצינו ברכה על מצוה שהיא ברכה, כשם שאין מברכים על מצות ברכת המזון, ואין מברכים על מצות קידוש והבדלה, שהם עצמם ברכות. ועוד, שהעיקר הוא אצלינו דתפלה בלא כוונה כגוף בלא נשמה, ואף שחייב להוציא בשפתיו, מאחר והעיקר הוא בכוונת הלב, לפיכך לא שייך לברך על דבר שעיקרו כוונת הלב. [ילקו״י, תשס״ד, תפלה כרך א׳, עמוד לה, סימן פט הערה א׳].

ט אף על פי שאין מדת הקדוש ברוך הוא כמדת בשר ודם להתחרט על דברים שנגזרו, מכל מקום בכוחה של התפלה הנאמרת בכוונה לשנות הגזרות, שעל ידי התפלה האדם משתנה ומתקרב להקב״ה, מתקדש ומתעלה לפניו ושם מבטחו בה׳. ואז המזל משתנה, כי לא על אדם כזה נגזרה הגזרה. ובפרט שהקדוש ברוך הוא מתאוה לתפלתן של ישראל. ועוד, כי עיקר התפלה אינה רק כדי שיתברר בשכלו כי הוא בכל דבר ברשות השי״ת, ואז יגיע אליו היראה וההכנעה. וראוי לו לאדם להרבות בתפלה לפני השי״ת שיחזקהו ביראת שמים וביראת חטא. [ילקוט יוסף, מהדורת תשס״ד, תפלה כרך א׳, עמוד לה, סימן פט הערה א׳, שארית יוסף חלק ב׳ עמוד רמג].

י אמרו במדרש תנחומא (פרשת וירא): אמר להם הקב״ה לישראל: הוו זהירין בתפלה, שאין לך מדה אחרת יפה הימנה, ואפילו אין אדם כדאי לענות לתפלתו ולעשות חסד עמו, כיון שמתפלל ומרבה בתחנונים אני עושה חסד עמו. ואמרו עוד במדרש רבה (פרשת ואתחנן), ״אין הקדוש ברוך הוא פוסל תפלת כל בריה״. וגדולה תפלה יותר מכל הקרבנות, ויש להשתדל מאד לכוין בתפלותינו, ולהתפלל אותם בזמנם, שעבודת התפלה מכפרת כל מיני חטאים ועוונות, ואפילו לפשעים שאין להם כפרה בקרבן. והתפלה היא אחת מהדברים שהעולם עומד עליו. וגדולה תפלה יותר ממעשים טובים. וכל זמן שישראל מתכנסין בבתי כנסיות ובבתי מדרשות ואומרים אמן יהא שמיה רבא מברך בכל כוחם, הקב״ה קורע גזירות רעות על עם ישראל. ולא זכו ישראל לצאת מגלות מצרים אלא בזכות התפלה והצווחה. וגדול כוחה של התפלה שיכולה לשנות ולבטל גזרות רעות, אך צריך שיחזור בתשובה כדי שתפלתו תתקבל. וכל

המתפלל בכוונה וביראה זוכה על ידי זה לחיי העולם הבא. [ילקוט יוסף, מהדורת תשס״ד, תפלה כרך א׳, עמוד מ, סימן פט הערה א׳].

יא הרוצה שתפלתו תתקבל יקפיד להתפלל בבית הכנסת, וישתדל לעסוק בתורה, שכל הפותח פיו בתורה ובתפלה נעשים לו כל חפציו, וכן כל המאריך בתפלתו אין תפלתו חוזרת ריקם, ומאריכין ימיו ושנותיו, אפילו אין הוא הגון. וכל המרבה בתפלה, נענה. ואם התפלל ולא נענה, יחזור ויתפלל. וכל שדעתו שפלה ומשים עצמו כבהמה, אין תפלתו נמאסת. וכשיש לו צער גדול צריך להודיע צערו לרבים, ורבים יבקשו עליו רחמים. ואם לא נענה ילך אצל חכם שמחזיק ישיבה שיתפלל עליו. וכל המבקש רחמים על חבירו והוא צריך לאותו דבר, הוא נענה תחלה. והאוהב את שכניו, והמקרב את קרוביו, והנושא בת אחותו, והמלוה סלע לעני בשעת דחקו, תפלתו מתקבלת. ולא יתלה אדם בזכות מעשיו הטובים, אלא יסמוך על חסדי השי״ת. ולשלשה סיבות תתקבל התפלה: האחת, להיות מעביר על מדותיו ועלוב, ושנית, להיותו משבר תאותו לכבוד יוצרו, ושלישית להרבות בתפלה. ויתן צדקה כדי שתפלתו תהיה נשמעת. ויזהר בלשונו מלדבר לשון הרע, ודברי שקר, ודברי נבלה, שאז תפלתו תתקבל. [ילקוט יוסף, מהדורת תשס״ד, תפלה כרך א׳, עמו׳ מא, סי׳ פט הע׳ א׳. שארי״י ח״ב עמ׳ רמח].

יב יש להרבות בתפלה גם חינוך הבנים, שיזכו ליראת שמים ולתורה, ואף שהכל בידי שמים חוץ מיראת שמים, ראוי ונכון להתפלל גם על יראת שמים, שלא נבוא לידי נסיון, ונזכה לסייעתא דשמיא. וראוי להתפלל מתוך סידור שנדפס על ידי יראי ה׳. [ילקו״י שם, תפלה א׳, עמוד מא, סימן פט הערה א׳].

סימן פט - מהלכות תפלה וזמנה

א זמן תפלת שחרית מצוה מן המובחר הוא עם הנץ החמה, שנאמר: ״ייראוך עם שמש״. ואף על פי שאין התפלה בהנץ חיוב גמור על פי ההלכה, מכל מקום כבר נודע מעלת התפלה בנץ, שאמרו בגמרא, ותיקין היו גומרין אותה עם הנץ החמה כדי שיסמוך גאולה לתפלה. ובירושלמי אמרו על רבי יוסי שהיה מתפלל עם דמדומי חמה כדי שיהא עליו מורא שמים כל היום. והריב״ש ציוה בצוואתו, שיזהרו להתפלל בין בקיץ בין בחורף עם הנץ החמה. וכתב ביערות דבש, דהמתפלל בהנץ החמה אינו חוטא כל היום ולכן אינו ניזוק, ועל זה היה שמח רב ברונא. ועוד אמרו בתנא דבי אליהו, דבכל יום ויום מדת הדין מתגברת ומקטרגת על ישראל שמשכימין לשווקים, והקב״ה מדבר טוב על ישראל ואומר למדת הדין, ישראל משכימין לבתי כנסיות ולבתי מדרשות. ועוד הפליגו בשבח

התפלה בנץ, ולכן בודאי שעל כל אחד להתאמץ להתפלל בנץ. אך כבר נתבאר בילקו״י (סי׳ א׳ ס״ה) שבני תורה עדיף שיתפללו אחר הנץ, כדי שיוכלו להתמיד, כל שהדבר מפריע להם להתמיד בתורה. ולכתחלה אין להקדים להתפלל תפלת שמונה עשרה קודם הנץ, אך בדיעבד, או בשעת הדחק אם התפלל משעלה עמוד השחר יצא. [ילקו״י תפלה א׳ עמוד מב].

ב גם בשבת יש מצוה מן המובחר להשתדל להתפלל שחרית עם הנץ החמה. אולם רבים נוהגים לאחר מעט את התפלה בשבתות וימים טובים, ואינם מקדימין להתפלל כמו ימי חול, אך צריך להזהר שלא יעבור זמן ק״ש ותפלה, ואם מאריכים בפיוטים, יקראו ק״ש קודם ״ברוך שאמר״. ומ״מ הנכון להשכים לתפלה בשבת כמו בחול. [ילקו״י שם עמ׳ מז, שאר״י ב׳ עמו׳ רנג].

ג אין לצבור להסתכל למרום ולצפות לזריחה, ולהתפלל מיד, אלא הנכון הוא להתפלל בזמן נץ החמה על פי הלוח ושעון מדוייק. וזמן תפלת ותיקין הוא מיד כשניכרת תחלת זריחת השמש על העולם, ולא כשיוצא כל גלגל החמה. [ואף שבשו״ת איש מצליח ח״א דף סג ע״ב כתב, דזמן הנץ לאחר שכל גלגל החמה יצא על הארץ, הנה מדברי הראשונים מבואר דזמן התפלה הוא כשהתחיל גלגל החמה להיראות, וכלשונו של ספר האשכול (ח״א עמו׳ י)״תחלת הראות פניה״, ולא כתב ״כל פניה״. וכ״ד הרא״ש, ותוס׳ ושטמ״ק וריטב״א ביומא, ותוס׳ ר׳ יהודה החסיד, והטור (סי׳ נח) וע״ש בב״י בשם מהר״י אבוהב, וכ״ד הרמ״ע מפאנו (סי׳ א׳), ובשאגת אריה (סי׳ ה׳) והפר״ח (סי׳ נח סק״א). ואין להידחק בביאור לשונות הראשונים דהיינו לאחר שיצא כל גלגל החמה, אלא הפשט לא יופשט, דהיינו שהתחיל הנץ, וכדברי הראשונים האחרונים הנ״ל להדיא]. והנכון הוא ללכת אחר הנץ האסטרונומי, כפי שמופיע בלוח ביכורי יוסף, או אור החיים וכדומה, המבוסס על הזריחה המוקדמת ביותר הנראית מעל אופק המזרחי האמיתי. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, תפלה כרך א׳ עמוד מח. שארית יוסף ח״ב עמוד רנג].

ד זמן תפלת שחרית נמשך לכתחלה עד סוף ארבע שעות מהיום, בשעות זמניות. ויש אומרים שמונים השעות זמניות מזריחת השמש ועד שקיעתה, וזמן תפלה הוא ד׳ שעות זמניות מהזריחה. ויש אומרים שמונים שעות אלה מעמוד השחר. ולדינא, בדברים דרבנן כמו ברכות ק״ש וזמן תפלה, אפשר לסמוך למנות השעות מהזריחה. אך לענין ק״ש שהיא דאורייתא, לכתחלה יש להחמיר לקוראה קודם שיעבור ג׳ שעות מעמוד השחר. אך גם בזה בשעת הדחק אפשר לסמוך על הסוברים למנות השעות מהזריחה. [ילקו״י שם עמ׳ נג, שאר״י ח״ב עמ׳ רנה].

ה אם לא התפלל שחרית עד שעברו ארבע שעות מהזריחה, ונתעכב מחמת אונס, רשאי להתפלל תפלת שחרית גם אחר ארבע שעות, עד חצות. אך לא יברך ברכות קריאת שמע, שזמן ברכות קריאת שמע הוא עד ד׳ שעות. אלא יברך ברכות השחר, ברכות התורה, ויאמר ברוך שאמר וכל פסוקי דזמרה, וכן יברך ברכת ישתבח, ואחר כך יאמר קריאת שמע, ואמת ויציב בלי חתימה, ותפלת שמונה עשרה. ואם הזיד בדבר והתעכב

מלהתפלל עד אחר ד׳ שעות, יתפלל שמונה עשרה בתנאי של נדבה. [ילקו״י תפלה כרך א׳ עמ׳ נד, שארי״י ח״ב עמ׳ רנו].

ו הנוהג תמיד להחמיר ולחשב ד׳ שעות של זמן תפלה למנותם מעמוד השחר, ונזדמן למקום שאין שם מנין לתפלת שחרית אלא בתוך ד׳ שעות לשיטת הגר״א, דהיינו ד׳ שעות מנץ החמה, עדיף שיתפלל ביחידות לפי זמן המגן אברהם, ובלבד שיתאמץ לכוין בכל תפלת השמונה עשרה, מתחלתה עד סופה. ואם אינו יכול לכוין בתפלתו, יכול לסמוך על שיטת הגר״א כדי שלא להפסיד תפלה בצבור. [ילקו״י תפלה כרך א׳ עמוד סא. שארי״י ח״ב עמוד רנח].

ז אב שרגיל להקפיד לקרוא קריאת שמע בזמן קריאת שמע ותפלה לשיטת המגן אברהם, והבן רואה שאביו ישן ויאחר זמן זה, צריך להקיצו. ואם לפי שיקול דעתו של הבן אביו לא יצטער כשיספיק על כל פנים לזמן הגר״א, שפעמים והוא סומך על שיטה זו, אין לו להקיצו אלא אם כן ציוהו לכך בפירוש שיעירו כדי שיספיק לקרוא קריאת שמע כשיטת המגן אברהם. [ילקוט יוסף, מהדורת תשס״ד, תפלה כרך א׳, עמוד סב, סימן פט הערה ז׳. ילקו״י על הל׳ כיבוד אב ואם פרק ט].

ח המתפלל שחרית אחר חצות היום [לפי חישוב מהנץ החמה], לדעת מרן ורוב הפוסקים הרי הוא כמברך ברכות לבטלה. ואפילו לדעת החולקים שסוברים שתפלתו תפלה, מודים הם שאם התפלל שחרית אחר שש שעות ומחצה, שאז הגיע זמן תפלת מנחה, ברכותיו לבטלה. ואלו המצדיקים את עצמם באיחור זמן תפלתם מעבר לחצות היום, בטענה שהצדיקים למעלה מן הזמן, התנצלותם קשה מן החטא, ועוברים בשאט נפש על דברי רבותינו הפוסקים אשר מפיהם אנו חיים. ה׳ הטוב יכפר בעד ונראה שאם עבר והתפלל שחרית, והיה שוגג או אנוס בשהייתו, יחזור ויתפלל תשלומין (אחר תפלת המנחה) בתנאי דנדבה, שאם לא יצא ידי חובת תפלת שחרית הרי הוא מתפלל תשלומין לשם חובה, ואם יצא כבר ידי חובה, תהיה תפלתו לנדבה. אבל אם היה מזיד אין לו תקנה. [שארי״י ח״ב עמ׳ רנט. ילקוט יוסף, סימן פט הערה ח׳. במהדורת תשס״ד : תפלה כרך א׳, עמוד סב].

ט הנקלע בשבת למקום שמתעכבים ומתאחרים להתפלל, ואין שם מנין בשעה אחרת, והתחיל להתפלל עם הצבור כשעדיין הוא זמן תפלה, ותוך כדי התפלה רואה שהם מאריכים באופן שעד שיגיעו לברכת גאל ישראל כבר יעבור זמן ברכות קריאת שמע ותפלה, [אחר ד׳ שעות מהזריחה], יזדרז בתפלתו ויעמוד בצד ויתפלל שמונה עשרה ביחידות, וימתין לשמוע את החזרה ואת קריאת התורה. ועדיף לנהוג כן מאשר להמתין ולהתפלל עם הצבור. [ילקוט יוסף, מהדורת תשס״ד, תפלה כרך א׳, עמוד סז, סימן פט הערה ט׳].

י המתפלל קודם עמוד השחר לא יצא ידי חובת תפלת שחרית, וצריך לחזור ולהתפלל. ומכל מקום טוב שכאשר יחזור ויתפלל יאמר בדרך

תנאי: "אם אני חייב להתפלל שנית, תהיה תפלה זו תפלת חובה, ואם לאו תהיה תפלת נדבה". אבל המתפלל אחר עמוד השחר, יצא ידי חובתו. ושיעור מהלך מיל הוא שמונה עשרה דקות. לפיכך זמן עמוד השחר הוא שיעור שבעים ושתים דקות קודם הנץ החמה בשעות זמניות. [ילקו"י סי' פט הערה י', במהדורת תשס"ד, תפלה א', עמוד סח, שאר"י ח"ב עמוד רנט].

יא יש להזהר בחג שבועות ובהושענא רבא שהצבור יתפללו עם הנץ החמה, והיינו שיגיעו לשמונה עשרה בנץ. ואם קשה להם להמתין עד הנץ, ויש חשש שהצבור יתפזר, יתפללו אחר עמוד השחר. וכן פועלים שעליהם להופיע במקום עבודתם בשעות המוקדמות של הבוקר, מותר להם להתפלל לכתחלה אחר עמוד השחר. ובפרט בחורף שהשעה דחוקה להם. [ואם הקדימו והתפללו שמונה עשרה קודם עמוד השחר, יחזרו להתפלל בתנאי של נדבה]. ואם יש להם פנאי לבוא להתפלל בבית הכנסת, ינהגו כך: יתחילו העקדה וסדר הקרבנות כתשעים דקות לפני הנץ החמה, באופן שיתחילו ברוך שאמר לאחר עמוד השחר, (שהוא שבעים ושתים דקות קודם הנץ החמה), וכאשר יסיימו ברכת ישתבח (שבינתים עברו לפחות ו' דקות אחר עמוד השחר), יתעטפו בציצית ויניחו תפילין בברכותיהן, ויאמר השליח צבור קדיש וברכו. (וטוב שיאמר בלחש שלשה פסוקים ה' צבאות עמנו וכו', לפני שיאמר הקדיש). ויתחילו יוצר אור והלאה. וכאשר יגיעו לשמונה עשרה, יתפלל השליח צבור בקול רם ג' הברכות הראשונות, והצבור יתפלל עמו מלה במלה, עם הקדושה, עד האל הקדוש, ואחר כך יסיימו התפלה בלחש. ואין צורך להתפלל חזרה, מאחר שהפועלים ממהרים למלאכתם. ואם יש להם עוד פנאי מועט, יאמרו וידוי, י"ג מדות, ונפילת אפים. ואם לאו ידלגו הוידוי ונפילת אפים, ויאמרו חצי קדיש, ולאחר מכן יאמרו אשרי ובא לציון, וקדיש תתקבל, ויחלצו הטלית והתפילין תוך כדי אמירת שיר של יום ועלינו לשבח, ויצאו לעבודתם. ובימי שני וחמישי כשהזמן מצומצם, יש להעדיף קריאת התורה על הוידוי והתחנונים שעם אל מלך וכו'. ובדרך הליכתם לעבודה יסיימו שאר התפלה. ואם יש עוד פנאי, יאמרו תפלת שמונה עשרה עם החזרה, וכן ישלימו במדת האפשר שאר התפלה. [ילקוט יוסף, מהדורת תשס"ד, תפלה כרך א', עמ' סט, סי' פט הערה יא. שאר"י ח"ב עמ' רס].

יב אין לסמוך על זמני "עמוד השחר" שמתפרסמים בהרבה לוחות שונים, שרובם ככולם מיוסדים על חשבון המנוגד לדעת מרן שקבלנו הוראותיו. [זולת איזה לוחות שיצאו לאור בשנים האחרונות על פי דעת מרן]. אלא יש לחשב תמיד זמן "עמוד השחר" שבעים ושתים דקות, זמניות, קודם הנץ החמה. [ילקוט יוסף, מהדורת תשס"ד, תפלה כרך א', עמוד עא, סימן פט הערה יב].

יג פועלים משכימי קום שממהרים בתפלתם לצורך פרנסתם, ואינם עושים חזרה [כמבואר בסעיף הקודם], יש מי שכתב שאחד מהקהל יתפלל כל תפלת שמונה עשרה בקול רם, והצבור יאמר עמו בלחש מלה במלה, וכשיגיע לכהנים, ישאו הכהנים את כפיהם, שאין החזרה מעכבת בנשיאות כפים. ויש חולקים על זה, ולכן אין להתפלל בקול רם כדי לומר

נשיאת כפים, ושב ואל תעשה עדיף. [ילקוט יוסף, מהדורת תשס״ד, תפלה כרך א׳, עמוד עא, סימן פט הערה יג].

יד מי שאפשר לו להתפלל עם הנץ או לאחר מכן, אינו רשאי להקדים להתפלל עם מנין של פועלים אחר עמוד השחר. כי לא הותר לפועלים להתפלל בזמן כזה, אלא מפני שהוא שעת הדחק להם, וכדיעבד דמי, אבל מי שאפשר לו להתאחר ולהתפלל עם הנץ החמה או לאחר מכן, אינו רשאי להתפלל תפלה של דיעבד. ואפילו אם הם זקוקים לו להשלים המנין, די לו להצטרף אליהם לענות קדיש וקדושה וברכו, אבל התפלה יתפלל לאחר מכן תפלה בזמנה. ואפילו אם אין שם מנין אלא המנין של הפועלים, מוטב לו להתפלל ביחידות תפלה בזמנה, מאשר להתפלל בצבור תפלה שיוצאים בה ידי חובה רק בדיעבד. [ילקו״י שם, סימן פט הערה יד. בתשס״ד עמ׳ עב. שאר״י ח״ב עמ׳ רסא].

טו למרות שלפי ההלכה עדיף להתפלל ביחידות באופן המועיל אף לכתחלה, מאשר תפלה בצבור באופן המועיל רק בדיעבד, מכל מקום עדיף להתפלל בצבור מנחה גדולה, מאשר להתפלל ביחידות מנחה קטנה. שאף על פי שדעת מרן הש״ע דלכתחלה צריכים להתפלל מנחה קטנה, מכל מקום מאחר ורבו הראשונים הסוברים שאפשר להתפלל לכתחלה מנחה גדולה, לפיכך אין להתפלל מנחה קטנה ביחידות, ולוותר על תפלה בצבור במנחה גדולה. [ילקוט יוסף, מהדורת תשס״ד, תפלה כרך א׳, עמוד עו, סימן פט הערה טו. שארית יוסף ח״ב עמוד רסב].

טז והוא הדין במי שנתעכב מלהתפלל מנחה עד סמוך ממש לשקיעה, ויודע שאם ימתין למנין יצטרך להתפלל אחר השקיעה, בזמן בין השמשות, יש לו להמתין להתפלל בצבור, ולא להתפלל ביחידות קודם השקיעה. אך אם התעכב מלהתפלל מנחה, ועד שיהיה מנין יגיע זמן צאת הכוכבים לפי הגאונים, בודאי שאין לו להמתין כדי להתפלל בצבור, אלא יתפלל ביחידות קודם צאת הכוכבים. ולא יסמוך על סברת רבינו תם ודעימיה. [ומה שאותו צבור מתפלל אחר צאת הכוכבים של הגאונים, לא טוב הם עושים] ומי שאינו משיג מנין לתפלת ערבית אלא אחר חצות לילה, יש מי שאומר שעדיף לו להתפלל ביחידות קודם חצות, מאשר להתפלל בצבור אחר חצות, שהרי לכתחלה צריך לקרות קריאת שמע מיד בצאת הכוכבים, וזמנה עד חצות לילה, ורק בדיעבד אם איחר יכול לקרוא קריאת שמע לבדו, ויתפלל עם הצבור אחר חצות. [ילקוט יוסף, במהדורת תשס״ד : תפלה כרך א׳, עמוד עז. שארית יוסף חלק ב׳ עמוד רסג].

יז וכן מי שנצרך לנקביו ויכול להעמיד עצמו שעה וחומש, אלא שאם ילך לנקביו יפסיד תפלה בצבור, יש אומרים שיתעכב וילך לנקביו, אפילו שעל ידי זה יפסיד תפלה בצבור, שהרי אין תפלתו של הנצרך לנקביו תפלה אלא בדיעבד, ואפילו אם יכול להעמיד עצמו שעה וחומש. ויש אומרים שאין להפסיד תפלה בצבור כל שיכול להעמיד עצמו כדי פרסה, מאחר

שבאופן כזה אין תפלתו תועבה. והעיקר לדינא כסברא ראשונה, שיש לו לוותר על תפלה בצבור, כדי להתפלל בגוף נקי, אף ביכול להעמיד עצמו שיעור פרסה. אולם אם יעבור זמן תפלה לגמרי, בכהאי גוונא שעת הדחק כדיעבד דמי, וכל שיכול להעמיד עצמו שיעור פרסה יתפלל. [ילקוט יוסף, סימן פט, הערה יז, במהדורת תשס״ד: תפלה כרך א׳, עמוד עז].

יח כשאין מנין לתפלה בנץ החמה, אין ליחיד להתפלל עם הנץ, אפילו אם הוא רגיל להתפלל בכל יום עם הנץ החמה. אלא אם כן הוא מכוין יפה בתפלתו, שאין הדבר תלוי אם הוא רגיל להתפלל בנץ או לא, אלא אם יכול לכוין בכל תפלת שמונה עשרה, או לא. [ילקוט יוסף, סימן פט, הערה יח, במהדורת תשס״ד: תפלה כרך א׳, עמוד פ].

יט מי שנהג להתפלל בקביעות עם הנץ החמה, ובאופן חד פעמי מבטל את מנהגו ומתפלל אחר הנץ, וכגון כשיש לו שמחה משפחתית, או באופן הנזכר בסעיף הנ״ל, אין צריך התרה על מנהגו. [ילקוט יוסף, סימן פט, הערה יט, במהדורת תשס״ד: תפלה כרך א׳, עמוד פד].

אמירת שלום קודם התפלה

כ כיון שהגיע עמוד השחר, אסור לו לאדם שיקדים לפתח חבירו ליתן לו שלום קודם התפלה, ואפילו הוא אביו או רבו, אבל מותר לומר לו צפרא דמרי טב. ואפילו זה אינו מותר אלא כשהוצרך ללכת לעסק מעסקיו או לשום ענין, ואגב זה נכנס אצלו ליתן לו שלום. [משנ״ב סק״ב]. אבל אם אינו הולך אלא להקביל פניו קודם התפלה, אפילו זה הלשון אסור. ואם פגע בו בדרך מעיקר הדין מותר לומר לו שלום. אך טוב לומר גם בזה בלשון אחר, כגון בוקר טוב, וכדומה. [שארית יוסף ח״ב עמ׳ רסו. ילקוט יוסף, מהדורת תשס״ד, סימן פט, הערה כ, תפלה כרך א׳, עמוד פד].

כא מותר להקיץ את חברו ששמו שלום ולקרוא לו בשמו, אף שהוא קודם התפלה. [שארי״י ח״ב עמוד רסו. ספר ילקוט יוסף, סימן פט, הערה כא, במהדורת תשס״ד: תפלה כרך א׳, עמוד פה].

כב כל מה שאמרנו שאין להקדים שלום לחבירו הוא דוקא קודם תפלת שחרית, אבל אחר תפלת שחרית, כל היודע בחבירו שהוא רגיל ליתן לו שלום ואינו נותן לו שלום, נקרא גזלן, כמבואר בגמרא. ואמרו על רבי יוחנן בן זכאי שלא הקדימו אדם שלום מעולם, ואפילו נכרי בשוק. ויש אומרים דלמי שאינו רגיל ליתן לו שלום, אין להקדים לו שלום, דשמא לא יחזיר לו וייקרא גזלן ועובר על לפני עור. אך אין זה אלא ממדת

חסידות בעלמא. [ילקוט יוסף, סימן פט, הערה טז, במהדורת תשס״ד: תפלה כרך א׳, עמוד פז].

כג מותר לצאת לשדה התעופה קודם התפלה כדי להפרד מאביו או רבו היוצאים לארץ אחרת. אך לא יפרד מהם בלשון ״שלום״, אלא בלשונות אחרים, כמו נסיעה טובה, וכדומה. וכל שכן שמותר כשמלווה אותו לדרך. ואם יארגנו מנין להתפלל שחרית בשדה התעופה, מותר לנסוע לשדה התעופה להתפלל שם ואחר כך להפרד מאביו או רבו. [שארית יוסף חלק ב׳ עמוד רסח. ספר ילקוט יוסף, סימן פט, הערה טז, במהדורת תשס״ד: תפלה כרך א׳, עמוד פז].

כד אם חבירו עומד לצאת לדרך רחוקה בבוקר השכם, וכבר הגיע זמן תפלה, אסור לחבירו שעדיין לא התפלל להשכים לביתו להפרד ממנו ולברכו בברכת נסיעה טובה. אבל מותר ללכת לבית חבירו קודם התפלה ולהמתין לו עד שיצא מביתו, כדי ללוותו לדרכו בנסיעתו, דיש בזה משום מצות גמילות חסדים. [שאר״י ח״ב עמ׳ רסט. ספר ילקוט יוסף, סי׳ פט, הער׳ טז, תשס״ד, תפלה כרך א׳, עמ׳ פט].

כה אין להשכים לפתח חבירו קודם התפלה כדי ליתן לו מתנות. אבל אם הגיע מארץ אחרת, וחוזר לביתו, ובני הבית הקטנים עדיין לא התפללו שחרית, והם מבקשים ומפצירים בו לקבל המתנות שהביא עמו מחוץ לארץ, יש להקל בזה אף שהוא קודם התפלה. [שאר״י ח״ב עמו׳ רע. ספר ילקוט יוסף, סימן פט, הערה כה, במהדורת תשס״ד: תפלה כרך א׳, עמוד צ].

כו מותר לנשק ידי רבו או אביו קודם תפלת שחרית. אלא שנכון שהחכם לא יושיט את ידו לנשקה קודם התפלה. ורק אם באו לנשק את ידו יניח להם, אף שהוא קודם התפלה. [ילקוט יוסף, סימן פט, הערה כו, במהדורת תשס״ד: תפלה כרך א׳, עמוד צא. שאר״י ח״ב עמו׳ רע].

כז שליח צבור הקורא בתורה לפני שהוא עצמו התפלל, נכון שאחר יאמר את ה״מי שברך״ לעולה, מאחר שהוא קודם תפלה. ומכל מקום שליח צבור שנוהג לומר בעצמו את המי שברך לעולים, רשאי להמשיך במנהגו, כי מעיקר הדין אין בזה שום פקפוק. [ילקוט יוסף, סימן פט, הערה כז, במהדורת תשס״ד: תפלה כרך א׳, עמוד צב. שאר״י ח״ב עמוד רעא].

כח מותר להשכים לפתח חבירו ליתן לו שלום כשהגיע זמן תפלת ערבית, שלא אסרו לומר שלום קודם התפלה אלא קודם תפלת שחרית, אבל קודם מנחה או ערבית לא אסרו. [ילקוט יוסף, סימן פט, הערה כח, במהדורת תשס״ד: תפלה כרך א׳, עמוד צג. שאר״י ח״ב עמוד ערב].

להתעסק בצרכיו קודם התפלה

כט אסור לאדם לעסוק בצרכיו קודם תפלת שחרית. ולכן אסור לנסוע מעיר לעיר קודם שחרית. ומכל מקום מותר לנסוע מעיר לעיר קודם שחרית כשהוא לצורך תפלה, כגון נסיעה לירושלים כדי להתפלל בכותל המערבי, וכדומה, ולא חשיב כעוסק בצרכיו קודם התפלה. [ילקוט יוסף, סימן פט, הערה כט, במהדורת תשס״ד: תפלה כרך א׳, עמוד צד. שארי״י ח״ב עמו׳ רעג].

ל מותר להתרחץ קודם שהגיע זמן תפלת שחרית, שלא גזרו בזה אלא סמוך למנחה שהוא דבר המצוי. ויש אומרים דהיינו קודם עמוד השחר, אבל אחר שהגיע עמוד השחר, אין לאדם להתרחץ קודם התפלה, דסוף סוף נחשב כמו שהגיע זמן תפלה, וממילא הרחיצה הויא בכלל עשיית צרכיו קודם התפלה. ואמנם אם הרחיצה מאפשרת לו להתפלל בכוונה ובנקיות הגוף, אחר שהזיע הרבה בלילה וכדומה, יש להחשיב את הרחיצה כחלק מההכנות לתפלה, ומותרת. אך לא ירבה לרחוץ עצמו בסבון, אלא ירחץ גופו מעט, ויעשה כפי ההכרח רק להסיר הזיעה והלכלוך. [ילקוט יוסף, סימן פט, הערה ל, במהדורת תשס״ד: תפלה כרך א׳, עמוד צו. שארי״י ח״ב עמו׳ עדר].

לא מותר לטבול במקוה או בנהר קודם התפלה, כיון שהוא לצורך טהרה לתפלה, והוא בכלל חפצי שמים. אך אין לבטל תפלה בצבור לצורך טבילה במקוה, שאין הטבילה חיוב מצד ההלכה, אלא מנהג חשוב שנהגו בו חסידים ואנשי מעשה. [ואם נצרך לרחוץ קודם הטבילה, רשאי, כיון שהוא לצורך הטבילה]. וכבר ביארנו לעיל שראוי לשליח צבור לטבול קודם התפלה היכא דאפשר, אך אין זה חיוב מן הדין כלל, ולכן אין להעביר שליח צבור ממשרתו אם אינו טובל לקריו. [ילקוט יוסף, סימן פט, הערה לא, במהדורת תשס״ד: תפלה כרך א׳, עמוד צח].

לב אין להתגלח [במכונת גילוח] קודם תפלת שחרית, דהוי בכלל עשיית צרכיו קודם התפלה. אולם הרגילים להתגלח בכל יום עם הקיצם משינתם, קודם שיתפללו, יש להם על מי שיסמוכו, ואין למחות בידם, שיש לומר דחשיב בכלל הכנה לתפלה, ויש בזה משום הכון לקראת אלקיך ישראל. אבל יותר נכון לכתחלה שלא להסתפר ולהתגלח קודם התפלה, אחר שהגיע זמן תפלה. [ילקוט יוסף, סימן פט, הערה לב, במהדורת תשס״ד: תפלה כרך א׳, עמוד צט. שארי״י ח״ב עמוד רעז].

לג מותר לאדם לסדר את מטתו קודם תפלת שחרית, דאין זה בכלל עשיית צרכיו, כי זה שייך לעניני דרך ארץ, ואינה מלאכה. ובפרט אם יהיה ביטול תורה אם יצטרך לחזור לחדרו ולסדר את מטתו אחר התפלה. וכן במוסדות חינוך יש להתיר דבר זה משום חינוך הילדים.

והמחמיר לסדר את מטתו אחר התפלה, תבא עליו ברכה. [ילקוט יוסף, שם, הערה לג, כרך א', עמוד קא. שארי"י ח"ב עמוד רעח].

לד אף על פי שאסור להתעסק בצרכיו קודם התפלה, מכל מקום טיפול בילדים וכיבוד אב ואם, וחינוך הילדים, חשיבי כצורך מצוה. ולעסוק בצרכי מצוה מותר קודם התפלה. וכמו שכתב הפרי חדש. [ילקוט יוסף, סימן פט, הערה לד, במהדורת תשס"ד: תפלה כרך א', עמוד קא. שארי"י ח"ב עמוד רעט].

לה מי שממהר בבוקר לעבודתו, ואינו יכול להמתין להתפלל במנין, כי במנין מתפללים מאוחר יותר, ואינו יכול להתעכב, ורוצה ללכת בבוקר למקום עבודתו, ואחר כך יעשה הפסקה ויתפלל במנין קודם שיעבור זמן תפלה, לכתחלה אין לעשות כן, דמאחר ואלמלא שאותו מקום הוא מקום עבודתו, לא היה נוסע לאותו מקום, ממילא ניכר הדבר שנוסע לצורך עבודתו קודם התפלה, והוי בכלל להתעסק בצרכיו שאסור קודם התפלה. ולכן יתפלל ביחידות בביתו קודם שילך לעבודתו, ובשעת ההפסקה ילך [היכא דאפשר] לשמוע קריאת התורה ויענה לקדיש וקדושה. אולם אם יהיה לו יישוב דעת יותר בתפלה עם הצבור, מותר שיסע מחוץ לעיר למקום עבודתו להתפלל שם. [ילקוט יוסף, סימן פט, הערה לה, במהדורת תשס"ד: תפלה כרך א', עמוד קא. שארי"י ח"ב עמוד רעט].

איסור אכילה ושתיה קודם התפלה

לו אסור לאכול ולשתות קודם תפלת שחרית, משום שנאמר לא תאכלו על הדם, ודרשו חז"ל, לא תאכלו קודם שתתפללו על דמכם. וכן נאמר אצל ירבעם, ואותי השלכת אחרי גויך, אל תיקרי גויך אלא גאיך, אמר הקדוש ברוך הוא, לאחר שנתגאה זה באכילה ושתיה בא לקבל עליו עול מלכות שמים (ברכות י:). ומכל מקום מותר לשתות מים קודם התפלה, שאין שייך בהם גאוה. וכן מותר לשתות קפה או תה גם עם סוכר קודם התפלה. [ובפרט סכרין שאינו מזין ואין בו משום גאוה כלל]. ואפילו בשבת מותר לשתות קפה או תה עם סוכר קודם תפלת שחרית, מפני שעדיין לא חלה חובת קידוש, שהרי אין קידוש אלא במקום סעודה, ואי אפשר לסעוד קודם תפלת שחרית. וכן המנהג פשוט אצל העומדים בבית ה' בלילות שבת לומר בקשות או תהלים, לשתות תה או קפה עם סוכר, אף לאחר עלות השחר. וכן בימי הסליחות שותים תה או קפה עם סוכר קודם תפלת שחרית. ויש להם על מה שיסמוכו. ואם הלכה רופפת בידיך צא וראה היאך הצבור נוהגים ונהוג כן. [ילקוט יוסף, סימן פט, הערה לו, במהדורת תשס"ד: תפלה כרך א', עמוד קז. שארי"י ח"ב עמו' רפב].

לז רבים מהאחרונים מקילים לשתות קפה המזוג עם מעט חלב, שדוקא לשתות כוס חלב בעין יש להחמיר, מה שאין כן בקפה שיש בו מעט חלב יש להקל. ויש חולקים ומחמירים בזה. ונראה שיש להקל בזה לאדם חלש. ומכל מקום ראוי שקודם לכן יברך ברכות השחר וברכות התורה, ופרשת העקידה, וקצת מסדר הקרבנות, ואז ישתה הקפה במזיגת חלב. [ילקוט יוסף, סימן פט, הערה לז, במהדורת תשס״ד: תפלה כרך א׳, עמוד קיז. שארי״י ח״ב עמו׳ רפח]. .

לח אוכלים ומשקים לרפואה, מותר לאוכלם ולשתותם קודם התפלה, שהרי אינו עושה זאת דרך גאוה, אלא לרפואה בעלמא. ואף על פי שאינו חולה גמור מותר. והצמא והרעב הרבה הרי הם בכלל החולים, שאם יש בהם יכולת לכוין דעתם יתפללו קודם שיאכלו, ואם לאו אם ירצו אל יתפללו עד שיאכלו וישתו. אולם חולה שקשה לו ללכת להתפלל בבית הכנסת בלא שיטעם משהו קודם שיצא, ואם יתפלל בביתו יוכל להתפלל בלא שיאכל קודם התפלה, עדיף שישאר בביתו ויתפלל ביחידות, מאשר יאכל קודם התפלה. וחולה שיכול להתפלל גם בלי לאכול, אבל אינו יכול לכוין בתפלתו אלא אם כן יאכל קודם התפלה, ועושה כן רק לצורך הכוונה, יש מי שאומר שבזמן הזה עדיף שיתפלל בלי כוונה, ובלבד שלא יצטרך לאכול קודם התפלה, [מאחר שיש אומרים שאיסור אכילה קודם התפלה הוא מן התורה]. ולדינא אם ירצה לאכול כדי לכוין, גם בזמן הזה רשאי לאכול לצורך הכוונה. ואם ירצה להתפלל בלא אכילה גם כן רשאי. [אך כל זה באופן שיודע בבירור שמניעת האכילה היא הגורמת לו שאינו יכול לכוין, אבל אם בלאו הכי אינו רגיל לכוין, ואכילתו לא תעזור לו לכוין, בודאי שאין להקל בזה]. [ילקו״י, סי׳ פט, הע׳ לח, במהדורת תשס״ד: תפלה כרך א׳, עמ׳ קיח. שארי״י ח״ב עמ׳ רפו].

לט מותר לשליח צבור לגמוע ביצה חיה קודם תפלת שחרית של יום שבת, כדי לצחצח את קולו שיהיה צלול, כיון שאין דרך רוב העולם לגמוע אותה חיה, ואין עליה תורת אוכל כל כך, ולא שייך בזה גאוה. ומכל מקום צריך לברך עליה ברכת הנהנין. [ואין צריך לבודקה אם יש בה דם או לא, ורשאי לגומעה בלי בדיקה]. וטוב שקודם לכן יברך כל ברכות השחר וברכות התורה ופרשת העקדה וקצת מסדר הקרבנות. [ילקוט יוסף, סי׳ פט, הער׳ לט, תשס״ד: תפלה כרך א׳, עמ׳ קכא. שארי״י ח״ב עמו׳ רפט].

מ מותר לתת לקטן שלא הגיע לי״ג שנה עוגה וחלב קודם צאתו לבית הכנסת להתפלל תפלת שחרית, בין בחול בין בשבת. [ילקו״י, סי׳ פט, הע׳ מ, במהדורת תשס״ד: תפלה כרך א׳, עמ׳ קכב. שארי״י ח״ב עמ׳ רפט].

מא יש אומרים שקודם תפלת שחרית אסור גם לטעום דברי מאכל, דטעימה בכלל איסור אכילה. ויש חולקים ואומרים שאין טעימה בכלל איסור אכילה. ונכון להחמיר גם בטעימה. [ילקוט יוסף, סימן פט, הערה מא, במהדורת תשס״ד: תפלה כרך א׳, עמוד קכב. שארי״י ח״ב עמוד רצ].

מב מי שהיה אונן בשעת שחרית, ומתו נקבר אחר חצות היום, שאז כבר אינו יכול להתפלל שחרית, מותר לו לסעוד סעודת הבראה קודם מנחה. [ילקוט יוסף, סימן פט, הערה מב, במהדורת תשס״ד: תפלה כרך א׳, עמוד קכד. שארי״י ח״ב עמוד רפט].

מג לא אסרו חכמים לאכול קודם תפלה אלא כשהגיע זמן תפלה. אבל קודם עמוד השחר, אפילו לאחר שישן שינת קבע על מטתו, מותר לאכול. ואמנם כל זה לפי הפשט, אך בזוהר הקדוש (פרי ויקהל דף רטו ע״ב) החמיר מאד בדבר, וכל שישן שינת קבע בלילה, אסור לו לאכול אפילו קודם עמוד השחר, עד שיתפלל שחרית. והואיל ובתלמוד ובפוסקים מבואר להקל, יש להורות הלכה כדבריהם אף נגד הזוהר. וכמו שכתב הרדב״ז (חלק ד׳ סי׳ פ׳) שכל דבר שנתבאר היתרו בש״ס ובפוסקים, אף על פי שבספרי הקבלה מבואר להיפך, יש להורות בו היתר כדברי התלמוד והפוסקים. וכן דעת מרן הב״י (סי׳ קמא). וכן הסכימו גדולי האחרונים. ולכן הנוהגים לקום בלילי שבת לומר בקשות ופזמונים ושירות ותשבחות עד אור הבוקר, ומחלקים להם עוגות ומיני מתיקה, בטרם יעלה עמוד השחר, רשאים להקל בזה כפי עיקר ההלכה, והנח להם לישראל. שהרי עדיין לא הגיע זמן תפלה. ומכל מקום הצנועים מושכים את ידיהם ומונעים עצמם מלטעום עוגות או מיני מתיקה, כדי לחוש לדברי הזוהר. ורק לגבי תה או קפה אפילו עם סוכר נוהגים להקל, שאף הזוהר לא החמיר בשתיה. וכן בערב תענית צבור, באופן שקשה לו להתענות מבלי שיאכל קודם עמוד השחר, אפשר להקל לאכול קודם עמוד השחר אפילו לאחר שישן שינת קבע. [ויתנה קודם שישן, שבדעתו לקום קודם עמוד השחר לאכול]. [ילקו״י, סי׳ פט, הע׳ מג, במהדורת תשס״ד: תפלה כרך א׳, עמוד קכו. שארי״י ח״ב עמו׳ רצא].

מד מי שטעה ובירך ברכת הנהנין על איזה דבר מאכל קודם תפלת שחרית, יש מי שכתב שיטעם מעט כדי שלא תהיה ברכתו ברכה לבטלה. ויש מי שאומר שיכול אף לאכול שיעור כזית. ויש מי שכתב שלא יטעם כלל, אף שתהיה ברכתו ברכה לבטלה. אולם לדינא צריך שיטעם מעט כדי שתחול ברכתו. דלא שייך איסור גאוה [באכילה קודם התפלה] בכהאי גוונא שניכר שטועם כדי שלא תהיה ברכתו ברכה לבטלה. ובפרט שדעת מרן הב״י דאיסור אכילה קודם התפלה הוא מדרבנן, ואילו איסור ברכה לבטלה לדעת הרמב״ם ומרן הש״ע נראה שהוא מן התורה. [ילקו״י, סי׳ פט, הע׳ מד, במהדורת תשס״ד: תפלה כרך א׳, עמוד קכח. שארי״י ח״ב עמו׳ רצא].

מה בעל מסעדה, שבא אליו חילוני ומבקש לקנות דברי מאכל, והוא יודע שהקונה אינו מתפלל שחרית ונמצא שיאכל קודם התפלה, אף על פי כן מותר למכור לו ולהגיש בפניו דברי מאכל, אף שאוכל מיד בפניו, ואין בזה איסור משום מסייע בידי עוברי עבירה. [ילקוט יוסף, סימן פט, הערה מה, במהדורת תשס״ד: תפלה כרך א׳, עמוד קמט].

מו אם התחיל לאכול קודם שעלה עמוד השחר, והגיע זמן עמוד השחר, צריך להפסיק. דכיון שאיסור אכילה קודם התפלה אסמכוה אקרא דלא תאכלו על הדם, לכן החמירו בזה להצריך להפסיקו מאכילה כשהגיע זמן תפלה. [ילקוט יוסף, סימן פט, הערה מה, במהדורת תשס"ד: תפלה כרך א', עמוד קנד. שאר"י ח"ב עמו' רפד].

מז אפילו ללמוד אסור משיגיע זמן תפלה [עמוד השחר], והיינו מי שרגיל להתפלל בבית מדרשו ואינו רגיל לילך לבית הכנסת, שאז יש לחוש שמא ימשך אחר לימודו ויעבור זמן קריאת שמע ותפלה. אבל מי שרגיל ללכת לבית הכנסת מותר. ואם הוא מלמד לאחרים, אפילו אם אינו רגיל ללכת לבית הכנסת, מותר, כיון שהשעה עוברת, דזכות הרבים הוא דבר גדול ואם לא ילמדו עכשיו יתבטלו ולא יוכל ללמוד. [ילקוט יוסף, סימן פט, הערה מו, במהדורת תשס"ד: תפלה כרך א', עמוד עז].

מח מותר להתחיל ללמוד קודם שהגיע זמן תפלה [עמוד השחר], וכל שכן שאם היה לומד שאין צריך להפסיק. שכל האיסור הנ"ל הוא להתחיל ללמוד אחר שהגיע זמן תפלה. [ילקוט יוסף, סימן פט, הערה מז, במהדורת תשס"ד: תפלה כרך א', עמוד קנו].

סימן צ' - מקום התפלה

א אין לעמוד להתפלל שמונה עשרה על גבי כסא, ולא על גבי ספסל, ולא על גבי מקום גבוה, לפי שאין גבהות לפני המקום, שנאמר: ממעמקים קראתיך ה'. ומכל מקום אם עבר והתפלל על מקום גבוה, בדיעבד יצא ידי חובת תפלה ואין צריך לחזור ולהתפלל. אולם מקום גבוה עשרה טפחים, ורחב ד' אמות על ד' אמות, מותר להתפלל על גביו. ולכתחלה אין ראוי להתפלל על גבי כרים וכסתות אף שאינן גבוהים ג' טפחים מהקרקע. אבל פשוט דעל גבי שטיח עבה, אפילו אם אינו דבוק לקרקע, מותר להתפלל שמונה עשרה. וכן ביום הכפורים כששוטחים שמיכות דקות על הרצפה [כדי להשתחוות עליהם באמירת "הכהנים והעם" בסדר העבודה], מותר לעמוד על גביהם ולהתפלל. ולא דמי לכרים וכסתות. [ילקוט יוסף, סימן צ', הערה א'. במהדורת תשס"ד: תפלה כרך א', עמוד קנז].

ב חולה או זקן בא בימים, מותר להם להתפלל על גבי כסא או מטה. ובריא שעבר והתפלל על גבי כסא וכדו', בדיעבד אין צריך לחזור ולהתפלל. שיצא ידי חובת תפלה. [שאריית יוסף ח"ב עמ' רצו. ילקוט יוסף, מהדורת תשס"ד, סימן צ', הערה ב'. תפלה כרך א', עמוד קסא].

ג וכן אם היה בכוונתו להשמיע לצבור, מותר לו להתפלל על גבי מקום גבוה. [שארית יוסף ח״ב עמ׳ רצו. ילקוט יוסף, מהדורת תשס״ד, סימן צ, הערה ג, תפלה כרך א׳, עמוד קסב].

ד אם היה המקום הגבוה מוקף במחיצות מד׳ רוחותיו, שפיר דמי להתפלל שם לכל אדם. וכל זה דוקא כשיש צורת הפתח ברוח רביעית, ודלא כמי שאומר שדי במחיצה בג׳ רוחות. [שארית יוסף ח״ב עמ׳ רצו. ילקוט יוסף, מהדורת תשס״ד, סימן צ, הערה ד, תפלה כרך א׳, עמוד קסב].

ה אף על פי שאין להתפלל במקום גבוה, מכל מקום בונים בית כנסת בגובהה של עיר, שהרי כל הצבור עומדים גבוה. ואין בזה כל חשש. ומה שנהגו כיום לבנות בניני מגורים וכדו׳ גבוהים יותר מבית הכנסת שבעיר, יש להם על מה לסמוך, אחר שהדבר בא לחיזוק העיר, ולהרבות בדיורים. [שארית יוסף ח״ב עמ׳ רצז. ילקוט יוסף, מהדורת תשס״ד, סימן צ, הערה ה, תפלה כרך א׳, עמוד קסג].

ו צריך לפתוח פתחים או חלונות כנגד ירושלים כדי להתפלל כנגדן. ודין זה הוא בין כשמתפלל בבית [כשהוא אנוס ומוכרח להתבטל מתפלה בצבור], ובין כשהוא מתפלל בבית הכנסת. וטוב שיהיו בבית הכנסת י״ב חלונות. [שארית יוסף ח״ב עמ׳ רצח. ילקו״י, תשס״ד, סי׳ צ׳, הע׳ טז, תפלה כרך א׳, עמ׳ קסד].

ז גם סומא ראוי לו שיתפלל בבית שיש בו חלונות. [אף על פי דלא שייך בו הטעם דרואה השמים ומתעורר לכוין בתפלתו]. [שאר״י ח״ב עמ׳ רצט. ילקו״י, מהדורת תשס״ד, סי׳ צ, הערה ז, תפלה כרך א׳, עמ׳ קסה].

ח לכתחלה טוב לעשות חלונות בצד מזרח, [והיינו בצד שהצבור מתפללים כנגדו]. אך אין לגרום למחלוקת בשביל זה. [שאר״י ח״ב עמ׳ ש׳. ילקו״י, מהדורת תשס״ד, סי׳ צ, הער׳ ח, תפלה כרך א׳, עמ׳ קסו].

ט המנהג פשוט שאין מקפידים להתפלל דוקא כנגד החלונות, ודי במה שיש חלונות בבית זה, או בבית כנסת זו. [שארית יוסף ח״ב עמ׳ ש׳. ילקו״י, מהדורת תשס״ד, סי׳ צ, הערה ט, תפלה כרך א׳, עמ׳ קסו].

י יש לקבוע זכוכית בחלונות, וכדומה, כדי שלא יהיו החלונות פרוצים. ואם מותר להתפלל כנגד חלון בלילה, ראה להלן סעיף לז. [שאר״י ח״ב עמ׳ ש׳. ילקו״י, תשס״ד, סימן צ, הערה י, תפלה כרך א׳, עמוד קסז].

יא לא יתפלל במקום פרוץ, כמו בשדה, מפני שכשהוא במקום צניעות חלה עליו אימת המלך ולבו נשבר, ואם עבר והתפלל במקום פרוץ יצא ידי חובת תפלה. אולם מקום מוקף מחיצות אך אינו מקורה, אין מניעה להתפלל שם. [שאר״י ח״ב עמ׳ ש׳. ילקו״י, תשס״ד, סי׳ צ, הע׳ יא, תפלה כרך א׳, עמ׳ קסז].

יב ואמנם מותר להתפלל בחצרות בתי כנסת, וכן המנהג פשוט להתפלל ברחבת הכותל המערבי, אף לאחר שהרחיבו את המקום ונראה קצת כמקום שאין בו מחיצות. וכן מותר להתפלל במערת המכפלה, ובפרט כיום שיש שם מקום מיוחד לישראל להתפלל שם, ואין שם אלא ס״ת וספרי קודש. ולכן אין מקום להחמיר שלא להתפלל שם. וכן מותר להתפלל בקבר רשב״י במירון, ובקבר רחל, ובקבר רבי מאיר בעל הנס, ובקבר שמעון הצדיק, ובקבר שמואל הנביא, ומוהר״ן, ליד המצבה, וכל כיוצא בזה. [שארית יוסף ח״ב עמוד שב. ילקוט יוסף, תשס״ד, סי׳ צ, הערה יב, תפלה כרך א׳, עמ׳ קסח].

יג הולכי דרכים מותר להם להתפלל בשדה. [ואף שאינו מקום מקורה, אין איסור להתפלל במקום שאינו מקורה]. וכשיש שם אילנות טוב יותר שיעמוד להתפלל בין האילנות. ועל כל פנים צריך לנטות לצידי הדרך כדי שלא יפסיקוהו עוברי דרכים. [שארית יוסף ח״ב עמ׳ דש. ילקוט יוסף, מהדורת תשס״ד, סימן צ, הערה יג, תפלה כרך א׳, עמוד קעו].

יד כשיש לפניו ברירה להתפלל במקום פרוץ, או בבית שאין בו חלונות, עדיף להתפלל בבית שאין בו חלונות, אף שהוא אפל. [שארית יוסף ח״ב עמ׳ שד. ילקוט יוסף, מהדורת תשס״ד, סימן צ, הערה יד, תפלה כרך א׳, עמוד קעז].

טו מצוה לרוץ כשהולך לבית הכנסת, וכן לכל דבר מצוה, שנאמר, נרדפה לדעת את ה׳. ואפילו בשבת שאסור לפסוע פסיעה גסה. וכל שכן שיש ליזהר שלא לעמוד באמצע הדרך לשוחח עם חבירו באיזה חפצי עצמו, כי על ידי זה מצוי שיאחר לבית הכנסת. ויש אומרים שעיקר הריצה היא כשהוא קרוב לבית הכנסת, ולא כשיוצא מביתו, דאז ניכר שרץ לצורך המצוה. ויש אומרים שירוץ כבר משעה שיוצא לביתו, וכשיגיע קרוב לבית הכנסת ימהר יותר. [שארית יוסף ח״ב עמ׳ שה. ילקוט יוסף, מהדורת תשס״ד, סימן צ׳, הערה טו, תפלה כרך א׳, עמוד קעז].

טז לא יכנס לבית הכנסת בריצה, אלא יעצור בכניסה וילך באימה כנכנס לפני המלך. [שארית יוסף ח״ב עמ׳ שה. ילקוט יוסף, מהדורת תשס״ד, סימן צ, הערה טז, תפלה כרך א׳, עמוד קעט].

יז היוצא מבית הכנסת אסור לו לרוץ, או לפסוע פסיעה גסה, שמראה עצמו שעיכוב בית הכנסת דומה עליו כמשאוי. [שארית יוסף ח״ב עמ׳ שה. ילקוט יוסף, מהדורת תשס״ד, סי׳ צ, הע׳ יז, תפלה כרך א׳, עמ׳ קעט].

יח אם יוצא מבית הכנסת על מנת לחזור, מצוה לרוץ כדי למהר לחזור, אף שהרואים אינם יודעים את סיבת הריצה. [שארית יוסף ח״ב עמ׳ שו. ילקו״י, מהדורת תשס״ד, סי׳ צ, הערה יח, תפלה כרך א׳, עמ׳ קפ].

יט וכן היוצא מבית הכנסת על מנת ללכת לבית המדרש, מותר לו לרוץ מבית הכנסת מיד, ואין צריך שיתחיל במרוצתו במחצית הדרך. [שארית יוסף ח״ב עמ׳ שז. ילקוט יוסף, מהדורת תשס״ד, סימן צ, הערה יט, תפלה כרך א׳, עמוד קפא].

כ יש אומרים שאין יוצאים ידי חובת מצות ריצה לבית הכנסת בנסיעה במכונית, ועל כן טוב לחנות בסמוך לבית הכנסת, ולקיים משם את המצוה ברגליו. [שארית יוסף ח״ב עמ׳ שז. ילקוט יוסף, מהדורת תשס״ד, סימן צ, הערה כ, תפלה כרך א׳, עמוד קפא].

כא הרץ לבית הכנסת בשבת והזיק לחבירו דרך ריצתו, יש אומרים שחייב לשלם, שלא פטרו את הרץ לדבר מצוה אלא כשהוא רץ בערב שבת בין השמשות, שהוא טרוד ונחפז להכנת צרכי שבת, אבל בשאר ריצות חייב לשלם את הנזק. [שארית יוסף ח״ב עמ׳ שט. ילקוט יוסף, מהדורת תשס״ד, סימן צ׳, הערה כא, תפלה כרך א׳, עמוד קפג].

כב ישכים אדם לבית הכנסת כדי שימנה עם עשרה הראשונים. וכל זה דוקא כשהוא מתפלל עמהם, אבל כשהתפלל כבר ומגיע לבית הכנסת לצורך איזה ענין, אין צריך להקפיד להגיע מעשרה הראשונים המתפללים במקום באותה שעה. וכן אם יודע שאם יגיע מעשרה ראשונים יטרידו אותו בדיבורים קודם התפלה, עדיף שימנע מלהגיע בין עשרה ראשונים. [שארית יוסף ח״ב עמ׳ שט. ילקוט יוסף, מהדורת תשס״ד, סימן צ, הערה כב, תפלה כרך א׳, עמוד קפג].

כג היכא דאפשר מצוה לבוא לבית הכנסת כשהוא עטור בטלית ותפילין, ויש אומרים שמצוה זו קודמת למצות עשרה ראשונים. [ולכן האר״י ז״ל לא היה נכנס עם עשרה הראשונים, מאחר שהיה צריך להניח תפילין קודם, ועדיין לא הגיע זמן הנחת תפילין]. ויש חולקים ואומרים דמצות עשרה ראשונים קודמת למצוה לבוא לבית הכנסת כשהוא מעוטר בתפילין. ולדינא נראה יותר כסברא ראשונה, כמבואר בילקוט יוסף על הלכות תפילין, סימן כה. [שארית יוסף ח״ב עמ׳ שיא. ילקוט יוסף, מהדורת תשס״ד, סימן צ׳. הערה כג, תפלה כרך א׳, עמוד קפו].

כד יש שמקפידים להתאסף עשרה ביחד ולהכנס יחד לבית הכנסת, והוא על פי המבואר בזוהר הקדוש. ותבוא עליהם ברכה. [שארית יוסף ח״ב עמ׳ שיא. ילקו״י שם סי׳ צ, הע׳ טז, תפלה כרך א׳, עמ׳ קפז].

כה אף אם היו כבר עשרה בבית הכנסת, כל המקדים לבוא אחריהם מעלתו גדולה. [שארית יוסף ח״ב עמ׳ שיא. ילקוט יוסף, מהדורת תשס״ד, סימן צ, הערה כה, תפלה כרך א׳, עמוד קפז].

כו מי שקשה לו להשכים מוקדם, ישתדל להיות מעשרה ראשונים לכל הפחות בתפלת מנחה וערבית. [שארית יוסף ח״ב עמ׳ שיב. ילקוט יוסף, מהדורת תשס״ד, סימן צ, הערה כו, תפלה כרך א׳, עמוד קפח].

כז כל הקובע מקום לתפלתו אלהי אברהם בעזרו, ומעלה גדולה יש בדבר, שזוכה שתפלתו מתקבלת יותר. ולכן נכון שיקבע לעצמו בית כנסת קבוע שבו יתפלל בקביעות, וגם לקבוע מקום בבית הכנסת עצמו, שאז תפלתו מתקבלת יותר, ואלהי אברהם בעזרו וכו'. [שארית יוסף ח"ב עמ' שיב. ילקוט יוסף, מהדורת תשס"ד, סימן צ, הערה כז, תפלה כרך א', עמוד קפט].

כח עיקר קביעות מקום לתפלה היינו לתפלת שמונה עשרה. ודין זה של קביעות מקום לתפלה, הוא בין בתלמיד חכם ובין בשאר בני אדם. ואין לשנות את מקומו אלא לצורך מצוה, או מפני שיושבים בסביבתו אנשים המטרידים אותו בתפלתו, וכל שכן אנשים רשעים שיש לו להתרחק ולהשתדל שלא לשבת לידם. [אך ינהג בחכמה באופן שלא יעורר מחלוקת, או שח"ו שלא יבוא להרחיקם מלבוא לבית הכנסת]. וראוי לכל תלמיד חכם לקבוע מקום גם לתורתו, ושלא ישנה את מקומו מחדר לחדר או אפילו ממקום למקום באותו חדר, וכן שלא ישנה את סדר לימודו בענינים הרבה ליום, ואפילו בענין אחד לא ישנה מדפוס לדפוס. [שאר"י ח"ב עמ' רסו. ילקו"י, תשס"ד, סי' צ', הע' כח, כרך א', עמ' קצג].

כט אף אם נאנס ומתפלל בביתו, יקבע מקום מיוחד לתפלתו באחת מפינות הבית. וגם הנשים טוב שיקבעו מקום קבוע לתפלתם בבית, ולא יתפללו פעם אחת במקום זה ופעם אחרת במקום אחר. [שארית יוסף ח"ב עמ' שטו. ילקוט יוסף, מהדורת תשס"ד, סימן צ, הערה כט, תפלה כרך א', עמוד קצה].

ל תוך ד' אמות למקומו נחשב כמקומו הקבוע. והיינו תוך 1.92 מטר. ולהחזון איש הוא 2.30 מטר. ועל כן אם אורח התיישב במקומו הקבוע, לא יתקוטט עמו חלילה, אלא ישתדל לשבת בסמוך למקומו אם אפשר. וגם אם יצטרך לשבת בריחוק מקום, לא יתקוטט בעבור זה. [שארית יוסף ח"ב עמ' שטז. ילקוט יוסף, מהדורת תשס"ד, סימן צ, הערה ל, תפלה כרך א', עמוד קצז].

לא מצוה יותר להתפלל בבית כנסת שיש בו רוב עם, מאשר להתפלל במקום שיש מנין מצומצם. או אפילו קצת יותר ממנין, כי ברוב עם הדרת מלך, כמבואר בראש השנה (לב:). ורק אם היה המנין של בני תורה שמתפללים יותר בכוונה, או שהשליח צבור הגון יותר, או שהשליח צבור מתפלל במבטא ובשפה ברורה ובדקדוק נכון ובנעימה יתירה, אז עדיף שיתפלל שם, שאין אדם מתפלל אלא במקום שלבו חפץ. וכשיש כמה מנינים וחלק מהם רוצים להפרד ולעשות מנין בחדר הסמוך כדי שיוכלו להתפלל ביישוב הדעת יותר, או לצורך מי שיש לו חיוב לעבור לפני התיבה, אין למנוע מהם לעשות כן, ופוק חזי מאי עמא דבר. אבל הא לאו הכי פשוט דברוב עם הדרת מלך, וכל מה שמתפללים ועושים מצוה מרובים עדיף יותר ממעטים, וממילא אין להתחלק לכמה מנינים אם אין הסיבות הנ"ל. [שארית יוסף ח"ב עמ' שטז. ילקו"י, מהדורת תשס"ד, סי' צ, הע' לא, תפלה כרך א', עמ' קצח].

לב גם מי שיש לו בית כנסת בשכונתו, רשאי ללכת להתפלל בבית כנסת המרוחק מביתו, ואין בזה משום "אין מעבירין על המצות", אלא אדרבה יש לו שכר פסיעות. ואף על פי שאין לו טעם מיוחד במה שמעדיף ללכת אל בית הכנסת הרחוק מביתו. ומכל מקום תלמיד חכם השוקד על לימודו, נכון יותר שיתפלל בבית הכנסת הסמוך לביתו, כדי שלא יתבטל מלימודו, שלימוד תורה חשוב הרבה יותר משכר פסיעות בעלמא. וכבר אמרו במשנה (פאה פרק א' משנה א', ושבת קכז.) "ותלמוד תורה כנגד כולם". וכן אם צריך ללכת דרך רחובות העיר שמצויות שם נשים בבגדים לא צנועים, עדיף לקצר דרכו, ולא יצטרך לעצום עיניו מראות ברע, וכמו שאמרו בכיוצא בזה (בבא בתרא נח:). וכבר אמרו (באבות פרק ב' משנה א'), והוי מחשב הפסד מצוה כנגד שכרה וכו', ונאמר: פַּלֵּס מַעְגַּל רַגְלֶיךָ, וְכָל דְּרָכֶיךָ יִכּוֹנוּ. [שאר"י ח"ב עמ' שיז. ילקו"י, מהדורת תשס"ד, סימן צ, הערה לב, תפלה כרך א', עמוד ר'].

לג יש אומרים שאין שכר פסיעות אלא כשהולך רגלי, ולא כשנוסע ברכב. ולכן הנוסע ברכב לבית הכנסת, נכון שיחנה במקום קצת מרוחק מבית הכנסת, כדי שילך מעט לבית הכנסת. [כמבואר לעיל סעיף כ' אודות שכר ריצה לבית הכנסת]. אך בן ישיבה או תלמיד חכם שהליכתו ברגל גורמת לו לביטול תורה, אין לו להקפיד בזה. [שארית יוסף ח"ב עמ' שיח. ילקוט יוסף, מהדורת תשס"ד, סימן צ, הערה לג, תפלה כרך א', עמוד רב].

לד מי שהיה הולך להתפלל בבית כנסת שיש בו רוב עם, ונזדמן לו בדרכו בית כנסת שמצפים שם למנין עשרה, עדיף יותר שישלים להם מנין ויתפלל עמהם, ויוותר על מצות "ברוב עם הדרת מלך". [שארית יוסף ח"ב עמ' שיט. ילקוט יוסף, מהדורת תשס"ד, סימן צ, הערה לד, תפלה כרך א', עמוד רג].

לה מי שהיה רגיל ללכת להתפלל בבית הכנסת שהיה רחוק מביתו, משום שכר פסיעות, ועתה עבר לדירה אחרת שהיא בסמיכות לבית הכנסת שבו היה רגיל להתפלל, אין להצריכו לעבור להתפלל בבית כנסת מרוחק יותר. ומכל מקום רשאי לקבוע מקום תפלתו בבית כנסת מרוחק יותר, ואין בזה משום אין מעבירין על המצוות, ואדרבה יש לו שכר פסיעות. [שארית יוסף ח"ב עמ' שיט. ילקוט יוסף, מהדורת תשס"ד, סימן צ, הערה לה, תפלה כרך א', עמוד רג].

לו מי שיש לו מנין מצומצם במקום עבודתו, ויכול להתפלל מאוחר יותר ברוב עם, יש מי שאומר שעדיף שיתפלל עם המנין המצומצם, בפרט אם עושה כן כדי לזכותם במנין קבוע. ואמנם בתפלת מנחה אם המנין המצומצם מתפלל מנחה גדולה, והוא נוהג להתפלל לכתחלה מנחה קטנה, כדעת מרן השלחן ערוך, אינו חייב להתפלל עמהם. אלא יכול להמתין להתפלל מנחה קטנה. אך יצטרף עמהם למנין, בלא שיתפלל עמהם, כדי לזכותם במנין. [שארית יוסף ח"ב עמ' שכב. ילקוט יוסף, מהדורת תשס"ד, סימן צ, הערה לו, תפלה כרך א', עמוד רו].

לז לכתחלה צריך שלא יהיה דבר חוצץ בינו ובין הקיר, כמו שהחציצה פוסלת בקרבן. וכן כדי שלא יתבטל מכוונה בתפלה. אבל דבר קבוע כגון ארון ותיבה אינם חוצצים. וכל זה בתפלת שמונה עשרה, אבל בקריאת שמע אין צריך לאומרה סמוך לקיר. [שארית יוסף ח״ב עמ׳ שכב. ילקוט יוסף, מהדורת תשס״ד, סימן צ, הערה לז, תפלה כרך א׳, עמוד רח].

לח וכל זה אינו אלא למצוה מן המובחר, ולכן אם אינו יכול להתפלל כנגד קיר מחמת דוחק המקום, כגון שמתפללים בעשרה בחדר קטן, ודאי שלא ימנע עצמו מלהתפלל עמהם ויחפש מנין אחר, אלא יעצום עיניו ויתפלל אפילו באמצע החדר וכדומה, או שיתן עיניו בסידור, כדי שלא יתבטל מהכוונה בתפלה על ידי הדבר החוצץ בינו לבין הקיר. [שארית יוסף ח״ב עמ׳ שכד. ילקוט יוסף, מהדורת תשס״ד, סימן צ, הערה לח, תפלה כרך א׳, עמוד רט].

לט סטנדר [עמוד תפלה] המשמש לצורך התפלה, אינו חוצץ, אף אם הוא גבוה עשרה ורחב ד׳ טפחים. וכל שכן שיש להקל בזה במי שרגיל להתפלל ליד הסטנדר. [שארית יוסף ח״ב עמ׳ שכד. ילקוט יוסף, מהדורת תשס״ד, סימן צ, הערה לט, תפלה כרך א׳, עמוד רט].

מ בעלי חיים אינם חוצצים, ואפילו אדם אינו חוצץ. ואמנם יש מי שאומר שיש ליזהר מלהתפלל אחורי שום אדם, וטוב לחוש לדבריו. וכל זה הוא זהירות בעלמא, דיש ליזהר בזה היכא דאפשר, אבל בבית הכנסת דאי אפשר בענין אחר פשיטא דמותר לכתחלה להתפלל אחורי אדם, אלא שהמדקדק במעשיו יראה שיהיה לו מקום קבוע כנגד הכותל. [שארית יוסף ח״ב עמ׳ שכד. ילקוט יוסף, מהדורת תשס״ד, סימן צ, הערה מ, תפלה כרך א׳, עמוד רי].

מא יש להקל להתפלל שמונה עשרה כנגד חלון סגור אף בשעות הלילה, ורק כנגד ראי אין להתפלל. ואם יכול לסגור הוילון, עדיף טפי. [ואין לקבוע ראי בבתי הכנסת. ואם תרמו ראי לבית הכנסת, יתלו אותו מעל הכיור שנוטלים שם ידים, מחוץ לבית הכנסת]. [שארית יוסף ח״ב עמ׳ שכו. ילקוט יוסף, מהדורת תשס״ד, סימן צ, הערה מא, תפלה כרך א׳, עמוד ריא].

מב מותר לקבוע לוח שויתי המוסגר בזכוכית, ולתלותו בכותל שכנגד המתפללים, ומותר להתפלל כנגדו תפלת שמונה עשרה. וכן במקומות שקובעים בקירות בית הכנסת שיש מבריק, וצורת האנשים שכנגדו נראית בשיש, אפילו הכי מותר להתפלל שמונה עשרה כנגד השיש, ואין בזה חשש כמו המתפלל כנגד המראה. [שארי״י ח״ב עמ׳ שכו. ילקו״י, מהדורת תשס״ד, סי׳ צ, הע׳ מב, תפלה כרך א׳, עמ׳ ריג].

מג ואמנם אין לתלות תמונות של גדולי ישראל בכותלי בית כנסת, כדי שלא לבלבל כוונת המתפללים, ואם תלו תמונות של רבנים על כותלי בית הכנסת, נכון להסירם משם, או שלכל הפחות יסבירו לגבאים שיש לתלות

תמונות אלה בכותל שמאחרי המתפללים, ולא כנגד פניהם. [שארית יוסף ח״ב עמ׳ שכו. ילקוט יוסף, מהדורת תשס״ד, סימן צ, הערה מג, תפלה כרך א׳, עמוד ריג].

מד וכן יש להמנע מלצייר על חלונות בית הכנסת, או על הכתלים, או על הבגדים [והשטיחים] הפרוסים כנגד המתפללים, בין ציורים בולטים בין ציורים שאינם בולטים. וכן אין לצייר על הכתלים דגלי שנים-עשר השבטים, כגון אריה, נחש, וכדו׳. וכן אין לקבוע זכוכית אומנותית בחלונות בגובה שכנגד המתפללים, באופן מפריע לכוונת המתפללים. אולם הנכנס להתפלל בבית כנסת שכבר עברו וציירו על קירותיו תמונות וכדו׳, או שיש שם תמונות של רבנים, יעצום את עיניו או יסתכל בסידור, ויתפלל תפלת שמונה עשרה, אפילו היו ציורים בולטים. ומכל מקום המקילין לצייר על חלונות וכתלי בית הכנסת דגלי השבטים, למעלה מקומת אדם, יש להם על מה שיסמוכו, ואין צריך להעיר להם. [ואמנם אם יודע שישמעו לו להסיר הציורים, טוב שיעירו להם להסיר הציורים, אף אם הציורים הם למעלה מקומת אדם]. [שאר״י ח״ב עמ׳ שכו. ילקו״י, תשס״ד, סי׳ צ, הע׳ מד, תפלה כרך א׳, עמ׳ ריג].

מה אין לתלות פרוכת שמצוייר בה אריות על ההיכל של ארון הקודש מבחוץ. שמלבד שהדבר אסור על פי ההלכה, עוד בה שמבלבל דעת המתפללים כנגד הפרוכת. וכן יש לאסור להקים צורת אריות מברונזא או שיש וכיוצא בזה מעל לארון הקודש. ואם כבר תרמו פרוכת כזו לבית הכנסת, יש להסיר צורת האריות מעליה. ויעשו הכל בחכמה ובשלום שלא לגרום ח״ו למחלוקת. [ילקוט יוסף, מהדורת תשס״ד, סימן צ, הערה מה, תפלה כרך א׳, עמוד ריז].

מו מותר לתת סמל ״מגן דוד״ מעל ארון הקודש, או בפרוכת, וכן מותר לארוג צורת שני לוחות הברית על הפרוכת, או לתת צורה זו מעל ארון הקודש, גם אם כתוב בהם ראשי עשרת הדברות [כגון: אנכי ה׳, לא יהיה, לא תשא וכו׳]. וכן המנהג. ומותר לפתוח דלתות ארון קודש בשבת, אף שכתוב עליהם איזה פסוק, ועל ידי פתיחת הארון האותיות נשברות לשנים, ואין לחוש בזה לאיסור מוחק בשבת. [וכן מותר לחתוך בשבת עוגה שכתוב עליה אותיות, ואין בזה חשש מוחק, וראה באורך בהערה]. [ילקו״י, מהדורת תשס״ד, סי׳ צ, הער׳ מו, תפלה כרך א׳, עמ׳ רכא].

מז בתי כנסת שבחוץ לארץ שמציבים לצד ארון הקודש את דגלי המדינה, אין לעורר על זה מחלוקת, שיש להם על מה שיסמוכו. [ילקו״י, תשס״ד, סי׳ צ, הע׳ מז, תפלה כרך א׳, עמ׳ רכח].

מח מי שתרם פרוכת של ארון הקודש לבית הכנסת, לזכר קרובי משפחתו, וכתב את שמו באותיות גדולות באמצע הפרוכת באופן שההקדשה מופיעה בגובה חזה המתפללים מול ארון הקודש, העיקר להקל בזה. ועל המתפללים העומדים מול ארון הקודש להעלים עיניהם מן ההקדשה שבפרוכת, ולכוין לבם בתפלה. וטוב שיעיינו בסידור

שבידיהם בעת התפלה. [ילקוט יוסף, מהדורת תשס״ד, סימן צ, הערה מח, תפלה כרך א׳, עמוד רכח].

מט מי שיש לו מכשיר טלפון נייד [פלאפון] צריך לכבותו קודם שיכנס לבית הכנסת, כדי שלא יצלצל באמצע התפלה, ויגרום לביטול כוונת המתפללים. [וגם לא ישאירו במצב של רטיטה, כיון שהדבר יפריע לו עצמו לכוין בתפלה]. ומן הראוי שהגבאים שומרי משמרת הקודש יעירו לנכנסים לבית הכנסת עם פלאפון פתוח, שיכבוהו עם כניסתם לבית הכנסת. [ילקו״י, שם, סי׳ צ, הערה מט, עמוד רכט].

נ כשעורכים בר מצוה בבית הכנסת, יש להזהיר את הצלמים שלא יפריעו למהלך התפלה ולמתפללים, ויש שאסרו להכניס את הצלמים לבית הכנסת בכלל, ואף שהמנהג להקל בזה, מכל מקום יש להסביר להם שלא יפריעו למהלך התפלה. [ילקו״י, תשס״ד, סי׳ צ, הע׳ נ, תפלה כרך א׳, עמ׳ רכט].

נא אין לנשק את הילדים בבית הכנסת, כדי לקבוע בלבו שאין אהבה כאהבת המקום ברוך הוא. ואמנם מה שנהגו חלק מיוצאי עדת מרוקו, לנשק את העולים לספר תורה, אחר ירידתם מהתיבה, אין צריך למונעם מכך בתוקף, אחר שעושים כן לכבוד, ולא לשם חיבה. אך במקום שדברי החכם נשמעים, ראוי להסביר להם שאף על פי כן ראוי ונכון להמנע מכך כאן בארץ הקודש, שמאחר ובארץ ישראל לא הכל נהגו בזה, נראה הדבר כמי שמראה חיבה בבית הכנסת, ולכן ראוי להמנע מכך. ומכל מקום מותר לנשק ידי אביו או ידי רבו בבית הכנסת לכבוד והכנעה, אפילו בבית הכנסת. [ילקוט יוסף, מהדורת תשס״ד, סימן צ, הערה נא, תפלה כרך א׳, עמוד רל].

נב אין ראוי לערוך חופה וקידושין בבית הכנסת, מאחר שכיום בעוה״ר אין מקפידים כל כך בצניעות, ואין שומרים על הפרדה בין הנשים לאנשים, ועל הרב מרא דאתרא בכל מקום ומקום לאזור כגבר חלציו, ולא להרשות בשום אופן עריכת נישואין בבית כנסת כלל. ומה׳ ישא ברכה. ואמנם במקומות שגם הנשים יראות ה׳ מקפידות מאד על הצניעות, ושומרים על הפרדה מוחלטת בין הגברים לנשים, לבלתי היות שם ערוב, מעיקר הדין אין מניעה לערוך חופה וקידושין בבית הכנסת. והכל לפי הענין. [ילקו״י, מהדורת תשס״ד, סי׳ צ, הע׳ נב, תפלה א׳, עמ׳ רל].

נג מותר לערוך סעודה שלישית בבית הכנסת, ובפרט כשהרב המרא דאתרא אומר שם שיחה מוסרית ודברי חיזוק לצבור הרחב, או שמוסר שם שיעור בהלכה. [ילקוט יוסף, מהדורת תשס״ד, סימן צ, הערה נג, תפלה כרך א׳, עמוד רלא. שובע שמחות חלק א׳ (חופה וקידושין, תשס״ה) עמוד קלב].

נד לא יתפלל אדם בצד רבו מובהק, ולא אחורי רבו מובהק ולא לפניו, וכן לא בצד אביו ולא אחריו ולא לפניו, אלא יתרחק מהם ד׳ אמות, שהוא 1.92 מטר. ואם התרחק ד׳ אמות מותר להתפלל לפני רבו אפילו שאחוריו

כלפי רבו. והדין כן גם כשמתפללים בצבור. ויש אומרים שאם כך הוא סדר ישיבתם, מותר להתפלל בצד רבו או אחוריו וכו', אך לדעת מרן הבית יוסף גם באופן כזה אין להתפלל בצד רבו וכו'. ואם רבו מתפלל במקום מוגבה, כמו על בימה, מותר לעמוד אפילו בסמוך לו ממש. [שארית יוסף ח"ב עמ' שכח. ילקוט יוסף, מהדורת תשס"ד, סימן צ, הערה נד, תפלה כרך א', עמ' רלב].

נה היה עומד בתפלה ותינוק הטיל מים בבית הכנסת, ישתוק עד שיביאו מים להטיל על המי רגלים, או יהלך לפניו ד' אמות, או לצדדיו, או יצא מבית הכנסת ויגמור תפלתו. ואם המתין ושהה כדי לגמור את כולה, חוזר לראש התפלה. ואין הבדל אם המתין בשתיקה או שהפסיק בדיבור, כל ששהה כדי לגמור את כולה חוזר לראש. ויש אומרים שיותר טוב לילך למקום אחר ולא לשתוק, שמא ישהה כדי לגמור את כולה ויצטרך לחזור לראש. ולדינא לדידן אין לנו לגזור ולחוש לכך, אלא יכול להמתין עד שיביאו מים לשפוך על המי רגלים וכדו'. [ילקו"י שם, תשס"ד, סי' צ, הע' נה, עמוד רלד].

סימן צ' סעיף ט' - דין תפלה בצבור

א צריך להתפלל בכל יום ויום במנין עשרה, אלא אם כן הוא אנוס, שאז יתפלל בשעה שהצבור מתפללים. ויש אומרים שחיוב תפלה בצבור הוא חיוב גמור, שהרי צריך לטרוח עד ד' מילין להולך בדרך כדי למצוא מנין להתפלל בצבור. ויש אומרים שתפלה בצבור היא בכלל חובת השתדלות לאחר שחז"ל הפליגו בחשיבות הדבר. ומכל מקום לכל הדעות אם אין לו אונס, צריך להתפלל בצבור. ומכאן תוכחת מגולה לבעלי חנויות או לשאר אנשים שדרים רחוק מבית כנסת, ומזלזלים בתפלת מנחה וערבית להתפלל ביחידות בחנויותיהם או בבית, דמאחר שבזמנינו מן הנמנע הוא לכוין בכל התפלה, אין לנו על מה להשען אלא על תפלת הצבור, שכבר הבטיחנו: הן אל כביר ולא ימאס, ולכן ראוי לכל אחד להשתדל מאד כדי להתפלל בצבור כל זמן שהוא בעיר. [שאר"י ח"ב עמוד שכט. ילקו"י סימן צ הערה א', במהדורת תשס"ו עמוד רלה].

ב זקן או חולה שקשה להם להתפלל בבית כנסת בצבור מבלי שיאכלו קודם התפלה איזה דבר מאכל, אין להם לעבור על איסור אכילה קודם התפלה, כדי להתפלל בצבור. ולכן יתפללו ביחידות בביתו, כדי שלא יצטרכו לאכול קודם התפלה. [ובשבת אחר התפלה אם יוכל ילך לבית כנסת לשמוע קריאת התורה]. [ילקו"י סימן צ הערה ב', במהדורת תשס"ו עמוד רמח].

ג מי שנאנס ואינו יכול להתפלל עם הצבור, יתפלל בשעה שהצבור מתפללין, והיינו שישער שתפלת שמונה עשרה שלו תהיה בשעה שהצבור

מתפללין שמונה עשרה. ואין מעלה זו אלא כשהצבור בעירו. והדין כן גם בעשרת ימי תשובה. וכל זה דוקא שיש לו טורח לאסוף עשרה ולהתפלל בצבור, הא לאו הכי יאסוף לביתו עשרה ויתפלל בעשרה. ומכל מקום אין צריך להטריח אנשים לזה. והמתפלל בשעה שהצבור מתפללין תפלתו מתקבלת ברצון למעלה, ויקבל עליה שכרו כמו שמקבל שכר על כל מצות ה', אבל אין ממלאין את בקשתו שהתפלל עליה לגמרי. ואם על ידי כך שיתפלל בשעה שהצבור מתפללין יצטרך להתפלל בביתו ולא בבית כנסת [ביחידות] אפילו הכי יתפלל בביתו בשעה שהצבור מתפללין. [שאר"י ח"ב עמו' שלה. ילקו"י סי' צ הערה ג' במהדורת תשס"ד עמוד רמט].

ד מי שהיה סבור שאין לו מנין להתפלל שחרית, והתפלל ביחידות בבית הכנסת, ואחר כך הגיעו צבור ומתפללין, נכון שימתין לומר וידוי עם הצבור, ולשמוע קדיש וקדושה. [וקריאת ספר תורה בשני וחמישי]. [ילקו"י סי' צ הערה במהדורת תשס"ד עמו' רנ].

ה אם מתפלל מוסף בשעה שהצבור מתפללין שחרית לא מיקרי בשעה שהצבור מתפללין. ויש אומרים שכל זה דוקא במוסף של ראש השנה, אבל במוסף של שבת ויום טוב אם מתפלל מוסף עם צבור שמתפלל שחרית, נחשב כתפלה בצבור. [שאר"י ח"ב עמ' שמג. ילקו"י סי' צ הע' ה', במהדורת תשס"ד עמו' רנ].

ו יש אומרים שהמתפלל בביתו כשיש לו בית כנסת בעירו, לא קיים מצות תפלה, אחר שנקרא שכן רע, וגורם גלות לו ולבניו, וממילא אין תפלתו תפלה. דדוקא אנוס שאינו יכול לבוא לבית הכנסת יכוין בשעה שהצבור מתפללים, אבל הא לאו הכי אין תפלתו תפלה. ולדבריהם המתפלל ביחידות בביתו צריך להתפלל תשלומין. אולם לדינא תפלה ביחיד חשיבא תפלה, רק שמאבד החשיבות של תפלה בצבור. [שאר"י ח"ב עמ' שלח. ילקו"י סי' צ הערה ו', במהדורת תשס"ד עמו' רנב].

ז אם הצבור מאחרים זמן תפלת שחרית, אין לו להמתין להתפלל עם הצבור, אלא יתפלל ביחידות. והדין כן גם בשבת ויום טוב. אך נכון שימתין לשמוע קריאת התורה מהצבור. ואם מאחרים זמן קריאת שמע בלבד, יקרא קריאת שמע קודם התפלה, ויתפלל עם הצבור. [ויאמר תנאי קודם שקורא קריאת שמע, כפי המבואר לעיל בהלכות קריאת שמע]. ומי שהולך בשבת ויום טוב בהשכמה להתפלל במנין עשרה, כי רוב הצבור מאחרין תפלתן, אך באותו מנין של המאחרים מתפללין גם תפלת מוסף תיכף אחר תפלת שחרית, יותר טוב להתפלל מוסף עם הצבור בבית הכנסת, דברוב עם הדרת מלך. [ילקו"י סי' צ הערה ז', במהדורת תשס"ד עמו' רנד].

ח מי שיש לו שנאה או מריבה עם הצבור, ואם יתפלל עמהם יטרד במחשבתו ולא יוכל לכוין, יש אומרים שרשאי להפרד מהם ולהתפלל ביחידות, באופן שיכול לכוין היטב בתפלה ביחידות, מתחלת תפלת

שמונה עשרה עד סופה. ומיהו כל זה כשעושה כן באופן עראי, אבל לא ירגיל עצמו בכך. [ילקו״י סי׳ צ הערה ח׳ במהדורת תשס״ד עמו׳ רנה].

ט כשעומד עם הצבור אסור לו להקדים תפלתו לתפלת הצבור אלא אם כן השעה עוברת, ואין הצבור מתפללין לפי שמאריכין בפיוטים או לסיבה אחרת. [אבל בלא שעה עוברת יתפלל הפיוטים והתחנות עם הצבור ולא יפרוש מן הצבור, אפילו לעסוק בדברי תורה]. ויש אומרים שהטעם שאסור להקדים תפלתו לתפלת הצבור הוא משום שתפלת הרבים רצויה. ויש אומרים שהטעם הוא משום שהוא כמבזה את הצבור. ונפקא מינה באם יוצא מחוץ לבית הכנסת, דלטעם השני אסור גם באופן כזה. ועל כל פנים לכולי עלמא אם יוצא לחוץ להתפלל, לאו שפיר עבד דמפסיד מיהא תפלה בצבור, דמצוה גדולה היא להתפלל בצבור. ועוד שאינו מתפלל בבית הכנסת שהוא מקום המיוחד והמקודש לתפלה [ילקו״י סי׳ צ הערה ט׳. במהדורת תשס״ד עמו׳ רנו].

י תלמיד חכם שבא למושבים [וכדומה] כדי לחזק את הצבור ולעודדם לקבוע עיתים לתורה וליראת שמים, או לרישום הילדים לתלמודי תורה, יש אומרים שפטור מתפלה בצבור, כדי שיוכל לזכות את הרבים בבתי כנסת רבים. ומן הראוי שישכים קום ויתפלל בצבור עם הנץ החמה, ומיד אחר התפלה יצא ללכת מבית כנסת לבית כנסת לעורר את הרבים. [ילקו״י שם הערה י׳. עמו׳ רנז].

יא בן ישיבה שחוזר מביתו לבית המדרש בשעות הערב, וביקשוהו להשלים מנין לתפלת ערבית, אף על פי שעל ידי כך מפסיד מעט מסדר לימודו, יצטרף עמהם להשלים להם מנין, ויעיין באיזה ספר באותה עת. אבל אם ממהר ללכת למסור שיעור לרבים, אין לו לבטל תורה דרבים בשביל להשלים להם מנין, ויסביר להם זאת כדי למנוע חילול ה׳ שיסברו שאינו חש לתפלה בצבור. [ילקו״י סי׳ צ הערה יא. במהדורת תשס״ד עמו׳ רנח].

יב מי שאין לו תפילין בעת שהצבור מתפללים, ומצפה שיביאו לו תפילין, אם הוא מכוין היטב בתפלתו, מתחלה ועד סוף, עדיף שימתין עד שישיג תפילין, ויקרא קריאת שמע ויתפלל עם התפילין, אפילו שעקב כך יתפלל ביחידות. אבל אם אינו מכוין היטב בכל תפלתו, עדיף שיתפלל עם הצבור בלי תפילין, ואחר כך כשישיג תפילין יניחן ויקרא בהן קריאת שמע. [ילקו״י סי׳ צ הערה יב. במהדורת תשס״ד עמו׳ רנח].

יג כל המשכים ומעריב לבית הכנסת זוכה לאריכות ימים, שנאמר: אשרי אדם שומע לי לשקוד על דלתותי יום יום, וכתיב אחריו, כי מוצאי מצא חיים. וכל מי שיש לו בית כנסת בעירו ואינו נכנס בו להתפלל, נקרא שכן רע, וגורם גלות לו ולבניו. אבל אם מתפלל בביתו בעשרה אינו נקרא שכן רע, אך אין מתקיים בו הנאמר, אין תפלתו של אדם נשמעת אלא בבית הכנסת. זולת כשקבע אותו מקום שמתפללין בו לקדושה כבית כנסת. [שאר״י ח״ב עמו׳ שלט. ילקו״י סי׳ צ הער׳ יג. במהדורת תשס״ד עמו׳ רס].

יד המתפללים במנין שיש בו ששה או שבעה אנשים שמתפללים ביחד, והיתר שמצטרפים התפללו כבר, אף על פי כן נחשבת תפלתם תפלה בצבור, ורשאים גם לומר חזרה עם קדושה וברכת כהנים, שרוב המנין ככולו, וכאילו היו כל העשרה מתפללים יחדיו. ויש אומרים שצריך שיהיו עשרה שלא התפללו כדי שתפלתו תיחשב לתפלה בצבור. ובמקום שיש ביטול תורה אין להחמיר בזה. ועשרה שהתפללו יחד תפלת שמונה עשרה בלחש, אף אם אירע שלא עשו חזרה, נחשבת תפלתם לתפלה בצבור. [שארי"י ח"ב עמו' שמא. ילקו"י סי' צ הערה יד. במהדורת תשס"ד עמו' רסה].

טו מי שבא לבית הכנסת סמוך לקדיש, ואם יתחיל מיד להתפלל יבטל אמן יהא שמיה רבה, ואם ימתין עד אחר הקדיש לא יוכל להתפלל ערבית עם הצבור, ואין לו מנין אחר להתפלל ערבית, תפלת צבור עדיפא. [ילקו"י סי' צ הערה טו. במהדורת תשס"ד עמו' רסח].

טז יחיד המתפלל תפלת שמונה עשרה בלחש עם חזרת השליח צבור, נחשבת תפלתו כתפלה בצבור, שעיקר תפלה בצבור היא על תפלת שמונה עשרה. [שארי"י ח"ב עמו' שמד. ילקו"י סי' צ הערה טז. במהדורת תשס"ד עמו' רסח].

יז מי שהתחיל להתפלל קודם תפלת הצבור, ובתוך שהוא עומד בתפלתו התחילו הצבור תפלתם, יש אומרים דלא חשיב כתפלה בצבור. ויש אומרים דסגי בהכי כשמתחיל או מסיים עם הצבור. וכן עיקר. ומי שלא הספיק להתחיל להתפלל תפלת שמונה עשרה עם הצבור, והתחיל תפלתו כשהצבור באמצע, כל שלא עקרו הצבור רגליהם ועוסקים בתפלה, יחיד המתפלל עמהם הוי תפלה בצבור. ואולם לכתחלה לא יעשה כן, מאחר ויש אומרים דלא חשיב כתפלה בצבור ממש, ורק יש לתפלה זו חשיבות יותר מתפלה ביחידות, דסוף סוף אמר חלק מתפלתו עם הצבור. [שארי"י ח"ב עמו' שמד. ילקו"י סי' צ הערה יז. במהדורת תשס"ד עמו' רע].

יח המתפלל תפלת שמונה עשרה בלחש עם חזרת השליח צבור, והקדים באיזו ברכה וחתם בה קודם השליח צבור, לא יענה אמן אחר השליח צבור, משום הפסק. אבל כשמגיע לקדושה אומר כל נוסח הקדושה עם הצבור, ובברכת כהנים יאזין וישמע הברכה מהכהנים, ויענה אחריהם אמן. [שארי"י ח"ב עמו' שמד. ילקו"י סי' צ הערה יח. במהדורת תשס"ד עמו' רעב].

יט המתפלל תפלת שמונה עשרה בלחש עם חזרת השליח צבור, כשמגיע למודים יאמר עמו מודים הרגיל ולא מודים דרבנן. ואם השליח צבור מוציא אחר השומע את כל החזרה ממנו, היחיד יאמר רק תיבות מודים אנחנו לך, וישמע כל היתר מהשליח צבור. [שארי"י ח"ב עמו' שמה. ילקו"י סי' צ הערה יט. במהדורת תשס"ד עמו' רעג].

כ אם המנין מצומצם, ואחד מהם בא מאוחר, ומתכונן להתפלל שמונה עשרה עם חזרת השליח צבור מלה במלה עם הקדושה, שפיר דמי לצרפו לעשרה כדי לומר החזרה עם הקדושה וברכת כהנים, אף על פי שאין שם אלא שמונה אנשים העונים אמן אחר השליח צבור. [שארי"י ח"ב עמו' שמה. ילקו"י סי' צ הערה כ. במהדורת תשס"ד עמו' רעג].

כא מנין שיש שם תשעה ישראלים ואחד כהן, ויש מת בבית, צריך הכהן לצאת לחוץ אף שהמנין יתבטל על ידי זה. [שארי"י ח"ב עמו' שמה. ילקו"י סי' צ הערה כא. במהדורת תשס"ד עמו' רעה].

כב מי שהיה חבוש בבית האסורים, ואין שם מנין יהודים להתפלל בצבור, ונתנו לו זכות לבחור חופשה ליום אחד כדי להתפלל בצבור, ויש בידו האפשרות לבחור לצאת לחופשה ביום הכפורים, או בפורים, או בשבת זכור, יש לו להעדיף לצאת מיד לחופשה, וילך להתפלל בצבור ולשמוע קריאת התורה [בשני וחמישי]. כי מצוה הבאה לידך אל תחמיצנה, ואי אתה יודע שכרן של מצוות. [שארי"י ח"ב עמו' שמו. ילקו"י סי' צ הערה כב. במהדורת תשס"ד עמו' רעה].

כג חולה שאינו יכול לצאת מביתו על פי הוראת רופא אלא לחצי שעה, יעדיף להתפלל בצבור, ולא להמתין לקריאת ספר תורה. [שארי"י ח"ב עמו' שמו. ילקו"י סי' צ הערה כג. במהדורת תשס"ד עמו' רעו].

כד אין לצרף למנין מי שמחלל שבת בפרהסיא. ויש שמקילים בזה בשעת הדחק, ומכל מקום אם האומרים קדיש הם בחזקת מחללי שבת בפרהסיא, צריך השליח צבור או ישראל כשר אחר לומר עמהם את הקדיש. [שארי"י ח"ב עמו' שמז. ילקו"י סי' צ הערה כד. במהדורת תשס"ד עמו' רעו].

כה מי שאינו מניח תפילין, [אבל אינו מחלל שבת בפרהסיא], בשעת הדחק אפשר לצרפו למנין. [שארי"י ח"ב עמו' שמח. ילקו"י סי' צ הערה כה. במהדורת תשס"ד עמו' רעח].

כו מי שאינו מניח למול את בניו, יש אומרים שאין לצרפו למנין, והוא הדין בבן עצמו אם לא ימול את עצמו בגדלותו. ויש אומרים דאינו אלא כמומר לעבירה אחת, ומצטרף למנין. [שארי"י ח"ב עמו' שמח. ילקו"י סי' צ הערה כו. במהדורת תשס"ד עמו' רעט].

כז אין ספק שממזר וכל שאר פסולי קהל מצטרפים למנין. [ילקו"י סי' צ הע' כז. במהדורת תשס"ד עמו' רעט].

כח יש אומרים שאף שאין האשה מצטרפת למנין, מכל מקום יש לה מצוה להשתדל להתפלל במנין. אך אם הליכתה לבית הכנסת גורמת לדיבורים והפרעות במהלך התפלה בבית הכנסת, וכיו"ב, על האשה

להמנע מללכת לבית הכנסת במשך כל ימות השנה. וכן אם על ידי הליכתה לבית הכנסת הדבר גורם הפרעה לצרכי הבית לבעלה, או לילדיה, עדיף שלא תתפלל בבית הכנסת, ותבשל לבעלה, ותטפל בילדיה. וכל שכן שאין לאשה להזניח את בני ביתה ולנסוע מידי פעם לקברות צדיקים, שיש לאשה שיעבודים כלפי בעלה, ואם אינו מוחל אינה רשאית לבטל מעצמה שיעבודים אלה. [שארי״י ח״ב עמו׳ שמט. ילקוט יוסף סימן צ הערה כח. במהדורת תשס״ד עמוד רעט].

כט צריכים כל העשרה המתפללים לעמוד במקום אחד. ואלו העומדים בחדר סמוך, אפילו רואים אלו את אלו, אינם מצטרפים למנין [ומכל מקום אם רואים אלו את אלו נחשבת תפלתם לתפלה בצבור]. וגם מחיצה של זכוכית מעכבת את העומדים משני צידיה מלהצטרף. [שארית יוסף חלק ב׳ עמוד שנ. ילקוט יוסף הלכות תפלה, סימן צ הערה כט. במהדורת תשס״ד עמוד רפא].

ל ומכל מקום העומד בעזרת נשים ובמחיצה המפסקת יש חלון ומראה להם פניו משם, מצטרף עמהם לעשרה, ואם יש שם עשרה ומתפלל עמהם בעזרת נשים, נחשבת תפלתו לתפלה בצבור. אבל אם בנקל יכול לרדת לבית הכנסת, עדיף שירד, מאחר שיש פוסקים החולקים על הדין הנ״ל. וכהן שנמצא בעזרת נשים אינו יכול לישא את כפיו משם. [שארית יוסף חלק ב׳ עמוד שנא. ילקוט יוסף הלכות תפלה, דיני תפלה בצבור, סימן צ הערה ל. במהדורת תשס״ד עמוד רפג].

לא המתפללים בשדה פתוח מצטרפים למנין, אם שומעים את השליח צבור ורואים זה את זה. ומיהו צריכים להתפלל [חוץ מהדרך] במקום שלא יפסיקו אותם עוברי דרכים. [שארית יוסף חלק ב׳ עמוד שנב. ילקוט יוסף הלכות תפלה, סימן צ׳ הערה לא. במהדורת תשס״ד עמוד רפד].

לב יש להזהר שלא לעמוד משני צידי רשות הרבים, שאז אין העשרה יחד בצד אחד, מפני שהכביש מפסיק ביניהם. [ולענין גדר שבצידי רשות הרבים, ראה בהערה הנ״ל]. [שארית יוסף חלק ב׳ עמוד שנג. ילקוט יוסף סימן צ הערה לב. במהדורת תשס״ד עמוד רפה].

לג שליח צבור שעומד על תיבה גבוהה עשרה ורחבה ד׳ אמות על ד׳ אמות, ותשעה עומדים על גבי רצפת בית הכנסת, מצטרפים למנין. [שארי״י ח״ב עמ׳ שנג. ילקו״י סי׳ צ הע׳ לג. במהד׳ תשס״ד עמ׳ רפה].

לד בית כנסת שחילקוהו לשנים על ידי מחיצה גבוהה עשרה טפחים, וחלק מהעשרה עומדים בצד השני, ורואין אלו את אלו, מצטרפים אלו לאלו למנין עשרה. [שארי״י ח״ב עמו׳ שנה. ילקו״י שם עמו׳ רפז].

לה המתפללים ברכבת או במטוס, אף שהספסלים גבוהים ומפרידים, הנוסעים מצטרפים למנין עשרה. וכל המנין יתרכז במקום אחד, כדי

שישמעו את השליח צבור. ואמנם אם התפלה בצבור במטוס או ברכבת מפריעה לשאר הנוסעים, או שגוזלת להם את שינתם, וגם העוברים ושבים שם מפריעים לכוין בתפלה, באופנים כאלה עדיף להתפלל ביחידות במיתון, מתוך כוונה, מאשר לארגן מנין במטוס ולגרום להפרעה ולגזל שינה לאחרים. ובפרט אם הדבר מפריע לו לכוין בתפלה. והמתפלל במטוס או ברכבת, יתפלל לכיוון ירושלים. ואם אינו יודע כיוון ירושלים, שהרי אין הרכבת או המטוס נוסעים בקו ישר, אם יודע כיוון נסיעתו הכללית, יתפלל לכיוון ירושלים, אחר שברוב הפעמים מתפלל לכיוון ירושלים. ולכן כשיוצא מהארץ לחוץ לארץ יכוין פניו כנגד זנב המטוס, והוא הדין באניה, ובכל אופן יכוין לבו לשמים. [שארית יוסף חלק ב' עמוד שנה. ילקוט יוסף הלכות תפלה סימן צ הערה לה. במהדורת תשס"ד עמו' רפח].

לו השוכח להזכיר יעלה ויבא בתפלת ראש חודש [שחרית ומנחה], או בחול המועד [גם בערבית], וחוזר להתפלל כדין, יש אומרים שאינו מחוייב לטרוח ולילך עד מהלך מיל כדי להתפלל בצבור. וגם אינו חייב להדר אחר תפלה בצבור. ויש חולקים. ולכן אם יכול לחזר אחר צבור בנקל בלא שיגרום לו ביטול תורה, נכון שיחזור את תפלתו עם הצבור, ותבוא עליו ברכה. והמחוייב להתפלל תשלומין, יתפלל מיד אחר תפלת העמידה של החיוב, ואינו צריך לחפש אחר מנין להתפלל שוב עם הצבור, דחשיב כהמשך לתפלתו הראשונה. [שארית יוסף ח"ב עמ' שנו. ילקו"י סי' צ הע' לו. עמוד רפח].

לז המסוגל לכוין פירוש המילים בבית הכנסת בצבור, יתפלל שם, אף אם בביתו [ביחידות] הוא מסוגל לכוין כוונות עמוקות יותר. [שארי"י ח"ב עמו' שנו. ילקו"י סי' צ הערה לז. במהדורת תשס"ד עמו' רפט].

לח מי שאינו יכול להתפלל בצבור בבית הכנסת, כגון זקן וחולה, אם יכול לאסוף מנין בביתו ולהתפלל הנה מה טוב, ויעשה כן. ואותם הבאים אצלו להתפלל אף שמבטלים על ידי כך מצות ברוב עם הדרת מלך, מכל מקום כדי לזכות את אותו שאינו יכול להתפלל בבית הכנסת, עדיף שיתפללו עמו. [שארית יוסף חלק ב' עמוד שנו. ילקוט יוסף סימן צ הערה לח. במהדורת תשס"ד עמוד רצ].

לט תלמיד חכם שהליכתו לבית הכנסת בשעה מאוחרת להתפלל יש בה חשש לחילול ה', יש מי שאומר שעדיף שיתפלל בביתו. [שארי"י ח"ב עמו' שנז. ילקוט יוסף סי' צ הערה לט. במהדורת תשס"ד עמ' רצ].

מ גם תלמיד חכם שתורתו אומנותו אין לו להקל להתפלל ביחידות, גם אם מתפלל בחדר או בבית המדרש שבו הוא לומד בקביעות. אולם היכא שהוא אנוס שאינו יכול ללכת להתפלל בבית הכנסת, יש להקל לו להתפלל בבית מדרשו ביחידות, ויכוין להתפלל בשעה שהצבור מתפללים. [כי בלאו הכי באנוס יש להקל בכל אדם להתפלל ביחידות]. וגם הרגיל לכוין בכל תפלתו, לא ירגיל עצמו להתפלל ביחידות כדי שלא ילמדו עמי הארץ

ממנו ויתבטלו מבית הכנסת. וכל שכן היכא דאינו בטוח בעצמו שיוכל לכוין בכל תפלת השמונה עשרה שאין לו להתפלל אלא בצבור. וכל הנאנס ומתפלל ביחידות צריך להתאמץ לכוין בכל תפלתו כדי שתפלתו תתקבל. [שארית יוסף חלק ב' עמוד שנז. ילקוט יוסף הלכות תפלה סי' צ הערה מ. במהדורת תשס"ד עמו' רצ].

מא מי שתורתו אומנותו ומתגורר סמוך לבית כנסת, ובו חלון גדול הפונה לבית הכנסת, ובאותו בית, נמצא בית מדרשו שבו הוא יושב ולומד, יש אומרים שיותר טוב שיתפלל בבית מדרשו מאשר ילך לבית הכנסת, דאיכא תרתי לטיבותא, שהוא מקום קביעות תלמודו, וגם מתפלל עם הצבור בקדיש ובקדושה ועונה אמן. אך אם יש חשש שילמדו ממנו עמי ארצות להתפלל ביחידות, ימנע מלעשות כן. [שארית יוסף חלק ב' עמוד שסב. ילקוט יוסף סימן צ הערה מא. במהדורת תשס"ד עמוד רצו].

מב המתאחר לבוא לבית הכנסת, ויודע שלא יוכל להספיק להתפלל תפלה עם הצבור, וגם לא יוכל להגיע להתפלל תפלת הלחש עם חזרת השליח צבור, עדיף שידלג בזמירות [כפי המבואר לעיל בילקוט יוסף סי' נב] כדי שיתפלל עם הצבור, ולכל הפחות עם חזרת הש"צ, ולא יתפלל כסדר בלא דילוגים, ולהתפלל ביחידות. ויש מי שאומר שאם קרא קריאת שמע קודם התפלה [וכגון שחשש שיעבור זמן קריאת שמע], ובעת התפלה חושש שלא יספיק להתפלל עם הצבור אם יאמר קריאת שמע, יכול לדלג קריאת שמע, כדי שיוכל להתפלל תפלה בצבור. [ילקו"י סי' צ הערה מב. עמו' רצז].

מג מי שמאריך בתפלתו לצורך הכוונה, [וכגון שהצבור ממהרים, והוא מכוין כוונה הכרחית בביאור המלים, או מי שהוא עוסק בקבלה ורגיל לכוין כוונות וייחודים], ועל ידי זה מפסיד עניית קדושה, רשאי לעמוד בתפלת שמונה עשרה כשהצבור נמצא באמצע ברכת אמת ויציב, בכדי שיוכל להספיק להגיע לקדושה עם גמר תפלתו, וזה יותר נכון ממה שימהר בתפלתו, דאתי למיטרד, ויש בזה עירבוב הכוונה, ואפשר גם כן שיבואו לבלע את הקודש בהבלעת תיבות ואותיות. והקדמת שתים או שלש ברכות בלבד מותרת, מאחר שרוב תפלתו היא עם הצבור. ומכל מקום אין הכרח לעשות כן, ורשאי להתחיל ביחד עם הצבור. ואם יפסיד מלענות קדושה או קדיש מפני שעדיין הוא נמצא באמצע תפלתו, אין בכך כלום, שהרי אנוס הוא. ועל כל פנים בתפלת מנחה אינו רשאי להקדים תפלתו, שאין להקדים ולהתפלל לפני הקדיש, שאדרבה הקדיש עדיף יותר מהקדושה. [ילקו"י סי' צ הערה מג, במהדורת תשס"ד עמו' רצז].

מד המאחר לתפלה ורואה שאם ימתין להתפלל בצבור יעבור זמן תפלת שחרית לדעת המגן אברהם, יש אומרים שעדיף להתפלל ביחידות מאשר להמתין לתפלה בצבור כפי זמן הגר"א. אך לדינא נראה להורות שיתפלל בצבור אחר זמן המגן אברהם, ויסמוך על זמן הגר"א. וגדולה מזו, אפילו אם יעבור זמן קריאת שמע גם לדעת הגר"א, אין לו להתפלל ביחידות

כדי לומר קריאת שמע בזמן הגר״א, אלא יקדים לקרוא קריאת שמע בזמנה, ויתפלל בצבור אפילו אחר זמן קריאת שמע של הגר״א. [ובלבד שעדיין לא עבר זמן תפלה גם אליבא דהגר״א]. ובכל אופן נכון שיקרא קריאת שמע קודם שיעבור זמן המגן אברהם. [שאר״י ח״ב סי׳ צ׳. ילקו״י סי׳ צ העי מד. במהדורת תשס״ד עמו׳ רצט].

מה יש להשתדל להתפלל תפלת ערבית בתחלת הלילה, קודם חצות לילה, ולא לקבוע מנין בתמידות אחר חצות לילה, שאין לעכב אמירת קריאת שמע לאחר חצות. אולם אם נתעכב מלהתפלל ערבית בתחלת הלילה, ואין לו מנין אלא אחר חצות, לא יתפלל ביחידות קודם חצות לילה, אלא יקרא קריאת שמע קודם חצות, ויתפלל ערבית בצבור אחר חצות לילה. דתפלה בצבור חשובה, שאם מתפלל ביחידות צריך שיתאמץ הרבה לכוין בכל התפלה מתחלה ועוד סוף, ובכל הברכות, ואילו תפלה בצבור מתקבלת גם אם אינו יכול לכוין בכל התפלה. [ילקו״י סי׳ צ תשס״ד עמו׳ ש׳].

מו מי שיש לו מנין לתפלת ערבית קודם צאת הכוכבים, ואין לו מנין להתפלל אחר צאת הכוכבים, יש לו להעדיף להתפלל ערבית עם הצבור מבעוד יום, ויחזור ויקרא קריאת שמע אחר צאת הכוכבים, מאשר להתפלל ביחידות אחר צאת הכוכבים. [ילקוט יוסף סי׳ צ העי מו. במהדורת תשס״ד עמוד שה].

מז בערב שבת חנוכה, נכון להקדים להתפלל מנחה מבעוד יום, כדי שהדלקת נר חנוכה תהיה לאחר תפלת מנחה. אולם אם אין לו מנין להתפלל בצבור מבעוד יום, ידליק נר חנוכה, ואחר כך יתפלל מנחה בצבור סמוך לשקיעה. ואין להתפלל ביחידות לצורך זה. [ילקוט יוסף סי׳ צ העי מז. עמו׳ שז].

מח מוהל שהזמינוהו למול את הבן, ויצטרך לנסוע ולהפסיד תפלה בצבור, אם אין שם מוהל אחר יש לו לבטל תפלה בצבור כדי למול את הבן. דאף שאין החיוב אלא על אבי הבן, מכל מקום כיון שהוא עשה שיש בו כרת חמיר טפי, וראוי שיבטל תפלה בצבור [שהיא מדרבנן] ולא יגרום שאחר יבטל מצוה יקרה זו. [ילקו״י סי׳ צ הערה מח, במהדורת תשס״ד עמו׳ שח].

סימן צא - לאזור מתניו ולכסות ראשו בעת התפלה

א אף על פי שטוב ונכון לחגור חגורה קודם שיתפלל תפלת שמונה עשרה, משום הכון לקראת אלוהיך ישראל, מכל מקום כיום סומכים על

המכנסיים המהודקות, או על הגומי שבתוך המכנס התחתון, ובפרט שיש אומרים דמי שהולך כל היום בלי חגורה, גם בשעת התפלה אין צריך לחגור. ובן שהתחיל לחגור גרטל בתפלה, והאב מתבייש מזה שלועגים לו שבנו נעשה משונה, וכגון שהוא מעדות המזרח שכל גדולי הספרדים לא היו עושים כן, יש לחוש בזה משום מורא אב, אם יש בדבר בזיון לאב, ולכן נכון שישמע לאביו. וכל דין חגורה הוא רק בתפלה, אבל בשאר ברכות אין צריך לחגור. [שארי״י ח״ב עמו׳ שסג. ילקו״י סי׳ צא הערה א׳, במהדורת תשס״ד תפלה א׳ עמוד שט].

ב אין להתפלל בבתי ידים (כפפות) דהוי כיוהרא ובזיון, וגם אין דרך לעמוד כך בפני גדולים. כל שכן שאין להניח לשליח צבור להתפלל עם כפפות. אבל ברטייה ותחבושת לית לן בה, כיון שהוא אנוס ומוכרח בהן, וההכרח לא יגונה. [שארי״י ח״ב עמו׳ שסו. ילקו״י סי׳ צא הער׳ במהדורת תשס״ד עמו׳ שיג].

ג חייל שנושא עמו נשק, מן הראוי שקודם שיכנס לבית הכנסת יכסה את נשקו תחת בגדיו, שלא יראה לחוץ. [או שיסיר את הנשק ויסגור אותו באיזה ארון]. ואם אי אפשר לו לכסותו, כגון רובה גדול, והחייל צריך לישא את נשקו עליו מסכנה בטחונית, מותר לו להתפלל כשנשקו עליו. [ילקוט יוסף על הל׳ קריאת התורה ובית הכנסת, דיני קדושת בית הכנס, וילקו״י סי׳ צא הע׳ ג׳, במהדורת תשס״ד עמ׳ שיג].

ד מותר למי שהוא חולה, או אנוס, להתפלל עם פיג׳מה [בגד שינה]. ובלבד שזרועותיו מכוסות. אבל בלא אונס כנז׳ אין ראוי להתפלל עם פיג׳מה. ולכן ילבש חלוק על הפיג׳מה. [שאריית יוסף חלק ב׳ עמוד שסו. ילקוט יוסף הלכות תפלה, סימן צא הערה ד׳, במהדורת תשס״ד תפלה כרך א׳ עמוד שיד].

ה מי שהוא חולה מותר לו להתפלל עם נעלי בית לרגליו, ואין צריך שינעל את מנעליו קודם התפלה. [שאריית יוסף ח״ב עמו׳ שסו. ילקו״י סי׳ צא הערה ה׳, במהדורת תשס״ד תפלה כרך א׳ עמו׳ שטו].

ו אין ראוי להתפלל תפלת שמונה עשרה כשהוא יחף, ובפרט כשהוא בלי גרביים. ולכתחלה ינעל את מנעליו קודם התפלה, ואם הדבר קשה לו מאיזה אונס, רשאי להתפלל עם נעלי בית. וכן בתשעה באב וביום הכפורים מותר להתפלל עם נעלי בית [שאינם עשויים מעור]. [שאריית יוסף חלק ב׳ עמוד שסז. ילקוט יוסף סי׳ צא הערה ו׳. במהדורת תשס״ד תפלה כרך א׳ עמוד שטו].

ז המתפלל שחרית בבית הכנסת, רשאי להסיר את המגבעת מעל ראשו, ולהשאר עם כיפה, כדי שהתפילין של ראש יהיו מונחים במקומם הראוי. ואדרבה טוב ונכון לעשות כן. וכן המנהג אצל רבים וכן שלמים. אבל בתפלת שמונה עשרה של מנחה, או בשעת קריאת שמע ותפלה של ערבית, שמקבל עליו עול מלכות שמים, אין נכון להסיר הכובע או המגבעת ולהתפלל בכיפה שעל ראשו בלבד. ולא עוד אלא שנראה כחוצפא כלפי

שמיא. אלא יתפלל עם הכובע והמגבעת, משום הכון לקראת אלהיך ישראל. וכל שכן בברכת המזון, שראוי ונכון ללבוש כובע או מגבעת לראשו, וכמו שאמרו בברכות (נא.) שצריך עיטוף בברכת המזון. וההולך תמיד עם כיפה בלבד, יזהר שתהיה הכיפה מכסה את רוב הראש, ואז יוכל לקרוא קריאת שמע ולהתפלל בכיפה. [ושלא לצורך תפלה א״צ שהכיפה תכסה את רוב הראש]. ומי שנמצא במקום שאי אפשר לו לכסות ראשו, וזמן תפלה עובר, רשאי לכתחלה להתפלל בראש מגולה. [שאר״י ח״ב עמו׳ שסח. ילקו״י סי׳ צא הע׳ ז׳. במהדו׳ תשס״ד עמו׳ שטז].

ח נערות רווקות שהולכות בלי כיסוי ראש אף ברשות הרבים, ונוהגות להתפלל ולברך בלי כיסוי ראש, וכן מנהגן גם בבית הספר החרדי ״בית יעקב״, אף על פי שאין למחות בידן, שיש להן על מה שיסמוכו, מכל מקום לכתחלה יש להורות להן לכסות ראשן בעת שמברכות ומתפללות, ובעת שלומדות תנ״ך בהזכרת שם ה׳. ולכן חובה קדושה על ראשי ומנהלי בית הספר בית יעקב ושאר בתי הספר החרדים לדבר ה׳, לעמוד על המשמר ולהורות לתלמידות לכסות את ראשן בעת שמברכות ומתפללות ולומדות תנ״ך. ובמיוחד יש להקפיד על כך בשעת התפלה, ודברי חכמים בנחת נשמעים, כדי שימצאו אוזן קשבת לדבריהם. וישאו ברכה מאת ה׳. אך אין למחות ביד המקילות בזה, שיש להן על מה שיסמוכו. ועל כל פנים נשים נשואות שחייבות לכסות ראשן כשיוצאות לרשות הרבים, אסור להן לברך ולהתפלל בביתן בלי כיסוי הראש. וגם בשעה שקוראות בתנ״ך וכיוצא בזה, צריכות לכסות ראשן. ועליהן תבוא ברכת טוב. [שאר״י ח״ב עמו׳ שסח. ילקו״י סי׳ צא הערה ח׳, במהדורת תשס״ד תפלה כרך א׳, עמו׳ שיח].

ט אסור לברך או להוציא מפיו הזכרת השם בגילוי הראש. ומכל שכן שאסור להתפלל תפלת שמונה עשרה בגילוי הראש. ומכל מקום אם נפלה הכיפה שעל ראשו באמצע התפלה ולא הרגיש בדבר עד לאחר שסיים תפלתו, בדיעבד תפלתו תפלה, ואינו צריך לחזור ולהתפלל שנית. ואף שלא בשעת התפלה אין ללכת ד׳ אמות בגילוי ראש, ואף אם אינו הולך אסור לשהות שיעור מהלך ד׳ אמות בגילוי ראש. ויש אומרים שהוא איסור מעיקר הדין, ויש אומרים שאינו אלא ממדת חסידות. ואף על פי שכן הוא העיקר, מכל מקום בזמן הזה יש להחמיר בזה יותר, כי כיסוי הראש מעיד על שייכותו למחנה שומרי תורה ומצוות, ולא להיפך ח״ו. ולכן כל מי שהוא ירא שמים צריך להזהר לכסות את ראשו כשהולך ברשות הרבים, שיהיה היכר בין עובד אלקים לאשר לא עבדו, ויש בזה יותר ממדת חסידות, והכיפה שעל ראשו של אדם ירא שמים היא לסמל ולמופת, שהוא שייך למחנה הדתי, ומורא שמים עליו. ומי שהולך בגילוי ראש אדרבה יש בו משום מראית העין, שיחשדוהו שהוא אדם חפשי פורק עול מלכות שמים מעליו. [שארית יוסף חלק ב׳ עמוד שע. ילקוט יוסף סי׳ צא הערה ט׳, במהדורת תשס״ד תפלה כרך א׳ עמו׳ שכ].

י מי שמוכרח לישב בגילוי הראש, כגון בבית משפט של גוים, מותר לו להרהר בדברי תורה. ואם שמע ברכה מחבירו, מותר לו לענות אמן בגילוי הראש. [שאר״י ח״ב עמו׳ שע. ילקו״י שם, תשס״ד עמו׳ שכא].

יא מותר להקדים שלום לחבירו, גם כשחבירו בראש מגולה, ואף על פי שאמרו חז״ל (שבת י:) ששמו של הקדוש ברוך הוא שלום, שנאמר ויקרא לו ה׳ שלום, מכל מקום אינו כנותן מכשול לחבירו במה שיצטרך לענות לו שלום בגילוי הראש, שדוקא אזכרת ה׳ או אלהים אסור להזכיר בגילוי הראש, אבל ״שלום״ מותר מן הדין לומר בגילוי הראש. [ובזמן הזה יש להקדים שלום לכל אדם, אפילו למי שחונך בבתי ספר חילוניים ומחלל שבת, דכיון שחינכו אותם כך, חשיבי כתינוקות שנשבו שיש לקרבם במאור פנים]. [שאר״י ח״ב עמו׳ שעא. ילקו״י סי׳ צא הע׳ יא, במהדורת תשס״ד תפלה א׳ עמו׳ שכב].

סימן צב - הנצרך לנקביו - והכנות קודם התפלה

א המתפלל צריך ליזהר שיהיה גופו נקי, לפיכך אם היה נצרך לנקביו, אף שיכול להעמיד עצמו עד כדי שיעור פרסה, לכתחלה לא יתפלל תפלת שמונה עשרה עד שיתפנה לנקביו. ואם עבר והתפלל והיה צריך לגדולים, ומשער שיכול היה להעמיד עצמו עד שיעור הליכת פרסה [שבעים ושתים דקות], יצא בדיעבד, ואינו חוזר להתפלל. אבל אם משער שלא היה יכול להעמיד עצמו עד כשיעור זה, הרי תפלתו נחשבת לתפלת תועבה, וחוזר ומתפלל. ואם הזמן קצר ואם ימתין להתפלל עד שיתפנה יעבור זמן תפלה, או קריאת שמע, מותר לו לכתחלה להתפלל, כל שיכול להעמיד עצמו כשיעור פרסה. והנצרך לנקביו קטנים והתפלל תפלתו תפלה, אפילו אם לא היה יכול להעמיד עצמו שיעור פרסה, ואין צריך לחזור ולהתפלל. ואם ירצה רשאי לחזור ולהתפלל בתנאי של נדבה. אבל לכתחלה אפילו יכול להעמיד עצמו שיעור פרסה, כיון שמרגיש שהוא נצרך לנקביו לא יתפלל. [שארית יוסף ח״ב עמו׳ שעא. ילקו״י סי׳ צב הערה א׳, במהדורת תשס״ד תפלה כרך א׳ עמו׳ שכג].

ב מי שנצרך לנקביו ויכול להעמיד עצמו שעה וחומש, אלא שאם ילך לנקביו יפסיד תפלה בצבור, [אבל עדיין לא יפסיד זמן תפלה], יש אומרים שרשאי להתעכב אפילו אם יפסיד על ידי זה תפלה בצבור. ויש אומרים שאין להפסיד תפלה בצבור כל שיכול להעמיד עצמו כדי פרסה, מאחר שבאופן כזה אין תפלתו תועבה. וכמו שנתבאר לעיל. והעיקר כדעה ראשונה, שלא יתפלל כשהוא צריך לנקביו, אפילו יכול להעמיד עצמו שיעור פרסה, אף שעל ידי כך יפסיד תפלה בצבור. [ואחר שיעשה צרכיו יתפלל ביחיד בגוף נקי]. [שאר״י ח״ב עמו׳ שעד. ילקו״י סי׳ צב הע׳ ב׳, תשס״ד עמו׳ שכט].

ג שיעור הליכת פרסה שנקטו חכמים בדין זה, היינו לענין שיעור הזמן, ולאו דוקא מהלך ממש. ולכן אם יודע בעצמו שאם יישב יוכל להעמיד עצמו עד שיעור פרסה, והתפלל, יצא ידי חובה בדיעבד. וכן אם רואה שעומד לעבור זמן תפלה, רשאי להתפלל בכיוצא בזה אפילו לכתחלה. [ילקוט יוסף סימן צב הערה ג', במהדורת תשס"ד תפלה כרך א' עמו' שכט].

ד שליח צבור הנצרך לנקביו בין לחש לחזרה, מותר לו להמשיך בתפלת החזרה מפני כבוד הבריות. וכן הדין בקראוהו לעלות לתורה והוא נצרך לנקביו, שמותר לו לעלות לתורה ואחר כך ילך ויפנה לצרכיו. וכל זה כשיכול להעמיד עצמו עד פרסה, אבל אם אינו יכול להעמיד עצמו עד פרסה יש להסתפק אם רשאי להתפלל לכתחלה כשליח צבור. [ילקו"י סי' צב הערה ד', תשס"ד עמו' של].

ה רחץ ידיו שחרית והסיח דעתו, צריכים נטילה לתפלה אם יש לו מים, אף על פי שאינו יודע שום לכלוך, ולא יברך. ואם אין לו מים מזומנים לפניו, אין צריך לחזור וליטול ידיו. [ילקו"י סי' צב הערה ה', במהדורת תשס"ד תפלה כרך א' עמו' של].

ו טוב ליתן צדקה קודם התפלה, דכתיב, אני בצדק אחזה פניך. ומנהגינו ליתן צדקה בעת שאומר ויברך דוד, כשאומר ואתה מושל בכל. ובמקומות שנוהגים לקבץ נדבה באמצע קריאת שמע או באמצע קריאת התורה, לא יפה הם עושים, שמפריעים לצבור לכוין בתפלתם. [שאר"י ח"ב עמו' שעה. ילקו"י סי' צב הערה ו', במהדורת תשס"ד תפלה כרך א' עמו' שלא].

ז קודם התפלה צריך להסיר כיחו וניעו וכל דבר הטורדו מלכוין. ויקנח צואת החוטם, כדי שיוכל להתרכז בתפלתו. [ילקוט יוסף סימן צב הערה ז', במהדורת תשס"ד תפלה כרך א' עמוד שלב].

ח העומד בתפלת שמונה עשרה ונזכר שנגע במקומות המכוסים, או שחיכך בראשו תחת הכיסוי שבראש, או במקום מטונף, די בנקיון במידי דמנקי, או שישפשף ידיו בכותל. ומכל מקום צואת החוטם והאף אינה כמו צואה, אך לכתחלה יש ליזהר בזה, ובפרט באמצע התפלה והלימוד. [ילקוט יוסף החדש, מהדורת תשס"ד, סימן צב הערה ח', עמו' שלב].

סימן צג - הכנות לתפלה

א כתב מרן בשלחן ערוך: ישהה שעה אחת קודם שיקום להתפלל, כדי שיכוין לבו למקום. ושעה אחת אחר התפלה, כדי שלא תהא נראית עליו

כמשאוי שממהר לצאת ממנה. ע״כ. ויש אומרים שדי שיעשה כן זמן מועט, כדי שישים אל לבו לפני מי הוא מתכונן להתפלל. ויש מי שכתב, דבזמן הזה שקודם התפלה אומרים פרשיות התורה, ומשניות ושירות ותשבחות, זה עולה לשהיית שעה אחת קודם התפלה, ואחרי התפלה אומרים אשרי וקדושה דסידרא וכו׳, ויעלה לשעה אחר התפלה. [שארית יוסף חלק ב׳ עמוד שפ. ילקוט יוסף סי׳ צג הערה א׳, במהדורת תשס״ד תפלה כרך א׳, עמו׳ שלג].

ב מצוה מן המובחר שלא לעמוד להתפלל אלא באימה והכנעה, ואם אינו יכול להכניס בלבו אימה והכנעה, על כל פנים לא יעמוד להתפלל מתוך שחוק וקלות ראש ודברים בטלים. ולא מתוך כעס, אלא מתוך שמחה, כגון דברי תנחומין של תורה סמוך לגאולת מצרים, או סמוך לתהלה לדוד שכתוב בו: רצון יראיו יעשה וגו׳, שומר ה׳ את כל אוהביו. [שארית יוסף חלק ב׳ עמוד שעו. ילקוט יוסף סימן צג הערה ב׳, במהדורת תשס״ד תפלה כרך א׳ עמו׳ שלד].

ג לכתחלה אין לעמוד להתפלל מתוך פלפול של הלכה כשאין הדברים ברורים אצלו, כדי שלא יטרד בתפלתו. ומכל מקום אם התחילו הצבור להתפלל יתפלל עמהם, ובפרט עכשיו שאין אנו מכוונים כל כך בתפלה. [שארית יוסף ח״ב עמו׳ שעו, שפא. ילקו״י סי׳ צג הערה ג׳ במהדורת תשס״ד עמו׳ שלח].

ד כבר נתבאר לעיל [סימן ע׳] שהעוסק בצרכי רבים פטור מקריאת שמע ותפלה, לפיכך אם היה עוסק בצרכי רבים והגיע זמן קריאת שמע ותפלה, לא יפסיק, אפילו כשרואה שיעבור זמן קריאת שמע ותפלה, אלא יסיים עסקיו, ואחר כך אם נשאר עוד זמן יקרא קריאת שמע ויתפלל, ואם עבר הזמן יש אומרים שהוא פטור מתפלת תשלומין בתפלה הסמוכה, ויש חולקים. ולכן יתפלל תפלת תשלומין עם התפלה הסמוכה בתנאי של נדבה. [שאר״י ח״ב עמו׳ שעט. ילקו״י סי׳ צג הערה ד׳ תשס״ד עמו׳ שלח].

ה כבר נתבאר לעיל [סימן ע׳] מחלוקת האחרונים בשליחי מוסדות תורה העסוקים בגביית כסף למוסדותיהם, אם הם פטורים מתפלה ומק״ש, בעת שהם טרודים בגביית תרומות למוסדותיהם. או לא. ויש שפטרום מחיובים אלה, ורק לאחר שגמרו עסקיהם, יקראו ק״ש ויתפללו, אם נשאר עת לקרוא. ויש שכתבו שכל זה היה דוקא בדורות הראשונים שהיו עוסקים עם הצבור לשם שמים. אבל אם אין גביית התרומות נעשית כולה לשם שמים, אין לפוטרם מקריאת שמע ותפלה. ויש פוטרים גם כשאינו כולו לשם שמים. וכגון שמקבל אחוזים מהכסף שאוסף לישיבות, ומכוין לשתי הכוונות בשוה. ועל כל פנים גם להפוטרים אותו מקריאת שמע ותפלה אם השליח ישתדל שלא לפטור עצמו מחיוב תפלה, ע״י כך יצליח יותר בשליחותו הקדושה. [ובכל אופן אין לשליח לגרום ח״ו לחילול ה׳, ויזהר לנהוג כפי ההלכה שלא לדבר באמצע החזרה וכדו׳]. [ילקו״י סי׳ צג הער׳ ג׳ מהדו׳ תשס״ד עמ׳ שמ].

סימן צד - לכוין כנגד ארץ ישראל - ודין סומא

א בקומו להתפלל תפלת שמונה עשרה, אם היה עומד בחוץ לארץ, יחזיר פניו כנגד ארץ ישראל, ויכוין גם לירושלים ולמקדש ולבית קדש הקדשים. היה עומד בארץ ישראל יחזיר פניו כנגד ירושלים, ויכוין גם למקדש ולבית קדש הקדשים. היה עומד בירושלים יחזיר פניו למקדש, ויכוין גם כן לבית קדשי הקדשים. היה עומד אחורי הכפורת, מחזיר פניו לכפורת. ומי שאינו יכול לכוין הרוחות יכוין לבו לאביו שבשמים. ומי שעבר והתפלל לצד מערב, וסיים תפלתו, בדיעבד יצא ידי חובת תפלה. [שארי"י ח"ב עמו' . ילקו"י סי' צד הערה א', במהדורת תשס"ד תפלה כרך א' עמו' שמא].

ב המתפלל במטוס, אם המטוס נוסע לכיוון ארץ ישראל, יתפלל כנגד פני המטוס [החרטום], ואם המטוס טס מהארץ, יכוין פניו כנגד זנב המטוס. [ילקו"י סי' צד הע' ב', במהדורת תשס"ד תפלה כרך א' עמו' שמא].

ג אם טעה והתחיל להתפלל כשפונה לצד צפון או דרום, והרגיש בדבר באמצע תפלתו, יטה פניו כלפי מזרח, אף על פי שכל גופו לצד צפון או דרום. אבל אם טעה והתחיל להתפלל לצד מערב, ומפנה אחוריו אל המזרח ואל ארץ ישראל וירושלים ובית המקדש, צריך לעקור רגליו ולהפנות גופו ופניו כלפי מזרח, בין כשהוא בבית הכנסת ובין כשהוא בביתו. והרואה את חבירו שמתפלל לצד מערב, צריך להפסיקו באמצע תפלתו ולהורות לו הצד הנכון. [ילקו"י סי' צד הערה ג', במהדורת תשס"ד תפלה כרך א' עמו' שמב].

ד לכתחלה ראוי לקבוע את מקומו של חכם הקהל לצד ימין של ארון הקודש במזרח, ומכל מקום אין לאף חכם להקפיד בענינים אלה, כי לא המקום מכבד את האדם, אלא האדם מכבד את מקומו. [ילקו"י סי' צד הערה ד', במהדורת תשס"ד תפלה כרך א' עמו' שמב].

ה סומא חייב בכל המצוות שבתורה. ואם היה הסומא מתפלל לצד שאינו נכון, אם היה הדבר בציבור, צריך הרואה אותו להטותו ולהעמידו כנגד הצד הנכון, אף על פי שבזה הוא עוקר רגליו. אולם אם לא היו שם מתפללים באותה שעה, אם היה הסומא פונה לצד צפון או לצד דרום, באופן שבנקל יכול להטותו לצד מזרח, נכון שיעשה כן, אבל אם היה עומד לצד מערב, אין צריך להפסיקו ולעקור רגליו ולהטותו לצד מזרח, מפני שבכיוצא בזה יש לחוש להפסק. ויסמוך על דברי האומרים שהשכינה בכל מקום. [ילקו"י סי' צד הערה ה', תפלה כרך א' במהדורת תשס"ד עמו' שמג].

ו הנוסע באוטובוס או ברכבת, והגיע זמן מנחה, ואי אפשר לו להתפלל בכוונה לכל הפחות באבות, ואם ימתין מלהתפלל עד שיגיע למחוז חפצו,

יעבור זמן התפלה, אם הוא רגיל לכוין בתפלתו לכל הפחות בברכת אבות, רשאי למנוע עצמו מלהתפלל מנחה, ובבואו לביתו יתפלל ערבית שתים. אבל אם אינו רגיל לכוין כל כך בברכת אבות, יתפלל באוטובוס או ברכבת. ולא מיבעיא היכא שהתחיל לנסוע קודם זמן תפלה, שאז רשאי להתפלל תשלומין, משום דהוה ליה אונס גמור, אלא גם אם נסע לאחר שהגיע זמן מנחה, כל שהיה סבור שיוכל להגיע למחוז חפצו קודם שיעבור זמן תפלה, או שחשב שיוכל להתפלל תוך כדי נסיעה, ואחר כך נתברר לו שאינו כן, לא חשיב מזיד, ויש לו תשלומין. ועל הצד היותר טוב, נכון להתנות באופן שהתחיל בנסיעתו אחר שהגיע זמן מנחה, שאם אינו חייב בתשלומין תהיה תפלתו נדבה. וכל זה כשאינו יכול לכוין באוטובוס גם אם יתפלל בישיבה, אבל אם יכול לכוין בישיבה, עדיף להתפלל מיושב בכוונה מאשר להתפלל בעומד בלי כוונה. אבל לדחות תפלתו בכדי להתפלל מעומד אינו רשאי, שעמידה אינה מעכבת כל כך. [ילקו״י סי׳ צד הערה ו׳, במהדורת תשס״ד תפלה כרך א׳, עמו׳ שמד].

ז יש ליזהר שלא לסמוך עצמו לעמוד או לחבירו בשעת התפלה. וכן לא ישען על הסטנדר, ולא יהיה מוטה לצדדין, מפני שהוא דרך גאוה. ואל יפשוט רגליו, ואל ירכיבם זו על גבי זו, שכל זה דרך גאוה. [ילקו״י סי׳ צד הערה ז׳, במהדורת תשס״ד תפלה כרך א׳, עמו׳ שמה].

סימן צה - לכוין את רגליו בתפלה

א יכוין רגליו זו אצל זו עד שיהיו נראים כרגל אחת לגמרי, ואין די במה שרגליו נוגעות זו בזו בעקב. ובדיעבד אפילו לא כיון רגליו כלל יצא. וטוב לכוין רגליו גם בשעה שאומר קדושה עם השליח צבור. ואמנם זקן או חולה שקשה להם מאד לכוין רגליהם זו אצל זו, יכולים להתפלל אף לכתחלה בלא שיכוונו רגליהם כרגל ישרה. והמתפלל ברכבת או תוך כדי נסיעה, לכתחלה יצמיד את רגליו זו אצל זו ויתפלל, ואם אינו יכול לעשות כן, לא יבטל התפלה בגלל זה, שעדיף שיתפלל ברגלים פתוחות בעמידה, מאשר ברגלים צמודות אבל בישיבה. [שארי״י ח״ב עמו׳ שפב. ילקו״י סי׳ צה הערה א׳, במהדורת תשס״ד תפלה א עמו׳ שמו].

ב בעת תפלת שמונה עשרה יניח ידיו זו על זו על לבו, יד ימין על יד שמאל, ועומד כעבד לפני רבו, באימה, ביראה ובפחד. ולא יניח ידיו על חלציו, מפני שהוא דרך יוהרא. [ולדעת רבינו האר״י ז״ל יהיו פני כף ימין על גבי אחורי כף שמאל, ויהיה הפרק האמצעי משתי הזרועות כנגד פני המתפלל. ולדעת הרמ״ק יכניס אגודל יד שמאל לתוך כף יד שמאל]. ואמנם כיום רבים לא נהגו בהנחת הידים על הלב, ויש להליץ על מנהגם, שיש להם על מה שיסמוכו, ובפרט בעת שאוחזים בסידור. ועל כל פנים יש ליזהר שלא להניח את ידיו שלובות מאחוריו, שאין דרך

לעמוד כך בפני נשיאים גם בזמן הזה. [שארית יוסף חלק ב' עמו' שפג. ילקו"י סי' צה הערה ב', במהדורת תשס"ד תפלה א עמו' שמח].

ג יש נוהגים שכשעומדים להתפלל הולכים לאחריהם ג' פסיעות וחוזרים לפניהם ועומדים להתפלל. ומן הדין אין צריך לנהוג כן. [שארית יוסף חלק ב' עמוד שפה. ילקו"י במהדורת תשס"ד תפלה א עמו' שנ].

ד צריך שיכוף ראשו מעט באופן שיהיו עיניו למטה לארץ, ויחשוב כאילו עומד בבית המקדש, ובלבו יכוין למעלה לשמים. [שארית יוסף ח"ב עמו' שפה. ילקו"י סימן צה הערה ד', במהדורת תשס"ד תפלה א עמ' שנ].

סימן צו - למנוע טרדות כדי שיכוין

א כשהוא מתפלל או קורא קריאת שמע, לא יאחוז בידו תפילין וספרי קודש, מפני שלבו עליהם שלא יפלו ויבואו לידי בזיון, וממילא אינו יכול לכוין. [ואפילו אם הספר נדפס בדפוס שלנו, גם כן האוחזו בו דואג שלא יפול מידו ויבוא לידי בזיון]. וכן לא יאחז דבר שאם יפול מידו ישבר או יתקלקל, כגון כלי העשוי להשבר אם יפול, או ככר לחם. והעושה כן אין תפלתו נשמעת. ועל כל פנים בדיעבד אם עבר והתפלל כשתפילין בידו, יצא ידי חובת התפלה, ואין צריך לחזור ולהתפלל. ואמנם אם עבר והתפלל כשספר קודש בידו, וכדומה, ובגלל זה לא יכל לכוין בתפלה אפילו לא בברכה הראשונה, ויודע שאם יחזור עתה להתפלל יוכל לכוין, רשאי לחזור ולהתפלל, ויאמר קודם שהוא מתפלל בתנאי של נדבה. [שארי"י ח"ב עמו' שפו. ילקו"י סימן צו הערה א', במהדורת תשס"ד תפלה א עמו' שנא].

ב המתפלל ברכבת וכדו' וירא פן יגנבו לו התפילין, אפשר להקל שיתפלל ויאחז את התפילין בידו. ואמנם אם הדבר מפריע לו לכוין, יתפלל מיושב, ויאחז התפילין בידו. שבכהאי גוונא יכול לכוין יותר. ואם חושש שיגנבו ממנו את התיק של הטלית והתפילין, או איזה חפץ שיש אצלו, יקשרם בחגורתו. [ילקו"י סי' צו הערה ב', במהדורת תשס"ד תפלה כרך א' עמו' שנב].

ג אסור לאחוז תינוק בידיו בשעת תפלת שמונה עשרה. ומכל מקום מנהג טוב להביא קטנים לבית הכנסת להתפלל. ורק קטנים יותר מדאי יש להמנע מלהביאם, כדי שלא יבלבלו את השומעים. ואם עבר והביא את התינוק לבית הכנסת, יש לו להשגיח עליו שלא יפריע למתפללים. [ילקו"י סי' צו הערה ג', במהדורת תשס"ד תפלה כרך א עמו' שנג].

ד מותר לאחוז בידו סידור תפלה או מחזור בעת שמתפלל, הואיל ואוחז את הסידור לצורך תפלה עצמה לא נטרד מכוונתו. והדבר דומה לנוטל בידו לולב [בסוכות] ומתפלל, דמאחר ונטילת הלולב היא לשם מצוה, אינו נטרד בכך. ואמנם כיום המנהג פשוט שאין אוחזים בלולב בעת תפלת שמונה עשרה. [שאר״י ח״ב עמו׳ שפז . ילקו״י סי׳ צ הערה במהדורת תשס״ד תפלה א עמו׳ שנד].

ה מה שהמציאו לאחרונה, שיש את כל נוסח התפלה בתוך מחשב כיס קטן, מעיקר הדין מותר להתפלל תפלת שמונה עשרה מתוך מחשב זה, ואין חוששין שלא יוכל לכוין בגלל שחושש על המחשב שיפול מידיו, שעד כאן לא אסרו להתפלל כשיש חפץ יקר בידיו אלא באופן שהחפץ מפריע לו בכוונה, אבל אם מתפלל מתוך אותו חפץ, אף שהוא יקר וחושש פן יפול מידו, מכל מקום אין זה שונה מהמתפלל מתוך סידור עור יקר ערך, דכיון שעוסק בתפלה מתוך חפץ זה אין בזה חשש שימנע מלכוין. [ילקו״י סי׳ צו הערה ה׳, במהדורת תשס״ד תפלה א עמו׳ שנה].

ו אם נפל ספר קודש לארץ והדבר מטרידו לכוין בתפלה, רשאי לעקור ממקומו אף באמצע תפלת שמונה עשרה ולהגביה את הספר מהארץ. וכן אם ראה התפילין של חבירו ביד תינוק ועומד להפילם, ואינו יכול לכוין, יכול להפסיק ולפסוע לפניו לקחת מידיו את התפילין ולחזור למקומו. אבל לא יפסיק בדיבור. [שאר״י ח״ב עמו׳ שפז. ילקו״י סי׳ צו הערה ו׳, במהדורת תשס״ד תפלה א עמו׳ שנה].

ז וכן אם התחיל להתפלל בעל פה ובאמצע תפלתו התבלבל ואינו יכול להמשיך, מותר לו לעקור ממקומו ליקח סידור ולהמשיך התפלה מתוך הסידור. וכן אם באמצע התפלה הוצרך ליקח את משקפיו לצורך התפלה, רשאי להתעסק בזה ולהרכיב את משקפיו. אולם לכתחלה קודם התפלה יסדר מקומו ומשקפיו, כדי שלא יצטרך להפסיק באמצע תפלת שמונה עשרה. [ילקו״י שם עמו׳ שנה].

ח סומא המתפלל תפלת שמונה עשרה, ובאמצע התפלה הרגיש שנפל ספר קודש לארץ, אף שאינו רואה את הספר, אם הדבר מבטלו מלכוין בתפלה, מותר לו לעקור ממקומו כדי להרים את הספר.

ט המתפלל וכובעו נפל באמצע תפלת שמונה עשרה, ונשאר בכובע קטן, אלא שמתבייש ברבים להשאר כך, גדול כבוד הבריות שדוחה לא תעשה שבתורה, ומותר לו ללכת וליטול הכובע וללובשו. ובפרט אם הדבר מפריע לו לכוין בהמשך התפלה. [ילקו״י סי׳ צו הער׳ ט׳, תשס״ד תפלה א עמו׳ שנו].

סימן צז - שלא לגהק בתפלה

א אם נתעורר לגהק או לפהק או להתעטש באמצע תפלתו, יניח כף ידו על פיו שלא תראה פתיחת הפה. [וכן ראוי לנהוג בכל משך היום כשהוא מפהק]. [שאר״י ח״ב עמו׳ שפח. ילקו״י סי׳ צז הערה א׳, במהדורת תשס״ד תפלה א עמו׳ שנו].

ב אם נשמטה טליתו מעליו באמצע התפלה, יכול למשמש בה ולהחזירה. אבל אם נפל כולה אינו יכול לחזור ולהתעטף בה, משום דהוי הפסק. אבל אם הוא נטרד על ידי זה ואינו יכול לכוין בתפלה, ילבשנה בין ברכה לברכה. [שאר״י ח״ב עמו׳ שפח. ילקו״י סי׳ צז הע׳ ב׳, תשס״ד תפלה א עמ׳ שנו].

ג מי שמרכיב משקפיים והם רפויין בחוטמו שקרובים ליפול על ידי כריעות והשתחויות, וכן החובש כובע לראשו ויש חשש שישמט מראשו בעת ההשתחויות, מותר לו לאוחזם בעת שמשתחוה. [שאר״י ח״ב עמו׳ שפח. ילקו״י סי׳ צז הערה ג׳, במהדורת תשס״ד תפלה א עמו׳ שנז].

ד כבר נתבאר שנכון לדקדק לקנח את האף במטפחת אף [אם נצרך לזה] קודם התפלה. אבל אם הוצרך לזה באמצע התפלה, מותר לו לקנח באמצע התפלה. [שאר״י חלק ב׳ עמו׳ שפח. ילקו״י סי׳ צז הער׳ ד׳, במהדורת תשס״ד תפלה כרך א עמו׳ שנז].

ה יש ליזהר שלא לסמוך עצמו לעמוד או לחבירו בשעת תפלת שמונה עשרה. ואם הוא חולה רשאי לסמוך עצמו על התיבה או על הסטנדר וכדומה, ואם אינו יכול להתפלל גם בסמיכה, יתפלל אפילו כשהוא שוכב על צדיו. וכן זקן שאינו יכול לעמוד, ישב במקומו ויתפלל. ואם אינו יכול להתפלל כלל, יהרהר התפלה בלבו, שנאמר: אמרו בלבבכם על משכבכם. [שאר״י ח״ב עמו׳ שפח. ילקו״י סי׳ צז הערה ה׳, במהדורת תשס״ד תפלה א עמו׳ שנז].

ו כבר ביארנו לעיל [בסימן מח] שיש נוהגים להתנועע בשעת התפלה על פי האמור במדרש על הפסוק: כל עצמותי תאמרנה ה׳ מי כמוך. ויש אומרים שאין נכון לעשות כן אחר שהוא עומד בפני מלך מלכי המלכים. ומכל מקום אם על ידי הנענוע יכוין יותר בתפלתו, ועל ידי כך יסיר את מחשבותיו הזרות, מותר להתנועע בשעת התפלה. [שאר״י ח״ב עמ׳ שצ. ילקו״י סי׳ צז הע׳ ו׳. תפלה א עמו׳ שנט].

סימן צח, קא - דיני כוונה בתפלה

א התפלה היא במקום קרבן, לפיכך צריך להזהר שתהיה התפלה בכוונה טהורה דוגמת הקרבן, ולא יערב שום מחשבה אחרת בתפלתו. דכשם שהמחשבה פוסלת בקרבן, כך החושב בתפלתו מחשבות זרות שאינם מענין התפלה. וכל תפלה שאינה בכוונה אינה תפלה. וכן אמרו: תפלה בלא כוונה כגוף בלא נשמה. ולכן צריך המתפלל לכוין בלבו פירוש המלות שמוציא בשפתיו, ויחשוב כאילו שכינה כנגדו, ויסיר ממנו כל המחשבות המטרידות אותו עד שתשאר מחשבתו וכוונתו זכה בתפלתו. ויחשוב אילו היה מדבר עם מלך בשר ודם כמה היה משתדל לסדר דבריו ולכוין בהם יפה לבל יכשל, קל וחומר לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה, שהוא בוחן לבות וכליות וחוקר כל המחשבות. ולכתחלה צריך לכוין בכל הברכות שבתפלת שמונה עשרה, ואם אינו יכול לכוין בכולן, יכוין לפחות בברכה הראשונה, שהיא ברכת "אבות". ואם לא כיון באבות וסיים תפלתו, דעת מרן השלחן ערוך שצריך לחזור ולהתפלל. אבל אין המנהג בזה כדברי מרן, שסומכים על דברי הטור והרמ"א, שבזמן הזה אין לחזור להתפלל בשביל חסרון כוונה, שהרי אף אם יחזור קרוב הדבר שלא יכוין. [שאר"י ח"ב עמו' שצב. ילקו"י סימן צח-קא הערה א', במהדורת תשס"ד תפלה כרך א עמוד שסא].

ב ומכל מקום מי שרגיל תמיד לכוין בתפלתו, ועל כל פנים באבות, ויקר מקרהו שפעם אחת לא נתכוון אפילו באבות, רשאי לחזור ולהתפלל בכוונה. ועל צד היותר טוב יעשה כן בדרך תנאי, ויאמר: "אם אני חייב לחזור ולהתפלל, תהיה תפלה זו לחובתי, ואם לאו תהיה תפלה זו לנדבה". ואין צריך לחדש בה דבר. ויתאמץ לכוין בתפלה, ולכל הפחות ב"אבות". [שארית יוסף חלק ב' עמוד שצה. ילקו"י סימן צח הערה ב', במהדורת תשס"ד תפלה כרך א עמוד שסה].

ג קודם שיתחיל להתפלל צריך שיכוין בלבו שהוא עומד ומתפלל לפני הקדוש ברוך הוא, והשכינה כנגדו. ובעת התפלה עצמה יכוין פירוש המלים שמוציא בפיו. ויש אומרים שאם לא כיון שהשכינה כנגדו בכל הברכות שבתפלה, כל ברכה שלא נתכוון בה כוונה זו, נחשב כאילו דילג הברכה ההיא, ולא יצא ידי חובת תפלה. אולם העיקר להלכה שבדיעבד אין כוונה זו מעכבת. ולכן אף השרידים אשר ה' קורא שמכוונים פירוש המלים שבתפלה, אינם נזהרים לחשוב כוונה זו בכל הברכות שבתפלה, כי כוונה זו נכללת במשמעות הברכה הראשונה, ועל דעת הברכה הראשונה נמשכות שאר הברכות. [שאר"י ח"ב עמו' שצה. ילקו"י סי' צח הערה ג', במהדורת תשס"ד תפלה כרך א עמו' שסה].

ד מי שלא כיון באבות ונזכר באמצע הברכה או בסופה קודם שיחתום ברוך אתה ה' מגן אברהם, יחזור לומר מתחלת הברכה: אלהי אבותינו אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב וכו', בכוונה הראויה. ואין לחוש בזה משום הפסק, כיון שחוזר לצורך כוונה המעכבת את התפלה. ואם חתם ברוך אתה ה' מגן אברהם, נכון שיהרהר כל הברכה הראשונה בלבו

בכוונה, מתחלתה ועד סופה, ואחר כך ימשיך אתה גבור וכו'. ואם לא נזכר אלא לאחר מכן, רשאי להמשיך בתפלתו. ומכל מקום כל שנזכר באמצע התפלה, ישתדל בכל כוחו לכוין על כל פנים בברכת מודים. ויועיל הדבר לתקן ולהשלים חסרון כוונתו באבות, כי יש פוסקים רבים שסוברים שעיקר הכוונה בתפלה צריכה להיות או באבות או במודים. ואף גם זאת אף על פי שלא כיון באבות לא יתייאש מלכוין בשאר ברכות התפלה בשביל שלא כיון באבות, אלא ישתדל לכוין בשאר ברכות התפלה עד כמה שאפשר. [שארי"י ח"ב עמו' שצט. ילקו"י סי' צח הערה ד', במהדורת תשס"ד תפלה כרך א עמו' שעא].

ה יש אומרים שטוב להתפלל מתוך סידור, כדי שיכוין יפה יותר. והכל לפי מה שהוא אדם, שאם מרגיש שעל ידי תפלה מתוך הסידור יכוין יותר, עדיף שיתפלל מתוך הסידור. ואם מרגיש שיוכל לכוין יותר כשהוא מתפלל בעל פה, יתפלל בעל פה. ויש שכתבו עצה טובה להתפלל בכוונה, שכאשר גומר ברכה מברכות השמונה עשרה, לא יתחיל את הברכה האחרת עד שיחשוב איזו ברכה בדעתו לומר, ובזה תעלה תפלתו יפה, וכעין החסידים הראשונים שהיו שוהים לפני תפלתם. ויש שכתבו עצה להתפלל בכוונה, לומר כמה משפטים בנשימה אחת [בלא שיבלע תיבות]. [שארי"י חלק ב' עמוד ת'. ילקו"י סימ' צח הערה ה', במהדורת תשס"ד תפלה כרך א עמוד שעג. וראה עוד בהערה שם עצות לכוין בתפלה].

ו יש עשרה דברים שמסייעים לאדם שיוכל לכוין בתפלת שמונה עשרה, והפכם גורמים לביטול הכוונה, ואלו הן, תורה, חידוש, צורך, לשון, נוע, קול, הכנה, נכנס, שכן, זמן. והיינו, שירבה האדם בעסק התורה, שאז יתקרב אל האלוקים ויתדבק אליו ותהיה יראתו ואהבתו תקועה בלבו, ואז כשיקום להתפלל לא יקשה עליו כלל להתחנן ולכוין לבו. ב' - חידוש, שיחדש דברי תחנונים ושאלות ובקשות בקצת ברכות התפלה, וזה יגרום לו לכוין בתפלה. ג' - צורך, שיהיה צורך גדול לאדם לדבר מה ויתפלל על ככה, יכוין לבו היטב, ובפרט כשיהיה הצורך גדול מאד, כגון בנו חולה וכדומה. ד' - לשון, כשיתפלל בלשון שרגיל בו שמשתמש בו כל היום לכל צרכיו. ה' - נוע, יש מי שהתנועעות בתפלה גורמת לו לביטול כוונתו בתפלה, והכל לפי מה שהוא אדם. ו' - הקול, יש מי שאם ישמיע לאזניו יוכל לכוין יותר טוב, ויש ההיפך, שאם יתפלל בלחש יוכל לכוין יותר. והכל לפי מה שהוא אדם. ז' - הכנה, שיעשה הכנה ללבו לכוין. כיצד, קודם שיקום להתפלל ישב מעט בטל ודומם ויסיר מחשבותיו מלבו. ח' - נכנס, כשיעמוד אדם ויתפלל ויכנס אליו אדם, הנכנס ההוא גורם ביטול כוונת המתפלל. ט' - שכן, כשיהיו שכני האדם היושבים אצלו בתפלה מתפללים בכוונה, יקל עליו לכוין לבו גם הוא. י' - זמן, כשישהה אדם בתפלתו שיעור לא מעט מהזמן כדי שיוכל לומר שאלה לבדה לאט, יוכל לכוין, אך כשלא יהיה לו זמן כשיעור הזה, או שהוא אינו מדבר במיתון אלא בחפזון, לא יוכל לכוין. [שארי"י ח"ב עמו' תב. ילקו"י שם תפלה כרך א עמו' שעו].

ז מי שיש לו בשכונתו בית כנסת שמתפללים במרוצה, ויש שם דוחק עד שקשה לו לכוין כראוי, ולעומת זאת יש בשכונתו בית מדרש או ישיבה שמתפללים לאט ובנחת, אך אם יתפלל עמהם יצטרך לעזוב את בית הכנסת קודם סיום התפלה, מאחר שהוא צריך להגיע למקום עבודתו בזמן מסויים, יש לו להעדיף להתפלל במקום שמתפללים בנחת, אף שיצטרך לצאת קודם סיום התפלה, מאשר להתפלל במקום שיש שם הפרעות לכוונה. ומי שהיה רוצה להתפלל בבית הכנסת שמתפללין שם יותר בכוונה, ואביו או אמו מוחים בידו, אין צריך לשמוע להם. [שארית יוסף חלק ב' עמוד תד. ילקוט יוסף על הלכות תפלה, סימן צח הערה ז', במהדורת תשס"ד תפלה כרך א עמו' שעט].

ח כבר נתבאר לעיל דמי שרגיל לכוין בתפלתו לכל הפחות ב"אבות", ויקר מקרהו שבהיותו נוסע באוטובוס הגיע זמן מנחה, ויודע שאי אפשר לו לכוין בנסיעה, ואם ימתין מלהתפלל יעבור זמן מנחה, מוטב שלא יוותר על תפלה "בכוונה", אלא ימתין עד שיגיע לביתו ויתפלל ערבית שתים, והתפלה השניה לתשלומין. ואפילו התחיל בנסיעתו אחר שהגיע זמן מנחה, כל שנתברר לו שלא יוכל לכוין, יש לו תשלומין. אך באופן שהתחיל באיסור, יאמר תנאי נדבה קודם שמתפלל התפלה השניה. ואם יכול להתפלל בכוונה בהיותו יושב, יתפלל מיושב, ואינו צריך לחזור ולהתפלל מעומד לאחר מכן. [שאר"י ח"ב עמו' תה. ילקו"י הלכות תפלה סי' צח הערה ח', במהדורת תשס"ד תפלה כרך א עמו' שפ].

ט המאריך בתפלתו לצורך הכוונה, [וכגון שהצבור ממהרים, והוא מכוין כוונה הכרחית בביאור המלים, או הרגיל לכוין על פי הקבלה], ומפסיד עניית הקדושה, רשאי להקדים ולעמוד בתפלת י"ח בעת שהצבור נמצאים בברכת אמת ויציב, כדי שיוכל להספיק לומר הקדושה עם הצבור. ומכל מקום אין הכרח לעשות כן, ורשאי להתחיל ביחד עם הצבור. ואם יפסיד מלענות קדושה או קדיש מפני שעדיין הוא נמצא באמצע תפלתו, אין בכך כלום. ובתפלת מנחה אינו רשאי להקדים תפלתו, שאסור להקדים ולהתפלל לפני הקדיש, שאדרבה הקדיש עדיף יותר מהקדושה. [שארית יוסף חלק ב' עמוד תה. ילקוט יוסף סימן צח הערה ט', במהדורת תשס"ד תפלה כרך א עמוד שפ].

י אם ממהר בתפלתו כדי להספיק לענות קדושה, יזהר מאד לבל יבלע תיבות או אותיות, וגם שלא יתבלבל בכוונת התפלה, שאם כן יוצא שכרו בהפסדו. [שאר"י ח"ב עמו' תו. ילקו"י סי' צח הערה י', במהדורת תשס"ד תפלה כרך א עמו' שפ].

יא יתפלל דרך תחנונים כעני המבקש בפתח, ויתפלל בנחת שלא תראה עליו כמשא וכמבקש ליפטר ממנה. [שאר"י ח"ב עמו' תו. ילקו"י סי' צח הערה יא, במהדורת תשס"ד תפלה כרך א עמו' שפ].

יב אל יחשוב האדם שראוי הוא שהקב״ה יעתר לתפלתו הואיל וכיון יפה בתפלתו, כי אדרבה על ידי מחשבתו זאת מזכירים עוונותיו, שבודקים בפנקסו ומפשפשים במעשיו לומר מי הוא זה הבוטח כל כך בזכיותיו. אלא יחשוב שהקב״ה ישמע תפלתו ברוב רחמיו וחסדיו, וישען על רוב חסדיו יתברך. [שאר״י ח״ב עמו׳ תז. ילקו״י סי׳ צח הערה יב, במהדורת תשס״ד תפלה כרך א עמו׳ שפא].

יג אף מי שיודע בעצמו שאינו יכול להתפלל בכוונה אפילו אחת מכל ברכות התפלה, חייב להתפלל, ואינו יכול לפטור עצמו מהתפלה בטענה שאינו יכול לכוין, אלא שעליו להתאמץ בכל כוחו לכוין לכל הפחות ״באבות או במודים״. [ילקו״י סי׳ צח הערה יג, במהדורת תשס״ד תפלה כרך א עמו׳ שפב].

יד מי שעלה על יצועו ונזכר שלא התפלל ערבית, ויודע שלא יוכל לכוין בתפלת שמונה עשרה, אף על פי כן חייב להתפלל ערבית, ואינו יכול לפטור עצמו מהתפלה בטענה שאינו יכול לכוין, אלא שעליו להתאמץ בכל כחו לכוין לכל הפחות ״באבות או במודים״. [שאר״י ח״ב עמו׳ תז. ילקו״י סי׳ צח הערה יד, במהדורת תשס״ד תפלה כרך א עמו׳ שפב].

טו מי שהתפלה בצבור מפריעה לו להתפלל בכוונה, ורוצה להתפלל ביחידות כדי שיוכל לכוין יותר טוב, אף על פי כן לא יבטל בקביעות תפלה בצבור, אך אם מתפלל ביחידות לצורך הכוונה באופן אקראי, מותר. [שאר״י ח״ב עמוד תח. ילקו״י סי׳ צח הערה טו, במהדורת תשס״ד תפלה כרך א עמו׳ שפג].

טז ראוי לו לאדם שיהיו לו מלבושים נאים מיוחדים לתפלה, כעין בגדי כהונה שהיו לכהן, אלא שאין כל אדם יכול לבזבז על זה. ומכל מקום טוב הוא שיהיו לו [למי שעובד ומכנסיו מתלכלכים בעת עבודתו] מכנסים מיוחדים לתפלה משום נקיות. ועל פי זה נהגו בני הישיבות הקדושות לחבוש כובע וחליפה בעת התפלה, ומנהג חשוב הוא. [ילקו״י סי׳ צח הערה טז, תשס״ד תפלה כרך א עמו׳ שפג].

סימן צט - דין שיכור בתפלה

א שתה יין כדי רביעית בבת אחת, אם נתן לתוכו מעט מים מותר לו להתפלל, ואם לאו אין לו להתפלל עד שיסיר יינו. וביינות שלנו שאינן חזקים ואינו מרגיש שתוי, מותר לו להתפלל גם אם שתה רביעית. [ולא דומה לנשיאת כפים]. אבל אם שתה הרבה עד שהוא שכור, אף מיינות שלנו אסור להתפלל. ואם שתה רביעית יין, ואינו יכול לדבר בפני המלך, אם התפלל תפלתו תועבה, וצריך לחזור ולהתפלל. ואפילו אם עבר זמן תפלה

משלים אותה בתפלה שאחריה, כדין שוגג. אבל שאר ברכות יכול לברך. [ילקו״י סי׳ צט הערה א׳, במהדורת תשס״ד תפלה כרך א עמו׳ שפד].

ב שיכור, אף על פי שאינו רשאי להתפלל, ותפלת שיכור תועבה, מכל מקום מצטרף למנין עשרה לאמירת דברים שבקדושה, ואפילו אינו יכול לדבר לפני המלך, ורק אם הוא שיכור כלוט, שעושה ואינו יודע מה עושה, דינו כשוטה, ואינו מצטרף למנין, ופטור מן המצוות. [ילקו״י שם, עמוד שפז].

סימן ק - תפלות המועד צריך לסדר

א אף על פי שכתב מרן בשלחן ערוך, דתפלות של מועדים ושל ראשי חודשים וראש השנה ויום הכפורים צריך לעיין בהם במחזור קודם התפלה, כדי שהתפלה תהיה שגורה בפיו, מכל מקום אין מנהגינו כן, וסומכים על כך שיש בידינו מחזור, ומתפללים מתוכו. ומיהו בחנוכה ובפורים שאומרים ״על הנסים״ בתפלה, מן הראוי שבתפלה הראשונה לכל הפחות יתפלל מתוך הסידור, כדי שלא יתבלבל בנוסח על הנסים. [ילקו״י סי׳ קי הערה א׳, במהדורת תשס״ד תפלה כרך א עמוד שצא].

סימן קא - שיכול להתפלל בכל לשון

א השומע תפלה מהשליח צבור בלשון הקודש, ומתכוין לצאת ידי חובתו, אם אינו מבין לשון הקודש אינו יוצא ידי חובת תפלה, שאין דין ״שומע כעונה״ שייך אלא כשהוא מבין הדברים ששומע. והוא הדין למי ששומע ברכת המזון מחבירו ומכוין לצאת ידי חובתו, אינו יוצא ידי חובת ברכת המזון אלא אם כן הוא מבין את הדברים ששומע. אבל המתפלל בעצמו, או המברך ברכת המזון בעצמו, בלשון הקודש, אף על פי שאינו מבין הדברים שמוציא בשפתיו, אלא רק בכללותם, יוצא ידי חובת תפלה וברכת המזון. [שאר״י ח״ב עמו׳ תטו. ילקו״י סי׳ קא הערה א׳, מהדורת תשס״ד תפלה א עמו׳ שצג].

ב בחוץ לארץ שאין הכל מבינים לשון הקודש, אף על פי כן יתפללו בלשון הקודש, כנוסח שתקנו חז״ל. ומצוה להדפיס שם סידורי תפלה, באופן שעמוד אחד יהיה בלשון הקודש, ובמקביל לעומתו פירוש המלים עצמן בלע״ז, כדי שיבינו פירוש התפלה כשמתפללים בלשון הקודש. ויש שהדפיסו סידורי תפלה באופן שעמוד אחד בלשון הקודש, ובמקביל

לעומתו המלים עצמן בלשון הקודש באותיות לטיניות (בגופן שלהן), כדי שיוכלו אלה שאינם יודעים לקרוא בכתב שלנו להתפלל גם כן בלשון הקודש. ואף על פי שבאותיות הלטיניות חסרות כמה מהברות לשון הקודש, כגון אות ע', או אות ח', וכיוצא בהן שאינן באותיות שלהן, מכל מקום עדיף לעשות כן ממה שימנעו לגמרי מלהתפלל. ורחמנא לבא בעי. ורק שליח צבור שאינו מבטא את האותיות כתקנן, אינו יורד לפני התיבה להוציא הרבים ידי חובתם, אבל ליחידים שכך המבטא שלהם, אין להקפיד. [שארית יוסף חלק ב' עמוד תטז. ילקוט יוסף סימן קא הערה ב', במהדורת תשס"ד תפלה כרך א עמוד שצד].

ג ולפיכך יש ללמד זכות על האומרים קדיש בלשון הקודש אך מתוך אותיות צרפתיות או אנגליות, לעילוי נשמת הנפטרים שלהם, ואינם מבינים כלל מה שהם אומרים, ואין לדחותם. ומכל שכן שיש לקוות שעל ידי אמירת הקדיש בבית הכנסת יתקרבו לתורה וליהדות. [שארית יוסף חלק ב' עמוד תטז. ילקוט יוסף סימן קא הערה ג', במהדורת תשס"ד תפלה כרך א עמוד שצה].

ד מנהג הספרדים ובני עדות המזרח לבטא אות נ' של שם השם, בקמ"ץ רחב, כעין ניקוד פת"ח. והדייקנים מבדילים קצת ביניהם, כי הקמ"ץ היא תנועה גדולה, והפת"ח היא תנועה קטנה. ואף שההבדל ביניהם הוא מועט, המאזינים היטב יכולים להבחין בהבדל שביניהם. וחדשים מקרוב באו אשר חונכו ולמדו בישיבות אחינו האשכנזים, ומשנים ניקוד נ' של שם השם, לקמ"ץ חטוף, השוה לניקוד חול"ם, כהברת האשכנזים, ובאמת שמבואר בדברי האחרונים, שהמבטא שלנו הוא הנכון, [וכן מוכח מפיוטי רבי אליעזר הקליר, שהוא רבי אליעזר ב"ר שמעון בר יוחאי, וכן מוכח מדברי הרי"ף, רבינו בחיי, ועוד, שכך היה מבטאם]. ולכן כל המשנה ידו על התחתונה, ואשר לא טוב עשה בעמיו, ועובר משום אל תטוש תורת אמך, [והרי הוא כמוציא לעז על רבותינו הספרדים מדורי דורות], ועליו לחזור למנהג הספרדים. [שאר"י ח"ב עמו' תטז. ילקו"י סי' קא הערה ד', במהדורת תשס"ד תפלה א עמו' שצה].

ה ואמנם צריך להזהר מאד בהזכרת שם ה' לומר אות הדל"ת בחולם, ולא כהטועים מחמת המהירות ואומרים הדל"ת בשוא, והופכים שם שמים למשמעות אחרת, כמו ואדניהם כסף. ושליח צבור שאומר כן אפילו בברכה אחת מתפלת שמונה עשרה, יש להסתפק אם מותר לענות אחריו אמן, דשמא כל ברכותיו הם ברכות לבטלה. ונראה דשב ואל תעשה עדיף, ויהרהר אמן בלבו. [שאר"י ח"ב עמו' תיט. ילקו"י סי' קא הערה ה', במהדורת תשס"ד תפלה כרך א עמו' שצח].

ו יש להבדיל כשמבטא את האותיות, ולהבדיל בין אות ח' לאות כ', שלכל אות משמעות אחרת, וגם אות ח' משתייכת לאותיות אחה"ע, ואות כ' משתייך לאותיות גיכ"ק. וכן אות ת' [לא דגושה] ואות ס' אינם שוים, שהרי הס' משתייך לאותיות זסשר"ץ, ואות הת' משתייך לאותיות דטלנ"ת.

וגם אות כ׳ ואות ק׳ אינם שוים, ויש הבדל ביניהם. [ילקו״י סי׳ קא הערה ו׳, במהדורת תשס״ד תפלה א עמו׳ שצט].

ז נוסח התפלה של הספרדים ועדות המזרח, הוא הנוסח הנכון גם על פי הקבלה, וכמוסים בו סודות עליונים נפלאים יותר מנוסח האשכנזים. וכתב מרן החיד״א בקשר גודל (סימן יב אות ט׳) בשם רבינו האר״י, שיש ברקיע י״ב שערים כנגד י״ב שבטי ישראל, והתפלות של כל שבט ושבט מישראל עולות דרך שער מיוחד לאותו שבט, והתפלה שהיא בנוסח הספרדים עולה בכל אחד מאותם שנים עשר שערים. וכן כתב בשלמי צבור (דף קח ע״ב). לפיכך אשכנזים שרוצים לשנות ממנהג אבותיהם ולהתפלל כנוסח הספרדים, רשאים לעשות כן, וכמו שכתב הגאון מהרשד״ם בתשובה (חלק אורח חיים סימן לח), שרק בדבר שיש בו משום סייג לתורה, כדי להמנע אפילו מנדנוד איסור, אין הבנים רשאים לשנות ממנהג אבותיהם להקל, שנאמר אל תטוש תורת אמך, וכמבואר בפסחים (דף נ:), אבל לשנות מנוסח התפלה ולהתפלל כסדר התפלה של הספרדים שתפלתם צחה ומתוקה, עם הפיוטים של גדולי משוררי ספרד, אין בזה שום נדנוד איסור. וברור שאין בזה משום אל תטוש תורת אמך, ורשאים לעשות כן. והוסיף מרן החיד״א [בשו״ת יוסף אומץ סימן כ׳], כי מי לנו גדול מרבינו האר״י ז״ל שהיה אשכנזי [ממשפחת לוריא, ומקרובי המהרש״ל], ואף על פי כן היה מתפלל תמיד בנוסח הספרדים, כמבואר בשער הכוונות. ע״כ. וכן נהגו הגאון רבי נתן אדלר, וכמה מגדולי אשכנז. ומכל מקום ספרדי שעבר והתפלל בנוסח ספרד או בנוסח אשכנז, יצא, ואינו צריך לחזור ולהתפלל בנוסח הספרדים. [שאר״י ח״ב עמו׳ תיט. ילקו״י סימן קא הערה ז׳, במהדורת תשס״ד תפלה כרך א עמו׳ ת׳].

ח לפיכך בבתי הספר בארץ ישראל, ועל כל פנים במקום שרוב התלמידים הם בני עדות המזרח, יש לעמוד על המשמר להנהיגם ולהדריכם להתפלל בסידורים של עדות המזרח. כגון: חוקת עולם, חזון עובדיה, אמרי פי, רנת ישראל, יחוה דעת, בית דוד ושלמה, תפארת ירושלים, וכיוצא בהם. וכל שכן שיש להקפיד על כך בימים הנוראים, להתפלל במחזורי הספרדים, הכוללים פיוטים וקדושות של גדולי משוררי ספרד, וביניהם, רבינו יצחק אבן גיאת, רבי יהודה הלוי, האבן עזרא, ורבי שלמה אבן גבירול, ועוד, שהיו גדולים בחכמה וביראת ה׳, ופיוטיהם חוצבי להבות אש, ונותנים כבוד ויקר לצור ישראל וגואלו להקדישו ולהעריצו בשפה ברורה, וכמו שהאריך הרדב״ז בתשובה חלק ג׳ (סימן תקלב) בשבח אמירתם. לפיכך בחורים ספרדים שלומדים בישיבות של האשכנזים, טוב שיארגנו מנין בפני עצמם בישיבה שלהם בימים הנוראים, כדי שיוכלו להתפלל כנוסח הספרדים, ואם אינם יכולים לארגן זאת, עליהם להתפלל יחד עם הוריהם כמנהג אבותיהם. ולכן על ראשי הישיבות לאפשר להם זאת, ולא ימנעו טוב מבעליו. [שארית יוסף חלק ב׳ עמוד תכב. ילקוט יוסף סימן קא הערה ח׳, במהדורת תשס״ד תפלה כרך א עמוד תג].

טו נוסח "אחידי" אשר הונהג להתפלל בו בכמה מקומות בצבא, אין הספרדים ועדות המזרח רשאים להתפלל בנוסח זה, כי כמעט כולו הוא נוסח אשכנז, תוך שינויים קלים בלבד. ולכן על הרבנים להנהיג את קהלות הספרדים ועדות המזרח כמסורת אבותינו, להתפלל על פי הנוסח המקובל מדורי דורות, והמיוסד על פי דעת האריי ז"ל. וסידורים של אשכנזים שרשום בהם בפתח השער "נוסח ספרד", אינו הנוסח המקובל של הספרדים ועדות המזרח, והמיוסד על פי רבינו האריי ז"ל, שעליו אין להוסיף וממנו אין לגרוע. ומבואר בדברי מרן החיד"א בשו"ת חיים שאל חלק ב' (סימן יא), שכל עניני התפלה, הנוסח והסדר, כולו מיוסד על פי סודות עליונים ונפלאים, ועל כל אות ואות, תיבה ותיבה, יש רמזים נשגבים מאד, ורזין טמירין בכוונות נפלאות, וכאשר גילה רבינו האריי אפס קצהו. וכן כתב הגאון רבי חיים מוואלוז'ין בספר נפש החיים (שער ב' פרק יג), ושגם רבינו האריי אשר הגדיל לעשות בכוונות נוראות, אינן אפילו כטיפה מן הים נגד פנימיות עומק מחשבת רבותינו אנשי כנסת הגדולה, שהיו מאה ועשרים זקנים, ומהם כמה נביאים, ולא נמצא מי שיוכל לתקן תיקון נפלא ונורא כזה לגנוז במטבע התפלה הקבועה והסדורה לדורות, כל התיקונים הנפלאים של כל העולמות העליונים והתחתונים וכו'. ע"ש. וכן כתבו כיו"ב הגאון היעב"ץ בספר מגדל עוז (סולם בית אל), והגאון הפני יהושע (ברכות כח:), והפאת השלחן (סימן ג' אות לא), ועוד. ולכן על הרבנים והעסקנים שומרי משמרת הקודש, להתאזר בעוז ותעצומות להנהיג את קהלות הספרדים ועדות המזרח כמסורת אבותינו, להתפלל על פי הנוסח המקובל מדורי דורות, והמיוסד על פי דעת האריי ז"ל. ושומע לנו ישכון בטח. [שאריי ח"ב עמו' תכב. ילקוי שם, תשס"ד, עמו' תד].

יי ספרדי שמתפלל עם המנין של האשכנזים, לא ישנה נוסח הקדושה, לומר "נקדש את שמך בעולם", כנוסח אשכנז, אלא יאמר כמנהג אבותיו "נקדישך ונעריצך", ובתפלת מוסף יאמר "כתר יתנו לך", כי עיקר הקדושה היא הפסוקים "קדוש קדוש קדוש ה' צבאות מלא כל הארץ כבודו", ו"ברוך כבוד ה' ממקומו", ויש אומרים גם פסוק "ימלוך ה' לעולם אלהיך ציון לדור ודור הללויה". אבל ההקדמה לקדושה, אינה מעיקר הקדושה, לפיכך אינו נחשב כאומר סדר קדושה ביחיד כשאומר כמנהג אבותיו, ושלא כמנהג המנין שמתפלל עמו. ושלא כדברי מי שאומר שצריך לומר הנוסח של המנין שמתפלל בו. [שאריי ח"ב עמו' תכג. ילקוי סי' קא הערה י', במהדורת תשס"ד עמו' תה].

יא ספרדי שמתפלל עם מנין של אשכנזים, והוא נמצא בתוך שנים עשר חודש לפטירת אביו או אמו, ורוצה לעבור לפני התיבה להתפלל כשליח צבור, אם הקהל מסכימים שיתפלל כנוסח הספרדים ומבטאם, יעבור לפני התיבה ויתפלל כמנהג שנהגו אבותיו בנוסח תפלת הספרדים, ואם אינם מסכימים, שב ואל תעשה עדיף, ולא יעבור לפני התיבה להתפלל כשליח צבור. [שאריי ח"ב עמו' תכו. ילקוט יוסף סי' קא הערה יא, במהדורת תשס"ד תפלה כרך א עמוד תט].

יב מותר לאשכנזים להתפלל במבטא ספרדי. וכן עשה מעשה הגאון רבי נתן אדלר זצ״ל, [רבו של הגאון החתם סופר], שהזמין אליו את הגאון רבי חיים מודעי זצ״ל [בעל שו״ת חיים לעולם], כדי שילמד אותו את המבטא ואת ההיגוי הספרדי, שהוא יותר נכון ומדוייק מהמבטא האשכנזי. ולכן אשכנזי שחונך בימי ילדותו בישיבה ספרדית, וכבר הורגל להתפלל במבטא ספרדי, אינו צריך לשנות מהרגלו, ומורא לא יעלה על ראשו במה שהוא משנה ממנהג אבותיו, שכבר נתבאר שבכל כיוצא בזה אין לחוש משום אל תטוש תורת אמך, אלא ימשיך לברך ולהתפלל במבטא ספרדי. [שארית יוסף חלק ב׳ עמוד תכו. ילקוט יוסף סימן קא הערה יב, במהדורת תשס״ד תפלה כרך א עמוד תט].

יג אחד מיוצאי אשכנז שעלה לארץ ישראל, ובהשפעת חכם ספרדי חזר בתשובה, ולימדו תורה והלכה, והמשיך בתשובה על פי מנהגי הספרדים ומבטאם בתפלה ובקריאת התורה, והוריו שהיו תושבי אשכנז לא שמרו תורה ומצוות כלל. מותר לו להמשיך בתפלתו ובהלכות ובמנהגי הספרדים להקל ולהחמיר, ואינו צריך להמשיך במסורת אבות אבותיו, ולנהוג כמנהגי אשכנז. [ילקוט יוסף סימן קא הערה יג, במהדורת תשס״ד תפלה כרך א עמוד תי].

יד הרגיל להתפלל בנוסח ספרדי, ואביו ציוהו לשנות את תפלתו לנוסח ספרד, אין צריך לשמוע לו. [ילקו״י סי׳ קא הערה יד, במהדורת תשס״ד תפלה כרך א עמו׳ תיג].

סימן קא סעיף ב׳ - תפלה בלב

א חז״ל למדו (בברכות לא.) ממה שנאמר בתפלת חנה: וחנה היא מדברת על לבה רק שפתיה נעות, מכאן למתפלל שיחתוך בשפתיו, כלומר שיבטא בשפתיו את המלים שבתפלה כהוגן, ולא יתפלל בהרהור הלב בלבד. וקולה לא ישמע, מכאן שאסור להגביה קולו בתפלתו [תפלת לחש]. וכן אמרו (בברכות כד:) המשמיע קולו בתפלתו הרי זה מקטני אמנה. ופירש רש״י, שדומה כאילו הקדוש ברוך הוא ח״ו אינו שומע תפלת לחש. וכן פסק מרן בשלחן ערוך (סימן קא סעיף ב׳), וז״ל: לא יתפלל בלבו בלבד, אלא מחתך הדברים בשפתיו, ומשמיע לאזניו בלחש, ולא ישמיע קולו בתפלתו (לאחרים), ואם אינו יכול לכוין בלחש מותר להגביה קולו, במה דברים אמורים ביחיד, אבל בצבור אסור, שיבוא להטריד הצבור מקולו. ע״כ. ואף על פי שיש חולקים על מרן וסוברים שלא ישמיע אף לאזניו, העיקר כדברי מרן, ובפרט שעל ידי שמשמיע לאזניו יוכל לבטא את התיבות שבתפלה כהלכה, וגם יוכל לכוין היטב בתפלתו. [שאר״י ח״ב עמו׳ תט. ילקו״י סי׳ קא הערה א׳, תשס״ד תפלה א עמו׳ תיד].

ב עדות שנהגו שהשליח צבור אומר בקול רם תפלת ערבית של לילי יום טוב ושל לילי ימים נוראים, יש להם על מה שיסמוכו, ואין לבטל מנהגם בחוזק יד, מפני המחלוקת. ומכל מקום אם כל הקהל יודעים ומתפללים מתוך המחזור, ומסכימים לבטל מנהגם בזה, לצאת ידי החכמים המקובלים, תבא עליהם ברכה. [שארי"י ח"ב עמו' תט. ילקו"י סי' קא הערה ב', במהדורת תשס"ד תפלה א עמו' תכד].

ג מי שמתפלל שמונה עשרה בלחש, ומגביה קצת את קולו, יש אומרים שאם מוכרחים השומעים לעמוד שם יענו אמן על הברכות ששומעים, ובפרט אותם העומדים תוך ד' אמותיו ושומעים את תפלתו. אך יותר טוב היכא דאפשר ללכת משם. ויש חולקים. והעיקר לדינא שצריך לענות אחריו אמן, ומכל מקום אם ירצה יכול לקום משם וללכת למקום אחר היכא דאפשר. ואם הוא נמצא במקום שאסור להפסיק בשיחה, כגון באמצע פסוקי דזמרה, טוב שיתרחק משם כדי שלא ישמע התפלה מחבירו, ולא יצטרך לענות אמן באמצע הזמירות. ואם שמע הברכה באמצע פסוקי דזמרה, עונה אמן. [שארי"י ח"ב עמו' תי. ילקו"י סי' קא הערה ג', במהדורת תשס"ד תפלה כרך א עמו' תכד].

ד המתפלל בביתו, ומתפלל תפלת שמונה עשרה קצת בקול רם כדי ללמד את בני ביתו, אין ספק שצריכים לענות אחריו אמן, דכיון שהותר לו לנהוג כן, ותפלתו תפלה, לכולי עלמא עונים אחריו אמן. [שארי"י ח"ב עמו' תיב. ילקו"י סי' קא הערה ד', במהדורת תשס"ד תפלה א עמו' תכז].

ה מי שהתפלל בהרהור הלב, ולא הוציא המלים בפיו ובשפתיו, לא יצא ידי חובת התפלה, וצריך לחזור ולהתפלל, אך טוב שיתנה ויאמר: אם לא יצאתי ידי חובת התפלה, הריני חוזר ומתפלל לשם חובה, ואם יצאתי ידי חובה, תהיה תפלתי זו לנדבה. ואולם אם הרהר ברכה אחרונה בלבו, בדיעבד יצא ידי חובת הברכה. אבל אם הרהר ברכה ראשונה בלבו, יאמר ברוך שם כבוד וגו', ויחזור לברך ברכה ראשונה. [שארי"י ח"ב עמו' תיב. ילקו"י סי' קא הערה ה', במהדורת תשס"ד תפלה כרך א עמו' תכז].

ו אין לכפול תיבות בתפלה, ויש להזהיר בזה בעיקר את שליחי הצבור הרוצים לכפול תיבות בתפלה למשקל הנגינה. ואם כופל תיבה פעמיים או יותר בודאי שיש להקפיד בזה גם ביחיד. [שארי"י ח"ב עמו' תיד. ילקו"י סי' קא הערה ו', במהדורת תשס"ד תפלה כרך א עמו' תלב].

סימן קב - שלא להפסיק כנגד המתפלל

א אסור לישב בתוך ארבע אמות של המתפלל שמונה עשרה. ואם היה יושב מקודם, ואחר כך בא המתפלל ועמד כנגדו, אם היה היושב עוסק בתפלה או בתורה, לא יקום ממקומו. ואפילו מדת חסידות לקום אין בזה. ואדרבה יש לחוש לביטול תורה אם יקום ממקומו. ואם לא היה עוסק בתורה או בתפלה, אם היה הדבר בבית הכנסת, ראוי לחוש להחמיר לקום ממקומו שכנגד המתפלל. אבל אם היה הדבר בבית או במקום שאינו מיוחד לתפלה, מן הדין אין צריך לקום, אך ממדת חסידות יקום ממקומו. וכל זה לענין מי שכבר היה יושב, ואחר כך בא המתפלל ועמד שמונה עשרה בגבולו, אבל לכתחלה לא ישב אדם לפני מי שמתפלל, ואפילו עוסק בתורה או בתפלה. ובשעת הדחק יש להקל בזה, כשעוסק בתורה או בתפלה, ואינו צריך להרחיק את עצמו. ובלבד שיוציא את דברי התורה בפיו. לפיכך השומע חזרת התפלה משליח צבור, אף על פי שמהרהר בדברי קדושה, אסור לו לישב בתוך ארבע אמות של המתפלל, ואין לומר בזה שומע כעונה, כיון שכבר התפלל ויצא ידי חובת התפלה. ומכל מקום אם היה אדם זקן או חלש מותר לו לישב. והאיסור לישב לפני המתפלל הוא בין מלפניו ובין מצדדיו. והיינו תוך 1.92 מטר מהמתפלל. ויש מחמירים שלא לישב לפני המתפלל אפילו כמלוא עיניו, אך מעיקר הדין אין איסור לישב לפני המתפלל אלא תוך ד׳ אמות מלפניו ומן הצדדים. והמחמיר שלא לישב כנגד המתפלל אפילו כמלוא עיניו, תבוא עליו ברכה, ובלבד שחומרא זו לא תגרום לו לביטול תורה. [שארית יוסף חלק ג׳ עמוד ט׳. ילקוט יוסף סימן קב הערה א׳, במהדורת תשס״ד תפלה כרך א עמו׳ תלד].

ב יש אומרים שכשם שאסור לישב לפני המתפלל כך אסור להסמך על הסטנדר כשהוא עומד לפני המתפלל, דסמיכה כישיבה דמי. ויש חולקים. ובמקום צורך, יש להקל לסמוך על הסטנדר לפני המתפלל, אף בסמיכה כזו שאם יינטל הסטנדר לא יוכל לעמוד. [שארי״י ח״ג עמו׳ יא. ילקו״י סי׳ קב הערה ב׳, במהדורת תשס״ד תפלה כרך א עמו׳ תמ].

ג כבר נתבאר שאם היושב ישב כבר, ובא זה ועמד בצדו להתפלל, מעיקר הדין אינו צריך לקום, שהרי זה בא בגבולו. ואין חילוק בזה בין אם אירע הדבר כן בביתו, או בבית הכנסת, דכל שישב כבר ובא זה ועמד בצדו, אין צריך לקום. ויש חולקים ואומרים דכל זה בביתו, אבל במנין קבוע, וכל שכן בבית הכנסת, צריך לקום, שהוא מקום מיוחד לכל בני אדם. ויש שהוסיפו, דאפילו אם הם מקומות קבועים לכל אחד, שקנאום בדמים, נמי יש להחמיר. אך בעוסק בתורה אין להחמיר. ומכל מקום ממדת חסידות לקום אפילו באופן כזה. אבל אם הוא עוסק בתורה ואם יעקור ממקומו יגרום לו לביטול תורה, אין בזה אפילו ממדת חסידות. [שארי״י ח״ג עמו׳ יב. ילקו״י סי׳ קב הערה ג׳, במהדורת תשס״ד תפלה כרך א עמו׳ תמב].

ד אם היה עומד מתחלה, ורואה אדם שבא לצדו להתפלל, מן הדין מותר לו לשבת במקומו קודם שיתחיל זה להתפלל בצדו, ומכל מקום אם ניכר

שיושב משום הכי, יש לאסור משום זילותא. [שארי״י ח״ג עמו׳ יד. ילקו״י סי׳ קב הערה ד׳, במהדורת תשס״ד תפלה כרך א עמו׳ תמד].

ה כשיש מחיצה של זכוכית לפני המתפלל, או מן הצדדים, מאחר וסוף סוף המתפלל רואה את היושב לפניו, לא מהני בזה הפסק הזכוכית. וכן הדין לענין לעבור לפני המתפלל כשיש הפסק מחיצה של זכוכית ביניהם. [שארי״י ח״ג עמו׳ יד. ילקו״י סי׳ קב הערה ה׳, במהדורת תשס״ד תפלה כרך א עמו׳ תמד].

ו אסור לעבור כנגד המתפללים בתוך ד׳ אמות, והיינו תוך 1.92 מטר מהמתפלל. ואיסור זה הוא אפילו בזמן הזה שאין הכל מכוונים. ודוקא לפניהם, אבל בצדיהם מותר לעבור ולעמוד אפילו בתוך ד׳ אמותיהם. ולכן מי שסיים תפלתו, ומאחוריו עומד מי שלא סיים תפלתו, אם אחר שיפסע שלש פסיעות יכנס לתוך ארבע אמותיו, לא יפסע שלש פסיעות, אלא ימתין עד שאותו שעומד אחריו יסיים תפלתו. ואם אחר שיפסע שלש פסיעות יהיה מצדו של המתפלל מלפניו, בתוך ארבע אמותיו, ולא יהיה ממול פניו ממש, רשאי לפסוע שלש פסיעות. ולדברי הזוהר הקדוש יש להחמיר שלא לעבור כנגד המתפלל כמלא עיניו, וגם שלא לעבור מצידי המתפלל, בתוך ד׳ אמות. ומעיקר הדין אין צריך לחוש לזה. והמחמיר כדברי הזוהר תבא עליו ברכה. [שארית יוסף חלק ג׳ עמוד טו. ילקוט יוסף סי׳ קב הערה ו׳, במהדורת תשס״ד תפלה כרך א עמו׳ תמה].

ז יש אומרים שאם המתפלל משלשל הטלית על פניו, או עוצם את עיניו, מותר לעבור כנגדו. ויש מחמירים בזה, משום דלא פלוג רבנן, ועוד שמרגיש בקול צעדיו כשעובר לפניו, וגם כן מתבטל מכוונתו. [וגם משום דשכינה כנגד המתפלל]. ובפרט לפי דברי הזוה״ק. ונכון להחמיר בזה, זולת בשעת הדחק. [שארית יוסף חלק ג׳ עמו׳ יט. ילקו״י סי׳ קב הערה ז׳, במהדורת תשס״ד תפלה כרך א עמו׳ תנ].

ח כהן הרוצה לישא כפיו ובכדי ליטול את ידיו קודם נשיאות כפים צריך לעבור לפני המתפלל, יש להורות לו לישא את כפיו בלא נטילת ידים, ויסמוך על מה שנטל את ידיו בבוקר. ואמנם אם המתפלל רחוק ממנו יותר מד׳ אמות, יעבור לפני המתפלל ליטול ידיו, ובאופן כזה לא יחמיר כדברי הזוהר שלא לעבור כנגד המתפלל כמלוא עיניו. ובלבד ששמר ידיו ולא נגע במקומות המצריכים נטילה. [שארית יוסף חלק ג׳ עמו׳ כ׳. ילקו״י סי׳ קב הערה ח׳, במהדורת תשס״ד תפלה כרך א עמו׳ תנא].

ט מי שהוצרך לילך ליתן שיעור לרבים, והרבים ממתינים לו, מותר לו לעבור לפני המתפלל לצורך השיעור. דחשיב בכלל מצוה דרבים שדוחה לאיסור זה. ובפרט אם המתפלל משלשל טליתו על פניו. [שארית יוסף חלק ג׳ עמוד כא. ילקו״י סי׳ קב הערה ט׳, במהדורת תשס״ד תפלה כרך א עמו׳ תנב].

י צבור שממתין לעשירי לצורך אמירת קדיש או קדושה, ואחד נמצא בחדר הסמוך, ובכדי להגיע למקום שבו הצבור ממתין לעשירי עליו לעבור לפני המתפלל, יש מקילים לעבור לפני המתפלל, כדי להשלים להם מנין, ולמנוע טורח צבור. ויש חולקים, שהרי יכולים להמתין עד שיגמור תפלתו, ויהיה להם מנין גם אם לא יעבור על האיסור הנ״ל. ובשעת הדחק כשיש טורח צבור, ובפרט כשהמתפלל עוצם את עיניו, או משלשל טליתו על פניו, אפשר להקל לעבור לפני המתפלל לצורך זה. [שארית יוסף חלק ג׳ עמו׳ כב. ילקו״י סי׳ קב הערה י׳, במהדורת תשס״ד תפלה כרך א עמו׳ תנג].

יא יש אומרים שמותר לעבור לפני המתפלל כדי שלא לעבור על בל תשקצו. ויש חולקים ואינם מתירים אלא כשיש אונס גמור בדבר. והיכא שהמתפלל עוצם את עיניו המיקל יש לו על מי שיסמוך. וכל זה כשאינו אנוס לצאת לצרכיו בדחיפות, הא לאו הכי יש להקל. ולכולי עלמא אם הוצרך לנקביו ופסק ויצא באמצע התפלה, וחוזר מבית הכסא כדי להמשיך בתפלתו, אין לו להקל לעבור כנגד המתפלל, כדי להתפלל במקום שהתפלל. [שארית יוסף חלק ג׳ עמו׳ כב. ילקוט יוסף על הלכות תפלה, סי׳ קב הערה יא, במהדורת תשס״ד תפלה כרך א עמו׳ תנד].

יב אין להקל לעבור לפני המתפלל כדי להגיע למקומו הקבוע, שהרי אין ענין זה דקביעות מקום לתפלה מעכב כל כך שיצטרך לעבור על איסור בשביל לקיים דבר זה. [שארית יוסף חלק ג׳ עמוד כב. ילקוט יוסף סי׳ קב הערה יב, במהדורת תשס״ד תפלה כרך א עמו׳ תנד].

יג יש אומרים שמותר לעבור כנגד קטן המתפלל שמונה עשרה. והגאון החזון איש מחמיר בזה ובפרט בקטן בן תשע ומעלה. ואף שמעיקר הדין העיקר להקל בזה, מכל מקום נכון להחמיר בזה היכא דאפשר שלא לעבור לפני קטן המתפלל. [שאר״י ח״ג עמו׳ כג. ילקו״י סימן קב הערה יג, תפלה א עמוד תנד].

יד אין לעבור גם כנגד אשה המתפללת שמונה עשרה, וגם בתפלה השניה שמתפללת ביום. [שארית יוסף חלק ג׳ עמוד כג. ילקוט יוסף החדש, מהדורת תשס״ד, סי׳ קב הערה יד, תפלה כרך א עמוד תנה].

טו היכא שהמתפלל עמד במקום המשמש מקום מעבר לרבים, כגון בפרוזדור בית הכנסת, יש אומרים שמותר לעבור כנגדו, כדי להגיע לתפלה סדירה ומיושבת, או לצורך לימודו, כשאין לו ברירה אחרת. וטוב שיאמר פסוקי תהלים או מאמר חז״ל בעת שעובר. ואף שיש מקום לומר שאף על פי שהמתפלל לא טוב עשה בעומדו להתפלל במקום כזה, מכל מקום אין לעבור על איסור לעבור לפני המתפלל. ומיהו בשעת הדחק אפשר לסמוך על המקילים, ובפרט היכא שהמתפלל נמצא ברשות אחרת, כגון שמתפלל כנגד הפתח. [שאר״י ח״ג עמו׳ כד. ילקו״י סי׳ קב הערה טו, תפלה א עמ׳ תנה].

טז אם השלים את תפלתו והיה אדם אחר מתפלל אחריו, אסור לפסוע ג׳ פסיעות עד שיגמור מי שאחריו את תפלתו, שאם יפסע נמצא עובר כנגד המתפלל. ואפילו אם זה שאחריו מאריך הרבה בתפלתו אין להקל לפסוע כנגדו. ויש מקילין בכהאי גוונא אם פוסע לצדדין, ובפרט בזקן או חולה, או מי שתש כוחו בימי הצומות. [שארי״י ח״ג עמ׳ כו. ילקו״י סי׳ קב הע׳ טז, במהדורת תשס״ד תפלה א עמ׳ תנח].

יז אם השלים תפלתו והיה אדם אחר מתפלל אחריו, אסור לפסוע ג׳ פסיעות אפילו אם האחרון התחיל להתפלל אחריו, מאחר שכבר התחיל, וזה שפוסע נחשב לבא בגבולו. [שארי״י ח״ג עמו׳ כו. ילקו״י סימן קב הערה יז, במהדורת תשס״ד תפלה כרך א עמוד תנח].

יח במה דברים אמורים דאסור לפסוע ג׳ פסיעות כנגד המתפלל, דוקא באופן שעל ידי שיפסע יגיע לתוך ד׳ אמות של זה המתפלל אחריו. אבל אם גם אחר שיפסע ג׳ פסיעות לא יגיע לתוך ד׳ אמות של זה שמתפלל אחריו, מותר לו לפסוע, אף שהוא כנגד פניו של המתפלל. ואפילו אם המתפלל אחריו עומד בתוך ד׳ אמותיו, אם פוסע לצדדין, לפי דעת מרן יש להקל בזה. וכבר נתבאר שלדעת הזוה״ק אסור לעבור כנגד המתפלל לפניו כמלוא עיניו, ומצדדיו בתוך ד׳ אמות. והמחמיר כדברי הזוהר הקדוש שלא לפסוע כנגד המתפלל כמלא עיניו, וגם כשהוא עומד מצידי המתפלל בתוך ד׳ אמותיו, תבוא עליו ברכה. [שארי״י ח״ג עמו׳ כו. ילקו״י סי׳ קב הערה יח, תפלה כרך א עמו׳ תנח].

יט יש אומרים שאם השלים תפלתו והיה אדם אחר מתפלל אחריו, אסור לפסוע ג׳ פסיעות אפילו אם הוא עוסק בתחנונים שלאחר התפלה. ויש מקילים בזה. ובמקום צורך אפשר לסמוך על סברתם להקל לעבור לפני מי שעומד בתחנונים. [שארי״י ח״ג עמו׳ כז. ילקו״י סי׳ קב הערה יט, תשס״ד, עמו׳ תנט].

כ מי שסיים תפלתו, אך אינו יכול לפסוע ג׳ פסיעות מפני שאחר עומד בתפלת שמונה עשרה תוך ד׳ אמותיו, יש אומרים שמותר לעבור כנגד זה שסיים תפלתו, או לפסוע ג׳ פסיעות, כל שהוא רחוק ד׳ אמות מהשני שעומד אחריו. [שארי״י ח״ג עמו׳ כח. ילקו״י סי׳ קב הע׳ כ׳, במהדורת תשס״ד תפלה א עמ׳ תס].

כא תלמיד חכם שסיים תפלתו, ורואה שהציבור ממתינים לו עד שיעשה שלש פסיעות, ומאחוריו עומד מי שלא סיים תפלתו, לא יפסע שלש פסיעות, אלא ירמוז בידו לשליח ציבור שיתחיל בתפלת החזרה, כדי שלא להטריח את הצבור. ואמנם שליח צבור שסיים תפלת הלחש, אך העומד מאחריו לא סיים תפלתו, ואין השליח צבור יכול לפסוע לתוך ד׳ אמותיו, כיון שיש בזה טורח צבור יתחיל השליח צבור בתפלת החזרה, ויסמוך על

הפסיעות של קדיש תתקבל. [ויאמר בלחש עושה שלום וכו']. [ילקו"י סי' קב הערה כא, במהדורת תשס"ד תפלה כרך א עמו' תסא].

כב יש מקפידים שלא ילך אדם לפניהם כשעומדים במקום שכלו ג' פסיעות שלהם, עד שישובו למקומם, ויש להם סמך מדברי רבינו מנוח בשם יש אומרים. אבל מה שיש נוהגים שאם רואים מי שרוצה ללכת לפניהם ממהרים לשוב למקומם טרם שימתינו כשיעור המפורש בשלחן ערוך, טועים הם. [שארי"י ח"ג עמו' כט. ילקו"י סי' קב הערה כב, במהדורת תשס"ד תפלה כרך א עמו' תסג].

כג אם מיד כשסיים היחיד תפלתו ופסע שלש פסיעות הגיע השליח צבור לקדושה, רשאי לפסוע מיד ולחזור למקומו לומר הקדושה במקום שהתפלל שמונה עשרה. וכן נהגו רבנן קדישי. [שארית יוסף חלק ג', עמו' ל'. ילקו"י החדש, סי' קב הערה כג, במהדורת תשס"ד תפלה כרך א עמו' תסד].

כד אם יש לפני המתפלל תיבה גבוהה י' טפחים, [כגון תיבה של השליח צבור וכדומה, או ספסל גבוה קבוע], יש אומרים שמותר לעבור לפני המתפלל. ויש חולקים. ואין ראוי להקל בזה, דסוף סוף מפריע כוונת המתפלל הרואה את העובר לפניו. ובפרט שעל פי הסוד אין לעבור לפני המתפלל אף אם הוא משלשל את הטלית על פניו. [שארי"י ח"ג עמ' ל. ילקו"י סי' קב הער' כד, תפלה א עמ' תסד].

כה המסיים תפלתו ביום הכפורים, ומחמת חולשתו רוצה לישב, ואין לו מקום אחר לישב זולת מקום שהוא כנגד המתפלל, המיקל בזה יש לו על מי שיסמוך, שהרי הדבר ניכר שהוא יושב מפני חולשת הצום. והוא הדין בזה בזקן או חולה, אפילו בשאר ימות השנה [שארית יוסף חלק ג' עמוד לא. ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, סי' קב הערה כה, תפלה כרך א עמו' תסו].

סימן קד - שלא להפסיק בתפלה

א אסור להפסיק באמצע תפלת שמונה עשרה לשאלת שלום, ואפילו מלך ישראל שואל בשלומו לא ישיבנו. וכן דרשו חז"ל (ביומא יט:) ודברת בם ולא בתפלה. ופירשו התוספות, כלומר, בם, בקריאת שמע מותר להפסיק בדיבור לשאול מפני היראה ולהשיב מפני הכבוד, אבל לא בתפלה, שאפילו מלך ישראל שואל בשלומו לא ישיבנו. ע"כ. [וכן כתבו תלמידי רבינו יונה בברכות טז.]. ומכל מקום בזמן הזה אין להשיב שלום גם למלך גוי, שהרי אין בסמכותו להרוג מי שלא יענה לו שלום. ואסור גם כן להפסיק באמצע התפלה לענות קדיש וקדושה וברכו. ורק במקום שיש חשש סכנה מותר

להפסיק אפילו בדיבור אם יש צורך בכך, שאין לך דבר העומד בפני פקוח נפש. [שארית יוסף חלק ג' עמוד לג. ילקוט יוסף סימן קד הערה א', במהדורת תשס"ד תפלה כרך א' עמוד תסז].

ב כיון שאסור להפסיק באמצע התפלה אפילו מפני היראה, לפיכך העומד באמצע התפלה ושמע צבור שעונים קדיש או קדושה וברכו, אין לו להפסיק לענות אמן וקדושה וברכו, אלא ישתוק ויכוין למה שאומר השליח צבור, ויחשב כעונה. ואף על פי שלענין איסור הפסק אינו נחשב כעונה, מכל מקום לענין מצות אמירת דבר שבקדושה נחשב כעונה. ומיהו השומע ומכוין לקדושה שאומר השליח צבור, לא יגביה את רגליו כשאומרים קדוש קדוש וכו', וברוך כבוד ה' ממקומו, כמו שהצבור עושים, מכיון שאינו עונה בעצמו עמהם. ואם השליח צבור שאומר קדושה אינו שליח צבור קבוע הבקי ורגיל להוציא את אחרים ידי חובה, אלא חזן שעמד להתפלל באקראי, שמסתמא אינו מעלה על דעתו לכוין להוציא אחרים ידי חובת קדיש וקדושה, אין לו להפסיק באמצע תפלתו אפילו בשתיקה, אלא ימשיך בתפלה כדרכו. וכן אם השליח צבור אומר קדוש קדוש וכו', וברוך כבוד וגו', ויהא שמיה רבה מברך, יחד עם הקהל, ואין קולו נשמע לאחרים, לא יפסיק אפילו בשתיקה, אלא ימשיך להתפלל כדרכו, מכיון שאין תועלת בשמיעתו. ויש להנהיג שהשליח צבור יאמר הקדושה בקול רם יותר מהצבור, כדי שהעומד באמצע שמונה עשרה יוכל לשמוע מפי השליח צבור את הקדושה, דתרי קלי לא משתמעי. וגם יכוין להוציא ידי חובה כל מי שעדיין באמצע תפלת שמונה עשרה ושומע קולו ומכוין עליו. ואם אין קולו של השליח צבור גבוה, ימתין עד שכל הצבור יסיים אמירת קדוש קדוש וכו', ואז השליח צבור יחזור בקול רם קדוש קדוש וכו'. והעומד בתפלת שמונה עשרה ושומע קדושה מהצבור, ואינו שומע את קולו של השליח צבור, אינו יוצא ידי חובה כששומע הקדושה מפי אחד המתפללים העומד בסמוך אליו, שהרי לא מכוין להוציאו ידי חובה. [שארי"י ח"ג עמו' לג. ילקו"י שם, תשס"ד, עמו' תסח].

ג הלומד תורה ושומע קדיש או קדושה יש אומרים שמחוייב לענות, ויש מחלקים בזה בין אם לומד ביחידות לבין אם לומדים ברבים. ויש אומרים שאם הדבר מפריע לו ברצף לימודו, או בריכוז ובהבנה, רשאי להמשיך בלימודו גם אם לומד ביחידות. [שארי"י ח"ג עמו' לה. ילקו"י סי' קד הערה ג', במהדורת תשס"ד תפלה כרך א' עמו' תעא].

ד העומד בתפלה באמצע ברכת שמע קולנו, ושמע מהצבור שעונים "יהא שמיה רבה מברך", אינו רשאי להפסיק לענות עמהם, ואף על פי שרשאי כל אדם לשאול צרכיו באמצע ברכת שומע תפלה, מכל מקום עניית "יהא שמיה רבה מברך" אינה מענין שאלת צרכיו, ונחשבת להפסק. ואמנם גם בשאלת צרכיו של האדם צריכה להיות תכלית כוונתו לצורך גבוה, ולא לצורך עצמו בלבד, וכמו שאמרו בסנהדרין (מו.) בזמן שאדם מצטער שכינה מה אומרת, קלני מראשי קלני מזרועי. [ופירש רש"י, קלני, קל איני, כלומר,

כשם שאדם שהוא עייף ויגע, אומר כבד עלי ראשי כבד עלי זרועי, כך השכינה מצטערת עם השרוי בצרה]. ולכן המתפלל על צרכי גופו, כגון רפואה שלימה, או פרנסה, יתכוין לצורך עבודת ה', וכמו שאמר שלמה בחכמתו: בכל דרכיך דעהו והוא יישר אורחותיך. וראה בלשונו הזהב של הרמב"ם (הלכות דעות פרק ג' ופרק ד'). וכן האריך בזה הגאון רבי חיים מוואלוז'ין בספר נפש החיים (שער ב' פרק יא וי"ב), ובספרו רוח חיים על אבות (פרק ג' משנה ב'), ובשאילתות שבסוף מעשה רב (אות כג). וכן כתב המהרש"א בחידושי אגדות (ברכות סג.). ועוד. ומכל מקום הבקשה והתחנה עצמה שאומר באמצע שומע תפלה, היא על צרכי גופו, אבל אמירת יהא שמיה רבה מברך, שהכל לצורך גבוה, אינה מענין בקשת צרכיו, ולכן אינו רשאי לענות עם הצבור משום הפסק. [שארית יוסף חלק ג' עמוד לו. ילקו"י סימן קד הערה ד', במהדורת תשס"ד תפלה כרך א' עמוד תעב].

ה מי שנסתפק באמצע התפלה באיזו הלכה השייכת למה שאירע לו בתפלתו, כגון ששכח לומר טל ומטר, או המלך המשפט, וכיוצא בזה, ואינו יודע אם צריך לחזור או לא, ורוצה ללכת ליטול ספר דינים כדי לעיין בו ההלכה ההיא, יש אוסרים לעשות כן משום הפסק, ויש מתירים. והמיקל בזה כשאין לו אפשרות אחרת, יש לו על מה שיסמוך. ומכל מקום אין להתיר להפסיק בדיבור לשאול הדין מתלמיד חכם. [ומכאן תוכחת מגולה לאלה שאינם משננים הלכות תפלה כראוי]. [שארית יוסף חלק ג' עמו' לו. ילקו"י סי' קד הערה ה', במהדורת תשס"ד תפלה כרך א' עמוד תעג].

ו מי ששהה בתפלת שמונה עשרה שיעור שיכל לגמור את כולה, אפילו בשתיקה בלבד, חוזר לראש התפלה, ואינו רשאי להמשיך בתפלתו. ומחשבים זמן זה מתחלת השמונה עשרה עד סופה, ולא ממקום שנמצא בו. ומשערין במתפלל עצמו. ואם שהה כדי לגמור את כולה וטעה והמשיך בתפלתו ולא חזר לראש, וסיים תפלתו, לא יצא, וצריך לחזור ולהתפלל. ונכון שבכיוצא בזה יעשה תנאי נדבה, ויאמר: "אם חייב אני לחזור תהיה תפלה זו לחובה, ואם לאו תהיה זו תפלת נדבה". [וזה דלא כמו שכתבנו במהדורא הקודמת שאין מחזירין אותו]. [שארי"י ח"ג עמו' לז. ילקו"י סי' קד הערה ו', במהדורת תשס"ד תפלה כרך א' עמוד תעו].

ז העומד באמצע תפלת שמונה עשרה ולפתע התחיל להרהר בדברי תורה בעומק העיון, בקושיות ותירוצים, וקשה לו להמשיך להתפלל בכוונה, אם יכול להתאמץ ולהסיח דעתו מדברי התורה, ולכוין בתפלתו, יעשה כן, אבל אם אינו יכול לכוין אלא אם כן ישהה מעט כדקה או שתים, ויסיים הרהורו בדברי תורה, יש להקל לו להרהר בדברים ולסדרם אצלו במחשבה, כדי שיוכל להמשיך להתפלל. אך יזהר שלא יעבור זמן שישהה כדי לסיים את כל שמונה עשרה מתחלתה עד סופה. [שארי"י ח"ג עמו' מא. ילקו"י סי' קד הערה ז', במהדורת תשס"ד תפלה כרך א עמוד תפב].

ח המנהג בכל תפוצות ישראל שהשליח צבור ממתין לחכם הקהל עד שיסיים שמונה עשרה. ותלמיד חכם שמאריך בתפלתו, והצבור ממתין לו, אינו רשאי לרמוז לשליח צבור להתחיל לומר החזרה כדי למנוע טורח צבור, אלא אם כן הוא מאריך יותר מדי, ונטרד על ידי שממתינים לו, ואינו יכול לכוין היטב בתפלתו, שאז רשאי לרמוז לשליח צבור שיתחיל להתפלל החזרה, כיון שרמיזה זו היא לצורך הכוונה בתפלה. וכן אם שכח לומר יעלה ויבוא באופן שצריך לחזור מתחלת רצה, וחושש לטורח צבור יותר מדי, רשאי לרמוז לשליח צבור שיתחיל בחזרה. ואם החכם אמר יהיו לרצון הראשון, יכול כבר לפסוע ג' פסיעות לאחוריו, ובמקום שכלו הפסיעות יסיים שם אלהי נצור לשוני וכו'. [שארי"י ח"ג עמו' מב. ילקו"י סי' קד הערה ח', במהדורת תשס"ד תפלה א' עמוד תפד].

ט היה מתפלל ובא נחש ונכרך על עקביו, אף על פי שאינו רשאי להפסיק בדיבור, מכל מקום רשאי להסיר את הנחש מעל עקביו, אף אם יצטרך לעקור ממקומו בשביל זה. אבל בעקרב פוסק לפי שהוא מועד יותר להזיק. וגם נחש אם רואה שהוא כעוס ומוכן להזיק, פוסק. ובזמן הזה שאין אנו בקיאים מה נקרא נחש ארסי, הדין כן בכל נחש, ואם יש צורך שיפסיק בדיבור, גם זה מותר בזמנינו, כל שיש ספק אם הוא נחש ארסי. [שארי"י ח"ג עמו' מג. ילקו"י סי' קד הערה ט', תשס"ד תפלה א עמו' תפח].

י מי שנאנס והוצרך להתפלל בביתו, ובאמצע תפלת שמונה עשרה התחיל הטלפון לצלצל, או הקישו בדלת, ימתין מעט עד שהצלצול ייפסק, וימשיך בתפלתו. אך אם הצלצול אינו פוסק, ומחמת כן אינו מסוגל לכוין בתפלה, מותר לו ללכת באין אומר ודברים לטלפון ולנתקו, או לפתוח את הדלת, ולרמוז לבא להמתין, ולהמשיך בתפלתו. [שארית יוסף ח"ג עמד' מד. ילקו"י סי' קד הערה י', במהדורת תשס"ד תפלה כרך א' עמוד תפט].

יא והוא הדין בתינוק או ילד המפריעים לכוונת המתפלל, ואין הרמיזה מועילה להם לשתוק, ואינו יכול להתרחק מהם, מותר לגשת אליהם ולהשתיקם, באין אומר ודברים. וטוב למנות אנשים מיוחדים שישגיחו על השקט בבית הכנסת. [שארי"י ח"ג עמו' מד. ילקו"י סי' קד הע' יא, תשס"ד תפלה א עמוד תצ].

יב ילד קטן המבקש מאביו או מאדם גדול הנמצא באמצע תפלת שמונה עשרה שיראה לו היכן להתפלל, והילד חוזר ושואל ומטרידו בכוונתו, רשאי לפתוח לו הסידור ולהראות לו מה להתפלל, כדי שיוכל להמשיך לכוין בתפלת שמונה עשרה, ומכל מקום לכתחלה ראוי להראות לקטן מה להתפלל בטרם יתחיל להתפלל שמונה עשרה. [שארי"י ח"ג עמוד מד. ילקו"י סימ' קד הערה יב, תפלה א עמוד תצ].

סימן קה - דין המתפלל ב' תפלות

א המתפלל שתי תפלות בזו אחר זו, צריך להמתין בין זו לזו כדי הילוך ד' אמות, כדי שתהיה דעתו מיושבת עליו להתפלל בלשון תחינה. [ילקו"י סימן קה הערה א', במהדורת תשס"ד תפלה כרך א' עמוד תצ].

ב הטועה בתפלתו באופן שצריך לחזור ולהתפלל, לא יחזור מיד, אלא אחר שעקר רגליו ואמר עושה שלום, ויהי רצון מלפניך וכו', ימתין קצת שיעור הילוך ד' אמות, ואחר כך יחזור למקומו ויחזור להתפלל. ואפילו אינו רוצה לחזור למקומו להתפלל שם, אלא בדעתו להתפלל במקום שכלו ג' הפסיעות, אפילו הכי ימתין כדי הילוך ד' אמות. [ילקו"י סי' קה הערה ב', תשס"ד תפלה א עמו' תצא].

סימן קו - דין מי הם החייבים בתפלה

א כתב הרמב"ם (פ"א מהלכות תפלה ה"א) : מצות עשה להתפלל בכל יום וכו', ואין מנין התפלות מן התורה, ואין לתפלה זמן קבוע מן התורה, "לפיכך נשים ועבדים חייבים בתפלה, לפי שהיא מצות עשה שלא הזמן גרמא". ע"כ. ומכל מקום אין הנשים חייבות מן הדין להתפלל שלש תפלות, אלא חייבות רק בתפלה אחת בכל יום. ומה טוב שיתפללו תפלת שחרית, שאחר שיברכו ברכות השחר, [חוץ מברכת שעשני כרצונו, שיאמרוה בלי שם ומלכות], וברכות התורה, יאמרו פסוק ראשון של קריאת שמע, כדי לקבל עליהן עול מלכות שמים, ולאחר מכן יתפללו תפלת שמונה עשרה. ואם היו עסוקות וטרודות בבוקר בצרכי הבית עד שעבר זמן תפלת שחרית, יתפללו תפלת שמונה עשרה במנחה, או בערבית. ואם ירצו הנשים להתפלל בכל יום שלש תפלות, ערבית שחרית ומנחה, כענין שנאמר (תהלים נה, יח) ערב ובוקר וצהרים אשיחה ואהמה וישמע קולי, תבוא עליהן ברכה, ואין בזה חשש ברכה שאינה צריכה, הואיל ותפלה בקשת רחמים היא. ועל כגון זה אמרו (בברכות כא.) : והלואי שיתפלל אדם כל היום כולו. [שארי"י ח"ג עמו' מה. ילקו"י סי' קו הערה א', שם, עמו' תצב].

ב רוב הנשים האשכנזיות מתפללות רק שחרית ומנחה, שלא קיבלו עליהן להתפלל ערבית. [שארית יוסף חלק ג' עמו' מז. ילקו"י סי' קו הערה ב', במהדורת תשס"ד תפלה כרך א עמו' תצח].

ג מאחר ונשים חייבות בתפלה, לכן התקינו בכל בית כנסת יציע מיוחד לנשים [עזרת נשים], ואמנם אין הנשים חייבות בתפלה בצבור, שהרי אינן

מצטרפות למנין, מכל מקום יש להן שכר על מה שעונות אמן אחר השליח צבור, או אחר האומר קדיש, ושומעות קריאת התורה. ואמנם אם הליכתה לבית הכנסת גורמת שלא תוכל לדאוג לצרכי בעלה והילדים, עדיף שתתפלל בביתה, ולא תלך לבית הכנסת, אחר שהיא מחוייבת לבשל ולכבס ולדאוג לצרכי בעלה וילדיה, ואילו בתפלה בצבור אינה מחוייבת כלל. [זולת בפרשת זכור שנכון מאד שהנשים תלכנה לבית הכנסת לשמוע קריאת הפרשה. [שארי"י ח"ג עמו' מו. ילקו"י סי' קו הערה ג', במהדורת תשס"ד תפלה כרך א עמו' תק].

ד נשים פטורות מתפלת המוספין של ראשי חדשים שבתות וימים טובים, לפי שתפלת מוסף אינה בקשת רחמים, אלא באה במקום קרבן מוסף, וכמו שנאמר ונשלמה פרים שפתינו. (תוס' ברכות כו.). והרי היא ככל מצות עשה שהזמן גרמא שהנשים פטורות. ומכל מקום טוב שישמעו התפלה מפי שליח צבור. ומכל מקום אם מתפללות מוסף, אין למחות בידן, שיש להן על מה שיסמוכו. ויש מי שאומר שעל כל פנים חייבות להתפלל מוסף של ראש השנה ויום הכפורים, משום דרחמי נינהו, וכן חייבות בתפלת נעילה של יום הכפורים, שמרבים בה בבקשת רחמים ותחנונים. [שארי"י ח"ג עמו' נ'. ילקו"י סי' קו הערה ד', במהדורת תשס"ד תפלה כרך א עמוד תקא].

ה אשה שהתפללה שחרית בראש חודש, ואמרה "יעלה ויבא", ואחר כך בתפלת המנחה שכחה לומר "יעלה ויבא", אף על פי שלא היתה חייבת מן הדין להתפלל מנחה, מכל מקום כיון שקיבלה עליה עתה להתפלל, והביאה עצמה לידי חיוב התפלה של מנחה, חייבת להתפלל כתיקון חכמים, ולכן כשטעתה ולא הזכירה של ראש חודש, דינה כדין איש שטעה בתפלתו, ואם נזכרה באמצע מודים או שים שלום, או אפילו באמצע אלהי נצור, צריכה לחזור לברכת רצה ולומר יעלה ויבא. ואם סיימה תפלתה חוזרת לראש התפלה. ומכל מקום על הצד היותר טוב, נכון שתאמר קודם שתחזור ותתפלל: "אם אני חייבת לחזור ולהתפלל, הריני מתפללת לשם חובה, ואם לאו תהיה תפלה זו לנדבה". והוא הדין לאשה ששכחה להזכיר או לשאול טל ומטר, או שאמרה בעשרת ימי תשובה "האל הקדוש" במקום "המלך הקדוש", או "מלך אוהב צדקה ומשפט" במקום "המלך המשפט", דינה ממש כדין איש שטעה בתפלתו, וצריכה לחזור בהתאם למפורש בשלחן ערוך. [שארי"י ח"ג עמו' נב. ילקו"י סי' קו הערה ה' במהדורת תשס"ד תפלה כרך א עמו' תקה].

המשך סימן קו - חינוך קטנים להתפלל

ו קטן שהגיע לחינוך, חייב אביו לחנכו להתפלל ערבית שחרית ומנחה. ואף על פי שתפלת ערבית רשות, מכל מקום בזמן הזה נקבעה חובה בכל

ישראל, וגם לא אמרו שהיא רשות לגמרי אלא לבטלה מפני מצוה עוברת. [תוספות ברכות כו.]. ומותר לתת לקטן לאכול אף קודם שחרית. [שאר״י חלק ג׳ עמוד נג. ילקו״י סי׳ קו הערה ה/ב, במהדורת תשס״ד תפלה כרך א עמוד תקח].

ז מצוה להביא ילדים קטנים שהגיעו לחינוך לבית הכנסת, להתפלל עם הצבור, ולזרזם להקשיב ולענות דברים שבקדושה ואמן, ולחנכם לעמוד באימה וביראה, ולהזהר בקדושת המקום כראוי. והוא הדין לבנות שהגיעו לחינוך שנכון לחנכן ולהביאן לעזרת נשים, ולהתפלל. [תנא דבי אליהו]. ובפרט לענין מקרא מגילה דמנהג טוב להביא את הילדים לבית הכנסת לשמוע מקרא מגילה. ומיהו כל זה בקטנים שאינם מבלבלים את תפלת הצבור, אבל אם הם קטנים ביותר המפריעים לצבור להתפלל, אין להביאם לבית הכנסת. ועדיף להתפלל יחיד, מאשר להביא עמו ילדים קטנים לבית הכנסת, שיפריעו לצבור להתרכז בתפלתם. [שאר״י ח״ג עמוד נד. ילקו״י סימן קו הערה ו׳, שם, עמוד תקט].

ח לפיכך בבתי ספר שיש להם מנין מהתלמידים שבכתות הגבוהות שהגיעו למצות, ומתפללים במנין, כדאי ונכון שישתפו עמהם גם מהתלמידים שלא הגיעו למצות, כדי לענות עמהם דברים שבקדושה, ואמנים של חזרת השליח צבור. אבל אם אין מנין של גדולים שהגיעו למצות, אין להרשות לקטנים, אף על פי שהגיעו לחינוך, לעשות מנין לעצמם לומר חזרה ודברים שבקדושה, או לקרות בתורה בברכותיה, שכל דבר שבקדושה צריך להיות במנין של אנשים גדולים. [שאריית יוסף ח״ג עמו׳ נה. ילקו״י סי׳ קו הערה ז׳, במהדורת תשס״ד תפלה כרך א עמוד תקי].

ט נכון לחנך את הקטנים להתפלל כל סדר התפלה, כולל ברכות השחר וברכות התורה, פרשת העקידה, הקרבנות, פסוקי דזמרה וכו׳. ועל האב לשים לב על הבן שלא ידלג בתפלה, כי חנוך לנער על פי דרכו גם כי יזקין לא יסור ממנה. [שאר״י ח״ג עמו׳ נה. ילקו״י סי׳ קו הערה ט׳, תפלה כרך א עמו׳ תקיב].

י קטן שהגיע לחינוך שלשונו כבדה, ומתפלל לאט מאד, אין לחנכו להתפלל תפלה קצרה, או לברך ברכת המזון קצרה, אלא יש לחנכו להתפלל לכל הפחות קריאת שמע ושמונה עשרה, עד שיתרגל ויוכל להתפלל כל התפלה כולה. [שאר״י ח״ג עמו׳ נה. ילקו״י סי׳ קו הערה ט׳, תשס״ד, תפלה א עמו׳ תקיג].

יא מצות חינוך היא גם במצוות דרבנן, ולכן על האב לחנך את בנו לומר ההלל במועדים ובראשי חודשים, ולהתפלל מוסף ונעילה. [שאר״י ח״ג עמוד נו. ילקו״י סי׳ קו הערה י׳, במהדורת תשס״ד תפלה א׳ עמוד תקיג].

יב צריך אדם לחנך את בנותיו שתתפללנה בכל יום תפלה אחת, ונכון שתהיה זו תפלת שחרית עם ברכות השחר וברכות התורה. [ראה לעיל סעיף ג׳]. וכבר ביארנו לעיל [הלכות ברכות קריאת שמע סימן נ״ט] שאין לנשים לברך

ברכות קריאת שמע, ולכן על האב לחנך את בנותיו שלא תברכנה ברכות פסוקי דזמרה וברכות קריאת שמע של בוקר וערב, אלא תאמרנה קריאת שמע ותפלת העמידה בלבד. ואם תרצנה תאמרנה ברוך שאמר וישתבח וברכות ק"ש בלי שם ומלכות. [שארית יוסף חלק ג' עמוד נח. ילקו"י סי' קו הערה יא, במהדורת תשס"ד תפלה כרך א' עמוד תקטו].

יג ראוי לכל מלמדי תינוקות של בית רבן, ללמד את ילדי ישראל שירגילו את לשונם במבטא נכון ומדוקדק, שלא ימצא בפיהם שום שגיאה, שאם לא ילמדו אותם בקטנותם, שבשתא כיון דעל על. [שארית יוסף ח"ג עמוד נח. ילקו"י סי' קו הערה יב, במהדורת תשס"ד תפלה כרך א עמוד תקטז].

יד כבר נתבאר שמותר לתת לקטן לאכול עוגה וכדו' אף קודם תפלת שחרית, בין בשבת בין בחול. [שארית יוסף חלק ג' עמו' נט. ילקו"י סי' קו הערה יג, במהדורת תשס"ד תפלה כרך א עמוד תקטז].

טו קטן שהגיע לחינוך, ומתפלל שחרית בבית הספר, או עם אביו, ואמר לאביו שהתפלל גם מנחה, נאמן, ואין צריך לחייבו להתפלל שנית, ואדרבה חומרא הבאה לידי קולא היא, שמרגילו לזלזל באיסור ברכה שאינה צריכה. אלא אם כן היה הנער חשוד בעיניו שאינו דובר אמת. [שארית יוסף חלק ג' עמו' נט. ילקו"י סי' קו הערה יד, במהדורת תשס"ד תפלה א עמו' תקטז].

טז קטן שהגיע לחינוך שלא התפלל תפלה אחת, טוב ונכון לחנכו להתפלל תשלומין. [שארית יוסף חלק ג' עמוד נט. ילקוט יוסף סימן קו הערה טו, במהדורת תשס"ד תפלה א עמוד תקכא].

יז נער בין י"ג שנה ויום אחד שאין ידוע אם הביא ב' שערות, מעיקר הדין יכול להוציא ידי חובה את הגדול ידי חובת התפלה, שיש לנו חזקה שמסתמא הביא ב' שערות. ולכן חולה או זקן שאינו יכול להתפלל תפלת שמונה עשרה בעצמו, רשאי לשמוע את התפלה מהנער הנ"ל ולצאת ידי חובת התפלה. שיש לסמוך על חזקה שהביא ב' שערות. [ילקו"י סי' קו הערה טז, תשס"ד, תפלה א' עמו' תקכג].

סימן קז - המסופק אם התפלל ודין תפלת נדבה

א מי שנסתפק אם התפלל או לא התפלל, צריך לחזור ולהתפלל מספק, בתנאי של נדבה, שיאמר, אם לא התפללתי הריני מתפלל לחובתי, ואם התפללתי כבר תהיה תפלה זו לנדבתי. ואינו צריך לחדש דבר בתפלתו. ודין זה נוהג גם במי שנסתפק אם התפלל תפלת ערבית, שאף על פי

שתפלת ערבית רשות, מכל מקום כבר קבעוה חובה לכל ישראל. אבל בשבת ויום טוב שאין בהם תפלת נדבה, לא יחזור להתפלל מספק, מפני שאינו יכול להתנות בתנאי של נדבה. [שארית יוסף ח״ג עמוד סא. ילקו״י סי׳ קז הערה א׳, במהדורת תשס״ד תפלה כרך א עמו׳ תקכה].

ב מי שנסתפק בתפלת שחרית או במנחה ביום ראש חודש, אם הזכיר יעלה ויבא, או לא, צריך שיחזור ויתפלל כדין. ואם סיים תפלתו ואחר כך נסתפק אם אמר יעלה ויבא או לא, נכון לחוש לסברת החולקים, וכשיחזור להתפלל יאמר תנאי של נדבה. ואם אירע דבר זה בשבת, גם כן צריך לחזור ולהתפלל כפי עיקר הדין, ויחשוב בלבו תנאי של נדבה. [ומה שחושב על נדבה בשבת, אין בכך כלום, כיון שדעת הרי״ף והרמ״ע מפאנו שמותר להתפלל נדבה בשבת]. [שאר״י ח״ג עמו׳ סא. ילקוט יוסף סימן קז הערה ב׳, במהדורת תשס״ד תפלה כרך א עמוד תקכח].

ג אם נסתפק בימות החמה אם הזכיר מוריד הגשם או מוריד הטל, או אם שאל טל ומטר בימות הגשמים, או לא, באופן שעדיין לא ברור אם הורגלה לשונו לומר כהוגן או לא, [תוך ל׳ יום מפסח], יחזור ויתפלל בתורת תנאי של נדבה. [שאר״י ח״ג עמו׳ סב. ילקו״י סימן קז הערה ג׳, עמוד תקכט].

ד מי שמרגיש בעצמו שבתוך שלשים יום הורגל לומר כהלכה ״מוריד הטל״, או להיפך שאחר שלשים יום גם כן מרגיש בעצמו שעדיין לא רגל על לשונו לומר כהלכה, ובגמר התפלה נסתפק אם אמר מוריד הטל או משיב הרוח ומוריד הגשם, יש לו לחזור ולהתפלל בתורת תנאי של נדבה. ובשבת בכהאי גוונא לא יחזור להתפלל בנדבה. [שאר״י ח״ג עמו׳ סב. ילקו״י סי׳ קז הע׳ ד׳, תפלה א׳ עמוד תקל].

ה אם טעה בתפלתו ונסתפק בדבר שיש בו מחלוקת הפוסקים אם יצא ידי חובת תפלה או לא, ולא הוכרע הענין בהלכה, יחזור ויתפלל בתורת תנאי של נדבה, ואם אירע בשבת לא יחזור להתפלל, מפני שאין תפלת נדבה בשבת. ובדבר שדעת מרן השלחן ערוך לחזור ולהתפלל, אף שמצינו לכמה פוסקים שחולקים על זה, מכל מקום יכול לחזור להתפלל גם בשבת בתנאי של נדבה, שיש כאן ספק ספיקא, שמא הלכה כמאן דאמר שמותר להתפלל תפלת נדבה בשבת, בצירוף דעת מרן. [וכגון אדם הרגיל לכוין תמיד בברכת אבות, ויקר מקרהו שלא כיון בברכת אבות בתפלות שבת, שדעת מרן שצריך לחזור ולהתפלל ולכוין באבות, אף על פי שיש חולקים, מכל מקום בתנאי של נדבה מהני לחזור אפילו בשבת, וכנזכר]. [שאר״י ח״ג עמו׳ סג. ילקו״י סי׳ קז הערה ה׳, שם, עמוד תקלא].

ו מי שנסתפק אם התפלל שחרית, או אם טעה בתפלתו ונסתפק אם יצא ידי חובת תפלת שחרית, ובינתים עבר זמן התפלה, כשמתפלל מנחה יוכל להתפלל תשלומין של התפלה שנסתפק בה, בתורת תנאי של נדבה. וטוב שיחדש בה דבר. [שאר״י ח״ג עמו׳ סג. ילקו״י סי׳ קז הע׳ ו׳, שם תפלה א׳ עמו׳ תקלא].

ז מי שהיה עומד בתפלה, ונזכר באמצע תפלתו שכבר התפלל אותה תפלה, יפסיק אפילו באמצע הברכה. (ויאמר אחר כך ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד), ולא יועיל שיסיים תפלתו בתורת נדבה ויחדש בה דבר, שמכיון שהתחיל בתפלה על דעת תפלת חובה, אין להתפלל תפלה אחת שמקצתה חובה ומקצתה נדבה. אבל אם היה מתפלל ערבית, ונזכר באמצע תפלתו שכבר התפלל, יסיים תפלתו על דעת נדבה, ויחדש בה דבר, שהואיל ועיקר תפלת ערבית רשות, יכול לסיימה על דעת נדבה. [שאר"י ח"ג עמו' סג. ילקו"י סי' קז הערה ז', במהדורת תשס"ד תפלה כרך א עמוד תקלב].

ח שליח צבור שנזכר באמצע החזרה שכבר התפלל, ישלים תפלתו, ולא יפסיק. [שארית יוסף חלק ג' עמוד סד. ילקוט יוסף סימן קז הערה ח', במהדורת תשס"ד תפלה כרך א עמוד תקלה].

שליח צבור שטעה

א שליח צבור שטעה בתפלת שחרית של ראש חודש ולא הזכיר יעלה ויבא, או שלא שאל טל ומטר בימות הגשמים, ונזכר כשסיים תפלתו, לא יחזור להתפלל בלחש, מפני טורח צבור. שהרי יצטרכו להמתין לו עד שיסיים התפלה השניה שלו, אלא יסמוך על תפלת החזרה שמזכיר בה ראש חודש, ושואל בה טל ומטר בימות הגשמים, ואם שכח לומר יעלה ויבא בערבית של חול המועד, חוזר, שהרי אין לו חזרה שיוכל לסמוך עליה. אך יכול לחזור אחר שיאמר הקדיש ואחר עלינו לשבח, כדי שלא לגרום לטורח צבור. ובליל שבת השליח צבור יוכל לסמוך על ברכה מעין שבע. ואם אינו שליח צבור, יאמר לשליח צבור שיכוין עליו להוציאו ידי חובת הברכה, ויענה אמן אחר ברכתו ויצא ידי חובה. [ילקו"י תפלה כרך א' מהדורת תשס"ד עמוד תקלו].

ב שליח צבור שטעה בתפלת החזרה של שחרית ושכח לומר יעלה ויבא בראש חודש או בחול המועד, והשלים תפלתו, אין מחזירין אותו מפני טורח הצבור. שהרי תפלת המוספין לפניו ומזכיר בה ראש חודש. אבל אם נזכר שלא אמר יעלה ויבא אחר שחתם המחזיר שכינתו לציון, יאמר שם יעלה ויבא, ואם התחיל בתיבת מודים ונזכר שלא אמר יעלה ויבא, או שהמשיך בברכות שלאחר מכן, וקודם שהשלים תפלתו נזכר שלא אמר יעלה ויבא, חוזר לרצה, ואין בזה טורח צבור. [ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, עמוד תקלז].

ג שליח צבור שטעה בתפלת הלחש שלו באופן שהיה חייב לחזור ולהתפלל, כגון שלא שאל טל ומטר בימות הגשמים, או שלא הזכיר יעלה

ויבא בראש חודש, וסיים תפלתו, ולא נזכר שטעה עד שהגיע בתפלת החזרה למקום שטעה בו, ונתן בדעתו לצאת ידי חובת התפלה, יצא ידי חובתו, ואין צריך לחזור ולהתפלל. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, תפלה כרך א׳ עמוד תקלז].

ד כבר נתבאר לעיל [בהלכות שליח צבור] דשליח ציבור שטעה בתענית צבור ולא אמר ״עננו״ בין ברכת גואל ישראל לברכת רפאנו, וסיים ברכת רפאנו, לא יחזור לומר עננו, ואם חזר ברכה לבטלה היא. אלא יאמר עננו בלי חתימה באמצע שומע תפלה, כדין יחיד. אבל אם נזכר באמצע ברכת רפאנו אף על פי שהזכיר את השם בתחלת הברכה, שאמר ״רפאנו ה׳ ונרפא״, רשאי לחזור, ואין בזה חשש משום הזכרת השם לבטלה, כיון שהוא דרך בקשה ותחנונים. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, תפלה כרך א׳ סימן קז הערה ט׳, עמוד תקמז].

ה שליח צבור שהתפלל במוצאי שבת ונזכר בסיום תפלתו ששכח לשאול טל ומטר, כדי שלא יהיה טורח צבור רשאי להמשיך בתפלתו ולהבדיל על הכוס, ואחר כך יתפלל שנית כדי לשאול טל ומטר. וכן שליח צבור שלא התפלל מנחה, לא יתפלל תשלומין בערבית מיד משום טורח ציבור, אלא יתפלל תפלת התשלומין רק אחר ברכו. ובלאו הכי גם שאר בני אדם דצריכים להמתין עד ברכו, אם לא שיודעים שיגמרו את תפלת התשלומין קודם הקדישים. וכן מי שנזכר שלא התפלל אחר שאמר עלינו לשבח, יתפלל תשלומין. [ילקו״י סי׳ קח הער׳ טז. במהדורת תשס״ד תפלה א עמ׳ תקצא].

ו שליח צבור שנאנס ולא התפלל ערבית, למחרת יתפלל שחרית ויכוין בחזרה שאומר בקול רם לצאת ידי חובת תשלומין של ערבית, ודיו, ואין צורך שיתפלל שלש תפלות. ואף על פי שאומר בחזרה קדושה וברכת כהנים שאינם שייכים לערבית, מכל מקום אין זה נחשב להפסק בתפלת התשלומין, מאחר שהוא מענין תפלת היום. [ילקו״י סי׳ קח הערה ו. במהדורת תשס״ד תפלה א׳ עמו׳ תקעג].

סימן קז - דין הטועה בתפלתו

א מי שטעה בתפלתו בדבר שאינו חוזר עליו, כגון ששכח הבדלה בחונן הדעת, או יעלה ויבא בליל ראש חדש, או על הנסים בחנוכה ופורים, וכיוצא באלה, וסיים תפלתו, אינו רשאי לחזור ולהתפלל בתורת נדבה, אלא אם כן הוא מכיר בעצמו שהוא זהיר וזריז ואמיד בדעתו שיוכל לכוין בתפלת הנדבה מתחלה ועד סוף, ובזמן הזה לא ימצא איש אשר רוח בו לכוין כל כך בתפלה אפילו אחד מאלף. לפיכך שב ואל תעשה עדיף, ולא

יחזור להתפלל אפילו בתורת נדבה. [שארית יוסף חלק ג' עמוד סד. ילקו"י סי' קז הערה א', במהדורת תשס"ד תפלה כרך א עמוד תקלט].

ב מי שטעה בתפלתו בדבר שאינו חוזר עליו, כנ"ל, ולאחר שסיים תפלתו, סבר בטעות שצריך לחזור ולהתפלל, ובאמצע תפלתו השניה נזכר שההלכה היא שאינו צריך לחזור ולהתפלל, צריך להפסיק מיד, ואפילו באמצע הברכה. (ויאמר "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד"), ואינו רשאי להמשיך בתפלתו השניה על דעת נדבה, כי אי אפשר לתפלה שתהיה חציה חובה וחציה נדבה, ואם היתה תפלת ערבית, רשאי להמשיך בתפלה, ויתן דעתו שזו תפלת נדבה, ויחדש בה דבר בשומע תפלה. [שאר"י ח"ג עמו' סה. ילקו"י סי' קז הערה ב', במהדורת תשס"ד תפלה כרך א עמוד תקלט].

ג מי שהתנמנם באמצע תפלתו, או שהתבלבל, ונסתפק באיזו ברכה הוא עומד, צריך לחזור ולהתפלל החל מאחרי אותה ברכה שברור לו שאמרה, וממשיך על הסדר משם והלאה. ואין אומרים בזה ספק ברכות להקל. [שאר"י ח"ג עמו' סה. ילקו"י סי' קז הערה ג', במהדורת תשס"ד תפלה כרך א עמ' תקמ].

ד מי שהיה עומד בתפלה, ומצא עצמו אומר "במהרה בימינו", ונסתפק אם הוא עומד בסוף ברכת המינים, שאומרים בה: ותכלם ותכניעם במהרה בימינו, ואז יהיה עליו לחתום: ברוך אתה ה' שובר אויבים ומכניע זדים, או שמא הוא עומד בסוף ברכת תשכון בתוך ירושלים, שאומרים בה: ובנה אותה בנין עולם במהרה בימינו, ואז יצטרך לחתום: ברוך אתה ה' בונה ירושלים, יחזור לברכת המינים ויחתום בה שובר אויבים ומכניע זדים, וימשיך משם והלאה על הסדר, שאין לומר "ספק ברכות להקל" בתפלה. [שאר"י ח"ג עמו' סה. ילקו"י סי' קז הערה ד', במהדורת תשס"ד תפלה כרך א עמו' תקמב].

ה והוא הדין במי שהיה עומד בתפלה בעשרת ימי תשובה, וכשאמר "ברוך אתה ה' המלך", נסתפק אם הוא צריך לסיים המלך הקדוש, או המלך המשפט, יחתום המלך הקדוש, ויסיים משם והלאה על הסדר. [שאר"י ח"ג עמו' סו. ילקו"י סי' קז הערה ה', במהדורת תשס"ד תפלה כרך א עמו' תקמב].

ו מי שהיה מתפלל בחנוכה, ואמר ואתה ברחמיך הרבים, ונסתפק אם הוא עומד בתפלתו לפני מודים, ואתה ברחמיך הרבים תחפוץ בנו ותרצנו, או הוא עומד באמצע על הנסים, ואתה ברחמיך הרבים עמדת להם בעת צרתם, צריך להמשיך תחפוץ בנו ותרצנו וכו'. ואם טעה בברכת מודים בסופה וסיים באי"י מגן אברהם, והמשיך באתה גבור, ונזכר באמצע ותוך כדי דיבור סיים הטוב שמך וכו', לא עשה כלום, וחייב לחזור למודים. [שאר"י ח"ג עמו' סו. ילקו"י סי' קז הערה ו', תפלה א' עמו' תקמג].

ז מי שדילג בטעות ברכה אחת מהברכות האמצעיות שבתפלה, ונזכר באמצע התפלה, לאחר כמה ברכות, אינו יכול להמשיך בתפלתו, ולכלול

את הברכה שדילג בשומע תפלה, כדין מי שלא שאל טל ומטר בברכת השנים, שיכול לשאול טל ומטר בשומע תפלה, ששם הרי בירך ברכת השנים וחתם בה, ורק החסיר שאלת טל ומטר, לפיכך יכול להשלימה בשומע תפלה. אבל אם דילג ברכה שלימה אין לו תקנה לאומרה בשומע תפלה, אלא חייב לחזור לאותה ברכה שדילג ולהמשיך משם והלאה על הסדר. [שארי"י ח"ג עמ' סו. ילקו"י סי' קז הע' ז' במהדורת תשס"ד תפלה כרך א' עמ' תקמד].

ח הטועה בתפלתו בעשרת ימי תשובה ואמר: "מלך אוהב צדקה ומשפט", במקום "המלך המשפט", אם נזכר תוך כדי דיבור, דהיינו שיעור שלש תיבות "שלום עליך רבי", יסיים מיד "המלך המשפט". ואם נזכר אחר שיעור כדי דיבור, יחזור לברכת השיבה, וימשיך משם והלאה על הסדר. ואפילו אם נזכר בברכות שלאחר מכן, ואפילו בברכת "שים שלום", או ב"אלהי נצור", יחזור לברכת "השיבה" וימשיך משם והלאה על הסדר. ואם לא נזכר עד שאמר פסוק יהיו לרצון אמרי פי, האחרון, אף על פי שלא עקר רגליו, יחזור לראש התפלה. ונכון שיתנה ויאמר אם אני חייב לחזור ולהתפלל הריני חוזר ומתפלל לחובתי, ואם לאו תהיה לנדבתי. [שארית יוסף חלק ג' עמוד סו. ילקוט יוסף סימן קז הערה ח. במהדורת תשס"ד תפלה א עמוד תקמד].

ט מי שאין בידו סידור תפלה, ויודע בעל פה מקצת מתפלת "שמונה עשרה", אסור לו להתפלל כלל, שאם ידלג ברכה אחת או יותר, הרי הוא מברך ברכות לבטלה. ולא יצא ידי חובת תפלה. וכל שכן שאם אינו יודע אלא ברכה אחת או יותר, שאסור לו להתפלל את הברכות שיודע, שכל שמונה עשרה הברכות של העמידה מחוברות אשה אל אחותה, וקשורות זו בזו, וצריך לומר את כולן על הסדר. [שארי"י ח"ג עמוד סז. ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, תפלה כרך א' סימן קז הערה י', עמוד תקמח].

י יחיד שטעה בתפלת שחרית ביום ראש חודש ולא אמר יעלה ויבא וסיים תפלת שמונה עשרה, אם נזכר מיד חוזר ומתפלל שמונה עשרה כדי להזכיר מעין המאורע, ואם לא נזכר עד לאחר שהתפלל מוסף של ראש חודש, יש אומרים שהואיל והזכיר ראש חודש במוסף אינו צריך לחזור להתפלל שחרית, [שכן הלכה רווחת (בברכות ל: ובטור ובשלחן ערוך סימן קכו סעיף ג) ששליח צבור שטעה בתפלת החזרה של ראש חודש בשחרית, ולא הזכיר ראש חודש, וסיים תפלתו, אינו צריך לחזור ולהתפלל תפלת החזרה של שחרית, ויסמוך על תפלת המוספין שלפניו שהוא מזכיר בה ראש חודש, ודין היחיד בדיעבד שכבר התפלל מוסף אינו גרוע יותר מתפלת שליח צבור לכתחלה שסומך על תפלת מוסף שלפניו]. ויש אומרים שלא הקילו חכמים בתפלת חזרת השליח צבור אלא משום טורח צבור, שיצטרכו להמתין לתפלת החזרה מתחלה ועד סוף, אבל יחיד אפילו כבר התפלל מוסף חייב לחזור ולהתפלל שחרית עם הזכרת יעלה ויבא. והלכה כסברא אחרונה שחוזר ומתפלל שחרית בהזכרת מעין המאורע. ואם לא נזכר עד שעבר זמן תפלת שחרית, יתפלל מנחה שתים של ראש חודש, הראשונה מנחה והשניה תשלומין לתפלת שחרית. [שארי"י ח"ג עמוד סח. ילקוט יוסף סימן קז הערה ח. במהדורת תשס"ד תפלה כרך א' עמוד תקמט].

יא כל האמור בסעיף הנ״ל, אין הבדל בין התפלל ביחידות לבין אם מתפלל בצבור, כל שלא הזכיר יעלה ויבוא חוזר ומתפלל. [שארי״י ח״ג עמו׳ סט. ילקו״י סי׳ קז הערה יא. במהדורת תשס״ד תפלה א עמו׳ תקמט].

יב אם עדיין לא עבר זמן תפלת שחרית, וחוזר להתפלל אותה אחר תפלת מוסף, טוב ונכון לחזור ולהניח תפלין בברכה קודם שיתפלל שחרית, שמצוה להתפלל עם התפלין, שזוהי קבלת עול מלכות שמים שלימה. אבל אם עבר זמן תפלת שחרית, ונזכר בזמן תפלת מנחה, ומתפלל תשלומין, כנזכר לעיל, אין צריך לחזור ולהניח תפלין. [שארית יוסף חלק ג׳ עמוד סט. ילקוט יוסף על הלכות תפלה, סי׳ קז הערה יב. במהדורת תשס״ד תפלה כרך א עמו׳ תקנ].

יג מי שהתפלל שחרית ביחיד, בראש חודש, ולא נזכר שאותו היום ראש חודש הוא, וסמוך למנחה נודע לו שהוא ראש חודש, יתפלל מנחה, ואחריה מוסף, שתדיר ואינו תדיר תדיר קודם, ולאחר מכן תשלומי שחרית ראש חודש. כי המוסף ביחס לתפלת תשלומין נחשב לתדיר יותר. ואחר התשלומין יקרא את ההלל בדילוג כנהוג. [שארי״י חלק ג׳ עמו׳ ע׳. ילקוט יוסף סי׳ קז הערה יג. עמוד תקנא].

יד מי שלא התפלל מוסף ונזכר סמוך לצאת הכוכבים, ויש לו פנאי או מנחה או מוסף, יש לו להעדיף להתפלל מנחה, ותפלת המוספין תדחה. [שארי״י חלק ג׳ עמוד ע׳. ילקו״י סימן קז הערה יד. עמוד תקנא].

טו יחיד שהתפלל עם הצבור, ושכח להזכיר ראש חודש בתפלתו, או שלא שאל טל ומטר בימות הגשמים, ונזכר לאחר שסיים תפלתו, אם קשה לו לחזור ולהתפלל בעצמו, יכוין היטב לתפלת החזרה של השליח צבור, ויאמר עמו סדר קדושה, ולא יענה ״ברוך הוא וברוך שמו״, ולא יאמר ״מודים דרבנן״ עם הצבור, אלא יקשיב וישמע ״מודים״ מפי השליח צבור, ויוצא בזה ידי חובת התפלה, מדין ״שומע כעונה״. ובלבד שיהיה שליח צבור הגון שבקי ויודע לכוין להוציא את האחרים ידי חובה. וגם מבטא היטב את כל התיבות והאותיות שבתפלה כדת וכדין. ואם יש שם כהנים שנושאים כפיהם לברך את ישראל, יכוין לברכתם ויענה אחריהם אמן. ובסיום התפלה יפסע ג׳ פסיעות לאחוריו, ויאמר עושה שלום במרומיו וכו׳. ומכל מקום לכתחלה יותר טוב ונכון מאד שהוא בעצמו יחזור להתפלל עם השליח צבור ויזכיר יעלה ויבוא או ישאל טל ומטר. ורק אם קשה לו להתפלל בעצמו, ובפרט כשיש לו ספק בדבר אם הזכיר יעלה ויבוא או לא, יוכל לסמוך על שמיעתו מהשליח צבור. [שארי״י ח״ג עמו׳ עא. ילקו״י סי׳ קז הערה טז. במהדורת תשס״ד תפלה כרך א עמו׳ תקנו].

טז מי שטעה בערבית ליל ראש חודש, ולא הזכיר ״יעלה ויבא״, ונזכר לאחר שהזכיר ״ברוך אתה ה׳״ (שבסוף רצה), אינו רשאי לסיים: ״למדני חוקיך״, כדי לחזור ולומר יעלה ויבא, אלא יסיים ״המחזיר שכינתו

לציון״. וגם אינו רשאי לומר ״יעלה ויבא״ אפילו בלא חתימה, בין המחזיר שכינתו לציון, למודים, משום דהוי הפסק, אלא יסיים כל תפלתו ללא הזכרת יעלה ויבא. ומיהו רשאי להזכיר יעלה ויבא בלא חתימה בסיום אלהי נצור, דרך בקשת רחמים. [והטעם שאין מחזירים אותו בתפלת ערבית של ראש חודש, לפי שאין מקדשין את החודש בלילה]. ואם טעה בשחרית ולא הזכיר יעלה ויבא, ונזכר אחר ״ברוך אתה ה׳״, יסיים ״למדני חוקיך״, ויחזור לרצה להזכיר יעלה ויבא. ואם לא נזכר עד שסיים: ״המחזיר שכינתו לציון״, בטרם יתחיל תיבת ״מודים״, יאמר שם ״יעלה ויבא״ עד ״כי אל מלך חנון ורחום אתה״, (ללא חתימה), וימשיך מודים וכו׳. אבל אם לא נזכר עד שהתחיל במודים, אפילו לא אמר רק תיבת ״מודים״ בלבד, חוזר לתחלת רצה כדי להזכיר יעלה ויבא, וימשיך: ״ואתה ברחמיך הרבים וכו׳ ברוך אתה ה׳ המחזיר שכינתו לציון״, ויסיים מודים וכו׳. והוא הדין אם נזכר באמצע שים שלום או באמצע אלהי נצור חוזר לרצה וממשיך משם והלאה. אבל אם סיים יהיו לרצון אמרי פי האחרון, אף על פי שעדיין לא פסע ג׳ פסיעות חוזר לראש התפלה. [שאר״י ח״ג עמו׳ עב. ילקו״י סי׳ קז הער׳ יז. תשס״ד תפלה כרך א עמ׳ תקנז].

יז מי שטעה בליל ראש השנה וחתם האל הקדוש, אם נזכר תוך כדי דיבור מתקן מיד ואומר המלך הקדוש, ואם עבר זמן של תוך כדי דיבור, חוזר לראש. ואם אמר ובכן צדיקים וכו׳ ונסתפק אם חתם האל הקדוש או המלך הקדוש, יש לתלות שחתם המלך הקדוש. [שארית יוסף חלק ג׳ עמוד עג. ילקוט יוסף סימן קז הערה יח. במהדורת תשס״ד תפלה כרך א עמוד תקנח].

יח מי שטעה בתפלתו בחנוכה ופורים ולא הזכיר ״על הנסים״ אחרי מודים, ונזכר כשאמר ״ברוך אתה ה׳״ כדי לחתום ״הטוב שמך ולך נאה להודות״, אינו רשאי לסיים ״למדני חוקיך״ כדי שיוכל לחזור ולומר ״על הנסים״, וגם אינו רשאי לומר ״על הנסים״ אחר שחתם ״הטוב שמך ולך נאה להודות״. שמכיון שאין מחייבים לחזור את מי ששכח ולא אמר כלל ״על הנסים״, אינו רשאי לעשות הפסק בין ברכת הטוב שמך וכו׳ לברכת שים שלום. ואם ירצה לומר ״על הנסים״ אחר אלהי נצור, הרשות בידו. [שאר״י חלק ג׳ עמוד עד. ילקו״י סימן קז הערה יט. במהדורת תשס״ד תפלה כרך א עמוד תקס].

יט הטועה בתפלות שבת והחליף של זו בזו, כגון שאמר בתפלת שחרית ״אתה אחד״, או שאמר בתפלת מנחה ״ישמח משה״, או שאמר בערבית ״ישמח משה״, יצא ידי תפלה, ואינו חוזר להתפלל. ואם טעה במוסף והתפלל של שחרית, ונזכר קודם שהתחיל רצה, יחזור לומר תכנת שבת וכו׳, ויחתום בשם, ברוך אתה ה׳ מקדש השבת, וימשיך רצה וכו׳. ואם לא נזכר עד שסיים תפלתו, יבקש מהשליח צבור שיכוין עליו להוציאו בחזרה. וגם הוא יכוין ויקשיב לכל החזרה, ולא יענה ״ברוך הוא וברוך שמו״, אלא ״אמן״ בלבד אחר חתימת הברכות. [שבת כרך א׳, עמוד רכו, ילקוט יוסף החדש על הלכות תפלה, תשס״ד, תפלה כרך א׳, סימן קז הערה כ. תפלה כרך א עמו׳ תקס].

כ מי שטעה בראש חודש ובשחרית התפלל תפלת שמונה עשרה של מוסף, בחושבו שכבר התפלל שחרית, ונזכר אחר כך שלא התפלל שחרית, יש אומרים שיתפלל תפלת שחרית בלבד, ותפלת מוסף לא יתפלל, שכבר יצא ידי חובתו. ורק אם כשהתפלל מוסף היתה כוונתו להתפלל שחרית, אלא שטעה ונזרקה מפיו תפלת מוסף, צריך להתפלל שנית שחרית ומוסף. ויש חולקים ואומרים דבכל גוונא צריך לחזור ולהתפלל שחרית [בהזכרת יעלה ויבא]. ולדינא, או שיאמר לשליח צבור לכוין עליו בתפלת החזרה, ויעמוד ויקשיב ויענה אמן לברכותיו של השליח צבור, או שיתפלל תפלת שמונה עשרה ויאמר קודם שיתפלל, שאם הוא חייב להתפלל שחרית הרי זו תהיה תפלת חובה, ואם אינו חייב להתפלל שחרית תהיה זו לתפלת נדבה, ויתן בדעתו לכוין היטב בתפלה זו. וכן הדין אם התפלל שמונה עשרה במקום מוסף, והזכיר יעלה ויבא בעבודה, שיכוין לחזרת הש״צ כנז׳. [ילקו״י סי׳ קז הערה כא. במהדורת תשס״ד תפלה כרך א׳ עמו׳ תקסא].

כא מי ששכח לומר יעלה ויבא בשחרית ראש חודש, ונזכר באמצע מודים, ואמר יעלה ויבא במקום שאומרים על הנסים, ואחר תפלת מוסף בא לשאול אם עליו לחזור להתפלל שחרית עם יעלה ויבא, או לא, יש להורות לו שיחזור להתפלל שחרית עם הזכרת יעלה ויבא במקומה כדין. וכן מי שאמר יעלה ויבוא בין שומע תפלה לרצה, בתפלות חול המועד, או בתפלת שחרית ומנחה של ראש חודש, או שאמר דברי תחנונים בשומע תפלה, והזכיר בתוכם ענין ראש חודש, וסיים תפלתו, צריך לחזור ולומר שוב יעלה ויבא במקומה, קודם ואתה ברחמיך הרבים. אך טוב שיתנה שאם אינו חייב לחזור ולהתפלל תהיה תפלתו תפלת נדבה. [שבת כרך ה׳ עמוד רעו. ילקו״י על הלכות תפלה, סי׳ קז הערה כב. מהדורת תשס״ד תפלה כרך א עמו׳ תקסא].

כב בשבת וחול המועד אם התפלל בשחרית אתה בחרתנו, והזכיר שבת יצא ידי חובה. [ילקו״י סי׳ קז הערה כג. במהדורת תשס״ד תפלה א עמו׳ תקסו].

סימן קח - הלכות תפלת תשלומין

א מי שטעה או שנאנס ולא התפלל שחרית, מתפלל מנחה שתים, הראשונה לשם תפלת מנחה, והשניה לשם תשלומין. וימתין בין עמידה לעמידה כדי הילוך ד׳ אמות. ואם התכוין להיפך שחשב את הראשונה לתשלומין והשניה לשם מנחה, לא יצא ידי חובת התשלומין, וצריך לחזור ולהתפלל שנית תשלומי תפלת שחרית. וכן הדין בכל מקום שצריך להתפלל תפלת תשלומין. ומכל מקום נכון שיחזור ויתפלל בתנאי של נדבה. דהיינו שיאמר: ״אם חייב אני לחזור תהיה תפלה זו לשם חובה,

ואם לאו תהיה זו תפלת נדבה״. וכתב בביאור הלכה שם, שעל כל פנים אם התפלל שניהם בסתם לכולי עלמא יצא. [והדבר פשוט שאין לבעל תשובה להתפלל נדבה כדי להשלים מה שחיסר התפלות במשך השנים, דעבר זמנו בטל קרבנו]. [שאר״י ח״ג עמ׳ עה. ילקו״י סי׳ קח הע׳ א. תשס״ד תפלה א עמ׳ תקסו].

ב טעה ולא התפלל מנחה מתפלל ערבית שתים, הראשונה ערבית והשניה לתשלומין. ולא יאמר אשרי בלילה, אלא ימתין עד שישמע הקדישים שאחר תפלת ערבית, ואחר כך יתפלל התשלומין של מנחה. ואם טעה ולא התפלל ערבית מתפלל שחרית שתים, הראשונה שחרית והשניה לתשלומין, שאחר שיתפלל יוצר ותפלת שמונה עשרה יאמר אשרי ואחר כך תפלת שמונה עשרה לתשלומי תפלת ערבית. והדבר פשוט שאין צריך להסיר את התפילין בעת שמתפלל תפלה שניה לתשלומי ערבית, אף שאין להניח תפילין בתפלת ערבית. [שאר״י ח״ג עמ׳ עה. ילקו״י סי׳ קח הערה ב. במהדורת תשס״ד תפלה כרך א עמו׳ תקסט].

ג תפלת מוסף אין לה תשלומין, שאם עבר היום ולא התפלל מוסף, עבר יומו בטל קרבנו. [שארית יוסף חלק ג׳ עמוד עו. ילקוט יוסף החדש, הלכות תפלה סי׳ קח הערה ג. במהדורת תשס״ד תפלה כרך א עמוד תקע].

ד וכן מי שנאנס ולא התפלל תפלת נעילה ביום הכפורים, ועבר האונס אחר זמן התפלה, אין לתפלה זו תשלומין, דדינה כדין תפלת מוסף שאין לה תשלומין. [שאר״י ח״ג עמו׳ עו. ילקו״י סי׳ קח הערה ד. במהדורת תשס״ד תפלה כרך א עמו׳ תקע].

ה אם שכח או נאנס ולא התפלל ערבית ונזכר אחר שעלה עמוד השחר, קודם הנץ החמה, יש אומרים שאינו יכול להתפלל ערבית כי אם בתורת תשלומין אחר שיתפלל שחרית. ויש אומרים שאפשר להתפלל ערבית עד הנץ החמה. ולדינא באופן שעלה עמוד השחר והוא קודם הנץ החמה, יתפלל ערבית ויתנה אם אני יכול להתפלל עכשיו הן דרך חובת שעתה, הן דרך תשלומין, הריני מתפלל. ואם לאו תהיה תפלת נדבה. ותפלת שחרית יתפלל אחר הנץ החמה כדי שלא יהיה כתרתי דסתרי. וכל זה דוקא באונס גמור, כגון שהיה חולה וכיוצא בזה, אבל אם טעה או שגג ימתין ויתפלל שחרית שתים. [שארית יוסף חלק ג׳ עמו׳ עו. ילקו״י סי׳ קח הע׳ ה. במהדורת תשס״ד תפלה א עמ׳ תקעא].

ו יחיד ששכח או נאנס ולא התפלל ערבית, כשמתפלל שחרית בצבור, יכול לכוין לתפלת החזרה של השליח צבור, מתחלה ועד סוף, ויוצא בזה ידי חובת התשלומין. [ויש אומרים שכל זה בדיעבד, אבל לכתחלה אין לסמוך על השליח צבור]. וצריך שגם השליח צבור יכוין עליו להוציאו ידי חובת תפלה. [או שהשליח צבור כיון כוונה כללית להוציא ידי חובה כל השומע קולו]. ויענה קדושה ויאזין לברכת כהנים ויענה אמן אחריהם. ולא יענה ברוך הוא וברוך שמו אחר הזכרת שם ה׳ שבברכות. וכל שכן אם הוא עצמו עמד כשליח צבור

בתפלת שחרית והתפלל בעצמו חזרת הש״צ, שיוצא ידי חובת תשלומין של ערבית. ואכן עדיף יותר שהוא עצמו יתפלל חזרת הש״צ בשחרית, ויתן בדעתו שתעלה לו החזרה לתשלומי ערבית. [שאר״י ח״ג עמו׳ עז. ילקו״י סי׳ קח הע׳ ז. במהדורת תשס״ד תפלה א עמ׳ תקעג].

ז אם הזיד ולא התפלל תפלה אחת אין לה תשלומין, ואינו רשאי להתפלל אותה אפילו בתורת נדבה. [שאר״י ח״ג עמו׳ עח. ילקו״י סי׳ קח הע׳ ח. במהדורת תשס״ד תפלה כרך א עמוד תקעז].

ח אין נקרא מזיד אלא כשמבטל התפלה בשאט נפש בלי שום טרדא, אבל אם היה טרוד ולא ביטל התפלה בשאט נפש, אלא היה סבור שיוכל להתפלל אחר שיגמור העסק ואחר כך שכח להתפלל שוגג מיקרי ולא מזיד. ולכן מי שלא התפלל מנחה או ערבית בעוד שהיה לו זמן להתפלל מפני שהיה סבור שעדיין ישאר לו זמן אחר שיגמור את העסק שהוא מתעסק בו, ובין כך ובין כך עברה לו השעה, נחשב כאונס ויש לו תשלומין, אפילו אם היה עוסק במלאכתו להרווחה בעלמא. וכל שכן אם היה עוסק במלאכתו לצורך מזונותיו ופרנסת ביתו. ומכל מקום לכתחלה יש ליזהר בזה, וממדת חסידות יעשה תנאי של נדבה קודם תפלתו, ויאמר: ״אם אני חייב להתפלל, תהיה תפלה זו לשם חובה, ואם לאו, תהיה זו תפלת נדבה״. [שארית יוסף חלק ג׳ עמוד עח, ילקוט יוסף על הלכות תפלה, סימן קח הערה ט. מהדורת תשס״ד תפלה כרך א׳ עמוד תקעח].

ט וכן מי שהיה טרוד בצורך ממונו כדי שלא יבא לידי הפסד, ועל ידי כך עבר זמן תפלה והפסיד תפלתו, יש לו תשלומין. ומכל מקום לכתחלה יזהר שלא יעבור זמן תפלה אפילו משום הפסד ממון. [שאר״י ח״ג עמו׳ עח. ילקו״י סי׳ קח הערה י. במהדורת תשס״ד תפלה א עמוד תקפא].

י וכן מי שהוא שיכור שאסור לו להתפלל, נחשב כאנוס לענין זה, ויש לו תשלומין. [שארית יוסף חלק ג׳ עמוד עח. ילקו״י סי׳ קח הערה יא. במהדורת תשס״ד תפלה א עמוד תקפא].

יא מי שהיה טרוד לברר פסק הלכה בערב שבת, והגיע זמן מנחה, יש אומרים שרשאי לבטל תפלת מנחה, ויתפלל ערבית שתים. ויש אומרים שגם אין צריך להתפלל ערבית שתים לתשלומין, כיון שבשעת חובתו היה פטור מן הדין. ולדינא, לכתחלה לא היה לו להמשיך בלימודו כשהגיע זמן תפלת המנחה, ויפסיק ויתפלל מנחה, ואין לו לסמוך על תפלת תשלומין. [ילקו״י סי׳ קח הערה יב. במהדורת תשס״ד תפלה כרך א׳ עמוד תקפא].

יב אשה שרגילה להתפלל בכל יום שלש תפלות, וטעתה או שנאנסה ולא התפללה תפלה אחת, יש לה תשלומין בתפלה הסמוכה, כדין האיש, אף על פי שמעיקר הדין אינה חייבת להתפלל בכל יום אלא תפלה אחת בלבד. [ילקו״י סי׳ קח הערה יג. במהדורת תשס״ד תפלה כרך א׳ עמוד תקפג].

יג קטן ששכח או נאנס ולא התפלל מנחה, או ערבית, טוב ונכון לחנכו להתפלל תשלומין, מדין חינוך. [וכמו שנתבאר לעיל בסימן קו]. וקטן שלא התפלל מנחה, והגדיל בערב ונעשה לבר מצוה, טוב שיתפלל ערבית שתים, וקודם שיתפלל התפלה השניה יאמר שאם הוא חייב להתפלל תשלומין, הרי הוא מתפלל תפלה זו לתשלומין לתפלת מנחה, ואם אינו חייב בתשלומין, תהיה תפלה זו לתפלת נדבה. [ילקו״י סי׳ קח הערה יד. במהדורת תשס״ד תפלה א עמו׳ תקפד].

יד אין תשלומין לתפלה שהפסיד אלא בזמן התפלה הסמוכה לה. ומי שלא התפלל ערבית ולמחרת נתאחר מלהתפלל שחרית עד שעברו ד׳ שעות, יכול להתפלל תשלומין עד חצות. [אף על פי שאינו מברך ברכות ק״ש אחר ד׳ שעות, שהרי גם לענין תפלת שחרית, בדיעבד אם לא התפלל שמונה עשרה עד ארבע שעות, רשאי להתפלל עד חצות. ואפילו ציבור שלא התפללו שמונה עשרה של שחרית עד ארבע שעות, רשאים להתפלל אחר ארבע שעות עם חזרת השליח ציבור. ומכל מקום אם אירע שלא התפלל שחרית במזיד עד אחר ארבע שעות, יתפלל שמונה עשרה בתנאי של נדבה]. ולכתחלה יש להזהר שתפלת התשלומין תהיה סמוכה ממש לתפלה שהיא חובת השעה, בהפסק שהייה כדי ד׳ אמות. ואם אחר שהתפלל תפלת החובה הלך לעסקיו, או שאכל ושתה, ואחר כך בא להתפלל תשלומין, אם עדיין לא עבר זמן אותה תפלה, (כגון שלא התפלל מנחה, והתפלל ערבית בתחלת הלילה, ושוב אחר כמה שעות בלילה רוצה להתפלל תשלומי מנחה), יחזור ויתפלל תפלת התשלומין, ויעשה קודם לכן תנאי של נדבה, ויאמר: ״אם חייב אני לחזור תהיה תפלה זו לשם חובה, ואם לאו, תהיה זו תפלת נדבה״. ומכל מקום אם היה עוסק עדיין בתפלה ותחנונים, כגון שלא התפלל מנחה, ובערבית עבר לפני התיבה כשליח צבור, ובכדי שלא יהיה טורח צבור, רוצה לסיים כל שאר התפלה, והקדישים, ואחר כך להתפלל תשלומי מנחה, רשאי לעשות כן אף לכתחלה. ואינו צריך לומר שהוא מתפלל בתנאי של נדבה. והוא הדין לכל יחיד שמעכב תשלומי מנחה עד שישמע הקדישים שאחר תפלת שמונה עשרה של ערבית, הרשות בידו לעשות כן. [שאר״י ח״ג עמוד פ. ילקו״י סימן קח הערה טו. במהדורת תשס״ד תפלה א עמוד תקפו].

טו יש אומרים שאין תשלומין אלא לתפלה הסמוכה בלבד, ולפיכך אם נאנס ולא התפלל לא שחרית ולא מנחה, מתפלל ערבית שתים בלבד, הראשונה ערבית והשניה לתשלומי מנחה. אבל שחרית אין לה תשלומין, שכבר עבר זמנה. וכן בשאר תפלות. ויש חולקים. ולמעשה נכון שלאחר שיתפלל תשלומי התפלה הסמוכה, ישלים גם תפלות קודמות בתנאי של נדבה, ויחדש בהן דבר. ומי שהתפלל ערבית, ועדיין לא התפלל תשלומי מנחה, והתחיל לאכול, הנכון הוא שיפסיק את אכילתו ויתפלל תשלומין בתנאי של נדבה, כדי להסמיך תפלת התשלומין לתפלה העיקרית כל מה שאפשר. [שאר״י ח״ג שם. ילקו״י סי׳ קח הערה יז. במהדורת תשס״ד תפלה א עמו׳ תקצא].

טז טעה או נאנס ולא התפלל מנחה בערב שבת מתפלל ערבית שתים של שבת, הראשונה ערבית והשניה לתשלומין של מנחה. ואם הוא שליח צבור בערבית של ליל שבת, יכוין לצאת ידי חובת התשלומין של מנחה

בברכה מעין שבע, ויוצא בה ידי חובתו. אבל יחיד ששכח להתפלל מנחה בערב שבת, לכתחלה לא יכוין לצאת בברכה מעין שבע, ששומע משליח צבור, אלא יתפלל שנית ערבית של ליל שבת לתשלומי מנחה. ובדיעבד אם כיון לצאת בברכה מעין שבע, וגם השליח צבור נתכוין להוציאו, יצא ידי חובת תשלומי מנחה, דדין התשלומין כדין תפלת ערבית שהיא רשות, דמועיל לצאת בה ידי חובתו בברכה מעין שבע. [שאר"י ח"ג עמו' פ. ילקו"י סי' קח הערה יח. במהדורת תשס"ד תפלה א עמו' תקצג].

יז מי שטעה או שנאנס ולא התפלל ערבית בליל שבת, יתפלל שחרית שתים ובשתיהן יאמר "ישמח משה". ואם טעה ואמר באחת מהן, בין בראשונה בין בשניה, "אתה קדשת", יצא. וכל שכן אם אמר בשתיהן "אתה קדשת", שהטועה בתפלות שבת והחליף של זו בזו יצא. [וכמבואר בשלחן ערוך סימן רסח סעיף ו']. וכן אם טעה או נאנס ולא התפלל שחרית בשבת, יתפלל מנחה שתים ויאמר בשתיהן "אתה אחד", ואם טעה ואמר באחת מהן או בשתיהן "ישמח משה" או "אתה קדשת", יצא. [שארית יוסף חלק ג' עמוד פא. ילקו"י סי' קח הערה יט. במהדורת תשס"ד תפלה א' עמוד תקצד].

יח מי שטעה או נאנס ולא התפלל מנחה בשבת, מתפלל במוצאי שבת שתים של חול, ואומר הבדלה שהיא "אתה חוננתנו" בברכת חונן הדעת בתפלה הראשונה, שהיא תפלת ערבית, ובתפלה השניה שהיא תשלומין של מנחה אינו אומר "אתה חוננתנו". ואם הבדיל בשתיהן, או שלא הבדיל בשתיהן, יצא, ויסמוך על ההבדלה שמבדיל על הכוס, הילכך אם שכח להבדיל בתפלה הראשונה לא יבדיל גם בשניה. ואם לא הבדיל בראשונה והבדיל בשניה, גילה דעתו שהראשונה לתשלומין והשניה ערבית, לפיכך כיון שהקדים התשלומין לתפלה העקרית לא יצא ידי חובת התשלומין וחוזר ומתפלל פעם שלישית לתשלומי מנחה. ואם נתכוין בפירוש שהראשונה ערבית והשניה תשלומין, אלא שטעה ולא הבדיל בראשונה והבדיל בשניה, אינו צריך לחזור ולהתפלל. [שארית יוסף חלק ג' עמוד פא, ילקו"י על הלכות תפלה, סימן קח הערה כ, תפלה כרך א' עמוד תקצה].

יט שכח ולא אמר אתה חוננתנו בתפלה, וטעם קודם שיבדיל על הכוס, יש אומרים שצריך לחזור ולהתפלל כדי להבדיל בתפלה. וכן דעת מרן השלחן ערוך. ויש חולקים, ואפשר שזו היא דעת הרמב"ם. ואף על פי שאין לזוז מפסק מרן השלחן ערוך, מכל מקום כשיחזור להתפלל נכון שיאמר תנאי של נדבה, שאם אינו צריך לחזור ולהתפלל תהיה לתפלת נדבה. ונראה שאם לא התפלל מנחה בשבת, וכשבא להתפלל במוצאי שבת ערבית שתים, טעה ולא אמר "אתה חוננתנו" בתפלה הראשונה, שהיא לשם תפלת ערבית, ואחר כך התפלל תפלת התשלומין, ועשה כדין ולא אמר בה "אתה חוננתנו", ולאחר מכן טעה וטעם משהו קודם שהבדיל על הכוס, צריך לחזור ולהתפלל רק תפלת ערבית, ולומר בה "אתה חוננתנו", ואין צריך להתפלל גם תפלת התשלומין. ואף על פי שיוצא למפרע שהתפלל התשלומין קודם תפלת ערבית, מכל מקום כיון

שבשעה שהתפלל התשלומין יכול היה לצאת ידי חובת הבדלה בכך שמבדיל על הכוס, אלא שטעה וטעם קודם לכן, לפיכך אינו חוזר להתפלל תפלת תשלומין. [שארית יוסף חלק ג' עמוד פא. ילקו"י סי' קח הערה כא. במהדורת תשס"ד תפלה א עמו' תקצח].

כ טעה או נאנס ולא התפלל ערבית במוצאי שבת, מתפלל שחרית שתים, ואינו צריך להבדיל בתפלה, לא בראשונה ולא בשניה. במה דברים אמורים שהבדיל על הכוס, אבל אם לא הבדיל על הכוס, אומר "אתה חוננתנו" בתפלת התשלומין של ערבית. [שארית יוסף חלק ג' עמוד פב. ילקוט יוסף סי' קח הערה כב. במהדורת תשס"ד תפלה כרך א עמו' תקצט].

כא טעה ולא התפלל מנחה בערב ראש חודש, מתפלל ערבית שתים בליל ראש חודש, וצריך להזכיר "יעלה ויבוא" בשתי התפלות. ואם לא הזכיר יעלה ויבוא בשתיהן, או שלא הזכיר "יעלה ויבוא" בתפלה השניה, יצא ידי חובה. אבל אם הזכיר "יעלה ויבוא" בתפלה השניה, ולא הזכיר "יעלה ויבוא" בתפלה הראשונה, מעיקר הדין אין צריך לחזור ולהתפלל. ומכל מקום ראוי שיחזור ויתפלל תפלת תשלומין, ויעשה תנאי של נדבה, ויאמר: "אם חייב אני לחזור, תהיה תפלה זו לשם חובה, ואם לאו, תהיה זו תפלת נדבה". (ועיין בספר ילקוט יוסף חלק א' מהדורת תשמ"ה, עמודים רלא-רלב. אולם אחר שנים מרן אאמו"ר חזר בו, ומשנה אחרונה עיקר). [שארית יוסף חלק ג' עמוד פב. ילקו"י סי' קח הערה כג. במהדורת תשס"ד תפלה כרך א עמו' תר].

כב אם נאנס ולא התפלל ערבית של ליל ראש חודש, והתפלל תשלומין של ערבית בשחרית, ושכח לומר בתפלת התשלומין יעלה ויבא, ראוי לחזור ולהתפלל בתנאי של נדבה. ואם היה ראש חודש שני ימים, ושכח להתפלל מנחה ביום א' דראש חודש, והתפלל ערבית שתים ושכח להזכיר ראש חודש בתפלת התשלומין, אינו חוזר, אף שהיא תשלומי מנחה שאם טעה בה היו מחזירים אותו, השתא מיהא לא תהיה תפלת התשלומין יותר מהתפלה העיקרית שאין מחזירים אותו. [שארית יוסף חלק ג' עמוד פג. ילקו"י סי' קח הערה כד. במהדורת תשס"ד תפלה כרך א' עמוד תרג].

כג מי ששכח או נאנס ולא התפלל מנחה, והתפלל ערבית שתים, וכשסיים התפלה השניה נזכר ששכח לשאול טל ומטר בברכת השנים בתפלה הראשונה, שדינו שחוזר ומתפלל, יש אומרים שגם התפלה השניה שהיא תשלומין לא עלתה לו, לפי שאם יחזור התפלה הראשונה בלבד, נמצא למפרע שהקדים תפלת התשלומין לתפלת חובת השעה. ויש חולקים ואומרים שאינו צריך לחזור ולהתפלל אלא התפלה הראשונה שטעה בה. וכן עיקר. ומכל מקום יכול להתפלל גם התשלומין בתורת תנאי של נדבה. [שאר"י ח"ג עמוד פג. ילקו"י סי' קח הערה כה. במהדורת תשס"ד תפלה א' עמוד תרד].

כד טעה ולא הזכיר "יעלה ויבוא" במנחה של ראש חודש, ונזכר בלילה במוצאי ראש חודש, נחלקו רבותינו הראשונים אם צריך להתפלל תשלומי מנחה, שיש אומרים שדינו כאילו לא התפלל כלל, וצריך להתפלל ערבית שתים, ויש חולקים ואומרים שכיון שהתפלל, אלא שטעה ולא הזכיר מעין המאורע, ובתפלה שיתפלל בערב לא יתקן דבר, ולא ירויח כלום, לפיכך אין לו תשלומין. ולהלכה נראה שיעשה תנאי של נדבה, ויאמר: "אם חייב אני לחזור, תהיה תפלה זו לשם חובה, ואם לאו, תהיה זו תפלת נדבה". וכן מי שטעה בתפלת מנחה של שבת, והתפלל תפלת חול, ולא הזכיר של שבת, ונזכר במוצאי שבת, יתפלל ערבית שתים, ויבדיל בראשונה ולא בשניה. ויעשה תנאי של נדבה. [שארית יוסף חלק ג' עמו' פד. ילקו"י סי' קח הע' כו. במהדו' תשס"ד תפלה א עמו' תרה].

כה אבל אם היה ראש חודש שני ימים ושכח להזכיר יעלה ויבוא במנחה של יום א' דראש חודש, לכל הדעות יתפלל ערבית שתים של ראש חודש, ויאמר בשתיהן יעלה ויבוא. [שארית יוסף חלק ג' עמוד פד. ילקוט יוסף סימן קח הערה כז. במהדורת תשס"ד תפלה כרך א עמוד תרו].

כו אם חל ראש חודש ביום ששי, ושכח לומר יעלה ויבוא במנחה, ונזכר בליל שבת, או לאחר קבלת שבת בעניית ברכו, הואיל ובמוצאי ראש חודש אינו יכול להתפלל תשלומין כששכח להזכיר ראש חודש במנחה, אלא בתנאי של נדבה, וכמו שנתבאר לעיל, ומבואר בדברי הרמב"ם בשם הגאונים, שאסור להתפלל תפלת נדבה בשבתות וימים טובים, לפי שאין מקריבים בהם נדבה אלא חובת היום בלבד. וכן פסק מרן בשלחן ערוך לפיכך לא יתפלל תפלת תשלומין, אלא יכוין בברכה מעין שבע ששומע מהשליח צבור, ודי לו בכך. [שארית יוסף חלק ג' עמו' פד. ילקו"י סי' קח הערה כח. במהדורת תשס"ד תפלה כרך א' עמוד תרו].

כז אם שכח לשאול טל ומטר בברכת השנים במנחה של ערב שבת. ונזכר בליל שבת, אינו יכול להתפלל ערבית שתים של שבת, שהרי אין שאלת טל ומטר בתפלות שבת, ואם כן לא ירויח כלום אם יתפלל ערבית שתים. ואי אפשר להתפלל בשבת בתנאי של נדבה, לפיכך יכוין בברכה מעין שבע שאומר השליח צבור, ודי לו בכך. [שאר"י ח"ג עמו' פה. ילקו"י סי' קח הערה כט. תשס"ד תפלה א עמו' תרח].

כח מי שטעה ולא אמר יעלה ויבא במנחה של יום אחרון של חול המועד סוכות, שבלילה הוא שמיני עצרת, אינו מתפלל תשלומין של מנחה בליל יום טוב. שאין נדבה ביום טוב. אולם בערב שביעי של פסח, מכיון שבתפלת יום טוב אומר בהזכרת יעלה ויבא את יום חג המצות הזה, הרי יש תועלת במה שמתפלל תשלומין בליל יום טוב, שמתקן מה שהחסיר לומר במנחה הזכרת יעלה ויבא מעין המאורע. [שאר"י ח"ג עמו' פו. ילקו"י סי' קח הערה ל. במהדורת תשס"ד תפלה כרך א עמו' תרט].

כט הטועה בתפלתו והזכיר מאורע של שאר ימים בתפלה, שלא בזמנו, כגון שהיה ראש חודש יום אחד, וכסבור הוא שראש חודש שני ימים, ואמר יעלה ויבוא ביום השני, שהוא חול, והשלים תפלתו, יש אומרים שנקרא הפסק, וצריך לחזור ולהתפלל. ויש חולקים ואומרים שאין זה נקרא הפסק, בין בתפלה קבועה, בין בתפלת תשלומין. ולדינא נראה, שאם נזכר אחר כך, כגון באמצע מודים או שים שלום, יסיים תפלתו, ואם ירצה לצאת ידי חובה של כל הפוסקים יחזור ויתפלל בתנאי של נדבה. שבמקום מחלוקת הפוסקים אם יצא ידי חובה, גם בזמן הזה יכול להתפלל נדבה על תנאי. וכן אם נזכר לאחר נדבה, שסיים תפלתו שהזכיר יעלה ויבא ביום חול, יחזור להתפלל בתנאי דנדבה. וכנ"ל. ואם אירע כן בתפלת התשלומין, שהזכיר בה מאורע שאר הימים, אינו חוזר להתפלל. [שאר"י ח"ג עמו' פה. ילקו"י סי' קח הערה לא. במהדורת תשס"ד תפלה א עמו' תרי].

ל וכל זה כשהזכיר מאורע שאר הימים בתפלה, אבל אם הזכיר מאורע של אותו היום במקום אחר בתפלה, כגון שהזכיר על הנסים בחנוכה ובפורים בעבודה במקום יעלה ויבא, וסיים תפלתו, לכולי עלמא לא הוי הפסק, ואין צריך לחזור ולהתפלל. ואם נזכר במודים חוזר לומר על הנסים במקומו. ואם טעה בשחרית ומנחה בראש חודש ואמר יעלה ויבא בשומע תפלה, או שאמר יעלה ויבא במקום שאומרים על הנסים, לא יצא וצריך לחזור ולומר יעלה ויבא במקום שתקנו חז"ל, קודם רצה. [שאר"י ח"ב עמו' פה. ילקו"י סי' קח הערה לא. במהדורת תשס"ד תפלה א עמו' תריג].

סימן קט - יחיד אומר קדושה עם הש"צ

א המתפלל תפלת שמונה עשרה עם חזרת השליח צבור, כשיגיע לסוף ברכת מחיה המתים, אומר עם השליח צבור כל נוסח הקדושה, נקדישך ונעריצך וכו', עד סוף הקדושה. והוא הדין אם מתפלל מוסף עם חזרת השליח צבור, אומר עמו "כתר יתנו לך וכו"" עד הסוף. והוא הדין למי שמתפלל תפלת שמונה עשרה [ביחידות, או עם מנין אחר], וכשהגיע לסוף ברכת מחיה המתים, שמע קדושה ממנין אחר, יענה עמהם, אף על פי שעתיד לומר קדושה אחר כך בחזרת השליח ציבור, או שכבר אמר קדושה קודם לכן, מכל מקום צריך להפסיק ולומר קדושה עם הציבור. [שארית יוסף חלק ג' עמוד פו. ילקוט יוסף סימן קט הערה א. במהדורת תשס"ד תפלה כרך א' עמוד תריג].

ב אולם אם היה מתפלל שחרית, ובסוף ברכת מחיה המתים שמע ממנין אחר שאומרים קדושת מוסף, כתר יתנו לך וכו', אינו רשאי להפסיק ולומר עמהם, שאין כל הקדושות שוות, אלא ישתוק ויכוין למה שאומר השליח צבור, שהשומע כעונה. [והאשכנזים נהגו לענות קדושת כתר בכיוצא בזה]. וכל

שכן אם שומע קדושת יוצר או קדושת ובא לציון, שאינו רשאי להפסיק ולענות עם הצבור. [שארי"י ח"ג עמוד פז. ילקו"י סי' קט הערה ב. במהדורת תשס"ד תפלה כרך א' עמוד תרטו].

ג וכן המתפלל ערבית מבעוד יום, לאחר פלג המנחה, וכשהגיע לסוף ברכת מחיה המתים שמע קדושה של מנחה, אינו רשאי להפסיק לענות עמהם, אלא ישתוק וישמע ויכוין למה שאומר השליח צבור. [שארי"י ח"ג עמו' פז. ילקו"י סי' קט הערה ג. במהדורת תשס"ד תפלה א עמו' תרטו].

ד הנכנס לבית הכנסת ומצא צבור מתפללין, אם יכול להתחיל ולגמור קודם שיגיע השליח צבור לקדושה או לקדיש, יתפלל. ואם לאו אל יתפלל אם אין השעה עוברת. ולכן אין נכון לנהוג להאריך בקביעות בתפלת השמונה עשרה ולהפסיד על ידי כך עניית קדושה עם הצבור, ואף שעושה כן לצורך הכוונה, הנה על כיוצא בזה יש להמליץ ותפלתם מהרה תקבל ברצון, ויש לו,להרגיל את עצמו לכוין במהרה פירוש המלים, כדי להספיק לענות קדושה. [ילקו"י שם, עמוד תרטו]

ה אין לדלג נוסח על הנסים בחנוכה ובפורים, או לקצרו, כדי להספיק ולענות קדיש או קדושה עם הצבור. והוא הדין בליל ראש חודש, שאין לדלג על אמירת יעלה ויבא משום כך, או בתענית צבור שאין לדלג על אמירת עננו בשביל להספיק להגיע לקדושה. [ילקוט יוסף סימן קט הערה ה'. שם, עמוד תרטז].

ו מי שמאריך בתפלתו באופן שהצבור מסיימים להתפלל ערבית, והוא עדיין בתפלתו, ובליל ח' לחודש שהצבור מברך ברכת הלבנה, מפסיד אמירת הברכה ברוב עם, יש לו להשתדל להתרגל לכוין מהר, כדי שיסיים את התפלה ויאמר ברכת הלבנה עם הצבור ברוב עם. אבל אם הצבור מתפלל יותר מדאי במהירות, והוא מתעכב לצורך כוונה הכרחית בביאור המלים, אין בכך כלום שמפסיד אמירת ברכת הלבנה ברוב עם, אחר דתפלה בלא כוונה כגוף בלא נשמה. ומכל מקום ישתדל להתרגל לכוין מהר גם כדי להרויח עניית קדיש, וכמבואר בסעיף הקודם. [ילקו"י שם עמ' תריז].

סימן קי - היוצא לדרך מתפלל תפלת הדרך, ודין תפלה לפועלים

א בגמרא (ברכות כח:) אמרו: מי שבא בדרך, או שירא שמא יפסיקוהו עוברי דרכים, או שאינו יכול להתפלל בכוונה תפלה ארוכה, יתפלל ג'

ברכות ראשונות, ואחר כך יאמר ברכת הביננו לא בימות הגשמים, ולא במוצאי שבת ויום טוב. ואמנם בזמנינו לא שמענו ולא ראינו שמתפללים תפלת הביננו. [משנה ברורה, וכף החיים]. ולפיכך הנוסע ברכבת או במטוס, והגיע זמן תפלה, ויכול להתפלל בכוונה כשהוא יושב, יש לו להעדיף להתפלל תפלת שמונה עשרה בישיבה, ולא יתפלל תפלת הביננו בעמידה. ואם יכול לכוין גם כשהוא עומד בצד, נכון שיעמוד בצד ויתפלל. [ואמנם כבר נתבאר לעיל שאין לארגן מנין לתפלה במטוס, אלא בהסכמת הנוסעים, כדי שלא לגרום לגזל שינה, להם או לתינוקות, וכדומה]. [ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קי הערה א׳ עמוד א׳].

ב היוצא לדרך יתפלל בזה הלשון: ״יהי רצון מלפניך ה׳ אלהינו ואלהי אבותינו שתוליכנו לשלום, ותצעידנו לשלום, ותסמכנו לשלום, [ואם חוזר בו ביום יוסיף: ותחזירנו לשלום] ותצילנו מכף כל אויב ואורב בדרך, ותשלח ברכה במעשי ידינו, ותתננו לחן לחסד ולרחמים בעיניך ובעיני כל רואינו, [כי אתה שומע תפלות עמך ישראל ברחמים] ברוך אתה ה׳ שומע תפלה״. ע״כ. ואמנם אינו חותם בשם ומלכות רק כשנוסע מעיר לעיר, ויש בנסיעתו כשיעור פרסה, שהוא שעה וחומש, [שבעים ושתים דקות], בין ברכבת ובין באוטובוס וברכב פרטי. ואף אם יש בדרך נקודות ישוב ומושבים, גם בזה מנהגינו לברך תפלת הדרך בשם ומלכות, אם נוסע בכביש בינעירוני במשך שעה וחומש. אבל אם נוסע מעיר לעיר פחות משיעור זה, לא יברך בשם ומלכות. ואם יש בהליכה וחזרה בו ביום שיעור פרסה, מברך בשם ומלכות, אף נסע מחצית שיעור פרסה בבוקר, ומחציתה בלילה. אבל אם נסע בלילה כחצי שעה, ולן בעיר אחרת, ולמחרת נסע עוד כשיעור שעה, אין הנסיעות מצטרפות, ויאמר תפלת הדרך בלא שם ומלכות. [ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קי הערה ב].

ג צריך לומר תפלת הדרך בלשון רבים, ואין אמירת תפלת הדרך בגדר רשות, אלא חיוב גמור. [ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, תפלה כרך ב׳ סימן קי הערה ג, עמוד ו׳].

ד המהלך בדרך אם אפשר יעמוד מללכת כאשר מברך תפלת הדרך. אבל אם היה רוכב או נוסע במכונית, אין צריך לירד או לעצור את רכבו, ויכול לומר תפלת הדרך גם בעת שרוכב או נוסע. [ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב׳,סימן קי הערה ד, עמוד ז׳].

ה טוב שיעסוק בתורה בדרך, כי אמרו חז״ל המהלך בדרך ומפנה לבו לבטלה, מתחייב בנפשו. אך הנוהג ברכב לא יעיין בהלכה בעומק העיון, שלא יבוא להטרד ויגיע לידי סכנה ח״ו. אבל שאר הנוסעים מותר להם אף ללמוד בעיון, כפי כוחם. [ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קי הערה ה].

ו מותר לעשות גורל על ידי פתיחת ספר תנ"ך כדי לדעת אם לצאת לדרך או לא. [ילקו"י שם עמ' ז'].

ז היוצא לדרך בבוקר ובערב, אומר תפלת הדרך פעם אחת ביום, ואין צריך לכופלה. ואפילו אם ינוח בעיר באמצע היום. אבל אם דעתו ללון בעיר, כשנוסע למחרת צריך לחזור ולברך תפלת הדרך. [ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, סימן קי הערה ז, עמוד ח'].

ח מנהגו של רבינו מאיר מרוטנבורג כשהיה יוצא לדרך בבוקר היה אומר תפלת הדרך אחר יהי רצון, כדי להסמיכה לברכת הגומל חסדים טובים, ותהיה ברכה זו ברכה הסמוכה לחבירתה. ועל פי זה יש נוהגים להסמיך את תפלת הדרך לאיזו ברכה, כגון ברכת אשר יצר, או ברכה על איזה דבר מאכל, [לאחר שיטעם מעט מהמאכל]. אולם אין זה מעיקר ההלכה, אלא ממדת חסידות וזהירות בעלמא. [ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, סימן קי הערה ח, עמוד ח'].

ט יש לברך הברכה הנ"ל לאחר שהחזיק בדרך, ולאחר שיצא מהיישוב. ולכן היוצא מירושלים יכול לברך ברכה זו מיד לאחר שעבר את הכביש העובר ליד בית הקברות, דחשיב כבר כהחזיק בדרך. [ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, סימן קי הערה ט, עמוד י'].

י אם משמיעים במהלך הנסיעה קלטת קטנה מיוחדת שבה תפלת הדרך, אין יוצאים בזה ידי חובת תפלת הדרך, ואין לענות אמן אחר ברכה זו. והדבר מועיל רק כדי שהשומעים יחזרו מלה במלה אחר האומר [בקלטת], אבל בשמיעה לבד מהקלטת אין יוצאים ידי חובה. [ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, סימן קי הערה י, עמוד י'].

יא המברך תפלת הדרך ברם קול להוציא ידי חובה את הנוסעים, אם קולו חזק באופן שגם אם יינטל הרם קול ישמעו את ברכתו על ידי התאמצות, שאז מוכח שקולו כן נשמע והרם קול אינו אלא מסייע להגברת הקול, כל השומעים יוצאים ידי חובת הברכה, אם הם מכוונים עליו, והוא מכוין להוציאם. אבל אם בלי הרם קול לא ישמעו את ברכתו כלל, לא יוצאים ידי חובת הברכה בשמיעתה מהרם-קול. [ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, סימן קי הערה יא, עמוד יא].

יב הטס באוירון שיעור שעה ושתים עשרה דקות, יש לו לברך תפלת הדרך בשם ומלכות. וכן אם טס במטוס וחוזר בו ביום, ושהה בטיסה שיעור שעה וחומש, מברך תפלת הדרך בשם ומלכות. [ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, סימן קי הערה יב, עמוד יא].

יג מי שבירך תפלת הדרך, וחבירו שהיה עמו בנסיעה לא שמע את הברכה, ומבקש שיחזור ויברך להוציאו ידי חובה, אין לו לחזור ולברך, דמאחר שיצא ידי חובה, לא אמרינן אף על פי שיצא מוציא רק בברכת המצוות, אבל לא בברכות השבח. ואף על פי שיש חולקים בזה, מכל מקום כלל גדול בידינו ספק ברכות להקל. [ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קי הערה יג, עמוד יב].

יד מי שנסע מעיר לעיר שיעור מהלך פרסה ביום אחד, כשעולה לתורה מברך ברכת הגומל. ואם נעשה חולה, באופן שעלה למטה וירד, וגם נסע מעיר לעיר, וגם יצא מבית האסורים, ברכה אחת מועילה לכל. ואין לו לכפול הברכה. [ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סי׳ קי העי׳ יד, עמוד יד].

טו הנפרד מחבירו אל יאמר לו לך בשלום, אלא לך לשלום. [ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קי הערה טו, עמוד טו].

טז הנכנס לבית המדרש יתפלל יהי רצון מלפניך ה׳ אלהינו ואלהי אבותינו שלא אכשל בדבר הלכה וכו׳. וביציאתו יאמר מודה אני לפניך ה׳ אלהי ששמת חלקי מיושבי בית המדרש. ויש שאינם רגילים לומר נוסח זה בכל יום, ולימדו עליהם זכות, שיש להם על מה לסמוך. ומכל מקום טוב ונכון להקפיד לומר תפלה זו בכל יום. ואין בתפלה זו נוסח חתימה. ויוכל לומר תפלה זו בין יושב בין עומד וכמו שיזדמן לו, ולא יחזיר פניו למזרח ולא למערב. [ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קי הערה טז, עמוד טו]

יז בנוסח הקדיש שאומרים אחר סיום מסכת, [או אחר הקינות בתשעה באב], הנוסח הנכון הוא: דהוא עתיד לחדתא עלמא, ולאחיא מתיא, ולאחאה מתיא, ולשכללא היכלא, ולמפרק חייא, ולמבנה קרתא דירושלם, ולמעקר פולחנא נוכראה מארעא, ולאתבא פלחנא יקירא דשמיא להדרה וזיוה ויקרה, ויצמח פורקניה ויקרב משיחיה. בחייכון וכו׳. [וראה בהערה שם בנוסח היהי רצון שאומרים אחר סיום מסכת]. [ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קי הערה יז, עמוד יז].

סימן קיא - דין סמיכות גאולה לתפלה

א בתפלת שחרית צריך לסמוך גאולה לתפלה, וסמכו חז״ל דבר זה, על הנאמר יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך ה׳ צורי וגואלי, וסמיך ליה יענך ה׳ ביום צרה. ואמרו עוד שם, מי שמפסיק בין גאולה לתפלה למה הוא דומה, לאוהבו של מלך שבא ודפק על דלתו של מלך, יצא המלך אליו

לדעת מה הוא מבקש, ומצאו שהפליג, (כלומר שהתרחק והלך לו), אף הוא הפליג. לפיכך אין להפסיק בין גאולה לתפלה אפילו בשתיקה, ולא עוד אלא שאסור להפסיק אפילו לקדיש ולקדושה ולברכו, וכדין הנמצא באמצע התפלה שאינו רשאי להפסיק לענות דברים שבקדושה. ולפיכך אם ממתינים שיהיו עשרה שיתחילו תפלת הלחש ביחד, יש להמתין קודם החתימה, ולא אחר שחתמו גאל ישראל. [שארית יוסף חלק ג עמוד פח. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קיא הערה א, עמוד כ׳].

ב ומכל מקום אם שומע קדיש וקדושה וברכו בין גאולה לתפלה, יכול להמתין ולשמוע מפי השליח צבור, ויוצא מדין שומע כעונה. [ובלבד שהשליח צבור רגיל ובקי להוציא ידי חובת קדושה את השומעים]. [שארית יוסף חלק ג עמוד פח. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סי׳ קיא הערה ב, עמ׳ כב].

ג על פי הזוהר הקדוש אין להפסיק בין גאולה לתפלה אפילו באמן אחר גאל ישראל. וכן הוא בבית יוסף ובשלחן ערוך ומטעם זה מנהגינו שהשליח צבור אומר בקול רם עד גאל ישראל, כי בלאו הכי אין עונים אחריו אמן. אך דעת הטור והרמ״א שמותר לענות אמן על ברכת גאל ישראל. ולכן מנהג האשכנזים שאין השליח צבור מסיים בקול רם ברכת גאל ישראל. [שארית יוסף חלק ג עמוד פח. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קיא הערה ג, עמוד כב].

ד יש נוהגים לנשק התפילין של ראש קודם שאומר ה׳ שפתי תפתח, קודם שיתחיל בתפלת העמידה. [ואין בזה חשש של הפסק בין גאולה לתפלה]. ויש המנשקים התפילין רק כשאמר ה׳ שפתי תפתח וכו׳. [ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קיא הערה ד, עמוד כב].

ה יש אומרים שדוקא בחול ששייך בו הפסוק ״יענך ה׳ ביום צרה״, אסור להפסיק בין גאולה לתפלה, אבל בשבת שאינו יום צרה, אין איסור להפסיק בין גאולה לתפלה. ויש חולקים ואומרים שהמקרא הנ״ל אינו אלא סמך בעלמא, וגם בלא זה צריך לסמוך גאולה לתפלה, לפיכך בין בחול ובין בשבת צריך לסמוך גאולה לתפלה. ולענין הלכה, אף על פי שגם בשבת אין להפסיק בין גאולה לתפלה, מכל מקום יש להתיר לענות קדיש וקדושה וברכו. [שארית יוסף חלק ג עמוד פט. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קיא הערה ה, עמוד כג].

ו מי שנתאחר לבוא לבית הכנסת בשבת, ומצא את הצבור שסיימו קריאת שמע וברכותיה ועומדים להתפלל, יש אומרים שיתפלל עמהם, כדי שיתפלל עם הצבור, ואחר כך יקרא קריאת שמע בברכותיה, שתפלה בצבור עדיפא מסמיכות גאולה לתפלה בשבת. אולם לדינא אין לסמוך על דבריהם, אלא גם בשבת יתפלל על הסדר, אף שיפסיד על ידי כך תפלה בצבור. [שארית יוסף חלק ג עמוד פט. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קיא הערה ו, עמוד כט].

ז הנקלע בשבת למקום שמאחרים להתפלל, ואין שם מנין אלא בשעה מאוחרת, והתחיל להתפלל עם הצבור, ורואה שהם מתעכבים בתפלה באופן שעד שיגיעו לברכת גאל ישראל כבר יעבור זמן ברכות קריאת שמע, [אחר ד' שעות מהזריחה], יש לו להזדרז ולסיים בינו לבן עצמו עד ברכת גאל ישראל, ואחר כך ימתין לצבור שיגיעו לעמידה, ויתפלל עמהם תפלת העמידה כדי שתהיה תפלתו בצבור. [ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, סימן קיא הערה ז, עמוד כט].

ח מי שלא היה לו טלית, ונזדמנה לו בין גאולה לתפלה, לא יתעטף בציצית אפילו בלא ברכה, אלא עד לאחר התפלה. [שארית יוסף ח"ג עמוד פט. ילקו"י מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, סי' קיא הערה ח, עמו' לא].

ט אף על פי שדין סמיכות גאולה לתפלה הוא גם בערבית, מכל מקום אומרים קדיש בערבית קודם תפלת שמונה עשרה. [ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, סימן קיא הערה ט, עמו' לא].

י יש מהספרדים שנוהגים שקודם תפלת שמונה עשרה הופכים פניהם קצת לאחוריהם, ועושים תנועה בידיהם לאנשים העומדים מאחוריהם או בצדיהם, והטעם לזה, שדרכם להיות מקבלים עול מלכות שמים זה מזה, ונותנים רשות זה לזה, להורות על אחדות ואחוה ביניהם. ויש עוד טעם לזה על פי הסוד. ומכל מקום בתפלת מנחה וערבית יזהרו כשעושים תנועות אלו קודם תפלת העמידה, שלא יהיו טרודים בהם יותר מדאי, ויכוונו היטב באמירת יהא שמיה רבא. [ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, סימן קיא הערה י, עמוד לא].

סימן קיב - שאלת צרכיו בשלש ראשונות

א אל ישאל אדם צרכיו בג' ראשונות ולא בג' אחרונות, ודוקא צרכי יחיד, אבל צרכי רבים מותר, ומטעם זה אומרים בעשרת ימי תשובה בברכת אתה גבור "וכתוב לחיים וכו'". [וראה להלן סימן קיט]. [שארית יוסף חלק ג עמוד צ'. ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, סימן קיב הערה א, עמוד לב].

ב אין לשאול צרכיו בשבת בתפלה, ויש מי שאומר שלכן צריך לדלג יהי רצון של עילוי הנשמות בשבת. ויש חולקים ואומרים שאין צריך לדלג היהי רצון, דמטבע ברכות כך הוא. וכן עיקר לדינא, ולכן מותר לומר יהי רצון שבסידורים שיש בהם שאלת צרכיו. וכן מותר לברך חבירו על כוס יין וכיו"ב, או בקשת הצלחה במעשיו בין בני הבית. [ילקו"י מהדורת תשס"ד,

סימן קיג - דיני הכריעות בתפלת שמונה עשרה

א אין להשתחוות בתפלה במקום שלא תיקנו חכמים, והברכות שמשתחוים בהן, הן: ברכת אבות [שהיא הברכה הראשונה] בתחלתה ובסופה, וכן בברכת מודים בתחלתה וסופה. אבל בשאר כל הברכות לא ישתחוה לא בתחלתן ולא בסופן, משום שנראה כיוהרא, שמחזיק עצמו כשר יותר משאר הצבור. או שמא יבואו לעקור תקנת חכמים ויאמרו שכל אחד יכול להחמיר כמו שהוא רוצה. ומכל מקום אם רוצה להשתחוות באמצע הברכה או בין ברכה לברכה רשאי, וכן ראוי לעשות אם שומע משליח צבור שאומר מודים. [שאר"י ח"ג עמ' צ'. ילקו"י, תשס"ד, תפלה כרך ב, סי' קיג הע' א].

ב הנוהגים להשתחוות בראש השנה וביום הכפורים כשאומרים זכרנו ומי כמוך, צריכים לזקוף כשמגיעים לסוף הברכה. [שארית יוסף חלק ג עמוד צא. ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, סי' קיג הערה ב].

ג הכורע ב"וכל קומה לפניך תשתחוה" או ב"ולך לבדך אנחנו מודים" או בהודאה דהלל וברכת המזון, הרי זה מגונה. [שארית יוסף חלק ג עמוד צא. ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, סי' קיג הערה ג].

ד לכתחלה אין לצבור להשתחוות בעת עניית ברוך ה' המבורך לעולם ועד, אף בכפיפת ראש בלבד, ומכל מקום הנוהגים להשתחוות מעט [בכפיפת הראש] בעת אמירת ברוך ה' המבורך לעולם ועד, יש להם על מי שיסמוכו. [שארית יוסף ח"ג עמוד צא. ילקו"י מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, סימן קיג הערה ד].

ה מה שנוהגים לכרוע באמצע "בריך שמיה" כשאומרים "אנא עבדא דקודשא בריך הוא דסגידנא קמיה", אף על פי שאין זה חיוב לכרוע, מכל מקום מנהג ישראל תורה הוא, הואיל ואומרים בפירוש דסגידנא קמיה, אם לא יכרע ולא ישתחוה נראה כדובר שקרים. ומטעם זה נוהגים להשתחוות בעלינו לשבח, כשאומרים "ואנחנו משתחוים". [ילקו"י, תשס"ד, תפלה כרך ב, סי' קיג הערה ה].

ו המתפלל צריך שיכרע [במקום שתיקנו לכרוע] עד שיתפקקו כל חוליות שבשדרה. ולא יכרע באמצע מותניו וראשו ישאר זקוף, אלא יכוף גם את ראשו כאגמון. [שארית יוסף חלק ג עמוד צא. ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, סימן קיג הערה ו].

ז זקן או חולה שאינו יכול להשתחוות עד שיתפקקו החוליות שבשדרה, כיון שהרכין ראשו דיו, מאחר שניכר שהוא חפץ לכרוע אלא שמצער את עצמו. [שארית יוסף חלק ג עמוד צב. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קיג הערה ז].

ח לא ישתחוה כל כך עד שיהיה פיו כנגד חגור של מכנסים. דנראה כגאוה. [שארית יוסף חלק ג עמוד צב. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קיג הערה ח].

ט כשהוא כורע יכרע במהירות בפעם אחת, וכשהוא זוקף זוקף בנחת, ראשו תחלה ואחר כך גופו, שלא תהא עליו כמשאוי. [שארית יוסף ח״ג עמוד צב. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קיג הערה ט].

י כשהוא כורע כורע בברוך, וכשזוקף זוקף בשם ה׳. [שארית יוסף חלק ג עמוד צב. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קיג הערה י].

יא כשהצבור אומר עלינו לשבח, ומשתחוים כשאומרים ״ואנחנו משתחוים״ ראוי לכל מי שנמצא בבית הכנסת להשתחוות מעט בכפיפת ראש, יחד עם הצבור. ומכל מקום אין זה חיוב מעיקר הדין. [ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קיג הערה יא].

יב אין להוסיף על תאריו של הקדוש ברוך הוא יותר מהאל הגדול הגבור והנורא, ודוקא בתפלה מפני שאין לשנות ממטבע שטבעו חכמים. אבל בתחנונים או בקשות ושבחים שאדם אומר מעצמו, לית לן בה. [שארית יוסף חלק ג עמוד צג. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קיג הערה יב].

סימן קיד - הלכות הזכרת טל ומטר

א מתחילים לומר ״משיב הרוח ומוריד הגשם״ בתפלת מוסף של יום טוב האחרון של חג [שמחת תורה], ופוסקים בתפלת מוסף של יום טוב הראשון של פסח. ואסור ליחיד להזכיר משיב הרוח ומוריד הגשם, עד שיכריז השליח צבור תחלה. לפיכך אם היה חולה או אנוס לא יקדים תפלתו לתפלת הצבור, לפי שאסור להזכיר עד שיאמר השליח צבור. אבל אם יודע שכבר הכריז השליח צבור, אף על פי שהוא לא שמע מזכיר משיב הרוח ומוריד הגשם. [שארית יוסף חלק ג עמוד צה. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קיד הערה א].

ב בימות הגשמים אם לא אמר משיב הרוח ומוריד הגשם, אלא המשיך לומר מוריד הטל, אם נזכר באמצע הברכה, טוב שיחזור לומר מוריד הגשם וימשיך משם והלאה, ואם אמר ברוך אתה ה' מחיה המתים, ימשיך אתה קדוש וכו', ולא יפסיק לומר "משיב הרוח ומוריד הגשם" בין ברכה לברכה. ואם הזכיר שם ה' אינו רשאי לומר למדני חוקיך ולחזור מאתה גבור, אלא יסיים מחיה המתים, וימשיך כסדר. וכל שהזכיר שם ה' שוב אינו חוזר. וכל זה לפי מנהגינו שאנו רגילים לומר מוריד הטל בכל ימות הקיץ, וממילא אם בחורף לא הזכיר גשם, בודאי שאמר מוריד הטל כהרגלו, לפיכך אינו צריך לחזור. אבל להנוהגים שלא לומר טל בימות הקיץ, אלא "רב להושיע מכלכל חיים בחסד", ואמר כן בימות הגשמים, והשמיט "משיב הרוח ומוריד הגשם", אם נזכר באמצע הברכה חוזר להזכיר גשם, ואם אמר ברוך אתה ה', שבסוף הברכה, יסיים "למדני חוקיך" ויחזור להזכיר גשם. ואם חתם מחיה המתים, יאמר שם בין ברכה לברכה משיב הרוח ומוריד הגשם, ואם התחיל בברכת אתה קדוש, אפילו לא אמר אלא תיבה אחת חוזר לראש התפלה. [שארית יוסף חלק ג עמוד צה. ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, סימן קיד הערה ב].

ג שליח צבור ששכח להזכיר בימות הגשמים "מוריד הגשם", וגם לא אמר מוריד הטל, והתחיל לומר נקדישך, דינו כאילו התחיל ברכת אתה קדוש, שהקדושה היא תחלת ברכת אתה קדוש, וצריך לחזור לראש התפלה. [ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, סימן קיד הערה ג].

ד החל מתפלת מוסף של יום טוב ראשון של פסח, מפסיקים לומר "משיב הרוח ומוריד הגשם", ואומרים במקום זה "מוריד הטל". ואם טעה בימות החמה והזכיר "מוריד הגשם", אם נזכר באמצע הברכה חוזר לראש הברכה, ומתחיל אתה גבור לעולם ה' וכו', ואם התחיל מ"רב להושיע מוריד הטל", גם כן יצא. ואם נזכר אחר שאמר ברוך אתה ה' קודם שסיים "מחיה המתים", יאמר "למדני חקיך" שיראה כאומר פסוק בלבד, ויחזור לאתה גבור. ואם לא נזכר עד שסיים "מחיה המתים", אף על פי שלא התחיל "אתה קדוש", חוזר לראש התפלה. ואפילו במקום שצריכים לגשמים בימות החמה, אם הזכיר "מוריד הגשם" מחזירים אותו. [שאר"י ח"ג עמ' צה. ילקו"י שם, תפלה ב, סימן קיד הערה ד].

ה אם טעה בימות הקיץ ואמר משיב הרוח ומוריד הגשם, מחזירין אותו, וחוזר לראש הברכה. ואם סיים הברכה, חוזר לראש התפלה. ויש אומרים שאפילו אם לא התחיל בברכה שאחריה חוזר לראש. ויש אומרים שזה דוקא אם התחיל בברכה שאחריה, אבל אם לא התחיל בברכה שאחריה, הוי כמו שעומד עדיין באותה ברכה, וחוזר לראש הברכה, ולא לראש התפלה. וכתבו במאמר מרדכי ובביאור הלכה, דלדינא אחר שסיים הברכה אפילו לא התחיל עדיין ברכה שאחריה חוזר לראש התפלה. [ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, סימן קיד הערה ה, עמו' נא].

ו אם טעה בימות הקיץ ואמר משיב הרוח ומוריד הגשם, ומיד תוך כדי דיבור תיקן ואמר מוריד הטל, יש מי שכתב, שאין זה מועיל לתקן את מה שקילקל, דאחר שאמר דבר שהוא סימן קללה בקיץ, לא מהני מה שתיקן בתוך כדי דיבור לומר מוריד הטל, אלא צריך לחזור לאתה גבור ולומר כסדר מוריד הטל. ואם חתם מחיה המתים, צריך לחזור לראש התפלה. ויש חולקים ואומרים דגם כאן מהני תיקון בתוך כדי דיבור. [ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, סימן קיד הערה ו, עמוד נא].

ז מנהגינו לומר בקול רם בתוך שלשים יום לסוכות "משיב הרוח ומוריד הגשם", כדי להזכיר לצבור לומר כן. וכן בראש חודש ובחול המועד מנהגינו לומר באמצע הלחש בקול רם תיבות "יעלה ויבא" שמזכיר בתפלה. [שאר"י ח"ג עמ' צו. ילקו"י מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, סי' קיד הערה ז, עמוד נד].

ח בימות הקיץ אם נסתפק אם אמר משיב הרוח ומוריד הגשם או מוריד הטל, אם הוא בתוך שלשים יום מיום טוב של פסח, צריך לחזור, שחזקה שאמר מה שהיה רגיל לומר קודם לכן. ואם הוא אחר שלשים יום, הרי הוא בחזקת שאמר מוריד הטל ואינו צריך לחזור. ואם ביום הראשון של פסח אמר תשעים פעם "מוריד הטל", דהיינו שחוזר על "מחיה מתים אתה רב להושיע מוריד הטל" תשעים פעם, [כנגד שלשים יום שמזכיר בהם בתפלתו שלש פעמים בכל יום מוריד הטל], אם מסתפק לאחר מכן אם אמר מוריד הגשם או מוריד הטל, הרי הוא בחזקת שלא הזכיר גשם, ואינו חוזר. [שארית יוסף חלק ג עמוד צו. ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, סימן קיד הערה ח, עמוד נד].

ט מי שנסתפק בימות החמה אם הזכיר מוריד הגשם, תוך שלשים יום ליום טוב של פסח, צריך לחזור ולהתפלל, גם אם נסתפק בזה רק אחר שסיים תפלתו, וכל שכן אם נסתפק בזה כשנמצא באותה ברכה. [שארית יוסף ח"ג עמו' צז. ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, סי' קיד הע' ט, עמ' נז].

י אפילו אם יודע בעצמו קודם שלשים יום שכבר לשונו התרגלה שלא להזכיר גשם, אין זה מועיל, וכל שהוא בתוך שלשים יום, ואינו יודע בודאות שלא הזכיר גשם צריך לחזור. ואם לאחר שלשים יום אירע פעם אחת שטעה והזכיר גשם, לא איבד את חזקתו שכבר התרגלה לשונו שלא להזכיר גשם, ולכן אם לאחר מכן נסתפק אם הזכיר גשם, אינו חוזר. ואף לענין שאלת טל ומטר, אם הוא לאחר שלשים יום אינו חוזר, ואין צריך להשלים עד תשעים תפלות, אף על פי שבשבתות אין שואלין טל ומטר. ושליח צבור קבוע, די לו בשמונה עשר ימים אחר החג, כדי שנאמר חזקה שהתרגל שלא להזכיר גשם. [ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, סימן קיד הערה י, עמוד נח].

יא מי שטעה בימות הקיץ אחר שלשים יום ואמר בתפלתו משיב הרוח ומוריד הגשם, צריך לחזור כפי הדין, שאין החזקה מועילה אלא בספק. ומי שטעה בתוך שלשים יום אחר יום טוב ראשון של פסח, והזכיר משיב

הרוח ומוריד הגשם, וחזר ותיקן טעותו, לא סתר חזקתו משום אותה טעות. ולכן אם נסתפק אם הזכיר גשם לאחר שלשים יום, הרי הוא בכלל חזקה שכבר התרגלה לשונו שלא להזכיר גשם, ואינו חוזר. [ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, סימן קיד הערה יא, עמוד נח].

יב בכל מקום שנפסק להלכה שאם טעה חוזר לראש הברכה שטעה בה, זהו רק כשטעה בשוגג, אבל במזיד ובמתכוין, לעולם חוזר לראש התפלה. [שארית יוסף חלק ג עמוד צז. ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, סימן קיד הערה יב, עמוד נט].

יג אם שח שיחת חולין באמצע התפלה, אם לא שהה כדי לגמור את כולה חוזר לתחלת הברכה שפסק בה, אף על פי שהפסיק במזיד. [שארית יוסף חלק ג עמוד צז. ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, סימן קיד הערה יג, עמוד ס'].

יד במקום שאמרו שחוזר לראש התפלה, כגון מי שטעה בשלש ראשונות באופן שצריך לחזור לראש, אינו צריך לחזור פסוק "ה' שפתי תפתח". ויש אומרים שאם השלים תפלתו ונזכר שטעה בדברים המחזירים אותו, צריך לחזור ולומר את הפסוק"ה' שפתי תפתח". וכן ראוי לנהוג. [שארית יוסף חלק ג עמוד צח. ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, סימן קיד הערה יד].

טו מנהגינו לומר משיב הרוח ומוריד הגשם, הגימ"ל בסגול. ואין לשנות ולומר הגימ"ל בקמ"ץ. [ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, סימן קיד הערה טו].

סימן קטו - דין ברכת אתה חונן

א מאחר שההבדל בין האדם לבהמה היא הבינה והשכל, לפיכך קבעו חכמים ברכת "אתה חונן" בראש הברכות האמצעיות, וגם מפני שאם אין בינה אין תפלה. [ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, סימן קטו הערה א, עמוד סא].

ב בנוסח ברכת אתה חונן יש אומרים "לאדם דעת" הלמ"ד בקמ"ץ, ויש שאומרים הלמ"ד בשוא. וצריך לומר "וחננו מאתך חכמה בינה ודעת", עם וא"ו, בין בחול בין במוצאי שבת.[ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, סימן קטו הערה ב, עמוד סב].

ג שואל אדם צרכיו בתפלת שמונה עשרה, ולכן מי שתלמודו משתכח, יוסיף בקשה בברכת אתה חונן, קודם שיאמר וחננו מאתך וכו', ויאמר שם, יה"ר מלפניך ה' או"א שתחנני חכמה ובינה להבין עמקי סודות

תורתך, וזכני לזכור את לימוד התורה, ללמוד וללמד לשמור ולעשות, וחננו וכו'. [שארית יוסף חלק ג עמוד קז. ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, סימן קטו הערה ג, עמוד סב].

סימן קטז - דין ברכת השיבנו, ראה נא בעינינו, ורפאינו

א בברכת השיבנו מזכירים "השיבנו אבינו", ואין מזכירים אבינו אלא בברכה זו, ובברכת סלח לנו. [ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, סימן קטז הערה א, עמוד סג].

ב מי שאחד מקרוביו אינו שומר תורה ומצוות, נכון שמידי פעם יבקש עליו בתפלת שמונה עשרה, בברכת השיבנו אבינו לתורתך, וקודם שחותם ברוך אתה ה' יאמר: "יהי רצון מלפניך ה' אלהינו ואלהי אבותינו שתחתור חתירה תחת כסא כבודך, להחזיר בתשובה שלימה לכל פושעי עמך בית ישראל, ובכללם תחזיר בתשובה שלימה את פלוני בן פלוני, כי ימינך פשוטה לקבל שבים". ויש הנוהגים לומר תפלה זו על עצמם, שתחזירני לי פלוני בן פלוני וכו'. [ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, סימן קטז הערה ב, עמוד סג].

ג בברכת סלח לנו אבינו, ישתדל לכוין לבקש מהשי"ת שירבה לסלוח לו וימרק עוונותיו לא על ידי יסורים, כדי שיוכל להמשיך ללמוד ולקיים מצות, בבחינת למענך אלהים חיים. [ומה שאנו אומרים סלח לנו אבינו כי חטאנו גם במוצאי יום הכפורים, ראה בהערה]. [ילקו"י מהדורת תשס"ד, תפלה ב, עמוד סו].

ד בנוסח ברכת ראה נא בעינינו, יש אומרים שאין להוסיף תיבת "נא", [לומר: ראה נא בעינינו], ומנהגינו לומר כנז', ראה נא בעינינו. [ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, סימן קטז הערה ד, עמוד סז].

ה בברכת רפאנו, יש לומר: רפאנו ה' ונרפא, ואין לומר רפאינו ה' אלהינו ונרפא. ואף שבפסוק נאמר: רפאני ה' וארפא, והוא בלשון יחיד, מכל מקום תיקנו את הברכה בלשון רבים, רפאנו ה' וכו', היינו מפני שאומרו דרך בקשה ותפלה, ובזה אנו משנים מלשון רבים ליחיד. וחותמין רופא חולי עמו ישראל, חולי הלמ"ד בציר"י. [ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, סימן קטז הערה ה, עמוד סח].

ו הרוצה להוסיף בברכת רפאינו בקשה לרפואה שלימה, יאמר קודם כי אל רופא רחמן ונאמן אתה, יהי רצון מלפניך ה' אלהי ואלהי אבותי,

שתרפאינו רפואה שלימה רפואת הנפש ורפואת הגוף, כדי שאהיה חזק בבריאות גוף ונשמה לקיום תורתך הקדושה, ברוך אתה ה' רופא חולי עמו ישראל. וכשרוצה להתפלל על חולה אחר, יאמר, יהי רצון וכו' רפא נא את פלוני בן פלונית, רפואה שלימה בתוך שאר כל חולי עמך ישראל. אולם אם מתפלל על חולה בפניו, אינו מזכיר את שמו. וממדת חסידות נכון לבקש רחמים על חבירו בשומע תפלה. [ילקו"י תשס"ד, תפלה כרך ב, סי' קטז הע' ו', עמ' סט].

ז יש מי שכתב, שאם היה החולה אחד מבני ביתו, רק אז יכול להתפלל עליו בברכת רפאינו, אבל אם היה החולה אחד מחבריו, אינו מתפלל עליו אלא בשומע תפלה. דחשיב כצרכי רבים שאין מבקשים עליהם אלא בשומע תפלה. ולדינא אין לחלק בזה, ובכל אופן יכול לבקש רחמים לרפואה שלימה בברכת רפאינו. ומכל מקום כבר נתבאר שממדת חסידות נכון לבקש רחמים על חבירו בשומע תפלה. [שאר"י ח"ג עמוד קח ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, סימן קטז הערה ז, עמוד ע'].

ח המתפלל על החולה אינו צריך להזכיר את שמו, שהרי משה רבינו התפלל על מרים ואמר, "אל נא רפא נא לה", ולא הזכיר את שמה כלל. במה דברים אמורים כשמתפלל על החולה בפניו, אבל אם היה מתפלל על החולה שלא בפניו, יזכיר שם החולה ושם אמו, "פלוני בן פלונית". ואם אינו יודע שם אמו, יזכיר אותו בשם אביו "פלוני בן פלוני". [שארית יוסף חלק ג עמוד קט. ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, סימן קטז הערה ח, עמוד עא].

ט המתפלל על אביו החולה, לא יתארהו בתארי כבוד, כגון אבי מורי עטרת ראשי, שאין גבהות לפני המקום. אלא יאמר, עבדך אבי פלוני בן פלונית. וכן כשמתפלל על אמו יאמר, אמתך אמי פלונית בת פלונית. ואם מתפלל על רבו החולה, או על תלמיד חכם חולה, יאמר, עבדך רבי פלוני בן פלונית. [שארית יוסף חלק ג עמוד קי. ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, סימן קטז הערה ט, עמוד עג].

י המתפלל על חולה ומזכיר את שמו ושם אמו, ובעבר אמו היתה חולה והוסיפו לה שם, צריך להזכיר את החולה בשמו ובשם אמו כולל מה שהוסיפו לה כשהיתה חולה. והני מילי שהוסיפו לה שם ונתרפאה. וכן לפעמים היו קורין לאמו בשם שהוסיפו לה. [ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, סימן קטז הערה י, עמוד עד].

יא יש נוהגים כאשר קוראים מזמור יענך ה' ביום צרה לרפואת אשה חולה, משנים בנוסח המזמור מלשון זכר לנקבה. ויש לבטל מנהג זה, וגם לאשה חולה צריך לומר המזמור כלשונו בלא לשנות. [ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, סימן קטז הערה יא, עמוד עה].

יב המזכיר פסוק דרך תפלה ותחנון באמצע שומע תפלה, וכדומה, ורוצה לשנות מלשון רבים ללשון יחיד, אין בכך מניעה. [ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, סימן קטז הערה יב, עמוד עה].

יג הרואה מודעה ובו בקשה להתפלל על חולה מסויים, יש מי שאומר שצריך להתפלל עליו בברכת רפאינו, או בשומע תפלה. אולם אין זה חיוב מן הדין, אלא מצד חסד עם הבריות. [ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, סימן קטז הערה יב, עמוד עה].

סימן קיז - דיני שאלת טל ומטר

א בארץ ישראל שואלים את הגשמים בברכת השנים לומר "ותן טל ומטר לברכה", החל מליל שבעה בחשון, בתפלת ערבית, עד המנחה של ערב יום טוב הראשון של פסח, ועד בכלל. ואף על פי שהיה ראוי להתחיל לשאול טל ומטר תיכף ומיד אחר החג, כדרך שמזכירים "משיב הרוח ומוריד הגשם" החל מתפלת מוסף של שמיני עצרת, והלאה, מכל מקום תיקנו חז"ל לעכב שאלת טל ומטר עד שיעברו חמשה עשר יום אחר החג, כדי שיספיקו עולי רגלים להגיע למחוז חפצם, ולא יעצרם הגשם, ושיערו אז שדרוש חמשה עשר יום כדי להגיע (בתנאי התחבורה של הימים ההם) מירושלים לנהר פרת, גבול מדינת בבל, ששם היה היישוב המרוחק ביותר מירושלים. ואף לאחר חורבן בית המקדש היו עדיין כאלה שמתאספים מכל התפוצות לעלות לרגל, ובפרט ליד הכותל המערבי שלא זזה שכינה משם, ומפני תקנת עולים אלה איחרו את השאלה של טל ומטר לשבעה חשון. [שארית יוסף חלק ג עמוד צח. ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, סימן קיז הערה א, עמוד עו].

ב מנהג הספרדים ועדות המזרח בברכת השנים, לומר בקיץ "ברכנו", ובחורף "ברך עלינו", וכוללים בה שאלת טל ומטר. והוא מנהג נכון על פי הקבלה. ובנוסח ספרד של האשכנזים אומרים לעולם "ברך עלינו", אלא שבחורף כוללים בה ותן טל ומטר לברכה. [שארית יוסף חלק ג עמוד צח. ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, סימן קיז הערה ב].

ג מי שטעה ושאל טל ומטר בברכת השנים תיכף ומיד לאחר החג, קודם שבעה בחשון, אינו צריך לחזור ולהתפלל, כיון שעל כל פנים עונת הגשמים היא. ואפילו נזכר באמצע התפלה, יכול להמשיך להתפלל. ומכל מקום אם ירצה יוכל לחזור ולהתפלל בתנאי דנדבה, שיאמר: "אם אני חייב לחזור ולהתפלל, הריני מתפלל לשם חובה, ואם לאו תהיה תפלתי

זו לנדבה״, ואינו צריך לחדש בה דבר. [שארית יוסף חלק ג עמוד צט. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קיז הערה ג, עמוד עח].

ד במה דברים אמורים בארץ ישראל שהיא ארץ הרים ובקעות למטר השמים תשתה מים, וזקוקים תושביה לגשמים מרובים. ולכן מקדימים לשאול טל ומטר החל מליל ז׳ בחשון, אבל בחוץ לארץ כגון בבל ומצרים וסביבותיהם שאינם צריכים לגשמים כל כך, אין שואלים טל ומטר אלא עד יום הששים אחר תקופת תשרי. ויום התקופה מכלל הששים יום. ומתחילים לשאול בתפלת ערבית של יום הששים. וחיילי הצבא ותיירים ושאר בני אדם שנקלעו לסיני או לגולן או לדרום לבנון, שהאקלים שלהם דומה לשל ארץ ישראל, שואלים טל ומטר בליל ז׳ בחשון, שאין הדבר תלוי בקדושת הארץ, אלא הכל לפי צורך הגשמים לארץ ההיא. ובפרט במקומות הסמוכים לארץ ישראל. וכן כתבו האחרונים, שבמקומות שמזג האויר והאקלים שלהם דומה לשל ארץ ישראל, כגון מדברות סיני ואל עריש והגולן ודמשק וסביבותיה שואלים טל ומטר בז׳ בחשון, כתושבי ארץ ישראל, כי מזג האויר שלהם דומה לשל ארץ ישראל. [שארית יוסף חלק ג עמוד צט. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קיז הערה ד, עמוד פא].

ה בן חוץ לארץ שטעה בתפלתו ושאל טל ומטר לפני שיגיע יום ששים לתקופה, אינו צריך לחזור ולהתפלל, כיון שעל כל פנים עונת הגשמים היא, ואין הגשמים בימים אלו סימן קללה, שהרי מזכירים בתפלה ״משיב הרוח ומוריד הגשם״. ולא עוד אלא שאפילו אם טעה בחוץ לארץ ושאל טל ומטר קודם שבעה בחשון, גם כן אינו צריך לחזור ולהתפלל, כדין בן ארץ ישראל שטעה. ומכל מקום אם רצה יכול לחזור ולהתפלל בתנאי דנדבה, כמו שנתבאר לעיל סעיף ג׳. [שארית יוסף חלק ג עמוד ק׳. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קיז הערה ה עמוד פג].

ו אם טעה ולא שאל טל ומטר, אם נזכר בסיום ברכת השנים, לפני שיזכיר ״השם״, חוזר ואומר ותן טל ומטר לברכה וכו׳, ומסיים על הסדר. ואם לא נזכר עד שחתם ברוך אתה ה׳ מברך השנים, לפני שיתחיל ברכת תקע בשופר, יאמר שם בין ברכה לברכה ״ותן טל ומטר לברכה״, וימשיך ברכת תקע בשופר וכו׳. ואם לא נזכר עד שהתחיל תקע בשופר גדול, ימשיך בתפלתו עד ברכת שמע קולינו, ולפני שיאמר ״כי אתה שומע תפלת כל פה״, יאמר שם: ״ותן טל ומטר לברכה״. (ואם הוא בתענית שצריך לומר עננו, יאמר תחלה ותן טל ומטר לברכה, ואחר כך יאמר עננו). ואם שכח לשאול גם בברכת שמע קולינו, וחתם ״ברוך אתה ה״״, ומיד נזכר, יאמר ״למדני חקיך״, וחוזר ושואל טל ומטר, ומסיים שנית ״כי אתה שומע תפלת כל פה״ וכו׳. ואם חתם שומע תפלה, ואחר כך נזכר שלא שאל טל ומטר, יאמר שם קודם ברכת רצה, ״ותן טל ומטר לברכה״. ואם אמר תיבת רצה, חוזר ל״ברך עלינו״, וממשיך תקע בשופר ויתר הברכות על הסדר. וכן הדין אם נזכר באמצע מודים, או באמצע אלהי נצור, שחוזר לברך עלינו. אבל אם סיים פסוק יהיו לרצון האחרון, אף על פי שעדיין לא פסע

שלש פסיעות לאחוריו, חוזר לראש התפלה. [שארית יוסף חלק ג' עמוד ק'. ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, סימן קיז הערה ו, עמוד פה].

ז מי שטעה בתפלת ערבית בימות הגשמים, ולא שאל טל ומטר בברכת השנים, וסיים תפלתו, אף על פי שמעיקר הדין תפלת ערבית רשות, אף על פי כן חייב לחזור ולהתפלל שנית. ואם נזכר באמצע תפלתו חוזר על דרך שנתבאר בסעיף ו'. [שארית יוסף חלק ג עמוד קא. ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, סימן קיז הערה ז, עמוד פז].

ח אשה שטעתה בברכת השנים ולא שאלה טל ומטר, בין בשחרית-ובין בשאר תפלותיה, דינה כדין איש שטעה ולא שאל טל ומטר, וחוזרת להתפלל על דרך שנתבאר בסעיף ו'. [שארית יוסף חלק ג עמוד קא. ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, סימן קיז הערה עמוד פח].

ט אם טעה ולא שאל טל ומטר בערבית של ליל שבעה במר-חשון, יש אומרים שאינו צריך לחזור ולהתפלל, ויש חולקים וסוברים שצריך לחזור ולהתפלל. ונראה להלכה שאם נזכר קודם שומע תפלה, ישאל שם טל ומטר, ואם התחיל רצה, יחזור לברכת השנים. ואם סיים תפלתו ונזכר שלא שאל טל ומטר, יחזור ויתפלל בתנאי של נדבה. [שארית יוסף חלק ג עמוד קא. ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, סימן קיז הערה ט, עמוד פח].

י מי שנסתפק אם שאל טל ומטר בתפלתו או לא, אם נזכר להסתפק לפני ברכת שמע קולינו, שואל טל ומטר בשומע תפלה, ואם נזכר לאחר שהתחיל רצה, אם הוא בתוך שלשים יום מיום שמתחילים לשאול בו טל ומטר, חוזר לברכת ברך עלינו, שחזקה עליו שאמר ברכנו כפי שהיה שגור בפיו קודם זמן שאלה. ואם הוא לאחר שלשים יום אינו חוזר, שחזקה עליו שאמר כהוגן. ושליח צבור קבוע שאומר החזרה בשחרית ובמנחה, די לו בשמונה עשר יום להרגיל לשונו לומר ברך עלינו, לפיכך אם נסתפק לאחר מכן אינו חוזר. [שארית יוסף חלק ג עמוד קב. ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, סימן קיז הערה י', עמוד צ'].

יא מי שטעה בתפלתו ושכח לשאול טל ומטר, ונזכר רק באמצע אלהי נצור, ובינתים הגיע שליח צבור לקדיש או לקדושה, אף על פי שבדרך כלל מותר לענות קדיש וקדושה באמצע אלהי נצור, הואיל ונסתיימה עיקר התפלה, מכל מקום בנידון זה יש להורות שלא יפסיק לענות קדיש או קדושה, שאם יענה נמצא שגילה דעתו שסיים תפלתו לגמרי, שהרי באמצע התפלה אסור לענות קדיש וקדושה, ואם כן יצטרך לחזור לראש התפלה בשביל שאלת טל ומטר, ולכן ישתוק ויכוין לקדושה או לקדיש שאומר השליח צבור, ואחר כך יחזור לברך עלינו. [שארית יוסף חלק ג עמוד קב. ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, סימן קיז הערה יא, עמוד צ'].

יב מי שטעה בתפלת שבת והתחיל בברכת אתה חונן וכו', שהדין הוא שכאשר נזכר באמצע אחת הברכות של שמונה עשרה שהוא שבת, מסיים אותה ברכה שהתחיל בה, ואחר כך חוזר לתפלת שבת, ויקר מקרהו שטעה בימות הגשמים ואמר ברכנו, ואחר כך נזכר שהוא שבת, אם נזכר קודם תקע בשופר, יאמר שם ותן טל ומטר לברכה, ויחזור לתפלת שבת, אבל אם נזכר אחר שהתחיל תקע בשופר, או בברכות שלאחר מכן, לא יחזור לברך עלינו, אלא יפסיק באמצע הברכה שנזכר בה, ויחזור לתפלת שבת. ואף על פי שיש חולקים בזה, ספק ברכות להקל. [שארית יוסף חלק ג עמוד קב. ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, סימן קיז הערה יב, עמוד צא].

יג מי ששכח לשאול טל ומטר וסיים תפלתו, מן הדין רשאי הוא לכוין לתפלת החזרה של השליח צבור ולשומעה מתחלתה ועד סופה, ויוצא בזה ידי חובה. ובלבד שיהיה שליח צבור הגון שבקי ויודע לכוין להוציא את האחרים ידי חובה. וגם מבטא היטב את כל התיבות והאותיות שבתפלה. ואז יוצא היחיד ידי חובה, אף על פי שהוא בקי ויודע להתפלל בעצמו. ויזהר שלא יענה "ברוך הוא וברוך שמו", וגם לא יאמר "מודים דרבנן" עם הצבור, אלא ישמע מודים שבתפלה מפי השליח צבור. ואם יש שם כהנים שנושאים כפיהם לברך את ישראל, יכוין לברכתם ויענה אחריהם אמן. ובסיום התפלה יפסע ג' פסיעות לאחוריו, ויאמר עושה שלום וכו'. ומכל מקום לכתחלה יותר טוב ונכון מאד שהוא בעצמו יחזור להתפלל עם השליח צבור וישאל טל ומטר. ורק אם קשה לו להתפלל בעצמו, ובפרט כשיש לו ספק בדבר אם שאל טל ומטר או לא, יוכל לסמוך על שמיעתו מהשליח צבור. ואם לא נזכר שהחסיר טל ומטר בתפלתו אלא עד שהגיע השליח צבור ל"ברך עלינו", אינו מועיל שיכוין משם ואילך לתפלת השליח צבור, כיון שהיה סבור שהתפלל כהוגן, ולא כיון כלל לצאת ידי חובה בחזרת השליח צבור מתחלתה, לפיכך חוזר לראש התפלה ושואל טל ומטר. [שארית יוסף חלק ג עמוד קג. ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, סימן קיז הערה יג, עמוד צד].

יד מי שרגיל להאריך קצת בתפלתו, ולפעמים בגלל כך אינו משיג לענות קדושה עם הצבור, והוא מעדות המזרח, אינו רשאי לקצר ולשנות הנוסח של ברך עלינו, לומר הברכה כנוסח בני אשכנז, כדי שיספיק להגיע לקדושה, אלא יתפלל כנוסח המקובל שלנו, וכמנהג אבותיו. [שארית יוסף חלק ג עמוד קג. ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, סימן קיז הערה יד, עמוד צו].

טו בן ארץ ישראל שיצא לחוץ לארץ קודם שבעה בחשון, יש אומרים שאם היה דעתו לחזור בתקופת שאלת הגשמים, או אפילו שאין דעתו לחזור בתקופה זו אלא שהשאיר אשה ובנים בארץ ישראל, שואל טל ומטר בשבעה בחשון כבני ארץ ישראל. ואם לאו לא ישאל אלא עד ששים לתקופה כבני חוץ לארץ. ויש חולקים וסוברים שלעולם הולך אחר המקום שנמצא שם, ולכן אינו שואל אלא בליל ששים לתקופה כבני חוץ לארץ. ולענין הלכה נראה שאם דעתו לחזור לארץ ישראל בתקופת

הגשמים או אפילו במשך השנה, או שהשאיר אשה ובנים בארץ ישראל, ישאל טל ומטר בשומע תפלה. [שארית יוסף חלק ג' עמוד קג. ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, סימן קיז הערה טו].

טז בן ארץ ישראל שהתחיל לשאול טל ומטר בשבעה בחשון כדינו, ואחר כך יצא לחוץ לארץ על מנת לחזור במשך השנה, ימשיך לומר טל ומטר בברכת השנים גם בהיותו שם, אף על פי שהוא קודם ששים יום לתקופה. ורק כשהוא עובר לפני התיבה כשליח צבור, יאמר "ברכנו", ובברכת שומע תפלה, קודם "כי אתה שומע תפלת כל פה", יאמר בלחש "ותן טל ומטר לברכה". ואם עקר דירתו עם משפחתו להתגורר בחוץ לארץ, יפסיק מלשאול טל ומטר מיד כשיגיע למחוז חפצו בחוץ לארץ. [שארית יוסף חלק ג עמוד קד. ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, סימן קיז הערה טז, עמוד צח].

יז תייר שבא לבקר בארץ ישראל בימים אלה, ודעתו לחזור לחוץ לארץ לעירו ולשער מקומו, בקרב ימים, צריך לשאול טל ומטר בברכת השנים בשבעה בחשון כמנהג המקום שנמצא שם, וכשיחזור לחוץ לארץ יפסיק מלשאול טל ומטר עד ששים לתקופה. וטוב שימשיך שאלת טל ומטר בשומע תפלה. [שארית יוסף חלק ג עמוד קד. ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, סימן קיז הערה יז, עמוד צט].

יח החל ממוצאי יום טוב הראשון של פסח, אומרים "ברכנו" במקום "ברך עלינו", עד ליל שבעה בחשון. ומי שטעה בימות החמה ואמר "ברך עלינו" ושאל טל ומטר, אם נזכר באמצע הברכה חוזר לראש הברכה, ואם נזכר אחר שאמר ברוך אתה ה' קודם שיסיים מברך השנים, אומר למדני חוקיך, ויחזור לראש הברכה, ואם לא נזכר עד שסיים מברך השנים, או שלא נזכר אלא בברכות שלאחר מכן, חוזר ל"ברכנו", וממשיך ברכות התפלה על הסדר. ואם לא נזכר עד שאמר פסוק יהיו לרצון (האחרון), חוזר לראש התפלה. לפיכך יחידים הצריכים לגשמים מפסח ועד סוכות, אינם רשאים להזכיר מוריד הגשם, או לשאול טל ומטר בברכת השנים, אלא באמצע שמע קולינו ישאלו טל ומטר, כדין כל יחיד ששואל צרכיו בשומע תפלה. וכן הדין בעיר מסויימת שצריכה גשמים בין פסח לסוכות, אפילו היא גדולה כנינוה, או אפילו מדינה שלימה, או ארץ אחת כולה, כגון ארץ אשכנז בכללה, או ארץ ספרד בכללה, הרי הם כיחידים לענין זה, ושואלים טל ומטר בשומע תפלה. ומכל מקום יחיד שטעה בתפלתו במקומות אלה ושאל טל ומטר בברכת השנים, אין צריך לחזור ולהתפלל, אלא בתורת תנאי של נדבה. אבל אם טעה בהזכרה ואמר "מוריד הגשם" בין פסח לסוכות, אפילו במקומות הצריכים לגשמים צריך לחזור ולהתפלל. [שארית יוסף חלק ג' עמוד קד. ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, סימן קיז הערה יח, עמוד צט].

יט במקומות שבין סוכות לפסח הם ימות החמה שלהם, והגשמים מזיקים לתבואה ולחקלאות, או לבריאות בני אדם, אין להם לשאול טל

ומטר כלל בימים אלה. וכן בהזכרה לא יאמרו "משיב הרוח ומוריד הגשם", אלא מוריד הטל, כיון שהגשמים סימן קללה להם באותו זמן. [שארית יוסף חלק ג' עמוד קה. ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, סימן קיז הערה יט, עמוד ק'].

כ במדינות שהאקלים ומזג האויר שלהם הוא להיפך מהאקלים ומזג האויר שלנו, שהחורף שלהם הוא מפסח עד סוכות, והקיץ שלהם הוא מסוכות ועד פסח, כגון מדינת בראזיל ואוסטרליה, יש אומרים שלא ישאלו טל ומטר בברכת השנים כלל, לא בקיץ ולא בחורף שלהם, אלא שבימות הגשמים שלהם דהיינו בין פסח לסוכות ישאלו טל ומטר בשומע תפלה, ובהזכרה לעולם יאמרו מוריד הטל. והשליח צבור אף הוא ישאל טל ומטר ב"שומע תפלה" בימות הגשמים שלהם. ולדינא נראה, שבזמן הזה שהגשמים להם היא לסימן ברכה, יש להם לשאול טל ומטר בברך עלינו החל מיום ששים לתקופה, עד ערב פסח, כמנהג אחינו שבחוץ לארץ. ורק לענין הזכרת הגשם נראה שעדיף להמשיך במנהגם הקודם להזכיר מוריד הטל לעולם. [שארית יוסף חלק ג' עמוד קה. ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, סימן קיז הערה כ, עמוד קא].

סימן קיח - דיני ברכת השיבה

א בברכת השיבה שופטינו יש לחתום בכל השנה מלך אוהב צדקה ומשפט. ומראש השנה ועד יום הכפורים יש לחתום המלך המשפט. וכבר נתבאר לעיל [סימן קז] שהטועה בתפלתו בעשרת ימי תשובה וחתם מלך אוהב וכו', אם נזכר תוך כדי דיבור, דהיינו שיעור ג' תיבות שלום עליך רבי, יסיים מיד המלך המשפט. ואם נזכר אחר שיעור כדי דיבור, יחזור לברכת השיבה, וימשיך משם והלאה על הסדר. ואפילו אם נזכר בברכות שלאחר מכן, או באלהי נצור, יחזור לברכת השיבה, וימשיך על הסדר. ואם לא נזכר עד שאמר הפסוק יהיו לרצון האחרון, אף שלא עקר רגליו יחזור לראש התפלה. ונכון שיעשה תנאי של נדבה קודם שיחזור. [שארית יוסף חלק ג עמוד קו. ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, סימן קיח הערה א, עמוד קה].

ב אם שכח לומר זכרנו לחיים בעשי"ת וחתם באי"י מגן אברהם, נראה שאע"פ שעדיין לא התחיל "אתה גבור", אינו רשאי לומר זכרנו לחיים בין הברכות, דהוי הפסק, דלא עדיף ממי ששכח יעלה ויבא בליל ר"ח, דקי"ל שאינו חוזר, ואפילו אם נזכר קודם מודים, אינו אומר יעלה ויבא שם, אף דבשחרית ומנחה דקי"ל שמחזירים אותו, אם נזכר קודם מודים, אומר שם יעלה ויבא בלי חתימה ואח"כ ממשיך מודים, מ"מ יש חילוק בזה בין דברים שמחזירים אותו, שרשאי לאומרם אחר חתימת הברכה, כל שלא התחיל בברכה שלאחריה, לבין דברים שאין מחזירים

אותו. [ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קיח הערה ב, עמוד קי].

סימן קיט - הרוצה להוסיף בקשה בברכות

א המתפלל ורצה לשאול צרכיו בברכות האמצעיות, רשאי להוסיף מעין אותה ברכה. כיצד, אם היה לו חולה, מבקש עליו רחמים בברכת רפאינו. וכן אם היה צריך לפרנסה, יבקש על כך בברכת השנים, וכן אם היה לו קרוב משפחה או חבר שאינו הולך בדרך התורה, יבקש מהקב״ה בברכת השיבנו אבינו לתורתך, שיערה עליו רוח ממרום ויחזירו בתשובה שלימה. [וכמבואר לעיל בסימן קטז]. וכשהוא מוסיף יתחיל בברכה שבתפלה ואחר כך יוסיף. ואם שכח ולא הוסיף מעין הברכה, יכול לשאול צרכיו בשומע תפלה, קודם ״כי אתה שומע תפלת כל פה״. וממדת חסידות נכון לבקש צרכיו רק בברכת שומע תפלה. ולכתחלה לא ישאל יחיד את צרכיו אלא בלשון הקודש, ורק אם אינו יודע לבקש בלשון הקודש, יכול לבקש בכל לשון שירצה. [שארית יוסף חלק ג עמוד קז. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קיט הערה א׳, עמו׳ קיב].

ב אף על פי שאמרו בברכות יכול אדם להוסיף מעין כל ברכה וברכה, ובשומע תפלה אפילו כל מה שירצה, מכל מקום זה דוקא דרך עראי לפי שעה מה שצריך, אבל אין לעשות כן בקביעות ולהוסיף בכל ברכה בכל יום. ובכל אופן יזהר שלא להרבות בשאלות, רק אחת כוללת, כמו זרע אנשים. אולם מה שנזכר בזוהר והאר״י ז״ל שצריך להתוודות בתפלה ולשאול על פרנסתו, זה מותר לעשות בקביעות, ומצוה נמי איכא. [ואם על ידי כך שמרבה בבקשות מפסיד עניית אמן וקדושה, יש לו למעט בהם כדי להרויח עניית אמן וקדושה]. [ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קיט הערה ב, עמוד קיד].

ג חולה מסוכן שהרופאים נתייאשו מלרפאותו, והוא שוכב מחוסר הכרה זמן ממושך כצמח, אף על פי שבודאי שאסור לנתק אותו מהמכשירים שהוא מחובר אליהם, מכל מקום מותר להתפלל עליו שימות וייגאל מיסוריו. ומכל מקום אין לעשות כן אלא בעצת חכם, שידון בכל מקרה לגופו. [ויש שכתבו שרק לאנשים זרים מותר להתפלל על החולה מסוכן שימות, אבל לבנים ושאר קרובים אין לעשות כן]. [ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קיט הערה ג, עמוד קטז].

ד המבקש צרכיו בתפלה, יש לו לבאר דבריו ולבקש את רצונו באופן ברור. [ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קיט הערה ד׳, עמוד קיח].

ה יחיד שטעה בתעניות צבור, וחתם העונה לעמו ישראל בעת צרה, במקום לחתום שומע תפלה, יצא ידי חובה בדיעבד. ואם נזכר באמצע רצה או מודים, צריך להמשיך בתפלתו ולא יחזור לשמע קולינו, דהוי

כברכה שאינה צריכה. ואם כבר סיים תפלתו, מהיות טוב שיחזור להתפלל בתנאי דנדבה, ויאמר: אם אני חייב לחזור ולהתפלל הריני מתפלל לשם חובה. ואם לאו תהיה תפלתי זו תפלת נדבה. [שארית יוסף חלק ג' עמוד קיא. ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, סימן קיט הערה ה, עמוד קיט].

סימן קכ - שראוי לומר רצה בכל תפלה

א אומרים רצה בכל התפלות, ודלא כאותם שנוהגים שלא לאומרו במנחה. [דהיינו שמתחילים מ"ואשי ישראל ותפלתם", ואין אומרים רצה]. וכן המנהג. ותפלה זו נסמכת על הפסוק (במדבר י, י): "וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חדשיכם ותקעתם בחצוצרות על עולותיכם ועל זבחי שלמיכם, והיו לכם לזכרון לפני אלוהיכם". וכיון שאין לנו בימינו את החצוצרות שיעלו את זכרונינו לפני ה', אנו מקוים שתפילתינו תשיג זאת. ומתפללים שזכרונינו וזכרון האבות כאילו יפרוץ בכוח דרך כל החי' רקיעים כדי להגיע למעלה אל מחיצת ה' ולפייס אותו, שהרי בגלל חטאינו נתרחק מאתנו. ולכן יש לכוין לבקש מהשי"ת שתקובל תפלתינו במקום עבודת הקרבנות, ושתחזור עטרה ליושנה. ואיתא במדרש שוחר טוב: כל אותן אלפים שנפלו בימי דוד, לא נפלו אלא על שלא תבעו בנין בית המקדש. [ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, סימן קכ הערה א, עמוד קכ].

ב מי שטעה במנחה ולא אמר נוסח רצה, אלא התחיל ואשי ישראל וכו', יש אומרים שצריך לחזור, דהוי בכלל משנה ממטבע שטבעו חכמים בברכות. ויש חולקים ואומרים שאין צריך לחזור. ועל כל פנים אם סיים תפלתו, יחזור להתפלל בתנאי של נדבה. [ילקו"י שם תפלה כרך ב, סי' קכ הערה ב, עמו' קכב].

סימן קכא - דיני מודים

א שוחין במודים, ובברכת הטוב שמך ולך נאה להודות. ובעודו כורע יכוין שיש לו פחד ויראה מלפניו יתברך, ומקבל אדנותו ומלכותו כעבד הכורע לאדונו. וכשזוקף יכוין להראות הבטחון, שבוטח בו בכל עניניו שייטיב אליו. [ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, סימן קכא הערה א', עמוד קכב].

ב האומר מודים מודים משתקין אותו. ואין הבדל בזה בין אומר כן בצבור לבין אם אומר כן ביחיד. [ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, סימן קכא הערה ב', עמוד קכג].

ג צריך שיכרע במודים [ובכל מקום שתיקנו לכרוע] עד שיתפקקו כל חוליות שבשדרה. ולא יכרע באמצע מותניו וראשו ישאר זקוף, אלא יכוף גם את ראשו כאגמון. ויכרע במודים ויזקוף בשם. וב "מודים דרבנן" ישוח מעט, ובהרכנת ראשו סגי. [ילקו"י, תפלה כרך ב, סימן קכא הערה ג', עמוד קכג].

ד העומד באמצע תפלת שמונה עשרה, והשליח צבור הגיע למודים, צריך להשתחוות עם כל הצבור האומרים מודים דרבנן, אך אין לו לומר עמהם נוסח מודים כלל, אלא שוחה בשתיקה, שלא יהיה נראה כופר במי שהצבור משתחוים לו. [ילקוט יוסף, תפלה כרך ב, סימן קכא הערה ד', עמוד קכד].

ה ברכת שים שלום היא בקשה מהשי"ת שישכון שלום בעם ישראל, ולא יהיו מחלוקות כלל, כי השלום כולל הכלל. ובאמצעות השלום נזכה לכל, ונתברך מהכל. [ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, סימן קכא הערה ה', עמוד קכד].

ו בברכת שים שלום צריך לומר "כולנו כאחד" ולא יאמר כולנו כאחת, שהרי הכוונה היא לאברהם אבינו ע"ה דכתיב בו, כי אחד קראתיו. ואומר, כי באור פניך, משום דכתיב באור פני מלך חיים, וכתיב, באור פניך יהלכון, ואין אומרים ממאור פניך. והנוסח הוא הוא "וטוב בעיניך לברכנו" ואין לומר "וטוב יהיה בעיניך". [ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, סימן קכא הערה ו].

ז שלמה המלך ע"ה תיקן לומר ברכת כהנים בתפלת שמונה עשרה, אך יחיד אין לו לומר ברכת כהנים בתפלה. [ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, סימן קכא הערה ז, עמוד קכה].

סימן קכב - דינים השייכים בין י"ח ליהיו לרצון

א אחר שסיים ברכת שים שלום, ואמר פסוק "יהיו לרצון", רשאי להפסיק לעניית דברים שבקדושה, כדרך שמפסיק בקריאת שמע וברכותיה. דהיינו, חמשה אמנים ראשונים של הקדיש, ו"יהא שמיה רבה מברך לעלם ולעלמי עלמיא יתברך", ולא יותר. ולא יענה אמנים דברכות, ואפילו אמן שאחר ברכת האל הקדוש ושומע תפלה שאומר השליח צבור. ובקדושה עונה קדוש וברוך בלבד, ולא שאר נוסח הקדושה. וכל שכן שאין לו לענות "ברוך הוא וברוך שמו". ואם עדיין לא אמר פסוק יהיו

לרצון [הראשון], אינו רשאי להפסיק כלל אפילו לקדיש וקדושה וברכו, שפסוק יהיו לרצון הוא מכלל התפלה עצמה. ואם סיים פסוק יהיו לרצון אמרי פי השני, אף על פי שעדיין לא עקר רגליו, רשאי להפסיק ולענות כל דבר שבקדושה, ואפילו "ברוך הוא וברוך שמו". [שארית יוסף חלק ג עמוד קיב. ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, סימן קכב הערה א', עמוד קכו].

ב מי שעומד בתפלתו באמצע "אלהי נצור", ונזכר ששכח לשאול "טל ומטר", שצריך לחזור לברכת השנים, או שאמר בעשרת ימי תשובה "מלך אוהב צדקה ומשפט", במקום "המלך המשפט", שצריך לחזור לברכת השיבה, או ששכח לומר "יעלה ויבא" בראש חודש, שדינו לחזור לברכת רצה, ולפני שהספיק לחזור, שמע קדיש או קדושה, לא יענה עם הצבור, שמכיון שהוא חייב לחזור לברכת השנים, או השיבה, או רצה, הרי הוא כעומד באמצע התפלה שאסור לו להפסיק לדברים שבקדושה. ועוד שאם יפסיק ויענה עם הצבור נמצא שגילה דעתו שסיים תפלתו, ואז יצטרך לחזור לראש התפלה כדי לשאול טל ומטר, ולומר המלך המשפט, ולהזכיר יעלה ויבוא. לפיכך שתיקתו יפה לו, ויכוין להשליח צבור, ואחר כך יחזור למקום שטעה. [שארית יוסף חלק ג עמוד קיב. ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, סימן קכב הערה ג', עמוד קל].

ג אין נכון לומר תחנונים קודם יהיו לרצון, אלא אחר שיסיים שמונה עשרה, יאמר יהיו לרצון, ואלהי נצור, ואחר כך יאמר התחנונים שרוצה לומר. ואם בא לחזור ולומר יהיו לרצון פעם נוספת, אחר התחנונים, הרשות בידו. [ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, סימן קכב הערה ד', עמוד קלא].

ד הרגיל לומר ד' דברים אלו זוכה ומקבל פני שכינה, עשה למען שמך, עשה למען ימינך, עשה למען תורתך, עשה למען קדושתך. [ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, סימן קכב הערה ה', עמוד קלא].

ה נוהגים לומר בסיום התפלה, אחר "אלהי נצור", פסוק מהתנ"ך שפותח ומסיים באות ראשונה ואחרונה של שמו של המתפלל, ואומרים אותו קודם פסוק יהיו לרצון (האחרון). [שארית יוסף חלק ג עמוד קיא. ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, סימן קכב הערה ו', עמוד קלב].

ו אע"פ שהלכה רווחת (בגיטין ס:) שדברים שבכתב אי אתה רשאי לאומרם בעל פה, מ"מ מותר לומר הפסוק שעל שמו בעל פה, הואיל והוא שגור בפיו. [ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, סימן קכב הערה ז, עמוד קלג].

ז קודם אמירת אלהי נצור יש נוהגים לומר שיר למעלות אשא עיני וגו', ואז יהיה אהוב למעלה ונחמד למטה, ויאמרנו ביראה גדולה ולא יצפה לשום טובה חלילה, ואולם אם הוא חכם הקהלה שהצבור ממתין שיסיים התפלה, או שיש שם מנין מצומצם וממתינים לו שיסיים תפלתו, הנכון הוא שיפסע ג' פסיעות. ואם ירצה לומר הפרק הנז' יאמרנו קודם

אמירת עושה שלום. [ואמנם מעיקר ההלכה מותר להתחיל בחזרת הש״צ כל שרוב המנין כבר סיימו את תפלתם, ואין לגרום לטורח צבור להמתין לעשירי שיסיים התפלה, שהרי אפילו ישן מצטרף לעשרה]. [ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קכב הערה ח, עמוד קלד].

סימן קכג - דיני הכריעות בסיום שמונה עשרה

א קודם שיפסע שלש פסיעות לאחוריו בסיום התפלה, צריך לכרוע ולהשתחוות. ואין די בכך שיכרע מעט, אלא צריך לכרוע עד שיתפקקו כל י״ח חוליות שבשדרה. אבל לא יכרע כל כך עד שיהיה פיו כנגד חגור של המכנסיים, שנראה כיוהרא. [שארית יוסף חלק ג עמוד קיג. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קכג הערה א, עמוד קלד].

ב ובעודו כורע פוסע שלש פסיעות לאחוריו, ועוקר רגל שמאל תחלה, ומניחה באופן שהגודל של רגל שמאל יהיה בצד העקב של רגל ימין, ואחר כך עוקר רגל ימין ומניחה באופן שהאגודל של רגל ימין יהיה בצד העקב של רגל שמאל, ושוב עוקר רגל שמאל, ומשוה אותה לרגל ימין, באופן שיהיו שתי רגליו מכוונות יחדיו, כמו שהיו בתפלה, על שם ורגליהם רגל ישרה. ולכתחלה לא יפסע פסיעות גדולות יותר מגודל בצד עקב, ועקב בצד גודל. והמוסיף על שלש פסיעות אלו הוי יוהרא. ומנהגינו שבסיום ג׳ פסיעות שתי הרגלים שוות ומכוונות. והשליח צבור לא יפסע ג׳ פסיעות בסוף החזרה, אלא ממתין עד סוף קדיש תתקבל שאחר התפלה, ואז יפסע שלש פסיעות על דרך הנ״ל. [שארית יוסף חלק ג עמוד קיג. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קכג הערה ב׳, עמוד קלו].

ג לאחר שפסע ג׳ פסיעות, בעודו כורע, קודם שיזקוף, הופך פניו תחלה לצד שמאלו, שהוא צד הימין של השכינה, שהמתפלל רואה עצמו כאילו שכינה למול פניו, שנאמר: שויתי ה׳ לנגדי תמיד. ואומר ״עושה שלום במרומיו״. והופך פניו לצד ימינו ואומר: ״הוא ברחמיו יעשה שלום עלינו״, ונהגו שלאחר מכן משתחוה כנגד פניו, כעבד הנפטר מלפני רבו, ואומר: ״ועל כל עמו ישראל ואמרו אמן״. ויזקוף. ואפילו כשמתפלל ביחיד יסיים ואמרו אמן, שאומר כן למלאכים המלוים אותו. [שארית יוסף חלק ג עמוד קיד. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סי׳ קכג הערה ג׳, עמ׳ קלח].

ד אחר שפסע בעושה שלום, במקום שכלו ג׳ פסיעות אלו ישאר עומד על עומדו, ולא יחזור למקומו עד שיגיע שליח צבור לקדושה, ולפחות עד שיתחיל שליח צבור החזרה. וסמוך לקדושה יחזור למקום שעמד שם עמידה, ואחר שהשליח צבור יחתום האל הקדוש רשאי לחזור למקומו הקבוע, לישב או לעמוד. [ראה להלן סימן קכד אם מותר לישב בחזרה]. ומי שיש לו חולשה, או זקן וחולה, וקשה לו להמתין לחזרה כשהוא עומד, יכול

לשבת במקום שכלו ג׳ הפסיעות. ואם מיד כשסיים היחיד את תפלתו ופסע, הגיע השליח צבור לקדושה, רשאי לפסוע מיד ולחזור למקומו לומר הקדושה במקום שהתפלל שמונה עשרה. [שארית יוסף חלק ג עמוד קטו. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קכג הערה ד׳, עמוד קמ].

ה כשעומד במקום שכלו הפסיעות יעמוד בכיוון רגליו זה אצל זה כמו בתפלה. ובין לחש לחזרה לא יחזיר פניו לצבור, ולא יהפוך פניו אנה ואנה. [שארית יוסף חלק ג עמוד קטו. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קכג הערה ה׳, עמוד קמב].

ו בתפלת ערבית אחר שסיים העמידה ופסע ג׳ פסיעות, לא יחזור למקומו מיד, ונכון להמתין עד שהשליח צבור יתחיל בקדיש תתקבל. [ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קכג הערה ו׳, עמוד קמג].

ז גם השליח צבור צריך לפסוע ג׳ פסיעות כשמתפלל בלחש, אבל כשיחזור להתפלל בקול רם אין צריך לחזור ולפסוע ג׳ פסיעות. אבל אם היה אדם עומד אחריו באמצע תפלת י״ח של לחש, ולא יכל לפסוע, והתחיל בחזרה, צריך לפסוע מיד אחר החזרה. [שארית יוסף חלק ג עמוד קטו. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קכג הערה ז׳, עמוד קמג].

ח מנהגינו שגם השליח צבור אומר אחר ברכת המברך את עמו ישראל וכו׳, הפסוק יהיו לרצון אמרי פי וגו׳. ויש מאחינו האשכנזים שנוהגים שאין השליח צבור אומר פסוק, אלא סומך על קדיש תתקבל שאומר לבסוף. [ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קכג הערה ח]

ט בסוף תפלת שמונה עשרה אחר שגמר לפסוע, אומר: יהי רצון שתבנה בית המקדש וכו׳, והטעם הוא שהרי בשביל ג׳ פסיעות של נבוכדנצאר, באגרת ששלח מרודך לחזקיהו, גרם חורבן בית המקדש, לכן על ידי אלו שלש פסיעות אנו מבטלין אותן הפסיעות, ואם כן אנו מתפללים שתבנה בית המקדש. [ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קכג הערה ט׳, עמוד קמד].

י יחיד מהקהל שסיים תפלת שמונה עשרה, אסור לו לדבר בין תפלת הלחש לחזרת השליח צבור, וטוב שיעיין בספר בהרהור הלב, ולא ישב בטל. אך טוב שלא יוציא בשפתיו. ובפרט במקומות שמאריכים בתפלת הלחש, והשליח צבור ממתין להם עד שיסיימו, שראוי ליחיד מהקהל שסיים תפלתו לעיין בספר, ולא יעמוד בטל מדברי תורה. וגם השליח צבור עצמו אף על פי שאינו רשאי לומר פסוקים ודברי תורה, כדי שלא יפסיק בין הלחש לחזרה, מכל מקום בעיון בספר בהרהור הלב בלבד שפיר דמי. ובשעה שהשליח צבור חוזר התפלה, אסור ללמוד אפילו בהרהור או בעיון בעלמא, אלא יקשיבו לברכות השליח צבור, ויענו אחריו ברוך הוא וברוך שמו ואמן. [ראה להלן בדיני החזרה בסימן קכד]. [שארית יוסף

ח״ג עמוד קטז. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סי׳ קכג הערה י׳].

סימן קכד - דיני החזרה ועניית אמן

א תיקנו חכמים שהשליח ציבור חוזר תפלת שמונה עשרה בקול רם, כדי להוציא ידי חובה את מי שאינו בקי. ואפילו הציבור כולם בקיאים, והתפללו תפלת לחש, אף על פי כן חוזר השליח ציבור התפלה, שכלל הוא בידינו שאף על פי שבטל הטעם, לא בטלה תקנת חכמים. וכל שכן שאפשר שגם בזמן הזה ישנם עמי הארץ שאינם בקיאים להתפלל, ובפרט בעלי תשובה שלא למדו בבתי ספר דתיים. ועוד, שאפשר שרבים מן הציבור לא כיוונו בתפלת לחש בברכת ״אבות״, ולא יצאו ידי חובת תפלה מן הדין, והשליח ציבור שהוא בקי, ומכוין כראוי בתפלת החזרה, מוציאם ידי חובת תפלה. ומכאן יש ללמוד שעל הגבאים של בית הכנסת להזהר מאוד למנות שליח ציבור ירא ה׳ מרבים, שתהיה דעתו על כוונת התפלה, ובפרט באבות ובהודאה, ולא תהיה כל מחשבתו על הניגון. ומכאן אזהרה גם לשליח ציבור שידע גודל אחריותו, שהוא מוציא את הרבים ידי חובה, ועליו לכוין היטב להוציא את הקהל ידי חובה, כי קהל עדתינו עליו יסמוכו. [ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קכד הערה א׳, עמוד קמז].

ב כשחוזר שליח צבור תפלת שמונה עשרה, יש לו לומר פסוק״ה׳ שפתי תפתח״ בקול רם. וכן פשט המנהג אצלינו, ובפרט בעה״ק ירושלים ת״ו. ויש מאחינו האשכנזים שנוהגים שהשליח צבור אומר הפסוק הנ״ל בלחש, ומתחיל החזרה בקול רם ברוך אתה ה׳ וכו׳. ונהרא נהרא ופשטיה. וקודם שיתחיל החזרה ימתין בין לחש לחזרה לכל הפחות שיעור כדי הילוך ד׳ אמות, קודם שחוזר למקומו לומר החזרה. [ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קכד הערה ב, עמוד קנב].

ג שליח צבור שלא התפלל עדיין תפלת לחש, ועבר לפני התיבה להתפלל שמונה עשרה בקול רם, כשיסיים המברך את עמו ישראל בשלום, אמן, ופסוק יהיו לרצון אמרי פי, יפסע מיד שלש פסיעות, ויאמר עושה שלום במרומיו וכו׳, ולא יסמוך על שלש פסיעות שעושה בסיום קדיש תתקבל. [שארית יוסף חלק ג עמוד קטז. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קכד הערה ג, עמוד קנג].

ד בית כנסת שיש שם מתפללים שאינם יודעים לקרוא, והשליח צבור מתפלל תפלת לחש של שחרית או מנחה בקול רם כדי שהצבור יאמרו עמו מלה במלה בלחש, ואחר כך אומר תפלת החזרה עם קדושה וברכת כהנים, יש אומרים שבימים טובים שאין הכל בקיאים בתפלה מותר

לעשות כן, אבל בימי חול שהכל בקיאים להתפלל אין לנהוג כן. ויש חולקים ואומרים, דאין לשליח צבור להתפלל ב׳ פעמים בקול רם גם בימים טובים ובימים הנוראים. ולכן באופן כזה כל היודע להתפלל בעצמו יתפלל תפלת הלחש, ואחר כך בעת שהשליח צבור אומר תפלת החזרה אותם שאינם בקיאים להתפלל בעצמם יכוונו לצאת ידי חובה, והשליח צבור מוציאם ידי חובתם בתפלת החזרה. [שארית יוסף חלק ג עמוד קיז. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סי׳ קכד הערה ד, עמוד קנג].

ה כשהזמן מצומצם והשליח צבור אומר תפלה אחת בלבד בקול רם, עד ברוך אתה ה׳ האל הקדוש, נכון שכל הקהל יתפללו תפלת העמידה מלה במלה עם השליח צבור, וכשיגיע לקדושה יאמרו עמו כל הקדושה, נקדישך ונעריצך וכו׳, ביחד. ואחר כך ימשיכו התפלה בלחש. ואף על פי שבאופן כזה אין אף אחד שעונה אמן אחר ברכות השליח צבור, אין בכך כלום, שאין עניית אמן מעכבת בזה כלל. וזה יותר נכון ממה שיש נוהגים להמתין מלהתפלל, עד לאחר שמסיים השליח צבור ברכת האל הקדוש, כדי לענות אמן אחר ברכותיו, ואחר כך מתחילים להתפלל שמונה עשרה. וכן המנהג כסברא ראשונה. [שארית יוסף חלק ג עמוד קיח. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קכד הערה ה, עמוד קנה].

ו מנהג יפה לומר על כל ברכה שאדם שומע, אחר הזכרת שם ה׳ ״ברוך הוא וברוך שמו״, ובפרט בברכות התפלה של חזרת השליח צבור, על דרך שאמר משה רבינו: ״כי שם ה׳ אקרא הבו גודל לאלהינו״. והרי אפילו כשמזכירים צדיק בשר ודם, צריך לברכו, כמו שנאמר: ״זכר צדיק לברכה״. ולכן על השליח צבור כשמסיים הברכות בתפלת החזרה, ואומר ברוך אתה ה׳, להמתין ולשהות קצת, כדי שיספיקו השומעים לענות ״ברוך הוא וברוך שמו״, ורק לאחר מכן יחתום הברכה, ויענו אחריו אמן. אך אם השליח צבור ממהר מאוד בתפלתו, ואחר שאומר ברוך אתה ה׳ מסיים תיכף ומיד חתימת הברכה, שאז קיים חשש שהשומעים שעונים ״ברוך הוא וברוך שמו״ לא ישמעו חתימת הברכה כראוי, מוטב לא לענות ״ברוך הוא וברוך שמו״, שעיקרו מתורת מנהג, כדי להעדיף שמיעת חתימת הברכה כראוי, ויענו אחריו אמן, שענייתו חובה גמורה מן הדין. ואמנם בברכות שיוצאים בהם ידי חובה מדין שומע כעונה, כמו השומע קידוש או הבדלה, או ברכת המגילה וברכת שופר, וכדומה, ומתכוין לצאת ידי חובה, אין לו לענות ברוך הוא וברוך שמו, ושב ואל תעשה עדיף. [שארית יוסף חלק ג עמוד קיח. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קכד הערה ו׳, עמוד קנח].

ז וכן מי שנמצא באמצע קריאת שמע וברכותיה, או אפילו בפסוקי דזמרה, ושומע חזרת השליח צבור ממנין סמוך, לא יענה ״ברוך הוא וברוך שמו״, שבכל מקום שאינו רשאי להפסיק בדיבור אסור לענות ״ברוך הוא וברוך שמו״, כיון שאינו חיוב כלל אלא מנהג ממדת חסידות, ובמקום שיש איסור להפסיק לא שייך מנהג להקל. [ולעניין אמנים של חזרת

השליח צבור, בקריאת שמע וברכותיה אין לענות אמנים דברכות, אבל בפסוקי דזמרה יש לענות אמנים דברכות, וכמו שנתבאר לעיל]. [שארית יוסף חלק ג עמוד קיט. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קכד הערה ז׳, עמוד קסב].

ח אסור לענות ״אמן יתומה״. והיינו שעונה אמן אחר ברכה שהוא חייב בה, ושליח ציבור מברך אותה, והוא אינו שומעה, אף על פי שיודע איזו ברכה מברך השליח ציבור, כיון שלא שמע הברכה אינו רשאי לענות אמן. ויש מרבותינו הראשונים שסוברים ש״אמן יתומה״ היינו אפילו בברכה שאינו חייב בה, אלא שאינו יודע איזו ברכה מברך השליח ציבור. ויש לחוש לדבריהם. ולכן אפילו כבר התפלל שמונה עשרה, ואינו צריך לצאת ידי חובה בחזרת השליח ציבור, אם אינו יודע איזו ברכה מברך השליח ציבור, לא יענה אחריו אמן. והוא הדין בברכות הנהנין וברכות ספר תורה, שאם אינו יודע מה היא הברכה, לא יענה ״אמן״. אבל אם יודע איזו ברכה מברך, אף על פי שאינו שומעה מתחלתה ועד סופה, רשאי לענות ״אמן״, בין בחזרת השליח ציבור (כשהתפלל כבר ויצא ידי חובת תפלה בעצמו), ובין בברכות הנהנין וברכות קריאת ספר תורה. [ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קכד הערה ח, עמוד קסג].

ט אם השליח צבור לא המתין לאחר ברכת מגן אברהם, אלא מיד התחיל בברכת אתה גבור, אין הצבור עונה אמן, שכל שהתחיל בברכה שאחריה כבר עברה ברכה ראשונה, ואין על מה לענות אמן, והוה ליה אמן יתומה. [ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קכד הערה ח, עמוד קסה].

י העונה אמן לא יגביה קולו יותר מהמברך. אך אם כוונתו כדי לעורר את הקהל לענות אמן, מותר לו להגביה קולו. [ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קכד הערה י עמוד קסה].

יא בכל מקום שיש ספק לענין הברכה אם יש לברך אותה אם לאו, המברך את הברכה אין עונים אחריו ״אמן״, שכשם שספק ברכות להקל, כך ספק ״אמן״ להקל. ולכן ספרדי ששומע אשכנזי שמברך על תפילין של ראש ברכת ״על מצות תפילין״, לא יענה אחריו ״אמן״. וכן ספרדי ששומע אשכנזי שמברך על ההלל בראש חודש, לא יענה אחריו ״אמן״. וכן ספרדי ששומע אשה מעדות האשכנזים שמברכת על מצות עשה שהזמן גרמא, לא יענה אחריה ״אמן״. וכן ספרדי ששומע אשכנזי שמברך ״על מקרא מגילה״ על מגילות איכה ורות וקהלת ושיר השירים, לא יענה אחריו ״אמן״, שבכל אלו דעת מרן השלחן ערוך שקבלנו הוראותיו שאין לברך כלל, ולכן יש להחמיר גם שלא לענות ״אמן״. אולם ספרדי השומע אשכנזי המברך נפשות אחר שתיית תה חם, יענה אחריו אמן, כיון שיש כאן ספק ספיקא. [ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סי׳ קכד הער׳ יא עמוד קסה].

יב מותר לקהל לשבת בחזרת השליח צבור, לאחר הקדושה וברכת האל הקדוש, ובלבד שלא ישבו בתוך ארבע אמות של השליח צבור שמתפלל,

אלא אם כן היושב זקן או חלש. וכשיגיע השליח צבור למודים צריכים לעמוד ולהשתחוות כשאומרים מודים דרבנן, וישארו עומדים עד שיסיימו מודים דרבנן. והמחמיר לעמוד בכל תפלת החזרה תבוא עליו ברכה. ואותם העומדים בכל החזרה, ולבסוף פוסעים ג׳ פסיעות, אין נכון לנהוג כן, דמחזי כיוהרא, הואיל ואינם חייבים לפסוע. [ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קכד הערה יב עמוד קסז].

יג יש נוהגים שבברכת ברך עלינו שאומר השליח צבור בתפלת החזרה, ומגיע ל״שמרה והצילה שנה זו מכל דבר רע״, עונים אחריו ״אמן״, וכשאומר ״ומכל מיני משחית״, עונים שוב ״אמן״, וכשאומר ״ומכל מיני פורענות״ עונים שוב ״אמן״. וכן בהזכרת יעלה ויבוא בראש חודש, כשמגיע ל״זכרנו ה׳ אלקינו בו לטובה״, עונים אמן, וכשאומר ״ופקדנו בו לברכה״, עונים שוב אמן, וכשאומר ״והושיענו בו לחיים טובים״, עונים שוב אמן. ומנהג זה יש לו על מה שיסמוך, ואין בזה איסור משום אמן יתומה, אלא שאין בזה סרך חיוב כלל, ולכן מי שנמצא באמצע פסוקי דזמרה, לא יענה אמנים אלו משום הפסק. והוא הדין לעניית אמן אחר מי שבירך שאומר החזן בעת פתיחת ההיכל ואחר העליות. [ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קכד הערה יג].

יד כשהשליח צבור חוזר התפלה בקול רם, על הקהל לשתוק ולהקשיב ולכוין היטב לברכות השליח צבור, ולענות אמן אחר ברכותיו, שאם אין תשעה מכוונים לברכות השליח צבור, קרוב הדבר להיות כאילו ברכותיו לבטלה. ולכן כל אדם מהקהל יחשוב עצמו כאילו אין תשעה זולתו, ויכוין היטב לחזרת השליח צבור. [הרא״ש בתשובה כלל ד׳ סימן יט. ומרן השלחן ערוך סימן קכד סעיף ד׳]. ולכן אין לעסוק בלימוד תורה באמצע חזרת השליח צבור, והמקילים בזה שלא ברצון חכמים עושים, ואם אפשר להוכיחם בלשון רכה תבא עליהם ברכה. [ויש אומרים שטוב שהשליח צבור יכוין קודם החזרה שאם לא יענו אמן תשעה עונים, תהיה זו תפלת נדבה]. ובכל אופן יש להזהר שלא להעליב ברבים אדם מסויים המדבר באמצע החזרה. אלא יש להשתיק את המדברים באופן כללי. [ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קכד הערה יד עמוד קע].

טו ראוי ונכון שגבאי הצדקה ימנעו מלגבות צדקה מהצבור בעת שקוראים קריאת שמע וברכותיה, או בשעת החזרה, או קריאת התורה בשני וחמישי, כדי שהמתפללים לא יסיחו דעתם מהתפלה. ואמנם בשחרית של שבועות, או הושענא רבה, וכן במנחה של יום הכפורים, מה שנוהגים לחלק לקהל טבק הרחה באמצע החזרה כדי לעוררם לתפלה, יש להם על מה לסמוך אם עושים כן כדי לעורר את הצבור, אולם אם הדבר גורם לדיבורים בקרב הקהל, ולהפרעה, בודאי שיש להמנע מלחלק הטבק באמצע החזרה. [ילקוט יוסף, תפלה כרך ב, סימן קכד הערה טו עמוד קפא].

טז ומכל מקום אם אחד מהעשרה מאריך בתפלתו, או שבא לבית הכנסת באיחור, והוא נמצא באמצע תפלת שמונה עשרה, אף על פי שאינו יכול לענות עמהם, מצטרף לעשרה, ומעיקר הדין רשאי השליח צבור להתחיל בחזרת התפלה, ואינו צריך להמתין לו עד שיסיים תפלתו, דכל בי עשרה שכינתא שריא (סנהדרין לט.). וכל שכן לענין קדיש, שאפשר לומר קדיש גם אם שלשה ארבע מתוך העשרה עדיין לא סיימו את תפלת שמונה עשרה. [ויש חולקים ואומרים שדוקא לענין קדיש וברכו מצטרף לעשרה אף על פי שאינו יכול לענות עמהם, אבל לגבי חזרת השליח צבור אין להקל כלל, אלא צריך שיהיו תשעה עונים. והעיקר כסברא ראשונה]. ומכל מקום היכא דאפשר ואין הדבר גורם לטורח צבור כל כך, טוב להמתין לו, ולא יתחיל השליח צבור בחזרת התפלה עד שיסיים את תפלתו. [ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, סימן קכד הערה טז עמוד קפג].

יז ראוי ונכון שיחזור השליח ציבור התפלה אפילו כשמתפללים מנחה סמוך לשקיעת החמה. ובמקום שנהגו לבטל החזרה ולעשות תפלה אחת, ואומר השליח ציבור בקול רם עד אחר הקדושה וברכת "אתה קדוש", ראוי להם לבטל מנהגם, ולעשות מנחה עם חזרת השליח ציבור. ומכל מקום אם אין בבית הכנסת אלא מנין בצמצום, ומתוכם ישנם אנשים שמשוחחים זה עם זה בחזרת השליח ציבור, ואינם נזהרים לענות אמן אחר ברכותיו, עדיף יותר להתפלל תפלה אחת בקול רם, כדי לומר קדושה, בין בשחרית ובין במנחה. ואף במקום שיש ספק בדבר אם התשעה מכוונים ועונים אמן, עדיף שיתפללו תפלה אחת, ולא יכנסו בחשש ברכות לבטלה. אבל בסתם אין לחוש שמא חלק מהמנין לא יענו אמן אחר ברכות השליח צבור, שהכל בחזקת כשרים, ואפילו אם המנין בצמצום יאמר השליח צבור חזרה כדת וכדין. [ילקוט יוסף שם, תפלה כרך ב, סי' קכד הע' יז עמוד קפה].

יח שליח צבור המתפלל תפלת החזרה, ומקצת מהעשרה ישנים או משוחחים ביניהם, ואי אפשר לעוררם או להשתיקם, על השליח צבור להמשיך בתפלת החזרה, ולא יפסיק באמצע החזרה, אף על פי שהללו חוטאים. ואף על פי כן אומרים ברכת כהנים [בשחרית] בחזרה כזו, וכן אומרים עננו בתעניות צבור ברכה בפני עצמה בין גואל לרופא. [ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, סימן קכד הערה יח עמוד קפח].

יט מי שהתפלל בביתו ביחיד, ואחר שסיים תפלת שמונה עשרה הגיע לבית הכנסת, ומצא שהצבור ממתינים בין לחש לחזרה, ורוצה לעמוד כשליח צבור לומר החזרה, אף שלכתחלה אין ראוי לעשות כן, מכל מקום מעיקר הדין רשאי לעשות כן אף אם עבר זמן מאז שסיים תפלתו בביתו. [ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, סימן קכד הערה יט עמוד קפט].

כ מי שנכנס לבית הכנסת ומצא הצבור שהתפללו כבר תפלת הלחש של מנחה, והוא רוצה להתפלל תפלת החזרה ולהסדיר תפלתו לאלתר, רשאי

לעבור לפני התיבה ולהתפלל בקול רם, וגם יוצא בזה ידי חובתו, ואינו צריך לחזור ולהתפלל אחר כך בלחש. וכל זה אם עושה כן בשעת הדחק ומפני צורך הצבור. [ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן רכד הערה כ].

כא כשמסיים החזרה יאמר בקול רם הפסוק ״יהיו לרצון אמרי פי וגו״׳. ועל השליח צבור להקפיד לומר את כל תפלת החזרה בקול רם, ולא בלחש. [ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קכד הערה כא עמוד קצא].

כב כבר נתבאר לעיל [סימן צב] ששליח צבור הנצרך לנקביו בין לחש לחזרה, מותר לו להמשיך בתפלת החזרה מפני כבוד הבריות. וכן הדין בקראוהו לעלות לתורה והוא נצרך לנקביו, שמותר לו לעלות לתורה ואחר כך ילך ויפנה לצרכיו. וכל זה כשיכול להעמיד עצמו עד פרסה, אבל אם אינו יכול להעמיד עצמו עד פרסה יש להסתפק אם רשאי להתפלל לכתחלה כשליח צבור. [ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קכד הערה כב עמוד קצא].

כג שליח צבור המתפלל ובאמצע החזרה נעשה במקום ריח רע, ימתין מעט עד שיעבור הריח רע. ואם הריח רע אינו עובר, ירמוז לאחד מהצבור שידליק חתיכת בד כדי שריח השריפה יגבור על הריח רע, ואז יוכל להמשיך בתפלת החזרה. אבל ריח רע של נפט וכדומה, אינו מעכב. [שארית יוסף חלק ג עמוד קלד. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קכד הערה כג עמוד קצג].

כד יש לשליח צבור ליזהר שלא לסמוך עצמו לתיבה או לסטנדר בעת החזרה, כי בעת שהוא סומך עצמו לא נקרא עומד. אך מותר להשען קצת באופן שאם יינטל אותו דבר שנשען עליו לא יפול. [שארית יוסף חלק ג עמוד קלד. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קכד הערה כד עמוד קצג].

כה עמודי התפלה של השליח צבור שיש בהם זכוכית, וכאשר השליח צבור משתחוה נראית הבבואה שלו, או לוח שויתי עם זכוכית, אפילו הכי אין בזה איסור, ומותר להתפלל כנגדה. [שארית יוסף חלק ג עמוד קלד. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קכד הערה כה עמוד קצג].

כו אם היו עשרה והתחיל השליח צבור לומר את החזרה, ויצאו מקצתן, ימשיך לומר את החזרה כולה אפילו שאין שם מנין. ואפילו אם יצאו מקצתן קודם הקדושה, ימשיך באמירת החזרה והקדושה. אבל קדיש תתקבל אינו אומר. [ולדעת הרמ״א יש להם לומר גם קדיש תתקבל]. והוא שישאר רוב מנין. ומכל מקום עבירה היא לצאת, ועליהם נאמר ועוזבי ה׳ יכלו אבל אם נשארו עשרה מותר לצאת. ואם יצאו מקצת מהעשרה אחר שהתחילו יוצר, לא יאמרו חזרה. [ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קכד הערה כו עמוד קצג].

כז מי שטעה בתפלת הלחש שלו ובמקום נוסח המודים הרגיל אמר מודים דרבנן, או שליח צבור שטעה ואמר נוסח מודים דרבנן, יצא. [ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קכד הערה כז עמוד קצד].

כח עמד להתפלל מוסף או מנחה, או תפלת תשלומין, ואמר ה׳ שפתי תפתח, ושמע קדיש או קדושה, יענה. ואחר כך יחזור לומר שוב הפסוק ה׳ שפתי תפתח וגו׳. [ילקוט יוסף על הלכות תפלה, מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב׳ עמוד קצה].

כט השומע חזרת השליח צבור ומנין אחר הגיעו לאמן יהא שמיה רבא, נראה שיענה אמן יהא שמיה רבא וכו׳. [ילקוט יוסף שם עמוד קצה].

סימן קכה - הלכות קדושה

א יש אומרים שקודם הקדושה יש לכוין לקיים מצות עשה של ״ונקדשתי בתוך בני ישראל״. וכן דעת כמה מהרבנים המקובלים. אולם לדעת רבותינו הראשונים, אין מצות הקדושה אלא מדרבנן, והביאו חכמים אסמכתא למצוה זו מפסוק ״ונקדשתי בתוך בני ישראל״. והעיקר להלכה כדעת רבותינו הראשונים. וטוב שיכוין לקיים מצות קדושה, בלי לחשוב בדעתו אם היא מן התורה, או מדרבנן, והקב״ה יודע תעלומה יצטרף מחשבתו כפי הדין. [ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קכה הערה א עמוד קצה].

ב מה שנוהגים שכל הקהל אומר בקול רם ובניגון את נוסח הקדושה ״נקדישך ונעריצך״, ועונים קדוש קדוש אחר השליח צבור, יש למנהג זה על מה לסמוך, וכן פשט המנהג בכל המקומות. [ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קכה הערה ב עמוד קצו].

ג כאשר השליח צבור מגיע לקדוש קדוש קדוש, אם כל הצבור סיימו את תפלת הלחש, הנכון הוא שהשליח צבור יאמר פסוק זה עם כל הצבור ביחד, ואפילו אם קולו אינו נשמע. אך ישתדל להגביה את קולו מעט יותר מכל הקהל. אבל אם יש חלק מהצבור שעדיין מתפלל בתפלת שמונה עשרה, ומאזין לשליח צבור, על השליח צבור לומר פסוק זה, ופסוק ברוך כבוד ה׳, בקול רם, באופן שקולו יגבר על הקהל, והכל ישמעו את קולו. ואם קולו חלש, יאמר פסוק זה אחר שהצבור יסיים לאומרו, ובכל אופן צריך שיכוין להוציא ידי חובה את אותם שאינם יכולים לומר בעצמם את הקדושה. ומותר לומר קדושה ברם קול, כל שהרם קול בא רק

להגברת הקול, אבל קול השליח צבור היה נשמע גם בלא הרם קול. [ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קכה הערה ג׳].

ד ראוי לעצום את עיניו בעת אמירת הקדושה, ולישא עיניו כלפי מעלה. [שארית יוסף חלק ג עמוד קלו. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קכה הערה ד עמוד קצט].

ה טוב לכוין רגליו זו אצל זו שיהיו כעין רגל אחת, גם בשעה שאומר קדושה עם השליח צבור. וטוב להחמיר לעמוד כך כשרגליו סמוכות זו לזו עד שהשליח צבור יסיים ברכת האל הקדוש. [שארית יוסף חלק ג עמוד קלז. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קכה הערה ה עמוד ר].

ו נוהגים לדלג מעט ולהרים עקבו מן הקרקע כשאומר פסוק ״קדוש״ ופסוק ״ברוך״ ופסוק ״ימלוך״ בקדושה. וכשאומר פסוק ״קדוש״, ידלג שלש פעמים בכל פעם שאומר ״קדוש״. ויהיו כל שלשת הדילוגים שוים זה לזה, ולא ידלג באחד יותר מהשני. והדילוג היינו שירים מעט עקביו וגופו כלפי מעלה, וישא עיניו למרום. אבל לא יקפוץ ולא ידלג יותר מדי. [שארית יוסף חלק ג עמוד קלז. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קכה הערה ו עמוד ר].

ז כשהשליח צבור אומר לעומתם משבחים ואומרים, או ובדברי קדשך כתוב לאמר, אל יאריך בהם, אלא ימהר לאומרם, שאם ימשוך בהם יש לחוש שהקהל יאמרו ברוך כבוד, וימלוך, קודם שיגמור. והוי כעין אמן יתומה. [שארית יוסף חלק ג עמוד קלז. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קכה הערה ז עמוד רב].

ח מנהגינו פשוט לומר ״נקדישךָ ונעריצךָ״ הכ״ף סופית בניקוד שו״א, ולא בקמ״ץ. ואין לשנות לומר נקדישךָ ונעריצךָ הכ״ף סופית בקמ״ץ. [ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סי׳ קכה הע׳ ח עמ׳ רב].

ט המתפלל תפלת שמונה עשרה, והגיעו הציבור לקדושה, אינו רשאי לענות עמהם, אלא שותק ומכוין דעתו אל השליח ציבור, ויוצא ידי חובה, שהשומע כעונה. ונכון יותר שלא ידלג ברגליו עם הציבור כשאומרים פסוקי הקדושה. ומכל מקום היינו דוקא כשהשליח ציבור קבוע, ויודע שצריך לכוין להוציאם ידי חובתם בכל דבר שבקדושה, אבל השומע מפי שליח ציבור שעומד באקראי, ואינו בקי לכוין להוציא את אחרים ידי חובתם, אין תועלת בכך שיכוין לצאת ידי חובה, אלא ימשיך בתפלתו. ולכן נראה שאם השליח ציבור אומר הקדושה ביחד עם הקהל, וקולו לא ישמע, כי קולו נבלע עם הקהל, אין כל טעם שהיחיד ישתוק ויכוין לקדושה. ורק אם קול השליח ציבור גבוה, ונשמע מתחלה ועד סוף, ישתוק ויכוין אל השליח ציבור. [שארית יוסף חלק ג עמוד קלה. ילקוט יוסף מהדורת

תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קכה הערה ט עמוד רב].

סימן קכו - שליח צבור שטעה [ראה עוד לעיל עמוד ריד]

א שליח צבור שטעה בתפלת החזרה, ונבהל, עד שאינו יכול להמשיך בתפלת החזרה, וכן מי שקולו נצרד באמצע החזרה, יעמוד אחר תחתיו, ויתחיל מתחלת הברכה שטעה הראשון, אם היה זה בברכות האמצעיות. אבל אם היה בשתי ברכות ראשונות, חוזר לראש, ואם היה אחר סדר קדושה, כגון שטעה בברכת אתה קדוש, זה שעומד במקומו מתחיל מברכת אתה קדוש, שכיון שענו כל הקהל קדושה, ברכת אתה קדוש נחשבת כתחלת הברכה. ואם טעה בשלש ברכות אחרונות, מתחיל מברכת רצה. והוא הדין אם נתעלף השליח צבור או נשתתק, זה שעומד תחתיו מתחיל להתפלל על הדרך שביארנו. [ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קכו הע׳ ד עמוד רו].

ב שליח צבור שטעה בתפלת החזרה ושכח לומר קדושה, אם נזכר באמצע אתה קדוש, חוזר לומר קדושה, וממשיך אתה קדוש וכו׳. ואם לא נזכר עד שחתם ברכת האל הקדוש, יאמר שם קדושה בלי חתימה, וימשיך אתה חונן וכו׳. ואם לא נזכר עד שהתחיל ברכת חונן הדעת, צריך לחזור לראש התפלה ולומר הקדושה. [ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קכו הערה ה׳ עמוד רז].

ג שליח צבור שטעה בתפלת החזרה, שלאחר שאמר קדושה עם הצבור, דילג אתה קדוש, והתחיל אתה חונן, אפילו אם סיים ברכת חונן הדעת, חוזר לברכת אתה קדוש, ואחר כך יאמר ברכת אתה חונן, וממשיך על הסדר. וכן אם טעה בתפלת שחרית של שבת, וכשסיים קדושה שכח לומר אתה קדוש והתחיל ישמח משה, או שטעה בתפלת מוסף של שבת, וכשסיים קדושת כתר שכח לומר אתה קדוש והתחיל תכנת שבת, חוזר לאתה קדוש, וממשיך משם והלאה, שכיון שאמרו סדר קדושה כתחלת ברכה דמי. [ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קכו הערה ו. עמוד רז].

ד שליח צבור שטעה בעשרת ימי תשובה וחתם האל הקדוש, ולא נזכר אלא אחר שעבר זמן של תוך כדי דיבור, חוזר לברכת אתה קדוש, שכיון שהצבור אמר קדושה אין לו לחזור לראש התפלה. [ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קכו הערה ז׳ עמוד רח].

סימן קכז - דיני מודים דרבנן

א כשמגיע השליח צבור למודים, גם הצבור צריכים לשחות עמו ולומר מודים דרבנן, וכבר נתבאר לעיל שאף מי שיושב בחזרת השליח צבור צריך לעמוד ולשחות במודים דרבנן, כי אין השתחויה אלא מעומד ולא מיושב. ולא ישחו יותר מדאי, אלא די בהרכנת הראש. ואומרים מודים אנחנו לך שאתה ה' אלהינו אלהי כל בשר וכו' וחותם ברוך אל ההודאות, בלא הזכרת השם. ואף על פי שיש מי שכתב שצריך לשחות גם בסוף מודים דרבנן, כשאומרים ברוך אל ההודאות, לא נהגו העם לשחות אלא בתחלת מודים דרבנן, ויש להם על מה שיסמוכו. ושב ואל תעשה עדיף.
[ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, סימן קכז הערה א עמוד רי].

ב אם אין שם כהנים אומר השליח צבור אלהינו ואלהי אבותינו ברכנו בברכה המשולשת וכו', ואני אברכם. ואם לא אמרו, אין מחזירין אותו. ואין אומרים נוסח זה אלא כשאין כהנים, ובזמן שראוי לנשיאת כפים [כמו בשחרית ומוסף ובנעילה, ובמנחה של תעניות, וכיו"ב]. ומנהג הספרדים שאין אומרים אלהינו ואלהי אבותינו כשיש כהן הנושא את כפיו. [ילקו"י שם סימן קכז הערה ב עמוד ריב].

ג כשאין כהנים ואומר השליח צבור אלוקינו ואלוקי אבותינו וכו', צריך החזן לסיים בסוף: ושמו את שמי וכו', שפסוק זה הבטחה שהקדוש ברוך הוא מסכים לברכת הכהנים. ופירוש ואני אברכם חוזר על ישראל. וקצת שליחי צבור אינם אומרים אותו, מפני שראו כן אצל האשכנזים הנוהגים כמו שכתב הרמ"א בדרכי משה שלא לאומרו, ואינם אלא טועים. וצריך להסביר להם שאנו נוהגים כדברי רבותינו הגאונים והרמב"ם ומרן שקבלנו הוראותיו. [ילקו"י סימן קכז הערה ג' עמוד ריג].

ד אין העם עונים אמן אחר ברכת כהנים של השליח צבור [כשאין שם כהנים], אלא כן יהי רצון. והמנהג לומר כן אחר כל פסוק ופסוק, ולא רק בסוף.
[ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, סימן קכז הערה ד עמוד ריג].

הלכות נשיאת כפים

סימן קכח - הלכות נשיאת כפים

א מצות עשה מן התורה שהכהנים יברכו את ישראל בנשיאת כפים. וכל כהן שנמצא בבית הכנסת בעת שהחזן קורא "כהנים" בעת חזרת השליח צבור, ואינו עולה לדוכן לברך את ישראל, אף על פי שביטל מצות עשה אחת, הרי זה כאילו עובר על שלש מצות עשה, שנאמר, כה תברכו, אמור להם, ושמו את שמי על בני ישראל. וכל כהן שעולה לדוכן ומברך את ישראל, גם הוא מתברך, שנאמר ואברכה מברכיך. ואפילו אם אין שם כהן אלא כהן אחד, אם קראו כהנים ולא עלה, הרי זה עובר בעשה כנז'. [שארית יוסף חלק ג עמוד קלח. ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, סימן קכח הערה א עמוד ריד].

ב במה דברים אמורים [שכהן שלא נשא כפיו כאילו עובר על ג' מצות עשה] אם היה הכהן בבית הכנסת בשעה שקראו כהנים, או אם אמרו לו לעלות או ליטול ידיו. אבל אם לא היה בבית הכנסת בשעה שהשליח צבור קרא כהנים, אינו עובר אפילו בעשה דכה תברכו. לפיכך כהנים שאינם יכולים לעלות לדוכן מסיבת חולשה או זיקנה מופלגת, יצאו מבית הכנסת בשעה שקורא החזן כהנים. ואף על פי שאחר כך יכולים לחזור מיד, מכל מקום כדי שלא יאמרו שהם פגומים נהגו שלא להכנס לבית הכנסת עד שיגמרו ברכת כהנים. אבל כהנים בריאים היוצאים לחוץ כדי שלא לברך, הם בכלל מה שאמרו, שכל כהן שאינו מברך אינו מתברך. [שארית יוסף חלק ג עמוד קלט. ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, סימן קכח הערה ב עמוד רטז].

ג אולם כהנים שאינם ראויים לעלות לדוכן, כגון כהן שנשא גרושה, או כהן שהוא חלל וכדומה, ואפילו הפסולים מדרבנן, אינם צריכים לצאת מחוץ לבית הכנסת בשעה שהשליח צבור קורא כהנים, שהרי אין כוונתו אלא על הכשרים לישא כפיהם. ויש אומרים שהדין כן אפילו אין שם כהנים אחרים אלא אלה שחכמים פסלום. ומכל מקום כשאין בבית הכנסת כהנים אחרים רק אלו הפסולים מדרבנן טוב שיצאו לחוץ קודם רצה. ונכון שהמקריא כהנים יכוין בדעתו שאינו קורא כי אם לראויים לנשיאת כפים, ואין בהם פיסול אפילו מדרבנן. [שארית יוסף חלק ג עמוד קלט. ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, סימן קכח הערה ג עמוד ריז].

ד מצות נשיאת כפים היא מן התורה גם בזמן הזה שאין לנו בית המקדש ובטלה העבודה בבית המקדש. [שארית יוסף חלק ג עמוד קמ. ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, סי' קכח הע' ד עמוד ריז].

ה יש אומרים שכשם שיש מצוה על הכהנים לברך את ישראל כך יש מצוה על הישראל להתברך מפי הכהנים. ויש חולקים. [שארית יוסף חלק ג עמוד קמג. ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, סימן קכח הערה ה עמוד רכד].

ו מי שנאנס ולא התפלל בצבור, והפסיד ברכת כהנים וקריאת התורה, ויש בידו האפשרות ללכת ולשמוע ברכת כהנים, או קריאת התורה, יש אומרים שיש לו לשמוע קריאת התורה שנתקנה לחובת הצבור. ויש אומרים שיש לו להעדיף לשמוע ברכת כהנים, דשמא יש מצוה גם על הישראל להתברך מפי הכהנים, והוה ליה ספק במצוה דאורייתא. [שארית יוסף חלק ג עמוד קמד. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קכח הערה ו עמוד רכה].

ז המתפלל בבית כנסת שאין להם כהן, ורוצה לעבור למנין אחר שיש שם כהן כדי להתברך מפי הכהנים, מאחר ויש אומרים שיש מצוה גם על הישראל להתברך מפי הכהנים, רשאי לעשות כן, אלא אם כן הוא משמש במנין הראשון כשליח צבור, או שהוא מזכה אותם לפני קריאת התורה בדברי תורה וכדומה, דבכהאי גוונא יש לו לוותר על מצוה יקרה זו, ולא לשמוע ברכת כהנים אפילו בקביעות, כדי לזכותם, וכבר נאמר, אם תוציא יקר מזולל, כפי תהיה. [שארית יוסף חלק ג עמוד קמה. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קכח הערה ז עמוד רכז].

ח אין נשיאות כפים בפחות מעשרה, דהוי בכלל דברים שבקדושה שאינם נאמרים אלא בעשרה. והכהנים בכלל המנין, לפי שהכהנים גם הם בכלל הברכה, מדכתיב ואני אברכם, כלומר לכהנים. אבל קטן אינו מצטרף למנין, כמו שאינו מצטרף למנין לחזרה ולקדיש. [שארית יוסף חלק ג עמוד קמו. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קכח הערה ח עמוד רכז].

ט אם היו עשרה בתחלת החזרה, ויצאו מקצתם, ונשארו רוב מנין והשליח צבור ממשיך בתפלת החזרה, אין לכהנים לישא את כפיהם, שאין להם להתחיל בברכת כהנים כשאין מנין בבית הכנסת. אבל אם היה מנין בבית הכנסת, והתחילו הכהנים בברכתם, ויצאו מקצת מהעשרה, אין לכהנים להפסיק, אלא ימשיכו את ברכת כהנים אף שאין שם מנין. [שארית יוסף חלק ג׳ עמוד קמו. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קכח הערה ט עמוד רכח].

יא אין העליה לדוכן מעכבת, ולכן גם במקום שאין דוכן, מצוה על הכהנים לברך את ישראל בנשיאת כפים גם אם עומדים על הקרקע. ורק כשאפשר הדבר בנקל שהכהנים ישאו כפיהם באופן שיעלו על דוכן, מצוה מן המובחר לעשות כן. [שארית יוסף חלק ג עמוד קמז. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קכח הערה יא עמוד רכט].

יב לפיכך אם השליח צבור כהן, ואין שם כהן אחר, אם התיבה שעומד עליה השליח צבור סמוכה להיכל, באופן שאם ישא כפיו השליח צבור הכהן במקומו, כל העם יהיו לפניו, ויהיו בכלל הברכה, אין צריך שיעלה לדוכן דוקא, שאין הדוכן מעכב. אבל אם התיבה רחוקה מן ההיכל, באופן שחלק ניכר מן הצבור לא יהיו לפניו, ולא יהיו בכלל הברכה, יעלה לדוכן וישא כפיו. וגם זה הוא דוקא באופן שמתפלל מתוך הסידור,

ומובטח לו שלאחר שישא כפיו יוכל לחזור לתפלתו ללא בלבול וטירוף דעת מאימת הציבור, אבל אם חושש שמא יבוא להטרד ולהתבלבל אם ילך לדוכן לישא את כפיו, ישא כפיו במקומו בתיבה, ואינו צריך לעלות לדוכן. [וטוב להחמיר שיטול ידיו בין לחש לחזרה. ומכל מקום מן הדין אין צריך ליטול ידיו קודם לכן, שיש לסמוך על נטילת ידים שחרית]. [שארית יוסף חלק ג עמוד קמח. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קכח הערה יב עמוד רלא].

יג ישראל שמברך בנשיאת כפים בכוונת מצוה, עובר בעשה, שנאמר, דבר אל אהרן ואל בניו לאמר כה תברכו את בני ישראל, אתם ולא זרים, ולאו הבא מכלל עשה, עשה. ומכל מקום הורים שמברכים את ילדיהם בנוסח ברכת הכהנים, וכן רבנים המברכים את תלמידיהם, רשאים לסמוך את ידיהם על ראשם בשעת הברכה, ואפילו בשתי ידים זוכות כאחת, ואין להקפיד לברך דוקא ביד אחת בלבד, כי אין האיסור לזרים לברך את ישראל אלא כשעושים כן בכוונת מצוה, ובנשיאת כפים כדרך הכהנים, אבל בסמיכת ידים ושלא בכוונת מצוה, שפיר דמי, כי טוב בעיני ה׳ לברך את ישראל. וגם משום נשיאת שם שמים לבטלה אין לחוש, שהרי פסוקים הם בתורה, ורשאים לאומרם כהוייתם. ולכן מה שיש נוהגים לברך את החתן והכלה בעת החופה בפסוקים יברכך ה׳ וישמרך וכו׳, אין בזה שום חשש איסור. [שארי״י ח״ג עמ׳ קמט. ילקו״י מהד׳ תשס״ד, תפלה כרך ב, סי׳ קכח הע׳ יג עמ׳ רלד].

יד כשם שמצינו בעבודת בית המקדש שיש חיוב על הכהנים לברך את ישראל פעם אחת בבוקר אחר קרבן תמיד של שחר, כך הוא החיוב בזמן הזה, לברך את ישראל פעם אחת ביום. ואם עלה פעם אחת ביום, שוב אינו עובר בעשה אף אם אמרו לו עלה. [שארית יוסף חלק ג עמוד קנ. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קכח הערה יד עמוד רלו].

טו כהן שנשא כפיו בברכת כהנים כדת, וברצונו לישא כפיו שנית באותו יום בצבור אחר, [או פעם שלישית], אף על פי שאינו חייב, שכבר יצא ידי חובת המצוה בנשיאת כפיו הראשונה, מכל מקום רשאי לברך שנית אשר קדשנו בקדושתו של אהרן וכו׳, ולברך ברכת כהנים, ואפילו אם יש שם כהנים אחרים הנושאים כפיהם. וכן כהן שעלה לדוכן בשחרית, חוזר ועולה לדוכן במוסף בשבתות וימים טובים וראשי חודשים, וכל שכן בצבור אחר. והרי זה דומה למצות ציצית ותפילין, שאף שיוצא ידי חובתו בלבישתם והנחתם פעם אחת ביום, מכל מקום כל פעם שחוזר ללבשם מקיים מצוה ומברך עליה. וכן המנהג, ובמקום מנהג אין לומר ״ספק ברכות להקל״. [שארית יוסף חלק ג עמוד קנב. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קכח הערה טו עמוד רלח].

טז כהן שעדיין לא התפלל שחרית, ונכנס לבית הכנסת ומצא שהשליח צבור הגיע בתפלת החזרה לברכת רצה, אין התפלה מעכבת אותו מלישא כפיו, לפיכך יעקור רגליו כשאומר השליח צבור רצה, ובסוף ברכת מודים

יברך ברכת כהנים. (אבל אם מצא את השליח צבור בברכת מודים, לא יעלה לדוכן, שכל כהן שלא עקר רגליו ברצה שוב אינו עולה לדוכן). **ואם עדיין לא הספיק הכהן לברך ברכות התורה, נכון שיברך תחלה ברכות התורה בין רצה לברכת כהנים, ואחר כך ישא כפיו ויברך ברכת כהנים. ואם לא יספיק לברך ברכות התורה, רשאי לישא כפיו גם בלא ברכות התורה. ואם הכהן חושש פן יעבור זמן קריאת שמע, יקרא לפחות פרשה ראשונה של קריאת שמע, או אפילו פסוק ראשון עם ברוך שם וכו', בין רצה לברכת כהנים, בטרם ישא כפיו. ואפילו אם הוא חושש שיעבור זמן תפלה, אם אמרו לו לעלות, יעלה לדוכן ויברך ברכת כהנים, שברכת כהנים היא מצוה מן התורה, והתפלה מדרבנן, מאחר שכבר התפלל ערבית מאמש, ויצא ידי חובת תפלה מן התורה. ועוד שיש לתפלת שחרית תשלומין במנחה. ואם לא אמרו לו לעלות ילך חוץ לבית הכנסת ויתפלל.** [שארית יוסף חלק ג עמוד קנד. ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, סימן קכח הערה טז עמוד רמג].

יז המנהג פשוט בארץ ישראל שהכהנים נושאים כפיהם בכל יום בין בימי החול בין בשבתות וימים טובים. ומרן הבית יוסף השבח השביח מנהג זה. אולם חלק מהאשכנזים בערי הגליל בארץ ישראל לא נהגו לישא כפיהם בימי החול. אבל יותר נכון שגם הם ינהגו לישא כפיהם בכל יום, כי טוב בעיני ה' לברך את ישראל. וכיום קהלות רבים בחוץ לארץ מבני עדות המזרח גם כן נוהגים שהכהנים נושאים כפיהם בחול כמו בשבת. וקהלות שנהגו בחו"ל שלא לישא כפיהם בכל יום, מותר להם לשנות ממנהגם, ולהנהיג נשיאת כפים בכל יום. וכל שכן שאם הכהן כבר עלה, דשוב לא ירד. [וכהן שנקלע בחו"ל למקומות שאין הכהנים נושאים כפיהם, אין צריך שיצא מחוץ לבית הכנסת סמוך לברכת כהנים]. [שארית יוסף חלק ג עמוד קנד. ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, סימן קכח הערה יז עמוד רמד].

יח מחנכים גם את הקטנים שיעלו לדוכן לישא כפיהם יחד עם הגדולים. [ומחנכים אותם גם בברכה, ואין כאן חשש ברכה לבטלה]. **אבל קטן לא ישא כפיו כשהוא כהן יחיד בבית הכנסת, ורק אם יש שם גם כהנים גדולים הקטן ישא כפיו עם הגדולים. ואם יש שם כהן אחד גדול, וכהן אחד קטן, אין השליח צבור מקריא "כהנים". ורק כשיש לפחות שני כהנים גדולים, אזי השליח צבור מקריא "כהנים".** [שארית יוסף חלק ג עמוד קנה. ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, סימן קכח הערה יח עמוד רמט].

יט יש נוהגים שכהן רווק אינו עולה לדוכן לישא כפיו בברכת כהנים, לפי שהכהן המברך את ישראל צריך שיהיה שרוי בשמחה ובטוב לבב, ואמרו חז"ל ביבמות כל השרוי בלא אשה שרוי בלא שמחה, שנאמר ושמחת אתה וביתך. אולם המנהג בכל ארץ ישראל וגלילותיה שגם כהן רווק נושא כפיו ומברך ברכת כהנים. והמחמיר בזה אינו אלא מן המתמיהים, שחומרא הבאה לידי קולא היא, כי הנמנע מלישא כפיו מפסיד מצות עשה מן התורה החשובה כשלש מצות עשה לפיכך כהנים רווקים שבאו מחוץ לארץ ממקומות שנהגו שרווקים אינם נושאים כפיהם, הואיל וזכו

לעלות לארץ ישראל חייבים לנהוג כמנהג ארץ ישראל לישא כפיהם, ולא יאבדו בידים מצוה יקרה וחשובה זו. ובפרט שכן פסק מרן השלחן ערוך שקבלנו הוראותיו. והמברך ישא ברכה מאת ה'. [שארית יוסף חלק ג עמוד קנו. ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, סימן קכח הערה יט עמוד רנא].

כ כהן בן י"ג שנה אף שאין ידוע אם הביא ב' שערות או לא, נושא את כפיו יחידי בדרך אקראי. ואם אין שם כהן אחר אלא הוא, יכול לישא כפיו בקביעות. וכן בישיבות קטנות שכל התלמידים צעירים שטרם נתמלא זקנם, רשאי כהן בן י"ג שנה לישא כפיו, אפילו בקביעות, אף שנמצא עמהם רב או מחנך. וכן המנהג. [ומה שאמרו שכהן שלא נתמלא זקנו לא יעלה לדוכן בקביעות, היינו כאשר רוב הצבור אנשים שנתמלא זקנם, אבל בישיבות קטנות שכולם בני גילו, שפיר דמי שיעלה לדוכן אף בקביעות]. [שארית יוסף חלק ג עמוד קנז. ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, סימן קכח הערה כ עמוד רנג].

כא הכהנים צריכים ליטול את ידיהם לפני שעולים לדוכן לברכת כהנים, ואף כהן שנטל ידיו בשחרית קודם התפלה, צריך לחזור וליטול ידיו סמוך לנשיאת כפיו. ומנהג מצרים כדעת הרמב"ם, שאין הכהנים נוטלים ידיהם לנשיאות כפים, וסומכים על נטילת ידים שחרית. ובמוסף נוטלים ידיהם, משום שכבר הסיחו דעתם. אך מנהגינו שלא לסמוך על נטילת ידים שחרית, אלא הכהנים חוזרים ונוטלים ידיהם קודם נשיאת כפים. אולם כשיש מנין מצומצם וכאשר הכהן יצא ליטול ידיו לא ישארו שם תשעה המקשיבים לברכותיו של השליח צבור ועונים אמן אחר ברכותיו, אין צריך שהכהן יטול ידיו, ובלבד שנזהר לשמור ידיו טהורות, ולא נגע במנעליו קודם שחלצן. [שארית יוסף חלק ג עמוד קנח. ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, סימן קכח הערה כא עמוד רנה].

כב הכהנים צריכים ליטול את ידיהם בכלי שיהיה בו רביעית, ועד הפרק של הזרוע, שהוא חבור היד והזרוע. ואין מברכים על נטילה זו אפילו אם הסיח דעתו משמירת ידיו מנטילת ידיו שחרית, או שנגע במקום מטונף. ולכתחלה טוב שכל כהן ישמור ידיו שלא יסיח דעתו מהם ליגע במקומות המטונפים, כדי שלא להכנס לכתחלה בספק ברכה במה שנוטל ידיו סמוך לנשיאת כפיו. [שארית יוסף חלק ג עמוד קס. ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, סימן קכח הערה כב עמוד רנח].

כג אם יש לוי בבית הכנסת הוא נוטל את ידי הכהנים. ומכל מקום נטילת הידים על ידי הלוי אינה מעכבת. ולכן אם הכהן חושש שאם ימתין ללוי שיטול ידיו יפסיד מצוה זו, יטול בעצמו. ועל כל פנים ראוי מאד שלא לבטל דין זה. וכשיש שם כמה לויים, נוטל אחד מהם. ויש נוהגים שהלויים אוחזים בכלי ושופכים יחד מהכלי על ידי הכהנים. ולוי קטן לא יצוק לבדו על ידי הכהן, אלא יכול רק לסייע ללוי גדול בנטילה זו. [שארית יוסף חלק ג עמוד קסא. ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, סימן קכח הערה כג עמוד רס].

כד אם אין שם לוי יש אומרים שבכור יטול ידי הכהנים, אך אין הכל נוהגים להקפיד בזה, אלא כשאין לוי הכהן נוטל את ידיו בעצמו. וטוב יותר שהכהנים יטלו ידי עצמם, מאשר יטלו ידיהם על ידי ישראל. [ילקו״י שארית יוסף ח״ג עמ׳ קסג. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קכח הערה כד עמוד רסב].

כה יש אומרים שאם הלוי הוא תלמיד חכם והכהן עם הארץ, לא יצוק הלוי מים על ידי הכהן. ותלמיד חכם נקרא זה ששואלים אותו הלכה בדברים המצויים ואומרה, ורחמי שומעניה, ופרקו נאה, ויש בו יראת שמים. ואם יש שם כהן אחד תלמיד חכם, יש אומרים שמציל את כל שאר הכהנים, ואז הלוי שהוא תלמיד חכם יטול ידי הכהן החכם ואחר כך יטול שאר הכהנים. ויש אומרים שגם באופן כזה לא יטול לוי תלמיד חכם את ידי הכהנים כלל. ושב ואל תעשה עדיף. [שארית יוסף חלק ג עמוד קסג. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קכח הערה כה עמוד רסב].

כו גם בתשעה באב וביום הכפורים על הכהנים ליטול את ידיהם עד פרק הזרוע, וכפי מנהגם בכל יום. ואף על פי שהרב כף החיים כתב, שיטול ידיו עד סוף קשרי אצבעותיו, נראה עיקר שיטלו ידיהם עד פרק הזרוע, וכדעת רוב האחרונים. [שארית יוסף חלק ג עמוד קסו. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קכח הערה כו עמוד רסו].

כז לכתחלה ראוי שהכהן לא ישהה בין הנטילה לנשיאת כפים יותר משיעור מהלך עשרים ושתים אמה. ולכן ראוי שהחזן לא יאריך ברצה. וכן יש ליזהר לכתחלה שלא לדבר בין הנטילה לברכת כהנים. [אפילו בעת שנוטל ידיו מחוץ לבית הכנסת]. ומכל מקום רבים לא נהגו להקפיד ליטול ידיהם סמוך כל כך לברכה, דיש אומרים דתיכף לנטילה ברכה היינו תיכף לנטילה עקירת רגליו לברכה. וגם סומכים על מה שנטלו ידיהם בשחרית. [שארית יוסף חלק ג עמוד קסו. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קכח הערה כז עמוד רסז].

כח אף לדעת מרן השלחן ערוך שפסק שצריכים הכהנים ליטול ידיהם קודם נשיאת כפים בשחרית, מכל מקום אין הנטילה לפני נשיאת כפים מעכבת, ובשעת הדחק יכול לסמוך על מה שנטל ידיו שחרית, ולכן אם היה השליח ציבור כהן, ואין שם כהן אחר, אף על פי שטוב להחמיר שיטול ידיו בין תפלת לחש לתפלת החזרה, מכל מקום אפילו לא נטל ידיו נושא כפיו. וכן אם יצטרך הכהן לעבור לפני המתפלל כדי ללכת ליטול ידיו, או שיצטרך לצאת מבית הכנסת, ואין שם אלא מנין מצומצם, נושא כפיו בלא נטילת ידים, ובלבד שנזהר לשמור ידיו טהורות, ולא נגע במנעליו קודם שחלצן. ואם יש בבית הכנסת שמונה ישראלים ושלשה כהנים, ושנים מן הכהנים אינם נושאים כפיהם מאיזו סיבה, אינם צריכים לצאת מבית הכנסת בשעת ברכת כהנים או קודם לכן. וכל שכן שאינם צריכים לצאת קודם ״רצה״, כיון שאין מנין בבית הכנסת

בלעדיהם. [שארית יוסף חלק ג עמוד קסז. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קכח הערה כח עמוד רסח].

כט כהן שנטל ידיו לנשיאת כפים של שחרית, אם שמר ידיו ולא נגע במקומות מכוסים, אינו חייב ליטול את ידיו שנית למוסף. והמחמיר ליטול ידיו גם לשחרית וגם למוסף, תבוא עליו ברכה. [שארית יוסף חלק ג עמוד קסח. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן הערה עמוד רעא].

ל מותר לכהנים ליטול ידיהם בשבת ממים שנתנו בהם מי ורדים, ובלבד שיתנו את המי ורדים מערב שבת או מערב יום טוב. וגם ביום הכפורים מותר ליטול ידים ממים שמעורב בהם מי ורדים, ואין בזה חשש סיכה. [שארית יוסף חלק ג עמוד קסח. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קכח הערה ל].

לעלות לדוכן עם מנעלים

לא רבן יוחנן בן זכאי תיקן, שהכהנים לא יעלו לדוכן לברך את ישראל בסנדל או במנעל לרגליהם, מפני כבוד הצבור ופירש רש״י, מפני שעל ידי שהכהנים נושאים כפיהם, בגדיהם מתרוממים כלפי מעלה, ונראים נעליהם לצבור, ואין זה כבוד הצבור לראות נעליהם עם הטיט שעליהם. ויש פוסקים שסוברים שמטעם זה אין לאסור אלא לאלה שעולים לדוכן, אבל לנושאים כפיהם על גבי קרקע למטה מההיכל, מותר להם שלא לחלוץ נעליהם אשר ברגליהם. אולם יש חולקים ואומרים שגם על גבי קרקע אסור, שלא חילקו חכמים בדבר. ועוד, שיש עוד טעם בגמרא שלפיו יש לאסור בכל ענין. והמנהג פשוט בארץ ישראל שהכהנים חולצים נעליהם בכל ענין. וכן ראוי לנהוג. אך בחוץ לארץ ישנם כהנים שמקילים בדבר, ונושאים כפיהם בנעליהם כשהם עומדים על גבי קרקע. והואיל ויש להם על מי לסמוך, אין מזניחים אותם, שיש לחוש שאם ימחו בידם יתבטלו לגמרי ממצות ברכת כהנים. אבל הכהנים הנגשים אל ה׳ והמהדרים במצות, גבורי כח עושי דברו, לעולם חולצים נעליהם קודם ברכת כהנים. וכזה ראה וקדש. [שארית יוסף חלק ג עמוד קסט. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קכח הערה לא עמוד רעב].

לב גם בתשעה באב וביום הכפורים שנועלים נעלי בד, צריכים הכהנים לחלוץ את המנעלים קודם עלותם לדוכן. ואמנם כהן חולה הסובל מצינה, מותר לו לישא כפיו במנעל של לבד, ולכן חולה שקשה לו לילך בלא מנעלים, טוב שינעל מנעלי בד כדי שיוכל לישא כפיו עם מנעל בד. ואם אין לו מנעלי בד, יכול לישא כפיו אף במנעל עור, וכמבואר. [שארית יוסף חלק ג עמוד קע. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קכח הערה לב עמוד רעג].

לג יש אומרים שחליצת המנעלים צריכה להיות קודם לנטילה, ולפי זה חליצת המנעלים צריכה להיות מחוץ לבית הכנסת. אבל מנהגינו עכשיו ללכת חוץ לבית הכנסת ליטול ידיהם וכשעולין לדוכן חולצין מנעליהם. ומניחין המנעלים למטה מן הדוכן, והצנועים מצניעים אותם במקום צנוע תחת הספסלים. [שארית יוסף חלק ג עמוד קע. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סי׳ קכח הערה לג עמוד רעד].

לד נכון שלא לעלות לדוכן יחף ממש, שהרי אין רגילים בזמן הזה לעמוד יחפים לפני גדולים, אלא יש לעלות בגרביים, וכן המנהג. [שארית יוסף ח״א עמו׳ קע. ילקו״י מהדורת תשס״ד תפלה ב׳ עמוד רעד].

לה כשיש בבית הכנסת ב׳ כהנים הנושאים כפיהם, קודם שיתחילו לברך אשר קדשנו וכו׳, אומר להם השליח צבור: כהנים, שאין הכהנים חייבים לברך אלא אם כן אמרו להם לברך, שכן נאמר: כה תברכו את בני ישראל אמור להם, ותירגמו, כד תימרון להון, והיינו דהחיוב הוא רק כאשר אומרים להם לברך. ואמירה זו היא קריאת כהנים שאנו אומרים קודם שהכהנים נושאים כפיהם. [שארית יוסף חלק ג עמוד קעא. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קכח הערה לה עמוד רעד].

לו ומכל מקום אין הקריאה ״כהנים״ מעכבת את הכהנים מלישא את כפיהם. ולכן אם אירע שהכהנים בירכו בלי שיקראו להם כהנים, אין צריכים לחזור ולקרוא להם ולברך שנית. אך לכתחילה לא יברכו עד שיקראו להם כהנים. [שארית יוסף חלק ג עמוד קעב. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קכח הערה לו עמוד רעה].

לז כשיש שם כהן אחד, אין השליח צבור קורא לו, אלא הוא מעצמו מברך ומחזיר פניו לקהל, שנאמר, אמור להם, לשנים. [שארית יוסף חלק ג עמוד קעב. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קכח הערה לז עמוד רעו].

לח כבר נתבאר לעיל [סעיף יח] שאם יש שם כהן אחד ומצטרף עמו כהן קטן [הנושא כפיו משום חינוך], אין השליח צבור קורא להם ״כהנים״, אלא נושאים את כפיהם מעצמם. [שארית יוסף חלק ג עמוד קעג. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קכח הערה לח עמוד רעז].

לט אין המקריא שקורא כהנים רשאי לפתוח בקריאת יברכך עד שיכלה אמן [שאחר ברכת הכהנים] מפי הצבור, ואין הכהנים רשאים להתחיל בברכת אשר קדשנו וכו׳ עד שתכלה קריאת כהנים מפי המקרא. [וכהנים שטעו ובירכו אשר קדשנו במצותיו וצונו לברך ברכת כהנים, יצאו ידי חובת הברכה, ואינם צריכים לחזור ולברך כפי הנוסח הנכון]. [שארית יוסף חלק ג עמוד קעד. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קכח הערה לט עמוד רעח].

מ וכן השליח צבור לא יתחיל בשום תיבה שבברכת כהנים עד שיסיימו הכהנים את התיבה שלפניה. [הר״ן מגילה כד: שאר״י ח״ג עמוד קעד. ילקו״י מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סי׳ קכח הערה מ׳ עמוד רעח].

מא יש להקפיד שהשליח צבור יקריא ברכת כהנים מתוך הסידור, ולא בעל פה. כדי שלא יבוא לידי טעות. וכתבו האחרונים שיש למחות ביד מי שקורא ברכת כהנים בעל פה. [שארית יוסף חלק ג עמוד קעד. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קכח הערה מא עמוד רעח].

מב יש אומרים שאין השליח צבור מקריא לכהנים תיבת ״יברכך״, אלא הכהנים מתחילים בעצמם ״יברכך״. ויש אומרים שגם תיבת ״יברכך״ צריך שהשליח צבור יקריא אותה לכהנים. ואף על פי שהנוהגים כסברא ראשונה יש להם על מה שיסמוכו, מכל מקום טוב ונכון שגם תיבת ״יברכך״ יקריא אותה לכהנים. והדבר יעשה בהסכמת כל הקהל. וישאו ברכה מאת ה׳. [ובפרט שפעמים רבות כשאין מקריאים תיבת יברכך, הרי אין הצבור יכול לענות אמן אחר ברכת הכהנים, בהיותם מסמיכים תיבת יברכך לברכה, והצבור לא שומע סיום הברכה]. [שארית יוסף חלק ג עמוד קעד. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קכח הערה מב עמוד רעט].

מג יש נוהגים שכאשר יש בשבת שמחה של חתן או של בעל ברית או בר מצוה, כשמגיע שליח צבור בתפלת החזרה לברכת כהנים, עומד לידו ישראל בעל קול ערב, ומקריא לכהנים בנעימה תיבת ״כהנים״, וממשיך כל ברכת כהנים מלה במלה בניגון נחמד ונעים, מתוק לנפש ומרפא לעצם, ומנהג זה יש לו על מה שיסמוך, ויסודתו בהררי קודש. [וכן הדבר מצוי אצל בני העדה התימנית לכבד את החשוב שבקהל לומר פסוקי ברכת כהנים]. אלא שיש להקפיד שגם הוא יקריא ברכת כהנים מתוך הסידור, ולא בעל פה, כדי שלא יבוא לידי טעות. [שארית יוסף חלק ג עמוד קעה. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קכח הערה מג, עמוד רפה].

מד במקומות שנוהגים בשבת שיש בו שמחת חתן וכיו״ב, שמזמינים חזן בעל קול ערב ובקי בניגונים יפים, והשליח צבור שותק ומקשיב לברכת הכהנים, על השליח צבור לענות אמן אחר ברכה ראשונה של הכהנים, ואחר כל פסוק ופסוק מברכת הכהנים, ואין בזה חשש הפסק. אך המקריא לכהנים לא יענה אמן, זולת אחר הפסוק האחרון. [שארית יוסף חלק ג עמוד קעה. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קכח הערה מד, עמוד רפה].

מה על הכהנים להזהר שלא יחלקו את התיבה לשנים לצורך משקל הנגינה, אלא יאמרו את כל המילה ביחד. ומה שיש נוהגים לנגן באמירת וישמר בלא כ״ף, ואחר כך הכ״ף, וכן עושים בויחנך, טעות הוא בידם, דדוקא בסוף מאריך, דקודם שמסיים לא משמע כוונת התיבה כלל. [שארית יוסף חלק ג׳ עמוד קעה. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קכח הערה מה,

סדר הראוי לנשיאת כפים

מו כשמגיע שליח צבור לברכת רצה, שהיא ברכת העבודה, כל כהן שנמצא בבית הכנסת צריך לעקור רגליו ממקומו כדי לעלות לדוכן, ולהתכונן לברכת כהנים. ולכתחלה צריך לעקור רגליו בתחלת ברכת רצה, ואפילו לא יספיק להגיע לדוכן עד סיום ברכת מודים מפי השליח צבור, שפיר דמי. ויכול לעקור רגליו אף בעת שהצבור עונה אמן על ברכת רצה. ואם לא עקר רגליו בתחלת הברכה עד שהתחיל שליח צבור בברכת מודים, אפילו אמר תיבת מודים בלבד, [ואפילו אם לא עקר רגליו מסיבת אונס], שוב אין הכהן עולה לדוכן. אבל אם רק סיים השליח צבור המחזיר שכינתו לציון, אפילו שהה קצת קודם שיתחיל מודים, רשאי הכהן לעקור רגליו לדוכן לברכת כהנים. [שארית יוסף ח"ג עמו' קעו. ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, תפלה ב סי' קכח הערה מו, עמ' רפו].

מז כהן הנושא כפיו, פשט המנהג שמסיר את כריכות התפילין מעל האצבע, קודם שנוטל ידיו. ויש שחוזרים וכורכים הרצועה על האצבע מיד אחר הנטילה, אך המנהג הנכון הוא שלא להחזיר את הכריכות רק לאחר נשיאת כפיהם. [וכדמבואר בתשובות הגאונים ובשו"ת הרי"ף. ואף שבשארית יוסף ח"ג עמוד קעז. וכן בילקו"י מהדורת תשס"ד תפלה ב' עמוד רפט כתבנו שיכולים להחזיר הרצועות קודם נשיאת כפים, הנה אחר שראיתי דברי הגאונים להדיא, הנכון הוא שלא להחזיר הרצועות רק לאחר נשיאת כפים].

מח כבר נתבאר לעיל (סימן ס') שדעת רוב גדולי הפוסקים שמצוות צריכות כוונה, ולכן טוב וראוי שבשעה שהכהנים עוקרים רגליהם לישא את כפיהם, יתנו בדעתם שעומדים לקיים מצוה מן התורה לברך את ישראל. ויש שמוסיפים ואומרים, הריני מוכן ומזומן לקיים מצות עשה לברך את ישראל ברכת כהנים בנשיאת כפים, כמו שצויתנו בתורתך, כה תברכו את בני ישראל אמור להם. ולדעת החיי אדם כל שעושה מעשה של מצוה אף שלא נתכוין להדיא לצאת ידי חובה, יצא ידי חובה, אחר שמן המעשה מוכח שלא עשה אלא לשם ציווי הבורא. [שארית יוסף חלק ג עמוד קעח. ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, סימן קכח הערה מח, עמוד רצ].

מט הכהנים עומדים בדוכן ופניהם כלפי ארון הקודש, ואחוריהם כלפי העם, ומשלשלים הטלית על פניהם, וכאשר השליח צבור קורא "כהנים" [אם הם שנים או יותר], מתחילים לברך. ויש אומרים שצריך לסיים את כל הברכה, ורק אחר כך להפוך פניהם כלפי העם. והמנהג שהכהנים הופכים את פניהם בעת שאומרים תיבת באהבה, בסיום הברכה. [ואף שהכהנים

מחזירים גביהם אל ארון הקודש, אין בזה חשש]. [שאר״י ח״ג עמ׳ קעח. ילקו״י תשס״ד, תפלה כרך ב׳ עמ׳ רצ].

נ כשהכהנים נושאים את כפיהם, יגביהו את ידיהם כנגד כתפיהם, ויש אומרים שלא יגביהו ידיהם יותר מכנגד הכתפים. ויש אומרים שאם רצו להגביה ידיהם עד כנגד ראשם, הרשות בידם. ולדעת רבינו האר״י והמקובלים צריכים להגביה ידיהם עד כנגד הראש. והנוהגים כן יש להם על מה שיסמוכו. ומגביהים יד ימנית קצת למעלה מהשמאלית, והיא עיקר נשיאת כפים, לשון הרמת ידים. והכהנים חולקים אצבעותיהם ומכוונים לעשות חמשה אוירים. [בין ב׳ אצבעות לב׳ אצבעות אויר אחד]. ואמנם כהן שאינו יכול לחלוק את אצבעותיו להפריד שנים שנים, אין זה מעכבו מלישא כפיו, אלא יפריד כל אצבעותיו זו מזו. [שאריית יוסף ח״ג עמוד קעט. ילקו״י תפלה ב, סי׳ קכח הערה נ, עמוד רצד].

נא הכהנים צריכים לומר את פסוקי ברכת הכהנים בקול רם (סוטה לח.), ובניגון. וגם השליח צבור לא יקריא לכהנים בלחש, אלא יגביר את קולו. ואין לצבור לענות אמן בקול רם יותר מהמברך, ורק אם עושה כן באקראי כדי לעורר הכוונה, או לעורר את הצבור לענות אמן, מותר לענות אמן בקול רם. [שאריית יוסף ח״ג עמוד קפב. ילקו״י מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב׳, עמוד ש].

נב אין הכהנים רשאים לנגן בברכת כהנים שנים או שלשה ניגונים, משום שיש לחוש לבלבול, ולכן אין לנגן אלא ניגון אחד מתחלה ועד סוף. [שאריית יוסף חלק ג עמוד קפג. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קכח הערה נב עמוד שב].

נג כשאומרים תיבות: יברכך, וישמרך, אליך, ויחנך, אליך, לך, ושלום, הכהנים הופכים פניהם לדרום ולצפון, כדי שתתפשט הברכה לכל האנשים העומדים מצידיהם. ונוהגים להאריך בניגון בתיבות אלה. [שאריית יוסף ח״ג עמוד קפד. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קכח הערה לט, עמוד שב].

נד אין מברכין ברכת כהנים אלא בלשון הקודש, ובעמידה, ובנשיאות כפים. וכולהו לעיכובא. ולכן כהן עולה חדש מחוץ לארץ שהגיע לארץ, ואינו יודע לשון הקודש, טוב שיצא מבית הכנסת ולא ישא את כפיו עד שילמד הברכה בלשון הקודש. [שאריית יוסף חלק ג עמוד קפד. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קכח הערה נד, עמוד שב].

נה יש אומרים שיש דין ״שומע כעונה״ גם בברכת כהנים, ולדבריהם כהן שהוא צרוד שאינו יכול לברך ולומר את פסוקי הברכה, יכול לעלות לדוכן ולישא כפיו, ויבקש מחבירו שיכוין להוציאו ידי חובת הברכה ופסוקי הברכה, וגם הוא יתכוין לצאת, ויוצא בזה ידי חובה. ויענה אמן

אחר המברך. [שארית יוסף חלק ג עמוד קפד. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קכח הערה נה, עמוד שג].

נו אם השליח צבור כהן, ואין שם כהן אלא הוא, אם הוא מתפלל מתוך הסידור הרי מובטח לו שלאחר שישא כפיו יוכל לחזור לתפלתו ללא בלבול וטירוף דעת מאימת הצבור, לכן יעקור רגליו מעט בברכת רצה, וישא כפיו, ויברך ברכת כהנים, כדי שלא תתבטל ברכת כהנים מהצבור. ויקריא לו אחד מהקהל. ואין השליח צבור צריך ליטול ידיו סמוך לנשיאת כפים, וגם לא קודם החזרה. אך היכא דאפשר נכון לחוש לדברי הזוהר ומרן השלחן ערוך, וליטול ידיו בין לחש לחזרה. אבל אם יש שם כהנים אחרים, אפילו אם הוא מתפלל מתוך הסידור ומובטח לו שיוכל לחזור לתפלתו לאחר שישא כפיו, אינו רשאי להפסיק כדי לישא כפיו, [שלא התירו לסמוך על הבטחתו שיחזור לתפלתו, כשיש שם כהן אחר, ואפשר לברכת כהנים שתתקיים על ידי הכהן האחר]. ואף על פי שישראל קורא ״כהנים״ כשהכהנים עולים לדוכן, אין השליח צבור הכהן עובר על מצות עשה של ברכת כהנים כשאינו עולה יחד עם יתר הכהנים, לפי שאין כוונת הקורא ״כהנים״ אלא לשאר הכהנים, ולא לשליח צבור שנמצא בחזרת התפלה. [ואמנם במושב זקנים שאין שומעים את קולם של הכהנים האחרים, יכול השליח צבור לומר ברכת כהנים אף שיש שם כהנים אחרים]. [שארית יוסף חלק ג עמוד קפט. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קכח הערה נח, עמוד שח].

נז כהן העומד באמצע תפלת לחש של שמונה עשרה, והגיע שליח צבור לברכת רצה, יש אומרים שאם אין שם כהן אחר פוסק ועולה לדוכן ומברך ואחר כך יחזור למקומו ויתפלל, שהרי ברכת כהנים היא מצות עשה של תורה, ואף שגם התפלה היא מצות עשה דאורייתא, מכל מקום אין זמנה וסידורה ושיעורה מן התורה, וגם איסור הפסקה בתפלה אינו אלא מדרבנן, הילכך אתי עשה של תורה ודחי לאיסור הפסקה, ופוסק ומברך. ויש אומרים שאין לו להפסיק באמצע שמונה עשרה למצוה זו, אפילו אין שם כהן אחר, וכל שכן אם יש שם כהנים אחרים. אלא ימשיך בתפלתו. וכן עיקר לדינא. אולם אם הכהן מתפלל בלחש עם חזרת הש״צ ביחד, מתחלה ועד סוף, כשיגיע לברכת רצה יעקור רגליו מעט, וכשיגיע לסוף ברכת מודים [הטוב שמך ולך נאה להודות] יעלה לדוכן ויברך ברכת כהנים, [ואפילו אם יש שם כהנים אחרים], ואחר כך יחזור למקומו ויסיים תפלתו. [שארית יוסף ח״ג עמו׳ קפט. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סי׳ קכח הערה נז עמוד שיג].

נח כהן הנמצא בתוך י״ב חודש לפטירת אביו או אמו, ורוצה לעבור לפני התיבה כשליח צבור, אם אין שם כהנים אחרים רשאי לשמש כשליח צבור, ולישא כפיו באמצע החזרה כנ״ל. ובמקום שיש כהנים אחרים שמנהגינו שאין השליח צבור נושא את כפיו, יש אומרים שאין לו לשמש כשליח צבור בקביעות [במשך השנה] אחר שמבטל מעליו מצות עשה מן התורה של נשיאת כפים. ויש שנהגו להקל בזה, בפרט כשאין הדבר נעשה בקביעות. [שארית יוסף חלק ג עמוד קעא. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קכח הערה נח עמוד שכו].

נט שליח צבור שטעה ודילג על ברכת כהנים, שתיכף אחר שסיים הטוב שמך ולך נאה להודות, המשיך, שים שלום טובה וברכה, אם נזכר באמצע ברכת שים שלום, פוסק, וחוזר לברכת כהנים כדת, ואם לא נזכר עד שסיים המברך את עמו ישראל בשלום, לא יחזור, ואף הכהנים לא יאמרו ברכת כהנים אחר תפלה, אף על פי שעקרו רגליהם בברכת רצה, שמאחר שקבעו חכמים ברכת כהנים בתפלת שמונה עשרה אחר ברכת ההודאה, אין לאומרה לאחר התפלה. ואף על פי שיש אומרים שיברכו ברכת כהנים לאחר התפלה, שב ואל תעשה עדיף, ומה גם דקיימא לן ״ספק ברכות להקל״. [שארית יוסף ח״ג עמ׳ קצב. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סי׳ קכח הערה נט, עמ׳ שכז].

ס שליח צבור שטעה בברכת כהנים, ואחר שאמר אליך שבפסוק יאר, והיה לו להמשיך ויחונך, דילג ואמר וישם לך שלום, וגם הכהנים נמשכו אחר טעותו, אם נזכרו באמצע שים שלום, יש להורות לכהנים לחזור לומר ברכת כהנים בשלימותה, מבלי ברכת המצוה שעליה, דהיינו ברכת אשר קדשנו בקדושתו וכו׳. ואם לא נזכרו עד שחתם השליח צבור המברך את עמו ישראל בשלום, יאמרו שם הכהנים ברכת כהנים בלי ברכת המצוה, אף שנסתיימה התפלה. ועל צד היותר טוב יתחילו מתיבת יברכך עד הסוף. [שארי״י ח״ג עמו׳ קצב. ילקו״י תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קכח הערה ס עמוד של].

סא בשעה שהכהנים נושאים כפיהם ומברכים את ישראל בברכת כהנים, על כל הצבור לעמוד על רגליהם באימה וביראה ובכובד ראש, ורק חולה או זקן שאינם יכולים לעמוד על רגליהם, רשאים לישב במקומם. [שארית יוסף ח״ג עמוד קצג. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קכח הערה סא עמוד של].

סב וכן צריכים כל הצבור להאזין ולהקשיב לברכת הכהנים. ואין ראוי לומר שום פסוק בעת ההיא, שכלום יש עבד שרבו מברכו ואינו מאזין לברכתו? ולכן אין להסיח דעתם מהברכה, אלא יהיו עיניהם כלפי מטה כמו שעומד בתפלה, ופניהם כנגד פני הכהנים, ולא יסתכלו בכהנים, כדי שלא יסיחו דעתם מהברכה. ודוקא בהסתכלות מרובה שיכול לבוא לידי היסח הדעת, אבל בראיה קצת שרי, דדוקא בזמן המקדש שהיו מברכים בשם המפורש והשכינה היתה שורה על ידיהם, היה אסור אפילו ראיה קצת, מה שאין כן בזמן הזה. ומכל מקום נוהגים גם כיום שלא להביט בכהנים כלל, זכר למקדש. [ואם הבנים באים אצל אביהם בעת ברכת הכהנים, יש לומר להם שיהיו פניהם כלפי הכהנים, ולא כלפי אביהם]. [שארי״י ח״ג עמ׳ קצד. ילקו״י מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סי׳ קכח הערה סב, עמו׳ שלא].

סג הצבור צריכים לעמוד כנגד הכהנים, או לצידיהם שלפנים, ולא לאחריהם, כדי שיהיו בכלל הברכה. [שארית יוסף ח״ג עמ׳ קצה. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סי׳ קכח הערה סג, עמ׳ שלג].

סד מי שנכנס לבית הכנסת לצורך איזה ענין, ומצא כהנים הנושאים את כפיהם, יעמוד וישמע ברכת כהנים, ולא יצא מבהכ״נ עד שיסיימו הברכה. [שארית יוסף חלק ג עמוד קצו. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קכח הערה סד, עמוד שלה].

סה וכן מי שישב ועוסק בתורה בבית הכנסת, והגיעו הצבור לברכת כהנים, יעמוד וישמע ברכת כהנים. [שארית יוסף ח״ג עמוד קצו. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סי׳ קכח הע׳ סה, עמוד שלד].

סו הצבור עונה אמן אחר ברכת הכהנים, ואחר כל פסוק ופסוק מברכת הכהנים. ומנהגינו לענות ״ברוך הוא וברוך שמו״ בברכת כהנים, אחר כל הזכרת שם ה׳ של הכהנים. אך טוב שיענו זאת בלחש, ולא בקול רם, כדי שלא לבלבל את השליח צבור המקריא לכהנים. [אולם אין לגעור באותן העונים ברוך הוא וברוך שמו בקול רם]. [שארית יוסף חלק ג עמוד קצו. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קכח הערה סו עמוד שלה].

דברים המעכבים בכהנים מלישא את כפיהם

סז כהן שאינו יכול לבטא האותיות כהלכה, כגון שקורא לאל״ף ע״ין, ולע״ין אל״ף, או שקורא לחי״ת כ״ף רפויה, או לחי״ת ה״א, ולה״א חי״ת, או שקורא לשבולת סבולת, וכיוצא בזה, אף על פי שרשאי לישא כפיו בעירו ושער מקומו, הואיל ורובם ככולם אומרים כן, מכל מקום במקומות שהם צחי הלשון לא ישא כפיו. ויש אומרים שאם הוא רגיל בינינו וכולם יודעים שאינו יכול לבטא את האותיות כהלכה, רשאי לישא כפיו. ולכן בזמנינו שכולם מכירים את ההיגוי והמבטאות השונים, יכול כל כהן לשאת כפיו בכל מקום. ועל כל פנים אין להוריד כהן שכבר עלה לדוכן מסיבה זו. וכן פשט המנהג בארץ ישראל שגם כהנים אשכנזים שאינם מבטאים יפה אות ע״ין, וקוראים לעיינין אלפין, נושאים כפיהם אצל הספרדים, אף שגם הניקוד שונה אצלם תכלית שינוי מאצלינו, והנח להם לישראל. [שארית יוסף חלק ג עמוד קצח. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סי׳ קכח הערה סז, עמוד שלו].

סח כהן שיש לו מום בפניו או בידיו, לא ישא כפיו, מפני שהעם מסתכלין בו, ומסיחים דעתם מן הברכה. ואם היה דש בעירו, כלומר, שבני עירו רגילים בו, והכל מכירים שיש לו אותו מום, ישא כפיו. וכל ששהה שלשים יום בעירו נחשב דש בעירו. ובזמנינו שכבר פשט המנהג שכל הכהנים משלשלים הטלית על פניהם וידיהם בעת הברכה, וגורבים גרביים לרגליהם, אפילו אם יש בפניו ובידיו וברגליו כמה מומים, ואפילו לא היה

דש בעירו, עולה לדוכן ונושא כפיו. [שארית יוסף חלק ג עמוד קצח. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קכח הערה סח, עמוד שלח].

סט לפיכך כהן שנפצע במלחמה ונקטעה כף ידו, יש אומרים שכל קדושת כהונה עליו, ומכיון שבזמן הזה שהכהנים מכסים ידיהם בטלית אין חשש שמא יסתכלו בידיו ויסיחו דעתם מן הברכה, לפיכך עולה לדוכן ונושא כפיו בברכת כהנים. ויש חולקים ואומרים שאם ניטלה כף ידו אינו בר נשיאות כפים, ואינו נושא את כפיו אפילו אם הוא דש בעירו. ואפילו אם ניטלה רק כף יד אחת. וכן עיקר. [ואמנם בשארית יוסף חלק ג עמוד קצט, וכן בילקוט יוסף חלק א׳ מהדורת תשמ״ה, נתבאר דנושא כפיו, אבל לאחר שניים מרן שליט״א חזר בו, ודעתו דהעיקר להלכה דזה דוקא בנקטעו האצבעות, וכף היד נשארה קיימת, אבל אם ניטל כל כף היד, אינו נושא כפיו]. [ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קכח הערה סט עמוד שלט].

ע סומא בשתי עיניו, אפילו אם הוא דש בעירו אינו נושא כפיו, דספק ברכות להקל. ויש אומרים שאם הוא דש בעירו נושא כפיו, ולכן כהן סומא הרוצה לעלות לדוכן ולישא כפיו, אין מוחין בידו, שיש לו על מה שיסמוך. [שארית יוסף חלק ג עמוד ר׳. וביתר הרחבה ראה בילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קכח הערה נה, עמוד שג].

עא כהן שיש לו תחבושת בכף ידו עד הפרק, נושא כפיו ואין לפוסלו משום חציצה. וכן מעשים בכל יום שגם כהן שיש על ידו תחבושת עולה לדוכן ומברך ברכת כהנים ואין פוצה פה. וכן עיקר שאין בזה משום חציצה. [שארית יוסף חלק ג עמוד ר. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סי׳ קכח הערה עא].

עב כהן שיש על ידיו כתובת קעקע, רשאי לעלות לדוכן לישא כפיו, כשמכסה עצמו בטלית באופן שאין הכתובת קעקע נראית לעיני הצבור. ובפרט אם הדבר נעשה שלא לרצונו, או שחזר בתשובה. [שארית יוסף חלק ג עמוד ר׳. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קכח הערה עב עמוד שמב].

עג כהן שאינו מדקדק במצות, [אבל אינו מחלל שבת בפרהסיא], או שהיו הבריות מרננים אחריו שעובר עבירות חמורות, או שלא היה משאו ומתנו באמונה, הרי זה עולה לדוכן ונושא כפיו, ואין מונעים אותו מלישא כפיו. ואף על פי שעדיין לא חזר בתשובה. לפי שזו היא מצות עשה על כל כהן הראוי לנשיאת כפים, ואין אומרים לאדם רשע הוסף רשע והמנע מן המצות. ואל תתמה ותאמר ומה תועיל ברכתו של הדיוט זה, לפי שאין קיבול הברכה תלוי בכהנים, אלא בהקדוש ברוך הוא, שנאמר ושמו את שמי על בני ישראל ואני אברכם, הכהנים עושים מצותם שנצטוו בה, והקדוש ברוך הוא ברחמיו מברך את ישראל כחפצו. [שארית יוסף חלק ג עמוד ר׳. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן עג הערה עג עמוד שמב].

עד אולם אם הכהן מחלל שבת בפרהסיא במזיד, הרי הוא כעכו"ם לכל דבר, ואינו עולה לדוכן לנשיאת כפים. ומכל מקום אם בא לעלות לדוכן אין צריך למונעו מלהצטרף לאחיו הכהנים לישא כפיו. אבל אם אין שם כהן אחר אם אפשר טוב לשכנעו שיצא מחוץ לבית הכנסת ולא ישא כפיו, ואם אי אפשר לשכנעו יש להעלים עין גם בזה, וישא כפיו לברכת כהנים. וכל שכן שאם עבר ועלה לדוכן שיש להעלים עין ממנו ולא להורידו מהדוכן, ואפילו כשאין שם כהן אחר, שגדול השלום. ועונים אמן אחריו. ואם חזר בתשובה עולה לדוכן אף לכתחלה. [שארית יוסף חלק ג עמוד רא. ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, סימן קכח הערה עד, עמוד שמג].

עה כהן שהרג את הנפש, בין בשוגג בין במזיד, אף על פי שעשה תשובה, לא ישא כפיו, שנאמר (ישעיה א, טו) ידיכם דמים מלאו, וסמיך ליה ובפרשכם כפיכם אעלים עיני מכם. לפיכך כהן שהיה נוהג במכונית, וגרם בידים לתאונה קטלנית, אם נהג ברשלנות, כגון שנסע במהירות מופרזת, או שלא ציית לתמרור במקום שהיה עליו לעצור, ועל ידי כן התנגש ברכב אחר, וגרם לאיבוד נפש מישראל, הרי שגגתו עולה זדון, ונפסל מלעלות לדוכן לישא כפיו לעולם, אף על פי שעשה תשובה, שהואיל ויצאה תקלה מתחת ידו באיבוד נפש מישראל, שוב אין קטגור נעשה סניגור, ואינו ראוי לישא כפיו, ואפילו אם עלה לדוכן ירד, שיש בזה איסור ברכה לבטלה. ואפילו אם יצא זכאי בבית המשפט, כל שיודע בעצמו שנהרג אדם מישראל על ידו, ואפילו אם הדבר אצלו בספק, אסור לו לישא כפיו. ואמנם האשכנזים מקילים בזה אם היה הדבר בשגגה ועשה תשובה, אבל אנו קבלנו הוראות מרן השלחן ערוך שאוסר לישא כפיו אפילו הרג בשוגג ועשה תשובה. וכן הורו הלכה למעשה גדולי רבני ספרד. [שארית יוסף חלק ג עמוד רג. ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, סימן קכח הערה עה, עמוד שמו].

עו אם הכהן היה נוהג ברכב, ופגע בזקן או בחולה, ומתו לאחר זמן, והדבר נעשה בשוגג, והכהן עשה תשובה, המורה להקל בזה אף לספרדים לעלות לדוכן יש לו על מה לסמוך. כיון שלא מת מיד מהתאונה. [שארית יוסף חלק ג עמוד רד. ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, סימן קכח הערה עו].

עז אולם אם היה אנוס לגמרי, כגון שהיה נוהג בזהירות, ובפתע פתאום קפץ ילד לתוך הרחוב והתגלגל לרגלי המכונית ונדרס למות, אם קיבל עליו תשובה על פי הוראת חכמי ישראל, על התקלה שיצאה מתחת ידו, רשאי לישא כפיו, כיון שהיה אנוס בזה. וכל שכן אם הנפגע לא מת מיד אלא לאחר כמה ימים, שיש להקל בזה על בעלי תשובה. ושב ורפא לו. וכהן שהרג אדם טריפה במזיד, וכגון שהרופאים אמרו שהנהרג בלאו הכי היה חולה באופן שהיה צריך למות תוך י"ב חודש, אינו יכול לישא כפיו, אף שהרג טריפה. אך אם הרגו באונס, וכגון שהנהרג קפץ לכביש ועל ידי כך נהרג, הנהג הכהן נושא את כפיו [כמו בכל אונס כמבואר לעיל]. [שארית יוסף חלק ג עמוד רד. ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, סימן קכח הערה עז, עמוד שמז].

עח כהנים שהשתתפו בקרבות של מערכות ישראל, נגד צבאות האויבים הערבים, ופגעו והרגו בחיילי האויב, אין ספק שהם כשרים והגונים לנשיאת כפים, מאחר שמלחמות ה' נלחמו להושיע את ישראל מיד צריהם, תחזקנה ידיהם ושכרם כפול מן השמים. ועוד שלא נפסל כהן שהרג את הנפש אלא בהורג נפש מישראל, מה שאין כן בהורג נכרי. [שארית יוסף חלק ג עמוד רד. ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, סימן קכח הערה עח, עמוד שמח].

עט כהן מוהל שמל תינוק, ועל ידי שגגתו גרם למותו של התינוק, וכן כהן רופא שהיה מטפל בחולה, וטעה וגרם למותו של החולה, אם חזרו בתשובה רשאים לעלות לדוכן ולישא כפיהם, הואיל ולדבר מצוה נתכוונו. [שארית יוסף חלק ג עמוד רד. ילקו"י מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, סי' קכח הערה עט].

פ כהן שנשא גרושה לא ישא כפיו, ואין נוהגים בו קדושה, אפילו לקרות בתורה ראשון, ואפילו גירשה או מתה פסול, עד שידור הנאה על דעת רבים מהנשים שהוא אסור בהם. וכהן שנכשל עם אשת איש, או עם שאר עריות, אינו נפסל מלישא כפיו. [שארית יוסף חלק ג עמוד רה. ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, סימן קכח הערה פ, עמוד שנ].

פא והוא הדין בנשא כהן חללה או חלוצה, שאסור לו לישא כפיו. דכל שהכהנים מוזהרים באופן מיוחד, אם עבר על עבירות אלו הדבר פוסל אותו מכהונתו. [שארית יוסף חלק ג עמוד רה. ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, סימן קכח הערה פא, עמוד שנא].

פב כהן חלל אינו נושא כפיו, הואיל ונתחלל מן הכהונה, ואינו עוד בכהונתו. ואפילו אם הוא חלל רק מדרבנן, כגון בן חלוצה שנישאה לכהן, שאיסורה עליו מדברי סופרים וכיוצא בו, אף על פי כן פסול מלעלות לדוכן. ובניו ובני בניו של החלל עד סוף כל הדורות, חללים הם, ופסולים מלעלות לדוכן. ואפילו אם אין שם כהנים אחרים לא יעלה לדוכן. והוא הדין לטומטום ואנדרוגינוס שלא יעלו לדוכן אפילו בלא ברכה, ואפילו עם כהנים אחרים. [שארית יוסף חלק ג עמוד רה. ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, סימן קח הערה פב, עמוד שנא].

פג כהן שנטמא למת שאינו משבעה קרובים שלו במזיד, פסול לעלות לדוכן. ואין בו מעלות כהונה עד שיחזור בתשובה ויקבל עליו שלא יטמא עוד למתים. [שארית יוסף חלק ג עמוד רו. ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, סימן קכח הערה פב, עמוד שנג].

פד כהן חולה שנזקק לקטטר שדרכו נוטפים מי רגליו לתוך שקית או כלי זכוכית, ואינו מרגיש בעת שמי רגליו נוטפים ממנו, מותר לו לעלות לדוכן ולישא כפיו בברכה, ובלבד שיהיו בגדיו העליונים נקיים, ולא יהיה

נודף ממנו ריח רע כלל. [שארית יוסף חלק ג עמוד רו. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קכח הערה פד, עמוד שנד].

פה שליח צבור ששכח לומר יעלה ויבוא בראש חודש או בחול המועד, ולא נזכר אלא בברכת שים שלום לאחר שהכהנים בירכו ברכת כהנים, שדינו הוא שצריך לחזור לברכת רצה ולומר יעלה ויבוא, יש אומרים שצריכים הכהנים לחזור ולברך ברכת כהנים, ויש חולקים, ושב ואל תעשה עדיף. [שארית יוסף חלק ג עמוד רז. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סי׳ קכח הערה פה, עמוד פה].

פו אם יש גוים בבית הכנסת בשעת ברכת כהנים, ואי אפשר להוציאם החוצה משום איבה, יש נוהגים להמנע לעת כזאת מנשיאות כפים, אבל הנכון שלא לחוש לכך, אלא יעלו הכהנים לדוכן ויברכו ברכת כהנים כדת, כי אין הכוונה בברכתם אלא לעם ישראל, שכן נוסח הברכה: ״וצונו לברך את עמו ישראל באהבה״, ואין הגוים חוצצים בין הכהנים לבין קהל ישראל, וכמו שאמרו חז״ל שאפילו מחיצה של ברזל אינה מפסקת. [שארית יוסף חלק ג עמוד רז. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קכח הערה פו, עמוד שנה].

פז כהן שיש בביתו אשתו נדה, אין לו להמנע מלישא כפיו. ואפילו אם יצא מבית הכנסת בצינעא. ואין צריך לחוש למה שכתב בזה בספר המקצועות. [שארית יוסף חלק ג עמוד רח. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קכח הערה פו, עמוד שנח].

פח יש נוהגים לומר לכהנים ברדתם מן הדוכן לאחר ברכת כהנים ״חזק וברוך״, או ״יישר כחכם״. ויש להם על מה שיסמוכו, שאף על פי שהכהנים חייבים מן התורה לברך ברכת כהנים, מכל מקום כיון שהיו יכולים להפקיע עצמם מחיובם אם יצאו מחוץ לבית הכנסת, לכן ראוי להחזיק להם טובה. [שארית יוסף ח״ג עמוד רח. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סי׳ קכח הערה פח עמוד שנט].

פט המתפלל תפלת שמונה עשרה, ושמע ברכת כהנים ממנין הסמוך, אין צריך להפסיק לשמוע ברכת כהנים, ואפילו בין ברכה לברכה. ומכל מקום אם רצה להפסיק בין ברכה לברכה להאזין ולהקשיב לברכת הכהנים, רשאי לעשות כן, ולא חשיב הפסק. אולם אם הוא עוסק בקריאת שמע וברכותיה, וכל שכן באמצע פסוקי דזמרה, ראוי שיפסיק בבין הפרקים כדי לשמוע לברכת הכהנים ותבא עליו ברכת טוב. [שארית יוסף חלק ג עמוד רח. ילקוט יוסף תשס״ד, תפלה כרך ב, סי׳ קכח הערה פט, עמוד שס].

צ אין השליח ציבור עונה ״אמן״ אחר הכהנים, בין אחר ברכת ״אשר קדשנו בקדושתו של אהרן״, ובין אחר כל אחד מהפסוקים של ברכת כהנים. אבל יחיד המתפלל עם חזרת השליח ציבור, והגיע עמו לחתימת ״הטוב שמך ולך נאה להודות״, יקשיב לברכת הכהנים ויענה ״אמן״ בין

אחר ברכת המצוה של הכהנים, ובין אחר כל אחד מפסוקי ברכת כהנים. וכן אם מזמינים בעל קול ערב להקריא לכהנים פסוקי ברכת כהנים, והשליח ציבור עומד ושותק ומכוין לברכת הכהנים, (ויש סמך למנהג זה, וכמו שנתבאר במקום אחר), רשאי השליח ציבור לענות "אמן", בין אחר ברכת המצוה, ובין אחר כל פסוק מפסוקי ברכת כהנים, הואיל ואין כאן חשש טירוף. והמקריא לכהנים לא יענה אחריהם שום אמן, זולת אחר הפסוק האחרון. [שארית יוסף חלק ג' עמוד רט. ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, סימן קכח הערה צ, עמוד שס].

צא כהן אינו רשאי להוסיף מדעתו יותר על השלשה הפסוקים של ברכת כהנים. ואם הוסיף עובר בל תוסיף. [שארית יוסף ח"ג עמ' ריב. ילקו"י מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, סי' קכח הערה צא, עמוד שסד].

צב אחר ברכת כהנים מתחיל השליח צבור שים שלום, ואז הכהנים מחזירים פניהם להיכל, ואמרים: רבון העולמים עשינו מה שגזרת עלינו עשה עתה מה שהבטחתנו השקיפה ממעון קודשך מן השמים וברך את עמך את ישראל". [שארית יוסף חלק ג' עמוד ריג. ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, סימן קכח הערה צב, עמוד שסו].

צג אין הכהנים רשאים להחזיר פניהם עד שיתחיל שליח צבור ברכת שים שלום, ואינם רשאים לכוף את אצבעותיהם עד שיחזירו פניהם, ועומדים שם ואינם רשאים לעקור משם עד שיסיים שליח צבור שים שלום, והצבור עונים אחריו אמן. [שארית יוסף חלק ג' עמוד ריג. ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, סימן קכח הערה צג, עמוד שסו].

צד כשאין כהנים אומר השליח צבור אלוקנו ואלוקי אבותינו וכו', וצריכים הקהל לעמוד בעת שאומר נוסח זה. [שארית יוסף ח"ג עמו' ריד. ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, סימן קכח הערה צד, עמוד שסז].

צה כשאין כהנים ואומר השליח צבור אלוקינו ואלוקי אבותינו וכו', צריכים העם לענות "כן יהי רצון" אחר כל פסוק ופסוק שבברכת כהנים שאומר השליח צבור, ולא יענו אמן. [שארית יוסף חלק ג עמוד ריד. ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, סימן קכח הערה צה עמוד שסז].

צו כשאין כהנים ואומר השליח צבור אלוקינו ואלוקי אבותינו ברכנו בברכה המשולשת וכו', צריך לומר בברכה, אות בי"ת הראשונה נקודתה בפת"ח. והשניה דגושה. ויש אומרים המשולשת בתורה, שהם שלשה פסוקים בתורה, ויש אומרים בברכה המשולשת, ואחר כך בתורה הכתובה וכו'. ויותר נכון לומר המשולשת בתורה. [שאר"י ח"ג עמוד קטו. ילקוט יוסף שם, סימן קכח הערה צו עמוד שסח].

צז כשאין כהנים ואומר השליח צבור אלוקינו ואלוקי אבותינו וכו', צריך החזן לסיים בסוף: ושמו את שמי על בני ישראל ואני אברכם. [שפסוק זה הבטחה שהקדוש ברוך הוא מסכים לברכת הכהנים. ופירוש ואני אברכם חוזר על ישראל]. וקצת שליחי צבור אינם אומרים אותו, מפני שראו כן אצל האשכנזים הנוהגים כמו שכתב הרמ"א בדרכי משה שלא לאומרו, ואינם אלא טועים. וצריך להסביר להם שאנו נוהגים כדברי רבותינו הגאונים והרמב"ם ומרן שקבלנו הוראותיו. [שארית יוסף חלק ג עמוד רטז. ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, סימן קכח הערה צז עמוד שסט].

צח אמרו במדרש, שעל הכהנים להקפיד שלא לברך במהירות ובבהלה, אלא בכוונת הלב, כדי שתשרה הברכה בהן. ולכך תיקנו לומר באהבה בברכה, כדי שיתנו דעתם הכהנים לברך בכוונת הלב ובאהבה. וכהן שיש לו שונאים בבית הכנסת, או שהוא שונא את הצבור, צריך לעקור מלבו את השנאה, כדי שיוכל לברך ברכת כהנים, ולומר "באהבה". ואם לא עקר את שנאתו, אין לו לעלות לדוכן, ויצא לחוץ בעת שהשליח צבור קורא כהנים. אולם אם אין השונא נמצא בבית הכנסת, או שמי שהכהן שונא אינו נמצא בבית הכנסת, כהן עולה לדוכן. וכהן ששונא את חבירו כהן אחר, יכולים שניהם לעלות לדוכן ולברך את העם. [ילקו"י תשס"ד, תפלה ב, סי' קכח הע' צח, עמוד שע].

צט מנהג הספרדים ועדות המזרח, שאם הכהן אבל בתוך שבעת ימי אבלותו, יוצא מחוץ לבית הכנסת בשעה שקורא השליח ציבור "כהנים", ואינו נושא כפיו. אבל אחר שבעה נושא כפיו. ובשבת שבתוך ימי השבעה, אם יש שם כהן אחר, נכון יותר שלא ישא הכהן האבל כפיו, ויצא מבית הכנסת בשעה שהשליח ציבור אומר "כהנים". אך אם אין שם כהן אחר אלא הוא, יש לחוש בזה שאם לא ישא כפיו יהיה הדבר נראה כאבלות בשבת בפרהסיא, ולכן יעלה לדוכן וישא כפיו. [ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, סימן קכח הערה צט, עמוד שעא].

ק אם אין לכהן טלית, וגם אין טלית בבית הכנסת, אין לכהן לישא כפיו בלא טלית, שמאחר ובזמנינו נהגו הכל לשיא כפיהם עם טלית, אם הכהנים ישאו כפיהם בלא טלית הדבר יהיה מתמיה אצל הצבור, ויסיחו דעתם מהברכה. וכן במנחה של תעניות אם אין שם טלית, אין לכהנים לישא כפיהם בלא טלית. וכן שני כהנים הנושאים את כפיהם, ואין להם אלא טלית אחת גדולה, אין לשניהם להתעטף ביחד בטלית אחת, כדי שישאו כפיהם כפי המנהג, אלא ימנעו מלישא כפיהם. [ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, סימן קכח הערה ק, עמוד שעב].

קא אסור להשתמש בכהן, משום קדושת כהונה שיש בו. ולכן אמרו בירושלמי: "המשתמש בכהונה מעל". ומכל מקום אם הכהן מוחל על כבודו, וברצונו הטוב מגיש מגדנות ומשקאות ושאר כיבוד לפני האורחים, או לפני קהל לומדי תורה, כבודו מחול, שכשם שחכם שמחל

על כבודו כבודו מחול כך כהן שמחל על כבודו כבודו מחול. ומכל שכן אם הכהן איוותה נפשו ויעש מעצמו ומרצונו הטוב לשמש את אורחיו ואת בני קהלתו, שיש לומר לכל הדעות שרצונו זהו כבודו. ואין צריך לומר שאם הכהן מקבל שכר טירחא על השירות שעושה, שבודאי מותר להשתמש בו. וכל זה כשהשירות והשימוש אינו דרך בזיון, אבל אם בא הכהן ליצוק מים על ידיו, נכון להחמיר שלא לקבל ממנו, אפילו אם הוא כהן עם הארץ, כיון שהוא דרך בזיון. [שארית יוסף חלק ג עמוד ריט. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קכח הערה קא, עמוד שעג].

קב תלמיד חכם רשאי להשתמש בכהן שהוא תלמידו, כיון שמצוה רבה לתלמיד לשמש את רבו, שמוראו כמורא שמים. וכבר אמרו חז״ל כל המונע תלמידו מלשמשו כאילו מונע ממנו חסד, ופורק ממנו מלכות שמים, שנאמר למס מרעהו חסד ויראת שדי יעזוב. ולכן אף על פי שהתלמיד הוא כהן מותר להשתמש בו. ותלמיד חכם מופלג בחכמת התורה נחשב כרבו לענין זה. [שארית יוסף חלק ג עמוד רכ. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קכח הערה קב, עמוד שעד].

סימן קכט - באיזה תפלות נושאים כפים

א אין נשיאות כפים בלילה, שנאמר: לעמוד בשם ה׳ לשרתו ולברך בשמו עד היום הזה, הוקשה ברכת כהנים לשירות, מה שירות ביום אף נשיאות כפים ביום. לפיכך בתעניות צבור אם שהו בתפלת החזרה של מנחה עד הלילה, לא ישאו הכהנים כפיהם. וכן ביום הכפורים אם האריכו בתפלת הנעילה עד הלילה לא ישאו הכהנים כפיהם. ומכל מקום בבין השמשות שהוא ספק יום ספק לילה, שזהו בתוך שלש עשרה דקות וחצי אחר שקיעת החמה, (בשעות זמניות), רשאים לישא כפיהם בברכה, הואיל ואין הלכה זו מוסכמת מכל הפוסקים. [שארית יוסף חלק ג עמוד רטז. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קכט הערה א עמוד שעה].

ב בתעניות צבור הכהנים נושאים כפיהם במנחה, [מלבד בשחרית]. ולכתחלה יקבעו זמן תפלת שמונה עשרה של מנחה בתעניות צבור כחצי שעה או כארבעים דקות קודם השקיעה, כדי שעד שיגיע השליח צבור בסוף החזרה לברכת כהנים, יהיה בתוך חצי שעה לשקיעה. ואם התפללו מנחה מפלג המנחה ואילך, דהיינו שעה ורבע בשעות זמניות קודם צאת הכוכבים, לכתחלה לא יעלו לדוכן, ואם עלו לא ירדו. ובמקום שנהגו שלכתחלה הכהנים עולים לדוכן אחר פלג המנחה, יש להם על מה שיסמוכו. אבל אם מתפללים בעוד היום גדול, לפני השיעור הנ״ל [פלג המנחה], אין לכהנים לשאת את כפיהם, ואפילו במקום שנהגו לעלות לדוכן יש למחות בידם ולהנהיג שלא יעלו, וכדין מנחה של יום הכפורים שאין

בה נשיאות כפים, מפני שמתפללים מבעוד יום. ואם מתפללים מבעוד יום כשם שאין נושאים את כפיהם, כך אין השליח צבור אומר בחזרה אלהינו ואלהי אבותינו ברכנו בברכה וכו'. [שארית יוסף ח״ג עמ' ריז. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סי' קכט, הערה ב].

ג בתעניות צבור, כל כהן שאינו מתענה לא ישא את כפיו במנחה, כיון שיש לחוש לשיכרות, ולכן יצא לחוץ בעת נשיאת כפים. [שארי״י ח״ג עמוד ריט. ילקוט יוסף תשס״ד, תפלה כרך ב, סי' קכט הערה ג, עמוד שעט].

ד בתענית ז' באדר, או תעניות שובבי״ם וכדומה, אפילו יש עשרה מתענים בבית הכנסת אין לעשות נשיאות כפים במנחה, אפילו אם מתפללים מנחה סמוך לשקיעה, שלא התירו אלא בתענית צבור. ומכל מקום אם הכהן עלה לישא את כפיו, לא ירד. [שארית יוסף חלק ג' עמוד ריט. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קכט הערה ד', עמוד שעט].

ה אומרים ברכת כהנים בבית האבל, אבל האבל עצמו אם הוא כהן אינו נושא את כפיו בתוך השבעה, אלא יצא לחדר אחר בשעה שהשליח צבור קורא ״כהנים״, ואינו נושא כפיו. [אבל אחר שבעה ימי אבלות נושא כפיו]. ואם לא יצא לחוץ וכבר קראו כהנים, יש אומרים שיעלה לדוכן. ולענין שבת שבתוך ימי השבעה, אם יש שם כהן אחר, נכון יותר שלא ישא הכהן האבל כפיו, ויצא מבית הכנסת בשעה שהשליח ציבור אומר ״כהנים״. ואם אין שם כהן אחר אלא הוא, יש לחוש בזה שאם לא ישא כפיו יהיה הדבר נראה כאבלות בשבת בפרהסיא, ולכן יעלה לדוכן וישא כפיו. [שארית יוסף חלק ג עמוד ריט. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קכט הערה ה עמוד שפ].

סימן קל - רבונו של עולם שאומרים בשעת נשיאת כפים

א מי שראה חלום ואינו יודע אם הוא חלום טוב או רע, ונפשו עגומה עליו ביותר, בשעה שהכהנים עולים לדוכן יאמר בלחש, רבונו של עולם, אני שלך וחלומותי שלך וכו', ויכוין לסיים את דבריו עם סיום ברכת הכהנים מפי הכהנים, כדי שעניית אמן של הצבור תהיה גם על מה שהוא אמר. [ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קל הערה א', עמוד שפא].

ב המתפלל על חלומו יתפלל בלב נשבר ונדכה, שעל ידי כך יתהפך גזר הדין. [ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קל הערה ב', עמוד שפג].

סימן קלא - מהלכות נפילת אפים

א מיד לאחר החזרה צריך לומר וידוי וי״ג מדות ונפילת אפים, וגם מי שנאנס ומתפלל יחיד בביתו, צריך לומר וידוי [ויאמר י״ג מדות בניגון כקורא בתורה], אפילו במקום שאינו קבוע לתפלה ואין שם ספר תורה, ואפילו שלא בשעה שהציבור מתפללין. [והדין כן גם בימי שני וחמישי, שיש לומר נפילת אפים אחר החזרה, ורק אחר כך לומר אל מלך וכו׳]. ובכל וידוי שאומרים צריך לומר בתחילתו אנא ה׳ או״א וכו׳. ואין נשים צריכות לומר וידוי ונפילת אפים, שאינן חייבות אלא בברכות השחר, ברכות התורה, ותפלת שמונה עשרה. ומכל מקום אם הנשים רוצות להחמיר על עצמן ולומר וידוי, רשאות לומר הודוי, ותאמרנה את הי״ג מדות בניגון כקורא בתורה. ואם צריכות לדאוג לצרכי הבעל, או בטיפול הילדים, אין להן להחמיר בדברים אלו, שהאשה משועבדת לבעלה. [שארית יוסף ח״ג עמוד רכא. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סי׳ קלא הערה א עמ׳ שפד].

ב אין להפסיק בדיבור בין תפלה לנפילת אפים. ואף אם מתפלל בביתו ביחיד אין לו להפסיק בין תפלת שמונה עשרה לתחנה. שהכל כתפלה אריכתא היא, ועל ידי שמפסיק ועוסק בדברים אחרים בין תפלה לנפילת אפים אין תחנתו שמתחנן בנפילת אפים מתקבלת כל כך. ואפילו בדברי תורה אין להפסיק בין החזרה לוידוי. ואם אירע שהפסיק בדיבור בין התפלה לוידוי, מ״מ יפול על פניו, אך אין זה רצוי כ״כ כמו מי שלא הפסיק. ועל פי הסוד אין להפסיק בין תפלה לוידוי אף בשהייה בעלמא. ומכל מקום רשאי אדם להתפלל במקום זה ולומר וידוי במקום אחר, ובלבד שלא יפסיק באמצע. [אחרונים]. [שארית יוסף ח״ג עמוד רכג. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סי׳ קלא הערה ב עמוד שצ].

ג ומכל מקום רשאי להפסיק אפילו באמצע וידוי ונפילת אפים לקדיש וקדושה וברכו. ויש אומרים שאין לענות אמן דברכות באמצע וידוי ונפילת אפים, ואין דבריהם מוכרחים, אלא יש לענות אמן דברכות גם כן. [שארית יוסף חלק ג עמוד רכד. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סי׳ קלא הערה ג עמוד שצב].

ד צריך האדם לומר כל פרטי הוידוי כולם אשמנו בגדנו וכו׳, ואע״פ שיודע בעצמו שאין בו כל הדברים ההם, ואם כן נראה כמי שמדבר שקר, מכל מקום אין בזה חשש, ואדרבה צריך לומר כך. [ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קלא הערה ד, עמוד שצד].

ה בשעת הוידוי צריך לעמוד, וכן בתחנונים הנוספים בשני וחמישי צריך לעמוד, ואם לא אמרו מעומד נקרא פורץ גדר. ויעמוד כמו שהוא עומד בתפלת שמונה עשרה, כאשר רגליו סמוכות זו לזו. ובשני וחמישי

אומרים והוא רחום בקול רם. [שארית יוסף חלק ג עמוד רכד. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קלא הערה ה׳, עמוד שצה].

ו בעת אמירת הוידוי אין לסמוך על דבר באופן שאם יינטל אותו דבר יפול. אבל זקן או חולה יכולים להתוודות על ידי סמיכה. [שאר״י ח״ג עמו׳ רכה. ילקו״י תשס״ד, תפלה ב, הע׳ ו׳, עמוד שצה].

ז צריך להתוודות ולעמוד בכל הוידויים שהקהל אומר, אפילו אם כבר התפלל ואמר באותו יום וידוי. ובפרט ביום הכפורים, שבכל פעם שהשליח צבור אומר וידוי צריכים הקהל לעמוד ולומר עמו הוידוי. [שארית יוסף חלק ג עמוד רכה. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קלא הערה ז, עמוד שצה].

ח כשמתוודה צריך לשחות מעט, ויאמר הוידוי בנחת ובמתינות ובלב נשבר ונדכה. וישהה בין תיבה לתיבה, וידע לפני מי הוא מתודה, שאם יאמר אותו במרוצה ומבלי הבנה, הרי זה בא לתקן ונמצא מקלקל. וכתב בשער הכוונות, כי בעת שאדם אומר הוידוי, יש לו להכות ביד ימינו כפוף כמו אגרוף על הלב, בצד שמאל, הכאה אחר הכאה בנחת, בעוד שהאדם מתודה, בין בשחר בין במנחה, בכל תיבה ותיבה של אשמנו בגדנו וכו׳ הכאה אחת. [ואף מי שיודע בבירור שלא נכשל בגזילה, ובחמס, וכדו׳, חייב לומר כל סדר הוידוי]. [שארית יוסף חלק ג עמוד רכו. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קלא הערה ח, עמוד שצה].

ט יש נוהגים שבשעת הוידוי כשאומרים אשמנו בגדנו וכו׳, גם השליח צבור מנמיך קולו ואומר הכל בלחש, עד וסרנו ממשפטיך וכו׳. אך אין דעת הפוסקים נוחה מזה, ולכן עדיף שהשליח צבור יאמר כל הוידוי בקול רם. [שעל ידי כך הצבור אומר את כל הוידוי יחד עם השליח צבור, ומגיעים ליי״ג מדות ביחד]. ומכל מקום אין צריך לעורר מחלוקת בעבור זה. [שארית יוסף חלק ג עמוד רכו. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קלא הערה ט, עמוד שצז].

י יש אומרים שהצבור שותקים בשעה שהשליח צבור אומר חמש תיבות של ״ויעבור ה׳ על פניו ויקרא״, ומתחילים עם השליח צבור לומר ה׳ ה׳ אל רחום וחנון וכו׳. אבל המנהג הוא שכל הצבור אומרים חמש תיבות אלו בלחש, ואחר כך אומרים בקול רם מתיבות ה׳ ה׳ אל רחום וחנון, ויש להם על מה שיסמוכו. [שארית יוסף ח״ג עמ׳ רכו. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קלא הערה י׳, עמוד שצח].

יא כשאומר ויקרא בשם ה׳, יפסיק בין בשם לה׳. וכן צריך להטעים את הפסק שבין ה׳ ה׳, כי יש טעם פסק בטעמי המקרא בין שם ה׳ הראשון לבין שם ה׳ השני, וכן צריך לנהוג. [שארית יוסף חלק ג עמוד רכז. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קלא הערה יא, עמוד שצט].

יב כשאומר ויעבור ישחה מעט, ויזקוף בויקרא, ויחזור וישחה קצת כשאומר ה' ה'. [שארית יוסף חלק ג עמוד רכז. ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, סימן קלא הערה יב, עמוד שצט].

יג יש המונים באצבעותיהם את מנין הי"ג מדות, וטוב שלא לעשות כן, כדי שלא להכנס למחלוקת, כי רבותינו הראשונים ורבותינו המקובלים נחלקו במנין שלש עשרה מדות הרחמים שבפסוק "ויעבור", מאיזה תיבה מתחיל מניינן, ומה הוא סדרן. ומכיון שאין בידינו להכריע בדבר, אין למנות המדות באצבעותיו, אלא יאמרם בסתם, וקמי שמיא גליא סדרן. [שארית יוסף חלק ג' עמוד רכז. ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, סימן קלא הערה יג עמוד שצט].

יד אין היחיד רשאי לומר י"ג מדות דרך תפלה ובקשת רחמים, מפני שאמירת י"ג מדות נחשבת כדברים שבקדושה, שאינם נאמרים בפחות מעשרה אבל אם בא לאומרן דרך קריאה בטעמי המקרא, רשאי. וכן פסק מרן השלחן ערוך ואף על פי שיש מן האחרונים והמקובלים שכתבו שאין לומר י"ג מדות אפילו בטעמי המקרא, אלא רק בחילופי אותיות של א"ת ב"ש, העיקר הוא כדעת מרן השלחן ערוך. לפיכך יחיד שהתעכב באמירת הוידוי, והקדימוהו הצבור וסיימו י"ג מדות, יקרא את הי"ג מדות בטעמי המקרא כאדם שקורא בתורה. אבל אם התחיל לומר י"ג מדות עם הצבור, וחלק מהצבור מיהרו לסיימם, כיון שיש רוב מנין שעדיין אומרים אותם עמו, רשאי לסיים י"ג מדות בדרך תפלה. ואם הצבור סיימו אמירת י"ג מדות, והוא עודנו נמצא באמצע אמירתם, יכול לסיים אמירתם בטעמי המקרא. [שאר"י חלק ג עמוד רכח. ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, סימן קלא הערה יד].

טו כשאומר נפילת אפים [לדוד אליך ה' נפשי אשא וגו'] צריך לשבת. [שארית יוסף חלק ג' עמוד רכח. ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, סימן קלא הערה טו, עמוד תג].

טז המנהג פשוט אצל הספרדים ועדות המזרח לומר המזמור לדוד אליך ה' נפשי אשא, ואבינו מלכנו, מבלי ליפול על פניהם כלל, מפני שעל פי דברי הזוהר הקדוש הנופל על פניו ואינו מכוין לבו כראוי כשאומר המזמור הנ"ל, עלול ח"ו להסתלק מן העולם בקיצור ימים ושנים, ולכן נהגו להמנע מנפילת אפים, אלא אומרים אותו כדרך הקורא מזמור תהלים בלבד. [שארית יוסף חלק ג עמוד רכח. ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, סימן קלא הערה טז, עמוד תד].

יז גם היחיד שאומר י"ג מדות בטעמי המקרא, רשאי לסיים במלת "ונקה". ואין לחוש בזה משום מה שאמרו : "כל פסוקא דלא פסקיה משה אנן לא פסקינן ליה", שסוף סוף עיקר ותכלית כוונתו אינה לשם קריאה ממש, אלא לבקש רחמים, ולכן אינו צריך לסיים כל הפסוק.

[שארית יוסף חלק ג עמוד רכט. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קלא הערה יז, עמוד תה].

יח השומע י״ג מדות מן הצבור, אם הוא נמצא במקומות שמותר להפסיק בהם, צריך לעמוד ולומר י״ג מדות עם הצבור, הואיל ונחשבים כדברים שבקדושה. ורק אם נמצא בפסוקי דזמרה או בקריאת שמע וברכותיה לא יפסיק. אבל נוסח וידוי אין לאומרו ב׳ פעמים בזה אחר זה, דהוה ליה ככלב שב על קיאו. ואמנם אם אמרו וידוי בסליחות, ומתפללים מיד שחרית או מנחה, חוזרים לומר וידוי בתפלה, שהרי עבר זמן מאז אמירת הוידוי בסליחות. [חסד לאלפים. שארית יוסף חלק ג׳ עמוד רל. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קלא הערה יח, עמוד תי].

יט אין אומרים וידוי וי״ג מדות ונפילת אפים בלילה. ומכל מקום רשאים לאומרן במנחה אף אחר שקיעת החמה, בתוך י״ג דקות וחצי מזמן השקיעה (בשעות זמניות), שהוא זמן בין השמשות. [אך אם הצבור אינו רוצה לומר וידוי, אין לעשות מחלוקת]. ואם המשיכו בתפלת מנחה עד הלילה, יש אומרים שאין לומר קדיש תתקבל בלילה. ויש אומרים שמותר לומר קדיש זה גם אחר צאת הכוכבים. וכן עיקר לדינא. ועל כל פנים לכתחלה יזהרו שלא יבואו לידי כך. [שארית יוסף חלק ג׳ עמוד רל. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קלא הערה יט עמוד תיא].

כ משה רבינו תיקן להם לישראל שהחתן נוהג שבעת ימי חופה בשמחה ומשתה, ושמח את אשתו אשר לקח, ונחשבים אצלו כימים טובים, לפיכך אינו אומר בהם וידוי ונפילת אפים. וכשמתפללים הקהל בבית החתן, או כשהחתן בא לבית הכנסת להתפלל עם הצבור, כל הקהל אינם אומרים וידוי ונפילת אפים בכל שבעת ימי המשתה, לכבודו של החתן. אולם בשחרית של יום החופה, אף על פי שהקידושין והחופה נערכים בו ביום קודם שקיעת החמה, מכל מקום עדיין אין תורת חתן עליו, וצריכים לומר וידוי ונפילת אפים. אבל במנחה כשהיא סמוכה לחופה, ובפרט כשהיא במזמוטי חתן וכלה, אין לומר וידוי ונפילת אפים. ואם כלה נמצאת בעזרת נשים, ואין החתן שם, אינה פוטרת את הקהל לומר וידוי ונפילת אפים. [שארית יוסף חלק ג׳ עמוד רלא. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סי׳ קלא הערה כ].

כא אם החופה והקידושין נערכים למשל ביום רביעי סמוך לשקיעת החמה, כמו שנהגו בירושלים, אף על פי שלענין שבע ברכות נשלמים שבעת ימי המשתה ביום שלישי עם השקיעה, מכל מקום לענין וידוי ונפילת אפים יש להקל שלא לאומרם ביום רביעי, עד סוף שבעה ימים מעת לעת משעת החופה והקידושין. [שארית יוסף חלק ג עמוד רלא. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קלא הערה כא].

כב המתפללים בבית האבל, אין אומרים וידוי ונפילת אפים בכל שבעת ימי האבל, ואף אם אין האבל שם, נוהגים שלא לומר וידוי ונפילת אפים בבית המנוח הנפטר. ואין המתפללין צריכים להשלים אמירת הוידוי לאחר התפלה. וכל שכן אם יש שם נשים היושבות שבעה, דאף שאין שם איש היושב שבעה, עם כל זה אין אומרים וידוי ונפילת אפים, אחר שהקהל באים לכבודו של הנפטר. [שארית יוסף חלק ג עמוד רלב. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קלא הערה כב, עמוד תטז].

כג אם אין מנין בבית האבֵל, ובא האבֵל לבית הכנסת כדי לומר קדיש, ולשמוע קדושה וברכו, צריכים לומר וידוי ונפילת אפים. אבל אם בא לבית הכנסת בערב השבעה, להתפלל מנחה וערבית, והקהל מתאסף כדי לשמוע דברי תורה והספד לעילוי נשמת הנפטר ולחלוק לו כבוד, אין לומר וידוי ונפילת אפים. ויש מקומות שלעולם אין אומרים וידוי ונפילת אפים כשהאבל בבית הכנסת, ויש להם על מה שיסמוכו. [שאר״י ח״ג עמו׳ רלג. ילקו״י מהדורת תשס״ד, תפלה ב, סימן קלא הערה כג, עמוד תיח].

כד פשט המנהג בארץ ישראל ובכמה מקומות, שכשיש בבית הכנסת נער ״בר מצוה״, שמניח תפילין ביום שמלאו לו שלש עשרה שנה ויום אחד, דהיינו ביום לידתו, שלא לומר וידוי ונפילת אפים ותחנונים, כשם שאין אומרים וידוי ונפילת אפים כשיש שם חתן. ונתנו סמך לדבר, שהבר מצוה דומה לחתן, שנאמר, כחתן יכהן פאר, ותפילין נקראו פאר, שנאמר פארך חבוש עליך. ומנהג זה נכון וישר, ויש להם על מה שיסמוכו. [שארית יוסף חלק ג עמוד רלג. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קלא הערה כד, עמוד תכא].

כה כשיש מילה בבית הכנסת, אין לומר שם וידוי ונפילת אפים ביום המילה, ואפילו אם מתפללים שם כמה מנינים בזה אחר זה, כולם פטורים מלומר וידוי ונפילת אפים. [שארית יוסף חלק ג עמוד רלד. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קלא הערה כה, עמוד תכב].

כו אבי הבן שנמצא בבית הכנסת ביום המילה, או שנמצא שם הסנדק, או המוהל, אף על פי שהמילה נעשית בבית, כל הצבור שמתפללים עמו בבית הכנסת פטורים מלומר וידוי ונפילת אפים לכבוד בעלי הברית, בכל היום, שחרית ומנחה, בין קודם הברית בין אחר הברית, שיום טוב שלהם הוא. ויש מהאשכנזים שנוהגים שאם הברית היה בשעות הצהרים, ומתפללים מנחה בשעות הערב, אומרים וידוי אפילו אם הסנדק נמצא בבית הכנסת. [שארית יוסף חלק ג עמוד רלד. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קלא הערה כו עמוד תכב].

כו/ב יש נוהגים לומר י״ג מדות בעת המילה, מיד אחר החיתוך, והוא דוקא בזמן שהצבור נמצא בעת צרה. ויש הנוהגים כן אף בשבת ויום טוב. אך אין לנהוג כן אלא בשעת צרה ומלחמה.

כז מקום שנהגו שאם יש מילה בבית כנסת אחת, אין אומרים וידוי ונפילת אפים בכל בתי הכנסת שבעיר, אף על פי שאינו מנהג יפה, מכל מקום אין למחות בידם, שיש להם על מה שיסמוכו. אבל במקום שעדיין לא נהגו כן, כמו בעיר חדשה, אין להם לנהוג כן, שהוא מנהג גרוע, ואין דעת הפוסקים נוחה הימנו. [שאר"י ח"ג עמ' רלד. ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, סי' קלא הערה כז עמוד תכג].

כח בית כנסת שעושים שם מילה בבוקר, משום שזריזים מקדימים למצות, לא יאמרו וידוי ונפילת אפים גם בתפלת מנחה, הואיל ובמקום ההוא עדיין מונחים הכסא של אליהו הנביא מלאך הברית, והפרוכת שעליו, ואור קדושת מצות המילה חופף עליו כל היום, לפיכך אין נופלים על פניהם כל היום כולו. וכן הורו למעשה כמה גדולי עולם. [שארית יוסף חלק ג עמוד רלד. ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, סימן קלא הערה כח, עמוד תכד].

כט גם כשהמילה נעשית בבוקר, אם נמצא בתפלת המנחה אחד מבעלי הברית, דהיינו אבי הבן או המוהל או הסנדק, אין לומר וידוי ונפילת אפים, שקדושת ושמחת המצוה נמשכת כל היום. ואם מאחרים את המילה עד סמוך למנחה, יש אומרים שצריך לומר וידוי ונפילת אפים בשחרית, ורק במנחה שהיא התפלה הסמוכה לברית המילה לא יאמרו וידוי ונפילת אפים. אבל יש נוהגים שבכל אופן אין אומרים וידוי ונפילת אפים גם בשחרית, ואין לשנות מפני המחלוקת. [שארית יוסף חלק ג' עמוד רלה. ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, סימן קלא הערה כט, עמוד תכד].

ל ביום שעורכים פדיון הבן, אפילו אם אבי הבן נמצא בבית הכנסת, יש לומר וידוי ותחנונים כרגיל. ואמנם אם עורכים את סעודת פדיון הבן בצהרים, ומתפללים במקום הסעודה תפלת מנחה, יכולים להקל שלא לומר וידוי בתפלה זו. [ילקו"י מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, סימן קלא הערה ל', עמוד תכד].

לא מי שנתבשר שנולד לו בן והוא בעיר אחרת או במדינה אחרת, ואינו יכול להיות נוכח בברית המילה של בנו, אף על פי כן לא יאמר וידוי ונפילת אפים ביום המילה, שבודאי גם הוא שמח שקרוביו מקיימים מצות המילה של בנו בזמנה. אבל אינו פוטר את הצבור שעמו מהוידוי ונפילת אפים, כיון שאיננו משתתף בפועל בקיום המצוה. [שארית יוסף חלק ג' עמוד רלה. ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, סימן קלא הערה לא, עמוד תכז].

לב אם האחד מוהל והשני פורע, כל אחד מהם פוטר את הקהל שמתפללים עמו מאמירת וידוי ונפילת אפים, אבל המוצץ בלבד אינו פוטר. ויש חולקים. והמיקל בדין נפילת אפים שהיא רשות, יש לו על מה שיסמוך. [שארית יוסף חלק ג עמוד רלו. ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, סימן קלא הערה לב].

לג הנוהגים שלא לומר וידוי ונפילת אפים ביום פקודת השנה (יום הפטירה) של צדיקים ואדמוריי"ם, ומביאים ראיה מיום ל"ג לעומר, שאומרים שהוא יום פטירת רבי שמעון בר יוחאי, ואין אומרים בו תחנון, מנהג טעות הוא בידם, ואין להם על מה שיסמוכו, שאדרבה יום פטירת הצדיקים הוא יום צרה ותוכחה, ויש שמתענים בו ביום, ועוד שאין לך יום במשך כל השנה שלא נפטרו בו מגדולי ישראל ומאורי ישראל, ואם כן ביטלנו לגמרי דין אמירת וידוי ונפילת אפים לעולמי עד, ושאני יום ל"ג לעומר, שהוא יום ההילולא של רבי שמעון בר יוחאי, כמבואר באחרונים. לפיכך אם נזדמן לו לאדם להתפלל במנין כזה שנוהגים שלא לומר וידוי ונפילת אפים ביום פטירת איזה גאון וצדיק ואדמו"ר, ואין בידו למחות בהם, חייב לומר וידוי ונפילת אפים לבדו, ואין בזה לא משום יוהרא ולא משום לא תתגודדו. [שארית יוסף חלק ג' עמוד רלו. ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, סימן קלא הערה לג, עמוד תכח].

לד נוהגים שביום הכנסת ספר תורה בשעת המנחה, אין אומרים וידוי ונפילת אפים במנחה. ויש להם על מה שיסמוכו. [שארית יוסף חלק ג עמוד רלו. ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, סימן קלא, הערה לד].

לה כשעושים סעודת סיום מסכת סמוך למנחה, והמסיים והקרואים לסעודה מתפללים מנחה קודם הסעודה, פטורים מלומר וידוי ונפילת אפים במנחה, שהרי הוא כמו יום טוב שלהם, וכמו שאמרו בשבת תיתי לי דכד חזינא צורבא מרבנן דשלים מסכתיה עבידנא יומא טבא לרבנן. וכן אמרו במדרש שעושים סעודה לגומרה של תורה. לפיכך כל המשתתפים בסעודת מצוה זו פטורים מלומר נפילת אפים ותחנונים בתפלת המנחה הסמוכה לה. וכל שכן אם למדו בצוותא מסכת שלימה עם הצבור, שפטורים מלומר וידוי ונפילת אפים. [שארית יוסף חלק ג עמוד רלו. ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, סימן קלא הערה לה, עמוד תכט].

לו אלו הימים שאין אומרים בהם וידוי ונפילת אפים לא בשחרית ולא במנחה: חודש ניסן, פסח שני, ל"ג בעומר, מראש חודש סיון עד י"ב בו ועד בכלל, תשעה באב, ט"ו באב, ערב ראש השנה וערב יום הכפורים, מי"א תשרי עד ב' חשון. שמונת ימי החנוכה, ט"ו בשבט, י"ד וט"ו אדר א' ואדר ב'. וראשי חודשים. [שארית יוסף חלק ג עמוד רלח. ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, סי' לו הערה לו].

לז יש נוהגים שלא לומר וידוי בט"ו אייר, משום ספיקא דיומא, אך אין זה מנהג נכון, ויש למחות ביד הנוהגים כן, שרק בי"ד אייר אין אומרים וידוי. [שארית יוסף חלק ג עמוד רלט. ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, סימן קלא הערה לז, עמוד תלד].

לח בכל יום שאין אומרים בו וידוי, כגון בל"ג לעומר, אין בו וידוי ונפילת אפים גם במנחה שלפניו, דהיינו מנחה של ערב ל"ג לעומר, או מנחה של

ערב ראש חודש, או מנחה של ערב חנוכה. חוץ מערב ראש השנה וערב יום הכפורים, שאף על פי שאין אומרים בהם וידוי, במנחה שלפניהם אומרים וידוי. [ולענין ערב פסח שני ראה בהערה ז', ובשארית יוסף חלק ג' עמוד רמ]. ויש שנהגו בערב חנוכה, שאין אומרים וידוי גם בשחרית, אך אין מנהגינו כן. ובערב חנוכה שחל בשבת, אין אומרים צדקתך צדק במנחה. [שארית יוסף חלק ג עמוד רמא. ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, סימן קלא הערה לח עמוד תלה].

לט ראוי ונכון להנהיג בכל בית כנסת, שאם יש סיבה שלא לומר וידוי [כגון שיש חתן בר מצוה בבית הכנסת, וכדומה], שיודיעו לשליח צבור קודם שיתחיל התפלה, כדי שיאמר קדיש מיד לאחר יהיו לרצון שבסוף החזרה. ואם הצבור לא ידעו שיש חתן בבית הכנסת, והתחילו באמירת הוידוי, ואחר כך הודיעו שיש חתן בבית הכנסת, יש להמשיך עד אנחנו ואבותינו ואנשי ביתנו. [שארית יוסף חלק ג עמוד רמא. ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, סימן קלא הערה לט עמוד תלו].

מ אומרים וידוי בלשון רבים, חטאנו עוינו פשענו וכו', חוץ משכיב מרע שמתוודה בלשון יחיד. [שארית יוסף חלק ג' עמוד רמא. ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, סימן קלא הערה כו, עמוד תלו].

מא בימים שאין אומרים בהם וידוי, אין אומרים בשבת המנחה צדקתך צדק. אבל כשיש חתן או אבי הבן או סנדק בבית הכנסת, יש לומר צדקתך צדק כמו בכל שבת. וכן אם חל צום תשעה באב ביום ראשון, אומרים בשבת הסמוכה לצום צדקתך צדק. [ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, סימן קלא הערה כו עמוד תלז].

סימן קלב - אמירת אשרי ובא לציון, והמשך התפלה

א בימים שאין אומרים בהם תחנונים ונפילת אפים המנהג פשוט אצל הספרדים ועדות המזרח שאין אומרים בהם מזמור "יענך ה' ביום צרה", וכן אין אומרים בהם מזמור "תפלה לדוד הטה ה'. אזנך עניי", הואיל ונאמר בו "ביום צרתי אקראך", ואין ראוי להזכיר יום צרה בימים שאין בהם תחנונים ונפילת אפים. וגם כשיש חתן או אחד מבעלי ברית בבית הכנסת, ואין אומרים וידוי, אין אומרים גם מזמור יענך ה' ביום צרה. [שארית יוסף חלק ג עמוד רלז. ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, סימן קלב הערה א עמוד תלז].

ב צריך ליזהר לומר קדושת ובא לציון בכוונה, שאמרו חכמים, מיום שחרב בית המקדש העולם עומד על קדושת ובא לציון. ומתרגמין קדושת ובא לציון, כדי שהכל יבינו הקדושה. ונהגו שהשליח צבור אומר התרגום

בלחש. [שארית יוסף חלק ג עמוד רמב. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קלב הערה ב, עמוד תלט].

ג כשצריכים להכריז בצבור על איזה דבר, כגון שיעור תורה וכדומה, יש להכריז קודם אשרי, ולא להפסיק בין אשרי ללמנצח. וכל שכן בשעה שהצבור אומרים אשרי או ובא לציון, כדי שלא תתבטל כוונת הצבור. [שארית יוסף חלק ג עמוד רמג. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קלב הערה ג].

ד אף על פי שהלכה רווחת שכל דבר שבקדושה אינו נאמר בפחות מעשרה, מכל מקום הקדושה שאומרים באמצע ״ובא לציון גואל״, הנקראת ״קדושה דסידרא״, מותר ליחיד לאומרה, ואפילו בלא טעמי המקרא, אלא שטוב ונכון שיחיד יאמרנה עם טעמי המקרא, לצאת ידי חובת כל הפוסקים. [שארית יוסף חלק ג עמוד רמג. ילקוט יוסף, תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קלב הערה ד עמוד תמ].

ה מנהגינו לישב בעת אמירת קדושת ובא לציון בשחרית, וכן במנחה של שבת, וכן ב״ואתה קדוש״ שאומרים במוצאי שבת. וכן ראוי לנהוג. [ילקו״י, תשס״ד, תפלה כרך ב, סי׳ קלב הערה ה, עמו׳ תמא].

ו נכון שלא לצאת מבית הכנסת קודם קדושת ובא לציון, לכל הפחות, דכיון שהעולם מתקיים על זה צריך ליזהר מלזלזל בזה. ולכתחלה לא יצא מבית הכנסת עד סיום התפלה כולה. ונהגו העולם שלא לחלוץ תפילין עד אחר קדושת ובא לציון. אך אם חולץ של רש״י ומניח רבינו תם, שפיר דמי לקרוא בהם קדושת ובא לציון. [שאר״י ח״ג עמוד רמג. ילקו״י, תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קלב הערה ו, עמוד תמב].

ז קודם הוצאת הספר תורה בשני וחמישי אומרים חצי קדיש, ולאחר אשרי ובא לציון אומרים קדיש תתקבל. וביום שיש בו מוסף אומרים קדיש תתקבל מיד אחר החזרה, קודם קריאת התורה. [שארית יוסף חלק ג עמוד רמג. ילקוט יוסף, תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קלב הערה ז, עמוד תמג].

ח שליח צבור שטעה ואמר קדיש תתקבל קודם אשרי ובא לציון, יחזור ויאמר קדיש תתקבל פעם שנית, לאחר ובא לציון. [שארית יוסף ח״ג עמוד רמג. ילקוט יוסף, תשס״ד, תפלה כרך ב, סי׳ קלב הערה ח].

ט במקום שנוהגים להקל שאחד אומר החזרה ואחר אומר קדיש תתקבל, יש להעלים מהם עין, על פי דברי הרב עיקרי הד״ט בשם הרב פחד יצחק שהתיר מטעם שאומרים תתקבל ״צלותהון ובעותיהון״. ועל כל פנים לכתחלה בודאי שראוי שהשליח צבור עצמו יאמר קדיש תתקבל. וכל שכן למנהגינו שאומרים צלותנא ובעותנא עם צלותיהון וכו׳. ולכן במקום שיש שם שני אנשים שיש להם יאר-צייט, ושניהם מחלקים התפלה ביניהם, שהאחד מסיים החזרה וחבירו אומר אשרי ובא לציון

וכו', לכתחלה השליח צבור הראשון הוא זה שיאמר את הקדיש תתקבל, ולא השליח צבור השני. [ילקוט יוסף, תשס"ד, תפלה כרך ב, סימן קלב הערה ט, עמוד תמג].

י אם השליח צבור שאומר את החזרה אינו יכול לגמור שארית התפלה מאיזה סיבה שהיא, ואינו אומר קדיש תתקבל כדי לעשות בו הג' פסיעות, יפסע ג' פסיעות תיכף אחר תפלת החזרה. [ילקוט יוסף, תשס"ד, תפלה כרך ב, סימן קלב הערה י', עמוד תמז].

יא מנהגינו לומר תתקבל צלותנא ובעותנא עם צלותיהון ובעותיהון דכל בית ישראל. [כדי לכלול את עצמינו עם כלל ישראל]. והנוהגים לומר תתקבל צלותיהון ובעותיהון דכל בית ישראל, יש להם על מה שיסמוכו. ונכון יותר לומר "קדם אבונא דבשמיא" ולדלג תיבת וארעא. [ילקוט יוסף, תשס"ד, תפלה כרך ב, סימן קלב הערה יא, עמוד תמח].

יב אם היו עשרה והתחיל השליח צבור לומר את החזרה, ויצאו מקצתן, ימשיך לומר את החזרה כולה אפילו שאין שם מנין. ואפילו אם יצאו מקצתן קודם הקדושה, ימשיך באמירת החזרה והקדושה. אבל קדיש תתקבל אינו אומר. [ולדעת הרמ"א יש להם לומר גם קדיש תתקבל]. והוא שישאר רוב מנין. ומכל מקום עבירה היא לצאת, ועליהם נאמר ועוזבי ה' יכלו אבל אם נשארו עשרה מותר לצאת. ואם יצאו מקצת מהעשרה אחר שהתחילו יוצר, לא יאמרו חזרה. [שארית יוסף חלק ב סימן סט. ילקוט יוסף, תשס"ד, תפלה כרך ב, סימן קלב הערה יב, עמוד תמח].

יג אומרים שיר של יום, ויש שנהגו לומר "היום יום אחד בשבת קודש" ויש שאומרים "היום יום אחד בשבת" בלי תיבת קודש. ודעביד כמר עביד ודעביד כמר עביד. ויש נוהגים שבימים שיש בהם מזמור מיוחד לאותם ימים, כגון בראש חודש [שנוהגים לומר מזמור "ברכי נפשי"], ובחנוכה [שנוהגים לומר "מזמור שיר חנוכת הבית"], ובפורים [שנוהגים לומר מזמור "למנצח על איילת השחר"], וכיוצא בזה, לומר גם "שיר של יום", וגם המזמור המיוחד לאותו היום. ואומרים "שיר של יום" קודם המזמור המיוחד לאותו היום, שתדיר ושאינו תדיר תדיר קודם. [אלא שקודם "שיר של יום" אין אומרים את התיבות: "השיר שהיו הלוים אומרים על הדוכן"]. ויש נוהגים שלא לומר "שיר של יום" בימים אלו כלל, ואומרים במקומו את המזמור המיוחד לאותו היום. ובכל מקום יעשו כמנהגם. וטוב יותר שיאמרו גם את המזמור השייך לאותו יום, ואחר כך יאמר המזמור השייך לחנוכה ולפורים. וביום שיש בו מוסף, אומרים מזמור של היום קודם מוסף. [ילקוט יוסף, תשס"ד, תפלה כרך ב, סימן קלב הערה יג, עמוד תמט].

יד יש לומר בכל יום פטום הקטורת, שחרית ומנחה, ואומרים תחלה אין כאלהינו וכו'. וכתב הט"ז, שאמירת אין כאלהינו וכו' מועילה להשלים מאה ברכות בכל יום. [היכא שאי אפשר לו להשלים בברכות ממש]. ויש שכתבו ליזהר

לומר פטום הקטורת דוקא מתוך הכתב, ולא בעל פה, משום שהאמירה במקום הקטרת קטורת, וחיישינן שמא ידלג אחד מהסממנים, ואמרינן שהוא חייב מיתה אם חיסר אחת מכל סממניה. ומכל מקום אין זה לעיכובא. [שארית יוסף חלק ג עמוד רמג. ילקוט יוסף, תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קלב הערה יד עמוד תנב].

טו יש נוהגים לכתוב פרשת פיטום הקטורת והברייתא שלה על קלף או גויל בכתב אשורי, כמו בספר תורה, וקוראים בה בכל יום, והיא סגולה לפרנסה. אולם כבר נתבאר לעיל [סימן א׳] דלכתחלה אין ראוי לעשות כן. ורק אם בדיעבד שכבר כתבו זאת על קלף, מותר לקרוא בזה. [ילקוט יוסף, תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קלב הערה ט עמוד ו תנח].

טז אחר פטום הקטורת אומרים תנא דבי אליהו תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם וכו׳. ויש ליזהר שכל אחד יאמר זאת, ולא יסמוך על השליח צבור האומרו. [ילקוט יוסף, תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קלב הערה טז עמוד תנח].

יז בסיום התפלה אומרים ״עלינו לשבח״ וכו׳ מעומד, ויש ליזהר לאומרו בכוונה. [שארית יוסף חלק ג׳ עמוד רמד. ילקוט יוסף, תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קלב הערה יז עמוד תנח].

יח כשאומר אל אל לא יושיע, יש להפסיק מעט, קודם שיאמר ואנחנו משתחוים וכו׳. וכשאומר ואנחנו משתחוים יש לכרוע מעט, כדי שלא יהיה נראה ככופר ח״ו. [שארית יוסף חלק ג עמוד רמד. ילקוט יוסף, תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קלב הערה יח עמוד תנט].

יט מנהגינו לומר על כן נקוה לך בלא וא״ו. ויש נוהגים לומר ועל כן נקוה לך. [ילקוט יוסף, תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קלב הערה יט עמוד תנט].

כ כבר נתבאר לעיל [סימן קיג] שכאשר הצבור אומר עלינו לשבח, ומשתחוים כשאומרים ״ואנחנו משתחוים״ ראוי לכל מי שנמצא בבית הכנסת להשתחוות מעט בכפיפת ראש, יחד עם הצבור. ומכל מקום אין זה חיוב מעיקר הדין. וספרדי המתפלל עם אשכנזים האומרים עלינו לשבח אחר קדושא דסידרא, אין צריך לומר עמהם עלינו לשבח, מאחר וטרוד בסדר תפלתו, וימשיך להתפלל כפי הנוסח שהוא רגיל בו, ואל ישנה את סדר העולמות. ואם כל הצבור עומד, לא יהיה יושב בין העומדים, ויעמוד גם הוא. [ילקוט יוסף, תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קלב הערה כ עמוד תס].

כא הנמצא באמצע ״עלינו לשבח״, וכשאמר ״שהם משתחוים להבל וריק ומתפללים אל אל לא יושיע״, שמע ברכה מחבירו או מהשליח ציבור, או שמע קדיש, צריך לענות אמן, ואין לבטל עניית אמן מפני החשש שמא יראה הדבר כאומר לשם עבודה זרה ח״ו, כיון שמכוין לשם

שמים, ואין לבטל עניית אמן במקום שלא אמרו חז״ל לבטלו. ומכל מקום לכתחלה יזהר שלא יבוא לידי כך, אלא יקדים או יאחר. וכן כשקורא פסוק של קללות, כגון בקריאת שמע, כשקורא פסוק וחרה אף ה׳ בכם, יזהר שלא יקראנו בסמוך לזמן שאומר השליח ציבור קדיש. [ילקוט יוסף, תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קלב הערה כא, עמוד תסה].

כב אותם הדוחקים זה את זה למהר לצאת מבית הכנסת, לא יפה הם עושים, שמראים בזה כאילו שהייתם בבית הכנסת היא להם לטורח. וכל שכן אותם שבתחלת עלינו לשבח יוצאים, ואומרים עלינו לשבח דרך הליכה. או אותם היוצאים קודם גמר התפלה. זולת אם ממהרים לשיעור תורה וכדומה. ויש מקומות שנהגו שהשליח צבור אומר עלינו לשבח בקול רם, בשפה ברורה ובנעימה, כמו שנוהגים בימים נוראים. [ילקוט יוסף, תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קלב הערה כב עמוד תסו].

כג מנהג הספרדים שאין אומרים קדיש אחר עלינו לשבח. אלא אומרים קדיש יתום קודם עלינו לשבח. ומכל מקום אם נהגו לומר קדיש אחר עלינו לשבח, ימשיכו במנהגם. [ילקו״י, שם, עמוד תסו].

כד אם אין יתום בבית הכנסת, אין נכון לבטל אמירת קדיש שלפני עלינו לשבח, אלא יאמר הקדיש אחד מהקהל, לאחר שיבקש רשות מהוריו שאינם מקפידים על זה שיאמר קדיש כשאין שם אחר האומר קדיש. ואם אין אף אחד מהקהל הרוצה לומר קדיש יתום, אומר השליח צבור ברכו קודם עלינו לשבח. ובן הרוצה לומר קדיש יתום על אמו שנפטרה, ואביו מקפיד על כך, מפני שחושש לדעת ההמון, ואי אפשר לשכנעו שלא יקפיד בזה, אם זה במקום שאין מנהג ידוע כגון בארץ ישראל וגלילותיה, צריך לציית לאב וישאר בשב ואל תעשה שלא לומר קדיש, בין קדיש יתום ובין קדיש דרבנן, [ובאופן כזה ישתדל לחדש חידושי תורה לע״נ אמו]. ורק במקום שידוע המנהג בבירור שלא לשמוע לאביו בזה, יחזיקו במנהגם. ואם נפטר אביו, ואמו מקפדת עליו לבל יאמר קדיש בחייה, לא ישמע לאמו, שכבוד האב שנפטר עדיף יותר מכבוד האם אפילו עודנה בחיים. וכל זה כשהאב מקפיד עליו לומר קדיש מפני שחושש לסכנת חייו, אבל אם בגלל כעסו וקפידתו על אמו מצוהו שלא יאמר קדיש, לא יאבה אליו ולא ישמע לו, שהרי זה כאומר לבנו שיעבור על דברי תורה, שאין שומעין לו. [ילקוט יוסף, תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קלב הערה כד].

סימן קלג - דין ברכו בשבת

א בשבת וביום טוב יש אומרים שאין אומרים ברכו אחר קדיש בתרא. [קודם עלינו לשבח]. אך מנהגינו פשוט לומר ברכו אחר קדיש על ישראל,

שקודם עלינו לשבח, גם בשבת וביום טוב [ילקוט יוסף, תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קלג הערה א, עמוד תעא].

ב מי שלא התפלל שחרית בצבור, וממילא לא שמע ברכו מהשליח צבור, יש אומרים שיכול לומר ברכו במנחה אחר הקדיש שקודם עלינו לשבח, ולמעשה כיום אין לנהוג כן. [ילקוט יוסף שם עמוד תעב].

סימן קלד - סדר ״והוא רחום״

א נהגו להרבות בתחנונים בשני וחמישי, מפני שהם ימי רצון, ואומרים והוא רחום, ואומרים אותו בקול רם. ואם לא אמר מעומד, עובר על התקנה ופורץ גדר. ולכן מי שנאנס ולא הספיק לומר את כל נוסח והוא רחום, יזהר מאד להשלים הכל במשך היום, כדי שלא יהיה בכלל פורץ גדר [ילקוט יוסף, תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קלד הערה א עמוד תעב].

ב יש נוהגים להתענות בשני וחמישי, אבל אם התענית תגרום לו למיעוט בעסק התורה והמצוות, עדיף שלא יתענה. [ילקוט יוסף, תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קלד הערה ב].

ג מנהג ירושלים וארץ ישראל לומר בשני וחמישי ״מה נאמר לפניך יושב מרום״ אחר הוידוי, קודם אמירת ״ויעבור״ ו״שלש עשרה מדות״ ו״נפילת אפים״. ויש נוהגים לומר ״מה נאמר״ אחר נפילת אפים ואל מלך. ובכל מקום יעשו כמנהגם. ומנהגינו לאומרו רק בשני וחמישי. [ילקוט יוסף, תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קלד הערה ג, עמוד תעד].

ד מי שמתפלל עם האשכנזים בימי שני וחמישי, והם אינם נוהגים לומר ״אל מלך יושב על כסא רחמים״, והוא רוצה לאומרו כמנהגינו, אינו צריך לסיים בכל פעם י״ג מדות (בטעמי המקרא), אלא יסיים במלים: ״כמו שהודעת לענו מקדם וכן כתוב בתורתך״, ולא יותר, ודי לו מה שאמר י״ג מדות בטעמי המקרא בסוף הוידוי. ומכל מקום לא ירבה לומר פעמים רבות ויעבור. [שארית יוסף חלק ג עמוד רכט. ילקוט יוסף, תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קלד הערה ד, עמוד תעה].

ה אם השליח צבור מאריך בניגון ב״אל מלך״ מותר ליחיד לעיין בספר בהרהור, וכשיגיע ל״ויעבור״ יאמר עמו את הי״ג מדות. ומכל מקום טוב יותר שלא להפסיק גם בכהאי גוונא, אלא יהרהר בדברי תורה במחשבה בלי עיון בספר. [שארית יוסף חלק ג עמוד רכח. ילקוט יוסף, תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קלד

נוסחאות התפלה והברכות

א אין ראוי לשנות מנוסחאות התפלה בעניני ניקוד, כמו ושבע את העולם כולו מטובך, עשה למען שמך וכו', נקדישך ונעריצך, שיש לומר הכ"ף סופית בשו"א, ולא בקמ"ץ, ויש המשנים ואומרים הכ"ף סופית בניקוד קמ"ץ, ובלשון זכר, וכך נהגו כמה קהלות בתוניס. אך במקומותינו אין המנהג כן, ואין לשנות מהמנהג, אחר שאין לדקדק כל כך בכללי הניקוד בתפלה במקום מנהג. [ומטעם זה אין לשנות מהנהוג לומר בורא פרי הגָּפֶן, אלא יש להמשיך לחתום בורא פרי הגֶּפֶן, כלשון הפסוק]. וכל מה שהובא בסידור "חזון עובדיה", אינם שינויים שנעשו בנוסח התפלה, אלא כך היה הנוסח אצל הספרדים, ובסידורים קודמים, קודם שפשטו סידורי תפלת ישרים וכדומה, ובפרט שהם על פי נוסח הקדמונים, ולא על פי כללי הדקדוק בלבד. [שארית יוסף חלק ב' עמוד תכה. ילקוט יוסף, תשס"ד, תפלה כרך ב, קונטרס הנוסחאות הערה א', עמוד תעו].

ב ספרדי שעבר והתפלל בנוסח אשכנז, או נוסח ספרד [חסידי], וכן להיפך, בדיעבד יצא ידי חובה, ואין זה בכלל כל המשנה ממטבע שטבעו חכמים בברכות שלא יצא ידי חובה. [שארית יוסף חלק ג עמוד רמה. ילקוט יוסף, מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, קונטרס הנוסחאות הערה ב עמוד תפו].

ג בנוסח "מודה אני" יש נוהגים לומר: מודה אני לפניך מלך חי וקיים אדיר ונאור וכו'. אך מנהגינו לומר כפי הנוסח הרגיל המובא בכל הסידורים. ויפסיק מעט בין תיבת בחמלה לאמונתך. והאשה אומרת מודה אני, בקמ"ץ. [ילקו"י, תפלה כרך ב, קונטרס הנוסחאות הערה ג', עמ' תפג. ילקו"י השכמת הבוקר סי' א'].

ד נוסח ברכת אשר יצר הוא: "אשר יצר את האדם החכמה, וברא בו נקבים נקבים, חלולים חלולים, גלוי וידוע לפני כסא כבודך שאם יסתם אחד מהם או אם יפתח אחד מהם, אי אפשר להתקיים אפילו שעה אחת, ברוך אתה ה' רופא כל בשר ומפליא לעשות". והמנהג לומר "חלולים חלולים". ויש שנהגו לומר חללים חללים, אך אין לשנות מן המנהג. [ילקוט יוסף, תשס"ד, תפלה כרך ב, קונטרס הנוסחאות הערה ד, עמוד תפד].

ה בברכת אשר יצר יש הנוהגים לומר "אֵי אפשר" א' בצירי, [או סגו"ל], ויש הנוהגים לומר אִי אפשר, הא' בניקוד חיריק, ואין הכרע בדבר, ומי שאומר בניקוד חיריק יש לו על מה לסמוך, וכן מי שאומר בניקוד צירי יש לו על מה לסמוך. [ומרן האמו"ר נוהג לומר אי אפשר בצירי]. [ילקוט יוסף, תשס"ד,

תפלה כרך ב, קונטרס הנוסחאות הע' ה, עמ' תפו, ילקו"י על השכמת הבוקר תשס"ד סי' ז' עמ' תקג].

ו מנהגינו לומר "אפילו שעה אֶחת". והטעם לזה, שהרי יש איברים שאם נפתחים או נסתמים, אי אפשר להתקיים שעה אחת. ואין לשנות מן המנהג. ויש שנוהגים לומר אי אפשר להתקיים ולעמוד לפניך וכו'. אך מנהגינו לומר אי אפשר להתקיים לפניך וכו'. [ילקוט יוסף תפלה כרך ב' עמוד תפז. ילקוט יוסף על הלכות השכמת הבוקר סימן ו' הערה ז', עמוד תקד].

ז מנהגינו לומר רופא כל בשר ומפליא לעשות, וכן הגירסא בגמרא ובהרי"ף והרמב"ם. ויש גורסים "רופא חולי כל בשר", אך אין לשנות מן המנהג. [ילקו"י, תשס"ד, תפלה ב, קונטרס הנוסחאות הע' ז עמ' תפח].

ח בברכת אלהי נשמה יש להפסיק מעט בין אלה-י לנשמה, שלא יישמע שהנשמה היא אלוהיו. [ילקוט יוסף, תשס"ד, תפלה כרך ב, קונטרס הנוסחאות הערה ח עמוד תפח].

ט צריך לומר אלהי "נשמה", ולא "הנשמה". ואין לומר טהורה היא, רק טהורה, אתה בראתה וכו'. וכן המנהג. [ילקוט יוסף, תשס"ד, תפלה כרך ב, קונטרס הנוסחאות הערה ט עמוד תפח].

י בנוסח ברכת הנותן לשכוי בינה להבחין בין יום וכו', יש גורסים להבין. אבל מנהגינו לומר להבחין, ואין לשנות. [ילקוט יוסף, תשס"ד, תפלה כרך ב, קונטרס הנוסחאות הערה י].

יא בנוסח ברכת הנותן לשכוי, יש גורסים אשר נתן לשכוי בינה, אך בכל הסידורים נדפס הנותן לשכוי בינה, וכל העולם שגור בפיהם הנותן לשכוי בינה, ואין להקפיד על נוסח הברכה בזה. [ילקוט יוסף, תשס"ד, תפלה כרך ב, קונטרס הנוסחאות הערה יא עמוד תפט].

יב מנהגינו לומר בברכת המכין מצעדי "גֶבֶר" הגימ"ל בקמ"ץ. [ילקוט יוסף, תפלה כרך ב' עמוד תצ].

יג בברכת המכין מצעדי וכו' יש נוהגים לברך בנוסח "אשר הכין מצעדי גֶבֶר". אולם אין לנו לשנות מהמנהג, אלא יש להמשיך לברך "המכין" מצעדי גבר. [ילקוט יוסף, תפלה ב', תשס"ד, עמ' תצ].

יד צריך לברך בכל יום שלש ברכות, שלא עשני גוי, שלא עשני עבד, ושלא עשני אשה. [כף החיים]. [ילקוט יוסף, תשס"ד, תפלה כרך ב, קונטרס הנוסחאות הערה יד, עמוד תצא].

טו מברכים שלא עשני ״עבֶד״ העי״ן בקמ״ץ, ואין לשנות מן המנהג ולומר ״שלא עשני עבד״ בסגו״ל. [ילקוט יוסף, תשס״ד, תפלה כרך ב, קונטרס הנוסחאות הערה טו עמוד תצב].

טז האשה אינה מברכת שלא עשני אשה, אלא אומרת בלא שם ומלכות ברוך שעשני כרצונו. [ילקוט יוסף, תשס״ד, תפלה כרך ב, קונטרס הנוסחאות הערה טז].

יז גר צדק אינו מברך ״שלא עשני גוי״, ואם ירצה יברך בלא שם ומלכות. [ילקוט יוסף, תשס״ד, תפלה כרך ב, קונטרס הנוסחאות הערה יז עמוד תצד].

יח בברכת שעשה לי כל ״צרכִּי״ יש לומר הכ״ף בחיריק, וכ״ף דגושה. [ילקוט יוסף, תשס״ד, תפלה כרך ב, קונטרס הנוסחאות הערה יח עמוד תצה].

יט בברכת המעביר חבלי שינה מנהגינו לומר בלשון יחיד, ״מעיני ותנומה מעפעפי וכו״. ומכל מקום מי שהורגל לומר ברכה זו בלשון רבים, המעביר חבלי שינה מעינינו ותנומה מעפעפינו, יש לו על מה שיסמוך. [ילקוט יוסף, תשס״ד, תפלה כרך ב, קונטרס הנוסחאות הערה יט, עמוד תצה].

כ בנוסח ברכות התורה יש להוסיף אחר וצאצאי צאצאינו: וצאצאי עמך בית ישראל. וצריך לומר ובפיפיות וכו׳. [ולא ובפיות]. ומנהגינו לברך אשר קדשנו במצותיו וצונו ״על דברי תורה״. [ואין אנו מברכים לעסוק בדברי תורה]. ואומרים ״והערב נא״ עם וא״ו. [שארית יוסף חלק ג עמוד רמה. ילקוט יוסף, תשס״ד, תפלה כרך ב, קונטרס הנוסחאות הערה כ, עמוד תצח].

כא צריך להזהר האדם בפתיחת אליהו ז״ל לומר כך: מלגאו איהו אות יו״ד ואות ה״א, ואות וא״ו, ואות ה״א, דאיהו אורח אצילות וכו׳, דמאחר שמוסיף תיבת אות לפני כל אות, אין זה בכלל הוגה את השם. וכן גם יש להזהר לומר כך באומרו אחר זה קם רבי שמעון וכו׳ ודא איהו אות יו״ד ואות ה״א ואות וא״ו, אבל אות ה״א איהי שכינתא דלא מחושבן ט״ל, אלא אות יו״ד ואות ה״א, ואות וא״ו דסליקו אתוון לחושבן ט״ל. [שארית יוסף חלק ג׳ עמוד רמה. ילקוט יוסף, תשס״ד, תפלה כרך ב, קונטרס הנוסחאות הערה כא, עמוד תק].

כב בנוסח לשם יחוד קודם לבישת הטלית, או קודם הנחת התפילין, או שאר מצוות, יש לומר: ליחדא שם יו״ד ק״י בוא״ו ק״י. או ״יו״ד אי הא בוא״ו אי הא״. וטוב להוסיף בלשם יחוד שאומרו קודם שמתעטף בציצית: שמכוין שנצטוינו במצוה זו כדי לזכור את כל המצוות לעשותם. [שארית יוסף חלק ג עמוד רמה. ילקוט יוסף, תשס״ד, תפלה כרך ב, קונטרס הנוסחאות הערה כב, עמוד תק].

כג בקרבנות יש לומר: "כי כל מעשינו תוהו וימי חיינו הבל לפניך וכו'". והיינו מעשים שלנו שהם חולין, מה שאין כן מעשה של תורה ומצוות. ולכן אין לשנות מהנוסחא שלנו אשר יסודתה בהררי קודש. [שארית יוסף חלק ג עמוד רמה. ילקוט יוסף, תשס"ד, תפלה כרך ב, קונטרס הנוסחאות הערה כג, עמוד תקא].

כד בקרבנות צריך לומר: שמאהבתך שאהבת אותו וכו', קראת שמו ישראל וישורון. ויש האומרים "קראת אותו", והנוסח הנכון לומר קראת שמו. [ילקו"י, תשס"ד, תפלה ב, קונטרס הנוסחאות הערה כד עמו' תקא].

כה בקרבנות צריך לומר: "אשרינו שאנחנו משכימים ומעריבים וכו'". ואין צריך לשנות ולומר כשאנחנו וכו'. שיכול לומר כן על סמך הזריזים שמשכימים ומעריבים, ועוד שבלשון בני אדם אין הכוונה השכמה ממש, אלא שמקדימים להתפלל וללמוד. [שארית יוסף חלק ג עמוד רמז. ילקוט יוסף, תשס"ד, תפלה כרך ב, קונטרס הנוסחאות הערה כה עמוד תקב].

כו בפטום הקטורת יש שאומרים "ומחזירן למכתשת" ויש שאומרים: מחזירן (בלי וא"ו). והנכון לומר לַמכתשת (הלמ"ד בפת"ח). [שאר"י חלק ג עמוד רמח. ילקו"י, תשס"ד, תפלה כרך ב, הערה כו עמוד תקג].

כז בפטום הקטורת יש לומר קושט שנים עשר, בשי"ן שמאלית. [שלא יתחלף מלשון קושט דברי אמת]. ויש הנוהגים לאומרו בשי"ן ימנית, ויש להם סמך. ויש לומר קושט, בלא ה"א. [שרק בד' סממנים הראשונים המפורשים בכתוב מזכירים ה"א הידיעה]. [שארית יוסף חלק ג עמוד רמז. ילקוט יוסף, תשס"ד, תפלה כרך ב, קונטרס הנוסחאות הערה כז עמוד תקג].

כח בקרבנות יש לומר "אביי הוה מסדר סדר המערכה". ויש המשמיטים תיבת "הוה" כדי שלא תצטרף תיבה זו עם היו"ד שבסוף תיבת אביי, ויהיה כהוגה שם ה' באותיותיו. ויש שכתבו שצריך להפסיק בין אביי לתיבה הוה. [שארית יוסף ח"ג עמוד רמח. ילקוט יוסף, תשס"ד, תפלה כרך ב, קונטרס הנוסחאות הערה כח עמוד תקז].

כט באנא בכח צריך להפסיק באופן כזה: קבל רנת עמך, שגבנו, טהרנו נורא. [והיינו, שיש להפסיק אחר תיבת עמך, ולא אחר תיבת רנת, וכן אחר תיבת שגבנו, ולא אחר תיבת טהרנו]. [שארית יוסף חלק ג עמוד רמח. ילקוט יוסף, תשס"ד, תפלה כרך ב, קונטרס הנוסחאות הערה כט עמוד תקח].

ל כשאומר ברוך שם כבוד וכו', יש להפסיק אחר תיבת ברוך, ואחר כך יאמר שם כבוד מלכותו, ויפסיק, ויסיים לעולם ועד. [שאר"י ח"ג עמ' רמט. ילקוט יוסף, תשס"ד, תפלה ב, קונטרס הנוסחאות הערה ל עמ' תקט].

לא יש אומרים שמותר לומר פסוק "ברוך שם" שאחר אנא בכח בקול רם, שלא הצריכו לאומרו בלחש אלא אחר פסוק שמע ישראל. ויש חולקים, ולכן טוב להזהר לאומרו בלחש גם אחר אנא בכח. [ילקוט יוסף, תשס"ד, תפלה כרך ב, קונטרס הנוסחאות הערה לא עמוד תקט].

לב בברייתא דרבי ישמעאל יש לומר "וכן" שני כתובים המכחישים זה את זה. הכ"ף בפתח ולא בצירי. [שארית יוסף חלק ג עמוד רמט. ילקוט יוסף, תשס"ד, תפלה כרך ב, קונטרס הנוסחאות הערה לב, עמוד תקי].

לג יש לומר בקדיש: בעלמא די ברא כִּרעותיה, הכ"ף של כרעותיה דגושה. ומיהו הנוהגים לומר כרעותיה בכ"ף רפויה, יש להם על מה שיסמוכו. [ילקו"י, תשס"ד, תפלה ב, קונטרס הנוסחאות הע' לג עמ' תקי].

לד ובאמירת יהא שמיה רבא יש לומר "מְבַרַךְ", קמ"ץ תחת הבי"ת ופת"ח מתחת לרי"ש. ולא מבורך בחולם. ואומר תשבחתא התי"ו הראשונה בחיריק ולא בשורוק. [ילקו"י שם תפלה ב, עמוד תקיא].

לה יש לומר בקדיש "לעלם ולעלמי עלמיא" עם ו', וכן על הצבור לענות בתוספת ו'. וכן אנו אומרים בשירת הים, ובקדושת "ובא לציון". [ילקו"י, תשס"ד, תפלה ב, קונטרס הנוסחאות הע' לה עמוד תקיא].

לו תיבת שמיה בקדיש [ביהא שמיה רבא] היא חסרת אות י'. ויש שגורסים שמיה ביו"ד. ויש גורסים ועלמי בלי למ"ד, כדי להשוות המנין לכ"ח אותיות. אבל הגירסא הנכונה היא "שמה" בלא יו"ד, ולעלמי בלמ"ד. [ילקוט יוסף, תשס"ד, תפלה כרך ב, קונטרס הנוסחאות הערה לו].

לז יש לומר בקדיש "לעילא מן כל ברכתא", ולא מכל ברכתא. [ילקוט יוסף, תשס"ד, תפלה כרך ב, קונטרס הנוסחאות הערה לז, עמוד תקיד].

לח בנוסח ברכת ברוך שאמר מנהגינו לומר "המהולל בפה עמו" ולא בפי עמו. [ילקוט יוסף, תשס"ד, תפלה כרך ב, קונטרס הנוסחאות הערה לח, עמוד תקיד].

לט בנוסח ברכת ברוך שאמר צריך לומר "בשבחות ובזמירות", ולא בשבחיו ובזמריו. ומנהגינו לומר יחיד חַי העולמים, בניקוד פת"ח. [ילקוט יוסף, תשס"ד, תפלה כרך ב, קונטרס הנוסחאות הע' לט עמ' תקטו].

מ יש אומרים שצריך להפסיק בפסוק צללו כעופרת "במים אדירים". בין תיבת במים לתיבת אדירים, שיש טרחא בתיבת במים, ומשום שתיבת אדירים לא קאי על במים אלא על המצריים. ואמנם גם האומר בלי הפסק בינתים, לא משתבש, ואין צריך להקפיד בזה כל כך. [ילקוט יוסף, תשס"ד, תפלה כרך ב, קונטרס הנוסחאות הערה מ, עמוד תקטו].

מא בפסוק "כי גאה גאה" יש להדגיש את אות גימ"ל של כי גאה גאה, וכן "עם זו גאלת". [ילקוט יוסף, מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, קונטרס הנוסחאות הערה מא].

מב בברכת יוצר מנהגינו לומר: "ובטובו מחדש בכל יום וכו'". ויש שגרסו וטובו מחדש וכו', אך העיקר כפי מנהגינו. [ילקוט יוסף, מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, קונטרס הנוסחאות הערה מב, עמוד תקטז].

מג יש אומרים שצריך לומר בנוסח ברכת יוצר "מתנשאים לעומתם, משבחים ואומרים, וכו'". אך אין המנהג כן, אלא אומרים "מתנשאים לעומת השרפים, לעומתם משבחים ואומרים", והנח להם לישראל אם אינם נביאים בני נביאים הם. [ילקוט יוסף, תשס"ד, תפלה ב, קונטרס הנוסחאות הערה מג עמוד תקיז].

מד צריך לומר בברכת יוצר "רצון קוניהם", ולא לומר רצון קונם. וכן בברכת הלבנה אומרים: ששים ושמחים לעשות רצון קוניהם. [ילקוט יוסף, תשס"ד, תפלה כרך ב, קונטרס הנוסחאות הערה מד עמוד תקיז].

מה בנוסח ברכות קריאת שמע יש לומר: בשפה ברורה ובנעימה, קדושה כולם כאחד וכו'. ויש להפסיק בין תיבת ובנעימה, לתיבת קדושה. ובתיבת קדושה תהיה הדל"ת בניקוד שורוק. ויש נוהגים לומר, ובנעימה קדושה, [הדל"ת בחולם] כולם וכו'. ודעבד כמר עבד ודעבד כמר עבד. [ילקוט יוסף, מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, קונטרס הנוסחאות הערה מה, עמוד תקיח].

מו יש לומר לאל ברוך נעימות יתנו, בניקוד קמ"ץ תחת תיבת הלמ"ד של תיבת לאל, ולא בניקוד שוא. ובתיבת למלך אל חי יאמר הלמ"ד בפתח. ומה שכתבו תלמידי רבינו האר"י לאומרו בקמץ, הוא לפי מבטא הספרדים, ההבדל בין קמץ לפתח אינו ניכר כל כך. [ילקוט יוסף, תשס"ד, תפלה כרך ב, קונטרס הנוסחאות הערה מו, עמוד תקיט].

מז מנהגינו לומר "אהבת עולם". ומנהג האשכנזים לומר אהבה רבה. וכל זה בשחרית, אבל בתפלת ערבית הכל אומרים אהבת עולם. ומכל מקום אם טעו ואמרו אהבת עולם או אהבה רבה, יצאו ידי חובה. [ילקוט יוסף, מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, קונטרס הנוסחאות הערה מז].

מח בנוסח ברכת אהבת עולם נכון לומר "ולא נבוש ולא נכלם" עם וא"ו. ואומרים מארבע כנפות הארץ, בלי תיבת "כל". [ילקוט יוסף, תשס"ד, תפלה כרך ב, קונטרס הנוסחאות הערה מח עמוד תקכ].

מט בברכת אהבת עולם, יש מתושבי ארץ ישראל שנוהגים לומר: והוליכנו מהרה קוממיות "בארצנו", ולא "לארצנו", שהרי הם נמצאים

בארץ ישראל באופן קבוע. ומכל מקום נראה שלא לשנות את הנוסח הרגיל אצלינו, שכוונת האומרים והוליכנו מהרה קוממיות לארצנו הוא על כלל ישראל הנמצאים בחוץ לארץ, שיזכו גם הם ללכת קוממיות לארץ ישראל. והרי אנו תושבי ארץ ישראל אומרים במוסף של שבת וראש חודש, יהי רצון מלפניך ה' אלהינו ואלהי אבותינו שתעלינו בשמחה "לארצנו". וכן נוהגים תושבי ירושלים לומר במוסף של יום טוב: "והביאנו ה' אלהינו לציון עירך ברנה ולירושלים עיר מקדשך בשמחת עולם". והכוונה גם כן על כלל ישראל. [ילקוט יוסף, תשס"ד, תפלה כרך ב, קונטרס הנוסחאות הערה מט, עמוד תקכ].

נ מנהגינו לומר משיב הרוח ומוריד הגשם, הגימ"ל בסגול. ואין לשנות ולומר הגימ"ל בקמ"ץ. [ובנוסח תיקון הטל טוב להשמיט התיבות: "לך לשלום גשם ובא בשלום טל". ובפיוט שקודם תיקון הטל מנהגינו לומר לשוני כוננת בכ"ף ולא בבי"ת]. [ילקוט יוסף, תשס"ד, תפלה כרך ב, קונטרס הנוסחאות הערה נ, עמוד תקכא].

נא בנוסח ברכת אתה חונן יש אומרים "לאדם דעת" הלמ"ד בקמ"ץ, ויש שאומרים הלמ"ד בשוא. וכן מנהגינו. [ילקוט יוסף, תשס"ד, תפלה כרך ב, קונטרס הנוסחאות הערה נא, עמוד תקכג].

נב בברכת אתה חונן הנוסח הנכון הוא: חכמה בינה ודעת. [ילקוט יוסף, מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, קונטרס הנוסחאות הערה נב, עמוד תקג].

נג בברכת אתה חונן יש שכתבו לומר "חננו מאתך" בלי אות ואי"ו. וחילקו בזה בין מוצאי שבת, לשאר ימי החול. אולם בנוסח הרמב"ם, ובמחזור ויטרי, ובסדר רב עמרם גאון, ובסידור רבי יהודה בן יקר, הנוסח הוא "וחננו מאתך וכו'", עם ואי"ו, בין בחול בין במוצאי שבת. וכן מנהגינו לומר "וחננו מאתך וכו'" בין בחול בין במוצאי שבת. [ילקו"י, תשס"ד, תפלה ב, קונטרס הנוסחאות הע' נג עמוד תכג].

נד מנהג הספרדים לומר בחורף "ברך עלינו" ובקיץ "ברכנו". ואין ומנהגינו מיוסד על פי דברי האר"י ז"ל. ומנהג האשכנזים לומר תמיד "ברך עלינו" ובחורף אומרים "ותן טל ומטר לברכה". [ילקוט יוסף, תשס"ד, תפלה כרך ב, קונטרס הנוסחאות הערה נד, עמוד תכד].

נה יש להזהר בברכת המינים שלא להוסיף על ארבע לשונות אלו ומלכות הרשעה מהרה "תעקר ותשבר ותכלם ותכניעם". [ילקוט יוסף, תשס"ד, תפלה כרך ב, קונטרס הנוסחאות הערה נה, עמוד תקכה].

נו הנוסח המדוייק והנכון בתפלה בחתימת ברכת המינים, "שובר אויבים ומכניע זדים". וכן היה המנהג פשוט לומר "ומכניע זדים", ואין לשנות. [שארית יוסף חלק ג עמוד רנ. ילקוט יוסף, תשס"ד, תפלה כרך ב, קונטרס הנוסחאות הערה נו, עמוד תקכו].

נז בברכת "על הצדיקים ועל החסידים" שבתפלה, צריך לומר: "ועל זקניהם" ועל פליטת בית סופריהם, לפי נוסח הספרדים ועדות המזרח. ולפי נוסח אשכנז צריך לומר: "ועל זקני עמך בית ישראל". ושלא כאלה שנוהגים להשמיט לגמרי "ועל זקניהם", ופני זקנים לא נהדרו, וזה הוא בניגוד גמור למה שמבואר בתלמוד ובפוסקים, שצריך לכלול זקנים בברכת על הצדיקים, וכן מנהגינו, וכן עיקר. [שארית יוסף חלק ג עמוד רנא. ילקוט יוסף, תשס"ד, תפלה כרך ב, קונטרס הנוסחאות הערה נז].

נח בברכת את צמח נכון להוסיף: "קוינו וצפינו". ומכל מקום אין להקפיד בזה כל כך, ואפשר לומר קוינו וכו'. [כה"ח פלאג'י. שאר"י ח"ג עמוד רנא. ילקוט יוסף, תשס"ד, תפלה כרך ב, קונטרס הנוסחאות הערה נח].

נט בברכת שמע קולינו נכון להוסיף: חוס ורחם עלינו. ואין להתחיל באב הרחמן וכו'. ומכל מקום אין להקפיד בזה כל כך. [רמב"ם. שעה"כ. אדמת יהודה. שארית יוסף חלק ג עמוד רנב. ילקוט יוסף, תשס"ד, תפלה כרך ב, קונטרס הנוסחאות הערה נט, עמוד תקלה].

ס בנוסח "יעלה ויבא" שאומרים בראש חודש נכון יותר לומר ביום ראש "החדש" הזה. [ולא ראש חדש הזה]. [ילקוט יוסף, תשס"ד, תפלה כרך ב, קונטרס הנוסחאות הערה ס, עמוד תקלה].

סא בנוסח יעלה ויבא יש האומרים באופן כזה: יעלה ויבא, יגיע יראה וירצה, ישמע ויפקד ויזכר וכו'". וכן הנוסח בסידורים ישנים. [ילקוט יוסף, תשס"ד, תפלה כרך ב, קונטרס הנוסחאות הערה סא, עמוד תקלו].

סב הנוסח הנכון לומר ביעלה ויבוא כמנהגינו "לחן ולחסד ולרחמים, לחיים טובים ולשלום". ומנהגינו לקרוא את הלל בראשי חדשים בלא ברכה, וכן בחול המועד פסח. אבל בימי חג הסוכות, חג השבועות, יום טוב ראשון של פסח, ושמונת ימי חנוכה, מברכים בלשון "לגמור את הלל". ואם טעה ובירך לקרוא את ההלל כמנהג האשכנזים, יתקן מיד תוך כדי דיבור ויאמר לגמור את ההלל, ואם עבר זמן תוך כדי דיבור, יצא, ואין לחזור לברך. [ילקוט יוסף, שם, הערה סב, עמוד תקלו].

סג יש נוסחאות בתפלת מוסף שבראש חודש, לומר "את מוספי" גם כשראש חודש חל בחול. אך המנהג פשוט כשחל ראש חודש ביום חול אומרים במוסף: את מוסף וכו', וכשחל בשבת אומרים "את מוספי" כדי להבדיל בין קדושה לקדושה. [ילקוט יוסף, שם, הערה סג, עמוד תקלז].

סד במוסף של ראש חודש יש אומרים שצריך לומר מעין החתימה סמוך לחתימה, ולכן צריך להוסיף כי בעמך ישראל וכו', וחוקי ראשי חדשים וכו'. ויש חולקים. ואין לשנות בדבר זה מן המנהג. ואומרים: "ושירי דוד

עבדך נשמע בעירך אמורים לפני מזבחך״. [ילקוט יוסף, מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, קונטרס הנוסחאות הערה סד, עמוד תקלח].

סה יש אומרים שאין לומר במוסף של ראש חודש ״את מוסף יום ראש חודש ״הזה״, אך מנהגינו כן לומר תיבת ״הזה״, ואין לשנות מן המנהג. וכן מנהגינו לומר ראש ״החודש״ הזה. [ילקוט יוסף, תשס״ד, תפלה כרך ב, קונטרס הנוסחאות הערה סה, עמוד תקלח].

סו במוסף של ראש חודש בשנה מעוברת מוסיפים: ״ולכפרת פשע״. ואם שכח להוסיף זאת אינו חוזר. ויש לומר תוספת זו עד ר״ח אדר ב׳, ועד בכלל. אבל מראש חודש ניסן ואילך אין צריך להוסיף תיבות אלה. [ילקוט יוסף, תשס״ד, תפלה כרך ב, קונטרס הנוסחאות הערה סו].

סז בברכת מודים יש לומר: ״ומגן ישענו אתה הוא, לדור ודור נודה לך וכו׳״, שתיבות לדור ודור נמשכות לתיבת נודה וכו׳. ויש להדגיש אות הלמ״ד של לך, ככתוב בתהלים. [שארית יוסף חלק ג עמוד רנב. ילקוט יוסף, תשס״ד, תפלה כרך ב, קונטרס הנוסחאות הערה סז, עמוד תקלט].

סח בנוסח על הנסים בחנוכה ובפורים יש לומר ״ועל הנסים״ עם וא״ו, כי הוא המשך למה שאומר מקודם, מודים אנחנו לך וכו׳ ועל נסיך שבכל יום עמנו וכו׳, ובהמשך לזה אומר ועל הנסים וכו׳. [שארית יוסף חלק ג עמוד רנב. ילקוט יוסף, תשס״ד, תפלה כרך ב, קונטרס הנוסחאות הערה סח עמוד תקלט].

סט בנוסח על הנסים בחנוכה צריך לומר בימי מתתיה בן יוחנן כהן גדול חשמונאי, הנ״ן בפתח, והאל״ף נחה, ואינה נרגשת כלל. ומכל מקום האומר חשמונאי, באלף בחיריק, אין מזניחין אותו. [שארית יוסף חלק ג עמוד רנג. ילקוט יוסף, תשס״ד, תפלה כרך ב, קונטרס הנוסחאות הערה סט, עמוד תקמא].

ע בנוסח על הנסים בחנוכה צריך לומר: כשעמדה מלכות יון הרשעה. ואין לומר כשעמדה עליהם, כיון שאומר אחר כך על עמך ישראל. ויש לומר הרשעה הרי״ש בשוא והשי״ן בקמץ. [ילקוט יוסף, תשס״ד, תפלה כרך ב, קונטרס הנוסחאות הערה ע, עמוד תקמג].

עא בנוסח על הנסים בחנוכה יש לומר לשכחם ״תורתך״, ולא מתורתך. [ילקו״י, הערה עא עמוד תקמג].

עב בימי החנוכה יש לומר המזמור של יום, ואחר כך מזמור שיר חנוכת הבית לדוד, שתדיר ואינו תדיר - תדיר קודם]. [ילקוט יוסף, תשס״ד, תפלה כרך ב, קונטרס הנוסחאות הערה עב].

עג בנוסח על הנסים בפורים יש לסיים "ועשית עמהם נסים ונפלאות" ולא נס ופלא. שאחר שהתחלנו ב"על הנסים" לשון רבים, אין למעט לומר נס ופלא. [שארית יוסף חלק ג עמוד רנג. ילקוט יוסף, מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, קונטרס הנוסחאות הערה עג, עמוד תקמד].

עד כשאין כהנים ואומר השליח צבור אלוקינו ואלוקי אבותינו ברכנו בברכה המשולשת וכו', צריך לומר בברכה, אות בי"ת הראשונה בניקוד פת"ח. והשניה דגושה. ויש אומרים המשולשת בתורה, שהם שלשה פסוקים בתורה, ויש אומרים בברכה המשולשת, ואחר כך בתורה הכתובה וכו'. ויותר נכון לומר המשולשת בתורה. [שארית יוסף ח"ג עמוד רנד. ילקו"י שם, הערה עד, עמוד תקמד].

עה כשאין כהנים ואומר השליח צבור אלוקינו ואלוקי אבותינו וכו', צריך החזן לסיים בסוף: ושמו את שמי וכו', והאשכנזים נוהגים שלא לאומרו. ואין העם עונים אמן אחר ברכת כהנים של השליח צבור, אלא כן יהי רצון. [שארית יוסף חלק ג עמוד רנד. ילקוט יוסף, תשס"ד, תפלה ב, קונטרס הנוסחאות הערה עה].

עו בנוסח שים שלום צריך לומר: חן וחסד "צדקה ורחמים" [והיינו דצריך לומר צדקה גם בתחלת הברכה]. וכך היה הנוסח בסידורים ישנים. [שארית יוסף ח"ג עמ' רנה. ילקו"י שם, תשס"ד, הערה עו, עמו' תקמה].

עז צריך לומר "כולנו כאחד" ולא יאמר כולנו כאחת, שהרי הכוונה היא לאברהם אבינו ע"ה דכתיב בו כי אחד קראתיו. [ילקוט יוסף, תשס"ד, תפלה כרך ב, קונטרס הנוסחאות הערה עז עמוד תקמה].

עח בנוסח שים שלום יש לומר, כי באור פניך, משום דכתיב באור פני מלך חיים, וכתיב, באור פניך יהלכון, ואין אומרים ממאור פניך. והנוסח הוא "וטוב בעיניך לברכנו" ואין לומר "וטוב יהיה בעיניך". [ילקוט יוסף, תשס"ד, תפלה כרך ב, קונטרס הנוסחאות הערה עח, עמוד תקמה].

עט בנוסח אל ארך אפים וכו', צריך לומר: "גדולת רחמיך וחסדך תזכור היום לזרע ידידך כמו שהודעת לענו מקדם וכו'". [שארית יוסף חלק ג עמוד רנה. ילקוט יוסף, תשס"ד, תפלה ב, שם הערה עט עמוד תקמו].

פ המנהג אצל הספרדים בארץ ישראל לומר מה נאמר לפניך יושב מרום קודם י"ג מדות. ואין לנו לשנות ממנהגינו. ומנהגינו לאומרו רק בשני וחמישי, ולא בכל יום. [שארית יוסף חלק ג עמוד רנה. ילקוט יוסף, מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, קונטרס הנוסחאות הערה פ, עמוד תקמו].

פא מנהגינו לומר בברכות התורה, בברכה שאחר הקריאה בתורה, אשר נתן לנו תורתו תורת אמת, וחיי עולם וכו'. ומנהג אחינו האשכנזים לומר, אשר נתן לנו תורת אמת וחיי עולם וכו'. ואין לשנות מן המנהג. ובנוסח ברכת ההפטרה בשבת חוה"מ, מנהגינו שלא להזכיר בחתימה פסח או סוכות, אלא חותמים מקדש השבת אמן, בלבד. [ילקו"י, תשס"ד, תפלה כרך ב, קונטרס הנוסחאות הערה פא, עמו' תקמו].

פב הנוסח הנכון בקדיש תתקבל הוא: "תתקבל צלותנא ובעותנא עם צלותהון ובעותיהון דכל בית ישראל וכו'", כדי לכלול עצמנו עם כלל ישראל. ויש מבני תימן הנוהגים לומר תתקבל צלותכון ובעותכון עם צלותיהון ובעותיהון דכל ישראל. אך מנהגינו כנזכר. [ילקו"י, תשס"ד, שם הע' פב עמ' תקמז].

פג יש לומר בקדיש תתקבל "קדם אבונא דבשמיא ואמרו אמן", ולדלג תיבת וארעא. שהרי בתואר אבונא לא שייך להזכיר בו על הארץ, אלא אבינו שבשמים. וכן גירסת הרמב"ם, והרשב"א, ועוד. וכן מנהגינו. [ובדברים כגון אלו ראוי לשנות בנוסח התפלה. ובפרט שבשנים קודמות כך היו הכל נוהגים לומר, ובאחרונה שינו שלא כהוגן להוסיף תיבת וארעא]. ומכל מקום אם השליח צבור מסכים לשנות ממנהגו לומר אבונא דבשמיא וארעא, אין לעשות בשביל זה מחלוקת, ורק צריך להסביר בלשון רכה שעדיף לשנות הנוסח ולדלג תיבת וארעא. אך בקדיש "על ישראל" יש לומר מארי שמיא וארעא. [ילקוט יוסף, מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, קונטרס הנוסחאות הערה פג].

פד בעשרת ימי תשובה יש לסיים בקדיש תתקבל שאחר החזרה "עושה השלום". אבל בקדיש תתקבל שבתפלת ערבית אין צריך לומר השלום. וכן בשאר הקדישים. ובקדיש תתקבל שאחר ברכת מעין שבע בשבת שובה, האומר עושה השלום, יש לו על מה שיסמוך. ומי ששכח לומר השלום אין בכך כלום, [כי גם תיבת עושה גימטריה ספריא"ל], ורחמנא ליבא בעי. [ילקוט יוסף, מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, קונטרס הנוסחאות הערה פד, עמוד תקמט].

פה יש נוהגים לומר בקדיש "על ישראל" יהא לנא ולכון ולהון וכו', ויש שאומרים יהא לנא ולהון ולכון, ודעבד כמר עבד ודעבד כמר עבד. [ילקוט יוסף, תשס"ד, תפלה כרך ב, שם, הערה פה, עמוד תקנא].

פו בעלינו לשבח יש לומר: "שלא שם חלקינו כהם וגורלנו ככל המונם". ומלת שלא חוזרת גם על הסיפא, וכאילו אמר ולא גורלנו ככל המונם. ולא נהגנו לשנות ולומר ולא גורלינו ככל המונם. [שארית יוסף חלק ג עמוד רנה. ילקוט יוסף, מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, קונטרס הנוסחאות הערה פו, עמוד תקנב].

פז בתפלת ערבית יש לומר: "ואהבתך לא תסור ממנו לעולמים", ואין להוסיף וחמלתך, שאם כן היה צריך לסיים לא יסורו ממנו לעולמים. [שאר"י ח"ג עמוד רנו. ילקו"י, תשס"ד, תפלה ב, הערה פז עמוד תקנג].

פח בברכת אהבת עולם שבערבית חותמים: "באי" אוהב את עמו ישראל". [ומלת "את" באה לרבות את הגרים]. אך בשאר סידורי האשכנזים הושמטה מלת "את". [ילקוט יוסף, הערה פח עמוד תקנג].

פט בתפלת ערבית יש נוהגים לומר בנוסח אמת ואמונה: "האל העושה לנו נסים ונקמה בפרעה" וכו'. ויש אומרים האל העושה לנו נקמה בפרעה, ודעבד כמר עבד ודעבד כמר עבד. [שארית יוסף חלק ג עמוד רנו. ילקוט יוסף, תשס"ד, תפלה כרך ב, קונטרס הנוסחאות הערה פט, עמוד תקנג].

צ בברכת השכיבנו המנהג לומר "כי אל שומרנו ומצילנו אתה מכל דבר רע ומפחד לילה". [שארית יוסף חלק ג עמוד רנז. ילקוט יוסף, מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, קונטרס הנוסחאות הערה צ, עמוד תקנד].

צא הנוסח הנכון בחתימת הברכה הוא: "ברוך אתה ה' שומר את עמו ישראל לעד אמן". [ילקוט יוסף, מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, קונטרס הנוסחאות הערה צא, עמוד תקנד].

צב בברכת השכיבנו יש המוסיפים שומר את עמו ישראל מכל דבר רע לעד. ואין זה נכון להוסיף בתוך חתימת הברכה נוסח שלא הוזכר בראשונים. ומכל מקום אין לגעור במי שמוסיף מכל דבר רע. [ילקוט יוסף, תשס"ד, תפלה כרך ב, קונטרס הנוסחאות הערה צב, עמוד תקנד].

צג כבר פשט המנהג אצל הספרדים לענות אמן אחר ברכת עצמו של ברכת השכיבנו, שעונים אמן אחר ב' ברכות הבאות ביחד. וכן המברך עצמו עונה אמן אחר ברכות ההפטרה. [שארית יוסף חלק ג עמוד רנח. ילקוט יוסף, תשס"ד, תפלה כרך ב, קונטרס הנוסחאות הערה צג, עמוד תקנה].

צד בברכת השכיבנו בליל שבת יש לומר: "ופרוס עלינו ועל ירושלים עירך סוכת שלום", בלי תיבת רחמים. ואם טעה וחתם בשבת: "שומר את עמו ישראל לעד אמן", או שחתם בימי החול "הפורס סוכת שלום וכו'", ולא תיקן בתוך כדי דיבור, יצא. [שארית יוסף חלק ג עמוד רנח. ילקוט יוסף, תשס"ד, תפלה כרך ב, קונטרס הנוסחאות הערה צד, עמוד תקנה].

צה בנוסח "נשמת כל חי" שבתפלת שחרית של שבת יש לומר: "וה' אלהים אמת לא ינום ולא יישן". ותיבת "ער" נמחקת. [שארית יוסף חלק ג עמוד רס. ילקוט יוסף, מהדורת תשס"ד, שם, הערה צה, עמוד תקנז].

צו בנוסח נשמת כל חי אומרים: "המשיח אלמים והמפענח נעלמים וכו'". והיא הוספה מזמן הקדמונים לרמוז על הנס אשר פעל ועשה רבינו קלונימוס בעל הנס, שהחיה את המת, והקב"ה שם דבריו בפיו של הנער הנרצח, כדי לפענח נעלמים ולגלות המסתורין מי הוא הרוצח, להצלתם

של ישראל. [שארית יוסף חלק ג עמו' רס. ילקוט יוסף, מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, קונטרס הנוסחאות הערה צו עמ' תקנח].

צז בנוסח נשמת כל חי צריך לומר "הן הם יודו ויברכו וישבחו ויפארו את שמך מלכנו תמיד" ותיבת "וישוררו" נמחקת, כי תיבת וישוררו אינה מתאימה עם את שמך מלכנו תמיד. [שארית יוסף חלק ג עמוד רסא. ילקוט יוסף, מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, קונטרס הנוסחאות הערה צז, עמוד תקנח].

צח בנוסח נשמת כל חי צריך לומר "וכל עין לך תְצַפֶּה" [התי"ו בשו"א והצד"י בפתח]. ודלא כהאומרים "תְצָפה" [אות ת' בחיריק ואות צ' בשוא]. [שארית יוסף חלק ג עמוד רסא. ילקוט יוסף, מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, קונטרס הנוסחאות הערה צח, עמוד תקנט].

צט בנוסח תפלת שבת מנהגינו לומר "שרפים וחיות ואופני הקודש". ויש אומרים שרפים ואופנים וחיות הקודש. ודעבד כמר עבד ודעבד כמר עבד. [שארית יוסף חלק ג עמוד רסא. ילקו"י, הערה צט עמוד תקס].

ק במוסף של שבת המנהג פשוט לומר "תכנת שבת", ולא למשה צוית. ובנוסח תכנת שבת יש אומרים שיש לומר "תיקנת שבת" באות ק'. ומכל מקום מנהגינו לומר "תכנת שבת" באות כ', והוא נוסח יותר נכון. [שארית יוסף חלק ג עמוד רסב. ילקו"י, תשס"ד, תפלה כרך ב, קונטרס הנוסחאות הערה ק עמוד תקסא].

קא בנוסח קודשת כתר במוסף של שבת ויום טוב, יש לומר עם עמך ישראל קבוצי מטה. ובמוסף של ראש חודש יש לומר "ועמך ישראל קבוצי מטה". וכמו שנדפס בסידור חזון עובדיה. [ילקוט יוסף, מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, קונטרס הנוסחאות הערה קא, עמוד תקסב].

קב יש נוהגים לומר בתפלת מוסף בשבת: "וגם האוהבים דבריה וכו'", ויש שאומרים "וגם אוהבי דבריה גדולה בחרו". ודעבד כמר עבד ודעבד כמר עבד, דלשני הגירסאות יש סימוכין בדברי הקדמונים. [ילקוט יוסף, מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, קונטרס הנוסחאות הערה קב].

קג בכמה סידורים יש הוספה בסוף הנוסח של תכנת שבת: "ותצונו להקריב בה קרבן מוסף שבת כראוי". וכתב הרב בן איש חי שאין לאומרה. [ילקוט יוסף, תשס"ד, תפלה כרך ב, שם, הערה קג, עמוד תקסד].

קד במנחה של שבת צריך לומר "ומי כעמך כישראל", ולא כעמך ישראל. [שארית יוסף חלק ג עמוד רסג. ילקוט יוסף, תשס"ד, תפלה כרך ב, קונטרס הנוסחאות הערה קד, עמוד תקסד].

קה במנחה של שבת סמוך לחתימת ברכת אתה אחד יש לומר "וינוחו בו". ומכל מקום האומר שבתות קדשך וינוחו בם, אין מזניחין אותו, ואין צריך להעיר לו. אבל השואל מה לעשות, יש להורות לו לומר גם במנחה

וינוחו בו. [שרק בתפלת ערבית של ליל שבת יש לומר וינוחו בה, אך בתפלות היום יש לומר בכולן וינוחו בו]. [ילקוט יוסף, תשס״ד, תפלה כרך ב, תשס״ד, הערה קה, עמוד תקסה].

קו בנוסח תפלת מוסף של ראש חודש יש לומר: זכרון לכולם יהיה. והאומרים זכרון לכולם יהיו, יש להם על מה שיסמוכו. [שארית יוסף חלק ג עמוד רסג. ילקוט יוסף, תשס״ד, תפלה ב, שם, הערה קו, עמוד תקסו].

קז בנוסח ברכת הלבנה יש לומר: סימן טוב תהי לנו ולכל ישראל. [ילקוט יוסף, שם, הער׳ קז עמוד תקסו].

קח יש לומר בברכת הלבנה: ברוך יוצרך [בניקוד צירי], ברוך עושך, ברוך קונך, ברוך בוראך, בניקוד צירי״. [ילקוט יוסף, תשס״ד, תפלה כרך ב, קונטרס הנוסחאות הערה קח, עמוד תקסו].

קט בברכת הלבנה נכון לומר: ״אלמלא זכו בני ישראל״. ולא אלמלא לא זכו וכו׳. [שארית יוסף חלק ג עמוד רסג. ילקוט יוסף, תשס״ד, תפלה כרך ב, קונטרס הנוסחאות הערה קט, עמוד תקסז].

קי בברכת הלבנה אומרים: ששים ושמחים לעשות רצון קוניהם וכו׳. [ולא לעשות רצון קונם]. [ילקוט יוסף, מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, קונטרס הנוסחאות הערה קי, עמוד תקסז].

קיא מי שאינו יודע בעל פה לומר נוסח ברכת הלבנה, אין לו לומר בקיצור ״ברוך אתה ה׳ אמ״ה מחדש חדשים״ שיש כאן ספק לאו ואיסור של לא תשא. אך אם עבר ובירך בנוסח הברכה הקצרה, יצא ידי חובה בדיעבד, ואינו חוזר לברך ברכת הלבנה בנוסח הארוך. [ילקוט יוסף, מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, קונטרס הנוסחאות הערה קיא, עמוד תקסז].

נוסחאות התפלה במועדי השנה

קיב בנוסח התפלה בראש השנה וביום הכפורים, צריך לומר ״שהשלטון״ לפניך, שזה יותר מדוייק. [ילקוט יוסף, תשס״ד, תפלה כרך ב, קונטרס הנוסחאות הערה קיב, עמוד תקסט].

קיג במוסף של ראש השנה אומרים: ועקידת יצחק [היום] לזרעו תזכור, ולא לזרע יעקב תזכור. [שארית יוסף חלק ג עמוד רסד. ילקוט יוסף, תשס״ד, תפלה ב, קונטרס הנוסחאות הערה קיג, עמוד תקסט].

קיד גם כשראש השנה חל בשבת יש לומר בתפלה: כי שומע קול שופר אתה וכו'. ויחתום שומע קול תרועת עמו ישראל ברחמים. ולא יאמר "היום" ברחמים. [ילקוט יוסף, שם, הערה קיד, עמוד תקע].

קטו כשחל ראש השנה במוצאי שבת, מוסיפים בתפלה "ותודיענו" וצריך לומר בסיום: ואת יום השביעי משמת ימי המעשה קדשת, והבדלת וקדשת את עמך ישראל בקדושתך. [והיינו שצריך להפסיק בין תיבת קדשת לתיבת והבדלת שאחריה]. וכן בנוסח ההבדלה של יקנה"ז צריך לומר: "ואת יום השביעי משמת ימי המעשה הקדשת, והבדלת והקדשת את עמך ישראל בקדושתך". [שארית יוסף חלק ג עמוד רסד. ילקוט יוסף, תשס"ד, תפלה כרך ב, קונטרס הנוסחאות הערה קטו, עמוד תקע].

קטז בנוסח כל נדרי צריך לומר: ודי אסרנא על נפשתנא מיום הכפורים שעבר, עד יום הכפורים הזה שבא עלינו לשלום, ודי נאסר על נפשתנא מיום הכפורים הזה עד יום הכפורים שיבא עלינו לשלום. וכופלים הנוסח ג' פעמים. [שארית יוסף ח"ג עמוד רסד. ילקוט יוסף, שם, הערה קטז, עמוד תקעא].

קיז מה שנדפס במחזורים בוידוי הארוך של יום הכפורים: לא ענינו ברוך הוא וברוך שמו, יש לדלג זאת, שאין צריך לאומרו. [שארית יוסף חלק ג עמוד רסד. ילקוט יוסף, תשס"ד, שם, הערה קיז, עמוד תקעב].

קיח בנוסח וידוי של רבנו נסים ביום הכפורים נכון לומר: אבל אני בער ולא יודע וכו', "כרשע ולא צדיק". [שארית יוסף חלק ג עמוד רסד. ילקוט יוסף, תשס"ד, תפלה כרך ב, קונטרס הנוסחאות הערה קיח, עמ' תקעג].

קיט כשחל יום כפור בשבת ראוי שלא לומר קודם "קדשנו במצותיך" את הפתיחה: "אלהינו ואלהי אבותינו רצה נא במנוחתנו", אלא אם כן יש מנהג ברור בבית הכנסת שכן אומרים. וביום חול לכולי עלמא אין אומרים אותו. ואף בשבת אם טעה השליח צבור ולא אמרו, אפילו אם נוהגים בבית כנסת זו לומר, אין לגעור בחזן, הואיל וכך הוא מעיקר הדין. ואמנם בברכה מעין שבע שבליל יום הכפורים שחל בשבת, אומרים "אלהינו ואלהי אבותינו רצה נא במנוחתינו". [שארית יוסף חלק ג עמוד רסד. ילקוט יוסף, מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, קונטרס הנוסחאות הערה קיט, עמוד תקעד].

קכ בתפלות ראש השנה ויום הכפורים, וכן בתפלות המועדים, בנוסח ותתן לנו, צריך לומר "באהבה" מקרא קודש גם כשחל בחול. [שארית יוסף ח"ג עמוד רסה. ילקוט יוסף שם, הערה קכ, עמוד תקעד].

קכא בתפלת מוסף של יום הכפורים שחל בחול, צריך לומר "את מוסף". ומה שכתבו באיזה מחזורים לומר "את מוספי" גם ביום

הכפורים שחל בחול, טעות הוא בידם, וראוי לשנות ולתקן הנוסח כנז'.
[ילקוט יוסף, תשס"ד, תפלה כרך ב, קונטרס הנוסחאות הערה קכא, עמוד תקעה].

קכב בתפלות ג' הרגלים, וראש השנה, שחלו בשבת, מנהג הרבה עדות לומר לפני סיום ברכת אתה בחרתנו "אלהינו ואלהי אבותינו רצה נא במנוחתנו, קדשנו וכו'". וכשחל בחול מתחילים קדשנו במצותיך. אך הרבה עדות אינם אומרים נוסח זה כלל, אפילו כשחל בשבת, ונהרא נהרא ופשטיה. והאומרים אותו בשלש רגלים כשחלו בשבת, יש להם על מה שיסמוכו. [שארית יוסף חלק ג עמוד רסה. ילקוט יוסף, תשס"ד, תפלה כרך ב, קונטרס הנוסחאות הערה קכב, עמוד תקעז].

נוסח הברכות השונות

קכג בנוסח ברכת הדלקת נרות חנוכה יש לומר: "להדליק נר חנוכה" ולא של חנוכה. וגם אם ממנה שליח להדליק בשבילו נר חנוכה, השליח יברך להדליק נר חנוכה, ולא צריך שישנה לומר על הדלקת נר חנוכה.
[שארית יוסף חלק ג עמוד רסה. ילקוט יוסף, תשס"ד, תפלה כרך ב, קונטרס הנוסחאות הערה קכג].

קכד נוסח הברכה השניה של הדלקת נרות חנוכה: "שעשה נסים לאבותינו בימים ההם בזמן הזה". ולא כאותם האומרים ובזמן הזה. ומכל מקום האומרים עם ו' אין מזניחין אותן. [שארית יוסף חלק ג עמוד רסה. ילקוט יוסף, מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, קונטרס הנוסחאות הערה קכד, עמוד תקפ].

קכה בנוסח ברכה אחרונה של המגילה יש לומר "האל הרב את ריבנו". וחותמים "בא"י הנפרע לעמו ישראל מכל צריהם האל המושיע". ויש מוסיפים "האל הנפרע וכו'". והאומרים כן יש להם על מה לסמוך, ואין מזניחין אותם. אך לכתחלה אין לומר בחתימה "האל" הנפרע. [שארית יוסף חלק ג' עמוד רסה. ילקוט יוסף, מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, קונטרס הנוסחאות הערה קכה, עמוד תקפ].

קכו אין לשנות מנוסח נחם הנאמרת בכל התפלות של תשעה באב, כי מקום המקדש וסביבותיו נתונים ביד זרים, ומלאים גילולי עכו"ם, ובפרט שגם הרוחניות של ירושלים היא בעוונותינו הרבים בשפל המדרגה, בהרס חומת הצניעות, וחילולי שבת, ה' יחזירם בתשובה, ולכן כל המשנה ידו על התחתונה. ויש לומר נוסח נחם בכל ג' התפלות של תשעה באב, ולחתום מנחם ציון בבנין ירושלים. [ילקוט יוסף, מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, קונטרס הנוסחאות הערה קכו, עמוד תקפא].

קכז בברכת המזון מנהגינו לומר "ועל הכל" [עם וא"ו]. ומכל מקום הנוהגים לומר על הכל בלי וא"ו, יש להם על מה שיסמוכו. [ילקוט יוסף, תשס"ד, תפלה כרך ב, קונטרס הנוסחאות הערה קכז, עמוד תקפב].

קכח בברכת המזון יש שאומרים "ומברכים אותך" וכו', הכ"ף בניקוד שוא, ולא בניקוד קמ"ץ. ויש הגורסים ומברכים את שמך [ילקוט יוסף, תשס"ד, תפלה כרך ב, קונטרס הנוסחאות הערה קכח, עמוד תקפב].

קכט בנוסח רצה והחליצנו שאומרים בברכת המזון בשבת, נכון לומר: כי יום גדול וקדוש וכו' והגם שאכלנו וכו'. [ילקוט יוסף, מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, קונטרס הנוסחאות הערה קכט].

קל בנוסח ברכת אשר נתן שבתות וכו', [למי ששכח לומר רצה והחליצנו בב' סעודות ראשונות של שבת, ונזכר אחר שחתם בונה ירושלים], צריך לומר: "אשר" נתן. ואם אמר שנתן, יצא. [ילקו"י תפלה ב' עמו' תקפג].

קלא בנוסח ברכה רביעית שבברכת המזון נכון לומר "לעד האל אבינו וכו'". [שם, תפלה ב' עמ' תקפד].

קלב מנהגינו לומר בנוסח הרחמן שבברכת המזון "בהיתר ולא באיסור", ואין צריך לדלגו. [ילקוט יוסף, מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, קונטרס הנוסחאות הערה קלב, עמוד תקפד].

קלג מנהגינו לומר "הרחמן הוא יוליכנו מהרה קוממיות לארצנו", וגם תושבי ארץ ישראל אינם צריכים לשנות ולומר "בארצנו". [ילקוט יוסף, תשס"ד, תפלה כרך ב, קונטרס הנוסחאות הערה קלג, עמוד תקפז].

קלד בברכה מעין שלש בסמוך לחתימה נכון לומר: ונודה לך על הארץ ועל המחיה [ואין אומרים ועל הכלכלה] וכו'. ויש שנוהגים לומר "ונודה לך ה' אלהינו על הארץ ועל המחיה וכו'". ויש שאומרים "ונודה לך על הארץ ועל המחיה" בלא להזכיר שם ה'. והנכון לנהוג כסברא ראשונה, ומכל מקום הרוצה לומר ונודה לך ה' אלוקינו על הארץ ועל המחיה ועל הכלכלה, רשאי לומר כן, ואין צריך לשנות ממנהגו. [ילקוט יוסף, תשס"ד, תפלה כרך ב, קונטרס הנוסחאות הערה קלד, עמוד תקפז].

קלה בחתימת הברכה צריך לומר: ברוך אתה ה' על הארץ ועל המחיה. ואין להוסיף "ועל הכלכלה" כפי שמודפס בכמה סידורים. שהרי קיימא לן שאין חותמין בשתים. ואף מי שהורגל לחתום "על הארץ ועל המחיה ועל הכלכלה", ישנה את מנהגו כאמור. [ילקו"י, תשס"ד הע' קלה עמ' תקפח].

קלו בנוסח ה״לשם יחוד״ שאומרים קודם ספירת העומר, צריך לומר: הריני בא לקיים מצות ספירת העומר, ולא לומר ״מצות עשה״, כי לדעת רוב הראשונים ומרן השלחן ערוך, ספירת העומר בזמן הזה מדרבנן, ואם כן היאך יאמר הריני בא לקיים מצות עשה. ועל כגון זה נאמר דובר שקרים לא יכון לנגד עיני. [ילקוט יוסף, תשס״ד, תפלה כרך ב, קונטרס הנוסחאות הערה קלו, עמוד תקצב].

קלז בנוסח ספירת העומר צריך לומר ״היום יום אחד לעומר״ ולא בעומר. [ילקו״י שם הע׳ קלז עמ׳ תקצד].

קלח בנוסח ברכת העירוב יש לומר: אשר קדשנו במצותיו וצונו על מצות עירוב. ואם עושה עירובי תבשילין ועירובי חצרות בבת אחת, יברך על מצות עירובין. ואם בירך אקב״ו על מצות עירוב יצא ידי חובה לשניהם. [ילקוט יוסף, שם, תפלה ב, הערה קלח, עמוד תקצד].

קלט בנוסח ברכת המזון בבית האבל יש לחתום: ״מנחם ציון בבנין ירושלים״, אך החותם מנחם אבלים בבנין ירושלים, כפי נוסח הסידורים, אין למחות בידו. ובשבת כשסועד עם אחרים, אף על פי שמברכים ברכת המזון בלחש, לא יחתום כדרך שחותם בחול, שאין להראות אבילות בפרהסיא בשבת. [ילקוט יוסף, תשס״ד, תפלה כרך ב, קונטרס הנוסחאות הערה קלט, עמוד תקצד].

קמ נוסח ברכת האילנות הוא: ברוך אתה ה׳ אלהינו מלך העולם שלא חיסר בעולמו כלום וברא בו בריות טובות ואילנות טובות ליהנות בהם בני אדם. [ילקוט יוסף, תשס״ד, שם, הערה קמ, עמוד תקצה].

קמא בברכת בורא נפשות יש לומר: וחסרונן, ולא וחסרונם. ומנהגינו לומר ״על כל מה שבראת״, (בת׳) ולא על כל מה שברא. וחותם ״ברוך חי העולמים״ בלי שם ומלכות. ומנהגינו לחתום ״ברוך חַי העולמים״ בניקוד פת״ח. [ילקוט יוסף, תשס״ד, תפלה כרך ב, קונטרס הנוסחאות הע׳ קמא, עמ׳ תקצה].

קמב מנהגינו לחתום בברכת הגפן, בורא פרי הַגֶּפֶן, הגימ״ל בניקוד סגו״ל. ואין לשנות ולומר הַגֶּפֶן, הגימ״ל בניקוד קמ״ץ. [ילקוט יוסף, תשס״ד, תפלה כרך ב, קונטרס הנוסחאות הע׳ קמב, עמ׳ תקצד].

קמג יש לומר בורא פְּרי הגפן, אות פ׳ דגושה. [ילקוט יוסף, תשס״ד, תפלה כרך ב, שם הערה קמג עמוד תקצח].

קמד מנהגינו לומר בנוסח ברכת האירוסין ״ברוך אתה ה׳ אלוקינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו על העריות [ואין אומרים והבדילנו] ואסר לנו את הארוסות, והתיר לנו את הנשואות לנו על ידי חופה בקידושין,

ברוך אתה ה׳ מקדש עמו ישראל על ידי חופה בקידושין״. ויאמר בקידושין ״בית״ רפה בלא דגש, שישמע כאומר ״וקידושין״. והאומרים על ידי חופה וקידושין יש להם על מה שיסמוכו. [ילקוט יוסף, תשס״ד, תפלה כרך ב, קונטרס הנוסחאות הערה קמד, עמוד תקצח].

קמה אם אבי הבן מל את בנו בעצמו, מנהגינו לברך ״על המילה״, ולא משנים מנוסח מטבע הברכה לברך ״למול את הבן״. וכן פשט המנהג. ומכל מקום בדיעבד אם בירך למול את הבן, אינו מעכב. [ילקוט יוסף, תשס״ד, תפלה כרך ב, קונטרס הנוסחאות הערה קמה, עמוד תר].

קמו בברכת אשר קידש שאחר המילה נהגו לומר אשר קידש ידיד מבטן, אל חי חלקנו צורנו, צַוֵּה להציל ידידות שארנו משחת וכו׳. [ילקוט יוסף, תשס״ד, תפלה כרך ב, קונטרס הנוסחאות הערה קמו, עמוד תרב].

קמז לפני שמפרישים חלה מברכים: ״ברוך אתה ה׳ אלוקינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו להפריש חלה תרומה״. [ילקוט יוסף, תשס״ד, תפלה כרך ב, קונטרס הנוסחאות הערה קמז, עמו׳ תרב].

קמח קודם שיקבע את המזוזה בפתח יש לברך: אשר קדשנו במצותיו וצונו ״לקבוע מזוזה״. וגם כשקובע כמה מזוזות בכמה פתחים, אין לו לשנות ממטבע הברכה, ויברך בלשון יחיד. ואם טעה ובירך ״על מצות מזוזה״, יצא. ויכול בעל הבית לכבד את הרב שיקבע מזוזה, ואז הרב יברך על קביעת מזוזה, ורק כשבעל הבית בעצמו קובע את המזוזה מברך לקבוע מזוזה. וכן בשאר המצוות, כגון העושה מעקה לעצמו מברך אשר קדשנו וכו׳ לעשות מעקה. ואם פועל ישראל עושה מעקה לאחרים, יברך אשר קדשנו וכו׳ על עשיית מעקה, וכן כל כיוצא בזה. [והעיקר לדינא שיש לברך בשם ומלכות על קביעת המעקה]. [ילקוט יוסף, תשס״ד, תפלה כרך ב, קונטרס הנוסחאות הערה קמח, עמוד תרד].

קמט פירות שיש בהם ריח טוב, מברך עליהם ״הנותן ריח טוב בפירות״, ואף על פי שיש נוסחאות אחרות בברכה זו, אשר נתן ריח טוב, אין להימנע משום כך מלהריח בפירות שיש בהם ריח טוב, ואדרבה, ראוי לו לאדם שיריח מהם ויברך עליהם. [ילקו״י שם, הערה קמט, עמוד תרט].

קנ נוסח ברכת הגומל היא: ״הגומל לחייבים טובות שגמלני כל טוּב״ והאות וא״ו שבתיבת טוב יש שניקדוה בחולם, ויש שניקדוה בשורוק. וכן מנהגינו לאומרה בשורוק. [ילקו״י שם הע׳ קנ עמוד תרי].

קנא בנוסח שעונים הקהל יש נוסחאות רבות, שיש אומרים: האל שגמלך כל טוב, הוא יגמלך כל טוב סלה. ויש אומרים: מי שגמלך כל טוב הוא יגמלך כל טוב סלה. [ילקו״י, שם, הערה קנא עמוד תריא].

קנב נוסח הזימון אצלינו הוא: הב לן ונבריך למלכא עילאה קדישא, ועונים שמים, ואומר המזמן: ברשות מלכא עילאה קדישא, [ובשבת מוסיפים וברשות שבת מלכתא], וברשות מורי ורבותי [המסובים], נברך שאכלנו משלו, ועונים: ברוך שאכלנו משלו ובטובו חיינו. והוא חוזר ואומר ברוך שאכלנו וכו', ואם היו המסובים עשרה מוסיף אלהינו, ואומר: נברך אלהינו שאכלנו משלו. והאומר נברך לאלהינו, יש ללמדו הנוסח הנכון נברך אלהינו לבל יוסיף לומר באות ל'. [שם עמ' תריב].

קנג בקידוש ליל שבת מנהגינו להשמיט תיבות "כי הוא יום וכו'" ולומר "זכרון למעשה בראשית תחילה למקראי קודש". [ילקוט יוסף, תשס"ד, תפלה כרך ב, קונטרס הנוסחאות הערה קנג].

קנד הרואה חמה בתקופתה מברך בנוסח: ברוך אתה ה' אמ"ה"עושה מעשה בראשית". [ילקוט יוסף, תשס"ד, תפלה כרך ב, קונטרס הנוסחאות הערה קנד, עמוד תרטז].

קנה אם מטביל כלי אחד, מברך עליו אשר קדשנו במצותיו וצונו על טבילת כלי. ואם הם שני כלים או יותר, מברך אקב"ו"על טבילת כלים". ובדיעבד, בין שבירך על כלי אחד על טבילת כלים, בין שבירך על טבילת כלים רבים על טבילת כלי, יצא. [ילקוט יוסף, שם, עמוד תריח, הערה קנה].

קנו נוסח הברכה כשרואים חכם גדול מישראל הוא: ברוך אתה ה' וכו' שחלק מחכמתו ליראיו. אך ברכת "חכם הרזים" אין מברכים כיום. ויש שמברכים בנוסח "ברוך וכו' שנתן מחכמתו ליראיו". ויש המברכים הנוסח הנז', שחלק מחכמתו וכו'. ואין קפידא בזה. [ילקו"י, הערה קנו עמוד תריט].

קנז נוסח ברכת בדיקת חמץ היא: אקב"ו על ביעור חמץ. ואם בירך לבער חמץ יצא. ונוסח הביטול הוא: כל חמירא וחמירא, ולא וחמיעא. וטוב שיאמר באחד מג' הפעמים ולהוי "הפקר" כעפרא דארעא. [ילקוט יוסף, תשס"ד, תפלה כרך ב, קונטרס הנוסחאות, הערה קנז].

הלכות קריאת ספר תורה

סימן קלד - סדר הוצאת והגבהת הספר תורה

א קודם הוצאת הספר תורה בשני וחמישי, אומרים חצי קדיש, ולאחר אשרי ובא לציון אומרים קדיש תתקבל. ואם טעה ואמר קדיש תתקבל קודם אשרי ובא לציון, יחזור ויאמר קדיש תתקבל פעם ב' אחר ובא לציון. דקדיש תתקבל חוזר על קדושא דסידרא והתחנונים שבברוך אלהינו, ולכן בליל פורים אומרים קדיש תתקבל רק אחר מקרא מגילה ואמירת ובא לציון. [רבי דוד אבודרהם דף נה. ושלא כדעת התוס' במגילה ד. ועיין במגן אברהם ובאליה רבה ריש סימן תרצג]. וביום שיש בו מוסף אומרים קדיש תתקבל קודם קריאת התורה. [תוס' מגילה כג. ילקוט יוסף, הלכות קריאת התורה, עמוד א].

ב פשט המנהג למכור את המצוות לפני פתיחת ההיכל, כדי לחבב את התורה על הצבור. [מרדכי סוף מגילה, טור סי' קמז. מהריי"ק שרש ט' ב"י ורמ"א שם ס"ב]. ונהגו למכור את מצוות פתיחת ההיכל, הוצאת הספר תורה, עיטורו ברימונים, והעליות. ואף בשבת ויום טוב נהגו למכור את המצוות, ואין בזה כל איסור של מקח וממכר בשבת ויום טוב. [עפ"ד הר"ן שבת קנ. דרכי משה סי' שו אות ג. מהרש"ל ים של שלמה ביצה סי' ח']. ובפרט שעל ידי מכירת המצוות ימנע מחלוקת בבית הכנסת בחלוקת העליות. וגם יוכלו לשלם בזה לשליח צבור ולחכמים המלמדים. ויש ליזהר בעת מכירת המצוות שלא לדבר דברים בטלים בבית הכנסת. ומה טוב שילמד עד כמה שאפשר, ויעיין בספר שבידו. [מרן החיד"א בלדוד אמת, וכ"ה בחסד לאלפים]. ומן הראוי שהגבאים לא יאריכו יותר מדאי במכירת המצוות, מפני טורח ציבור. ומי שאשתו בהריון בחודש התשיעי, נהגו שפותח את ההיכל. וכיון שהתחיל במצוה יגמור וגם יסגור הארון, כי זהו כבוד התורה, וכשם שעושה סימן לפתוח את רחמה, יעשה סימן לסגור את רחמה אחר הלידה. [מהר"ח פלאג'י בספר חיים סי' א' אות ה', ילקוט יוסף, חלק ב', הלכות קריאת התורה, עמ' א].

ג יש שנהגו לקנות הולכת והגבהת הספר תורה לבניהם הקטנים. [באופן שיודעים להחזיק הספר תורה כדי שלא יפול ח"ו]. כדי לחבב עליהם את התורה. [מהר"א פלאג'י באברהם את עיניו סוטה מז. תעלומות לב ח"ג קוני' הליקוטים אות ז'] ויש שנהגו שהרב הוא המוליך הספר תורה, שעל ידי בני אדם גדולים התורה מתעלה בהם. [תעלומות לב שם. ועי' בשו"ת יוסף אומץ סי' נו]. ובמקומות שנהגו שפתיחת שערים גדול ממצוות רימונים, אין לבן או לתלמיד לפתוח ההיכל כשאביו או רבו עושים מצות רימונים, אלא אם כן מחלו לו. [אמת ליעקב אות ז, מרן החיד"א בלדוד אמת סי' ד' אות ו, וכן הוא לפי האר"י ז"ל, דפתיחת שערים גדול יותר מהלבשת רימונים. וראה בילקוט יוסף חלק ב' על הלכות קריאת התורה, עמוד ב']

ד כבר פשט המנהג לומר "בריך שמיה" לפני הוצאת הספר תורה, [זוהר הקדוש פרשת ויקהל דף רו]. ולא חששו בזה שאומרים "ולא על בר אלהין סמיכנא", דהכוונה בזה על המלאכים. [ואף שהנודע ביהודה הורה שלא לומר נוסח

זה, הנה מצינו נוסח זה בזוהר הקדוש (חלק ב' דף רו.). והוא על פי הנאמר בפסוק: ויראו בני האלהים את בנות האדם וכו', וכן מצינו באיוב, ויבואו בני האלהים להתייצב על ה'. והיינו מלאכים. וראה בתשובה מאהבה סימן כו וסי' קי. ובילקוט יוסף חלק ב' על הלכות קריאת התורה, עמוד ג'].

ה מנהגינו שאין אומרים "בריך שמיה" בעת פתיחת ההיכל בימי שני וחמישי. ורק בשבתות וימים טובים ובראשי חודשים, אנו נוהגים לאומרו. [מרן החיד"א בניצוצי אורות, דהיינו בשבת, וכן דעת האר"י, וקבלתו מכרעת]. ויש נוהגים לאומרו גם בימי חול המועד. ומנהג האשכנזים לומר "בריך שמיה" גם בימי החול. [חמד משה ר"ס פב בשם המג"א, וראה בילקוט יוסף, הלכות קריאת התורה, עמוד ג].

ו המתפלל עם האשכנזים בימי שני וחמישי, ואומרים "בריך שמיה" בהוצאת הספר תורה, אם הוא נמצא במקומות שמותר להפסיק בהם, טוב ונכון שגם הוא יאמר עמהם את ה"בריך שמיה". אבל אם הוא לומד בבית הכנסת, וכיוצא בזה, ושומע מהצבור אמירת "בריך שמיה", אינו חייב להפסיק מלימודו כדי לומר עמהם בריך שמיה, ורשאי להמשיך בלימודו. [אולם כשמוציאים הספר תורה מארון הקודש ומוליכין אותו אל הבמה, יש לעמוד עד שיניחו את הספר תורה על התיבה]. והקורא פסוקי דזמרה, אף בשבת אין לו להפסיק לאמירת בריך שמיה עם הקהל. [ורק ישתחוה מול הספר תורה עם הצבור באין אומר ודברים] ובין ישתבח ליוצר מותר להפסיק לאמירתו. [כן כתב בשו"ת מהרש"ג חלק א' סי' נב, שאף הזוה"ק לא הצריך לאומרו אלא למי שמותר לו להפסיק, מה שאין כן לעומד באמצע פסוקי דזמרה. וכיו"ב כתב מרן בש"ע ס"ס סה. וראה בילקוט יוסף, הלכות קריאת התורה, עמוד ד'].

ז מה שנוהגים לכרוע באמצע "בריך שמיה" כשאומרים "אנא עבדא דקודשא בריך הוא דסגידנא קמיה", אף על פי שאין זה חיוב לכרוע, מכל מקום מנהג ישראל תורה הוא, הואיל ואומרים בפירוש "דסגידנא קמיה" אם לא יכרע ולא ישתחוה נראה כדובר שקרים. ומטעם זה נוהגים להשתחוות ב"עלינו לשבח" כשאומרים "ואנחנו משתחוים". [באהלי יעקב למהריק"ש (סימן נז) הביא ממוהר"ר ישראל בנימין שקרא תגר על המשתחוים באמצע בריך שמיה. והמהריק"ש השיב, שכל המשנה במזיד הוי בכלל כי דבר ה' בזה. וראה בילקוט יוסף על הלכות קריאת התורה, חלק ב' עמוד ה].

ח הקורא קריאת שמע וברכותיה, או העומד באמצע פסוקי דזמרה, ושמע שהצבור אומרים "וזאת התורה וכו'" בעת הגבהת הספר תורה להראותו לעם, אין לו לומר פסוק זה עם הצבור, אלא יסתכל בספר תורה ויהרהר הפסוק בלבו, שהרהור לאו כדיבור דמי, ולא חשיב הפסק. [מרן החיד"א בשו"ת חיים שאל ח"א סי' סח. ילקוט יוסף, הלכות קריאת התורה, עמוד ו].

ט בהוצאת הספר תורה מארון הקודש לתיבה כדי לקרוא בו, יש לפתוח את הספר תורה ולהראות לקהל לימינו, ומחזירו לפניו ולאחריו, כדי שיסתכלו באותיות הקדושות של הספר תורה, ששואבים משם אור גדול של קדושה. [מסכת סופרים פרק יד הלכה יד, ובירושלמי פרק ז' דסוטה ה,ד, דרשו על הפסוק, ארור אשר לא יקים את דברי התורה הזאת, על החזן המגביה את הספר תורה ומראה הכתב לעם,

שצריך להקימה כראוי שיראו כולם את הכתב. ועיין ברמב"ן דברים כז, כו. ובילקוט יוסף חלק ב' עמוד ז]. ויאמרו ו"זאת התורה" וכו'. [מסכת סופרים שם. טוש"ע סי' קלד ס"ב, אהלי יעקב סי' נז]. ויש שנהגו להסתכל בתיבה שהיא האות הראשונה של שמו הפרטי. [ארחות חיים בשם פדה את אברהם. בן איש חי תולדות טז]. וראוי להוליך את הספר תורה מן ההיכל אל התיבה כשהוא פתוח, ופני נושא הספר תורה יהיו אל העם, ואחוריו אל ההיכל, והולך לצד ימין שלו, שהוא צד שמאל של ההיכל, וכך הולך סביב והספר תורה בידו עד שיגיע אל התיבה. ואף שהיא דרך ארוכה, כיון שהיא דרך ימין למוליך הספר תורה, ראוי לעשות כן. ובחזרה יחזירנו להיכל בדרך הקצרה, כדי שלא יצטרך להקיף כל כך. [שו"ת תורה לשמה סי' כב. ילקוט יוסף, הלכות קריאת התורה, עמוד ז].

י נכון שכל אחד מהקהל יגש אל הספר תורה כדי לנשקו בידיו או בפיו, אבל אין זה מן הראוי שמוליך הספר תורה יושיט את הספר תורה לכל אחד ואחד כדי שינשקו, אלא בעת הליכתו לתיבה, יגשו מהקהל וינשקו את הספר תורה. ומותר להקיף את אולם בית הכנסת, כדי לעבור דרך ארוכה יותר אל התיבה. [אור זרוע, רמ"א ס"ס קמט. ילקוט יוסף, הלכות קריאת התורה, עמוד ח].

יא בשעה שמגביהים את הספר תורה להראות הכתב לעם, מצוה גם על הנשים לראות הכתב, ולעמוד ולומר "וזאת התורה". ונשים נדות מותר להן להסתכל בספר תורה. [אך אסור להן להכנס לבית הכנסת למקום האנשים, כדי לראות הכתב מקרוב]. ומכל מקום רשאות להחמיר על עצמן שלא להכנס לבית הכנסת, ושלא לאחוז בספר תורה, ושלא להסתכל בספר תורה בעת שמראים אותו לעם. [ילקוט יוסף, הלכות קריאת התורה, עמוד ט].

יב אם הוציאו מארון הקודש ספר תורה שאין כתיבתו מהודרת, אין להתיר להחזירו לארון הקודש כדי להוציא ספר תורה שכתיבתו מהודרת יותר. אבל אם הוציאו ספר תורה שאינו מוגה, ויש חשש שהוא ספר תורה פסול, מותר להחזירו להיכל ולהוציא ספר תורה אחר שהוגה, כדי לקרוא בו. ואם הוציאו ספר תורה פסול מחמת פשיעה, ועברו וקראו הפרשה בספר תורה הפסול, צריך לחזור ולקרוא הפרשה מתוך ספר תורה כשר, ואפילו בשני וחמישי הדין כן, מאחר ועשו כן בפשיעה ובמזיד. אבל אם חשבו שתיקנו הספר תורה, וקראו בו שלשה עולים בשני וחמישי, או במנחה של שבת, ואחר כך נתברר להם שהספר תורה שקראו בו היה ספר תורה פסול, אין צריך לחזור ולהוציא ספר תורה כשר כדי לקרוא בו את הקריאה שנית. [ילקוט יוסף, הלכות קריאת התורה, עמוד ט].

יג אבל תוך שבעה ימי האבלות הנמצא בבית הכנסת ביום שני וחמישי, ונתנו לו פתיחת ההיכל, או הקמת הספר תורה, מותר לו לפתוח ההיכל, או להוליך את הספר תורה אל התיבה, כדי להראות את הכתב לצבור. ומכל מקום נכון להמנע מזה. [אמת ליעקב אות יז. מרן החיד"א בלדוד אמת סימן ג' אות טו"ב. ילקוט יוסף חלק ב', הלכות קריאת התורה, עמוד י].

יד כבר פשט המנהג להחזיר את הספר תורה לארון הקודש אחר הקריאה, כשהוא פתוח, בין בשני וחמישי, בין בשבתות וימים טובים. ואין לשנות מן המנהג. ונהרא נהרא ופשטיה. [שהרי דעת הרמ״א לעשות הגבהה אחר הקריאה. וכן כתב מהרי״ץ דושינסקי. וכן המנהג. וראה בילקוט יוסף, הלכות קריאת התורה, עמ׳ י׳, וראה עוד במה שכתבנו אודות מנהגינו זה, בהוספות ומילואים שבסוף ילקו״י הנ״ל, מהדורת תשס״ד עמוד שצד].

טו בתי כנסת שיש להם ספר הפטרות העשוי בגלילה כעין ספר תורה, ומוציאים אותו בעת פתיחת ההיכל, מן הראוי לכתחילה להוליכו לתיבה כשהוא סגור, ולא להגביהו כשהוא פתוח בשעה שמגביהים את ספר התורה להראות הכתב לצבור, כדי שלא יהיה כבוד תורה וכבוד נביא שוה. ובמקום שנהגו להגביה את ספר ההפטרות עם הספר תורה, אין לערער על מנהגם, והנח להם לישראל. ומותר להניח ספר ההפטרות בארון הקודש ליד ספרי התורה, אבל לא ישתמש ברימוני הספר תורה להניחם בספר ההפטרות, אלא יקנו רימונים מיוחדים לספר ההפטרות. [ילקוט יוסף, הלכות קריאת התורה, עמוד יא].

טז בשעה שמוליכין את הספר תורה אל התיבה, צריכים הצבור לעמוד מפני הספר תורה עד שנושא הספר תורה יעמוד כשיגיע למקומו, או עד שיתכסה מעיניהם ואחר כך יהיו מותרין לשבת. והמנהג לעמוד גם בשעה שמגביהים הספר תורה להראות הכתב לצבור עד שמניחים הספר תורה על התיבה. [גמ׳ קידושין לג: רמב״ם פי״י מהל׳ ס״ת ה״ט, ש״ע יו״ד סי׳ רפב ס״ב. ילקו״י, הל׳ קריאת התורה, עמוד יב].

סימן קלה - חיוב הקריאה וטלטול הס״ת

א משה תיקן להם לישראל שיהיו קורין בתורה בשבת ובשני ובחמישי בשחרית, כדי שלא ישהו שלשה ימים בלי שמיעת תורה. ועזרא הסופר תיקן שיהיו קורין שלשה עולים, ועשרה פסוקים, ושיקראו בתורה במנחה של שבת. [גמ׳ ב״ק פב. עשר תקנות תיקן עזרא וכו׳. והיינו דמשה תיקן לקרוא בתורה, ועזרא תיקן ג׳ פסוקים וג׳ גברי. וכ״ה ברמב״ם פרק יב מהלכות תפלה. ילקוט יוסף על הלכות קריאת התורה עמוד יג, ושם אם קריאת התורה מן התורה]. וכמה הן הקוראים, בשבת בשחרית קוראים שבעה עולים, (לבד מהמפטיר), וביום הכפורים ששה עולים, ובימים טובים חמשה, ובראשי חודשים ובחולו של מועד ארבעה, ובשני וחמישי, שבת במנחה, חנוכה ופורים, ובתעניות שחרית ומנחה, קורין שלשה. [מתני׳ מגילה כא. רמב״ם פי״ב מהל׳ תפלה הט״ז. טוש״ע סי׳ קלב ורמב. ילקו״י, ח״ב, הלכות קריאת התורה, עמוד יב].

ב מקום שמפסיקין הקריאה בשבת בשחרית, שם קוראין במנחה של שבת, שלשה עולים, בתחלת הפרשה. וחוזרין וקוראים קריאה זו גם בשני וחמישי ובשבת הבאה. ובשבת משלימין את הפרשה. ואם טעו בשני וחמישי וקראו בסדר אחר שלא מפרשת השבוע, ונזכרו אחר שקראו לכל השלשה עולים, אין צריך לחזור ולקרוא שנית פרשת השבוע, כיון שעיקר הטעם הוא כדי שלא ילינו שלשה ימים בלי תורה, והרי סוף סוף קראו בתורה. [ילקוט יוסף, חלק ב', הלכות קריאת התורה, עמוד טו].

ג אין הצבור רשאים להוציא ספר תורה ולקרוא בו בברכות, אלא בימים שקבעו בהם חז"ל קריאת ספר תורה. ולפיכך, אם לא קראו בתורה ביום שני או ביום חמישי, מחמת איזה סיבה, אינם רשאים לקרוא בתורה ביום שלאחריו. וגם ביום שלישי אין להוציא ספר תורה ולקרוא בו בברכות, אף על פי שעל ידי כך יעברו על הצבור שלשה ימים בלי קריאת ספר תורה. [ילקו"י, הל' קריאת התורה, עמוד טו].

ד לכתחלה אין להוציא ס"ת ולקרוא בו בצבור קודם עמוד השחר, ולכן פועלים משכימי קום שאינם יכולים לקרוא בספר תורה אחר החזרה, ידלגו הוידוי והתחנונים, ויעדיפו לקרוא בס"ת בצבור. אך אם אי אפשר גם בזה, בשעת הדחק כשהדבר יגרום לביטול הקריאה בתורה, יש להקל להם לקרוא בספר תורה קודם עמוד השחר. [ילקוט יוסף שם, עמוד טז, והעיקר כמו שנתבאר בשו"ת יביע אומר חלק ז' סימן יז. וראה עוד בשארית יוסף חלק ג' עמוד רסו].

ה פועלים משכימי קום המתפללים כל אחד בביתו כשמגיע זמן תפלה, ואינם קוראים בתורה, אסור להם להוציא ספר תורה בימי שני וחמישי במנחה, בשובם מעבודתם לעת ערב אם רוצים לנהוג כן בדרך קבע, שבודאי שאין לקרוא בס"ת בשלשה עולים ובברכות התורה במנחה. שעיקר תקנת חכמים היתה בשני וחמישי "בשחרית" דוקא. אולם אם עושים כן בדרך ארעי, אין מזניחין אותם, שיש להם על מה שיסמוכו. אך הבא לשאול אם להנהיג כן, מורים לו דשב ואל תעשה עדיף אף בדרך אקראי. [ילקוט יוסף, חלק ב', הלכות קריאת התורה, עמוד יט].

ו צבור שנאנס ולא קראו בתורה בשבת בשחרית, אין להם לקרוא בתורה שבעה עולים במנחה של שבת, אף אם יש פנאי לצבור לשמוע את קריאת הפרשה כולה. וכל שכן שאין להם לקרוא את הפרשה בימי שני וחמישי שאחריו, משום ביטול מלאכה לעם. אלא בשבת הבאה יקראו את ב' הפרשיות כסדר הזה: הכהן יעלה ויקרא בתורה את כל הפרשה של השבוע הקודם, וימשיך גם מהפרשה של אותו שבוע, עם ג' פסוקים. והלוי ימשיך משם כסדר. [ילקו"י, הל' קריאת התורה, עמוד כ].

ז יחיד שהיה אנוס והתפלל ביחידות, מעיקר ההלכה אינו חייב ללכת לשמוע קריאת הספר תורה בצבור, ובפרט תלמיד חכם השקוד על

תלמודו, שאינו חייב להתאחר מלימודו כדי ללכת למנין אחר לשמוע קריאת ספר תורה. [ילקוט יוסף, חלק ב', על הלכות קריאת התורה, עמוד כב].

ח מי שלא שמע את קריאת התורה בימי שני וחמישי, או בשבת, אינו חייב לקרות את הקריאה מתוך חומש וכדומה. וכן אם הוצרך לצאת באמצע קריאת התורה, והפסיד חלק מהקריאה, אינו חייב לקרוא מה שהחסיר, מתוך החומש. [דחובת הקריאה בתורה אינה על כל יחיד כמו מקרא מגילה, אלא חובה על צבור שהתאסף לקרוא בתורה. ועיין ברמב"ן במלחמות מגילה ה. ובהר"ן שם. הרא"ש פ"ז דברכות סי' כ'. שעה"כ דף מח. מעשה רב סי' קעה. ובילקוט יוסף ח"ב על הלכות קריאת התורה עמ' כג].

ט אין הנשים חייבות לבוא לבית הכנסת לשמיעת קריאת התורה, ומכל מקום יש נוהגות ממדת חסידות לבוא לבית הכנסת בימי שני וחמישי ובשבתות וימים טובים, כדי לשמוע קריאת התורה בצבור. [מגילה כא. ש"י סי' רפב ס"ג. ודעת המג"א סק"ו דנשים חייבות לשמוע קריאת התורה. דאין זה משום לימוד תורה, אלא דמי למצות הקהל. וכן משמע במסכת סופרים. אך בברכי יוסף סק"ז כתב שהמנהג שאין הנשים באות לשמוע קריאת התורה בכל שבת, וראה בילקוט יוסף חלק ב' הלכות קריאת התורה עמוד כד]. ובפרשת זכור יש אומרים שגם הנשים צריכות לבוא לעזרת נשים כדי לשמוע קריאה זו. הואיל ומן התורה אין זמן קבוע למצות זכירת מעשה עמלק. ויש חולקים ואומרים שהואיל ועיקר מצות זכירת עמלק אינה אלא כדי לבוא לידי מעשה, דהיינו להלחם בעמלק, מלחמה בפועל, ונשים לאו בנות מלחמה הן, לכן פטורות הנשים מקריאת ומשמיעת פרשת זכור. ולדינא, אף על פי שהנשים שמקילות בזה יש להן על מה שיסמוכו, מכל מקום המחמירות לבוא לעזרת נשים לצאת ידי חובת קריאת פרשת זכור אליבא דכולי עלמא, תבוא עליהן ברכה. ומותר להוציא ספר תורה במיוחד לנשים [בשעות שלאחר מכן] לקרוא להן בפרשת זכור בלי ברכה]. [ילקו"י, הל' קריאת התורה, עמ' כד. וראה עוד בילקו"י מועדים, הל' חודש אדר, ובחזון עובדיה הל' פורים עמוד ט'].

י אין להעביר ספר תורה ממקום למקום אלא במקום צורך, אפילו על ידי פרימת התפירות בין חומש לחומש. ובמקום צורך כששולח את הספר תורה למרחקים בתוך ארגז, יש אומרים שאין להתיר את התפירות בשביל כך, אלא ישלחנו כמות שהוא ארוז היטב. ומכל מקום כשאין שם עשרה שמלוים את הספר תורה, נכון יותר שיתיר את התפירות (שבין חומש לחומש) בהתרת רוב התפירה. ודבר זה נכון יותר על פי ההלכה מאשר לפסול את הספר תורה על ידי הטפת שעוה על האותיות כדי לפוסלו. ומכל מקום הנוהגים לפסול הספר תורה על ידי הטפת שעוה על האותיות, לצורך העברת הספר תורה ממקום למקום, יש מקום ליישב מנהגם. [ילקו"י, הל' קריאת התורה, עמו' כד].

יא בני אדם החבושים בבית האסורים, אין מביאים אליהם ספר תורה לקרוא בו, אפילו בראש השנה וביום הכפורים. ואפילו אם הנמצא בבית הסוהר הוא אדם חשוב, אין להתיר בזה. [ירושלמי פ"ז דיומא ה"א. ש"ע סי' קלה

סעיף יד. רמ״א שם. ילקו״י הל׳ קריאת התורה עמוד כה]. וכיום קבעו בית כנסת בבתי הסוהר, ופשוט שמותר להביא לשם בקביעות ספר תורה כדי שיקראו בו בצבור. ומותר להוציא ספר תורה מבית כנסת אחת לבית כנסת אחר, ולכתחלה ילכו עם הספר תורה עשרה אנשים, ללוותו דרך כבוד, ואם אי אפשר, או שלוקחים את הספר תורה ברכב קטן, אין צריך עשרה. [ילקוט יוסף, חלק ב׳ על הלכות קריאת התורה, עמוד כה].

יב מותר לטלטל ספר תורה מבית הכנסת להביאו לבית האבל שמתפללים שם בשבעת ימי האבל, כדי שיקראו בו בשני וחמישי, ובשבת. והוא שיניחו את הספר תורה במקום מיוחד ויכסוהו במפה. ואמנם אם התפללו בבית האבל, וכאשר הצבור הגיע לקריאת התורה רוצים לילך ולהביא ספר תורה מבית כנסת הסמוך, אין לעשות כן, ואפילו אם האבל הוא אדם חשוב ותלמיד חכם, שכבוד הספר תורה שהצבור ילך אל הספר, ולא ההיפך. אך אם מביאים את הספר תורה קודם התפלה, וכל שכן יום או יומים קודם, אין בכך מניעה. וכשאין ספר תורה בבית האבל, מנהגינו פשוט שאחר גמר התפלה בימי שני וחמישי, הולכים לבית הכנסת וקוראים בספר תורה בברכות. ואין האבל הולך עמהם. ואם אינם יכולים לעשות כן ומקילים בזה, יש להם על מה שיסמוכו. [ילקוט יוסף, הלכות קריאת התורה, עמוד כו].

יג מי שהפקיד ספר תורה בבית כנסת על מנת שהצבור יקראו בו בצבור, מותר לגבאי להשאיל את הספר תורה לבית האבלים כפי הנ״ל, אף שלא קיבל רשות מפורשת לכך. אולם אם המפקיד התנה בפירוש שאינו מסכים שיוציאו הס״ת לבית האבל וכדומה, יש לקיים התנאי. ובזמנינו שמקפידים לשמור את ספרי התורה במקום שיש בו סורגים, כפי שחברות הביטוח דורשות, כיון שבבית האבל אין שמירה כזו, צריך הגבאי לקבל את רשות הבעלים קודם שמשאיל את הספר תורה לבית האבל. [ילקוט יוסף, על הלכות קריאת התורה, חלק ב׳, עמוד שעא, בהוספות ומילואים מהדורת תשס״ד].

יד מי שמבקשים ממנו להשלים מנין בבית האבל, ועל ידי כך יפסיד שמיעת קריאת התורה, יש לו להעדיף להתפלל בבית האבל, אף שאין שם ספר תורה, ולגמול עם האבלים חסד, ומעיקר הדין אינו חייב להתאמץ אחר כך ולילך לשמוע ספר תורה. [ואין הבדל בזה בין רוב הצבור ליחידים]. והמחמיר לילך אחר כך ולשמוע קריאת ספר תורה, תבוא עליו ברכת טוב. [ילקו״י, הל׳ קריאת התורה, עמו׳ כז].

טו יש מקומות שנוהגים להתפלל בצבור בבית החתן בשבת שבתוך שבעת ימי המשתה של החתן, ומביאים לשם מערב שבת ספר תורה, ומייחדים לו ארון באופן שיהיה לכבוד הספר תורה, כדי לקרוא בו בשבת, ויש לנוהגים כן על מה שיסמוכו. [ילקוט יוסף, חלק ב׳ הלכות קריאת התורה, עמ׳ כז].

טז צבור שמתפללים ליד הכותל המערבי, מותר להם להביא ספר תורה ממקום למקום סמוך לקריאת התורה, אף בלי שילוו את הספר תורה עשרה אנשים. ואין צריך להביא הספר תורה למקום שמתפללים, קודם התפלה. [ילקוט יוסף, הלכות קריאת התורה, עמוד כח].

יז צבור שמתפללים בימי חג הסוכות בתוך הסוכה, ובעת קריאת התורה מביאים ספר תורה מבית הכנסת הסמוך לסוכה, כדי לקרוא בו בצבור, יש להם על מה שיסמוכו, וטוב שילוו את הספר תורה עשרה אנשים. ואם הספר תורה נמצא ברשות אחת עם הסוכה, יש להקל בשופי. [ילקוט יוסף, הלכות קריאת התורה, עמוד כט].

יח בית כנסת שאין להם ספר תורה מהודר, או שאין להם ספר תורה שאינו משוח, מותר להם בשבת זכור להביא ספר תורה מהודר, או שאינו משוח, מבית כנסת אחר, כדי שיקראו בו בפרשת זכור, ולכתחלה ילוו את הספר תורה עשרה אנשים. והדבר ברור שבמקום שאין עירוב אין להקל בזה בשבת. [ילקוט יוסף, חלק ב', על הלכות קריאת התורה, עמוד כט].

יט מותר לטלטל ספר תורה מביתו לבית אחר (בימות החול), כדי להראות חזותו ויופיו לאחרים, לקיים מה שנאמר "זה אלי ואנוהו". וכן מותר לטלטל ספר תורה לבית המגיה כדי להגיהו, דכל שהוא לתיקון הספר תורה, ולכבודו, מותר. [ילקוט יוסף, חלק ב', על הלכות קריאת התורה, עמוד כט].

כ יש נוהגים שכאשר מכניסים ספר תורה חדש לבית הכנסת, מוציאין לקראתו את ספרי התורה מההיכל, אל מחוץ לבית הכנסת בשמחה ובשירים, אף על פי שאין עשרה שמלווים את הספר תורה לחוץ. ומנהג זה יסודתו בהררי קודש, וכבר נהגו כן בפני גדולי הוראה, איתני עולם, ואין פוצה פה ומצפצף. ואדרבה יש לחזק בדקי מנהג זה, והמחמיר בזה נגד המנהג, גורם מניעת כבוד לספר תורה החדש, וחביבה מצוה בשעתה. [ילקוט יוסף, הלכות קריאת התורה, עמוד ל].

כא מותר להוציא את ספרי התורה שבבית הכנסת, אל רחובה של עיר, ביום שמחת תורה, בשמחה ובשירים, ובריקודים ומחיאות כפים לכבודה של תורה. וכן יש להתיר לעשות כן במוצאי שמחת תורה בהקפות שניות עם כלי שיר, ובלבד שיהיו זהירים במאד בכבוד ספרי התורה כראוי, ולא ימסרו את ספרי התורה לילדים קטנים, פן תהיה להם למכשול ח"ו אם יגרמו לנפילת הספר תורה. ואין צריך לומר שאסור בהחלט על פי ההלכה לזרוק את הספר תורה באויר, ולקבלו לידיו דרך שמחה, שזהו בודאי נחשב לזלזול בקדושת הספר תורה. ואם חל יום שמחת תורה בשבת, יש להזהיר את העם שלא יוציאו את הספרי תורה לרחובה של עיר, במקום שאין שם עירוב כדת, שהדבר אסור משום הוצאה מרשות לרשות שהיא אב מלאכה מן התורה. וכן יש להזהיר ביותר על שמירת כללי הצניעות בקפידה רבה, שלא יתערבו האנשים והנשים יחדיו ח"ו. [ילקו"י שם, עמוד לא].

כב מותר להוציא ספר תורה לקראת מלך או הגמון. ואם בא בשבת, אסור לטלטל הספר תורה ברשות הרבים לכבודם. [ילקוט יוסף, חלק ב' על הלכות קריאת התורה, עמוד לג].

כג צבור שקראו בתורה, וסיימו את תפלתם, מותר למנין השני המתפללים בבית הכנסת להוציא את הספר תורה פעם נוספת, ולקרוא בו, ואין לחשוש שמא יאמרו ספר תורה אחר הוא, והראשון היה פגום ופסול. [ילקוט יוסף, חלק ב', הלכות קריאת התורה, עמוד לד, ובהוספות ומילואים במהדורת תשס"ד עמוד שעב, ובשארית יוסף חלק ג' עמוד רסח].

כד כשקורין בספר תורה בשבת, ונפסק אור החשמל, או ששכחו להכין את אור החשמל מערב שבת כדי שידלק בשעת קריאת התורה, וקשה לקרוא בספר תורה על הבמה באמצע בית הכנסת, מותר להעביר את התיבה ליד החלון, במקום שיש אור, כדי שהשליח צבור יוכל לקרוא בספר תורה, ואף שעל ידי כך החזן קורא בתורה ופניו אל העם ולא למזרח. [ילקו"י, הל' קריאת התורה, עמ' לג].

כה כשקורין בספר תורה ונפסק החשמל בשבת, וחזרו ותיקנוהו יהודים בשבת תוך חילולי שבת, מותר להמשיך לקרוא בספר תורה, ואין בזה איסור משום נהנה ממלאכת שבת. [ילקו"י שם, עמוד לד].

כו ספר תורה שנמצא בו פסול באמצע הקריאה בשחרית של שבת, ושכחו והוציאוהו במנחה של שבת, ונתברר שאחד מהקהל עבר ותיקן את הספר תורה בעצם יום השבת, יש אומרים שעם כל זה מותר לקרוא בספר תורה זה, ואין זה נהנה ממלאכת שבת. [ילקוט יוסף, ח"ב, הלכות קריאת התורה, עמ' לד].

סימן קלה - סדר העולים לספר תורה

א בשני ובחמישי ובשבת במנחה, קוראים בספר תורה שלשה עולים, אין פוחתין מהם ואין מוסיפין עליהם. ואין מפטירין בנביא. וגם כשיש בבית הכנסת שני חתנים, או שני בעלי ברית, או שני חתני בר מצוה, ושניהם ישראלים, אין להוסיף על מנין העולים לספר תורה, כדי להעלות לספר תורה את שניהם, אחר הכהן והלוי, אלא יעלה אחד מהם בלבד. ומכל מקום מותר לבקש מהכהן לצאת מחוץ לבית הכנסת, כשיש מנין עשרה בבית הכנסת בלעדיו, ויקרא לישראל החתן במקום כהן, וכך יוכלו להעלות לספר תורה את שני החתנים, או שני בעלי הברית. ואם יסרב הכהן לצאת מבית הכנסת, או שיש שם מנין בצמצום, יאמר השליח צבור

״אף על פי שיש כאן כהן יעמוד ישראל במקום כהן״. ובאופן כזה מותר שהאב יעלה לספר תורה ראשון, והבן חתן הבר מצוה יעלה לעליית שלישי. [ילקוט יוסף, הלכות קריאת התורה, עמוד לה].

ב אם יש מקומות אצל בני אשכנז שנהגו כדברי הרמ״א להעלות לספר תורה בשני וחמישי ארבעה עולים כשיש שם חתנים, אין לעשות כן אלא בחתנים ממש, שיום טוב שלהם הוא, אבל אין להטריח את הצבור להעלות לספר תורה שני חתני בר מצוה, אחר הכהן והלוי, ושב ואל תעשה עדיף. (ויכולים לנהוג כמבואר לעיל שיעלה ישראל במקום כהן). ומכל מקום גם בני אשכנז אין נוהגים כיום להוסיף על העולים לספר תורה בימי שני וחמישי. (ויש אומרים שגם בשביל בעלי ברית אין להעלות ארבעה עולים משום צער התינוק, ועוד שיום טוב של בעלי הברית אינו אלא מנהג. ויש חולקים ואומרים שגם בשביל בעלי ברית מותר להוסיף על העולים לספר תורה בשני וחמישי). ובכל זה אין להטריח את הצבור להעלות לספר תורה ארבעה עולים, כדי להעלות את החתן ואחד מקרוביו, שלא נחשב למועד אלא גבי החתנים עצמם, ולא לגבי קרוביהם. ובלאו הכי מנהגינו תמיד שלא להוסיף על העולים בשני וחמישי, וכמבואר. [ילקו״י, הלכות קריאת התורה, עמ׳ לז].

ג בית כנסת שהגיעו לשם אורחים מחוץ לארץ, ורוצים להעלותם לספר תורה בימי שני וחמישי, כדי שיתרמו מכספם להחזקת הישיבות הקדושות בעת עלייתם לתורה, מותר לבקש מהכהן הנמצא בבית הכנסת, שיצא מחוץ לבית הכנסת כדי שיוכלו להעלות את אותם נדיבים לעליית ראשון ושני ושלישי. ואם הכהן מסרב לצאת מבית הכנסת, או שיש שם מנין בצמצום, יאמר השליח צבור ״אף על פי שיש כאן כהן יעמוד ישראל במקום כהן״. [ילקוט יוסף, הלכות קריאת התורה, עמוד לח].

ד המנהג פשוט להעלות לתורה כהן שאינו תלמיד חכם, אף לפני תלמיד חכם מופלג וגדול בתורה, מפני דרכי שלום. ואף שבכל הכיבודים רשאי הכהן למחול על כבודו בשביל ישראל גדול ממנו, לענין קריאת ספר תורה כך היא התקנה. ומכל מקום אם ירצה הכהן לצאת לחוץ, כדי שיקראו הגדול בתורה ראשון, רשאי לעשות כן. [ילקוט יוסף, הלכות קריאת התורה, עמוד לט].

ה הדבר ברור שאין למכור באופן קבוע את כל העליות לספר תורה כולל עליית ראשון, ולבטל בכך מצות עשה של ״וקדשתו״, ואפילו אם יש מקומות שכבר נהגו כן, יש לבטל מנהגם, ויעלו כהן ראשון ואחריו לוי, וכתורה יעשה. ורק באופן ארעי ובמקום צורך הקילו האחרונים. ואם יש בבית הכנסת כמה כהנים, רשאים למכור עליית כהן, בקרב הכהנים בלבד. [ילקו״י שם, עמוד מא].

ו מקומות שנוהגים להעלות לספר תורה את רב המקום לעלייה הראשונה בספר בראשית, אף שיש שיש בבית הכנסת כהן, רשאים

להמשיך במנהגם. וכן מקומות שנוהגים שביום חג השבועות, רב בית הכנסת קורא בספר תורה במקום כהן, לכבוד התורה, רשאים להמשיך במנהגם, ואין צריך הכהן לצאת לחוץ. [ילקוט יוסף, חלק ב', ספר על הלכות קריאת התורה, עמוד מב].

ז מי שנולד מפנויה ואביו כהן או לוי, עולה לספר תורה לכהן או לוי. אבל כהן שהוא בן גרושה וחלוצה, או ממזר שאביו כהן, אינו עולה לספר תורה לעליית כהן. אבל מותר להעלותו לספר תורה בשאר העליות. וכל שכן בן נדה שמותר להעלותו אפילו לעליית כהן או לוי. [ילקו"י שם, עמוד מב].

ח גר שאביו יהודי ואמו נכריה, ואביו הוא לוי, ואחר כך נתגייר הבן, אין לו כל יחס לאביו, ואין להעלותו לעליית לוי. ולכן אין לקרותו לעלייה לספר תורה (בשאר העליות) בשם "לוי", כדי שלא יבואו לטעות ויחשבו שהוא לוי, ויעלוהו אחר כך לעליית לוי. אבל מכל מקום יוכל להיקרא על שם אביו, וכגון, "מיכאל בן חיים" מבלי להזכיר לוי כלל. [ילקוט יוסף, הלכות קריאת התורה, עמוד מג].

ט אם לא היה כהן בבית הכנסת, ומכרו עליית ראשון, וקנה את העלייה ישראל או לוי, ואחר שהוציאו הספר תורה נכנס כהן לבית הכנסת, אם יתרצה הכהן לצאת מבית הכנסת, כדי שיעלה מי שקנה עליית ראשון, עדיף יותר שיעשה כן, אבל אם הכהן מסרב ודורש לעלות לס"ת ראשון, יש להעלותו לספר תורה כפי הדין, לעליית כהן. ומי שקנה עליית ראשון, יעמוד אצל התיבה, ויעלה שלישי. ואין צריך לומר שאינו חייב לשלם את הנדבה מה שקנה עליית ראשון. [ילקו"י שם עמוד מג].

י כהן שעוסק בפסוקי דזמרה וקראוהו לעלות לספר תורה, רשאי לעלות לתורה, ויברך ויקרא בלחש עם השליח צבור תיבה בתיבה כרגיל, כדי שלא תהיה ברכתו ברכה לבטלה. ושלא כמי שכתב שלא יקרא את קריאת התורה עם השליח צבור, אלא ישמע ממנו בלבד, שזה אינו נכון להלכה. והוא הדין ללוי, אם אין לוי אחר בבית הכנסת. וכן הדין גם כן בישראל הקורא פסוקי דזמרה, וקראוהו "בשמו" לעלות לתורה, שינהג גם כן כאמור. ומכל מקום אסור שיפסיק כדי לומר לשליח צבור לעשות השכבה לעילוי נשמת קרוביו, או כדי לומר "מי שברך". והעומד באמצע פסוקי דזמרה, וקראוהו לעלות לעליית מפטיר, ועלה לתורה, צריך שיקרא בעצמו את ההפטרה בברכותיה, ולא יתן לאחר לקרוא את ההפטרה. [ילקוט יוסף חלק ב', על הלכות קריאת התורה עמו' מד].

יא כהן שהיה קורא קריאת שמע, וקראוהו לעלות לספר תורה, אפילו אם קראוהו בשמו אין לו להפסיק, אלא יעלה כהן אחר. וכן דעת מרן השלחן ערוך. ואפילו אם אין להם כהן אלא הוא. אלא יעלה ישראל במקום כהן, והכהן יצא לחוץ. ואם יש מנין מצומצם, יאמרו אף על פי שיש כאן כהן יעלה ישראל במקום כהן. ואם הכהן נמצא בברכות קריאת

שמע, מותר לו להפסיק ולעלות לתורה, [ילקו״י הל׳ קריאת התורה, עמ׳ מה. וראה בשארית יוסף ח״ב עמ׳ קלח, ובילקו״י על הל׳ פסוד״ז מהדור׳ תשס״ד עמ׳ רמא].

יב האוחז בפסוקי דזמרה, והצבור הוציאו ספר תורה כדי לקרוא בו חובת היום, ואין להם שליח צבור שיקרא בספר תורה זולתו, מעיקר הדין מותר לו להפסיק אפילו באמצע המזמור כדי לקרוא להם בתורה, ומכל מקום נכון להשתדל לסיים הפרק ולהפסיק בין מזמור למזמור לקרוא להם בתורה, ועל כל פנים אין לגרום לטורח צבור כדי שיסיים המזמור. ובכל אופן לא יפסיק כדי לומר ״מי שברך״ או ״השכבה״ אלא לקריאת התורה בלבד, ואחד מהצבור יאמר את המי שברך או ההשכבה. וכן הדין בכהן הקורא קריאת שמע בברכותיה, ואין להם מי שיקרא בתורה אלא הוא, אין להטריח את הצבור עד שיסיים את כל הקריאת שמע, אלא פוסק וקורא להם בתורה. וכל שכן שפוסק באמצע ברכות קריאת שמע, ובאמצע ברכות פסוקי דזמרה, דמרן השלחן ערוך לא החמיר בזה אלא לענין עלייה לתורה, ולא לענין לקרוא להם בתורה. [ילקוט יוסף, ח״ב, הלכות קריאת התורה, עמו׳ מה. שארית יוסף ח״ב עמו׳ קלז, וילקו״י על הלכות ברכות השחר ופסוקי דזמרה, מהדורת תשס״ד, עמו׳ תפ].

יג מי שעומד בפסוקי דזמרה ושומע את השליח צבור הקורא בתורה שטועה בקריאתו, ואין בצבור מי שיחזירנו מטעותו, אם הטעות היא בדבר שמשתנה הענין, יפסיק ויתקן את השליח צבור שיקרא כהלכה. ואם הוא טעות שאין הענין משתנה על ידו, לא יפסיק, ואם אפשר ירמוז לו או שיראה לו בחומש את מקום הטעות. [ילקוט יוסף, הלכות קריאת התורה, עמוד מה].

יד במקום שאין שם לוי אלא אחד, והוא נמצא בפסוקי דזמרה, יש אומרים שהכהן יצא לחוץ ויעלה ישראל במקום כהן, שאם לא יעשה כן, יצטרך הכהן לקרוא בתורה שתי פעמים במקום לוי, שבכהאי גוונא לא התירו להפסיק באמצע פסוקי דזמרה. ויש אומרים שבכל אופן יוכל הכהן לעלות ראשון, ומותר לקרוא לספר תורה את הלוי שיקרא אחריו. [ילקוט יוסף, הלכות קריאת התורה, עמ׳ מו].

טו העומד בפסוקי דזמרה והצבור הגיעו לקריאת ספר תורה, אם הוא עתיד לשמוע קריאת ספר תורה ממנין אחר, אינו צריך להפסיק בפסוקי דזמרה כדי לשמוע קריאת התורה, אלא יפסיק לענות ״ברוך ה׳ המבורך לעולם ועד״, וכן לאמנים של ברכות התורה. אבל אם אינו עתיד לשמוע קריאת התורה ממנין אחר, יפסיק בין מזמור למזמור וישמע הקריאה עם הצבור. [ילקוט יוסף שם, עמוד מז].

טז צבור שמתפללים בצד אחד בכותל המערבי, וסמוך אליהם מוציאין ספר תורה במנין אחר, אינם צריכים להפסיק מתפלתם לשמוע קריאת ספר תורה, דהוי טורח צבור, רק יענו קדיש וקדושה וברכו ואמנים. וגם

השליח צבור יענה עמהם, ואין בזה טורח צבור. [ילקוט יוסף, קריאת התורה, עמוד מז].

יז אם נכנס כהן לבית כנסת, ומצא שכבר עלה ישראל ליד התיבה, ואמר "ברכו את ה' המבורך", וענו הקהל "ברוך ה' המבורך לעולם ועד", אפילו הכי כל עוד שלא בירך ברוך אתה ה', פורש הישראל ועומד בצד, עד שישלימו כהן ולוי, (או כהן במקום לוי), ויעלה שלישי. והכהן חוזר לומר "ברכו את ה' המבורך". [ילקוט יוסף, חלק ב', הלכות קריאת התורה, סימן קלה הערה כב, עמוד מז].

יח אם היו כהן ולוי בבית הכנסת וקרא הכהן וסבור שאין שם לוי, והתחיל לברך ברכות התורה שנית, אין מפסיקים אותו כדי שלא תהיה ברכתו ברכה לבטלה. [ילקוט יוסף, הלכו' קריאת התורה, עמ' מח].

יט אם חשבו שאין כהן בבית הכנסת והעלו לתורה ישראל במקום כהן, ונודע שהיה שם כהן, אף על פי כן הישראל שעלה במקום כהן, מצטרף למנין שבעה עולים בשבת, ואין צריך להעלות לספר תורה עולה נוסף במקומו. והוא הדין בשני וחמישי, שמצטרף למנין שלשה עולים. [ילקו"י שם עמ' מח].

כ אם אין כהן בבית הכנסת, קורא ישראל במקום כהן, ואומר השליח צבור "אין כאן כהן יעמוד ישראל במקום כהן". ולא יעלה לוי אחריו. ואם ירצה הלוי לעלות ראשון במקום כהן, רשאי לעשות כן. אולם אין כל חובה להעלות ראשון לספר תורה את הלוי, כשאין שם כהן. וכשעולה לוי במקום כהן, יאמר השליח צבור "אין כאן כהן יעמוד לוי במקום כהן". ובפרט אם הלוי הוא אדם חשוב בתורה או במעשים טובים, ממחזיקי הישיבות הקדושות, או שהוא זקן ונכבד בעמיו. ואם יש בבית הכנסת תלמיד חכם הבקי בהלכה, וברצונו לעלות ראשון לספר תורה, לו משפט הבכורה, והוא קודם ללוי שאינו תלמיד חכם. שאף שהמנהג פשוט שכהן עם הארץ קודם לישראל תלמיד חכם, וכמבואר לעיל, מכל מקום כשאין שם כהן, תלמיד חכם קודם. ואם אינו מקפיד לעלות ומחל על כבודו, עולה הלוי ראשון לספר תורה. [ילקוט יוסף על הלכות קריאת התורה, עמוד מט, ובהוספות ומילואים מהדורת תשס"ד עמוד שע, ושארית יוסף חלק ג' עמוד רסז].

כא כשאין כהן בבית הכנסת ועלה ישראל ראשון במקום כהן, לא יעלו לוי אחריו, וכמבואר, וכן לא יעלו לוי לעליית שלישי. ומכל מקום במקום צורך יש מתירים להעלות לוי לעליית שלישי. וכל שכן לעליית רביעי בשבת וראשי חודשים, וחולו של מועד. ויאמר השליח צבור "אף על פי שהוא לוי יעלה בכבוד". וכן המנהג כל שיש צורך בדבר. [ילקוט יוסף, חלק ב', הלכות קריאת התורה, עמוד נא].

כב כבר פשט המנהג שאם אין לוי בבית הכנסת, עולה הכהן פעם שנית במקום לוי, ואומר השליח צבור "אין כאן לוי יעמוד כהן במקום לוי". ואותו כהן שקרא ראשון הוא זה שיעלה שנית במקום לוי, ולא יעלו כהן אחר במקום לוי. ואף אם יודעים מראש שאין לוי בבית הכנסת, ויצטרך הכהן לעלות לספר תורה שתי פעמים, עם כל זה יעלה הכהן לספר תורה, ואין בזה כל חשש של ברכה לבטלה, שכן הוא המנהג פשוט. וגם אין צריך הכהן לומר בסוף הברכות "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד". ובודאי שאין להנהיג לומר כן. ואין לחדש דבר נגד המנהג שהונהג על פי כל גדולי הדורות כדי לחוש לסברת יחיד, שאם כן הכהן יהי לבו נוקפו ופורש. [ילקו"י, הל' קריאת התורה, עמ' נא].

כג גם בחול המועד סוכות שחוזרים על הקריאה, מותר לכהן לעלות במקום לוי, כשאין בבית הכנסת לוי. ואף אם יודע מראש שאין שם לוי, מותר לכהן לעלות לתורה ולברך פעמיים, אף שחוזרים על הקריאה עצמה. והוא הדין בראש חודש, שחוזרים על הפסוק ואמרת להם וגו'. [ילקוט יוסף חלק ב', ספר על הלכות קריאת התורה ובית הכנסת, סימן קלה הערה כח, עמוד נד].

כד לוי שכבר עלה לספר תורה במנין הקודם, ונזדמן שוב למנין אחר, ויש שם כהן, יעלה הלוי לעליית לוי, ולא יקרא הכהן שתי פעמים. ואף על פי שהלוי כבר קרא עלייה זו באותו יום, רשאי לחזור ולעלות ולקרוא שנית עלייה זו. [ילקוט יוסף, חלק ב', הלכות קריאת התורה, עמוד נד].

כה ישראל שעלה לקרוא בתורה, ואחר כך נזדמן לבית כנסת אחר, וקראוהו לעלות לתורה, באותה קריאה שקרא קודם לכן [במנין הקודם] בספר תורה, רשאי לעלות ולברך אף לכתחלה, ואין בזה כל חשש של ברכה לבטלה. [ילקוט יוסף, חלק ב' על הלכות קריאת התורה, עמוד נד].

כו כשיש בבית הכנסת חתן בתוך שבעת ימי המשתה שלו, או אבי הבן ביום המילה, או חתן בר מצוה ביום מלאת לו י"ג שנה ויום אחד, בשבת או ביום טוב, ורוצים להעלות לספר תורה עולים נוספים מקרובי וידידי המשפחה, לכתחלה טוב שהשליח צבור הקורא בספר תורה, יקרא לכל אחד מהעולים שלשה פסוקים חדשים, או יותר מעט, ויתחיל ויסיים בכי טוב, כדי שיוכל לקרוא בספר תורה קריאה חדשה לכל עולה נוסף. ואם בכל זאת מחמת ריבוי העולים נדחק לחזור על אותם פסוקים, רשאי לעשות כן אף לכתחלה, ואין בזה כל חשש של ברכה שאינה צריכה, שבמקום מנהג אין לומר ספק ברכות להקל. ובפרט שמנהג זה יסודתו בהררי קודש, שכן דעת רבינו האי גאון, הריב"ש, ומרן השלחן ערוך. ומכל מקום נכון מאד שלא להרבות עולים הרבה לספר תורה, ועל קרובי החתן וידידיו לוותר משום טורח צבור. [ילקוט יוסף, חלק ב', הלכות קריאת התורה, עמוד נה].

כז אם אין לוי בבית הכנסת, לא יקראו לישראל במקום לוי, כדי שלא יאמרו על הכהן שעלה תחלה שאינו כהן כשר. וגם כדי שלא יטעו על הישראל לומר שהוא לוי. אלא יעלה אותו הכהן [במקום לוי, וכמבואר. בילקוט יוסף, חלק ב', הלכות קריאת התורה, עמוד נו].

כח אין להעלות לספר תורה (גם בתוך השבעה עולים) כהן אחר כהן, או לוי אחר לוי, אפילו למנהגינו שמעלים לספר תורה בלא לקרוא בשם, אלא יעלו ישראל ביניהם, ואומר השליח צבור כשקורא לשני "אף על פי שהוא כהן יעמוד בכבודו" או אף על פי שהוא לוי וכו'. ולכן בשבת ויום טוב אחר שעלו הכהן והלוי והישראל, יעלו שוב כהן או לוי, ואחריו ישראל, ושוב כהן. ומנהג האשכנזים אינו כן. [רמ"א. ילקוט יוסף חלק ב' על הלכות קריאת התורה ובית כנסת, סימן קלה הערה לג, עמוד נו. וראה עוד במילואים שבמהדורת תשס"ד עמוד שעא, ובשארית יוסף חלק ג' עמוד קסז].

כט בתעניות צבור, כשיש בבית הכנסת לוי שלא צם, וכהן שצם, צריך הלוי לצאת מחוץ לבית הכנסת, ואין להעלותו לספר תורה. ואם לא יצא לחוץ, או שאין שם מנין עשרה ולכן אינו יכול לצאת לחוץ, יעלה הכהן גם במקום לוי, ויאמרו: אף על פי שיש כאן לוי יעמוד כהן במקום לוי. [ילקוט יוסף חלק ב', על הלכות קריאת התורה, בהוספות ומילואים מהדורת תשס"ד עמוד שעא, יבי"א ח"ט סימן ג' אות ג'].

ל בית כנסת שכל המתפללים שם הם כהנים, אם יש ישראל אחד ביניהם, הוא יעלה ראשון מפני דרכי שלום, ואם אין שם ישראל, קורא כהן אחר כהן, שאין שם פגם, שהרי הכל יודעים שאין שם אלא כהנים בלבד. והוא הדין בזה לעיר שכולה לוים. ובית כנסת שרוב המתפללים הם כהנים, ויש שם שני לוים ושלשה ישראלים, יעלו לספר תורה כהן ולוי וישראל, ושוב פעם כהן לוי וישראל. ולאחר שנשארו רק כהנים, מותר בשבת ויום טוב אחר שעלו הכהן והלוי והישראל, יעלו שוב כהן או לוי ואחריו ישראל, ושוב כהן. ומנהג האשכנזים אינו כן. [ילקוט יוסף, הלכות קריאת התורה, עמוד נו].

לא בית כנסת שמספרם שלשים איש, ומהם יותר מעשרים איש לוים, והיתר ישראלים, ואין שם כהן, ועד עתה נהגו שבעלייה לספר תורה לא עלה לוי שני, הנכון הוא כמנהגם, וכל הרוצה לשנות ידו על התחתונה, שכל שאפשר שלא להעלות לוי אחר לוי, יש להשתדל לעשות כן. ולכן לאחר שעלה לוי לעליית ראשון, יעלה אחריו ישראל ולא לוי, ורק במקום שאין שם ישראלים כלל, מותר להעלות לספר תורה לוי אחר לוי, ואין לחוש בזה לפגם כלל. [ילקוט יוסף, הל' קריאת התורה עמוד נז].

לב ביום ראש חודש ובימי חול המועד, שיש ארבעה עולים לספר תורה, הרביעי יכול להיות כהן או לוי או ישראל, ואין בזה כל חשש. [ילקוט יוסף, הלכות קריאת התורה עמוד נח].

לג מותר להעלות קטן לספר תורה בשבתות ובימים טובים, והקטן מצטרף לחובת שבעה עולים בשבת, והוא שהגיע לחינוך ויודע למי מברכים, שהוא מבן שש שנים ומעלה. [ויודע לקרוא בלחש עם השליח צבור]. ויכול הקטן לקרוא בעצמו את פרשת עלייתו, כשהוא בקי לקרוא בספר תורה בלי טעויות, ובטעמי המקרא. וכל זה בין כשעולה הקטן באמצע הקרואים, ובין כשעולה הקטן בסוף הקרואים. ובמקום שיש מנהג ברור שאין מעלין קטן לספר תורה כלל, יעשו כמנהגם, ולא ישנו מפני המחלוקת. [ילקוט יוסף, הלכות קריאת התורה עמוד נט].

לד לכתחלה אין להעלות קטן פחות מי״ג שנה ויום אחד, למנין שלשה עולים בימי שני וחמישי, ומכל מקום אם עלה כבר ובירך ברכות התורה, הצבור יוצא ידי חובת ג׳ עולים בעליית הקטן. וכשיש צורך קצת להעלות קטן לספר תורה בימי שני וחמישי, כגון נער המניח תפילין ימים מספר לפני מלאת לו י״ג שנה ויום אחד, אפשר לסמוך על הפוסקים המקילים בזה, ולהעלותו לכתחלה לספר תורה, ועולה למנין שלשה. וכל שכן באופן שהנער הולך עם הוריו לביהכ״נ במעמד חגיגי, שמותר שיעלה לתורה, אף שחסרים לו כמה ימים להיות בר מצוה. [ילקוט יוסף, הלכ׳ קס״ת עמוד נח].

לה לכתחלה אין להתיר לקטן להיות שליח צבור הקורא בתורה את כל הפרשה כולה, ומכל מקום בשעת הדחק כשאין שם איש היודע לקרוא בתורה בטעמיה ובדקדוקיה כמו הקטן, יכולים לסמוך על הפוסקים המתירים שיקרא הקטן את כל הפרשה כולה, מאחר ואין שם מי שיקרא בתורה. שהעיקר מדינא כדבריהם. [ילקוט יוסף, הלכות קריאת התורה עמוד ס].

לו יש אומרים שבמקום שאין שם כהן שהגיע למצוות, מותר להעלות לתורה כהן קטן, באופן שהגיע לחינוך, ויודע למי מברכים, ויודע לקרוא עם צבור מלה במלה את קריאת התורה. ויש חולקים וסוברים שבכהאי גוונא יעלו ישראל במקום כהן. והמנהג להוציאו לחוץ, ולא להעלות כהן קטן ראשון, אף שמצד הדין יכולים לקרותו ראשון. [ילקוט יוסף, הלכות קריאת התורה עמוד ס].

לז מחלל שבת בפרהסיא לכתחלה אין להעלותו לתורה, כי מעיקר הדין אינו עולה למנין שבעה, מאחר שהרי הוא ככופר במעשה בראשית. והוא הדין למי שכופר בדברי חז״ל, ואינו מאמין בדבריהם, רק במה דמסתבר ליה, שהוא כעכו״ם לכל דבר. ובכלל זה הרפורמים. ומכל מקום כשיש לחוש משום איבה וקטטה, יש לחזן להוסיף על העולים, ולהעלותו עם הנוספים. כדי שלא יעלה למנין שבעה. והכל לפי המקום והזמן. ויש להשתדל לחזור ולקרוא שנית את הקריאה לעולה אחריו. ואם יש חשש שאם יחזרו על הקריאה תתעורר מחלוקת, אין צריך לחזור על הקריאה, אלא יעלו עולה נוסף לספר תורה. ונכון לעשות הכל בחכמה באופן שלא ירגישו הללו, ששנאה תעורר מדנים ח״ו. [ילקוט יוסף, הלכות קריאת התורה עמוד

סא, ובהוספות ומילואים שבמהדורת תשס״ד, עמוד שעח, על פי המבואר בשו״ת יביע אומר חלק ט׳ או״ח סי׳ קח אות קג].

לח מחלל שבת בפרהסיא העולה לספר תורה ומברך, יש לענות אמן אחר ברכותיו, אבל אלו הכופרים בה׳ ובתורתו, כמו הרפורמים וכדומה, אין להעלותם לספר תורה, ואין לענות אמן אחר ברכותיהם. [ילקוט יוסף, הלכות קריאת התורה עמוד סב].

לט מי שמגלח את זקנו בתער, שעובר בכל פעם בחמשה לאוין מן התורה, מעיקר ההלכה מצטרף למנין ומותר להעלותו לספר תורה, ולהשלים בו מנין שבעה עולים בשבת. ואם אפשר נכון יותר שלא יעלה מתוך השבעה עולים, אלא מן העולים הנוספים לחובת היום. ודברי חכמים בנחת נשמעים, להוכיחם ולהחזירם בתשובה בדרכי נועם. ואם חכם הקהל רואה לנכון לגדור גדר שלא להעלות מגלחי זקנם בתער, ודבריו מתקבלים בקהלתו, רשאי לגדור גדר שלא להעלות לספר תורה מגלחי זקנם בתער, עד שיחזרו בתשובה. [ילקוט יוסף, הלכות קריאת התורה עמוד סב].

מ אין להעלות לספר תורה יהודי ערל שלא מלו אותו אבותיו מתוך מרד ומעל, כדי לזרזו שימול את עצמו. וערל בר מצוה אם הוא מוכן למול בהקדם ואין העיכוב מצידו כלל, רשאים להעלותו לספר תורה, ואם לאו, לא יעלוהו. ואם קנה פתיחת ההיכל או הגבהת הספר תורה, יש אומרים שמותר לו לפתוח את ההיכל או להגביה את הספר תורה, כדי שלא להרחיקו לגמרי. [ילקוט יוסף, הלכות קריאת התורה עמוד סד].

מא יהודי שחי עם נכריה בלי גיור, ונולדו להם בנים, ונתגיירו כדת וכדין לפי כללי ההלכה, אף על פי שהאב חטא בחטא חמור במאד, במה שחי עם נכריה, מכל מקום מותר להעלות לספר תורה את הבנים שנתגיירו כדין, ואשר מקבלים חינוך יהודי. [ילקוט יוסף, הלכות קריאת התורה עמוד סה].

מב הדבר ברור שאסור לפי ההלכה להעלות אשה לספר תורה, אפילו אם היא רק מברכת על הקריאה, והשליח צבור קורא בקול רם את הקריאה, ובפרט בזמן הזה שבעוה״ר הרפורמים רוצים לקעקע את יסודות היהדות, ומבקשים להעלות לספר תורה נשים, שבודאי שיש לעמוד בפרץ ולמנוע דבר זה, וכבר אמרו חז״ל״אשה לא תקרא בצבור מפני כבוד הצבור״. [ילקוט יוסף, הלכות קריאת התורה עמוד סה].

מג כהן או לוי שהם אבלים תוך שבעה ימי אבלות, אינם עולים לספר תורה, גם בשבת שבתוך ימי האבל. וגם אם חל יום השביעי לאבלות בשבת, המנהג בארץ ישראל שאינם עולים לספר תורה בשבת שחרית. [ואם קראו להם לעלות לספר תורה, יעלו אפילו אם הם בתוך שבעה ימי האבלות, שהרי אין אבלות בפרהסיא בשבת]. אבל אם חל יום השביעי של האבלות בשבת, מותר להעלות

את האבל בקריאת הספר תורה במנחה של שבת. וגם יכולים לנהוג כמנהג עיה״ק חברון ת״ו, שקודם ברוך שאמר יגשו כמה מאנשי בית הכנסת אל המקום שיושב שם האבל, ואומרים לו הפסוקים לא יבא עוד שמשך וכו׳ והשכבה, ובזה הוא יוצא מגזירת שבעה לגמרי, ויוכל לעלות לספר תורה למנין שבעה עולים, לחובת היום. [ילקוט יוסף, הלכות קריאת התורה עמוד סו].

מד אם מלין את הבן בשבת תוך שבעת ימי האבלות של אבי הבן, אין קורין אותו לספר תורה, כיון שהעלייה לספר תורה ביום המילה הוא רק ממנהג טוב. ונכון שלא יבא האבל לבית הכנסת בעת הקריאה. [ילקוט יוסף, הלכות קריאת התורה עמוד סו].

מה אבל תוך שבעה בתשעה באב, אינו רשאי לעלות אפילו בשחרית, לקריאת ״כי תוליד בנים״, [וגם לעליית מפטיר]. וכן במנחה של תשעה באב. [ילקוט יוסף שם. ובחלק ז׳ עמוד קלט הערה י׳].

מו בגמרא ברכות (נה.) אמרו, שמי שנותנים לו לעלות לספר תורה לקרוא, ואינו עולה, מקצרים לו ימיו ושנותיו, אולם תקנת הקדמונים במקומותינו, שלא לקרוא בשם העולה לספר תורה, כדי שלא יהיה בכלל האמור, אלא השמש או הגבאי באים אל היחיד ומזמינים אותו לעלות לספר תורה, ואם אין ברצונו לעלות מפני איזו סיבה, אומר לשמש או לגבאי לקרוא לאחר, ובזה אין חשש שמקצרים ימיו חי״ו. [ילקוט יוסף, ח״ב, הלכות קריאת התורה עמ׳ סו, בהוספות ומילואים שבמהדורת תשס״ד, עמ׳ שעט].

סימן קלו - מי הם הנקראים לתורה בשבת

א אחר כהן ולוי קורין לישראל, וכבר נהגו היום למכור העליות לספר תורה, אפילו בשבתות וימים טובים, ולכן אין נוהגים היום להקפיד במה שאמרו להעלות אחר הלוי תלמידי חכמים, ובניהם של גדולי הדור, וגם במקומות שאין מוכרין העליות, אין מקפידים בסדר שאמרו בגמרא. [ילקוט יוסף, הלכות קריאת התורה עמוד סז].

ב כשיש חתן בבית הכנסת בימי שני וחמישי, או בשבת, נוהגים להעלותו לספר תורה. וכן כשיש בבית הכנסת בעלי ברית, שהם אבי הבן, המוהל, והסנדק, נוהגים להעלותם לספר תורה. ויש מקומות שנוהגים שבשבת שקודם המילה, כל העליות שייכים לאבי הבן, והוא מכבד את אוהביו וקרוביו. וכן בחתן תוך שבעת ימי המשתה. [ילקוט יוסף, הלכות קריאת התורה עמוד סח].

ג חתן בר מצוה המתכונן לעלות לספר תורה, עדיף שיתכונן לקרוא בספר תורה בעליית שלישי, או שישי, שהם בעליות מחובת היום. וזה עדיף יותר מאשר שיעלה מפטיר. ואם כבר התכונן לעליית מפטיר, ויש בבית הכנסת מי שרוצה לעלות למפטיר מאחר ויש לו אזכרה (יאר-צייט) חתן הבר-מצוה יעלה למפטיר, ומי שיש לו אזכרה יעלה למשלים. והעיקר שלא לבוא לידי מחלוקת ח״ו בעבור דברים אלו. [ילקוט יוסף, הלכות קריאת התורה עמוד סח].

ד אם נמצאים בבית הכנסת אחת גם חתן בר-מצוה וגם חתן בתוך שבעת ימי המשתה, או בעלי ברית, חתן קודם להעלותו לספר תורה. וסנדק קודם לאבי הבן והמוהל. [ילקוט יוסף, הלכות קריאת התורה עמוד סט].

סימן קלז - כמה פסוקים צריכים לקרוא

א ביום שקורין שלשה עולים, אין קורין פחות מעשרה פסוקים. ופסוק וידבר ה׳ אל משה לאמר, עולה מן מנין הפסוקים. ואם מסתיים הענין בתשעה פסוקים, כגון פרשת ויבא עמלק, שפיר דמי. ואין קורין עם כל אחד פחות משלשה פסוקים, שנים קורין ג׳ פסוקים כל אחד, והאחד קורא ארבעה פסוקים. ואיזה מהם שקרא ד׳ פסוקים, הרי זה משובח יותר. [ילקו״י, הל׳ קריאת התורה עמוד ע].

ב אם דילגו פסוק אחד בשבת בשחרית, מאותם הפסוקים שכבר קראו אותם בשבת במנחה, או בשני וחמישי, צריך לחזור ולקרוא את אותם פסוקים שדילגו, אבל לא יברך, דספק ברכות להקל. ולאו דוקא פסוק אחד, אלא אפילו תיבת אחת. [ילקוט יוסף, הלכות קריאת התורה עמוד עא].

ג אם דילגו פסוק אחד בקריאת התורה, בשבת בשחרית, חוזר וקורא, ויחזור לקרוא הפסוק שדילגו (או הפסוק ששם נמצאת התיבה שדילגו) עם שני פסוקים עמו, ויברך לפניה ואחריה. ואפילו אחר שהחזירו את הספר תורה לארון הקודש ואמרו קדיש, חוזר וקורא פסוק זה ושני פסוקים עמו. שאין קורין בתורה פחות משלשה פסוקים. ואפילו הפטיר והתפלל מוסף, חוזר וקורא. ואם הדילוג היה בעלייה השביעית, אין צריך לחזור ולברך משום הפסוק המדולג, אלא יעלה המפטיר לתורה, ויתחיל לקרוא מהפסוק המדולג, עד סוף הפרשה. [ילקוט יוסף, עמוד עא].

ד אם דילגו איזה פסוקים בקריאת ספר תורה בשבת, ולא נזכרו אלא עד שעת מנחה, כבר עבר זמנו, ולא יחזרו לקרוא הפסוקים המדולגים במנחה של שבת, אלא יקראו בשבת שאחריה אותם פסוקים שדילגו, עם ג׳ פסוקים מפרשת השבוע. [ילקוט יוסף, הלכות קריאת התורה עמוד עב].

ה אם דילגו פסוק אחד מפרשיות המועדים (וקראו לכל עולה לכל הפחות שלשה פסוקים כפי הדין), אין צריכים לחזור ולקרוא, דדמי לקריאת ס״ת במנחה של שבת, ובשני וחמישי. [ילקוט יוסף, הלכות קריאת התורה עמוד עב].

ו אם דילג בשני וחמישי פסוק אחד ולא קראו, או בשבת במנחה, וקרא עשרה פסוקים בלי הפסוק המדולג, (וכמובן קראו לכל עולה לכל הפחות שלשה פסוקים) אינו חוזר. [ילקו״י, הלי קריאת התורה עמי עב].

ז אם טעו וקראו לעולה אחד רק שני פסוקים, וכבר בירך העולה לתורה ברכה אחרונה, בטרם התחיל זה שאחריו לברך על קריאתו, קוראין לו עוד פסוק אחד לכל הפחות, וחוזר ומברך ברכה אחרונה. אבל אם זה שאחריו התחיל כבר לברך ברכות התורה, אין להפסיקו, ויקראו לעולה אחריו מתחלת הפרשה שקראו לעולה הקודם. וכמובן יקראו לו לכל הפחות שלשה פסוקים. ואין הבדל בזה בין בימי שני וחמישי, לשבתות וימים טובים. ואף אם קראו בשני וחמישי לשני עולים הראשונים, לכל אחד חמשה פסוקים, והעולה השלישי קרא רק שני פסוקים, גם באופן כזה צריך לחזור ולקרוא לו פסוק נוסף, ולברך. ובשבת ויום טוב שיש מפטיר, או כשהעלו לספר תורה מוסיפין, אין צריך להשלים אחר במקום זה שקראו לו רק שני פסוקים, באופן שלא חזרו וקראו לו עוד פסוק, שהרי בלאו הכי יש שבעה עולים לספר תורה. אבל בשני וחמישי ובחול המועד, אם קראו לכהן או ללוי שני פסוקים, והתחיל זה שאחריו לברך על קריאתו, באופן כזה יש להעלות עולה נוסף לספר תורה, כדי שיהיו סך הכל שלשה עולים לחובת היום. [ילקו״י, הלכות קריאת התורה עמו׳ עג].

ח שליח צבור שטעה במנחה של שבת, וקרא לעולה השלישי רק שני פסוקים וחצי, וכבר בירך השלישי ברכה אחרונה, בדיעבד אין צריך לחזור ולקרוא בברכה ג׳ פסוקים. [ילקו״י שם, עמוד עז].

ט בימי שני וחמישי, אם קראו לאחד העולים שני פסוקים וחצי, ובירך ברכה אחרונה, כיון שקראו סך הכל עשרה פסוקים לכל העולים, אין צריך לחזור ולברך ולקרוא עוד פסוק. [ילקו״י שם עמוד עז].

י אם דילגו פסוק אחד מפרשת פרה, אין צריך לחזור ולקרוא, כיון שכבר קראו את אותה פרשה, ומכל מקום אם דילג מעיקר חובת היום, צריך לחזור ולקרוא. ואם טעה הקורא בתורה וקרא פרשת פרה וסיים בפסוק ״ולגר הגר בתוכם לחוקת עולם״, לא יצאו ידי חובתם, ואפילו כבר כבר גם ההפטרה בברכותיה, חוזר ופתוח הספר תורה, ומתחיל לקרוא [בברכות שלפני הספר תורה ולאחריה] מראש הפרשה עד ״והנפש הנוגעת תטמא עד הערב״. ואפילו הפסיק בפסוק מים חיים אל כלי, גם כן לא יצא ידי חובה, וחוזר וקורא כאמור. ומכל מקום אם כבר בירך על ההפטרה לפניה ולאחריה ואחר כך נזכר, אין צריך לחזור ולברך ברכות ההפטרה

כשמפטיר שנית. [חזון עובדיה על הלכות פורים, עמ' כה. ודלא כמו שנתבאר בקול סיני ובילקוט יוסף, הל' קריאת התורה עמ' עח, שארית יוסף חלק ג' עמוד רפח].

יא אודות ישראל שעלה שלישי לספר תורה ביום שני פרשת וארא, וקרא מתחלת אלה ראשי בית אבותם שני פסוקים וחצי, וסיים בפסוק: ואלה שמות בני לוי לתולדותם גרשון וקהת ומררי. עד כאן. ולא סיים הפסוק ושני חיי לוי שבע ושלשים ומאת שנה, בחושבו שתיבת ומררי היא סוף פסוק. ובירך והחזירו הס"ת, יצאו ידי חובה, ואין צריך לחזור ולקרות ג' פסוקים. [ילקו"י ח"ב, הל' קריאת התורה בהוספות ומילואים במהדורת תשס"ד, עמ' שפ, והוא ע"פ המבואר בשו"ת יבי"א ח"ט או"ח סי' יד].

יב הקורא בתורה ראשון, והשני שעלה אחריו קרא מה שקרא הראשון, אם הוסיף על מה שקרא הראשון שלשה פסוקים, או אפילו ב' פסוקים במקום שאי אפשר, אותו שני עולה מן המנין לחובת היום, ואם לאו אינו עולה מן המנין לחובת היום. חוץ מפרי החג משום דלא אפשר. [ילקוט יוסף, חלק ב' הלכות קריאת התורה עמוד עט].

יב שליח צבור שטעה וסיים את הפרשה עם העולה השישי, ואמר העולה חצי קדיש, צריך לקרוא עולה אחר לבד מן המפטיר, כדי להשלים למנין שבעה עולים. וחוזר המשלים (השביעי) לקרוא בסוף הפרשה שלשה פסוקים, (וכן המפטיר), וחוזר ואומר חצי קדיש. [ילקוט יוסף, שם, עמוד עט].

סימן קלח - שלא לסיים סמוך לפרשה

א הקורא בתורה לא יסיים לשום עולה סמוך להתחלת פרשה פחות משלשה פסוקים. שאם יסיים בשני פסוקים לפני פרשה, יחשבו היוצאים שהעולה אחריו לא יקרא אלא שני פסוקים בלבד, מה שנשאר עד הפרשה. וכן לא יתחיל בה פחות משלשה פסוקים, דהיינו שלא יסיים עם הראשון שני פסוקים אחר הפרשה, דאם כן יתחיל השני שני פסוקים אחר הפרשה, ויאמרו הנכנסין (בין גברא לגברא) שזה שקרא לפניו לא קרא אלא שני פסוקים. ויכוין תמיד לפתוח הקריאה בדבר טוב, ולסיים בכי טוב. [ילקוט יוסף, הלכות קריאת התורה עמוד פ].

ב אם הקורא בתורה טעה וסיים הקריאה לעולה סמוך לתחלת פרשה פחות משלשה פסוקים, וכבר בירך העולה ברכה אחרונה, אין צריך לחזור ולקרוא עוד פסוקים עד הפרשה. והעולה אחריו נכון שיקרא פסוק למפרע, ולא יתחיל הקריאה בפסוק אחד או שנים לפני פרשה. [ילקוט יוסף, הלכות קריאת התורה עמוד פב].

ג במקום שיש פרשה שחמשה פסוקים בסוף פרשה, יש להתחיל לקרוא למפטיר את כל החמשה הפסוקים, ולא לקרוא רק שלשה הפסוקים האחרונים. [ילקוט יוסף, הלכות קריאת התורה עמוד פא].

ד אם נמצא טעות בספר תורה ומוציאין ספר תורה אחר, וקוראין בו ממקום שפסק, (מתחלת אותו הפסוק), אף על פי שלא נשתייר אלא שני פסוקים, או פסוק אחד, לפני פרשה, אין צריך להקדים ולקרוא פסוק אחד או שני פסוקים למפרע, אלא קוראים לו אפילו שתי פסוקים הסמוכים לפרשה, וממשיך בפרשה שאחריה. אבל אם מסיים את קריאתו לעולה בפרשה צריך לחזור פסוק אחד או שנים, כדי שיקרא לעולה בספר תורה השני לכל הפחות שלשה פסוקים. [ילקו"י, עמוד פא].

ה אם טעה השליח צבור הקורא בתורה, וקרא חצי בפרשת נשיא אחד, וחצי בפרשת נשיא אחר, לא יצאו ידי חובת הקריאה, וצריך לחזור ולקרוא כהוגן. [ילקוט יוסף, הלכות קריאת התורה עמוד פא].

סימן קלט - סדר הקריאה והברכות

א במקום שנהגו שהעולה עצמו קורא בקול רם את פרשת עלייתו, אם לא הכין את הקריאה וסידרה בתחלה לעצמו פעמיים ושלש, לא יעלה ויקרא בעצמו, אלא יקרא השליח צבור. ובמקומותינו שהשליח צבור קורא בתורה לכל העולים, צריך הוא לסדר הפרשה תחלה. ואם הוא רגיל בקריאה, שהוא חוזר וקורא בתורה מידי שנה בשנה, יכול להסתפק בקריאת שנים מקרא ואחד תרגום שקורא ביום שישי או בליל שבת. ובפרט למי שטרוד בלימודו לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא. [ילקוט יוסף, הלכות קריאת התורה עמוד פב].

ב לא יעלה אדם לספר תורה עד שיאמרו לו שיעלה, ויש שנהגו שהשליח צבור הקורא בתורה, כשרוצה מברך וקורא בלי נטילת רשות, משום דהוי כאילו הרשוהו על כך. [ילקו"י, עמוד פג].

ג אין צריך לקרוא לעולה לתורה בשמו, אלא די ברמז בעלמא. וכן מנהגינו פשוט. ומנהג זה עדיף יותר ממה שנהגו אצל האשכנזים לקרוא לעולה לתורה בשמו, שהרי אם לא יוכל לעלות לתורה, מסיבה כל שהיא, על ידי כך שלא קראוהו בשמו יהיה רשאי שלא לעלות לתורה. [ילקו"י, עמוד פד].

ד לכתחלה יש להמנע מלהעלות לספר תורה סומא [עיור], גם לא לעליית מוספים, ובפרט במקומות אלו שהם אתריה דמרן השלחן ערוך. אולם אם הסומא כבר עלה, לא ירד, ואין גוערים בו, כיון שיש לו על מה שיסמוך. ומכל מקום בשמחת תורה שמעלים את כל הקהל לספר תורה לקריאת ולאשר אמר, או בשמחה משפחתית כאשר מעלים לתורה את כל הקרובים והידידים, נוהגים להקל ולהעלות סומא לספר תורה לעליית מוסיף, משום עגמת נפש. [ילקו״י, עמוד פד].

ה קודם שיברך פותח הספר ורואה הפסוק שצריך להתחיל בו, כדי שידע על מה הוא מברך, ואחר כך יברך. ואין צריך לסגור הספר תורה בעת שמברך. אך נהגו לכסות הכתב במפה בין גברא לגברא. ובברכה אחרונה עדיף יותר שיסגור הספר תורה, או שיכסה הכתב במפה, ויברך. [ילקוט יוסף, הלכות קריאת התורה עמוד פו].

ו העולה לתורה אומר בקול רם ״ברכו את ה׳ המבורך״, והקהל עונים אחריו ״ברוך ה׳ המבורך לעולם ועד״. ואחר שיסיימו הצבור אמירתם, חוזר העולה ואומר ״ברוך ה׳ המבורך לעולם ועד״, כדי לכלול עצמו בכלל המברכים. ומברך הברכה בקול רם, והאומרה בלחש טועה. ומכל מקום בדיעבד אין מחזירין אותו לומר ברכו ולברך בקול רם. [ילקוט יוסף, הלכות קריאת התורה עמוד פז].

ז מי שעלה לתורה, וטעה בברכה הראשונה, ובירך אשר נתן לנו וכו׳, במקום אשר בחר בנו וכו׳, אם עדיין לא סיים הברכה לומר ברוך אתה ה׳ נותן התורה, חוזר ואומר אשר בחר בנו וכו׳, ואם חתם ברוך אתה ה׳, אינו חוזר לברך ברכת אשר בחר, אלא יקראו בספר תורה ואחר הקריאה יברך ברכת אשר בחר בנו. [ילקוט יוסף, הלכות קריאת התורה עמוד פח].

ח העולה לתורה ובירך ברכה ראשונה כהוגן, ובברכה האחרונה טעה ואמר אשר בחר בנו, אם לא סיים ברוך אתה ה׳, חוזר ואומר אשר נתן וכו׳, ואם סיים וחתם נותן התורה, יצא ידי חובה ולא יחזור לברך. והוא הדין אם טעה ובירך בראשונה ברכת אשר נתן, ואף בסוף בירך אשר נתן וכו׳ וחתם כבר, אינו צריך לחזור ולברך. אלא יכוין בברכה ראשונה של מי שעולה אחריו ויצא ידי חובה. אבל לכתחלה אם בירך בתחלה ברכת אשר נתן וכו׳ יברך בסוף ברכת אשר בחר. [ילקוט יוסף, הלכות קריאת התורה עמוד פט].

ט אם בירך העולה לתורה ולא שמעו הקהל את חתימת הברכה, יענו אמן עם השליח צבור העונה אמן, כיון שיודעים איזו ברכה בירך. [ילקוט יוסף, הלכות קריאת התורה עמוד צ].

י מה שיש נוהגים לכרוע מעט בברכות התורה, כשהם עולים לספר תורה, אין בזה כל חשש איסור, מאחר ואין בכוונתם אלא לכבוד התורה. [ילקוט יוסף, הלכות קריאת התורה עמוד צ].

יא אם טעה העולה לתורה ופתח בברכת אשר בחר בנו, ושכח לומר ברכו את ה' המבורך, יסיים הברכה ויקראו בספר תורה, ואין לו לומר ברכו את ה' המבורך לאחר מכן. [ילקו"י, עמוד צ].

יב מנהגינו שאין עונין אמן אחר אמירת "ברוך ה' המבורך לעולם ועד" שאומר העולה לספר תורה, מאחר שכבר עונים כל הקהל ברוך ה' המבורך לעולם ועד. [ילקו"י, עמוד צא].

יג אפילו אם בירך ברכות התורה לעצמו, ותיכף קראוהו לקרוא בתורה, ולא הספיק לומר עדיין שום פסוק, עם כל זה צריך לחזור ולברך ברכת אשר בחר בנו וכו', שמשום כבוד התורה נתקן לברך כשקורא בצבור. ונכון שבדרך הילוכו לספר תורה יאמר לכל הפחות פסוק אחד, יברכך ה' וגו'. אבל אם קראוהו לקרוא בתורה קודם שיברך לעצמו ברכות התורה, ועלה ובירך, כבר נפטר מלברך ברכת אשר בחר בנו, וכדין מי שלא בירך ברכות התורה ונזכר לאחר התפלה, שנפטר באהבת עולם. [ילקוט יוסף, הלכות קריאת התורה עמוד צא].

יד מנהגינו פשוט שהמברך ברכה אחרונה אחר קריאת התורה, אינו עונה אמן אחר ברכתו, אף על פי שכל העונה אמן אחר ברכותיו הרי זה משובח, הכא שאני, שהרי מעיקר הדין מותר להפסיק בדברי תורה קודם שבירך ברכה אחרונה. [ילקוט יוסף, הלכות קריאת התורה עמוד צב].

טו העולה לתורה צריך לאחוז בספר תורה בשעת הברכה. וטוב שיאחז בתיק הספר תורה גם במשך כל הקריאה. [ילקוט יוסף, הלכות קריאת התורה עמוד צד].

טז טוב לעשות ההשכבה בהזכרת שם הנפטר ושם אביו, ולאשה על שם אמה. ומנהגינו לעשות תמיד ההשכבה על שם האם, ואין לשנות מהמנהג. ויש להזכיר בהשכבה את שם הנפטר כפי שנקרא בפי רוב העולם, ולכן אם נשתקע שמו העברי, והכל קוראין אותו בשם לועזי, יזכירוהו בשמו הלועזי. ואין להימנע מעשיית השכבה כשאינו נודר איזה סך לצדקה. [ילקוט יוסף, הלכות קריאת התורה עמוד צד].

סימן קמ - דיני הפסק בברכות התורה

א העולה לקרוא בתורה, ואחר שבירך וקרא חלק מהקריאה נשתתק, והעלו אחר במקומו, יחזור ויברך ברכה ראשונה ויתחיל לקרוא ממקום שהתחיל הראשון לקרוא. [ילקוט יוסף, שם, עמוד צה].

ב העולה לקרוא בתורה, ובירך ברכות התורה, אסור לו להפסיק בשיחה בטלה עד סיום הקריאה והברכה האחרונה. ומכל מקום אם לאחר שקראו לו מקצת פסוקים, עבר ודיבר שיחה בטלה, רשאי להמשיך ולקרוא בתורה, ולברך לאחר מכן ברכה אחרונה, שמאחר והתחיל כבר במצוה, לא חשיב הפסק. אבל אם לא קרא כלל אם הפסיק אפילו בדברי תורה צריך לחזור ולברך. אבל אם דיבר מענין הקריאה, אינו חוזר ומברך. [ילקוט יוסף, הלכות קריאת התורה עמוד צה].

ג אם בירך העולה לספר תורה ברכת "אשר בחר בנו", ולפני שהתחיל השליח צבור לקרוא נמצא טעות בספר תורה, ישתוק המברך עד שיוציאו ספר תורה שני, ויקרא השליח צבור מהספר תורה השני בלי שהעולה יברך שנית, דספק ברכות להקל. [ילקוט יוסף, הלכות קריאת התורה עמוד צו].

ד העולה לקרוא בתורה, צריך לראות את המקום שממנו צריך לקרוא, לפני שיברך ברכת אשר בחר בנו וכו', ואם הראו לו מקום אחר בטעות, ובירך אשר בחר בנו, ואחר הברכה נתברר שצריך לקרוא ממקום אחר, אין צריך לחזור ולברך, אפילו אם היו צריכים לגלול את העמוד לצורך הקריאה, דספק ברכות להקל. [ילקוט יוסף, הלכות קריאת התורה עמוד צז].

ה ראש חודש טבת שחל בימות החול, מוציאין שני ספרי תורה, וקוראין שלשה עולים בספר תורה הראשון בפרשת ראש חודש, ואין השלישי אומר קדיש. והעולה רביעי קורא בספר תורה השני, בפרשת הנשיאים, לחובת קריאת היום. והרביעי אומר קדיש. ואם טעה הקורא הראשון והתחיל לקרוא בספר תורה השני, בענין חנוכה, אין לו להפסיק ולקרוא בספר תורה הראשון, בפרשת ראש חודש, אלא הראשון יסיים את הקריאה בענין חנוכה, והשלשה העולים שאחריו יקראו בפרשת ראש חודש, ויאמר הרביעי חצי קדיש. ואם לאחר שבירך ברכות התורה, פתח הספר תורה ומצא של חנוכה, ועבר וגלל הספר תורה לקריאת ראש חודש, בדיעבד אינו חוזר לברך שנית, אלא אם כן דיבר בדברים שאינם מענין הקריאה. [ילקוט יוסף, הלכות קריאת התורה עמוד צט].

ו ראש חודש טבת שחל בשבת, מוציאין שלשה ספרי תורה, וקוראים ששה בפרשת השבוע, המשלים בספר שני, פרשת ראש חודש, והמפטיר בספר שלישי פרשת הנשיאים. והמשלים אומר חצי קדיש, וכן המפטיר. ואם עלו ז' עולים או יותר בספר הראשון, אומרים ג' קדישים. [שם עמ' ק].

סימן קמא - דיני קורא ומקרא

א צריך העולה לתורה והשליח צבור לקרוא מעומד, ולא יסמכו עצמם לכותל או לתיבה, אלא אם כן הם בעלי בשר, או זקן או חולה שקשה להם בלי לסמוך. וכן אם לא יוכל העולה לראות הכתב של הספר תורה כדי לקרוא עם השליח צבור אלא על ידי שיסמוך עצמו וישען על התיבה, רשאי לעשות כן. [ילקוט יוסף, הלכות קריאת התורה עמוד ק].

ב שליח צבור שיודע לקרוא בתורה בטעמיה ובדקדוקיה, וחלה ברגליו עד שנעשה נכה ל״ע, והוא מרותק לכסא גלגלים, אם יכול להתאמץ בעזרת אנשים אחרים שיקימוהו ויוכל לעמוד ולהיסמך על התיבה, רשאי להיות שליח צבור ולקרוא בתורה, אבל אם אינו יכול לעמוד כלל, אפילו על ידי סמיכה גמורה, אין להתיר לנכה כזה להיות שליח צבור ולקרוא בספר תורה מיושב. אבל בית חולים שנמצאים בו חולים המוגבלים במגבלות שונות, ומספר גדול מהחולים אינם מסוגלים לברך את ברכת העליה לספר תורה, שאינם יכולים לבטאות את הברכה בצורה מובנת, אך הם בהכרה מלאה. ואין שם חולים אחרים המסוגלים לברך, מותר להוציא ספר תורה ולהעלותם לתורה, באופן שיבטאו היטב על כל פנים את השם ומלכות שבברכה. ומותר לענות אחריהם אמן. [ילקוט יוסף, הלכות קריאת התורה עמוד קב].

ג העולה לספר תורה, צריך לעמוד לימין השליח צבור, אפילו אם הוא רב הקהלה וחכם הקהל, וקורא את הקריאה בעצמו. וכאשר השליח צבור עצמו עולה לספר תורה, צריך שיעמוד אחר לידו, שכשם שניתנה לנו התורה על ידי סרסור, כך אנו צריכים לנהוג בה על ידי סרסור. ומנהגינו שהשליח צבור עומד במקומו בצד שמאל, וזה העומד לידו עומד בימינו. ומנהג הספרדים לקרוא בספר תורה כשהוא עומד על הבימה, זקוף. [ילקוט יוסף, הלכות קריאת התורה עמוד קג].

ד מנהגינו לעמוד בפני אביו ורבו כשעולים לתורה, ונשארים עומדים עד שיחזרו למקומם. [ואחר כך מנשקים את ידיהם לכבוד]. ועל כל פנים בדרך עלייתו לספר תורה, וכן כשהוא מסיים את קריאתו וחוזר למקומו, צריך לעמוד בפניו. [ילקוט יוסף, הלכות קריאת התורה עמוד קד].

ה יש נוהגים שאחר שסיים העולה לברך ברכה אחרונה של קריאת התורה, אינו חוזר מיד למקומו, אלא עומד בצד השמאלי של הבא אחריו, עד שהבא אחריו יסיים את קריאתו, ויש סמך נכון למנהגם. ומנהג הספרדים לומר לעולה לתורה המסיים את קריאתו, ״חזק וברוך״, והוא עונה ״חזק ואמץ״. [ילקוט יוסף, הלכות קריאת התורה עמוד קה].

ו העולה לתורה ילך אל התיבה בזריזות ובדרך קצרה, ויחזור בדרך ארוכה יותר, ואם שני הדרכים שוים, יעלה לתורה דרך צד ימין. [ילקוט יוסף, הלכות קריאת התורה עמוד קה].

ז המנהג שיש נוהגים להתנשק עם העולה לספר תורה לאחר שסיים את קריאתו בתורה, אינו נכון לפי ההלכה, ומצוה רבה לבטלו בהסברה ובדרכי נועם, ובפרט שכאן בארץ ישראל מנהג רוב העדות שאינם מתנשקים כלל. ומכל מקום בני העדה המרוקאית שנוהגים להתנשק דרך כבוד, ולא דרך חיבה, יש להניח להם במנהגם, ולא לעורר מחלוקת, אחר שעושים כן לשם כבוד בעלמא. ונהגו לנשק את ידי אביו או רבו, או שאר קרובים שחייבים בכבודם, לאחר שעלו לתורה, ויסוד המנהג בהררי קודש. [ילקוט יוסף, הלכות קריאת התורה עמוד קה].

ח אין הצבור רשאים לענות אמן עד שתכלה הברכה מפי המברך, ואין הקורא רשאי לקרוא עד שיכלה אמן מפי הצבור. והמנהג שהשליח צבור עונה אמן בקול רם כדי שיבינו הקהל שהעולה סיים ברכתו, ויטו אוזן לשמוע את הקריאה, ויפסיק קצת בין אמן לתחלת הקריאה. [ילקוט יוסף, הלכות קריאת התורה עמוד קו].

ט חרש המדבר ואינו שומע, יכול לשמש כשליח צבור ולקרוא בתורה להשמיע לרבים. וכל שכן חרש השומע על ידי מכשיר שמיעה, שיכול לקרוא בתורה ולהוציא את הרבים ידי חובתם. וחרש שאינו שומע ואינו מדבר, אין לצרפו לעשרה כדי לקרוא בתורה בברכות, שספק ברכות להקל, ואפילו אם הוא לומד בבית ספר מיוחד לחרשים-אילמים, המקנים דעת לתלמידיהם. אבל מותר לצרפו למנין לומר קדיש. [ילקוט יוסף, הלכות קריאת התורה עמוד קז].

י כשאולם בית הכנסת הוא גדול ורחב, ורוצים להשמיע לצבור קריאת הספר תורה וחזרת השליח צבור דרך הרם-קול, בימות החול, יש להם על מה שיסמוכו להקל בזה במקום צורך. והשומעים קריאת התורה דרך הרם-קול יוצאים ידי חובתם ועונים ברכו ואמן אחר הברכות, הנשמעים דרך הרם-קול. [ובפרט כשהשליח צבור מגביר את קולו ויכולים לשמוע את הקריאה גם בלעדי הרם-קול, שיוצאים ידי חובת הקריאה]. אבל אין יוצאים ידי חובה בשמיעת קריאת התורה דרך הרדיו. [ילקוט יוסף, הלכות קריאת התורה עמוד קז].

יא שליח צבור שאינו נזהר לטבול לקריו, מותר לו לכתחלה לשמש כשליח צבור לקריאת התורה וחזרת הש״צ. [ילקוט יוסף, הלכות קריאת התורה עמוד קח].

יב הקורא בתורה וטעה בפסוק שמוזכר בו שם ה׳, יש נוהגים לסיים לקרוא את הפסוק כולו, ורק אחר כך לחזור ולקרוא את הפסוק כולו.

ומכל מקום מצד הדין אפילו אם קרא חלק מהפסוק שיש בו הזכרת ה', וטעה בטעמים וכיוצא בזה, חוזר וקורא הפסוק כדת וכדין, בטעמיה ודקדוקיה, ואין בזה משום הזכרת שם שמים לבטלה. [ילקוט יוסף, הלכות קריאת התורה עמוד קח].

יג שליח צבור הקורא בתורה, וחוזר הפרשה בינו לבין עצמו לפני הקריאה, מותר לו לומר הפסוקים בהזכרת שם שמים כקריאתו, אף שחוזר פסוק אחד כמה וכמה פעמים. ויקראנו כקורא בתורה, ללא כל שינוי. [ילקוט יוסף, הלכות קריאת התורה עמוד קט].

יד אין ספק שמותר לקרוא בספר תורה דרך המשקפיים, או זכוכית מגדלת, ולא חשיב הקורא כקורא על פה, ואין צריך להחמיר להסיר המשקפיים בעת הקריאה בתורה. והוא הדין בזה בקריאת המגילה ביום פורים, ובקריאת פרשת זכור, שראיה דרך משקפיים היא ראיה גמורה. ואפילו אם היו המשקפיים כהים, כגון משקפי שמש, וכדומה. [ילקוט יוסף, הלכות קריאת התורה עמוד קי].

טו ומכל מקום אין לקרוא בספר תורה מתוך ראי (מראה) המכוון כנגד אותיות הספר תורה, שהרי אינו רואה אלא את הבבואה, אף על פי דחשיב שפיר ראיה. [ילקוט יוסף, הלכות קריאת התורה עמ' קי].

טז ספרדי המתפלל עם אשכנזים בשבת ויום טוב, ושומע קריאת ספר תורה במבטא אשכנזי, או שהיה העולה לתורה תימני וקרא בעצמו במבטא תימני, השומע יצא ידי חובת שמיעת קריאת התורה, כשמבין את הלשון והמבטא. וכן להיפך. ורק בשבת פרשת זכור, נכון וראוי לשמוע את הקריאה במבטא ספרדי, מפני שקריאת פרשת זכור היא מן התורה. [ילקו"י שם, עמוד קיא].

יז בית כנסת של אשכנזים המתפללים וקוראים בתורה במבטא אשכנזי, ושלא כמנהגם קראו בתורה בשבת אחת במבטא ספרדי, וכן להיפך, יוצאים ידי חובתם. שאין השינוי במבטא וההברה מעכב בקריאת התורה. ולפיכך אם אין מי שיקרא בבית הכנסת בתורה, אלא מי שקורא במבטא אחר מזה שרגילים בו הצבור, מותר לו לכתחלה לקרוא בתורה במבטא שלו. ובשבת פרשת זכור ראוי להחמיר בזה. [ילקוט יוסף, הלכות קריאת התורה עמוד קיב].

יח בית כנסת של אשכנזים המתפללים וקוראים בתורה דרך קבע בהברה ספרדית, אינם צריכים לשנות מהמבטא הספרדי שהורגלו בו, ואין להם להשגיח במערערים המבקשים לקרוא בתורה במבטא אשכנזי. ובפרט בהזכרת שם ה', שהאשכנזים מבדילים בין קמץ לפתח, ומבטאים את שם ה' בקמץ קרוב לניקוד חול"ם, ואילו אצל הספרדים הקמץ והפתח נראים קצת דומים, שמותר להם לשנות ממבטא אשכנזי למבטא

ספרדי, אחר שמצינו לכמה ראשונים שהמבטא שלהם בניקוד הקמ״ץ היה כמבטא הספרדי, וכן היה מבטאו של רבי אליעזר הקליר, רש״י ז״ל [עיין הגהות רבי יעקב עמדין ברכות מז.], הרי״ף, ורבינו בחיי, ועוד. וכן ראינו מעשה רב אצל הגאון רבי נתן אדלר, רבו של החתם סופר, ששינה מבטאו ממבטא אשכנזי למבטא ספרדי. ועל כל פנים אין לגרום למחלוקת בעבור דבר זה. [ילקוט יוסף, הלכות קריאת התורה עמוד קיג].

יט ספרדי המתפלל עם אשכנזים, והזמינוהו לעלות לספר תורה, צריך לברך ברכות התורה במבטא ספרדי, ובפרט בהזכרת שם ה׳ שיאמרנו כפי המבטא שלנו, ואסור לו לשנות ולבטאות שם ה׳ בחולם כמנהג האשכנזים. ואף אם כמה מיחידי הקהל ידרשו זאת מהעולה לתורה, לברך כפי מבטאם, לא ישמע להם לשנות מהמבטא הספרדי, וכל המשנה ידו על התחתונה. בפרט ויש לנו סמוכין גדולים בראשונים כמלאכים שביטוי שם ה׳ הוא כפי מנהג הספרדים. [ילקוט יוסף, הלכות קריאת התורה עמוד קיג].

כ העולה לספר תורה חייב לקרוא בפיו בלחש את הקריאה, מתוך הספר תורה, יחד עם השליח צבור. ואינו יכול לצאת ידי חובה בשמיעה בלבד מהשליח צבור מטעם ״שומע כעונה״, דבקריאת ספר תורה שאינה חובת יחיד, לא אמרינן ״שומע כעונה״. ואם אינו קורא בלחש את הקריאה, יש לחוש שברכותיו הן ברכות לבטלה. ולפיכך על השליח צבור הקורא בתורה להעיר תשומת לב העולים לתורה, ויאמר להם לפני שיברכו שיקראו עמו בלחש את הקריאה. ואם שמעו לו מוטב, ואם לאו אין צריך לחזור על הקריאה. [ילקוט יוסף, הלכות קריאת התורה עמוד קיד].

כא גם במקומותינו שאין אנו קוראים בשמו של העולה לתורה, (ומשום שחוששין שמא לא יוכל לעלות לתורה), אפילו הכי אין לקרוא לספר תורה בן אחר אביו, או שני אחים בזה אחר זה, משום עין הרע. שסוף סוף מזכירים את שמותיהם באמירת ״מי שברך״, והכל מכירים בהם. [ילקו״י, שם, עמוד קיז].

כב מי שרוצה לעלות לספר תורה אחר אחיו, או אחר אביו, ואומר שאינו מקפיד על עין הרע, אין להקל לו, שמאחר ואפשר שיעלה לספר תורה על ידי הפסק אחד ביניהם, מהיות טוב אל תיקרי רע. ומכל מקום אם כבר עלה לספר תורה, ואמר שאינו חושש לעין הרע, שוב לא ירד, ויכול לברך ברכות התורה ולקרוא בתורה. [ילקוט יוסף, הלכות קריאת התורה עמוד קיח].

כג מי שעלה לקרוא בתורה, ולפני שבירך ברכות התורה נתברר שאביו או אחיו עלו לקרוא בתורה לפניו, מותר לו לרדת מהתיבה ולא לעלות לספר תורה, ואין זה בכלל מי שקוראים אותו לעלות לספר תורה ואינו עולה שמקצרים את ימיו ח״ו. ואם אפשר נכון שיעלה אחר כך לתורה, על ידי הפסק אחר. [ילקוט יוסף, הלכות קריאת התורה עמוד קיח].

כד מותר להעלות לתורה אב ונכד בזה אחר זה. ואם יש מנהג ידוע להחמיר, אין לשנות מהמנהג. [ילקוט יוסף, הלכות קריאת התורה עמוד קיט].

כה אב ובנו, או שני אחים הרוצים לעלות לספר תורה בזה אחר זה, האחד לעליית משלים, והשני לעליית מפטיר, אף על פי שאין ראוי לעשות כן לכתחלה, אם רוצים להקל בזה, יש להניח בידם, מאחר ויש הפסק קדיש ביניהם. [ילקוט יוסף, הלכות קריאת התורה עמוד קיט].

כו מותר לאב ובנו, או לשני אחים, להיות שני חתנים בשמחת תורה, האחד חתן תורה והשני חתן בראשית, ואין לחוש לעין הרע. [ילקוט יוסף, הלכות קריאת התורה עמוד קיט].

כז והוא הדין שמותר לשני כהנים או לשני לויים להיות חתנים, אחד חתן תורה ואחד חתן בראשית, ואפילו שלשה כהנים או שלשה לויים, יכולים לעלות בזה אחר זה לחתן בראשית, חתן תורה, ומפטיר. ואם אין שם אלא כהן אחד, וזכה בעליית חתן תורה, רשאי לעלות לכהן, ואחר כך לעלות לתורה כחתן תורה. והוא הדין ללוי. אבל אם זכו בקריאת פרשת חתן בראשית, לא יעלו לספר תורה בתור כהן או לוי, אלא יקרא אחר במקום כהן, או כהן במקום לוי, שאין אדם רשאי לקרוא בשני ספרים, משום פגמו של ראשון. [ילקוט יוסף, הלכות קריאת התורה עמוד קכ].

כח אדם החשוד על עריות, אין לקוראו לספר תורה באותה פרשה, כדי שלא להלבין את פניו ברבים, שיחשבו שיש אמת בחשד. והוא הדין בזה בכל עבירה שהאדם חשוד בה, שאין להעלותו לספר תורה באותה קריאה. והוא הדין באדם שידוע שעבר על דברי תורה, ואינו רק בחזקת חשוד, שגם בזה אין ראוי לכתחלה להעלותו לתורה לקריאה שבה נזכרת אותה העבירה שנכשל בה. ולכן אין ראוי לקרוא לתורה בפרשת "לא יגוש את רעהו" למי שלא עשה פרוזבול בערב ראש השנה, או מי שאינו נזהר מאיסור חדש, וכיו"ב. ומכל מקום בעלי תשובה מותר להעלותם לתורה לכל קריאה שהיא, אף אם ידוע שנכשל באותם עבירות קודם שחזר בתשובה. [ילקו"י, הל' קריאת התורה עמ' קכ].

כט מי שנעקרו לו שיניו, ומשתמש בשינים תותבות בכל שיניו, ובלעדיהם אי אפשר לו לבטאת אותיות זשר"ץ, יכול להוציא ידי חובה את הצבור בקריאת התורה, שדיבור על ידי שינים תותבות חשיב דיבור שפיר. [ילקוט יוסף, הלכות קריאת התורה עמוד קכא].

סימן קמב - דיני הטועה בקריאת התורה

א שליח צבור שטעה בקריאת התורה, אפילו טעות שאין הענין משתנה, כגון שקרא אברם במקום אברהם, או אמר "ואם" במקום לומר "אם", או מצריים במקום מצרים, וכיוצא בזה, מחזירין אותו. אבל בטעה בטעמי המקרא, אין מחזירין אותו. ומכל מקום על השליח צבור הקורא בתורה להכין היטב את הקריאה עם הטעמים. וכן צריך הקורא לתת ריוח בין תיבה שתחלתה כסוף תיבה שלפניה, ולדקדק בקריאה לפי כל כללי הדקדוק. [ילקוט יוסף, הלכות קריאת התורה עמוד קכג].

ב על הקורא בתורה לדקדק לכתחלה בכל הטעמים שבקריאה, ולכן אם העולה לספר תורה אינו יודע לקרוא בדקדוק עם טעמי המקרא, אף על פי שמדקדק בקריאה, לא יקרא בתורה בקול רם, אלא יקרא בלחש עם השליח צבור היודע לקרוא עם הטעמים. [ילקוט יוסף, הל' קריאת התורה עמו' קכג].

ג ישוב שיש שם מנין, ואין שם מי שיודע לקרוא בתורה כהלכתה, בדקדוק ובטעמים, אפילו הכי יקראו בתורה בברכותיה, ויעמוד אחד ליד השליח צבור, וילחש לו מתוך החומש את הנקודות והטעמים. [ילקוט יוסף, הלכות קריאת התורה עמוד קכד].

ד שליח צבור שטעה בפרשת בהעלותך, וכשעלה חמישי לקרוא בתורה והיה צריך להתחיל וידבר ה' אל משה לאמר, עשה לך שתי חצוצרות כסף, טעה והתחיל לקרוא בפרשה הקודמת, וידבר ה' אל משה לאמר, איש איש כי יהיה טמא, וכשהעירו לו שטעה, עבר מיד לפרשה שניה והתחיל "עשה לך שתי וכו', ולא חזר על הפסוק וידבר ה' אל משה לאמר, דינו כמי שדילג פסוק אחד מהפרשה ולא קראה, שאם הוא בשבת צריך לחזור, ואפילו לאחר שהחזירו הספר תורה חוזר וקורא הוא ושני פסוקים עמו. והיינו בברכות התורה. [ילקוט יוסף, הלכות קריאת התורה עמוד קכד].

ה הנוהגים בחנוכה לקרוא לכהן עד ברכת כהנים, יש אומרים שקרוב להיות ברכותיו ברכות לבטלה. ויש חולקים. והעיקר לדינא דהנוהגים כן יש להם על מה שיסמוכו, ואין בזה איסור ברכה לבטלה. אך נכון להודיעם שיותר טוב להמשיך עד לפני המשכן. [ילקוט יוסף, ח"ב, הלכות קריאת התורה בהוספות ומילואים עמוד שפב. שארית יוסף חלק ג' עמוד רסט].

ו אם טעו והפסיקו את הקריאה באמצע הקללות, ימשיך העולה אחריו בברכה. [ילקו"י שם עמ' שפב, שארית יוסף חלק ג' עמוד רסט].

סימן קמג - קריאת התורה בעשרה

א אין קוראים בספר תורה בפחות מעשרה אנשים גדולים. ואין קטן פחות מגיל בר מצוה (שלש עשרה שנה ויום אחד) מצטרף לעשרה להוצאת וקריאת התורה, אפילו בשעת הדחק. ובשעת הדחק הגדול מותר לצרף למנין מחללי שבת בפרהסיא, כדי להוציא ספר תורה ולקרוא בו ברכות, ובפרט בראש השנה וביום הכפורים שהכל מהרהרים הרהורי תשובה. [ילקוט יוסף, הל' קריאת התורה עמוד קכה].

ב בית כנסת שיש בו מנין מצומצם בתפלת שחרית של שבת, ואחר שהתחיל השליח צבור לקרוא בספר תורה יצא אחד מהם, רשאים לסיים את הקריאה בעליית שבעה עולים. ודעת ספר האשכול שהאחרים יעלו לתורה ולא יברכו, אחר שאין שם מנין. אך יש חולקים ואומרים שיכולים העולים גם לברך לפני הקריאה ואחריה, למרות שאין שם מנין, עד שסיימו חובת היום. וכן עיקר לדינא, ואין לחוש בזה לספק ברכות להקל, דספק ברכות במקום סברא יחידאה לא אמרינן. והעולה השביעי אחר סיום ברכתו האחרונה לא יאמר קדיש. והשביעי יקרא גם את ההפטרה, אך לא יברך על ההפטרה לא לפניה ולא לאחריה. [ילקוט יוסף, חלק ב', ספר על הלכות קריאת התורה, בהוספות ומילואים שבסוף הספר, מהדורת תשס"ד, עמוד שצ. ודלא כמו שנתבאר בספר שם בעמוד קכו. וראה עוד בשארית יוסף חלק ג' עמוד ער].

ג ששה בני אדם שלא שמעו את הקריאה בתורה, בשני וחמישי או בשבת, מותר להם לצרף ארבעה נוספים שכבר שמעו את הקריאה, ולקרוא בספר תורה בברכות תחלה וסוף. [ילקוט יוסף, הלכות קריאת התורה עמוד קכז. שארית יוסף חלק ג' עמוד רעא].

ד ששה בני חו"ל הנמצאים בארץ ישראל, ורוצים לצרף ארבע אנשים מארץ ישראל כדי לקרות בספר תורה ביום טוב שני של גלויות, אינם רשאים לעשות כן, ואין לשנות ממנהג ירושלים. [ילקוט יוסף, חלק ב', ספר על הלכות קריאת התורה, בהוספות ומילואים שבסוף הספר, מהדורת תשס"ד, עמוד שצב].

ה שנה שחל יו"ט א' של פסח ביום שבת, ובארץ ישראל שביעי של פסח ביום ששי, ובשבת שאחריו קראו בארץ ישראל פרשת אחרי מות, ובחוץ לארץ קראו פרשת אחרי מות רק בשבת שאחריה, כי בשבת הקודמת היה שם יום טוב שני של גליות וקראו "כל הבכור", תושב ארץ ישראל שהתארח שם בפסח, יש לו לעלות ראשון במקום כהן, (והכהן יצא החוצה בהסכמתו), ויקרא כל פרשת קדושים, ושלשה פסוקים מפרשת אמור, ויתר העולים ישלימו פרשת אמור שהיא הסידרא הקבועה בארץ ישראל. וכל זה היכא דאפשר, אולם יחיד מיחידי הקהל שנסע לארה"ב וחזר לא"י באופן האמור, ואין לו אפשרות לשמוע הפרשה שקראו אותה כבר בא"י, אינו חייב לטרוח להשיג מנין כדי לקוראה. [ילקוט יוסף, חלק ב', הלכות קריאת התורה, הוספות ומילואים שבמהדורת תשס"ד, עמוד שפג, והוא על פי המבואר בשו"ת יביע אומר חלק ט' סימן כח].

ו מעשה שאירע בירושלים [בי״ב שבט תקמ״ז] שירד שלג כבד בירושלים בגובה כמה אמות מיום רביעי בשבת עד עצם יום השבת, כשיעור קומת איש ויותר, ושערי בתי הכנסת שהם נמוכים משיעור זה לא נפתחו כלל בשבת שחרית, וגם לא היה מי שבא לשם להתפלל, והצבור לא שמעו קריאת התורה של פרשת בשלח. צריך שיקראו בשבת הבאה שתי פרשיות, בשלח ויתרו, באופן שהכהן הקורא ראשון יקרא פרשת בשלח כולה, ויקרא עוד שלשה פסוקים מפרשת יתרו, ואח״כ יעלו שאר העולים של חובת היום בפרשת יתרו. וכל זה היכא דאפשר. [ילקוט יוסף, חלק ב׳, הלכות קריאת התורה בהוספות ומילואים שבמהדורת תשס״ד עמוד שפד, על פי המבואר בשו״ת יבי״א הנ״ל].

ה תיירים שעלו לחוג את חג הפסח בירושלים, ודעתם לחזור לחו״ל, ויו״ט אחרון של גליות דפסח חל בשבת, וקראו בפרשת כל הבכור, כמנהגם בחו״ל. ובירושלים קראו פרשת שמיני, ובשבת הבאה קראו פר׳ תזריע טהרות שהן פרשיות מחוברות, ואחר כך חזרו למקום מושבם בחוץ לארץ, עליהם להתאסף בבהכ״נ לבדם, ויקראו שלש פרשיות, באופן שיקרא הראשון פרשת שמיני כולה, ושלשה פסוקים מפרשת תזריע, ושאר העולים יקראו בשתי הפרשיות תזריע טהרות. וכל זה היכא דאפשר. [ילקוט יוסף, ח״ב, הלכות קריאת התורה, בהוספות ומילואים שבמהדורת תשס״ד עמוד שפה].

ה אין לנשים להוציא ספר תורה לעצמן ולקרוא בו בברכות, אפילו אם הן עשר נשים. ובפרט בזמן הזה שהרפורמים המבקשים לקעקע כל יסודות התורה הם אלה הרוצים לארגן קריאה בתורה לנשים. [ילקוט יוסף, הלכות קריאת התורה עמוד קלה].

ו נשים הרוצות לחוש לדעת הפוסקים המחייבים את הנשים בשמיעת פרשת זכור בשבת זכור, ראוי ונכון שיבואו לשמוע את הקריאה בעת שקוראים הפרשה בצבור, ובברכות. ואם קשה להן לבוא לשמוע פרשת זכור בשעה שהצבור קורא, יכולים להנהיג להוציא ספר תורה במיוחד עבור הנשים לקרוא להן (בלי ברכה) פרשת זכור, אחר שהצבור יתפזר מבית הכנסת. [ילקוט יוסף, הלכות קריאת התורה עמוד קלו. חזון עובדיה על הלכות פורים, עמוד י׳].

סימן קמג - אם נמצא טעות בספר תורה

א אפשר לעלות לספרי תורה שבזמנינו, ולברך עליהם ברכות התורה בלב שקט, ולא יהיה לבו נוקפו שמא ספר תורה זה פסול, כפי שהדבר מצוי בבדיקה של הספרי תורה בעת הגהתן - ואם כן נמצאו כל ברכותיו ברכות לבטלה, שאנו סומכים בזה על חזקת הכשרות של הספרי תורה, בצירוף

שיטת הרמב״ם שאין הברכה על ספר תורה זה שמברך עליו עתה. ומכל מקום אם נתברר שספרי התורה שבבית הכנסת פסולים, [וכפי שהדבר מצוי בכמה ממחנות הצבא בארץ ישראל], אין לברך על ספרי תורה אלה, עד שיתקנו אותם. [ילקוט יוסף, הלכות קריאת התורה עמוד קלט].

ב מעיקר הדין אין חובה לבדוק את ספרי התורה במחשב שיצא לאחרונה, הבודק את כשרותן של הספרי תורה. ומכל מקום נכון והגון מאד לעשות כן. אבל אין לסמוך על בדיקת המחשב במקום הבדיקה על ידי סופר מומחה, כנהוג. [ילקוט יוסף, הלכות קריאת התורה עמוד קמ].

ג קהל שיש להם בבית הכנסת ספר תורה גנוב, או שנקנה מבלי משים מגנבים, יש להסתפק אם הקהל יוצא ידי חובת קריאת התורה בספר תורה זה, וכן יש להסתפק אם מותר לברך ברכות התורה על ספר תורה זה. [ילקוט יוסף, הלכות קריאת התורה עמוד קמא].

ד מצוה מן המובחר לכתחלה שבבית כנסת של ספרדים, יקראו בספר תורה שנכתב בכתב ספרדי, ובבית כנסת של אשכנזים יקראו בספר תורה שנכתב בכתב אשכנזי, כדי שלא לשנות ממנהג אבותיהם. אולם כל זה להידור מצוה, ולמצוה מן המובחר, אבל מעיקר הדין וההלכה מותר לספרדי לכתחלה לעלות לספר תורה שנכתב בכתב אשכנזי, וכן להיפך, שאין שינוי צורת האותיות פוסלת כלל. ואף שבספרי התורה של הספרדים נוהגים לכתוב אות צ׳ באות יו״ד הפוכה, דבוקה אל פני האות, וכדעת האר״י ז״ל, אפילו הכי כשרים אף לאשכנזי. וכן המנהג פשוט, כי כולם אמת ויסודתם בהררי קודש, ואלו ואלו דברי אלוקים חיים. והמונע עצמו מלעלות לספר תורה מחשש פסול בגלל צורת האותיות, הוי כמוציא לעז על קדושת הספר תורה ח״ו. (וראה לעיל בענין שינוי המבטאות). [ילקוט יוסף, הלכות קריאת התורה עמוד קמב].

ה בית כנסת של אשכנזים שיש להם בבית הכנסת גם ספר תורה שנכתב בכתב ספרדי, ורוצים להעבירו לבית כנסת של ספרדים, כדי לקיים מצוה מן המובחר לקרוא בספר תורה שנכתב בכתב שלהם, מותר להם להעביר את הס״ת לבית כנסת של ספרדים. [ילקו״י, הל׳ קריאת התורה עמו׳ קמד].

ו אף מי שמניח תפילין שנכתבו בכתב ספרדי, מותר לו לעלות לספר תורה שנכתב בכתיבה אשכנזית, למרות שהתפילין בראשו, ואין בזה משום תרתי דסתרי וכן להיפך. [ילקוט יוסף, הלכות קריאת התורה עמוד קמה].

ז יש להכשיר ספרי תורה אשר חלק מהאותיות שלהם נכתבו בכתיבה אשכנזית, כסברת הרב ״ברוך שאמר״ שהובא בבית יוסף, וחלק מהאותיות נכתבו בכתיבה ספרדית כדעת האר״י ז״ל. והוא הדין כשחלק מאותיות הצד״י נכתבו כשהיו״ד הפוכה, ונוטה לצד ימין, וכדעת האר״י ז״ל, וחלק מאותיות הצד״י הם ביו״ד רגילה, וכדעת מרן הבית יוסף. וכן

הדין בתפילין ומזוזות. ומכל מקום מהיות טוב אל תיקרי רע, ואם ידו משגת להחליף את התפילין שנכתבו בכתב כזה, לתפילין שנכתבו בכתיבה ספרדית, (או לאשכנזים בכתב אשכנזי, וכמנהגם) נכון שיעשה כן, כיון שיש טעם על פי הסוד לכתיבה הספרדית. [ילקוט יוסף, הלכות קריאת התורה עמוד קמה].

ח ספרי תורה של תימנים, שיש בהם כמה שינויים מספרי התורה שלנו, רשאים להוציאם לקרוא בהם בצבור בברכות התורה, כנהוג. ובפרט שאם נבוא לפסול את ספרי התורה של התימנים, תפרוץ מחלוקת גדולה בין הצבור על שאין אנו משגיחים במסורת אבותיהם מדורי דורות. ולכן יש להקל בזה. [ילקוט יוסף, הלכות קריאת התורה עמוד קמו].

ט ספר תורה של כמה מהתימנים, שהסופר חקק בו בין הפסוקים שתי נקודות, בסוף פסוק, וסימן מיוחד בטעמים זרקא ואתנחתא, כדי שהעולה הקורא בתורה ידע לפסוק הטעמים כדת, יש לנו להמנע מלעלות לספר תורה כזה, אפילו שסימנים אלו נעשו על ידי ציפורן, ללא כל רישום בדיו. ואם הזמינוהו לעלות לספר תורה כזה, יתחמק באופן שלא יגרום למחלוקת. אולם קהלות יוצאי תימן שנהגו לברך על ספר תורה זה שיש בו סימנים הנז', יש להם על מה שיסמוכו, ואין לעורר ח"ו מחלוקת, כי גדול השלום מאד. ובפרט שיש לצרף סברת הרמב"ם שמותר לברך ברכות התורה על ספר תורה פסול. אלא שמי שדבריו נשמעים לצבור, ייטיב להורות לצאן מרעיתו לתקן את הספר תורה על ידי מחיקת סימנים אלו, כדי שיהיה הספר תורה כשר לדעת כל הפוסקים, ודברי חכמים בנחת - נשמעים. [ילקוט יוסף, הלכות קריאת התורה עמוד קמו].

י אם נמצא טעות בספר תורה באמצע קריאת התורה, מפסיקים הקריאה ומוציאין ספר תורה אחר, ואין מחזירין את הספר תורה הפסול מיד לארון הקודש, אלא מניחים אותו בתיבה כשהוא סגור, עד לסיום הקריאה. והקורא בתורה מתחיל ממקום שנמצא הטעות, ויקרא בספר תורה הכשר לפחות שלשה פסוקים, קודם שיברך העולה ברכה אחרונה. ואין העולה חוזר לברך ברכה ראשונה, כי ברכה ראשונה שבירך על הספר תורה הפסול, עלתה לו בדיעבד. וכשמוציאים ספר תורה אחר באמצע הקריאה, על העולה שבירך באותה קריאה לשתוק ולא להפסיק בדיבור עד סיום הקריאה בספר תורה הכשר. ומשלימים שבעה עולים על אותם שקראו בספר תורה המוטעה, בצירוף הראשונים, ואין צריך לקרוא שוב שבעה עולים לספר תורה הכשר. [ילקו"י, הל' קריאה"ת עמוד קמז].

יא אם נמצא טעות בספר תורה באמצע הקריאה, ואחר כך סיימו קריאת הפרשה בס"ת אחר כשר, הנכון הוא שבעת החזרת הספרי תורה לארון הקודש אחר הקריאה, להחזיר את ספר התורה הפסול לארון כשהוא סגור, ופותחין רק את הס"ת הכשר, להראות הכתב לצבור. [לפי מנהגינו שמחזירים הספר תורה כשהוא פתוח]. אולם מנהג ירושלים להחזיר גם את הס"ת הפסול כשהוא פתוח, ואומרים מזמור לדוד הבו לה' וכו', ואף

שס״ת שיש בו טעות דינו כחומשים, מכל מקום לא חששו לכבודו של הספר תורה הכשר. והנח להם לישראל. [כן כתב בשלחן גבוה, ילקוט יוסף, הלכות קריאת התורה עמ׳ קמח. וראה עוד במילואים שבסוף הספר. מהדורת תשס״ד, עמ׳ שצג, ובשארית יוסף ח״ג עמ׳ ערב].

יב אם נמצא טעות בספר תורה, ואין להם ספר תורה כשר אחר, לא יברך העולה ברכה אחרונה, וישלימו הפרשה מתוך הספר תורה הפסול בלי ברכות לפניה ואחריה. וגם את ההפטרה יקראו בלי ברכות לפניה ולאחריה. [ילקוט יוסף, הלכות קריאת התורה עמוד קמט].

יג גם אם נמצאת הטעות בקריאת המשלים, בפסוקים האחרונים של הפרשה, צריך להוציא ספר תורה אחר ולסיים בו הקריאה, ואין לסיים קריאת הפרשה בס״ת הפסול. ואם נמצא טעות בס״ת אחר הכהן והלוי, בשבת, והס״ת היה בחזקת כשרות, יוציאו ס״ת אחר, והשלישי יתחיל ממקום שפסק קודמו. ואף אם הוחזק הס״ת לפסול, וטעו וקראו בו הכהן והלוי, על השלישי לקרוא ממקום שפסק קודמו. ואם נמצא הטעות בב׳ וה׳ בעליית השלישי, אם קרא כבר ג׳ פסוקים אין צריך להוציא ס״ת אחר, אלא יאמר קדיש ולא יברך ברכה אחרונה. ואם עדיין לא קרא ג׳ פסוקים, כשיוציאו ס״ת אחר יקרא בו לא פחות מג׳ פסוקים ויברך. [ילקוט יוסף, הלכות קריאת התורה עמ׳ קמט].

יד ספר תורה שמצאו בו תיבה או אות חסרה, או מיותרת, מוציאין ספר תורה אחר כשר, ואין מברכים על ספר התורה החסר. [ילקוט יוסף, הלכות קריאת התורה עמוד קנ].

טו אם נמצאו דיבוקים או פירודים בשעת קריאת התורה, בשבת ויום טוב, או בשני וחמישי, מנהגינו להוציא ספר תורה אחר, להשלים בו הקריאה. וכן המנהג. ואם יש ספק אם האות דבוקה לחבירתה או לא, אין מוציאין ספר תורה אחר מספק. ואם צורת האות ניכרת, אלא שיש בה דיבוק לאות אחרת, יש מקום לומר שאין צריך להוציא ספר תורה אחר, וצריך עיון למעשה. [ילקוט יוסף, הלכות קריאת התורה עמוד קנא].

טז ספר תורה שנמצא בו טעות, ותיקנו הסופר, באמצע הקריאה, (בימי שני וחמישי, ראשי חודשים, חנוכה ופורים, ותעניות), והדיו עדיין לח, יש להקל לברך ולקרוא בספר תורה זה, ואין צריך להמתין מלקרוא בספר תורה עד שהדיו יתייבש. [ילקוט יוסף, הלכות קריאת התורה עמוד קנג].

יז ספר תורה שנמצא בו טעות בשבת בעת הקריאה, וביום שני או חמישי, או בשבת הבאה, שכחו והוציאו ספר תורה זה, ונזכרו באמצע הקריאה, יש להפסיק את הקריאה, ולהוציא ספר תורה אחר, ולקרוא בו ממקום שפסקו, אבל אינם צריכים לחזור על כל הקריאה מראש, שכבר יצאו ידי חובה במה שכבר קראו. [ילקוט יוסף, הלכות קריאת התורה עמוד קנג].

יח ספר תורה שנמצא בו טעות אחת, או שתי טעויות, מותר לקרוא בו לאחר התיקון, בברכות התורה, ורק אם נמצא בו שלש טעויות, נעשה מוחזק בטעויות, ואסור לקרוא בו עד שיגיהו אותו כולו מתחלתו ועד סופו. [ומכל מקום אם באו בדין ודברים עם הסופר, בטענה שיגיה את כל הספר תורה על חשבונו הוא, יש לדון להקל בזה שלא לחייבו בכך]. וכל זה בטעות ממש שמשנה את הענין, אבל ביתרות וחסרות, או בפירודים ודיבוקים, מותר לקרוא בספר תורה לאחר התיקון. [ילקו״י, חלק ב׳, עמוד יח].

יט ספר תורה שנטף עליו שעוה, ובאמצע הקריאה שמו לב לכך, אם הוא בשני וחמישי, ראוי שיגרדו בזהירות את השעוה לגמרי, ואפילו אם האות נראית מתחת לשעוה, גם כן נכון לכתחלה להסיר השעוה. ואם הוא בשבת ויום טוב, אם האות נראית תחת השעוה, יש להקל להמשיך לקרוא בס״ת זה. אולם אם השעוה עבה כל כך, עד שהאות מתכסית לגמרי ואינה נראית, יש להחמיר מלקרוא בספר תורה זה, וצריך להוציא ס״ת אחר, וגם לא ימתינו בין גברא לגברא כדי להוציא ספר תורה אחר, אלא אפילו באמצע הקריאה, אם נמצאת שעוה המכסה את האות לגמרי, אין לקרוא את האות בעל פה, אלא יוציא ספר תורה אחר. ואם השעוה נמצאת באות מפרשה אחרת, שלא מהפרשה הנקראת היום, אף שהאות אינה נראית, אין להוציא ספר תורה אחר, אלא יסיים את הקריאה בספר תורה זה, ואחר השבת יתקנו את הספר תורה כדין. [ילקוט יוסף, הלכות קריאת התורה עמוד קנד].

כ ספר תורה שנכתב על קלף משוח במשיחה לבנה, כשר לקרוא בו בצבור בברכות התורה. אלא שלכתחלה קודם הכתיבה יש להעביר על המשיחה מטלית לבנה ולקנח היטב את הקלף, שלא תהיה המשיחה עבה כל כך. אך אם לא עשו כן אין זה מעכב. ומכל מקום בקריאת פרשת זכור [ופרשת פרה], טוב ונכון להחמיר שלא לקרוא בספר תורה משוח, היכא דאפשר, אלא יקראו בספר תורה הכשר והמהודר ביותר, ושנכתב על קלף שאינו משוח. [ילקוט יוסף, הלכות קריאת התורה עמוד קנו. ובמהדורת תשס״ד, בהוספות ומילואים עמוד שצב. שארית יוסף חלק ג׳ עמוד רעא].

כא ספר תורה שהוגה כולו על ידי סופר מומחה, ואחר כך נמצאו בו ג׳ טעויות או יותר, ומיד כשנמצאת הטעות האחת, תיקן הסופר את הספר תורה, טרם שנמצאת הטעות האחרת, רשאים להמשיך לקרוא בספר תורה זה בברכות, לאחר תיקון הטעות, ואין צריך להגיהו כולו פעם שנית. ואפילו אם היו טעויות גמורות בחסרון וחילוף תיבות ואותיות, הדין כן. ואף בקריאת פרשת זכור יש להקל לקרוא בספר תורה כזה. [ילקוט יוסף, הלכות קריאת התורה עמוד קנז].

כב סופר המגיה ספר תורה, ומתקן בו בדיבוקים ופירודים, צריך שיאמר קודם התיקון ״לשם קדושת ספר תורה״. ואם לא ידע שצריך לומר כן, ותיקן בכמה מקומות בדיבוקים ופירודים, ופעמים שינה אות ה׳ לאות

ח' וכיוצא בזה, נכון להחמיר שלא לקרוא בספר תורה זה בפרשת זכור [ופרשת פרה], אלא יקראו בספר תורה אחר, אם לא שיחזור לתקן את כל מה שתיקן שלא לשם קדושת הספר תורה. ובשאר שבתות השנה, אין לפסול לקרוא בספר תורה כזה. אם אינו יודע את המקומות שתיקן, שהרי בודאי בשעה שבא לתקן הספר תורה כוונתו היתה לשם קדושת הספר תורה, ומאחר ולא ידוע לו איפוא תיקן, יש להקל בדיעבד. [ילקוט יוסף, הלכות קריאת התורה עמ' קנז].

כג ספר תורה שאין בו תגין, מותר לקרוא בו בדיעבד, כשאין שם ספר תורה אחר עם תגין, ומותר אף לברך ברכות התורה כשעולים לספר תורה הכשר רק בדיעבד. ומכל מקום יש לתקן את הספר תורה ולעשות בו תגין כדין. [ילקוט יוסף, הלכות קריאת התורה עמוד קנט].

כד אם תייגו אות נ' שבספר תורה משמאל לימין, אף שהתג השמאלי עשאו כאות למ"ד, מותר לברך ולקרוא בספר תורה זה, ולא חשיב כחק תוכות. [ילקוט יוסף, הלכות קריאת התורה עמוד קס].

כה ספר תורה שאותיותיו האדימו מחמת ישנות הספר תורה ועתיקותו, והוא בחזקת כשרות, מותר לקרוא בספר תורה זה, ולברך עליו ברכות התורה. [ילקוט יוסף, הלכות קריאת התורה עמוד קס].

כו אם נמצא נקב בספר תורה בסוף אות מסויימת, באופן שאין האות מוקפת גויל, ולא ידוע מתי נעשה הנקב, יש להכשיר את הספר תורה. ובנקב דק מאד, יש מצדדים להחמיר, והעיקר לדינא שגם בזה יש להכשיר את הספר תורה. [ילקוט יוסף, הלכות קריאת התורה עמוד קסא. ובהוספות ומילואים שבסוף הספר, מהדורת תשס"ד, עמוד שצה. שארית יוסף חלק ג' עמוד עדר].

כז ספר תורה שאות י' נכתב בתוך אות נ' כגון פני, ומצאו הדבר באמצע קריאת התורה, יש להראותו לתינוק דלא חכים ולא טיפש, ואם יקראנו נו"ן אין להוציא ספר תורה אחר, אבל אם ברור שלא אבדה צורת האות, יש להכשיר הספר תורה ולהמשיך לקרוא בו בברכות, ואין בזה חשש ברכה לבטלה. [ילקוט יוסף, הלכות קריאת התורה עמוד קסא].

כח אות למ"ד שהוא"ו שעל גבה קצר, ודומה לאות יו"ד, אין לפסול את הספר תורה, ומותר להמשיך ולקרוא בו בברכות. [ילקוט יוסף, הלכות קריאת התורה עמוד קסב].

כט ספר תורה שראש אות הלמ"ד נכתב בצורת אות ז' למעלה, ונמצא הדבר באמצע קריאת התורה, אין להוציא ספר תורה אחר מפני זה, ויש להכשיר הספר תורה ולברך עליו. ואף אם היתה צורת הוא"ו שעל הלמ"ד הפוכה, יש להכשיר בדיעבד. [ילקוט יוסף, הלכות קריאת התורה עמוד קסב].

לא ספר תורה שראש אות למ״ד שבשיטה השניה נכנס בתוך אות כ״ף סופית שבשורה העליונה, יגרור ראש הלמ״ד, ויחזור ויכתבנו מחוץ לאות כ״ף, וכשר. [ילקוט יוסף, הלכות קריאת התורה עמ׳ קסג].

לב יש לכתוב את שירת האזינו בס״ת ע׳ שורות, ואם טעו וכתבו ס״ז שורות, יש להכשיר בדיעבד. וכיוצא בזה בשירת הים שצריך לכותבה לכתחלה בשלושים שורות, שאם כתבה בכ״ח שורות, יש להכשיר הספר תורה. [ילקוט יוסף, הלכות קריאת התורה עמוד קסד].

לג ספר תורה שבפרשה פתוחה שלו נסתיימה הפרשה בסוף השורה, והסופר השאיר ב׳ שורות פנויות, והתחיל בראש השלישית, יש להכשיר הספר תורה. [ילקו״י, הלכות קריאת התורה עמ׳ קסה].

לד ספר תורה שיש בו יריעות במספר שורות פחות מיריעות אחרות, יש להכשיר הספר תורה. [ילקוט יוסף, הלכות קריאת התורה עמוד קסה].

לה אות ה׳ אחרונה של שם שנמצאת בספר תורה כשהיא דבוקה ברגלה השמאלית דיבוק דק מאד בגגה, כל שנתברר שהאות נכתבה כהלכתה ורק אחר כך נפסלה, כגון שנתפשט הדיו ונדבקה, מותר להפריד את הדיבוק כל שהוא, ואין בזה משום חק תוכות, כיון שהאות נכתבה בהכשר כתקנתה. והכי עדיף טפי מלסלק היריעה ולהביאה לידי גניזה עם האזכרות שבה. [ילקוט יוסף, שארית יוסף חלק ג׳ עמוד ערה].

לה ספרי תורה שנתקבלו מחוץ לארץ, ונמצאו בהם יריעות רבות שכל יריעה היא דף אחד או שני דפים בלבד, בניגוד למה שאמרו (במנחות ל.) שאין לעשות יריעה פחותה משלשה דפים, מותר לקרוא בספרי תורה אלה אף לכתחלה, אפילו אם יש בבית הכנסת ספרי תורה אחרים שנעשו כדת וכהלכה, ומברכים על ספר תורה זה ברכות התורה, שהדבר נחשב כדיעבד. [שארית יוסף ח״ג עמ׳ ערה].

סימן קמד - שלא לגלול הספר תורה

א אין גוללין ספר תורה בצבור מפני כבוד צבור. ולכן כשקורין בשני ענינים, כמו במועדים, ד׳ פרשיות, וכדומה, מוציאין שני ספרי תורה, ויכינו הספרים מבעוד מועד לקריאת היום. ואם אין להם אלא ספר תורה אחד כשר, מותר לגלול הספר תורה, ואין חוששין לטורח צבור. ואף בזמן הזה כשיש שם שני ספרי תורה כשרים, אין לגלול הספר תורה בצבור. [ילקו״י חלק ב׳ עמוד קסז].

ב אם הוציאו הספר תורה, ונמצא שאינו פתוח בסדר היום, ועומד כבר מחוץ לארון הקודש, אסור להחזירו ולהוציא ספר תורה אחר, משום פגם הספר תורה, אלא יגללו הספר תורה שכבר הוציאו, ויקראו בו. [ילקוט יוסף, הלכות קריאת התורה עמוד קסח].

ג אין קורין לאדם אחד בשני ספרי תורה, שנראה כמטיל דופי בראשון, ואפילו בשני ענינים. ומכל מקום מי שכבר קנה עליית שישי, וקנה גם כן עליית מפטיר בשבת וראש חודש שיש בו שני ספרי תורה, ובא לעלות למפטיר, יש מקילין בזה כשיש לו צער אם לא יעלה, וכל שכן שיש להקל בזה באופן שכבר עלה, דשוב לא ירד. [ילקוט יוסף, הלכות קריאת התורה עמוד קסט].

סימן קמד - דיני ההפטרה

א יש מקומות שנהגו להוציא ספר תורה לחתן, תוך שבעת ימי המשתה, ולקרוא בו בברכות קריאת "ואברהם זקן". אולם ביום שאין מוציאין בו ספר תורה, אין להוציא ספר תורה במיוחד לקריאת פרשה זו. ובלאו הכי מנהגינו לקרוא פסוקים אלה אחר שהחתן מסיים את פרשת עלייתו בפרשת השבוע, ובירך ברכה אחרונה. ויש שנהגו שאחד קורא פסוק מתוך החומש, והעומד לידו קורא התרגום, פסוק בפסוק, ואין לשנות. [ילקוט יוסף, הלכות קריאת התורה עמוד קע].

ב ספרדי המתפלל עם האשכנזים, וכיבדוהו לעלות מפטיר, יש לו לקרוא את ההפטרה במבטא ספרדי, ולא לשנות ממבטאו הרגיל בו, ובפרט שאין לו לשנות המבטא בהזכרת שם ה', והאשכנזים יוצאים ידי חובת קריאת התורה במבטא ספרדי, וכן להיפך. והעולה הספרדי יקרא בעצמו ההפטרה בטעמיה, ולא יברך הוא ויקרא השליח צבור האשכנזי, אפילו אם קורא עמו את ההפטרה בטעמיה בלחש. וכל שכן שאין העולה מפטיר רשאי ליתן לשליח צבור לברך ברכות ההפטרה ולקרוא ההפטרה, אלא מי שעלה לתורה למפטיר הוא זה שצריך לברך ברכות ההפטרה ולקרוא ההפטרה. [ילקוט יוסף, חלק ב', ספר על הלכות קריאת התורה וביכה"נ, עמוד קעא].

ג צריך לקרוא ההפטרה בקול רם, כדי שכל הצבור ישמעו את קריאת ההפטרה. ואף שכל הקהל צריכים גם הם לקרוא בפיהם את ההפטרה, מכל מקום ינמיכו את קולם לקרוא ההפטרה בלחש, ואזניהם קשובות למפטיר הקורא את ההפטרה. ויש לקרוא ההפטרה אות באות תיבה בתיבה, ולא לבלוע אותיות בקריאת ההפטרה, ואין למפטיר ליתן את קריאת ההפטרה לשליח צבור, אלא זה שעלה לספר תורה ומברך ברכות ההפטרה, הוא זה שיקרא את ההפטרה בעצמו, וכמבואר. ולכן נכון

שקודם עלייתו לתורה למפטיר, ישנן את ההפטרה בטעמיה ודקדוקיה. [ילקו״י שם, עמוד קעא].

ד כהן שכבר קנה עליית מפטיר במנחה של יום הכפורים, יש להתיר לו שיעלה למפטיר. ומכל מקום לכתחלה יש למנוע ממנו שיקנה עליית מפטיר, שאין ראוי לקרותו אחר לוי, אף אם אומרים ״אף על פי שהוא כהן״. [ילקוט יוסף, חלק ב׳, ספר על הלכות קריאת התורה וביהכ״נ, עמוד קעב].

ה כשיש כהן אחד בבית הכנסת, ורוצה לעלות בשבת גם לעליית כהן וגם לעליית מפטיר, מפני שיש לו יאר-צייט, לכתחלה אין לו לעשות כן, ובדיעבד שכבר קנה והוא מצטער אם לא יעלה למפטיר, מותר שיעלה גם לעליית כהן וגם לעליית מפטיר. ואין צריך להחמיר להוציאו מחוץ לבית הכנסת ולהעלות ישראל במקום כהן. [ילקוט יוסף, ח״ב, ספר על הלכות קריאת התורה עמוד קעד].

ו ישראל שעלה לתורה, כגון עליית שלישי, לכתחלה לא יעלה לעליית מפטיר, אפילו בספר תורה אחד, אלא אם כן אין שם מי שיודע לקרוא ההפטרה. אמנם אם אחד מהקהל קנה עבורו את עליית מפטיר, במקום צורך מותר לו לעלות גם לעליית מפטיר, אף אם יש שם מי שיודע לקרוא את ההפטרה, אבל בימים שמוציאין בהם שני ספרי תורה, אין לעלות בכהאי גוונא. [ילקו״י שם, עמ׳ קעד].

ז כשמוציאין שני ספרי תורה, כגון במועדים, ארבע פרשיות, וכדומה, אומרים שני קדישים (חצי קדיש), ואם שכח המפטיר לומר קדיש, והתחיל בברכות ההפטרה, ימשיך בהפטרה, ויאמר הקדיש אחר סיום ברכות ההפטרה. ואם נתבלבל מחמת גערת הקהל, והפסיק באמצע ברכות ההפטרה, ואמר הקדיש, צריך לחזור ולברך שנית את ברכות ההפטרה אחר הקדיש. [ילקוט יוסף, שם, עמו׳ קעד].

ח קהל שיש להם רק ספר תורה אחד, ובשבת שצריכים לקרוא בשני ספרים, גוללין את הספר תורה למקום הקריאה של המפטיר, אף שקראו בספר תורה אחד, צריכים לומר שני קדישים, האחד אחר סיום פרשת השבוע (העולה השביעי-המשלים) וקדיש שני אחר קריאת ראש חודש, וכדומה. [ילקוט יוסף, חלק ב׳, ספר על הלכות קריאת התורה ובית הכנסת, עמוד קעה].

ט קהל שיש להם רק ספר תורה אחד, ונמצאו בו דיבוקים ופירודים רבים, יש להורות להם לקרוא בספר תורה זה עד שימצאו ספר תורה אחר, או עד שיתקנו את הספר תורה שלהם. אבל לא יברכו על קריאתו תחלה וסוף, אלא יקראו פרשת השבוע בלי ברכה. ואם נהגו לברך על ההפטרה, אין מזניחין אותם, שיש אומרים שבברכות השבח אין אומרים ״ספק ברכות להקל״, וכדאי הוא מרן השלחן ערוך לסמוך עליו. אבל לכתחלה במקום שאין מנהג יש להורות להם שגם על ההפטרה לא יברכו,

שספק ברכות להקל גם בברכות השבח. [ילקוט יוסף, הלכות קריאת התורה עמוד קעה].

י במנחה של יום הכפורים ובמנחה של תשעה באב, שיש הפטרה והשלישי הוא המפטיר, אין לומר קדיש בין קריאת הספר תורה להפטרה, שמאחר והמפטיר הוא מחובת היום, ומתוך השלשה העולים לספר תורה, אסור לו להפסיק בקדיש בין הקריאה להפטרה, משום הפסק. אלא יאמר הקדיש אחרי ברכות האחרונות של ההפטרה, ואחר שיאמרו מזמור לדוד הבו להי' בני אילים בעת החזרת הספר תורה, יחזור השליח צבור לומר קדיש לפני תפלת מנחה. [ילקוט יוסף, הלכות קריאת התורה עמוד קעו. ילקוט יוסף מועדים הלכות יוהכ"פ. וכן הוא בחזון עובדיה על ימים נוראים, עמוד שנח].

יא ברכה ראשונה הנאמרת קודם ההפטרה, חשובה כולה כברכה אחת, ואין להפסיק באמצע הברכה. וגם אין לענות אמן כי אם בסיום הברכה "ובנביאי האמת והצדק". [ילקו"י שם, עמוד קעט].

יב העולה מפטיר ובטעות קראו לו רק שני פסוקים, ובירך כבר ברכה אחרונה, יחזור ויקרא שלשה פסוקים, ולא יברך שוב. ואם טעו וקראו לו רק ב' פסוקים וחצי, ובירך, אין צריך לחזור ולקרוא לו עוד פסוק, דבדיעבד יצא ידי חובה בקריאת ב' פסוקים וחצי. [ילקו"י שם, עמ' קעט. שארי"י ח"ג עמו' רעו].

יג מי שבירך על ההפטרה והתחיל לקרוא הפטרה אחרת, והזכירוהו הקהל, אינו חוזר לברך, ולא הוי הפסק, דספק ברכות להקל. [ילקוט יוסף, הלכות קריאת התורה עמוד קעט].

יד צבור שטעו והפטירו בנביא בהפטרה אחרת שלא מענין הפרשה, לא יצאו ידי חובתם, וצריכים לחזור ולהפטיר שוב בהפטרת השבוע, אבל לא יברכו ברכות ההפטרה. וכל זה כשבירכו ברכה אחרונה של ההפטרה, הא לאו הכי יקראו גם ההפטרה של פרשת השבוע, ולאחריה יברכו ברכות ההפטרה. [ילקוט יוסף, חלק ב', ספר על הלכות קריאת התורה ובית הכנסת, עמוד קפ].

טו כשחל ראש חודש בשבת, אין להזכיר בברכות ההפטרה ראש חודש כלל, ויש לחתום "מקדש השבת" בלבד, ואין לשנות. וכן בשבת חול המועד סוכות ופסח, שאין להזכיר בברכות ההפטרה אלא מקדש השבת בלבד. ומכל מקום אם טעה המפטיר והזכיר של חג סוכות בברכות ההפטרה, אין מחזירין אותו. [ילקוט יוסף, הלכות קריאת התורה עמוד קפא].

טז העולה מפטיר יש לו לענות אמן אחר ברכת "מקדש השבת" שבסוף ברכות ההפטרה, וכן נוהגים החכמים הבקיאים בהוראה, והעושה כן הרי זה חכם ומשובח, וכן ראוי להנהיג. [שם, עמ' קפב].

יז מצוה להדר לקרוא ההפטרה מתוך ספר ההפטרות הכתוב בכתב יד בקדושה על קלף. ואפילו אם הוא רק ליקוט הפטרות של שבתות השנה, ואינו ספר נביא שלם. ואם אין שם ספר כזה, עדיף לקרוא את ההפטרה מספר נביא שלם (בדפוס) מאשר לקרותה מתוך החומשים הנדפסים. ומכל מקום מה שנהגו בכל תפוצות ישראל לקרוא את ההפטרה בחומשים הנדפסים, יש להם על מה שיסמוכו. ומנהג קדמון הוא. [ילקוט יוסף, הלכות קריאת התורה עמוד קפב].

יח כבר נתבאר לעיל שמותר להניח ספר ההפטרות העשוי בגלילה כעין ספר תורה בתוך ארון הקודש, ליד ספרי התורה, ואין בזה איסור של הורדת הארון מקדושתו, שהוא מיוחד לספרי תורה, שלב בית דין מתנה עליהם. וכן נהגו, ולפיכך גם נהגו להצניע רימוני ספר תורה ויתר תשמישי קדושה בארון הקודש. ומעשים בכל יום שכאשר נמצא בשעת קריאת התורה טעות בספר תורה, או דיבוקים ופירודים, מחזירין הספר תורה לארון הקודש, אף שהוא פסול. [ילקוט יוסף, שם, עמוד קפג].

יט אין להתיר להשתמש ברימוני הספר תורה להניחם בראש ספר ההפטרות, שיש להגדיל מעלת קדושת הספרי תורה על קדושת ספרי הנביאים, אלא יש לעשות רימונים מיוחדים לספר ההפטרות, ויש בהם היכר. [ילקוט יוסף, חלק ב', ספר על הלכות קריאת התורה ובית הכנסת, עמוד קפד].

כ נכון שלא להגביה את ספר ההפטרות בשעה שמגביהים את הספר תורה, להראותו לצבור כשהוא פתוח. ואף על פי כן אם נהגו להגביה ספר ההפטרות אין לערער על מנהגם. [שם עמו' קפד].

כא הנוהגים לומר פסוק "גואלינו ה' צבאו-ת שמו קדוש ישראל" לאחר סיום קריאת ההפטרה, לפני הברכות, אין צורך למנוע מהם הפסוק, ואין לשנות מן המנהג, שהוא פסוק הבא לסיים בכי טוב ובדברי נחמה מהנביא. [ילקוט יוסף, חלק ב', ספר על הלכות קריאת התורה ובית הכנסת עמוד קפד].

כב מי שנתחייב בברכת "הגומל", כגון שהיה חולה ג' ימים ונתרפא, וכדומה, ועלה לעליית מפטיר, יברך ברכת הגומל אחר סיום ברכות ההפטרה. [ילקוט יוסף, הלכות קריאת התורה עמוד קפה].

כג ספרדי שנקרא לעלות לתורה במנחה של תעניות צבור אצל קהל אשכנזים, הנוהגים להפטיר, יעלה לספר תורה ויפטיר בברכות. [ילקוט יוסף, ב', ספר על הלכו' קריאת התורה וביהכ"נ, עמוד קפה].

כד כשאולם בית הכנסת גדול, ורוצים להשמיע את ההפטרה בתשעה באב דרך הרם-קול, וכן למנהג האשכנזים המפטירים בכל מנחה של תעניות צבור, מעיקר הדין אין בזה כל מניעה, ואף היושבים בריחוק

מקורא ההפטרה, ובלעדי הרם-קול לא יכולים לשמוע את ההפטרה, אינם חייבים להתקרב לתיבה לשמוע את קריאת ההפטרה מהמפטיר. [ילקוט יוסף, הלכות קריאת התורה עמוד קפו].

סימן קמה-ו - התנהגות הצבור בעת קריאת התורה

א מנהגינו שהצבור יושב בעת קריאת התורה, שרק השליח צבור והעולה לתורה צריכים לעמוד בעת הקריאה, וגם הנוהגים מבני אשכנז לעמוד בשעת הקריאה, מותר להם לשבת בין גברא לגברא. [ילקוט יוסף, חלק ב', ספר על הלכות קריאת התורה ובית הכנסת, עמוד קפז].

ב כיון שהתחיל הקורא לקרוא בספר תורה, אסור לספר בקול רם, אפילו בד"ת, ואפילו בין גברא לגברא נכון להחמיר שלא יקרא בקול רם. אבל לגרוס וללמוד בלחש מותר. וכל שכן אם יש עשרה המקשיבים לקריאת התורה, וכל שכן במי שתורתו אומנותו. וכן אם קודם שנפתח הספר תורה מחזיר פניו ומראה עצמו שאינו רוצה לשמוע קריאת התורה, מותר. ומכל מקום הנכון הוא שבכל הפרשיות ראוי למדקדק בדבריו לכוין דעתו ולשמוע קריאת התורה מהש"צ. [ילקו"י שם, עמוד קפח].

ג אסור לאדם לצאת מבית הכנסת בעת שהספר תורה פתוח ובאמצע הקריאה, משום שנאמר ועוזבי ה' יכלו. ומכל מקום בין גברא לגברא, ויש שם עשרה בלעדיו, מותר לצאת. ובפרט אם הוא נצרך לצאת. ואף שהפסיד חלק מהקריאה, אינו חייב לילך לבית כנסת אחר לשמוע את מה שחיסר בקריאת הפרשה, שלא היתה תקנת הנביאים לקרות בתורה אלא בצבור, ולא הטילו חובת הקריאה על כל יחיד ויחיד, וכל שקראו בצבור סדרו של יום אפילו אם כמה יחידים לא שמעו קריאת ספר תורה, נתקיימה תקנת הנביאים. ורק קריאת שנים מקרא ואי תרגום היא חובה על כל יחיד ויחיד. [ילקוט יוסף, הלכות קריאת התורה עמוד קצא. וראה עוד בהוספות ומילואים שבמהדורת תשס"ד, עמוד שפז].

ד מה שיש נוהגים לחלק לקהל בבית הכנסת עראק וסוכריות, בשעת קריאת המוסיפין בס"ת כשיש שמחה בבית הכנסת, יש למחות ביד הנוהגים כן. ויש להציע להם שידחו את הכיבודים הללו לאחר תפלת מוסף, לאחר שיעשו קידוש, ויחלקו עוגות לקהל. [ילקו"י ח"ב הל' קס"ת, עמוד קצב].

ה הנוהגים לומר "אמת תורתינו הקדושה" בסוף קריאת התורה, לפני שיברכו ברכה אחרונה, אין למחות בידם משום הפסק, שיש להם על מה

שיסמוכו, שהרי אין ההפסק אלא לאחר שכבר התחיל במצות הקריאה. ומכל מקום טוב ונכון ליעצם בנחת שלא לאומרו. [ילקו״י, הל׳ קריאת התורה עמוד קצב].

ו בית כנסת שנהגו אצלם זה שנים רבות שחתן הבר-מצוה עולה לתורה לעליית שלישי, ולאחר שבירך ברכה אחרונה על קריאת התורה, עומד ודורש לפני הקהל, אם רוב הקהל מבקש להמשיך במנהג זה, יש להם על מה שיסמוכו. ונכון שבעת הדרשה יסגרו את הספר תורה, ולא יסתפקו בכיסוי הספר תורה במטפחת. ואם אפשר שהקהל יסכימו כולם מרצונם הטוב בלי שום מחלוקת שמכאן ולהבא חתן הבר-מצוה ידרוש לאחר סיום ברכות ההפטרה, כמנהג רוב בתי הכנסת בירושלים, עדיף יותר לעשות כן, ותבוא עליהם ברכת טוב. [ילקוט יוסף, הלכות קריאת התורה עמ׳ קצג].

ז והוא הדין במקומות שנהגו שרב בית הכנסת דורש בפני הצבור בין גברא לגברא שיש להם על מה שיסמוכו. (אבל אין לנהוג כן לפני ברכה אחרונה) ויסגרו את הספר תורה בעת הדרשה, כמבואר. ומכל מקום נכון לשנות את המנהג בהסכמת הכל, ולקיים את הדרשה אחר ברכות ההפטרה כנזכר. [ילקוט יוסף, חלק ב׳, ספר על הלכות קריאת התורה ובית הכנסת, עמוד קצד].

ח קהלות שנהגו שאחר שהעולה מברך ברכה אחרונה עומד הרב ומפרש את הפסוקים בלשון שהקהל מבין, בין גברא לגברא, יש להם על מה שיסמוכו במנהגם זה, שדוקא לעשות תקנה בדרך של חיוב ולתרגם את הפרשה בתרגום אונקלוס, בזה לא רצו חז״ל להנהיג כן, מה שאין כן באופן זה. ובעת שהרב מפרש הפסוקים נכון שיסגרו את הספר תורה, ולא יסתפקו בהנחת מטפחת על כתב הספר תורה. [ילקוט יוסף, חלק ב׳, ספר על הלכות קריאת התורה ובית הכנסת, עמוד קצה].

ט יש נוהגים שהרב דורש לפני הקהל בעניני צדקה וכדומה, בעת שהוא עולה לספר תורה אחר קריאת התורה, קודם שיברך ברכה אחרונה, ואחר הדרשה מברך ברכה אחרונה על מה שקרא, אף על פי שיש להם על מה שיסמוכו, מכל מקום לכתחלה אין לנהוג כן, אלא נכון שהרב ידרוש אחר גמר הקריאה התורה והברכה האחרונה, או לכל הפחות בין גברא לגברא. [ילקו״י, הל׳ קריא״ת עמוד קצה].

י יש מקומות שנהגו לשורר לכבוד החתן העולה לתורה, או לכבוד בעלי ברית, וחתן בר- מצוה לפני עלייתם לתורה. ונכון לסגור את הספר תורה בעת השירה, [ולא להסתפק בכיסוי המטפחת בעת השירה]. אבל לא יאריכו בשירה, ולא יטריחו יותר מדאי על הצבור. וכבר פשט המנהג בכל המקומות לומר מי שברך לעולה לספר תורה, ולא חששו בזה להפסק. ויש המאריכים מאד לחיי פלוני ולחיי פלוני וכו׳, וגורמים לטורח צבור. ואין לעשות כן. [ילקוט יוסף, הל׳ קריאת התורה עמ׳ קצה].

יא הנוהגים לקרוא את הפרשה בעל פה בלחש, בשעה שהשליח צבור קורא מתוך הספר תורה, אין למונעם מטעם "דברים שבכתב אי אתה רשאי לאומרם על פה", שיש להם על מה שיסמוכו. והוא הדין במי שרגיל לקרוא הפרשה מידי שנה בשנה, ובדרכו לבית הכנסת בשבת ויום טוב רוצה לשנן בעל פה את הפרשה להכינה לפני קריאתו בתורה, יש לו על מה לסמוך, שמאחר ואינו מוציא את הרבים ידי חובה בעת קריאה זו, אין להקפיד בזה משום דברים שבכתב אי אתה רשאי לאומרם בעל פה. [ילקוט יוסף, חלק ב', ספר על הלכות קריאת התורה ובית הכנסת, עמוד קצו].

יב יש נוהגים לעמוד בשעת קריאת "עשרת הדברות" שבפרשת יתרו ובפרשת ואתחנן, או בחג השבועות, ואין זה מנהג נכון על פי ההלכה, שכבר כתב הרמב"ם, שיש לחוש בזה פן יאמרו שדוקא תורה זו מן השמים ולא השאר חס ושלום, ונותנים יד לפושעים בזה. ויש למחות בנוהגים כן. ומכל שכן במקום שתלמידי חכמים הבקיאים בהלכה יושבים בעת הקריאה, שיש למחות במי שעומד משום יוהרא. וכן כתבו כמה אחרונים. ומה שכתבו באיזה פוסקים אחרונים להתיר בזה, נעלם מהם תשובת הרמב"ם הנ"ל. ומכל מקום יוצאי אשכנז הנוהגים לעמוד במשך כל זמן הקריאה, אין כל איסור במה שממשיכים לעמוד גם בעת קריאת עשרת הדברות. [ילקו"י שם עמ' קצח].

יג אם העולה לקרוא בתורה בפרשת עשרת הדברות הוא אביו או רבו, על הבן או על התלמיד לעמוד מיד עם עלותו לקרוא בספר תורה, לפני הברכה, שעל ידי כך ניכר הדבר שעמידתם אינה משום עשרת הדברות דוקא, ובזה אין חשש. [ילקוט יוסף, הלכות קריאת התורה עמוד ר].

יד יחיד הנמצא בבית הכנסת שנוהגים בו שהקהל עומד בשעת קריאת עשרת הדברות, ואין לאל ידו לשנות את מנהגם, יקדים לעמוד בתחלת קריאת הפרשה, או לכל הפחות יעמוד בתחלת קריאת העולה לספר תורה, שהוזמן לקרוא בעשרת הדברות, כדי שלא יהיה יושב בין העומדים, וכמזלזל חס ושלום בקדושת עשרת הדברות. [ילקוט יוסף, ח"ב, ספר על הלכות קריאת התורה וביהכ"נ, עמ' ר].

טו צבור שאומרים שירת הים ועשרת הדברות בקול רם עם השליח צבור יש למחות בידם. וראוי להעלות לס"ת את חכם הקהל לשירה ולעשרת הדברות. [ילקוט יוסף, הלכות קריאת התורה עמוד ר'].

סימן קמז - דיני גלילת הספר תורה

א אסור לאחוז בספר תורה בגוף הקלף או הגויל בלי מטפחת, בין כשגולל את הספר תורה בעת קריאת התורה בצבור, ובין כשגולל הספר תורה בינו לבין עצמו, והחמירו חכמים הרבה מאד בזה, ואמרו, שכל האוחז ספר תורה ערום בלי מטפחת נקבר ערום בלא אותה מצוה שעשה בעת אחיזתו, אם זו קריאה, או גלילה, וצריך להזהר מאד בזה. ולכן מנהגינו להניח מפה על הספר תורה, כדי שלא לאחוז בידים את גוף הספר תורה בעת שמברך, אלא בהפסק מטפחת. וכן נהגו בכמה בתי כנסת מקדמת דנא. וגם כשרוצה לגלול הספר תורה באמצע הקריאה, כדי להמשיך לקרוא בעמוד הבא, לא יגלול אלא במטפחת. [ילקוט יוסף, חלק ב', ספר על הלכות קריאת התורה ובית הכנסת, עמוד רא, ובהוספות ומילואים שבמהדורת תשס"ד, עמוד שפט].

ב אין המפטיר מתחיל לקרוא ההפטרה עד שיגמרו לגלול הספר תורה, כדי שלא יהיה הגולל טרוד ולא יוכל לשמוע קריאת ההפטרה. ולמנהגינו די בסגירת הספר תורה, ולהתחיל בהפטרה. [ילקוט יוסף, חלק ב', ספר על הלכות קריאת התורה ובית הכנסת, עמוד רב].

ג ביום שמוציאין שני ספרי תורה, לא יפתחו את הספר השני עד שיגללו הספר הראשון, או עד שיסגרו את הספר תורה הראשון. [ילקוט יוסף, ח"ב, ספר על הלכות קריאת התורה וביהכ"נ, עמוד רב].

סימן קמט - שמירת הספר תורה, וליווי הספר תורה לארון

א אין הצבור רשאים לצאת מבית הכנסת עד שיצניעו את הספר תורה במקומו הראוי לו. [ילקוט יוסף, חלק ב', ספר על הלכות קריאת התורה ובית הכנסת, עמוד רג].

ב בתי כנסת בחוץ לארץ, שהשמשים שם הם גויים, ואף השוער שבידו מפתחות בית הכנסת הוא גוי, יש להניחם במנהגם, ואין לאסור בזה משום שמניחים את בית הכנסת עם הספרי תורה ברשות הגוי, ובלילה יכול לעשות שם ככל שלבו חפץ, שכיון שהגוי הוא שכיר אצליהם, לא יזיק לעצמו, פן יגרשוהו וילך, ובפרט כשכל פרנסתו תלויה בזה. וכן מותר להוביל ספרי תורה וספרי קודש לבית האסורים שבחו"ל, כדי שלא לבטל את היהודים האסורים שם מקריאה בספר תורה. אלא שיקפידו לייחד ארון לספר תורה, והמפתח לארון זה יהיה ביד ישראל. [ילקוט יוסף, הל' קריאת התורה עמוד רג].

ג כשמחזירים הספר תורה לארון הקודש, אין צריכים כל הקהל ללוות את הספר תורה עד לארון, מאחר והקהל נשאר בבית הכנסת להמשך התפלה, או לתפלת מוסף. אך העומדים סמוך לארון הקודש ילוו את הספר תורה מן ההיכל לבימה, ומן הבימה להיכל, שזהו כבוד התורה, ויש אומרים שמפני זה אין לקבוע את הבימה סמוך לארון הקודש, שהרי מוציאים את הספר תורה ומחזירים אותו בלי שום ליווי וכבוד, ודבר זה אסור לעשותו. ולדינא אין בזה קפידא. [ילקוט יוסף, חלק ב', ספר על הלכות קריאת התורה ובית הכנסת, בהוספות ומילואים שבסוף הספר, מהדורת תשס"ד, עמוד שצו. שו"ת יביע אומר חלק ח' סימן יז].

ד בית כנסת שיש להם ז' היכלות, שכל היכל הוקם בתרומה של יחיד ושמו כתוב על ההיכל שתרם, וכל אחד מהתורמים רוצה לזכות להוציא ממנו את ספרי התורה בשבתות וימים טובים, יכולים להוציא כל שבת את הספר תורה לפי סדר ההיכלות, לפי תורנות. ולאו דוקא מההיכל האמצעי כמנהג ג'רבא, וכן מנהגינו בארץ הקודש, ואין צריך להקפיד שיוציאו הספר תורה רק מההיכל האמצעי, וכן כשיש ב' או ג' ספרי תורה בשבת, יש להוציאם לפי התור של ההיכלות. [ילקוט יוסף, חלק ב', ספר על הלכות קריאת התורה ובית הכנסת, עמוד רה].

פרטי דינים בהלכות קריאת ספר תורה

א בראש חודש קוראים ארבעה עולים, ומנהגינו שכהן קורא בפרשת פנחס מפסוק וידבר ה' וגו' צו את בני ישראל וגו', עד "ליום עלה תמיד". והלוי חוזר על פסוק ואמרת להם ועוד שני פסוקים מהמשך הפרשה. ושלישי קורא מעלת תמיד עד עלת התמיד ונסכה, והרביעי קורא מ"ובראשי חדשיכם" עד יעשה ונסכו. וכשאין לוי בבית הכנסת קורא כהן במקום לוי, כנהוג בכל הפרשיות, ואף שחוזר לקרוא פסוק ואמרת להם וגו', אין בזה חשש ברכה לבטלה, שכן הוא המנהג פשוט. [ילקוט יוסף, חלק ב', ספר על הלכות קריאת התורה ובית הכנסת, עמוד רו].

ב מנהגינו להתחיל הקריאה ביום הראשון של חנוכה מפסוק "וידבר ה' אל משה וגו', והכהן קורא עד ויקריבו אותם לפני המשכן. ויש נוהגים שהכהן קורא עד סיום ברכת כהנים, ואף על פי שיש להם על מה לסמוך, נכון להודיעם שיותר טוב להמשיך עד לפני המשכן, ואם יסכימו לבטל מנהגם תבא עליהם ברכה. ואין צריך לומר שאם השליח צבור טעה וסיים לכהן ואני אברכם, וקפץ הכהן ובירך ברכה אחרונה שיצא, ואין מחזירין אותו. [ילקוט יוסף, ספר על הלכות קריאת ספר תורה עמוד רז].

ג ראש חודש טבת שחל בחול, מוציאין ב׳ ספרי תורה, בראשון קוראים שלשה בפרשת ראש חודש, והרביעי קורא בשני בפרשת נשיא היום, ואם טעה הראשון והתחיל בחנוכה, יסיים קריאת פרשת החנוכה, ויתר העולים שאחריו יקראו בפרשת ראש חודש. ואין אומרים קדיש בין ספר לספר, אלא אומרים חצי קדיש אחר העולה הרביעי. [ילקוט יוסף, ספר על הלכות קריאת ס״ת עמוד רח].

ד בשבת שלפני ראש חודש אדר הסמוך לניסן, מוציאין ב׳ ספרי תורה, והמפטיר קורא בספר תורה השני בפרשת שקלים, בראש סדר כי תשא, מפני שבזמן בית המקדש היו משמיעים על השקלים באחד באדר, על ידי הכרזת בתי הדין בכל ערי ישראל, שכל אחד מישראל חייב לשקול מחצית השקל בשקל הקודש, ולהביאם לבית המקדש, כדי שיקריבו ממעות מחצית השקל אלו החל מיום ראש חודש ניסן והלאה, להקריב הקרבנות מתרומה חדשה. ואמרו חז״ל: גלוי וידוע לפני הקב״ה שעתיד המן לשקול שקלים על ישראל, כמו שנאמר: ועשרת אלפים ככר כסף אשקול על ידי עושי המלאכה, לפיכך הקדים שקליהם לשקליו. ולכן גם אנו קוראים בשבת זו פרשת שקלים. ואין קריאה זו אלא מדרבנן. ואם טעו וקראו פרשת שקלים בשבת הקודמת, צריך לחזור ולקרוא בשבת הסמוכה לראש חודש אדר. והוא הדין בכהאי גוונא בפרשת פרה. [ילקו״י שם, עמו׳ רח].

ה בשבת שקלים מפטירים ״ויכרות יהוידע״ שמדובר שם בענין השקלים, שנאמר: כסף נפשות ערכו. ואם חל ראש חודש באחד בשבת, נוהגים לומר בסוף ההפטרה פסוק ראשון ואחרון של הפטרת מחר חודש. ובשבת שאחר ראש חודש, מפסיקים מלהוציא שני ספרי תורה, וקוראים בספר תורה אחד בלבד בפרשת השבוע. ורק אם חל ראש חודש אדר בשבת, שאז קוראים בו ביום פרשת שקלים, בשבת שאחריו קוראים פרשת זכור. [ילקוט יוסף, מועדים, עמוד רנו].

ו בשבת שלפני פורים מוציאים שני ספרי תורה, והמפטיר קורא בספר שני פרשת זכור. ויש לדקדק בקריאת פרשה זו, שאין קריאתה חובת צבור בלבד, אלא חובת יחיד, וחיוב קריאתה מן התורה, ואין לקרוא עם השליח צבור את הקריאה מתוך החומש, אלא יש לשתוק ולהאזין לקריאה מפי השליח צבור הקורא מתוך ספר תורה כשר. [ילקוט יוסף, ח״ב, ספר על הלכות קריאת ס״ת עמ׳ רט].

ז מותר להוסיף על העולים גם ביום טוב, שדוקא בימי חול או ראש חודש, חול המועד ותענית צבור, אין מוסיפים על העולים, אבל ביום טוב מותר להוסיף על חובת היום, וכן המנהג. [ילקוט יוסף, חלק ב׳, ספר על הלכות קריאת התורה ובית הכנסת, עמוד רי].

ח שנה מעוברת שחל שמיני של פסח לבני חוץ לארץ בשבת, בני ארץ ישראל קוראים פרשת אחרי מות, ובני חוץ לארץ נפרדים מאתנו על ידי

זה, עד פרשת מטות מסעי, שקוראים אותם בארץ ישראל מחוברין, ואין להקדים חיבור הפרשיות מיד על ידי קריאת פרשת אחרי מות קדושים, כמו שמחברין אותם בכל שנה פשוטה. [ילקוט יוסף, ח"ב, ספר על הלכות קריאת התורה ובית הכנסת, עמוד ריא].

ט אם חל יום טוב ראשון של פסח ביום שבת, ושביעי של פסח חל ביום שישי, בשבת שאחריו קוראים כאן פרשת השבוע, ובחוץ לארץ שהוא יום טוב שני של גלויות, קוראים בענין החג בפרשת כל בכור, ומי ששהה בחוץ לארץ וחזר אחר כך לארץ ישראל, ונמצא שהפסיד קריאת פרשה אחת, אם הצבור מוחלין על כבודם רשאי לקרוא כל הפרשה הקודמת שהפסיד בעליית ראשון (הכהן, או שיצא הכהן לחוץ והוא יעלה ראשון) עם שלשה פסוקים ראשונים מפרשת השבוע, ויתר העולים יקראו משם ואילך כסדר. [ילקוט יוסף, ספר על הלכות קריאת ספר תורה עמוד ריא].

י קללות שבפרשת בחוקותי ובפרשת כי תבוא, אין מפסיקין בהם אלא אחד קורא לכולם, ומתחילים בפסוקים שלפניהם, ומסיים בפסוקים שלאחריהם, והעולה לתורה מברך לפניה ולאחריה ככל העולים, ולכן מה שיש נוהגים שהשליח צבור קורא בפרשת התוכחה בלי ברכה לפניה ואחריה, עד שמשלימין שבעה עולים לחובת היום, מנהג זה מצוה לבטלו, אך צריך להודיעם על כך בניחותא, שעליהם לנהוג לפי הדין המבואר בחז"ל. [ילקוט יוסף, שם, עמוד ריב].

יא מנהגינו לקרוא פרשת התוכחה שבפרשת בחוקותי ובפרשת כי תבוא, בקול נמוך מעט, אבל צריך שיהיה קולו נשמע לצבור. ונהגו שהשליח צבור הקורא בתורה הוא עולה בעצמו לקריאת פרשת התוכחה. [ילקוט יוסף, חלק ב', ספר על הלכות קריאת התורה ובית הכנסת, עמוד ריד].

יב אם נמצא טעות בספר תורה באמצע קריאת פרשת הקללות שבפרשת בחוקותי ובפרשת כי תבוא, אין לסיים את הקריאה בספר תורה פסול, וכל שכן שאין לברך ברכה אחרונה על הספר תורה הפסול. [ילקוט יוסף, חלק ב', ספר על הלכות קריאת התורה ובית הכנסת, עמוד ריד].

יג כאשר קורין ב' פרשיות [כשהן מחוברים] יש לחבר הסידרות עם העולה הרביעי, ומכל מקום במקום צורך גדול, וכשרוצים להרבות עולים לספר תורה, יכולים לחבר הפרשיות גם בעליות מאוחרות יותר. [ילקוט יוסף, חלק ב', ספר על הלכות קריאת התורה ובית הכנסת, עמוד רטו].

יד בשבת פרשת האזינו קורין העולים לספר תורה בסדר הזי"ו ל"ך, דהיינו שהראשון קורא מ"האזינו השמים" עד "זכור ימות עולם", והשני קורא עד "ירכיבהו על", והשלישי קורא עד "וירא ה' וינאץ", והרביעי קורא עד "לו חכמו ישכילו", והחמישי קורא עד "כי אשא אל שמים ידי", והשישי קורא עד "ויבא משה", וגם בשבת במנחה ובשני וחמישי

כשקוראים בפרשת האזינו יקראו שלשה עולים כסדר הזה. וכן מנהגינו. [ילקוט יוסף, ספר על הלכות קריאת ספר תורה עמוד רטו].

טו מה שנוהגים להתפלל ולקרוא בתורה בציון קברי האבות בחברון, יש להם על מה שיסמוכו, ואין לאסור בזה משום מה שאמרו (ברכות יח.) שאין לקרוא בספר תורה בבית קברות, ושלא להלך עם תפילין בראשו, שמאחר ועושים כן לכבוד האבות הקדושים, והקבר הוא למטה במערה, אין בזה איסור. [ילקוט יוסף, חלק ב', ספר על הלכות קריאת התורה ובית הכנסת, עמוד רטז]..

טז אין לברך ברכות התורה במעמד זכר למעמד "הקהלי" שיש עושים בזמן הזה, ואסור גם לברך ברכות התורה בדרך לימודו בש"ס ובפוסקים, כגון שיקרא בשם ומלכות את מטבע הברכות המובאים בש"ס ובפוסקים. שגם בזה יש איסור ברכה לבטלה. [ילקוט יוסף, חלק ב', שם, עמוד רטז].

יז המנהג לעשות "מי שברך" לחולה בשבת, אף אם החולה נמצא במקום רחוק, ואף אם החולה גוסס. ומותר לעשות מי שברך בשבת גם על חולה שאין סכנה לחייו. ונהגו לומר בסיום ה"מי שברך" שבת היא מלזעוק ורפואה קרובה לבא. [ילקוט יוסף, חלק ב', שם, הלכות קריאת התורה עמוד ריז].

הלכות בית הכנסת

סימן קנ - מדיני בניית בית הכנסת

א כל מקום שיש שם עשרה מישראל, צריך שיכינו שם בית שיכנסו בו לתפלה בכל עת. ומקום זה נקרא בית הכנסת. ואם אין בכחם לבנות בית כנסת, ואין להם היכן להתפלל, מחוייבין על כל פנים לשכור מקום מיוחד לתפלה. [ילקוט יוסף, ח"ב, ספר על הלכות קריאת התורה ובית הכנסת, עמו' ריח].

ב המקילים כיום לבנות בנינים גבוהים יותר מבית הכנסת, יש להם אילן גדול לסמוך עליו, ובפרט כשקיימת צפיפות, ובמקום מצות ישוב ארץ ישראל, שיש להקל בזה יותר. וכן המנהג. [ילקוט יוסף, חלק ב', ספר על הלכות קס"ת וביהכ"נ, עמוד ריט, שו"ת יביע אומר חלק ו' סימן כו אות ג-ה].

ג אין לבנות בית כנסת בלי חלונות. ולכתחלה טוב ונכון לעשות החלונות בצד מזרח. כנגד ירושלים כדי להתפלל כנגדן. ודין זה הוא בין כשמתפלל בבית, כשהוא אנוס ומוכרח להתבטל מתפלה בצבור, ובין כשהוא מתפלל בבית הכנסת. וגם סומא ראוי לו שיתפלל בבית שיש בו חלונות, [אף על פי שלא שייך בו הטעם דרואה השמים ומתעורר לכוין בתפלתו]. ובבית הכנסת טוב שיהיו י״ב חלונות. ומכל מקום אין זה מעכב. ואם התחילו כבר בבניית בית הכנסת, ולא קבעו חלונות בצד מזרח, יש לסיים את בניית בית הכנסת, ואסור לגרום בשביל כך מחלוקות. והמנהג פשוט שאין מקפידים להתפלל להתפלל דוקא כנגד החלונות, ודי במה שיש חלונות בבית זה, או בבית כנסת זו. ויש לקבוע זכוכיות בחלונות, כדי שהחלונות לא יהיו פרוצים. [ילקו״י, ח״ב, ספר על הלכות קריאת התורה ובית הכנסת, עמוד ריט, ובמהדורת תשס״ד גם בעמודים תיב, תיג, תיד].

ד אין עושים את מקום ארון הקודש וצד התפלה נגד זריחת השמש ממש, כי זהו דרך המינים, רק מכוונים שיטו קצת לצד מזרחית דרומית, לעומדים מערבית צפונית לירושלים. אמנם אם דבר זה גורם למחלוקת קשה, ומוכרחים להשלים עם המצב, מוטב שיהיו שוגגין ולא יהיו מזידין. והנח להם לישראל. [ילקוט יוסף, חלק ב׳, ספר על הלכות קריאת התורה וביהכ״נ, עמוד רכ].

ה לכתחלה יש לבנות את התיבה באמצע אולם בית הכנסת. אולם בית כנסת שהתחילו בבניית התיבה, וקבעו את מקומה לא באמצע בית הכנסת, יש להורות להמשיך לבנות התיבה במקום שהתחילו לבנותה, שאין להחמיר בזה כל כך להעמיד את התיבה דוקא באמצע בית הכנסת. ובפרט במקום שיש הפסד ממון. ואין הבדל בזה בין בית כנסת ארעי לבין בית כנסת קבוע. ובמקומות שמצויים שם רפורמים וקונסרבטיבים, שכוונתם בכל זה לרעה, ראוי להחמיר בזה. [ילקוט יוסף, חלק ב׳, ספר על הלכות קריאת התורה ובית הכנסת, עמוד רכא].

ו תיבה שהיתה מונחת במקום מסויים בבית הכנסת, מותר להעבירה למקום אחר בבית הכנסת, ואין בזה משום איסור הורדה. [ילקוט יוסף, הלכות קס״ת ובית הכנסת, בהוספות ומילואים שבמהדורת תשס״ד, עמוד תא. שו״ת יביע אומר חלק ח׳ סימן יח אות ה׳. שארית יוסף חלק ג׳ עמוד רפג].

ז כשבונים בית כנסת, רצוי שהכניסה לאולם בית הכנסת תהיה מתוך הול ופרוזדור קדמי, והשער הפנימי של בית הכנסת עצמו יהיה מול ארון הקודש. וגם הכניסה לשירותים רצוי שתהיה מתוך פרוזדור פנימי, ובאופן נסתר. ונכון מאד לבנות את המדרגות אל העזרת נשים, והכניסה אל העזרה, באופן נפרד לחלוטין מן הכניסה הראשית של הגברים, היכא דאפשר. [ילקוט יוסף, ח״ב, שם עמו׳ רכג].

ח בית כנסת שעזרת הנשים שלו אינה בנויה במישור על רצפת בית הכנסת, אלא הולכת ועולה כמדרגות, יש להקפיד להגביה את המחיצה של העזרת נשים, עד לגובה שכל המתפללים לא יראו את הנשים שבעזרת הנשים. [ילקוט יוסף, חלק ב', ספר על הלכות קריאת התורה ובית הכנסת, עמוד רכד].

ט אין לבנות בית כנסת בצורת חיקוי למקומות בידור ושעשועים, אלא יבנוהו כיתר בתי הכנסת. ורשאים להדר ביופיו לקיים מה שנאמר "זה אלי ואנוהו". ואם כוונתם להרוחה בלבד, ולכן רוצים לבנות את בית הכנסת באופן הדומה לבתי שעשועים, שהם רווחים ורחבים יותר, יש להקל. [ילקוט יוסף, חלק ב', ספר על הלכות קריאת התורה ובית הכנסת, עמוד רכד].

י מותר לבנות בית כנסת במקום שהיה שם רפת בקר וכדומה, שמאחר ופינו את הרפת, ופנים חדשות באו לכאן, ואין צריך להחמיר בזה. [ילקוט יוסף, חלק ב', הלכות קריאת התורה וביהכ"נ, עמוד רכה].

יא בית מרחץ של רבים יש להתיר להופכו לבית כנסת על ידי הסרת הספסלים ושאר רהיטי בית המרחץ, ולרצף את המקום שטעון ריצוף, ולשפצו ולסיידו ולציירו באופן שיהיה מתאים לייעודו, ולפתוח בו חלונות להרבות אורה לבית הכנסת, וטוב שיעשו י"ב חלונות. והואיל ונעשה שינוי מעשה בגופו של בית המרחץ, ופנים חדשות באו לכאן, לפיכך יש להתיר בזה. [ילקו"י, ח"ב, על הל' קריאת התורה ובית הכנסת, בהוספות ומילואים שבסוף הספר, מהדורת תשס"ד, עמ' שצז. ושאר"י ח"ג עמ' רעז].

יב בית כנסת שנהרס על ידי השלטונות, והקרקע עדיין מוחזקת בידי היהודים, ואין באפשרותם לבנותו, וגם הממשלה אינה מסכימה שימכרו הקרקע, יש להתיר להשכיר הקרקע של ביהכ"נ על ידי שבעה טובי העיר במעמד אנשי העיר, לצורך הקמת חנייה לכלי רכב, באופן שישלמו להם דמי השכירות מראש, והשכירות תיעשה על ידי שבעה אנשי העיר, ובדמי השכירות יקנו דברים שבקדושה, ספרי תורה וסידורי תפלה וחומשים. [ילקוט יוסף, חלק ב', על הלכות בית הכנסת וקריאת התורה, בהוספות ומילואים שבסוף הספר, מהדורת תשס"ד, עמוד שצז].

יג מקום שהוא קבוע לדברי פריצות והוללות, כמו קולנוע וכדומה, אין ראוי לשכור מקום זה כדי להתפלל שם בימים הנוראים ובמועדי השנה, כיון שהוא עדיין קבוע לדברים מכוערים. אבל מותר לקנות מקום כזה, ולקבעו מכאן ולהבא לבית כנסת, כשאין להם מקום אחר מרווח לקובעו לבית כנסת. ואף להשכיר המקום בכהאי גוונא יש להקל. [ילקוט יוסף, הלכות קריאת התורה וביהכ"נ עמוד רכה].

יד אין לקבוע ראי בכותלי בית הכנסת עצמו. אבל מותר לתלות לוח "שויתי" המוסגר בזכוכית, או לוח "בריך שמיה", וכיוצא באלה,

ולתלותו בכותלי בית הכנסת. ואף בכותל שכנגד המתפללים יש להקל. וכן המנהג פשוט. [ילקוט יוסף, הלכות קריאת התורה ובית הכנסת, עמוד רכז].

טו מי שתרם ראי לתלותו על הקיר של פרוזדור בית הכנסת, מעל לכיור שרוחצים ממנו המתפללים את ידיהם, מותר לתלות הראי שם, ואין בזה איסור. [ילקו"י, הלכות בית הכנסת עמוד רכז].

טז ראוי ונכון להימנע מלצייר על חלונות בית הכנסת, או על הכתלים, צורות של דגלי שנים-עשר השבטים, כגון אריה, נחש, וכדומה. בין ציורים בולטים בין ציורים שאינם בולטים. ומכל מקום המקילים לצייר על החלונות ועל כותלי בית הכנסת למעלה מקומת אדם, יש להם על מה שיסמוכו. וכן אין לקבוע זכוכית אומנותית בחלונות בגובה שכנגד המתפללים, באופן מפריע לכוונת המתפללים. אולם הנכנס להתפלל בבית כנסת שכבר עברו וציירו על קירותיו תמונות וכדו', או שיש שם תמונות של רבנים, יעצום את עיניו או יסתכל בסידור, ויתפלל תפלת שמונה עשרה, אפילו היו ציורים בולטים. ומכל מקום המקילין לצייר על חלונות וכתלי בית הכנסת דגלי השבטים, למעלה מקומת אדם, יש להם על מה שיסמוכו, ואין צריך להעיר להם. ואמנם אם יודע שישמעו לו להסיר הציורים, טוב שיעיר להם להסיר הציורים, אף אם הציורים הם למעלה מקומת אדם. ובית כנסת שציירו על הכתלים שלו פסוקים ושמות הקודש, יש אומרים שמותר לחזור ולסייד על הפסוקים, שאין איסור מחיקת שם ה' בהעברת סיד, ויש חולקים. ולדעתם אסור אף להרוס הכתלים, או לעשן בתוכם באופן שמשחיר הכתלים וגורם למחיקת שם ה'. ואפילו על ידי גוי אסור. ולדעתם אין להדפיס פסוקי ויכולו השמים וכו' על מטפחות השלחן, שיש לחוש שיבואו לידי זלזול. [ילקוט יוסף, ח"ב על הלכות קריאת התורה וביהכ"נ עמוד רכח, ובמהדורת תשס"ד גם בעמוד תכ].

יז אסור לתלות תמונות של גדולי ישראל וכיוצא באלה, בכותלי בית הכנסת, ובפרט כנגד המתפללים. אלא יתלו תמונות אלה בפרוזדור בית הכנסת. ואם תלו תמונות אלה בבית הכנסת, נכון להסירם משם. ואם הגבאים לא ירצו להסירם משם, לכל הפחות יש להסביר להם שיש לתלות תמונות אלה בכותל שמאחרי המתפללים ולא כנגד פניהם. [ילקוט יוסף, הל' קס"ת וביהכ"נ עמוד רכט].

יח מי שתרם פרוכת של ארון הקודש לבית הכנסת, לזכר קרובי משפחתו, וכתב את שמם באותיות גדולות באמצע הפרוכת, באופן שההקדשה מופיעה בגובה של חזה המתפללים מול ארון הקודש, העיקר להקל בזה, שאין להקפיד על כך. ועל המתפללים העומדים מול ארון הקודש להעלים עיניהם מן ההקדשה שבפרוכת, ולכוין לבם בתפלה. וטוב שיעיינו בסידור שבידיהם בעת התפלה. [ילקוט יוסף, הלכות קריאת התורה ובית הכנסת, עמוד רכט, ובמהדורת תשס"ד גם בעמו' תכח].

יט משפחה שהקדישו פרוכת לזכרו ולעילוי נשמתו של אחיהם, והפרוכת הועמדה בהיכל הקודש, שעמד עד אז ללא פרוכת, והוצבה שם במשך עשר שנים, ואז הוחלפה הפרוכת בפרוכת אחרת שהוקדשה על ידי אחד המתפללים לע״נ אחיו, וחברי ועד ביהכ״נ החליטו שהפרוכת הקודמת תועמד שם רק בימות החול, ותוחלף בכל שבת. מעיקר הדין אין שום חזקה לבעלי הפרוכת הראשונה, ורשאים חברי הועד להיעתר לדרישתו של המקדיש השני, ולהעמיד את הפרוכת החדשה בארון הקודש, ולחלק זאת בתורנות כראות עיניהם. ויש להמנע ממחלוקת בעבור זה, כי אצל הקב״ה לא יגרע חלקם של הראשונים במה שהקדימו בעשיית המצוה. ורחמנא ליבא בעי. [ילקו״י, ח״ב, הלכות ביהכ״נ, בהוספות ומילואים, מהדורת תשס״ד, עמ׳ שצט. והוא משארי״י ח״ג עמ׳ רפ].

כ כשמסיימים את בניית בית הכנסת, נוהגים לערוך מסיבה לחינוך הבית, ולומר שם דברי תורה וחיזוק לשמירת התורה ומצוותיה. ואין לברך בשם ומלכות ברכת ״שהחיינו״, וגם לא ברכת הטוב והמטיב, דספק ברכות להקל. וכל שכן שאין לברך שהחיינו בעת יציקת היסודות והגג. אבל רשאים הגבאים או רב בית הכנסת ללבוש בגד חדש בעת חנוכת בית הכנסת, ולברך עליו שהחיינו, ויפטרו בכך את בית הכנסת החדש. ויודיע ברבים שברכת שהחיינו שמברך היא על הבגד החדש, לבל יחשבו שמברך שהחיינו על בית הכנסת ויבואו לידי מכשול. [ילקוט יוסף, הלכות קריאת התורה עמוד רל. שוב נדפס שו״ת יביע אומר חלק ט׳, ושם (חאו״ח סימן יח) כתב כדברינו כאן].

כא מותר לחנוך בית כנסת בחול המועד, ואין בזה משום ״אין מערבין שמחה בשמחה״. [ילקוט יוסף, הלכות קריאת התורה ובית הכנסת עמוד רלא].

כב בית כנסת פטור ממזוזה, והמנהג לקבוע מזוזה בבתי כנסת בלי ברכה. ואם יש בית דירה עבור השמש או איזה אדם, חייב במזוזה. ובתי מדרשות, ישיבות ומוסדות חינוך, אף שפטורים ממזוזה, מכל מקום כדי לחוש לסברת החולקים המנהג פשוט לקבוע שם מזוזה בלי ברכה. ובתי מדרש, יש מחייבים לקבוע שם מזוזה בברכה אפילו אם אין שם בית דירה, שמאחר והתלמידים יושבים שם מהבוקר עד הערב, דומה הוא לדירה. ויש אומרים שגם בתי מדרש פטורים ממזוזה, ונכון לחוש לסברא ראשונה ולקבוע מזוזה בלי ברכה. [ילקוט יוסף, חלק ב׳, על הלכות קריאת התורה ובית הכנסת עמוד רלב, שובע שמחות חלק א׳ (חופה וקידושין) מהדורת שנת תשס״ה, עמוד תקעז-ח].

כג אסור להחזיר אחוריו לספר תורה, או לישב בספסל שלפני ארון הקודש שיש בו ספרי תורה, כשגבו מופנה לספרי תורה. אבל אם ספרי התורה מונחים גבוה מעשרה טפחים מהארץ, בתוך ארון הקודש, שהספר תורה עומד ברשות אחרת, יש להתיר לישב כשגבו מופנה לארון הקודש, ופניו כלפי העם, מפני שרק אחורי ראשו הוא נגד ארון הקודש. ועוד, שהארון סגור במחיצה קבועה. ומכל שכן שיש להתיר כשהדבר

נעשה לצורך מצוה וזיכוי הרבים, כמנהג הדרשנים לדרוש ופניהם אל העם, ואחוריהם כלפי ההיכל, שהוא גם דרך עראי, ובהכרח לדרוש פנים אל פנים. ולפיכך נהגו בהרבה בתי כנסת שנער הבר מצוה דורש במלאת לו י״ג שנה, ופניו אל העם, ואחוריו אל ארון הקודש, שגם בזה יש כבוד התורה, לעודדו ולחזקו שיהיה לו פתחון פה בדברי תורה, ולפני מלכים יתייצב משחר נעוריו, וחנוך לנער על פי דרכו גם כי יזקין לא יסור ממנה. ואין לערער אחר מנהג זה, שהרי רוב ספרי התורה שלנו מונחים בארון הקודש גבוה למעלה מעשרה טפחים מהארץ. ואין צריך שיהיה גבוה למעלה מראשו כשהוא עומד על רגליו. [ילקוט יוסף, חלק ב׳, על הלכות קריאה״ת ובית הכנסת עמוד רלג, ובמהדורת תשס״ד גם בעמוד תט. ובשארית יוסף ח״ג עמ׳ רפו].

כד בתי כנסת שקבעו בהם מנורות חשמליות בנות שבעה קנים, מותר להם לקיימן, ואין להחמיר להוריד מהמנורה קן אחד, כדי שלא יראה שוה למנורת בית המקדש, כי החומרא בזה מביאה לידי קולא. והמקילים בזה גם לכתחלה יש להם על מה שיסמוכו. [ילקוט יוסף, הלכות ביהכ״נ וקה״ת עמ׳ רלד].

סימן קנא - דיני קדושת בית הכנסת

א בתי כנסיות ובתי מדרשות נקראים ״מקדש מעט״, שנאמר, ואהי להם למקדש מעט-אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות. ויש בהם קדושה. ולכן ראוי להזהר מאד בכבודם, ולנקותם היטב. ולשבת שם באימה וביראה, ולהדליק בהם נר תמיד לכבוד. [ילקוט יוסף, הלכות ביהכ״נ וקרה״ת עמוד רלה].

ב בתי כנסיות ובתי מדרשות אין נוהגים בהם שחוק וקלות ראש, ואותם הנוהגים שם שחוק וקלות ראש עליהם נאמר, מי ביקש זאת מידכם רמוס חצרי. ואסור לדבר שיחה בטלה בבית הכנסת. וחובה קדושה להשמר ביתר שאת וביתר עוז באיסור זה, שבעוונותינו הרבים נעשה כהיתר אצל הרבה בני אדם. וחובה קדושה על שומרי משמרת הקודש להוכיח ולהזהיר בנועם על כך. ובזוהר הקדוש הפליג מאד בעונש המדבר דברים בטלים בבית הכנסת, עד שאמרו שם שאין לו חלק באל-הי ישראל. [ילקוט יוסף, ספר על הלכות קריאת התורה ובית הכנסת, עמוד רלו].

ג בתי כנסיות אין אוכלים בהם, ואין שותים בהם, ואין מטיילים בהם. אולם כשמתקיים שיעור בהלכה או באגדה בבית הכנסת, מותר לחלק לקהל כוס תה או קפה, לעוררם לשמיעת השיעור. ומותר לסעוד סעודה שלישית בבית הכנסת, כאשר אומרים שם דברי תורה. ומותר לאכול שם סעודת מצוה גם במשתה ויין וסעודה גדולה. ולפיכך הנוהגים כיום לעשות סעודת סיום מסכת בבית הכנסת, או סעודת ברית מילה וכדומה,

מפני שהמקום מרווח, יש להם על מה שיסמוכו, ובלבד שלא ישתו שם הרבה יין או משקאות המשכרים, וכן ישמרו על קדושת המקום, ולא יבואו לידי ליצנות וקלות ראש חס ושלום. וכל שכן שימנעו מלבוא לשם חס ושלום בבגדי פריצות, וישמרו על הפרדה מוחלטת בין האנשים לנשים. ואם יש חדר צדדי המכיל את צבור המשתתפים, יש להעדיף לערוך שם את הסעודה שלישית. וכל סעודה שיש בה שיכרות, אין לעשותה בבית כנסת, אף שהיא של מצוה. ומותר לעשות סעודה בבית הכנסת בליל ההילולא של הצדיק, אם אומרים שם דברי תורה ודרשות לזכות את הרבים, ונמנעים מלשתות יין. ואמנם עדיף יותר לעשות כן בעזרת נשים. [ילקוט יוסף, הלכות קריאת התורה ובית הכנסת עמוד רלט, ובהוספות שבמהדורת תשס״ד, עמודים תד-תה. ובשובע שמחות חלק א׳ (חופה וקידושין, תשס״ה) עמוד קלא. שו״ת יביע אומר חלק י׳ סימן יד].

ד מה שנוהגים כיום לחלק לצבור מיני מזונות, או פירות העץ ופירות האדמה, וכדומה, ביום השנה של הפטירה (יאר-צייט), אין בזה איסור לחלקם ולאכלם בבית הכנסת. ויש נוהגים להעמיד אדם אצל הדלת, וכשהצבור יוצא מבית הכנסת מחלקים להם הפירות. [ילקוט יוסף, הלכות ביהכ״נ וקרה״ת עמוד רמא].

ה תלמידי חכמים מותרים באכילה ושתיה בבית המדרש רק מדוחק. ואין הבדל בזה בין אכילה ושתיה לשאר דברים האסורים בבית הכנסת. ולענין זה אפילו מי שיש בו קצת תורה נכלל בכלל חכמים ותלמידיהם. והוא הדין לבאים לבית הכנסת כדי לשמוע שיעור תורה, וקובעים עתים לתורה, שמותרים לשתות תה או קפה בתוך בית הכנסת. ובכל זה אין לחלק בין בית הכנסת לבין בית המדרש, שאף בבית המדרש אין להתיר אכילה ושתיה ועישון סיגריה, ורק תלמידי חכמים ואברכים ולומדי השיעורים רשאים לאכול ולשתות בתוך בית המדרש. [ודוקא כשלומד בבית הכנסת, אבל אם בא לבית הכנסת רק כדי לאכול, אין להקל בזה גם בתלמיד חכם]. [ילקו״י שם עמ׳ תב. שאר״י ח״ג עמ׳ רפד].

ו אסור לעשן סיגריות בבית כנסת, ואפילו אם יש שתי פרוכות בארון הקודש, אחת מבפנים ואחת מבחוץ, אין להתיר עישון בבית הכנסת. ומכל מקום אם לומדים שם שיעור בהלכה או בתלמוד, מותר למי שרגיל הרבה בעישון, לעשן בבית הכנסת בעת השיעור, אם קשה לו לשהות זמן רב בלא עישון. וכן מותר לבני ישיבות לעשן בבית המדרש, באופן שראשי הישיבה מסכימים לכך, ואין העישון גורם הפרעה לאחרים. ומכל מקום כל האמור הוא מצד קדושת בית הכנסת, אולם יש מקום לאסור בזמנינו את עישון הסיגריות מצד אחר, אחר שהרבה מגדולי הרופאים קבעו בהחלט שסכנה נשקפת לבריאותם של המעשנים, ואף גורמים סיכון לנמצאים בסביבתם, ולכן יש מקום לאסור את העישון על פי הדין, וכמו שהזהירה התורה ונשמרתם מאד לנפשותיכם, ושומר נפשו ירחק מהם, ואם קשה עליו להפסיק העישון בבת אחת, צריך לצמצם ולהפחית מעט

מעט מהעישון עד שיפסיק לגמרי מהעישון. [ילקוט יוסף, על הלכות קס״ת וביהכ״נ עמוד רמא. ילקוט יוסף כיבוד אב ואם פרק ז הערה טז. הליכות עולם חלק א׳ עמוד רסו].

ז מותר לשאוף טבק הרחה בבית הכנסת אף בשעת חזרת השליח צבור, ובפרט באותם אנשים הרגילים לשאוף טבק הרחה, ובלעדי זה תהיה דעתו משובשת עליו. ומותר אף להזמין ולכבד אחרים בהרחת הטבק, אף בעת חזרת השליח צבור, שאם לא יזמינם יש כאן משום איבה. אולם יש להקפיד לעשות כן בלי לגרום להפרעה ורעש בעת החזרה, אלא יחלק הטבק בשתיקה. [ילקוט יוסף, הלכות קס״ת וביהכ״נ עמוד רמד. שו״ת יביע אומר חלק ג׳ או״ח סי׳מן ד׳ אות א׳].

ח אין ראוי לערוך מסיבת בת מצוה בית הכנסת, אף אם ישמרו על קדושת המקום, ואף אם עורכים את המסיבה בשעת לילה בשעה שאין שם מתפללים. [ילקוט יוסף, הלכות קס״ת ובית הכנסת עמוד רמד].

ט מצד הדין אין כל מניעה לערוך נישואין בבתי הכנסת, ואף שגדולי הדורות שבזמן האחרון בחוץ לארץ בקעה מצאו וגדרו בה גדר, להוציא מלב הרפורמים שהיו מחקים כל מנהגי אומות העולם, וכאן בארצנו הקדושה הסמכות הבלעדית של הדת היא לנאמני תורתינו הקדושה אין לחוש לכך. ובלבד שיזהרו היטב על קדושת המקום, והנשים יכנסו בצניעות הראויה ובכיסוי ראש, וישבו מן הצד, ובהפרדה מוחלטת, ולא ישבו אנשים ונשים יחדיו בערבוביא, לבלתי היות שם ערוב, וגם יזהרו לבל ימשכו בשיחה בטלה וליצנות וקלות ראש, וכן שלא ימשכו במאכל ובמשתה ובעישון סיגריות, שבזה גורמים לחלל קדושת המקום המקודש. אבל אם חסר אחד מן התנאים הנ״ל, ובפרט אם אין מקפידים על כללי הצניעות במקום, שאז על הרב מרא דאתרא לאזור כגבר חלציו, ושלא להרשות בשום אופן עריכת הנישואין בבית כנסת כלל, ומה׳ ישא ברכה. אולם במקומות שגם הנשים יראות ה׳ ומקפידות על הפרדה מוחלטת וצניעות, אין מניעה לערוך חופה בבית הכנסת. והכל לפי שיקול חכמי הקהלה. [ילקוט יוסף, הל׳ קס״ת וביהכ״נ עמוד רמה, ובמהדורת תשס״ד גם בעמוד תיא].

י אסיפה של נכבדי העיר, הנעשית לצורך מצוה, כגון לחיזוק הישיבות, או להתקין תקנות לחיזוק עניני הדת בעיר, מותר לעשותה בבית הכנסת. ומכל מקום אם אפשר עדיף יותר שיעשו האסיפה במקום אחר, או בעזרת הנשים. [ילקוט יוסף, חלק ב׳, הלכות קס״ת ובית הכנסת עמוד רמו].

יא אין לשחוט בתוך בית הכנסת, אפילו שחיטת העופות בערב יום הכפורים. אבל בחצר בית הכנסת, מותר לשחוט. [ילקוט יוסף, חלק ב׳, על הלכות קס״ת ובית הכנסת עמוד רמו].

יב אין ראוי לשבת בבית הכנסת רגל על רגל, משום דהוי דרך שחץ וגאוה. שהרי אפילו בביתו אין ראוי לישב כך. ומכל מקום אם כל כוונתו היא לתת על רגליו ספר שיהיה הדבר נוח לו לקריאה, מותר, דרחמנא ליבא בעי. ובכל זאת בבית הכנסת אין ראוי לעשות כן, גם כשכוונתו לתת על רגליו ספר וכדומה. ובפרט אם הוא בן תורה. [ילקו״י שם, עמ׳ רמו, ובמהדורת תשס״ד גם בעמ׳ תי. ובשארי״י ח״ג עמו׳ רפז].

יג אין ישנים בבית הכנסת, אפילו שינת עראי, אבל בבית המדרש מותר. וכל זה מעיקר הדין, אבל ממדת חסידות נכון שלא לישון גם בבית המדרש אפילו שינת עראי. וכשהוא באמצע לימודו אין לישון גם בבית המדרש, כי כל המתנמנם בבית המדרש תורתו נעשית קרעים קרעים, שנאמר ״וקרעים תלביש נומה״ (סנהדרין עא.). ואין משיחין בבית המדרש אלא בדברי תורה, שקדושת בית המדרש חמורה יותר מקדושת בית הכנסת. ואפילו מי שנתעטש אין אומרים לו רפואה (אסותא) בבית המדרש, ואין צריך לומר בשעת הלימוד. כי המפסיק מלימודו לשיחה בטלה מאכילין אותו גחלי רתמים, שנאמר (איוב ל)״הקוטפים מלוח עלי שיח ושרש רתמים לחמם״, (המפסיקים באמצע לימוד התורה שנכתבה בלוחות. רש״י). ויש אומרים שבזמן הזה שאין נזהרים כל כך בשיחה בבית המדרש אומרים רפואה (לחיים טובים) בבית המדרש. ונכון להחמיר באמצע הלימוד. אבל שלא בשעת הלימוד אפשר לסמוך על הסברא הנז׳ לומר חיים טובים בבית הכנסת למי שנתעטש. ואם התחיל בברוך שאמר, בודאי שאין להפסיק לומר חיים טובים לחבירו. [ילקו״י, הל׳ קס״ת וביהכ״נ עמוד רמז. שארית יוסף חלק ג׳ עמוד רפה. ומה שכתב בהליכות עולם חלק ח׳ עמוד שפח, דאין ישנים בבית המדרש גם לא שינת עראי, כנראה כוונתו למדת חסידות, וכמבואר בהערה שם להדיא. וראה בילקוט יוסף מהדורת תשס״ד עמוד תג, ובשו״ת יביע אומר חלק ז׳ חאו״ח סימן כא אות א-ב].

יד במקומות שאין נוהגים לנגן בכלי שיר באמצע התפלות (בימי חול), אין להתיר לנגן בכינור ועוגב בעת התפלה. והאיסור הוא אף בימי החול, וכל שכן בשבתות וימים טובים, ואף בעוגב שאינו פועל על ידי חשמל יש לאסור, מפני שכן דרך הרפורמים לנגן בעוגב בעת תיפלתם. אבל אם עורכים בבית הכנסת סעודת מצוה מותר להביא לשם כלי שיר. וכן בחול המועד שיש מצוה לשמוח ברגל, וכדומה, מותר לנגן בכלי שיר. ובלבד שישמרו על הצניעות בהפרדה מוחלטת, וקדושת המקום. [ילקוט יוסף חלק ב׳ על הלכות בית הכנסת וקריאת התורה, עמוד רמח].

טו הדבר ברור שיש למנוע קריאת עיתונים בתוך כותלי בית הכנסת (בדברי חולין), אף בעיתון שהתירו הרבנים לקרוא בו. ומן הראוי שאדם לא ירגיל עצמו לקרוא בעיתונים, שהדבר גורר, והוי ביטול תורה. [ילקוט יוסף, חלק ב׳, על הלכות בית הכנסת וקריאת התורה, עמוד רמח].

טז לא ינשק אדם לבניו בבית הכנסת, כדי לקבוע בלבו שאין אהבה כאהבת המקום. ומה שיש נוהגים להתנשק עם העולה לספר תורה בבית

הכנסת, מאחר ואין נוהגים כן בארץ ישראל, יש למונעם מלנהוג כן, ומצוה לבטל המנהג בדרכי נועם. אולם אין לגרום מחלוקת עבור דבר זה, אחר שהנוהגים כן אין כוונתם להראות חיבה, אלא דרך כבוד בעלמא. ומותר לנשק ידי אביו ורבו לכבוד והכנעה, אפילו בבית הכנסת. [ילקו״י, הל׳ קס״ת ובית הכנסת עמוד רמח, ובמהדורת תשס״ד גם בעמוד תיא].

יז החיוב לעמוד מפני אביו ורבו, או מפני זקנים וחכמים הוא גם בבית הכנסת ובבית המדרש, ואפילו בשעה שלומד או מתפלל. [ילקוט יוסף, הלכות בית הכנסת וקריאת התורה עמוד רמט].

יח אין מחשבים חשבונות בבית הכנסת, אלא אם כן הם חשבונות של מצוה, כמו קופת צדקה, פדיון שבויים, וכדומה. ונכון להחמיר שלא לעיין בחשבונות שלו של מים וחשמל, וכדומה, באמצע פסוקי דזמרה וברכות קריאת שמע, אף שהוא מפסיק את תפלתו לאיזה זמן, שיש בזה משום היסח הדעת. [ילקוט יוסף, חלק ב׳ הלכות קס״ת ובית הכנסת עמוד רמט].

יט יש אומרים שמותר למכור בבית הכנסת ספרי הלכה ומוסר, בשעה שרבים באים לשם, כגון בשעה שמגיעים לשמוע שיעור בהלכה, וכדומה. משום שיש מצוה בקניית ספרי הלכה ולימוד בהם. אולם בימות הקיץ נכון שהמוכר יעמוד בפתח בית הכנסת מבחוץ, או בפרוזדור. [ילקו״י שם עמוד רנ].

כ אין נכנסים לבית הכנסת ולבית המדרש אלא לצורך מצוה, כגון תפלה או תורה וכדומה. ואם צריך לקרוא לאדם שנמצא בבית הכנסת, יכנס ויקרא איזה פסוק, או שיאמר דבר הלכה, או שישמע דבר הלכה, או שישהה מעט בבית הכנסת, ואחר כך יקרא לחבירו. [ילקו״י חלק ב׳ שם, עמוד רנ].

כא הלכה רווחת בידינו שאסור להכנס לבית הכנסת ולבית המדרש כדי לקצר את דרכו. ואפילו אם הולך לדבר מצוה, אין להתיר לקצר את דרכו על ידי שעובר דרך בית כנסת. ואפילו אם בשעה שנכנס לבית הכנסת שוהה מעט, או קורא פרק תהלים, אין להקל בזה, ולא התירו אלא כשנכנס לבית הכנסת לקרוא לחבירו, ולא נכנס לשם כלל על מנת לקצר את דרכו. ואם נכנס לבית הכנסת שלא על דעת לקצר את דרכו, ואחר כך רוצה לצאת בפתח אחר המקצר את דרכו, רשאי לעשות כן. ואדרבה מצוה היא להכנס לבית הכנסת [כדי להתפלל וכדו׳] מפתח אחד, ולצאת מפתח אחר. כדי שיהיה נראה כמחבב המצוה. [ילקוט יוסף, הל׳ קס״ת וביהכ״נ עמו׳ רנ. וכ״ה בהליכות עולם ח״א עמוד רסו].

כב אין נכנסים לבית הכנסת כדי להנצל מן הגשמים, ומכל מקום אם היה לומד בחוץ, וירדו גשמים, ורוצה להכנס לבית הכנסת מפני שיש מטר בחוץ, מותר. ובימות הגשמים יש להזהר שלא להכנס לבית הכנסת עד

שיקנח מנעליו היטב מהטיט והבוץ, שלא ילכלך את ריצפת בית הכנסת. וראוי שלא יהיה עליו ולא על בגדיו שום לכלוך. [ילקוט יוסף, ח״ב, הלכות קס״ת וביהכ״נ עמ׳ רנא].

כג אין להכניס שום מטה של מת אפילו של תלמיד חכם לבית הכנסת, או לבית המדרש, ולהניח מטתו במקום שהיה דורש, ולהספידו שם. אולם אם הוא מגדולי הדור, וסבא דמשפטים, ראש בית דין מקודש, יש להתיר בזה. [ילקו״י, הל׳ קס״ת וביהכ״נ עמ׳ רנב. וילקו״י על הל׳ אבלות, תשס״ד, עמו׳ רעג].

כד אין מניחין ספר תורה על מטתו של חכם, אפילו חכם גדול. אולם אם הנפטר חיבר ספרים, יכולים להניחם על מטתו, שיש בזה כבוד לנפטר. אבל בודאי שחלילה לקוברם יחד עמו. [וכן עשו בפטירת המהרש״א, ובפטירת החפץ חיים, ועוד מגדולי הדורות, שהניחו חיבורם על מטתם]. [ילקו״י, הל׳ קס״ת וביהכ״נ עמ׳ רנב. וילקו״י על הל׳ אבלות, תשס״ד, עמ׳ רעג].

כה תלמידים קטנים שרוצים ללמדם שפה אחרת [או כתב ערבי וחשבונות] בבית הכנסת, אחר סיום לימוד השיעורים בלימודי קודש, כדי למנוע מהם ללכת ללמוד שפה זו בבתי ספר חילוניים שיושבים שם בתערובת בנים ובנות יחדיו, יש להקל להם ללמוד שפה זו בבית הכנסת, וגם על ידי כך נמנעים מביטול תורה על ידי ההליכה והחזרה מבית הכנסת לבית הספר. ומכל מקום לכתחלה עדיף יותר היכא דאפשר, לייחד כיתת לימוד מחוץ לבית הכנסת, במקום הסמוך והקרוב לשם, כדי ללמד שם לימודי חול. [ילקו״י, הל׳ קס״ת וביהכ״נ עמ׳ רנב, ועמו׳ תח. יבי״א ח״ז סי׳ כא. וח״ט סי׳ קח אות עז].

כו אין לערוך הרצאות של חול בבית הכנסת, וכל שכן לערוך שם קונצרטים וכיוצא בזה. אלא אם כן ההרצאה כוללת גם דברי חיזוק ועידוד לשמירת התורה והמצוות (כגון עריכת ״סמינרים״ לקרב רחוקים לצור מחצבתם). ומותר למסור שיעור לנשים בבית הכנסת, באופן שקובעים שעה לנשים, ואין שם אנשים. אבל אסור ללמד נשים ריקמה, וכדומה, בתוך בית כנסת. [ילקו״י ח״ב שם, עמוד רנה].

כז נכון ורצוי מאד שחייל הנכנס לבית הכנסת יכסה את נשקו תחת בגדיו, ולא יראה לחוץ. ואם אי אפשר לו לכסותו, כגון רובה גדול וכדומה, ויש צורך שישא את נשקו עמו, מסיבה בטחונית, וכיוצא בזה, יש להקל להכנס עם הנשק לבית הכנסת לתפלה. [ילקוט יוסף, הלכות קס״ת וביהכ״נ עמ׳ רנז].

כח עיוור הרגיל ללכת עם כלב הנחייה, המוליכו ומדריכו ממקום למקום, אין לו להכניס את הכלב לבית הכנסת, וכל שכן בשעת התפלה והלימוד. אלא אם יש לו בית כנסת קבוע שהוא מתפלל שם, יקבעו לו איזה עמוד או מוט מחוץ לבית הכנסת, (בריחוק מה מהפתח) כדי שיוכל לקשור

אל המוט את הכלב, בטרם כניסתו לבית הכנסת. [ילקוט יוסף, חלק ב', על הלכות בית הכנסת וקס"ת עמוד רנז].

כט מי שיש לו מכשיר טלפון נייד [פלאפון] צריך לכבותו קודם שיכנס לבית הכנסת, כדי שלא יצלצל באמצע התפלה, ויגרום לביטול כוונת המתפללים. [וגם לא ישאירו במצב של רטיטה, כיון שהדבר יפריע לו עצמו לכוין בתפלה]. ומן הראוי שהגבאים שומרי משמרת הקודש יעירו לנכנסים לבית הכנסת עם פלאפון פתוח, שיכבוהו עם כניסתם לבית הכנסת. [כן הוא בספר משנת יוסף חלק ב' (סימן כז). ואם מותר להתפלל עם פלאפון החגור במתניו, יש שכתבו שהדבר תלוי אם המנהג כיום לפני הנשיאים [המלך] עם פלאפון חגור במתניו, שאם אין נוהגים לעמוד כך בפני הנשיאים, אז גם בתפלת שמונה עשרה אין להתפלל כך. ובפרט שבבתי התפילה של הגויים אין מרשים להכנס לשם עם פלאפון תלוי במתניו].

ל כשעורכים בר מצוה בבית הכנסת, יש להזהיר את הצלמים שלא יפריעו למהלך התפלה ולמתפללים, ויש שאסרו להכניס את הצלמים לבית הכנסת בכלל, ואף שהמנהג להקל בזה, מכל מקום יש להסביר להם שלא יפריעו למהלך התפלה.

לא אין להכניס אופניים לבית הכנסת, אפילו אם הוא חושש להעמידם בחוץ מפני הגנבים, שאין זה כבוד בית הכנסת. אבל מותר להכניסם לחדר הסמוך לביהכ"נ, או למטבח והמסדרון. [ילקוט יוסף, חלק ב', על הלכות קס"ת וביהכ"נ עמוד רנט].

לב יש להקל לגלח את הקטן בבית הכנסת בתגלחתו הראשונה, ולעשות שמחה, שהיא מצוה שמניחים לקטן פאה בראשו, ולחיבוב מצוה מרבים בשמחה, וכמו שכתב בשער הכוונות שכן היו נוהגים, ועשו כן על מצבת רבי שמעון בן יוחאי במירון. [ויש נוהגים שלא לספר את הילד עד שיעברו ג' שנים. ואצלינו לא נהגו לדקדק בזה כל כך]. [ילקוט יוסף, חלק ב', על הלכות קס"ת וביהכ"נ עמוד רנט].

לג מותר לתלות שעון גדול בקיר בית הכנסת, ואין בזה כל חשש איסור משום חוקי העכו"ם. [ילקוט יוסף, חלק ב' על הלכות קס"ת ובית הכנסת עמוד רס].

לד במקומות שהגויים מקפידים שלא להכנס בבית תפילתם בנעלים, מעיקר הדין אין צריך להחמיר בזה לדידן, ומותר להכנס בנעלים לבתי כנסת שלנו, ואף על פי שבכל מקום שהגויים מחמירים באיזה ענין אנו גם כן מחמירים, מכל מקום העיקר בזה להקל. ובפרט דשכיחי גנבים והנעלים צריכות שמירה. ויש נוהגים להחמיר בזה, ואינם נכנסים לבית הכנסת עם נעלים, ויש להם על מה שיסמוכו, ומכל מקום אין מנהגינו כן. [ילקוט יוסף, חלק ב' על הלכות קס"ת ובית הכנסת, עמ' רס].

לה משפחות מישראל שאין להם קורת גג, כגון בעת מלחמה או אסון, מותר לשכנם באופן זמני בבית הכנסת, ולדור שם. ומכל מקום לא

יאריכו בישיבתם בבית הכנסת לדור שם דירת קבע למעלה מחודש ימים, אלא ישיגו במהרה מקום אחר להשתכן שם. וכל זה בבתי כנסת של חוץ לארץ, הא לאו הכי יש להחמיר. [ילקוט יוסף, חלק ב', על הלכות קס"ת ובית הכנסת, עמוד רסא].

לו נשים בימי טומאתן, מותרות להכנס לבית הכנסת, כדי להתפלל ולברך כדרכן. ובפרט בימים הנוראים. ומכל מקום רשאות להחמיר על עצמן שלא להכנס באותם ימים לבית כנסת. ומיהו גם בזמן טומאתן חייבות בברכות ובתפלה. [ילקוט יוסף, הל' קס"ת וביהכ"נ עמוד רסב. יביע אומר ח"ג סי' ח].

לז אין לנטוע גן ציבורי במקום בית כנסת שחרב, שאפילו אחר שנחרבו עדיין בקדושתם הם עומדים, וכשם שנוהגים בהם כבוד בקדושתם, כך יש לנהוג בהם כבוד בחורבנם. [ילקו"י שם עמו' רסב].

לח המקילים לנטוע אילנות סביב בית כנסת, יש להם על מה שיסמוכו, ואין לאסור בזה משום "לא תטע לך אשרה כל עץ אצל מזבח ה' אלוקיך". וכל שכן שמותר לנטוע בחצר בית הכנסת עץ ערבה למצות ארבעת המינים. [ילקוט יוסף, הלכות קס"ת וביהכ"נ עמוד רסג. שו"ת יביע אומר ח"ט חאו"ח סימן טז].

לט בנין רב קומות שהקדישו דירה אחת בקומה ראשונה לשם בית כנסת, לתפלה וללימוד תורה, רשאים לכתחלה לרכוש דירה בקומה שמעל לבית הכנסת ולדור בה, ולשכב לישן בכל שטח הדירה שלמעלה, ורק בשטח שמעל ארון הקודש שיש בו ספרי תורה, לא ישתמשו שם, ויניחו במקום ההוא ארון בגדים וכיוצא בזה. ובקומות העליונות מותר בלי שום הגבלה, גם בשטח שמעל ההיכל. [ילקוט יוסף, הלכות קס"ת וביהכ"נ עמוד רסו. שו"ת יביע אומר חלק ו' חלק אורח חיים סימן כו].

מ מי שרוצה לבנות בית כנסת, ולכתחלה לבנות על גבי בית הכנסת דירה לצורכו, יש להתיר לעשות כן, ורק במקום שמעל ארון הקודש לא ישתמש שם. וכנ"ל. [ילקו"י, הל' קס"ת וביהכ"נ עמ' רסז].

מא נכון להזהר לכתחלה היכא דאפשר, שלא לעשות בית כנסת תחת דירה של גוי, שבודאי אין הגוי נמנע מלהשתמש בעליית בית הכנסת תשמיש של גנאי, או שיש עבודה זרה וכדומה. ובדיעבד שכבר עשו בית כנסת תחת דירות של גויים, יש להתיר בזה, בפרט אם הוא לזמן עראי. ואין להקפיד להמשיך לקיים את בית הכנסת, שכל תפלות מופנות לבית המקדש, ומשם עולות לשמימה. ויחיד הדר בבנין קומות, ומעליו דרים גויים, מותר לו להתפלל בביתו. [ילקו"י, הלכות ביהכ"נ עמוד רסח].

מב בית כנסת קבוע שמתפללים בו מספר שנים, והגויים רכשו בסמוך אליו בנין, ועשאוהו לבית עבודה זרה שלהם, מעיקר הדין אין צריך לפנות

את בית הכנסת, ולרכוש מקום אחר לתפלה, רק שיעשו ככל האפשר לאטום את החלונות כדי שלא ישמעו את כלי השיר והנגינות מהבנין הסמוך. [ילקוט יוסף, חלק ב', ספר על הלכות בית הכנסת וקריאת ספר תורה, עמוד רסט].

מג מותר להתפלל בתוך מערת המכפלה ללא כל חשש, אף על פי שיש על גביו מסגד של הערבים. ובפרט כיום שיש שם מקום מיוחד לישראל להתפלל שם, ויש שם אלא ס"ת וספרי קודש. ולכן אין מקום להחמיר שלא להתפלל שם. וכבר נתבאר לעיל שאין לחוש בזה גם מצד שהוא ליד קבר, מאחר והקבר נמצא עמוק במערה. וכן מותר להתפלל בקבר רשב"י במירון, ובקבר רחל, ובקבר רבי מאיר בעל הנס, ובקבר שמעון הצדיק, ובקבר שמואל הנביא, ומוהר"ן, ליד המצבה, וכל כיוצא בזה. [ילקו"י, הל' ביהכ"נ עמוד רע. ובמהדורת תשס"ד גם בעמוד תיד שו"ת יביע אומר חלק י' חאו"ח סימן טז].

מד הסכמת האחרונים שאין להפוך בית עבודה זרה [כנסיה של נוצרים] שעבדו שם עבודה זרה בקבע, לבית כנסת קבוע. [ילקו"י שם עמוד שכד. שו"ת יביע אומר ח"ב חיו"ד סי' יא אות ד', וח"ו סימן ז' אות א'].

מה בית כנסת בחוץ לארץ, שנבנה בשבת על ידי קבלן גוי, מבלי ידיעת חברי הנהלת בית הכנסת, וידוע שרוב בני העיר בונים בתיהם בקבלנות, מותר להכנס לבית הכנסת ולהתפלל בתוכו בלי שום פקפוק, מכמה טעמים. ואין בזה אפילו חומרא ממדת חסידות, בצירוף סברת הפוסקים דברבים ליכא חשדא, ואפילו אילו היה נבנה בשכירות יומית, אין שום איסור מן הדין להכנס ולהתפלל בו, לדעת מרן השלחן ערוך, וגם אין באיזור ההוא שום בית כנסת אחר. [שו"ת יביע אומר חלק ח' חלק אורח חיים סימן כח].

מו בית כנסת בחוץ לארץ שנבנה בשבת על ידי פועלים גויים, ולפעמים השתתפו בבנייה גם פועלים יהודים שעבדו בשבת, והשקיעו בבנין סך כסף גדול, ואין להם בית כנסת אחר, יש להקל בדיעבד להתפלל בבית כנסת זה, בתנאי שחברי הועד של בית הכנסת יהיו אנשים יראי שמים, שינהיגו את בית הכנסת על פי התורה, ויקיימו בו שיעורי תורה, ומכאן ולהבא לחושבנא טבא. [ילקוט יוסף חלק ב' על הלכות קס"ת ובית הכנסת עמוד רעא]

מז נכון להחמיר שלא להראות לתיירים נוצרים, או שרים ורוזנים שאינן בני ברית, ספר תורה שבארון הקודש, בבואם לבקר בבית הכנסת. אולם כשיש חשש איבה בדבר, אפשר להקל ע"י שהישראל הפותח את הס"ת בפניהם יקרא על כל פנים פסוק אחד, שלא תהיה פתיחתו לשוא. [שו"ת יביע אומר חלק ג' חלק יורה דעה סימן טו].

מח המנהג פשוט להתפלל ברחבת הכותל המערבי, אף לאחר שהרחיבו את המקום ונראה קצת כמקום שאין בו מחיצות. [ילקו"י ח"ב מהדורת תשס"ד,

עמ' תטו. ושם אם כותל המערבי הוא כותל העזרה].

מדיני ההנהגה בכותל המערבי

א אמרו חז"ל: "מעולם לא זזה שכינה מכותל המערבי של בית המקדש". ואמרו עוד: "הנה זה עומד אחר כתלינו, אחר כותל המערבי של בית המקדש, שנשבע לו הקדוש ברוך הוא שאינו חרב לעולם". ומקום הכותל המערבי סמוך לבית קדש הקדשים, שמכוון כלפי בית מקדש של רקיע של מעלה. והמתפלל במקום מקודש זה כמתפלל לפני כסא הכבוד של הקב"ה, שמשם פתח פתוח לרוחה לשמוע ולקבל תפלתם של ישראל, כמו שנאמר, אין זה כי אם בית אלוקים וזה שער השמים. ולכן מנהג שלומי אמוני ישראל שמתפללים ושופכים צקון לחשם ורחשם ליד הכותל המערבי, שהוא שריד בית מקדשינו, ואשר נוסד על ידי דוד ושלמה. וקדושת המקום גורמת לבאים בחצרות ה' להתעורר בהתלהבות קודש ברשפי אש שלהבת יה, ולהתפלל בכוונה באימה וביראה. ואשרי המכוין דעתו בתפלה זכה וברה לפני ה' יתברך, שאז מובטח הוא שלא תשוב תפלתו ריקם, כמו שנאמר (תהלים י): תכין לבם תקשיב אזניך. כלומר, אם סייעוהו משמי מרומים לכוין לבו בתפלתו, אז בודאי שאזני ה' כביכול קשובות לקול תחינתו. ומצוה לנשק אבני הכותל ולחונן את עפרה, שנאמר, כי רצו עבדיך את אבניה ואת עפרה יחוננו. [כתובות קיב. ילקו"י, הל' קס"ת וביהכ"נ עמוד רעב].

ב לפיכך חובה קדושה להכנס ליד הכותל המערבי ביראת כבוד ובכובד ראש, וחלילה להקל ראש כלפי הקודש. ולכן אסור מעיקר ההלכה להכנס לשם בגילוי ראש, בין אנשים ובין נשים. (וכמו שאמרו חז"ל: וירם יד במלך, שחלץ תפילין בפניו. ופרש"י, שגילה ראשו לפניו. ובשבת קנא: כסי רישיה כי היכי דתיהוי עליה אימתא דשמיא). והנשים אשר מוזהרות ועומדות שבכל הליכתן חייבות ללבוש בגדי צניעות, כל שכן שמוזהרות בלכתן אל הכותל המערבי, לבל יכנסו בבגדים ללא שרוולים, או במחשוף, לא תהא כזאת בישראל. ולמוכיחים ינעם ותבא עליהם ברכת טוב. וחובה קדושה מוטלת על האחראים על קדושת המקום להקפיד על קיום המחיצה הקיימת בין גברים לנשים. [ילקוט יוסף, חלק ב', הלכות בית הכנסת וקריאת התורה עמוד רעה].

ג אסור לבוא ליד הכותל לשם ביקור של טיול, או לשם צילום בלבד, וכן אסור בהחלט לדבר שם בשיחה בטילה, כי המקום קדוש לתורה ולתפלה. ואסור לאכול ולשתות על יד הכותל, במקום שנתקדש על ידי רבבות ישראל לתפלה. והמיקל ראשו בשיחה בטילה או באכילה ושתיה ועישון, עוונו גדול מנשוא, ועליו נאמר מי ביקש זאת מידכם רמוס חצרי. ואם

עושים ברית מילה על יד הכותל טוב שלא לכבד שם בממתקים ומגדנות רק מחוץ לתחום הסמוך לכותל. [שם, עמוד רעז].

ד מעיקר הדין מותר למתפללים שעל יד הכותל המערבי להכניס יד בתוך הסדקים שבין נדבכי הכותל. וכן מותר לאיש לא טהור, אפילו שהטומאה יצאה מגופו, כגון זב ובעל קרי, להכנס בלי טבילה, על יד הכותל להתפלל שם, וכן הדין לאשה יולדת לפני טבילתה. כי הכותל המערבי הוא חומת הר הבית, והעומדים לפניו עומדים מחוץ לחומת הר הבית. ולכן מותר להיכנס לשם עם נעלים. ויש להזהר שלא לנתוץ אפילו חלק קטן מאבני הכותל, וכן שלא לקחת מעפר שבין נדבכי הכותל. [ילקוט יוסף, חלק ב' הלכות בית הכנסת וקריאת התורה עמוד רעט].

ה אסור להכנס בזמן הזה להר הבית, שהוא מקום המקדש, כולל כל שטח ההיכל והעזרות והחיל, מפני שכולנו טמאי מתים, וקדושה ראשונה שקידש שלמה את בית המקדש קידשה לשעתה וקידשה לעתיד לבוא, וקדושת המקדש מפני השכינה, ואין השכינה בטילה לעולם. שנאמר, והיו עיני ולבי שם כל הימים, ונאמר, והשימותי את מקדשיכם, אף על פי שהם שוממים, בקדושתם הם עומדים. לפיכך הנכנס למקדש בזמן הזה מתחייב באיסור כרת, ומצוה לפרסם הדבר ברבים להסיר מכשול מדרך עמנו. [ילקוט יוסף, הלכות קס"ת וביהכ"נ עמוד רפ].

ו ענבים הגדלים בהר הבית בזמן הזה, ומובאים למכירה על ידי הערבים, מותר לקנותם ולאוכלם. וכן מים שנשאבו על ידי הערבים מהבור שבעזרת בית המקדש, מותר לשתותם. [שארית יוסף חלק ג' עמוד רפ. שו"ת יביע אומר חלק ה' חיו"ד סימן כו אות י', וחלק ח' עמוד נז בהערה].

ז אסור לטוס במטוס או בהליקופטר על שטח הר הבית להשקיף עליו, כי קדושת אויר העזרה וההיכל נמשכת עד לרקיע והרי הוא כעזרה. [ילקוט יוסף, הלכות קס"ת וביהכ"נ עמוד רפב].

ח כשיש צורך בדבר, מותר לחתוך בזהירות את העשבים הגדלים בין אבני הכותל, ואין שום קדושה בעשבים אלה. [ילקוט יוסף, הלכות קס"ת וביהכ"נ עמוד רפב].

סימן קנב - סתירת בית כנסת

א מה שיש נוהגים לחפור בכתלי בית הכנסת כדי לקבוע שם דף עץ (שקורין סטנדר), אין למחות בידם, שיש להם על מה לסמוך. ומכל מקום נכון יותר

לקבוע דף זה מבלי לחקוק ולחפור בכותל בית הכנסת, אלא להדקו במסמרים אל הכותל. ומותר לנתוץ מעט מקיר בית הכנסת כדי לעשות שם איצטבא על מנת להניח שם את הסידורים. וכן מותר לסתור קיר בית כנסת כדי לעשות שם חלונות, ואף על פי שסותר שלא על מנת לבנות ולתקן את בית הכנסת, מכל מקום זהו תיקונו, שהרי אינו עושה להשחית, אלא עושה לצורך בית הכנסת וכבודו, ולכן יש להקל בזה. [ילקו״י, שם, עמוד רפג].

ב מה שנוהגים בכמה בתי כנסת לנתוץ בכתלי בית הכנסת חריצים ובקיעים כדי להכניס שם טבלאות של שיש ועץ, המנציחים את התורמים, יש להם על מה שיסמוכו, ואין לאסור בזה משום נתיצת בית כנסת. [ילקוט יוסף, חלק ב׳ הלכות קס״ת וביהכ״נ עמוד רפד].

ג בית כנסת שנהרס על ידי השלטונות, והקרקע עדיין מוחזקת בידי היהודים, ואין באפשרותם לבנותו, וגם הממשלה אינה מסכימה שימכרו הקרקע, יש להתיר להשכיר הקרקע של בית הכנסת על ידי שבעה טובי העיר במעמד אנשי העיר, לצורך הקמת חנייה לכלי רכב, באופן שישלמו להם דמי השכירות מראש, והשכירות תיעשה על ידי שבעה אנשי העיר, ובדמי השכירות יקנו דברים שבקדושה, ספרי תורה וסידורי תפלה וחומשים, וכיו״ב. [שו״ת יביע אומר חלק ח׳ חאו״ח סימן טז].

ד בית כנסת שנכנסו לתוכו גוים וחיללוהו, והוציאו את כל ספרי התורה מארון הקודש, והניחו דמות אותו האיש שר״י, ואחר כך גברה יד ישראל, מותר לחזור ולהתפלל במקום זה לאחר שיסירו את אותה דמות שנקבעה שם. ולרווחא דמילתא לפני שיתחילו להשתמש בבית הכנסת ובארון הקודש יסיידו ויצבעו הכל מחדש, ויאמרו במפורש שהם חוזרים ומקדישים את בית הכנסת לשם ה׳ הגדול והנורא. ורק לאחר מכן יחזירו עטרה ליושנה לחנוך את בית הכנסת ואת ארון הקודש בתפלות ובתחנונים, ואת ספרי התורה יכניסו להיכל הקודש בקול רנה ותודה המון חוגג, ולהודות לה׳ יתברך על כל תגמולוהי עלינו. ומה טוב ומה נעים אם יוזמנו תלמידי חכמים אנשי שם שיש להם מענה לשון אשר יעוררו את העם להתחזק בתורה ובמצוות ובנתינת צדקה לעניים למוסדות תורה וחסד. [ילקו״י ח״ב שם, בהוספות ומילואים, מהדורת תשס״ד, עמוד שצח. שאר״י חלק ג׳ עמוד רעט].

ה בית כנסת שנתרבו בו המתפללים ונעשה צר מלהכיל את כל המתפללים, ורוצים להרוס את אחד הקירות הפנימיים של בית הכנסת, כדי להרחיב את אולם בית הכנסת ולחברו עם הפרוזדור, אין בזה כל חשש של נתיצה, ומותר לעשות כן. ואם אפשר יבנו מתחלה את הקיר החדש, ואחר כך יהרסו את הקיים. [ילקוט יוסף, חלק ב׳, על הלכות בית הכנסת וקס״ת עמוד רפה].

ו בית כנסת שנתרבו בו המתפללים, ונעשה צר מלהכיל את כל הבאים, מותר להרחיב את בית הכנסת במקום שהיה מקודם בית הכסא, מאחר ועוקרים הכסא, ומבטלים את מקום הכסא לגמרי, ואין ניכר עוד מקום בית הכסא כלל. [ילקוט יוסף, חלק ב', על הלכות בית הכנסת וקס"ת עמוד רפו].

ז מותר לסתור מכותל בית הכנסת כדי לעשות חלונות בכותל, לתועלת המתפללים, ובכדי שיבא להם אורה ויוכלו להתפלל בהרחבת הדעת, ואין בזה איסור נתיצה כלל. וכן מותר לעשות חלונות בכותל בית הכנסת לעזרת הנשים. וצריכים לבנות סביב החלונות בצורה יפה, ולא ישאר כך פגום, שאין זה כבוד בית הכנסת. [ילקוט יוסף, חלק ב', הלכות קס"ת וביהכ"נ עמוד רפז].

ח בית כנסת שיש שני חלונות בכותל הדרומי שלו, והקיר מפסיק בין חלון לחלון, וגבאי ביהכ"נ רוצים לסתור את הקיר אשר באמצע החלונות, ולחבר שני החלונות ביחד, שיהיו חלון אחד רחב, כדי להרבות האורה, וגם לתוספת אויר, לצבור המתפללים, יש להתיר לעשות כן. [שו"ת יביע אומר ח"ט (סי' יז), ושם רמז להט"ז (סי' קנא סק"ג), שכתב שאף נתיצה בבהכ"נ לצורך, אסור, ע"כ. ולפ"ז גם בנ"ד יש להחמיר. אולם רבו האחרונים החולקים בזה על דברי הט"ז, ובראשם הא"ר (ס"ס קנב), והיעב"ץ במור וקציעה (סי' קנא) והמאמר מרדכי (סי' קנב סק"ה). ובספר נזירות שמשון (סי' קנא). ובבית מאיר (סי' קנא). ובאור שמח (בפ"ה מהל' מזוזה ה"א) ובשו"ת אבני נזר (סי' לג אות ג). ובשו"ת כוכב מיעקב (סי' עד) והמהר"ש ענגיל ח"ג (ס"ס פח). ובחלקת יואב (חאו"ח ס"ס ד). ע"ש].

סימן קנג - סתירת ומכירת בית הכנסת

א יש להחמיר שלא לעשות מבית כנסת בית מדרש ליחיד. [ילקוט יוסף, הלכות קס"ת וביהכ"נ עמוד רפח].

ב אין לקנות מעילים לספר תורה, ממעיל שנשתמש בו הדיוט. אבל אם באו שודדים וגזלו מבית הכנסת מעיל של ספר תורה, או פרוכת, ועשו ממנה תשמישי חול, ואחר כך חזרו כלים אלו לידי ישראל, לא נתחללה קדושתן, ומותר להחזירן לתשמיש של קדושה. [ילקו"י, הלכות קס"ת וביהכ"נ עמוד רפט].

ג סכום כסף גדול שנתרם לשם בניית בית כנסת גדול ומקוה טהרה, במקום המאוכלס ברבבות יהודים, אבל אין הסכום מספיק לבניית בית הכנסת כלבבם, וברצון ועד הקהלה להוציאו למטרות אחרות, ולהתעלם מבניית המקוה ובית כנסת, בטענה שהזמנה לאו מילתא היא, הנה על אנשי הועד לדעת כי המעות שנגבו למטרת מצוה גדולה של בניית מקוה טהרה, ובית כנסת גדול שיכיל את כל המתפללים, בפרט בימים הנוראים

ובחגים, אסור לשנות אותן למטרה אחרת. ואפילו לצורך בית עלמין וכיוצא בזה. ועליהם לגשת מיד לבניית המקוה לנשים, שהוא חשוב יותר מכל ענין אחר, ועל פרנסי הקהלה לפעול במהירות ויפה שעה אחת קודם להקים המקוה לזכות את הנשים בטהרת המשפחה, ולהחזיר עטרה ליושנה להרגיל הנשים לטבול במקוה בכל פעם שהן צריכות לכך, ולהציל אותן מעון של כרת ח״ו. שזהו הרבה יותר חשוב מבניית בית כנסת. וכן מבואר בפוסקים, שבניית מקוה טהרה עדיף יותר מבניית בית כנסת. ואם ישאר מסכום המעות שנגבו, ואי אפשר לבנות בשארית המעות בית כנסת, יקנו בו תשמישי קדושה לבתי כנסת. [ילקוט יוסף, ח״ב הלכות בית הכנסת וקריאת התורה, עמ׳ רפט. שו״ת יביע אומר ח״ז חאו״ח סימן כה, בתשובה לשאלה מועד הקהלה באיראן].

ד אם החליטו גבאי בתי הכנסת בשכונה שהתרומות לבתי הכנסת במשך תקופה מסויימת יהיו מיועדים להשלמת המקוה בשכונה, אין רשות לגבאים של בתי כנסת בודדים להתנגד להחלטה זו. [ילקוט יוסף, הלכות קס״ת וביהכ״נ עמוד רפט].

ה ארצות שבראשם עומדים מנהיגים שיש להם סמכות לעשות כרצונם בעסקי הקהלה, ואין מוחה בידם, אף על פי כן אין להתיר להם למכור בית כנסת של כרכים, דשמא יש אחד בסוף העולם, שהיה משתמש באותה בית כנסת, ואינו מסכים להם. וכל שכן בזמנינו בארצות החופש והדרור, שאין תוקף לועד הקהלה ולגבאים למכור בית כנסת. [ילקוט יוסף, ח״ב הלכות קס״ת וביהכ״נ עמוד רצא].

ו מבנה ששימש בזמנו כסניף בנק, ונסגר, ואחד הנדיבים קנה אותו למטרת השקעה, ונשאר הבנין ריק, עד שימצא לו שוכר שיוכל להשתמש בו, וביני ובינו עלה על דעתו רעיון ליתנו באופן זמני לשם בית כנסת לתפלה ולשיעורי תורה לאחת הקהלות הבאים לאותה עיר לחודשי הקיץ. וביקש מכמה מנדיבי עמנו שישתתפו עמו להרים תרומה למטרה קדושה זו, כי על שכמו רובצים חובות רבים, ואין לאל ידו ליישם מצוה זו לבדו. ואף שהבטיחו לו שיעשו כן, לא קיימו הבטחתם, ועד היום לא נעשה עמו דבר, ואחר שנפתח המקום בקיץ לשם בית כנסת, הקהל נהנו מאד מסדרי התפלות והשיעורים, כעבור הקיץ חזרו איש איש לביתו בעיר הגדולה, ובית הכנסת נסגר. והנדיב הנז׳ אינו יכול להמשיך לבדו לשאת על כתפו את ההוצאות עבור השנה הבאה בגלל החובות הרובצים עליו, ורוצה למוכרו, העיקר לדינא שמותר לו למכור את המקום כחפצו, אחר שהוא בית כנסת של יחיד שנתנה באופן זמני לרבים לתפלה ולשיעורי תורה. [שו״ת יביע אומר ח״י חאו״ח סימן יג].

ז בתי כנסת שבמצרים, או שבארצות רחוקות אחרות, שנסגרו על מסגר מחוסר יהודים מתפללים, לאחר שהיהודים עזבו את העיר ועברו לדור במדינה אחרת, ואין סכויים סבירים שיחזרו אליהם לתפלה ולתורה, מן

הראוי שגדולי הדור ימנו אנשים נאמנים מיראי ה' וחושבי שמו שימכרו את בתי הכנסת שבאותם ארצות, על מנת שיבנו במקומם בתי כנסת אחרים במקומות שזקוקים להם לתפלה ולתורה, ובפרט בארץ ישראל. מאחר ובתי הכנסת הם בלאו הכי נטושים ומוזנחים מבלי באי מועד, ואם לא ימכרו אותם עלולים להחרב יותר. וגם יהפכו כמערת פריצים ונרקומנים אשר ימצאו שם מחסה למזימותיהם, אשר על כן יפה שעה אחת להקדים ולמוכרם יפה שעה אחת קודם, והקדושה תחול על המעות, והמעות יוקדשו לבניית בתי כנסת חדשים במקומות המאוכלסים ביהודים. וכל זה לענין בית הכנסת והרהיטים, אבל ספרי התורה והרימונים והעטרות של ספרי התורה וכיוצא בהם, אין למוכרם, וצריך לשומרם עד שיתאפשר מצד השלטונות להוציאם למקומות שילמדו ויתפללו בהם. ובינתיים יש לשמור עליהם ולאוורם כדי שלא יבלו. [ילקו"י, הלכות קס"ת וביהכ"נ עמוד רצב].

ח בתי כנסת שבחוץ לארץ שנהרסו על ידי הגויים, ואין אפשרות לחזור ולבנותם, יש להקל להשכיר הקרקע של בית הכנסת על ידי שבעה טובי העיר במעמד אנשי העיר, באופן שישלמו להם דמי השכירות מראש, ובלבד שישתמשו בדמי השכירות לדברים שבקדושה. [ילקו"י שם עמוד רצג].

ט בית כנסת שחרבה, ונבנה במקומה בית מרחץ ובית טבילה, ובתי כסא ציבוריים, שלא ברשות הרבנים מארי דאתרא, יש לסתור אותם, ולחזור ולבנות במקום בית כנסת, ולהחזירו לקדושתו. [ילקוט יוסף, חלק ב', על הלכות בית הכנסת וקריאת התורה, עמוד רצו].

י בית כנסת שרוצים להעביר את חדרי השירותים (בתי השימוש) ולקרבם אל בית הכנסת, כך שהכותל של בית הכנסת ישמש גם לבתי השימוש, יש לאסור בזה, שאין לך ביזיון גדול מזה שצד החיצון של הכותל ישמש לחדרי השירותים. ולכן יש לבנות את הקיר של בתי השימוש במרחק כל שהוא מקיר בית הכנסת בהפרדת ריוח כל שהוא, ויקפידו תמיד שלא יהיה ריח רע נודף לבית הכנסת, וכל שכן בשעה שמתפללין. [ילקוט יוסף, הל' קס"ת וביהכ"נ עמ' רצז. שו"ת יביע אומר ח"א סי' י'].

יא דירה שהיו מתפללים בה באופן קבוע, כמו בית כנסת, ובהיות ונבנו בתי כנסת סמוך לדירה, התדלדל המנין והדירה היתה סגורה במשך זמן מסוים, מותר למסור דירה זו לשם הקמת כולל אברכים במקום, או הקמת שיעורי תורה לנוער בשעות הערב ובשבתות, ואף מותר לקבל על זה שכר ואין בזה כל חשש. [ילקוט יוסף, חלק ב' על הלכות בית הכנסת וקריאת התורה עמוד רצח].

יב ישוב שלא היה לצבור ספר תורה, וקראו בספר תורה של יחיד, ואחר כך קנו הצבור ב' ספרי תורה, אין לאותו יחיד כל טענה שימשיכו לקרות

בספר תורה שלו. ומכל מקום טוב שיקראו כל שבת בספר תורה אחר. [ילקוט יוסף, חלק ב' על הלכות בית הכנסת וקריאת התורה, עמוד רצח].

יג מותר לעשות פרוכת לארון הקודש מבגד שהשתמש בו הדיוט, הואיל ופרוכת שלנו יש לה דין תשמיש דתשמיש קדושה. אולם לעשות פרוכת מבגד אשה, אם יש מהקהל שמכיר אותה בלבשה את הבגד עליה, יש להחמיר בזה משום הרהור, ואף על פי שאין האשה עוד בחיים, ולכן יש לשנות את צורת הבגד עד שלא יהיה ניכר. ולעשות מבגד הדיוט מפה או מעיל לספר תורה צריך לשנות צורת הבגד ממה שהיה, ואז מותר לעשותו לצורך גבוה. [ילקו"י שם, עמ' רצט. שו"ת יביע אומר ח"ג סי' יג].

יד מותר להניח את המפות של הספרי תורה, וכן את רימוני הספרי תורה, בתוך ארון הקודש, ליד ספרי התורה. והוא הדין בזה בספר הפטרות העשוי בגלילה כעין ספר תורה. ומעשים בכל יום שכאשר נמצא בספר תורה טעות או דיבוק באותיות, מחזירים אותו לארון הקודש. [שם עמוד ש'].

טו מותר להזיז את ארון הקודש ממקום למקום בבית הכנסת, (או להעבירו לבית כנסת אחר), לאחר שיוציאו ממנו את ספרי התורה שבתוכו. [ילקוט יוסף, חלק ב', על הלכות בית הכנסת וקס"ת עמוד שא].

טז ארגז שמונחים בתוכו ספרי לימוד וכדומה, או סידורי תפלה ותהלים, או שמניחים בתוכו טליתות ותפילין, יש מקומות שנוהגים שיושבים על ארגז זה בבית הכנסת, כאשר אין מקומות ישיבה אחרים. ויש לנוהגים כן על מה לסמוך, ואין למחות בידם. [ילקו"י הלכות בית הכנסת עמוד שא].

יז אסור להצניע בתוך ספר, מכתבים, וכדומה, אלא אם כן עושה כן לסימן ומראה מקום. וכל שכן שאסור להצניע בתוך ספרי קודש שערות הזקן, או מעות. [תורה לשמה סימן שו, ילקו"י שם עמוד שב].

יח בית כנסת שקיים אצלם מחסור בספסלים וכסאות, ובימים הנוראים אין להם ספסלים לכל הצבור הרב המגיע לבית הכנסת, ורוצים ליקח בהשאלה ספסלים מבתי הוללות, כמו בית קולנוע, וכדומה, יש להקל בזה במקום צורך. [בפרט כשאין הספסלים ניכרים שהם מבית קולנוע, שאין בהם צורה מיוחדת]. [ילקוט יוסף, חלק ב', על הלכות בית הכנסת וקריאת התורה, עמוד שב].

יט מותר להשתמש בספסלי בית הכנסת לצורך חול, ולכן מותר להשאילם לאחרים גם אם אין הדבר לצורך מצוה. [ילקו"י, ח"ב בהוספות ומילואים, מהדורת תשס"ד, עמ' תב. שארית יוסף ח"ג עמוד רפד].

כ ישראל מומר לחלל שבת בפרהסיא, הרוצה לבנות בית כנסת, או להשכיר סופר לכתוב ספר תורה לבית הכנסת, מצד עיקר ההלכה אין בזה כל איסור, ומותר לקבל המעות ממנו לבנות את בית הכנסת, או לכתוב או הספר תורה. ומה שכתב בספר החסידים להחמיר בזה, אין זה מצד איסור ממש. וכל שכן אם הישראל מומר נותן מעות לצדקה בסתם, שמותר לבנות בית כנסת ממעות אלה, שאף לחומרא יתירא אין לחוש בזה. [ילקוט יוסף, הלכות קס"ת וביהכ"נ עמוד שג].

כא מותר לקבל תרומות לבנין בית כנסת, או לישיבה קדושה, גם מבית כנסת של קהלות הרפורמים או הקונסרבטיבים. אולם אם יהיה צורך לרשום את שם התורם חרות על לוח שיש בבית הכנסת, בין יתר התורמים, אין לקבל מהם תרומות. ולכתחלה אין לפנות אליהם ב"חוזר" ולבקשם לתרום לבית הכנסת. [ילקוט יוסף, הלכות קס"ת וביהכ"נ עמוד שג].

כב כספים שנתקבלו מחוץ לארץ כתמורה לבתי כנסת ותשמישי קדושה שנמכרו בחוץ לארץ, אין להשתמש בהם לגאולת הארץ, שזו הורדה מקדושה חמורה לקדושה קלה, והלכה רווחת בידינו מעלין בקודש ואין מורידין. ויש להעביר כספים אלה לבניית בתי כנסת ביישובים בהם חסרים בתי כנסת. ועל ידי כך יתקיימו דברי חז"ל במגילה כט. עתידים בתי כנסת שבחוץ לארץ שיקבעו בארץ ישראל. [ראה במהרש"א ברכות ח. ילקוט יוסף, הלכות קס"ת וביהכ"נ עמוד שז].

כג תשמישי קדושה המגיעים מחוץ לארץ העשויים מכסף, אם הם ראויים להמשיך להשתמש בהם כתשמישי קדושה לספר תורה, אין למוכרם אפילו לבניית בית כנסת, אלא ימשיכו להשתמש בהם לספר תורה. ואם אינם ראויים למלאכתם, מותר למוכרם על מנת לקנות בהם תשמישי קדושה וכיוצא בהם. [ילקוט יוסף, חלק ב' הלכות קס"ת וביהכ"נ עמוד שז].

כד בית כנסת שעזרת הנשים שלו צר מלהכיל את כל הנשים הבאות לבית הכנסת, ובהגיע עת הימים הנוראים הגבאים הציעו להקצות שורה אחת בפאתי בית הכנסת באופן עראי, על ידי הרחקה מתאימה עם מחיצה המבדלת כדת וכדין, ולאחר הימים הנוראים הכל יחזור למקומו, מותר לעשות כן, מאחר והנשים חייבות התפלה, והרי הן עונות לקידש לקדושה וברכו, כמו האנשים, אין בזה הורדה מקדושה. [שו"ת יביע אומר חלק י' חאו"ח סימן טו].

סימן קנד - תשמישי קדושה ונרות בית כנסת

א מותר להתקין מכשיר אזעקה בתוך ארון קודש, שבמקרה של פריצה יוכל להפתיעם על ידי שמיעת קול האזעקה. ואף אם צריכים לחפור ולשבור בתוך ארון הקודש לצורך התקנת המכשיר, אין להחמיר בזה, מכיון שהדבר נעשה לצורך שמירת ספרי התורה. [ילקו"י, הל' קס"ת וביהכ"נ עמ' שח].

ב יש אומרים שמותר להצניע בתוך ארון קודש תשמישי קדושה, כמו טלית ותפילין וכדומה. דהוי כהיתנו על זה מראש. אמנם לכתחלה יש להניח את הטלית והתפילין וכן החומשים בתוך הארון בחלק התחתון, ולא בחלק העליון שבו מונחים ספרי התורה. [ילקוט יוסף, הל' קס"ת וביהכ"נ עמ' שט].

ג מותר להניח לשמירה בתוך ארון הקודש, שופר, או יין להבדלה, או לסגולה. אך לכתחלה טוב להניחם בארון למטה. [ילקוט יוסף, חלק ב' על הלכות קס"ת ובית הכנסת, מהדורת תשס"ד, עמוד תא. שו"ת יביע אומר חלק ח' סי' יט בהערה עמוד עט. שארית יוסף חלק ג' עמוד רפב].

ד ארון קודש ישן שהעבירו ממנו את ספרי התורה לארון קודש חדש, יש אומרים שמותר להניח בתוך הארון הישן גמרות וספרי פוסקים, שלב בית דין מתנה עליהם מעיקרא. [ילקוט יוסף, חלק ב' הלכות קס"ת וביהכ"נ עמוד שי].

ה ארון קודש שהונחו בו ספרי תורה, אך לאחר שהוקדשו לבית הכנסת עוד ספרי תורה, אין הארון הישן יכול להכילם, ועמדו הגבאים ובנו היכל גדול, וברצונם לתת לתוך הארון הראשון ספרי תלמוד ופוסקים וכו', יש לסמוך על הט"ז וסיעתו להקל, מאחר והארון הישן נשאר פנוי, וזה עדיף יותר מאשר לגונזו. [ילקו"י, שם, מהדורת תשס"ד, עמוד ת'. שו"ת יבי"א ח"ח סי' יט. שארית יוסף ח"ג עמוד רפא].

ו ארון קודש שהתיישן ואינו ראוי לתשמישו, וקנו ארון קודש חדש, מותר למכור את הארון הישן, והארון יוצא לחולין, והמעות ישמשו לדברי קדושה. [ילקוט יוסף, הלכות קס"ת וביהכ"נ עמוד שיא].

ז ארון קודש הבנוי בתוך הקיר, יש אומרים שאסור לעשות ממנו כסא לספר תורה, שיש בו קדושה יותר מקדושת הכסא של ספר תורה. ויש חולקים וסוברים שאין עליו קדושה יותר מקדושת בית הכנסת. [ילקוט יוסף, חלק ב', הלכות קס"ת ובית הכנסת בהוספות ומילואים, מהדורת תשס"ד, עמוד ת'. שו"ת יביע אומר חלק ח', חלק אורח חיים סימן יט. שארית יוסף חלק ג' עמוד רפא].

ח ראוי ונכון שלא להישען על ארון הקודש בבית הכנסת. אולם כשיש דוחק רב בבית הכנסת, כמו בעת דרשת שבת הגדול, וכדומה, ועל ידי הדוחק יש הנשענים על ארון הקודש, יש להם על מה שיסמוכו, שכיון

שאי אפשר בלאו הכי, הוי כהיתנו על כך מעיקרא. [ילקו״י, הל׳ קס״ת וביהכ״נ עמו׳ שיב].

ט מותר לכתוב בתוך תיק הספר תורה נוסח ״בריך שמיה״ וכדו׳, כדי שבעת פתיחת ההיכל יוכלו לומר מתוכו את הבריך שמיה, ואין לחוש לכך שיאמרו שנוסח זה כתוב בתוך הספר תורה ממש. [ילקוט יוסף, חלק ב׳ על הלכות בית הכנסת וקס״ת, עמוד שיג].

י יש מקומות אצל הספרדים שנהגו לפרוס פרוכת נוספת מבפנים לדלתות ארון הקודש, בנוסף לפרוכת החיצונית, ואף שאין חובה מעיקר ההלכה לנהוג כן, מכל מקום יש סמך נכון למנהגם. [ילקוט יוסף, חלק ב׳ על הלכות קס״ת וביהכ״נ, עמוד שיד].

יא בית כנסת שהובא אליו מחוץ לארץ ארון קודש מפואר ביותר, מעשה חושב, ופרוכת פרוסה עליו כנהוג, ורוצים להדרו לצחצחו לצפותו זהב, וכולו אומר כבוד, ולשם כך רוצים להסיר את הפרוכת מעליו, ולהשאירו בלי פרוכת, כדי להראות את יופיו והדרו לקהל המתפללים, אין להתיר לעשות כן, אלא יש להמשיך במנהג של פריסת פרוכת על ארון הקודש, ואם המצא ימצא בית כנסת שהסירו מעל ארון הקודש את הפרוכת, שלא ברצון מורי הלכה עשו כן, ויש להעיר למוסר אזנם להחזיר עטרה ליושנה. [ילקוט יוסף, חלק ב׳, על הלכות קס״ת וביהכ״נ עמוד שיד].

יב יש לאסור לתלות פרוכת שמצוייר בה אריות על ארון הקודש מבחוץ. שמלבד שהדבר אסור על פי ההלכה, עוד בה שמבלבל דעת המתפללים כנגד הפרוכת. וכן יש לאסור להקים צורת אריות מברונזא או שיש, וכיוצא בזה, מעל ארון הקודש. ורבני ישראל נקראים לדרוש ברבים על כך, ולדבר על לב גבאי בתי הכנסת בכל אתר ואתר, במתק שפתים, להסיר צורות אלו מבתי הכנסת. ויש לעשות הדברים בחכמה ובתבונה, בשלום ובמישור, כדי שלא לגרום חס ושלום מחלוקת בבית הכנסת, כי דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום. ויש לפרסם ברבים שלא יוסיפו להקדיש פרוכות כאלה לבתי כנסיות. [ילקוט יוסף, ח״ב, הלכות קס״ת וביהכ״נ, עמוד שטו, ובמהדורת תשס״ד גם בעמוד תכג].

יג מותר לתת סמל ״מגן דוד״ מעל ארון הקודש, או בפרוכת, וכן מותר לארוג צורת שני לוחות הברית על הפרוכת, או לתת צורה זו מעל ארון הקודש, גם אם כתוב בהם ראשי עשרת הדברות [כגון: אנכי ה׳, לא יהיה, לא תשא וכו׳]. וכן המנהג. ומותר לפתוח דלתות ארון קודש בשבת, אף שכתוב עליהם איזה פסוק, ועל ידי פתיחת הארון האותיות נשברות לשנים, ואין לחוש בזה לאיסור מוחק בשבת. [ילקוט יוסף, חלק ב׳,הלכות קס״ת וביהכ״נ, מהדורת תשס״ד עמוד תכג, ותפלה כרך א׳ סימן צ׳].

יד בתי כנסת שבחוץ לארץ שמציבים לצד ארון הקודש את דגלי המדינה, אין לעורר על זה מחלוקת, שיש להם על מה שיסמוכו. אולם במקומותינו כאן בארץ ישראל שלא נהגו בזה, בודאי שאין להנהיג דברים כאלה בבתי כנסת. [ילקוט יוסף, שם, מהדו' תשס"ד עמו' תכט, ותפלה כרך א' סי' צ'].

טו יש נוהגים לתלות לנוי וליופי בדפנות הסוכה, פרוכת שהיתה על ארון הקודש, [מלבד הדפנות הכשרות שיש בסוכה], לקיים בזה מצות זה אלי ואנוהו, התנאה לפניו במצוות. ויש לנוהגים כן על מה שיסמוכו. ואף על פי שהפרוכת היתה פרוסה על ארון הקודש בבית כנסת, מאחר והוא נעשה לצורך מצוה של נוי סוכה, שרי להשתמש בתשמיש דתשמיש דקדושה. [ילקוט יוסף, ח"ב הלכות קס"ת וביהכ"נ עמוד שטז, ושם, שיש חסידים שמקפידים שיתפרו המעילים באופן שהכפתורים משמאל כדי להשים הימין על השמאל, הנה בודאי שאף שיש להם סמך, וכוונתם רצויה להגביר הימין על השמאל, מ"מ חומרא בעלמא הוא].

טז יש נוהגים בעת מלחמה ליקח פרוכות שהיו פרוסות על ארון הקודש, ולתלותם כנגד החלונות בבית הכנסת, או בביתו, כדי להאפיל על האור בלילה, בעת התפלה, או לימוד תורה. ויש לנוהגים כן על מה שיסמוכו, שגם זה נחשב לצורך מצוה. ומכל מקום עדיף יותר שיכסו את החלונות בדברים אחרים. [ילקוט יוסף, חלק ב' הלכות קס"ת וביהכ"נ עמוד שיח].

יז יש נוהגים לפרוס פרוכת [שהיתה פרוסה על ארון הקודש] לאפריון בבית החתן והכלה, לכבודם. ויש להם על מה שיסמוכו, ואין לאסור בזה מטעם מעלין בקודש ואין מורידין, כי לב בית דין מתנה עליהם, והוא מנהג קדום בירושלים, בהסכמת הגאונים מרי דאתרא. [ילקוט יוסף, הלכות קס"ת וביהכ"נ עמוד שיח. שו"ת יביע אומר חלק ז' חלק אורח חיים סימן כו].

יח ומטעם זה נהגו גם כן להניח פרוכת על כסא של אליהו הנביא בברית מילה, והסנדק יושב על הכסא, שלב בית דין מתנה עליהם, ומנהג ישראל תורה הוא, והנח להם לישראל. [יביע אומר שם].

יט מותר לעשות כיס לטלית ולתפילין מפרוכת שהיתה פרוסה על ארון הקודש, לאחר שהפרוכת בלתה. [ילקוט יוסף, הלכות קס"ת וביהכ"נ עמוד שיח].

כ טס של כסף החקוק על פרוכת שבלתה, מותר להעבירו לפרוכת חדשה. ואם רוצים להתיך את הכסף הרקום על הפרוכת שבלתה, יש לעשותו לדבר מצוה. [ילקוט יוסף, הל' קס"ת וביהכ"נ עמוד שיח].

כא נייר או ניילון שעוטפים בהם את הספרים להגן על הכריכה, ואינם מחוברים לספר, מותר לזורקן לאשפה אחר שנקרעו, ואינן צריכים גניזה כלל. [ילקוט יוסף, ח"ב, הלכות קס"ת וביהכ"נ עמ' שיט].

כב בעלי דפוס שיש להם דפי הגה״ה רבים, ובהם דברי תורה, וקיים חשש שיקחו מניירות אלה לעשות מהם קרטונים וכדומה, ואין להם אפשרות לגנוז את כל דפי ההגה״ה, יש אומרים שאין בדפים אלה קדושת ספרים ומותר לשורפן, הואיל ונדפסו לשם הגה״ה בלבד, ולא למדו בהם. [בפרט אם עושים תנאי מראש שלא תחול קדושת ספרים על גליונות ההגה״ה]. ויש חולקים. [שם עמ׳ שיט].

כג אותיות עופרת של בתי דפוס [ישנים] שנכתב בהם שמות הקודש, מותר לפרקם, שהרי מעיקרא הם עומדים לכך. ולוחות צילום שהאותיות מופיעות בהם כסדרם, דינם כדין דפי ההגה״ה הנ״ל, אחר שלא נעשו לשם לימוד. [ילקוט יוסף, חלק ב׳ על הלכות קס״ת וביהכ״נ, עמוד שכא].

כד מי שחלה במחלה מדבקת ר״ל, ולאחר שיבריא יצטרכו לשרוף את כל חפציו, ומבקש שיביאו לו תפילין, יש אומרים שמותר למסור לו התפילין בשביל לקיים המצוה אף שגורם על ידי זה שלאחר מכן ישרפו את התפילין. ויש חולקים. ולדינא, אם יש לחולה צער רב מכך שאינו מניח תפילין, ויש חשש שצער זה יגרום לדרדור במצבו הגופני ויבא לידי סכנה, יש להקל להביא לו את התפילין, אף שידוע שישרפו את התפילין. ואם הוא גורם שהשריפה תהיה על ידי גוי יש להקל גם שלא במקום סכנה, כדי שלא יתבטל ממצות עשה של מצות תפילין. [ובכל אופן ישתדל שהשריפה לא תהיה על ידי ישראל. ואם אפשר יש לשכנעם שיסתפקו בקבורת התפילין ולא בשריפתם, ואם אפשר יצוה לאחד מקרוביו שאחר פטירתו יזדרז לקבור התפילין קודם שישרפום]. [ילקוט יוסף, הלכות קס״ת וביהכ״נ עמוד שכא. ובמהדורת תשס״ד עמוד תכט. שארית יוסף חלק ג׳ עמוד רפח].

כה דברי תורה הכתובים על דיסקט, או בדיסק-קשיח, מותר למוחקם, ואין בזה חשש משום מחיקת דברי תורה. ואף אם כתובים שם אותיות שם ה׳, מותר למוחקם.

כו סרט של מכונת הקלטה, [טייפ] שהוקלטו עליו ברכות ותפלות ודי״ת, מותר למוחקם לצורך הקלטת דברי קדושה אחרים במקומם. ומכל מקום נכון להזהר שלא להכניס סרט זה של רשם קול שהוקלטו עליו דברי קדושה, אל מקומות המטונפים, כי איסור בזיון כתבי הקודש חמור יותר ממחיקתם, וכמו שכתבו האחרונים. [ילקוט יוסף, חלק ב׳ הלכות קס״ת וביהכ״נ עמוד שכא].

כז שם ה׳ הנכתב ברמז, כגון אות ה׳, או ב״ה, ובעזה״י, אין איסור במחיקתם. [ילקו״י שם עמוד שכב].

כח מי שהיה לו ארון עץ לספרי קודש, ולאחר שהרחיב ה׳ גבולו עשה ארון יפה לספרים, יש אומרים שרשאי להשתמש בארון הראשון לצורך

חול, על ידי שיפקיע את קדושתו על ידי שאלה. [ילקוט יוסף, חלק ב' הלכות קס"ת וביהכ"נ עמוד שכג].

כט נכון שלא ליקח ספר ולהניחו תחת ספר אחר כדי להגביהו, ושיהיה לו נוח לראות בו, אלא אם כן הספר כבר מונח לפניו, שאז מותר להניח הספר השני על גביו כדי לעיין בו. [ילקו"י שם עמוד שכג].

ל מותר לכתוב דברי תורה על גבי ספר פתוח, ויש מחמירים לכתוב על הכריכה מבפנים. [שם].

לא אין להדליק נר של חול מנר של בית הכנסת, ותלמיד חכם הלומד בתוך בית הכנסת, רשאי להדליק סיגריה מנר של בית הכנסת, ויזהר להדליק ישר מן הנר, ולא ידליק על ידי קיסם. [הליכות עולם חלק א' עמוד רסח].

לב תלמידי חכמים הלומדים בבית הכנסת, מותר להם להדליק סיגריה מנר הדולק בבית הכנסת, ואין להחמיר להצריך להדליק את הסיגריה על ידי קיסם או נר אמצעי, שדעת כמה פוסקים לאסור דוקא על ידי קיסם. [ילקוט יוסף, חלק ב' הלכות קס"ת וביהכ"נ עמוד שכה].

לג מותר לקרוא דברים של חול, כמו מכתבים, לאור נר של בית כנסת, וכגון שנמצא סמוך לבית הכנסת, וקורא לאור נר בית הכנסת. אבל בתוך בית הכנסת בלאו הכי אין להתיר לקרוא שם דברים של חול, כמו חשבונות בנק וכדומה. [ילקוט יוסף ח"ב מהדורי תשס"ד, עמ' תמג. הליכות עולם ח"א עמוד רסז].

לד שמן שנמצא בו עכבר מת, אם יש בו ששים כנגד העכבר, כיון שהשמן לא נאסר על פי ההלכה, מותר אף להדליק ממנו נר של בית הכנסת. [ילקוט יוסף שם, עמוד תמג, הליכות עולם ח"א עמוד רסח].

לה נרות שעוה שהקצו אותם לכנסיה של עבודה זרה ומסרום לכומרים, וקודם שהכניסום הכומרים לכנסיה שלהם, נתנו אותם לישראל, מותר להדליקם בבית הכנסת, או לחנוכה או לנרות שבת, שדוקא קרבן אסור גם המוקצה בלבד, מה שאין כן לדבר מצוה הזמנה לאו מילתא היא. [סנהדרין מז : הליכות עולם חלק ז' עמוד רעז].

לו מותר למכור ספר תורה ישן, על מנת לקנות בדמים ספר תורה חדש מהודר יותר. ובלבד שהספר תורה החדש יהיה מוכן, וחסר רק נתינת הדמים. [ילקוט יוסף, הלכות קס"ת וביהכ"נ עמוד תב. שו"ת יביע אומר חלק ח' סימן יט, עמוד עא בהערה, ועמוד עג. שארית יוסף חלק ג' עמוד רפג].

סימן קנה - לילך לבית המדרש

א מצוה לרוץ בהליכתו לבית הכנסת. אבל אסור לרוץ בצאתו מבית הכנסת. ומי שיש לו אפשרות ללכת רגלי לבית הכנסת לתפלה, עדיף יותר שיעשה כן מאשר שיסע ברכב. ומכל מקום אם הוא ממהר להגיע לבית הכנסת מוקדם ככל האפשר, יכול לנסוע ברכב, וכל שכן אם בית הכנסת נמצא במקום מרוחק מביתו. אלא שנכון שיעמיד את הרכב במרחק קצת מפתח בית הכנסת, כדי שילך רגלי עד הפתח. [ילקוט יוסף, חלק ב' הלכות קס"ת וביהכ"נ עמוד שכז].

ב הנכון שכל אדם ירגיל את עצמו לאכול בכל יום פת שחרית, ובפרט אם הוא הולך אחר התפלה ללמוד בבית המדרש, כדי שיהיה בריא וחזק ויוכל לעבוד את השי"ת בתורה ובתפלה. [ילקוט יוסף, חלק ב', הלכות קס"ת וביהכ"נ עמוד שכח].

ג אחר שיצא מבית הכנסת ילך לבית המדרש, ויקבע עת ללמוד בכל יום. וצריך שאותו עת יהיה קבוע שלא יעבירנו אף אם הוא סבור להרויח הרבה. [ילקוט יוסף, ח"ב, הלכות קס"ת וביהכ"נ עמוד שכח].

ד ישתדל אדם ללמוד בכל יום לפחות ב' הלכות, כדי שיהיה בכלל מה שאמרו: "כל השונה הלכות בכל יום מובטח לו שהוא בן העולם הבא". ובעלי בתים שאינם לומדים בכל יום אלא ג' או ד' שעות בלבד, ילמדו הלכות מספרי הפוסקים אשר מפיהם אנו חיים, ואינם יוצאים ידי חובתם בלימוד משנה וגמרא בלבד, שאין למדין הלכה מפי תלמוד. [נדה ז:]. וילמדו הלכות מפי תלמיד חכם מובהק הבקי בהלכה. וראוי ונכון ללמוד מפעם בפעם בספרי מוסר ואגדה, בדברים המביאים לידי יראת שמים ומדות נעלות. [ילקוט יוסף, חלק ב', הלכות קס"ת וביהכ"נ עמוד של].

ה תלמיד חכם או בן ישיבה הלומד בכל היום בסדר הלימוד שלו, אינו צריך לקרוא חק לישראל, ומכל מקום טוב ונכון שגם בן ישיבה יקבע לימוד בחק ישראל בין הסדרים בישיבה, בשעה שאינו לומד גמרא ומפרשיה. [ילקוט יוסף, הל' קס"ת וביהכ"נ עמ' שלב, שו"ת יביע אומר ח"ד חיו"ד סי' לא אות ה].

סימן קנו - סדר משא ומתן

א אחר שיסיים זמן הקביעות בלימוד התורה, ילך לעסקיו. וישתדל אדם שלא להיבטל ממלאכה, שכל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטלה, וגוררת עוון, כי העוני יעבירנו על דעת קונו. ומכל מקום לא יעשה מלאכתו עיקר אלא עראי, ותורתו קבע. וזה וזה מתקיים בידו. ומכל מקום עדיף יותר ללמוד כל היום, ולקבל משכורת מהכולל או מהישיבה, או ממחזיק פרטי, מאשר לעסוק במלאכה או במשא ומתן, וללמוד רק כמה שעות ביום. ואף אם המשכורת מספיקה לו בדוחק יבטח בהשי"ת, והבוטח בה' חסד יסובבנו. [ילקוט יוסף, ח"ב, הל' קריאת התורה ובית הכנסת עמוד שלג].

ב אף על פי שעל האדם מוטלת חובת ההשתדלות בענין הפרנסה, מכל מקום עליו לבטוח בהשי"ת, שהוא זן ומפרנס לכל חי, ולא יסיר מבטחו מהקדוש ברוך הוא, ויתלה בו הצלחתו, שהכל מידו המלאה. ומכל מקום מותר לאדם לבטח את עצמו בביטוח חיים, ואין לחשוש בזה משום חוסר בטחון בהשי"ת, ובלבד שהדבר ייעשה על פי ההלכה, בהתייעצות עם מורי הוראה. ויש להזהר שלא לחתום על סעיף המתיר עריכת ניתוח אחר המות.[ילקו"י, שם עמו' שלד].

ג יזהר לישא וליתן באמונה, שלא יהיה בעסקיו חשש גזל ותרמית. ועל כן ראוי והגון ללמוד הלכות אלו, כדי שידע את האסור ואת המותר בענינים אלה. [ילקו"י, הלכות קס"ת וביהכ"נ עמ' שלה].

ד יזהר מלהשבע אפילו על דבר אמת, ואפילו אם נשבע על דבר ומקיימו. [ילקו"י שם עמוד שלה].

ה צריך להזהר שלא ישבע אדם בחיי נפשו, שהנפש היא חלק אלוה ממעל והרי הוא כנשבע בשם ה'. וכן לא ישבע בחיי אביו ואמו, או בחיי בניו. וכן יש להזהר שלא ישבע אפילו באמת בנשמת אבותיו. [הליכות עולם חלק ח' הלכות נדרים ושבועות].

הלכות נטילת ידים

סימן קנח - דיני נטילת ידים לסעודה

א מצוה מדברי סופרים ליטול את הידים קודם שאוכל סעודה עם פת, ומצוה לשמוע דברי חכמים. והסמיכו זאת על הפסוק (ויקרא כ, ז): והתקדשתם והייתם קדושים, והתקדשתם אלו מים ראשונים וכו'. ואף שזו מצוה מדברי סופרים מכל מקום מברכים על נטילת ידים קודם הניגוב: "אשר קדשנו במצותיו וצונו על נטילת ידים". שגם על מצוות דרבנן שייך לברך בלשון "וצונו", שהקב"ה צונו לשמוע לדברי חכמים. (חולין קו.). וצריך ליזהר מאד בנטילת ידים, שכל המזלזל בנטילת ידים חייב נידוי, ובא לידי עניות, ונעקר מן העולם. [ילקו"י, חלק ג', ספר על הלכות ברכת המזון וברכות סימן קנח סעיף א', עמוד ט].

ב אף מי שאין ידיו מלוכלכות, ואינו יודע להם שום טומאה, אינו רשאי לאכול לחם עד שיטול ידיו. [ילקוט יוסף, חלק ג' דיני ברהמ"ז וברכות, סימן קנח הערה ב' עמוד יג].

ג גם הנשים חייבות בנטילת ידים, ועל כן צריך כל אדם להיות בקי בהלכות נטילת ידים, וללמד את בני ביתו דיני נטילת ידים, וישגיח שיטלו ידיהם כהלכה. וכן יחנך את בניו ובנותיו הקטנים לנטילה בברכה. [ילקוט יוסף, חלק ג' על הלכות ברכת המזון וברכות סי' קנח הע' ג' עמוד יג].

ד האוכל פחות מכזית פת (שהוא 9 דרהם, ומשערים לפי הנפח, אך מאחר שאין הכל בקיאים לשער בנפח, נהגו לשער במשקל, ובמשקל - כזית הוא בדרך כלל 27 גרם) מעיקר הדין אינו צריך ליטול את ידיו, ורק אם בדעתו לאכול שיעור כזית, צריך ליטול את ידיו, אבל לא יברך על נטילה זו. ורק אם בדעתו לאכול פת שיעור כביצה, נוטל ידיו ומברך על נטילת ידים. והיינו באוכל כשיעור ביצה בלא קליפתה, שאז צריך לברך על הנטילה. ונחלקו האחרונים מה הוא שיעור ביצה בלא קליפתה, ולהלכה נראה שאם אוכל כחמשים ואחד גרם פת, נוטל ידיו בברכה. והמחמיר ליטול ידיו בלא ברכה גם בפחות מכזית תבוא עליו ברכה. ויש מחמירים ליטול ידיהם (בלי ברכה) באכילת פת כשיעור 18 גרם, לחוש לסוברים דכזית הוא כ-18 גרם. שהרי דעת הרי"ף והרמב"ם שכזית הוא פחות משליש של כביצה, ושיעור ביצה הוא 18 דרהם, וכל דרהם הוא 3 גרם, ונמצא ששיעור כזית לדבריהם הוא כ-18 גרם. אך לדעת התוס' ומרן השלחן ערוך, שיעור כזית הוא חצי ביצה, וממילא שיעור כזית הוא 27 גרם. [ילקוט יוסף, ח"ג הלכות ברהמ"ז וברכות, סימן קנח הערה ד', עמוד יד. יביע אומר ח"ט או"ח סי' קח אות פ, הליכות עולם ח"א עמוד שטו, פרשת שמיני אות א'. וחלק ב' עמוד רפ רפא, חזון עובדיה על הלכות פסח מהדורת תשס"ג, עמוד קיא].

ה הנוטל ידיו בברכה על דעת לאכול שיעור כביצה פת, ואחר שהתחיל לאכול, נאנס ולא יכול להמשיך באכילתו, אינו חייב לאנוס עצמו לאכול עד שיעור כביצה, או אפילו כזית, כדי שלא תהיה ברכתו ברכה לבטלה, שמה שבירך על נטילת ידים אין זו ברכה לבטלה, כיון שבשעת הנטילה היה בדעתו לאכול כביצה. ומכל מקום אם הדבר אפשר ישתדל לאכול כביצה, מחמת הברכה שבירך. ולכתחלה חכם עיניו בראשו, לאכול

בתחלת סעודתו פת שיעור כביצה, ורק אחר כך יאכל משאר מאכלים. [יביע אומר ח״א חיו״ד סימן כא. וח״ה חיו״ד סימן כ׳ אות ג׳. ילקוט יוסף, על הלכות ברהמ״ז וברכות סי׳ קנח הערה ה, עמוד טז. הליכות עולם חלק א׳ עמוד שטז].

ו מי שנטל ידיו [ולא בירך] ולא היה בדעתו לסעוד כלל, ואחר כך נמלך מיד ורוצה לסעוד, צריך נטילה אחרת. ואם לא הסיח דעתו יטול בלא ברכה, שיש אומרים דבנטילת ידים לחולין אף אם לא כיוון לשם נטילה יצא אם לא הסיח דעתו מעת שנטל ידיו. ולכן יטול בלא ברכה. [ילקוט יוסף חלק ג׳ דיני ברכת המזון וברכות, עמוד יז בהערה].

ז הקובע סעודה על פת הבאה בכיסנין (עוגה), חייב ליטול ידיו כדין נטילת ידים לפת. ויש אומרים שאף מברך על נטילה זו, ויש חולקים. ולדינא, נוטל ידיו בלא ברכה. [הלבוש השל״ה ויד אהרן. ואף שהחיד״א בברכ״י סי׳ קנח סק״ג פסק לברך, סב״ל. ואף שלד׳ הרדב״ז היכא שהספק במצוה ולא בברכה ברוכי מברכינן, הא לא קי״ל כהרדב״ז אלא היכא דמרן פסק להכשיר המצוה, וגם איכא חזקת חיוב. והכא אעיקרא יש ספק אם חייב בנטילה כמבואר בלבוש]. והמברך יש לו על מה שיסמוך. ושיעור קביעות סעודה על עוגה יש אומרים שהוא 216 גרם, [כשיעור ארבע ביצים], ויש אומרים שהוא שיעור שלש ביצים, דהיינו, 162 גרם, [וכן נראה דעת מרן בסימן שסח סעיף ג׳]. ואף על פי שלענין ברכת המזון אנו מחמירים ואין מברכים ברכת המזון על עוגה אלא אם כן אכל שיעור 216 גרם [וטוב להחמיר לאכול 230 גרם], מכל מקום לענין נטילת ידים יש להחמיר כדעת מרן וליטול בלא ברכה כשאוכל 162 גרם. [ילקוט יוסף, על הלכות ברהמ״ז וברכות סי׳ קנח הערה ו, עמ׳ יז].

ח האוכל פת כדי להעביר את מתיקות הדבש שאכל, או להעביר החריפות ממה שאכל, יש אומרים שאפילו אם אוכל יותר מכביצה, אין צריך ליטול ידיו, כדין עיקר וטפל. ויש חולקים, ולכן כשאוכל שיעור כביצה, נכון שיטול ידיו בלי ברכה. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז עמ׳ יח. וכשאוכל כזית איכא ס״ס, שמא פחות מכביצה פטור מנטילה, ושמא בכה״ג שאין דעתו לאכילה א״צ נטילה].

ט שיעור נטילת ידים לסעודה הוא רביעית מים. ומכל מקום טוב להוסיף וליטול בשפע, דאמר רב חסדא, אנא משאי (נוטל) ידי מלא חפני, ויהבו לי מן שמיא טיבותא מלא חפני. [שם עמ׳ יט].

י אין מברכים על הנטילה קודם הנטילה, משום שפעמים אין ידיו נקיות ואין לברך בידים שאינן נקיות. ולכן מנהגינו פשוט לברך על הנטילה קודם הניגוב. שגם זה נחשב כמברך קודם קיום המצוה. ואף שאנו נוטלים ידים יותר מרביעית מים על כל יד, ובזה לפי דעת מרן השלחן ערוך אין צריך ניגוב, ונמצא שאם יברך אחר הנטילה לא חשיב כמברך עובר לעשייתן, עם כל זה פשט המנהג לברך אחר הנטילה ולא קודם. ובמקום מנהג אין חוששין לספק ברכות. בצירוף סברת מיעוט הפוסקים הסוברים שאפשר לברך אחר הניגוב. [ילקוט יוסף, ברכות עמוד כ׳].

יא מי שנטל ידיו כדת לסעודה, ולא בירך עליהם קודם הניגוב, לא יברך אחר הניגוב. ולדעת הרמב״ם ורוב הראשונים ומרן השלחן ערוך והאחרונים, מה שהצריכו לברך קודם קיום המצוה ולא לאחריה, הוא לעיכובא, ואם מברך לאחר עשיית המצוה, היא ברכה לבטלה. ואפילו אם נזכר תוך כדי דיבור שלא בירך על הנטילה, לא יברך אחר הניגוב. [הליכות עולם חלק א׳ עמוד שיח]. וגם לא יחכך בראשו או יגע במקומות המכוסים שבגופו, כדי שיתחייב נטילה אחרת, שאין לעשות כן על פי ההלכה, מחשש שגורם לברכה שאינה צריכה. [ילקוט יוסף, דיני ברהמ״ז וברכות סימן קנח הערה י׳, עמוד כא].

יב אין להפסיק בדיבור בין הנטילה לניגוב. ומכל מקום אם הפסיק בדיבור קודם הניגוב, קודם שיברך, אינו צריך לחזור וליטול ידיו, אלא יברך וינגב. [וגם לא ינגב ידיו ויחזור ויטמאם כדי ליטול שנית בברכה, וכמבואר]. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות, סי׳ קנח הערה יא. עמוד כג]. ומכל מקום לדברים שבקדושה מותר לענות. אבל בין הברכה לניגוב לא יענה גם לדברים שבקדושה. ובשעת הניגוב יזהר שלא יפסיק כלל. [ע׳ ב״י סי׳ קסה ד״ה ואך, דלא יפסיק באשר יצר בין הנטילה לברכה וכו׳, ואח״כ כשיגיע זמן ברכת ענט״י דהיינו ״בשעת״ הניגוב יברך וכו׳. ע״ש. וכל הקפידא שבשעת הניגוב לא ידבר, אבל קודם הניגוב, אכתי חשיב עובר לעשייתן לענין דיעבד או דברים שבקדושה, שאינו מעכב כל כך. ועיין שו״ת יביע אומר חלק ח׳ או״ח סימן כ׳ אות ו׳. ט׳ חאו״ח סימן קח אות פא].

יג אם נטל מקצת ידו ולאחר מכן ניגבה, ושוב חזר ונטל שארית ידו, הרי ידו טמאה כמו שהיתה, שאין נטילה לחצאין, וצריך לחזור וליטול כל ידו. אבל אם נטל מקצת ידו, ולא ניגבה, ועדיין יש במקום שנטל טופח על מנת להטפיח, וחזר ונטל שארית ידו, מועילה נטילה זו, ורשאי אף לברך ״על נטילת ידים״. [הליכות עולם חלק א׳ עמוד שכ].

יד הנוטל ידיו לסעודה ותיכף שמע ברכה או דברים שבקדושה, צריך לענות אמן ושאר דברים שבקדושה, כל עוד לא בירך על נטילת ידים. ואפילו להאומרים שאין לומר פסוק שאו ידיכם קודש מפני שחוששים משום הפסק, מכל מקום גם הם יודו שצריך לענות אמן ושאר דברים שבקדושה, ולא שייך להחמיר בזה ולומר שלא יענה עד שיתחיל לנגב ידיו, ויהרהר אמן ודברים שבקדושה בלבו, דחומרא דאתי לידי קולא היא. ורק אם בירך כבר על נטילת ידים וקודם שינגב ידיו שמע ברכה וקדושה לא יענה עד שינגב ידיו, משום דהוי הפסק בין ברכה למצוה. ושב ואל תעשה עדיף. ולכן יהרהר עניית אמן ודברים שבקדושה בלבו. [שו״ת יביע אומר ח״ח חאו״ח סי׳ כ׳. וחלק ט׳ חאו״ח סי׳ קח אות פא. ילקו״י ברכות עמ׳ תרצט, שאר״י ח״ג עמ׳ רפח].

טו יש נוהגים לומר אחר הנטילה (קודם הברכה) פסוק ״שאו ידיכם קודש״ וכו׳, ויש אומרים שאין לאומרו, כיון שלא נזכר בדברי האר״י ז״ל, והמיקל בזה לאומרו, אין למחות בידו שיש לו על מה שיסמוך. ומכל

מקום לכתחלה נכון שלא להפסיק באמירתו בין הנטילה לברכה. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות, סימן קנח הערה יב, עמוד כד].

טז אם אין לו כלי ליטול בו את ידיו, ויש לפניו מקוה שיש בו ארבעים סאה, או ים או נהר, או מעיין אפילו אם אין בו ארבעים סאה, יטבול ידיו בהם, ויברך על נטילת ידים. ואם בירך על טבילת ידים, יצא. [ילקוט יוסף על הלכות ברכות סימן קנח הערה טז, עמוד כד].

יז יגביה ידיו ויברך, ולכתחלה יברך מעומד, אך זקן וחולה שאי אפשר להם לעמוד, מותר להם לברך על הנטילה מיושב. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות סי׳ קנח הערה יד. עמוד כה].

יח קודם שיבצע על הפת ינגב את ידיו היטב, שהאוכל בלי ניגוב כאילו אוכל לחם טמא. ויזהר לברך לפני שמתחיל לנגב. וטוב לנגב הידים גם אם נטל רביעית בבת אחת, או אם הטביל ידיו במי הים, או במקוה ובמעיין. [ילקוט יוסף דיני ברהמ״ז וברכות, סי׳ קנח הע׳ יד עמ׳ כה].

יט מותר לנגב הידים במכשיר לניגוב ידים הפועל על ידי הזרמת אויר חם על גב הידים. והוא הדין בניגוב הידים על ידי השמש וכדו׳. [ילקוט יוסף, דיני ברהמ״ז וברכות, סי׳ קנח הער׳ טו, עמ׳ כה].

כ אין לנגב הידים בחלוקו, דקשה לשכחה. ומכל מקום הנוהגים לנגב בבגדיהם את רסיסי המים שעל גב הידים, קודם הנטילה, אין לחוש בזה משום שכחה. [ילקוט יוסף, ח״ג שם, עמוד כו].

סימן קנח - נטילת ידים לטיבולו במשקה

א האוכל דבר שיש עליו רטיבות מים, (שלא בתוך הסעודה), או משאר משקין צוננין, (שהם: יין, דבש דבורים, שמן זית, וחלב, טל, דם ומים), ולא ניגב, ויש בדבר רטיבות שהיא טופח על מנת להטפיח, וכן אם מטביל לתוך משקה, צריך ליטול ידיו בלי ברכה. ורמז לדבר: שבולת שטפתני, ראשי תיבות: שמע, טיבולו במשקה, פת, תפלה, נטילת ידים, שכל אלו צריכים נטילת ידים. אבל לא יברך על נטילת ידים, כיון שיש פוסקים שסוברים שאין צריך נטילה. ואף על פי שלהלכה חייב ליטול ידיו, מכל מקום לא יברך על הנטילה, דספק ברכות להקל. [ילקוט יוסף, חלק ג׳ על הלכות ברכת המזון וברכות, סימן קנח ב׳, הערה א, עמוד כז].

ב צריך ליטול ידיו לטיבולו במשקה ככל דיני נטילת ידים לסעודה. וטוב שלא לדבר בין הנטילה לאכילה, משום דתיכף לנטילה ברכה. ואמנם אין זה מעיקר הדין, שלא נאמר דין זה דתיכף לנטילה ברכה אלא במים אחרונים. [פמ"ג. ילקוט יוסף ח"ג, על הלכות ברהמ"ז וברכות עמו' ל].

ג אף על פי שבנטילת ידים לסעודה לכתחלה בעינן כוונה לנטילה המכשרת לאכילה, מכל מקום בנטילת ידים לדבר שטיבולו במשקה אין צריך כוונה. [ילקו"י, הל' ברכות עמוד כט בהערה].

ד אפילו אם אין ידיו נוגעות ברטיבות, או שאוכל על ידי כף או מזלג, צריך ליטול ידיו. אלא אם כן לוקח המאכל על ידי מגבת או כפפות, שאז אין צריך ליטול ידיו, אם אין לו מים. [ילקוט יוסף, חלק ג' דיני ברכת המזון וברכות, סימן קנח ב' הערה ב. עמוד ל].

ה האוכל יותר מכזית חזרת שיש עליה רסיסי מים, (בשיעור טופח על מנת להטפיח) צריך ליטול ידיו משום דבר שטיבולו במשקה, אף אם אוחז בראש החזרת במקום שאין שם רטיבות. וכן האוכל פירות שנשטפו במים, ולא ניגבום, ויש בהם רטיבות של טופח על מנת להטפיח, אף שאינו נוגע ברטיבות נוטל ידו. [ילקו"י, דיני ברהמ"ז וברכות עמוד לא].

ו האוכל דבר שטיבולו בדם דגים וחגבים, אין צריך ליטול ידיו כדין דבר שטיבולו במשקה. וכן האוכל דג עם דמו, אין צריך נטילת ידים. וכן חולה הצריך לאכול דבר הטבול בדם (של בהמה או של עוף) לרפואתו, מפני פיקוח נפש, או בדם אדם האסור מדרבנן, צריך ליטול ידיו כדין האוכל דבר שטיבולו במשקה. [ילקוט יוסף, הל' ברהמ"ז וברכות, סי' קנח ב' הערה ח', עמוד לג].

ז המטבל לתוך יין שרוף העשוי מתבואה, או מתמרים, צריך ליטול ידיו. [ילקו"י שם, עמ' לד].

ח האוכל פרי שאין עליו רטיבות כלל, אף שיוצא המיץ מהפרי ומרטיבו, אין צריך נטילת ידים. וכן המטבל במי פירות אין צריך נטילת ידים. [ולפיכך בליל פסח יש לתת מים בתוך המיץ לימון עד שיעור רוב, כדי שהטיבול של הכרפס יהיה חייב בנטילת ידים, לקיים את הסדר שקבעו "קדש, ורחץ כרפס וכו"]. וכן המטבל בתוך דבש תמרים, אין צריך נטילת ידים, דדבש שאמרו היינו דבש דבורים, ודבש תמרים חשיב כמי פירות. [ילקוט יוסף, ח"ג שם עמוד לה].

ט האוכל תפוח מרוקח בדבש, אין צריך ליטול את ידיו כדין האוכל דבר שטיבולו במשקה, שמאחר ונתבשל כל כך עד שנבלע בתוך האוכל, נתבטל מתורת משקה וחזר להיות כאוכל. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברכת המזון וברכות, סימן קנח ב', הערה יב, עמוד לו].

י האוכל דבר שטיבולו במשקה פחות מכזית, מעיקר הדין אין צריך נטילת ידים כלל. [ורק לגבי ליל הסדר כתב מרן שיטול ידיו בפחות מכזית, כדי שהתינוקות יראו שינוי וישאלו]. ואף על פי כן ירא שמים יחוש לעצמו ליטול ידיו, אף כשאוכל פחות מכזית, אולם בצירוף ספק נוסף, וכגון אם מטביל פת פחות מכזית לתוך מרק מבושל, אין צריך ליטול ידיו, דתרי חומרי לא עבדינן. [דכיון שהוא מרק יצא מתורת משקה ונחשב כאוכל, ועוד שהוא פחות מכזית]. וכן אם אוכל פחות מכזית וגם אינו נוגע בידיו במשקה, [אפילו במשקה שאינו מבושל] אין צריך ליטול ידיו. [ילקו״י שם עמוד לז].

יא יש אומרים שאם מטבל עוגה בכוס תה או קפה, כיון שהם חמים אם אינו אוכל כזית, או שאינו נוגע בידיו במשקה, אין צריך ליטול ידיו. דהוי תרי חומרי, גם משקה מבושל, וגם אינו נוגע, או פחות מכזית. ויש אומרים דכל זה שייך במרק, אבל בתה או קפה עדיין תורת משקה עליו גם אחר שהרתיחו המים. ובזה רק אם אינו נוגע במשקה, וגם אינו אוכל כזית אין צריך ליטול ידיו. אבל אם נוגע בידיו במשקה, או שהוא כשיעור כזית, אף שהוא משקה רותח צריך ליטול ידיו. ואף שכן נראה עיקר לדינא, כמה אחרונים כתבו להקל כסברא ראשונה. ובצירוף דעת הסוברים להקל בטיבולו במשקה, יש לסמוך על המקילין. [הנה בדבש יש שכתבו להקל שיצא מתורת משקה. וראה בילקו״י שם. ולגבי קפה ותה, דעת הכנה״ג, חסד לאלפים, נוה שלום, ובן איש חי, דגם כן הוי תרי חומרי, שאם אינו נוגע במשקה, או שאינו אוכל כזית, א״צ ליטול ידיו. ואמנם מדברי שאר האחרונים משמע שרק בדבש ומרק שיצא מתורת משקה על ידי הבישול, הוי תרי חומרי [כשאינו נוגע ואינו אוכל שיעור כזית]. ובהליכות עולם ח״א עמוד של״א כתב להקל בזה. [דנאמן עלינו הכנה״ג בד״ז]. בצירוף סברת התוס׳ דבזמן הזה אין צריך ליטול ידיו לטיבולו במשקה. ולפי זה צ״ל דמה שכתב בשו״ת יביע אומר ח״ט חאו״ח סי׳ קח אות פג שאם מטבל בתה או קפה, פחות מכזית, וגם לא נוגע במשקה אין צריך ליטול ידיו, לאו דוקא קאמר בקפה ותה, דבמשקה רותח גם בנוגע בידיו שרי, בפחות מכזית, או בכזית ואינו נוגע במשקה].

יב האוכל פת שהניחוה בתוך מרק חם, וכדומה, (שלא בתוך הסעודה) אין צריך ליטול ידיו מדין טיבולו במשקה. כיון שאוכל על ידי כף, וגם הוא דבר מבושל. ואם ירצה להחמיר ליטול ידיו מדין פת פחות מכזית, תבוא עליו ברכה. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד לח].

יג האוכל בידו כזית בשר או עוף שיש עליהם רטיבות מים, (טופח על מנת להטפיח), שלא בתוך הסעודה, צריך ליטול ידיו כדין טיבולו במשקה. אבל האוכל צלי, אף שקודם הצלייה הדיחו את הבשר במים, ואחר הצלייה יש עליו מוהל טופח על מנת להטפיח, אין צריך ליטול ידיו. [ילקוט יוסף, חלק ג׳ דיני ברכת המזון וברכות סימן קנח ב׳ הערה טו, עמוד לח].

יד האוכל סופגניה, אף על פי שהיא ספוגה בשמן, וידיו מתלכלכות בשמן (בשיעור שיש בו טופח על מנת להטפיח), אין צריך ליטול ידיו משום טיבולו במשקה, באופן שטיגון הסופגניות לא נעשה בשמן זית, אלא בשמן סויה וכדומה. אך אם טיגנו הסופגניה בשמן זית, צריך ליטול ידיו, ולא דמי לאוכל תפוח שנתבשל עם דבש, שאינו צריך ליטול ידיו. [ילקוט יוסף, על הלכות

ברכת המזון וברכות, סימן קנח ב' הערה טז, עמוד לט, ועמוד תרצט. שארית יוסף חלק ג' עמוד רפט].

טו האוכל ירקות הנמצאים בתוך מרק (שלא בתוך הסעודה) או אורז וכל מיני תבשיל שיש בהם רטיבות, על ידי כף או מזלג, אין צריך ליטול ידיו משום טיבולו במשקה, וכן המנהג. שאין הדרך לאוכלם אלא בכף או מזלג, והוא גם דבר לח מבושל. [וכל מה שדרכו לאכול ביד, אפילו אם אוכלו על ידי כף או מזלג, אם הוא טיבולו במשקה צריך ליטול ידיו]. [ילקו"י, שם עמוד לט].

טז האוכל עוגה ומטבלה בחמאה או בגבינה קרושה, אין צריך ליטול ידיו משום טיבולו במשקה, שחמאה וגבינה קרושה דינם כאוכל. אבל המטביל לתוך חמאה שנימוחה, צריך ליטול ידיו, כדין דבר שטיבולו בחלב. [ילקוט יוסף, דיני ברהמ"ז וברכות סי' קנח ב' הערה יח, עמוד מ].

יז האוכל פירות מבושלים (קומפוט) במים, אין צריך לזה נטילת ידים, כיון שאוכלם בכף ואינו נוגע בידיו בפירות, וגם המים הם מבושלים. ואם אוכל פחות מכזית יכול אף ליגע בידיו בפירות. ומכל מקום ראוי להחמיר שלא יגע בידיו בפרי. [ילקוט יוסף, דיני ברהמ"ז וברכות עמוד מ'].

יח המטבל דבר מאכל במלח, אף שהמלח בא מהמים, אין צריך ליטול ידיו מדין טיבולו במשקה, דמלח קרוש אין שם משקה עליו. [ילקוט יוסף, חלק ג' דיני ברהמ"ז וברכות עמוד מ'].

יט הטובל אצבעו במשקה, ומוצץ המשקה, אין צריך נטילת ידים, שלא תיקנו נטילת ידים לשתייה, ולכן אין השותה צריך ליטול ידיו, אף אם הוא שותה מים בידיו מהנהר. [שם עמוד מ'].

כ הנוטל ידיו לפירות שאין עליהם רטיבות, הרי זה מגסי הרוח, שמראה בעצמו שהוא מדקדק במצות במה שאינו צריך. ואף אם לא יברך על נטילה זו, אין ליטול את ידיו לפירות. אבל אם היו ידיו מלוכלכות בטיט וכדומה, ורוצה לאכול פירות, מותר לו לרחוץ את ידיו, שהרי אינו עושה כן בתורת חיוב. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות, סימן קנח ב' הערה כד, עמוד מא].

כא אם נטל ידיו למים אחרונים, ונמלך לאכול דבר שטיבולו במשקה, [ואחר האכילה חוזר ליטול ידיו למים אחרונים. ראה משנ"ב סי' קעט סק"ב], יש אומרים שא"צ ליטול ידיו שוב, ויסמוך על הנטילה שנטל לסעודה. ויש חולקים ואומרים שצריך ליטול ידיו שוב. וכל שכן אם כבר בירך ברכת המזון והביאו לו תיכף אחר ברכת המזון דבר שטיבולו במשקה, שצריך לחזור וליטול ידיו. והמיקל בזה כדעה הראשונה בעת הצורך, יש לו על מה שיסמוך. [ילקוט יוסף, ח"ג, עמ' מא].

כב אם נטל ידיו לדבר שטיבולו במשקה, ואחר כך רוצה לאכול לחם, אף ששמר את ידיו, אין אותה נטילה עולה לו, וצריך לחזור וליטול ידיו שנית. אך לא יברך על נטילת ידים. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות סימן קנח ב' הערה כו, עמוד מב].

סימן קנט - באיזה כלי נוטלין

א לא יתן מים לחבירו בחפניו, שאין נוטלין ידים אלא בכלי. וכל סוגי הכלים כשרים לנטילת ידים, אפילו כלי העשוי מרפש ועפר. וצריך שהכלי יהיה מחזיק שיעור רביעית מים. ואם אינו מחזיק רביעית אין נוטלין ממנו, אפילו שימלאנו כמה פעמים באופן ששופך על ידיו כמה רביעיות. וצריך ליטול שוב את ידיו כדין, ומכל מקום אין צריך לנגב ידיו קודם שיטלם כדת, ויכול ליטול ברביעית על ידיו על גבי מים אלו. [ילקו"י דיני ברהמ"ז וברכות, סי' קנט הערה א' עמ' מד].

ב אם אין שם כלי לנטילה, אלא בקבוק שפיו צר, יש להקל ליטול ממנו נטילת ידים לסעודה. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות סימן קנט הערה ב, עמוד מה].

ג והוא הדין שמותר ליטול ידים מבקבוק פלסטיק המיוצר בימינו, שיש בתחתיתו מיתקן פלסטיק שחור הגורם לבקבוק שיעמוד יציב. [מאחר שהוא דבוק לבקבוק]. [ילקוט יוסף, שם, עמוד מה].

ד כלי שיש לו בליטה לשפוך ממנו מים, כמו קנקן מים שנעשה מתחלה כך, כשר לנטילה. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות סימן קנט הערה ג', עמוד מו].

ה אין נוטלין ידים מכלי נקוב או סדוק, או שבור. ואם ניקב הכלי בנקב קטן, כמוציא משקה, שהוא נקב קטן מאד פחות מכונס משקה, אפילו אין למטה מן הנקב שיעור רביעית, הכלי כשר ליטול בו ידיו לסעודה, ומברך על נטילת ידים. [ילקו"י שם סי' קנט הע' ד' עמ' מו, ומה שכתבנו בילקו"י שלא יברך, הנה בהליכות עולם ח"א עמ' שכז נתבאר שבספיקות בנט"י מברכים, וכן עיקר].

סימן קנט (המשך) - כיצד יבואו המים על ידיו

ו צריך שהמים היורדים על הידים יבואו מכח אדם, ולא שיבואו מאליהם. [ילקו"י שם עמו' מז].

ז הכל כשרים ליתן מים על הידים, אפילו חרש שוטה וקטן. ואף מקטן שלא הגיע לגיל שש שנים, ורשאי לעשות כן אפילו לכתחלה, ומברך על נטילת ידים. [ילקו״י הלכות ברכות עמוד מח, וכ״ה בהליכות עולם ח״א עמוד שכט]. וכן אם קוף נתן את המים על ידיו, מועילה לו הנטילה. ואם משרת גוי הביא את המים, יכול ליטול מהם, ומה שכתב המהרש״ל להזהר בזה, כוונתו שיש להזהר שגוי לא יצוק מים על ידיו בנטילת ידים. ואמנם היכא דאי אפשר, אפשר להקל אף שגוי יוצק מים על ידיו. וכתב בספר נהר מצרים, שהמנהג כיום שמשרת גוי גם יוצק מים על ידי הישראל, ולא נהגו להקפיד בזה כלל. [ילקוט יוסף על הלכות ברכות סי׳ קנט הע׳ ו׳, עמוד מח בהערה].

ח אין ליטול הידים על ידי פתיחת הברז וסגירתו, אלא יטול על ידי כלי. ומכל מקום כשאין לו כלי, יש שכתבו להקל ליטול ידיו על ידי פתיחת הברז וסגירתו, דבזה המים יורדים מכוחו, ויש שכתבו להקל בזה רק כשהמים מגיעים מחבית. [לך שלמה סי׳ ו. זקן אהרן ב׳ סי׳ א. נהר מצרים הל׳ נט״י ה״ג]. ולמעשה בשעת הדחק כשאין לו כלי, יכול לסמוך על המקילין, על ידי פתיחת הברז וסגירתו בכל שפיכה. [ילקו״י ברכות עמוד מט. וכ״כ בשלמת חיים סי׳ קסג. ובהלל אומר סי׳ קט, ובישכיל עבדי ח״ה סי׳ כו, ובציץ אליעזר ח סי׳ ז. וע״ע בס׳ דובב שפתי ישנים עמ׳ 132, ובשו״ת תולדות יצחק א׳ סי׳ ט] .

ט לכתחלה צריך שהמים יבואו על כל כף היד, ובעת הנטילה יהפוך ויסובב את ידיו כדי שיבואו עליהם מים מכל צד, ובין אצבעותיו, עד פרק כף היד. ומכל מקום אם לא באו המים על כל כף היד אלא עד סוף קשרי האצבעות, מועילה לו הנטילה, ומכל מקום אם יש לו עוד מים ישפוך עוד מים על ידיו, אבל אם אין לו עוד מים, יצא ידי חובה, ויברך וינגב ידיו, ויוצא ידי חובת נטילת ידים לדעת האומרים ששיעור נטילת ידים הוא עד סוף קשרי האצבעות. וכן הדין אם אחר שנטל ידיו ראה שנשאר איזה מקום בכף ידו שהוא יבש, [ולא עד קשרי האצבעות] מאחר שעסק בידיו קודם הנטילה בשמן ובנפט, ומחמת כן אין המים נראים על איזה מקום בכף ידו, ואין לו עוד מים לשפוך, מועילה הנטילה כנזכר. [ילקו״י ברכות עמוד נא. ומה שכתב בהליכות עולם ח״א עמ׳ שכד, ״איזה מקום בכף הידו״ היינו אחר קשרי האצבעות, וכמבואר בילקו״י שם].

י מי שאשתו אינה טהורה מותר לה להכין לבעלה את המים לנטילה, אך אסור לה לפתוח הברז כשידיו תחת הברז, כדי לרוחצם [בנטילת ידים לשירותים וכדומה], שהרי היא יוצקת עליו מים מכוחה. אבל אם היא פותחת את הברז של המים, ואחר כך הוא נותן את ידיו תחת הברז, לדידן יש להתיר. ולנוהגים כדעת רבינו יונה יש להקל על ידי שינוי, כגון שתפתח הברז ביד שמאל, קודם שיתן ידיו תחת הברז. [ילקוט יוסף על הלכות השכמת הבוקר מהדורת תשס״ד, סימן ד׳ הערה יג, עמוד שלא. ושם משא ומתן בדברי טהרת הבית בדין זה].

יא אם שופך על ידיו רביעית בבת אחת, מעיקר הדין די בפעם אחת, ומכל מקום מנהגינו ליטול ג' פעמים. ויטול ידיו כסדר הזה: יקח הכלי ביד ימין וימסרנו ליד שמאל, ויד שמאל תשפוך על יד ימין ג' פעמים בזה אחר זה, ויניח הכלי וישפוך מיד ימין על יד שמאל ג' פעמים. וגם מי שהוא איטר יד שכל מעשיו ביד שמאל, יתחיל הנטילה ביד ימין ככל אדם. [ילקוט יוסף על הלכות ברכת המזון וברכות, חלק ג' עמ' נג].

יב כוס העשוי מנייר או מקרטון, היכול להחזיק את המים בתוכו, וכן כוס הנועד לשימוש חד פעמי, כשרים לנטילת ידים. אבל אין ליטול הידים משקית ניילון, ואף בשעת הדחק שאין לו כלי זולת השקית ניילון, אין לו ליטול מהשקית ולברך על הנטילה, אלא יפרוס מפה על ידיו ויאכל, כדין מי שאין לו מים לנטילה. [ילקוט יוסף, דיני ברהמ"ז וברכות סי' קנט הערה י', עמוד נד].

יג כלי נחושת שניקב באופן שפוסל את הכלי מלשמש ככלי לנטילת ידים, ותיקנוהו על ידי סתימת הנקב בבדיל, יש להכשירו לנטילת ידים בברכה. וכן הדין אם סתמוהו בזפת. וכלי חרס שניקב וסתמו בחרסית, אם אין לו כלי אחר רשאי ליטול בו ידים. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות סי' קנט הערה יא. עמוד נו. הליכות עולם ח"א עמ' שכח. ושם נתבאר הדין לגבי הברכה].

יד מה שמצוי היום, שמחברים הכלי לידיות או לשרשרת על ידי חיבור במכונה מיוחדת, אין זה נחשב כניקב הכלי, וכשר ליטול בו את הידים, שהנקב והסתימה באין כאחד. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד נו].

טו לכתחלה יש לכוין בעת הנטילה לנטילה המכשרת לאכילה. ואם לא כיוון עלתה לו הנטילה. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד נו. ושם חילוק בין דין מצוות צריכות כוונה שמרן פסק בסימן ס' סעיף ד' דצריכות כוונה, ואילו כאן מרן כתב בלשון לכתחלה. ראה שם החילוק].

סימן קס - איזה מים כשרים לנטילת ידים

א מים שנשתנו מראיהן, בין מחמת עצמן, בין מחמת דבר שנפל לתוכם, בין מחמת מקומם, פסולים לנטילת ידים. ומים שהם עכורים מחמת עפר וטיט שנפלו לתוכם, כשרים לנטילת ידים, שדרך המים להיות מעורבים בעפר וטיט, וגם לבסוף אחר שישהו אותם דרכם להיות צלולים. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות סימן קס הערה א', עמוד ס. משנ"ב סק"ג וס"ק מב. באו"ח פרי קדושים אות ב. הליכות עולם ח"א עמוד שלו].

ב מים שצבעם השתנה למראה לבן, ויש בהם כמין ענן וערפל, ובתוך כמה רגעים נעלם הענן והמים נעשים צלולים, כשרים ליטול בהם את הידים, אף בעודם כך, ואין צריך להמתין עד שהמים יהיו צלולים, ואפילו לכתחלה. והוא הדין במים של הברז שיש בהם תערובת חול חום, ולאחר כמה רגעים החול שוקע והמים חוזרים להיות צלולים, שמים אלה כשרים לנטילת ידים, גם כשיש לו מים אחרים. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות סימן קס הערה ב׳, עמוד סא ובהערה שם. שוב ראיתי שכן פסק גם בהליכות עולם ח״א עמוד שלו, וזכינו לכוין לדעתו].

ג מים שנעשה בהם מלאכה פסולים לנטילת ידים. אבל אם יש ספק אם נעשה בהם מלאכה אם לאו, כשרים לנטילת ידים, ויכול אף לברך על נטילה זו, שכל ספק בטהרת ידים טהור. [והרי זה דומה לדין ספירת העומר בבין השמשות, ולדין הנחת עירובי תבשילין בבין השמשות, שכיון שהותר לעשות מצוות אלה בבין השמשות, שהרי הן מצוות דרבנן, וספיקא דרבנן לקולא, רשאי אף לברך עליהן]. [ילקוט יוסף, הל׳ ברכות סימן קס הערה ג׳, עמוד סא, ועמוד תשא. שארית יוסף חלק ג׳ עמוד רצא. ואף שכתבנו בילקו״י לחוש שלא לברך, מכל מקום בהליכות עולם ח״א עמוד שכב הוכיח שכל ספק בטהרת ידים טהור, וברוכי נמי מברכינן. ומשנה אחרונה עיקר].

ד אם יש לפניו מים שיש בהם ספק אם נעשתה בהם מלאכה, אף על פי שכשרים לנטילת ידים, מכל מקום אם יש לפניו מים אחרים שאין בהם ספק, טוב שיטול ידיו מן המים האחרים שאין בהם ספק. [הליכות עולם חלק א׳ עמוד שמא]

ה אם אחר שנטל ידיו במים נתעורר לו ספק אם היה במים כשיעור, אין צריך לחזור וליטול ידיו. אבל לכתחלה אם יש לו ספק אם יש במים כשיעור לא יטול ידיו בהם, דהוה ליה כספק חסרון ידיעה מה שאינו יכול לברר אם יש בהם כשיעור. [הליכות עולם חלק א׳ עמוד שמ].

ו מים של החביות שלנו, שיש בראש החבית כדור מתכת צף, הנועד לעצור את זרימת המים לחבית, על ידי כך שהמים מגביהים את הכדור עד לגובה מסויים ואז נעצרת זרימת המים, אינם נחשבים למים שנעשה בהם מלאכה, וכשרים לנטילת ידים. [ילקו״י, הל׳ ברכות עמ׳ סא].

ז והוא הדין במים העוברים בצינורות, ומפעילים את שעון המים, שגורמים להזזת מחוגת שעון המים שהותקן על ידי העיריה, ומראים על כמות זרימת המים, שאינם חשובים כמים שנעשה בהם מלאכה, ומותר ליטול ידיו במים אלה. [ילקו״י הל׳ ברכות, עמ׳ סב. הליכו״ע א׳ עמ׳ שלח].

ח מים חמים שהיו נתונים בתוך בקבוק גומי הנועד להניחו על מקום מכאוביו של אדם, יש מחמירים שלא ליטול ממים אלה [לאחר שנצטננו], מחשש דחשיבי כמים שנעשה בהם מלאכה. ובפרט אם נעשו אצלו כשופכין. [ילקו״י על ברכות עמוד סב. שארית יוסף חלק ג׳ סי׳ קס].

ט מים שלפני הנפח, אף על פי שלא נשתנו מראיהם פסולים לנטילת ידים. ומים שלפני הספר, אם ידוע שטבל בהם ידיו, פסולים לנטילת ידים, אבל אם לא ידוע הדבר אם טבל בהם ידיו או לא, כשרים לנטילת ידים. [ילקוט יוסף, על הלכות ברכות עמוד סג. הליכו"ע ח"א עמוד שלח].

י מים שהנחתום הדיח בהם את ידיו מהבצק הדבוק בהם, כשרים לנטילת ידים כשאין לו מים אחרים, ומברך על הנטילה ברכת על נטילת ידים. [הליכות עולם ח"א עמ' שלז. ילקו"י שם, עמ' סג].

יא מי ששרה ירקות במים כדי שלא יכמושו, אסור ליטול ידיו במים אלה. [ילקו"י שם, עמוד סד].

יב הנותן דגים חיים לתוך מיתקן מיוחד הנקרא אקווריום, אין ליטול הידים ממים אלה, כל שיש שם מעט לכלוכים, ואז נחשבים לגביו כמים סרוחים. אמנם אם נתן דגים חיים בתוך המים לאיזה זמן מועט, מותר ליטול ממים אלה. [ילקו"י, שם עמוד סד, ושארית יוסף ח"ג עמוד רצד].

יג מי ששרה פתו במים של חבירו, יש להחמיר שלא להשתמש במים אלה לנטילת ידים, כדין מים שנעשה בהם מלאכה. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות סימן קס הערה ט', עמוד סה].

יד אם הניח בקבוק חלב חם בתוך כלי עם מים צוננים, כדי לקרר את החלב, אין ליטול הידים ממים אלה. וכן אם צינן יין במים, או מים במים, אין ליטול מהם נטילת ידים, דחשיב כמים שנעשה בהם מלאכה. אבל אם הניח מים צוננים בתוך מים קרים רק כדי שלא תפוג צינתם, או כדי למנוע שהמים יתחממו מחום היום, וכן ביין שנתן לתוך מים רק כדי לשמור על קרירות היין, כשרים לנטילת ידים ואינם חשובים כמים שנעשה בהם מלאכה. וכן הנותן קנקן סודה לתוך מים קרים כדי לשמור על הקור של הסודה, המים כשרים לנטילת ידים. מאחר שרק שמר על הסודה שלא תתחמם יותר, והסודה כבר היתה צוננת. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות סימן קס הערה י', עמוד ס"ה, ורצ"א, ות"ש, הליכות עולם חלק א' עמוד שלח].

טו מים המתהווים על ידי קרח שנימס, כשרים לנטילת ידים. וכן מים של מקרר קרח, כשרים לנטילת ידים ואינם חשובים כמים שנעשה בהם מלאכת קירור, שהרי פנים חדשות באו לכאן. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות סימן קס הערה יא, עמוד סז].

טז מים שהיה יודע את משקלם ושקל כנגדם בשר, אף על פי שלא נעשה מלאכה בגופן, פסולים לנטילת ידים. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות סימן קס הערה יב, עמוד סז].

יז נתן מים לתוך כלי כדי לבדוק אם הכלי סדוק או לא, אם יש לו מים אחרים יטול בהם, ואם לאו המים שבכלי כשרים לנטילת ידים, ואינם נחשבים כמים שנעשה בהם מלאכה. [ילקו״י, על הלכות ברכות עמוד סח, ועמו׳ תש. שאר״י ח״ג עמוד רצ. ובהליכות עולם ח״א עמ׳ שלח משמע, דנוטל מהם בברכה].

יח מי שנתן מים בצלוחית לראות כמה מים הצלוחית מכילה, יש מי שאומר שמים אלה פסולים לנטילה. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד סח בהערה יג].

יט מים שהונחו בחבית חדשה כדי שהחבית תשאב מהמים, ואחר כך נותנים לתוך החבית יין, או שמן, ואז החבית לא תשאב מהיין והשמן, יש להכשיר מים אלה לנטילת ידים, ואינם נחשבים כמים שנעשה בהם מלאכה. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות סי׳ קס הערה יד, עמ׳ סח].

כ מים ששתה מהם כלב או חזיר, אף שלדעת מרן השלחן ערוך אין לפוסלן לנטילת ידים, מכל מקום נכון לחוש בזה לדעת המחמירים, מאחר שכן מצינו בתוספתא, ולכן לא יטול ידיו במים אלה. אבל מים ששתו מהם שאר בהמות או חיות או עופות, כשרים לנטילת ידים. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות סימן קס הערה טו, עמוד סח. הליכות עולם חלק א׳ עמוד שמ].

כא מים חמים שהוחמו על ידי האש, מותר ליטול מהם נטילת ידים. ונכון שימתין עד שהמים יהיו פושרין, שאז לכולי עלמא אפשר ליטול מהם נטילת ידים, ובפרט שקשה ליטול הידים במים חמים שהיד סולדת בהם. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות סימן קס הערה טז, עמוד סט].

כב אין ליטול הידים מהמים של חמי טבריה, מפני שהם מרים ואינם ראויים לשתיית כלב. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד ע, בהערה טז ד״ה וכל זה].

כג מים סרוחים, שאין הכלב יכול לשתות מהם, אין ליטול מהם נטילת ידים, ומים סרוחים שזיקקום, יש אומרים שחזרו להיכשרם הראשון ומותר ליטול מהם נטילת ידים. ומים סרוחים הנמצאים בבורות, ומפיגין סרחונן באויר הרקיע, כל עוד שלא הפיגו סרחונן, פסולים לנטילה. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות סימן קס הערה יז, עמוד ע׳].

כד אין נוטלים ידים ממי הים, שהרי מים אלה אינם ראויים לשתיית כלב. ולכן יטביל ידיו במי הים, או במקוה טהרה שיש בו ארבעים סאה, או במעיין אפילו אין בו ארבעים סאה, ורשאי לברך על נטילה זו על נטילת ידים. ואם הרתיח את מי הים עד שהלכה מרירותם, כשרים לנטילה בכלי. ואם אי אפשר לו להרתיח את מי הים, וגם אינו יכול להטביל ידיו בים, כגון שהוא נמצא בספינה, ואין לו מים אחרים לנטילה,

יטול ידיו ממי הים המלוחים דרך נטילה, ולא יברך, וזה עדיף יותר מאשר ינקה את ידיו במידי דמנקי. [שם עמ' עד. הליכו"ע א' עמ' שכט]

כה אין להתיר לכתחלה ליטול ידים לסעודה (ולשחרית) בחדר אמבטיא שיש שם בית כסא, אף על פי שקבוע בו סילון מים השוטפים בזרם אדיר ומנקים את האסלה היטב. ובשעת הדחק שאין לו מקום אחר לנטילת ידים, יש להקל. [ילקוט יוסף ח"ג דיני ברכות עמוד עז].

כו חדר אמבטיא שאין שם בית כסא, ויש שם ברז קבוע עם קערת רחצה, מותר לכתחלה ליטול שם את הידים. ויברך על הנטילה מחוץ לחדר האמבטיא. והמחמיר ליטול את ידיו תמיד במטבח וכדומה, תבוא עליו ברכה. [ילקוט יוסף, דיני ברהמ"ז וברכות סי' קס הערה כ, עמוד עח].

כז מים שהיו בתוך כלי ושהו בבית הכסא, אפילו היו מכוסים, נכון להחמיר היכא דאפשר שלא ליטול בהם את הידים. ובשעת הדחק יש להקל, ובפרט בבתי כסא של זמנינו. [ילקוט יוסף על הלכות ברכת המזון וברכות, סימן קס הערה כא, עמוד עח].

כח אם אין לו מים רשאי ליטול ידיו לסעודה במי סודה, ויברך על נטילה זו. ואם אין לו גם מי סודה, וכגון כשהוא על אם הדרך, בשעת דחק כזו יטול ידיו אף במשקאות בעלי צבע, וכגון שכר, קולה, קפה, ותה. אך נכון להחמיר שהקפה והתה יהיו פושרים. וכן מותר ליטול ידיו בשכר ושאר משקין ואין בזה משום ביזוי אוכלים, כיון שצריך לזה ואינו דרך איבוד, וגם אין בהם חשש משום פסול דשינוי מראה. ואם אין לו גם משקין אלו, יטול ידיו במיץ פירות טבעי. ויש אומרים שהיין כשר לנטילה, אלא שאסור לעשות כן שלא יהיה מזלזל בדבר חשוב שנשתנה לעילוי. [ילקוט יוסף דיני ברהמ"ז וברכות עמ' עט, ותשד. שאריית יוסף ח"ג עמ' רצה. ועי' בש"ע סי' קס ס"ב. וכיון שכתב הסברא המקילה ביין בלשון רבים, הכי נקטינן. ולהמבואר בהליכו"ע יכול לברך בכל ספק נט"י].

כט מותר ליטול ידים ממיתקן סיפולוקס, באופן שלוחץ על הידית והמים יוצאים בקילוח בבת אחת. וכן מותר ליטול ידים בבקבוק, באופן שהמים יורדים בלא הפסק. [שאר"י ח"ג עמ' רצו].

ל שלג וברד וכל דבר שברייתו מן המים, ויש בהם שיעור רביעית, מותר ליטול ידיו מהם, אבל צריך לרסקם. ובשבת אסור לרסקם בידים. ויש אומרים דאם רוצה לטבול ידיו בשלג, גם כן צריך לרסק השלג שיהיה מים, ויש חולקים ואומרים שאם יש חיבור של ארבעים סאה בשלג, אין צריך לרסק השלג לגבי טבילה. ולדינא, הנכון לרסק את השלג וליטול ידיו במים, ולא יכנס לספק ברכות. [ילקוט יוסף, ספר על הל' השכמת הבוקר, מהדורת תשס"ד, עמוד שט].

סימן קסא - חציצה בנטילת ידים, ועד היכן נוטלים

א צריך להזהר מחציצה, שכל דבר החוצץ בטבילה חוצץ בנטילת ידים. ושמן ונפט או משחה שעל כף היד, [ולא על האצבעות] אף שאין המים הבאים על כף היד מלחלחים את היד, אין בזה חציצה. וכן אם נטל ידיו ולא נתפסו המים בכף היד באיזה מקום, ונשאר שם יבש, אף על פי כן עלתה לו הנטילה. וראה לעיל עמ' שנג סעיף ט'. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד פ'].

ב צריך לנקות ידיו מלכלוך שתחת הצפורן. וכן צריך להסיר הטבעת בשעת נטילת ידים. אמנם איש שמלאכתו נקיה, ואין דרכו להסיר את טבעתו מאצבעו כלל, מותר לו ליטול ידיו עם הטבעת, אפילו אם היא מהודקת לאצבע. ואפילו אם יש בה אבן טובה. והמחמיר תבוא עליו ברכה. אמנם אם בשביל האבן שיש בטבעת מקפיד להסיר הטבעת שלא תתקלקל במים, צריך להוציא הטבעת קודם הנטילה משום חציצה. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד פב].

ג אשה שאינה רגילה להסיר את הטבעת מעל אצבעה בעת עשיית עוגה, וכדומה, מותר לה ליטול את ידיה עם הטבעת, ואין זה נחשב לחציצה, אפילו אם הטבעת מהודקת. ואם יש בטבעת אבן יקרה, שדרכה של האשה להקפיד להסיר את הטבעת כדי שהאבן לא תתקלקל במים, חשיב חציצה, וצריכה להוציא הטבעת קודם הנטילה. ואם אינה מקפידה להוציא לעולם את הטבעת שיש בה אבן מעל ידה, אין זה נחשב חציצה. [ילקוט יוסף, הל' ברכות עמ' פב].

ד אשה הצובעת את צפרניה לנוי, אין בכך חציצה לענין נטילת ידים. [ילקוט יוסף, שם, עמו' פג].

ה צבע החינה שנוהגות איזה נשים לצבוע לפני חתונת קרובותיהן, אינו חוצץ לנטילת ידים. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד פג].

ו מי שעוסק בצביעת תפילין, וכל השבוע אינו מקפיד לרחוץ ידיו מהדיו שעל גבי ידיו, יש אומרים שישתדל לנקות את הדיו מעל ידיו עד כמה שאפשר, ויותר אינו חוצץ. אבל בשבת וחג שדרכו להקפיד על ניקיון ידיו, יש לחוש בזה לחציצה. [ילקוט יוסף, ח"ג הלכות ברכות עמ' פג].

ז מי שיש לו מכה בידיו, והניח רטיה של בד מסביב, שלא על מקום המכה ממש, אם יכול להוציא הרטיה בשעת נטילת ידים, יוציא הרטיה ויטול ידיו ויברך על נטילת ידים. אבל אם אינו יכול להוציא הרטיה, אינו רשאי לברך על נטילת ידים, כיון שאין הרטיה מונחת רק על מקום המכה, אלא

אף על הבשר שמסביבה. ואם המכה היא רק על יד אחת, יעטוף אותה יד במפה, ויטול ידו השניה, ויברך על נטילת ידים. [הליכות עולם חלק א' עמ' שכג. ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד פד. וראה בש"ע סי' קסא, ובמשנ"ב סי' קסב ס"ק סט].

ח מי שידו האחת מלאה בחבורות, וכרוכה כולה בתחבושת, ואוכל ביד השניה, חייב ליטול את ידו השניה לסעודה, ויברך על נטילת ידים. ומי שיש לו מכה בכף ידו, או בגב ידו, ואינו יכול ליטול ידיו אלא עד סוף קשרי אצבעותיו, רשאי לברך על נטילת ידים. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד פד. הליכות עולם ח"א עמוד שכו].

ט וכן מי שיש לו גבס על כל כף ידו האחת, נוטל ידו השניה למצות נטילת ידים לסעודה, ויברך בנוסח הרגיל "על נטילת ידים", אף על פי שאינו נוטל אלא רק יד אחת. [ואם אין הגבס על כל כף היד, יכסה את כף ידו במפה, ויטול ידו השניה ויברך]. ומכל מקום בדיעבד שטעה ובירך על נטילת יד, ולא תיקן בתוך כדי דיבור, יצא ידי חובה, ולא יחזור לברך. [ילקוט יוסף על הלכות ברכת המזון וברכות, עמוד פה. יביע אומר ח"י בהערות לרב פעלים אורח חיים סימן ח].

י חולה שיש בו סכנה האוכל ביום הכפורים, צריך ליטול ידיו כל פרק היד עד הזרוע, ולא יברך על נטילת ידים, אם אינו אוכל שיעור כביצה בתוך כדי אכילת פרס. ואם הרופא ציוה עליו לאכול שיעור כביצה בכדי אכילת פרס, וטוען שאם לא יאכל כן יבא לידי סכנה, חייב לשמוע לרופא אם טוען כן, ולא יאכל לשיעורין, ואז נוטל ידיו ומברך. ומברך פעם אחת על האכילה הראשונה, ובסוף כל מה שהוצרך לאכול מברך ברכת המזון, ובברכת המזון יאמר יעלה ויבא, ויזכיר ביום הכפורים הזה ביום סליחת העון הזה. ואם שכח ולא אמר יעלה ויבא, אינו חוזר. [ילקו"י הלכות ברכות עמו' פה. ילקו"י מועדים עמו' צח. חזון עובדיה ימים נוראים עמו' שח, וזה דלא כמו שנתבאר בהלכה למעלה בהליכות עולם ח"ב עמוד קסג, דביוהכ"פ נוטל עד סוף קשרי אצבעותיו].

סימן קסב - הגבהת הידים בנטילה

א הנוטל ידיו צריך להגביה את ידיו למעלה, כדי שלא יצאו מים חוץ לפרק ויחזרו ויטמאו את הידים. ואם שפך על שתי ידיו רביעית בפעם אחת, כיון שאין שם מים טמאים כלל, אין צריך להגביה את ידיו. וכן המטביל ידיו, או אם נוטלן עד פרק הזרוע, [והיינו שנוטל כל היד עד מקום חיבור כף היד עם הזרוע], אין צריך להגביה ידיו למעלה. ומכל שכן לפי המנהג שאנו נוהגים ליטול ידיו שלש פעמים, שאין צריך להחמיר לגביה את ידיו. [ילקוט יוסף הלכות ברכות עמו' פז]. ועל פי הסוד יש להגביה הידים אחר הנטילה, בעת שמברך, בכל אופן. [כף החיים שם אות א'].

ב אם נטל יד אחת ונגע בה בידו השניה שעדיין לא נטלה, לא הועילה לו נטילה זו, וצריך לנגבה ולחזור וליטול. ואם כבר בירך, יטול בלי ברכה. [ילקוט יוסף, דיני ברהמ"ז וברכות עמוד פח].

ג מי שנטל ידיו ולפני הניגוב אדם אחר שלא נטל ידיו נגע בידיו הרטובות, צריך לחזור וליטול שוב. ואם כבר בירך על נטילת ידים, ולפני הניגוב נגע בו מי שלא נטל ידיו, יחזור ויטול ידיו בלא ברכה. ואם שפך על כל יד רביעית בבת אחת, לדעת מרן השו"ע א"צ לנגב ולחזור ליטול ידיו. וכ"ד האליה רבה והנשמת אדם, והמאמר מרדכי, והגר"ז, ובא"ח. אבל לדעת המג"א וכה"ח צריך שינגב ויחזור ליטול בלא ברכה. והעיקר כדעת מרן. אך לכתחלה יזהר בזה. [ילקו"י עמו' פח].

ד יש אומרים שצריך לנגב את הידים אחר שנגעו בידית הכלי הרטובה, קודם שיטול את ידיו, או לנגב את ידית הכלי שנוטלים בו ידים, ונכון לנהוג כן, ולנגב הידים מהרטיבות שאחזה בהם מאחיזת הכלי. אולם אם שופך על ידיו רביעית מים בבת אחת, אפילו אם היו ידיו רטובות מהידית, אין בכך כלום, שרביעית המים הבאים על ידיו מטהרות את ידיו. [ילקו"י שם עמו' נא ופט].

סימן קסג-קסד - מי שאין לו מים, והמאכיל לאחרים

א אם אין מים מצויים לפניו בריחוק יותר מארבעה מילין, ולאחריו מיל אחד, כורך ידיו במפה ואוכל פת, או דבר שטיבולו במשקה. ולכן הנוסע במכונית ורוצה לאכול תוך כדי נסיעתו, אם יודע שיש לפניו בדרך מים ליטול את ידיו בריחוק ד' מילין, ימתין כדי שיטול ידיו כדת, ואם לאו כורך מפה על ידיו ואוכל. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד צ'].

ב המאכיל לאחרים אינו צריך נטילה, אבל האוכל צריך נטילת ידים אף על פי שאחר נותן לתוך פיו ואינו נוגע במאכל. וכן מי שאוכל את הפת על ידי מזלג וכדומה, חייב בנטילת ידים. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד צא].

ג מי שהגיע לביתו אורח מכובד שאינו שומר תורה ומצוות, והזמינוהו לסעוד בביתו, נכון שיבקש ממנו בלשון רכה שיטול ידיו ויברך כדת. ואם אי אפשר לו לבקש ממנו דבר זה, או שמן הסתם לא ישמע לו לעשות כן, ויש לאורח זה הוקרה לתורה ולומדיה, ואם לא יגישו לפניו לאכול יתכן שיתרחק יותר מהתורה, ויבא לידי שנאה לשומרי תורה, מותר לכבדו

באכילה ושתיה, אף שאינו מברך ואינו נוטל את ידיו. ואם אפשר יאמר לו שיכוין לברכת המוציא שבעל הבית מברך, וכן לברכת המזון, וייצא ידי חובה מדין שומע כעונה. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמ׳ צא].

ד בתי מלון ומסעדות שהמאכל והמשקה ניתן לבאים בתשלום, מותר למכור מאכל ומשקה גם לחילוניים שאין מקפידים ליטול את ידיהם קודם אכילת פת, או לברך קודם ואחר האכילה. וכן מותר להשכיר להם אולם שמחות לצורך עריכת חגיגת נישואין וכדומה. [שם, עמ׳ צג בהערה].

ה מי שנגע באמצע הסעודה בידו אחת במקומות המכוסים, או חיכך בראשו במקום שדרכו להיות מכוסה, אם רוצה להמשיך לאכול נכון להחמיר ליטול ב׳ ידיו, בלי ברכה. אבל אם בדעתו לאכול פירות ומגדנות בלבד, או לשתות, די שיטול אותה היד בלבד. [ילקו״י שם, עמ׳ צד].

ו נכון להחמיר שלא לגעת באמצע הסעודה בתפילין ובספר תורה, או במגילת אסתר, כדי שלא יצטרך ליטול ידיו. ומכל מקום אם רצה שלא ליטול ידיו, יש לו על מה שיסמוך. אבל בשאר ספרי קודש המודפסים, אין שום איסור לגעת בהם באמצע הסעודה. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד צה. חזון עובדיה על הלכות פסח, מהדורת תשל״ט, עמוד רנו. ובמהדורת תשס״ג, עמוד סד. הליכות עולם חלק א׳ עמוד שמא].

סימן קסה - העושה צרכיו ורוצה לאכול

א אם הוצרך לנקביו ורוצה לאכול מיד, יטול ידיו בסירוגין ג׳ פעמים, ויכוין בנטילה זו אדעתא דהכי שרוצה לאכול, ויברך על נטילת ידים וינגב, ומיד יברך אשר יצר. ואין ברכה זו חשובה כהפסק בין הנטילה לבציעת הפת, שבלאו הכי מעיקר הדין לדעת מרן מותר להפסיק בין הנטילה לברכת המוציא, כאשר יבואר להלן. ואם אינו חושש שישכח מלברך ברכת אשר יצר, יאכל כזית של המוציא, ואחר כך יברך אשר יצר. ומה שכתבו בכמה אחרונים שיטול ידיו לעשיית צרכיו, ויברך אשר יצר, ואחר כך יחכך ידיו במקומות המכוסים שבגופו, ושוב יטול ידיו ויברך על נטילת ידים, אין זה נכון לנהוג כן לפי ההלכה, שמכניס עצמו בידים לספק ברכה שאינה צריכה. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות, עמוד צו].

ב אם רבים מסובין בסעודה, הגדול נוטל ידיו תחלה, ויש שהחמירו על עצמם ליטול באחרונה משום הפסק, ומיהו אם נטל בראשונה והמתין עד שבני הבית יטלו את ידיהם, לא חשיב הפסק. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד צז].

הלכות בציעת הפת

סימן קסו - הפסקה בין בציעה לנטילה

א מעיקר הדין מותר לדבר בין הנטילה לברכת המוציא, ומכל מקום טוב ונכון להזהר שלא לדבר כלל בין הנטילה להמוציא, בין בחול בין בשבת. ומכל מקום אם שמע קדיש או קדושה בין הנטילה להמוציא, או שמע איזו ברכה מחבירו, עונה אמן אחר הקדיש והברכה. [ילקוט יוסף, חלק ג' דיני ברכת המזון וברכות עמוד צח. הליכות עולם חלק א' עמוד שמב].

ב נכון להזהר היכא דאפשר שלא לשהות שיעור כדי הילוך כ"ב אמה בין הנטילה לברכת המוציא. וראוי להחמיר היכא דאפשר גם בשיעור כדי הליכת כ"ב אמה בפסיעות גסות, ולא רק בשיעור של הליכה עקב בצד גודל. אולם כשבני הבית רבים, מותר להמתין להם בסעודות שבת עד שהכל יטלו ידיהם, אף שעובר זמן בין הנטילה לברכת המוציא יותר מהשיעור הנ"ל. ומכל מקום יש לזרזם ליטול ידיהם בלא שום עיכוב. [ילקוט יוסף, דיני ברהמ"ז וברכות עמוד צט].

ג מעיקר הדין מותר להתעסק באיזה עסק קטן בין הנטילה לברכת המוציא, כגון ליתן צדקה לעני, או לראות השעה והמטבע, וכדומה. ורק ממדת חסידות ראוי שלא להפסיק כלל בין הנטילה לברכה. ואם חושש שמא יטרד בעסקו, ויבוא לידי הפסק גדול והיסח דעת, יברך המוציא ויטעם מהלחם, ואחר כך יתפנה לעסקו. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד קא].

ד מותר ליטול ידים בריחוק מקום מחדר האוכל, ואין צריך להחמיר ליטול ידים סמוך למקום אכילתו. ומה שכתב מרן בשלחן ערוך "וטוב ליזהר" בזה, אין זה מן הדין, אלא ממדת חסידות. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד קא, ועמוד תש. שארית יוסף חלק ג' עמוד רפט].

ה והוא הדין בשבת וביום טוב שמותר לצאת אחר הקידוש למטבח או לחצר כדי ליטול ידיו לצורך הסעודה. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד

בהערה].

סימן קסז - דיני בציעת הפת

א יבצע ממקום שהפת נאפה יפה ביותר, ואם הפת נחרך קצת בעת האפייה מתחתיו, לא יחתוך מהחלק השרוף, אלא יחתוך מהחלק שנאפה יפה, כדי שהברכה תהיה על פת נאה. [ילקוט יוסף, חלק ג' דיני ברכת המזון וברכות עמוד קב].

ב יחתוך מעט מהלחם, ויתחיל לברך, ואחר סיום הברכה יפריד החתיכה לגמרי מהפת. אך בשבת ויום טוב, לא יחתוך כלל קודם הברכה. ומכל מקום אם שכח וחתך מעט מהפת בשבת ויום טוב, לא הפסיד על ידי זה מצות לחם משנה, שכל שאוחז בפרוסה ושאר הככר עולה עמו הוי כשלם. [ואם אין לו לחם משנה בשבת, יבצע על פרוסה]. [ילקו"י שם עמוד קיב. וע"ש בהערה]

ג לא יחתוך את הלחם בשעת הברכה עצמה, דלכתחלה אין לעסוק בשום דבר בעת שמברכים, אפילו תשמיש קל כזה. אולם מעיקר ההלכה כל הקפידא בזה היא בברכות דאורייתא, כמו ברכת המזון, או בתפלת שמונה עשרה, אבל בברכות דרבנן מעיקר הדין אין איסור להתעסק בתשמיש קל, אך בכל זאת ראוי ונכון להחמיר בזה גם בברכות דרבנן. [ילקוט יוסף, ח"ג עמוד קג בהערה].

ד אם יש לו פת שלם מצוה מן המובחר לבצוע עליו גם בימות החול. [ילקו"י שם עמ' קג בהערה].

ה יברך "המוציא לחם מן הארץ", ויתן ריוח בין לחם לבין "מן הארץ", ואם בירך מוציא לחם מן הארץ, יצא. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד קג].

ו לכתחלה יברך במקום הסעודה, אך בדיעבד אם בירך על הלחם במקום אחד, וטעם מהלחם, וממשיך בסעודתו במקום אחר, אין בזה קפידא. [ילקו"י, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד קד בהערה].

ז אחר שבירך המוציא יאכל מיד, ולא ידבר בין הברכה לטעימה. ואם שח יחזור לברך, אלא אם כן דיבר מענין הסעודה, כגון אם ביקש שיביאו לו מלח כדי לטבל בו הפת, או ליפתן, וכדומה. אולם לכתחלה לא יפסיק לדבר גם מענין הסעודה. [ילקוט יוסף, דיני ברכות עמוד קד].

ח לא יתחיל לברך קודם שיתפוס בידיו את הלחם, וטוב שיתן ב' ידיו על הפת בשעה שמברך. ונהגו לטבל הפת במלח. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד קו בהערה].

ט מי שיש לו בתי ידים [כפפות] הנכון הוא להסירן בעת שמברך המוציא. אבל מי שיש לו גבס בכף ידו, מותר לו לבצוע על הפת, ואין צריך ליתן לאחד מבני הבית שיבצע על הלחם. [ילקוט יוסף, שבת כרך א' עמוד שי, סי' רעד סעיף יד].

י לאחר שבירך המוציא יאכל מיד, ולא יפסיק אפילו בשתיקה בין הברכה לטעימה. [שלכתחלה אין ראוי לשהות בכל ברכה בין ברכת המצוה לעשייתה, אפילו בשתיקה בעלמא, שיעור כדי אמירת "ישלום עליך רבי"]. ולכן מה שיש נוהגים בשבת שאחר ברכת המוציא פורסים בסכין את כל הפת, להכינו לבציעה לכל המסובים, ורק אחר החיתוך טועמים מהלחם, אין נכון לנהוג כן לכתחלה, אלא מברך יטעם מעט, ואח"כ יחתוך לשאר המסובים. [ילקוט יוסף דיני ברהמ"ז וברכות עמו' קו].

יא היו מסובין יחד, ונתכוונו לצאת ידי חובת ברכת המוציא בברכת הבוצע, אין לשומעים לענות "ברוך הוא וברוך שמו" אחר הזכרת ה'. וצריכים כל השומעים לשתוק עד שיטעמו מהפת, ולא יפסיקו בשיחה בין שמיעת הברכה לטעימה. ואם הבוצע טעם מהפת, והמסובים דיברו בין הטעימה לברכה, לא יחזרו לברך. וטוב שיהרהרו הברכה בלבם. אבל אם השומע דיבר קודם שיטעם הבוצע, חשיב הפסק וצריך לחזור ולברך. ואם אחד מהמסובין אכל, אף על פי שעדיין לא טעם המברך, יצאו כולם ידי חובתם, ולא הוי הפסק. ואם המברך דיבר דברים בטלים מיד לאחר הברכה, קודם שטעם, וגם המסובים עדיין לא טעמו, המברך צריך לחזור ולברך אחר שעשה הפסק בין הברכה לטעימה, אבל השומעים שלא דיברו אינם צריכים לברך, אלא יטעמו מהפת על סמך ברכתו של הבוצע. [ילקוט יוסף, דיני ברהמ"ז וברכות עמוד קו, ובמהדורת תשס"ד עמוד תשמז. הליכות עולם חלק א' עמוד שמז, שמח].

יב לכתחלה אין לדבר דברים בטלים עד שיבלע מהפת, ואם דיבר בעודו לועס, אין צריך לחזור, שכיון שכוונתו לאכילה ולא לטעימה, כל שהחיך נהנה מהפת חלה הברכה ושפיר דמי. [וכן אם בירך שהכל על סוכריה או מסטיק עם טעם, והחיך נהנה, רשאי לדבר ואין צריך להמתין עד שיסיים מציצת כל הסוכריה]. אך לכתחלה לא ידבר אפילו דברי תורה עד שיבלע מן המאכל. [ילקוט יוסף, חלק ג' דיני ברכת המזון וברכות עמוד קט. הליכות עולם חלק א' עמוד שמה].

יג אם בירך המוציא, וטרם שטעם מהמאכל שמע קדיש וקדושה, אין לו להפסיק לענות לקדיש ולקדושה בין הברכה לטעימה. ובדיעבד אם הפסיק לדברים שבקדושה, או שענה אמן אחר עצמו, אינו חוזר ומברך, דספק ברכות להקל. ואם התחיל ללעוס, והחיך כבר נהנה מהפת, אף

שעדיין לא בלע, יענה לקדיש והקדושה, או לאמן אחר ברכת חבירו, שרק לדברים בטלים יש להחמיר לכתחלה שלא לדבר עד שיבלע. ואם בירך והתחיל ללעוס המאכל, והוא קרוב לבית הבליעה באופן שקשה לו לענות לקדיש ולקדושה, די בהרהור אמן בלבו, ויקשיב וישמע עניית הקדיש והקדושה, ויהיה שומע כעונה. [ילקוט יוסף דיני ברכות עמ' קיא. הליכו"ע ח"א עמ' שדמ].

יד המברך ברכת הנהנין או ברכת המצוות, וענה אמן אחר ברכת עצמו, בדיעבד לא חשיב הפסק בכהאי גוונא. וכן אם היו מסובין ובירך כל אחד לעצמו, וענה אמן על ברכת חבירו לפני שטעם, או ענה אמן אחר קדיש, בדיעבד לא חשיב הפסק. אולם אם הפסיק בתיבה אחרת בין הברכה לטעימה או לקיום המצוה, הוי הפסק, ואף שאמר רק תיבה אחת, אפילו הכי הוי הפסק. [ילקו"י הל' ברכת המזון עמ' קיא. שארית יוסף ח"א עמ' שמח. הליכו"ע ח"א עמ' שדמ].

טו קודם שיאכל יתן מזון לפני בהמתו, שאסור לאכול קודם שיתן מאכל לבהמתו, או חיה או עוף שבביתו, שמזונותיהם עליו. ואסור אף לטעום קודם שיתן לפניהם מאכל. ויש אומרים שאין זה מעיקר הדין, אלא ממדת חסידות, שנכון והגון מאד לעשות כן. ויש אומרים שדבר זה הוא מעיקר הדין. וגם זה אינו אלא באכילה, אבל בשתייה אדם קודם לבהמה ולעוף. [ילקוט יוסף על הלכות ברכת המזון וברכות, עמוד קיא].

טז יש אומרים דדין זה הוא מן התורה. ויש חולקים. ועל כל פנים אין צריך שיתן האוכל בפניהם, אלא די במה שציוה ליתן האוכל לפניהם. וכבר הזהיר מרן החיד"א, שיש לצוות ליתן מאכל לתרנגולים בכל בוקר, כדי שלא יעבור על איסור צער בעלי חיים, וכנודע ממעשה שאירע בימי האר"י ז"ל. [ילקו"י, דיני ברהמ"ז וברכות עמוד קיא].

יז אם אחר שבירך, קודם שטעם מן המאכל אמר "תנו מאכל לבהמה", אין זה נחשב להפסק, שהרי אסור לאדם לאכול קודם שיתן לבהמתו לאכול. וכתב הכל בו, דגם בזה אין לנהוג כן לכתחלה, ורק בדיעבד לא הוי הפסק. [ילקו"י שם. הליכות עולם חלק א' עמוד שמו].

יח בשבת ויום טוב שיש מצוה לאכול, יש אומרים שאם הפסיק בין הברכה לטעימה ואמר שיתנו אוכל לבהמה, הוי הפסק. אחר דבשבת ויו"ט אין איסור לאכול קודם שיתן אוכל לבהמתו. ויש חולקים, ובדיעבד אין צריך לחזור ולברך. [ילקוט יוסף דיני ברכות עמו' קטו].

יט המגדל כלב בביתו (כגון ביישובי ספר, או באופן שמותר לגדל כלב), או חתול, וכדומה, צריך להזהר לכתחלה שלא לאכול קודם שיתן בפניהם אוכל, שגם בבהמה וחיה טמאים יש להזהר בזה לכתחלה. [ילקוט יוסף, חלק ג' דיני ברכת המזון וברכות עמוד קטז].

כ כל האיסור לאכול קודם שיתן מאכל לבהמתו, הוא בבהמה שלו, אבל בבהמה של אחרים הנמצאת בחצרו, ואין מוטל עליו להאכילה, מותר לאכול קודם שיתן לפניה מאכל. [הליכות עולם חלק א' עמוד שנב].

כא שכח ואכל ולא בירך המוציא, אם אפשר לו לאכול עוד מעט מהפת, טוב שיברך ויאכל. ואם סיים סעודתו ואי אפשר לו לאכול עוד מהפת, לא יברך המוציא אחר האכילה. ואם הוא מסופק אם בירך המוציא או לא, אינו חוזר ומברך. ומותר לו לאכול לכתחלה בלי ברכה [כשיש לו ספק אם בירך]. ואם אפשר ישמע הברכה מאחר ויצא ידי חובתו. [ילקו"י, הלכות ברכות עמ' קיח].

כב מי שטעה ובירך על הלחם בורא פרי האדמה, או שהכל, או בורא מיני מזונות, ולא תיקן תוך כדי דיבור לומר המוציא לחם מן הארץ, דעת הריטב"א [פ"ג מהלכות ברכות] שלא יצא ידי חובתו, אחר שחכמים הפקיעו שם של פרי בנוסח הברכה. ויש אומרים שיצא ידי חובתו, דסוף סוף החטים יצאו מהאדמה, ולא שיקר בברכתו. אולם לכולי עלמא אם בירך על הלחם בורא פרי העץ, לא יצא ידי חובה, וחייב לחזור ולברך. והוא הדין בעוגה שאם בירך עליה בורא פרי האדמה, יצא. ואם בירך על היין בורא פרי העץ יצא. [ילקו"י, ח"ג הל' ברכות עמוד קיט].

כג אם במקום ברכת המוציא אמר בריך רחמנא מלכא מאריה דהאי פיתא, יצא. ובמקום שיש ספק או מחלוקת בפוסקים אם לברך או לא, אין לברך אפילו בלשון תרגום, כגון בריך רחמנא מלכא דעלמא וכו', שגם בזה יש חשש איסור ברכה לבטלה. אלא יהרהר הברכה בלבו ודיו. והנוהגים לתרגם בליל פסח את ברכת אשר גאלנו בלשון ערבי, אחר שאמרוה בלשון הקודש, אין למחות בידם בחזקה, שיש להם על מה שיסמוכו. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמ' קכא].

כד הבוצע יטעם ראשון, ואין המסובים רשאים לטעום מהלחם עד שיטעום הבוצע. ואם כל אחד אוכל מככרו ואין כולם זקוקים לככר שביד הבוצע, רשאים לטעום קודם. ובשבת וביום טוב נוהגים שבעל הבית בוצע על ב' ככרות, וכל בני הבית יוצאים בברכתו י"ח לחם משנה. והמברך יכוין להוציאם י"ח, וגם הם יכוונו לצאת י"ח. ואם רוצים לטעום קודם שיטעם הבוצע, צריך שיהיה לפני המסובים לחם משנה חוץ ממה שלפני הבוצע, ואז יהיו רשאים לטעום קודם הבוצע. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד קכב].

כה אין נותנין לאחרים הלחם ביד, שאין נותנין ביד אלא לאבל. אלא יניח על השלחן לפניהם. והוא הדין בזה גם לבניו הקטנים היכולים ליקח הלחם שלפניהם. [ילקו"י דיני חינוך קטן עמוד קלד]. ולא יבצע פרוסה קטנה מאד להמוציא, שנראה כצר-עין, וכן לא יבצע פרוסה גדולה מדי, שלא ייראה כרעבתן. אך בשבת יכול לבצוע פרוסה שתספיק לו לכל הסעודה. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד קכב].

כו אין הבוצע רשאי לבצוע עד שיכלה אמן מפי רוב העונים. וכל זה כשמברך ומוציא אחרים ידי חובת הברכה, אבל אם כל אחד מברך המוציא לעצמו, אין צריך להמתין עד שיכלה אמן מפי העונים. ומי שאינו אוכל אינו יכול לברך המוציא להוציא אחרים ידי חובת הברכה. ואפילו בשבת ויום טוב שיש חיוב לאכול פת, לא יברך לו חבירו ברכת המוציא אם אינו אוכל עמהם. אבל לקטנים יכול לברך אף על פי שאינו אוכל עמהם, כדי לחנכם במצוות. [ילקוט יוסף, דיני ברכת המזון וברכות עמוד קכב].

סימן קסח - על איזה פת מברכין

א אם יש לו לחם שלם, נכון יותר לברך על השלם, אפילו אם הוא לחם קטן. ואם הלחם השלם הוא משעורים, והחתיכות הם מחטים, יניח הפרוסה תחת השלימה ובוצע משתיהן יחד. [שלחן ערוך סימן קסח סעיף א'].

ב פת גמור אפילו פחות מכזית, מברך עליו המוציא. אבל לאחריו אינו מברך כלום, כל שלא אכל כזית. [שלחן ערוך סימן קסח סעיף ט].

ג פיצה הנאפית בתנור עם בשר או גבינה, ונילושה במים, יש לברך עליה ברכת המוציא. ואם אכל שיעור כזית מברך ברכת המזון. [שלחן ערוך סימן קסח סעיף יז]. ואם נילושה בחלב וטעם החלב ניכר בפיצה, יברך מזונות. ופשטידה (בצק ממולא בבשר וכדומה) הנאפית בתנור, מברכים עליה המוציא וברכת המזון. אבל פשטידא הנעשית מבצק עלים וכדומה, והעיסה נפרכת, אף שיש בתוכה בשר וכדומה, [הנקרא בורקס בשרי], מברכים עליו בורא מיני מזונות. וכן סיגרים הממולאים בבשר, העשויים מבצק עלים [שהוא קצת יבש שנכסס בשיניים], וכדומה. אבל פשטידא הנאפית מבצק רגיל ונילוש במים, וממולא בבשר או בדגים או בגבינה, ואופים אותה כעיסה רגילה, מברכים עליה המוציא וברכת המזון. [ילקוט יוסף על הלכות ברכות עמ' קכה, ובמהדורת תשס"ד עמ' תשה. שארית יוסף ח"ג עמ' רצו, שו"ת יביע אומר ח"ט חאו"ח סי' קח אות סד. הליכות עולם ח"ב עמ' קיד].

ד הספרדים ובני עדות המזרח נוהגים לברך על המצה לאחר הפסח, "בורא מיני מזונות" ולאחריה על המחיה. ויש למנהגם זה על מה לסמוך. אך מי שרוצה לנהוג לברך על המצה המוציא וברכת המזון, כשהוא קובע סעודה על המצה, [אפילו בלי שיעור קביעות סעודה שקובעים על עוגה], יכול לנהוג כן, אחר שהמצה עשויה לאוכלה עם מיני ליפתן וכדומה, ואינה דומה לפת הבאה בכיסנין הבאה בדרך כלל לקינוח סעודה. וחסידים ואנשי מעשה נוהגים לאכול המצה בתוך סעודה של פת גמור, או שקובעים סעודתם על המצה, שהוא שיעור שבעים ושנים דרהם, שהם מאתים ושש עשרה גרם, ואז מברכים על המצה המוציא וברכת המזון בלי פקפוק. וצריכים ליטול

ידים כדין פת, בלי ברכה. (והמברכים יש להם על מה שיסמוכו. וכשאוכל שיעור 162 גרם, יטול ידיו בלי ברכה). ויש שפוטרים הברכה הראשונה של המצה בטעימה מפת גמור, ובכהאי גוונא יברכו ברכה אחרונה "מעין שלש". ומי שאינו רגיל לאכול פת כלל, מסיבות בריאותיות וכדומה, אלא מצה בלבד, יברך עליה המוציא וברכת המזון. ומנהג האשכנזים לברך על המצה המוציא וברכת המזון בכל השנה כמו בפסח. [ילקוט יוסף, חלק ג' דיני ברכת המזון וברכות עמוד קכו. והוא על פי מעשה רב].

ה המטגן פרוסת לחם שאין בה כזית, אף שיש בה תואר לחם, מברך בורא מיני מזונות. וכן פירורי לחם מבושלים, שאין בהם כזית, אף שיש להם תואר לחם, מברכים עליהם בורא מיני מזונות, ומעין שלש. ואם יש כזית מן הפת, מברך המוציא וברכת המזון. [ילקו"י, שם עמ' קכז].

ו עיסה רגילה שיש עליה שומשמין, מברכים עליה המוציא לחם מן הארץ, ואם אכל שיעור כזית, מברך ברכת המזון. ואם יש בה הרבה שומשמין עד שאין ניכר טעם העיסה מרוב השומשמין, מברך עליה מזונות ועל המחיה. ואין חילוק בזה בין אם היו השומשמין על העיסה או שהיתה ממולאת מהם. [ילקוט יוסף, דיני ברהמ"ז וברכות עמ' קכח. הליכות עולם ב' עמ' קיד].

ז פת הבאה בכיסנין מברך עליו בורא מיני מזונות, ולאחריו ברכה אחת מעין שלש. (על המחיה). ופת הבאה בכיסנין הוא, פת העשוי כמין כיסים שממלאים אותם דבש או סוכר ואגוזים ושקדים ותבלין. וכן עיסה שעירב בה דבש או שמן או חלב או מיני תבלין ואפאה, וטעם תערובת מי הפירות או התבלין או החלב ניכר בעיסה, שמברכים עליהם בורא מיני מזונות. ואפילו אם הקמח עיקר, מברך עליה בורא מיני מזונות. ואם אין טעמם ניכר בעיסה, מברך עליה המוציא לחם מן הארץ. ופת שעושים אותה כעכין יבשים וכוססין אותם, מברך בורא מיני מזונות ולאחריהם על המחיה. [ילקו"י ברכות עמ' קכט].

ח הקובע סעודה על פת הבאה בכיסנין (עוגה), דהיינו שאוכל למעלה מ-216 גרם, [כשיעור ארבע ביצים, וטוב להחמיר לאכול כשיעור 230 גרם] מברך על העוגה המוציא לחם מן הארץ, וברכת המזון. ואם התחיל לאכול את העוגה שלא על דעת לקבוע עליה סעודה, ובירך בורא מיני מזונות, ונמשך באכילתו, עד שאכל שיעור 216 גרם, יברך ברכת המזון, אף שבירך בתחלה מזונות. וכבר נתבאר לעיל שאם אוכל עוגה שיעור 162 גרם, יטול ידיו בלי ברכה. ואם אוכל שיעור 216 גרם, הרוצה לברך על הנטילה יש לו על מה שיסמוך. [ילקו"י, הלכות ברהמ"ז וברכות עמ' קכט].

ט כשקובע סעודתו על עוגה, צריך שיאכל כל כזית מפת הבאה בכיסנין בתוך כדי אכילת פרס. ואם אוכל פחות משיעור ארבע ביצים מברך בורא מיני מזונות, ולבסוף על המחיה. ומכל מקום נכון להזהר לכתחלה שלא

לאכול מפת הבאה בכיסנין כשיעור שלש ביצים, דהיינו נ״ד דרהם, שהם כמאה ששים ושנים גרם. [ילקוט יוסף, דיני ברהמ״ז וברכות עמוד יז].

י מה שמצוי בכמה סעודות מצוה, שמביאים חלות מתובלות בסוכר, ומודיעים לצבור שאין צריך ליטול הידים, כיון שמברכים עליהם בורא מיני מזונות [באופן שהמתיקות ניכרת], יש להעיר, שאם קובעים סעודתם עליהם ואוכלים שיעור כ-216 גרם, צריכים לברך המוציא וברכת המזון. [וכבר נתבאר שאם אוכל 162 גרם מהלחם המתוק, נוטל ידיו בלא ברכה, וכל שכן כשאוכל 216 גרם שצריך ליטול ידיו]. וגם בחתונות הנערכות כיום עם חלות מתוקות יש לנהוג כן. [ילקו״י, דיני ברהמ״ז עמ׳ יח בהערה, ועמ׳ קל, וראה בשו״ת יביע אומר ח״י סי׳ יח שדחה מ״ש בזה בברכת ה׳ לברך המוציא וברהמ״ז על חלות מתוקות שאוכלים בחתונות, אף כשאינו אוכל 216 גרם, שכיום רגילים לקבוע סעודה בחתונות אף בפחות מ- 216 גרם, ואין דבריו נכונים, והם נגד דברי הרב בית דוד, הגר״א, הגר״ז, החיד״א, לקט הקציר, בן איש חי, בית מנוחה, כה״ח, ועוד, שכולם העידו על המנהג שאין מברכים המוציא וברהמ״ז אלא אם אוכל שיעור 216 גרם, והיאך לא חשש לסב״ל. ומה שחילק דבזמנם לא היו רגילים לאכול חלות מתוקות בחתונות, הנה מי יאמר לנו שבזמנם לא קבעו סעודה בחתונות על חלות מתוקות, ועם כל זה הצריכו שיהיה שיעור 216 גרם. וראה עוד בהליכות עולם ח״ב עמ׳ קיב, ובירחון קול תורה (אלול תשס״ג עמ׳ ג׳)].

יא כל דין זה של הקובע סעודתו על עוגה, ומברך המוציא וברכת המזון, הוא דוקא שהעוגה נאפית בתנור. אבל עיסה שבישלה או טיגנה, אינה נקראית לחם, ואף אם קובע סעודתו עליהם מברך בורא מיני מזונות ועל המחיה. ולכן על הזלאבייא של התימנים, מברכים בורא מיני מזונות ולאחריה על המחיה, אף אם קובע סעודתו עליה. וכן סופגניות שבלליתן רכה ונעשות על ידי טיגון בשמן, אפילו אם קבע סעודתו עליהם אינו מברך המוציא וברכת המזון, אלא בורא מיני מזונות ועל המחיה. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד קלא].

יב הקובע סעודתו על פת הבאה בכיסנין (עוגה), שצריך לברך המוציא וברכת המזון, ושבע באכילתו, ונסתפק אחר אכילתו אם בירך ברכת המזון או לא, חוזר ומברך מספק, חוץ מברכה רביעית לעד האל אבינו וכו׳. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד קלב].

יג בכל אכילה שהאדם אוכל אינו מברך ברכה אחרונה אלא אם כן אכל כזית בכדי אכילת פרס. אבל אם אכל כזית ביותר מכדי אכילת פרס, אינו מברך ברכה אחרונה כלל. וכן באכילה של מצוה, כגון אכילת מצה ומרור וכיוצא, צריך לדקדק לאכול כזית בכדי אכילת פרס. ושיעור זה הוא כשבע דקות וחצי. וטוב להחמיר בדברים שהם מן התורה לאכול כזית בארבע דקות. והקובע סעודה על עוגה, יש אומרים שדי שיאכל כזית מהעוגה בתוך זמן של אכילת פרס, שהוא בין ארבע לשבע דקות, ואף שאכל את שאר העוגה [בשיעור 216 גרם] קימעא קימעא, צריך לברך ברכת המזון. ולדינא צריך שיאכל כל כזית בשיעור תוך כדי אכילת פרס. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד קלג].

יד הקובע סעודתו על פת הבאה בכיסנין, ובצירוף הבשר וכו' אכל שיעור ע"ב דרהם, לא חשיב כקובע סעודה על פת הבאה בכיסנין, שאין לצרף לשיעור זה מאכלים אחרים, אלא צריך שיקבע סעודה על העוגה ולא ביחד עם שאר המאכלים. [ילקוט יוסף חלק ג' דיני ברכת המזון וברכות עמוד קלג].

טו האוכל איטריות ושאר מעשה קדרה מחמשה מיני דגן, וקבע סעודתו עליהם, אינו מברך המוציא וברכת המזון, אלא יברך בורא מיני מזונות ועל המחיה. ואף בדיעבד אם בירך עליהם המוציא, לא יצא. אבל אם טעה ובירך עליהם ברכת המזון יצא. [ילקוט יוסף חלק ג' על הלכות ברכת המזון וברכות עמוד קלו].

טז עיסה שנילושה בדבש אפילו אם לא היה הרוב דבש, מברכים עליה בורא מיני מזונות, כל שהמתיקות ניכרת בעיסה. ולדעת הרמ"א מברכים עליה המוציא. [ילקו"י, הל' ברכות עמוד קלז].

יז מי שקבע סעודתו על פת הבאה בכיסנין, והיה בדעתו לאכול למעלה משיעור מאתים ושש עשרה גרם, ונטל ידיו ובירך המוציא, ונאנס ולא אכל שיעור זה, מברך ברכה אחרונה על המחיה ועל הכלכלה, אף שבירך בתחלה המוציא. ומה שבירך המוציא לא נחשב כמי שבירך ברכה לבטלה. ומי שאכל עוגה ולא היה בדעתו לקבוע סעודתו על זה, ותוך כדי אכילה נמלך ורוצה לקבוע על זה סעודתו, יכול להמשיך באכילתו על סמך ברכת מזונות שבירך בתחלה, ואינו צריך לברך עתה המוציא, אף שאוכל שבעים ושתים דרהם. [ילקו"י, הלכות ברכות עמ' קלז].

יח זלאביה [זינגולא] הנעשית מסולת ודבש, ומטגנים אותה בשמן, מברכים עליהם מזונות. וכן במה שעושים מקמח דליל עם סוכר ומטגנים אותו ומטבלים אותו בדבש כשהוא חם, ברכתו מזונות. ואפילו אם קבע סעודתו עליהם, דהיינו שאכל יותר משיעור מאתים ושש עשרה גרם, אינו מברך אלא מזונות וברכה אחת מעין שלש. [ילקו"י, דיני ברהמ"ז וברכות עמ' קלח].

יט האוכל פת הבאה בכיסנין, ומלפת מעט בפירות הנמצאים לפניו, ועיקר כוונת אכילתו היא לפת הבאה בכיסנין, אינו מברך על הפירות, שהם נחשבים כטפלים כלפי העוגה. ואם באמצע אכילת העוגה אוכל מהפירות לבדם, וכבר אינו מלפתם ביחד, אין האחד פוטר את השני בברכה, וצריך לברך על שניהם. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד קלט, ועמוד תקלו סעיף ח'].

הלכות דברים הנוהגים בסעודה

סימן קסט-קע - ליתן לאחרים לאכול, והנהגות בעת הסעודה

א לא יתן לאכול אלא למי שיודע בו שיברך. אולם אם בא לביתו אורח נכבד שאינו שומר תורה ומצוות, אבל מוקיר את התורה ולומדיה, ואם לא יכבדו באיזה כיבוד יגרום הדבר שהאורח ישנא את לומדי התורה, ואם ידרוש ממנו לברך או ליטול ידיו יפגע ויבוא לידי שנאת שומרי התורה, יש להקל ליתן לפניו כיבוד מאכל ומשקה, אף שאינו מברך. ונכון שהוא עצמו יברך בקול רם ויאמר לאורח שישמע והוא מוציא אותו ידי חובה. [ילקו״י שם, עמוד קלט, ועמוד צא].

ב אין משיחין בסעודה, ואפילו בדברי תורה, שמא יקדים קנה לושט, ואפילו מי שנתעטש אין אומרים לו לבריאות או חיים טובים. ובזמן הזה שאין אנו נוהגים לישב בהיסבה נהגו להקל בזה להפסיק בדיבור באמצע הסעודה. וכן נהגו גם כמה תלמידי חכמים לדבר בעת הסעודה, בפרט בדברי תורה והלכה. ואם שמע ברכה מחבירו והוא קרוב לבית הבליעה, יהרהר אמן בלבו ודיו. אמנם בליל פסח שאוכלים בהיסבה יש להזהר שלא להשיח בסעודה בעת שמיסב, שמא יקדים קנה לושט ויבא לידי סכנה. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד קלט].

ג לא ישתה אדם מהכוס ויתן לחבירו, מפני הסכנה, שמא מחמת הבושה יקבל חבירו ממנו וישתה, ואם השותה חולה ידבק ממנו. אולם בכוס של קידוש המנהג לשתות מכוס היין של בעל הבית שקידש עליו. ואם יש אורחים זרים בבית, נכון שיקנח בידיו המקום ששתה ממנו, או שיתן מעט יין מהבקבוק לתוך כוס אחר ויתן לפניהם. ואם לא עשה כן, והאורח חושש שמא המקדש יש לו חולי, ויכול להזיק לטועם אחריו מן הכוס, או שהוא איסטניס שאינו יכול לטעום מכוס ששתה ממנו חבירו, אין צריך לשתות מן הכוס. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד קמב. הליכות עולם חלק א׳ עמוד שנב].

ד כבר נהגו להקל לשתות גם ב׳ כוסות, דלא חיישינן לזוגות בזמן הזה. [ילקו״י שם עמוד קמב].

ה אין מסתכלין בפני האוכל ולא במנתו, שלא לביישו. ויטב לבו בסעודתו אם מעט ואם רב, ויחשוב שאוכל כדי שיהיה לו כח לעבודתו יתברך, ויאכל פתו בשמחה, ולא בכעס ודאגה, ולא יהיה קפדן בסעודה, שאז הוא גם מונע מבני ביתו לאכול. ולא ישוך מהפרוסה ויניחנה על השלחן, מפני שנמאסה לבריות. ושנים שיושבים יחד בסעודה, הגדול פושט ידו תחלה, ואחריו מי שקטן ממנו. וכן אם מניחין פירות ומגדנות בפני האורחים, הגדול פושט ידו תחלה. [ילקו״י שם, עמוד קמו].

ו הנכנס לבית חבירו, צריך שיעשה כל מה שיאמר בעל הבית, ולכן אם מכבדו במאכל ומשתה (ואין בהם חשש איסור) צריך שישמע לו. ומשורת דרך ארץ שימתין עד שיחזור ויבקש ממנו. ואם האורח נוהג להחמיר באיזה דבר שיש בו סרך איסור, רשאי להחמיר כן גם אם בעל הבית אינו נוהג להחמיר. אלא אם כן הוא דבר שאין בו סרך של איסור, רק פרישות בעלמא, טוב שיסתיר הנהגתו מאחרים. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד קמז].

ז יזהר שלא יטנף מלבושיו באכילתו. וטוב שיאכל על ידי כף ומזלג, ולא יאכל בשתי ידים, אלא ביד אחת. ולא ימהר בלעיסתו ואכילתו, כדרך הגרגרנים, ויפסיק מעט בין לעיסה ללעיסה, ולא ישמיע קול בעת הלעיסה. ולא ישתה ב׳ כוסות בזה אחר זה, ולא יאחז בידו פרוסת לחם גדולה יותר מהרגיל אצל הבריות. וינהג כן אפילו הוא לבדו בביתו. [שם עמוד קמט].

ח מה שאמרו לא ישתה אדם כוס יין בבת אחת, דין זה לא שייך ביין מתוק שלנו [מיץ ענבים], וכן ביינות שלנו שהם רפויים. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד קמט בהערה].

ט המנהג פשוט לשתות מים ושאר משקאות בפני רבים, בין בתוך הסעודה ובין שלא בתוך הסעודה. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד קנא בהערה].

י לא יאכל וישתה מעומד, ולא יאכל את המאכל כולו עד קיצו, אלא ישייר מעט. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד קנא].

סימן קעא - שלא לנהוג ביזיון באוכלים

א מותר לאכול דייסא בפת במקום כף, והוא שיאכל הפת אחר כך. והמדקדקים אוכלים בכל פעם שמכניסים לתוך פיהם מעט מן הפת עם

הדייסא. [והנשאר מן הפת אחר כך, אוכלים אותו]. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד קנב].

ב הזורקים סוכריות ומעדנים בבית הכנסת על חתן וכלה, יש להם להזהר שלא יבואו לידי ביזיון אוכלים. וכן יש להזהר שלא יזרקו הסוכריות במקומות שאינם נקיים, שלא להפסיד האוכלים. ואם רואה אוכלים מושלכים בארץ, אסור להניחם כך, אלא צריך להסירם משם. וכן אסור לגרום לאוכלים שיאסרו בהנאה שלא לצורך. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד קנג].

ג יש אומרים שאסור לזרוק לפני החתן והכלה פירות של ערלה, משום ביזוי אוכלין, שזורקן במקום שבאים לידי בזיון, כגון במקום רפש וטיט. [וגם במקום נקי צריך אחר כך לכבד אותם שלא ידרכו עליהם. ואף שהם נועדים לשריפה, מ״מ אין לנהוג בהם מנהג בזיון להדיא שלא לצורך ביעורם]. ולדעתם אין לאסור בזה משום הנאה מפירות של ערלה, אחר שאינו נהנה מגוף הפרי. ולכן במקום שאין רפש וטיט והפרי של ערלה עטוף בנייר באופן שלא יבוא לידי בזיון, מותר לשחק בפרי זה ולזורקו לפני חתן וכלה, ובתנאי שיכבדו את הפירות לאחר מכן. ורק בפירות רכים, כמו תאנים וכדו׳ אין לזורקן לפני החתן והכלה. ויש חולקים ואוסרים בכל אופן משום הנאה מפירות של ערלה. [רב פעלים]. ולדבריהם אותן הנוהגים לזרוק פרי אחד, ולקבל בידו השניה את הפרי השני, בלי שיגעו זה בזה, אין להקל בזה בפרי של ערלה, מפני שהוא רוצה בקיומו. [ילקוט יוסף על הלכות ערלה פרק ב׳ הערה יג].

ד יש נוהגים כשעושים פירות כבושים במים ומלח, מניחים בתוכם חתיכת פת, כדי שיהיה לכבושין טעם יפה. ואף שחתיכת פת זו נמאסת ומתקלקלת, אין איסור לעשות כן, כיון שעושים כן לצורך הכבושים. [ילקוט יוסף דיני ברהמ״ז וברכות עמ׳ קנה. הליכות עולם א׳ עמ׳ שנג ס״ד].

ה יש להזהר כשנותן פת מהלחם משנה למסובין, שלא לזרוק הפת לפני המסובין דרך ביזיון, [כמשליך אבן] אף אם אין הפת נמאסת בזריקה זו, אלא יניח הפת על השלחן, או שיתן דרך מסירה. ואין סומכין קערה מלאה בפת, כדי שתעמוד יפה, דיש לחוש שמא ישפך מהקדרה על הפת וימאס. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד קנו].

ו אין להניח בשר חי על גבי ככר, שהרי הדם יזוב על הככר ויאסרנו. ואף אם הוכשר הבשר מדמו, אין להניח הבשר על הככר, אם הפת תימאס לאכילה על ידי הנחת הבשר על גבי הככר. אבל בשר צלי מותר להניחו על פת כשאוכל הפת עם הבשר. ואין מעבירים כוס מלא על גבי הלחם, שמא ישפך מהמשקה על הלחם. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד קנו].

ז ארגז מעץ שמונחים בתוכו מאכלים, מותר לישב עליו, שאינו גורם למעיכת המאכלים. אבל אם ישיבתו גורמת למיעוך המאכלים הנמצאים

בארגז, או שהוא שק וכדומה, אין לישב עליהם. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד קנו].

ח במקום צורך מותר להניח ככר לחם ולתת עליו ספר כדי לעיין בו, שהרי עושה אדם כל צרכיו בפת, וכל שאינו מידי דממאיס עושים בפת, וסומכים בה הקערה, וקל וחומר לספר שהוא למצות לימוד תורה. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד קנו בהערה].

סימן קעב - דין אם הכניס אוכלים לפיו בלי ברכה

א שכח והכניס משקים לתוך פיו בלי ברכה, בולעם, ואינו מברך עליהם ברכה ראשונה, וינהג כן אפילו אם אינו דחוק לשתות המשקה שהכניס לתוך פיו. ויהרהר הברכה בלבו בעוד המשקה בפיו. ואם שתה שיעור רביעית בלי ברכה ראשונה, יברך לאחריה ברכת ״בורא נפשות״. ואם שותה עוד יברך ברכה ראשונה, ולא יסמוך על מה שהרהר הברכה בלבו. ויאמר: ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד, ויברך. ואם הכניס אוכלים לתוך פיו בלי ברכה, אם הוא דבר שאינו נמאס אם יפלטנו, יפלטנו ויברך עליו, שאינו יכול לברך כשפיו מלא באיזה מאכל. ואם הוא דבר שנמאס, מסלקו לצד אחר בפיו ומברך. [ילקוט יוסף, דיני ברהמ״ז וברכות עמוד קנז. הליכות עולם חלק ב׳ עמוד קיט].

ב לכתחלה טוב ונכון להסיר את הפירורין מתוך פיו בעת הברכה, כדי שלא יגמגם בברכה, וכן אם יש בפיו ריבוי רוק, נכון שיבלענו קודם שיברך. [ילקו״י, הל׳ ברהמ״ז וברכות עמ׳ קס].

ג מותר לברך כאשר בפיו מונחות שיניים תותבות, ואין בזה חשש משום ״ימלא פי תהלתך״. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד קס].

ד מי שאכל בשר, ובתוך שש שעות מאכילת הבשר טעה ובירך ברכת הנהנין על מאכלי חלב, יטעם מעט, כדי שלא תהיה ברכתו ברכה לבטלה. והוא הדין במי שטעה ובירך על בשר אחר ראש חודש אב, או שטעה ובירך על מאכל או משקה בתעניות צבור [חוץ מיום הכפורים], או במוצאי שבת ויום טוב קודם שהבדיל, או דבר מאכל או משקה קודם הקידוש, או על מאכל [או שאר משקים לבד מתה וקפה ומים] קודם תפלת שחרית, בכל אלה יטעם מעט כדי שלא תהיה ברכתו ברכה לבטלה. וכן אם קיבל עליו תענית שלא בלשון נדר. אבל אם טעה ובירך על מאכלות אסורות, כמו נבילה וטריפה, וכדומה, אפילו באיסורי דרבנן כמו בישולי גויים, לא יטעם כלל, ויאמר ״ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד״. וכן אם קיבל עליו תענית בלשון

״נדר״, ושכח ובירך על איזה מאכל, או בצום יום הכפורים, לא יטעם, ויאמר ברוך שם וגו׳. [ילקו״י דיני ברהמ״ז וברכות עמו׳ קס. יביע אומר ח״י. וראה בילקו״י תפלה א׳ עמ׳ קכח, מהדורת תשס״ד, מה שהארכנו להשיב בס״ד על דברי אחד ממחברי הזמן שכתב לחלוק בדין זה].

סימן קעג - דין מים אמצעיים

א מים אמצעיים רשות, והני מילי בין תבשיל לתבשיל, אבל בין גבינה לתבשיל, חובה. ולפיכך האוכל מאכלי חלב, ורוצה לאכול מאכלי בשר, יקנח פיו בפת וכיוצא בזה, וידיח פיו במשקים, ויטול ידיו, או ינקה אותם היטב. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד קסא. שו״ת יביע אומר חלק ו׳ חלק יורה דעה סימן ז׳. שו״ת יחוה דעת חלק ג׳ סימן נח].

ב השותה חלב נוזלי מתוך כלי, ורוצה אחר כך לאכול בשר, ואפילו בשר בהמה, אין צריך נטילת ידים, ודי בהדחת הפה בלבד, ואינו צריך לקנח פיו בפת. [ילקוט יוסף על דיני ברהמ״ז וברכות עמוד קסא, שו״ת יחוה דעת חלק ג׳ סימן נח].

ג המנהג להחמיר גם בתבשיל מרק שבישלו בו בשר, [ולא אכלו את הבשר] להמתין שש שעות בין בשר לחלב, אך בחולה וכדומה יש להקל. [ילקוט יוסף, ברהמ״ז וברכות עמוד קסג בהערה. ילקו״י איסור והיתר כרך ג׳ עמוד תכה, על פי דברי הב״י באו״ח סי׳ קעג. וכ״כ בכנה״ג, ובבא״ח וכה״ח].

ד בין בשר לדגים חובה ליטול הידים, משום דקשה לצרעת, וחמירא סכנתא מאיסורא. וגם בזמן הזה יש להקפיד בזה. ויש לנהוג כן גם בין בשר עוף לדגים. ובין אכילת הדגים לבשר ישתה איזה משקה, ויאכל מעט פת וכל דבר שאינו נדבק בפה כדי להעביר את טעם הדגים מהפה. ויש אומרים דבין בשר עוף לדגים אין צריך ליטול ידיו, אבל לדינא גם בין בשר עוף לדגים צריך נטילת ידים. אבל בין ביצים לדגים אין צריך להחמיר ליטול ידיו, אף שהביצים באו מהעוף. ומותר אף לאכול ביצים אלה עם גבינה ללא שום חשש כלל. [כף החיים סי׳ קעג אות ה׳. ילקוט יוסף, ח״ג הלכות ברהמ״ז וברכות עמוד קסג].

ה האוכל דגים על ידי מזלג, וידיו נקיות, ואוכל אחר כך בשר, יש אומרים שאין צריך ליטול את ידיו, אחר שלא נגע בידיו בדגים. ויש חולקים, ולדינא אפשר להקל בדבר זה. אך אם אוכל דג שיש בו עצמות דקים, והוצרך להוציאם מפיו, וממילא נוגע בדגים בידיו, צריך ליטול ידיו כנ״ל, ולהדיח פיו במשקה, ויאכל מעט פת וכדו׳ בין הדגים לבשר. [ילקוט יוסף, חלק ג׳ דיני ברהמ״ז וברכות עמוד קסד, ועמוד תשו. שארית יוסף חלק ג׳ עמוד רצח].

ו שני בני אדם המכירים זה את זה מותר להם לאכול זה ליד זה האחד דגים והאחד בשר, ואין לחוש שמא יקח האחד מהשני ויאכל דגים ובשר יחד, שכיון שחמירא סכנתא מאיסורא, נזהרים בזה יותר. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד קסד בהערה].

ז חולה האוכל על-ידי אדם אחר, ואינו נוגע במאכל בידיו, אין צריך ליטול ידיו מים אמצעיים. וכן המאכיל לאחרים אין צריך ליטול את ידיו. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד קסד. שו״ת יביע אומר חלק ו׳ סימן ט׳].

ח מי שאכל דגים, והביאו לפניו בשר, ונגע בבשר קודם שנטל ידיו, אין לאסור הבשר באכילה. ויקנח אותו מקום היטב, ויטול ידיו ויאכל הבשר. [ילקו״י, דיני ברהמ״ז וברכות עמוד קסה].

ט מים אמצעיים צריכים ניגוב כמים ראשונים. וראוי להקפיד לכתחלה שלא ליטול מים אמצעיים על קרקע. ויש אומרים שבמים אמצעיים צריך ליטול דוקא ממים, ולא משאר משקים, ולא דומה למים אחרונים שאפשר ליטול בכל המשקים. ויש חולקים, ובשעת הדחק, כשאין לו מים יכול ליטול מים אמצעיים בשאר משקים. (כף החיים סימן קעג אות כ׳). והיסח הדעת פוסל באמצעיים, מפני שעדיין רוצה לאכול וידיו צריכים שימור. [ילקו״י, שם, עמוד קסה].

סימן קעד - דין ברכת היין והמים בסעודה

א יין פוטר כל שאר משקים, ולכן אם בירך הגפן על היין, אפילו לא היו לפניו באותה שעה שאר מיני משקין, כל שהיה בדעתו בשעה שבירך על היין לשתות שאר מיני משקים לאחר מכן, או שהיו לפניו, אינו מברך עליהם, שכבר נפטרו בברכת היין. ואפילו שתה יין דרך עראי, פוטר בברכת היין שאר מיני משקים. ואינו מברך לא ברכה ראשונה ולא ברכה אחרונה. [ואם שתה מהיין פחות משיעור רביעית, ושתה כשיעור מהמים, מברך נפשות]. [הליכות עולם חלק ב׳ עמוד כ].

ב ולכן השומעים קידוש ומכוונים לצאת ידי חובה, אם טעמו מעט מהיין, כפי שנוהגים לעשות כן לחיבוב מצוה, אינם מברכים על שתיית שכר ושאר כל המשקים, אפילו אם שותה בין הקידוש לסעודה. אבל אם לא טעמו מהיין, צריכים לברך על שאר משקים קודם הסעודה. [ומשקים ששותים בסעודה, בלאו הכי אינם טעונים ברכה]. וכן הדין למברך על כוס ברכת המזון, [ושתה מהיין] שברכת היין פוטרת כל מיני משקין גם כששותה יין

לשם מצוה, ואם שותה קפה אחר ברכת המזון לא יברך עליו. [ילקוט יוסף, ח״ג הלכות ברכות עמוד קסו].

ג השותה יין בתוך הסעודה מברך עליו בורא פרי הגפן, שאין ברכת המוציא שבירך על הפת פוטרתו. ואפילו אם היין בא מחמת הסעודה, מברך עליו הגפן, ואינו נפטר בברכת הפת. והדין כן אף אם היין מבושל. אבל אינו מברך עליו ברכה אחרונה, שברכת המזון פוטרתו. ואם קידש על היין, ושותה יין אחר כך בתוך הסעודה, אינו מברך הגפן, אם היה בדעתו לשתות עוד מהיין בתוך הסעודה. ומי שמיסב לאכול מיד אחר ההבדלה, [כשהוא עצמו מבדיל ושותה מהיין], ורוצה לשתות יין בסעודה, יכוין בעת שמבדיל שאינו רוצה לפטור בברכת הגפן את היין שישתה אחר כך בתוך הסעודה, ואז יוכל לברך על היין שבסעודה בורא פרי הגפן. [ילקו״י שם, עמ׳ קסח].

ד מי שבירך על היין ופטר את כל המשקים, ולאחר מכן רוצה לשתות קפה, ורוצה לאכול מעט סוכר לבדו כדי למתק את הקפה, אין צריך לברך גם על הסוכר. [ילקו״י הלכות ברכות עמ׳ קע].

ה המברך על כוס יין של ברכת המזון, ושתה מהיין שיעור רביעית, ורוצה אחר כך לשתות קפה, יש אומרים שיברך קודם על הגפן, ואחר כך יברך שהכל על הקפה. ויש חולקים וסוברים דחשיב גורם לברכה שאינה צריכה. והעיקר דשב ואל תעשה עדיף ולא יברך על היין ברכה אחרונה, וגם לא יברך על הקפה ברכה ראשונה. ואם קדם ובירך ״על הגפן״ ושותה אחר כך קפה, צריך לברך על הקפה. ומי שלא טעם מכוס של ברכת המזון, בודאי שצריך לברך על הקפה ששותה אחר ברכת המזון. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד קעא].

ו השותה מים או שאר משקים בתוך הסעודה, אין לו לברך עליהם דחשיבי כבאים מחמת הסעודה לפי שאין דרך לאכול בלא שתייה. ואפילו היה צמא קודם הסעודה. שאין זה דומה לשותה יין בתוך הסעודה (ולא בירך עליו קודם הסעודה) שמברך עליו הגפן, שדוקא ביין מפני חשיבותו הצריכו לו ברכה אף בתוך הסעודה. וירא שמים הרוצה להסתלק מן הספק ישב קודם הסעודה במקום סעודתו, ויברך ברכת שהכל על מים קודם הסעודה, על דעת לשתות בתוך סעודתו, כדי לפטור מה שישתה בתוך הסעודה. אלא שאם אינו צמא לשתות, אין לו לברך שהכל על המים, כיון שהשותה מים שלא לצמאו אינו מברך, אפילו אם רוצה לברך כדי לפטור המים שישתה בתוך הסעודה. ועל כן כשאינו צמא לשתות יברך שהכל על שאר משקאות קלים שיש הנאה בשתייתם, או על סוכר ומסטיק או שאר מיני מתיקה. ומכל מקום כל זה הוא כדי לצאת ידי חובת כל הדיעות, וממדת חסידות, אך אינו מעיקר ההלכה, שכבר נהגו אף לכתחלה לשתות מים בתוך סעודה בלא ברכה. [רשב״א. ילקוט יוסף, הלכות ברכת המזון וברכות עמוד קעב. הליכות עולם חלק א׳ עמוד שנ].

ז הנוהגים להחמיר ולשתות מים קודם הסעודה, כדי לפטור מה שישתו בתוך הסעודה, נכון שלא ישתו שיעור רביעית בבת אחת. כדי שלא יכנסו בספק ברכה אחרונה. ואם שתו שיעור רביעית, יש אומרים שלא יברכו ברכה אחרונה, שברכת המזון פוטרת גם ברכה אחרונה על מה ששתה קודם הסעודה. ויש חולקים, ולדינא, ספק ברכות להקל, ומכל מקום הרוצה לברך הרשות בידו, משום ספק ספיקא, דמאי דלא עבדינן ספק ספיקא בברכות הוא לכתחלה, אבל הרוצה לברך ולסמוך על ספק ספיקא, יש לו על מה שיסמוך. ובלבד שאין בדעתו לשתות עוד בתוך הסעודה, אבל אם יש בדעתו לשתות עוד בתוך הסעודה, אינו רשאי לברך ברכה אחרונה על המים ששתה קודם הסעודה. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברכות עמוד קעד. הליכות עולם ח"ב עמ' כח].

ח השותה תה או קפה באמצע הסעודה, או בגמר הסעודה ובסיומה, אין לו לברך עליהם, דספק ברכות להקל. וטוב שיניח התה והקפה לאחר ברכת המזון, ואז יוכל לברך לכולי עלמא. או שיברך באמצע הסעודה על סוכריה, כדי לפטור את התה והקפה. ואם התחיל לשתות או לאכול בתוך הסעודה, וממשיך לשתות או לאכול הדבר אחרי ברכת המזון, צריך לברך. [שם קעו]

ט יש המקפידים לכתחלה שלא לשתות עראק, או שאר חמר מדינה, בתוך סעודתו, כי יש ספק בדבר אם צריך לברך עליו שהכל נהיה בדברו, ומכל מקום העיקר לדינא שאין מברכים על כל חמר מדינה ששותים בתוך הסעודה, כמו עראק, קונייאק וכדומה, שרק יין קובע ברכה לעצמו בסעודה. ואם רוצה לצאת מידי ספק, יברך על השכר קודם הסעודה, ויכוין לפטור את השכר ששותה בתוך הסעודה. וכן אם שותה יין פוטר השכר בברכת הגפן שמברך על היין, שיין פוטר כל שאר משקין. [ילקוט יוסף, דיני ברהמ"ז וברכות עמוד קעז].

י במקומות שמביאים ערק וקונייאק לפני המזון להמשיך תאות המאכל, ובפרט בסעודות גדולות, אפילו אם שתו רביעית אינם מברכים אחריו ברכה אחרונה. אלא שאין לשתות מהערק בין נטילה לברכת המוציא. [ילקוט יוסף על הלכות ברכות עמו' קעח בהערה].

יא הקובע סעודתו על פת הבאה בכיסנין, דהיינו שאוכל למעלה מ-216 גרם, [שצריך ליטול ידיו ולברך המוציא. והשיעור הוא בנפח, אלא שלא הכל בקיאים בנפח והמשקל בדרך כלל מגלה לנו על הנפח. וראה בהרב המגיד פ"א מעירובין הי"ב בשם הגאונים, שנהגו לשער במשקל. וכ"ה במשפטי צדק גרמיזאן (סי' נז), ובזבחי צדק (סי' צח סק"ד), ובבית דוד (סי' פב), ובפתח הדביר, ובכה"ח. אך הבקיאים לשער בנפח בדיוק, יסמכו על הנפח, שהעיקר לשער בנפח], אם שותה מים באמצע האכילה, אין לו לברך ברכת שהכל על המים, כדין השותה מים באמצע הסעודה. אבל אם אוכל פחות משיעור קביעות סעודה, אם שותה מים, מברך עליהם שהכל. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד קעח. ולגבי שיעור בנפח, ראה בשו"ת חזון עובדיה ח"א סי' כח, עמ' תקיח, ובאוצר דינים לאשה ולבת הל' חלה].

יב וכן האוכל מאכל הנקרא קוסקוס, ושאר מעשה קדירה, אם שותה מים באמצע האכילה, יש לו לברך על מים אלה ברכת שהכל. והברכה על הקוסקוס היא ״בורא מיני מזונות״, גם אם קובע סעודתו על מאכל זה, ואוכל יותר מ-216 גרם. ואם יש בקוסקוס תערובת של ירקות או בשר, אינו מברך על תערובת זו, שברכת מזונות שבירך על הקוסקוס פטרה כל מה שמעורב שם, שהם טפלים לעיקר. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמו׳ קעח].

יג האוכל עוגה ורוצה לשתות תה או קפה באמצע אכילתו, צריך לברך על המשקה שהכל נהיה בדברו, שאין ברכת בורא מיני מזונות פוטרת המשקה. וגם כשהובאו לפניו ביחד, צריך להקדים ולברך בורא מיני מזונות על העוגה, ואחר כך יברך שהכל נהיה בדברו על המשקה, לאחר טעימה מן העוגה. ואם אוכל כזית מהעוגה צריך לברך בסוף ״על המחיה״ בלבד, לפי מנהגינו שאין אנו מברכים ברכה אחרונה אחר שתיית תה או קפה בעודם חמים. [ילקוט יוסף, ח״ג הל׳ ברכות עמ׳ קעט, ובמהדורת תשס״ד גם בעמוד תשנג].

יד השותה רביעית מים בבת אחת, או כוס מיץ פירות, באמצע אכילת העוגה, צריך לברך שהכל, ולבסוף ״בורא נפשות״. ויקדים בברכה האחרונה ברכת ״על המחיה״, ואחר כך ברכת ״בורא נפשות״. אבל האוכל פירות או ירקות שיעור כזית, ואוכל גם כן עוגה, יקדים בברכה האחרונה ״בורא נפשות״ על הפרי, ואחר כך ברכת על המחיה. ואם קדם ובירך על המחיה, כיון שהזכיר בברכת על המחיה ״ועל תנובת השדה״, פטר את ברכת נפשות על הפירות או הירקות, שהם מתנובת השדה, ואף שלא נתכוין לפטור את ברכת נפשות, מכל מקום למאן דאמר מצוות אין צריכות כוונה בעל כרחו פטר את ברכת נפשות במה שאמר ועל תנובת השדה, ולכן אינו מברך נפשות. [ילקוט יוסף דיני ברכות עמוד קפא. ואף שבמהדורא הראשונה כתבנו שיכול לברך נפשות, וכך אמר לנו בזמנו מרן האמו״ר שליט״א, מ״מ משנה אחרונה עיקר, וכמו שנתבאר בהליכות עולם ח״א].

סימן קעז - הלכות דברים הבאים בתוך הסעודה

א דברים הנאכלים בתוך הסעודה, אם הם דברים הבאים ללפת בהם את הפת, כגון בשר ודגים וביצים וגבינה ודייסא, ומיני מלוחים, (וסלאטות), וכן דברים הבאים להשביע, אפילו אוכלם בלי פת, אין צריך לברך עליהם לא לפניהם ולא לאחריהם, שברכת המוציא וברכת המזון פוטרתם. ואפילו אם לא היו לפניו בעת שבירך על הפת, אינם טעונים ברכה כלל. ואפילו אם הובאו לו באמצע הסעודה מבית אחר. ואם הם דברים הבאים שלא מחמת הסעודה, דהיינו שאין דרך לקבוע סעודה עליהם ללפת בהם את

הפת, כגון תאנים וענבים וכל מיני פירות, אם אוכל אותם בלי פת, טעונים ברכה לפניהם, שברכת המוציא אינה פוטרתם, שאינם מעיקר הסעודה. אבל אינם טעונים ברכה לאחריהם, שכיון שבאו בתוך הסעודה, ברכת המזון פוטרתם. ואין תורת סעודה אלא באוכל כזית פת או יותר, שאז אינו מברך על התבשילים. אבל אם אוכל פחות מכזית פת, יש לברך על התבשיל שאוכל אחריו. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד קפג. יביע אומר חלק י' סי' יז עמוד כב, ושם דחה מה שכתב בברכת ה' דאף בפחות מכזית אינו מברך על התבשילים, דברכת המוציא פוטרת, שמדברי הפוסקים מוכח שאין ברכת המוציא פוטרת אלא בסעודה, ואין סעודה פחות מאכילת פת שיעור כזית].

ב מה שמצוי כיום בחתונות שעוזבים את השלחן בסיום הסעודה, ועוסקים בשמחת חתן וכלה, והמלצרים מפנים את השולחנות, הדבר נחשב כסילוק שלחן גם לדידן, ואז אם ממשיך לאכול איזה פרי, צריך לברך עליו בתחלה ובסוף, ולכתחלה נכון להנהיג לברך ברכת המזון לפני שהצבור יקום מהשולחנות כדי לשמח חתן וכלה, ואז יוכלו לברך ברכה ראשונה ואחרונה על הפירות שמגישים בסיום החתונה לכולי עלמא. [ילקו"י שם עמ' קפד. הליכו"ע ב' עמ' לו].

ג האוכל מיני מתיקה, כגון, סוכריה, מסטיק, וכדומה, שאין דרך לאוכלם עם הפת, מברך עליהם ברכה ראשונה. ואם אכל כזית בכדי אכילת פרס אינו מברך ברכה אחרונה, שברכת המזון פוטרתם. ואם אוכלן עם הפת, אינו מברך עליהם אף ברכה ראשונה, וכגון במי שאוכל בננה עם פת, וכדומה, שאינו מברך ברכת האדמה על הבננה. [ילקוט יוסף, הלכות ברכות עמוד קפו].

ד וכן האוכל חבוש מבושל, מברך עליו בורא פרי העץ, שאף שהוא מבושל, הדרך להביאו לקינוח סעודה, ולא לשם מזון, ולכן צריך לברך עליו תחלה. [ילקו"י, הלכות ברכות עמו' קפז בהערה].

ה לכתחלה אין ראוי לאכול עוגה בתוך הסעודה, מאחר שיש ספק ברוב העוגות אם ברכתם בורא מיני מזונות או המוציא לחם מן הארץ. ורק מחמת הספק נהגו לברך [שלא בשעת הסעודה] על כל העוגות ברכת מזונות. ולכן האוכל עוגה בתוך הסעודה אינו מברך עליה, שמא פטר את העוגה בברכת המוציא שבירך על הלחם. וטוב שיכוין בברכת המוציא לפטור גם את העוגה. וגם עוגה שיש בתוכה אגוזים ודבש וכיו"ב, והעיסה נילושה עם סוכר, וגם היא יבשה שכוססין אותה, [כמו הבקלאווה, או גלילית] שבעוגה כזו לכל הדיעות יש לברך בורא מיני מזונות, גם בזה לכתחלה יש להניחה לאחר ברכת המזון. ומכל מקום אם אוכל עוגה כזו (שברכתה מזונות לכל הדיעות) בסוף הסעודה לשם קינוח הסעודה, [לאחר שכבר שבע מאכילתו], המברך עליה מזונות, יש לו על מה שיסמוך. [ובפרט ברחת-חלקום העשויה מקמח חטה וסוכר, שברכתה מזונות, וכיום אין עושים את הרחת- חלקום מקמח], אבל בתוך הסעודה, אינו מברך עליו. וכן האוכל וופלה בסוף הסעודה לקינוח, והמתיקות בעיסה

עצמה נרגשת, ורוצה לברך עליה מזונות, יש לו על מה לסמוך, שהרי ברכת הוופלה לכולי עלמא היא מזונות, שגם נכססת בשיניו, וגם ממולאת בשוקולד, וגם העיסה נילושה עם סוכר. ואין העיסה באה להחזיק את המילוי בלבד, אלא להטעים. [ילקוט יוסף, הלכות ברכות עמוד קפז, ועמוד קפט בהערה, ובמהדורת תשס״ד עמוד תשי].

ו יש הנוהגים בשבת ויום טוב, לברך על בשר ודגים, ביצים ומיני תבשיל, או פירות, קודם נטילת ידים וברכת המוציא, כדי להשלים מאה ברכות בשבת. ויש להם על מה שיסמוכו. ואין חילוק בזה בין אנשים לנשים. [אך אחר שהתחיל בסעודה אין לברך על בשר דגים ומיני תבשיל]. וכיון שאוכלים קודם הסעודה, יזהרו שלא יאכלו כזית, כדי שלא יכנסו בספק ברכה אחרונה. ואם אכלו מהם כזית קודם הסעודה, [אחר הקידוש], לא יברכו ברכה אחרונה, שספק ברכות להקל. וכן אם אכל עוגה קודם הסעודה שיעור כזית, אינו מברך ברכה אחרונה, דשמא ברכת המזון פוטרתו. [ילקו״י ח״ג הלכות ברכות עמו׳ קצב. שו״ת יחוה דעת ח״ו סי׳ כו. הליכות עולם ח״ב עמו׳ כט].

ז כשחל ט״ו בשבט בשבת, יש להעדיף לאכול מפירות שבעת המינים ושאר דברים שנוהגים לאכול בליל ט״ו בשבט, רק לאחר סיום הסעודה, שאז יוכל לברך בתחלה ובסוף ולהרויח מאה ברכות בשבת. ואם אכל מהפירות הנז׳ אחר שאכל כזית מן הלחם, אינו מברך ברכה אחרונה, שברכת המזון פוטרתם. ועל כל פנים לא יאכל מהפירות בין הקידוש לסעודה, שיעור כזית, כדי שלא יכנס לספק ברכה אחרונה, וכנזכר לעיל. ובשבת ויום טוב מותר לכתחלה להניח הפירות לאחר ברכת המזון, כדי לברך עליהם גם ברכה אחרונה, ולהשלים בכך חיוב מאה ברכות בכל יום. ואין לחוש בזה לברכה שאינה צריכה. אך בימות החול שאינו חסר ברכות להשלים למנין מאה ברכות, לכתחלה אין ראוי להניח הפירות שהובאו לפניו לאחר ברכת המזון, אלא אם כן אינו אוכל כשיעור. וכן יעשה בליל ראש השנה, שאחר שבירך המוציא יאכל כזית לחם, ויברך על התמרים ושאר דברים שנוהגים לאכול בליל ראש השנה. ואין הבדל בזה בין אנשים לנשים, שגם האשה לכתחלה צריכה לברך מאה ברכות בכל יום, אחר שאין זו מצוה שקבוע לה זמן. [ילקו״י ג׳ ברכות עמוד קצב, ותרעא, וילקו״י פסוד״ז סימן מו].

ח האוכל קישואין או עגבניה או ירק כבוש או מבושל, או מיני חמוצים בתוך הסעודה, אינו מברך עליהם בורא פרי האדמה, שהרי באים מחמת הסעודה. אבל אם שוב הובא לפניו מאותו ירק כשהוא חי לשם קינוח סעודה, צריך לברך עליו ברכה ראשונה. ולכן אם אוכל בסוף הסעודה לקינוח סעודה, קישואין או מלפפון חי, או חזרת, קודם ברכת המזון, צריך לברך עליהם ברכת בורא פרי האדמה, אם כוונתו באכילה זו היא לקינוח סעודה. ואפילו אם אכל מהם בתוך הסעודה כשהם מבושלים, מברך עליהם כשהובאו לפניו חיים, לקינוח סעודה. ואפילו אם אכל בתוך הסעודה סלט ירקות חי, ובתוכו חתיכות מלפפון, ובסוף הסעודה הביאו

לפניו מלפפון חי לבדו לקינוח, צריך לברך עליו, שמכיון שמתחלה היה בתערובת, ונשתנה, הרי פנים חדשות באו לכאן. אלא שאם יש לפניו מין ירק אחר (שברכתו שוה להם), מהיות טוב יברך עליו ויפטור אותם, אבל אין זה מעכב. [ילקו״י שם עמו׳ קצד, ועמו׳ תרעב. הליכות עולם ב׳ עמו׳ לז].

ט האוכל פירות מבושלים בסוכר (קומפוט) בסוף סעודתו לקינוח סעודה, [במקום פירות רגילים], צריך לברך עליהם ברכת העץ, וכן המנהג. שהרי אינם באים ללפת את הפת, אלא לקינוח סעודה. [ואם אפשר יברך על פרי אחר ויפטור פירות אלה]. ואם פירות אלה מעורבים בהם פירות עץ ופירות אדמה, וניכרים לעין, יש לברך על כל מין ברכתו הראויה לו. אבל אין לברך עליהם ברכה אחרונה. [ילקוט יוסף דיני ברכות עמ׳ קצו. וע׳ בש״ע סי׳ רח ס״ז, דהולכים אחר הרוב, וע״ש בכה״ח אות מ, ובמשנ״ב סי׳ ריב סק״א, אך בשו״ת לב חיים ח״ב סי׳ לו מבואר דמברך על כל מין. וכנראה דאיירי בחתיכה הניכרת].

י וכן האוכל פודינג [אבקת עמילן בטעם פירות, שפעמים ומערבים שם פירות] בסוף סעודתו, מברך ברכה ראשונה על הפירות הניכרים שבפודינג. [ואם אפשר טוב שיברך על פרי אחר לפוטרו]. ואם אוכל לחם עם הפודינג בתחלה וסוף, אף על פי שבאמצע אוכל קצת פודינג על-ידי כף בלי לחם, אין צריך לברך עליו. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד קצז].

יא פשט המנהג שהאוכל זיתים בתוך סעודתו, אפילו בלי לחם, שאינו מברך עליהם בורא פרי העץ. וכן הדין במלפפון חמוץ, שנחשבים כדברים הבאים מחמת סעודה. וכן המנהג. ואם ירצה יכול להרהר ברכה ראשונה בלבו. ויש המחמירים לברך על פרי אחר, כדי לפטור הזית מברכתו. ויש המחמירים לאכול את הזית הראשון עם פת. [ילקוט יוסף, ברכות עמוד קצז].

יב לכתחלה אין ראוי לאכול גלידה בתוך הסעודה או בסיומה, אלא יניחנה לאחר ברכת המזון, ואז יברך שהכל, שהרי יש מי שכתב שאין לברך על הגלידה באמצע הסעודה, שדינה כמשקה, תדע, שהרי לא מברכים אחריה ברכה אחרונה כיון שלא אכלו ממנה רביעית בבת אחת. ואף שהגלידה לא באה להעביר המאכל, הנה גם בשתיה שבאה לתענוג בעלמא ולא להעביר המאכל, וכגון משקה עם גרגירי קרח ששותים אותו לתענוג בעלמא ולא להעביר את המאכל, ועם כל זה אין מברכים על זה אף בסוף הסעודה, דלא פלוג רבנן. וה״ה לגלידה. ויש מי שכתב כן רק אם הגלידה עשויה מחלב, שאז אינו מברך עליה באמצע הסעודה [ספר מעשה נסים כדורי]. אך למעשה הדין כן בכל גלידה דלכתחלה יש להמנע מלאוכלה באמצע הסעודה, ולהשאירה לאחר הסעודה. [ילקוט יוסף, הלכות ברכות עמוד קצח, ותשז. שארית יוסף חלק ג׳ עמוד רצט].

יג מי ששתה יין [כשיעור ברכה אחרונה] ומיד יושב לאכול, אין לו לברך על הגפן ועל פרי הגפן, דברכת המזון פוטרתו. וכן מי שאכל עוגה סמוך לסעודה (שיעור כזית), אינו מברך ברכת על המחיה, שברכת המזון פוטרתו.

ואין חילוק בזה בין אם זו עוגה שברכתה מזונות לכולי עלמא, או בעוגה שיש בה מחלוקת אם ברכתה מזונות או המוציא. וכן אין חילוק בזה בין אם אכל קודם הסעודה, וידע שהוא עומד לסעוד, לבין אם אכל כשיעור ואחר כך הזמינוהו לאכול מיד, שבכל זה לא יברך ברכה אחרונה על העוגה, או על הפירות, או על המים, אלא אם כן שהה כחצי שעה והסיח דעתו בין הברכה האחרונה לבין נטילת ידים לסעודה. וכן האוכלים פירות או ירקות כשיעור סמוך לסעודה, לא יברך אחריהם ברכה אחרונה קודם שסועד. ומכל מקום בכל זה לכתחלה ראוי ונכון שלא לאכול כשיעור סמוך לסעודה, וכמבואר לעיל. [ילקוט יוסף על הלכות ברכת המזון וברכות, עמוד ר'].

יד האוכל פירות אחר הסעודה קודם ברכת המזון, אינו מברך לאחריהם ברכה אחרונה, מפני שברכת המזון פוטרתם. וכבר נתבאר לעיל שאם סילקו השלחן מלפניהם והביאו שלחן אחר, או שהסירו המפה והביאו מפה אחרת, ועליה פירות לקינוח סעודה, צריכים לברך על הפירות לפניהם ולאחריהם, שהרי בכיוצא בזה ברור שהסיחו דעתם ומשכו ידיהם מן הפת. [הליכות עולם ח"ב עמ' לו].

סימן קעח - דיני הפסק בסעודה

א היושב בסעודה, לכתחלה יזהר שלא לעקור מסעודתו ללכת לחדר אחר, עד שיברך ברכת המזון, אפילו אם הניח מקצת חברים על השלחן, ואפילו אם דעתו לחזור למקום סעודתו ולסיים סעודתו ולברך ברכת המזון, שאם יעקור ממקומו, יש לחוש שישכח לברך ברכת המזון. ואפילו הולך לאכול במקום אחר, לכתחלה אין לו לעקור ממקום שהתחיל לאכול שם. ואפילו אם בשעה שבירך המוציא היה בדעתו להמשיך אכילתו גם במקום אחר, גם בזה לכתחלה אין ראוי לעקור ממקומו. [מלבד בהולכי דרכים]. ואם בכל זאת יש לו הכרח לעקור ממקומו, ורוצה לברך ברכת המזון קודם שיעקור ממקומו, ואחר כך חוזר לסעוד בברכה, רשאי לעשות כן. ולא חשיב כגורם לברכה שאינה צריכה. [מאחר שאסור לו לצאת ממקומו, שמא ישכח מלברך]. אבל אם עקר ממקומו ולא בירך ברכת המזון, וכשחזר לחדר רוצה לברך ברכת המזון ושוב לברך המוציא, אין לו לעשות כן, משום דגורם לברכה שאינה צריכה. אלא ימשיך באכילתו על סמך הברכה שבירך בתחלת אכילתו. וכל זה אפילו באופן שהיה אוכל לבדו, ולא הניח אחרים על השלחן. וכל שכן אם הניח אחרים על שולחנו, ועוקר ממקומו וחוזר למקום אכילתו, שאין לו לברך ברכת המזון ושוב ברכת המוציא, אלא ימשיך באכילתו. [ילקו"י ג' שם עמ' רט. שארית יוסף ג' עמ' שג. הליכות עולם ב' עמ' מ'].

ב מותר לעקור ממקומו באמצע הסעודה ולילך למטבח כדי להביא עוד מנה לאכול, וכדומה. וכן הנוהגים להקל לעקור ממקום הסעודה בין הקידוש לסעודה להביא איזה דבר מהמטבח, וכדומה, יש להם על מה שיסמוכו. וכן היושב בסוכה ופוסק באמצע סעודתו להביא איזה דבר מהבית, אין זה חשיב הפסק. ומותר לעשות כן אף לכתחלה. [שם עמו' רטו].

ג כל מה שאמרנו שלכתחלה אין לעקור ממקום אכילתו קודם שיברך ברכת המזון, הוא דוקא בהולך לדבר הרשות, אבל לצורך מצוה, אפילו אם אינה מצוה עוברת [שיוכל לעשותה אחר כך], וכל שכן לצורך לוית המת, או לבית הכנסת להתפלל בצבור [ואין לו מנין אחר], וכיוצא, מותר לו לכתחלה לילך למקום אחר לעשות המצוה, ולברך ברכת המזון כשיחזור למקומו. ואפילו לא הניח מקצת חברים על השלחן, שאין להניח מצוה עוברת מחשש שמא ישכח מלברך ברכת המזון. [ילקו"י, הלכות ברכות עמוד רטז. הליכות עולם ח"ב עמוד לט].

ד מי שיצא באמצע סעודתו מחוץ לפתח הבית, או יצא לחדר המדרגות, כשחוזר למקומו, מאחר והיה בתוך הסעודה, חוזר לאכול כרגיל, ואינו חוזר לברך. ואף אם לא אכל שיעור כזית אינו חוזר לברך המוציא. ומכל מקום הנוהג כדעת מרן השלחן ערוך וחוזר לברך, יש לו על מה לסמוך, ואין מזניחין אותו. אבל אין צריך ליטול ידיו שנית. ואם היה מיסב עם אחרים, וכשיצא לחוץ הם נשארו שם, אפילו הניח זקן או חולה, אף שלא אכל כזית פת, כשחוזר, אין צריך לחזור ולברך המוציא, ואפילו אם יצאו כמה מהם. אבל לכתחלה גם זה אין לעשות (בדבר הרשות). ולאו דוקא הניח זקן או חולה, אלא הוא הדין הניח על השלחן כל אדם. [ילקו"י, הלכות ברכות עמוד ריח, ועמוד תשיא. שארית יוסף ח"ג עמ' שג. הליכות עולם חלק ב' עמוד מ'].

ה מי שהתחיל לאכול במקום אחד, ועקר ממקומו והמשיך סעודתו במקום אחר, אין צריך לחזור למקומו הראשון כדי לברך שם ברכת המזון, אלא יכול לברך ברכת המזון במקום שסיים סעודתו. והדין כן אפילו במזיד, אחר שהמשיך באכילות במקום השני. אבל אם אכל במקום אחד, ורוצה לברך במקום אחר, ולא אכל שם כלל, אם הוא במזיד חייב לחזור ולמקומו ולברך, ואם הוא בשוגג אין מחייבים אותו לחזור למקומו ולברך. והמחמיר לחזור למקומו גם בשוגג, תבוא עליו ברכה. [ילקוט יוסף על הלכות ברכות ח"ג עמו' ריח. הליכות עולם חלק ב' עמוד מא. ומה שכתבנו והמחמיר וכו' הוא על פי דברי מרן החיד"א שהובא בהליכות עולם שם].

ו הנמצא באמצע סעודתו, ואוכל פירות לקינוח ובירך עליהם ברכת הנהנין ואכל מהם, ויצא לחדר אחר, ורוצה ליקח משם עוד פרי ולאכול שם, אין צריך לברך על הפרי שאוכל בחדר השני. וכל שכן אם היה בדעתו לאכול שם שאין צריך לברך. [ילקו"י, דיני ברהמ"ז וברכות עמ' ריח].

ז אוכלים ומשקים שברכתם האחרונה היא בורא נפשות רבות, לכולי עלמא אין צריך לברך ברכה אחרונה דוקא במקום האכילה או השתיה, ולכן אם עבר ועקר ממקומו קודם שבירך ברכה אחרונה, אין צריך לחזור למקומו ולברך ברכה אחרונה. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד ריח. הליכות עולם שם].

ח האוכל מיני מאכל או משקה שברכתם האחרונה היא בורא נפשות רבות, ובאמצע אכילתו שינה מקומו מחדר לחדר באותו הבית, אפילו לא היה בדעתו מתחלה לאכול במקום השני, ואפילו אינו רואה את מקומו הראשון מן המקום השני, אין צריך לחזור ולברך ברכת הנהנין פעם שניה. ואף על פי שיש חולקים בדבר, מכל מקום כלל גדול בידינו ספק ברכות להקל. אולם אם נכנס באמצע אכילתו או שתייתו, לבית הכסא לעשות צרכיו, כיון שאין המקום שנכנס אליו ראוי לאכילה, ומסיח דעתו מאכילה שם, צריך לחזור ולברך ברכת הנהנין אפילו כשחוזר למקומו הראשון. ומכל מקום אם היה הדבר באמצע סעודת פת, או דברים העשויים מחמשת מיני דגן, כיון שטעונים ברכה אחרונה במקומם, אינו חוזר ומברך ברכת הנהנין. ואף לגבי שבעת המינים נקטינן דספק ברכות להקל. [ילקוט יוסף על הלכות ברכות עמוד ריח. הליכות עולם חלק ב' עמוד מא].

ט האוכל פירות ועקר לחדר אחר, ובדעתו לחזור למקומו הראשון ולהמשיך לאכול מאותם פירות, ראוי שלא יצא לחדר אחר עד שיברך ברכה אחרונה, שמא ישכח מלברך. אך בדיעבד אם שינה מקומו מחדר לחדר, ורוצה להמשיך ולאכול שם את אותם מאכלים ומשקים, אינו צריך לחזור ולברך ברכה ראשונה, ורק אם יצא חוץ לבית, חוזר ומברך. [ילקוט יוסף על הלכות ברכת המזון וברכות עמוד ריט].

י היה יושב ואוכל עוגה, או פירות שבעת המינים, ובאמצע אכילתו יצא חוץ לביתו, ושוב חזר למקומו הראשון ורוצה להמשיך באכילתו, אין צריך לחזור ולברך ברכה ראשונה. ומכל מקום אם חוזר ומברך ברכה ראשונה יש לו על מה שיסמוך. שבלאו הכי אפילו בפת המברך כדעת מרן יש לו על מה שיסמוך, ואפילו אם אכל כזית. [ילקו"י ברהמ"ז וברכות עמ' ריח. הליכות עולם ח"ב עמ' מא].

יא אם היה אוכל מפירות שאינם משבעת המינים, ויצא חוץ לביתו וחזר למקומו הראשון, ורוצה להמשיך באכילתו, צריך לברך ברכה ראשונה קודם שיאכל. וכן הדין במי שהיה שותה מיני משקים [חוץ מן היין]. [ילקוט יוסף, הלכות ברכות עמ' רכ. הליכות עולם חלק ב' עמוד מא].

יב במה דברים אמורים, כשהיה יושב ואוכל במקום אחד, אבל אם לא קבע עצמו לאכול במקומו, אלא היה הולך ממקום למקום ואוכל בדרך הילוכו, פת או עוגות או פירות, יכול להמשיך כל אכילתו על סמך ברכה

שבירך בתחלה, וכן הדין במי שהיה שותה משקין בדרך הילוכו. [ילקוט יוסף על הלכות ברכת המזון וברכות, עמוד רכ].

יג מי שאכל פחות משיעור כזית, ויצא לחוץ וחזר, והשלים אכילתו לכזית, הכל מצטרף לחיוב ברכה אחרונה, ובלבד שלא שהה יותר משיעור אכילת פרס מתחלת אכילתו עד סוף אכילתו. [הליכות עולם ח״ב עמוד מא].

יד מי שבירך על פרי ולא טעם ממנו כלל, והוליכו למקום אחר בשתיקה, יש אומרים שצריך לחזור ולברך שנית, כיון שלא טעם במקום שבירך. ויש אומרים שאינו חוזר לברך, כיון שהוא תופסו בידו, והולך עמו. וכל זה כשהוציאו מן הבית לחוץ, אבל מחדר לחדר אין צריך לחזור ולברך. ומיהו לכתחלה יש להזהר שלא לעשות כן אפילו מחדר לחדר. [שם, חלק ג׳ עמוד רכב].

טו המפצח גרעינים, ובירך על אחד מהם בביתו, ויצא לחוץ, כיון שדעתו היתה לאוכלם גם בדרך, אין צריך לברך, וכמבואר, ואפילו אם יסיים אכילתם אחר זמן רב בדרכו. ואם הגרעינים היו מונחים לפניו בצלחת, ובעת שבירך לא חשב לקחת עמו הגרעינים ולאוכלם בדרכו, וחזר בו ויצא, צריך לחזור ולברך, שהרי שינה את מקומו. [ילקוט יוסף, ח״ג הלכות ברכות עמוד רכב].

טז וכן מי שבירך על סוכריה או מסטיק [שיש בו מתיקות], ויצא מביתו לחוץ והסוכריה עדיין בפיו, אין צריך לחזור ולברך אפילו הולך דרך ארוכה. ולא עוד אלא אפילו אם לקח עמו כמה סוכריות בכיסו, ולאחר שיסיים אכילת הסוכריה שבפיו רוצה ליקח עוד מהסוכריות שבכיסו, אין צריך לברך שנית על הסוכריות הנוספות שאוכל, כל שבעת הברכה היה בדעתו לפטור את כל הסוכריות שירצה לאכול. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד רכג בהערה].

יז אורחים המביאים לפניהם פירות בזה אחר זה, וברכותיהם שוות, אינם צריכים לברך אלא על הפרי הראשון, שדי בברכה אחת על כל המינים שברכותיהם שוות. ואפילו אם לא היה בדעת בעל הבית ליתן עוד לפני אורחיו, ונמלך והביא לפניהם עוד פירות, אין צריך לחזור ולברך. ואם האורח מתגורר אצלו לאיזה זמן, או בן אצל אביו וכדומה, שרשאי ליקח ולאכול מבית בעל הבית כל מה שיחפוץ, בטל ממנו דין אורח. [ילקוט יוסף, דיני ברהמ״ז וברכות עמוד רכג].

יח חברים העוסקים בתורה, ומגישים לפניהם מידי פעם בפעם כוס תה או קפה, או בלילי שבועות והושענא רבה ששמש בית הכנסת מגיש לקהל כמה פעמים תה או קפה, אינם צריכים לחזור ולברך ברכת שהכל על כל כוס וכוס, אלא די בברכה אחת על הכוס הראשון, וברכה זו פוטרת את כל מה שישתה אחר כך. ואף על פי שהם שוהים יותר משעה ומחצה בין

כוס לכוס. (שיש בזה יותר מכדי שיעור עיכול המזון). ואפילו אם התה או הקפה לא היו מוכנים כלל בשעה שבירך על הכוס הראשון. וטוב שיכוין בדעתו לפטור בברכתו הראשונה את כל מה שיביאו לפניו לאחר מכן. ואם הוצרך לצאת מחוץ לבית הכנסת לשעה קלה, ויצא לחדר המדרגות, או לחצר, וחזר אחר כך, צריך לחזור ולברך על הכוס שיביאו לפניו, ששינוי מקום נחשב להיסח הדעת. ומותר לעשות כן לכתחלה, כדי לצאת מידי כל ספק. [שו"ת יביע אומר חלק ו' חאו"ח סימן כז. שו"ת יחוה דעת ח"ו סי' יא, שו"ת חזון עובדיה ח"א סי' יח. ילקו"י, דיני ברהמ"ז וברכות עמוד רכד]. אבל אם בירך "על המחיה" על העוגה, רק מפני שחשש שיעבור זמן העיכול, או אם אכל פירות כשיעור ובירך בורא נפשות רק מהחשש שיעבור זמן עיכול, והיה בדעתו בפירוש לאכול עוד מהעוגות או מהפירות, אינו חוזר לברך עליהם ברכה ראשונה. שאף שבירך נפשות, כיון שלא בירך אלא מחשש שמא יעבור זמן ברכה אחרונה, אינו חוזר לברך ברכה ראשונה. והוא הדין אם שתה את כוס התה כשהוא צונן ובירך ברכת בורא נפשות רבות. [מג"א (סי' קצ סק"ג) שאם טעה ובירך נפשות, ודעתו לשתות עוד, לא יברך. וכ"ה בשו"ת זכור ליצחק הררי, ובספר עיקרי הד"ט, ובבית מנוחה, ובמשנת ר' גרשון. וראה בילקו"י על הל' ברכות סי' קעח סי"ג, ובמהדורת תשס"ד עמ' תשיד, ותשמז, ובשארית יוסף ג עמ' שז].

יט פועלים העובדים בחוץ, ושותים מידי פעם מים וכדומה, מאחר ואינם נמצאים כל הזמן במקום אחד, נכון שיברכו ברכת נפשות אחר שתיית המים, ויתכוונו להדיא להסיח דעתם מהשתיה הנוספת, וכששותים לאחר מכן, יברכו שהכל על כל שתיה ושתיה. אולם אם שותים כמה כוסות בזה אחר זה, או שנמצאים רק במקום אחד ואין מסיחין דעתם מלשתות עוד, לא יברכו אלא על הכוס הראשון. [ילקו"י, הלכות ברכת המזון וברכות עמוד רכז].

כ האוכל פירות ושהה כדי שיעור עיכול (שהוא כשבעים ושתים דקות) ולא עקר ממקומו, ורוצה להמשיך לאכול מאותם פירות, אינו צריך לברך עליהם שוב ברכת הנהנין. [ילקו"י שם, עמו' רכז].

כא אולם השותה מים או שאר משקאות קלים, ובדעתו היה לשתות קפה, ובירך ברכה אחרונה אחר המים, צריך לחזור ולברך על הקפה, הואיל ובירך בורא נפשות רבות על המים בכוונה תחלה, חשיב כסילוק והיסח דעת גמור. ואינו דומה למי שבירך ברכה אחרונה רק מחשש שיעבור זמן עיכול, ודעתו בפירוש לשתות עוד, שהרי כאן בירך בכוונה תחלה וסילק דעתו. [ילקוט יוסף, ח"ג הלכות ברכות עמוד רכז. שארית יוסף חלק ג' עמוד שז].

כב מי שנזכר בתוך הסעודה שלא התפלל ועמד והתפלל, אפילו אם אין שהות לגמור סעודתו ולהתפלל, שחייב להפסיק ואי אפשר לאכול עד שיתפלל, עם כל זה לא הוי הפסק. ואפילו אם יצא מביתו והלך להתפלל בבית הכנסת, בדיעבד לא הוי הפסק. [ילקו"י, הלכות ברכות עמוד רכח].

כג הישן בתוך סעודתו שינת עראי, אף על פי שאין זה הפסק, ורשאי להמשיך בסעודתו, וכמו שכתב מרן בשלחן ערוך, מכל מקום צריך לחזור וליטול ידיו בלי ברכה. ואף בישן פחות מחצי שעה ראוי להחמיר בזה. [ילקו״י חלק ג׳ עמוד רכט].

כד הנצרך לנקביו באמצע הסעודה, ויצא לשירותים, לא הוי הפסק, [אבל נוטל ידיו ומברך אשר יצר בלבד]. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד רל. וראה בהליכות עולם ח״ב עמוד מ׳, שלא חילק בין אם אכל כזית לאכל פחות מכזית, דבכל גוונא אם יצא לשירותים באמצע הסעודה לא הוי הפסק].

כה הנוגע במקומות המכוסים באמצע הסעודה, נוטל ידיו בלא ברכה. [ילקו״י ברכות עמ׳ רלא].

כו הנצרך לנקביו באמצע אכילת פירות ומגדנות, כשחוזר לחדר ורוצה להמשיך לאכול שם פירות, יש אומרים שאינו צריך לחזור ולברך על הפירות, אחר שמעיקר הדין מותר לאכול בבית הכסא [רק לא לברך שם]. אולם לדינא אף אם השירותים באותה הדירה צריך לחזור ולברך שוב ברכה ראשונה על הפירות, אחר שדרך בני אדם להסיח דעתם מאכילה בבית הכסא, ויש כאן הפסק, והדין כן אפילו אם אכל בתחלה שיעור כזית. וכן עיקר כסברא שניה. [ילקו״י שם עמ׳ רל. הליכות עולם חלק א׳ עמוד מד. רמ״א סי׳ ס״ס קעח וביאור הלכה שם. וע׳ ברמב״ן פסחים פ״י (כד. בדפי הרי״ף) שכתב, ומיעל לאיפנויי לא הוה הפסק. אבל בה״ג אמר דהדר שארי המוציא, משום דגברא דחיא הוא, ורבינו האי אמר בית הכסא מפסיק, ולא פשיטא לנא וכו׳. ודעת הרמב״ן [הובא בב״י סי׳ קעח סוד״ה ואין לדקדק], כרב ששת דשינוי מקום הוי הפסק גם בפירות. וצ״ע בכל זה ודו״ק].

כז חברים היושבים ולומדים, ואוכלים עוגות ופירות, או שותים תה או קפה, וכל דבר שברכתו האחרונה בורא נפשות, ויצאו לחדר אחר ורוצים לאכול שם פירות, כיון שהוא בדירה אחת אינם צריכים לברך שם על הפירות. אפילו אינו רואה משם את מקומו הראשון. וגם כשחוזרים לחדר שאכלו שם בתחלה ורוצים לאכול שם עוד פירות, אפילו לא אכלו בתחלה כזית, אינם צריכים לברך ברכה ראשונה שנית. [וכמבואר לעיל סעיף יח לגבי שתיה]. ובפרט אם היה בדעתם מראש לברך במקום אחד ולהמשיך האכילה במקום אחר, ואוכלים והולכים, שאינם צריכים לחזור ולברך. וכל שכן אם הניחו מקצת חברים שיושבים על השלחן ואוכלים פירות ומגדנות, ויצאו לחדר אחר, כשחוזרים רשאים להמשיך לאכול מהפירות בלי ברכה ראשונה. שיש אומרים שגם לאכילת פירות ומגדנות מועיל הניח שם מקצת חברים. [ילקוט יוסף על הלכות ברכת המזון וברכות, עמוד רלא, וראה בעמוד רלב בהערה, ובעמוד תרעא במילואים].

כח מי שאוכל פירות ועלה לקומה שניה הנמצאת בתוך הבית, (והיינו, שמדרגות הקומה השניה נמצאים בתוך אחד מחדרי הבית, ולא כמו חדר מדרגות חיצוני), וכשחוזר למקומו רוצה להמשיך באכילת הפירות, אינו מברך עליהם שוב בתחלה. [ילקו״י הלכות ברהמ״ז וברכות עמ׳ רלג].

כט כבר נתבאר שהשותה מים והיה בדעתו לשתות עוד לאחר זמן, וחשש שלא יעבור זמן עיכול ובירך נפשות, אבל היה בדעתו לשתות עוד, אינו חוזר לברך שהכל. אבל אם בירך נפשות בכוונה תחלה, ולא מפני שחשש שיעבור זמן עיכול, מברך שהכל. [מג״א. בית מנוחה, משנת רבי גרשון].

סימן קעט - היסח דעת בסעודה

א גמר סעודתו ונטל ידיו למים אחרונים, אינו יכול לאכול ולא לשתות עד שיברך ברכת המזון. ותיכף לנטילה ברכה. ואם אמר הב לן ונבריך, הוי היסח הדעת ואסור לו לשתות אלא אם כן יברך עליו תחלה. אבל לאכילה אין צריך לברך, דספק ברכות להקל. ונכון שיהרהר הברכה בלבו. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד רלג].

ב היכא שאמר שיר המעלות בשוב ה׳ וגו׳, מותר לו להמשיך לאכול, דלא חשיב היסח דעת. [ילקוט יוסף ח״ג על הלכות ברכת המזון וברכות עמוד רלד בהערה].

ג מי שסומך על שלחן אחרים, אפילו אמר הב לן ונבריך, לא הוי היסח דעת, עד שיאמר בעל הבית. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד רלד בהערה].

ד מי שבירך ברכת המזון, ואחר ברכת המזון רוצה לאכול דבר שטיבולו במשקה על סמך נטילת הידים שנטל עם תחלת הסעודה, ולא הסיח דעתו מהנטילה, יש אומרים שיכול לאכול את הטיבולו במשקה על סמך אותה נטילה. ודעת כמה אחרונים להחמיר בזה. והמיקל יש לו על מה לסמוך, שהרי בלאו הכי דעת התוס׳ בפסחים (קטו:) דהאידנא אין צריכים נטילת ידים לטיבולו במשקה, ואף שאין הלכה כדבריהם, מכל מקום מהני לצרף סברתם לספק ספיקא בנידון דידן, ולכן המיקל יש לו ע״מ לסמוך. [ילקו״י ברכות עמ׳ רלה בהערה. ועיין לעיל סי׳ קנח סכ״א].

סימן קפ - דיני פירורי הפת

א אין להסיר את המפה והלחם עד אחר ברכת המזון. וכל מי שאינו משייר פת על שלחנו אינו רואה סימן ברכה לעולם. וטוב להסיר מעל השלחן את הצלחות והקערות שיש בהם שיירי מאכל. ויש הנוהגים על פי הסוד לרכז את העצמות והקליפות בצלחת אחת, ומשאירים אותה על השלחן עד אחר ברכת המזון. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד רלה].

ב האוכל פרוסת סנדוויטש, ולא נשארו פירורין הרבה, אף שלפי המבואר באחרונים צריך לשייר פת כשיעור נתינה לעני, בזמנינו לא שייך טעם זה, ודי באיזה פירורין שבודאי נשארו. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד רלו בהערה].

ג לכתחלה אין להסיר מהשלחן גם את המלח, עד לאחר ברכת המזון, דוגמת המזבח המכפר שכתוב בו על כל קרבנך תקריב מלח. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד רלח בהערה].

ד אף על פי שמותר לאבד פירורין שאין בהם כזית, מכל מקום הדבר קשה לעניות. [חולין קה: שלחן ערוך סי' קפ ס"ד. ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד רלט בהערה].

ה נוהגים לכסות את הסכין בשעת ברכת המזון, ויש מחמירים בזה גם בסכין פלסטיק או של כסף. ונהגו שלא לכסות הסכין בשבתות וימים טובים. ויש נוהגים לכסות הפת במפה בעת ברכת המזון, ואין מנהגינו כן. [ילקוט יוסף על הלכות ברכות עמוד רמ, ותשטו. ובשארית יוסף ח"ג עמו' שח].

הלכות מים אחרונים

סימן קפא - דין מים אחרונים

א מים אחרונים חובה. ואף בזמן הזה שאין מלח סדומית מצויה בינינו, יש חיוב ליטול ידיו מים אחרונים. ובפרט מי שידיו מלוכלכות. ושלא כאותם שמקילין בזה. [ילקו"י שם עמוד רמב].

ב אף הנשים חייבות במים אחרונים. ואף שיש שכתבו להקל בזה, העיקר להלכה להנהיג גם את הנשים והבנות שתטולנה ידיהן מים אחרונים. וטוב לחנך את בניו ובנותיו הקטנים שהגיעו לחינוך ליטול ידיהם מים אחרונים. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד רמד. שו"ר שכן כתב בהליכות עולם חלק ב' עמוד מד. ומה שכתבנו גבי קטן, ראה בילקו"י דיני חינוך מהדו"ב עמוד קמט].

ג מי ששכח ליטול ידיו מים אחרונים קודם ברכת המזון, ונזכר באמצע ברכת המזון, אם ידיו מלוכלכות משיירי המזון, יטול ידיו במקום שנזכר, באין אומר ודברים. ואם ידיו נקיות, יטול לאחר ברכת המזון. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד רמה].

ד מים אחרונים אין נוטלים על גבי קרקע אלא לתוך כלי, מפני רוח רעה ששורה עליהם. אך אין צריך שיהיה כלי ממש, ולכן מותר ליטול מים אחרונים לתוך קערות מטבח הנקובות, הנקראות ״כיור״. [ילקו״י שם עמ׳ רמו].

ה הנוסע בספינה מותר ליטול ידיו מים אחרונים לתוך הנהר או לתוך הים. [ילקו״י שם עמ׳ רמז].

ו מה שיש נוהגים ליטול ידיהם מים אחרונים בתוך צלחת אחת מן הצלחות שאכלו מהם, אין לחוש בזה משום רוח רעה, ומותר להשתמש בכלי זה לאחר הדחתו יפה. ומותר לשפוך אחר כך את המים האחרונים שבצלחת אף במקום עוברים ושבים. [ילקוט יוסף, הלכות ברכות עמ׳ רמז].

ז הנוהגים ליטול מים אחרונים על ידי הכנסת ידיהם לקערה עם מים, יש להם על מה שיסמוכו. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד רמח].

ח יש שנוטלים מים אחרונים מתחת לשלחן, ויש להם על מה שיסמוכו, מאחר שאין בני אדם עוברים שם. ואף שלפעמים מסלקים השלחן, מכל מקום המים יתנגבו ביני וביני. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד רמח].

ט אין נוטלין מים אחרונים במים חמים שהיד סולדת בהם. [ילקוט יוסף, הלכות ברכות עמוד רמח].

י אין צריך ליטול אלא עד הפרק שני של האצבעות. ויש נוהגים על פי הסוד ליטול עד סוף האצבעות, דהיינו עד כף היד, וכן עיקר לכתחלה, בפרט אם ידיו מלוכלכות. ואין צריך ליטול אלא פעם אחת. ואין צריך ליטול דוקא מתוך כלי. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמ׳ רמט].

יא אף שמעיקר הדין אין צריך לנגב הידים, מכל מקום טוב ונכון לנגבם. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד רנ].

יב לכתחלה ראוי שלא לנגב את ידיו בבגדיו, דשמא גם בניגוב ידיו מנטילה הדבר קשה לשכחה. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד רנ בהערה].

יג יזהר שיהיו מים אחרונים מועטים ולצורך ניקיון אצבעותיו בלבד, ולא ירבה בהם, ואם ידיו מזוהמות הרבה מן התבשיל שאכל, וכן פיו

ושפמו, שצריך להם הרבה מים ברחיצתם, יש אומרים שטוב שירחצם קודם נטילת ידים מים אחרונים אדעתא לאכול עוד אחר כך, ויהיו אלו כמים אמצעיים ויאכל פת, ואחר כך יטול מים אחרונים במעט מים. ויש אומרים שאין צריך להחמיר בזה כל כך, ורשאי להעביר את ידיו לאחר שנטל מים אחרונים על פיו ושפמו. ולדינא, נכון שירחץ ידיו להעביר הזוהמא שלא לשם מים אחרונים, ושוב יחזור ויטול אצבעות ידיו במים מועטים לשם מים אחרונים. ועל כל פנים צריך לרחוץ י״ד פרקי אצבעותיו. [ילקוט יוסף הל׳ ברהמ״ז וברכות עמ׳ רנא. ועל פי המבואר בהליכות עולם ח״ב עמוד מה].

יד צריך שישפיל את ראשי אצבעותיו למטה כדי שתרד הזוהמא. [ילקו״י, הלכות ברכות עמוד רנב].

טו אם המסובין הם רבים עד חמשה, מתחילים ליטול מים אחרונים מן המברך. ואם הם יותר, מתחילין מן הקטן ונוטלין דרך ישיבתם, ואין מכבדין זה את זה ליטול עד שמגיעין לחמשה האחרונים. וכיום אין מנהגינו כן, אלא מכבדים את הגדול שבקהל ליטול ידיו תחלה במים אחרונים. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד רנב].

טז אין מברכים שום ברכה על מים אחרונים. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד רנב].

יז יש נוהגים לומר בעת שנוטלין הידים ״מים אחרונים חובה״, או ״יחיד ורבים הלכה כרבים״. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד רנג].

יח מים אחרונים ניטלים בכל מיני משקים, חוץ מיין. [ואם אין לו מים או שאר משקים, בשעה״ד שרי ליטול מים אחרונים ביין]. ולכתחלה עדיף ליטול במים הראויים לשתיה. ויש להתיר ליטול מים אחרונים ממים שנשארו בכוס לאחר שסיים שתייתו. [ילקו״י ברכות עמו׳ רנג].

יט יש אומרים שמי שמהלך בדרך לכתחלה לא יאכל אלא אם כן יודע שיש לו מים או שאר משקים כדי ליטול מהם מים אחרונים. וכשאין לו מים או שאר משקים, אם יודע שהם לפניו במרחק ד׳ מילין, צריך לילך לשם, ויאכל שם, ולאחריו מהלך מיל אחד, וכדין מים ראשונים. ומאחר ויש אומרים שאין דין מים אחרונים נוהג בזמן הזה, לפיכך המיקל בזה לאכול לכתחלה כשאין לו מים או שאר משקים למים אחרונים, יש לו על מה שיסמוך. ולכולי עלמא אם גם אחר מהלך ד׳ מילין לפניו, או מיל אחד לאחריו, אין לו מים, רשאי לכתחלה לאכול, ובסיום אכילתו ינקה ידיו בעפר או במידי דמנקי, אבל לא מועיל לנקות את אצבעות ידיו על ידי הרוק שבפיו, והמיקל בזה יש לו על מה שיסמוך. [ילקוט יוסף על הלכות ברכת המזון וברכות עמ׳ רנה].

כ מעיקר הדין מותר לברך ברכת המזון בעת שהכלי שנטלו לתוכו "מים אחרונים", מונח לפניו על השלחן עם המים האחרונים שבתוכו. ומכל מקום ממדת חסידות טוב ונכון להסיר את הצלוחית עם המים האחרונים שבתוכה, בעת ברכת המזון אל מחוץ לשלחן, או לצדדין, וכן המנהג. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד רנה].

כא המודד מלח יש אומרים שצריך אחר כך ליטול את ידיו. וכן הנותן מלח על קישואין או מלפפון חי, צריך ליטול את ידיו. אך לא ראינו שנהגו כן. [ילקו"י ברכות עמוד רנו. ירחון קול תורה תמוז תשס"ג עמוד כב].

כב אין לדבר בין נטילת ידיו למים אחרונים לברכת המזון, כי צריך להסמיך את הברכה לנטילה. ואם עבר ודיבר בין הנטילה לברכת המזון, יחזור ליטול שוב מים אחרונים. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד רנו].

כג מותר לצאת לחדר אחר, או למטבח, כדי ליטול שם מים אחרונים, ואין לחוש שמא על ידי כך שעוקר ממקומו ישכח מלברך ברכת המזון. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד רנו].

כד יש הנוהגים לומר כמה פסוקים בין נטילת ידים של מים אחרונים לברכת המזון. [ילקוט יוסף, חלק ג' דיני ברכת המזון וברכות עמוד רנז].

כה מי שמתו מוטל לפניו [שעדיין לא נקבר], והוא מהמתים שחייב להתאבל עליהם, אף על פי שאוכל בלי ברכת המוציא ובלי ברכת המזון, מכל מקום חייב ליטול ידיו מים אחרונים בסיום האכילה. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד רנח].

הלכות ברכת המזון

סימן קפב-קפג - דין כוס ברכת המזון

א המנהג כיום ברוב המקומות שאין מברכים ברכת המזון על כוס יין, אפילו כשאכלו שם שלשה ועושים זימון. והנוהגים לחוש למצריכים כוס בשלשה, תבא עליהם ברכה. ונכון לחוש לדברי הזוה"ק שלא לברך ברכת

המזון ביחיד על הכוס, ואם בכל זאת רוצה לשתות יין, אין לו לאחוז הכוס בידו בשעת ברכת המזון, אלא יניחנו לפניו על השלחן, ואחר ברכת המזון יברך הגפן וישתה. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד רנח].

ב כוס של ברכת המזון אינו אלא של יין ולא של שאר משקים. ואם אין יין מצוי באותו מקום, והשכר או שאר משקים הוו חמר מדינה, מברכין עליהם. [ילקוט יוסף, ח״ג הלכות ברכות עמ׳ רס].

ג צריך שהכוס לא יהיה פגום, שאם שתה ממנו פגמו. ויכולים לתקנו על ידי שיתנו לתוכו מעט מים. אבל אם שפכו ממנו לתוך היד, או לכלי אחר, לא חשיב כפגום. [ילקו״י שם עמ׳ רסא].

ד כל שבשעת הברכה הכוס היה מתוקן, לא חשוב פגום אחר כך, ולכן בליל פסח כשהכוס גדול ומחזיק כמה רביעיות, ואין להם כוסות אחרים, שותים ממנו כמה בני אדם, וכמנין הרביעיות שבכוס, ואינו חייב ליתן בו מעט מים כדי שלא יהיה כוס פגום. ואם יש לו כוס גדול אחד ויש בו ד׳ רביעיות, ושותה ממנו בליל פסח לד׳ כוסות, יתן בתוכו מעט מים כדי שלא יהיה פגום. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד רסא בהערה].

ה יקבל הכוס בשתי ידיו, וכשמתחיל לברך צריך לאחוז את הכוס ביד ימין, ואיטר יד, על פי דעת המקובלים אוחז הכוס גם כן ביד ימין של כל אדם, ואם חושש מחמת היד כהה שהיין ישפך מידו, יאחז הכוס ביד שמאל של כל אדם. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד רסב].

ו לכתחלה יש לתפוס הכוס בידו כל זמן שמברך ברכת המזון. [ילקו״י, ברכות עמוד רסב בהערה].

ז יש הנוהגים למזוג את הכוס במים קודם ברכת המזון, ושוב מוזגים אותו בברכת הארץ, כשאומר וברכת ״את״. ויש שמברכים על כוס יין חי, [אפילו פחות משיעור רביעית], ולא מוזגים אותו במים, עד שמגיעים לברכת הארץ, ושם מוזגים אותו במעט מים. ואפילו היין חזק שצריך למוזגו בהרבה מים, ימזגנו בברכת הארץ. אך אם רצה למוזגו קודם ברכת המזון, הרשות בידו, ויחזור שוב למוזגו מעט בברכת הארץ. [ילקוט יוסף, חלק ג׳ דיני ברכת המזון וברכות עמוד רסג. ובהליכות עולם חלק ב׳ עמוד מז].

ח מותר לברך ברכת המזון על כוס יין בכוס העשוי מנייר או קרטון ופלסטיק, אף שהם עשויים לשימוש חד פעמי. אך היכא דאפשר עדיף לברך על כוס אחר, משום זה אלי ואנוהו התנאה לפניו בקיום המצוות. [ובשעת הדחק מותר לברך על יין שבתוך גביע מוצק של גלידה, שדינו כדין כוס של נייר]. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד רסד].

ט בימי החורף שנוהגים לילך עם כפפות, נכון להסירם בעת שתופס את כוס ברכת המזון, ולאחוז הכוס בידיו ממש. [ילקו״י, ברכות עמ׳ רסה. וכיו״ב לגבי קידוש, בשבת כרך א עמ׳ סי׳ רעא].

י צריך לחזר אחר כוס שלם, שלא יהיה גוף הכוס שבור או פגום בשפתו.ילקו״י שם עמ׳ רסה בהע׳].

סימן קפג - דיני ברכת המזון

א קודם שיברך יכוין לצאת ידי חובת מצוה מן התורה, שהרי מצוות צריכות כוונה. ואם לא כיוון כן להדיא יצא, שמסתמא דעת האדם לצאת ידי חובה. [ילקוט יוסף, דיני ברהמ״ז עמוד ערב].

ב יש להזהר שלא להפסיק באמצע ברכת המזון בדיבור, ואף לא בשהייה, וכל שכן שיש ליזהר שלא לדבר שיחה בטלה ולשהות שיעור שיכל לסיים את כל ברכת המזון. ואף באמצע הרחמן טוב ונכון להזהר שלא לדבר דברים בטלים שלא לצורך, ומכל מקום מעיקר הדין אין איסור לדבר לצורך באמצע הרחמן, כיון שאמירתו אינה אלא מצד המנהג. אולם אם מברך על הכוס, אין לו לדבר גם באמצע הרחמן. ופשוט שמותר לענות לקדיש ולקדושה ושאר אמנים באמצע הרחמן. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד רסה. הליכות עולם חלק ב׳ עמוד עד].

ג אם נרדם באמצע ברכת המזון, וכשהתעורר אינו יודע באיזו ברכה עומד, חוזר לתחלת הברכה שיש לו בה ספק אם אמרה. והיינו, אם ברור לו שחתם הזן את הכל, ונסתפק אם סיים ברכת על הארץ או סיים ברכת בונה ירושלים, חוזר לנודה לך וכו׳. ואם נסתפק אם חתם הזן את הכל או לא, חוזר לראש ברכת המזון. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד רסז בהערה].

ד טוב ונכון שכל אחד ואחד מהמסובים בסעודה, יברך בעצמו את כל ברכת המזון, כמו שכתב מרן השלחן ערוך, ולא יסמוך על שמיעתו מהמברך-המזמן. שכיון שהם ברכות ארוכות לא סמכינן לכתחלה על שמיעה מהמברך. וכן המנהג. [ילקוט יוסף, דיני ברהמ״ז וברכות עמוד רסז].

ה המברך ברכת המזון או ברכה מעין שלש, ושמע קדיש או קדושה וברכו, אין לו להפסיק ולענות באמצע, שדינם כדין העומד בתפלת ״שמונה עשרה״. אבל בברכה רביעית שהיא ברכת ״הטוב והמטיב״ יפסיק לענות לקדיש ולקדושה, כדין האוחז בקריאת שמע וברכותיה. וכל

שכן שהמברך שאר ברכות דרבנן הארוכות, כגון ברכת "אשר יצר", ו"בורא נפשות", ו"אלהי נשמה", ושמע קדיש או קדושה, שיש לו לענות עמהם, שדינם כדין ברכות קריאת שמע, ובלבד שיתחיל בברכה, דהיינו שאחר שאמר ברוך אתה ה' אלוקינו מלך העולם, המשיך קצת מהברכה, וכבר חלה הזכרת ה' על הברכה. אבל אם התחיל בברכה ואמר ברוך אתה ה', ושמע קדיש או קדושה קודם שיתחיל בברכה עצמה, אין לענות לקדיש ולקדושה. והוא הדין בזה בכל ברכות הנהנין וברכת המצוות. אבל בברכות קצרות אין להפסיק בהם כלל לדברים שבקדושה. [שו"ת יביע אומר חלק א' סימן יא. וחלק ו' סימן מח אות א', ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד רסח. ואף שבכל המקורות הנ"ל נתבאר שבברכה רביעית אינו עונה לקדיש ולקדושה, הנה בהליכות עולם חלק ב' עמוד נח כתב להדיא דחזר בו מהוראה זו, ויש לענות כק"ש].

ו המברך ברכת המזון, ונכנס לחדר חכם או זקן, צריך לעמוד בפניו, אפילו באמצע ברהמ"ז. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד ער. ובהליכות עולם חלק ב' עמוד נט בהערה].

ז צריך לשבת בעת שמברך ברכת המזון, בין אם אכל כשהוא עומד, ובין אם אכל כשהוא יושב. ולא יסב בעת שמברך, שהוא דרך גאוה, אלא ישב באימה. ואסור להלך ולברך, ואף בברכת הטוב והמטיב אין להלך ולברך. והוא הדין בברכה מעין שלש שצריך לאומרה מיושב. [ילקוט יוסף, דיני ברהמ"ז עמ' רעא. ומה שכתבנו שלא יסב בברהמ"ז, ראה בחזו"ע הל' פסח עמ' תשסה, קטז].

ח אף שמעיקר הדין אין חיוב לחבוש כובע ומעיל (חליפה) בעת שמברך ברכת המזון, מכל מקום טוב ונכון לנהוג כן. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד רעב].

ט אסור לברך ברכת המזון ולעסוק במלאכתו, ולכן אין לסדר את הצלחות והשלחן בעת שמברך ברכת המזון. וצריך להחמיר בזה גם בברכה רביעית, כדי שלא יבואו לזלזל בברכה זו. ומכל מקום בשאר הברכות שהם מדרבנן אין איסור לעסוק במלאכתו בעת שמברך, אם יכול לכוין למה שאומר. ואף על פי כן הנכון הוא להזהר בזה גם בברכות דרבנן. [ילקו"י, דיני ברהמ"ז עמ' רעב. ילקוט יוסף על הלכות השכמת הבוקר, מהדורת תשס"ד, סי' ז' בדין אשר יצר].

י בדיעבד אם בעת שבירך ברכת המזון עסק בסידור השלחן, יצא ידי חובת הברכה, דלא גרע משיכור שעבר ובירך ברכת המזון שיצא ידי חובה. [ילקוט יוסף, דיני ברהמ"ז עמוד רעג בהערה].

יא אותם הממהרים לקום מהשלחן כשמתחילין לומר הרחמן, לכתחלה לאו שפיר עבדי, כי ראוי לישב במקומו עד שיסיים עושה שלום במרומיו וכו'. אך במקום צורך, כגון אם הוא ממהר ללימודו, וכדומה, מותר

להמשיך אמירת הרחמן במקום אחר. [ילקו״י, שם עמו׳ רעג בהערה].

סימן קפד - לברך ברכת המזון במקום שאכל, והמסופק אם בירך ברהמ״ז

א מי שאכל במקום אחד צריך לברך ברכת המזון במקום שאכל, קודם שיעקור ממקומו למקום אחר. ואם יצא ממקומו ולא בירך ברכת המזון, אם עשה כן במזיד, יחזור למקומו ויברך. ואם בירך במקום שנזכר יצא. ואם עשה כן בשוגג, אם יש לו עוד פת, יאכל במקום השני כזית פת, ולא יברך המוציא, ואחר כך יברך ברכת המזון במקום שנזכר. ואם החמיר על עצמו וחזר למקומו ובירך ברכת המזון, תבוא עליו ברכה. [ילקוט יוסף ברכות עמוד רעד].

ב מי שאכל פת הבאה בכיסנין העשויה מחמשת מיני דגן, וכן פירות משבעת המינים, לכתחלה צריך לברך ברכה אחרונה במקום שאכל. אך אם עקר ממקומו, רשאי לברך ברכה אחרונה במקום שנזכר, ואינו חייב לחזור למקום שאכל ולברך שם. ומכל מקום אם עקר ממקומו במזיד, טוב שיחזור למקומו לברך, אם לא שיש לחוש שיעבור זמן עיכול, שאז יברך במקום שנזכר. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד רעו, ובמהדורת תשס״ד גם בעמוד תשנג].

ג אכל ושבע ואינו יודע אם בירך ברהמ״ז אם לאו, צריך לברך מספק, מפני שהיא של תורה, והאוכל מוחזק לנו בחיוב לברך ברכה של תורה. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד רעז].

ד מי שאכל ושבע ומסופק אם בירך ברכת המזון או לא, כשחוזר לברך מספק, לא יברך ברכת הטוב והמטיב, שמאחר וברכה זו היא מדרבנן, הוי ספק דרבנן ולקולא. וטוב שיברך ברכה רביעית בהרהור הלב. שבהרהור הלב אין חשש ברכה לבטלה. [ילקו״י, ברהמ״ז וברכות עמ׳ רפב].

ה אכל כזית פת ונסתפק אם בירך ברכת המזון או לא, אינו מברך מספק, שמאחר ואינו חייב לברך ברכת המזון אלא מדרבנן, ספק דרבנן לקולא. [וטוב שיהרהר ברכת המזון בלבו]. [ילקוט יוסף, ברהמ״ז וברכות עמ׳ רפו, ועמוד תרעג. הליכות עולם חלק ב׳ עמוד סט. יבי״א ח״ח או״ח סי׳ כב אות יג].

ו מי שאכל כזית פת בלבד, ושבע משאר מיני מאכלים, ונסתפק אם בירך ברכת המזון או לא, חייב לחזור ולברך מספק, ואינו רשאי לברך ברכת המזון בלבו בהרהור בלבד. והוא שאכל כזית בכדי אכילת פרס. והיינו

טעמא, מכיון שיש ראשונים שסוברים שהאוכל כזית חייב בברכת המזון מן התורה, ויש פוסקים שסוברים שאם אכל פת ושבע משאר מיני מאכלים חייב בברכת המזון מן התורה, שמא באכל כזית פת חייב בברכת המזון מן התורה, ואם תמצא לומר שאינו חייב מן התורה, שמא על כל פנים כששבע משאר מיני מאכלים חייב בברכת המזון מן התורה. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד רפז].

ז הקובע סעודה על פת הבאה בכיסנין ושבע, ונסתפק אם בירך ברכת המזון, חוזר לברך מספק, כמבואר לעיל. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד רפז].

ח מי שאכל ושבע ולא שתה, והוא תאב לשתות, יש מי שאומר שאינו חייב בברכת המזון אלא מדרבנן, ולכן אם נסתפק אם בירך ברכת המזון או לא, אינו חוזר לברך, דספק דרבנן לקולא. אולם לענין הלכה דעת מרן הבית יוסף שאם אכל כדי שביעה, אף על פי שלא שתה, והוא תאב לשתות, חייב בברכת המזון מן התורה. ולכן אם אכל ולא שתה, ולאחר מכן נסתפק אם בירך ברכת המזון, חוזר ומברך, דספקא דאורייתא לחומרא. ויש לו תקנה לצאת ידי כולי עלמא, שישתה מים [בלא ברכה] ואז יברך ברכת המזון מספק. [ילקו״י על הל׳ ברכות עמוד רפט ותשיז. שארית יוסף חלק ג׳ עמוד שי].

ט מי שאכל ולא שתה, והוא תאב לשתות, ואחר שבירך ברכת המזון שתה, יש אומרים שחייב לברך שוב ברכת המזון, ויש חולקים. והעיקר לדינא שאינו חוזר לברך ברכת המזון. ומכל מקום לכתחלה יש להזהר שלא להכניס עצמו לידי ספק. [ילקו״י ברכות עמ׳ רצ].

י מי שאכל ושבע ובירך ברכת המזון, ואחר שעה קטנה חזר ואכל כזית פת ושבע, ונסתפק אם בירך ברכת המזון או לא, חייב לחזור ולברך. וכן אם אכל כזית פת, ובירך ברכת המזון, ולאחר מכן שוב אכל עוד כזית ועתה הוא שבע בצירוף סעודתו הראשונה, ונסתפק אם בירך ברכת המזון, צריך לברך ברכת המזון. שיש כאן ספק ספיקא להחמיר לחייבו בברכת המזון מן התורה. שמא באכל כזית פת חייב בברכת המזון מן התורה, ואם תמצא לומר שאינו חייב מן התורה בכזית פת, שמא כיון ששבע הוא עתה, אף על פי ששביעה זו היא גם מחמת אכילתו הראשונה, חייב בברכת המזון מן התורה. [ילקו״י דיני ברכות עמ׳ רצ. הליכות עולם ח״ב עמוד סח].

יא מי שאכל ושבע ואינו יודע אם בירך ברכת המזון או לא, ואשתו מזכירה לו שכבר בירך, אינו חוזר לברך מספק. [ילקוט יוסף, דיני ברכות עמוד רצא].

יב מי שאכל ושבע ואינו זוכר אם בירך ברכת המזון או לא, ובנו הקטן (שהגיע לחינוך), מזכיר לו שבירך ברכת המזון, אם על ידי כך האב נזכר על

ידי סימנים שאכן בירך ברכת המזון, כגון שעשה מים אחרונים והוא רגיל להסמיכם לברכת המזון, אין צריך לחזור ולברך, כיון שיש רגלים לדבר שבירך ברכת המזון. ואם לא נזכר בדבר, יש מי שכתב שאם האב מכיר את בנו שלעולם אינו משקר, ומדייק בדיבורו היטב, וקים ליה בגויה שרגיל לומר אמת, יכול לסמוך על דבריו ולא לברך מספק שוב ברכת המזון. [ילקו״י דיני חינוך קטן עמ׳ קמ. ילקו״י ברכות עמ׳ רצא. וע׳ בגמ׳ פסחים (ד :) שלא האמינו לקטן אלא בדרבנן. והר״ן סוכה (מב.) כתב, דשאני התם דאיתחזק איסורא משו״ה בדאורייתא לא נאמן. אבל בלא איתחזק איסורא אף בדאורייתא נאמן. וכאן דהוי רק איתחזק חיובא נאמן, דשאני לן איתחזק חיובא, כמ״ש בשו״ת יחוה דעת ח״ב (סי׳ עד). ובספר קרואי מועד כתב בשם הגרי״ש אלישיב, שאם האב מכיר את בנו שאינו משקר, ודייקן בדיבורו, פטור מלברך. דאמנם קטן לא נאמן בגדר נאמנות של עדות, אבל ידיעה עצמית מועילה גם ע״י קטן, שידיעה אינה עדות. וע׳ בגמ׳ כתובות (פה.) ברבא שהעביר השבועה לתובעת, אחר שבתו של רב חסדא העידה שהנתבעת חשודה על השבועה, משום דקים ליה בגוה שאינה משקרת. וכיו״ב כתבו החפץ חיים (בהל׳ רכילות פ״ו), ובשו״ת אגרות משה (ח״א מיו״ד סי׳ נד). ע״ש].

יג מי שאכל ושבע ונסתפק אם בירך ברכת המזון או לא, ומברך מספק, יש אומרים שאינו יכול להוציא ידי חובה את חבירו שאכל ושבע. ויש אומרים דכיון שהוחזק בחזקת חיוב ברכת המזון, מה שהוא מברך עתה ברכת המזון מספק הוא מדאורייתא, וממילא יכול להוציא ידי חובה את השומע שאכל ושבע. ואף שכן עיקר לדינא, מכל מקום לכתחלה יברך כל אחד לעצמו. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד רצג].

יד מי שמסופק אם בירך ברכת הנהנין או לא, כגון שאינו זוכר אם בירך על המים, יהרהר הברכה בלבו וישתה. ואין לחוש לברכה לבטלה בהרהור הלב. ואם יש אחר שיברך להוציאו ידי חובה, עדיף טפי שישמע ממנו הברכה. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד רצד. שו״ת יביע אומר חלק י׳ חלק אורח חיים סימן נד אות ב].

טו מי שיש לו ספק אם בירך ברכת המזון או לא, וחש בראשו עד שאינו יכול לחזור ולברך מספק, יכול לומר את הנוסח בריך רחמנא. אבל המסופק אם בירך ברכת הנהנין או שאר ברכות דרבנן, אינו רשאי לברך אפילו בלשון לע״ז. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמ׳ רצט].

טז עד אימתי יכול לברך ברכת המזון, אם אכל ושבע יכול לברך כל זמן שעדיין הוא שבע מאכילתו. ואם אכל רק כזית, פחות מכדי שביעה, אם עבר שיעור שבעים ושתים דקות מאכילתו, אין לו לברך יותר. [ילקוט יוסף על הלכות ברכות עמוד ש׳, ותשטז. שארי״י ח״ג עמ׳ שט].

יז בסעודות גדולות שמאריכים בישיבתם ד׳ או ה׳ שעות קודם ברכת המזון, כיון שעוסקים בשתיה ואכילת פרפראות, פירות ומגדנות, הוי כלא נתעכל המזון ושפיר יכולים לברך ברכת המזון אפילו אחר שבעים ושתים דקות מהאכילה. [ילקוט יוסף, דיני ברהמ״ז וברכות עמ׳ שא בהערה].

יח שיעור אכילה כדי לברך ברכת המזון הוא בכזית [ומשערים בנפח, ואם אין בקיאים לשער בנפח משערין במשקל והוא כ-27 גרם]. ואף שעדיין לא שבע באכילתו, מדרבנן חייב בברכת המזון כבר משאכל כזית פת. ולכתחלה יש להזדרז באכילת הפת שבסעודה כדי שיאכל שיעור של כזית בתוך זמן של כ-7.5 דקות, שהוא שיעור שהייה כדי אכילת פרס. שיש אומרים שאם אכל פת, אפילו אם שבע באכילתו, אבל שהה באכילתו יותר משיעור של אכילת כזית בכדי אכילת פרס, אינו חייב בברכת המזון כלל. [ילקו"י על ברכות עמ' שא, ותשיח. שאר"י ח"ג עמוד שי בהע'].

יט צריך שהכזית יהיה במעיו, מלבד מה שנשאר בין החניכיים, וטוב שלא יצמצם לאכול כזית בדיוק. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד שב].

כ המנהג לשער במשקל הדרהם בכל שיעורי התורה, כזית וכביצה, רביעית וחלה, ופדיון הבן. וכל דרהם הוא 3 גרם לערך. ואין לנו כל ספק בשיעורים שלנו, שמסורים בידינו מדור דור. והמדידה על ידי ביצים אין לסמוך עליה כל כך. ולפיכך שיעור הכזית הוא כ-27 גרם, ושיעור כביצה עם קליפתה הוא כ-54 גרם, ושיעור אכילת פרס יש אומרים הוא כשבע דקות. ושיעור רביעית הוא 81 גרם. [ילקו"י, דיני ברכות עמ' שג].

כא נהגו למדוד שיעור כזית לפי הנפח, שהוא כשני שלישים של ביצה בינונית. ומאחר שיותר קל לשקול את המאכלים, ואין הכל בקיאים לשער בנפח, לפיכך נהגו לשער כזית כביצה ורביעית במשקל. שמן המשקל נדע בערך את שיעור הנפח. [הרב המגיד בשם הגאונים (פ"א דעירובין הי"ב). משפטי צדק גרמיזאן, בית דוד, זבחי צדק, פתח הדביר, בחזו"ע א' סי' כח, עמ' תקיח]. ובמקום שיש הבדל בין המשקל לנפח, יש ליזהר להחמיר בדברים של תורה, כמו באכילה ביוהכ"פ או בספק ברכת המזון וכדומה. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד שה].

כב מי שתחבו לו שפורפרת לקיבה, והוא ניזון משם, או מי שניזון על ידי מכשירים שונים, אין לו לברך ברכת הנהנין, לא ברכה ראשונה ולא ברכה אחרונה. [ילקוט יוסף הל' ברכות עמ' שה].

כג מי שאכל כזית פת, והקיא מה שאכל, אינו מברך ברכת המזון, ונכון שיהרהר ברכת המזון בלבו. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד שו].

סימן קפה - פרטי דינים בדיני ברכת המזון

א כל הזהיר בברכת המזון מזונותיו מצויות לו כל ימיו בכבוד, ונכון לברך היכא דאפשר מתוך הכתב ולא בעל פה, ויכוין פירוש התיבות בעת הברכה. [ילקוט יוסף, הלכות ברכות עמוד שז].

ב ברכת המזון נאמרת בכל לשון שמבין, ומצוה מן המובחר לברך בלשון הקודש. [שם עמ' שז].

ג צריך להשמיע לאזניו את ברכת המזון מה שמוציא בפיו. ובדיעבד אם לא השמיע לאזניו, יצא ידי חובה, ואין צריך לחזור ולאכול כזית ולברך, כל שהוציא בשפתיו. [ילקו"י ג' עמוד שט].

ד אם היה אנוס בחליו והרהר כל ברכת המזון בלבו, ועבר האונס, אינו חוזר לברך ברכת המזון. דשמא הלכה כדעת הרמב"ם והריא"ז דהרהור כדיבור דמי, וכבר יצא ידי חובה. והדין כן אפילו באכל ושבע שחיובו בברכת המזון מן התורה. [ואף דספק דאורייתא לחומרא, מכל מקום יש ספק גם לגבי לאו דלא תשא של ברכה לבטלה, שלדעת הרמב"ם ומרן השלחן ערוך ברכה לבטלה איסורה מן התורה, וכיון דלא שייך להעמידו על חזקת חיוב שחייב לברך, דאין חזקה מועילה אלא בספק במציאות, אבל לא בספק בדין כמו לגבי הרהור, יש לחוש לברכה לבטלה, ולכן אינו חוזר]. וכל שכן אם הרהר ברכת נפשות בלבו, או ברכת על המחיה, אשר יצר, וכדומה, שאינו חוזר לברך. אבל אם הרהר ברכה ראשונה בלבו, יאמר ברוך שם כבוד וגו', שיש בזה היסח דעת מההרהור, ואחר כך יחזור לברך בפיו. אבל אם היה אנוס וקרא קריאת שמע בהרהור הלב, אם עבר האונס חוזר וקורא קריאת שמע. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד שט, ובמילואים שבסוף הספר].

ה שלשת הברכות הראשונות של ברכת המזון מעכבות זו את זו, ולכן אם אינו יודע לברך אלא חלק מהברכות, לא יברך ברכת המזון כלל, שג' הברכות הם מן התורה, ומעכבות זו את זו. ואף אם אכל ושבע שחייב לברך ברכת המזון מדאורייתא, ויודע ברכת הזן בלבד, אין לו לברכה, אלא אם כן יודע גם ברכת נודה לך ורחם. אבל אם אינו יודע לברך ברכה רביעית, שהיא ברכת הטוב והמטיב, יכול לברך עד ברכת הטוב והמטיב. וכל שכן אם אינו יודע לומר את נוסח הרחמן, שאין זה מעכב מלברך ברכת המזון. [ילקוט יוסף דיני ברהמ"ז וברכות עמוד שיב].

ו סדר הברכות של ברכות ברכת המזון מעכב, ולכן אם יודע לברך את כל ג' הברכות, אך אינו יודע לברך לפי הסדר, אין לו לברך כלל, שאם אמרם למפרע לא יצא. [ילקו"י שם, עמוד שטו].

ז מי שבני ביתו אינם יודעים לברך ברכת המזון בעצמם, יברך בקול רם להוציאם ידי חובה. ויכוין עליהם להוציאם ידי חובה, וגם הם צריכים לכוין לצאת ידי חובה ולשמוע את כל הברכות מפיו. אך נכון שבני ביתו ילמדו לברך בעצמם ברכת המזון, וכמבואר לעיל. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד שטז].

ח אין לברך ברכת המזון כשיש לפניו בחדר צואה או מי רגלים. ואם בירך והיה לפניו בתוך ד' אמות מי רגלים, יצא ידי חובה. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד שטז].

ט מי שהיה יושב ואוכל בלילה, ועדיין לא קרא קריאת שמע של ערבית בזמנה (בצאת הכוכבים), צריך להקדים לקרוא קריאת שמע ואחר כך לברך ברכת המזון. אבל אם אכל כזית ולא שבע, שנתחייב בברכת המזון רק מדרבנן, לדעת הרבה פוסקים אין דין תדיר בדרבנן ודאורייתא, ויברך מה שירצה. ואם לא ספר את העומר, איזה מהם שירצה יקדים, ברכת המזון או ספירת העומר. וכיון שיש לחוש שישכח מלספור את העומר, נכון שיברך קודם על העומר ואחר כך יברך ברכת המזון. [ילקוט יוסף, הלכות ברכות עמוד שיז].

י מי שהיה מברך ברכת המזון, ובאמצע הברכות נזכר שכבר בירך ברכת המזון, פוסק ואפילו באמצע, ואין לו לסיים אף את אותה ברכה שהתחיל בה. ויאמר: ברוך שם כבוד מלכותו וגו'. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד שיז].

יא מי שהיה מברך ברכת המזון, ובאמצע באו והודיעו לו שמת לו אחד מקרוביו שחייב להתאבל עליהם, ימשיך לברך ברכת המזון, ולא יפסיק באמצע, אחר שהתחיל לברך בהיתר. [ילקוט יוסף, ח"ג הלכות ברכות עמוד שיח. ילקוט יוסף על הלכות אבלות, מהדורת תשס"ד, עמוד קנו].

סימן קפו - החייבים בברכת המזון

א נשים חייבות בברכת המזון, ויש ספק אם חייבות בברכת המזון מן התורה או מדרבנן, ולכן אם בעלה או בנה חולים, ואכלו ושבעו, ואינם יכולים לברך ברכת המזון בעצמם, אינה יכולה להוציאם ידי חובתם. ורק באופן שאכלו כזית, שאין חיובם לברך ברכת המזון אלא מדרבנן, בזה יכולה האשה [שאכלה ושבעה] להוציאם ידי חובתם. [וראה להלן סעיף ו'].
[ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד שיט].

ב אף שנשים פטורות ממצות תלמוד תורה ומלמול את בניהם, מכל מקום אין להן להשמיט ברית ותורה בנוסח ברכת המזון, אלא צריכות לברך בנוסח הרגיל. וכן המנהג פשוט. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד שכא].

ג אין לנשים לברך בנוסח "ברכת המזון הקצר" המופיע באיזה סידורים, אלא תברכנה בנוסח הרגיל. ונשים הטרודות בטיפול בילדיהן, פטורות מלומר את נוסח הרחמן. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד שכא. הליכות עולם חלק ב' עמוד עא].

ד נשים שאינן טהורות חייבות לברך ברכת המזון, שאין דברי תורה מקבלים טומאה. ועל מנהלות בית הספר לבנות להסביר לתלמידות מבני עדות המזרח והספרדים שהן חייבות בברכת המזון ובשאר ברכות גם בימי ראייתן. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד שכג].

ה אשה שאכלה ושבעה ונסתפקה אם בירכה ברכת המזון או לא, אינה צריכה לברך מספק, הואיל ויש ספק אם חיובה בברכת המזון הוא מן התורה או מדרבנן. ומכל מקום טוב שתהרהר ברכת המזון בלבה [מתוך הסידור], הואיל ולדעת הרמב"ם והסמ"ג הרהור כדיבור דמי, ואיסור ברכה לבטלה אינו אלא כשמוציא בשפתיו. ואם יכולה לשמוע ברכת המזון מאחר, שיכוין להוציאה ידי חובה, וגם היא תכוין לצאת ידי חובה, שפיר דמי. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד שכד].

ו אשה שבירכה ברכת המזון ונתכוונה להוציא את האיש ידי חובתו, ושניהם אכלו כדי שביעה, בדיעבד יצא ידי חובה, ואינו צריך לחזור ולברך. וכל זה כשהאשה בירכה את כל נוסח ברכת המזון בשלימותו, כפי המנהג, אבל אם בירכה בנוסח המקוצר, לא יצא ידי חובה. ואם דילגה ברית ותורה, יצא. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד שכד].

ז קטן שאכל כזית צריכים לחנכו לברך ברכת המזון מדרבנן, וכיון שאין חיובו אלא מדרבנן לכן לכתחלה אינו יכול להוציא ידי חובה את הגדול שאכל ושבע שחיובו בברכת המזון הוא מן התורה. אולם גדול שאכל שיעור כזית ולא שבע מאכילתו, יכול לצאת ידי חובת ברכת המזון בשמיעת הברכה מקטן. ואם הקטן אכל רק כזית, ולא שבע, והגדול אכל גם כן כזית, יש אומרים שאין הקטן יכול להוציאו ידי חובת ברכת המזון, ולכתחלה נכון לחוש לסברא זו, וכל אחד יברך לעצמו. ובשעת הדחק יכול לסמוך על המגן אברהם הסובר שבכהאי גוונא יכול הקטן להוציאו ידי חובה. [ילקוט יוסף, הלכות ברכות עמוד שכה, ועמוד תשיט. שארית יוסף ח"ג עמ' שיב].

ח נער בן י"ג שנה ויום אחד שאין ידוע אם הביא ב' שערות או לא, ואכל כדי שביעה, אף על פי כן אין נכון שיוציא ידי חובת ברכת המזון את הגדול שאכל כדי שביעה, שמאחר והגדול חייב בברכת המזון מן התורה, לכתחלה מן הראוי שלא יוציאו ידי חובה, כדי לחוש להסוברים שאין לסמוך על החזקה שהנער הביא ב' שערות במידי דאורייתא. ומכל מקום מעיקר הדין סומכים על חזקה שהביא ב' שערות גם במידי דאורייתא. ואם הגדול אכל כזית ולא שבע, יכול להוציאו ידי חובה לכתחלה,

שבאופן כזה אף קטן מוציא ידי-חובה את הגדול. [ילקו״י דיני חינוך קטן מהדורא בתרא עמוד קמד].

ט קטן שאכל פת ביום האחרון של שנת הי״ג שלו, סמוך לשקיעת החמה, ובירך ברכת המזון בתחלת הלילה, וכשנעשה לבר מצוה לאחר צאת הכוכבים עדיין לא נתעכל המזון במעיו, אין לו לחזור ולברך ברכת המזון שנית, אף שעדיין שבע מאכילתו, דשמא הולכים אחר שעת האכילה, ושמא יש להתחשב בשעת השביעה, וספק ברכות להקל. [ילקוט יוסף דיני ברכות עמ׳ שכז].

י מי שאכל אכילה גסה, יכול להוציא אחרים שאכלו ושבעו ידי חובת ברכת המזון, והוא שגרונו נהנה באותה אכילה. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד שכט].

יא מי שמתו מוטל לפניו, והיינו שמת לו אחד משבעה קרובים שחייב להתאבל עליהם, ועדיין לא נקבר, פטור מכל המצוות האמורות בתורה, ולכן אוכל בלי ברכת המוציא, ובלי ברכת המזון. ומותר לו אף לאכול לכתחלה בלא ברכה. [אבל צריך ליטול ידיו קודם הסעודה, וכן בשחרית, בלא ברכה]. ואפילו אם אכל ושבע, אינו מברך ברכת המזון. ואם נקבר המת והוא עדיין שבע מאכילתו, אין לו לברך ברכת המזון לאחר הקבורה, דספק ברכות להקל. וטוב שיכוין על זה לצאת בברכת המזון של סעודת הבראה. [ילקו״י, דיני ברהמ״ז וברכות עמ׳ של].

סימן קפז - דיוקים בנוסח ברכת המזון

א המנהג לומר ״ועל הכל״ [עם ואי״ו] וכו׳, ומברכים אותך וכו׳. והנוהגים לומר ״על הכל״ בלי ואי״ו יש להם על מה שיסמוכו. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד של ילקו״י תפלה כרך ב׳ מהדורת תשס״ד, הערה קכז, עמוד תקפב].

ב בנוסח ״רצה והחליצנו״ שאומרים בברכת המזון בשבת, נכון לומר: כי יום זה גדול וקדוש וכו׳, והגם שאכלנו וכו׳. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד של. תפלה כרך ב׳ הערה קכט].

ג בנוסח ברכת אשר נתן שבתות וכו׳ [למי ששכח לומר רצה והחליצנו ונזכר אחר שחתם בונה ירושלים], צריך לומר ״אשר״ נתן, ואם אמר ״שנתן״ יצא. [ילקוט יוסף דיני ברהמ״ז עמ׳ שלא. וילקו״י תפלה כרך ב׳ מהדורת תשס״ד, נוסחאות התפלה והברכות הערה קל].

ד בנוסח ברכה רביעית שבברכת המזון נכון לומר "לעד האל אבינו וכו'". [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד שלא, וילקוט יוסף תפלה כרך ב' מהדורת תשס"ד, הערה קלא].

ה באמירת הרחמן בסוף ברכת המזון יש נוסחאות שכתוב בהן: הרחמן הוא יפרנסנו בכבוד ולא בביזוי, בהיתר ולא באיסור, בנחת ולא בצער, ונוסח זה נכון על פי ההלכה, וכן מנהגינו. ואין צריך לדלג בהיתר ולא באיסור. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז עמ' שלא. וילקוט יוסף תפלה כרך ב' מהדורת תשס"ד נוסחאות התפלה הערה קלב. הליכות עולם ח"ב עמ' עג. קול תורה תשרי תשס"ד עמו' סט].

ו בנוסח הרחמן יש לומר: הרחמן הוא יוליכנו מהרה קוממיות לארצנו. ואין צריך לומר בארצנו. [ילקוט יוסף תפלה כרך ב' קונטרס הנוסחאות הערה קלד. ירחון קול תורה תשרי תשס"ד עמוד סט].

ז מנהגינו לומר בשבת וראש חודש בהרחמן "מגדול", ובימות החול "מגדיל". ויש אומרים שגם בסעודה רביעית יש לומר "מגדול". אך הנכון יותר לומר בסעודה רביעית מגדיל. ומי שאומר מגדול בסעודה רביעית לא הפסיד. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד שלה, והסיום מהליכות עולם חלק ג' עמוד קסו].

ח המברך ברכת המזון ודילג אמירת ברית ותורה, מאחר ויש אומרים שאין הזכרתם בברכת המזון לעיכובא, ואין זה אלא מדרבנן, לפיכך אינו חוזר לברך ברכת המזון, דספק ברכות להקל. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד שלב].

ט מי שאינו יודע לברך ברכת המזון, אין לו לברך ברכה מעין שלש, ואפילו אם אינו יודע לברך ברכת המזון ואכל ושבע ונתחייב בברכת המזון מן התורה, גם בזה אינו רשאי לברך ברכה מעין שלש במקום ברכת המזון. וכל שכן דמי שאינו יודע לברך ברכת המזון שאין לו לברך ברכת בורא נפשות, ואף בדיעבד אם עבר ובירך בורא נפשות במקום ברכת המזון לא יצא, אפילו אם אכל כזית ונתחייב בברכת המזון רק מדרבנן. ומכל מקום אם עבר ובירך מעין שלש במקום ברכת המזון, [אף אם יודע לברך ברכת המזון וטעה ובירך מעין שלש], יצא ידי חובה, ואינו חוזר לברך ברכת המזון, דספק ברכות להקל. [ילקוט יוסף דיני ברהמ"ז עמוד שלג].

סימן קפח - דין הטועה בברכת המזון

א אחר שחתם בונה ירושלים יענה אמן אחר ברכת עצמו, מפני שהיא סיום הברכות של תורה, שברכת הטוב והמטיב אינה מדאורייתא. ויאמר אמן זה בלחש, שלא יבואו לזלזל בברכה רביעית. [ויש מאחינו האשכנזים שאין מקפידים לענות אמן זו בלחישה]. [ילקו״י שם עמו׳ שלו].

ב בנוסח ברכת המזון בבית האבל יש לחתום: ״מנחם ציון בבנין ירושלים״, אך החותם מנחם אבלים בבנין ירושלים, כפי נוסח הסידורים, אין למחות בידו. [ילקו״י ברכות עמו׳ שלו. ועיין בברכות מט. דאין חותמים בשתים. ובב״י יו״ד סי׳ שעט כתב בשם הכל בו שחותם מנחם ציון בבנין ירושלים].

ג בשבת כשסועד עם אחרים, אף על פי שמברכים ברכת המזון בלחש, לא יחתום כדרך שחותם בחול, שאין להראות אבלות בפרהסיא בשבת. [ילקוט יוסף דיני ברהמ״ז וברכות עמו׳ שלו].

ד בשבת אומר בברכה שלישית ״רצה והחליצנו״. ובימים טובים, ובראשי חודשים, ובחולו של מועד, אומר ״יעלה ויבא״, ואם חל אחד מהם בשבת אומר קודם רצה והחליצנו ואחר כך יעלה ויבא. ואם התחיל יעלה ויבא ונזכר שלא אמר רצה והחליצנו, יסיים יעלה ויבא, ואחר כך יאמר רצה והחליצנו. ואם נזכר באמצע יעלה ויבא סמוך להזכרת מעין המאורע, טוב שיאמר: את יום השבת הזה, ואם יום חג פלוני הזה. או: ואת יום ראש החודש הזה, שנמצא שהזכיר שבת התדירה קודם אלה שאינם תדירים. ותו לא מידי. [שם עמ׳ שלז, ועמ׳ תשכג. שאר״י ג׳ עמ׳ שלז].

ה כשחל יום טוב בשבת, ואמר יעלה ויבא אבל שכח לומר רצה והחליצנו, וכשחזר לברך ברכת המזון אמר רצה והחליצנו ושכח לומר יעלה ויבא, יש אומרים דאף בליל פסח וליל סוכות אינו חוזר. ויש חולקים וסוברים שצריך לחזור ולומר ברכת המזון כתיקנה. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד שלט. ולהמבואר בהליכות עולם ח״ג עמ׳ פא לכאורה גם בנ״ד צריך לחזור].

ו טעה ולא אמר רצה והחליצנו בשבת בברכת המזון של סעודה ראשונה ושניה, אם נזכר אחר שאמר ברוך אתה ה׳ כדי לחתום בונה ירושלים, יאמר ״למדני חוקיך״, ויחזור לומר רצה והחליצנו. ואם חתם בונה ירושלים, יאמר שם ברכת ברוך שנתן שבתות למנוחה בשם ומלכות. ואם התחיל בברכה רביעית, ונזכר מיד כשאמר ״ברוך אתה ה׳ אלוקינו מלך העולם״, אינו צריך לחזור, אלא ימשיך: ״אשר נתן שבתות למנוחה לעמו ישראל באהבה לאות ולברית, ברוך אתה ה׳ מקדש השבת״. ואם אינו יודע בעל פה נוסח ברכה זו, ואינה כתובה בסידור שלפניו, יחזור לתחלת ברכת רחם, ויאמר רצה והחליצנו. ואם התחיל בברכה רביעית ואמר ״לעד האל וכו״ ונזכר שלא אמר רצה והחליצנו, אפילו אמר רק תיבה אחת, חוזר לראש ברכת המזון. [ילקו״י ברכות עמ׳ שמ. הליכות עולם חלק ב׳ עמוד עו-עז].

ז המסתפק אם אמר רצה והחליצנו בשבת בברכת המזון בליל שבת או ביום שבת בבוקר, אינו חוזר לברך ברכת המזון. אולם אם קודם שהתחיל ברכת הטוב והמטיב נכנס לבית הספק אם הזכיר רצה והחליצנו או לא, יאמר שם ברכת אשר נתן שבתות למנוחה וכו' בשם ומלכות. [ילקו"י ח"ג דיני ברכות עמ' שמד, ועמ' תשכ. שו"ת יביע אומר חלק ז', שארית יוסף ח"ג עמוד שיג].

ח מי שאינו יודע נוסח רצה והחליצנו בעל פה, ואין שם מי שיזכיר לו הנוסח, או סידור תפלה, אף על פי כן אין לו להמנע מלברך ברכת המזון, מאחר שהוא מחוייב בברכת המזון מדאורייתא, והזכרת מעין המאורע בברכת המזון היא מדרבנן. ויש ללמדו להזכיר לכל הפחות "רצה והחליצנו ביום השבת הזה" ולהמשיך ברכת בונה ירושלים. [ילקו"י ברכות עמוד שמז בהערה].

ט טעה ולא אמר יעלה ויבא בראשי חודשים, אינו חוזר. בין ביום ובין בלילה. ואם נזכר קודם שהתחיל בברכת הטוב והמטיב, אומר שם בלי שם ומלכות "ברוך שנתן ראשי חודשים לעמו ישראל לזכרון". והשוכח לומר יעלה ויבא בברכת המזון בראש חודש, יכול לאומרו בהרחמן. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד שמז].

י טעה ולא אמר יעלה ויבא בברכת המזון בימים טובים, אם נזכר אחר שאמר ברוך אתה ה', קודם שיאמר בונה ירושלים, יאמר "למדני חוקיך", ויחזור ויאמר יעלה ויבא. ואם נזכר לאחר שסיים בונה ירושלים, יאמר "בשם ומלכות": ברוך אתה ה' אלוקינו מלך העולם אשר נתן ימים טובים לעמו ישראל לששון ולשמחה, את יום חג פלוני הזה את יום טוב מקרא קודש הזה, ברוך אתה ה' מקדש ישראל והזמנים. ואם התחיל בברכה רביעית, אם נזכר אחר שאמר ברוך אתה ה' אלוקינו מלך העולם קודם שהתחיל לעד האל אבינו וכו', ימשיך אשר נתן ימים טובים וכו', ואם נזכר שלא אמר יעלה ויבא אחר שכבר אמר תיבת לעד, בלילה הראשון של פסח ובלילה הראשון של סוכות חוזר לראש ברכת המזון, ובשאר סעודות ימים טובים אינו חוזר. [ילקו"י ח"ג על הלכות ברכת המזון וברכות, עמוד שמח, ועמוד תשכא. שארית יוסף חלק ג' עמוד שיד. הליכות עולם חלק ב' עמוד פ'].

יא אשה ששכחה לומר יעלה ויבא בימים טובים, דינה כדין האיש, שאינה חוזרת, מלבד בליל פסח שצריכה לחזור. אבל בליל סוכות אינה חוזרת, שהרי אינה חייבת בישיבה בסוכה, ויש אומרים שהחיוב להזכיר חג בברכת המזון הוא מדין חיוב הישיבה בסוכה. [ילקו"י שם עמו' שנה].

יב טעה ולא אמר רצה והחליצנו בסעודה שלישית, אם נזכר אחר שאמר ברוך אתה ה' קודם שחתם בונה ירושלים, דינו כדין שאר סעודות שבת, שאומר למדני חוקיך, וחוזר ואומר רצה והחליצנו. ואם נזכר אחר שחתם ברוך אתה ה' בונה ירושלים, אומר שם בשם ומלכות: "ברוך אתה ה' אלוקינו מלך העולם אשר נתן וכו'", ואחר כך ימשיך ברכת הטוב

והמטיב. ואם נזכר לאחר שהתחיל ברכה רביעית, ואמר לעד האל אבינו מלכנו, אפילו אמר רק תיבה אחת, לעד, אינו חוזר כלל, וממשיך ומסיים ברכת המזון. ומכל מקום חייבים לאכול פת בסעודה שלישית. [ילקוט יוסף, דיני ברהמ״ז וברכות עמוד שנז].

יג מי שסעד בשבת סעודה נוספת אחר סעודת שחרית [ובדעתו לאכול אחר כך גם סעודה שלישית] ושכח לומר בברכת המזון רצה והחליצנו, אין צריך לחזור ולברך, כיון שסעד סעודת שחרית כבר יצא ידי חובת סעודת שבת. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד שנח].

יד אשה ששכחה לומר רצה והחליצנו בסעודה ראשונה ושניה של סעודות שבת, דינה כדין האיש, ואם התחילה בברכת הטוב והמטיב אפילו בתיבה אחת, שאמרה לעד וכו׳, חוזרת לראש ברכת המזון. ובסעודה שלישית אפילו אם נזכרה שלא אמרה רצה והחליצנו קודם שהתחילה בברכת הטוב והמטיב, אינה מברכת ברכת ״אשר נתן״ בשם ומלכות, אלא יכולה לומר הברכה בלי שם ומלכות, ותמשיך בברכה רביעית. [ילקוט יוסף, ברהמ״ז וברכות עמוד שנח].

טו שלשה שאכלו בשבתות וימים טובים וזימנו כדין, ושכחו לומר רצה והחליצנו, כשחוזרים לברך אינם צריכים לחזור ולזמן, שכבר יצאו ידי חובת זימון. [ילקוט יוסף, הל׳ ברכות עמוד שנט].

טז היה אוכל ויצא שבת מזכיר של שבת בברכת המזון [ואין לחוש בזה להפסק], דאזלינן בתר התחלת סעודתו. וכן המנהג. וכן אם היה אוכל ביום טוב או בראש חודש, או בחנוכה, או בפורים, וחשך היום, מזכיר יעלה ויבא או על הנסים בברכת המזון, שבכל כיוצא בזה הולכים אחר תחלת הסעודה, וכיון שהתחיל סעודתו ביום, אומר מעין המאורע בברכת המזון, אף לאחר כמה שעות. אולם אם התפלל ערבית באמצע סעודתו, אינו מזכיר מעין המאורע בין בשבת בין ביום טוב, בין בראש חודש ובין בחנוכה ופורים. [ילקוט יוסף ברהמ״ז וברכות עמוד שנט].

יז המאריך בסעודה שלישית בשבת גם לאחר צאת הכוכבים, וקודם ברכת המזון מברך על פירות ומגדנות, משלים בכך מאה ברכות בכל יום. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד שסא].

יח בחנוכה ובפורים מזכיר ״על הנסים״ בהודאה, ואם לא אמר ונזכר קודם שאמר תיבת ה׳ של ברכת על הארץ ועל המזון, חוזר לאומרו. ואם נזכר אחר שאמר תיבת ה׳, אינו חוזר, ואינו רשאי לסיים למדני חוקיך, אלא יחתום על הארץ ועל המזון. וגם אינו רשאי לאומרו קודם ברכת בונה ירושלים. וטוב שיאמרנו בהרחמן, ויאמר: הרחמן הוא יעשה לנו נסים ונפלאות כמו שעשה לאבותינו בימים ההם בזמן הזה בימי מתתיה וכו׳. [ילקוט יוסף, ברכות עמוד שסא].

יט אם חל ראש חודש ביום ראשון, וסיים לאכול סעודה שלישית אחר שחשכה, מזכיר רצה והחליצנו בלבד, ולא יאמר יעלה ויבא, שהדבר נראה כסותר עצמו אם יאמר רצה והחליצנו וגם יעלה ויבא. [ילקוט יוסף, חלק ג' דיני ברכת המזון וברכות עמוד שסג].

כ טעה והזכיר רצה והחליצנו בימות החול, אינו חוזר לברך ברכת המזון. [ילקו"י שם עמ' שסד].

כא קטן נאמן לומר לאביו ששמע שאמר רצה והחליצנו, בסעודות שבת בברכת המזון, ולכן אם האב נסתפק בזה, יכול לסמוך על דברי בנו ואינו צריך לחזור לברך ברכת המזון. [ילקו"י דיני חינוך קטן עמוד קמג]

סימן קצב - דיני זימון

א שלשה שאכלו כאחת, חייבים בזימון. ואחד מהם אומר: "הב לן ונבריך למלכא עילאה קדישא", ועונים "שמים". ואומר המזמן: "ברשות מלכא עילאה קדישא [ובשבת מוסיפים: וברשות שבת מלכתא], וברשות מורי ורבותי המסובים, נברך שאכלנו משלו", והם עונים: "ברוך שאכלנו משלו ובטובו חיינו". והוא חוזר ואומר, "ברוך שאכלנו משלו ובטובו חיינו". ואם היו המסובין עשרה, צריך להזכיר שם ה' בזימון, ויאמר המזמן: "נברך אלוקינו שאכלנו משלו". ואין לומר נברך לאלהינו, ומי שאומר נברך לאלהינו יש ללמדו הנוסח הנכון לבל יוסיף לומר באות ל'. והאוכלים עונים: "ברוך אלוקינו שאכלנו משלו ובטובו חיינו". והוא חוזר ואומר: "ברוך אלוקינו וכו'". [ילקוט יוסף, ברהמ"ז וברכות עמ' שסד. הליכות עולם ב' עמוד מח].

ב מה שנהגו כיום, שהמזמן אומר "ברשות מלכא עילאה קדישא וברשותכם, וכו'", והשומעים עונים: שמים, יש למנהג זה על מה לסמוך, ואין לחוש בזה משום שנראה כשתי רשויות ח"ו. [ילקוט יוסף, ברכות עמ' שסז. הליכו"ע ח"ב עמוד מח].

ג בבית האבל אומרים [בימות החול] בזימון: "נברך מנחם אבלים שאכלנו משלו", והם עונים: "ברוך מנחם אבלים שאכלנו משלו ובטובו הגדול חיינו". וחוזר המזמן ואומר ברוך וכו'. ואם היו עשרה, מוסיפים אלוקינו כנ"ל. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד שע].

ד מנהגינו שאחר שחזר המזמן ואמר "ברוך שאכלנו משלו ובטובו חיינו", כל אחד ממשיך לברך ברכת המזון לעצמו. ואם המברכים

הקדימו את המזמן בסיום איזה ברכה מברכות ברכת המזון, ושמעו מהמזמן חתימת הברכה, לא יענו אחריו אמן, בין על חתימת הזן את הכל, ובין על חתימת שאר הברכות של ברכת המזון. ואחינו האשכנזים נוהגים שהמזמן מברך בקול רם עד חתימת ברכת הזן את הכל, ועונים אחריו אמן, אבל אין להם לענות אמן אחר שאר ברכות של ברכת המזון, כשהם נמצאים באמצע ברכת המזון, או בין הברכות. וספרדי המזמן לאשכנזים, טוב שיאמר בקול רם עד סיום ברכת הזן את הכל, כדי שישמעו המסובים ויענו אמן אחר ברכתו, וכמו שכתב הרמ"א. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד שעא].

ה לדידן נכון יותר שהמזמן יסיים ברכת הזן את הכל בלחש, שאם יאמרנה בקול רם, יצטרכו השומעים לענות אמן, ופעמים ויש איזה מאכל בפיהם ויבואו לידי סכנה. [ילקו"י ברכות עמ' שעג].

ו יש נוהגים שהשומע מחבירו ברכת המזון, באמירת הרחמן עונים אחר כל משפט "אמן", וכן כשאומרים יעלה ויבא, זכרנו בו לטובה וכו'. ויש להם על מה שיסמוכו. אך אין עניית אמן זו לחיוב, ולכן אין להפסיק לעניית אמן זו באמצע פסוקי דזמרה וכדומה. וכן יש לענות אמן אחר הרחמן של ברכת האורח כנזכר בגמרא. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד שעג].

ז שלשה שאכלו כאחד, ושכחו ובירך כל אחד לעצמו, בטל מהם הזימון, ואין יכולים לחזור ולזמן למפרע, שהרי כבר ברכו ברכת המזון. אבל אם שכח אחד מהם ובירך, השנים יכולים לזמן עם השלישי, ואף על פי שכבר ברך יכול לומר ברוך שאכלנו משלו, והם יוצאים ידי חובת זימון והוא אינו יוצא ידי זימון, שאין זימון למפרע. [ילקוט יוסף, ברכות, עמוד שעד].

ח שלשה שאכלו ואין אחד מהם יודע את כל ברכת המזון, אלא אחד יודע ברכה ראשונה, ואחד יודע הברכה השניה, ואחד יודע את הברכה השלישית, חייבים בזימון, וכל אחד יברך הברכה שיודע ויכוין להוציא את השומעים ידי חובה באותה ברכה. ואף על פי שאין בהם מי שיודע לברך ברכה רביעית אין בכך כלום. אבל אם אין שם מי שיודע אחת מג' ברכות, אין לברך כלל ברכת המזון, מאחר וג' ברכות ראשונות של ברכת המזון מעכבות זו את זו. [ילקוט יוסף, הלכות ברכות עמ' שעד].

ט שלשה שאכלו ואינם יודעים לברך את ברכת המזון, אלא כל אחד יודע מחצית הברכה, אינם רשאים לברך כל אחד מחצית הברכה שיודע, ולהוציא בכך ידי חובה את חבירו, שאין ברכה אחת מתחלקת לשנים. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד שעה].

י מי שאינו יודע לברך ברכת המזון כלל, אחד האיש ואחד האשה, יאמר לכל הפחות קיצור הברכה הראשונה בלשון ארמית בנוסח זה: "בריך

רחמנא אלהנא מלכא דעלמא, מריה דהאי פיתא, בריך רחמנא דזן לכולא״. ודוקא כשאומרים בלשון ארמית, אבל בלשון הקודש אין לקצר כלל מנוסח ברכת המזון הקבוע. אולם אם מברכים בלשון הקודש ברכה מעין שלש במקום ברכת המזון, בדיעבד יוצאים ידי חובה. ומכל מקום לכתחלה לא יברכו ברכה מעין שלש במקום ברכת המזון. [הליכות עולם חלק ב׳ עמוד עב].

יא מה שמצוי כיום בישיבות הקדושות, ובכוללים, שבני הישיבה נכנסים לחדר האוכל בשעה קבועה, ובכל שלחן יושבים כארבעה או ששה בחורים, והשולחנות סמוכים זה לזה באופן שרואים אלו את אלו, מצטרפים לזימון לעשרה. וכן יש לנהוג. [ונכון שיאמרו בפירוש שאוכלים על דעת להצטרף לזימון בעשרה. ואין צריך לומר כן בכל פעם]. וצריך ששתי החבורות ישמעו את דברי המברך ברכת הזימון. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד שעה].

יב שלשה שאכלו בחצר כל אחד על שולחנו, מצטרפים לזימון, אפילו לא ישבו מתחלה על דעת להצטרף יחדיו. ולכן בעלי בתים האוכלים מידי ערב בחצר או על הגג, כל אחד על שולחנו, מצטרפים לזמן. ואם אמרו מתחלה שדעתם להצטרף לזימון, מצטרפים יחד לזמן אף בעשרה. אך אם לא אמרו כן יזמנו בלי הזכרת ה׳. ואם התנו ביניהם מתחלה בפעם הראשונה שבכל פעם שנכנסים לאכול דעתם להצטרף יחדיו לזימון, מצטרפים לזימון, ואינם צריכים לומר בכל סעודה שמצטרפים. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד שעז].

יג אם טעה המזמן בעשרה ולא הזכיר אלוקינו בזימון, וגם העונים לא הזכירו אלוקינו, אינם יכולים לחזור ולזמן. אבל אם עדיין לא ענו אחריו, יחזור ויזמן בשם. [ילקוט יוסף על הלכות ברכת המזון וברכות עמוד שעח].

יד שלשה שבאו מג׳ חבורות של שלשה שלשה בני אדם, ונתחברו אלו השלשה, אם זימנו עליהם במקומם, כגון שהפסיקו כל אחד לשנים, אינם יכולים לזמן, אפילו אכלו אחר כך יחד, וגמרו סעודתן. ואם לא זימנו עליהם במקומם, חייבים לזמן, ואינם רשאים ליחלק. [אלא אם כן כיוונו מראש שלא להצטרף יחד לזימון, כמבואר להלן]. ואפילו לא אכלו השלשה ביחד שנתחברו. וכל זה כשעזבו את מקומם הראשון בשוגג, שבזה יכולים לברך במקום השני, [או שהוא מפינה לפינה, ורואים את מקומם הראשון]. [ילקוט יוסף דיני ברהמ״ז וברכות עמוד שעט].

סימן קצו - מי שאכל איסור אם מצטרף לזימון

א אכל דבר איסור, אף על פי שאינו אסור אלא מדרבנן, אין מזמנין עליו, ואין מברכין עליו לא בתחלה ולא בסוף. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד שעט].

ב חולה שאוכל דבר איסור בהוראת רופא, יש ליזהר לכתחלה שלא יאכל עם עוד שנים אחרים, כדי שלא יתחייבו בזימון. ואם אכל אצל אחרים, אין לזמן עליו, וגם אינו מברך עליו לא בתחלה ולא בסוף, דספק ברכות להקל. [ילקו"י ברכות עמוד שפ].

ג מי שאכל פת שנילושה בחלב או בשומן, [שאסור מדרבנן שמא יבא לאכלו עם בשר או עם חלב, וכשלא אפה את הפת בצורה מיוחדת], יש אומרים שאין לו לברך ברכת המזון, ואין לצרפו לזימון, כדין מי שאכל דבר איסור. כיון שקנסוהו חכמים מלאכול פת זו. [ילקוט יוסף על הלכות ברכות עמו' שפב].

ד אחד אכל מאכלי חלב, והאחרים אכלו מאכלי בשר, יש אומרים שהאוכל חלב יכול לזמן עם האחרים, שהרי הוא יכול לאכול בשר על ידי שטיפה והדחה וקינוח. ואילו אותם שאכלו בשר אינם יכולים להצטרף לזימון עם אותו שאכל חלב. [ילקו"י ברכות עמ' שפב בהער'].

ה תשעה שאכלו דגן, ואחד אכל ירק, מצטרפין לזימון להזכיר השם. ואפילו שבעה שאכלו דגן, ושלשה אכלו ירק, מצטרפין. אבל ששה לא, דבעינן רובא דמינכר. [ילקוט יוסף על הלכות ברכת המזון וברכות עמ' שפג].

ו אין מזמנין על מי שאכל פחות מכזית פת. ויש אומרים שאם השלישי אכל כזית דגן אפילו אינו פת מצטרף לזימון. ויש אומרים שבירק ובכל מאכל מהני. הילכך שנים שאכלו ובא שלישי, אם יכולים להזקיקו שיאכל כזית פת, מצוה שיעשו כן, כדי שיצטרף עמהם לזימון. ואם אינו רוצה לאכול פת, ומוכן להצטרף עמהם לזימון, רשאים ליתן לו לאכול פירות או ירקות שיעור כזית, או כוס יין, ויצטרף עמהם לזימון. [ילקוט יוסף, ברכות עמוד שפג. ירחון קול תורה חשון תשס"ד עמוד ע'].

סימן קצח - אחד נכנס אצל שלשה שאכלו

א שלשה שאכלו והם מזמנין, ונכנס לשם אחד שלא אכל, אם נכנס כשאומר המזמן "נברך שאכלנו משלו" עונה אחריו "ברוך ומבורך שמו תמיד לעולם ועד". [וסימן לדבר: בוש"ת ל"ו]. ואם נכנס כשאחרים עונים "ברוך שאכלנו משלו ובטובו חיינו" עונה אחריהם אמן. ואם הם עשרה, אומר ברוך אלוקינו ומבורך שמו תמיד לעולם ועד. והוא הדין גם כשהיה עמהם

בעת שאכלו, ולא אכל עמהם, שעונה עמהם כנזכר. [ואם אכל אורז או מיני תבשיל וכדומה, עונה ברוך שאכלנו וכו', שהרי אף מצטרף לזימון]. [ילקוט יוסף דיני ברהמ"ז וברכות עמוד שפה].

ב שנים שאכלו כאחד וגמרו לאכול, ואמרו הב לן ונבריך, או שנטלו ידיהם למים אחרונים, ובא שלישי ואכל שם, אינו מצטרף עמהם לזימון. ואינם רשאים לחזור ולאכול כדי לזמן, שמכיון שנטלו ידיהם למים אחרונים, אסורים לאכול עד שיברכו ברהמ"ז. [ילקו"י שם עמ' שפו].

סימן קצט - על מי מזמנין

א שלשה שאכלו כאחד, ואחד מהם הוא עם הארץ גמור, אף על פי כן כיום מזמנין עליו. אבל מחלל שבת בפרהסיא אין מזמנין עליו גם בשלשה. [ילקו"י על הלכות ברכות עמודים שפו, ותשכד].

ב עובד כוכבים אין מזמנין עליו, ואפילו גר שמל ולא טבל אין מזמנין עליו. אבל גר גמור מזמנין עליו ויכול לברך ברכת המזון ולומר על שהנחלת לאבותינו. [ילקוט יוסף, ברכות עמ' שפז].

ג אין הקראים מצטרפים לזימון, מאחר שאינם מאמינים בתורה שבעל פה. אך אם חזרו בתשובה שלימה וקיבלו עליהם דיני חברות, מצטרפים לזימון ולכל דבר שבקדושה. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד שפז בהערה].

ד אונן [שעדיין לא נקבר מתו], שהוא פטור מכל המצוות כולן, ואינו רשאי לברך ברכת המזון, אין מזמנין עליו. אבל האונן בשבת, מזמנין עליו. [ילקוט יוסף, ברהמ"ז וברכות עמוד שפח].

ה נשים וקטנים אין מצטרפים לזמן עליהם, ושלשה קטנים האוכלים יחדיו, אין להם לזמן לעצמם. ונשים שאכלו עם האנשים, צריכות לענות לזימון, ויוצאות בזימון שלהם. ונשים לעצמן יכולות לזמן, משלש ומעלה, ובלבד שלא יזמנו בשם. ויש מי שכתב שבזמנינו לא נהגו הנשים לזמן לעצמן, דמאחר ופעמים מזמנין על הכוס, גנאי הוא לאשה שתשתה יין. [שער הציון]. אבל אם שומעות זימון משלשה אנשים, עונות אחר המזמן, גם כאשר מזמנים בעשרה יענו בהזכרת אלוקינו. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד שפח. ילקו"י דיני חינוך קטן עמוד קמט. אוצר דינים לאשה ולבת מהדורת תשס"ה, עמוד קסא הערה כא].

ו קטן מבן שש ומעלה שיודע למי מברכים, ויודע לברך, מצטרף לזימון, בין לשלשה ובין לעשרה. ומכל מקום אין לצרף לזימון אלא קטן אחד, ולא יותר. בין לזימון בשלשה ובין לזימון בעשרה. וקטן ביותר שלימדוהו למי מברכים, אין לצרפו לזימון, כיון שהוא קטן ביותר, ואפילו אם הוא חריף בשכלו. והאשכנזים אין מצרפים קטן לזימון אלא עד שנעשה לבר מצוה. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד שפט].

סימן ר' - דין המפסיק כדי לברך

א שלשה שאכלו כאחד, אחד מפסיק על כרחו לשנים, ועונה עמהם ברכת הזימון ואפילו לא רצה להפסיק מזמנין עליו, בין אם עונה בין אם לא עונה, כל שהוא עומד שם. אבל שנים אין חייבים להפסיק לאחד, והילכך אין חיוב זימון חל עד שיתרצו להפסיק ולברך. ואם לא רצו להפסיק וזימן הוא עליהם, לא עשה כלום. ואם לא רצו להפסיק, אף הוא אינו רשאי לברך ולצאת לשוק, עד שיגמרו השנים ויזמן עליהם, שכבר נתחייב בזימון והיאך יברך בלא זימון. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד שצ].

ב אם סיימו חלק מן המסובים את אכילתם, וחלק מן המסובים רוצים להמשיך באכילה, יזמנו, ומיד אחר שאמר המזמן "ברוך שאכלנו משלו ובטובו חיינו" רשאים להמשיך באכילתם. והאשכנזים נוהגים להמתין עד שיסיים המזמן "הזן את הכל", ואחר כך ממשיכים באכילתם. והספרדים רשאים העונים להתחיל בברכת המזון מיד לאחר שהמזמן אמר ברוך שאכלנו משלו ובטובו חיינו, ואינם צריכים להמתין עד שיסיים המזמן ברכת הזן את הכל. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד שצא].

ג מה שיש נוהגים בישיבות הקדושות, שאם קדם אחד מהמסובים וסיים אכילתו קודם האחרים, וממהר ללימודו, אינו ממתין לזימון, אלא מברך ברכת המזון לעצמו, והולך, ויתר בני החבורה שהם למעלה מעשרה, מזמנים אחר כך, הנוהגים כן יש להם על מה שיסמוכו, ובלבד שיכוונו בפירוש בשעה שבאים לאכול עמהם, שאינם רוצים לקבוע ולהצטרף עמהם לזימון. ונכון גם שיתחילו לאכול אחריהם באיזה רגעים. ועל כל פנים אם בני החבורה אינם מאריכים יותר מדאי, ראוי ונכון יותר להמתין לזימון. או שהראשון שסיים אכילתו יזמן, אם יסכימו הסועדים להפסיק כדי לענות לו לזימון, וימשיכו לאכול אחר שיענו. [ילקו"י שם עמ' שצא].

ד והוא הדין באותם המשתתפים בסעודות גדולות, כגון חתונות וכדומה, ואין להם אפשרות להמתין עד לסיום הסעודה ולזימון, ויש

להם צורך גדול לילך קודם הזימון, אם אפשר שיזמנו בקבוצה של עשרה, עדיף יותר, ואם אי אפשר, בשעה שבאים לאכול יכוונו שאינם רוצים לקבוע ולהצטרף עמהם לזימון, ויתחילו לאכול איזה רגעים אחריהם, ואז הם רשאים לברך לעצמם ולילך קודם הזימון. אבל שלא במקום צורך גדול, ראוי לכל אחד לחייב עצמו בזימון ובפרט אם יש עשרה. [ונכון להנהיג בחתונות וכדומה, לברך מיד אחר הסעודה, ויניחו הריקודים לאחר מכן, ויש בזה תועלת מרובה]. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד שצג].

סימן רא - מי הוא המברך

א כהן שאכל עם ב' ישראלים או לויים, יש להקדים הכהן שיזמן. ואם יש שם תלמיד חכם, יברך התלמיד חכם. אבל אם רוצה החכם לכבד את הכהן לזמן, אף שהוא עם הארץ, רשאי. רק שלא יעשה כן בדרך קבע, כדי שלא ישפיל את כבוד התורה בעיני ההמון, שיאמרו שהחכם שפל דרך קבע לפני כהן עם הארץ, דמעלת התורה גדולה ממעלת הכהונה. אבל כהן תלמיד חכם מצוה להקדימו שנאמר, וקדשתו, לפתוח ראשון ולברך ראשון. ואף בכהנים שבזמן הזה שהם כהני חזקה, שייך דין זה. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד שצד, ועמוד תרעג].

הלכות ברכת הפרות

סימן רב - דיני ברכת פירות האילן

א חייב אדם לברך בכל יום מאה ברכות, ומונין מערב עד ערב ולא מבוקר עד בוקר. וגם בשבת ויום טוב צריך לברך מאה ברכות, ולכן ראוי לכל יראי שמים למנות את הברכות שמברך מליל שבת, כדי להשלים למאה ברכות. אך אם אי אפשר לו להרבות במיני מגדנות, יפטור עצמו בשמיעת ברכות התורה וברכות ההפטרה. [ילקו"י על ברכות, תשס"ד, עמוד תשכד. ילקו"י על הלכות פסד"ז, מהד' תשס"ד, סי' מו. וע"ש בפרטי דיני מאה ברכות בכל יום. ואם יוצאים י"ח באמירת אין כאלהינו וכו']

ב על כל פירות האילן מברך בתחלה בורא פרי העץ. ועל היין מברך עליו בורא פרי הגפן. [מתניי' פ"ו דברכות. טוש"ע סי' רב ס"א. והיינו בין בפירות שבעת המינים בין בשאר פירות, ברכתם הראשונה היא בורא פרי העץ. ואף שגידולם מן הארץ, לא פטרום בברכת בורא פרי האדמה, שברכה פרטית חשובה יותר, כדי להרבות בשבח המקום. והיין נתעלה לשבח, ונתקנה לו ברכה מבוררת יותר. וראה בילקו"י, על הלכות ברכות עמ' שצה].

ג כל פרי שהוא מסופק עליו אם ברכתו האדמה או העץ, יש לברך עליו מספק האדמה, ודלא כמי שאומר שמברכים עליו שהכל. וכן דעת מרן השלחן ערוך (סימן רו ס"א). שברכה מבוררת עדיפא טפי, מה שאין כן ברכת שהכל נהיה בדברו שהיא ברכה כוללת, ומה שאמרו על הכל אם אמר שהכל יצא, היינו בדיעבד. [שו"ת יביע אומר חלק ח' חאו"ח סימן כו בהערה עמוד קכא. שו"ת יחוה דעת חלק ו' ס"ס יג בהערה].

ד כשיש לפניו פרי שמסופק עליו אם ברכתו האדמה או העץ, [כגון בננה], ופרי שברכתו ודאי האדמה, יברך האדמה, ואף בשבת אינו רשאי להקדים לברך שהכל על הפרי שמסופק בברכתו. [שו"ת יביע אומר חלק ח' סימן כו. ילקוט יוסף על הלכות ברכות מהדורת תשס"ד, עמוד תשלז].

ה האוכל פרי שברכתו ודאית, כגון תפוח עץ שברכתו בורא פרי העץ, והפרי האחר שלפניו שנוי במחלוקת הפוסקים אם ברכתו בורא פרי העץ או בורא פרי האדמה, כגון בננה או פאפיה, יכוין בפירוש בברכת בורא פרי העץ על התפוח, שאינו רוצה לפטור את הפרי המסופק, ואז יוכל לברך על הבננה והפאפיה בורא פרי האדמה, כמו שנוהגים על פי דברי מרן השלחן ערוך. ואם קדם ובירך העץ ולא כיון מפורש שלא לפטור הבננה, יהרהר ברכת הבננה בלבו. [יביע אומר חלק ח' חאו"ח סי' כו, והדר ביה ממ"ש בילקוט יוסף הלכות ברכות עמוד תשלז].

ו וכן אם יש לפניו אורז מבושל והוא שלם שלא נתמעך, שיש מחלוקת אם ברכתו בורא מיני מזונות או בורא פרי האדמה, ויש עוד לפניו ירקות מבושלים שברכתם בודאי בורא פרי האדמה, ורוצה לאכול מהירקות תחלה, כשמברך עליהם בורא פרי האדמה יכוין בפירוש שאינו רוצה לפטור את האורז בברכתו, ואחר כך יברך בורא מיני מזונות על האורז. אבל אם כבר בירך על הדבר שברכתו ודאית ולא נתכוין בפירוש שלא לפטור את הספק, אינו רשאי לברך, אלא יהרהר הברכה בלבו ודיו. ואמנם אם האורז והירקות מעורבים זה בזה, והעיקר אצלו זה האורז, מברך מזונות על האורז בלבד. [ילקוט יוסף על הלכות ברכות מהדורת תשס"ד עמוד תשלח, שו"ת יביע אומר ח"ח סימן כו. הליכות עולם חלק ב' עמוד קיח].

ז ענבים שעדיין לא יצאו מידי ספק בוסר, מברכים עליהם "בורא פרי האדמה", עד שיהיו גדולים ביותר שיצאו מכלל ספק בוסר, שאז מברכים עליהם "בורא פרי העץ". ואם אכל מהם שיעור כזית, לא יברך לא מעין שלש ולא בורא נפשות. ואם הם מרים ואינם ראויים לאכילה אפילו על-

ידי הדחק, אין מברכים עליהם כלל. [ילקוט יוסף ברכות עמ' שצה. הליכות עולם ב' עמ צד].

ח שאר כל האילנות שעדיין לא יצאו מכלל בוסר, כשהם ראויים לאכילה על-ידי הדחק, לדעת מרן השלחן ערוך מברכים עליהם "בורא פרי העץ". ולבסוף בורא נפשות רבות. ויש אומרים שמברכים עליהם שהכל. אך העיקר לדידן כדעת מרן השלחן ערוך לברך העץ. [ילקו"י ברכות עמ' שצה. הליכות עולם ח"ב עמ' צד]. והאוכל תאנים או רימונים או תמרים הנאכלים על ידי הדחק, מברך עליהם בתחלה בורא פרי העץ, ולבסוף ברכה מעין שלש. [הליכות עולם ח"ב עמ' צה].

ט ענבים שעדיין לא יצאו מכלל בוסר, שבישלם באור ונעשו ראויים לאכילה, לכתחלה אין לאכול מהם כשיעור, ואם אכל מהם כשיעור, לא יברך ברכת "מעין-שלש", ולא בורא נפשות. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד שצה].

י גרעיני אבטיח, בזמנינו שנוטעים את האבטיח לצורך הגרעינים, יש לברך על הגרעינים בורא פרי האדמה. וכן הדין בגרעיני חמניות. [ילקו"י הל' ברכות עמו' שצט ועמ' תשכה. שאר"י ג' עמו' שיז].

יא גרעינים מתוקים של פירות הארץ, ואוכל אותם בפני עצמן, אף שברכתם "בורא פרי האדמה", נהגו לברך עליהם שהכל. והמברך עליהם האדמה הרשות בידו אפילו שנהגו לברך שהכל. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד שצט. שו"ת יביע אומר ח"ט הערה צה].

יב קליפת אתרוג מרוקחת בדבש או בסוכר, אם היא הקליפה החיצונה, שאינה ראויה לאכילה כלל, ואין דרך לרוקחה, אם נרקחה בדבש מברך עליה שהכל. וכן קליפת התפוזים שהיא דקה ואינה ראויה לאכילה כל כך, אם נרקחה בדבש מברך עליה שהכל נהיה בדברו. אבל על קליפה הלבנה הפנימית יותר של האתרוג שנתבשלה עם סוכר, נהגו לברך "בורא פרי העץ". [ילקוט יוסף על הלכות ברכות עמוד ת'].

יג על המשקים היוצאים מכל מיני פירות, מברך עליהם שהכל, חוץ מענבים וזיתים. וכן דבש הזב מתמרים, [ודבש דבורים], מברך עליו שהכל. ואין חילוק בכל זה אם יש במיץ תערובת מים, או שהוא מיץ טבעי. וכן אין לחלק אם גוף הפרי נסחט לגמרי, וכמו שמצוי במיץ גזר, או במיץ תפוזים הנסחטים על-ידי מכונה חשמלית, [מיקסר], לאופן שגוף הפרי עדיין ראוי לאכילה אחר הסחיטה. וגם אין לחלק בזה בין היכא שהמיץ יצא מהפרי מאליו, לבין אם נסחט על-ידי אדם. ולכן מיץ הנמצא במילון, אם שותהו לבדו מברך עליו שהכל. [וראה להלן בדין מי האגוז קוקוס]. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תא].

יד פרי גמור המטוגן או מבושל, אף שנתרסק בבישול מברך עליו כברכתו העיקרית. אבל אם נימוח בבישול עם המים, עד שנעשה נוזלי כמי פירות, יברך שהכל. ואין חילוק בזה בין פירות העץ לפירות האדמה או ירקות. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד תג].

טו מיץ ענבים ויין שעוברים תהליך של פיסטור, מברכים עליהם תחלה ברכת ״בורא פרי הגפן״, ולבסוף ״מעין-שלש״ על הגפן ועל פרי הגפן. ומקדשים עליהם בשבתות וימים טובים. והוא שיהיה לכל הפחות רובו יין. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד תג].

טז צימוקים ששרו אותם במים כדי לעשות יין, לכתחלה יש להחמיר לשרותם ג׳ ימים מעת לעת, ואז מברך על מי שרייתם בורא פרי הגפן, וברכה מעין שלש, ומקדשים על יין זה. והמיקל לברך הגפן בשרייה פחות מכן, באופן שהצימוקים נתנו טעם במים כטעם יין ממש, יש לו על מה לסמוך. ואם שרה הצימוקים מעט זמן במים, ואחר סחטם לתוך כלי, יש אומרים שמברך על מי הסחיטה בורא פרי הגפן. וכן המנהג. וכשאין יין מצוי, מותר לעשות כן אף לכתחלה. ובכל זה צריך שימשוך הצימוקים ממי שרייתם, שגם בצימוקים צריך המשכה, אף אם שרה אותם במים שלשה ימים, ואפילו עשרים יום. [וצריך שיהיה בצימוקים לחלוחית, שאם ידרוך אותם יצא מהן דבשן]. ובין אם היו הצימוקים שלמים, ובין אם היו כתושים ודרוכים, לעולם צריך למושכם ממי שרייתם כדי שיהיה על המים תורת יין. ואף אם סחטם ויש במימיהם טעם יין, כל זמן שלא משך היין מכל הצימוקים והזגים אין עליהם תורת יין, בין לברכה בין לענין יין נסך. ואם הרתיח או בישל את הצימוקים במים, ויש בהם טעם יין, ואחר כך משך המים מן הצימוקים, הוה ליה יין ומברך עליו הגפן. ויין שנעשה מצימוקים קטנים שאין בהם חרצנים, פשט המנהג לברך עליהם הגפן. וכן הדין לענין מיץ ענבים. [ילקו״י שם עמ׳ תו].

יז מי ענבים שנקרשו מחמת שנתן בהם חומר כדי לשמר מתיקותם, מברך עליהם ״שהכל נהיה בדברו״. אבל לאחריהם יש ספק בדבר איזו ברכה מברך עליהם, ולכן לא יברך ברכה אחרונה כלל, שספק ברכות להקל. [ילקוט יוסף על הלכות ברכות עמוד תז].

יח מי ענבים שנקרשו מחמת שנתן בהם חומר כדי לשמר מתיקותם, מברך עליהם שהכל נהיה בדברו, אבל לאחריהם יש ספק בדבר איזו ברכה מברך עליהם, ולכן לא יברך ברכה אחרונה כלל, שספק ברכות להקל. [ילקוט יוסף, ברהמ״ז וברכות עמוד תז. הליכות עולם ח״ב עמ׳ קיט].

יט כבר פשט המנהג לברך על הערק והקונייאק ברכת שהכל נהיה בדברו, אף אם נעשו מיין. ואם הערק או הקונייאק נעשו מיין, וטעה ובירך עליהם בורא פרי הגפן, יצא. אבל אם נעשו מחרובים או מדברים

אחרים, טעה ובירך עליהם בורא פרי הגפן, לא יצא. [ובזה אם טעה ובירך "בורא פרי העץ" יצא ידי חובת הברכה]. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תח].

כ השותה שמן זית בפני עצמו, אינו מברך עליו כלל, ואף בזמן הזה הדין כן, מפני שמזיק לגוף בדברים מסויימים, אף על פי שיש אומרים שבדברים אחרים הוא טוב לבריאות. אבל האוכל דבר שנהנה ממנו, אף שהוא גורם לו היזק, צריך לברך עליו, מאחר שסוף סוף נהנה באכילתו. שדוקא בשמן זית שמזיק לכל העולם, אמרו חכמים שאין לברך עליו כששותהו לבדו. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תט. הליכות עולם חלק ב' עמוד צט].

כא סוכר הנעשה מקני סוף, יש אומרים שמברך עליו בורא פרי העץ, ויש אומרים שמברך עליו שהכל נהיה בדברו, וכן הלכה, שעל הכל אם אמר שהכל נהיה בדברו יצא. [ב"י. ולא דמי לתמרים שמעכן שאין אנו חוששין לסב"ל אחר שבדיעבד אינה ברכה לבטלה, דשאני הכא שכבר כתב הרדב"ז שהסוכר נעשה בתערובת של מים הרבה, וע"י אידוי המים, ופנים חדשות באו לכאן]. ואם מונחים לפניו פירות העץ ופירות האדמה וסוכר, יברך "בורא פרי העץ" על פרי עץ שלפניו, וכן "בורא פרי האדמה" על פרי האדמה, ויכוין להדיא שלא לפטור את הסוכר, ואחר כך יברך שהכל על הסוכר. והוא הדין כשיש לפניו תפוח שברכתו ודאי העץ, וכן בננה או פאפיה, יקדים העץ ויכוין להדיא שלא לפטור את הבננה או הפאפיה, ואח"כ יברך האדמה על הבננה או הפאפיה, וכמבואר לעיל. [ילקו"י דיני ברכות עמ' תי, ועמ' תשכט. שארית יוסף ח"ג עמ' שכא. הליכות עולם ב' עמו' קטז].

כב תמרים שנתמעכו לגמרי, אף שריסקן במיקסר, אף שאין צורת הפרי ניכרת כלל, לדידן ברכתם "בורא פרי העץ". [ובפרט שאם יברך שהכל יכנס לספק בענין ברכה אחרונה]. וכן כל שאר מיני פירות או ירקות שנתרסקו, כגון רסק תפוחי עץ, מברך עליהם כברכתם. וכן על תפוחי אדמה מרוסקים ["פירֵה"], מברך "בורא פרי האדמה". שהעיקר כדעת מרן השלחן ערוך. ואין לחוש לספק ברכות, כיון דלכולי עלמא אין כאן ברכה לבטלה. והאשכנזים נהגו לברך על פרי מרוסק בורא פרי האדמה. וברור שאם טעה ובירך עליהם שהכל לכולי עלמא יצא. [ילקוט יוסף הלכות ברכות עמוד תיג, ועמוד תרעו, ותשכז. שארית יוסף ח"ג עמוד שכ. הליכו"ע ח"ב עמוד ק. יביע אומר חלק ט' חלק אורח חיים סימן כא עמוד ל. ירחון קול תורה אלול תשס"ג עמוד מד].

כג האוכל כשיעור תמרים מעוכין, מברך עליהם לבסוף ברכה אחרונה, על העץ ועל פרי העץ. וכן בכל כיוצא בזה. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברכות עמוד תטז, ותשכט. שארית יוסף ח"ג עמוד שכב בהערה].

כד האוכל מישמש מרוסק (הנקרא לדר, או קרמדין) כיון שנשתנה שמו, וגם נשתנה טעמו, וגם נעשה על ידי בישול, וגם יש בו תערובת של דברים אחרים [סוכר] לכן נהגו לברך עליו שהכל. דדוקא בתמרים שמיעכן לגמרי,

והם כמות שהן בלא בישול ותערובת ושינוי מראהו ושמו וטעמו, בהם כתב מרן לברך בורא פרי העץ. דבמילתייהו קיימי כדמעיקרא. אבל בלדר אי אפשר לומר עליו "במילתייהו קיימי". [ילקוט יוסף הלכות ברכות עמוד תטז. שארית יוסף חלק ג' עמוד שכג].

כה צנון מרוסק על ידי פומפיה דקה או מיקסר, מברך עליו בורא פרי האדמה. וכן גזר שנתרסק על ידי פומפיה דקה, מברך בורא פרי האדמה. [ילקו"י שם עמו' תשלב. וע"פ המבואר לעיל].

כו האוכל פרי הנקרא "סאברס" (צבר), יברך עליו "בורא פרי העץ", ואם זו אכילתו הראשונה בשנה זו, יברך עליו גם שהחיינו. [שו"ת יחוה דעת ח"ב סי' כא, ילקו"י, דיני ברכות עמ' תיז].

כז האוכל חרובים [שיצאו מכלל בוסר] מברך עליהם "בורא פרי העץ", ואף על-פי שאכילת החרובים מזיקה לבריאות, יש לברך עליהם וכמבואר לעיל. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברכות עמוד תיז].

כח לימון חמוץ שאפילו על ידי הדחק אינו נאכל, ואדם קץ באכילתו מרוב חמיצותו, אין לברך עליו כלל, אבל לימון שאינו חמוץ כל כך, ונאכל על ידי הדחק, המנהג לברך עליו שהכל. ולימון מתוק שהחיך נהנה ממנו, [המצוי אצל הערבים] מברך עליו העץ. [ילקו"י חלק ג', דיני ברכות עמוד תיח, ועמוד תשלב. ושארית יוסף חלק ג' סימן רב, עמוד שכו. ויביע אומר חלק ח דף קד ע"א].

כט לימון שאינו נאכל בפני עצמו, ונותן עליו סוכר ואוכלו, מברך עליו בורא פרי העץ. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות מהדורת תשס"ד, עמוד תשלג. יביע אומר חלק ח' דף קד ע"א].

ל השותה מים בבוקר עם השכמה, אף-על-פי שיש הטוענים שהדבר מזיק לבריאות, [משנ"ב סי' קעד ס"ק לא] אם הוא צמא צריך לברך על המים שהכל, כיון שסוף סוף יש לו הנאה בשתייתו. וכן מי שנפל למשכב והרופא אסר עליו לאכול איזה מאכלים, ובכל זאת אוכלם, חייב לברך עליהם ברכת הנהנין, כיון שסוף סוף נהנה באכילתו. ויש אומרים שאם הדבר מזיק לו מיד עם האכילה, אין לו לברך על זה ברכת הנהנין. [ילקוט יוסף על הלכות ברכות, עמוד תיח, ובמהדורת תשס"ד גם בעמוד תשלג. שארית יוסף חלק ג' עמוד תיח. ושם דחה הערת הרה"ג הנאמ"ן בדין זה].

סימן רג - דיני ברכת פירות הארץ

א על פירות הארץ מברך "בורא פרי האדמה". [מתני' ברכות לה. טור ושו"ע סי' ר"ג ס"א, ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תיט].

ב על תות שדה מברך: "בורא פרי האדמה", אבל על תותים הגדלים בעץ, מברך: "בורא פרי העץ". [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תיט].

ג על הבננה (מאוזי"ש) מברך "בורא פרי האדמה". וכן פשט המנהג. ואם טעה ובירך על הבננה בורא פרי העץ, בדיעבד יצא. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תיט, ותשלד].

ד פרי הפאפיה דינו כדין ירק, ולכן מברכים עליו "בורא פרי האדמה". והחצילים (בערבית בדיג'אן) מברכים עליהם "בורא פרי האדמה". [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תכא. ואמנם הגה"ק בעל איש מצליח כתב להחמיר בזה, והחזיק בדבריו בספר ברכת ה', אך עיין בילקו"י על הל' ערלה פרק ה', מה שכתבנו בס"ד באורך לצרף כמה ספיקות, והעיקר הוא שהפאפיה דינה כירק, ואין ערלה נוהגת בירקות].

ה על "פופקורן" שהוא תירס מנופח, מברכים "בורא פרי האדמה". וכן על חטה מתוקה (הנקרא "שלוה") מברכים "בורא פרי האדמה". והמברך שהכל יש לו על-מה שיסמוך.

ו על ה"במבה" מברכים בורא פרי האדמה. והרבה נהגו לברך עליו שהכל, מפני שאינם יודעים שהוא נעשה מזן מיוחד של תירס הנזרע במיוחד לשם הבמבה. וגם אין עושים את הבמבה כעיסה עם תערובת מרובה של דברים אחרים, אלא רובו ככולו הוא מגרגירי תירס דקים כמות שהן, המתנפחים בחום התנור. [ועדותי נאמנה דחזי הוית למרן אאמו"ר שליט"א בליל פסח האחרון [תשס"ו] שבירך על הבמבה בפרהסיא "בורא פרי האדמה". וראה במה שכתבנו בירחון יתד המאיר תמוז תשס"ה. ושם דחינו דברי הסוברים לברך על במבה שהכל. וע"ע באורך בספר אבא באהל ביתי, וכיוצא בזה ראה בילקוט יוסף ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תכב, ובמילואים שבסוף הספר].

ז ורד מבושל בדבש שניכרת צורתו, אפשר לברך עליו "בורא פרי האדמה", כדעת מרן השלחן ערוך, אף שהמנהג לברך עליו שהכל. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תכב].

ח שומשמין או בוטנים המודבקים בדבש או סוכר, והרוב הם השומשמין, מברך עליהם "בורא פרי האדמה". אבל אם הרוב הוא דבש או סוכר, והשומשמין הם מיעוט, ונעשה על תערובת ובישול ונשתנה שמו מראיתו וטעמו, נהגו לברך שהכל. [הליכות עולם חלק ב עמוד קג]. ולכן על "חלווה" העשויה משומשמין מרוסקים עם תערובת סוכר, ברכתה שהכל נהיה בדברו, הואיל ויש בה תערובת מרובה של הסוכר, וגם נשתנה שמו, וגם נשתנה מראיתו, ונעשה על ידי בישול, ולא שייך לומר כאן "במילתייהו קיימי כדמעיקרא" כמו שאמרו על תמרים שמיעכן. וכן המנהג. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תכג].

ט אגוזים שטיגנם בדבש, מברך עליהם בורא פרי העץ. [הליכות עולם חלק ב' עמוד קג].

י המנהג פשוט לברך על העגבניה (טומאטוס) כשהם חיים "בורא פרי האדמה". [כשאוכלם שלא בתוך הסעודה]. [ילקוט יוסף, חלק ג' דיני ברכת המזון וברכות עמוד תכד].

יא על פירות הגדלים באילני סרק, כגון פניונס, מברך שהכל נהיה בדברו. ואם בירך בורא פרי העץ יש לו על מה לסמוך. [ילקוט יוסף, דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תכד. הליכות עולם חלק ב' עמוד קיח].

יב על תפוח אדמה מברכים "בורא פרי האדמה". [ואם אוכל תפוח אדמה מטוגן בשמן, אין צריך ליטול ידים מדין טיבולו במשקה, כיון שלא טיגנו בשמן זית]. [ילקוט יוסף, ברכות עמו' תכה].

סימן רד - דיני הברכות על יתר המאכלים

א על כל דבר שאין גידולו מן הארץ, כגון בשר בהמה חיה ועוף, דגים, ביצים, חלב, מים, גבינה, מלח, וכיוצא באלה, מברכים "שהכל נהיה בדברו". ואם בירך על הגבינה או על חלב או על בשר "בורא פרי האדמה", לא יצא ידי חובה וחוזר לברך שהכל. [ילקו"י שם עמוד תכו, ותשלה].

ב על קציצות בשר, אף שיש בתוכו תערובת של תפוח אדמה, וכדומה, מברכים שהכל. וכן על "שניצל" מברכים שהכל. [אף שנתנו עליו מעט קמח עם ביצה קודם הטיגון, למראה]. ואין חילוק בזה בין שניצל הנעשה בבית, לבין שניצל הנעשה באולמות ובתי מלון, כיון שעיקר כוונת האוכל עבור העוף, והטיגון בקמח נועד בעיקר לדבק ולמראה. [ילקו"י ברכות עמוד תכו].

ג על כמהין ופטריות ברכתם שהכל נהיה בדברו. [דכיון שלא יונקים מהקרקע לא תיקנו עליהם ברכת "בורא פרי האדמה"]. ואם בירך עליהם "בורא פרי האדמה", יצא. [ילקוט יוסף שם, עמוד תכח].

ד פירות או ירקות שגדלו בעציץ שאינו נקוב, מברך עליהם כברכתם. "בורא פרי העץ", או "בורא פרי האדמה". אבל פירות או ירקות שידוע שהם גידולי מים, מברך עליהם שהכל. שמכיון שאין שום יניקה מהקרקע, שהמים מפסיקים בין הזרעים לקרקע, אין לברך עליהם ברכת הפירות או הירקות, אלא ברכת שהכל. ואם בירך עליהם כברכתם, בורא פרי העץ או בורא פרי האדמה, בדיעבד יצא ידי חובת הברכה. ומכל

מקום סתם פירות הנמצאים בשוק, אין לחוש שמא הם פירות מגידולי מים, אלא יש לברך עליהם כברכתם, שבדבר התלוי במציאות הולכים אחר הרוב גם בעניני ברכות. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד תכח].

ה על המים שבתוך אגוז קוקוס, מברך עליהם שהכל נהיה בדברו. ואם בירך ״בורא פרי העץ״, יצא. ואם אוכל מהאגוז קוקוס עצמו, ובירך עליו בורא פרי העץ, ושותה אחר כך את המים שבתוך האגוז, אינו מברך על המים. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד תכט].

ו על השוקולד המנהג לברך שהכל נהיה בדברו. אחר שנשתנה טעמו, נשתנה צורתו, נשתנה שמו, ונעשה על ידי תערובת, ועל ידי בישול, ופנים חדשות באו לכאן, ואי אפשר לומר על זה ״במילתייהו קיימי כדמעיקרא״. ומכל מקום אם בירך ״בורא פרי העץ״, לא הפסיד. ולענין ברכה אחרונה ראה בסימן רז סעיף י׳. [ילקוט יוסף ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד תל].

ז שקדים המחופים בסוכר, יש אומרים שנכון לשבור את החיפוי, ולברך על השקד בפני עצמו ״בורא פרי העץ״. ומכל מקום מאחר שקשה להפריד את השקד מהחיפוי, לכן נהגו לברך עליהם שהכל, שהרי העיקר היא הסוכריה. אבל תפוח עץ המחופה בסוכר, ואוכל מהתפוח בתחלה, יברך עליו בורא פרי העץ, כיון שהרוב הוא התפוח. ובוטן מחופה במיני מזונות, [בוטן אמריקאי], לכתחלה יפריד את החיפוי מהבוטן ויברך על החיפוי בורא מיני מזונות. ונכון שיכוין לפטור בברכתו גם את הבוטן, שהרי על הכל אם אמר מזונות יצא. אך מעיקר הדין אין צריך להפריד החיפוי מהבוטן, ויברך מזונות. [ילקוט יוסף הל׳ ברכות עמוד תלא].

ח יין שיש בו תערובת של רוב מים, לדידן יש לברך עליו שהכל. ואין לקדש עליו. [ומכל מקום ספרדי השומע קידוש מאשכנזי המקדש על יין שיש בו תערובת של רוב מים, יוצא ידי חובת הקידוש]. ולכן אין לסמוך על חלק מההכשרים הניתנים כיום ליינות, אלא לאחר בירור היטב אם אכן הכשר זה הוא גם לדעת הפוסקים המצריכים שיהיה רוב יין. [ילקו״י שם עמו׳ תלב].

ט השותה מים לצמאו, מברך עליו שהכל, ואם שתה רביעית בבת אחת, מברך אחר השתיה ״בורא נפשות רבות״. ואם אינו צמא כלל, אינו מברך על המים כלל, לא ברכה ראשונה ולא אחרונה. אפילו אם שותה כדי לפטור המים שישתה באמצע הסעודה, כל שעתה אינו צמא לא יברך. וכן מי שנתקע לו מאכל בגרונו, ושותה מים כדי להעביר את האוכל, אינו מברך על המים לא בתחלה ולא בסוף. אבל בשאר משקים, כגון בירה ומיץ וכדומה, אף אם שותה אותם כשאינו צמא, מברך עליהם שהכל. שהרי החיך נהנה בשתייתם. [ילקוט יוסף ברכות עמוד תלג].

י השותה מים ביום חם מאד, והוא אינו צמא כלל, אלא שותה על מנת שלא יצמא, ושלא יאבד נוזלים בהליכתו בדרך כחום היום, אינו מברך ברכת הנהנין. וכן השותה מים בערב התענית, כגון סמוך לתחלת יום הכפורים, או תשעה באב, על מנת שלא יצמא ביום התענית, ובשעה ששותה אינו צמא כלל, אינו מברך ברכת הנהנין. [הליכות עולם חלק א' עמוד שנא].

יא השותה מים כדי לבלוע איזה תרופה, אינו מברך על המים, אלא-אם-כן היה צמא, ונהנה בשתיית המים. וטוב שקודם שיבלע התרופה יברך בתחלה על המים [אם הוא צמא], ואחר שיטעם מעט מהמים, ישתה התרופה עם המים. וכל האוכלים והמשקים שאדם אוכל ושותה אותם לרפואה, אם טעמם טוב והחיך נהנה מהם, מברך עליהם תחלה וסוף. ואם לאו, אינו מברך. ומי שהוא איסטניס ואחר ששותה סירופ לרפואה נותן לתוך פיו סוכריה וכדומה, מפני שהוא נגעל מהסירופ, נכון שיברך תחלה על הסוכריה קודם שישתה את הסירופ, ואחר שיטעם מעט מהסוכריה באופן שהחיך יהנה ממנו, ישתה הסירופ, ויחזור לטעום מהסוכריה. וצריך להקפיד מאד שהסירופ המתוק יהיה כשר, ללא שום חשש של תערובת שומן מן החי, וכדומה. אבל בסירופ מר מעיקר הדין אין חייבים להקפיד בכשרותו. והני מילי בחולה שאין בו סכנה. אבל במי שמתחזק והולך כבריא, ושותה רק למחושים בעלמא, צריך להקפיד על כשרות הסירופ, גם כשהוא מר. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תלה].

יב האוכל ויטמינים, אם יש בהם מתיקות והחיך נהנה מהם, מברך בתחלה שהכל נהיה בדברו. ואם אין בהם מתיקות, אינו מברך. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תלו].

יג חולה שיש בו סכנה שהרופאים קבעו שעליו לאכול מאכל איסור מחשש פיקוח נפש, אף-על-פי שמרן השלחן ערוך כתב שיברך על זה, מכל מקום שב ואל תעשה עדיף, ולא יברך, דספק ברכות להקל. אולם אם האוכל כשר, ורק השעה גורמת שאסור לו לאכול, כגון חולה ביום הכפורים, וכדומה, חייב לברך תחלה וסוף. [ילקוט יוסף, דיני ברכות עמוד תלו].

יד מי שאנסוהו לאכול או לשתות, אף-על-פי שהחיך נהנה אין לו לברך עליו ברכת נהנין, ואם אכל בעל כרחו פת שיעור כזית, יש אומרים שכיון שיש עליו מצוה לברך ברכת המזון [אפילו אם אכל כזית בלבד, שזו היא מצוה מדרבנן לברך בכהאי גוונא ברכת המזון], במקום מצוה האדם מתרצה לברך אף שאכל בעל כרחו. ויש חולקים, ולדעתם אף במקום שאכל ושבע ונתחייב בברכת המזון מן התורה, לא שייך להודות להשי"ת על דבר שבא בעל כרחו. ולדינא, שב ואל תעשה, ולא יברך ברכת המזון אף באכל ושבע בעל כורחו. דלא שייך לילך כאן אחר חזקת חיוב. [ילקוט יוסף הל' ברכות עמו' תלז, ובמשנת יעבץ מועדים, בדין ברכות התורה].

טו המנהג פשוט לברך ברכה ראשונה על כוס קפה ותה ושכר ברכת שהכל נהיה בדברו. ומנהג ישראל תורה הוא, מפני שהעיקר הם המים, ואבקת הקפה טפלה לרוב מים. [ורק כשיש ממשות מחמת השלקות מברך "בורא פרי האדמה", מה שאין כן בקפה תה ושכר]. ומכל מקום מי שטעה ובירך בורא פרי העץ על אבקת קפה, או על קפה המעורב במים חמים וסוכר, ולא נזכר לתקן תוך כדי דיבור, מספק אינו חוזר לברך שהכל, מאחר ויש אומרים שמעיקר הדין היה צריך לברך על כוס קפה ברכת בורא פרי העץ, דהוי כמי שלקות. ואם אוכל באותו זמן פירות, יקדימהו לפירות, ויכוין שלא לפוטרם. ומותר לכוין שלא לפטור בברכה ראשונה, כדי לא להכנס בספק ברכה על המאכל השני. [ילקו"י שם עמ' תלח, ומהדורת תשס"ד עמוד תשמה].

טז על רחת חלקום העשוי מעמילן של תירס וסוכר, או מתפוחי אדמה, ברכתו הראשונה היא שהכל. [וראה להלן סימן רח לענין ברכה אחרונה]. ואם בירך בורא מיני מזונות יצא, ואינו חוזר לברך. ואם הרחת חלקום נעשה מעמילן של חטה מברכים בורא מיני מזונות. [ילקו"י, ח"ג על הלכות ברכת המזון וברכות עמוד תלט, ובמהדורת תשס"ד גם בעמוד תשלו].

יז על אגוז הקשיו מברכים בורא פרי העץ. ואמנם לפני מספר שנים היו נוטעים את הקשיו שלא למטרת האגוז, אלא למטרת הפרי החמוץ הגדל באילן זה. ולכן ברכת אגוז הקשיו היתה בורא פרי האדמה. אך כיום השתנתה המציאות ונוטעים את הקשיו גם למטרת האגוז, ולכן כיום ברכתו בורא פרי העץ. [ילקו"י ברכות עמו' תלט, ותשכו. שארית יוסף ח"ג עמוד שיח].

יח על הפלאפל, שהוא אפונים [חומוס] כתושים עם תערובת פתיתי לחם לדבקו, ומטגנים אותו בשמן, יש אומרים שיש לברך עליו בורא פרי האדמה, שהאפונים עיקר ופתיתי הלחם אינם אלא לדבק, וכיון שהאפונים עיקר והשאר טפלה, מברך על העיקר. ואף על פי שהאפונים כתושים הרבה ואבדה צורתם ותוארם, מכל מקום במילתייהו קיימי כדמעיקרא, וברכתם כברכת החומוס עצמו. ויש חולקים. ולדינא, מאחר שהפלאפל יש בו תבלין ופירורי פת ומטוגן, ונשתנה טעם האפונים, וגם נשתנה שמו וצורתו, וגם נעשה על ידי בישול, ויש בו תערובת ואינו חומוס מרוסק בפני עצמו, לכן נהגו לברך שהכל. ומטעם זה נהגו לברך גם על הלדר שהכל, מפני שיש לו טעם שונה מהמשמש, ושם חדש ופנים חדשות באו לכאן. וכל שנשתנה שמו, נשתנה טעמו, והוא על ידי בישול, וכן על ידי תערובת, נהגו לברך עליו שהכל. [ואינו דומה לברכת הבמבה, שנתבאר שיש לברך עליו באדמה, דשאני התם שזורעים את סוג התירס במיוחד לצורך הבמבה, ולכן ברכתו האדמה]. [ילקו"י דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תלט. שארית יוסף ג' עמוד שכד. יביע אומר ח"ז סי' כט, ובמילואים עמ' תכז, הליכות עולם ח"ב עמוד קא].

יט הגומע ביצה חיה כדי לצחצח את קולו, וכדומה, והוא נגעל ממנה ואין לו מזה שום הנאה, אין לו לברך ברכת שהכל. אבל אם נהנה ממנה

כל שהוא, יכול לסמוך על האומרים שיכול לברך עליה שהכל. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד תמ].

כ הגומע ביצה חיה, או שנתנו הביצה במים חמים, ועודנה רכה וגומעה כן, אין לו לברך אחריה ברכת ״בורא נפשות רבות״, כיון שדין ביצה כמשקה, והרי אין בה שיעור רביעית, ששיעור רביעית כ״ז דרהם, ושיעור ביצה י״ח דרהם, וספק ברכות להקל. ומה גם שמבואר בפוסקים, שברכת נפשות אינו אלא רשות. ולכן שב ואל תעשה עדיף, ולא יברך ברכה אחרונה כלל, אלא-אם-כן יאכל או ישתה דברים אחרים עמה, ויברך עליהם ברכה אחרונה, ותבא עליו ברכה. [ילקו״י דיני ברכות עמוד תמא. יביע אומר ח״ט סי׳ כ׳ עמ׳ כט. קול תורה אלול תשס״ג עמוד מב].

כא הלועס גומי לעיסה (מסטיק) אם יש בזה מתיקות, או טעם מינטה וכדו׳, הדבר פשוט שיש לברך שהכל, אף שאינו בולע מהמסטיק. [הנה בב״י כתב שעיקר הברכה על הנאת מעיו, אולם במסטיק יש הנאת מעיו, שבולע הרוק שמעורב בו הטעם של המסטיק. תדע, שהרי המברך על סוכריה ואחר שהרגיש טעם בחיך יכול לדבר דברים בטלים, ולחזור בו שלא להמשיך למצוץ הסוכריה, וע״כ מפני שזו הנאתו במתיקות המתערבת ברוק, ובולע הרוק. וא״כ הוא הדין במסטיק. ולא דמי למטעמת שאינה לכוונת אכילה אלא לכוונת טעימה. וראה בילקוט יוסף דיני ברכות סי׳ רד הע׳ יח. עמו׳ תמב, ועמ׳ תשסו. ובשארית יוסף ח״ג עמ׳ שסח. ובירחון קול תורה תמוז תשס״ג עמ׳ לה. ושם תשובה לדברי החולקים בדין זה. שוב יצא לאור יבי״א ח״ז, ושם סי׳ לג כתב כדברינו לברך על מסטיק. וכ״פ באגרות משה, ובבאר משה].

כב האוכל תבשיל של דגן, כגון, איטריות, דייסא, בורגול, כוסכוס, וכיו״ב, צריך לברך בורא מיני מזונות, ולבסוף ברכה אחת מעין שלש, שהיא ברכת על המחיה. ואפילו אם קבע סעודתו עליהם (שאכל כמאתים ושש עשרה גרם או יותר) אינו מברך המוציא וברכת המזון, ואף על פי שבפת הבאה בכסנין אם קובע סעודתו עליו צריך נטילת ידים וברכת המוציא וברכת המזון, זהו משום שהוא פת האפוי בתנור, אבל עיסה שנילושה על דעת לבשלה או לטגנה בלבד, אין עליה תורת לחם, אלא ברכתה בורא מיני מזונות וברכת מעין שלש. ואפילו האוכל ממנה כדי שביעה ממש לעולם אינו מברך עליה אלא בורא מיני מזונות ועל המחיה. ואם טעה ובירך על תבשיל של דגן ברכת המוציא לחם מן הארץ, אפילו בדיעבד לא יצא, כיון שאין עליו צורת לחם. אולם אם בירך לאחריו ברכת המזון בדיעבד יצא, שכיון שהוא מזין ומשביע ברכת המזון פוטרתו, כשם שאם אכלו בתוך סעודתו שעל הפת, או בסוף סעודתו, אינו טעון ברכה לאחריו, שברכת המזון פוטרתו. [ילקוט יוסף על הלכות ברכות עמוד תשלט. שו״ת יביע אומר ח״ח סי׳ כא].

כג האוכל זלאביה שנילושה עם דבש או סוכר ומטוגנת בשמן, אף שנעשית מעיסה עבה וקשה ככל העיסות של לחם, אין לברך עליה אלא בורא מיני מזונות ולבסוף ברכת מעין שלש, שהיא ברכת על המחיה, ואפילו אם קבע סעודה, ואפילו אם אוכל כדי שביעה מברך בורא מיני מזונות ולבסוף על המחיה, ובדיעבד אם בירך המוציא וברכת המזון יצא. [וכמבואר לעיל עמוד שסה לגבי סופגניה]. ולכתחלה נכון שלא יקבע סעודה על סופגניות, כדי שלא להכנס במחלוקת הפוסקים. וזלאביה הנעשית

בטיגון עמוק בלי סוכר, ירא שמים לא יאכל ממנה אלא בתוך הסעודה. [ילקו״י הל׳ ברכות תשס״ד עמוד תשמ. יביע אומר ח״ח סי׳ כב אות כא. ש״ע סי׳ קסח סי״ג].

כד האוכל כוסכוס ושותה מים באמצע אכילתו, צריך לברך על המים ברכת שהכל, ויש אומרים שהמנהג שלא לברך על המים, ולכן לכתחלה נכון לברך על המים קודם אכילת הכוסכוס, אם הוא צמא לשתות, ולכוין לפטור את מה שישתה באמצע אכילתו. [ילקוט יוסף על הלכות ברכות במהדורת תשס״ד עמוד תשמ].

כה כבר פשט המנהג אצלינו לברך בברכה ראשונה על היין ״בורא פרי הגפן״ בסגו״ל. [ילקוט יוסף, תפלה כרך ב׳, מהדורת תשס״ד, עמוד תקצז. קול תורה תמוז תשס״ג עמוד מט, חשון תשס״ד עמוד כ׳].

כו ברכות בורא פרי העץ, פרי האדמה, פרי הגפן, יש לאומרם באות פ׳ דגושה, כמו כל בג״ד כפ״ת בראש תיבה שיש לאומרם בדגש קל. [ודלא כמי שכתב לאומרם בפ׳ רפויה]. וכן בקדיש יש לומר אות כ׳ של כרעותיה בדגש קל, כמו כל בג״ד כפ״ת. [שו״ת יביע אומר ח״ט חאו״ח סי׳ כב עמוד לא. ירחון קול תורה תשרי תשס״ד עמוד עו].

סימן רה - דין ברכת ירקות

א על הירקות שדרך אכילתם הוא בין כשהם חיים ובין כשהם מבושלים, כגון גזר, כרפס, פלפל, חסה, וכיוצא באלה, מברך עליהם בורא פרי האדמה, בין כשאוכלם כמות שהם חיים, ובין כשאוכלם כשהם מבושלים. אבל ירקות שדרך אכילתם הוא על ידי בישול, אף אם נאכלים על ידי הדחק כשהם חיים, כגון דלעת, כרובית, וכיוצא באלה, אם אוכלם כשהם חיים מברך עליהם שהכל, ואם אוכלם כשהם מבושלים, מברך עליהם בורא פרי האדמה. וירקות שדרך אכילתם הוא כשהם חיים, וטעמם טוב יותר כשהם חיים מאשר כשהם מבושלים במים, כגון מלפפון, אם אוכלם כשהם חיים מברך עליהם בורא פרי האדמה. ואם אוכלם כשהם מבושלים מברך עליהם שהכל. ואם הוא מסופק אם ירק זה טוב חי ממבושל, וכיוצא בזה, יברך בורא פרי האדמה, דכיון שבדיעבד יצא ידי חובה, ברכה מבוררת עדיפא. ואם בישלם עם בשר ומחמת הבשר נשתבח טעמם יותר מאשר כשהם חיים, מברך עליהם בורא פרי האדמה, כיון שלא בטלה חשיבותם בפני עצמם, ואינם בטלים לגבי הבשר. [שם עמ׳ תמג. הליכו״ע ב׳ עמ׳ צז].

ב והוא הדין בזה לפירות העץ שדרך לאוכלם כשהם חיים, וטעמם טוב יותר כשהם חיים מאשר כשהם מבושלים במים, שאם בישלם במים מברך עליהם שהכל נהיה בדברו, ואם בישלם עם סוכר, ומחמת הסוכר נשתנה טעמם לטובה, מברך עליהם בורא פרי העץ. [הליכות עולם חלק ב' עמוד צח].

ג פירות שבישלו אותם עם מים, (קומפוט) אם אוכל מהפירות, והם ניכרים לעין כל מין ומין, מברך על הפירות כל דבר כברכתו, ופוטר את המים. אבל אם שותה המים לבדם, מברך שהכל. [ילקוט יוסף, שם, עמוד תמג].

ד בישל ירקות ונימוחו כולן במרק, והמרק סמיך, מברך בורא פרי האדמה. [כשהוא שלא בתוך הסעודה]. וכן אם המרק הוא נוזלי, אך יש בתוכו כמה חתיכות של ירקות, יברך על הירקות האדמה ויפטור את המרק. [בצירוף דעת הטור שמאחר והירקות נתנו טעם במים ברכת מים אלה האדמה]. אבל אם המרק נוזלי כמו מים, ואין שם ירקות, אף שבישל את המרק עם ירקות והם נימוחו לתוכו, כיון שאינו סמיך, ואין הירקות ניכרים בתוך המרק, מברך שהכל. ואם עבר ובירך בורא פרי האדמה יצא. [ילקוט יוסף, הלכות ברכות, עמוד תמד, ועמוד תשמד].

ה האוכל סאלט (שלא בתוך הסעודה) מברך על הירקות "בורא פרי האדמה", אף על- פי שהירקות נחתכו חתיכות קטנות. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תמו].

ו האוכל פלפל מבושל הממולא בתוכו בשר או עוף, שלא בתוך הסעודה, מברך עליו ברכת שהכל. ואם הפלפל ממולא באורז עם פירורי בשר, מברך עליו בורא מיני מזונות. אבל האוכל פלפל חמוץ הנקרא גמבה, שנכבש במים וחומץ, ואוכלו שלא בתוך הסעודה, מברך עליו בורא פרי האדמה. וכן האוכל בצל מטוגן בשמן, שהעיקר הוא הבצל והשמן בא רק להשביחו, מברך עליו בורא פרי האדמה. [ילקוט יוסף על הלכות ברכות, מהדורת תשס"ד, עמוד תשמג].

ז פירות האדמה שהם טובים יותר מבושלים משהם חיים, ואוכלם כשהם חיים, אם בירך עליהם בורא פרי האדמה יצא. וכן פירות האדמה שטובים כשהם חיים יותר משהם מבושלים, ובישלם אחר כך, אף שנשתנו לגריעותא, אם בירך עליהם בורא פרי האדמה יצא. [שם עמ' תשמג].

ח וכן אם בירך בורא פרי האדמה על גרעיני פירות מרים שמיתק אותן על ידי האור, בדיעבד יצא. [ילקו"י שם עמוד תשמד].

סימן רו - דיני הפסק וטעות בברכות

א בירך על פירות האילן "בורא פרי האדמה", יצא. ואף אם הביאו לו עוד מפירות העץ, אינו מברך עליהם "בורא פרי העץ". אבל אם בירך על פרי האדמה "בורא פרי העץ", לא יצא. ואם נזכר בתוך כדי דיבור יתקן מיד ויאמר: "בורא פרי האדמה". [ילקוט יוסף, הלכות ברכות עמוד תמז].

ב הילכך פרי שיש לו ספק אם יברך עליו "בורא פרי העץ" או "בורא פרי האדמה", בין שהספק מצד הדין ובין שהספק מצד המציאות, ואי אפשר לו לברר הדבר, לעולם יש לברך עליו ברכת "בורא פרי האדמה". ובדיעבד אם בירך עליו שהכל נהיה בדברו, יצא. ודבר שאינו מגידולי קרקע ויש לו ספק מה לברך עליו, יברך שהכל. [ילקו"י שם עמוד תמז. שאר"י ח"ג עמו' תמז].

ג על הכל אם אמר שהכל, יצא. ואם טעה ובירך על פרי העץ ברכת שהכל, ויש לפניו משקה שבדעתו היה לשתות ממנו, וטעה ובירך על הפרי ברכת שהכל, יצא, ולא יברך גם על השתיה. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תמט].

ד מי שטעה ובירך על המים ברכה ראשונה "בורא נפשות רבות", יצא בדיעבד. וטוב שיהרהר ברכת שהכל בלבו. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תנ].

ה כל אלו הברכות צריך שלא יפסיק בין ברכה לאכילה. ולכתחלה יש ליזהר בזה אף בשתיקה. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תנ].

ו כל פרי שיש בו חשש שמא הוא מתליע, לא יאכל ממנו עד שיפתחנו ויבדקנו היטב מתולעים, ויעשה כן קודם שמברך, כדי שלא יצטרך להפסיק בין הברכה לטעימה, שלכתחלה אין להפסיק בין ברכה לעשיית הדבר אפילו בהפסק של שתיקה בעלמא. ויפתח את הפרי ויבדקנו, ושוב יסגרנו ויברך עליו. ומכל מקום אם בירך על הפרי קודם שבדק אותו אם יש בו תולעים, לא יטעם עד שיבדקנו היטב, והיינו בפרי שיש בו תולעים במיעוט המצוי, שהוא קרוב למחצה, וכמ"ש הריב"ש לגבי טריפות. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תנא].

ז המברך על כוס תה או קפה, לכתחלה יקרר אותם קודם הברכה, ולא יפסיק לקררם בין הברכה לטעימה. ובדיעבד אם בירך וקודם שטעם הפסיק כדי לקררם בפיו, אינו חוזר לברך. ואפילו אם שהה זמן שהיה יכול לברך שוב את כל הברכה, אינו חוזר לברך. [ילקו"י שם עמ' תנא].

ח מצוה מן המובחר שהמברך על מאכל לא ישיח בדברים בטלים עד שיבלע, שראוי להחמיר בזה לכתחלה. ומיהו אם בירך, והתחיל ללעוס, והחיך נהנה, ועדיין לא בלע ודיבר דברים בטלים, אינו חוזר לברך, שעיקר הברכה אינה על הבליעה, אלא על תחלת האכילה, והלעיסה היא תחלת האכילה, כל שהחיך נהנה. ולכן מה שרבים נוהגים שמברכים שהכל על הסוכריה, ואחר שהחיך נהנה ממנו מעט, מתחילים לדבר, וכן במסטיק, אין בזה איסור הפסק. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד תנב, ומדין הסוכריה ראיה שיש לברך על מסטיק].

ט מי שבירך על איזה מאכל ברכת הנהנין, ובעודו לועס קודם שיבלע, שמע קדיש או קדושה, עונה עמהם. ואינו חשיב הפסק. כל שהחיך נהנה. וכן אם נתן סוכריה לתוך פיו, או מסטיק, והחיך נהנה, פוסק ועונה לכתחלה. אולם אם בירך ולועס את המאכל, והוא קרוב לבית הבליעה, באופן שקשה לו לענות, די שיהרהר אמן בלבו, ויקשיב וישמע את הקדיש והקדושה, ויהיה שומע כעונה. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד תנב].

י המברך על מאכל, וטרם שהכניס המאכל לפיו שמע ברכה מחבירו, אף שזו אותה ברכה שהוא בירך, אינו עונה אמן. וכן אין להפסיק לעניית אמן בין כל ברכה לעשיית הדבר, או להנאה. ובדיעבד אם ענה אמן על ברכת חבירו בין הברכה לטעימה, אינו חוזר ומברך שנית, אבל אם הפסיק בתיבה אחרת [לא אמן] הוי הפסק אפילו בתיבה. [מאירי]. אבל אם פסק וענה אמן באמצע ברכתו, חוזר ומברך שנית, דהוי כמוסיף שבח. [ילקוט יוסף, דיני ברכות עמוד תנג].

יא מנהגינו שהמברך אחר המילה טועם מהכוס מיד בסיום ברכת כורת הברית, קודם שאומר אלוקינו ואלוקי אבותינו קיים את הילד הזה לאביו ולאמו וכו׳. כדי שלא יהיה הפסק בין הברכה לטעימה. והנוהגים לטעום מן הכוס רק אחר בקשת רחמים זו, אינם עושים כהוגן, שיש לחוש בזה להפסק בין ברכת הגפן לטעימה. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד תנג].

יב בכל הברכות לכתחלה צריך להשמיע לאזניו, ואם לא השמיע לאזניו, כל שביטא בשפתיו יצא. ואם הרהר ברכה ראשונה בלבו, יהרהר ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד, ויחזור לברך בביטוי שפתים. אבל אם הרהר ברכת אשר יצר בלבו, או ברכה מעין שלש, וברכת בורא נפשות, וכן ברכות השחר וברכות התורה וברכת המזון, יצא, ואינו חוזר לברך. [שם עמוד תנט].

יג מי שאינו יודע לברך בעברית, יכול לברך בכל לשון שיודע. [ילקוט יוסף, דיני ברכות עמוד תס].

יד לא יברך כשהוא לא מלובש [ערום], עד שיכסה את ערותו. ואפילו אם אינו רואה את הערוה, אם לבו רואה את הערוה אסור לו לברך. אולם האוכלים בחוף הים רשאים לברך לפניהם ולאחריהם. אך אין לברך בראש מגולה. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד תס].

טו כל דבר שמברך עליו לאוכלו או להריח בו, צריך לאוחזו בימינו, כשהוא מברך. ונכון להחמיר לאוחזו בידו ממש, ולא על-ידי כפפות. ובימי הקור יש להקל בזה. [ילקו״י שם, עמ׳ תס].

טז אין מברכים לא על האוכל ולא על המשקה עד שיביאוהו לפניו. [ילקוט יוסף, שם, עמוד תסא].

יז נטל בידו פרי לאוכלו, ובירך עליו, ונפל מידו ונאבד, או נמאס, והביאו לו פרי אחר, צריך לחזור ולברך. אף אם הפרי היה לפניו בעת שבירך בתחלה. ולכן אם בירך על כוס משקה, והחליפוהו בכוס אחר עם משקה, או שנפל הכוס מידו ונשפך, והביאו לו מיד כוס אחר, חוזר ומברך. ואם היה לפניו, יברך אם לא היה בדעתו לשתות ממנו. [ילקו״י ברכות עמוד תסא, ועמ׳ תשמה].

יח אם הביאו לפניו כוס תה, ובירך עליו שהכל, וטעם ממנו וראה שאין בו סוכר, ואינו יכול לשתותו מחמת המרירות, ונתנו לתוך הכוס סוכר, יש להסתפק אם צריך לחזור ולברך שהכל, באופן שאינו יכול כלל לשתות מתה זה. ומכל מקום אם הוא פעמים שותה תה בלי סוכר, לכולי עלמא אף שעתה נותן בו סוכר, אינו חוזר לברך. ואם טרם שטעם מהתה החליפו לו הכוס והביאו לפניו כוס תה אחר עם סוכר, חוזר ומברך. [ילקוט יוסף דיני ברהמ״ז וברכות עמוד תסב].

יט מי שבירך על מאכל ולאחר שבירך נמאס המאכל בעיניו, או שנפל לארץ למקום מלוכלך, יש אומרים שמאחר ואיסור בל תשקצו באכילת דבר מאוס הוא איסור מדרבנן בעלמא, ואילו איסור ברכה לבטלה לדעת מרן הוא איסור מן התורה, לכן יש לטעום מעט, כדי שלא תהיה ברכתו ברכה לבטלה לגמרי. וכל שכן אם נמאס בעיניו במעט. וכל זה הוא ממדת חסידות, ולאו מדינא, שהעיקר להלכה שאין צריך להכריח את עצמו ולאכול מאכל שנמאס בעיניו, ואין הברכה ברכה לבטלה. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד תסב].

כ מי שבירך על מאכל, ולפני הטעימה נתברר שהמאכל הוא מאכל איסור, אין לו לטעום. אבל אם שכח ובירך על מאכל קודם שחרית, או בימי תעניות צבור, או קודם ההבדלה והקידוש, או בתוך שש שעות לאכילת בשר, יטעם מעט שלא תהיה ברכתו ברכה לבטלה. [ילקו״י שם עמ׳ תסג].

כא העומד לפני המעיין, מותר לו לברך על המים, אף-על-פי שהמים ששותה לא היו לפניו כשבירך, מפני שלכך נתכוין מתחלה. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד תסד].

כב האוכל פירות, לכתחלה נכון לכוין בדעתו בעת הברכה על כל הפירות שיביאו לפניו אחר כך, אפילו מינים אחרים שברכתם שוה עם מין זה שמברך. ואם כיון כך כשבירך על פירות שלפניו והביאו לו יותר מאותו מין, אין צריך לברך. ואם לא כיון כן, אם קבע לאכילת הפירות, וסילק דעתו מלאכול עוד, [וכגון שאמר בואו ונברך וכדו׳], דעת הפרי מגדים (סי׳ קעט מש״ז סק״ב) שאם רוצה לאכול עוד רשאי לאכול בלי ברכה ראשונה, דבפירות וכדו׳ לא מהני סילוק. ואם לא קבע על הפירות, אלא אחר שאכל מהם נמלך מלאכול עוד, דעת המגן אברהם (סי׳ רו סק״ז) שצריך לברך. ולדינא ספק ברכות להקל. וכן אם בירך על הפירות בסתם, שלא חשב לאכול עוד, [וגם לא חשב שלא לאכול], ואכל מהם, ואחר כך הביאו לו עוד מאותו מין, או מפרי אחר שברכתו גם כן בורא פרי העץ, ועדיין מונחים לפניו מהפירות הראשונים שבירך עליהם, יש אומרים שצריך לחזור ולברך, דאין קביעות לפירות, ויש אומרים שאין צריך לברך. וספק ברכות להקל. וגם אם אין מונחים לפניו מהפירות הראשונים, ואחר כך הביאו לו מאותו מין, אף שדעת המגן אברהם דצריך לברך, דעת הלבוש שאין צריך לחזור ולברך. וספק ברכות להקל. ולכתחלה טוב ליזהר לכוין דעתו על כל מה שיביאו לו. וכל זה באדם בביתו, אבל אורח אצל בעל הבית, סומך על דעתו, ואינו מברך על הפירות הנוספים שהביאו לפניו. [ילקוט יוסף, ברכות עמוד תסד, ועמוד תשמו. הליכות עולם ח״ב עמ׳ פז]. ואפילו אם בירך על מין אחד, והביאו לפניו אחר כך ממין אחר שברכתו שוה לברכת הראשון, כגון שהיה אוכל מפרי אחד שברכתו העץ, ואחר כך הביאו לפניו פרי אחר שגם כן ברכתו העץ, אינו מברך על המין השני. ואפילו במאכל ומשקה שברכתם שוה, כגון שהיה אוכל דגים והביאו לפניו שכר, אינו מברך על המשקה, והוא הדין אם היה שותה שכר והביאו לפניו דגים, אינו מברך על הדגים שספק ברכות להקל.

כג במה דברים אמורים שאם בירך על מין אחד, והביאו לפניו מין אחר שברכתו שוה לברכת הראשון, שאינו מברך על המין השני, כשאין המין השני חשוב יותר מן הראשון, אבל אם המין השני חשוב יותר מן הראשון, החוזר לברך על המין השני לא הפסיד. ואם כיוון בדעתו כשבירך על הראשון לפטור גם את השני, אינו חוזר ומברך על השני.

כד ולענין ברכה אחרונה, אם אכל ושתה מאכלים ומשקאות שברכתם בורא נפשות רבות, וכשבירך בורא נפשות רבות לא היתה דעתו אלא על המשקה, יצא בדיעבד, ואינו חוזר ומברך. ואפילו לא כיון לפטור את המאכל מחמת שחשב שברכתו האחרונה היא ברכה אחרת, וכגון ששתה מים ואכל אורז, וחשב שברכה אחרונה על האורז היא על המחיה, ובירך

בורא נפשות רבות בכוונה לפטור את המים בלבד, אינו חוזר ומברך בורא נפשות רבות על האורז. [הליכות עולם חלק ב' עמוד פט].

כה טעה ובירך על הפת בורא פרי העץ, לא יצא. ואם בירך בורא פרי האדמה דעת הריטב"א שלא יצא ידי חובה, ויש אומרים שיצא, וכן אם בירך על הפת בורא מיני מזונות, יצא. ואף על פי שיש חולקים בדבר, כלל גדול בידינו ספק ברכות להקל. [ילקו"י שם עמו' תסה. הליכו"ע ב' עמו' צב].

כו טעה ובירך על היין בורא פרי העץ, או בורא פרי האדמה, או בורא מיני מזונות, יצא. ומי שטעה ובירך על עוגה ברכת המוציא, יצא ידי חובה. [אך בעוגה שברכתה לכל הדיעות בורא מיני מזונות, צריך עיון אם יצא כשבירך עליה המוציא]. [ילקוט יוסף ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמו' תסז].

כז טעה ובירך בורא מיני מזונות על שאר מיני מאכל יצא, שבלשון תורה הכל נקרא מזון. ואף על פי שיש חולקים בדבר, כלל גדול בידינו ספק ברכות להקל, ואפילו אם בירך בורא מיני מזונות על מיץ תפוזים וכיו"ב, יצא ידי חובה בדיעבד. אבל אם בירך מזונות על מים או מלח, לא יצא. ויאמר ברוך שם כבוד וגו', ויברך עליהם שנית. [ילקו"י שם עמו' תסז. הליכו"ע ב' עמוד צב].

כח מי שקבע עצמו לאכול בשר ודגים ושאר משקאות, וסמוך לאכילתו בירך על היין בורא פרי הגפן, אף שפוטר את שאר המשקים ואינו מברך עליהם שהכל, מכל מקום צריך לברך על הבשר והדגים שהכל. שאין ברכת הגפן פוטרת אלא שאר משקים, ולא כל ברכת שהכל. ואם טעה ובירך שהכל על שאר משקים, פטר את הדגים, אף על פי שברכתו היתה על שאר משקים. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תסח, ועמוד תשמט].

סימן רז - דין ברכה אחרונה

א על פירות האילן, חוץ מחמשת המינים שנשתבחה בהם ארץ ישראל, וכן על פירות האדמה וירקות, וכל דבר שאין גידולו מן הארץ, אם אכל מהם שיעור כזית (כ-27 גרם) בכדי אכילת פרס, [שהוא כ-7.5 דקות], מברך עליהם ברכה אחרונה ברכת בורא נפשות רבות. וכן אם שתה רביעית בבת אחת ממים או משאר משקים, [חוץ מן היין], מברך ברכה אחרונה בורא נפשות רבות, ואם שהה מתחילת השתיה עד סוף השתיה יותר משיעור שתיית רביעית בבת אחת, אין מצטרפים לברך ברכה אחרונה. וכן אם שתה מים או שאר משקין כשיעור כזית, לא יברך ברכה אחרונה, וכיון שהדבר שנוי במחלוקת הפוסקים, לכתחלה יזהר שלא לשתות כשיעור כזית, אלא

פחות מכזית, או שיעור רביעית. ואם אכל כזית מפירות העץ [שלא משבעת המינים], וכזית מפירות האדמה, או כזית מגבינה, ושתה רביעית מים, מברך לאחר כולם ברכה אחת. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד תסט].

ב בכל אכילה שהאדם אוכל אינו מברך ברכה אחרונה אלא אם כן אכל כזית בכדי אכילת פרס. אבל אם אכל כזית ביותר מכדי אכילת פרס, אינו מברך ברכה אחרונה כלל. וכן באכילה של מצוה, כגון אכילת מצה ומרור וכיוצא, צריך לדקדק לאכול כזית בכדי אכילת פרס. ושיעור זה הוא כשבע דקות וחצי. וטוב להחמיר בדברים שהם מן התורה לאכול כזית בארבע דקות.

ג בברכת נפשות חותם ״ברוך חי העולמים״ בלי שם ומלכות. והמנהג לחתום ״חי״ העולמים, בפת״ח. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד תע].

ד אכל תפוח עץ, או שאר פירות העץ שאינם משבעת המינים, וטעה ובירך לאחריהם על העץ ועל פרי העץ, יצא ידי חובה בדיעבד, ולא יברך בורא נפשות. [ילקוט יוסף ברכות עמ׳ תעא].

ה השותה משקה ושתה רביעית בתוך כדי שיעור שבני אדם שותים רביעית, מברך ברכה אחרונה. ואם שתה מעט וחזר שתה, אם יש מתחלת שתיה ראשונה עד סוף שתיה שניה כשיעור שתיית רביעית, מצטרפות השתיות זו לזו, ומברך לאחריהן ברכה אחרונה. ואם שהה יותר מכדי שיעור שתיית רביעית, אינו מברך ברכה אחרונה. [הליכות עולם ח״ב עמו׳ קכה].

ו השותה כוס תה או קפה בעודם חמים, אינו מברך אחר השתיה ברכת בורא נפשות רבות, הואיל והוא שותה את התה והקפה לאט לאט ושוהה בינתיים יותר משיעור כדי שתיית רביעית בבת אחת. וכן מנהגינו. ואף שיש סוברים שכל שאינו שוהה בשתייתו יותר מכדי אכילת פרס, ושתה רביעית מהמשקה, צריך לברך נפשות, וכן נוהגים כמה מאחינו האשכנזים, מכל מקום אנו נוהגים שלא לברך, ואין לשנות מן המנהג, דספק ברכות להקל. אולם השומע מחבירו [אשכנזי] שמברך בורא נפשות אחר הקפה והתה חמים, לאחר ששתה אותם בתוך כדי אכילת פרס, עונה אחריו אמן. [אחר שיש כאן ספק ספיקא, שמא כדעת הראב״ד הסובר שמברכים נפשות כששתה בתוך שיעור כדי אכילת פרס, ושמא בדבר שדרכו לשתותו לאט לכולי עלמא מברכים נפשות. ואף דלא מהני ספק ספיקא לגבי הברכה, לגבי עניית אמן מועיל הספק ספיקא]. ואם ירצה להרהר אמן בלבו, רשאי לעשות כן. והנוהגים לברך נפשות אחר הקפה שהצטנן קצת ושתה ממנו רביעית בבת אחת, יש להם על מה שיסמוכו, אך הבא לשאול מורים לו שלא יברך ברכה אחרונה גם בזה, כיון שאין דרך בני אדם לשתות הקפה בבת אחת כשהוא צונן. והשותהו בבת אחת בטלה דעתו אצל כל אדם. ואם אינו צמא, לא יברך על מים וישתה רביעית, כדי לפטור הקפה והתה מברכה אחרונה. אולם לענין תה שמניחו עד שיצטנן

קצת ושותה רביעית בבת אחת, יברך עליו ברכה אחרונה בורא נפשות רבות, אף לכתחלה. ועונים אחריו אמן. [ילקו״י ברכות עמ׳ תעג].

ז השותה מרק חם על ידי כף, שלא בתוך הסעודה, אינו מברך לאחריו ״בורא נפשות רבות״, וכמו שנתבאר בדין התה והקפה. ומכל מקום השותה מרק בכוס אחר שנצטנן מעט, ושתה ממנו רביעית בבת אחת, יברך בורא נפשות. [הליכות עולם חלק ב׳ עמוד קכז].

ח והוא הדין למי שאוכל גלידה קרה על ידי כפית, או שמלקק גלידה המונחת בגביע, שאין לו לברך ברכה אחרונה, הואיל ושוהה בה יותר משיעור שתיית רביעית בבת אחת. אבל השותה מים קרים, או סודה קרה, ושתה רביעית בבת אחת, צריך לברך בורא נפשות אחר השתייה. אבל אם המשקה היה קר ביותר, או שיש בו חתיכות קרח, ושהה בשתייתו, אינו מברך אחריו בורא נפשות, וכדין התה והקפה. והמנער ״לבן״ או ״אשל״׳׳גילי״ ״פרילי״׳׳פריגוט״ ושותה רביעית בבת אחת, מברך אחריו נפשות. [ילקו״י שם עמוד תעה].

ט השותה י״׳ש [ערק או קונייאק] רביעית בבת אחת, יש אומרים שבמקומות שאין רגילים לשתות י״׳ש רביעית בבת אחת, אין לברך ברכה אחרונה, שבטלה דעתו אצל כל אדם. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד תעה].

י המוצץ מיץ שבפירות, בשיעור רביעית, במציצה שאין בה לעיסה, מברך עליו שהכל, ואינו מברך ברכה אחרונה, משום שדינו כמשקה, דבעינן שישתה רביעית בבת אחת. ואי אפשר שימצוץ ולא ישהה יותר מכדי שיעור שתיית רביעית. וכן הדין במוצץ שאר מיני משקין על ידי קש העשוי מפלאסטיק המצוי בזמנינו, שאינו מברך ברכה אחרונה. ואם מוצץ את המיץ שבתפוז או הענב על ידי לעיסה בשיניו, ואחר כך זורק את התפוז או את הענב, מברך בורא פרי העץ. ואם אכל כזית מברך נפשות אחר התפוז, ומעין שלש אחר הענבים, שדינו כאוכלים. והוא שיאכל שיעור כזית בכדי אכילת פרס. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד תעה].

יא מי שאכל פרי שיעור כזית שנתחייב לברך ברכה אחרונה ״בורא נפשות רבות״, ובטרם שבירך הוצרך להטיל מימיו ונתחייב בברכת אשר יצר, יקדים לברך ברכת אשר יצר, ואחר כך יברך בורא נפשות. ואפילו אם הטיל מימיו ושכח לברך אשר יצר מיד, ואכל ושתה שיעור שנתחייב בברכה אחרונה, אף שעשה מעשה באמצע, יברך קודם אשר יצר ואחר כך בורא נפשות. אבל אם אירע כן באמצע סעודתו, יברך ברכת המזון תחלה, ואחר כך יברך ברכת אשר יצר. ומכל מקום אם חושש שמא ישכח לברך ברכת אשר יצר אחר ברכת המזון, יקדים ברכת אשר יצר לברכת המזון. והאוכל עוגה ואחר כך הוצרך לנקביו, יברך מעין שלש תחלה, שלדעת רוב הפוסקים היא מן התורה, ואחר כך יברך אשר יצר. [ואף

שבילקוט יוסף ובשארית יוסף נתבאר להקדים אשר יצר למעין שלש, העיקר לדינא כמו שנתבאר כאן, ומשנה אחרונה עיקר. וראה בילקו״י ברכות עמו׳ תעז. ובילקו״י על הלכות השכמת הבוקר מהדורת תשס״ד, עמוד תקכג].

יב האוכל בוסר ענבים [שלא הגיע לכפול הלבן], כשיעור ברכה אחרונה, אין לו לברך אחריו נפשות. ואפילו אם בישלו ונעשה ראוי לאכילה על ידי הבישול. ולכן לכתחלה יש להזהר שלא לאכול בוסר כשיעור כזית. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד תעז].

יג האוכל שוקולד ואינו לועס אותה בשניו, אלא מוצץ וממחה אותו בפיו, אין לדונו כאוכל, כיון שלא לעס אותה בשניו, ולכן אפילו אם אכל כזית בתוך כדי אכילת פרס, אינו מברך ברכה אחרונה. ורק אם לעס אותו בשיניו ואכל כזית בתוך כדי אכילת פרס, מברך ברכה אחרונה. אך האוכל גלידה אפילו כשיעור רביעית בתוך כדי אכילת פרס, אינו מברך ברכה אחרונה. [שארית יוסף ח״ג עמוד שמט. ילקוט יוסף על הלכות ברכות מהדורת תשס״ד, עמוד תשנ״ב].

יד השותה יין פחות משיעור ברכה אחרונה, ושתה אחר כך משקאות קלים, אף על פי שאינו מברך עליהם ברכת שהכל, שהרי יין פוטר מברכה ראשונה כל המשקים, מכל מקום אם שתה משאר משקים כשיעור ברכה אחרונה, מברך עליהם בורא נפשות. [ילקו״י ברכות עמוד תקל ד״ה והנה. שארית יוסף חלק ג׳ עמוד שמח].

טו ביאור ברכת בורא נפשות רבות לפי פשוטו, היינו שהקדוש ברוך הוא בורא נפשות רבות וחסרונן, כגון לחם ומים שאי אפשר בלעדיהם, ועל כל מה שבראת להחיות בהם נפש כל חי, היינו דברים שאף אם לא בראם יכולים להתקיים בלעדיהם, ויש לומר : וחסרונן, ואין לומר ״וחסרונם״. [הליכות עולם ח״ב עמוד קכ].

סימן רח - דין ברכה מעין שלש

א על פירות שבעת המינים [זיתים, תמרים, ענבים. תאנים, ורימונים], אם אכל מהם שיעור כזית, מברך לאחריהם ״על העץ ועל פרי העץ״. ועל פת הבאה בכיסנין מברך ״על המחיה״. וכן השותה יין שיעור רביעית בבת אחת, מברך על הגפן. אבל אם שתה פחות מרביעית, ושתה כשיעור כזית, הדבר ספק אם חייב בברכה אחרונה, ולכן לא יברך ברכה אחרונה כלל. דספק ברכות להקל. ולכתחלה טוב להזהר שישתה פחות מכזית, דבזה לכולי עלמא אינו מברך ברכה אחרונה, או שישתה רביעית בבת אחת, שבזה

בודאי חייב בברכה אחרונה. [ילקו״י על הלכות ברכות עמוד תעח. הליכות עולם חלק ב׳ עמוד כז].

ב אם נסתפק אם בירך מעין שלש או לא, אינו חוזר לברך, דאף שרבים מהפוסקים הראשונים סוברים דגם ברכת מעין שלש היא מן התורה, ולדבריהם בספק בירך צריך לחזור ולברך, מכל מקום דעת מרן השלחן ערוך [סימן רט ס״ג] לחוש להסוברים דברכה מעין שלש היא מדרבנן, וספק דרבנן לקולא. ומכל מקום נכון שיאכל עוד כזית מהעוגה, או מפירות שבעת המינים, כדי שיוכל לברך מעין שלש. וברכה ראשונה, יהרהר בלבו. [ילקוט יוסף דיני ברהמ״ז וברכות, עמוד תעח].

ג מי שאכל מפירות שבעת המינים, ואינו יודע לברך לאחריהם ברכה מעין שלש, לא יברך ברכת ״בורא נפשות״, אלא עדיף שלא יברך ברכה אחרונה כלל, שאין ברכת בורא נפשות כברכת שהכל הפוטרת את הכל, ואינה פוטרת את הכל, ושב ואל תעשה עדיף. וכן פרי שיש ספק אם ברכתו האחרונה היא בורא נפשות רבות, או ברכה מעין שלש, אין לברך מספק בורא נפשות רבות, מפני שדעת רבים מהפוסקים שאין ברכת בורא נפשות רבות פוטרת ברכת מעין שלש, ולא יברך כלל, דספק ברכות להקל. ולפיכך החרד לדבר ה׳ ישנן בעל פה את הברכות כולן, שיהיו שגורות על פיו, ויברך על כל מין כברכתו. [ילקוט יוסף, דיני ברהמ״ז וברכות עמוד תעח].

ד האוכל מפירות שבעת המינים כשיעור, וטעה ובירך בורא נפשות במקום מעין שלש, בדיעבד לא יחזור לברך ברכה מעין שלש, דספק ברכות להקל. [ילקוט יוסף, דיני ברכות עמו׳ תעט. וכן דעת הגנת ורדים, פמ״ג, ערך השלחן, פתח הדביר, בירך את אברהם, זכור לאברהם, ארץ צבי, פעולת צדיק, שדי חמד, כף החיים, יבי״א ח״ב או״ח סי׳ יב סק״ז. וזה דלא כמי שכתב שאף בדיעבד לא יצא].

ה האוכל חצי כזית פירות שבעת המינים, וחצי כזית מפירות שלא משבעת המינים, כגון תפוח, פרי הדר, וכדומה, אינו מברך לבסוף ברכת נפשות. וגם לא ברכת על העץ ועל פרי העץ. [שו״ת יביע אומר ח״י סימן יט אות ו׳]. אבל האוכל חצי כזית מפירות הדר הנז׳, וחצי כזית מבשר ודגים, או או פרי האדמה, יברך אחריהם ברכה אחרונה בורא נפשות. והאוכל חצי כזית תאנים, וחצי כזית תמרים, או צימוקים, או רימונים, או זיתים, מברך באחרונה על העץ ועל פרי העץ. [ילקוט יוסף דיני ברכות עמוד תעט].

ו האוכל חצי כזית פת, וחצי כזית מפת הבאה בכיסנין (עוגה), אינו יכול לצרפם לכזית ולברך עליהם לכתחלה מעין שלש, דיש לחוש לדעת הפוסקים הסוברים דברכה מעין שלש אינה פוטרת במקום ברכת המזון, והואיל ולא אכל כזית מהעוגה, אין הפת מצטרף לברך ברכה זו. וספק ברכות להקל. ולפיכך לכתחלה לא יאכל כנז׳, כדי שלא יכנס במחלוקת הפוסקים. ובדיעבד שאכל כן, אם יוכל ישלים עוד חצי כזית מהפת, ויברך ברכת המזון, או ישלים חצי כזית מהעוגה, ויברך ברכת על המחיה.

[והוא שיהיה בתוך שיעור של אכילת פרס]. ואם אין לו אפשרות להשלים לכזית, לא יברך ברכה אחרונה כלל. והוא הדין בזה במי שאכל עוגה שיעור חצי כזית, ואורז שיעור חצי כזית, שאינם מצטרפים לברך בורא נפשות. אבל אם אכל חצי כזית תפוח עץ וחצי כזית תפוז או שאר פרי העץ, או שיעור חצי כזית אבטיח וחצי כזית מילון, וכל כיו״ב, מצטרף לברך לאחריו נפשות. [ילקו״י על הל׳ ברכות עמ׳ תפא].

ז מי שאכל פירות העץ משבעת המינים, ואכל גם פרי האדמה, יקדים לברך תחלה ברכת בורא נפשות, ואחר כך יברך ברכת על העץ ועל פרי העץ. ואם טעה ובירך בתחלה על העץ ועל פרי העץ, כיון שאמר ״ועל תנובת השדה״, פטר בברכה זו כל מה שאכל מדבר שגדל בקרקע, ואף על פי שלא נתכוין לפטור את פירות האדמה שאכל, [וגם הרי דרכו לברך עליהם נפשות, והוי כמי שכיוון להדיא שלא לפטור], מכל מקום כיון שיש אומרים דאף בלא כוונה פטר את פירות האדמה, ספק ברכות להקל. [ירחון קול תורה אלול תשס״ג עמוד נ׳. ואף שבילקו״י ח״ג מהדו״ק נתבאר לא כך בשם מרן אאמו״ר שליט״א, הנה בהליכות עולם חזר לכתוב בד״ז והעלה כמבואר כאן, ומשנה אחרונה עיקר]. ויש נוהגים לאכול ראשון ראשון ולברך עליו תחלה, דהיינו שאוכלים תחלה פירות שבעת המינים ומברכים אחריהם ברכה מעין שלש, ואחר כך אוכלים פירות האדמה ומברכים עליהם תחלה וסוף. והשותה רביעית מים בבת אחת, וגם אכל מפירות שבעת המינים, או עוגה, יקדים לברך על העץ או על המחיה, ואחר כך יברך בורא נפשות. וכן הדין אם אכל בשר או גבינה וכיו״ב. ואם הקדים ובירך על המחיה או על העץ, יברך בורא נפשות. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד תפב].

ח דגן חי או עשוי קליות או שלוק, והגרעינין שלמים, מברך עליהם בתחלה בורא פרי האדמה.

ט על ״שלוה״ יש ספק לענין ברכה אחרונה, וכן בדגן חי הנז׳, לפיכך נכון שלא לאכול מהם כשיעור ברכה אחרונה בתוך כדי אכילת פרס, אלא פחות מכשיעור [וטוב שיהיה פחות מ-18 גרם], או בתוך הסעודה, שאז ברכת המזון פוטרתם. [ילקוט יוסף על הלכות ברכות עמו׳ תפב].

י הכוסס את האורז, מברך בתחלה בורא פרי האדמה, וכן אם אוכל פרכיות אורז מברך בורא פרי האדמה. ואם אוכל אורז מבושל, מברך בורא מיני מזונות, ולדידן לא שנא אם גרגירי האורז נפרדים זה מזה, או שהאורז מדובק כעיסה, שבכל אופן מברכים עליו בתחלה בורא מיני מזונות, ולבסוף בורא נפשות רבות. [סימן לדבר: אמ״ן ראשי תיבות: אורז, מזונות, נפשות]. והאוכל אורז מבושל, או כל תבשיל אחר העשוי מחמשת מיני דגן, שלא בתוך הסעודה, ושותה רביעית מים באמצע אכילתו, צריך לברך על המים בתחלה שהכל. אבל אם המאכל עמד בגרונו ושותה מים להעביר המאכל, אינו מברך על המים. [ילקו״י ברכות עמו׳ תפג].

יא הקובע סעודה של עוגה, דהיינו שאוכל 216 גרם מהעוגה, ושותה מים באמצע אכילתו, אינו מברך, שדינו כמי שבתוך הסעודה שאינו מברך על השתיה. [ילקו״י שם עמו׳ תפה].

יב מי ששתה יותר מכזית יין, ופחות מרביעית, ושתה רביעית מים, יברך לבסוף בורא נפשות רבות בלבד. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד תפה].

יג האוכל אורז כשיעור, וגם עוגה כשיעור, יברך על המחיה, ויכוין לפטור את האורז. [ולא יברך נפשות על האורז]. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד תפה].

יד העושים אורז מחוי, שהאורז שבתוך המרק נתמעך וכמעט אין האורז נרגש, מברך על המרק שהכל, ולבסוף לא יברך כלום, כמבואר לעיל לענין מרק. [ילקוט יוסף, ברכות עמוד תפט].

טו מי שאכל אורז וטעה ובירך ברכה אחרונה על המחיה או ברכת המזון, בדיעבד יצא ידי חובה. וכן האוכל איטריות כשיעור, וטעה ובירך ברכת המזון במקום על המחיה, יצא. [וכמבואר לעיל]. וכן אם אכל כזית תמרים, או שתה רביעית יין, וטעה ובירך על המחיה או ברכת המזון, יצא. [ילקו״י הל׳ ברכות עמ׳ תפט, ובמהדורת תשס״ד עמ׳ תשנב. שארית יוסף ח״ג עמ׳ שמח].

טז והוא הדין במי שאכל שיעור כזית מפת הבאה בכיסנין [עוגה], וטעה ובירך לאחריה ברכת המזון, יצא. וכן מי שאכל דייסא וטעה ובירך לאחריה ברכת המזון, יצא ידי חובה. [ילקוט יוסף ח״ג על הלכות ברכת המזון וברכות עמוד תצא].

יז אם עירב בקמח הרבה דבש בשיעור יותר מהקמח, עם מינים אחרים, אם יש בתערובת כזית דגן בכדי אכילת פרס, וגם אכל כשיעור כדי אכילת פרס, ואוכל כל כך מן התערובת עד שמשער בעצמו שבודאי אוכל כזית דגן, מברך ״בורא מיני מזונות״ ומעין שלש. אבל אם לא היה בתערובת כזית דגן בכדי אכילת פרס, אינו מברך ברכה אחרונה כלל, דספק ברכות להקל. וקרם או מילוי של אגוזים שבתוך העוגה, אינם מצטרפים לשיעור כזית. ועל רחת חלקום העשוי מעמילן של תירס וסוכר, ברכתו הראשונה היא שהכל. ואם אכל כזית מברך נפשות. ואם נעשה מעמילן של חטה, מברך בורא מיני מזונות. ואם אכל תוך כדי אכילת פרס את כל שיעור ג׳ הביצים של תערובת העמילן, מברך גם ברכה אחרונה, אם יש רק כזית קמח בכל התערובת. ואם יש יותר מכזית קמח, הכל לפי השיעור. [ילקוט יוסף על הלכות ברכות עמוד תצא, ובמהדורת תשס״ד גם בעמוד תשלו].

יח עירב קמח דוחן ושאר מיני קטניות עם קמח של חמשת מיני דגן, ולא היה באותו קמח שיעור של כזית דגן בכדי אכילת פרס, ובשלו בקדרה, אף שברכתו הראשונה היא בורא מיני מזונות, מכל מקום לבסוף אינו

מברך כלל, לא ברכה מעין שלש, ולא בורא נפשות רבות, דספק ברכות להקל. ולכתחלה לא יאכלנו אלא בתוך הסעודה, שאז ברכת המזון פוטרת. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תצב].

יט אם הדבר ברור שהדגן בא מארץ ישראל צריך לומר בחתימת ברכת מעין שלש "ונודה לך על הארץ ועל מחיתה, ברוך אתה ה' על הארץ ועל מחיתה". וכן על היין שנעשה בארץ ישראל מן הענבים שבכרמים של ארץ ישראל, צריך לחתום ועל פרי גפנה, בין כששותים אותו בארץ ישראל, ובין כששותים אותו בחוץ לארץ. וכן בפירות העץ אם גדלו בארץ ישראל אומר ועל פירותיה, ואם גדלו בחוץ לארץ אומר ועל הפירות. אבל בברכת המזון החתימה על הארץ ועל המזון אין לשנותה כלל. [ילקוט יוסף על הלכות ברכות עמו' תצב, ועמוד תשמט].

כ אין לשנות במטבע הברכה לומר הגפן בניקוד קמ"ץ תחת הגימ"ל. אלא יש לומר הגפן בניקוד סגו"ל, כמנהגינו. [ילקו"י על הלכות ברכות עמוד תצג. ילקו"י תפלה כרך ב' קונטרס הנוסחאות].

כא מי ששתה יין כשיעור, ובירך בטעות על המחיה במקום על הגפן, יצא ידי חובה. [ילקוט יוסף הלכות ברכות מהדורת תשס"ד, עמוד תשנ. שארית יוסף ח"ג עמוד שמה].

כב אם אכל עוגה כשיעור, וגם מפירות שבעת המינים כשיעור, וגם שתה רביעית יין, כולל הכל בברכה אחת, ויאמר: על המחיה ועל הכלכלה, ועל הגפן ועל פרי הגפן, ועל העץ ועל פרי העץ, וחותם: על הארץ ועל המחיה ועל פרי הגפן ועל הפירות. [ילקו"י ברכות עמוד תצו].

כג אם אכל עוגה כשיעור, וגם שתה רביעית יין, ובירך על המחיה, ושכח לכלול על הגפן בברכה מעין שלש, יש אומרים שאינו צריך לחזור ולברך על הגפן, שהרי בלאו הכי הטועה ומברך על המחיה במקום על הגפן יצא ידי חובה. ולדעת מרן החיד"א צריך לחזור ולברך על הגפן ברכה בפני עצמה, ואינו יוצא ידי חובה בברכת על המחיה, שהרי נתכוין בברכה זו על העוגה בלבד. ואף על פי שברכה אחרונה אינה צריכה כוונה, ומטעם זה האוכל אורז ושותה מים ובירך נפשות כדי לפטור את המים בלבד, אינו חוזר לברך נפשות על האורז, זה דוקא כשהברכה שווה, אבל בשני סוגי ברכות, כמו על המחיה ועל העץ, גם ברכה אחרונה צריכה כוונה. [ילקו"י הל' ברכות עמו' תצו, ובמהדו' תשס"ד גם בעמו' תשנ, שארי"י ח"ג עמוד תצו].

כד מי שאכל עוגה כשיעור, וגם אכל מפירות שבעת המינים כשיעור, וחבירו אכל מפירות אלו ספק שיעור המחייב ברכה אחרונה, ורוצה לצאת ידי חובה בשמיעת הברכה מחבירו, יוצא ידי חובה, אף על פי שחבירו כולל בברכתו גם על המחיה. וכן אם חבירו אכל ספק שיעור מהעוגה, שיכול לצאת ידי חובה בשמיעת הברכה מחבירו, למרות

שמוסיף בה גם על הפירות. [ילקוט יוסף, ח״ג על הלכות ברהמ״ז וברכות עמוד תצו. מרן החיד״א. ורב ברכות].

כה בשבת ובמועדים ובראשי חודשים מזכירין בברכה מעין שלש מעין המאורע. ואם שכח מלהזכיר, אם לא אמר שם ה׳ בסיום הברכה, חוזר לומר הזכרת מעין המאורע, וימשיך כי אתה טוב וכו׳ וחותם. אבל אם הזכיר שם ה׳, חותם כדרכו ואינו חוזר. [ילקוט יוסף על הלכות ברכת המזון וברכות עמוד תצד].

כו אין להזכיר מעין המאורע בחנוכה ופורים בברכה מעין שלש. ובדיעבד אם עבר והזכיר בה מעין המאורע לפני החתימה, אינו חוזר לברך. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד תצה].

כז מי ששינה בטעות בנוסח ברכה מעין שלש, והוסיף בה ״ברית ותורה״, אף ששינה מנוסח הברכה המתוקנת, לא חשיב כמשנה ממטבע שטבעו חכמים בברכות, ובדיעבד אין לחוש לזה. [ילקוט יוסף על הלכות ברכת המזון וברכות, עמוד תק].

כח בחתימת הברכה צריך לומר: על הארץ ועל המחיה. ואין להוסיף ״ועל הכלכלה״ כפי שמודפס בכמה סידורים. ואף מי שהורגל לחתום ״על הארץ ועל המחיה ועל הכלכלה״, ישנה מנהגו כאמור. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד תקא, שהרי הגירסא בגמרא שלפנינו היא ״על הארץ ועל המחיה״ ואין מוסיפין ועל הכלכלה, מפני שאין חותמין בשתים. דמחיה וכלכלה שני דברים נפרדים הם. וכן היא גירסת הרי״ף הרמב״ם והרא״ש, ומרן הש״ע. ואף שמצינו לראשונים אחרים שגרסו אחרת בגמרא, מכל מקום יש בידינו כללי הפסיקה, והעיקר כדעת עמודי ההוראה ומרן שפשטו הוראותיהם. ולכן אף שבספר ברכת ה׳ כתב כדרכו לחלוק על מרן אאמו״ר שלי׳, וכתב שהנוהגים לומר ועל הכלכלה ימשיכו במנהגם לכתחלה, הנה דבריו נגד דעת עמודי ההוראה והש״ע. וע״ע בירחון קול תורה סיון תשס״ג עמ׳ צז, ותשרי תשס״ד עמ׳ ע׳, ובילקו״י תפלה ב׳ נוסחאות התפלה עמוד תקפח]. ובסמוך לחתימה נכון לומר: ונודה לך על הארץ ועל המחיה ברוך אתה ה׳ וכו׳. ומכל מקום בזה הרוצה לומר ונודה לך ה׳ אלוקינו על הארץ ועל המחיה ועל הכלכלה, רשאי לומר כן. [ילקו״י ח״ג שם. ירחון קול תורה תשרי תשס״ד עמו׳ סט].

כט אם אכל מפירות שבעת המינים, וגם אכל תפוחים, או שאר פירות העץ, אינו מברך על התפוחים בורא נפשות, שגם הם בכלל על העץ, שגם הם פרי העץ הם. וכן הוא הדין אם אכל כזית ענבים, וחצי כזית מלפפון, וחצי כזית תפוז, שבזה מברך מעין שלש, ופוטר את המלפפון והתפוז מברכה אחרונה. אבל אם אכל תפוחים ושתה יין, או אכל פת הבאה בכיסנין, מברך נפשות ואחר כך על הגפן או על המחיה. וכל שכן אם אכל בשר או פרי האדמה ושתה יין או אכל משבעת המינים, שצריך לברך על כל אחת ואחת. והוא הדין אם אכל בשר ודגים ואכל מחמשת המינים שאין ברכת על המחיה פוטרת את הבשר ואת הדגים. [ילקוט יוסף על הלכות ברכת המזון וברכות עמוד תקב].

לא מי שאכל עוגה שיעור כזית, ואכל פרי משבעת המינים יותר מ-18 גרם, רשאי להוסיף בברכת על המחיה "ועל פרי העץ" ובחתימה יאמר: ברוך אתה ה' על הארץ ועל המחיה ועל פירותיה. אבל בפחות מ-18 גרם, אין לו לכלול על העץ ועל פרי העץ בברכת על המחיה. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תקג].

לב והוא הדין אם מלבד העוגה שתה יין יותר משיעור כזית ופחות משיעור רביעית, יכול לכלול "על הגפן ועל פרי הגפן" בברכת על המחיה. ויחתום: "ברוך אתה ה' על הארץ ועל המחיה ועל פרי גפנה". [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תקד].

לג האוכל עוגה שיש בה קרם, או אגוזים וכדומה, ואין בשיעור הקמח לבדו שיעור של כזית, אין לו לברך על זה ברכה אחרונה, דספק ברכות להקל. [ילקוט יוסף על הל' ברכות עמ' תקג].

לד האוכל רחת-חלקום העשויה מעמילן של חטה, אף שמברך עליה בתחלה "בורא מיני מזונות", כמו שביארנו לעיל, לענין ברכה אחרונה אין לברך אלא אם כן אכל תוך כדי אכילת פרס את כל שיעור השלש ביצים של תערובת העמילן. ואם הרחת חלקום עשויה מעמילן של תירס, או עמילן של תפוח אדמה, כפי שזה מצוי היום, אף שמערבים בזה בוטנים, מברכים עליו שהכל, ואם אכל שיעור כזית בכדי אכילת פרס מברך נפשות. [ילקוט יוסף על הלכות ברכות עמוד תקה].

לה שתה יין וברך בורא פרי הגפן, ורוצה לאכול ענבים, צריך לברך עליהם בורא פרי העץ, ובברכה אחרונה כולל על הגפן ועל העץ ועל פרי העץ. [ילקוט יוסף דיני ברהמ"ז וברכות עמ' תקה].

לו טעה ובירך על ענבים בורא פרי הגפן, או שטעה ובירך לאחריהם ברכה אחרונה על הגפן ועל פרי הגפן, יצא. [ילקוט יוסף ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תקה].

לז שתה רביעית יין ורביעית מים או שאר משקין, [בזה אחר זה], אין לו לברך על המים בורא נפשות, שברכת היין פוטרתם, כשם שבברכה ראשונה יין פוטר כל משקין. ואף אם קדם ושתה רביעית מים וכבר נתחייב בברכת בורא נפשות רבות, ואחר כך שתה רביעית יין, מברך על הגפן, ופוטר את המים. וכל זה בקבע על היין, שאז פוטר כל המשקין אפילו לא היו לפניו בשעת ברכה, אי נמי שהיו לפניו בשעת הברכה, שאז פטר אפילו לא שתה רק כוס אחד, אבל אם לא קבע על היין, וגם לא היו המשקין לפניו בשעת ברכה, צריך לברך נפשות. [ואף שבספר ברכת ה' כתב שאם שתה מים בתחלה ונתחייב בברכת בורא נפשות, ואח"כ שתה יין, יברך נפשות ואח"כ על הגפן, הנה אחר שמהר"ח אבולעפייא כתב לא כן, ושכן משמע בארחות חיים, וכ"פ בכה"ח ובשו"ת יביע אומר ח"ה (חאו"ח סי' יז אות ז'), לכן סב"ל. וראה עוד בילקו"י הלכות ברכות עמודים: תק"ו, ותשנ"ב].

לז מי שאכל שיעור מועט מפירות וכדומה, וספק אם היה בו שיעור, וכגון שאכל שיעור כ-18 גרם, ואחר כך אכל בריה שיש ספק אם מברך עליה ברכה אחרונה, אף על פי שיש כאן ספק ספיקא להחמיר ולחייבו בברכה אחרונה, אפילו הכי אינו מברך ברכה אחרונה. [ילקוט יוסף על הלכות ברכת המזון וברכות, ח״ג, עמוד תקו. שארית יוסף חלק ג׳ עמוד שמט].

לח צריך לברך ברכה מעין שלש מיושב. [וכבר ביארנו לעיל, שמטעם זה אין לענות קדיש וקדושה באמצע מעין שלש, אף לדידן דנקטינן שברכה מעין שלש מדרבנן]. ואם בירך מעומד או כשהוא מהלך, יצא. ובשאר ברכות מעיקר הדין אין צריך לאומרם מיושב, אף בברכת הנהנין. וגם בברכת בורא נפשות, מעיקר הדין אין צריך לשבת בעת שמברך ברכה זו. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד תקז].

סימן רט - דין טעות וספק בברכת היין

א לקח בידו כוס שכר או של מים ואמר ברוך אתה ה׳ אלוקינו מלך העולם על דעת לומר שהכל, וטעה ואמר בורא פרי הגפן, אם לא נזכר בתוך כדי דיבור, אין מחזירין אותו, מפני שבשעה שהזכיר שם ומלכות, שהם עיקר הברכה, לא נתכוין אלא לברכה הראויה לאותו המין. ומכל מקום אם נזכר בתוך כדי דיבור, יתקן מיד ויאמר ״שהכל נהיה בדברו״. [ואם לא נזכר בתוך כדי דיבור, יש אומרים שנכון שיהרהר הברכה בלבו קודם שיטעם]. [ילקוט יוסף ברכות עמוד תקח].

ב אם לקח כוס שכר בידו וסבור שהוא יין ופתח ברוך אתה ה׳ אלוקינו מלך העולם על דעת לסיים בורא פרי הגפן, ונזכר שהוא שכר או מים וסיים שהכל נהיה בדברו, יצא. [ילקוט יוסף ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד תקיא. וראה להלן אם היה בדעתו להיפך].

ג וכן אם היו לפניו פירות הארץ, והתחיל הברכה על מנת לומר בורא פרי האדמה, וטעה וחתם בורא פרי העץ, אם נזכר בתוך כדי דיבור, יתקן מיד ויאמר בורא פרי האדמה, ואם לא נזכר עד שעבר תוך כדי דיבור, יצא. וכן אם היה לפניו תבשיל של דגן ופתח על דעת לומר בורא מיני מזונות, וטעה ואמר המוציא, יצא, שבשעה שאמר שם ומלכות לא נתכוין אלא לברכה הראויה. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד תקיא].

ד מי שאכל ושבע מאכילת הפת, שאז חייב בברכת המזון מן התורה, והוצרך לנקביו, והתחיל לברך ״ברוך אתה ה׳״ על דעת לומר אשר יצר את האדם וכו׳, וחזר בו והמשיך האל הזן אותנו וכו׳, בדיעבד יצא ידי

חובתו. וכל שכן בברכות דרבנן, [כגון שלקח כוס יין בידו ובעת הזכרת שם ה' חשב לחתום שהכל, וסיים הגפן, יצא]. שאם שינה הברכה מעיקר מחשבתו בעת הזכרת "ברוך אתה ה'" יצא ידי חובה. ומכל מקום לכתחלה יזהר מלעשות כן. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תקיא, ועמוד תרעד, ובמהדורת תשס"ד גם בעמוד תשנד].

ה אמר ברוך אתה ה' על דעת לומר זוקף כפופים, קודם שבירך מתיר אסורים, יסיים זוקף כפופים, אף על פי שעל ידי כך לא יוכל לברך מתיר אסורים. [ילקוט יוסף, ברכות עמ' תקיב].

ו לקח כוס שכר או מים וסבר שהוא יין, ובירך ברוך אתה ה' אלוקינו מלך העולם בורא פרי הגפן, ותוך כדי דיבור נזכר שטעה ואמר שהכל נהיה בדברו, וכך היתה אמירתו: "ברוך אתה ה' אלוקינו מלך העולם בורא פרי הגפן שהכל נהיה בדברו", יצא. ואם לא תיקן בתוך כדי דיבור, לא יצא, וצריך לחזור ולברך שהכל. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תקיג].

סימן רט - סדר ברכות

ז כל הברכות כולן, כולל ברכות התורה, ברכות הנהנין לפניהם ולאחריהם, ברכות השבח וברכות המצוות, אם נסתפק בכולן אם בירך אם לאו, אינו מברך לא בתחלה ולא בסוף. חוץ מברכת המזון מפני שהיא של תורה, וכמבואר לעיל (סימן קפד), ולכן אם אכל פירות או עוגה, ונסתפק אם בירך ברכת נפשות או על המחיה, או לא בירך, או שנסתפק אם אכל שיעור כזית בתוך כדי אכילת פרס, אם יכול לאכול עוד בתוך כדי אכילת פרס טוב שיעשה כן, ואם לאו, אין לו לברך מספק, שדעת מרן לחשוש למיעוט הראשונים הסוברים דברכת מעין שלש היא מדרבנן. [ילקוט יוסף, על הלכות ברהמ"ז וברכות עמוד תקיג].

ח אם נסתפק אם בירך ברכה ראשונה או לא, מותר לו לכתחלה לאכול או לשתות בלי ברכה, דמאחר שאין עליו חיוב לברך ברכה ראשונה, אין לחוש בזה משום מה שאמרו כל הנהנה מהעולם הזה בלי ברכה כאילו מעל. ומכל מקום אם יכול לשמוע הברכה מאחר ולצאת ידי חובה מספק, או להרהר הברכה בלבו, עדיף טפי. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תקיג].

ט היכא דשחט ולא בירך, שחיטתו כשרה בלא שום חשש. [ילקו"י הל' ברכות בהערה].

סימן רי - דין האוכל פחות מכזית

א האוכל פחות מכזית בין מפת בין משאר אוכלים, וכן השותה פחות מרביעית, בין מיין בין משאר משקים, מברך תחלה ברכה הראויה לאותו המין, ולאחריו אינו מברך כלל ויש אומרים שאם אכל בריה שלימה, כגון גרגיר שלם של ענב או של רימון, כבר מתחייב בברכה אחרונה אפילו לא היה בו שיעור. ויש חולקים, ולדינא אפילו אם אכל בריה שלימה, אם לא אכל שיעור כזית לא יברך. ומכל מקום לכתחלה יזהר שלא לאכול בריה פחות מכזית, כדי שלא להכנס בספק ברכה אחרונה. [ילקוט יוסף, ח"ג ברכות עמ' תקטז, ותשנג. שארית יוסף חלק ג' עמ' שמט].

ב דין בריה הנזכר שייך גם בפירות שאינם משבעת המינים, ולכן גם האוכל פלח של תפוז, דינו כמו האוכל גרגיר של רמון שצריך להזהר לכתחלה שלא לאכול פלח שלם. [ילקוט יוסף ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תקיז, ועמוד תשנג].

ג לכתחלה יש ליזהר שלא לאכול עוגה או פירות כ-18 גרם, כדי שלא יכנס בספק ברכה אחרונה, אלא יאכל פחות מ-18 גרם, או יותר מ-27 גרם. ואם אכל כ-18 גרם, ישתדל לאכול עוד עד שיעור 27 גרם, ואז יברך ברכה אחרונה. ואם אינו יכול לאכול עוד, לא יברך ברכה אחרונה. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תקיז].

ד מי שמטבל ביסקויט לתוך כוס תה או קפה, ועל ידי כך הגיע משקל הביסקויט לכ-27 גרם, ואכלו, אינו מברך ברכה אחרונה, שאין התה מצטרף לשיעור ברכה אחרונה. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תקיז].

ה מי שאכל חצי כזית והקיאו, ואכל חצי כזית אחר, יש להסתפק אם מצטרף לענין ברכה אחרונה, ולכן אם אינו יכול לאכול שוב כזית, אינו מברך ברכה אחרונה. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תקכא].

ו טוב ליזהר לכתחלה שלא לשתות יין או שאר משקים כשיעור כזית, אלא או שישתה שיעור רביעית כדי שיברך ברכה אחרונה, או פחות משיעור כזית. ובדיעבד אם שתה יותר מכזית, ופחות מרביעית, אינו מברך ברכה אחרונה. [ילקוט יוסף דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תקכא].

דין המטעמת

ז הטועם את התבשיל, לראות אם יש בו יתר מלח או חסר מלח, וכיוצא בזה, אפילו אם הוא בולע, עד שיעור כזית [ובמשקים עד שיעור רביעית], אין צריך לברך כלל, כיון שדעתו לטעימה, ואפילו אם הוא בולע. ואם דעתו לאכילה, מברך אפי' על כל שהוא. [שם עמ' תקכב].

ח הטועם את התבשיל וכוונתו גם לטעימה וגם ליהנות, יש להסתפק אם צריך לברך, ונראה יותר שצריך לברך, ומכל מקום נכון יותר לכוין בפירוש לשם הנאת אכילה, שאז יוכל לברך לכולי עלמא. [ילקוט יוסף הלכות עמ' תקכג].

ט מי שבירך על מאכל, ונתנו לתוך פיו לשם אכילה, ופלט, לא הוי ברכתו ברכה לבטלה, דסוף סוף החיך נהנה ממנו קימעא, אמנם אם המאכל עדיין לפניו, לכתחלה טוב שיקח מעט מהאוכל ויבלע ממנו מעט. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תקכג].

סימן ריא - דיני קדימה בברכות

א היו לפניו מיני פירות הרבה, אם ברכותיהם שוות, ויש ביניהם ממין שבעה, מקדים מין שבעה. ופירות שנשתבחה בהם ארץ ישראל הם שבעה מינים ככתוב (דברים ח, ח): ארץ חטה ושעורה וגפן ותאנה ורמון, ארץ זית שמן ודבש. ופירוש דבש היינו תמרים. ופירות שבעת המינים קודמים לברכה לכל שאר מיני פירות העץ. ואפילו חביב עליו מין פרי אחר שאינו משבעת המינים, יש להקדים לברך על פירות שבעת המינים. [ילקוט יוסף ברכות עמוד תקכד].

ב כל דין קדימה שאמרו אינו אלא כששניהם מונחים לפניו וברצונו לאכול משניהם, אבל אין צריך להמתין עד שיביאו לפניו המין שמוקדם לברכה. [ואין דין קדימה אלא לענין הברכה, אבל אחר שבירך על הזיתים ואכל מהם, רשאי לאכול מכל פרי העץ שלפניו]. [ילקו"י על הל' ברכות עמו' תקכה].

ג כל הקודם בפסוק בשבעת המינים עצמם, קודם לחבירו לברכה. ותמרים קודמים לענבים, כי התמרים "שני" לארץ אחרון שבמקרא, והגפן "שלישי" לארץ הראשון. ויש אומרים שהיין קודם לתמרים, הואיל והיין דבר חשוב הוא עד שקובע ברכה לעצמו בברכת "בורא פרי הגפן", וגם הוא סועד ומשמח. ויש חולקים ואומרים שאין קדימה ליין על התמרים. ולדינא, יש להקדים התמרים ליין, וכדעת הבית יוסף. [ואמנם הטור הביא בשם רבינו פרץ שהיין קודם, אך בב"י כתב שדעת כל המפרשים היפך רבינו פרץ, וגם מנהג העולם לא כדבריו. אלא שכתב ליישב דברי הטור. וראה בירחון קול תורה תמוז תשס"ג עמ' נד]. ולכל הדעות מעשה קדרה, דהיינו תבשיל מחמשת מיני דגן קודמים

ליין. נמצא משפט הקדימה בברכות כדלהלן: ברכת המוציא קודמת לכל דבר. [ומפני כך מכסים את הפת קודם הקידוש על היין בשבת ויו"ט, להראות כאילו אין כאן פת לפנינו בכדי להקדימו]. ולאחר מכן ברכת "בורא מיני מזונות". ופת חטים קודמת לפת שעורים. ואחריהם זית, ואחריו תמרים, ואחר כך ענבים, ואחר כך תאנים, ואחר כך רימונים, ואחריהם שאר מיני פירות העץ. [ומה שיש נוהגים בליל ט"ו בשבט לשתות בירה משעורים כדי לטעום מכל שבעת המינים, פשוט שאין להקדים הבירה לשאר מינים, כיון שהרוב מים, וברכתו שהכל]. [ילקוט יוסף דיני ברכות עמוד תקכה].

ד ברכה אחת שמברך "בורא פרי העץ" פוטרת כל מיני העץ שלפניו, ואם טעה והקדים פרי עץ המאוחר בפסוק, כגון שבירך תחלה על רמון, או אפילו מין פרי אחר שאינו משבעת המינים, וקדם ובירך עליו בורא פרי העץ, וכיוון לפטור את הפירות האחרים, יצא. שאין משפט הקדימה של שבעת המינים כסדרן אלא לענין לכתחלה, ולא לעכב בדיעבד. [שם עמוד תקכו].

ה הביאו לפניו מיני פירות שונים, מפרי העץ ומפרי האדמה, מן הדין אפשר להקדים לברך על פרי האדמה, אפילו אם אינו חביב, ואפילו אם פרי העץ הוא אחד משבעת המינים. שאין דין קדימה לשבעת המינים אלא בפירות שברכותיהן שוות. ומכל מקום נכון להקדים פרי העץ לפרי האדמה, אלא אם כן פרי האדמה חביב עליו יותר, שאז יקדים החביב תחלה. [ילקוט יוסף ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תקכז].

ו ברכת בורא פרי העץ או בורא פרי האדמה קודמת לברכת שהכל נהיה בדברו, מפני שהם ברכות מבוררות יותר מברכת שהכל, שהיא ברכה כוללת. ומכל מקום אם בירך שהכל תחלה לא פטר שאר מינים שלפניו מברכת בורא פרי העץ או בורא פרי האדמה, שאף על פי שאמרו חז"ל: "על הכל אם אמר שהכל יצא" אין זה אלא באופן שנתכוין בברכת שהכל לפטור את פרי העץ, או את פרי האדמה, מה שאין כן בזה. וכן אם הקדים ובירך "בורא פרי האדמה" על פרי האדמה, ולפניו גם פרי העץ, לא נפטר פרי העץ בברכת בורא פרי האדמה, הואיל ולא נתכוין בפירוש לפוטרו. אבל אם נתכוין לפוטרו יצא. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברכות עמו' תקכח].

סימן ריב - שהעיקר פוטר את הטפילה

א כל שהוא עיקר ועמו טפילה, מברך על העיקר ופוטר את הטפילה, בין מברכה שלפניה ובין מברכה שלאחריה. ולכן אין מברכים על הגבינה או הריבה שבתוך העוגה, אף אם אוכלן בפני עצמן, ואפילו אם אוכל מהעוגה, וטועם מהגבינה המונחת לפניו בצלחת בפני עצמה, וכוונתו כדי

ללפת את העוגה, או מטבל העוגה בריבה, כיון שהיא טפילה לעוגה, ובאה ללפת את העוגה, אין מברכין על הגבינה או על הריבה. [ילקוט יוסף הלכות ברכות עמו' תקכט, ותרעד].

ב האוכל מעט פת רק כדי להעביר את מליחות הדגים, או חריפות המלפפון, והעיקר אצלו הדג, אם אכל מן הפת שיעור כזית, ומן הדג לא אכל אלא פחות מכשיעור, צריך לברך ברכת המזון על הפת שאכל, ופוטר את הדג מברכה אחרונה. וכל שכן אם אכל מן הפת כדי שיעור שביעה, שחייב לברך ברכת המזון מן התורה. [ילקוט יוסף, ח"ג על הלכות ברהמ"ז וברכות עמוד תקכט, ובמהדורת תשס"ד, גם בעמוד תשנה. ושלא כמי שאומר שיברך בורא נפשות רבות].

ג האוכלים פירות אחר גבינה, בתוך הסעודה בלא פת, כדי למתק את הפה מן הגבינה, נכון יותר לאכול מהם בתחלה בלא פת, כדי לברך עליהם, וטוב יותר שיכווין בברכת המוציא שאינו רוצה להוציא בברכתו את הפירות, שבכל מקום שיש מחלוקת טוב שיכוין בפירוש שלא לצאת ידי חובה. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תקלא].

ד האוכל "קרמבו", טוב שיאכל את הביסקויט יחד עם הקרם, ואז יברך שהכל בלבד. וכן האוכל גלידה בגביע, אינו מברך על הגביע, שנפטר בברכת שהכל על הגלידה שהיא העיקר. ואף אם אוכל את הביסקויט או את הגביע אחר שגמר את הקרמבו או הגלידה, אינו מברך מזונות. [ילקוט יוסף הלכות ברכות עמו' תקלא, ותשנז. שארית יוסף ח"ג עמו' שנד. יבי"א ז' סי' לג עמו' צב].

ה יש אומרים שהעיקר פוטר את הטפלה בין שאוכל את הטפלה לפני העיקר ובין שאוכל את הטפלה אחר העיקר. ויש אומרים שאם אוכל את הטפל קודם העיקר מברך על הטפל שהכל. ויש אומרים שמברך על הטפל כברכתו. וכן נראה עיקר. [ילקוט יוסף על הלכות ברכות עמוד תקל, ובמהדורת תשס"ד עמוד תשנה].

ו גלידה שבין שני ביסקויטים שנקראת קסטה, אם רוצה לאכול רק את המילוי, ואוכל הרקיקים רק מפני שהם שם, ובשבילו הביסקויטים הם רק כדי לתפוס את הגלידה שבאמצע, והעיקר אצלו זה הגלידה, יברך שהכל על הגלידה ופוטר הרקיקין, וכמו שנתבאר בילקוט יוסף חלק ג'. אבל אם רצונו ומטרתו לאכול גם את הביסקויטים, [וכגון שהוא רעב קצת], יש לברך בורא מיני מזונות על הביסקויטים, ולפטור את הגלידה. וכן אם רוצה לאכול את הביסקויט בפני עצמו, רשאי לברך בורא מיני מזונות תחילה, ואחר כך יברך שהכל על הגלידה. ואם הגביע עשוי מקמח תירס או מקמח תפוחי אדמה, בודאי שברכת שהכל פוטרת הכל בכל ענין, ולכן יש לברר קודם הברכה ממה נעשה הגביע, כדי לדעת ברכתו. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תקלב, ובמהדורת תשס"ד גם בעמוד תשנו. שארית יוסף חלק ג' עמוד שנג. יביע אומר חלק ז' סימן לג].

ז האוכל [שלא בתוך הסעודה] תבשיל או אורז, ומונח לפניו בצלחת חתיכת עוף, או שניצל, או בשר, אם הבשר מעורב עם האורז, הוא טפל לגבי האורז, ומברך על האורז בלבד. ובפרט אם נתבשלו בקדרה אחת. אבל אם הבשר מונח בנפרד בצד הצלחת, ואוכלו לבסוף בפני עצמו בלי האורז, מברך גם על הבשר. ובפרט אם הבשר נתבשל בקדרה אחרת. והאוכל אורז ואפונה מעורבים זה בזה, או אורז וגזר וצימוקים מעורבים, מברך בורא מיני מזונות בלבד. וכן אם אוכל אורז עם מלפפון חמוץ, או זיתים כבושים, ואוכל המלפפון יחד עם האורז, אינו מברך, דחשיב כטפל, אבל אם אוכל המלפפון לבסוף לבדו, ולא אכל ממנו עם האורז, לא חשיב כטפל ומברך עליו בורא פרי האדמה, ועל הזיתים בורא פרי העץ. כל שאין אכילת המלפפון באה להעביר טעם האורז, שאז אין זה נחשב כטפל. [ילקו״י שם עמו׳ תקלג].

ח כבר נתבאר לעיל [עמוד שעב] שהאוכל עוגה ושותה עמה תה או קפה, מברך על העוגה בורא מיני מזונות, ועל המשקה שהכל נהיה בדברו, שאין זה נחשב כעיקר וטפל. ויקדים לברך בורא מיני מזונות על העוגה, ואחר שטעם מהעוגה יברך שהכל על התה. [שם עמ׳ תקלה].

ט אף על פי שהלכה רווחת בידינו שהעיקר פוטר את הטפל בברכה ראשונה, אם הטפל חביב בעיניו כמו העיקר, יש אומרים שיכול להקדים לברך על הטפל, ואחר כך לברך על העיקר. ויש שחששו בזה לברכה שאינה צריכה, ואינו יכול לברך על הטפל לבדו. [ילקוט יוסף על הלכות ברכות עמוד תקלו. ועיין היטב בשו״ת יביע אומר ח״ז סי׳ לב עמוד פט סוף ההערה].

י האוכל מיני פירות עם פת הבאה בכיסנין, ואין לו ליפתן אחר, ומלפת בפירות אלה את העוגה, אף שאוכל מהפירות באמצע בלי העוגה, אינו מברך על הפירות, דכיון שאין כוונתו באכילת הפירות אלא ללפת בהם את העוגה, הוו הפירות כטפל לגבי העוגה, ואין לברך עליהם, דספק ברכות להקל. אולם האוכל פירות לבד בתוך אכילת פת הבאה בכיסנין, ואינו מלפת ביחד, בודאי שאין האחד נפטר בברכת האחר, ורק כשמלפתם בהם אינו מברך. וכן בבשר ודגים או גבינה. אלא אם כן אוכל פת אחר הדגים כדי להעביר מליחות הדג, שאינו מברך על הפת, כמבואר. [ילקוט יוסף ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד תקלו].

יא האוכל כוסכוס עם ירקות שעליו, מברך מזונות על הכוסכוס, ואינו מברך על הירקות. ויש שמקדימים לברך על הירקות, ואוכלים כמה מהם לבדם, ואחר כך מברכים על הכוסכוס ומברכים עליו מזונות. ויש שחששו בזה לברכה שאינה צריכה, אחר שהירקות טפלים לכוסכוס, ולכל מנהג יש על מה לסמוך. [יביע אומר ח״ז חאו״ח סי׳ לב עמוד פט. ע״ש היטב].

סימן ריג - מי שיצא אם מוציא אחרים

א אין המברך מוציא אחרים בברכת הנהנין אלא אם כן יאכל וישתה עמהם, ואז יוצאים בשמיעתן שמכוונין אליו, אפילו לא יענו אמן. וכאשר מברך להוציא אחרים ידי חובתם צריכים לשבת. ולכן יש להזהיר את הצבור לשבת בעת שמיעת ברכות ההבדלה, כשהשליח צבור מבדיל ומכוין להוציא את הצבור ידי חובתם. ובברכה אחרונה על פירות, כגון ברכת נפשות או על העץ וכדומה, שאין בהם זימון, לכתחלה כל אחד יברך לעצמו, ולא יצאו ידי חובה על ידי שומע כעונה. ואם השומע אינו בקי לברך ברכה זו בעל פה, יאמר עמו מלה במלה. [ילקוט יוסף דיני ברהמ״ז וברכות עמוד תקלו. ש״ע סימן ריג].

ב אין יוצאים ידי חובה בשמיעת הברכה מאחר, אלא אם כן שמעו את הברכה מתחלתה ועד סופה, ונתכוונו לצאת בה ידי חובה, והמברך נתכוין גם כן להוציאם ידי חובתם. [שם עמ׳ תקלז].

ג השומע ברכה מחבירו ונתכוין המברך להוציאו ידי חובה בברכתו, וגם הוא נתכוין לצאת, וענה אמן אחר ברכת חבירו, ושוב נמלך בדעתו שלא לאכול או לשתות כלל, אינו רשאי להמלך, אלא חייב לטעום כל שהוא כדי שתחול הברכה עליו, ולא תהיה כברכה לבטלה לגביו. וכן אינו רשאי לחזור לברך בעצמו, שמאחר וקיימא לן שומע כעונה וגם ענה אמן הרי הוא כמוציא הברכה מפיו, ואם יברך אחר זה הוי כברכה לבטלה. אבל אם לא ענה אמן אחר המברך, רשאי להמלך שלא לאכול או לחזור ולברך. [שו״ת יביע אומר חלק ח׳ סימן כד, שארית יוסף חלק ג׳ עמוד שמד. ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד תקלז, ותשמח].

ד מי שמסופק באיזו ברכה אם חייב לברך או לא, רשאי לשמוע הברכה מפי חבירו שהוא חייב בודאי באותה ברכה, באופן ששניהם מכוונים לצאת בברכה ההיא, ואין בזה שום חשש איסור לברכה לבטלה, שהרי הוא כאילו התנה מעיקרא, שאם הוא חייב באותה ברכה הרי הוא יוצא ידי חובה בברכת חבירו, ואם לאו, אינו מכוין לצאת ידי חובה כלל, מאחר שאינו צריך לכך. [ילקוט יוסף על הלכות ברכות, מהדורת תשס״ד, עמוד תשמח].

ה אין אומרים ״אף על פי שיצא מוציא״ אלא בברכת המצוות, אבל בברכות השבח, כגון תפלה וברכות קריאת שמע, או ברכת אשר יצר את האדם בחכמה, או אשר יצר אתכם בדין, או עושה מעשה בראשית, הגומל, וכל כיו״ב, מי שכבר בירך ויצא ידי חובתו, אינו רשאי לחזור ולברך להוציא את חבירו ידי חובה. [ילקו״י הלכות השכמת הבוקר תשס״ד, סי׳ ו הערה יא. עמו׳ תקט, על פי דברי המאירי ר״ה כט. ויש מי שכתב לחלוק בדין זה, ופירש דהמאירי איירי רק בברכות תפלה וכדו׳, אך לא משמע כן מדברי המאירי, ומאן יימר לן בודאי הגמור דהכי

הוא, וא״כ הדרינן לכללא דסב״ל].

סימן ריד - שם ומלכות בברכות

א כל ברכה שאין בה הזכרת שם ומלכות אינה ברכה, ואם דילג שם או מלכות יחזור ויברך. ויש אומרים שאפילו לא דילג אלא תיבת העולם לבד, צריך לחזור ולברך, דמלך לבד אינה מלכות. ויש חולקים, ולענין הלכה ספק ברכות להקל, ואינו חוזר לברך. וכן אם אמר שם אדנות, ודילג תיבת אלהינו, או שאמר תיבת אלהינו ודילג שם אדנות, יצא בדיעבד, ואינו חוזר ומברך. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד תקלט].

ב אסור לברך או להוציא מפיו הזכרת השם בגילוי הראש. ומכל שכן שאסור להתפלל תפלת שמונה עשרה בגילוי הראש. ואף שלא בשעת התפלה אין ללכת ד׳ אמות בגילוי ראש, ואף אם אינו הולך אסור לשהות שיעור מהלך ד׳ אמות בגילוי ראש. ויש אומרים שהוא איסור מעיקר הדין, ויש אומרים שאינו אלא ממדת חסידות. ואף על פי שכן הוא העיקר, מכל מקום בזמן הזה יש להחמיר בזה יותר, כי כיסוי הראש מעיד על שייכותו למחנה שומרי תורה ומצוות, ולא להיפך ח״ו. ולכן כל מי שהוא ירא שמים צריך להזהר לכסות את ראשו כשהולך ברשות הרבים, שיהיה היכר בין עובד אלקים לאשר לא עבדו, ויש בזה יותר ממדת חסידות, והכיפה שעל ראשו של אדם ירא שמים היא לסמל ולמופת, שהוא שייך למחנה הדתי, ומורא שמים עליו. ומי שהולך בגילוי ראש אדרבה יש בו משום מראית העין, שיחשדוהו שהוא אדם חפשי הפורק עול מלכות שמים מעליו. [ילקוט יוסף, על הלכות השכמת הבוקר סימן ג׳].

ג אם אין לו כיסוי ראש, לא מועיל ליתן את כף ידו על ראשו במקום כיסוי ראש, אלא ימשוך השרוול ויניח היד עם השרוול על ראשו ויברך. ויש מי שכתב שאין צריך למשוך השרוול, וגם אם מניח זרוע ידו על ראשו מועיל כדי לברך. ואין הוראה זו נכונה לדעת מרן הבית יוסף. [הנה יש מי שכתב לחדש, דא״צ להניח השרוול על הראש, ודי להניח זרוע ידו על הראש. והוכיח מדין הנמצא במים בלא בגדים, שמשלב ידיו כנגד לבו ומברך. אולם אין זו ראיה כלל, דהתם מדין הפסק קאתינן עלה. אבל אכתי לא חשיב כיסוי. ואף שדעת הל״ח להקל בזה, מדברי הב״י לא משמע כן. וזה דלא כמ״ש בברכת ה׳].

סימן רטו - עניית אמן אחר הברכות

א אין עונים אמן אחר ברכות עצמו, אלא כשמברך ב' ברכות או יותר, שהם סוף הברכות, כמו בברכת יהללוך, ובברכת ישתבח, ובברכת שומר את עמו ישראל לעד, ובברכת הפורס סוכת שלום וכו', ובברכת המברך את עמו ישראל בשלום, ובברכת בונה ירושלים, ובסיום ברכות ההפטרה. [ילקוט יוסף על הלכות ברהמ"ז וברכות עמוד תקמא].

ב השומע אחד מישראל שמברך אחת מכל הברכות, אף על פי שלא שמע את כל הברכה מתחלתה ועד סופה, וגם אינו חייב באותה ברכה, חייב לענות אחריו אמן. אבל אם היה המברך אפיקורוס או כותי, אין עונים אחריו אמן. אפילו אם שמע את הברכה מתחלה ועד סופה אינו עונה אחריו אמן. במה דברים אמורים בנוצרי, אבל אם שמע ברכה ממוסלמי עונה אחריו אמן. וכן השומע ברכה ממחללי שבת בזמנינו, עונה אחריו אמן. אבל השומע ברכה מפי רב רפורמי, כגון בטכס נישואין, אין לענות אחריו אמן. [ילקו"י, ברכות עמוד תקמב].

ג מי שבירך על איזה דבר, ושינה ממטבע הברכה, או שדילג הזכרת שם שמים, אין עונים אחריו אמן. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תקמב].

ד השומע ברכה מחבירו דרך הטלפון, או ברדיו בשידור ישיר, עונה אחריו אמן, אף שאינו יוצא ידי חובה מדין "שומע כעונה" באופן כזה. ואפילו אם גלי הקול מעבירים את קול המברך אחר כמה שניות, עונים לקדיש ולקדושה ולברכות כשהוא בשידור ישיר. וכל שכן אם שמע ברכה דרך הרם-קול, שעונה אמן אחר המברך, אף אם לא היה שומע הברכה לולי הרם-קול. והשומע ברכה או קדיש מהקלטה, או שידור חוזר, אינו עונה אמן. [ילקוט יוסף ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תקמג].

ה הרואה את חבירו ממלמל איזו ברכה, ואינו שומע איזו ברכה מברך, אינו עונה אחריו אמן, אלא אם כן ראה את מה שאוחז בידו, ומתוך כך מבין שהוא מברך ברכה מסויימת, שאז כשרואה אותו מסיים למלמל הברכה, עונה אחריו אמן, שהרי יודע מה בירך. ועדיף יותר שיטה אוזן וישמע חלק מהברכה, להיות בטוח איזו ברכה הוא מברך. [ילקוט יוסף ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תקמג].

ו מנהג יפה הוא לענות בברכה אחר הזכרת שם ה"ברוך הוא וברוך שמו". ואם המברך ממהר ויש חשש שעל ידי עניית ברוך הוא וברוך שמו לא יספיק לענות אמן, יש להעדיף עניית אמן על פני עניית ברוך הוא וברוך שמו. וכבר כתבנו לעיל שיש נוהגים לענות אמן כששומעים הרחמן שבברכת המזון, אחר כל משפט. וכן בברכת השנים וב "יעלה ויבא", וכדומה. ומנהגינו לענות אמן אחר אמירת "מי שברך" שעושים בבית הכנסת בעת פתיחת ההיכל או אחר קריאת התורה. ובכל זה אין עניית אמן חיוב אלא מנהג טוב, ולכן העוסק בלימודו, אין צריך להפסיק לעניית אמן לנ"ל. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תקמד].

ז קטן המברך ברכה, בין ברכת הנהנין ובין ברכת המצוות, אם מברך בשעת אכילה או בשעת קיום מצוה, עונים אחריו אמן. אבל אם מברך בשעה שמתלמד הברכות בבית הספר, אין עונים אחריו אמן. במה דברים אמורים בקטן שמלאו לו שש שנים ויודע למי מברכים. והוא הדין כשיש ספק בדבר אם מלאו לו שש שנים, עונים אחריו אמן. וקטן שידוע שלא מלאו לו שש שנים, והוא מבן חמש שנים ומעלה ויודע למי מברכים, העונה אחריו אמן יש לו על מה שיסמוך. אבל פחות מגיל זה, או שאינו יודע למי מברכים, אין עונים אמן אחר ברכותיו כלל, אפילו כשמברך קודם אכילתו, או קודם קיום מצוה. [ויכול לומר בלחש ברוך ה' לעולם אמן ואמן, ויגביה קולו באמן]. ואין חילוק בכל זה בין קטן לקטנה. וכל האמור הוא בקטן שיודע לנקות עצמו שיהא גופו נקי כהוגן. אבל אם אין גופו נקי, יש מחלוקת בדבר אם עונים אמן אחר ברכותיו, ושב ואל תעשה עדיף. [ילקו"י ברכות עמוד תקמה, ועמוד תשסב. שו"ת יביע אומר ח"ח סי' כה שאלה ד'. וח"ט סי' קח אות קג. והליכות עולם ח"ב עמוד קלב].

ח מי שמוכרח לישב בגילוי הראש, כגון בבית משפט של גוים, ושמע ברכה מחבירו, מותר לו לענות אמן בגילוי הראש. [ילקוט יוסף, על הלכות השכמת הבוקר, מהדורת תשס"ד, סימן ג'].

ט כל המברך ברכה שאינה צריכה, הרי זה נושא שם שמים לשוא והרי הוא כנשבע לשוא ואסור לענות אחריו אמן. ולדידן איסור ברכה לבטלה הוי מן התורה, ולפיכך החמירו בספק ברכות ואמרו דשב ואל תעשה עדיף. [שלחן ערוך סימן קטו ס"ג. ולדידן ברכה לבטלה הוי איסור תורה, וכ"ד הגאונים, והרמב"ם בתשובה. ואין לומר דמה שכתב מלקין אותו היינו מכת מרדות, וכמ"ש בפתח הדביר, שהרי לאו זה חשיב כלאו שיש בו מעשה, דדמי לנשבע. וראה בילקוט יוסף על הלכות ברכות עמוד תקמז. ובילקו"י תפלה כרך א' סי' פט הערה מד, עמוד קלה. ובקול תורה סיון תשס"ג עמ' קד].

י הלומד בש"ס ובמדרשי חז"ל, ופוגע בפסוקים שיש בהם אזכרות שם שמים, יש לו לקראם כקריאתן בתנ"ך בהזכרת שם שמים, ואין להחמיר בזה ולכנות ולבטאת "אלוקים" בקו"ף ולא בה"א, או לומר "אדושם", או "המוני", שהואיל ומדינא שרי, המחמיר יוצא שכרו בהפסדו, דהוי כמכנה שם כלפי מעלה. אולם אזכרות שבמטבע ברכות המובאים בש"ס ובמדרשי חז"ל ובפוסקים, אין לקראם כי אם בכינוי "השם". וכמו כן יכנה לומר אלוקים, או אלוקינו בקו"ף. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תקמח].

יא והוא הדין בזה למי שדורש ברבים, ומזכיר בדרשתו איזה פסוק, שרשאי לומר שם ה' כקריאתו, ולא יכנה לומר "השם" וכיו"ב. ואפילו אם אינו אומר פסוק שלם, אלא חלקו בלבד, רשאי להזכיר שם ה' או אלוקים בה"א. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תקמח].

יב מותר לברך ולהזכיר שם ה׳ לשם לימוד לקטן, עד שיהיה רגיל בברכות. וצריך לחנך את הקטנים לברך ברכות המצות וברכות הנהנין, הן ברכה ראשונה והן ברכה אחרונה. וקטן שעדיין לא יודע לברך, מותר לחנכו לברך כמה פעמים על כל פרי ופרי, אף שדעתו היה לאכול יותר מפרי אחד. וכשהאב מחנך את בנו או בתו לברך, מותר לו להזכיר שם ה׳ בברכה, ואין בזה חשש משום ברכה לבטלה. אבל כשהבן יודע כבר לברך, ורק צריך לעזור לו בברכה, יש להמנע מלומר שם ה׳. ומותר לחנך את הקטן לברך אף שאינו יודע לקנח עצמו יפה. [ילקוט יוסף ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד תקמט. ילקו״י דיני חינוך מהדורת תשס״ג, עמוד קנא].

יג על האב לשים לבו לבניו הקטנים שלא ירגילו להזכיר שם שמים לבטלה, שלא לשם חינוך. [ילקוט יוסף דיני חינוך קטן, מהדורת תשס״ג עמוד קנב]

יד אין כל איסור להשמיע פסוקי תפלה ותנ״ך מעל תקליטי הגרמפון, אף על פי שמוקלט בהם אזכרות שם ה׳. ואין לחוש בזה להזכרת שם שמים לבטלה. ובלבד שהדבר יהיה בשמחת מצוה, והאזנת השומעים בכובד ראש, ובמקום גילה שם תהא רעדה. אבל אם שומעים זאת בדרך היתול שחוק וקלות ראש, ומדברים דברי ליצנות, יש להמנע מלישב שם, ועל זה אמרו : ובמושב ליצים לא ישב. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד תקמט].

טו כל הנהנה מן העולם בלא ברכה הרי זה כאילו מעל בקדשי שמים, ולכן יש להקפיד שלא ליהנות אפילו כל שהוא בלי ברכה. ואמנם מי שאין עליו חיוב לברך, כמו אונן, אפילו שמסר מתו לחברא קדישא, או אונן ביום טוב כשאין בדעתו לקבור על ידי נכרים, או מי שמסופק אם בירך או לא, שבכל אלה פטור מלברך, מותר לו לאכול ואין בזה משום כל הנהנה מן העולם הזה וכו׳. ומותר אף לכתחלה בקום ועשה לאכול בכל האופנים הנ״ל, ודלא כמי שהחמיר בזה. [ילקוט יוסף על הלכות אבלות מהדורת שנת תשס״ד, דיני אונן עמוד קיז].

טז כל הדין הנזכר לעיל הוא רק לגבי ברכה ראשונה, אבל לגבי ברכה אחרונה לא אמרינן כל הנהנה מן העולם הזה בלא ברכה כאילו מעל. [ירחון קול תורה תמוז תשס״ג עמוד נח].

יז במקום שיש ספק אם רשאי לברך או לא, שאנו אומרים ספק ברכות להקל, ואינו מברך, רשאי על כל פנים להרהר הברכה בלבו, שאין איסור ברכה לבטלה אלא כשמוציא בשפתיו. אולם אין לברך בלשון תרגום, דהיינו שאומר במקום ברוך אתה ה׳ אלוקינו מלך העולם, בריך רחמנא מלכא דעלמא וכו׳. וכן לא יברך בשאר לשונות, מפני שדעת רבים מן הפוסקים שאף בלשון תרגום או בלשון לעז שמברך בכיו״ב יש חשש איסור ברכה לבטלה.[הליכו״ע ח״ב עמ׳ לא].

הלכות ברכת הבשמים

סימן רטז - דיני ברכת הריח

א חז"ל הצריכו לברך על הנאת הריח, ואסרו ליהנות מריח טוב עד שיברך. אבל לאחריו אין צריך לברך כלום. וסמכו זה על הפסוק "כל הנשמה תהלל יה" איזהו דבר שהנשמה נהנית ממנו, זה הריח [ברכות מג:]. וכשהוא מברך יטול הבשמים ביד ימינו. ויש נוהגים לומר אחר שהתחיל להריח: ריח ניחוח לה'. ויזהר שלא לומר פסוק זה בין הברכה להרחה. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תקמט].

ב אם יש לו ספק בדבר אם יש ריח טוב באותו צמח, יריח ממנו תחלה, ורק אחר שידע בבירור שיש בו ריח טוב, יברך ויחזור ויריח ממנו. וכן אם הוא מצונן, ומחמת כן הוא מסופק אם יכול להרגיש בחוש הריח שלו, יריח תחלה מן הבשמים, ואם נוכח לדעת שיכול להריח ריח טוב, יברך ויחזור ויריח. ואין בזה כל חשש. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תקנ].

ג אם הבשמים שמריח בהם הם מין עץ, מברך בורא עצי בשמים, ואם הם מין עשב מברך בורא עשבי בשמים. ואם אינו לא מין עשב ולא מין עץ, מברך בורא מיני בשמים. ועל כולם אם אמר בורא מיני בשמים יצא. הילכך על כל דבר שמסופק בו ואינו יכול לברר הדבר, מברך בורא מיני בשמים. [ילקוט יוסף על הלכות ברכות עמוד תקנא].

ד המברך בורא עשבי בשמים על מין עץ, לא יצא ידי חובה אפילו בדיעבד, שאין העץ במקום העשב, שעשה הארץ לחוד ועץ השדה לחוד. ובעץ רך מאד כעשב המתקיים שנים רבות, אם בירך עשבי יצא. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תקנא. הליכות עולם חלק ב' עמוד קסט].

ה על ההדסים, פרח ההדרים, ורד, יסמין, שיבה, צפורן, וקנמון, מברכים בורא עצי בשמים. ועל רודה, ונרקיס, מברכים בורא עשבי בשמים. [ילקו"י שם. וכן המנהג לברך על צפורן בורא עצי בשמים].

ו עשב הנקרא "ריחאן" התימני, מברכים עליו בורא עצי בשמים, מפני שמין עץ הוא. וכן העידו כל תלמידי החכמים של עדת תימן, שכן המנהג פשוט אצלם. [הליכות עולם ח"ב עמוד קסז, ואף שבילקוט יוסף דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תקנב נתבאר לא כך, מ"מ אחר שנדפס הליכו"ע כן עיקר לדינא].

ז על ריח עלי מנטה [הנקראים בלשון ערבית נענע] מברך בורא עשבי בשמים. ואפילו אם ראוי הוא לאכילה, ובפרט שהובא על מנת להריח בו. ואין לחוש להמנע מלהריח בו כדי שלא יתחייב לברך עליו ברכת הריח, שמכיון שיש בו ריח טוב ונהנים ממנו, אין כאן חשש איסור ברכה לבטלה כלל, וכן המנהג. [הליכות עולם ח"ב עמוד קסח].

ח טוב לברך על הריח בשבת ויום טוב, כדי להשלים מאה ברכות. והמטייל בגינתו בשבת ויום טוב, ומתכוין להריח מהשושנים והפרחים שבגינה, מברך ברכת הריח, ולא חיישינן שמא יתלשם בשבת ויום טוב. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תקנד].

ט אם היה פרי ראוי לאכילה ונטלו להריח בו, מברך הנותן ריח טוב בפירות. אפילו אם אחר כך אוכל את הפרי. ואף על פי שיש נוסחאות אחרות בברכה זו, אשר נתן ריח טוב, אין להימנע משום כך מלהריח בפירות שיש בהם ריח טוב, ואדרבה, ראוי לו לאדם שיריח מהם ויברך עליהם. אבל אם נוטל הפרי לשם אכילה בלבד, אינו מברך על הריח. [ירחון קול תורה תשרי תשס"ד עמוד פא].

י אם טעה ובירך על ריח טוב של הפרי בורא מיני בשמים, יצא. [ילקוט יוסף על הל' ברכות עמ' תקנה].

יא מנהגינו לברך על לימון חמוץ ברכת "הנותן ריח טוב בפירות" אף אם הוא חמוץ הרבה ואינו ראוי לאכילה בפני עצמו, דסוף סוף שם פרי עליו. ואפילו אם קנו את הלימון לשם אכילה ולא לשם ריח, מברכים עליו ברכת הריח. [ילקו"י על הל' ברכות עמוד תקנח. ירחון קול תורה אלול תשס"ג עמוד נ'. ושם הערנו על מ"ש בברכת ה' שאם קונה לשם אכילה לא יברך, שאין ההלכה כן, וגם ראינו מעשה רב אצל מרן האמו"ר שליט"א שמברך בכל שבת על לימון ברכת הריח, אף שקונים הלימון לאכילה].

יב מי שטעה ובירך "שהכל נהיה בדברו" על הרחת בשמים, יצא ידי חובה, שאף לענין הריח, אם בירך שהכל יצא, ולא רק לענין מאכל ומשקה. [ילקוט יוסף, דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תקנט].

יג אבל המבדיל לבני ביתו במוצאי שבת, רשאי לברך על הבשמים בורא עצי בשמים או בורא עשבי בשמים. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תקנט].

יד בשמים של ערלה, יש בהם דין ערלה ואסור להריח בהם. וכל שכן שאסור לברך עליהם ברכת הריח. ואם אין ידוע אם הם של ערלה או לא, אין לחוש מלברך עליהם, שהולכים אחר הרוב, ורוב הבשמים אינם של ערלה. אולם בהדס אין נוהג דין ערלה, ומותר להריח ולברך על הדס אפילו בתוך ג' שנים. [ואף על פי שיש שכתבו להמנע מלהריח ולברך על הדס של ערלה, וכן הבינו החכמת אדם, הרב נתיבי עם, והרב שבט הלוי, ודייקו מלשון מרן בשלחן ערוך (יורה דעה סי' קח סעיף ז'), בשמים של ערלה ושל כלאי הכרם אסור להריח בהם, וכתב הש"ך שם בשם הרשב"א והארחות חיים, ומובא גם בב"י שם, דהיינו כגון ורד והדס. ומשמע שיש דין ערלה בהדס, מכל מקום לדינא אין דין ערלה אלא באילן של מאכל, ולכן מותר להריח בהדסים של ערלה]. וגם בענבי הדס אין נוהג דין ערלה, אף בארץ ישראל. ועלי הורד של ערלה, יש אומרים שנוהג בו דין ערלה בארץ ישראל, ואסור להריחו ולברך עליו ברכת הריח, וכל שכן שאסור באכילה. ויש חולקים ואומרים שאין נוהג בו דין ערלה, ומותר להריח בו ולברך עליו ברכת הריח. ולדינא, יש להחמיר בו בארץ ישראל לענין אכילה, אך מותר להריח בו, ואף לברך עליו ברכת הריח. [ילקו"י על הלכות ערלה, פ"ה ס"ל, מהדורא אחרונה עמו' רכג-רמב. וילקו"י הלכות ברכות תשס"ד עמ' תשנז].

טו המריח באתרוג של מצוה, בימי החג, אף שנוטלו רק כדי להריח בו, נחלקו הפוסקים אם מברך עליו ברכת הריח או לא, ולכן נכון שלא להריח בו. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברכות עמוד תקסא].

טז אין מברכים לא ברכת הריח ולא ברכת הנהנין על עישון סיגריות. ואמנם כבר נתבאר לעיל, שראוי ונכון מאד להמנע שלא לעשן כלל. ולא תיקנו חכמים ברכה על שמיעת קול נעים, ורחיצה, שהרי אינם נכנסים לגוף. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תקסב].

יז מי שבירך על בשמים באמצע סעודתו, [והריח בהם] ונשארו הבשמים לפניו, ורוצה לחזור ולהריח בהם אחר ברכת המזון, אינו חוזר לברך ברכת הריח, כיון שהיו לפניו, ואין ברכת המזון חשובה הפסק אלא בעניני אכילה ושתיה. [ילקוט יוסף, ברהמ"ז וברכות עמוד תקסג].

סימן ריז - עוד בדין ברכת הבשמים

א הנכנס לחנות של בושם שיש בו מיני בשמים, ונהנה מהריח, מברך "בורא מיני בשמים". אבל אם אין בחנות בשמים ממש, אלא מי בושם וכדומה, אינו מברך. ואפילו ישב שם כל היום כולו, אינו מברך אלא פעם אחת, נכנס ויצא נכנס ויצא, אם היה דעתו לחזור אינו חוזר לברך, אבל אם לא היה דעתו לחזור לחנות, חוזר ומברך שוב על הריח. [שם, עמוד תקסג, ותשנז].

ב אין מברכין על בשמים של מתים הנתונים למעלה מהמטה, שאינם אלא להעביר סרחונו של מת. וכן אין מברכים על בשמים של בית הכסא, ועל שמן העשוי להעביר את הזוהמא. ועל "ספריי" אין לברך ברכת הריח, שבלאו הכי אין בריח ממש. [ילקוט יוסף, ברכות עמוד תקסד].

ג אפשר לברך ברכת הריח על מי בושם, או על טבק העשוי מבושם עם מי ורדים, וכן פשט המנהג אף שאין לו עיקר, ורובו מים. אבל אין לברך על צלוחית ריקנית שהיה בה ריח טוב, ועדיין נודף ממנה ריח טוב. וכן כלי שדכו בו בשמים, ויש בכלי ריח, אין לברך על זה ברכת הריח. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תקסד].

ד אסור להריח ולברך על בשמים התלויים בצוארה של אשה, [ונכון להזהר מלהריח בכוונה מריח בושם שסכה אשתו נדה]. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תקסו].

ה בשמים של עבודת כוכבים אין מברכים עליהם, לפי שאסור להריח בהם. [ילקו"י שם עמ' תקסו].

הלכות ברכת הניסים

סימן ריח - דין ברכה על נסים

א יש להזהיר את הנוהגים לומר הלל ביום ה' באייר, שחלילה מלברך על ההלל ביום זה, והמברך הרי הוא נושא שם שמים לבטלה, ועוונו חמור ביותר, ואסור לענות אחריו "אמן". וכן הורו כל גדולי הדור זיע"א. ומכל שכן שאסור לברך על ההלל בליל יום ה' באייר, והמברכים על ההלל ביום העצמאות, או שהחיינו הרי זו ברכה לבטלה, שאין להם על מה לסמוך, ואין לענות אמן אחר ברכתם, ובפרט שבעוה"ר בעת קום המדינה העבירו רבבות על דתם, ונעשו מחללי שבת וכו', וכמליון ילדים אינם יודעים שמע ישראל. [ילקו"י על הלכות ברכות עמוד תקסו].

ב אסור לברך ברכת שהחיינו בליל ה' באייר, או ביום ה' באייר, וכל המברך הרי הוא נושא שם שמים לבטלה, ואסור לענות אחריו אמן. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תקסז].

ג קהל שנעשה להם נס, ואפילו עיר שלימה שנעשה להם נס, אינם רשאים לברך על ההלל. ורשאים לומר פסוקי ההלל בלי ברכה, כמי שקורא תהלים, ואין בזה איסור משום "כל האומר הלל בכל יום וכו'". שאין איסור זה אלא כשמברך על ההלל. [ילקוט יוסף, דיני ברכות עמוד תקסז].

ד מי שניצול מסכנה, כגון שבאו גנבים בלילה ובא לידי סכנת נפשות, וכן אם ניצול בתאונת דרכים, או שנדקר בסכין וכיו"ב, כשמגיע שוב למקום ההוא יאמר בלי שם ומלכות: "ברוך שעשה לי נס במקום הזה". ורק בנס היוצא מגדר הטבע, כגון שנברא לו מעיין וכדומה, רק בזה מברכים בשם ומלכות שעשה לי נס במקום הזה. [וראה להלן לענין ברכת הגומל]. [ילקו"י שם עמו' תקסח].

הלכות ברכות הודאות

סימן ריט - ברכת הודאת היחיד - הגומל

א ארבעה צריכים להודות, יורדי הים כשעלו ממנה, הולכי מדברות כשיגיעו לישוב, מי שהיה חולה ונתרפא, ומי שהיה חבוש בבית האסורים ויצא. וסימנך: וכל החיים יודוך סלה. חבוש, יסורים, ים, מדבר. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תקסט].

ב ומה מברך? ברוך אתה ה' אלוקינו מלך העולם הגומל לחייבים טובות שגמלני כל טוב. והשומעים אומרים: מי שגמלך כל טוב הוא יגמלך כל טוב סלה. [ילקוט יוסף, ברכות עמוד תקסט. ירחון קול תורה תשרי תשס"ד עמוד פב-פג].

ג המנהג הפשוט שאין הקטן פחות מי"ג שנה מברך ברכת הגומל, אך הרוצים להנהיג שגם קטן יברך הגומל, יכולים להנהיג כן, והאב אינו יכול לברך הגומל במקום בנו. [שם]

ד יש להזהיר את הקהל שיענו אמן אחר ברכת הגומל קודם שיענו "מי שגמלך כל טוב הוא יגמלך כל טוב סלה". והמברך עונה אחר הקהל "אמן כן יהי רצון". [ילקוט יוסף דיני ברכות עמ' תקעא].

ה מי שהיה בבית האסורים ויצא משם, ונתחייב בברכת הגומל, וגם נסע מעיר לעיר שיעור מהלך פרסה, אף שנתחייב בברכת הגומל ב' פעמים, אינו מברך אלא ברכה אחת, ועולה לו לזה ולזה. וכן מי שהיה חולה וגם נסע לחו"ל, ברכה אחת פוטרתו. [ילקו"י, דיני ברכות עמו' תקעב. ודמי למחלוקת הפוסקים במי שנתחייב לברך ב' פעמים אשר יצר. וראה בילקוט יוסף השכמת הבוקר סי' ו'. ובירחון קול תורה סיון תשס"ד עמוד מו].

ו חטופי מטוס ששוחררו יש להם לברך ברכת הגומל. אבל קרוביהם וידידיהם אין להם לברך הגומל. ואשכנזי רשאי לברך על הצלת חבירו ורפואתו. [ילקוט יוסף ברכות עמוד תקעב].

ז נשים חייבות לברך ברכת "הגומל" לאחר שנתרפאו ממחלה, או לאחר לידת בן או בת. וכיו"ב. ולכן אם האשה נתחייבה בברכת הגומל, תלך לבית הכנסת ותברך בעזרת הנשים, כשיש עשרה אנשים בבית הכנסת, בעת קריאת התורה בין גברא לגברא. [כשיש חלון בעזרת הנשים הפתוח עד הגג], או תברך כשעושים מסיבה בבית להולדת הבת, או בעת לימוד "ברית יצחק" שנוהגים לערוך בליל הברית, או בעת סעודת המילה, כשיש שם עשרה אנשים גדולים. ותברכנה בפתח החדר, בקול רם, כדי שישמעו את הברכה. ואין לאשה למנוע עצמה מלברך הגומל בזמן שאינה טהורה. ואין לבעל לברך הגומל במקום אשתו, אלא אם כן גם הוא נתחייב בברכה זו, כגון שנסע מעיר לעיר שיעור פרסה וכדומה, שאז יברך בבית הכנסת בעת קריאת התורה, ואשתו תשמע את ברכתו בעזרת הנשים, ותכוין לצאת ידי חובת הברכה, וגם הוא יתכוין להוציאה בברכתו. ואף שהאיש מברך הגומל על נסיעה מעיר לעיר, והיא צריכה לברך הגומל אחר לידה או מחלה, יכול להוציאה מדין שומע כעונה גם בכהאי גוונא, דסוף סוף מטבע אחד הוא. ואם עברה ובירכה ברכת הגומל בלא עשרה, יצאה ידי חובה ולא תחזור לברך הגומל בעשרה. [ילקו"י, שם, עמ' תקעג, ועמוד תשנט. ירחון קול תורה חשון תשס"ד עמוד סח].

ח יש מי שכתב שיכולות הנשים שנתחייבו בברכת הגומל לברך ברכה זו בפני תשע נשים ואיש אחד, ואין לסמוך על דבריו נגד דעת מרן שקבלנו הוראותיו.

ט אפשר לברך ברכת הגומל בלילה [בעשרה], ומכל מקום יש המקפידים שלא לברך ברכה זו אלא ביום. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תקעד].

י צריך לברך ברכה זו בפני עשרה, וטוב ששנים מהם יהיו תלמידי חכמים, דכתיב, וירוממוהו בקהל עם, ובמושב זקנים יהללוהו. ואם אין

תלמידי חכמים מצויים בעיר, יברך אפילו שלא בפני תלמידי חכמים. ונהגו לברך ברכת הגומל אחר קריאת התורה, לפי שיש שם עשרה. ואין להקל לברך שלא בפני עשרה אפילו לגבי אשה. ומכל מקום בדיעבד מי שעבר ובירך הגומל שלא בפני עשרה, לא יחזור לברך שנית ברכת הגומל, אלא יאמר ברכה זו בלי שם ומלכות בפני עשרה. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד תקעד].

יא יש אומרים שאין המברך עצמו מצטרף לעשרה, דבעינן שיהיה שם מנין לבד מהמברך. ומכל מקום המברך באופן כזה שאין שם עשרה אלא בצירוף המברך, יש לו על מה שיסמוך. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד תקעה].

יב מי שנתחייב בברכת הגומל, כגון שהיה חולה [עלה למטה] ונתרפא, ועלה לעליית מפטיר, יש לו לברך ברכת הגומל אחר סיום ברכות ההפטרה, ולא בין קריאת התורה להפטרה. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד תקעו].

יג מי שנתחייב בברכת הגומל, כגון שנסע מעיר לעיר שיעור פרסה וכדומה, ואינו עולה לקריאת התורה, וחבירו שגם כן נתחייב בברכת הגומל עולה לקרות בתורה, יכול לומר לו שיכוין עליו להוציאו בברכת הגומל, וגם הוא יתכוין לצאת, ויוצא ידי חובת הברכה בשמיעתו, שגם בברכת הגומל מהני שפיר דין ״שומע כעונה״. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמ׳ תקעו].

יד מי שהתחייב בברכת הגומל, לכתחלה ישתדל לברך ברכה זו בתוך ג׳ ימים, ואפילו שלא בפני ספר תורה ובשעת קס״ת, ושלא בפני ב׳ חכמים, ודי שיהיו שם עשרה. שאין להמתין ולאחר בשביל זה ברכה זו. ואם איחר מלברך ברכת הגומל יש לו תשלומין לברך כל זמן שירצה, אלא שנכון שלא לאחר יותר מג׳ ימים. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד תקעז].

טו אם נתחייב לברך הגומל בערב יום טוב, טוב להשתדל לברך ביום טוב, או על כל פנים קודם שיעבור הרגל. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד תקעח].

טז הנוסע מעיר לעיר בכל רחבי הארץ, אם יש בנסיעתו כשיעור פרסה, שהוא שעה וחומש, [שבעים ושתים דקות] בין ברכבת ובין באוטובוס וברכב פרטי, צריך לברך אחר כך ״הגומל״, לפי מנהג הספרדים ועדות המזרח. ואף אם יש בדרך נקודות ישוב ומושבים, גם בזה מנהגינו לברך הגומל, שכל הדרכים בחזקת סכנה. ואם נוסע מעיר לעיר פחות משיעור זה, לא יברך בשם ומלכות. ואם יש בהליכה וחזרה בו ביום שיעור פרסה, מברך בשם ומלכות, אף אם נסע מחצית שיעור פרסה בבוקר, ומחציתה בלילה. [ילקו״י ברכות עמ׳ תקעט. ילקו״י תפלה כרך ב׳ תשס״ד, עמוד ג׳].

יז והוא הדין בכל זה לענין תפלת הדרך, שהנוסע מעיר לעיר שיעור פרסה, מברך תפלת הדרך עם צאתו מהעיר. [ואין צריך שיחזיק בדרך איזה זמן]. ואין צריך לעצור את הרכב כדי לברך תפלת הדרך, אלא יכול לברך כשהוא נוהג ברכב. ומכל מקום אם יכול לעצור באופן שלא יכנס לסכנה, וכשאינו ממהר, נכון לכתחלה לעצור ולברך ברכת תפלת הדרך בכוונה. ואין צריך לברך אלא פעם אחת ביום, אפילו אם ינוח בעיר באמצע היום. אבל אם היה דעתו ללון בעיר, ואחר כך נמלך ויצא מהעיר כדי לשוב לביתו וכדומה, צריך לחזור ולברך תפלת הדרך פעם נוספת. ואין לאומרה כשעדיין הוא בתוך העיר, אלא לאחר שיצא מהעיר ויתחיל בנסיעתו בכביש בין עירוני. ואם שכח לאומרה, יאמר אותה כל זמן שהוא בדרך, ובלבד שלא הגיע בתוך פרסה הסמוכה לעיר שרוצה ללון בה. ומשם ואילך יאמר אותה בלא ברכה. [ילקוט יוסף ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תקפ. ילקוט יוסף תפלה כרך ב', מהדורת תשס"ד סימן קי].

יח הנוסעים בכבישים שמצוי בהם סכנה, כגון בכבישים שמצוי בהם יידוי אבנים ובקבוקי תבערה על ידי המחבלים, מברך הגומל אף אם נסע פחות משיעור פרסה. ואם נוסע בכבישים אלה כל יום, יברך הגומל בשבת, [בין גברא לגברא], לפטור נסיעותיו במשך השבוע. [שם עמוד תקפא].

יט הנוסעים מעיר לעיר שיעור פרסה, יש שאין מברכים הגומל אלא בחזרתם למקומם, אם דעתם לחזור בתוך ל' יום. וכן הנוסעים להשתטח על קברי הצדיקים, ושוהים שם יומיים או שלשה, [ונסעו שיעור פרסה או יותר], יש שאין מברכים הגומל עד שישובו למקום מגוריהם. אולם המנהג הוא לברך הגומל כשנוסע לחו"ל אם מתעכב שם כמה ימים, ועולים לתורה בשבת, או בשני וחמישי, ומברכים הגומל בהיותם בחו"ל, ואחר כך כשחוזרים לארץ, חוזרים ומברכים הגומל על דרך החזרה. [ילקו"י הלכות ברכות עמוד תקפא-תקפב. על פי מעשה רב של מרן אאמו"ר שליט"א].

כ הטס במטוס שיעור שעה ושתים עשרה דקות, כשמגיע למחוז חפצו לשלום יברך ברכת הגומל, אף על פי ששדה התעופה קרוב למקום מגוריו, שגם זה בכלל הולכי מדברות ודרכים. ואם טס באוירון פחות מזמן זה, אינו מברך, וכדין הנוסע במכונית מהירה, שאם שהה בדרך פחות משיעור שעה וחומש, אינו מברך הגומל, אף אם באוטובוס שיעור הנסיעה הוא שעה וחומש. והטס באוירון הליכה וחזרה בו ביום, ובצירוף ההליכה והחזרה יש שיעור שעה וחומש ששהה בטיסה, מברך הגומל, בשם ומלכות. והדין כן גם באשה. [ילקו"י שם עמוד תקפב].

כא יש לברך הגומל גם אם טס במטוס שיעור הנז' מעל מקום יישוב, [הנה אע"פ שבסידור יחוה דעת כתבו שלא לברך, אין נראה כן לדינא, וכן הסכים עמנו מרן אאמו"ר שליט"א, שכל ששהה שיעור פרסה בנסיעה במטוס, מברך הגומל ותפלת הדרך, אף אם טס מעל מקום יישוב. וראה בילקוט יוסף תפלה כרך ב' מהדורת תשס"ד, עמוד יב, ובירחון קול תורה אלול תשס"ג עמוד לא].

כב חיילים הצונחים ממסוק וכדו', ורוצים לברך אחר כך ברכת הגומל, כדין הנוסע במקומות ששכיח בהם ההיזק, שמברך אפילו פחות משיעור פרסה, יש להם על מה שיסמוכו. [שם עמו' תקפג].

כג בכל חולי צריך לברך, אפילו אינו חולי של סכנה, ולא מכה פנימית, כל שעלה למטה וירד, צריך לברך. ואין צריך שיהיה רתוק למטתו שלשה ימים, אלא כל שהיה רתוק למטתו חייב לברך הגומל כשיתרפא. ולכן פצועי תאונת דרכים שנפלו למשכב, צריכים לברך הגומל לאחר שיבריאו. וכל שכן מי שהיה חולה בכל גופו שכיוצא בו מחללין עליו את השבת על ידי גוי, שצריך לברך הגומל. אולם מי שחש בראשו, או במעיו, או בשיניו, ולא נפל למשכב, אין זה בכלל חולה, ולכשחלפו הכאבים אינו מברך הגומל. אלא אם כן היה לו חום. [ילקו"י על הלכות ברכות עמ' תקפג, ובמהדורת תשס"ד, עמוד תשנח. שארית יוסף חלק ג' עמוד שנח].

כד חולה עינים שיש בעיניו ציר או דמעות, או מוגלה, וסובל מכך, לאחר שנתרפא מברך הגומל בשם ומלכות. ואפילו אם לא עלה למטה. ומי שעבר ניתוח בעיניו, אף שלא הוצרך לאישפוז, צריך לברך הגומל. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תקפד].

כה מי שעבר ניתוח שבר, או טחורים, וכדומה, וכן כל ניתוח מן החלל ולפנים, לאחר שנתרפא צריך לברך הגומל. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תקפה].

כו מי שנתקף בחולי מידי פעם, מזמן לזמן, כל פעם שמחלים ונעשה בריא מברך הגומל, אף שהרופא אומר שחולי זה יחזור אליו. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תקפה].

כז מי שהתעלף והתעורר, אינו מברך הגומל, אלא אם כן נסע מעיר לעיר שיעור פרסה, שאז יברך הגומל ויכוין לפטור גם את מה שהתעלף. אולם מי שחלה בשפעת ונפל למשכב באופן שהוא גרם לעצמו החולי על ידי חוסר זהירותו, לכשיתרפא מחוליו צריך לברך הגומל בשם ומלכות, ככל חולה שנתרפא. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תקפה].

כח מי שניסה לאבד עצמו לדעת על ידי שתיית רעל מסוכן וכדומה, ועל ידי טיפול נמרץ שב לאיתנו והבריא, אינו מברך הגומל, שאין זה מברך אלא מנאץ. [ילקו"י הל' ברכות עמו' תקפו].

כט מי שניצול מתאונת דרכים, לדידן אין לברך הגומל, אף אם היו עמו ברכב כאלה שנפצעו קשה, או ח"ו נהרגו באותה תאונה. וכן אין לברך בשם ומלכות שעשה לי נס במקום הזה, שאין מברכים אלא על נס שהוא יוצא ממנהג העולם, אבל נס שהוא מנהג העולם ותולדתו, כגון שבאו

גנבים בלילה ובא לידי סכנה וניצול, אינו מברך. וטוב לברך בלא שום ומלכות. ואם שהו בנסיעתם מהלך שעה ורבע, יברכו הגומל על הנסיעה, ויפטרו את נס התאונה. [שם עמ' תקפז].

ל וכן מי שנכנס לשחות בים, והיה בסכנת טביעה וניצול, כיון שלא נפל למשכב אינו מברך הגומל. וכן מי שיצא למלחמה ונלחם, אף שהיה בסכנת נפשות, אינו מברך הגומל בחזרתו מהמלחמה בשלום, אלא אם כן נסע מעיר לעיר שיעור מהלך פרסה, שאז יברך הגומל על הנסיעה ויועיל לו גם עבור הצלתו מהמלחמה. ואם רוצה לכתחלה לנסוע מעיר לעיר כדי לברך אחר כך הגומל, רשאי לעשות כן, ואין זה בכלל האיסור להכניס עצמו לידי סכנה, כיון שכן הוא דרך העולם לנסוע ממקום למקום. [ילקוט יוסף על הלכות ברכות עמוד תקפז].

לא והוא הדין בזה למי שפרצו שודדים לתוך ביתו, ושדדו את כספו, והיה בסכנת נפשות, שאינו מברך הגומל. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תקפז].

לב מי שנפצע בתאונת דרכים, והוצרך לאישפוז בבית החולים ואחר שהחלים מחוליו לא חזר לקדמותו לגמרי, אלא הפך לבעל מום קבוע, כגון קטוע רגל ל"ע, וכדומה, כל שנתרפא והוא בכח ובריאות, יברך ברכת הגומל בשם ומלכות. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תקפח].

לג מי שחש כאבים באיזה אבר מסויים מחמת נפילה וכדומה, או מחמת תאונת דרכים, ולא נפל למשכב ולא חלה, אינו מברך הגומל. וכן מי שחש כאב ברגליו והוצרך לשכב איזה ימים כדי שיוכל ללכת בלי כאבים, אינו מברך הגומל, אלא אם כן חלה בשביל זה. ואפילו מי ששבר את ידו והוצרכו להניח על ידו גבס, או תחבושת, אינו מברך הגומל. [ילקוט יוסף, שם, עמ' תקפח].

לד חולה שיש בו סכנה, כגון מי שהיתה לו מכה פנימית וכדומה, או מי שקיבל התקף לב ל"ע והיה בסכנה, וכדומה, אף שלא עלה למטה, או שירד מהמטה בו ביום, לכשיתרפא צריך לברך הגומל. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תקפח].

לה מי שהיה חולה ונתרפא, ובטרם הספיק לברך הגומל חלה שנית, לא יברך הגומל עד שיתרפא שנית, ולכשיתרפא יברך ברכה אחת ויפטור בה את כל חיוביו. וכן מי שנסע מעיר לעיר מהלך פרסה, ובטרם שהספיק לברך הגומל נפל למשכב, אינו מברך הגומל על הנסיעה אלא לאחר שיבריא ממחלתו. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תקפט].

לו מי שחלה ונתרפא, או שנפצע בתאונת דרכים, וכדו' והבריא, ולא הספיק לברך הגומל ומת לו אחד משבעה קרובים שחייב להתאבל

עליהם, רשאי לברך "הגומל" בתוך שבעה ימי אבלות. ואם יש ספר תורה בבית האבל, יברך בין גברא לגברא. אך לא יעלה לספר תורה. ואם אין שם ספר תורה, או שיברך בפני עשרה, או שיברך בשבת של השבעה, בבית הכנסת, בין גברא לגברא. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תקפט].

לז מה שיש נוהגים להסמיך את תפלת הדרך לברכה על איזה דבר מאכל, אין זה מעיקר ההלכה, אלא ממדת חסידות וזהירות בעלמא. [תוס' פסחים קד: ילקוט יוסף, דיני ברכות עמוד תקפט].

לח מי שרגיל לנסוע מעיר לעיר מידי יום למקום עבודתו, או שהוא נהג ציבורי המסיע אנשים מעיר לעיר מידי יום ביומו, ושוהה בנסיעתו שעה וחומש, נכון שיברך הגומל אחת לשבוע, ביום שבת, ויפטור את כל הנסיעות שנסע במשך השבוע. אבל תפלת הדרך יש לו לומר בכל יום בתחלת הנסיעה מעיר לעיר, כשיצא מהעיר והחזיק כמה רגעים בדרך. [ילקו"י שם עמ' תקצ].

סימן רכ - הטבת חלום ותעניתו

א הרואה חלום רע ונפשו עגומה עליו ביותר, יאמר בפני ג' מאוהביו: "חלום טוב ראיתי", והם יאמרו לו: טבא הוא וטבא ליהוי וכו'. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תקצ].

ב הרואה חלום רע שצריך להתענות, זהו דוקא כשנפשו עגומה עליו ביותר, ויודע שאם יתענה ויפשפש במעשיו ימצא מנוח ומרגוע לנפשו, אבל מאן דלא קפיד לא קפדינן בהדיה, שדברי חלומות לא מעלין ולא מורידין. ובפרט תלמידי חכמים שתורתם אומנותם שראוי להם להמנע מלהרבות בתעניות וסיגופים, כדי שהתענית לא תפריע להם בלימודם. ולכן בעלי תשובה המבקשים תיקון על עוונם, בדרך כלל יש להורות להם להרבות בלימוד התורה וקיום המצוות, ולהעדיף לימוד תורה על פני סיגופים ותעניות שיש בהם כדי לבטלם מלימוד תורה. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תקצא].

ג אף על פי שבכל תענית יחיד אם המתענה לא קיבל עליו התענית מבעוד יום, אינה תענית, מכל מקום בתענית חלום יפה תענית בו ביום לבטל החלום כאש לנעורת, ולכן יתענה בו ביום. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תקצא].

ד מי שראה בחלום שנפלו לו התפילין מידיו, או שהפיל ספר תורה, אינו צריך להתענות. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תקצב].

ה הרואה חלום רע בליל שבת, מן הראוי שלא יתענה בשבת, אפילו אם החלום הוא אחד משלשה חלומות רעים שהוזכרו בשלחן ערוך (סימן רפח), אלא יקדיש את יום השבת ההוא לקריאת תהלים, ובעסק התורה כפי כוחו בהתמדה ובחשק. ותורה ותפלה מעבירין את רוע הגזרה. ונכון שימנע משיחת חולין, ונרצה לו לכפר עליו. אולם אם לבו דוה עליו, ונפשו עגומה עליו ביותר, ומצטער צער גדול מאותו חלום רע, מותר לו להתענות אפילו בשבת, וכל היום ישב בבית הכנסת ויעסוק בתורה כפי כוחו. ואחר השבת יתענה יום אחד כדי לכפר על עוון ביטול עונג שבת, ושב ורפא לו. ובפרט אם יודע שחלומותיו מתקיימים. והוא הדין בכל זה גם בליל יום טוב, אף על פי שביום טוב יש גם מצות שמחה. [ילקו"י, ברכות עמוד תקצב].

ו אם חלם שמצווים לו בשמים להתענות בשבת, או לעבור על איסור קל שבקלים, אסור לו לשמוע לחלום זה, בין שחלם הוא בעצמו, בין שחלמו עליו אחרים. וכן לענין דיני ממונות אין לסמוך כלל על החלומות, כי דברי חלומות אין מעלין ואין מורידין. [ילקו"י, דיני ברכות עמ' תקצג].

הלכות ברכות

סימן רכב - דיני ברכת הודאת הטוב והרע

א חייב אדם לברך על הרעה כשם שמברך על הטובה. וחייב לברך על הרעה בדעה שלימה ובנפש חפיצה כדרך שמברך בשמחה על הטובה, כי הרעה לעובדי השם היא שמחתם וטובתם, כיון שמקבל באהבה מה שגזר עליו הקדוש ברוך הוא, נמצא שבקבלת הרעה זו הוא עובד את ה', שהיא שמחה לו. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תקצד].

ב מי שמת לו מת, והוא מהמתים שצריך להתאבל עליהם, מברך: "דיין האמת". ומברכים בשם ומלכות, וכמו ששנינו (ברכות נד.) על שמועות רעות אומר ברוך דיין האמת. ואף שיש אומרים שהברכה תהיה בלי הזכרת שם ומלכות, כבר פשט המנהג לברך ברכה זו בשם ומלכות, ובמקום מנהג

לא אמרינן ספק ברכות להקל. והמנהג לברך "דיין האמת" בעת הקריעה, כשעושים סעודת הבראה. ונכון יותר לברך סמוך ליציאת הנשמה. ואף אם האבל מסרב לקרוע, עם כל זה צריך לברך ברכה זו. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תקצה].

סימן רכג-רכה - ברכת שהחיינו וקצת ברכות פרטיות (קנה כלים חדשים)

א קנה בגד חדש אפילו היה לו בגד כזה תחלה, יש לו לברך "שהחיינו" בשם ומלכות. ואף שמעיקר הדין היה צריך לברך בעת קניית הבגד, כבר נהגו שלא לברך אלא עד שעת לבישת הבגד. ועל דבר שאינו חשוב כל כך, כגון חלוק או לבנים או מנעלים וגרביים, או כיפה, אין לברך שהחיינו. [ילקו"י, ברכות עמוד תקצה].

ב הקונה מכונית חדשה, והוא שמח בה, וכן הקונה תכשיטי זהב לאשתו, או טייפ ושאר כלים שהוא שמח בהם, אף שמעיקר הדין היה רשאי לברך על זה "שהחיינו", כבר נהגו בכל אלה לברך שהחיינו על בגד חדש, ולפטור הכלים שקנה. [ילקו"י, ברכות עמוד תקצה].

ג כבר פשט המנהג שבעת סעודת חינוך הבית, בעל הבית מברך שהחיינו על פרי חדש, או על בגד חדש [ולובשו], ומתכוונים לפטור את הדירה והרהיטים החדשים. ומכל מקום הקונה דירה והוא שמח מאד בקנייתו ורוצה לברך "שהחיינו", ואין לו בגד חדש, רשאי לברך שהחיינו.

ד מי שנתמנה לאיזה משרה חשובה, ונכבדי הקהל נתנו לו דירה לדור בה בחנם, נכון שיברך שהחיינו על בגד חדש, ויפטור את הדירה. [ילקו"י, ברכות עמוד תקצה].

ה אין לברך "שהחיינו" בעת חנוכת בית כנסת, וגם לא יברכו "הטוב והמטיב". וכל שכן שאין לברך "שהחיינו" בעת יריית אבן הפינה לבית הכנסת, או יציקת היסודות. [ילקוט יוסף, דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תקצו. שובע שמחות א' מהדורת תשס"ה עמ' תפה].

ו מי שנבחר לכהונת רב ואב בית הדין, או מי שזכה בקבלת תואר הוקרה מנכבדי הקהל, הנכון שילבש בגד חדש, או גלימה חדשה, ויברך עליה שהחיינו, ויכוין בברכתו לפטור את השמחה בבחירתו או בקבלת התואר. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תקצח].

ז אין לברך שהחיינו ביום מלאת לאדם שבעים או שמונים שנה. ואם יצרה ילבש בגד חדש ויברך על הבגד שהחיינו, ויפטור בזה את שמחתו שזכה להגיע לגיל זה. [ילקו״י ברכות עמוד תקצח].

ח מי שנתבשר שנולד לו בן או נכד, אין לו לברך שהחיינו, אף אם נולד לו הבן אחר שנים רבות והוא שמח שמחה גדולה בלידתו. וטוב שאבי הבן יכוין בברכת שהחיינו שמברך בעת המילה, גם על הולד. ואם יצרה יברך על בגד חדש שהחיינו.

ט הנושא אשה אף ששמח מאד בשמחת נישואיו, אינו מברך שהחיינו, ואם מתעטף בטלית חדשה בעת החופה, בעת שמברך שהחיינו על הטלית יכוין לפטור את שמחתו בכך שזכה לישא אשה, ויכוין גם על הבית שקנה ועל כל הרהיטים. [ילקוט יוסף, ברהמ״ז וברכות עמוד תקצח].

י הקונה ספר תורה חדש לעצמו, אין לו לברך שהחיינו בעת שקורא בספר לראשונה, אף שיש לו בזה שמחה גדולה. וכל שכן מי שקונה ספרי קודש חדשים ושמח בהם, שאין לו לברך על זה שהחיינו. ואם רוצה לברך שהחיינו על בגד חדש בעת שעולה לקרוא בספר תורה החדש שרכש, או שתרם לבית הכנסת, רשאי לברך שהחיינו על הבגד חדש, אך יקדים לברך שהחיינו קודם ברכות התורה, בעת שילבש את הבגד החדש סמוך לקריאת התורה, ולא יברך שהחיינו אחר ברכת התורה. [ילקוט יוסף, ח״ג על הלכות ברהמ״ז וברכות עמוד תקצט].

יא מי שזכה להדפסת ספרו בחידושי תורה והלכה, אין לו לברך ברכת שהחיינו עם הוצאת הספר, וכל שכן עם סיום כתיבת הספר. ואם יצרה ילבש בגד חדש ויברך עליו שהחיינו. [ילקוט יוסף, ח״ג על הלכות ברהמ״ז וברכות עמוד תר].

יב יש מי שאומר שאין לברך על יציקת מעקה. [שדי חמד]. אך המנהג לברך על יציקת מעקה, וכן עיקר לדינא. [חופה וקידושין מהדורת תשס״ה, עמוד תרעו. ואף שבילקו״י על הלכות ברכות עמוד תרא סמכנו על השד״ח, העיקר לדינא כמו שנתבאר כאן, ע״פ המאירי בפסחים ז: וכן המנהג].

יג הרואה חכם גדול מחכמי ישראל, המופלג בתורה ובחכמה וביראת ה׳ טהורה, ומורה הוראות בישראל, אף בזמן הזה יש לו לברך בשם ומלכות: ״ברוך אתה ה׳ אלוקינו מלך העולם שחלק מחכמתו ליראיו״. אבל סומא אינו מברך ברכה זו. [ילקו״י על ברכות עמוד תרב].

יד הרואה נשיא מדינה בזמן הזה, יש לו לברך ברכת המלכים בלי שם ומלכות, ויאמר: ברוך שנתן מכבודו לבשר ודם. אולם הרואה נשיא מדינה הלבוש בבגדי מלכות שכולם רואים את יקר תפארת גדולתו, ויש בידו כח לאשר פסק דין מות, או לחון מי שנידון למיתה, יכול לברך עליו

ברכת המלכים בשם ומלכות, אף אם רואהו בהפסק חלון המכונית, או באמצעות משקפת. והדין כן אף במלך או נשיא שנמצא בביקור במדינה אחרת. אבל אם רואהו בטלביזיה אינו מברך ברכת המלכים. [ילקוט יוסף על הלכות ברכות עמוד תרב].

טו הרואה כמה מלכים ביום אחד, והם מהמלכים שמברכים עליהם בשם ומלכות כאשר נתבאר, מברך על כל אחד ואחד ברכת המלך. אבל אם ראה כמה מלכים במעמד אחד, מברך ברכה אחת על כולם. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תרד].

טז מי שראה את המלך הנמצא בספינה או ברכב, ואינו רואה את המלך בעצמו, אלא יודע בבירור שהמלך שם, אין לו לברך ברכת הראייה, ובפרט אם הוא מלך שונא ישראל. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תרד].

יז הרואה קברי ישראל אחת לשלשים יום מברך: "ברוך אתה ה' אלוקינו מלך העולם, אשר יצר אתכם בדין ודן אתכם בדין וכלכל אתכם בדין והחיה אתכם בדין, ואסף אתכם בדין, ויודע מספר כולכם, ועתיד להחיותכם ולהקימכם בדין לחיי העולם הבא, ברוך אתה ה' מחיה המתים". וגם הרואה בית קברות בשבת או ביום טוב או בחול המועד, מברך ברכה זו. ואם ראה בית קברות תוך ל' יום, ונוסף בו קבר חדש, יכול לברך ברכה זו גם בתוך ל' יום. והאונן נכון שלא יברך ברכה זו, אלא ביום השביעי בעת שעולים לקבר. [ילקוט יוסף, ברכות עמוד תרד].

יח הרואה קברות של ישראל דרך חלון זכוכית, גם כן מברך ברכת אשר יצר אתכם בדין, ולכן הנוסע בדרך ורואה אחת לשלושים יום בית קברות של יהודים, מברך ברכה זו, ואין צריך לעצור את רכבו כדי לברך, אלא רשאי לברך גם כשהוא נוהג בעצמו. [ילקו"י שם עמו' תרה].

יט כל ברכות הראיה אם חזר וראה אותו דבר בתוך ל' יום, אינו חוזר ומברך. [שם עמוד תרה].

כ מי שלא ראה את אביו או את רבו, או אחד מקרוביו או ידידיו, במשך שלשים יום, והם חביבים עליו מאד, כל שהוא שמח בראייתם, צריך לברך ברכת שהחיינו בשם ומלכות, אף על פי שהיה אתם בקשר טלפוני או בקשר של מכתבים בתוך ל' יום. וכן הדין באמו או אחיותיו, או שאר קרובותיו ששמח לראותן אחר שלשים יום. [ילקו"י, ברכות עמוד תרה].

כא אם לא ראה את חבירו החביב עליו מאד, במשך שנים עשר חודש, ושמח מאד בראייתו, ולא היה לו עמו קשר מכתבים או בטלפון, וגם לא שמע מאנשים אחרים ששלום להם, ושמח מאד בראייתם, צריך לברך עליו בשם ומלכות ברוך אתה ה' אלוקינו מלך העולם מחיה המתים. [ואם יש חשש שקרובו יצטער אם ישמע שמברכים עליו ברכת מחיה המתים, יברך ברכה זו בלחש לעצמו].

אבל אם היה עמו בקשרי מכתבים וכדומה, לא יברך אלא ברכת שהחיינו בשם ומלכות בלבד. [ילקוט יוסף על הלכות ברכות עמוד תרה].

כב סומא אינו מברך ברכות אלו לפי שלא נתקנו אלא על ראיה מוחשית. אולם סומא האוכל פרי חדש מברך שהחיינו, לפי שנהנה באכילתו. [הליכות עולם חלק ב עמוד קפד].

כג מי שלא ראה את חבירו שלשים יום, ואחר כך ראהו בלויין בשידור חי, וכדומה, אף ששמח מאד לראותו, אינו מברך שהחיינו. וכן השומע קול חבירו בטלפון, או ברדיו [בשידור ישיר] לאחר שלשים יום, לא מברך עליו שהחיינו, אף אם שמח על זה הרבה. [ילקו"י, עמוד תרו].

כד הנכנס לעיר שיש לו שם הרבה רעים אהובים, ופגשם במעמד אחד, אין לו לברך שהחיינו על כל אחד ואחד, אלא די לו בברכה אחת. [ילקוט יוסף ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמ' תרו].

כה אב שבנו הגיע לגיל י"ג שנה ויום אחד, אין לו לברך "שפטרני מעונשו של זה" בשם ומלכות, אלא יאמר ברכה זו בלי שם ומלכות, ביום שבנו הגיעו למצוות. והמנהג לברך ברכה זו בלי שם ומלכות אחר עליית הבן הקטן לספר תורה, כשנעשה בר מצוה. ויש שנהגו לומר ברכה זו [בלי שם ומלכות] בעת הסעודה שעורכים לכבוד הבר מצוה. ונוהגים לעשות סעודת מצוה ביום שבנו נכנס למצוות, וחתן הבר מצוה אומר דברי תורה. ונכון שלא להפסיק את חתן הבר מצוה באמצע דרשתו, אם הכינה קודם לכן היטב. [ילקו"י על הל' ברכות עמוד תרו].

כו המנהג שיש נוהגים לעשות מסיבה חגיגית וסעודת הודאה ושמחה לבת מצוה, ביום מלאת לבת שתים עשרה שנה ויום אחד, הוא מנהג טוב והגון, ויש בזה מצוה לחיזוק החינוך לבנות ישראל ברוח ישראל סבא. וטוב שיאמרו שם דברי תורה ותשבחות להשי"ת. וברור מאד שיש לשמור בקפדנות על כללי הצניעות לפי דעת תורתינו הקדושה, וכמו שנאמר: עבדו את ה' בשמחה וגילו ברעדה. ונכון שהאב יברך "ברוך שפטרני מעונשה של זו" בלי שם ומלכות, כדרך שאומרים כן בנער שנעשה בר מצוה. [ילקוט יוסף ברכות עמוד תרז].

כז יש להתיר לבקר בגן החיות ולהסתכל במיני העופות והחיות אשר שם, ולברך ברכת "משנה הבריות" בשם ומלכות על הפיל או על הקוף, בהתאם למה שנתבאר בש"ע (סי' רכה ס"ח). וכן עשו מעשה כמה מגדולי עולם. ואין לחוש בזה משום "אל תפנו אל מדעתיכם". וכן הרואה תוכי ומתפעל מאד מיופיו והדרו, מברך בשם ומלכות: ברוך אתה ה' אלוקינו מלך העולם שככה לו בעולמו. ומכל מקום אסור ללכת לאיצטדיון כדי לחזות במלחמת השוורים, וכל שכן אם משלם דמי כניסה, שבזה חבר

הוא לאיש משחית, ומסייע ידי עוברי עבירה [שהרי אסור להמית ולהרוג בהמה או חיה שלא לצורך אכילה וכדומה]. ועובר משום מושב ליצים. [שם עמ' תרח].

כח הרואה בריות נאות במאד, מברך: "שככה לו בעולמו". ואחד גוי ואחד ישראל שוין בזה, ולא חיישינן למיעוטא שמא הוא ממזר. ורק כשידוע לו בבירור שהוא ממזר, לא יברך עליו ברכה זו, אפילו אם הוא נאה ביותר. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תרט].

כט המתעטש ואומרים לו חיים טובים, מותר לו להשיב לחבירו "יוסיפו לך שנות חיים" ורק אחר כך לומר "לישועתך קויתי ה'", כפי שנהגו. אבל השותה יין ורוצה לברך את המסובים באמירת "לחיים", נכון יותר שיקדים לברך תחלה ברכת הנהנין ויטעם מעט, ואחר כך יברך את המסובים באמירת "לחיים". [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תרי].

סימן רכה - עוד מדיני ברכת שהחיינו

א על פרי חדש מברך "שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה" קודם אכילתו. ומצוה לאכול מעט מכל מין חדש מידי שנה, כדי להראות שחביב עליו בריאת הקב"ה. ומי שיודע שלא יוכל לקנות פרי חדש מסויים, או שהפרי כבר אזל מהשוק, ורואהו אצל חבירו, רשאי לברך שהחיינו על ראיית הפרי [או שיבקש מחבירו המברך שהחיינו על פרי זה, לכוין לפוטרו מברכה זו]. [ילקו"י שם עמוד תרי].

ב ירקות חדשים משנה לשנה, מברך עליהם "שהחיינו", והוא שיודע שהם משנה החדשה. והאוכל ירקות מבושלים חדשים באמצע הסעודה, שאין טעונים ברכת הנהנין לפניהם, יברך עליהם שהחיינו בלבד. ואין מברכים שהחיינו על כמהין ופטריות, אף שאין זמנם אלא בחורף. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תריא].

ג אם יש לפניו ב' מיני פירות חדשים, די בברכת שהחיינו אחת לשניהן. ואם אינם לפניו יברך שהחיינו על כל מין ממיני הפירות החדשים. ואפילו כיוון עליהם לפטרם. מאחר והמין החדש- השני, לא היה לפניו, אינו נפטר. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תריג].

ד אורח שנכנס לבית בעל הבית, והביאו לפניו פרי חדש, ובירך עליו שהחיינו, ושוב חזרו והביאו לפניו פרי חדש ממין אחר, כיון שהמין האחר לא היה לפניו בעת שבירך שהחיינו בתחלה, צריך לחזור ולברך שהחיינו. אבל אם המין השני היה לפניו בעת שבירך שהחיינו, כיון שבירך שהחיינו

על פרי אחד, פטר את המין השני. והנכון שיביאום לפניו בזה אחר זה, ויברכו בכל פעם שהחיינו על הפרי החדש. [ולא יחשוב עליהם כלל בעת ברכתו הראשונה]. ואין בזה חשש לברכה שאינה צריכה. ועל הצד היותר טוב נכון שיכוין בפירוש שלא לפטור אלא את הפרי החדש שלפניו, כדי שיוכל לברך שהחיינו על הפרי החדש האחר בלי פקפוק. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תריג].

ה פירות של אילנות מורכבים מין בשאינו מינו, כגון תפוחי זהב ואשכוליות, צריך לברך עליהם שהחיינו. וכן המנהג. ואף על פי שיש חולקים בדבר, מפני שפירות אלו נעשו מתחלתן על ידי הרכבה מכל מקום כלל גדול בידינו שבמקום מנהג אין אומרים ספק ברכות להקל. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תריד].

ו פירות ממינים שונים הדומים זה לזה במראם החיצוני, כגון מיני פרי הדר, כל שיש ביניהם שינוי בשם ובמראה ובטעם, מברך שהחיינו על כל אחד ואחד מהם בפני עצמו. [הליכות עולם חלק ב' עמוד ר'].

ז על גרעין מתוק של פרי חדש, כגון גרעין של מישמש, יש לברך ברכת שהחיינו, ואם בירך על הפרי שהחיינו וברכת הנהנין, אין צריך לברך על הגרעין שאוכל אחר כך. [ילקוט יוסף תהדורת תשס"ד עמוד תשסב. שו"ת יביע אומר חלק ז' סימן לז אות ב' בהערה].

ח אכל פרי חדש ושכח לברך עליו שהחיינו, יש אומרים שיברך באכילה שניה, ויש אומרים שאין לו לברך עוד, מאחר שכבר אכל ממנו. ולענין הלכה, לא יברך שהחיינו שכלל גדול בידינו ספק ברכות להקל. וכלל זה שייך אף בברכות השבח, ולא רק בברכות הנהנין ובברכות המצוות. ואם ירצה יאמר שהחיינו בלי שם ומלכות. ומכל מקום טוב לברך שהחיינו על מין אחר, ויכוין לפטור את הפרי ששכח לברך עליו שהחיינו, או ישמע ברכת שהחיינו מאדם אחר שנתחייב בברכה זו. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תריד].

ט המברך על פרי חדש ברכת שהחיינו, לכתחלה נכון יותר להקדים לברך את ברכת הפרי, ואחר כך יברך ברכת שהחיינו, ואחר כך יטעם מן הפרי. ומכל מקום הנוהגים לברך ברכת שהחיינו תחלה, יש להם על מה שיסמוכו. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תרטו].

י יש נוהגים לרקח האתרוג בסוכר ולעשותו ריבה, ולאכול מהאתרוג בליל ט"ו בשבט, ואין לברך עליו שהחיינו לכל הדיעות, הואיל וכבר בירך עליו שהחיינו בעת נטילתו עם הלולב ביום טוב של חג הסוכות, ובזה יצא ידי חובה גם מברכת שהחיינו על האכילה. שהרי הוא כבירך בשעת ראייה על פרי חדש, שאינו חוזר ומברך בשעת האכילה. [ילקו"י שם עמוד תרטו].

יא האוכל סאברס פעם ראשונה באותה שנה, מברך עליו "שהחיינו" כדין כל פרי חדש. [ילקוט יוסף על הלכות ברהמ"ז וברכות עמוד תרטז].

יב אם בירך שהחיינו על ענבים כשישתה יין חדש אינו חוזר ומברך שהחיינו, ובלאו הכי לא נהגו לברך שהחיינו על יין חדש, משום שאין בו כל כך שמחה. שיין ישן טוב יותר. ויש מחמירים שלא לאכול מהענבים החדשים עד שיביא תירוש לפניו, ומברך שהחיינו ומכוין לפטור שניהם, ותבוא עליהם ברכת טוב. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תרטז].

יג פרי שאינו מתחדש משנה לשנה, אפילו אם יש שנים רבות שלא אכל ממנו, אינו מברך שהחיינו. ואין מברכים שהחיינו על הבוסר, אלא כשהבשילו האשכולות של הענבים, וכן בכל פרי, שאין לברך עליו שהחיינו אלא אחר גומרו ולא כשהוא בוסר. [ילקו"י ברכות עמו' תריז].

יד האוכל בשר או עוף לראשונה בחייו, וכן כל מאכל או משקה שהוא שמח מאד באכילתם או בשתייתם, אינו מברך שהחיינו. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תריז].

טו יש נוהגים בימי ספירת העומר שלא ללבוש בגד חדש, כל שאילו לובשו בשאר ימות השנה היה צריך לברך עליו שהחיינו. ויש מקילין בזה, וטוב לחוש בזה ממדת חסידות. וכשיש צורך יש להדר ללבוש את הבגד החדש בשבת שבתוך ימי הספירה, ולברך עליו שהחיינו. וכן במקום שמחת בר מצוה, או ברית מילה. אבל על פרי חדש יש להקל לברך עליו ברכת שהחיינו בימי ספירת העומר, ואין להחמיר בזה. ואף מי שנהג להחמיר בזה, יוכל לבטל מנהגו אף בלי התרה, אפילו אם היה יודע שהוא חומרא. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תריז, שו"ת יביע אומר חלק ג' סימן כו. שו"ת יחוה דעת חלק א' סימן כד].

טז נוהגים להזהר שלא לאכול פרי חדש בימי בין המיצרים, אבל בשבתות שבינתיים מותר. ובפרט לצורך כבוד שבת. אך לאחר ראש חודש אב, אין ללבוש בגד חדש אף בשבת. [ילקוט יוסף על הלכות ברכות, עמוד תריז].

יז אם שכח שפרי זה הוא פרי חדש בשבילו, ובירך עליו ברכת הנהנין בתוך ימי בין מיצרים, יברך עליו ברכת שהחיינו, ויאכל מהפרי. [ילקוט יוסף על הלכות ברכות עמוד תריז].

יח פרי חדש שיתכן שלא יהיה בנמצא אחר ט' באב, מותר לברך עליו שהחיינו בבין המיצרים, ואם אפשר יברך עליו בשבתות שבינתיים. [ילקוט יוסף דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תריח].

יט חולה שהפרי חדש פותח את תיאבונו, מותר לברך שהחיינו על פרי חדש בימים אלה. וכן קטן שאינו מבחין בין ימים אלו לשאר ימות השנה, ומתאוה לפרי חדש, מותר לתת לו פרי חדש ולברך שהחיינו. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תריח].

כ מי שטעה ואכל פרי חדש בימים אלה בלי שהחיינו, לא יאכל עוד ממנו, ולאחר ט' באב יברך שהחיינו על פרי חדש אחר, ויכוין לפטור פרי חדש זה. אבל אינו רשאי לברך שהחיינו על הפרי שטעם ממנו. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תריח].

כא העושה מצוה בפעם הראשונה בחייו, והיא אינה מצוה הבאה מזמן לזמן, אין לו לברך "שהחיינו", שגם בברכת שהחיינו נקטינן דספק ברכות להקל. ולכן נער המניח תפילין חדשות לראשונה בחייו, אין לו לברך ברכת שהחיינו, אף אם מניחן ביום מלאת לו י"ג שנה ויום אחד. ונכון שיברך על טלית חדשה "שהחיינו" ויפטור את התפילין החדשות. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תריח].

כב וכן אשה המדליקה נרות שבת לראשונה בחייה, אינה מברכת שהחיינו. וכן אשה הטובלת במקוה טהרה בפעם הראשונה, אינה מברכת שהחיינו. [ילקוט יוסף, ברהמ"ז וברכות עמוד תריח].

כג וכן השוחט לראשונה בחייו, וכן המקיים מצות כיסוי הדם לראשונה בחייו, לא יברך שהחיינו. [ילקו"י על הלכות ברכות מהדורת תשס"ד עמוד תשסג, וילקו"י איסור והיתר כרך א' עמוד צט].

כד יש אומרים שאם סוחט פרי חדש כמו תותים, יכול לברך על מי הסחיטה ברכת שהחיינו. ויש חולקים. ולדבריהם גם לכתחלה יכול לשתות מי סחיטת הפירות, ואחר כך כשיאכל מהפרי עצמו יברך עליו שהחיינו. ולדינא, נכון שיאכל מעט מהפרי ויברך עליו שהחיינו ויפטור את מי סחיטתם. [ילקוט יוסף על הלכות ברכות מהדורת תשס"ד, עמוד תשסד].

סימן רכו - דיני ברכת האילנות

א היוצא בימי ניסן ורואה אילנות שמוציאים פרחים, מברך: "ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם שלא חיסר בעולמו כלום וברא בו בריות טובות ואילנות טובות ליהנות בהם בני אדם". ותיקנו ברכה זו לפי שהוא ענין שבא מזמן לזמן באופן מחודש, שאדם רואה עצים יבשים שהפריחם

הקב״ה. ואין מברכים שהחיינו על ברכת האילנות. ואין מברכים אלא פעם אחת בשנה, ולא יותר. [ילקוט יוסף, ברכות עמוד תריט].

ב גם הנשים תברכנה ברכת האילנות, שאין ברכה זו נחשבת כמצוה שהזמן גרמא, שחכמים לא קבעו זמן לברכה אלא מפני המציאות שהאילנות פורחים בניסן. [ילקוט יוסף ברכות, עמ׳ תריט. ירחון קול תורה סיון תשס״ג עמ׳ פה. ילקו״י על הלכות פסוקי דזמרה, תשס״ד, סי׳ נא הערה לג, עמ׳ רל].

ג טוב לברך ברכת האילנות על אילנות הנטועים בגנות ופרדסים שמחוץ לעיר, ומכל מקום אין זה מעכב, ולכן אם קשה לו לצאת אל מחוץ לעיר מסיבת טירדא או חולשה, ומכל שכן מפני חשש ביטול תורה, יוכל לברך ברכת האילנות גם על אילנות שבתוך העיר. [שם עמ׳ תריט].

ד מה טוב שיצטרפו עשרה ויעשו כולם אגודה אחת בכנסיה לשם שמים לצאת לברך ברכת האילנות, בכוונה הראויה, וברוב עם. ואחר הברכה יאמרו ״מזמור בשוב ה׳ את שיבת ציון״, ו״מזמור הללויה הללו את ה׳ מן השמים״ וכו׳, ויסיימו באמירת קדיש יהא שלמא. וטוב שאחד יברך הברכה בקול רם והשאר יאמרו אחריו בלחש. [חזון עובדיה ב׳. ילקו״י שם עמוד תריט].

ה אין לברך ברכת האילנות אלא על אילנות של מאכל כשיש בהם פרחים, אבל על אילני סרק שאין מוציאין פירות אין לברך. [ילקוט יוסף, ברכות עמ׳ תריט. ומ״ש הריטב״א ברכות מג. דמברכים על עצים יבשים שהפריחן הקב״ה, כוונתו לעצי מאכל שיש שבח בפרחים, ולא רק לנוי. וכ״כ בציץ אליעזר חלק יב דף נו: וכך הבינו כל האחרונים, הלק״ט, פרי האדמה, החיד״א, משנ״ב, ועוד, ואין לנו כח לפרש אחרת בראשונים ולחלוק עליהם].

ו מצד הדין די בשני אילנות אפילו ממין אחד. והמברך על מיני אילנות הרבה הרי זה משובח. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד תריט].

ז אילנות המורכבים מין בשאינו מינו, יש אומרים שאין לברך ברכת האילנות עליהם, שהואיל וקיומם נגד רצון הבורא, אין לברך ולהודות להשי״ת על כך, ויש חולקים ואומרים שהברכה היא על כללות הבריאה, ולכן יכול לברך על אילנות מורכבים. ואף על פי שהרוצה לסמוך על סברא שניה לברך עליהם אין למחות בידו, מכל מקום הבא להמלך מורים לו שלא יברך, שספק ברכות להקל. אבל אין לחשוש מלברך על אילן שמא הוא עץ מורכב, ורק כשידוע שהוא מורכב עדיף להמנע מלברך עליו ברכת האילנות. [ילקוט יוסף על הלכות ברכת המזון וברכות, עמוד תרכ. ילקוט יוסף מצוות התלויות בארץ כרך ג׳, הלכות כלאים].

ח מותר לברך על עצי ערלה בתוך שלש שנים לנטיעתם, אף על פי שהם ערלה ואסורים בהנאה, הואיל ולא נעשו באיסור. אבל על עצי אשרה אין

לברך. [ילקוט יוסף דיני ברהמ״ז וברכות עמוד תרכ, ילקוט יוסף על הלכות ערלה מהדורה ראשונה עמוד רי].

ט הזריזים מקדימים לברך בהקדם כל מה שאפשר, בראש חודש ניסן, ואין להשהות קיום המצוה כדי לאומרה בעשרה. ומכל מקום אם לא בירך ברכת האילנות כשראה אותם עם פרחיהם בתחלת חודש ניסן, אף על פי כן בדיעבד יוכל לברך ברכת האילנות אחר כך במשך כל החודש, כשיראה פעם נוספת אילנות עם פרחיהם. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד תרכ. ירחון קול תורה תמוז תשס״ג עמוד כג].

י לכתחלה אין לברך ברכת האילנות בחודש אדר, אלא ימתין לחודש ניסן ואז יברך, כדי לצאת ידי חובת כל הדעות, אבל אם לא נזדמן לו לברך ברכת האילנות עד שיצא ניסן, רשאי לברך ברכת האילנות בחודש אייר, ולא יאבד ברכה יקרה זו מידו, ויסמוך על דברי הפוסקים שניסן לאו דוקא, ובלבד שיהיו עדיין האילנות בפריחתם, ולא גדלו פירותיהם. [חזון עובדיה על הלכות פסח שם].

יא במקומות שפריחת האילנות בתשרי או בחשון, רשאים לברך ברכה זו בשעת פריחתם, שלא דיברו חכמים אלא בהוה. והוא הדין שרשאים לברך בחודש אדר כשפריחת האילנות באותו מקום בחודש אדר. [ילקוט יוסף על הלכות ברכות עמוד תרכ. חזו״ע פסח מהדורת תשס״ג עמ׳ כה].

יב אם לא בירך ברכה זו עד שגדלו הפירות, שוב אינו מברך. וכל שנפלו הפרחים, אפילו לא גדלו הפירות באופן שראויים לאכילה, רק התחיל גידול הפרי, אין לברך ברכה זו. ומכל מקום, אילן שהתחילו לגדול בו חלק מפירותיו, אם יש בו עדיין פרחים ונצנים, מברך עליו ברכת האילנות. [ילקו״י ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמו׳ תרכ. חזון עובדיה על פסח מהדורת תשס״ג עמו׳ כז. ושם דחה מ״ש בברכת ה׳ דרק אם גדלו הפירות וראויים לברכת העץ, אינו יכול לברך. ודחה דבריו, ובפרט דסב״ל].

יג מותר לברך ברכת האילנות בשבת ויום טוב, ואין לחוש ולגזור פן ישכח ויתלוש מפרחי האילנות בשבת. אלא שלכתחילה מהיות טוב יש לברך ברכת האילנות בימות החול, כשאין חשש שיפסיד הברכה, אבל בסוף חודש ניסן כשיש חשש שלא יראה יותר אילנות של מאכל עם פרחים, אין להימנע מלברך ברכה זו בשבת. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד תרכ. ודלא כהאור לציון שחשש משום בורר הניצוצות, שכבר כתב הרדב״ז דגמרא וקבלה הלכה כהגמרא].

יד סומא לא יברך ברכת האילנות, שברכה זו תלויה ב״ראיה״, והוא אינו רואה. ונכון שישמע מפי שליח צבור המברך ויצא ידי חובה לכל הדעות. אבל המרכיב משקפים לעיניו, פשוט שרשאי לברך, שראיה דרך זכוכית ראיה גמורה היא, ואפילו אם היו לו משקפים כהות, כגון משקפי

שמש, שפיר דמי לברך. [חזו"ע פסח מהדורת שנת תשס"ג, עמוד כח].

סימן רכז-רכט - ברכה על ברקים ורעמים

א על ברקים מברכים "עושה מעשה בראשית", ועל רעמים "שכוחו וגבורתו מלא עולם". ומברכים בשם ומלכות, שכל הברכות המוזכרות בפרק הרואה במסכת ברכות, כתבו הראשונים שהם בשם ומלכות, וכל ברכה שאין בה שם ומלכות אינה ברכה. ואין מברכים אלא תוך כדי דיבור [שהוא שיעור זמן אמירת "שלום עליך רבי"] לראיית הברקים או שמיעת הרעמים. והיינו תוך כדי דיבור של סיום הרעם. ואם עבר זמן של תוך כדי דיבור לא יברך, אלא ימתין לברק או לרעם אחר. ואין חילוק בזה בין אם לא בירך על הרעמים בתוך כדי דיבור מחמת אונס, או שלא נתברר לו שהם ברקים או רעמים. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תרכא, ובמהדורת תשס"ד עמוד תשסג. מילואים ליביע אומר ח"ד עמוד שצה].

ב אם ראה ברק עדיף להמתין עד שישמע את הרעמים, ואז יברך שכוחו וגבורתו מלא עולם. ויפטור את הברק. ולא יברך עושה מעשה בראשית. [שהרי החיי אדם כתב שאין מברכים עושה מעשה בראשית על ברקים שאין אחריהם רעמים, ורוצה לחוש לדבריו מספק, ועיין בברכ"י שלא מעכב תוך כדי דיבור בנ"ד, דסוף סוף מברך על הרעמים תכ"ד. ודו"ק]. ומי שמברך על הברק עושה מעשה בראשית, וגם על הרעם, שכוחו וגבורתו וכו', יש לו על מה שיסמוך. [ילקו"י ברכות עמ' תרכב].

ג אין לברך יותר מפעם אחת ביום. אלא אם כן נתפזרו העננים לגמרי, וזרחה השמש, וחזרו ונתקשרו העבים, שאז יש לחזור ולברך על הרעמים. וכל שעבר הלילה אפילו לא נתפזרו העננים כלל, חוזר ומברך על הרעמים. וכן עיקר. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תרכב].

ד השומע קול רעמים בהיותו ישן על מטתו, והתעורר משינתו, ואין לו שהות לקום וליטול ידיו כדי לברך בתוך כדי דיבור ברכת שכוחו וגבורתו מלא עולם, בשם ומלכות כדת, או שיש לו טורח לקום ממטתו באישון לילה ואפלה, ישפשף ידיו בשמיכה או בסדין, ויברך מיד את הברכה הנ"ל בשם ומלכות בתוך כדי דיבור לשמיעת הרעם. [ילקוט יוסף, דיני ברכות עמוד תרכג].

סימן רכח - ברכת הים הגדול

א מנהגינו שלא לברך ברכת שעשה את הים הגדול על הים הגדול בשם ומלכות, כי יש ספק מה הוא הים הגדול שדיברו בו חכמינו, אם הוא ים התיכון המחובר לאוקיינוס ומגיע לארץ ישראל, או ים האוקיינוס. ולכן הרואה את הים התיכון, או את האוקיינוס, אחת לשלושים יום, אינו מברך ברכה זו בשם ומלכות. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תרכה, ועמוד תשסג].

סימן רכט - דיני ברכת הקשת והחמה

א הרואה את הקשת מברך בשם ומלכות: ברוך אתה ה' אלוקינו מלך העולם זוכר הברית, נאמן בבריתו, וקיים במאמרו. ואסור להסתכל בו ביותר. אבל מותר לומר לחבירו שיש קשת, כדי שגם חבירו יוכל לברך על הקשת. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תרכה].

ב מברכים על הקשת אפילו אינו רואה אלא חלק ממנה. אבל הרואה את הקשת בתוך שלולית מים, וכדומה, ואינו רואה את הקשת בעצמה מפני שיש איזה דבר המסתיר לראות הקשת, אינו מברך. וכן הרואה את הקשת דרך ראי, אינו מברך. אבל אם רואה את הקשת דרך חלון ביתו או המכונית, מברך אף שיש הפסק זכוכית. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תרכה].

ג הרואה חמה בתקופתה, מברך בשם ומלכות: עושה מעשה בראשית [ברכות נט:]. וכן המנהג. [ראה בירחון קול תורה תשרי תשס"ד עמוד פו]. והיינו פעם אחת בעשרים ושמונה שנה, כשחוזר מחזור גדול של חמה, ונופלת תקופת ניסן במזל שבתאי בתחלת ליל רביעי שבו נתלו המאורות בשעת בריאת העולם. [גמ' שם. וראה בפירוש רש"י הסבר הדברים בטוב טעם]. וזמן ברכת החמה נמשך עד סוף ג' שעות זמניות של היום, והזריזים מקדימים לברך. ומי שאיחר ולא בירך עד סוף שלש שעות, לא יברך יותר ברכה זו, אלא בלי הזכרת שם ומלכות. ומנהגינו פעיה"ק ירושלים ת"ו, וכן הרבה קהלות, שביום שמברכים ברכת החמה משכימים לקום ולהתפלל בהנץ החמה, ואחר קדיש תתקבל כשעלה כבר גלגל החמה מן האופק, יוצאים לחצר בית הכנסת ומברכים ברוב עם ובשמחה "ברכת החמה". ונוהגים לומר מזמורי תהלים השייכים לענין. כגון השמים מספרים כבוד אל. והללויה הללו את ה' מן השמים, עד חק נתן ולא יעבור. והלל הגדול. (תהלים קלו). וזה על פי מאמר חז"ל (סנהדרין קא.) כל הקורא פסוק בזמנו מביא גאולה לעולם, שנאמר ודבר בעתו מה טוב. ומסיימים ב"אל אדון על כל המעשים". שמדבר על יצירת המאורות. ואחר כך נכנסים לבית הכנסת ומשלימים התפלה, בית יעקב וכו', עד סוף עלינו לשבח, ומברכים איש

את רעהו בברכת: תזכו לשנים רבות נעימות וטובות. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד תרכז. יחוה דעת חלק ד׳ סימן יח, יביע אומר חלק ה׳ סימן לו אות ג׳].

ד אין לברך שהחיינו עם ברכת החמה. ויש נוהגים באותה שעה ללבוש בגד חדש, ומברכים שהחיינו. ונוהגים שהשליח צבור מברך ברכה זו בקול רם, והקהל מברכים עמו בלחש. ויש נוהגים שהשליח צבור מברך לבדו, והקהל יוצא ידי חובה מדין שומע כעונה, ועונים אחריו אמן. והמברך והשומעים יכוונו לצאת ידי חובה. ויש נוהגים שהשליח צבור מברך בקול רם, ואחר שסיים הברכה הקהל חוזר ומברך אחריו, כדרך שעושים כן בספירת העומר. וכל מנהג יש לו על מה שיסמוך. ויש אומרים שהנשים חייבות בברכה זו, ויש חולקים, ולכן נכון שהנשים תעמודנה בצד האנשים, בנפרד, ותשמענה את הברכה מהשליח צבור, ויצאו ידי חובתן. וסומא לא יברך ברכת החמה בשם ומלכות, אלא ישמע מהשליח צבור ויכוין לצאת. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד תרכז. יחוה דעת חלק ד׳ סימן יח, יביע אומר ח״ה סי׳ לו אות ג׳].

ה אם השמים מכוסים בעבים, ואין השמש נראית כלל, אף על פי שאור זריחתה ניכר, הואיל ואין גלגל החמה נראה ברקיע, אין לברך ברכת החמה בשם ומלכות. אבל אם היו העננים דקים וקלושים, וכעין מסך דק, ורואים את גלגל החמה ברקיע, מברכים ברכת החמה בשם ומלכות. ואם כשהיתה מכוסה בעננים בירכו עליה בלי שם ומלכות, ושוב חזרה וזרחה השמש, רשאים לברך בשם ומלכות. ואם יום תקופת החמה היה מעונן וגשום, והחמה מכוסה בעבים, ובאמצע קריאת שמע זרחה השמש, ויש חשש שאם לא יברכו עתה, תחזור ותתכסה שוב בעננים, ואולי שוב לא יוכלו לברך עליה, אם אפשר לסיים הפרק, ולהפסיק ולברך בבין הפרקים, שפיר דמי, ואם אין שהות כלל, כגון שהעבים סמוכים לחמה, יפסיקו אף באמצע הפרק ויברכו ברכת החמה, מפני שהיא מצוה עוברת. [ילקוט יוסף, דיני ברהמ״ז וברכות עמ׳ תרכח].

ו המרכיב משקפיים רשאי לברך ברכת החמה כשרואה אותה דרך המשקפיים, ואינו צריך להסירם. ואפילו אם היו המשקפיים כהות, כגון משקפי שמש. אולם הרואה דמות השמש בראי, אינו מברך ברכת החמה. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד תרכח].

ז לכתחלה יש להדר לברכה ברוב עם ובצבור, ומי שלא השיג מנין לומר ברכת החמה מיד בתחלת היום, אין להשהותה כדי לאומרה במנין, אלא יזדרז לאומרה ביחידות, שמצות זריזין מקדימים למצות עדיפא על מצות ברוב עם הדרת מלך.

ח מי שעדיין לא התפלל, וחושש שעד שיסיים תפלתו יעבור זמן ברכת החמה [עד ג׳ שעות מהיום], יקדים לברך ברכת החמה ואחר כך יתפלל, שדין

זריזין מקדימין למצות עדיף מדין ברוב עם הדרת מלך. [הליכות עולם חלק ב' עמוד קצ].

ט במקומות שמצויים שם עננים, ויש לחוש שמא יכסו העננים את החמה, ראוי להקדים ולברך ברכת החמה מיד בהנץ החמה, ואפילו קודם תפלת שחרית. [הליכות עולם ב' עמוד קצ].

י חולה שאינו יכול לצאת מביתו, ומרותק למטתו, אם רואה את גלגל החמה דרך חלון ביתו, יכול לברך עליה. ואפילו אם הוא יושב או שוכב רשאי לברך. ואין צריך שיעמוד בעת הברכה. [ילקוט יוסף, דיני ברכות עמוד תרכט].

יא הנוהגים לומר עלינו לשבח לאחר ברכת החמה, כשיאמרו ואנחנו כורעים ומשתחוים וכו', יזהרו מאד שלא ישתחוו כנגד הצד של השמש אל מול השמש, אלא יפנו לצדדים, וישתחוו להי' בהדרת קודש. [ילקוט יוסף, חי"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תרכט].

סימן רל, רלא - ברכות פרטיות, וכוונה לשם שמים

א המתפלל על מה שעבר, כגון שנכנס לעיר ושמע קול צווחה, ואמר יהי רצון שלא יהיה קול זה בתוך ביתי, או שהיתה אשתו מעוברת אחר ארבעים יום לעיבורה, ואמר יהי רצון שתלד אשתי זכר, הרי זה תפלת שוא. אלא יתפלל אדם על העתיד לבוא, ויתן הודאה על לשעבר. כגון הנכנס לעיר גדולה אומר, יהי רצון מלפניך ה' אלוקינו שתכניסני לכרך זה לשלום, והנכנס בשלום אומר, מודה אני לפניך ה' אלוקינו שהכנסתני לכרך זה בשלום. ביקש לצאת אומר, יהי רצון וכו' שתוציאני מכרך זה לשלום. [שלחן ערוך סימן רל סעיף א'].

ב מי שאשתו צריכה ללדת, יתפלל עליה שתלד לחיים טובים ולשלום, ויהיה זרע של קיימא, ועוסק במצוות ובמעשים טובים.

ג כבר ביארנו לעיל, שהנוסע מעיר לעיר שיעור פרסה, מברך תפלת הדרך עם צאתו מהעיר. וראה לעיל סימן קי מה שכתבנו כמה פרטים בדיני תפלת הדרך.

ד לעולם יהא אדם רגיל לומר, כל מאן דעביד רחמנא לטב עביד. [ברכות נט. ש"ע סי' רל סעיף ה'].

ה אם אי אפשר לו לאדם ללמוד אחר הצהרים בלא שינת צהרים, יישן, וכשניעור משינתו אין צריך לברך אלהי נשמה, אבל יטול ידיו בכלי בלא ברכה. ואין להאריך בשינת הצהרים. וגם בזה לא תהיה כוונתו להנאת גופו, אלא להחזיק גופו לעבודת השי"ת. וכן בכל מה שיהנה מהעולם הזה לא יכוין להנאתו, אלא להחזיק גופו לעבודת השי"ת. כדכתיב, בכל דרכיך דעהו, ואמרו חכמים כל מעשיך לשם שמים, שאפילו דברים של רשות, כגון אכילה ושתיה והליכה וכו', כולם לעבוד את בוראך, או לדבר הגורם עבודתו, שאפילו אם היה צמא או רעב ואכל ושתה להנאתו, אינו משובח, אלא יכוין שיאכל וישתה כפי חיותו לעבוד את בוראו. [ש"ע סי' רלא, וילקוט יוסף על הלכות השכמת הבוקר, מהדורת תשס"ד, עמוד עא].

הלכות תפילות המנחה

סימן רלב - הלכות מנחה

א מה שיש נוהגים שמתפללים תפלת מנחה מקוצרת, בלי חזרת השליח צבור, אין מנהג זה נכון לפי ההלכה, וחובה לבטלו. אולם אם יש מנין מצומצם, ומתוך העשרה ישנם כמה אנשים שאינם מהוגנים, שלא יטו אוזן קשבת לשמוע את חזרת השליח צבור, ולענות אמן, יש להעדיף באופן כזה להתפלל תפלת שמונה עשרה אחת, בין בשחרית ובין במנחה. וכשיש שם מנין של יראי שמים, ומכל שכן כשיש שם מספר גדול, שלא ייבצר שיש עשרה המכוונים לפחות בסוף הברכות של החזרה, חובה להתפלל מנחה עם החזרה, וחלילה להקל. ולכן חובה קדושה מוטלת על ראשי הישיבות לבטל מה שנהגו באיזה ישיבות, לדלג על חזרת השליח צבור, ולהחזיר עטרה ליושנה ולהנהיג חזרת השליח צבור, כתקנת גאוני ישראל, ויעמדו על המשמר וישגיחו שהקהל יטו אוזן קשבת לברכותיו של השליח צבור לענות אמן, ולא יעיינו בספרים באמצע החזרה. [ילקוט יוסף דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תרל].

ב כבר נתבאר לעיל שמנהג יפה הוא לומר על כל ברכה "ברוך הוא וברוך שמו" בהזכרת שם ה', ולכן על השליח צבור להמתין לקהל עד שיענו ברוך הוא וברוך שמו, ואחר כך יסיים הברכה כדי שיענו אמן. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תרלא].

ג אולם כבר נתבאר לעיל שעל כל ברכה שיוצאים בה ידי חובה אין לענות ברוך הוא וברוך שמו, מחשש הפסק. [ומה שכתב בשו״ת מגיד תשובה שהוא הפסק לצורך הענין, הנה בכל בו מבואר שאין להתיר הפסק לכתחלה אף שהוא לצורך הענין. וכ״ה בב״י סי׳ קסז].

ד כשהזמן מצומצם והשליח צבור אומר תפלה אחת בקול רם, עד האל הקדוש, נכון יותר שכל הקהל יתפללו תפלת העמידה מלה במלה עם השליח צבור, וכשיגיע לקדושה יאמרו יחד כל נוסח הקדושה, וימשיכו התפלה בלחש, וזה יותר נכון ממה שיש נוהגים להמתין מלהתפלל עד לאחר שמסיים השליח צבור ברכת האל הקדוש, כדי לענות אמן אחר ברכותיו, ואחר כך מתחילים להתפלל תפלת שמונה עשרה, וכן המנהג כסברא ראשונה. [ילקו״י שם עמוד תרלא].

ה אם הוא תענית צבור, והיתה השעה דחוקה והתפללו קדושה, כשיגיע השליח צבור לברכת רפאינו יאמר שם עננו בקול רם ברכה בפני עצמה, והקהל ישמעו ויכוונו לברכתו, וימשיכו בתפלתם, וכשיגיעו לשומע תפלה יאמרו בלחש תפלת עננו, חוץ מהשליח צבור, וימשיכו התפלה עד הסוף. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד תרלא].

ו צריך אדם להתפנות מכל עסקיו כדי להתפלל מנחה, ועל כן מנעו חכמים לכל אדם לעשות כמה מלאכות הקבועות סמוך לזמן מנחה, שלא ישכח מלהתפלל. ולכן אמרו, לא ישב אדם אצל הספר להסתפר סמוך למנחה וכו׳. ומכל מקום יש המקילים להסתפר אפילו אחר שהגיע זמן מנחה קטנה, מאחר ויש אצל הספר מספר זוגות של מספריים, ואפילו אם ישבר הזוג לא יצטרך לחזר אחר זוג אחר. והמקילים בזה יש להם על מה שיסמוכו. [ילקוט יוסף, שם עמוד תרלב].

ז אין צריך להמנע מלהסתפר בלילה, וכל שכן שאין להמנע מלהסתפר אחר חצות היום לאחר תפלת מנחה, ואפילו לדעת האר״י ז״ל אפשר להקל בזה. וכן המנהג. [שם עמוד תרלב].

ח דיינים הדנים סמוך למנחה גדולה, אינם צריכים להפסיק את הדיון כדי להתפלל מנחה גדולה. ואם רוצים לכתחלה לישב לדין כדי לגמור את הדין, ומעמידים אצלם שמש בית דין שיזכיר להם על תפלת מנחה, יש להם על מה שיסמוכו. [ילקוט יוסף הלכות ברכות, עמ׳ תרלג].

ט מי שקראוהו לסעודת מצוה והמסובין כבר התפללו מנחה, אם יכול לכוין מתחלת התפלה ועד סופה, ביאור המלים, רשאי להתפלל יחיד כדי להשתתף עמם בסעודת מצוה. ואם אינו יכול לכוין בכל התפלה, לא יתפלל יחיד. [חסד לאלפים]. ומכל מקום מותר לאכול פירות הרבה, או פת כביצה בלבד, ומשקה, ושאר תבשיל העשוי מחמשת מיני דגן מותר, אם

אינו קובע עליו סעודתו. [שם עמ' תרלז. וראה בהליכות עולם א' עמו' רנד בהערה שנסתפק בדין זה].

י צריך לחנך את בניו הקטנים שיתפללו גם מנחה וערבית. [ילקו"י דיני חינוך קטן עמוד קסב]

יא דעת מרן השלחן ערוך (סימן רלב ס"א) שאם השעה דחוקה להתפלל מנחה, הצבור יתפלל תפלת שמונה עשרה בלחש, ואחר כך השליח צבור יאמר מגן אברהם ומחיה מתים, ויענו קדושה ומסיים האל הקדוש, אם אין שהות לסיים את כל השמונה עשרה קודם צאת הכוכבים. ואמנם אין לנהוג כן, דאף שזו דעת רב האי גאון, ורב שרירא גאון, שבלי הלקט והאשכול, אין כן דעת שאר הראשונים [הרא"ש סוף ר"ה], ולדעתם אם מתפלל חלק מתפלת שמונה עשרה הוי ברכה לבטלה. ולכן ספק ברכות להקל אף נגד מרן, ואין לנהוג כן. אולם יכול להתחיל להתפלל בזמן התפלה, אף שיודע שבאמצע התפלה יעבור זמן תפלה. [וע' בספר האשכול הל' מנחה אות כה שכתב, שמנהגם לומר הביננו, וציין שהמנהג הוא שהולכים אחר ההתחלה, והדין כן גם במנחה של ער"ש].

סימן רלג - זמן תפלת מנחה

א תפלת מנחה תקנוה כנגד תמיד של בין הערביים, שזמנו חצי שעה אחר חצות היום. [משש שעות ומחצה מהיום, בשעות זמניות]. וכיון שבשאר ימות השנה [לבד מערב פסח] לא היו מקריבים קרבן התמיד אלא מתשע שעות ומחצה, לפיכך לכתחלה ראוי להתפלל מנחה קטנה, שהוא לאחר תשע שעות ומחצה מהיום. וכן הוא דעת הרמב"ם ומרן השלחן ערוך, דעדיף להתפלל מנחה קטנה. ולעולם יהא אדם זהיר וזריז בתפלת המנחה, שלא ישהה אותה, אלא מיד כשיגיע זמנה [מנחה קטנה] יתפלל [במנין]. אולם הנוהגים להתפלל מנחה גדולה מנהגם נכון על פי ההלכה, ויש להם על מה שיסמוכו, שכן מבואר בזוהר הקדוש. ועוד, שרגילים לאכול ארוחת צהרים, ואסור לאכול סעודה משהגיע זמן התפלה עד שיתפלל. ואפשר שאפילו אם הניחו שומר שיזכירם להתפלל אין זה מועיל. ולכן הרוצה לסעוד ארוחת צהרים לפני תפלת מנחה, ראוי יותר לנהוג להתפלל מנחה גדולה קודם שיאכל. ומטעם זה נהגו בישיבות הקדושות להתפלל בכל יום מנחה גדולה לפני ארוחת צהרים, והוא מנהג שיסודתו בהררי קודש, וכן ראוי לנהוג. ומכל מקום הנוהגים להקל לאכול ארוחת צהרים קודם תפלת מנחה, ומתפללים מנחה קטנה כדעת מרן, יש להם על מה שיסמוכו, מפני שמלבד שכן המנהג בהרבה מקומות להקל בזה, גם מניחים שומר שיזכירם להתפלל, וגם יש להם זמן קבוע להתפלל מנחה בכל יום. אלא שעדיף יותר בכיוצא בזה להתפלל מנחה גדולה, כדי

שיוכלו לאכול סעודת צהרים בהיתר אליבא דכולי עלמא. [ילקו״י הל׳ ברכות עמ׳ תרלז. הליכו״ע ח״א עמ׳ רנג].

ב מי שאינו משיג מנין לתפלת ״מנחה קטנה״ ויש לו מנין רק לתפלת מנחה גדולה, עדיף להתפלל לכתחלה מנחה גדולה, ובצבור, מאשר להתפלל מנחה קטנה ביחיד, וכן ראוי להורות. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד תרלט. ירחון קול תורה חשון תשס״ד עמוד נז].

ג מצוה מן המובחר לכתחלה להתפלל מנחה עם החזרה מבעוד היום, קודם שקיעת השמש. ולא לאחר את תפלת מנחה עד השקיעה. וכן נראה שהיה מנהג רבינו האר״י ז״ל [להתפלל מנחה סמוך לשקיעה, ולא אחר השקיעה]. ומכל מקום אם הצבור התעכבו מלהתפלל מנחה והמתינו למנין כדי להתפלל בצבור, רשאים להתפלל גם אחר השקיעה, בתוך שלש עשרה דקות וחצי [בשעות זמניות] מהשקיעה. ומוטב להתפלל בצבור גם לאחר השקיעה, מאשר להתפלל ביחידות קודם השקיעה. שתפלה בצבור נשמעת ומתקבלת תמיד לפני הקדוש ברוך הוא. ולפיכך, מי שאינו מוצא מנין לתפלת מנחה אלא לאחר השקיעה, הנכון הוא שיתפלל עם הצבור, ולא יקדים להתפלל יחיד קודם השקיעה. והדבר ברור שאין לצבור לוותר על חזרת השליח צבור לאחר השקיעה, אלא כל עוד שהשליח צבור יכול לסיים את תפלת החזרה קודם צאת הכוכבים, יש לעשות חזרה כדין. [שם עמ׳ תרמ].

ד מותר להתחיל להתפלל מנחה בסוף זמן בין השמשות שלנו, שנמשך כשלש עשרה דקות וחצי [זמניות] אחר שקיעת השמש, ואף על פי שיודע מראש שלא יוכל לסיים תפלתו אלא לאחר בין השמשות, שאז הוא לילה, מכל מקום הואיל והתחיל בהיתר גומר והולך אפילו בלילה. ואין צריך לשער שיוכל להספיק להתפלל את רוב התפלה קודם שיעבור הזמן. אולם צבור שנתאחרו להתפלל מנחה, ואם יתפללו בלחש וחזרה לא תסתיים החזרה אלא בלילה, יש להם להתפלל בקול רם עם קדושה, כדי לסיים מנחה בתוך זמן בין השמשות. והדין כן גם במנחה של ערב שבת. [שאר״י ח״ג עמ׳ שסו, ילקו״י על הל׳ ברכות עמוד תשסד. יביע אומר ח״ז סי׳ לד, וח״י הערות על רב פעלים סימן ה׳. וזה דלא כמו שכתבנו במהדו״ק של ילקו״י הלכות ברכות עמ׳ תרמא. ועיין בספר האשכול (הל׳ מנחה אות כה) שכתב, דכיון דהוא עראי, לא איכפת לן במה שמתפלל י״ח ברכות אחר צאת הכוכבים, כל שהתחיל בהיתר. ושם הביא מנהגם שהיו מתפללין בכה״ג הבינונו, אבל ציין למנהג שנהגו להתחיל שמונה עשרה לפני צאת הכוכבים, ולסיים י״ח ברכות בליל שבת. ודע שאין להביא ראיה מדברי האשכול הנז׳ דלא אזלינן בתר תחלה, ממ״ש שהש״צ אומר ברכת מגן מחיה מתים והאל הקדוש בלבד, ואמאי לא כתב שיסיים שמונה עשרה. דע״כ לא קאמר אלא בש״צ ולא ביחיד. ודו״ק היטב].

ה הדבר ברור שאין להתפלל תפלת מנחה אחר צאת הכוכבים, שהוא כרבע שעה אחר שקיעת השמש. ויש להזהיר את המתפללים אחר צאת הכוכבים שהם מברכים ברכות לבטלה, ולכן אף אם מבקשים ממנו להשלים מנין, אין לו להשלים מנין ולסייע בידם להתפלל אחר צאת הכוכבים, אלא ילך ממקום זה. וזמן צאת הכוכבים הוא כשיעור שלשת רבעי מיל לאחר השקיעה, דהיינו כשלש עשרה דקות וחצי [בדקות זמניות]

אחר שקיעה החמה הנראית לעינינו. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד תרמב].

ו רשאים לומר וידוי ונפילת אפים בכל משך זמן בין השמשות, שהוא שלש עשרה דקות וחצי לאחר שקיעת החמה. [ילקו״י, דיני ברכות עמוד תרמד. וילקו״י תפלה כרך ב׳ מהדורת תשס״ד, עמוד תיא].

ז בית כנסת שמתפללים בו מניינים רבים בזה אחר זה, כמו בכותל המערבי, ונכנס שם אדם להתפלל מנחה וערבית, וקודם שהתפלל מנחה שמע מהמנין הסמוך שליח צבור שאומר ״ברכו את ה׳ המבורך״ של תפלת ערבית, יענה עם הצבור ברוך ה׳ וכו׳, ואינו חושש. שהרי רשאי להתפלל מנחה גם לאחר שענה ברכו. אולם בערב שבת, אם שמע מהצבור שאומרים ברכו, והוא עדיין לא התפלל מנחה, לא יענה עמהם ברכו, ואם ענה, לא יתפלל מנחה, אלא יתפלל ערבית של שבת שתים. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד תרמה].

ח המתפללים בכותל המערבי, או בבית כנסת שיש שם מניינים רבים בזה אחר זה, ויש חסידים ואנשי מעשה שאחר שהתפללו ערבית מבעוד יום לאחר פלג המנחה, [כמנהג הספרדים], שוהים שם לשמוע קדיש וקדושה, רשאים לענות קדושה של מנחה, לאחר תפלת ערבית שלהם, בין בחול בין בשבת, ואין לומר בזה שאחר שעשאו קודש בתפלת ערבית ליל שבת, לא יעשנו חול לענות קדושה השייכת למנחה של חול, הואיל ויש שם קדושה כזאת גם ביום השבת. וגם רשאים לענות אמן אחר חזרת המנחה. [ילקוט יוסף, על הלכות ברכות עמ׳ תרמו].

ט בית כנסת שהיו שם בימי החול רוב מנין שלא התפללו מנחה, ומבקשים לצרף אליהם לעשרה כאלה שכבר התפללו ערבית מבעוד יום, כמנהג עדות המזרח, רשאים להצטרף למנין לתפלת מנחה, ויענו אמן לקדיש ולחזרת השליח צבור, וגם יענו קדושה, אף שהתפללו ערבית. אולם בערב שבת אין ראוי לאלה שעשאוהו קודש, לאחר שהקדימו והתפללו ערבית מבעוד יום, להצטרף למנין לתפלת מנחה של חול, ולענות לקדושה של מנחה. [ילקוט יוסף, שם עמ׳ תרמז].

י מותר להתפלל מנחה במקום שהצבור התפללו קודם לכן תפלת ערבית. ואפילו יחיד רשאי להתפלל שם מנחה. ורק בערב שבת החמירו בזה הפוסקים. [ילקוט יוסף, דיני ברכות עמוד תרמז].

יא הנוסע באוטובוס או ברכבת, והגיע זמן מנחה, ואי אפשר לו להתפלל בכוונה לכל הפחות באבות, לרגל טירדתו בנסיעתו, ואין דעתו צלולה לכוין שם, ואם ימתין מלהתפלל עד שיגיע למחוז חפצו, יעבור זמן מנחה, אם הוא רגיל לכווין בתפלתו לכל הפחות בברכת אבות, רשאי למנוע עצמו מלהתפלל מנחה, ובבואו לביתו יתפלל ערבית שתים. שהרי יודע

בעצמו שבתפלה הסמוכה יגיע למחוז חפצו ותסור טירדתו מעליו ויוכל לכוין כראוי. אבל אם אינו רגיל לכוין כל כך בברכת אבות, יתפלל באוטובוס או ברכבת. ולא מיבעיא היכא שהתחיל לנסוע קודם זמן תפלה, שאז רשאי להתפלל תשלומין, משום דהוה ליה אונס גמור, אלא גם אם נסע לאחר שהגיע זמן מנחה, כל שהיה סבור שיוכל להגיע למחוז חפצו קודם שיעבור זמן תפלה, או שחשב שיוכל להתפלל תוך כדי הנסיעה, ואחר כך נתברר לו שאינו כן, לא חשיב מזיד, ויש לו תשלומין. ועל הצד היותר טוב, נכון להתנות - באופן שהתחיל בנסיעתו אחר שהגיע זמן מנחה - שאם אינו חייב בתשלומין תהיה תפלתו לנדבה. וכל זה כשאינו יכול לכוין באוטובוס גם אם יתפלל בישיבה, אבל אם יכול לכוין בישיבה, עדיף להתפלל מיושב בכוונה מאשר להתפלל בעומד בלי כוונה. אבל לדחות תפלתו בכדי להתפלל מעומד אינו רשאי, שהעמידה אינה מעכבת כל כך. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תרמח].

יב מנהגינו לומר למנצח על הגתית, קודם פרשת התמיד, ואחר כך פטום הקטורת, אשרי יושבי ביתך וכו'. ואין מנהגינו לומר פרשת הכיור או פרשת העקידה במנחה. ולכתחלה אין לשנות מהסדר הזה, ואף יחיד המתפלל אצל האשכנזים, הנוהגים להתחיל התפלה מאשרי יושבי ביתך, נכון שיקדים מעט, כדי שיאמר קודם אשרי למנצח ופטום הקטורת כמנהגינו. ואם יש חשש שיעבור זמן תפלה, ידלג אפילו על אשרי יושבי ביתך, וישלים אמירתו אחר העמידה. ומנהגינו פשוט לומר "עלינו לשבח" גם אחר תפלת מנחה, ואין לשנות מהמנהג. [שם עמ' תרמח].

יג בנוסח עלינו לשבח מנהגינו לומר "שלא שם חלקינו כהם וגורלנו ככל המונם". ואין צריך לשנות מהנוסח המקובל מדורי דורות, ולומר ולא גורלינו וכו', שהרי תיבת לא בתחלת המשפט, חוזרת גם על ההמשך. [ירחון קול תורה תשרי תשס"ד עמוד נד].

יד אם היה אומר "שהם משתחוים להבל וריק" שמע קדיש או קדושה, רשאי לענות אמן, מאחר שמכוין בעניית אמן זו לקדיש או לקדושה, והמחמיר שלא לענות אמן זו היא חומרא הבאה לידי קולא לבטל עניית אמן. מיהו טוב ליזהר לכתחלה שלא יבוא לידי כך. וכמו כן במקום קללות כמו בקריאת שמע בפסוק וחרה אף ה' בכם, וכיוצא בזה. הא דיעבד עונה ומכוין לבו לשמים. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תרמט].

סימן רלד - לא התפלל מנחה

א אם שכח ולא התפלל מנחה, מתפלל ערבית שתים, ואומר אשרי קודם תפלה שהיא תשלומין לתפלת המנחה. וראה לעיל בהלכות תשלומין סימן קח. [שלחן ערוך סימן רלד].

הלכות קריאת שמע של ערבית

סימן רלה - זמן קריאת שמע של ערבית

א לכתחלה מצוה מן המובחר להתפלל ערבית ולקרוא קריאת שמע אחר צאת הכוכבים, ומכל מקום כבר נהגו אצלינו להקל להתפלל ערבית קודם השקיעה [אחר פלג המנחה, שהוא שעה ורבע בשעות זמניות מצאת הכוכבים]. ואף מתפללים מנחה סמוך לשקיעה, וסומכים תפלת מנחה לערבית. וצריך לחזור ולקרוא קריאת שמע אחר צאת הכוכבים. [ויש שלא נהגו לחזור ולקרוא קריאת שמע, אם התפללו ערבית בבין השמשות, משום ספק ספיקא, שמא הלכה כרבי יהודה דמפלג המנחה הוי זמן קריאת שמע של ערבית, ושמא בין השמשות לילה. וראה בפתח הדביר סימן רלה. ומ״ש מרן בסימן רלה שיחזור לקרוא ק״ש בצאה״כ, לכתחלה קאמר]. ומיהו נכון מאד לקיים שיעורי תורה בין מנחה לערבית, ולהתפלל ערבית אחר צאת הכוכבים, שמצוה גוררת מצוה. ויש נוהגים שלא להתפלל ערבית מבעוד יום, ביום שהתפללו בו מנחה אחר פלג המנחה (שעה ורבע קודם צאת הכוכבים), שלא לעשות תרתי דסתרי ביום אחד. וגם בזה כבר נהגו להקל, ויש להם על מה שיסמוכו. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד תרנ].

ב לכתחלה צריך לקרוא קריאת שמע מיד בצאת הכוכבים, ולכתחלה ראוי להחמיר בכל הענינים שהם מצוה מן התורה, כמו מצות ״קריאת שמע״ של ערבית, וכדומה, לעשותם היכא דאפשר לאחר שיגיע זמן צאת הכוכבים של רבנו תם, ולפיכך אף אם התפלל ערבית מבעוד יום, או לאחר השקיעה שלנו, ראוי לחזור ולקרות קריאת שמע, לאחר שעבר זמן רבינו תם. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד תרנב].

ג הזמן לקריאת שמע של ערב הוא לכתחלה עד חצות לילה. ואם נתעכב מלהתפלל ערבית, ויודע שיהיה לו מנין אחר חצות לילה, יקדים לקרוא קריאת שמע קודם חצות לילה, ואחר כך יתפלל ערבית עם הצבור בברכות קריאת שמע וקריאת שמע ותפלת העמידה, ונמשך זמן תפלת ערבית עד עמוד השחר. ומי שהיה אנוס או חולה, ולא התפלל ערבית בעוד

לילה, וכבר עלה השחר, יקרא קריאת שמע עם ברכותיה, אבל לא יאמר ברכת "השכיבנו". וקודם שיתפלל יתנה: אם אני יכול להתפלל ערבית עכשיו הן דרך חובה, והן דרך תשלומין, הריני מתפלל. ואם לאו תהיה תפלת נדבה. ויתפלל שחרית באותו יום אחר הנץ. וכל זה באונס גמור, אבל טעה או שגג, יתפלל שחרית שתים. [ילקו"י ברכות, עמוד תרנג. ירחון קול תורה חשון תשס"ד עמוד נח. ילקו"י תפלה כרך א' עמוד שה].

ד המתפלל ערבית מבעוד יום, לאחר פלג המנחה, כמנהג עדות המזרח, וכשהגיע לסוף ברכת "מחיה המתים" שמע קדושה מהמנין הסמוך שהיו מתפללים מנחה, לא יענה עמהם, ושב ואל תעשה עדיף, מאחר ולא תקנו חז"ל קדושה בתפלת ערבית. ובפרט שדין הפסק בתפלת שמונה עשרה חמור מאד. ומיהו יכול לשמוע ולכוין לשליח צבור באמירת הקדושה. אבל האוחז בקריאת שמע וברכותיה של ערבית, או בין גאולה לתפלה של ערבית, ושמע קדושה של מנחה מהמנין הסמוך, יענה עמהם, ושלא כמי שחולק בזה. וכן אם לאחר שסיים תפלת ערבית, שמע קדושה ממנין סמוך, צריך לענות עמהם קדושה ואמנים של חזרה, בין בחול בין בשבת. [ילקוט יוסף על הלכות ברכות עמוד תרנד].

ה מי שקרא קריאת שמע של ערבית, ונסתפק אם קראו בבין השמשות, או בלילה אחר צאת הכוכבים, כי היה סמוך לצאת הכוכבים, צריך לחזור ולקרוא קריאת שמע בזמנה. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תרנד. וראה לעיל סעיף א' מ"ש בשם פתח הדביר סי' רלג שכתב, שנהגו להקל בק"ש בביה"ש, ומ"מ ראוי להחמיר ולהזכיר לצבור לחזור לקרוא ק"ש בצאת הכוכבים, וכפשט דברי מרן בש"ע].

סימן רלו-ז - ברכות קריאת שמע של ערבית

א מנהגינו לומר ג' פסוקים ה' צבאות עמנו וגו', ה' צבאות אשרי אדם וגו', ה' הושיעה וגו', ואומרים חצי קדיש, ואחר כך אומרים "והוא רחום", ברכו, ומתחילים התפלה. [ובשבת אין אומרים והוא רחום]. ואם היו לומדים ואמרו קדיש על ישראל, ומתפללים מיד תפלת ערבית, אין צריך לחזור ולומר חצי קדיש, אלא יאמרו ה' צבאות וגו', והוא רחום וגו', ברכו, וכו'. ויש נוהגים לומר מזמור לדוד ה' אורי וגו' קודם תפלת ערבית, ובפרט כשעדיין לא הגיע זמן קריאת שמע. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תרנה. הליכות עולם ח"א עמוד רנז].

ב אחר עניית "ברוך ה' המבורך לעולם ועד" שלפני מעריב ערבים, אין להפסיק בדיבור, אפילו לצורך מצוה או לצרכי רבים. וכן אין לענות ברוך הוא וברוך שמו. וכן אם שמע מהצבור שאומרים פסוק שמע ישראל, לא יפסיק לומר עמהם הפסוק. אלא יתחיל מיד ברכת אשר בדברו. אולם

מותר לענות אמנים דברכות. וכן מותר לעיין בספר בהרהור בלבד. ומי שלא הספיק לומר והוא רחום שלפני תפלת ערבית וענה ברוך ה' המבורך לעולם ועד, לא יאמר הפסוק אלא לאחר התפלה. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תרנז].

ג בברכות קריאת שמע של ערבית, אין עונים אמן של ברכות, ואמן שאחר על ישראל ושל תתקבל, אלא ה' אמנים הראשונים של הקדיש, כדין ברכות קריאת שמע של שחרית. והמתפלל ערבית מבעוד יום, ובאמצע קריאת שמע וברכותיה שמע קדושה של מנחה מהמנין הסמוך, פוסק ועונה עמהם. [ואם שמע הקדושה והוא בברכת מחיה המתים של תפלה ערבית, לא יאמר עמהם הקדושה, כמבואר לעיל]. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תרנח].

ד צריך לסיים בקריאת שמע ולומר "ה' אלוקיכם אמת". ומי שמתפלל בצבור, מוטב שישמע תיבות אלו מהשליח צבור. ויכוין ויצא ידי חובה. ואם השליח צבור אינו בקי בעניני תפלה להוציא ידי חובה את הצבור בג' תיבות אלו, כגון שאינו שליח צבור קבוע, טוב שהיחיד יאמר עמו "ה' אלהיכם אמת". ואחר כך ימשיך "ואמונה כל זאת". אבל אם השליח צבור הוא שליח צבור קבוע, וכפי הנראה הוא בקי בעניני תפלה ויודע שצריך לכוין להוציא ידי חובה את השומעים באמירת תיבות אלו, עדיף יותר שישמע ג' תיבות אלה מהשליח צבור, ולא יאמרם בעצמו. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תרנח].

ה יחידים שהתחילו להתפלל ערבית ביחידות, ולפני שהגיעו לתפלת שמונה עשרה הגיעו עוד אנשים עד שיש שם מנין, ואין שם מי שיכול להיות שליח צבור אלא אחד מאותם שכבר התחילו להתפלל ערבית ביחידות, רשאי לעמוד אחד מהם ולומר קדיש אחר שומר את עמו ישראל לעד. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תרנט].

ו מנהגינו לסיים ברכת השומר את עמו ישראל לעד "אמן". ויחיד שקדם וסיים ברכת השכיבנו קודם השליח צבור, חייב לענות אמן אחר ברכת השליח צבור כשיסיים אחר כך ברוך אתה ה' השומר את עמו ישראל לעד. וכן אחר ברכת הפורס סוכת שלום עלינו ועל כל עמו ישראל ועל ירושלים. [לפי מנהג הספרדים העונים אמן אחר ברכת עצמם כשיש מספר ברכות]. וכן רשאי לענות כל אמן דברכות בין גאולה לתפלה של ערבית, ולכן אם קדם וסיים קודם השליח צבור, ושומע את השליח צבור או את חבירו שחותם גאל ישראל, או שומר את עמו ישראל לעד, יענה אחריהם אמן. וכן אם שומע את חבירו שמברך ברכת הנהנין, או ברכת המצוות, יענה אחריו אמן. אבל אם השיג את השליח צבור בחתימת "מעריב ערבים", וכדומה, לדידן אין עונים אמן אחר ברכת אחר. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תרס. ירחון קול תורה תשרי תשס"ד עמוד נו].

ז נכון לומר בנוסח ברכת אהבת עולם, "ואהבתך לא תסור ממנו לעולמים" ואין להוסיף "ואהבתך וחמלתך". ובנוסח אמת ואמונה, נכון לומר: "העושה לנו נסים ונקמה בפרעה וכו'". וכן: "מתוכם מעבדות לחרות עולם". ובחתימת ברכת השכבינו נכון לחתום "השומר את עמו ישראל לעד אמן" ואין להוסיף "מכל דבר רע". ובנוסח השכיבנו של ליל שבת, יש לומר, "ופרוס עלינו סוכת שלום". [ילקוט יוסף, דיני ברכות עמ' תרסא. ירחון קול תורה תשרי תשס"ד עמוד נד-נה].

ח מי שהגיע לבית הכנסת לתפלת ערבית, ומצא צבור שכבר התחילו בברכות קריאת שמע, וחושש שלא יוכל להספיק להגיע לתפלת שמונה עשרה עם הצבור, ואין לו מנין אחר לתפלת ערבית, יכול לכתחלה להתחיל עמהם תפלת העמידה, ואחר העמידה יאמר ברכת אשר בדברו ואהבת עולם, קריאת שמע, וכן אמת ואמונה והשכיבנו, בשם ומלכות. [ילקו"י, ברכות עמ' תרסא].

ט מי שהיה מתפלל ערבית עם הצבור, וכשסיים "אמת ואמונה" עד ברוך אתה ה' גאל ישראל, הפסיק לענות קדיש שבין השכיבנו לתפלת שמונה עשרה, וטעה והתחיל תפלת שמונה עשרה עם הקהל, יש לו לומר ברכת השכיבנו אחר התפלה. ועל הצד היותר טוב יחזור ויקרא גם כן קריאת שמע לפני השכיבנו. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תרסב].

י אין להפסיק בדיבור בין גאולה לתפלה אף של ערבית. ואסור לענות "ברוך הוא וברוך שמו" בין גאולה לתפלה של ערבית, בסיום ברכת השכבינו, אף שעונה אמן אחר הקדיש, ואין צורך לומר בין גאולה לתפלה של שחרית שאסור להפסיק אפילו בדברים שבקדושה. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תרסב].

יא מי שהיה עומד בתפלת שמונה עשרה של ערבית, ובאמצע העמידה נזכר שכבר התפלל, יחשוב בדעתו שהוא מתפלל תפלת נדבה, וימשיך בתפלתו, ולא יפסיק באמצע. ויחדש דבר בתפלתו, [לבקש על איזה ענין הצריך לו]. אולם כשאירע כן בשחרית או במנחה, פוסק אפילו באמצע הברכה. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תרסג].

יב מי שנסתפק אם התפלל ערבית או לא, חוזר ומתפלל בתנאי נדבה, דאף שערבית רשות, כבר קיבלוה כחובה. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תרסג].

יג אין שליח צבור חוזר התפלה בתפלת ערבית, שאין תפלת ערבית חובה כשחרית ומנחה, שהרי במקום מצוה עוברת פטור מלהתפלל ערבית. [ילקוט יוסף דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תרסג].

יד אפילו אם מתפללים ערבית מבעוד יום, אין אומרים וידוי ונפילת אפים בערבית. ואפילו בתפלה שהוא מתפלל לשם תשלומין של תפלת מנחה, גם כן אין אומרים וידוי אחר ערבית. [ילקוט יוסף, ח״ג דיני ברהמ״ז וברכות עמוד תרסג].

טו נשים פטורות מקריאת שמע של בוקר ושל ערב, ופטורות גם מברכות קריאת שמע שנתקנו לאומרם על קריאת שמע. ולדעת מרן השלחן ערוך כל שהאשה פטורה מהמצוה אין לה לברך עליה. ולכן אין לנשים לברך ברכות קריאת שמע של בוקר ושל ערב, ואם רוצות תאמרנה ברכות אלה בלי חתימת שם ומלכות. [ילקו״י תפלה א׳ סי׳ קו הערה ב׳, עמ׳ תצח, וילקו״י על הלכות פסוקי דזמרה סימן נא הערה לב, וירחון קול תורה סיון תשס״ג עמוד עד].

טז אשה שלא התפללה שחרית ומנחה, תתפלל ערבית, ואם התפללה שחרית או מנחה, אינה חייבת להתפלל ערבית, אלא אם רוצה רשאית להתפלל גם ערבית. וגם הנשים מבנות אשכנז לא קיבלו עליהן להתפלל ערבית. [ילקו״י שם].

סימן רלח - לקבוע עתים לתורה בלילה

א צריך ליזהר בלימוד הלילה יותר מבשל יום, והמבטלו עונשו מרובה, שהרי אמרו חכמים לא נברא הלילה אלא לצורך לימוד תורה. וכל העוסק בתורה בלילה הקב״ה מושך עליו חוט של חסד ביום. שנאמר, יומם יצוה ה׳ חסדו ובלילה שירה עמי. וכל העוסק בתורה בלילה שכינה כנגדו, שנאמר, קומי רוני בלילה, וכתיב בתריה שפכי כמים לבך נוכח פני ה׳. ותלמידי חכמים העוסקים בתורה בלילה מעלה עליהם הכתוב כאילו עוסקים בעבודת בית המקדש. וכתב הרמב״ם, הרוצה לזכות בכתרה של תורה יזהר בכל לילותיו, ולא יאבד אפילו אחת מהן בשינה אכילה ושתיה ושיחה. ע״כ. ואפילו בקיץ שהלילות הם קצרים, יש ליזהר שלא יאבדם בלי לימוד תורה. וכל בית שאין דברי תורה נשמעין בו בלילה אש אוכלתו. ומי שלא מוסיף ללמוד בלילה, ח״ו ימות מן העולם. [ראה בשלחן ערוך סימן רלח סעיף א׳, ובאחרונים שם].

ב שינת האדם בלילה אין בה שיעור קבוע, אלא הכל לפי בריאות האדם. ומכל מקום בודאי שלא ירבה בשינה יותר ממה שצריך לבריאותו. ושינה מרובה לצדיקים רע להם ורע לעולם, מפני שאינם עוסקים בתורה. וראה לעיל סימן א׳ מה שכתבנו כמה שעות צריכים לישון. [ילקו״י הל׳ השכמת הבוקר מהדורת תשס״ד עמ׳ סד, סי׳ א׳. ושם כמה שעות ביום בן תורה צריך לישון].

ג אם יש לו זמן קבוע ללמוד כך וכך ליום, והיה טרוד ביום ולא השלימו, ישלימנו בלילה מיד. ואפילו בלילות הקצרים מחוייב להיות ניעור בלילה כדי להשלים חוק לימודו, דהוי כנדר, שכל דבר מצוה שאדם נוהג ג' פעמים, ולא אמר בלי נדר, הרי זה עליו כנדר.

ד מותר לקרוא תנ"ך עם פירוש רש"י, וכדומה, בלילה, בין ביחיד בין בצבור, ולקרוא תהלים בלילה לאחר חצות הלילה, אפילו בלילות החול, וכל שכן כשקורא לצורך חולה או מקשה לילד, ובלילי שבתות וימים טובים מותר לקרוא מקרא בכל הלילה. ואדם שאינו יודע ללמוד אלא מקרא, תנ"ך, מותר לו לקרות מקרא בלילה, כדי שלא יתבטל מדברי תורה. ומי שזמנו דחוק מותר לו לקרות שנים מקרא ואחד תרגום בליל שבת. וכן מותר לקרוא פרשת וזאת הברכה שנים מקרא ואחד תרגום בליל שמחת תורה. [שו"ת יביע אומר חלק ו' סימן ל']

ה לכתחלה היכא דאפשר נכון למנוע מבניו ובנותיו שלא יקראו מקרא או תהלים בלילה. כל שאפשר להם ללמוד דבר אחר. אבל אם אי אפשר להם ללמוד לימוד אחר, מותר לקרוא עם הקטנים מקרא בלילה. וכן כשיש חולה בבית מותר לילדים הקטנים לקרוא תהלים אף קודם חצות לילה, שהוא הבל שאין בו חטא. [ילקו"י דיני חינוך קטן עמוד קסב].

ו יוצאי אשכנז הנוהגים כדעת הרמ"א, לקרוא בספר תורה בליל שמחת תורה, אין צריך למנוע בעדם מלנהוג כן מטעם שאין קוראים מקרא בלילה, דבכהאי גוונא אין לחוש בזה. [ילקו"י על הלכות ברכות מהדורת תשס"ד, עמוד תשסז, על פי המבואר בשו"ת יביע אומר חלק ז' סימן יז אות א].

סימן רלט - דין קריאת שמע שעל המטה

א ברכת "המפיל חבלי שינה מעיניי", הנאמרת עם הקריאת שמע שעל המטה, צריך לאומרה בשם ומלכות, אם הולך לישון קודם חצות לילה. יש להשתדל בכל עוז שלא להפסיק בדיבור בין הברכה לשינה, זולת בפסוקי קריאת שמע ושאר פסוקים שבסידורים (הנאמרים לאחר ברכת המפיל). ואם עבר ודיבר, אין ברכתו לבטלה, ואינו צריך לחזור ולברך כלל. ואם תאב לשתות אחר שבירך המפיל. רשאי לברך ברכת הנהנין בלא כל חשש, וכן יש להקל לדבר דיבור נחוץ. כגון להשתיק ילד, או לברך ברכת אשר יצר, אם הוצרך לנקביו, לאחר שבירך המפיל. ומנהגינו לברך "המפיל" קודם קריאת שמע. אולם ההולך לישון אחר חצות לילה אין צריך לברך ברכת המפיל, וטוב שיאמרנה דרך תפלה ותחנה בלי שם ומלכות, וכל

שכן אם הולך לישון בסוף הלילה, ויירדם רק לאחר עמוד השחר, שלא יברך המפיל. [ילקוט יוסף דיני ברכות עמוד תרסד].

ב מי שבירך ברכת המפיל, ואביו או אמו שאלוהו איזו שאלה, והוכרח לענות להם, רשאי לענות להם משום מצות כיבוד אב ואם. [ילקוט יוסף, ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תרסה].

ג אין צורך להמתין מלברך ברכת "המפיל" שלפני השינה, עד שיהיו עיניו נאחזות בשינה, ועומד להירדם, אלא יכול לברך מיד בעלותו לשכב כדי להירדם, וברור שאם עז רצונו לא לישון כל הלילה, אין לו לברך ברכת המפיל. [ילקוט יוסף ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תרסו].

ד הקורא קריאת שמע על המטה, עדיף שיסיים "ה' אלוקיכם אמת" כדי להשלים למנין רמ"ח איברים, מאשר יקדים לומר "אל מלך נאמן" קודם קריאת שמע. ומנהגינו פשוט שאומרים ג' הפרשיות של קריאת שמע, גם בקריאת שמע שעל המטה, ובפרט אם התפללו ערבית מבעוד יום. [ילקוט יוסף ח"ג דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תרסו].

ה מנהגינו לברך ברכת המפיל קודם קריאת שמע, ולא ההיפך. ואין מברכים על קריאת שמע שעל המטה ברכת אשר קדשנו במצותיו וצונו לקרוא קריאת שמע. [ילקוט יוסף, ברכות עמ' תרסז].

ו נכון לחנך את בניו הקטנים לקרוא קריאת שמע שעל המטה, ודי שיקראו פרשה ראשונה של קריאת שמע. וגם הנשים חייבות בקריאת שמע שעל המטה עם ברכת המפיל בשם ומלכות. אם ישנות קודם חצות.
[ויש שכתבו שמנהג הנשים שלא לומר קריאת שמע שעל המטה, וכן אינן מברכות ברכת המפיל].
[ילקו"י דיני חינוך קטן עמוד קסג. אוצר דינים לאשה ולבת תשס"ה, עמ' קעא]

ז גם בלילי שבתות וימים טובים אפשר לומר קודם קריאת שמע שעל המטה, נוסח רבונו של עולם הריני מוחל וסולח וכו'. וכן נוסח ברכת המפיל. [ילקוט יוסף, דיני ברהמ"ז וברכות עמוד תרסז].

ח אסור לישון יחידי בבית, ויש אומרים דהאיסור הוא בנמצא בבית הסמוך לגבול העיר, אבל בתוך העיר אין לחוש בזה. ובפרט בבית מגורים. ויש חולקים ואומרים דבכל גוונא בלילה אסור לישון יחידי בכל בית שיהיה, ואילו ביום אסור רק בבית מיוחד משאר בתים. ולכן מי שהוצרך לישון בבית כשהוא יחידי, טוב שידליק מנורה קטנה בחדר הסמוך, כדי שיהיה קצת אור בבית. [ילקו"י על הל' ברכות עמ' תרסז, ותשסז. שארית יוסף חלק ג' עמוד שסט, ע"פ מ"ש במאור ישראל].

הלכות שבת

סימן רמב - להזהר בכבוד שבת

א נאמר בישעיה (נח, יג): ״וקראת לשבת עונג״, ואמרו בגמרא (שבת קיח.) אמר רבי יוחנן משום רבי יוסי, כל המענג את השבת נותנין לו נחלה בלי מצרים, שנאמר (שם): אז תתענג על ה׳ והרכבתיך על במתי ארץ, והאכלתיך נחלת יעקב אביך וגו׳. רב נחמן בר יצחק אמר, ניצול משעבוד גלויות וכו׳. אמר רב יהודה אמר רב, כל המענג את השבת נותנין לו משאלות לבו וכו׳. לפיכך צריך האדם לזרז את עצמו כדי לכבד את השבת. ויש אומרים שמצות עונג שבת עיקרה מן התורה, שהשבת הוא בכלל מקראי קודש, שנאמר, וביום השביעי שבת שבתון מקרא קודש וכו׳. ומקרא קודש פירשו חז״ל בספרא, דהיינו לקדשו ולכבדו בכסות נקיה, ולענגו בעונג אכילה ושתיה. ולכן צריך לכוין לקיים מצוה מן התורה לענג את השבת. ויש חולקים ואומרים שמצות עונג שבת אינה אלא מדרבנן, ומדברי קבלה. ועל כל פנים כבר הפליגו חז״ל מאד במצוה זו, וכאמור. ויכוין לקיים מצות עונג שבת. [ילקוט יוסף, שבת א עמוד א׳].

ב אף-על-פי שאין חיוב מצד ההלכה לאכול בשר בשבת, שהרי אין חיוב שמחה בשבת, מכל מקום מי שיכול לקנות בשר לשבת, טוב והגון שיעשה כן. וירבה בבשר ויין ובתבשילין כפי יכלתו, ובכל מקום ומקום יענגוהו במאכלים ובמשקים החשובים להם עונג. ומי שאין בידו לענגו בבשר, יענגהו כפי יכלתו, ויאכל לכל הפחות ב׳ סעודות בשבת. ויצמצם בצרכי שאר הימים, כדי שיהיה לו לסעודות שבת. ואל יצטרך לבריות. אבל אם אין לו אפשרות גם לב׳ סעודות, יקח מגבאי צדקה, ויבקש מזון לכל ג׳ הסעודות. [ילקוט יוסף, שבת כרך א עמוד ה].

ג נכון לאכול דגים בשבת. ואם אפשר יאכל דגים בכל סעודה מסעודות שבת, ולכל הפחות בסעודה ראשונה ושלישית. ומי שאינו אוהב את טעם הדגים, אינו חייב להכריח את עצמו לאכול דגים בשבת, כי השבת לעונג ניתנה ולא לצער. ויטול ידיו בין אכילת הדגים לבשר, ויקנח פיו בפת, וישטוף את פיו במשקה. ואם אפשר נכון שישתה איזה משקה בין הבשר לדגים, [שלא ליגע יחד באיצטומכא]. ויש לנהוג כן גם בבשר עוף. ואין צריך לדקדק להקדים קינוח הפה להדחת פיו, אלא איזה מהם שירצה יקדים.

ואם אכל על-ידי מזלג ורוצה להקל שלא ליטול את ידיו, יש לו על מה שיסמוך, אחר שידיו נקיות. [ילקוט יוסף, שבת כרך א עמוד ז].

ד מי שאין לו כסף מזומן לקנות צרכי שבת, ילווה כסף אפילו ברבית [בדרך המותרת], כדי שלא יבטל מצות עונג שבת. והקב"ה ימציא לו לפרוע את חובותיו. ויש אומרים שמותר ללוות בריבית דרבנן לצורך סעודות שבת ויום טוב, אף בלי היתר עיסקא. ולכתחלה נכון שיכתוב בשטר ההלואה שהכל נעשה על פי היתר עיסקא, אבל המיקל בזה יש לו על מה שיסמוך. [ילקוט יוסף, שבת כרך א' עמוד ט. ומה שכתב בספר מלוה ה' דרוב הראשונים אסרו בריבית דאורייתא "ומסתמא" הוא הדין ריבית דרבנן. הנה איני יודע היאך כתב "מסתמא" הרי אם אסרו בריבית דאורייתא משמע דבריבית דרבנן לא אסרו, לכן העיקר כמו שנתבאר בלוית חן עמוד א' להקל בריבית דרבנן].

ה כל איש מישראל מחוייב בכבוד ועונג שבת. וכבוד שבת הוא מהדברים הנעשים קודם השבת, לכבודה של השבת. ובכלל זה הוא שירחוץ פניו ידיו ורגליו בחמין בערב- שבת, ויחליף בגדיו בבגדים נאים, שלא יהיה מלבושו של שבת כמלבושו של חול. ועונג שבת הוא מהדברים הנעשים בשבת עצמה, כגון אכילה ושתיה, וכיו"ב. [ילקוט יוסף, שבת כרך א עמוד יא].

ו נכון לכבד הבית במטאטא וכדומה לכבוד שבת ויום טוב. ויציע מפה על השולחן שאוכלים עליו מכניסת השבת עד אחר ההבדלה. וראוי להציע מפה נקיה על כל השולחנות שבבית ובבית הכנסת. [ילקוט יוסף שבת כרך א' עמוד יב].

ז מתקנת עזרא הסופר שאין לכבס בגדים בערב שבת, אלא מקדימים לכבס ביום חמישי בשבת. ואפשר לכבס גם בשאר ימות השבוע, אך טוב יותר לכבס מיום ד' והלאה, שאז מתחילה הארת השבת, וניכר שהוא לכבוד שבת. ואם חל בהם ראש חודש, והאשה נוהגת שלא לכבס בראש חודש, יכולה להקדים הכביסה לימי אב"ג, שעיקר התקנה היא שיהא יום הששי פנוי לצרכי שבת בלבד. והיום שמכבסים במכונת כביסה חשמלית ואין צריך לבזבז הרבה זמן לכיבוס הבגדים, נראה שמותר לכבס בערב שבת. ומכל מקום נכון להקדים, כדי שיום הששי כולו יהיה פנוי לצרכי שבת. [ילקוט יוסף, שבת א עמוד יג, ובמהדורת תשס"ד עמוד תקכב].

ח נכון מאד לנהוג אם אפשר, ללוש ולאפות בכל ערב שבת לחם משנה לכבוד שבת בבית, כדי שהאשה תפריש חלה מן העיסה כדת. ויש מי שכתב שבזמן הזה שאופים חלות מיוחדות לשבת, אין חיוב לאפות חלות בבית כדי להפריש חלה, אבל אין דבריו נכונים לדינא, וגם כיום שהמאפיות הציבוריות עושות חלות מיוחדות לשבת, יש מצוה ללוש עיסה בבית ולהפריש ממנה חלה בערב שבת. ושיעור הקמח המתחייב בהפרשת חלה, הוא אלף חמש מאות וששים גרם [1560 גרם]. ושיעור החלה די לה בכל שהוא. כיון שעומדת לשריפה בזמן הזה. [ילקו"י שבת א' עמוד יד,

ועמוד תקיט. אוצר דינים לאשה ולבת מהדורת תשס״ה עמוד תרעח].

סימן רמג - המשכיר שדה וחנות לעכו״ם

א פרחים שהיבול המיועד לייצוא לחוץ לארץ הוא לזמן מוגבל, ואנשי המושב חייבים לקטוף את הפרחים מידי יום ביומו, ואם ימנעו מלקטוף יום אחד יהיה להם נזק והפסד גדול, ורוצים לקטוף את הפרחים בשבת על-ידי גוי בקבלנות, אין להקל בזה בלי לעשות שאלת חכם, שידון בכל מקרה, שפעמים ואפשר להקל לקטוף הפרחים ע״י נכרי בקבלנות, ע״י אמירה לאמירה מער״ש, כשהוא במקום מצות יישוב הארץ. [ילקו״י שם עמו׳ יד].

סימן רמד - מלאכות שהעכו״ם עושה לישראל

א אסור להניח גוי לעשות לו מלאכה בשבת, בין בחנם בין בשכר. והיינו בשכירות יומית, אבל אם הגוי עושה מלאכה בקבלנות, כגון שנתן בד של חליפה לגוי חייט על מנת שיתפור לו חליפה, ותמורת זה ישלם לו סך כך וכך, מותר להניח את הגוי לתפור החליפה בשבת בצינעא בביתו של הגוי, שכיון שקצץ לו שכרו, הגוי אדעתא דנפשיה קא עביד כדי לקבל שכרו. ובלבד שלא יאמר לגוי לעשות בשבת, וגם לא יחשוב עמו לפי שכר יומי. ואפילו אם הביא לו הגוי את החליפה בשבת מותר לישראל ללבוש אותה בשבת, ואף על פי שיודע שהגוי תפר אותה והשלימה בשבת. [ילקו״י שבת א׳ עמ׳ כט, ושבת ב׳ עמ׳ תרכח. הליכות עולם חלק ד׳].

ב וכל זה דוקא במלאכת התלוש כמו תפירת בגד וכיוצא בזה. אבל במלאכת המחובר כגון לבנות לו ביתו או לקצור שדהו, גם אם עושה הגוי בקבלנות וקצץ לו שכרו אסור להניח את הגוי לעשות מלאכתו בשבת, מפני מראית העין, שיחשדוהו שהגוי שכיר יום הוא, ולא ידעו שהגוי עושה בקבלנות, ואדעתא דנפשיה קא עביד. ואין חילוק בזה בין מלאכת היחיד למלאכת הרבים. ומכל מקום אם רוב תושבי העיר נוהגים לבנות בתיהם בקבלנות ולא בשכירות, מותר להניח את הגוי לעשות גם בשבת בקבלנות. ואפילו הקבלן הראשי לבדו עושה בקבלנות ושאר כל הפועלים שלו הגוים מקבלים שכירות יומית מותר להניח את הגוי הקבלן לעסוק במלאכת הבנין בקבלנות גם בשבת, שכיון שהדבר ידוע שהגוי עושה

בקבלנות כמנהג רוב בני העיר, אדעתא דנפשיה קא עביד, ולא יחשדוהו שעושה בשכירות יומית. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד תרכט].

ג אם שכר את הנכרי בקבלנות לעשות לו מלאכה, ולא אמר לו שיעשה בשבת, והרגילות באותו מקום לעשות מלאכה זו בקבלנות, מותר. כגון, מי שבנה את ביתו, ונשאר לו תל עפר ברחוב לפני פתח הבית, ושכר את הנכרי בקבלנות בימות החול שיפנה את העפר כולו בשכר קצוב, ולא קצב לו מחיר יומי לפי זמן שיעשה את המלאכה, והנכרי בא לפנות את העפר בשבת, אין צריך למחות בידו, אף שהכל יודעים שהעפר הוא של ישראל, עם כל זה הכל יודעים שאין דרכם במקום זה לפנות עפר בשכירות יום, אלא בקבלנות. [ילקו"י, שבת א עמ' יז].

ד בית חרושת הפועל ע"י מכונות אוטמטיות, ללא צורך במגע אדם, ויש הכרח להמשיך את פעולות המכונות גם בשבתות ומועדים, ובית החרושת נמצא רחוק מפרברי העיר, והפיקוח על המכונות האוטומטיות נעשה רק ע"י נכרי, המשגיח שלא תהיה תקלה פתאומית, יש מתירים להמשיך את פעילות המכונות האוטומטיות בשבת, כשבית החרושת סגור מבחוץ, ומשלם לגוי שכר גם על עבודתו בשאר הימים. ובזה מותר גם לקנות את המצרכים המיוצרים בבית חרושת זה. ונכון שהישראל יפריש לצדקה את הריוח של יום השבת. ואם שערי בית החרושת פתוחים וניכר לעוברים ושבים, או שיש שם מפקח יהודי, אין להתיר בזה. ויש חולקים. ובמקום הפסד מרובה אפשר לסמוך על המקילין משום מצות יישוב ארץ ישראל, ומכל מקום יש לעשות שאלת חכם בכל מקרה לגופו. וישראל ואינו יהודי שיש להם עסק בשותפות, ואין אפשרות לסגור את העסק בשבת, צריכים להתנות מיד בתחלת עשיית העסק, שיהיה שכר השבת לאינו יהודי לבדו, ושכר יום אחד כנגד יום השבת לישראל לבדו. ואם שכר שבת מרובה, ובשעת החלוקה נתרצה האינו יהודי לחלוק בשוה, מותר. ואם לא התנו, יטול האינו יהודי שכר שבתות לבדו, והשאר יחלקו. ואם אין ידוע שכר שבת, יטול האינו יהודי שביעית, וחולקים השאר. [ילקוט יוסף, שבת כרך א עמוד יח].

ה יש להקל למסור לנכרי האכלת הפרות בשבת בקבלנות, וישאירו בידו את האפשרות לחלק את המספוא או במריצה או בטרקטור המופעל על-ידי הנכרי בשבת, והנכרי אדעתא דנפשיה קעביד. ואף שהוא נעשה במקום הנחשב כבית ישראל, משום מצות יישוב ארץ ישראל יש להקל בזה גם במקום שידוע שהפרות הם של ישראל. [ילקוט יוסף שבת כרך א עמו' כ. וראה בהערה].

ו מותר ליהודי למסור את רכבו בערב-שבת לתיקון במוסך של גוי שכל פועליו גויים, על מנת לקבלו ביום ראשון בבוקר כשהוא מתוקן, ובתנאי שקצב לו סכום תשלום מסויים עבור עבודתו, וגם יש שהות מספקת ביד הגוי לבצע את התיקונים בערב שבת או במוצאי שבת, ואז אפילו אם הגוי

מבצע את התיקונים בעצם יום השבת מותר, הואיל ואינו אומר לגוי לעבוד בשבת, אלא הגוי עושה כן על דעת עצמו. ואם מסר את הרכב לתיקון כשהזמן היה מצומצם, ואין שהות מספקת בידי הנכרי לבצע כל התיקונים ברכב, אלא אם כן יעבוד בעצם יום השבת, לכתחלה אין לעשות כן, שהרי זה כאומר לו בפירוש שיעבוד עבורו בשבת. ומכל מקום במקום צורך יש להקל בזה, גם אם ישלים את התיקונים בשבת. ואפילו אם המוסך של הנכרי נמצא באיזור שגרים בו יהודים, וידוע שיש היכר בין מכוניות של יהודים ובין מכוניות של נכריים, בכל זאת אין לחוש למראית העין שיחשדו שהנכרי הוא שכיר יום של היהודי, כיון שהדבר ידוע לכל שהדבר נעשה בקבלנות. ואחינו האשכנזים מחמירים בזה. [שבת א' עמוד כא].

ז מלאכה שנעשית בתלוש, לצורך קביעה במחובר, כגון סיתות אבנים או תיקון קורות כדי לקובעם בבנין, אפי' אם נעשית המלאכה בבית הגוי בקבלנות, אסור לעשותה בשבת, כל שאין מנהג רוב בני העיר לעשות מלאכה זו בקבלנות. ואם עשו כן לא יקבעם בבנין. במה דברים אמורים כשהאבנים או הקורות שייכים לישראל ונותנן לגוי לתקנן, אבל אם האבנים או הקורות שייכים לגוי, מותר, הואיל ובידו של הגוי לסתת אבנים אחרות ולהשאיר אבנים אלו לעצמו. אפילו אם עושה כן לצורך הישראל, אם אינו עושה כן בביתו של הישראל, מותר, ולכן מותר להזמין שיש ואבנים לבנין, מחברה של גויים, אפילו אם החברה עובדת בשבת בייצור השיש והאבנים, או בסיתות האבנים והכנתם לבנין. וכן מותר להזמין ריהוט וכדומה, מחברה של גויים, אף שהחברה עובדת בשבת בייצור הריהוט. ואם החברה הביאה לו את הריהוט בעצם יום השבת, [על-ידי גוים] ואי אפשר לו שלא לקבל את הסחורה, מותר לתת לגוי את מפתח הבית, והגוי יניח שם את הריהוט. וכמובן שאסור ליהודי לחתום ולאשר קבלת המשלוח. [שם עמוד כג].

ח מי שיצק גג, ויש צורך לשפוך מים על הגג מספר ימים אחר היציקה, אין להתיר ליצוק מים בשבת אף על-ידי שכירות פועל גוי בקבלנות. וכל שכן שאין להתיר בזה על- ידי ישראל. ואם אפשר יניחו שם ממטרות ויפעילום מערב-שבת על ידי שעון שבת. ואם אי אפשר על-ידי שעון שבת, ויש הפסד מרובה, יש להקל באופן שהנכרי ישקה את הגג על-ידי גרמא, דהיינו שישפוך את המים על הקיר ויזובו המים מהקיר על הגג, וכדומה. [ילקוט יוסף שבת א', עמוד כג].

ט יש אומרים שמותר לתת את בגדיו למכבסה שבעליה נכרים, אפילו אם הנכרי מכבס בשבת. והוא שלא יאמר לו בפירוש שיכבס בשבת. ואפילו בבגד שמכירים שהוא שייך ליהודי, כיון שאין הכל מכירים של מי הם בגדים אלה, יש להתיר. ויש חולקים וסוברים שכל שנראה שהוא בגד של ישראל כגון טלית, או מעיל של רבנים, וכדומה, אסור למוסרו לכובס נכרי שיכבסנו בשבת. והמיקל בזה יש לו על מה לסמוך. ובפרט

בזמן הזה שהכל נהגו בקבלנות. ואם מסר לו הבגד ביום ו', וקבע עמו לקחתו ביום א', יש אומרים דהוי כאומר לו לכבס בשבת, מאחר ואי אפשר באופן אחר. ובמקום צורך יש להקל גם בזה. [שבת כרך א' עמוד כד].

י הפוסק עם הגוי שיבנה לו את ביתו, או לקצור את שדהו, אם הבית או השדה בתוך התחום שרגילים אנשי העיר לפעמים לילך לשם, אסור לו להניחם לעשות לו המלאכה בשבת, מפני הרואים שאינם יודעים שפסק עמו בקבלנות, ויחשדוהו שאמר לגוי לעבוד בשבת. וכן פועלים גוים המשפצים דירה עבור יהודי, צריך למנוע מהם להמשיך לעבוד בשבת. ואם הבנין הוא מחוץ לתחום, או באיזור שמתגוררים בו גוים, מותר. ואם בנו בית לישראל בשבת באיסור, נכון להחמיר שלא יכנסו בו. ויש אומרים שאם בנו חנות בשבת באיסור, מותר ליכנס בו [בימי החול]. ואם בנו בית כנסת בשבת על ידי קבלן גוי בחוץ לארץ, מבלי ידיעת חברי הנהלת בית הכנסת, וידוע שרוב בני העיר בונים בתיהם בקבלנות, מותר להיכנס לבית הכנסת ולהתפלל בתוכו בלי שום פקפוק, מכמה טעמים, ואין בזה אפילו חומרא ממדת חסידות. [שו"ת יביע אומר חלק ח' סימן כח, ילקוט יוסף, שבת כרך א עמוד כה, ועמוד תקכד. שארית יוסף חלק ג' עמוד שע].

יא נכרי השוטף את רצפת חדר המדרגות בשבת, ואינו רגיל בזה לעשות כן בשבת, יש להעלים ממנו עין, ואין צריך להפסיקו, כיון שלא ציוה אותו לעשות כן בשבת. וכן אם ראה הנכרי שהסירו את הקדרה מעל האש, והולך מעצמו ומכבה את הגז, אין צריך למונעו מכך, כיון שלא ציוה אותו לעשות כן. [ילקוט יוסף, שבת כרך א עמוד כו].

יב עוזרת-בית נכריה העובדת בבית ישראל, אסור לה לעשות מלאכה בשביל ישראל בבית היהודי בשבת ויום טוב, וכגון תיקון ותפירת הבגדים, אף אם לא ציוו אותה לעשות המלאכה. ורק אם היא עושה את המלאכה מעצמה, ולטובתה, מותר. ולכן מותר לשפחה לתקן את בגדיה שלה בשבת בבית בעל הבית היהודי, מפני שניכר שמלאכת עצמה היא עושה. [ילקוט יוסף, שבת כרך א' עמוד כז].

יג עוזרת בית נכריה העובדת בבית ישראל, ובעל הבית מצוה אותה לשטוף את הכלים, והיא יכולה לנקותם על-ידי שטיפה רגילה, ובכדי להקל על עצמה היא שוטפת את הכלים במכונת הדחה חשמלית, אין צריך למחות בידה, מאחר שלא ציוו עליה לעשות כן, ואדעתא דנפשה קעבדה. והמחמיר בזה תבא עליו ברכה. [ילקוט יוסף, שבת כרך א' עמוד כז].

יד וכן מותר לומר לה לשטוף את הכלים, אף שיודעים שהאור במטבח כבוי, והיא תצטרך להדליק את האור, מאחר שלא ציוו עליה להדליק, ואדעתא דנפשה קעבדה. והוא הדין שמותר לומר לנכרי שיביא לו איזה דבר מהחדר הסמוך, אף שאין שם אור דלוק. [ילקו"י שם, עמוד כט].

טו מותר לשכור גוי שיכתוב לו במחשב איזה ספר, אף שהגוי כותב גם בשבת, שכיון שסיכם עמו מחיר על כתיבת כל החומר, ולא קבע לו שכר יומי, הגוי אדעתא דנפשיה קעביד ומותר. ובלבד שלא יעשה את המלאכה בבית ישראל. [ילקוט יוסף, שבת כרך א עמוד כט, ושם דחינו דברי מי שכתב להקל בזה באופן שקוצץ לו שכר על כל פעולה ופעולה, דהא מבואר בגמ' ובראשונים ובשלחן ערוך להדיא שכל ההיתר רק בעושה בבית גוי, ולא בבית ישראל].

סימן רמו - השכרה לעכו"ם בשבת

א ישראל שיש לו מונית, מותר לו להשכירה לגוי מערב-שבת, אף שהגוי ממשיך לעבוד ולהסיע בשבת, כל שהדרך במונית היא באריסות, הכל יודעים שהגוי אדעתא דנפשיה קעביד. [וקיימא לן אין אדם מצווה על שביתת כליו]. ואף שיש למונית מספר הידוע כמספר של יהודים, אין לחוש בזה למראית העין, שיאמרו שלוחו של ישראל הוא, שכל שהדרך לעשות כן באריסות, אין לחוש בזה למראית העין. וצריך לשלם לו השכר בהבלעה. ובמקום שיש חשש שיסיע ברכב זה יהודים בשבת, כגון שהוא עובד במקומות שגרים שם יהודים, יש להחמיר בזה. אבל אם עובד בעיר שדייריה הם נכרים, יש להקל כאמור. [ילקוט יוסף, עמוד ל].

ב העיקר לדידן כמו שכתב מרן בשלחן ערוך שמותר להשאיל ולהשכיר כליו לנכרי, אף על-פי שהנכרי עושה בהם מלאכה בשבת, מפני שאין אנו מצווים על שביתת כלים. ואפילו כלים שעושים בהם מלאכה, כגון מחרשה, מותר להשכיר לנכרי מערב-שבת. אבל צריך שיתן לו הכלים מבעוד יום, שאם יתן לו סמוך לחשיכה, הרואה יאמר שהישראל ציוה לגוי להוליכו מביתו לרשות הרבים. [ילקוט יוסף, שבת כרך א עמוד לב].

סימן רמו - שביתת בהמתו בשבת

א כל איש מישראל מצווה על שביתת בהמתו בשבת, ולכן המשכיר את בהמתו לנכרי, צריך להתנות עמו שיחזירנה בערב שבת. ואם לא החזירה, יפקירנה בינו לבין עצמו קודם השבת, או יאמר בהמתי קנויה לאינו יהודי, כדי שינצל מאיסור שביתת בהמתו. ובמוצאי שבת מותר לקבל את הבהמה מידו של הנכרי, ואין צריך לומר לו שהפקירה. ואפי' אם משכיר לו את בהמתו מיום א', ונוטל השכר בהבלעה, גם כן אסור, דסוף סוף מצווה הוא על שביתת בהמתו. [ילקוט יוסף, שבת כרך א עמוד לג].

ב תושב חוץ לארץ שיש לו בהמה בארץ ישראל, מותר לו להשכירה מערב-שבת לנכרי, על מנת שישתמש בה במוצאי-שבת של ארץ ישראל, שהוא עדיין שבת בחוץ-לארץ. [ילקוט יוסף, שבת כרך א עמוד לז].

ג מושל נכרי שביקש משכנו היהודי את סוסו לרכב עליו בשבת, ואינו יכול לסרב לו משום איבה, יש אומרים שאם יקנה לו את הבהמה מערב-שבת, אין בזה איסור משום שביתת בהמתו. ויש חולקים. [ילקו״י שבת כרך א עמוד לח].

ד מצות שביתת בהמתו נוהגת במלאכת הוצאה בין ברשות הרבים בין בכרמלית. ולכן כל שיש על הבהמה דבר הנידון משום משאוי, אסור להוציאה גם לכרמלית. וכל שכן לרשות הרבים שלנו שלדעת הרבה מגדולי הפוסקים חשיבא רשות הרבים גמורה מדאורייתא. [ילקוט יוסף, שבת כרך א עמוד תקכו. שארית יוסף חלק ג׳ עמוד שע].

ה מצות שביתת בהמתו נוהגת גם במי שקיבל עליו שבת מבעוד יום, משום תוספת מחול על הקודש, ולא רק בשבת עצמו. [שארית יוסף ח״ג עמ׳ שעא. ילקו״י שבת א׳ עמוד תקכו].

ו יש אומרים שאם הבהמה יוצאת מעצמה, אפילו אם יש עליה משא, אין צריך למונעה, כיון שאין הישראל נהנה ממנה. ויש חולקים ואומרים שצריך שימנע ממנה לצאת. ולדינא אין להקל בזה לכתחלה. [ילקו״י שבת כרך א עמוד מא].

ז העיקר לדינא שיש איסור שביתת בהמתו גם בבהמה ששותפים בה יהודי ועכו״ם. [ילקוט יוסף, שבת כרך א עמוד מב].

ח גם ביום טוב אדם מצווה על שביתת בהמתו. והוא הדין בזה ביום טוב שני של גלויות. [ילקוט יוסף, שבת כרך א עמוד מג].

ט יש אומרים שגם האשה חייבת במצות שביתת בהמתו, ועליה למנוע מבהמתה שלא תצא עם מרדעת לרשות הרבים. שמאחר והתורה חייבה את הנשים בזכירת יום השבת, הוא הדין בכל מצוות עשה שיש בשבת שהאשה חייבת. ויש אומרים שאין חיוב על האשה אלא במצות זכירה בכניסת השבת וביציאתה, אבל לא בשאר מצוות עשה בשבת. והעיקר כסברא ראשונה שגם הנשים מצוות על מצות עשה דשביתת בהמה, וכל שיש על הבהמה דבר הנידון משום משאוי, אסור להוציאה גם לכרמלית, וכ״ש ברשות הרבים שלנו שלדעת הרבה מגדולי הפוסקים חשיבא רשות הרבים גמורה מדאורייתא, ומצות שביתת בהמה נוהגת גם במי שקיבל עליו שבת מבעוד יום, משום תוספת מחול על הקודש, ולא רק בשבת עצמה. [ילקוט יוסף, שבת כרך א עמוד לד].

י מותר להשכיר דירה בשכירות חודשית, או בשכירות דמי מפתח, ליהודי מחלל שבת, למרות שהשוכר את הדירה אופה ומבשל, מדליק ומכבה את החשמל כמעשהו בחול, ומכל מקום נכון שהמשכיר יתנה בתנאי גמור בחוזה השכירות, שעל כל פנים לא יחלל שבת בפרהסיא. ומכל מקום נראה שאם משכיר לו חנות בסביבה יהודית, והשוכר פותח חנותו בשבת, ויש בזה מכשול גדול לרבים, שומר נפשו ירחק מזה, ולא יסמוך על היתרים, ולא ישכיר לו הבית. ואמנם פשוט שמותר להשכיר דירה לגוי, אף שהגוי עושה בדירה כחפצו. [רק שצריך להסיר את המזוזה]. ומכל מקום כדי שלא להזיק לשכנים אין זה מן הראוי להשכיר דירה בארץ ישראל למוסלמי. [וראה בשלחן ערוך יורה דעה סימן קנא סעיף ח' וסעיף י'. ובילקוט יוסף שבת כרך א' עמוד מד, ועמוד תקכה, על פי יביע אומר חלק ט' סימן קח אות קצ].

יא מותר לקנות בית שמכיל משרדים, שחלק מהם מושכרים מכבר לישראלים העובדים בשבת בעוה"ר, ואין בזה משום לפני עור לא תתן מכשול, למרות שהם ימשיכו לעבוד בשבת עד תום השכירות. וגם אינו חייב להוציאם מיד בתום השכירות, אם הדבר יגרום לו הפסד. [ילקוט יוסף, שבת כרך א עמוד מז].

יב ישראל ששכר נכרי בקבלנות לייצר סבון ומיני קוסמטיקה, והגוי עובד בביתו גם בשבת בייצור הדברים הנ"ל, מותר לאפשר לגוי לעשות כן. אבל במכונות גדולות שדרכם להיות בפרסום, אם ידוע שהוא בשביל מלאכת ישראל יש לאסור בזה, וצריך למנוע מהאינו יהודי שיעבוד בשבת. [ילקו"י שבת כרך א עמוד מז].

יג במקום צורך מותר ליתן מערב-שבת מכתב אקספרס, בחוץ לארץ, כדי שישלחוהו על-ידי שליח בשבת, כיון שאינו מדבר עם השליח עצמו המביא את המכתב, אלא רק עם פקיד הדואר. אבל אם המלאכה תיעשה על-ידי יהודי, אין להקל בזה. ומותר לשלשל מכתב לתיבת הדואר, מערב-שבת, גם אם הגויים יטפלו במשלוח המכתב בשבת. [ילקו"י שבת כרך א עמוד מח]

סימן רמח - דין המפליג בספינה מערב-שבת

א מותר לנסוע באניה של קיטור, אשר רב החובל והמלחים שלה הם גוים, אף על-פי שממשיכים לנסוע גם בשבת, ואין לאסור משום איסור תחומין. ואפילו בערב-שבת מותר להפליג באניה זו אם הולך לדבר מצוה. [כגון אם עולה לארץ ישראל, או לגייס תרומות לישיבות הקדושות ותלמודי התורה, וכדומה]. ואין צריך להתנות עמם שלא לנסוע בשבת, כל שיודע בבירור שלא ישמעו לו. [והוא שלא יהיה ידוע לנו שאין בעומק הנהר עשרה טפחים]. אבל לדבר הרשות אין

מפליגין בספינה פחות מג׳ ימים קודם השבת. ויש אומרים שגם אם נוסע לצורך פרנסה, אין זה חשיב כצורך מצוה. ואף בזמן הזה אין להקל להפליג באוניה לדבר הרשות, תוך ג׳ ימים לשבת, זולת אלה הרגילים להפליג בים, שאינם מרגישים כל צער בהפלגה בים. ובאניה שהקברניט וצוות העובדים שלה הם יהודים, אין להתיר להפליג בה אם מפליגים גם בשבת, אפילו אם מפליגים ביום א׳, לפי שהנוסעים נהנים ממלאכת שבת, ובימינו אין שום פיקוח נפש בדבר להמשיך בהפלגה בשבת, והאניה יכולה להטיל עוגן אפילו בלב ים. [ילקוט יוסף, שבת כרך א עמוד מח].

ב בשבת עצמה אסור להתחיל להפליג בספינה, אף אם רוב הנוסעים והמלחים בה הם גויים, ואפילו לדבר מצוה, שאסור לשוט במים בשבת. ולכן מי שאין לו בית כנסת בשכונתו, ויש בית כנסת מעבר לנהר, אסור לו לילך לבית הכנסת בשבת על-ידי ספינה, גם אם זו ממונעת על-ידי גויים. וגם בספינת משוטים שאינה פועלת על-ידי מנוע חשמלי, אין להקל. [ילקו״י שם, עמוד נב].

ג אסור לטוס במטוס בשבת, גם אם הצוות של אנשי המטוס ורוב הנוסעים הם גויים. ואפילו אם המטוס ממריא מערב-שבת, ורק הנחיתה תהיה בעצם יום השבת. אבל אם המטוס ינחת לאחר צאת השבת, יש אומרים שאין איסור לטוס בו כשרוב הנוסעים הם גוים. ונכון לעשות שאלת חכם בכל מקרה. [ילקוט יוסף, שבת כרך א עמוד נב].

ד מטוס שנחת בשדה התעופה, ונתברר שכבר נכנסה השבת, אין לצאת ממנו עד מוצאי שבת, כל שעבר על איסור תחומין. וכשאין מאפשרים לו להשאר באוירון, צריך לישאר בשבת בשטח שדה התעופה בלבד. ומותר למסור את הדרכון לשוטר גוי כדי להחתימו ולקבל רשות לעבור וליכנס לתוך שטח נמל התעופה. וכן אניה שהגיעה לחוף בשבת, אסור לו לרדת ממנה עד מוצאי-שבת. אלא אם כן האניה ממשיכה להפליג, שאז ירד וישאר בשטח הנמל. [שם נג].

ה רכבת חשמלית המופעלת על-ידי מנוע חשמלי על-ידי גויים, אסור לנסוע בה בשבת, אף אם הרכבת עוצרת בלאו הכי בכל תחנה כדרכה מידי יום. ואין הבדל בזה בין נסיעה מעיר לעיר, שיש בזה איסור תחומין, [דאף שקרקע הרכבת למעלה מעשרה טפחים, מכל מקום מאחר והגלגלים עומדים על הקרקע חשיב כארעא סמיכתא]. ובין נסיעה בתוך העיר. שאף על-פי שי״ל שאין בזה משום הגברת זרם בתוספת הנוסע היהודי, מכל מקום יש לאסור משום זילותא דשבת, ועוד כמה טעמים. [ילקו״י שבת כרך א עמוד נה].

ו תושב חוץ לארץ, המתגורר רחוק מבית הכנסת, והקשר היחיד שלו ליהדות הוא בכך שמגיע מידי שבת לבית הכנסת ברכבת כזו, שהנוהג בה הוא גוי, והיא עוצרת בלאו הכי בכל תחנה, ויש לחוש שאם ימנע מלבוא לביהכ״נ הדבר יביא את משפחתו לידי התבוללות ח״ו, אם הוא שואל

אם מותר לו לנסוע ברכבת, אין להשיב לו להיתר, ובפרט אם הוא מטלטל את הכרטיסיה בכיסו. ולכן יש להציע לו [אם אפשר] להשכיר דירה לשבתות בסמוך לבית הכנסת. ואם אינו שואל, פעמים שיש להעלים עין ממנו, כדי לקרבו לתורה ולמצוות, ולא לדחותו לגמרי. [ילקוט יוסף, שבת כרך א עמוד נה].

ז אין מקיפין על עיר להלחם בה פחות מג' ימים קודם השבת, ואף במלחמת מצוה אין מתחילים להלחם ביום שבת, ולא ג' ימים קודם השבת. אמנם אם יש חשש סכנה, ושהאויב יתחזק, או ח"ו יפתיע אותנו במיתקפה, מותר להתחיל אפילו בערב-שבת. ואם התחילו כבר במלחמה, ממשיכים להלחם אפילו בשבת, גם במלחמת הרשות. [ילקו"י שבת כרך א עמוד נו].

ח תינוק שחלה ונדחית המילה לאחר יום השמיני ללידתו, ונתרפא ביום חמישי, או ביום שישי, אסור למולו ביום חמישי או שישי. וכן המנהג אצלינו, שיש לחוש פן יצטרכו לחלל עליו את השבת, כדי להעלות ארוכה ומרפא למכתו. ולכן יש לדחות את המילה ליום ראשון. ובמקום שיש להם מנהג ברור למול מילה שלא בזמנה ביום חמישי או שישי, יש להניחם במנהגם, שיש להם על מה שיסמוכו. ובמקום שלא נתברר מנהגם, יש להחמיר בזה. וגם מרבני האשכנזים יש שהורו למול באופן כזה ביום ראשון. [אבל מותר לערוך מילה שלא בזמנה תוך ג' ימים ליום טוב]. והוא הדין בזה גם לגבי מילת גר, שאין למולו בימי חמישי ושישי כדי שלא יצטרכו לחלל עליו שבת ביום השלישי למילה. [ילקו"י שבת כרך א עמוד נז. יביע אומר ח"י סי' נד אות יד, וכן העלו גדולי הספרדים כדעת הרשב"ץ שלא למול מילה שלא בזמנה בימים ה' ו'].

ט כל האמור הוא דוקא במילה שהיא בודאי שלא בזמנה, אבל בנולד ביום רביעי בבין השמשות, שדינו למולו ביום חמישי הבא, אסור לדחות את המילה לאחר השבת, אלא מלין אותו ביום חמישי, כי שמא זה הוא היום השמיני ללידתו, והיא מילה בזמנה העושים אותה בשבת, וכל שכן ביום חמישי. ולא עוד אלא אפילו הנולד ביום שני בין השמשות, ובשבוע שאחריו חלו ב' ימי ראש השנה בשלישי וברביעי בשבת, מותר למולו ביום חמישי שאחריו, שהרי אי אפשר למולו ביום שני, כי שמא זמן בין השמשות לילה הוא וחשיב שנולד ביום שלישי, ונמצא שזמנו מוטל בספק, ואין זה בשמיני שדוחה יום טוב. לכן יש לדחות את המילה לאחר יום טוב, שהוא ביום חמישי אחר ראש השנה. וביום חמישי זימניה הוא, ומלין אותו בו ביום. [ילקוט יוסף, שבת כרך א עמוד נט].

י לפי האמור יוצא, שמיום ה' בשבוע ואילך, אסור לעשות מעשה שכתוצאה ממנו יווצר מצב של פיקוח נפש, ויהיה צורך לחלל שבת. ולכן, בניתוח שאינו דחוף, כגון ניתוח שקדים, יש לקובעו לתחלת השבוע, שמא יצטרכו לחלל שבת לשם טיפול אחר הניתוח. [ויש מקילין בזה בשעת הצורך כשהיום הקבוע של הרופא המומחה הוא ביום חמישי או שישי, ואי אפשר בענין אחר]. ובכל אופן בדיעבד שכבר נעשה הניתוח שלא כדין סמוך לשבת, מותר לחלל

את השבת בכל צורכי החולה שיש בו סכנה. ובניתוח דחוף, וכדומה, מותר לנתח בימי חמישי ושישי. [ויש מי שכתב שלכן ראוי שלא לצקת גג מיום ה' ואילך, כשיצטרכו אחר כך לחלל שבת בהשקייה. ואם עושים כן בדרך היתר, כגון שמיום שישי פותחים את המים בזרם חלש, כדי שיבואו המים על היציקה במשך השבת, או שמניחים על הגג ממטרות מים, אין לחוש כלל]. [ילקוט יוסף, שבת כרך א עמוד ס].

יא שיירא של גויים היוצאת למדבר, וידוע שיצטרכו לחלל שבת, אסור לישראל להצטרף עמהם לשיירא תוך ג' ימים לשבת. אבל ביום ראשון שני ושלישי, מותר לצאת. ואם אחר כך יארע לו סכנה ויצטרך לחלל שבת מפני פקוח נפש, בכל אופן מותר להמשיך עם השיירא, אפילו אם עבר ויצא ביום שישי, וחלילה להסתכן. והעולה לארץ ישראל אם נזדמנה לו שיירא אפילו בערב-שבת, כיון דדבר מצוה הוא יכול לצאת עמהם, ופוסק עמהם לשבות. ואם אחר שיהיו במדבר לא ירצו לשבות עמו יכול ללכת עמהם חוץ לתחום. [ילקו"י שבת א עמ' סא, ועמ' תקכז].

סימן רמט - דינים השייכים לערב-שבת

א אין נוסעים בערב-שבת או בערב יום טוב יותר מג' פרסאות. וכל זה כאשר לא הודיע למארחיו על בואו הצפוי, ולא הכינו עבורו אכילה ושתיה. אבל אם הודיע להם על בואו מותר לנסוע מעיר לעיר אפילו אחר שליש היום, אף בנסיעה של מספר שעות. וכיום נהגו להקל בזה, כיון שבלאו הכי רוב בני אדם מכינים צרכי שבת בריוח. ומכל מקום נכון להודיע למארחיו על בואו, כדי שיכינו לו צרכי שבת, ולא יבואו לידי ביטול עונג שבת, או חשש חילול שבת. ואם אינו יכול להכין צרכי שבת במקום שנמצא שם, ואינו יכול להודיע לקרוביו על בואו, מותר לו ליסע לביתו אף בלי שיודיע להם על כך, ובלבד שיגיע קודם כניסת שבת. ובכל אופן צריך כל אחד לתכנן את נסיעתו היטב ולקחת בחשבון כל אפשרות של תקלה בלתי צפויה בדרך, כדי שיוכל להגיע למחוז חפצו בעוד מועד, ולא יכנס ח"ו לספק חילול שבת ויום טוב. [ילקוט יוסף, שבת כרך א עמוד סא].

ב בכלל כבוד שבת הוא להכנס לשבת כשהוא מתאוה לאכול סעודת שבת. ולכן אסרו חכמים לקבוע בערב-שבת סעודה ומשתה שאינו רגיל בה בימי החול, ואפילו בשעות הבוקר. אבל סעודה שרגיל בה בימות החול, מותר לאכול כל היום, אלא שמצוה להמנע בזה מט' שעות ומעלה. באופן שאכילתו בערב-שבת לא תפריע לו לסעודת ליל שבת. ואף מי שרגיל לאכול בכל יום בסעודה גדולה, בערב-שבת נכון שימנע מזה. [ילקו"י שבת כרך א עמוד סב]

ג ואמנם סעודת מצוה שחל זמנה בערב-שבת, כגון סעודת ברית, או פדיון הבן, מותר לעשותה בערב-שבת, אפילו אחר שעה עשירית, אף שהיא סעודה גדולה שאין רגילים בה בימות החול. ומכל מקום אם אפשר ראוי ונכון להקדים את הסעודה קודם חצות היום. [ילקו״י שם, ועמוד תקלא].

ד סעודת פדיון הבן שלא בזמנה, מותר לעשותה ביום שישי אפילו אחרי שעה עשירית. והמחמיר שלא לערוך סעודה ממש אלא להסתפק בעוגות ומיני מתיקה, תבוא עליו ברכה. [ילקו״י שבת כרך א׳ מהדורת תשס״ד, עמוד תקלב. שארית יוסף חלק ג׳ עמוד שעא].

ה סעודת אירוסין [אחר קידושין] ונישואין מותר לעשותה בערב שבת. וסעודת שידוכין, דהיינו בעת שעושים תנאים עם קנין, יש אומרים שאסור לעשותה בערב-שבת, אף אם שידך בערב-שבת, וכל שכן אם אירס קודם ערב-שבת. ויש מקילין בזה, ולדינא, גם סעודה זו נחשבת לסעודת מצוה, וכדעת רוב האחרונים שהובאו בכף החיים (סימן תמד ס״ק מט). [ודלא כהפרי מגדים (מש״ז שם סק״ח) שכתב שסעודת שידוכין לא חשיבא סעודת מצוה ואסור לעשותה בע״ש. וכדבריו פסק בכף החיים (סימן רמט ס״ק י) וליתא להלכה]. ולכל הדעות מה שנוהגים לאכול מיני מתיקה אחר כתיבת התנאים פשיטא דשרי דלא מקרי סעודה. [ילקוט יוסף שבת כרך א עמוד סג, ותקלא].

ו דרך חסידים ואנשי מעשה להתענות בכל ערב-שבת, כדי לאכול סעודת ליל שבת בתיאבון. [ויש אומרים שאין להתענות בערב-שבת, והוא על פי הסוד]. ומי שקיבל עליו תענית ליום שישי, כגון ביום פטירת אב ואם, וכדומה, צריך להתענות עד צאת הכוכבים, אף שעל-ידי כך הוא נכנס לשבת כשהוא בתענית. ואם בשעה שקיבל עליו התענית אמר בפירוש שהוא מקבל עליו את התענית רק עד שיסיימו הצבור את תפלת ערבית, רשאי לקדש ולאכול מבעוד יום, אחר תפילת ערבית. ואם קיבל עליו התענית ביום חמישי במנחה, ולא פירש בקבלת התענית שהוא עד שיסיימו הצבור תפלתם, צריך להתענות עד צאת הכוכבים. [ילקו״י שבת כרך א עמ׳ סה].

ז אם חל עשרה בטבת בערב-שבת, מתענים ומשלימים התענית עד צאת הכוכבים. וכן בתענית חלום צריך להתענות ולהשלים עד צאת הכוכבים. [יבי״א חלק ו׳ חאו״ח סימן לא]

ח יש אוסרים להספיד בערב-שבת אחר חצות אלא לחכם בעת ההלוייה. ויש חולקים. והכל לפי הזמן והמקום. [ילקוט יוסף, שבת כרך א עמוד סז].

סימן רנ - הכנת הסעודות לשבת

א ישכים בבוקר ביום ששי להכין צרכי שבת, ונכון לקנות כל צרכי שבת בערב שבת, ולא קודם, אלא אם כן חושש שלא ימצא לקנותם ביום שישי. ואפילו יש לו כמה עבדים לשמשו, או יש לו אשה ובנים או בנות המכינים עבורו צרכי שבת, ישתדל להכין בעצמו איזה דבר לצרכי שבת כדי לכבדו. כי מצוה בו יותר מבשלוחו. [ילקו"י שבת כרך א עמוד סז].

ב הזיעה שהאדם מזיע בהכנת צרכי שבת, הקדוש ברוך הוא מוחק בה את העוונות כמו הדמעות. ולכן אין להתעצל בטירחא בהכנת צרכי שבת. [שעה"כ]. וטוב לומר על כל דבר שקונה לכבוד שבת, כי זהו לכבוד שבת. ואף מי שהכין בהשכמה, מצוה שיוסיף גם סמוך לערב. [ילקו"י שבת כרך א עמוד סט]

ג יש אומרים שנכון לקנות כל צרכי שבת ביום שישי, כדי שתחול עליהם קדושת שבת. אולם בימי החורף הקצרים, כשיש לחוש שאם ימתין מלקנות צרכי שבת ביום שישי, לא ימצא כמה מצרכי שבת בשוק, יקדים לקנות מיום חמישי. ואין לקנות צרכי שבת קודם תפלת שחרית, ואם יש לחוש שאם ימתין מלקנות עד אחר התפלה, לא ישארו לו המצרכים הטובים, מותר שיקנה קודם התפלה, ויקרא קריאת שמע קודם שיקנה. [ילקו"י שבת כרך א עמוד סט].

ד גם תלמיד חכם שתורתו אומנותו צריך להשתדל להכין איזה דבר לכבוד שבת, וכמו שמצינו ברב חסדא שהיה מחתך את הירק דק דק, ורבה ורב יוסף היו מבקעין עצים, ורבי זירא היה מדליק את האש, ורב נחמן היה מתקן הבית, ומכניס כלים הצריכים לשבת, ומפנה כלי החול. ומהם ילמד כל אדם ולא יאמר לא אפגום כבודי, כי זה הוא כבודו שמכבד השבת. ולכן ראוי לכל אחד למעט מעט מלימודו בערב שבת כדי להכין צרכי שבת. אולם כשיש לו מי שיכין לו צרכי שבת, אין צורך שימעט מלימודו, ויסתפק במה שיכין דבר מועט לשבת. [ילקוט יוסף, שבת כרך א' עמוד ע].

ה מותר לתלמיד חכם לעסוק בהכנת צרכי שבת גם כשאחרים רואים אותו, וכן מותר לו לעסוק בהקמת הסוכה ברשות הרבים, ואין בזה משום בזיון תלמיד חכם, שהרי ניכר שעושה כן לכבוד השי"ת. [ילקוט יוסף, שבת כרך א' עמוד ע בהערה].

ו מצוה לטעום מהתבשילים של שבת בערב שבת, כדי לראות אם הם מתוקנים לאכילה, כדי שיהיו נאכלים בשבת לעונג. וסמך לדבר, טועמיה חיים זכו. וכל הטועם תבשילו בערב שבת, מאריכין לו ימיו ושנותיו. ונכון לטעום מכל מין ומין. וירבה בבשר ויין ומגדנות כפי יכולתו. [ילקוט יוסף, שבת כרך א עמוד עא].

ז לכתחלה יש להשתדל לקנות צרכי שבת ביום ו', ולא ביום ה', וכל מה שיקנה יאמר לכבוד שבת. [שער הכוונות]. שעל ידי הדיבור יחול קדושת שבת על אותו דבר, כי הדיבור לא דבר ריק הוא. [מחה"ש]. ואם הכין צרכי שבת ביום ה', ולא נשאר לו מה להכין ביום שישי, יכול לישב וללמוד כרצונו, אבל נראה דכיון דקפיד קרא דהכנה ביום השישי, נראה דעיקר המצוה יהיה ביום שישי, והמכין מיום ה' הכל, לא קיים מצות הכנה כראוי. [כנה"ג].

סימן רנא - שלא לעשות מלאכה בערב שבת אחר מנחה

א אסור לעשות מלאכה בערב שבת [ובערב יום טוב] מתשע שעות ומחצה ולמעלה, כדי שיעסוק בצרכי שבת, והעושה מלאכה בערב שבת מן המנחה ולמעלה, אינו רואה סימן ברכה מאותה מלאכה, שאף שירויח עתה יפסיד במקום אחר. והוא מזמן מנחה קטנה, שהוא שעתיים וחצי קודם השקיעה, בשעות זמניות. וכל זה כשעושה המלאכה דרך קבע, אבל מותר לעשות מלאכה דרך עראי, כגון לכתוב אגרת לחבירו, או לתפור כפתור בבגדו, או לתקן ולתפור את בגדו, או בגד חדש לעצמו, וכדומה. אבל סופר סת"ם הכותב ספר תורה או תפילין ומזוזות, אסור לו לכתוב בערב שבת אחר זמן מנחה קטנה, אלא אם כן הוא דחוק לצרכי שבת. ומותר להגיה את הספר תורה שקורין בו בצבור בשבת, ולתקן את הטעויות שנמצאו בו, גם אחר זמן מנחה קטנה. [ילקוט יוסף, שבת כרך א עמוד עא].

ב מותר לכתוב דברי תורה דרך לימודו. ואין הבדל בזה בין אם כותב בכתב יד, או אם כותב במכונת כתיבה או במחשב, שאם הוא לצורך לימודו, מותר לכתוב בערב שבת עד סמוך לכניסת השבת. ובפרט באופן שאם ימנע מלכתוב יתבטל מלימוד תורה. [ילקו"י שבת א עמ' עג].

ג יש אומרים שדוקא מלאכה אסור לעשות בערב שבת, אבל פרקמטיא [למכור ולקנות] מותר. ויש חולקים. והמנהג להקל בפרקמטיא ומסחר עד שעת הדלקת הנרות, דהיינו עשרים דקות קודם השקיעה. ויש להם על מה שיסמוכו. אולם יש לסגור את החנויות מוקדם קודם השבת, באופן שהמוכר יוכל להגיע לביתו ולהתכונן לשבת. [ילקו"י שבת א' עמ' עג, ועמו' תקכז].

ד מלאכת דבר האבד בערב שבת מותרת, עד סמוך לכניסת השבת והחג. והיינו, כל מלאכה שאם לא יעשה אותה עכשיו יפסיד מהקרן. וכן כל מלאכה שניכר שעושה אותה לכבוד שבת, מותר לעשותה בערב שבת אחר

זמן מנחה קטנה, וכגון, אם אירע לו קצר חשמלי בביתו, או שנתקלקל לו הפלאטה החשמלית, מותר לתקן את הקצר או את הפלאטה אפילו על ידי אומן, עד סמוך לכניסת השבת. וכן מותר לשטוף רצפות הבית או חדרי המדרגות לכבוד שבת, אפילו בשכר, וגם אחר חצות היום, אף אם מקבל שכר על זה, ובלבד שיהיה סיפק בידם להגיע לביתם ולהכין צרכי שבת. [ילקו"י שבת כרך א עמוד עה].

ה נכון להסתפר ביום הששי לכבוד שבת, ומותר להסתפר אף אחר חצות היום, אף אצל ספר ישראל, ואף בשכר, ואין מניעה להסתפר אז, גם על פי דרך הסוד, ושלא כמו שחשבו כמה מהאחרונים. כי לא מצאה הקפידה מקום לנוח אלא רק בשביל מנחה, והסומכים להקל בזה על פי התירוצים שנאמרו בזה (וכמו שכתב בבן איש חי בהלכות שנה ראשונה פרשת ויקהל אות יא), יכולים להסתפר גם אחר חצות. ואין צריך להחמיר בזה אף ממדת חסידות. וכן המנהג. [ילקו"י שבת כרך א עמוד עה, ועמוד תקכח].

ו כבר נהגו להקל להכנס למרחץ בערב שבת, גם בתוך חצי שעה סמוך למנחה, ויש לנוהגים כן על מה שיסמוכו. אך יש להזהר מאד שלא יכנס ח"ו בחשש ספק חילול שבת, ולכן יזדרז לסיים רחיצתו מוקדם ככל האפשר. [ילקו"י שבת כרך א עמוד עו].

ז יש המקילים לכבס את הבגדים במכונת כביסה אוטומטית, גם אחר זמן מנחה קטנה, שמאחר והמכונה מכבסת מאליה, לא חשיב כעושה מלאכה בערב שבת. ובפרט בימי החורף, שיש לחוש שאם ידחה הכביסה ליום ראשון, לא יוכל לייבשה במהרה. [ילקו"י שבת א עמ' עו].

סימן רנב - התחלת מלאכה המסתיימת בשבת

א מותר להתחיל במלאכה בערב שבת ובערב יום טוב אפילו סמוך לכניסת השבת והחג, אף על פי שהמלאכה תיגמר בשבת מאליה. שלא נאסר עלינו לעשות מלאכה, אלא בעיצומו של יום, ולכן מותר ליהנות במה שנעשה בשבת מאליו. [ולדעת מרן השלחן ערוך מותר להתחיל במלאכה בערב שבת אף אם זו משמיעה קול בשבת]. ולכן מותר לפתוח מים לגינה מערב שבת, והמים הולכים ומשקים את הגינה במשך השבת. ויש אומרים שאף מותר לכוין את שעון השבת, על מנת שיפעיל מאליו בשבת את הממטרות, כדי להשקות את העצים וכדו'. ויש מחמירים בזה. וטוב לכתוב פתק על יד שער הגינה, שהממטרות פועלות על ידי שעון שבת שכוון מערב שבת. אך מדינא לדידן העיקר להקל בזה גם בלי שיתלה פתק בשער. [ילקוט יוסף שם עמוד עז].

ב מותר לתת מערב שבת קדרה עם תבשיל שלא נתבשל כלל, על גבי האש, אף שהתבשיל הולך ומתבשל מאליו בשבת, וכן מותר להדליק את הנר מערב שבת, והיא דולקת בכל השבת. [ילקוט יוסף, שבת כרך א' עמוד עט].

ג מותר לתת חיטים מערב שבת סמוך לחשכה לתוך ריחים של מים, אף שהם טוחנים ומשמיעים קול בשבת. שהעיקר להקל בזה לדידן, וכדעת מרן השלחן ערוך. אבל הנותן חיטים לריחים של מים בשבת, עובר על איסור טוחן מן התורה. [ילקו"י שבת כרך א' עמוד פ'].

ד לדידן מותר לתת בגדים לתוך מכונת כביסה אוטומטית בערב שבת, סמוך לשקיעת החמה, ולהפעילה קודם שקיעת החמה, והיא מכבסת והולכת ביום השבת, [ונפסקת פעולתה באופן אוטומטי], וכדעת מרן השלחן ערוך שקבלנו הוראותיו, שמאחר ומלאכת הכיבוס נגמרת מאליה על ידי המכונה האוטומטית, מותר, ואין חוששין להשמעת קול שיאמרו מכונה של פלוני מכבסת בשבת. ויש להקל בדבר בפרט בחיילים המגיעים לחופשה קצרה בערב שבת אחר הצהרים, סמוך לכניסת השבת, ועליהם לחזור לבסיסם מיד בצאת השבת, ובמוצאי שבת יוציאו את הבגדים מהמכונה. ואחינו האשכנזים נוהגים כדעת הרמ"א להחמיר בזה, שיש לחוש להשמעת קול. אולם אף לדעת הרמ"א כשיש צורך בדבר, וכגון בחיילים המגיעים לחופשה קצרה, והשעה דחוקה להם ביותר, יש להתיר גם להם לעשות כן. [ילקו"י שם עמוד פ].

ה מותר לערוך שעון מעורר [קפיצי] מערב שבת, כדי שיוכל לכבות את החשמל בליל שבת, על ידי קשירת השעון למתג החשמל. וכן מותר לכוין מערב שבת את השעון [המחובר לחשמל] כדי שידליק למחרת בשבת. וכן יש להקל לכוין את השעון בערב שבת שחל בו יום טוב, לגרום שהחשמל יידלק בשבת על ידי השעון. וכל שכן שיש להקל בהכנת שעון שבת חשמלי, מערב שבת, על מנת שהחשמל ידלק ויכבה מאליו בשבת. אולם אין להתיר לקשור את החוט של השעון בקשר עניבה עם הכפתור החשמלי בעצם יום השבת, אף שאינו סמוך לרגע הכיבוי. אלא צריך לקשור את החוט למתג החשמל מערב שבת. [ילקוט יוסף שבת כרך א' עמוד פא, על פי המבואר בשו"ת יביע אומר ח"ג סי' יז]

ו אם כיוון את השעון-שבת מערב שבת לכבות את החשמל בליל שבת בשעה מסויימת, ובליל שבת רוצה להשאירו דולק עד שעה מאוחרת יותר, מותר להזיז את מחוגי השעון ולכוונם לשעה הרצויה בכדי שיאחר את זמן הכיבוי. [וכל זה דוקא בשעון שבעת שמשנה את זמן כיבוי אינו מבטל את פעולת השעון, וכגון שעון שהמחוג משתחרר על ידי לחיצה וכיו"ב, אבל שעון הפועל על ידי הברגה שבעת שמרפה את ההברגה נפסקת פעולת השעון, יש להחמיר שלא לשנות את המחוגים בשבת, ורק במקום צורך גדול יש להקל]. ואם רוצה להקדים את זמן כיבוי החשמל לשעה מוקדמת יותר, הנכון להחמיר בזה, מפני שהוא כגורם כיבוי ואסור מדרבנן. ורק לצורך חולה שאין בו סכנה שמצטער מהאור ואינו יכול

לישון, יש להתיר להקדים את זמן הכיבוי. (ובלבד שיזהר שלא לקרב יותר מדאי פן יעשה הכיבוי בידים). ואמנם המקילים בזה אף שלא במקום חולי יש להם על מה שיסמוכו. ובלבד שיזהר שלא יקרב את מחוגי השעון יותר מדאי, פן יכבה בידים ח״ו, וכאמור. ואין להקל להזיז את מחוגי השעון בשבת בשעה שהחשמל מכובה, בכדי להקדים את שעת ההדלקה בשעה יותר מוקדמת בשבת עצמה, אלא אם כן במקום מצוה לצורך לימוד תורה וכדומה. אבל כדי לאחר את שעת ההדלקה ולדחותה בעוד מעט זמן, בשעה שהחשמל דולק, מותר להזיז את מחוגי השעון. והוא הדין בכל זה בשעון מעורר הקשור בחוט למתג החשמל. ובשעון חשמלי נכון שיעשה תנאי מערב שבת שיוכל להזיזו, ולא יהיה בו משום מוקצה. ואור החשמל שכעת הוא כבוי, והוא עתיד להדלק על ידי שעון השבת, ורוצים למנוע את הדלקתו, מותר לעשות כן על ידי שינוי מתג החשמל המחובר אל הקיר למצב של כיבוי, ואין בזה משום גרם כיבוי, כיון שגם עכשיו אור החשמל מכובה. ואף על פי שמתג החשמל ושעון השבת הם מוקצה, מכל מקום מותר להזיזם ולנגוע בהם כנ״ל, שיש לסמוך על הפוסקים הסוברים שאין דין מוקצה במחובר. וכל זה הוא בתנאי שיתנה מערב שבת שיוכל להזיזם (באופן המותר וכנ״ל), אם ירצה. ותנאי אחד מועיל לכל השנה כולה. [ילקו״י שבת כרך א עמוד פב].

ז טלפון המחובר לו מכשיר הקלטה הנקרא מזכירה אלקטרונית, שהמטלפן מקבל הודעה למסור את שמו כתובתו ובקשתו, והכל נקלט, ובעל הטלפון משאיר הטלפון מערב שבת כשעה לפני השבת או משעת תוספת שבת, ולפעמים יש חילוניים המתקשרים בשבת, והיא קולטת הכל, ובמוצאי שבת ניגש בעל הטלפון ושומע את כל מה שהוקלט מערב שבת או בשבת עצמו, ואם הוא רופא מחיש רפאות תעלה, או שהוא סוחר מקבל הזמנות וכו׳, במקומות שרוב אנשי העיר הם גוים, יש להתיר בזה, ואין בזה חשש משום ולפני עור לא תתן מכשול, ולא משום איסור מסייע בידי עוברי עבירה. ובמקומות שרובם יהודים יש להחמיר. [ילקוט יוסף שבת כרך א עמוד פג].

ח מה שמצוי כיום, שמעמידים מכונות מיוחדות, שכל אחד יכול לתת שם איזה מטבעות, ועל ידי לחיצה על כפתור, באופן אוטומטי יוצא מתוכה איזה דבר מאכל או משקה, לפי ערך המטבע, ואין אף אדם עומד ליד המכונה, אם הוא בעיר שרובה יהודים יש לסגור את המכונה מערב שבת, על מנת שלא להכשיל את הקונים באיסורי שבת. ובעיר שרובה גויים, יש מתירים להפעיל את המכונה מערב שבת, וליתן לתוכה מאכל ומשקה, מאחר ואין שמו של הישראל על המכונה. ורק אם המכונה עומדת ברשות הישראל יש להחמיר. [ילקו״י שבת כרך א עמוד פד].

ט אין לשמוע שירים או חדשות מהרדיו בשבת, אף אם הרדיו הוכן מערב שבת על ידי שעון אוטומטי שמדליק ומכבה את הרדיו מאליו. ואם תחנת הרדיו מופעלת על ידי גויים, גם כן יש להורות להחמיר בזה, משום

זילותא דשבת, ועוד טעמים, אפילו אם מודיע בפתח ביתו שהרדיו ערוך מערב שבת על ידי שעון שבת. וכן אין להפעיל טייפ מערי"ש על ידי שעון שבת לשמוע שירים בשבת, משום זלזול בכבוד השבת, ועוד טעמים. ובארץ ישראל שהעובדים בתחנת השידור הם יהודים, הרי הוא נהנה ממלאכת שבת. ולכן אם יש לו שכן חילוני השומע רדיו בשבת, אסור לו להטות אוזן ולהקשיב לחדשות. וכן חייל דתי שנמצא עם עוד חיילים בחדר אחד, וחייל חילוני הדליק רדיו לשמוע חדשות או שירים, אין החייל הדתי מחוייב לצאת ולעזוב את החדר, כדי שלא יהנה מאיסור מלאכת שבת, אלא יעשה מאמץ להסיח דעתו על ידי קריאה בספר קדוש באופן שלא יהנה מקול הנגינה. [ילקוט יוסף שבת כרך א' עמוד פה, ועמוד תקלד. שארית יוסף ח"ג עמוד שעא. ובירחון קול תורה תמוז תשס"ג עמוד יז].

י אסור לכוין את שעון השבת מערב שבת שיפעיל את מכשיר הטלויזיה בשבת, לשמוע חדשות וכיוצא בזה, מפני שעריכת התכניות באולפן כרוכה בהרבה מלאכות האסורות בשבת, הנעשות על ידי ישראלים מחללי שבת בעוה"ר. ואם עברו ועשו כן אסור להסתכל בטלויזיה, משום שהוא נהנה ממלאכת שבת הנעשית על ידי ישראל מחלל שבת. ובלאו הכי הרי גם בימי החול כל מי שיראת ה' נוגעת ללבו ירחק מלהשתמש בטלויזיה, אף בדרך אקראי, כי יש בטלויזיה תכניות של מראות נגעים האסורות, פריצות נוראה, וגם זלזול בלומדי תורה והכנסת השקפות זרות לרוח תורתינו הקדושה, ויש בזה גם משום מושב ליצים וביטול תורה עצום. ובעצם הכנסת הטלויזיה לבית יש איסור גמור מכמה טעמים, ויש בה משום "לא תביא תועבה אל ביתך", ומשום "אל תשכן באהלך עולה". ולכן גם בחוץ לארץ שהתכניות בטלויזיה נערכות על ידי גויים לצורך הגויים, אסור לכוין השעון כדי להסתכל בטלויזיה בליל שבת. [ילקו"י שבת א' עמוד פז, על פי המבואר בשו"ת יביע אומר ח"ו].

יא הדבר ברור שאסור להדליק מערב שבת רמקול, כדי לדבר בו בשבת, שיש בזה איסור מבעיר ומכבה בשבת. ואפילו אם עושים כן על ידי שעון ולצורך מצוה, כגון בית כנסת רחב ידים, שאי אפשר לשמוע את קולו של השליח צבור המתפלל או הקורא בתורה אלא על ידי רמקול, גם בזה אין להקל. וכן אסור לכוין טייפ מערב שבת, כדי להפעילו על ידי שעון שבת, בכדי להקליט בשבת שירה וזמרה או דרשות, מפני שמוליד קול בסרטי הרשם-קול. ובפרט במכשירי רשם-קול שנדלקים בהם אורות בשעת ההקלטה, שיש לאסור גם משום הבערה. וראוי ונכון שהחזנים והמשוררים המפיצים קלטות עם שירה וזמרה, יזהרו שלא יגיעו קלטות אלה לידי אינשי דלא מעלי, אנשים המחללים שבת בפרהסיא, העלולים לשמוע שירים אלו בשבת ומועד. ומיהו מעיקר הדין מותר להקליט שירה וזמרה לשם מכירת הקלטות. וטוב שידפיסו על הקלטות שאין להשתמש בהם בשבת. [ילקוט יוסף שבת כרך א' עמוד פז. שו"ת יביע אומר חלק א' או"ח סימן יט].

יב מותר לכוין מערב שבת שעון מעורר, אף שהשעון יצלצל וישמיע קול בשבת, ובשבת עצמה כשהשעון מצלצל, אם השעון פועל על ידי בטריה, נכון מאד להחמיר שלא להפסיק את הצלצול. אבל בשעון הפועל על ידי קפיץ, מותר להפסיק בשבת את הצלצול על ידי לחיצה על כפתור. ובשעון מעורר כזה, אף אם היה סגור מערב שבת, ורוצה לפתחו ולהרים את הכפתור כדי שיצלצל בשעה המיועדת לעוררו, יש להתיר לעשות כן. וכן אם שכח למלאת את הצלצול בשעון המעורר מערב שבת, [בשעון קפיץ], מותר למלאתו בשבת כדי שיצלצל לעוררו. [ילקוט יוסף שבת כרך א' עמוד פט].

יג מצוה למשמש בכיסי הבגדים בערב שבת סמוך לחשיכה, כדי שלא יהיה בהם דברים שאסור לצאת בהם בשבת לרשות הרבים, או דברי מוקצה. [ילקוט יוסף שבת כרך א' עמוד צ'].

סימן רנג - שהיית תבשיל על כירה מערב שבת

א תבשיל שנתבשל כל צרכו מערב שבת, או שנתבשל רק כחצי בישולו, ועדיין אינו מבושל כל צרכו, [וראוי לאכול מהתבשיל על ידי הדחק], יש אומרים שמותר להשהותו מערב שבת על גבי אש גלויה, כמו פתיליה של נפט, או גז, לצורך סעודת שבת, ואין צריך ליתן טס של מתכת או אזבסט, להפסיק בין האש לקדרה, אפילו אם התבשיל הולך ומצטמק, והצימוק יפה לתבשיל. ויש חולקים ומצריכים ליתן טס של מתכת או אזבסט להפסיק בין האש לקדרה. ומנהג הספרדים כסברא ראשונה ומשהים מערב שבת תבשיל כנזכר על גבי אש גלויה, אך יש להזהיר שבאופן כזה אין להחזיר הקדרה בשבת. ומכל מקום טוב ונכון להחמיר לתת טס של מתכת או אזבסט, להפסיק בין האש לקדרה, ואז גם יוכל להחזיר בתנאים מסויימים כדלהלן. וכל זה דוקא בפתיליה הבוערת על ידי נפט, שיש לחוש שמא יסבב כפתור הפתיליה להגביה האש. אבל פלאטה חשמלית שאין כל אפשרות להגדיל או להקטין את מידת החום, מותר להשהות עליה תבשיל שלא נתבשל כל צרכו, ואין צריך לעשות הפסק בינה לבין הקדרה, שהפח של הפלאטה נחשב הפסק, ומותר להניח מערב שבת על הפלאטה כל תבשיל, בין שנתבשל מעט, בין שנתבשל כל צורכו ומצטמק ויפה לו. [ילקוט יוסף, שבת כרך א' עמוד צ. שו"ת יביע אומר חלק ו' חאו"ח סימן לב].

ב אבל תבשיל שיש בו בשר שלא נתבשל כלל, מותר להניחו מערב שבת אף על גבי אש גלויה, בלי הפסק מתכת או אזבסט. וכל שכן על גבי פלאטה חשמלית, או על אש מכוסה בפח או אזבסט. וכן תבשיל שהתחיל להתבשל מעט, ונתן בתוכו סמוך לכניסת השבת חתיכת בשר שאינה

מבושלת, מותר להשהות תבשיל זה מערב שבת על אש גלויה. ואף שהתבשיל מתבשל והולך במשך השבת, אין בזה משום איסור בישול בשבת, כיון שנתן את הקדרה מערב שבת. [ילקוט יוסף, שבת כרך א' עמוד צג].

ג תבשיל שהתחיל להתבשל, ונתבשל קצת מערב שבת, אך עדיין לא הגיע למאכל בן דרוסאי, אסור להשהותו מערב שבת על אש גלויה, שמא יגביה את האש, כדי למהר את הבישול. אף אם התבשיל הוא לאכילת היום. ואם עבר והניח מערב שבת תבשיל שהתחיל להתבשל על אש גלויה, התבשיל אסור באכילה בשבת. אבל אם נתן שם פח או אזבסט המפסיקים בין האש לקדרה, וכן בפלאטה חשמלית, מותר ליתן שם מערב שבת גם תבשיל שהתחיל להתבשל. [ילקוט יוסף, שבת כרך א' עמוד צה].

ד קדירה שיש בה תבשיל שנתבשל כל צרכו, והתבשיל מצטמק ורע לו, או מים חמים המתאדים, מותר להניחה מערב שבת על גבי אש גלויה, ואין צריך ליתן שם טס מתכת או של אזבסט כדי להפסיק בין הקדרה לאש. [ילקו"י שבת כרך א' עמוד צו].

ה תנור חשמלי המופעל מערב שבת, ויש בתוכו גוף חימום הפועל בדרגת חום קבועה, [הנקרא "מצב שבת"], שלא באמצעות טרמוסטאט, מותר להשהות בתוכו מערב שבת תבשיל שנתבשל כל צורכו, אפילו אם הוא מצטמק ויפה לו, ואין חוששין שמא יגביה את חום התנור בשבת. [דחשיב ככירה גרופה וקטומה]. וכל שכן שמותר להניח בתוכו מערב שבת מים חמים שהיד סולדת בהם, אחר שהגיעו לרתיחה. או תבשיל שהצימוק רע לו. או קדרה שיש בתוכה חתיכת בשר שאינה מבושלת כלל. ויש המחמירים בתבשיל שמצטמק ויפה לו, לכסות את הכפתורים, או לרשום בפתקא "שבת" באותיות בולטות, להיכר שלא יבוא להגביה את חום התנור, ומניחים הפתק סמוך לכפתורים. והמחמיר כן תבא עליו ברכה. [ילקו"י שבת א' עמ' צו. שמעיקר הדין יש להתיר דהא המנהג כחנניה, ושמא חשיב כגרוף]

ו תנור חשמלי הפועל על ידי טרמוסטאט, יש הנוהגים להקל גם בזה, להשהות בתוכו מערב שבת תבשיל שנתבשל כל צרכו, אפילו אם הוא מצטמק ויפה לו, ופותחים התנור בשבת, כדי להוציא התבשיל מתוכו. ומעיקר הדין יש להקל בזה. [והמחמיר להניח סמוך לכפתורים פתקא "שבת", תע"ב, כמבואר בסעיף הנ"ל]. ומותר לסגור את דלת התנור בשבת, ואין בזה איסור משום מטמין בשבת. ואין צריך להניח שם איזה חפץ כדי שדלת התנור לא תיסגר לגמרי. ואם התבשיל שבתנור אינו מבושל לגמרי, אסור לסגור את דלת התנור בשבת. [ילקו"י שם עמוד קא].

ז תנור אפייה חשמלי שהלהבה עולה מיד בעת פתיחת דלת התנור, אין להשהות תבשיל בתוכה מערב שבת, שהרי אינו יכול לפתוח התנור בשבת. [ילקו"י שבת א' עמוד קב].

ח אין להחזיר תבשיל בשבת לתוך תנור חשמלי הדולק מערב שבת, שיש לחוש בזה ל״מיחזי כמבשל״. אבל כשקיימים תנאי החזרה, דהיינו בתבשיל לח חם בחום שהיד סולדת בו, והוציאו ולא הניחו על גבי קרקע, מותר להחזיר הקדרה לתנור, דבזה ליכא לאיסור מיחזי כמבשל. [בילקו״י שבת א׳ עמוד קב נתבאר דכאשר קיימים תנאי החזרה מותר להחזיר לתוך התנור. וע״ש בהערה שדייקנו כן מלשון שה״ג. ובמשנ״ב, ובאגרות משה (סי׳ צד) משמע להחמיר בזה, דלא התירו אלא על גב הכירה ולא לתוכה. ובילקו״י שבת כרך א׳ עמו׳ צט כתבנו לדחות דברי האג״מ, ואין דין התנורים שלנו כתנורים שבזמן התלמוד]. ויש אומרים שכל זה כשמחזיר לתנור תבנית שדרך לאפות ולבשל בתנור, דבזה צריך שיהיו תנאי החזרה, אבל בקדרה של חמין שאין דרך ליתנה בתנור אפייה, אין בזה מיחזי כמבשל. ויש שמחמירים גם בקדרת חמין, אחר שרגילים להטמין בתנור תבשיל חם. [ילקוט יוסף שבת כרך א׳ עמוד קב].

ט הנוטל קדרה מעל האש בשבת, והתבשיל מבושל כל צרכו, אם הוא תבשיל יבש, מותר לו להחזיר את התבשיל על פלאטה, או על גז מכוסה בפח או אזבסט, גם אם התבשיל נתקרר, וגם אם הניחו על גבי קרקע. ואם הוא תבשיל שרובו מרק, אסור לו להחזירה על הפלאטה, אלא אם כן התבשיל עדיין חם בחום שהיד סולדת בו, וגם לא הניח הקדרה על גבי קרקע, אלא הניחו על גבי כסא או שלחן או שיש במקום שרגילים למזוג שם את האוכל, ולא להניחו. אבל אם התבשיל פושר, או שהניח התבשיל על גבי קרקע או במקום שדרך להניחו שם אחר סיום השימוש בקדרה, אין להחזיר הקדרה אף על גבי פלאטה. ואחינו האשכנזים מקילים להחזיר תבשיל לח כל שלא נצטנן לגמרי, אפילו אם אין היד סולדת בו. ולשיטתם צריך שיהיה בדעתו בעת שהסיר את הקדרה מעל האש, להחזירה אחר כך, ושהקדרה תהיה בידו. [ילקוט יוסף שבת כרך א עמוד קג].

י תבשיל המונח על אש דלוקה, ובמהלך השבת כבה הגז, והתבשיל הוא רובו לח, יש אומרים שאסור ליקח את התבשיל מעל האש, ולהניחה על אש מכוסה של השכנים, אפילו אם התבשיל עדיין חם בחום שהיד סולדת בו, שאין להעביר מכירה לכירה. וכן הדין בתבשיל לח המונח על פלאטה חשמלית, ונפסק החשמל בשבת, שאין להעביר את התבשיל לפלאטה של השכנים, שאין להעביר מכירה לכירה. ויש חולקים ואומרים שכל זה בכירה שבזמנם, אבל בגז מכוסה בפח או אזבסט, וכן בפלאטה חשמלית המיוחדת לשבת, אין איסור להעביר מכירה לכירה, אחר שאין בזה משום מיחזי כמבשל. שהרי ברוב פעמים אין רגילים לבשל בפלאטה חשמלית, או בגז מכוסה בפח. וכבר כתב הרשב״א, שאין לאסור משום מיחזי כמבשל אלא בדבר שרגילים לבשל בו ״ברוב פעמים״. וכן עיקר לדינא כסברא זו, שמותר להעביר תבשיל לח מפלאטה שכבתה לפלאטה של השכנים. ואמנם יש ליזהר שאם התבשיל רובו לח [דהיינו שהיבש משמש לדבר הלח, כגון מרק עם איטריות או קניידלאך], צריך שישאר עדיין חם בחום שהיד סולדת בו, שאם נצטנן או נעשה פושר אין להעבירו לפלאטה אחרת, שיש בישול אחר בישול בדבר לח. והוא שהתבשיל מבושל כל צורכו. והאשכנזים מקילין גם בתבשיל פושר, ורק בצונן לגמרי מחמירים. [ואף

שבילקו״י שבת א׳ עמוד קה נתבאר, דלכתחלה נכון להחמיר בזה, הנה אחר שכתבנו בילקו״י שבת כרך ג׳, שאין איסור מיחזי כמבשל בפלאטה של שבת, או על גז מכוסה בפח או אזבסט, וסמכנו על דברי הרשב״א והמהרי״ל, ממילא האיסור להעביר מכירה לכירה אינו אלא בזמנם, אבל לא בפלאטה וגז מכוסה. ולפני שנים מרן אאמו״ר נסתפק אם יש בדבר משום מיחזי כמבשל, אך אחר שראה מה שכתבנו בשבת כרך ג׳ הסכים לדינא שאין מיחזי כמבשל בפלאטה ובגז מכוסה בפח. וראה עוד בשארית יוסף ח״ג עמ׳ שעד].

יא בתבשיל יבש, כגון החמין שעושים לכבוד שבת משועית או חומוס, עם תפוחי אדמה ובשר וכו׳, שהעיקר הוא היבש, ולא איכפת לו ממיעוט רוטב שיש בתוכו, מותר להעביר מפלאטה לפלאטה אף בנצטנן. וכן מגז לגז, כשיש כיסוי פח או אזבסט על הגז השני. ובפרט אם מעביר את החמין למקום שאין אש תחתיו. והוא שהתבשיל יהיה מבושל כל צרכו. [ילקו״י שבת א׳ עמ׳ קה, ועמ׳ תקלו]. אולם כיריים חשמליים שרגילים לבשל על זה, וגם להשהות על זה לפי מדת דרגות חום, יש לחוש בזה למיחזי כמבשל, וצריך שיהיו תנאי החזרה כדי להחזיר עליו. ואם עברו והעבירו מפלאטה לפלאטה בתבשיל שרובו לח, והיה צונן או פושר, מותר לאכול מתבשיל זה בשבת. שיש לסמוך בדיעבד של שיטת הרמב״ם והרשב״א, שאין בישול אחר בישול גם בדבר לח. [וכן דעת הרמב״ן, הר״ן, והריטב״א]. וכן מותר להעביר קדרה מכירה לכירה על ידי גוי, גם בתבשיל לח צונן. [ילקוט יוסף, שבת כרך א עמוד קה].

יב מותר לתת אפי׳ בשבת תבשיל מרק מבושל צונן על גבי פלאטה חשמלית שאינה פועלת, ובמשך השבת תדלק על ידי שעון שבת, והמחמיר תבא עליו ברכה. [ילקו״י שם עמו׳ קו. יבי״א י׳ עמו׳ מא].

יג תבשיל המונח על הפלאטה, ונצטמק, אסור לתת לתוכו מים רותחים בשבת, אף אם התבשיל הורד מעל האש. מפני שכשיצאו המים מהכלי ראשון פסקה רתיחתם וחוזרים ומתבשלים בתבשיל. אלא יסיר הקדרה מעל הפלאטה, ויניח קדרה ריקנית על פי הכירה, ואז ישים הקדירה שהתבשיל בתוכה על גבי הקדירה הריקנית, ויזהר שהתבשיל [לח] יהיה רותח. ואין צריך ליזהר שלא ליתן הקדרה על גבי קרקע, דבפלאטה חשמלית אין איסור מיחזי כמבשל. ואף העדות שנהגו בחוץ לארץ להקל בהוספת מים רותחים לתבשיל, בארץ ישראל ינהגו כדעת מרן שקבלנו הוראותיו. ומותר ליתן קדרה ריקנית להפסיק בין קדרת החמין לאש, אפילו קדרה חדשה, אחר שהקדרות שלנו נגמרה מלאכתם בבית החרושת. ואם עבר ויצק מים חמים אל תוך התבשיל שנצטמק, אין לאסור משום כך לאכול את התבשיל בשבת. ואם עירה את התבשיל לכלי שני, מותר לערות עליו רותחים. והאשכנזים נוהגים להקל לערות בשבת מים חמים שלא נצטננו לגמרי, לתבשיל שנצטמק לאחר שהורד מעל האש. [ילקו״י שבת א׳ עמוד קז].

יד אסור לערות בשבת מים רותחים לתבשיל שבכלי ראשון שהיד סולדת בו, אף לאחר שהעבירוהו מעל האש. אך אם שופך מים מרובים מאד,

ובבת אחת, לתוך כלי ראשון שהעבירוהו מעל האש, מותר. ובזה מותר אפילו בצונן, שאין הצוננים מתבשלים בתוך הרותחים אלא מפשירים את הרותחים. [ילקוט יוסף, שבת כרך א' עמוד קט].

טו כל מה שאסור לישראל מהדברים הנזכרים, בדיני שהייה והטמנה, אסור לומר לגוי לעשותו, ואם אמר לגוי להדליק האש ולחמם הקדרה אם נצטנן, או שאמר לו להניח על אש גלויה, אף שהתבשיל היה מבושל כל צרכו, אסור לאכול ממנו אף לאחר שיצטנן. [רשב"א בתשובה. ב"י].

טז המשכים בבוקר וראה שהקדיחה תבשילו [תבשיל לח] וירא פן יקדיח יותר, יכול להסיר ולהניח קדירה ריקנית על הגז, ואז ישים הקדרה שהתבשיל בתוכה על גבי הקדירה ריקנית. ויזהר שלא יניח קדירתו על גבי קרקע, ושתהיה רותחת. אולם בתבשיל המונח על גבי גז מכוסה בפח, או על גבי פלאטה של שבת, יש להקל גם אם הניחה על גבי קרקע. ובלבד שהקדרה תהיה רותחת, שאם לא כן יש בזה משום בישול אחר בישול בלח. [ובזמנם היו רגילים לבשל על קדרה ריקנית, ולכן שייך בה מיחזי כמבשל]. [ילקו"י שבת כרך א' מהדורת תשס"ד, עמוד תקלו].

סימן רנז - דיני הטמנה

א פירות שנאכלין כמות שהן חיים מותר ליתנם מערב שבת סביב לקדרה אף שאינה גרופה וקטומה, אף על פי שאי אפשר שיצלו קודם חשכה. וטוב להחמיר ליתן על כירה גרופה וקטומה [כמבואר לעיל בסימן רנג ס"א]. ומיהו צריך ליזהר שלא יחזיר הכיסוי אם נתגלה משחשיכה, ושלא להוסיף עליו כיסוי עד שיצולו, מפני שממהר לגמור בישולם בשבת. [ילקוט יוסף שם, עמוד קי].

ב אין טומנין בשבת אפילו בדבר שאינו מוסיף הבל, ואפילו אם התבשיל נתבשל כל צרכו, ואף אם היה בדעתו מתחלה להטמין, גזרה שמא ירתיח את התבשיל שהוא צונן, כדי להטמינו אחר שנתחמם. ולכן אין להקל בזה אפילו בתבשיל שנתבשל כל צרכו. ולכן אין לכסות בשבת את הקדרה בשמיכות או בבגדים, או בצמר, אם הכיסוי יורד לדפנות הקדרה. וכן אין לכסות בשבת עצמה את הקדרה המונחת על הפלאטה, או על אש מכוסה בפח או אזבסט. ואף על ידי גוי אסור להטמין. אבל בספק חשכה שהוא בין השמשות, טומנין בדבר שאינו מוסיף הבל. ובדבר שמוסיף הבל, כגון פסולת של זיתים ושומשמין, או מלח סיד וחול, אין טומנין אפילו מערב שבת. ואם עבר והטמין בערב שבת בדבר המוסיף הבל, יסיר את הכיסוי קודם כניסת השבת. [ילקוט יוסף, שבת כרך א עמוד קי].

ג לכתחלה אין לתת שמיכה או בגדים בשבת על גבי הקדרה, גם אם נותן השמיכה על גבי הקדרה מלמעלה, ואין השמיכה יורדת לדפנות. ואמנם יש מקילין בדבר, ולדעתם אין דין הטמנה אלא כשהשמיכה נוגעת בדופני הקדרה. ולדעתם כן הוא דעת מרן השלחן ערוך. ולכן המיקל בזה באופן שאין הבגד יורד לדפנות, יש לו סימוכין בהלכה. [ילקוט יוסף, שבת כרך א עמוד קיא, ובמהדורת תשס"ד עמוד תקמא, ובשארית יוסף ח"ג עמ' שעז. ודעת החזון איש (סי' לז ס"ק יט בד"ה והנה הרא"ש) שאם הבגדים נוגעים בקדרה אסור לכסות הקדרה, אפילו אין הבגדים נוגעים בדפנות. וראה בשארי"י הנז'].

ד אף על פי שאין טומנין בשבת אפילו בדבר שאינו מוסיף הבל, מכל מקום בערב שבת מותר לכסות את הקדרה בשמיכות גם כשיורדים לצדדים. ואם טמן מבעוד יום, ונתגלה בשבת, מותר לחזור ולכסותו. וכן מותר לגלותו כדי להוציא ממנו מאכל, ולחזור ולכסותו. וכן אם רצה להוסיף עליו עוד שמיכות ובגדים בשבת, או להחליפם, מותר. והוא שנתבשל כל צרכו. אבל אם לא נתבשל כל צרכו, אסור להוסיף על כיסוי הקדרה הנמצאת על האש, או על הפלאטה, שעל ידי כך ממהר את הבישול. [ילקוי"י שבת כרך א עמוד קיא]

ה קדרת חמין המונחת על פלאטה חשמלית בשבת, או על גז דלוק שיש טס מתכת מפסיק בין הקדרה לאש, נהגו העולם לכסות את הקדירה מערב שבת בבגדים, אף אם הבגדים יורדים לשולי הקדרה, שאף שהקדרה מונחת על פלאטה, סמכו על הסוברים שגם בזה אין איסור הטמנה מערב שבת בדבר שלא מוסיף הבל. והמחמיר תבוא עליו ברכת טוב. אבל תבשיל המונח על גבי כירה או פתיליה בוערת, נכון לחוש להניח כלי רחב על הקדרה, ועליו יניח הבגדים, כדי שהבגדים לא ירדו לדפנות הקדרה. ומכל מקום המנהג להקל בזה, ויש להם על מה שיסמוכו. אך טוב להחמיר בזה שהבגדים לא יכסו את צידי הקדרה. [שם עמו' קיא. יבי"א ח"ו סי' לג].

ו מותר לתת קופסת שימורים שיש בתוכה בשר מבושל וכדומה, בתוך מים חמים שבכלי שני, ואין בזה איסור הטמנה, שאין הטמנה באוכלים. וכן חתיכת בשר או עוף מבושלת כל צרכה, מותר להניחה בשבת בתוך תבשיל רותח כדי לחממה. ואפילו אם התבשיל נמצא על הפלאטה אין איסור להכניס לתוכו חתיכת עוף מבושלת, שאין בישול אחר בישול ביבש, וגם אין מיחזי כמבשל בפלאטה. וכן מותר לתת בקבוק חלב לצורך תינוק בתוך כלי שיש בו מים חמים [כלי שני] כדי לחממו. ואפילו אם הבקבוק כולו מכוסה במים, מותר. ואין לחוש בזה לאיסור הטמנה. אבל אין לחמם את החלב בכלי ראשון, אפילו אם אין החלב על האש, אף אם החלב הוא כבר מבושל מבעוד יום, שיש בישול אחר בישול בדבר לח. ואף שיש שכתבו להקל בבישול נוסף ברוטב משום מצטמק ורע לו, שהרוטב מתאדה, [רבינו ירוחם, ש"ע סימן שיח ס"ח, מנחת כהן, מג"א, ברכ"י, זרע אמת, שם חדש, ועוד], הנה לא בכל דבר לח נחשב כמצטמק ורע לו, ויש מחלקים בין מים

לתבשיל, או בין היכא דניחא ליה להיכא דלא איכפת ליה מהרתיחה, וגם יש חולקים ואוסרים בזה, ולכן יש להחמיר בחלב. ומכל מקום אם נותן חלב מבושל מערב שבת לתוך כלי ראשון, או מניחו על הפלאטה, או אש מכוסה, ועומד לידו להשגיח שהחלב לא יגיע לחום שהיד סולדת בו, יש להקל, כל שהדבר נעשה לצורך תינוק. [ילקו"י שבת א' עמ' קיב, ובמהדורת תשס"ד עמ' תקלט, ובשבת כרך ג' עמ' קמא, ובמהדורת תשס"ד עמוד תעד].

ז אם הטמין תבשיל בדבר המוסיף הבל מערב שבת, התבשיל אסור לאוכלו בשבת אפילו בדיעבד, ודוקא אם הטמין תבשיל צונן שנתחמם על ידי ההטמנה, או שהטמין תבשיל חם ועל ידי ההטמנה נצטמק ויפה לו, אבל בעומד בחמימותו כשעה הראשונה מותר, כיון שלא הרויח ממעשיו. ואם הטמין בשבת בדבר שאינו מוסיף הבל, כיון שההטמנה רק שמרה על חום התבשיל, בדיעבד התבשיל מותר באכילה בשבת. [ילקו"י שבת כרך א עמוד קיג].

ח כבר ביארנו לעיל שמותר לסגור את דלת תנור אפיה חשמלי בשבת, ואין בזה איסור הטמנה, אולם אם יש בתוך התנור תבשיל שלא נתבשל כל צורכו, אסור לסגור את דלת התנור בשבת, אף אם מתכוין לסגור את התנור כדי שלא יכנס לתוכו אבק. וכן תבשיל שלא נתבשל כל צרכו, ועומד על הכירה או על הפלאטה אם הסיר את המכסה מהקדרה, אסור להחזירו. ואם נתבשל כל צרכו מותר לחזור ולכסותו. ולכתחלה נכון ליזהר שבשעה שמסיר את המכסה שלא יפלו טיפות מים לתבשיל. ומיהו אם טיפטף מים לתבשיל או על הפלאטה, נחשב כמתעסק, ואינו בכלל מעשה עבירה, ורק לכתחלה נכון ליזהר בזה. ואם עבר ועשה כן, מעיקר הדין אין צריך תיקון, ומכל מקום יתחזק יותר בלימוד תורה ביתר שאת. [ילקוט יוסף שבת א' עמוד קיד].

ט מותר לערות בשבת מים רותחים מכלי ראשון, [אפילו מכלי ראשון הנמצא על הפלאטה], לתוך קנקן העשוי להעמיד בתוכו חום המים במשך מעת לעת, הנקרא "טרמוס", ולכסותו בפקק שעליו, ואין לחשוש בזה משום איסור הטמנה. וכן מותר לתת בשבת תבשיל חם, אפילו אם היד סולדת בו, לתוך מיתקן "קל חם" הנועד לשמירת החום, ולסוגרו, ואין בזה איסור הטמנה. ואף אם התבשיל לא נתבשל כל צרכו, מותר להניחו בתוך המיתקן הנ"ל. וכן מותר להניח בשבת משקאות קרים בתוך מיתקן הנועד לשמור על הקור של המשקאות. [שבת א' עמוד קיד].

י תבשיל שהועבר לקדרה אחרת, אפילו שהוא עדיין חם, מותר להטמינו בשבת בדבר שאינו מוסיף הבל, כגון שמיכות ובגדים וכדומה. וכן מותר לכסות בבגדים או בשמיכות צמר קדירה שיש בתוכה תבשיל צונן, או תבשיל שאינו חם חום שהיד סולדת בו, אפילו אם מתכוין להפיג צינתו. ובדבר המוסיף הבל, אין להטמין גם דבר צונן, ואפילו מבעוד יום. [ילקו"י שבת א עמו' קטו].

יא מצוה להטמין לשבת [בדרך המותרת] כדי שיאכל חמין בשבת, כי זהו מכבוד ועונג שבת. [ילקוט יוסף שבת כרך א' עמוד קטז].

סימן רס - דיני כניסת שבת

א מצוה לרחוץ כל גופו ולחוף את ראשו בערב שבת במים חמים לכבוד שבת. ואם אינו יכול להתרחץ כל גופו, יתרחץ לכל הפחות פניו וידיו בחמין. וגם מי שתורתו אומנותו יבטל מלימודו כדי להתרחץ לכבוד שבת. ואם אפשר נכון לטבול במקוה בערב שבת. וגם נשים צריכות לרחוץ לכבוד שבת. ויש ליזהר שלא לרחוץ סמוך כ"כ לחשכה, שלא יבואו לידי חשש חילול שבת. ונכון יותר להתרחץ ביום שישי, שאז ניכר שהוא מתרחץ לכבוד שבת, ואם אי אפשר לו להתרחץ ביום ו', ירחוץ בליל שישי, ואם אינו יכול, יתרחץ ביום חמישי, כי כל מה שהוא קרוב לשבת, ניכר שהוא לכבוד שבת. ומצוה להתרחץ גם בערב יום טוב, כמו בערב שבת. [ילקו"י שבת כרך א עמוד קטז].

ב אם היו שערות ראשו גדולות, מצוה לגלחן בערב שבת לכבוד שבת. ואם אי אפשר לו להסתפר ביום שישי, יסתפר ביום חמישי. וכשחל ר"ח ביום שישי מותר להסתפר לכבוד שבת. ויש הנוהגים לחוש לצוואת רבי יהודה החסיד שאסר להסתפר בר"ח. אך אין מנהגינו לחוש לזה.

ג אם היו צפרניו גדולות, מצוה ליטלן לכבוד שבת. ומותר להסתפר ולגזוז את הצפרנים ביום חמישי, אף שהשערות והצפרניים חוזרות לצמוח בשבת. ואסור לזרוק את הצפרנים לארץ, אלא אם כן הוא בבית הכנסת או בבית המדרש, במקום שאין נשים מצויות. [ילקו"י שבת א עמוד קיח].

ד כיון שאסור להפריש חלה בשבת וביום טוב [בעיסה שנילושה מערב יום טוב], לפיכך תיקנו חכמים שישאל אדם לבני ביתו בערב שבת ובערב יום טוב סמוך לחשכה, בלשון רכה, אם הפרישו חלה ממיני מאפה, ואם לא הפרישו אומר להם שיפרישו החלה קודם כניסת השבת. ובפרט יש לשאול על כך בערב פסח, שלא ישכחו להפריש חלה מן המצות שאפו עבור ליל פסח. וצריך לומר את הדברים בלשון רכה, כדי שיקבלו ממנו. ואמנם מי שאינו רגיל לאפות לחם או שאר מיני מאפה בביתו, אין צריך שישאל בערב שבת על הפרשת חלה. וכן במקומות שרגילים לקנות פירות וירקות ממקומות שיש להם הכשר כדת שכבר הפרישו מהם תרומות ומעשרות, אין צריך לשאול עשרתם. וכן במקומות שאין רגילים להניח עירובי חצרות ועירובי תחומין, אין צריך שיאמר להם ערבתם. ורק יאמר לבני

ביתו להדליק את הנר, ולהזהירם סמוך לחשכה שיפסיקו לעשות מלאכה. [ילקוט יוסף שבת כרך א' עמוד קכא].

ה מנהג נכון הוא להכריז סמוך לחשיכה על כניסת השבת. ועל ראשי הקהל לדאוג לכך שתהיה הכרזה סמוך לכניסת השבת. [ילקו"י שבת כרך א' עמוד קכא]

סימן רסא - דיני ספק חשיכה

א ספק חשיכה, שהוא בין השמשות, מאחרי שקיעת השמש עד י"ג דקות וחצי [בשעות זמניות] אחר השקיעה, אין מעשרין את הודאי, [וכל שכן בשבת עצמה שאין מעשרין אף את הדמאי. מפני שנראה כמתקן]. ובשעת הדחק כשהיה טרוד בערב שבת מותר לעשר בבין השמשות אפילו טבל ודאי. שכל דבר שהוא משום שבות לא גזרו עליו בבין השמשות. ואין מטבילין את הכלים להוציאן מטומאתן, אבל בטבילת כלים חדשים הנקחים מהגוי, מותר לדידן להטבילן במקוה בשבת בברכה, לצורך השבת. וירא שמים נכון שיתן את הכלי לגוי במתנה ויחזור וישאלנו ממנו. ואין מדליקין את הנרות, ואין מערבין עירובי תחומין. אבל מעשרין את הדמאי, [שהוא כל דבר שיש לגביו ספק אם הפרישו ממנו תרו"מ], אפילו שלא בשעת הדחק, אפילו אם קיבל עליו שבת [ביחיד]. ומערבין עירובי חצרות, וטומנין את החמין [בדבר שלא מוסיף הבל]. [שם עמ' קכב].

ב אשה ששכחה להפריש חלה בערב שבת, וכבר אפתה את הלחם, ונזכרה בתוך זמן בין השמשות שלא הפרישה חלה, [שהוא בתוך י"ג דקות וחצי בשעות זמניות] יש אומרים שאסור לה להפריש חלה בזמן בין השמשות, אלא אם כן אין לה לחם אחר לאכול בשבת. אבל אם יש לה לחם אחר לאכול בשבת, אין לה להפריש חלה בבין השמשות, וכל שכן משחשכה. ויש אומרים שבכל אופן מותר לה להפריש חלה בבין השמשות, גם אם יש לה לחם אחר לאכול, כל שהוא לצורך שבת. וכל שכן לצורך מצות "לחם משנה". והעיקר לדינא, שאם היה טרוד ונחפז בערב שבת, ולא הספיק להפריש חלה מערב שבת, יש להקל להפריש חלה בבין השמשות בכל אופן. דהוי שבות במקום מצוה. [וכל שהוא צורך השבת, אף שאפשר לו בלעדם, וכגון שיש לו לחם אחר, חשיב צורך מצוה, בפרט אם יתווסף לו בכך עונג שבת]. אבל שלא לצורך שבת, אין להפריש חלה בבין השמשות. [ואין לצרף כאן סברת רבנו תם לספק ספיקא, אחר שהמנהג פשוט כהגאונים, לפיכך יש להחמיר בבין השמשות שלנו]. ובארץ ישראל אסור לאכול מהפת טרם שהפריש חלה. ובחוץ לארץ יאכל מהלחם, וישייר מעט, ולאחר השבת יפריש מן המשוייר. [שם עמ' קכד]

ג מי שקיבל עליו שבת מבעוד יום, והוצרך לעשות מלאכה קודם זמן כניסת השבת, רשאי לומר לחבירו שיעשה מלאכה בשבילו. ואם אין שם אחר שיעשה מלאכה בשבילו, יכול לעשות התרה על מה שקיבל שבת בפני שלשה, שהרי מה שקיבל עליו שבת, אין זה אלא מתורת נדר. ולפי זה בעל יכול להפר קבלת שבת שקיבלה אשתו. אך אם קיבל שבת בערבית אינו יכול לעשות התרה. ובמוצ״ש, מי שמוסיף מחול על הקודש, וטרם הוציא מעליו שבת, מותר לומר לחבירו שכבר הבדיל [בתפלה] לעשות לו מלאכה בשעה זו. [ילקו״י שבת א׳ עמ׳ קכד, ובמהדורת תשס״ד עמו׳ תקסד. ולענין עשיית שבות אחר שקיבל שבת, יש לחלק בזה בין אם קיבל שבת ביחיד לבין קיבל בצבור, וראה בלוית חן עמוד רכו].

ד מי ששמע מהצבור אמירת ״ברכו״ מבעוד יום, וענה עמהם ברכו, קיבל עליו שבת בעל כרחו. ולכן אם אין דעתו לקבל עליו שבת עתה, וברצונו לעשות עוד מלאכה, או שעדיין לא התפלל מנחה, לא יענה עמהם, וגם לא מועיל אם יעשה תנאי שאינו מקבל שבת בענייה זו. ולכן הנכנס לבית הכנסת בערב שבת להתפלל מנחה, ושמע משליח צבור של מנין אחר אמירת ״ברכו״, לא יענה ״ברוך ה׳ המבורך״, שאם יענה שוב לא יוכל להתפלל מנחה אחר כך, שאחר שעשאו קודש היאך יעשנו חול. ואף אם יתנה שאינו רוצה לקבל שבת בעניית ״ברכו״, אינו מועיל. ואם עבר וענה ״ברכו״, לא יתפלל מנחה אלא יתפלל ערבית שתים של שבת. ועל צד היותר טוב, השומע ״ברכו״ קודם שהתפלל מנחה, יתנה שאינו מקבל עליו שבת, ויהרהר עניית ברכו בלבו בלבד. [לוית חן סי׳ ז, וסי׳ קכד. ילקו״י שבת א׳ עמוד קכד]. ואם יש רוב מנין בימי החול שלא התפללו מנחה, רשאים אלה שהתפללו ערבית מבעוד יום להשלים להם מנין, ולענות עמהם קדושה ואמנים, אף שהתפללו ערבית. ורק בערב שבת אין ראוי לאלה שעשאוהו קודש להצטרף למנין לאלה שרוצים להתפלל מנחה של חול. ושלא כדברי הגר״ש קלוגר שאסר גם בחול לענות קדושה לאחר שהתפלל ערבית. ומותר גם ליחיד להתפלל מנחה במקום שהתפללו ערבית, ורק בערב שבת החמירו הפוסקים בזה. [יביע אומר ח״ו חאו״ח סי׳ כא].

ה מי שלא הניח תפילין ביום שישי, ונזכר אחר שהתפלל ערבית מבעוד יום, או אחר שקיבל עליו שבת, אף על פי כן יניחם בלי ברכה. וכל שכן בימי החול שאם לא הניח תפילין עד אחר שהתפלל ערבית מבעוד יום, יניחם בלא ברכה. ואף על פי שדעת מרן השלחן ערוך שאין להניח תפילין אחר שהתפלל ערבית, כיון שאם לא יניח תפילין לדעת כמה מהפוסקים יהיה בכלל קרקפתא דלא מנח תפילין שעוונו חמור מאד והוא מכלל פושעי ישראל, לפיכך יש לנהוג שלא כדעת מרן, ולהכנס לספק איסור דרבנן של הנחת תפילין בלילה. ובפרט שמרן דיבר בזמן פלג המנחה של רבינו תם, ולא לזמן פלג המנחה [ערבית] אליבא דהגאונים, וכפי מנהגינו. [ילקוט יוסף שבת כרך א׳ עמוד קכז].

ו הדבר ברור שאין להקל ח״ו לעשות מלאכה אחר השקיעה שלנו, שכבר פשט המנהג כדעת הגאונים, וחס ושלום לפרוץ גדר ולהקל כשיטת רבינו

תם, ורק לחומרא בצאת השבת אנו מחמירים כדעת רבינו תם. [ילקוט יוסף שבת כרך א' עמוד קכח].

סימן רסב - לקדש השבת בשלחן ערוך - ״כבוד שבת״

א יסדר שלחנו ויציע כל המטות שבבית, ויתקן את כל עניני הבית כדי שימצאנו ערוך ומסודר בבואו מבית הכנסת. ונכון לסדר את הבית סמוך לערב, כדי שיהיה ניכר שמסדרו לכבוד שבת. ונכון ששולחנו יהיה ערוך במשך כל יום השבת. ואמרו חז״ל, שני מלאכי השרת מלוין לו לאדם בערב שבת מבית הכנסת לביתו, אחד מלאך טוב ואחד מלאך רע, וכשבא לביתו ומצא נר דלוק ושלחן ערוך ומטה מוצעת, מלאך טוב אומר יהי רצון שיהא כן לשבת הבאה, ומלאך רע עונה אמן בעל כורחו. ואם לאו ההיפך ח״ו. [ילקו״י שבת כרך א' עמוד קכט].

ב אף על פי שדעת המקובלים שיש ללבוש בשבת בגדים לבנים, בזמן הזה שכל גדולי ישראל נוהגים ללבוש חליפות שחורות, אין לשנות מן המנהג, ויחיד המשנה ולובש בגדים לבנים, אינו עושה כהוגן, דהוי כחתן בין אבלים. וראוי להסביר זאת בעיקר לבעלי תשובה, ולהדריכם שינהגו בכל מנהגיהם כמנהגם של גדולי הדור. [הליכות עולם חלק ד'].

ג ראוי לייחד בגדים טובים ונקיים לכבוד שבת וכמו שאמרו חז״ל (שבת קיג.) ״וכבדתו״ מעשות דרכיך, שלא יהא מלבושך של שבת כמלבושך של חול. וילבש בגדיו הנאים אחר שרחץ עצמו לכבוד שבת. וישתדל להחליף את כל בגדיו לכבוד שבת. והיכא דאפשר נכון לייחד טלית [גדול] לכבוד שבת. [ילקוט יוסף שבת א' עמוד תקכג].

ד יש להחליף הבגדים כבר בערב-שבת, כדי לקבל השבת בבגדים נאים, ולא כאותם המחליפים בגדיהם רק בבוקר יום השבת. ואפילו אם הוא נמצא לבדו בבית, יחליף את בגדיו, כי אין המלבושים לכבוד הרואים, אלא לכבוד השבת והחג.

ה גם האבל צריך להחליף בגדיו בשבת וללבוש בגדי שבת, ואפילו בתוך שבעת ימי האבל. אך יחליף רק את בגדיו העליונים. וכל שכן לאחר מכן, בשבתות שבתוך י״ב חודש לפטירת אביו ואמו, כי אין אבלות בשבת, וכמו שאמרו בירושלמי. ויכול להחליף לבגדי שבת אף המכובסים, ואין צריך ליתנם לאחר שילבשם מעט. [פ״ב דברכות הלכה ז'. ילקו״י על אבלות. ילקוט יוסף שבת כרך א' עמוד תקכד. ומה שכתב הרב רצאבי שכל האחרונים טעו ונמשכו אחר המהרש״ל, והמהרש״ל לא כתב כן, הנה בברכי יוסף (יו״ד ר״ס ת') כתב שמקור הדין אינו דוקא מהמהרש״ל,

אלא מהרדב״ז, ומהר״י זיין, שאין להראות אבלות בפרהסיא בשבת, וכתבו להחליף הבגדים לבגדי שבת, וסתם בגדי שבת היינו גם מכובסים, דלא חילקו בזה].

ו אין צריך לייחד נעלים לשבת, ורשאי אדם להשתמש בשבת במנעלים שנועל בימי החול. אלא שראוי ונכון למשחן ולצחצחן יפה לכבוד שבת, שבזה פנים חדשות באו לכאן. והמהדר לייחד נעלים מיוחדות לשבת, תבוא עליו ברכה. [ילקוט יוסף, שבת כרך א׳ עמוד יב].

ז ישמח בביאת השבת כיוצא לקראת המלך וכיוצא לקראת חתן וכלה, דרבי חנינא היה מתעטף וקאי בפניא דמעלי דשבתא, ואמר בואו ונצא לקראת שבת מלכתא. רבי ינאי היה אומר בואי כלה בואי כלה. וכבר פשט המנהג לומר קבלת שבת בתוך בית הכנסת, ואין יוצאים מחוץ לבית הכנסת. [ילקוט יוסף שבת כרך א עמוד קל].

ח נכון להשאר עם בגדי שבת עד אחר ההבדלה, ואם אפשר עד אחר סעודה רביעית. וכשחל ט׳ באב במוצאי שבת, אין להסיר את בגדי השבת קודם צאת הכוכבים. [ילקו״י שבת א עמ׳ קלא].

ט מנהגם של ישראל לברך הילדים בליל שבת, הן האבות והן הרבנים, שאז חל השפע וראוי להמשיכו על הילדים. וגם הבנים הגדולים מקבלים ברכה מאבותיהם. אך יש לדקדק שהצבור לא יגש לנשק את ידי הרבנים בעוד שאומרים עלינו לשבח, דכיון שהרבנים עסוקים בתפלתם, מה בצע בנשיקה זו אם אינם מקבלים ברכה. ונשיקת יד הרבנים יש בה תועלת, לפי שהם מחדשים בכל יום הלכות וכותבים ביד ימין, ושמאל מסייע לימין, ויש באצבעותיהם קדושת התורה כתובה באצבע. [ילקוט יוסף שבת כרך א עמוד קלא בהערה].

סימן רסג - הלכות הדלקת נרות שבת

א מצוה מדברי סופרים להדליק נר בערב שבת ויהא זהיר במצוה זו ולעשותו נר יפה דאמר רב הונא: הרגיל בנר הויין ליה בנים תלמידי חכמים. וראוי לאשה להתפלל אחר ההדלקה שהשי״ת יתן לה בנים תלמידי חכמים מאירים בתורה, כי בשעת עשיית המצוה התפלה נשמעת יותר. [ילקו״י שבת כרך א׳ עמ׳ קלב. וע״פ הסוד יש ענין בכיסוי העינים בידיה ובתפלה אחר הדלקת הנרות. וכמ״ש בבן איש חי. ויש מי שמטעה לומר בדברי הבא״ח לומר שכוונתו שע״פ הסוד יש לברך אחר ההדלקה. וזה אינו].

ב מעיקר הדין די להדליק נר אחד, לכבוד שבת. מכל מקום מנהגינו להדליק לפחות שתי נרות אחד כנגד זכור ואחד כנגד שמור, וכל המרבה

בנרות לכבוד שבת הרי זו משובח. ויש הנוהגות להדליק שבעה נרות או יותר. ויש מדליקות נרות כמספר הנפשות של בני הבית. וכשנולד ילד מוסיפים עוד נר. [ילקוט יוסף שבת כרך א עמוד קלה].

ג אשה שנהגה להדליק בערב שבת ז' נרות לכתחילה אין לה להפחית ממספר הנרות, וצריכה להמשיך במנהגה להדליק ז' נרות. ואם רוצה לבטל מנהגה ולהדליק רק שתי נרות מסיבות כלכליות וכדו', נכון יותר שתעשה התרה בפני ג', על שלא אמרה בתחלה שנהגה כן "בלי נדר". ואם מבטלת מנהגה באופן חד פעמי, כגון שנמצאת בבית חולים ויש שם רק ב' נרות, ואי אפשר לה להשיג ז' נרות אינה צריכה התרה. ונכון שבזמן שמתחלת לנהוג להדליק ז' נרות תתנה שאינה מקבלת עליה מנהג זה בנדר, ואז תוכל לשנות מנהגה בלי התרה. [שם עמוד קלו].

ד אפילו עני שאין לו מה לאכול חייב במצות הדלקת נרות, ושואל על הפתחים ולוקח שמן או נר ומדליק, שזה בכלל עונג שבת. ואם אין ידו משגת לקנות נר לשבת וגם יין לקידוש, נר שבת קודם. ויקדש על הפת. ואם יש לו חשמל, אין צריך לחזר על הפתחים לקנות נר, אלא יברך על החשמל. [ילקוט יוסף שבת כרך א עמוד קלז]

ה מי שאין לו אלא נר אחד בלבד וכגון שנמצא בבית האסורים וכיוצא בזה, והוא בערב שבת של חנוכה ידליק הנר לחנוכה עם הברכות, ואת אור החשמל ידליק לצורך נר שבת. ורשאי אף לברך על הדלקת נר חשמל "להדליק נר של שבת". ואם אין לו אור חשמל ויש לו רק נר אחד, יש מי שאומר שבזמן הזה שבלאו הכי מדליקים בבית, ידליק הנר לצורך נר חנוכה, ויעלה לו גם לשלום ביתו, שלא יתקל בכסא וכדו' ויש חולקים. ואם יש לו שתי נרות ידליק נר אחד לנר חנוכה ונר אחד לשבת, אף אם הוא בליל ב' והלאה של חנוכה. [ילקוט יוסף, שבת כרך א' עמ' קלח].

ו המדליק צריך שידליק רוב היוצא מן הפתילה שבנר, כדי שהאש תעלה יפה מיד כשסילק ידו מההדלקה. ואין צריך להבהב הפתילה קודם ההדלקה. ואף על פי כן יש שנהגו להדליק הפתילה ולכבותה, קודם ההדלקה כדי שתהא מחורכת ויאחז בה האור יפה. [ילקו"י שם עמ' קלט].

ז אשה שהדליקה נרות שבת, ואחר מספר רגעים מההדלקה כבו הנרות מהרוח וכיוצא בזה, אם ברור לה שעדיין לא שקעה החמה צריכה לחזור ולהדליק הנרות בלי ברכה, ואם חוששת שכבר שקעה החמה לא תדליק הנרות מחשש חילול שבת. ואם קיבלה שבת בפירוש, או שהיא מבנות אשכנז הנוהגות לקבל עליהם שבת בהדלקה, תאמר לבני הבית שלא קיבלו עליהם שבת להדליק את הנרות (קודם שקיעה). ויש אומרים שגם בנר של חנוכה שמדליקין בערב שבת אם כבו הנרות צריך לחזור ולהדליקם מבעוד יום. ומכל מקום מעיקר הדין גם בערב שבת, אם כבו נרות חנוכה אינו זקוק להדליקם. [ילקו"י שבת כרך א' עמוד קלט]

ח מנהגינו פשוט שאין מקפידים לכבות את החשמל לפני הדלקת הנרות של שבת, ואין בזה חשש ברכה לבטלה. [ילקו״י שבת כרך א׳ עמוד קמ]

ט ראוי לכתחילה ללבוש בגדי שבת קודם ההדלקה, ואם הזמן מצומצם ויש חשש שאם תלבש בגדי שבת קודם ההדלקה יעבור זמן ההדלקה, תדליק ואחר כך תלבש בגדי שבת. ואשה נשואה הנוהגת לילך בביתה בגילוי שערות ראשה, צריכה לכסות הראש בעת ברכת הנרות. [ונכון לנהוג שלא לילך גם בבית בגילוי ראש, דאף שמעיקר הדין מותר, הזוה״ק החמיר בדבר. טהרת הבית ח״ב עמ׳ קסב]. ואם היא לובשת פאה נכרית, אף על פי שמן הדין אסור לאשה נשואה לצאת לרשות הרבים בפאה נכרית, מכל מקום בבית מותר, ולכן יכולה לברך על הנר וכל הברכות כולם, כשהיא לובשת פאה. ומנהג יפה לתת כסף לצדקה קודם ההדלקה. [שם עמ׳ קמב].

סימן רסג - החייבים בהדלקה

י הדלקת נר בשבת היא מצוה מדברי סופרים, ואינה רשות שאם ירצה ידליק ואם ירצה לא ידליק, אלא היא חובה על כל בית בישראל. ובין האנשים ובין הנשים חייבים להיות בבתיהם נר דלוק בשבת, אלא שהנשים מצוות על זה יותר מן האנשים. מפני שהן עקרות הבית ועוסקות בצרכי הבית, וגם הן מצויות בבית. לפיכך מי שמתגורר בגפו, כגון אלמן, מברך ומדליק על הנרות שמדליק בביתו. [ילקו״י שבת כרך א עמוד קמב].

יא טוב שהאיש יעסוק בתיקון הנרות של שבת, שיניח הנרות בפמוט, וכדומה. ויש נוהגים שהבעל מדליק את הנר בלי ברכה, ומכבה מיד, כדי להכינו שידלק היטב. או שידליק בחדר אחר או במטבח, וכיו״ב. ומכל מקום לא יברך על הדלקתו שבחדר האחר. ואפילו אם מדליק קודם הדלקת הנרות של אשתו, בחדר האוכל. ואם הבעל הקדים ובירך על הדלקת הנרות שהדליק בחדר השינה, אין האשה רשאית לברך על הדלקת הנרות שמדליקה בחדר האוכל. ואין הבעל צריך לשלם לאשתו שכר המצוה כדין החוטף מצוה מחבירו. אולם לכתחלה ברור שהאשה קודמת לבעל בהדלקת הנרות. [ילקוט יוסף שבת כרך א׳ עמוד קמג].

יב גם אשה רווקה הדרה לבדה, או אשה שנתאלמנה או נתגרשה, חייבת להדליק נרות בערב שבת ובערב יו״ט. וכן מי שאין אשתו מדליקה מאיזו סיבה שהיא, חייב להדליק נרות שבת ויו״ט, ולברך עליהם. ואף אם יש לו בת גדולה הדרה עמו, עדיף שהוא עצמו ידליק הנרות, אבל אם חולה או זקן שאינו יכול להדליק בעצמו, ימנה את בתו כשליח להדלקת הנר, והיא תדליק. [ילקוט יוסף שבת כרך א׳ עמוד קמד].

יג אף מי שהוא נשוי ושובת לבדו בביתו, מפני שאשתו נמצאת בבית חולים, או שנוסע לבדו לשבות באיזה מקום, וכל כיוצא בזה, חייב להדליק נרות שבת במקום ששובת בברכה. ואף אם אשתו מדליקה נרות שבת במקום שהיא נמצאת בו. [ילקוט יוסף שבת כרך א' עמוד קמד].

יד מעיקר ההלכה אין חובה כלל על הבנות הרווקות הסמוכות על שלחן הוריהן להדליק נרות שבת. ומעולם לא נהגו בנות הספרדים לעשות כן. ומכל מקום אם יש ברצונן להתנהג בחסידות ולהחמיר על עצמן להדליק נרות שבת בחדריהן, אסור להם לברך על ההדלקה, ויכולות להדליק בחדריהן רק בלי ברכה. [מרן בש"ע סי' רסג ס"ח כותב: ב' או ג' בעלי בתים אוכלים במקום אחד, י"א שכל אחד מברך על מנורה שלו, ויש מגמגם בדבר ונכון להזהר בספק ברכות, ולא יברך אלא אחד. ע"כ. והרי הספרדים קיבלו הוראות מרן, ובפרט כאן שיש חשש ברכה לבטלה]. ואם ירצו ישמעו את הברכה מפי האם, שהיא עקרת הבית, בעת שמדליקה את הנרות בחדר האוכל, ויענו אמן, ואז תדלקנה בחדריהן בלי ברכה. וכל שכן שהבנים הרווקים אינם רשאים להדליק נרות שבת בברכה, בחדרים המיוחדים להם בבית הוריהם. [ילקוט יוסף שבת כרך א' עמוד קמה, שו"ת יחוה דעת חלק ב' סימן לב]

טו בחור הלומד בישיבה עם פנימיה צריך להדליק נרות שבת בחדר השינה שלו. וצריך שהנרות יהיו גדולים שיעור שכאשר יחזור מסעודת ליל שבת ישארו דלוקים. ובעת שמדליק הנרות יברך לפני ההדלקה, ואם יש בחדר כמה בחורים הישנים שם, האחד ידליק בתורנות, והאחרים ישמעו ויצאו ידי חובתם. ואין הבדל בזה אם ההורים נמצאים בארץ או בחו"ל. ואמנם אם יש חשש של שריפה אם ידליקו בחדרים, יש להמנע מלהדליק בחדרים, ויסתפקו בהדלקת נרות שבת בחדר האוכל. [ילקוט יוסף שבת א עמוד קמו. ירחון קול תורה אלול תשס"ג עמוד לג].

טז והוא הדין למוסד חינוכי לבנות שצריכות הבנות להדליק נרות שבת בברכה בחדר השינה שלהן. ואם יש מספר בנות בחדר אחד, תדליק אחת מהדרות בחדר. ויעשו כן בתורנות. ואם אין להן אפשרות להדליק בחדר מאיזו סיבה שהיא, מדליקות את הנרות בחדר האוכל המשותף לכולן, ורוצות כל אחת ואחת מהבנות שהגיעו למצוות להדליק נר שבת, יש להן לשמוע את ברכת להדליק נר של שבת מפי אחת הבנות, ואז כולן ידליקו את הנר שלפניהן בלי ברכה. וכן המנהג אצל עדות המזרח. [ילקו"י שבת כרך א עמוד קמז]

יז בחור רווק הלומד בפנימיה, או בת המתגוררת בפנימיה, המוזמנים לסעוד אצל מכרים או קרובי משפחה, וחוזרים לישן בחדריהם בפנימיה, ידליקו הנרות בחדר השינה בברכה, אחר שיגיע זמן פלג המנחה, ויקבלו שבת בהדלקה. ואם מדליקים תוך חצי שעה מהשקיעה אינם צריכים לקבל שבת. ויתנו שמן שיעור שישאר דלוק עד שיחזרו לישון, או נרות גדולים. ואם הם מגיעים לביתם לשבת חופשה, או לימי בין הזמנים,

נפטרים בברכת הנר של עקרת הבית, ודינם ככל יתר בני הבית. [ילקו״י שבת כרך א עמוד קמז]

יח כלה השובתת אצל חמותה, צריכה הכלה להדליק הנרות בברכה בחדר השינה שמייחדים עבורה. והחמות תברך על ההדלקה שבחדר האוכל. וכן הוא הדין לבת נשואה השובתת עם בעלה אצל אמה, ומייחדים להם חדר לשינה, שמדליקה ומברכת בחדר השינה. [ילקו״י שבת א׳ (עמוד קמז). ומה שכתב החיד״א דכלה וחמותה אף שחלוקים בעיסתם רק אחת מברכת, הנה איירי בחדר אחד, אבל בשני חדרים, כל שמייחדים לכלה חדר, חשיב כמושכר לה, ויש עליה חיוב להדליק בחדר אחר. וע׳ בש״ע הגר״ז (סי׳ רסט ס״ט) שכתב, שאם בעה״ב משתמש בחדר ג״כ צריך להדליק וכו׳. אמנם עיקר חיוב ההדלקה הוא בחדר אחד שבו אוכל, ולא בכל החדרים, ומה שמייחד החדר לחתן ולכלה, עיקר השימוש בשבת הוא להם, והוי כמושכר להם, ולכן יש עליהם חיוב להדליק].

יט אורח המתארח אצל קרוביו או ידידיו, ומייחדים לו חדר לשינה, אף שאוכל ושותה עם בעל הבית, צריך להדליק נר שבת בברכה בחדר השינה שייחדו לו. וכן מי שמתארח בבית מלון צריך להדליק נר שבת בחדרו. ואם בעלי בית המלון חוששים מדליקה, ואינם מאפשרים להדליק נר בחדר השינה, ידליק בברכה בחדר האוכל, ואם כבר קדמו אחרים והדליקו נרות שבת בחדר האוכל, אין לו לברך שם עוד, אלא יוכל לברך על הדלקת החשמל בחדר השינה. [ילקוט יוסף שבת כרך א עמוד קמח].

כ המתארחים אצל קרוביהם לסעודת ליל שבת, ויוצאים מבעוד יום וחוזרים לביתם לאחר הסעודה, לישן שם, אם הם יוצאים מביתם אחר שהגיע זמן פלג המנחה, ידליקו הנרות בביתם בברכה, וילכו לבית קרוביהם. ויתן שמן כשיעור שידלק עד שיחזרו לביתם לישן, או נרות גדולים שידלקו עד שיחזרו לביתם. ואם יוצאים קודם פלג המנחה, אין להם לברך על ההדלקה. [ילקוט יוסף שבת כרך א עמוד קמח].

כא חיילים היוצאים לשמירה בליל שבת, אם הם חוזרים לפנות בוקר, ולא יספיקו ליהנות כלל מהנרות, אין להם להדליק נרות בערב שבת, ואנוס רחמנא פטריה. אבל אם הם חוזרים מהשמירה במשך הלילה, ידליקו נרות ארוכים, באופן שישארו דלוקים עד לחזרתם מהשמירה. ואם חוששים שמא עד שיחזרו כבר יכבו הנרות, ולא ישתמשו לאור הנר, ידליקו בלי ברכה. [ילקו״י שבת כרך א עמוד קמט].

כב חיילים הנמצאים באוהל סיירים, ששם הסכנה מרובה בהדלקת הנרות באוהל, אין להם להדליק באוהל, אף אם הם אוכלים שם, אלא יסמכו על החשמל, וידליקו תאורה זו במיוחד לצורך שבת, ויברכו להדליק נר של שבת. [ילקו״י שבת כרך א עמוד קמט].

כג יולדת הנמצאת בבית חולים בערב שבת, או בבית החלמה, אם אוכלת ליד מטתה בחדרה, תדליק שם נר שבת בברכה, אפילו אם בעלה

מדליק נרות בביתם. ואם כבר הקדימו אחרים והדליקו נרות שבת בחדרה, אינה צריכה להדליק, ואינה צריכה להשתתף בפרוטות בהדלקת הנר של בית החולים, שמסתמא בית החולים מזכה לה חלק בשמן ובנרות, כשם שכל מחסורה על הנהלת בית החולים או בית ההחלמה. ואם הנהלת המקום אינה מאפשרת להדליק נרות ליד מטת היולדת, מסיבות רפואיות וכדומה, תדליק בחדר האוכל של בית החולים, אם אוכלת שם. ואם קדמו נשים אחרות והדליקו הנר בחדר האוכל של בית החולים, אין לה להדליק שם בברכה. ותסמוך על הדלקת החשמל שבחדר השינה. ואם רוצה להדליק נרות גם היא בחדר האוכל, לדידן יש להורות שתדליק בלי ברכה. [ילקו"י שבת כרך א עמוד קמט]

כד היולדת, יכולה להדליק נרות שבת בביתה בברכה, אף על פי שהיא טמאה. וכן הדין לכל אשה טמאה שצריכה להדליק נרות שבת בברכה, כשם שחייבת בברכת המזון ושאר ברכות, וכן המנהג בכל תפוצות ישראל. [ילקוט יוסף שבת כרך א עמוד קנ].

כה סומא [עיוורת] מדליקה הנרות ומברכת, שהרי יש לה הנאה במאורות על ידי שאחרים רואים ויורוה את הדרך אשר תלך בה, וכמו שאמרו כן לענין ברכת יוצר המאורות שהסומא מברך ברכה זו מהטעם האמור. ומכל מקום אם יש לה בעל פיקח שהוא רואה, נכון שהוא יברך וידליק נרות שבת. [ילקוט יוסף שבת כרך א עמוד קנ].

כו אשה ששכחה להדליק נרות שבת, וגם בעלה לא הדליק, יש אומרים שמכאן ולהבא צריכה להוסיף בכל ערב שבת נר נוסף על מה שהיתה רגילה להדליק עד כה. ויש מקילים בזה על כל פנים באשה עניה שתוסיף מעט שמן, או שתקח נרות שעוה גדולים יותר מעט. וכן אשה שהיתה רגילה להדליק ב' או ז' נרות, ופחתה נר אחד, יש אומרים שצריכה להדליק מכאן ולהבא נר נוסף. ובלאו הכי בזמן הזה שיש אור החשמל דלוק בבית, אין צריך לקנוס בזה, ולכן גם אם שכחה פעם אחת ולא הדליקה נרות כלל, והיה אור החשמל דלוק, תדליק בשבת הבאה כמנין הנרות שהורגלה בו עד כה. [ילקוט יוסף שבת כרך א עמוד קנא].

כז אשה שפשעה ולא הדליקה נרות במשך זמן רב, ואחר כך חזרה בתשובה והתחילה לשמור תורה ומצוות, אין צריך לקנוס אותה להדליק נר נוסף, אפילו אם לאחר נישואיה הדליקה כמה פעמים ב' נרות, יכולה להמשיך ולהדליק ב' נרות, בפרט בזמן הזה שמשתמשים באור החשמל. [ילקוט יוסף שבת כרך א עמוד קנב].

כח אשה ששכחה להדליק נר בערב יום טוב, אין קונסין אותה שתצטרך להדליק מכאן ולהבא נר נוסף על מה שהיתה מדליקה קודם לכן. ובפרט כשהיה אור החשמל דלוק, שגם בשבת אין קונסין אותה. [ילקוט יוסף שבת כרך א עמוד קנב].

כט אין צריך להדליק נרות שבת בבית הכנסת, שבזמן הזה שאין אורחים סועדים בבית כנסת בשבת, לא תיקנו להדליק שם נרות שבת. ויש מקומות שנהגו להדליק נר שבת בבית הכנסת, אבל אין להם לברך על ההדלקה. שהדלקה זו אינה מתקנת חכמים, אלא משום שנאמר "באורים כבדו ה'". ואין צריך לדקדק בהם להדליקם במקומם, אלא יכולים להדליקם במקום אחד, ולהעבירם לפני השבת למקום אחר. [ילקוט יוסף שבת כרך א עמוד קנב].

ל קהלות שנהגו ששמש בית הכנסת מדליק נרות שבת בבית הכנסת קודם כניסת השבת בלי ברכה, ואחר כחצי שעה בא החזן ומברך ברכה בשם ומלכות על הדלקת הנרות, יש לבטל מנהגן זה, שאין לו כל יסוד בהלכה, ועמי הארץ שאינם בקיאים בהלכה הנהיגוהו. [ילקו"י שבת כרך א' עמוד קנג].

לא יש נוהגים לתת שמן בנרות שבת שבבית הכנסת, כשיעור שיהיו דולקים עד יום שבת בערב. וכן עושים ביום טוב, ועושים כן משום כבוד בית הכנסת, שנאמר: באורים כבדו ה', ואין בזה חשש משום בל תשחית. [ילקוט יוסף שבת כרך א' עמוד קנג].

סימן רסג - ברכת ההדלקה

לב צריך לברך על הדלקת הנרות בערב שבת, אשר קדשנו במצותיו וצונו להדליק נר של שבת. ובערב יום טוב מברכים להדליק נר של יום טוב, והיינו בליל ראש השנה, ליל סוכות, ליל שמחת תורה, ליל פסח, ליל שביעי של פסח, וליל שבועות. ובערב יום הכפורים מברכים להדליק נר של יום הכפורים. [ילקוט יוסף].

לג הברכה צריכה להיות קודם ההדלקה, שאפילו לדעת האומרים שקבלת שבת תלויה בהדלקת הנרות, אין האשה מקבלת שבת בברכה, אלא עד שתסיים הדלקת כל הנרות שברצונה להדליק לכבוד שבת. וממילא דין הדלקת נרות בערב שבת ככל שאר המצות שמברכים עליהם עובר לעשייתן. דהיינו קודם עשייתן. כדאיתא בפסחים (ז:). וכן פסק הרמב"ם (בפרק ה' מהלי שבת ה"א) בזו הלשון: וחייב לברך קודם ההדלקה, באי"י אמי"ה אקבי"ו להדליק נר של שבת. וכי"כ ראבי"ה (סי' קצט) והמרדכי (פרק במה מדליקין סי' רצג) והאור זרוע ח"ב (דף נז ע"ג), וכי"כ בספר הפרדס (פרק יג עמוד קנח), ובספר הבתים הלכות שבת (שער ששי עמוד רעג), ובשבולי הלקט (סי' נט). ולדעת הרמב"ם (סוף פרק ג מהלכות אישות) אם בירך אחר עשייתן ברכה לבטלה היא. וכן פסקו האחרונים (ביורה דעה סימן יט). ולכן אשה המברכת

לאחר ההדלקה נכנסת בספק ברכה לבטלה לדעת מרן השלחן ערוך. ואף שהאשכנזים נוהגים כדברי הרמ״א לברך אחר ההדלקה, מנהג הספרדים לכל עדותיהם לברך קודם ההדלקה, על פי דעת הגאונים והרמב״ם והשלחן ערוך, ואין לשנות מהמנהג. ומה שראינו בכמה קהלות שגם הספרדים נהגו כדעת הרמ״א, עשו כן על פי הוראות רבני האשכנזים, שלא טוב עשו בעמם להורות לספרדים נגד דעת מרן השלחן ערוך, ולכן יש להחמיר ולחזור למנהג הקדום של הספרדים, לברך קודם ההדלקה. ועל הצד היותר טוב נכון שתעשה תנאי פעם אחת בשנה, שאינה מקבלת שבת בברכת הדלקת הנרות. ואין חילוק בכל זה בין איש לאשה, אלא שבאיש אין צריך להתנות. דאפילו לדעת בעל הלכות גדולות שקבלת שבת תלויה בהדלקת הנרות, אין קבלת שבת תלויה בברכה, אלא בגמר ההדלקה שניכר בה כבוד שבת. [שו״ת יביע אומר ח״ב סימן טז. וחלק ט׳ חאו״ח סימן כד עמוד לד. וחלק י׳ סימן כא עמוד כט]. ומצוה להודיע דין זה בשיעורי תורה, להודיע לעם שכן דעת רבותינו הפוסקים הראשונים. ואין לשנות מדבריהם כלל. ושומע לנו ישכון בטח. [ילקוט יוסף שבת כרך א׳ עמוד קנט, ועמוד תקנב. שארית יוסף חלק ג׳ עמוד שפז. ובאורך בילקוט יוסף על הלכות ציצית סימן ח׳ הערה יט, ובמה שכתבנו בירחון קול תורה סיון תשס״ג עמוד יב].

לד אפילו אשה שנהגה לברך ברכת הדלקת הנרות אחר ההדלקה, ועשתה כן על פי מה שלימדו אותה הוריה ועל פי מנהג ההורים, צריכה לבטל מנהגה, ולנהוג לברך תמיד קודם ההדלקה, בין בשבת בין ביום טוב, ואין לחוש בזה למה שמבטלת מנהג הוריה. [יביע אומר חלק י׳ אורח חיים סימן כא עמוד כט].

לה אשה ספרדיה שהדליקה נרות לכבוד שבת, ושכחה לברך על ההדלקה קודם ההדלקה, כפי שצריך לפי הדין, אין לה לברך לאחר ההדלקה על ידי כך שתניח ידיה כנגד פניה ותברך, שאין זה נחשב כעובר לעשייתן. [ילקוט יוסף שבת כרך א׳ עמ׳ קסב].

לו ומכל מקום אם נזכרה שלא בירכה על ההדלקה קודם שסיימה להדליק את כל הנרות שהיא נוהגת להדליק בכל ערב שבת, יכולה לברך קודם הדלקת הנר הנשאר. אבל אם הדליקה את כל הנרות לא תברך עוד, שאין מברכים אחר עשיית המצוה. [ילקו״י שבת א עמוד קסב]

לז לכתחלה אין להוסיף בנוסח הברכה של הדלקת הנרות להדליק נר של שבת קודש, שיש בזה חשש הפסק בין הברכה להדלקה, אלא יש לברך בנוסח להדליק נר של שבת ותו לא מידי. ומכל מקום אם חתמו של שבת קודש, בדיעבד לא חשיב הפסק. [יביע אומר חלק ב׳ סי׳ טז יח]

לח אשה שבירכה על ההדלקה, וקודם שהדליקה את הנר שוחחה בדברים בטלים, שאינם מענין ההדלקה כלל, צריכה לחזור ולברך לפני שמדליקה את הנרות. אבל אם דיברה אחר הברכה מעניני ההדלקה, כגון

שנכבה הגפרור קודם שהאש אחזה בפתילה, וביקשה שיביאו לה גפרור אחר, וכדומה, בדיעבד אינה חוזרת לברך על ההדלקה. [ילקו״י שבת כרך א עמוד קסד]

לט אשה שהדליקה בערב שבת בזמן ההדלקה נר של גאז, ולא התכוונה כלל לצאת בזה ידי חובה של הדלקת נרות שבת, ואחר כך מדליקה נרות לכבוד שבת, רשאית לברך על הדלקת נר זה קודם ההדלקה, מאחר שלא נתכוונה לצאת ידי חובתה בהדלקת נר הגאז. [שם]

מ הדבר ברור אם השפחה הדליקה את הנר לכבוד שבת, אין לאשה לברך על ההדלקה, ואף כשישראל חבירו עושה מצוה בשליחותו אין המשלח יכול לברך על סמך מעשה השליח. [ילקוט יוסף שבת כרך א׳ עמוד קסז. שו״ת יביע אומר חלק ד׳ סימן נ]

מא כלה שמדליקה נרות בביתה בפעם הראשונה, אינה מברכת שהחיינו, שיש בזה איסור ברכה שאינה צריכה. שכל מצוה שאין קבוע לה זמן אין לברך עליה ברכת שהחיינו. [שו״ת יביע אומר חלק ד׳ סימן נ׳. שו״ת יחוה דעת חלק ב׳ סימן לא].

מב אם חל יום טוב בשבת, יש לברך בנוסח להדליק נר של שבת ויום טוב. ואם שכחה ובירכה כפי הרגלה להדליק נר של שבת, ולא הזכירה של יום טוב כלל, אינה חוזרת לברך. [ילקוט יוסף שבת כרך א עמוד קסז].

מג הדבר פשוט שבן חוץ לארץ המתארח אצל בן ארץ ישראל בשבת שחל בה יום טוב שני של גלויות, והוא סמוך על שולחנו ואוכל מסעודתו, ונחשב מבני הבית, הרי הוא יוצא בהדלקת הנרות של בעל הבית, אף על פי שבעל הבית מברך רק ברכת להדליק נר של שבת, ואינו מזכיר של יום טוב בברכת ההדלקה. ואם מייחדים לו חדר בפני עצמו לשינה, אף שאוכל יחד עם בני הבית, מדליק לעצמו בחדר השינה, ויברך להדליק נר של שבת ויום טוב. [ילקוט יוסף שבת כרך א׳ עמוד קסז].

מד הנמצא במקום מטונף שיש שם ריח רע, ואינו יכול לברך על הדלקת הנרות מפני הריח רע שיש בחדר, ידליק נרות בלי ברכה. ואם אחר שהדליק נסתלק הריח, לא יברך אחר ההדלקה, אפילו אם הוא לפני השקיעה. [ילקו״י שבת א׳ עמ׳ קסז. שו״ת יביע אומר ח״ו יו״ד סי׳ כט].

סימן רסג - זמן ההדלקה

מה אין להדליק נרות שבת בעוד היום גדול, שנשאר יותר משעה ורבע לפני צאת הכוכבים, שהוא קודם זמן פלג המנחה. ואפילו אם רוצה לקבל עליו את השבת בשעה זו, שהרי אינו ניכר שמדליק הנרות לכבוד שבת, וגם אינו יכול לקבל עליו את השבת כל כך מוקדם. ולכתחלה לא ידליק גם אחר שהגיע זמן פלג המנחה. ומכל מקום במקום צורך אם רוצה להדליק הנרות בעוד היום גדול, אחר שכבר הגיע זמן פלג המנחה, רשאי לעשות כן, באופן שמקבל עליו את השבת בהדלקה, שכיון שמקבל עליו את השבת מיד, אין זו הקדמה. [ילקוט יוסף שבת כרך א' עמוד קסח].

מו ולפיכך נשים המדליקות נר שבת ורוצות לנסוע לכותל המערבי אחר ההדלקה, או לנסוע לטבול במקוה טבילת מצוה, יש להן להקפיד שההדלקה תהיה חצי שעה סמוך לשקיעה החמה, ורק אז יכולות להדליק הנר, ומיד לנסוע לכותל או למקוה, באופן שהנסיעה היא קצרה. והנשים מבנות אשכנז צריכות להתנות קודם הדלקה זו שאינן מקבלות שבת בהדלקה. אבל הנשים הספרדיות אינן צריכות להתנות כן, אלא לרווחא דמילתא, שטוב ונכון שגם הן יתנו שאינן מקבלות שבת בהדלקה. ואם הדליקה אחר פלג המנחה, קודם חצי שעה מהשקיעה, אין לה לנסוע או לעשות מלאכה אחר ההדלקה, שכאן בעל כרחה מקבלת שבת בהדלקתה. ולכן אם צריכה לנסוע לטבול, ידליק בעלה או אחד מבני הבית את הנרות, בזמן ההדלקה. ואף אם הדליקו את הנרות מבעוד יום, נכון לאחר סעודת ליל שבת עד צאת הכוכבים. ויש מי שמיקל בזה במקום צורך, ובפרט לצורך נסיעה לטבילה וכדומה, שתוכל להדליק נר של שבת מפלג המנחה, ולהתנות שאינה מקבלת שבת, ואחר כך לנסוע למקום הטבילה. [ילקוט יוסף שבת כרך א' עמוד קסט, שארית יוסף חלק ג' עמוד שפב. ומה שכתבנו שיש מי שמיקל וכו', ראה בילקו"י שבת א' מהדורת תשס"ד עמו' תקמו, ובאוצר דינים לאשה ולבת מהדורת תשס"ה, עמ' רמו].

מז זמן הדלקת נרות שבת בערב שבת, לכתחלה הוא כעשרים דקות קודם השקיעה. ומנהג זה הוא גם בירושלים על פי מנהג הספרדים ועדות המזרח. ובמקום צורך אפשר להדליק הנרות כעשר דקות קודם השקיעה. ואין צריך להחמיר בזה ולנהוג בירושלים כפי שנדפס בלוחות על פי הרב טוקצ'ינסקי, להדליק את הנר ארבעים דקות קודם השקיעה. שאין לזה כל יסוד בהלכה. וכן נהגו הרב בעל כף החיים זצ"ל, והגאון רבי עזרא עטייה זצ"ל, להדליק את הנרות כעשרים דקות קודם השקיעה. ובפרט בשבת חנוכה שנכון לכתחלה לאחר את ההדלקה של נרות שבת עד לכעשר דקות קודם השקיעה, שזמן תוספת שבת אין לו שיעור, ודי שיהיה תוספת שבת כמה רגעים קודם השקיעה. וספרדי שנהג להחמיר ולהדליק הנרות ארבעים דקות לפני שקיעת החמה בחושבו שכן מנהג ירושלים, רשאי לחזור בו ממנהגו. ומדינא אינו צריך התרה לבטל מנהגו, דהוי מנהג בטעות, ועל כל פנים נכון שיעשה התרה בשלשה ויתחרט בפניהם על שלא אמר "בלי נדר". [ילקו"י שבת כרך א' עמוד קעא, ובמהדורת תשס"ד

עמוד תקמט. וראה בשו״ת יביע אומר חלק ה׳ סימן כא. וראה מעשה עם הגרש״ז אויערבאך זצ״ל בשארית יוסף ח״ג עמוד שפה].

מח גם הנשים חייבות במצות תוספת שבת ויום טוב, ולכן מן הראוי שהאשה תקבל עליה שבת איזה זמן קודם השקיעה, כדי להוסיף מחול על הקודש, והנשים בנות אשכנז מקבלות עליהן את השבת בהדלקת הנרות. [ילקו״י שבת כרך א עמוד קעה. ואם תוספת מה״ת, ראה עמו׳ תקנא].

מט מי שהיה בביתו נר דלוק מבעוד יום, קודם זמן פלג המנחה, אפילו אם הדליקוהו לצורך שבת, ואפילו אם קיבל עליו את השבת בהדלקה, צריך לכבותו ולחזור ולהדליקו בלי ברכה כשיגיע זמן ההדלקה, כדי שתהיה ההדלקת ניכרת שהיא לכבוד שבת. ואם הדליק את הנר מפלג המנחה, ולא קיבל עליו את השבת בהדלקה, אף שעשה שלא כדין, מכל מקום אין צריך לכבותו ולחזור ולהדליקו. ואם הדליק הנר מפלג המנחה, ולא בירך על ההדלקה, וגם לא קיבל שבת בהדלקתו, יכבהו ויחזור להדליקו כשיגיע זמן ההדלקה [או מפלג המנחה באופן שמקבל עליו שבת] בלי ברכה. וכל זה בנר שמייחד אותו להדליק נרות שבת, אבל שאר הנרות שבבית, והחשמל, יכול להדליקם מבעוד יום כשירצה. [ילקוט יוסף שבת כרך א׳ עמוד קעו]

נ לא תאחר להדליק עד סמוך לשקיעה, שמא יעבור הזמן ולא תוכל להדליק. ואם נתאחרה מלהדליק את הנרות מאיזו סיבה, אם יודעת בבירור שעדיין לא שקעה השמש, יש להדליק את הנרות בברכה. אבל אם היא מסופקת בזמן השקיעה, או שאינה יודעת אם השעון שבידה הוא מדוייק, חלילה מלהכנס בספק חילול שבת, ומוטב להישאר בחושך ולבטל מצות הדלקת הנר, מאשר להכנס בספק חילול שבת על ידי ההדלקה. ואם הבעל רואה שאשתו מתעכבת בהדלקת הנרות, מאיזו סיבה שהיא, וחושש לחילול שבת, מוטב שידליק בעצמו, אף אם אשתו תמחה בידו. ולכן מצוה לזרז את בני ביתו לסיים את הכנותיהם ולהדליק הנרות בעוד מועד, וכדברי חז״ל, ג׳ דברים צריך אדם לומר בתוך ביתו ערב שבת עם חשיכה, ובהם הדליקו את הנר. ולאחר שאמר להם כן, אינו צריך להמתין עד שיראה אותם מדליקים את הנרות, אלא רשאי לילך לבית הכנסת להתפלל מנחה. [ילקוט יוסף שבת כרך א׳ עמוד קעז].

נא אשה ששכחה להדליק נרות שבת, ונזכרה בתוך זמן בין השמשות, שהוא י״ג דקות וחצי בשעות זמניות, יכולה לצוות לגוי להדליק נרות לכבוד שבת. אבל לא תברך על הדלקה זו. ויכול להדליק כל הנרות כמו בכל ערב שבת. ואפילו אם קיבלה עליה את השבת בפירוש, יכולה לצוות לגוי להדליק הנר. ואפילו אם קיבלו עליהם רוב הצבור את השבת. ואפילו אם היא עצמה קיבלה את השבת יחד עם הצבור. ואפילו אם יש בית כנסת אחת בעיר וכבר קיבלו את השבת, אם הוא עדיין בתוך זמן בין השמשות, יכולה לצוות לגוי להדליק הנר. וכל שכן אם בעלה קיבל עליו את השבת. [משנ״ב סי׳ רסא ס״ק יז]. אולם אם אור החשמל דלוק בדירה, אסור

לומר לגוי להדליק את הנרות. ואחר צאת הכוכבים אין להתיר בזה בכל אופן. [ילקו״י שם עמו׳ קעז]

סימן רסג - קבלת שבת בהדלקה

נב יש אומרים שכיון שהדליקה האשה נרות שבת, חל עליה תוספת שבת מחול על הקודש וכאילו קיבלה עליה שבת ואסורה בעשיית מלאכה. וכן אסור לה לאכול ולשתות עד לאחר הקידוש, אפילו אם עדיין היום גדול. ולפיכך נוהגות קצת נשים שאחר שבירכו והדליקו את הנר, אינן מכבות את הגפרור שבידן, אלא משליכות אותו לארץ והוא נכבה מאליו. ויש המחמירים עוד שאין האשה מתפללת מנחה אחר הדלקת נרות שבת, שמאחר ועשתה אותו קודש לא תעשנו חול, בתפלת מנחה של חול. אולם דעת רוב הפוסקים ומרן השלחן ערוך, שאין קבלת שבת תלויה בהדלקה כלל, ולכן האשה מותרת בעשיית מלאכה ובטעימה גם לאחר הדלקת הנרות, כל זמן שלא שקעה השמש. וכן עיקר להלכה. [וצ״ע אמאי הבן איש חי כתב לא כן, אחר שהוא עצמו כתב בכמה דוכתי שקיבלנו הוראות מרן]. ומכל מקום נכון שהאשה תתנה ותגלה דעתה שאין ברצונה לקבל שבת בהדלקת הנרות בערב שבת, ומספיק להתנות תנאי זה פעם אחת בשנה. ואם שכחה ולא התנתה, רשאית לעשות מלאכה הנחוצה אחר ההדלקה, ומכל שכן שרשאית להתפלל מנחה. ומכל מקום לכתחלה יותר נכון שהאשה תתפלל מנחה קודם שתדליק את הנרות, אבל אם שכחה להתפלל תחלה, או שהזמן דחוק, מותר לה להתפלל מנחה אחר הדלקת הנרות, ואפילו אחר ששקעה החמה, בתוך י״ג דקות וחצי [זמניות, כרבע שעה] אחר השקיעה. וכן מותר לה להטמין את החמין [בדבר שאינו מוסיף הבל, כגון שמיכות] אחר הדלקת הנרות. [ילקוט יוסף שבת כרך א׳ עמוד קעט].

נג אשה שהדליקה נרות וקיבלה עליה שבת, ושוב נזכרה ששכחה להפריש חלה או לעשר את הפירות והירקות, רשאית להפריש חלה ולעשר את הפירות והירקות קודם צאת הכוכבים, אף אם היא רגילה לקבל שבת בהדלקה. וכל שכן באיש בהדליק נרות שבת, שרשאי להפריש אחר ההדלקה תרומות ומעשרות על פירות וירקות לפני כניסת השבת. [ילקו״י שבת כרך א עמוד קפא].

נד האיש שהדליק נרות שבת רשאי לעשות מלאכה אחר ההדלקה. ואף אין צריך להתנות קודם ההדלקה שאינו מקבל שבת בהדלקתו. שהרי אין מנהג האיש לקבל את השבת בהדלקה. ומכל שכן שרשאי להתפלל מנחה אחר שהדליק נרות שבת, ומכל מקום הרוצה להתנות פעם אחת בשנה שאינו מקבל עליו שבת בהדלקת הנרות, תבוא עליו ברכה. [יבי״א ח״ב סי׳ טז אות י׳]

נה מי שהדליקה נרות ביום שישי, ואחר ההדלקה נזכרה שאכלה כחצי שעה קודם ההדלקה ועדיין לא בירכה ברכת המזון, ומברכת ברכת המזון אחר ההדלקה, אין לה להזכיר רצה והחליצנו בברכת המזון, ואפילו הנשים בנות אשכנז הנוהגות לקבל שבת בהדלקה, אין להן להזכיר רצה והחליצנו בברכת המזון שמברכות על מה שאכלו קודם שקיבלו שבת. [ילקוט יוסף שבת כרך א עמוד קפב].

נו אשה שהדליקה נרות שבת, ואחר ההדלקה צמאה לשתות, מותר לה לשתות עד השקיעה. [ילקוט יוסף שבת כרך א עמוד קפג].

נז אם חל ראש חודש ביום ששי, ושכח לומר יעלה ויבוא במנחה, ונזכר בליל שבת, או לאחר קבלת שבת בעניית ברכו, הואיל ובמוצאי ראש חודש אינו יכול להתפלל תשלומין כששכח להזכיר ראש חודש במנחה, אלא בתנאי של נדבה, ומבואר בדברי הרמב"ם ומרן ז"ל שאסור להתפלל נדבה בשבת וביום טוב, לפיכך לא יתפלל תשלומין, אלא יכוין בברכה מעין שבע ששומע מהשליח צבור, ודי לו בכך. וכל זה אם נזכר בליל שבת, או לאחר שקיבל עליו את השבת יחד עם הצבור בעניית ברכו. אבל אם קיבלו עליו את השבת ביחידות, רשאי להתפלל מנחה אם לא עבר זמן התפלה. [ילקוט יוסף שבת כרך א עמוד קפג]

סימן רסג - מקום ההדלקה

נח מצוה להדליק את הנרות סמוך לשולחנו שסועד עליו בליל שבת, כדי שיקדש ויאכל לאורם, וזהו בכלל עונג שבת. ועיקר מצות הדלקת הנרות בערב שבת היא בחדר שאוכלים בו, ומעיקר הדין אין חיוב להדליק בשאר חדרי הבית. ומכל מקום אם ירצה הבעל להדליק הנר בחדר השינה רשאי, ותבוא עליו ברכה, אבל אינו רשאי לברך. ומכל מקום אם נהנה יותר לקדש ולסעוד בחצר או במרפסת לאור הלבנה, מפני שבחדר יש זבובים, מקדש בחצר ואוכל שם, אף על פי שאינו רואה משם את הנרות, שהנרות לעונג נצטוו ולא לצער. ובלבד שיהנה מהנר איזה זמן מועט, שאם לא יהנה מהנרות כלל הויא ברכה לבטלה. [ילקוט יוסף שבת א' עמ' קפד].

נט מעיקר הדין אין צורך להדליק בכל חדרי הבית, ודי להדליק בחדר שאוכל שם, ובפרט כיום שיש חשמל בשאר החדרים, והמחמיר על עצמו ומדליק גם בשאר החדרים, תבוא עליו ברכה, אלא שאינו רשאי לברך על הדלקתו בשאר החדרים. ויש הנוהגים להשאיר אור דלוק כל הלילה בפרוזדור הדירה, שאם יתעורר באמצע הלילה, לא יתקל בכסא וכדומה,

מנהג טוב הוא. אבל אין נכון לנהוג להדליק נר השמן באופן שידלק עד מוצאי שבת, מחשש בל תשחית. [ילקוט יוסף שבת כרך א עמוד קפה].

ס צריך להדליק את הנרות במקום שמשתמשים בו, ולא ידליקם במקום שאין משתמשים בו בליל שבת, ויניחם אחר כך במקום שמשתמשים בו. ומכל מקום מותר להדליק הנר על השלחן, ואחר כך להניחו במנורה גבוהה תלויה, או על גבי מדף גבוה, שהרי ניכר שעושה כן לכבוד שבת. וכן אם האשה חולה ושוכבת במטה, מותר להביא אצלה את הנרות להדליקם בברכה, ואחר כך יקחם משם, ויתנם במקומם הראוי להם. [מג"א סי' רסג ס"ק כג. ילקו"י שבת א' עמו' קפו]

סא מי ששכח להדליק נרות בערב שבת במקום שסועד, וגם לא הדליק את אור החשמל ויש לו נרות דולקות בחדר אחר, אינו רשאי לטלטלן בבין השמשות, ולהעבירם למקום שסועד שם, שאף שהוא איסור שבות, אין להקל בזה. [ילקוט יוסף שבת כרך א' עמוד קפו].

סימן רסג - במה מדליקין

סב מצוה מן המובחר להדליק בשמן זית. וגם בזמן הזה נכון יותר להדר ולהדליק בשמן זית, ואם אין לו שמן זית, מדליק בשאר שמנים הנמשכים אחר הפתילה. ואין מדליקין נר לשבת אלא משמן הנמשך אחר הפתילה. ולפיכך אין מדליקין בזפת, וכיו"ב, אף אם עירב בו מעט שמן. ואם אין לו שמן מדליק בנרות שעוה. [ילקו"י שבת א' עמו' קפז. מתני' שבת כד: ב"י סי' רסד דנקטינן כחכמים].

סג אין מדליקין לא בחלֵב ולא בשומן אַלְיָה, בין קרושים בין מותכים. ואם התיכום ועירבו בהם שמן הכשר להדלקה, מותר להדליק בהם, והוא שלא חזרו ונקרשו, אבל אם חזרו ונקרשו אסור להדליק בהם אפילו על ידי תערובת שמן. [ילקו"י שבת א' עמ' קפז, ובמהדורת תשס"ד עמוד תקסט].

סד מה שנהגו פה עיה"ק ירושלים להדליק הנרות לכבוד שבת בשמן הנעשה מגרעיני צמר גפן, אף שאמרו בש"ס שאין מדליקין בשמן העשוי מצמר גפן, מכל מקום עינינו הרואות כי שמן הנעשה מגרעיני צמר גפן בזמנינו, הוא נמשך אחר הפתילה ומאיר יפה, ושפיר דמי. [שו"ת יביע אומר ח"ט חאו"ח סימן כה. ואין לחוש בזה משום דהוי דבר שבמנין שצריך מנין אחר להתירו].

סה מה שנהגו להדליק נרות שבת בנפט שנקרא גאז, שנותנים בתוך עששית של זכוכית (לאמפא), ואורו צלול יותר משמן זית, אין כל מניעה להדליק בהם נרות שבת. [יבי"א שם. ילקו"י שבת א' עמ' תקסד]. אבל אין לברך על

נר זרחן, שהוא צנור זכוכית דק שבתוכו חומר זרחני [הנקרא ספיקלייט- מקל אויר], שבשבירת הזכוכית בערב שבת החומר מאיר לכמה שעות. [ראה כיוצא בזה בשו"ת יחוה דעת ח"ב עמ' קטז. בשם שו"ת מהרש"ג ועוד].

סו יש אומרים שיוצאים ידי חובת ההדלקה במנורת חשמל, ומברכים עליה. ויש חולקים ואומרים שאין יוצאים בזה ידי חובה. ולכן במקום שאפשר להשיג נרות שמן או שעוה, בודאי שעדיף לצאת בהם ידי חובת ההדלקה, כיון שיש בהם היכר שנעשו לכבוד שבת. ונכון לכוין בברכתו שלפני ההדלקה, לפטור גם את הדלקת החשמל מה שידליק לאחר מכן. ומכל מקום באופן שאין אפשרות להשיג נרות שמן או שעוה, וכדומה, אפשר לברך ולהדליק מנורות חשמל, ויוצאים בזה ידי חובת ההדלקה. ולכתחלה עדיף שידליק נר חשמלי הניכר לכבוד לשבת, ולא יסמוך על המנורה קבועה בקיר. [שו"ת יביע אומר ח"ב סי' יז. ושו"ת יחוה דעת חלק ה' סימן כד. ילקוט יוסף שבת כרך א' עמוד קפח, ובמהדורת תשס"ד עמוד תקסח]

סז אם שכחו להדליק נר שבת, ויש לו מנורה חשמלית שיש עליה מכסה, אין לברך ולהסיר את המכסה. וכן כשחל יום טוב ביום שישי, והאשה שכחה להדליק נרות לפני שבת ביו"ט, אין לאשה לברך להדליק נר של שבת בעת הסרת הכיסוי מעל המנורה. [ילקו"י שבת א' עמוד קצ]

סח נר שעוה שהודלק לכבוד שבת, וכבה, ונשאר מהנר לאחר השבת, מותר להשתמש בנר זה לכל מה שירצה, והוא הדין בשמן, ואפילו אם כבה תוך זמן חיובו, בטרם נהנה מהאור. [ילקוט יוסף שבת כרך א עמוד קצ].

סט אם אין לו שמן או נרות שעוה, ורוצה להדליק נר שבת בנפט לבן, מותר להדליק בנפט בזמן הזה, שהרי הוא מזוקק ואין בו סכנה ולא ריח רע. וגם אינו מתנדף באויר. וכל שכן בחול שמותר להדליק בנפט לבן. [ילקוט יוסף, שבת כרך א עמוד קצ].

ע יש להזהר גם בנרות שבת ויום טוב שלא לעשותן כמדורה. [ילקו"י שבת כרך א עמוד קצא].

עא יש נוהגים להדליק נרות שבת בצורה שוה בשורה אחת, ולא בעיגול, ויש שמניחים הפתילות בצלחת עמוקה בצורת עיגול, באופן שהפתילות רחוקות מעט זו מזו, וכל נר ניכר בפני עצמו, ואין לחוש בזה חשש שנראה כמדורה. [ילקו"י, שבת א עמ' קצא, ותקמה. שארי"י ח"ג שפב].

עב שמן שהונח תחת המטה וישנו עליה בלילה, אף על פי כן מעיקר הדין כשר להדלקת נרות חנוכה ונרות שבת, ובפרט בזמנינו שהקרקע של בתינו מרוצפת באבנים או בקורות. שאפילו לענין אכילה, מותר לאכול מאכלים שהונחו תחת המטה, ובפרט במקום שיש הפסד מרובה. ומכל מקום אם יש לו שמן אחר, ידליק בשמן אחר. ומותר להדליק נר שבת

בשמן מר שאינו ראוי לאכילה. [חזון עובדיה חנוכה. ומ"ש בילקו"י שבת א' עמוד תקסח, כשיש לו שמן אחר].

עג אין עושין פתילה לנר שבת, בין נר שעל השלחן, ובין שאר הנרות שבבית, מדבר שהאש אינה נאחזת בפתילה, אלא השלהבת קופצת. כגון צמר בהמה, ושער וכדומה. [ילקו"י שם עמ' קצא].

סימן רסה - כלים הניתנים תחת הנר

א אין נותנין בשבת כלי, תחת הנר כדי לקבל את השעוה או את השמן הנוטף מהנר, מפני שהוא מבטל כלי מהיכנו. [שהכלי היה מותר לטלטלו, וכעת שנטף לתוכו השמן או השעוה נאסר בטלטול]. אבל מותר ליתן את הכלי מבעוד יום, אלא שאסור להשתמש בשמן בשבת. ולא ימלא אדם קערה עם שמן ויתן ראש הפתילה בתוך הקערה בשביל שתהא שואבת מהשמן, שיש לחוש שמא יקח מהשמן ונמצא מכבה בשבת. [ילקוט יוסף שבת כרך א עמוד קצב].

ב נר שבירכו עליו והדליקוהו לכבוד שבת, אסור לטלטלו, ואפילו עדיין לא קדש היום ולא קיבל על עצמו שבת, מפני שהוקצה הנר למצותו. ואסור לגעת בכל נר שמן דולק בשבת, אף אם אינו מטלטל את הנר ממקומו, שאף שאין לאסור בזה משום טלטול מוקצה [שהרי אינו מטלטלו], מכל מקום יש לחוש שעל ידי הנגיעה יטה השמן ויבעיר, או שיבא לידי כיבוי. ולכן אם השלחן רעוע במקצת, אין להדליק עליו נרות שבת, או שאר נרות, באופן שיש לחוש שאם ינענע את השלחן יבוא לידי כיבוי והבערה. [ילקוט יוסף שבת כרך א' עמוד תריא. ש"ע סי' רעז].

ג מותר לתת מערב שבת מים לתוך קערת שמן, כדי להגביה את השמן, ולהדליק שם את הנר, אף על פי שהנר יכבה בעת שהשלהבת תגיע למים. מאחר ואין כוונתו לכיבוי הנר, אלא להגבהת השמן. אבל אם נותן שם מים במטרה שהנר יכבה כשתגיע השלהבת למים, אסור לעשות כן אף מערב שבת, גזרה שמא יעשה כן בשבת. [ילקוט יוסף שבת כרך א עמוד קצב].

סימן רסו - מציאה בשבת

א מצא ארנקי או מעות בשבת, אסור ליטלו, אף על פי שירא פן יקדמנו אחר, ואף אם לוקחו ועומד תחתיו ואינו מעביר ד' אמות ברשות הרבים,

אסור משום מוקצה. ומכל מקום יכול לדחוף את המציאה ברגלו למקום מסתור עד אחר השבת. [ילקוט יוסף שבת כרך א עמוד קצה].

ב מי שהוצרך לילך חוץ לתחום בשבת מפני הסכנה, וכדומה, טוב יותר שירכב על חמור וכדומה, מאשר שילך ברגליו ויעבור על איסור תחומין. [ילקוט יוסף שבת כרך א עמוד קצה].

סימן רסז - התפלה בערב שבת

א בתפלת המנחה בערב שבת אין אומרים וידוי, ואין נופלים על פניהם, מפני שהוא סמוך לשבת. וגם אם מתפללים מנחה גדולה, אין נופלים על פניהם. ויש שנהגו לעשות התרת קללות בכל ערב שבת אחר שחרית, או קודם תפלת מנחה. וכן הנהיג המקובל מהר"ש מערבי ז"ל. [ילקוט יוסף שבת כרך א עמוד קצו].

ב לכתחלה ראוי לקבוע זמן תפלת מנחה בערב שבת כ-עשרים דקות קודם השקיעה, ומיד לאחר מנחה יאמרו קבלת שבת. [ויש המקדימים תפלת מנחה, באופן שיאמרו קבלת שבת קודם השקיעה, ויש שאינם מקפידים בזה]. וצבור המגיע בערב שבת לבית הכנסת לאחר השקיעה, מותר להם להתפלל מנחה עם חזרת השליח צבור לאחר השקיעה, ולקבל שבת בתוך י"ג דקות וחצי שלאחר השקיעה, כל שיש צורך בדבר, וגם כדי למנוע מחלוקת בקרב הקהל. וכמובן שיש להזהיר את הקהל המגיע מאוחר לביהכ"נ, שעליהם לפרוש ממלאכה כרבע שעה קודם השקיעה, כדי לקבל תוספת שבת בביתם. ומי שאיחר להתפלל מנחה בערב שבת, והוא סמוך לצאת הכוכבים, יתפלל מנחה אף שיודע שבאמצע תפלת הי"ח יגיע זמן צאת הכוכבים, ובלבד שמתחיל את העמידה קודם צאת הכוכבים. [ילקו"י שבת א' עמוד קצו. ומה שכתבנו לגבי מי שאיחר וכו', כן הוא בספר האשכול [הל' מנחה אות כה] דמנהגא הוא להתחיל במנחה אף שבאמצע התפלה יגיע צאה"כ, והמנהג כן גם בער"ש, וכתב עוד, דהכי מנהגא, ואנו נוהגים לומר הביננו. נמצא שדעתו דשרי להתחיל מנחה אף שיסיים העמידה בצאה"כ. ואמנם מבואר מדברי האשכול שם דש"צ צריך לסיים החזרה קודם צאה"כ, ואם לא יוכל לסיים קודם צאה"כ, לא יתחיל בחזרה, אלא יעשו קדושה].

ג הנוהגים להתפלל מנחה עם תפילין שימושא רבא, בערב שבת נכון שלא יניחו תפילין במנחה. [ילקוט יוסף שבת כרך א עמוד קצז].

ד כבר ביארנו שמי שלא התפלל מנחה בערב שבת, ובא לבית הכנסת ושמע אמירת "ברכו" מצבור במנין הסמוך המתפללים ערבית מבעוד יום, אין לו לענות עמהם ברכו, ועל הצד היותר טוב יתנה שאינו מקבל עליו שבת, ויהרהר עניית "ברכו" בלבו. ומכל מקום אם קיבל עליו שבת ביחידות קודם שהתפלל מנחה, או שלא אמר יעלה ויבא בראש חודש,

חוזר ומתפלל מנחה, כיון שעדיין לא ענה "ברכו" עם הקהל. [ילקו"י שבת א עמ' קצז, ועמ' תקסב]

ה מי שלא התפלל מנחה בערב שבת, והגיע לבית הכנסת אחר שהצבור קיבל עליו שבת, לא יתפלל מנחה באותה בית הכנסת, אלא יתפלל במקום אחר. אולם אם בשעה שמתחיל להתפלל הצבור עדיין לא קיבל עליו שבת, רשאי להתחיל את העמידה, אף שיודע שבאמצע התפלה הצבור יגיע לקבלת שבת. [ילקוט יוסף שבת כרך א עמוד קצט]

ו מנהגינו שבעת אמירת "מזמור לדוד" ו"לכה דודי" הופכים את פניהם לצד מערב. ומקור מנהג זה הוא בדברי האר"י ז"ל. ואף שמחזירים אחוריהם לארון הקודש, אין לפקפק במנהג זה, שיסודתו בהררי קודש, והנח להם לישראל. ואין בזה לא איסור ולא גנאי, כיון שעושים כן לשם קבלת שבת, וגם הספר תורה גבוה מן הארץ עשרה טפחים. [ילקו"י שבת א' קצט]

ז סדר קבלת שבת, מנהג חסידים ואנשי מעשה לומר שלש פעמים בואי כלה. וכך יעשה, בפעם הראשונה שוחה קצת לשמאלו, ובפעם השניה שוחה קצת לימינו, ובפעם השלישית שוחה קצת לפניו. ובעת קבלת שבת הוא מקבל תוספת נשמה יתירה, וכשאומר בואי כלה מקבל תוספת הנפש של נר"ן, ואחר כך כשעונה ברוך ה' המבורך לעולם ועד, מקבל תוספת הרוח של נר"ן, וכשאומר בסוף ברכות קריאת שמע ופרוס עלינו ועל ירושלים עירך סוכת שלום, מקבל תוספת הנשמה של נר"ן. [ובעת שאומרים "בואי כלה וכו'" בזה מקבלים את השבת לפי מנהגינו]. והמנהג לסמוך לבואי כלה פרק במה מדליקין, ואחר כך אומרים מזמור שיר ליום השבת, וכן ראוי להנהיג. ודי לומר מזמור שיר פעם אחת, וכן מנהגינו. [ילקו"י שם עמ' ר'] ומנהג יוצאי תימן להתעטף בטלית גדול קודם קבלת שבת, ואם הוא קודם השקיעה יש להם לברך על הטלית. [ילקוט יוסף על הלכות ציצית סימן יח הערה א'].

ח על פי דעת מרן השלחן ערוך אמירת "מזמור שיר ליום השבת" היא כמו "ברכו את ה' המבורך" לדידהו, שנחשבת קבלת שבת, ואסורים בכל המלאכות. ולפי דעת האר"י ז"ל עיקר קבלת שבת הוא באומרו "בואי כלה", ואז נאסר בעשיית מלאכה. וכתב מהר"ש גרמיזאן בשו"ת משפטי צדק (סימן לו) שלדעת מרן אף על פי שאמר "בואי כלה" אינו אלא הזמנה בעלמא, ולא קבלת שבת ממש. ומכל מקום נכון לנהוג כדעת האר"י ז"ל. [וכן דעת מהר"ם בן חביב בשו"ת קול גדול (סי' לט). וכ"כ בשו"ת הלק"ט ח"א (סי' נב). וראה בהליכות עולם חלק ד']

ט מצות תוספת מחול על הקודש בשבת ויום טוב, דיה אף במספר דקות לפני שקיעת החמה. וטוב שיאמר בפיו קודם השקיעה אחר תפלת מנחה בלחש, שהוא מקבל עליו תוספת שבת (או יום טוב) מחול על הקודש. אבל

אין זה לעיכובא ומהני אף קבלה במחשבה. [הליכות עולם ח״ג עמ׳ עא. ומ״ש להעיר בשו״ת אלישיב הכהן, הנה המדקדק בדברי הראשונים שהביא יראה שאין שום ראיה לדבריו].

י מי שקיבל עליו תוספת שבת עם הצבור אינו רשאי להקל אפילו באיסור שבות. אבל יחיד שקיבל עליו תוספת שבת, רשאי להקל באיסורי שבות בבין השמשות במקום מצוה, כגון לומר לעכו״ם שידליק נרות לצורך לימודו, או אם היה טרוד בערב שבת ורוצה לעשר פירותיו לשבת.

יא מוהל שקיבל עליו שבת מבעוד יום, אחר פלג המנחה, ובא אליו אדם להזמינו לעשות מילה לבנו הנולד לו בערב שבת שעבר, אם יש שם עוד מוהלים שלא קיבלו עליהם שבת, יש להעדיפם על פני המוהל שקיבל עליו שבת, אלא אם כן הוא מומחה ביותר. [לוית חן סימן צח].

יב מקדימין להתפלל ערבית מוקדם יותר מבימות החול, ומזמן פלג המנחה [שעה ורבע קודם צאת הכוכבים] יכול להתפלל ערבית ולקבל שבת, ולאכול מיד. ומכל מקום טוב ונכון שיאכל עוד כזית פת אחר שיגיע זמן צאת הכוכבים. [ילקוט יוסף שבת כרך א עמוד רא. שכ״ד מרן הש״ע. ואמנם דעת ספר חסידים והב״ח ועוד אחרונים, דכיון דילפי׳ ג׳ סעודות משבת היום וכו׳ בעי׳ שיאכל דוקא בשבת, ולא מבעו״י. ולכן אם אפשר טוב לחוש לדבריהם ולחזור ולאכול כביצה פת בצאה״כ].

יג כשמתפללים ערבית קודם צאת הכוכבים, צריך הרב או הגבאי להכריז אחר התפלה, ולהזכיר לצבור לחזור ולקרוא קריאת שמע אחר צאת הכוכבים. [ילקו״י שבת כרך א עמוד רא].

יד המנהג פשוט שאין אומרים בתפלת ערבית בליל שבת ויום טוב ״והוא רחום יכפר עוון״, וכמה טעמים לזה. ואין לשנות מהמנהג. אבל בפסוקי דזמרה בשחרית אומרים והוא רחום, שהוא שבח בעלמא. וכן יש לאומרו בליל ראש חודש ובחול המועד. [ילקוט יוסף שבת כרך א עמוד רה, ובמהדורת תשס״ד עמוד תקע].

טו מנהגינו לומר קדיש על ישראל אחר במה מדליקין, ואח״כ אומרים פסוקים [או מזמור שיר ליום השבת] וחצי קדיש קודם אמירת ״ברכו״. ויש נוהגים על פי סידור עץ חיים, שמיד אחר קדיש על ישראל אומרים ״ברכו״, ויש להם על מה שיסמוכו, והנח להם במנהגם. [שם עמ׳ רה].

טז בברכת השכיבנו שבתפלת ערבית של שבת, אינו חותם בה שומר את עמו ישראל וכו׳, שהרי שבת אינה צריכה שמירה, כי השבת עצמה היא השומרת אותנו. ולכן כשמגיע ל״והגן בעדינו״ אומר שם ופרוס עלינו ועל ירושלים עירך סוכת שלום וכו׳. ואין לומר סוכת רחמים ושלום, אלא סוכת שלום בלבד. וחותם, ברוך אתה ה׳ הפורס סוכת שלום עלינו וכו׳. [ילקו״י שבת כרך א עמוד רו. ירחון קול תורה תשרי תשס״ד עמוד נו].

יז אם טעה וחתם בליל שבת בברכת השכיבנו שומר את עמו ישראל לעד, אם נזכר בתוך כדי דיבור [שיעור שיאמר שלום עליך רבי], יאמר מיד אחר תיבת לעד הפורס וכו'. ואם שהה זמן של תוך כדי דיבור מסיום הברכה, יצא ידי חובה ואינו צריך לחזור ולברך ברכת השכיבנו. [ילקו"י שבת כרך א עמוד רו. ירחון קול תורה שם עמוד נז].

יח אחר סיום ברכת הפורס סוכת שלום וכו', אומרים פסוק "ושמרו בני ישראל את השבת וכו"'. ובמועדים אומרים אלה מועדי וגו', וידבר משה וגו'. [ילקוט יוסף שבת כרך א עמוד רח]

יט נוהגים לומר חצי קדיש בין גאולה לתפלה של ערבית, שמעיקר הדין תפלת ערבית רשות גם בערבית של שבת ושל יו"ט. ואם חל ראש חודש בשבת, ושכח לומר בתפלת ערבית "יעלה ויבא", אינו חוזר, והוא משום שאין מקדשין את החודש בלילה. [שם עמ' רח].

כ אומר ויכולו בתפלת לחש של ערבית, דאמר רב המנונא כל המתפלל ואומר ויכולו, כאלו נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית. אל תקרי ויכולו אלא ויכלו, פירוש, הקדוש ברוך הוא והוא. ובדיעבד אם לא אמרו אין מחזירין אותו, ובפרט שאומרים ויכולו בקידוש. [ילקו"י שבת כרך א עמוד רט].

כא נער שימלאו לו י"ג שנה בשבת [דהיינו יום שנולד בו], מותר לו להתפלל כשליח צבור בערבית של שבת. אבל אם מתפללים ערבית של שבת מבעוד יום, לא יעמוד להתפלל כשליח צבור. אבל לעצמו מותר לו להתפלל ערבית מבעוד יום, ואינו צריך להמתין מלהתפלל עד שיהיה לילה ודאי, כדי שיהיה לבר חיובא. והמחמיר להמתין מלהתפלל ערבית עד שיהיה לילה ודאי, כדי שיהיה מחוייב במצוות, תבוא עליו ברכה. ועל כל פנים צריך שיחזור לקרוא קריאת שמע כשיחשיך. ובלאו הכי גם כל הקהל צריכים לעשות כן. [ילקו"י שבת כרך א עמוד רי].

כב יש לנהוג בכל תפלות של יום שבת לומר: "שבת קדשך וינוחו בו", בין בשחרית, בין במוסף ובין במנחה. אבל בערבית של שבת יש לומר "וינוחו בה". והנוהגים לומר בתפלת המנחה "וינוחו בם", יש להם על מה שיסמוכו. אלא שצריכים לומר "והנחילנו ה' אלוקינו שבתות קדשך וינוחו בם", ושלא כהטועים לומר שבת קדשך וינוחו בם. [ילקו"י שבת א עמוד ריא. ואף על פי שאין לשנות מנוסח התפלה, הנה כאן כך היה הנוסח מלפני שנים, ואחרים שינו אותו. וראה במה שכתבנו בס"ד בירחון קול תורה סיון תשס"ג, ובתמוז תשס"ג עמוד טז].

כג אחר תפלת שמונה עשרה של ערבית של שבת חוזרים לומר "ויכולו", משום יום טוב שחל להיות בשבת, שאז אין אומרים אותו בתפלה. וגם להוציא ידי חובה את מי שאינו יודע להתפלל. ואומרים אותו בקול רם ומעומד. [ילקוט יוסף שבת כרך א עמוד ריב]

כד מי שלא אמר ויכולו עם הצבור, כשאומר אחר כך ויכולו לא יתכוין לשם עדות, אלא כקורא בתורה. וכן הנשים האומרות ויכולו, לא יתכוונו לשם עדות. ויש אומרים שצריך שיאמר ויכולו עם אדם נוסף, והעיקר לדינא שיכול לאומרו ביחיד כשאינו מתכוין לשם עדות. [ילקוט יוסף שבת כרך א' עמוד ריב].

כה השליח צבור אומר ברכה "מעין שבע", ואין היחיד אומר אותה. ובשבת שבעשרת ימי תשובה אומר "המלך הקדוש שאין כמוהו". ואם טעה ואמר האל הקדוש שאין כמוהו, אם עדיין לא סיים הברכה, חוזר ואומר המלך הקדוש וכו'. ואם סיים הברכה אינו חוזר. [ילקו"י שבת כרך א עמוד ריג].

כו יש חזנים ושליחי צבור שנהגו לכרוע ולהשתחות בתחלת ברכה "מעין שבע", לפי שחשבו שברכה זו היא כמו חזרה לתפלת לחש. וזה אינו, כי באמת אין ברכה "מעין שבע" נחשבת כעין חזרה, ולא מצאנו שתקנו בה כריעה והשתחויה. הילכך שב ואל תעשה עדיף, שאין לכרוע אלא במקום שתקנו חכמים, וכמו שכתוב בשלחן ערוך [סימן קיג סעיף ג]. והשליח צבור שכורע ומשתחוה בתחלתה אין גוערים בו, אלא יש להודיעו שאין ראוי לעשות כן, ומלמדים אותו שלא ישחה במקום שלא תיקנו חכמים. [ילקוט יוסף שבת א עמ' רטו]

כז אומרים ברכה מעין שבע גם בשבת ויום טוב, וגם בשבת שבאה אחר יום טוב. וביום טוב שחל בשבת, אינו מזכיר של יום טוב בברכה מעין שבע. אולם ליל פסח שחל בשבת, אין אומרים בו ברכה מעין שבע, דספק ברכות להקל. ומכל מקום שליח צבור שטעה והתחיל באמירת ברכה מעין שבע בליל פסח שחל בשבת, אין להפסיק אותו באמצע הברכה. אלא שלא יענו אמן אחר ברכתו, דספק אמן יתומה לקולא. ואחר הברכה יאמר "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד". [ילקוט יוסף שבת א עמ' רטו. חזון עובדיה פסח מהדו' תשס"ג עמו' שלו].

כח אין לשליח צבור לומר ברכה מעין שבע אלא אך ורק בבית כנסת, במקום הקבוע לתפלה. אבל אם מתפללים בבית חתנים ובבית אבלים, וכיוצא בזה, אין לומר ברכה זו. ובירושלים שקדושתה חמורה, נהגו לברך ברכה זו בכל מקום, שמפני רוב קדושתה חשובה כבית כנסת. ובמקום מנהג לא אמרינן ספק ברכות להקל. וכל זה בירושלים העתיקה שקדושתה מרובה. [יביע אומר ח"י]. ואם נהגו לומר ברכה מעין שבע גם בירושלים החדשה, אין זו ברכה לבטלה. בפרט שכך היה המנהג. ויש מאחינו האשכנזים הנוהגים שגם בירושלים אין מברכים ברכה זו בבית חתנים או בבית אבלים. [ילקוט יוסף שבת א עמ' רטז, ועמ' תקעב]

כט כשהצבור מתפלל בליל שבת בבית מדרש, מקום שמתקבצים שם ולומדים בצוותא, יש לומר שם ברכה מעין שבע. אבל חדר שליד בית

הכנסת, שלפעמים מכניסים לשם ספר תורה, אין לומר שם ברכה מעין שבע. אבל בירושלים העתיקה נוהגים לאומרה בכל מקום, וכמבואר. [ילקו״י שבת כרך א עמוד ריח].

ל שליח צבור ששמע קדיש באמצע מעין שבע, אסור לו להפסיק ולענות אמן באמצע הברכה, ושב ואל תעשה עדיף. [ילקו״י שבת כרך א עמוד ריח].

לא אין לדבר בשעה שאומרים ויכולו, ולא בשעה שהשליח צבור אומר ברכה מעין שבע. [ילקו״י שבת כרך א עמוד ריט].

לב אם טעה והתפלל בליל שבת תפלה של חול, ולא הזכיר של שבת, או שלא התפלל כלל, ושמע משליח צבור ברכה מעין שבע מתחלתה ועד סופה, [והשליח צבור נתכוין עליו להוציאו ידי חובה, והוא גם כן נתכוין לצאת] יצא. כן פסק מרן השלחן ערוך. ומכל מקום, מכיון שיש חולקים וסוברים שלא יוצאים בברכה ״מעין שבע״ במקום שבע ברכות של התפלה, נכון לכתחלה שיתפלל תפלת ערבית של שבת במילואה, ורק בדיעבד שכבר כיון לצאת בברכה ״מעין שבע״, יצא ידי חובה.

לג וכן מי שנאנס ולא התפלל מנחה בערב שבת, שצריך להתפלל ערבית שתים של שבת, יכול לסמוך לתשלומי מנחה, על ברכה ״מעין שבע״ ששומע מהשליח ציבור. ומכל מקום, יותר נכון לכתחלה שיתפלל ערבית שתים של שבת, ולא יתכוין לצאת ידי חובת תפלת התשלומין בברכה ״מעין שבע״, ורק בדיעבד שכבר כיון לצאת בברכה ״מעין שבע״, יצא ידי חובה. אך שליח ציבור עצמו שצריך להתפלל תפלת תשלומין, יוצא לכתחלה ידי חובה כשאומר הברכה ״מעין שבע״, ואין לו לחזור ולהתפלל תשלומין, שספק ברכות להקל.

לד אם חל יום טוב בשבת, ושכח והתפלל בליל שבת תפלה של יום טוב לבד, ולא הזכיר שבת, שצריך לחזור ולהתפלל, אינו יוצא ידי חובה בברכה ״מעין שבע״ ששומע מהשליח ציבור, שהרי אפילו אם חזר והתפלל ערבית שלימה של שבת לא יצא, הואיל ובשבת ויום טוב צריך להתפלל תפלה אחת הכוללת שתי קדושות, ואין תפלה לחצאים. [הליכות עולם ח״ג, וזה דלא כמו שסברנו בילקוט יוסף שבת כרך א׳ עמוד ריט].

לה וכן מי שטעה בתפלת ראש חודש בימות הגשמים, ולא הזכיר ״יעלה ויבא״, וכשחזר והתפלל הזכיר ״יעלה ויבא״, אך שכח לשאול ״טל ומטר״, צריך לחזור ולהתפלל פעם שלישית כהוגן. ואין לצרף מה ששאל ״טל ומטר״ בתפלה הראשונה, ומה שהזכיר ״יעלה ויבא״ בתפלה השניה, שסוף סוף כל תפלה בפני עצמה יש בה חסרון המצריך לחזור. [הליכ״ע שם].

סימן רסח - הטועה בתפלת השבת

א יזהר אדם בתפלותיו בשבת, שלא יבוא לכלל טעות בתפלה, להתחיל אתה חונן, שאין זה סימן טוב לאדם שיטעה בתפלתו בשבת. ולכן טוב ונכון להתפלל מתוך הסידור, ובפרט שעל ידי כך גם יוכל לכוין בתפלתו. ואם טעה בתפלות שבת והתחיל בתפלת החול, גומר אותה ברכה שהתחיל בה, ואחר כך חוזר לתפלת שבת. לא שנא אם נזכר בברכת אתה חונן, לא שנא אם נזכר בברכה אחת משאר הברכות, כגון באמצע השיבנו או רפאינו, יגמור אותה ברכה שהתחיל בה, ויחזור לשל שבת. בין בערבית בין בשחרית ובין במנחה. אבל אם טעה במוסף והתחיל באתה חונן, פוסק באמצע הברכה, ומתחיל "תכנת שבת". ואף אם נזכר אחר שהגיע לרצה, אומר שם תכנת שבת וכו', וחותם מקדש השבת. [ואינו יכול לומר שם מעין המאורע]. [ילקוט יוסף שבת כרך א עמוד רכ].

ב אם היה סבור שהוא יום חול, והתחיל אדעתא שהוא חול, ומיד כשאמר תיבת "אתה" כדי להמשיך חונן לאדם דעת, נזכר שהוא של שבת, צריך לסיים ברכת אתה חונן, ורק אחר כך לחזור לשל שבת, וכמבואר. [ואין כאן סב"ל, דמעיקר הדין היה צריך להתפלל י"ח ברכות בשבת. יבי"א ח"ו עמ' צב אות ב]. אבל אם היה יודע שהוא שבת, ומתוך הרגל לשונו אמר אתה, כדרכו בכל יום, אפילו אם הוא בתפלת שחרית שאינה פותחת באתה, אינו גומר ברכת אתה חונן, אלא פוסק מיד ואומר ישמח משה וכו'. דחשבינן ליה כטעה בתפלות שבת והחליף בין שחרית למנחה, או בין שחרית לערבית, שאינו חוזר. [ילקוט יוסף שבת כרך א עמוד רכא]

ג מי שטעה בתפלת שבת, ואחר שהתחיל בברכת אתה חונן המשיך גם בברכות שלאחר מכן, וטעה בימות הגשמים ואמר ברכנו, ואחר כך נזכר שהוא שבת, אם נזכר קודם שהתחיל ברכת תקע בשופר וכו', יאמר שם "ותן טל ומטר לברכה", ויחזור לתפלת שבת. אבל אם נזכר אחר שהתחיל תקע בשופר, או בברכות שלאחר מכן, אינו חוזר לברכת ברך עלינו, אלא צריך שיפסיק באמצע הברכה שנזכר בה, ולחזור לתפלת שבת. ואף שיש חולקים בזה, ספק ברכות להקל. [ילקוט יוסף שבת כרך א' עמוד רכב].

ד מי שהתפלל תפלה של חול בשבת, וסיים את תפלתו, מאחר שלא הזכיר של שבת לא יצא, וצריך לחזור לראש. ואם לא אמר יהיו לרצון אמרי פי השני, אינו חוזר אלא לשל שבת. ואם הזכיר של שבת בתוך השמונה עשרה, אף על פי שלא קבע ברכה לשבת, יצא. ואם הוא מסופק אם התפלל תפלת חול או של שבת, אינו חוזר להתפלל, כי מסתמא התפלל של שבת. [ילקו"י שבת כרך א' עמוד רכג].

ה מי שטעה במנחה של שבת, והתפלל תפלה של חול, ולא הזכיר של שבת, ונזכר במוצאי שבת, יש אומרים שדינו כאילו לא התפלל כלל, וצריך להתפלל במוצאי שבת ערבית שתים של חול, ומבדיל בראשונה ואינו מבדיל בשניה. ויש חולקים ואומרים שכיון שכבר התפלל, אלא שטעה ולא הזכיר מעין המאורע, ובתפלה שיתפלל במוצאי שבת שהיא תפלת חול הרי לא יתקן ולא ירויח דבר, שהרי תפלה זו כבר אמרה בשבת, לפיכך אין לו תשלומין. ומכיון שלא יצא הדבר מידי מחלוקת, לכן יחזור ויתפלל בתנאי של נדבה. [ילקו"י שבת כרך א' עמוד רכד]

ו שליח צבור שטעה בחזרת הש"צ בשחרית או במנחה, והתחיל ברכת אתה חונן, אינו גומר את אותה ברכה, אלא פוסק באמצע הברכה ומתחיל בתפלת שבת. וגם אם השליח צבור לא התפלל תפלת הלחש, אם טעה בחזרה, אינו גומר אותה ברכה. [ילקו"י שבת כרך א' עמוד רכד].

ז שליח צבור שטעה ביום שבת, ואחר שסיים את הקדושה שכח לומר ברכת אתה קדוש, והתחיל "ישמח משה" או "תכנת שבת", כשחוזר לומר ברכת אתה קדוש, אינו חוזר לראש התפלה, אלא לברכת אתה קדוש. שמאחר והצבור אמר קדושה, נחשב הדבר כחתמו את הברכה, וכברכה אחרת דמיא, ובזה אין צריך לחזור לראש. [ילקוט יוסף שבת כרך א עמוד רכה].

ח הטועה בתפלות שבת והחליף של זו בזו, כגון שאמר בתפלת שחרית "אתה אחד" או שאמר בתפלת מנחה "ישמח משה", או שאמר בערבית "ישמח משה", יצא ידי תפלה, ואינו חוזר להתפלל. ואם טעה במוסף והתפלל של שחרית, ונזכר קודם שחתם ברכת רצה, יחזור לומר תכנת שבת וכו', ברוך אתה ה' מקדש השבת. וימשיך רצה וכו'. ואם לא נזכר עד שסיים תפלתו, יבקש מהשליח צבור שיכוין עליו להוציאו בחזרת הש"צ, וגם הוא יכוין ויקשיב לכל החזרה, ולא יענה ברוך הוא וברוך שמו, אלא אמן בלבד אחר חתימת הברכות. [ילקו"י שם עמ' רכו]

ט מי שטעה ואמר בתפלת שחרית של שבת "תכנת שבת", ונזכר אחר שחתם מקדש השבת, יצא ידי חובת תפלת מוסף, ואחר שיסיים את תפלת השמונה עשרה, יתפלל שחרית, ויאמר "ישמח משה". [ילקוט יוסף שבת כרך א' עמוד רכח].

י אם שכח לשאול טל ומטר בברכת השנים במנחה של ערב שבת, ונזכר בליל שבת, אינו יכול להתפלל ערבית שתים של שבת, שהרי אין שאלת טל ומטר בתפלות שבת, ואם כן לא ירויח כלום אם יתפלל ערבית שתים, ולהתפלל בתנאי של נדבה אינו יכול, שהרי מבואר בדברי הרמב"ם בשם הגאונים, שאסור להתפלל תפלת נדבה בשבתות וימים טובים, לפי שאין מקריבים בהם קרבן נדבה, אלא חובת היום בלבד, וכן פסק מרן בשלחן

ערוך, לפיכך יכוין בברכה מעין שבע שאומר השליח צבור, ודי לו בכך. [ילקוט יוסף שבת כרך א' עמוד רכח].

יא מי שטעה או שנאנס ולא התפלל ערבית של שבת, למחרת יתפלל שחרית שתים, ויאמר בשתיהן: ישמח משה. ואם טעה ואמר באחת מהן "אתה קדשת" בין בראשונה בין בשניה, יצא. וכל שכן אם אמר בשתיהן "אתה קדשת", שהטועה בתפלות שבת והחליף של זו בזו, יצא. וכן אם טעה או נאנס ולא התפלל שחרית בשבת, יתפלל מנחה שתים, ויאמר בשתיהן "אתה אחד", ואם טעה ואמר באחת מהן או בשתיהן "ישמח משה", או "אתה קדשת", יצא. [ילקוט יוסף שבת כרך א' עמוד רכט].

סימן רסט - קידוש בבית הכנסת

א אין לקדש בזמן הזה בבית הכנסת, שהרי כיום אין אוכלים ואין שותים שם, ואין קידוש אלא במקום סעודה. וכן המנהג ברוב המקומות. [ילקוט יוסף שבת כרך א' עמוד רכט].

ב ומכל מקום המנהג שנהגו בכמה בתי כנסת לקדש על הכוס בליל שבת, יסודתו בהררי קודש, ואין לבטלו, שיש להם על מה שיסמוכו, ואדרבה בזמן הזה שרבים עתה עמי הארץ שאינם מקדשים כלל בביתם, טוב להנהיג במקומות כאלה לקדש בבית הכנסת ולהוציאם ידי חובת קידוש מן התורה, אף על פי שאינו במקום סעודה. רק יזהר השליח צבור המקדש לשתות רביעית יין מכוס הקידוש, [ויברך ברכה אחרונה על הגפן], או שיטעימנו לקטן שהגיע לחינוך, שישתה רביעית. [ילקוט יוסף שבת כרך א' עמוד רל. יביע אומר ח"א סי' טו, יחו"ד ח"ב סי' לד. ועי' בש"ע סי' רעג ס"ה, דצריך לשתות מהכוס כדי שיהיה קידוש במקום סעודה. ואף שלדעת רעק"א ותו"ש לא מהני שתיית יין לקידוש במקום סעודה, והוכיחו כן מדברי כמה ראשונים, וא"כ לכאורה יש לנו לחוש לסב"ל, מכל מקום כדי לזכות את הרבים במצוה של תורה, וצורך לרבים, כדאי לעשות לכתחלה כדעת מרן, וכל דין זה שאין קידוש אלא במקום סעודה אינו אלא מדרבנן].

סימן ער - לומר "במה מדליקין"

א נוהגים לומר פרק במה מדליקין. ומנהגינו לאומרו קודם תפלת ערבית. [ילקו"י שבת א עמ' רלא]

ב אין אומרים ״במה מדליקין״ ביום טוב, שהרי מותר להדליק ביום טוב באותם שמנים ופתילות שאסרו חכמים להדליק בהם נר של שבת. וכן ביום טוב שחל בשבת, וכן בשבת חול המועד ובשבת של חנוכה, וביוהכ״פ שחל בשבת. אלא אומרים ״אמר רבי אלעזר א״ר חנינא תלמידי חכמים וכו׳״. אבל בשבת שחל אחר יום טוב, מנהגינו לומר ״במה מדליקין״. [ילקוט יוסף שבת כרך א׳ עמוד רלא].

ג כשמתפללים בליל שבת בבית האבל, בתוך שבעה ימי אבלות, לכתחלה אין להנהיג לומר שם ״במה מדליקין״. אלא שכבר נהגו לומר ״במה מדליקין״ בערב שבת בבית האבל, ויש ליישב המנהג. ואם מתפללים בבית האבל אחר שבעה ימי אבלות, צריך לומר שם במה מדליקין. [ילקוט יוסף שבת כרך א׳ עמוד רלב]

ד יש נוהגים לקרוא בכל ערב שבת ״שיר השירים״ בנעימה. ומנהג חסידי בית אל לקרותו בין מנחה לערבית אחר קבלת שבת. ויש שנוהגים לקרותו קודם מנחה. ואם יש לחשוש שעל ידי קריאת שיר השירים יעבור זמן מנחה, יש לדחות את קריאת שיר השירים אחר קבלת שבת. ומכל מקום אם רב בית הכנסת דורש לפני הקהל בליל שבת, ויש טורח צבור גם בדרשת הרב וגם בקריאת שיר השירים, יש להעדיף את דרשת הרב, על פני אמירת שיר השירים, ובפרט שלא בכל המקומות נהגו לומר שיר השירים. ומיהו יש לעשות הכל בלי מחלוקת ומצה ומריבה. [ילקוט יוסף שבת כרך א׳ עמוד רלב].

סימן רעא - דיני קידוש על היין

א אחר תפלת ערבית ימהר לילך לביתו לקדש, שמצוה להקדים לקדש את היום, וכל הזריז הרי זה משובח. ולכן לא יתעכב בשיחה עם המתפללים, אלא יזדרז לביתו כדי לקדש. ויש נוהגים לברך את הבנים קודם הקידוש, ויש הנוהגים כן אחר הקידוש. ונכון לנשק את ידי אביו ואמו אחר הקידוש. [ילקוט יוסף דיני חינוך קטן עמוד קעד. ילקוט יוסף שבת כרך א׳ עמוד רלד].

ב מצות הקידוש בליל שבת צריכה להיות קודם נטילת ידים לסעודה. וכמו שכתבו רב עמרם גאון, והרי״ף, והרמב״ם, ומרן השלחן ערוך. וכן פשט המנהג בכל עדות המזרח. והנוהגים ליטול ידיהם תחלה קודם הקידוש, עליהם לשנות מנהגם ולקדש קודם הנטילה לסעודה.

ג מצות עשה מן התורה לקדש את יום השבת בכניסתו בדברים, שנאמר, זכור את יום השבת לקדשו, כלומר, זכרהו זכירת שבח וקידוש. ומדברי סופרים צריך שתהיה זכירה זו על כוס של יין, וסמכו על מה שמצינו זכירה ביין, ככתוב: זכרו כיין לבנון, ונאמר: נזכירה דודיך מיין. [ילקוט יוסף שבת כרך א' עמוד רלד].

ד אף בקידוש של יום טוב, דעת רבים מהראשונים שהוא מן התורה, ואף על פי שהרב המגיד כתב שהקידוש בליל יום טוב הוא מדברי סופרים, והביאוהו האחרונים להלכה, מכל מקום רבים מהראשונים סוברים שהוא מן התורה כמו בשבת, וכן עיקר להלכה. ולכן אם חל יום טוב בערב שבת, ואין לו אלא כוס אחד של יין בלבד, יקדש על הכוס בליל יום טוב, ובליל שבת יקדש על הפת אם לא נזדמן לו יין בינתים, שאין מעבירין על המצות. [ילקו"י שבת כרך א עמ' רלז]

ה כשיבא לביתו ימהר לקדש ולאכול מיד. ורשאי אדם לקבל שבת מבעוד יום ולקדש ולאכול, ואחר כך יתפלל ערבית בלילה. ובלבד שיתחיל באכילתו חצי שעה קודם זמן ערבית, שהוא זמן צאת הכוכבים. [ילקו"י שבת א' עמוד רד, ועמוד תקעג. שארית יוסף ח"ג עמוד שפח]. ומותר לכתחלה לקדש מבעוד יום, אף על פי שהקידוש מן התורה, ועדיין לא קדש היום. משום שאנו סומכים להלכה על הפוסקים הסוברים שהתוספת מחול על הקודש מן התורה, ואפילו להאומרים שתוספת שבת היא מדברי סופרים, יש לסמוך על דעת המרדכי (סוף פ"ב דמגילה), שהואיל והזמן ממילא קא אתי, שבעוד זמן מה יקדש היום מאליו, ובעל כרחו יבא לידי חיוב מן התורה, שפיר יוצא ידי חובת קידוש, בקידוש שמקדש מבעוד יום, ויכול לאכול אף משחשכה על סמך הקידוש שקידש מבעוד יום. וכבר נתבאר שנכון להחמיר לאכול עוד פת כשיעור אחר צאת הכוכבים. [ילקוט יוסף שבת כרך א' עמוד רלח].

ו המתארח בשבת אצל מכרים שאינם בקיאים בהלכה כל כך, ונסתפק שמא המקדש לא כיוון להוציאו ידי חובת קידוש, וכן מי שנסתפק אם קידש או לא, אינו מקדש מספק, שמאחר והתפלל ערבית, ומן התורה יצא ידי חובת קידוש בתפלה, ומה שצריך לקדש על היין הוא מדרבנן, ממילא הוה ליה ספק דרבנן ולקולא. ובפרט דהוי ספק ספיקא, שמא קידש, ושמא יצא ידי חובתו בתפלה. ואף על פי שאמרו (בפסחים קיז:) שצריך להזכיר בקידוש יציאת מצרים, ובתפלת ערבית של שבת אין שם זכר ליציאת מצרים, יש לומר שכל זה מדרבנן, וקרא אסמכתא בעלמא הוא. ועוד, שכיון שהזכיר יציאת מצרים בקריאת שמע ואמת ואמונה, וסמך גאולה לתפלה, נחשב לו כאילו הזכיר יציאת מצרים בתפלה, ויצא ידי חובת קידוש מן התורה. ומכל מקום אם יכול טוב שישמע הקידוש ממי שבודאי לא קידש ויצא ידי חובת קידוש. ואם נסתפק אם קידש ועדיין לא התפלל ערבית, יכוין בתפלתו לצאת ידי חובת קידוש, ויאמר

בתפלה [אחר זכר למעשה בראשית] : זכר ליציאת מצרים. [ילקוט יוסף שבת כרך א עמוד רלט].

ז אם אין יין בעיר, או שהיין מזיק לו, מקדש על הפת [בליל שבת]. ואם יש מי מהשומעים שישתה רוב רביעית מכוס הקידוש, יקדש על היין ויטעם משהו, ויתן לאחר לשתות. [ילקו״י שבת כרך א עמוד רמ].

ח מי שנמצא בחוץ לארץ במקום שאין שם יין כשר לקידוש, שכל היינות שם הם יין נסך, או מי שנמצא במדבר ואין לו יין לקדש עליו, וגם אין לו פת, אין לו לברך את ברכת הקידוש, שאין מברכים ברכה זו אלא על היין או על הפת. ודי במה שמזכיר דברי שבח וקדושת השבת בתפלתו. וטוב שיוסיף בתפלה ״זכר למעשה בראשית וליציאת מצרים״, ויכוין לצאת ידי חובתו, שמצוות צריכות כוונה. [ילקו״י שבת כרך א עמו׳ רמא, ובמהדורת תשס״ד עמוד תקצד].

ט נשים חייבות בקידוש מן התורה, ואף על פי שכל מצות עשה שהזמן גרמא נשים פטורות ממנה, מכל מקום בקידוש היום חייבות מכח היקש, שנאמר בלוחות הראשונות (בפרשת יתרו) : ״זכור״ את יום השבת לקדשו, ונאמר בלוחות האחרונות (בפרשת ואתחנן) : ״שמור״ את יום השבת לקדשו. וקיבלו חז״ל, כי זכור ושמור בדיבור אחד נאמרו, לומר : כל שישנו בשמירת שבת, שמוזהר שלא לעשות מלאכה בשבת, ישנו גם בזכירה. כלומר, שחייב בקידוש. והואיל וגם הנשים מוזהרות על שמירת שבת, כי על מצות לא תעשה נשים חייבות אף כשהן מצוות שהזמן גרמא, ישנן גם בחיוב מצות זכירת שבת, דהיינו קידוש היום. [ברכות כ:]. וגם בקידוש של יום טוב נשים חייבות, וכן בקידוש של היום, שנקרא ״קידושא רבה״, בין בשבת בין ביום טוב. ולפיכך הנשים מוציאות את האנשים ידי חובת קידוש, הואיל והן מצוות על הקידוש מן התורה כמותם. ואף אשה שהתפללה ערבית של שבת יכולה להוציא ידי חובה איש שלא התפלל. ומכל מקום משום צניעות נכון שהאשה לא תוציא אנשים ידי חובת קידוש אלא כשהם מבני ביתה. וגם אשה שלא התפללה ערבית בליל שבת, יכול בעלה שהתפלל כבר להוציאה ידי חובת קידוש, שבמצות קידוש שהנשים חייבות יש דין ערבות, ואמרינן בהו אף על פי שיצא מוציא, מדין ערבות. [ילקוט יוסף שבת כרך א עמוד רמא, ובמהדורת תשס״ד עמוד תקעג].

י כשבעל הבית נעדר מסיבה מסויימת מהבית, וכגון ששוכב בבית חולים, או נמצא בחוץ לארץ, או שיצא למילואים, וכדומה, אין הקטן שהוא פחות מבר מצוה, יכול לקדש בליל שבת כדי להוציא ידי חובה את אמו ויתר בני הבית. הואיל ואין הקטן חייב במצות אלא מדברי סופרים כדי לחנכו במצות, אינו יכול להוציא אחרים החייבים בקידוש מן התורה, שכל שאינו מחוייב בדבר אינו מוציא אחרים ידי חובתם. ואפילו אם הקטן עדיין לא התפלל ערבית של שבת, ואמו ושאר בני הבית הגדולים התפללו ערבית של שבת, אינו יכול להוציאם ידי חובת קידוש. ואפילו

אם כיוונו בפירוש לצאת ידי חובת קידוש מן התורה בתפלה. ואם אין שם אלא קטן, והאשה אינה יודעת לקדש, יאמר הקטן הקידוש, והאשה תאמר אחריו מלה במלה עד סוף הקידוש. [ילקו״י שבת כרך א׳ (עמ׳ רמג). וע״ע בשו״ת יביע אומר ח״ט (חאו״ח סימן כו) שהביא דעת הרבה פוסקים הסוברים דמצות חינוך קטן היא על האב ואינו על הבן, ולכן אינו מוציא אחרים י״ח גם במצוות דרבנן. וכ״ד רש״י, והרמב״ם, והרמב״ן, והריטב״א, והמאירי, והמרדכי, והרא״ש, והר״ן]

יא נער בן י״ג שנה ויום אחד, שיש ספק אם הביא שתי שערות וחייב בקידוש מן התורה, או לא, יש אומרים שאינו מוציא ידי חובת קידוש על הכוס איש או אשה, שהם חייבים מן התורה, והוא ספק אם חייב מן התורה. ויש אומרים דאחר שהגיע לי״ג שנה ויום אחד יש חזקה שהביא ב׳ שערות, וסמכינן שפיר על החזקה גם במקום מצוה דאורייתא. וכן עיקר להלכה. ולכן כשבעל הבית נעדר מביתו בליל שבת, או שאבי המשפחה נפטר, וקשה לאשה לקדש בעצמה, יכול הבן הנז׳ לקדש ולהוציא ידי חובה את האמא ושאר בני המשפחה. ומכל מקום עדיף יותר שיקדש גדול שבודאי הביא ב׳ שערות, או שתקדש האמא. [ילקוט יוסף שבת כרך א עמ׳ רמה, ובמהדורת תשס״ד עמוד תקעד. ילקוט יוסף על הל׳ ציצית סי׳ יא הערה ה׳. ובילקוט יוסף על הלכות תפילין, סימן לז הערה ג. יביע אומר ח״י בהערות לרב פעלים ח״א סי׳ י׳].

יב קטן שהגדיל ונעשה לבר מצוה בליל שבת קודש, לא יקדש מבעוד יום, ככל המוסיפין מחול על הקודש, אלא ימתין עד צאת הכוכבים, ואז יקדש קידוש היום בחיוב. שכל קטן המתקרב לזמן היכנסו לעול המצוות, יש לו להזהר מצד הדין לבלתי יעשה בקטנותו מצוה שנמשך זמנה עד לאחר שהגדיל. הואיל ולדעת רוב הפוסקים, הקטן אינו חייב במצוות כלל וכל מצות החינוך אינה אלא על האב. ומיהו אם עבר וקידש מבעוד יום, אף על פי שיש אומרים שלא יצא ידי חובה וחייב לחזור ולקדש, אנן בדידן דחיישינן הרבה ל״ספק ברכות״, ומורים לו דשב ואל תעשה עדיף, ולא יחזור לקדש. ויכוין לצאת ידי חובת קידוש בתפלת שחרית למחרת היום. והיכא דאפשר טוב שישמע קידוש מפי המחוייב בקידוש, המקדש אחר צאת הכוכבים, כדי שיצא ידי חובת קידוש בלי פקפוק. אך צריך שיאכל שוב כזית ממיני דגן. [ילקוט יוסף שבת כרך א עמוד רמה].

יג כשמקדש ומבדיל לאחרים, אין קפידא על המבטאים השונים, שספרדי השומע קידוש או הבדלה במבטא אשכנזי, יוצא ידי חובתו, והוא הדין להיפך. ולכן בני ישיבה אשכנזים השומעים את הקידוש בהברה ספרדית, או בני ישיבות ספרדים השומעים קידוש או הבדלה בהברה אשכנזית, יוצאים ידי חובת קידוש והבדלה, שהרי מבינים איש שפת רעהו. ואפילו בקידוש של ליל שבת, אין צריך להחמיר לשמוע הקידוש במבטא שהוא רגיל בו. וספרדי המקדש בישיבה של אשכנזים אין לו לשנות ממבטא שם ה׳, ועליו לומר כפי המבטא שלנו, והאשכנזים יוצאים ידי חובה גם במבטא זה, אחר שהוכח שכך היה המבטא אצל רש״י, הרי״ף, ר״א הקליר, ועוד. [ילקו״י שבת כרך א עמוד רמה. ילקוט יוסף תפלה כרך א׳ עמוד שצו, וירחון קול תורה סיון תשס״ג עמוד כא. יחוה דעת חלק ו׳ סימן יט. וע׳ בהגהות היעב״ץ ברכות מז. שכך היה מבטא רש״י. וכן מוכח מהתוס׳ ברכות טו : בשם הרי״ף. וכן מוכח מפיוטי ר״א

הקליר [מהגאונים, ניצוץ נשמת רבי אלעזר בן רשב״י] בקורב״ץ לט׳ באב. וכן משמע מהרמב״ם פרק סו במורה נבוכים, ומדברי רבינו בחיי פר׳ וירא, ובס׳ זכר יהוסף].

יד מנהגינו פשוט לברך ברכת בורא פרי הגֶּפֶן, הגימ״ל בניקוד סגו״ל. ואין לשנות מהמנהג. [ילקו״י שבת כרך א׳ עמוד רמט. ילקוט יוסף שובע שמחות חלק א׳ מהדורת תשס״ה, עמוד קלט. ילקו״י תפלה ב׳ קונטרס נוסח הברכות]. והמנהג לומר בורא פרי, פ׳ דגושה. [שו״ת יביע אומר ח״ט או״ח סי׳ כב].

טו סומא (עיור) חייב בכל המצות מן התורה, ולפיכך מוציא ידי חובה את בני ביתו בקידוש בשבת וביום טוב. ויש אומרים שאם יש שם פיקחים גדולים, יקדש אחד מבני ביתו לצאת ידי חובת כל הפוסקים. ומכל מקום הדבר ברור שאם דעתו נחלשת בכך שיקדש אחד מבני הבית, יקדש בעצמו. ויכול להוציא ידי חובת קידוש את בני ביתו הפיקחים. [ילקו״י שבת כרך א׳ עמו׳ רנ].

טז אם אין ידו משגת לקנות יין לקידוש ולהכין צרכי סעודה לכבוד הלילה, ולכבוד היום ולקידוש היום, מוטב שיקנה יין לקידוש הלילה ממה שיכין צרכי הסעודה, או ממה שיקנה יין לצורך היום. ודוקא בשאר צרכי סעודה כבוד היום קודם לכבוד לילה, אבל אם אין לו אלא כוס אחד לקידוש, כבוד לילה קודם לכבוד יום. [ילקוט יוסף שבת כרך א עמוד רנא].

יז כיון ששקעה החמה בערב שבת אסור לטעום כלום קודם הקידוש, ואפילו מים אסור לשתות משחשכה. [אבל מותר לרחוץ פיו במים, כיון שאינו מתכוין להנאת טעימה]. ואם טעה ובירך על דבר מאכל קודם הקידוש, יטעם ממנו מעט, כדי שלא תהיה ברכתו ברכה לבטלה. [ילקוט יוסף תפלה כרך א׳ סימן פט הערה מד. ירחון קול תורה סיון תשס״ג עמוד ק׳]. ואסור לעשות כל מלאכה, ואפילו שבות דרבנן, הואיל ומנהגינו כסברת הגאונים שתיכף אחר שקיעת החמה מתחיל בין השמשות, ונמשך כשלשת רבעי מיל, דהיינו שלש עשרה דקות ומחצה. ואם קיבל עליו שבת מבעוד יום, נאסר מיד בטעימה. ואם לא קיבל עליו שבת, והוא צמא לשתות אחר השקיעה, בתוך זמן בין השמשות, אפשר להקל לו לשתות מים להפיג צמאונו. [מג״א סק״י, שכל האיסור לשתות חל רק בצאה״כ, וכ״כ בזכור ליצחק הררי. ובפרט שבאותו זמן יש ספק ספיקא להקל, כי שמא הלכה כרבינו תם שסובר ששלשה מיל ורבע אחר השקיעה יום גמור הוא, ואם תמצא לומר שהלכה כהגאונים, כמנהגנו, שמא הלכה כר׳ יוסי דסבירא ליה שכל משך הזמן דבין השמשות דר׳ יהודה יום הוא, ורק אחר כך מתחיל בין השמשות כהרף עין זה נכנס וזה יוצא. והוה ליה ספק ספיקא בדרבנן. ילקוט יוסף שבת א׳ עמוד רנא].

יח יש לחנך קטן שהגיע לחינוך [כבן 6] שלא יאכל או ישתה קודם הקידוש. אולם כשיש צורך בדבר, כגון בבוקר קודם תפלת שחרית, או כשממתינים הרבה לאיזה אורח שיגיע, מותר לקטן [אף שהגיע לחינוך] לאכול. ומותר אף להאכילו בידים, ובפרט אם מאריכים בתפלת שבת. ומיהו בנער בריא כבן י״ב שנה ויום אחד ואילך, נכון לחנכו גם בזה. [ילקו״י שבת כרך א עמ׳ רנג. ילקו״י דיני חינוך קטן עמוד קעג].

יט מי שטעה ועבר וטעם קודם הקידוש, ואפילו אכל סעודה גמורה, מקדש אחר כך. ומכל מקום אם כשהתחיל לאכול נזכר שלא קידש, חייב להפסיק מיד ולקדש, ואחר כך ימשיך בסעודתו. וכן אם התחיל לאכול מבעוד יום, וחשכה, צריך להפסיק את אכילתו, ופורס מפה ומקדש. ואם היו שותים יין תחלה, אינו אומר אלא קידוש בלבד, בלא ברכת הגפן, דכיון דבירך כבר בתוך הסעודה בתחלת שתייתו, שוב אין צריך לברך בורא פרי הגפן קודם הקידוש, ואחר ברכת הקידוש מברך המוציא. ואם אין לו יין ומקדש על הפת, אינו מברך המוציא. ויש אומרים שאף כשמקדש על היין אינו מברך המוציא. וספק ברכות להקל. [ילקוט יוסף שבת כרך א' עמוד רנד. שלחן ערוך סימ' רעא ס"ג, ובמשנה ברורה שם ס"ק טז].

כ מי ששכח לקדש בליל שבת או בליל יום טוב, ובירך על הפת ברכת המוציא, וקודם שטעם נזכר שעדיין לא קידש, יאמר שם ברכת הקידוש על הפת, [וברכת שהחיינו בליל יום טוב הראשון של פסח, ושל סוכות, או יום טוב של שבועות], ואחר כך יאכל, ולא חשיב הפסק בין ברכת המוציא לטעימה. אבל אם בירך על הפת קודם שהבדיל במוצאי שבת, ונזכר שלא הבדיל קודם שטעם, יטעם מעט, ואחר כך יבדיל על היין, שהרי אין מבדילין על הפת. [ילקו"י שבת כרך א' עמוד רנד]

כא מי ששכח או הזיד ולא קידש בליל שבת, יקדש ביום, ויאמר כל נוסח הקידוש של הלילה, מפני שזמנו כל היום. אך אינו אומר ויכולו. ואף על פי שהתפלל תפלה של שבת, יקדש על היין בשם ומלכות, ויטעם מן הכוס כמלא לוגמיו, אם הוא בתוך הסעודה. ואם אינו בתוך הסעודה, ישתה רביעית יין מכוס הקידוש, כדי שיחשב לו קידוש במקום סעודה. [ילקו"י שבת כרך א' עמוד תקצה].

כב אם לא קידש לא בליל שבת ולא ביום שבת, והגיע זמן בין השמשות של מוצאי שבת, [תוך י"ג דקות וחצי מהשקיעה, בשעות זמניות], יקדש על הכוס בברכה. ונכון שישתה רביעית יין, כדי שיהיה קידוש במקום סעודה. [ואפילו אם לא יוכל לשתות רביעית יין, יוצא ידי חובת קידוש על כל פנים מן התורה גם בלא סעודה לדעת רבינו יונה וסיעתו]. [ילקו"י שבת כרך א' עמוד רנו].

כג קודם הקידוש צריך שתהיה מפה פרוסה על השלחן, ויתן עליה את הלחם משנה, ואחר כך יפרוס על הלחם מפה אחרת. זכר למן שהיה כמונח בקופסא, טל למטה וטל למעלה והמן באמצע. ועוד, כדי שלא יראה הפת את בושתו, שמקדים לברך על היין קודם הפת המונח לפניו. ודי שהפת תהיה מכוסה עד לאחר הקידוש. וטוב להשאיר הפת מכוסה עד ברכת המוציא. וגם אם מקדש על הפת, טוב שיכסנו בעת הקידוש, ובתחלה יברך המוציא, ויניח ידיו על הפת, ויגלה הלחם משנה, ואחר ברכת המוציא יברך ברכת הקידוש, ויחזור ויכסה במפה ויניח ידיו עליהם עד גמר הקידוש. אך כל זה אינו לעיכובא.

כד כשמקדש על היין, כיצד הוא עושה, נוטל כוס שמחזיק רביעית הלוג או יותר, [שמונים ואחד גרם], ומדיחו מבפנים ושוטפו מבחוץ, וממלא את הכוס על כל גדותיו ביין הכשר לברכה. ומכל מקום כל שיש בכוס שיעור רביעית יין, אף אם אין הכוס מלא, אין זה לעיכובא. ויש שאין ממלאים את הכוס ממש, מחשש שישפך מהיין ויתבזה. וצריך שיהיה הכוס שלם, ובשעת הדחק אם אין לו אלא כוס שבור, או פגום בשפתו, מותר לקדש בכוס זה. והוא שלא שתו מאותה צלוחית שהיין בתוכה. אבל אם שתו מהכוס, היין שבתוכו נפגם, ואינו ראוי יותר לקידוש. ואחר כך אוחז הכוס ביד ימינו, ומגביהו מן השלחן טפח או יותר, ולא יסייע בשמאל את יד ימינו. ואומר כשהוא עומד "יום השישי ויכולו וכו'" עד אשר ברא אלוקים לעשות, ואח"כ מברך בורא פרי הגפן, וברכת הקידוש, ושותה מיושב.

כה נהגו לומר בליל שבת פזמון "שלום עליכם", ויש הנוהגים לכפול כל בית ג' פעמים, אך אם ממהר ללימודו, וכיוצא בזה, אין צריך לכפול. וכבר נהגו לומר "ברכוני לשלום מלאכי השלום", אף שהוא מיוחס למלאכי השרת, שאין זה אלא דרך ענוה, שהוא בוש לבקש מהמלך בעצמו. ויש שמדלגים זאת, כדי שלא ייראה כמבקש מהמלאך, ומכל מקום מנהגינו לאומרו, וכאמור. ומנהגינו לומר "צאתכם לשלום" ואין צריך לבטל המנהג. [ילקו"י שבת כרך א עמוד רס].

כו אחר "שלום עליכם" אומרים פרק אשת חיל מי ימצא וגו', ויכולו השמים וגו', ומברכים בורא פרי הגפן, וברכת הקידוש. [ילקו"י שבת כרך א עמוד רס].

כז יש נוהגים לומר קודם הקידוש "אזמר בשבחין", ו"מזמור לדוד ה' רועי לא אחסר". וגם בזה אם הוא ממהר ללימודו, וכל כיו"ב, אין צריך לאומרם. ומעיקר הדין אין צורך לומר קודם הקידוש "לשם יחוד" וכו', כי הברכה עצמה היא הכוונה של המצוה. וכן בכל המצות שברכתם עובר לעשייתן הברכה עצמה היא הכוונה של המצוה. ומכל מקום הרוצה לומר "לשם יחוד" לא יאמר בו דברים השנויים במחלוקת, כגון שאומר לשם יחוד וכו' הריני בא לקיים "מצות עשה מן התורה" לקדש וכו', והרי לדעת רוב הפוסקים כבר יצא ידי חובה מן התורה בתפלת ערבית. וכן כשאומר "ומצות עשה מדברי סופרים לקדש על היין", והרי יש אומרים שהקידוש "על היין" מן התורה. [ילקוט יוסף שבת כרך א' עמוד תקצג. ועיין בשו"ת יביע אומר חלק א' סימן טו אות יט, ובהערה שם].

כח מנהגינו על פי הקבלה לומר הקידוש בליל שבת מעומד, בין כשמקדש לעצמו, ובין כשמקדש ומוציא אחרים. ונכון שישתה מיושב. ובקידוש של יום, מקדשים בישיבה. [ילקו"י שבת כרך א עמוד רס].

כט מצוה לכתחלה להשמיע הקידוש לאזניו. ואם לא השמיע לאזנו יצא. במה דברים אמורים כשביטא בשפתיו, אבל אם לא ביטא בשפתיו, רק הרהר הקידוש בלבו אף בדיעבד לא יצא ידי חובתו, וחוזר ומקדש. [ילקו״י שבת א עמ׳ רסד. ובנוסח הקידוש ראה בירחון קול תורה תשרי תשס״ד עמ׳ פו].

ל צריך שכל בני הבית ישימו לבם היטב לשמוע ברכת הקידוש מתחלה ועד סוף, מפי גדול הבית המברך, ויכוונו השומעים לצאת ידי חובתם, והמברך יכוין להוציאם ידי חובתם. ואין השומעים צריכים לומר הקידוש מלה במלה אחר המברך. אלא יוצאים ידי חובתם בשמיעת הקידוש מהמברך, שגם בקידוש יש דין ״שומע כעונה״. וכן המנהג בישיבות הקדושות, שאחד מקדש ומכוין להוציא ידי חובה את כל בני הישיבה השומעים את קולו. [ילקו״י שבת א עמ׳ רסה].

לא כשבעל הבית מקדש ומוציא את בני ביתו ידי חובת הקידוש, יש להזהיר את בני הבית שלא יענו ״ברוך הוא וברוך שמו״ אחר הזכרת שם ה׳ שבברכות הקידוש. שכל ברכה שהשומעים מכוונים לצאת ידי חובתם, אין להם לענות ברוך הוא וברוך שמו אחר הזכרת ה׳. שמכיון שהשומע כעונה אם הוא מפסיק לענות ברוך הוא וברוך שמו אחר הזכרת ה׳, הוי כמוסיף ומפסיק באמצע הברכה, ומשנה ממטבע שטבעו חכמים בברכות. ועל כל פנים מי שעבר וענה ״ברוך הוא וברוך שמו״ אחר הזכרת שם ה׳ בברכות שהוא יוצא בהם ידי חובתו, בדיעבד יצא ידי חובה, ולא יחזור לקדש לעצמו. [ילקו״י שבת כרך א עמוד רסח, ובמהדורת תשס״ד עמו׳ תקעו. ובילקוט יוסף תפלה כרך ב׳ מהדורת תשס״ד, סי׳ קכד, עמ׳ קנט, ובקול תורה סיון תשס״ג עמ׳ צג].

לב כשבני הבית רבים, ויש בהם מי שאינו יכול לשמוע את הקידוש היטב מבעל הבית המקדש, או שהמקדש מגמגם בלשונו, או בולע אותיות ותיבות מהברכה, יש להם לברך בלחש את ברכת הקידוש, ובשעת הברכה יתנו עיניהם בכוס שביד המברך. וכשהמקדש יסיים הברכה לא יענו אמן אחר ברכתו, שמאחר והם בירכו בעצמם, ובדעתם לטעום מהיין, אם יענו אמן הוי הפסק. [ילקוט יוסף שבת כרך א עמוד רסט].

לג יש נוהגים שאם בעל הבית המקדש מגמגם בלשונו, וכיוצא, אומרים עם המקדש את נוסח הברכה, מלבד פתיחת הברכה וחתימתה, ואף על פי שיש לנוהגים כן על מה שיסמוכו, מכל מקום עדיף יותר שיאמרו את כל הברכה עם המקדש מלה במלה, כולל הפתיחה והחתימה. שאין לצאת ידי חובה חצי ברכה בשמיעה, וחצי ברכה באמירה. [ילקו״י שבת כרך א עמוד ער. יביע אומר ח״י בהערות לרב פעלים ח״א סי׳ י].

לד השומע קידוש מחבירו, ואינו מבין את הלשון כלל, לדעת מרן השלחן ערוך אינו יוצא ידי חובת קידוש. וכן בכל הברכות שיוצאים בהם ידי חובה מדין שומע כעונה, אם השומע אינו מבין שפת המשמיע, אינו יוצא ידי חובת הברכה. ולכן לכתחלה צריך השומע שאינו מבין שפת חבירו

לומר את ברכות הקידוש עם המקדש מלה במלה. ואם אי אפשר יש לסמוך על הפוסקים שסוברים שדין שומע כעונה הוא אפילו שאינו מבין. [ילקו״י שבת א׳ עמוד ער. ואף שזה נגד דעת מרן השלחן ערוך, מכל מקום אופן כזה עדיף מאשר יבטל מצות קידוש לגמרי].

לה אף מי שאינו מקדש לעצמו, כגון שאינו רוצה לסעוד במקום זה, או שכבר קידש וסעד, יכול לקדש לאחרים כדי להוציאם ידי חובה, כשיש שם כאלה שאינם יודעים לקדש בעצמם. שהרי בברכת המצות כל ישראל ערבין זה לזה. ואף שבתוך ברכת הקידוש נכללת ברכת בורא פרי הגפן שהיא ברכת הנהנין, ובברכת הנהנין אין דין ערבות, מאחר וברכה זו באה לחובת היום, לפיכך יכול לקדש לאחרים אף אם הוא עצמו אינו יוצא ידי חובת הקידוש. ואין הבדל בזה בין קידוש של ליל שבת, לקידוש של הבוקר. והמקדש להוציא אחרים ידי חובתם, [או שמקדש בבית הכנסת], ובדעתו לקדש שוב בביתו, ואינו רוצה לצאת ידי חובת הקידוש, אין לו לטעום בעצמו מן היין, אלא יטעימו לאחרים. [ובבית הכנסת יטעימו לתינוקות].

לו אחר שקידש על הכוס נוטל ידיו ומברך על נטילת ידים. ואם נטל ידיו קודם קידוש, גלי דעתיה דריפתא חביבא ליה, ולא יקדש על היין, אלא על הפת. [ילקו״י שבת כרך א עמוד רעג].

לז צריך לשתות מכוס של קידוש כמלא לוגמיו, [דהיינו כל שיסלקנו לצד אחד בפיו, ויראה מלא לגומיו], והוא רובו של רביעית, כארבעים ושתים גרם לאדם בינוני. [ילקו״י שבת כרך א עמוד רעד].

לח לכתחלה ראוי ונכון שהמקדש עצמו ישתה מהיין מלוא לוגמיו. ואם לא טעם המקדש כמלוא לוגמיו, אלא טעם מעט, ואחד מהמסובין טעם כמלוא לוגמיו, בדיעבד יצאו כולם ידי חובת קידוש. [ילקו״י שבת כרך א׳ סי׳ רעא סעיף לז, ומהדורת תשס״ד עמוד תקצז]. ואם המקדש או אחד המסובים טעמו מעט מהיין, אף שאף אחד לא שתה מלוא לוגמיו, יצאו ידי חובת קידוש. [עיין במג״א סי׳ רעא ס״ק לב. א״ר שם. מעט מים. שארית יוסף חלק ג׳ סימן רעא. והובא באור לציון].

לט מצוה מן המובחר שכל המסובים יטעמו מן היין לחיבוב מצוה. וכשבעל הבית מיסב עם בני ביתו, המנהג שבני הבית טועמים מהכוס ששתה ממנו המקדש, ויש שמקנחים מקום ששתה ממנו. ואם מיסב עם אנשים שאינם מבני משפחתו, ומקפידים שלא לשתות מכוס ששתה ממנו אחר, ימזוג מעט יין לכמה כוסות, כדי שיטעמו המסובין מהיין.

מ אף מי שלא טעם מהיין, יצא ידי חובת הקידוש, הן בקידוש הלילה והן בקידוש היום. שאין טעימת המסובין לעיכובא, אלא לחיבוב מצוה. [ילקו״י שבת כרך א עמוד רעו].

מא קידש וקודם שטעם הפסיק בדיבור, חוזר ומברך בורא פרי הגפן, אבל אינו חוזר לברך ברכת הקידוש. וכן אם קידש על היין, וקודם שטעם נשפך היין, והביאו לו כוס יין אחר, חוזר ומברך הגפן, אבל לא ברכת הקידוש. אבל אם היה דעתו לשתות עוד מהיין אחר הקידוש, אין צריך לברך בורא פרי הגפן שנית. והשומעים שדיברו קודם שטעמו מהיין, אם דיברו קודם שהמקדש טעם, אינם יכולים לטעום מהיין אלא אם כן יברכו ברכת בורא פרי הגפן, אבל אין זה לעיכובא ויצאו ידי חובת קידוש. ואם דיברו אחר שהמקדש טעם, יש אומרים שאינם צריכים לברך. אך בהליכות עולם (ח״ג עמ׳ כד טור ב) הביא מהאוהל מועד שצריכים לברך. [והיכא שאחד השומעים דיבר, ראה בילקו״י על הלכות ציצית הערה כד ד״ה והיכא].

מב מותר לקדש בכוס העשוי לשימוש חד פעמי, או כוס נייר, וכדומה. אך אם יש לו כוס אחר, עדיף יותר לקדש בכוס אחר, ויקיים בעצמו, זה אלי ואנוהו, התנאה לפניו במצות.

מג מי שאין לו כוס אלא כוס שפיו צר, או בקבוק, יכול לקדש על כוס זה, ויתן עיניו בכוס מבחוץ. [ילקו״י שבת כרך א עמוד רעח].

מד מי שיש לו על ידיו כפפות, נכון להסירם מעל ידיו קודם הקידוש, כדי שלא יאחז את הכוס על ידי הכפפות. ומי שיש לו על ידיו תחבושת, או גבס, מותר לאחוז כך את הכוס, [ואין צריך ליתן לאחר לקדש]. [ילקו״י שבת כרך א עמוד רעח].

מה הרוצה לצאת ידי חובת קידוש ששומע מאחר, על ידי תנאי, שיכוין השומע שאם יהיה לו יין לקדש בעצמו אינו רוצה לצאת ידי חובה בקידוש מדין שומע כעונה, ואם לא יהיה לו יין, הוא מכוין לצאת, רשאי לעשות תנאי כזה. ויוצאים ידי חובת קידוש בכך. [שם עמ׳ תרכד].

סימן רע״ב - על איזה יין מקדשים

א אין מקדשים על יין שריחו רע, או יין מגולה, ואפילו בזמן הזה שאין אנו מקפידים שלא לשתות יין מגולה, שהרי אין נחשים מצויים בינינו, מכל מקום לענין קידוש אין לקדש על יין מגולה. ולכתחלה יש להזהר בזה אף ביין שהיה מגולה שעה מועטת. ומיהו בדיעבד אין לפסול כי אם בנמר ריחו וטעמו, או שעבר עליו לילה אחד. ואין חילוק בין קידוש להבדלה.

ב אם עבר וקידש על יין מגולה, בקידוש הלילה אין צריך לחזור ולקדש, דיש לחוש לאיסור ברכה לבטלה. אבל ביום שאין רק ברכת בורא פרי הגפן, טוב לחזור ולקדש על יין כשר. ואם קידש בליל שבת על יין, וכשטעמו ממנו נמצא שהיה חומץ, צריך לחזור ולקדש על יין אחר, בברכת הגפן וברכת הקידוש. במה דברים אמורים כשנמצא שהיה חומץ גמור שאם היו שופכים ממנו על גבי קרקע היה מבעבע, אבל כל שאינו מבעבע אין אנו בקיאים אם הוא חומץ או יין, וספק ברכות להקל. [ילקו״י שבת א עמו׳ רעט, ועמו׳ תקפח. שאר״י ג׳ עמו׳ שצב].

ג יין שהחמיץ ונפסל לקידוש, ואחר כך נתנו לתוכו חומר שגורם ליין להשביח, יש אומרים דפסול לקידוש, דאף על פי שחזר ליתן טעם טוב, כיון שנפסל שוב אינו חוזר להיכשרו. ויש מכשירים אותו לקידוש, מאחר שסוף סוף עתה הוא ראוי לשתיה. [ילקוט יוסף שבת כרך א׳ מהדורת תשס״ד עמוד תקצג. ושארית יוסף חלק ג׳ עמוד שצו].

ד מותר לקדש על יין חדש אף שנעשה בערב שבת, ולכן מותר לסחוט מערב שבת אשכול ענבים, ולומר עליו קידוש היום. [ילקו״י שבת כרך א עמוד רעט].

ה לכתחלה מצוה לקדש על יין אדום. ומנהג בני ספרד שמקדשים על יין אדום אפילו אם היין הלבן משובח מהיין האדום. ומיהו אם אינו לבן יותר מדאי, אם הוא משובח מן האדום, יש להקדימו. [ילקו״י שבת כרך א עמוד רעט].

ו אם לא מצא יין אדום הכשר לברכת בורא פרי הגפן, יקדש על יין לבן, ויערב בו מעט יין אדום כדי להאדימו. ומותר לערב בו יין אדום גם בשבת, ואין לחוש בזה לאיסור צובע בשבת, שבאוכלין ומשקין אין צביעה בכל אופן. [ילקו״י שבת כרך א עמוד רפא, ועמוד תקפד. שארית יוסף ח״ג עמ׳ שצ]. ובמנוחת אהבה החמיר ביין של קידוש, דברוצה להאדימו למצות קידוש על יין אדום, יתן תחלה יין אדום, ועליו ימזוג יין לבן. והביא כן מחס״ל. אך אין זה אלא חומרא, כי מעיקר הדין כבר כתב הפמ״ג שגם אם כוונתו שהיין יהיה בצבע אדום, מותר, דסו״ס אין דרך צביעה במשקין לשתיה. ודברי הפמ״ג הובאו ביביע אומר ח״ב.

ז אין לקדש על יין שיש בו תערובת של רוב מים, ולכן לדידן אין לסמוך על חלק מההכשרים הניתנים על פי דעת הרמ״א, לכמה סוגי יין, שיש בהם תערובת של רוב מים. [ילקוט יוסף שבת כרך א׳ עמוד רפא. ואף שלא מצינו כן להדיא בדברי מרן דבעינן רוב יין, מכל מקום מרן כתב שמשערים בשיעור שמוזגים יין שבאותו מקום, והרי ברוב העולם יין נחשב רק כשעל כל פנים רובו יין, וכיון שמרן לא פירש להדיא שיעור היין, מסתבר דאזלי׳ בתר הרוב, כי במה נשער אם לא ברוב. ומצינו לעולת תמיד (סק״ז) שכתב, שעכשיו שאין נוהגים כלל למזוג היין במים, כי היינות שלנו רפויים מאד, לפיכך אם נתערב מעט מים ביין, אפילו אם מדת המים פחותה ממדת היין, אין לברך עליו בורא פרי הגפן. וכ״כ האליה רבה (שם סק״י),

והפרי מגדים ועוד אחרונים שנקטי דיין שרובו מים ברכתו שהכל, ובודאי דסב״ל. ועוד, דהיכא שנותנים רק 17 אחוז יין, או 20 אחוז, זה ודאי אינו לדעת מרן, ועל זה אמרו שאין כן דעת מרן].

ח ספרדי השומע קידוש או הבדלה מאשכנזי המקדש על יין שיש בו תערובת של רוב מים, יוצא ידי חובת קידוש והבדלה, דאינהו עבדו לדידהו, ושפיר עבדו לדידהו. [ילקו״י שם עמ׳ רפא].

ט יין של צימוקים (דהיינו ששורין הצימוקים במים) מקדשים עליו, ובלבד שיש בצימוקים לחלוחית, שאם היו סוחטים אותם היה יוצא מהם לחלוחית כעין דבש. ושיעור המים שיש לשרותם עם הצימוקים, צריך שלא יהיו יותר משיעור הצימוקים לאחר שנתפחו במים. [וכן במזיגת היין במים לקידוש, לעולם צריך שהרוב יהיה יין והמיעוט מים, כדי שיהיה בו טעם יין. אבל אם הרוב מים ברכתו ״שהכל נהיה בדברו״]. [ילקוט יוסף שבת כרך א׳ מהדורת תשס״ד עמוד תקפט]. ולכתחלה יש להחמיר לשרות הצימוקים במים ג׳ ימים מעת לעת, ואז מברך על מי שרייתם בורא פרי הגפן, וברכה מעין שלש, ומקדשים על יין זה, אך המיקל לברך בורא פרי הגפן בשריית הצימוקים במים פחות מכן, באופן שהצימוקים נתנו טעם במים כטעם יין ממש, יש לו על מה לסמוך. ואם שורה הצימוקים במים וסוחט אותם היטב באופן שמוציא מהם את כל הלחלוחית שבהם, אין לדון על זמן הכבישה, וכל שכן אם כתש את הצימוקים ואחר כך שרה אותם במים וסחט אותם היטב, ובפרט אם שורה אותם במים חמים כדי שיתרככו. אבל אם אינו סוחט את הצימוקים עצמם לכתחלה צריך לשרותם שלשה ימים מעת לעת. ואם בישל הצימוקים עם המים ואחר כך משך המים מן הצימוקים, הוה ליה יין ומקדשים ומבדילים עליהם. [ילקוט יוסף שבת א׳ עמוד רפב, ועמוד תקפט, ותקצב]. ומותר לתת צימוקים לשרותם במים בשבת, כדי לשתותם בשבת. [ראה בשו״ת יביע אומר ח״י דף קד טור א׳. בהערות לרב פעלים ח״א או״ח סי׳ טו].

י ובכל זה צריך שיהיה בצימוקים לחלוחית, באופן שאם ידרוך אותם יצא מהן דבשן. וגם צריך המשכת הצימוקים מן המים, ובין אם הצימוקים שלמים, ובין אם הן כתושים ודרוכים, לעולם צריך למושכם ממי שרייתם, כדי שיהיה על המים תורת יין. ואף אם סחטם ויש במימיהן טעם של יין, כל זמן שלא משך היין מכל הצימוקים והזגים, אין עליהם תורת יין, בין לברכה בין לענין יין נסך. שגם בצימוקים הדין כן, אף אם שרה אותם במים שלשה ימים, ואפילו עשרים יום ומעלה. ואם הרתיח או בישל את הצימוקים, ומשך את הצימוקים מהיין, חשיב יין, ומברך עליו הגפן. [ילקוט יוסף שבת שם, חזון עובדיה פסח מהדורת תשס״ג, קדש, עמוד יד].

יא אם אין לו אלא צימוקים בלי גרעינים, אפשר לסמוך על הפוסקים המקילים ולעשות מהם יין לקידוש והבדלה, ולברך על זה בורא פרי הגפן, שבמקום מנהג לא חיישינן לספק ברכות. וכן הדין לענין מיץ ענבים. [ילקו״י שבת כרך א עמוד רפג].

יב מותר לקדש על מיץ ענבים, ומברכים עליו בורא פרי הגפן, וכן יינות שעוברים תהליך של פיסטור ובישול, מברכים עליהם בתחלה בורא פרי הגפן, ומקדשים עליהם. וכששותים מהם שלא בשעת הקידוש או בסעודה, מברכים לבסוף ברכת על הגפן ועל פרי הגפן. וכן המנהג, ובמקום מנהג אין חוששין לספק ברכה לבטלה. [ילקו״י שבת א׳ עמ׳ רפד, ותקפ, יחוה דעת ח״ב סי׳ לה].

יג המארח בביתו בליל שבת יהודי חילוני המחלל שבת בפרהסיא, אם יש חשש שימזוג מהיין, נכון יותר שמערב שבת ירתיח את היין, וישאיר את היין ברתיחתו על האש איזה רגעים, ובאופן כזה רשאי ליתן לאורח לטעום מן היין, וגם שהאורח ימזוג היין. ואם לא עשה כן, ישתדל למזוג לעצמו את היין, ויתן לאורח מעט מהיין בכוס נפרד, ומה שנותר מהכוס של האורח, ישפוך. ואם האורח עבר ומזג את היין לבעל הבית, אם האורח מתפלל בשבת, יש לסמוך על האחרונים שמקילים בזה, ובפרט במקום שיש לחוש למחלוקת ואיבה. וביינות שלנו [בארץ ישראל] שבלאו הכי רובם מפוסטרים אין לחוש בהם ליין נסך כלל, ודינם כדין יין מבושל. [ילקו״י שבת כרך א עמוד רפו, ובמהדורת תשס״ד עמוד תקפג. שארית יוסף ח״ג עמו׳ שפט]. ושומע קידוש ממחלל שבת בפרהסיא, ואי אפשר לו לקדש בעצמו, ונאלץ לצאת ידי חובתו על ידי אחד כזה, יש לו על מה לסמוך, ויוצא ידי חובת קידוש. אך טוב שיאמר בלחש קידוש היום, עם המקדש, ויתן בכוס עינו בשעה שמקדש. [ילקו״י שבת א׳ מהדורת תשס״ד עמוד תקעט].

יד אסור לקדש על סתם יינם, או על יין שנגע בו מחלל שבת בפרהסיא [באופן שלא הרתיחו את היין]. ולכן אף אם לא מצא יין אחר, לא יקדש על סתם יינם, או על יין של מחלל שבת בפרהסיא, שהרי אפשר לקדש על הפת. ובזמן הזה בארץ ישראל, רוב היינות מפוסטרים.

טו אם עבר וקידש על סתם יינם, בדיעבד יצא ידי חובת קידוש. [ילקו״י שבת כרך א עמוד רפז].

טז אפילו במקום שאין יין מצוי, אין לקדש בליל שבת על חמר מדינה כגון שכר או בירה, אלא יש לקדש על הפת. וכן פסק מרן בשלחן ערוך (סי׳ ערב סעיף ט), כדעת הפוסקים שאין לקדש בליל שבת על חמר מדינה, אלא יקדש על הפת. אבל בשחרית של יום שבת, אם אין לו יין, מקדש על חמר מדינה, דהיינו שכר או בירה, שאם יקדש על הפת אין שום היכר לקידוש, שהרי אף בחול צריך לברך המוציא לחם מן הארץ. ובמה יוודע שכוונתו לקידוש. [ילקו״י שבת כרך א עמוד רפח, ובמהדורת תשס״ד עמוד תקצב].

יז העיקר להלכה כדעת מרן שאין לקדש קידושא רבה על בירה או שכר וחמר מדינה כשיש יין בעיר. ואף אם נתייקר היין, אינו נפטר מקידוש על היין בשביל כך. ולכן לא יפה עושים אותם הנוהגים לקדש קידושא רבה על הבירה או השכר אף על פי שיש יין בעיר, מחמת שהיין ביוקר, או

משום דחביבא להו שיכרא, שאין לקדש על בירה או שכר אלא אם כן אין בעיר יין, או כשהיין מזיק לו, שאז יקדש על חמר מדינה. [ילקוט יוסף שבת כרך א עמוד רפט].

יח גם כשמקדשים על יין שרף (עראק וכדומה), צריך לשתות מלא לוגמיו, וצריך שהכוס יחזיק רביעית. והשותה עראק או קונייאק רביעית בבת אחת, שלא בשעת הקידוש או סעודה, אינו מברך ברכה אחרונה, דשמא בטלה דעתו אצל כל בני אדם, שאין שותים י"ש רביעית בבת אחת. [ילקוט יוסף שבת כרך א עמוד רפט, ובמהדורת תשס"ד עמוד תקפד. שארית יוסף חלק ג' עמוד שפט].

יט אין לעשות קידוש בליל שבת, או הבדלה במוצאי שבת, על קפה או על תה, או על חלב ושאר משקאות קלים, שאינם נחשבים לחמר מדינה. והוא הדין למיץ הדרים, גזוז, או טמפו. ואף מי שאי אפשר לו לשתות יין, או שאין לו יין וגם לא שכר, אינו רשאי לקדש ולהבדיל על המשקאות הנזכרים. וכל המקדש והמבדיל על משקאות אלה, הרי הוא נושא שם שמים לבטלה. ואסור לענות אחריו אמן. ואף בקידוש שחרית של שבת, אין לקדש על משקאות אלה. אולם אם היין מזיק לו, ולקדש על שכר [בכוס רביעית כדין] אין באפשרותו, מפני שאינו יכול לשתות ממנו מלא לוגמיו אליבא ריקנייא, וגם בירה [לבנה] אינה מצויה אצלו, ואין אחר שיקדש בשבילו, רק אז יוכל לברך "שהכל נהיה בדברו" על משקאות אלה קודם סעודת שחרית, ויועיל לו בשעת הדחק כזאת במקום קידוש היום דוקא. ובמוצאי שבת אם אין יין בעיר להבדיל עליו, או שהיין מזיקו, יכול להבדיל על חמר מדינה, כגון שכר או בירה. אבל קפה או תה או מיץ הדרים ושאר משקאות, אינם נחשבים לחמר מדינה להבדיל עליהם, והמבדיל עליהם הוא נכנס בחשש איסור ברכה לבטלה, ומוטב שיסמוך על ההבדלה שבתפלה, או שישמע הבדלה בבית הכנסת מפי השליח צבור. ולא יבדיל גם באופן שכזה, על המשקאות הנזכרים. [ילקו"י שבת כרך א' עמ' שצ ס"י, ובמהדורת תשס"ד עמו' תקצג. שארית יוסף ח"ג עמ' שצב].

כ מי שאין לו יין או פת בליל שבת, אין לו לקדש על פת הבאה בכיסנין. ואם קובע סעודה על פת הבאה בכיסנין ואוכל כשיעור קביעות סעודה [שהוא כ- 216 גרם], יש לו על מה לסמוך בדיעבד לקדש על העוגה. [ילקוט יוסף שבת כרך א עמוד רצא]

כא אין לקדש על כל שאר מיני מאכלים, ודלא כמו שכתב היעב"ץ. ומיהו אם אין בעיר אלא פת של קטניות או של אורז בלבד, אפשר לקדש עליו בלי שם ומלכות, כדי שלא תשתכח תורת קידוש. וברכת הנהנין יברך לבסוף, כדי שלא יהיה הפסק. [ילקו"י שבת כרך א' עמוד רצא]

כב ברכת הגפן שמברכים על היין של הקידוש פוטרת יין שבתוך הסעודה, ואינו טעון ברכה וכל זה כשהוא רגיל לשתות יין בסעודה, אבל אם לא רגיל לשתות יין בסעודה, אף אם טעם מהיין של הקידוש, כשהוא

שותה יין בסעודה מברך ברכה ראשונה הגפן. ולענין ברכה אחרונה, אין מברכים ברכה אחרונה על היין ששתה בקידוש, או ששתה בסעודה, שברכת המזון פוטרת, בין שמברך ברכת המזון על כוס, בין כשמברך ברכת המזון שלא על הכוס. [ילקו"י שבת א' עמוד רצב. ועין ש"ע סי' רעב ס"י. ובש"ע סי' קעד ס"ד, ובמשנ"ב סק"ח. וביחוה דעת ח"ה עמו' פט].

כג השומעים קידוש הנעשה בבית הכנסת אחר תפלת מוסף, ומכוונים לברכת בורא פרי הגפן כדי לצאת ידי חובת קידוש, אם טעמו מעט מן היין, אפילו טעימה בעלמא, כשבאים לשתות שכר או שאר משקאות קלים, אינם צריכים לברך עליהם שהכל. שהיין פוטר כל המשקים. ודין השומע כדין המקדש בעצמו. אבל אם לא טעמו מן היין, צריכים לברך על המשקים ששותים אחר הקידוש, שאף על פי שידי חובת קידוש יצאו [ודלא כמ"ש הגרי"ז סלובייצ'יק], מכל מקום ידי חובת ברכת הנהנין לא יצאו אלא אם כן טעמו מהיין. והדין כן אף לאשכנזים. [ילקו"י שם עמו' רצב].

סימן רעג - דין קידוש במקום סעודה

א אין קידוש אלא במקום סעודה, שנאמר: וקראת לשבת עונג, ופירשו חז"ל, שקריאת השבת (הקידוש) תהיה במקום עונג (הסעודה). לפיכך אם קידש על היין ולא סעד לא יצא גם ידי חובת קידוש. ואפילו סעד אחר כך בבית אחר לא יצא ידי חובת קידוש. והרי הוא כאוכל בלי קידוש, ולכן אם נאלץ לאכול סעודתו בבית אחר צריך לחזור ולקדש במקום סעודה שם. [שם עמ' רצג].

ב מי ששומע מחבירו או שכנו את ברכת הקידוש על היין, וכיון לצאת ידי חובת קידוש, ולא סעד שם, לא יצא ידי חובת קידוש, ובכל זה אין הבדל בין איש לאשה. [ילקו"י שבת א עמוד רצג].

ג לפיכך השומע קידוש מחבירו או משכנו הקרוב אליו, ואין דעתו לסעוד שם, אסור לו לטעום כלום, שהואיל ואינו יוצא בזה ידי חובת קידוש, הרי אסור לו לטעום כלום עד שיקדש במקום סעודתו. אבל העומד בביתו ושלחנו ערוך לפניו ושומע הקידוש משכנו, ונתכוין השומע לצאת, וגם השכן המקדש נתכוין להוציאו, יצא ידי חובת קידוש, כיון שסועד במקום ששמע הקידוש. ואף שהשומע לא טעם מכוס הקידוש אין בכך כלום, שאין השתיה חובה אלא למקדש עצמו, אבל ליתר השומעים הטעימה היא רק למצוה מן המובחר לחיבוב מצוה.

ד אם קידש על מנת לאכול בפנה זו ונמלך לאכול בפנה אחרת, אפילו הוא טרקלין גדול אין צריך לחזור ולקדש, הואיל והכל חדר אחד, אבל לכתחלה לא ישנה מקומו אפילו מפנה לפנה. ואם היה דעתו לפני הקידוש לסעוד בפנה האחרת מותר לעשות כן אף לכתחלה.

ה לכתחלה אין לשנות את מקומו מחדר לחדר, אפילו אם בעת שקידש היה בדעתו לשנות את מקומו לחדר אחר. אבל בדיעבד אפילו מבית לבית או מבית לחצר, כל שגילה דעתו לפני הקידוש שברצונו לשנות את מקומו, אין צריך לחזור ולקדש, משום ספק ברכות להקל. [שם רצד].

ו והוא הדין אם רואה את מקומו הראשון דרך חלון וכיוצא בזה, ואפילו מקצת מקומו הראשון, שאין צריך לחזור ולקדש. [ילקוט יוסף שבת כרך א עמוד רצד].

ז אם התנה בלבו מתחלה לשנות את מקומו מבית לבית, או מחדר לחדר, והוא רואה גם כן משם את מקומו הראשון, יכול לשנות את מקומו אף לכתחלה, כל שיש לו צורך בכך. ומכל שכן אם המקום השני סמוך למקום הראשון עד כדי שיהיה יכול לשמוע משם את הקידוש, דשפיר דמי גם לכתחלה לעשות כן, אם הוא רואה את מקומו, וגם היה דעתו מתחלה על כך.

ח אם אכל אחר הקידוש כזית פת (כעשרים ושבע גרם), נחשב לקידוש במקום סעודה, ורשאי לסעוד אחר כך סעודתו בכל מקום אחר הרצוי לו. [ילקוט יוסף שבת כרך א' עמוד רצה].

ט סעודה שאמרו היינו כזית לחם, או כזית עוגה, או רביעית יין, או תבשיל של חמשת מיני דגן. וגם בקידוש הלילה אפשר להקל באכילת עוגה כדי שיהיה קידוש במקום סעודה. אבל אכילת אורז אינה מועילה כדי לחושבו סעודה לענין זה, ואינו דומה לפת הבאה בכיסנין שהיא מחמשת מיני דגן. וכן אכילת תמרים לא מהני לקידוש במקום סעודה. אבל שתיית יין של הקידוש מעיקר הדין מהני לקידוש במקום סעודה. ואין צריך שישתה רביעית יין מלבד כוס הקידוש. ומכל מקום כיון שיש חולקים בדבר, טוב להחמיר בקידוש של לילה שלא לסמוך על שתיית יין לקידוש במקום סעודה. [ילקוט יוסף שבת כרך א' עמוד רצו, ובמהדורת תשס"ד עמוד תקצח. שארית יוסף חלק ג' עמוד שצה. וטוב לחוש לסברת רבי עקיבא איגר ותוספת שבת שהוכיחו מכמה ראשונים דלא מהני שתיית יין לקידוש במקום סעודה].

י אין אכילת פירות נחשבת לסעודה, ואפילו בקידוש של היום אין לסמוך על אכילת פירות, אפילו משבעת המינים שנשתבחה בהם ארץ ישראל, ורק בשעת הדחק יש אומרים דסמכינן על פירות בקידוש של יום. [ילקוט יוסף שבת כרך א' עמוד רצח].

יא אם שתה רביעית חמר מדינה כגון שכר או בירה אינו חשוב כסעודה לענין זה, ורק בשעת הדחק יש אומרים שיש לסמוך גם על זה בקידוש של היום. [ילקוט יוסף שבת כרך א' עמוד רצח].

יב הנוהגים לבקר אחר תפלת שבת שחרית בבית החתן או בבית אבי הבן, ואחד מקדש על כוס יין ושותה רביעית יין מכוס הקידוש, או שטועם כזית עוגה, ושאר יחידי הקהל אינם מדקדקים בכך, אלא כיון שכיוונו לצאת ידי חובת קידוש בשמיעתם נוהגים לטעום שם פירות ומגדנות ושותים שכר ובירה וכיוצא בזה, ודעתם לחזור ולקדש אחר כך כשילכו לביתם להוציא את בני ביתם ידי חובת קידוש, יש אומרים שאינו נכון לעשות כן, שכיון שאין זה קידוש במקום סעודה לגבי השומעים מיחידי הקהל, הרי הם כאוכלים ושותים בלי קידוש. ויש מתירים ומקיימים המנהג. ואף על פי שהחרד לדבר ה' יחוש לעצמו שלא לטעום שם אלא אם כן שותה בעצמו רביעית יין או אוכל כזית עוגה מחמשת המינים, [לאחר שנתכוון לצאת ידי חובת קידוש], מכל מקום אין למחות באלו שנוהגים להקל בדבר. אלא שלפחות נכון שיאכלו כזית פירות ויברכו ברכה אחרונה. ודע, שאלו ששותים שם חמר מדינה [שכר או בירה וכיוצא בזה], אינם צריכים לברך על זה "שהכל נהיה בדברו", כל שטעמו יין מכוס הקידוש, וכמבואר לעיל.

יג יכול אדם לקדש לאחרים שאינם יודעים לקדש, אף על פי שאינו אוכל עמהם, כיון שהוא מקום סעודה להם. ויאמר כל סדר הקידוש, כולל ברכת בורא פרי הגפן. ואף שהם יודעים לברך ברכת הגפן, מכל מקום כיון שאינם יודעים לברך ברכת הקידוש, יברך הוא גם ברכת הגפן, ואם עדיין לא קידש בביתו אינו חייב לטעום מכוס הקידוש הזה, אלא יתן הכוס לשומעים ואחד מהם ישתה ממנו לפחות רוב רביעית, והשאר יטעמו טעימה כל שהיא לחיבוב מצוה. [ואף על פי שברכת היין בעלמא אין אחד יכול לברך על מנת שהשני ישתה, אם אין המברך עצמו שותה מהיין, והוא הדין בכל ברכות הנהנין, מכל מקום כאן שברכת בורא פרי הגפן שבקידוש היא ברכת חובה לקידוש, דינה כדין ברכת הקידוש עצמה, שיכול לברך אף על פי שאינו יוצא ידי חובה, הואיל וכל ישראל ערבין זה לזה]. ומכל מקום טוב שישתה שם רביעית. ואם יצא כבר ידי חובת קידוש, רשאי לשתות אפילו פחות מרביעית. [ילקו"י שבת כרך א' עמוד רצט].

יד אף בקידוש של יום שאינו חובה מן התורה, ואינו אלא ברכת בורא פרי הגפן בלבד, יכול לברך לאחרים אף על פי שאינו שותה מהיין. ומכל מקום יותר טוב שישתה רביעית יין בקידוש של יום ויחשב לו כקידוש במקום סעודה, וכנזכר לעיל. [ילקוט יוסף שבת כרך א' עמוד ש'].

טו צריך לאכול במקום הקידוש תיכף ומיד לאחר הקידוש, ולא ישהה אפילו זמן קצר בין הקידוש לסעודה, ורק לצורך הסעודה עצמה מותר להפסיק. ומכל מקום בדיעבד שעבר ושהה בין הקידוש לסעודה, אין צריך לחזור ולקדש, ובפרט אם בשעה שקידש היה בדעתו לאכול מיד,

ונשתהה בין הקידוש לסעודה אפילו לזמן מרובה, בדיעבד אין צריך לחזור ולקדש. במה דברים אמורים כשהיה בדעתו בשעת הקידוש לאכול לאלתר ונאנס ושהה, אבל אם לא היה בדעתו לאכול לאלתר אלא לאחר זמן, אם שהה כדי שיעור עיכול [שבעים ושתים דקות] צריך לחזור ולקדש, ואם לא שהה כדי שיעור עיכול, אין צריך לחזור ולקדש. ומכל מקום בליל פסח שיש מצוה לספר ביציאת מצרים, ולקרוא את ההגדה, ואין סועדים אלא לאחר זמן רב, אין כאן חשש הפסק כלל, וחשיב קידוש במקום סעודה, שכל מה שעושים אחר הקידוש דהיינו הטיבול הראשון וההגדה וההלל והכוס השני, הוא בכלל מצות היום וזכר ליציאת מצרים. [ילקוט יוסף שבת כרך א' מהדורת תשס"ד עמוד תר].

טז יש אומרים שאם אחר הקידוש יצא לחוץ ואחר כך חזר למקומו צריך לחזור ולקדש. ויש חולקים. ולכתחלה יש להזהר בזה מאד, אבל בדיעבד לא יחזור לקדש. [ילקו"י שבת א עמוד שא].

יז מטבח הנמצא בחצר הבית, ראוי שלא יצאו מן הבית אל המטבח כדי להביא ממנו דבר מה בין הקידוש לסעודה. ומכל מקום המקילים בזה, בפרט בחג הסוכות, יש להם על מה שיסמוכו. [ילקוט יוסף שבת כרך א' עמוד שא].

יח מי שקידש ואכל, ואחר אכילתו הקיא כל מה שאכל ושתה, יחזור ויאכל לכל הפחות כזית פת, כדי לצאת ידי חובת קידוש במקום סעודה. ואם אינו יכול לאכול, או שחושש ששוב יקיא כל מה שיאכל, אין צריך לאכול. [ילקוט יוסף שבת כרך א' עמוד שב].

סימן רעד - דיני בציעת הפת בשבת

א מנהג נאה הוא לקשט את שלחן השבת בפרחים ושושנים, ובמיני בשמים, לכבוד שבת. ובכדי לברך עליהם ברכת הריח ולהשלים ל"מאה ברכות" בשבת. [ילקו"י שבת כרך א עמוד שג].

ב אם בירך על הבשמים לפני הקידוש, וחוזר להריח בהם אחר ברכת המזון, אינו חוזר לברך, מאחר שהיו לפניו, ואין ברכת המזון חשובה הפסק אלא בעניני אכילה ושתיה.

ג יש נוהגים לקחת שתי אגודות הדסים או שאר בשמים, ואומרים: "זכור ושמור בדיבור אחד נאמרו". [ילקוט יוסף שבת כרך א' עמוד שג]

ד צריך לבצוע בשבת על שני ככרות בכל סעודה, זכר למן שנאמר בו "ויהי ביום הששי לקטו לחם משנה". ואחר שיברך המוציא יבצע מן הככר התחתון, וכדי שלא יהיה כעובר על המצות, יניח הככר התחתון קרוב אליו יותר מן העליון. וגם הנשים חייבות לבצוע על שני ככרות, כשאוכלות סעודות שבת לבדן. [ילקוט יוסף שבת כרך א' עמוד שד].

ה יש נוהגים על פי האר"י ז"ל להניח על השלחן י"ב ככרות קטנים לכל סעודה, ששה על גבי ששה כמין ניקוד סגו"ל. ולוקחים שנים האמצעיים ובוצעין מאחד. ואפילו מי שאין לו יד בקבלה, רשאי לנהוג כן, שדוקא בעניני כוונות וכדומה, אינם אלא למי שמבין בקבלה, וכל מנהגיו על פי הקבלה, אבל לשאר בני אדם יש לחוש בזה ליוהרא שחושב עצמו מקובל. וגם בשבת ויום טוב יש לסדר י"ב ככרות כנזכר. וכבר ידוע שאין אנו הולכים אחר הקבלה אלא דברי הפוסקים הפשטנים, ורק בעניני תפלה וכדומה, אנו הולכים אחר הקבלה, בדברים שיסודם בהררי קודש על פי המקובלים. [ילקוט יוסף שבת כרך א עמוד שה. ומה שכתבנו שרק בעניני תפלה וכו', כן כתב בשו"ת ביכורי יעקב (חיו"ד סי' יט) ובשו"ת שואל ונשאל ח"ה (סי' א'). ועוד]

ו לכתחלה יש להקפיד שהלחמים יהיו שלמים לגמרי, ולכן לא יסיר את התוית הדבוקה בלחם אלא אחר בציעתו, כדי שהלחם יהיה שלם בשעת הברכה. [ילקו"י שבת כרך א עמוד שה]

ז אם יש לו ב' חצאים של לחם, יחברם זה עם זה על ידי חתיכת עץ דקה שאינה מוקצה, [קיסם], כדי שייראה לחם שלם. ואם אין לו חתיכת עץ שאינה מוקצה, יקרבם זה לזה, ויברך.

ח אם אין לו ב' לחמים ללחם משנה, יכול לצרף מצה שלמה ללחם משנה. ויקפיד שתהיה המצה שלימה, ולא סדוקה [היכולה להשבר על ידי שיתפסנה], או שבורה. [ילקו"י שם].

ט ככר לחם קפוא שהוציאוהו מתא ההקפאה של המקרר, אפשר לצרפו לככר לחם אחר ללחם משנה, אם אין לו שני ככרות לחם הראויים לאכילה מיד. ואין צריך להמתין עד שהככר יופשר מקפאונו. וטוב שיאריך בסעודתו עד כדי הפשרת הלחם הקפוא, שלקראת סוף הסעודה יהיה ראוי לאכילה. ואם אפשר בנקל לשאול לחם הראוי לאכילה משכנו, הכי עדיף טפי, אף על פי שעליו להחזיר הלחם לשכנו אחר שבירך עליו. [ומותר להניח לחם קפוא בתוך מגש וכדו' ולהניחו על הפלאטה החשמלית בשבת, אך קודם לכן יקפיד לנער את גושי הקרח שעל הלחם, וינגב במגבת, ומ"מ המחמיר תבא עליו ברכה]. [ילקו"י שבת כרך א' עמ' שז, ובמהדורת תשס"ד עמו' תרו]

י לחם חתוך, אם כשאוחז הפרוסה עולה הככר עמה, חשיב לחם שלם לענין לחם משנה. אבל אם הוא חתוך יותר באופן שכאשר אוחז הפרוסה אין הככר עולה עמו, לחם פרוס מיקרי, ואין יוצאין בו ידי חובת לחם

משנה. ולכן לחם פרוס אפילו אם הוא מונח כולו בתוך ניילון, אינו מצטרף ללחם משנה. [ילקוט יוסף שבת כרך א' עמוד שט].

יא גם הנשים חייבות בשלש סעודות שבת, וב "לחם משנה", שאף הן היו בנס המן. [ובכל מעשה שבת איש ואשה שוין]. ולכן צריכות לשמוע ברכת המוציא מפי בעל הבית, ולכוין לצאת ידי חובת הברכה ו"לחם משנה". והמברך צריך להמתין להן עד שיטלו את ידיהן לסעודה, כדי להוציאן ידי חובת לחם משנה. [ילקוט יוסף שבת כרך א' עמוד שט].

יב גם ביום טוב צריך לבצוע על "לחם משנה". [ילקוט יוסף שבת כרך א' עמוד שט].

יג קודם שיברך המוציא יתפוס את הלחם בידו, ולא יברך קודם שיתפוס הלחם. ויתן שתי ידיו על הלחם בשעת הברכה. [ילקוט יוסף שבת כרך א' עמוד שי].

יד אם הוא לבוש בכפפות בימי הקור, צריך להסירן בעת הברכה. אבל מי שיש לו גבס על ידיו, מותר לו לבצוע על הפת, ואין צריך ליתן לאחד מבני הבית שיבצע על הלחם. [שם].

טו אין להתחיל לבצוע את הלחם עד שיסיים ברכת המוציא כדי שתהיה הברכה על שתי ככרות שלמות. [ילקוט יוסף שבת כרך א' עמוד שי].

טז מצוה לבצוע פרוסה גדולה שתספיק לו לכל הסעודה. ואף שבחול אין לבצוע פרוסה גדולה, שנראה כרעבתן. ולא פרוסה קטנה, מפני שנראה כצר עין, מכל מקום שבת שאני.

יז הבוצע צריך לכוין לפטור בברכת המוציא את השומעים, ויאמר להם שיכוונו לצאת ידי חובת הברכה, ושלא יענו "ברוך הוא וברוך שמו" אחר הזכרת שם ה'. [ילקו"י שבת א' עמוד שי].

יח קודם שיטעם מהפת יטבל הפת במלח. ולדעת מרן הש"ע (סי' קסז ס"ה) בפת שלנו אין צריך לטבל במלח, ומכל מקום מנהגינו על פי הסוד לטבל במלח גם בפת שלנו. ואם אין לו מלח, יטבל הפת במאכל שיש בו מלח, או בסוכר. [ילקוט יוסף שבת כרך א' עמוד שיא].

יט נכון יותר שאחר שחתך לעצמו יטעם מהלחם, ואחר כך ימשיך לחתוך לשאר המסובין. ואין המסובין רשאים לטעום מהלחם עד שיטעם הבוצע. ואם יש לפני כל אחד ואחד לחם משנה, יכולים לטעום, אף על פי שהוא עדיין לא טעם. ובאופן שכל אחד בירך לעצמו, אין לענות אמן אחר ברכת חבירו קודם שיטעם מהלחם, ואם ענה אמן, בדיעבד לא הוי הפסק.

כ אין למסור את הלחם למסובין ביד, שאין מסירה ביד אלא לאבל. ואף לאבל בשבת לא יתן לו בידו, שאין להראות אבלות בפרהסיא בשבת. ואין לזרוק את הלחם. [ילקו״י שבת א׳ עמ׳ שיב].

כא בשבת וביום טוב בעל הבית יבצע מהפת לעצמו פרוסת הכזית, ולאשתו כביצה, שהוא כנגד השם כנודע, ואפילו אם נמצא גדול שמיסב על השלחן, לא יתן לו קודם אשתו. ומאחר שכך נהגו על פי הסוד, מסתמא האב מוחל. ומכל מקום טוב שהבן יבקש בפירוש את סליחת הוריו על כך, או שיתן לאשתו ולאביו שניהם ביחד, כדי שלא להקדים את אשתו לאביו ואמו.

כב סעודה ראשונה ושניה [של שחרית] לכולי עלמא אי אפשר לעשותן בלי פת. ויש אומרים שאם אין לו פת יוצאים ידי חובת סעודות שבת בפת הבאה בכיסנין. ולענין קידוש במקום סעודה, גם בקידוש הלילה אפשר להקל באכילת עוגה כדי שיהיה קידוש במקום סעודה. אבל אכילת אורז או תמרים אינם מועילים כדי לחושבו סעודה לענין זה. [ילקו״י שבת א׳ עמוד שיב].

כג יש לאכול בכל סעודה מסעודות שבת פת כשיעור ביצה בלא קליפתה (דהיינו כחמישים גרם), וטוב שיאכל פת כשיעור ביצה בקליפתה (דהיינו כחמישים וארבע גרם), כדי שתחשב לו הסעודה לאכילת קבע לכל הדעות. ובפרט אחר שבירך על נטילת ידים, ונודע שאין מברכים על נטילת ידים אלא כשבדעתו לאכול פת שיעור כביצה. ואם אינו יכול לאכול פת כביצה, יאכל שיעור כזית. [ובאופן כזה יטול ידיו בלי ברכה]. וצריך שיאכל את הכזית פת בתוך שיעור אכילת פרס, שהוא כ-7 דקות וחצי. וחכם עיניו בראשו, שלא ישבע משאר מאכלים, קודם אכילת פת בתוך כדי אכילת פרס. [ילקוט יוסף שבת כרך א׳ עמוד שיג]

כד מי שאינו אוכל, אינו רשאי לברך המוציא כדי להוציא אחרים ידי חובת הברכה, שאף בשבת שיש חיוב לאכול פת, אין לברך בשביל אחר ברכת המוציא, אם אינו אוכל עמהם. ולא התירו לברך לאחרים אף שאינו טועם, אלא בברכת המוציא שבליל פסח, ובברכת היין שבקידוש. [ילקוט יוסף שבת כרך א׳ עמוד שיד].

כה מנהג יפה הוא לשורר שירות ותשבחות להשי״ת בסעודות שבת ויום טוב.

כו טוב לומר דברי תורה לבני ביתו בסעודות שבת בעניני פרשת השבוע. וטוב לחנך את הבנים הקטנים לומר דברי תורה בסעודות שבת, ולשורר זמירות לשבת. אולם בסעודות שבת אף אם אין אומרים דברי תורה, לא נחשב אוכל מזבחי מתים. [ילקוט יוסף דיני חינוך קטן עמוד קעד]. ונכון שילמד בליל שבת ארבעה פרקים ראשונים של משניות שבת, וישלים ביום. [ויש

הלומדים בליל שבת שמונה פרקים]. ואם הוא טרוד בלימודו, אינו חייב לשנות מסדר לימודו כדי ללמוד פרקי שבת. [ילקוט יוסף שבת כרך א' עמוד שיד].

כז בשבת וביום טוב לא נהגו לכסות את הסכינים בשעת ברכת המזון, או להסירן מעל השלחן. [ילקוט יוסף שבת כרך א' עמוד שטו].

סימן רעה - דברים האסורים לעשות לאור הנר

א אסור לקרוא בליל שבת לאור הנר גזרה שמא יטה את השמן לפתילה להרבות אורה, ויתחייב משום מבעיר בשבת. ואפילו אם קורא ואינו מוציא בפיו אסור, אף אם הנר נמצא במקום גבוה. [ילקוט יוסף שבת כרך א' עמוד שט].

ב יש אומרים שאסור ללמוד בליל שבת לאור מנורת נפט, אף שאורה רב, דיש לחוש שמא יגביה יותר את האור. ויש חולקים. ולכן לכתחלה טוב שיעשה היכר מסויים, כדי שלא ישכח ויבא להטות את הנר, וכגון שידביק פתק "שבת היום" ליד בית המנורה, שבזה יש להתיר.

ג נר של שעוה נחלקו הפוסקים אם מותר לקרוא לאורם בליל שבת, יש אוסרים גזרה שמא ימחוט ראש הפתילה והוה ליה כיבוי, ויש פוסקים שמתירים. ואף על פי שהעיקר כדעת האוסרים מפני שכן היא דעת מרן הבית יוסף, מכל מקום בנרות שעוה שבזמנינו שאורם צלול ואינם צריכים מחיטה, מותר לקרוא לאורם. וכן הדין בנרות העשויים מפראפין שאורם צלול מאד, שמותר לקרוא לאורם. [הנה מדברי מרן בשו"ת יביע אומר חלק א' סימן טז אות ו-ט מבואר דנוטה יותר להחמיר בנר של שעוה, וכן מבואר בילקוט יוסף מהדורא קמא שבת כרך א' עמוד שיז. אך בהליכות עולם ח"ג הראה פנים להקל בזה. ומשנה אחרונה עיקר. וכך היא דרכה של תורה].

ד מותר ללמוד בליל שבת לאור מנורת חשמל מיטלטלת, שאין לגזור שמא יבוא לכבות בידים את אור החשמל עם גמר לימודו כהרגלו בימות החול, שזו היא גזרה חדשה שלא גזרו חז"ל, ואין לנו לגזור גזירות מדעתינו. ובפרט שכיבוי החשמל בשבת איסורו מדרבנן, שהרי אין הכיבוי לצורך עשיית פחמים, וגזרה לגזרה הוא. ולא גזרינן נר חשמל אטו נר שמן, שאין לגזור מין אחד אטו מין אחר. ועוד, שהגזרה היתה שמא ימחוט ויבא לידי הבערה. וגם אי נימא דחששו שמא יכבה, היינו לצורך הדלקה טובה יותר אבל לא חששו שיכבה לגמרי.

ה אפילו במנורות חשמל שאפשר להוסיף ולהרבות את אורן על ידי הדלקת נרות נוספים, בלחיצת כפתור, כגון בנברשת שיש בה כמה מנורות

חשמל, ורק חלק מהמנורות דולקות, יש להתיר לקרוא לאורן בליל שבת, ואין לגזור שמא מתוך שיראה שהאור מועט יבוא להדליק נר חשמל נוסף, שגזרת חכמים באיסור לימוד לאור הנר הוא שמא יבוא להגביה את האור, ולא להדלקת נר נוסף, ואין לנו לגזור גזרות חדשות מדעתינו. ואין להחמיר בזה ולגרום לביטול תורה חס ושלום, שזו חומרא הבאה לידי קולא. [ילקוט יוסף שבת כרך א' עמוד שיט, ועמוד תרז].

ו גם במנורות חשמל שאפשר להגביר את מדת האור של המנורה עצמה לפי הצורך, אין לגזור שמא יטה, ומותר ללמוד לאורם גם בשבת. ומכל מקום בזה טוב ונכון לכתחלה שיכתוב מערב שבת על פתק נייר באותיות גדולות "שבת", ויניחנו סמוך לכפתור החשמל, כדי שאם יבוא להגביר את מדת האור, יזכור מיד וימנע מחילול שבת. [ילקוט יוסף שבת כרך א' עמוד שכ].

ז אם אירע הפסקת חשמל בליל שבת, ועדיין לא בירכו ברכת המזון, אם הברכת שגורות בפיו יכול לברך ברכת המזון גם לאור הנר. ואם אין הברכת שגורות בפיו, לכתחלה יקרא [מתוך הספר] עם אדם נוסף, שאז אין חשש שמא יטה את הנר. או שיעמיד שומר שלא יטה. ואם אין שם אדם אחר, וגם אין הברכה שגורה בפיו, אם אכל ושבע ונתחייב בברכת המזון מן התורה, המיקל לברך ברכת המזון [גם ברכה רביעית] לאור הנר יש לו על מה שיסמוך. [שם עמוד שכא].

ח והוא הדין בזה לענין קריאת שנים מקרא ואחד תרגום בליל שבת, שאם אין הפרשה שגורה בפיו, יכול לקוראה עם אדם נוסף, שאז אין חשש שמא יטה. אבל אין להקל בזה בקריאת דברי רשות. [ילקוט יוסף שבת כרך א' עמוד שכג].

ט אם אירע הפסקת חשמל בליל שבת באמצע תפלת ערבית בבית הכנסת, מותר לקרוא "במה מדליקין" לאור הנר, אבל שאר הלכות שבת אין לקרוא לאור הנר.[ילקו"י שבת א עמ' שכג].

י אם נכבה החשמל בבית הכנסת בליל שבת, מי שהתפלה שגורה בפיו, מותר להתפלל מתוך הסידור לאור הנר, אבל אם אין התפלה שגורה בפיו, אסור להתפלל מתוך הסידור, אלא אם כן יקרא עמו אדם נוסף. [ילקוט יוסף שבת כרך א' עמוד שכג].

יא ביום הכפורים אף שאין התפלה שגורה בפיו, מותר להתפלל לאור הנר, שהרי אימת יום הכפורים עליו. ואף אם חל יום הכפורים בשבת, מותר להתפלל לאור הנר. וכן ראש השנה שחל להיות בשבת, מותר להתפלל לאור הנר, אף אם אין התפלה שגורה בפיו. אך לימוד לאור הנר אסור בראש השנה שחל בשבת, וביום הכפורים. [ילקוט יוסף שבת כרך א' עמוד שכד].

יב ליל פסח שחל בשבת, אם הוא רגיל בהגדה ושגורה בפיו, מותר לו לקרוא את ההגדה מתוך ספר לאור הנר, ואין לחוש שמא יטה. ואם אינו יודע אפילו ראשי פרקים, מפני שלא למד כלל, אם יש אדם אחר שם, יאמר לו שיתן דעתו עליו לבל יטה הנר. ואם לאו, יש אומרים שלא יקרא ההגדה לאור הנר, שמא יטה את הנר, ויש כח ביד חכמים לעקור מצות התורה של והגדת לבנך, בשב ואל תעשה. ויש מתירים. והמיקל יש לו על מי שיסמוך. ובזמנינו שיש לנו אור החשמל, אין לחוש כלל לגזרת שמא יטה. [ילקוט יוסף שבת א' עמ' שכד. הליכו"ע ח"ג עמ' מח].

יג בני זוג המתגוררים אצל קרוביהם, וייחדו להם חדר בדירה, ומדליקין שם נרות שבת, אחר שכבה החשמל אסור להם לבדוק את בגדיהם לאור הנר, כדי להבחין בין בגדיו לבגדי אחרים, שמא יטו את הנר כדי שיאיר יפה. ואם אין צריך עיון רב כדי להבחין בין בגדיו לבגדי אשתו, יש להקל לבודקן לאור הנר. ובנר שעוה מותר אף כשצריך עיון רב. [ילקוט יוסף שבת א' עמוד שכה].

יד כשעורכים בקשות בבית הכנסת באשמורת הבוקר, והחשמל עדיין לא דלק, אסור לשמש שאינו קבוע לבדוק כוסות וקערות לאור הנר, שמא יטה את הנר. אבל אם הוא שמש קבוע, מותר לו לבדוק את הכלים לאור הנר. ואם היה נר של שמן זית, אין מורין לו לבדוק שמא יסתפק ממנו. ובנר שעוה בימינו יש להקל לכל אדם ואף לשמש שאינו קבוע. [ילקוט יוסף שם עמ' שכה].

טו אסור לקרוא את הבקשות לאור הנר, מחשש שמא יטו את הנר, אלא אם כן קוראים שנים ביחד מתוך הספר. ובאותם בקשות השגורות בפיו, מותר לקוראם לאור הנר. [שם עמ' שט].

טז אם כבה אור החשמל בבית, והנר עדיין דולק, מותר לחתל את התינוקות לאור הנר, ואין לחוש בזה שמא יטה. ובנר שהודלק לשם מצות נר שבת, ראוי שלא לעשות לידו תשמיש שיש בו משום ביזוי. [ילקו"י שבת כרך א' עמוד שכו. ילקוט יוסף דיני חינוך קטן מהדו"ב עמוד קעה].

יז מותר לבדוק לאור הנר מה שיש בתוך הכוס, [אם יש בו מים או יין, או לוודא שאין בו פרעושים וכדומה], ואין לחשוש בזה שמא יטה את הנר. [ילקוט יוסף שבת כרך א' עמוד שכו].

יח המתעורר באמצע הלילה לאחר שהחשמל שבבית כבה על ידי השעון שבת, ורוצה לראות את השעה לאור נר שמן, כיון שהוא רגיל בשעון, ואין הוא צריך להתבונן הרבה כדי לראות מה השעה, אין בזה חשש שמא יטה, ומותר לראות את השעה כנגד הנר. [ילקו"י שם עמו' שכז].

יט פתיחת דלת כנגד המדורה בשבת, כשאינו מתכוין ללבות את האש, אפילו ברוח שאינה מצויה, אינה אסורה אלא מדרבנן, דהוי הסרת מונע וחשיב גרמא. [ילקו״י שבת כרך א׳ עמוד שכז]

כ מי שנקלע בשבת לשלחן שיושבים בו אנשים המעשנים סיגריות בשבת, אף על פי שהוא רגיל לעשן בימות החול, מותר לו מעיקר ההלכה לישב עמם בשלחן אחד, ואין לחוש שמא יקח סיגריה לעשן בשבת. ולכן כשעורכים סימנרים לאנשים חילוניים, על מנת לקרבם אל חיק היהדות הצרופה, מותר להסב עמהם בשלחן אחד, אף שהם מעשנים בשבת. [ילקו״י שם עמ׳ שכז].

סימן רעו - דיני נר שהודלק על ידי גוי

א אסור לומר לגוי אפילו בדרך רמז, שידליק את האור לצורך הישראל, ואם עבר וציוה את הגוי להדליק את הנר בשבילו בשבת, אסור לישראל ליהנות מאור זה, ואף צריך לצאת מהבית. אבל אם הגוי הדליק את האור בשביל הישראל שלא על פי ציוויו, אין צריך לצאת מהבית. אך אסור ליהנות מאור זה, אפילו למי שלא הודלק בשבילו, כל שהדליקו לצורך הישראל. ולהתפלל לאור זה וכיו״ב, יש להקל כשאי אפשר בלא זה. אבל אם הגוי הדליק נר לעצמו, או לצורך חולה ישראל אפילו אין בו סכנה, או לצורך קטן שדינו כחולה שאין בו סכנה, מותר לכל ישראל להשתמש לאורו. [ילקוט יוסף שבת כרך א׳ עמוד שכח].

ב אם היה נר דולק בבית ישראל ובא גוי והדליק עוד נר בצד הנר הראשון, מותר להשתמש לאורו כל עוד הנר הראשון דולק. ואף על פי שעכשיו על ידי הנר שהדליק הגוי נעשה אור גדול יותר, מכל מקום כיון דבלאו הכי היה אפשר להשתמש לאור הנר הראשון, אין לאסור בשביל תוספת האור. ובלבד ששני הנרות נמצאים יחד זה אצל זה, אבל אם הם רחוקים הרבה זה מזה, אסור ללמוד לאור הנר האסור. ומיהו אחר שיכבה הנר הראשון אסור להשתמש לאורו של הנר השני שהדליקו הגוי. והוא הדין אם הגוי מעצמו הוסיף שמן בנר הדולק, שמותר להשתמש לאורו עד כדי שיכלה השמן שהיה בו כבר, ואחר כך אסור. וכשיש אור חלש בחדר, באופן שיכול לקרוא לאור זה, אך אין הקריאה נוחה לו כל כך, מותר לומר לנכרי ״קשה לקרוא לאור חשמל זה״. אף אם הנכרי יבין מדבריו שצריך להדליק עוד נורה נוספת, אף על פי כן מותר לומר לו כן.
[ילקוט יוסף שבת כרך ב׳ עמוד תרל. הליכות עולם חלק ד׳ פרשת תרומה].

ג אם נכבה הנר הקודם ונשאר האור שהודלק על ידי העכו״ם, אין לקרוא לאור נר זה. [ילקוט יוסף שבת כרך א׳ עמוד שכט].

ד אם אירע קצר חשמלי בביתו, והבית חשוך, וקשה לו לקדש ולאכול בחושך, ובכך גם מתבטל מלימודו ומעונג שבת, יוכל להביא את הגוי אליו לבית, וישאלהו אם רצונו לשתות או לאכול איזה דבר, וכאשר ישיב בחיוב, יאמר לו אבל אי אפשר להביא דבר זה מפני החושך, ואז יבין הגוי וידליק את האור לצורכו, ואגב הישראל יהנה מאור זה. ואם אחר שהדליק רואה שהגוי בא לכבות את האור, יכול לצוותו שלא יכבה. [ילקוט יוסף שבת כרך א׳ עמוד שלא].

ה מי שקשה לו להירדם כשאור החשמל דלוק, מותר לומר לנכרי ״קשה לישון כאשר יש אור בחדר״, והוא יבין מאליו לכבות החשמל. שכל שאינו בלשון ציווי, אלא ברמז וכמספר הדבר, אין בזה משום אמירה לגוי שבות. וכל שכן שיש להקל כשיש חולה או יולדת בבית. [ילקוט יוסף, שבת כרך א׳ עמוד שלא].

ו דלת חשמלית הפועלת על ידי כך שכאשר האדם מתקרב אל הדלת היא נפתחת מאליה על ידי עין אלקטרונית, יש להזהר בשבת שלא להתקרב אל דלת זו, כדי שלא לגרום לפתיחתה בשבת. וימתין עד שאדם אחר [גוי] יכנס לבנין, ואז יכנס יחד עמו. וכך יעשה כשברצונו לצאת. ואם בא הנכרי ופתח הדלת במיוחד בשביל הישראל, המיקל להכנס לבנין יש לו על מה לסמוך, בפרט כאשר בלאו הכי יכול להכנס לבנין דרך הפתח הצדדי. [ילקו״י שבת א׳ עמ׳ שלג].

ז מי שנקלע לבית מלון שחדריו נפתחים וננעלים באמצעות עין אלקטרונית, או על ידי כרטיס המוכנס לחריץ שבדלת, [הפועל על ידי מערכת אלקטרונית], ואין אפשרות אחרת, אין להתיר לשהות בשבת במלון זה. ואם הדבר נתגלה לו אחר שכבר נמצא במלון בשבת, ואינו יכול לצאת מחדרו כדי לקדש ולאכול ולהתפלל אלא אם כן יפעיל מעגל חשמלי, מותר לומר לגוי שיבטל את מערכת החשמל בדרך קלקול, כגון הוצאת הפיוזים וכדו׳, כדי שיוכל לצאת ולהכנס. [ילקוט יוסף, שבת כרך א׳ עמוד שלב].

ח דלת הנפתחת על ידי לחצן חשמלי המופעל על ידי שומר גוי היושב בפתח, אם ישנה אפשרות של פתיחה ידנית על ידי מפתח, והגוי פתח לו את הדלת על ידי הלחצן החשמלי, מותר להכנס לבית. ואם אין אפשרות כזו, נכון להמתין עד שיבוא אחד מהשכנים הגויים, וכאשר יפתחו עבורו את הדלת, יכנס עמו. וחכם עיניו בראשו צריך להסדיר את הענין על הצד היותר טוב מערב שבת. [ילקוט יוסף שבת כרך א׳ עמוד שלג].

ט נכרי שהדליק את האור עבור מספר אנשים, שרובם הם נכריים, מותר לישראל להשתמש לאור חשמל זה, אפילו אם הגוי מכיר את הישראל. אבל אם קצב לו שכר עבור מה שידליק, אסור אפילו ברוב נכריים. ואם היו שם רוב ישראל, או אפילו מחצה על מחצה, אסור. ואם יש הוכחה שהגוי הדליק לצורך הנכריים בלבד, אפילו אם יש שם רוב ישראל, מותר לישראל להשתמש לאורה. והוא שלא ציוה אותו הישראל על כך. [ילקוט יוסף שבת כרך א' עמוד שלו].

סימן רעז - שלא לגרום כיבוי הנר

א אין להדליק מערב שבת נר ולהניחו כנגד [מול] הדלת, שיש לחוש שבעת שיפתח את הדלת הרוח תכבה את הנר. ולכן נר שמונח כנגד הדלת, אסור לפתוח את הדלת בעוד הנר דולק, שמא יכבנו הרוח. ואפילו אם פותח הדלת בנחת ולאט, שלא לגרום לכיבוי הנר, גם בזה אסור, אפילו אם אין עתה רוח. ואפילו אם אין שם אלא רוח מצויה. [ובשעת הדחק יש מקילים בפתיחת הדלת לאט ובנחת]. אבל מותר לסגור את הדלת או את החלון שכנגד הנר. ואם החדר גדול והניח את הנרות מול הדלת אך בריחוק, באופן שלא יגיע הרוח אל הנרות, מותר לפתוח הדלת. וכן מותר להדליקן שם אף שהוא מול הדלת, מאחר והוא רחוק מהפתח, באופן שלא מגיע הרוח לשם. [ילקוט יוסף שבת כרך א' עמוד שלז].

ב אם הנר קבוע בכותל שאחורי הדלת, אסור לפתוח הדלת כדרכו, שמא תהא הדלת נוקשת על הנר ותכבנו, אלא פותח ונועל בנחת. [ילקוט יוסף שבת כרך א' עמוד שלז].

ג מותר לגעת במנורה חשמלית העומדת אצל העמוד או על התיבה של השליח צבור, אף כשהמנורות דולקות, ובלבד שלא ינענע את המנורה. אבל במנורה תלויה באויר, יש אומרים שאסור לגעת בה. ואם יש חשש שיכבה את המנורה, כגון שהמנורה רופפת, וכדומה, צריך ליזהר שלא לגעת בה, וגם שלא להשען על התיבה, או על העמוד של השליח צבור, כדי שלא יבוא לידי כיבוי והדלקה בשבת. [ילקוט יוסף שבת כרך א' עמוד שלח].

ד נר שעוה דולק שנפל על המפה בשבת, יקחו את המפה עם הנר, וכשיהיה סמוך לרצפה ינערו את הנר מהמפה בנחת, כדי שהנר יפול ממנה. ומותר לעשות כן אף כשיש לחוש שהנר יכבה על ידי כך. אבל אם בודאי יכבה מיד, אסור. ואם יש חשש לדליקה, המיקל לטלטל את הנר ולהעבירו למקום אחר, יש לו ע"מ שיסמוך. אבל אין לכבותו, אלא אם כן יש חשש פיקוח נפש. וכן נר של נפט שהתחיל לבעור בשבת, ויש חשש

שיגרום לדליקה ויש חשש פיקוח נפש, וכגון שהבית נמצא בתוך בית דירות, שיש לחוש שהאש תתלקח ולא יוכלו להספיק להציל את התינוקות, או שהאש תפגע במיכלי הגאז והדבר יגרום לפיצוץ ולסכנה, בודאי שמותר לטלטל את הנר ולסלקו לחצר. ואם אין חשש לפיקוח נפש, אלא הפסד ממון של שריפת הבית, יש אומרים שמותר לטלטל את הנר להוליכו לחצר. ויש חולקים. וכן נראה דעת מרן השלחן ערוך. ומכל מקום כיון שאדם בהול על ממונו, במקום צורך גדול המיקל בזה לא הפסיד. שיש אומרים שגם דעת מרן היא לקולא. אך עדיף יותר שיטלטל את הנר בטלטול מן הצד, או כלאחר יד, דבזה יש לומר דכולי עלמא יודו להתיר במקום הפסד ממון גדול. [ילקו"י שם עמ' שלח].

ה כשיש מסיבה משפחתית, וסועדים בליל שבת בחצר הבית, מותר להניח נר שבת או מנורה חשמלית מבעוד יום על גבי אילן שבחצר, ואין לחוש שכאשר הנר יכבה יקחנו משם, ונמצא משתמש במחובר. אבל ביום טוב אין מניחין נר על גבי אילן, אפילו מבעוד יום, שמאחר ומותר לטלטל את הנר ביום טוב, יש לחוש שמא יקחנו מהאילן ביום טוב, ונמצא משתמש באילן ביום טוב. [ילקוט יוסף שם עמוד שמ].

סימן רעח - כיבוי הנר בשביל החולה

א חולה שיש בו סכנה שהאור מפריע לו לישון, ואי אפשר להעביר את החולה לחדר אחר, מותר לכבות את הנר או את החשמל, כדי שהחולה שיש בו סכנה והשינה יפה לו, יוכל לישון. וצריך שיכבה את הנר או את החשמל בשינוי, שלא כדרך שעושה כן בחול, וכגון, שיכבה את אור החשמל במרפקו, ולא ביד. ואם אפשר לטלטל את הנר מחוץ לחדר, עדיף שיעבור על איסור טלטול מוקצה, מאשר יעבור על איסור כיבוי בשבת. [ילקו"י שבת כרך א' עמוד שמ].

ב חולה מסוכן שיש צורך להדליק עבורו את אור החשמל, ואין אפשרות אחרת להצלתו מפאת החשיכה, מותר להדליק אור בשבת. ואם יש אור בחדר השני, ואפשרי להעבירו לחדר אחר, עדיף לעשות כן, אלא אם כן עיכוב הטיפול בו עלול לגרום לסכנה. [ילקו"י שם עמוד שמא]

סימן רעט - טלטול הנר בשבת

א אסור לטלטל בשבת נר דולק, אף אם יטלטל בנחת, שהרי נעשה בסיס לדבר האסור. וכבר נתבאר לעיל שנר שבירכו עליו והדליקוהו לכבוד שבת, אסור ליגע בו. [ילקו״י שבת א׳ עמ׳ תריא].

ב קערה שנותנים בתוכה שמן ופתילה ומדליקים בה נר שבת, אין לטלטל את הקערה בשבת גם לאחר שהפתילה כבתה. וגם אם נשאר בקערה מעט שמן, אין לטלטל את השמן או להסתפק ממנו באותה שבת, אף אם רוצה לטלטל הקערה מפני שצריך לה, או שצריך למקומה. [ילקוט יוסף שבת כרך א׳ עמוד שמא].

ג אם התנה מערב שבת על נר זה שיטלטלנו כאשר יכבה, מותר לטלטלו אחר שהנר כבה, ונכון שיעשה את התנאי סמוך לשקיעה, ושיועיל לו התנאי לכל השנה. [ילקו״י שם עמ׳ שמב].

ד והוא הדין לפמוטים שנותנים בתוכם נרות שעוה ומדליקים את הנרות שבהם, שאסור לטלטלם בשבת, אפילו אחר שהנרות כבו, ואפילו אם צריך לגופם או למקומם. אבל פמוטים שלא הדליקו בהם באותה שבת, מותר לטלטלם לצורך גופם או מקומם. אבל אם הם עשויים מזהב שאדם מקפיד עליהם שלא להשתמש בהם לצרכים אחרים, ומקצה להם מקום מיוחד, אסור לטלטלם אפילו לצורך גופם או מקומם, אף אם לא הדליק בהם באותה שבת. ונר שעוה וכדומה, שלא הדליקו בו באותה שבת, מותר לטלטלו בשבת לצורך גופו או מקומו.

ה אם הניח מערב שבת את הפמוטים על גבי מגש מיוחד שייחדוהו תמיד להנחת נרות, ונותן אותו על השלחן, אף אם יש על המגש דבר היתר היותר חשוב מהפמוטים, וצריך לאותו דבר בשבת, אסור לטלטל את המגש עם הפמוטים שעליו, אף לאחר שהנרות כבו. ואפילו לצורך גופם או מקומם. ולכן אם רוצה להחליף את המפה שעל השלחן, צריך שיעשה תנאי מערב שבת. ולדעת הרמ״א יכול להניח מערב שבת לחם או שאר דברים החשובים לו יותר מהנר, [באופן שאין לו לחם במטבח, או מאכל חשוב לו מאד יותר מהנר], ואז השלחן יהיה כבסיס לדבר האסור והמותר, ואם צריך למקום השלחן או להסיר את המפה, רשאי לטלטל את הנרות לאחר שהנרות כבו. ואלם במגש סתם שיש שם גם לחם, מותר לטלטל המגש אגב הלחם, לאחר שהנרות כבו. [ילקו״י שבת א׳ עמ׳ שמג, ובמהדורת תשס״ד עמ׳ תריא. שארית יוסף ח״ג עמ׳ שצז].

קריאת שמע שעל המטה בליל שבת

א גם בליל שבת צריך לקרוא קריאת שמע שעל המטה כמו בכל לילה. ובפרט אם התפללו ערבית וקראו קריאת שמע מבעוד יום, שצריכים לחזור ולקרוא קריאת שמע בזמנה. ואם הולך לישון קודם חצות לילה, צריך גם לברך ברכת המפיל בשם ומלכות. [ילקו"י שבת א עמוד שמג].

ב מותר לומר את הנוסח "הריני מוחל וסולח לכל מי שהכעיס וכו'" גם בלילי שבתות וימים טובים. אך אין לומר את הוידוי בלילי שבתות וימים טובים. [ילקוט יוסף שבת כרך א' עמוד שמד].

סימן רפא - דיני תפלת שחרית של שבת

א יש נוהגים לאחר מעט את זמן תפלת שחרית בשבתות וימים טובים, ואינם מקדימין להתפלל כמו בשאר ימי חול. ומכל מקום צריך להזהר שלא יעבור זמן קריאת שמע וזמן תפלה. ובמקום צורך אפשר לסמוך על זמני קריאת שמע של הגר"א והחזון איש, כפי שמופיע בלוחות [מאחר שכן משמע בסידור רב סעדיה גאון, ובריא"ז, ועוד], ומכל מקום נכון להנהיג לקרוא קריאת שמע קודם "ברוך שאמר", ולהתנות שאם לא יספיקו להגיע לקריאת שמע בברכותיה בזמנה, הרי הם מכוונים לצאת ידי חובתם בקריאת שמע שקוראים קודם ברוך שאמר.

ב מצוה לרוץ כשהולך לבית הכנסת, ואפילו בשבת שאסור לפסוע פסיעה גסה, מצוה לרוץ בהליכתו. אבל כשיוצא מבית הכנסת, אסור לרוץ. [ילקוט יוסף שבת כרך א' עמוד שמה].

ג ראוי ונכון היכא דאפשר שיהיה לאדם טלית גדול מיוחדת לשבת, נאה יותר משל טלית של חול. ומעיקר הדין אין חיוב לקנות מעיל גשם מיוחד לשבת. [ילקו"י שבת כרך א עמוד שמה].

ד כבר נהגו להתפלל בשבת וביום טוב בנעימה ובנגינה, ומאריכים בתפלה יותר משאר ימים. ומכל מקום אין להאריך יותר מדאי, כדי שלא לגרום לטורח צבור, ובפרט אם על ידי כך יעבור זמן קריאת שמע ותפלה, וכמבואר. [ילקוט יוסף שבת כרך א' עמוד שמו].

ה נוהגים להוסיף בשבת וביום טוב מזמור "השמים מספרים" ועוד מזמורים, לפי שאין ביטול מלאכה לעם. [ילקוט יוסף שבת כרך א' עמוד שמז].

ו אין אומרים מזמור לתודה בשבת ויום טוב, אלא אומרים בשניהם: מזמור שיר ליום השבת. וכשחל יום טוב בימי החול, דעת הבית יוסף

להתחיל מפסוק טוב להודות לה', ולא מפסוק מזמור שיר ליום השבת. אך הנוהגים לאומרו יש להם על מה שיסמוכו. אבל בחול המועד [גם של פסח] אומרים מזמור לתודה. [ילקוט יוסף שבת כרך א' עמוד שמז. יביע אומר ח"ט סימן כב אות ד. חזון עובדיה פסח מהדורת תשס"ג עמוד רלט].

ז אין לדלג פסוק "והוא רחום" שבתוך "יהי כבוד ה'" בשבת ויום טוב. וכן המנהג. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד שמז, שו"ת יביע אומר חלק ט' חאו"ח סימן לו].

ח אחר שירת הים נוהגים להוסיף "נשמת כל חי" שיש בו יציאת מצרים, ולכן סמכוהו אצל השירה. ונכון לומר "נשמת" בנעימה. והנוסח הנכון הוא לומר "הן הם יודו ויברכו וישבחו את שמך וכו'". וידלג תיבת "וישוררו". [ילקו"י שבת א' עמוד שמז. ירחון קול תורה תשרי תשס"ד עמוד נח]

ט אם שכח לומר "נשמת כל חי", ובירך ברכת ישתבח כמעשהו בחול, לא יאמר שם "נשמת", אלא ימשיך בברכת "יוצר". [ואף שנתבאר בילקוט יוסף שבת כרך א' שיאמר נשמת בין ישתבח ליוצר, אחר שראינו בעיקרי הד"ט שלא כתב כן, כן הוא עיקר לדינא]. ואם נזכר אחר שהתחיל "ישתבח" קודם שאמר "ברוך אתה ה' מלך גדול ומהולל בתשבחות", יחזור לנשמת ויגמור כסדר.

י מי ששכח לומר בברכת יוצר "הכל יודוך וכו'", והמשיך בברכת יוצר כמעשהו בחול, אם נזכר קודם שחתם יוצר המאורות, חוזר ואומר הכל יודוך וכו', ואם נזכר אחר שחתם יוצר המאורות, אינו חוזר. [ילקוט יוסף שבת כרך א' עמוד שמז].

יא גם בשבת ויום טוב צריך לסמוך גאולה לתפלה. ואין לדבר ולהפסיק בין גאולה לתפלה. ומכל מקום אם שמע קדיש או קדושה בשבת בין גאולה לתפלה, פוסק ועונה עמהם כמו בקריאת שמע וברכותיה. [ילקוט יוסף שבת כרך א עמוד שמח].

יב מי שאיחר לבית הכנסת בשבת שחרית, ועליו לדלג או פסוקי דזמרה או נשמת כל חי כדי להתפלל בצבור, נכון יותר שידלג נשמת כל חי, ולא ידלג פסוקי דזמרה, כיון שפסוקי דזמרה הוי תדיר, ותדיר ושאינו תדיר, תדיר קודם אף לדחות. ועוד, שאמירת נשמת בשבת אינו אלא ממנהג הגאונים. [ילקוט יוסף שבת כרך א עמוד שמט].

סימן רפב - דיני קריאת התורה בשבת

[ראה לעיל סימן קלד והלאה עוד בדיני קריאת התורה]

א מוציאין ספר תורה ובעת פתיחת ההיכל בין בשחרית של שבת בין במנחה, צריך לומר הנוסח בריך שמיה וכו', שנזכר בזוהר (פרשת ויקהל דף רו

ע"א), וגם בראש חודש טוב לאומרו בעת פתיחת ההיכל (ועדיף לומר בריך שמיה מאשר הנוסח יהי רצון וכו', שמייחסים אותו לבעל חמדת ימים). והאומרים אותו גם בחול בשני ובחמישי, יש להם על מה שיסמוכו. ואנו אין מנהגינו לאומרו בשני וחמישי. [ילקוט יוסף על הלכות קריאת התורה סי' קלד, עמוד ג'].

ב כשאומרים "אנא עבדא דקודשא בריך הוא דסגידנא קמיה ומן קמיה דיקר אורייתיה", יש להשתחוות מול הספר תורה הפתוח בהיכל, והוא מנהג נכון. [ושלא כדברי הקוראים תגר ע"ז. שם].

ג מי שנמצא באמצע פסוקי דזמרה וכל שכן בקריאת שמע וברכותיה, בעת פתיחת ההיכל, אינו רשאי להפסיק לומר בריך שמיה עם הצבור, משום דהוי הפסק. רק ישתחוה עם הצבור, באין אומר ודברים. [ילקוט יוסף על הלכות קריאת התורה וביהכ"נ [חלק ב'] סימן קלד, עמוד ד'].

ד המנהג פשוט בארץ ישראל לומר "בריך שמיה", בעוד הספר תורה פתוח בהיכל הקדוש, לפני שעומדים להוציאו מן ההיכל, וכשמוציאים הספר תורה מן ההיכל, גם כן יהיה פתוח כדי שיראו כולם את כתב הספר תורה ולחזות בנועם ה', וכשמוציאים שני ספרי תורה מן ההיכל כפי חובת היום, נוהגים להוציאם כששניהם פתוחים ונראים לקהל. ואפילו בהחזרת הספר תורה להיכל, מנהג ארץ ישראל להחזירו מן התיבה כשהוא פתוח. וכך עדיף לנהוג בכל מקום, אך אין לעשות מזה מחלוקת, ואם נוהגים להחזירו סגור, אין לעורר על כך.

ה בכל שבת קוראים בתורה שבעה עולים, ונהגו לקרוא שבעה עולים ולגמור עמהם את הפרשה, ואומרים קדיש, וחוזר וקורא המפטיר מה שקרא השביעי. ואם רוצים להוסיף על העולים, רשאים, וכן ביום טוב שצריך להעלות לא פחות מחמשה עולים, מותר להוסיף עליהם. באופן שכל עולה יקרא קריאה חדשה, ואף על פי שיש אומרים שבזמן הזה שהתקינו חז"ל שכל עולה לספר תורה מברך לפניה ולאחריה, אין להוסיף על העולים משום ברכה שאינה צריכה, אין הלכה כן, אלא גם בזמן הזה מותר להוסיף על העולים של חובת היום. ואדרבה בבתי כנסת גדולים שמתפללים שם קהל רב, עדיף להוסיף על העולים, כדי שיגיע לכל אחד מהקהל לעלות לספר תורה לכל הפחות פעם בחודש. אבל בבתי כנסת קטנים שאין שם קהל רב, טוב שלא להוסיף על העולים של חובת היום, אלא אם כן יש שם חתן או בעלי ברית. וכשיש שם חתן או בעלי ברית נכון שהשליח צבור הקורא בתורה יקיים בעצמו "החכם עיניו בראשו", ויקרא לכל אחד משבעת העולים לחובת היום, שלשה פסוקים, או יותר מעט, להתחיל ולסיים בכי טוב, כדי שיוכל לקרוא קריאה חדשה לכל עולה נוסף. ואם בכל זאת מחמת ריבוי העולים נדחק לחזור על אותם פסוקים, רשאי לעשות כן. ואין בזה חשש איסור ברכה שאינה צריכה, מאחר שכן המנהג. [וכן נהגו בשמחת תורה, שחוזרים וקוראים כמה וכמה פעמים קריאת

ולאשר אמר]. ומכל מקום לא יוסיפו יותר מדאי, כדי שלא לגרום טורח צבור. [ילקוט יוסף שבת כרך א' עמוד שמט, יביע אומר חלק ט' חאו"ח סימן כז עמוד מא].

ו אם טעה השליח צבור וסיים את הפרשה עם העולה השישי, ואמר קדיש, דעת מרן השלחן ערוך שהמפטיר עולה למנין שבעה, ואין צריך להעלות עולה נוסף, ויעלה המפטיר. וכתב מרן החיד"א דבאופן שהשליח צבור סבור היה שעלו שבעה עולים, ואמרו קדיש, בזה יעלה עוד אחד ויחזור לקרוא עליית שביעי, ושוב יאמר קדיש. ואחר כך יעלה המפטיר. ונכון לנהוג כדברי מרן החיד"א. [ילקו"י חלק ב' עמוד עט. וזה מדוייק יותר ממ"ש בילקו"י שבת כרך א עמוד שמט].

ז מותר למכור בשבתות וימים טובים את העליות לתורה וכו', וכן מותר לערוך מגבית ולתרום כסף לישיבות הקדושות וכוללים, וכדומה, שהכל צורך מצוה הם, ואין בהם משום איסור מקח וממכר בשבת. [ילקו"י שבת כרך א עמוד שמט]

ח קטן מבן שש שנים ומעלה, ויודע למי מברכים, עולה לספר תורה למנין שבעה, בין באמצע הקרואים ובין בסוף הקרואים. וכל שכן שעולה לעליית מפטיר. ויכול לקרות בתורה בעצמו פרשת עלייתו. ובמקום שיש מנהג ברור שלא להעלות קטן לספר תורה, יעשו כמנהגם. [ואם הצבור מסתפקים אם יש להם מנהג קבוע להחמיר בזה, רשאים להעלות קטן לספר תורה ולקרות בתורה בעצמו פרשת עלייתו, כדי לחנכו ולהרגילו בטעמי המקרא]. ולכתחלה לא יקרא הקטן את הפרשה כולה, ויקרא רק את פרשת עלייתו הוא. אך כשאין שם גדול היודע לקרוא בתורה, יכולים להקל לשמוע הקריאה מפי קטן שיודע לקרוא, והוא שהגיע לחינוך.

ט מי שפסול לעדות מחמת עבירה, שעבר על לאו מן התורה, כמבואר בחושן משפט (סי' לד), אף על פי כן כשר הוא לעלות לספר תורה ומצטרף למנין העולים של חובת היום. אבל המחלל שבת בפרהסיא או שאומר שאינו מאמין בדברי חז"ל, מאחר שדינם כגויים לכל דבריהם, לכתחלה אסור להעלותו לספר תורה בכלל העולים בחובת היום, אלא יעלוהו עם הנוספים על חובת היום, אחר קריאת הששי, בתור "גם העולה", ואם יש חשש פן יפרוץ ריב ומדון ומחלוקת אם לא יעלוהו בתוך העולים לס"ת בחובת היום, מותר להעלותו, אך יוסיפו על מנין העולים יהודי כשר להשלים את חובת היום. ומותר לענות ברוך ה' המבורך ואמן אחר עליית זה הפסול, בעת שאומר ברכו את ה' המבורך, וברכות התורה. והקריאה שקרא השליח צבור לזה הפסול, אין צריך לחזור עליה לאיש כשר, שאין קריאת הספר תורה אלא להשמיע לעם, וכבר נשמעה מפי השליח צבור שהוא יהודי כשר. אולם אין להעלות מחלל שבת לעליית מפטיר.

י עשרה שהתחילו לקרוא בספר תורה בשבת שחרית, ויצא אחד מהם והלך לו באמצע קריאת התורה, ונשארו רוב מנין, רשאים כל שאר

העולים של חובת היום לעלות לספר תורה ולברך ברכות התורה לפניה ולאחריה, עד שיסיימו כל חובת היום, הואיל והתחילו בהיתר. אך העולה השביעי שהוא המשלים, לא יאמר קדיש אחר קריאת התורה, שהקדיש ענין אחר הוא. והמפטיר יהיה השביעי, דקיימא לן מפטיר עולה למנין שבעה, אך לא יברך על ההפטרה, לא לפניה ולא לאחריה. ורק אם היה מנין בעת שהתחיל ההפטרה ויצא אחד או שנים מהמנין, יוכל לסיים ההפטרה עם ברכותיה האחרונות, הואיל והתחיל בהיתר. [ילקו"י שם עמוד קכו].

יא ראש חודש ניסן שחל להיות בשבת, מוציאים שלשה ספרי תורה, וקוראים בראשון בפרשת השבוע ששה עולים, ואין אומרים אחריו קדיש, והמשלים קורא בספר שני פרשת ראש חודש, ואומר אחריו קדיש, והמפטיר קורא בספר השלישי פרשת "החודש הזה לכם", ואומר אחריו קדיש. ובמקומות שנוהגים תמיד להעלות לספר תורה ראשון שבעה עולים או יותר, יאמרו קדיש גם אחר ס"ת ראשון, ובסך הכל יאמרו שלשה קדישים. והוא הדין לראש חודש טבת שחל בשבת, שמוציאים בו שלשה ספרי תורה (פרשת השבוע ר"ח וחנוכה), וכן בר"ח אדר שחל בשבת, שמוציאים בו שלשה ספרי תורה (פרשת השבוע ר"ח ושקלים), שיאמרו קדיש גם אחר ספר תורה ראשון, אם קראו בו שבעה עולים או יותר. [ילקו"י על הלי קריאת התורה, עמ' ק].

יב אסור לאחוז בספר תורה בגוף הקלף או הגויל בלי מטפחת, בין כשגולל הספר תורה בעת קריאת התורה בצבור, ובין כשגולל הספר תורה בינו לבין עצמו, והחמירו חכמים הרבה מאד בזה, ואמרו, שכל האוחז ספר תורה ערום בלי מטפחת, נקבר ערום בלא אותה מצוה שעשה בעת אחיזתו, אם זו קריאה, או גלילה. וצריך להזהר מאד בזה. [ילקו"י ח"ב הלי קריאת התורה עמ' רא].

יג אם בשעת הקריאה בספר תורה נמצא שנטף שעוה על אותיות שבספר התורה, ונתכסו האותיות לגמרי, אין להמשיך הקריאה באותו הספר, אלא צריך להוציא ספר תורה אחר להשלים הקריאה. אבל אם השעוה היא בפרשה אחרת שאינה חובת היום, יש להקל להמשיך הקריאה באותו הספר בברכות. וכן אם אין להם ספר תורה אחר, והשעוה בפרשה אחרת, רשאים לקרוא לכתחלה בספר תורה זה בברכות. אולם אסור לגרד בשבת השעוה מעל האותיות. [ילקוט יוסף על הלכות קריאת התורה וביהכ"נ, חלק ב', עמוד קנד].

יד העולה לספר תורה חייב לקרוא בפיו בלחש עם השליח צבור, ואינו יכול לצאת ידי חובה בשמיעה בלבד מטעם שומע כעונה, שבקריאת ספר תורה יש דין מיוחד לקרוא בעצמו. ואם אינו עושה כן יש לחשוש שברכותיו הן ברכות לבטלה. [ילקו"י שם עמוד צז].

טו אין להקפיד בקריאת התורה על המבטאים השונים, ולכן ספרדי השומע קריאת התורה במבטא אשכנזי, יוצא ידי חובתו. והוא הדין לאשכנזי השומע קריאת התורה במבטא ספרדי. ומכל מקום בקריאת פרשת זכור ופרשת פרה שחיוב קריאתם מן התורה, ראוי ונכון לכל אחד לשמוע קריאת הפרשה כפי מנהג אבותיו. [ילקו"י על הלכות קריאת התורה וביהכ"נ עמ' שמט].

טז אסור לאדם לצאת מבית הכנסת באמצע קריאת התורה, משום שנאמר "ועוזבי ה' יכלו". ומכל מקום בין גברא לגברא מותר, ובפרט אם הוא צריך לכך, ואף על פי שהוא מפסיד מן הקריאה בתורה של השליח צבור בקריאה שלאחר מכן, מכל מקום לא היתה תקנת הנביאים לקרות בספר תורה אלא בצבור, ולא הטילו חובת הקריאה על כל יחיד ויחיד, וכל שקראו בצבור סדרו של יום אפילו אם כמה יחידים לא שמעו קריאת ספר תורה, נתקיימה תקנת הנביאים. ורק קריאת שנים מקרא ואחד תרגום היא חובה על כל יחיד ויחיד. [ילקו"י שם עמ' קצא].

יז מי שנסע בימי חג הפסח לחוץ לארץ, ואז חל יום טוב שני של גלויות של שביעי של פסח ביום שישי, שבארץ ישראל קוראים למחרת פרשת השבוע, ואילו בחוץ לארץ קוראים כל הבכור, ונמצא שיש הפרש בין ארץ ישראל לחוץ לארץ בפרשה אחת, וכשהוא חוזר לארץ עלול להפסיד קריאת פרשה אחת, טוב שיעלה במקום כהן ויקרא כל הפרשה כולה [שחסרה לו] ושלשה פסוקים מפרשת השבוע לפי מנהג ארץ ישראל, ובזה יוצא ידי חובה לכולי עלמא. ובלבד שהצבור מוחלים על טורח צבור שבדבר. [שו"ת יביע אומר חלק ט' חאו"ח סימן כח].

יח אם לא היה בבית הכנסת אלא ספר תורה שאינו כשר לקרוא בו, וקראו בו שבעה עולים בפרשת השבוע בלי ברכה, יכולים לקרוא ההפטרה בברכותיה, לפניה ולאחריה. ואף שיש חולקים ואומרים שכל שלא קראו בתורה בברכה שבעה עולים אין יכולים לקרוא ההפטרה בברכותיה, מכל מקום מכיון שברכות ההפטרה הם ברכות השבח, יש לסמוך על דעת מרן בשם הרשב"א והאחרונים שגם בכהאי גוונא יכולים לברך על ההפטרה. [שו"ת יביע אומר חלק ט' חלק אורח חיים סימן כט].

יט אין מוציאין שני ספרי תורה כדי לקרות בספר תורה השני פרשת המוספים, מפני שאין בה אלא שני פסוקים. [ילקו"י שבת כרך א עמוד שנא].

סימן רפד - קצת מדיני ההפטרה

א העולה לתורה לכתחלה אינו רשאי לעלות שוב לעליית מפטיר. אבל כשיש צורך בדבר, יש להקל, וכגון כשלא נמצא מי שיודע להפטיר אלא אחד מאותם שעלו לקרות בתורה, וכבר אמר השליח צבור קדיש שאחר קריאת הפרשה. וכן במקום שנהגו שהרב עולה לספר תורה בשבת חזון לעליית מפטיר, אף שלכתחלה לא יקראוהו לעליית שלישי, מכל מקום בדיעבד שכבר קראוהו לעליית שלישי, יכול לעלות אחר כך ולקרוא מפטיר בברכות. וכל זה בספר תורה אחד, אבל כשהמפטיר קורא בספר תורה אחר, בשבתות שמוציאין שני ספרי תורה, אם עלה לעלייה אחרת ממנין העולים, לא יעלה שנית לעליית מפטיר בספר התורה השני, שלא יאמרו שהספר תורה הראשון היה פגום ח״ו. [ילקוט יוסף שבת א׳ עמ׳ שנב. לוית חן סי׳ כ].

ב מפטירין בנביא מענינה של פרשת השבוע, ואין פוחתין מכ״א פסוקים, אלא אם כן נסתיים הענין בפחות מזה.

ג צריכים כל הקהל לומר את ההפטרה בלחש יחד עם השליח צבור. [ילקו״י שם עמ׳ שנב].

ד מצוה להדר לקרוא את ההפטרה מתוך ספר הכתוב בכתב יד ובקדושה על קלף. ואפילו אם הוא רק ליקוט ההפטרות של שבתות השנה, ואינו ספר נביא שלם. ואם אין שם ספר כזה, עדיף לקרוא ההפטרה בספר נביא שלם (בדפוס), מאשר לקרותה בחומשים הנדפסים. ומכל מקום המנהג פשוט בכל תפוצות ישראל לקרוא ההפטרה בחומשים הנדפסים, והוא מנהג קדמון, ויש להם על מה שיסמוכו, אלא דבמקום שאפשר יש להדר כנזכר. [שם עמוד שנג]

ה קטן יכול לעלות למפטיר ולקרוא את ההפטרה. ולכתחלה אין להעלות למפטיר אלא מי שיודע לקרוא ההפטרה בעצמו. אולם בדיעבד אם זה שעלה מפטיר אינו יודע לקרוא את ההפטרה, יקרא אדם אחר, ומי שעלה מפטיר יקרא עמו בלחש. אבל לא יקראו שנים ביחד בקול רם, דתרי קלי לא משתמעי.

ו בשבת שהפרשיות מחוברות, מפטירין בהפטרת פרשה שניה, שבה מסיימים את הקריאה.

ז הנוהגים לומר אחר סיום קריאת ההפטרה פסוק גואלינו ה׳ צבאות וגו׳, יש להם על מה שיסמוכו, ואין צריך לבטל מנהגם. [ילקו״י שבת כרך א עמוד שנד]

ח אין לענות אמן אחר אמת וצדק שאומרים בברכות שאחר ההפטרה, שאין זה סיום ברכה. וכן אין לענות אמן אחר הנאמרים באמת בברכה שמברכים קודם ההפטרה. [שם]

ט מה שנוהגים להניח את ספר ההפטרות בתוך ארון הקודש לצד ספרי התורה, יש להם על מה שיסמוכו, אך אין להשתמש ברימוני הספר תורה להניחם על ספר ההפטרות. [שם]

סימן רפה - לקרוא הפרשה ב׳ מקרא וא׳ תרגום

א אף על פי שאדם שומע את כל הפרשה בכל שבת מפי השליח צבור, חייב לקרותה לעצמו, שנים מקרא ואחד תרגום. וכל המשלים פרשיותיו עם הצבור, מאריכין לו ימיו ושנותיו. וגם העוסק בלימוד תורה כל היום, ותורתו אומנותו, לא יבטל קריאת פרשיותיו עם הצבור. וחייב לקרוא הפרשה שנים מקרא ואחד תרגום. ואם עוסק בתורה שיש עמה כתיבת חידושי תורה ופסקי הלכה, יכול לקרוא בליל שבת שנים מקרא ואחד תרגום. [ילקו״י שבת כרך א עמוד שנד].

ב הקורא את הפרשה שנים מקרא ואחד תרגום, מן הדין אין צריך לקרוא את ההפטרה. ומכל מקום נהגו לקרוא גם את ההפטרה [פעם אחת]. [ילקו״י שבת כרך א עמוד שנז].

ג אף מי שאינו מבין כל כך את שפת התרגום, עליו לקרוא את הפרשה שנים מקרא ואחד תרגום. וירא שמים יקרא גם תרגום וגם פירוש רש״י על הפרשה. [ילקו״י שבת כרך א עמוד שנח].

ד על פי דברי המקובלים צריך לקרוא את הפרשה כל פסוק ופסוק שנים מקרא ואחד תרגום, עד סיום כל הפרשה, בהמשך אחד. וכן נוהגים חסידים ואנשי מעשה הנוהגים בכל אורחותיהם על פי הקבלה. מבלי להפסיק באמצע לשום דבר עד כלותו את קריאת הפרשה כולה. [ובאופן כזה גם כשמגיע לפסוק שמע ישראל, רשאי לקרוא שנים מקרא ואחד תרגום, ואף על גב דבעלמא קיימא לן אסור לקרוא ב׳ פעמים שמע ישראל, מפני שנראה כשתי רשויות חס ושלום, מכל מקום כשקורא שנים מקרא ואחד תרגום מתחלת הפרשה ניכר שהוא עושה כן בשביל לצאת ידי חובת שנים מקרא ואחד תרגום, הילכך אין לחוש בזה משום שתי רשויות חס ושלום]. [ילקוט יוסף שם עמוד שנח. ונודע שאנו הולכים בעניני תפלה אחר הקבלה, וכמ״ש בביכורי יעקב ובשו״ת שואל ונשאל ועוד. אבל בשאר מילי גמרא וקבלה, אנו תופסים כדברי הגמרא והפוסקים, וכמו שכתב הרדב״ז].

ה מצוה מן המובחר שישלים לקרות הפרשה קודם שיאכל בשבת. ומכל מקום פשוט שאין לעכב מחמת זה האכילה עד חצות. ואם לא השלים קודם האכילה, ישלים אחר האכילה עד זמן מנחה. ובדיעבד עד רביעי בשבת, ויש אומרים עד שמיני עצרת. [ילקוט יוסף שם עמ׳ שנח].

ו אף על פי שמדין התלמוד אין איסור להפסיק בדברים באמצע קריאת שנים מקרא ואחד תרגום, מכל מקום כבר נתבאר שעל פי הקבלה אין להפסיק כלל באמצע קריאתם, אלא יקרא הכל בבת אחת בלי הפסק, זולת אם הוא צמא למים, שרשאי לברך ולשתות, וכן לברך ברכת בורא נפשות רבות. ומי שהתחיל לקרוא שנים מקרא ואחד תרגום אחר תפלת שחרית, ובאמצע קריאתו נתבקש לקרוא לקהל איזה דבר הלכה, או דרשה בפרשת השבוע, בודאי שרשאי להפסיק מקריאתו ולזכות את הרבים. [ילקוט יוסף שבת כרך א׳ עמוד שנט בהערה].

ז תלמיד חכם הקורא שנים מקרא ואחד תרגום, ושאלוהו באמצע הקריאה דבר הלכה, מותר לו להפסיק בין פסוק לפסוק להשיב לשואלו דבר הלכה. [ילקו״י שבת כרך א׳ עמוד שנט בהערה].

ח יש נוהגים לקרוא בכל יום אחר תפלת שחרית מקצת מהפרשה, שנים מקרא ואחד תרגום, ומסיימים בערב שבת, ומיום ראשון ואילך חשיב קוראה עם הצבור. וכן דעת מרן השלחן ערוך. והאר״י ז״ל נהג שביום ששי מיד אחר תפלת שחרית, היה קורא שנים מקרא ואחד תרגום. וכן מנהג החסידים. ומכל מקום, מי ששעתו דחוקה לו ואינו יכול לנהוג כן, בודאי שיכול לקרוא שמו״ת החל מיום ראשון, וכפסק מרן השלחן ערוך. [ילקוט יוסף שבת א׳ עמ׳ שנט].

ט מי שזמנו דחוק, מותר לו לקרוא שנים מקרא ואחד תרגום בליל שבת, וכן מותר לקרוא פרשת וזאת הברכה בליל שמחת תורה. [ילקוט יוסף שבת כרך א עמוד שנט].

י מי שהשעה דחוקה לו ביותר, ואין לו פנאי כלל לקרוא לעצמו את הפרשה שנים מקרא ואחד תרגום, נכון להורות לו שיקרא בלחש את כל הפרשה עם השליח צבור הקורא בתורה, פסוק בפסוק, ושוב יחזור ויקראנה פעם שניה בביתו, ואחר כך יקרא פעם אחת את כל התרגום, ויצא ידי חובתו. וכן השליח צבור הקורא בתורה, רשאי לקרות הפרשה בהכנתה לפחות פעם אחת מתחלתה ועד סופה, ופעם שניה כשקורא אותה בצבור, ואחר כך יקרא התרגום של כל הפרשה פעם אחת ויוצא ידי חובה. אבל אין לסמוך על מה ששומע קריאת הפרשה מהשליח צבור. [ילקוט יוסף שבת כרך א׳ עמ׳ שס].

יא אם השליח צבור מאריך בטעמים בקריאתו בתורה באופן שיכול היחיד להספיק לקרוא אז שנים מקרא ואחד תרגום, בעת קריאת התורה, רשאי לעשות כן, ויוצא ידי חובה. אף על פי שבעת שקורא שנים מקרא ואחד תרגום לעצמו, אינו מאזין לקריאת הפרשת על ידי השליח צבור. חוץ מקריאת פרשת זכור ופרשת פרה שחייב להאזין לקריאתן מפי השליח צבור בספר התורה. וכל זה כשקורא הפרשה בלחש, ויש עשרה בלעדיו המקשיבים לשליח צבור, או שקודם קריאת התורה היסב פניו

לצד והתחיל לקרוא. ומכל מקום הנכון הוא שבכל הפרשיות ראוי למדקדק בדרכיו לכוין דעתו ולשמוע קריאת התורה מפי השליח צבור. [ילקו״י שם עמ׳ שסא]

יב אשה פטורה מלקרוא בכל שבת שנים מקרא ואחד תרגום. [ילקו״י שבת כרך א עמוד שסא].

יג אין צריך לקרוא את הפרשה שנים מקרא ואחד תרגום בימים טובים. [שם עמוד שסב].

יד פסוקי המקרא צריך לקוראם בטעמי המקרא, והתרגום בלי טעמים, בדוקא. אולם גם מי שאינו יודע לקרוא את הפרשה עם הטעמים, חייב בקריאת הפרשה שנים מקרא ואחד תרגום. וחובה קדושה על ההורים והמלמדים ללמד את בני ישראל בטעמי המקרא, כדי שיקראו שנים מקרא ואחד תרגום בניגון כדת וכדין. [ילקו״י שבת כרך א עמוד שסב].

טו אף מי שחלה בעיניו ומצטער בקריאת שנים מקרא ואחד תרגום, חייב לקרוא את הפרשה שנים מקרא ואחד תרגום, או שישמע הפרשה מאחר ויכוין לצאת ידי חובה. [שם עמוד שסג].

טז יש אומרים שגם הסומא (עיור) חייב בשנים מקרא ואחד תרגום בכל שבת, כדין הפקח. ולכן צריך שישמע מאחר קריאת הפרשה שנים מקרא ואחד תרגום, ויכוין להוציאו ידי חובה, וגם הוא יתכוין לצאת ידי חובת הקריאה. וכן מי שנעשה אילם, ואינו יכול לדבר ולקרוא, ישמע הקריאה מאחר. [ילקוט יוסף שבת כרך א׳ עמוד שסג].

יז מי שבקי בקריאת הפרשה בטעמי המקרא והנקודות כראוי, מצוה מן המובחר לקרוא שנים מקרא מתוך ספר תורה, ויקרא התרגום מתוך החומש, ובפרט מי שהוא שליח צבור הקורא בתורה, ובקי בקריאת הפרשה בטעמיה, ורוצה לקרוא הפרשה מתוך הספר הנמצא בהיכל, כדי שיהיה רגיל בקריאת הפרשה, שיש להקל בזה. ונכון שלא לטלטל את הספר תורה לתיבה. אולם אם אינו בקי מוטב שיקראנה מתוך חומש שיש בו הטעמים והנקודות, ולא יקראנה קריאה משובשת בספר תורה. ופשוט שאין לו לברך על קריאתה. [ילקוט יוסף שבת א׳ עמ׳ שסד].

יח אבל בתוך שבעה ימי האבלות, חייב לקרוא שנים מקרא ואחד תרגום. [שבת א׳ עמ׳ שסה].

יט פרשת ״וזאת הברכה״ יש לקרוא שנים מקרא ואחד תרגום ביום הושענא רבה, ואם שכח לקרוא בהושענא רבה, יקרא בשמיני עצרת

קודם שחרית, או יחד עם השליח צבור. [שם]

סימן רפו - דיני תפלת מוסף בשבת

א פשט המנהג בשבת שלפני ראש חודש, לברך את החודש אחר קריאת התורה, ונהגו לברך את החודש מעומד. ויש מקומות שנהגו להזכיר את המולד. אך אין מנהג כל הספרדים להכריז על המולד. ומכריזין על כל החודשים, מלבד חודש תשרי. ובשבת הסמוכה לתעניות י"ז בתמוז ועשרה בטבת, השליח צבור מכריז לפני מוסף על הצום שחל ביום פלוני, אבל על שאר תעניות לא נהגו להכריז, מפני שהם ידועים ומפורסמים. והאשכנזים אין מכריזין על שום צום בשבת. [ילקוט יוסף שם עמוד שסו].

ב זמן תפלת מוסף הוא מיד אחר תפלת שחרית, ואין לאחרה יותר מעד סוף שבע שעות מהיום. ואם לא התפלל מוסף ועבר שבע שעות, אף על פי כן יתפלל מוסף, [אלא שנקרא פושע]. ואם עבר היום, אין לה תשלומין לערב. [ילקוט יוסף שבת כרך א' עמוד שסז]

ג כל יחיד חייב להתפלל מוסף, בין אם יש צבור בעיר בין אם אין צבור בעיר. שאף שתפלת מוסף נתקנה כנגד קרבן מוסף, מכל מקום חובת יחיד היא. [ילקו"י שבת א' עמוד שסח]

ד מחנכים את הקטנים שהגיעו לחינוך להתפלל מוסף, שגם מי שלא הגיע לגיל עשרים שנה חייב בתפלת מוסף. וגם רשאי לעמוד כשליח צבור במוסף. [ילקו"י שבת כרך א' עמוד שסח]

ה קודם תפלת מוסף נוהגים לומר אשרי יושבי ביתך, וחצי קדיש. ואם רוצים לקיים את דרשת הרב קודם תפלת מוסף, נכון שהרב ידרוש אחר סיום ההפטרה, קודם אמירת אשרי. ואם הדרשה התקיימה אחר אשרי, אין צריך לחזור ולומר אשרי לפני תפלת מוסף. [שם עמו' שסט]

ו נשים פטורות מתפלת המוספין של שבתות וימים טובים וראשי חודשים. וטוב שישמעו את התפלה מפי השליח צבור. ומכל מקום אם מתפללות מוסף, אין למחות בידן, שיש להן על מה שיסמוכו. אבל לכתחלה יש להורות להן שלא להתפלל מוסף. ויש מי שאומר שעל כל פנים חייבות להתפלל מוסף של ראש השנה ויום הכפורים, משום דרחמי ניהו, [וכן חייבות בתפלת נעילה של יום הכפורים, שמרבים בה בבקשת רחמים ותחינות]. [ילקוט יוסף שבת א' עמוד שע]

ז במוסף של שבת ראוי יותר לומר הנוסח "תכנת שבת", שהוא על סדר תשר"ק. [שבתפלה עינינו הרואות שהמנהג פשט כדעת האר"י ז"ל, ורק בעניני הלכה נקטינן כדעת מרן הש"ע. וכלל זה נמצא בכמה אחרונים, בהם בשו"ת ביכורי יעקב, ובשו"ת שואל ונשאל, ועוד. וגם עינינו הרואות שכן נוהגים הכל שבעניני תפלה נוהגים על פי הקבלה]. **ובמקום שנוהגים** הקהל לומר "למשה צוית", רשאי כל יחיד לשנות ממנהגם ולומר "תכנת שבת" בתפלת הלחש. ומכל מקום השליח צבור בחזרה יאמר "למשה צוית" כמנהגם. [ירחון קול תורה תשרי תשס"ד עמוד סא. הליכות עולם חלק ד'].

ח יש אומרים שיש לומר "תיקנת שבת" (באות ק'), ומכל מקום מנהג האומרים "תכנת שבת" (באות כ') הוא יותר נכון. וכן המנהג. [הליכות עולם חלק ד'. ירחון קול תורה שם].

ט יש לנהוג בכל קהלות ישראל לעשות חזרה גם בתפלת מוסף, של שבת ויום טוב, וכתקנת חז"ל. ובפרט במקומותינו שהתורה מחזרת על אכסניא שלה, וארץ ישראל היא כיום מרכז התורה בעולם, ורבו שיעורי התורה, תלמודי התורה והישיבות הקדושות, לפיכך אם יש באיזה מקומות קצת מהקהל המשוחחים באמצע חזרת השליח צבור במוסף, יש להסביר להם חומר האיסור שבדבר, עד שימנעו מכך. ומי שמערער נגד מנהגינו, וטוען שמכיון שלא נהגו בעירו לעשות חזרה בתפלת מוסף, יש לנהוג כן בבתי הכנסת של עדתם, אינו אלא טועה, שהרי יש בזה איסור "לא תתגודדו", ואין לשנות ממנהגי ירושלים. [ילקו"י שבת כרך א עמוד שעא]

י צבור שרוצים להתפלל שחרית ומיד לאחריה מוסף, ואחר הסעודה מתקבצים לקרוא בתורה, אין נכון לעשות כן, ורק בשעת הדחק יש להתיר לעשות כן. [ילקו"י שבת א עמוד שעא].

יא הכהנים נושאים כפיהם בתפלת מוסף, ומצוה על כל הכהנים שבבית הכנסת לישא את כפיהם. וכהן שהוצרך לקדש ולשתות רביעית יין ולטעום פירות ומגדנות קודם תפלת מוסף, אינו רשאי לישא כפיו בתפלת מוסף, ואפילו לענין תפלת מוסף עצמה יש לצדד בזה אם מותר לו להתפלל מיד לאחר ששתה רביעית יין, והכל לפי מה שהוא אדם. ועל כל פנים מטעם זה מתירים לטעום קודם מוסף בלא קידוש על היין, שיש אומרים שקודם מוסף עדיין לא חלה חובת קידוש, ויש אומרים שמותר לטעום קודם קידושא רבה, ואם כן הוי ספק ספיקא להקל לטעום קודם מוסף בלי קידוש. ואם יש לו כזית עוגה, יקדש על היין, וישתה ממנו רוב רביעית בלבד, ויאכל כזית עוגה ויוצא בזה לכל הדעות. [ילקו"י שבת כרך א עמוד שעב]

יב כבר ביארנו שאם טעה והקדים להתפלל מוסף לפני שחרית, בדיעבד יצא ידי חובה.

יג שליח צבור שטעה והתחיל אחר הקדושה תכנת שבת, חוזר לאתה קדוש, ולא לראש התפלה.

יד יחיד שנתעכב מלהתפלל מוסף עד שהגיע זמן מנחה, [שש שעות וחצי מהיום], צריך להקדים להתפלל של מנחה תחלה, ואחר כך להתפלל מוסף. ואם הקדים של מוסף למנחה, יצא. וכן אם נאנס ולא התפלל שחרית של שבת, ונזכר אחר שהגיע זמן מנחה, יתפלל תפלת מנחה, ואחר כך תפלת מוסף, ואחר כך תפלת התשלומין של שחרית. ואם יש לו זמן רק בשביל להתפלל תפלה אחת בלבד, יש לו להעדיף להתפלל תפלת מנחה, ולא מוסף. [ילקו"י תפלה א' עמוד תקנא].

טו מי שמסופק אם התפלל מוסף בשבת או לא, לא יחזור להתפלל מספק. ואפילו בתורת נדבה, שאין להתפלל נדבה בשבת, כשם שאין מקריבים קרבן נדבה בשבת. ומיהו אם יכול להשיג מנין ולהתפלל שם בתורת שליח צבור, יאמר החזרה בלבד, ויצא ידי חובת תפלת מוסף. ויסיים בעושה שלום במרומיו וכו' כדין. [ילקוט יוסף שבת כרך א' עמוד שעג]

טז בשבת וראש חודש אומרים במוסף "אתה יצרת", וחותמים מקדש השבת וישראל וראשי חודשים. ואם טעה וחתם מקדש השבת בלבד, יצא. אבל אם חתם רק בשל ר"ח, לא יצא.

יז אם טעה בשבת וראש חודש והתפלל "תכנת שבת" וחתם "מקדש השבת", נכון שיאמר ברצה [בלי חתימה]: "ונעשה קרבנות חובתינו לפניך, תמידין כסדרן ומוספין כהלכתן וכו', את מוסף ראש החודש הזה וכו'". ואחר כך יאמר יעלה ויבא, ואתה ברחמיך הרבים וכו'. [שם עמ' שעד].

יח יש אומרים שבמוסף של שבת וראש חודש, צריך לומר מעין החתימה סמוך לחתימה, ולכן צריך להוסיף סמוך לחתימה כי בעמך ישראל וכו', וחוקי ראשי חדשים וכו', ויש חולקים. ואין לשנות מהמנהג שאין אומרים זאת סמוך לחתימה, אלא קודם ישמחו במלכותך. [ילקו"י שבת כרך א' עמוד שעה].

יט הספרדים לא נהגו לומר את "שיר הכבוד" בשבת, ובמקומות שנוהגים לאומרו, נכון יותר לאומרו לפני "עלינו לשבח", כדי שהקהל יטה אוזן קשבת לאמירתו. ומנהגינו לומר אחר עלינו לשבח מזמור שיר ליום השבת וגו', ואחר כך אומרים קדיש יהא שלמא. [שם עמ' שעו].

כ המנהג פשוט לומר ברכו את ה' המבורך אחר קדיש בתרא גם בשבת ויו"ט. ויש נוהגים לומר ברכו בקדיש אחרון של מנחה, בשביל מי שלא שמע בשחרית, ואין מנהגינו כן.

סימן רפז - ניחום אבלים וביקור חולים בשבת

א מותר לנחם אבלים בשבת, אך אין מזכירין שום נחמה, אלא יושבים מעט, ומפייסים את האבלים בדברי מוסר ואמונה, לעודדם ולחזקם משברון לבם, ותו לא מידי. ויש שנוהגים לומר לאבל בשבת: שבת היא מלנחם ונחמה קרובה לבוא. [מהרש"ל. וראה בכה"ח אות ד]. ואמרו בגמרא, שבקושי התירו לנחם אבלים בשבת, ולכן מה שיש נוהגים שבכל ימות השבוע אין הולכים לנחם רק בשבת, לא יפה עושים. [ילקו"י שבת כרך א' עמוד שעז].

ב אין השבת מפסיקה לאבילות, והיא עולה למנין שבעה, וכל דיני אבילות נוהגים בשבת, מלבד דברים שבפרהסיא, ולכן מותר ללבוש מנעליו בשבת, ולהחליף בגדיו העליונים.

ג מותר לבקר את החולה בשבת, ולא יאמר לו בדרך שאומר לו בחול, אלא אומר לו: שבת היא מלזעוק ורפואה קרובה לבוא וכו'. [ילקוט יוסף שבת כרך א עמוד שעח].

סימן רפח - דין תענית בשבת

א אסור להתענות בשבת, אפילו על צרות וגזרות קשות. ואם מתכוין להתענות, אסור אפילו אם מתענה תענית שעות בלבד. [ילקוט יוסף שבת כרך א' עמוד שעט].

ב ימהר לאכול אחר התפלה, קודם שיעבור שש שעות מהיום. ואפילו אם הוא לומד או מתפלל ובשביל זה הוא מתעכב מלאכול, גם בזה אסור. ולכן על שליחי הצבור שלא להאריך יותר מדאי בתפלתם, כדי שהקהל יוכלו להגיע לביתם ולקדש ולאכול קודם ו' שעות מהיום.

ג מי שיודע שיאריכו בתפלה עד חצות, נכון שישתה בבוקר קודם שחרית מים או קפה ותה, בין בשבת בין ביום טוב, ובין בראש השנה. [ילקו"י שבת כרך א' עמוד שפ].

ד הרואה חלום רע בליל שבת, אין לו להתענות תענית חלום בשבת, אפילו אם החלום הוא אחד משלשה חלומות רעים שהוזכרו בפרק הרואה ובשלחן ערוך (סי' רפח), אלא יקדיש את יום השבת ההוא ללימוד תורה, ולקריאת תהלים כפי כחו. וימנע משיחת חולין, ונרצה לו לכפר

עליו. ואם לבו דוה עליו ביותר, ונפשו עגומה מאד, ומצטער צער גדול, מותר לו להתענות בשבת, וכל היום ישב בבית הכנסת ויעסוק בתורה כפי כחו, כדי שייקרע רוע גזר דינו. [ובפרט אם יודע בעצמו שחלומותיו מתקיימים]. ויאמר עננו בסוף אלהי נצור. והוא הדין בכל זה גם ביום טוב, אף על פי שביום טוב יש בו גם מצות שמחה. ומכל מקום אין המתענה בשבת מברך הגפן בקידוש של יום, אחר שאינו שותה, ועוד שאין קידוש אלא במקום סעודה. וצריך להתענות ביום ראשון כדי לכפר על מה שביטל עונג שבת, ושב ורפא לו. ואם קשה לו להתענות ביום ראשון, יתענה אחר כך. [ילקו״י שבת א עמ׳ שפ]

ה אם חלם שמצוים לו בשמים להתענות בשבת, או לעבור על איסור קל שבקלים, אסור לו לשמוע לחלום זה, בין שחלם הוא בעצמו, בין שחלמו עליו אחרים. [ילקו״י שבת א עמוד שפ].

ו אסור לבכות בשבת, ולא להביא את עצמו לשום צער. אבל אדם שיש לו עונג אם יבכה, כדי שילך הצער מלבו, יש אומרים שמותר לו לבכות בשבת. [ילקוט יוסף שבת כרך א׳ עמוד שסא]

סימן רפט - סדר סעודת שחרית של שבת

א יהיה שלחנו ערוך ומטה מוצעת יפה ומפה פרוסה כמו בסעודת הלילה ויברך על היין בורא פרי הגפן, והוא נקרא קידושא רבה. ונהגו לומר קודם הקידוש מזמור לדוד ה׳ רועי לא אחסר וגו׳, אם תשיב משבת רגלך וגו׳, ושמרו בני ישראל וגו׳. על כך ברך ה׳ את יום השבת ויקדשהו. ואחר כך יטול ידיו, ויבצע על לחם משנה כמו בלילה, ויסעוד. [שבת א׳ עמוד שפב. ומה שאומר חצי פסוק על כן ברך וגו׳ אין בזה איסור, ראה בשו״ת יביע אומר ח״ט חאו״ח סי׳ קח אות קלג].

ב גם בקידוש של בוקר צריך שיהיה במקום סעודה, [ראה לעיל סימן רעג], ושלא יטעום כלום קודם הקידוש, כמו בקידוש של לילה. [ילקוט יוסף שבת כרך א׳ עמוד שפב].

ג האנשים לא חל עליהם חובת ״קידושא רבה״, דהיינו הקידוש של היום, בשחרית, אלא לאחר התפלה, ולכן רשאים לשתות תה או קפה אפילו עם סוכר קודם תפלת שחרית. וטוב להחמיר שלא לתת מעט חלב על הקפה או התה קודם התפלה. אלא אם כן הוא אדם חלש, ולאחר שיאמר ברכות השחר וברכות התורה, כמבואר לעיל סימן פט סעיף לז. [ילקו״י שם עמ׳ שפג].

ד אף הנשים אסור להן לאכול ולשתות קודם הקידוש בליל שבת. ולגבי יום שבת בבוקר, הנשים שאין להן זמן קבוע לתפלה, ופעם מתפללות שחרית ופעם מתפללות מנחה או ערבית [שהרי אין הנשים חייבות אלא בתפלה אחת ביום, ועיין בספר ילקוט יוסף ח״א מהדורת תשמ״ה, עמוד קפד, ובתפלה כרך א׳ סימן קו], משעלה עמוד השחר אסור להן לטעום אפילו מים קודם הקידוש. שכבר חל עליה חובת קידוש, ואין לה לטעום מאומה קודם הקידוש. ומכל מקום בשעת הדחק כגון אשה שהיא חולה קצת, או מינקת וכדומה, יכולה לסמוך ע״ד הפוסקים המתירים לטעום ביום קודם הקידוש, כיון שכבר נתקדש היום מאמש על ידי הקידוש שבלילה. במה דברים אמורים באשה שאינה רגילה להתפלל שחרית בכל יום, אבל אשה שרגילה להתפלל שחרית, רשאית לטעום בשבת בבוקר קודם תפלת שחרית. [ילקו״י שבת כרך א עמוד שפה, ועמוד תרד].

ה מותר לתת עוגה או פירות לקטן בשבת, קודם תפלת שחרית, וקודם הקידוש, ובפרט במקומות שמאריכים בהם בתפלת שחרית ומוסף של שבת. [ילקו״י שבת כרך א׳ עמ׳ שפד].

ו חולה שעל פי ציווי הרופאים עליו לאכול בבוקר קודם שחרית, מן הדין אינו צריך לקדש קודם אכילתו, אך אם רצה לקדש על היין תבא עליו ברכה, וישתה מהיין כמלוא לוגמיו בלבד, ויאכל כזית עוגה לקיים מצות קידוש במקום סעודה. (ולא חשיב גאוה מה ששותה יין קודם התפילה, כיון שאין כוונתו אלא למצות קידוש). ואחר שיתפלל מוסף יחזור ויקדש על היין, ויוצא ידי חובה אליבא דכל הדיעות. [ילקו״י שבת א עמ׳ שפד, ובמהדורת תשס״ד עמ׳ תרא. שארית יוסף ג׳ עמו׳ שצו].

ז מן הדין מותר לאכול אכילת עראי, כגון פת עד כביצה, ופירות [אפילו הרבה], בלי קידוש, בין שחרית למוסף, בין בשבת בין בימים טובים, ואפילו בראש השנה קודם התקיעות, או בסוכות קודם נטילת לולב, שלא חלה חובת קידוש אלא אחר מוסף. ומכל מקום אין להקל אלא לאדם חלש, או חולה, ובאופן שאין לו אפשרות לקדש על היין תחלה. אבל כשיש לו אפשרות לקדש תחלה, יקדש וישתה כמלוא לוגמיו בלבד, ויאכל כזית עוגה או יותר עד כביצה, ואחר כך יאכל פירות ומגדנות כאשר תאוה נפשו. ואחר מוסף יחזור ויקדש על היין ויסעוד סעודת קבע, לצאת ידי חובת סעודה שניה של שבת, שאין יוצאים י״ח סעודת שבת אלא בפת. [ילקו״י שבת א׳ עמ׳ תרג].

ח שליח צבור הקורא בתורה בכמה מנינים, והוא מרגיש חולשה, מותר לו גם כן לאכול אכילת עראי בלי קידוש בין שחרית למוסף, כשאין לו אפשרות לקדש על היין קודם אכילתו. ואחר תפלת מוסף יחזור ויקדש על היין ויסעוד סעודת קבע על הפת. אבל אין להתיר אכילת פת יותר מכביצה לפני תפלת מוסף, בין בשבת בין בימים טובים. [ילקו״י שם עמ׳ שצ].

ט המקדש על היין בשבת, וטועם אחר כך כזית עוגה, ושותה משקאות קלים, אין לו לברך על המשקאות, שברכת היין פוטרת גם מברכה ראשונה. ואפילו אם המשקים לא היו לפניו, אלא שהיה בדעתו עליהם. ואף שברכת היין שבירך היתה למצוה, ולא קבע עצמו לשתיית יין אלא בדרך עראי, לצורך הקידוש בלבד, אף על פי כן ברכת היין פוטרת שאר המשקים. [שם עמוד שצ].

י במקום שאין יין כשר מצוי בעיר, יקדש על חמר מדינה. ולא יפה עושים הנוהגים לקדש קידושא רבה על הבירה או השכר, אף שיש יין בעיר, מחמת שהיין ביוקר, או דחביבא ליה שיכרא, דאנן בדידן אין לנו אלא דברי מרן, שאין לקדש על בירה או שכר אלא אם כן אין יין בעיר, או שהיין מזיקו. ואם אין לו חמר מדינה, יאמר הפסוקים אם תשיב משבת רגלך וכו', ושמרו בני ישראל וכו' ויברך המוציא ויאכל. וגם בקידוש של בוקר אין לקדש על קפה או תה, או שאר משקים. ורק בשעת הדחק שאין לו יין וחמר מדינה, יברך שהכל על שאר המשקין, ויועיל לו במקום קידוש. [ילקוט יוסף שבת כרך א' עמוד שצ].

סימן רצ - להשלים מאה ברכות בשבת

[דין מאה ברכות בימי החול - ראה לעיל סי' מו]

א ירבה בשבת בפירות ומגדים ומיני ריח, כדי להשלים מנין מאה ברכות. וגם הנשים צריכות להשלים מאה ברכות, ולכן אם אינן יכולות להשלים מאה ברכות בברכת הפירות, תתפללנה גם תפלת מנחה. [ילקו"י שם עמ' שצא].

ב אחר ברכת המזון יש נוהגים לחזור ולברך ברכת הריח. ונראה שזהו כשהסירו מעל השלחן עצי הבשמים אחר שבירך עליהם לפני הקידוש, וחזרו והביאום לפניו אחר ברכת המזון. אבל אם היו מונחים כל הזמן על השלחן לפניו, אין לחזור ולברך עליהם אחר ברכת המזון, מכיון שלא הסיח דעתו מהם. והיודע בעצמו שהוא עתיד להריח אחר ברכת המזון, אפילו אם הסירו הבשמים מעל השלחן וחזרו והביאום על השלחן אחר ברכת המזון, אינו רשאי לברך עליהם, אם לא הסיח דעתו מהם. ואף על פי שיש אומרים שברכת המזון נחשבת היסח הדעת לענין ברכת הריח, מכל מקום כיון שיש חולקים, לא יהא אלא ספק וקיימא לן ספק ברכות להקל. ומברכים ברכת הנותן ריח טוב בפירות על לימון שיש בו ריח טוב. [ראה בקול תורה תמוז תשס"ג].

ג הנוהגים לברך על דגים וכיו"ב לאחר הקידוש קודם ברכת המוציא, יש להם ע"מ שיסמוכו, אך יזהרו שלא יאכלו שיעור כזית, שלא יכנסו בספק ברכה אחרונה. ואם אכלו כזית לא יברכו.

ד אף על פי שצריך להשלים מאה ברכות בשבת בפירות ומגדנות, מכל מקום אין לברך על הפירות שלפניו, על כל פרי ופרי בפני עצמו, כגון אם בירך בורא פרי העץ על תפוח, אינו רשאי לברך שוב על אגס, וכדומה. וכן אינו רשאי לאכול פרי ולברך לפניו ולאחריו, ומיד לאכול פרי אחר, ושוב לברך עליו ברכה לפניה ולאחריה. אלא אם כן בירך ברכה אחרונה ולא היה בדעתו לאכול יותר בעת ההוא, כשיעבור אותו הזמן רשאי לחזור ולברך. [ילקו״י שם עמ׳ שצא].

ה בשבת, מותר להניח את הפירות והמגדנות שהובאו לפניו על השלחן, עד לאחר ברכת המזון, כדי לברך עליהם לפניהם ולאחריהם ולהשלים בכך מאה ברכות בשבת. ואין לחוש בזה לגורם לברכה שאינה צריכה. וטוב שיצוה לבני ביתו להביאם לפניו רק לאחר ברהמ״ז.

ו מי שמאריך בסעודה שלישית בשבת, גם לאחר צאת הכוכבים, ואחר כך מברך בסוף הסעודה על פירות ומגדנות, וברכת המזון, מהני שפיר להשלים לחיוב מאה ברכות בכל יום.

ז אחר סעודת שחרית קובעים ללמוד מדרשים וכדומה. ואסור לקבוע סעודה בשעה שנקבעה לצבור ללימוד. וכל שכן שאין להרבות בשיחה בטלה בשבת. [ילקו״י שם עמ׳ שצג].

ח יש שנהגו לבקר אצל ההורים בשבת, אולם אין בזה שום חיוב מהדין. [ילקוט יוסף שבת כרך א׳ שם. וראה עוד בזה באורך בילקוט יוסף על הלכות כיבוד אב ואם פרק ה׳ הערה מט].

ט פועלים ואנשי עמל שאין להם הרבה זמן ללמוד במשך כל השבוע, צריכים להרבות בלימוד התורה בשבת, יותר מתלמידי חכמים הלומדים במשך כל השבוע. ונכון לקבוע בכל אתר ואתר שיעור בהלכה ובאגדה, ללמד לעם את הדרך אשר ילכו, ואת המעשה אשר יעשון, וכבר אמרו חז״ל: לא ניתנו שבתות וימים טובים לעם ישראל אלא כדי שיעסקו בהם בתורה. ולכן מן הראוי לקבוע שיעורים ברבים, ולשלב בהם דברי הלכה ופרשת השבוע. [שם עמ׳ שצד].

י מצוה לחדש חידושי תורה בשבת, ומי שאינו בר הכי, ילמד דברים שלא למד עד הנה.

יא מעיקר הדין אין איסור לתלמיד חכם לעסוק בלימודו בשבת בעיון ובפלפול, ובפרט כשיש לו נחת רוח מזה. ואף לעסוק בתורה בדבר שאינו רגיל בו, רשאי, כל שיש לו איזה ענין נחוץ לברר וללבן הדברים. אולם דרך עצה טובה ראוי לו להתעסק בשבת במדרשים וספרי אגדה, כדי להתענג ושלא יתעייף יותר מדאי, וכמו שהעיד החיד״א במחב״ר (ס״ס רץ) שכן הוא מנהג רוב החכמים בכל המקומות. ובפרט שנכון וראוי לקבוע

זמן גם למדרש וספרי אגדה, שע״י זה יוכל לדרוש לרבים להדריכם ביראת ה׳, ובפרט בדורינו שכל העם רצים אחר דברי אגדה.[שם עמ׳ שצה].

יב הרגיל בשינת צהרים, לא יבטלנו בשבת, כי עונג הוא לו. אך לא ירבה בשינה.

יג לא יאמר אדם אלך לישן מפני שאני צריך לעשות מלאכה בלילה, או לצאת לדרך, אלא יכוין לשם עונג שבת. [ילקו״י שבת כרך א׳ סימן רצ, עמוד שצו].

יד המברך ברכה מעין שלש בשבת, צריך להזכיר בה מעין המאורע. וקודם שיאמר כי אתה טוב ומטיב לכל יוסיף: ורצה והחליצנו ביום השבת הזה. ואם שכח לאומרו, וכבר הזכיר שם ה׳ שבסיום הברכה, אינו חוזר. [ילקוט יוסף שבת כרך א׳ עמוד שצז].

טו מי ששכח להזכיר רצה והחליצנו בברכת המזון של סעודה ראשונה ושניה של שבת, דהיינו בליל שבת ובסעודת שחרית, אם נזכר מיד כשאמר ברוך אתה ה׳ כדי לחתום בונה ירושלים, יאמר למדני חוקיך, ויחזור לומר רצה והחליצנו. ואם אמר תיבת בונה כדי לחתום בונה ירושלים, יסיים החתימה, ויאמר שם ברכת אשר נתן וכו׳. ואם התחיל בברכה רביעית אחר שאמר ברוך אתה ה׳ אלהינו מלך העולם, כדי לומר לעד האל וכו׳ יסיים: אשר נתן שבתות למנוחה וכו׳. ואחר כך ימשיך בברכה רביעית. ואם התחיל בנוסח הברכה הרביעית, שאמר תיבת לעד, או תיבת האל, חוזר לראש ברכת המזון. ודין האשה כדין האיש. [שם עמ׳ שצז]

טז מי שנסתפק אם אמר רצה והחליצנו בברכת המזון של ליל שבת או של יום שבת שחרית, אינו צריך לחזור ולברך ברהמ״ז. שכיון שהזכרת מעין המאורע אינה אלא מדרבנן, ספיקא דרבנן לקולא. אולם אם קודם שהתחיל ברכת הטוב והמטיב נסתפק אם הזכיר רצה והחליצנו או לא, יאמר שם ״ברוך אתה ה׳ אמ״ה אשר נתן שבתות למנוחה לעמו ישראל באהבה לאות ולברית ברוך אתה ה׳ מקדש השבת״. [ילקוט יוסף שבת כרך א׳ עמוד שצז].

יז אם חל יום טוב או ראש חודש בשבת, צריך להזכיר בברכת המזון רצה והחליצנו ואחר כך יעלה ויבא, משום שתדיר (השבת) ושאינו תדיר (יום טוב או ראש חודש), תדיר קודם. ואם שכח והתחיל יעלה ויבא והזכיר בו יום טוב או ראש חודש, ונזכר בסיום יעלה ויבא שלא אמר רצה והחליצנו, יחזור לומר רצה והחליצנו, ואינו צריך לחזור ולומר יעלה ויבא, שכבר יצא ידי חובתו בזה, כי התדיר שהוא קודם לשאינו תדיר, אינו אלא רק לכתחלה, ולא לעיכובא. וכן אם נזכר שלא אמר רצה והחליצנו באמצע יעלה ויבא, אינו צריך להפסיק, אלא יסיים את אמירת יעלה ויבא, ויאמר אחר כך רצה והחליצנו. ואינו רשאי לחזור ולומר יעלה ויבא, שיש חשש

הפסק במה שחוזר לאומרו פעם שנית, הואיל וכבר יצא ידי חובה בהזכרה ראשונה. [שו"ת יביע אומר חלק י' סימן כב עמוד לד].

יח הרוצה להשאר ניעור כל הלילה בליל שבת, ולעסוק בתורה, ויש לו מזה תענוג ושמחה, אף על פי שמצד ההלכה אין בזה איסור, מכל מקום ראוי והגון יותר שילך לישון איזה זמן, ולא ינדד שינה מעיניו בליל שינה, ובפרט כשיש לחוש שהדבר יגרום לו חולשה ועייפות בעת תפלת שחרית של שבת. [ילקוט יוסף שבת כרך א' עמוד שצח].

יט מותר לישב בשבת בשמש כדי להתחמם, אף אם מכוין לשם בריאות, מאחר שאין הדבר ניכר שעושה כן לשם בריאות. ובימות הקיץ החמים, אם יש לו צער מישיבה בשמש, אין ראוי לעשות כן. [ילקוט יוסף שבת כרך א' עמוד שצט].

סימן רצא - דין סעודה שלישית בשבת

א יהא זהיר מאד לקיים סעודה שלישית, וישתדל לקיים אותה באכילת פת מעט יותר משיעור כביצה פת [כ-54 גרם] אף אם הוא שבע. ואם אי אפשר לו לאכול פת שיעור כביצה, יאכל פת שיעור כזית. [ואז יטול ידיו בלי ברכה]. וראה להלן סעיף יג. ואם אי אפשר לו לאכול כלל, או שהוא חולה מרוב אכילה, אינו חייב לצער את עצמו, שהסעודה לעונג ניתנה ולא לצער. והחכם עיניו בראשו שלא ימלא כרסו בסעודת הבוקר כדי ליתן מקום לסעודה שלישית, ובפרט בימות החורף שהימים קצרים. [ילקוט יוסף שבת כרך א' עמוד שצט].

ב אף הנוהגים להקיף את השלחן בליל שבת, בסעודה שלישית אין צריך להקיף השלחן. [שם]

ג מי שאין לו כסף כדי לקנות מערב שבת צרכי סעודה שלישית, ויכול לקנותם בריבית דרבנן, מותר לו לקנותם על ידי ריבית דרבנן, כדי לקיים מצות סעודה שלישית. וכל שכן לצורך סעודה ראשונה ושניה. [ילקוט יוסף שבת כרך א' עמוד תב].

ד זמן סעודה שלישית הוא משיגיע זמן מנחה, דהיינו משש שעות ומחצה ולמעלה. ויתפלל מנחה קודם שיאכל, או שיעמיד שומר להזכירו להתפלל מנחה. ואם עשאה קודם לכן יחזור ויאכל כשיגיע זמנה. ואם התחיל באכילתו קודם זמן מנחה, ותוך כדי אכילתו הגיע זמן מנחה, והמשיך

באכילתו, ואכל כזית אחר שש שעות ומחצה, יצא ידי חובת סעודה שלישית, דבזה לא אזלינן בתר תחלת הסעודה. [ילקו״י שבת כרך א׳ עמוד תב].

ה נכון יותר לאכול סעודה שלישית אחר שהתפלל מנחה, וכן המנהג. ואם אכל קודם מנחה, ואי אפשר לו לחזור ולאכול אחר מנחה, יצא ידי חובת סעודה שלישית. וכן במקום שקשה לו לאכול אחר תפלת מנחה, או שאין שם מנין לתפלת מנחה, יכול לאכול אפילו לכתחלה קודם תפלת מנחה, ובלבד שיגיע זמן מנחה גדולה. ולכן במושב שיש שם בית כנסת אחת, ובגלל קושי הדרך מתפללים מנחה וערבית במוצ״ש סמוכים זה לזה, יקדימו לאכול קודם מנחה. אלא שנכון יותר להנהיג להתפלל מנחה גדולה, כדי שיוכלו לאכול אחר תפלת מנחה בצבור, בפרט שלדעת האר״י ז״ל, זמן סעודה שלישית הוא בדוקא אחר שהתפלל מנחה. [שם עמוד תג].

ו אם נמשכה סעודת הבוקר עד שהגיע זמן מנחה גדולה, ויש לחוש שלא יוכל לאכול סעודה שלישית אלא אכילה גסה, יפסיק הסעודה ויברך ברכת המזון, ונכון גם שיקום וילך מאצל השלחן וילך לחוץ כדי לעשות הפסק, ולא יניח שם מקצת חברים, ואחר כך יטול ידיו ויברך ברכת המוציא ויסעוד סעודה שלישית. ומכל מקום לכתחלה אין לעשות כן. [ילקוט יוסף שבת כרך א׳ עמוד תה].

ז כבר פשט המנהג שאין מקדשים על היין בסעודה שלישית. אך המקדשים על היין בתחלת הסעודה [בברכת הגפן בלבד], אין צריך למחות בידם. ומכל מקום באמצע הסעודה היכא דאפשר נכון לברך על היין ולשתות. [ילקוט יוסף שבת כרך א׳ עמוד תה].

ח אף על פי שאין צורך בקידוש על היין קודם סעודה שלישית, מכל מקום ראוי על פי הקבלה לשתות יין בסעודה שלישית ולברך עליו ״בורא פרי הגפן״. ואם אין לו יין אלא כדי כוס אחד [והוא באופן שצריך לברך ברכת המזון על הכוס], יותר נכון שיניח אותו לברך על הכוס בברכת המזון. [ילקוט יוסף שבת כרך א׳ עמוד תה].

ט גם בסעודה שלישית צריך לבצוע על שני ככרות. וגם הנשים חייבות בלחם משנה. ואם אין להם לחם משנה, יצרפו ב׳ חצאי לחם, שיהיה נראה כשלם. אך אין נוהגים לכסות את הלחם משנה במפה. ומכל מקום טוב להחמיר לכסות הלחם במפה גם בסעודה שלישית.

י אם בעל הבית מברך על היין בסעודה שלישית, ומתכוין לפטור בברכתו את כל המסובים בסעודה, יש לו על מה שיסמוך, ובלבד שגם הם יכוונו לצאת ידי חובת הברכה, וישתו מהיין על סמך ברכתו. [ילקוט יוסף שבת כרך א׳ עמוד תז].

יא נכון להרבות במעדנים כפי יכלתו גם בסעודה שלישית. ובפרט כדי להשלים מאה ברכות.

יב נכון לאכול דגים גם בסעודה שלישית. וכבר ביארנו שמי שאינו אוהב את טעם הדגים, אינו חייב לאנוס עצמו באכילת דגים בשבת. [ילקוט יוסף שבת כרך א עמוד תח].

יג יש נוהגים לאכול ביצים מבושלות בסעודה שלישית בשבת, מפני אבלו של משה רבינו שמת בשבת. ויש שאוכלים ביצים גם בסעודת שחרית מטעם עונג שבת. [ילקו"י שם עמ' תח].

יד סעודה שלישית צריך לעשותה בפת. ואם הוא שבע ביותר שאי אפשר לו לאכול פת, יכול לעשותה בכל מאכל העשוי מאחד מחמשת מיני דגן, או בפת הבאה בכיסנין. ואם גם זה אי אפשר לו, יכול לעשותה בדברים שמלפתים בהם את הפת כבשר ודגים, או אף בפירות. ונכון יותר בפירות מבושלים. ואם אין לו גם פירות, יברך על היין וישתה רביעית. [ילקו"י שם עמ' תט].

טו נשים חייבות בסעודה שלישית, שהנשים שוות לאנשים לכל עניני שבת. ואם הן אוכלות לבדן, צריכות גם לבצוע על לחם משנה. [ילקוט יוסף שבת כרך א' עמוד תי].

טז צריך להזכיר מעין המאורע בברכה שלישית של ברכת המזון, גם בסעודה שלישית. דהיינו, בשבת אומר רצה והחליצנו, וביום טוב ובראשי חדשים אומר יעלה ויבא. ואם טעה והקדים אמירת יעלה ויבא לרצה והחליצנו, יצא. [ילקוט יוסף שבת כרך א' עמוד תי].

יז אם נמשך בסעודתו וחשכה, רשאי להמשיך לאכול, ומזכיר רצה והחליצנו בברכת המזון, דבתר תחלת הסעודה אזלינן. ואין חילוק בזה בין שבת לחנוכה ופורים או ראש חודש, דבתר תחלת הסעודה אזלינן. [ילקוט יוסף שבת כרך א' מהדורת תשס"ד עמוד תריד].

יח מי ששכח לומר "רצה והחליצנו" בברכת המזון בסעודה שלישית בשבת, אם נזכר אחר שחתם בונה ירושלים, אומר שם ברוך אתה ה' אשר נתן וכו', וממשיך בברכה רביעית. ואם התחיל בברכה רביעית, אינו חוזר לראש, דספק ברכות להקל. [ילקו"י שבת כרך א' עמוד תיא].

יט אשה ששכחה לומר "רצה והחליצנו" בסעודה שלישית בשבת, אף אם נזכרה קודם שהתחילה בברכה רביעית, אין לה לומר שם ברכת אשר נתן בשם ומלכות, אלא יכולה לומר ברכה זו בלי שם ומלכות, או להמשיך בברכה רביעית. [ילקוט יוסף שבת כרך א' עמוד תיב].

כ כשחל ראש חודש במוצאי שבת, וסיים את סעודתו אחר שחשכה, אינו אומר יעלה ויבא בברכת המזון, ומזכיר בה רק "רצה והחליצנו". וכל שכן אם מברך קודם החשכה. והוא הדין כשחל חנוכה ביום ראשון. [ילקוט יוסף שבת כרך א' עמוד תיב].

כא כשמברכים על הכוס בברכת המזון בסעודה שלישית, [כשיש שם עשרה, או אפילו שלשה סועדים], אם הוא עדיין ספק חשכה לכולי עלמא מותר לשתות מהכוס. ואף אם כבר שקעה החמה, רשאי המזמן לשתות מהיין כמלוא לגומיו אחר ברכת המזון וברכת הגפן, אף שעדיין לא הבדילו, שכוס זה נמשך אחר הסעודה. ואף מי שאינו רגיל בשאר הימים לברך ברכת המזון על הכוס, רשאי לשתות מהיין. אלא שאם אין המברך יכול לשתות את היין, יכול ליתן לאחד מהמסובים שישתה. וכן רשאים כל המסובים שכיוונו לצאת בברכת בורא פרי הגפן לטעום מהכוס. ואם אין לו עוד כוס להבדיל עליו, לא יברך הגפן על כוס ברכת המזון, אלא ישאיר היין להבדלה. ואם לא רוצים לטעום מהכוס, יש להקל שלא לברך על היין בורא פרי הגפן ולשתותו, אלא יניחנו להבדלה שאחר תפלת ערבית, ואין לחוש בזה משום שאין אומרים ב' קדושות על כוס אחד, מאחר שמפסיק בתפלת ערבית. וכן מי שקשה לו לשתות יין, יכול שלא לשתות את היין שבירכו עליו ברכת המזון, ולהניחו להבדלה. [ילקו"י שבת כרך א' עמוד תיב, ועמוד תפב. ושארית יוסף ח"ג עמוד תא. שוב יצא לאור שו"ת יביע אומר ח"ח, ושם סי' לג כתב כן. ומ"ש בש"ע סי' רצו ס"ג איירי בסעודה רביעית. ודו"ק].

כב כשיש חתן בסעודה שלישית, ועורכים הסעודה בבית החתן, ויש שם עשרה גדולים, מברכים שם ז' ברכות, והמברך רשאי לשתות את הכוס של ברכת המזון לכולי עלמא. וכן המנהג. ונהגו לברך ברכת המזון על שני כוסות, אחד לברכת המזון, וקודם מברכים ברכת שהכל ברא לכבודו ושאר הברכות, ואחר כך המזמן מברך הגפן ושותה מהיין, ומוזגים ומערבים הכוסות ביחד, ושותים מהיין. ונותנים לחתן ולכלה לשתות, ורשאים גם המסובים שכיוונו לצאת בברכת בורא פרי הגפן לטעום מהכוס. ואם אין שם מנין, או שאין שם פנים חדשות, או שעורכים את הסעודה שלא בבית חתנים, ויש שם שלשה שאכלו, מברכים ברכת הגפן ואשר ברא בלבד, ורשאים המברך והחתן והכלה לטעום מהכוס, אפילו הוא ודאי אחר שחשכה. [ילקוט יוסף שבת כרך א' עמוד תפה, ועמוד תרכט, שארית יוסף חלק ג' עמוד תא. שו"ת יביע אומר חלק ח' סימן לג. וראה עוד בחלק ג' אבן העזר סימן יא אות ד].

כג אם התפלל ערבית באמצע סעודתו, או שהבדיל קודם ברכת המזון, אינו אומר רצה והחליצנו בברכת המזון, או על הנסים במוצאי חנוכה. וכן אם אמר המבדיל בין קודש לחול וענה לטלפון, לא יזכיר רצה והחליצנו בברכת המזון. [אחר שעשה אותו כבר חול].

כד לכתחלה יש לאכול סעודה שלישית קודם שקיעה החמה. אולם אם התעכב מלאכול עד ששקעה החמה, יכול להתחיל לאכול תוך י"ג דקות

וחצי [בשעות זמניות] אחר השקיעה. אף על פי שהוא זמן בין השמשות, ואף שהוא סמוך לזמן תפלת ערבית. וכן פשט המנהג. וכל שהתחיל לאכול קודם צאת הכוכבים, אפילו לא הספיק לאכול כזית, יכול להמשיך באכילתו גם לאחר שחשכה. ואין הבדל בזה בין דברי מאכל לצורך הסעודה, או פירות וירקות הבאים לקינוח, או בוטנים וגרעינים. אבל אם היה יושב ואוכל פירות ומגדנות [שלא בתוך הסעודה], צריך להפסיק את אכילתו עם השקיעה. [ילקו״י שבת כרך א׳ עמ׳ תיד, ובמהדורת תשס״ד עמו׳ תריג].

כה אם היו שנים יושבים ואוכלים סעודה שלישית, ואחר השקיעה בא שלישי ואכל עמהם, מצטרף לזימון שלשה. אבל אם התחיל לאכול עמהם באיסור, דהיינו לאחר צאת הכוכבים, אינו מצטרף עמהם לזימון.

כו ערב יום טוב שחל בשבת, מצוה להקדים ולאכול סעודה שלישית קודם סוף שעה תשיעית, כדי שיוכל לאכול בליל יום טוב לתיאבון. ואם נתאחר יוכל לעשותה אפילו לאחר מכן, ובלבד שיאכל פחות מכביצה מהפת, ואז יטול ידיו בלא ברכה. ולא יאריך בסעודה לאחר השקיעה. [ילקוט יוסף שבת א׳ עמוד תיז, ועמוד תריג. שארית יוסף חלק ג׳ עמוד שצח].

סימן רצב - דין תפלת מנחה בשבת

א ראוי ונכון להתפלל מנחה בשבת ברוב עם, שמאחר שמוציאין ספר תורה, אין זה כבוד לספר תורה להוציאו במעט אנשים. ואומרים למנצח על הגיתית וגו׳, פטום הקטורת, אשרי יושבי ביתך, ובא לציון וגו׳. [ילקוט יוסף שבת כרך א׳ עמוד תיז].

ב קודם פתיחת ההיכל אומרים פסוק ״ואני תפלתי לך ה׳ עת רצון״, ונהגו לאומרו מעומד. ומנהג הספרדים ועדות המזרח, שבשעה שאומרים ״ואני תפלתי לך ה׳ עת רצון״, בעת פתיחת ההיכל של המנחה בשבת, כופלים אותו ב׳ פעמים. וכן ראוי לנהוג על פי הסוד. [שם עמ׳ תיח].

ג הנאנס ומתפלל ביחידות, או במקום שאין בו ספר תורה, בכל זאת אומר הפסוק ואני תפלתי.

ד אף בבית האבל אין לדלג הפסוקים ואני תפלתי, כדי שלא להראות אבילות בפרהסיא בשבת. ורק האבלים עצמם שמתפללים בלחש, יכולים לדלג פסוקים אלה אם ירצו. [ילקוט יוסף על הלכות אבלות, מהדורת תשס״ד עמוד תקמו].

ה מוציאין ספר תורה ואומרים "בריך שמיה", וקורין בו ג' עולים, י' פסוקים לכל הפחות מהפרשה הבאה. ואין לפחות מג' עולים, אף אם השעה דחוקה לצבור. ואפילו אם חל יום טוב בשבת, קורין בפרשה הבאה, ולא בפרשת יום טוב. ואם טעה וקרא בפרשה אחרת, אין צריך לחזור ולקרוא. [ילקו"י שבת כרך א' עמ' תיט].

ו אין אומרים קדיש אחר הקריאה בתורה, והמנהג בארץ ישראל שאחר קריאת התורה במנחה של שבת, אומרים מזמור שיר ליום השבת וכו'. ואחר כך אומרים חצי קדיש קודם תפלת העמידה של מנחה. ויש למנהג זה על מה לסמוך. [ילקו"י שבת כרך א' עמ' תכ].

ז בתפלת מנחה אומרים "אתה אחד", ויש בו חמשים וארבע תיבות כמו בפרשת זכור את יום השבת לקדשו. ואיתא במדרש, שלשה מעידים זה על זה, הקדוש ברוך הוא ישראל והשבת. הקדוש ברוך הוא וישראל מעידים על השבת שהוא יום מנוחה. ישראל ושבת מעידים על הקדוש ברוך הוא שהוא אחד. הקדוש ברוך הוא ושבת מעידין על ישראל שהם יחידים באומות, ועל פי זה נתקן "אתה אחד". ונכון וראוי לומר "ומי כעמך כישראל גוי אחד בארץ", שכן כתוב בשמואל ב' (פרק ז), ולא כמו שכתוב בדברי הימים (פרק יז)"ומי כעמך ישראל". [ילקוט יוסף שבת כרך א' עמוד תכ. וראה שם בהערה אריכות אודות תפלת מנחה בשבת].

ח כבר ביארנו לעיל שנכון יותר לומר בתפלת מנחה וינוחו בו. ומכל מקום הנוהגים לומר וינוחו בם, יש להם על מה שיסמוכו, אך צריך שיאמרו שבתות קדשך וינוחו בם, בלשון רבים. [ילקוט יוסף שבת כרך א' עמ' ריא, ועמ' תכב. ירחון קול תורה תמוז תשס"ג עמ' טז, ותשרי תשס"ד].

ט בתפלת מנחה של שבת, אומרים ג' פסוקים של צידוק הדין, "צדקתך כהררי אל" וכו', "וצדקתך אלהים עד מרום" וכו', "צדקתך צדק לעולם" וכו', והוא כנגד שלשה צדיקים שנסתלקו מן העולם בשעה זו, והם יוסף הצדיק, ומשה רבינו, ואדונינו דוד המלך, ולכן תיקנו חז"ל לומר צידוק הדין באותה שעה. [רב שר שלום גאון]. וראוי לכל בעל נפש להאנח על מיתת הצדיקים בשעה זו. [ילקוט יוסף שבת כרך א' עמוד תכב].

י מנהג האשכנזים לומר תחלה צדקתך צדק לעולם, ואחריו וצדקתך אלוקים וגו', ואחר כך צדקתך כהררי אל. אך מנהגינו כמנהג האר"י ז"ל לומר צדקתך כהררי אל, וצדקתך אלהים וגו', ולבסוף צדקתך צדק. [ילקוט יוסף שבת כרך א' עמוד תכב סעיף ט'].

יא אם חל שבת ביום שאילו היה חול לא היו אומרים בו במנחה נפילת אפים, אין אומרים צדקתך צדק. ואם יש חתן או אבי הבן או סנדק בבית הכנסת, אומרים צדקתך, שרק אם עצם היום אין בו תחנונים, אין

אומרים בו צדקתך צדק. ויש חולקים ואומרים שגם אם יש חתן או אבי הבן בבית הכנסת אין אומרים בו צדקתך צדק. ואין לעשות מזה מחלוקת. [ילקוט יוסף שבת כרך א' עמוד תכג. וילקוט יוסף תפלה כרך ב' סימן קלא עמוד תלז].

יב אחר קדיש תתקבל אומרים מזמור "הללויה אודה את ה' בכל לבב", והטעם לאמירת מזמור זה, יש אומרים שהוא במקום ההפטרה שנהגו לומר בזמנים קדומים במנחה של שבת מתוך הכתובים, וכאשר בטלה אמירת ההפטרה התקינו לומר מזמור זה שבכתובים. ויש אומרים שמזמור זה בא במקום שיר של יום שהיו הלוים אומרים על הדוכן בקרבן מנחה של שבת. [ילקוט יוסף שבת כרך א' עמוד תכג סעיף יא].

יג מי שלא התפלל מנחה בשבת, ונזכר בסוף הזמן, ולפניו ב' מנינים, באחד הוא יכול לשמוע קריאת התורה [אבל לא להתפלל שם], ובשני תפלה בצבור, עדיף שישמע קריאת התורה ויתפלל ביחידות, וישתדל לכוין היטב בתפלתו. [ילקוט יוסף שבת א' מהדורת תשס"ד עמוד תריד].

יד אסור לשתות מים בין מנחה למעריב בשבת, שאז חוזרות הנשמות לגיהנם. וכל זה הוא דוקא במים שבנהרות, אבל שבבית מותר. וכל שכן שאר משקים שמותר. [ילקו"י שבת א' עמ' תכג].

סימן רצג - דיני ערבית של מוצאי שבת

א ראוי ונכון לאחר מעט את תפלת ערבית של מוצאי שבת, כדי להוסיף מחול על הקודש. ואפילו במקומות שנוהגים להתפלל ערבית בימות החול מבעוד יום, במוצאי שבת ראוי לאחר תפלת ערבית. אך אין צריך להמתין מלהתפלל ערבית עד שיגיע זמן רבינו תם [גם לנוהגים להחמיר כדעת רבינו תם]. [ילקוט יוסף שבת כרך א' עמוד תכה].

ב המנהג לומר מזמורים קודם תפלת ערבית, וכגון מזמור "לדוד ברוך ה' צורי" ועוד. ומותר לומר מזמורים אלה אף לאחר צאת הכוכבים, ואין בזה כל חשש, שאף שאין לקרוא תהלים בלילה קודם חצות, במוצאי שבת וברבים, אין לחוש. ומנהג זה יסודתו בהררי קודש, ולכן אין צריך לבטלו. ובפרט שיש מנהג שלא לקבוע לימוד תורה באותה שעה, שהוא זמן פטירת משה רבינו, וחיישינן פן יבואו לידי שיחה בטלה ובבית הכנסת. [ומכל מקום בודאי שאין איסור לקבוע לימוד בשעה זו]. ולכן אין לבטל המנהג לומר מזמורים בעת זו. [שם עמ' תכה].

ג מי שהוא אנוס, יכול להתפלל של מוצאי שבת מפלג המנחה ולמעלה ולהבדיל מיד. אבל לא יברך על הנר ועל הבשמים, וכן אסור בעשיית מלאכה עד צאת הכוכבים. ולכתחלה אין ראוי לעשות כן, ורק מי שנפטר לו אחד מקרוביו בשבת, ינהג כאמור, שיתפלל ערבית של מוצאי שבת ויבדיל מבעוד יום. ואם לא הבדיל קודם צאת השבת, אינו יכול להבדיל במוצאי שבת, כל זמן שעדיין לא נקבר המת. ולכן אם המת נקבר במוצאי שבת, יבדיל אחר הקבורה. [ילקוט יוסף שבת כרך א' עמוד תכו. וילקוט יוסף על הלכות אבלות דיני אונן].

סימן רצג - זמן צאת השבת

א צריך ליזהר מאד מלעשות מלאכה עד לאחר צאת השבת. ויזהר שלא יעשה מלאכה עד שיצא הספק מלבו, שכבר הגיע זמן צאת הכוכבים. [ילקוט יוסף שבת כרך א' עמ' תכז].

ב זמן צאת השבת בכל ערי הארץ הוא בערך כעשרים דקות אחר השקיעה. והמחמירים מוסיפים מחול על הקודש עד כחצי שעה אחר השקיעה. וזמני צאת השבת המתפרסמים בלוחות רבים, אין להם כל יסוד בהלכה, שאינם לא לפי שיטת הגאונים [שלדעת מרן הוא י"ג דקות וחצי בשעות זמניות. ולדעת האומרים שהמיל הוא כ"ד דקות, זמן צאת הכוכבים הוא י"ח דקות אחר השקיעה בשעות זמניות]. ולא לפי שיטת רבינו תם. שסובר שזמן צאת הכוכבים הוא שבעים ושתים דקות אחר השקיעה בשעות זמניות. [ילקוט יוסף שבת כרך א' עמוד תכז].

ג אולם ראוי ונכון שכל ירא שמים וחרד לדבר ה', יחמיר על עצמו שלא לעשות מלאכה עד שיעבור שיעור שבעים ושתים דקות [בשעות זמניות], אחר השקיעה שלנו, כדעת רבינו תם ודעימיה. ומצוה רבה לפרסם דבר זה ללומדים ויודעי ספר המחזיקים בתורת ה'. ואף על פי שכבר פשט המנהג בכל המקומות להקל בזה כדעת הגאונים, הסוברים שאחר י"ג דקות וחצי [בשעות זמניות], מהשקיעה הנראית הוא כבר לילה, מכל מקום טוב ונכון להחמיר בזה, מאחר שכן דעת רבים מאד מהפוסקים הסוברים כדעת רבינו תם, ועל צבאם מרן השלחן ערוך שקבלנו הוראותיו. והוא ספק איסור סקילה. וכל המחמירים בזה במוצאי שבת ויום טוב ישאו ברכה מאת ה'. וכן יש ליזהר בכל זה גם בתענית במוצאי יום הכפורים דהוי מדאורייתא. [ילקוט יוסף שבת א' סי' רצג, ומהדורת תשס"ד עמוד תרטו. שארית יוסף ח"ג עמ' שצח].

ד אולם כל זה דוקא לענין מוצאי שבת ויום הכפורים, אבל לענין מנין יום השמיני למילה, העיקר הוא כשיטת הגאונים, שבין השמשות הוא

סמוך לשקיעת החמה, ולכן תינוק שנולד ביום שישי כעשרים דקות אחר השקיעה, שאז נחשב ללילה ודאי (בימי ניסן ותשרי שהיום והלילה שוים), מלין אותו בשבת. וכן המנהג. אבל תינוק שנולד בבין השמשות של ערב שבת, אין מילתו דוחה את השבת. ואפילו אם הוא בספק, שמא נולד בבין השמשות שמא נולד כשהיה לילה ודאי, אין מלין אותו בשבת אלא ביום ראשון שאחר השבת. [שובע שמחות ח״ב עמו׳ לא. ילקו״י שבת ד׳ סי׳ שלא. ודוקא שנולד אחר עשרים דקות ולא אחר י״ג דקות וחצי. כמבואר שם].

ה באיסורי שבות דרבנן אין צריך להחמיר שלא לעשותם קודם שיגיע זמן רבינו תם, שרק במלאכות האסורות מן התורה ראוי להחמיר ולהמתין לזמן רבינו תם. ואמנם לכתחלה יש לשמור זמן רבינו תם לכל מילי, ורק במקום צורך יש להקל כנז׳. ולכן מותר לנסוע ברכב במוצאי שבת, קודם שהגיע זמן ר״ת, כשהנוהג ברכב אינו מקפיד לשמור על זמן ר״ת. ונכון שלא יפתח את דלת המכונית, שהרי על ידי פתיחתו נדלקת נורה חשמלית מיד. [ולכן אינו גרמא]. [אך עדיין יש לצדד בזה אחר שאינו מכוין ולא איכפת ליה ואיכא מאן דאמר דשרי, וראה בתוס׳ שבת עה. ד״ה טפי, וקג. ובערוה״ש סי׳ רמב אות לד. וגם י״א דהוי מלאכה שא״צ לגופה. ודו״ק היטב]. [ילקוט יוסף שבת א׳ עמוד תלה].

ו מי שנהג במוצאי שבת כר״ת, ורוצה להקל ולעשות מלאכה אחר שעה מהשקיעה, שהוא בתוך י״ג דקות וחצי [בשעות זמניות] שלפני צאת הכוכבים של זמן רבינו תם, יש לו על מה לסמוך להקל, כיון שיש בזה ספק ספיקא, שמא הלכה כדעת הגאונים, ואף אם תמצא לומר שהלכה כרבינו תם, שמא בין השמשות לילה הוא, וכבר יצאה השבת. [ושמא אין צריך לחשב בשעות זמניות]. אלא שנכון יותר לחוש לגמרי לסברת רבינו תם ודעימיה, ולהמתין עד שיגיע צאת הכוכבים של רבינו תם. [ילקוט יוסף שבת כרך א׳ עמוד תלז].

ז יש אומרים שיש לחשב זמן רבינו תם לפי חשבון שעות זמניות, ויש מקילים לחשב השעות לפי חשבון השעון שלנו. והעיקר לדינא שיש לחשב לפי שעות זמניות, אלא אם כן במקומות שאם יורו להם לחשב לפי שעות זמניות לא יוכלו להתעכב כל כך עד שיגיע זמן רבינו תם, ובפרט בארצות אירופא שהלילה מתאחר, שאז יש להקל לחשב לפי השעון הרגיל. [שם עמ׳ תלז].

ח אין לסמוך על ראיית ג׳ כוכבים קודם שיגיע הזמן לפי השעון שלנו, אלא יש לנהוג על פי השעון כנזכר בסעיף הנ״ל. [ילקוט יוסף שם עמוד תלח].

ט מה שמקילים לצורך מצוה בדבר שהוא אסור משום שבות, בבין השמשות, הוא גם במוצאי שבת, ולא רק בבין השמשות של ערב שבת. [ילקוט יוסף שבת כרך א׳ עמוד תלח].

י מי שמתאחר מלהתפלל ערבית במוצאי שבת, מותר לו לומר לחבירו ישראל שכבר התפלל או הבדיל, לעשות לו מלאכה במוצאי שבת, כגון

להדליק בשבילו את החשמל, וכיוצא בזה. ומותר ליהנות מכל מלאכה שיעשו עבורו אחרים. [ילקוט יוסף שבת כרך א' עמוד תלח].

יא מי ששומר זמן רבינו תם רשאי לומר לחבירו שאינו מקפיד על זה, לעשות לו מלאכה, אף מלאכה האסורה בשבת מן התורה. [ילקוט יוסף שבת כרך א' עמ' תלט הערה טי].

סימן רצד - דיני הבדלה בתפלה

א בתפלת ערבית אומרים "אתה חוננתנו", ומנהגינו להתחיל באתה חונן, וקודם שאומרים וחננו מאתך, אומרים שם אתה חוננתנו, ואחר כך ממשיכים "וחננו מאתך וכו'". [שם עמ' תלט].

ב יש מקומות שנוהגים לומר בקול רם תיבות אלה: "אתה חוננתנו", כדי להזכיר לקהל שיאמרו זאת בתפלתם. ובמקומותינו שהכל רגילים להתפלל בעצמם, אין לומר את כל נוסח "אתה חוננתנו" בקול רם, אף אם השליח צבור מתכוין להוציא ידי חובה את השומעים, מאחר והדבר יכול להפריע ליתר המתפללים. [ילקוט יוסף שבת כרך א' עמוד תמ].

ג אם טעה ולא הבדיל בתפלה, אינו חוזר, כיון שהוא עתיד להבדיל על הכוס. ואם נזכר שלא אמר אתה חוננתנו אחר שאמר "ברוך אתה ה'", קודם שסיים "חונן הדעת", אין לו לומר "למדני חוקיך" כדי לחזור ולומר אתה חוננתנו, אלא יחתום חונן הדעת. וגם לא יאמר "אתה חוננתנו" בין ברכת חונן הדעת לברכת השיבנו, אפילו בלי חתימה. וכן לא יאמרנה בשומע תפלה. ולא יעשה מלאכה עד שיבדיל על הכוס, או עד שיאמר ברוך המבדיל בין קודש לחול. [ילקו"י שבת א' עמ' תמא. וע' בברכות כט. לג. וברמב"ם פ"י מתפלה הי"ד. וביחו"ד ח"א עמ' רפד].

ד מי שיודע שאין לו יין או חמר מדינה כדי להבדיל עליו, וסבור שאף למחר לא יהיה לו, ושכח לומר אתה חוננתנו בערבית, אם נזכר כשאמר "ברוך אתה ה'" יסיים למדני חוקיך, ואם חתם חונן הדעת, יאמר אתה חוננתנו בין ברכת חונן הדעת לברכת השיבנו. ואם נזכר לפני שחתם שומע תפלה, אומרה בשומע תפלה, ואם לאו חוזר לברכת חונן הדעת. [ילקוט יוסף שבת כרך א' עמוד תמא].

ה שכח ולא אמר אתה חוננתנו בתפלת ערבית, וטעם בטעות קודם שיבדיל על הכוס, חוזר להתפלל תפלת שמונה עשרה של ערבית, ואומר בה אתה חוננתנו. וקודם שיחזור להתפלל ערבית יתנה ויאמר: אם אני

חייב לחזור ולהתפלל תהיה זו לתפלת חובה, ואם איני חייב לחזור ולהתפלל, תהיה תפלת נדבה". [ילקו"י שבת כרך א' עמ' תמב].

ו אם נאנס ולא התפלל מנחה של שבת, והתפלל ערבית שתים, ולא הבדיל בשתיהן, וטעם קודם שעשה הבדלה על הכוס, יחזור להתפלל עוד תפלת שמונה עשרה אחת, כפי המבואר.

ז אחר תפלת שמונה עשרה אומרים מעומד "ויהי נועם וכו'" שובה ה' עד מתי וכו', יושב בסתר, וכופלים פסוק אורך ימים אשביעהו וגו'. שעל ידי כך נשלם השם היוצא ממנו. ואחר כך אומרים מיושב "ואתה קדוש וכו'", עד כל המייחלים לה', לפי שהוא זמן חזרת הרשעים לגיהנם ששבתו בשבת, ועל כן מאריכים בעניני תפלות כי ממתינין להם שיסיימו כנסיה אחרונה של ישראל תפלתם. ומתחילים מ"ואתה קדוש" ואין אומרים ובא לציון, שאין גאולה בלילה. ומנהגינו לומר ויהי נועם וכו' גם כשחל יו"ט באמצע השבוע, וכן בשבת חול המועד. שכן ראוי לנהוג על פי הסוד, ומכל מקום במקום שנהגו שלא לאומרו כשחל יום טוב באמצע השבוע, יש להם על מה שיסמוכו, והנח להם לישראל. [ילקו"י שבת כרך א' עמוד תמב].

ח טעה או נאנס ולא התפלל מנחה של שבת, במוצאי שבת מתפלל ערבית שתים של חול, ואומר "אתה חוננתנו" בברכת חונן הדעת בתפלה הראשונה. אבל בתפלה השניה שהיא לתשלומי תפלת מנחה, אין לומר אתה חוננתנו. ואם טעה ואמר אתה חוננתנו בשתי התפלות, או שלא הבדיל בשתיהם, יצא, ויסמוך על ההבדלה שעל הכוס. הילכך אם שכח להבדיל בתפלה הראשונה, לא יבדיל גם בתפלה השניה. ואם לא הבדיל בראשונה, והבדיל בשניה, גילה דעתו שהראשונה היא לתשלומין, והשניה לערבית, וכיון שהקדים תפלת התשלומין לתפלה העיקרית, לא יצא ידי חובת התשלומין, וצריך לחזור ולהתפלל שוב תפלת שמונה עשרה לתפלת תשלומין של מנחה. ואם נתכוין בפירוש שהראשונה היא לערבית והשניה היא לתשלומי מנחה, אלא שטעה ולא הבדיל בראשונה והבדיל בשניה, אינו צריך לחזור ולהתפלל. [ילקוט יוסף שבת כרך א' עמוד תמד].

ט טעה או נאנס ולא התפלל ערבית במוצאי שבת, מתפלל ביום ראשון שחרית שתים, ואינו צריך להבדיל בתפלה, לא בראשונה ולא בשניה. וכל זה כשהבדיל על הכוס במוצאי שבת, אבל אם לא הבדיל על הכוס, אומר אתה חוננתנו בתפלת התשלומין של ערבית. [ילקוט יוסף ח"א מהדורת תשמ"ה, עמוד רל].

סימן רצה - הבדלה שעושה השליח צבור

א השליח צבור מבדיל בבית הכנסת על הכוס, כדי להוציא ידי חובה כל מי שאין לו יין או אינו מבדיל בביתו. וכל מי שהתכוין לצאת ידי חובה בהבדלה שעושה השליח צבור, יוצא ידי חובה, אף שאין כוס יין בידו. וכבר פשט המנהג כיום לעשות הבדלה בבית הכנסת, ואין צריך לבטל מנהג זה, אלא שיש להעיר לקהל הרחב, שמי שבני ביתו לא שמעו הבדלה, צריך לחזור ולהבדיל בשבילם. [ילקו״י שבת כרך א׳ עמוד תמה].

ב השליח צבור צריך לשבת בעת שמבדיל בבית הכנסת, וגם הצבור שיוצאים ידי חובת ההבדלה צריכים לשבת בעת ההבדלה. שהעיקר לדינא לדידן לנהוג כדעת מרן השלחן ערוך לשבת בעת ההבדלה במוצאי שבת ובמוצאי יום טוב, בין המבדיל ובין השומעים. [שם עמו׳ תמו].

ג דעת הגאונים, שהמברך ברכת הקידוש וההבדלה חייב לטעום כמלא לוגמיו, ואם לא טעם כמלא לוגמיו לא יצא ידי חובה, ונראה שהדין כן גם בהבדלה. וראוי לחוש לדבריהם ולכן מי שאינו יכול לשתות כמלא לוגמיו, נכון שלא יבדיל בבית הכנסת, אלא יבדיל מי שיכול לשתות כמלא לוגמיו שהוא רוב רביעית. אך אם אין שם אחר שיכול להבדיל, יבדיל הוא ואחר שיטעם מעט יתן לאחד מהקהל שישתה כמלא לוגמיו. ויאמר לו קודם הברכה שיכוין לצאת י״ח.

ד השומע הבדלה משליח צבור שבבית הכנסת, ובהיות שאינו יודע אם יש לו כוס יין בבית או לא, יתנה שאם כשיבא לביתו יווכח שאין לו יין להבדלה, הוא מכוין עכשיו לצאת ידי חובת ההבדלה במה ששומע מהשליח צבור, ואם יראה שיש לו יין בביתו, הוא מכוין שלא לצאת ידי חובה בהבדלה ששומע מהשליח צבור, ואם כשבא לביתו ראה שיש לו יין, רשאי לחזור ולהבדיל על הכוס בבית, כפי תנאו. [ילקוט יוסף שבת כרך א׳ עמוד תמו, ועמוד תריט. ילקו״י על הלכות ברכות השחר ופסוקי דזמרה מהדורת תשס״ד עמוד תמב. שו״ת יביע אומר חלק ט׳ סימן לז].

סימן רצו - דיני הבדלה על היין

א סדר ההבדלה הוא: ברכת בורא פרי הגפן, בורא מיני [או עצי או עשבי] בשמים, בורא מאורי האש, וברכת הבדלה. [ראשי תיבות יבנ״ה, יין, בשמים, נר, הבדלה]. ואם הקדים בשמים ונר והבדלה, ונזכר קודם שטעם, יברך הגפן וישתה. [ילקו״י שבת כרך א׳ עמוד תמז].

ב נוהגים לומר קודם ההבדלה, כוס ישועות אשא וגו׳, ליהודים היתה אורה וגו׳, ועוד פסוקים, לסימן טוב. [ילקוט יוסף שבת כרך א׳ עמ׳ תמט].

ג מנהגינו לומר קודם ברכת הגפן "סברי מרנן". ונוהגים כן גם בברכת הגפן שבברכות הנישואין, ברכת ברית מילה, וכיו"ב. [ילקוט יוסף שבת כרך א' עמוד תנ].

ד צריך להזהר שלא יהיה הכוס פגום, כמו בכוס של קידוש וברכת המזון. ולכן אם מישהו שתה מהכוס, יתן לתוכו מעט יין כדי לתקנו. ולכתחלה אין לתת מים לתוך כוס ההבדלה, אלא אם הכוס נפגם, ואין לו יין לתקנו, שאז מותר לתקנו על ידי שיתן לתוכו מעט מים. [שם עמ' תנא]

ה צריך שהכוס לא יהיה שבור או סדוק. אבל מותר להבדיל על כוס העשוי מקרטון או נייר, או כוס חד פעמי. [ילקוט יוסף שבת כרך א' עמוד תנא].

ו מי שאין לו יין להבדלה, אינו יכול להבדיל על הפת, ולכן מי ששכח ובירך המוציא על לחם קודם ההבדלה, יטעם מעט מהפת, ואחר כך יבדיל על הכוס, ולא יאמר את ההבדלה על הפת, שאין מבדילין על הפת. [ילקוט יוסף שבת כרך א' עמוד תנב].

ז הנמצא בחוץ לארץ, או במדבר, ואין לו יין כשר להבדלה, אם יש שם שכר שהוא חמר מדינה יבדיל עליו. ואם אין שם שכר, לא יברך ברכת ההבדלה בלי כוס, אלא יסמוך על ההבדלה שבתפלה. [ילקוט יוסף שבת כרך א' עמוד תנב].

ח אין להבדיל על קפה או תה, או על מיץ הדרים וכיוצא בזה, שאינם נחשבים לחמר מדינה. וכל שכן בסודה ושאר משקאות קלים. וכל המבדיל על משקאות אלה, הרי הוא נושא שם שמים לבטלה, ואף מי שלא יכול לשתות יין בהבדלה אין לו להבדיל על קפה וכו'. וכשאין יין בעיר מבדיל על חמר מדינה, שהוא כל משקה המשכר, כגון בירה לבנה, וקונייאק. [שם עמ' תנג].

ט אין מבדילין על יין שריחו רע, אף שיש לו טעם טוב של יין. ויש אומרים שאם אין לו אלא יין שריחו רע, אבל טעמו כטעם יין, יכול להבדיל עליו בשעת הדחק. ויש חולקים. [שם עמו' תנג].

י גם המבדיל בביתו צריך לומר את ההבדלה מיושב, וגם השומעים היוצאים ידי חובת ההבדלה צריכים לשבת בעת ההבדלה. [ילקו"י שבת כרך א' עמוד תנד].

יא בעת שמבדיל צריך לאחוז את הכוס ביד ימינו, ואת הבשמים בשמאלו, ויברך על היין, ואחר כך יעביר את הכוס ליד שמאלו, ויטול את הבשמים ביד ימינו, ומברך על הבשמים, ואחר כך יברך על האש, ואחר כך מחזיר את הכוס לימינו, ויברך המבדיל. [ילקוט יוסף שבת כרך א' עמוד תנה].

יב אפילו אם שמעו כל בני הבית את ההבדלה בבית הכנסת, אם נתכוונו שלא לצאת, מבדילים בבית. והשומע הבדלה ומתכוין לצאת ידי חובה, אין לו לענות "ברוך הוא וברוך שמו" אחר הזכרת שם ה' שבברכות הבדלה. ובדיעבד אם ענה ברוך הוא וברוך שמו, ונתכוין לצאת ידי חובה, יצא. ואין צריך לשמוע הבדלה פעם שנית. [אלא אם כן הדבר אפשרי בנקל]. [ילקוט יוסף שבת כרך א' עמוד תנה, על פי המבואר בשלחן ערוך סימן רצו ס"ז. ועיין בהר"ן ראש השנה כח:].

יג כשם שהנשים חייבות בקידוש כך חייבות מן התורה גם בהבדלה במוצאי שבת ובמוצאי יום הכפורים. וחייבות בכל ברכות ההבדלה גם בברכת "בורא מאורי האש". ויכולות להבדיל לעצמן, וחייבות לשתות מהיין כדין האיש. ויברכו ברכת "בורא מאורי האש", ובשמים. ואם אינה יכולה לשתות, תטעם מעט, ותתן לאחר שכיוון מראש לצאת ידי חובה שישתה כשיעור. ואם אינן יודעות להבדיל בעצמן, או שהדבר קשה להן, הבעל או האב חייבים להבדיל להן, אף שכבר יצאו ידי חובתם. ובאופן כזה נכון שיברכו הן לעצמן ברכת "הבשמים" וברכת "מאורי האש", מיד אחר ההבדלה. [ילקוט יוסף שבת כרך א' עמוד תנו. ובמהדורת תשס"ד עמוד תרכה. שו"ת יביע אומר ח"ט חאו"ח סימן קח אות קמא].

יד מי שבדעתו להבדיל בביתו, עדיף שיכוין בפירוש שאינו רוצה לצאת ידי חובת ההבדלה כששומע את ההבדלה משליח צבור בבית הכנסת. וליתר שאת יוכיח את כוונתו זאת על ידי שיענה ברוך הוא וברוך שמו אחר הזכרת שם ה' שבברכות ההבדלה, וימנע עצמו מלהריח את הבשמים בעת שהשליח צבור מברך ברכת הבשמים בהבדלה. וכן לא יקרב ידיו לאור הנר בעת שהשליח צבור מברך בורא מאורי האש, כנהוג ליוצאים ידי חובה. ואז יוכל לברך כל ברכות ההבדלה בביתו בלי שום פקפוק. וכבר אמרו חז"ל (בפסחים קי"ג.) שלשה מנוחלי העולם הבא, הדר בארץ ישראל, והמגדל בניו לתורה, והמבדיל על הכוס במוצאי שבתות. וראוי לעורר את הקהל שבבית הכנסת, שכל אחד יבדיל בביתו כדי להוציא ידי חובה את בני ביתו. [ילקו"י שם עמ' תנז].

טו כבר נהגו הנשים שלא לטעום מהיין של ההבדלה, כאשר אחר מבדיל בשבילן. ורק בקידוש נהגו לטעום משום חיבוב מצוה. וגם שאר בני הבית אינם צריכים לטעום מהיין של ההבדלה, ודי במה שהמבדיל שותה. ויום טוב שחל להיות במוצאי שבת, שמקדשין ומבדילין על הכוס ביחד, פשוט שמותר לאשה לטעום מכוס הקידוש, אף שאמרו עליו גם ברכת ההבדלה. [ילקוט יוסף שבת כרך א' עמוד תנז].

טז שליח צבור המוכרח להבדיל בבית הכנסת כדי להוציא את הקהל ידי חובתם, וכן מי שמבלי משים כיוון לצאת ידי חובה בהבדלה שבבית הכנסת, וקשה לנשים להבדיל לעצמן, יכול לחזור ולהבדיל בשביל בני ביתו, שהרי גם הנשים חייבות בהבדלה. ויברך ברכת הגפן וברכת

ההבדלה, ואחר ההבדלה הנשים יברכו על הנר והבשמים. ואם הן מברכות קודם שהמבדיל טעם מהיין, יזהר שלא יענה אמן אחר ברכתן, כדי שלא יהיה הפסק בין ברכת הגפן לטעימה. ואשה השומעת הבדלה, עליה לכוין לצאת ידי חובה, ולשמוע היטב את כל הברכות, ולענות אחריהם אמן. ולא תענה "ברוך הוא וברוך שמו", ולא תפסיק בדיבור עד לאחר תום שתיית היין על ידי המבדיל. וצריכה לשבת בעת ההבדלה, ולא תלך בבית אנה ואנה בשעת ההבדלה. [ילקו"י שם עמ' תנח. ירחון קול תורה סיון תשס"ג עמוד צג. ואמנם בדיעבד אף בבקי אם עבר ובירך להוציאו, יצא, ושעת הדחק כדיעבד דמי. וראה עוד בדין אע"פ שיצא מוציא בילקו"י על הלכות ציצית סי' ח' הערה כה].

יז קטן שהגיע לחינוך מצוה על הוריו לחנכו לשמוע הבדלה. אבל אינו מוציא אחרים. [ילקו"י דיני חינוך קטן עמוד קעז]

יח לכתחלה טוב שישתה מכוס ההבדלה רביעית יין, כדי שיוכל לברך ברכה אחרונה על היין. ואם אינו יכול לשתות כשיעור, יתן לאחר שישתה, ויאמר לו קודם הברכה שיתכוין לצאת ידי חובה בברכתו. ואם שתה רוב רביעית, יצא ידי חובה. ואם טעה ולא שתה רוב רביעית, אין צריך להבדיל שנית. [ילקוט יוסף שבת כרך א' עמוד תס].

יט מי שאין ידו משגת לקנות יין גם לקידוש וגם להבדלה, עדיף שיקנה יין להבדלה, ויקדש על הפת. ואם יש לו חמר מדינה, יקנה יין לקידוש הלילה, ויבדיל על חמר מדינה, שהרי הבדלה לכולי עלמא אפשר לעשות בשכר, אם הוא חמר מדינה. ואמנם כיון שאין מקדשים על שכר רק אם אין יין מצוי בכל העיר, ולכן עדיף שיקדש על הפת וישמור היין להבדלה. [ילקו"י שבת כרך א' עמוד תסא].

כ יש נוהגים לשפוך מעט מהיין של ההבדלה על הארץ, לסימן טוב בתחלת השבוע, שהרי אמרו חז"ל, כל בית שלא נשפך בו יין כמים, אינו סימן ברכה. ויש נוהגים לשפוך מהיין סמוך לפתח הבית, ואין לשפוך הרבה יין משום ביזוי אוכלים. והנכון יותר שלא לנהוג כמנהג זה כלל, מאחר שיצאו עליו עוררין. [ולכן יש נוהגים שממלאים את הכוס על כל גדותיו, ועל ידי כך בלאו הכי נשפך ממנו מעט לתוך הצלחת]. [ילקוט יוסף שבת א' עמ' תסא].

כא יש נוהגים שאחר ששתו מכוס ההבדלה, מטבילים אצבעותיהם בכוס, ומעבירין מהיין על גבי עיניהם לסימן טוב. [ילקוט יוסף שבת כרך א' עמוד תסב].

כב אין יוצאים ידי חובת ההבדלה בשמיעת ההבדלה בטלפון, וכל שכן בשמיעה מהרדיו. [ילקוט יוסף שבת כרך א' עמוד תסב].

כג בתי חולים שעושים הבדלה דרך הרם קול, כל חולה שלא היה יכול לשמוע את ההבדלה בלעדי הרם קול, יש אומרים שאינו יוצא ידי חובתו,

וצריכים לחזור להבדיל בשבילו. ואם אין שם מי שיבדיל בשבילו, והוא חולה שאינו יכול להבדיל בעצמו, רשאי לאכול בלי הבדלה. ואם הבדילו בפרוזדור ושמעו את קול המברך, יוצאים ידי חובה. [ילקו״י שבת כרך א׳ עמו׳ תסב].

סימן רצז - דיני הבשמים להבדלה

א אחר ברכת הגפן מברך על הבשמים. ואם הוא מין עץ, מברך בורא עצי בשמים, ואם הוא מין עשב מברך בורא עשבי בשמים, ובספק מברך בורא מיני בשמים. [ילקו״י שבת א׳ עמ׳ תסג].

ב מצוה מן המובחר לברך על ההדס אם יש לו. ונכון שיהיה הדס משולש כדוגמת ההדס שבלולב. וכל זה הוא למצוה מן המובחר בלבד. [ילקוט יוסף שבת כרך א׳ עמ׳ תסד].

ג במוצאי יום טוב של חג הסוכות, או של שבת וחול המועד סוכות, אין לברך ברכת הריח על ההדס שבלולב, שהרי הוקצה למצותו. וכן אין לברך על האתרוג. אבל אחר חג הסוכות נהגו לברך על ההדס שהיה בלולב, כשיש בו ריח. [ילקוט יוסף שבת כרך א׳ עמ׳ תסד].

ד טוב שיטול את הבשמים דרך גדילתם. אך בודאי שאין זה לעיכובא כלל. [ילקו״י שם עמ׳ תסה].

ה מותר להריח את הבשמים קודם הברכה כדי לנסות אם יש בהם ריח טוב. [ילקו״י שם עמ׳ תסה].

ו בין המברך ובין השומעים אין לומר שום פסוק בעת שמריחים, ובעת שמסתכלים בנר, משום דהוי הפסק. וכן אסור לדבר דברים בטלים אף בין הברכות שבהבדלה, והשח בין הברכות, אינו עושה כהוגן, וראוי להעיר למוסר אזנו על כך. [ילקוט יוסף שבת כרך א׳ עמ׳ תסה].

ז אין מברכים על בשמים של בית הכסא, ולא של מתים, ולא של עובדי כוכבים. [ילקוט יוסף שבת א׳ עמוד תסו. טור ושו״ע סי׳ רצז ס״ב. ושל ביה״כ לאו לריחא עבידי אלא להעביר ריח הסרחון].

ח אין מברכים ברכת הריח על מי בושם המצוי כיום, או על טבק העשוי מבושם עם מי ורדים. וכן אין לברך ברכת הריח על ״ספריי״. וכל שכן

שאין לברך על צלוחית ריקנית שהיה בה ריח טוב. [ילקוט יוסף שבת כרך א' עמוד תסו].

ט המודר הנאה מחבירו, אסור לו להריח מבשמים של חבירו, וכן אינו מברך על הנר של חבירו "בורא מאורי האש" בברכת ההבדלה במוצאי שבת, שאין זה חשיב כמצוה שנאמר בהם דמצוות לאו ליהנות ניתנו. [ילקו"י שבת א' עמוד תסז].

י בשמים היוצאים בתוך כלי או חתיכת בד, נכון יותר לפתוח הכלי או לפתוח את קשר הבד, כדי שיוכל לברך ולהריח מהבשמים עצמם. אבל אם אי אפשר הדבר בנקל, אין זה חשיב כמברך על ריח שאין לו עיקר. [ילקוט יוסף שבת כרך א' עמ' תסז בהערה].

יא מי שאינו מריח, אינו מברך על הבשמים, ולכן במקום שבעל הבית אינו חש בטוב, ולא יכול להריח, יברך על היין ועל הנר ויבדיל, ואחר ההבדלה יברכו בני הבית על בשמים ויריחו. [ילקוט יוסף שבת כרך א' עמוד תסז].

יב אם אין לו בשמים, אין צריך להתעכב מלהבדיל בשביל זה, אלא יכול להבדיל גם בלי ברכת הריח. ומכל מקום טוב ונכון להשתדל להשיג בשמים להבדלה, שלדעת האר"י ז"ל צריך לחזר אחריהם. [ילקוט יוסף שבת כרך א' עמוד תסט].

יג האבל בתוך שבעה רשאי להבדיל לבני ביתו במוצאי שבת, ולברך ברכת הריח על הבשמים. [ילקוט יוסף שבת כרך א' עמוד תסט, ילקו"י על הלכות אבלות תשס"ד עמוד תקמט. ואף שהאבודרהם כתב שאין האבל מברך על הבשמים, כתב החיד"א שאין המנהג כדבריו].

יד מי שהיה צריך לברך ברכת הבשמים, וטעה ובשעה שאמר "ברוך אתה ה' אלוקינו מלך העולם" היה בדעתו לברך בורא מאורי האש, וחזר בו מיד ואמר "בורא עצי בשמים", יצא ידי חובה. [ילקוט יוסף שבת כרך א' עמוד תע].

סימן חצר [רצח] - דיני נר להבדלה

א מברך על הנר בורא מאורי האש אם יש לו, ואם אין לו נר, אין צריך לחזר אחריו. אבל במוצאי יום הכפורים נכון לחזר אחר נר ששבת לברך עליו בורא מאורי האש. [ילקו"י שם עמ' תע].

ב אם לא היה לו נר בעת שהבדיל, ואחר ההבדלה נזדמן לו נר, יכול לברך עליו במשך כל הלילה. אבל למחרת אין לברך על הנר. [ילקוט יוסף שבת כרך א' עמ' תעב].

ג מי שאין לו יין או חמר מדינה להבדלה, יכול לברך על הנר ועל הבשמים גם בלי יין או חמר מדינה. אבל ברכת ההבדלה אינו יכול לברכה בלי יין או חמר מדינה. [ילקוט יוסף שבת א' עמ' תעב].

ד מצוה מן המובחר לברך על אבוקה. ואם אין לו אבוקה, מברך על נר רגיל. ואם אפשר יקרב ב' נרות זה לזה, או שני גפרורים, כדי שיהיה נראה כאבוקה. [ילקו"י שבת א' עמו' תעב].

ה אין לברך בורא מאורי האש על נר שבעששית, דהיינו נר המכוסה בזכוכית, שהרי הזכוכית מפסקת בין השלהבת לאדם. וכן עיקר לדינא. ולכן כשמבדיל במוצאי שבת על מנורת נפט, צריך להוציא הזכוכית כדי שיראה את השלהבת בלי כל הפסק, ורק אחר כך יוכל לברך ברכת בורא מאורי האש. [ילקוט יוסף שבת כרך א' עמוד תעה].

ו אין לברך בורא מאורי האש על אור החשמל, או על פנס חשמלי, ובמיוחד יש להקפיד שלא לברך על תאורה פלורוסנטית, שאין גוף השלהבת נראית לעין כלל, ודומה כאלו הזכוכית מלאה אור. ויש בזה חשש ברכה לבטלה. ואף בשעת הדחק שאין לו נר אחר זולת אור החשמל, אין לברך עליו. ולכן מוטלת חובה קדושה על גבאי בתי הכנסת להעמיד נרות שעוה או שמן בעת ההבדלה, בכדי שהקהל יברכו על נרות אלה, ויצאו ידי חובה אליבא דכולי עלמא. [ילקוט יוסף שבת כרך א' עמוד תעג. שו"ת יביע אומר ח"י סי' נד אות טו].

ז כשיברך נכון שיכוף ראשי אצבעותיו הימניים אל תוך כפו, ויהיה הגודל מכוסה תחת ארבע אצבעותיו, ויהיו נכפפים לפני הנר ולפני האדם עצמו. ויסתכל בכפות הידים ובאצבעות. [ילקוט יוסף שבת כרך א' עמוד תעו].

ח אין צריך להסיר את המשקפיים בעת ברכת בורא מאורי האש, כדי שיראה את השלהבת שבנר במו עיניו בלי כל חציצה של זכוכית, שמכיון שהאש גלויה אפשר לברך עליה בורא מאורי האש, וכדין כל ברכות הראיה. [ילקוט יוסף שבת כרך א' עמוד תעו].

ט נכון לכבות את הנר אחר ההבדלה, כדי שיהיה ניכר שלא הודלק אלא למצות ההבדלה. ונכון שלא לכבותו ברוח פיו. ויש שנהגו לכבות הנר בשיירי היין. ואמנם רבים אין נזהרים שלא לכבות את הנר בפיו, ויש להם על מה שיסמוכו, אחר שלא הוזכר דין זה בש"ס. [ילקו"י שבת א' עמוד תעז, ובמהדורת תשס"ד, עמוד תרכו. שו"ת יביע אומר חלק ט' סימן צה אות יד].

י אין מברכים על הנר עד שיאותו לאורו, וצריך שיראה את השלהבת. ואם אינו רואה את השלהבת, אף אם נהנה מהאור, אין מברכים על הנר. [ילקוט יוסף שבת כרך א' עמוד תעז].

יא אם עבר ובירך על הנר בריחוק מקום שאין ראוי ליהנות מהנר כלל, אינו חוזר ומברך. אך אם אפשר טוב שישמע ברכת מאורי האש מאחר המבדיל לבני ביתו. [ילקוט יוסף שבת א' עמוד תעז. עפ"ד הכף החיים שם, דכיון שאינו חייב לחזר על הנר, אין צריך לברך בכהאי גוונא].

יב כבר פשט המנהג שאין מכבים את אור החשמל בעת שמברכים על הנר ברכת בורא מאורי האש, דסוף סוף אפשר ליהנות מהאור להבחין בין מטבע למטבע, אלמלא לא היה אור החשמל. ויש להם על מה לסמוך. [ילקוט יוסף שבת כרך א' עמוד תעז].

יג מצוה שכל אחד יהיה קרוב לנר וסמוך אליו באופן שיוכל ליהנות מהנר, ולהכיר בין מטבע למטבע. אך אין הצבור צריך להתקרב לנר, וכל שיש לשער שאם יכבו את החשמל יוכל ליהנות מאור הנר להבדיל בין מטבע למטבע, די בכך. ומכל מקום צריך שיהיה הוא עצמו ראוי ליהנות מאור הנר, ולא די בזה שהמבדיל נהנה ממנו. וכן צריך שכל אחד יריח מהבשמים בעת שהמבדיל מברך עליהם, ולא יסמכו על מה שהמבדיל מריח מהבשמים. [ילקו"י שם עמוד תעז].

יד ברכת "מאורי האש" אפשר לברכה בשם ומלכות, אפילו אם עלה עמוד השחר כל זמן שעדיין לא האיר היום.

טו הקהל השומעים את ההבדלה ומתכוונים לצאת ידי חובתם, אסור להם לומר שום פסוק בעת שמסתכלים בנר. [ילקוט יוסף שבת כרך א' עמוד תעח].

טז מי שאמר שבוע טוב קודם שטעם מהכוס, הוי הפסק וצריך לחזור ולברך הגפן. [שו"ת מנחת דוד סי' מב, ובילקוט יוסף שבת א' עמוד תעח סוף הערה יב].

יז מי שהיה בדרך, ואין לו יין ונר להבדיל, וראה אור, אם רוב בני העיר הם נכריים, אין מברכים על האור. ואם רובם הם ישראל, או אפילו מחצה על מחצה, מברכין עליו. [ילקוט יוסף שבת כרך א' עמוד תעח. ועיין בש"ע סי' רצח ס"ו, ובשו"ת זרע אמת ח"ג סי' ל].

יח נר שלא שבת ממלאכת עבירה, כגון שהדליקו גוי בשבת, אין מברכים עליו במוצאי שבת "בורא מאורי האש", ואפילו בדיעבד שבירך עליו לא יצא. וצריך לחזור ולברך על נר אחר כשר. אבל נר שהודלק בשבת לצורך חולה שיש בו סכנה או יולדת, מברכים עליו. [ילקוט יוסף שבת כרך א' עמוד תעח].

יט אף על פי שבספר כף החיים (סי' רחצ ס"ק כה) נטה קו לומר שבנר שלא שבת ממלאכת עבירה אם עבר ובירך עליו בדיעבד יצא, ואין צריך לחזור ולברך על נר אחר, אין דבריו נכונים להלכה, והעיקר כמו שכתבו המגן אברהם והאליה רבה והרב תוספת שבת והגאון רבי זלמן, שאף בדיעבד לא יצא. וכתב רבי עקיבא איגר, שמכיון שלא יצא בברכת מאורי האש, נחשב הדבר הפסק בין ברכת בורא פרי הגפן לטעימה, ולכן צריך לחזור ולברך גם בורא פרי הגפן. [הליכות עולם].

כ אין מברכים על נר שהודלק לכבוד המת, קודם הקבורה. וכן נר שמדליקין כל שבעה במקום שנפטר שם המת, דינו כנר של מתים שאין לברך עליו בורא מאורי האש. [ילקו"י עמוד תעט].

כא סומא אינו מברך בורא מאורי האש. ולכן צריך שבני ביתו יברכו לעצמם ברכה זו. ויש אומרים שהסומא לא צריך להבדיל, ודי לו במה שמבדיל בתפלה, ולפי זה נכון שגם לא יבדיל כלל לבני ביתו, אלא יבדיל אחד מבני ביתו הגדולים, והוא עצמו ישמע ויצא ידי חובתו. ויש חולקים. והיכא דאפשר נכון שיבדיל אחד מבני הבית. אם לא דאנינא דעתיה. [ילקו"י שם עמ' תעט]

כב מותר לאשה נדה לאחוז בידה את הנר בעת שבעלה מבדיל. ואין זה מונע מבעלה לברך ולצאת ידי חובת ברכת בורא מאורי האש. [ילקוט יוסף שבת כרך א' עמ' תפ].

סימן רצט - מלאכה קודם ההבדלה

א אסור לאכול שום דבר או אפילו לשתות יין או שאר משקים, חוץ ממים, משתחשך עד שיבדיל. אבל אם היה יושב ואוכל מבעוד יום, וחשכה לו, אין צריך להפסיק מלאכול ולשתות, וכמבואר לעיל. אבל אחר שיברך ברכת המזון אסור לו לטעום כלום, חוץ ממים. וכן אם היה אוכל פירות ומגדנות, [שלא בתוך הסעודה], צריך להפסיק עם חשכה. [ילקו"י שבת א' עמ' תפא].

ב מי שטעה ובירך ברכת הנהנין על איזה מאכל קודם שיבדיל, צריך לטעום מעט, כדי שלא תהיה ברכתו ברכה לבטלה. וכל שכן שאם טעם שאין צריך לפלוט מה שטעם, אלא יכול לבלוע, ואחר כך יבדיל. [ילקוט יוסף שבת כרך א' עמוד תפב].

ג אסור לעשות מלאכה קודם שיבדיל. ואם הבדיל בתפלה, מותר. ואם לא הבדיל בתפלה ורוצה לעשות מלאכה קודם שיבדיל על הכוס, צריך שיאמר "ברוך המבדיל בין קודש לחול". ולכן נשים שאינן רגילות להתפלל ערבית, צריך שיאמרו "ברוך המבדיל בין קודש לחול" קודם שיעשו איזו מלאכה. ולכתחלה נכון להחמיר בזה גם באיסורי שבות. [ילקו"י שבת א עמ' תפה].

ד אם נמשכה סעודה שלישית אחר צאת הכוכבים, וטרם בירך ברכת המזון, ורוצה לעשות מלאכה, או לענות לטלפון, לא יעשה מלאכה, שהרי לא יוכל לומר רצה והחליצנו בברהמ"ז.

ה מי שלא הבדיל עדיין, מותר לו לומר לחבירו ישראל לעשות לו מלאכה, ומותר לו ליהנות מאותה מלאכה גם קודם שהבדיל. [ילקוט יוסף שבת א' מהדורת תשס"ד עמוד תרכו].

ו כשם שאסור לעשות מלאכה קודם שיבדיל, כך אסור לתבוע חפציו קודם שיבדיל בתפלה.

ז שכח או נאנס ולא הבדיל במוצאי שבת, מבדיל עד סוף יום שלישי, ויש אומרים שאינו מבדיל אלא כל יום ראשון ולא יותר, מפני חשש ברכה לבטלה. ויש אומרים שיאמר ברכת ההבדלה בלי שם ומלכות, ואחר כך יברך הגפן וישתה. [כדי שלא תהיה ברכת ההבדלה הפסק בין ברכת "בורא פרי הגפן" לטעימה]. אולם פוסקים רבים חולקים על זה, וסוברים שברכת ההבדלה תיאמר בשם ומלכות עד יום ג', וכן נראה דעת מרן, ולפי זה ברכת הגפן קודמת בהבדלה, ולמעשה הסומך על פוסקים אלו אין מזניחין אותו. וכל זה כשאכל בימים אלו, אבל אם ישב בתענית ביום ראשון, כגון, בתשעה באב שחל ביום ראשון, או שחל בשבת ונדחה ליום ראשון, במוצאי התענית לכולי עלמא מבדיל בשם ומלכות. וכן פשט המנהג. [ילקו"י שבת כרך א' מהדורת תשס"ד עמוד תרכז. ואף שכתבנו במהדו"ק עמ' תפו שמבדיל רק ביום ראשון, והוא ע"פ המבואר בשו"ת יביע אומר ח"ו, הנה ביביע אומר ח"ט סימן קח אות קמג הדר ביה, והסיק שהעיקר כדעת מרן הש"ע, וכמבואר כאן].

ח מה שאמרנו לעיל "נאנס" ולא הבדיל יש לו תשלומין עד סוף יום שלישי, הוא לאו דוקא, כי אפילו אם הזיד ולא הבדיל הדין כן.

ט אם לא הבדיל במוצאי יום טוב, יכול להבדיל ביום אסרו חג במשך כל היום, ואף במוצאי אסרו חג. וכן מי שהיה אונן במוצאי יום טוב, והמת נקבר רק למחרת היום, יכול להבדיל למחרת. ועד הקבורה רשאי לאכול גם בלי הבדלה. [יביע אומר חלק ז' חאו"ח סימן מז].

י בן ארץ ישראל הנמצא בחוץ לארץ ודעתו לחזור לארץ ישראל, מבדיל על הכוס בצנעה במוצאי יום טוב ראשון. ואם סמוך על שלחן אחרים

ואין בידו להבדיל במוצאי יום טוב ראשון, יכול להבדיל במוצאי יום טוב שני. ועדיף יותר שישמע אז ההבדלה מפי בן חו״ל.

יא אם רוצה לסעוד תיכף סמוך להבדלה, צריך ליזהר שלא יביא לחם לשולחן קודם ההבדלה. ואם הביא פורס עליו מפה ומכסהו, לפי שהוא מוקדם בפסוק, וצריך להקדימו אם לא יכסנו. וכשסועד סמוך להבדלה, ושותה יין בתוך סעודתו, אינו מברך על היין אחר שטעם מכוס ההבדלה. והיינו במי שרגיל לשתות יין בתוך סעודתו. והמבדיל קודם נטילה יכוין שלא להוציא יין שבתוך הסעודה. ובדיעבד שלא כיוון כך, פוטר יין שבתוך הסעודה. [שלחן ערוך סי׳ רצט ס״ט. ילקו״י שבת א׳ עמוד תפו הערה ח].

סימן ש׳ - דין סעודה רביעית

א לעולם יסדר אדם שלחנו במוצאי שבת, כדי ללוות את השבת, אפילו אינו צריך אלא לכזית. וראוי מאד להזהר ולקיים מצות סעודה רביעית בכל מוצאי שבת. ואמרו חז״ל, אבר אחד יש באדם ונסכוי שמו, ואינו נהנה משום אכילה רק ממה שאוכל במוצאי שבת בסעודת מלוה מלכה. ונכון לסדר את השלחן במפה דרך כבוד. ודעת כמה ראשונים שאין חיוב גמור לעשותה בפת. ומכל מקום כיון שדעת הגר״א שיש חיוב לעשותה בפת, מצוה להדר לעשותה בפת. ומי שאין לו תיאבון לעשותה בפת, מפני שעושה סעודה שלישית בשבת סמוך לשקיעה, יכול לקיים מצות סעודה רביעית בעוגה או לכל הפחות בפירות. ויכוין ללוות את השבת ולהשאיר ברכה לסעודות החול, ויאיר להם מקדושת השבת. [ילקו״י שבת כרך א׳ סימן ש׳, ובמהדורת תשס״ד עמוד תרכט, ובשו״ת יביע אומר ח״י חאו״ח סימן לג].

ב לכתחלה יש לקיים את מצות סעודה רביעית עד ארבע שעות מהלילה, או לפני חצות לילה. אך אם נאנס ולא עשאה תוך ארבע שעות, או קודם חצות הלילה, כל עוד לא האיר השחר, יש לקיים סעודה רביעית. [ילקו״י שבת כרך א׳ עמ׳ תרל].

ג גם הנשים חייבות בסעודה רביעית במוצאי שבת, ודינה כדין האיש לכל עניני שבת. וסגולה לנשים שלא תתקשנה בעת לידתן, שתאכלנה במוצאי שבת סעודת מלוה מלכה. [שם].

ד בסעודה רביעית של מוצאי שבת יאמרו בסוף ברכת המזון ״מגדיל״ ישועות מלכו. ורק בשבת או יום טוב וחול המועד או ראש חודש יאמרו ״מגדולי״, רמז לדבר ״חודש ושבת קרוא מקרא״. [הליכות עולם ח״ג, ואמנם מי שינהג כמבואר בילקו״י לומר מגדול בסעודה רביעית, יש לו על מה לסמוך, בפרט שאין זה שינוי בנוסח ברכות, אלא בהרחמן שהוא מנהג].

ה נכון שלא להסיר את בגדי השבת עד אחר סעודה רביעית, וההולך לישון קודם חצות לילה, לא יאמר וידוי עד שיעבור חצות לילה, שעדיין יש קדושת שבת. [ילקו״י שבת א׳ עמוד תצא].

ו אף על פי שמותר לעשות מלאכה קודם שיאכל סעודה רביעית, מכל מקום כתבו גורי האר״י ז״ל, שהנפש היתירה אינה הולכת לגמרי עד סעודת מוצאי שבת, ולכן אין ראוי להתעסק במלאכה שאינה אוכל נפש, או בתורה, עד אחר שיסעוד סעודת מוצאי שבת. ומיהו אם הדבר יגרום לו ביטול תורה, בודאי שאין לו להתבטל מלימודו עד שיאכל סעודה רביעית. [ילקוט יוסף שבת כרך ב׳ עמוד תצא]

סימן שא - דין ריצה והתעמלות בשבת

א נאמר בישעיה (נח, יג) : אם תשיב משבת רגלך עשות חפצך ביום קדשי, וקראת לשבת עונג, לקדוש ה׳ מכובד, ״וכבדתו מעשות דרכך״, ממצוא חפצך ודבר דבר. ומכאן למדו חז״ל (שבת קיג.) שלא יהיה הילוכך של שבת כהילוכך בחול, ולכן אין לרוץ בשבת, הן ריצה רגילה, והן פסיעה גסה, מכל מקום מצוה לרוץ אפילו בשבת לבית הכנסת או לבית המדרש, ואפילו אין זמנו בהול, דכתיב, אחרי ה׳ ילכו כאריה ישאג. והריצה לדבר מצוה מורה על חיבת ואהבת המצוה. והרץ לדבר מצוה, אפילו בשבת, שכרו גדול מאת ה׳. [וגם עיוור אין לו לרוץ בשבת, אף שאין ריצתו גורמת לאיבוד מאור עיניו]. [ילקוט יוסף שבת כרך ב׳ עמוד ו].

ב מותר לרוץ לבית הכנסת בשבת כבר מעת שיוצא מביתו, ולא רק כשהוא מתקרב לבית הכנסת. [ילקוט יוסף שבת כרך ב׳ עמוד ג׳].

ג ההולך בדרך וחושש שמא ירדו גשמים, מותר לו לרוץ, כדי שלא ירד עליו הגשם. וכן מותר ללכת מהר מפני כלב הרץ אחריו, וכדומה. [ילקוט יוסף שבת כרך ב עמוד ד׳].

ד ההולך בדרך במקום שהולכות שם נשים בבגדי פריצות, מותר לו לרוץ או לפסוע פסיעה גסה אף בשבת. [כשאין לו דרך אחרת]. [ילקוט יוסף שבת כרך ב עמוד ד׳].

ה מותר לטייל בשבת אף אם כוונתו לשם בריאות. ולכן מותר לטייל גם אחר האכילה. אך צריך ליזהר שלא יצא מחוץ לעיר אלפיים אמה מהבית האחרון של העיר, או מגבול העירוב. וכן יזהר שלא לטלטל בעת הטיול איזה חפץ ברשות הרבים, במקומות שאין עירוב. ואף במקומות שיש

עירוב ראוי להחמיר בזה. ועל כל פנים לא ירבה בטיול בשבת, כי לא ניתנו שבתות וימים טובים לעם ישראל אלא כדי שיעסקו בתורה. [ילקו״י שבת ב׳ עמ׳ ד׳].

ו בחורים המתענגים בקפיצתם ומרוצתם, מותר להם לרוץ בשבת. [ילקו״י שבת ב׳ עמוד ה׳].

ז מותר לילדים לשחק במשחקי ריצה, מחבואים ותופסת, ולקפוץ בחבל. אך אסור לאפשר להם לשחק במשחקי חול כשעושים גומא, או עוברים על איסורים, אף אם הם איסורי דרבנן. ומותר לתת חבל לתינוקות לקפוץ על ידו, על גבי רצפת קרקע, או כביש סלול, ושלא במקום קרקע רכה, שמא ישוה גומות. וכן מותר לקטנים לשחק בגולות, בקרקע מרוצפת, וכמו שכתב מרן בשלחן ערוך (סימן שלז סעיף ב׳) לענין כיבוד הבית, ואפילו להרמ״א בהג״ה שאסר לכבד הבית אפילו במרוצף, משום דגזרינן מרוצף אטו אינו מרוצף, מכל מקום בזמנינו שרוב ככל הבתים מרוצפים, לא גזרינן. אבל בקרקע שאינה מרוצפת יש לאסור. [ילקוט יוסף שבת ב׳ עמוד ו׳, ושבת כרך ה׳ עמוד שעח. ילקו״י דיני חינוך קטן עמוד קצב]

ח אסור לעשות בשבת תרגילי התעמלות, הן במכשירים המיוחדים לכך, והן בלעדיהם, כל שמגיע על ידי כך לידי הזעה, ומתכוין להזיע. ובאופן כזה נכון להחמיר גם שלא לסגור ולפתוח במהירות את כפות ידיו, כיון שהדבר ניכר שעושה כן להתעמלות. אבל כל שאינו מתכוין להזיע מעיקר הדין אין בזה איסור, ומכל מקום המחמיר על עצמו שלא להתעמל בשבת כלל, גם אם אינו מתכוין להזיע, תבוא עליו ברכה. שלא ניתנו שבתות וימים טובים אלא כדי שישראל יעסקו בהם בתורה. [ילקו״י שבת כרך ב׳ עמוד ו׳. ובמהדורת תשס״ד עמוד תרג, ושבת כרך ד׳ סימן שכז. שארית יוסף חלק ג׳ עמוד תב].

ט אין שטין [או שוחין] על פני המים בשבת, שמא יעשה חבית של שייטין לשוט על פני המים. [ובבריכה העומדת ברשות הרבים אסור גם משום חשש שמא יתיז מים ברגליו חוץ לארבע אמות]. ובבריכה שבחצר אסור לשוט בה בשבת, מפני שכאשר המים נעקרים ויוצאים חוץ לבריכה דמי לנהר. ואם יש לבריכה שפה סביב מותר. דכיון שאפילו נעקרו המים השפה מחזרת אותם למקומם, הוה ליה ככלי וליכא למיגזר ביה שמא יעשה חבית של שייטין. ובאופן כזה אין לאסור השחייה משום התעמלות בשבת, אף אם בא לידי הזעה. ואמנם למעשה יש להורות להמנע מלרחוץ בכל בריכה בשבת, ובפרט בבגד ים, מכמה חששות. [ילקוט יוסף שבת כרך ב׳ עמוד ז׳].

י שחיה בים, או באגם ונהר, אסורה מעיקר ההלכה. אבל רחיצה בים או בנהר בלא שחיה, מותרת בשבת, וגם בזה ראוי ונכון להמנע מרחצה בים בשבת, אף שאינו שוחה. [עמוד יד].

יא היה הולך והגיע לשלולית מים, יכול לדלגה ולקפוץ עליה, אפילו אם היא רחבה שאינו יכול להניח רגלו ראשונה קודם שיעקור השניה. ומוטב שידלג ממה שיקיפנה, מפני שמרבה בהילוך. ואסור לעבור בה שלא יבוא לידי סחיטה. [ילקוט יוסף שבת כרך ב עמוד טו].

סימן שא - דיני הוצאה בשבת

א כל המוציא חפץ מרשות היחיד לרשות הרבים, או מטלטלו ד' אמות ברשות הרבים, ועוקר ומניח, חייב משום מוציא. ולכן, אסור לצאת לרשות הרבים כאשר יש בידו או בכיסו איזה חפץ. וכיום בארץ ישראל התקינו ברוב המקומות עירוב בצורת הפתח, ורבים סומכים על עירוב זה להוציא מרשות לרשות, ולטלטל ד' אמות ברשות הרבים. ולדעת הרבה מהאחרונים אף לפי דעת מרן השלחן ערוך אפשר להקל ולסמוך על העירוב. וכן כתבו גאוני ירושלים שאין לנו דין רשות הרבים בזמן הזה. אלא שהחרדים לדבר ה' נמנעים לגמרי מלטלטל בשבת ברשות הרבים, ותבא עליהם ברכה. שחוששין לסברת האומרים שיש לנו בזמן הזה רשות הרבים מדאורייתא, ולזה לא יועיל העירוב, ולכן יש המניחים את הטלית והמטפחת מערב שבת בבית הכנסת, כדי שלא יצטרכו לטלטל בשבת. או שהולכים לביהכ"נ בשחרית כשהם מעוטפים בטלית. ומכל מקום גם המחמירים בזה רשאים ליתן את הטלית או המטפחת למי שנוהג לטלטל, אפילו הוא בר מצוה, והנח להם לישראל. [ילקוט יוסף שבת ב' עמו' טו, ועמוד יח בהערה, ובמהדורת תשס"ד עמוד תרד]

ב היוצא בערב שבת לרשות הרבים, במקומות שאין בהם עירוב, והיה סבור שיש שהות בידיו, וקידש עליו היום, והיתה חבילתו על כתיפו, או כיסו בידו, והוא חפץ חשוב, אם יש עמו גוי יתננו לגוי. ואם לאו יתננו לקטן. ואם לאו ימשיך לילך וכל פחות מד' אמות יעמוד לנוח, או יניח החפץ, ושוב יטלנו וילך פחות מד' אמות. וכך יעשה עד שיגיע סמוך לביתו, ואז ישמיטנו מידו. וכן יוכל לעשות גם באופן שהחפץ נמצא בכיסו. ואם נמצא עמו חבר, עדיף שכל אחד יטלטל פחות פחות מד' אמות לסירוגין. ואם חושש מפני ליסטים וכדומה, ירוץ עם חבילתו עד ביתו, וזורקה שם כלאחר יד, שלא כדרך זריקה, וכגון מכתפיו ולאחריו. [ילקו"י שבת ב עמ' יח].

ג מי ששכח ויצא לרשות הרבים [במקומות שאין עירוב] עם כיפה בכיסו, אין לו ללבוש מיד את הכיפה, כדי שזה יהיה בדרך לבוש, שהרי על ידי לבישתו את הכיפה חשיב כהניח את החפץ, אלא ינהג כמו שנתבאר בסעיף הקודם. [ילקוט יוסף שבת כרך ב עמוד יט בהערה].

ד הנוהגים להוציא ספרים או טלית בשבת על ידי קטן מרשות היחיד דרך רשות הרבים, לבית הכנסת, במקום שאין עירוב, אין למחות בידיהם, ובלבד שיהיה הדבר במקום שאין גוי מצוי, ולצורך מצוה בלבד, ועושים כן באקראי, כגון שנפסק העירוב וכיו"ב. [והיינו במקום שאינו רשות הרבים לכל הדעות, וכגון רחוב שאינו מפולש מעבר לעבר, ויש בתים בצדדי הרחוב]. ולכתחלה יש להניח הספרים והטלית בבית הכנסת בערב שבת, באופן שלא יצטרך לטלטל בשבת על ידי קטן. וכל זה כשאין עירוב, אבל אם יש עירוב כדת, רק שהחרדים לדבר ה' מחמירים על עצמם ואינם מוציאים דבר בשבת כלל, אף על פי כן רשאים הם לתת לילדיהם הקטנים סידור וחומש וטלית להביאם לבית הכנסת. [וכן הנוהגים להוציא על ידי גוי דרך רשות הרבים, במקום מצוה, יש להם על מה שיסמוכו]. [ילקוט יוסף שבת כרך ב עמוד יט, ותריח].

ה כל הוצאה שהיא דרך מלבוש, אין בה איסור הוצאה. ואפילו אם לובש ב' בגדים זה על זה, ויוצא כך לרשות הרבים, במקומות שאין בהם עירוב, אין בזה איסור הוצאה. בין אם הוציא הבגד לצורך עצמו בין אם הוציא לצורך חבירו. ואף בשתי חגורות זו על זו, יש להקל בזה לדידן. והאשכנזים מחמירים שלא לצאת בשתי חגורות זה על זה אלא אם כן יש חגורה אחת על החולצה ואחת על החליפה, וכדומה. [ילקוט יוסף שבת כרך ב עמוד כ'].

ו יש אומרים שמותר לצאת לרשות הרבים כשהוא חגור בגרטי"ל, והיינו בחגורה מיוחדת שיש הקושרים אותה על הבגד העליון לצורך התפלה. ויש חולקים. [ילקוט יוסף שם עמ' כ'].

ז הלבוש בשני כובעים זה על זה, כגון כיפה ועליה מגבעת, מותר לו לצאת בהם בשבת לרשות הרבים, אף במקומות שאין בהם עירוב, מאחר שהוא דרך לבישה. אולם יש ליזהר שלא ללכת חבוש בכיפה בתוך המגבעת, אם אין המגבעת מהודקת יפה לראשו. [ילקוט יוסף שבת כרך ב עמוד כב].

ח מי שהכובע שבראשו גדול ורחב ממדת ראשו, מותר לו לתת בשבת נייר בתוך הכובע מבפנים לצמצם את חלל רחבו, כדי להתאימו למדת ראשו, ואין בזה איסור משום תיקון כלי. ומותר גם כן לצאת בכובע זה לרשות הרבים, אף במקום שאין שם עירוב. [ילקו"י שם עמ' כב].

ט מותר לצאת לרשות הרבים עם שרוולים מקופלים, ואין בזה כל חשש של הוצאה בשבת, גם אם לובש מעיל על החולצה. [ילקוט יוסף שבת כרך ב עמוד כג].

י כל דבר שמשמש לבגד, כגון כפתורים שבשולי הבגד, או בשרוולי המעיל, או ב' כפתורים התפורים במעיל מאחור [פראק], מותר לצאת בהם בשבת לרשות הרבים, גם במקומות שאין עירוב, ואין צריך להסירם

מערב שבת, מאחר שהם תפורים ומחוברים לבגד והם חשובים אצלו. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד כג].

יא כפתור רזרבה התפור ומחובר לבגד, [בצידו הפנימי], שאינו נצרך לבגד אלא עשוי לרזרבה שאם יפלו כפתורים מהבגד יהיו אלו מוכנים להיתפר במקומם, מותר לצאת בבגד זה לרשות הרבים, גם במקומות שאין בהם עירוב, הואיל וכפתורים אלו בטלים לגבי המעיל. וממדת חסידות נכון להחמיר לכתחלה ולהסיר את כפתור הרזרבה מערב שבת. ובמקומותינו שיש עירוב, אין בזה אף ממדת חסידות. [ילקו"י שבת ב' עמ' כג, ותקסד, ובמהדורת תשס"ד עמ' תריח].

יב מי שנקרע בגדו וחיבר את הקרעים בסיכת בטחון, מותר לו לצאת כך לרשות הרבים, ואין בזה איסור הוצאה. ומותר לחבר את הקרעים בסיכת בטחון גם בשבת. [ילקו"י שבת ב עמוד כד]

יג אשה שסגרה מפתחי חלוקה במחט של תפירה, אסורה לצאת בו לרשות הרבים בשבת, במקומות שאין שם עירוב. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד כה בהערה].

יד מי שנפל לו הכפתור משרוול חולצתו, מותר לו לקחת גומי ולהניח סביב הבית יד של החולצה, כדי שיאחזנה במקומה, ואין בזה איסור הוצאה. וכן מי שרגיל לקפל את זקנו כלפי מעלה, ולהניח במקום הקיפול גומי כדי לתפוס הקיפול, מותר לצאת עם הגומי לרשות הרבים בשבת, גם במקומות שאין בהם עירוב. ובלבד שהגומי יהיה מהודק היטב שלא יפול. [עמ' כה]

טו מי שנפל לו הכפתור משרוול חולצתו, מותר לו לקשור בשבת מטפחת מסביב לבית היד, ולצאת עם המטפחת כך לרשות הרבים, גם במקומות שאין בהם עירוב. והמחמיר בזה תבא עליו ברכה. ולדידן מותר לקשור גם בשני קשרים, אך שלא במקום צורך טוב לקשור בקשר אחד. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד כו].

טז מותר לצאת בשבת לרשות הרבים עם מעיל שמחובר לו כובע [ברדס], אף שאין הוא רגיל ללבוש את הכובע, ואין צריך להסירו, מאחר שדרך הכובע להיות מחובר למעיל. ויש להקל בזה גם אם הכובע אינו מחובר לבגד בתפירה ממש, אלא על ידי כפתורים או רוכסן. וכן מותר לצאת במעיל שיש בו חגורה, אף אם אינו משתמש בחגורה זו. [ילקו"י שבת כרך ב' עמוד כו].

יז מעיל שתפור בצידיו רוכסן, [ריצ'-רצ'], כדי שיוכלו לחבר למעיל ביטנת-צמר בימי הקור, מותר לצאת עמו בשבת, אף כשהסיר את הביטנה. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד כז].

יח מעיל שיש על צוואר הבגד מבפנים רצועת בד קטנה העשוי לתלות בה את הבגד על איזה יתד, מותר לצאת בה לרשות הרבים גם במקומות שאין עירוב. ואם רצועה זו נקרעה, ראוי להחמיר להסירה מערב שבת, או לתקנה. ואם לא הסירה מערב שבת, המיקל לצאת כך לרשות הרבים יש לו על מה לסמוך. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד כח].

יט לולאות שבמכנסיים המיועדות בשביל חגורה, אף אם נקרעה אחת מהלולאות, המיקל לצאת במכנסיים אלה בשבת לרשות הרבים גמורה, יש לו על מה שיסמוך. [ילקו"י שם עמוד כח].

כ בגד שהכיס שבו נקרע, מותר לצאת בו בשבת לרשות הרבים, אף במקומות שאין עירוב. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד כח].

כא מותר לצאת עם תוית שכתוב עליה שם החברה המייצרת את הבגד, מאחר ותוית זו תפורה וקבועה בבגד. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד כח].

כב סימן שהכובס נותן בבגד, כדי לידע של מי הוא הבגד, ומחברו עם סיכה לבגד, המיקל לצאת עם סימון זה לרשות הרבים, יש לו על מי שיסמוך. ומיהו לכתחלה ראוי ונכון להסיר פתק זה מהבגד מערב שבת, כדי שיוכל לצאת בבגד זה לרשות הרבים במקומות שאין בהם עירוב. ופתק המחובר לבגד המוכיח שבגד זה נבדק מחשש שעטנז, ואין דעתו להסירו, מותר לצאת עם פתק זה לרשות הרבים בשבת, ואין צריך להחמיר בזה. [ילקוט יוסף שבת ב' עמוד כח].

כג לכתחלה ראוי שלא לצאת לרשות הרבים בשבת עם מעיל [חליפה] המונח על כתפיו, [בלי ללבוש את השרוולים], שהרי אינו דרך לבוש, ואף בימי החום אין ראוי להקל בזה, וגם במקומותינו שיש עירוב נכון שלא לצאת כך לרשות הרבים, אלא ילבש את המעיל כדרכו. ומכל מקום המיקל בזה יש לו על מה שיסמוך. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד כט].

כד מותר לצאת בשבת עם מעיל ניילון העשוי להגן עליו מפני הגשמים, שכל דבר שהוא דרך לבוש, אפילו אם אינו לובשו אלא כדי להגן עליו מפני הטינוף, מותר לצאת בו בשבת. [אך אין להקל ליקח מטריה ולנושאה עליו בשבת כדי להגן מפני הגשמים, אף אם המטריה היתה פתוחה מערב שבת]. והיוצא לרשות הרבים במעיל ארוך, מותר לו לתפוס בידיו ולהגביה מעט את שולי המעיל, כדי שלא יטנף בהליכתו. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד ל].

כה מותר לצאת בשבת לרשות הרבים גמורה עם כיסוי ניילון המיוחד לכך ליתנו על הכובע, כדי להגן עליו מפני הגשמים, ואף במקום שאין שם עירוב יש להקל בזה. ואין להחמיר בזה, כי יש לחוש שמא מחמת זה ימנעו מלבוא לבית הכנסת או לבית המדרש בעת הגשמים, פן יתקלקל

הכובע על ידי הגשמים. אבל ראוי להחמיר שלא לצאת עם כובע העטוף בשקית ניילון רגילה, העשוי להגן על הכובע מפני הגשמים, והמקילים גם בזה יש להם על מה שיסמוכו. ובמקומותינו שיש עירוב, יש להקל גם בשקית ניילון רגילה. [ילקו״י שם עמו׳ ל, ותרטז].

כו מותר לאשה ליתן מטפחת או חתיכת בד וניילון על ראשה, כדי להציל עצמה מפני הגשמים, אבל אסור לה ליתן בגד על צעיפה כדי להגן על בגדיה מפני הגשמים, דאין זה דרך מלבוש. [ילקוט יוסף שבת כרך ב׳ עמוד לב].

כז ראוי להחמיר שלא לצאת בשבת ברשות הרבים בכפפות [המתלבשות על כפות ידיו, ועשויות להגן עליו מפני הקור], במקומות שאין שם עירוב, שיש לחוש שמא יסירם מידיו ויבא לידי איסור הוצאה בשבת. ובמקומותינו שיש עירוב, אף המחמירים שלא לטלטל בשבת, יכולים להקל לצאת בימי הקור בכפפות אלה בשבת. [ילקוט יוסף שבת כרך ב׳ עמוד לב].

כח מותר לצאת בשבת שבימי החורף לרשות הרבים בערדליים [כיסויי גומי המתלבשים על הנעליים], אף במקום שאין עירוב, ואין לחוש שמא ישלפם ברשות הרבים ויבוא לידי הוצאה. [ילקוט יוסף שבת כרך ב׳ עמוד לג].

כט מותר לצאת בשבת לרשות הרבים עם סנדלים לרגליו, ואין בזה כל חשש. וכן מותר לצאת עם נעלי עץ [קבקבים], או עם נעלי בית. [ילקוט יוסף שבת כרך ב׳ עמוד לג].

ל מותר לצאת בשבת לרשות הרבים עם מנעלים שנתנו בתוכם ספידה [חתיכת קרטון העשויה כדי להקטין את מדת המנעל], או מדרסים. ואין בזה כל חשש של הוצאה מרשות לרשות. ומותר לתת בביתו את המידרסים הנ״ל לתוך המנעלים גם בשבת. [ילקוט יוסף שבת כרך ב׳ עמוד לד].

לא מי שנכנס עפר למנעליו, מותר לו להמשיך לילך במנעלים אלו בשבת, אף במקום שאין עירוב, שאין לחוש בזה לאיסור הוצאה, מאחר שאינו מתכוין להוצאת העפר שבמנעליו. וגם מן הסתם אין שיעור הוצאה בעפר שבמנעליו. וכל שכן אם לא שם לב שנכנס עפר לתוך מנעליו, והלך בהם ברשות הרבים, דחשיב כמתעסק ואינו בכלל מעשה עבירה. [ילקו״י שבת ב׳ עמ׳ לה]. והנועלים מנעלים של עור ביום הכפורים, ויוצאים בהם לרשות הרבים, יש אומרים שעוברים גם על איסור הוצאה. [ילקו״י מועדים עמ׳ צ׳. ובילקו״י שבת ב׳ מהדו׳ תשס״ד, עמו׳ תרטו]. אך לדינא אין בזה איסור הוצאה. [יביע אומר ט׳ סי׳ נז. חזו״ע ימים נוראים עמ׳ שיח].

לב מי שיש לו איזה דבר מאכל בפיו, או גומי לעיסה, אסור לו לצאת לרשות הרבים כשהמאכל בפיו, ובמקומות שיש עירוב אפשר להקל. [ילקוט יוסף שבת כרך ב׳ עמוד לה].

לג יש אומרים שנכון לנקר את הבשר שבין השיניים, קודם שיוצא לרשות הרבים, במקומות שאין שם עירוב. ומעיקר הדין אין צריך להחמיר בזה, ובפרט בכרמלית. וכל שכן במקומותינו שיש עירוב. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד לו].

לד איש הרגיל לצאת עם איזה תכשיט, כגון טבעת, אף שיש נוהגים להקל לצאת כך לרשות הרבים בשבת, אף במקומות שאין בהם עירוב, וסוברים שאין לחוש שמא יוציא את הטבעת מעל ידו להראותה לאחרים, מכל מקום לכתחלה יש להחמיר בזה במקום שאין עירוב. [שם].

לה מותר לצאת בשבת במשקפיים על חוטמו, אף במקום שאין עירוב, כיון שהוא דרך מלבוש, ואין לחוש שמא יפלו ממנו ויוליכם ד' אמות ברשות הרבים. ומותר לצאת בשבת עם גומי הקשור למשקפיים, ואף על פי שאין הדבר כל כך לצורך המשקפיים, מכל מקום מאחר שהחוט או הגומי קשורים למשקפיים, בטלים הם לגביו, והרי הן כרצועות התלויות באבנט. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד לח בהערה לג].

לו מי שאין דרכו לילך עם משקפיים, ויש לו משקפי קריאה שבדרך כלל מניחם בכיסו, אסור לו לצאת בהם בשבת לרשות הרבים, אף אם ילך בהם על חוטמו, שיש לחוש שמא יוציאם ויניחם בכיסו כדרכו. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד לח].

לז מותר לצאת בשבת לרשות הרבים עם עדשות מגע שבעיניו, ואין לחוש שמא יוציאם ויטלטלם ברשות הרבים, מאחר ואין דרכו להוציאם בדרך. אבל אם עדיין לא התרגל לעדשות ומידי פעם רגיל להוציאם, יש לחוש שיוציאם ויטלטלם ד' אמות ברה"ר. [שם].

לח משקפי שמש אופטיים, שזכוכיותיהם כהות והם משמשים גם כמשקפי שמש בחוץ, דינם כדין משקפיים רגילים שמותר לצאת בהם בשבת לרשות הרבים. וגם אין לחוש לזה לאיסור צובע, אף על פי שצבע הזגוגיות שלהם משתנה ונעשה כהה כשיוצא לרשות הרבים בהתאם לקרני השמש. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד לט].

לט יש אומרים שאסור לצאת בשבת עם משקפי שמש, שאינם משמשים לראיה, אלא להגן מפני השמש, שיש לחוש שיסירם בעת שיגיע למקום צל. והנוהגים להקל יש להם על מה שיסמוכו. וכל שכן במקומותינו שיש עירוב, שיש להקל בזה. [ילקוט יוסף שם עמוד לט].

מ משקפי שמש המחוברים על ידי ציר למשקפי ראיה, והמרכיב אותם אינו מסירם מן המשקפיים גם במקום צל, אלא רק מגביהם, מותר לצאת בהם בשבת לרשות הרבים. והמחמיר תבוא עליו ברכה. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד מ]

מא סומא בעין אחת שהניחו לו עין מזכוכית, אין בזה כל איסור לצאת כך בשבת לרשות הרבים, אף במקום שאין עירוב. [ילקו״י שבת כרך ב׳ עמוד מ]

מב מי שהוא כבד שמיעה מותר לו לצאת בשבת לרשות הרבים עם מכשיר שמיעה המונח באזניו, אף במקום שאין עירוב, שכיון שהוא דרך מלבוש, דמי למשקפיים ושרי. ואף אין לחוש שמא יפול ויעבירנו ארבע אמות ברשות הרבים, דמסתמא מקפידים על מכשיר זה שדמיו יקרים, להרכיב אותו יפה באופן שאינו עלול ליפול. ויהדק את המכשיר היטב בתוך אזנו, ויפעיל את המכשיר מערב שבת, וישאר פועל עד מוצאי שבת. [ילקו״י שבת כרך ב׳ עמוד מא]

מג מי שנפצע בידו או ברגלו, והניחו במקום פציעתו תחבושת או גבס, מותר לצאת כך לרשות הרבים, ואין בזה איסור הוצאה. [ילקו״י שבת כרך ב׳ עמוד מא]

מד מותר לצאת עם חגורת בריאות וכדומה, אף במקומות שאין בהם עירוב. וכן מותר לצאת עם חגורת-גב, וכדומה. [ילקו״י שבת כרך ב׳ עמוד מב]

מה מי שנשברה ידו, והניח מטפחת סביב לצווארו כדי לתת את ידו בתוך המטפחת, מותר לו לצאת כך לרשות הרבים בשבת, אף במקומות שאין שם עירוב, כיון שאי אפשר לו להחזיק את ידו בלי המטפחת. ולכתחלה טוב ליזהר לצאת עם המטפחת איזה זמן קודם השבת. וכשאי אפשר להזהר בזה יש להקל. [ילקו״י שבת כרך ב׳ עמוד מב]

מו מי שכאבו לו אזניו, או החושש מן הקור ומניח בתוך אזניו צמר גפן, מותר לו לצאת כך לרשות הרבים בשבת, אף במקום שאין עירוב. אך יתחב את הצמר גפן היטב בתוך האוזן, כדי שלא יבוא לידי איסור הוצאה. וכן הדין בכיסויים שנעשו במיוחד ליתנם באזנים, שאם תחבום היטב באזנים, מותר לצאת בהם לרשות הרבים. [ילקו״י שבת ב׳ עמ׳ מב].

מז אסור לצאת בשבת לרשות הרבים במקום שאין עירוב עם שעון כיס המחובר לשרשרת, ואף אם השרשרת עשויה מזהב או מכסף, שאין זה נחשב לתכשיט, שהרי הוא מכוסה בבגדיו.

מח אולם שעון יד העשוי מכסף או מזהב, המחובר לשרשרת, מותר לעונדו ולצאת בו לרשות הרבים גם במקומות שאין שם עירוב, אף לכתחלה, מפני שהוא גם דרך מלבוש וגם תכשיט. ואף אם השעון מתכסה לפעמים בשרוולו, אין בכך כלום. ומעיקר הדין יש להקל בזה גם בשעון עם רצועות של עור. ומכל מקום עדיף יותר שהקונה שעון יד במקומות שאין עירוב יקנה שעון עם רצועות כסף או זהב. והמחמיר על עצמו שלא לצאת לרשות הרבים עם שעון יד, אפילו של כסף ושל זהב, תבוא עליו ברכה. וכל זה דוקא במקום שאין עירוב, אבל במקום שיש עירוב, אף

הנוהגים להחמיר שלא לטלטל שם בשבת, רשאים להקל לצאת בשעון יד, ואינם צריכים להחמיר. [שם עמוד מג ועמוד תרה].

מט חיילים שנקראו לצבא בעת מלחמה בעצם יום השבת, אם הוא במקום שיש עירוב, אף הנוהגים להחמיר שלא לסמוך על העירוב לטלטל בשבת, מכל מקום מותר להם ליקח עמם את בגדיהם הצריכים להם, וכדומ'. ויש אומרים שאף מותר ליקח את התפילין, כדי שיוכלו להניחן ביום א', [כשאין אפשרות לשולחן אליהם ביום א']. ובמקום שהוא רשות הרבים גמורה, אין להקל להוציא את חפציהם והתפילין ולטלטלם ברשות הרבים בשבת. ובעת מלחמה שבלאו הכי מטלטלין את הנשק, מותר להם ליקח גם את התפילין. [ילקו"י שבת כרך ב' עמוד מה. ע"פ הש"ע סי' שא סע' לג. חלקת יעקב ח"א סי' מו, מחנה ישראל פרק לא].

נ חייל שנקרא למילואים בשבת, אין להקל לו לטלטל את כלי נשקו עליו בשבת ברשות הרבים, משום הוצאה, אלא אם כן יש סיבה בטחונית וחשש לפיקוח נפש. [ילקוט יוסף שבת ב' עמוד מה. על פי הש"ע סי' שא ס"ז. ובערוך השלחן שם סעיף נא, דכלי נשקו של חייל נחשב כאחד ממלבושיו. אך ראה ביחוה דעת ח"ה סי' יח שהחמיר בזה].

נא מפקד צבאי שנתן פקודה לחיילים לטלטל את הנשק ברשות הרבים, וידוע בבירור שאין בזה כל סיבה בטחונית, יש לסרב לפקודה, אף אם יכניסוהו למאסר בשל סירוב לפקודה. וכן בכל כיוצא בזה כשמקבלים פקודה נגד ההלכה, שיש לסרב לפקודה, ובלבד שלא לעבור על ההלכה. ואמנם כשיש בדבר ספק שמא הפקודה ניתנה מכח ספק פיקוח נפש, יש להישמע לפקודות הצבא. ויש לבדוק היטב אם באמת יש ספק פיקו"נ.

נב מותר לחיילים לצאת בשבת לרשות הרבים, בעת מילוי תפקידם הבטחוני, עם שרשרת ובה דיסקית זיהוי על צוארם.

נג מותר לחיילים לצאת בשבת לרשות הרבים עם תעודת זהות, בזמן מלחמה, באופן שמוציאים את התעודה כלאחר יד, וכגון שנותנה בתוך הכובע.

נד מותר לצאת בשבת לרשות הרבים עם סיכת ראש שנועדה להתפיס את הכיפה לראש, ואין לחוש בזה לאיסור הוצאה בשבת. [ילקו"י שבת כרך ב עמוד מה].

נה גומי או סרט שנותנות אותו הבנות לקשור את צמתן, מותר להן לצאת עמו בשבת לרשות הרבים, אף במקומות שאין עירוב. וכן מותר להן לצאת עם גומיות מסביב לגרביהן.

נו אסור לאשה נשואה לצאת לרשות הרבים בפאה נכרית שעל ראשה, בין בחול בין בשבת, אלא דוקא כשראשה מכוסה במטפחת או בכובע. או שהפאה נכרית מכוסה כדת על ידי מטפחת או כובע. והעוברות על זה צריך להוכיחן עד שיחזרו בהן. [ואמנם מצד הוצאה ברשות הרבים, אין איסור הוצאה בלבישת פאה]. [ילקו״י שבת כרך ב׳ עמוד מז].

נז במקומות שאין בהם עירוב, ראוי ונכון שגבאי בית הכנסת ידאגו מראש להניח מטפחות נייר בפתח בית הכנסת, כדי למנוע מהבאים לטלטל מטפחת. ובמקומות שהאנשים הולכים שם בגילוי ראש מפחד הגויים, יניחו שם גם כיפה לכיסוי הראש, ויודיעו לבאי בית הכנסת, שלא יביאו בכיסם כיפה ומטפחת אף. וגם במקומותינו שיש עירוב של צורת הפתח, נכון להחמיר בזה לדידן כנז׳. [ילקוט יוסף שבת כרך ב׳ עמוד מז].

נח מותר לצאת בשבת לרה״ר במטפחת התפורה מער״ש לבגד, או המחוברת לבגדיו בלחצניות [תיק-תק]. אך אין להקל לצאת לרה״ר כשהמטפחת על צוארו. ובמקומות שיש בהם עירוב, יחבר את המטפחת לבגדו בסיכת בטחון, או שיכרכנה סביב לצוארו. ואם יש עמו ילד קטן, עדיף יותר ליתן לו את המטפחת שיטלטלנה עבורו. ואם אי אפשר בזה, במקומותינו שיש עירוב המיקל לטלטל המטפחת כדרכו יש לו על מה לסמוך שיש כאן כמה ספיקות. ומכל מקום עדיף שיוציא המטפחת דרך שינוי. [שבת ב׳ עמו׳ מז ועמו׳ תריז].

נט אין לטלטל את מפתח הבית בשבת ברשות הרבים, במקומות שאין עירוב, אף אם מחבר את המפתח לחגורה. וגם אם המפתח משמש כסוגר לחגורה, לדידן אין להקל בזה. וכל שכן במפתח המחובר לחגורה ואינו גורם לסגירתה. וכן אין להוציא את המפתח הקשור לשרשרת לרשות הרבים, גם אם לובש את השרשרת על צוארו. ויש המקילין במפתח הגורם לסגירת החגורה. ואף על גב דלדידן אין להקל בזה, כמבואר, מכל מקום אין למחות ביד המקילין היכא דאי אפשר, ובפרט ברחובות שאין בוקעים בהם ששים ריבוא, ואינן מפולשין. [ילקו״י שבת ב עמוד נ׳ ועמוד תריא. שאריית יוסף ח״ג עמו׳ תג].

ס קיטע שהרכיבו לרגלו פרוטזה, מותר לו לצאת כך בשבת לרשות הרבים. וכן מי שהרכיבו לו איזה אבר מפלסטיק באחד מאבריו, מותר לו לצאת בו לרשות הרבים בשבת. [שם עמו׳ נא].

סא מותר לצאת בשבת עם שינים תותבות, ואין בזה חשש שמא יוציאם מפיו. ואם עדיין לא התרגל להניחם בתוך פיו, ובימי החול דרכו להניחם בכיסו, נכון להחמיר שלא להניחם בפיו ולצאת בהם כך לרשות הרבים [במקומות שאין עירוב], שיש לחוש שמא יסירם מפיו, ויבא לידי איסור הוצאה. [ילקוט יוסף שבת כרך ב׳ עמוד נב].

סב מותר לצאת בשבת לרשות הרבים עם פלאטה מתכת הנתונה על השינים, שנועדה ליישור השינים, או עם סתימה זמנית, וכדומה. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד נב].

סג נכה המרותק לכסא גלגלים, שאינו יכול ללכת אלא באופן שישב על כסא גלגלים, ואחר דוחף את הכסא, ומוליכו אל המקום שירצה, מותר לו לצאת על כסא גלגלים לבית הכנסת בשבת על ידי גוי, גם במקום שאין עירוב. ואין לגזור שמא יטלטלנו שלא לצורך מצוה. וכל שכן שיש להקל כשאומר לגוי להוליכו עם הכסא מרשות היחיד לרשות היחיד דרך רשות הרבים בלא לעצור בדרך. ויסמוך על שיטת רוב הפוסקים שהמוציא מרשות היחיד לרשות היחיד דרך רשות הרבים אסור רק מדרבנן, ובמקום מצוה יש להקל. אך לא יצפור בפעמון. וכסא גלגלים הפועל על ידי מנוע חשמלי, אסור להפעילו בשבת. [ילקו"י שבת כרך ב' עמוד נב, ועמוד תריב. שו"ת יביע אומר ח"ט חאו"ח סי' לד].

סד זקן או חולה שאינו יכול ללכת בלי להשען על מקלו, מותר לו לצאת בשבת עם המקל לרשות הרבים, אף במקומות שאין שם עירוב. אבל אם יכול לילך בלעדי המקל, ואינו הולך עם המקל אלא כדי שהמקל יהיה לו לעזר, ופסיעתו יותר בטוחה עם המקל, או לכבוד בעלמא, אסור לצאת בו בשבת לרשות הרבים. [ילקוט יוסף שבת כרך ב עמוד נד].

סה נכה ההולך עם קביים, מותר לו לצאת בהם לרה"ר אם צריך להם ואינו יכול ללכת בלעדם.

סו במקומות שיש שלג על הארץ, וההליכה עם המקל מקלת עליו שלא יחליק בשלג ויפול, אם יש שם עירוב אפשר להקל ללכת עם המקל בשבת. אבל אם אין עירוב, אין להקל לצאת עם המקל לרשות הרבים, אלא אם כן יש חשש שיחליק ויפול, כגון מקום משופע, או כשהשלג הגליד, וכדומה. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד נד].

סז עיור הרגיל לילך עם כלב הנחיה, מותר לו לצאת עם הכלב לרשות הרבים בשבת, ולאחוז ברצועה הקשורה לכלב. אך אסור לו לצאת במקל לרשות הרבים. ובמקומות שיש שם עירוב, יכול לסמוך על העירוב ולצאת עם מקל בידיו. והמחמיר תבא עליו ברכה. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד נה].

סח אסור לצאת בשבת לרשות הרבים, במקומות שאין עירוב, עם שרשרת חרוזים בידיו או בכיסו, [הרגילים להשתמש בה להתעסקות בידיו]. והוא איסור גמור מן התורה, ויש להזהיר את המון העם הנכשלים בזה. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד נה].

סט במקום שאין עירוב אסור לשאת ילד בידים ולהוציאו מרשות לרשות. או להעבירו כך ארבע אמות ברשות הרבים או בכרמלית. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד נו].

ע ילד חולה שצריך להביאו לרופא, אם הוא יכול ללכת, אלא שההליכה קשה עליו, מותר לשאתו ברשות הרבים, גם במקומות שאין בהם עירוב. [ע' בש"ע סי' שכח סי"ז דכשאין סכנת אבר צריך שינוי, אך במשנ"ב ס"ק קב כתב בשם החיי אדם דכשאי אפשר בשינוי יש להקל לחולה באיסור דרבנן. והכא הוי איסור דרבנן]. ובמקום פיקוח נפש, מותר בכל אופן. אך יש להזהר שבשעה שמרים את הילד, שלא יהיו עליו או בכיסו חפץ כל שהוא. [ילקוט יוסף שבת ב' עמוד נו].

עא ילד בריא הנמצא בעגלה, אף שיודע לילך לבדו, אין לדחוף את העגלה ברשות הרבים, במקומות שאין בהם עירוב. ואין לעשות כן גם אם יוליך את העגלה בעזרת אדם אחר. אך לצורך מצוה יש להקל על ידי גוי, וכגון כשהולכים לסעוד סעודות שבת בבית ההורים, וכדומה, מאחר שזה שבות דשבות. ובמקומותינו שיש עירוב כדת, אף הנוהגים להחמיר שלא לסמוך על העירוב, אפשר להקל להרים ילד היכול ללכת על ידיו ברשות הרבים, או לקחתו בעגלה. ומכל מקום טוב להחמיר ולא לסמוך על העירוב גם בכהאי גוונא היכא דאפשר. ואם אפשר טוב ששנים ידחפו את העגלה. ומותר להוליך את העגלה גם בדרך עפר וחול, ואף בעגלה כבדה כגון עגלת תאומים, ומותר אף להפנות את העגלה לצדדים. [ילקוט יוסף שם עמו' נו].

עב מותר להתעטף בטלית גם מתחת למעיל, ולצאת כך לרשות הרבים גם במקומות שאין בהם עירוב. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד נז].

עג מותר לצאת גם בליל שבת בטלית מצוייצת כהלכתה, כדרך לבושו, אף לרשות הרבים גמורה. שאף שלילה לאו זמן ציצית הוא, מכל מקום הוי דרך לבוש. [ילקוט יוסף שבת ב' עמוד נז].

עד מותר לצאת לרשות הרבים בשבת בטלית קטן שאין בה כשיעור, או בבגדים שאינם חייבים בציצית אלא רק מדרבנן, כגון טלית משי וכדומה. ואין בזה איסור הוצאה. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד נז].

עה היוצא בשבת בטלית שאינה מצוייצת כהלכתה, חייב, מפני שאותם החוטים חשובים הם אצלו, ודעתו עליהם עד שישלים ויעשה ציצית. ואם היא מצוייצת כהלכתה, אף שאין בה תכלת, מותר לצאת בה בשבת. [שלחן ערוך סימן שא].

עו מותר לצאת בשבת לרשות הרבים עם צעיף מסביב לצוואר. [ילקו"י שבת כרך ב' עמ' נח].

עז אסור לצאת בשבת עם מעות התפורים בבגדו, דחשיבי ולא בטלי. [ילקו״י שבת ב׳ עמוד נח].

עח הרואה את חבירו בשבת לבוש ציצית פסולה ומהלך ברשות הרבים במקום שאין שם עירוב, חייב להודיעו שצריך להסיר מעליו את הציצית, שיש בזה משום איסור הוצאה. אבל בכרמלית או במקום שיש עירוב אין צריך להודיעו. [ילקוט יוסף שבת ב עמוד נח]

עט אסור לצאת לרשות הרבים בשבת בכובע שאינו מהודק היטב בראשו של האדם, שמא יעוף ברוח ויבוא להוליכו ד׳ אמות ברשות הרבים בעודו בידו. ואם אינו חובש כיפה תחת הכובע, מותר לצאת עם הכובע אף שאינו מהודק, שאף אם הכובע יעוף ברוח, ליכא למיחש שילך בגילוי ראש והכובע בידו. ואדם חשוב שאין דרכו ללכת ברחוב בלי כובע, מותר לו לצאת לרשות הרבים בכובע אפילו אם חובש כיפה תחת הכובע. ובמקומותינו שיש עירוב, אפשר להקל בזה לכל אדם. [ילקו״י שבת כרך ב עמוד נט]

פ כובע שיש בו שרוך או גומי, ומותחים את הגומי מהראש עד לסנטר, הוי כקשור בו, ולא חיישינן שמא יעוף ברוח ויבוא לטלטלנו ד׳ אמות ברשות הרבים, ואם אינו משתמש בגומי או בשרוך, אפילו הכי אין זה חשיב כטלטול הגומי או השרוך, מאחר והוא מחובר לכובע.

פא כובע שיש בשוליו רוחב טפח אם הוא נכפף למטה מותר ללובשו בשבת. ואם הוא קשה ואינו נכפף, אסור ללובשו בשבת. וכיום מותר לצאת עם מגבעת, ואין בזה כל חשש. וגם אין לחוש לאיסור אוהל בלבישת כובע, אף שיש בשוליים יותר מטפח, שאין איסור משום אוהל אלא כשהדבר נועד כדי להציל מפני הגשמים או השמש, אבל כיום השוליים נעשות לשם כבוד ויופי, ולכסות בו את הראש, ולכן אין בזה איסור אוהל בשבת. ועוד כיון שאינו קשה כל כך ונכפף למטה, אין בו חשש איסור. [משנה ברורה סי׳ סא ס״ק קנב. ובא״ר כתב טעם אחר להקל. ילקוט יוסף שבת ב׳ עמוד מו].

פב המוציא חפץ לרשות הרבים אסור להוסיף עליו חפץ נוסף, שריבוי בשיעורין באיסור הוצאה יש בו איסור תורה. ולכן במקום שאין עירוב כדת, והרחובות שם רחבים ט״ז אמה, אסור לגבאי בית הכנסת לחלק לצבור בשבת עלונים ובהם דברי תורה, אפילו אם חלק מהצבור הם אנשים הרחוקים משמירת ההלכה, ובלאו הכי מטלטלים מטפחת וכדומה. והעושים כן עוברים על לפני עיור לא תתן מכשול, שבכך מכשילים את הרבים לטלטל עלונים אלה לביתם בשבת, ונכשלים באיסור הוצאה. ולכן יש לחלק דפים אלה ביום ה-ו׳ או במוצאי שבת. ובמקומות שיש עירוב, ראוי לטלטל עלונים אלה על ידי קטן, או שיניחם בבית הכנסת עד מוצאי שבת. [ילקו״י שבת ב׳ עמוד ס, ועמ׳ תרכ].

פג קמיע שכתבו מומחה, או שהקמיע התמחה להגן מפני סכנת נפשות, מותר לצאת בו בשבת לרשות הרבים, בין קמיע של כתב, בין קמיע של עשבים, ויש להקל בזה גם לחולה שאין בו סכנה. ואפילו אם עדיין לא אחזו החולי אלא שתולהו עליו מפני שמתייירא פן יחלה, מותר. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד תריח]

לשטוח בגד רטוב בשבת

פד בגד שנרטב או נשרה במים, אסור לסוחטו בשבת משום מלבן. ואם נרטב ביין או בשאר משקים, יש אומרים שהאיסור לסוחטו הוא מדרבנן. ויש חולקים. [שם עמוד סג]

פה בגד שנפל למים, וכדומה, אסור לטלטלו בשבת, שיש לחוש שמא יסחוט את המים שבו בשבת. אבל מותר לאוחזו על ידי שני בני אדם. ובגד שאינו מקפיד על מימיו, וכן השרוי שרייה מועטת, שאין דרך לסוחטו, מותר לטלטלו בשבת. [ילקו"י שבת כרך ב עמוד סד].

פו בגד שאדם לבוש בו שנרטב בגשם עז, וכדומה, אין צריך להסירו, ומותר לילך עמו בשבת, ואין לחוש שמא יסחוט את המים שבבגד. ומכל מקום אין ללבוש בגד רטוב לכתחלה אם יש לו בגד אחר, ורק אם הוא כבר לבוש בו אין צריך להסירו. [ילקו"י שבת כרך ב עמוד סד].

פז מי שנפל לשלולית מים בשבת ובגדיו נתרטבו, יכול לילך בהם ואינו חושש שיבא לידי סחיטה בשבת. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד סד].

פח אסור לשטוח כביסה רטובה על חבל כביסה בשבת, כדי לייבשה, מפני מראית העין, שיחשדוהו שכיבסן בשבת, והתורה אמרה "והייתם נקיים מה' ומישראל". ולא אסרו אלא לשטחן בשבת, אבל אם שטח על חבל כביסה מערב שבת בגדים המכובסים, יכול להשאירם על החבל במשך יום השבת, ואינו חייב להסירם. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד סד].

פט אסור להניח בשבת כביסה רטובה סמוך לתנור או ההסקה מרכזית. משום שעל ידי כך המים מתבשלים, ואף על פי שאינו מתכוין לכך, מכל מקום חשיב פסיק רישיה, והוי איסורא דאורייתא. ומכל מקום אם אין לו בגד אחר, מותר לומר לגוי שינגבם ע"י שיתנם סמוך לאש. כי אף על פי שדין פסיק רישיה הוא איסור מן התורה, אף שאינו מתכוין, מכל מקום כל פסיק רישיה שנעשה על ידי עכו"ם, מותר, בפרט לצורך השבת. [ילקו"י שבת כרך ב עמוד סה, ועמוד תרכג].

צ אין לתלות כביסה בשבת גם בצינעא, כגון באמבטיא, אף שאין רואים אותו כשהוא תולה את הכביסה, שכל דבר שאסרו חכמים משום מראית העין, אסרו גם בחדרי חדרים. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד סה].

צא מותר לשטוח בגדים יבשים שאינם רטובים כלל, על החבל ששוטחים עליו בגדים אחר כביסה, שמאחר שהבגדים יבשים, אין מקום לחשד. ומהיות טוב נכון לשוטחם שלא כדרך ששוטחים בגדים מכובסים. אבל אם הם רטובים מן הזיעה, או מחמת גשמים, אפילו היו הגשמים מועטים אסור לשטחם מפני החשד, שיאמרו שכיבס בגדיו בשבת ולכן שטחם כדי לייבשם. [ילקו"י שבת ב' עמ' תרכב, ע"פ המבואר בהליכות עולם סוף חלק ג'. ואף שכתבנו בילקו"י שבת ב' בלשון איסור אף בבגד יבש, הנה אחר שבהליכות עולם כתב בלשון מהיות טוב, כן עיקר לדינא].

צב גם חיתולים של תינוק שכיבסו אותם מערב שבת, בזמן הזה אסור לשוטחם בשבת כדרך ששוטחים כביסה, וכן לא ישטחם בשבת בגלל מי רגלים שעליהם, שהרי כיום אין דרך לתלות חיתולים אלה כשהם מלוכלכים, ויבואו לחושדו שכיבסם בשבת. ומכל מקום אם אין לו חיתולים אחרים, מותר לתלותם על ידי גוי כנגד הסקה מרכזית או תנור חם. ועדיף שיעשה כן בצינעא ולא בפני רבים. [ילקו"י שבת כרך ב עמוד סו].

צג גם אם נשפך מים על מקצת מהבגד, אסור לתלות את הבגד לייבוש בשבת סמוך לתנור חם או הסקה מרכזית. וכן בגד שנרטב מחמת הזיעה, אסור לתלותו כנ"ל. [ילקו"י שבת ב' עמוד סז].

צד בגד שנשפך עליו מים או משקה בשבת, וכן בגד שנספג בזיעה, מותר להניחו על גב הכסא, כדי שיתייבש. ובלבד שלא יהיה סמוך לתנור דלוק או הסקה מרכזית. אבל לא יניח כמה כסאות בסמוך זה ליד זה, כדי לתת בשבת בגד שנרטב על גב הכסאות, שהרי ניכר שמתכוין לייבשה. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד סז].

צה מעיל חורפי שאין דרך אותו המקום לכבסו כי אם בניקוי יבש, אם נשפך עליו מים בשבת, המיקל לתלותו דרך שטיחה על החבל כדי לייבשו, יש לו על מה שיסמוך, שמאחר שאין דרך לכבסם אלא בניקוי יבש, לא חיישינן בזה למראית העין שיאמרו שכיבסם בשבת. ובלבד שלא יהיה סמוך לתנור או הסקה מרכזית. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד סז].

צו אף בימי הגשמים אין לתלות בגדים שנתרטבו בגשם בשבת כדי לייבשם, שגם בזה יש לחוש שיחשדוהו שכיבס בשבת. אך יכול להניחם במקום שרגיל להניחו שם. ובלבד שלא יניחו סמוך לתנור או הסקה. ובמעיל גשם שהדבר ניכר יותר שנתרטב מהגשם, וגם אין דרך אותו המקום לכבסו כלל, אלא בניקוי יבש, אפשר להקל לתלותו לייבוש, אף על חבל כביסה. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד סח].

צז בגדים שכיבסו אותם מערב שבת, ונתלו על החבל מערב שבת, מותר להורידם מהחבל בשבת לצורך לבישתם בשבת, ואף אם בשעת בין השמשות הבגדים היו רטובים קצת, והיה בהם טופח על מנת להטפיח, אע״פ כן מותר להורידם מהחבל בשבת, כדי ללובשם בו ביום, ולא אמרינן מגו דאתקצאי בבין השמשות אתקצאי לכולי יומא. ואין הבדל בזה בין ימות החורף לקיץ, כל שיש לתלות שהבגדים יתייבשו במהלך השבת. [ילקוט יוסף שבת ב׳ עמוד סט].

צח כביסה הנמצאת על החבל וחושש שירדו גשמים בשבת, מותר להורידה בשבת, ואין לחוש בזה לאיסור מכין משבת לחול. [ילקו״י שבת כרך ב עמוד סט].

צט וכל שכן אם שטחו על החבל חיתולים ושאר בגדי קטנים שנתכבסו בערב שבת, אפילו היו רטובים קצת בבין השמשות באופן שיש בהם טופח על מנת להטפיח, מותר להוציאם מעל החבל בשבת לאחר שנתייבשו, על מנת להשתמש בהם בשבת. [ילקוט יוסף שבת ב׳ עמ׳ ע].

ק מגבות שנתלחלחו הרבה מרוב הניגוב בהם, מותר לתלותם בשבת על חבל כביסה, גם דרך שטיחה, אם ניכר בהם קצת זוהמא. וכן מטפחות שמקנחין בהם את האף, אם ניכר בהן קצת לכלוך של צואת החוטם מותר לשוטחן בשבת על חבל כביסה, וכל שכן שמותר להניחם על גבי גב הכסא, כדי לייבשם. [ילקו״י שבת כרך ב עמוד ע].

קא מי שעבר ותלה כביסה רטובה בשבת על חבל כביסה, ועבר על האיסור הנ״ל, המיקל להשאירם על החבל בשבת יש לו על מה לסמוך, ומכל מקום טוב להסירן [באופן שאינו בא לידי סחיטה, כגון שתופס ממקום שהבגד נתייבש, או על ידי שני בני אדם]. ואם עבר ושטחם בשבת במזיד ונתייבשו, אסור לו ללובשם בשבת, אבל אחר השבת מותר. ומכל מקום, אם לא ידע שאסור לשטוח בגדים רטובים בשבת, ושטחם בשוגג, ונתייבשו, מותר ללובשם בשבת. [ילקוט יוסף שבת כרך ב׳ עמוד עא, ועמוד תרכא].

קב מותר לרחוץ ידיו בשבת בנהר הנמצא בכרמלית, ובלבד שלא יצא עם המים שעליהם חוץ לנהר ד׳ אמות. [ילקוט יוסף שבת כרך ב׳ עמוד עא].

סימן שב - ניקוי וקיפול הבגדים בשבת

א המכבס בגדים בשבת, הרי הוא תולדת מלבן, ואסור מן התורה. ולכן בגד שיש עליו כתם, אסור לנקותו במים, אף שאינו מכבס את כל הבגד.

ואסור לנקות בגד בשבת הן על ידי מים, והן על ידי שפשוף או נתינת אבקת טלאק, וכדומה. וכן אין הבדל בזה בין בגד שחור לבגד הצבוע בשאר צבעים, ובין בגד חדש לבגד ישן. וגם אם אינו מקפיד על ניקיון הבגד, אסור לנקותו בשבת. אלא יעביר עליו את ידו, או יקנחו בסמרטוט יבש, אבל לא ישפשף. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד עב].

ב כבר ביארנו שאסור לסחוט בגד ממימיו, שהסחיטה היא מצרכי הכיבוס, כמו שההגסה היא מצרכי הבישול. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד עג].

ג אסור לאדם אחד לטלטל בגד שנשרה במים, אלא על ידי שני בני אדם, וכמבואר לעיל. ואם נפלו על הבגד מים מועטים, מותר לטלטלם. [ילקוט יוסף שבת כרך ב עמוד עג].

ד בגד שנרטב משאר משקים, אפילו נרטב הרבה, מותר לטלטלו בשבת, שהרי אין דרך לסחוט בגד משאר משקים שבו. [ילקו"י שבת כרך ב' עמוד עד].

ה פעמים שניעור בגד בשבת מן הטל שעליו, חשיב כמו כיבוס, ואסור לעשות כן בשבת. וחייבים עליו משום מלבן. והיינו בבגד חדש, ושחור, וכאשר מקפיד עליו שלא ללובשו בלי הניעור. שבזה אם מנערו מן הטל שעליו חייב חטאת. אבל בגד ישן, או בגד הצבוע בשאר צבעים, או בגד שאינו מקפיד עליו שלא ללובשו בלי הניעור מהטל, מותר לנערו בשבת כדי להסיר את הטל מעל הבגד. ובגד קצת חדש אבל נשתמשו בו כל כך עד שלא נראה כחדש, לא נחשב כחדש, ומותר לנערו. ובגד חדש הצבוע בשאר צבעים, אדום, או לבן מותר לנערו, הואיל ומסתמא אינו מקפיד עליו. [שם עמ' עד, ותרכד].

ו מותר לנער בנחת שלג שירד על בגדו ולא נמס, אפילו הוא חדש ושחור, שהוא כמו נוצות שמותר להסירן. ואם השלג נמס בתוך הבגד, והבגד הוא שחור וחדש ומקפיד עליו, אין לנערו. [ילקו"י שבת ב' עמוד עה. באליה רבה החמיר בזה. אך בביאה"ל ר"ס שב היקל כנזכר כאן].

ז בגד העשוי מניילון או מחומר סינטטי, ואין בו בד כלל, וירד עליו גשם או שלג בשבת, מותר לנערו אפילו בחוזקה. ולכן מעיל גשם העשוי מניילון או פלסטיק (שאינו ארוג), ואין בו בד כלל, שנרטב מן הגשמים, מותר לנערו בכח בשבת מן המים שעליו, שאין המים נספגים בו, ואין כאן חשש סחיטה. [ילקו"י שבת ב עמוד עו. הליכות עולם סוף חלק ג'].

ח שלג שירד על כיסוי ניילון שעל הכובע, מותר לנער את השלג מעל הכובע בשבת, אף בחוזקה. והדין כן אפילו בגשם שעל כיסוי ניילון. [ילקו"י שבת שם עמ' עו].

ט מותר ללכת ברשות הרבים כשהשלג על כובעו או על בגדיו, ואין צריך להסיר את השלג מעל כובעו, שאין בזה איסור הוצאה. [ילקו״י שבת כרך ב עמוד עו].

י בגד חדש שירד עליו גשם, בין שהוא שחור בין שהוא משאר צבעים, אסור לנערו בשבת, שמסתמא מקפיד שלא יתקצר במים. ובבגד ישן מותר לנערו בנחת. [שם עמוד עו].

יא בגד או כובע שנתלכלך מעפר או מאבק, מותר לנערו בשבת, אף בבגד חדש ושחור שמקפיד עליו שלא ללובשו עם הלכלוך. ואף שיש אוסרים לנקות הבגד מהאבק שעליו בשבת, מכל מקום דעת השלחן ערוך שדוקא בטל ובגשם אסור לנקותו בשבת, [בבגד חדש, שחור, וכשהוא מקפיד שלא ללובשו בלי הניקוי]. אבל באבק וכדומה, אין להקפיד בזה. וכן יש להורות לדידן. אך האשכנזים [שהם פוסקים כדעת הרמ״א] מחמירים שלא לנער את הבגד בשבת גם מהאבק שעליו, אלא מקנחים את הבגד בנחת בכף היד, או במטלית יבשה. [ילקוט יוסף שבת כרך ב׳ עמוד עו].

יב מותר לנקות האבק מהבגד בשבת גם במברשת בגדים העושיה מקסמין. ואין לחוש לשמא ישתברו קסמיהן, שזהו דבר שאינו מתכוין ומותר. ובכל אופן טוב להחמיר לנקות את הבגד או הכובע מהאבק בשינוי, וכגון בשרוול חולצתו, וכדומה. [שם עמו׳ עו].

יג ומיהו כל זה בניעור מן העפר, אבל אם מכסכס ומשפשף היטב את הבגד כדי להסיר ממנו כתמים ולייפותו, לכולי עלמא אסור. [ילקוט יוסף שבת כרך ב׳ עמוד עז בהערה].

יד אם יש חשש שהעפר או האבק שעל הבגד יפול לתוך המאכל שאוכל, אף לאשכנזים המיקל בזה לנקות את העפר בשבת, יש לו על מה שיסמוך, מאחר שכוונתו כדי שלא יפול העפר לתוך המאכל. [ילקוט יוסף שבת כרך ב׳ עמוד עז].

טו מותר לנקות בשבת את האבק המצטבר על הנעלים. אבל אסור למרוח על הנעלים בשבת משחת נעלים, או נוזל המיוחד לצחצוח הנעלים. ואפילו ע״י גוי אסור לצחצח את הנעלים בשבת. ובדיעבד שהגוי עבר וצחצחם לצורך הישראל, מותר לנעול מנעלים אלה בשבת, שהרי יכל לנועלם בלאו הכי. [ילקוט יוסף שבת כרך ב׳ עמוד עח].

טז יש אומרים שמותר לנקות בשבת את השטיחים ולהסיר מהם האבק על ידי מכונה ידנית, אף אם היא תולשת ומורטת את הצמר מן השטיחים. ויש חולקים. ואף שהעיקר כסברא ראשונה, מכל מקום המחמיר תבא עליו ברכה. [ילקוט יוסף שבת ב׳ עמ׳ עח בהערה].

יז מותר לקפל את הטלית בשבת שלא כסדר הקיפול הראשון, אפילו אם אינו חוזר להתעטף בטלית בו ביום. והנוהגים לקפלו כסדר קיפולו הראשון, אין למחות בידם, שיש להם על מה שיסמוכו. [ילקוט יוסף שבת כרך ב עמוד עט].

יח מותר לקפל נייר בשבת, וכגון, הלומד בספר ועושה סימן על ידי קיפול זוית הדף, כדי לידע להיכן הגיע, או כדי שיוכל להעתיק במוצאי שבת מהדברים שעיין בהם בספר, ואין בזה איסור קיפול בשבת, או איסור מכין משבת לחול. [ילקוט יוסף שבת ב עמוד פ].

יט מותר לקפל את השמיכות ולסדר את המטות מליל שבת לשבת. אבל אין מציעין את המטות משבת למוצאי שבת, ואף אם יש שהות ביום כדי שיוכל לישן על המטה בשבת, מכל מקום כיון שאין דעתו לישן על המטה עד למוצאי שבת, הרי הוא כמכין משבת לחול ואסור. ואם דעתו להסב על המטה, מותר לסדרה, ואפילו הן עשר מטות. וכן אם המטה עומדת בבית, והוא דבר מגונה וביזיון לשבת שהמטה תעמוד כך, מותר להציע המטות, דזה מיקרי צורך שבת. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד פ].

כ מגבעת שנתקמטה, מותר להחזיר בשבת את השקע של המגבעת, ולסדר את הכובע. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד פא].

כא מותר מעיקר הדין לנקות בשבת בידיו טיט שתחת הציפורן, לצורך נטילת ידים, וכל שכן אם הניקיון בא למנוע חציצה בטבילת נדה. [ילקו"י שבת כרך ב עמוד פא]

כב בגד שנתלכלך בבוץ או בטיט לח, מותר להסיר בשבת את הטיט או הבוץ מהבגד ע"י שישפשף את הבגד מהצד הפנימי. כיצד, לוקח חלקי הבגד מבפנים ומשפשפם זה בזה, אבל לא מבחוץ. ומגרדו בצפורן אפילו מבחוץ. [ועי' בביאור הלכה סימן שב ס"א בסוף ד"ה עליה. ודו"ק]. ואף בטיט יבש יש להקל לשפשף הטיט במקום צורך וכבוד הבריות, וכגון שהטיט נראה על בגדו לעין כל, ואין לו בגד אחר. שאף על פי שהטיט מתפורר, אין לחוש בזה לאיסור טוחן, מאחר שאינו מתכוין לטחון, וגם מאחר והטיט היה טחון לפני שנעשה טיט, אין טוחן אחר טוחן. וגם אין לחוש בזה לאיסור מוקצה בשבת. אך לא ישפשף את הבגד מבחוץ, דדמי למלבן. ומכל מקום אם יש שם גוי, עדיף לעשות על ידי גוי. והמחמיר בטיט יבש, תבא עליו ברכה. והאשכנזים מחמירים שלא להסירו בכל אופן. [ועל ידי גוי מותר בכל גוונא]. [ילקו"י שבת ב עמוד פא].

כג בוץ יבש שנדבק בנעליים, מותר להסירו בשבת על ידי שישפשף את נעלו בחידודי מדרגות או בכותל, וכדומה, ואין לחוש בזה לאיסור ממחק או איסור טוחן. [שבת ב' עמוד פג].

כד אסור לשרות בגד בתוך מים בשבת, דשרייתו של הבגד במים זהו כיבוסו. וכל זה כשיש לכלוך או איזה טינוף על הבגד, אבל אם הבגד נקי, מעיקר הדין מותר לשרותו בשבת במים מועטים, דלא אמרינן בזה "שרייתו זהו כיבוסו". והמחמיר שלא לשרות במים אפילו מועטים, גם בבגד נקי, תבא עליו ברכה. [ילקו"י שבת כרך ב עמוד פד. ויש מי שכתב להחמיר גם בבגד נקי, וראה מה שכתבנו על דבריו במילואים לשבת ב' עמוד תקסו. ומה שהעירו מסימן שלד, כבר כתבו ליישב דהתם הוא משום צירוף החומרא של דעת הראשונים שאין לשפוך מים על דבר עצמו שהאש אחז בו, אבל לגבי שרייתו זהו כיבוסו לבד, מרן סמך על מה שכתב בסוגיא בדוכתא, בסימן שב, שאין איסור אלא בבגד שיש בו לכלוך].

כה יש אומרים שאם בא למזוג איזה משקה לתוך כוס בשבת, לא ימזגנו על המפה שעל השלחן, אלא יתן צלחת מתחת לכוס, שאם ישפך מהמשקה, לא ישפך על גבי המפה, שיש בזה משום כיבוס. ומעיקר הדין אין צריך ליזהר בזה, מאחר שהוא דרך לכלוך. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד פה].

כו ובכל אופן אין לתת על כל בגד מים מרובים, גם אם הבגד נקי, מחשש שמא יבוא לידי סחיטה. ואם אינו מקפיד לסחוט אותו מן המים שבו, כגון מסננת של בד, וכיוצא, מותר לשרותו במים בשבת. [ילקוט יוסף שבת כרך ב עמוד פו].

כז מפת שלחן העשויה מניילון, או מכנסי תינוק העשויים מגומי או מניילון, שאין בהם בד, וכן סדין העשוי מניילון או חומר סינטטי, מותר לשרותם במים בשבת, או להזרים עליהם מים, אם הוא צריך להשתמש בהם בשבת. אך לא ישפשף חלקיהם זה בזה לא ביד ולא במטלית. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד פז].

כח מותר לנקות פיטמת בקבוק של תינוק, [העשויה מפלסטיק], על ידי שרייתו במים, או שפיכת מים, דבגומי או עור לא אמרינן שרייתו זהו כיבוסו. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד פז].

כט מים שנשפכו בשבת על השלחן או על הכסא, מותר לנקותם בשבת על ידי ניגוב במגבת או במפית נייר. וינגב בנחת כדי שלא יבא לידי סחיטה. ובלבד שלא יהיו מים מרובים כל כך. ונהגו להקל להניח מפית נייר לבנה על משקין שנשפכו על השלחן, ואין לחוש בזה לצובע, אחר שהוא דרך לכלוך. [רדב"ז]. והמחמיר לחוש בזה לאיסור צובע תבא עליו ברכה. [ש"ע סי' שכח סעיף מח]. [ואם יש לכלוך דבוק על השלחן לא ינקה במטלית רטובה]. [שם עמוד פז].

ל מותר לנגב בשבת את השלחן במגב פלסטיק. וכן מים או שאר משקים שנשפכו לארץ, מותר לנגבם בשבת במגב [מקל גומי]. וטוב ליזהר שהמים לא ירדו לחצר הבית דרך הצנור שבמרפסת. [והיינו כשהמים יורדים לגינה שלו,

שלא הישקו אותה מער״ש]. ובמקום צורך, כגון כשעורכים מסיבה משפחתית בשבת בבית, והרצפה נתלכלכה, או בימות החורף כשהרצפה נתלכלכה בבוץ, מותר לשפוך מעט מים מכוס, וינגב במגב גומי. [שם עמוד פח].

לא מותר לנקות משקפיים שמשתמש בהם בשבת, ואף יכול להרטיב את הזכוכית ולנגבן בבד יבש, והוא שעושה כן לצורך השבת. [ילקוט יוסף שבת כרך ב׳ עמוד פח].

לב מותר להעביר בשבת את האידים מעל החלונות. וטוב יותר שיעשה כן בידו. ומכל מקום מותר לעשות כן גם בבגד. [ילקוט יוסף שבת כרך ב׳ עמוד פח].

לג הרוחץ ידיו בשבת, טוב לנגבם בכח זו בזו כדי להסיר מהם את המים כפי יכולתו, קודם שיקנחם במגבת. אך אין זה חיוב מעיקר ההלכה. ולכן רבים נהגו להקל בזה. וכן מי שטבל [במים צוננים], או מי שרחץ כל גופו במים צוננים בשבת, [למנהגינו שאנו מקילין בזה], טוב להמתין איזה רגעים כדי שהמים שעל גופו ינטפו, ורק אחר כך יתנגב במגבת. וגם זה אינו מעיקר הדין, שאף שהמגבת נרטבת בניגוב, כיון שאין זה דרך ליבון, לא שייך לומר בזה ״שרייתו זהו כיבוסו״. ומ״מ טוב להמתין כנז׳. [ילקוט יוסף שבת כרך ב׳ עמוד פט].

לד לכתחלה טוב להזהר שכאשר מנקה ידיו במגבת [אחר הנטילה], שלא לקנח במקום אחד דוקא, אלא יחליף להעביר המפה מצד לצד, באופן שלא יהיו המים במקום אחד ויבוא לידי סחיטה. ומיהו מעיקר הדין מאחר שאינו מקפיד על מימיו, והוא דרך לכלוך, אין בזה איסור סחיטה וליבון. [ילקוט יוסף שבת כרך ב׳ עמוד פט בהערה].

לה מותר לאדם לרחוץ את זקנו בשבת, אך יזהר שלא יסחט המים שבזקן, שמדרבנן יש סחיטה בשער. וכן השותה מים ושאר משקים, מותר לקנח השפם בשבת. [שם]

לו אין לנגב במפה כוס צר שהיה בו מים או יין, שמתוך שהכוס צר יבוא לידי סחיטה. ובסמרטוט המיוחד לכך שאין מקפיד עליו לסוחטו, שמנגבים בה כלים הרבה, מותר, שאם הסמרטוט יתלחלח מצד אחד על ידי הניגוב, ינגב בה מצד אחר. [שבת ב עמוד צ׳].

לז יש אומרים שמותר לקנח בשבת בנחת תינוק שעשה צרכיו בממחטה לחה. [ובלבד שיפרידנה מערב שבת]. וממחטה לחה העשויה מבד, יש לחוש לאיסור תורה, אחר דניחא ליה בקינוח עם הלחות שבממחטה. ויש הטוענים שכיום לא עושים ממחטה מבד, ויש לברר המציאות בדבר, ואם אכן הממחטה עשויה מבד, יש להחמיר שלא לקנח בה כשהיא לחה, שהרי ניחא ליה בסחיטה זו, ולדעת מרן (סי׳ שכ סי״ח) יש בזה חשש

דאורייתא. [שבת ב' תשס"ד עמ' תרפח]. ומותר להרטיב נייר טואלט ולקנח בו בנחת בשבת, ואין בזה חשש סחיטה.

לח בזמן הזה מותר להסתכל בראי המצוי בשבת, ואין לחוש שמא ישיר בו שערות המדולדלות, ובפרט כשהראי קבוע בכותל. [וכיום פשט המנהג שגם האנשים מביטים בראי, כדי לסדר בגדיהם וכדו', ואין בזה איסור לא ילבש]. [ילקוט יוסף שם].

סימן שב, שטז - מכה בפטיש בבגדים

א המנער בשבת טלית חדשה שחורה כדי לנאותה ולהסיר הצמר הלבן שנתלה בה, כדרך שהאומנים עושים, חייב משום מכה בפטיש. ואם אינה חדשה, או שחורה, מותר, שאין דרך להקפיד עליה. ואף בטלית שחורה חדשה אם אין מקפיד מללובשה עם הצמר שנתלה בה, מותר להסירו אף לכתחלה. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד צא].

ב מותר לכתחלה להסיר הנוצות מן הבגד בשבת, אף על פי שמקפיד שלא ללבוש את הבגד מבלי שיסירם. ומותר לנקות את הבגד מן הנוצות אפילו על ידי מברשת. והמחמיר להסירם ביד תבוא עליו ברכה. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד צב].

ג אם יש לו זרע פשתן או תבשיל על הבגד מותר לקלפו ולהסירו בשבת, אף בבגד שחור וחדש ומקפיד עליו. [ילקו"י שבת ב' עמ' צג, אלא דמ"ש בהליכות עולם לאסור בזה, והו"ד בילקו"י עמ' תרכה, הנה שם נתכוין רק להעיר על הבן איש חי לטעמיה דתפס כהרמ"א. אבל לדידן הא בלא"ה שרינן, דרק בטל אסור].

ד הלוקט יבלות שעל גבי בגדים, כגון היבלות שבבגדי צמר שנשארו בהם מן האריגה, חייב משום מכה בפטיש. [וראה להלן סעיף ז']. ואפילו אם יש עוד יבלות בבגד, והוא לא ליקט אלא אחת מהן חייב. והוא הדין אם נתחב קיסם בבגד קודם גמר אריגתו, וכשבא ללובשו בשבת הסירו משם, חייב משום מכה בפטיש. שכל העושה בשבת פעולה שמסיימת וגומרת איזו מלאכה שהיא כמנהג האומנים, אף על פי שאין שם מלאכה על אותה פעולה, חייב משום מכה בפטיש, שכן דרך האומן בגמר מלאכתו מכה בפטיש על הכלי להשוותו מעקמימותו, וכן על האבן שבבנין להשוותה לחברתה. [שבת ב' עמו' צג ועמו' תרכה].

ה לפיכך המנפח בכלי זכוכית [שהותך, וע"י נפוח נעשה כלי], וכן הצר צורה בכלי, ואפילו מקצת מן הצורה, חייב משום מכה בפטיש. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד צד].

ו וכן המסתת את האבן חייב משום מכה בפטיש. [ילקוט יוסף שבת כרך ב עמוד צד].

ז המלקט יבלות שעל גבי הבגדים אחר האריגה, אינו חייב אלא כשהוא מקפיד עליהם להסירם בכוונה, כדי ליפות את הבגד, ואפילו אם לא היה נמנע מללבוש הבגד עם היבלות, כל שהסירם בכוונה חייב. אבל אם הסירם דרך מתעסק בעלמא, פטור אבל אסור.

ח והוא הדין למי שחותך בסכין או במספרים את ראשי החוטים התלויים ביריעה במקום קישורם, כשניתק בה חוט וקשרוהו, וכן קשים או קסמים דקים שנארגו ביריעה בלא מתכוין, ונטלם ממנה לאחר אריגה, גמר מלאכה הוא וחייב משום מכה בפטיש. [ש"ע ס"ז].

ט אם נתחב קוץ או קיסם בבגדו לאחר שנגמרה מלאכתו ולבשו, מותר להסירם בשבת בנחת, באופן שלא יקרע מהבגד, ואין בזה מכה בפטיש, שרק אם נתחב הקיסם קודם גמר האריגה, וכשסיים האריגה הוציאו בשבת, חייב משום מכה בפטיש, אך אם נתחב קוץ בבגד אחר גמר עשייתו, אין בזה חיוב, ואפי' לכתחלה מותר להסירו בשבת. [שם עמוד צה].

י וכן מי שנסתבכו בגדיו בקוצים או במסמר שבכותל, מפרישן בנחת, שמושך אותם לאט לאט כדי שלא יקרעו. ואם נזדמן לו בכל זאת שנקרע, לית לן בה, שהרי אינו מתכוין לזה, וגם לא הוי פסיק רישיה, מאחר שמנתקם בנחת. [ילקו"י שבת כרך ב' עמוד צו].

יא שלל שעושים החייטים, שמחברים חתיכות הבגד תחלה על ידי תפירות גסות, ואחר שתופרין אותם בתפירות דקות ויפות מסירים אותו השלל, אם שכחו ולא הסירו חוט זה של השלל, אסור להסיר השלל בשבת. וגם אם נטל מקצת מן החוט ונשאר מקצתו, אסור להסירו בשבת. [ילקו"י שבת כרך ב' עמוד צו].

יב טלית של מצוה שהטילו בו ציציות לפני השבת, ונסתבכו החוטים בעת קשירתם, אין להפרידם בשבת, משום מכה בפטיש. אבל אם החוטים נסתבכו לאחר מכן, מותר להפרידם בשבת. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד צו].

יג מכנסיים רחבות שאי אפשר ללובשם רק על ידי שמכניסים לתוכם חגורה בשפתו למעלה, מותר להשחיל את החגורה לתוך הלולאות שבמכנסים, ואין לחוש בזה למתקן מנא, מאחר והלולאות רחבות, וגם עשוי להכניס ולהוציא. אולם אם מכניסים לתוכו חוט, מאחר שדרך העולם לקושרם אח"כ, חיישינן שמא יקשור קשר של קיימא. [שם צז].

יד מותר ליקח בשבת את הכינים או שאר לכלוכים מתוך בגד של עורות שועלים, או ממלבוש הנעשה מעור בהמה, וכדומה, ואף שהוא עלול לנתק מהצמר או מהשער, מאחר שאינו מתכוין לנתק את הצמר או את השער, יש להקל. [ילקו"י שבת ב' עמוד צז].

טו מותר לכרוך את המצנפת על ראשו דרך לבישה, ואין לחוש בזה לתיקון מנא. אלא שבלאו הכי לא נהגו כיום במצנפת כזאת כלל. [ילקו"י שבת כרך ב' עמוד צח].

סימן שג - תכשיטי אשה

א מותר לאשה לצאת בשבת לרשות הרבים, גם במקומות שאין בהם עירוב, כאשר כובעה או המטפחת שלה תפוסות לראש בסיכת ראש, ואין לחוש שמא תוציא את המטפחת או את הסיכה. ובארצות אפריקא שנוהגות הנשים לצאת לרשות הרבים כשפניהן רעולות, ועוטפות בסודר את כל ראשן חוץ מהעינים, מותר להן לצאת לרשות הרבים עם רעלה זו, שגם זה דרך מלבוש. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד צח].

ב כבר נהגו הנשים להקל לצאת בשבת לרשות הרבים בכל מיני תכשיטים שהם לנוי וקישוט, וכגון, טבעת שעל אצבעה, צמיד, שעון, שרשרת, סיכה, עגילים שבאזניה, וכדומה. והוא שתענוד אותם דרך מלבוש, ולא תקחם בידה או בכיס בגדה. והמחמירות על עצמן שלא לצאת לרשות הרבים עם תכשיטין כלל, תבא עליהן ברכה. [שם עמוד צט].

ג אסור לאשה לצאת בשבת לרשות הרבים עם תיק או ארנק בידיה, אף אם עומד לנוי וקישוט בלבד. ואף במקומותינו שיש עירוב, ראוי להחמיר בזה לדידן. [שם]

ד מותר לאשה ליתן סיכה בשערותיה כדי להחזיקם, ולצאת בשבת לרשות הרבים. וכן מותר לה לצאת בשבת לרשות הרבים עם סרט [או קשת] שהיא קושרת בו את שערותיה. [שם עמו' ק].

ה הבנות הקטנות שנוקבים באזניהן כדי לתת בהן נזמים כשיגדלו, וכדי שלא יסתמו הנקבים נותנים בהן קסמים, מותר לצאת בהן בשבת לרשות הרבים, אף כשאין עירוב. ובמקומות שלא נהגו בזה, טוב להחמיר, שמא תוציא הקיסם מפני הבושה מחברותיה.

ו כבר נתבאר שמותר לנשים לצאת לרשות הרבים עם עגילים באזניהם, ואין לחוש שיבואו להוציא העגילים ולטלטלם ד' אמות ברשות הרבים. [ילקו"י שבת ב' עמוד ק סעיף ה'].

ז מותר לאשה לתת בשבת אבקת פודרא צבעונית על פניה, כיון שאינו דבר המתקיים. אבל יש להחמיר בהעברת סרק על הפנים, שהוא צבע בהיר בדבר המתקיים. ולדעת החזון איש יש להקפיד שהפודרא לא תהיה מעורבת במשחה או קרם. אבל לדעת המג"א כל שכוונתו שמשחה תבלע בגוף האדם, אין בזה איסור ממרח. אך אדם המתחזק והולך כבריא, אסור לו למרוח משחה על הידים, משום איסור רפואה בשבת, כל שניכר שעושה כן לשם רפואה [וכ"כ בערך שי, והמהרש"ם, ובמנחת שבת. וכתב ביבי"א ח"ד עמו' קיח, שדברי המג"א יתד היא שלא תמוט. והיינו דאף מדרבנן אין בזה איסור, וראה ביבי"א שם. וראה בילקו"י שבת ב' עמ' ק, ועמוד קב].

ח אסור לאשה לצבוע את השפתיים בשבת ויום טוב, וגם אם השפתיים היו צבועות מבעוד יום, אסור לחזור ולצובען בשבת ויום טוב. [ילקו"י שבת כרך ב' עמוד קא].

ט מותר לאשה לאכול בשבת תותים ולפת אדום, ושאר פירות הצובעים, אף שעל ידי האכילה היא צובעת את השפתיים. [ילקו"י שבת כרך ב' עמוד קא].

י אסור לאשה לתת לקה על הצפורניים בשבת, ואין הבדל בזה בין לקה צבעונית ללקה שקופה. אך אין לאשה להסיר את הלקה מעל צפורניה בשבת. [ילקו"י שבת כרך ב' עמוד קב].

יא מותר לאשה לתת בשבת וביום טוב מי ורדים או מי בושם על פניה וידיה, שאף על פי שעל ידי זה מולידה ריח טוב בבשרה בשבת, מכל מקום בבשר אדם לא שייך איסור זה. ויש להקל בזה גם בבקבוקי בושם שהריח מתפזר בחלל החדר על ידי לחיצה על פקק הבקבוק. ואין לחוש בזה לאיסור זורה, שאין כאן תערובת של פסולת ואוכל. ולכן אם אירע בשבת בשעת התפלה ריח רע, מותר לפזר ריח טוב ממטהר אויר בחלל ביהכ"נ. ונהגו להקל כאשר יש בשבת שמחת חתן או בר מצוה, מזלפים על הידים מי בושם קודם העלייה לתורה. והנזהרים בזה אינם אלא חסידים ואנשי מעשה. ואף בשער הראש או הזקן יש מקום להקל לתת שם מי ורדים או בושם, אך אין לזלף מי בושם על מטפחת או על בגדים, משום איסור מוליד ריח טוב בשבת וביום טוב. [שם שבת ב' עמו' קב].

יב מי שזילפו על פניו מי בושם בשבת, מותר לו לנגב את פניו במגבת, כשכוונתו להעביר את הרטיבות מעל פניו. והמחמיר תבא עליו ברכה. ומותר לנגב את הפנים או את הידים בממחטה שספוגה במי בושם, [שעירבו בה בושם מערב שבת], באופן שאין מי הבושם נסחטים מהממחטה. [ילקו"י שבת כרך ב' עמוד קד].

יג מותר לתת מי ורדים לתוך אוכלים או משקים בשבת, כדי לבשמם ולהטעימם יותר לאכילה. [ע' בשו"ת יביע אומר חלק ו' חאו"ח סימן לו. וחלק ט' סימן קח, וילקו"י שבת כרך ב' עמוד קד].

יד אין לתת בשבת וביום טוב מי ורדים לתוך מים העומדים לרחיצה ולנטילת ידים, משום מוליד ריחא. ובמקום שיש כבוד הבריות יש להקל בזה. ואם נתנם מערב שבת ויום טוב, מותר לרחוץ בהם פניו וידיו בשבת ויום טוב, ואף לנגב את ידיו במגבת מותר. ואם רוצה ליתן מי בושם לתוך טבק הרחה בשבת כדי שיהיה בו ריח טוב, המיקל יש לו על מי שיסמוך, מפני שדומה לנתינת ריח באוכלים ומשקים, והמחמיר תע"ב. [שם עמו' קד].

טז אסור לאשה לקלוע את שערה בשבת, [כדי לעשות צמות], ולא להתיר קליעתה. וכן אסור לקלוע בשבת את השערות בהנחת סיכות מיוחדות הגורמות שהשערות יהיו מגולגלות כמו בקבוקים קטנים, [דהוי כעין גודלת]. אבל מותר לקבץ את השערות המפוזרות ולתקנן ביד, או לקשרן בסרט גומי או בקשת וכדומה. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד קה].

יז סיכות מיוחדות שהנשים נותנות אותם בשערותיהן מערב שבת, ומפרקין אותן בשבת כדי שהשערות יהיו מסולסלות קצותיהן תלתלים, מותר להן להסיר את הסיכות בשבת, ולא חשיב כמתיר קליעתה, מאחר שכבר נתפס הסלסול. [ילקו"י שבת ב' עמוד קה].

יח אין לאיש לסלסל את פאותיו בשבת, ואין להשתמש לצורך זה בגלילים המיוחדים לכך. והמיקל לסלסל פיאות שהם כבר מסולסלות, יש לו על מי שיסמוך. [שם עמוד קו].

יט אסור מדרבנן להסתרק במסרק בשבת. אבל מותר להחליק את השער במברשת בגדים רכה, או ביד. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד קו].

כ מעיקר הדין מותר להעביר בשבת את האבק מעל הרהיטים במטלית יבשה, אך ראוי שלא לטרוח טירחה מרובה בשבת. [שם קז. ומהרי"ל היה אוסר לשטוף זכוכית בשבת בשבולת שועל להצהירו, וכתב במשנ"ב (סי' שכג ס"ק לח) דצריך טעם למה, ואפשר דדוקא להדיח הכלים שיהיו נקיים שרי, אבל לא להצהירו. ודוחק. או דאיירי שלא לצורך היום. ע"ש. ומסתבר שלא יטרחו בזה טירחה, שאין זה ראוי לטרוח בניקיון האבק בשבת].

סימן שד - במה בהמה יוצאת בשבת

א אין רוכבים על גבי בהמה בשבת, ולא נתלים עליה, אפילו במדבר שאין שם עצים, ואסור ליתן על הבהמה תינוק כדי לשעשעו. ואפילו בצידה אסור להשתמש, אבל בצדי צדדים, כגון שדבר אחר מונח על צדה, והוא משתמש בו מותר. [שבת כרך ב' עמוד קח].

ב מי שטעה ועלה על גבי בהמה בשבת, צריך לירד, משום צער בעלי חיים. אבל אם טעה ועלה על האילן בשבת, אינו יורד משם עד מוצאי שבת. [ילקו"י שבת ב' עמוד קח].

ג מי שיש לו נער גוי ורוכב על בהמתו בשבת כשמוליכה להשקותה, אין צריך למונעו, שהרי החי נושא את עצמו. אבל צריך למונעו שלא יתן עליה בגדיו ולא שום דבר אחר.

סימן שה - חליבת בהמה בשבת

א החולב את הבהמה בשבת חייב משום מפרק, שהוא תולדה של דש. ויש אומרים שאין איסור חליבה בשבת אלא מדברי סופרים. והעיקר כסברא ראשונה. [שם עמוד קי].

ב מותר לומר לגוי לחלוב את בהמתו בשבת, הואיל וריבוי החלב מצער ומסכן את הבהמה, ויש כאן צער בעלי חיים. אך החלב אסור בהנאה בו ביום. ואסור לטלטלו משום מוקצה. ויש אומרים שצריך לקנותו מן האינו יהודי בדבר מועט, שלא יהא נראה כחולב לצורך ישראל. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד קי. יביע אומר חלק ט' סימן ל].

ג במקום שאין גוי מצוי, מותר לישראל לחלוב את בהמתו בשבת על גבי קרקע, באופן שהחלב הולך לאיבוד. או בכלי שיש בו נפט או ליזול. שהואיל ואינו נהנה מהחלב, נחשב כמלאכה שאינה צריכה לגופה, ובמקום צער בעלי חיים מותר אפילו מדרבנן. וטוב לעשות איזה שינוי ג"כ. ובלבד שלא יחלוב את הבהמה הרבה בבת אחת כדרכו בחול, אלא כשעטיני הדד מלאות חלב יקח מעט מעט למנוע צער מהבהמה. אבל כשגוי חולב אין צריך לדקדק בזה, ומותר לגוי לחלוב ללא כל הגבלה. [ילקו"י שבת ב' עמוד קיא].

ד מותר לחלוב בשבת לתוך כלי מאוס שנתן לתוכו תחלה "ליזול" וכדומה, הואיל והחלב מתקלקל מיד, והוי כחולב לאיבוד. ולאחר החליבה מותר לטלטל הכלי לשופכו, אם הוא בגדר גרף של רעי ונמצא בחדר שיושב בו. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד קיב].

ה וכל זה במקום שאין עגלים או גדיים לינק מהבהמה, אבל כשיש עגלים או גדיים אין להתיר לחלוב בידי ישראל אפילו לאיבוד. ורק על ידי גוי יש להקל גם בזה. [ילקו״י שם עמו׳ קיב].

ו יש מתירים לחלוב בשבת על גבי אוכלים באופן שהחלב נבלע ממש באוכל. ויש אוסרים. וכן עיקר להחמיר. ומכל מקום המיקל במקום שאין גוי לחלוב בהמתו בשבת על האוכלים באופן שרוב החלב נבלע באוכל, אין למחות בידו. [ילקוט יוסף שבת כרך ב׳ עמוד קיב].

ז החולב בשבת בכלי ריקן, או שחולב בכלי שיש בו מעט אוכל, והוא חולב מלא הכלי באופן שהחלב צף על פני האוכל, הרי הוא בכלל מחלל שבת באיסור סקילה. וגדול עונו מנשוא. וכל החרד לדבר ה׳ לא יטה אזנו לשמוע מעשה להקל, כי האמת הוא שכל הפוסקים האחרונים שוים לאסור החליבה בשבת פה אחד. והדרך הנכונה לחלוב בשבת היא על ידי גוי. וח״ו להורות בזה שום צד לקולא, שחוקי תורתינו הקדושה בודאי שהם חזקים לאין ערוך מכל מנהגי בדאות [של עבודה עברית] שבדו אנשים מלבם. [ילקוט יוסף שבת ב׳ עמוד קיג].

ח אין לחלוב בהמה בשבת גם על ידי קטן, ולא מיבעיא בקטן שיש לו אב, אלא גם בקטן יתום, אין להקל בזה. אולם כשחולב לאיבוד שמצד הדין מותר, נכון לעשות על ידי קטן. [ילקוט יוסף שבת ב׳ עמוד קיג, יביע אומר חלק י׳ חאו״ח סימן ל].

ט כיום יש מכונות חליבה חשמליות, שפועלות על ידי שעון שבת, ויש להתקין את המכונה בעטיני הבהמה באופן שהחלב הראשון שיצא ילך לאיבוד, ואחר כך יקרב את הכלי של החלב, ויחלוב לתוכו. ובמקום שחולבים על ידי חשמל, מותר להלביש בשבת את הצנור על דדי הפרה, בעת שהמכונה אינה פועלת, וסוף תנועת החשמל תבוא על ידי שעון אוטומטי, ותנועה זו חולבת את הפרה לתוך כלי, שאין זה אלא גרמא של מלאכה, והתורה אסרה רק מלאכה שיש בה עשייה, ולא גרמא. [שו״ת יביע אומר חלק ט׳ חאו״ח סימן ל].

י וכן מותר להלביש את הצנור על דדי הפרה בשעת תנועת החשמל, כשהחלב הולך לאיבוד. אבל אסור להלביש את הצנור בשעת תנועת החשמל כשהחלב נחלב בתוך כלי, שלבישת הצינור בזה אינה גרמא אלא מלאכה ממש, כיון שהחליבה נעשית בכח ראשון. [שם].

יא אם הלביש את הצנור על דדי הפרה בעת תנועת החשמל, ובאופן שהחלב הולך לאיבוד, י״א שאסור להעמיד כלי כדי לקבל את החלב אף לאחר מכן. והמיקל יש לו על מה לסמוך. [שם].

יב חולה הגונח מכאב לבו שרפואתו לינק חלב חם מהבהמה, אף על פי שאין בו סכנה, מותר לו לינק חלב מהבהמה בשבת, שאין איסור מן התורה אלא בחולב בידו לתוך הכלי. אבל יונק הרי הוא מפרק כלאחר יד [מפרק על ידי שינוי], ואין איסורו אלא מדברי סופרים, ובמקום צער לא גזרו חכמים. אבל מי שמצטער מחמת רעבון בלבד, אסור לו לינק חלב מהבהמה בשבת. ויש אוסרים בזה גם ביום טוב, שלא התירו שבות כזה אלא במקום צער של חולי. [שם עמ' קטו].

סימן שו - באיזה חפצים מותר לעסוק בשבת

א נאמר בישעיה (נח, יג): אם תשיב משבת רגלך וגו', ממצוא חפצך ודבר דבר, ודרשו חז"ל, חפציך אסורים, והיינו שלא יתעסק אדם בצרכיו בשבת, אפילו בדבר שאין בו שום מלאכה, כגון שעומד בצד שדהו, או בתוך בית החרושת שלו, וניכר הדבר שהוא מעיין בצרכי השדה או בית-החרושת מה שצריך לעשות למחר. ואם לא ניכר שמהרהר בעסקיו, כגון שאינו עומד בצד שדהו, מותר להרהר בהם. ומיהו משום עונג שבת מצוה שלא יהרהר בהם כלל. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד קטו].

ב לפיכך אין לאדם להכנס למקום עבודתו בשבת, כדי להתחיל בעבודה עם צאת השבת. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד קיז].

ג אסור לאדם להמתין בתחנת האוטובוסים מבעוד יום על מנת לנסוע מיד בצאת השבת, אלא אם כן בעת שגשם ניתך ארצה, ונכנס למקום התחנה כדי להגן על עצמו מפני הגשמים, או כדי להגן על עצמו מפני החמה, או כשיש בתחנה ספסל, שבכל אלה לא ניכר אם ממתין לנסוע במוצאי שבת, אלא נראה כעומד לפוש, או כעומד שם להנצל מפני הגשמים או מפני החמה. אך לא יעיין בלוח זמני הנסיעות, שבזה ניכר שממתין לנסיעה, וגם יש בזה איסור משום קריאת שטרי הדיוטות בשבת. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד קיז].

ד ומכל מקום לדבר מצוה מותר להמתין מבעוד יום גם בתחנה שאין בה סככה, ואין בה ספסל, אף שניכר שהוא ממתין לנסוע מיד בצאת השבת, דלדבר מצוה לא גזרו. [שם עמ' קיז].

ה אין ללכת בשבת לדירה שחושב לקנותה או לשוכרה, כדי לראות אם היא ראויה לו, או כדי לבדוק מה לתקן בה למחר. וכל זה כשניכר שרוצה לקנותה או לשוכרה, כגון שהיא חדשה או ריקה מדיירים, וכדומה. [ילקוט יוסף שבת כרך ב עמוד קיח].

ו הבונה בית, אסור לו להכנס לשטח הדירה בשבת במטרה לעמוד על התקדמות הבניה. [שם].

ז מותר לעיין בשבת בדירה שמתגורר בה ולראות מה נחוץ לעשות בה לאחר השבת, שהרי אינו ניכר שמעיין בה לצורך תיקונים ושיפוצים. ומכל מקום ראוי שלא להרהר בזה בשבת.

ח ההולך בדרכו בשבת, וראה בחלון הראווה של החנות חפץ כלשהו שרוצה לקנותו מחר, אסור לו לומר למחר אקנה דבר זה. אבל מותר לו להרהר בקניית החפץ, ולהסתכל בסחורה המוצגת בחלון הראווה, מבלי להסתכל במחירים. [אפילו אם אינו קורא את המחירים בפיו]. וכל זה בהולך בדרכו, אבל במקום קיבוץ הסוחרים [שוק] אסור לילך בשבת כדי למצוא סחורה לקנות במוצאי היום. [ילקוט יוסף שבת כרך ב עמוד קיח].

ט מותר ללכת בשבת ברחוב [שאינו מקום השוק] ולהסתכל דרך הליכתו היכן נמצאת חנות מסויימת, גם אם עושה כן כדי להיות מוכן להכנס לחנות בצאת השבת. ובלבד שלא ימתין לצאת השבת ליד פתח החנות. [ילקוט יוסף שבת כרך ב עמוד קיט].

סימן שו סעיף ד' - דיני שכר שבת

י השוכר את הפועל לשמור את דירתו, או את שדהו וכדומה, אסור לתת לו שכר שבת. אלא יתן לו השכר בהבלעה, דהיינו שיעבוד עמו גם בימי החול, ושכר שבת יובלע עם שאר השכר. ואין הבדל בזה בין אם יקבל את השכר קודם השבת, או אחר השבת. ולכן קבלן דירות השוכר שומר לשמור על חומרי הבנין, צריך שישלם לו שכר שבת בהבלעה. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד קיט].

יא מותר להשכיר מערב שבת מכונת חרישה או טרקטור לגוי, בכדי שהגוי יעבוד בה בשבת בשדה של הגוי, ולא יטול שכר השבת אלא בהבלעה, דהיינו, שישכיר את המכונה גם לאיזה זמן בימי החול, שאז השכר שמקבל אינו עבור שכירות יום השבת לבדו. והוא הדין לנהג מונית המשכיר בערב שבת את המונית לגוי באריסות, והגוי עובד במונית גם בשבת, [במקומות שאין חשש שיסיע יהודים], וצריך שיטול ריווח יום השבת בהבלעה עם שאר הימים. וכבר ביארנו לעיל דבמקומות שהמנהג להשכיר מונית לנהג אחר באריסות, דהיינו שהנהג ובעל המונית מתחלקים ברווחים לפי אחוזים, מותר להשכיר מונית לגוי מערב-שבת,

אף שמסיע בה בשבת, שהכל יודעים שהגוי טורח ועובד בשביל עצמו. [ילקו״י שבת ב עמוד קכ]

יב המביא אשה לביתו כדי שתשמור על ילדיו בשבת [שמר-טף], לא ישלם לה עבור השמירה של יום השבת בלבד, אלא יתן לה שכר שבת בהבלעה, דהיינו, שתשמור על ילדיו גם בימי חול, ויבליע את שכר שבת עם שאר השכר. [ילקוט יוסף שבת כרך ב׳ עמוד קכא].

יג נאמר בפסוק: ״ממצוא חפצך ודבר דבר״, ואמרו רבותינו ז״ל (כתובות ה.) ובטור ושלחן ערוך (סימן שו סעיף ו) חפציך אסורים, חפצי שמים מותרים. ולכן מותר גם כן לשדך התינוקות, ולדבר עם המלמד ללמד תורה לתינוק בשכר, וללמדו אומנות. ובלבד שלא יזכיר סכום מעות.

יד השוכר פועל לשמור לו הזרעים שבגינתו, אינו נותן לו שכר שבת, מפני שנראה כמקח וממכר בשבת, אבל רשאי להשכירו בשכירות חדשית, או בשכירות לשנה, ואז מותר לפועל לקחת גם שכר השבת, שכיון ששכר השבת הוא בהבלעה עם שכירות ימי החול, מותר.

טו יש אומרים שאסור להשכיר חזנים ושליחי צבור להתפלל בשבת או ביום טוב, או בראש השנה ויום הכפורים. ויש חולקים על זה, ואומרים, שכל שהוא לצורך מצוה, לא גזרו חכמים עליו, ומותר. וכן מותר לשכור תוקע לראש השנה, שהואיל ואין אלו אלא לצורך מצוה, לא גזרו חכמים על זה. וכן עיקר לדינא, ולכן יש להם על מה שיסמוכו. וכן דעת מרן השלחן ערוך (בסימן תקפה סעיף ה). והעידו האחרונים שכן המנהג. ואין צריך שיקבלו השכר בהבלעה, אלא אפילו שלא בהבלעה, [דהיינו, שאין צריך שהשכר יובלע עם שכר עבודתו שיעבוד גם בימי החול], ובלבד שלא ידברו על השכר בשבת. שמאחר והוא צורך מצוה, אין צריך לשלם בהבלעה. ומכל מקום אינו רואה סימן ברכה מאותו שכר, ולכן טוב שיקנה בשכר זה איזה דבר מצוה, כמו ספרי קודש ללמוד בהם, או תפילין של רבינו תם, וכדומה. והמחמיר לקבל השכר בהבלעה, [שיעמוד כשליח צבור גם בכמה מימי החול, ושכר השבת יובלע עם השכר שמקבל בימי החול], תבוא עליו ברכת טוב. [ילקו״י שבת ב עמוד קכא].

טז אף משגיחי כשרות בבתי מלון ומסעדות בשבתות, מותר להם לקבל שכר שבת, שגם זה נחשב צורך מצוה להציל רבים ממכשול ועוון. והמחמיר לקבל השכר בהבלעה, תע״ב.

יז והוא הדין שמותר לתלמידי חכמים לקבוע שיעור בימי שבת ומועד, וללמוד עם הצבור גמרא או הלכה, ולקבל שכר עבור השיעור. והמחמיר לקבל שכר בהבלעה תבא עליו ברכה. [ומה שמקבלים שכר עבור לימוד הלכה לרבים, אין זה שכר עבור הלימוד, שהרי אסור ליטול שכר עבור הלימוד, דמה אני בחנם אף אתם בחנם, אלא הוא שכר בטלה, על מה שמניח כל עסקיו. ומה שמותר לקבל שכר על לימוד של שבת, אינו

משום שכר בטלה, אלא תמיכה וסיוע, או שכר טירחה], וחשיב כדבר מצוה דשרי בשבת. [ילקוט יוסף שבת ב' עמוד קכד].

יח מגיד שיעור קבוע, שאינו יכול למסור את שיעורו בשבת, מותר לו לשלוח ממלא מקום לשבת בלבד, ולשלם לו עבור השיעור. [ילקוט יוסף שבת כרך ב עמוד קכה].

יט פשט המנהג לשכור תוקע לימי ראש השנה, ומשלמים לו עבור התקיעות, גם אם אין הוא תוקע במוצאי יום הכפורים. והמחמיר לקבל שכר בהבלעה כנ"ל, תבא עליו ברכת טוב.

כ מי ששכר מלמד ללמוד עם בנו דברי תורה בשבתות ובימים טובים, מותר למלמד לקבל שכר עבור זה, ואין בזה איסור שכר שבת. והמחמיר ללמוד עם הבן גם בימי החול, כדי להבליע את שכר השבת, תבוא עליו ברכה. ומותר לדבר עמו על זה בשבת, ואף מותר לו שיקבל על זה שכר, אך לא יקבע כמה שכר. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד קכו].

כא לפיכך מותר לשכור אברך ישיבה בשבתות ומועדים ללמוד עם נער בר-מצוה טעמי הפרשה, ולהכינו לדרשת הבר-מצוה, שמאחר ומלמדו דברי תורה ומוסר, וגם מלמדו את טעמי המקרא וקריאת התורה על פי דקדוקיה, אין לאסור בזה משום שכר שבת. אולם גם בזה טוב ונכון שילמד עמו גם במוצאי-שבת, כדי שיקבל השכר בהבלעה. [ילקו"י שבת ב' עמוד קכו].

כב מותר להשכיר מערב-שבת את מקומות הישיבה שבבית הכנסת, אף לאותם המתפללים שאינם באים לבית הכנסת אלא בימים הנוראים או בשבתות וימים טובים בלבד, ואין לאסור בזה משום שכר שבת. אך לא ישכירו המקומות בשבת עצמה. [ילקוט יוסף שבת ב' עמוד קכו].

כג מה שיש נוהגים שמי שיש לו יאר-צייט בשבת, שוכר מערב שבת עשרה אנשים כדי ללמוד לעילוי נשמת הנפטר, ומבטיח להם תשלום עבור זה, אין לאסור בזה משום שכר שבת.

כד מי שקיבל על עצמו לסיים מסכת או משניות לעילוי נשמת איזה נפטר, ומקבל על זה שכר, מותר לו ללמוד לימוד זה בשבתות, אף אם אינו לומד לימוד זה בימי החול. והמחמיר על עצמו ללמוד לימוד זה גם בימי החול, תבא עליו ברכה. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמ' קכז].

כה בית כנסת שאין שם מנין מתפללים, והגבאים חפצים לקיים שם מנין בשבתות ומועדים, ומשלמים [אחר השבת] לכל מי שיבא להשלים המנין, אף על פי שאין לחוש בזה משום שכר שבת, גם אם יש בתי כנסת

אחרים בעיר, מכל מקום אין זה ראוי ליטול שכר בעבור מצוה זו של השלמת מנין. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד קכח].

כו יש להקל לגבאי חברת תהלים לחלק לילדים כרטיסים בשבת וביום טוב, עבור קריאת תהלים שהילדים קוראים בשבת ומועד, ואף מותר לחלק להם מתנות עבור קריאה זו, ואין לחוש בזה לשכר שבת. [ילקו"י שבת כרך ב עמוד קכח].

כז הטובל בשבת [במים צוננים] ומשלם על כך אחר השבת, אין לחוש בזה לשכר שבת. והמחמיר לשלם בהבלעה, תבא עליו ברכה. [ילקו"י שבת כרך ב עמוד קכח].

כח מותר לקנות מניות מחברה שרובם גויים, אף שהחברה עובדת גם בשבת, ואין בזה איסור משום שכר שבת. אבל אסור לקנות מניות מחברה של יהודים הפועלת בשבת, אפילו אם הפועלים העובדים בשבת הם גויים. [ילקו"י שבת כרך ב עמוד קכט].

כט אין לקנות מהבורסה מניות חדשות מחברה של יהודים, שידוע שעובדת בשבת. והיינו מניות הנקראות מניות-אימסיות, שהם קודם שנמסרו למסחר כללי בבורסה, והרוכשים נחשבים כבעלי החברה. אולם מותר לקנות מניות אלו מהקונים הראשונים, לאחר שהתחיל המסחר במניות אלה בבורסה. וכן מותר למוכרם לאחרים, ואין לאסור בזה משום ולפני עור לא תתן מכשול. או משום איסור מסייע בידי עוברי עבירה. ומותר גם לקבל ריוח כספי המתחלק מידי שנה [דיבידנד], ואין לחוש בזה לאיסור שכר שבת. והמחמיר שלא ליהנות מריוח ימי השבת, ולתת ריוח ימי השבתות לצדקה, תבוא עליו ברכה. ומותר להשקיע בקרנות נאמנות שבחסות הבנקים, אף שאפשר שיקנו בהם מניות של חברות העובדות בשבת, שהרי אין זה ברור שיקנו מחברות העובדות בשבת. [ילקוט יוסף שבת ב עמוד קל].

ל מותר להפקיד כספי חסכונות בבנק, בתוכנית המעניקה רווחים לפי מספר הימים, [הנקרא תכנית תפ"ס], ואין בזה משום שכר שבת. [ילקוט יוסף שבת כרך ב עמוד קלב].

לא יש אומרים שמותר להלוות מעות למחלל שבת בפרהסיא, אף שבודאי יעשה עסק בשבת עם הממון שמקבל כהלואה. וכן מותר להשכיר את חנותו למחלל שבת בפרהסיא אף שיפתח את החנות בשבת. ויש חולקים. והיכא דאפשר להמנע מזה, טוב ונכון להמנע. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד קלא].

לב מותר לתת ספר להדפסה אצל בעל דפוס גוי שיש לו פועלים יהודים העובדים בעוה"ר בשבת, ומכל מקום מן הראוי שלא לחזק את ידי

הרשעים, ובפרט דרבים הסוברים שגם בישראל מומר שייך איסור מסייע בידי עוברי עבירה. ומכל מקום אין לאסור משום הנאה מעשה שבת, שהולכים אחר רוב הימים. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד קלב בהערה].

לג השוכר כלים לסעודה הנערכת בשבת, יש אומרים שצריך להקפיד שהשכירות תחול מספר שעות קודם כניסת השבת, או שתימשך אחר צאת השבת, והתשלום יהיה בהבלעה, ולכן צריך להשתמש בכלים גם מערב שבת או במוצאי שבת. ויש אומרים שאין צריך להקפיד בזה. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד קלד].

לד חברה של יהודים לתיקון רמזורים, שאנשיה הם חילוניים שאם יקראו להם לעבוד בשבת לתיקון הרמזורים, יעבדו גם בשבת, ופעמים שיש צורך לתקן הרמזור משום חשש פיקוח נפש, המיקל לקנות מניות מחברה זו, יש לו על מה לסמוך, ואין בזה איסור משום שכר שבת. אך על עובדי החברה לשאול רב אם מותר להם לעבוד בשבת שידון בכל מקרה לגופו. [שם עמ' קלד].

לה אסור להיות חבר במוסד של יהודים שהוקם במטרה לעשות עם הרבים צדקה וחסד, אם חברה זו מחללת שבת ומועד, כי יש בזה חילול ה' להתחבר עמם. אבל חברה שבלאו הכי פועלת, ורוצים להשתתף בישיבותיה כדי להעביר החלטות לחיזוק החינוך והתוה"ק, יש מקום להקל, ויעשו הכל על פי שאלת חכם. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד קלה].

לו המתאכסן במלון בשבת, מותר לו לשלם מערב שבת עבור הארוחות והלינה של שבת, ואין בזה חשש משום שכר שבת, שהרי משלם גם עבור הזמן ששהה בחדרו בערב שבת ובמוצאי שבת. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד קלה].

לז רופא שהוזעק בשבת לרפא חולה שיש בו סכנה, מותר לו לקבל במוצאי-שבת שכר עבור הטיפול שטיפל בחולה בשבת, ואין בזה איסור משום שכר שבת. וכן שכר המיילדת בשבת מותר. אמנם אסור לדבר על השכר בשבת. [ילקו"י שבת כרך ב עמוד קלו]

לח רופא חילוני שהוזמן בשבת לטפל בחולה שיש בו סכנה, ודורש תשלום בשבת עבור הטיפול, יש להציע לו שיקבל משכון עד מוצאי שבת, ואז יבא אליו לשלם לו. ואם אין הרופא מסכים לכך, ואם לא ישלמו לו את שכרו ירשום את החוב בפנקסו, יש לאסור ליתן לו את הכסף, שאין לעבור על איסור קל כדי להציל אחר מאיסור חמור. [ילקוט יוסף שבת ב' עמוד קלט].

לט מוהל שהוזמן למול [מילה בזמנה] בשבת, אף על פי שמותר לו לקבל שכר [במוצאי שבת] ואין בזה משום שכר שבת מאחר והוא דבר מצוה, מכל

מקום ראוי והגון יותר שיקיים את מצות המילה, מבלי ליטול שכר כלל, הן בחול הן בשבת, ולא יקח אלא שכר ההוצאות. ובמקומות שבני תורה מצויים, רצים אחר מצוה חשובה זו לקיימה בלי קבלת שכר כלל. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד קלט].

סימן שו סעיף ז' בש"ע - מקח וממכר בשבת

מ אסור למכור ולקנות בשבת, וכן אסור לשכור ולהשכיר בשבת. ואיסור זה חל הן על הקונה, והן על המוכר, גזרה שמא יכתוב. [ילקו"י שבת כרך ב' עמוד קמ].

מא אסור למכור ולקנות בשבת אפילו כשהוא מתכוין לשם מצוה, כגון מכירת חמץ לגוי בערב-פסח שחל בשבת, ומכירת בהמה לגוי כדי להנצל מקדושת בכור, או קניית ד' המינים ומצה. ומה שנהגו להקל למכור את העליות, היינו משום שאין כאן מעשה קנין, אלא התחייבות לצדקה. [ילקו"י שבת כרך ב' עמוד קמז].

מב ומכל מקום מי ששכח למכור מערב שבת את בהמתו שביכרה, וחושש שתבכר בשבת, יכול ליתנה לגוי במתנה בשבת, כדי להפקיע קדושת בכור. [ילקו"י שבת כרך ב' עמוד קמה].

מג מי שמכר את החמץ לגוי בערב שבת, וערב פסח חל בשבת, ומתנה עם הגוי שהקנין יחול למחרת בבוקר יום השבת, יש מקום לומר שאינו עובר באיסור מקח וממכר בשבת. ויש חולקים. ועל כן לכתחלה אין לעשות כן. [ילקו"י שבת כרך ב' עמוד קמה].

מד וכן המוכר חפץ לחבירו בערב שבת, ומתנה עמו שהקנין יחול אם יעשה כך וכך, דיש מקום לומר שאם יקיים את התנאי בשבת אין בזה איסור משום מקח וממכר בשבת. מאחר ומעשה הקנין היה מערב שבת. ויש חולקים. [ילקו"י שבת כרך ב' עמוד קמו].

מה המוכר חפץ לחבירו ומתנה עמו שהקנין יחול בעוד ל' יום, ואחר כך התברר שיום השלושים חל בשבת, יש אומרים שאין בזה איסור מקח וממכר בשבת, מאחר שהקנין חל מאליו בשבת ללא כל מעשה קנין. ויש חולקים. ולכן לכתחלה טוב שלא לעשות כן. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד קמו].

מו המקדש אשה ואמר לה הרי את מקודשת לי על מנת שירצה אבא, יש אומרים שאסור לאב לומר בשבת רוצה אני, שהרי על ידי אמירתו יחולו

הקידושין. ויש חולקים. ולכן לכתחלה טוב שלא לעשות כן. [ילקו״י שבת כרך ב עמוד קמז].

מז מותר לגשת למכרז [מערב שבת] של חברה של גויים, אף על פי שהחברה מתכנסת בשבת ומחליטה מי יזכה במכרז לביצוע איזה עבודות וכדומה. [ילקו״י שבת כרך ב עמוד קמז].

מח כשם שאין לווין בשבת כך אין פורעין חובות בשבת, וכל זה אם אומר לו בלשון פרעון, אבל אם אומר לו בלשון חזרה, והוא דבר מאכל שיש בו צורך השבת, מותר להחזיר בשבת.

מט הנשבע לפרוע לחבירו ביום פלוני, ואירע אותו יום בשבת, חייב לפורעו קודם אותו יום, ואם לא פרעו יש אומרים שמותר ללווה לפרוע את חובו בשבת, כדי שלא יעבור על איסור שבועה. אך אסור למלוה ליטול את פרעון החוב, דבשבילו לא שייך להתיר איסור מקח וממכר. ולדינא צריך ליתן באותו יום משכון וישומו אותו ויתננו לו בתורת פרעון. ויש אומרים שאם ירצה המלוה יאמר הריני כאילו התקבלתי. [ילקוט יוסף שבת כרך ב׳ עמוד קמח].

נ מותר למחול חוב לחבירו בשבת, באופן שיאמר לו: ״חובי מחול לך״, משום דקיימא לן בחושן משפט (סימן יב סעיף ח) שמחילה אינה צריכה קנין. וכל שכן אם הלוה איש עני הוא שיש מצוה במחילת המלוה, דלא גרע מנתינת צדקה. וכל זה במלוה שבעל פה, אבל מלוה בשטר יש פוסקים הסוברים שאין מחילתו מחילה, אלא אם כן קיבל עליו בקנין גמור ושלם על ידי קנין סודר. ומיהו בדיעבד שמחל לו בלא קנין סודר, הואיל ורוב הפוסקים סוברים דמהני מחילה גם בשטר, (וכמו שכתב הקצות החושן שם), ורשאי הלוה לטעון קים לי כוותייהו, כיון שהוא המוחזק, מחילתו מחילה. ועיין בערך השלחן (חושן משפט סימן יב סעיף קטן ט). והמחמיר תבא עליו ברכה. [ילקוט יוסף שבת כרך ב׳ עמוד קמט, ותרכו. הליכות עולם ח״ג עמ׳ קע].

נא יש אומרים שאסור להפקיר בשבת וביום טוב, ויש מתירים. [ילקו״י שבת כרך א׳ עמוד לה, ושבת כרך ב עמוד קנא].

נב מי שעבר ומכר חפץ לחבירו בשבת במזיד, ואחר השבת נתברר שהיה זה מקח טעות, כגון שנמצא בחפץ איזה מום וכדומה, וממילא המכירה נתבטלה, אפילו הכי חשיב כעבר על דברי חכמים, מאחר ומעשה הקנין היה בשבת. [ילקוט יוסף שבת כרך ב׳ עמוד קנב].

נג מותר לאדם לפתוח את חנותו בשבת במטרה ליתן לשכנו דברים שצריך להם לשבת, כגון, משקאות ושאר צרכי מאכל, ובלבד שלא יזכיר ענין קניה ומכירה. וגם לא ישקול או ימדוד מה שנותן. ופשוט שאם מותקנת שם מערכת אזעקה, אסור לפתוח את דלת החנות בשבת, שהרי

על-ידי פתיחתו יפעיל באופן אוטומאטי את מערכת האזעקה. וכן אסור להעביר בשבת ברחוב אפילו במקום שיש עירוב בקבוקי יין וכדומה, תוך סל כדרכו ביום חול, אלא יביאם בידו, אף אם על ידי כך יצטרך לטרוח וללכת ולבא פעמיים שלש. ואם ממהר לצורך אורחים, מותר להביאם בסל כדרכו בחול. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד קנב].

נד מותר ללוקח לומר לבעל-החנות את מספר הקופסאות או הבקבוקים שהוא צריך. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד קנג].

נה וכן מותר ללוקח לומר לבעל-החנות שיבא אליו במוצאי-שבת בדבר הסחורה שקיבל עתה, ובלבד שלא יזכיר שם דמים, ולא סכום מדה או מנין. ואף מותר ליתן לו משכון על כך, אך לא יאמר לו שהוא נותנו לשם משכון. ובשבת אין הבדל בזה בין סוחר סיטונאי לחנווני. וכל זה במקומות שיש בהם עירוב, אבל במקומות שאין בהם עירוב, הדבר אסור משום ולפני עור לא תתן מכשול, שהרי מכשילו בטלטול בשבת. [ילקו"י שבת כרך ב' עמוד קנג].

נו מותר לפתוח חלון ראווה של חנות מערב שבת, ולהשאיר את האורות דולקים, ואין בזה כל חשש. והנכון הוא להוציא מערב שבת את המחירים הצמודים לבגד שבחלון, או לכסותם, כדי שלא להכשיל את העוברים ושבים לקרוא את המחירים. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד קנד].

נז אסור לשבת בחנות של גוי בשבת, אף אם אינו מדבר עמו בעניני המסחר, פן יחשדו בו שהוא שותפו ומסייע לו במכירה, או מדבר עמו בעסקי החנות. [ילקוט יוסף שבת ב' עמוד קנד].

נח מעיקר הדין מותר להכנס לחנות של גוי בשבת, כדי לדבר עמו איזה דברים ולצאת מיד, אך לא ישב שם כמבואר. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד קנד].

נט ראוי ונכון להמנע מלהכנס לחנות כדי לראות את דברי הדואר המגיעים אליו, אף במכתבים שאין צריך לפותחם, ואין איסור לעיין בהם בשבת. [ילקו"י שם].

ס מותר לקנות מבעוד יום פתקים מיוחדים, לפי הסחורה שתהיה דרושה לו ביום השבת, ולמסור אותם בשבת לבעל החנות תמורת הסחורה שיקח. וכן מותר לשלם מערב שבת עבור הארוחות שיאכל במלון בשבת, והוא מקבל על כך פתקים שישמשו למוכר לדעת אלו פריטים עליו ליתן לו בשבת. ובלבד שלא יכתבו על הפתקים את מחירי המצרכים. [ילקו"י שבת ב' עמ' קנו].

סא מותר לשלם קודם השבת דמי כניסה לגן החיות מערב-שבת, ולהכנס לגן בשבת על ידי כרטיס המאפשר לו ליכנס לגן בשבת. ובלבד שלא יהיה כתוב שם סך הדמים. וכן יבקש מהשומר שלא יקרע את הפתק. ובמקום שאין עירוב יש להזהר שלא להוציא פתקים אלה לרשות הרבים, שהוא איסור תורה של הוצאה מרשות לרשות. [ילקו"י שבת כרך ב' עמוד קנו].

סב הדבר ברור שאסור להשתמש בשבת באבטומאט, שהוא מיתקן שמשלשלים לתוכו מטבע, והסחורה המבוקשת יוצאת ממנו. ואפילו אם צריך לסחורה בשבת, אסור. וגם אם המיתקן פועל על-ידי אסימון מיוחד, אין להקל בזה. [ילקו"י שבת כרך ב' עמוד קנז].

סג אסור לשלשל מטבע או אסימון למאזניים מיוחדים המראים את משקלו של האדם, ויש לאסור בזה גם משום איסור משקל בשבת. [ילקו"י שבת כרך ב' עמוד קנז].

סד אסור לבעלי המכונות הנ"ל להניח את המכונה מערב-שבת במקום שיוכלו אנשים להכשל באיסור זה. ורק במקומות שהקונים הם גויים, אין לאסור בזה, כשאין שמו של היהודי על המכונה. [וכמבואר לעיל]. [ילקו"י שבת כרך ב' עמוד קנז].

סה יש מקילים להעמיד המכונות הנז' גם במקומות שיש לחוש שיאכלו בלא נט"י ובלא ברכה. בפרט במקומות שרוב תושבי העיר גויים, או שניתן להשיג מוצרים אלה ממכונות אחרות. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד קנז סוף ההערה].

סו מי שפרנסתו בכך שמעמיד מכונות כביסה באיזה חנות, והאנשים מפעילים את המכונה בשירות עצמי על ידי מטבע או אסימון, אם הוא במקומות של הגויים, והמכונה נמצאת ברשות הנכרי, יש להקל בזה. אך אם עומד שם שומר, יש להקפיד שיהיה שומר נכרי. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד קנח].

סז ראוי ונכון שלא לתת מתנה בשבת, שיש אומרים שהדבר אסור משום דהוי כמקח וממכר. ואף שיש חולקים על זה, מכל מקום הרוצה ליתן לחבירו איזה מתנה בשבת, או ביום טוב, הנכון הוא שיזכה את המתנה לחבירו מערב-שבת על ידי אחר, ואז מותר ליתנה לחבירו בשבת, אם אין עליה תורת מוקצה. [ובמקום שאין עירוב בלאו הכי אסור לטלטל שום חפץ מרשות לרשות בשבת]. [שם].

סח המנהג שנהגו להעניק מתנה מטעם הנהלת בית כנסת לחתן הבר-מצוה בשבת, יש לו על מה לסמוך, והנח להם לישראל. ומכל מקום על

הצד היותר טוב נכון שהבר מצוה יכוין בדעתו שאינו זוכה במתנה עד למוצאי שבת. ונכון יותר שגבאי בית הכנסת יזכה לו את המתנה מערב-שבת על-ידי אחר, באופן שיגביה את המתנה, ויאמר: "אני זוכה לו לפלוני מתנה זו". דקיימא לן זכין לאדם שלא בפניו. ואפילו עדיין לא מלאו לו י"ג שנה ויום אחד, ונמצא שעודנו קטן, אף על פי כן יש לו זכיה. וכזה ראוי לעשות. וכן יש לנהוג בכל מתנה שאדם רוצה להעניק לחבירו בשבת או ביום טוב, שיזכה לו אותה מערב שבת, ואז מותר ליתנה לחבירו בשבת אם אין עליה תורת מוקצה. אולם ברור שבמקום שאין עירוב ברשות הרבים, צריך להימנע בהחלט מלהוציא את המתנה ממקום למקום. [ילקו"י שבת ב' עמוד קנט].

סט כבר נתבאר שמותר להרהר בעסקיו בשבת, דכתיב ממצוא חפציך ודבר דבר, דיבור אסור אבל הרהור מותר. ומכל מקום משום עונג שבת מצוה שלא יחשוב בעסקיו כלל, ויהא בעיניו כאילו כל מלאכתו עשויה. ומי שחושב על מלאכה ביום שבת לעשותה בחול, אין המלאכה מתברכת, מאחר וחשב עליה בשבת, ובפרט אם יבוא לידי צער כשיחשוב בעסקיו בשבת. ומטעם זה אסור לאדם לשאול צרכיו בשבת, שלא יבוא לידי צער. אבל הנוסע בשבת לצורך פיקוח נפש, מותר לו לומר תפלת הדרך, ואין זה בכלל שאלת צרכיו שאסורה בשבת. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד קס].

ע יש המתחסדים בג' סעודות שבת לומר בנוסח יהא רעוא עד ברעותא וחדוה עלינו ועל כל ישראל, ותו לא, מטעם שאלת צרכיו בשבת. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד קסד בהערה].

עא אף שביארנו שמעיקר הדין מותר להרהר בעסקיו בשבת, מכל מקום אין לעיין בחשבונותיו בשבת מתוך הכתב. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד קסג].

עב מותר להכריז בשבת על אבידה, שמי שיודע בה יבוא ויגיד, מאחר והשבת אבידה היא מצוה. ואפילו אם האבידה היא מוקצה ואי-אפשר לטלטלה בשבת. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד קסג].

עג וכן מותר להכריז בשבת ברבים על גניבה, כדי לסייע בהחזרת הגניבה [אחר השבת].

עד היודע שחבירו מצא אבידה, מותר לומר לו שישיבנה אחר השבת, שגם זה בכלל חפצי שמים. [ילקו"י שבת כרך ב עמוד קסה]

עה מה שיש נוהגים להכריז על צרכי מצוה בבית כנסת, בלי הזכרת סכום המקח, כגון שניתן להשיג מצות עבודת יד, או ארבעת המינים, וכיו"ב, אין בזה כל איסור, ואדרבה יש בזה זיכוי הרבים שידעו היכן להשיג מצות כשרות או ארבעת המינים מהודרים. [ילקו"י שם עמ' קסג בהערה].

עו אסור להכריז בשבת על קרקע הנמכרת, שכל מי שיש לו עליה זכות יבא ויגיד, ואם לאו יאבד זכותו. אבל אם מכריז סתם שכל מי שיש לו זכות בקרקע זו יבא ויגיד, לא מחינן בהו, אך לכתחלה אין להקל גם בזה. [ילקו״י שבת כרך ב׳ עמוד קסד בהערה]

עז אסור לשקול בשבת, בין בכלי העשוי למשקל בין בכל דבר אחר. וכן אסור לאדם לשקול את עצמו או את אחרים בשבת, וכל שכן שאסור לעשות כן במאזניים חשמליים.

עח אין לאדם למדוד את גובהו בשבת. ולכן לא יעמוד אדם בשבת תחת עמוד שרשום עליו מספרים בכוונה לדעת את מדת גובהו. [ילקו״י שבת כרך ב׳ עמוד קסו]

עט מותר לחולה למדוד את החום בשבת, אפילו אם אין בו סכנה, ואפילו אם לא נפל למשכב, ואין בזה איסור מדידה בשבת. וכן מותר להוריד את הכספית של החום קודם המדידה, ואין בזה חשש איסור מתקן מנא כלל. אבל מודד חום הפועל על ידי כח חשמלי [בטרייה], אסור להשתמש בו בשבת. ומותר גם למדוד את לחץ הדם בשבת באמצעות מד לחץ דם (מכני), כי מדידות אלו נחשבות מדידות של מצוה, כי רפואת הגוף מצוה היא. אולם במד לחץ-דם הפועל על ידי בטרייה, אין להשתמש בשבת אלא לצורך חולה שיש בו סכנה כשאין אפשרות אחרת. [ילקו״י שבת כרך ב עמוד קסז, ושבת כרך ה׳ מהדורת תשס״ד עמוד תה].

פ מותר לאדם לילך בשבת ולמנות את פסיעותיו בשיעור אמה בקירוב, אם עושה כן לצורך השבת, ואין בזה איסור מדידה בשבת. [ילקו״י שבת כרך ב׳ עמוד קסו בהערה].

פא מותר לשקול בשבת [במשקל ביתי שאינו מופעל על-ידי חשמל או בטרייה] לצורך מצוה, וכגון לידע אם יש בפת זו שיעור כביצה בשביל סעודות שבת, או לשקול שיעור כזית מצה בליל פסח. [ושיעור כזית וביצה יש לשער לפי נפח, אך משערים במשקל מאחר ובדרך כלל המשקל מגלה על הנפח]. והיכא דאפשר טוב לשקול מערב שבת, אך אם אי אפשר, או שכח לשקול מערב שבת, מותר לשקול בשבת. [ילקוט יוסף שבת כרך ב׳ עמוד קסח].

פב מותר למדוד גביע אם הוא מחזיק רביעית לצורך קידוש. ולכן מותר לשפוך את היין לתוך כוס שיש בדפנותיו סימנים לשיעור רביעית, אף שאחר כך שופך את היין לכוס אחר לקדש עליו. [ילקוט יוסף שבת כרך ב׳ עמוד קסט].

פג חולה, אף שאין בו סכנה, שהרופא אוסר עליו לאכול יותר ממשקל מסויים, לכתחלה נכון שישקול וימדוד מערב שבת את מאכליו לצורך השבת. ואם לא עשה כן, מותר לו למדוד ולשקול בשבת את המאכלים,

ובלבד שהמשקל אינו מופעל על-ידי חשמל או בטרייה. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד קע].

פד חולה שיש בו סכנה האוכל ביום הכפורים, מותר לו לשקול ביום הכפורים את כמות האוכל כדי שיוכל לאכול פחות מכשיעור. ואם אפשר טוב להכין את הפרוסות מערב יום הכפורים. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד קעא].

פה המכין אוכל בשבת בשביל תינוק, וצריך לדעת את כמות האוכל שהתינוק אוכל, מותר לו לשקול את האוכל או למודדו בשבת, ובלבד שהמשקל אינו מופעל על ידי בטרייה או חשמל. ואם אפשר לעשות כן על פי אומד הדעת וההערכה עדיף יותר. ובקבוק של תינוק שרשומים עליו מדות מסויימות, מותר למדוד בו בשבת, וגם בזה אם אפשר יעשו על פי אומד הדעת. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד קעא].

פו איסור שנפל להיתר בשבת, מותר למדוד שיעור ששים כנגד האיסור בשבת, אם הוא לצורך השבת, ואין בזה איסור מדידה בשבת. ואפילו אם נפלה התערובת מערב שבת, מותר לשער שיעור ששים כנגדה בשבת. ומותר לחכם לפסוק היתר על תערובת של איסור, כשיש שם ששים וכדומה. ואין בזה איסור מתקן בשבת. [ואין לשער ביטול בששים במשקל, אלא במדידת נפח]. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד קעא].

סימן שז סעיף א' - דיני שבת התלויים בדיבור

א אסור לדבר דברי חול בשבת, והיינו בדברים שאסור לעשותם בשבת, כגון למחר אעשה כן, או למחר אסע במכונית, או אכתוב מכתב, או אקנה סחורה פלונית, או היאך אבנה הבית למחר. ואין הבדל בין מלאכות האסורות מן התורה, ובין איסורי שבות מדרבנן. וכן אין הבדל בין אם אומר כן לאחר, או אומר כן בינו לבין עצמו, וכן אין הבדל בזה בין אם אומר זאת לשותפו או לבעל חנות, או לאדם אחר שאינו קשור כלל לענין. אבל דבר שמותר לעשותו בשבת באיזה אופן, מעיקר הדין מותר לדבר עליו בשבת. [ילקו"י שבת כרך ב עמוד קעב].

ב אפילו בשיחת דברים בטלים אסור להרבות בשבת. ולכן גם בדברים שאין בהם שום זכר לעשיית מלאכה ולעסקים כלל, גם בהם צריך למעט בשבת. ודברי גנאי וקלות ראש, אסור אפילו בחול ואפילו מעט. [ילקו"י שבת כרך ב עמוד קעד].

ג ראוי ונכון לכל מי שקדושת שבת קרובה ללבו שלא ידבר בה כי אם בדברי תורה ובדברים הצריכים לו. וכן אמרו חכמינו, וישבות ביום השביעי, מאי וישבות? ששבת מן הדיבור, שבכל יום ויום היה אומר: יהי כך וכך. ובשבת שלמו מעשי בראשית ופסק הדיבור. ועוד אמרו, שבת לה', מה הקדוש ברוך הוא שבת ממאמר, אף אתה שבות ממאמר. [ילקוט יוסף שבת ב' עמוד קעה].

ד המבקר את חבירו בשבת, אל יאמר לו שלום כדרכו בימות החול, אלא צריך לומר לו "שבת שלום", לקיים מה שנאמר "זכור את יום השבת לקדשו". [ילקו"י שבת כרך ב עמוד קעו].

ה בן השומע את אביו או את אמו המדברים דברי חול בשבת, והוא בקי בהלכה שדבר זה אכן אסור לאומרו בשבת, יאמר להם: למדנו שאסור לדבר דברי חול בשבת, כאילו הוא שואל ממנו, ולא כמזהירו, והוא יבין מעצמו ולא יתבייש. [ילקו"י שבת כרך ב עמוד קעו].

ו מי ששומע את אשתו המדברת דברי חול בשבת, אם יודע שאם יעיר לה תקבל ממנו, צריך להעיר לה בניחותא שהדבר אסור לפי ההלכה. אך אם לא תשמע לו, ועל ידי שיעיר לה יתבטל השלום בבית, יניח הדבר לפעם אחרת להסביר לה האיסור, שגדול השלום מאד. [שם עמו' קעז].

ז חפצי שמים מותר לדבר בהם בשבת, ולכן מותר למכור את העליות לספר תורה, פתיחת ההיכל, והגבהת הספר תורה, אף אם עושים כן על-ידי הכרזה, וכל המרבה במחיר זוכה בעשיית המצוה. מאחר שאין המכירה לצורך אדם, אלא לצרכי מצוה. ואין לערער עליהם שנראה הדבר כמקח וממכר בשבת ויום טוב, כי מאחר שאמרו חז"ל חפצי שמים מותרים, אף הנדבות שנתרמו בשביל מצות אלו, נחשבים כחפצי שמים, לשלם כל ההוצאות של בית הכנסת, כגון נר למאור החשמל בחול ובשבת, ושכר החזנים, והנקיון בבית הכנסת. והנח להם לישראל. וכן מותר לערוך מגביות בשבתות ובימים טובים, להחזקת התלמודי תורה והישיבות, ומוסדות הצדקה והחסד. אך אסור להקדיש בשבת ספרים או חפץ כלשהו לבית הכנסת, אלא אם כן הקדיש את הספרים והחפצים מערב שבת, שאז מותר להביאם לבית הכנסת בשבת. [ילקו"י שבת כרך ב עמוד קעז]

ח לכתחלה ראוי שלא לומר למחר אכתוב ספר תורה או מזוזה, אף שהוא דבר מצוה. ואם מתייראי שיתרשל בדבר, מותר לו לזרז את עצמו, דאמירתו לגבוה הוי כנדר. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד קעט].

ט לדבר בשבת על עשיית מלאכה למחרת לצורך חולה, שאומר שיעשה כך וכך לצורך החולה, אם יש בדיבורו צורך רפואתו של החולה מותר

לדבר בזה, דזה הוי בכלל חפצי שמים. אבל אם אין בדבריו צורך רפואתו, לכתחלה נכון להחמיר בזה. [ילקו״י שבת ב׳ עמ׳ קעט בהערה].

י מותר לומר בשבת אלך מחר למקום פלוני, גם אם כוונתו לנסוע לשם במכונית, שמאחר ולא מוציא בשפתיו ענין הנסיעה, ורק מהרהר בה, אין בזה איסור של דיבור חול בשבת. ומותר לומר כן אפילו אם הוא נוסע לעיר אחרת, ובלבד שיאמר בלשון הליכה. ולדבר מצוה מותר.

יא הרואה את חבירו בשבת, מותר לומר לו שיסע עמו למחרת לצורך איזה דבר מצוה. אבל שלא לדבר מצוה אסור לומר למחר אסע למקום פלוני, אלא יאמר לו למחר אלך למקום פלוני.

יב גוי המראה לישראל מטבע או שטר בשבת, ושואלו אם הוא טוב או מזוייף, וכדו׳, אין להשיב לו, שמאחר והוא יודע שאסור לנו לומר לו, ליכא איבה. וגם יכול להגיד לו בפירוש שאסור לנו לדבר בזה בשבת. [ילקו״י שבת כרך ב עמוד קעט].

יג וכל שכן שאסור להשיב כן לישראל מחלל שבת בפרהסיא. [ילקו״י שבת כרך ב עמוד קעט].

יד מותר לחפש בשבת מלמד לבנו ללמדו ספר או אפילו אומנות, ולדבר עמו על כך ואף להבטיח לו שכר, ובלבד שלא יפסוק עמו הסכום. [ילקו״י שבת כרך ב עמוד קפ, ועמוד תרכה].

טו חשבונות שאין בהם צורך לשבת, מותר מן הדין לחשבם בשבת, כגון כך וכך הוצאנו בחופת בננו, כך וכך חייליו של המלך וכו׳. וכן אם כבר פרע לפועלים את שכרם, מותר לחשב כמה הוצאות הוציא עבור דבר פלוני. [ילקו״י שבת כרך ב עמוד קפ].

טז אף על-פי שמותר לחשב בשבת חשבונות שאין בהם צורך, וכגון, כמה מעות היו לו בשנה שעברה, וכמה הוצאות הוציא עבור חתונת בנו, וכיו״ב, מכל מקום יש להמנע מזה משום שיחה בטלה בשבת, שכבר אמרו חז״ל (שבת קיג:) ״ודבר דבר״, שלא יהיה דיבורך של שבת כדיבורך של חול. ופירשו התוס׳, שאין לדבר ולשוחח כל כך כמו בחול, וכמו שאמרו במדרש (ויקרא רבה פרשה לד) ר׳ שמעון בר יוחאי היתה לו אמא זקנה שהיתה מרבה לדבר, כדרך הנשים, אמר לה אימא! שבת הוא, ושתקה. ועוד אמרו בירושלמי, בקושי התירו שאלת שלום בשבת. לכן ראוי לחסוך במלים מלבד בדברי תורה, כמו שדרשו חז״ל על הפסוק ״האמנם אלם, צדק תדברון״ (חולין פט.), וכל שכן בשבת. שאין שיחה בטילה ראויה ליראי חטא. וגם בחול ראוי להימנע מזה שלא לצורך. [ילקוט יוסף שבת כרך ב׳ עמוד קפא].

יז מותר לדבר על מחיר חפץ שקנה, אם כבר שילם על החפץ, או אפילו אם עדיין לא שילם, אבל המחיר הוא קבוע, ואינו צריך לחשבו. אולם אם יודע שחבירו רוצה לקנות דבר מסויים, אסור לומר בשבת בכך וכך קניתי דבר זה, אבל אם אין חבירו מעוניין ברכישת הדבר, והוא משיח דברים בעלמא, כגון כך וכך עלה לי חפץ פלוני, מותר. וגם בזה ראוי להמנע מלדבר כן בשבת, וכמבואר. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד קפא].

יח מותר לחשב בשבת [בעל פה] עניני צדקה ושאר צרכי-צבור. ולכן מותר לקבוע סכום חלוקה לעניי העיר, ולישיבות הקדושות. אבל מקח וממכר ממש אין להתיר גם לעניני מצוה. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד קפב].

יט ולפיכך מותר לחשב בשבת כמה הוצאות יצטרך להוציא עבור סעודת מצוה, כגון סעודת נישואין, או סעודת בר-מצוה, או סעודת סיום מסכת. [ילקו"י שבת כרך ב עמוד קפב].

כ אסור לשכור פועל בשבת, אפילו פועל גוי, כדי לעשות לו מלאכה עם צאת השבת, אף אם לא ידבר עמו על התשלום. אבל בדרך רמז מותר, וכגון שאומר לחבירו או לגוי: הנראה בעיניך שתוכל לעמוד עמי לערב, אף על-פי שמבין מתוך כך שצריך לו לערב לשוכרו. אבל לא יאמר לו היה נכון עמי לערב, שזה דיבור חול ממש. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד קפג].

כא מותר לשכור גוי בשבת לצורך מלאכות המותרות בשבת, וכגון אם צריך לשכור גוי לשמש כמלצר בסעודת מצוה וכדומה, ובלבד שלא יזכיר שם דמים. [ילקוט יוסף שם עמ' קפג].

כב לא יאמר אדם לחבירו בשבת להיות מוכן אצלו עם רכבו במוצאי-שבת כדי לקחתו, אבל מותר לומר לו זאת ברמיזה. ואם הוא לדבר מצוה מותר בכל אופן. [ילקוט יוסף שם עמ' קפג].

כג מותר לומר לחבירו בשבת שמור לי על פירותי, ואני אשמור לך על פירותיך, אף שנראה כשוכרו בשבת. [ילקוט יוסף שבת כרך ב עמוד קפד].

כד השואל דבר מחבירו בשבת לא יאמר לו בלשון "הלויני", אפילו אם הוא לזמן מועט, אלא יאמר בלשון שאלה, או בלשון בקשה: תן לי. ומותר לסיים ולומר לו: ואחזור ואתן לך. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד קפה].

כה גם בדבר מצוה אין לומר בלשון הלואה, ולכן השואל מחבירו בשבת ספרי קודש, או שאר דברי מצוה, לא יאמר לו בלשון הלויני דבר זה, אלא יאמר לו בלשון שאלה. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד קפו].

כו מותר לומר לגוי שיתן לו חפץ מסויים, אף אם אומר לו בלשון הלויני. [שם עמ' קפו הער' כו].

כז מותר לאדם לבקש מחבירו בשבת כלי שהשאילו, אם צריך לכלי זה בשבת. רק לא יאמר לו בלשון פרעון, אלא בלשון חזרה. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד קפז].

כח מי שנתבקש על-ידי חבירו ליתן לו בהשאלה איזה דבר בשבת, והוא אינו מאמינו שיפרע לו, יכול לקחת ממנו משכון בשבת אם הוא לצורך השבת, כגון שמן ויין, אך כשנותן לו המשכון לא יאמר לו הילך משכון זה. [ילקוט יוסף שבת כרך ב עמוד קפז].

כט מי שלקח מחבירו בהלואה מערב-שבת בקבוקי שמן או יין לזמן מרובה, אסור לפרוע לו בשבת. ואם בעת שמחזיר לו אומר בלשון חזרה ולא בלשון פרעון, מותר. וכל זה בדבר מאכל וצורך השבת, אבל בלאו הכי אסור בכל לשון. [ילקוט יוסף שבת כרך ב עמוד קפז]

סימן שז סעיף י"ב - מה מותר לקרוא בשבת

א אסור לקרוא בשבת בשטרי הדיוטות, אפילו בעיון בלא קריאה. ולכן אסור לקרוא בשבת, [אף בעיון בלבד], בשטרי חוב, חשבונות של העיריה והחשמל, חשבונות הבנקים, חוזה של שכירות, וכל כיוצא באלה. ושטרות אלו דינם כמוקצה בשבת ואסורים בטלטול. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד קפח].

ב מי שזימן אורחים לשבת והכין להם מגדנות מערב שבת, וכתב בערב שבת כמה אורחים זימן וכמה מגדנות הכין להם, אסור לקרוא בשבת מתוך הכתב שמות האורחים המוזמנים, גזרה שמא יקרא בשטרי הדיוטות (וכן פסק מרן בסימן שז סעיף יב). והאיסור הוא אף אם חקק את הרשימה בפנקסו, ואפילו אם הרשימה כתובה על גבי כותל גבוה. אבל אם חקק בכותל חקיקה שוקעת, מותר. אלא שאמרו חז"ל (שבת קנ. וכתובות ה.) חפציך אסורים חפצי שמים מותרים, ולכן המנהג בתפוצות ישראל שהשליח צבור קורא בשבת מתוך הכתב נדבות היחידים, וכן קורא בשבת בזמן קריאת התורה בין גברא לגברא, מתוך הכתב, שמות הנפטרים באותה שנה, כדי לעשות להם השכבה. וכן בסעודת מצוה יש להקל לקרוא את שמות המוזמנים מתוך הכתב. והיינו דוקא בשמש. ואחר שהשלים מלאכתו וקרא את המוזמנים אסור לו לעיין ברשימה בשבת. [ילקו"י שבת ב עמוד קצ].

ג נכון להחמיר שלא לערוך בחירות לועד בית הכנסת בשבת, בין אם הבחירה נעשית באמצעות פתקים שהכינו אותם מערב-שבת, ועליהם שמות המועמדים, ובין אם הבחירה נעשית על-ידי סיכות שמצמידים אותם סמוך לשמות הנבחרים. אולם במקומות שהגבאים הנוכחיים אינם מאפשרים התרחבות שיעורי התורה לנוער ולמבוגרים, ויש בהם שאינם מוחזקים כל כך כיראי שמים ואוהבי תורה ולומדיה, והבחירות נועדו לבחור גבאים יראי ה' שיחזקו את בדק הבית מבחינה רוחנית, בזה מותר לערוך את הבחירות אף בשבת, כשאין אפשרות לקיים את הבחירות אלא ביום שבת, שאז באים רבים לבית הכנסת. [שם עמו' קצב].

ד יש נוהגים להטיל גורל בין המתפללים, מי יעלה לספר תורה, וכדומה, על-ידי פתקים שכתובים בהם שמות המתפללים, ומערבבים אותם, ומי שיעלה הפתק ששמו רשום עליו, הוא יזכה לעלות לספר תורה. ואף על פי שלכתחלה אין ראוי לעשות כן בשבת, מכל מקום המקילים בזה יש להם על מה שיסמוכו. אך טוב יותר למכור את העליות, כפי שפשט המנהג. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד קצה].

ה גבאי שיש לו מחברת ובה שמות המתפללים, מותר לו לעיין בשבת במחברת כדי לכבד בעלייה לספר תורה את המתפללים לפי סדר מסויים, ואין בזה משום גזרת שטרי הדיוטות. וכן הנוהגים שכאשר יש בשבת חתן או אבי הבן בבית הכנסת, הגבאי או השמש מזמינים את הקרואים לספר תורה מתוך הכתב שנכתב בערב שבת, יש להם על מה שיסמוכו. וכן פרנס המסדר את העולים לספר תורה מתוך הכתב, מותר, מפני שהוא צורך מצוה. [שם עמו' קצה].

ו ישיבות ומוסדות הכותבים על גבי לוח המודעות את שמות התורנים לסידור חדר האוכל, או סידור הספרים, מותר לעיין ברשימה זו כדי לדעת מי הוא התורן לשבת, ואין לחוש שמא יבואו למחוק מהרשימה, [מאחר ורק מסדר התורנות הוא זה שרשאי לשנות את התורנות]. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד קצו].

ז מותר לערוך אסיפה של ראשי הקהל בשבת, כדי לדון בתקנות הקהל, ולא גזרינן בזה שמא יכתבו פרוטוקול. ואם חוששין שהדבר יגרום לחילול שבת באיזה אופן, ראוי להימנע מזה. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד קצו].

ח מותר לקרוא בשבת את המודעות העוסקות בעניני מצוה והמתפרסמות בלוח המודעות שבבית הכנסת, וכגון, זמני התפלה והשיעורים, הרצאות והספדים, ומציאות ואבידות וכיו"ב. אך מודעות העוסקות בעניני מסחר, אפילו מסחר בעניני מצוה כגון מכירת אתרוגים או ספרי קודש, אין לקוראם בשבת. ולכן כשיש מודעות של מסחר בלוח המודעות שבבית הכנסת, טוב ונכון שהגבאים יכסו במפה מער"ש את החלק העוסק בעניני מסחר שבלוח המודעות. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד קצו].

ט אסור לעיין בשבת בלוח הזמנים של האוטובוס או הרכבת, הן אם מעיין בלוח זה בתחנת האוטובוס, והן בביתו. [ילקו״י שבת כרך ב עמוד קצז].

י מה שנהגו להקל לקרוא בשבת בשלטים הרשום בהם שמות הרחובות, יש לזה סמוכין בהלכה, והנח להם לישראל במנהגם. [ילקו״י שבת כרך ב עמוד קצז].

יא המהלך בדרכו בשבת, מותר לו לקרוא את השמות של החנויות והפירמות שלהם, והמחמיר תבא עליו ברכה. [ילקו״י שבת כרך ב עמוד קצח].

יב הנוהגים לקרוא בשבת מה שכתוב על גבי אריזות של מזון, ותויות של בקבוקי שתיה וכיוצא בזה, אין בזה איסור משום שטרי הדיוטות. [ילקו״י שבת כרך ב עמוד קצח].

יג מותר להסתכל בספר טלפונים כדי לבדוק כתובת של אדם מסויים, ואין בזה איסור משום גזירת שטרי הדיוטות. [ילקוט יוסף שבת כרך ב׳ עמוד קצח].

יד אסור לקרוא בשבת מכתבים ואגרות שלום, או כרטיסי ברכה לשנה טובה, שגזרו חז״ל שמא יבוא לקרוא בשטרות שיש בהם עניני מקח וממכר. [ילקו״י שבת ב׳ עמוד קצח].

טו מכתב שהגיע לידיו בשבת, ולא קראו עדיין, מותר לעיין בו בשבת מבלי להוציא בשפתיו, שיתכן ונכתב בו דבר שיש בו צורך היום או צורך הגוף. [ילקו״י שבת ב׳ עמוד קצט].

טז מכתבים שכתוב בהם דברי-תורה, מותר לקוראם בשבת, בין אם הגיעו לידיו מערב- שבת, ובין אם הגיעו לידיו בשבת. [ילקוט יוסף שבת כרך ב׳ עמוד ר].

יז מחברת שכתוב בחלקה דברי תורה, וחלקה האחר ריק, אפילו הכי מותר לקרוא בה בשבת. [ילקוט יוסף שבת כרך ב׳ עמוד ר׳].

יח מותר להסתכל בשבת באלבום-תמונות משפחתי, או בתמונות רבנים וגדולי תורה. וכן מותר לקרוא את שם הרב הכתוב בתחתית התמונה. וכן מותר לתלות בדפנות הסוכה תמונות של רבנים, וכן פסוקים וכדו׳, אף שקוראים בהם בשבת וביום טוב. [שם עמוד רא].

יט יש להקל לחלק לילדים בשבת תמונות של רבנים לאחר קריאת התהלים, אף בתמונות שכתוב בהם שמו של הרב. ומכל מקום אסור לקרוא בשבת כתב הסבר למאורעות הכתוב בתחתית תמונות שונות וציורים, גזירה שמא יקרא בשטרי הדיוטות. [שבת כרך ב׳ עמוד רב].

כ גבאי צדקה המכינים את הקבלות מערב-שבת, ומחלקים אותם בליל שבת או ביומו, ועושים כן מפני שרבים מהקהל אינם באים לבית הכנסת אלא בשבת ומועד, אף על פי שיש ללמד עליהם זכות שהרי הדבר נעשה לצורך מצוה, ולא לצורך הדיוט, מכל מקום נכון שלא לחלק את הקבלות בשבת, אלא ישלחו אותם לתורמים בימי החול. ובמקומות שאין שם עירוב אסור לחלק את הקבלות בשבת, מחשש שיוציאום מרשות לרשות. ואף אם מקבלי הקבלה בלאו הכי מטלטלים בשבת באיסור, אסור לסייע בידם להרבות בשיעור ההוצאה, ולכן ישלחו את הקבלות לתורמים בימי החול. [ילקו"י שבת כרך ב עמוד רג].

כא במקום צורך מותר לחלק בשבת הזמנות לסעודת מצוה, כגון סעודת נישואין, או סעודת בר-מצוה, וכדומה, שמעיקר הדין מותר לקרוא בהזמנות אלה בשבת, ואין להם דין שטרי הדיוטות או מכתבים, מאחר שהם עוסקים בסעודת מצוה. וכל זה בתנאי שאינו מכשילם בטלטול ההזמנה מרשות לרשות. ומיהו נכון יותר להחמיר ולחלק את ההזמנות בימי החול.

כב אין לקרוא בעתון [דתי] בשבת, ובפרט בן תורה, שיש בזה ביטול תורה. ומכל מקום המקילים בקריאת החדשות מהעיתון בשבת דרך עראי, ויש להם הנאה בקריאה זו, יש ללמד עליהם זכות, אחר שמצינו לכמה פוסקים שהקילו בזה אם הוא לצורך הנאתו. ובלבד שלא יקרא בעניני מסחר, ולא במודעות שבהן מתפרסמות הצעות קניה ומכירה, הצעות עבודה, והוראות בישול. וכן לא יקרא את הכיתוב שתחת התמונות. [ילקו"י שבת ב' עמוד רו].

כג הדבר ברור שאסור לקרוא בעיתונים חילוניים אפילו בימות החול, וכל שכן בשבת, [ועיתונים אלה יש להם דין מוקצה בשבת]. ומצוה רבה לפרסם איסור חמור זה בקרב ההמון אשר נכשלים בקריאת עיתונות חילונית בעוה"ר, ולהסביר להם שהדבר הוא איסור על- פי ההלכה, שיש בהם הרבה דברי כפירה וזלזול בתורה ובלומדיה, ושאני מינות דמשכי. וגם הם מלאים בפריצות וניבול פה ודברי הבל. ושומר נפשו ירחק מהם שלא להכניסם לביתו כלל, [ובפרט כשיש בביתו ילדים קטנים, שמרעיל את נפשם]. ואסור למכור עיתונים אלה, אף אם יש שם חנויות אחרות המוכרות עיתונים חילוניים. והמוכר עיתונים חילוניים עובר משום מסייע בידי עוברי עבירה. ואב שמבקש מבנו שיקנה לו עיתון חילוני, אף אם אביו הוא ישראל מומר שבלאו הכי אינו שומר תורה ומצוות, אין לו להישמע לבקשתו לעבור על דברי תורה. [ילקו"י שבת ב' עמו' רט].

כד דברי תורה המתפרסמים בעיתונים [דתיים], אין כל איסור לקוראם בשבת. ובלבד שיקפיד שלא יעיין בעניני מקח וממכר שבעיתון. [ילקו"י שבת כרך ב עמוד רי].

כה מי שחיבר ספר וקיבל מהדפוס עלי ההגהה בערב שבת, ורוצה ללמוד בהם בשבת, ואגב עיונו ולימודו בהם, אם ימצא בהם טעות הדפוס, יעשה קו לסימן בציפורן, מותר לעשות כן, אבל אם כל כוונת קריאתו הוא אך ורק לשם ההגהה לתקן טעויות הדפוס אחר השבת, אסור. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד ריא. שוב יצא לאור הליכות עולם ח"ג, ושם עמוד קצב כתב כדברינו וראה עוד בילקו"י השביעית והלכותיה, עמוד רמג, שאין לגזור גזירות מדעתינו].

כו סופר הרגיל להגיה את ספרי התורה שבבית הכנסת מידי שבוע, כדי לתקן את הטעויות שבספר, אסור לו לקרוא בספר תורה בשבת כדי להגיה את הספר תורה, על מנת שיוכל לתקן מיד במוצאי-שבת, דיש בזה איסור משום ממצוא חפציך ודבר דבר. [ילקו"י שבת ב' עמוד ריא].

כז מליצות ומשלים של דברי חולין והבל, או ספר שיש בו דברי חשק [רומן] ומלחמות, אסור לקרות בהם בשבת. ואף בחול אסור לקוראם, ועובר משום אל תפנו אל האלילים, לא תפנו אל מדעתכם. ובדברי חשק ועיתונות חילונית מבואר בשלחן ערוך שיש בהם גם איסור משום שמגרה יצר הרע בעצמו. ומי שחיברן ומי שהעתיקן, ואין צריך לומר המדפיסן, מחטיאין את הרבים, ועוונם חמור מאד, ועתידים ליתן את הדין. [ילקוט יוסף שבת ב' עמ' ריב].

כח נכון להחמיר שגם הנשים לא תקראנה בשבת בספרי בישול, אף אם הן נהנות מקריאה זו. וכן אם מתפרסמות כתבות בעיתונות [החרדית] בענינים אלה, נכון להחמיר שהנשים לא תקראנה בשבת כתבות אלה. [ילקוט יוסף שבת כרך ב עמוד ריג].

כט אין ללמוד בשבת אלא בדברי תורה, שלא ניתנו שבתות וימים טובים לישראל אלא לעסוק בתורה, (ירושלמי סוף פרק טז דשבת). ואפילו בספרי חכמות כגון ספרי רפואה אסור, ומיהו אם הרופא צריך לעיין בספרי הרפואה לצורך היום רשאי לעשות כן. וכן תלמיד המתמחה לרפואה, ועומד למבחן על זה אחר השבת, והזמן דוחק, רשאי לסמוך על דעת הרמב"ן והרשב"א שמתירים לעיין בספרי חכמות בשבת. ואסור ללמוד חכמת הניתוח בשבת, גם בניתוח שאם יצטרכו לו יהיה בזה משום פקוח נפש. ואם לומד חכמת הניתוח אצל רופא גוי, ואי אפשר לדחות לימוד זה לימות החול, יש מקום להקל בזה, אם יכול ליזהר שלא ליגע במת, ושלא להכשל ח"ו בשאר איסורי שבת. ונכון לעשות שאלת חכם בכל מקרה. [ילקוט יוסף שבת כרך ב עמוד ריד, ובמהדורת תשס"ד עמוד תרכו].

סימן שז - דין אמירה לגוי בשבת

א כל דבר שאסור לישראל לעשותו בשבת, אסור לומר לנכרי לעשותו, בין אם יעשה זאת בשבילו בחנם, בין אם יעשה זאת תמורת תשלום. בין מלאכות האסורות מן התורה, ובין מלאכות האסורות מדברי סופרים. ואין הבדל בין אם אומר לו מערב-שבת לעשות לו המלאכה בשבת, או אם אומר לו כן בשבת עצמה. [ואף במקום מצוה אסור לומר מערב שבת לנכרי שיעשה מלאכה בשבת האסורה מדאורייתא. ובמלאכה דרבנן ראה להלן סעיף נג]. ויש מי שאומר שאיסור אמירה לגוי בעצם יום השבת הוא מן התורה, אולם לדינא אמירה לגוי גם בשבת עצמה אינה אסורה אלא מדרבנן. [ילקו״י שבת א׳ סי׳ רמו, ובאורך בשבת ב׳ עמ׳ רכז, ועמ׳ תרלא].

ב אסור לרמוז לנכרי בשבת בלשון ציווי שיעשה מלאכה בשבילו, אפילו אם רומז לגוי בידיו או בראשו וכדו׳. אבל אחר השבת מותר לומר לו ברמז למה לא עשית עבורי דבר פלוני בשבת שעברה [אף שהוא רמז ברור], והנכרי מבין מתוך דבריו שרצונו שיעשה כן בשבת הבאה. וראה להלן סעיף כד. אבל רמז שאינו בלשון נוכח וציווי, אלא דרך סיפור דברים בעלמא, מותר אפילו בשבת עצמה, וכגון שאומר לו: הנר אינו מאיר יפה, והנכרי שומע ומבין מאליו ומתקנו. ואף על פי שהדין ידוע שאם הדליק גוי את הנר לצורך ישראל, אפילו עשה כן מעצמו, אסור ליהנות ממנו ישראל עד אחר השבת בכדי שיעשו, כאן מדובר שאפשר ללמוד בדוחק לאור הנר (כשיש שומר עליו שלא יטה), הילכך אין כאן הנאה ממש ממה שעושה הגוי, וברמז כזה מותר אף לכתחלה. וכן גוי שהביא לישראל בשבת מעטפה סגורה, ובה מכתב, אומר לגוי ״איני יכול היום לקרות המכתב כי היום שבת״, והגוי מבין, ופותח אותה כדי שיוכל הישראל לקרות המכתב. וכן כל כיוצא בזה. ומעיקר הדין יש להקל בזה אף באמירה בפירוש. [ילקוט יוסף, שבת כרך ב׳ עמוד רלו].

ג לפיכך מי ששכח להדליק אור בבית, או שאירע לו קצר חשמלי, ויש שם נרות שיכול להשתמש קצת לאורם, מותר לרמוז [דרך סיפור דברים] לנכרי שידליק את החשמל, כגון שיאמר לו אין אור הנרות מספיק, ואז מותר להשתמש באור זה כל דבר שיכל לעשותו קודם הדלקת החשמל, אפילו שימוש שעל ידי הדחק. [וכמבואר בסימן רעו]. [ילקו״י שבת ב׳ עמוד רלח].

ד אולם מי ששכח להדליק את האש בכיריים של הגז, או ששכח להכניס את תקע חוט החשמל של הפלאטה או של התנור בשקע החשמל, אין להקל לרמוז לגוי [אף בלשון סיפור דברים] שיחבר את התקע לשקע בשבת, שהרי אסור לו ליהנות ממלאכת גוי בשבת. ואפילו אם עשאו הנכרי מעצמו בשבת, אסור ליהנות ממנו בשבת. וגם במקומות שיש שם ״גוי של שבת״ המקבל שכר [אחר השבת] על כל פעולה שעושה עבור הישראל, אין להקל שיעשה מלאכה בבית ישראל. [ילקוט יוסף שבת ב׳ עמוד רלח, ושם דחינו מ״ש במנוחת אהבה להקל בזה, שהרי בש״ע לא התיר בכהאי גוונא שגוי יתפור חליפה ויכתוב ספר אלא בבית גוי, ולא בבית ישראל].

ה אסור לכתוב מערב שבת על פתק לעשות איזה מלאכות בשבת, ולהראות את הפתק לגוי בשבת [או מערב שבת], כדי שיעשה אותם, דהוי רמז בדרך ציווי. [ילקוט יוסף שם, עמוד רמא].

ו מותר לומר לגוי בשבת לתת על הפלאטה תבשיל שרובו רוטב, אף שהתבשיל יכול להגיע לחום שהיד סולדת בו. וכן מותר לומר לגוי לחמם על הפלאטה מים צוננים, אם הוחמו מערב שבת בחום שהיד סולדת בו, דכיון שיש בדבר מחלוקת בפוסקים אם יש בזה משום בישול או לא, ולדעת הרמב״ם והרשב״א הדבר מותר, מותר לומר לגוי לעשותו בשבת, [אף שההלכה נפסקה לאסור בזה על ידי ישראל, משום ספק דאורייתא לחומרא]. מכל מקום על ידי גוי מותר מאחר שאמירה לגוי שבות והוה ליה ספק במילתא דרבנן, וספק דרבנן לקולא. ואין הבדל בזה בין דברים האסורים מן התורה, לדברים האסורים מדברי סופרים ונפסקה בהם ההלכה לאסור בישראל, דכל שיש מחלוקת הפוסקים על ידי גוי מותר. [ב״י סי׳ שיד ״ומיהו ע״י גוי שרי כיון דאיכא מאן דשרי״. וכ״כ בשיו״ב, שער אריה, תפארת ישראל, ועוד. ומ״ש הרמ״א ברנג ס״ה דאם אמר לגוי להחם הקדרה אם נצטנן אסור לאוכלו וכו׳, היינו שאמר לגוי להחזיר על אש גלויה, והרשב״א איירי כשאמר להדליק אש, כמבואר בב״י בשם הרשב״א. וע׳ בביאור הלכה. וראה בילקו״י שבת ב׳ עמו׳ רמא, ועמ׳ תרכז, ושבת ג׳ עמ׳ רז, ובשאר״י ח״ג עמוד תה].

ז והוא-הדין לענין תבשיל שנתבשל כמאכל בן דרוסאי, שאם יש צורך בדבר ואין לו עצה אחרת, מותר לומר לגוי בשבת להניחו על גבי פלאטה חשמלית [הדלוקה מבעוד-יום] אף שעל ידי כך ייגמר הבישול. [ילקוט יוסף שבת כרך ב עמוד רמב].

ח דבר שאינו אסור מצד הדין אלא מצד חומרא וחסידות, מותר לומר לגוי לעשותו בשבת לצורכו. [ילקוט יוסף שבת כרך ב עמוד רמב].

ט ישראל המטלפן במוצאי-שבת מארץ ישראל לחוץ-לארץ לגוי הנמצא בחו״ל, ורוצה לצוותו על עשיית איזה דברים לצורך הישראל, אף על פי שהגוי יעשה דברים אלו בשבת, אין בזה איסור אמירה לגוי, מאחר שבמקומו של הישראל כבר יצאה השבת. [ילקו״י שם עמ׳ רמג].

י מי שיודע שקרוביו החילוניים בחוץ לארץ מטלפנים אליו מארצות הברית לארץ ישראל במוצאי שבת שלנו, לא ירים את שפופרת הטלפון, משום איסור מסייע בידי עוברי עבירה, שהרי במקומם עדיין הוא שבת. [ילקוט יוסף שבת כרך ב׳ עמוד רמג].

יא מותר לתושב ארץ ישראל לשלוח פקס [פקסמיליה] מארץ ישראל לארה״ב במוצאי שבת שלנו, אף ששם עדיין שבת, ובלבד שלא יכשילם בקריאת שטרי הדיוטות, או בטלטול הנייר בשבת. [ילקוט יוסף, שבת כרך ב׳ עמוד רמג].

יב מותר לרמוז לכלב או לקוף מאומנים שיכבו את החשמל בשבת, ולעשות שאר מלאכות האסורות בשבת. וכל זה בבעלי חיים שאינם שלו, אבל בבעלי חיים שלו, אין להקל. [ילקוט יוסף, שבת כרך ב עמוד רמה].

יג אסור לומר לנכרי בשבת שיעשה מלאכה בשביל הישראל במוצאי-שבת, או בשאר ימי החול, אפילו במלאכות האסורות מדרבנן. אבל מותר לרמוז לו כן, וכגון הנראה לך שתוכל לעמוד עמי לערב, אף על-פי שמבין מתוך כך שצריך לשוכרו בערב לאיזו מלאכה. ולדבר מצוה אם הוא באיסורי תורה מותר לומר לו שיעשה המלאכה במוצאי שבת. ובאיסור דרבנן מותר לומר לו שיעשה אף בשבת. [ילקוט יוסף, שבת כרך ב' עמוד רמו].

יד במקום צורך מותר להזמין מונית מערב שבת מחברה של גויים, כדי שיבואו לקחתו מיד בצאת השבת. [ילקוט יוסף, שבת כרך ב' עמוד רמו בהערה].

טו יש אומרים שאיסור אמירה לגוי הוא גם באופן שאומר לגוי אחד שיאמר לגוי חבירו שיעשה מלאכה בשבילו. ויש חולקים. ובמקום מצוה דרבים, כגון תפלה בבית הכנסת, יש לסמוך על המקילים. [ילקוט יוסף, שבת כרך ב' עמ' רמז. ראה במשנ"ב סי' שז ס"ק יא, וס"ק כד].

טז אסור לתת מעות לאינו יהודי מערב-שבת, כדי שיקנה בהן בשביל הישראל בשבת. ואף אם נותן לו המעות מתחלת השבוע על מנת שיקנה בהן בשבת, אסור. והני מילי שאומר לו בפירוש לקנות "בשבת", אבל אם אומר לו לקנות בסתם ולא אמר "בשבת", אפילו אם הגוי קונה בשבת מותר, והוא שקצץ לנכרי לשלם לו שכר טרחו, שאז הנכרי אדעתא דנפשיה עביד. ואף אם אי אפשר לנכרי לקנות החפץ אלא בשבת, מפני שיום השוק הוא ביום שבת בלבד, או שאין שהות לקנות אלא בשבת, יש להקל במקום צורך, כל שלא הזכיר בפירוש "בשבת". אבל אם יש שהות לקנות ולמכור מבעוד יום, מותר אפילו בלא קצץ. [ילקוט יוסף, שבת ב' עמוד רמח].

יז וכן יכול לומר לו קנה לעצמך, ואם אצטרך אקנה ממך לאחר השבת. ומותר להלוות לגוי מעות מערב-שבת לצורך זה. ואף אם מבטיחו שיקנה ממנו לאחר השבת, ויתן לו שכר טירחתו, יש לצדד להקל, כיון דעכשיו הרי הגוי קונה לעצמו. [ילקו"י שבת ב' עמוד רנ].

יח מותר לכתוב צ'יק מערב שבת לגוי, ולציין תאריך של שבת, אף שהגוי פודהו לעצמו בשבת [בחוץ לארץ], ואם נתן לו צ'יק שהתאריך בו לשבת, והגוי פורט הצ'יק לצורך ישראל, ולא אמר לו בפירוש שיפרוט בשבת, ויכול לפדותו אחר שבת, ומה שמזדרז לפדותו בשבת אדעתא דנפשיה קעביד, צריך שיקצוץ עמו שכר על זה, ומותר. [שם עמ' רנ].

יט אם גוי בא לעיר והציע את סחורתו למכירה, ובהם ספרי קודש, ואי אפשר לקנותם ממנו בימי החול, מותר לומר לגוי שיקנה ספרים אלו, כדי שהספרים לא יבואו לידי ביזיון. [ילקוט יוסף, שבת כרך ב' עמוד רמט].

כ מותר ליתן לאינו יהודי [מערב-שבת] בגדים למכור, ובלבד שיקצוץ עמו שכר, ולא יאמר לו למכור בשבת. [ילקו"י שבת ב' עמוד רנ].

כא וכן מותר ליתן לו סחורה בקומסיון, [שמשלם לו רק אם מצליח למכור, ואם לאו מחזיר לו את הסחורה], כדי שימכור את הסחורה, אף אם הגוי מוכרה גם בשבת. שהרי האינו יהודי עושה המלאכה לטובת עצמו, [שמקבל על זה רווחים], ואדעתא דנפשיה קעביד. ובלבד שלא יאמר לו למוכרה בשבת. [ילקוט יוסף, שבת כרך ב' עמוד רנא].

כב מותר ליתן לאינו יהודי מעות להתעסק בהם בבורסה, ולחלוק עמו את השכר בשוה, אף אם הנכרי עוסק בהם גם בשבת. שהרי אין מלאכה זו מוטלת על ישראל לעשותה. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד רנב].

כג מכתב שהגיע לבית הישראל בשבת, מותר לומר לגוי שיקרע את המכתב כדי שיוכל לקוראו. ויש אומרים שלכתחלה צריך לומר לו בלשון רמז, כגון, איני יכול לפתוח המכתב, כדי שיבין מאליו ויפתח את המכתב. ורק אם לא הבין על ידי הרמז, מותר לומר לו בפירוש שיקרע את המכתב כדי שיוכל לקוראו. ומעיקר הדין יש להקל בזה אף באמירה להדיא. וכמבואר לעיל עמוד תקפט סעיף ב'. [ילקוט יוסף, שבת כרך ב' עמוד רנב].

כד יש אומרים שאין לומר לגוי בשבת למה לא רצית לפתוח לי בשבת שעברה את המכתבים שהגיעו בשבילי, שהרי הוא רמז בלשון ציווי. ורק קודם השבת ואחריה מותר לומר כן. ויש מקילין בזה גם באמירה בפירוש, וכן עיקר לדינא. [ילקוט יוסף שבת ב' עמ' רנג. וראה עוד לעיל עמוד תקפט סעיף ב].

כה אסור לומר לגוי קח לך בשר זה ובשל אותו לעצמך, ואפילו אם אינו צריך לדאוג למזונותיו של הגוי, ואין הישראל נהנה ממלאכה זו. וגם מערב שבת אסור לומר כן. וכל שכן במי שמחזיק בביתו שפחה נכריה, וכדומה. אבל מותר לומר לנכרי קח בשר שלך ובשל אותו לצרכך, מאחר והבשר לא היה של הישראל. [ילקוט יוסף, שבת כרך א עמוד רנג].

כו אין לומר לגוי לשטוף כלים בשבת אחר סעודה שלישית, שמאחר שאין זה לצורך שבת ואסור לישראל לעשותו, אסור גם לומר לגוי לעשות בשבילו. שכל דבר שאסור לישראל לעשותו, לכולי עלמא, אסור גם לומר לגוי לעשותו. ואף אם הגוי מדיחם מעצמו, כדי שיהיה פנוי במוצאי-שבת, צריך למחות בידו. אך אם עושה כן בדרך מקרה, או בחדר המיוחד לו,

אין צריך למונעו. [ילקוט יוסף, שבת כרך א עמוד רנד].

סימן שז - אמירה לגוי בדבר שאינו מתכוין למלאכה

כז מותר לומר לאינו יהודי להשתמש במים חמים של בוילר חשמלי, גם אם עושה כן לצורך ישראל, אף על-פי שעל ידי פתיחת הברז יכנסו מים קרים לדוד המים-החמים ומתבשלים בתוכו, אפילו הכי מותר על ידי גוי, דפסיק רישיה בגוי מותר, דמלאכת מחשבת אסרה תורה, ובגוי לא שייך מלאכת מחשבת. וכן מותר לומר לו לעשות כל מעשה שכתוצאה ממנו בהכרח תיעשה מלאכה בשבת, אם אין כאן כוונה לעשיית המלאכה. [ואף על-פי שהוא פסיק רישיה וניחא ליה]. [ילקו"י שבת ב' עמ' רנה. וכ"ד המג"א. ואף שבבי"י סי' שז הביא דברי האגור, דנראה שמחמיר בזה, מ"מ פירש הבי"י בטעם השני, דאיירי כשהשפחה מבעירה בידים לצורך ישראל, ולא בפסיק רישיה. וע' בבי"י סי' שלי"ז דאין למחות ביד גוי המכבד את רצפת העפר. וברמ"א העתיק בלשון מותר. וכתב במשנ"ב דאף שהוא פסיק רישיה, ע"י גוי לא קפדינן כולי האי. ושמא הלשון אין למחות לאו דוקא הוא. וכ"ה במאמ"ר שם. ובסי' רנט ס"ז מבואר להדיא בדברי מרן דמותר ע"י גוי בפסיק רישיה. ודברי הש"ע עדיפי ממה שנתבאר בבי"י, בפרט שלטעם השני שבבי"י הדברים מתאימים למה שנתבאר בש"ע. ועוד יש לומר, דשאני התם דאחר שגזרו לכבד הבית, הוי איסור דרבנן, ואין עומדים על סיבת הדבר אחר שהדבר כבר נאסר].

כח מותר לומר לגוי ליקח מים מהמיחם, גם אם על ידי כך יודלק באופן אוטומטי הגוף- חימום של המיחם, אשר יחמם את המים הקרים. [ילקוט יוסף, שבת כרך ב עמוד רנו].

כט אם שכחו להוציא את המנורה מהמקרר מערב-שבת, ואי אפשר ליקח משם את המאכלים שהכינו לצורך עונג שבת, מותר לומר לגוי להביא דבר מאכל הנמצא במקרר, אף על-פי שעל ידי שפותח את דלת המקרר בודאי תידלק המנורה. [שהרי אינו מצוה אותו למלאכת איסור, וגם אין הישראל מתכוין למלאכה, ולא הוי אלא פסיק רישיה. וכל פסיק רישיה בגוי מותר]. ולאחר שהגוי יפתח את המקרר, ונדלקה המנורה שבתוכה, והוא צריך עדיין להשתמש במצרכי המזון שבמקרר, ויש חשש שהמאכלים יתקלקלו, ואין שם גוי, יכול לסגור את המקרר כלאחר יד. [כי כיבוי הנורה היא מדרבנן, וכשעושה כלאחר יד הוי תרי דרבנן. וכן אפשר להתיר לסגור את דלת המקרר על ידי קטן, דכיון שמדינא מותר בפסיק רישיה בדרבנן, הבו דלא להוסיף עלה בקטן]. אבל לפתוח את המקרר כשהנורה יכולה להדלק, אין להתיר אפילו על ידי קטן, ורק על ידי גוי מותר. ותנור שיש בו גחלים בוערות, אסור לישראל לפתוח התנור כדי להוציא את החמין. [מפני הרוח שמנשבת ומבעירה את הגחלים, ואף שאינו מתכוין לכך, פסיק רישיה הוא בהבערת הגחלים]. ועל ידי גוי מותר לפתוח התנור להוציא החמין. [ילקו"י שבת ב' עמ' רנו. יבי"א ח"י או"ח סי' כח].

לט מי שהשאיר בתוך מכוניתו טלית, או מצרכי מאכל לשבת, ואי אפשר לפתוח את דלת המכונית, שהרי עם פתיחת הדלת תידלק המנורה, מותר לומר לגוי להביא את טליתו או ספריו, הנמצאים במכונית. [ילקוט יוסף, שבת כרך ב עמוד רנו].

סימן שז - עכו"ם העושה מלאכה מעצמו לצורך הישראל

לא נכרי הבא לעשות מעצמו מלאכה האסורה בשבת לצורך הישראל, בביתו של הישראל, צריכים למונעו מלעשות המלאכה בשבת. אבל נכרי הבא לעשות מלאכה בביתו של הישראל לצורך עצמו, אפילו אם עושה כן בכלים של הישראל, אין חייבים למחות בידו, שהרי ניכר שמלאכת עצמו עושה. אך אסור לומר לו שיקח כלים אלה לעשות בהם את מלאכתו. [ילקוט יוסף, שבת כרך ב' עמוד רנז].

לב מה שמצוי כיום בכמה בתי חולים, שמי שנולד לו בן או בת, הנהלת בית החולים נותנת רשות לעובד קבוע שהוא נכרי לצלם את התינוק, ואחר כך מביאים את התמונה להורים, מי שמיקל לקבל את התמונה אחר השבת, יש לו על מי שיסמוך. אך ברור שלכתחלה יש למנוע מהגוי לצלם, דהוי כגוי העושה מלאכה לצורך ישראל בשבת. [ילקוט יוסף שבת ב' עמ' רנז בהערה].

לג נכרי או עוזרת בית נכריה, הבאים להדליק את האור בבית הישראל לצורך הישראל, צריך למחות בידם שלא יעשו כן. אבל אם באו להדליק את האור לצורך עצמם, אין צריך למחות בידם. ואם רוצה למחות בידם, רשאי. [ילקוט יוסף, שבת כרך ב עמוד רנח].

לד עוזרת בית נכרית התופרת כפתור בחולצתו או במעילו של הישראל, צריך למחות בידה, ולמנוע זאת ממנה. אבל מותר לשפחה נכרית לתקן את בגדיה בשבת בבית בעל הבית היהודי, אם ניכר שמלאכת עצמה היא עושה. [ילקוט יוסף, שבת כרך ב' עמוד רנח].

לה שפחה השוטפת כלים בשבת במכונת מדיח כלים חשמלית, אין צריך למחות בידה, מאחר שעושה כן על דעת עצמה, והרי יכולה לשטוף כלים בכיור. ולגבי סעודה שלישית ראה לעיל סעיף כו. [ילקוט יוסף שם, עמוד רנח].

לו המתארח בבית מלון בשבת, ומבקש בקבוק שתיה וכדומה, ויודע שבקשתו זו תירשם בשבת על ידי השומר הנכרי לחובתו, אף על-פי כן

הדבר מותר, מאחר והנכרי רושם על דעת עצמו ולטובתו, כדי שיוכל לזכור מי הם החייבים בתשלום. [ילקוט יוסף שבת ב' עמוד רנח].

לז נכרי שראה את בני הבית נוטלים את הקדרה מעל האש, ואינם מחזירים אותה לשם, והולך מעצמו לכבות את הגז, אין צריך לומר לו שאסור לכבות את הגז, מאחר שעושה כן שלא על-פי ציווי הישראל. [ילקוט יוסף, שבת כרך ב עמוד רנט].

לח והוא-הדין נכרי הרואה שבני הבית נכנסים למיטותיהם לישון, והולך מעצמו ומכבה את החשמל, אין צריך למונעו מלכבות, מאחר שעושה כן שלא על-פי ציווי הישראל. [שם]

סימן שז - אמירה לגוי להנצל מהפסד וכדומה

לט מי שיש לו סחורה בחצרו, וחושש שתיפסד מפני הגשמים או מפני החמה, מותר לקרוא לאינו יהודי, אף על-פי שיודע שהאינו יהודי יציל הממון, ויכניס את הסחורה מרשות הרבים לרשות היחיד. ובלבד שלא יאמר לו בפירוש. [ילקוט יוסף, שבת ב' עמוד רס].

מ וכן מותר לומר לאינו יהודי כל המציל אינו מפסיד, כמו שהתירו לומר כן בדליקה. אבל אסור לומר לגוי בלשון נוכח "אם תציל לא תפסיד", דכיון שאומר כן ליחיד נראה כשלוחו. [ילקוט יוסף, שבת כרך ב עמוד רסא].

מא קבלן שהשאיר שקי מלט ברשות הרבים, ובשבת התחילו לרדת גשמים ויש חשש ששקי המלט יפסדו, מותר לקרוא לאינו יהודי, אף על-פי שודאי יודע שהאינו יהודי יציל השקים ויכניסם לרשות היחיד. ואם רוצה להכניסם מכרמלית לרשות היחיד, והוא הפסד גדול, מותר אף לצוותו שיכניסם למקום מסתור. [ילקוט יוסף, שבת כרך ב' עמוד רסא].

מב כיריים של גז הדולקות מערב-שבת, ואחר שהסירו משם את הקדירות וסיימו את האכילה, אין בהם כל צורך, אסור לומר לנכרי שיכבה את הגז, אף שיש בזה הפסד הגז. אבל מותר לומר לו בדרך רמז "חבל על הגז שמתבזבז", מאחר שאינו אומר לו בפירוש לכבות את הגז, וגם אינו רומז בלשון ציווי. ולמי שהדבר אצלו הפסד גדול, יש להקל אף באמירה. ויש מתירים לומר לנכרי להנמיך את הגז, כשיש חשש שהתבשיל הנמצא על הגז ישרף ויתבטלו מעונג שבת. [ילקוט יוסף, שבת כרך ב' עמוד רסב].

מג אם הגז נכבה מהרוח, בשבת, מותר אף ליהודי לסגור את ברז הגז, כדי לעצור את דליפת הגז. ואין צריך לעשות כן בשינוי או על ידי קטן. [ילקוט יוסף, שבת כרך ב' עמוד רסג].

מד כירים של גז הדולקות מערב-שבת, ויש עליהם תבשיל וכדומה, וחושש שבמהלך השבת יגמר בלון הגז והגז יכבה, מותר לומר לנכרי בשבת [בעת שהאש עדיין דולקת] שיפתח גם את מיכל הגז הרזרבי, כיון שיש בזה צורך עונג שבת. [ילקוט יוסף, שבת כרך ב' עמוד קסג].

מה מי ששכח לכבות את הדוד-החשמלי [בוילר] מערב-שבת, ואין שם טרמוסטאט המפסיק את פעולת החשמל באופן אוטומטי, ויש חשש שהדוד או הצנורות יתפוצצו, ויגרום נזק, אם יש שם גוי מותר לומר לו לפתוח את ברז המים החמים בקילוח דק, כדי שעל ידי זרימת המים החמים תימנע התפוצצות הדוד או הצינורות. [שהרי אין כאן אלא פסיק רישיה של מלאכת בישול, וכל פסיק רישיה כשאין כוונה למלאכה, מותר על ידי גוי]. ויכול לומר לגוי אף שיכבה את הבוילר. ואם אין שם גוי, מותר לומר לקטן שיפתח את ברז המים החמים בקילוח דק, שיש אומרים דחשיב גרמא, והוי איסור דרבנן, והוא פסיק רישיה בדרבנן דלא איכפת ליה. [שם עמוד רסד].

מו מי שהשאיר את מנורות מכוניתו דולקות, אין להקל לומר לגוי לכבות את המנורות, כיון שאין בזה הפסד גדול. [אלא שהכל לפי מה שהוא אדם]. ואם השאיר את המנוע של המכונית דולק, כל שיש בזה הפסד גדול, יש להקל לומר לגוי שיכבה את המנוע, מאחר שכיבוי המנוע איסורו מדרבנן. ואף אם הגוי פותח הדלת וגורם להדלקת הנורה, שהיא מלאכה דאורייתא, אף על פי כן יש להקל בזה, כיון שאינו מתכוין להדלקת הנורה, אלא הוא פסיק רישיה, ועל ידי גוי פסיק רישיה מותר. [שם עמ' רסד]

מז אם ההסקה נתקלקלה והפסיקה לחמם את הדירה, אסור להזמין נכרי לתקן את ההסקה בשבת, דאף שהכל חולים אצל צינה, לא התירו מלאכה במחובר בבית ישראל. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד רסד הערה מ].

מח ישראל שפתח בשוגג את דלת המקרר בשבת, והמנורה נדלקה, אין לו לסגור בידים את דלת המקרר, שעל ידי כך מכבה את המנורה, אף שאינו מתכוין. אלא יכול לסגור הדלת כלאחר יד, אבל לא בידים, וכמו שנתבאר לעיל סעיף כט. ולסגור על ידי קטן יש להתיר, שכיבוי מתכת אינה אסורה אלא מדרבנן, ובפסיק רישיה בדרבנן רבו המתירים, ועל ידי קטן יש להתיר. [ואם צריך לאוכלים שבמקרר לשבת, יש להקל לומר לגוי שיכבה את המנורה שבמקרר]. [ילקוט יוסף שבת ב' עמוד רסה. שו"ת יביע אומר חלק י' חאו"ח סימן כח עמוד מד].

מט מקרר-חשמלי ששכחו להסיר ממנו את המנורה מערב שבת, כבר נתבאר לעיל [סעיף כט] שאין להקל לפתוח את המקרר על ידי קטן אף שלא

הגיע לחינוך, אחר שידוע שהמנורה שבמקרר תידלק עם פתיחת הדלת, והקטן שביתתו עלינו, וכשהוא אומר לו לפתוח את דלת המקרר נחשב כספי ליה איסור בידים, שגם איסור הבא על ידי פסיק רישיה נחשב כאיסור גמור. ואם המקרר סגור, ואי אפשר ליקח משם את המאכלים שהוכנו לצורך שבת, אם אין שם גוי, יוכל לצוות לקטן להוציא את התקע המחובר לשקע שבדירה בעת שהמנוע פסק. אבל אין להקל לעשות כן על ידי גדול, גם אם יעשה כן בשינוי. [שם שבת ה' עמוד רג, ועמוד תה].

נ ישראל מחלל שבת שעבר ופתח את המקרר למרות שידע שעם פתיחתה תידלק נורה, מותר להוציא מהמקרר מאכלים ומשקים וליהנות מהן בשבת, ולא חשיב כנהנה ממעשה שבת. [ילקוט יוסף, שבת כרך ב' עמוד רסה].

נא ילד שעבר והדליק בשבת את הרדיו בקול רם, והקולות מפריעים לבני הבית לקדושת השבת, יכסה את הרדיו בשמיכות ובזה הקולות יחדלון. ואם לא הועיל, מותר לומר לגוי שהקולות מפריעים ולנו אסור להנמיך, ואז יבין לבדו להנמיך את הרדיו. ומדינא מותר אף לומר לו בהדיא להנמיך הרדיו. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד רסז בהערה].

נב שטרי כסף שהתעופפו מהבית לחצר שאינה מעורבת, מותר לומר לגוי שיאספם ויביאם לביתו, כיון שיש בזה הפסד גדול. ואם התעופפו לרשות הרבים, והוא בהול על ממונו, נכון שיקצוב לו איזה סכום, כדי שיהיה טורח בשביל עצמו, וכיון שאינו עושה המלאכה בבית ישראל, יש להקל. [ילקוט יוסף שבת ב' עמוד רסז. ועיין ש"ע סי' רסו ס"א. ובמשנ"ב סק"ב וסק"ד].

נג מה שיש נוהגים שהגוי בא לבית-הכנסת אחר תפלת ערבית של ליל שבת, ומכבה את כל מנורות החשמל שבבית-הכנסת, אף-על-פי שלכתחלה אין ראוי לנהוג כן, מכל מקום הנוהגים כן יש להם על-מה שיסמוכו. ובפרט בזמן הזה לענין כיבוי החשמל שהיא גחלת של מתכת, שכיבויה אסורה מדרבנן. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד רסח].

נד מותר לומר לאינו יהודי לטלטל מוקצה אם צריך לדבר צורך הרבה, או לצורך מצוה. וכן מותר לומר לנכרי לטלטל בשבת פנס חשמלי דולק [מבעוד יום], אם הישראל צריך צורך הרבה להשתמש בפנס זה במקום אחר, או לצורך מצוה. ואם אינו צריך לדבר הרבה, או שאינו לדבר מצוה, בכל מוקצה שישנה אפשרות לטלטל את המוקצה בטלטול מן הצד, או בטלטול על ידי גופו, מותר לומר לגוי לטלטל בשבילו את המוקצה, דכיון שאינו אומר לו בפירוש שיטלטל את המוקצה בידיו, והגוי יכול לטלטל הדבר בגופו או בטלטול מן הצד, לא הוי בכלל אמירה לגוי. ומכל מקום ראוי שלא להתיר דבר זה אלא לבני תורה ובצינעא. [שם עמו' רסט].

נה המוצא מציאה בשבת, וכגון מעות, אם הוא סך גדול מותר לומר לאינו יהודי שיקח את המעות בשבילו, ויקחם ממנו במוצאי שבת. ובלבד

שלא יטלטלם מרשות לרשות, אלא מכרמלית לרשות היחיד. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד רעא].

נו פמוטים המוקצים בשבת וביום טוב הנמצאים בסוכה, ויש חשש שיגנבום, אם יש בזה הפסד גדול מותר לומר לגוי שיוציאם ויקחם לבית, אף שהוא מוציא מכרמלית לרשות היחיד ומטלטל מוקצה. אבל אין להקל לומר לגוי להוציאם מרשות הרבים לרשות היחיד. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד רעב].

סימן שז - אמירה לעכו"ם במקום צער

נז המהלך בדרך בשבת במקומות שיש בהם עירוב, והמטר ניתך ארצה, ויש לו צער מזה, מותר לומר לגוי שיפתח את המטריה וישאנה מעליו בשבת. והמחמיר תבא עליו ברכת טוב. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד ערב].

נח זגוגיות של משקפיים [עדשות] שנפלו מהמסגרת שלהם, ראוי להחמיר שישראל לא יחזרינה למקומה אפילו ברפיון באופן זמני מבלי להדק את הבורג, אלא אם כן יש בדבר צורך גדול, שאז מותר להחזירה למקומה ברפיון באופן זמני, מבלי להדק את הבורג. ואם יש שם נכרי, יש להתיר לומר לו להחזיר את הזכוכית למסגרת המשקפיים, ובפרט לצורך מצות תלמוד תורה. והיכא דאפשר טוב לעשות כן על ידי אמירה לעכו"ם שיאמר לעכו"ם חבירו לעשות כן. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד רעב].

נט מערכת אזעקה של חנות או של רכב שנתקלקלה והתחילה לפעול בליל שבת, מותר לומר לגוי שיפסיק את פעילות האזעקה. ומותר להראות לגוי את המתג הסודי לכיבוי מערכת האזעקה. [ואף אם על ידי פתיחת דלת המכונית תידלק המנורה שברכב, יש להקל, דלגבי הבערה חשיב כפסיק רישיה דשרינן על ידי גוי. וכיבוי מערכת האזעקה היא מלאכה דרבנן, דשרינן על ידי גוי לצורך הרבה]. [ילקוט יוסף, שבת כרך ב' עמוד רעג].

ס אם שכחו לחתוך נייר טואלט לקינוח מערב שבת, מותר לומר לגוי שיקרע הנייר בשבת. ואם אין שם גוי יכול אף הישראל לחתוך את הנייר בשינוי דרך מרפקו, ולא יקפיד לחותכו בנקבי הנייר. ואם הנייר נחתך בנקבים, אין בכך כלום. [ילקוט יוסף שבת ב' עמ' רעד].

סא יש אומרים שאם עכבר מסתובב בבית, והדבר מבהיל את בני הבית, ואי אפשר לסלקו על ידי מקל, מותר לומר לגוי שיצוד אותו, ויסלקנו מהבית, שמאחר שזו מלאכה שאינה צריכה לגופה, מותר לומר לגוי לעשותה. ויש חולקים. והעיקר לדינא להקל בזה, בפרט אם הדבר מונע

מבני הבית לאכול סעודות שבת, או כשאירע כן בבית הכנסת והדבר מפריע למהלך התפלה או השיעור. [ילקוט יוסף, שבת כרך ב' עמוד רעז].

סב מנורה פלורוסנטית [ניאון] שנתקלקלה והיא מהבהבת [נדלקת ונכבית], והדבר מפריע הרבה ליושבים בחדר הרוצים לישון או ללמוד [לאור מנורה נוספת שבחדר], מותר לומר לגוי שיכבה מנורה זו, כיון שמלאכת הכיבוי היא מדרבנן. [ולא יאמר לו להוציא את המנורה, מחשש סותר]. אך אם הגוי טעה וכיבה את כל המנורות שבחדר, אסור לומר לו שיחזור להדליק את המנורה הטובה, שהרי מלאכת ההדלקה היא מלאכה האסורה מן התורה. [שם עמ' רעח].

סג נעל שאי אפשר לנועלה מחמת מסמר שבולט בה, ואין לו נעל אחרת, אם אפשר להניח שם ספידה ועל ידי כך יוכל לילך במנעלים אלו, הנה מה טוב, ואם אי אפשר, מותר לומר לגוי שידפוק את המסמר בשבת באבן, כדי שיוכל לנועלה. [שם, עמוד רעט].

סימן שז - אמירה לעכו"ם במקום מצוה

סד מלאכה שאיסורה מן התורה, אין להקל לומר לעכו"ם לעשותה אף במקום מצוה. אבל מלאכה שאינה אסורה אלא מדרבנן, יש להקל לומר לעכו"ם שיעשנה במקום מצוה, [או במקום שיש מקצת חולי]. [ילקוט יוסף, שבת כרך ב' עמוד רעט].

סה אם כבה החשמל בבית הכנסת באמצע התפלה בליל שבת או בליל יום הכפורים, ואין כל הצבור יודע להתפלל בעל פה, מותר לומר לגוי שידליק את החשמל לצורך הרבים. ואף על פי שהעיקר לדינא לדידן כדעת הרמב"ם ומרן השלחן ערוך שאין להקל באמירה לגוי אלא באיסור דרבנן במקום מצוה, אבל בהדלקת חשמל האסורה מן התורה אין להקל אף במקום מצוה, מכל מקום מרן השלחן ערוך לא דיבר אלא במקום מצוה דיחיד, אבל במקום מצוה דרבים כדאים המה הראשונים המקילין בזה, לסמוך עליהם במקום צורך גדול כזה, על ידי אמירה לגוי. [שכן דעת העיטור, הרשב"ש בשם המנהיג, ספר המכתם, רבינו ישעיה הראשון, המאירי בשם חכמי פרובינצא, תוס' ר"ה כד : ועוד]. והיכא דאפשר טוב לעשות כן על ידי אמירה לנכרי שיאמר לנכרי חבירו. שיש אומרים שבכהאי גוונא חשיב שבות דשבות. והוא הדין בזה בישיבה שנפסק החשמל מחמת איזה קלקול, ואי אפשר ללמוד, שיש להקל בזה כאמור. אבל לצורך מצוה של יחיד, אין להקל לומר לגוי לעשות מלאכה האסורה מן התורה. וכל זה כשיש בדבר הכרח גדול, אבל אם אירע כן בתבשילים, ואין הכרח כל כך שיאכלו התבשיל כשהוא חם, אף שהוא במקום מצות עונג שבת אין להקל אף לצורך רבים, במלאכה

דאורייתא, ולכן מסעדה שהוזמנו אליה אורחים רבים לסעודת שבת שחרית, והנה אירע שנכבה הגז בבוקר השכם, ונתקרר החמין, אין להתיר לומר לגוי שיאמר לגוי אחר להדליק את הגז, כדי לחמם את התבשיל, ואם עשו כן אין היתר לאכול מן החמין בשבת, מפני שנעשית בו מלאכה דאורייתא בהדלקת הגז לחימומו. [שם עמ' רפב].

סו מותר לומר לגוי בבין השמשות לעשות מלאכה אף שהיא אסורה מן התורה, אם יש בה צורך מצוה. [אף במצוה של יחיד]. או בדבר שהוא טרוד ונחפז עליו. והוא הדין בבין השמשות של מוצאי שבת. [ילקוט יוסף, שבת כרך ב' עמוד רפב].

סז מי שנתקע במעלית סמוך לשבת, ונכנסה השבת, או מי שהשתמש במעלית אוטומטית בשבת והמעלית נתקעה, אם יש חשש סכנה לנמצא בתוכה, כגון ילד קטן או זקן וחולה, מותר לחלצו ולעשות בשבילו אף מלאכות גמורות, וכגון לטלפן בשבת לחברה כדי שיבואו לחלצו, וכדו'. וכן אם ילד קטן נתקע במעלית, מותר לחלל בשבילו את השבת אף על ידי ישראל, שיש לחוש שמא מתוך הפחד יבוא לכלל הסכנה. ונכון שיעשו כן דרך קלקול. ואם אין שם חשש סכנה, מותר לחלצו בשבת על ידי גוי כדי שיוכל לקיים מצות עונג שבת. ויאמרו לו שיעשה כן דרך קלקול, ומלאכות דרבנן. ואם אין שם גוי מותר לחלצו על ידי סיבוב הגלגל אף על ידי ישראל, שהרי אין כאן אלא טלטול מוקצה וחשיב טלטול לצורך גופו. וברור שאם הדבר גורם להדלקת מנורה עם פתיחת הדלת אין לחלצו על ידי ישראל אלא במקום חשש סכנה. [ילקו"י שם עמוד רפג].

סח ישראל גדול שנסגר בחדר והמנעול נשבר, מותר לפרוץ הדלת ע"י נכרי, בדרך קלקול כדי שיוכל לקיים מצות עונג שבת. [ילקוט יוסף שבת כרך א' עמוד רפד].

סט אם אבד מפתח הדירה, ואי אפשר להכנס לתוכה, אין להקל לפרוץ את דלת הדירה על ידי אמירה לגוי, אלא ילך להתארח אצל שכנים או קרובים. ואם אין לו מקום אחר להיות שם בשבת או שיש לו צער מזה וגם יתבטל מעונג שבת באכילה ושתיה, מותר לומר לגוי שיפרוץ את הדלת דרך קלקול. וטוב שיאמר לגוי שיאמר לגוי חבירו שיעשה כן. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד רפד].

ע ארון-קודש שיש בו ספרי-תורה והוא נעול, והמפתח אבד, יש מקילים לומר לגוי לפרוץ את דלת הארון, כדי להוציא את ספרי-התורה ולקרוא בו פרשת השבוע. ואם אין שם בית כנסת אחר, או שיש בדבר טורח צבור, יש להקל בדבר. וטוב שיאמר לגוי שיאמר כן לגוי חבירו. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד רפה].

עא וכן בית-כנסת הסגור במנעול, והמפתח אבד, יש אומרים שמותר לקרוא לגוי ולומר לו שיפרוץ את דלת בית-הכנסת [דרך קלקול]. ויש חולקים. ונראה שאם יש שם בית-כנסת אחר ילכו להתפלל ולשמוע קריאת התורה בבית-הכנסת אחר. אך אם אין שם בית כנסת אחר, או שהוא טורח צבור גדול ללכת לבית כנסת אחר, מותר לפרוץ את דלת בית הכנסת על ידי אמירה לגוי. וטוב שיאמרו לגוי שיאמר לגוי אחר שיפרוץ הדלת.[ילקו״י עמ׳ רפה].

עב ספר תורה שנקשר בב׳ קשרים, אין ראוי ליתן לגוי לפתוח הקשרים, אלא יעשו כן על ידי ישראל, וכמבואר להלן [סימן שיז]. [ילקוט יוסף, שבת כרך ב׳ עמוד רפה].

עג יש שנהגו בכמה בתי כנסיות בחוץ-לארץ, לומר לגוי מערב-שבת לבוא בשבת אל חדר הסמוך לבית-הכנסת לכתוב את הנדרים והנדבות של העולים לספר תורה, וכן נדבות הזוכים במצות פתיחת ההיכל והקמת ספר תורה. והנוהגים כן יש להם על-מה שיסמוכו. ואין הדבר כדאי להכנס בריב ומחלוקת עם גבאי בית-הכנסת הנוהגים היתר בדבר מכבר. ובלבד שהגוי שכותב עושה זאת בצינעא ולא לעיני הקהל חס ושלום, שיש בזה זלזול בכבוד השבת. וכל זה דוקא בבתי-כנסת שנהגו מנהג זה שנים רבות, אבל הרוצים לעשות כעת חדשה בארץ, לנהוג כן בשאר בתי כנסיות לכתחלה, יש למחות בידם, ואורויי מורינן להו להחמיר בזה, דבאתרא דלא נהוג לא נהוג. ואפילו בבתי-כנסת בחוץ-לארץ הנוהגים להקל בזה מה טוב ומה נעים להוכיח את הגבאים בלשון רכה ואמירה נעימה שיחדלו ממנהג זה, ויעשו סימנים בפתקאות וכיוצא בזה, כנהוג. [ילקוט יוסף, שבת כרך ב׳ עמוד רפו].

עד יש אומרים שמותר לומר לגוי בשבת שילך מחוץ לתחום להביא לו שופר כדי שיוכל לתקוע בו למחרת, ביום-טוב שני של ראש השנה, דשבות דשבות במקום מצוה מותר אף בדבר שאין בו צורך בו ביום. ויש חולקים והמיקל יש לו על מה שיסמוך. [ילקוט יוסף, עמ׳ רפז].

עה אסור לומר לגוי להביא לו מגדנות ומאכלים מחוץ לתחום בשבת וביום-טוב. ואפילו אם האוכלים הם לצורך שמחת יום-טוב, אין להקל בזה. דיש לחוש שמא יאמר לו שיביא לו פירות מן המחובר, או שמא יאמר לו שיביא מחוץ לתחום י״ב מיל. [ובשאר שבות דשבות שהתירו במקום מצוה הוא גם במצוה שיש בה גם הנאת הגוף]. [ילקוט יוסף שבת ב׳ עמוד רפז].

עו אם נקרע חוט העירוב בשבת, מותר לומר לגוי לקשור את החוט בשבת, דהוה ליה שבות דשבות במקום מצוה. ויאמר לו שיקשור את החוט על דעת להתירו במוצאי-שבת או למחר. אלא שכבר נתבאר לעיל סימן שא שבלאו הכי לדידן ראוי להחמיר שלא לסמוך על העירוב. [ילקוט יוסף, שבת כרך ב׳ עמוד רפח].

עז מותר לומר לגוי בשבת במקום מצוה, להוציא חפץ מביתו שהוא רשות היחיד, ולהוליכו לבית חבירו שהוא גם כן רשות היחיד, ואפילו כשהגוי צריך להעבירו דרך רשות הרבים ארבע אמות או יותר, לפי שלא נעשית הנחה ברשות הרבים, והוה ליה שבות דשבות במקום מצוה. וכן כל שבות במקום מצוה, מותר לומר לגוי לעשותו בשבת, דהוי שבות דשבות במקום מצוה. [הליכות עולם חלק ג'].

עח יש אומרים שאסור לשלוח בשבת דברי מאכל על ידי גוי דרך רשות הרבים ליהודי התפוס בבית הסוהר, כדי שלא ישאר בתענית בשבת, שאמירה לגוי שבות, ואין אומרים לאדם חטוא כדי שיזכה חבירך בעונג שבת, ועוד שבשעת האמירה לגוי אין מצות עונג שבת מתקיימת, וכדקיימא לן בעלמא דהא דעשה דוחה לא תעשה היינו דוקא בעידנא דמעקר לאו מקיים עשה. ולדינא נראה שאם מעביר את המאכל דרך רשות הרבים, ועוקר ומניח ברשות היחיד, יש להקל על ידי גוי. וכל שכן שרבו הפוסקים הסוברים שאין לנו דין רשות הרבים בזמן הזה. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד רפט, ועמוד תרלה. שו"ת יביע אומר חלק ט' אורח חיים סימן פו].

סימן שז - אמירה לעכו"ם לצורך חולה

עט מותר לומר לאינו יהודי לעשות בשבת כל מלאכה, אפילו מלאכות דאורייתא, אם יש בזה צורך לחולה אף אם אין בו סכנה. ובלבד שיהיה חולה שנפל למשכב, ולא מי שסובל ממיחוש בעלמא. וכן מותר לומר לו לבשל ולאפות לצורך חולה שאין בו סכנה. [ילקוט יוסף שם, עמ' רפט].

פ מי שנחתכו אצבעותיו בחתך עמוק, מותר להניח במקום החתך רטייה עם משחה בשבת, אף על ידי ישראל. אך נכון לעשות כן על ידי גוי, אם נמצא שם. [ילקו"י שבת כרך ב' עמוד רצ].

פא חולה במחלת הסוכר, שלפי פקודת הרופאים צריך להזריק לו לפני כל סעודה זריקת אינסולין, אין צריך להחמיר לחפש נכרי שיזריק לו, וגם רופא ישראל יכול להזריק לו לכתחלה. [ילקוט יוסף, שבת כרך ב' עמוד רצא בהערה].

פב מותר לומר לנכרי להרוג יתושים המפריעים את מנוחת החולה. אבל לצורך בריא אין להקל בזה, אלא אם כן הם מצערים אותו ביותר שאז מותר להורגם בשבת על ידי נכרי. [ילקוט יוסף שבת כרך ב', עמוד רצא].

פג בימי הקור שיש צורך להפעיל תנור חימום לצורך חולה שאין בו סכנה, או בימות החמה שיש צורך להדליק מזגן לצורך החולה, מותר לעשות זאת על ידי נכרי. [ילקו״י שם עמוד רצא].

פד יולדת משבעה ימים עד ל׳ יום דינה כחולה שאין בו סכנה, ואם אמרה צריכה אני מותר לעשות עבורה את כל צרכיה בשבת על ידי גוי. [אף במלאכות האסורות מן התורה]. [ילקוט יוסף, שבת כרך ב עמוד רצא].

פה מותר לומר לנכרי לנסוע במכונית כדי לקנות תרופות בשביל חולה שאין בו סכנה. [ילקוט יוסף, שבת כרך ב׳ עמוד רצב].

פו אמנם חולה שאינו צריך לרפואה בשבת, אסור לומר לנכרי שיסע להביא לו את התרופה, אלא אם כן יצטרך לתרופה מיד עם צאת השבת. [ילקו״י שבת כרך ב׳ עמוד רצ, ורצב].

פז יש אומרים שאם חולה מסוכן מבקש שיקראו לקרוביו בשבת, מותר להם לנסוע עם נהג נכרי, כדי שלא תיטרף עליו דעתו. ויש חולקים. והמיקל יש לו על מי שיסמוך. [שם]

סימן שכה, שז - איסור הנאה ממלאכת גוי

פח ישראל שאמר לאינו יהודי לעשות לו מלאכה בשבת, אסור לו ליהנות מאותה המלאכה בשבת. אך מותר ליהנות מאותה מלאכה במוצאי-שבת אחר שיעבור זמן שיספיק לעשות אותה מלאכה אחר צאת השבת. וגם אם האינו יהודי עשה מלאכה מעצמו לצורך הישראל, אסור לישראל ליהנות מאותה מלאכה בשבת, אף שלא ציוהו לכך. וגם בזה צריך להמתין בערב בכדי שיעשו. ואם הגוי הדליק נר לצורך עצמו, מותר לישראל ליהנות מאור זה בשבת. [ילקוט יוסף, שבת כרך ב׳ עמוד רצג].

פט ולפיכך גוי שהדליק את האור בחדר בשביל ישראל, אפילו שלא על-פי ציווי הישראל, אסור לקרוא לאור מנורה זו, אלא אם כן כבר היה אור בחדר, והגוי גרם רק לתוספת אורה. [ילקוט יוסף, שבת כרך ב׳ עמוד רצו].

צ נכרי שהדליק את האור בחדר המדרגות לצורך הישראל, מותר לישראל לעלות במדרגות, ואין צריך להמתין עד שיכבה האור. שבלאו הכי יכול לעלות. ואף אם הודלק על ידי ישראל מחלל שבת מותר לעלות במדרגות, אך לא ימהר בהליכתו. [ילקו״י שבת א עמ׳ שלו. ושבת ב׳ עמ׳ רצו]

צא מותר להשתמש בשבת באור חשמל הבא מחברת חשמל שהעובדים בה הם אינם יהודים, אף בעיר שרוב תושביה יהודים. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד רצו, בהערה].

צב מסעדה ציבורית או בית מלון שהמלצרים שם הם נכרים, ואירע שנפסק החשמל בשבת, והנכרי תיקן החשמל, אם גם המלצרים אוכלים שם בעצמם, והם גם נהנים מהדלקת החשמל, מותר ליהנות מהחשמל שהודלק. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד רצה].

צג נכרי שהדליק אור בשבת לצורך חולה יהודי שאין בו סכנה, מותר לבריא לקרוא לאור זה. [ואפילו אם הוא מכירו, אין לחוש שמא ירבה בשבילו, דנר לאחד נר למאה]. ואין חילוק בזה אם הגוי הדליק הנר בבית הישראל או בביתו. [שם. וילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד רצז].

צד נכרי שהדליק תנור חימום בשבת לצורך עצמו, מותר לישראל ליכנס ולשהות בחדר, [דחימום לאחד חימום למאה]. וכן אם הדליק את התנור לצורך חולה שאין בו סכנה, מותר גם לבריא ליהנות מהחום שבחדר, ואפילו הוא מכירו. [שם].

צה נכרי שהפעיל את ההסקה המרכזית שבבית משותף, אין צריך לסגור את ברז ההסקה כדי שלא ליהנות מחום ההסקה. ובלבד שעשה כן לצורך עצמו, או לצורך רוב הדיירים שהם נכרים. אבל אם עשה כן לצורך הישראל, אם אין הקור גדול ראוי להחמיר לסגור את ברז ההסקה, או לפתוח חלון בחדר, כדי שלא יהנה ממעשה הנכרי שעשה עבורו. ואם הקור גדול, מותר אף לומר לגוי להדיא שידליק את ההסקה. וכן בארצות הקרות מאד, מותר לומר לגוי שידליק את ההסקה לצורך קטנים וחולים, או לעשות מדורה, ואז מותר גם לגדולים ליהנות מהחום. ואם הקור גדול, אפילו בשביל הגדולים מותר, שהכל חולים אצל הקור. [ילקו"י שבת כרך ב' עמוד רצז, ועמוד תרלג].

צו בימים בזמן שהשרב כבד וחום היום לוהט והוא מצטער מהחום, מותר לומר לנכרי להדליק בשבת את המזגן, או את המאוורר, לצורך מי שסובל מהחום, וכל שכן לצורך חולים או קטנים. ובזה מותר אף לבריאים ליהנות מהקירור של המזגן. ואף אם אין החום גדול כל כך יש להתיר כשיש שם תינוקות קטנים. ומכל שכן כשאינו אומר לגוי בפירוש אלא על ידי רמז, דשפיר דמי. ואף שיש שם מנורת בקרה, מותר לומר לגוי להדליק את המזגן, שהדלקת המנורה היא בגדר פסיק רישיה, שאין כוונתו למנורה, ופסיק רישיה על ידי גוי מותר. [ילקו"י שבת א עמוד שלה. ושבת ב' עמוד רצח. ושבת ה' עמוד תו. ואף שבהדלקת המאוורר נדלק ניצוץ שאינו נראה לנו, מכל מקום ניצוצות אין בהם ממש, ומבואר בשו"ת בשמים ראש סימן קצד דהיינו גם לענין הדלקה. ובזה אתי שפיר מה שהזדרז להעיר בקול אליהו תוופיק בדין זה מצד הדלקת הניצוץ, לחלק בין דין ביטול כלי מהיכנו להבערת הניצוץ, הנה העלים עיניו מדברי הרב בשמים ראש במקורם [והוא מיוחס

לראשונים], שדימה דין ביטול כלי מהיכנו להבערת ניצוץ. וחבל שלא עיין קודם שהדפיס השגתו. וע' בירחון קול תורה סיון תשס"ג].

צז אם אחר כמה שעות נשתנה מזג האויר והמיזוג יכול לגרום חולי ליושבים בבית, מותר לומר לנכרי להפסיקו. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד ש'].

צח נכרי שהרתיח מים בשבת לצורך הישראל, והכין לו תה או קפה, אסור לישראל לשתות תה זה בשבת, ואסור לכל ישראל, אפילו למי שלא הכין בשבילו, ומי שאין הגוי מכירו. וכל שכן אם ציוה את הגוי להדליק האש ולחמם לו מים לכוס תה, שאסור לשתות את התה עד למוצאי שבת בכדי שיעשו. [ילקוט יוסף, שבת כרך ב' עמוד ש'].

צט נכרי שבישל לצורך הישראל בשבת, [בדבר שאין בו משום בישולי גויים], אפילו אם עשה כן מעצמו, אסור לישראל לאכול מתבשיל זה עד מוצאי-שבת בכדי שיעשו. ואף אם התבשיל היה מבושל כל צרכו מערב-שבת, אם אמר לגוי להדליק אש ולחמם את התבשיל, או להחזיר על אש גלויה, או להטמין באיסור, אסור לאכול מהתבשיל בשבת עד לערב בכדי שיעשו. אבל מותר לומר לגוי לחמם תבשיל שנתבשל כל צרכו על גבי פלאטה חשמלית הדלוקה מבעוד יום, אף בתבשיל שרובו לח, שמאחר שיש מתירים כן אף בישראל, על ידי עכו"ם שרי אף לכתחלה, וכמבואר. [ילקו"י שבת ב' עמ' שא].

ק נכרי שצחצח את המנעלים לצורך הישראל בשבת, מותר לנועלן בשבת, שהרי בלאו הכי היה יכול לנועלן גם בלי הצחצוח. אבל אסור לומר לגוי לצחצח את מנעליו בשבת. [ילקוט יוסף, שבת כרך ב' עמוד שב].

קא אם מסר את נעליו לתיקון אצל סנדלר נכרי מערב-שבת, וקצץ עמו דמים, והנכרי תיקנם בביתו [של האינו יהודי], והביאם לו בשבת, מותר לנועלם, דהנכרי אדעתיה דנפשיה קא עביד. [אך להרמ"א לכתחלה יש להחמיר שלא לנועלן עד מוצאי שבת בכדי שיעשו, אם לא שצריך להם]. [ילקוט יוסף, שבת כרך ב' עמוד שג].

קב מותר לקרוע ולפתוח אגרת סגורה בשבת על ידי גוי. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד תרלד].

סימנים שח, שיא - דיני מוקצה בשבת - כללים בהלכות מוקצה

א אסרו חכמים לטלטל בשבת חפצים מסויימים, וכמה טעמים נאמרו בזה, ועיקר הטעם הוא משום גדר הוצאה, שאם נתיר לטלטל כל דבר, יבוא ע״י זה גם להוציא מרשות היחיד לרשות הרבים. והרמב״ם הוסיף עוד טעמים לאיסור מוקצה בשבת, וז״ל: אסרו חכמים לטלטל מקצת דברים בשבת כדרך שהוא עושה בחול. ומפני מה נגעו באיסור זה? אמרו, ומה אם הזהירו נביאים וציוו שלא יהיה הילוכך בשבת כהילוכך בחול, ולא שיחת השבת כשיחת החול, שנאמר: ודבר דבר, קל-וחומר שלא יהיה טלטול בשבת כטלטול בחול, כדי שלא יהיה כיום חול בעיניו ויבוא להגביה ולתקן כלים מפינה לפינה או מבית לבית, או להצניע אבנים וכיו״ב, שהרי הוא בטל ויושב בביתו ויבקש דבר שיתעסק בו ונמצא שלא שבת, ובטל הטעם שנאמר בתורה למען ינוח וכו׳. ועוד, כשיטלטל כלים שמלאכתן לאיסור, אפשר שיתעסק בהם מעט ויבא לידי מלאכה. ועוד, מפני שמקצת העם אינם בעלי אומניות אלא בטלים כל ימיהם, כגון הטיילין ויושבי קרנות שכל ימיהם הם שובתים ממלאכה, ואם יהיה מותר להלך ולדבר ולטלטל כשאר הימים נמצא שלא שבת שביתה הניכרת וכו׳. ע״כ. [ילקו״י שבת כרך ב׳ עמוד שד]

ב כמה סוגי מוקצה הם: א. מוקצה מחמת חסרון כיס. ב. מוקצה מחמת גופו. ג. כלי שמלאכתו לאיסור. ד. בסיס לדבר האסור. ה. מוקצה מחמת מצוה, כגון עצי סוכה ונויה. ו.מוקצה מחמת שהיה מחובר או מחוסר צידה בבין-השמשות. ז. מוקצה דדחייה בידים, כגון שנתן מערב שבת צימוקים על הגג כדי לייבשם. ח. מוקצה מחמת איסור שבגופן, שאינן כלי רק עומדין למלאכה שיעשה בעצמן, כגון מוכין של צמר שעומדים לטוייה, ועצים שעומדים להסקה, עורות של אומן וכדומה. ט. מוקצה מחמת איסור מלאכה, שיש עליהם תורת כלי, כגון כלי כתיבה, כיס של מעות, וכדומה. י. מוקצה מחמת מיאוס, כגון עכבר מת, רעי, וכדומה. יא. כלי שמלאכתו להיתר שלא לצורך כלל. [ילקוט יוסף שבת כרך ב׳ עמוד שיא]

ג לא אסרו חכמים לטלטל מוקצה אלא בטלטול שהוא כדרכו בחול, אבל מותר לטלטל מוקצה בגופו, כגון אם יש קש על המטה ומנענע את הקש בגופו. וטלטול בגופו אפילו אם עושה כן לצורך דבר האסור, מותר. [ילקו״י שבת כרך ב׳ עמוד שיב].

ד יש אומרים שכשם שמותר לטלטל מוקצה בגופו, כך מותר לטלטל מוקצה ברגלו או במרפקו, ולכן מותר לדחוף מוקצה ברגלו. ויש אומרים שדוקא בגופו התירו, מפני שאין על זה שם טלטול, אבל אין להקל בדחיפת מוקצה ברגלו. והעיקר כסברא ראשונה להקל. ודין זה אמור לגבי כל סוגי המוקצה הנ״ל. ואפילו אם עושה כן לצורך המוקצה, כגון שדוחף ברגלו מעות מחשש שיגנבום. [ילקוט יוסף שבת כרך ב׳ עמוד שיג].

ה דבר שהדרך לטלטלו בגופו, כמו שעון יד שאינו של זהב שעמד מלכת, יש אומרים דחשיב כטלטול בגופו דשרי. ויש חולקים, שהרי הדרך לטלטלו בגופו. [ילקו״י שבת ב׳ עמוד שיד בהערה]

ו מותר לטלטל דבר מוקצה על ידי ניפוח בפיו, שמאחר ומותר לטלטל מוקצה בשינוי וכלאחר- יד, אין לך כלאחר-יד גדול מזה. והדין כן גם לגבי מוקצה מחמת חסרון כיס. [ילקוט יוסף שבת כרך ב׳ עמוד שטו].

ז כל מוקצה אינו אסור אלא בטלטול, אבל בנגיעה בעלמא מותר ובלבד שלא ינענע את החפץ ממקומו, ואפילו מקצתו. [וכגון להרים קרש מוקצה מהארץ כשראשו האחר נשאר על הארץ]. וכן מותר לגעת בהדס המחובר לקרקע כדי להריח בו, ואפילו לאוחזו בידו. [ילקוט יוסף שבת כרך ב׳ עמוד שיז, ותרלט].

ח מותר לגעת בשבת במנורת חשמל קבועה שבבית-הכנסת כשאינו מזיזה, כל שאין חשש להבערה וכיבוי. [אבל בנר של שמן התלוי בתקרה אסור ליגע בו מחשש שמא יטה השמן]. [שם].

ט מותר לשבת על אבן ושאר מוקצה בלי להזיזם ממקומם. [ילקוט יוסף שבת כרך ב׳ עמו׳ שיז].

י דבר מוקצה עגול, כגון ביצה שנולדה בשבת וביום-טוב, אסור אף בנגיעה, שהרי בנגיעה קטנה הביצה זזה ונעקרת ממקומה, ונחשב טלטול מוקצה. [ילקוט יוסף שבת כרך ב׳ עמוד שיז].

יא מותר להשען על מכונית בשבת, אך יזהר שלא יפעיל את מערכת האזעקה. [שם עמו׳ שכב].

יב רכב קטן שבעת שנשענים עליו הוא מתנענע על ידי קפיצי הרכב, לא חשיב כטלטול מוקצה, דסוף סוף הגלגלים נשארים עומדים על מכונם. [ילקו״י שבת כרך ב׳ עמוד שכב בהערה].

יג מותר לפתוח דלת של מכונית [אם לא נדלקת מנורה עם פתיחת הדלת] כדי להוציא מהמכונית חפץ מסויים, [במקומות שיש עירוב], ואף מותר לשבת במכונית בשבת. שאין המכונית כולה נעשית בסיס לדבר האסור, שהוא המנוע. ועוד, שמותר לשבת על גבי מוקצה, כל שאינו מטלטלו. ומכל מקום ראוי ונכון להימנע מלעשות כן מאחר שבעיני הבריות הדבר נראה כזילותא דשבת, ויש כאן מראית העין של העוברים ושבים שיחשבו שכניסתו למכונית היא כדי לנסוע בה, והתורה אמרה ״והייתם נקיים מה׳ ומישראל״. אך במקום צורך גדול, כגון שאין לו היכן לישון וכדומה, יש להקל. [ילקו״י שבת כרך ב׳ עמוד שכד].

יד דלת מכונית שנשארה פתוחה לרווחה, אם רוצה לסוגרה בשבת [באופן שאין הסגירה גורמת לכיבוי מנורה], אם יש ברכב רק חפצים האסורים בטלטול [כמו טייפ, מסמכים] הדבר נחשב כטלטול לצורך דבר האסור, שהוא אסור. אבל אם יש ברכב דברים המותרים בטלטול, נחשבת הסגירה לצורך דברים המותרים, ומותר לסגור הדלת בשבת. ואם אין שם חפצים המותרים בטלטול, מותר להערים ולהניח שם חפצים המותרים בטלטול, ואז יוכל לסגור הדלת, או שיסגרנו בגופו וכלאחר יד. [ילקו"י שבת כרך ב עמוד שכד בהערה].

טו מותר לטלטל מוקצה בטלטול מן הצד, אם עושה כן לצורך דבר המותר, והיינו שמטלטלו על ידי חפץ אחר ואינו נוגע במוקצה במישרין. ולכן צנון שטמנו אותו בעפר מערב-שבת, ומקצת עליו מגולים, ולא השריש, וגם לא נתכוין לזריעה, מותר להוציאו משם בשבת כדי לאוכלו, אף-על-פי שעל ידי כך מזיז את העפר שהוא מוקצה. [שם עמ' שכד].

טז יש אומרים שבמוקצה מחמת חסרון כיס אין היתר לטלטלו בטלטול מן הצד. ויש מקילים בטלטול מן הצד גם במוקצה מחמת חסרון כיס. וכן עיקר. [ילקו"י שבת ב עמוד שיג]

יז מותר לנקות השלחן ע"י סכין או מגב, אף-על-פי שמצויות עליו קליפות שהן מוקצה, וכגון קליפות גרעינים ואגוזים שאינם ראויים למאכל בהמה. [ילקו"י שבת ב עמ' שכו].

יח אם יש קליפות על הטבלא, מנער את הטבלא, ואם יש שם גם פת, מותר להגביה את הטבלא. ואפשר שאפילו לכתחלה מותר ליתן פת אם קשה לו הניעור. [ילקו"י שבת כרך ב עמוד שכז בהערה. שלחן ערוך שם סעיף כז, ובמשנה ברורה שם].

יט אם נתקבצו הרבה קליפות על השלחן, והם מאוסים עליו להניחן כך על השלחן, מותר להסירן מעל השלחן אפילו ביד, דהוי כגרף של רעי שמותר לסלקו מפניו אף בידים, מפני שהוא נמאס עליו. ואינו חייב לעקור ממושבו ולישב במקום אחר. ומכל מקום אם יכול לטלטל הקליפות בסכין ולא בידיו ממש, נכון לעשות כן. [ילקוט יוסף שבת ב' עמ' שכו].

כ קליפות שיש עליהם מלח, המיקל לטלטלם ביד יש לו על מה שיסמוך, אם הצפורים או היענים אוכלים אותם. ובפרט אם נעשה הדבר כגרף של רעי, שמותר לטלטל הקליפות ולסלקם מלפניו בלי שום פקפוק. [ילקו"י שבת כרך ב' עמוד שכו].

סימן שח סעיף א׳ בש״ע - מוקצה מחמת חסרון כיס

כא מוקצה מחמת חסרון כיס הוא כל דבר שמקפידים שלא להשתמש בו כל שימוש אחר מחשש שמא יתקלקל או יתלכלך וכדומה. [וראה דוגמאות בסעיף הבא]. וכל דין מוקצה מחמת חסרון כיס הוא רק בכלים שמלאכתם לאיסור. אבל בכלים שמלאכתם להיתר, כגון כלים יקרים העומדים לנוי ולקישוט הבית, ואינם עומדים לסחורה או למצוה, אין בהם דין מוקצה, ומותר לטלטלם בשבת אף מחמה לצל כדין כלי שמלאכתו להיתר, אף על פי שהם יקרים ואהובים עליו וחס עליהם. [ילקו״י שבת כרך ב עמוד שכח].

כב ואלו מקצת דברים שיש בהם דין מוקצה מחמת חסרון כיס: אגרת אויר, בולי דואר לא מוחתמים, גלויות דואר ריקות, דרכון, מצלמה, ניירות ערך, סכין של מילה או של שחיטה, סכין של סופרים שמתקנים בו את הקולמוס, שמקפידים עליהם שלא לעשות בהם תשמיש אחר, צ׳יקים, קלף של סופר, תקליטים, כל אלה נקראים מוקצה מחמת חסרון כיס, ואסור לטלטלם אפילו לצורך גופם או לצורך מקומם. [ילקוט יוסף שבת כרך ב׳ עמוד שלב].

כג יש אומרים שפמוטות יקרי ערך שלא הדליקו בהם באותה שבת, נחשבים כמוקצה מחמת חסרון כיס. שמאחר והשימוש בהם הוא לשימוש האסור בשבת, חשיב ככלי שמלאכתו לאיסור ושייך בו דין מוקצה מחמת חסרון כיס. ויש אומרים, דכיון שאין עושים בפמוט עצמו שום איסור, רק מדליקים עליו, לא חשיב ככלי שמלאכתו לאיסור, וממילא אין בו דין מוקצה מחמת חסרון כיס. והמיקל כדבריהם יש לו על מי שיסמוך. [ילקו״י שבת כרך ב׳ עמוד שלד בהערה]

כד תכשיטים שבבית, כגון, טבעת יהלום, שרשרות זהב וכדומה, אף שמקפידים עליהם שלא להשתמש בהם אלא לקישוט הלובשם בלבד, אין להם דין מוקצה מחמת חסרון כיס. שהואיל ועומדים להשתמש בהם בשבת לקישוט ולא למלאכת איסור, אין עליהם שם מוקצה. אך תכשיטים העומדים לסחורה ומקפיד שלא להשתמש בהם כלל, דינם כמוקצה מחמת חסרון כיס. [ילקוט יוסף שבת כרך ב׳ עמוד שלח].

כה דין מוקצה מחמת חסרון כיס תלוי בקפידתם של הבעלים, ולכן אם אין הבעלים מקפידים להשתמש בהם לדברים אחרים, לא הוו מוקצה לדידיה, אף שאחרים מקפידים שלא להשתמש בחפץ זה לדברים אחרים. [ילקו״י שבת כרך ב׳ עמוד שלה].

כו מוקצה מחמת חסרון כיס אסור לטלטלו בשבת אפילו אם צריך למקום שהחפץ עליו, או שצריך לגופו של החפץ. וכל-שכן שאסור לטלטלו ולהעבירו מחמה לצל. [ילקו״י שם עמ׳ שלה].

כז כלי זכוכית שהוא מוקצה מחמת חסרון כיס [כגון כלי זכוכית יקר העומד לסחורה, או שהכלי עומד למלאכת איסור], העומד ליפול לארץ, מותר לקולטו באויר כדי למנוע את שבירתו, מאחר שבלאו הכי יצטרך אחר כך לטלטל את הרסיסים, במקום שבני הבית מצויים, ויש חשש שינזקו מהשברים. [ילקו״י שבת כרך ב׳ עמוד שלו, ועמוד תרמ].

כח כלים העומדים לסחורה, הרי הם בכלל מוקצה מחמת חסרון כיס, אף שראויים למלאכת היתר, כל שחס עליהם ונמנע מלהשתמש בהם. אבל אם אינו נמנע מלהשתמש בהם, מותר לטלטלם בשבת, אף שלא חשב עליהם להשתמש בהם בשבת. [ילקו״י שבת כרך ב׳ עמוד שלז].

כט אולם אוכלים העומדים לסחורה, אינם חשובים מוקצה כלל, ומותר לטלטלם אפילו שלא לצורך כלל. ואוכלים שאינם ראויים לאכילה, כמו שקדים מרים, ושעועית שאינה מבושלת, הרי הם מוקצים מחמת גופם. אבל קמח מצה כיון שראוי לאוכלו עם תערובת סוכר, מותר לטלטלו בשבת. וקמח רגיל, וכן תפוחי אדמה חיים שאינן ראויים לאוכלם כמות שהם, נכון להחמיר שלא לטלטלן בשבת. [ולענין יום טוב ראה להלן דין מוקצה ביום טוב סעיף ב׳]. [ילקוט יוסף שבת כרך ב׳ עמוד שלט].

ל אתרוגי מצוה העומדים לסחורה, הם מוקצה מחמת חסרון כיס. אולם אם אינו מקפיד מלהריח באתרוגים אלה, אין להם דין מוקצה בשבת אף הסמוכה לחג. [ילקו״י שבת ב׳ עמו׳ שמב].

לא לולב, אסור לטלטלו בשבת אפילו לצורך גופו או מקומו, שהרי אין עליו תורת כלי. [שם].

לב בערב פסח שחל בשבת, דין המצות שהם מיוחדות לליל פסח בלבד, כמוקצה מחמת חסרון כיס, ואסור לטלטלם בשבת. אבל מצות רגילות מותרות בטלטול בשבת. ומי שיש לו כמות גדולה של מצות שמורות, ואינו מקפיד עליהם שלא ליתנם לילדים או לעופות וכדומה, מותר לטלטלם בשבת. [ילקו״י שבת כרך ב עמוד שמב]

לג סכין [איזמל] של מילה, אף על פי שהוא מוקצה מחמת חסרון כיס, ואסור לטלטלו אפילו לצורך גופו ומקומו, מכל מקום אם היתה מילה בשבת, מותר לטלטלו לאחר המילה, ולהובילו לאיזה מקום שירצה, אפילו אין לו עוד תינוק למולו בשבת, [ילקו״י שבת כרך ב עמוד שמג. ויש אומרים שהטעם לזה הוא משום דמאחר שהסכין לא הוקצה בבין השמשות של כניסת השבת, הואיל ואשתרי

אשתרי. ויש שדחו טעם זה דבבין השמשות אי אפשר למול, וכתבו הטעם דשמא יבוא לפניו מצות מילה נוספת. וראה עוד בשו״ת יביע אומר חלק ט׳ חאו״ח סימן לא].

לד סכין של שחיטה או של מילה, אם הוא תחוב בנדן שלו עם עוד סכינים, והוא יקר יותר מכל הסכינים שבנדן, אין לטלטל הנדן בשבת. ואם כל הסכינים ביחד יקרים יותר, נעשה הנדן בסיס לדבר המותר והאסור, ומותר לטלטלו. [ילקוט יוסף שבת כרך ב׳ מהדורת תשס״ד עמוד תרעב].

לה יש לפקפק במנהג מקצת גבאים שנותנים לאורחים ולתיירים מעטפה מבויילת שמודפס עליה מען בית הכנסת כתזכורת שישלחו את תרומותיהם, אלא יש לייעץ להם לכל הפחות ליתן מערב-שבת לתוך המעטפה נייר שמודפס עליו הלכות או ביאורים בפרשת השבוע, או צורת המנורה עם מזמור למנצח בנגינות, ואגב דברי הקדושה הללו יהיה מותר לטלטל גם את המעטפה. וכל זה במקומות שיש עירוב והמתפללים סומכים עליו לטלטל. [ילקו״י שם עמ׳ שמו].

לו תמונות אף התלויות על קירות הבית לנוי, וכן גובלנים, אינן מוקצה ומותר לטלטלן. ואף מותר להוציא תמונה התלויה על הקיר כדי להראותה לאורח, וכדומה, ואחר כך לחזור ולתלותה בשבת על המסמר שבקיר, שאינם נחשבים מוקצים מחמת חסרון כיס, מאחר שמלאכתם להיתר. ואף תמונות שיש כתב תחתיהן, אינן אסורות בטלטול, אף על פי שאסור לקרוא הכתב שתחתיהן בשבת. [ילקוט יוסף שבת כרך ב׳ עמוד שמו, ובמהדורת תשס״ד עמוד תרסב, ועמוד תרסה. שארית יוסף חלק ג׳ עמוד תיד].

לז אחר המילה הנעשית בשבת, נותנים את הערלה בעפר, ואם לא נתן מיד לאחר החיתוך, מותר לו לטלטל את הערלה בשבת כדי להניחה בעפר בשבת. ויכין את העפר מערב שבת. [ילקו״י שבת כרך ב׳ עמוד תרסג. ושבת כרך ד׳ סימן שלא סעיף לב. שארית יוסף חלק ג׳ עמוד תלג].

לח שעון קיר המחובר לחשמל טוב להחמיר שלא לטלטלו בשבת. [ילקו״י שבת ב עמוד שמז].

לט תפלות המודפסות וקבועות במסגרת על קיר בית הכנסת, כמו ״מודים דרבנן״״בריך שמיה״, צורת המנורה, וכדומה, אינם מוקצה ומותר לטלטלן בשבת. וכן מותר להחליף בשבת את השלט הקבוע בטבלא שכתוב בה ״משיב הרוח ומוריד הגשם״, או ״יעלה ויבא״, או ״ספירת העומר״, וכדומה. [ילקו״י שבת כרך ב עמוד שמט]

סימן שח סעיף ו׳ - מוקצה מחמת גופו

מ מוקצה מחמת גופו הוא כל דבר שאינו כלי ואינו ראוי למאכל אדם או בהמה, ולא ייחדוהו מערב שבת לשום תשמיש, כגון: אבנים, אבקות אפייה שאינן ראויות למאכל כמות-שהן, בעלי חיים, כפתורים שלא היו מחוברים בבגד בער״ש, מעות, עפר, עצים, צבע, קורות, וקנים.

מא מוקצה מחמת גופו אסור בטלטול אפילו לצורך גופו או מקומו, וכל-שכן מן החמה לצל. [ילקוט יוסף שבת כרך ב׳ עמוד שנב].

מב מת הוי בכלל מוקצה מחמת גופו, ואסור לטלטלו כשאין עליו בגדים. והמנהג כיום כשיש מת בשבת ל״ע, מורידים אותו על הארץ אגב הבגדים שהוא לבוש בהם. ואם אין לו בגדים, או שהוא לבוש בבגדים שיקבר בהם, [וכגון הרוג] נותנין עליו ככר או סכין וכל חפץ המיטלטל, ומורידים אותו לארץ אגב אותו חפץ. ופורסין עליו סדין. [ילקו״י שבת ב׳ עמוד שנא בהערה].

מג אין להקל לטלטל מוקצה מחמת גופו אם מניח על המוקצה ככר או תינוק, וכדומה, שלא התירו על ידי ככר או תינוק אלא במת בלבד. [ילקו״י שבת כרך ב עמוד שנב].

מד עיתונים חילוניים יש אומרים דהוו בכלל מוקצה בשבת, ויש אומרים דכיון שראויים לניקוי החלונות, אין בהם משום מוקצה. ומ״מ יזדרז לסלקם מביתו שלא יכשל לקרוא בהם. [ילקוט יוסף שבת ב׳ עמוד שנב בהערה. ואף שכתבנו שם להחמיר, להמבואר כאן פעמים שיש להקל].

מה המפצח גרעיני חמניות ושקדים בשבת, שאין קליפותיהם ראויות למאכל בהמה, מותר לו להוציא מפיו את הקליפות בידו, ואינו צריך לזורקן מפיו. וכן האוכל מישמיש מותר לו להוציא בידו את הגרעין, ולהניחו במקומו, אף אם לא נשאר על הגרעין מעט מהמישמיש או הזית. אבל אחר שהניחן מידו, אסור לטלטלן, שקליפות ועצמות שאינן ראויות לא למאכל אדם ולא למאכל בהמה, הרי הן מוקצים מחמת גופן, ואסור לטלטלן בשבת. ואם נשאר על הגרעין מעט מהפרי, אפילו אם אין בדעתו לאכול את הנשאר עליהם, מותר לטלטלם. וכשהגרעין עומד לאכילה, אינו מוקצה. [ילקו״י שבת כרך ב עמוד שנג, ובמהדורת תשס״ד עמוד תרמא. ובשארית יוסף ח״ג עמ׳ תיז, ובירחון קול תורה תמוז תשס״ג עמוד לט. ושם תשובה לדברי החולקים בזה]

מו קליפות של אגוזים או של ביצים, אסור לטלטלן בשבת, וכן כל עצמות קשים ויבשים שאינן ראויות למאכל בהמה. וקליפות של אגוזים ושל ביצים המונחות על המפה שעל השלחן, מותר לטלטלן אגב פירורי לחם וקליפות רכות הראויות למאכל בהמה, אף אם אין בפירורי הלחם שיעור כזית. וכן מותר להסירן על ידי סכין או מגב. וכל זה כשהוא לצורך השימוש באותו מקום. ואם הקליפות מפריעות לו לישב שם ודמי בעיניו כגרף של רעי, מותר לטלטלם אפילו בידו. [ילקוט יוסף שבת כרך ב׳ עמוד שנה].

מז עצמות רכות שאינן ראויות למאכל אדם, אבל ראויות לכלבים או לחתולים, מותר לטלטלן בשבת אף בידים. בין אם העצמות נתפרקו מערב שבת, בין אם נתפרקו בשבת. ואף במקומות שאין רגילות ליתן עצמות לכלבים, מותר לטלטלן, שהרי מצויים במקומותינו כלבים וחתולים. [ילקו״י שבת כרך ב עמוד שנח]. ואף אם הכלבים מצויים בקצה העיר שאין דרך ללכת לשם ברגל, מותר לטלטלן בשבת. [ילקוט יוסף שבת כרך ב׳ מהדורת תשס״ד עמוד תרסב].

מח אבל עצמות קשים שאינם ראויים לכלבים אסור לטלטלם. ואם נתרבו עצמות אלו על השלחן, ראה לעיל סעיף יט.

מט מותר לקלוף הביצה בידים בשבת, אלא שצריך לתת תחלה לתוך הצלחת של הקליפות פרוסת לחם או פרי, כדי שתהיה בסיס גם לדבר המותר, ויוכל לטלטלה, שאם לא יעשה כן, נמצא שהוא מבטל כלי מהיכנו. [ילקוט יוסף שבת כרך ב׳ מהדורת תשס״ד עמוד תרעג].

נ קליפות הראויות למאכל בהמה המצויה באותה עיר, כגון קליפות של תפוז, קליפות של גרעיני דלעת [שאינן קלויין], מותרים בטלטול, אף אם השליכם לרחוב בשבת.

נא בשר חי בין תפל בין מליח, בין בשר בהמה בין בשר עוף או יונה, מותר לטלטלו בשבת, מפני שהוא ראוי לאכילת אדם, שיש בני אדם שכוססים בשר חי טחון [עם מעט מלח]. ואפילו בשר קפוא שהיה מונח בתא ההקפאה, מותר לטלטלו, מפני שראוי להפשירו ולאכול ממנו. ואף שיש אומרים שבזמן הזה יש לאסור בשר חי בטלטול, כי אין מצויים בינינו בני אדם שכוססים בשר חי, מכל מקום העיקר להקל בזה, אחר דסוף סוף ראוי הוא לאכילה. וגם האשכנזים יכולים להקל בזה במקום דחק. [ילקוט יוסף שבת כרך ב׳ עמוד שנט].

נב מי שמלח את הבשר בערב שבת ושכח להדיחו מהמלח שעליו, מותר להניחו בכיור ולהדיחו ממלחו. וטוב שיעשה כן על ידי הערמה, דהיינו שיניח הבשר בכיור, ויטול עליו את ידיו. כדי שלא יהיה מכין משבת לחול. [ילקוט יוסף שבת כרך ב׳ עמוד שנט].

נג לפיכך מי ששכח להכניס את הבשר לתוך הפריזר מערב-שבת, ויש חשש שהבשר יתקלקל, מותר לטלטלו ולהכניסו לפריזר בשבת. ואף בבשר קפוא הדין כן. [ובלבד שנותרו לפחות כמה רגעים עד צאת השבת שיהיה ראוי להפשיר את חלקו במים פושרים]. [שם עמ׳ שסא].

נד אם המקפיא או המקרר הפסיקו לעבוד באמצע השבת, ויש שם בשר שלא נתבשל, וחושש שהבשר יפשיר ויתקלקל, מותר לטלטלו משם

ולהעבירו למקרר אחר או של השכנים. וגם אין בזה איסור הכנה בשבת. אך דגים שאינם מבושלים אין להעבירם למקרר אחר. [ילקוט יוסף שבת ב' עמ' שסב, ותרנח. שוב יצא לאור יביע אומר ח"ז, ושם סי' לט אות ב' העלה כדברינו].

נה הרוצה ליקח דבר-מה מהמקפיא, והבשר הקפוא מעכב בעדו, מותר לו לטלטל את הבשר כדי להוציא מהמקפיא את מה שנחוץ לו. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד שסב].

נו חול הרי הוא מוקצה, ואסור לטלטלו בידים בשבת. וחול שייעדו אותו למשחק, כגון חול-ים הנמצא בארגז-משחקים, מותר לקטנים לטלטלו. [ילקו"י שבת ב' עמוד שסג].

נז קטן המשחק בשבת בעפר הנמצא בתוך ארגז חול, והוא עפר תיחוח כל כך שכאשר נוטל מהעפר חוזר העפר מאליו ומכסה את הגומא, מותר ליתן לו לשחק שם. וכל שכן אם נוטל מהעפר בשוה ואינו עושה גומא. אבל אם הוא חופר גומא, או בונה בעפר צורות שונות, אם הוא קטן שאינו בר הבנה כלל, אין צריך להפרישו. אבל אם הוא קטן בר הבנה, צריך האב להפרישו. ויש אומרים שכל החיוב להפרישו הוא על האב, אבל אין האם חייבת להפריש את בנה העובר על איסורים, אלא אם כן האב נפטר. [ילקוט יוסף שבת ב' עמוד שסג].

נח כלי שנשבר בשבת, אם אין שברי הכלי ראויים לשום שימוש, אסור לטלטלם בשבת. וכן נעל שנפל ממנה העקב או הסוליה, ואין אפשרות להשתמש בנעל אף באופן עראי, הרי היא מוקצה, ואסור לטלטלה בשבת. וכן כסא שנשמטה ממנו רגל, אסור לטלטלו בשבת. אך מותר לסלק את שברי הכלים לצדדין על ידי מטאטא, וכדומה. [ואם השברים מזיקין ראה בסעיף הבא]. ואם השבר ראוי להשתמש בו לאיזה תשמיש, מעיקר הדין מותר לטלטלו בשבת, שאף שלא ייחד את השברים מערב שבת, לא פקע מיניה שם כלי שהיה עליו מבעוד יום. ויש מי שאומר שבזמן הזה שאין דרך להשתמש בשברי כלים, אין לטלטל את השבר בידים בשבת, ונכון לחוש לדבריו. [ילקו"י שבת כרך ב' עמוד שסז].

נט כלי זכוכית שנפל ונשבר, מותר לסלק בשבת בידים את השברים לצדדים או ליקחם לפח-האשפה, כדי שלא יוזקו מהם. אבל כלי שמלאכתו להיתר שנשבר ואינו ראוי לכלום, ואינו מזיק, אסור לטלטלו לצורך גופו או מקומו, אלא יוכל לסלקו לצדדין על ידי מטאטא. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד שע].

ס ידית דלת שיצאה ממקומה, אסור להחזירה בשבת מחשש לאיסור בונה. ולכן אסור לטלטל ידית זו משום מוקצה. אך ידית העומדת להכניסה ולהוציאה בדלת בכדי לפתוח ולסגור את הדלת, דינה כדין מפתח, ומותר להשתמש בה בשבת ולטלטלה. [ילקו"י שם עמ' שע]

סא כיסוי של צינור ניקוז שבקרקע הבית, [העוברים בתוכו מי השטיפה]. וכן כיסוי של בורות שבחצרות הבתים, אם יש לכיסוי ידית [בית אחיזה] מותר להסירה ולפתוח את הבור בשבת, ואין לחוש בזה לא לאיסור מוקצה, ולא לאיסור סותר. ואף בבורות שאין רגילות לפותחן בכל ימות השנה, אם יש להם ידית מותר לפותחן בשבת ולטלטל את הכיסוי. וכן אם חקוק במכסה צורה מיוחדת כדי לאוחזה בה, דמי לבית אחיזה ושרי. ואם אין בכיסוי בית אחיזה אסור לטלטל את הכיסוי בשבת, שיש לו דין מוקצה. [דכשאין לו בית אחיזה ופותחו בשבת יש בו איסור בונה וסותר] והוא הדין ביום טוב. [ילקו״י שבת כרך ב עמוד שע]

סב בור הפתוח ברשות הרבים ויש חשש סכנה שיפלו לתוכו, מותר לכסותו גם אם אין למכסה בית אחיזה, ואם אפשר יכסה רק את חלקו ויניח שם סימנים כדי שהאנשים לא יפלו. [ילקוט יוסף שבת כרך ב׳ עמוד שעב].

סג יש אומרים שמותר לטלטל בשבת גט, מפני שאפשר ללמוד ממנו הלכות הגט וסדר כתיבתו, ויש חולקים. והעיקר לדידן כסברא אחרונה, ובפרט קודם נתינת הגט לאשה. [אלא אם כן בשכיב מרע]. ולדעת הרמ״א יש להקל בזה בכל אופן. [ילקו״י שבת כרך ב׳ עמוד שעג, ובמהדורת תשס״ד גם בעמוד תרלט. ושאר״י ח״ג סי׳ שח עמוד תיד, ודלא כמ״ש בזה בחמדת אברהם]

סד מותר לטלטל מזוזה בשבת, שהרי יכול ללמוד ממנה כמה דברים. [ילקו״י שבת ב׳ עמ׳ שעד].

סה מי ששכח מעות או צ׳יקים בכיסי בגדיו, ורוצה ללבוש את הבגד בשבת, צריך לנער את המעות מהכיסים קודם שילבשנו. ואף-על-פי שיש כיסים שבהם מותר לצאת עם מעות וכדומה, [במקום שיש בהם עירוב], מכל מקום מאחר שדרכו של אדם להכניס ידיו לכיסי בגדיו, נכון שבכל סוגי הכיסים יסיר את המעות על ידי ניעור הבגד קודם לבישת הבגד. שהרי אין להכניס ידיו לכיס בגדו כשיש בו מעות. [ילקו״י שבת כרך ב׳ עמוד שעה].

סו מפתח דלת של בית, אינו מוקצה. ודינו ככלי שמלאכתו להיתר שמותר לטלטלו אף מן החמה לצל. אבל אין לטלטלו שלא לצורך כלל, ככל כלי שמלאכתו להיתר. [ילקו״י שם שעז].

סז צרור מפתחות או שרשרת שתלו שם מטבע לנוי, [על ידי שנקבו במטבע], מותר לטלטלן בשבת. אבל אסימון הנמצא בתוך טבעת שיש בה מפתחות וכדו׳, לכתחלה טוב להסירו מערב-שבת מהצרור. אך בדיעבד ששכח להסירה מערב-שבת, רשאי לטלטל את צרור המפתחות גם כשיש בו אסימון. [ילקוט יוסף שבת כרך ב׳ עמוד שעז].

סח מטבע שייחדו אותו לקמיע, אף אם לא נבדק אם הועיל או לא, מותר לטלטלו בשבת, ואין בו איסור מוקצה. ולענין לצאת עם הקמיע לרשות

הרבים דרך מלבוש, כל שהוא קמיע מן המומחה, בין איתמחי גברא, בין איתמחי קמיעא, בין קמיע של כתב, בין קמיע של עשבים, מותר אף לחולה שאין בו סכנה. ואפילו אם עדיין לא אחזו החולי אלא שתולהו עליו מפני שמתייירא פן יחלה, מותר. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד שעח בהערה].

סט כל בעלי חיים הרי הם מוקצים בשבת, ואסור לטלטלם. ואף כלוב שיש בו עופות המצפצפים [כצפור או תוכי] העשוי לנוי, אסור בטלטול. ואפילו עוף קטן הראוי ליתנו לידי תינוק בוכה לשחק בו, אסור לטלטלו. ומכל-מקום אם החמה זורחת עליהם ויש בזה צער בעלי חיים, מותר לטלטלם למקום מוצל. וכל זה דוקא בבעלי חיים העומדים לנוי. [ילקוט יוסף שבת ב' עמוד שעח. שו"ת יביע אומר ח"ה חאו"ח סימן כו].

ע אם עלו אפרוחים על הסל שבבית ושהו שם כל משך זמן בין השמשות, או אפילו בסוף זמן בין השמשות, וירדו ממנו אחר כך, אסור לטלטל את הסל, שנעשה בסיס לדבר האסור, ונחשב כמוקצה לכל היום כולו. ואפילו אם לא היו האפרוחים על הסל בזמן בין השמשות, ועלו עליו בשבת, אסור לטלטל את הסל בעודם עליו, והוא הדין לכל בעלי חיים. [הליכות עולם חלק ג' עמוד ריג].

עא מותר ליתן אוכל לפני בעלי חיים שלו, ואם יש צורך מותר אף להאכילם בידיו, גם אם נוגע בהם, ובלבד שלא יטלטלם. ולכן מותר לפתוח את פי הבהמה, אם אינה יכולה לאכול לבדה מחמת חולי, דטלטול מקצת מוקצה דומה לטלטול מן הצד דשרינן לצורך השבת. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד שעח. ובעצם הדבר אם מותר לגדל ציפורי נוי טמאים, ראה בילקוט יוסף שם הערה עמוד שפ].

עב צנצנת זכוכית [אקווריום] שיש בה דגי נוי, יש להחמיר שלא לטלטלה בשבת משום מוקצה, ולא אמרינן שכיון שנועדה לנוי ולשעשוע יהא מותר לטלטלה. [ובפרט שיש לחוש פן יוציאם מהמים ויתחייב משום נטילת נשמה]. ואף ביום-טוב יש להחמיר בטלטולה. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד שפ].

עג אם דג מת בתוך האקווריום, מותר להוציאו משם בשבת בכפית, כדי שלא לגרום שגם הדגים האחרים ימותו, באופן שאין לחוש לאיסור בורר. [ילקו"י שבת ב' עמוד שפא בהערה].

עד אסור להוסיף בשבת מים לתוך האקווריום, משום שהוא מבטל את המים משימושם לכל הצרכים. אבל במקום צער בעלי חיים, כשיש חשש שהדגים ימותו אם לא יוסיפו שם מים, מותר להוסיף מים לאקווריום בשבת וביום טוב. [ילקו"י שבת כרך ב' עמוד שפב].

עה פרעוש שעל בשרו ועוקצו, מותר לסלקו מעל בשרו, דמשום צער העקיצה לא גזרו חכמים. [אבל יעשה כן בזהירות שלא להורגו בידים]. [ילקו״י שבת כרך ב עמוד שפג].

עו כלבים קטנים אף שהם מיוחדים להשתעשע בהם, אין לטלטלם בשבת וביום-טוב. ואף אפרוח חי חשיב מוקצה, אף שהקטנים משחקים בו. אולם מותר לגעת בנגיעה בעלמא בבעלי חיים בשבת, בלי לטלטלם, כמו שמותר לגעת בכל מוקצה. [ילקו״י שבת ב עמוד שפג].

עז עיור הרגיל ללכת עם כלב הנחיה, מותר לו לצאת בשבת עם הכלב, ולאחוז בשרשרת התלויה בצווארו, כיון שאינו מגביהו. [ילקוט יוסף שבת כרך ב׳ עמוד שפד].

עח במקום שהבעל חי שבבית מקפץ על הכלים, וחושש שהכלים ישברו, ואולי ינפצם ויגרמו לפציעת הבעל חי, יש להפריחם מעל הכלים, ולא לטלטלם בידו. [ילקו״י שבת ב עמ׳ שפה בהערה].

עט אם נזדמן חתול עומד על הכסא בחצר במקום שצריך לישב שם, ואינו הולך על ידי גערה, אסור לטלטלו ולהשליכו בידים, כדין מוקצה מחמת גופו שאסור לטלטלו אפילו לצורך גופו או מקומו. אבל לדחוף את החתול ברגליו או בזרועו, לפי הנראה יש להקל בזה, דהוי טלטול כלאחר יד שמותר אפילו במוקצה מחמת גופו. וכן אם תרנגולת או שאר חיה ועוף טהורים עומדים על השלחן, או במקום שצריך לישב, ואינם הולכים על ידי גערה, מותר לטלטלם כלאחר יד. [ילקוט יוסף שבת כרך ב׳ עמוד שפה].

פ אם נמצאו נמלים או זבובים על השלחן או על הכסא, אסור לגרשם ביד ממש, דהם בכלל בעלי חיים שאסורים בטלטול, ולא התירו אלא בפרעוש שעל בשרו ועוקצו. ולכן יוכל לגרשם על ידי ניפוח בפיו או הפרחתם ביד. ופעמים שיהיה דינם כגרף של רעי. [ילקו״י שבת ב עמוד שפו].

פא אם נמלים או יתושים נפלו לתוך התבשיל, מותר להוציאם מהתבשיל עם מעט משקה, שכל כי האי גוונא שהוא לצורך אכילה לא גזרו חכמים דין מוקצה. [ילקו״י שבת כרך ב עמוד שפו]

פב המגדל כלב בביתו [על פי היתר מחכם, כגון יישוב ספר], וצריך לצאת עמו לטיול יומי ברחוב, מותר לאחוז בחבל הקשור לצוואר הכלב, ולא חשיב טלטול מוקצה, אך לא יגביהו בידים ממש. וברשות הרבים במקום שאין עירוב יזהר שלא תצא הרצועה מתחת ידו טפח כמבואר בשלחן ערוך (סימן שב סט״ז). [ילקו״י שבת כרך ב עמוד שפה בהערה].

פג נכה המרותק לכסא גלגלים וקנה קוף מאומן העושה בשבילו את כל צרכיו, וברח בשבת או ביום-טוב, ויש בזה צער גדול לנכה, ואף ספק פיקוח נפש, [מלבד ההפסד הגדול שבדבר], מותר לתת בפני הקוף סלק מתוק, או שאר דברים החביבים עליו, כדי שיקרב אליהם, ואז יוכלו להחזירו לבעליו. ואף-על-פי שאסור לגעת בבעלי חיים מפני שהן מוקצים בשבת, מכל מקום בכהאי גוונא יש להקל. [ילקו״י שבת ב׳ עמוד שפו בהערה].

פד לספרדים ההולכים כדעת מרן הש״ע אסור לגדולים לשחק בכדור בשבת וביום-טוב, ואסור לטלטלו אפילו לצורך גופו או מקומו. והדין כן אף בכדור שעשאוהו מתחלה לשם משחק. ומכל מקום מותר להרשות לקטן [אפילו שהגיע לחינוך] לשחק במשחקים ובכדור בשבת, כי שמא מרן לא דיבר על הכדור בזמן הזה שיש לנו בתי חרושת למשחקים. [ילקו״י דיני חינוך קטן עמוד קצה. ילקו״י שבת ב׳ עמוד שפז. ואף שנותן את המשחק בידים, ולכאורה עובר על איסור מוקצה לדעת מרן, מ״מ חזי לאיצטרופי סברת הרמ״א, וגם סברת האומרים שבזה״ז שיש בתי חרושת מיוחדים למשחקים, גם לדעת מרן אין דינם כמוקצה, ולכן יש להקל בנידון דידן. ומה שכתבנו שם לצרף שיטת הרשב״א והר״ן הוא לרווחא דמילתא. ובזה אתי שפיר מה שלוקח המשחק בידו ליתנו לקטן. ודו״ק. וראה בסעיף הבא].

פה שאר משחקים, כגון אבני פלא ולגו, או בובה ומכוניות קטנות, גם כן אסורים בטלטול לגדול, לדידן שקיבלנו הוראות מרן, ומכל מקום מותר להרשות לבניו הקטנים שלא הגיעו למצוות לשחק בשבת באבני פלא ובלגו שמחברים אותן זו בזו ועושים צורת בנין או מגדל, וחוזרים ומפרקים אותן בשבת. וכן מותר לגדול לתת לקטן לשחק בצעצועים המיוחדים לקטנים ואין בהם משום מוקצה. [ילקו״י דיני חינוך קטן עמוד קצה, ובילקו״י שבת ב׳ עמוד שצא, ועמוד תרלו. ועיין בשארית יוסף ח״ג עמ׳ תיא, ובהליכות עולם ח״ד עמ׳ רמ]. וכלי משחק של קטנים שמשמיעים קול בהליכתם, אבל אינו קול שיר, אפשר להניח לקטן לשחק בו, מבלי שגדול יסייע לו במשחקו. ומותר גם למתוח הקפיץ של משחק ילדים, כגון רכבת ואוטו. ואין לדמותו לשעון שאסור לעורכו, שהשעון שפסק מהילוכו בטל מלהיות כלי, והעורכו מתקנו, מה שאין כן כלי משחק של תינוקות, שהילדים משחקים בו גם כשאינו ערוך. ואמנם משחק הפועל על ידי בטרייה, אין לגדול לטלטלו בשבת. [הליכות עולם חלק ד׳ עמוד רמ].

פו צעצועים שנתפזרו בחדר, מותר לגדולים לאוספם במטאטא לארגז הצעצועים, ואין בזה לא משום מוקצה, ולא משום מעמר. והמיקל לאוספם ביד יש לו על מה לסמוך, שיש אומרים שבצעצועים שבזמנינו הנעשים בבתי חרושת אין בהם דין מוקצה. [ילקו״י שם עמ׳ שצא].

פז כפתור חדש שלא היה בבגד הרי הוא מוקצה. וכפתור שנפל מהבגד, בין נפל בשבת בין נפל קודם השבת, אין לו דין מוקצה, ומותר לטלטלו כדי להצניעו, [שכיון שהיה מחובר במעיל חל עליו תורת כלי, ותו לא פקע מעליו תורת כלי גם אחר שנפל ממנו]. והמחמיר תבא עליו ברכה. וכן שרשרת חרוזים שנקרעה

בשבת והחרוזים נתפזרו בפינות הבית, מותר ללקטן. אך לא יכניס לתוך חוט, וראה להלן בדין מעמר, בסימן שלה. [שם שצד].

פח מותר לטלטל פח-אשפה בשבת, כדי לשפוך את האשפה לחוץ. ומותר אף להחזיר את הפח לבית אחר שהוריק ממנו את האשפה, ואף אם אינו צריך לו ועושה כן מחשש שהפח יגנב. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד שצז].

פט כלי שהתינוקות עושים בו את צרכיהם, אם יש בו לכלוך מותר לטלטלו למקום אחר, אף אם הכלי עשוי מחרס. ואם אין בו לכלוך, אם אינו עשוי מחרס, אינו מוקצה. [ילקו"י שם עמו' שצח].

צ מותר לשפוך את האשפה שהצטברה בתוך המשולש שבתוך הכיור, ואין בזה לא משום מוקצה ולא משום בורר. [ילקו"י שבת כרך ב' עמוד שצח].

צא אם יש לכלוך על המסננת שבכיור, ומפני כך אין המים זורמים דרך נקב הכיור, מותר לנקותה ביד בשבת, אף שמטלטל בידו את הלכלוך [שהוא מוקצה] בשבת. וגם אין לחוש בזה משום מתקן מנא. [ילקו"י שבת כרך ב' עמוד שצח בהערה, ובעמוד תקכד].

צב מותר ליתן בשבת קליפות של אגוזים לתוך המשולש שבכיור, אף כשהוא ריקן, ואין צריך ליתן לתוכו קליפות הראויות למאכל בהמה. שמאחר וכלי זה מיועד לפסולת, לא שייך לאסור בו משום מבטל כלי מהיכנו. [ילקו"י שבת ב עמ' תפ. ובמילואים בסוף שבת ב עמ' תרב]

צג אסור להניח אבן בסמוך לדלת כדי שלא תזוז אנה ואנה ותשמיע רעש, אלא-אם כן מייחדה מערב- שבת לצורך זה. ודי ליחדה לשבת אחת, באופן שהדרך להשתמש באבן זו למטרה זו. ואף אם לא יחדה לכך, מותר להזיזה ברגלו. והוא הדין אם רוצה לפצוע באבן אגוזים בשבת, דסגי ביחוד לשבת אחת. אבל דבר שאין דרכו בכך, כגון שרוצה לפתוח הברז באבן, או להניחה על גבי דפים שלא יתפזרו ברוח, צריך שייחדו לכך לעולם. ואם השתמש פעם אחת [בימי חול] באבן לצורך פציעת האגוזים וכדומה, שוב אין צריך ליחד אבן זו לצורך פציעת אגוזים. [שם עמ' שצח].

צד אם לא ייחד את האבן מערב שבת לצורך הנ"ל, לא מועיל לייחדה בשבת עצמה. ויש אומרים שכל שלא דחאו בידים מועיל יחוד גם בשבת עצמה. [ילקו"י שבת כרך ב' עמוד ת בהערה]

סימן שח סעיף ג' - מוקצה בכלי שמלאכתו לאיסור

צה כלי שמלאכתו לאיסור הוא דבר שהרגילות להשתמש בו למלאכות האסורות בשבת. ומותר לטלטלו רק לצורך גופו או מקומו, כדלהלן. ואף אם עדיין לא השתמשו בכלי מעולם למלאכת האיסור שבו, דינו ככלי שמלאכתו לאיסור, כל שידוע וניכר שעיקר עשייתו למלאכת איסור. אבל אם הוא כלי הראוי גם לשימוש של היתר, וגם לשימוש של איסור, כגון, ארנק של נשים שהן רגילות ליתן בו גם ממחטות וכיו״ב, ופעמים שנותנים בו גם מעות ודברים האסורים בטלטול, וכל כיוצא בזה, אין לזה דין מוקצה. [ילקוט יוסף שבת ב׳ עמוד תא].

צו כלי שרוב פעמים משתמשים בו לאיסור, ומיעוט פעמים משתמשים בכלי זה להיתר, כגון קדרה ריקנית והכיסוי שלה שרוב פעמים משתמשים בה לבישול, ופעמים מניחים בתוכה התבשיל ונותנים אותה במקרר, יש אומרים שאינו נחשב כמוקצה מחמת שמלאכתו לאיסור, ומותר לטלטלו בשבת אפילו מן החמה לצל. והמיקל בזה יש לו על מה שיסמוך, אחר שכן הוא מעיקר הדין. [ילקו״י שבת ב׳ מהדו׳ תשס״ד עמו׳ תרסה. ואף שבמהדו״ק כתבנו (בעמוד תב) שהולכים אחר הרוב, ואם רוב תשמישו לאיסור יש להחמיר, הנה בהליכות עולם ח״ג עמוד קצד, וקצט, כתב שהמיקל יש לו ע״מ לסמוך. אבל קדרה גדולה של ישיבות ובתי מלון וכדו׳ שאין משאירים בתוכה אוכל למשמרת במקרר, מסתבר דהויא מוקצה]

צז ואלו הן מקצת דברים הנחשבים כמוקצה מחמת שמלאכתן לאיסור: כיריים של גז, מברשת צביעה, מחבת ריקנית, מחדד, מחט, מחק, מטריה, מנורת חשמל או נפט, מסמר, מספריים, משור, נייר זכוכית, נייר קופי, נשק, סיכות, סרגל, עט, פטיש, צבת, קערה שייחד אותה להדליק בה נר שמן, אף שלא הדליקו בה את הנר בשבת זו, שופר, שפוד, תנור אפיה [אם אין רגילים לאחסן בו דברי מאכל], תפילין, וכיוצא בהם. [ילקו״י שבת ב׳ עמוד תג].

צח מותר לטלטל כלי שמלאכתו לאיסור לצורך גופו או לצורך מקומו אף בידים. וכגון, אם צריך לפטיש לפצח בו אגוזים, או שצריך לגפרור כדי לחצוץ בו את שיניו, [ויזהר שלא יקטמנו ויעשה ממנו כלי בשבת, וגם יזהר שלא יוציא דם], וכדומה. [ילקוט יוסף שבת ב׳ עמוד תיא].

צט וכן קורנס של נפחים מותר לטלטלו לפצוע בו אגוזים. וכן קרדום לחתוך בו דבילה, או לצורך מקומו, דהיינו שצריך להשתמש במקום שהכלי מונח שם, ״ומותר לו ליטלו משם ולהניחו באיזה מקום שירצה״. אבל מחמה לצל, דהיינו שאינו צריך לטלטלו אלא מפני שהוא ירא שמא יתקלקל בשמש, או שירא שמא ישבר או יגנב, אסור לטלטלו. [ילקוט יוסף שבת כרך ב׳ עמו׳ תט, ובמהדורת תשס״ד עמוד תרסב].

ק גפרור שכבר הדליקו בו [שרוף], אין לטלטלו אף לצורך זה, דחשיב כמוקצה מחמת גופו. [ילקוט יוסף שבת כרך ב׳ עמוד תט].

קא גפרורים שעדיין לא נשתמשו בהם, יש אומרים דחשיבי ככלי שמלאכתו לאיסור שמותר לטלטלם לצורך גופם או מקומם, שהרי הם עומדים להדלקה. ולכן מותר לטלטל גפרורים אלה כדי לחצוץ בהם שינים בזהירות, דחשיב כטלטול לצורך גופו. ויש אומרים דגפרורים אלה נחשבים כמוקצה מחמת גופו, שדינם כדין עצים המיועדים להסקה, וממילא אסור לחצוץ בהם את השיניים. [ילקו״י שבת כרך ב׳ עמוד תג בהערה].

קב יש אומרים שספר טלפונים הוא מוקצה בשבת, מאחר ועיקר תשמישו לפעולת איסור שהיא הטלפון. ויש חולקים ומתירים לעיין בספר לראות כתובת של אדם מסויים.

קג יש אומרים שכל דבר שאין לו שימוש אלא למלאכת איסור, כגון נר שעוה, חשיב כמוקצה מחמת גופו, ולא כמוקצה מחמת שמלאכתו לאיסור. [ילקו״י שבת כרך ב עמוד תו]

קד יש אומרים שדבר שאינו אסור בשבת מעיקר הדין אלא מצד חומרא, מותר לטלטלו בשבת, ואינו נחשב כמוקצה מחמת שמלאכתו לאיסור. ולדבריהם מותר לטלטל אופניים בשבת, שהרי יש אומרים שאין האיסור לנסוע באופניים בשבת אלא מצד חומרא. ויש מחמירים בזה. אולם מטריה אינה בכלל זה, שהאיסור לפתוח מטריה בשבת אינו מצד חומרא, אלא מהדין. [ילקוט יוסף שבת כרך ב׳ שם].

קה קדרה ריקנית המיועדת אך ורק לבישול, ולא היה בה תבשיל מערב שבת, וכן מחבת ריקה, דינם כמוקצה מחמת שמלאכתו לאיסור, ואם רוצה לטלטלם כדי להניח בהם תבשיל, נחשב כטלטול לצורך גופו. וקדרה שרגילים לבשל בה, ולפעמים מניחים בה פירות ושאר תשמיש של היתר, יש אומרים שגם כן נקראת כלי שמלאכתו לאיסור, ואסור לטלטלה כי אם לצורך גופה או מקומה, ולא מחמה לצל, שיש ללכת תמיד אחר רוב תשמישו של הכלי. ויש חולקים ומתירים לטלטלה אפילו מחמה לצל, שנקראת מלאכתה לאיסור ולהיתר. והמיקל בזה יש לו על מה שיסמוך. ובספר גדולות אלישע (סי׳ שח ס״ק יט) העיד, שבעיר בגדאד נוהגים היתר לטלטל הקדרות בשבת אפילו מחמה לצל, וכתב שיש להם על מה שיסמוכו. [ילקוט יוסף שבת כרך ב׳ מהדורת תשס״ד עמוד תרסה].

קו קדרה המיועדת אך ורק לבישול, והיה בה מאכל בבין השמשות, והוריקו ממנה את התבשיל, יש מתירים לטלטלה בשבת אף שלא לצורך גופה או מקומה. ויש חולקים, וכן עיקר. [ילקו״י שבת ב׳ עמוד תז בהערה].

קז קדרה שיש בתוכה ככר לחם וכדומה, וכן מדוכה שיש בתוכה דברי מאכל, מותר לטלטלם בשבת אף מן החמה לצל. והוא הדין בשאר כלים שמלאכתם לאיסור, שמותר לטלטלן אפילו מחמה לצל, על ידי שיתן

לתוכו איזה דבר המותר בטלטול. וכל שכן אם הוא דבר המיוחד לכלי, כגון תבשיל המונח בקדרה וכיו״ב, שאז מותר לטלטל הכלי שמלאכתו לאיסור על ידו לכל הדעות. ואין הבדל בזה אם הכלי מיוחד לזה או אם אינו מיוחד לזה. וכל שכן אם האוכל היה מונח בכלי מערב שבת. אבל במוקצה מחמת גופו אין לטלטלו על ידי ככר או תינוק. [ילקו״י שבת ב עמוד תו, ובמהדורת תשס״ד גם בעמוד תרסה. הליכות עולם ח״ג עמוד ר׳]

קח אסור לטלטל נר שהיה דולק בבין השמשות של ערב שבת על ידי ככר או תינוק, אפילו הונח מערב שבת, שלא התירו בזה אלא במת. [ילקו״י שבת כרך ב׳ עמוד תז]

קט יש ח׳ אופנים שבהם מותר לטלטל מוקצה מחמת שמלאכתו לאיסור, אף מן החמה לצל, או כדי להצילו מגניבה, ואלו הם: כשנטל כבר את הכלי שמלאכתו לאיסור, שמותר להוליכו לאיזה מקום שירצה. ב. טלטול על ידי הערמה, לחשוב להשתמש בכלי או במקומו. ג. טלטול בגופו וכלאחר יד. ד. טלטול מן הצד. ה. טלטול על ידי ניפוח בפיו. ו. נתינת דבר היתר עליו ולטלטלו אגב ההיתר, דבזה שרינן מלבד במוקצה מחמת גופו. ז. טלטול על ידי גוי מהחמה לצל. ח. אם נצרך לכלי להשתמש בגופו בו ביום, וחושש שיפסד בחמה או בגשם, שמותר לטלטלו מחמה לצל כדי שלא ייפסד או ייגנב, דגם זה מיקרי לצורך גופו, אחר שרוצה להשתמש בו אחר כך בשבת. [ילקו״י שבת כרך ב עמוד תיא בהערה].

קי במקום הפסד גדול, או כשצריך לדבר הרבה, מותר לומר לגוי לטלטל כל מוקצה. ויש מקילים לומר לגוי לטלטל כלי שמלאכתו לאיסור גם כשאינו צריך לדבר הרבה, כל שהישראל יכול לטלטלו לצורך גופו, או כשיכול לטלטלו על ידי טלטול מן הצד וכדומה. והמחמיר תבוא עליו ברכה. [ולגבי שריפה ראה בילקוט יוסף סוף שבת כרך ד׳ במהדורת תשס״ד].

קיא מותר לטלטל כלי שמלאכתו לאיסור על ידי הערמה, וכגון, שיפצח בפטיש אגוז, או שישב במקומו, אף שבעצם עיקר כוונתו לצורך הכלי להעבירו מן החמה לצל, או שלא ייגנב. וכן במקום צורך מותר לטלטלו ברגלו. [ילקו״י שבת כרך ב עמוד תיב].

קיב מה שהתירו לטלטל כלי שמלאכתו לאיסור לצורך גופו או מקומו הוא דוקא כשאין לו כלי היתר להשתמש בו, אבל אם יש לו כלי היתר להשתמש בו, אסור. ויש חולקים. והעיקר כסברא אחרונה. [ילקו״י שבת כרך ב עמוד תיג]

קיג אם צריך לישב במקום שהפטיש נמצא, אפילו אם יש לו מקום אחר לשבת בו, מותר לטלטל את המוקצה בשבת, דסוף סוף מטלטל את המוקצה לצורך מקומו.

קיד כלי שמלאכתו לאיסור המונח על שלחן, וצריך לפרוס שם מפה, ויש לו אפשרות לפרוס את המפה בשלחן אחר בלי שיצטרך לטלטל את המוקצה, אף על פי כן מותר לו לטלטל את המוקצה, דסוף סוף מטלטל לצורך מקומו. [ילקו״י שבת כרך ב עמוד תטז]

קטו אולם אם רוצה לטלטל כלי שמלאכתו לאיסור רק מפני שצריך לסדר את הבית לפני האורחים, ואינו צריך לאותו מקום שהמוקצה שם, אסור לו לטלטל בשל כך את המוקצה, אלא יטלטלנו שלא כדרכו, במרפקו. ובמקום צורך אפשר להקל גם ברגלו. והמיקל לטלטלו כדרכו יש לו על-מה שיסמוך. [ילקו״י שבת כרך ב עמוד תטו]

קטז מי ששכח שהיום שבת, או שכח שחפץ זה מוקצה, ועבר ונטל המוקצה לידיו, בין מוקצה מחמת חסרון כיס, בין מוקצה מחמת גופו, ובין מוקצה בכלי שמלאכתו לאיסור, כל זמן שהמוקצה בידו מותר לו להמשיך ולהחזיק במוקצה ולהניחו בכל מקום שירצה, ואינו צריך לסלקו מיד תיכף עם גמר השימוש בו, או מיד אחר שפינהו ממקומו. ויש אומרים שדין זה לא נאמר אלא בכלי שמלאכתו לאיסור. וטוב להחמיר כסברתם, אך המיקל בכל סוגי המוקצה יש לו על מי שיסמוך. [ילקו״י שבת ב עמוד תטז. שו״ת יביע אומר ח״י סימן לא].

קיז מוקצה ששכח ונטלו בידו בשבת, מעיקר הדין רשאי אף להעבירו מיד ליד, אך נכון להחמיר בזה שלא להעבירו מיד ליד. [ילקו״י שבת כרך ב עמוד תכא. יביע אומר ח״ט סי׳ לא סק״ב].

קיח מחט או סיכה שמלאכתה לאיסור שעומדת לתפור בה אף שנתבאר שדינה ככלי שמלאכתו לאיסור, ואין לטלטלה שלא לצורך גופו ומקומו, מכל מקום מותר לטלטל המחט בשבת כדי לחבר את קרעי הבגד, או כדי ליטול בה את הקוץ שנכנס בבשרו. ומותר להוציא בה את הקוץ אפילו אם יצא דם, שכיון שאינו צריך לדם הוה ליה מלאכה שאין צריך לגופה, ומשום צער לא גזרו עליו חכמים. ומכל מקום לכתחלה יזהר שלא יוציא דם, ואם נזהר ולא עלתה בידו אין בכך כלום, שאין זו מלאכת מחשבת. ואף על פי שהוא פסיק רישיה, מכל מקום פסיק רישיה דלא ניחא ליה בדרבנן מותר. [ילקו״י שבת כרך ב׳ עמוד תכב].

קיט אולר שיש בו חלקים שונים, וביניהם מספרים, פצירה לצפורניים, וסכין, מותר להשתמש בסכין שבו בשבת, ובלבד שלא יפתח את החלקים האסורים בשימוש בשבת. [ילקוט יוסף שבת כרך ב׳ עמ׳ תכב].

קכ מאוורר המחובר לחשמל, ומופעל מערב שבת, מותר להזיזו ולהפנותו מצד אחד לצד אחר, כדין כלי שמלאכתו לאיסור שמותר לטלטלו לצורך גופו או מקומו. [ויש אומרים דחשיב ככלי שמלאכתו להיתר]. ואף על

פי שהמאוורר פועל על ידי חשמל, מכל מקום אין בו משום איסור מוקצה. ובלבד שיהיה חוט ארוך ומחובר לחשמל היטב, כדי שהחוט לא יתנתק מהשקע. ונכון להניח פתק מערב שבת במקום הכפתורים, ולכתוב עליו "שבת", כדי שלא ישכח ויבא להגביה או להנמיך את זרם המאוורר. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד תכג].

קכא אין לטלטל מנורת חשמל, או תנור חימום, בעודם דולקים, אף לצורך גופו או מקומו, [וכגון, לצורך קריאה לאור החשמל], דחשיב כבסיס לדבר האסור. [ילקו"י שבת כרך ב עמוד תכד].

קכב מותר לטלטל מכשיר שמיעה בשבת, המכוון מערב שבת. וכן מכשיר שמיעה המורכב על-ידיות המשקפיים, מותר לכבד שמיעה להרכיב המשקפיים בשבת כדי לשמוע, ובלבד שיפעיל את המכשיר מערב שבת. ואסור להחליף את הסוללה בשבת. ומותר לטלטל בשבת מכונת שמיעה, להסירה בעת שהולך לישון, ולחזור ולהשתמש בה אחרי קומו משנתו, כשהיא פתוחה מערב שבת ופועלת כהוגן. [ילקו"י שם עמ' תרנה. הליכות עולם ח"ג פרשת מקץ].

קכג ראוי להחמיר ברדייאטור [הסקה ניידת] שלא להזיזה בשבת בידיו ממקום למקום. אלא יעשה כן ברגליו, באופן אין לחוש שחוט החשמל יינתק. [ילקו"י שבת כרך ב עמוד תכו].

קכד דוד חשמלי [מיחם] המופעל מערב-שבת ומשתמשים בו לשתיית מים חמים, יש אומרים שאין להזיזו ממקומו אף לצורך גופו או מקומו. ויש מתירים. ואף שראוי להחמיר גם בזה, מכל מקום המיקל במקום צורך יש לו על מה שיסמוך. [ילקו"י שבת כרך ב עמוד תכז].

קכה מיחם שיש בצדו מנורה קטנה המוכיחה על פעילות תקינה של המיחם, יש אומרים שיש לחוש בזה לדין בסיס לדבר האסור. ויש חולקים. וראוי להחמיר. אך המיקל במקום צורך לטלטל גם מיחם כזה, יש לו על מה שיסמוך. [ילקו"י שבת כרך ב עמוד תכח]

קכו יש אומרים שאסור לטלטל מכשיר אידים חמים בשבת בשעה שהוא פועל, כי על ידי טלטול המכשיר יעלו המים גבוה על המקום הגורם לבישול המים, ונמצא מבשל בשבת. ויש אומרים שמותר לטלטלו לצורך החולה, שאף אם יגרום לבישול המים אין זה ברור שהוא איסור מהתורה, מאחר ואין המים מתבשלים על ידי גוף חימום. ובמקום צורך, וכגון כשרוצים לכוין את המכשיר אידים כנגד פניו של החולה, יש לסמוך על סברת המקילים. ובפרט שבדרך כלל הנזקקים למכשיר אידים יש לחוש בהם שיבואו לכלל סכנה. וכל שכן במכשיר אידים של מים קרים שמותר לטלטלו ממקום למקום בהתאם לצורך החולה. [שם].

קכז יש אומרים שמותר להוסיף בשבת מים חמים מהדוד של שבת, לתוך מכשיר אידים חם, לצורך חולה שאין בו סכנה. וכל זה במכשיר אידים שיש לו פיה כמו שיש במכשיר אידים קרים, ובערב שבת מילאו את המכשיר במים חמים ומבושלים, שעדיין לא נצטננו לגמרי, יכול להוסיף בשבת מים חמים ומבושלים מכלי ראשון כל זמן שהמכשיר פועל. ולכן גם המכשיר אינו מוקצה בזה האופן, ומותר לטלטלו. והעיקר לדינא, שהמיקל בזה לצורך חולה יש לו על מה שיסמוך. [ילקו״י שבת כרך ב׳ עמוד תכט בהערה].

קכח מותר להוסיף בשבת מים למכשיר אידים קר, לצורך חולה אף שאין בו סכנה. ולפיכך אין בו דין מוקצה כלל. וכן מותר להוסיף מים למצנן אויר בשבת, או למאוורר שמפזר מים, דחשיב בכלל כלי שמלאכתו להיתר, ואין בזה גם איסור זורה, שאין איסור זורה אלא באוכל ופסולת מעורבים זה בזה, מה שאין כן בדבר אחד המתפזר אין בו איסור זורה. [ילקו״י שבת ב׳ עמוד תכט בהע׳, ועמ׳ תרסא. ומה שכתבנו לגבי זורה, כ״ה דעת רעק״א דהתלמוד דידן פליג על הירושלמי בזה].

קכט מים הנוזלים ממזגן בשבת, יש לדון בזה שמא הם אסורים משום מוקצה, דנולד שלא היה מתחלה בעולם, הוי מוקצה. אך יתכן שגם מים היוצאים מן המזגן דינם כעננים, ואין בו דין נולד. [וכן נראה מדברי האור שמח]. ונכון להחמיר בזה. ולפי זה, נכון להחמיר שלא להניח בשבת כלי ריקן כדי לקבל את המים היוצאים מן המזגן, שיש בזה משום מבטל כלי מהיכנו, שהרי מים אלה אינן ראויים לשתיה אחר דהוו נולד. ולכן יתן בכלי מעט מים, ואחר כך המים שנוטפים מהמזגן בטלים קימעא קימעא. [ילקוט יוסף יורה דעה על הלכות שעטנז מהדו״ק עמוד קע, ילקוט יוסף שבת כרך ב׳ מהדורת תשס״ד במילואים שבעמוד תרנו].

קל תנור אפייה חשמלי שיש בתחתיתו גלגלים, אם צריך למקומו מותר להזיזו ממקומו בשעה שאינו פועל. וכן אם נפל תחתיו חפץ כלשהו, מותר להזיזו כדי ליטול את החפץ. ואמנם בתנור המשמש לפעמים גם לאיחסון דברי מאכל, דינו ככלי שמלאכתו להיתר, אף שברוב פעמים עשוי למלאכת איסור. אבל בשעה שהתנור פועל אין להזיזו אפילו לצורך גופו ומקומו, דכיון שיש שם גופי חימום גלויים, חשיב כבסיס לדבר האסור. [ילקו״י שם עמ׳ תל].

קלא יש אומרים שתפילין דינם ככלי שמלאכתו לאיסור, מאחר שאסור להניחן בשבת. ולכן אסור לטלטלם בשבת כי אם לצורך גופו או מקומו. והיינו, אם רוצה לטלטלם על מנת ללמוד מהם צורת הקשר, וכדומה. וכן אם התפילין מונחות על הספסל ורוצה להשתמש במקומם, מותר להעבירם למקום אחר. [וכן אם התפילין נפלו לארץ, מותר להרימם בשבת]. ונרתיק התפילין וכן הכיסויים, גם הם מוקצים. ויש אומרים שאין לתפילין דין מוקצה בשבת, ובפרט שיכול להניחן אם מתכוין שלא לצאת בהם ידי

חובה, אלא כדי להתלמד וכדומה. ולדבריהם מותר לטלטלם אף מן החמה לצל, ככל כלי שמלאכתו להיתר. ולדינא נראה שראוי להחמיר בזה שלא לטלטל התפילין אלא לצורך גופן או מקומן, דהיינו שצריך לישב במקום שהתפילין מונחות, שאז מותר לטלטלן ולהניחן בארון, וכן מותר לטלטל התפילין כדי למנוע שלא יבואו לידי ביזיון. [ילקו"י שבת כרך ב' עמ' תל].

קלב בית של תפילין קודם שהניחו בו את הפרשיות, יש אומרים שיש לו דין מוקצה, ויש חולקים. [ילקו"י שבת כרך ב' עמוד תלד בהערה].

קלג פרשיות שהוציאום מבתי התפילין, מותרים בטלטול בשבת, כדין מזוזה. [שם עמ' תלד].

קלד סולם שבבית העשוי לטלטלו מזוית לזוית לצורך כלשהו, אינו מוקצה, ודינו ככלי שמלאכתו להיתר. ולכן מותר לטלטלו בשבת בפרט כדי להוציא על ידו איזה דבר מן הארון, או להניח ספרים באיצטבא גבוהה, וכדומה. וכן מותר להעבירו מהחמה לצל, או להכניסו לבית כדי שלא יאבד, וכדומה. וסולם של סיידים או של בנאים, שרוב מלאכתו לאיסור, יש אומרים שדינו ככלי שמלאכתו לאיסור. אולם כיון שהסולם משמש גם להיתר, מצד מוקצה אין כאן, אבל יש לחוש שיחשדוהו שהולך למלאכת איסור להטיח הגג. [ילקו"י שבת ב עמוד תלד].

קלה מנורת חשמל שכבתה בשבת על ידי שעון-שבת אוטומאט של שבת שמכבה ומדליק בשעות קבועות, אם רוצה להוריד את הכפתור כדי שהמנורה לא תידלק עם התחדשות זרם החשמל על ידי השעון, יכול לעשות כן על ידי שיתנה מערב-שבת תנאי מפורש שיוכל להוריד את הכפתור לאחר שיכבה ע"י השעון. ואף שתנאי אחד מועיל לכל השנה, טוב להתנות בכל ערב-שבת. ועדיף שיתנה בפיו בפירוש. ואם שכח ולא התנה כלל, מותר לומר לגוי להוריד את הכפתור. ואם אין שם גוי, יסמוך על התנאי אחת לשנה. [ילקו"י שם עמוד תלה].

קלו תרופות, יש להם דין מוקצה בשבת לאדם בריא. אולם מותר לטלטלן לצורך חולה, אפילו כשחלה בשבת, ולא אמרינן בזה מגו דאיתקצאי בבין השמשות איתקצאי לכולי יומא. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד תמח].

קלז כדורי ויטמינים הרגילים ליקח אותם גם אנשים בריאים, מותר לטלטלן בשבת ככלי שמלאכתו להיתר. [ילקו"י שבת כרך ב עמוד תמח].

קלח יש אומרים שאסור לטלטל בשבת משקולות, מפני שאסור להרימם בשבת משום איסור התעמלות בשבת כשמתכוין להזיע, ויש אומרים שמאחר וכל האיסור הוא רק כשמתכוין להזיע, אבל אם מרים

את המשקולות רק כדי לחזק שרירי הגוף, וזה גם דרך הבריאים, ממילא אין לחוש בזה משום גזרת שחיקת סממנים, וכלי המשקולות נחשב ככלי שמלאכתו להיתר. ולדעת רש"י אין לטלטל את כלי המשקולות, כיון שלדעתו אסור לעשות תרגילי התעמלות בשבת, משום עובדין דחול. ולדעת הרמב"ם ומרן השו"ע אין האיסור אלא כשמתכוין להזיע. [וילקוט יוסף שבת ב' עמוד תנ. וילקוט יוסף שבת ב' סימן שא, ושבת כרך ד' בדין התעמלות בשבת].

קלט מפתח שמפעיל את מנוע המכונית דינו ככלי שמלאכתו לאיסור. אך מפתח של דלת המכונית אינו מוקצה, כיון שיש אפשרות להכנס לרכב בשבת אם אין המנורה נדלקת. והוא הדין במפתח המשמש גם לפתיחת הדלת וגם להתנעת המכונית. [וילקו"י שבת כרך ב עמוד תנ].

קמ כלי או אבן שמשחיזים בהם את הסכין, דינם ככלי שמלאכתו לאיסור, ואסור לטלטלם בשבת אלא אם-כן לצורך גופו או מקומו. [וילקו"י שבת כרך ב עמוד תנא].

קמא הדבר פשוט שאסור לתת קופסת סיגריות בכיס הבגד קודם צאת השבת, כדי לעשן מיד אחר צאת השבת, שהרי הסיגריות דינם כמוקצה ואין לטלטלם בשבת. והוא הדין במי שיוצא מביתו בשבת אחר הצהרים למקום רחוק, שאסור לו לקחת עמו את כרטיס הנסיעה של האוטובוס או הרכבת, כדי שיוכל לחזור לביתו במוצ"ש, שכרטיס זה יש לו דין מוקצה. [שם].

סימן שח ס"ד - כלי שמלאכתו להיתר

קמב כלי שמלאכתו להיתר, כגון כסא ספסל, שלחן, מלבושים וכדו', מותר לטלטלם אפילו אם אינו אלא לצורך הכלים שמא ישברו או יאבדו או יתקלקלו בחמה. אבל שלא לצורך כלל אין לטלטלם. [ואין צריך שיהיה כל מלאכתו של הכלי להיתר, אלא אף ברובו למלאכת איסור, אם מיעוטו להיתר שרי]. ולכן כפות ומזלגות, וכדומה, מותר לטלטלם ולסלקם מהשלחן, או לסדרם בצד אחר של השלחן. אבל שלא לצורך [כמו שמצוי במי שידיו עסקניות] אין לטלטלם. [וילקו"י שבת ב' עמ' תנב. ובמהדורת תשס"ד עמ' תרמד, ובשאר"י ג' עמ' תיח. וכ"כ בבני ציון ליכטמן. ולכן אין לטלטל בחנם כלי שמלאכתו להיתר. וראה להלן סעיף].

קמג השולח את חבירו להביא לו כלי כלשהו בשבת, וטעה השליח והביא לו כלי אחר, וביקשו להביא לו הכלי שביקש, אין להחזיר את הכלי הראשון למקומו, אלא-אם-כן חושש שהכלי ישבר וכדו'. [וילקו"י שבת כרך ב עמוד תנז]

קמד והוא הדין שאין לטלטל כסא או סטנדר שלא לצורך כלל. וכן אין להזיז שולחנות שלא לצורך כלל, ודינם ככל כלי שמלאכתו להיתר. [ילקו״י שבת כרך ב עמוד תנז].

קמה ספרי קודש מותר לטלטלם אפילו שלא לצורך כלל, וכן מותר לטלטל דפי גניזה הראויים ללימוד. ואף ספרי קודש המיועדים למכירה, מותר לטלטם בשבת, ולא חשיבי כמוקצה מחמת חסרון כיס. [ילקוט יוסף שבת כרך ב׳ עמוד תנז].

קמו ספרי קטלוגים שיש בהם תמונות ומחירי המוצגים, אם רגיל להסתכל בהם לשם הנאה ותענוג בעלמא, מותר לטלטלם בשבת. [ובלבד שלא יקרא את מה שכתוב בתחתית התמונות]. ואם הם עשויים רק לשם מסחר, אין לטלטלם בשבת, דהוו מוקצה. [ילקו״י שבת כרך ב עמוד תנח].

קמז מותר לטלטל בשבת מגילת אסתר הכתובה על קלף, ואין בה משום מוקצה, שהרי ראוי ללמוד מתוכה. ולכן כשחל פורים ביום ראשון, מותר לקרוא במגילה בשבת ערב פורים, ואין לחוש בזה לא משום מכין משבת לחול, ולא משום טלטול מוקצה. וכשחל ט״ו באדר בשבת, אסור לטלטל את המגילה בשבת זו כדין מוקצה. שכיון שגזרו חז״ל שלא לקרוא מגילת אסתר בשבת בפורים, גזירה שמא יעבירנה ארבע אמות ברשות הרבים, יש עליה תורת מוקצה, אבל בשאר שבתות השנה מותר לטלטלה, שראויה היא לקרוא בה. [ילקוט יוסף שבת כרך ב׳ עמוד תנט, ובמהדורת תשס״ד גם בעמוד תרסד].

קמח אוכלים ומשקים מותר לטלטלם גם שלא לצורך וגם מאכלים הנמצאים בקופסאות שימורים, או בשקיות ניילון סגורות, מותר לטלטלם בשבת, שהרי מותר לפותחם בשבת. [ילקו״י שבת כרך ב׳ עמוד תסא].

קמט אוכלים שלא נגמרו על העץ, ואינם ראויים למאכל כלל אלא אחר בישול וכדומה, הרי הם מוקצים. וכן דג שאינו מלוח, שאינו ראוי למאכל, אין לטלטלו בשבת כשאר אוכלים. [ילקו״י שבת כרך ב עמוד תסא בהערה].

קנ פירות שאסורים באכילה בשבת, כמו פירות שאינם מעושרים, או סתם יינם, הרי הם מוקצים מחמת גופם, ואסור לטלטלם אפילו לצורך גופם או מקומם. אבל מאכלות האסורות באכילה ומותרות בהנאה, שיכול להאכילן לכלבים, כמו נבילות וטריפות, מותר לטלטלן בשבת כשאר מאכלי בהמה, ואם אינן עומדים לכלבים אלא לאכילת אדם [שאינו יהודי], אסור לטלטלם אפילו לצורך גופם או מקומם. [ילקו״י שבת כרך ב עמוד תסב בהערה].

קנא אסור לטלטל פירות של ערלה בשבת, שרק דבר המותר בהנאה ואסור באכילה, כגון נבילה, מותר לטלטלו בשבת, אחר שראוי לאכילה לבהמה ולעוף שברשותו. או שראוי לגוי. אבל פירות ערלה שאסורים בהנאה, ואסור גם ליתנם לגוי או לבהמתו, אסור לטלטלן בשבת. ובספק ערלה, מותר לטלטלן כדי לשאול חכם אם הם מותרים בהנאה או לא. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' מהדורת תשס"ד, עמוד תרמו. וראה בילקוט יוסף על הלכות ערלה סי' רצד, ובילקו"י שבת ב' שם].

קנב מוצרי אכילה שאין בהם הכשר כלל, ויש לחוש שמא יש בהם תערובת של איסור, יש לעיין אם לדונו כמוקצה בשבת, שמאחר וכיום תעשיית המזון התפתחה באופן שכל מוצר שאין לו הכשר, יש לחוש שמא עירבו בו כל מיני מוצרים האסורים, ממילא אינו ראוי לאכילה גם לקטנים, והוי מוקצה. ומה שהוא ראוי ליתנו לגוי או לכלב לא מהני כל שאינו עומד לכך. ואם בדעתו ליתנו לגוי או לזורקו, אין הכי נמי אין בו דין מוקצה. [ילקו"י על הלכות שעטנז סי' רצח הע' יב, מהדו"ק עמו' שפח. וילקו"י על הלכות ערלה פ"ב הערה כה. במהדו"ק עמו' קפט. ילקו"י שבת ב' מהדורת תשס"ד עמ' תרנד].

קנג יש מי שכתב שאין לטלטל שוקולד עם אבקת חלב של עכו"ם בשבת, משום דהוי מוקצה, ואמנם כיון שיש פוסקים שמקילים באבקת חלב של עכו"ם, ממילא לענין מוקצה הויא ליה ספק במילי דרבנן, ושפיר דמי להקל לטלטלו. ובפרט דחזי ליתנו לתינוקות. ואף שאנו תופסים לכתחלה להחמיר באבקת חלב של עכו"ם, מכל מקום לענין מוקצה נראה שמעיקר הדין יש להקל בזה. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד תרנג, וילקו"י על שעטנז שם].

קנד ביצה שנולדה בשבת שאסורה באכילה בו ביום, וכן חלב שנחלב בשבת, אסור לטלטלו כדין מוקצה מחמת גופו. ואסור לגעת בביצה, שמתוך שהיא עגולה נגיעה בה גורמת לטלטול.

קנה מותר להאכיל לקטן דבר שהוא איסור מוקצה, כגון פירות הנושרין מהאילן בשבת. ואפילו על ידי אמו, אם אין התינוק רוצה לאכול בעצמו. ודוקא בקטן הקילו בו חכמים, אבל חולה שאין בו סכנה אסור לו לאכול מוקצה. [ילקו"י דיני חינוך קטן עמ' קצח. שבת ב' עמוד תסב ד"ה ואם מותר. אך ראה במהדורת תשס"ד עמוד תרסב מה שכתבנו בד"ז. וע"ע בלוית חן סימ' פו, ובהליכו"ע ח"ד]

קנו אוכלים ומשקים הנמצאים בתא ההקפאה שבמקרר [פריז'ר] מותר לטלטלם בשבת. אבל פירות שנשרו מהאילן בשבת, אסור לטלטלם ולאוכלם בשבת, דהואיל והיו מוקצים בבין השמשות, נעשו מוקצים לכל השבת. [ילקו"י שבת כרך ב עמוד תסא]

קנז מותר לטלטל חלה קפואה מהפריזר ולהניחה באיזה מקום שתוכל להפשיר ויוכל לאוכלה, אף שהחלה לא היתה ראויה למאכל בשעת בין השמשות. [ילקו"י שבת כרך ב' עמ' תסב].

קנח מלפפון שהניחוהו בצלוחית מיוחדת כדי לכובשו כדי שיהיה חמוץ, מותר לטלטלו בשבת, ואין על זה שם מוקצה, שהרי ראוי לאכילה על-ידי הדחק גם קודם שתיגמר כבישתו. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד תסג סוף הערה ח'].

קנט מותר לטלטל בגדים אף שאינו רוצה ללובשם עתה, ואף אם הם מונחים בארון- כביסה. וכן מותר לטלטל מטפחות ומגבות ידים אף שלא לצורך כלל. [ילקו"י שבת ב עמ' תסג. ולא דומה לכלי שמלאכתו להיתר, דטעם איסור מוקצה הוא משום גזרת הוצאה, או שלא יבא לעשות בו מלאכה, ולא גזרו על טלטול כלים ואוכלים, מפני שלא יוכלו לעמוד בהם, לבטל עונג שבת ושמחת יו"ט. ועיין בהר"ן (שבת קכג:) שמדמה ספרי קודש לאוכלין, ובגדים דמו לספרי קודש, ממילא לא היו מעיקרא בכלל הגזרה. שהרי בדרך כלל עשוי לצאת עמו כשהוא מלובש, ולא בדרך הוצאה. אבל כלי שמלאכתו להיתר, בתחלה היה בכלל גזרת מוקצה, דשייך בו הטעמים של מוקצה].

קס טלית של מצוה שנחתכה, אם יש בחתיכת הטלית שבידו שיעור שלש אצבעות על שלש, מותר לטלטלה. [דהיינו שיש בה שיעור 6 ס"מ על 6 ס"מ], ושיעור זה הוא לעניים בביתם, ואפילו לעשירים שהתארחו בבית עניים אין דינם כמוקצה. שהכל נמשך אחר דעת בעל הבית. ולעשירים בביתם צריך שיהיה בחתיכה ג' טפחים על ג' טפחים [24 ס"מ על 24 ס"מ], אבל אם חתיכת הטלית אין בה שיעור שלש על שלש אצבעות אסור לטלטלה. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד תרנה. על פי המבואר בהליכות עולם ח"ג פרשת מקץ].

קסא מותר לטלטל ניילון שרגילים להניחו על הכובע להגן מפני הגשמים, או ניילון המיועד להניח בתוכו כל מיני חפצים, ואין בזה איסור משום מוקצה. [ילקו"י שבת כרך ב עמוד תסד].

קסב ערדליים שלובשים אותם על גבי מנעלים בימי הגשמים, אינן מוקצה בשבת. [ילקוט יוסף שבת ב' עמ' תסג, על פי המבואר בילקו"י שבת ב' סי' שא סעיף כד, שמותר לצאת בהם לרה"ר].

קסג מותר לטלטל בגד שעטנז בשבת. ואף שיש אומרים שאסור לטלטל בגד שעטנז, כדין מוקצה מחמת גופו, לדידן יש לתפוס כדעת מרן השלחן ערוך שקבלנו הוראותיו, שמתיר לטלטל בגד שעטנז בשבת, הואיל ותורת כלי עליו. ויש המקילים לטלטלו לגמרי אף שלא לצורך גופו או מקומו, ודינו כשאר בגדים. ויש אומרים שכל ההיתר לטלטלו הוא רק לצורך גופו ומקומו. ונראה עיקר בדעת מרן להקל אף שלא לצורך גופו ומקומו. ובגד קשה, כמו מזרון וכרית קשה שיש בהם שעטנז, והם לא מתקפלים בעת ששוכבים עליהם, וגם בשרו לא נוגע בהם, כגון שפרס עליהם סדין, וכיו"ב, שאז מותר לשכב ולשבת עליהם, לכולי עלמא מותרים בטלטול לגמרי בשבת, כשאר בגדים. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד תסג בהערה. ובאורך יותר בילקוט יוסף על הלכות שעטנז, מצוות התלויות בארץ כרך ג' סימן רצח סעיף יב, במהדו"ק עמוד שעד, ובמהדורת תשס"ו בעמוד תרו. וראה עוד בשלחן ערוך סימן רנט סעיף א].

קסד מותר לטלטל בשבת ממחטות נייר, ואין בזה משום מוקצה, אף שתשמישן הוא חד-פעמי. [ילקו״י שבת כרך ב עמוד תסה].

קסה מותר לטלטל בשבת נייר חלק, שבזמן הזה אין מקפידים על הנייר שלא להשתמש בו לתשמישים אחרים [שלא לכתיבה]. [ילקו״י שבת כרך ב עמוד תסה]

קסו מותר לטלטל כוס וצלחת העשויים מפלסטיק או מנייר, ונועדו לשימוש חד פעמי. אך שלא לצורך כלל אין לטלטלם ככל כלי שמלאכתו להיתר. [ילקו״י שבת כרך ב עמוד תסה]

קסז פרחים הנמצאים בתוך מים שבאגרטל, מותר לטלטל האגרטל להעבירו משלחן לשלחן.

קסח פרחים העשויים מבד או מנייר, מותר לטלטלן בשבת, ככלי שמלאכתו להיתר. [ילקוט יוסף שבת כרך ב׳ עמוד תסו סעיף י׳].

קסט עציץ עם עפר הגדלים בו פרחי נוי, בין של מתכת ובין של חרס, אפילו אינו נקוב יש ליזהר מליטלו מעל גבי קרקע שאינה מרוצפת להניחו על גבי יתדות, או איפכא. [ע׳ במשנ״ב סי׳ שלו שהביא מהפמ״ג שנסתפק אם עציץ זה הוי מוקצה, אמנם לכ״ע אסור לשנות מצב יניקתו]. אולם אם עובר ליד העציץ וע״י כך מנענע את העלים בגופו, אין בכך כלום, מאחר והוי טלטול מן הצד. [שם עמ׳ תסו].

קע מותר להריח בשבת שושנים ובשמים המחוברים לקרקע, ואין לחוש שמא יתלוש מהם, ומעיקר הדין מותר לאוחזם בידיו בעת שמברך עליהם ברכת הריח, אך יזהר שלא יתלוש. [ילקו״י הלכות ברכות עמ׳ תקנד. וע״ע ביבי״א ח״ה או״ח סימן כו סק״ב. וביחו״ד ח״א עמ׳ י׳, ובילקוט יוסף שבת כרך ה׳ דיני קוצר].

קעא הדסים בשאר שבתות השנה [חוץ מסוכות] אינם מוקצים, שהרי ראויים הם להרחה. וכן שאר מיני בשמים, טבק, מי בושם. אבל סיגריות, ומקטרת, הוו מוקצה. [ילקוט יוסף שבת ב׳ עמ׳ תסז. ובשעה״מ פ״ז מה׳ לולב הכ״ה כתב דטוטו״ן נחשב ככלי שמלאכתו לאיסור. וכ״ה במנחת שבת (סי׳ פח אות קיד) גבי מקטרת. וכתב דאפשר דחמיר טפי דאיתעביד בו עצמו איסור. ולפ״ז כן הדין בסיגריות דחמיר טפי. ובספר שלמי יהודה (עמ׳ עו) כתב, דסיגריה הויא כלי שמלאכתה לאיסור. וצ״ע].

קעב סיגריות של סוכריה או מסטיק בטעם מינטא, והם דומים לסיגריות אמתיות, אין בהם איסור בשבת, ואין לחוש למראית העין. [ילקוט יוסף שבת כרך ב׳ עמוד תסח סוף הערה יא].

קעג מאפרה שמשתמשים בה גם להנחת פסולת, מותר לטלטלה בשבת ככל כלי שמלאכתו להיתר. ומותר ליתן לתוכה פסולת אף שאינה ראויה למאכל בהמה. אבל מאפרה קטנה שאין משתמשים בה אלא לפסולת של

סיגריות, יש אומרים שאם היא ריקה אינה חשובה ככלי שמלאכתו לאיסור, שהרי אין עושים במאפרה עצמה איסור, אלא שהמאפרה משמשת את האיסור. ויש חולקים וסוברים דחשיבא ככלי שמלאכתו לאיסור. ויש להחמיר כדבריהם. אך המיקל לטלטל מאפרה מחמה לצל יש לו על מה שיסמוך. ואם יש בה פסולת ונחשב אצלו כגרף של רעי, מותר לכולי עלמא לטלטלה כדי לשפוך את הפסולת. [ילקו״י שבת ב׳ עמוד תסח].

קעד משקפת שמסתכלים בה לרחוק ולקרוב, אינה מוקצה ומותר לטלטלה בשבת. [שם תסט]

קעה מצלמה וכל חלקיה, וכן סרטי צילום, חשובים כמוקצה בשבת. [ילקו״י שבת ב עמוד תסט].

קעו מניפה העשויה להבריח זבובים, או לעשות בה רוח להפיג את חום היום, מותר לטלטלה בשבת. [ילקוט יוסף שבת כרך ב׳ עמוד תע].

קעז שטיח אינו מוקצה. ושטיח מקיר לקיר, אם יצא חלק ממנו מותר ליגע בו אף אם על ידי כך מנענעו. [ילקו״י שבת כרך ב עמוד תע]

קעח מטאטא העשוי לכבד בו את קרקע הבית, מותר לטלטלו בשבת, אפילו לצורך שמירתו, ככל כלי שמלאכתו להיתר. וכל שכן לצורך ניקוי הבית. ויש להקל בזה גם לאשכנזים ההולכים לפי שיטת הרמ״א. [ילקוט יוסף שבת כרך ב׳ עמוד תע].

קעט טרמוס [מיתקן המיועד לשמור את חום-המים שבתוכו], מותר לטלטלו בשבת, ככל כלי שמלאכתו להיתר, בין כשנתנו בתוכו מים מערב שבת, או בשבת, ובין כשהוא ריקן. [ילקוט יוסף שבת כרך ב׳ עמוד תעב].

קפ כלים הצריכים טבילה, מותר לטלטלם בשבת, שהרי לדידן יכול להטבילם בשבת, או ליתנם לגוי במתנה, ולשואלם ממנו. ויש להקל גם לאשכנזים הנוהגים כשיטת הרמ״א. [ילקוט יוסף שבת כרך ב׳ עמוד תעב].

קפא כבר פשט המנהג לענוד בשבת שעון הפועל על ידי בטריה, ואין בו משום בסיס לדבר האסור. דחשיב ככלי שמלאכתו להיתר, [ובמקומות שאין עירוב ראה לעיל סימן שא].

קפב וכן מותר לענוד בשבת שעון אלקטרוני שיש בו נורה הנדלקת על ידי לחיצת כפתור, ואין לחוש שמא ישכח וילחץ על הכפתור להדליק אור. שאין אנו יכולים לגזור גזרות מדעתינו אחר חתימת התלמוד, ואפילו בדברים שדוגמתם מצינו שגזרו חז״ל, ואפשר שגם בנידון דידן אילו היה בזמן חז״ל היו גוזרים על זה, בכל זאת אנו אין לנו סמכות לגזור. ורק מי

שירצה להחמיר על עצמו, יחמיר ותו לא מידי. [ילקוט יוסף שבת ב' עמוד תעב, ובמהדורת תשס"ד עמוד תרז, ילקוט יוסף על הלכות השכמת הבוקר סימן ד' הערה נד. ילקוט יוסף על הלכות שעטנז סי' רצח הערה ח'. שו"ת יביע אומר חלק י' חאו"ח סי' כז]

קפג שעון יד שהתקלקל אין לעונדו ולטלטלו בשבת, שיש בו דין מוקצה. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד תעג בסוף ההערה].

קפד אף שמותר לשאת בשבת שעון-יד המופעל על ידי בטרייה, מכל מקום הדבר ברור שאסור ללחוץ בלילה על כפתור השעון האלקטרוני להדליק אור כדי להבחין ולראות את השעה, שהרי זו הבערה גמורה האסורה מן התורה. [שו"ת יחוה דעת ח"ב סי' מט. ילקו"י שבת א' עמו' תרי]

סימן שי סעיף ו' - בסיס לדבר האסור

קפה דבר שמותר לטלטלו, שהניח עליו מבעוד יום דבר האסור בטלטול, כגון מוקצה מחמת גופו או מוקצה מחמת חסרון כיס וכדומה, שאסור לטלטלן אף לצורך גופו או מקומו, אסור לטלטל גם את הכלי התחתון, אפילו לצורך גופו או מקומו, מפני שנעשה בסיס לדבר האסור. ויש אומרים שהדין כן גם אם מונח על ההיתר כלי שמלאכתו לאיסור. והוא שהיה המוקצה מונח עליו כל זמן בין השמשות. ואף אם עכשיו אין המוקצה מונח עליו, כגון שנטלו גוי או קטן או נפל מאליו, מכל מקום חשיב כבסיס לדבר האסור. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד תעד].

קפו אין נעשה בסיס לדבר האסור אלא אם כן המוקצה הונח על ידי בעליו במתכוין. אבל אם הניחו אדם אחר ללא ידיעת הבעלים, ושלא לטובתו, או אף הניחו בעליו שלא במתכוין, כגון שנפל מידו לשם, לא חשיב כבסיס לדבר האסור. ומיהו בדבר שדרכו להיות מונח שם, אף שהניחו שלא במתכוין חשיב כהניחו במתכוין. [ילקוט יוסף שבת ב' עמוד תעה].

קפז ואמנם ארנק שהשתמשו בו כדי ליתן בתוכו שטרות או מטבעות של כסף, וכן קופה של צדקה, יש אומרים שהרי הם מוקצים אפילו אם אין בהם מעות, ואין לטלטלם בשבת, אפילו לא היו שם מעות בבין השמשות, כיון שהם מיוחדים למוקצה. ויש חולקים ואומרים שמאחר ואין גוף הארנק מוקצה, ורק הוא מיועד להניח בו מוקצה, כל שאין בתוכו מעות או שאר דברים שהם מוקצה, מותר לטלטל את הארנק. ולמעשה נראה שהמיקל לטלטל ארנק ריק מחמה לצל, יש לו על מי לסמוך. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד תעה].

קפח דין הבסיס כדין המוקצה שעליו, לפיכך אם הניח מעות או אבן על כרית מערב שבת, היה שם בבין השמשות, או שהניח אבן על פי החבית, אסור לטלטל הכר או החבית כדין המעות והאבן. וחשיבי כמוקצה מחמת גופו שאסור לטלטלו אף לצורך גופו או מקומו. ולכן תיבה שיש עליה מעות, או אפילו אין עליה עתה, והיו עליה בבין השמשות אסור לטלטלה, דמגו דאתקצאי לבין השמשות אתקצאי לכולי יומא. אבל אם עתה אין עליה מעות וגם לא היו עליה בבין השמשות, אפילו ייחדה למעות והניחם עליה מבעוד יום, כיון שסילקם קודם בין השמשות מותר לטלטלה, אפילו מחמה לצל או כדי שלא תיגנב. [ילקוט יוסף שבת ב' עמ' תעו].

קפט והוא הדין לכלוב של עוף שיצא ממנו העוף קודם השבת ולא חזר לתוכו בשבת.

קצ לדברי האומרים שדין בסיס לדבר האסור הוא גם בכלי שמלאכתו לאיסור, מותר לטלטל את הבסיס עם המוקצה שעליו לצורך גופו או מקומו, אבל לא מחמה לצל. ולדברי האומרים שאין דין בסיס בכלי שמלאכתו לאיסור, מותר לטלטל את הבסיס אף מחמה לצל. [ילקו"י שבת כרך ב עמוד תעו, ובמהדורת תשס"ד עמוד תרעה. הליכות עולם סוף ח"ג].

קצא אם היה מונח על החבית או על הכרית גם דבר היתר וגם דבר איסור, לכתחילה יטה החבית וינער הכר, ואם אי אפשר משום הפסד או שצריך להשתמש במקום החבית והכר, יכול להגביהה כולה, שהרי חשיב בסיס לדבר האסור והמותר. והוא שהדבר המותר יהיה חשוב יותר. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד תעו].

קצב מגירה שיש בתוכה דברים האסורים בטלטול כמו מעות, אבקות אפיה, וכדו', אין לפותחה בשבת, שהרי מגירה זו היא בסיס לדבר האסור. ואם יש בתוכה גם דברים המותרים בטלטול בשבת, והם חשובים יותר מהדברים האסורים, מותר לפתוח ולסגור את המגירה בשבת. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד תעו].

קצג פמוטים שהדליקו בהם נרות שבת, והניחו על הפמוטים עצמם חתיכת לחם קודם בין השמשות, אין לטלטל את הפמוטים גם לאחר שהנרות כבו, ואין זה חשיב כבסיס לדבר האסור והמותר, שהרי השלהבת חשובה לו יותר, והפמוטים נעשו בשביל השלהבת. ונראה להחמיר בזה גם במגש שנעשה במיוחד לשם הנחת נרות שבת עליו בקביעות. ואם הניח את הפמוטים על גבי מגש רגיל, או אם הניחם על גבי שלחן, והניח על המגש או על השלחן מערב שבת לחם או כלים החשובים יותר מהשלהבת שבנר, מותר לטלטל את המגש לאחר שהנרות כבו, דמאחר שאין המגש או השלחן נעשו במיוחד לצורך השלהבת, מועיל בהם נתינת הלחם, ואז המגש או השלחן חשובים כבסיס לדבר האסור והמותר. [ילקוט יוסף שבת ב' עמוד תעז].

קצד אסרו חכמים לבטל כלי מהיכנו בשבת, דהיינו ליתן בשבת חפץ שהוא מוקצה על חפץ שאינו מוקצה, שהרי גורם לאסור בטלטול את החפץ שהיה מותר בטלטול. [ילקו״י שם עמ׳ תעט].

קצה מותר להניח פסולת לתוך פח-אשפה ריק בשבת, או לתוך המשולש שבכיור. ואין צריך להקפיד ליתן שם בתחלה חתיכת לחם או קליפה הראויה למאכל בהמה. [שם עמו׳ תפ].

קצו המפצח גרעינים או שקדים בשבת, לא יניח את הקליפות בתוך צלחת ריקנית, כדי שלא יבטל כלי מהיכנו. אלא יתן בתחלה לתוכה גרעין אחד או שנים, או שאר מאכלים, שאז הצלחת נעשית בסיס לדבר ההיתר, ואחר כך יוכל לתת בתוכה את הקליפות, שאז הכלי חשוב כבסיס לדבר האסור והמותר שמותר לטלטלו. ובדיעבד שהניח את הקליפות לבדן בצלחת ריקה, אם הוא בגדר גרף של רעי, מותר לכתחלה לטלטל הצלחת כדי לזרוק הקליפות. ואם לאו, לכתחלה יניח בתוכה דברים של היתר ויטלטלנה. והמיקל גם בלא זה, כשיש מלח על הקליפות, יש לו על מה לסמוך. ואם הניח הקליפות על השלחן וצריך למקום השלחן, אפילו אין עליה אלא דברים שאינם ראויים למאכל בהמה, מותר להגביה השלחן ממקום למקום. [ילקוט יוסף שבת ב׳ עמ׳ תפא].

קצז טלית ותפילין הנמצאים בכיס אחד, לסברת האומרים שתפילין חשיבי מוקצה, יש אומרים שאסור להוציא את הטלית מהכיס, שהרי הוא מבטל כלי מהיכנו, שעושה את הכיס הגדול כבסיס לתפילין שהם אסורים בטלטול. אלא צריך קודם להניח ספר בתוך הכיס, ואז יהיה מותר לקחת את הטלית. אך לסברת האומרים שאין לתפילין דין מוקצה, מותר ליקח את הטלית מהכיס. וכן להאומרים שאין דין בסיס לדבר האסור אלא במוקצה מחמת גופו, וכדומה, מותר לקחת את הטלית מהכיס הגדול. והעיקר לדינא להקל בזה, שכל שהבסיס לדבר האסור נעשה מאליו ולא בידים, אין כאן איסור משום מבטל כלי מהיכנו. [על פי דברי המאירי שבת קמב, ובמהדורת תשס״ד עמוד תרמא. ואף שבילקו״י שבת ב׳ עמוד תפב, נתבאר שהמחמיר ליתן ספר קודם שמוציא את הטלית מהכיס הגדול, תע״ב, הנה כתבנו כן עפ״ד כמה אחרונים, אבל לא ראו את דברי המאירי הנז׳, שטרם נדפס, ובו נתבאר להדיא להקל].

קצח אם הניח מעות על הכר, על דעת שישארו עליו בכניסת השבת, דהיינו כל זמן בין השמשות, אסור לנער את הכר מן המעות שעליו, מפני שנעשה בסיס לדבר האסור, והרי הוא מוקצה. ולכן אפילו אם בא גוי ונטל המעות מעל הכר, אסור לטלטלו, שכיון שנעשה בסיס לדבר האסור בבין השמשות, מיגו דאתקצאי בבין השמשות אתקצאי לכולי יומא. [ילקוט יוסף שבת כרך ב׳ מהדורת תשס״ד עמוד תרעד]. ואם שכח מעות או אבן על גבי כרית וכדומה, מטה את הכרית והמעות או האבן והם נופלים מאליהם. ואם אינו צריך לכרית, אלא חושש שהמעות יגנבו, אסור. ואפשר להקל

להטות את הכרית בגופו ולא בידו, דהוי טלטול כלאחר-יד. [ילקו״י שבת כרך ב׳ עמוד תפב. שארית יוסף חלק ג׳ עמ׳ תטז].

קצט כבר נתבאר שמותר להשתמש בשבת בסדין חשמלי המחובר לזרם החשמל מערב-שבת, ואין בזה חשש מצד בסיס לדבר האסור. וכן אין לחוש בזה שמא יגדיל או ימעיט את מדת החום בשבת. ומכל מקום טוב לעשות מערב-שבת איזה קשר משונה או לכתוב על נייר ״שבת״ וליתנו ליד כפתור החשמל, כדי שאם ישכח ויבוא לשנות את מדת החום, על ידי השינוי או הנייר יזכור שהוא שבת. ואם שכח לחבר את הסדין מערב שבת לזרם החשמל, אסור לחברה בשבת. [שו״ת יחוה דעת חלק ה׳ סימן כה].

ר נהגו להקל גם בשעון יד אלקטרוני עם מחשב, ואין לגזור שמא ישתמש במחשב שבשעון. [שהגזרה היתה בנר שדרכו לדעוך, שמא יטה, ולא בהדלקה חדשה, שמא ידליק]. [ירחון קול תורה תמוז תשס״ג עמוד יח].

סימן שח - דין מוקצה מחמת מצוה

רא הקישוטים שתולים בסוכה, וכן פירות ושאר מיני אוכלים שתולים אותם בסוכה לנוי, הרי הם מוקצים מחמת מצוה ואסורים בטלטול ביום-טוב, ובשבת חול המועד. ואם נפלו על השלחן ואי אפשר לאכול, יש אומרים דמשום אוכל נפש ביום טוב, מותר לטלטל המוקצה ולהסירו. ואם אפשר יעשה כן על ידי טלטול מן הצד, דהיינו שינער המפה וכדומה. וקישוטי הסוכה או הפירות שנפלו מהסוכה בחול המועד, מותר לטלטלן ולהחזירן למקומן, אבל אסור ליהנות מהם בכל ימי החג. אולם פירות שהתנה עליהם בערב החג בנוסח ״אני מתנה על נויי הסוכה לאוכלם מתי שארצה״, אם יפלו יוכל לאוכלם. אבל אם התנה עליהם בנוסח ״אני מתנה עליהם לאוכלם כשיפלו״, אין תנאי זה מועיל כלל, ועדיין הם באיסורם, שמתוך שהוקצו בבין השמשות של כניסת החג הוקצה לכל החג כולו. אבל כשמתנה לאוכלם כשירצה, לא הוקצו בבין השמשות. [ילקוט יוסף שבת כרך ב׳ עמוד תפה, וילקו״י מועדים].

רב הסכך והדפנות של הסוכה הרי הם מוקצים, ואסור גם ליהנות מהם אף בחול המועד. ובזה לא מועיל שיתנה מערב החג. אבל על נויי הסוכה מועיל תנאי, ולכן נכון שבערב סוכות יתנה על כל נויי סוכה, וכגון סדינים המצויירים, שיוכל ליטלם כל זמן שירצה, ואז יהיה מותר לו להסירם מן הסוכה בחול המועד, אם חושש פן ירדו גשמים ויקלקלו אותם, או מפני הגנבים. [ילקוט יוסף שבת כרך ב׳ עמוד תפו].

רג לולב וערבה הרי הוא מוקצים בכל שבתות השנה, [לבד מיום טוב של סוכות]. והדסים, בשבת חול המועד, הרי הם מוקצים מחמת גופם, ואסור לטלטלם אפילו לצורך גופם או מקומם. וכן יש להחמיר בשבת שקודם סוכות בהדסים שקנה לצורך המצוה, שחס עליהם ואינם עומדים כעת לריח. [ילקו"י שבת ב' עמ' תפו. הגריי"ש אלישיב בשלמי יהודה עמ' לג] אבל אתרוג אינו מוקצה, שהרי הוא ראוי להריח בו. [ומ"מ טוב שלא להריח בו בימי חג הסוכות שלא להכנס בספק לגבי ברכת הריח שלו]. ואתרוג העומד למכירה ראה לעיל דין מוקצה מחמת חסרון כיס. [ילקו"י שם].

רד ביום טוב של סוכות לאחר קיום מצות לולב, מותר לטלטל את הלולב כדי להניחו ולהצניעו במקומו. ואף אשה שאינה חייבת בלולב מותרת לטלטל הלולב להניחו במקומו. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד תפו].

רה שופר בראש השנה מותר לטלטלו גם אחר התקיעות, שהרי ראוי לתקוע בו למי שעדיין לא יצא ידי חובה כראוי. [ילקו"י שבת כרך ב' עמוד תפט בהערה].

סימן שח - עוד בדיני מוקצה

רו דלת או חלון-הזזה שיצאו ממקומם בשבת, הרי הם מוקצה ואסור לטלטלם, מאחר ואסור להחזירם למקומם בשבת. ואין עליהם תורת כלי. אבל אם נתפרקו מבעוד יום, וגם חושב להשתמש בהם בשבת לאיזה צורך שהוא, מותרים בטלטול. [ילקו"י שבת ב עמוד תפט].

רז כלים הניטלין בשבת שנתפרקו דלתותיהן מהן, מותר לטלטל את הדלתות בין שנתפרקו בחול בין שנתפרקו בשבת, דאף שאסור להחזירם בשבת שמא יתקע, מכל מקום שם כלי עליהם. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד תפו].

רח בגד רטוב שהניחוהו במכונת ייבוש מערב-שבת, מותר להוציאו מהמכונה בשבת אחר המכונה תפסיק לפעול, אף שהבגד היה רטוב בבין השמשות. ומותר להורידו מהחבל בשבת. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד תצ].

רט דבר שהיה מוקצה ביום שעבר, וביום שאחריו אינו מוקצה, אין לאסור לטלטלו מחמת שהיה מוקצה ביום שעבר. ולפיכך מותר לטלטל [ולאכול] חמץ ביום שבת שלאחר שביעי של פסח, אחר שמכרוהו לגוי מערב פסח. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד תצא].

ריי כבר נתבאר לעיל שביצה שנולדה בשבת או ביום-טוב, דינה כמוקצה ואסור ליגע בה, וכל שכן שאסור לאוכלה. ואם נתערבה באלף כולן אסורות. אך מותר לכפות עליה כלי כדי שלא תשבר, ובלבד שהכלי לא יגע בביצה. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד תצא].

ריא ביצה שיש בה דם על החלמון, שהיא אסורה באכילה, מותר לטלטלה מפני שהיא ראויה לאכילה לבהמה ולעוף. וכל שכן בזמנינו שכמעט כל הביצים המשווקות על ידי חברת "תנובה" מובאות מן הקיבוצים אשר התרנגולות מסוגרים בלולים שלהם, ואין שם תרנגולים זכרים, ודין הביצים שלהם כדין ביצים שעל ידי ספנא מארעא, שאין הדם שבהם אוסר כלל, מפני שאינם ראויים לגדל אפרוח. [הליכות עולם חלק ג'].

ריב לול של תרנגולים שהתרנגולות מטילות בו ביצים, ובמשך יום השבת שוברים את הביצים, אף שיש הפסד גדול אין להקל לטלטל את הביצים. ולכן יש להסדיר אופן שהביצה תרד למטה כדי שהתרנגולות לא ישברוה. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד תצד].

ריג מותר לכסות מוקצה בכלי שמלאכתו להיתר, כדי להגן על המוקצה שלא ישבר וכדומה. ולכן מותר לכסות מנורת חשמל על ידי צלחת וכדומה, במקום שאין חשש שעל ידי הנגיעה בחשמל יבוא לידי כיבוי המנורה ח"ו. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד תצב].

ריד נוטל אדם את בנו הקטן אף שיש לו אבן בידו, ולא חשיב כמטלטל מוקצה בשבת. ובתנאי שהבן יש לו געגועים על אביו, שאם לא ירים אותו יבכה הילד ויחלה. ואם אין לילד געגועין לאביו, אסור לשאתו כשיש בידו מוקצה, אבל לאוחזו בידו אין איסור בכל מוקצה, אלא בדינר, שלא התירו אלא באבן, שאם תפול האב לא יטלנה. אבל אם היו בידיו מעות וכדומה, אסור ליטלו בידיו, שמא יפלו המעות ויבוא אביו לטלטלן. ולא עוד אלא אפילו לאחוז את בנו בידו, וביד בנו דינר, והבן מהלך ברגליו אסור, ואפילו בשעת הדחק אין להתיר, שכן דעת מרן השלחן ערוך שקבלנו הוראותיו. [ילקוט יוסף דיני חינוך קטן עמוד קצט].

ריטו אסור לטלטל בשבת פנקס קבלות ריק, דאפשר דחשיב כמוקצה מחמת חסרון כיס. אבל קבלה שנכתב עליה שם התורם והסכום שנתרם על ידו, מותר לטלטלה בשבת, כדי ליתנה לתורם. אלא שלכתחלה נכון ליתן את הקבלה לתורמים בימי החול. [ילקו"י שבת ב' עמו' תצו].

ריטז מותר לטלטל בשבת שיניים תותבות, ואין בזה איסור מוקצה. וכן נכה שהרכיבו לרגלו פרוטזה, מותר לטלטלה בשבת. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד תצז].

ריז השלג והברד אינם מוקצים בשבת, ומותר לטלטלם. ולכן שלג היורד על הבגדים, מותר להורידו בידו. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' שם. ועיין בביאור הלכה סי' שב ד"ה מן הטל, שאם השלג עדיין לא נמס ולא נבלע בבגד מותר לנערו בנחת בשבת, ואין בזה משום כיבוס].

ריח מותר ליתן שלג או ברד לתוך כוס יין או מים, והם נימוחים מאליהם ואינו חושש. וכן מותר להניחם בחמה או כנגד המדורה כדי שיפשרו, [באופן שאינם יכולים להגיע לידי חום שהיד סולדת בו, אפילו אם יהיו שם כל היום]. ומותר ליהנות בהם בשבת, ואין בזה משום איסור נולד. [ילקו"י שבת ב' עמוד תצח. ואם מותר לפנות שלג מפתח ביתו כשאינו דבוק וקשה, ראה שם בהערה.]

ריט נוצה או אבק שניתלו בבגדים, מותר להסירם בשבת, ואין בזה איסור לא משום מלבן [כמבואר לעיל סימן שב], ולא משום טלטול מוקצה [הנוצה או האבק]. [ילקו"י שבת כרך ב' עמוד תצח. רמ"א סימן שב ס"א]

רכ מותר לנקות כסא מהאבק שעליו כשרוצה לישב. וכן כוס או צלחת שנפלו לתוך בוץ, מותר לנקותן בשבת, ולא חשיב כמטלטל מוקצה. [הבוץ]. [ילקו"י שבת כרך ב' עמוד תצח].

סימן שי, תצה - דיני מוקצה ביום טוב

רכא מוקצה ביום טוב חמור יותר ממוקצה בשבת, ולכן קליפות של פירות הראויים למאכל בהמה ועוף, ועצמות הראויים לכלבים, אף שמותר לטלטלן בשבת, מכל מקום אסור לטלטלן ביו"ט. והני מילי שנתפרקו ביום טוב, אבל אם נתפרקו מערב יום טוב שרי, דהוי מוכן מבעוד יום. והטעם שהחמירו במוקצה ביום טוב יותר מבשבת, מפני שכבוד קדושת יום טוב קלה בעיני הבריות, ולכן עשו חז"ל סייג לדבר כדי שלא יבואו לזלזל בקדושת יום טוב. ולכן לא יניח הקליפות הנז' בצלחת ריקה, שהרי הוא מבטל כלי מהיכנו, שאסור לטלטל הכלי עם הקליפות שבתוכו במשך כל היום, אלא יניח תחלה גרעין או איזה פרי או פרוסת פת בתוך הצלחת, ואחר כך יתן לתוכה את הקליפות או את העצמות. אבל קליפות שאינם ראויות למאכל בהמה ועוף, וכגון קליפי אגוזים ושקדים גם בשבת אסורים בטלטול. ומותר לטלטל אחר כך את הכלי שבתוכו הפרי או הפרוסה עם הקליפות והעצמות כדי להשליכו לאשפה, שהכלי נעשה בסיס גם לדבר המותר. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד תצח].

רכב פירות העומדים לסחורה כגון אצל סוחר סיטונאי שדרכו למכור ארגזים שלמים או שקים שלמים המלאים פירות, ואין דרכו ליקח מהם

לאכילה, נחשבים למוקצים, ואסור לקחת מהם ביום טוב. אף על פי שמותר לקחת מהם בשבת. אבל מותר לקחת פירות וביצים ושמן ויין מחנוני קמעונאי ביום טוב, ובלבד שלא יזכיר סכום המקח. [ילקו״י שבת כרך ב׳ עמוד תק].

רכג אם חל יום טוב בשבת, אין צריך להחמיר במוקצה כדין יום טוב, אלא דינו כשאר שבתות, ואף על פי שיש חולקים ומחמירים בו כדין יום טוב, העיקר לדינא כמו שנתבאר, דכיון שהוא חמור בעיני כל אדם מפני קדושת השבת המצורפת עמו, אין חוששין שיבואו לזלזל באיסור זה. [ילקוט יוסף שבת כרך ב׳ עמוד תק. ילקוט יוסף מועדים עמוד תנז הערה יג].

רכד מותר לטלטל מוקצה ביום טוב לצורך אוכל נפש. ולכן אם הונחו אבנים או ארנק של כסף על פירות, מותר לטלטלם ולהוציאם כדי ליקח הפירות מתחתיהם. [ילקוט יוסף שבת ב׳ עמוד תק. ועיין בתוס׳ ביצה ח. ש״ע סימן תקז ס״ו. ש״ע סי׳ תקז ס״ד, וברמ״א ס״ס תקט. ילקו״י מועדים עמוד תנט].

רכה וכן מותר לגרוף גחלים ואפר מהתנור ביום טוב כדי לאפות בו. [ואף על פי שהוא גם מכבה את הגחלים, מותר]. [ילקו״י שם. וע׳ בגמ׳ ביצה כג. משנה ביצה לב: שבת קלד. רש״י ותוס׳ שם. ש״ע סי׳ תקז ס״ד].

רכו גם ביום טוב ראוי להחמיר שלא לטלטל דגי נוי שבצנצנת, מאחר שעומדים לנוי ולא לאכילה ומחוסרים הכנה. ולכן בדגים טהורים יתנה מבעוד יום שרוצה לאוכלם. הא לאו הכי אסור. [ילקו״י שבת כרך ב׳ עמוד תקא. יביע אומר חלק ה׳ תאו״ח סימן כו סוף אות ג׳]

רכז מי שאינו מעשן ביום טוב, יש אומרים שאסור לו לטלטל הסיגריות ביום טוב, ורק אם נוהג כן משום חומרא בעלמא, ויודע שהמעשנים ביום טוב יש להם על מה לסמוך, מותר לטלטל. [ילקו״י שבת ב׳ עמוד תרנב. ואם מותר ליתן הסיגריה למי שמעשן, ראה בחזו״ע יו״ט עמו׳ מה].

סימן שיד - איסור בנין וסתירה בשבת

א כבר נתבאר לעיל שמותר לאפשר לילדים קטנים שלא הגיעו למצוות לשחק בשבת ב״אבני פלא״ או ב״לגו״, ולחבר אותן זו בזו, לעשות מהם צורת בנין או מגדל וכדומה, ואין לחוש בזה לאיסור בונה בשבת. וכן מותר לאפשר להם לחזור ולפרק אותן בשבת. ומותר אף ליתן להם בידים את המשחקים הנ״ל בשבת, דאף שהם אסורים לגדול לשחק בהם, לדידן, מכל מקום כדי ליתנם לקטן יש לסמוך על האומרים שאין בשאר המשחקים דין מוקצה. ויתכן דבמשחקים שבימינו הנעשים מעיקרא

לשם משחק, לכולי עלמא שרי. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד תקב. ובילקוט יוסף דיני חינוך קטן עמוד קצא. שו"ת יביע אומר ח"ז סי' לט אות ד. והספק ספיקא הוא כמו שכתבנו כאן ואין צריך לצרף את שיטת הרשב"א, דהא לוקח המוקצה בידיו].

ב סטנדר הניתן להנמכה או להגבהה [על-ידי ברגים], מותר להגביהו או להנמיכו בשבת. וכן כסא שאפשר לשנות את גובהו באמצעות סיבוב הידית שבתחתית הכסא, מותר לסובב את הידית כדי להגביה ולהנמיך את הכסא. [ילקו"י שבת כרך ב' עמוד תקד. שו"ת שבט הלוי ו' סי' לב].

ג מטה של פרקים הנעשית בשביל בעלי אומנות או אנשי צבא, והיא עשויה פרקים פרקים בכדי שיוכלו לשאתה בלכתם בדרך, וכשמגיעים למחוז חפצם מחזירים את פרקיה ומושיבים אותה, אסור להחזירה ולהדקה בשבת, גזירה שמא יתקענה ביתדות ומסמרים, שאז נחשב גמר מלאכה וחייב משום מכה בפטיש. ואם דרכה תמיד להיות רפויה מותר לכתחלה להחזירה באופן שלא יהדקנה שאז אין לגזור פן יתקע בחוזקה. [ילקו"י שבת כרך ב' עמוד תקד. שבת מז.].

ד כוס של פרקים מותר לפרקה ולהחזירה בשבת, שהואיל ואין דרך להדקו כל כך אין לחוש שמא יתקע. ואפילו להדקו בחוזק מותר. [ילקו"י שבת כרך ב עמוד תקד. ש"ע סי' שיג ס"ו].

ה כוסות של פרקים שחלקיהן מתחברים על-ידי חריצים סביב סביב, ועל-ידי הברגה מתחברים בחוזק, אסור לחברם ולהדקם בחוזק בשבת, אבל להחזירם רפויים מותר. [שם תקה]

ו כיסויי הכלים, אפילו עשויים על-ידי חריצים [כמו בסיר-לחץ] מותר להחזירם ולהדקם בחוזק, הואיל ואינם עשויים לקיום באופן מתמיד, אלא עשויים לפתחם ולסוגרם תמיד. [ילקו"י שבת כרך ב' עמוד תקז. ועיין במג"א סי' שיד ס"ק יב. הגר"ז סכ"א. פתה"ד ח"ג דף רו.].

ז לפיכך מותר להשתמש בבקבוק גומי של מים חמים שנסגר על-ידי הברגה. [ואין לאסור בזה גם משום רפואה בשבת]. וכן מותר להשתמש במילחיה שסוגרים אותה בהברגה. וכן מותר לסגור את הטרמוס, ואת הבקבוק של התינוק, הואיל וזה דרך השימוש של הכלי. [ילקוט יוסף שבת ב' עמוד תקז. ביאור הלכה סימן תקיד ס"ב. מנחת שלמה ח"א סימן יא אות ד'].

ח המנהג פשוט להשתמש בשבת בצלוחית של מי ורדים, שבשפת הכלי יש חריצים סביב סביב, והכיסוי למעלה מתהדק בכלי על-ידי הברגה, וכשמתרוקן הכלי ממי הורדים (על ידי זילוף דרך כיסויו המנוקב בנקבים דקים), מסירים את הכיסוי וממלאים את הכלי שוב במי ורדים, וחוזרים ומבריגים את הכיסוי למעלה. ומותר לפתוח הכלי ולסוגרו בשבת, וכן המנהג והוא מיוסד על פי ההלכה, שהואיל ודרכו של הכיסוי להסירו

ולהחזירו תמיד אין בו איסור סתירה בפתיחתו, ולא משום בנין בהחזרתו. וגם אין לגזור שמא יתקע. וכן מותר לנשים להבריג את פותחן השרשרת המחזיק ענק או תליון, שהרי לא מהדקים חזק, וגם השרשרת עשויה לפתוח ולסגור. [ילקו״י שבת ב׳ עמ׳ תקח, הליכות עולם ד׳ עמ׳ רמט. שו״ת פעולת צדיק ח״ב סי׳ רסד].

טו מותר להבריג בשבת את בלוני הגז בכלי הסיפולוקס ולהוריק את הגאז לתוך המים, ואין לחוש בזה לא משום בנין ולא משום תיקון כלי ולא משום נולד. ובלבד שעושה כן לצורך השבת עצמה. וכן מותר לעשות סודה בשבת על-ידי המיתקן הנקרא ״סודה- סטרים״. [ילקו״י שבת כרך ב׳ עמוד תקח].

יו מותר לכוין משקפת בשבת להתאימה לראייה לרחוק או לקרוב, על-ידי סיבוב הכפתור המיוחד לכך. [וכבר ביארנו לעיל שגם אין בזה משום מוקצה]. [ילקו״י שבת כרך ב׳ עמוד תקיא].

יא כבר נתבאר לעיל שזכוכית של משקפיים שיצאה ממקומה, ראוי להחמיר שלא להחזירה למקומה אפילו ברפיון באופן זמני מבלי להדק את הבורג, אלא אם כן יש בדבר צורך גדול, ואם יש שם גוי, יש להתיר לומר לו להחזיר את הזכוכית למשקפיים, ובפרט לצורך מצות תלמוד תורה. [ילקו״י שבת ב׳ עמ׳ תקיב. ציץ אליעזר ח״ט דף קכז. בצל החכמה ח״ד סי׳ קכג. שרגא המאיר ח״ג סי׳ מג. הליכות עולם ח״ד עמוד רסג].

יב שעון הפועל בצורה מיכנית, וצריך למלאתו על ידי סיבוב הקפיץ, אם השעון הפסיק לפעול אסור למלאותו בשבת, משום מכה בפטיש, שהרי הוא כמתקנו על- ידי מילויו. אבל אם עודנו פועל, מותר למלאתו, טרם יעמוד מלכת. ומכל שכן במקום שיש בזה צורך מצוה לדעת זמן תפלה ותלמוד תורה. [ילקו״י שבת ב עמוד תקיב. פנים מאירות ב׳ סי׳ קכג. בנין עולם סי׳ יא. שואל ומשיב שתיתאה סי׳ נג. יביע אומר ח״א סימן כ׳ אות ג-ו וסימן כא אות יז, ובח״ג ס״ס כג].

יג מותר לכוין את השעון בשבת לשעה המדוייקת על-ידי הסבת המחוגים למקום המתאים. אבל בשעון אלקטרוני הפועל על ידי בטרייה, אין להקל. [ילקו״י שבת ב׳ עמ׳ תקיג].

יד מותר לענוד בשבת שעון אוטומאטי [מיכני], אף שעל-ידי תנועת ידו השעון מתמלא. שהרי אפילו למלאת בכוונה שעון שפועל כדי שימשיך הילוכו מותר, כל- שכן בזה שאינו מתכוין למילויו על-ידי תנועת ידו. ואפילו המחמירים שם יודו להתיר בזה. אבל אם השעון הפסיק לפעול, לכתחלה אין לעונדו בשבת על ידו כדי לחדש את פעולתו. ואפילו אינו מתכוין לעונדו אלא לשם תכשיט, כגון שהוא שעון של זהב, אין להקל. [שו״ת יחוה דעת ח״ב סי׳ מט].

טו מותר לענוד בשבת על ידו שעון אלקטרוני אף שפועל על-ידי בטריה.

טז כר של גומי שישנים עליו, מותר לנפחו בשבת. [ילקו״י שבת כרך ב עמוד תקיד].

יז מותר לתת מים לצורך השבת בתוך תבנית הקוביות של מקרר חשמלי, או לתוך שקית ניילון, ולהכניסם בשבת למקפיא כדי שיקפאו המים ויהיו לקרח. [ולכתחלה נכון להחמיר שלא לקשור בשבת את השקית שבתוכה המים בשני קשרים, אלא יקשור קשר ועניבה על גבה, אך מעיקר הדין מותר אף לקשור ב׳ קשרים זה על זה]. ומותר לקרוע את השקית כדי להוציא מתוכה את הקרח. ואם אינו צריך לכל קוביות-הקרח, מותר לו להחזיר את חלקן למקפיא, אף שיודע שלא יצטרך להם בשבת, ואין לחוש בזה לאיסור מכין משבת לחול, שהרי אין בכוונתו לחסוך בזמן, אלא למנוע הפשרת הקרח. וכן מותר לתת בשבת מאכלים לתא ההקפאה של המקרר כדי שלא יתקלקלו, גם אם אינו עושה כן לצורך השבת, יש להקל. [ילקוט יוסף שבת כרך ב׳ עמוד תקטו].

יח המרכיב שיניים תותבות, מותר לו לתת בהן בשבת אבקה הגורמת להידוק השיניים לחיך, ואין בזה כל איסור. [ילקוט יוסף שבת כרך ב׳ עמוד תקיז. הר צבי א׳ ט״ל הרים מלא׳ בונה. דהוי״ל בנין לשעה. ולדעת הרב שבט הלוי ח״ד סי׳ לב צריך שיעשה בשינוי. ולדינא כדעת הרב הר צבי].

יט בקבוק מיץ ענבים או טמפו שסגור על ידי מכסה פח או פלסטיק שמהודק בצואר הבקבוק, ובעת פתיחתו נפרדת טבעת מהחלק התחתון של המכסה, מותר לפותחו בשבת, ואין איסור במעשה הפרדת הטבעת של המכסה משום מקלקל שהוא אסור מדרבנן, וגם אין איסור משום מתקן כלי, מצד החלק העליון שבכך יהא אפשר להשתמש בו כפקק לבקבוק. והמחמיר ממדת חסידות לפתוח את הבקבוק ולהפריד את הטבעת מהמכסה מערב-שבת, תבוא עליו ברכה. [ילקו״י שבת כרך ב עמוד תקיז, ובמהדורת תשס״ד גם בעמ׳ תרעה, תשובה להערה בדין זה].

כ גם אם מודפסים אותיות על הפקק וכשפותחו נקרעות האותיות, אף-על-פי-כן מותר לפתוח פקק זה בשבת, ואין לחוש בזה משום מוחק. וכן מותר לקרוע את נייר הפלסטיק שכרוך סביב הפקק של בקבוקי היין. אך ממדת חסידות טוב לקרוע ולפתוח הבקבוק מערב-שבת. [ילקוט יוסף שבת כרך ב׳ עמוד תקיז, דאף שהוא פסיק רישיה, הרי אין לו הנאה, והוא איסור דרבנן, שאינו מוחק על דעת לכתוב, והוי פ״ר דלא ניח״ל בדרבנן דשרי. וע׳ תוס׳ שבת קג. ויומא לד: ורש״ש כתובות ו.].

כא שקיות חלב, וכן חבילות מזון סגורות ועטופות בנייר, מותר לקרוע את השקית או את הנייר בשבת כדי ליקח משם את המזון, ובפרט אם עושה כן דרך השחתה וקלקול. [ילקוט יוסף שבת כרך ב עמוד תקיז. ע׳ ש״ע סי׳ שיד ס״ח. חזו״א סי׳ סא סק״ב. ששי״כ א׳ פי״ט הי״ב ופי״ו ה״ה].

כב לפיכך, מה שיש נוהגים שכאשר יש שמחה בבית הכנסת מכינים שקיות עם ממתקים ומחלקים אותם לילדים, וקושרים חוט בראש השקית, מותר לקרוע את השקיות לצורך דברי המאכל שבשקית. [ילקוט יוסף שבת כרך ב עמוד תקכ].

כג וכן מותר לקרוע בשבת את הנייר העוטף את המצות כדי ליקח משם מצה, או לקרוע נייר העוטף את הוופל, או הגלידה, או שקית משקה (טרופית) וכל כיוצא באלו. ובפרט אם קורע דרך השחתה וקלקול. ואף על פי שכל המקלקלים בשבת פטורים אבל אסורים, משום צורך אוכל דשבת לא אסרו. [ילקו"י שבת ב' עמ' תקכא. תוספתא הובאה במג"א סימן שיד סקי"ז. משנ"ב ס"ק כה].

כד מעיקר הדין מותר לפתוח בשבת קופסאות שימורים [של מצרכי מזון שונים] לצורך סעודות שבת, ואפילו על ידי פותחן המיוחד לכך, כדין חותלות של תמרים, שמותר לשבר ולחתוך אותן לצורך אכילת התמרים שבהן. כיון שאינו עשוי לשימוש חוזר. ומכל מקום אם אפשר לפותחן מערב-שבת, או לעשות חור גם מלמטה, טוב ונכון לעשות כן. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד תקכא. שו"ת יחוה דעת חלק ב' סימן מב. ירחון קול תורה תמוז תשס"ג עמוד ג].

כה פחית שתיה שיש בראשה כמין טבעת שעל-ידי משיכתה נעשה בפחית כמין פתח לשתיה, מעיקר הדין מותר לפותחה בשבת, שמאחר ואין דרך לשמור את הפחית לאחר שהתרוקנה, אין בפתיחתה איסור "מתקן מנא". ומכל מקום טוב ונכון להחמיר שלא לפותחה לגמרי. [ילקו"י שבת ב' עמוד תקכג, ובירחון קול תורה. וע' ש"ע סי' שיד ס"ח ובמג"א סקי"ג].

כו אסור להשקות יציקת מלט בשבת אפילו על-ידי הערמה, וכגון שנוטל ידיו והמים ממילא נשפכים על היציקה. [ילקוט יוסף שבת כרך ב עמוד תקכג. הר צבי או"ח סימן קכ].

כז מסננת הנתונה בכיור, ונסתמה בשבת, מותר לנקותה מהליכלוך שנצטבר עליה, ולאחר מכן להחזירה למקומה. [ומותר להשתמש בשבת בכיור מטבח שיש בו מסננת, או משולש שבכיור שנותנים בתוכו פסולת, ואין בזה איסור בורר]. [ילקו"י שבת כרך ב עמוד תקכד]

כח כיור שנסתם לגמרי בשבת, אסור לפתוח את הסתימה על-ידי משאבת גומי [פומפה] אפילו כשיש צורך גדול בדבר, שיש בזה חשש איסור תורה של מתקן מנא, ויש בזה חשש איסור סקילה. ואפילו במשאבה בייתית שאינה של אומן אסור. ומכל מקום על ידי גוי יש להקל במקום צורך גדול, ובפרט על ידי אמירה לאמירה לגוי. אולם אם לא נסתם הכיור לגמרי, והמים עוברים בתוכו לאט לאט, ועל ידי לחיצתו במשאבת גומי פעם ושתים, גורם שהמים יזרמו בתוכו באופן תקין יותר, יש להתיר בזה, כל שעושה כן במשאבת גומי ביתית, הואיל ואין כאן מעשה אומן,

וגם אין בזה עובדין דחול. ובכל אופן מותר לשפוך במקום הסתימה מים רותחים, לתוך הכיור שנסתם ע״י שומן הכלים שנקרש בצנור, ועל ידי שפיכת הרותחים לתוכו השומן נמס, וחוזרים המים לזרום באופן תקין. [שו״ת יביע אומר ח״ה חאו״ח סי׳ לג]

כט צינור המקלח מים מן הגג שעלו בו קשים ועשבים שסותמים ומעכבים את קילוחו, ועל-ידי כך מימיו יוצאים ומתפשטים על הגג ודולפים לבית, מותר למעך את העשבים והקשים ברגליו בצינעא, שכיון שאינו עושה אלא ברגליו, הוה ליה מתקן מנא כלאחר יד (על-ידי שינוי), ובמקום הפסד לא גזרו חכמים. [ילקוט יוסף שבת כרך ב׳ עמוד תקכה].

ל מותר להשחיל בשבת במנעלים ישנים שרוך חדש, לתוך הנקב שיש מסביבו ברזל, או שהנקב רחב, שאפשר להשחיל השרוך בלא טורח. [ילקוט יוסף שבת ב׳ מהדורת תשס״ד עמוד תרפו. הליכו״ע ח״ד עמוד רכט. ומ״ש לגבי מנעל חדש ובלבד שלא יבטלנו שם, הנה ביבי״א ח״ט היקל בזה במנעל ישן].

לא מותר לחבר את הכובע של המעיל למעיל בחיבור הנעשה על-ידי רוכסן [ריצ׳-רצ׳], או לחצנים. [ילקוט יוסף שבת כרך ב׳ סימן שא].

לב שני גביעי אשל המחוברים למעלה זה בזה, זוג זוג, המחמיר להפרידן מערב שבת, תבוא עליו ברכה, ומכל מקום מעיקר הדין יש להקל להפרידן זה מזה בשבת, ואין בזה משום מתקן מנא, כיון שחיבורם לא נעשה לקיום, אלא על דעת שהצרכן יפרידם בעת אכילתו, ודמי למה שהתירו כיוצא בזה בחותלות של תמרים. וכן הורה הגרש״ז אויערבאך זצ״ל. [ילקו״י שבת ב׳ עמוד תרעח. וסוף סימן שיד. שארית יוסף ח״ג עמ׳ תיט. שוב יצא לאור הליכות עולם ח״ד וזכינו לכוין לדעתו הרמה].

לג אסור להדביק בשבת מתלה הנדבק באמצעות דבק שנמצא על המתלה, וכדומה, על כותל או ארון. וכן אסור להסירם ממקומם בשבת. [ילקוט יוסף שבת כרך ב עמוד תקכז].

לד מותר לתלות בשבת תמונה [שבתוך מסגרת] על מסמר הקבוע בקיר מבעוד יום. וכן מותר להסיר את התמונה מהמסמר, ואין לחוש בזה לא לאיסור בונה או סותר, ולא לאיסור מוקצה. אבל ברור שאסור לחזק את התמונה בקיר באמצעות נעצים וכדו׳. [ילקוט יוסף שבת כרך ב׳ עמוד שנט. שארית יוסף ח״ג עמוד תיד].

סימן שטו - דברים האסורים משום אוהל

א אסור לעשות אוהל בשבת וביום-טוב. ומן התורה אינו אסור אלא בעושה אוהל קבע, אבל מדרבנן אסור אפילו בעושה אוהל עראי. וכל האיסור הוא בעשיית הגג, אבל מחיצות בלבד מותר לעשות בשבת. אבל אם המחיצה באה להתיר דבר שהיה אסור קודם לכן, אסור לעשותה בשבת, וכגון להכשיר סוכה שאין לה אלא ב' דפנות ורוצה לעשות מחיצת עראי לדופן שלישי. או מחיצה הבאה להתיר טלטול. [שבת קכה: עירובין קב. ש"ע סי' שטו ס"א. ילקו"י שבת ב' עמוד תקכז]

ב סוכה שהדלת שלה משמשת כאחת ממחיצות המכשירות את הסוכה, וכאשר פותחים את דלת הסוכה היא נפסלת, וכשסוגרים את דלת הסוכה היא נכשרת, מותר לפתוח ולסגור את הדלת בשבת ויום טוב, ואין לחוש בזה לעושה מחיצה המכשרת. [ילקו"י שבת כרך ב עמוד תקכח]

ג אסור לעשות אוהל בשבת משמיכות כדי להשתמש בחלל שתחת לשמיכות, אף במקום שיש שם תקרה. [ילקו"י שבת כרך ב' עמוד תקל. גנת ורדים כלל ג' סי' כו]

ד אסור לתת מחצלת על ד' עמודים, אף אם עושה דרך עראי להגן מפני החמה או הגשמים.[שם].

ה מותר לתלות וילון בשבת כנגד החלון או הדלת, כדי להגן מפני החמה או הצינה או בפני הנרות שלא יכבו ברוח. ובלבד שלא יעשה נקב על-ידי המסמר שבקיר. [תרומת הדשן. בית יוסף סי' שטו. רמ"א שם ס"א. משנ"ב סק"ו. ובביאה"ל שם. ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד תקל].

ו מחיצה הנעשית לצניעות בעלמא מותר לתלותה בשבת, ולכן מותר לתלות וילון לפני פתח הבית במקום הדלת, או בסוכה, אף-על-פי שהוילון קבוע שם. וכן מותר לתלות וילון להפסיק בין האנשים לנשים כששומעין הדרשה, וכדומה. [ילקו"י שבת כרך ב עמוד תקלא. וע' בגמ' ביצה כב. ובב"י ס"ס שטו. ובשו"ת הלק"ט ח"ב סי' כו, ובשו"ת פעולת צדיק ח"ג סי' קיד. ושש"כ ח"א פכ"ד סל"ז].

ז מותר לתלות בשבת סדינין המצויירים על הכותל לנוי, ואפילו לקובעם שלא יהיו זזים כלל, כיון שאינם עשויים למחיצה. [ילקו"י שבת כרך ב עמוד תקלא מג"א סי' שטו סק"ה. מחצה"ש שם]

ח שמשת זכוכית שנופצה בשבת, מותר להניח במקום הפתוח איזה בגד באופן עראי, ולהדקה במסגרת שם בלי מסמרים. [ילקו"י שבת כרך ב עמוד תקלב בהערה.]

ט מה שיש נוהגים בכמה קהלות, שבשמחת תורה פורסים טלית על ראשי הילדים הקטנים, ואחד מהם מברך וקורא בתורה, אין לחוש בזה משום עשיית אהל עראי ביום טוב, שכיון שאוחזים הטלית בידיהם, וגם

לא נעשה לצל אלא לכבוד בעלמא, מותר.והדין כן אפילו כשחל יום טוב בשבת. [ילקו״י שבת כרך ב׳ עמוד תקלב. שבת קלח. ש״ע סי׳ שטו ס״ה].

י סטנדר הקבוע בכותל, מותר לפותחו כדי להניח עליו ספר, ואין לחוש בזה לאוהל. [משנ״ב סי׳ שטו ס״ק כז. תו״ש].

יא אסור לפרוס מפה או סדין על-גבי לול של תינוקות, או על עריסה של תינוק, כדי להגן על התינוק מפני החמה או הגשמים. אולם אם פרס את הכילה מבעוד יום לרוחב של טפח אחד, מותר לפורסה לגמרי, ובשעה שיסירנה ישאיר את הטפח שהיה פרוס מבעוד יום, ולא יסירו. וכן הדין אם רוצה לפרוס רשת או בגד על גבי עגלת ילדים, כדי להגן מפני החמה או מפני הגשמים. [ילקו״י דיני חינוך קטן עמוד קצט. ילקו״י שבת כרך ב׳ עמוד תקלו. הליכו״ע ד׳ עמוד א].

יב גגון המחובר לעגלת ילדים, שהוא כעין סככה הנמתחת ומתקפלת, יש אומרים שמותר לפותחו בשבת כדי להגן על הילד מפני החמה או הגשמים, גם אם הגגון היה מקופל ולא היה בקיפול שיעור טפח. וכן מותר לסוגרו ולקפלו. שמאחר שהיא קבועה בעגלה ועשויה לנטותה ולקפלה, חשיבא כדלת הסובבת על צירה וככסא טרסקל. והוא הדין בשימשיה [מטריה קטנה] המחוברת לעגלת ילדים, שמותר לפותחה בשבת, ואין לחוש בזה משום אוהל. ויש חולקים. ולכן טוב ונכון להחמיר לפתוח את הגגון מערב- שבת בשיעור טפח. ובשבת יכול להוסיף עליה, דהוי תוספת אהל ושרי. ובשעה שחוזר ומקפל את הגגון נכון להחמיר שלא לקפלו לגמרי, אלא ישאיר שיעור טפח [כולל הקיפול]. [ילקו״י שבת ב עמוד תקלד. וע׳ בחזון איש סי׳ נב אות ו׳. ובשו״ת באר משה ח״ו סי׳ צז. ובששי״כ ח״א פכ״ד סי״ג. ובשו״ת אגרות משה ח״ד מאו״ח סי׳ קה אות ג. ואחר שכתבנו כ״ז בילקו״י, יצא לאור הליכות עולם ח״ד ושם ג״כ כתב כעין דברינו, אחר שהראינו לו מה שכתבנו בילקו״י].

יג מטה מתקפלת המצויה כיום, מותר לפותחה בשבת, מכיון שרגילים בכך, וכל החלקים מחוברים לגוף אחד. [משנ״ב סי׳ שטו ס״ק כז]. וכשם שמותר לפתוח אותה כך מותר לקפלה. [ילקו״י שבת כרך ב׳ עמוד תקלו]

יד מותר לפתוח בשבת כסא-נוח או מטה מתקפלת, וכן לול של ילדים, ואין בזה חשש אוהל. [ילקו״י שבת כרך ב׳ עמוד תקלו]

טו וכן מותר לפתוח את העריסה של התינוקות, ולהניח על גביה את הקרש והמזרון. והוא הדין שמותר לסוגרם אחר השימוש, ואין בזה חשש סתירת אוהל. [ילקו״י שבת כרך ב עמוד תקלו. דדמי למ״ש בש״ע סי׳ שטו ס״ה. וע״ש במשנ״ב ס״ק כב וכז].

טז מותר לפתוח שלחן מתקפל בשבת, וכן שלחן שיש בו אפשרות להגדילו על ידי משיכת כנף השלחן. ומותר לקפל השלחן או לסוגרו אחר

השימוש בו. [ילקו״י שבת כרך ב׳ עמ׳ תקלו. ואף שבמשנ״ב סי׳ שטו ס״ק כג החמיר בחוזק, בערוך השלחן כתב שכל שכך הדרך תמיד, מותר גם בחוזק].

יז מותר לתת מפה על השלחן בשבת, גם אם המפה יורדת לשולי השלחן ונראה כעושה אוהל, ואפילו אם המפה מגיעה סמוך לארץ, מאחר ואינו צריך לאויר שתחתיו. [ילקו״י שבת כרך ב׳ עמוד תקלז. ע״פ דברי הב״ח סימן שטו, ועיין בט״ז סק״ז, ובכף החיים אות נא].

יח מותר לפרוס שמיכה או כיסוי מטה על המטה גם אם השמיכה או הכיסוי יורדים לדפנות ומאהילים תחת המטה. [ילקוט יוסף שבת כרך ב׳ עמוד תקלז].

יט מותר להניח ספר אחד מכאן וספר אחד מכאן, וספר שלישי על-גביהם, שהואיל ואינו צריך לאויר שתחתיהם אין זה חשוב כאוהל. [ילקו״י שבת כרך ב׳ עמוד תקלז]

כ מותר לכסות את הכלים בכיסוי שלהם, ואין לחוש בזה לאוהל. וכן מותר לכפות כלי על מיני מאכל או משקה כדי לשומרם מפני החמה. [ומותר להחזיר את הקדרה על-גבי הכירה כשקיימים תנאי החזרה, או בתבשיל יבש, ואין לחוש בזה לאיסור אוהל. ובזמן הזה שאין לכירה תוך וחלל, בודאי דשרי להחזיר על גביהם קדרה בשבת]. [ילקו״י שבת כרך ב׳ עמוד תקלז]

כא פרוכת שלפני ארון הקודש, מותר לתלותה בשבת, ובלבד שלא יעשה אהל בגג טפח. והיינו, שהפרוכת לא תתקפל ותכפל לרחבה טפח בשעה שתולה אותה, שנמצא עושה אוהל בגג טפח. ולכן יש לתלותה על-ידי שני אנשים כאחד כדי שלא תתקפל. [ש״ע סי׳ שטו סי״ב].

כב אסור לפתוח מטריה ולנושאה עליו בשבת להגן מפני החמה או הגשמים, ואפילו היתה המטריה פתוחה מערב-שבת אסור לנושאה מעליו בשבת. [אך על-ידי גוי שיפתח המטריה וישאנה עליו, יש להקל במקום שיש עירוב]. וכל-שכן במקום שאין שם עירוב, שבודאי שיש לאסור נשיאת המטריה בשבת לכל הדעות, גם משום טלטול ברשות הרבים. [ואסור לטלטלה אף בבית משום מוקצה]. [ילקו״י שבת כרך ב׳ עמ׳ תקלח. כ״כ במכתם לדוד סי׳ ח׳. ברכ״י סי׳ שטו סק״ב].

כג חבית שיש בה יין או מים, ואינה מלאה לגמרי אלא יש בה חלל טפח ריק מן היין או המים, אסור לשטוח עליה בגד בשבת לכסותה, דהוי כעושה אוהל, וכן אם היה שטוח עליה בגד אסור להסירו, דהוי כסותר אוהל. ואם היה כיסוי מיוחד לחבית, ודרכו בכך תמיד, לא מיחזי כאוהל ומותר. [ילקוט יוסף שבת כרך ב׳ מהדורת תשס״ד עמוד תרפ].

סימן שטז - צידה בשבת, ודין חובל בשבת

א כל שבמינו נצוד אסור לצודו בשבת, וחייבים עליו משום אב מלאכה של צידה. אבל אם אין במינו ניצוד, פטור אבל אסור. הילכך זבובים אף שאין במינן ניצודין אסור מדרבנן לצודן בשבת. [ילקו״י שבת כרך ב׳ עמוד תקלט. רמב״ם פ״י משבת הי״ט].

ב איסור צידה אינו שייך באדם, ולכן הדבר פשוט שמותר להורים לסגור את הבית במנעול אף שהילדים נשארים לבדם בבית בעת שההורים יוצאים מהבית. [ילקו״י שבת כרך ב׳ עמוד תקמ]

ג צבי שנכנס לחדר בשבת, ובא בעה״ב ונעל הדלת בפניו וניצוד, חייב, אפילו אם אינו מתכוין לצודו אלא לשמור את ביתו. ויש מי שאומר שאם כוונתו רק לשמור את הבית, ואין כוונתו כלל לצוד את הצבי, מותר לנעול את הבית לכתחלה, אף שבסגירה זו גורם לשמירת הצבי. אך אין כן דעת הרבה מהראשונים. [ילקו״י שבת כרך ב׳ עמוד תקמא, ובמהדורת תשס״ד עמוד תרפא, ותרפד, ובשבת כרך ה׳. ושו״ת יביע אומר ח״ד סי׳ לה אות יב]. ואם נעלוהו שנים פטורים מן התורה ואסורים מדרבנן. ואם לא היה יכול האחד לבדו לנעול הדלת ונעלוהו שנים חייבים. והא דאמרינן שנים שעשאוה פטורים היינו שפטורים לגמרי מן התורה, ואין בזה אפילו איסור עשה של ״ובים השביעי תשבות״.

ד יש אומרים שצריך ליזהר שלא לסגור בשבת תיבה קטנה או ארון שיש בהם זבובים או יתושים, שיש בזה משום איסור [מדרבנן] צידה בשבת. ולכן הצריכו ליתן סכין או דבר אחר בין הכיסוי לתיבה, בענין שיוכלו לצאת משם. ויש מקילין. והעיקר לדינא להקל לסגור את התיבה בשבת, ובפרט כשיש לו צער מהזבובים והיתושים, ואין לחוש בזה משום צידה. וכן דעת מרן השלחן ערוך. מפני שהוא דבר שאינו מתכוין, ודבר שאינו מתכוין מותר. ואף על פי שהוא פסיק רישיה, מכל מקום הוא פסיק רישיה בדרבנן דלא ניחא ליה ומותר. ואם יש ספק אם יש בתיבה זבובים או לא, מותר לסוגרה בשבת לכולי עלמא. אבל תיבה שיש בה דבורים, יש להחמיר מלסוגרה בשבת, מאחר ויש במינן ניצודין, ויש אומרים שצידת דבורים אסורה בשבת מן התורה. [ילקו״י שבת ב׳ עמ׳ תקמב. ועיין טור סי׳ שטז והרמ״א ס״ג. יבי״א ח״ג סי׳ כ׳ אות י׳].

ה אסור לצוד נחש בשבת, אלא אם כן עושה כן בשביל שלא ישכנו. ואפילו אם אין הנחש ממית בנשיכתו, וגם אינו רץ אחריו אלא עומד במקומו, אפילו הכי מותר לצודו בשבת, [על- ידי כפיית כלי עליו וכדומה]. [ילקוט יוסף שבת כרך ב׳ עמוד תקמג. מתני׳ פ״ב דעדויות].

ו כל חיה ורמש שהם נושכים וממיתין ודאי נהרגים בשבת אפילו אם אין רצין אחריו. אבל שאר מזיקין שאינם ממיתין, כגון נחש ועקרב במקומות שאינם ממיתין, אם רצין אחריו מותר להורגם, ואם לאו אסור להורגם כשנראה שמתכוין להורגם. אבל מותר לדורסם אם מראה עצמו כאילו אינו מתכוין להורגם. [ילקוט יוסף שבת כרך ב עמוד תקמד].

ז פרעוש, אסור לצודו בשבת אלא אם כן הוא על בשרו ועוקצו. אך אסור להורגו. וכן אסור להרוג זבובים ויתושים בשבת, אף אם הם עוקצין אותו. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד תקמד].

ח יש אומרים שמותר ליתן סם-המות לפני הזבובים והיתושים בשבת המצערים אותו. ויש אוסרים. ונכון להחמיר בזה, אך המיקל לא הפסיד. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד תקמה].

ט מותר להשתמש בסם נוזל הנקרא "פליט" נגד זבובים ויתושים על ידי משאבת זילוף. וכן מותר להשתמש בשאר סמים נגד זבובים ויתושים. ובלבד שלא ירסס כנגדם ממש, אלא יזלף באויר. וכן צריך שיהיה חלון אחד פתוח כדי שהזבובים יוכלו לברוח החוצה. ואז לא הוי בגדר פסיק רישיה ולא ימות, ומכיון שאינו מתכוין להריגתם, הוה ליה דבר שאינו מתכוין שמותר. [שו"ת יביע אומר חלק ג' סימן כ].

י הכינה אינה מתהוית אלא מן הזיעה, הילכך מעיקר הדין מותר להרגה בשבת, וכן דעת רבותינו חכמי התלמוד, וכן דעת מרן השלחן ערוך. ואף על פי שחכמי המחקר אומרים שגם הכנים פרים ורבים מזכר ונקבה, אנו אין לנו אלא דברי חז"ל שאמרו שמותר להרוג כנים בשבת, מטעם שאינם פרים ורבים. ולפי-זה נשים הנוהגות לפלות את ראש בנותיהן בשבת להוציא משם את הכינים, אינן צריכות להזהר שלא להרוג את הכינים. ומותר לאשה לפלות את ראש בנותיה בשבת, אף שיש להן שערות ארוכות, וכשהיא מוציאה את הכינים, עלולה לפעמים לתלוש שערות בידיה, מכל מקום כיון שתלישת שער ביד אין בה איסור אלא מדרבנן, והיא אינה מתכוונת לתלוש שער, אפילו אם הוא פסיק רישיה, הרי הוא פסיק רישיה בדרבנן דלא ניחא ליה, שמותר. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד תקמו, ובמהדורת תשס"ד גם בעמוד תרפד].

יא אסור להרוג בשבת את השממית, שאף שיש לחוש שמא תפול לתוך המאכל ותזיק, מכל מקום מילתא דלא שכיחא היא, וגם יכול לכסות את המאכלים. [ילקוט יוסף שבת ב' עמוד תקמח].

יב אסור לפרוס מצודה בשבת, אף כדי לצוד עכבר. ואף-על-פי שאין העכבר ניצוד תיכף בשעת פריסת המצודה. ואפילו אם פורש המצודה על כסא אסור, אבל לפרוס מערב-שבת מותר. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד תקמח].

יג המעמיד מצודה מערב-שבת, ונמצא שם עכבר שניצוד, ורוצה לפתוח את המצודה בשבת לפני החתול כדי להאכילה, יש אומרים שאם עיקר כוונתו להאכיל החתול מותר לו לעשות כן. אבל אם כוונתו להפטר מהעכבר ולהשמידו אסור. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד תקמח].

יד ההורג בשבת על ידי שם וכדו', יש אומרים שפטור, דלא אסרה תורה אלא דומיא דמלאכת המשכן ועקימת שפתיו לא הויא מעשה. ועל כל פנים מותר ללמוד בספר היצירה בשבת. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד תקמט].

טו צפור או תוכי הנמצאים בכלוב, יש אומרים שאסור ליתן לפניהם תולעים ורמשים [חיים] למזונותיהם בשבת. ויש אומרים שכל שכוונתו להאכילם מותר. ועל כל פנים אם אין אוכלים אלא רחשים ותולעים, ויש כאן צער בעלי חיים אם לא יתן להם לאכול, מותר להאכילם מרמשים אלו בשבת. [ילקוט יוסף שבת כרך ב עמוד תקמט]

טז החובל בחבירו בשבת, בין שעושה כן דרך נקמה, בין שעושה כן דרך שחוק, אסור מדברי סופרים, ומה שאינו איסור תורה הוא מפני שהיא מלאכה שאינה צריכה לגופה, שהרי אינו צריך לדם, וקיימא לן שהעושה מלאכה שאינה צריכה לגופה פטור מן התורה, ואסור מדברי סופרים. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד תרפג. הליכות עולם חלק ד].

יז מה שיש תופסים בבשר האדם בראשי האצבעות בחוזק, יש להעיר למוסר אזנם שהדבר אסור על פי ההלכה, שהרי על-ידי כך הדם נצרר תחת העור, ועוברים בכך על איסור מדרבנן. ואב שהכה את בנו בשבת וחבל בו, אף שעשה כן לייסרו ולהוכיחו, צריך לעשות תשובה וכפרה על חטאו זה. [ילקוט יוסף שבת כרך ג' עמוד תקנ. לב חיים ח"ג סי' צה].

יח כבר נתבאר לעיל שאם נתחב קוץ בבשרו, מותר להוציא את הקוץ במחט בשבת. ויזהר שלא להוציא דם. אך אם נזהר ולא עלתה בידו, ויצא דם, אין בכך כלום. [אף אם היה זה בגדר פסיק רישיה]. [ילקו"י שבת כרך ב עמוד תקנא].

יט מותר להוציא תולעים שבמעי התינוקות ועוקצים אותם, דרך פי הטבעת. ואף על פי שלאחר שמוציאים אותם הם מתים, כיון שאין כונתו בהוצאתם אלא להציל התינוק מצער עקיצתם, וגם אינו הורגם בידים אלא הם מתים מאליהם, מותר. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' מהדורת תשס"ד עמוד תרפב. הליכות עולם חלק ד'].

כ מים שבבורות שגדלים בהם תולעים, מותר לרחוץ ידיו בהם בשבת, ואח"כ מותר גם כן לשפשף את ידיו זו בזו, ואין לחוש פן יהרוג מן התולעים, שיש לתלות שירדו יחד עם המים, וכיון שאינו מתכוין להרוג תולעים, הוי ליה ספק פסיק רישיה, והוא איסור רק מדרבנן, וגם לא

איכפת ליה, וקיימא לן שאפילו פסיק רישיה בדרבנן דלא ניחא ליה מותר. אבל אם רואה בעיניו שיש תולעים חיים על ידיו, נכון להסירם תחלה ואחר כך ישפשף ידיו. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' מהדורת תשס"ד עמוד תרפד].

כא גבינה שיש בה תולעים מותר לאכלה אפילו בשבת, לפי שאין הוייתם אלא מן השומן שבגבינה, ולא דרך פריה ורביה, לכן אין איסור בהריגת התולעים בפיו בשעת אכילתו. [שם]

סימן שיז - מלאכת קושר ומתיר

א הקושר בשבת קשר של קיימא והוא מעשה אומן חייב. כגון: קשר הגמלים, (שמנקבים הנאקה בחוטמה, ונותנים בה טבעת מרצועת עור וקושרים אותה ועומדת שם לעולם, לפיכך נחשב "קשר של קיימא". וכשרוצה לקשור הבהמה קושר רצועה ארוכה בתוך אותה טבעת, ולפעמים מתירה, וקשר זה האחרון הוא קשר שאינו של קיימא). וכן קשר הספנים, שקושרים רצועה בנקב שבראש הספינה, כמין טבעת, והוא מתקיים שם לעולם. וכשרוצה להעמיד את הספינה קושר רצועה באותה טבעת ומעמידה בה, וכשרוצה להתירה מתיר הרצועה ונוטלה. והקשר האחרון נקרא קשר שאינו של קיימא. [ילקו"י שבת כרך ב עמוד תקנב].

ב אבל הקושר קשר של קיימא ואינו מעשה אומן, כגון: הקושר חבל בדלי שתלוי בקביעות על פי הבור לשאוב בו מים באופן תמידי, וכן הקושר רסן בפי בהמה לקיימא, הואיל וקשרים אלו מעשה הדיוט הם, אף על פי שהם קשרים של קיימא, אינם אסורים אלא מדרבנן. [ילקו"י שבת ב' עמוד תקנב. וע' מתני' שבת קיא: וברשב"א שבת קיג. ד"ה קושרין דלי, ובהרב המגיד פ"י משבת ה"ג].

ג וכן הקושר קשר שהוא מעשה אומן אך אינו קשר של קיימא, אינו אסור אלא מדרבנן. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד תקנג. וזהו הקשר שהותר במקום מצוה, וכמ"ש הרמב"ם פ"י משבת ה"י].

ד קשר שאינו של קיימא, וגם אינו מעשה אומן מותר לכתחלה לקשרו בשבת. [ילקו"י שבת כרך ב' עמוד תקנד. רמב"ם פ"י. שלחן ערוך סי' שיז סעיף א', והיינו אפילו אם הוא עשוי לאיזה זמן].

ה כל קשר שאסור לקושרו בשבת אסור להתירו, וכל קשר שמותר לקשרו בשבת מותר להתירו. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד תקנד. שבת קיא: טוש"ע סי' שיז ס"א. רמב"ם פ"י משבת ה"ז].

ו כל קשר שעשוי להתירו בתוך שבעה ימים, או לפחות בתוך שלשה ימים, מותר לקושרו בשבת בקשר ועניבה. ולכן מותר לקשור שרוך הנעלים בשבת, אף על פי שיודע בעצמו שאינו מתירו במוצאי שבת, כגון שהוא נשאר במוצאי שבת בנעלו אשר ברגליו, מכל מקום כיון שהוא מתירו לאחר מכן בתוך שלשה ימים מותר. וכן ספר תורה שהוציאוהו בשבת במנחה, מותר לקושרו בקשר ועניבה אחר הקריאה, אם עתידים לקרוא בספר תורה ההוא גם ביום שני וחמישי. [הליכות עולם חלק ג' פרשת כי תשא. ילקו"י שבת כרך ב' עמוד תקנד].

ז כל קשר שלפעמים הוא נמלך עליו ומבטלו לעולם, אף על פי שבשעת עשייתו לא היתה דעתו על מנת לקיימו לעולם, נחשב כאילו הוא קשר של קיימא, ואסור לקשרו בשבת. אבל קשר שאין דרך לקיימו רק לאיזה זמן מסויים, ולא לבטלו לעולם, אם גילה דעתו בפירוש שברצונו להתירו במוצאי שבת, מותר לקשרו בשבת. [ילקו"י שבת כרך ב עמוד תקנד]

ח יש אומרים שצריך להזהר שלא לקשור בשבת שני קשרים זה על גב זה, אף על פי שאינו עושה כן לקיימא, מפני שאין אנו בקיאים לדעת מה קשר "מעשה אומן", ושמא שני קשרים זע"ז נחשבים כמעשה אומן, ורק במקום צער אין להחמיר, שהואיל ואינו אלא איסור דרבנן במקום צער לא גזרו. והעושה קשר בראש החוט דינו כשני קשרים זה על זה, שהוא מתהדק היטב שם. ויש חולקים ומתירים לקשור שני קשרים זה על זה בשבת, כל שאינו עושה כן לקיימא. וכן המנהג פשוט להתיר לקשור בשבת שני קשרים זה על זה, כל שבדעתו להתיר הקשרים בתוך שבעה ימים, או לפחות בתוך שלשה ימים. והמחמיר תבוא עליו ברכה. ונראה דהוא הדין לקשר אחד בראש החוט. [ילקוט יוסף שבת ב' עמוד תקנט. הליכו"ע ח"ד עמוד רכח].

ט ספר תורה של האשכנזים הרגילים לקושרו, אם נמצא שהוא קשור בב' קשרים זה על זה, מותר לפתוח הקשרים בשבת, וכמבואר. [ילקו"י שבת כרך ב' עמוד תקסא]

י קשר בודד בחוט אחד שהיה קשור מלפני השבת, יזהר מאד שלא להוסיף עליו קשר שני בשבת לחזקו הדק היטב. וכן בקשר אחד הקושר את שני קצות החוט. [ילקו"י שבת ב' עמוד תקסא]

יא מותר לקשור קשר ועניבה על גביו, כשדעתו לפתוח בתוך שבעה ימים. אבל עניבה בלי שום קשר, או קשר אחד בלי עניבה, מותר אפילו על דעת להתקיים לעולם. [ילקו"י שבת כרך ב' עמוד תקסב]

יב אם קשר את שרוך נעלו בערב-שבת בקשר ועניבה, ובלא כוונה נקשר בשני קשרים זה על זה, דינו כקשר העשוי להתירו בכל יום, ומותר

להתירו בליל שבת. ואם אינו יכול להתירו מותר לחתכו ולנתקו. ולא יעשה כן בפני עם הארץ, פן יבא להקל יותר. [ילקו״י שבת ב עמ׳ תקסג]

יג רצועות מכנסים שהיו בנקב המכנסים ונשמטו ממנו אסור להחזירם אפילו אם הנקב רחב ובנקל אפשר להחזירן, שכיון שדרך העולם לקשרם אחר כך, גזרינן שמא יקשור קשר של קיימא. [הליכות עולם חלק ד׳ עמוד רכח. וראה לעיל עמוד תקע. ודו״ק].

יד אסור לקשור בשבת ציציות בטלית. [ילקוט יוסף שבת כרך ב׳ מהדורת תשס״ד עמוד תרפו. ירחון קול תורה חשון תשס״ד עמוד כח. ושם דחה דברי מי שכתב להקל בזה, והוא ספק איסור תורה].

סימן שיח סעיף א׳ - דין הנאה ממעשה שבת

א מי שעבר ובישל בשבת, אם עשה כן במזיד, שידע שהיום שבת ומלאכה זו אסורה, אסור למבשל עצמו לאכול מתבשיל זה לעולם, [אפילו אחר השבת], ולאחרים מותר לאכול מהתבשיל במוצאי-שבת מיד. ואף אם בישל במזיד לצורך אחרים, התבשיל מותר לאחרים במוצאי-שבת מיד. [ובישראל מומר העושה כן דרך קבע לצורך אחרים, ראה להלן סעיף ח׳]. ואין צריך להמתין במוצאי-שבת שיעור שיספיקו לבשל את המאכל במוצאי-שבת. [ילקו״י שבת ג׳ עמ׳ ז].

ב המבשל בשבת במזיד לצורך עצמו אף שהתבשיל נאסר עליו לעולם, עם כל זה מותר לו למכור את התבשיל לאחרים, ואין צריך לנכות דמי הבישול במכירה, שאין מעשה שבת באופן כזה אסורים בהנאה. [ילקו״י שבת כרך ג׳ עמ׳ טו, ובמהדורת תשס״ד גם עמוד תמג. שארית יוסף ח״ג עמ׳ תכא. שו״ת יביע אומר ח״י בהערות לרב פעלים חלק ג׳ סימן יז].

ג המבשל בשבת בשוגג, דהיינו שהיה סבור שמלאכה זו מותר לעשותה בשבת, או שעשה כן על פי הוראת חכם שטעה בהוראה, או שחשב שעדיין לא נכנסה השבת, בכל כיוצא בזה התבשיל אסור בו ביום בין לו בין לאחרים. ובמוצאי שבת התבשיל מותר באכילה גם למבשל מיד, ואין צריך להמתין בכדי שיעשו. [ומה שמצוי כיום באיזה אנשים האומרים על כל דבר ״אין בזה כלום״ ואף שמסבירים להם את ההלכה אינם מקבלים, אינו חשיב כשוגג, אלא הדבר נחשב כעושה מלאכה במזיד]. ויש אומרים שבמקום צורך יש להקל בשוגג ליהנות מאותה מלאכה אף בשבת עצמה, אולם אין להקל בזה לספרדים אף במקום צורך, אחר שקבלנו הוראות מרן השלחן ערוך, והוא אסר ליהנות מאותה מלאכה בו ביום גם בשוגג. ולכן אם עברו ונתנו בשוגג על הפלאטה תבשיל שלא נתבשל כלל, והתבשל בשבת, אף אם אין להם תבשיל אחר, יאכלו לחם ושאר מאכלים, ולא יקלו בזה. וכל זה בדבר

שיש בו בישול מן התורה, אבל בדבר שאין בו איסור בישול אלא מדרבנן, ועשה כן בשוגג, מותר ליהנות מאותה מלאכה כמבואר להלן סעיף סט. [ילקו״י שבת ג׳ עמוד יז, ובמהדורת תשס״ד עמוד תמז. ואמנם דעת הגר״א והביאה״ל להקל בזה בשוגג, ובמנוחת אהבה הקל בזה בשעת הצורך גם לספרדים. אולם כיון שהוא נגד דעת מרן להדיא, א״א להקל בזה, דקיבלנו הוראות מרן גם במקום צורך. ומה שמצינו שהתירו באיזה מקומות נגד מרן, הוא דוקא בשעה״ד וצורך גדול ממש, או הפס״מ במיוחד, וגם במקום שרבים מהראשונים סוברים שלא כדעת מרן, אבל בנ״ד לא חשיב צורך גדול כ״כ. והארכנו לדחות דבריו בילקו״י הלכות שעטנז, סי׳ רצח הערה יב].

ד אם שאל דבר הלכה לחכם הבקי בהוראה, והתיר לו הדבר, ועשה כן על פי הוראתו, ואחר כך נתברר שאותו חכם טעה בהוראה, חשיב כשוגג, אחר שעשה על פי הוראת חכם. אבל אם שאל לרב הידוע ומפורסם כמי שאינו בקי בהלכה, והשיב לו להיתר, ועבר ועשה כן בשבת על פי הוראתו, ואחר כך נתברר שאותו חכם טעה בהוראה, יש לומר דחשיב כעשה במזיד ואסור לו ליהנות מאותה מלאכה, שמאחר וחכם זה ידוע ומפורסם לכל שאינו בקי בהלכה, לא היה לו לסמוך עליו. [צמח צדק סימן א׳. ילקו״י שבת כרך ג׳ עמוד יח].

ה הדבר פשוט שדין איסור הנאה ממלאכת שבת שייך בכל מלאכות שבת, ולא רק במלאכת מבשל, [מלבד במלאכת בורר מעיקר הדין כאשר יבואר להלן סעיף ע׳, ולענין מלאכת הוצאה ראה להלן סעיף סו]. ולכן גם מי שעבר על מלאכת מבעיר, או טוחן, או מלבן וכל כיו״ב, אסור ליהנות מאותה מלאכה בשבת, כמבואר. [ב״י ריש סימן שיח. ילקוט יוסף שבת כרך ג׳ עמוד כ].

ו ולפיכך, מי שכיבס בשבת במזיד אסור לו להשתמש בבגד זה לעולם. כדין המבשל בשבת במזיד שאסור לו התבשיל לעולם. וכיצד יעשה, יחזור ויטנפם בחול ויכבסם, ואז מותר להשתמש בהם. אבל לכבסם בחול בלי שיטנפם תחלה, אין להתיר. [ילקו״י שבת ג שם].

ז וכן אם עבר ושטח כביסה בשבת על חבל כביסה, אם עשה כן במזיד והבגדים נתייבשו, אסור לו ללובשם בשבת, אבל אחר השבת מותר. ומכל מקום, אם לא ידע שאסור לשטוח בגדים רטובים בשבת, ושטחם בשוגג, ונתייבשו, מותר ללובשם בשבת. שמאחר והאיסור הוא מדרבנן, לא גזרו שוגג אטו מזיד. [הליכות עולם סוף חלק ג׳].

ח חילוני מומר לחלל שבת בפרהסיא, שעבר ועשה מלאכה האסורה מן התורה בשבת לצורך אחרים, במזיד, אם עשה כן באופן ארעי [ולא בקביעות בכל שבת], מותר לאחרים ליהנות ממלאכתו במוצאי-שבת מיד, ואין צריך להמתין בכדי שיעשו, ודינו כמבואר לעיל, ובפרט אם הדבר נעשה בניגוד לרצונם. אבל אם עושה כן באופן קבוע, כגון בעל מסעדה או בית מלון המבשל בקביעות לצורך אחרים בשבת במזיד, אסור גם לאחרים ליהנות מאותו תבשיל לעולם, אף אם לא ציוה אותו לבשל בשבילו בשבת. דכיון

שהוא עושה כן במזיד בקביעות, יש לאסור בזה כמו למבשל עצמו. [ילקוט יוסף שבת כרך ג עמוד כא].

ט המבשל בבין השמשות של ערב-שבת, או בבין השמשות של מוצאי-שבת, [דהיינו שנתן קדרה עם תבשיל שלא נתבשל מערב שבת על גבי כירה או פלאטה בבין השמשות], אף אם עשה כן במזיד, בדיעבד יש להקל לו ליהנות מהתבשיל בשבת, דאף שאסור בהחלט לעשות מלאכה בבין השמשות משום דספק דאורייתא לחומרא, מכל מקום לענין איסור הנאה ממלאכת שבת שאינו אלא מדרבנן, יש להקל משום דהוה ליה ספק דרבנן ולקולא. [ובפרט דבזה יש לצרף סברת רבינו תם לענין ספק ספיקא]. ולכן אם עבר ונתן דבר חי שלא נתבשל כלל, על הפלאטה של שבת, בבין השמשות של ערב שבת, אין לאוסרו משום מעשה שבת. [ילקו"י שבת כרך ג עמוד כד, ובמהדורת תשס"ד עמוד תמה. שארית יוסף חלק ג' עמוד תכג].

י אם בישל אחר צאת הכוכבים בליל שבת, אך עדיין לא הגיע זמן צאת הכוכבים אליבא דרבינו תם, יש אומרים שגם בזה מותר ליהנות מהתבשיל בשבת, דמאחר ולדעת רבינו תם והראשונים אשר עמו אין איסור בישול בעת זו, אף שאנו תופסים עיקר לאסור בזה, בדיעבד מותר ליהנות מהתבשיל. ולענין הלכה נראה להחמיר בזה, דאחר שפשט המנהג שלא כדעת רבינו תם, ואף תינוק שנולד אחר צאת הכוכבים של זמן הגאונים מלין אותו בשבת ללא כל חשש, כן הוא לענין הנאה מתבשיל שנתבשל בשעה זו דיש להחמיר שלא ליהנות ממנו, ודינו כדין המבשל בשבת. ומכל מקום אם אין לו מאכל אחר זולת תבשיל זה שנתבשל קודם זמן רבינו תם, יכול לסמוך על דעת המשנה ברורה וליהנות מתבשיל זה בשבת, אף אם בישל במזיד. ורק בכהאי גוונא אפשר לסמוך על המשנה ברורה לדידן. [ילקוט יוסף שבת ג' עמוד כו].

יא המבשל בשבת במזיד שהתבשיל אסור לו עולמית, הקדרה שבישל בה מותרת לו למוצאי-שבת, ואינה צריכה שום הכשר. ומכל מקום אם אפשר נכון להחמיר להגעיל את הקדרה. ואף כלי חרס יש להתירם בהגעלה ג' פעמים. אבל לאחרים הקדרה מותרת אף בלי הכשר לכל הדעות. [ילקו"י שבת כרך ג' עמוד כז].

יב ולפיכך מי שהוריו מחללי שבת ומבשלים גם בשבת, אבל שומרים על כשרות המוצרים, מותר לו לאכול אצלם בימי החול, אף שמבשלים באותם כלים שבישלו בהם בשבת. ואם עברו ובישלו אחר השבת באותה קדרה שבישלו בתוכה בשבת, אף אם בישלו בקדרה במזיד, אין צריך לשער ששים כנגד הבלוע בכלי. [ילקו"י שבת כרך ג' עמוד כז].

יג מי שעבר ונתן בשבת ביצים לא מבושלות עם קליפתן לתוך קדירת חמין, והביצים נתבשלו, אף שאסור לאכול מהביצים בשבת ככל דבר שנתבשל באיסור בשבת, מכל מקום אין לאסור את התבשיל, ומותר

לאוכלו בשבת. וגם אין צריך לבדוק אם יש בביצה דם או לא. [ילקו״י שבת כרך ג׳ עמוד כח].

יד תבשיל שנתבשל בשבת במזיד ונתערב בתבשיל אחר כשר, ויש בתבשיל ההיתר שיעור ביטול כנגד התבשיל שנתבשל בשבת, התבשיל מותר באכילה אפילו בשבת. ואפילו לאחרים יש להתירו בשבת, ואינו נחשב כדבר שיש לו מתירין שאינו בטל, שמתוך שלמבשל אין לו דין דבר שיש לו מתירין, שהרי אסור לו עולמית, גם לאחרים יש להתירו, אף שלאחרים יש היתר במוצאי שבת. [ילקוט יוסף שבת כרך ג׳ עמוד תנא].

טו אם שפך מים צוננים שלא נתבשלו לתוך תבשיל הנמצא על הפלאטה, ועשה כן במזיד, כיון שהמים לא נאסרו מקודם בפני עצמם, ואיסורם [הבישול] נעשה עם התערובת, אין בו משום דבר שיש לו מתירין.

טז אם עבר ושפך בשוגג מים צוננים שלא נתבשלו לתוך תבשיל הנמצא על הפלאטה, ויש שיעור ביטול בתבשיל, אף שהתבשיל יהיה מותר לכולם במוצאי שבת, גם למבשל, אינו נחשב כדבר שיש לו מתירין שאינו בטיל אפילו באלף, שלא יתכן שבישול בשוגג יהיה חמור יותר מבישול במזיד. וכיון שבבישול במזיד לא נחשב כדבר שיש לו מתירין, אחר שלמבשל עצמו אסור עולמית, ממילא גם במבשל בשוגג לא נחשב כדבר שיש לו מתירין. [ראה במשנ״ב סי׳ שכ ס״ק יג, ומ״ש בשעה״צ סי׳ שיח ס״ק יב לאסור בשוגג, היינו בתבשיל שנתבשל בשוגג בשבת, וכבר נאסר, ואחר כך נתערב בתבשיל אחר, דבזה קאמר דהוי דבר שיש לו מתירין ואסור. שוב הראוני שכן מבואר בועד לחכמים סימן שיח, על פי דברי הרמ״א ביו״ד סימן קב דהא דדבר שיש לו מתירין לא בטיל אפילו באלף היינו דוקא אם האיסור בעין. וע״ע ביביע אומר ח״י דף קז טור ב׳, בהערות לרב פעלים ח״א או״ח סי׳ יח. וע״ש בדף קח טור ב׳. שהעלה, שגם בשוגג בטל, שלא יהיה טפל חמור מן העיקר].

דין הנאה מחשמל המיוצר בשבת

יז יש מיראי ה׳ בארץ הקודש הנזהרים מלהשתמש בשבת באור החשמל [שהודלק מערב- שבת], מאחר ועובדי חברת החשמל היהודים מחללים שבת בעוונות הרבים בפיקוח על מערכת המחשבים של החשמל, ובתיקון תקלות שונות. ומטעם זה משתמשים בשבת בחשמל המיוצר על-ידי גנרטור פרטי, ותבוא עליהם ברכת טוב. וכל מי שיש בידו האפשרות להתחבר לגנרטור, טוב ונכון שיעשה כן. ומכל מקום רבים נוהגים להקל להשתמש בחשמל בשבת, הן בחימום תבשילים על פלאטה חשמלית, והן בקריאה והנאה לאור החשמל, וסומכים על כך שייצור החשמל מיועד גם לחולים רבים הצמודים בבתיהם למכשירי חשמל שונים, וגם אור החשמל מונע סכנות בטחוניות, ועוד טעמים. והיכא דאפשר טוב ונכון לסעוד וללמוד לאור החשמל כשיש בחדר גם נר שעוה או נר שמן. [באופן

שאין חשש שמא יטה את הנר]. ובמקרר חשמלי ההיתר קל יותר, שהרי אין המקרר עשוי אלא לשמור על המאכלים שלא יתקלקלו, ואין זה חשיב כהנאה ישירה מחילול שבת, אלא כמניעת נזק. [ילקו"י שם עמ' לה].

יח מי שרוצה להחמיר שלא להשתמש בחשמל בשבת בארץ הקודש ולהסתפק בנרות שעוה וכדומה, ואשתו אינה מסכימה לכך, אין הבעל יכול לכוף את אשתו על כך, אחר שרבים מתלמידי החכמים כאן בארץ נוהגים להקל בזה. ובפרט אם הדבר יכול להביא לידי ביטול השלום בבית. אלא ישכנעה להחמיר בדרכי נועם ובמתק לשון. [ילקוט יוסף שבת כרך ג' עמ' לח].

יט במקום שאפשר עדיף יותר להשתמש לחימום התבשילים בגז [הדולק מערב שבת], מאשר להשתמש בפלאטה חשמלית. ומכל מקום כבר פשט המנהג להקל ליהנות מהחשמל גם לענין זה. [וכבר נתבאר לעיל, שהיה המנהג להקל להשהות תבשיל מערב שבת אף על גבי אש גלויה. ורק אם התבשיל התחיל להתבשל ולא הגיע למאכל בן דרוסאי, אין להניחו על גבי אש גלויה. אולם טוב להחמיר ולכסות את הגז בפח או אזבסט גם לצורך שהיית התבשיל על הגז מערב-שבת. ולענין החזרת התבשיל בשבת, צריך שהגז יהיה מכוסה בפח או אזבסט, אף בתבשיל יבש]. [ילקוט יוסף שבת ג' עמ' לט].

כ אם עברו והדליקו נר או אור חשמל בשבת באיסור, אף אם עשו כן בשוגג אין ליהנות בשבת מהאור שהודלק, שהדלקת החשמל בשבת היא מלאכה גמורה האסורה מן התורה. ומכל מקום אין צריך לצאת מהבית, רק יזהר שלא יקרא לאור חשמל זה, וכן לא יעשה כנגדו כל דבר שלא יכל לעשותו בלי האור. [ילקו"י שבת כרך ג עמוד מ].

כא חפץ שהיה בחדר אפל, ועברו והדליקו את האור בשבת באיסור בחדר זה, והביאו את החפץ מהחדר, אף שמעיקר הדין מותר ליהנות מהחפץ בשבת, מכל מקום בעל נפש ראוי שיחמיר על עצמו שלא ליהנות מחפץ זה בשבת. [ילקו"י שבת כרך ג עמוד מא].

כב מי שאירע בביתו קצר חשמלי, ואחד מבני הבית עבר ותיקן את הקלקול בשבת באיסור, אסור ליהנות ממלאכת התיקון בשבת. וכן אם אירע קצר חשמלי בבית דירות גדול [שאין בין השכנים חולה שיש בו סכנה הזקוק למכשירי חשמל], ותיקנו את הקצר בשבת, אסור ליהנות ממלאכת התיקון בשבת. ולכן אם יש על הפלאטה החשמלית תבשיל שלא נתבשל כל צורכו, או תבשיל שרובו לח, צריך להסירו מעל הפלאטה, כדי שמי שתיקן את הקלקול בחשמל לא יעבור גם על מלאכת מבשל. ומכל מקום תבשיל שהיה מונח על פלאטה חשמלית וטרם נתבשל, ועל-ידי התיקון התבשיל נתבשל, אסור לאכול ממנו בשבת. [ואם עשה כן במזיד דינו כמבואר לעיל סעיף א' וסעיף ח']. ואם התבשיל כבר נתבשל והתיקון גרם רק לחימומו, מותר לאכול מהתבשיל לאחר שימתין עד שיצטנן, שאם יאכל ממנו בעודו חם, נמצא שנהנה ממלאכת איסור בשבת. ואין הבדל אם התיקון נעשה טרם

שהתבשיל הספיק להצטנן, או אם נעשה רק לאחר שהתבשיל נצטנן, שבכל אופן יש להמתין מלאוכלו עד שיצטנן. [ילקוט יוסף שבת כרך ג' עמוד מב].

כג אם אירע קצר חשמלי בליל שבת בביתו, ועברו ותיקנו את החשמל באיסור, יש אומרים שמותר ללמוד לאור חשמל זה בשבת, ואף אם נהנה בלימודו, מכל מקום אין זו חשיבא הנאה ממעשה שבת, כיון שאינו עושה זאת לצורך הנאת גופו, אלא לקיום מצות תלמוד תורה, והמצוות לא ניתנו לעם ישראל בשביל הנאתן, אלא מצוות מלך עליהם לקיים את המצוות. והסומך על דבריהם להקל כשאין לו אפשרות ללמוד במקום אחר, יש לו על מה לסמוך. וטוב שילמד דברים שאין לו בהם הנאה כל כך. [ילקו"י שבת כרך ג' עמוד מד].

כד אם אירע קצר חשמלי בליל שבת בביתו, ועברו ותיקנו את החשמל באיסור, יש אומרים שמותר לקרוא "שנים מקרא ואחד תרגום" לאור חשמל זה, שגם במצוות דרבנן אנו תופסים כלל זה דמצוות לאו ליהנות ניתנו, [ובפרט שאין בקריאת שנים מקרא ואחד תרגום הנאה כל כך כמו בלימוד התורה]. ויש חולקים ואומרים שבמצוות דרבנן לא אמרינן מצוות לאו ליהנות ניתנו. והסומך על דברי המקילים כשאין לו אפשרות אחרת, יש לו על מה לסמוך. [ילקוט יוסף שבת כרך ג' עמוד מו].

כה אם אירע קצר חשמלי בבית כנסת, וישראל עבר ותיקן באיסור את החשמל, יש אומרים שמותר לקרוא קריאת התורה מתוך הספר תורה לאור החשמל גם אם בלי אור החשמל לא יכלו לקרוא בתורה, כגון בתי כנסת הנמצאים במרתף וכדומה, שאף שמצות הקריאה בספר תורה היא מדרבנן, מכל מקום גם במצוות דרבנן אנו אומרים כלל זה דמצוות לאו ליהנות ניתנו. ויש חולקים ואומרים שבמצוות דרבנן לא אמרינן מצוות לאו ליהנות ניתנו. והעיקר לדינא דיש לסמוך על סברת המקילים בזה כדי שלא לבטל קריאת התורה בשבת. [ילקוט יוסף שבת כרך ג' עמוד מז].

כו אם מצאו דיבוק בספר-תורה בשחרית בשבת, וטעו והוציאו את הספר-תורה במנחה ונתברר שאחד מהמתפללים עבר ותיקן בגירוד את הדיבוק שבספר תורה, יש אומרים שאף-על-פי שעבר על איסור מתקן מנא, מותר לקרוא בספר-תורה זה במנחה, ואין לאסור בזה משום הנאה ממעשה שבת, שאף במצוות דרבנן אמרינן דמצוות לאו ליהנות ניתנו. ויש חולקים. והעיקר לדינא להקל לקרוא בספר תורה זה, אחר שכבר הוציאוהו מהארון. [ילקוט יוסף שבת כרך ג' עמוד מח].

כז מי שאירע בביתו קצר חשמלי בליל שבת, וישראל עבר ותיקנו קודם זמן צאת- הכוכבים דרבינו תם, אף שהתבשיל כבר היה מונח על הפלאטה, והיה מבושל, אסור ליהנות מתבשיל זה בעודו חם, אלא לאחר שנצטנן, וכנ"ל. [ולכתחלה יש להסיר את הקדרה מעל הפלאטה וכמבואר לעיל]. ואם התבשיל לא נתבשל כמאכל בן דרוסאי ונגמר בישולו על- ידי תיקון זה,

אסור לאכול מהתבשיל עד למוצאי-שבת, ואם אין לו מאכל אחר יכול לסמוך על הגר״א והמשנה ברורה [שפסקו להקל כרבי מאיר גבי בישל בשבת בשוגג] ליהנות מתבשיל זה, בצירוף שעדיין לא הגיע צאת הכוכבים אליבא דר״ת. [ילקוט יוסף שבת כרך ג׳ עמ׳ מט].

כח שכונה גדולה שאירעה בה הפסקת חשמל בשבת, ועובדי חברת החשמל יהודים תיקנוהו בעצם יום השבת בעוה״ר, יש אומרים שמותר ליהנות בשבת מהתבשילים הנמצאים על הפלאטה, כל שיש לתלות שיש בשכונה זו חולים שיש בהם סכנה, או תינוקות, הנמצאים בבתיהם וזקוקים למכשירי חשמל שונים, ואצלם הוא ספק פיקוח נפש, והרי אי אפשר לתקן את החשמל רק לביתם בלבד. לכן מותר ליהנות מהחשמל שתוקן גם לבריאים. ויש להקל בזה גם אם התבשיל לא נתבשל כל צרכו, ועל ידי התיקון התבשיל התבשל כל צרכו. ומכל מקום המחמיר להוריד את הקדירות מעל הפלאטה כדי שלא יתחממו ויהנה ממעשה שבת, תבוא עליו ברכה, שהרי יש בדבר חילול ה׳ ליהנות ממלאכת יהודים שעשו כן בפרהסיא שלא התכוונו למטרת פיקוח נפש. [ילקוט יוסף שבת כרך ג׳ עמוד מט, ובמהדורת תשס״ד גם בעמוד תנד].

כט מי שנשען על הקיר ומחוסר שימת-לב הוריד בגופו את כפתור החשמל והדליק את החשמל בשבת, יש אומרים שמותר לו ליהנות מאור החשמל שהודלק, אחר שלא התכוין כלל להדלקה, וכיון שהיה מתעסק אין זה בכלל מעשה עבירה. ויש אוסרים. והעיקר לדינא שאם אם אין לו אפשרות לקרוא בחדר אחר, יכול להקל ליהנות מהאור שבחדר זה. אבל אם הדליק את אור החשמל בטעות כפי הרגלו בימי החול, חשיב כשוגג ודינו כמבואר בסעיף ג׳. [ילקו״י שבת כרך ג עמוד נ].

ל מי שקירב קדרה לתנור דולק בשבת, וחשב שהקדרה ריקנית, ואחר כך נתברר שהיה בקדרה חתיכת בשר שלא נתבשלה כלל ונמצא שבישל בשבת, וכן מי שקירב קדרה לתנור בסוברו שיש בתוכה תבשיל יבש שנתבשל כל צורכו, ואחר כך נתברר שהיו בקדרה כמה חתיכות שעדיין לא נתבשלו כלל, ולא היו ראויים לאכילה אף על-ידי הדחק, ועל-ידי שקירב את הקדרה לתנור גרם לבישול אותן חתיכות, יש אומרים שמותר לו לאכול מתבשיל זה אף בשבת, אחר שלא התכוין כלל למלאכת בישול. ויש חולקים. והעיקר לדינא שאם אין לו תבשיל אחר יכול להקל ליהנות מתבשיל זה בשבת. [ילקוט יוסף שבת כרך ג׳ עמוד נב].

לא מה שמצוי כיום בכמה בתי מלון, שעם כניסת האדם לחדר נדלקת המנורה שבחדר, או מופעל המזגן בחדר, ונכנס אדם לחדר זה בשבת וגרם בכניסתו להדלקת החשמל או להפעלת המזגן בשבת, ולא ידע שכניסתו גורמת להדלקה, אם אין לו אפשרות לשהות בחדר אחר, יכול להקל לשהות בחדר זה אף שנהנה מהמזגן, ויכול גם להקל לקרוא לאור חשמל זה, אחר שלא התכוין כלל למלאכה. ואם ידע שכניסתו לחדר זה

גורמת להדלקה, ונכנס לחדר במזיד למרות ידיעתו זו, אסור לו ליהנות מהמזגן או מהאור שבחדר זה בשבת. וגם אם עשה כן בשוגג, [ולא היה מתעסק] יש לאסור ליהנות מהאור שבחדר ובמזגן שאין בו מנורה אין צריך להחמיר. [ואם יציאתו תגרום לכיבוי ראה בסעיף הבא]. [ילקו"י שבת כרך ג עמוד נד]

לב הדבר ברור שאסור להיכנס בשבת לחדר שמיד עם כניסת האדם לחדר נדלקת מנורת חשמל או מופעל בו מזגן, דאף שאינו עושה מעשה בידים בהדלקת אור החשמל, מכל מקום הרי כניסתו גורמת להדלקה. ואם הוא כבר נמצא בחדר, ויציאתו תגרום לכיבוי אור החשמל או המזגן באופן אוטומטי, לכתחלה נכון שיקרא לגוי שיכנס לחדר, ואז יוכל לצאת מהחדר. ואף שיודע שהגוי יצא גם הוא אחר כך מהחדר והמנורה תיכבה, אין בכך כלום, אחר שאינו מצווה לו לצאת. ואם אין שם גוי המיקל לצאת מהחדר יש לו על מה שיסמוך, בפרט אם עושה כן לצורך עונג שבת, או כדי להתפלל בצבור וכדומה, משום דהוי פסיק רישיה דלא איכפת ליה בדרבנן. [ואם ניחא ליה בכיבוי האור או המזגן יקרא לנכרי כנזכר]. [ילקוט יוסף שבת כרך ג' עמוד נה].

לג מנורה הנדלקת מאליה כשהחדר מחשיך, ועבר ישראל וסגר את התריס או הוילון בשבת במזיד וגרם להדלקתה, אין ליהנות מאור זה בשבת, וכל דבר שלא היה יכול לעשותו בלי האור אין לעשותו בחדר זה. וגם אם עשה כן בשוגג יש לאסור ליהנות מהאור בשבת, דנראה דחשיב כמעשה בידים, ולא כגרמא. אבל אם היה מתעסק, וכגון שלא ידע שסגירת התריס או הוילון גורמת להדלקת המנורה, אם אין לו חדר אחר ללמוד שם, יכול להקל ליהנות בשבת מהאור שהודלק. ולכתחלה רצוי שלא להשתמש כלל במנורה זו בשבת, שלא יבא לידי מכשולים. [ילקוט יוסף שבת כרך ג' עמוד נו].

לד דלת חשמלית הפועלת על-ידי כך שכאשר האדם מתקרב אל הדלת היא נפתחת מאליה על-ידי עין אלקטרונית, או דלת שיש לפניה מישטח שכל דריכה עליו גורמת לפתיחת הדלת, ואחד השכנים שאינם שומרי תורה ומצוות עבר וגרם במזיד לפתיחת הדלת, יש אומרים שאין להכנס לבנין קודם שהדלת תיסגר חזרה, שהרי עצם פתיחת דלת זו היא מלאכת איסור, שהרי אי אפשר לפותחה בלי פעולה חשמלית, וכיון שנתכוין לפתיחה אין ליהנות ממלאכת שבת. וימתין עד שגוי יכנס לבנין ואז יכנס עמו. ויש חולקים ואומרים דחשיב כמבריח ארי, ואינו בכלל נהנה ממלאכת שבת. [ילקו"י שבת כרך ג' עמוד נח].

לה מי שהתקרב בשבת לדלת הנפתחת על-ידי עין אלקטרונית, או על-ידי דריכה על משטח שלפניה, ועשה כן מחוסר ידיעה שהדבר גורם לפתיחת הדלת, ואם יכנס לבנין יגרום לסגירת הדלת דבר הנעשה גם כן על-ידי פעולה חשמלית, יקרא לגוי שיעמוד במקומו, או שיעמיד שם איזה חפץ גדול כמו כסא וכדומה, ואז יוכל להכנס לבנין. ואם אין שם

גוי או איזה חפץ להעמיד במקומו, המיקל להכנס לבנין יש לו על מה שיסמוך, [דבמקום כבוד הבריות כעין זה, ומניעת עונג שבת וכו' הסומך על דברי בעל הערוך הסובר דפסיק רישיה דלא ניחא ליה שרי אף במלאכה דאורייתא, יש לו על מה שיסמוך]. והחכם עיניו בראשו צריך להסדיר את הדבר על הצד הטוב ביותר מערב-שבת, כדי שלא יבוא לידי מכשולים כאלה. [ילקוט יוסף שבת ג' עמוד סא].

לו אם שני בני אדם עברו ונכנסו לחדר הנפתח על ידי עין אלקטרונית, אפשר להקל להכנס לחדר בשבת. [ילקו"י שבת כרך ג' עמוד ס].

לז בית חולים שהכניסה אליו היא באמצעות דלת חשמלית, על ידי קטיעת קרן אלקטרונית, או בדריכה על מפתן, אם צריכים להכנס לשם כדי לטפל בחולים שאין בהם סכנה, אפשר להקל על ידי אמירה לגוי שיפתח את הדלת עבורו, או לבקש מאדם שאינו יודע שדלת זו נפתחת על ידי עין אלקטרונית, וכאשר יפתח את הדלת כשהוא מתעסק יוכל להכנס. או שיקטע את העין אלקטרונית על ידי הושטת רגל או יד במקום כל הגוף, ואז הדלת תפתח בשינוי. [ילקוט יוסף שבת כרך ג' עמוד ס].

לח המתגורר בבית דירות שיש על פתח הבנין מכשיר כמין טלביזיה, כדי לראות בשבת מי המתקרבים לפתח, בעל נפש ראוי להחמיר לשכנע את השכנים לנטרל את המכשיר מפעילות בשבת. ואם אינם מסכימים, אין איסור לעבור בפתח הבנין, אף שהוא פסיק רישיה שיצולם על ידי המצלמה. [בלי הבזק אור]. [ילקוט יוסף שבת כרך ג' עמוד סב].

לט מכונות המוצבות ברחובות קריה, שכל אחד יכול ליתן בהם איזה מטבעות, ובלחיצת כפתור חשמלי יוצא מתוכם איזה דבר מאכל או משקה לפי ערך המטבע, אם עבר ישראל והוציא משם בשבת דבר מאכל או משקה, יש להחמיר שלא ליהנות מאותו מאכל או משקה בשבת, אף שלא נעשה מעשה שינוי בגוף המאכל. [ילקוט יוסף שבת כרך ג' עמוד סא].

מ המתגורר בבית דירות שיש בו שכנים שאינם שומרי תורה ומצוות, ואחד השכנים הדליק את האור בליל שבת בחדר המדרגות, מותר לעלות במדרגות, ואינו צריך להמתין עד שהאור יכבה, או לעצום את עיניו. ואף אם השכן עשה זאת במזיד במיוחד לצורך שכנו שהוא שומר תורה ומצוות, גם בזה מותר לעלות במדרגות, שהרי גם בלא האור היה יכול לעלות במדרגות. ובלבד שלא ימהר בהליכתו, וגם לא יעשה איזה דבר הנצרך לאור, וכגון לבדוק את מפתח הבית מתוך יתר המפתחות שבצרור, כדי שלא יהנה ממלאכת שבת. והמחמיר על עצמו להמתין עד שאור החשמל יכבה, כדי שלא ייראה הדבר כחילול ה' שיהודי שומר תורה ומצוות נהנה מחשמל שהודלק באיסור בשבילו, תבוא עליו ברכה. [ילקו"י שבת כרך ג עמוד סב]

מא ישראל מחלל שבת שעבר ופתח מקרר חשמלי בשבת לצורך עצמו, למרות שידע שעם פתיחתה תידלק נורה, מותר לישראל אחר להוציא מהמקרר בעודה פתוחה מאכלים ומשקים לצורך שבת, ולא חשיב כנהנה ממלאכת שבת, [שהרי פתיחת דלת זו אינה מלאכת איסור, שהרי אין הפתיחה נעשית בפעולה חשמלית, רק שהיא גורמת להדלקת מנורה, ואינו מתכוין למלאכת האיסור, ואינו אלא פסיק רישיה, וגם אינו נהנה מההדלקה אלא מפתיחת הדלת שהיא כשלעצמה מלאכת היתר, ומנורה זו אינה תורמת מאומה להנאה שבהוצאת המאכלים], לפיכך יכול להקל ליקח משם מצרכי מזון. [ילקוט יוסף שבת כרך ג' עמוד סב].

מב מי שעבר ובישל בשבת בשוגג במיקרו-גל [הפועל על-ידי שעון שהוכן מערב שבת], אף שיש אומרים שאין בזה איסור בישול אלא מדרבנן, שהרי אין המוצר מתבשל בגוף החימום, אלא מכח גלים אלקטרו-מגנטיים המכים על המוצר, מכל מקום יש להחמיר שלא ליהנות מהתבשיל שנתבשל שם בשבת, כדין המבשל בשבת על האש, או בתולדות האש. וכל שכן אם בישל במיקרו גל בצירוף גופי החימום שבו, דדינו ככל המבשל בשבת. [ילקו"י שם עמ' סג].

מג כבר נתבאר לעיל שאין לשמוע רדיו בשבת אף אם הוכן על-ידי שעון שבת, שהרי נהנה ממלאכת שבת, וגם יש בזה משום זלזול בשבת קודש. ואף בחוץ לארץ שעובדי תחנת השידור הם גוים, יש לנהוג לחומרא שלא לשמוע רדיו בשבת, גם כשמפעילים אותו על-ידי שעון שבת, וחלילה להורות היתר בזה. והוא הדין שיש להורות שלא להכין מערב שבת הפעלת טייפ-רקורדר או פטיפון שישמיעו שירים או הרצאות בשבת, ויש להורות להחמיר בזה אף אם הטייפ הוכן על-ידי שעון שבת ופועל מאליו בשבת. ואפילו אם מניח פתק על פתח ביתו, שהרדיו או הטייפ ערוך מערב-שבת על-ידי שעון, יש להחמיר. ובפרט דבימי חול אם שומע דבר שאינו הגון יוכל לכבות מיד את הרדיו, [ומטעם זה רבים מיראי ה' נמנעים בכלל מלשמוע רדיו אף בימי החול, ותבא עליהם ברכת טוב, וכן ראוי לתלמידי חכמים ובני תורה]. מה שאין כן בשבת שלא יוכל לכבות את הרדיו ועל כרחו ייאלץ לשמוע שירי חולין וכדומה, ונמצא זה פוגם בקדושת היום הקדוש הניתן לעם ישראל לעסוק בתורה. [ילקו"י שבת כרך ג עמוד סד]

מד מי שיש לו שכן חילוני המדליק רדיו בשבת, אסור לו להטות אוזן כדי לשמוע מהרדיו חדשות וכדומה. ואף בשכן גוי יש לאסור בזה. [ילקו"י שבת כרך ג עמוד סו]

מה לפיכך חייל דתי הנמצא בחדר אחד עם כמה חיילים, ואחד מהם הדליק את הרדיו, אסור לו להטות אוזן לשמיעת החדשות או הנגינות. אבל אם יושב או הולך לתומו ושומע אין בזה איסור, שאינו חייב לאטום את אוזניו או לצאת מהחדר, אחר שאינו מתכוין לשמוע את הרדיו. [ילקוט יוסף שבת כרך ג' עמוד סז].

מו גם בתחנות שידור שהעובדים בה אינם יהודים, [וכגון בחוץ לארץ שרוב עובדי תחנות השידור הם גויים העושים כן לצורך רוב גויים שבמדינה], אף שמעיקר הדין לדידן יש לצדד שאין איסור להטות אוזן כדי לשמוע את החדשות משכנו הגוי, אחר שהדליק את הרדיו לצורכו, מכל מקום יש לנהוג לחומרא גם בזה. [ילקוט יוסף שבת כרך ג' עמוד סז].

מז יש להורות שלא ליתן סרט לתוך מכשיר הסרטה מערב שבת, ולהפעיל את מכשיר ההסרטה בשבת על-ידי שעון שבת. והדבר פשוט וברור שיש להמנע מלהסתכל בטלויזיה אף בימי החול, וחלילה להכניס מכשיר טמא זה לבית, והמכניסה לתוך ביתו עליו נאמר (דברים ז, כו): "ולא תביא תועבה אל ביתך". וכל שכן וקל וחומר בטלביזיה בכבלים. ומצוה רבה להסביר את חומר הענין להמון העם שאינם מבינים את חומר האיסור. וכל שכן שאסור להסתכל בשבת בטלביזיה הדלוקה מערב שבת, או אם נדלקה על-ידי שעון שהוכן מערב-שבת, שהרי הוא נהנה ממלאכות הנעשות באולפן על-ידי ישראלים מחללי שבת. ואף בחוץ לארץ שעובדי האולפן הם גויים, יש לנהוג לחומרא בזה מכמה טעמים. [ילקו"י שבת ג עמ' סח].

מח כל שומר נפשו צריך שירחיק עצמו לגמרי משמיעת רדיו גם בימות החול, ובפרט שירי חולין, ותוכניות שיש בהם דברי לעג לדברים שבקדושה, וכדומה. ובמוצאי-שבת אסור על פי דין להאזין לרדיו לתוכניות שידור שנערכו בשבת, שהרי נהנה ממלאכת שבת. [וכיון שעושים כן במזיד דרך קבע לצורך הרבים, יש לאסור ההנאה ממלאכתם לעולם]. [ילקו"י שבת ג' עמוד ע].

מט בעל תשובה שיש ברשותו מכשיר וידאו המשמש לסרטי תועבה, או טלביזיה, אין לו למוכרם לישראל אחר, אלא אם כן יש ספק אם הלה ישתמש בהם לצורכי איסור, או שמא רק לצרכי היתר, וגם יש לו אפשרות לקנות ממקום אחר. [ילקוט יוסף שבת כרך ג' עמוד עא].

נ שידור המתקיים במוצאי שבת מארצות הברית וכדומה, ששם עדיין שבת, ומשדרים משם לארץ בשעה שכאן יצאה השבת, גם בזה יש להחמיר, דמאחר שבאותה שעה שמשדרים שם עדיין הוא שבת, יש לאסור ההנאה בזה, שנמצא נהנה ממלאכת יהודים העושים מלאכה בשבת בחוץ לארץ. [ילקוט יוסף שבת כרך ג' עמוד ע].

נא מצוה רבה להוכיח את ההמון הנכשלים בהליכה למגרשי הכדורגל, ובפרט בשבתות ומועדים. ושומר נפשו ירחק מזה. ואסור גם להשתתף ברכישת הימורי הספורט-טוטו, שיש בזה גם משום מחזיק בידי עוברי עבירה. וכן אסור לדעת מרן להשתתף בהגרלת מפעל הפיס.

נב אם עברו וכיבו את אור החשמל שבחדר בשבת, מותר לישן בחדר זה, ואין צריך לעבור לחדר אחר, שאין זה חשיב כנהנה ממלאכת שבת. לא מיבעיא אם כיבו את החשמל בשוגג, אלא אף אם עברו וכיבו את החשמל במזיד, מותר לישון בחדר. [ילקוט יוסף שבת כרך ג' עמוד עג].

נג וכן אם היה המזגן בחדר פועל, ומזג האויר נשתנה לקור, ועברו והפסיקו את פעילות המזגן בשבת, מותר להשאר בחדר זה. [ילקו"י שבת כרך ג עמוד עג].

נד בית דירות שפועלת בו הסקה מרכזית לכל דיירי הבנין, ואחד מהדיירים שאינו שומר תורה ומצוות הדליק את ההסקה בשבת, יש אומרים שאין הדיירים צריכים לצאת מביתם כדי שלא ליהנות מחום ההסקה שהודלקה בשבת, ובפרט כשיש להם צער בדבר, או שיש חשש שהדבר יגרום להם חולי, וכדומה. [ונכון שיתן דעתו בפירוש שלא ליהנות מחום ההסקה]. [שם].

נה הרוצה להחמיר על עצמו שלא ליהנות מחום ההסקה בשבת באופן הנ"ל, רשאי לפתוח את החלון כדי שלא יהנה מחום ההסקה, אף אם ההסקה פועלת על ידי טרמוסטאט, ופתיחת דלת או חלון וכניסת אויר קר לבית גורמת למפוח שבטרמוסטאט לחבר את המעגל החשמלי, היוצר שדה מגנטי שפותח או סוגר את ברז הגז. [ילקוט יוסף שבת כרך ג' עמוד עד בהערה].

נו אם רוצה להחמיר על עצמו ולסגור את ברזי ההסקה, יש לאסור בזה אם יש שם טרמוסטאט, שהרי הוא גרם מלאכה האסורה מן התורה. [ילקו"י שבת כרך ג עמוד עד בהערה]

נז המתגורר בבית דירות שדרים בו גם חילוניים, וישראל מומר לחלל שבת בפרהסיא מתקן את ההסקה מעצמו, יש אומרים שאין צריך להפרישו, שבישראל מומר אין צריך להפרישו. ויש חולקים. והכל לפי הענין. [ילקו"י שבת כרך ג עמוד עה בהערה].

הנאה ממעשה שבת - בדברים שיש בהם מחלוקת

נח כל דבר השנוי במחלוקת הפוסקים אם מותר לעשותו בשבת או אסור, אף אם ההלכה נפסקה בשלחן ערוך לאסור, בדיעבד שעבר ועשה כן אפילו במזיד, מותר ליהנות מדבר זה בשבת, ואין לאסור משום הנאה ממעשה שבת. [ילקו"י שבת כרך ג עמוד עו].

נט לפיכך, מי שהניח בשבת תבשיל צונן שרובו לח והיה מבושל כל צרכו, על-גבי פלאטה, או על-גבי אש מכוסה בטס של מתכת או אזבסט, והתבשיל נתחמם עד שהגיע לחום שהיד סולדת בו, אף-על-פי שאסור לעשות כן, שהרי יש בישול אחר בישול בלח, מכל מקום בדיעבד מותר לאכול מהתבשיל בשבת אף בעודו חם, ואין לאוסרו משום מעשה שבת. שהרי נחלקו הפוסקים אם יש בישול אחר בישול בלח, ולענין מעשה שבת הוי ספקא דרבנן ולקולא. [ילקוט יוסף שבת כרך ג' עמוד עו].

ס מי שהניח בשבת על-גבי מיחם או פלאטה תבשיל שנתבשל כמאכל בן דרוסאי [דהיינו בתבשיל הנאכל על-ידי הדחק מכח הבישול], ולאחר שהניחו שם נתבשל כל צרכו, אף-על-פי שאסור לעשות כן, שהעיקר להלכה כדעת הרמב"ם ומרן השו"ע שכל שלא נתבשל כל צרכו יש בו משום בישול בשבת, מכל מקום בדיעבד שכבר נעשה כן אין לאסור התבשיל משום מעשה שבת. שמאחר שאין האיסור של מעשה שבת אלא מדרבנן, הוה ליה ספיקא דרבנן ולקולא. כיון שיש בדבר מחלוקת. (ואפילו אם לא נתבשל התבשיל מערב שבת אלא רק שליש בישולו, ועבר וגמר בישולו בשבת, אין לאוסרו משום מעשה שבת, שיש אומרים דשליש בישולו הוי מאכל בן דרוסאי). [ילקוט יוסף שבת כרך ג' עמוד עז-עט].

סא וכן אם פתח את כיסוי הקדרה בשבת, ונתברר לו שהתבשיל לא נתבשל כל צרכו אלא כמאכל בן דרוסאי, [דהיינו שנאכל על ידי דחק], וכיסה את הקדרה בשוגג, בדיעבד אין לאסור ליהנות מהתבשיל משום מעשה שבת. [ילקוט יוסף שבת כרך ג' עמוד עח].

סב מי שעבר ובחש [הגיס] במזיד בתבשיל שעדיין לא נתבשל כל צורכו, אם התבשיל היה ראוי לאכילה על-ידי דחק גדול, מותר לאוכלו בשבת, אפילו אם הקדרה היתה עומדת על האש. אבל אם התבשיל לא היה ראוי לאכילה גם על-ידי הדחק, [שלא הגיע למאכל בן דרוסאי] אסור לאכול מתבשיל זה בשבת. ואם עשה כן במזיד תבשיל זה אסור לו לעצמו לעולם. ואם התבשיל נמצא על הפלאטה, וכבר נתבשל כל צרכו, אין איסור להגיס בתוכו, מאחר שאין לאסור משום מיחזי כמבשל בתבשיל הנמצא על פלאטה, אחר שאין דרך לבשל על פלאטה ברוב פעמים. [שם עמו' עח].

סג אם עבר והגיס בשוגג בקדרה הנמצאת על האש, בתבשיל שנתבשל כל צורכו, שעבר על איסור מגיס מדרבנן, מותר ליהנות מהתבשיל בשבת. אבל לאחר שהורידו את הקדרה מעל האש, מותר להגיס בקדרה כשהתבשיל נתבשל כל צרכו, ואין לאסור בזה מחשש שיבואו לטעות ולהגיס בתבשיל שלא נתבשל כל צורכו. [ילקוט יוסף שבת כרך ג' עמוד עח].

סד מים שהוחמו מערב שבת והגיעו ליד סולדת בו, ונתקררו בשבת, אם הניחו את המים על הפלאטה בשבת וחזרו והתחממו להגיעו ליד סולדת בו, אפילו הכי מותר לשתות ממים אלה בשבת. [אחר שדעת רבינו ירוחם דמים לבדם המתאדים הוו מצטמק ורע לו, וכ"ד מנחת כהן, מג"א, פתה"ד, שם חדש, ועוד. וכיון

שהפוסקים חולקים בזה [הגר״א תוספת שבת והמשנ״ב], לענין הנאה ממעשה שבת סומכים על המקילין].

סה מי שיצק תמצית תה לתוך כוס, ועירה על התמצית מים רותחים מכלי ראשון, אף- על-פי שלכתחלה יש לערות קודם את הרותחין לתוך כוס ריקן, ורק לאחר מכן לערות עליו ממי התמצית, מכל מקום בדיעבד שעבר ועשה כן מותר לשתות מתה זה, ואין לאוסרו משום מעשה שבת, ובפרט שיש שכתבו להקל בזה אף לכתחלה כאשר יבואר בהלכות בישול. [ילקוט יוסף שבת כרך ג׳ עמוד עט].

סו מי שעבר וחתך ירקות לסלאט דק דק זמן רב קודם הסעודה, וירקות אלה ראויים לאכלם כמות-שהן בלא החיתוך, אף-על-פי שלכתחלה לא טוב עשה בעמיו לעבור על איסור טוחן בשבת, שהיה לו לעשות הסלאט סמוך לסעודה [כאשר יתבאר להלן בדיני טוחן סימן שכא], מכל מקום בדיעבד שעבר ועשה כן מותר לאכול מסלאט זה בשבת, ואין לאוסרו משום מעשה שבת. וכל שכן אם הכינו סאלט על דעת לאכול לאלתר, והתעכבו מלאכול עד שעבר יותר מחצי שעה מזמן הכנת הסאלט, דמותר לאכול מסלאט זה בשבת. [ילקוט יוסף שבת כרך ג׳ עמוד פ].

סז מי שעבר ויצק מים רותחים לתוך תבשיל שנצטמק, או שנתן מים צוננים שנתבשלו מבעוד יום לתוך תבשיל שנצטמק הנמצא על האש, אף-על-פי שלכתחלה אסור לעשות כן, מכל מקום בדיעבד מותר ליהנות מתבשיל זה בשבת אף אם עשו כן במזיד. שהואיל ומעשה שבת אינו אסור אלא מדרבנן, לכן בכל דבר השנוי במחלוקת הפוסקים אם יש בו משום בישול או לא, הרי זה בכלל ספק דרבנן ולקולא. [ילקוט יוסף שבת כרך ג׳ עמוד פא].

סח מי שעבר והניח מים שלא נתבשלו על גבי פלאטה חשמלית על מנת להפשירם, וטרם שהגיעו לחום שהיד סולדת בהם נטלם משם, אף שעשה איסור, שיש לחוש שמא ישכחם שם ויבוא לידי בישול, מכל מקום מותר לו לשתותם בשבת גם כשהם פושרים. [ילקו״י שם עמוד פא].

הנאה ממעשה שבת - בדברים האסורים מדרבנן

סט גם דבר שאין איסור לעשותו בשבת אלא מדרבנן, אם עבר ועשהו במזיד בשבת אסור ליהנות מאותה מלאכה עד למוצאי שבת מיד. אבל אם עשהו בשוגג, מותר ליהנות מאותו דבר בשבת, ואין לאוסרו משום מעשה שבת. שמאחר ודבר זה אינו אסור אלא מדרבנן לא קנסו בו שוגג אטו מזיד. [זולת בעבר והטמין, כמבואר בסעיף עז, ובעבר והחזיר קדרה על גבי האש באיסור].

ולכן מי שעבר ובישל בשבת בשוגג בתולדות חמה, כגון שנתן קדרה ריקנית בשמש, ולאחר שהקדרה נתחממה נתן בתוכה דג קטן או ביצה ובישלם, אף שעבר על איסור חכמים שאסרו לבשל בתולדות חמה בשבת, וגם גוף הדבר נשתנה מכמות-שהיה, מכל מקום מותר לאכול את הביצה או הדג אף בשבת. וכן מי שעבר ושטח בגד רטוב על חבל כביסה בשבת, והבגד נתייבש, אם עשה כן במזיד, אסור לו ללבוש הבגד בשבת, אבל אחר השבת מותר. ואם לא ידע שאסור לשטוח בגדים רטובים בשבת, ושטחם בשוגג, ונתייבשו, מותר ללובשם בשבת. [הנה בדין מלאכה דרבנן במזיד, אף שכתבנו בילקו״י במהדו״ק, שלו עצמו אסור לעולם, ושכן משמע מטעמו של הריב״ש, ומהפר״ח והפמ״ג, מ״מ אחר שמצינו ברמב״ם להדיא דשרי במוצ״ש גם לו, כן עיקר. ומשנה אחרונה עיקר, כמו שביארנו במהדורת תשס״ד עמוד תנב. וראה בילקו״י שבת כרך ג׳ עמ׳ פב].

ע בדרך כלל אדם נאמן לומר שוגג הייתי כדי שיהיה מותר ליהנות מאותה מלאכה דרבנן שעשה בשבת. [ילקוט יוסף שבת ג׳ עמוד פד]

עא אם הפעילו את המזגן בשבת במזיד, [שאין נדלקת מנורה עם הפעלתו], או שהדליקו את המאורר, אסור ליהנות מהמזגן או מהמאורר בשבת. ואם עשו כן בשוגג, אף שעשו איסור, מכל מקום מותר ליהנות בשבת מהמזגן או מהמאורר, אחר שדעת האחרונים שאין בהולדת זרם איסור מן התורה, אלא מדרבנן. [ילקוט יוסף שבת כרך ה׳ עמוד תו. והיינו בהדלקת ניצוץ, אבל אין בזה איסור משום בונה]. אבל אם יש מנורה הנדלקת עם הפעלת המזגן או המאורר, [או במזגן עצמו, או בלוח החשמל הכללי], כיון שעבר על איסור תורה בהדלקת המנורה, אין ליהנות מהמזגן. ואף שאינו נהנה מהנורה, מכל מקום כיון שהוא פסיק רישיה, ולא היה יכול ליהנות מהמזגן בלי הדלקת המנורה, נראה להחמיר, אלא אם כן אין חוט להב במנורה שאז הדלקתה אינה אסורה אלא מדרבנן, ובשוגג מותר ליהנות. [ילקו״י שבת ג׳ עמוד פד].

עב פת שלא הפרישו ממנה חלה מערב-שבת, ועברו והפרישו ממנה חלה בשבת בשוגג, מותר לאכול מפת זו בשבת. דאף שאסור להפריש חלה בשבת מפני שנראה כמתקן את הפת ומתירה לאכילה, כיון שאין האיסור אלא מדרבנן בדיעבד מותר לאכול מפת זו בשבת. אבל אם עברו והפרישו חלה במזיד, אסור להם לאכול מפת זו עד מוצאי שבת מיד, בין למפריש עצמו בין לאחרים. [ילקו״י שבת ג עמ׳ פה. ומה שכתבנו לענין מזיד, הוא ע״פ דברי הרמב״ם, וכנ״ל, ודלא כמו שכתבנו בילקו״י שם, ונמשכנו אחר טעם הריב״ש והפר״ח. ומשנה אחרונה עיקר].

עג מי שעבר והפריש תרומות ומעשרות בשבת בשוגג, אף שעשה איסור שנראה כמתקן את הפירות או הירקות ומכשירן לאכילה, מכל מקום מותר לאכול מפירות וירקות אלו בשבת, ואין בזה איסור מעשה שבת. והדין כן אף בפירות שהיו טבל ודאי. ואם הפריש במזיד, אסור לאכול מפירות אלו בשבת, אף שאין לו פירות אחרים. ואף שהפריש תרומות ומעשרות בשבת ועשה איסור, מה שעשה עשוי וההפרשה מועילה. [ילקו״י שבת ג עמוד פו].

עד לדעת מרן השלחן ערוך מותר מעיקר הדין להטביל בשבת כלים שנקנו מגוי. [אך ירא-שמים יתן הכלי מתנה לגוי ויחזור וישאילנו ממנו, ואז לא יצטרך להטביל את הכלי לעולם]. והאשכנזים מחמירים שלא להטביל כלים חדשים בשבת. ומכל מקום אשכנזי שעבר והטביל כלי בשבת, מותר להשתמש בכלי זה בשבת. ובזה יש להקל אף אם עברו ועשו כן במזיד. ואף שאין אנו מתירים הנאה ממעשה שבת באיסורי דרבנן אלא בשוגג, מכל מקום כאן שיש מחלוקת בדבר, ויש מתירים אף לכתחלה להטביל כלים בזמן הזה בשבת, לפיכך לענין איסור הנאה ממעשה שבת שאינו אלא מדרבנן, נקטינן להקל לכולי עלמא. [שם עמוד פז].

עה אם הדליקו את הגז ביום טוב כדי לבשל, שלא על ידי העברה מאש לאש, אף שעברו על איסור חכמים מותר ליהנות מאש זו ביום טוב, אף אם עשו כן במזיד. וכן אם עברו והדליקו את אור החשמל ביו״ט, מותר ליהנות מאור זה אף תשמיש שלא יכלו לעשותו בלי האור. ויש מי שמחמיר לענין הדלקת חשמל ביום טוב, שלא ליהנות מהאור כל תשמיש שלא יכלו לעשותו בלי האור. [אך גם לדבריו אין צריך לצאת מהבית]. ולדינא גם בזה יש להקל בדיעבד. אבל בשבת אם הדליקו את החשמל אף בשוגג, אין ליהנות מאור החשמל בשבת, בדברים שא״א לעשותם בלי החשמל. [ילקוט יוסף שבת ג׳ עמוד פח. חזון עובדיה על הלכות יום טוב עמוד מט].

עו מי שעבר ובישל מיום טוב ראשון ליום טוב שני, אף שעבר על איסור הכנה ביום טוב, בדיעבד מותר לאכול את התבשיל ביום טוב, בין אם עשה כן בשוגג ובין אם עשה כן במזיד. [ילקוט יוסף שבת כרך ג׳ עמוד צ].

עז אם עבר והטמין תבשיל מערב-שבת בדבר המוסיף הבל, אפילו אם עשה כן בשוגג, וכגון שהטמין את הקדרה בסיד או בפסולת של זיתים, וכדומה, אסור לאכול מתבשיל זה בשבת. במה דברים אמורים אם הטמין תבשיל צונן שנתחמם מעט על-ידי ההטמנה, או שהטמין תבשיל חם ועל-ידי ההטמנה נצטמק ויפה לו. אבל אם הטמין והתבשיל נשאר באותו חום שהיה בשעת ההטמנה מותר, שהרי לא הרויח ממעשיו. ואם הטמין בשבת בדבר שאינו מוסיף הבל, כגון שמיכות, בגדים, וכדומה, כיון שההטמנה רק שמרה על החום, בדיעבד התבשיל מותר באכילה בשבת. [ילקו״י שבת כרך ג׳ עמוד צא]

עח אם שכח ונתן מערב-שבת קדרה על כירה שאינה גרופה וקטומה באופן האסור על פי ההלכה, וכגון שהתבשיל התחיל להתבשל ולא הגיע לשיעור הנאכל על-ידי דחק גדול [מאכל בן דרוסאי], וכדומה, והניחו על גבי אש גלויה בלי הפסק פח או אזבסט, כתב מרן בשלחן ערוך שהתבשיל אסור באכילה עד מוצאי-שבת. ואם הוא תבשיל שנתבשל כל צורכו מותר אפילו אם הוא מצטמק ויפה לו. ויש מי שאומר שבזמן הזה יש להקל בכל אופן ליהנות מהתבשיל בשבת, דכירים של גז אין דינם ככירה של

זמנם. ובפרט אם השהה את החמין לצורך מחר, דבזה יש להקל יותר. [ילקו״י שבת כרך ג׳ עמוד צא]

עט מי שנתן תבשיל לח בשבת על גבי אש גלויה, אף שהתבשיל נתבשל כל צורכו, אין לו ליהנות מתבשיל זה בשבת. דכיון שעבר על תקנת חכמים שלא להחזיר על גבי אש גלויה, קנסוהו שלא יהנה ממעשיו. וכל זה כשהתבשיל נצטמק ויפה לו, אבל אם לא נצטמק ויפה לו מותר לו לאכול מהתבשיל בשבת. [ילקו״י שבת כרך ג׳ עמוד צד]

פ אשה שעברה ומלחה בשר בשבת להכשירו מידי דמו, וחשבה שאין איסור במליחת בשר, אף אם עשתה כן לצורך אחרים מותר להם ליהנות מבשר זה בשבת, כשהוא חי, או במוצאי-שבת לאחר שיבשלוהו. [ילקו״י שבת כרך ג׳ עמוד צד].

הנאה ממעשה שבת - בדבר שלא נעשה איסור בגוף הדבר

פא מחלל שבת בפרהסיא המקיים מסיבת בר-מצוה בבית הכנסת בשבת, או שמחת חתונה וכדומה, והביא בשבת ברכב לבית הכנסת מיני מגדנות [הכשרים לאכילה], יש לכל בעל נפש להמנע מלאכול מגדנות אלה בשבת, שיש אומרים דכיון שהובאו באיסור, דינם כדין דבר שנתבשל בשבת שאסור לאוכלו. ואם רב בית הכנסת חושש מפירצה בשמירת השבת, אחר שאנשי קהילתו הם יראי שמים, ראוי גם שיאסור על הקהל לאכול מגדנות אלה. אבל אם הוא יודע שדבריו לא יתקבלו על השומעים, ואם יאסור עליהם לאכול מגדנות אלה הדבר יעורר מחלוקת גדולה, ואף יגרום להרחקתם של כמה מבני הקהלה מהיהדות, באופן כזה מותר לו להימנע מלהכריז לקהל שלא לאכול המגדנות הנ״ל, ויסמוך על עיקר הדין כסברת המקילים לענין איסור הנאה ממלאכת שבת, שכל שלא נעשה שינוי בגוף הדבר, אין בזה איסור הנאה ממעשה שבת. [ואין זה דומה למבשל בשבת שנעשה שינוי בגוף הדבר]. אך עם כל זה רב הרוצה לקנא קנאת ה׳ ולמחות על חילול שבת, יש לו על מה לסמוך. והכל לפי שיקול דעתם של חכמי ישראל ולפי המקום ולפי הענין. [ילקוט יוסף שבת ג׳ עמוד צד].

פב מים המגיעים לבתים על-ידי שאיבתם במשאבה חשמלית בשבת, מותר ליהנות ממים אלה בשבת, ולפתוח את ברז המים לשתות או ליטול ידיו. ואין לחוש פן על ידי כך הוא מפעיל את כח החשמל להזרים מים לביתו, שאין כאן אלא גרמא, ונאמר לא תעשה כל מלאכה, עשייה הוא

דאסור, הא גרמא שרי (שבת קכ:). ואפילו למי שסובר שגרמא של מלאכה יש בה איסור מדרבנן, כאן יש להתיר. [ילקו״י שבת ג׳ עמוד צה. הליכו״ע ד׳ עמוד ע].

פג תבשיל שנתבשל כל צרכו מערב שבת, והונח על הפלאטה של שבת, והובא על ידי הסעה ברכב צבאי בשבת מן הבסיס אל השדה שבו החייל, מותר לחיילים העומדים על משמרתם בצבא לאכול מתבשיל זה, שיש אומרים שכל שלא נעשה מעשה בגוף הדבר [כמו בבישול שהמאכל נשתנה בבישול] אין בו איסור הנאה ממעשה שבת. ויש שהקילו בכיוצא בזה מטעם מצוה, כי באכילה בשבת מקיימים מצות עונג שבת, וגם לא ברור שההסעה שנעשית על ידי חייל נעשית במזיד, שאין אדם חוטא ולא לו. וקרוב לומר שאותו חייל חשב שיש בדבר פיקוח נפש להסיע את האוכל בשעת מלחמה, ואומר מותר שוגג הוא. אלא שראוי להודיע לרבנות הצבאית שעליהם לדאוג שלא יבואו לעשות כן באופן תמידי, אלא ידאגו שמערב שבת יכינו כל הצורך לחיילים שבשדות, לבל יצטרכו לחלל שבת בעבורם. [ילקוט יוסף שבת כרך ג׳ עמוד ק. שו״ת יביע אומר חלק י׳ חאו״ח סימן כה].

פד ישראל שהביא במזיד מפתח של בית הכנסת בשבת ועבר על איסור הוצאה מרשות לרשות, יש מי שאומר שאם יש שם נכרי נכון שיסגרו הדלת, ויחזרו לפותחו על-ידי נכרי, כדי שלא יהנו ממלאכת איסור. והעיקר לדינא שאם אין מצוי שם נכרי יכולים להיכנס לבית הכנסת בשבת לתפלה ולימוד, בצירוף סברת האומרים דמצוות לאו ליהנות ניתנו, [אף במצוות דרבנן]. [ילקוט יוסף שבת כרך ג׳ עמוד קב].

פה מי שעבר וברר בשבת פסולת מאוכל כדי לאכול לאלתר, בדיעבד מותר לו לאכול ממה שברר, כיון שיש מתירים אף לכתחלה. ואם בירר אוכל מתוך פסולת שלא על דעת לאוכלו לאלתר, יש מי שהתיר לאכול ממאכל זה בשבת, מאחר שיכל לברור בדרך היתר. וכן נראה מעיקר הדין, [דהא איכא ספק ספיקא כמו שנתבאר בילקו״י שבת כרך ג׳ עמוד קב]. אך היכא דאפשר נכון להחמיר, דסברא זו אינה אלא לר״ת, ולא קיימא לן הכי כמבואר בש״ע (סי׳ שכה ס״י). ואם כשנודע לו האיסור חזר ועירב הפסולת, מותר לו לאכול ממה שבירר. [הנה בלוית חן סי׳ נא צידד להקל בבורר בכל אופן. ובילקו״י שם כתבנו להקל משום ס״ס, דמה שאסר מרן בסי׳ שכה אינו בגוונא דידן, ובצירוף סברת הפמ״ג הוי ספק ספיקא להקל במילתא דרבנן. אלא שבשו״ת יביע אומר ח״י חאו״ח (סי׳ נה אות יג) ובהליכות עולם ח״ד משמע דנכון להחמיר בזה. ונראה שהוא דרך חומרא ולא מעיקר הדין, וכמו שביארנו].

פו מי שטעה ובירר בשבת אוכל מתוך פסולת על דעת לאוכלו לאחר זמן, יש לייעץ לו לאכול לאלתר, מאחר שיש אומרים שעל-ידי כך יתכן שיתקן את האיסור. [ילקו״י שם עמוד קב].

הנאה בימות החול מדברים שנעשו בשבת

פז מאפייה של ישראלים שאופים שם בשבת כמו בימי החול בעוה״ר, ראוי ונכון לכל יראי ה׳ שלא לקנות ממאפייה זו ביום ראשון, אם הדבר יאלץ את בעליו היהודים לשמור את השבת. [ובפרט אחר שהפת נאפתה לצורך הרבים]. ומכל מקום כל שאין הדבר ברור שפת זו אכן נאפתה בשבת, מעיקר הדין אם אין שם אלא פת זו מותר לאוכלה ביום ראשון, ואין לאוסרה מצד הנאה ממעשה שבת. [באופן שידוע שמאפייה זו מקפידה בעניני כשרות]. אבל אם ברור לו שהפת נאפתה בשבת, והמאפייה עושה כן בקביעות לצורך הרבים, אסור לאכול מפת זו כדין המבשל בשבת במזיד לעצמו. [ילקו״י שבת כרך ג׳ עמוד קב, ותמז. שארית יוסף ח״ג עמוד תכד].

פח בית חרושת שעובדים בו יהודים גם בשבת, כגון בית חרושת לסוכר, מעיקר הדין מותר לאכול מסוכר זה, ובפרט דכל דפריש מרובא פריש. וגם בזה ראוי להימנע מלקנות סוכר ממפעל זה אם על-ידי כך הבעלים יאלצו להשבית את בית החרושת בשבת. [שם עמוד קגג].

פט פירות וירקות שהובאו לשוק ביום ראשון, ונודע לנו שנתלשו באיסור בשבת, אם עושים כן בקביעות לצורך מכירתם לאחרים, פירות וירקות אלה אסורים אף לאחרים לעולם. אבל אם עושים כן בדרך עראי, מותר לאחרים לאכול מפירות וירקות אלה, אף שהפירות נתלשו לצורך אחרים. ואם אין אנו יודעים אם הפירות נתלשו באיסור ביום השבת, או שנתלשו קודם השבת ונשתמרו בהקפאה, ואין אפשרות לברר את הדבר, מעיקר הדין מותר לקנותם. ומכל מקום אם על-ידי שיימנעו מלקנותם הדבר ייאלץ את בעלי החנות להמנע מזה בעתיד, נכון לנהוג שלא לקנות מפירות וירקות אלה. [ילקו״י שבת ג עמוד קה]

צ בקבוקי זכוכית המיוצרים בבית חרושת של יהודים העובדים בשבת בעוונות הרבים, מותר להשתמש בבקבוקים אלה, דאזלינן בתר רוב ימים. ומכל מקום טוב שהצבור יימנע מלקנות בקבוקים כאלה אם הדבר יאלץ את החברה להפסיק לעבוד בשבת. [ילקו״י שם עמ׳ קה].

צא נייר המיוצר על-ידי חברה העובדת בשבת [ופועליה הם יהודים], מעיקר הדין מותר לקנות נייר זה להדפסת ספרים וכדומה, שיש לתלות שנייר זה הוא מהנייר המיוצר ברוב הימים שהם ימי חול, וכל דפריש מרובא פריש. והצנועין מושכין את ידיהם, ומדפיסים את ספריהם רק על נייר שאין בו חשש של חילול שבת, ותבא עליהם ברכה. וכל שיש לתלות שעל-ידי כך שכל יראי ה׳ יתארגנו שלא לקנות נייר מחברה זו, תיאלץ החברה להפסיק את העבודה בשבת, ראוי ונכון לנהוג כן. [ילקוט יוסף שבת כרך ג׳ עמוד קו].

צב אוטובוסים ציבוריים ומוניות המגיעים עם צאת השבת לתחנה כדי לאסוף נוסעים, ואין באפשרותם להגיע לתחנה אלא אם כן יצאו מביתם קודם צאת השבת, מאחר שעצם מלאכת ההבערה בנסיעה שעשה הישראל בשבת כבר אינה קיימת, וההנאה במוצאי-שבת אינה אלא גרם-הנאה, אין זה בכלל נהנה ממלאכת שבת. ומכל מקום משום מיגדר מילתא, אשרי המחמיר, ובפרט בשכונות שרוב התושבים בהם הם יראי ה'. [ילקו"י שבת כרך ג עמוד קו].

צג חברה לתיקון רמזורים שבעוה"ר פועליה היהודים עובדים גם בשבת, לכתחלה טוב להוסיף בהסכם רכישת המניות "שהשותף שהוא אינו דתי, מוציא את העבודות הדחופות הנעשות בשבתות וימים טובים ממסגרת החברה, ואלה נעשות על אחריותו הוא". ומכל מקום מעיקר הדין מותר לקנות מניות מחברה זו, ואין בזה איסור נהנה ממלאכת שבת. [ואם באים לשאול אם מותר לתקן הרמזור בשבת, הנה ברוב המיקרים אין להתיר לתקן את הרמזור, שאם יש חשש פיקוח נפש של ילדים המצטרפים להוריהם בנסיעה, הרי שיכולים להעמיד שם שוטר שיפקח על התחבורה. ומאידך אחר שבמציאות לא מעמידים שומר, יתכן ויש לשקול אם יש בדבר פיקוח נפש]. [ילקו"י שבת ג' עמוד קח]

צד הבא לחצות בשבת כביש שנוסעים בו מכוניות שנהגיהם יהודים, טוב ונכון להמתין עד שיתפנה הרחוב, ואחר-כך יחצה את הכביש. ואף במעבר חצייה יש לנהוג כן, כדי שלא לגרום לנהג להיכשל בחילולי שבת נוספים, כמו עצירת המכונית, או צפירה. ואם בלאו-הכי הנהג עוצר, מותר לחצות את הכביש, למרות שעל-ידי חצייתו הוא מעכב את הנהג. [ומכל מקום מעיקר הדין יש מקום לומר שאין איסור לחצות את הכביש בשבת אף אם הוא גורם על- ידי כך לעצירת המכוניות הנוסעות שם]. [ילקו"י שבת כרך ג' עמוד קח]

צה נהג חילוני הנוסע בשבת בעוונות הרבים ושואל לכתובת מסויימת, אין להשיב לו, שהרי הוא מסייע בידו לחלל את השבת. ואם ירצה ישיב לו שהיום שבת, ואסור לנו לסייע בידי עוברי עבירה. ואף אם על-ידי כך יצטרך להרבות בחילולי שבת בחיפוש אחר הכתובת, כבר אמרו "הלעטיהו לרשע וימות", ובלבד שלא נסייע בידו. ואם הנהג שואל על כתובת של בית חולים וכדומה, יכול להשיב לו, דשמא מוליך לשם חולה שיש בו סכנה, או הולך לטפל בחולים שיש בהם סכנה. [ילקו"י שבת כרך ג' עמוד קח]

צו אם עברו וחתכו את השופר לתקנו בעצם יום ראש השנה, בין תיקון שיש בו איסור שבות, בין תיקון גמור שיש בו איסור תורה, יש אומרים שמותר לתקוע בשופר זה בראש השנה, דאף בכהאי גוונא אמרינן דמצוות לאו ליהנות ניתנו, ולא הוי כמבשל בשבת במזיד שדינו שאסור באכילה אף לאחרים בו ביום. [ילקו"י שבת כרך ג' עמוד קי].

צז תפילין שנכתבו בשבת, פסולים הן להכותב והן לאחרים, בין אם היה במזיד בין אם היה בשוגג, ואפילו אם הניחן לא יצא ידי חובתו, משום

דהוי מצוה הבאה בעבירה. ויש אומרים שכל זה להכותב עצמו, אבל אחרים שעברו והניחו תפילין אלו, בדיעבד יצאו ידי חובת תפילין. [ילקוט יוסף שבת כרך ג' מהדורת תשס"ד עמוד שפח].

צח הנוטע בשבת בשוגג יכול להשאיר את הנטיעה לאחר השבת, וליהנות ממעשה הנטיעה. אבל אם נטע במזיד צריך לעקור את הנטיעה כדי שלא ירויח מחילול שבת שעשה. ומותר אחר כך לחזור ולנטוע נטיעה זו, וליהנות מהנטיעה, אחר שפנים חדשות באו לכאן. [שו"ת יביע אומר חלק י' דף קד טור א. בהערות לרב פעלים חלק א' אורח חיים סימן נה אות טו].

סימן שיח סעיף ב - השוחט והמבשל לחולה

א השוחט בשבת עבור חולה שיש בו סכנה, בין שחלה מאתמול בין שחלה היום, מותר לבריא לאכול מהבשר כשהוא חי, בלי מליחה. אך צריך להדיח את הדם שעל פני הבשר. אבל המבשל בשבת או שעשה שאר מלאכות לצורך חולה שיש בו סכנה, אסור בשבת לבריא או לחולה שאין בו סכנה ליהנות מאותה מלאכה, או מהנותר, גזירה שמא ירבה בשבילו. אבל במוצאי שבת מותר מיד, אפילו לבריא. [ואם חיממו תבשיל לח שנתבשל כל צורכו על גבי פלאטה לצורך חולה שיש בו סכנה, מותר אף לבריא לאכול מהתבשיל, שכבר נתבאר לעיל, שכל דבר שיש בו מחלוקת בפוסקים אם מותר לעשותו בשבת או לא, אם עבר ועשהו אף במזיד מותר ליהנות ממנו בשבת]. [ילקו"י שבת כרך ג עמוד קי, ובמהדורת תשס"ד גם בעמוד תנו].

ב שוחט הבא לשחוט עוף בשבת לצורך חולה שיש בו סכנה, ויש שם עוף קטן שמספיק לצורך החולה, וגם עוף גדול יותר מכדי צרכו, יש אומרים שיכול השוחט לשחוט העוף הגדול אם רצונו בכך, כי בדין איסור נטילת נשמה לא שייך האיסור של ריבוי בשיעורין. קטון וגדול שם הוא. ויש אומרים שיש לו לשחוט את העוף הקטן. והעיקר כסברא ראשונה שיכול לשחוט את העוף הגדול. [ילקוט יוסף שבת כרך ג' עמוד קי, ובמהדורת תשס"ד עמוד תנה, שארית יוסף חלק ג' עמוד תכה. יביע אומר חלק ח' סימן לד אות ד'].

ג גוי שבישל בשבת לצורך חולה שאין בו סכנה, אסור לבריא לאכול מתבשיל זה בשבת. ואם היתה המלאכה בבישול שיש בו איסור בישולי גוים, וכגון דבר שאי אפשר לאוכלו בלא בישול, וגם עולה על שלחן מלכים, כשהוא נעשה בבית גוי, אסור לבריא לעולם, מדין בישולי גוים. וגם לחולה עצמו אסור לאחר השבת, כל שאפשר לבשל לו מחדש על ידי ישראל, שלא הותר בישול הגוי לחולה, אלא רק בשבת שאי אפשר לבשל לו על ידי ישראל. (אולם הקדרה עצמה מותרת לאחר השבת ואינה צריכה הגעלה). אבל אם הגוי בישל בשבת לצורך החולה בביתו של ישראל או בבית חולים יהודי, מותר לאכול מהתבשיל במוצאי שבת, אפילו לבריא. וכל-שכן

שאין הכלים צריכים הגעלה. [ורק קדרה שבישל בה הגוי בימות החול צריכה הכשר בהגעלה]. [ילקוט יוסף שבת כרך ג' מהדורת תשס"ד עמוד תנו].

ד תבשיל שנתבשל בשבת על-ידי גוי באיסור, וכגון, שהגוי נצטווה על-ידי ישראל לבשל בשבילו בשבת, ונזדמן לו אחר-כך חולה שאין בו סכנה, ראוי ליתן מתבשיל זה לחולה, כי יש אומרים שעל-ידי כך מתקן את האיסור של אמירה לגוי. [ילקו"י שבת כרך ג עמוד קיד].

סימן שיח סעיף ג' והלאה - דיני בישול בשבת

א האופה פת בשבת, או המבשל מאכל, או המבשל סממנים לצבוע בהם, וכדומה, חייב משום מבשל, שהוא אחד מל"ט מלאכות האסורות בשבת. [רמב"ם פ"ט משבת. ילקו"י שבת ג עמ' קטו].

ב וכן הצולה בשר או שאר דברי מאכל בשבת, חייב משום מבשל. וכן המטגן בשבת חייב משום מבשל. [ילקו"י שבת כרך ג עמוד קיז]

ג וכן הממיס את השעוה או את החלב [בצירי], או את הזפת, וכיוצא באלו, או המתיך אחד ממיני מתכות, או שמחמם את המתכת עד שתעשה גחלת, הרי אלו תולדת מבשל וחייב. [וגדר מלאכת מבשל הוא, בדברי מאכל: שמכשיר דבר לאכילה או לשתיה על ידי שינוי המהות. ובשאר חפצים הגדר הוא: מקשה דבר רך או מרכך דבר קשה. - [ילקו"י שבת ג עמוד קכ]

ד כשפרצה דליקה בשבת, ורוצה ליתן דף של מתכת בין הדליקה שבבית לאש, כדי למנוע את התפשטות הדליקה, אם אין זה פסיק רישיה שהחום גורם להתכת המתכת, אין לחוש בזה לבישול המתכת. [ילקוט יוסף שבת כרך ג' עמוד קכג].

ה מי שעבר ונתן בשבת קדירה שיש בה תבשיל שלא נתבשל כל צורכו סמוך לאש, או על הפלאטה, צריך לסלק את הקדירה מעל האש, כדי שלא יבוא לידי חיוב בישול בשבת. [ילקוט יוסף שבת כרך ג' עמוד קכד].

ו וכן אם נתן עיסה לתוך תנור בשבת, אף אם הוצאת הפת מהתנור נעשית על ידי רדייה במרדה, מותר לו לרדותה בשבת קודם שיקרמו פניה, ואפילו אם עשה כן במזיד. ואף שרדיית הפת אסורה בשבת מדרבנן, מכל מקום התירו לו לעבור על איסור דרבנן כדי שלא יבוא לידי איסור סקילה. ואם אפשר לעשות בשינוי, כגון על ידי סכין, יעשה בשינוי, אך יעשה כן בזריזות קודם שהעיסה תגיע לידי קרימת פנים. אבל לאדם אחר אסור לרדותה במרדה מהתנור, שאין אומרים לו לאדם לעבור על

איסור, אפילו אם הוא איסור דרבנן, כדי שחבירו לא יעבור על איסור חמור. [ילקוט יוסף שבת כרך ג' עמוד קכד].

ז מי שהניח בשבת עיסה בתוך תבנית ונתנה בתנור אפייה שבזמנינו, שאין הוצאת התבנית מהתנור נעשית על-ידי רדייה, הוא עצמו מותר לו להוציא את התבנית מהתנור קודם שיקרמו פני העיסה, כדי שלא יבוא לידי חיוב אפייה בשבת. וגם אדם אחר שראה שהניחו תבנית בתנור כדי לאפות, מותר לו להוציא את התבנית קודם קרימת פניה של העיסה, כדי למנוע מחבירו להיכשל באיסור בישול בשבת. אך יוציא את התבנית ברגלו, כדי להינצל מאיסור מוקצה. [שבמקום צורך מותר לטלטל כל מוקצה ברגלו]. ואם הוא רגיל לאחסן בתוך התבנית עוגות וכדו', אין לתבנית דין מוקצה. והעיסה - אם עשויה להתקלקל כגון שיש בה שאור, הרי היא ראויה לכלבים, ואין לה דין מוקצה, ואם לא תתקלקל, הרי היא מוקצה, ולכן יכוין ליתן את העיסה לכלבים בעת הוצאתה מהתנור. [והדבר פשוט שבתנורים שהשלהבת גדלה עם פתיחת דלת התנור, אין שום היתר לפתוח תנורים אלה בשבת, שיש בזה איסור משום מבעיר]. [ילקו"י שבת כרך ג עמוד קכז]

ח איסור בישול בשבת אינו רק במבשל דבר חי שלא נתבשל לגמרי, אלא דין בישול נאמר גם בדבר שהתחיל להתבשל מערב שבת, והתבשיל ראוי לאכילה על-ידי הדחק, וכגון שהגיע לחצי בישולו. ולכן אסור להניח תבשיל כזה בשבת על-גבי פלאטה חשמלית או על הגז [אפי' אם הגז מכוסה בפח או אזבסט]. שגם בזה יש איסור בישול בשבת. [ילקו"י שבת ג עמ' קכח]

ט עיקר החיוב במלאכת מבשל הוא בנתינת קדירה שהתבשיל [שלא נתבשל כל צורכו] בתוכה על גבי אש או פלאטה חשמלית בשבת, ואף שהתבשיל הולך ומתבשל מאליו ללא כל מעשה נוסף של הנותן, מכל מקום אין זה חשיב ככל גרמא האסורה בשבת רק מדרבנן, אלא כך היא עיקרה של מלאכת בישול. ולפיכך הדבר פשוט שמערב-שבת אין לאסור להניח קדרה שיש בתוכה תבשיל שאינו מבושל על גבי פלאטה חשמלית, וכדומה, דאף שהתבשיל מתבשל והולך במשך השבת, אין בזה איסור בישול, מאחר שנתינת הקדרה נעשתה קודם כניסת השבת. [שם עמוד קל].

י הדבר פשוט שאין למלאכת בישול קשר עם מלאכת הבערה, כי כל אחת היא מלאכה נפרדת בפני עצמה, ולכן גם המבשל על אש מוכנה מבעוד יום, או המוסיף מים צוננים על מים רותחים שבקומקום [כלי ראשון] כדי להרבותן, ונעשים הכל מים חמים שהיד סולדת בהם, חייב משום מבשל. ויש להסביר הדבר לאלו הטועים וחושבים שאיסור בישול בשבת כרוך באיסור הבערת אש, וכל שהאש מוכנה מבעוד יום, או בפלאטה הדלוקה מערב-שבת, אין בזה משום בישול. וזו היא טעות גדולה ובורות רבה. ואם הדליק את התנור בשבת ובישל בתוכו, חייב גם משום מבעיר וגם משום מבשל. [ואף שאין רגילות לבשל בימי החול על גבי פלאטה, ומטעם זה אין לחוש בה

משום איסור דרבנן דנראה כמבשל, מכל מקום לענין בישול, אם בישל על גבי פלאטה דינו כמבשל בשבת לכל דבר]. [ילקוט יוסף שבת ג' עמוד קלג].

יא המחמם מים או חלב [בקמץ] בשבת עד שיגיעו לחום שהיד סולדת בהם, יש אומרים שאין בזה חיוב מן התורה משום מבשל, מאחר שהמים ראויים לשתותם כמות-שהן חיים. ויש אומרים שאף במים וחלב יש חיוב מן התורה בבישולן. וכן עיקר לדינא. [ילקו"י שבת ג עמ' קלד].

יב אסור להניח בשבת מים כנגד האש במקום שהמים יכולים להגיע לחום שהיד סולדת בו, או ליתן את המים אף על אש מכוסה או על פלאטה חשמלית, שיש לאסור בבישול מים ככל איסורי תורה. [ילקו"י שבת כרך ג עמוד קלז].

יג בגד שנרטב ממים, אסור להניחו בשבת סמוך לתנור כדי לייבשו. ואף אם מניח את הבגד על גב הכסא שאינו נראה כשוטח כביסה בשבת, אף על פי כן אסור מצד זה שמבשל את המים שבבגד, וגם משום מלבן. וכל זה באופן שהמים שבבגד יכולים להגיע לחום שהיד סולדת בהם, אבל אם מניח את הבגד רחוק מהתנור באופן שהמים שבבגד לא יגיעו לחום שהיד סולדת בהם, וגם נותנן על גב הכסא באופן שלא ניכר שעושה כן כדי לשוטחן, אין בזה איסור. והוא הדין שאסור ליתן בגד שנשפך עליו מים על הסקה מרכזית חמה, או כנגדה, אם המים שבבגד יכולים להגיע לחום שהיד סולדת בו. [ילקו"י שבת כרך ג עמוד קלז].

יד גם המבשל בשבת פירות חייב משום מבשל, אף שהפירות נאכלין כמות-שהן חיים. [ילקוט יוסף שבת כרך ג' עמוד קלח].

טו גם פירות שאינם משתבחים בבישול כלל, אסור לבשלם בשבת. ויש אומרים שאין בבישולם בשבת חיוב מן התורה, אלא הוא איסור מדרבנן. [ילקוט יוסף שבת כרך ג' עמוד קלט].

טז מותר ליתן בשבת מיחם של מים או שאר משקין כנגד האש במטרה להפיג צינתם, ובלבד שיתנם רחוק מהאש באופן שאין המים יכולים להתחמם במקום ההוא שיעור שתהא היד סולדת בהם, אף אם ישאירם שם כל היום. וכן יכול ליתן מיחם עם מים [מהברז] על גבי סיר המונח על הפלאטה, באופן שאין שום אפשרות שיגיעו ליד סולדת בו גם אם המים ישארו שם כל היום. אבל אסור לקרבם אל האש או אל הפלאטה החשמלית למקום שאפשר שיתחממו שיעור שתהא היד סולדת בהם, אפילו אם המים יתחממו רק לאחר מספר שעות, והוא מניחם שם רק לשעה קלה כדי שתפיג צינתם, אסור. ואף אם עומד על המשמר להסיר את המיחם מיד כאשר המים יופשרו יש לאסור, שמאחר שיכולים להתבשל שם ואז יעבור על איסור בישול לכל הדיעות, יש לחוש שמא ישכח להסירם והמים יתבשלו על ידו. [שם].

יז ומכל מקום בדיעבד אם שגג והניח מים או שאר משקים שלא נתבשלו מערב-שבת על-גבי המיחם או הפלאטה במטרה להפשירם, ובטרם הגיעו לחום שהיד סולדת בו נטלם משם, מותר לו לשתות ממים אלה אף בעודם חמים, ואין לאוסרם משום הנאה ממעשה שבת. שכיון שהאיסור משום גזרה שמא ישכח ויבוא לידי בישול, ועבר על איסור דרבנן בשוגג, אין לאוסרו בדיעבד משום מעשה שבת. [ילקוט יוסף שבת כרך ג' עמוד קמא].

יח אולם מותר להניח חלב או דייסא שנתבשלו קודם השבת על גבי פלאטה חשמלית [דלוקה מבעוד יום], במטרה להפשירם, ובלבד שיעמוד על המשמר וישגיח שמיד אחר שהחלב או הדייסא יפשירו יסירם משם, ולא יגיעו לחום שהיד סולדת בו, שאם יגיעו ליד סולדת בו הרי הוא עובר על איסור בישול בשבת גם בחלב או מים מבושלים, שיש בישול אחר בישול בדבר לח. אולם אין לסמוך על היתר זה אלא לצורך חולה או תינוק, או זקן. [אחר שבב"י ס"ס שז משמע קצת להחמיר בזה]. [ואין לחוש בזה לאיסור שנראה כמבשל, שכבר כתב הרשב"א שאין מיחזי כמבשל אלא במקום שפיתת קדרה לבישול ברוב פעמים. ובפלאטה חשמלית אין דרך לבשל ברוב פעמים]. [ילקו"י שבת ג עמוד קמא, ובמהדורת תשס"ד עמוד תעד. שארית יוסף ח"ג עמוד שעו. הליכות עולם ח"ד. וראה תשובה להערה בדין זה בירחון קול תורה תמוז תשס"ג עמוד לג].

סימן שיח - בישול בתולדות האש

יט כשם שאסור לבשל בשבת באש, כך אסור לבשל בתולדות האש, והיינו בדבר שנתחמם מכח האש, וכגון, ליתן ביצה או שאר מאכל שאינו מבושל בצד קדרה חמה, או לגלגל ביצה על בגד שנתחמם באש כדי שתצלה, וכיוצא באלו, שהמבשל בתולדות האש כמבשל באש עצמה. ולכן המבשל בשבת בתנור של גחלים כשהוא חם לאחר שגרפו ממנו את כל הגחלים, וכן המבשל בכלי ראשון שהיד סולדת בו, אפילו אחר שהורידוהו מהאש, חייב משום מבשל.

כ המבשל בשבת על-ידי חשמל חייב מן התורה משום מבשל, ודינו כמבשל על גבי האש ממש, גם אם התנור או הפלאטה היו דולקים מערב-שבת. [ילקוט יוסף שבת כרך ג' עמוד קמז].

כא אסור לבשל בשבת במכשיר ה"מיקרו-גל", או ב"טורבו-גל", אף אם הופעלו על- ידי שעון-שבת. ואין להקל בזה גם לצורך חולה שאין בו סכנה. אך אם יש צורך לבשל בשבת לצורך חולה שיש בו סכנה על פי הוראת רופא, יש להעדיף לבשל במיקרו-גל. [ילקו"י שם עמ' קנ].

כב דבר יבש שנתבשל לגמרי מערב שבת על ידי המיקרו גל, יש להסתפק אם מותר לחזור ולחממו על גבי פלאטה חשמלית בשבת, משום שאין בישול אחר בישול, או לא. [ילקוט יוסף שבת כרך ג' עמוד קנה. הליכות עולם חלק ד' עמוד מב. ומההערה שם נראה דנוטה להחמיר, ואכתי צ"ע].

כג המבעיר אש בשבת על-ידי שנותן זכוכית מגדלת שהונחה כנגד השמש, הרי זה עובר על איסור תורה משום מבעיר, דאף שהאש הובערה מכח השמש, חשיב כמבעיר לכל דבר. ויש אומרים שהדין כן גם לענין בישול, שאם בישל בשבת באש שנוצרה על-ידי זכוכית מגדלת שהונחה כנגד השמש, חייב משום מבשל מן התורה, דחשיב כאש גמורה לכל דבר. ויש אומרים שאין בזה איסור מן התורה אלא מדרבנן בעלמא. [וממילא יהיה מותר לבשל באופן כזה לצורך חולה שאין בו סכנה, אם עושה כן בשינוי]. והעיקר להחמיר בזה ככל בישול באש בשבת. [ילקוט יוסף שבת כרך ג' עמוד קנו].

כד המבשל בשבת במים של חמי טבריה פטור, אבל אסור מדברי סופרים. [ילקו"י שם עמ' קנז].

סימן שיח - בישול בחמה ותולדותיה

כה מותר לבשל בחמה, כגון ליתן מים בשבת כנגד השמש כדי שיוחמו. וכן מותר ליתן ביצה כנגד השמש כדי שתתבשל בשבת. אבל אסור מדברי סופרים לבשל בתולדות חמה, כגון, ליתן ביצה במים שהוחמו בחמה עד כדי שהיד סולדת בהם, שהמים הללו הם תולדת חמה וגזרו חכמים שמא יבא לבשל במים שהוחמו באש, שהוא איסור תורה. וכן מים שהוחמו על-ידי "דוד שמש" הם בכלל תולדות חמה, ואסור מדרבנן לבשל במים אלה ביצה וכדומה, גזירה שמא יבא לבשל במים שהוחמו באש. [ילקוט יוסף שבת כרך ג' עמוד קנח].

כו אם הניח בשבת זכוכית מגדלת [או פריזמה] כנגד השמש וריכז את קרני החמה על קדרה שיש בתוכה מים, וכדומה, והגיעו לחום שהיד סולדת בהם, חשיב כמבשל בחמה ומותר, ואף אם התבשיל מונח בתוך קדרה, והקדרה עצמה מתחממת מחום השמש ומסייעת למאכל שבתוכו להתבשל, אין זה חשיב כמבשל בתולדות חמה, שהרי התבשיל מתבשל גם מהחמה עצמה, והוי זה וזה גורם. [ילקו"י שבת כרך ג עמוד קנט]

כז יש אומרים שמותר לצלות ביצה על גבי גג רותח מהשמש, [דהיינו שהגג עצמו נתחמם מחום השמש], דבזה אין לגזור שמא יבואו להתיר לבשל בתולדות האש, שהרי אין דרך לבשל כך בתולדות האש. ויש חולקים. והעיקר

להחמיר, שהדבר נחשב כמבשל בתולדות חמה. [ילקוט יוסף שבת כרך ג' עמוד קס].

כח מותר לפתוח את הברז של המים החמים שהוחמו על-ידי "דוד שמש", ולהשתמש בהם לשטיפת כלים, וכיוצא בזה. ויש להקל בזה אף לרחיצת ידיו פניו ורגליו, ואף במים שהוחמו בדוד-שמש בשבת עצמה, וכל שכן בליל שבת שהמים שבדוד הוחמו כבר מערב שבת. [אבל כל גופו בלאו הכי אסור לרחוץ משום איסור רחיצה בשבת]. ובלבד שהמים הוחמו רק באמצעות השמש, אבל אם הפעילו את גוף החימום שבדוד, דינו כדין מים שהוחמו בבוילר. והטעם בזה, שאף-על-פי שעם פתיחת הברז ויציאת המים החמים מתוכה, נכנסים במקומם מים צוננים לתוך הצינורות והדוד, ומתבשלים עם המים החמים שבדוד שהוחמו על ידי השמש, שהם חמים בחום שהיד סולדת בהם, מכל מקום כיון שעיקר המים החמים שנמצאים בדוד השמש, הם תולדות חמה שאין בהם איסור בישול אלא מדרבנן, אטו תולדות האור, ולא נעשית בשבת שום פעולה מכוונת להחם את המים החדשים, הילכך יש להקל לרחוץ בהם פניו ידיו ורגליו או כלים. דהוה ליה דבר שאינו מתכוין, ואף על פי שזהו בגדר פסיק רישיה, מכל מקום כיון שאין האיסור בתולדות חמה אלא משום גזרה דרבנן, אטו תולדות האור, הו"ל פסיק רישיה בגזרה דרבנן דשרי, וכמבואר בדברי רבים מהאחרונים. וכן הדין במים שהוחמו על ידי גוי בשבת לצורך עצמו, שמותר לרחוץ בהם פניו ידיו ורגליו או כלים, כיון שהוחמו בהיתר. ואם הדבר אפשרי לסגור את ברז המעבר של המים הצוננים ולחסום על-ידי זה את זרימתם לתוך הדוד, [על-ידי התקנה מיוחדת] נכון לעשות כן, כדי לצאת מידי כל פקפוק. אבל כשאי-אפשר לעשות כן מותר להשתמש במים החמים. [ילקוט יוסף שבת ג' עמוד קסא].

כט אם המים שבדוד-שמש חמים הרבה ורוצה לקררם על-ידי פתיחת שני הברזים החם והצונן ביחד, כדי שיוכל לרחוץ את ידיו וכדו', מעיקר הדין אפשר להקל גם בזה. והמחמיר תבוא עליו ברכת טוב, דסוף סוף הצנור מחובר לדוד שהוא כלי ראשון. [ילקו"י שבת ג עמ' קסה]

סימן שיח - בישול בכלי ראשון

ל כלי ראשון [הוא הכלי המונח על האש או על הפלאטה, כגון קדרה או מיחם וכדומה], אפילו לאחר שהועבר מעל האש, כוחו יפה לבשל כל זמן שהיד סולדת בו. ולכן אסור ליתן כל מיני מאכל שאינם מבושלים במים חמים אלה, ואפילו בשר שור [שאינו מבושל כל צרכו] שבישולו קשה, אסור ליתנו לכלי ראשון, שהלחלוחית שבו מתבשלת מהר בכלי ראשון. וכן אסור להוסיף מים צוננים על מים חמים שבתוך קומקום שהועבר מן האש [כלי ראשון],

עד שישובו הכל להיות מים חמים שהיד סולדת בהם. ומצוה לפרסם את הדבר בדרשות ובשיעורי תורה כדי להציל רבים מעון חילול שבת. [ילקו"י שבת כרך ג עמוד קסה]

לא מאכל או משקה שאינן ראויים לאכילה או לשתיה מרוב חמימותן, יש לחוש דחשיבי כחום שהיד סולדת בהם, שאסור ליתן בהם דבר מאכל שלא נתבשל, וכמבואר. אבל אם אין אדם נמנע לשתות או לאכול אותו משקה או אותו מאכל מרוב חמימותן, אין זה נחשב לחום שהיד סולדת בו, ושוב אינו מבשל. ויש אומרים שמשערים חום שהיד סולדת בו באופן שאדם בינוני נותן ידו לתוך המאכל או המשקה החם, וידו נכוית מהחום, אף אם האצבע שוהה מעט במים החמים, נחשב לחום שהיד סולדת בו. וכן לענין כלי שני בקלי הבישול. והעיקר להלכה לשער באופן שכל שאפשר לאכלו או לשתותו מבלי לצננו, לא הוי יד סולדת בו. [ילקוט יוסף שבת כרך ג' עמוד קסו].

לב עירוי מכלי ראשון מבשל כדי קליפה, ולכן אסור לערות מים חמים שהיד סולדת בהם מכלי ראשון על דבר מאכל יבש שאינו מבושל. [ילקוט יוסף שבת כרך ג' עמוד קסז].

לג מותר לשפוך מים חמים מכלי ראשון על בקבוק [כגון בקבוק פלסטיק המשמש לצורך תינוק] שיש בתוכו חלב, כדי לחמם את החלב, ואפילו אם אין החלב מבושל מבעוד יום כלל, ואין לאסור בזה משום עירוי המבשל כדי קליפה. [ילקוט יוסף שבת כרך ג' עמוד קסח].

לד אסור לפתוח בשבת את ברז המים החמים אם הוחמו על-ידי בוילר חשמלי, כל זמן שהמים שבדוד עדיין חמים בחום שהיד סולדת בו. שהרי עם פתיחת ברז המים החמים של הבוילר נכנסים מיד מים צוננים לדוד שיש בו מים חמים, ומתבשלים עם המים שבדוד שנתבשלו מכח האור. ואין הבדל בין אם הבוילר עדיין דלוק, או שמופעל על ידי שעון שבת, לבין אם הבוילר כבוי. ומיהו לצורך חולי, או על-ידי גוי, יש להקל. ואם המים שבדוד פושרים, ואינם חמים בחום שהיד סולדת בו, וכגון ביום שבת בבוקר לאחר שכיבו את הבוילר מערב שבת, מותר לפתוח את ברז המים החמים ולהשתמש במים הן לרחיצת כלים, והן לרחיצת פניו ידיו ורגליו. [ועל-ידי גוי אפשר להקל אף אם הבוילר עדיין דלוק, ואף במים חמים, דכיון שאין כוונת הגוי למלאכת האיסור, שהיא בישול המים הצוננים הנכנסים לתוך דוד הבוילר, וכל כוונתו למים היוצאים עתה, אין לאסור בזה. ופסיק רישיה על-ידי גוי שרי]. [ילקו"י שבת ג' עמ' קסט].

לה והוא הדין שאסור לפתוח בשבת את ברז ההסקה-מרכזית כדי להשתמש במים החמים שבהסקה. ואין הבדל בזה בין אם ההסקה פועלת על-ידי דלק, או גז, או חשמל. [שם עמ' קע].

לו וכן אסור לפתוח בשבת את הברז שבצינורות ההסקה מרכזית בכדי לחמם את הדירה, מאחר שהמים החמים מוזרמים לרדיאטור על-ידי משאבה. וכל שכן בזמן הזה שפתיחת הרדיאטורים שבבתים החדשים גורמת להדלקת גז, ולכן אסור גם לפתוח את הברזים המחוברים לגז. ומיהו ע״י גוי יש להתיר לפתוח את ברז ההסקה. ואם מכונת ההסקה פועלת בלי משאבה, יש מקום להקל לפתוח את ברז ההסקה כאשר הקור גדול ולא ניתן לסובלו. [ילקו״י שבת ג׳ עמ׳ קעא].

לז מיחם שיש בתוכו מים חמים שהגיעו לרתיחה, והניחום מערב-שבת על גבי אש מכוסה, או פלאטה חשמלית, ופסקה רתיחתם אך נשארו בחום שהיד סולדת בהם, מותר ליקח ממנו מים [כגון דרך הברז שבצד המיחם], אף-על-פי שעל-ידי הפחתת כמות המים שבמיחם המים הנותרים במיחם יגיעו לידי רתיחה מחום האש או הפלאטה. וכל שכן בתבשיל לח שנתבשל כל צרכו הנמצא על האש, והוא חם בחום שהיד סולדת בו, שמותר להוציא מהתבשיל למרות שעל-ידי כך מה שנשאר בקדרה יגיע לרתיחה בזמן מוקדם יותר. [באופן שאין איסור בורר כאשר יבואר להלן בסימן שיט]. ומים שהוחמו מערב שבת עד כדי שיעור שהיד סולדת בהם, אך לא הגיעו לרתיחה, יש אומרים שאם בהוצאת המים הוא גורם למים הנותרים במיחם להגיע לידי רתיחה, אין להוציא מים מהמיחם בשבת, שהרי יש אומרים שאם נותן מים חמים שהיד סולדת בהם על גבי האש ומגיעים לידי רתיחה, חייב חטאת, ונמצא שהוא גורם לאיסור תורה. אך יש חולקים ומקילין בזה, וכן עיקר. [ילקו״י שבת כרך ג׳ עמוד קעב. וסוף הסעיף הוא משום דאיכא ספק ספיקא, שמא חשיב כבר כמבושל ואין בישול אחר בישול, והיכא שהוא מצטמק ורע לו, יש לצרף סברת המנחת כהן והמג״א והכנה״ג ופתה״ד שם חדש דבמצטמק ורע לו שרי, ושמא הוי בכלל גרמא ואז הוי ספד״ר]

לח מיחם שמוציאים ממנו מים חמים בשבת דרך הברז שבו, ויש בצדו צינור זכוכית דק המתחבר אל המיחם מלמטה, ועשוי כדי לדעת את גובה המים שבמיחם, וכשפותחים את הברז להוציא ממנו מים חמים, המים שבצינור חודרים אל תוך המיחם, וגובה המים שבצינור יורד ונעשה שוה לגובה המים שבמיחם, מותר להשתמש במיחם כזה בשבת, אף-על-פי שעל-ידי פתיחת הברז, נכנסים המים שבצינור אל תוך המיחם. וגם אין לחוש שמא המיחם יתרוקן מהמים שבתוכו, ומפני החשש שגוף החימום יישרף יבוא להוסיף מים בשבת, דמאחר ומפעילו מערב שבת על המספר הנמוך, אין לחוש לזה. ואין להחמיר בזה כלל. ובפרט שרגיל וגם יכול להזהר בזה שלא ליקח מים יתר על המדה, באופן שהגוף חימום לא יישרף. וכל שכן במיחם המיוצר כיום שהוא על פי רוב עם טרמוסטאט הגורם לכיבוי המיחם עם ירידת המים והגעתם לגופי החימום. [ילקוט יוסף שבת כרך ג׳ עמוד קעב].

לט מצד הדין מותר לערות מים חמים לתוך כוס או צלחת שהודחו בצונן, אף על-פי שעדיין יש עליהם רסיסי מים שעלו מן הרחצה. וכן אם יש בכוס כפית שיש עליה משקה טופח, אין צורך לנגבה קודם שיערה

חמין לכוס. [וכל שכן אם הכלים רטובים ממים שרתחו מקודם]. ומכל מקום ינער את רסיסי המים שבכוס או בכף קודם שיערה עליהם מכלי ראשון. והמחמיר על עצמו לנגבם, או שלא לערות עליהם מים חמים באופן ישיר מכלי ראשון, תבא עליו ברכה. [ובכוסות הרגילים שלנו מותר לנגבם בשבת, ואין בהם החשש שיבואו לידי סחיטה]. והוא הדין שמותר ליתן מים חמים לתוך בקבוק טרמוס, או לתוך בקבוק גומי שרגילים ליתן לתוכו מים חמים ולהניחו על גופו לחימום וכדומה, אף שאי אפשר לנגבם לגמרי, ובלבד שישפוך את מעט המים הנמצאים שם. [ילקוט יוסף שבת ג' עמוד קעו, ובמהדורת תשס"ד עמוד תעז].

סימן שיח - עשיית תה בשבת

מ אסור לערות בשבת מים חמים על עלי תה שלא נתבשלו כדי לעשות תמצית-סענס, שכבר נתבאר שעירוי מכלי ראשון מבשל כדי קליפה. [וכל שכן בעלי תה שיש לחוש להסוברים שהם מקלי הבישול ואין ליתנם אף בכלי שני]. ולכן צריך לבשל את עלי התה מערב-שבת. [ילקוט יוסף שבת כרך ג' עמוד קעט].

מא אם בישל את עלי התה מערב-שבת, וכלו מי התמצית בשבת, מותר לערות מים חמים מכלי ראשון על העלים המבושלים כדי לעשות מי תמצית, שאין בישול אחר בישול. [ואף-על-פי שיש קצת מי תמצית, בטלים במיעוטן לגבי העלים]. אבל אם לא בישלו מערב-שבת את עלי התה, אלא עירו עליהם בערב-שבת מים חמים מכלי ראשון, יש אומרים שאסור להוסיף ולערות עליהם מים חמים בשבת כשכלו מי התמצית בשבת. ויש מקילים בזה ומעידים שכן פשט המנהג להקל. ולדינא, לכתחלה ראוי להרתיח את עלי התה מערב-שבת לצאת מידי כל ספק. ואם לא עשו כן מערב שבת, במקום צורך אפשר לסמוך על המקילים, ולערות מים רותחים על עלי התה הנז'. [ילקו"י שבת ג' עמוד קעט, ותעט. יביע אומר חלק י' חאו"ח סי' כד עמוד לו].

מב והוא הדין בשקית תה שעירו עליה מערב שבת מים רותחים מכלי ראשון, ורוצים לחזור ולהניחה בתוך כוס ריקן ולערות עליה בשבת מים רותחים מכלי ראשון, דבמקום צורך יש להקל בזה. ויש מי שאומר שאין להקל בזה אלא אם כן עלי התה שבשקית נתייבשו לגמרי ואין עליהם לחלוחית של מים. ומעיקר הדין יש להקל אף אם עלי התה עדיין לחים. [ילקוט יוסף שבת כרך ג' עמוד קפא].

מג הרוצה להכין תה בשבת, ישפוך תחלה מים חמים לתוך הכוס, ואחר כך יתן את מי התמצית על המים שבכוס. ולכתחלה טוב ונכון שלא ליתן את מי התמצית לתוך כוס ריקן, ולערות עליהם מים רותחים מכלי ראשון, שאף אם מי התמצית מבושלים מערב שבת, אם יתן ממי התמצית תחלה, ועליהם יערה רותחים מכלי ראשון, יש לחוש בזה משום

איסור בישול בשבת. שמי התמצית הצוננים שהם מועטים מתבשלים במים החמים הבאים עליהם מכלי ראשון. ואין לחוש בזה לאיסור צובע בצביעת המים, שכשם דקיימא לן שאין צביעה באוכלים, כך אין צביעה במשקין. והוא הדין שמותר ליתן קפה לתוך מים חמים, אף-על-פי שהמים נצבעים על-ידי כך. [ומדין בישול הקפה ראה מה שביארנו להלן סעיף עה]. ויש שנזהרים ליתן תחלה ממי התמצית לכלי ריקן, ומערים עליו מים חמים מכלי שני, כדי לחוש להאומרים דיש צביעה במשקין, ואין זו אלא חומרא ומדת חסידות, ותבא עליהם ברכת טוב, אך מן הדין כשם שאין צביעה באוכלין כך אין צביעה במשקין. [ילקו״י שבת כרך ג עמוד קפא]

מד יש להחמיר שלא ליתן שקית תה או עלי תה [שאינם מבושלים] לתוך כוס מים חמים שהיד סולדת בהם אף שהוא כלי שני. אבל מותר לערות מים חמים מכלי שני על כוס שמונח בתוכו שקית תה. וכל-שכן אם נותן את שקית-התה לתוך כוס שהוא כלי שלישי, אף שהמים שבו חמים בחום שהיד סולדת בהם, שכלי שלישי אינו מבשל כלל. [ילקו״י שבת ג׳ עמ׳ קפה ותפא].

סימן שיח - בישול אחר שרייה בכלי ראשון

מה דבר יבש שלא נתבשל אלא נשרה קודם השבת בכלי ראשון, טוב להחמיר שלא לשרותו בשבת בכלי ראשון אף אם אינו על האש. ובמקום צורך יש להקל. [ילקוט יוסף שבת ג׳ עמוד קפו].

סימן שיח - דין בחישת תבשיל

מו תבשיל שנתבשל כל צורכו ונמצא על גבי אש מערב-שבת, מותר להוציא אוכל מתוך הקדירה, אף בעוד שהקדירה עומדת על האש. שאף-על-פי שהאוכל מתהפך מה שלמעלה למטה ומתקרב אל האש, אין בכך כלום, הואיל והתבשיל מבושל כל צורכו. ובפרט אם עושה כן [להשאיר את הקדרה על האש] לצורך סעודה שלישית, או לצורך אורח הצריך להגיע אליו מאוחר יותר. וכל שכן שמותר ליטול ממנה במצקת, כשאינו מהפך בתבשיל מה שלמעלה למטה ומה שלמטה למעלה. אבל אין להגיס ממש בתבשיל הנמצא על האש, משום שעל-ידי הגסתו נראה כמבשל. אך בקדרה הנמצאת על פלאטה חשמלית, מותר להגיס, ורק אם התבשיל אינו מבושל כל צורכו אסור להגיס, ואפילו להוציא מהקדירה בכף. ואפילו אם הוריד הקדרה מעל האש או מעל הפלאטה. אלא אם כן

התבשיל נצטנן ואינו חם בחום שהיד סולדת בו. [ילקו״י שבת ג עמ׳ קפז].

סימן שיח - דין תתאה גבר

מז מותר ליצוק מים חמים אפילו מכלי ראשון שעל האש [כגון דרך הברז שבצד המיחם] לתוך מים צוננים שבכוס אפילו שאינם מבושלים כלל, אף על פי שהמים מתחממים בכדי שהיד סולדת בהם, מפני שהכלל הוא תמיד: שהתחתון גובר על העליון, (כדקי״ל בפסחים עו. וביורה דעה סי׳ צא ס״ד, וסי׳ קה ס״ג). והואיל וכאן המים הצוננים הם למטה, הרי הם גוברים על המים החמים הבאים עליהם ומצננים אותן ואין בהם כדי לבשל. ובלבד שלא יהיו הצוננים שבכוס מועטים שיש חשש שיתבשלו על ידי המים החמים המרובים. [כן מבואר בתוס׳ שבת מב. ד״ה נותן. וכן דעת ה״ה ורבינו ירוחם. עי׳ בית יוסף ודרכי משה סי׳ שיח]. ויש חולקים ומתירים אפילו הצוננים מועטים. [הרשב״א והר״ן. וע״ע תוס׳ פסחים מ: ובאור זרוע סי׳ מ]. ונכון להחמיר. [בית מאיר וביאור הלכה סי׳ שיח ס״ב. וראה בילקוט יוסף שבת כרך ג׳ עמוד קעו, ועמוד תעז].

מח אסור ליצוק מים צוננים לתוך מים חמים שבכלי ראשון, אפילו העבירוהו מעל האש, כל זמן שהיד סולדת בהם, שהואיל ותתאה גבר הרי המים החמים שבקדרה גוברים על הצוננים ומבשלים. אבל אם המים הצוננים מרובים כל כך עד שאי אפשר שיתבשלו רק שיהיו חמים קצת שאין היד סולדת בהם, מותר לערותם אל תוך המים החמים שבכלי ראשון. [סי׳ שיח ס״ב]. ויש אומרים דהיינו דוקא כששופך המים הצוננים בשפיכה אחת, אבל ליצוק מעט מעט אסור, מפני שהקילוח הראשון מתבשל מים, ומה תועלת יש במה שמצטננים אחר כך. [חיי אדם כלל כ׳ סי׳ ג. משנ״ב סי׳ שיח ס״ק פג]. ויש חולקים וסוברים להתיר בכל אופן אפילו שופך הצוננים המרובים קימעא קימעא. [פני יהושע שבת מ. ומשום שהואיל ויש כאן גילוי דעת שאין לו חפץ בבישולם לא הוי מלאכת מחשבת, וחשיב כדבר שאינו מתכוין. וכן דעת המשכנות יעקב מקרלין (חאו״ח סי׳ צה), ומטעם שאין הצוננים מספיקים להתבשל בזמן מועט. וכן העיר קצת בשער הציון ס״ק קיא. וע׳ בשו״ת לחם שלמה סי׳ נט אות ב והלאה, ובשו״ת ערוגת הבושם סי׳ פ. מלאכת האופה אות ד. ובשו״ת חינוך בית יצחק חאו״ח סי׳ ל. ועוד]. וטוב להחמיר היכא דאפשר לשפוך את המים הצוננים אל תוך הרותחים בבת אחת. [ילקו״י שבת ג׳ עמ׳ קעט, ותעט].

סימן שיח - דיני כלי שני

מט כלי שני אינו מבשל אפילו אם היד סולדת בו, או נכוית בו. [וכלי שני הוא הכלי שלתוכו עירו את התבשיל או את המים מכלי שהיה על האש]. ולכן אחר ששפך ועירה לתוכו מכלי ראשון, מותר ליתן בתוכו איזה מאכל שלא נתבשל כדי לחממו. [זולת בקלי הבישול כאשר יבואר]. וכן מותר לשפוך מים צוננים אפילו מעט לתוך מים חמים מרובים שבכלי שני, אף אם היד סולדת בהן. [ילקו״י שבת כרך ג עמוד קצג].

נ יש אומרים שאין ליתן דברים רכים וקלי הבישול, כגון ביצה חיה, בתוך מים חמים הנמצאים בכלי שני, כל זמן שהמים חמים בחום שהיד סולדת בהם, מאחר שדברים אלו נוחים להתבשל אפילו בכלי שני שהיד סולדת בהן. ואם עבר ונתן ביצה חיה בכלי שני, יש אומרים שחייב חטאת, ויש אומרים דפטור אבל אסור. ויש אומרים שדוקא ביצה חשיבא קלי הבישול, שאסור להניחה בתוך כלי שיש בו מים חמים, אף שהוא כלי שני, כיון שאנו רואים שהיא מתבשלת גם בכלי שני. אבל שאר דברים אינם בכלל קלי הבישול. וכבר נתבאר לעיל שלמעשה יש להחמיר שלא ליתן עלי תה לתוך כוס מים חמים שהיד סולדת בהם, אפילו שהוא כלי שני, שיש אומרים שעלי התה חשיבי כקלי הבישול. [ילקו״י שבת כרך ג עמ׳ קצד, ועמ׳ תפא. ירחון קול תורה אלול תשס״ג עמ׳ ה].

נא אולם מותר לערות מים חמים מכלי שני על כוס שמונחים בתוכו עלי-תה. וכל-שכן אם נותן את עלי-התה בכוס שלישי, שכוס שלישי אינו מבשל כלל, וכמבואר. [ילקו״י שם עמ׳ קצו].

נב רבים נוהגים ליתן עלי נענע [או עלי מינטא ולואיזה] לתוך כוס תה חם בשבת, אף שהתה חם בחום שהיד סולדת בו, ויש להם על מה שיסמוכו, דכלי שני אינו מבשל, ואין זה בכלל קלי הבישול המתבשלים אפילו בכלי שני. והמחמיר תבא עליו ברכה. וצריך ליזהר שהנענע יהיה נקי מחשש תולעים, ורשאי לסנן בשבת את עלי התה במסננת בד, ואין בזה משום בורר, והיינו שאחר שנתן את הנענע לתוך הכוס-תה, יניח מפה או מטפחת על פי הכוס, וישתה דרך המפה או המטפחת. וכן יוכל ליתן את עלי הנענע לתוך מטפחת, ויטבל את המטפחת עם עלי הנענע בתוך התה, שבזה הוא מונע את התולעים מלירד למים, ואין בזה לא משום בורר ולא משום מלבן. [ילקוט יוסף שבת כרך ג׳ עמוד קצח].

נג יש אומרים שאף-על-פי שכלי שני אינו מבשל, אסור ליתן פלח לימון לתוך כוס תה חם ״שהיד סולדת בו״, שהלימון חשוב דבר חריף שמתבשל אף בכלי שני. ויש חולקים ומתירים. ומדינא אפשר להקל. ומכל מקום טוב להחמיר. [ילקו״י שבת כרך ג עמוד ר׳]

נד יש אומרים שאף-על-פי שכלי שני אינו מבשל, היינו דוקא בדבר לח, שדפנות הכלי מצננות את מה שבתוכו. אבל דבר יבש וגוש, שאין בו רוטב, וכגון אורז וחתיכות בשר או דגים וכדומה, דינם ככלי ראשון כל זמן

שהיד סולדת בהם. [מהרש"ל]. ויש חולקים וסוברים שאין לחלק בזה בין דבר לח לדבר גוש ועב, שלעולם כלי שני אינו מבשל. וכן עיקר לדינא. ולכן מותר לערות מרק צונן לתוך אורז חם שהיד סולדת בו שבצלחת, או לתוך חתיכת בשר רותח שבכלי שני. [וראוי לצרף בזה את סברת הרמב"ם והרשב"א שאפילו בדבר לח אין בישול אחר בישול]. [ילקוט יוסף שבת כרך ג' עמוד רא].

נה בדבר לח אין דין קלי הבישול, ולכן מותר למזוג תה או קפה חמים שבכוס, בשבת בחלב קר, דמשקים אינם בכלל קלי הבישול שמתבשלים בכלי שני. וכן מותר לשפוך תה חם שבטרמוס לכוס שיש בו חלב קר, ואפילו החלב מועט, מפני שקנקן הטרמוס נידון ככלי שני, ואין עירוי מכלי שני מבשל כלל. ומכל שכן אם החלב מבושל והורתח כבר. [ילקו"י שם עמ' רג].

נו דבר שלא נתבשל מערב-שבת, אסור לשרותו בשבת במים חמים שהיד סולדת בהם. אבל מותר להדיח אותו בחמין בשבת. ויש מפרשים שאסור לשרותו גם בכלי שני, שאף- על-פי שכלי שני אינו מבשל, מכל מקום מדרבנן אסור מפני שנראה כמבשל. ויש מפרשים שדוקא בכלי ראשון אסור לשרותו, אבל בכלי שני מותר. ומכיון שהוא איסור מדרבנן, נקטינן לקולא, ומותר לשרות דבר שאינו מבושל במים חמים שבכלי שני. [מלבד בקלי הבישול]. והמחמיר על עצמו תבא עליו ברכה. [ועל כל פנים לענין עירוי, אסור לערות עליו מים חמים מכלי ראשון, שעירוי מבשל כדי קליפה]. [ילקוט יוסף שבת כרך ג' עמוד רו].

סימן שיח - דין בישול אחר בישול

נז אין איסור בישול בדבר שכבר נתבשל כל צורכו. במה דברים אמורים בתבשיל יבש, אבל תבשיל לח אין לחזור ולחממו בשבת, אלא אם כן קיימים תנאי החזרה המבוארים לעיל בסימן רנג, דבתבשיל לח יש בישול אחר בישול. ולפיכך מותר לחמם בשבת תבשיל יבש כנגד האש, אפילו מול אש גלויה, דכיון שאינו נותן את התבשיל על גבי האש ממש, יש לו היכר ולא יבוא לחתות בגחלים או להגביה את האש. וכן מותר להניח תבשיל יבש על גבי קדרה המונחת [מערב שבת] על אש גלויה. או להניח הקדרה על פלאטה חשמלית, או על אש מכוסה בפח מנוקב או באזבסט, אף שהתבשיל יכול להגיע לחום שהיד סולדת בו. ואפילו אם התבשיל היה מונח במקרר. ומותר לצוות לגוי להניח תבשיל לח מבושל כל צורכו על גבי פלאטה חשמלית בשבת, דכיון שיש אומרים שאין בישול אחר בישול גם בדבר לח, לענין אמירה לגוי סמכינן על סברתם להקל בזה, דספק דרבנן לקולא. [וכמו שכתבו בכיוצא בזה מרן הבית יוסף, ומרן החיד"א, תפארת ישראל, זרע אמת, ועוד]. [ילקוט יוסף שבת כרך ג' עמוד רז].

נח יש אומרים דכל שרוב התבשיל הוא יבש, אף שיש בו רוטב, ומבושל כל צרכו, חשיב כתבשיל יבש שאין בו בישול אחר בישול. ויש חולקים ואומרים שדוקא אם התבשיל כולו יבש [כגון: ביצים קשות, או חתיכות דגים, או שניצל, אורז, וכדומה], התירו לחממו בשבת על גבי פלאטה או אש מכוסה, אבל אם יש בו רוטב אפילו מעט נחשב כתבשיל לח שאסור לחממו בשבת. ומעיקר הדין העיקר כסברא ראשונה, וכל שרובו יבש נחשב כתבשיל יבש, אפילו אם יש בו מעט רוטב, ומותר לחממו על הפלאטה בשבת, ואפילו כדי שיהיה היד סולדת בו. שהרי אי אפשר לצמצם ובכל חתיכת בשר יש מעט רוטב, [ורק בביצה קשה אין רוטב כלל. ואי אפשר לומר דמה שהקילו בתבשיל יבש היינו רק ביצה קשה]. ועוד שהרי מיעוט הרוטב מתאדה ונחשב כמצטמק ורע לו. ולדעת רבינו ירוחם אין בישול במצטמק ורע לו. [וכ״ד המג״א, כנה״ג, החיד״א, זרע אמת, נהר שלום, פתח הדביר, שם חדש, ארץ חיים]. ולכן כל שהרוטב מתמעט מהכמות בעת הרתיחה, ונעשה מצטמק ורע לו, ואין לו טיבותא בהצטמקות זו, מותר להחזירו על הפלאטה בשבת, שדינו כדבר יבש לגמרי. ובפרט כאשר אינו מתכוין לרוטב כלל. אבל אם יש בתבשיל הרבה רוטב, אסור, שיש בישול אחר בישול בלח. ומכל מקום המחמיר על עצמו בתבשיל שיש בו מעט רוטב שלא לחממו בשבת, תבא עליו ברכת טוב. והאשכנזים נוהגים להקל גם בתבשיל לח כל זמן שהתבשיל לא נצטנן לגמרי. [וכבר ביארנו לעיל שתבשיל שנתבשל בערב שבת על ידי מיקרו-גל, יש להסתפק אם מותר לחממו על הפלאטה בשבת]. [ילקו״י שבת ג׳ עמ׳ רי, ובמהדורת תשס״ד גם בעמ׳ תנט. שארית יוסף ח״ג עמ׳ תכו. שו״ת יביע אומר ח״ז סי׳ מז אות ו׳. ואמנם בשר שור אסור להניחו בשבת בכלי ראשון, מפני שמבשל את הלחלוחית שבו, ולכאורה חזינן שאין הולכים אחר הרוב. אך יש לחלק בין בישול ראשוני, לבישול אחר בישול כשמצטמק ורע לו. תדע, דאל״כ היאך כתב מרן בסעיף טז באינפנדא דשרי להניחו כנגד האש וכו׳ וע״כ דאזלי׳ בתר הרוב היבש. וי״ל. וכן כתב במנחת כהן, ומבואר שם, דזה אינו מפני הגירסא בדברי רבינו ירוחם, אלא מרן הב״י פירש כן מדעתו בדעת רבינו ירוחם. וכ״פ בפמ״ג, זרע אמת, ארץ חיים, שם חדש, ובדעת תורה].

נט בן ישיבה ספרדי הלומד בישיבה של יוצאי אשכנז ההולכים אחר פסקי הרמ״א, ורואה שמחזירים בשבת תבשיל לח על גבי פלאטה חשמלית אחר שהתבשיל אינו חם בחום שהיד סולדת בו, אך עדיין לא נצטנן לגמרי, [כשקיימים יתר תנאי החזרה], אף אם עושים כן לצורך הבחורים הספרדים הלומדים בישיבה, אין צריך למחות בידם, דאף שלדעת מרן השלחן ערוך אם התבשיל אינו חם בחום שהיד סולדת בו אסור להחזירו על גבי הפלאטה, מכל מקום מאחר שלדעת הרמ״א כל שהתבשיל לא נצטנן לגמרי מותר להחזירו [כשקיימים יתר תנאי החזרה], אין צריך למחות ביד אשכנזי העושה כן. אבל אין לספרדי לצוות לאשכנזי להחזיר בשבת תבשיל שרובו לח על גבי פלאטה חשמלית, אחר שחום התבשיל ירד מחום שהיד סולדת בו. דמאחר שהספרדי צריך לנהוג כדעת מרן השלחן ערוך, אין להקל לו לצוות לאחר לעשות לו דבר שבשבילו הוא איסור גמור. אלא אם כן האשכנזי עושה כן מעצמו, אף אם עושה כן לצורך בעל הבית הספרדי, שאין צריך למחות בידו. [ילקו״י שבת כרך ג׳ עמוד רטז].

ס מותר לספרדים ובני עדות המזרח לערות מרק רותח מכלי ראשון על פת שבקערה, וכל שכן שמותר לשרות פת בתוך מרק רותח שבכלי שני. [ילקוט יוסף שבת כרך ג' עמוד רכו, ועמ' תעד].

סא מרק שהוקפא בפריזר ונעשה קרח, אין להניחו על גבי פלאטה לחממו בשבת, שדינו כדבר לח. ואף על פי שדעת רבינו ירוחם דתבשיל לח שנתבשל, אם הוא מצטמק ורע לו מותר לחזור ולחממו, מכל מקום לא כל דבר לח נחשב למצטמק ורע לו, וגם יש המחלקים בין תבשיל למים, וגם פוסקים רבים חולקים על זה. לכן יש להחמיר בדבר. [ש"ע סי' שיח סעיף טז. ילקו"י שבת כרך ג' עמוד רכ. ואע"פ שדעת המנחת כהן כדברי רבינו ירוחם, וכן משמע מדברי המג"א, נהר שלום, פתח הדביר, זרע אמת, ברכ"י, שם חדש, ועוד, וגם איכא ס"ס, שמא כד' הרמב"ם דאין בישול אחר בישול גם בדבר לח. ואין להקשות מדברי מרן בסימן רנג ס"ד דמשמע להחמיר, שכבר חילק באגלי טל בין הדברים, ע' ביחוה דעת ח"ד עמו' קכז. ומיהו לכתחלה ראוי להחמיר כפשט דברי מרן בסי' רנג ס"ד, ושיח ס"ד, ומשום דסד"א לחומרא, ובפרט שאין אנו בקיאים איזה תבשיל לח הוי מצטמק ורע לו, ומה יפה לו].

סב מותר ליתן פשטידא [פת ממולא בחתיכות שומן או בשר, ואפוי ומבושל מערב שבת] כנגד האש, אפילו במקום שהיד סולדת בו, או על גבי פלאטה חשמלית, או גז מכוסה בפח, אף-על-פי שהשומן שבה שנקרש, חוזר ונימוח. ואין בזה איסור לא משום בישול ולא משום נולד. שדינו כתבשיל שרובו יבש שאין בו בישול אחר בישול. וגם להסוברים דלא מהני לילך אחר הרוב בבישול, כאן הולכים אחר תחלת הדבר, וכיון שתחלתו יבש, נחשב לדבר יבש שאין בו בישול אחר בישול. וכל-שכן שמותר ליתן קדרה שיש בה רוטב ושומן שנקרש על גבי קדרה שעל האש, שכאשר השומן נימוח אינו בעין ולא חשיב כנולד. ובלבד שיהיה רוב הקדרה ירקות עם בשר או דגים, ומיעוט המרק משמש את היבש, ולא ההיפך, שמכיון שהרוב דבר יבש מותר לחממם כנז'. והאשכנזים נהגו להחמיר בזה וחוששים לאיסור נולד, ואפילו בקדרה שהשומן מעורב עם המרק. ולדבריהם אסור אפילו להניחו בחמה שיהיה נמחה מאליו. ואם אין בפשטידא כל כך שומן, או שמעמידו כל כך בריחוק מקום מן החום שלא יהיה נימוח עד שיזוב לחוץ, אלא מעט ממנו יהיה נימוח בתוכו לבד, או אם השליך לחוץ השומן שעליו, מותר לחמם את הפשטידא לכולי עלמא. וכן מותר לכולי עלמא לחמם בשבת חתיכת בשר שמן, אף- על-פי שמקצתו זב, כיון שהוא דבר מועט. [ילקוט יוסף שבת ג' מהדורת תשס"ד עמוד תעו].

סג קדרה שיש בה תבשיל שהונחה על גבי קדרה הנמצאת על גבי אש מכוסה, והוציא את הקדרה התחתונה מעל האש, ורוצה להניח במקומה על האש את הקדרה העליונה, יש אומרים דחשיב כמניח על גבי האש לכתחלה, ואסור. ויש חולקים וסוברים שאם קיימים תנאי החזרה מותר ליתן את הקדרה התחתונה על גבי האש המכוסה. וכן עיקר. אולם אם התבשיל העליון לא נתבשל לגמרי, אסור להקל בזה. ותבשיל רותח מבושל כל צורכו המונח על מכסה הפח שעל הגז שלא מתחת לאש, מותר

להעבירו למקום שהאש בוערת. [ילקוט יוסף שבת ג' עמו' רכב].

סימן שיח - בישול אחר אפייה וקליה

סד כשם שאין בישול אחר בישול בתבשיל שרובו יבש, כך אין אפייה אחר אפייה, או בישול אחר אפייה, או בישול אחר קלייה, או בישול אחר טיגון, שכל שהדבר נעשה ראוי לאכילה לגמרי באיזה דרך, או באפייה או בקלייה וטיגון, שוב אין בזה בישול אם רובו יבש. והיינו שלא איכפת לו ממיעוט הרוטב ואין כוונתו לרוטב, והרוטב משמש את היבש. ומותר להניח בשבת פרוסות לחם או מצה על פלאטה חשמלית, כדי לחממן, ואין לחוש בזה לאיסור אפייה בשבת, ולא למכה בפטיש, שאין מכה בפטיש באוכלים. [שם עמ' רכג. שו"ת יביע אומר ח"ח חאו"ח סימן לה.].

סה יש אומרים שאסור להניח פרוסות לחם על גבי פלאטה חשמלית או גז מכוסה בפח או אזבסט כדי להקשות את הלחם ולעשותו לצנימים יבשים, משום דין מכה בפטיש. ויש מתירין וסוברים שאין דין מכה בפטיש באוכלין. וכן עיקר לדינא. וגם משום בישול אין לחוש בזה, שהרי אין אפייה אחר אפייה. ומכל מקום המחמיר על עצמו וחושש לסברת האומרים שיש בזה חיוב חטאת, תבא עליו ברכה. [ואם היה מחמם את המצה ביו"ט ואחזה בה האש, מותר לכבותה, שהוא כיבוי לצורך אוכל נפש ממש, ודמי לבישרא אגומרי]. [ילקוט יוסף שבת ג' עמוד רכד, ובמהדורת תשס"ד גם בעמוד תעג. ושם נתבאר בשם כמה פוסקים דאין איסור מכה בפטיש באוכלים. וראה עוד בזה בירחון קול תורה חשון תשס"ד עמוד ג', תשובה על דברי מי שחלק בדין זה. ועיין עוד בלוית חן עמוד ס'. ובשו"ת יביע אומר ח"ט סי' קח אות קסז. וח"י דף קו טור א'. בהערות לרב פעלים ח"א סי' טז].

סו וכן מותר ליתן פת במרק חם שהיד סולדת בו, ואפילו בכלי ראשון שאינו על האש, וכן מותר לטבל צנימים יבשים במרק כדי שיתרככו ויוכל לאכלם. ולכן מותר לערות מרק מכלי ראשון על פת יבשה, ומותר גם כן לערות מרק חם מכלי ראשון על שקדי מרק, וכן מותר לערות מים רותחים על קפה. ואמנם הרמ"א מחמיר וסבירא ליה שאין להתיר אלא עירוי מכלי שני, אבל המנהג של בני ספרד להקל כדעת מרן, שכן הוא דעת רוב הפוסקים. ומכל מקום אם אפשר טוב לעשות העירוי מכלי שני. [ילקוט יוסף שבת ג' עמ' רכו. ובמהדורת תשס"ד עמוד תעד].

סז מותר ליתן שקדי-מרק לתוך מרק רותח, אף לתוך כלי ראשון [שאינו על האש], דכשם שאין בישול אחר בישול ביבש, כך אין בישול אחר טיגון. ולכן מותר לערות מרק מכלי ראשון על פת יבשה, ומותר גם כן לערות מרק חם מכלי ראשון על שקדי מרק, וכן מותר לערות מים רותחים על קפה. והרמ"א מחמיר וסבירא ליה שאין להתיר אלא עירוי מכלי שני,

אבל המנהג של בני ספרד להקל כדעת מרן, שכן הוא דעת רוב הפוסקים. ומכל מקום אם אפשר טוב לעשות העירוי מכלי שני. ויש להתיר לערות בשבת מים רותחים על איטריות מטוגנות הנמכרות והיו ראויות לאכילה, שמאחר והאיטריות מטוגנות יפה בשמן וראויות לאכילה, אין בהם דין בישול. והוא הדין שמותר ליתנן בתוך מרק רותח של כלי ראשון לאחר שהעבירוהו מעל האש, שאין בישול אחר בישול, ולא אחר טיגון, שדין הטיגון כדין הבישול. [ילקו״י שבת ג׳ מהדורת תשס״ד עמ׳ תסא. שארית יוסף ח״ג עמ׳ תכז. ועיין ברמ״א סי׳ שיח ס״ד בשם הגהות מרדכי, שכל דבר שאין ראוי לאוכלו כלל בלא שרייה ברותחין, אסור לשרותו במים חמים דהוי גמר מלאכה. וכתב המג״א שם, שכן הדין בדבר מלוח שא״א לאוכלו בלא הדחה ברותחין, שאסור להדיחו בשבת שיש בו חיוב חטאת. וכתב במשנ״ב דהיינו דבר שראוי לאוכלו חי בלא בישול, רק שהוא יבש וקשה עד שאינו ראוי לאוכלו מחמת זה, וע״י הדחה ברותחין נעשה ראוי לאוכלו, דבזה אסור להדיחו בשבת. והיוצא מזה דלדידן דלא חיישינן לגמר מלאכה באוכלין, מותר לשפוך רותחין על האיטריות בשבת, ובפרט שהיה שלב שהיו ראויות לאכילה].

סח מותר ליתן מלח אף אם אינו מבושל, ואפילו לתוך כלי ראשון. והמחמיר במלח שאינו מבושל תבא עליו ברכה. וכל זה במלח שאינו מבושל, אבל במלח מבושל מותר ליתנו בכלי ראשון לאחר שהעבירוהו מעל האש, אף שהיד סולדת בו, ואין בזה משום בישול [דאין בישול אחר בישול, ובתר מעיקר אזלינן ולכן יש לחושבו כדבר יבש]. וכל זה בכלי ראשון שאינו על האש, אבל כלי ראשון הנמצא על האש, אסור ליתן לתוכו מלח. ואם עבר ונתן מלח לתוך התבשיל, אפילו בכלי ראשון הנמצא על האש, התבשיל מותר באכילה, דהמלח בטל לגבי המאכל. [ותבשיל הנמצא על הפלאטה אין בו משום מיחזי כמבשל]. ומלח שבזמנינו שעובר תהליך זיקוק, נחשב כמלח מבושל, ואין בישול אחר בישול בדבר יבש, ולכן אם בעת האכילה רואה שחסר מלח בתבשיל, מותר להוסיף עליו מלח, הן בתבשיל לח והן בתבשיל יבש וגוש, אף שהתבשיל חם בחום שהיד סולדת בו. [ילקו״י שבת ג׳ עמוד רכו. ומ״ש בהליכות עולם ח״ד עמ׳ נח להקל במלח מבושל, המעיין במקורות שם יראה דבמלח שאינו מבושל שייך לומר בו והמחמיר תע״ב, אבל במלח מבושל קיל טפי].

סט אסור ליתן פלפל טחון או כרכום ושאר מיני תבלין לכלי ראשון בשבת, אפילו לאחר שהסירו את הקדרה מעל האש. וכן אסור ליתן תבלין בקערה ולערות עליהן מכלי ראשון. אבל אם עירה תחלה מכלי ראשון לתוך כלי ריקן, מותר ליתן את התבלין לתוך הכלי שני, מפני שחום כלי שני אין בו כח לבשל התבלין, ואפילו אם היד סולדת בו. [ילקוט יוסף שבת ג׳ עמ׳ רכח].

ע הנוהגים להכין קומקום של מים חמים מערב-שבת, ובשבת כשרואים שהחמין הצטמק יותר מהראוי, מערין לתוכו מים חמים, יש למחות בידם ולהודיעם שאסור לעשות כן, כי המים החמים היוצאים מהכלי מתקררים מעט באויר, וחוזרים ומתחממים בתוך הקדרה שהיא כלי ראשון. ואף שרוטב מבושל כשחוזרים לחממו הוא מצטמק ורע לו, מכל מקום כאן הרי רצונו שהמים ימנעו מהיבש מלהצטמק, וניחא ליה בחימום המים, ולא איכפת לו במה שאחר כך יתאדו. וגם יש שכתבו

לחלק בין מים לרוטב, ועוד דהכא טעמא אחרינא, דפעמים שהאחד מהם אינו חם כל כך שהיד סולדת בו, וכשמערה המים החמים לתבשיל נמצא מבשל בשבת. ולכן אם רואה שהתבשיל מצטמק ומתייבש, יסירנו מעל האש, ויתן קדרה ריקנית על גבי האש, ויניח התבשיל על-גבי הקדרה. ויזהר שלא יניח הקדרה על גבי קרקע. [ילקו״י שבת כרך ג׳ עמוד רכט. יחוה דעת חלק ב׳ עמוד קכז בהערה].

עא אף העדות שנהגו בחוץ לארץ להקל בהוספת מים רותחים לתוך תבשיל שנצטמק בשבת, בארץ ישראל צריכים לנהוג כדעת מרן השלחן ערוך ולהחמיר בזה. ורק אם עירו את התבשיל לכלי שני, מותר להוסיף עליו מים. ואחינו האשכנזים נוהגים להקל לערות בשבת מים חמים שלא נצטננו לגמרי, לתוך תבשיל שנצטמק אף אם הוא נמצא על הפלאטה. אבל תבשיל הנמצא על האש, בלא הפסק טס של מתכת או אזבסט, גם לאשכנזים אסור ליצוק לתוכו מים רותחים. [ילקוט יוסף שבת כרך ג׳ עמוד רלא].

עב בן ישיבה ספרדי הלומד בישיבה של יוצאי אשכנז, שנודע לו שהוסיפו מים רותחים לתוך תבשיל שנצטמק בשבת, מותר לו לאכול מתבשיל זה בשבת, וכמבואר לעיל [דין הנאה ממעשה שבת סעיף נט]. אבל אם הספרדי רואה שהתבשיל נצטמק, אסור לו לומר לאשכנזי להוסיף לתוך התבשיל מים רותחים, דמאחר ודין זה אסור לספרדי לעשותו, אין לצוות לאחר לעשות כן בשבילו. [ילקו״י שבת כרך ג׳ עמוד רלא. ושם נתבאר לגבי תושב חו״ל שבא לארץ על מנת לחזור לחוץ לארץ, אם רשאי לומר לתושב ארץ ישראל ביום טוב שני של גלויות לעשות לו מלאכה, וראה במהדורת תשס״ד עמוד תסב, דשם נתבאר להקל בדבר, שלא גזרו אמירה באופן כזה שאומר לישראל אחר שהוא היתר גמור בשבילו, אחר שאצלו הוא חול גמור].

עג אסור ליתן בשבת עצמה תבשיל שאינו מבושל על גבי פלאטה שאינה פועלת, ואשר תפעל אחר איזה זמן על-ידי שעון שבת [שהוכן מערב שבת]. [ילקוט יוסף שבת כרך ג׳ עמוד רלא].

עד אסור ליתן קדירה שיש בתוכה תבשיל שלא נתבשל על גבי מקום האש, כדי שאחר כך יבוא הגוי וידליק את האש מתחת לקדירה, ואף אם אינו אומר לו בפירוש להדליק את הגז יש לאסור בזה. וכל שכן שאסור לומר לגוי להדליק אש ולחמם את התבשיל, אף במבושל כל צורכו, ואם עשה כן אסור לאכול מתבשיל זה בשבת אפילו צונן, עד הערב בכדי שיעשו. [אולם מותר לומר לגוי לתת תבשיל לח צונן על גבי פלאטה חשמלית דלוקה, וכדומה, דרק לומר לו לעשות מלאכה האסורה לכולי עלמא, אסור בשבת, וכגון לומר לו להדליק האש לחימום התבשיל, אבל לא באופן שהפוסקים נחלקו אם מותר לעשות דבר זה בשבת או לא]. [ילקוט יוסף שבת כרך ג׳ עמוד רלד].

עה יש אומרים שאסור ליתן בערב שבת תבשיל שלא נתבשל על גבי פלאטה חשמלית שאינה פועלת, ואשר תפעל מאליה בשבת על ידי שעון שבת, דאף שנותן התבשיל מערב שבת, יש לחוש שמא יבחוש בתבשיל בשבת בעת הפעלת הפלאטה על ידי השעון. ויש מתירין בזה, דסוף סוף

נתינת התבשיל נעשית מערב שבת. ואף שהעיקר כסברא אחרונה להקל בזה כשנותן התבשיל בערב שבת, מכל מקום המחמיר תע״ב. ותבשיל שרובו רוטב שנתבשל מערב שבת והצטנן, מותר ליתנו גם בעצם יום השבת על פלאטה של שבת כשהיא כבויה, ואחר שעה נדלקת מעצמה על ידי שעון שבת אוטומטי לחמם התבשיל בחום שהיד סולדת בו, שאין זה אלא גרמא, וחזי לצרף סברת הרמב״ם שאין בישול אחר בישול אף בדבר לח. ואין הבדל בין איסור הבערה לשאר מלאכות, שבכולם הדין כמו שאמרו בשבת (קכ:) לא תעשה כל מלאכה, עשייה הוא דאסור, הא גרמא שרי. ולדעת רבים מהפוסקים גרמא מותרת אפילו שלא במקום הפסד. וכן דעת כמה אחרונים. [ילקוט יוסף שבת כרך א׳ סימן רנג, ובשבת ג׳ עמוד רלה, ובמהדורת תשס״ד עמ׳ תסה. שוב יצא לאור שו״ת יביע אומר חלק י׳, ושם (סי׳ כו עמ׳ לט) כתב כדברינו כאן].

עו ביצה שעירו עליה מערב-שבת מים רותחים מכלי ראשון שהיה על האש, ונעשתה ביצה רכה, מותר לחזור ולערות עליה בשבת מים חמים מכלי ראשון שעל האש, כדי לחממה. מפני שאין בישול אחר בישול. ואף אם תתקשה יותר על ידי זה, מותר. אך הדבר ברור שיש להזהר שלא ליתן ביצה חיה [שלא עירו עליה רותחים מערב שבת] לתוך מים חמים שבכלי שני, אם המים חמים חום שהיד סולדת בו. וכל שכן בכלי ראשון אף שאינו על האש, שיש בזה חשש איסור סקילה. [ילקו״י שבת כרך ג׳ עמוד רלח. יחוה דעת חלק ג׳ סי׳ כב. הליכות עולם ח״ד עמוד מח].

עז ואם הביצה נתבשלה מערב-שבת, מותר לשרותה אפילו בכלי ראשון שאינו על האש, אף אם תתקשה יותר. ואין לחוש בזה משום בישול הביצה, שהרי כבר נתבשלה מערב שבת, וגם אין לחוש בזה לאיסור מכה בפטיש, שאין דין מכה בפטיש באוכלין. [ילקוט יוסף שבת כרך ג׳ עמוד רלט].

סימן שיח סעיף ה - עשיית קפה בשבת

עח כבר פשט המנהג להקל לערות בשבת מים רותחים [מהברז של המיחם הנמצא על הפלאטה או על האש, או מיחם חשמלי] על קפה או נס-קפה שבתוך הכוס. שמאחר ואבקת הקפה קלויה [ובקפה נמס הקפה מבושל], אין בישול אחר קלייה, דסוף סוף אבקת הקפה ראויה לאכילה בתערובת סוכר, וכבר הוכשרה לאכילה, ולכן אין בה יותר משום בישול. ויש מחמירים לערות את המים לתוך כיס ריקן, ואחר-כך ליתן לתוכו את אבקת הקפה, דכלי שני אינו מבשל, ותבא עליהם ברכת טוב. [ובקפה-נמס ובסוכר, יש להקל גם לאשכנזים. [ילקו״י שבת ג׳ עמו׳ רלט, ועמו׳ תעא]

סימן שיח - עוד מדיני בישול

עט הלוקח קומקום מים מעל הפלאטה, ונטפו איזה טיפות על הפלאטה, או שהרים את מכסה התבשיל ונטפו טיפות על הפלאטה, אין זה נחשב כמעשה עבירה, שהרי אינו מתכוין לבשל את אותן טיפות, וגם חשיב כמתעסק בעלמא. ויש לצרף כאן את סברת האומרים שאין בישול אחר בישול גם בדבר לח, וכן את סברת האומרים שאין איסור בישול בשבת בחצי שיעור. ומכל מקום מאחר שיש אומרים דמתעסק חשיב מעשה עבירה, לכן מהיות טוב נכון ליתן פדיון תענית לצדקה, [שיעור שיווי ארוחות היום], ויקבע יותר עיתים לתורה. [ילקוט יוסף שם עמ' רמד].

פ מותר ליתן סוכר בתוך הכוס ולערות עליו מים חמים מכלי ראשון, אף על פי שהיד סולדת בו, מפני שהסוכר הוא מבושל מקודם, ואין בישול אחר בישול. וכן פשט המנהג להתיר, ויש להם על מה שיסמוכו. ואפילו לפי דברי הרב זרע אמת שאין מבשלים את הסוכר, אלא הוא כעין אפיה, העיקר להלכה כדעת מרן שאין בישול אחר אפיה. ויש חוששים לומר דכיון שהסוכר נהפך מיד לדבר לח, יש בו משום בישול אחר בישול, ולכן יש נוהגים להחמיר ליתן את הסוכר לתוך הכוס לאחר שעירה לתוכו מים רותחים, דהוה ליה ככלי שני שאינו מבשל לכולי עלמא, אף שהדבר נהפך להיות דבר לח. ואף שהעיקר להקל בזה, דאנו הולכים אחר תחלה, והסוכר דינו כדבר יבש, מכל מקום מאחר ואין בדבר כל פסידא ושום טורח, לכן המחמיר על עצמו לתת את הסוכר לתוך מים בכלי שני, תבוא עליו ברכה. [ילקוט יוסף שבת כרך ג' עמוד רמד]. ומותר לרסק הסוכר בשבת על ידי כפית, ואין בזה חשש, ואף לכתחלה מותר לעשות כן. [יביע אומר חלק י' חאו"ח סימן כג עמוד לה].

פא מותר לכסות בשבת קדרה שיש בה עצמות אף אם העצמות לא נתבשלו לגמרי. אבל אם מתכוין בעת הכיסוי לגמור את בישול המוח שבתוך העצמות, או שדרכו לאכול את העצמות, אין להקל. [ילקו"י שבת כרך ג עמוד רמו].

פב קדרה שיש בה תבשיל חם ועומדת על האש או על הפלאטה, והוציא את המכסה כדי לראות אם התבשיל נתבשל או לא, ונתברר שהתבשיל עדיין לא נתבשל כל צרכו, אסור לחזור ולכסות את הקדרה בשבת, מפני שממהר את בישולו. [ילקו"י שבת כרך ג עמוד רמז].

פג אם עבר והחזיר את המכסה, אם התבשיל היה מבושל כמאכל בן דרוסאי [שראוי לאכול מהתבשיל על-ידי הדחק], אין לאסור לאכול מהתבשיל בשבת. אבל אם התבשיל עדיין לא הגיע למאכל בן דרוסאי, נראה להחמיר שלא לאכול מתבשיל זה, שמאחר ומעשה הכיסוי מיהר את

בישולו, חשיב כמבשל בשבת שאסור ליהנות מאותו תבשיל על פי המבואר בשלחן ערוך ריש סימן שיח. אבל תבשיל שנתבשל כל צרכו, אם הסיר ממנו את המכסה, מותר לחזור ולכסותו אף אם גורם שהתבשיל יצטמק, וצימוקו יהיה יפה לו. שהרי מצינו שהתירו להחזיר תבשיל על האש, ובתבשיל לח וכשקיימים תנאי החזרה, אף שמן הסתם התבשיל יצטמק ויפה לו. [ילקוט יוסף שבת כרך ג' עמוד רמז].

פד תבשיל שלא נתבשל כל צורכו הנמצא על גבי פח או אזבסט שעל האש, אסור לקרבו למקום חם יותר שימהר את בישולו, אף אם התבשיל רותח, או שהוא יבש. ואם עבר וקירב את התבשיל לאמצע אל מקום חם יותר, דינו כמבואר בסעיף הנ"ל. [ילקוט יוסף שבת כרך ג' עמ' רמח].

פה כלי ראשון שהיו בתוכו מים חמים, והסירוהו מעל האש והוציאו ממנו את כל המים החמים, מותר ליתן לתוך הכלי הריקן מים צוננים כדי להפשירן. אבל אם נותן מים מועטים כל כך לתוך המיחם הריקן, ומים אלה יכולים להגיע לחום שהיד סולדת בו, יש לאסור. [ילקוט יוסף שבת כרך ג' עמוד רמט].

פו תבשיל לח רותח שהיה מונח על גבי אש מכוסה בפח או באזבסט, והאש כבתה בשבת, יש אומרים שאסור להעביר את התבשיל לכירה אחרת, אף אם התבשיל מבושל כל צורכו, דחשיב כנתינה על גבי כירה לכתחלה. ויש מתירים להעביר מכירה לכירה, אפילו מכירה שהבלה מועט לכירה שהבלה מרובה. והעיקר כסברא זו, ובפרט להעביר מפלאטה לפלאטה אחרת. ואם התבשיל נעשה פושר, אין להעבירו לפלאטה אחרת, שיש בישול אחר בישול בלח. ומותר לסגור את ברז הגז אחר שהלהבה כבתה, ואם אפשר יעשה כן בשינוי. [ילקו"י שבת ג' עמוד רמט]

פז אף על פי שעירוי מכלי ראשון דינו ככלי ראשון, מכל מקום המצקת שהיא הכף ששואבים בה מרק מכלי ראשון ונותנים לתוך הקערה, דינה ככלי שני. אבל אם שהתה המצקת בתוך הסיר עד שעלו הרתיחות בתוכה, יש לה דין כלי ראשון. ואסור ליתן לתוכה דבר שיש בו משום בישול, והמחמיר במצקת בכל גוונא תבא עליו ברכה. [ילקו"י שבת ג' עמוד רמט, ועמוד תפב].

פח אסור לכבוש כבשים בשבת, שהכובש הרי הוא כמבשל. ולפיכך אסור למלוח חתיכות צנון ד' או ה' חתיכות ביחד, מפני שנראה ככובש בשבת. אבל מטבל כל אחת לבדה ואוכלה. אולם מותר להחזיר ירקות שנכבשו במי מלח, כגון מלפפונים, לתוך מי מלח או חומץ בשבת, דאין כבישה אחר כבישה. ואם הירקות עדיין לא נגמרה כבישתן כראוי, נכון להחמיר שלא להחזירם למקומם בצנצנת שיש בה מי מלח או חומץ, כיון שלא נכבשו כל צורכם. [ילקוט יוסף שבת כרך ג' עמוד רנ].

פט מותר ליתן צימוקים ואפרסקים בשבת בתוך המים שבכלי, כדי לעשות משקה, ולשתותו באותו יום. ואין איסור בזה משום כובש כבשים, וגם אין איסור בזה משום סחיטה. [הליכות עולם ח״ד עמוד קד]. ומכל מקום יש להזהר שכאשר יריק את מי הצימוקים לכלי אחר יערה אותם בנחת, וכאשר מתחילים לירד ניצוצות קטנים יפסיק ויניחם עם השמרים, שאם לא יעשה כן הניצוצות מוכיחים שהוא בורר. [יביע אומר חלק י׳ דף קד טור ב׳].

צ פרי משמש שנתייבש מאד ואי אפשר לאוכלו כלל בלי שריה במים, יש אוסרים לשרותו אפילו במים צוננים משום דהוי כתולדת מכה בפטיש, דמשוי ליה אוכלא. ויש חולקים ואומרים, שאין דין מכה בפטיש באוכלים. ומכל מקום אם עושה על מנת לאכול לאלתר, שפיר דמי לשרותו אפילו לכתחלה. וכן עיקר. [ילקוט יוסף שבת כרך ג׳ עמ׳ תצד, הליכות עולם ח״ד פר׳ יתרו].

צא מותר לתת בערב שבת שקית מלאה אורז ובשר בתוך קדרת החמין, ואין לחוש בזה לאיסור הטמנה בדבר המוסיף הבל, ובפרט שאין השקית נעשית להטמנה, אלא כדי שלא יתערב מה שבתוכה עם החמין. [ילקוט יוסף שבת כרך ג׳ עמוד תפד, הליכות עולם חלק ד׳ עמוד נג].

סימן שיט - הלכות בורר

א היו לפניו אוכל ופסולת מעורבים, אסור לו לברור בשבת את הפסולת מתוך האוכל, אפילו אם עושה כן בידו אחת, ואפילו אם עושה כן על דעת לאכול לאלתר. ואם בירר פסולת מתוך אוכל חייב. [ילקו״י שבת כרך ג עמוד רנא].

ב הבורר פסולת מתוך אוכל בשבת, אפילו אם לא בירר את כל הפסולת מהאוכל אלא רק חלק מהפסולת, חייב. וכן הבורר אוכל מתוך פסולת שלא על מנת לאכול לאלתר, חייב. [ילקו״י שבת כרך ג׳ עמוד רנד. והטעם שאין אנו אומרים הואיל ואי בעי היה בורר לאלתר, ראה בשו״ת יביע אומר חלק י׳ בהערות לרב פעלים חלק א׳ סימן יב].

ג גם אם האוכל מרובה על הפסולת שיותר קל לברור את הפסולת מן האוכל, אף-על- פי-כן אסור לברור את הפסולת מן האוכל. [ילקו״י שבת כרך ג עמוד רנה].

ד וכן הבורר בשבת בנפה או בכברה, אפילו אוכל מתוך פסולת, ואפילו על דעת לאכול לאלתר חייב. וכן הבורר בידו אוכל מתוך פסולת על דעת להניח חייב. ונמצינו למדים שאין היתר לברור בשבת אלא בהצטרף שלשה תנאים יחד, שהם: א. שיברור אוכל מתוך פסולת, ולא להיפך. ב. שיברור על דעת לאכול לאלתר. ג. שיברור ביד ולא בכלי. [כגון נפה וכברה או קנון ותמחוי], שבתנאים אלה הדבר נחשב כדרך אכילה, ואין זו דרך ברירה. [ילקו"י שבת ג' עמוד רנו].

ה גם אם היתה כמות הפסולת מרובה על האוכל, ויש טירחא בברירת האוכל מן הפסולת, אפילו הכי חייב לברור בשבת את האוכל מן הפסולת בידו על דעת לאכול לאלתר, ולא לברור את הפסולת מהאוכל. וכל שכן שמותר לטלטל תערובת זו, ואין תערובת זו מוקצה בשבת. [ילקוט יוסף שבת כרך ג' עמוד רנו].

ו גם אם הפסולת היא גסה והאוכל דק, ואם יברור האוכל מתוך הפסולת לאלתר יהיה לו טורח יותר, אפילו הכי צריך לברור בשבת את האוכל מתוך הפסולת לאלתר, ולא להיפך. ומיהו על-ידי גוי מותר לברור פסולת מתוך אוכל לאלתר בכל אופן. [שמאחר ויש מי שמתיר לברור פסולת מתוך אוכל לאלתר אף על-ידי ישראל, על-ידי גוי מותר, אף שההלכה נפסקה שעל- ידי ישראל יש בזה חיוב חטאת]. [ילקו"י שבת כרך ג' עמוד רס].

ז הבורר בשבת אוכל מתוך פסולת אפילו לאלתר בקנון או בתמחוי פטור מחטאת כיון שהוא דרך שינוי, אבל אסור מדברי סופרים. וקנון הוא כלי שעשוי כעין משפך, רחב מלאחריו וצר מלפניו, והבורר בו קטנית, נותן את הקטנית במקום הרחב ומנענעו, והקטנית שהוא עגלגל מתגלגל ויורד דרך פיו הצר, והפסולת נשארת בכלי. [ילקו"י שבת ג עמוד רסא].

ח מותר לאכול בשבת במזלג או בכף, ולקחת אוכל מתוך פסולת, על דעת לאכול לאלתר, שאף על פי שהבורר אוכל מתוך פסולת על ידי נפה וכברה חייב, וכן הבורר על ידי קנון ותמחוי אסור, מכל מקום כף ומזלג אינם כלים העומדים לברירה, אלא דרך בני אדם לאכול על ידי כף או מזלג, נחשב כיד אריכתא שלו, ולאו דרך ברירה הוא, אלא דרך אכילה. הילכך מותר לברור בהם אוכל מתוך פסולת לאכול לאלתר. [ילקו"י שבת כרך ג עמוד רסא].

ט איזהו בורר "לאלתר" שמותר? אם היה יושב בתוך הסעודה, מותר לברור לצורך אותה סעודה, אפילו נמשכת סעודתו שלש שעות או יותר. אבל לא יברור קודם ברכת המזון כדי לאוכלו אחר ברכת המזון, כיון שברכת המזון נחשבת סילוק ועקירת שלחן. ואם הוא בורר סמוך לסעודה, מותר לברור לצורך כל אותה הסעודה קודם הסעודה, כיון שמיסב לסעוד סמוך ממש לברירתו. ויש אומרים שהוא שיעור כשעה קודם הסעודה, ויש אומרים שהוא כשיעור חצי שעה קודם הסעודה,

והנכון לדינא שיברור סמוך לסעודה ממש. ולכן אין לאנשי הבית לעשות מעשה לברור אלא לאחר צאתם של בעל הבית והנלוים אליו מבית הכנסת. [ילקו״י שבת כרך ג עמוד רסה, ועמוד תפו. הליכות עולם חלק ד׳ עמוד עה].

י מי שאינו יושב בסעודה, וכגון שאוכל פירות דרך עראי, אין לו לברור [אוכל מתוך פסולת] אלא על דעת לאכול לאלתר. והוא כדי שיאכל את מה שבורר תוך שעה מעת ברירתו. [ילקוט יוסף שבת כרך ג׳ עמוד רסח].

יא הבורר בשבת אוכל מתוך פסולת על מנת להניח לאחר זמן דקיימא לן דחייב, יש אומרים שאם יאכל את מה שבירר לאלתר, יתקן בכך את האיסור, דנתברר עתה דמה שבירר היה לאלתר. ויש חולקים ואומרים שאינו נפטר מחיובו אף אם לבסוף יאכל מיד את האוכל שבירר עתה, דאחר שבירר על דעת לאכול לאחר זמן, וכבר נעשתה המלאכה ונתחייב, לא יתקן מאומה במה שיאכל עתה את מה שבירר. ולדינא טוב ונכון לאכול לאלתר את מה שבירר, דשמא יתקן את האיסור במה שיאכל לאלתר. [ואין בזה איסור הנאה ממעשה שבת, ואף למ״ש בהליכות עולם דטוב להחמיר שלא ליהנות ממלאכת בורר בשבת, כאן יודה שיאכל מהתבשיל, דשמא מתקן איסור תורה]. [ילקו״י שם עמ׳ רסט].

יב וכן אם בירר בידו אוכל מתוך פסולת על דעת לאכול לאלתר, ונמלך ולא אכלו לאלתר, יש אומרים שאינו עובר על איסור בורר, שהרי בעת הברירה היתה מחשבתו להיתר, והולכים אחר מחשבתו בעת עשיית המלאכה. ויש חולקים, ולכן יש ליזהר שלא לבוא לידי זה. [ילקוט יוסף שבת כרך ג׳ עמוד רעב].

יג אבל אם ברר אוכל מתוך פסולת בידו על מנת לאכול לאלתר, [הוא או אחרים], ואכל ונשאר ממנו לסעודה אחרת, אין בכך כלום, הואיל ומחשבתו היתה להיתר, ומלאכת מחשבת אסרה תורה. ובלבד שלא יערים לברור יותר ממה שצריך לו. [ילקוט יוסף שבת כרך ג׳ עמוד רעב].

יד מי שהיו לפניו תערובת של בוטנים עם קליפותיהם, וכדומה, ומשך ידו בשבת כדי ליקח מהאוכל, ובטעות עלתה בידו הפסולת, לא חשיב כבורר פסולת מתוך האוכל, שהרי לא נתכוין לברור הפסולת מהאוכל. [ילקוט יוסף שבת כרך ג׳ עמוד רעד].

טו הבורר בשבת באיסור, וכגון שעבר ובירר אוכל מתוך פסולת על מנת להניח, ולאוכלו שלא לאלתר, או שבירר פסולת מתוך אוכל [אפילו לאלתר], יש אומרים שדינו כדין המבשל בשבת, שאם עשה כן בשוגג אסור לאכול את מה שבירר בו ביום, ולערב מותר לאוכלו מיד עם צאת השבת. ואם עשה כן במזיד אסור לו לעולם, ולאחרים מותר במוצאי שבת מיד. ויש שכתבו לחלק בין איסור בורר לאיסור בישול, דבורר מאחר שלא נעשה שינוי בגוף הדבר, אינו דומה למבשל בשבת שגוף הדבר נשתנה מכמות-

שהיה. ועוד, שזו הנאה מועטת, ועוד, שהרי היה יכול לברור בדרך של היתר על פי המבואר לעיל, מה שאין כן בבישול דלא שייך בישול בהיתר. [אלא אם כן בישול בחמה שאינו דרך בישול]. לכן לדעתם אין לאסור בדיעבד לאכול את מה שבירר מדין הנאה ממעשה שבת. ולדינא, אם עבר ובירר בשבת פסולת מאוכל כדי לאכול לאלתר, בדיעבד מותר לו לאכול ממה שברר, כיון שיש מתירים אף לכתחלה. ואם בירר אוכל מתוך פסולת שלא על דעת לאוכלו לאלתר, מעיקר הדין מותר לאכול ממאכל זה בשבת, מאחר שיכל לברור בדרך היתר. [ואיכא ספק ספיקא כמו שנתבאר בילקו״י שבת כרך ג׳ עמוד קב]. אך בזה היכא דאפשר נכון להחמיר, דסברא זו אינה אלא לר״ת, ולא קיימא לן הכי כמבואר בש״ע (סי׳ שכה ס״י). ואם כשנודע לו האיסור חזר ועירב הפסולת, מותר לו לאכול ממה שבירר אפילו בשבת עצמה. שהרי לא נהנה כלום ממלאכת השבת במעשה הברירה, ולא אהנו מעשיו. [הנה בלוית חן סי׳ נא צידד להקל בבורר בכל אופן. ובילקו״י שבת ג׳ עמו׳ יג, ועמוד רעד, ועמוד תפז, כתבנו להקל משום ס״ס, דמה שאסר מרן בסי׳ שכה אינו בגוונא דידן, ובצירוף סברת הפמ״ג הוי ספק ספיקא להקל במילתא דרבנן. אלא שבשו״ת יביע אומר ח״י חאו״ח (סי׳ נה אות יג דף קב טור ב׳). ובהליכות עולם ח״ד עמוד עח, משמע דנכון להחמיר בזה. ונראה שהוא דרך חומרא ולא מעיקר הדין, וכמו שביארנו].

סימן שיט - ברירה בשני מיני אוכלים

טז הביאו לפניו בשבת שני מיני אוכלים מעורבים, כגון אורז ואפונה המעורבים, או גרעינים ובוטנים מעורבים, והוא חפץ באחד מהם, אותו מאכל שחפץ בו עתה, נחשב לאוכל, והמאכל השני שאינו חפץ בו עתה נחשב לפסולת, ולכן יש לו לברור האוכל שרוצה בו עתה על דעת לאוכלו לאלתר. ולא יברור המין שאינו חפץ בו, שיש אומרים שאם יעשה כן יהיה חייב מן התורה משום בורר. ואף שיש אומרים שבשני מיני אוכלים מותר לברור אף את המין שאינו חפץ בו עתה ולאכול את מה שנשאר בקערה שלפניו, מכל מקום מאחר והוא ספק איסור תורה אין להקל בזה. [ילקו״י שבת כרך ג׳ עמוד רעו].

יז שני מיני אוכלים המעורבים זה עם זה, ורוצה לאכול משניהם לאחר זמן, ובורר כל מין לבדו, יש אומרים שאין בזה דין בורר, דהי אוכל והי פסולת. ויש אומרים שחייב חטאת. [ילקוט יוסף שבת כרך ג׳ עמוד רעז. וראה בתוספתא פי״ז משבת ה״ו, ״נתערבו לו פירות בפירות וכו׳ בדק אלו בפני עצמן ואלו בפני עצמן וכו׳ חייב״. ומשמע שגם בגוונא שאין צריך לאף אחד מהמינים, הוי בורר. ובפמ״ג הסתפק בזה. אך בביאור הלכה ר״ס שיט כתב דחייב, והתוספתא הנז׳ מסייעת לדבריו].

יח הביאו לפניו בשבת שני מיני אוכלים מעורבים, ועבר ובירר את האוכל שחפץ בו כדי להניח, יש אומרים דאינו חייב אלא אם כן בירר בשחרית כדי לאכול בבין הערבים. ויש אומרים דאף שלא עשה כן

משחרית לבין הערבים, כל שלא בירר לצורך לאלתר חייב. [ילקוט יוסף שבת כרך ג' סימן שיט עמוד רעח].

יט ולפיכך אם מעורב בצלחת עצמות אף שיש בהם מוח, ורגיל למצוץ המוח שבהם, אם אינו חפץ בהם עתה, אסור להסירן מהצלחת. ואם הוא בשעת האכילה וכדי לאכול את הבשר צריך לסלק את העצמות כדי שלא יכנסו לפיו, יש להקל כמו שיתבאר להלן גבי עצמות דגים. [ילקוט יוסף שבת כרך ג' עמוד רפ].

כ וכן סלט ירקות שמעורב בו בצל, ואינו חפץ לאכול את הבצל, לא יסיר את הבצל מהסלט, אפילו סמוך לסעודה, דמאחר שאינו רוצה בבצל נחשב אצלו כפסולת, ונמצא שבורר פסולת מתוך אוכל, ולכן יקח את הירקות וישאיר את הבצל בצלחת. [ילקו"י שבת כרך ג' עמוד רפ]

כא ומכל מקום אם מסובים עמו אחרים הרוצים לאכול מאותו מין שאינו חפץ בו עתה, מותר לברור מין זה כדי ליתן להם שיאכלוהו לאלתר, שמאחר שבשבילם מין זה נקרא אוכל חשיב כבורר אוכל לאלתר. [ילקו"י שבת כרך ג' עמוד רפא]

כב אף-על-פי שהבורר אוכל מתוך אוכל בשבת צריך לברור את האוכל שחפץ בו עתה, ולא להיפך, מכל מקום אם הכל מין אחד אלא שיש בו גדולים וקטנים, מותר לברור כרצונו מה שנוח וקל לו לברור, בין מה שרוצה לאכול עתה בין מה שרוצה להניח לאחר זמן ואין בזה דין בורר כלל. [ילקוט יוסף שבת כרך ג' עמוד רפב].

כג אולם שני מיני דגים נחשבים כשני מיני אוכלים, אף-על-פי שהן חתיכות גדולות וכל אחת ניכרת בפני עצמה. ולכן אסור לברור מין אחד מחבירו אלא יקח אותו מין שרוצה לאכול ויאכלנו לאלתר. [ילקו"י שבת כרך ג' עמוד רפד].

כד וכן אם יש בהם חתיכות בשר שנקדחו בטיגון, או נצלו באש, וישנם כאלה שנתבשלו, אפילו במין אחד שייך ברירה, ויברור מה שנחוץ לו לאכול לאלתר בלבד. [ילקו"י שבת ג' עמו' רפד].

כה פרי שאסור באכילה ומותר בהנאה [שאינו מוקצה] שנתערב בפירות אחרים המותרים באכילה, יש אומרים שמותר לברור בשבת את הפרי האסור באכילה מתוך שאר הפירות, ודינו כבורר במין אחד שמותר. ויש אומרים שאין לברור בשבת את הפרי מתוך שאר הפירות, דאף על פי שאין בורר במין אחד, מכל מקום ברירת דבר האסור באכילה מתוך פירות אחרים, חשיבא כבורר בב' מינים. [ילקוט יוסף שבת כרך ג' עמוד רפד].

כו וכן פירות החלוקים בטעמם, כגון שזיפים שיש בהם חמוצים, ויש בהם מתוקים, וכל כיו״ב, יש לברור מה שרוצה לאכול תיכף בלבד. [ילקו״י שבת כרך ג׳ עמוד רפד]

סימן שיט - ברירה במשקין

כז ביצים קשות המונחים על פני התבשיל, וניכרים בפני עצמן, מותר להוציאן מהתבשיל, ואין בזה איסור בורר, אחר שאין זה נחשב כתערובת, והאי לחודא קאי והאי לחודא קאי.

כח וכן מותר להוציא בשבת את השקית תה שהונחה בכוס מים חמים, כלי שלישי, ואין לחוש בזה לאיסור בורר. [ילקוט יוסף שבת כרך ג׳ עמוד רפו]

כט אם נפל זבוב או יתוש לתוך כוס של יין או של מים, מעיקר הדין מותר להוציאם בשבת ביד או בכף כדי לזורקם, ואפילו בלי משקה כלל, ואין בזה חשש איסור בורר, שאין ברירה בלח. [והיינו בדבר גוש הנמצא בתוך דבר לח וניכר בפני עצמו, אבל אין הכוונה שבכל דבר לח אין ברירה]. ומהיות טוב נכון להחמיר ולהסירם יחד עם מעט מהמשקה, או שיעשה כן על-ידי הטיית הכוס לצד ושפיכת מעט משקה עם הזבוב. [ילקו״י שבת ג עמוד רפז]

ל מותר לנשוף בשבת על זבוב הנמצא במשקה כדי לקרבו לצדי הכוס, כדי שיוכל לשפוך קצת מן המשקה יחד עם הזבוב. [ילקו״י שבת כרך ג עמוד רפט]

לא בורות שיש בהם מים ומצויים בהם תולעים, ורוצה לסנן את המים בשבת, הנכון הוא ליתן בגד על פי הכלי ששותה ממנו, ולשתות, [ויש לייחד בגד נקי מיוחד לזה כדי להינצל מאיסור כיבוס הבגד]. דבאופן כזה לכולי עלמא שרי. [ילקוט יוסף שבת כרך ג׳ עמוד רפט].

לב מסננת המותקנת על פי הברז, אין צריך להורידה מהברז מערב-שבת, ומותר להשתמש בה בשבת, דכיון שהמים שבברזים שלנו הם צלולים ונקיים וראויים לשתיה כמות-שהן, ואין המסננת באה אלא לתוספת נקיות, לפיכך אין לחוש בזה לאיסור בורר. ויש להקל בזה אף אם מקפיד שלא לשתות בלא הסינון. [ילקו״י שבת כרך ג עמוד רצב]

לג מה שמצוי כיום שכאשר יש קלקול בצינורות המים, נכנס לשם עפר רב שיש הכרח להשתמש במסננת דקה, יש אומרים שצריך להכין מים מערב שבת לשתיה. ומכל מקום לרחיצת ידיו או הכלים אין צריך להכין

מים מערב שבת, שהרי אין מקפידים על זה כל כך. [ילקוט יוסף שבת כרך ג' עמוד רצב].

לד מותר להשתמש בשבת בכיור מטבח שיש בו מסננת, או משולש הניתן בכיור שנותנים בו פסולת, ואין בזה איסור בורר. [ילקו"י שבת כרך ג עמוד רצג]

לה השותה בשבת כוס מים או שאר משקים, מותר לו לשפוך מעט מהכוס קודם ששותה, [מפני מים הרעים, ששתה מהם שד, וזו תקנתן, או ששורה עליהם רוח רעה, כמבואר בגמרא חולין], ואינו חשיב כבורר פסולת מתוך אוכל. [ילקו"י שבת כרך ג עמוד רצג]

סימן שיט - דין הבורר לצורך אחרים

לו מותר לברור בשבת אוכל מתוך פסולת בידו לאלתר לצורך אחרים, ואף-על פי שאינו אוכל עמהם. ולכן מי שעובד בישיבה וצריך להכין סעודה שלישית לבני הישיבה, ופעמים שהדבר כרוך בברירת אוכל מתוך פסולת, מותר לו לברור סמוך לסעודה באופן המבואר בסעיף ט'. וכן מותר לברור גם לצורך אחרים העומדים לסעוד תיכף, סמוך לסעודתם, אפילו אינו סועד עמהם. [ילקוט יוסף שבת כרך ג' עמוד רצו].

לז הבורר כלי כדי להשאילו לחבירו, והלה ישתמש בו לאחר זמן, חשיב כבורר לאלתר, כיון שעבור הנותן התשמיש הוא נתינת הכלי לחבירו, ובזה גמר המשאיל את שימושו בכלי זה, והרי הוא נחשב לאלתר. [ילקו"י שבת כרך ג עמוד רצז בהערה]

לח ומכל מקום נראה שיש להחמיר שלא לברור יותר מהשיעור שיאכלו לאלתר. ולכן אם באו אליו אורחים בשבת, והוא בורר ומניח לפניהם אוכל מתוך פסולת, לא יברור להם קערה מלאה, כשיודע שהם לא יטעמו אלא קצת ממנה, שנמצא שמה שנשאר בקערה נברר שלא לאלתר. אלא יעשה לפי השערתו מה שראוי לאורחים לאכילה, ולא יותר. ואפילו הוא עושה כן למלאת הצלחת לכבוד האורחים יש להחמיר. ואף שיש אומרים דכיון שבורר לצורך אורחים כדי לכבדן מיקרי לאלתר, מכל מקום מאחר שהוא ספק איסור תורה, יש להחמיר בזה. [ילקו"י שבת ג עמ' רצז. הליכות עולם ח"ד. יביע אומר ח"י דף קב טור ב'].

לט הבורר בשבת כדי להאכיל בהמה או עוף, מותר לברור את הפסולת הראויה לבהמה ולעוף מתוך האוכל, כדי לתת להם שיאכלו לאלתר. מפני שהפסולת שהוא רוצה בה עתה נחשבת לאוכל והרי הוא כבורר אוכל מתוך פסולת. ויש אומרים שיש לעשות כן בצינעא, מפני מראית העין, פן

יחשדוהו שהוא בורר פסולת מתוך אוכל שאסור אפילו על דעת לאכול לאלתר, אלא-אם-כן בורר הפסולת ונותנה מיד בסל המיוחד למאכל בהמה שאז אין לחוש מפני מראית העין. אולם אנו אין לנו להוסיף גזירות מדעתינו אחר חתימת הש״ס, ורשאי לברור כדרכו. [ילקוט יוסף שבת ג׳ עמוד רצט, ועמוד תצא].

סימן שיט - עניני ברירה שבתוך הסעודה

מ מותר לברור בשבת את העצמות הדקים שבתוך הדגים, כדרך אכילתו, ואינו נחשב כבורר פסולת מתוך אוכל. ורק העצמות שנפרדו מן הדגים או מן הבשר, שבתוך הצלחת, לא יבררם לסלקם לצד, אלא ישאירם בצלחת. ואם אי אפשר לו לאכול כשיש בצלחת תערובת העצמות, מותר לסלקן לצד. [ילקוט יוסף שבת כרך ג עמוד ש, ועמוד תפט]

מא מותר לברור בשבת סמוך לאכילתו העצמות הדקים שבתוך הדגים (קרפיונים), שכן דרך אכילתו, ואינו נחשב כבורר פסולת מתוך אוכל. ורק עצמות שנפרדו מן הדגים או מן הבשר, שבתוך הצלחת, לא יבררם לסלקם משם. [ילקו״י שבת כרך ג עמוד שא].

מב מותר לתלוש בשבת את הנוצות הדקים שנשתיירו בכנף העוף לאחר הבישול, בדרך אכילתו, ואין בזה משום בורר פסולת מתוך אוכל. [וגם אין לחוש בזה לאיסור גוזז, דכיון שהוא אחר בישול אין דרך גזיזה בכך]. [ילקו״י שבת כרך ג׳ עמוד שב, ע״פ המבואר ביביע אומר חלק ה׳ סימן לד. וראה תשובה על דברי החולקים בזה בירחון קול תורה תמוז תשס״ג עמוד י׳].

מג מותר להסיר בשבת את העור מהעוף לצורך אכילת העוף לאלתר, ואין בזה איסור בורר פסולת מתוך אוכל. [ילקו״י שבת כרך ג׳ עמוד דש].

מד מותר להוציא בשבת חתיכות בשר או ירקות הניכרות בפני עצמן ומונחות בתוך מרק, וכן דגים מהרוטב, אף שמוציאם על מנת להניחם. אך חתיכות קטנות של אוכל שיש קצת טורח בהסרתם מפני קטנותם, נחשבות כמעורבים עם המרק ויש לחוש דשמא יש בהם איסור בורר. ולכן יקח מעט מרק עם החתיכות, כמבואר לעיל גבי זבוב שנפל למשקה. [ילקו״י שבת ג׳ עמוד שה].

מה יש מי שאומר שמותר להוציא חתיכות בשר וכדומה מקדרת החמין במצקת המיועדת להוציא את התבשיל, ויש בה חורים, אף שהנוזלים מסתננים דרך החורים, אם עושה כן לצורך אכילה לאלתר, ואין בזה איסור בורר. ובפרט שאין זה כלי המיועד לברירה בלבד, אלא גם לקחת

ממנו מהתבשיל. וכל שאינו מתכוין לברור אלא להוציא את המאכל, אף שהוא פסיק רישיה שיברור את המאכל, הוה ליה פסיק רישיה באיסור דרבנן [כי שמא יש למצקת עם רשת דין קנון ותמחוי] דלא איכפת ליה, דמותר. והמחמיר תבא עליו ברכה. ויש מצקת שכולה עשויה מרשת והיא עשויה לשם ברירה מהתבשיל, ובזה ראוי להחמיר. ומותר להזיז ולסלק את האוכל הנמצא בחלק העליון של הקדרה, כדי להגיע לחתיכות הנמצאות בתחתית הקדרה. [ילקוט יוסף שבת ג' עמ' שו].

מו מילחיה שיש בה גרגירי אורז שנועדו למנוע היווצרות גושים במלח, מותר להשתמש בה בשבת, ואין לחוש בזה לאיסור בורר. [ילקו"י שבת כרך ג' עמוד שז]

מז הנותן מעט יגורטי (לבן) מערב שבת לתוך כוס חלב להקפותו, להיות יגורטי, וביום השבת ראה שעדיין לא נגמרה הקפאתו לגמרי, מותר להעבירו למקום חם יותר או שיכסה אותו בבגדים כדי להשלים הקפאתו. וכן מותר לתת חומץ או חתיכת לחם בתוך כוס חלב בשבת כדי שיעשה יגורטי. ולא שייך בזה דין בורר, הואיל והכל נעשה גוש אחד, ואוכלים אותו כולו כאחד. ולא דמי לעושה גבינה מהחלב שאסור בשבת, ששם הקום נבדל מן החלב, והוי בורר, מה שאין כן כאן. [ילקוט יוסף שבת כרך ג' עמוד שט].

מח מרק שמעורבים בו ירקות שונים, או אטריות וכדומה, ויש בקדרה הרבה מרק עד שהירקות והאיטריות שוקעים בתחתית הקדרה, מותר ליטול בכף גדולה וכדומה מהמרק שבראש הקדרה, ואין בזה חשש בורר. וכן מותר לערות את המרק בנחת מהקדרה לכלי אחר, כשרוצה לאכול מהמרק לבדו, ובלבד שיזהר שכאשר יפסוק הקילוח ומתחילים לירד טיפות קטנות המטפטפות כשנפסק הקילוח, שאז יפסיק ויניח מידו את הקדרה עם הירקות. [שאם לא כן אלו הניצוצות מוכיחים שהוא בורר]. ויש אומרים דאף אם עושה כן לאלתר צריך ליזהר בזה. ויש חולקים וסוברים שכל זה כשעושה כן להניח לאחר זמן, אבל אם עושה כן כדי לאכול לאלתר, אין צריך ליזהר בזה, דחשיב כבורר אוכל מתוך פסולת, וכן נראה עיקר לדינא. [ילקוט יוסף שבת כרך ג' עמוד שי].

מט קרום המתהווה על גבי חלב מבושל, יש אומרים שאסור להסירו בשבת מעל החלב, באופן שמטה הכוס והקרום יוצא מהכוס. [שהדבר שמוציא מידו הוא הדבר הנברר, ונמצא שבורר פסולת מתוך אוכל]. ויש מתירים וסוברים דמה שנשאר אצלו הוא הדבר הנברר, וכיון שהחלב נשאר בידו, נחשב כבורר אוכל מתוך פסולת דשרי לאלתר. ולדינא יש להקל בזה אף אם עושה כן לאחר זמן, מאחר שהקרום נתקשה ונעשה נפרד מהחלב לגמרי [והוא רק מונח על גבי החלב]. וטוב להחמיר להוציא את הקרום עם מעט חלב. [ילקוט יוסף שבת כרך ג' עמוד שיא, ועמוד תפה. שארית יוסף חלק ג' עמוד תכח].

נ צנצנת של לֶבֶן או אשל שבחלקה העליון יש מעט מים, ורוצה לשפוך את המים, יש אומרים שאסור לשפוך את המים מהלבן בשבת, אפילו לצורך לאלתר. שהדבר שמוציא מידו הוא הדבר הנברר, ונמצא שבורר פסולת מתוך אוכל. ויש חולקים וסוברים דמה שנשאר אצלו הוא הדבר הנברר, וכיון שהלֶבֶן נשאר בידו, נחשב כבורר אוכל מתוך פסולת שמותר לצורך לאלתר. ולדינא, אם הלבן קשה וקפוא, מותר לשפוך בשבת את המים הצפים מעליו, אחר שהמים נחשבים כמופרדים מהלבן. דאין זה נחשב כתערובת, אלא כל דבר עומד בפני עצמו [והאי לחודא קאי והאי לחודא קאי]. ואם הלבן הוא דליל והמים מעורבים בו, יזהר שלא ישפוך מהמים לבדן, אלא עם מעט מהלבן. ומותר לסנן את הלבן שיש בו מעט מים על ידי הנחתו בתוך כיס כדי שיזובו מימיו ויתנגב מעט ויהי סמיך יותר, מכיון שהוא ראוי לאכילה גם עם מימיו, כעין יינומלין שמותר לסננם אף על פי שיש דבש ופלפלין עם היין. [ילקו״י שם עמ׳ שיג, ותפה].

נא קופסת שימורים שיש בתוכה מלפפון חמוץ, יש אומרים שאסור לשפוך את המים מהקופסא בשבת, מחשש בורר. ויש מתירים. והעיקר לדינא להקל, דכיון שהמלפפון הוא דבר גוש שבתוך המים, ואין המים מעורבים ממש עם המלפפון, אין בזה איסור, ואין זה חשיב כבורר פסולת מתוך אוכל. [וכן אם עושה כן לצורך להניח לבו ביום מותר].[ילקו״י שבת ג׳ עמ׳ שיד].

נב קופסת שימורים שיש בתוכה דגים, ורוצה להסיר את השמן הצף על פני הדגים, אין צריך להוציא מעט מהדגים יחד עם השמן. דכיון שהשמן צף על פני הדגים ואינו מעורב עמהם, אין בזה איסור בורר. ואף אם עושה כן כדי להניח לבו ביום. אבל אם יש בתוכה סרדינים או טונה מרוסקים והשמן מעורב בהם, יזהר שלא ישפוך מהשמן המעורב עם הדגים לבדו, אלא ישפוך עם מעט מהדגים. [ילקו״י שבת כרך ג עמוד שיד].

נג קומקום של תה שיש בתוכו תמצית מעורבת עם עלי תה, ובזרבובית של הקומקום יש כעין מסננת למנוע מעבר עלי התה עם המשקה, מותר לערות ממנו בשבת, מאחר שדרך העלים לשקוע בתחתית הקומקום והמשקה צף למעלה, וגם אין קפידא בעלי התה אם יכנסו לתוך פיו דמשתתי בלי סינון, וכיון שאינו מתכוין לברור מותר. אבל כשיגיע לערות משולי הכלי ישאיר ממי תמצית התה, שלא יראה כבורר. וגם אם מי התמצית כמעט כלו מהקומקום, מותר לשפוך בשבת מהתמצית לתוך כוס, ואין בזה חשש בורר.[ילקו״י שבת ג עמ׳ שטו. ועמ׳ רפד. יחו״ד ח״ב סי׳ נא].

נד הגומע ביצה חיה ומצא בתוכה דם, מותר לו להוציא בשבת את הדם מהביצה בכף או בידו כדי שיוכל לגמוע את הביצה. ומהיות טוב נכון להחמיר ולהסירם יחד עם מעט מהביצה. [וכבר נתבאר לעיל בהלכות מוקצה שבביצים המשווקים בארץ על-ידי חברת ״תנובה״, יש להקל בנמצא בהם דם, אחר שיזרוק הדם, בין אם הדם נמצא בחלבון בין אם נמצא בחלמון]. [ילקוט יוסף שבת כרך ג׳ עמוד שטו].

נה הדבר פשוט שמותר להסיר בשבת את כל מה שיש בצלחת, עצמות וקליפות ושיירי מאכל, קודם שמניחן בכיור לשטיפה, ואין לחוש בזה לאיסור בורר. [ילקוט יוסף שבת ג' עמ' שטז].

סימן שיט - בירה בפירות וירקות

נו קערה מלאה פירות שיש בתוכה פירות רקובים שאינם ניכרים מבחוץ, מותר לקחת בשבת מכל הבא ליד ואם ימצא הפרי רקוב יניחו בצד, ויקח פרי אחר, ואין בזה איסור משום בורר פסולת מתוך אוכל, שהרי לא נתכוין לברור. [ילקו"י שבת כרך ג עמוד שטז].

נז האוכל תפוח או אגס הפגום בחלקו, מותר לו לחתוך בשבת בסכין בשעת אכילתו את החלק הפגום כדי לאכול את הנשאר, ואין זה נחשב כבורר פסולת מתוך אוכל. [ילקוט יוסף שבת כרך ג' עמוד שיח].

נח מותר להוציא את העוקץ שבראש הפרי, כגון העוקץ שבראש התפוחים, בשעת אכילת הפרי, דבגוף אחד המחובר ממש מעיקרא, אין בו דין בורר. [ילקו"י שבת כרך ג' עמוד שיז].

נט תמרים או מישמשים, מותר להוציא מהם את הגרעין ביד בשעת האכילה, ואין לחוש בזה לאיסור בורר פסולת מתוך אוכל. ואין צריך לזרוק הגרעין מפיו, אלא יכול להוציאו מפיו דרך אכילה, וכפי המנהג. [ילקו"י שבת כרך ג עמוד שיז. שארית יוסף חלק ג' עמוד תיז].

ס מותר לקלף בשבת שום או בצל, רימון ושאר פירות או ביצים, ביד או בסכין על מנת לאכול לאלתר, ואינו נחשב כבורר פסולת מתוך אוכל, מאחר שדרך אכילה בכך. אבל אין לקלפם על מנת להניחם לסעודה אחרת, או לאחר זמן. [ילקוט יוסף שבת כרך ג' עמוד שכ, ותפז].

סא פירות שיש עליהם קליפה, כמו אגסים ותפוחים ומלפפון שהקליפה מחוברת עם הפרי, לא שייך בזה דין בורר כלל, ולכן מותר לקולפם אפילו על דעת להניחם לאכול בסעודת הערב, לפני צאת השבת. אבל אין לקלף לצורך הלילה משום מכין משבת לחול. [ילקו"י שבת ג' עמוד שכ. הליכות עולם חלק ד].

סב מותר לקלף אגוזים ושקדים בשבת על דעת לאוכלם לאלתר. וכן מותר לקלף בוטנים מקליפתם האדומה על מנת לאוכלם לאלתר. [ילקו"י שבת כרך ג' עמוד שכ].

סג והוא הדין שמותר לקלף בננה ואין בזה כל חשש משום בורר, שהרי אינו יכול להגיע לפרי בלי הקילוף והוי דרך אכילה. ויש להקל בזה אפילו אם קולף את הבננה על מנת להניח לבו ביום, ואינו אוכלם לאלתר. [ילקוט יוסף שבת כרך ג' עמוד שכב].

סד מה שהתירו לקלף בשבת פירות או ירקות הוא אף במקלף המיוחד לקילוף, והמחמיר בזה תבא עליו ברכה. [ילקו"י שבת כרך ג' עמוד שכב].

סה עלים של חזרת או כרפס שיש בתוכם רקובים ומעופשים, אסור לברור בשבת את הרקובים מן הטובים, אפילו היו ראויים לאכילה על-ידי הדחק, כי מדברי סופרים נחשב כבורר פסולת מתוך אוכל, אלא יברור העלים הטובים על מנת לאכול לאלתר ויניח הרקובים. וכל זה כשהעלים תלושים מן הקלח, אבל אם הם מחוברים בקלח, והעלים המעופשים הם מבחוץ, מותר לברם ולסלקם על דעת לאכול הטובים מיד, שהרי הוא כקולף פרי מקליפתו. [ילקו"י שבת כרך ג' עמוד שכב, ועמוד תפח].

סו מותר להסיר בשבת בידו את הגרעינים שנמצאים בתוך האבטיח, כדי לאכול מיד, ואין בזה איסור ברירה כלל.[ילקו"י שבת כרך ג' עמוד שכד].

סז הגרעינים והפסולת של המילון, מותר להסירם בשבת מהמילון לצורך אכילה לאלתר, ואין בזה איסור בורר פסולת מתוך אוכל, שכך הוא דרך אכילת המילון. [ילקו"י שבת ג' עמ' שכה].

סח הקולף גרעינים בשבת, מותר לו לקלוף כמות הצריכה לו ולהניח את הקלופים בצד כדי לאכול לאלתר מספר גרעינים בבת אחת או אחד אחד. [ילקוט יוסף שבת כרך ג' עמוד שכה].

סט אסור ליתן בשבת אוכל ופסולת לתוך מים, כדי שהפסולת תצוף מעל המים, ובכך האוכל יופרד מהפסולת, שיש לחוש בזה לאיסור בורר. [ילקו"י שבת כרך ג' עמוד שכה].

ע מותר לשטוף פירות וירקות מן האבק או העפרורית שעליהם, או מחומרי הריסוס שעליהם, על דעת לאוכלם לאלתר, ואין בזה משום איסור בורר פסולת מתוך אוכל. ואין צריך לומר שמותר להדיח הפירות כשהם נקיים, ואינו עושה כן אלא לשם זהירות מטעמי היגיינה, שבזה לכל הדעות יש להתיר. וכן מותר לשטוף במים צוננים דג מלוח, להעביר את המלח שעליו. וכן פירות שאין עליהם קליפה, כגון ענבים תאנים אפרסקים ואגסים שנפלו לתוך כלי שיש בו סממנים צבעוניים ונתלכלכו, מותר לשטוף אותם היטב במים לנקותם, על דעת לאוכלם לאלתר. ואין בזה שום חשש איסור. אבל אסור לשרות פירות או ירקות בכלי מלא מים להוריד עפרוריתם. [ילקוט יוסף שבת כרך ג' עמוד שכז הערה נח. ועמוד תפח].

עא האוכל בשבת ענבים מן האשכול, יתלוש את הטובים שאותם הוא רוצה לאכול עכשיו, ואילו את אלה שאין בדעתו לאכול, כגון ענבים רקובים וכדו', ישאיר באשכול ולא יתלשם, שהרי יכול להגיע לענבים הטובים גם בלא לתלוש את הענבים הרקובים. [ילקוט יוסף שבת כרך ג' עמוד תצ. ויש בדבר חשש איסור תורה, וזה דלא כמי שכתב להקל בזה].

סימן שיט - דין ברירה בבגדים ובכלים

עב כשם שיש דין איסור ברירה בשני מיני אוכלים, כן יש איסור ברירה בכלים או בגדים או ספרים המעורבים זה בזה. ולכן כשרוצה לברור כלי או בגד או ספר מחבירו, יברור החפץ שהוא נצרך אליו, שנחשב לגבי השאר כאוכל מתוך פסולת, ובלבד שישתמש בו לאלתר. [ילקוט יוסף שבת כרך ג' עמוד שכז].

עג ומכל מקום מותר להסיר בשבת בגדים מעל קולב אף שאינו צריך להם, אלא שכוונתו להוציא את הבגד הפנימי שנמצא תחתיהם, ואין בזה משום בורר, שהרי אינו יכול להגיע לבגד שרוצה מבלי שיסיר תחלה את הבגדים שנמצאים עליו. [ילקוט יוסף שבת כרך ג' עמוד שכט].

עד סכינים כפות ומזלגות שמעורבים ביחד, מותר לברור ליתנם כל אחד במקומו לצורך הסעודה שלאחר מכן, מפני שאין כאן פסולת ואוכל המעורבים, שהרי כולם שוים בעיניו. ועוד, שיש אומרים שאין ברירה אלא בגידולי קרקע, ועוד שיש אומרים שכל דבר הניכר בפני עצמו ואינו מעורב אין בו דין בורר. אך לאחר סעודה שלישית אסור לעשות כן. [ילקו"י שבת ג' עמ' של, ועמוד תצ. ואע"פ שבתוספתא דשבת פי"ז ה"ו אמרו, שאם בדק אלו בפני עצמן ואלו בפני עצמן חייב, ומשמע לכאורה דגם כשאין אוכל ופסולת, אלא מפריד דבר מדבר כשהם בתערובת, שייך בורר, מ"מ חזי לצרף שאר הסברות שהובאו שם כדי להקל בדבר, דשמא אין בורר אלא בגידולי קרקע, ובפרט אחר שכן נהגו רבים להקל בזה, והנח להם לישראל].

עה פתקאות שמסומנים בהם מספרים ושמות של המתנדבים בעליות לספר-תורה, ובעת שהעולה לספר תורה מנדב את תרומתו מוציאים את הפתק ובו שמו של התורם ומניחים לידו פתק נוסף שבו רשום סך של התרומה, איש על שמו, וכרטיסי המספרים צריכים לבררם כפי המספר הדרוש, העיקר לדינא שהמקילים בזה בשבת יש להם על מה שיסמוכו, ואין לחוש בזה לאיסור בורר. [ילקו"י שבת כרך ג' עמוד שלא]

עו יש להתיר לשמש וגבאי בית הכנסת לסדר בשבת אחר התפלה את הסידורים והחומשים שהניחו הקהל בעזבם את בית הכנסת, ולמיין אותם כדי להניח כל ספר במקומו הראוי לו. [ילקו"י שבת כרך ג' עמוד שלג]

עז המוצא באשפה דברי קודש, כגון דפים של דברי קדושה, או רצועות תפילין וכדומה, מותר להוציאם מהאשפה, אף אם אינו מעיין בדפים כלל, דכיון שכל מטרתו כדי שדפים אלה לא ישארו בביזיון הוי כבורר לאלתר ושרי. ומכל מקום טוב להחמיר לקרוא מעט מהדפים אחר הוצאתם מהאשפה. [ילקו"י שבת כרך ג' עמוד שלג].

עח חולה שיש בו סכנה שהרופא קבע שצריך לאכול בשר בשבת, ולא נמצא שם אלא בשר חי שאינו מבושל, אם יכול לאכול מהבשר בלי בישול, צריך להדיח את הבשר מהדם שעל פניו, ואין לחוש בזה לאיסור בורר במה שמסיר את הדם מעל פני הבשר.[ילקו"י שבת ג' עמוד שלג]

עט יש מי שאומר שאין לברך ברכת האילנות בשבת וביום טוב, שמא יתלוש מהאילן, וגם מחשש בורר, שעל פי דברי המקובלים על ידי ברכה זו מברר ניצוצי הקדושה מן הצומח. אך העיקר לדינא שאין לחוש לזה, ולא שייך איסור בורר בדבר רוחני כזה. [ילקו"י שבת ג' עמ' שלד].

סימן שיט - מלאכת זורה

א הזורה בשבת ברחת לרוח כשיעור גרוגרת חייב. אחד הזורה תבואה או קטניות, ואחד הזורה סממנין וכיוצא בהם משאר גידולי קרקע. וכל זה כשזורה באופן שראוי לפרוח ברוח מצויה. [ילקוט יוסף שבת כרך ג' עמוד שלד].

ב מותר לשפוך מים לחצר המעורבת בשבת, ואין לחוש בזה לאיסור זורה [והיינו באופן שאין איסור משקה מים לזרעים]. וכן הרוקק בשבת והרוח מפזר את רוקו, לדינא אין בזה איסור זורה, ואם רוקק לרשות הרבים והרוח מפזרו לכל עבר, או ד' אמות ברשות הרבים, יש אומרים שגם כן אין בזה איסור, ויש חולקים. וכל זה ברוקק, אבל במים יש להחמיר. [ילקו"י שבת כרך ג עמ' שלו. והיינו למגיהים בירושלמי דהרוקק חייב משום זורק. והמיקל ברוק היינו משם שאינו דרך זריקה, אבל במים יש להחמיר].

ג יש להתיר לפזר טבק הרחה לרוח בשבת, ואין לחוש בזה לאיסור זורה. וכן מותר להשליך לרוח עשב שקורין שנופ-טבק, בשבת, ואין לחוש לאיסור זורה. [ילקוט יוסף שבת כרך ג' עמ' שלח].

ד מותר לפצח גרעינים בשבת במקום שיש רוח, אף שהקליפות מתעופפות ברוח, ואין לחוש בזה לאיסור זורה. [ילקו"י שבת כרך ג עמוד שלח].

ה מותר להתיז בשבת ספריי המתפזר בחלל האויר, ואין לחוש בזה משום זורה. וכן מותר להשתמש בשבת בבקבוקי בושם, שעל-ידי לחיצה על הפקק שלהם מתפזר מהבושם לחלל האויר, ואין לחוש בזה לאיסור זורה או לאיסור מוליד ריחא. [אולם אין להתיז מהריח טוב על הבגדים, משום מוליד ריחא]. [ילקו"י שבת כרך ג עמוד שלח].

ו מותר להשתמש בשבת בריסוס "פליט" ושאר סמים נגד זבובים ויתושים, ואין לחוש בזה גם לאיסור זורה, ובלבד שלא יעשה כן כנגד הזבובים ממש אלא באויר. וכן צריך שישאיר חלון אחד פתוח כדי שהזבובים יוכלו לצאת משם. [ילקו"י שבת כרך ג עמוד שלט].

סימן שכ - דיני סחיטה בשבת, מלאכת דש

א הסוחט בשבת זיתים לעשות מהם שמן, או ענבים לעשות מהם יין, חייב מן התורה משום מפרק, שהיא תולדה של מלאכת "דש", שהדש מפרק את התבואה מהקש והשבולים שבה. [ילקוט יוסף שבת כרך ג' עמוד שמ].

ב אסור מדברי סופרים לסחוט בשבת תותים או רימונים, שהואיל ומקצת בני אדם סוחטים אותם כזיתים וענבים לפיכך גזרו בהם שמא יבואו לסחוט זיתים וענבים. [ילקוט יוסף שבת כרך ג' עמוד שמא].

ג כל פרי שנוהגים באיזה מקום לסוחטו כדי לשתות את מימיו מחמת צמא או תענוג, [מפני שהפרי מצוי במקום ההוא בשפע רב], אסור לסוחטו בשבת בכל העולם כדין תותים ורימונים. [ילקו"י שבת כרך ג' עמוד שמב]

ד ולפיכך אסור לסחוט אגסים מפני שבכמה מדינות נוהגים לסוחטן למשקה. [ילקוט יוסף שבת כרך ג' עמוד שמג].

ה וכן אסור לסחוט תפוחי עץ בשבת, שיש מקומות שרגילים לסוחטם. וכן אסור מדברי סופרים לסחוט בשבת תפוחי זהב ואשכוליות למימיהם, הואיל ונוהגים לסחוט מהם הרבה מאד במקומותינו. וכן יש להחמיר בעגבניות וכדומה שלא לסוחטן אלא על גבי מאכל. ואסור לסחוט תפוז על סוכר שבכוס. ויש לאסור סחיטת תפוזים גם ביום טוב, ואף על פי שאין איסור סחיטתם בשבת אלא מדרבנן, ומשום שכל סחיטה ביום טוב אסורה. ומכל מקום מותר לסחוט תפוז על אוכל באופן שרוב המיץ נבלע באוכל. [ילקוט יוסף שבת כרך ג' עמוד שמג].

ו וכן אסור לסחוט בשבת מנגו, קלמנטינות, אננס, וכיוצא באלה, שמאחר שהדרך לסוחטן למימיהם, ממילא אסור לסוחטן בשבת מדרבנן. [ילקו״י שבת כרך ג עמוד שמג]

ז פירות שאין דרך לסוחטן בשום מקום בעולם, כגון חבושים, או אבטיח, מותר לסוחטם בשבת אף לצורך המשקה כדי לשתות מימיהם, שאינו אלא כמפריד אוכל מאוכל. ואפי׳ אם הדרך לסחוט אותם לשתות מימיהם לרפואה, מותר. [ילקוט יוסף שבת כרך ג׳ עמוד תצא].

ח ומכל מקום נראה שלא הותר לסחוט פירות אלה אלא ביד, אבל לא במסחטה, אפילו ידנית שאינה פועלת על ידי חשמל, משום דהוי כעובדין דחול. [והדבר פשוט שמיקסר הפועל על ידי חשמל בלאו הכי אסור להשתמש בו בשבת]. [ילקו״י שבת כרך ג עמוד שדמ]

ט יש אומרים שאסור לחתוך אשכוליות לחצאין ולתת עליהם סוכר ולאכול מהאשכולית בכפית, שנמצא סוחט בשבת. ויש מתירים אף שעל ידי אכילתו נסחט קצת משקה מהפרי, שהרי אינו מתכוין דוקא למיץ בשעה שהוא אוכל, וגם לא ייבצר שמעט מהפרי מתערב עם המשקה שבכף. וכן עיקר. [ילקו״י שבת כרך ג עמוד שמה]

י יש אומרים שאסור למצוץ בשבת בפיו מן הענבים את המשקה שבהם, וכן אסור למצוץ בפיו את המרק מתוך הבשר, או את היין מתוך פת ששרו אותה ביין. ויש מתירים בזה בין בענבים ובין בבשר ופת הבלועים בהם משקים. והעיקר כסברת המתירים, אחר שאין דרך סחיטה בכך. ואף האוסרים לא אסרו אלא כשהוא דרך יניקה שאוחז הענב בידו ומוצץ מהענב, ואינו שם אותה בפיו, [ובזה ממדת חסידות טוב להחמיר בענבים שעיקר איסור סחיטתם מן התורה]. אבל אם נותן את הענב לתוך פיו ומוצץ המשקה, ומשליך החרצנים לחוץ, לכולי עלמא דרך מאכל הוא ומותר. [הליכות עולם ח״ד עמוד קו. ילקוט יוסף שבת ג׳ עמוד שמח].

יא בוסר שהוא חמוץ מאד ואינו ראוי לאכילה, אם סוחטו לתוך אוכל על מנת לאכלו לאלתר, מותר לכתחלה. והוא כדין הבורר אוכל מתוך פסולת על מנת לאוכלו לאלתר שמותר. ושלא כדעת האוסרים. [ילקוט יוסף שבת כרך ג׳ עמוד תצב. הליכות עולם חלק ד׳ עמוד קב. לוית חן סימן נו עמוד עט].

יב פירות או ירקות הכבושים בחומץ או במי מלח, [כגון מלפפון חמוץ, וכדומה], וכן ירקות שלוקים, מותר לסוחטן בשבת לתוך קערה ריקה, כל שאינו צריך למים היוצאים מהם, ואינו סוחטם אלא כדי לתקנם ולהכשירם לאכילה. וכן מותר לסחוט לפת או חצילים מטוגנים, או שאר ירקות מבושלים, מהשומן שנבלע בהם, כשעושה כן כדי לתקן את האוכל, [שקשה לאוכלם מרוב שמנינותם]. ואם הוא צריך למימיהם אינו מותר לסוחטן אלא לתוך קדירה או קערה שיש בה אוכל. אבל אם אין בה אוכל, אסור. [ילקו״י

סימן שכ - דין סחיטת לימון

יג מותר לסחוט לימון בשבת, שהעיקר לדינא לדידן כדעת מרן בשלחן ערוך, להקל בזה בכל ענין, בין כשסוחטו בפני עצמו לתוך כלי ריקן כדי לעשות ממנו לימונאדה, ובין כשסוחטו לתוך כלי שיש בו משקה, או על מנת לערבו אחר כך בתוך אוכל. ואין למורה הוראה להורות לאסור לסחוט לימון בשבת נגד דעת מרן השלחן ערוך מרא דאתרא שקבלנו הוראותיו. ומכל מקום המחמיר לעצמו שלא לסחוט לימון אלא גבי אוכל, תבא עליו ברכה. ואם סוחט לימון לצלחת שיש בה סלט, צריך ליזהר שאם נפלו מגרעיני הלימון לתוך הסלט לא יברור הגרעינים מתוכו, דהוה ליה בורר פסולת מתוך אוכל, שאסור מן התורה. [ילקוט יוסף שבת כרך ג' עמוד שנ. לויט חן סי' נז. ובספר מנוחת אהבה כתב להחמיר בזה, וחילק מדעתו בין זמנם שהיו אוכלים מהלימון "הרבה" ולא היה עושים הרבה לסחיטה, לבין זמנינו שהלימון ברובו נעשה לשם סחיטה. אך קשה דא"כ אמאי פסקו הפוסקים גם בזמנם [מהריק"ש, הלק"ט], לברך על לימון שהכל, הרי לדבריו היו אוכלים ממנו "הרבה" ונעשה לשם אכילה. וגם הרדב"ז העיד שעושים ממנו חביות לרוב, ועל כרחך שגם בזמנם הלימון היה עשוי ברובו לסחיטה, ואפ"ה התירו לסוחטו, כיון שאין סוחטים אותו לצורך המיץ בפני עצמו, אלא לתערובת. וא"כ היאך כתב שהיו אוכלים ממנו "הרבה"].

יד ומכל מקום אם עושה לימונדה נכון לחוש לכתחלה לדברי המחמירים שלא לסחוט את הלימון לכוס ריק ואחר כך ליתן שם סוכר ומים, אלא יתן את הסוכר בתחלה לתוך הכוס, ויסחוט עליו הלימון באופן שהמיץ יבלע בסוכר, ואחר כך יערה עליו מים. ואף שמעיקר הדין נתבאר שאין איסור בסחיטת לימון בשבת, מכל מקום כיון שהוא דבר שבנקל אפשר להחמיר בו, לפיכך טוב שיסחוט את הלימון על גבי סוכר, וכמבואר. ואם אין הלימון נבלע בסוכר אלא צף מעליו, אין טעם לחומרא זו, דבזה לא שייך לומר משקה הבא אל האוכל כאוכל דמי, ולכן יסמוך על עיקר הדין שמותר לסחוט לימון בשבת. [ילקו"י שבת ג' עמוד שנב]

טו אם רוצה לסחוט לימון לתוך כוס תה חם, אין לסחוט הלימון לתוך הסוכר קודם שיערה מים רותחים מכלי ראשון לתוך הכוס, מפני שכשמערה מים חמים שהיד סולדת בהם מהכלי שעל האש, הרי הוא מבשל מי הלימון בעירויו, ונמצא שעושה חומרא המביאה לידי קולא. אלא יערה הרותחים לכוס ריק, ומשם יערה לתמצית הלימון והתה. ויש שמחמירים שלא לסחוט לימון לתוך כוס תה חם שהיד סולדת בו אפילו כלי שני, מפני שסוברים שהלימון נחשב דבר חריף שמבשל אף בכלי שני כמו בקלי הבישול. ולדעתם יש להמתין עד שהתה לא יהיה חם בחום שהיד סולדת בו, ואז יוכל לסחוט לתוכו את הלימון. אולם מדינא אפשר

להקל. ומכל מקום טוב להחמיר. [ילקוט יוסף שבת כרך ג' עמוד שנג. וראה לעיל עמוד תרסד סעיף נג]

טז מותר לשפשף הידים בחתיכת לימון שנסחט, כדי להעביר הלכלוך, אף שהלימון נסחט בשעת רחיצת ידיו. ומעיקר הדין יש להקל בזה אפילו בלימון שעדיין לא נסחט, וסוחטו בעת השפשוף בידיו. [ילקו"י שבת כרך ג עמוד שנג]

סימן שכ - סחיטה על גבי מאכל

יז מותר לסחוט אשכול ענבים בשבת לתוך קדרה שיש בה תבשיל, או לתוך קערה וצלחת שיש בהם אוכלים, שמשקה הבא לתוך האוכל דינו כאוכל, והרי הוא כמפריד אוכל מאוכל שאין בזה משום מפרק. וכל שכן שמותר לסחוט שאר פירות כגון תפוחי זהב ואשכוליות לתוך אוכל מהטעם הנ"ל. לפיכך מותר לסחוט בשבת תפוזים לתוך סלט פירות או גזר מרוסק [שריסקוהו מערב-שבת] כדי להטעימם. וכן מותר לסחוט פירות על גבי בננה או תפוח-עץ מרוסקים לצורך הכנת מאכל לתינוקות. במה דברים אמורים כשהמאכל שבתוך הקערה מרובה והמשקה הנסחט עליו מתערב ורובו נבלע בתוכו ומתקנו, ולכן נחשב כאוכל. [ואין צריך שכל המשקה יבלע באוכל]. אבל אם המאכל הוא דבר מועט והמשקה הנסחט צף עליו מפני ריבויו של המשקה, הרי הוא מפרק ואין בזה היתר כלל. [ילקו"י שבת כרך ג עמוד שנד].

יח אם סוחט ענבים או שאר פירות לתוך קערה שאין בה אוכל, אף שדעתו אחר כך לתת שם אוכל, הרי זה אסור מדרבנן, כיון דלא מוכחא מילתא שעושה כן לצורך האוכל. ולצורך חולה שאין בו סכנה, מותר לעשות על ידי ישראל בשינוי, ובסכנת אבר אף בלא שינוי. וראה לקמן סימן שכח סעיף ה'. [שם עמ' שנה. לוית חן סי' נה].

יט מה שיש נוהגים לתת שתים או שלש כפיות סוכר לתוך הכוס, וסוחטים על זה תפוחי זהב חצי כוס או יותר, באופן שהמשקה צף על הסוכר, יש למחות בידם, שאיסור גמור הוא [מדרבנן] משום מפרק. ובלאו הכי אין המשקה בא לתקן את האוכל, כי אדרבה הסוכר נטפל למשקה ונימוח בתוכו, ולא שייך בזה משקה הבא לאוכל כאוכל דמי. [שם עמוד שנו].

כ אין לסחוט פירות העומדים למשקים לכוס שבו משקה, שאין המשקה כאוכל לענין זה. [ילקוט יוסף שבת כרך ג' עמוד שנז].

כא משקים שזבו מאליהן בשבת מענבים, אפילו היו הענבים עומדים לאכילה אסור לשתות המשקים הללו עד למוצאי שבת, גזרה שמא יסחוט בידים. אבל משקים היוצאים מתותים ורימונים, אם עומדים למשקים אסור לשתות המשקים היוצאים מהם, ואם עומדים לאכילה, משקים היוצאים מהם מותרים בשבת, הואיל ואין איסור סחיטה בהם אלא מדברי סופרים. [ילקוט יוסף שבת כרך ג' עמוד שנז].

כב הפורס תפוזים או שאר פירות ונתקבץ שם מעט משקה שנסחט מאליו בשעת החיתוך, מותר לשתותו בשבת. [ילקו"י שבת כרך ג עמוד שנז]

סימן שכ - סחיטה בשאר דברים

כג החולב בהמה בשבת חייב משום מפרק תולדה של מלאכת דש. [ילקו"י שבת ג עמ' שנח].

כד אסור לרסק בידים בשבת שלג או ברד, דהיינו לשברם בסכין או בכף לחתיכות דקות כדי שיזובו מימיהם, גזירה שמא יבא לסחוט ענבים וכיו"ב, שהוא מפרק תולדה דדש. [שכשם שבסחיטת ענבים מוציא משקה מדבר אחר, כך כאן מוציא משקה משלג או ברד]. אבל מותר לתת אותם לתוך כוס של יין או מים והם נימוחים מאליהם, ואינו חושש. אבל לרסקם בידים אפילו בתוך הכוס אסור. ומותר לפזר מלח על שלג בשבת, למרות שגורם בכך להפשרת השלג והמסתו, שאין זה חשיב כמעשה בידים. [וכמובן שכל זה באופן שאין נכשלים באיסורים אחרים, כמו הוצאה מרשות לרשות, וכדומה]. [ילקוט יוסף שבת כרך ג' עמוד שנח].

כה דורס אדם בשבת ברגליו שלג או ברד, ואינו חושש לכלום, ואף-על-פי שהשלג או הברד נימוחים וזב מהם מים על ידי הילוכו, כיון שאינו מתכוין לכך מותר. ואף שהוא פסיק רישיה, מכל מקום הוי פסיק רישיה בדרבנן דלא ניחא ליה, שמותר. וכמו שמוכח כן מדברי התוספות שבת (קג ס"א), והרשב"א בחידושיו לכתובות (ו.). וכן הסכימו הרבה אחרונים. ועוד, שכיון שהוא דבר שאי אפשר להזהר בו לא גזרו בו. ואפילו מי שנועל נעלים שחקוק בסוליה שלהם אותיות וצורות [סמל מסחרי] מותר ללכת בהם על גבי שלג [או על חול], אף-על פי שהאותיות והצורות נדפסות בשלג [או בחול] בכתב בולט בדרך הילוכו, הואיל והוא דבר שאינו מתכוין. [ילקוט יוסף שבת כרך ג' עמוד שנט].

כו יש אומרים שמותר לרסק שלג או ברד בידים כשהם בתוך כלי של מים או יין, שמכיון שהם מעורבים במשקה ואינם בעין לא גזרו בזה. ויש

חולקים. ולהלכה יש להורות שלא לרסק או לבחוש בכף וכיו״ב אפילו כשהם מונחים בתוך המשקה. [ילקוט יוסף שבת כרך ג׳ עמוד שס].

כז ומכל מקום מותר לנענע הכוס אשר בו השלג והקרח כדי שיהיו נימוחים מהר יותר. [ילקוט יוסף שבת כרך ג׳ עמוד שסא].

כח מותר ליתן קוביות קרח על פירות כדי לקררם, אף שהקרח נפשר. [ילקו״י שבת כרך ג עמ׳ שסא]

כט דין הקרח כדין השלג והברד, שאסור לרסקו כדי שיזובו מימיו. אבל מכל מקום מותר לשבר חתיכת קרח גדולה לכמה חתיכות קטנות כדי שיתנם לתוך כוס מים או יין. [ילקוט יוסף שבת כרך ג׳ עמוד שסא].

ל וכן מותר לשפוך מעט מים על מיתקן קוביות קרח כדי שיוכל להוציא משם את הקוביות. [ילקוט יוסף שבת כרך ג׳ עמוד שסב].

לא מותר ליתן קוביות קרח, או חתיכות שלג או ברד לתוך כוס של יין או של מים, והם נימוחים מאליהם. שהואיל ואינו עושה מעשה בידים לא גזרו בזה חכמים. וכן אם נתנם בחמה או כנגד המדורה בצלוחית ריקה, ונימוחו מאליהם, מותרים בשתיה, ואין בזה משום נולד. [ילקוט יוסף שבת כרך ג׳ עמוד שסב].

לב צריך להזהר בחורף שלא יטול ידיו במים שיש בהם שלג או ברד, ואם מוכרח ליטול מהם, יזהר על כל פנים שלא ידחוק את השלג או את הברד בין ידיו שלא יהא מרסק. [ילקוט יוסף שבת כרך ג׳ עמוד שסב].

לג מקוה שהגליד על שפתו מהקור, מותר לשבור את הקרח כדי לטבול שם בשבת. וכן בור מים שבחצר שהגליד על שפתו, מותר לשבור את הקרח ולהוציא ממנו מים [באופן שאין בו איסור הוצאה]. וכן אם נעשה קרח על פני הבאר או הנהר, מותר לשבר הקרח דאף שהוא מחובר לקרקע לעולם יש עליהם תורת מים, וכל שעושה לצורך שבת, מותר. [ילקו״י שבת כרך ג עמוד שסג, ותצד. הליכות עולם חלק ד].

לד שומן שנקרש על פני הקדרה שיש בה רוטב, ונימוח על ידי שנתנו כנגד האש או על גבי קדרה המונחת על האש, מותר באכילה. ואפילו לכתחלה מותר לעשות כן. ואין זה דומה למה שאסרו לרסק שלג או ברד שהרי אינו עושה מעשה בידים לרסקן, אלא נותנן כנגד המדורה והם נימוחים מאליהם. ומכל מקום אחינו האשכנזים נוהגים להחמיר בזה על כל פנים לכתחלה, ורק במקום צורך סומכים על הסברא הנ״ל להקל. [ילקוט יוסף שבת כרך ג׳ עמוד שסג].

לה כבר נהגו להקל ליתן סוכר לתוך כוס מים ולבחוש על ידי כף וכיוצא, ואף שאין מרסקין את הקרח בידים אף כשהקרח בתוך המים, מכל מקום בסוכר נהגו להקל. [ילקוט יוסף שבת ג' עמוד שסג].

לו ומכל שכן שמותר לשפוך תה רותח ואפילו מכלי ראשון על הסוכר שבכוס כדי שיהיה נימוח מיד, ואין לחוש בזה גם לאיסור מבשל, אחר שהסוכר כבר מבושל ואין בישול אחר בישול בדבר יבש. [ילקו"י שבת כרך ג עמוד שסד].

לז כבר נתבאר לעיל [סי' שיח] שמותר ליתן צימוקים ואפרסקים בשבת בתוך המים שבכלי, כדי לעשות משקה, ולשתותו באותו יום. ואין איסור בזה משום כובש כבשים, וגם אין איסור בזה משום סחיטה. [ילקוט יוסף שבת כרך ג' עמוד תצב, והליכות עולם חלק ד עמוד קד].

לח מותר לתת בשבת ענבים לתוך חבית יין, כדי שיתבקעו מאליהם ויוציאו יינם, ואף על פי שיש אוסרים בזה לכתחלה, העיקר להלכה להתיר אפילו לכתחלה. [ילקוט יוסף שבת כרך ג' עמוד תצג. הליכות עולם חלק ד' פרשת יתרו אות ז].

לט חבית שפקקו בפקק של פשתן כדי לסתום נקב שבדופן החבית, ומוציאין דרך נקב זה את היין מהחבית, יש מי שמתיר אף-על-פי שאי אפשר שלא יסחוט, ובתנאי שלא יהא כלי תחתיו, דכיון שאינו נהנה בסחיטה זו הוי פסיק רישא דלא ניחא ליה ומותר. וחלקו עליו ואמרו דאף על גב דלא ניחא ליה כיון דפסיק רישא הוא אסור. והעולם נוהגים היתר בדבר, ויש ללמד עליהם זכות, דכיון שהברז ארוכה חוץ לנעורת, ואין היד מגעת לנעורת, מותר, [כמו שהתירו בספוג שיש לו בית אחיזה]. ולפי שאין טענה זו חזקה, ויש לגמגם בה, לכן טוב להנהיגם שלא יהא כלי תחת החבית בשעה שפוקקים הנקב. [ילקו"י שבת כרך ג עמוד שסה]

מ מותר לקנח בשבת בנחת תינוק שעשה צרכיו בממחטה לחה. [ובלבד שיפרידנה מערב שבת]. ולכתחלה ישתמש בממחטות לחות הנמצאים בתחלת הקופסא, ששם הממחטות אינן לחות כל כך באופן שהמים נסחטים מהם. ויש לברר אם הממחטה עשויה מבד, שאם אכן עשויה מבד אין להקל בדבר. [ילקו"י דיני חינוך קטן עמוד קפג]. וכן הדין במי שקינח עצמו בנייר טואלט לאחר שהרטיבו במים, שאם עושה כן בנחת יש לו על מה שיסמוך להקל. ואמנם יש לברר המציאות, שאם הממחטה הלחה עשויה מבד, יש להחמיר שלא לקנח בה מחמת ספק דאורייתא]. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' מהדורת תשס"ד עמוד שסו].

סימן שכ - מלאכת צובע - ודיני צביעה באוכלין

א הצובע הוא אחד מל״ט מלאכות האסורות בשבת. ואין הצובע בשבת חייב עד שיהא צבע המתקיים. אבל הצובע בצבע שאינו מתקיים, הרי זה פטור אבל אסור מדברי סופרים. [ילקוט יוסף שבת כרך ג׳ עמוד שסו].

ב המסייד את כותלי ביתו בשבת, או הצובע את חלונות ביתו או הרהיטים, חייב משום צובע, דהוי דבר המתקיים. אמנם בנתינת הצבע לתוך מים יש אומרים שאין בזה חיוב חטאת, שהרי אין המטרה לצבוע את המים, אלא לצבוע את החפץ שנותן עליו הצבע. ויש חולקים. [ילקוט יוסף שבת כרך ג׳ עמוד שסז בהערה].

ג אם צבע בשבת לקראת ערב, ובעוד הצבע לח יצאה השבת, יש אומרים דאינו חייב משום צובע. ויש חולקים, דאף שהצבע לח שפיר מיקרי כתיבה. [ילקו״י שבת כרך ג׳ עמו׳ שסז בהערה].

ד אסור לצבוע בשבת את המנעלים, אף שכבר היה עליהם צבע. ואף אסור לומר לגוי לצחצחם בשבילו. [ילקו״י שבת ג׳ עמ׳ שסח].

ה נכרי שעבר וצבע את המנעלים בשבת במשחת נעלים, לצורך ישראל, מותר לישראל לנועלן בשבת. [ילקו״י שבת ג׳ עמ׳ שסח].

ו אסור לאשה להעביר סרק על פניה, [שהוא צבע בהיר בדבר המתקיים] משום דדמי לצביעה. אבל מותר לה לתת פודרא על פניה, אם הוא מהסוג שאפשר להעבירו עם היד, ואינו דבר המתקיים. [ילקו״י שבת כרך ג׳ עמוד שסח. יביע אומר חלק ו׳].

ז אסור לאשה לצבוע את שפתיה בשפתון [אודם] בשבת. וכן אסור לה לצבוע בשבת את צפרניה בלאק, שיש בזה איסור צובע. [ילקוט יוסף שבת כרך ג׳ עמוד שסט].

ח האוכל בשבת מפירות המשאירים רושם של צבע בידיו, כגון תותים ורימונים וכיוצא בזה, צריך להיזהר שלא יקנח פיו וידיו במפה כדי שלא יצבע את המפה בצבע הפירות שבידיו, ולכן ירחץ ידיו במים, ואחר כך ינגבם. ואף שמעיקר הדין אין בזה איסור צובע דהוי פסיק רישיה דלא ניחא ליה באיסור דרבנן, מכל מקום מאחר ואפשר בנקל לרחוץ בניקיון ידיו תחלה במים, קודם שיקנח ידיו במפה, טוב להחמיר לעשות כן. שהרי אפילו בחול הדרך לעשות כן, ולא להשחית ולקלקל המגבת. ובמקום צורך יש להקל. [ילקו״י שבת כרך ג׳ עמוד שע]

טֿ האוכל תותים ושאר פירות הצובעים יזהר שלא יגע בידיו בבגד או במפה משום צובע, אבל הצובע פתו במשקה הפירות אין בכך כלום שאין צביעה לא באוכלים ולא במשקים. ומותר לאשה לאכול בשבת תותים ושאר פירות הצובעים המשאירים רושם על שפתיה, ואף על פי שבזה היא צובעת את שפתותיה בצבע אדום, והוי כאילו צובעת שפתיה בשפתון (אודם), כיון שאינה מתכוונת לכך מותר, ואף על פי שהוא פסיק רישיה, כיון שאין דרך צביעה בכך שפיר דמי. [ילקו״י שבת כרך ג עמוד שע].

יֿ מותר להניח תחבושת לבנה על גבי מכה שיוצא ממנה דם בשבת, ואין לאסור בזה משום שצובע את התחבושת, בפרט שהתחבושת עומדת לזריקה, וגם אין זו דרך צביעה אלא דרך לכלוך. וכן יש להקל בנייר [טישו] להניחו על פצע בשבת, דמלבד שהוא דרך לכלוך, הרי תיכף משליך הנייר לאיבוד. ומ״מ היכא דאפשר טוב לרחוץ מקום הדם במים כדי שלא יצבע את התחבושת. [ילקו״י שבת ג עמ׳ שע. וע״ש שנהגו כדברי הרדב״ז גם לגבי בגד, כל שהוא דרך לכלוך].

יאֿ והוא הדין במי שיש לו טחורים שרשאי בעת עשיית צרכיו לקנח בנייר טואלט, אף- על-פי שיוצא ממנו דם. וביותר יש להקל למי שעלול תמיד לרדת לו דם מהחוטם, ולפעמים קשה לעצור את הדם אלא על ידי נתינת צמר גפן בפנים החוטם. ואין לחוש בזה לאיסור צובע, אחר שהוא דרך קלקול. והמחמיר בכל זה היכא דאפשר בנקל, תבוא עליו ברכה. [ילקו״י שבת כרך ג׳ עמוד שע. ירחון קול תורה סיון תשס״ג עמ׳ ע].

יבֿ מותר לשרות בשבת צימוקים ואפרסקים במים, שלא אסרו אלא דיו וסממנים שעושים צבע. [ילקו״י שבת כרך ג עמוד שעב].

יגֿ אין צביעה באוכלין, ולכן מותר ליתן כרכום בתבשיל שיהיה לו מראה יפה. ואין לחוש לו משום צובע. וכן מותר להטביל עוגה לתוך כוס תה או קפה, או לתוך כוס מיץ תפוזים וכדומה, אף-על-פי שהמשקה צובע את העוגה, ואין בכך כלום, שאין צביעה לא באוכלים ולא במשקים. [ילקו״י שבת ג עמוד שעב].

ידֿ כשם שאין צביעה באוכלין כך אין צביעה במשקין, ולכן מותר למזוג בשבת סירופ הנקרא ״מיץ ממותק״ לתוך מים, ואין צריך להכינו מערב-שבת. וכן מותר למזוג מים לתוך עראק בשבת, אף שעל ידי כך נהפך המשקה ללבן. ויש מחמירים ליתן בתחלה את הסירופ ואחר כך לשפוך עליו מים, ומעיקר הדין אין צריך לחוש לזה, אך המחמיר תבא עליו ברכה. [ילקוט יוסף שבת כרך ג׳ עמוד שעג].

טוֿ וכן מותר לעשות תה בשבת על ידי נתינת מי התמצית לתוך כוס שיש בו מים חמים [כלי שני], ואין לחוש בזה לאיסור צובע בשבת. וגם בזה יש

מחמירים ליתן תחלה בכוס את מי התמצית, ומערים לתוכו מים חמים מכלי שני, כדי לחוש לאיסור צביעה במשקין. ואף שמעיקר הדין אין צריך לחוש לזה, מכל מקום המחמיר תבא עליו ברכה. וכן מותר להוסיף אבקת קפה בשבת לתוך כוס מים חמים בעת שתייתו, אף על פי שבכך הוא צובע את המים. [ילקו״י שבת ג׳ עמוד שעג].

טז מותר להוסיף יין אדום על יין לבן, או על מיץ ענבים שצבעו בהיר, ואין בזה איסור צובע. ואפילו אם מתכוין לכתחלה לעשות מראה במשקה. [ומה שכתב במנוחת אהבה להחמיר ביין של קידוש, שלא למזוג יין אדום לתוך יין לבן כדי להאדימו, הנה כבר כתב הפרי מגדים שגם אם כוונתו שהיין יהיה בצבע אדום, מותר, דסוף סוף אין דרך צביעה בכהאי גוונא במשקין. ודברי הפרי מגדים הובאו ביביע אומר ח״ב]. [ילקו״י שבת ג׳ עמוד שעה, ושבת א׳ עמוד רפ, ובמהדורת תשס״ד גם בעמוד תקפד].

יז אף שביארנו שאין צביעה במשקין, מכל מקום הצובע בשבת מאכלים או משקים בצבע ממש, ולא במיני מאכל, יש לאסור בזה משום צובע. [ילקוט יוסף שבת כרך ג׳ עמוד שעה].

יח יש הנותנים בתוך מיכל המים של בית הכסא צנצנת שיש בה חומר מחטא בצבע כחול, וכאשר מושכים הידית להוריד את המים הם נצבעים בצבע כחול, יש אומרים שמותר להם למשוך את ידית המיכל בשבת כדי להוריד מים לשטוף את האסלה, אף שעל ידי כך נכנסים מים חדשים למיכל ונמצא שגורם לצביעתם. ויש חולקים, והעיקר לדינא להקל בזה, והמקילים בזה יש להם על מה שיסמוכו, שמעיקר הדין אין לחוש בזה לא לאיסור צובע ולא לאיסור ממרח, ולא לאיסור מוליד ריח במים. [ילקו״י שבת כרך ג עמוד שעה].

יט מותר להניח בשבת מאכל לתוך צלחת מנייר, או משקה אדום בכוס נייר, אף שהנייר נצבע מהמאכל או מהמשקה, ואין לחוש בזה לאיסור צובע כלל. [ילקו״י שבת כרך ג עמוד שעז]

כ מותר למוהל לתת חתיכת צמר-גפן בתוך יין בשבת כדי להטעים לתינוק אחר המילה, ואין לחוש בזה לצביעת הצמר-גפן. [ילקו״י שבת כרך ג עמוד שעז]

כא משקפיים אשר צבע הזגוגיות שלהם משתנה בהתאם לקרני אור השמש, שכאשר אדם יוצא מביתו אל הרחוב נעשות כהות, וכאשר חוזר לביתו חוזרות ומתבהרות כזכוכית רגילה, מותר לצאת בהם בשבת ואין לחוש בזה לאיסור צובע. [ילקו״י שבת כרך ג עמוד שעז].

סימן שכא - דיני טוחן ולש בשבת

א הטוחן בשבת חטים או שעורים וכיוצא בהם כשיעור גרוגרת [שהוא כשליש ביצה] חייב. וכן הדך תבלין במדוכה וכן השוחק סממנים במכתשת, הרי זה טוחן, וחייב. וכן המנסר עצים, כדי ליהנות בנסורת שלהם, והשף לשון של מתכת בפצירה, כדי להשתמש בעפר המתכת, כדרך שעושים צורפי הזהב, הרי זה תולדת מלאכת טוחן, וחייב. [ילקוט יוסף שבת ג' עמוד שעח].

ב וכן המבקע עצים בכלי לחתיכות דקות חייב. וכן המפרר רגבי עפר חייב משום טוחן. [ילקוט יוסף שבת כרך ג' עמוד שפ].

ג אסור לטחון בשבת גרגירי קפה בריחיים שלהם, [וכל שכן בריחיים הפועלים ע"י חשמל אף אם הוכנו ע"י שעון שבת וכדומה]. ויש אומרים שהטוחן קפה בריחיים שלהם חייב מן התורה משום טוחן. ויש חולקים ואוסרים טחינת הקפה בריחיים שלהם רק מדרבנן. [שבת ג' עמ' שפא].

ד יש אומרים שהמחתך את הירק בסכין דק דק הרי זה תולדת טוחן וחייב. ורוב הפוסקים חולקים על זה וסוברים שאינו חייב אלא כשמחתך ירק שאינו ראוי לאוכלו כמות שהוא חי, וחותכו על דעת לבשלו, אבל ירקות הראויים לאוכלם כשהם חיים, וכן פירות ופת וכיוצא בהם, מותר לחתכם אפילו דק דק. וראוי להחמיר כסברא הראשונה הואיל והיא מחלוקת הפוסקים באיסור תורה. במה דברים אמורים כשמחתך את הירק על דעת לאוכלו לאחר זמן, או למחר, אבל אם מחתכו בסכין כדי לאוכלו "לאלתר" מותר. שלא אסרו חכמים על האדם לאכול מאכלו חתיכות קטנות או גדולות. וגם אם חותך בסכין דק דק לתת לאחרים לאכול מיד, או סמוך לסעודה, ואפילו לסוף הסעודה מותר. [ילקו"י שבת כרך ג' עמוד שפב].

ה ולכן מותר לחתוך ירקות הנאכלים כמות שהם חיים, ל"סאלאט", בסכין דק דק. כגון, עגבניות, מלפפונים, חזרת, וכדומה, בין לעצמו בין לאחרים, על דעת לאכול אותם לאלתר. ויש נוהגים ממדת חסידות לחתוך הירק של הסלט חתיכות גדולות קצת. ואף על פי שאין זה מן הדין, מכל מקום המחמיר תבוא עליו ברכה. [ילקוט יוסף שבת כרך ג' עמוד שפט].

ו וכמה שיעור לאלתר? אם היה יושב בסעודה מותר לעשות סאלאט לצורך אותה סעודה, אפילו היא נמשכת שעות מספר. ואם עדיין אינו מיסב בסעודה, אין לעשות סאלאט אלא סמוך ממש לסעודה. לפיכך יש להזהר שלא לעשות סאלאט בשבת שחרית עד צאת האנשים מבית הכנסת ומוכנים לסעודה. [ילקו"י שבת כרך ג' עמוד שפט].

ז מותר לחתוך הירקות על דף עץ, אפילו אם על ידי הסכין נעשים חריצים בדף, ואפילו אם חותך את הירקות דק דק על העץ המיוחד לכך, יש להקל כשעושה כן לצורך סעודה לאלתר, דאכתי חשיב צורך אכילה לאלתר. [ילקוט יוסף שבת כרך ג' עמוד שפט, ותצז].

ח מי שחתך בצל וצנון ועגבניות דק דק שעה או שעתיים קודם הסעודה, אף-על-פי שבודאי לא טוב עשה בעמיו לעשות מעשה להקל נגד מרן השלחן ערוך שפסק שהעושה כן חייב משום טוחן, אלא-אם-כן עושה על מנת לאכול לאלתר, מכל מקום אין הירקות נאסרים משום כך, ובדיעבד מותר לאוכלם. [ילקו"י שבת כרך ג עמוד שצ].

ט אם עשו סלט לצורך אותה סעודה ונשאר ממנו לסעודה אחרת, מותר לאכול מהסלט בשבת, שהרי אפילו אם חשב לחתוך העגבניות דק דק לצורך סעודה אחרת, נתבאר בסעיף הקודם שאנו מקילין ליהנות מהסלאט, כל שכן כאן שמחשבתו היתה להיתר, ומלאכת מחשבת אסרה תורה. ובלבד שלא יערים. [ילקוט יוסף שבת כרך ג' עמוד שצ].

י מותר לפרר לחם בשבת, וכגון לפני התרנגולים, שאין טחינה אחר טחינה, והואיל וכבר נטחנה התבואה, ונעשית קמח, אלא שחזר וגיבלה ואפאה, אין בזה יותר דין טוחן. ויותר טוב לפרר לפניהם סמוך לאכילתם, וכמו שנתבאר לעיל, שלא נאסר טוחן באוכלים כשעושה לצורך אכילה לאלתר. [ילקו"י שבת כרך ג עמוד שצ].

יא אסור לחתוך ירקות דק דק ולהניחם לפני העופות בשבת, ואם עושה כן על מנת ליתן לפני העופות לאלתר, יש להקל. [ילקו"י שבת כרך ג עמוד שצ, ותצז].

יב מותר לחתוך בסכין בשר מבושל או צלי דק דק, אפילו שלא לצורך סעודה לאלתר, הואיל ואין גידולו מן הארץ, ויש אומרים שאין טחינה אלא בגידולי קרקע, ובצירוף סברת הפוסקים שאין טחינה באוכלים הראויים כמות שהם, לכן יש להתיר. ואפילו מי שאינו יכול ללעסו בלי שיחתכנו מפני שהוא קשה, ועל ידי חתיכתו מתקנו לאכילה, מותר. [ילקוט יוסף שבת ג' עמוד שצ].

יג ומטעם זה מותר לחתוך גבינה בסכין דק דק, או למעך אותה במזלג, אפילו שלא לצורך סעודה לאלתר, ובלבד שיהיה לצורך השבת. מפני שאין הגבינה גידולי קרקע, ולא שייך בה דין טחינה, שאינה נוהגת אלא בגידולי קרקע, כגון ירקות וכיוצא בהם. ואף על פי שהמגבן חייב משום בונה (שבת צה.), אין בחיתוך הגבינה שום איסור משום סותר, שהואיל ולא שייך בגבינה סותר על מנת לבנות לא גזרו בה חכמים כלל. [ילקו"י שבת כרך ג' עמוד שצא. שו"ת יביע אומר ח"י בהערות לרב פעלים ח"א או"ח סימן יט].

יד אבל אסור לגרור גבינה במורג חרוץ בעל פיפיות [פומפיה], אפילו לצורך אכילה לאלתר, שלא התירו לטחון בכלי המיוחד לטחינה, שהרי זה כעובדין דחול. וכדין שחיקת תבלין במכתשת שאסורה בשבת. [ילקו״י שבת כרך ג עמוד שצא].

טו לפיכך אסור גם כן לגרור גזר או צנון בפומפיה בשבת אפילו על דעת לאוכלם לאלתר. [ילקוט יוסף שבת כרך ג׳ עמוד שצא].

טז אולם מותר לקלף פירות וירקות במקלף המיוחד לכך. [וראה לעיל הל׳ בורר סע׳ סא].

יז מותר להשתמש בשבת בסכין ״מקצץ ביצים״ שיש בו שורה של להבים המרוחקים זה מזה ומותקנים במסגרת, ועל ידי לחיצת הלהבים על הביצה, היא נחתכת לפרוסות דקות כמספר הלהבים. [ילקו״י שבת כרך ג עמוד שצב].

יח מותר לדוך פלפלין בשבת אפילו הרבה ביחד, ובלבד שידוכם בקתא של הסכין, וגם בתוך קערה, ולא בתוך המכתשת. והטעם להיתר זה, לפי שעושה שני שינויים: א. שאינו כותשם במכתשת. ב. שאינו טוחנם ביד המכתשת (עלי). לפיכך מותר לכתחלה. [ילקוט יוסף שבת ג׳ עמוד שצב].

יט מה שיש נוהגים לדוך אגוזים ותמרים ביחד בשבת עד שנעשים כגוש אחד, אף אם עושים כן על מנת לאכול לאלתר אין להקל בזה. אולם אם עושים כן לצורך זקנים וילדים, או לצורך חולה, ועושים כן לאלתר ובשינוי, כגון בידית הסכין או ביד המכתשת בצדה הצר, שאין דרך לדוך כך בחול, אין בזה איסור. [ילקו״י שבת כרך ג עמוד שצג, ובמהדורת תשס״ד עמוד תקא].

כ אין כותשים מלח במדוך של עץ (וכל שכן במכתשת מתכת או אבן), אבל מרסק הוא את המלח ביד הסכין, וגם בתוך קערה, להצריך שני שינויים, וכנ״ל. וכן מותר לפרר את המלח בידיו. ודוקא במלח גס יש להחמיר להצריך שני שינויים, אבל מלח דק שנתבשל ונעשה פירורין מותר לחתכו בסכין דק דק, וכמו שחותך פת, ומכל מקום אסור לכותשו במכתשת. ודין סוכר כדין מלח הנ״ל. [ילקו״י שבת כרך ג עמוד שצד].

כא טבק הרחה שנתייבש ונעשה כעין רגבים מדובקים מותר לשוחקו ולפררו בראשי אצבעותיו, שאין טחינה אחר טחינה. [ילקו״י שבת כרך ג עמוד שצה].

כב מותר לשפשף בשבת את בגדו מטיט שנפל על בגדו, ואף-על-פי שהטיט יבש וע״י שפשופו הוא מתפורר ונטחן עד אשר דק לעפר, אין בזה

משום דין טוחן. ובלבד שלא ישפשף הבגד מבחוץ שנראה כמלבן הבגד, אלא משפשפו מבפנים. [ילקוט יוסף שבת כרך ג' עמוד שצה].

כג מותר לשחוק בראשי אצבעותיו שושנים והדסים יבשים, כדי להריח בהם מיד, וכדין אוכלים שמותר לחותכן דק על מנת לאכול לאלתר. ויש חולקים. והמקילים יש להם על-מה שיסמוכו. [ילקו"י שבת כרך ג' עמוד שצז].

כד פלפלין שיש בהם ריח טוב, מותר לכתוש אותם בבגד, ואין לאסור בזה משום מוליד ריחא, שכל שאינו מתכוין אף שהוא פסיק רישיה יש להתיר. [ילקוט יוסף שבת כרך ג' עמוד שצז].

כה מותר להטיל מי רגלים בשבת על גבי טיט או על גבי עפר תיחוח וחול, ואין לאסור בזה משום מגבל, כיון שאינו מתכוין לגבל העפר. ואפילו אם הוא פסיק רישיה, הואיל והוא פסיק רישיה דלא איכפת ליה בדרבנן, משום דקיימא לן כרבי יוסי בר יהודה שאינו חייב משום לישה עד שיגבל, הילכך מותר. והוא הדין שמותר למוהל לרקוק דם המציצה בשבת על גבי עפר בשבת, ואין בזה חשש גיבול, כיון דהוי פסיק רישא דלא ניחא ליה בדרבנן. [ילקוט יוסף שבת כרך ג' עמוד שצח].

סימן שכא - תיקוני מאכל בשבת

כו הכובש כבשים בשבת אסור, מפני שהוא כמבשל, שהלכה רווחת ביורה דעה (סימן קה), כבוש הרי הוא כמבושל. הילכך כל דבר שהמלח מועיל לשנות טבעו להפיג חריפותו או מרירותו, כגון צנון ובצל ושום, אסור למלוח ארבע או חמש חתיכות ולהניחם לפניו, אלא מטבל כל אחת לבדה ואוכלה. וכן סלט שעושים כגון מלפפונים חיים שעודם בקליפתם, אסור למולחם ולהמתין עד שיקבלו טעם המלח ויזיעו, אלא ישפוך עליהם חומץ או שמן תיכף ומיד אחר נתינת המלח עליהם. ואמנם מותר ליתן צימוקים ואפרסקים בשבת בתוך המים שבכלי, כדי לעשות משקה, ולשתותו באותו יום. ואין איסור בזה משום כובש כבשים, וגם אין איסור בזה משום סחיטה. [לוית חן סימן ס].

כז ירקות שנכבשו במי מלח, כגון קישואים ומלפפונים וכיו"ב, ורוצה ליתנם בתוך חומץ כדי שיקבלו טעם החומץ, וכן להיפך, על מנת לאכלם בו ביום [בשבת], העיקר להקל, משום שאין כבישה אחר כבישה. אולם הפותח צנצנת שיש בה כבושים הנעשים בבית, והוציא ממנה כבושים לאכילה, ונוכח שעדיין לא נגמרה כבישתם כראוי, נכון להחמיר שלא

להחזירם למקומם בצנצנת שיש בה מי מלח או חומץ, כיון שעדיין לא נכבשו כל צרכם. [ילקו״י שבת ג עמוד רנ, ועמוד שצט, ועמוד תצח].

כח העושה סלט בשבת מעגבניות ושאר ירקות, מותר לתת עליהם מלח, ואין לחוש בזה משום כובש כבשים בשבת, דהוי כדין ביצה שמותר למולחה בשבת, כיון שאין דרך לעשות כבשים מביצה, וגם אין המלח בא אלא לנתינת טעם בלבד, ולא לכבישה. ושני הטעמים הללו שייכים גם בסלט עגבניות. והמחמיר לתת מיד לאחר מליחת הסלט שמן או מי לימון וכדו׳, לבטל כח המלח, תבא עליו ברכה. אולם אין למלוח לכתחלה בשבת בשר אפילו מבושל, או ביצה מבושלת, אפילו לצורך בו ביום, מסעודה לסעודה אחרת, כי הרי אפשר לו למלוח אותם אחר כך בשעת הסעודה. אבל אם יש איזה צד שטוב לו שימלחם עכשיו, יותר ממה שימלחם אחר כך, כגון שהם חמים ויקבלו טעם המלח יותר, אין שום איסור בדבר. ובלבד שלא ימלח אלא לצורך השבת, ולא לצורך מה שיאכל אחר השבת. [ילקוט יוסף שבת כרך ג׳ עמוד תצח].

כט אסור לעשות מי מלח מרובים, מפני שנראה כעושה לצורך חול. אבל עושה הוא מעט כדי לטבל בהם פתו או לתת לתוך התבשיל, שכל זמן שהם מועטים שאדם מרגיש בהם שאינם עשויים אלא לצורך השבת, מותר. ואם עושה מי מלח עזים, דהיינו שנותן שני שלישי מלח ושליש מים, אסור אפילו מעט, משום סרך מעבד או מבשל. ואם עושה כן בסוכר במקום מלח מותר, שאין דין הסוכר כדין המלח כלל. [ילקוט יוסף שבת כרך ג׳ עמ׳ תצט. הליכות עולם חלק ד׳].

ל ולכן מותר לפזר סוכר בשבת על תותי שדה, וכיו״ב, כדי להמתיקם, ולהשהותם קצת ולאוכלם לאחר זמן מה בשבת עצמה, ואין בזה לא משום מעבד ולא משום כובש כבשים בשבת. והרוצה להחמיר יפזר עליהם סוכר ויאכלם לאלתר. [ילקו״י שבת כרך ג׳ עמוד תא, ותצט].

לא יש אומרים שאסור לשפוך יין ושאר משקים לתוך חומץ בשבת כדי שגם הם יהפכו לחומץ, ויש מתירים, וטוב לחוש לסברא ראשונה. אבל אם נותן יין ושאר משקים כדי להחליש כח החומץ, מותר. [ילקוט יוסף שבת כרך ג׳ מהדורת תשס״ד, עמ׳ תק, הליכות עולם חלק ד׳].

לב מותר למעך בננה בשיני המזלג, כמעשהו בחול, לצורך התינוק, על דעת להאכילו לאלתר, ואין צריך לעשות הריסוק בשינוי. [ילקו״י שבת כרך ג׳ עמוד תא].

לג המיקל בעת הצורך לטרוף ביצים בקערה בשבת, יש לו על מה שיסמוך, ואין לחוש משום שנראה כמי שרוצה לבשלם בקדרה. [ילקו״י שבת כרך ג׳ עמוד תב בהערה].

לד מותר לעשות מיונז בשבת, דהיינו שמערבים ביצים ושמן וחרדל וסוכר וקצת מלח, ובתנאי שיעשה כן על דעת לאכול לאלתר באותה סעודה. וגם לא יטרוף לערבם בכח, אלא מערב בכף בנחת. ואין לחוש בזה משום לישה ויזהר שלא לטרוף לערבם בכח.[ילקו"י שם עמ' תב].

לה בימי מלחמה שאין מה לאכול, ומוכרחים לבשל בשר בשבת, יש למלוח את הבשר קודם הבישול להוציא את דמו. [ילקו"י שבת כרך ג עמוד תג].

לו מותר למרוח בשבת חמאה או שאר ממרחים על פרוסת לחם, על מנת לאכול לאלתר, ואין לחוש בזה לאיסור ממרח. [ילקו"י שבת כרך ג עמוד תד].

לז טחינה שומשמין שכבר הכינוה מערב שבת, ורוצים להוסיף בה מים בשבת כדי לדללה יותר, מותר להוסיף לה מים בשבת ולבחוש. ויש אומרים שאף מותר להכין טחינת שומשמין בשבת על ידי הוספת מים ולימון ומלח על גבי טחינה גולמית שנילושה כבר בבית החרושת, ונעשית בלילה עבה. ואף על פי שדרך העולם להוסיף לה בתחלה מעט מים ולערבב ואז היא נעשית קשה כמו עיסה, מכל מקום כיון שאין עושים כן כדי שתהיה טעימה יותר אלא כדי להקל עליהם את הכנתה, וגם לבסוף מוסיפים לה מים וחוזרת להיות רכה, לפיכך אין לחוש בזה לאיסור לש. ובלבד שיעשה כן סמוך לסעודה. ויש חולקים ומחמירים, שמאחר ובתוך כדי הלישה נעשית הטחינה כמו עיסה קשה, יש לחוש לאיסור שנראה כלש. [ילקו"י שבת ג' עמ' תה].

לח מותר למזוג מים לתוך יי"ש חזק במעורב עם ספירט, ואפילו שאי אפשר לשתותו בלי מזיגה, ואין לחוש בזה לאיסור מכה בפטיש, שאין איסור מכה בפטיש באוכלים. [יביע אומר חלק י' דף קז טור א'. בהערות לרב פעלים ח"א סימן יז].

סימן שכב - דין נולד בשבת

א ביצה שנולדה בשבת אסור לאוכלה [לגומעה כשהיא חיה] ואפילו לטלטלה. ואם נתערבה באלף כולן אסורות בשבת. אבל יכול לכוף עליה כלי כדי שלא תשבר, ובלבד שלא יגע בביצה. [ילקוט יוסף שבת כרך ג' עמוד תז].

ב פירות שנשרו מן האילן בשבת, אסורים באכילה ובטלטול בשבת. וכן ירקות הנמצאים תלושות בגינה בשבת, אסור לאכלן ואף לטלטלן, שמא נשרו בשבת. ובמוצאי שבת מותרים מיד, ואין צריך להמתין זמן בכדי שיעשו. ואם יודע שהפירות נשרו מהאילן מערב-שבת, מותר ליקח אחד

אחד, שאם ילקטם היינו מעמר, וקרוב לומר שיש בזה חיוב חטאת. [ילקוט יוסף שבת כרך ג' עמוד תז].

ג יש אומרים שאסור להקפות מים לעשותם קרח במקרר חשמלי וכיוצא בו, בשבת. ויש מתירים לצורך השבת. והעיקר כדעת המתירים, ואין לאסור בזה משום נולד. וכן מותר לעשות גלידה בשבת. וגם להמחמירים אם נעשה על-ידי גוי פשיטא שמותר ליהנות מזה בשבת. [ילקוט יוסף שבת כרך ג' עמוד תח].

ד יש אוסרים לעשות גזוז בשבת, על-ידי שמערב אבקת סודה עם מיץ ממותק בתוך מים, שהרי הוא כמוליד כח חדש במים, ודומה למה שאסרו לרסק שלג וברד מטעם מוליד. ויש שאוסרים עוד לעשות גזוז ממי-סודה המוכנים לשתיה ומערבם עם מיץ ממותק, מטעם שמעלה רתיחה ודומה למבשל. ויש מתירים בכל זה אף לכתחלה. וכן עיקר לדינא כדברי המתירים לגמרי. וכן מותר לערב בשבת מים עם אבקת סודה לשתיה, ואף על פי שדרכה להעלות קצף הרבה כעין רתיחה ודומה לבישול, מכל מקום הדבר מותר. [שבת ג' עמוד תט. שו"ת יביע אומר ח"י דף קח טור ב', בהערות לרב פעלים ח"א או"ח סי' יח].

ה מותר לעשות מי-סודה בשבת על-ידי הכלי המיוחד לכך שנקרא "סיפולקוס" או "סודה סטרים", ואין בזה שום חשש לא של עובדין דחול, ולא משום נולד, ולא משום מכה בפטיש. ובלבד שיעשה זאת לצורך השבת. ואם הותיר לאחר השבת אין בכך כלום. [ילקוט יוסף שבת כרך ג' עמוד תי].

סימן שכב - דין מוליד ריח בשבת

א אסור ליתן ריח טוב על גבי מטפחת וכדו', משום מוליד ריחא, [שהמוליד דבר חדש קרוב הוא לעושה מלאכה חדשה בשבת]. אך מותר לזלף ריח טוב על הפנים והידים, שאין דין מוליד ריחא בבשר האדם, ומותר גם לזלף ריח טוב על שערות הראש או הזקן. [שם עמ' תי].

ב מותר לתת ריח טוב או מי ורדים באוכלים ומשקים בשבת, כדי להטעים את התבשיל, ואין לחוש בזה לאיסור מוליד ריחא בשבת, ובלבד שלא יתן לתוך כלי ראשון. וכן דעת רוב ככל האחרונים. אבל במים העומדים לרחיצה אין ליתן בתוכם מי ורדים ושאר ריח טוב בשבת או ביום טוב. ורק אם נתן בהם מי ורדים מערב שבת מותר לרחוץ בהם ידיו בשבת, ואף לנגבן במגבת. [ילקו"י שבת כרך ג' עמוד תיג].

ג מותר להניח אתרוג על גבי מטלית או סרבל בשבת וביום טוב, אף שהאתרוג נותן בהם ריח טוב, מאחר שאינו מתכוין לכך. [ילקו״י שבת כרך ג׳ עמוד תיג].

ד מותר לטלטל עצי בשמים להריח בהם, ומותר למוללם בידו כדי להריח בהם, הן בבשמים רכים והן בבשמים קשים, ואין בזה משום מוליד ריחא. ומותר להריח בבשמים אחר המילה בשבת, ואף לקטום מהם [אחר שנתלשו מערב-שבת] כדי לחלקם לקרואים. [שם]

ה המטייל בגינתו בשבת או ביום טוב, ומתכוין להריח מהשושנים והפרחים שבגינה, מברך ברכת הריח, ובלבד שישים לב ויזהר שלא יתלוש מהם. [ילקוט יוסף שבת ג׳ עמוד תיד].

ו מותר ליתן בניאגרה של השירותים סבוניה המכילה גם חומרי חיטוי הצובעים את המים, ואין בזה איסור מוליד ריחא. וכבר נתבאר לעיל שאין לחוש בזה גם לאיסור צביעה בשבת. [ילקוט יוסף שבת כרך ג׳ עמוד תיד].

סימן שכג - דיני קנין צרכי שבת - בשבת

א הנצרך בשבת למצרכי מזון, מותר לבקש מחנוני שיתן לו המצרכים בשבת, וישלם לו במוצ״ש. וכן מותר לבקש ממנו שיביא מצרכים אלה מהחנות, ובלבד שלא יזכיר לו שם דמים, ולא שם מדה, [ומ״ש בש״ע סכום מדה, כתב הגר״א שהוא ט״ס], ולא סכום מנין. וגם לא ישקול או ימדוד מה שנותן לו. והדבר פשוט שאם מותקנת מערכת אזעקה בדלת החנות, שאין לפתוח את הדלת בשבת גם לצורך שמחת חתן וכלה, כיון שעל ידי פתיחתה מפעיל באופן אוטומטי את מערכת האזעקה. וכל זה במקומות שיש בהם עירוב, אבל במקומות שאין בהם עירוב, אסור לחנוני ליתן לו מצרכים בשבת, שיש בזה איסור מסייע. וגם במקומותינו שיש עירוב לדידן נכון להחמיר שלא לסמוך עליו, ולא לטלטל כלל ברשות הרבים, אלא על-ידי קטן. [ילקוט יוסף שבת כרך ד׳ עמוד ז].

ב וכל זה הוא דוקא מחנוני ישראל, אבל מאינו יהודי אסור ליקח ביצים בשבת, שמא נולדו היום ומוקצה הוא. וכן הרימונים, שמא נלקטו היום מן המחובר. [ילקוט יוסף שבת ד׳ עמוד ז].

ג שקיות סוכר הארוזות במשקל קילו, וכיוצא בזה, יש אומרים שמותר לבקש מהחנוני בשבת כמה שקיות, למרות שאומר: תן לי כך וכך קילו סוכר, ואין בזה משום הזכרת שם מדה, אלא נחשב כהזכרת מנין

שמותרת. [ודוקא הזכרת סכום מנין אסורה]. ונכון להחמיר לומר תן לי כך וכך שקיות, בלי לנקוב במשקל. והמקילים לומר תן לי כך וכך קילו סוכר, יש להם על מה שיסמוכו. [ילקו״י שבת כרך ד עמוד ח׳].

ד הנצרך בשבת לרימונים או ביצים, יכול לומר לחנוני תן לי ד׳ רימונים או ה׳ ביצים. וכן מותר לומר לבעל החנות את מספר הבקבוקים שהוא צריך, וכן כל כיוצא בזה. וכן מותר לו לומר לחבירו מלא לי כלי זה ולמחר נמדוד כמה מכיל הכלי. ואפילו אם הוא כלי המיוחד למדידה מותר ליתן בו. אבל למדוד בכלי המיוחד למדידה ולשפוך לתוך כליו של לוקח, אסור, אף על פי שממעט או מוסיף על המידה ואינו מתייחס אליה. [ילקוט יוסף שבת ד׳ עמוד י].

ה הלוקח בקבוקי יין או שאר משקאות מהחנוני בשבת, אסור לו להעבירם ברחוב בתוך סל כדרכו ביום חול, אפילו במקום שיש עירוב, אלא יביאם בשינוי, אף אם ע״י כך יצטרך לטרוח יותר, לילך ולבוא מספר פעמים. ואם ממהר לצורך אורחים מותר להביאם בסל כדרכו בחול. [ובמקומות שאין בהם עירוב בלאו הכי אי אפשר לטלטל בשבת]. [ילקו״י שבת ד׳ עמוד יא].

ו מותר לשלם מערב שבת עבור מצרכים שונים, ולקבל עבור כל מצרך פתק אחד, כדי שביום שבת ימסור הפתקים לחנוני ויקבל את המצרכים הדרושים לו, וכן עבור ב׳ מצרכים מקבל ב׳ פתקים, וכן על זה הדרך, ובלבד שלא יהיה רשום על הפתק את הסכום ששילם. [שם עמ׳ יב].

ז וכן מותר לשלם מערב שבת עבור טבילה במקוה [לטבול במים צוננים], ולקבל פתקא כדי למוסרה לבלן ביום השבת, ובלבד שלא יהיה רשום סכום התשלום על הפתקא. [ובמקומות שאין בהם עירוב בלאו הכי אי אפשר לטלטל]. [ילקו״י שבת כרך ד עמוד יד].

סימן שכג - דיני הדחת כלים וטבילתן בשבת

ח מותר להדיח כלים בשבת אחר הסעודות לצורך היום, כגון שנשארה לו עדיין סעודה לאכול. [ואם יש לו מערכת כלים נוספת ראה להלן סעיף יח]. אבל אם אינו צריך לכלים בשבת, וכגון לאחר סעודה שלישית שאין אוכלים אחריה, אין מדיחין את הכלים. [שבת כרך ד׳ עמוד יד].

ט כלי שתיה מותר להדיח כל היום, אף אם אינו צריך אלא לכוס אחד, שכל היום ראוי לשתיה. ואם ברור לו שלא ישתה עוד, לא ידיח הכוסות. [ש"ע סימן שכג ס"ו. משנ"ב סק"ל].

י מותר להדיח כוס כסף של קידוש, אחר הקידוש של בוקר, אף שאין משתמשים בכוס זה אלא לקידוש. דסוף סוף כוס זה ראוי לשתות בו, ואין קבע לשתיה. ובפרט שכוונתו למנוע השחרת הכוס כסף אם לא ידיחו אותו מיד. וכן אם מדיח הכוס כסף ומניחו בוטרינה שבבית לנוי וליופי, מותר להדיחו בשבת, דזה גופא מיקרי צורך שבת. [ילקוט יוסף שבת כרך ד' עמוד יט].

יא יש אומרים שאסור להבריק כלי כסף במשחה נוזלית, על ידי שפשוף בנייר עתון. ואף שמעיקר הדין יש לצדד בזה, מכל מקום אין ראוי לעשות כן בשבת. [ילקו"י שבת ד עמ' כה בהערה].

יב מותר להדיח את החלונות עם מעט ספריי מיוחד לניקוי חלונות על ידי שפשוף בנייר עתון, כשמקפיד לעשות כן בלי לקרוע מהעתון. ויש מי שאסר בזה כשהוא לא לצורך היום. אך מעיקר הדין אין בזה איסור. [ילקו"י שבת כרך ד' עמוד כו בהערה. וע' במשנ"ב סי' שכג ס"ק לח. ובשעה"צ ס"ק מא].

יג מותר לנקות את המשקפיים בשבת במים, וממדת חסידות שלא לנקותם היטב, אלא בהעברה בעלמא. [ילקו"י שבת כרך ד עמוד כו].

יד אם הצטברו הרבה כלים מלוכלכים, ואם לא ידיחם בשבת הדבר יגרום להפצת ריח רע, או שלא יוכל להכנס למטבח, מותר לו להדיחם בשבת, שהרי אין כוונתו בהדחה משום הכנה לימות החול, אלא משום סידור הבית. [ילקוט יוסף שבת כרך ד' עמוד טו].

טו בתי חולים שיש להם צורך מטעמי היגיינה להדיח את הכלים אחר הסעודות בשבת, למרות שאין בכלים אלה שום צורך לשבת, יש להקל בזה. [ילקו"י שבת כרך ד עמוד טו בהערה].

טז אף אם האינו יהודי ידיח הכלים במים חמים מהבוילר, אין צריך למונעו, שעושה על דעת עצמו. [ילקו"י שבת כרך ד עמוד טז בהערה].

יז אם יודע שיצטרך לאכול בשבת סעודה נוספת לאחר סעודה שלישית, מותר להדיח את הכלים הנצרכים לו, אף לאחר סעודה שלישית. [ילקו"י שבת כרך ד עמוד כ].

יח ראוי להחמיר שלא להדיח הכלים שאכל בהם בשבת, לצורך סעודה אחרת, כל שיש לו בארון ביתו מערכת כלים נוספת נקיה שאפשר להשתמש בה לצורך סעודת שבת. [שם עמ' כא].

יט מותר להדיח כלים באמה או במשחת כלים בשבת. ואף מותר לערב אבקת כלים במים, ואין לחוש בזה לאיסור לישה בשבת, או איסור מוליד בהולדת הקצף. [ילקוט יוסף שבת ד' עמ' כב].

כ מותר לשפשף את הכלים בשבת בליפה הנקראת "ננס" העשויה מחומר סינטטי שאינו בולע כלל, ואינו אוגר בתוכו מים. אך אין להקל להשתמש בספוג בשבת, או בננס שהסיבים שלו צפופים מאד ואוגר בתוכו מים. [ילקו"י שבת כרך ד עמוד כד].

כא אשה שאי אפשר לה להדיח הכלים בלא בתי ידים של גומי, מותר לה להדיח את הכלי עם בתי ידים [כפפות גומי] על ידיה. [ילקו"י שבת כרך ד' עמוד כה. ויש לדון להקל אף לשפשף היטב, דכיון שהוא גומי ואין בו איסור כיבוס מה"ת, ואינו מתכוין, שאין כוונתה לנקות הכפפות, מותר אף לכתחלה].

כב מותר להניח בשבת את הכלים שאכל בהם, בתוך מדיח כלים חשמלי [שאינו פועל], כדי שלא ייראו הכלים המלוכלכים בבית או במטבח, ואין לאסור בזה משום הכנה, ובלבד שלא יסדרם בתוך המדיח כלים, אלא יניחם שם ככל העולה בידו, ולא יסדרם אלא במוצאי-שבת. וכל זה כשדרכו להניחם שם כך בימות החול, ואין מטרתו כדי לחסוך זמן במוצאי שבת. וכן הדין שמותר להניח הכלים אחר סעודה שלישית בתוך הכיור, כל שהכלים מפריעים לו כשהם נמצאים על השלחן, וכיוצא. או שהוא לצורך מקומו. הא לאו הכי נחשב כמכין משבת לחול. [ילקוט יוסף שבת כרך ד' עמוד כו].

כג כבר נתבאר לעיל שכלי סעודה חדשים שנקנו מן הגוי ולא הטבילום מערב-שבת, יראו שמים לכתחלה ייצא ידי חובת כל הפוסקים ויתן את הכלי לאינו יהודי במתנה ויחזור וישאלנו ממנו, ואז אין הכלי צריך טבילה לעולם. [ומה שנותן את הכלי במתנה לגוי בשבת, אין לחוש בזה משום נתינת מתנה בשבת, מאחר שהוא לצורך השבת]. ואם אי אפשר לו לתתם לגוי במתנה בשבת, לדידן מותר להטבילם בשבת אף לכתחלה. בין כלי מתכות בין כלי זכוכית. וקודם הטבילה יברך "על טבילת כלים" כמנהגו בימי החול. והאשכנזים מחמירים שלא להטביל כלים חדשים בשבת. ואם הוא כלי שראוי לשאוב בו מים מהמקוה, מותר להם לשאוב בכלי זה מים ולהטבילו בדרך זו. שאז אינו מוכח שמכוין לשם טבילה, ועלתה לו טבילה, ואף יברך על הטבילה, ומכל מקום יברך בלחש. [ילקו"י שבת כרך ד עמוד כז].

כד כשיש ספק אם הכלי צריך טבילה או לא, ואי אפשר לעשות על פי העצות המבוארות, מותר לכתחלה להטבילם אף לדעת האשכנזים. ובכל אופן אשכנזי שעבר והטביל כלים בשבת, אפילו במזיד, מותר גם לו להשתמש בהם בשבת. [ילקו״י שבת כרך ד עמוד ל].

כה אסור להשחיז בשבת את הסכין אף שלא בריחיים, אלא שמעבירו על גבי עץ או אבן וכדומה, מפני שדומה לממחק. וכן אסור לשפשף בשבת את הסכין כדי להסיר ממנו את החלודה. [ילקו״י שבת כרך ד עמוד לב].

כו כוס יין ששתה ממנו אינו יהודי מותר להדיחו בשבת, ואף שאסור לשתות מכוס זו בלי הדחה מפני שיירי היין שבכוס, ואם כן נמצא זה כמתקן את הכלי בשבת, אף על פי כן מותר, מכיון שהכלי עצמו של היתר הוא. [ילקו״י שבת כרך ד עמוד לב].

סימן שכג - איסור שנתערב בהיתר - בשבת

כז מאכל שאיסורו מדרבנן, כגון שנפל עוף לחלב רותח, אין להוסיף על התבשיל או על החלב בשבת כדי לבטלו בשישים, שהדבר נראה כמתקן את התבשיל ומכשירו לאכילה. [ילקוט יוסף שבת כרך ד׳ עמוד לב].

כח איסורין של תורה כנבילה וכדומה, שנתערבו בהיתר יבש ביבש בשבת, אין להוסיף עליהם עד שיעור שישים של היתר כדי לבטלם, שאף שאין בזה איסור מתקן מנא, שהרי אינו מתקן את התבשיל, אלא מונע שלא ייאסר בבישול, [ולא דמי לסעיף הנ״ל שע״י ההוספה מכשיר את התבשיל ומתירו לאכילה], מכל מקום מאחר שברצונו לבשל תערובת זו, נחשב כמכין משבת לחול. אבל ביום טוב, אם רוצה להרבות שיעורו כדי שיהיה בטל בשישים קודם שיבשל, רשאי לעשות כן. ויש להקל בזה אף לדעת הרמ״א. [ילקו״י שבת כרך ד עמוד לג]

כט חתיכות של היתר מבושלות שנתערבו יבש ביבש עם חתיכת איסור מבושלת, מין בשאינו מינו, ואינו מבחין ביניהם [כגון שיש שם כמה מינים ואינו מכיר את האיסור], כל החתיכות מותרות באכילה, ובלבד שלא תהיה חתיכה הראויה להתכבד. ויש מחמירים שאם ירצה לאכול את כל החתיכות אדם אחד, שישליך חתיכה אחת לאיבוד. ומותר להשליך חתיכה אחת לאיבוד בעצם יום השבת, [ולא שייך בזה איסור בורר בשבת]. ואין בזה חשש משום שנראה כמתקן את שאר החתיכות ומכשירן לאכילה. [ילקו״י שבת כרך ד עמוד לד. שאר״י ח״ג עמ׳ תכט]

לְ איסור שנפל לתוך היתר, ובאו לפני החכם שיורה להם כיצד ההלכה, מותר לו להורות היתר בשבת, או לשער שיעור ביטול בשישים, ואין לחוש בזה שנראה כמתקן. [שבת ד' עמוד לד].

סימן שכג - הכנה משבת לחול

אָ אסור להכין משבת לחול, או מיום טוב לחול, או משבת אחת לשבת הבאה, שיש בזה זלזול בכבוד השבת. ואפילו דבר שאינו מלאכה רק טירחה בעלמא, כגון הדחת קערות וצלחות והבאת יין משבת לחול, אסור. [ילקו"י שבת כרך ב עמוד רטו]

בְּ אסור להכין מיום טוב ראשון ליום טוב שני, אפילו בשני ימים טובים של ראש השנה. [ילקוט יוסף שבת כרך ד' עמוד רטו].

גְּ מי שעבר ובישל מיום טוב לראשון ליום טוב השני, בדיעבד מותר לאכול תבשיל זה. וכן מי שהכין מיום טוב לחול, התבשיל מותר באכילה. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד רטו. וכ"ד הרשב"א, העיטור, הרמב"ם, המאירי, הר"ן, ב"י סימן תקג. יחוה דעת חלק ו' עמוד סג].

דְּ מותר ללמוד בשבת גם דברים שצריך להם רק ליום המחרת, אף שאסור להכין כל דבר משבת לחול. ולכן מותר לתלמידים לחזור על לימודם ולהתכונן למבחן ביום א'. והני מילי בדברים מותר ללמוד בהם בשבת ואין ללמוד בשבת אלא בדברי תורה. ואפילו ספרי חכמות כגון ספרי רפואה אסור, ומיהו אם הרופא צריך לעיין בספרי הרפואה לצורך היום רשאי לעשות כן. וכן תלמיד המתמחה לרפואה, ועומד למבחן על זה אחר השבת, והזמן דוחק, רשאי לסמוך על דעת הרמב"ן והרשב"א שמתירים לעיין בספרי חכמות בשבת. [ילקו"י שבת כרך ב' עמוד רטז. הליכות עולם חלק ג' עמוד קעג]

הְ וכן מותר למגיד שיעור להכין שיעור בשבת בגמרא או בהלכה לצורך אמירתו ביום א'. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד רטז].

וְ מותר לשליח צבור לקרוא בחומש ולחזור על הקריאה ביום שני וחמישי, או לצורך הקריאה בשבת הבאה. [ילקו"י שבת כרך ב' עמוד רטז]

זְ מותר ללמד בשבת נער בר-מצוה את טעמי המקרא או את הדרשה, אף על-פי שהדרשה והקריאה יתקיימו בימי החול, ואין בזה איסור משום מכין משבת לחול. [ילקו"י שבת ב' שם].

ח כשחל פורים ביום ראשון, אין להביא את המגילה בשבת לבית הכנסת, גם מי שסומך על העירוב, אלא אם כן יעיין במגילה בשבת, לאחר שהביאה לבית הכנסת. [ילקו״י שם עמ׳ רטז].

ט אסור לגלול ספר תורה ולהכינו לצורך הקריאה ביום שני, שאף באופן שההכנה נחוצה לצורך דבר מצוה, גם בזה אסור משום מכין משבת לחול. [ילקוט יוסף שבת כרך ב׳ עמוד ריז].

י לא יאמר אדם בשבת אלך לישון כדי שלא אהיה עייף במוצאי-שבת ואוכל לעשות את מלאכתי בערב. ואפילו אם רוצה ללמוד או לכתוב ספר תורה או שאר דברי תורה בערב, אסור לומר כן. אבל מותר לישון בשבת גם אם כל כוונתו להיות ער במוצאי היום, שהרי אינו ניכר שעושה כן למוצאי שבת. [ילקו״י שבת כרך ב עמוד ריז].

יא בשר שלא נמלח, ועדיין לא עברו עליו ג׳ ימים מעת לעת [72 שעות], וחושש שאם לא ישפוך עליו מים בשבת ייאסר לבישול, מותר להניחו בכיור וליטול ידיו עליו, אף שבכך מונע את איסורו של הבשר לבישול. ולדידן אין לבשר חי דין מוקצה, כיון שסוף סוף הבשר ראוי לאוכלו כמות-שהוא חי. וגם לאשכנזים אפשר להקל במקום דוחק כזה. [ילקו״י שבת ב׳ עמ׳ ריח].

יב הלוקח טלית לבית הכנסת, מותר לו להחזירה לביתו, אף שאין לו צורך בה בו ביום, ואין בזה איסור משום מכין משבת לחול. וכבר ביארנו לעיל שבמקומות שאין עירוב אין לטלטל את הטלית, אלא ילך לבית הכנסת ויחזור לביתו כשהוא מעוטף בטלית, או שיניח הטלית בבית הכנסת מערב שבת, וישאירנו שם אחר התפלה. ולדידן נכון מאד להחמיר גם במקומות שיש עירוב שלא לטלטל כלל, ולכן ילך מעוטף עם הטלית לבית הכנסת, וכן בחזרתו לביתו. [ילקוט יוסף שבת כרך ב׳ עמוד ריח].

יג במקום שיש עירוב כדת, מעיקר הדין מותר להחזיר את החומש והסידור שלקח עמו לבית הכנסת, אף כשאין לו יותר צורך בזה בו ביום, ואין בזה איסור הכנה. וכבר נתבאר שלדידן נכון להחמיר שלא לסמוך על העירוב ולא לטלטל כלל. [ילקוט יוסף שבת כרך ב׳ עמוד ריט].

יד אחר סעודה שלישית אסור להדיח את הכלים, שהרי אין לו צורך בהם אלא לערב. אך מותר להסיר את כלי הסעודה מן השלחן, וכן לנקות את השלחן, גם אחר סעודה שלישית, שהרי אין כוונתו להכין משבת לחול, אלא עושה כן כדי שהחדר ייראה נקי ומסודר. ובמקומות שאחר הסעודה אין נכנסים לחדר האוכל עד צאת השבת, אין לפנות את הכלים מהשלחן בשבת. [ילקוט יוסף שבת כרך ב׳ עמוד ריט].

טו בתי כנסת המקיימים בחדר הסמוך לבית הכנסת סעודה שלישית, ואחר הסעודה נכנסים להתפלל בבית הכנסת, אסור לסדר את השולחנות ולפנות את הכלים קודם צאת השבת, אלא אם כן מתפללים גם שם, והדבר מפריע להניח שם סידורים וכדומה, שאז מותר לפנות את השלחן ולנקותו גם קודם השקיעה. [ילקו"י שבת כרך ב עמוד ריט]

טז ביום טוב של סוכות, וכן בשבת חול המועד, מותר לפנות את כלי הסעודה מהסוכה אחר שסיימו לאכול, אף אם אין נכנסים לסוכה עד הערב, שאין זה כבוד לסוכה שישארו בה הכלים אחר גמר האכילה. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד ריט].

יז אחר הסעודה השלישית מותר להניח את הכלים בתוך כיור המטבח, אף שיודע שהכיור יתמלא מים על ידי שימוש בברז לשטיפת פירות, וכיוצא. וכל זה כשצריך את המקום שהכלים שם, או שהכלים שאינם נקיים מפריעים לו כשנשארים על השלחן. ואם חושש ששיירי המאכל יידבקו בדופני הקערות, באופן זה מותר להניח הכלים בתוך הכיור ולמלאות את הכיור במים בשבת, אך לא יאמר שעושה כן לצורך הדחתם בערב. [ילקו"י שבת כרך ב' עמוד רכ].

יח כבר נתבאר שמותר להניח את הכלים בתוך מכונת מדיח כלים, אך לא יסדרם שם כדרכו בחול, אלא יניחם שם דרך הנחה. וכל זה כשדרכו להניחם שם בימי החול, ואינו עושה כן כדי לחסוך זמן במוצאי שבת בהדחת הכלים. [ילקו"י שבת כרך ב עמוד רכא].

יט אולם אסור להניח כלים בתוך מכונת הדחת כלים בשבת, באופן שהמכונה תפעל כעבור איזה זמן על ידי שעון שבת. [ילקו"י שבת כרך ב עמוד רכא].

כ מותר להדיח את הכוסות גם אחר סעודה שלישית, ואין זו הכנה משבת לחול. ומותר להדיח את כל הכוסות, ולא רק כוס אחד בשבילו, שהרי אין קבע לשתיה. ומכל מקום אם יודע בבירור שלא ישתה עוד, אין להדיח הכוסות. [ילקו"י שבת כרך ב' עמ' רכא].

כא היודע שיצטרך לכלים אלה פעם נוספת לאחר סעודה שלישית, כגון שרוצה לאכול עוד סעודה, מותר לו להדיח כלים אלה בשבת. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד רכב].

כב מאכלים שאין דעתו לאוכלם עוד בשבת, מותר להחזירם למקרר, ואין לחוש בזה לאיסור הכנה משבת לחול. ובפרט כשיש חשש שהמאכלים יתקלקלו אם לא יחזירום למקרר. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד רכב].

כג חלה שאין לו צורך בה בשבת, ויש חשש שהחלה תתייבש, מותר להכניסה לפריזר בשבת, ואין בזה איסור מכין משבת לחול. [ילקו"י שבת כרך ב עמוד רכג]

כד אסור לנער את הכרים והכסתות לצורך מוצאי-שבת, אבל מותר לסדר את המטות בשבת, כדי שהבית ייראה מסודר. אולם סמוך לערב שכבר אינו נכנס לחדר השינה, אין לקפל את השמיכות ולסדר את המטות. [ילקו"י שבת כרך ב עמוד רכג]

כה כשעורכים איזו מסיבה במוצאי שבת, אסור להתחיל בהכנות לסידור החדר בשבת, כגון להוציא את המטות מהחדר, או לפרוס מפות על השולחנות, וכדומה. וכן כשחל ערב פסח בשבת, יש להזהיר את בני הבית שלא יתחילו לסדר את השולחנות עד צאת השבת. ובמקומות ציבוריים יכולים להקל בבין השמשות. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד רכג].

כו מותר להלביש ילדים קטנים בגד שישנים בו, אף שהולכים לישון אחר צאת השבת, ואין בזה משום מכין משבת לחול, אם הדרך הוא להלבישם בכל יום בשעה כזו. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד רכד].

כז אסור לקחת יין בשבת לבית הכנסת, לצורך הבדלה במוצאי-שבת, [גם למי שסומך על העירוב], אלא אם כן לוקח את היין גם לצורך ברכה על היין בסעודה שלישית. אך אם יקשה עליו להשיג יין להבדלה במוצאי-שבת, מותר לו ליקח את היין להבדלה, והוא שיביאנו בשעה שאפשר לשתות ממנו בשבת. [ילקו"י שבת כרך ב עמוד רכד]

כח נכון להחמיר שלא להניח את הבגדים בשבת לתוך מכונת כביסה, שמאחר ואין דרך להניח את הבגדים הצריכים כביסה בתוך המכונה מיד עם הסרתם, הרי זה נראה כמכין משבת לחול. ומכל מקום המקילים להניח את הבגדים לתוך המכונת כביסה בשבת, יש להם על מה שיסמוכו, ובפרט אם עושים כן כדי למנוע התנדפות ריח רע מהבגדים המלוכלכים. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד רכה].

כט המקדים לבוא לבית הכנסת לתפלת ערבית של מוצאי שבת, מותר לו לקחת סידור תפלה גם קודם צאת השבת, ואין בזה איסור מכין משבת לחול, אם מעיין בסידור באיזה דברים, או כשיש חשש שאחר כך לא ימצא סידור לתפלה. [ילקו"י שבת כרך ב עמוד רכו]

ל מי שלקח ספר מהארון כדי לעיין בו, מותר להחזירו אף סמוך לצאת השבת, ואין בזה משום מכין מקודש לחול. ואף אם סיים לעיין בספר והניחו על השלחן או הכסא, מותר להכניסו למקומו בארון, כי זהו כבודו של הספר שיהיה מונח במקומו ולא על השלחן או על הכסא, ונמצא שמכניסו מפני כבודו של הספר. [ילקו"י שבת כרך ב עמוד רכו]

לא הדבר פשוט שההולך בשבת להתפלל במקום רחוק, כגון בכותל המערבי, אסור לו ליקח עמו כרטיסיה כדי שיוכל לנסוע במוצאי שבת. [ילקו״י שבת כרך ב עמוד רכו]

סימן שכד - דיני הכנת מאכל לבהמה בשבת

א מותר לתת בשבת מזונות לפני תרנגולים ואווזים שמגדלים אותם בחצר הבית, מכיון שמזונותיהם מוטלין על האדם. [ילקו״י שבת כרך ד עמוד לה]

ב מותר להעמיד את בהמתו על גבי עשבים המחוברים לקרקע בשבת, למרות שהבהמה תולשת ואוכלת, ואין חוששין שמא יתלוש מהעשבים כדי להאכילה, שמאחר ואיסור תלישה בשבת חמור בעיני הבריות לא חששו חכמים שמא יתלוש כדי להאכיל את בהמתו. וכל זה כשאינו נכשל באיסור מחמר או באיסור טלטול מוקצה [בעלי חיים] בשבת. ואולם אסור להעמיד את בהמתו בשבת על גבי מוקצה כדי שתאכל ממנו, שמאחר ואיסור מוקצה קל בעיני הבריות יש לחוש שמא יקח בידו ויתן לה את המוקצה. [ילקו״י שבת כרך ד עמוד לו]

ג אין נותנים מים ולא מזונות לפני דבורים, ולא לפני יוני שובך ויוני עליה, כי מזונותיהם מצויים להם בשדה בשפע רב, והאכלתם בשבת הוא טורח שלא לצורך. [ילקו״י שבת ד׳ עמ׳ לז].

ד וכן אין נותנים מזונות לפני החזיר, כיון שבלאו הכי אסור לגדלו ולכן אין מזונותיו על האדם. [אבל חזיר שנפל לו בירושה ונמצא ברשותו באופן זמני עד שיזדמן לו למוכרו, מותר ליתן לפניו מזונות בשבת]. [ילקו״י שבת כרך ד עמוד לח]

ה וכן אין נותנים מזונות בשבת לפני כל בעלי חיים שאינם שלו. ואולם מותר להניח שיירי מאכל שרוצה בלאו הכי לזורקם, ליד פח אשפה, אף שהבעלי חיים יאכלו מאותם שיריים, שהרי אינו טורח במיוחד עבורם. ואם הבעלי חיים אינם מוצאים מזון והם מצטערים מרעב, מותר ליתן לפניהם להדיא שיירי מזון וכדומה. [ילקו״י שבת כרך ד עמוד לח]

ו חתולים של הפקר שאין מזונותיהם עליו, אין לתת בפניהם מאכל בשבת, אבל חתול שמגדלים בבית צריכים ליתן לו מזונותיו, דזהו ודאי מזונותיו עליך. ואם זורק שיירי המאכל שרוצה בלאו הכי לזורקם, ליד פח אשפה מותר, אף שהבעלי חיים יאכלו מאותם שיריים, שהרי אינו טורח במיוחד עבורם. [ילקו״י שבת כרך ד עמוד לט בהערה]

ז מושבים הצריכים להרעיב את התרנגולות כדי שיוכלו לחזור ולהטיל ביצים, מותר להם לעשות כן, ואין לחוש בזה משום איסור צער בעלי חיים.

ח מותר להרוג זבובים וכדו״׳בימי החול״ כדי למנוע שלא יכנסו לתוך מאכל או משקה, ואין לחוש בזה משום איסור צער בעלי חיים. [ילקו״י שבת כרך ד עמוד מג בהערה]

ט חולי צהבת שמניחים על בטנם יונים, וגורמים בכך להמתתם, אין לחוש בזה משום צער בעלי חיים. [ילקו״י שבת כרך ד׳ עמוד מג]

י מותר לעשות ניסויים בעניני רפואה בבעלי חיים, אך יעשו כן בהרדמה, ולמעט ככל האפשר מלצערם. [ילקוט יוסף שבת כרך ד׳ עמוד מב].

יא מותר לנער את המפה במרפסת, או בחצר הבית [במקום שיש עירוב] אף שהצפורים יבואו אחר כך ויאכלו מהפירורים, ואפילו אם בדרך כלל הוא מנער את המפה במקום אחר, דסוף סוף אינו טורח אלא לצורך עצמו לנקות המפה. [ילקו״י שבת כרך ד עמוד לט]

יב מותר ליתן מזונות לפני הכלב, [והיינו בכלב שאין בו חשש שיזיק לבני אדם, שאם הוא כלב המזיק הרי בלאו הכי אסור לגדלו, וכמו שאמרו בגמרא, לא יגדל אדם כלב רע בתוך ביתו, וממילא אסור גם ליתן לפניו מזונות]. ויש אומרים דהותר ליתן מזונות גם בפני כלב של הפקר, מאחר שמזונותיו מועטים. ויש חולקים וסוברים שלא התירו אלא בכלב השייך לו שמזונותיו עליו. והנכון הוא שיזרוק לפני כלב המופקר את הפסולת שרוצה בלאו הכי לזרוק, ובכך נמצא שאינו טורח במיוחד עבורו. [ילקו״י שבת כרך ד עמוד מ]

יג מחתכין נבילה לפני הכלבים אפילו נתנבלה בשבת, בין שהיתה מסוכנת מערב שבת בין שהיתה בריאה. והני מילי בנבילה קשה, שאי אפשר להם לאוכלה בלא שיחתכוה לפניהם, אבל אם היתה הנבילה ראויה לכלבים גם בלא החיתוך, אין לחותכה בשבת, שאין לטרוח בשבת לצורך הבהמה בדבר שיכולה לאוכלו כמות שהוא. [ילקוט יוסף שבת כרך ד׳ עמוד מד].

יד יש נוהגים לתת חיטים לפני הצפורים בשבת שירה, ואף שיש אוסרים, מכל מקום הנוהגים כן יש להם על מה שיסמוכו, ומנהגם של ישראל תורה הוא. [ילקו״י שבת ד׳ עמוד מה].

טו מותר ליתן אוכל לדגים שבאקווריום בשבת, כשם שמותר להאכיל תולעת משי בשבת, שהרי מזונותיהם על האדם. וכאשר מאכילים תולעת משי, אין לטלטל את התולעת, שהרי היא אסורה בטלטול בשבת ככל

בעלי חיים. [ילקו״י שבת כרך ד עמוד מו. וראה בש״ע סי׳ שכד סעיף יב, ובמשנ״ב ס״ק לב. ובשו״ת יכין ובועז ח״ב סי׳ יח. ובשו״ת אבקת רוכל סי׳ לא, ובלוית חן עמו׳ קיג]

טז יש אומרים שמותר ליתן לבהמה מאכל הראוי לאדם, שרק תרומה הראויה לכהן אין מאכילים ממנה לבהמה. [ילקו״י שבת כרך ד עמוד מז]

יז כבר נתבאר לעיל [דיני טוחן] שמותר לפורר לחם לפני תרנגולים בשבת, ויותר טוב לעשות כן סמוך לאכילתם. ומותר להשרות את הלחם במים כדי להאכילם. [ילקוט יוסף שבת ד׳ עמ׳ מז].

סימן שכה - איסור הנאה ממלאכת גוי בשבת

א עכו״ם שעשה מלאכה בשבת לצורך ישראל, אסור לישראל ליהנות מאותה מלאכה בשבת, אף אם לא ציוהו על כך. ואף אם אין העכו״ם מכיר את הישראל אך אומר בפירוש שלצורך ישראל הוא עושה, אסור ליהנות ממלאכתו בשבת. ואפילו אם אינו אומר בפירוש שעושה לצורך ישראל, אך מעשיו מוכיחים שעושה לצרכו, גם כן אסור ליהנות ממלאכתו בשבת. [ילקוט יוסף שבת כרך ד׳ עמוד מח].

ב לפיכך מה שיש נוהגים שהשפחה מכינה קפה או תה לבני הבית ע״י הדלקת הגז ושאר חילולי שבת, יש להוכיחם שהדבר אסור, ושאסור להם ליהנות מזה בשבת. ואם השפחה הרתיחה מים לצורך עצמה, ונותר מהמים, יש אומרים שגם בזה אסור לישראל לשתות ממים אלה, שבכל דבר של אכילה או שתיה יש לחוש שמא יבואו לומר לגוי בפירוש שיבשל בשבת. ויש אומרים שלא החמירו בזה אלא בפת שאפאה הגוי, שיש לחוש שמא בבין השמשות היה הלחם עדיין קמח ויש בו דין מוקצה, אבל בבישול מים וכדומה אין לאסור את המים אם בישלם העכו״ם לצורך עצמו. ובפרט שיש מתירים גם בפת. ובשעת הדחק או לצורך מצוה, יש להקל לשתות ממים אלה [שנותרו מהמים שהרתיחה לצורך עצמה]. [ילקו״י שבת ד׳ עמ׳ מח].

ג קפה שמבשלים הגויים בשבת לצורך עצמם, המקילים לשתות ממנו בשבת יש להם על מה שיסמוכו, ובלבד שלא ישתו אלא דוקא מן הקפה המבושל כבר קודם שבאו לשם, ולא ממה שיבשל הגוי אחר בואם שמא ירבה בשבילם. [ויש לאסור אפילו בחול שתיית קפה של גויים במסיבות שלהם, משום חתנות, כמו שאסרו חז״ל שכר של גויים במסיבות הגויים, (ע״ז לא:). אלא יקח הקפה לביתו ושם ישתה]. [ילקו״י שבת כרך ד עמוד נ׳, ועמוד שצט. הליכות עולם חלק ד׳].

ד פת שאפה הגוי בשבת לצורך גוים, כגון בעיר שרובה גויים, שכל העושה מלאכה על דעת הרוב הוא עושה, יש אוסרים את הפת לישראל לאוכלה בשבת, מפני שחששו חכמים שמא יאמר לגוי לאפות בשבילו, ואף על פי שיש מתירים, אין לסמוך על המתירים אלא בשעת הדחק, כגון שהוא דר בעיר של גוים, ואי אפשר לו לשאול פת מישראל. או במקום מצוה, כגון סעודה מילה או סעודת חתן וכלה, או לצורך קיום שלש סעודות שבת. ואף בפת של בעל הבית, דהיינו שאפאה הגוי לעצמו, שלא על מנת למכור, גם כן יש להקל, שלא החמירו חכמים לאסור פת עכו"ם במקום עונג שבת. [ילקו"י שבת כרך ד' עמוד נב, ושצח. הליכות עולם ח"ד].

ה אסור לומר לגוי להביא לו פת בשבת אם יצטרך הגוי להוציא הפת מרשות לרשות, ואפילו לצורך סעודות שבת. אך מותר לומר לגוי להביא את הפת אם מוציאו מביתו [רשות היחיד] לבית הישראל [רשות היחיד] מבלי להניח הפת ברשות הרבים. שמאחר והוצאה מרשות היחיד לרשות היחיד דרך רשות הרבים היא מדרבנן, הוה ליה שבות דשבות במקום מצות סעודת שבת, ומותר. [ילקוט יוסף שבת כרך ד' עמוד נג].

ו וכן יש להקל באופן הנ"ל במקום מצות הכנסת אורחים, וכן מותר לשלוח חפץ לגוי באופן כזה כשיש בזה משום דרכי שלום, וכן כל כיוצא בזה. [ילקוט יוסף שבת כרך ד' עמוד נד].

ז קיימא לן שבות דשבות במקום מצוה מותר, והיינו אפילו במקום מצוה שיש בה הנאת הגוף, כגון לומר לגוי בשבת שיביא לו פת לסעודת שבת, וכמו שפסק מרן בכיוצא בזה בשלחן ערוך (סימן שלח סעיף כ') שמותר לומר לגוי בשבת לנגן בכלי שיר לשמחת חתן וכלה, משום דהוי שבות דשבות במקום מצוה. אף על פי שיש במצוה זו גם הנאת הגוף, ושלא כדברי הערך השלחן שאוסר שבות דשבות במקום מצוה שיש בה הנאת הגוף, והוא עצמו מודה שדעת מרן השלחן ערוך להתיר, ואנן אתכא דמרן סמכינן. [ילקוט יוסף שבת כרך ד' עמוד ת'].

ח יש אומרים שלא הותר שבות דשבות במקום מצוה או במקום חולי, אלא כשהשבות האחד הוא על ידי גוי, אבל שבות דשבות ששניהם על ידי ישראל, אסור במקום מצוה. ויש חולקים ואומרים שלעולם יש להקל בשבת דשבות במקום מצוה אפילו שני השבותים נעשים על ידי ישראל, ויש לסמוך על דברים להקל רק כשיש צורך גדול בדבר. [ילקוט יוסף שבת ד' עמוד תא].

סימן שכו - דיני רחיצה בשבת

א אסור להתרחץ בשבת במים חמים כל גופו, אפילו אם רוחץ אבר אבר לבדו, ואפילו אם הוחמו מערב-שבת. וכן אסור להתרחץ במים שהוחמו מאליהם בשבת על ידי ה"דוד שמש". וגם אם אינו רוחץ את כל גופו, אלא רק את רובו, גם כן אסור, דרוב הגוף נחשב כרוחץ את כל הגוף ואסור. ואפילו אם המים פושרים אין להתרחץ בהם בשבת. ואין הבדל בין אם נכנס לאמבטיה מלאה מים חמים, לבין אם עומד מתחת למקלחת של מים חמים. ואולם מקצת גופו כגון פניו ידיו ורגליו, מותר לרחוץ בחמין בשבת, וראה להלן סעיף ג'. [ילקו"י שבת כרך ד' סימן שכו, עמוד נה].

ב מותר להתרחץ ביום טוב בבית, הן באמבטיה והן במקלחת, אף במים חמים, ואפילו כל גופו. וכל זה דוקא במים שהוחמו מערב יום טוב, אבל אין לחמם מים ביום טוב לצורך רחיצה זו. ובבית מרחץ אסור להתרחץ אף במים שהוחמו מערב יום טוב. ואם רוצה לרחוץ פניו ידיו ורגליו בלבד, מותר אף לחמם מים ביום טוב לצורך זה, דזו הנאה השוה לכל נפש. [שם עמוד נח].

ג מים שהוחמו מאליהם על ידי דוד שמש, מותר להתקלח בהם כל גופו ביום טוב, באמבטיה פרטית שבבית, שדינם כמים שהוחמו מערב יום טוב, אחר שהוחמו מאליהם. ובלבד שיכול להזהר שלא יבוא לידי סחיטת המים שבשערות, או סחיטת המגבת.

ג-ב מים שהוחמו על ידי גוי בשבת לצורך עצמו, מותר לרחוץ בהם פניו ידיו ורגליו בשבת, או לשטוף בהם כלים, כיון שהוחמו בהיתר. [ילקו"י שבת ד' עמ' תה בהערה. שוב יצא לאור חזון עובדיה על הלכות יום טוב, וזכינו לכוין לדעתו].

ד מותר להתקלח בשבת במים צוננים, ואפילו כל גופו, ובלבד שיזהר שלא יבא לידי סחיטת השער והמגבת. ולפיכך נכון שימתין מעט קודם שיתנגב במגבת, כדי שינטפו המים מעליו, וינגב בנחת. וכן לא יסחוט את המים שבשער הראש והזקן. והאשכנזים נוהגים שלא להתרחץ בשבת אף במים צוננים שבנהרות, וכיוצא, ובכלל זה נהגו להמנע גם מרחיצה באמבטיה או במקלחת. אולם במקום שיש צער מהחום או מזיעה מרובה, יש להקל גם לאשכנזים להתקלח בשבת במים צוננים, ובלבד שיזהרו מסחיטה בשער ובמגבת. [ילקוט יוסף שבת כרך ד' עמוד ס].

ה מותר להשתמש בשבת במים חמים מה "דוד שמש" לרחיצת פניו ידיו ורגליו, או לשטיפת כלים וכדומה, אפילו אם המים הוחמו בעצם יום השבת. ואפילו אם המים חמים כדי שהיד סולדת בהם. והמחמיר על עצמו תבא עליו ברכה. אולם אין להשתמש בשבת במים חמים שהוחמו על ידי בוילר חשמלי, אם הם חמים בחום שהיד סולדת בהם. אבל אם המים פושרים שאין היד סולדת בהם, או שסגר את ברז המים הקרים, באופן שעם פתיחת ברז המים החמים אין נכנסים מים צוננים לדוד,

מותר להשתמש בהם בשבת לרחיצת פניו ידיו ורגליו. [ילקוט יוסף שבת כרך ד' עמוד קפו, ועמוד תה].

ו איסור רחיצת כל גופו בחמין או בפושרין בשבת, הוא גם לקטן, [ש"ע סי' שלא ס"ט]. אולם אם התינוק נתלכלך, או שהדרך לרוחצו בכל יום, מותר לרוחצו בשבת במים חמים או פושרים, [מג"א תקיא סק"ה]. שאם ירחצוהו בצוננים הרי יבוא לידי חולי, והוא מכלל מצטער. והיינו במים שהוחמו על ידי דוד שמש. אבל במים שהוחמו על ידי בוילר בלאו הכי אסור להשתמש בשבת, כל שהמים חמים בחום שהיד סולדת בהם. ואם אין אפשרות אחרת אפשר להקל גם במים שהוחמו על ידי הבוילר, שהרי אין האיסור אלא מצד פסיק רישיה, וכל פסיק רישיה איסורו מדרבנן אם הוא לא ניחא ליה, ובמקום צער או חולה שרי. ותינוק דינו כחולה. [ילקו"י שבת ג' עמ' קסט].

ז לא ישתטף אדם כל גופו בצונן ויעמוד כנגד המדורה, מפני שהמים שעל גופו מתחממים, והרי הוא כרוחץ כל גופו במים חמים. אבל מותר לרחוץ פניו ידיו ורגליו במים צוננים ולעמוד להתחמם כנגד המדורה. וכן מותר להשתטף בצונן אחר שנתחמם אצל האש. [ויש אומרים שצריך ליזהר שלא לחמם ידיו אצל האש אחר שנטלם, אם לא שמנגבם היטב תחילה. אך אינו מעיקר הדין]. [ילקוט יוסף שבת כרך ד' עמוד סד, ועמוד תד].

ח מותר לייבש את הידים במכונת ייבוש חשמלית, הפועלת מערב שבת, או שהופעלה על ידי גוי לצורכו. וכן מותר להניח ידיו הרטובות כנגד מפזר חום חשמלי, בשבת, ואין בזה משום איסור רחיצה בחמין בשבת. [ילקו"י שבת כרך ד' עמוד סה בהערה].

ט הסובל מכאבי בטן אסור לו למלאת קדרה במים חמים וליתן על בטנו, מחשש שמא ישפכו המים החמים על גופו ויבא לידי איסור רחיצה בחמין בשבת. ואם המים חמים הרבה, אסור לעשות דבר זה אפילו בחול, משום סכנה. אולם מותר לו ליתן בשבת על בטנו בקבוק גומי המלא מים חמים וסגור בפקק היטב, ואין לחוש שמא יפתח הבקבוק ונמצא רוחץ בחמין בשבת. וכן מותר לסגור את הפקק בשבת, ואין לחוש בזה לא משום עשיית כלי, ולא משום איסור רפואה בשבת, ולא משום איסור מוקצה. [ילקו"י שבת כרך ד' עמוד סו].

י מותר לטבול במקוה בשבת במים צוננים, אך יזהר שלא יבא לידי סחיטת השיער, או המגבת. אבל במים פושרים אין להקל לטבול בשבת. ועדיף שלא יטבול בכלל בשבת מאשר יכניס עצמו בחשש איסור שבות בגלל מנהג טוב שאינו חיוב מעיקר ההלכה. ועל כל פנים אין למחות בחזקה ביד המקילים לטבול במים פושרים בשבת. [ילקו"י שבת ד' עמ' סו].

יא אסור להכנס למרחץ בשבת אפילו רק להזיע, אבל אם נכנס למרחץ כדי ליטול משם חפץ מסויים, וכדומה, ואינו מתכוין להזיע, אף אם המרחץ קטן ובודאי יזיע שם, אין בזה איסור, דכיון שאינו מתכוין להזיע לא גזרו בזה חכמים. [ילקו"י שבת כרך ד' עמוד סז].

יב נשים שחל ליל טבילתן בליל שבת, והמים של המקוה חמים, עדיף יותר שתטבול בזמן בין השמשות, דהיינו בתוך י"ג דקות וחצי [בשעות זמניות] מהשקיעה הנראית לנו, [כדעת הגאונים] שכל דבר שהוא משום שבות לא גזרו עליו בבין השמשות. ואם אי אפשר לה לטבול בבין השמשות, יכולה לטבול גם לאחר מכן במים חמים, ולא תדחה את טבילתה למוצאי שבת משום כך. אלא יכולה לסמוך בשעת הדחק על סברת האחרונים שהתירו לטבול בליל שבת במים חמים, וכל שכן במים פושרים. ואם אפשר טוב שעל כל פנים תטבול בתוך שיעור ג' מיל ורביע, ותסמוך בשעת הדחק על סברת רבינו תם וסיעתו ומרן הש"ע, שעדיין אינו לילה. ותזהר שלא תסחט את שערותיה. ונכון שתמתין מעט קודם שתתנגב, כדי שהמים ינטפו מעליה. ויש מחמירים לומר שאם הגיע זמן טבילתה בחול, ולא טבלה, אין לה לטבול בליל שבת, ומנהגינו להקל בזה כדעת מרן הש"ע. וראה להלן סימן שמ לגבי גזיזת הצפרנים על ידי גוי בשבת. [שבת ד' עמוד סח, ותו].

יג מעיקר ההלכה מותר להתרחץ בשבת בנהר או בים [כשאינו שוחה], ובלבד שיזהר מלטלטל את המים שעליו בכרמלית. ולכן צריך שינגב גופו כשעולה מהנהר. וטוב שימתין עד שהמים שעליו ינטפו, וגם יתנגב בנחת, כדי שלא יבוא לידי איסור סחיטה. ומכל מקום כבר נהגו כל ישראל להמנע מרחיצה בים ובנהר בשבת, מחשש לכמה מכשולים. [ילקו"י שם עמ' סט].

יד יש אומרים שאסור לרחוץ ידיו בסבון בשבת. ויש מתירים וסוברים שאין בזה לא משום ממחק ולא משום ממרח, ולא משום נולד. ולכן במקום צורך, כגון לרופאים או לאחיות המטפלים בחולים, וצריכים לרחוץ ידיהם לאחר גמר הטיפול בחולה, מותר. שכן הוא מעיקר הדין, אחר שכן מבואר להדיא בתשובת הרמב"ם. אבל במקום שאפשר להחמיר, טוב לחוש לסברת החולקים. אולם אין למחות במי שנוהג היתר בדבר אפילו בלא הכרח. ואחינו האשכנזים מחמירים בזה. ועל כל פנים מותר לרחוץ בסבון נוזלי [מי סבון, אמה] בשבת, וכנזכר לעיל. [ילקו"י שבת כרך ד סימן שכו, עמוד ע', ועמוד תד].

סימן שכו - צחצוח השינים בשבת

טו מי שרגיל לצחצח שיניו בכל יום במשחת שינים על ידי מברשת, יש אומרים שאסור לו לעשות כן בשבת, מכמה טעמים. ובהם, מטעם איסור נולד שעושה קצף ע"י שפשוף המשחה, ומחשש שיצא דם. ויש מתירים באופן שלא יתן המשחה על המברשת וישפשף בה כמעשהו בחול, אלא ישפשף המשחה באצבע על שיניו, וכדומה. ויש מתירים אף לצחצח ע"י מברשת כמעשהו בחול, ואף במשחה שאינה נוזלית, וסוברים שאין בזה לא משום איסור ממרח ולא משום איסור נולד, ולא משום איסור רפואה בשבת. ולענין הלכה נראה, שאדם שאם ימנע מצחצוח שיניים בשבת יצטער מסיבת ריח הפה וכיו"ב, מותר לו לצחצח את שיניו בשבת אפילו על ידי מברשת. ובלבד שהוא רגיל בזה באופן שאין הדבר ברור שעל ידי השפשוף יצא דם מהחניכים. ואף מי שנוהג איסור ברחיצת הסבון בשבת, במשחת שינים יש להקל. ואולם עדיף יותר להשתמש בשבת במשחת שינים נוזלית [מי-פה], וכן נכון להחמיר לייחד מברשת שינים לשבת, כדי להינצל מחשש עובדין דחול. ויזהר שלא לרחוץ את המברשת אחר השימוש, מצד הכנה משבת ליום חול. אלא אם כן יש בדעתו להשתמש בה עוד באותה שבת. [כ"כ בהליכות עולם ב' עמ' ר'. ואע"פ שביבי"א ח"ד (סי' ל אות יט, כ) כתב לאסור משום כיבוס, י"ל דהיינו שמשפשף המברשת להסיר הלכלוך, והכא איירי שמעמידה תחת הברז בלבד, דהוי כשופך מים ע"ג מנעל של עור]. ומכל מקום היכול להמנע לגמרי משימוש במשחת שינים בשבת, ולא יגרם לו מכך צער, טוב לו שיחמיר וישאר בשב ואל תעשה. [והדבר פשוט שמברשת שינים הפועלת באמצעות בטרייה, אסור להפעילה בשבת]. [ילקו"י שבת כרך ד עמוד עא. יביע אומר ח"ד סי' ל].

טז מותר לחצוץ את שיניו בקיסם המיוחד לכך, או כל קיסם שאינו מוקצה [מחמת גופו, וכגון ברזל דק], וכן מותר להוציא את הקוץ שנתחב בבשרו, ויזהר שלא יוציא דם, ואמנם אם נזהר ולא עלה בידו, אין בכך כלום. [שאפילו אם יצא דם, כיון שאינו צריך לדם, והוה ליה מלאכה שאין צריך לגופה שאינה אסורה אלא מדרבנן, ובמקום צער לא גזרו חכמים]. [ילקו"י שבת ד' עמוד עה].

יז אסור לקטום עצי בשמים קשים כדי לחצוץ בהם שיניו, בין ביד בין בכלי. אבל מותר לקטום עצי בשמים אפילו קשים, כדי שיהיה ריחם נודף, או כדי לתת לחבירו להריח בהם, ומכל מקום לא הותר אלא כשקוטם ביד, אבל בסכין אסור. ועצי בשמים רכים מותר לקוטמם אפילו בסכין. [הליכות עולם חלק ד'].

יח כבר נתבאר לעיל [בהלכות מוקצה] שמותר לחצוץ את שיניו גם בגפרור, דאף שהגפרור הוא מוקצה, מכל מקום נחשב כמוקצה מחמת שמלאכתו לאיסור, והרי מותר לטלטל מוקצה כזה לצורך גופו או מקומו. ויזהר שלא יוציא דם משיניו, אך אם נזהר ולא עלתה בידו, אין בכך כלום. [ילקוט יוסף שבת כרך ד' עמוד עה].

סימן שכז - דיני סיכה בשבת

א מעיקר הדין מותר לסוך תינוק במשחה בשבת, באופן שהמשחה תבלע בגופו, ואין לחוש לאיסור ממרח. וגם אין בזה משום רפואה בשבת, כיון שהוא תינוק. ומכל מקום נכון לנהוג כדברי החזון איש, ליתן את המשחה במקום הצריך, בלא למורחה, והיא תתמרח מאליה. [ילקו"י שבת ד עמוד עו. וז"ל מרן בש"ע (סי' שטז סי"א:) לא ישפשף ברגלו רוק ע"ג קרקע, משום דמשוה גומות, אבל דורסו לפי תומו, שאינו מתכוין למרח. וכתב המג"א, וצ"ע דליתסר משום מירוח עצמו, וי"ל דממרח לא שייך אלא כשכוונתו שיתמרח דבר ע"ג חבירו, אבל הכא רוצה שיבלע בקרקע. ע"כ. ומבואר, דכל היכא שרוצה שהדבר יבלע בתוכו, לא שייך איסור מירוח. ומרן בש"ע (סי' שכח סכ"ה) כתב: רטיה שנפלה מעל המכה ע"ג קרקע לא יחזירנה וכו'. וכתבו הט"ז והמג"א דהיינו טעמא שמא ימרח על גבה להחליק הגומות שיש בה, ומירוח רטיה מלאכה דאורייתא היא, משום שהוא בכלל ממחק. ע"ש. והיינו כשרוצה במירוח, ואינו חפץ שהמירוח יכניסו לתוכו, ומניחים משחה על התחבושת והיא מרפאת את המכה. אבל משפשף הרוק ברגלו רצונו שיבלע בקרקע, ולא ישאר שם הדבר המתמרח. ונמצא דבמשחה שרצונו שתשאר על המכה, אלא שתבלע במקום המכה, שרי. ומ"מ עדיף לנהוג כדברי החזו"א, ליתן המשחה במקום הצריך, והיא תתמרח מאליה].

ב חולה החש כאבים בגופו ועל פי הוראת רופא צריך למרוח קרם רפואי לשיכוך הכאבים, והגיע למצב שנעשה חולה שאין בו סכנה, מעיקר הדין מותר לו למרוח את הקרם על גופו, ובלבד שימרח רק מעט קרם באופן שיבלע בגופו. ומכל מקום עדיף שיתן את הקרם על אותו מקום בלי מירוח. ויניח מהמשחה בכמה מקומות טיפין טיפין. [ילקו"י שבת ד עמוד עז].

ג מותר לאדם לסוך את ידיו בשבת בשמן לתענוג, ואם עורו סדוק בגב היד, אם הוא רגיל למשוח שמן, אין בזה איסור רפואה בשבת, אבל אם אינו רגיל בזה, אין לו למרוח על ידו שמן וכדומה, משום איסור רפואה בשבת. [ילקוט יוסף שבת ד' עמוד עט. ועיין בהליכות עולם ח"ד עמו' ר. ודו"ק].

ד יש אומרים שמותר לאשה לסוך את שערה בשבת בשמן, ויש אומרים שיש בזה חיוב חטאת משום ממרח. ולדינא, אף שאין בזה איסור מן התורה, מכל מקום איסורא דרבנן מיהא איכא.

ה אסור לסוך את הגוף בשמן ולמשמש בכח לרפואה, ולפיכך אסור לעשות מסג' בשבת, אם ממשמש בכח ומתכוין להזיע, אך מותר לעשות כן בנחת. והבריא מותר לסוך בשמן וכן התינוק מותר לסוכו בשמן. [ילקוט יוסף שבת כרך ד עמוד עט].

ו מי שנתפס גבו או צוארו, וחש כאבים עד שנחלש כל גופו ונפל למשכב, דינו כדין חולה שאין בו סכנה, ומותר לעשות לו מסג' אפילו בחוזק. [ילקוט יוסף שבת כרך ד עמוד עט].

ז מותר לתת בשבת מי בושם על הפנים או על הידים, ואין בזה איסור סיכה. ואף ביום הכפורים יש להקל בזה. ואף על השערות יש להקל. אולם כבר נתבאר שאסור ליתן בשבת ריח טוב על גבי מטפחת או בגד, משום מוליד ריחא. אבל בבשר האדם כגון בידים ובפנים לא שייך האיסור דמוליד ריחא, משום שאין הריח מתקיים אלא לפי שעה, שהזיעה מעברתו. ואפילו בשערו אין איסור בזה. ומכל מקום מי שהתיזו על גופו מי בושם מיוחדים להעברת הזיעה [דיאודורנט] מותר לו להחליף בשבת בגד אחר, אף שהריח יעבור על הבגד, שהרי אינו מתכוין להולדת הריח בבגד, והוי פסיק רישיה דלא איכפת ליה באיסור דרבנן. והיינו באופן שלא איכפת לו מהריח שיש בבגדיו. [ילקוט יוסף שבת כרך ד' עמוד עט, ועמוד תו].

ח אסור לצחצח המנעלים בשבת, וכן אסור לצוות לשפחה נכרית לעשות כן בשבילו. ואם עברה וצחצחה המנעלים בשבת שלא על פי הוראתו, מותר לנועלם בשבת. [ילקו"י שבת ד עמ' פא]

ט מותר להעביר את האבק מעל המנעלים בשבת. וכן מותר להעביר במטלית יבשה את האבק מעל הרהיטים, אך אם יש בזה טורח רב אין ראוי לעשות כן בשבת. [ילקו"י שבת ד' עמ' פא]

י מותר להתיז ספריי על הרהיטים בשבת, כדי להבריקם על ידי נייר עיתון, כל שכוונתו להעביר הלכלוך שהצטבר על החלונות. ויעשה בנחת ובלא טורח רב, ומיהו אם יכול להחמיר שלא לטרוח בשבת, תבוא עליו ברכה. [ילקו"י שבת ד' עמ' פב. וראה לעיל עמוד תרצז].

סימן שכח - דיני חולה שאין בו סכנה בשבת

א חולה שאין בו סכנה, אסור לישראל לחלל עליו את השבת במלאכות האסורות מן התורה. אבל מלאכות האסורות מדרבנן, אם יש בו סכנת אבר מותר לעשותם בשבילו אפילו בלא שינוי. ויש אומרים שחולה שיש בו סכנת אבר, מחללים עליו את השבת, [ר"ת והמאירי]. אבל דעת רש"י והרמב"ן והרשב"א ועוד, שאין מחללים את השבת אלא במקום פיקוח נפש. וכן פסק מרן השו"ע (סימן שכח סעיף יז). ובזמנינו שחוששים בכל סכנת אבר להתפתחות סכנה בכל הגוף, יש להתיר לחלל שבת על ידי ישראל אף על סכנת אבר. [ילקו"י שם עמ' פג. וראה להלן סעיף טז].

ב חולה שאין בו סכנה ואין בו סכנת אבר, מותר לעשות לצורכו כל מלאכות דרבנן בשינוי. ומלאכות דאורייתא בשינוי נחשב כמלאכה

דרבנן, וראה להלן סעיף יא. [ילקו״י שבת ד׳ עמו׳ צ. ובמשנה ברורה הביא מהחיי אדם להקל אף בלא שינוי היכא דלא אפשר. וכ״ה בכה״ח אות קיב. וע׳ קצות השלחן].

ג חולה שאין בו סכנה שמותר לעשות בשבילו מלאכות האסורות בשבת מדרבנן, אין הבדל אם יש בו סכנת עין או סכנת שאר איברים, שגם בסכנת איבוד הראייה אין לעשות אלא מלאכות האסורות מדרבנן. [וראה עוד להלן סעיף כט]. [ילקו״י שבת כרך ד עמוד צ].

ד לפיכך, במקום שהרופא אומר בשבת שיש צורך ליתן לחולה מיץ פירות טבעי, וצריכים לסחוט משאר פירות [חוץ מזיתים וענבים] לצורכו, מותר לסחוט לו תפוזים תותים ורימונים וכדומה אפילו לתוך כלי ריקן, שהרי סחיטה זו אסורה מדרבנן, ולצורך חולה שאין בו סכנה מותר לעשות כן. וכשיש סכנת אבר מותר לסחוט אפילו בלי שינוי, ואם אין בו סכנת אבר יש לסחוט ע״י שינוי. וכשהוא סוחט על ידי שינוי יש להקל גם בענבים וזיתים כשאי אפשר בדרך אחרת. [ובמסחטה חשמלית אין כל היתר להשתמש בשבת לצורך חולה שאין בו סכנה].

ה והוא הדין שמותר לסחוט אפילו ענבים לתוך קערה ריקנית, כשבדעתו ליתן שם אחר כך אוכל ולערבב את מי סחיטת הענבים עם המאכל, שהרי מלאכה זו אסור לעשותה בשבת מדרבנן, [שהרי לא מוכחא מילתא שעושה כן לצורך האוכל], ולצורך חולה שאין בו סכנה מותר לעשותה אפי׳ בלי שינוי כשיש בו סכנת אבר. וראה לעיל עמוד תרפה. ואם אין בו סכנת אבר יעשה בשינוי. [ילקוט יוסף שבת כרך ד׳ עמוד צב].

ו וכן פת שנתנוה בתנור דולק מערב שבת כדי לאפותה, והוצאתה מהתנור נעשית ע״י רדייה, אף שרדיית הפת אסורה מדרבנן מכל מקום לצורך חולה שאין בו סכנה ויש בו סכנת אבר, מותר לרדותה בשבת. ואם אין בו סכנת אבר יש לרדותה בשינוי. [ילקוט יוסף שבת ד׳ עמוד צב].

ז חולה שנפל למשכב, ואין בו סכנה, מותר לעשות בשבילו כל רפואה שאינה כרוכה במלאכה, אף על ידי ישראל. וכן מותר לו לבלוע תרופות בשבת. ואף על פי שבשאר מיחושים אסרו חכמים לבלוע תרופות בשבת, בחולה שנפל למשכב לא גזרו חכמים שמא יבוא להכין את הרפואה בשבת ויבוא לידי שחיקת סממנים. [ילקוט יוסף שבת כרך ד׳ עמוד צב].

ח חולה שאין בו סכנה הנמצא במדבר, [וכגון חיילי הצבא שלא בשעת מלחמה], וצריכים לעשות לו אוהל עראי להגן עליו, אף שעשיית אוהל עראי בשבת אסורה מדרבנן, לצורך החולה מותר לעשותה, ובלבד שיעשנה בשינוי. ואם יש בו סכנת אבר אין צריך שיעשה בשינוי. [ילקוט יוסף שבת כרך ד׳ עמוד צג].

טו אף על פי שאין ממלאין את הכר והכסת במוכין בשבת, אם יש צורך לעשות כן לצורך חולה שאין בו סכנה, לדעת הרמב״ם מותר לעשות כן בשבת בשינוי, שהרי אין האיסור אלא מדרבנן, גזירה שמא יתפור. ואם יש בו סכנת אבר מותר אפילו בלי שינוי. אך לדעת רש״י אין להקל בזה אף לצורך חולה, שהרי האיסור בזה הוא מן התורה, [משום דעביד לה מנא]. ואם מכניס המוכין בשינוי, ראה להלן סעיף יא. [ילקו״י שבת ד׳ עמ׳ צג].

יי כשהרופא אומר שצריך ליתן לחולה שאין בו סכנה תבשיל חם, מותר לבשל בתולדות החמה, מאחר שתולדות החמה אסורות רק מדרבנן. וכשאין סכנת אבר יעשה בשינוי. אלא שבשו״ת מהר״ח אור זרוע (ר״ס לא) מבואר דלענין בישול לא שייך שינוי. ועיין בח״א ובמשנ״ב (ס״ק קב), ובכה״ח (אות קיב) דכשאי אפשר בשינוי שרי כדרכו, ולכן מותר לבשל כדרכו. ומ״מ אם אפשר יעשה בשינוי לצאת ידי חובת החולקים. [שם עמו׳ צד].

יא יש אומרים שמותר לעשות לצורך חולה שאין בו סכנה גם מלאכות האסורות מן התורה אם עושה אותן בדרך שינוי, שמאחר והמלאכה נעשית בדרך שינוי אין בזה איסור אלא מדרבנן, ונחשב כאיסורי שבות המותרים לצורך חולה שאין בו סכנה. ויש אומרים שלא התירו אלא במלאכות האסורות מדרבנן, אבל במלאכות האסורות מן התורה, גם אם עושה אותן בדרך שינוי אין להתיר. והעיקר להקל בזה כשאי אפשר בדרך אחרת. [ילקו״י שבת ד׳ עמוד צד].

יב חולה שאין בו סכנת אבר [ראה לעיל סעיף י] שהרופא ציוה עליו לאכול פירות, ואין שם בנמצא פירות אלא מחוברין לאילן, ורוצה לאוכלם בפיו בעודם מחוברים לאילן [דהוי דרך שינוי], אין להקל לו, אחר שהפירות יש להם דין מוקצה, ואין להתיר אכילת מוקצה לחולה. [על פי המבואר בהליכות עולם ח״ב עמ׳ קפד, ולקמן עמ׳ תשי״ג סל״ג. ודלא כמו שנתבאר בילקו״י שבת ד׳ עמוד צו].

יג מירשם [רצפט] שנכתב בשבת על ידי רופא עבור חולה שאין בו סכנה, אם הרופא היה סבור שהחולי הוא חולי שיש בו סכנה, וכתב את המירשם בשוגג, מותר להביא תרופות בשבת על פי מירשם זה. אבל אם הרופא כתב את המירשם במזיד, אין להביא את התרופות בשבת מבית המרקחת, אך אם הביאו את התרופות מותר ליהנות מהם בשבת. [ילקו״י שבת כרך ד׳ עמוד צח].

יד יש אומרים שכל דבר שמותר לעשותו ע״י ישראל בחולי שאין בו סכנה, אין צריך לחזר אחר עכו״ם שיעשהו, אלא יכול הישראל לעשותו כמבואר. ויש חולקים. [ילקוט יוסף שבת ד׳ עמו׳ צח].

טו חולה שאין בו סכנה נחשב מי שנפל למשכב מחמת מחלה, ואין במחלה זו סכנת נפשות, או מי שיש לו מיחוש שמצטער עד שחלה כל גופו, מאותו מיחוש. וכן כל מי שמתהלך כבריא אבל עלול להסתכן או ליפול למשכב אם לא יקבל בעוד מועד את הטיפול הדרוש, כגון חולי קצרת, או הסובלים ממחלת לב שאינה מסוכנת, או חולים במחלת הנפילה [כשאין נשקפת להם סכנה], וכן יולדת מיום השמיני ללידה עד סוף שלושים יום מהלידה, וכן תינוק. [ילקו״י שם עמו׳ ק].

טז חולה שאין בו סכנה, ויש בו סכנת אבר, אם הרופא אומר שעל ידי סכנת אבר זו יכול לבוא לידי סכנה כללית, שומעין לו לחלל עליו שבת אפילו במלאכות דאורייתא. וכיום דעת הרופאים שכמעט אין לך סכנת איבר בודד שלא יהא כרוך בה גם סכנה לכל הגוף, כתוצאה מאלח-דם וכדומה, ואפילו למרן השלחן ערוך שסובר שאין לחלל שבת באיסור דאורייתא על סכנת אבר, יודה להקל בזמן הזה, כי רופאי זמנינו אומרים שאין לך סכנת אבר שאין בה משום סכנה כללית לכל גופו, על ידי זיהום והרעלה. וספק נפשות להקל. ולכן כל שיש לחוש שהשארת האבר הפגוע בלי טיפול תגרום להתפשטות המחלה בכל הגוף, מותר לחלל שבת כדי לטפל באבר הפגוע. ולכן אבר שנקטע, כגון יד שנקטעה מן הזרוע, מותר לעשות ניתוח בשבת לחבר את היד, שכיון שבלאו הכי צריכים הרופאים לחלל שבת כדי למנוע סכנת זיהום וכיו״ב, לכן דינו כחולה שיש בו סכנה, שחייבים להצילו מסכנה באותו טיפול, וכדרך שרגילים לעשות לו בחול, ואף על פי שעל ידי כך מרבים יותר במלאכות, מכל מקום כל מה שהרופא עושה נחשב כפיקוח נפש. [ילקוט יוסף שבת כרך ד׳ עמוד ק].

יז אם יש צורך לחלל את השבת עבור חולה שאין בו סכנה, מותר לעשות לו כל צרכיו על ידי גוי, אפילו אם הגוי עושה מלאכות האסורות מן התורה. ובלבד שיהיה חולה שנפל למשכב ולא הסובל ממיחוש בעלמא. ולכן אם צריך להכין תרופה לחולה, מותר לומר לגוי בשבת שיכין את התרופה אם צריך לאותם דברים בשבת עצמה, וכן אם יש צורך להכין לחולה תה חם, וכדומה, מותר לצוות לגוי שיכין תה עבור החולה. וכן אם יש צורך לבשל ולאפות לחולה, עושים כן על ידי גוי. ואין הבדל בין אם יש שם סכנת אבר או אם אין שם סכנת אבר, שבכל אופן התירו על ידי גוי, ואף שאמירה לגוי שבות, במקום חולי לא אסרו. אבל ישראל לא יחלל את השבת לצורך חולה שאין בו סכנה במלאכות דאורייתא, וכמבואר לעיל. ובמלאכות דרבנן ראה סעיף א׳. [ילקו״י שבת כרך ד׳ עמוד קא].

יח אם החולה [שאין בו סכנה] צריך לאיזו תרופה, ויש צורך לנהוג ברכב כדי להביא תרופה זו, הדבר פשוט שאסור לישראל לנסוע לצורך זה, שהרי אין סכנה בדבר. אבל מותר לומר לגוי שיסע להביא את התרופה. ואם אין צורך כל כך בתרופה בשבת, יש להמנע מלומר לגוי שיסע להביאה בשבת. [ילקו״י שבת כרך ד׳ עמוד קב].

יט כבר נתבאר לעיל [סימן שז סעיף פב] שמותר לומר לגוי בשבת להרוג יתושים המפריעים את מנוחת החולה, אף כשאין בו סכנה, או מי שמצטער ביותר. [ילקו"י שבת ד' עמוד קב].

כ אף על פי שמצטער אסור ברפואה בשבת, מכל מקום מותר להשתמש בשבת בכרית או שמיכה חשמליים, אף אם עושה כן לצורך רפואה, ואין לחוש בזה לאיסור רפואה בשבת, מכיון שגם בריאים משתמשים בזה. וטוב שיניח שם מערב שבת פתק שכתוב עליו "שבת" כדי שלא ישכח ויבוא לשנות את מדת החום בשבת. [ילקו"י שבת כרך ד' עמוד קב].

כא בימי הקור הגדולים מותר לומר לגוי להפעיל תנור חימום אפילו לצורך אדם בריא, שהכל חולים אצל הקור. ובלבד שיהיה קור גדול, ולא כאותם שנוהגים היתר אף על פי שאין הקור גדול ביום ההוא. ולצורך חולה שאין בו סכנה מותר לומר לגוי להדליק התנור אף שאין ביום ההוא קור גדול, כל שיש צורך בדבר לחולה. [ילקו"י שבת כרך ד' עמוד קג]

כב גוי שהדליק תנור חימום לצורך חולה, [אף בימים שאין הקור גדול מאד] מותר אף לישראל בריא ליהנות מחום התנור בשבת, אחר שהודלק בהיתר. והוא הדין אם הגוי הדליק את אור החשמל לצורך חולה [אף שאין בו סכנה], שמותר לבריא ליהנות מאור זה בשבת. [ילקו"י שם עמ' קד].

כג הסובל מחום בימות הקיץ, מותר לו לומר לגוי שידליק את המזגן בשבת. [ילקוט יוסף שבת כרך ד' עמוד קד].

כד הסובל מחום, אף שהרופא קבע שאין הדבר בכלל סכנה, או שסיבת החום ידועה שהיא מפני הצטננות וכדומה, וגם לא נפל למשכב, מותר לו להניח בשבת חתיכות קרח, או מטלית רטובה על מצחו, ואין בזה משום איסור רפואה בשבת. [ילקוט יוסף שבת כרך ד' עמוד קד].

כה הסובל מחום ורוצים להרטיב מטפחת כדי להניחה על מצח החולה להורדת החום, מותר להרטיבה בשבת, אלא שיש לעשות כן במטלית שאין עליה לכלוך כלל, שבזה מותר לדעת מרן השלחן ערוך ואין בו איסור משום שרייתו זהו כיבוסו. ואולם, לא ירטיב את המטלית הרבה, כי אז אסור לטלטלה מחשש סחיטה, אלא יזלף עליה מים מועטים. [ילקו"י שבת ד' עמ' קה]

כו הסובל מחום גבוה, אף שהרופא קבע שאין בו סכנה, מותר לו לעשות בשבת אמבטיה במים צוננים כדי להוריד את החום, ויש להקל בזה גם לאשכנזים שאינם רוחצים בשבת כלל. [ילקוט יוסף שבת כרך ד' עמוד קה].

כז ילד שיש לו חום גבוה, אף שאין בו סכנה מותר למרוח את גופו בעראק להורדת החום. [ילקוט יוסף שבת כרך ד' עמוד קו].

כח חולה שאין בו סכנה שהרופא ציוהו להניח את רגלו במים חמים בשבת, מותר להניח רגליו במים חמים כדי להזיע, ואין לחוש בזה לאיסור רפואה בשבת. [ילקוט יוסף שבת ד' עמ' קו].

כט זקן שתש כוחו מזיקנה ועיניו כהו מראות, והתעורר חשש בשבת שהוא עומד להתעוור באחת מעיניו, ולדעת הרופאים אין בזה כל חשש לפיקוח נפש, אין לחלל עליו את השבת במלאכות דאורייתא, אלא על ידי גוי. אבל במלאכות שאיסורן מדרבנן מותר אף על ידי ישראל. ולכן מותר ליתן שם טיפות עיניים לשיכוך הכאבים. וכן הסובל מדלקת עינים מותר לו להשתמש בטיפות עינים בשבת, וכן מותר לו ליתן שם משחה מתוך שפופרת באמצעות מקל. אבל אם יש לו רק כאב קל בעין, אין לו לעשות שום טיפול לרפואה. [ילקו"י שבת ד עמ' קו].

ל אולם חולה עיניים שהוא בתחלת החולי כשיש כאבים עזים בעינים, או באמצעיתה של המחלה, יש לחלל עליו את השבת בכל מה שהחולה צריך, שאף שאין מחללין את השבת בסכנת אבר, מכל מקום בסכנת עין יש לחלל את השבת, מפני ששרירי העין קשורים ללב, ויש בזה חשש פיקוח נפש. ובפרט שלדעת הרופאים בזמן הזה ברוב המיקרים כשיש סכנת אבר כרוך הדבר בסכנת נפשות בלא קבלת טיפול דחוף. מחלות עיניים רציניות הרי הן בגדר פיקוח נפש ופעמים שיש לחלל עליהם את השבת. [ילקו"י שבת כרך ד עמוד קו].

לא הסובל מכאבי עינים מותר לו ליתן על עיניו מהשיריים של היין של הקידוש, אף כשמתכוין לרפואה. ובלבד שלא יפתח ויסגור את העין במתכוין בעת שנותן שם את היין. [ילקוט יוסף שבת כרך ד' עמוד קו].

לב המרכיב עדשות מגע בעיניו, וסובל מיובש בעין, מותר לו לטפטף כמה טיפות לתוך העין כדי שע"י כך יוכל להרכיב את העדשות מגע, ואין בזה משום איסור רפואה בשבת. [ילקוט יוסף שבת כרך ד' עמוד קי].

לג פירות שנשרו מהאילן בשבת שיש להם דין מוקצה [מאחר שהיו מחוברים לאילן בבין השמשות], אין לספרדים ובני עדות המזרח להאכילם בשבת לחולה שאין בו סכנה. וכן אם נתן מערב שבת ענבים על הגג כדי ליבשם, כיון שהיקצה אותם מדעתו נחשבים כמוקצה, ואף לחולה אין לאוכלם בשבת. וכן חלב שחלבו גוי בשבת, וכל שכן ישראל, אסור לשתותו בשבת גם מי שהוא חולה שאין בו סכנה. אולם לצורך הרפואה כשיש בו סכנת אבר, מותר. [ילקוט יוסף שבת כרך ד' עמוד קיא].

לד חולה שנפל למשכב, ואין בו סכנה, וצריך לאכול תבשיל, ואין שם אלא תבשיל שנתבשל ע״י עכו״ם, מותר להאכילו מתבשיל זה בשבת, ובלבד שהתבשיל יהיה עשוי מדברים המותרים. ואם הנכרי בישל בשבת, צריך שלא יהיו בקדרה דברים האסורים משום מוקצה, שכבר נתבאר שאין לחולה לאכול מוקצה בשבת. [ילקו״י שבת כרך ד עמוד קיג]

לה חולה שאין בו סכנה האוכל בשבת תבשיל שנתבשל ע״י גוי, צריך לברך קודם אכילתו, שהרי המאכל מצד עצמו הוא של היתר, ולא נאסר אלא מפני שנתבשל ע״י גוי. אבל חולה שיש בו סכנה האוכל דבר האסור מצד עצמו, כנבילה וטריפה, אינו מברך עליו ברכת הנהנין, כי אמנם התורה התירה לו לאכול מאכל איסור מפני הסכנה, אבל לענין ברכה, אינו מברך. [ילקוט יוסף שבת כרך ד׳ עמוד קיד].

לו החש כאב באוזניו עד שנחלה כל גופו ונפל למשכב, ורפואתו שאשה מינקת תחלוב מדדיה חלב לתוך האוזן, ועל ידי זה ישקוט וינוח מכאבו, אין להתיר לעשות כן בשבת, כיון דחליבה לצורך רפואה נחשבת מלאכה הצריכה לגופה שחייבים עליה חטאת. אבל אם גדל הכאב מאד, מותר לעשות החליבה על ידי שתי נשים שיחלבו בעת ובעונה אחת מדדי האשה לתוך האוזן, כי אז נחשב שנים שעשאוה שפטורים מן התורה, ואין בזה איסור אלא מדרבנן, ובמקום צער כזה שנחלה כל גופו לא גזרו רבנן. [ילקו״י שבת כרך ד׳ עמוד קיז].

לז מי שהוא כבד שמיעה ורוצה להשתמש בשבת במכשיר שמיעה הניתן באוזן, מותר לו להשתמש במכשיר זה בשבת, ואין לאסור משום רפואה בשבת. ובלבד שיכוין את המכשיר מערב שבת, ולא יפעילו בשבת. וכן מכשיר שמיעה המורכב על-ידיות המשקפיים, מותר לכבד שמיעה להרכיב המשקפיים בשבת כדי לשמוע, ובלבד שיפעיל את המכשיר מערב שבת. ואסור להחליף את הסוללה בשבת. ומותר לטלטל בשבת מכונת שמיעה, להסירה בעת שהולך לישון, ולחזור ולהשתמש בה אחרי קומו משנתו, כשהיא פתוחה מערב שבת ופועלת כהוגן. ואין איסור לדבר אליו בזמן שמרכיב את המכשיר שמיעה. וכן מותר לצאת עם מכשיר זה לרשות הרבים. ואם חלק מהמכשיר מונח בתוך כיס החולצה, יש מי שאומר שיחברו לכיס ע״י סיכת בטחון, ואז יהיה מותר לו לצאת בשבת עם המכשיר שמיעה לרשות הרבים. ואם חלק מהמכשיר מחובר לידיות המשקפיים, מותר לו לצאת לרשות הרבים עם המשקפיים גם אם אינו צריך למשקפיים. [ילקוט יוסף שבת ד׳ עמ׳ קיח. הליכות עולם ח״ג פר׳ מקץ].

לח אם התינוק אינו רוצה לינק, מותר למינקת לקלח קצת חלב לתוך פיו, כדי שימשיך לינק לבדו. ואפילו אם אין שום חשש סכנה לתינוק. ומינקת שיש לה צער מריבוי חלב, מותר לה לקלח את החלב העודף לתוך כיור או על הרצפה, או על חיתול שאין מקפידים לסוחטו. וגם רשאית לשאוב את החלב בשבת על ידי משאבה [בלי בטרייה], ותחלוב באופן שהחלב

ילך לאיבוד, או כשיש בכלי חומרי ניקוי פגומים. [ילקו״י שבת ד׳ עמו׳ קיט. משנ״ב סי׳ של ס״ק לב. אבני נזר או״ח סי׳ מז].

לט תינוק שנולד בחודש השביעי או השמיני להריון, שהדרך היא להחזיקו באינקובאטור מספר שבועות כפי הצורך, וכן תינוק חולה שאינו יונק מן הדד, והאם צריכה לחלוב לתוך הכוס או בקבוק על מנת לתת את החלב לתינוק, יש להורות שתהיה אשה אחרת מסייעת עמה בעת החליבה לתוך הכוס, שבאופן כזה ודאי שלא אסרו חכמים. [ובצירוף הסברא שאין חליבה אסורה מן התורה, והוה ליה תרי דרבנן, מצד החליבה, ומצד שנים שעשאוה פטורים. ומה גם דסתם תינוק מסוכן אצל חלב, וכיון דלא סגי בלאו הכי מישרא שרי]. ואם אי אפשר לה לחלוב עם עוד אשה, וגם אין האם יכולה להכין חלב מערב שבת לשבת, מותר לה לחלוב לתוך הכוס לצורך התינוק, הואיל וזהו המזון הטבעי שלו, ובספק סכנה אין להתחשב בתחליף של מזון אחר. [ילקו״י שבת ד עמ׳ קכ, ותיד. יביע אומר ח״י או״ח סי׳ לב].

מ חולה שאין בו סכנה הגונח מכאב לבו, שרפואתו לינק חלב חם מבהמה, מותר לינק חלב בשבת, אבל אסור לחלוב ביד לתוך כלי. אולם המצטער מחמת רעבון אין להקל לו בכל אופן. [ילקוט יוסף שבת כרך ד׳ עמוד קכא].

מא מותר למדוד לחולה את החום בשבת, במד-חום כספית הרגיל, ואין בזה איסור לא משום איסור רפואה בשבת, ולא משום איסור מדידה בשבת. [ילקוט יוסף שבת כרך ד׳ עמוד קכא].

מב מותר לנענע ולהוריד בשבת את הכספית שבמד-חום קודם מדידת החום לצורך השימוש בו בשבת, ואין צריך להכינו מערב שבת. [ילקו״י שבת כרך ד עמוד קכג]

מג מודד חום אלקטרוני [הפועל באמצעות בטרייה], אין להשתמש בו בשבת, אפילו אם הפעילוהו מערב שבת. וגם בחולה שיש בו סכנה אם אפשר בנקל למדוד לו את החום במכשיר שאינו אלקטרוני, נכון שלא ימדדו במכשיר אלקטרוני. [ילקוט יוסף שבת ד׳ עמוד קכג].

מד החש בראשו, ומתחזק והולך כבריא, אף-על-פי כן מותר למדוד את דרגת חומו. [שם קכד].

מה אשה הצריכה למדוד את החום כדי לקבוע את היום שתוכל להתעבר בו, מותר לה למדוד את החום בשבת, [ילקו״י שבת כרך ד עמוד קכד בהערה].

מו מותר למדוד את החום בשבת בסרט מד חום העשוי כרצועה, ובשעה שמונח על גוף החולה נראות בו אותיות, וכשמסירים אותו מעל החולה

נמחקות האותיות ונעלמות כלעומת שבאו, ואין בזה לא משום כותב, ולא משום מוחק. [ילקו״י שבת כרך ד עמוד קכה, ועמוד תט. ירחון קול תורה חשון תשס״ד עמוד ח׳. ושם תשובה לדברי מי שחלק בדין זה].

מז חולה שאין בו סכנה שאסור לו לאכול יותר ממשקל מסויים, נכון שישקלו את מאכליו מערב שבת. ואם לא עשו כן, מותר לשקול בשבת. ובלבד שהמשקל אינו פועל ע״י חשמל או בטרייה. [ילקו״י שבת כרך ד עמוד קכו].

מח מי שיש לו פלאטה בפיו ליישור השיניים, או מיתקן ברזל בגבו ליישור הגב, אין צריך להסירם בשבת, ואין לאסור בזה משום גזירת שחיקת סממנים. וכן מותר להשתמש באבקה שמניחים על השיניים תותבות כדי להדקם במקומם, וכן מותר לצאת עמהם לרשות הרבים אף כשאין עירוב. וכן מותר להדקם על ידי גומיה, כדרכו ביום חול. [שם].

מט כשיש חולה בבית הסובל מקשיי נשימה, ונצרך למכשיר אדים, נכון להפעיל את המכשיר מערב שבת, כדי שהחולה יוכל להשתמש בו בשבת. ואם נגמרו המים במכשיר, אם הוא מכשיר אדים קר מותר להוסיף לתוכו מים דרך הפיה. אבל במכשיר אדים של מים חמים, לכתחלה נכון למלאותו מערב שבת במים רבים, כדי שלא יצטרכו להוסיף מים בשבת. ומכל מקום המיקל בזה לצורך חולה יש לו על מה שיסמוך, אחר שבדרך כלל אותם הנזקקים למכשיר אדים וסובלים מקשיי נשימה יכולים להגיע לידי סכנה ממש, וקשה להבחין בדבר מבעוד מועד, לפיכך יש לסמוך על המקילים בזה. אך ישתדל ליתן שם מים מבושלים, שבזה לדעת הרמב״ם ועוד פוסקים אין איסור בישול כלל. וכשיש חשש סכנת נפשות מיידית פשוט שמותר הכל, וגם לחבר את המכשיר לחשמל, ולהפעילו בשבת. [ילקוט יוסף שבת ד׳ עמוד קכז].

נ מותר לטלטל בשבת מכשיר אדים של מים קרים ממקום למקום, כשהוא פועל, לצורך החולה. ובמקום צורך מותר לטלטל גם מכשיר אדים חמים לצורך החולה [כשמחובר לשקע מערב שבת]. [ילקו״י שבת כרך ד עמוד קכט]

נא יש אומרים שמותר לתלות מאייד בגופי חימום דלוקים מערב שבת, [שתולים את גופי החימום למעלה, והמאייד פולט את המים בצורה של אידים], ובלבד שהמים לא יגיעו לחום שהיד סולדת בו. ויש מחמירים בזה גם לצורך חולה שאין בו סכנה. [ילקו״י שבת ד׳ עמוד קכט בהערה]

סימן שכח - דיני לקיחת תרופות בשבת

נב חולה שאין בו סכנה שנפל למשכב, מותר לו לבלוע תרופות בשבת, וכן לגמוע סירופ וכדו', אף אם אינו מצטער הרבה, ואפילו אם מתחיל ליקח התרופות בשבת. ומותר לבלוע תרופות קודם תפלת שחרית אף עם שאר משקים. [אחר שאין כוונתו לשתיית הנאה, אלא רק לבלוע התרופה]. ויש מקילים בזה גם למי שמצטער הרבה, אף שלא נפל למשכב. ויש אומרים שאין להקל אלא בחולה. וכן עיקר. ומכל מקום מי שיש לו כאב ראש גדול, או כאב בטן חזק, יש להקל לו ליקח תרופה. [ילקוט יוסף שבת ד' עמוד קכט. הליכו"ע ח"ב עמו' קסו].

נג חולה שאין בו סכנה שבגלל מחלתו מתבטל מעונג שבת, אינו רשאי להחמיר על עצמו ולא ליקח את התרופות בשבת, דשבת ניתנה לעונג ולא לצער. [ילקו"י שבת ד' עמוד קל].

נד חולה שהרופאים ציוו אותו לאכול בבוקר מיד קודם שחרית של שבת, נכון שיקדש תחלה וישתה יין כמלוא לוגמיו, [ויאכל עוגה או פת שיעור כזית, כדי שהיין לא יפריענו בתפלתו, (ראה במשנ"ב סי' תעג ס"ק יד. ודו"ק). אם לא ששותה יין שאינו משכר, כגון מיץ ענבים]. ויחזור ויקדש גם לאחר התפלה. ואדם חלש שצריך לאכול אכילת עראי בשבת בין שחרית למוסף, ואין שם יין שיקדש עליו, מותר לו לאכול בלי קידוש, ויקדש אחר מוסף. [שם עמוד קלא].

נה מותר לקרוע בשבת את הנייר העוטף את הגלולה. ומותר לקרוע את הנייר גם במקום האותיות, ואין בזה איסור מוחק בשבת. ומכל מקום המחמיר לקרוע שלא במקום האותיות תבא עליו ברכה. [ילקו"י שבת כרך ד' עמוד קלב].

נו חולה שאין בו סכנה שנפל למשכב מחמת חוליו, ויש צורך לערבב לו מי חמצן במים כדי לגרגר בהם, מותר לעשות כן בשבת. [ילקו"י שבת כרך ד עמוד קלג]

נז מי שיש לו מיחוש בעלמא והוא מתחזק והולך כבריא, או שיש לו מכאובים קלים, וכן החש בראשו, אסור לו לבלוע כדורים או סירופ, וכן אסור לעשות לו שום רפואה בשבת. [ואפילו על-ידי גוי אסור לעשות לו רפואה בשבת]. [ילקוט יוסף שבת כרך ד' עמוד קלג].

נח אולם אם התחיל ליקח מהכדורים מערב-שבת, מותר להמשיך ליקח מהם גם בשבת, כל שהפסקת לקיחתן תגרום לו שיצטער הרבה. וכל שכן אם לוקח תרופות אנטיביוטיות שיש חשש שהפסקת לקיחתן בשבת תגרום לו נזק. [ילקו"י שבת כרך ד עמוד קלה].

נט יש אומרים שאיסור לקיחת תרופות בשבת קיים גם ביום טוב. ויש חולקים ומתירים ליקח תרופות ביום טוב גם למי שיש לו מיחוש בעלמא. והעיקר להלכה כסברא אחרונה שמותר לקחת תרופות [מוכנות] ביום טוב.

וכל שכן שיש להקל בזה ביום טוב שני של גלויות. [ילקוט יוסף שבת כרך ד' עמוד קלח].

ס יש מתירים לבלוע בשבת כדורי "אספירין" אף למי שסובל ממיחוש בעלמא, כיון שכיום רגילים בזה הרבה בני אדם אפילו בריאים למניעת הצטננות, וכדומה. ויש חולקים. ולדינא, כל שכואב הראש ויש לו צער גדול, מותר לקחת כדור אספירין או אקמול לבולעם, להשקיט הכאב ולהרגיעו, ובפרט באספירין שהרבה בריאים לוקחים אותו לדלל הדם, וחשוב כעין מאכל בריאים. ומה שנתבאר בילקו"י [שבת ד' עמוד קמא] שיעשה בשינוי, וכגון שיכרכנה בסיב, או לקחתה דרך שפופרת, או שיתן את הכדור במים פושרים עד שימס, וישתה, כל זה מדרך חומרא אם יכול יעשה כן. ובזה יזהר שלא יערבב את האבקה במים מועטים, אלא יעשה בלילה רכה. אבל אם קשה לו להחמיר יסמוך על עיקר הדין. [ילקו"י שם עמ' קמא. הליכות עולם ח"ד עמ' קסו].

סא יש אומרים שכל תרופה שאין מטרתה לרפואה אלא רק לשיכוך כאבים, כגון גלולות "אקמול", אינה בכלל גזירת שחיקת סממנים, ומותר לבלוע תרופה זו אף במיחוש בעלמא. וכן מותר להתיז ספריי מיוחד להרדמת מקום הכאב, כמו כאב שיניים וכדומה. ויש חולקים. ועל כל פנים מי שהתרגל לבלוע כדורי הרגעה לשיכוך כאבים, ונצרך אליהם כל כך עד שהגוף התמכר אליהם, ואם אינו לוקחם מרגיש חולשה וכאבים, מותר ללוקחם בשבת. [ילקו"י שבת ד' עמ' קמג, ותח. ובירחון קול תורה אלול תשס"ג עמ' יט. ושם תשובה על מי שחלק בזה].

סב הסובל מנדודי שינה ואינו יכול להירדם אלא על-ידי שיקח כדורי שינה, יש להקל לו ליקח כדורי שינה בשבת, כל שאי אפשר לו בלא זה. [ילקוט יוסף שבת כרך ד' עמוד קמג].

סג מותר לבלוע בשבת כדורי מרץ להפגת שינה, בפרט אם עושה כן מפני שרצונו ללמוד או לשאר דבר מצוה. [ילקו"י שבת כרך ד עמוד קמד].

סד מותר לבלוע כדורי ויטמינים בשבת, גם לאדם בריא הבולעם כדי לחזק את מזגו, ואין לחוש בזה לאיסור רפואה בשבת. ואפילו אם כוונתו שלא יחלה. וכל שכן שיש להקל בזה למעוברות ומניקות וילדים קטנים. ומכל מקום עדיף להתחיל ליקח מהם מערב-שבת. ומי שיכול להימנע מזה בשבת בלא שום קושי, תבוא עליו ברכה. [ילקו"י שבת כרך ד עמוד קמה].

סה אין להקל להזריק בשבת ויטמינים או קאלציום וכדומה לבהמה. [ילקו"י שבת ד' עמ' קמה].

סו אשה שצריכה לבלוע כדורים במשך כמה ימים כדי שתוכל להתעבר, מותר לה לבלוע מהם גם בשבת, בפרט אם כבר התחילה לבלוע מהם מערב שבת. [ילקוט יוסף שבת ד' עמו' קמו].

סז אשה הצריכה לקחת כדור כדי שלא תתעבר [באופן שקיבלה היתר מרב על עצם הדבר], כיון שהתחילה מערב שבת יכולה להמשיך לקחת הכדורים בשבת, ובפרט אם על ידי הפסקת לקיחת הכדורים תבוא לידי סיבוכים ותגיע לידי חולי. [ילקוט יוסף שבת ד' עמוד קמז].

סח אדם בריא שאינו חולה כלל, מותר לו לאכול ולשתות לרפואה אוכלים ומשקים שאינם מאכל בריאים, שלא גזרו חכמים משום שחיקת סממנים אלא במי שיש לו מיחוש, אבל לבריא מותר. ואפילו אם אינו אוכל מהם לרעבונו או שותה לצמאונו, אלא אוכל ושותה מהם לרפואה, כלומר לחזק מזגו, מותר. ולכן מותר גם למי שניחר גרונו ואין לו מכה בגרונו, לגמוע ביצה חיה, כדי שיהיה קולו צלול, אף על פי שאינה ראויה לאכילה לרוב העולם. (שמטעם זה אם בישלה גוי אסורה משום בישולי גויים, ולא נחשבת כדבר שנאכל כמות שהוא חי שאין בו דין בישולי גויים). וכן מי שיש לו צרבת, רשאי לשתות אבקת סודה לשתיה אף שאינה מאכל בריאים. [ילקוט יוסף שבת כרך ד' עמוד קמח].

סט אסור לתת פתילה בפי הטבעת כדרך שנוהגים לעשות למי שיש לו עצירות, אלא אם כן ישים אותה בשינוי, שיאחזנה בשתי אצבעותיו ויניחנה בנחת. [ילקוט יוסף שבת כרך ד' עמוד קנ].

ע החש כאבים עזים במקום פנימי בגופו והדבר מעורר חשש למחלה פנימית מסוכנת, [כמו פנדציט, או אולקוס במצב חמור], מותר לחלל עליו את השבת אף על-ידי ישראל, וכגון להזמין רופא או להעבירו לחדר מיון וכן כל כיוצא בזה. אבל אם חש כאבים בבטנו והוא מתחזק והולך כבריא, אין לחלל עליו את השבת. וכן אסור לו לבלוע כדורי הרגעה, שמאחר שהוא מתחזק והולך כבריא, אין דינו כדין חולה שנפל למשכב. [ילקו"י שבת כרך ד' עמוד קנ].

עא מי שחש בבטנו ויגדל הכאב מאד, (אפילו אם לא חלה כל גופו, ולא נפל למשכב), שרפואתו להניח בקבוק גומי חם על מקום הכאב, מותר למלאותו מים חמים שהוחמו מערב שבת. (לאחר שיריק את המים שבתוכו שכבר נתקררו). ואין בזה איסור הטמנה בשבת. [וכבר ביארנו שאין הבקבוק נחשב למוקצה בשבת]. וכן מותר לו להניח על בטנו כלי שהיו בו מים חמים והכלי עדיין חם, או מגבת יבשה שנתחממה. [ילקו"י שבת כרך ד' עמוד קנא].

עב חולה שיש לו כאב בטן, והרופא דורש לחמם את איזור הבטן, מותר לומר לנכרי להדליק כר חשמלי כדי להניחו על הבטן. [ילקו״י שבת כרך ד׳ עמוד קנא בהערה].

עג מי שחש בגרונו או בבטנו מותר לו לשתות תה עם לימון, או עם דבש, נענע, שיבא, וכדומה, ואין בזה משום איסור רפואה בשבת, אחר שגם דרך הבריאים לשתותו. וכן מותר לו מטעם זה לשתות קוניאק או ארק. ואם לא הועילו, יש להתייעץ מיד עם רופא, אפילו על ידי חילול שבת, כגון טלפון וכיו״ב, שאפשר שהכאבים הם תוצאה של דלקת התוספתן (פנדציט). ובכאבי בטן של תינוקות, שיש לחוש לחסימה במעיים, צריך למהר להזעיק רופא ילדים, כי זהו חשש סכנה, ואסור להתמהמה. [ילקו״י שבת כרך ד עמוד קנד].

עד הסובל מעצירות, מותר לו לאכול בשבת מיני פירות משלשלים, כגון פירות מיובשים, אף שכוונתו לרפואה. אך לא ירבה בפירות המשלשלין, כדי שלא יתבטל מעונג שבת. וכן לא ירבה לאכול פירות הגורמים לעצירות, כגון בננות, כדי שלא יצטער ויתבטל מעונג שבת. [ואם אוכל סמוך לצאת השבת, אין צריך לדקדק בזה]. והסובל בשבת משלשול, מותר לקחת תרופה נגד שלשול כפי עצת הרופא, וימעט באכילה וירבה בשתיה. ואם יש חשש שהחולה איבד נוזלים, יש להחישו לבית החולים, שמא יצטרך לנוזלים דרך הוריד. וכל שכן בשלשולים אצל תינוקות שהוא ספק סכנה. [ילקוט יוסף שבת כרך ד עמוד קנה].

עה הסובל מצרידות מותר לו למצוץ בשבת סוכריות המיוחדות לצרידות שגם בריאים מוצצים אותם, או סוכריות דבש וכדומה, אף שכל כוונתו למניעת הצרידות. [אמנם בצרידות שאינה מחמת חולי בגרון נראה דשרי בכל אופן]. [ילקו״י שבת כרך ד עמוד קנו]

עו שליח צבור הרוצה לצחצח את קולו קודם התפלה, מותר לו לגמוע ביצה חיה בשבת, ואין בזה איסור רפואה בשבת. [ילקו״י שבת כרך ד עמוד קנו]

עז שליח צבור הגומע ביצה חיה לצחצוח קולו, מותר לו לגומעה אף קודם שחרית, אך נכון יותר שקודם יברך את ברכות השחר וברכות התורה, ויקרא קריאת שמע עד והיה אם שמוע. [שם עמ׳ קנז].

עח מותר להריח טבק-הרחה בשבת, אף אם מועיל קצת לרפואה. וגם כוונתו לרפואה, ולכן אדם שנשתכר בשבת שרפואתו לשאוף טבק הרחה, מותר לו להריח מהטבק בשבת, ואין לאוסרו משום גזירת שחיקת סממנים, כיון שנתפשטה הרחתו גם אצל הבריאים. ואף ביום הכיפורים מותר לשאוף טבק הרחה, שלא אסרו אלא חמשה עינויים בלבד. [ילקו״י שם עמוד קנז].

עט מי שלקה בנזלת חריפה עד שקשה לו לנשום דרך החוטם, מותר לו להריח במשחה הנקראת "ויקס", שעל ידי ריחה החזק והחריף נפתחים צינורות הנשימה, כיון שמשחה זו אין עיקרה לרפואה אלא לפתוח דרכי הנשימה וירווח לו לפי שעה. [ילקו"י שבת ד' עמוד קנח].

פ אדם הסובל מניזול קשה המפריעו בדרכי הנשימה, והגיע למצב שכמעט חלה כל גופו, יש להקל לו להטיף לחוטמו טיפות-אף בשבת. ויש להקל בזה אף על-ידי ישראל. אבל אם לא חלה כל גופו, והוא מתחזק והולך כבריא, אסור לעשות לו כן. [ש"ע שכח ס"א]. אך על-ידי גוי מותר, דאף שהחולה מסייעו, מסייע אין בו ממש. [הליכות עולם ח"ד עמוד קעט]. וכשיש ספק אם הגיע למצב שחלה כל גופו או לאו, יש להקל שספק דרבנן לקולא. [ילקו"י שבת ד' עמ' קנח].

פא הסובל מכאב מועט בשיניו, אסור לו ליקח כדור הרגעה בשבת, אלא אם כן התחיל לבלוע כדורים מערב שבת. אך רשאי לשתות עראק או קונייאק, למרות שכל כוונתו לצורך רפואה, מכיון שאין הדבר ניכר שעושה כן לצורך רפואה. ולכן לא ישהה את המשקה בפיו, וכן לא יגמע את המשקה לתוך פיו ויפלוט, שאז ניכר שעושה כן לצורך רפואה. וכן לא יגמע חומץ על שיניו, שהרי ניכר שעושה כן לרפואה. ואם כאביו חזקים כל כך עד שמצטער הרבה, מותר לו אף להשהות את המשקה החריף בפיו, ויבלענו אחר כך. ואם מצטער עד שנחלה כל גופו מותר אפילו לגמוע שכר ולפלוט. וכן מותר להניח תמצית של "צפורן" על השן להרגיע הכאב. וכן מותר לבלוע כדור הרגעה, אחר שחלה ונפל למשכב. [ילקו"י שבת ד' עמוד קנט].

פב אם קיים חשש סכנה מחמת ריבוי המוגלה בחניכיים וכדומה, יש להתייעץ עם רופא, כי פעמים שאף צריך לחלל שבת, [על פי חוות דעת של רופא]. [ילקו"י שבת כרך ד' עמוד קסא].

פג מי שיש לו כאב גדול בשיניו, אבל אין שם חשש סכנה, מותר לומר לרופא גוי לעקור את שינו בשבת, ואף אם לא חלה כל גופו מפני כך אלא שהוא מצטער. ואף על פי שהוא מסייע לגוי בפתיחת פיו, מסייע אין בו ממש (שבת צג.). אולם אין לומר לו בפירוש שיעשה עבורו מלאכות האסורות מן התורה, כי לא הותרו בזה אלא מלאכות שאיסורן מדרבנן. ואם נתקף בכאב עז מאד, ולא הועילו לו כדורי הרגעה, ואין שם רופא גוי, רשאי ללכת אפילו אל רופא ישראל, שיטפל בו כדרך הרופאים, מפני שהוא קרוב לפיקוח נפש. ומי שעקרו לו את השן, או שיש לו דלקת קלה בחניכיו, ורוצה לגרגר מי מלח או אבקת סודה (שהוא מועיל לרפואה), אם אינו חולה שנפל למשכב מחמת עקירת השן, אין לו לעשות כן, אחר שהדבר ניכר שעושה כן לרפואה. [ילקוט יוסף שבת כרך ד' עמוד קסב].

פד הסובל מצרבת מותר לו לאכול בשבת מלפפון חי, או שאר ירקות חיים, וכן לשתות מי סודה, להעברת הצרבת, למרות שכל כוונתו להעביר את הצרבת, מכיון שדברים אלו מאכל בריאים הם, ולא גזרו בהם משום איסור רפואה בשבת, ובפרט שאין זה ברור אם הצרבת נחשבת כחולי. ויש מתירים אף לשתות בשבת תמיסת סודה לשתיה לצורך זה. ויש אוסרים בזה מאחר שאין הבריאים רגילים לשתותה. ונכון שיתן את הסודה לשתיה לתוך כוס תה וישתה קימעא קימעא. [ילקו"י שבת כרך ד עמוד קסד].

פה המרבה להזיע בקיץ, מותר לו לפזר אבקת טאלק רגילה בגופו במקומות שבהם הוא מזיע. ואף אם סובל מגירויים בעור והטאלק משמש לו גם לרפואה, מותר, שהרי לא ניכר שכוונתו לרפואה, וגם בריאים משתמשים באבקה זו. וכן מותר ליתן טאלק לתוך נעליו כדי למנוע זיעה. וכן מותר להשתמש באבקת טאלק לתינוקות המרבים להרטיב. [ילקו"י שם עמ' קסו].

פו והוא הדין שמותר להתיז לתוך הפה מספריי מיוחד כדי להעביר את ריח הפה, שאין זה בכלל גזירת איסור רפואה בשבת. [ילקו"י שבת כרך ד עמוד קסז].

פז מותר לאדם לסוך את ידיו בשבת בשמן לתענוג, כל שאין עורו סדוק בכפות ידיו, שאז אינו עושה כן לרפואה. אולם אסור לסוך את הגוף בשמן ולמשמש בכח, ולפיכך אסור לאדם בריא לעשות מסג' בשבת, אם ממשמש בכח, אך מותר לעשות כן בנחת. ומי שנתפס גבו או צוארו, וחש כאבים עד שנחלש כל גופו ונפל למשכב, דינו כדין חולה שאין בו סכנה, ומותר לעשות לו מסג' אפילו בחוזק. [ילקוט יוסף שבת כרך ד' עמוד קסט].

פח יש אומרים שאסור להתעמל בשבת גם כשאינו מכוין להזיע בהתעמלות זו, והוא מטעם עובדין דחול. ויש אומרים שאין איסור להתעמל בשבת אלא כשמתכוין להזיע, וכגון שדורס על הגוף בכח כדי שייגע ויזיע. וטעם האיסור הוא משום גזירת שחיקת סממנים, שחכמים חששו שיבואו לשחוק סממנים כדי לגמעם בשביל להזיע. אבל כל שאינו מתכוין להזיע מותר להתעמל בשבת. ואף שהעיקר כסברא אחרונה, מכל מקום ראוי להחמיר שלא להתעמל בשבת, גם אם אינו מתכוין להזיע, ותבוא עליו ברכה. [ילקו"י שבת ד עמוד קסט].

פט מותר לטייל בשבת אחר האכילה, גם אם כל כוונתו לשם בריאות, הואיל ואין הדבר ניכר שעושה כן לשם בריאות. [ילקוט יוסף שבת כרך ד' עמוד קעב].

צ מי שדרכו לרוץ ריצה קלה בכל בוקר מטעמי בריאות, ומכוין להגיע לידי הזעה בריצה זו, אין לו לרוץ בשבת, אלא ילך בהליכה מהירה, באופן שלא יזיע. [ילקו״י שבת ד׳ עמוד קעב בהערה].

צא מי שעבר התקפת לב, והרופא ציוה עליו לעשות תרגילים מסויימים בכל יום, מותר לו לעשות תרגילים אלה בשבת, אף אם מגיע לידי הזעה. דיש לחשוב אותו לכל הפחות כחולה שאין בו סכנה. [ילקוט יוסף שבת כרך ד׳ עמוד קעב]

צב מותר לעשות דיאטה בשבת, על-ידי שמצמצם באכילתו, ובלבד שיאכל פת כשיעור בסעודות שבת. [ילקו״י שבת כרך ד׳ עמוד קעג]

צג מותר לשבת בשבת בשמש כדי להשתזף [כמובן במקום צנוע], ואין לאסור בזה משום איסור רפואה בשבת. [ילקוט יוסף שבת כרך ד׳ עמוד קעג. ושבת כרך א׳ סימן רצ]

דיני חבישת מכה בשבת

צד מותר לחבוש את המכה בשבת בתחבושת נקייה ויבשה, בין חדשה ובין ישנה, אף במכה שאין בה סכנה. [ובמקום שאפשר נכון לנקות את המקום מן הדם שעליו על-ידי שטיפה במים, קודם החבישה]. אבל לא יתן לתוכה משחה לתרופה, שמאחר ורצונו שהמשחה תשאר על גבי המכה חיישינן שמא ימרח. ותחבושת עם משחה, שהיתה נתונה על המכה מערב שבת, ונפלה בשבת שלא על גבי קרקע מותר להחזירה, אבל אם נפלה על גבי קרקע, אסור להחזירה בשבת. ובמקום שיש חשש לריבוי מוגלה במכה ויבוא לידי צער הרבה, מותר להכין תחבושת מרוחה במשחה מערב שבת, ובשבת יסיר התחבושת הישנה ויניח על המכה את התחבושת שהוכנה מערב שבת. [ילקו״י שבת כרך ד עמוד קעד].

צה אם התחבושת גדולה מדאי אין לחתוך ממנה את המיותר בשבת, אלא יכרוך את כולה על המכה. ונכון לחוש לדברי המחמירים שלא לחתוך בשבת צמר גפן, זולת במקום שיש חשש סכנה או לצורך מצוה. וכן מי שחש כאבים באזנו ורוצה ליתן שם מעט צמר גפן, ואין לו צמר גפן חתוך, נכון לחוש לדברי האוסרים שלא לתלוש מהצמר גפן אלא אם כן גדל הכאב מאד. [ילקו״י שבת כרך ד׳ עמוד קעה].

צו בית שיש בו חולה, ונצרך לתחבושות, או בתי חולים, טוב ונכון שיכינו מערב שבת ככל האפשר יתר פריטים הנחוצים לטיפול, כגון מזרקים סטריליים, תחבושות חתוכות, בגדים שונים, פתקאות וסימונים שונים

לסימון הדופק, והוראות לתרופות, כדי למעט ככל האפשר בחילול שבת. וכן יכינו את הפלסטרים לפני כניסת שבת, על ידי הסרת הנייר השומר על הדבק שבפלסטר. והחזרתו למקומו מיד, שאז קיל טפי לחזור ולהסיר שוב בשבת את הנייר בעת הצורך. [ילקוט יוסף שבת כרך ד' עמוד קעו בהערה].

צז מותר להניח פלסטר [הנקרא "אגד מדבק"] על המכה בשבת, אף אם יש בפלסטר גזה כנגד מקום הפצע, ואין בזה איסור רפואה בשבת. [ילקו"י שבת כרך ד' עמוד קעו].

צח מעיקר הדין מותר להסיר בשבת את הנייר הדבוק בצדדי האגד מדבק. [ילקו"י שם עמ' קעז].

צט מותר להוציא את המשחה מהשפורפרת, אף שהמשחה יוצאת בצורה מיוחדת, לפי פתח השפופרת, שהרי אין כוונתו לעשות צורה זו בשבת. [ילקו"י שבת ד' עמוד קעט בהערה]

ק מותר ליתן אבקה לעצירת דם על מקום פצע פתוח בשבת, אף אם אין בזה חשש סכנה, שהרי אין זו רפואה, אלא מניעת זרימת הדם והחמרת המצב. ומי שנחתך חתך עמוק, מותר להניח במקום החתך תחבושת עם משחה. [וכשיש בדבר חשש סכנה, מותר אף לחלל שבת, כגון להסיעו לבית החולים וכדומה]. [ילקוט יוסף שבת כרך ד' עמוד קעח]

קא מותר להסיר בשבת פלסטר הדבוק במקום שער, כל שיש צורך בדבר. ואף-על-פי שהוא תולש את השער על-ידי הסרת הפלסטר, מכל מקום כיון שאינו מתכוין לתלישת השער, וגם לא נוח לו בתלישת השער, הדבר נחשב לפסיק רישיה שאינו נוח לו, באיסור דרבנן, שהרבה אחרונים הסכימו להתיר. [ילקו"י שבת כרך ד' עמוד קעט]

קב הסובל מטחורים רשאי בעת עשיית צרכיו לקנח בנייר טואלט אף-על-פי שיוצא ממנו דם, ואין לחוש בזה לאיסור צביעה בשבת. [ילקו"י שבת כרך ד' עמוד קעט]

קג וכן מי שנוטף דם מחוטמו, וקשה לעצור את זרימת הדם אלא על-ידי נתינת צמר גפן בחוטם, יש להקל ליתן שם צמר גפן בשבת, ואין לחוש בזה לאיסור צובע, בפרט שהוא דרך קלקול, וזורקים את הצמר גפן אחר השימוש. [ואמנם מבחינה בריאותית נכון יותר לשטוף היטב את החוטם במים קרים, ולהשתמש בנייר טישיו, ולא בצמר גפן]. והמחמיר בזה במקום שאפשר, תבא עליו ברכה. [ילקו"י שבת ד' עמוד קפא. ומה שהעיר בקונטי' פנחס יפלל בלשון חריפה, הנה כבר השבנו על דבריו בילקו"י על הלכות תפילין, סימן לד הערה ז, ובירחון קול תורה סיון תשס"ג עמ' ע']

קד אדם שנחבל במצחו או בזרועו, מותר לו ללחוץ בכף או בידית המזלג, על מקום המכה כדי למנוע את התפשטות הנפיחות. וכמו כן

מותר לרחוץ או להשרות במים קרים את מקום הנפיחות, ובלבד שיזהר שלא יבוא לידי כיבוס או סחיטת בגד. [ילקו"י שבת כרך ד' עמוד קפא]

קה אדם שנחבל ברגלו, או מי שיש לו גבס ברגלו, ואינו יכול ללכת בלא עזרת מקל, מותר לו לצאת עם מקל בשבת לרשות הרבים, אף במקומות שאין בהם עירוב. אבל אם יכול ללכת בלעדי המקל, ואינו הולך עם המקל אלא כדי שהמקל יהיה לו לעזר, ופסיעתו יותר בטוחה עם המקל, אסור לצאת בו בשבת לרשות הרבים. [ילקו"י שבת כרך ד' עמוד קפא]

קו נכה ההולך עם קביים, ואינו יכול ללכת בלעדיהם, מותר לו לצאת בהם בשבת לרשות הרבים, אף במקומות שאין בהם עירוב. [ילקו"י שבת כרך ד' עמוד קפא]

קז ילד חולה שצריך לקחתו לרופא בשבת, אם הוא יכול ללכת בכוחות עצמו, אלא שההליכה קשה עליו, מותר לשאתו ברשות הרבים, גם במקומות שאין בהם עירוב. [דחי נושא עצמו, והוי איסור דרבנן, והכא אי אפשר לעשות כן בשינוי]. אבל אם אינו יכול ללכת בעצמו אסור לשאתו ברשות הרבים. ובמקום חשש פיקוח נפש, מותר בכל אופן. אך יש להזהר היכא דאפשר שבשעה שמרים את הילד לא יהיה עליו או בכיסו חפץ כל שהוא. [ילקוט יוסף שבת ד' עמוד קפב].

דיני זריקות בשבת

קח מותר להזריק זריקה לחולה שאין בו סכנה בשבת, וכן מותר לחבר מחט חדשה למזרק גם לצורך חולה שאין בו סכנה, כדי לעשות זריקה בשבת. ואין לאסור בזה לא משום בנין ולא משום מתקן כלי, אפילו מדרבנן. וכן הדין גם במזרק חד פעמי. [ילקו"י שבת כרך ד' עמו' קפב, ותיב].

קט חולה במחלת הסכרת ולפי פקודת הרופא צריך לקחת זריקת אינסולין לפני כל סעודה, מותר לעשות הזריקה בשבת אפילו על ידי ישראל, משום דחשיב חולה שאין בו סכנה. [ילקו"י שבת כרך ד עמוד קפב]

סימן שכח - דיני חולה שיש בו סכנה - בשבת

קי פיקוח נפש דוחה את השבת, כמו שדוחה את כל המצוות כולן, כמו שנאמר בתורה (ויקרא יח, ה): ושמרתם את חוקותי ואת משפטי אשר יעשה אותם האדם וחי בהם. ודרשו חז"ל (במסכת יומא דף פה:) וחי בהם ולא שימות בהם. ולכן מצוה וחובה על כל אחד מישראל לחלל את השבת על כל אדם שהוא חולה שיש בו סכנה, ואמרו חכמים (ירושלמי פ"ח דיומא ה"ה), הזריז לחלל שבת במקום פקוח נפש, גם במלאכות דאורייתא, הרי זה משובח, והנשאל מגונה, והשואל הרי זה שופך דמים. ועוד אמרו חז"ל (בירושלמי שם, ובסנהדרין לז.) שכל המציל נפש אחת מישראל כאילו קיים עולם מלא. והרמב"ם דחה בכל תוקף את דעת האפיקורסים הטוענים שאסור לחלל שבת אפילו במקום פיקוח נפש, וקרא עליהם את הפסוק: גם אני נתתי להם חוקים לא טובים ומשפטים לא יחיו בהם, שאין משפטי התורה אלא רחמים וחסד בעולם. ע"כ. [ילקו"י שבת כרך ד עמוד קפד].

קיא במקום שצריך לחלל שבת להצלת חיי אדם, אסור להתעכב לשאול מורה הוראה אם לחלל את השבת, ואמרו חכמים בירושלמי הנ"ל, שכל השואל על ענין פיקוח נפש הרי זה שופך דמים. [כיון שבזמן שמתחסד ומתעכב מלחלל את השבת על פיקוח נפש, עלול החולה להסתכן, ולכן הרי הוא כשופך דמים]. [ילקו"י שבת כרך ד' עמוד קצא].

קיב חובה קדושה על כל רב ללמד לשומעי לקחו שחובה לחלל שבת במקום פקוח נפש. [ילקוט יוסף שבת כרך ד' עמוד קצב].

קיג לפיכך כשיש בשבת יולדת שמרגישה חבלי לידה, או כל מקרה אחר שיש בו חשש פיקוח נפש, מצוה להזדרז לקחת את היולדת או החולה לבית החולים, או להזמין דרך הטלפון אמבולנס או רכב אחר שיסיעם מיד לבית החולים. וביולדת יעשה בשינוי. [ילקו"י שבת ד' עמוד קצב].

קיד חולה שרופא מומחה דורש שיחללו עליו שבת לצורך רפואתו, ואם לא יעשו כן יסתכן החולה, אפילו אם הרופא אומר בלשון ספק, חייבים לציית לרופא, שספק פיקוח נפש דוחה את השבת. שגם על ספק סכנה מחללין את השבת, ולכן מי שאומר לחבירו בשבת שמרגיש כאב בלבו וחושש להתקפת לב, ומבקש ממנו להסיע אותו במכונית לבית החולים, אפילו אם אינו מוכר לנו כמוחזק לנאמן, ולא ניכר כלום על פניו ויש לחוש שהוא משקר, אפילו הכי ספיקא מיהא הוי, וגם ספק פיקוח נפש דוחה שבת. [ילקו"י שבת ד' עמו' קצב].

קטו ואמנם אם הדבר ברור שאין בדבר כל חשש סכנה מיידית, ואפשר לעשות הרפואה [הכרוכה בחילול שבת] גם במוצאי שבת, בלי חשש שהמחלה תגבר, יש להמתין למוצאי שבת, שאין זה בכלל פיקוח נפש הדוחה את השבת. [ילקו"י שבת כרך ד' עמוד קצו].

קטז חולה מסוכן שהרופא אומר שצריכים לחלל עליו את השבת, אסור לו להתחסד או לנהוג חומרות שלא יחללו עליו את השבת. ואם החולה רוצה להחמיר על עצמו בזה, צריך לדבר על לבו שזו חסידות של שטות. ואין בזה שום מדת חסידות להחמיר בזה, ואדרבה אם יקרהו אסון, ענוש יענש בידי שמים על כך. ומצוה להסביר הדברים לכל עם ישראל, בטוב טעם ודעת על ידי הרבנים מורי הוראות בישראל, שידעו לנכון שאין לך דבר העומד בפני פקוח נפש. וכל הזריז לחלל השבת בשביל חולה מסוכן, ישא ברכה מאת ה', והמונע עצמו מלהתרפאות בשבת על- ידי חילול שבת, הרי זה מתחייב בנפשו, ועוון גדול בידו. והרי הוא חסיד שוטה שאינו רוצה להתרפאות בשביל איזה איסור. ועליו נאמר : ואך את דמכם לנפשותיכם אדרוש. וחובה עליו להישמע להוראות הרופאים כל שאומרים על דבר מסויים שעשייתו תמנע חשש סכנה. ואם אינו משתכנע כופין אותו לקבל טיפול, גם אם החולה אינו מחזיק תרופה זו לבדוקה. [ילקו"י שבת כרך ד' עמוד קצו].

קיז מי שחילל את השבת לצורך פיקוח נפש, אין צריך לעשות תשובה וכפרה על מה שחילל את השבת, ואין חילוק בין יחיד לצבור שחיללו שבת עבור פקוח נפש. [ילקו"י שבת ד עמוד קצט].

קיח מי שחילל את השבת לצורך פיקוח נפש ואחר כך התברר שלא היה צורך בכך, כגון שמצב החולה השתפר לפתע ויצא מכלל סכנה, או שהחולה נפטר, או שהקדימו אדם אחר ועשה עבור החולה את הנדרש לעשות לו, וכיוצא בזה, אף על פי כן עשה מצוה, ויקבל שכרו עבור מחשבתו הטובה שחשב להציל נפש מישראל. [ילקו"י שבת כרך ד' עמוד קצט].

קיט כשמחללין את השבת לצורך חולה שיש בו סכנה משתדלים שלא לעשות זאת על-ידי אינו יהודי או קטנים, אלא על-ידי ישראל גדולים ובני דעת. אולם אם אין שם באותו מעמד אנשים אלא נשים או קטנים, עושים על ידם, כדי שלא יתמהמהו מלהחיש ארוכה ומרפא לחולה המסוכן. [ילקו"י שבת כרך ד' עמוד ר'].

קכ אם החולה עצמו יכול לטפל בעצמו ולחלל את השבת על ידי הדחק, אפילו הכי מותר שאחרים יחללו עליו את השבת. והוא הדין אם החולה עצמו יכול לעשות שלא על ידי הדחק, שגם כן מותרים אחרים לעשות בשבילו. [ילקו"י שבת כרך ד' עמ' רא].

קכא ומכל מקום בחולה שאין בו סכנה, והחולה עצמו יכול לעשות את השירות הרפואי שמותר לעשות בשבילו בשבת, ולעבור על איסורי שבות, יש אומרים שעדיף שהחולה עצמו יעשה כן מאשר הדבר ייעשה על ידי אחרים. ויש חולקים. ונכון להחמיר.[ילקו"י שבת ד' עמ' רד].

קכב יש אומרים שכאשר מחללים שבת על חולה שיש בו סכנה, צריך לעשות המלאכות בשינוי, ולא כדרכן. אם אין הדבר גורם שום חשש עיכוב וספק סכנה. ולכן כשמטלפנים בשבת לצורך פיקוח נפש, יש להרים את השפופרת בשינוי, כגון על-ידי מרפקו, וכדו'. ויש אומרים שלא הצריכו שינוי אלא כשעושה לצורך יולדת, דאע"פ שדינה כחולה שיש בו סכנה, מכל מקום כל שאפשר לשנות בחילול שבת משנים, מפני שכאב היולדת וחבליה הם כדבר טבעי, ואין אחת מאלף יולדות מתה מחמת הלידה, לפיכך החמירו בה לשנות במקום שאפשר, מה שאין כן בחולה שיש בו סכנה שלא החמירו בו. ולדינא, אין צריך לעשות המלאכות בשינוי, ואפילו למאן דאמר שבת דחויה אצל פיקוח נפש ולא הותרה, ואפילו אם אפשר לשנות במלאכת פיקוח נפש, אין לשנות, פן יחשבו שרק בדוחק התירו לחלל שבת בשביל פיקוח נפש. ועל ידי כך יבואו להתרשל בדבר. ובפרט שעל פי רוב אם יצטרכו לעשות המלאכה על ידי שינוי, יתאחרו לעשות צרכי החולה ויבוא לידי סכנה. וגם לגבי יולדת, מה שעושים על ידי שינוי הוא דוקא אם השינוי נעשה בלא שום עיכוב, אבל אם ע"י השינוי יחול עיכוב בטיפול היולדת, מצוה לעשות בלא שינוי למהר הדבר כל מה שאפשר. אך אם יש שם נהג נכרי להובילה לבית החולים, עדיף לקחת אותה על ידי נהג נכרי, כשאין עיכוב בדבר. [ילקו"י שבת כרך ד עמוד רד. שו"ת יביע אומר חלק י' חאו"ח סימן ל' עמוד מז].

קכג כשיש צורך להביא דבר מאכל מהמקרר לצורך פיקוח נפש, ומיד עם פתיחת דלת המקרר נדלקה מנורה, מותר גם להוציא באותה הזדמנות מאכלים לצורך אחרים. אלא שאסור לסגור הדלת, שכן בכיבוי המנורה אין שום צורך לחולה. וראה לעיל סימן שז סעיף כט כיצד ינהג. אולם כשיש צורך להכניס לתוך המקרר תרופות לצורך החולה שיש בו סכנה, ואלה עלולים להתקלקל אם דלת המקרר תישאר פתוחה, ואין אפשרות לשמור את התרופות אצל השכן, אז מותר לו לסגור את דלת המקרר. [ילקו"י שבת כרך ד' עמ' רד].

קכד וכמו כן מכונית אשר עם פתיחת הדלת גורמת להדלקת מנורה, והכניסו חולה לתוך המכונית, מותר לסגור את דלת המכונית. אך טרם שיסגור את הדלת יכוין את המתג, בשינוי, כך שהאור ישאר דלוק גם לאחר שיסגור את הדלת. ואם לא עשה כן במשך זמן הנסיעה יכוין את הנתק בשינוי, כך שהמנורה לא תידלק כשיפתחו שוב את הדלת להוציא את החולה. ואם הזזת המתג גורמת לכיבוי והבערה בידים, לא יגע בו. [ילקו"י שבת ד עמ' רו].

קכה המתקשר לבית חולים, או לתחנת מגן דוד, או לרופא, שיתכן שמקבל השיחה יזדקק לטלפון בשבת לצורך פיקוח נפש אחר, מותר למטלפן להחזיר את השפופרת למקומה, כדי לפנות את הקו של תחנת המגן דוד או הרופא. ואמנם כיום המציאות בארץ, שאם מקבל השיחה מנתק את השיחה, לאחר איזה רגעים השיחה מתנתקת מאליה. ולפי זה

אם הרופא יחזיר את השפופרת למקומה, גם אם המטלפן לא יחזיר את השפופרת, יוכל הרופא לקבל שיחות למיקרים נוספים של פיקוח נפש. ולכן אין למטלפן להחזיר את השפופרת למקומה. ואולם אם יש חשש סביר שהרופא לא ימצא את הכתובת הנכונה, וכדומה, מותר למטלפן להחזיר את השפופרת למקומה, כדי שאם יצטרכו לברר שוב את הכתובת המדוייקת, יוכלו להתקשר. [ילקו"י שבת כרך ד' עמ' רו].

קכו תא טלפון ציבורי שהכניסה לתוכו גורמת להדלקת מנורה בתוך התא באופן אוטומטי, מותר להיכנס לתוכו בשבת, ואפילו בלילה, כדי להתקשר ולהזעיק רופא וכדומה לצורך חולה שיש בו סכנה. ויש אומרים שאחר שטילפן אסור לו לצאת מהתא, מאחר שיציאתו תגרום לכיבוי האור. [אלא אם כן צריכים לו בהמשך הטיפול בחולה שיש בו סכנה]. ולדעתם צריך שיניח שם חפץ טרם יציאתו, או יקרא לגוי שיכנס לתא, ואז יוכל לצאת. אך יש מתירים לצאת מהתא אף שבודאי יציאתו תגרום לכיבוי האור, משום שהדבר נחשב כפסיק רישיה דלא איכפת ליה באיסור דרבנן. וכן עיקר לדינא. ולפיכך, אם אין שם גוי, אפשר להקל לצאת מהתא. [ילקו"י שבת כרך ד עמוד רז].

קכז מותר לקרוב משפחה או לכל אדם אחר שיש לחולה אימון בו, לנסוע עם החולה לבית החולים, כדי לעודדו ולחזקו, או להיות לעזר למטפלים בו. [ילקו"י שבת כרך ד' עמוד רח]

קכח אדם שהסיע ברכבו חולה מסוכן לבית החולים, אסור לו לחזור לביתו ברכב בשבת, הואיל ואין בזה ענין של פיקוח נפש. [וראה להלן דיני יולדת סעיף ב' ג']. ויש מי שמיקל לחזור בשבת לביתו, שהרי יש חשש שאנו מכשילין אותו לעתיד שיסרב לנסוע בשבת לצורך חולה שיש בו סכנה. [ילקוט יוסף שבת כרך ד' עמוד רח].

קכט מי שנשלח בשבת להזעיק רופא לחולה מסוכן, מותר לו להתלוות אל הרופא בנסיעה ברכבו, כדי להראותו את הדרך ולזרזו בנסיעתו לבית החולה. וכן כאשר יתכן שיהיה צורך בו לשליחות נוספת עבור החולה, או כאשר יתכן שהחולה יצטרך לו. [ילקו"י שבת כרך ד עמוד רט]

קל כל חולי שהרופאים אומרים שיש בו סכנה, אף-על-פי שהוא על הבשר מבחוץ מחללין עליו את השבת. ואם הרופאים נחלקים ביניהם אם יש בחולי זה סכנה, מחללין את השבת מספק. וכן אם שני רופאים סבורים שיש לחלל את השבת על החולה, ורופאים אחרים חולקים עליהם, אפילו הם מאה, יש לחלל את השבת מספק. ואם רופא אחד אומר שצריך לחלל שבת כדי להציל את החולה, ושני רופאים אחרים חולקים עליו וסבורים שאין לחלל עליו את השבת, אם הרופא האחד הוא מופלג בחכמת הרפואה יותר מהשנים האחרים, יש לשמוע לרופא היחיד נגד שני הרופאים. וגם הרופאים שטענו שאין בחולי זה סכנה, מחוייבים

לטפל בחולה כזה בשבת, אף אם הטיפול כרוך בחילולי שבת. [ילקוט יוסף שבת כרך ד' עמוד רט]

קלא אם החולה שיש בו סכנה אומר שהוא צריך לאיזה דבר שיש בו חילול שבת, ואם לאו הוא מרגיש שיבוא לידי סכנה, והרופא אומר שאינו צריך, שומעים לחולה, דלב יודע מרת נפשו. אולם צריך לדעת שהחולה הוא בדעה צלולה. אך אם החולה אומר שהוא צריך לרפואה פלונית, והרופא אומר שרפואה זו אדרבה תזיק לו, שומעים לרופא. [ילקו"י שבת כרך ד עמוד רי]

קלב גם בחולי פנימי חייבים לנהוג על פי הטבע ולנהוג כהוראות הרופאים, אלא שיתחזק יותר ויתלה בטחונו בה' שיתן בלב הרופאים להבין ולהשכיל ולדעת שרשי המחלה ודרך רפואתה. [ילקוט יוסף שבת כרך ד' עמוד ריא].

קלג במקום שאין רופא לקבוע אם יש חשש סכנה בדבר, אפשר לסמוך על כל אדם שמתמצא קצת בדבר, ואומר שיש בחולי זה חשש סכנה. וכל אדם נחשב כמומחה קצת לענין זה, דספק נפשות להקל. [ילקוט יוסף שבת כרך ד' עמוד ריא. שלחן ערוך סי' שכח סעיף י'].

קלד רופא גוי האומר שיש בחולי זה סכנה, שומעים לו לחלל את השבת. [ילקו"י שבת ד עמ' ריב].

קלה רופא יהודי המחלל שבת בפרהסיא, האומר שיש בחולי זה סכנה וצריך לחלל עליו את השבת, יש להכיר את מהות הרופא אם הוא בעל מצפון שאינו רוצה להכשיל דתיים, ואינו אנטי דתי, יש לסמוך על דבריו משום ספק נפשות להקל. [ילקוט יוסף שבת כרך ד' עמוד ריד].

קלו ואמנם אם יש לפניו רופא שומר תורה ומצוות, ורופא שאינו שומר תורה ומצוות, בודאי שיש להעדיף לקחת רופא דתי, כדי שימעט בחילולי שבת בדברים שאין בהם שום צורך כלל, כל שאין הדבר גורם לעיכוב וספק פקוח נפש. [ילקוט יוסף שבת כרך ד' עמוד רטו].

קלז חולה מסוכן שרוצה שיביאו לו את רופאו הפרטי, ואינו מרגיש בנוח אם יביאו לו רופא אחר המתגורר קרוב, מותר להזמין את רופאו הפרטי אף שיעשה חילול שבת. [שם עמו' רטז].

קלח אם אין החולה מקפיד על רופא מסויים, וקראו לרופא המזדמן להם, חייב הרופא לחלל שבת על החולה, כשיש בדבר ספק סכנה, ואינו יכול לשלוח אותם לרופאו הפרטי של החולה.

קלט אין לסמוך על אינו יהודי שאינו רופא, הטוען שיש בחולי [של הישראל] סכנה, וחייבים לחלל עליו את השבת, דסתם אינו יהודי לא מחזיקים אותו כבקי. אבל אם הדבר ניכר ונראה לעין שחולה זה יש בו חשש וספק סכנה, ועל ידי אומדן דעתו של אותו אינו יהודי נכנס הספק בלבו של החולה או של הסובבים אותו, שומעין לאינו יהודי. [ילקו״י שבת כרך ד עמוד ריב]

קמ מי שיש לו חום גבוה ואינו יורד, ובנוסף לזה יש לו גם הרגשה רעה, וטרם נקבעה סיבת הדבר, והרופא קובע שאינו דומה למחלות חום רגילות, וכגון שיש לו חום עם צמרמורות, יש לחוש שמא יש סכנה בדבר, ומחללים עליו את השבת להזמין לו רופא, או לקחתו לבית החולים וכדומה. ויש מי שכתב שמחללים שבת החל משלושים ותשע מעלות חום [צלזיוס] ומעלה, באדם בינוני. וחלקו עליו בשם חכמי הרופאים, שאין סכנה אלא בחום של ארבעים מעלות ויותר. וכל שיש ספק סביר של סכנה מחללין עליו את השבת אף בפחות משלושים ותשע מעלות חום. אבל אם נקבע על-ידי רופא שהחום נובע מהצטננות וכדומה, דינו כחולה שאין בו סכנה, ואין להתיר לחלל עליו את השבת. [שם עמוד רטז. הליכות עולם ח״ד עמוד קמט בהערה]

קמא אדם שנפל מצוק בשבת, ויש חשש שבא לכלל סכנה, שמא שבר חוליה בעמוד השידרה, או שאיבד את ההכרה, וכדומה, מחללין עליו את השבת לחלצו ממקום הנפילה, וכן לקחתו לבית החולים. אבל אם לא ניזוק בגופו מלבד שריטות קלות, ואין שום חשש סכנה, אין מחללין עליו את השבת. [ילקו״י שבת כרך ד עמוד ריח]

קמב כל מכה פנימית [שבחלל האדם], כגון כאב במעים או בכבד או בטחול, מחללין עליה את השבת, דחשיב כחולה שיש בו סכנה. ורק אם יודעים ומכירים באותו החולי שממתין ואין צריך לחלל את השבת, אסור לחלל עליו את השבת אע״פ שהיא מכה של חלל. ודוקא כשיש חשש שנחלה אחד האיברים הפנימיים מחמת מכה או בועה וכיוצא בזה, אבל כשידוע שהוא מיחוש בעלמא אינם נחשבים מכה, וכן כשאין חשש סכנה אין לחלל את השבת. [שם עמוד ריט].

קמג מכה של חלל אינה צריכה אומד, ואפילו אין שם בקיאים וגם החולה אינו אומר כלום, עושים לו כל מה שרגילים לעשות לצורך זה בחול. ואף-על-פי שאין סכנה במניעת הטיפול ההוא, מכל מקום כיון שיש בחולי זה סכנה ויש קצת צורך בדבר ההוא, ורגילים לעשותו בחול, מותר לעשותו גם בשבת. אבל כשיודעים ומכירים באותו חולי שאפשר להמתין עד למוצאי שבת, ואין בזה אפילו ספק סכנה, אסור לחלל עליו את השבת, אף על פי שהיא מכה של חלל. [ילקוט יוסף שבת כרך ד׳ עמ׳ ריט].

קמד אם החולה מרגיש מיחוש גדול שהרופא אומר שיש בזה ספק פיקוח נפש, שמא יש קלקול באחד האיברים הפנימיים, כגון כאבי בטן חזקים מאד, שיש לחוש שמא החולה קיבל התקף פנדציט, מחללין עליו את השבת ככל ספק פיקוח נפש. [ילקו״י שבת ד׳ עמוד ריט].

קמה אף דנקטינן לדינא כדעת מרן השלחן ערוך לעשות כל צרכי החולה אפילו אם אין סכנה במניעתם, מכל מקום כל זה בדברים שעושים לצורך החולה עצמו, וכגון במיני מאכל או בתרופות וכדומה. אבל לענין רישום מדת החום של החולה בשבת, אין להקל, זולת היכא שמניעת הרישום תגרום לחשש סכנה, וכגון שיש צורך לעקוב אחר מדת החום בכל כמה שעות. ומיהו לכתחלה בתי חולים שהרגילות אצלם לטפל בחולים כאלה, נכון שיכינו מבעוד יום מהדקים, וירשמו בדף את מדות החום שיש במד-חום, ובשבת יניחו את המהדק בסמוך לסיפרה שהיא מדת החום, וכך יוכלו לעקוב אחר מדת החום של החולה בלי לרשום. [ילקו״י שבת כרך ד׳ עמ׳ רכא].

קמו אדם שהוכה בחוזקה על-ידי ברזל ונפצע, יש לחוש שמא נגרם לו זיהום על-ידי החלודה, ויש לטפל בו למניעת זיהום וחשש סכנה. ואם יש צורך מחללין את השבת לצורך זה. אולם הדבר ברור שאין מחללין את השבת על כל שריטה מסכין, או חתך שאינו עמוק. [ילקו״י שבת כרך ד׳ עמ׳ רכב].

קמז מי שנתפס אצבעו בדלת עם חתיכת מתכת, או מחלון שבור, והרופא אומר שאין בדבר שום חשש של סכנה, צריכים לשמוע לרופא, ולא לחוש בזה מצד מכה של ברזל. [ילקוט יוסף שבת כרך ד׳ עמוד רכד בהערה].

קמח אדם שנשכו אחד מזוחלי עפר הממיתים, כגון עקרב [אפילו עקרב שחור], או נחש ארסי, וכן אם נשכו כלב הנגוע בכלבת, הרי הוא בכלל פיקוח נפש ומחללין עליו את השבת להביאו לבית החולים ולעשות עבורו כל הנצרך לרפואתו. וגם כשיש ספק אם בעל חיים זה ממית, [או אם הנחש ארסי, או אם הכלב נגוע בכלבת], מחללין את השבת. וכן מי שנשכו נחש ויש ספק אם הדבר יביאו לידי סכנה, מחללין עליו את השבת מספק. [ילקו״י שבת ד׳ עמוד רכד].

קמט אדם שהוכש על-ידי נחש, מותר להרוג את הנחש או לצוד את הכלב, ולהביאם לבית החולים, אפילו בשבת, ואפילו דרך רשות הרבים גמורה, בכדי לאבחן במדוייק את סוג הפגיעה ולתת לנשוך את הטיפול הראוי והיעיל. [ילקו״י שבת כרך ד עמוד רכה].

קנ במקומות שדרך הנחשים להמית, אפשר אפילו אם היה מתכוין בצידתו לרפואה מותר לצודו בשבת, שהרי מצוה לבערו מן העולם כדי שלא יהרוג בני אדם. [ילקו״י שבת ד׳ עמ׳ רכד].

קנא אדם שבלע רעלים או כל דבר שיש בו סכנה, מחללים עליו את השבת. [שם עמוד קכה].

קנב רפואה שהיא בגדר סגולה, כגון כתיבת קמיע בשבת, ויש בדבר סכנה, והזמן בהול, אם איתמחי גברא על ידי נסיון של כמה וכמה פעמים, שהועיל בהצלת נפשות מישראל, יש לסמוך להקל במקום ספק פיקוח נפש, אף שאין הרפואה בדרך טבעית. ואמנם במקום שאפשר להמתין למוצאי שבת בודאי שאין להקל לעשות רפואה סגולית בשבת כשהדבר כרוך בחילול שבת. ולענין לצאת עם הקמיע לרשות הרבים דרך מלבוש, שהוא איסור דרבנן, כל שהוא קמיע מן המומחה, בין איתמחי גברא, בין איתמחי קמיעא, בין קמיע של כתב, בין קמיע של עשבים, מותר אף לחולה שאין בו סכנה. ואפילו אם עדיין לא אחזו החולי אלא שתולהו עליו מפני שמתייירא פן יחלה, מותר. [ילקו״י שבת ד׳ עמוד רכה. שארית יוסף ח״ג עמ׳ תל].

קנג אסור לחלל שבת אפילו באיסור דרבנן כדי לשלוח מברק או מכתב, או שליח מיוחד, לאיזה צדיק כדי שיתפלל עבור חולה שיש בו סכנה. ואפילו אם הוא מופלג בחסידות ומוכר כמי שתפלתו התקבלה פעמים רבות לפני המקום ברוך הוא. אבל אם החולה דורש שיעשו זאת עבורו, יש לעשות את כל המאמצים לשכנעו להמנע מכך, ואם עומד על דעתו שיסעו בשבת לאותו צדיק, מותר לעשות כן על-ידי שליח גוי. ובלבד שהחולה דורש לעשות כן, שיש חשש שאם לא ימלאו את בקשתו תיטרף דעתו עליו. ואפילו הבעת רצון החולה בזה די. אבל בלאו הכי אין לעבור אפילו על איסור דרבנן. [ילקוט יוסף שבת כרך ד׳ עמוד רכו].

קנד ומכל מקום מותר לערוך תפלת ״מי שברך״ לחולה בשבת, ואין לחוש בזה משום איסור שאלת צרכיו בשבת. וצריך לומר בסיום תפלתו ״שבת היא מלזעוק ורפואה קרובה לבוא״. [ילקוט יוסף שבת כרך ד׳ עמוד רכו].

קנה מותר להתפלל על חולה גוי שאינו עובד עבודה זרה, שיבריא מחליו, ואין בזה איסור משום לא תחנם. ואם הגוי עובד ע״ז יתפלל עליו שיחזור בתשובה ויתרפא. [שם עמוד רכח].

קנו מותר לקיים מצות ביקור חולים בשבת, אפילו אדם שהוא רק לבב ומיצר בצער החולה. ולא עוד אלא שיש בזה קיום מצות גמילות חסדים. והמבקר את החולה בשבת, לא יאמר לו כדרך שאומר לו בחול, אלא אומר לו: שבת היא מלזעוק ורפואה קרובה לבוא. [ילקוט יוסף שבת כרך ד׳ עמ׳ רל].

קנז חולה מסוכן המבקש לקרוא אליו את קרובו בשבת, והרופא אומר שיש חשש שיחמיר מצבו אם לא תתמלא בקשתו ויבוא ח״ו לידי סכנה,

מותר לקרובו לנסוע אליו ברכב בשבת. ועדיף יותר שיצטרף לנסיעה ברכבת הנוסעת בלאו הכי בשבת על ידי נהג גוי, וכן כל כיוצא בזה באיסורי דרבנן. וכל זה כאמור כשיש בדבר חשש פיקוח נפש, אבל אם אין בדבר פיקוח נפש, וכגון שהחולה איבד את ההכרה, אסור לחלל עבורו את השבת גם באיסורי דרבנן, שהרי אין בכך כל תועלת להצלת חיי החולה. [ילקו"י שבת ד' עמוד רל].

קנח חולה שיש בו סכנה שמחללים עליו את השבת, מותר לעשות עבורו כל מלאכה שהיו רגילים לעשותה לו בחול, אף מלאכות שאין במניעתן שום חשש סכנה, אלא כדי להקל עליו ממכאוביו ויסוריו. ואין צורך להחמיר בזה, כל שיש לחולה קצת צורך בזה. [ילקוט יוסף שם עמוד רלב].

קנט אם הוצרכו לבשל בשבת תרופה לחולה שיש בו סכנה, מותר לעשות כן מיד, אף אם הרופא אומר שאין סכנת נפשות בעיכוב הדבר בכמה שעות, מאחר שבכל אופן יצטרכו לעשות זאת בשבת. אבל אם הרופאים אומרים שאפשר לדחות את בישול התרופה עד לאחר צאת השבת, ואין שום חשש שמצבו של החולה יחמיר מחמת השהיית הדבר, אסור לחלל את השבת שלא לצורך, וצריך להמתין עד מוצאי שבת. ואם יש צורך לבשל לחולה שתי מנות, אחת צריך ליתנה לו בשבת, ואחת אפשר להמתין מלעשותה עד מוצאי שבת, נכון הדבר שלא לבשל בשבת מה שאפשר לדחות למוצאי שבת, ולא ירבו בשיעורין בשבת. [ילקו"י שם עמ' רלג].

קס ילד שננעל בחדר בשבת, אם הוא פקח שאפשר להרגיעו שלא יפחד להשאר בחדר לבדו עד מוצאי שבת, ואין בזה שום חשש סכנה, אין לחלל את השבת לשבור את הדלת כדי לחלצו. אבל אם יש חשש שהילד יבוא לידי סכנה מחמת פחדיו, שוברים את הדלת כדי לחלצו. וכן אם הילד ננעל בתוך מעלית, ויש בדבר ספק סכנה, מותר להזמין את אנשי מכבי האש, או חברת המעליות כדי לחלצו, למרות שהדבר כרוך בחילולי שבת במלאכות דאורייתא, ויש לעשות הכל כדי לחלצו. [ילקוט יוסף שבת כרך ד' עמוד רלד].

קסא ילד קטן שאבד ויש מקום לדאוג לשלומו, או קטן שנמצא משוטט והוא מבוהל ונפחד ואי אפשר להרגיעו, ולא ידוע מי הם קרוביו, מותר לחלל עליו את השבת כשיש צורך, ולהודיע למשטרה על היעדרותו או על הימצאו. [ילקו"י שבת כרך ד' עמוד רלה].

קסב חולה שיש בו סכנה שהרופא אומר שרפואתו באכילת בשר, ואין שם בשר כשר להאכילו, שוחטים לו בשבת, ואין אומרים נאכילנו נבילה. אבל אם צריך לאכול בשר לאלתר, והנבילה מוכנה והשחיטה מתעכבת, מאכילין אותו את הנבילה. ושוחט הבא לשחוט עוף בשבת לצורך חולה שיש בו סכנה, ויש שם עוף קטן שמספיק לצורך החולה, וגם עוף גדול

יותר מכדי צרכו, יכול השוחט לשחוט העוף הגדול אם רצונו בכך, כי בדין איסור נטילת נשמה לא שייך האיסור דריבוי בשיעורין. קטון וגדול שם הוא. [שבת ד' עמוד רלה]

קסג חולה שיש בו סכנה שהרופא אומר שצריך לבשל עבורו תבשיל מסויים, יש להעדיף לבשל במיקרו-גל, או בטורבו-גל. ואם אין להם מכשיר כזה יש להעדיף לבשל בכל מכשיר חשמלי, מאשר לבשל על-ידי גז וכדומה. ולכן כשיש צורך להכין תה חם עבור חולה שיש בו סכנה, עדיף להרתיח את המים במזלג חשמלי, או מיחם חשמלי, מאשר להדליק את הגז. ומכל מקום אין להתעכב בשביל כך, כל שיש חשש שמחמת העיכוב יסתכן החולה ח"ו. ובלאו הכי דעת מרן השלחן ערוך שכל שיש פיקוח נפש בדבר אין צריך לשנות, כדי שלא יטעו לומר שאין פיקוח נפש דוחה שבת. [שם עמוד רמא].

קסד כשיש צורך לעשות צילום רנטגן לחולה שיש בו סכנה בשבת, כדי לברר את סיבת החולי, ולדעת את דרך הטיפול, בודאי שיש להקל בזה. אך לחולה שאין בו סכנה אין להקל, שהרי הפעלת המכונה לדעת גדולי האחרונים יש בה איסור דאורייתא. [שם עמו' רמב].

קסה אם יש אפשרות להשיג מים חמים לצורך חולה שיש בו סכנה מהשכנים, יש אומרים שעדיף לקחת מים מהשכן, ולא לחמם מים בשבת. ואף אם השכן ישן יש להעירו כדי שיתן להם מים חמים. ויש חולקים ומתירים לבשל לצורך החולה, כל שלקיחת המים החמים מהשכן גורמת לשכן צער, וכגון שצריכים להעירו משינתו, או שאחר כך יחסר לו מהמים החמים לצורך עצמו. [ילקו"י שבת כרך ד עמוד רמב].

קסו אם שחטו בהמה או עוף לצורך חולה שיש בו סכנה בשבת, צריך למלוח את הבשר קודם בישולו, שמא יסתכן החולה מתוך שיקוץ הדם, דנפשו של אדם קצה בדם, ובפרט שיש מגדולי הראשונים שסוברים שדם שבישלו חייבים עליו מן התורה. וכן בימי מלחמה שאין מה לאכול, ומוכרחים לבשל בשר בשבת, יש למלוח את הבשר קודם הבישול, להוציא את דמו. ואם יש חשש שעד שימלחו את הבשר יסתכן החולה, יבשל את הבשר גם בלא למולחו. [ילקו"י שבת כרך ד' עמוד רמג].

קסז כששוחטים לחולה [שיש בו סכנה] בשבת, מברכים על השחיטה. אבל אין מכסים את הדם בשבת, אפילו אם יש לו דקר נעוץ מבעוד יום. [ילקו"י שבת ד' עמוד רמד בהערה].

קסח הדבר פשוט שמותר לבדוק את לבו של חולה שיש בו סכנה במכשיר חשמלי, שאין דבר העומד בפני פיקוח נפש. [ילקוט יוסף שבת כרך ד עמוד רמד].

קסט אדם הצריך לעבור ניתוח, וביכולתו לקבוע באיזה יום ייערך הניתוח, צריך לקובעו בתחילת השבוע עד שלשה ימים קודם השבת. אבל בניתוח דחוף שיש בו חשש סכנה, או שהרופא המומחה פנוי רק ביום חמישי או ששי, אין לדקדק בזה. [ילקוט יוסף שבת ד' עמ' רמו].

קע חולה שיש בו סכנה שאין אפשרות לטפל בו אלא על ידי הדלקת החשמל, יש להדליק עבורו את אור החשמל בשבת. וכן חולה שיש בו סכנה שהאור מפריע לו לישן, ואי אפשר להעבירו לחדר אחר, מותר לכבות את האור בשבת. ואם יש צורך להדליק נר לצורך הטיפול בחולה שיש בו סכנה, ולפנינו שתי מנורות נפט, האחת יש בה שיעור הדלקה לשעה אחת, שתספיק לחולה עד שיישן, והשניה מלאה נפט, באופן שתדלוק הרבה שעות, שלא לצורך החולה, צריך להדליק המנורה הראשונה שיש בה שיעור הצריך לחולה ולא יותר, דהוי ריבוי בשיעורים. וכן בהדלקת אור החשמל, ויש לפניו שתי נורות, יש לדקדק להדליק הנורה שעוצמתה קטנה, כי בהדלקת הנורה הגדולה הוא מבעיר חוט של מתכת גדול יותר. [ילקוט יוסף שבת כרך ד עמוד רמז].

קעא אם הוצרכו להדליק את אור החשמל לצורך טיפול בחולה שיש בו חשש סכנה, יש אומרים שיש להעדיף להדליק מנורה רגילה מאשר פלורוסנט. כי בהדלקת הפלורוסנט יש ג' הצתות. ויש שכתבו שכיון שחוט הלהט שבסטרטר קטן יותר מחוט הלהט שבנורת הלהט, יש להעדיף להדליק פלורוסנט. ועל כל פנים אין לעכב את הטיפול בחולה לצורך זה. [ילקוט יוסף שבת כרך ד' עמוד רמז. אנציקלופדיה תלמודית חלק יח עמוד תשטו].

קעב אולם חולה הנוטה למות ושוכב בחדר חשוך, אין להתיר הדלקת האור רק כדי שהנמצאים שם ידעו אם קרבה עת פטירתו ויסייעוהו באמירת וידוי וקריאת שמע, שאין להתיר להדליק את האור אלא אם הוא לטובת החולה ורפואתו. ואם החולה בהכרה ועל-ידי הדלקת האור יגרמו לו נחת ולא תיטרף דעתו, מותר להדליק האור לשם כך. [שם עמו' רנ].

קעג אם כיוונו את השעון-שבת שיכבה את האור בשעה מסויימת, והאור מפריע לחולה [שאין בו סכנה] לישון, מותר להזיז את מחוגי השעון להקדים את כיבוי החשמל. וכל שכן בחולה שיש בו סכנה. ובמקום צורך גדול יש להקל בזה אף בשעון שבת הפועל על ידי הברגה. אך יש להזהר ביותר שלא יבוא לכבות בידים ח"ו. [ילקוט יוסף שבת כרך ד עמוד רנ].

קעד מי שעבר ניתוח טחורים, מותר לו לשבת בשבת בתוך כלי שיש בו מים שהוחמו מערב שבת, להקל מעליו את כאביו. וחולה טחורים שקשה לו לישב על כסא וספסל, מחמת כאבים, מותר לנפח בשבילו בשבת גלגל גומי כדי שישב עליו. ואפילו על ידי משאבה מותר, ואין לחוש בזה משום מתקן מנא. ולכתחלה יש לנפח הגלגל מערב שבת. [הליכות עולם ח"ד עמוד קפ].

קעה אדם בריא שסובל ממחלת אסטמה קלה וברצונו ללכת בשבת לבית הכנסת, אלא שחושש שאחר כך יסבול מנשימה קצרה כתוצאה ממחלת האסטמא שלו, ויצטרך להשתמש בסמי מרפא, מותר לו ללכת להתפלל בבית הכנסת, ולא יתפלל בביתו ביחידות. שכיון שאין זה ברור שיסבול ממחלת האסטמא על ידי הילוכו לבית הכנסת, הוי בגדר דבר שאינו מתכוין שמותר, ולא בגדר פסיק רישיה. ואם תמצא לומר דהוי פסיק רישיה, מכל מקום כיון שכל האיסור לקחת סמי מרפא בשבת הוא משום גזרת שחיקת סממנים, הוי ליה פסיק רישיה בדרבנן שמשום גזרה בלבד, דשרי, וכמו שכתבו האחרונים. וכיון שהליכה זו לבית הכנסת היא לשם מצוה לשמוע קריאת התורה ודברים שבקדושה. הילכך משרא שרי. [הליכו״ע ד׳ עמ׳ קפ].

קעו עצם שנשמט לגמרי ממקומו מותר להחזירו בשבת. וכל שכן אם יש בזה משום סכנת אבר שפשוט הדבר שמותר להחזירו. [הליכות עולם חלק ד׳ עמוד רב].

קעז מותר להתקין פתילה לרפואה ממיני אוכלין בשבת, מפני שאין מתקן כלי באוכלין. וכן מותר להכניסה לתוך הגוף ואין לחוש משום תלישת שערות. [הליכות עולם ח״ד. וראה בש״ע סי׳ שכח סעיף מט, שיניחנה בשינוי כדי שיהיה מדרבנן, ובנחת, בשני אצבעות מחשש לנטילת שער. ע״ש היטב].

קעח מותר לתת קורי עכביש על המכה בשבת, אף על פי שיש לחוש שמא הקורי עכביש מרפאים. וכל זה מן הדין, אבל בזמנינו שנודע הענין של זיהום אין להשתמש בזה. [שם עמ׳ רג].

קעט צפורן שפירשה רובה מן האצבע ומצערת אותו, וכן ציצין שפירשו, מותר ליטלן ביד בשבת, ובלבד שפירשו כלפי מעלה, ומשום שנחלקו הראשונים אם פירוש כלפי מעלה הוא כנגד ראשי אצבעותיו או כנגד הגוף, צריך לחוש לשני הפירושים ולהחמיר. [הליכות עולם חלק ד׳ עמוד רא]. ומיהו כל זה בציצין שפירשו, אבל בצפורן שפירשה רובה, מותר.

קפ חולה שאין בו סכנה ומניעת הטיפול בו עתה, עלולה לגרום על פי הרוב שיכבד החולי ויבוא לידי סכנה, מחללים עליו את השבת. אבל אם בדרך כלל אין דרכו של חולי זה לבוא לידי סכנה אף על פי שיש חשש מועט שיבוא לידי סכנה אין מחללים עליו את השבת. ולפי זה מי שסובל מחום גבוה של ארבעים מעלות, מחללים עליו את השבת אם צריך לכך, אבל בפחות מכן אין מחללים עליו את השבת, אלא רק ע״י גוי, אבל מותר לו לקחת תרופות להורדת החום.

קפא נערה שנפצעה ויש לה חתך עמוק בפניה, ומספיקים חמשה תפרים להוציאה מכלל סכנה, אבל על ידי כך תהיה לה צלקת המכערת אותה,

אולם אם יעשו לה שבעה או שמונה תפרים דקים לא תראה הצלקת כל כך. יש מי שמתיר לרופא לתפור כדרכו בחול ולהציל את הפצוע ממום שבפניו שיתבייש בו כל ימי חייו. והסומך להקל בזה, יש לו על מי שיסמוך. [הליכות עולם חלק ד' עמוד קנז].

קפב חולה או יולדת שהגיעו לבית החולים בשבת, מותר להם לעלות במעלית שבת (שהיא עולה ויורדת מאליה לעיתים מזומנות ואף הדלת נפתחת ונסגרת מאליה), אפילו אם יכולים לעלות בכוחות עצמם. ומעיקר הדין יש לצדד להקל בזה לכל אדם בין בירידה בין בעלייה, [דהוה ליה פסיק רישיה בדרבנן ולא איכפת ליה] אך מאחר שיש מחמירים גבי ירידה במעלית אוטומטית, לכן היכא דאפשר טוב ונכון להחמיר בזה, אלא אם כן זקן או חולה. [הליכות עולם ד' עמו' קנח].

קפג מי שהוצרך לאכול ולשתות ביום הכפורים מחמת סכנה, אינו צריך לאכול שלא כדרך הנאתו, וכן אינו צריך למנוע עצמו ממאכל שיש בו מלח ותבלין, או ממשקה שיש בו סוכר, אלא אוכל ושותה כדרכו. ואין בדבר אלא חומרא. (ומכל מקום לענין שיעור המאכל והמשקה הוא כמבואר בשו"ע סימן תריח). [הליכות עולם חלק ד' עמוד קסב].

קפד חולה שאין בו סכנה, אף שלא נפל למשכב אלא שהוא מצטער, מותר לומר לגוי להביא לו תרופות מבית המרקחת בשבת, אפי' דרך רשות הרבים כשאין שם עירוב. וטוב להודיע לגוי שלא יעמוד לפוש ברשות הרבים, אלא ימשיך בהילוכו ברצף מבית המרקחת עד הגיעו לבית החולה. ואם אין שם גוי, מותר אף לישראל להביא התרופות דרך רשות הרבים, באופן שמוציא התרופות כלאחר יד, וכגון שישימם תחת כובעו וכיו"ב, וגם לא יעמוד כלל ברשות הרבים אלא ילך ברצף מבית המרקחת עד בית החולה. [הליכו"ע ח"ד עמ' קפז].

קפה חולה שאין בו סכנה הזקוק לתרופה לצורך ימות החול, והרופא הגוי המכין את התרופה, עומד לנסוע לדרכו, ואין זמן להכינה כי אם בשבת, אין להתיר לבקש מהרופא להכינה אלא אם כן הרופא עושה מלאכה דרבנן בלבד בהכנת התרופה. אבל אם הרופא הגוי עושה מלאכה דאורייתא, כגון שמבשל סממנים לצורך התרופה, אסור לומר לו להכין את התרופה לצורך החול. ומכל מקום אם יש צורך הרבה בתרופה זו, מותר לומר לגוי אחר שיאמר לרופא הגוי להכין את התרופה לצורך החול, אף שהרופא עושה מלאכה דאורייתא. [הליכות עולם ח"ד].

קפו מי שנפצע בשבת, והרופא אומר שעל קרובי הפצוע להופיע לתרום דם לחולה, כל שיש חשש פיקוח נפש מותר לחלל שבת, ולהודיעם דרך טלפון שימהרו לבוא אפילו בנסיעה שכרוך בה חילול שבת. וכן אם החולה מבקש שיבואו קרוביו בשבת, ויש סכנת טירוף דעתו אם לא יצייתו לו, יש להתיר, משום פיקוח נפש. אך יש להשתדל לכתחלה לנסוע

על ידי נהג גוי. [יביע אומר חלק י' חאו"ח סימן כט עמוד מד].

סימן שכט - על מי מחללין את השבת

א בזמן הזה יש לחלל את השבת על כל חולה מסוכן גם אם אינו שומר תורה ומצוות, ואף על מחלל שבת בפרהסיא. שמלבד מה שיש להתיר מפני שיש לתלות שהרהרו תשובה בלבם, יש להתיר שיש לחוש שגם רופאים חפשיים יסרבו לטפל בחולים דתיים, ויבואו לידי סכנה. ומטעם זה גם אדם חפשי שנפצע בתאונה מתוך חילול שבת ואיבד הכרתו, אף שאין לתלות שחזר בתשובה, מותר לרופא דתי לטפל בו ולהצילו גם במלאכות דאורייתא. וכדאי לרופאים החרדים לדבר ה', שכאשר יש צורך לטפל בשבת בחולים מחללי שבת בפרהסיא, יעשו המלאכות דאורייתא על ידי שנים ביחד, וכדקי"ל שנים שעשאוה פטורים (שבת צב:). וכיון דהוי איסור דרבנן יש להקל אפילו משום איבה בלבד. ואם אירע פיגוע חבלני בשבת, צריך להזעיק מיד אמבולנס כדי לטפל בנפגעים, אף אם כל הנפגעים אינם שומרי תורה ומצוות. וכן מותר לחלל שבת גם עבור תינוק שנשבה בין הגויים, שידוע שהוא מזרע ישראל, אף שאינו שומר תורה ומצוות. [ילקוט יוסף שבת כרך ד עמוד רנא].

ב הדבר ברור שיש לחלל את השבת גם על גוסס, למרות שמדובר בהצלת חיי שעה בלבד, שאין לו סיכוי לחיות אפילו מיעוטא דמיעוטא, אף על פי כן משום חיי שעה מחללים עליו את השבת. ואין הבדל בזה בין גוסס בידי שמים, לבין מי שגוסס על-ידי פגיעה מידי אדם. [ילקוט יוסף שבת כרך ד עמוד רנה. לוית חן סי' צג-צד].

ג והוא הדין שמחללין שבת גם על אדם שהוא טריפה. [ילקוט יוסף שבת כרך ד עמוד רנו].

ד מחללין את השבת גם על חולה מסוכן שבודאי לא יקום מחליו, וגם לא יגיע לשבת הבאה שיוכל לשומרה, וכל הרפואות שיעשו בשבילו לא יועילו לו אלא לימים אחדים בלבד. [לוית חן סי' צג-צד. ילקוט יוסף שבת כרך ד' עמוד רנו].

ה מחללים את השבת גם עבור פיקוח נפש של חרש או שוטה שחלו חולי שיש בו סכנה. [לוית חן שם. ילקוט יוסף שבת ד עמוד רנח].

ו בזמנינו יש לחלל את השבת גם על תינוק חולה שיש בו סכנה שהוא נפל, שטרם מלאו לו שלושים יום. [ילקוט יוסף שבת כרך ד' עמוד רסב].

ז מי שניסה לאבד עצמו לדעת על ידי ששתה סם רעיל וכיו״ב, ובא לידי סכנה, מחוייבים לעשות ככל האפשר כדי להצילו, ואף מחללים עליו את השבת. למרות שפשע פשע חמור שניסה לטרוף נפשו בכפו, שהוא עוון חמור מאד. ואפילו הוא מוחה בידם, וצועק שברצונו למות, אין שומעים לו, מפני שאין נפשו של האדם קנינו אלא קנין הקב״ה. [שבת ד׳ עמ׳ רסב].

ח מעיקר הדין מותר לרופא ישראל לטפל בחולים נכרים בשבת, באופן שאין הטיפול סובל דיחוי, אפילו במלאכות דאורייתא, שעושה כן בשביל הצלת נפשות חולי ישראל המטופלים בבתי חולים נכרים בחוץ לארץ, שאם לא יחללו את השבת על חולה גוי, יש לחוש שבמקרה אחר רופא גוי יתנקם ובבתי החולים בחוץ לארץ לא יטפלו בחולה ישראל שיש בו סכנה. וכל שכן שיש להקל בזה ברופא העובד בבית חולים, שמחוייב על פי חוק המדינה לטפל בכל החולים ללא הבדל לאום, ואם לא יטפל בהם צפוי לעונש על פי החוק, מכיון שאז אינו מתכוין לחלל את השבת אלא כדי להנצל מהעונש, ולדעת איזה פוסקים הדבר נחשב כמלאכה שאינה צריכה לגופה שאין חייבים עליה מן התורה. ולכתחלה יש להשתדל לעשות את כל המלאכות האסורות מן התורה על ידי שנים, כדי שיהיה בכלל הדין שנים שעשאוה פטורים, או בשינוי ככל האפשר. אבל כשאי אפשר שהטיפול ייעשה על ידי שנים, ויש חשש שהדבר יוודע אם יימנע מלטפל בגוי, מותר לחלל עליו שבת גם במלאכות גמורות, להצלת החולה. ומכל מקום כל מה שאפשר לו להשתמט, כגון שמתנצל שהוא עסוק בטיפול בחולה יהודי אחר וכיו״ב, חייב לעשות כן. ומה טוב שהנהלות בתי החולים שבארץ ישראל, ידאגו שיהיו רופאים ואחיות נכרים, שיטפלו בחולים נכרים, ורופאי ישראל יטפלו רק באיסורי שבות דרבנן. [ילקוט יוסף שבת ד׳ עמוד רסו, ותיא. שארית יוסף ח״ג עמוד תלא. יבי״א ח״ח סימן לח].

ט אם נפלה דליקה בחצר וירא שתתפשט האש לחצר אחרת והנמצאים שם יבואו לידי חשש סכנה, וכגון שיש שם חולים או קטנים שאין ביכולתם לברוח מהר, וגם אי אפשר לחלצם מהמקום במהירות, מכבין את הדליקה בשבת בכל אופן, הן ע״י הזמנת מכבי- האש, והן באופן עצמי, כדי שלא יבואו לידי חשש סכנה. [ילקוט יוסף שבת כרך ד׳ עמוד רעב].

י מי שנפלה עליו מפולת בשבת, מפנים מעליו את המפולת כדי לחלצו, אף אם יש ספק גדול אם הוא עדיין חי, ואף אם יש ספק אם בכלל יש שם אדם, או אם יהודי או גוי, יש לפקח את הגל בשבת גם בפעולות הכרוכות באיסורי תורה. ואם מצאוהו תחת המפולת ובדקו ומצאו שאינו נושם, אף על פי כן מחללים עליו את השבת, כיון שבזמנינו אפשר לבצע בו פעולות החייאה שונות וחוזר ונושם כדרכו. וכל שיש סיכוי כל שהוא להצילו מחללים עליו את השבת. שבזמנינו עינינו הרואות שפעמים רבות מועילה הנשמה מלאכותית להחזרת האדם לנשימה רגילה אף במקרים מסובכים, כגון מי שנפצע בתאונת דרכים, או למי שנפל ממקום גבוה, ואחר זמן מה חוזר ונושם כרגיל על-ידי הנשמה מלאכותית. ולכן בודאי

שצריכים לחלל עליו שבת אפילו אם הפסיק לנשום, כל שיש סיכוי קלוש להצילו. [ילקו"י שבת ד' עמוד ערב].

יא רגע קביעת המות בזמן הזה, הוא אף שהאדם הפסיק לנשום, צריך שיהיה מוטל כאבן דומם, ואין בו כל דופק בשום אחד מאברי הגוף, ואפי' לא בסמוך ללב, או מערכת הנשימה. ולא אחת קורה שבראש לא מורגש שום דופק, אבל בסמוך ללב עדיין מורגש דופק כל שהוא. [ילקוט יוסף שבת כרך ד' עמוד רעו בהערה. ושם דן גבי מוות מוחי].

יב בית שקרס ורבים נלכדו מתחת לעיי המפולת, והמצילים חייבים לעלות על ההריסות עם טרקטור ומנוף, כדי להציל את הלכודים תחת עיי המפולת. וקרוב לודאי שבפעולות ההצלה הראשונות יהרגו בידים חלק מהלכודים, ואם לא יתחילו בפינוי ההריסות ימותו כל הלכודים תחת המפולת, יש אומרים שמותר לגרום בידים למותם של יחידים כדי להציל לכל הפחות חלק מהלכודים, כל שאין שום דרך אחרת. ויש אומרים דשב ואל תעשה עדיף. [שם עמוד רעה בהערה].

יג אין כל היתר על פי ההלכה לנתק חולה ממכשירי ההנשמה שהוא מחובר אליהם, אף אם הרופאים אומרים שאין שום סיכוי שהוא יחזור לחיים. [ילקוט יוסף שבת ד' עמוד רעו].

סימן שכט - תשלום לרופא על טיפול בשבת

יד מותר לרופא לקבל תשלום במוצאי שבת עבור טיפול שטיפל בחולה בשבת. וכן הדין במיילדת. שבמקום מצוה לא אסרו חכמים משום שכר שבת. אבל אסור לדבר על השכר בשבת. ומכל מקום נכון ליקח שכר זה בהבלעה, וכגון שיוסיף על מחיר התרופות את דמי טירחתו, או שיטפל בחולה גם במוצאי שבת וכדומה. שאם לא כן אין הרופא רואה סימן ברכה בשכר שקיבל עבור טיפולו בשבת. [ילקוט יוסף שבת כרך ד' עמוד רעז].

טו אם הרופא שטיפל בחולה הינו אדם שאינו שומר תורה, ורוצה שישלמו לו תיכף בשבת, אסור להישמע לדרישתו. אלא יש להציע לו לקבל משכון עד מוצאי שבת. ואם יש חשש שבגלל סירובו לשלם בשבת הרופא ירשום את החוב בפנקסו, מותר להראות לו היכן הכסף נמצא שיקח משם בעצמו. [ילקוט יוסף שבת כרך ד' עמוד רעט].

טז רופא או אחות נכריים הדורשים שכרם בשבת, ואינם מוכנים לטפל בחולה לולי הבטחת התשלום בשבת עצמה, וגם אינם מוכנים להסתפק

בעירבון, יש להקל ליתן להם את שכרם בשבת. ואם הוא חולה שאין בו סכנה יראה להם מקום הכסף, ויקחו מעצמם. [שם כרך ד' עמ' רעט].

סימן שכט ס"ו - דין מלחמה בשבת

יז אין מתחילים להילחם בשבת אף במלחמת מצוה, וגם לא ג' ימים קודם השבת. אלא אם יש חשש סכנה, שהאויב יתעצם וכדו'. ואם פרצה המלחמה קודם השבת, ממשיכים להילחם אף בשבת בין במלחמת הרשות בין במלחמת מצוה, למרות כל חילולי השבת הכרוכים בזה. [ילקוט יוסף שבת כרך ד' עמוד רפ].

יח יש ליזהר שלא לחלל שבת בעת המלחמה שלא לצורך הלחימה, וכגון לעשן סיגריה, וכיוצא. וכן רופא מנתח הרוצה לעשן בשבת וטוען שהעישון יעזור לו בטיפול בחולים, יש לו להמנע מכך לגודל קדושת השבת. [ילקוט יוסף שבת כרך ד' עמוד רפ].

יט מי שגייסוהו למלחמה בעיצומו של יום השבת, ואינו חוזר לעיר ביום ראשון, יש לייעץ לו ללבוש את התפילין בשבת, ויכוין להדיא שאינו מתכוין לשם מצות תפילין, ואז יוכל להוציא התפילין מרשות לרשות, כדי שיוכל להניחן למחרת ביום ראשון. [ילקו"י שבת ד' עמוד רפ].

כ הדבר ברור שאין לחייל לטלטל נשק שלא בשעת מלחמה, ואפילו בחצר המעורבת.

כא גויים שצרו על עיירות ישראל, אם באו על עסקי ממון אין מחללין עליהם את השבת, שלא הותר לחלל שבת בשביל הפסד ממון. אבל אם באו על עסקי נפשות, ואפילו אם יש ספק אם באו על עסקי נפשות או לא, יוצאים עליהם בכלי מלחמה ומחללין עליהם את השבת. ובעיר הסמוכה לספר, דהיינו עיר המבדלת בין גבול שישראל דרים בה, לגבול שהעכו"ם דרים שם, אפילו לא באו אלא על עסקי תבן וקש, מחללין עליהם את השבת. שיש לחשוש שאם ילכדוה תהא הארץ נוחה לפניהם לכובשה. [ילקוט יוסף שבת כרך ד' עמוד רפא].

כב יש מי שאומר שבזמן הזה אפילו אם הגויים באו על רבים לעסקי ממון, מחללין את השבת, שאם לא יניחו להם לשלול ולבוז הממון, יהרגום, והוי עסקי נפשות. אבל אם באו על יחיד לקחת את ממונו, ואין כל חשש שיהרגוהו, יתן להם ממונו ולא יחלל את השבת. ולפי המצב כיום בארץ ישראל, אם נכנסו ערבים לבית ישראל כדי לגזול את ממונו,

יש חשש שגם יפגעו בו נפש, ולכן יש לחלל את השבת להצילו, ולהזעיק משטרה וכדומה. [ילקוט יוסף שבת כרך ד' עמוד רפד].

כג עיר הסמוכה לגבול שיצא קול שהעכו"ם רוצים לפשוט עליה [אפילו לעסקי ממון], אפילו עדיין לא באו מותר להצטייד בכלי המלחמה ולפרסם הדבר בעיר כדי שלא יבואו, שאין מדקדקין בפקוח נפש. וכן עיר שאינה סמוכה לגבול, ויצא קול שהעכו"ם רוצים לפשוט עליה לעסקי נפשות, דאף שעדיין לא באו מותר להצטייד בכלי מלחמה ולחלל שבת בפרסום הדבר, כדי למנוע את בואם של העכו"ם לעיר. [ילקוט יוסף שבת כרך ד' עמוד רפד].

כד חיילים שנקראו לצאת למלחמה בעצם יום השבת, אם הוא במקום שיש עירוב אף הנוהגים להחמיר שלא לסמוך על העירוב כדי לטלטל בשבת, מכל מקום מותר להם לקחת את בגדיהם הצריכים להם. אבל במקום שהוא רשות הרבים גמורה, אין להתיר להם להוציא את חפציהם לטלטלם ברשות הרבים. אלא אם כן הם בלאו הכי מטלטלים את הנשק, שאז מותר להם ליתן גם את חפציהם הנצרכים ביותר לתוך הרכב. [ילקוט יוסף שבת כרך ד עמוד רפה].

כה מותר לחיילים לצאת בשבת לרשות הרבים בעת מילוי תפקידם עם שרשרת דיסקית זיהוי על צוארם. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד רפו].

כו כשהוכרחו לצאת להלחם בשבת, אף שחיללו את השבת, אין צריכים לעשות שום תשובה וכפרה על מה שחיללו את השבת. [ילקוט יוסף שבת כרך ד' עמוד רפו].

דינים הקשורים למשטרה - בשבת

כז הדבר פשוט שחובה קדושה על אנשי המשטרה להתייעץ עם רבנים מורי הוראות בכל הקשור לחילולי שבת במסגרת תפקידם במשטרה, שפעמים ואין צורך בחילול השבת, ואינו בכלל ספק פיקוח נפש הדוחה את השבת. וכגון, מרדפים אחרי גנבים, לאחר שביצעו את הגניבה, שאין לבצעם בשבת, אחר שאין בדבר כל חשש לספק נפשות. אבל אם הזעיקו את המשטרה בעת שהגנב נמצא בדירה, ויש חשש שיפגע בבעלי הדירה, מותר לשוטרים לבוא ולתופסו, מאחר שהדבר גובל בפיקוח נפש. [ילקוט יוסף שבת כרך ד' עמוד רפז].

כח לפיכך, גנב הפורץ לדירה, מכיון שיש חשש שיתקוף את הנמצאים בה ויבואו לידי ספק סכנה, מותר לבעל הדירה, או לשכן, להזעיק את

המשטרה בטלפון, [כל שאינו יכול להבריחו מבלי להכנס לספק סכנה]. אך אם ברור לו בלי ספק שאין כל חשש שהגנב יתקוף ויסכן חיי אדם, וכגון שרואה שהגנב מריק את כל הארונות מבלי שיתחשב בנוכחתו של בעל הדירה, ואינו מאיים על בעל הבית, על זה לא נאמר דין בא במחתרת, וממילא אסור לטלפן למשטרה, גם אם יפסיד את כל ממונו, וזהו שנאמר, ובכל מאודך, אפילו נוטל את כל ממונך. ועל כל אחד לעמוד בניסיון זה, ושכרו כפול מן השמים. והכל לפי הענין. [ילקוט יוסף שבת ד' עמוד רפח].

כט וכן גנב שפרץ לדירה ולאחר שגנב נס על נפשו, אין להזעיק את המשטרה בשבת כדי שיתפסוהו ולהחזיר הממון, שהרי אין בכך כל חשש של פיקוח נפש. [ילקוט יוסף שבת כרך ד' עמוד רפט].

ל הרואה גנב הפורץ לבנק או לחנות [סגורים] בשבת, מאחר ואין בזה שום חשש לפיקוח נפש, אסור לו להזעיק את המשטרה, אך יכול להקים קול צעקה להבריח את הגנב, אף שעל-ידי הקמת קול צעקה יש חשש שאחד מהשכנים שאינם שומרי תורה ומצוות יזעיקו את המשטרה ויגרמו לחילול שבת. [ילקוט יוסף שבת כרך ד' עמוד רפט].

לא במקרה של ריב בין אנשים בשבת, והריב מחריף מבלי יכולת להרגיע את הרוחות, ויש חשש לשפיכות דמים, מותר להזעיק את המשטרה. ומותר לשוטרים לחלל את השבת כדי להפריד בין הניצים. אבל אם אין חשש לפיקוח נפש, חלילה לחלל את השבת לצורך זה. [ילקוט יוסף שבת כרך ד' עמוד רפט].

לב הדבר ברור שאין כל היתר לשוטרים לרשום בשבת פרוטוקולים ודוחו"ת למיניהם. וכן יש להחמיר שלא לדבר כנגד מכונת הקלטה [או שהופעלה על ידי נכרי, או שהופעלה מער"ש].

לג לפיכך חולה שהוחלט לשחררו מחדר המיון של בית החולים בשבת, מלבד שאין שום היתר שיהודי יכתוב את סיבת השחרור בשבת, אלא גם אין להשתמש לצורך זה בדיבור כנגד מכונת הקלטה, ובמוצאי שבת יכתבו את הנאמר בהקלטה. [ילקוט יוסף שבת ד' עמוד רצא].

לד כאשר יש חשש שאם לא תוקלט העדות בשבת [באופן שהטייפ מופעל מערב שבת, או ע"י גוי], זיהוי הרוצח יישכח, יש שכתבו להקל להקליט בשבת את דברי העדות בטייפ הפועל ע"י בטריות [לא על ידי חשמל קוי], שאין בהפעלתו אלא איסור דרבנן. [ילקוט יוסף שבת ד' עמוד רצא].

לה אסור ליתן טביעת אצבעות בשבת וביום טוב, ולכן במקרה שהגנב נתפס בשבת, אין לשוטרים לחלל את השבת כדי לקחת מהגנב טביעת אצבעות. וגם כן לא יקחוהו לבית המעצר בשבת ברכב, אלא ילווהו השוטרים ברגל, על-ידי אזיקים. ושוטר שקיבל פקודה להסיע ברכב

עצירים בשבת, או כל פקודה אחרת הכרוכה בחילול שבת שלא לצורך פיקוח נפש, עליו לסרב לפקודה זו, ולא לחלל את השבת שלא לצורך פיקוח נפש, ואפילו אם יפטרוהו מעבודתו. וה' הטוב ישלם שכרו. [ומי שנעצר בשבת ונתבקש על-ידי המשטרה ליתן טביעת אצבעות, עליו לסרב ויבקש לדחות הענין למוצאי שבת]. [ילקוט יוסף שבת כרך ד עמוד רפט].

לו הרואה בשבת תנועה חשודה או אנשים חשודים, וקיים חשש סביר שמחבלים נמצאים במקום, מצוה להזעיק את המשטרה כדי למנוע ספק סכנת נפשות. [ילקוט יוסף שבת ד עמוד רצא].

לז המוצא חפץ חשוד בשבת, שיש חשש סביר שיש חומר נפץ בחפץ, צריך להזמין מיד את המשטרה, ואף שיכול לעמוד על המשמר ולהרחיק את האנשים מהמקום עד מוצאי- שבת, מכל מקום יש לחשוש שמא יש במקום עוד חפץ חשוד, כפי שקרה כן כמה פעמים, ולכן יש להזעיק את המשטרה באופן מיידי, ובפרט שמעיקר הדין אינו חייב לעמוד על מקומו במשך כל השבת ולהזהיר את הבריות לבל יתקרבו למקום הסכנה. [ילקוט יוסף שבת כרך ד' עמוד רצא].

לח קצין של הצבא שהתבקש על ידי השלטונות להעביר הודעות למדור נפגעים על כל מקרה של פצוע או הרוג עם קבלת ההודעה, כולל שבת, אין לו להודיע על כך בשבת. ואם הרופא אומר שעל קרובי הפצוע להופיע מיד לצורך פיקוח נפש, כגון התרמת דם וכיו"ב, בודאי שמותר לנסוע אף ברכב שעל ידי ישראל, וכן כשהרופא אומר שיש סכנה אם לא יקיימו את דברי הפצוע המבקש שקרוביו יבואו, ורק על ידי כך יירגע ויצא מכלל סכנה, יש להתיר לנסוע, ולכתחלה יעשו כן על ידי גוי. ואם אין שם גוי, כל שיש בדבר ספק הצלת נפשות, שיוכלו להרגיעו או להשכיר עבורו טובי הרופאים, מותר לחלל שבת כדי להצילו. וכן מי שקיבל מברק בערב שבת שאביו חולה מסוכן, ורוצה לראותו ויש חשש שיכבד עליו חוליו אם לא יבא אליו, יש להתיר לו לנסוע בשבת על ידי גוי, וישתדל לעשות באופן שלא יכירוהו, שלא יצמח חשדא וחילול ה' לרואים שהוא נוסע בשבת. [ילקו"י שבת ד' עמוד תטו].

סימן של - דיני יולדת בשבת

א אשה העומדת ללדת הרי היא כחולה שיש בו סכנה ומחללין עליה את השבת לכל צרכיה. ולכן מותר להסיעה ברכב בשבת לבית החולים, וכל כיו"ב, כל שיש צורך בדבר. ומכל מקום מי שאשתו מעוברת והגיעה לחודש התשיעי, יש לו להתפלל שלא תלד בשבת, כדי שלא יצטרכו לחלל עליה את השבת. [ילקוט יוסף שבת כרך ד עמוד רצב].

ב כשמחללים שבת על יולדת יש לעשות המלאכות ככל האפשר בשינוי, כדי למעט ככל האפשר בחילולי שבת, ובלבד שהדבר לא מעכב את הצלתה או הצלת העובר. ולכן אם יש צורך להדליק חשמל, ידליקוהו במרפק, ואם יש צורך לטלפן לאמבולנס, יגביה השפופרת באמצעות מקל או במרפק. [והטעם שאנו מצריכים לעשות בשינוי ביולדת ולא בשאר פיקוח נפש הדוחה את השבת, הוא מפני שכאב היולדת הוא דבר טבעי, ואין אחת מאלף המתה מחמת הלידה, ולכן החמירו בה לעשות בשינוי]. ויש מי שכתב שכל זה בשעת הלידה דוקא, דאז הוי דבר טבעי, אבל עד שעת הלידה דינה כחולה שיש בו סכנה לכל הדברים. ולמעשה, גם קודם הלידה, כגון להזמין אמבולנס לקחתה לבית החולים, וכיו"ב, יש לעשות בשינוי אם אין הדבר מעכב כלל. [ילקו"י שבת ד' עמ' רצג. ושם הסתמכנו על מ"ש באור לציון ח"ב, לחלק בין שעת הלידה וכו', אולם מדברי הביאה"ל אין נראה כן. וכן נראה מהליכות עולם. וראה בתורת היולדת פי"ג עמו' קא].

ג אשה המרגישה צירי לידה בערב שבת, ראוי לה שתלך לבית החולים כבר מערב שבת, שמא יתחזקו צירי הלידה בשבת, ותצטרך לנסוע לבית החולים בשבת. ורצוי שתשיג מערב שבת את כל המסמכים הנצרכים לה לקבלתה לבית החולים, ותמלא אותם מערב שבת, כדי למעט בחילולי שבת. וכמו שכתב [בכיוצא בזה] בספר החסידים: שמן הראוי לאשה שהגיעה לחודש התשיעי להריונה, להזמין בכל ערב שבת את כל הדברים הנצרכים לה, שמא תזדמן לידתה בשבת ולא תצטרך לחלל שבת. ע"כ. וכן תשאיר אור דלוק בביתה, כדי שלא יצטרכו להדליק את האור בשבת. ואם ביתה רחוק מבית החולים, שאם יאחזוה צירים בשבת, יצטרכו לחלל שבת ע"י נסיעה באמבולנס או מכונית, לכתחלה צריכה לעזוב את ביתה מערב שבת לשבות במלון הקרוב לבית החולים, כדי למנוע חילול שבת, ובלבד שיכולה לעשות כן בנקל, אבל אם הדבר כרוך בטירחה יתרה, אינה צריכה לטרוח בזה. [ילקוט יוסף שבת ד' עמוד רצג, ותיג].

ד כל הנוסעים בשבת לצורך פיקוח נפש, ובכללם יולדת הנוסעת לבית החולים, יקפידו שלא להכנס למכונית דרך דלת שנדלקת נורה עם פתיחתה. ואדם שיודע מערב שבת שיתכן ויצטרך לנסוע ברכבו בשבת עבור יולדת או חולה שיש בו סכנה, נכון שידאג לסדר מערב שבת שהאור לא ידלק עם פתיחת הדלת. [וכגון שיסיר את המנורה מהרכב]. [ילקוט יוסף שבת ד עמ' רצד].

ה הדבר ברור שכל מה שהתירו ליולדת לנסוע ברכב בשבת, הוא דוקא אם בית החולים רחוק ממקום מגוריה, ואי אפשר לה ללכת ברגל, או שיש לחשוש שמא בהמשך הדרך היולדת תיקלע לחשש סכנה, אבל אם האשה מסכימה להירשם בבית חולים הקרוב לביתה כדי שאם תלד בשבת תוכל ללכת לשם ברגל, בודאי דעדיף טפי. [ילקוט יוסף שבת כרך ד' עמוד רצה].

ו בעל רכב שהסיע יולדת לבית חולים אינו רשאי לחזור ברכבו בשבת, הואיל ואין כאן יותר ענין של פיקוח נפש. אבל נהג אמבולנס מותר לו לשוב למקומו, הואיל ויתכן שיצטרכו לו עבור חולה אחר. והרי אפילו ספק של פיקוח נפש דוחה שבת. ואמנם כל זה באופן שאין אפשרות להודיע לנהג באמצעות מכשיר קשר, או שהמקום אליו הוביל הנהג את החולה הוא מרוחק מעיר, ואם יצטרכו לו להצלת חולה אחר הדבר עלול לעכבו בזמן יקר, אבל הא לאו הכי גם נהג אמבולנס אין לו לחזור לבסיסו אחר גמר הנסיעה. [ילקוט יוסף שבת כרך ד' עמוד רצה].

ז עם גמר הנסיעה אסור לכבות את הפנסים של המכונית, כי הרי אין בזה צורך לחולה. ובשעת הנסיעה עצמה בלילה, מותר לכוין את פנסי המכונית כפי הצורך כדי למנוע תאונה. אך לא ידליק את האור הגדול, גם כדי למנוע הדלקה נוספת על לוח הבקרה. [ילקו"י שם עמוד רצז].

ח לאחר שהגיעו לבית החולים בשבת, ראוי שלא לכבות את מנוע הרכב, אבל מותר לגרום שהמנוע יכבה מעצמו, ואם אין אפשרות לגרום שהמנוע יכבה מעצמו, ויש חשש שאם ישאר המנוע פועל יגרום הדבר לאסון בנפש ח"ו, מותר שיכבה בעצמו את המנוע. אבל אם אין חשש לאסון, אין להתיר אף אם יש חשש להפסד גדול. ויש אומרים שמותר לכבות את המנוע בעצמו, גם באופן שאם לא יכבה את המנוע יבא לידי הפסד גדול שהמנוע ישרף, מפני שאם לא נתיר לו, עלול להמנע מלהציל חולה שיש בו סכנה, ומפני פיקוח נפש התירו סופן משום תחלתן. ולהלכה, אם יושב גוי בפתח ביה"ח ימסור לו המפתחות שיכבה את המנוע. ואם ירצה מעצמו לנסוע ולהחנות את הרכב רחוק מהשער, אין צריך למחות בידו. ואם אין שם גוי, יחנוק את המנוע תוך כדי סיום הנסיעה, כשמגיע לבית החולים. ואם אי אפשר בלא זה הסומך על המקילים במקום הפסד גדול יש לו על מה שיסמוך. [ילקוט יוסף שבת כרך ד', עמוד רצח].

ט מי שאשתו כרעה ללדת ויש לבעל רכב פרטי, יש אומרים שעדיף להזמין אמבולנס מאשר לקחתה ברכבו הפרטי, אם לא יהיה בדבר עיכוב וסכנה. ואולם באמבולנס שהנהג רושם ומכבה ומדליק את הפנסים שלא לצורך כל כך, יש להעדיף לנסוע ברכב פרטי של ישראל שומר תורה ומצוות שינהג על פי המבואר לעיל. [ילקוט יוסף שבת כרך ד' עמוד רצז].

י עדיף להזמין אמבולנס מאשר לבקש משכן חילוני שיקח את אשתו הכורעת ללדת ברכבו הפרטי, שהרי אם האמבולנס חוזר למקומו הרי שיש בדבר צורך כלשהוא, ואילו אם הנהג החילוני חוזר למקומו עושה זאת בניגוד להלכה. ופשוט שאם יש שם נהג נכרי הוא עדיף שיקח את היולדת לבית החולים. [ילקוט יוסף שבת כרך ד' עמוד רצז].

יא יולדת שאחזוה צירים ונוסעת לבית החולים בשבת, מותר לבעל או לקרוב משפחה להתלוות אליה בנסיעה, אף אם אינה מבקשת בפירוש,

מפני שעל ידי כך דעתה מתיישבת עליה. וגם אם נמצא אדם אחר במכונית שיכול לטפל בה במקרה הצורך, אפילו הכי מותר. [ילקוט יוסף שבת כרך ד' עמוד רצט, ותיב].

יב אם היולדת אין דעתה מתקררת עד שיגיע הרופא המטפל בה תדיר, שיש לה בו אמון יותר, מותר להזמינו לטפל ביולדת אף שיש שם רופא אחר. [ילקוט יוסף שבת כרך ד' עמוד ש'].

יג אשה הדרה באחד מהישובים שמחוץ לעיר, ומקשה לילד בליל שבת, וצריכים להסיעה לבית החולים, מותר לה לנסוע לבדה עם הנהג, ואין לחוש בזה לאיסור ייחוד. [שם בהערה].

יד הנוסע בשבת לצורך פיקוח נפש שיעור מהלך פרסה, בדרך בין עירונית, מותר לו לומר תפלת הדרך, ואין זה בכלל איסור שאלת צרכיו בשבת. [ילקוט יוסף שבת כרך ד' עמוד ש'].

טו אם שואלים אותו בכניסה לבית החולים על שם החולה ופרטיו השונים, ואינו יכול לפוטרם במתן ערבון וכדומה, מותר לו להשיבם. דפיקוח נפש דוחה גם איסור מסייע בידי עוברי עבירה. [ילקוט יוסף שבת כרך ד' עמוד שא].

טז אם כבה האור, ויש צורך להדליקו כדי לטפל ביולדת, בודאי שיש להדליק את האור בשבת, ויש אומרים שעדיף להדליק מנורת פלורוסנט מאשר נורה רגילה שבה חוט הלהב גדול יותר. ויש חולקים. וראה להל עמו' תשעב. ואם יש קטן יבקשוהו שהוא ידליק את האור. ועדיף שאדם זר יבקש זאת ממנו, ולא אביו ואמו המצווים על חינוכו. ואם אין שם אדם זר אין להתעכב בשביל זה. [ילקוט יוסף שבת כרך ד' עמוד שא].

יז יולדת המתכוננת לנסוע לבית החולים סמוך לכניסת השבת, אין לה להדליק נרות שבת בברכה, בביתה, אלא אם כן נשאר אדם בבית שיהנה מאור הנרות. ואשה יולדת מותר להביא אצל מטתה את נרות השבת כדי שתדליקם שם, ואחר כך יוליכום למקומם. [ילקו"י שם עמו' שא].

יח יש אומרים שמותר ליילד בשבת גם אשה גויה, למרות חילולי השבת הכרוכים בזה, אם ההימנעות מזה עלולה לגרום לאיבה, ולחשש שהדבר יוודע והגוים יתנקמו ביהודים שלא ליילד אשה יהודיה, ויבואו לידי סכנה. ולדינא טוב לעשות כן על-ידי שנים, באופן שיהיה שנים שעשאוה שאינם חייבים מן התורה. ואם אי אפשר לעשות כן על-ידי שנים, יש לסמוך על המקילים, בפרט בזמן הזה שיש פרסום רב ומיידי בכלי התקשורת. [ילקו"י שבת ד עמוד שב].

יט אשה בעלת תשובה שהרה באיסור, וכרעה ללדת ביום שבת, אף אם הולד הוא ממזר מחללין עליה שבת ככל יולדת. [ילקוט יוסף שבת כרך ד עמוד שב].

כ אשה נקראת יולדת שמחללין עליה את השבת [לפעולות הלידה והכרוך בזה] משעה שתשב על המשבר, או משעה שהדם שותת ויורד, או משעה שאין בה כח ללכת בכוחות עצמה, אלא בסיוע חברותיה. וכשהופיע אחד מהסימנים הנז' מחללין עליה את השבת. ולענין להביאה לבית החולים הכל תלוי לפי הענין והמרחק. [ילקוט יוסף שבת כרך ד עמוד שג].

כא אם הרופא קובע שצריכה כבר לחלל את השבת, אף שאין לה עדיין הסימנים הנ"ל, מותר לחלל שבת. ומה שאמרנו שמשעה שמרגישה צירי לידה מותר לחלל עליה את השבת, היינו לענין נסיעה לבית החולים, אבל לא לשאר דברים. [ילקוט יוסף שבת כרך ד' עמוד שד].

כב במשך כל שלשת הימים שאחר הלידה, מעת לעת משעת הלידה [שבעים ושתים שעות], דינה כמסוכנת ומחללין עליה את השבת אפילו במלאכות דאורייתא, ואפילו אמרה איני צריכה אין שומעין לה. ומהיום השלישי עד היום השביעי מעת לעת, מחללין את השבת על פיה אם אמרה צריכה אני. ואם אמרה איני צריכה שומעין לה. ואם שתקה ולא אמרה כלום, מחללים עליה את השבת. ומכאן ואילך אפילו אמרה צריכה אני אין מחללין עליה את השבת. אלא עד שלושים יום דינה כחולה שאין בו סכנה. ואם אמרה צריכה אני מותר לעשות עבורה את כל צרכיה, בדברים הכרוכים בחילול שבת, רק על- ידי גוי. והמפלת אחר ארבעים יום דינה כיולדת, ומחללים עליה את השבת. [ילקוט יוסף שבת כרך ד' עמוד דש, ותיג. יביע אומר ח"ז סי' נב].

כג כל אלו הימים משערים אותם מעת לעת משעת הלידה, ולכן אם השבת בתוך שלשה ימים מעת לעת משעת הלידה, מחללין עליה את השבת. ואם השבת בתוך שבעה ימים מעת לעת משעת הלידה, הדבר תלוי באומרת צריכה אני, וכמבואר. [ילקוט יוסף שבת כרך ד' עמוד שו].

כד אשה מעוברת שנהרגה ל"ע בשבת, כגון שנפלה ממקום גבוה, או שפגע בה רכב וכדומה, הזריז לחתוך את בטנה ולהוציא את הולד הרי זה משובח, כל שיש לתלות שהולד עדיין חי. ואף אם ימצאוהו מת, אין צריך כפרה על שחיללו את השבת שלא לצורך. [וכן היושבת על המשבר ומתה קודם הלידה, מביאים סכין בשבת אפילו דרך רשות הרבים, וקורעים את בטנה להוציא את הולד, שמא ימצא חי]. [ילקוט יוסף שבת כרך ד' עמוד שו].

כה תינוק שנולד בשבת, מחללין את השבת עבורו לכל הנצרך לו, ומחללין שבת גם עבור תינוק שנולד בחודש השמיני להריון, אף שעדיין לא נגמרו שערו וצפרניו. ואף על פי שמרן השלחן ערוך פסק שאסור אפילו

לטלטלו, מכל מקום, בזמנינו שנתחדש מכשיר הנקרא "אינקובטור", ומעשים בכל יום שנותנים שם תינוקות שנולדו קודם זמנם, והם חיים וקיימים, בודאי שיש לחלל עליו את השבת. וחלילה להחמיר בספק נפשות, והמחלל שבת עבורם הרי זה זריז ונשכר, וישא ברכה מאת ה'.
[ילקוט יוסף שבת כרך ד' עמוד שח].

כו במקום שאין היולדת בסכנה, אך הסכנה היא לעובר בלבד, ורוצים לנתח את האשה כדי להציל את העובר, מותר לבצע את הניתוח בשבת. ואף שאין האם חייבת להכניס עצמה בספק פיקוח נפש לצורך הצלת העובר, מכל מקום בהסכמת האם מותר לערוך את הניתוח גם בשבת.
[ילקוט יוסף שבת כרך ד' עמוד שח בהערה ד"ה ובמקום].

סימן שלא - הלכות מילה בשבת

א מצות מילה דוחה שבת, שנאמר: וביום השמיני ימול בשר ערלתו, ודקדקו חז"ל מייתור תיבת "וביום" ללמדנו שאפילו בשבת ימול, אף שהדבר כרוך בחילול שבת. ולכן תינוק שנולד בשבת אפילו זמן קצר קודם השקיעה, [כפי מה שמתפרסם בלוחות], מלין אותו בשבת הבאה. [ילקוט יוסף שבת כרך ד עמוד שט].

ב במצות מילה בשבת לא גזרו חכמים לבטל המצוה שמא יעביר הכלים ד' אמות ברשות הרבים, מכמה טעמים. [ילקוט יוסף שבת כרך ד עמוד שטז].

ג כל מה שמילה דוחה שבת זהו דוקא במילה בזמנה, דהיינו אם התינוק נולד בשבת, שאז מלין אותו בשבת שלאחריה, ועושים פריעה ומציצה כדת. אבל מילה שלא בזמנה, דהיינו שלא מלו את התינוק ביום השמיני ללידה, אין לעשות בשבת. [וראה להלן סעיף מ'].

ד עד אחד נאמן לומר שתינוק זה נולד בשבת, ומלין על פי עדותו בשבת. וכן ניתן לסמוך על אחות בית החולים [המילדת] האומרת שהתינוק נולד בשבת. [ילקוט יוסף שבת כרך ד' עמו' שיח].

ה מה שמילה דוחה שבת הוא דוקא לענין המילה עצמה, אבל לא לענין מכשירי המצוה, כלומר, אם יש צורך להעביר את התינוק ברכב אצל המוהל, או שהמוהל אינו יכול לבצע את המצוה אלא אם כן יסיעוהו ברכב בשבת, וכדומה, כל אלה הם רק מכשירי מילה, ואסור לעשותם בשבת. [ילקוט יוסף שבת כרך ד' עמוד שיח].

ו אסור בהחלט לצלם ולהסריט בשבת את מהלך עשיית הברית, שזהו גרוע יותר ממכשירי מילה, שבודאי גם בלא הצילום המילה יכולה להיעשות במילואה. [וראה עוד בסעיף הבא]. [ילקוט יוסף שבת כרך ד' עמוד שיט].

ז מילה בזמנה הנערכת בשבת, ויש שם צלמים שמצלמים את מהלך עשיית הברית, וגם האורחים הם חילוניים המעשנים בשבת בעוה"ר, ומגיעים ברכב למקום המילה, ומחללים שבת בפרהסיא, בכל זאת אין למוהל להימנע מלמול את התינוק בשבת, ולקיים את המצוה במועדה, כל שאין עושים שום חילול שבת בשביל המילה עצמה, שאין מביאים את התינוק ברכב, או מעלים ומורידים אותו במעלית וכדומה. ואמנם בקהלות בחו"ל שחילול השבת הוא דבר מצוי, והרבנים רוצים לגדור גדר ולדחות את קיום המצוה ליום ראשון, יכולים להורות כן כדי למגדר מילתא, דרך הוראת שעה. והכל לפי ראות עיני המורה, שפעמים עליו לגדור גדר ולמנוע פרצות בחומת השבת, ולדחות את המילה ליום א', ופעמים שעליו להורות שימולו אף בשבת. ועל כל פנים אם המילה עצמה כרוכה בחילול שבת בהבאת התינוק, בודאי שעל המוהל להמנע מלמול בשבת, וידחו את הברית ליום ראשון. [ילקוט יוסף שבת ד' עמוד שיט].

ח במקומות שאין בהם עירוב, ראוי לעשות את המילה בבית, כדי שלא יטלטלו חפצים שונים לבית הכנסת. אבל אם אי אפשר למול בבית, יש לשאת את התינוק לבית הכנסת על ידי גוי, שיוציא מרשות היחיד לרשות היחיד דרך רשות הרבים, ויאמרו לגוי שלא יעשה שום הנחה ברשות הרבים, אלא יוציא את התינוק מביתו של התינוק, לבית הכנסת, בלי לעצור בדרך. שהדבר נחשב כשבות דשבות במקום מצוה, שהוצאה מרשות היחיד לרשות היחיד דרך רשות הרבים היא מדרבנן, ואמירה לגוי שבות. וגם אם הגוי עצר מעצמו בדרך, הרי העקירה וההנחה לא נעשתה על דעת הורי הנימול. ואם אפשר טוב לעשות כן על ידי אמירה לגוי שיאמר לגוי אחר. ובמקומותינו שיש עירוב, אלא שהחרדים לדבר ה' מחמירים ואינם סומכים עליו, אם אין אפשרות למול בבית, יש להקל אף לישראל לשאת את התינוק לבית הכנסת בדרך הנ"ל. וטוב שהדבר ייעשה על ידי שנים שישאו את התינוק לבית הכנסת, דהיינו ששני אנשים ישאו את התינוק ויוציאוהו מרשות היחיד לרשות הרבים להוליכו לבית הכנסת או לאולם שבו נערך הברית, וגם לא יעצרו בדרך, שאז הוי תרתי דרבנן. [ילקוט יוסף שבת ד' עמוד שכא].

ט אם שכחו להביא את כלי המילה מערב שבת למקום המילה הנערכת בשבת, ואין במקום עירוב, מותר לומר לגוי שיביאם למקום המילה בשבת מרשות היחיד לרשות היחיד דרך רשות הרבים. ובלבד שלא יעצור כלל בדרך. ומכל מקום אם אפשר טוב לומר לגוי שיאמר לגוי אחר לעשות זאת, שבכך עדיף טפי. [ילקוט יוסף שבת כרך ד' עמוד שכג].

י העיקר לדינא לדידן דנקטינן כדעת מרן השי"ע, שמותר למוהל לטלטל בשבת את הסכין בידו אחר הברית, ואין לחוש בזה לאיסור מוקצה. ויקח הסכין ויצניענו במקום שנערך הברית. וגם במקומותינו שיש עירוב, נכון שהמוהל ישאיר את חפציו במקום שמור בבית הכנסת, ולא יסמוך על העירוב לטלטל בשבת. אבל אם אינו יכול להשאיר את חפציו בבית הכנסת בשבת, יתן את הסכין לילד קטן שיטלטלנו לביתו [במקומותינו שיש עירוב]. ואם אין שם ילד קטן, רשאי לטלטל את הסכין ושאר הדברים הנצרכים לו ע"י הוצאה מרשות היחיד לרשות היחיד דרך רה"ר, ויזהר שלא יעשה שום הנחה ברשות הרבים. [במקום שיש עירוב]. [ילקו"י שבת ד עמ' שכד].

יא מה שמחללים שבת במצות מילה הוא דוקא בתינוק שנולד בלידה רגילה, אבל תינוק שנולד על-ידי ניתוח קיסרי אין מילתו דוחה שבת, אלא מלין אותו ביום א'. ועל המוהלים לברר בכל ברית שעורכים בשבת, אם הלידה היתה טבעית או ע"י ניתוח. [ילקו"י שבת ד עמ' שכה].

יב תינוק שנולד בשבת על-ידי מלקחיים, מלין אותו בשבת, שחשוב כמו לידה רגילה, שמילתו דוחה שבת. [ילקוט יוסף שבת כרך ד' עמוד שכה].

יג תינוק שנולד בשבת על-ידי הפרייה מלאכותית, או על-ידי מבחנה, יש למולו בשבת.

יד יש להזהר שלא ימולו שני מוהלים מילה אחת בשבת, שזה ימול וזה יפרע, אלא המל עצמו הוא שיפרע. והאשכנזים נוהגים להקל בזה. [ילקוט יוסף שבת כרך ד' עמוד שכו].

טו מי שלא מל מעולם לא ימול בשבת, וכן מי שלא פרע מעולם לא יפרע בשבת, אפילו אם מוהל מומחה עומד לידו ומשגיח על מעשיו. אבל אם מל כבר פעם אחת מותר למול בשבת, ואפילו הוא אבי הבן. ויש מי שאומר שאם אבי הבן מל פעם אחת, ויש שם מוהל אחר, עדיף שאדם אחר ימול, דמתוך שהוא בהול על בנו יש לחוש שמא יקלקל. [ילקוט יוסף שבת ד' עמוד של].

טז נאמן אדם לומר שכבר מל פעם אחת כדי להתיר לו למול בשבת. [ילקוט יוסף שבת ד' עמו' שלב].

יז מוהל תושב חוץ לארץ המבקר בארץ ישראל, ועושה יום טוב שני של גלויות, [שהרי דעתו לחזור לאחר מכן לחוץ לארץ], ואירעה מילה ביום זה, אין לו למול במילה זו, אלא יש להעדיף מוהל מבני ארץ ישראל. ואם אין שם מי שימול את הבן אלא מוהל זה שהוא תושב חוץ לארץ, מותר לו למול אף ביום טוב שני של גלויות. [ילקוט יוסף שבת כרך ד' עמוד שלב].

יח מוהל מתושבי ארץ ישראל השוהה בחוץ לארץ, ודעתו לחזור לארץ ישראל, ואירעה שם מילה ביום טוב שני של גלויות, יש אומרים שיש להעדיף מוהל זה שלגביו יום זה הוא יום חול גמור על מוהלים אחרים תושבי חוץ לארץ, כדי להמנע מחילול יום טוב. ויש אומרים שמכיון שמילה זו שנעשית בזמנה דוחה יום טוב מן הדין, שוב אין למוהל זה שום עדיפות על מוהלים אחרים תושבי חוץ לארץ. [ילקוט יוסף שבת כרך ד עמוד שלג].

יט תינוק שחלה ונדחית מילתו, והבריא ביום טוב שני של גלויות [בחוץ לארץ], אין למולו ביום טוב, ותידחה המילה למחרת. ואם למחרת הוא יום חמישי או שישי, ראה בסעי' מ.

כ תינוק שנולד בבין השמשות, וחל יום השמיני ביום טוב שני של גלויות, אין למולו ביום טוב שני. [שובע שמחות חלק ב' עמוד קסב, והדר ביה ממ"ש בילקוט יוסף שבת כרך ד עמוד שלה].

כא תינוק שנולד מהול שצריך להטיף ממנו דם ברית, וחל היום השמיני ללידתו בשבת או ביום טוב, אין מטיפין ממנו את הדם בשבת או ביום טוב, אלא ידחו את הטפת הדם ליום א'. אבל אם חל יום השמיני ללידתו ביום טוב שני של גלויות, יש להטיף ממנו דם ברית בי"ט שני, שאין דוחים ספק מצוה דאורייתא מפני ספק איסור של דבריהם. [ילקוט יוסף שבת ד עמ' שלז].

כב תינוק שנולד עם ב' עורות על הערלה, אף שנימול לשמונה ימים ככל תינוק, מכל מקום אם חל היום השמיני ללידתו בשבת או ביום טוב, אין מלין אותו בשבת. אבל אם יום השמיני ללידתו חל ביום טוב שני של גלויות, מותר למולו. [ילקוט יוסף שבת כרך ד עמוד שלח].

כג תינוק שנולד ביום שישי אחר שקיעת השמש, תוך עשרים דקות מהשקיעה, שהוא זמן "בין השמשות", אין מלין אותו בשבת, אלא דוחים את המילה ליום ראשון. וכן אם יש ספק מתי נולד, אם קודם השקיעה, או בבין השמשות, אין מילתו דוחה את השבת. וכן אם יש ספק אם נולד אחר עשרים דקות מהשקיעה, שהוא זמן צאת הכוכבים, או שנולד בתוך זמן בין השמשות, בכל זה אין מלין אותו בשבת, אלא דוחין את המילה ליום ראשון. שכל שלא נולד בבירור בלילה, יש להחמיר שלא למולו בשבת. ואף על פי שיש ספק ספיקא, שמא בין השמשות לילה הוא, ושמא נולד בצאת הכוכבים, אפילו הכי לא מועיל ספק ספיקא בדין זה, ויש למולו ביום ראשון. [ילקוט יוסף שבת כרך ד' עמוד שלח, ועמוד תכג].

כד תינוק שנולד בליל שבת אחר צאת הכוכבים שלנו, [שהוא כעשרים דקות אחר השקיעה], בימי ניסן ותשרי שהיום והלילה שוים, נחשב כנולד בלילה ודאי, ונימול בשבת, שהיא מילה בזמנה ודוחה שבת. ואף שלדעת רבינו

תם הוא עדיין יום גמור, ולדעתו צריכים למולו ביום שישי, אף על פי כן אין חוששין לסברתו ומלין אותו בשבת הבאה. אבל אם נולד קודם לכן, יש לדחות את המילה ליום ראשון. אולם לענין תעניות צבור כמו צום גדליה עשרה בטבת שבעה עשר בתמוז ותענית אסתר, זמן צאת הצום הוא כרבע שעה אחר השקיעה. [ילקוט יוסף שבת ד עמוד שמא. יביע אומר חלק ז' סימן מא אות ג. וחלק י' סימן לא עמוד מט. שארית יוסף ח"ג עמ' תלב].

כה תינוק שנולד במוצאי שבת קודם זמן צאת הכוכבים, דהיינו אחר השקיעה, תוך עשרים דקות מהשקיעה, אין מלין אותו בשבת, אלא מלין אותו ביום ראשון שלאחריו. וכן תינוק שנולד בימי החול בזמן בין השמשות, כגון ביום ראשון בערב אחר השקיעה, תוך עשרים דקות מהשקיעה, נימול לשבוע הבא ביום שני. [ילקוט יוסף שבת כרך ד עמוד שמא].

כו תינוק שנולד ביום שישי, ואירע אונס ולא נימול בשמיני [יום שישי בשבוע הבא] עד לאחר שקיעת החמה, אין למולו בבין השמשות, דהיינו בתוך עשרים דקות מהשקיעה. ולכן יש לדחות את המילה ליום ראשון. [ילקוט יוסף שבת כרך ד' עמוד שמב].

כז מוהל שנקרא למול מילה בזמנה בערב שבת אחר פלג המנחה, והוא כבר קיבל עליו את השבת, ויש שם עוד מוהלים אחרים שלא קיבלו עליהם שבת, יש להסתפק אם מותר לו למול, או שיש להעדיף מוהלים אחרים שלא קיבלו עליהם שבת. [ילקוט יוסף שבת כרך ד עמוד שמג].

כח מותר למוהלים להשתמש במחט ההפרדה בשבת כדי להפריד את עור הפריעה מבשר הגיד. ואפי' אם לפעמים יוכל לבוא לידי הוצאת דם בשבת, שהרי אינו מתכוין לכך. ומיהו נכון מאד להזהר [אף בימי החול] לעשות את ההפרדה בנחת וביישוב הדעת. [ילקוט יוסף שבת ד עמ' שמד].

כט תינוק שנולד עם שתי ערלות זו על גב זו, אין מילתו דוחה שבת. ואפילו אם כבר מל ופרע, ואחר כך ראה שיש עור נוסף, לא יפרע את השני, אלא יחזור ויפרע לאחר שבת. [ילקוט יוסף שבת כרך ד עמוד שמה].

ל ולד טומטום שנולד בשבת, ונקרע ונמצא זכר, נראה שמלין אותו בשבת. ואם נתברר שהוא זכר על-ידי ניתוח, אפשר שיצטרך למנות מיום הניתוח שבעה ימים מעת לעת, שיתכן וניתוח כזה הרי הוא כחולי שבכל הגוף. [ילקוט יוסף שבת כרך ד עמוד שמו].

לא מותר לחבוש את המילה בשבת גם בתחבושת לבנה, למרות שהדם יצבע את התחבושת, ואין בזה איסור. וכן מותר למוהל לתת חתיכת צמר-גפן בתוך יין בשבת כדי להטעים לתינוק אחר המילה, ואין לחוש בזה לצביעת הצמר. [ילקוט יוסף שבת כרך ד עמוד שמו].

לב אחר המילה נותנים את הערלה בעפר, ואם לא נתן את הערלה בעפר מיד אחר החיתוך, מותר לו לטלטל את הערלה בשבת כדי להניחה בעפר. וצריך שהחול או העפר יהיו מוכנים מערב שבת. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' עמוד תרסג, ובשבת כרך ד עמוד שמז, ותכג].

לג רוקקים את דם המציצה על העפר, ומותר למוהל לרוק אחר המציצה לתוך צלחת שיש בתוכה עפר, ואין לחוש בזה לאיסור מגבל. [ילקוט יוסף שבת כרך ד עמוד שמז].

לד אסור למול את השומרונים בשבת, אף במילה בזמנה, מאחר שרבותינו דנו אותם כגויים לכל דבר. אבל בימי החול מותר למולם בשכר, שהרי אפילו עכו"ם מותר למולו בשכר.

לה תינוק שנולד בשבת לישראל שהמיר את דתו לעבודה זרה, ונשוי לישראלית, יש אומרים שאין למול את הבן בשבת שאחריה, ויש חולקים. וכן עיקר. ואפילו אם גם האשה המירה את דתה, יש למולו בשבת, ואף אבי הבן מברך "ברוך אתה ה' אשר קדשנו במצותיו וצונו להכניסו בבריתו של אברהם אבינו". [ילקוט יוסף שבת כרך ד עמוד שמח].

לו ממזר שנולד בשבת, אף על פי כן יש למולו בשבת. [ילקוט יוסף שבת כרך ד עמוד שנ].

לז קראי שנולד לו בן בשבת, אם הוא מתייחס בכבוד ובדרך ארץ לחכמי ישראל האמתיים, יש למול את בנו בשבת. וכן עשו מעשה כמה מגדולי חכמי ישראל. [ילקוט יוסף שבת ד עמוד שנ].

לח מותר למוהל לדרוש שכר אחר השבת עבור המילה שמל בשבת, ואין בזה איסור משום שכר שבת. ומכל מקום אינו רואה בזה סימן ברכה. ובכל אופן ראוי לקיים מצוה יקרה זו מבלי ליטול שכר, הן בחול והן בשבת, ולא יקח אלא שכר ההוצאות בלבד. [ילקוט יוסף שבת ד עמ' שנא].

לט אסור למוהל לצאת בשבת מחוץ לתחום שבת ולעבור על איסור תחומין כדי לקיים מצות מילה בזמנה, אף אם אין שם מוהל אחר ויצטרכו לדחות את המילה ליום ראשון. [ילקוט יוסף שבת כרך ד' עמוד שנב].

מ תינוק שחלה ונדחית המילה לאחר יום השמיני ללידתו, ונתרפא ביום חמישי, או ביום שישי, אסור למולו ביום חמישי או שישי, כדי שלא יחללו עליו את השבת, אם יבוא לידי סכנה בתוך שלושה ימים למילה, ולכן ידחו את המילה ליום ראשון. אבל במקום שיש להם מנהג ברור בעירם למול מילה שלא בזמנה בימים אלה, יש להניחם במנהגם. אך במקום שלא נתברר המנהג, יש להחמיר בזה. וביום רביעי מותר למול

מילה שלא בזמנה. אבל תינוק שחלה והבריא תוך ג' ימים ליום טוב [שחל בימי חול], יש למולו מיד כשהבריא, שלא גזרו שלא למול מילה שלא בזמנה סמוך לשבת אלא כדי שלא יבואו לחלל שבת, אבל ביום טוב שהוא קל יותר, לא גזרו בזה. ודין יום הכפורים כדין שבת לענין זה. [ילקוט יוסף שבת כרך ד' עמוד שנד].

מא אסור למול גר בשבת, ואף לא בימי חמישי ושישי, כדי שלא יצטרכו לחלל עליו שבת אם יחלה ביום השלישי למילה. וכל שכן שאין למול - אף בימי החול - גרים שנתגיירו בגיור רפורמי, שכל גיור שאין בו קבלת מצוות אינו גיור על פי ההלכה. [ילקוט יוסף שבת ד' עמוד שנז].

מב וכל זה דוקא במילה שהיא בודאי שלא בזמנה, אבל תינוק שנולד ביום רביעי בבין השמשות, שדינו למולו בשבוע הבא ביום חמישי, אסור לדחות את המילה לאחר השבת, אלא מלין אותו ביום חמישי. ולא עוד אלא אפילו תינוק שנולד ביום שני בבין השמשות, ובשבוע שאחריו חלו ב' ימי ראש השנה בימי שלישי ורביעי, מותר למולו ביום חמישי שאחריו. שהוא זמנו. [ילקוט יוסף שבת כרך ד' עמוד שנח].

מג תינוק שנדחית מילתו לאחר שחלה, ולאחר שהבריא המתינו לו כדין שבעה ימים, וכבר עבר יום השמיני ללידתו, גם בזה אין למולו בימים ה' ו', אלא ידחו המילה ליום ראשון. [ילקוט יוסף שבת כרך ד' עמוד שנח].

מד תינוק שנדחית מילתו מפני שהיתה לו צהבת גבוהה, והבריא, אין צריך להמתין שבעה ימים מעת שהבריא, אלא ימולו אותו מיד לאחר שהבריא. שמאחר והצהבת היא דבר מצוי אצל תינוקות רבים, אין ממתינים עליה שבעה ימים מעת שהבריא. ואם הבריא ביום חמישי או שישי, וכבר עבר יום השמיני ללידתו, אין למולו בימי חמישי ושישי, אלא ידחו המילה ליום ראשון. [ילקוט יוסף שבת כרך ד עמוד שנט].

מה אם מחלקים לקהל הבאים לברית מילה הנערכת בשבת, הדס יבש להריח בו, יש אומרים שאסור לפרוך את ההדס בידו משום טוחן. ויש אומרים שאם עושים כן כדי להריח מותר אף לכתחלה לפורכו בידו. והמקילים בזה יש להם על מה שיסמוכו, ואין צריך להעיר להם. [ילקוט יוסף שבת כרך ד' עמוד שס].

מו מותר לחתוך מההדס [התלוש מבעוד יום] כדי ליתן מקצתו לחבירו שיוכל גם הוא להריח בו, ואין בזה כל חשש של איסור. אך לא יחתוך בכלי. [ילקוט יוסף שבת כרך ד' עמוד שס].

מז נהגו רבים כשמביאים את התינוק למילה מניחים עליו את העשב הנקרא "רודא", להגן מעין הרע. ונראה שמותר לומר לגוי בשבת להביא לו דרך רשות הרבים את העשב הנ"ל. וכל שכן אם הגוי מוציאו מרשות

היחיד לרשות היחיד דרך רשות הרבים, שאז הוא שבות דשבות. [ילקוט יוסף שבת כרך ג' מהדורת תשס"ד עמוד תכה, שארית יוסף ח"ג עמוד תלה. יביע אומר ח"ח סימן לז].

מח מילה שחלה בשבת ועורכים קידוש עם כיבוד קל לאחר התפלה, יש להודיע לקהל שכל מי שטעם מהיין של הקידוש, אינו צריך לברך ברכת שהכל על כל המשקאות, כיון שברכת הגפן פוטרת כל המשקין. ורק מי שלא טעם מהיין, אם שותה משקאות קלים מברך עליהם ברכת שהכל. וכל החרד לדבר ה' יחוש לעצמו שלא לטעום שם אלא אם כן שותה בעצמו רביעית יין או אוכל כזית עוגה מחמשת המינים, לאחר שנתכוין לצאת ידי חובת קידוש. ומכל מקום אין למחות באלו שנוהגים להקל בדבר ואינם מקפידים לאכול כזית עוגה או לשתות רביעית יין במקום. אלא שלכל הפחות נכון שיאכלו כזית פירות ויברכו ברכה אחרונה. [ילקוט יוסף שבת ד עמ' שסא].

מט בעת שמשוררים בסעודת מילה בשבת, טוב להקדים את שירי השבת לשירי המילה. ואמנם מצד הדין אין בזה קפידא כלל. [ילקוט יוסף שבת כרך ד עמוד שסב].

סימן שלד - דיני דליקה בשבת

א אם נפלה דליקה בשבת, והדבר ברור שאין שם שום חשש סכנת נפשות, אין לכבותה בשבת בידים, אלא על פי הדרכים שיבוארו להלן סעיפים ד-ו'. וכל שיש חשש לפיקוח נפש, מצוה לכבות את הדליקה בשבת, ולהזעיק בטלפון את מכבי-האש. וכיום הרבה מהדליקות יש בהם סכנה, או לפחות ספק סכנה. [ילקוט יוסף שבת כרך ד עמוד שסג].

ב ואולם דליקה שפרצה בבנין בודד העומד בפני עצמו, אם כל האנשים שבבנין יצאו ממנו, ואין בדבר חשש סכנה, שאפילו אם האש תפגע בחוטי החשמל או בבלוני הגז, אין בזה חשש סכנה, לאחר שהאנשים הורחקו מהמקום מרחק סביר, אין לחלל שבת כדי לכבות את הדליקה. אבל אם הרוחות מנשבות ויש חשש סביר שהאש תתפשט לבתים המרוחקים ממקום הדליקה, וכן בבנין העומד סמוך לבתים אחרים, שיש חשש שמקרינת החום, האש תתפשט לבתים אחרים, או שקרינת החום תפגע במיכלי גז, ובדירות הסמוכות יש זקן או חולה או ילדים קטנים שאי אפשר לחלצם משם מבעוד מועד, מצוה לכבות את הדליקה. וכן מותר להזמין את חברת החשמל שתפסיק את הזרם לבנין, כל שיש בדבר חשש סכנה. [ילקוט יוסף שבת ד עמ' שסד].

ג דליקה שפרצה בבנין שיש בו מספר קומות, ויש חשש שהעשן יתפשט ליתר הקומות, ואולי יש שם זקן או חולה או ילד שאי אפשר לחלצם, מצוה לכבות את הדליקה ולהזעיק בטלפון את מכבי-האש. אבל אם כל האנשים יצאו מהבנין, והורחקו מרחק סביר באופן שיותר אין שום חשש לחיי אדם, וגם אין חשש להתפשטות האש למיבנים סמוכים וכדומה, אין לכבות את הדליקה בידים בשבת. ואם יש חשש שהאש תפגע במיכלי גז ויבואו לידי חשש סכנה, מצוה לכבות את הדליקה. [ילקוט יוסף שבת כרך ד עמוד שסה].

ד כשפרצה דליקה במפעלים כימיים או מפעלים שיש בהם גזים רעילים וכדומה, ויש חשש שכתוצאה מהשריפה תהיה התפשטות של אידים וגאזים רעילים באויר, העלולים להוות סכנה לדיירי הסביבה, מותר להזעיק את מכבי האש לכבות את הדליקה, אף שהמפעל סגור בשבת ואין שם נפש חיה. [ילקוט יוסף שבת כרך ד' עמוד שסו].

ה כל הרואה דליקה בשבת העלולה לגרום לסכנת נפשות, ואינו יודע בבירור שכבר הזעיקו את מכבי-האש, לא יחשוש לאיסור שבת, ויזדרז להזעיק את מכבי-האש בטלפון. ואף אם התברר לבסוף שמספר אנשים טילפנו כל אחד בנפרד למכבי האש, ונמצא שכמה מהם חיללו את השבת שלא לצורך פקוח נפש, אעפ"כ יש להם שכר טוב מאת ה' עבור מחשבתם הטובה.

ו מותר להזמין מכבי אש, למרות שעל-ידי כך גורם שהללו יזעיקו את המשטרה לחקור בסיבות הדליקה, ונמצא שגורם לחילול שבת של השוטרים שלא לצורך פקוח נפש. [ילקוט יוסף שבת כרך ד עמוד שסו].

ז אם המשטרה מבקשת ממנו פרטים על סיבות הדליקה, ורוצים לרשום את הפרטים בשבת, אסור לו להשיב להם, ואפילו אם יפסיד את כל ממונו אם לא ישיב לאנשי המשטרה, אפילו הכי לא ישיב להם, שכבר נאמר: ובכל מאדך, בכל ממונך. דבכל האהבות אשר יצוייר, תאהב את ה' על כולם. וכתב המלבי"ם, דה' הטוב ימלא את חסרונו בזכות שמירת השבת, ונאמר, לי הכסף ולי הזהב נאם ה' צבאות. [ילקוט יוסף שבת כרך ד עמוד שסז].

ח נפלה דליקה בבית, אסור להציל חפצים מהבית ולהוציאם לרחוב, אפילו אם יש עירוב בעיר. והטעם לזה, דחששו חכמים שמא מתוך שאדם בהול על ממונו ישכח שהיום שבת, ויבוא לכבות את הדליקה בידים, ולפיכך גזרו שלא יציל אלא מזון שהוא צריך לו לאותה שבת, וכלים שצריך להשתמש בהם בשבת, ובגדים שיכול ללבוש, ונמצא שעל ידי כך מתייאש מן הכל ואינו בא לידי כיבוי בידים. [ילקוט יוסף שבת כרך ד עמוד שסז].

ט יש אומרים דכל הצלה שאמרנו היא לחצר ומבוי הסמוכים לרשות הרבים, וגם אינם מקורים, דדמו לרשות הרבים, ומשום הכי אין מתירים להציל אלא מזון שלש סעודות וכלים הצריכים לו, אבל לבית אחר שעירב עמו, וכן אם מוציא את החפצים לדירה הסמוכה, או לחצרו הפרטית, מותר להציל כל מה שירצה. ויש אומרים שאין חילוק בזה. [שם עמוד שסז].

י הדיירים של הבתים הסמוכים למקום הדליקה, החוששים שהדליקה תגיע גם לדירתם, מותר להם להקדים רפואה למכה ולהציל כל מה שיכולים מהדירה, ובלבד שהוא במקום שיש עירוב. ובזה לא גזרו חכמים שאם נתיר להם להציל את חפציהם יבואו לכבות, שמאחר והדליקה עדיין לא הגיעה לדירתם, אינם בהולים כל כך שנחוש שיבואו לכבות. [ילקוט יוסף שבת כרך ד עמוד שסח].

יא מי שיש לו כתבי יד של חידושי תורה, ופרצה דליקה בשבת בביתו, וירא שמא ישרפו כתבי יד אלו ויבוא לידי צער גדול, מותר לו להציל את כתבי היד מהבית הבוער. ובלבד שיהיה במקום שיש בו עירוב. והאידנא מצילין מן הדליקה כל כתבי הקודש. [ילקוט יוסף שבת ד עמ' שסט].

יב יש אומרים שאם פרצה דליקה בבית מותר להוציא מהבית [במקום שיש עירוב] מעות ושאר חפצים יקרי ערך שהם מוקצה בשבת, שבמקום פסידא לא גזרו חכמים. ויש אוסרים. וכן עיקר לדינא, שאין לעבור על איסור טלטול מוקצה בשביל פסידא. וכן נראה דעת מרן השלחן ערוך. ואמנם יש שהקילו בזה גם לדעת מרן השלחן ערוך, והרוצה להקל מפני הפסד ממון רב, יעשה כן או על ידי נכרי, או על ידי שינוי, וטלטול מן הצד, או כלאחר יד, ולא בטלטול בידו כדרכו. [ילקוט יוסף שבת כרך ד' עמוד שסט, ועמוד תכו].

יג מותר להוציא את המעות ממקום הדליקה על ידי ככר או תינוק, ודווקא לרשות היחיד, ובמקום שיש עירוב. [ילקוט יוסף שבת כרך ד עמוד שע].

יד דליקה שנפלה בשבת, ואין שום חשש סכנה, אף על פי שאסור לכבותה בידים, מכל מקום מותר לגרום לכיבויה בשבת, כיצד, ארון שאחזה בו האש מצד אחד, מותר לשפוך מים על הצד שאינו בוער, כדי שכאשר האש תגיע לשם תיכבה. [ילקוט יוסף שבת כרך ד עמוד שע].

טו וכן מותר להניח בסמוך לאש שקיות ניילון או בקבוקי זכוכית מלאים מים סמוך לאש, כדי שתתבקענה מחום האש, והמים שבהן יכבו את האש. ומותר לקחת בקבוקים שיש עליהם מדבקה עם כיתוב, ואין לחוש שגורם לשריפת הנייר. [ילקוט יוסף שבת כרך ד עמוד שעב, ותכו].

טז לאחר שהזמינו את המכבי אש, והללו נוכחו לראות שאין סכנה בדליקה זו, והם רוצים לחבר צינור לברז הראשי [חיבור מהיר - שטורץ - הנעשה על-ידי הברגה], והצינור יש בו פתחים סמוכים זה לזה, שעל-ידי זרימת המים תיווצר כעין חומה של מים, אשר תמנע את התפשטות האש, יש להסתפק אם מותר להם לעשות כן, או לא, [גם אם אינם מפעילים את משוכת המים, או שאר דברים הכרוכים באיסורי שבת], ולכן לדינא יש להמנע מכך.

יז דליקה שאחזה במפה שעל השלחן, או בשטיח, אם יש חשש שהאש תתפשט במהרה ויבואו לידי חשש סכנה, מותר לכבות את המפה או השטיח בשבת. אבל אם אין שום חשש סכנה, אסור לכבות את הדליקה בשבת, ומכל מקום רשאי לשפוך מים בצידה השני של המפה. ואם המפה מלוכלכת אין לשפוך עליה מים, מפני שנמצא עובר על איסור כיבוס, אלא ישפוך עליה בצידה השני שאר משקין, כמו יין, מיץ טמפו וכדומה. ואם אין הכמות של שאר המשקים מספיקה, אין לשפוך שם מים, מאחר שאין בדבר חשש סכנה, ואין להתיר איסור כיבוס בשביל הפסד ממון. ורק אם המפה נקיה ואין עליה שום לכלוך, מותר לשפוך עליה בצידה השני גם מים. [מפני שבבגד נקי לא אמרינן שרייתו זהו כיבוסו]. [ילקו"י שבת ד עמ' שעד]. וראה לעיל סימן רעז, בדין נר שנפל על המפה אם מותר לנערו לארץ להציל מהפסד ממון. ראה שם.

יח דליקה שנפלה בבית, ואין שם שום חשש סכנה, אף שאסור לכבות את הדליקה מכל מקום מותר לומר לגוי "כל המכבה אינו מפסיד" אף שעל-ידי כך הגוי מבין ומכבה את השריפה. ומותר אף לקרוא לגוי ולהביאו למקום הדליקה ולומר לו כל המכבה אינו מפסיד, וכן כל כיוצא בזה בהיזק הבא פתאום. אבל לא יעשה כן על-ידי קטן. [ילקוט יוסף שבת כרך ד עמוד שעה].

יט חוטי חשמל שנקרעו ונפלו לרחוב, ויש חשש שיגע בהם אדם ויבא לידי סכנה, יש מי שאומר שמותר להזעיק בטלפון את חברת החשמל כדי שישלחו מומחים לנתק את הזרם, ואין חיוב מעיקר הדין להעמיד שם אדם במשך כל השבת כדי להשגיח שלא יגעו בחוטים ויבואו לידי סכנה. ומכל מקום המחמיר לעמוד שם ולהזהיר את הבריות מפני הסכנה, כדי שלא יצטרכו לחלל את השבת, [באופן שיכולים להזהר בדבר] תבוא עליו ברכה. [ילקו"י שם עמ' שעו].

כ אם אירעה תאונת דרכים בשבת ובמועד, והאנשים נלכדו בתוך הרכב ויש חשש שנפגעו פגיעה פנימית ומצבם מחייב חילוץ וטיפול מיידי, יש להזעיק מיד את המכבי- אש כדי לחלצם, וכן להזעיק אמבולנס וכדומה. [ואפילו שהפצועים חיללו את השבת בנסיעה ברכב, אף על פי כן מצוה להצילם, כמבואר לעיל, סימן שכט סעיף א']. [ילקוט יוסף שבת כרך ד עמוד שעז].

כא אם נשפך דלק או שמן על הכביש, וקיים חשש להחלקת מכוניות, וקיים חשש לסכנת נפשות, מותר לפזר חול על הכביש כדי למנוע את ההחלקה. שיש לחוש שמא יסעו על הכביש לצורך הצלת נפשות, או ילדים קטנים המתלוים להוריהם שהם מחללי שבת בפרהסיא.

כב וכן אם השתחרר חומר רעיל ממשאית שהובילה חומרים רעילים, דבר העלול לזהם את האויר בצורה חמורה, ולפגוע באנשים שבסביבה, מצוה להזמין את מכבי האש. [ילקוט יוסף שבת כרך ד עמוד שעח].

כג אדם שנפל לבור בשבת, ויש חשש סכנה לחייו, יש להזעיק את המכבי-אש כדי לחלצו, [כל שאין יודעים את מצב הנופל]. וכן מי שנפל מצוק גבוה בשבת, יש להזעיק את המכבי-אש וכוחות ההצלה, כדי לחלצו. [ילקוט יוסף שבת כרך ד עמוד שעח].

כד על עובדי המכבי אש להיות זהירים ולא להיכשל באיסורי שבת שלא לצורך, ולכן אם הזעיקו אותם לכבות דליקה, ונתברר מעל לכל ספק שאין בדבר שום חשש סכנה, אין להם לכבות את הדליקה בשבת, אפילו אם הדבר יגרור פיטורים מהעבודה, ועל זה נאמר: ובכל מאודך, אפילו הוא נוטל את כל ממונך. ועל עובדי המכבי אש להיוועץ עם רבנים ומורי הוראות, לדעת מתי מותר להם על פי ההלכה לציית לפקודת מפקד התחנה, ומתי צריכים לסרב לפקודה, [כשאין שום חשש פיקוח נפש], וכל הרוצה להמשיך בעבודה מבצעית במכבי-האש, צריך שיהיה בקי היטב בהלכות אלה, שלא יכשל חלילה באיסורי שבת, בכיבוי שלא לצורך פיקוח נפש. ואם אין הדבר מתאפשר מבחינה מעשית, נכון וראוי לכל יראי ה' שלא להיות משובץ בתורנות שבת ומועד, או לחילופין לא לעבוד בעבודה מבצעית. [ילקוט יוסף שבת כרך ד עמוד שעט].

כה מי שעבר על איסור תחומין בשוגג, או שטלטל נר דולק בשוגג, יתענה יום אחד, וגם יתן לצדקה, וביום התענית יתוודה ויקרא פרשת חטאת ויכופר לו. והוא הדין במי שטעה בהלכה וכיבה דליקה בשבת להצלת רכוש, או מי ששכח שהיום שבת ושפשף גפרור להציתו, ויצא ניצוץ בלבד, ותיכף נזכר ששבת היום והשליכו מידו, די לו בתענית יום אחד, וגם יתן לצדקה. ואם הוא תלמיד חכם שהתענית תפריע לו בהתמדתו, יפדה את התענית במתן צדקה, ולא יתענה. ובכל ענין טוב שירבה בלימוד התורה שהיא מכפרת עון, וגם ירבה לעסוק בלימוד ספרי מוסר, שעיקר התשובה שיהיה לבו נשבר בקרבו על שחילל את השבת, ויקיים וחטאתי נגדי תמיד, ושב ורפא לו. [ילקוט יוסף שבת כרך ד עמוד שעט].

סימן שלה - דין מעמר

א מי שנתפזרו לו פירות בחצר אחת הנה ואחת הנה, מלקט מעט מעט ואוכל, אבל אסור ללקט לתוך הסל או לתוך הקופה. אבל אם נפלו במקום אחד ולא נתפזרו, מותר ללקטן אפילו לתוך הסל, אלא אם כן נפלו הפירות לתוך צרור אבנים או עפרוריות שבחצר, שאז מלקט אחד אחד ואוכל, ולא יתן לתוך הסל או לתוך הקופה. [ילקוט יוסף שבת כרך ה עמוד א].

ב אסור לקבץ כל דבר ממקום גידולו משום מעמר. ומן התורה אין חיוב מעמר אלא בדבר שהוא מגידולי קרקע. [ילקוט יוסף שבת כרך ה עמוד ג].

ג תאנים יבשות שעשאן גוש אחד כעיגול, או שנקב תאנים והשחילן בחוט עד שנתקבצו לגוף אחד, הרי זה תולדת מעמר וחייב. וכן כל כיוצא בזה. [ילקוט יוסף שבת כרך ה' עמוד ו].

ד חרוזי פנינים [שאינם גידולי קרקע] שנפלו משרשרת שנקרעה בשבת, ונתפזרו, אסור מדרבנן להשחילם בתוך חוט בשבת. מפני שנראה כמעמר. ומלבד זה אפשר שיש לאסור בהם גם משום תיקון כלי, ועל פי הרוב עושה קשר בראש החוט משני צדדיו, ויש לחוש גם לאיסור קושר. ומכל מקום אם נפרדו חרוזי הפנינים מהחוט ונתפזרו על גבי קרקע מותר לאוספם לתוך כלי מיוחד, ואין באסיפם משום מעמר כיון שאין זה מקום גידולם, וגם אין בהם משום מוקצה, הואיל ועדיין תורת כלי עליהם. [ילקוט יוסף שבת כרך ה' עמוד ו. הליכות עולם חלק ד' עמוד רצב].

ה מחרוזת של פנינים העשויה למשחק ילדים, להכניס ולהוציא שם חרוזים, מותר לאפשר לילדים קטנים לשחק במחרוזת זו, ולהרכיבם בשבת, ואין בזה שום חשש מעמר, וכנזכר. וכן במשחק הלגו וכל כיוצא בזה. [ילקוט יוסף שבת כרך ה' עמוד ז].

ו מה שנוהגים לזרוק סוכריות בבית הכנסת בשבת בעת עליית החתן לקרוא בתורה, והילדים אוספים את הסוכריות, אין לחוש בזה לאיסור מעמר, ואין צריך למונעם מזה. [ילקו"י שם עמוד ז].

סימן שלו - מלאכת קוצר

א הקוצר כיצד, אחד הקוצר תבואה, או קטניות, או הבוצר ענבים, או הגודר תמרים, או המוסק זיתים, או האורה תאנים, או הקוצר כל דבר שגידולו מן הארץ, בין שהוא מאכל אדם בין שהוא מאכל בהמה, או סממנין לצבוע בהם, או עצים מאילני סרק להסקה או לבנין וכיוצא בהן, כל אחד מאלו הוא בכלל מלאכת קוצר, וחייב. [ילקוט יוסף שבת ה עמוד ח].

ב ענף עץ פירות תלוש ועומד, מותר ללקט ממנו את הפירות בשבת, ואין לחוש בזה משום איסור קוצר. [ילקוט יוסף שבת כרך ה עמוד י].

ג מותר לקטום בשבת בשמים ופרחים מענפים תלושים מערב שבת, אפילו כדי לחלקם לאחרים. ולכן כשיש ברית מילה בשבת, ונוהגים להריח בבשמים אחר המילה, מותר לקטום את עצי הבשמים התלושים כדי לחלקם לקרואים. אולם אין להתיר אלא כשקוטם ביד, אבל לא בסכין. [ילקוט יוסף שבת כרך ה עמוד יא].

ד אילן יבש לגמרי שיש בו פירות, אף על פי כן התולש ממנו את הפירות או את הענפים, בשבת, חייב. וכל שכן אם האילן לא יבש לגמרי, ורק הפירות שעליו יבשו, שהתולשן בשבת חייב. [ילקוט יוסף שבת כרך ה עמוד יב].

ה תלישת פירות מן המחובר אפילו בפה, היא תולדת קוצר, ומדברי רש"י (סוכה לז:) משמע שהיא אסורה מן התורה. וכן נראה מדברי הרמב"ם. אבל מדברי התוספתא משמע שתלישה בפה הוי מדרבנן, וכן משמע בשו"ת מהר"ח אור זרוע (סי' קפח וקצט) וכן כתבו כמה אחרונים. ועל כל פנים לכולי עלמא הדבר אסור לעשותו בשבת. ולכן המטיילים בגנות ופרדסים בשבת, ואוכלים בפיהם פירות מהמחובר, יש לגעור בהם, אף שתלישת הפרי נעשית בשינוי. ואמנם אם צריכים לתלוש מן המחובר לחולה שיש בו סכנה, אין צריך לשנות ולתלוש בפה, אלא תולש כדרכו, כיון שהוא לצורך פקוח נפש. אבל לצורך יולדת כל כמה דאפשר לשנויי משנינן. ולצורך חולה שאין בו סכנה אין להתיר על ידי תלישה בפה. [ילקוט יוסף שבת ה עמ' יג, ועמ' שעז].

ו הדס המחובר לקרקע מותר להריח בו בשבת. ואף מותר לאחוז בהדס בידו כדי להריח בו, ואין בזה איסור טלטול מוקצה. ובלבד שיזהר שלא יתלוש ממנו. אבל אתרוג ותפוח וכל דבר הראוי לאכילה, אסור להריח בו במחובר, שמא יקצוץ אותו לאכלו. [ילקוט יוסף שבת ה עמוד יד].

ז המטייל בשבת בגינה שגדלים בה פירות, והריח ריח טוב מהפירות, רשאי לברך ברכת הנותן ריח טוב בפירות, ואין לחוש שמא יתלוש מהפירות בשבת. [ילקוט יוסף שבת ה עמוד יד].

ח מעיקר הדין מותר לברך ברכת האילנות בשבת וביום טוב, ואין לגזור שמא ישכח ויתלוש מפרחי האילנות בשבת. [וכבר ביארנו לעיל, שגם אין בזה כל חשש לאיסור בורר]. ומכל מקום מהיות טוב נכון לברך ברכת האילנות בימי החול, אלא אם כן חושש שישכח לברך בימי החול, שאז מותר לברך לכתחלה ברכת האילנות בשבת. וכן אם רוצה לזכות את קהל המתפללים בברכה זו, כאשר חלק מהקהל אינם באים לבית הכנסת להתפלל בימות החול, שאז מותר לכתחלה לברך ברכת האילנות בשבת. [ילקוט יוסף שבת כרך ה עמוד טו].

ט צינור המקלח מים מן הגג, שנסתם על ידי קשים ועשבים, ומחמת כך המים מתפשטים בגג ודולפים לתוך הבית, מותר למועכן ברגלו בצינעא, ואף שמתקן בכך את הצינור, מאחר והתיקון נעשה בשינוי, שהרי אינו עושה אלא ברגליו, במקום פסידא לא גזרו רבנן. ויש להקל בזה אפילו אם העשבים דבוקים ומחוברים לצנור. [ילקוט יוסף שבת כרך ה עמוד טו].

י אסור לתלוש בשבת אפילו מעציץ שאינו נקוב. [ילקוט יוסף שבת כרך ה עמוד טז].

יא אסור ליטול עציץ מעל גבי קרקע בשבת ולהניחו על גבי יתידות, ואפילו בעציץ שאינו נקוב, וכן להיפך, אסור להוריד עציץ מעל גבי יתידות ולהניחו על הארץ, בין עציץ של עץ, בין עציץ של חרס. ואיסור זה אינו מן התורה, אלא מדרבנן. [ילקוט יוסף שבת כרך ה עמוד יז].

יב גרעין אבוקדו או שעועית שנותנים אותן בצלוחית מים, והיכו שורשים, אסור להוציאם מהמים בשבת, וכן אסור להניחם בשבת בתוך המים כדי שיכו שרשים. [ואם לא היכו שרשים בלאו הכי יש עליהם דין מוקצה]. [ילקוט יוסף שבת כרך ה עמוד כב].

יג עציץ נקוב שיש בתוכו צמחים, ותלוי בתוך הבית על סלסלה של חוטים, מותר לעבור תחת העציץ בשבת, ואין לאסור מחשש שמפסיק את היניקה מהקרקע. [ילקוט יוסף שבת ה עמוד כד].

סימן שלו - עלייה באילן ודריכה על עשבים בשבת

א אין עולין באילן בשבת, בין אילן לח בין אילן יבש. ואין נתלים בו, ואין נשענים עליו, ואין משתמשין במחובר לקרקע, שמא יתלוש ויקצור בשבת. [ילקוט יוסף שבת כרך ה עמוד כה].

ב עלה באילן בשבת בשוגג, מותר לירד ממנו. אבל אם עלה באילן במזיד, אסור לירד ממנו בשבת. ואם עלה לאילן מבעוד יום אף אם עלה במזיד מותר לירד משחשכה. ויש אומרים דהני מילי כשהיה בדעתו לירד מבעוד יום, אבל אם לא היה דעתו לירד מבעוד יום, לא ירד משחשיכה, כיון שהיה בדעתו לשהות שם באיסור. [ילקוט יוסף שבת כרך ה עמוד כו].

ג אף שאין משתמשים באילן בשבת, מכל מקום כשסועדים בליל שבת בחצר הבית, כגון בימי הקיץ החמים, מותר להניח נר שבת או מנורה חשמלית מבעוד יום על גבי אילן שבחצר, ואין לחוש שכאשר יכבה הנר יקחנו משם, ונמצא משתמש במחובר. שהרי בלאו הכי הנר אסור בטלטול בשבת. אבל ביום טוב אין מניחין נר על גבי אילן, ואפילו מבעוד יום, שמאחר ומותר לטלטל את הנר ביום טוב, יש לחוש שמא יקח את הנר מהאילן ביום טוב, ונמצא משתמש באילן ביום טוב. [ילקוט יוסף שבת כרך ה עמוד כו].

ד מותר להשאיר כביסה תלויה על החבל בשבת, גם אם החבל קשור משני צדדיו לאילנות. [ילקוט יוסף שבת כרך ה עמוד כח].

ה מותר לילך על גבי עשבים בשבת, בין אם הם לחים בין אם הם יבשים, למרות שהעשבים נתלשים מכח דריסתו עליהם, שהרי אינו מתכוין לתלוש. [ילקוט יוסף שבת כרך ה עמוד מא כח].

ו וכן מותר לשבת או לשכב על הדשא בשבת, או לפרוס שמיכה או מחצלת בשבת על הדשא, ולשבת עליה, ובלבד שיזהר שלא יתלוש בידים מן המחובר. [ילקוט יוסף שבת כרך ה עמוד כח].

סימן שלו - מלאכת זורע

א הזורע בשבת כל שהוא חייב. אחד הזורע זרעים ואחד הנוטע אילנות ואחד המבריך ואחד המרכיב, כל אחד מאלו הרי הוא בכלל מלאכת זורע האסורה בשבת. [ילקוט יוסף שבת ה עמ' כט].

ב וכן הזומר את האילן כדי שיצמח, כדרך שבעלי כרמים עושים, הרי זה חייב משום זורע. [ילקוט יוסף שבת כרך ה עמוד לא].

ג המשקה צמחים ואילנות בשבת הרי הוא בכלל תולדת מלאכת זורע וחייב. [ילקוט יוסף שבת כרך ה' עמוד לג].

ד לפיכך האוכלים בגנות בשבת אסורים ליטול ידיהם על העשבים או על הזרעים, שאף על פי שאינם מתכוונים להשקותם, מכל מקום פסיק רישיה הוא ואסור. וגם בגינה של חבירו אין להתיר בזה. [ילקוט יוסף שבת כרך ה' עמוד לה].

ה גם עציצים אסור להשקות בשבת, אפילו עציץ שאין בו נקב כלל. [ילקוט יוסף שבת ה' עמ' לח].

ו ירקות או פירות תלושים, מותר להשקותם בשבת כדי שלא יכמושו. [ילקו"י שבת ה' עמוד לח].

ז מותר להטיל מי רגלים על עשבים וזרעים, שאין מי רגלים גורמים להצמיח אותם. ואף שיש מחמירים בזה, מכל מקום העיקר לדינא להקל בזה וכדעת השלחן ערוך, ואפי' בקרקע שלו. וכל שכן בקרקע שאינה שלו. ומ"מ טוב ליזהר שלא יטיל מי רגלים על העשבים והזרעים ממש, אלא סמוך להם, ואפי' בתוך שלשה טפחים מהעשבים והזרעים. [ילקו"י שבת ה עמוד לח].

ח יש ליזהר מלהשליך זרעים בשבת במקום ירידת גשמים, שהרי סופן להצמיח. ואם משליך לתרנגולים, לא ישליך אלא כשיעור שיאכלו בו ביום, או ליומיים. ואם הוא במקום דריסת רגלי אדם מותר בכל אופן, שהרי אין סופן לצמוח. [ילקוט יוסף שבת כרך ה עמוד מ].

ט כיור ששוטפים בו ידים וכלים, והמים עוברים לגינה או לפרדס של אדם אחר, מותר ליטול ידים ולשטוף כלים בכיור זה, אף שבעל כורחו גורם להשקיית הגינה והפרדס. ובפרט אם הישקו את הגינה או את הפרדס מבעוד יום. [ובאופן כזה יש להקל אף בפרדס שלו, מאחר שהוא פסיק רישיה בתרי דרבנן, שהוא גם גרמא, וגם השקאה האסורה מדרבנן, לאחר שהישקו מבעוד יום, ודעת כמה פוסקים להקל בפסיק רישיה בתרי דרבנן]. [ילקוט יוסף שם עמ' מא].

י הנותן גרעין או זרע בקרקע בשבת, וליקטו קודם שנשרש, יש אומרים שנפטר מהחיוב, אחר שנתברר שהגרעין לא נשתרש. ויש חולקים. ועל כל פנים מי שעבר ועשה כן בשבת, יש לייעצו להוציא את הגרעין או את הזרע מהקרקע. [ילקוט יוסף שבת כרך ה עמוד מב].

יא עצי בשמים וענפי הדסים מותר ליתנם בשבת אף לכתחלה לתוך אגרטל שיש בו מים, וגם מותר ליתן מים לתוך האגרטל, ולתת בתוכו את ההדסים והבשמים. ומכל שכן שמותר להוסיף מים בשבת בתוך האגרטל. אבל פרחים ושושנים שניצניהם סגורים ועלולים להיפתח במים, אין ראוי ליתנם לכתחלה בשבת לאגרטל שיש בו מים, אפילו אם היו בתוך המים מערב שבת, והוציאם בשבת כדי להריח בהם. אבל אם

השושנים והפרחים נפתחו, מותר ליתנם בשבת לאגרטל שיש בו מים. והמחמיר בשושנים גם באופן שנפתחו כבר, תע"ב. [ילקו"י שם עמ' מו].

יב מותר לפתוח את התריסים והחלונות של הדירה בשבת, כדי שיכנס בה אויר צח, אף כשנמצאים בדירה עציצים שיש בהם זרעים ושושנים, ופתיחת החלונות גורמת להצמחתם. ומן הדין יש מקום להקל גם באופן שהעציצים מונחים על אדן החלון ממש, ומכל מקום המחמיר בזה תבא עליו ברכה. [ילקוט יוסף שבת כרך ה עמוד מח].

יג אסור לפתוח בשבת את מכסה הזכוכית של החממות שמגדלים בהם זרעים ופרחים, כאשר כל מגמתו וכוונתו לצורך הזרעים והפרחים עצמם כדי להוסיף בצמיחתם. [ילקו"י שם עמוד מט].

סימן שלז - מלאכת חורש

א החופר גומא בשדה, חייב משום חורש, ושיעורו בכל שהוא, שראוי לזרוע בחפירה זו גרעין של דלעת. [ילקוט יוסף שבת כרך ה עמוד נ].

ב היתה לו גבשושית בשדה ונטלה, חייב משום חורש. [ילקוט יוסף שבת כרך ה עמוד נג].

ג המנכש בעיקרי האילנות, והמקרסם עשבים, או המזרד את השריגים כדי ליפות את הקרקע, הרי זה תולדת חורש, ומשיעשה כל שהוא חייב. [ילקוט יוסף שבת כרך ה עמוד נג].

ד החופר גומא ואינו צריך אלא לעפרה, פטור אבל אסור. ויש אומרים דאיסורו מן התורה, מלאו דלא תעשה כל מלאכה. והעיקר כדברי האומרים שאיסורו מדרבנן. [ילקו"י שבת ה עמ' נג].

סימן שלז - דין דבר שאינו מתכוין

א מותר לצאת בשבת לרשות הרבים, במקום שיש עירוב כדת, עם עגלת תינוק בדרך עפר או חול, ומותר אף להפנות את העגלה לצדדים. ואין בזה איסור משום עשיית חריץ. ואפילו עגלת תאומים שהיא כבדה יותר, מותר. ובלבד שיהיה שם עירוב כדת. [ואף אם יש שם עירוב רבים מבני עדות המזרח

נוהגים שלא לסמוך על העירוב לכתחלה, ולכן גם לגבי העגלה ראוי להחמיר. ורק אם הדבר קשה לאשתו לילך עם העגלה ברחוב, שאז רשאי שלא להחמיר בדבר. ואם אפשר יטלטלו העגלה על ידי שניהם, באופן שהדבר אפשרי מבחינת האשה. [ילקוט יוסף שבת כרך ה עמוד נה].

ב מה שאמרו גורר אדם מטה כסא וספסל ובלבד שלא יתכוין לעשות חריץ, הוא הדין במטה כסא וספסל גדולים, ואף על פי שעל פי רוב יעשה חריץ, מכל מקום כל שאין הדבר ודאי שיעשה חריץ, מותר. [ילקוט יוסף שבת כרך ה' עמוד נו].

ג יש להורות למעשה שלא לרכוב על אופניים [המיועדים לאנשים גדולים] בשבת. ואין לפרוץ גזר בזה. [ילקוט יוסף שבת כרך ה עמוד נו]. ונכון מאד להחמיר שלא לנסוע בשבת על אופניים, אפילו כשרוצה ללכת לדבר מצוה, וכמו שהסכימו כן הרבה אחרונים משום עובדין דחול. ובאיסור שבת החמורה ראוי לחוש לדבריהם להחמיר. [יביע אומר ח"י חאו"ח סימן נד אות יב, ושם בהערות על רב פעלים ח"א בתחלה]. אבל אופניים קטנות תלת אופן [שלש גלגלים] המיועדות למשחק הילדים, מותר להניח לילדים שישחקו בהם בשבת, באופן שאין שם בטריה ולא נדלקת מנורה. [ילקו"י דיני חינוך קטן עמוד רטז]

ד מותר לילדים קטנים ללכת בשבת על גליליות, וכן מותר להנעיל ילדים בשבת במנעלים שיש בהם פעמונים המשמיעים קול עם הליכת הקטנים, ואין לחוש בזה לאיסור משמיע קול בשבת. והמחמיר תבא עליו ברכה. אך מנעלים שיש בהם מנורה קטנה הנדלקת עם הדריכה על הקרקע, הדבר פשוט שיש להוציא מערב שבת את הבטרייה, כדי שיוכלו להנעיל את הילדים במנעלים אלה. [ילקו"י דיני חינוך קטן עמוד רכב]

ה מותר לנקות בגד מן הנוצות שעליו במברשת בגדים העשויה מקסמים, ואין חוששין אם ישתברו קסמיהם. והמחמיר להסירם ביד לחוש להרמ"א, תבא עליו ברכה. [ילקו"י שבת ה' עמ' סא].

סימן שלז - דין כיבוד וניקוי הבית

א הספרדים ההולכים בעקבות הוראות מרן השלחן ערוך מותר להם לכבד בית מרוצף בשבת במטאטא כדרכם בחול. ואפי' במטאטא העשוי מענפי אילן יבשים שאינם נכפפים, ובודאי נשבר מהם בעת הטיטוי, אפשר להקל. אבל בקרקע שאינה מרוצפת אין להקל אלא על-ידי גוי. ולדעת הרמ"א יש להחמיר שלא לטאטאות את הבית אפילו במרוצף. אבל על ידי גוי יש להקל בכל ענין, בין בבית מרוצף ובין בבית שאינו מרוצף. ויש אומרים שגם לאשכנזים יש להקל לטאטאות את הבית במטאטא מברשת שאינו עשוי מקש, אף על-ידי ישראל, ואין לחוש שמא

יבואו לטאטאות בית שאינו מרוצף ואז ישוו גומות, דכיון שבזמן הזה כל הבתים שבעיר הם מרוצפים אין לגזור בית מרוצף אטו בית שאינו מרוצף. וכן עיקר. [ילקוט יוסף שבת ה עמוד סב].

ב אין שוטפין את הקרקע במים בשבת, אפילו בקרקע מרוצפת. ומכל מקום כשיש לכלוך על הרצפה, מותר לשפוך על מקום הלכלוך מעט מים מכלי, ולנגב המים במגב [מקל-גומי]. [ילקוט יוסף שבת כרך ה עמוד סה].

ג מים שנשפכו על גבי שיש מטבח, אף שהשיש מחובר לקרקע מותר להדיחו ולנגבו במגב גומי, אך כשמשתמש במטלית מיוחדת לניקוי, שאין מקפיד עליו לסוחטו, מותר לקנח בו השיש או הכלים, אך יעשה כן בנחת, לא בחוזקה באופן שבא לידי סחיטה. [ילקו"י שם. משנ"ב סי' שב ס"ק נט].

ד לול של תרנגולים שיש צורך לשפוך מים על גג הלול כדי לקרר את הלול בימי חום כבדים, להגן על העופות שלא ימותו מן החום, ושפיכת המים נעשית על-ידי ממטרה מעל גג הלול, אין להתיר לפתוח את הממטרה בשבת, אלא אם כן המקום מרוצף במרצפות, והמים לא נשפכים על זרעים או על צמחים. ואם רוצים להפעיל את הממטרות על-ידי שעון שבת, כיון שבני ביתו יודעים שהממטרות פועלים על-ידי שעון שבת, וכל החשש הוא מפני מראית העין של האורחים, כל כהאי גוונא לא חיישינן למראית העין. [ילקוט יוסף שבת כרך ה' עמוד סו].

סימן שלח - דברים האסורים משום השמעת קול

א אסור להשמיע קול בכלי שיר בשבת, שמא יתקן כלי שיר. ולאו דוקא בכלי שיר, אלא אפילו ביד, כגון להכות כף אל כף כשהוא במקום שמחה ושיר, אסור. ולא אסרו אלא בקול של שיר. וכל שכן שאסור להשמיע כלי שיר הפועלים ע"י חשמל או מגבר. [ילקו"י שבת ה' עמ' סו].

ב מותר להכות כף אל כף בשבת כדי לעורר את הישנים מתרדמתם, שמאחר ואינו דרך שירה אין בזה איסור משום השמעת קול בשבת. [ילקוט יוסף שבת כרך ה' עמוד סז].

ג אף על פי שכל השמעת קול שאינה דרך שירה מותרת בשבת, מכל מקום מי שהופקד לשמור את הפירות, ורוצה להכות כף אל כף כדי להבריח את העופות, אסור לו לעשות כן, אף שאינו דרך שיר, דחיישינן שמא יטול צרור ויזרוק לרשות הרבים כשירצה להבריחם. [ילקוט יוסף שבת כרך ה' עמוד סח].

ד אין להכות על השלחן בשבת בכף או מזלג לפי קצב השירה. אבל מותר להכות בכף על בקבוק או על כוס, כדי להשתיק את קהל המסובים, שהרי אינו עושה כן דרך שירה. ולכן מותר לדפוק במפתח על הדלת, כדי שיפתחו הדלת. [ילקוט יוסף שבת כרך ה' עמוד סח].

ה מצוה רבה לבטל מה שיש נוהגים להכות בעת השירה בשבת בכפות ומזלגות על כלי נחושת או בצלחת. ואף בסעודת חתן וכלה אין להקל בזה. [ילקוט יוסף שבת כרך ה' עמוד סט].

ו מה שיש נוהגים למחוא כף בשבת אחר שמיעת נאום וכדומה, אין בזה איסור, שהרי אין כאן כל כוונה לשירה. [ילקוט יוסף שבת כרך ה' עמוד סט].

ז מותר להכות כף אל כף כדי להשתיק התינוק, ואם עושה כן דרך שירה יכה על גב היד ולא כדרכו בימי החול. [ילקוט יוסף שבת כרך ה' עמוד סט].

ח המקישים את האגודל באמה, ומשמיעים קול, כדי לשחק עם התינוק, אם עושים כן בדרך שירה, יש למונעם מכך, אבל אם אין עושים כן בדרך שירה, אין בזה איסור.

ט אלו שקוראים לחבריהם בשבת ומצפצפים בפיהם בשריקה, אין בזה איסור מצד השמעת קול בשבת, דכיון שעושים כן בפה לא גזרו בזה. והמחמיר תבא עליו ברכה, ובלאו הכי אין דרך בני התורה לשרוק בפיהם גם בימי החול. [ילקוט יוסף שבת כרך ה עמוד ע].

י אסור לנגן בכלי שיר או בזוג ופעמונים בשבת, אפילו בשמחת חתן וכלה, ואפילו לדעת הרמ"א שכתב "שבזמן הזה שאין אנו בקיאים לעשות כלי שיר, ואפשר שעל פי זה נהגו להקל בכלי", היינו דוקא לענין טיפוח וריקוד, אבל לנגן בכלי שיר, חלילה להקל על-ידי ישראל. והרוצה להקל בזה יש למחות בידו. [ילקוט יוסף שבת כרך ה עמוד עב].

יא יש להחמיר שלא לומר לגוי לנגן בכלי שיר בשמחה של מצוה בשבת, אפילו בכלי שיר שאינם פועלים על-ידי חשמל, חוץ משמחת חתן וכלה. ולכן אסור לומר לגוי לנגן בכלי שיר בשמחת תורה. ועל-ידי ישראל אפילו לקשקש בפעמונים אסור. [ילקוט יוסף שבת כרך ה עמוד עג].

יב קיימא לן שבות דשבות במקום מצוה מותר, והיינו אפילו במקום מצוה שיש בה הנאת הגוף, כגון לומר לגוי בשבת שיביא לו פת לסעודת שבת, וכמו שפסק כיוצא בזה מרן בשלחן ערוך (סימן שלח סעיף ב), שמותר לומר לגוי בשבת לנגן בכלי שיר לשמחת חתן וכלה, משום דהוי שבות דשבות במקום מצוה, אף על פי שיש במצוה זו גם הנאת הגוף. ושלא כדברי הערך השלחן שאוסר שבות דשבות במקום מצוה שיש בה הנאת

הגוף, והוא עצמו מודה שדעת מרן השלחן ערוך להתיר. ואנן אתכא דמרן סמכינן.

יג יש אומרים שלא הותר שבות דשבות במקום מצוה או במקום חולי, אלא כשהשבות האחד על ידי גוי, אבל שבות דשבות ששניהם על ידי ישראל, אסור אפילו במקום מצוה. ויש חולקים ואומרים שלעולם יש להקל בשבות דשבות במקום מצוה אפילו שני השבותים נעשים על ידי ישראל, ויש לסמוך עליהם להקל כשיש צורך בכך.

יד מותר להקיש בשבת על הדלת וכיוצא בזה. וכן מותר להכות בשבת על הדלת בטבעת הקבועה בה, מאחר שכל זה אינו דרך שיר וגם אינו מתכוין לשיר. וכן הוא דעת מרן השלחן ערוך. אולם לדעת הרמ״א אין להקל בזה, אחר שעושה כן בכלי המיוחד לכך. והדבר פשוט שלכל הדעות אסור להשתמש בשבת בפעמון חשמלי. [ילקוט יוסף שבת כרך ה עמוד עד].

טו דלת אשר עם פתיחתה נשמע קול פעמונים בצידה הפנימי, והפעמונים תלויים בה כדי שבני הבית ידעו על כניסת אדם לבית, מותר לפותחה בשבת, אף שנשמע קול מהפעמון דרך נגינה. ואין בזה איסור משום השמעת קול בשבת. ומכל מקום המחמיר להסיר את הפעמון מהדלת מערב שבת, תבוא עליו ברכה.

טז פעמון הפועל על-ידי כח חשמלי, התלוי במשקוף הדלת, ואשר עם פתיחת הדלת הפעמון משמיע קול, צריך להסירו מערב שבת, כדי שלא לגרום חילול שבת עם פתיחת הדלת. [ילקוט יוסף שבת ה עמוד עה].

יז כבר פשט המנהג בכל המקומות לתת על הספר תורה פעמונים המשמיעים קול, ואין בזה איסור משום משמיע קול בשבת. אבל אין ליטול את הפעמונים של הספר תורה ולקשקש בהם, אפילו בשמחת תורה, מאחר ודמי קצת לכלי שיר. והמקילים בזה צריכים לבטל מנהגם.
[ילקוט יוסף שבת כרך ה עמוד עז. ועמוד פז, ועמ׳ שעח. ושארית יוסף חלק ג׳ עמוד תלו].

יח פרוכת שתלויים בה פעמונים המשמיעים קול עם הזזת הפרוכת בעת פתיחת ההיכל, אין צורך להסירה מערב שבת, שהרי פעמונים אלה עשויים לצורך מצוה להודיע לעם על פתיחת ההיכל ואינו קול של שיר.
[ילקוט יוסף שבת כרך ה עמוד עז].

יט מכשיר הנקרא ״קולן״, שמשתמשים בו שליחי צבור וחזנים כדי להשוות את קול נגינתם, על ידי שנוקשים בו ומקרבים אותו לאזנם ושומעים קול נגינה דקה, שליח צבור הירא וחרד לדבר ה׳ לכתחלה לא ישתמש בו בשבת ויום טוב, והשואל מורים לו להחמיר. ומכל מקום המיקל בזה מעצמו אין למחות בו ביד חזקה, שיש לו על מה שיסמוך.
[ילקוט יוסף שבת כרך ה עמוד עח].

כ מותר לכוין שעון מעורר מערב שבת כדי שיצלצל בשבת, ואין בזה איסור משום משמיע קול בשבת. ויש אומרים שאם שכח למלאת את פעמון השעון ולהכינו לצלצול מערב שבת [על-ידי מתיחת הקפיץ], אסור למלאותו בשבת, מפני שגורם בשבת להשמעת קול, ויש מתירים, וכן עיקר לדינא. [ילקוט יוסף שבת כרך ה עמוד עט].

כא שעון מעורר הפועל באמצעים מיכניים, מותר להרים את הכפתור בליל שבת כדי שעל-ידי כך השעון יצלצל בשעה הקבועה לפנות בוקר, שהרי אינו אלא מסיר את המונע בלבד. ויש לצדד להקל בזה גם בשעון מעורר עם בטרייה, שרוצה להרים את הכפתור כדי שהשעון יצלצל למחרת, שאינו אלא מסיר מונע וגורם לצלצול שאינו איסור תורה. [ילקוט יוסף שבת ה עמוד עט].

כב שעון מעורר קפיצי [הפועל באמצעים מיכניים] שהתחיל לצלצל, מותר ללחוץ על הכפתור כדי להפסיק את הצלצול. ושעון אלקטרוני המצלצל בשבת, ומפריע לשינת הילדים וכדומה, יש לכסותו בכרים וכסתות, ונכון להחמיר שלא ללחוץ על הכפתור להפסיק את הצלצול, ובפרט שיש אומרים שדבר זה אסור לעשותו מעיקר הדין. [ילקוט יוסף שבת ה עמ' פא].

סימן שלט - כמה דינים פרטיים הנוהגים בשבת

א אין רוכבים על גבי בהמה בשבת, ואין נתלים עליה, ואין להשתמש בה אפילו בצדה, שמא יתלוש זמורה כדי להנהיג את הבהמה, ויעבור על מלאכת קוצר. [ילקו"י שבת ה עמוד פב].

ב איסור זה שאין רוכבים על גבי בהמה בשבת הוא גם במקום שאין זמורה לחתוך, כמו במדבר וכדומה. [ילקוט יוסף שבת כרך ה עמוד פג].

שחיה בים בשבת

ג אין שוחין על פני המים בשבת, אפילו בבריכה שבחצר, שיש לחוש שמא יעשה חבית של שייטין. ובבריכה שיש לה שפה מסביב, ראה מה שכתבנו בילקוט יוסף שבת ב' [עמוד ז'].

מחיאת כף וריקוד בשבת

ד אין מטפחין בשבת, והיינו להכות כף על כף, ולא מספקין כף על ירך, שמא יתקן כלי שיר. אבל לספק כלאחר יד מותר. והיינו, שמכה גב ידו אחת על כף ידו השניה.

ה כיון שאסרו חכמים השמעת קול של כלי שיר בשבת ויום טוב גזירה שמא יבוא לתקן כלי שיר, לכן אסרו חכמים לרקוד בשבת, גזירה שמא יתקן כלי שיר בשבת. ואף שבזמן הזה יש מקילים, אחר שאין הכל בקיאים לתקן כלי שיר, מכל מקום אין להקל לספרדים שקיבלו הוראות מרן השלחן ערוך, שפסק לאסור לרקוד בשבת גם בזמן הזה. וכן המנהג במקומותינו לאסור. ולכן הרואה ספרדי המטפח ומרקד בשבת, ראוי להעיר למוסר אוזנו ולהודיעו שהדבר נגד ההלכה. וצריך להוכיחו בנחת, שאז דבריו יתקבלו. כי דברים הנאמרים בנחת, הם נשמעים. וכל אשר נגע יראת אלוקים בלבו, יזהר ויזהיר בלשון של זהורית לבל יכשלו באיסור זה. [ילקוט יוסף שבת כרך ה עמוד פד].

ו ומכל מקום אפשר להקל על-ידי הליכה במחול בלבד, בשירות ותשבחות, שדוקא כשעוקר רגלו אחת ומניח חבירתה חשיב כריקוד האסור בשבת, אבל לא בהליכה במחול. והמחמיר גם בזה תבוא עליו ברכה. [ילקוט יוסף שבת כרך ה עמוד פו].

ז איסור הריקוד בשבת הוא גם למי שמתלהב ברשפי אש שלהבת במצות שמחת יום טוב, וכל שכן בשאר כל אדם שהריקוד בשבילם טירחא ואינה חשובה כל כך כשמחה של מצוה כשאינם חושקים בה. [ילקוט יוסף שבת כרך ה עמוד פז].

ח אין להקל לרקוד בשבת גם בסעודה שחתן וכלה מסובים בה, אף שעושים כן כדי לקיים מצות שמחת חתן וכלה. שרק ביום שמחת תורה הקילו לטפח ולרקד בהקפות שעושים בשמחת תורה לכבודה של תורה. אבל לנגן בכלי שיר אסור גם לכבודה של תורה, ואפילו לקשקש בפעמוני ספר התורה אסור. ולא התירו בשמחת תורה אלא בלא כלי שיר. [ילקוט יוסף שבת כרך ה עמוד פז, ועמוד שעט].

לדון בשבת, והפרשת תרומות ומעשרות

ט אין דנים דין בשבת, שמא יבואו לידי כתיבת פסק הדין בשבת. וגם סידור הטענות לבד לפני הדיינים, אסורה. אבל דיין ששמע את טענות הבעלי-דין מערב-שבת, ורוצה לעיין בפוסקים כדי לדעת ההלכה, אין שום איסור בדבר. וכן הבעלי דין עצמם, או טוען רבני, הרוצים לעיין בפוסקים כדי לסדר טענותיהם בהלכה בפני בית הדין, אין בזה איסור. אולם לסדר את הטענות ללא עיון בדברי הפוסקים, אין להקל, משום ממצוא חפצך ודבר דבר. [ילקוט יוסף שבת כרך ה עמוד פח].

י יש אומרים שבכלל איסור דין בשבת אסור לתפוס אדם ולחובשו בבית הסוהר בשבת. ומכל מקום במקום עיגון, וכגון שיש חשש שלא ימצאו את הבעל אם לא יתפשוהו במחבוש בשבת, לכולי עלמא מותר. [ילקוט יוסף שבת כרך ה עמוד פט].

יא אין מפרישין תרומות ומעשרות בשבת. וכן אין מפרישין חלה בשבת, מפני שדומה למקדיש חפץ בשבת, וגם נראה כמתקן. והאיסור להפריש חלה בשבת, הוא לא רק מעיסה, אלא אפילו מפת שנאפתה מערב שבת ולא הפרישו ממנה חלה, אסור מדרבנן להפריש חלה בשבת. [ילקוט יוסף שבת כרך ה' עמוד צ, ובמהדורת תשס"ד עמ' תלו].

יב מה שאסרו להפריש תרומות ומעשרות בשבת, הוא גם בפירות וירקות שחיובן מדרבנן, וגם בפירות שספק אם עישרום או לא [דמאי]. [ילקוט יוסף שבת כרך ה עמוד צא].

יג מי שיש לו פירות דמאי בביתו, ורוצה לאכול מפירות אלו בשבת, יש אומרים שיכול להפקיר בשבת את כל נכסיו, ואז פירות אלו יהיו מותרים לו באכילה, שכיון ובעלמא הפקר בשבת הויא הפקר מעליא, ורק מסתעף מזה היתר פירות הדמאי הללו, אין לנו לומר מדעתינו שקנסוהו חכמים כתורם ומעשר בשבת, שאסור לו ליהנות ממעשיו בו ביום. ויש חולקים ואוסרים להפקיר בשבת. ומיהו כשמפקיר נכסיו בשבת כדי שאחרים יזכו בנכסיו, וכגון שאומר להם בואו והצילו לכם, הוי כמקנה קנין בשבת ואסור לכולי עלמא. [ורק כשמפקיר וכל מגמתו לאכול מהדמאי, ואינו מתכוין שיזכו אחרים בהפקר זה, יש שהתירו]. [ילקו"י שבת ה עמ' צא].

יד אם הפרישו חלה בערב שבת, והחלה שהפרישו אותה נפלה לתוך תבשיל בשבת, מותר לחכם להפר את הנדר בשבת, דהוי כנדרים שמפירים אותם לצורך השבת. [אוצר דינים לאשה ולבת מהדורת תשס"ה עמוד תרמ].

טו מי ששכח להפריש חלה ממצות שמורות שלו מערב פסח, ונזכר בליל פסח, אם הוא בחוץ לארץ אוכל והולך ואחר החג מפריש. ואם הוא בארץ ישראל, יקח מצות משכנו, או שיקח מצה שמורה של מכונה. וכן הדין גבי כזית לחם בליל א' דסוכות. אולם אם אין לו שום אפשרות לקחת

מצות מאחרים, ואין לו מצות שמורות של מכונה, יש אומרים שמותר להפריש חלה בליל יום טוב, כדי לקיים מצות אכילת מצה בליל פסח. [דבלאו הכי יש מתירים להפריש חלה ביום טוב שלא חל בשבת כשאין לו לחם אחר לאכול]. אך למעשה יתן מצה אחת לצורכו של קטן בן י״ב שנה, ואותו קטן יפריש בשביל עצמו וגם עבור שאר כל המצות. [אוצר דינים לאשה ולבת מהדורת תשס״ה, עמוד תרסב].

טז אשה שהדליקה נרות וקיבלה עליה שבת [ולדעת מרן הש״ע צריך לומר שקיבלה עליה את השבת בפירוש, שהרי לדעתו אין קבלת שבת תלויה בהדלקת הנרות], ושוב נזכרה ששכחה להפריש חלה, או לעשר פירות וירקות, ולהתפלל מנחה של ערב שבת, וטרם שקעה השמש, רשאית להפריש חלה ולעשר פירות וירקות, ולהתפלל מנחה של ערב שבת, אפילו אם היא רגילה לקבל עליה שבת בהדלקה, כל עוד שלא שקעה החמה. ואיש שהדליק נרות שבת, הדבר פשוט שאין מנהג האנשים לקבל עליהם שבת בהדלקת הנרות, ומותר לו להתפלל מנחה של ערב שבת, או להפריש תרומות ומעשרות וכיוצא בזה אחר הדלקת הנרות. [אוצר דינים מהדורת תשס״ה עמוד תרסג].

יז מי שאפה מצות גם לאחרים, ובליל פסח אחר צאת הכוכבים נזכר ששכח להפריש מכל המצות חלה, ואין לו שום אפשרות להודיע לכל אלה שקנו אצלו מצות שלא לאכול ממצות אלו אחר שלא הפרישו מהם חלה, וגם בעת שקנו את המצות סמכו עליו לכל עניני הכשרות של המצות, יש להתיר לו בדיעבד להפריש חלה ביום טוב על כל המצות שאפה, דאף שאין כל המצות מצויות אצלו ונמצא מפריש שלא מן המוקף, בדיעבד יש להקל בזה, כדי להצילם מאכילת מצת מצוה שלא הופרש ממנה חלה. [אוצר דינים מהדו׳ תשס״ה עמוד תרסג].

יח אם עבר זמן בין השמשות וכבר הגיע צאת הכוכבים של שבת, ואז נזכר שלא הפריש חלה מהחלות של הלחם משנה, בארץ ישראל אסור לאכול מפת זו בכל אופן טרם שהפריש, וגם אין לו תקנה להפריש במחשבה, [אבל אם אכל מהפת בטעות, לאחר השבת יפריש על מה שאכל בטעות]. אך בחוץ לארץ בכל אופן יכול לאכול מהלחם, ולשייר מעט, ולאחר השבת יפריש מן המשוייר. וכשמפריש חלה במוצאי שבת, יפריש בלי ברכה. אבל בשבת עצמה אין להפריש חלה גם בחוץ לארץ, אף אם יש שם כהן שטבל לקריו, או קטן, ורוצה ליתן להם החלה.

יט אשה שקיבלה עליה שבת מבעוד יום, ונזכרה שלא הפרישה חלה מהפת או מהעוגות, יכולה לצוות לאחר שיפריש חלה, אחר שגם היא עצמה יכולה להפריש בעצמה, וכמבואר.

כ יש אומרים שאם לא הפרישו חלה מערב שבת ונזכרו בשבת, שיכול ליתן פת לקטן בן י״ב שנה ויום אחד, והקטן יפריש משלו על כל שאר הפת, ואז יהיה מותר לאכול מפת זו בשבת. ויש אומרים שאין להקל בזה

אלא בספק, כמו ספק אם הפרישו תרומות ומעשרות, אבל בדבר שבודאי לא הפרישו ממנו, אין להקל בזה, שאין נותנים לקטן בידים אפילו איסור דרבנן לעבור עליו. וכן עיקר. [אך במקום מצוה, כגון בליל פסח, אפשר לסמוך להקל, וכמבואר לעיל].

כא ערב פסח שחל בשבת שמכינים מזון לב׳ סעודות בלבד, ואפו לחם לצורך השבת ושכחו להפריש ממנה חלה, אף על פי שבחוץ לארץ כתבנו שבכל שבת אוכל והולך מהפת ומשייר מעט למוצאי שבת, מכל מקום כאן הרי אינו יכול לשייר למוצאי שבת משום איסור חמץ, ממילא אם נזכרו בדבר בבין השמשות יפריש מיד חלה, גם בחוץ לארץ. ואם נזכרו בלילה, אין שום היתר שיאכל מלחם זה, אפילו בחוץ לארץ, וכל שכן בארץ ישראל. אלא יתן לעכו״ם במתנה ויחזור ויתנו לו אחר הפסח, ויפריש חלה. ויש אומרים שיתן הפת לקטן בן י״ב שנה ויום אחד, והקטן יפריש משלו על כל שאר הפת, ואז יהיה מותר לאכול מפת זו בשבת.

כב מותר לזכות בשבת מן ההפקר, דהיינו, המוצא מציאה בשבת, שאין עליה איסור טלטול מוקצה, ובמקומות שאפשר לסמוך על העירוב. דמאחר וליכא קונה ומקנה אינו בכלל גזרת מקח וממכר. [ילקוט יוסף שבת כרך ה עמוד צג].

קידושין וגירושין בשבת

כג אין מקדשין אשה בשבת. ולא חולצין ולא מייבמין. ואם עבר וקידש אשה בשבת הקידושין תופסין. [ילקוט יוסף שבת כרך ה עמוד צד].

כד נישואין הנערכים בערב שבת, אם הכלה בתולה צריכים החתן והכלה להתייחד קודם כניסת השבת, אבל אין צורך בייחוד גמור הראוי לביאה, אלא רק שיכנסו למקום צנוע. [ילקוט יוסף שבת ה עמוד צד. ויסוד הדין מבואר בבנימין זאב, ובשער המלך, ומבואר מדבריהם דדוקא בער״ש עושים יחוד מיד אחר החופה, ומשמע דבשאר הימים אין צריך לסמוך היחוד לחופה. ודיוק זה לא רצה להבין בספר תורת הישיבה, ובחנם השיג על דברינו, ורצה לבטל מנהג רבותינו ראשי הישיבות זיע״א].

כה הנושא אלמנה בשבת, אם היתה טהורה ונתייחד עמה ייחוד גמור הראוי לביאה לפני כניסת השבת, והשער סגרו, מותר לכונסה בשבת, ואין לחוש בזה משום קונה קנין בשבת, וכן אין לחוש בזה משום סכנה, ומאן דלא קפיד לא קפדינן בהדיה. [ילקו״י שבת ה עמוד צז].

כו גם כשאיחרו להעמיד החופה בערב שבת ותגרם בושה לחתן או לכלה, אם ידחו הקידושין לאחר השבת, אין לקדש ולערוך את הנישואין בליל

שבת. ואף אם החתן לא קיים מצות פריה ורביה. אולם דעת הרמ״א להקל בזה בשעת הדחק. [ילקוט יוסף שבת ה עמ׳ צז].

כז אין מגרשין את האשה בגט בשבת, אפילו בגט שנכתב והוכן מערב שבת, שמא יבא לכתוב גט בשבת. ואם השעה צריכה לכך, כגון שהבעל חולה ותקף עליו חוליו בשבת עד שנעשה מסוכן, ויש חשש שתיזדקק לייבום או לחליצה, וברשות הבעל יש גט מוכן מערב שבת, יקנה לה אותו מקום שהגט בתוכו ותזכה בו ובגט שבתוכו, ותתגרש בזה. ואם אי אפשר בלא טלטול הגט, כגון שאין הגט מונח ברשותו, יטלנו בידו ויתננו לה. [ילקו״י שבת ה עמוד צח].

פדיון הבן בשבת

כח אין פודין את הבן בשבת וביום טוב. ואפילו לא ביום טוב שני של גלויות. [ילקוט יוסף שבת כרך ה׳, עמוד צט].

כט מה שאסרו לפדות את הבן בשבת, הוא גם אם רוצה לפדותו בחפץ השוה כסף, ואותו חפץ ראוי לטלטול בשבת, שהדבר נראה כמקח וממכר בשבת. [ילקוט יוסף שבת ה עמוד ק].

ל ומכל מקום אם עבר ופדה את הבן בשבת, הבן פדוי ואין צריך לחזור ולפדותו. [ילקוט יוסף שבת כרך ה׳ עמוד ק].

לא אין מטבילין גר בשבת. ואם עבר וטבל הרי זה גר. [ילקוט יוסף שבת כרך ה עמוד קא].

לב כל הנזכר לעיל אם נעשו שוגגין או מזידין או מוטעין מה שעשה עשוי. וכן אם הפריש תרומות ומעשרות בשבת, מועילה הפרשתו, ואינו צריך אחר השבת לחזור ולהפריש תרומות ומעשרות. ואם הפריש בשוגג, ששכח שהיום שבת, או שחשב שדבר זה מותר לעשותו בשבת, מותר לאכול מפירות אלה אפילו בו ביום. אבל אם הפריש בשבת במזיד, אסור לאכול מפירות אלה בו ביום. [ילקוט יוסף שבת כרך ה׳ עמוד קב].

דין ספינה בשבת

לג ספינה, אם היא בקרקע הים ואינה שטה כלל, מותר להכנס לתוכה בשבת לטייל בה, אבל אם היא שטה בים, אסור ליכנס בתוכה בשבת. ואם היא קשורה כמנהג הספינות העומדות בנמל, אף על פי שהיא שטה על פני המים מותר ליכנס בה בשבת. [ילקוט יוסף שבת ה עמוד קב].

לד ספינה היושבת בקרקע הים, ואינה שטה כלל, אסור להערים ליכנס לישן בתוכה, כשיודע שהגוי יוליכנה לעבר השני של הנהר בשבת, ואפילו בתוך התחום. ואפילו לתלמיד חכם, דאף על פי שיש לנו בזמן הזה דין תלמיד חכם, מכל מקום בדין זה יש להחמיר גם בתלמיד חכם.

לה במקומות שאי אפשר ללכת להתפלל בצבור אלא על ידי שיצטרכו לעבור בספינה, כמו בעיר ונציה, והספינה עוברת בלאו הכי בלעדיו, יש מתירים לעבור בה בשבת לצורך תפלה בצבור וקריאת התורה, ויש חולקים. אך לכולי עלמא אסור להפליג בספינה בעצמו בשבת אף לצורך תפלה בצבור, שכל המחלוקת כשהספינה בלאו הכי מפליגה גם בלעדיו. [ילקו״י שבת ה׳ עמוד קד].

סימן שמ - מלאכת גוזז

א אסור ליטול שערו או צפרניו בשבת, בין ביד בין בכלי ובין בשיניו. בין לעצמו ובין לאחרים, ואם נטל שתי שערות בכלי חייב. [וביד אסור מדרבנן]. וכן התולש שערה אחת מבשרו או מבשר חבירו עבר על איסור דרבנן, כיון שהוא פחות מכשיעור. שכל חצי שיעור בהלכות שבת פטור, ואינו אסור אלא מדרבנן. והמלקט שערות לבנות מתוך שערות שחורות אפילו שערה אחת חייב. [ילקוט יוסף שבת כרך ה עמוד קה, ובמהדורת תשס״ד גם בעמוד שפט].

ב יש להקל לקנח את צואת החוטם בשבת גם כשהיא יבשה, ולא חיישינן בזה משום תולש השערות, כל שאינו מתכוין לתלישת השער, ואפילו אם הוא פסיק רישיה שיתלשו השערות מותר, כיון דלא איכפת ליה הוא, והוא גם איסור דרבנן, שאינו תולש בכלי, לכן מותר. וכן מותר לקנח עצמו היטב במים בשבת, דהוי פסיק רישיה דלא ניחא ליה בדרבנן. ומה שכתבו כמה אחרונים להזהיר בזה אינו אלא ממדת חסידות בעלמא, והמיקל לא הפסיד. ומיהו המחמיר לקנח בנחת שלא יתלשו שערות, תבא עליו ברכה. [ילקוט יוסף שבת כרך ה׳ עמוד קז].

ג מותר לשפשף את שערות הזקן בעת שרוחץ פניו בשבת, ולא חיישינן שמא ייתלשו שערות, דהוה ליה דבר שאינו מתכוין ואינו פסיק רישיה

שהשערות ייתלשו. ומכל מקום המחמיר תבא עליו ברכה, והמיקל לא הפסיד. [ילקוט יוסף שבת כרך ה' עמוד קז].

ד מותר לנשים לפלות את ראש בנותיהן מלכלוך או מכינים בשבת, אף שיש להן שערות ארוכות, וכשהיא מוציאה את הכנים, עלולה לפעמים לתלוש שערות בידיה, דמאחר ותלישת שער ביד אין בה איסור אלא מדרבנן, והיא הרי אינה מתכוונת לתלוש שער, אפילו אם הוא פסיק רישיה, הרי הוא פסיק רישיה בדרבנן דלא ניחא ליה, שמותר. ומה שהזהירו בזה הפוסקים אינו אלא ממדת חסידות בעלמא. [ילקוט יוסף שבת כרך ה' עמוד קח].

ה מותר ליקח הכינים ושאר הלכלוכים מתוך בגד של עורות של שועלים, אף כשהוא מנתק מן הצמר, מאחר שאינו מתכוין לתלוש את הצמר. [ילקוט יוסף שבת כרך ה עמוד קח].

ו תחבושת [פד-גזה] וכן פלסטר [אגד] הדבוקה בגופו במקום שיש שם שערות, ואם יסירנה בשבת בהכרח שיתלוש שערות בהסרתה, אף על פי כן מותר להסירה אם יש לו צורך בכך, מפני שאינו מתכוין לתלישת שערות. ואף על פי שהוא פסיק רישיה, מותר, משום דהוי פסיק רישיה דלא ניחא ליה בדרבנן שמותר.

ז אסור להסתרק במסרק בשבת, שהרי בהכרח נתלשות שערות, אבל מותר לסדר השערות במברשת רכה. [ומכל מקום האיסור להסתרק בשבת אינו אלא מדרבנן, ולא מדאורייתא]. וכבר התריעו הפוסקים, על מה שאנו רואים במקצת אנשים המקילים ראש לסרוק את ראשם בשבת, והדבר נעשה אצלם כהיתר, ואוי לעינים שכך רואות שעוברים על איסור שבת, ומן הראוי שכל חכם יזהיר על כך לאנשי קהלתו, אולי ישמעו ויקחו מוסר. [ילקוט יוסף שבת ה עמ' קט].

ח חייל הנמצא בצבא של גויים, וקיבל פקודה לגלח את זקנו בשבת כדי לקבל פני שר נכבד, ואין לו אפשרות לסרב לפקודה, עדיף שיתגלח בשבת ע"י גוי, מאשר יגלח בעצמו על-ידי סם.

ט חתיכת עוף מבושל שבעת אכילתו בשבת הבחינו בו שנשארו עליו נוצות קטנות שלא נמרטו קודם הבישול, מותר לתולשן בשבת בשעת האכילה, ואין בזה לא משום גוזז ולא משום בורר. שכיון שכבר נתבשל אין על זה תורת תלישת נוצות מן העור, וגם לא נחשב כעוקר דבר מגידולו, שכיון שכבר נתבשל נתרככו הנוצות במקום יניקתם מהעור, וכתלושים דמו, ושלא כדברי האוסר. [ילקוט יוסף שבת כרך ה עמוד קיא, ובמהדורת תשס"ד עמוד שצא].

י אסור לחתוך יבלת מגופו בין ביד בין בכלי, בין לו בין לאחר. וכן אסור לתלוש קליפות עור הפורשים מן האדם, כי האדם הוקש לקרקע. (עיין סנהדרין טו. ובתוספות מגילה כג: ע"ש). [ילקוט יוסף שבת כרך ה עמוד קיא, ובמהדורת תשס"ד עמוד שצא].

יא אשה ששכחה לגזוז את צפרניה מערב שבת, וחל זמן טבילתה בליל שבת, מותר לה לומר לנכרית לגזוז את צפרניה בכלי בשבת, שהרי איסור גזיזת צפרנים בשבת הוא מדרבנן, ואמירה לגוי איסורו מדרבנן, והוה ליה שבות דשבות במקום מצוה, ומעיקר הדין אין לחוש על מה שמסייעת לה בהגשת ידיה, דהוי מסייע שאין בו ממש, ואמנם ממדת חסידות טוב להחמיר ללמד את הנכרית שתמשוך את ידי האשה כדי לגזוז את צפרניה, ולא תושיט האשה את ידיה אליה. ואם אין שם נכרית, יש להתיר לה לטבול על-ידי ניקור יפה תחת הצפרנים. משום דקיימא לן כדעת רוב ככל הפוסקים, שהצפורן עצמה אינה חוצצת אלא הלכלוך שתחת הצפורן הוא שחוצץ. [ילקוט יוסף שבת כרך ה עמוד קיב].

סימן שמ - דין מוחק בשבת

א המוחק בשבת דיו שעל הקלף, או שעוה שעל הפנקס, אם יש במקום המחיקה כדי לכתוב ב' אותיות חייב. [ילקוט יוסף שבת כרך ה עמוד קיג].

ב עוגה או שוקולד שכתוב עליהם כמין אותיות, מותר לשוברם בשבת כדי לאוכלם, ואין לחוש משום מוחק בשבת, ואף על פי שהאותיות נמחקות באכילתו, כיון שהוא מוחק שלא על מנת לכתוב, הוי רק איסור דרבנן, וכיון שאינו מתכוין למחוק הוה ליה פסיק רישיה דלא איכפת ליה בדרבנן, הילכך יש להתיר. וכן פסקו האחרונים. ואין הבדל בזה בין אם האותיות הם מגוף העוגה, בולטות או שוקעות, כגון ביסקויטים, או סוכריות ושוקולד, לבין אם האותיות נעשו מצבע מאכל או מקרם [ביצה טרופה וסוכר]. ואפילו כששובר את האותיות בידו לשם אכילה, יש להקל. ומכל שכן באותיות שנכתבו בלועזית, שאינו בכתב אשורי. [ילקוט יוסף שבת ה' עמ' קיג. ועמוד שפג. ושבת כרך ג' עמוד רנט, יביע אומר חלק ד' תאו"ח סימן לח. לוית חן סימן קיט].

ג מי שכתב בערב שבת על כף ידו, ושכח לרחוץ ידיו ולנקותם, מותר לו ליטול ידיו בשבת לסעודה, באופן שיטול רביעית מים בבת אחת, ולא ינגבם, שבזה אין הכרח שימחוק את מה שכתוב על ידו, והוי בגדר דבר שאין מתכוין, ולא בגדר פסיק רישיה. [הליכות עולם ח"ד. ילקוט יוסף שבת כרך ה' עמוד קטו, ועמוד שפא].

ד דפי ספר שנדבקו זה בזה, שלא בשעת עשייתן, אם זה במקום שאין שם אותיות, מותר לפותחו בשבת כדי לקרוא בו. אבל אם נדבקו במקום הכתב, יש אומרים שאין לפותחו בשבת. ויש חולקים. [ילקוט יוסף שבת כרך ה עמוד קטז].

ה מותר לקנח בשבת בנייר שיש בו צורת אותיות בלועזית [דברי חול], ואין לחוש בזה משום מוחק בשבת. אבל יש ליזהר שלא לקנח בנייר שהודפסו בו באותיות אשורית, אף שאינם דברי תורה, משום בזיון כתב האשורית. [ילקוט יוסף שבת כרך ה עמוד קטז, ועמוד שפ. יבי"א ח"ה סי' כט].

ו הקורע שקיות ניילון שיש בתוכם דברי מאכל, מותר לו לקורען אף במקום האותיות, ואין זה נחשב כמוחק במה שקורע במקום האותיות, שאין דרך מחיקה בכך, וגם אינו מתכוין למחיקה.

ז מותר לדרוך בשבת על ציורים או אותיות שנעשו על הכביש בגיר, וכדומה, אף שעל ידי דריכתו הגיר נמחק. [ילקוט יוסף שבת כרך ה עמוד קיז].

ח גרביים או נעליים, שרשום עליהם מספרים או אותיות, ובמשך זמן לבישתם וההליכה בהם האותיות נמחקות ונעלמות, מותר ללובשם בשבת, ואין בזה איסור מוחק כלל. [ילקו"י שם]

סימן שמ - דין כותב בשבת

א הכותב בשבת ב' אותיות, חייב משום כותב. וכן הכותב במכונת כתיבה, חייב משום כותב, וחכמים אסרו לכתוב אף ביד שמאל. [ילקוט יוסף שבת כרך ה עמוד קיח].

ב יש ליזהר שלא לכתוב באצבעו במשקין שעל השלחן, דהיינו שטובל אצבעו במשקה ומלחלחו וכותב בו על השלחן. [ילקוט יוסף שבת כרך ה עמוד קכו].

ג מותר לקרב בשבת חתיכת נייר כתובה הקרועה באמצע הכתב, לחתיכה השניה, כדי שיוכל לקרוא. שמעיקר הדין אין בזה איסור משום כותב. אבל פשוט שאסור לחבר בשבת את חלקי הנייר בנייר דבק, וכדומה. [ילקוט יוסף שבת כרך ה עמוד קכז].

ד דלתות של ארון קודש שמוטבעים עליהם פסוקים וכדומה, וכאשר פותחים את הדלתות התיבות נפרדין, וכשסוגרן מתחברין, אין בזה חשש

של כותב ומוחק, ומותר לפותחן ולסוגרן בשבת אף אם נפרדים שני חלקי האותיות. ולכתחלה מהיות טוב נכון שלא לעשות כן. [שם]

ה מותר לרשום באויר כמין אותיות כדי לרמוז לחבירו איזה דבר. וכן מותר להוליך את אצבעו על שלחן נגוב כמין צורת אותיות, כיון שאין רישומו ניכר כלל. [ילקו״י שבת ה עמ׳ קכט].

ו מותר לרשום בצפורן ידו קו פשוט לסימן על גבי קלף, או ספר, כמו שרושמין לסימן, שאין זה דבר המתקיים. ובלבד שלא יעשה צורת אותיות, ואפילו אותיות לועזיות או צורת ספרות. ואם רושם באיזה כלי שעושה רשימה עמוקה יותר אסור. ומותר לקפל דף בספר כדי לסמן את המקום אף שבמקום הקיפול נוצר רושם שניכר ומתקיים. [ילקו״י שבת ה׳ סי׳ שמ, הליכות עולם ח״ד].

ז במקום צורך גדול יש לסמוך על הפוסקים הסוברים שכתב שאינו כתב אשורי, אינו אסור אלא מדרבנן, ולכן במקום הפסד גדול מותר לומר לגוי לכתוב בכתב שלהם, כגון אנגלית וערבית, דהוי שבות דשבות במקום הפסד. [ילקוט יוסף שבת כרך ה עמוד קל].

ח ספר שכתוב על חודי הדפים שלו אותיות באשורית, וכאשר פותחים את הספר ומפרידים את דפיו, אין האותיות ניכרות, וכאשר סוגרים את הספר חוזרות האותיות וניכרות, יש אומרים שאסור לפתוח אותו בשבת, מפני שהאותיות נחלקות, ויש בזה משום איסור מוחק, וכן אסור לסוגרו בשבת, שעל ידי סגירתו חוזרות האותיות לשלמותן והוי כותב. ויש חולקים ומתירים לפתוח ולסגור אותו, משום דהוי כדלת שנפתחת ונסגרת בשבת, ואין בה משום בנין וסתירה. וכן עיקר לדינא, שאין בזה לא משום כותב ולא משום מוחק. ומכל מקום לכתחלה אין לרשום או להחתים איזו חותמת על חודי הדפים, כדי לחוש לפוסקים המחמירים בזה. [ילקו״י שם עמ׳ קל]

ט כבר ביארנו לעיל, שבמקום צורך מותר להשתמש בשבת במד-חום העשוי כרצועת סרט, ואם יש לחולה חום, נראות אותיות, וכשמסירים אותו מעל מצח החולה, האותיות נעלמות כלעומת שבאו, ואין בזה לא משום כותב ולא משום מוחק. [ילקוט יוסף שבת כרך ה עמוד קלא].

י הנועל מנעלים שבסוליה שלהם חקוקים אותיות וצורות בולטות, או צורת הסמל המסחרי, ובדרך הילוכו על אדמת החול, או השלג, נחרטים האותיות והצורות בקרקע, ונראין לעין, יש להתיר ללכת במנעלים אלה בשבת, ואין בזה משום כותב בשבת, כיון שהוא דבר שאינו מתכוין. ואפילו אם הוא פסיק רישיה, הואיל ואינו כותב אלא ברגליו דרך הילוכו, וגם אין הכתיבה מתקיימת, הוי פסיק רישיה דלא ניחא ליה בתרי דרבנן, הילכך מותר. [ילקו״י שם עמ׳ קלב]

יא מנעול מספרים הבנוי באופן שעל-ידי כיוון נכון של הגלגלים לספרות מסויימות ניתן לפתוח את המנעול, מותר להשתמש בו בשבת, ואין בזה חשש כותב. [ילקו״י שבת ה עמ׳ קלג].

יב הכותב בשבת על נייר כשיש מתחתיו נייר קופי, ובשעת הכתיבה נחקקות האותיות גם בנייר שמתחת לקופי, יש אומרים שחייב מן התורה משום כותב גם על מה שנכתב על-ידי הנייר קופי. ויש אומרים שעל הנייר התחתון אינו עובר אלא מדרבנן, כיון שאינו רק גרמא.

יג אסור לדבר בשבת כנגד מכונת טייפ באופן שקולו נקלט, אף אם הדליקו את הטייפ מערב שבת, או שהופעל על-ידי שעון שבת, שאף שאין לאסור בזה משום רושם אפילו מדרבנן, וכן אין לאסור בזה משום מכה בפטיש, מכל מקום יש בזה איסורים אחרים, כגון מוליד קול, ועוד. [ילקוט יוסף שבת כרך ה עמוד קלד, ובמהדורת תשס״ד עמוד שפ].

יד הדבר פשוט שאסור לצלם בשבת במצלמה, שמלבד איסור הבערה של מעגל חשמל והבזק האור, יש אומרים שחייב גם משום כותב. [ועוד, שבכל הפעלת כח חשמלי גם כזה המגיע מבטרייה, גורם להוצאת ניצוץ הפורח באויר, והוצאת ניצוץ כזה אסורה על כל פנים מדרבנן]. וכן אסור לצלם במכונת צילום בשבת. אולם מצלמות שהוצבו ברחובות על מנת לאבטח את העוברים ושבים מפני מפגעים, והמצלמה פועלת באופן אוטומטי לצלם את מה שנראה ברחוב כל שעות היממה, מותר ללכת באותם רחובות בשבת, אחר שההולך שם אינו מתכוין להצטלם כלל, ואף שהוא פסיק רישיה, מכל מקום הרי אין בדבר מלאכה דאורייתא, וגם לא איכפת ליה מהצילום, לפיכך יש להתיר. [יביע אומר חלק ט׳ או״ח סימן לה].

טו מי שחיבר ספר וקיבל מהדפוס עלי הגה״ה בערב שבת, ורוצה ללמוד בהם בשבת, ואגב עיונו ולימודו בהם, אם ימצא בהם טעות הדפוס יעשה קו לסימן בציפורן, מותר לעשות כן, אבל אם כל כוונת קריאתו בהם הוא רק לשם ההגהה לתקן טעויות הדפוס אחר השבת, אסור. [וטוב שכלי הכתיבה לא יהיו מונחים לפניו בעת הלימוד בדפי ההגה״ה]. אבל אם כל כוונת קריאתו בהם הוא רק לשם ההגהה כדי לתקן את הטעויות דפוס לאחר השבת, אסור משום ממצוא חפציך ודבר דבר. [הרדב״ז. ילקו״י שבת ה׳ עמ׳ קלה. ילקו״י על שביעית. הליכות עולם ח״ג עמ׳ קצב].

טז יש ליעץ לרופאים הצריכים לכתוב בשבת [לצורך טיפול בחולים שיש בהם סכנה] בעט מיוחד שהדיו מתנדף מאליו לאחר כמה ימים, ללא מחיקה ביד. וכן חיילים ואנשי בטחון הצריכים לכתוב בשבת לצורך בטחוני, יכתבו בדיו הנ״ל. [ילקוט יוסף שבת כרך ה׳ עמוד קיט].

סימן שמ - דין תופר ומתיר

א התופר שתי תפירות בשבת, חייב. [והיינו שמכניס את המחט עם החוט ותוקעו לתוך בד, מוציאו, וחוזר ומכניסו]. והוא שקשר את ראשי החוט מכאן ומכאן כדי שתתקיים התפירה ולא תישמט. [ואף שקשר בקשר שאינו של קיימא חייב משום תופר, דסוף סוף התפירה מתקיימת. ואם קשר בקשר של קיימא חייב גם משום קושר]. ואם תפר שתי תפירות ולא קשר את ראשי החוט, פטור, כיון שאין התפירות מתקיימות. ומכל מקום אסור מדרבנן. אבל אם תפר יותר משתי תפירות אף שלא קשר חייב, שהרי התפירה מתקיימת. [ילקו"י שבת ה עמ' קלז].

ב אסור למתוח חוט של תפר שנתרופף כדי להדק את התפר, ויש אומרים שאסור גם למתוח את החוט המחבר את הכפתור לבגד כשנתרופף. [ילקוט יוסף שבת כרך ה' עמוד קלח].

ג מותר לחבר בשבת במחט בלבד [ללא חוט] שני חלקי בגד, ואין לחוש בזה לאיסור תופר כל שמחברם במחט בלבד בלא חוט. ואפילו בשלש תכיפות או יותר מותר. וכן מותר לחבר חלקי בגד בסיכת בטחון, אפילו בתחיבות רבות. וכן המנהג פשוט. ולכן אם רוצים להחזיק כפתור שנפל על-ידי סיכת בטחון, או לאחות קרע שבבגד על-ידי סיכה, מותר לעשות כן בשבת.

ד שרוך המושחל בקצה כובע של מעיל גשם, מותר למותחו או להרפותו בשבת, אף שבמתיחתו הכובע מתכווץ ומתהדק סביב לראש, ובהרפייתו נפתח הכווץ וההידוק. ואין לחוש בזה לאיסור תפירה בשבת. [ילקוט יוסף שבת כרך ה עמוד קמ].

ה במקום צורך מותר לחבר פרווה של צמר במעיל גשם על-ידי רוכסן הקבוע בצד המעיל, ואין בזה איסור תופר. וכן מותר לחבר את הכובע של המעיל על-ידי רוכסן. וכל שכן שמותר לחבר את הכובע או את הפרווה על ידי כפתורים או תיק-תק. [ילקו"י שבת ה עמוד קמ].

ו אסור לתת נוצות בכרית ובשמיכה בשבת, וכל זה אם הנוצות לא היו באותו הכר והשמיכה, אבל אם שנפלו מהם, מותר להחזירם לאותו כר וכסת, אבל לא יתפור. [ילקוט יוסף שבת ה עמ' קמא].

ז כר של גומי שישנים עליו, מותר לנפחו בשבת. ובמקום צורך יש להקל בזה אף אם מנפח את הכר במשאבה שיוצא ממנה רוח. ומכל מקום לכתחלה יש לנפח הכר מערב שבת. [ילקוט יוסף שבת כרך ה עמוד קמא. הליכות עולם חלק ד' עמוד קפ].

ח המדבק ניירות בקולן של סופרים הרי זה תולדת תופר וחייב, וכן המפרק ניירות הדבוקים זה בזה, או עורות דבוקים, הרי זה תולדת קורע וחייב. [ילקוט יוסף שבת כרך ה' עמ' קמג, ושצג].

סימן שמ - דין קורע ותולש בשבת

א הקורע בגד בשבת מפני שצריך לתקנו, חייב מן התורה משום קורע. וכן המפריד ניירות דבוקים בשבת, ולא נתכוין לקלקל בלבד, חייב משום קורע. וכל זה כשהניירות נדבקו לקיום, אבל אם נעשה כן דרך עראי, מותר. [ילקוט יוסף שבת כרך ה עמוד קמב].

ב מותר להשתמש בשבת בחיתולים חד פעמיים [טיטולים], וכן מותר להסירם כדי להחליפם בחיתולים נקיים, ואין איסור לא בהדבקתם ולא בהפרדתם, מפני שאינם עשויים לקיום. ומכל מקום יש להזהר שבעת שמפריד את האיספלנית מהדבקתה, [כשמסיר את הטיטול מהתינוק], יסירנה ויפרידנה לאט לאט, ולא בחפזון ובבת אחת, כדי שלא יקרע מהבגד בעת הפרדתה, ואז גם אם במקרה נקרע הבגד, הרי זה בכלל דבר שאינו מתכוין ומותר. ומותר לפתוח ולהפריד את המדבקות הסגורות משעת הייצור, הואיל והגזה הדבוקה על האיספלנית הודבקה על מנת להסירה בשעת השימוש, ובעת הייצור אין הכוונה בהדבקתן לקיום עולמית. ומ"מ מהיות טוב נכון לפתוח את המדבקות מערב שבת. וחיתולים שאחר פירוק האיספלנית והדבקתה אי אפשר בשום אופן להפרידה מהבגד מבלי לקרוע, והדבקתה היא לקיום, יש להחמיר מלהשתמש בהם בשבת. וכן יש להזהר שלא להדביק את המדבקות של הטיטול קודם זריקתו לאשפה, כיון שאז נשארת ההדבקה עולמית. [ילקוט יוסף שבת כרך ה עמוד קמג, ועמוד שצג].

ג במקום צורך מותר לקנח בנחת תינוק שעשה צרכיו בממחטה לחה העשויה מסיבי נייר, אולם בממחטה לחה העשויה מבד, קשה להקל, אחר שנוח לו בסחיטת המים שבממחטה. [ילקו"י שבת כרך ה' עמוד קמה].

ד נייר [עם חותמת של ישראל] הדבוק על המנעול שעל פי התנור של גוי, שמטמינים בו חמין של ישראל, יש אומרים שהקורעו בשבת חייב משום קורע, ולכן אסור אפילו על-ידי גוי. ויש מתירים. וכן עיקר. ואם אפשר יעשה כן על-ידי אמירה לגוי. [ילקוט יוסף שבת כרך ה' עמוד קמה].

ה מעיקר הדין מותר לפתוח איגרת דבוקה או חתומה בטיט, שהובאה על-ידי גוי בשבת או ביום טוב, ומכל מקום אם אפשר נכון להחמיר לפותחה על-ידי גוי. [ילקוט יוסף שבת ה' עמו' קמו].

ו לכתחלה יש להכין מערב שבת נייר טואלט חתוך, ומכל מקום בשעת הדחק כשאין נייר טואלט חתוך, מותר לחתוך בשבת נייר טואלט כדי לקנח בו, אך יעשה כן בשינוי, וכגון במרפק, או ברגלו. ומעיקר הדין יש להקל בזה גם בלא שינוי, כשאין לו נייר אחר חתוך, ובלבד שלא יקפיד לחתוך במקום הנקבים. אולם אם נקרע במקום הנקבים בלי שהתכוין לכך, אין בכך כלום. והמחמיר בזה לקנח עצמו במים בלבד, תבא עליו ברכה. [ילקו"י שבת ה' עמ' קמו, ושפח].

ז אם יש צורך בשבת להשתמש בצמר גפן, יש להכין מערב שבת צמר גפן תלוש במדה מספקת. ואף על פי שיש פנים להקל בתלישת צמר גפן בשבת לצורך בדיקת טהרה, מכל מקום נכון לחוש לדברי המחמירים בדבר, ותבדוק בכתונת נקיה שבדוקה יפה, אם אין לה צמר גפן מוכן מערב שבת. [ילקוט יוסף שבת כרך ה עמוד קמז].

ח מי שבגדו נתפס בשבת במסמר שבכותל, או מי שבגדיו נתפשו בקוצים, ואם ימשיך בדרכו יקרע את הבגד, מותר לו להוציא את הקוצים מהבגד בנחת, אף על פי שהקוצים ייתלשו בכך. וימשוך אותם לאט לאט כדי שלא יקרע בידים. ואם נזדמן לו בכל זאת שנקרעו, לית לן בה, שהרי אינו מתכוין לזה, וגם לא הוי פסיק רישיה, מאחר שמנתקם בנחת. [ילקו"י שבת ה עמוד קמז].

ט שקיות חלב, וכן חבילות מזון סגורות ועטופות בנייר, מותר לקרוע את השקית או הנייר בשבת כדי ליקח משם את המזון, ובפרט אם עושה כן דרך השחתה וקלקול. וכן מותר לקרוע את הנייר העוטף את המצות, כדי ליקח משם מצה, או את הנייר העוטף את הוופל, או את הגלידה, או שקית משקה [טרופית], וכיו"ב. ובפרט אם קורע דרך השחתה וקלקול.

סימן שמא - היתר נדרים בשבת

א מתירים נדרים בשבת אם הם לצורך השבת, כגון שנדר שלא לאכול או שלא לשתות, אף על פי שהיה לו פנאי להתירם קודם השבת. ואם הוא לצורך השבת אין צריך להחמיר ולהמנע מהתרת הנדר בשבת. [ילקוט יוסף שבת כרך ה עמוד קמט].

ב אם נדר שלא לאכול בשר, או מתבשיל מבושם שיש באכילתו עונג שבת, אף שיכול לאכול דברים אחרים, אפילו הכי מתירין את הנדר בשבת. [ילקוט יוסף שבת כרך ה עמוד קנא].

ג נדרים שאינם מצורך השבת, וכגון אם נדר שלא ילך מחר למקום פלוני, אין להתירם בשבת, וכל כיוצא בזה. ומכל מקום אם עברו והתירו נדרים אלו בשבת, בדיעבד הנדר הותר, ואין צריך לחזור ולעשות התרת נדרים אחר השבת. [ילקוט יוסף שבת כרך ה עמוד קנא].

ד הבעל יכול להפר את נדרי אשתו בשבת אפילו אם אינם לצורך השבת, מפני שאם לא יפר לה היום לא יוכל עוד להפירם. [ילקוט יוסף שבת כרך ה עמוד קנא].

ה בעל שקיבל שבת מבעוד יום, ושמע שאשתו נדרה, מותר לו להפר את הנדר למרות שכבר קיבל עליו את השבת, דסוף סוף חשיב "ביום שומעו". וכל שכן אם התפלל ערבית ביום חול מבעוד יום, ואחר התפלה שמע שאשתו נדרה, חשיב שפיר "יום שומעו", שהרי לא עבר היום במציאות. [ילקוט יוסף שבת כרך ה עמוד קנא].

ו הנשבע לפרוע לחבירו ביום פלוני, ואירע אותו יום בשבת, חייב לפורעו קודם אותו יום, ואם לא פרעו יש אומרים שמותר ללוה לפרוע את חובו בשבת, כדי שלא יעבור על איסור שבועה. אך אסור למלוה ליטול את פרעון החוב, דבשבילו לא שייך להתיר איסור מקח וממכר. ולדינא צריך ליתן באותו יום משכון וישמור אותו ויתננו לו בתורת פרעון.

ז הנשבע לעשות מלאכה עד יום פלוני, וחל אותו יום בשבת, ומלאכה זו אסור לעשותה בשבת, אף אם אסור לעשותה מדרבנן, מותר להישאל על נדרו בשבת, ולהתיר את הנדר כפי הדין. ומכל מקום לכתחלה אם נזכר מהנדר בער"ש, יתירנו בער"ש. [ילקוט יוסף שבת ה עמו' קנב].

סימן שמב - דין בין השמשות

א כל הדברים האסורים משום שבות לא גזרו עליהם בבין השמשות, והוא שיהיה שם דבר מצוה, או שום דוחק, או אם היה טרוד ונחפז לדבר שהוא משום שבות. [ילקו"י שם עמוד קנג].

ב מה שאמרו שלא גזרו על השבות בבין השמשות, אינו דוקא בבין השמשות של ערב שבת, אלא גם בבין השמשות של מוצאי שבת. [ילקוט יוסף שבת כרך ה עמוד קנג].

ג יש אומרים שאף על פי שלא גזרו על השבות בבין השמשות, מכל מקום במלאכה שאינה צריכה לגופה אין להקל בבין השמשות. ויש חולקים וסוברים שאף מלאכה שאינה צריכה לגופה חשיבא כשבות להקל בה בבין השמשות. וטוב להחמיר בזה, זולת במקום מצוה או צורך גדול שיש להקל. [ילקוט יוסף שבת כרך ה עמוד קנד].

ד אם שכחו להדליק נרות של שבת, מותר לומר לגוי בבין השמשות להדליק לו נר לכבוד שבת [כמובן בלי ברכה]. אך אם יש אור בבית או חשמל דלוק, אין להקל.

ה מי שקיבל עליו שבת ביחידות, יכול להקל בבין השמשות כמבואר בסעיף א'. אבל אם קיבל עליו שבת עם הצבור, יש להחמיר באיסורי שבות בבין השמשות ודינו כשבת לכל דבר.

ו אשה שהדליקה נרות וקיבלה עליה שבת [ולדעת מרן השלחן ערוך צריך לומר שקיבלה עליה את השבת בפירוש, שהרי לדעתו אין קבלת שבת תלויה בהדלקת הנרות], ושוב נזכרה ששכחה להפריש חלה, או לעשר פירות וירקות, ולהתפלל מנחה של ערב שבת, רשאית להפריש חלה ולעשר פירות וירקות, ולהתפלל מנחה של ערב שבת, אפילו אם היא רגילה לקבל עליה שבת בהדלקה. ואיש שהדליק נרות שבת, הדבר פשוט שאין מנהג האנשים לקבל עליהם שבת בהדלקת הנרות, ומותר לו להתפלל מנחה של ערב שבת, או להפריש תרומות ומעשרות וכיוצא בזה אחר הדלקת הנרות. [ילקוט יוסף שבת כרך ה עמוד קנה].

סימן שמג - דין קטן בשבת

א קטן אוכל נבלות וטריפות אין בית דין מצווין להפרישו, אבל אביו מצווה לגעור בו להפרישו. ולהאכילו בידים אסור, אפילו דברים האסורים מדברי סופרים. [מלבד מוקצה שמותר להאכיל מוקצה בשבת לקטן, כגון פירות בשבת מהדקל], וכן אסור להרגילו בחילול שבת ומועד, ואפילו בדברים שהם משום שבות, וכגון, שאומר לו הבא לי מפתח דרך כרמלית, אסור. ואסור ליתן לקטן בידים אפילו איסור דרבנן באופן אקראי, ואף בתינוק שלא הגיע לחינוך אין להקל. [ילקוט יוסף שבת כרך ה עמוד קנו].

ב יש אומרים שכל החיוב להפריש את הקטן מלעבור על איסורים מוטל על האב, אבל אין האם חייבת להפריש את בנה העובר על איסורים, אלא אם כן האב נפטר. [ילקוט יוסף שם עמו' קנז].

ג הנוהגים להקל במקום שאינו רשות הרבים גמורה, להוציא לבית הכנסת על ידי קטן, סידור וחומש וטלית, אין למחות בידם כשעושים כן באקראי, כגון שנפסק העירוב וכיו"ב, ובלבד שיהיה הדבר במקום שאין גוי מצוי, ולצורך מצוה בלבד. ולכתחלה יש להניח הכל בבית הכנסת מערב שבת, באופן שלא יצטרך לטלטל בשבת על ידי קטן. וכל זה כשאין עירוב, אבל אם יש עירוב כדת, רק שהחרדים לדבר ה' מחמירים על עצמם ואינם מוציאים דבר בשבת כלל, אף על פי כן רשאים הם לתת לילדיהם הקטנים סידור וחומש וטלית להביאם לבית הכנסת. [ילקוט יוסף שבת ה עמוד קנח, ושצה. ובהליכות עולם חלק ד' עמוד רצז].

ד קטן שאינו יכול עדיין לאכול ככל האנשים, דינו כחולה שאין בו סכנה, ומותר לומר לגוי לעשות לו מלאכה הנחוצה בשבילו.

סימן שמד - דין ההולך במדבר בשבת

א ההולך במדבר ואינו יודע מתי שבת, מונה שבעה ימים מיום שנתן אל לבו שכחתו, ומקדש השביעי בקידוש והבדלה. ויש אומרים שמתפלל תפלת חול גם באותו יום, ויש חולקים. והעיקר לדינא שמתפלל ג' תפלות של שבת, אבל תפלת מוסף אינו מתפלל. ולענין הנחת תפילין, יניחן באותו יום, ויאמר, שאם היום הוא שבת, הרי הוא מכוין לרצועות בעלמא, ולא לשם מצוה, ואם אין היום שבת, הרי הוא מכוין לשם מצוה. ובאותו יום שעושה אותו שבת לא יעשה כל מלאכה, כל שיש לו ממה להתפרנס, עד שיכלה מה שיש לו, ואז יעשה המלאכה בכל יום אפילו ביום שמקדש בו כדי פרנסתו מצומצמת, ומותר לילך בו בכל יום אפילו ביום שמקדש בו. [ילקוט יוסף שבת כרך ה עמוד קנט, ועמוד שצז. ילקוט יוסף הלכות תפילין סימן לא הערה ח'. במהדורת תשס"ד עמו' רנו].

סימן שמה - דין ארבע רשויות בשבת

א ארבע רשויות לשבת, רשות היחיד, רשות הרבים, כרמלית, ומקום פטור. איזהו רשות היחיד, מקום המוקף מחיצות גבוהות עשרה טפחים,

ויש בו ארבעה טפחים על ארבעה טפחים, או יותר, וכן חריץ עמוק עשרה ורחב ד׳ על ד׳, וכן תל גבוה עשרה ורחב ד׳ על ד׳.

ב איזהו רשות הרבים, רחובות ושווקים הרחבים ט״ז אמה ואינם מקורים, ואין להם חומה, ואפילו יש להם חומה, אם הם מפולשים משער לשער, הוי רשות הרבים. אפילו אין ששים ריבוא עוברים בו בכל יום. ויש אומרים שאם אין ששים ריבוא עוברים ברחוב זה בכל יום, אינו רשות הרבים דאורייתא, ויש שכתבו שגם מרן השלחן ערוך דעתו כן. ויש שהוסיפו שהנוסעים ברכב אינם נחשבים בכלל רבים בוקעים בו. [ילקו״י שבת ה עמוד קסא. יבי״א ח״ט סי׳ לג].

ג אסור מן התורה להוציא איזה דבר מרשות היחיד לרשות הרבים, או להכניס דבר מרשות הרבים לרשות היחיד, כל שעוקר מרשות אחת ומניח ברשות השניה. וכן אם עוקר חפץ ברשות הרבים, ואחר שהעבירו ד׳ אמות ברשות הרבים הניחו, חייב משום מוציא. ומדברי סופרים אסור אף אם עקר ולא הניח, או הניח ולא עקר. [ילקוט יוסף שבת כרך ה עמוד קסא].

ד בזמנינו התקינו עירוב ברוב המקומות בארץ ישראל, והנוהגים לסמוך על עירוב זה הנעשה בצורת הפתח, יש להם על מה שיסמוכו, ולדעת הרבה אחרונים אף לפי דעת מרן השלחן ערוך אפשר להקל בזה. וכן כתבו גאוני ירושלים, שאין לנו רשות הרבים דאורייתא, שיש אומרים שאין רשות הרבים אלא כשהולכים באותו רחוב בכל יום שש מאות אלף איש, ויש אומרים שכן הוא דעת מרן השלחן ערוך (סימן שג). ויש אומרים שאין רשות הרבים אלא במפולש מעבר לעבר, כמו דגלי מדבר. ויש אומרים שהנסיעה ברכב אינה בכלל רבים בוקעים בו. וחזי לצרף כל הסברות הנז׳ לספק ספיקא להקל לסמוך על העירוב. ומכל מקום ראוי ונכון לדידן לחוש לכתחלה לסברת האומרים שיש לנו רשות הרבים בזמן הזה מדאורייתא, ולזה לא יועיל העירוב. אבל מעיקר הדין במקום צורך כל שהוא אפשר לסמוך על העירוב הנעשה כאן בארץ ישראל, וכשאין צורך הכרחי לטלטל ראוי להחמיר שלא לטלטל כלל. [הנה בילקוט יוסף שבת כרך ב׳ ריש סימן שא, כתבנו בהערה לצדד להקל לסמוך על העירוב גם לדידן, אלא שדעת מרן אאמו״ר היתה בזמנו שלא לסמוך על העירוב, ולא להסתמך על הספיקות בזה, במה שנראה נגד דעת מרן הש״ע. ובפרט שהמרחק בין העמודים שעליהם מונח החוט העירוב הוא יותר מעשר אמות בין עמוד לעמוד. אולם אחר שנים יצא לאור שו״ת יביע אומר חלק ט׳, ושם בחלק אורח חיים סימן לג, וסימן לה, הראה פנים למקילין בזה גם לדידן, מכח צירוף כמה ספיקות [שחלקן הובאו כבר בילקוט יוסף הנז׳]. ומכל מקום גם כיום הוא עצמו מחמיר שלא לטלטל כלל בשבת, וכן מורה לכתחלה שטוב להחמיר שלא להסתמך על העירוב. והוא בגדר חומרא. וראה עוד בשבת ה׳ מהדורת תשס״ד עמוד שצט, ובירחון קול תורה אב תשס״ג עמ׳ נג].

ה במקומותינו שיש עירוב ברוב המקומות בארץ, אפשר להקל יותר להוציא המטפחת בשבת בשינוי, וכגון שנותנים את המטפחת בחגורה, וכדומה. ויש שנוהגים להחמיר גם בהוצאה שלא כדרכו, ואינם מסתמכים כלל על העירוב גם לענין הוצאה בשינוי, ואף שהמקילים בזה במקום צורך יש להם על מה שיסמוכו, מכל מקום לכתחלה נכון יותר

להחמיר לגמרי שלא לסמוך כלל על העירוב. ולכן היכא דאפשר יניחו מערב שבת את המטפחת והחומש בבית הכנסת, שלא יצטרכו לטלטל אפילו בשינוי בשבת. [ילקוט יוסף שבת כרך ה עמוד קעב, ועמוד שצט].

ו הנוהגים שלא לסמוך על העירוב, ואינם מטלטלים בשבת, אם אירע להם איזה מקרה שהוכרחו לטלטל בשבת, אינם צריכים לעשות התרה על מנהגם, שמאחר ואין בדעתם להפסיק ממנהגם זה לגמרי, אלא באופן חד-פעמי, אינם צריכים התרה. [ילקו"י שבת ה עמ' קעב].

ז הסומכים על העירוב יכולים לסמוך עליו גם באופן שאין חוט העירוב מתוח ככל הצורך, אלא יורד מעט למטה, ואינו בקו ישר, שכבר פשט המנהג שלא לחוש למחמירים בזה.

ח במקום שנודע שהעירוב נקרע, אין לומר לקטן להביא את המפתח של בית הכנסת דרך רשות הרבים, דאסור למיספי ליה בידים איסור. ואפילו אם הקטן לוקח מעצמו סידור או חומש לצורך עצמו, אין לומר לו לקחת גם סידור בשבילו, שהרי אסור להרבות בשיעורין. וכיום נוהגים להקל במקום שאינו רשות הרבים גמורה, ואין למחות בידם כשעושים כן באקראי, כגון שנפסק העירוב כנז', ובלבד שיהיה הדבר במקום שאין גוי מצוי, ולצורך מצוה בלבד. [ילקו"י שבת ה עמ' קעג].

ט ואמנם במקומותינו שיש עירוב, אף שאנחנו מחמירים שלא לסמוך עליו, מכל מקום נוהגים להקל לטלטל על ידי קטן. [ילקוט יוסף שבת כרך ה' עמוד קעד].

י יש אומרים שמותר ליתן לקטן לטלטל גם במקומות שאין בהם עירוב, שמאחר וקטן אין לו מחשבה, נחשב כעוקר חפצים ממקום למקום ונמלך להוציאן. ויש חולקים. וכן עיקר לדינא.

יא יש אומרים שמותר ליתן לקטן להוציא מרשות היחיד לרשות היחיד דרך רשות הרבים, כשאינו עושה הנחה ברשות הרבים, אף במקומות שאין בהם עירוב. ויש חולקים. והנוהגים להקל בזה אין למחות בידיהם, ובלבד שהדבר יהיה במקום שאין גוי מצוי, ובאקראי, ולצורך מצוה בלבד.

יב חצר שיש בו ב' בתים, באחד דר ישראל, ובשני דר ישראל מומר לחלל שבת בפרהסיא, אסור לטלטל בחצר זו בשבת, עד שהמומר יבטל את רשותו. ומכל מקום בשעת הדחק יש להקל גם בלי ביטול רשות. ובלבד שיהיה דינו כמומר גמור שדינו כגוי, אבל אם אפשר להחשיבו כתינוק שנשבה לבין הגויים, אסור לטלטל בחצר עד שיבטל את רשותו. [ילקוט יוסף שבת כרך ה עמוד קעו, וביתר דיוק במהדורת תשס"ד עמוד תרכ].

יג בזמן הזה שרבים גרים בשכנות עם מחללי שבתות בפרהסיא, ובכמה ערים יש שכנים קראים, או גויים, סומכים על כך שראשי השלטון יש בכוחם להפקיע מקום הדיור, ויכולים להושיב בשעת מלחמה באותם בתים אנשי המלחמה שלא מדעת הבעלים, בחדריהם ובטירותם, לכן יש להסתפק בכך ששוכרים משר העיר ומפקידיו. [על פי המבואר בארץ חיים סתהון סימן שפז, ובנהר מצרים].

יד הדבר ברור שאין לטלטל בשבת מהבית לבית הכנסת על סמך העירובי חצרות שעושים בבית הכנסת, שאין עירוב זה מועיל כלום לגבי הדרים בבתים וחצרות שמחוץ לבית הכנסת. [ילקוט יוסף שבת כרך ה' מהדורת תשס"ד עמוד ת', על פי המבואר בשו"ת יביע אומר חלק ט' סימן פט].

טו מושב שאין בו מנין מתפללים, וביישוב הסמוך מתגורר ישראל המוכן לילך אליהם בשבת כדי להשלים להם מנין, וצריך לעשות עירובי תחומין במיוחד עבור כך, שיכול ללכת שיעור מהלך אלפיים אמה, יש אומרים דחשיב שפיר כצורך מצוה שמותר לעשות לצורך זה את העירוב תחומין. ויש חולקים וסוברים שאף אם יתבטלו מקריאת התורה ומתפלה בצבור, אין לעשות עירובי תחומין לצורך זה. וכן מושב שיש בו מנין והישראל שביישוב הסמוך רוצה לעשות עירובי תחומין כדי שהוא יוכל לזכות להתפלל בצבור, יש אומרים שמותר לו לעשות עירובי תחומין לצורך זה, ויש חולקים. ועל כל פנים בלא עירוב בודאי שאין להקל בזה אף לצורך תפלה בצבור, שאין לעבור אפילו על איסור דרבנן קל, כדי לקיים מצות תפלה בצבור.

טז יש אומרים שהמוציא מרשות היחיד לרשות היחיד דרך רשות הרבים, אף שלא עשה הנחה ברשות הרבים חייב מן התורה משום מוציא. ויש אומרים דאינו אסור אלא מדרבנן. ולדבריהם יש להקל להעביר חפצים בשבת על ידי גוי מרשות היחיד לרשות היחיד דרך רשות הרבים, כשאין הגוי עושה הנחה בדרך, ובלבד שיהיה במקום מצוה. וכן עיקר לדינא.

מלאכת מבעיר

א המבעיר כל שהוא בשבת, חייב משום מבעיר. ואפילו אם אינו משתמש באש שהבעיר עתה, אלא צריך הוא לאפר, הרי זה מתקן בהבערתו, וחייב. [ילקוט יוסף שבת כרך ה' עמוד קפ].

ב אף המחתה את הגחלים בשבת חייב משום מבעיר. ואסור לפתוח דלת או חלון כנגד המדורה, מפני שהרוח מלבה את האש. [ילקוט יוסף שבת כרך ה' עמוד קפ].

ג המוסיף שמן לנר בשבת, חייב משום מבעיר. [ומטעם זה גזרו חכמים שלא לקרוא יחידי לאור הנר, מחשש שמא יטה את הנר ויבוא לידי הבערה בשבת]. [ילקוט יוסף שבת ה' עמוד קפא].

ד כיריים של גז הדולקות מבעוד יום, אסור להגביהן בשבת, וכן אין להגביה את דרגת החום שבתנור או פלאטה חשמלית. [ילקוט יוסף שבת כרך ה' עמוד קפב].

ה המתיך מיני מתכות בשבת כדי לצרפן במים, חייב משום מבעיר. [ילקוט יוסף שבת ה עמוד קפב].

ו בגד סינטטי שעל ידי שפשוף קל בעת לבישתו יוצאים ממנו כעין ניצוצות אש, ונראים במקום אפל, מותר ללובשו או להסירו מעליו בשבת, שהואיל והפושט או לובש בגד זה אין לו כל כוונה להוצאת ניצוצות, אין לחוש בו משום איסור הבערה, שניצוצות כאלה אין בהם ממש. [ילקוט יוסף שבת כרך ה' עמוד קפג].

ז הנועל מנעלים מסומרות, ודורך בשבת על סלעים ואבנים קשים, אף שמוציא ניצוצות של אש בכל פסיעה, אין בזה חשש משום מבעיר אש בשבת. וכן מותר לשבור חתיכות סוכר בשבת, אף שנראין באפילה כמין ניצוצות. [ילקוט יוסף שבת כרך ה' עמוד קפג].

מלאכת מכבה

א המכבה את האש בשבת חייב משום מכבה. ואין חיוב מן התורה אלא במכבה ורוצה להשתמש בפחמים, אבל אם כוונתו לסלק את האש בלבד, ואינו צריך לעשיית פחמים, אין בזה חיוב מן התורה, אלא מדרבנן. [ילקוט יוסף שבת כרך ה עמוד קפד].

ב גם גחלת של מתכת אסור לכבותה בשבת [מדרבנן], ולכן אסור לכבות חשמל בשבת.

ג כיריים של גז דולקות, אסור להנמיך את הגז בשבת, דחשיב ככיבוי גמור. וכן אסור לתת על הגז מים חמים [אף באופן שאין איסור בישול], כדי

שהמים יגלשו ויכבו את הגז בשבת.

ענייני חשמל בשבת בקצרה

א דעת רוב האחרונים שיש בהדלקת החשמל בשבת חיוב מן התורה משום מבעיר, ואף שיש מי שרצה לומר שאין בזה איסור אלא מדרבנן, אין זה נכון לדינא, ואין לצרף דעה זו אפילו לסניף, כי כבר עלתה הסכמת כל אחרוני דורינו שהדלקת חשמל בשבת, היא איסור מן התורה. ואין חילוק בזה בין מנורת חשמל, לפלורוסנט או פנס הפועל באמצעות בטרייה. [ילקוט יוסף שבת כרך ה עמוד קפו].

ב גם הפעלת טרנזיסטור אסורה בשבת, אף אם אין בה מנורה, שכמה גופי עבירה קשורים בזה. [ילקוט יוסף שבת כרך ה עמוד קצ בהערה].

ג דעת הגאון החזון איש שבהדלקת חשמל בשבת יש ג' איסורים, מבעיר, מבשל [את חוט הלהב שבמנורה], ובונה. ובכיבוי חשמל בשבת יש חיוב דאורייתא של סותר. אך דעת כמה מגדולי אחרוני דורינו שאין בזה איסור בונה וסותר. [הגרצ"פ פראנק, הגרש"ז אויערבאך, הגר"ע עטייה, ועוד]. ונפקא מינה להדלקת מאורר שאין בו מנורה בשבת, ויוצאים ממנו רק ניצוצות קטנות, שלדעת החזון איש יש בדבר איסור תורה משם בונה, שיוצר מעגל חשמלי בהדלקת המאוורר, ולדעת החולקים אין בזה איסור בונה מן התורה, והאיסור הוא מדברי סופרים משום הדלקת הניצוץ הפורח באויר. [ילקו"י שבת ה' עמוד קפו, ועמוד ת' וראה בשו"ת יביע אומר ח"א תאו"ח סי' יא אות יא, וח"ג סי' ל' אות ד', וח"ט או"ח סי' קח אות קפה. ומה שכתבנו גבי הדלקת ניצוץ, ראה בשו"ת בשמים ראש סי' קצד, ובאנציקלופדיה תלמודית חלק יח עמוד תרנ].

ד כשיש חולה שיש בו סכנה והוצרכו להדלקת אור בשבת, יש אומרים שיש להעדיף באופן כזה להדליק מנורה פלורוסנטית, מאשר מנורה רגילה. מאחר שבמנורה רגילה יש חוט להב המתחמם על ידי הזרם, ויש בזה איסור מבעיר, מבשל, ולהחזון איש גם בונה. אולם למעשה הדלקת מנורה פלורוסנטית חמורה יותר, שיש בה ג' הבערות, ולדידן שאין אנו חוששין לסברת החזון איש, בהדלקת מנורה יש פחות איסורים מאשר הדלקת פלורוסנט. [ילקוט יוסף שבת ה' עמוד קצ. אנציקלופדיה תלמודות חלק יח ערך חשמל, עמ' תשכג].

ה אסור לבשל בשבת גם במיקרו גל, אף אם ניתקו ממנו את המנורה, או שפועל על ידי שעון שבת. ויש אומרים שעצם הבישול במיקרו גל אין בו איסור מבשל מן התורה, ויש חולקים ואומרים שכל דבר שטמון בו כח

לבשל, והוא דרך בישול, אסור מן התורה. ועל כל פנים מדרבנן מיהא אסור לבשל בשבת גם במיקרו גל שאין בו מנורה. [ילקוט יוסף שבת ג' עמוד קנ].

ו כיבוי החשמל בשבת אסור מדברי סופרים. ואף מאוורר חשמלי או מזגן שאין בו מנורה חשמלית, וכן טרנזיסטור, אסור לכבותם בשבת, שכל הפעלת כח חשמלי, הפעלתו או כיבויו, גורם להוצאת ניצוץ הפורח באויר, שאסור על כל פנים מדרבנן, אף שלא גרם לשלהבת או גחלת. והדלקת מזגן בשבת כשאין בה מנורת בקרה, אסורה מדרבנן. [ילקוט יוסף שבת כרך ה' עמוד קצא, ובמהדורת תשס"ד עמוד תו].

ז מה שהציבו מצלמות בעיר העתיקה בירושלים, ברחובות המוליכים אל הכותל המערבי, שמצויים שם גויים רבים, בכדי שיוכלו לזהות את העוברים ושבים, על מנת לאבטח את הבאים להתפלל בכותל המערבי, והמצלמה פועלת באופן אוטומטי במשך כל שעות היום, לצלם את מה שנראה ברחוב, מותר ללכת בשבת ברחובות אלה, אחר שההולך שם אינו מתכוין להצטלם כלל. [ילקוט יוסף שבת ה' עמוד תא. על פי המבואר בשו"ת יביע אומר חלק ט' סימן לה].

מעלית בשבת

ח מעלית אוטומטית, שעולה ויורדת ללא מגע יד, ונפתחת וננעלת ליד כל קומה, מעיקר הדין מותר להשתמש בה בשבת, בין לעלות בה ובין לרדת. ובפרט במקום צורך, כגון זקן או חולה, או יולדת או אשה עם עגלת תאומים וכדומה, אך יזהרו שלא יכנסו למעלית בעת שהדלת נסגרת, שאז מפעילים מעגל חשמלי הגורם שוב לפתיחת המעלית. ומכל מקום במקום שאפשר נכון להחמיר לגבי ירידה, שלא לרדת במעלית אוטומטית. [ילקוט יוסף שבת ה' עמוד קצב].

ט הנתקע במעלית סמוך לכניסת השבת, ונכנסה השבת, אם יש חשש סכנה מותר לחלל שבת, ואם אין חשש סכנה יקרא לגוי שיחלצהו באופן שיעשה מלאכות דרבנן, או דרך קלקול.

י מדרגות נעות הפועלות באופן אוטומטי דינם כדין מעלית אוטומטית, ומעיקר הדין מותר לעלות ולרדת בהם בשבת, אך היכא דאפשר נכון להחמיר שלא השתמש בהם. ומדרגות נעות הפועלות מיד עם התקרב האדם אל המשטח שלידם, אסור לעלות בהם בשבת, שהרי מפעיל את החשמל עם התקרבותו למשטח.

טלפון בשבת

יא אסור להשתמש בטלפון בשבת וביום טוב. ולצורך חולה שאין בו סכנה יש להקל באופן שהגבהת השפופרת והחזרתה תיעשנה על ידי גוי. ואם הדבר ברור שלא נדלקת נורה במרכזיה בעת הרמת השפופרת, יש להקל לצורך חולה שאין בו סכנה. [ילקוט יוסף שבת ה' עמוד קצה, ותב].

יב טוב לנתק את הטלפון קודם כניסת השבת. אך אין זה מעיקר הדין. [ילקו"י שבת ה' עמוד קצו].

יג מותר להשתמש בשבת במכשיר הטלפון המיוחד שפותח על ידי מכון צומת, הפועל בדרך גרמא, ובלבד שיהיה לצורך רפואה ובטחון. [ילקוט יוסף שבת כרך ה' עמוד קצז, ועמוד תג].

יד טלפון המחובר לו מכשיר הקלטה, היאך ינהג בשבת, ראה לעיל סימן רנב סעיף ז'.

רם-קול ורדיו בשבת

טו אסור להדליק מערב שבת רמקול, כדי לדבר בו בשבת. וראה לעיל סימן רנב סעיף יא.

טז וכן אסור לכוין טייפ ע"י שעון שבת, בכדי להקליט בשבת. וראה לעיל סימן רנב סעיף ט.

יז אסור לשמוע רדיו בשבת, אף אם הוכן מערב שבת ע"י שעון. וראה לעיל סימן רנב סע' ט'.

יח מי שיש לו שכן המדליק רדיו בשבת, אין לו להטות אוזן לשמוע חדשות מהרדיו. אבל אינו חייב לצאת מהחדר. וראה לעיל סימן רנב סעיף ט'.

יט אין ליתן סרט למכשיר הסרטה מערב שבת, ולהפעילו בשבת באמצעות שעון. וראה בסימן רנב סעיף ט'.

מקרר בשבת

כ מעיקר הדין מותר לפתוח את דלת המקרר החשמלי [פריז'ידר] בשבת, בין כשהמנוע פועל בין כשהפסיק את פעולתו. והמחמיר שלא לפתוח את דלת הפריז'ידר בשבת אלא בשעה שהמנוע פועל, תבא עליו ברכה. ובייחוד כשעבר זמן רב, כרבע שעה מזמן שהפסיק את פעולתו, [שאז קרוב לודאי שיפעל מיד עם פתיחתו, והוא פסיק רישיה בלי גרמא]. וברור שצריכים להוציא מערב שבת את המנורה הנדלקת עם פתיחת המקרר. [ילקוט יוסף שבת כרך ה' עמוד רא. שו"ת יביע אומר חלק א סימן כא].

כא מותר להשתמש בשבת במיתקן חשמלי למים קרים, אף בשעה שהמנוע פסק, והמחמיר להשתמש בו רק בשעה שהמנוע פועל תבא עליו ברכה. [ילקוט יוסף שבת כרך ה' עמוד רג].

כב אם פתחו את דלת המקרר בשבת, והמנורה נדלקה, כיצד ינהג, ראה בסימן שז סעיף כט.

כג מקרר-חשמלי [סגור] ששכחו להסיר ממנו את המנורה, ואי אפשר ליקח משם את המאכלים, כיצד ינהג, ראה לעיל סימן שז סעיף מט.

כד ישראל מחלל שבת שעבר ופתח את המקרר בשבת לצורך עצמו, מותר לישראל אחר להוציא משם מאכלים, וראה לעיל סימן שז סעיף נ'.

תנור אפייה ותנור חימום בשבת

כה תנור חשמלי המופעל מערב שבת, ויש בתוכו גוף חימום הפועל בדרגת חום קבועה, מה דינו לענין שהייה וחזרה, ראה לעיל סימן רנג סעיף ה'.

כו אמירה לגוי להדליק תנור חימום בשבת ראה לעיל סימן רמד-שז, סעיף פב, צד.

כז שימוש בשבת בסדין חשמלי ראה לעיל סימן שיד.

כח מי ששכח לכבות את הבוילר, כיצד ינהג ראה לעיל סימן רמד, ושז סעיף מה.

כט דלת חשמלית הנפתחת על ידי עין אלקטרונית, יזהר שלא יתקרב לדלת.

ל מי שנקלע למלון שחדריו נפתחים באמצעות עין אלקטרונית, או כרטיס אלקטרוני, ואינו יכול לצאת מהחדר, יקרא לגוי שיוציא הפיוזים, וראה לעיל סימן רעו סעיף ז׳.

לא דלת הנפתחת על ידי לחצן חשמלי המופעל ע״י שומר גוי, ראה לעיל סימן רעו סעיף ח׳.

לב נכרי שהדליק את האור בחדר המדרגות לצורך הישראל, ראה לעיל סימן רעו סעיף יא.

לג המתגורר בבית שיש בו שכנים חילוניים, והדליקו את האור בחדר המדרגות, מותר לעלות במדרגות, אך יעלה לאט. וראה לעיל סימן שיח דין הנאה מחשמל בשבת, סעיף לד.

לד דלת חשמלית הנפתחת על ידי עין אלקטרונית, ונכרי פתח את הדלת עבור ישראל, אם יכול להכנס לבנין דרך צדדית, אפשר להקל לו להכנס לבנין. וראה לעיל סימן רעו.

לה מי שהתקרב בשבת לדלת הנפתחת על ידי עין אלקטרונית, ועשה כן מחוסר ידיעה, בדיעבד יכול להכנס לאותו חדר, שיש אומרים שאין זה אלא כמבריח ארי, או כגרמא, ואף שיש לפקפק בטעם של גרמא, מכל מקום בדיעבד יכול להכנס, וראה לעיל סי׳ שיח סעיף כט.

לו מערכת אזעקה של חנות או של רכב שנתקלקלה והתחילה לפעול בשבת, כיצד לנהוג, ראה לעיל סימן שז סעיף נט.

לימוד לאור החשמל

לז מותר ללמוד בשבת לאור מנורה שאפשר להדליק בה נרות נוספים. [ילקו״י שבת א עמ׳ שיח].

לח מנורת חשמל שאפשר להגביר בה את מדת האור, מותר ללמוד לאורה. [שם].

לט במקום שחולבים באמצעות חשמל, כיצד לנהוג בשבת, ראה לעיל סימן שה סעיף ט׳.

מ מאוורר המחובר לחשמל, מותר להפנותו לצד אחר.

מא אסור לטלטל מנורת חשמל או תנור חימום, כשהם דולקים.

מב מיחם שמשתמשים בו למים חמים, ראוי להחמיר שלא לטלטלו.

מג מנורת חשמל שכבתה על ידי שעון-שבת, מותר להוריד את הכפתור כדי שלא תידלק, ונכון שיעשה תנאי מערב שבת.

מד מותר לשאת בשבת שעון-יד המופעל על ידי מצבר.

מה עברו והדליקו אור בשבת, אין ליהנות מהאור.

מו מנורה הקבועה ברחובות שכאשר האדם מתקרב לידה היא נדלקת מאליה, לכתחלה יש להמתין עד שיעבור שם נכרי, ואז יעבור יחד עמו. ואם הוא בשעת בוקר מוקדמת, ואין לו דרך אחרת, יש שכתבו להקל לעבור משם, אף שעל ידי הליכתו גורם להדלקת המנורה. שהרי אין לו כוונה להדליק את המנורה, והוא פסיק רישיה, ולדעת הרשב״א פסיק רישיה כזה לא אסרה תורה [ראה ילקוט יוסף שבת כרך ה׳ עמוד רל], ויש מוסיפים שהוא גרמא וממילא אין איסורו אלא מדרבנן, והוה ליה פסיק רישיה בדרבנן דלא איכפת ליה. ויש חולקים בזה, שאין זה בכלל גרמא, אחר שדרכו בכך, וגם אין לסמוך על סברת הרשב״א, שרבים מהראשונים חלקו עליו. ולכן צ״ע אם אפשר להקל בספק איסור תורה בהדלקת מנורה בשבת. [ילקוט יוסף שבת ה עמ׳ רטז].

מז אם עברו וכיבו את החשמל שבחדר בשבת, מותר לישן בחדר זה. [ילקוט יוסף שבת ג עמ׳ עג].

מח אסור להיכנס בשבת לחדר שמיד עם כניסת האדם לחדר נדלקת מנורה או המזגן. [ילקוט יוסף שבת כרך ה עמוד ריט].

מט הדבר ברור שאסור ללכת לבית הכנסת בשבת בעגלת נכים המופעלת על ידי בטרייה. [ילקוט יוסף שבת כרך ה עמוד רכ].

נ מי שהוא כבד שמיעה מותר לו להשתמש במכשיר שמיעה בשבת [אף שהוא פועל על ידי בטרייה], ואין בזה לא משום מבעיר ולא משום מכבה, ובלבד שיהיה המכשיר מופעל ומוכן מערב שבת. ומותר אף לחזן ולקורא בתורה

להשמיע קולם בבית הכנסת כשיש אחד מיחידי הקהל שמרכיב לאזניו מכונת שמיעה. [ילקוט יוסף שבת כרך ה עמוד רכ].

נא מותר להניח מכשיר אינטרקום דולק מערב שבת בחדר שהקטן ישן, למען יוכלו ההורים לשמוע את המתרחש אצל הקטן, ואם הוא בוכה יבואו אליו לטפל בו כראוי, ויעניקו לו די מחסורו אשר יחסר לו. ואף על פי שבדיבורו של האב הנכנס לחדר הוא מפעיל את האינטרקום אין בכך כלום. [ילקוט יוסף שבת כרך ה' עמוד תג].

נב אם כיון מערב שבת את השעון שבת לכבות בשעה מסויימת, ונמלך להשאירו דולק עד שעה מאוחרת, כיצד הדין, ראה בילקו"י שבת ג' סימן שיח הערה כה.

נג אין לעמוד על גבי מאזניים כדי לראות את המשקל. וכל שכן שאין להקל בזה במאזנים חשמליים. [ילקוט יוסף שבת כרך ה' עמוד רכא].

כללים בהלכות שבת - מלאכת מחשבת ודין מתעסק

א שביתה בשביעי ממלאכה מצות עשה היא, שנאמר [שמות כג, יב]: וביום השביעי תשבות. וכל העושה בו מלאכה ביטל מצות עשה לשבות ממלאכה ביום השבת. ועבר על לא תעשה שנאמר (שמות כ' י'): לא תעשה כל מלאכה. ומה הוא חייב על עשיית מלאכה, בזמן שבית המקדש קיים אם עשה ברצונו בזדון חייב כרת, ואם היו שם עדים והתראה נסקל. ואם עשה בשוגג חייב קרבן חטאת קבועה. ועל דברים האסורין משום שבות יש מהן שלוקין עליהן מכת מרדות, ויש מהן שאסור לכתחלה בלבד ואין לוקין עליהן כלל. [ילקוט יוסף שבת כרך ה' עמ' רכב].

ב לא אסרה תורה אלא מלאכת מחשבת. לפיכך העושה מלאכה האסורה בשבת שלא כדרך עשייתה בחול, אלא בשינוי וכלאחר יד, אינו חייב מן התורה, אלא מדרבנן. ולכן הכותב כלאחר יד, ברגלו בפיו ובמרפקו, פטור. וכן כל כיוצא בזה במלאכות שבת. [ילקו"י שם עמ' רכב].

ג נתכוין לעשות דבר המותר ועשה דבר אחר [האסור], כגון שנתכוין לחתוך את התלוש וחתך את המחובר, אינו חייב כלום. ויש אומרים דמתעסק בשבת אינו חשיב כלל כמעשה עבירה, ופטור ומותר לגמרי. ויש חולקים וסוברים דעל כל פנים חשיב כמעשה עבירה, רק שפטור מעבירה. ונפקא מינה לענין הנאה ממלאכת מתעסק בשבת. [ילקוט יוסף שבת כרך ה' עמוד רכג].

דבר שאינו מתכוין

ד דברים המותרים לעשותן בשבת, ובשעת עשייתן אפשר שתיעשה בגללן מלאכה, ואפשר שלא תיעשה, אם לא נתכוין לאותה מלאכה, הרי זה מותר. כיצד, גורר אדם מטה וכסא וספסל, וכיוצא בהן, ובלבד שלא יתכוין לעשות חריץ בקרקע בשעת גרירתן. וכן מהלך אדם על גבי עשבים בשבת, ובלבד שלא יתכוין לתולשן. [ילקוט יוסף שבת כרך ה עמוד רכד].

ה מה שאמרו גורר אדם מטה כסא וספסל ובלבד שלא יתכוין לעשות חריץ, הוא הדין במטה כסא וספסל גדולים, ואף על פי שעל פי רוב יעשה חריץ, מכל מקום כל שאין הדבר ודאי שיעשה חריץ, מותר. [ילקוט יוסף שבת כרך ה עמוד רכה].

ו יש אומרים דדבר שאינו מתכוין, ואינו פסיק רישיה, בשאר איסורין אסור. שרק לענין מלאכות שבת דבעינן מלאכת מחשבת פטרו דבר שאינו מתכוין. ויש אומרים דאף בשאר איסורין, כמו איסור לאו דכלאים, או איסור נטילת השער בנזיר, וכדומה, פסקינן הלכה כרבי שמעון דדבר שאינו מתכוין מותר. [ילקוט יוסף שבת כרך ה עמוד רכו].

פסיק רישיה בשבת

ז עשה מעשה ונעשה בגללו מלאכה שבודאי תיעשה בשביל אותו מעשה, אף על פי שלא נתכוין לה חייב. שהדבר ידוע שאי אפשר שלא תיעשה אותה מלאכה. כיצד, הרי שהיה צריך לראש עוף לשחק בו לקטן, וחתך ראשו בשבת, אף על פי שאין סוף מגמתו להריגת העוף בלבד, חייב. שהדבר ידוע שאי אפשר שיחתוך ראש החי ויחיה. אלא המות בא בשבילה. וכן כל כיו"ב. וזהו הנקרא "פסיק רישיה", על שם משל ראש העוף הנז'. והוא איסור גמור מן התורה. [ילקוט יוסף שבת כרך ה עמוד רכז].

ח לפיכך, מקרר חשמלי שיש בו מנורה חשמלית הנדלקת עם פתיחת המקרר, אסור לפותחו בשבת. [ילקוט יוסף שבת כרך ה עמוד רכט].

ט ואמנם אם רק על פי רוב תיעשה המלאכה, אבל אינו בודאי, אין זה בכלל פסיק רישיה. [ילקו"י שבת ה עמו' רכט. שהרי המחלוקת שבין ר' יהודה לר"ש בדבר שאינו מתכוין הוא בדין גרירה, ושם על פי רוב יעשה חריץ, אלמא דלדידן דנקטינן כר"ש אף שקרוב הדבר להיות כעין פסיק רישיה, הוי בגדר דבר שאינו מתכוין].

י דעת הרשב״א דמה שאסרה התורה פסיק רישיה, הוא דוקא כשבאותו מעשה אינו מתכוין ואינו עושה דבר היתר עמו, אבל אם באותו הפסיק רישיה עושה עמו דבר היתר ומתכוין גם לדבר ההיתר, אז אפי׳ בפסיק רישיה ומכוין ג״כ אליו מותר. וכגון בית שיש בו צבי, וסוגר הדלת גם כדי לשמור הבית, וגם כדי לצוד את הצבי, אינו בכלל פסיק רישיה, מאחר ומתכוין גם למלאכת ההיתר. ולדינא, אין להסתמך על סברת הרשב״א, אחר שרוב הראשונים חלקו עליו. [ילקוט יוסף שבת כרך ה עמוד רל. שו״ת יביע אומר חלק ד׳ חאו״ח סימן לה אות יב].

יא ספק פסיק רישיה מותר גם בספק לשעבר, ואינו אסור אלא בודאי פסיק רישיה. [והיינו באיסורי שבת] וכגון, תיבה שספק אם יש בה זבובים, מותר לסוגרה בשבת, דאף על פי שע״י סגירת התיבה אם יהיו שם זבובים הוא פסיק רישיה שיצודם, מכל מקום לא חשיב כהאי גוונא כפסיק רישיה. [ילקוט יוסף שבת כרך ה עמוד רלא. שו״ת יחוה דעת חלק א׳ עמוד קמג].

יב יש אומרים שהעושה פעולת היתר שכתוצאה ממנה נעשית מלאכת איסור, ולא ניחא ליה במלאכת האיסור, אף אם היא מלאכה האסורה מן התורה, מותר. דכל פסיק רישיה ולא ניחא ליה מותר. ויש חולקים. וכן עיקר לדינא. ומכל מקום אין האיסור בזה אלא מדרבנן. [ילקוט יוסף שבת כרך ה עמוד רלב. שו״ת יביע אומר חלק ד׳ חאו״ח סימן לג אות ב].

יג יש אומרים שכל האיסור בפסיק רישיה דניחא ליה, הוא דוקא אם מלאכת האיסור שתיעשה היא מן התורה, אבל אם המלאכה שתיעשה בודאי היא מדרבנן, מותר. ויש אומרים שאף אם הוא פסיק רישיה בדרבנן, אין להקל, דסוף סוף ניחא ליה בכך. וכן עיקר לדינא. [ילקוט יוסף שבת כרך ה עמוד רלג. שו״ת יביע אומר חלק ד׳ חאו״ח סימן לד, וח״ה או״ח סימן כח אות א׳].

יד אולם אם לא ניחא ליה במלאכת האיסור [האסורה מדרבנן], אף שהוא פסיק רישיה, כל שהאיסור מדרבנן דעת רוב הפוסקים דשרי, אחר שאינו מתכוין למלאכת האיסור. והוא הדין היכא דלא איכפת ליה. [ילקוט יוסף שבת כרך ה עמוד רלד].

טו לפיכך, מותר לפתוח דלת מקרר חשמלי בשבת [לאחר שהוציאו ממנו מערב שבת את המנורה הנדלקת עם פתיחת הדלת], בין כשהמנוע פועל בין כשהפסיק את פעולתו. שאף על פי שבפתיחת הדלת גורם בודאי להכנסת אויר חם למקרר, ובכך מזרז את פעילות המנוע של המקרר בשבת, מכל מקום מאחר והוא איסור מדרבנן, שהרי הוא בכלל גרמא האסור בשבת מדרבנן, וגם לא ניחא ליה במלאכת האיסור, מעיקר הדין שרי. והמחמיר שלא לפתוח את דלת הפריז׳דר בשבת אלא בשעה שהמנוע פועל, ובייחוד כשעבר זמן רב מזמן שהפסיק את פעולתו, תבוא עליו ברכה. [ובנידון דידן גם

הוי תרתי דרבנן]. [ילקוט יוסף שבת כרך ה' עמוד רלד].

גרמא בשבת

טז לא אסרה תורה אלא עשיית מלאכה ממש, אבל גרמא אינה אסורה מן התורה, אלא מדרבנן בעלמא. וכמו שלמדו חכמים [שבת קכ:] : לא תעשה כל מלאכה, עשייה הוא דאסירה, הא גרמא שריא. [ילקוט יוסף שבת כרך ה' עמוד רלה].

יז יש אומרים שבמלאכת מבשל גם גרמא חייב, שהרי כל עיקרה של מלאכה זו היא בגרמא, ויש אומרים שאין לך בו אלא חידושו, ולא אסרה תורה אלא הנחת הקדירה על האש בלבד, [אף שהתבשיל מתבשל והולך מאליו]. אבל בגרמא ממש גם במלאכת בישול שרי מן התורה. וכן עיקר. [ילקוט יוסף שבת כרך ג' ריש סימן שיח. ושבת כרך ה' עמוד רלה].

יח מה שפטרו גרמא בשבת, הוא גם גרמא במלאכת זורע, דאף על פי שכל עיקרה של מלאכה זו היא כגרמא, מכל מקום בגרמא ממש, אינו אסור אלא מדרבנן. [ילקו"י שבת ה עמ' רלו].

יט יש אומרים שמותר לגרום בשבת לעשיית דבר האסור מדברי סופרים, וכגון לתת כלי תחת השלחן שהנר עליו מבעוד יום, ובשבת נוטל את השלחן והכלי עומד מעצמו תחת הנר, ונמצא גורם לבטל כלי מהיכנו, דלא אסרו חכמים גרמא בשבת אלא במלאכה האסורה מן התורה, אבל לא במלאכה האסורה מדרבנן. ויש חולקים ואומרים שלא התירו גרמא גם במלאכה האסורה מדרבנן. ויש לצרף סברא הראשונה להקל כשיש סניף נוסף. [ילקוט יוסף שבת ה עמו' רלו].

כ אף שאסרו חכמים גרמא בשבת, מכל מקום במקום הפסד גדול, כגון כשפרצה דליקה בשבת ואין שם פיקוח נפש, מותר לגרום לכיבוי הדליקה בשבת. [ילקוט יוסף שבת ה' עמוד רלז].

כא יש אומרים שבפסיק רישיה לא אסרו חכמים גרמא בשבת, שדוקא אם מתכוין למלאכה הנעשית על ידי הגרמא אסרו חכמים, אבל אם אינו מתכוין למלאכת האיסור, אף שבודאי מלאכה זו תיעשה, שרי. ויש חולקים. [ילקוט יוסף שבת כרך ה עמוד רלז].

שנים שעשאוה ומלאכה שאינה צריכה לגופה

כב שנים העושים מלאכה בשבת, אינם חייבים מן התורה, ומכל מקום מדרבנן אסור. [ילקוט יוסף שבת כרך ה' עמוד רלח].

כג העושה מלאכה שאינה צריכה לגופה בשבת, פטור אבל אסור. וכגון, חופר גומא ומתכוין לעשיית הגומא, אך אינו צריך לגומא אלא לעפר. ואין לזה דמיון לעושה מלאכת היתר הכרוך עמה בהכרח מלאכת איסור, [דבר שאינו מתכוין אך הוא פסיק רישיה], דשם אינו מתכוין כלל למלאכת האיסור. [ילקוט יוסף שבת כרך ה' עמוד רלט].

כד ואמנם אם מטרת המלאכה לרפואה, חשיב כמלאכה הצריכה לגופה, וכגון בחולב לתוך האוזן לצורך רפואה, דאף שאינו צריך לחלב לשתותו, מכל מקום מאחר ויש צורך בחליבה זו לרפואה, חשיב שפיר כמלאכה הצריכה לגופה. ודלא כמי שאומר דהיכא דאיכא צערא יתירה באוזן, מותר לקלח מהחלב שבדדיה לתוך האוזן, כיון דהוי מלאכה שאינה צריכה לגופה. [ילקוט יוסף שבת כרך ה עמוד רמב. יביע אומר חלק ה' סימן לב אות א].

כה יש מי שאומר שהעושה בשבת מלאכה שאינה צריכה לגופה, פטור אבל אסור מן התורה. אך מדברי הפוסקים נראה, דאין בזה איסור אלא מדרבנן. [ילקוט יוסף שבת כרך ה עמוד רמג].

כו מלאכה שאינה צריכה לגופה, אפילו למאן דמחייב הני מילי באב מלאכה, אבל בתולדה לכולי עלמא פטור אבל אסור. [ילקוט יוסף שבת כרך ה עמוד רמד].

כז יש אומרים דביום טוב לכולי עלמא מלאכה שאינה צריכה לגופה פטור עליה. [ילקוט יוסף שבת כרך ה' עמוד רמה. מאירי ביצה ו. יביע אומר חלק ד' חאו"ח סימן מד אות א].

דין מקלקל וחצי שיעור בשבת

כח העושה מלאכה דרך השחתה וקלקול, פטור אבל אסור מדברי סופרים. [ילקוט יוסף שבת כרך ה' עמוד רמה].

כט יש אומרים דפסיק רישיה במקלקל שרי, אחר שאינו מתכוין למלאכת האיסור. [ילקוט יוסף שבת כרך ה עמוד רמו].

ל יש אומרים שהעושה מלאכה בשבת ואין בה שיעור חיוב המלאכה, אינו חייב מן התורה, שאין איסור חצי שיעור מן התורה שייך בהלכות שבת. ויש אומרים שאפילו מדרבנן אין לאסור בזה. ויש אומרים שדין שבת שווה לשאר האיסורין, שחצי שיעור אסור מן התורה. וראוי לצרף את הסברא הראשונה כשיש סניף נוסף להקל. [ילקוט יוסף שבת כרך ה עמוד רמז].

הלכות ראש חודש

סימן תיז - דיני ערב ראש חודש

א ראש חודש מותר בעשיית מלאכה, ויש נשים שנוהגות שלא לעשות בו מלאכה, והוא מנהג טוב. ומכל מקום מותר להן להכניס בגדים לתוך מכונת כביסה ולהפעילה, או לשטוף כלים ולנקות את הבית. ואין חילוק בין נשים נשואות לרווקות. [ילקוט יוסף שבת ה' עמ' רמח].

ב וכן נשים העובדות לצורך פרנסת הבית, אינן צריכות להתבטל מעבודתן בכל ראש חודש. ובלאו הכי הרבה נשים כיום אינן נמנעות מלעשות מלאכה בראש חודש, ויש להן על מה שיסמוכו. ואין מנהג זה רק לנשים ולא לאנשים. [ילקוט יוסף שבת ה' עמ' רנא].

ג מעיקר הדין מותר להסתפר ולגזוז הצפורניים בראש חודש, וכן המנהג כיום. ובפרט הנשים שאינן נזהרות בזה. אך יש החוששים לצוואת רבי יהודה החסיד ואינם מסתפרים בראש חודש, ותבוא עליהם ברכה. [ילקוט יוסף שבת ה' עמ' רנב].

תענית בערב ראש חודש

ד חסידים ואנשי מעשה נוהגים להתענות בערב ראש חודש, ואם חל ראש חודש ביום ששי או ביום שבת או ראשון, מקדימין להתענות ביום חמישי. ותלמידי חכמים שהתענית עלולה לגרום למיעוט בלימודם, אין להם להתענות בערב ראש חודש, שאין לך דבר גדול יותר מלימוד התורה. [ילקוט יוסף שבת ה' עמ' רנג. ושם בהערה אם קוראים פרשת ויחל כשאין עשרה מתענים, ואם מתענים בערב ר"ח טבת, ובערב ר"ח אייר, ועד מתי זמן התענית].

ה יש נוהגים להתפלל במנחה של ערב ראש חודש תפלת יום כפור קטן, לפי שבו מתכפרים עוונות כל החודש, דומיא דשעיר ראש חודש, וכמו שאמרו במוסף, זמן כפרה לכל תולדותם. ואומרים סליחות קודם מנחה. ובמקומות שנוהגים לומר דברי התעוררות ומוסר, נכון שיאמרום קודם תפלת מנחה. [ילקוט יוסף שבת כרך ה' עמוד רנו, הלכות ראש חודש, הערה ט'].

ו אם חל ערב ראש חודש בשבת, הנוהגים לעשות יום כפור קטן מקדימין אותו ליום חמישי. כמו שמקדימין את התענית ליום חמישי, כשחל ראש חודש ביום שישי או שבת או ראשון, וכמבואר לעיל סעיף ד'. [ילקוט יוסף שבת כרך ה' עמ' רנו].

ז בני ישיבה ואברכים אינם צריכים להתבטל מלימודם לצורך תפלות יום כפור קטן, דבלאו הכי לימוד תורה מכפר עם תשובה. [ילקוט יוסף שבת כרך ה' עמ' רנו].

ח בתענית ערב ראש חודש, או בתענית שובבי"ם וכדומה, אפילו אם יש עשרה מתענים בבית הכנסת אין לעשות נשיאות כפים במנחה, שלא התירו לישא כפיהם במנחה אלא בתעניות צבור. ומכל מקום אם הכהן עלה לישא כפיו לא ירד. [ילקו"י מועדים, עמוד תקנב. ושבת ה' עמ' רנז].

ט אפילו מי שדרכו להתענות בכל ערב ראש חודש נכון לקבל התענית בכל פעם במנחה ביום שקודם ערב ראש חודש, וכל שכן מי שאין דרכו להתענות בכל ערב ראש חודש שצריך לקבל את התענית מראש. [ילקוט יוסף שבת כרך ה' עמוד רנז].

י אף מי שאינו מתענה בערב ראש חודש מכל מקום יראה להרהר בתשובה ביום זה, ולתקן את אשר עיוות בכל החודש, מאחר שהוא יום האחרון של החודש, כמו ערב ראש השנה שהוא יום האחרון של השנה. ואז בודאי יהיה לו יום ראש חודש זמן כפרה לכל תולדותיו.

יא יש נוהגים לעלות לקברי צדיקים בכל ערב ראש חודש, ותלמידי חכמים ובני ישיבות אין להם להרבות בזה ולהבטל מלימודם כדי להתפלל בקברות צדיקים, שאין לך דבר גדול יותר מלימוד תורה. [שם. וילקוט יוסף על הלכות אבלות, מהדורת תשס"ד. ויביע אומר חלק ד' חלק אורח חיים סימן לה סק"ז].

יב חסידים ואנשי מעשה נוהגים לעשות התרת נדרים בכל ערב ראש חודש, ומנהג טוב הוא. [ילקוט יוסף שבת כרך ה' רנח].

יג הנוהג להתענות בכל ערב ראש חודש, ולא אמר בלי נדר קודם שהתחיל במנהגו, אם נאנס בערב ראש חודש אחד ואינו יכול להתענות, אינו צריך התרה, ורק אם רוצה לבטל מנהגו לגמרי יעשה התרה על שלא אמר בלי נדר. [ילקוט יוסף שבת כרך ה' עמוד רנח].

סימן תיח - דין תענית ואזכרה בראש חודש

א ראש חודש אסור בתענית. ויש המתענים בראש חודש ניסן הואיל ומתו בו בני אהרן. ולדידן שב ואל תעשה עדיף, ואין להתענות גם בראש חודש ניסן, אפילו תענית של יום פטירת אב ואם. ולכן אם חל יום פקודת השנה בראש חודש, יקדימו להתענות בערב ראש חודש. [חזון עובדיה חלק ב' עמוד ד].

ב אין גוזרין על הצבור להתענות בראש חודש. [שלחן ערוך].

ג אם נשבע להתענות כך וכך ימים וארע בהם ראש חודש, השבועה חלה עליו. [ילקוט יוסף שבת כרך ה' עמוד רס, ושם בהערה במי שנשבע בפירוש להתענות בראש חודש].

ד מתענים תענית חלום בראש חודש, וקל וחומר משבת. ומכל מקום צריך להתענות אחר כך בימי החול לכפר על שהתענה בראש חודש וביטל עונג ראש חודש. ואם קשה לו להתענות יכול לפדות את הצום כפי שווי האוכל שיאכל באותו יום. [ילקוט יוסף שבת ה' עמ' רס].

ה אין אומרים וידוי ונפילת אפים בראש חודש, ולא במנחה שלפניו, ואין אומרים בו מזמור יענך ה' ביום צרה, ומזמור תפלה לדוד. [ילקוט יוסף שבת ה' עמ' רסא].

ו אף בזמן הזה מותר לערוך הספד בראש חודש [ובחול המועד] על תלמיד חכם, שגם בזמן הזה יש לנו דין תלמיד חכם. וכן מותר להספיד חכם בפניו בחנוכה ובפורים אף בזמן הזה. ואומרים עליו תפלת צידוק הדין. [ומכל מקום המבייש תלמיד חכם בזמן הזה אין מוציאין מידו את הקנס]. [ילקוט יוסף שבת כרך ה' עמוד רסא בהערה].

ז אין עולים לבית הקברות בראש חודש, אם מתעוררים לבכי. ואבלים המסיימים את שבעת ימי האבלות שלהם בראש חודש, לא יקדימו

לעלות לקבר בערב ראש חודש שהוא תוך השבעה שלהם, אלא ידחו את העלייה לקבר לאחר ראש חודש. אולם אבלים הצריכים לנסוע לחוץ לארץ מיד בסיום השבעה, יש להקל להם לעלות לקבר בתוך השבעה, [וברי"ח לא יביאו עצמם לידי בכי]. שאף על פי שאין יוצאים מהבית תוך שבעה ימי אבלות, בעלייה לקבר כשאי אפשר באופן אחר, יש להקל. ואין להקים מצבה בראש חודש אם מתעוררים לבכי. [ילקוט יוסף ח"ז על הלכות אבלות מהדו"ק עמ' קפה, ובמהדורת תשס"ד עמ' תקנד ותרל].

ח מצוה להרבות בסעודת ראש חודש, ואף שמעיקר הדין אין חיוב לאכול בו פת, מכל מקום המוציא הוצאות על סעודת ראש חודש, וסועד את לבו בטוב, הרי זה משובח, ובלבד שיכוין למצוה. [ילקוט יוסף שבת ה' עמוד רסב. ושם בהערה אם יש מצות שמחה בראש חודש].

ט מה שמרבה בסעודת ראש חודש ביום, די בכך, ואינו צריך להרבות גם בסעודת ליל ראש חודש, שעיקר מצות סעודת ראש חודש היא ביום. [ילקוט יוסף שבת ה' עמוד רסד].

סימן תיח - תפלת ערבית של ערב ראש חודש

א ערבית שחרית ומנחה מתפלל שמונה עשרה ברכות, ואומר יעלה ויבוא ברצה. ואפילו אם מקדים להתפלל ערבית מפלג המנחה, אומר בה יעלה ויבוא. ואם לא אמרו בערבית אינו חוזר, לפי שאין מקדשין את החודש בלילה. ואין הבדל בזה בין ליל ראש חודש הראשון לליל ראש חודש השני. [ילקוט יוסף שבת ה' עמ' רסה. ושם בהערה מה הנוסח הנכון באמירת יעלה ויבא].

ב מי ששכח להזכיר יעלה ויבוא בערבית של ראש חודש, ונזכר אחר שהזכיר שם ה' של ברכת המחזיר שכינתו לציון, אינו רשאי לסיים "למדני חוקיך". [וראה לעיל סי' קז סעיף כה].

ג המתפלל ערבית בליל ראש חודש, אינו רשאי לדלג על אמירת "יעלה ויבוא" או לקצרו כדי להספיק לענות קדיש שלאחר תפלת שמונה עשרה, ואף על פי שאם לא אמר יעלה ויבוא בליל ראש חודש אין מחזירין אותו, מכל מקום לכתחלה אין לו לדלג על אמירתו, או לקצר את הנוסח. [שו"ת יביע אומר חלק א' סימן לד. יחוה דעת ח"א סוף סימן עז].

ד מי ששכח לומר יעלה ויבוא בליל ראש חודש, אינו רשאי לחזור ולהתפלל בתורת נדבה, וראה לעיל סימן קז סעיף ט'. [ילקוט יוסף שבת כרך ה' מהדורת תשס"ד עמוד תח].

ה מי שטעה בתפלתו בדבר שאינו חוזר עליו, כגון שלא אמר יעלה ויבא בערבית של ראש חודש, ולאחר שסיים תפלתו טעה וחשב שצריך לחזור וחזר והתפלל, ונזכר באמצע העמידה שלא היה צריך לחזור על פי הדין, יכול ליתן בדעתו שתהיה תפלה זו לנדבה, וימשיך להתפלל. והני מילי בערבית, אבל אם אירע לו שטעה בתפלת שחרית וטעה בדברים שאינו צריך לחזור עליהם, כגון שלא אמר עננו בתעניות צבור, או שלא הזכיר על הנסים בחנוכה ופורים, וחשב שצריך לחזור, ובאמצע תפלתו נזכר שאינו צריך לחזור להתפלל, יפסיק באמצע העמידה, ולא מועיל שיתן בדעתו שמכאן ולהבא תהיה תפלתו לנדבה. [ילקו"י שבת ה' עמוד תט].

סימן תכא-תכב - שחרית ומנחה בראש חודש

א מנהגינו באמירת הקרבנות לאמרם בראש חודש כרגיל, ואין מוסיפין בו פסוקי "ובראשי חודשיכם" אחר פרשת התמיד. לפי שעתידין לקרוא אותה בספר תורה. [שלחן ערוך].

ב צריך אדם להיות זריז לומר יעלה ויבוא, ויתן דעתו שלא לשכוח מלאומרו, והשוכח אמירת יעלה ויבוא בראש חודש, אינו סימן טוב, ולכן טוב שהשמש יכריז בקול רם על אמירת יעלה ויבוא להזכיר לצבור. ובמנחה יכריז קודם העמידה, ובשחרית וערבית ידפוק על התיבה קודם העמידה. [ילקוט יוסף שבת כרך ה' עמוד רעב].

ג מי ששכח לומר "יעלה ויבוא" בתפלת שחרית ומנחה של ראש חודש, ונזכר אחר שאמר ברוך אתה ה' כדי לחתום המחזיר שכינתו לציון, ראה לעיל סימן קז סעיף יט.

ד יחיד שטעה בשחרית בראש חודש ולא אמר יעלה ויבוא וסיים תפלתו, ונזכר לאחר שהתפלל מוסף, אף על פי כן חוזר ומתפלל שחרית להזכיר יעלה ויבוא. וראה לעיל סימן קז סעיף יט. [ילקוט יוסף שבת כרך ה' עמוד תי].

ה אם עדיין לא עבר זמן תפלת שחרית, וחוזר להתפלל אותה אחר תפלת מוסף, טוב ונכון לחזור ולהניח תפילין, וראה לעיל סימן קז. [ילקוט יוסף שבת כרך ה' עמוד תיא]

ו מי ששכח לומר יעלה ויבוא בראש חודש או בחול המועד, והתחיל מודים, ובאמצע נזכר שלא אמר יעלה ויבוא ופסק וחזר לומר יעלה ויבוא בלא חתימת ברכת המחזיר שכינתו לציון, והמשיך באמירת מודים, חייב לחזור לרצה ולומר שוב יעלה ויבוא עם חתימת המחזיר שכינתו לציון,

שדינו כמי שדילג ברכת רצה. ואם סיים את כל תפלת שמונה עשרה, יחזור להתפלל בתנאי של נדבה, וקודם שיחזור יאמר שאם הוא חייב להתפלל, תהיה תפלה זו לחובה, ואם לאו תהיה התפלה לנדבה. [יביע אומר חלק א' סימן ח אות ז'. יביע אומר חלק ח' סימן מ].

ז הדבר פשוט שמי ששכח לומר יעלה ויבוא בראש חודש, אינו רשאי לחזור ולהתפלל מפסוקי דזמרה, אלא יחזור רק על תפלת שמונה עשרה. [יחוה דעת חלק ג' סימן ג' בהערה].

ח מי שמסופק אם הזכיר יעלה ויבוא בתפלת שחרית או מנחה של ראש חודש, דינו כאילו ודאי לא הזכיר יעלה ויבוא. ואם נזכר אחר שסיים תפלתו, כשחוזר להתפלל יעשה תנאי ויאמר, שאם שכח להזכיר יעלה ויבוא תהיה תפלה זו לחובה, ואם הזכיר יעלה ויבוא תהיה תפלה זו לנדבה. ואם אירע דבר זה בשבת, אף על פי כן יחזור ויתפלל, ויחשוב בלבו תנאי של נדבה. [ילקוט יוסף חלק א' מהדורת תשמ"ה עמוד ר. יביע אומר חלק ב' סימן ט אות ח-ט, וסימן י' אות א'].

ט מי שנסתפק באמצע שמונה עשרה באיזה הלכה, ואין לו אפשרות אחרת לברר הדין אם יכול להמשיך בתפלתו או לא, רשאי לעקור רגליו להביא ספר לעיין. [ראה לעיל סימן קד סעיף ה'. ובילקוט יוסף חלק א' מהדו"ק תשמ"ה עמוד קעז, ושבת כרך ה' עמוד רעח].

י תלמיד חכם שהצבור ממתינים לו שיסיים תפלתו אם שכח לומר יעלה ויבוא באופן שצריך לחזור מתחלת רצה, וחושש לטורח צבור, אסור לו לרמוז לשליח צבור שיתחיל בתפלת החזרה. אבל אם הוא נוטרד ע"י שממתינים לו, ואינו יכול לכוין היטב, רשאי להסב פניו לשליח צבור ולרמוז שיתחיל בחזרה. [שם עמ' קנ הערה כג].

יא אשה ששכחה לומר יעלה ויבוא בשחרית ומנחה בראש חודש, דינה כדין האיש, וראה בזה לעיל סימן קו סעיף ה'. [ילקו"י שבת ה' עמ' רעט, שו"ת יביע אומר חלק ו' סימן יז].

יב שליח צבור שטעה ולא אמר יעלה ויבוא בראש חודש או בחול המועד בתפלת הלחש שלו בשחרית או מנחה, או שלא שאל טל ומטר בימי החורף, וסיים תפלתו, סומך על החזרה שמתפלל בקול רם ומזכיר בה יעלה ויבוא. ולא יחזור להתפלל לחש, מפני טורח צבור, שיצטרכו להמתין לו עד שיסיים התפלה השניה. [ילקוט יוסף שבת ה' עמוד תכג].

יג שליח צבור שטעה בתפלת הלחש של ערבית של חול המועד, ולא הזכיר יעלה ויבא בתפלה, יחזור להתפלל לחש אחר סיום עלינו לשבח, ובליל שבת יוכל לסמוך על ברכה מעין שבע שמברך אחר העמידה. ואם

אינו שליח צבור יאמר לשליח צבור שיכוין עליו להוציאו ידי חובת התפלה, ויענה אמן אחר הברכה. [ילקוט יוסף שבת כרך ה' מהדורת תשס"ד עמוד תכג].

יד שליח צבור שטעה בתפלת הלחש שלו ולא הזכיר יעלה ויבא בשחרית או מנחה של ראש חודש, או חול המועד [גם בערבית], או שלא שאל טל ומטר בימי החורף, ולא נזכר עד שהגיע בתפלת החזרה למקום שטעה בו, ונתן בדעתו לצאת ידי חובת התפלה, יצא ידי חובתו, ואין צריך לחזור ולהתפלל. [ילקוט יוסף שבת כרך ה' עמוד רפ, ובמהדורת תשס"ד עמוד תכד].

טו שליח צבור ששכח לומר יעלה ויבוא בראש חודש ולא נזכר אלא בשים שלום ולאחר שהכהנים ברכו ברכת כהנים, שאז דינו כיחיד ששכח שצריך לחזור לרצה, כשהוא חוזר וממשיך משם על הסדר ומגיע לברכת כהנים, אין לכהנים לישא שוב את כפיהם. [ילקו"י שם].

טז שליח צבור שטעה בתפלת החזרה ושכח לומר יעלה ויבא בראש חודש [שחרית או מנחה], או בחול המועד, והשלים תפלתו, אין מחזירין אותו מפני טורח צבור, שהרי תפלת המוספין לפניו שהוא מזכיר בה ראש חודש. אבל אם נזכר שלא אמר יעלה ויבא אחר שחתם המחזיר שכינתו לציון, יאמר שם יעלה ויבא. ואם התחיל בתיבת מודים ונזכר שלא אמר יעלה ויבא, או שהמשיך בברכות שלאחר מכן, וקודם שהשלים תפלתו נזכר שלא אמר יעלה ויבא, חוזר לרצה, ואין בזה טורח צבור. [ילקוט יוסף שבת כרך ה' מהדורת תשס"ד עמוד תכג].

יז מי שלא אמר בשחרית של ר"ח יעלה ויבוא, וגם לא התפלל מוסף, ונזכר בזה אחר שהגיע זמן המנחה, [שאז נודע לו שהיום ראש חודש], יתפלל מנחה, ואחר כך מוסף, ואחר כך שמונה עשרה לתשלומי שחרית. כי המוסף ביחס לתפלת התשלומין נחשב לתדיר יותר, ואחר תפלת התשלומין יקרא את ההלל בדילוג. ואין צריך להניח תפילין בעת שחוזר להתפלל תשלומין לשחרית. וכן הדין במי שנאנס ולא התפלל שחרית ומוסף של שבת, ועבר האונס בזמן מנחה, שיעשה כאמור. ואם הזמן מצומצם ואין סיפק בידו להתפלל אלא תפלה אחת, יש אומרים שיתפלל מוסף, ויתפלל ערבית שתים לתשלומי מנחה. ויש אומרים שיש להעדיף להתפלל תפלת מנחה, ולא מוסף. [ילקוט יוסף שבת כרך ה' עמ' רפא. שוב ראיתי שזכינו לכוין בזה למ"ש מרן אאמו"ר שליט"א בחידושיו לברכות במאור ישראל].

יח יש נוהגים שכאשר השליח צבור אומר בחזרת התפלה ב"יעלה ויבוא" זכרנו ה' אלקינו בו לטובה, ופקדנו בו לברכה וכו', עונים אחר כל משפט "אמן". ויש להם על מה שיסמוכו, אך אין חיו בלענות אמן זו, אלא ממנהג בעלמא. ולכן מי שנמצא באמצע פסוקי דזמרה, וכל שכן בקריאת שמע וברכותיה וברכות ארוכות, לא יפסיק לעניית אמן זו. [יחוה דעת ג' סי' ט].

יט מי שלא הזכיר יעלה ויבוא בשחרית, אם ירצה יוכל לצאת ידי חובה בשמיעת החזרה, וראה בדין זה לעיל סימן קז סעיף כד.

כ מי ששכח לומר יעלה ויבוא במנחה של ראש חודש, ונזכר אחר שעבר זמן תפלת מנחה, ובלילה כבר אינו ראש חודש, יש אומרים שאינו צריך להתפלל ערבית שתים, כיון שבלאו הכי אינו יכול להזכיר יעלה ויבא בערבית, אחר שכבר אינו ראש חודש. ויש חולקים ואומרים שדינו כאילו לא התפלל מנחה כלל [ולא רק שהחסיר מעין המאורע, אלא כאילו לא התפלל כלל. וראה תוס' והרא"ש ברכות כו:], ולכן צריך להתפלל ערבית שתים. ולדינא, יש לו להתפלל ערבית שתים, אך קודם שיתפלל תפלת שמונה עשרה השניה, יאמר שאם אינו חייב להתפלל ערבית שתים הרי זו תהיה לנדבה. [ילקוט יוסף ח"א מהדורא קמא, תשמ"ה, עמוד רלה].

כא טעה ולא התפלל מנחה בערב ראש חודש, מתפלל ערבית שתים בליל ראש חודש. ואם צריך להזכיר בשתיהם יעלה ויבוא, ראה לעיל סימן קח סעיף כא. [ילקוט יוסף שם עמ' רלא].

כב אם חל ראש חודש ביום ששי, ושכח לומר יעלה ויבוא במנחה, ונזכר בליל שבת, לא יתפלל תשלומין, אלא יכוין בברכה מעין שבע. וראה לעיל סימן קח סעיף כו. [ילקוט יוסף חלק א' מהדו"ק תשמ"ה עמוד רלו].

כג אם טעה ואמר נוסח "יעלה ויבא" קודם ועל כולם [במקום שאומרים בו ועל הנסים], וסיים תפלתו, חוזר ומתפלל ומזכיר יעלה ויבא ברצה במקום שתיקנו חכמים. וכן מי שאמר יעלה ויבא קודם רצה, בתפלת חוה"מ, או בשחרית ומנחה של ר"ח, וסיים תפלתו, צריך לחזור ולומר שוב יעלה ויבא במקומה, קודם ואתה ברחמיך הרבים. אך טוב שיתנה שאם אינו חייב לחזור ולהתפלל תהיה תפלתו תפלת נדבה. ואם אמר יעלה ויבא בשומע תפלה, מן הדין אינו חוזר, ומ"מ אם סיים תפלתו ורוצה לחזור, יתפלל בתנאי דנדבה. [יביע אומר ח"ח סימן מ].

סימן תכב - קריאת ההלל בראש חודש

א קוראים את ההלל בדילוג, בין ביחיד בין בצבור. וצריך לאומרו בשמחה ובנחת ובקול רנה ותודה, ולא במרוצה. ומנהג רע הוקבע בכמה מקומות שאומרים ההלל במרוצה כבלע את הקודש, הרצים יצאו דחופים, ועד מהרה ירוץ דברו, כל כי האי העדר טוב ממציאותו. אולם אין להאריך בניגונים, שהרי ראש חודש הוא יום שאין בו ביטול מלאכה לאנשים. [ילקוט יוסף שבת כרך ה' עמוד רפו].

ב מנהג האשכנזים לברך על הלל בראש חודש "לקרוא את ההלל", אך הספרדים אין מברכים על ההלל בר"ח. ואין לספרדי לשנות ממנהגינו המיוסד על פי דעת הרמב"ם ומרן השלחן ערוך שקבלנו הוראותיו, ויעשו כולם אגודה אחת לנהוג כאן בארץ ישראל כפסקי מרן זיע"א. וגם יוצאי מרוקו צריכים לנהוג כאן בארץ ישראל כפי המנהג בארץ ישראל, שלא לברך על ההלל בראש חודש, וכמו שהעיד על המנהג מרן בש"ע. [ילקוט יוסף שבת כרך ה' עמוד רפו, ועמוד תח. וראה עוד בזה ביביע אומר חלק ב' סימן לב אות ז'. וראה עוד בילקוט יוסף על הלכות השכמת הבוקר מהדורת תשס"ד במבוא, ובירחון קול תורה אב תשס"ג, עמוד יד].

ג ספרדי המתפלל בבית כנסת של אשכנזים בראש חודש, ועבר לפני התיבה כשליח צבור, אינו רשאי לברך על קריאת ההלל כמנהג אשכנז, דשב ואל תעשה עדיף, אלא יתן לאחד מהצבור שיברך על ההלל במקומו. וכן אם נוסע לחוץ לארץ למקום שנהגו לברך על ההלל, ועומד כשליח צבור, יתן לאחר לברך. [ביביע אומר ח"א סי' כט אות ו-ט, וח"ד סימן ט אות ו', וחלק ח' סימן כג אות יא, וביחוה דעת ח"ד סי' לא. ובירחון קול תורה סיון תשס"ג עמוד עג, תשובה ע"ד החולקים בזה].

ד ספרדי המתפלל עם אשכנזים בראש חודש, ושומע ברכה על ההלל מפי שליח צבור אשכנזי, לא יענה אמן, מאחר שלדעת הרמב"ם זו ברכה לבטלה. וטוב שיענה אמן בהרהור הלב. וכן השומע ברכת על מצות תפילין מאשכנזי, יהרהר אמן בלבו. [ילקוט יוסף שבת כרך ה' שם. ושם השיב על טענת הגר"ש משאש זצ"ל בדין זה. ועיין עוד בשו"ת יביע אומר ח"א חאו"ח סי' טו אות כה, וסימן כט אות יד, וח"ט חאו"ח סימן לח אות ג'. ושו"ת יחוה דעת ח"ד סימן לא. ושארית יוסף ח"א עמוד שלט].

ה בני עדות המזרח שנהגו בחוץ לארץ לברך על ההלל בראש חודש, ועלו לארץ ישראל, עליהם לשנות ממנהגם ולנהוג כאן, בארץ ישראל, כמנהג כל יתר עדות המזרח שלא לברך על ההלל בראש חודש, כעדותו של מרן השלחן ערוך. ואם טעה ובירך על ההלל, יאמר מיד "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד", שיש אומרים שלדידן הוי ברכה לבטלה. [יחוה דעת חלק ד' סימן לא. ובתוספת נופך בילקוט יוסף שבת כרך ה' עמ' רצ].

ו מנהגינו לכפול את פסוקי ההלל מהפסוק "אודך כי עניתני וכו'" עד סוף ההלל, וכדעת האר"י ז"ל, ושלא כמנהג ספרד הקדמון. ואם שכח מלכפול פסוקים אלה, אין צריך לחזור. [שו"ת יביע אומר חלק ו' סימן ה' אות א'. ובתוספת נופך בילקוט יוסף שבת כרך ה' עמוד רצא].

ז בהלל שאומרים בראש חודש, מותר לענות אמן גם על "יתקבל" ו"על ישראל", וכן על אמן דברכות, גם באמצע הפרק. אבל אין לענות "ברוך הוא וברוך שמו". וכל שכן שאין להפסיק בדברים בטלים באמצע ההלל. [שו"ת יביע אומר חלק ה' סימן לב].

ח ראוי לכתחלה לחוש לאומרים שיש לקרוא את ההלל בצבור, ואם נאנס ואינו יכול לקרוא את ההלל עם הצבור, יאמר ההלל אף בינו לבין עצמו. ויחיד שאחר להגיע לבית הכנסת בראש חודש, והצבור היו קוראים את ההלל, וחושש פן לא יוכל לקרוא את ההלל אחר כך עם הצבור, דשמא לא ימצא אחר כך מנין אחר, נכון שיקרא את ההלל עם הצבור, אף שעדיין לא התפלל. ואם מצא אחר-כך מנין אחר והתפלל בצבור יכול לחזור ולקרוא את ההלל עמהם, ואין בזה משום ״כל הקורא הלל בכל יום הרי זה כמחרף ומגדף״. [יביע אומר חלק ה סימן לה].

ט מי שטעה ובאמירת ההלל בראש חודש אמר פרק ״לא לנו״, או פרק ״אהבתי״, לא חשיב כהפסק, כיון שהם מענין ההלל בימים שגומרים בהם את ההלל. ולפיכך אינו צריך לחזור על אמירת ההלל כתקנתה בראש חודש. [שו״ת יביע אומר חלק ו׳ סימן ה׳ אות ה׳].

י מי שקרא את ההלל ושינה מסדר הפרשיות, שקראן להיפך שלא כסדר, לא יצא ידי חובה. [שו״ת יביע אומר חלק ג סימן יד חלק יורה דעה אות ג׳].

יא יחיד שהיה עומד בפסוקי דזמרה בימי ראש חודש, וחול המועד פסח, והצבור התחילו לומר את ההלל, אף שיש אומרים שמותר להפסיק לומר ההלל עם הצבור, מכל מקום שב ואל תעשה עדיף, וימשיך בתפלתו כרגיל, שלדעת האר״י ז״ל אין לומר דברים שלא כסדרן בסדר התפלה שתוקן בידי אנשי כנסת הגדולה והנביאים האחרונים. [שו״ת יביע אומר ח״ו סי׳ ה אות ה׳].

יב מי שהפסיק בהלל ושהה זמן שהיה יכול לגמור את כולה, אינו צריך לחזור לראש. [ילקוט יוסף שבת כרך ה׳ עמוד רצה].

יג מצות קריאת ההלל מעומד, ולא יסמוך עצמו לכתל או לעמוד. ומכל מקום בדיעבד אם קרא את ההלל מיושב, אפילו בימים שגומרים בהם את ההלל, יצא. וכן זקן או חולה שאינם יכולים לעמוד בעת קריאת ההלל, מותר להם להשען על איזה דבר. ואם גם זה אי אפשר להם, יכולים לאומרו בישיבה או בשכיבה. [שו״ת יחוה דעת חלק ה׳ עמ׳ כג].

יד נשים פטורות מקריאת ההלל, ואם ברצונן לאומרו בראש חודש רשאיות, ואין בזה שום חשש. אבל אסור לנשים ספרדיות לברך על ההלל בראש חודש. וכן ביו״ט, מלבד בליל פסח שהנשים חייבות לברך ולקרוא את ההלל. וחובה קדושה על מנהלי הסמינרים לבנות, שלא לחנך את הבנות הספרדיות לברך על ההלל בראש חודש, שאסור לאשכנזי להורות לספרדי נגד דעת מרן, ולכן עליהם לחנך את הבנות הספרדיות אך ורק לפי דעת מרן השלחן ערוך. ולדעת השלחן ערוך המברך על ההלל בראש

חודש נושא שם שמים לבטלה, ואיסורא קעביד. [ילקוט יוסף שבת כרך ה' עמוד רצו].

טו מנהג הספרדים לומר את ההלל בראש חודש בבית האבל, ורק האבל עצמו אינו אומרו. ובירושלים נהגו הצבור לצאת לחדר אחר, או לדירה אחרת, וקוראים שם את ההלל, ואחר כך חוזרים לחדר שנפטר שם המת. ובשעת הדחק כשאין חדר אחר רחב ידים, יצא האבל לחדר אחר והם יקראו את ההלל. וכל זה כשהמת נפטר בבית האבל, אבל אם נפטר בבית חולים וכדומה, אף בירושלים רשאים הצבור לומר הלל בבית האבל, ורק האבל עצמו לא יאמר ההלל. ואם חל ביום השביעי לאבלות, נכון שיאמרו לאבל פסוקי נחמה קודם ההלל, "לא יבוא עוד שמשך וגו'", ואז גם האבל יוכל לומר את ההלל. ובראש חודש טבת [חנוכה] גם האבל יגמור את ההלל. [יביע אומר ח"ד חלק יורה דעה סימן לג, ובחזון עובדיה חלק ב' עמוד קפו].

טז זמן קריאת ההלל הוא כל היום, ואם קרא קודם עמוד השחר יחזור ויקראנו אחר שעלה עמוד השחר. [ילקוט יוסף שבת ה' עמ' רצז].

יז בנוסח יעלה ויבא שאומרים בראש חודש, נכון יותר לומר ביום ראש החודש הזה. [ולא ראש חודש]. [ילקוט יוסף תפלה ב' עמוד תקלה. וכ"ה במחזור ויטרי ושבולי הלקט, ובזבחי צדק].

יח בנוסח יעלה ויבא יש האומרים באופן כזה: יעלה ויבא, יגיע יראה וירצה, ישמע ויפקד ויזכר וכו'. וכן הוא הנוסח בסידורים ישנים. והרוצה לדקדק יאמר כן. [ילקו"י שבת ה' עמ' תטז].

יט הנוסח הנכון לומר ביעלה ויבא כמנהגינו: לחן ולחסד ולרחמים, לחיים טובים ולשלום". ומנהגינו לקרוא את ההלל בראשי חדשים בלא ברכה, וכן בחול המועד פסח. אבל בימי חג הסוכות, חג השבועות, יום טוב ראשון של פסח, ושמונת ימי החנוכה, מברכים בלשון "לגמור את ההלל. ואם טעה ובירך לקרוא את ההלל כמנהג האשכנזים, יתקן מיד תוך כדי דיבור ויאמר לגמור את ההלל. ואם עבר זמן תוך כדי דיבור, יצא, ואין לחזור ולברך. [ילקוט יוסף שבת כרך ה' עמוד תטז].

כ אחר קריאת ההלל אומרים לסגולה פסוק ואברהם זקן בא בימים. ורשאים לומר את פסוקי ההלל בעל פה, וכן פסוק ואברהם זקן, מאחר שהם שגורים בפי כל. [ילקוט יוסף שבת כרך ה' עמוד רחצ. ועיין עוד בחלק ב' עמוד קצו].

סימן תכג - קריאת התורה בראש חודש

א כל יום שיש בו מוסף אומרים קדיש תתקבל אחר ההלל, שהוא סיום תפלת שחרית. [ילקוט יוסף שבת כרך ה' עמוד רחצ].

ב מוציאין ספר תורה וקוראים בו ד' גברי, אין פוחתין מהם ואין מוסיפין עליהם. ואין מפטירים בו בנביא. והיכא דאפשר נכון להשתדל לעלות לספר תורה בראש חודש, ואם ר"ח ב' ימים העלייה של יום שני דר"ח מעולה יותר מהיום הראשון. ומצוה להשתדל לעלות לספר תורה בראש חודש, עליית רביעי, ובלבד שלא יגרום למחלוקת. [ילקוט יוסף שבת כרך ה' עמ' רצט].

ג נכון לומר קודם הוצאת הספר תורה בראש חודש "בריך שמיה" במקום נוסח היהי רצון שבסידורים. ומכל מקום במקומות שנהגו לומר "יהי רצון", ואינם רוצים לשנות ממנהגם, ישארו במנהגם, ורק אם כל הקהל מסכימים יש להעדיף לומר "בריך שמיה", וכן יש להנהיג. [שו"ת יביע אומר חלק ה סימן ח' אות ד'].

ד הכהן קורא שלשה פסוקים שהם וידבר, צו, ואמרת. ולוי חוזר וקורא ואמרת, וקורא את הכבש אחד, ועשירית האיפה. וישראל קורא עולת תמיד עד ובראשי חודשיכם, והרביעי קורא ובראשי חודשיכם עד הסוף. [ילקוט יוסף שבת כרך ה' עמוד ש'].

ה גם כשאין לוי בבית הכנסת, אין לשנות מן המנהג הפשוט שבקריאת הספר תורה, שבראש חודש בקריאה השניה מדלג לפסוק ואמרת להם. וכן יעשה הכהן שקורא במקום לוי. וכן עיקר להלכה, שהכהן עולה במקום לוי ומברך וקורא. [שו"ת יביע אומר חלק ו' סימן כה אות ד'].

ו אחר קריאת התורה אומרים חצי קדיש, ומנהגינו על פי דעת האר"י ז"ל להחזיר את הספר תורה למקומו מיד אחר הקדיש, ואחר כך אומרים אשרי ובא לציון, ואין אומרים מזמור יענך ה' ביום צרה ומזמור תפלה לדוד, ואומרים "בית יעקב" ושיר של יום, ועומדים להתפלל תפלת מוסף. ויש נוהגים להחזיר את הספר תורה אחר אמירת אשרי יושבי ביתך, [כמו שנתבאר בשלחן ערוך]. [ילקוט יוסף שבת כרך ה' עמ' שא].

ז ראש חודש טבת שחל בימי החול, מוציאין ב' ספרי תורה, וקוראין שלשה עולים בספר תורה הראשון בפרשת ראש חודש. ואין השלישי אומר קדיש. והעולה הרביעי קורא בספר תורה השני, בפרשת הנשיאים, לחובת קריאת היום, והרביעי אומר קדיש. ואם טעה והתחיל הראשון לקרוא בספר תורה השני, יסיים קריאתו בענין חנוכה, והשלשה שאחריו יקראו בפרשת ראש חודש. ואם לאחר שבירך ברכת התורה פתח הספר ומצא של חנוכה, ועבר וגלל הספר תורה לקריאת ראש חודש, בדיעבד אינו חוזר לברך שנית, אלא אם כן דיבר בדברים שאינם מענין הקריאה.

סימן תכג - תפלת מוסף בראש חודש

א זמן תפלת מוסף לכתחלה עד סוף שבע שעות, ואם התפלל אותה אחר שבע שעות נקרא פושע, ואף על פי כן יצא ידי חובה, מפני שזמנה כל היום. ולכן אם עברו שבע שעות, עם כל זה יתפלל מוסף. ואם שכח ולא התפלל עד שעבר כל היום, אין לה תשלומין. ויש בה נשיאת כפים. [ילקוט יוסף שבת כרך ה' עמוד דש. וראה עוד בשו"ת יביע אומר חלק ז' סימן נד].

ב נוהגים לחלוץ את התפילין כשרוצים להתפלל מוסף. ויחלצום אחר אמירת חצי קדיש, ולא קודם הקדיש. ויש בזה סוד נשגב, וכן ראוי לנהוג. ומי ששכח לחלוץ את התפילין והתפלל עמהם מוסף, אינו צריך לחזור ולהתפלל מוסף. ואם נזכר בזה באמצע תפלת מוסף, יכסה את התפילין שבראשו בטלית שעליו. [ילקוט יוסף שבת כרך ה' עמוד שה].

ג המניח תפילין של רבינו תם, יניחן קודם קריאת התורה, ואפשר להניחן בעת שאומרים בריך שמיה עם פתיחת ההיכל. ויקרא עמהן שתי פרשיות של קריאת שמע. ואותם הנוהגים להניח תפילין של רבינו תם אחר התפלה וללמוד עמהם, בראש חודש אין נכון לכתחלה להניחן אחר תפלת מוסף. אולם השליח צבור שאינו יכול לשהות בהנחת תפילין של רבינו תם, מפני טורח צבור, יכול להניחן אחר מוסף. וכן מי שהוא כבד פה, ואם יניח תפילין של רבינו תם לפני מוסף, יפסיד תפלה בצבור, רשאי להניחן בראש חודש לאחר מוסף. [יביע אומר חלק ג סימן ה].

ד אף במקום שנהגו שאבי הבן והסנדק מניחין תפילין בשעת המילה, מכל מקום בראש חודש אין להניח תפילין, לאחר מוסף, דשב ואל תעשה עדיף. ויש שאוסרים בכלל להניח תפילין בשעת המילה. אך הנוהגים כן יש להם על מה שיסמוכו. [שו"ת יביע אומר ח"ג סי' ה אות ד', ושו"ת יחוה דעת חלק ו' סימן ו].

ה יש לעשות חזרה גם במוסף, ובקדושה אומרים "כתרי", וכשמגיע למלוא כל הארץ כבודו אומר: לעמתם משבחים ואומרים, כמו בקדושת שחרית, ואחר שסיים חזרת התפלה אומר קדיש תתקבל, ואומר מזמור ברכי נפשי את ה' וכו', משום שנזכר בו עשה ירח למועדים. ואין אומרים תפלה לדוד הטה ה' אזנך. [ילקוט יוסף שבת ה' עמ' שז. ויחוה דעת חלק ה' סימן יב].

ו המתפלל מוסף בראש חודש וכשהגיע למחיה המתים שמע קדושה של שחרית, לא יענה עמהם. וכן להיפך. והוא הדין בשבת. אולם המתפלל תפלת תשלומין בשחרית לתפלת ערבית, ושמע קדושה כשהגיע למחיה המתים, יענה עם הצבור. [שו"ת יביע אומר חלק ו' סי' כ אות ג'].

ז המנהג פשוט כשחל ראש חודש ביום חול אומר "את מוסף", וכשחל ראש חודש בשבת אומר "את מוספי", כדי להבדיל בין קדושה לקדושה. ואין לשנות מהמנהג. ואם טעה בשבת ואמר מוסף במקום מוספי, אינו חוזר. [יביע אומר חלק ד' סי' מח אות ב'. ילקוט יוסף שבת ה' עמו' תיז].

ח מי שהתפלל מוסף בעל פה בראש חודש, וכשסיים "וברית אבות לבנים תזכור" התחיל יהי רצון מלפניך ה' אלקינו ואלקי אבותינו, ובמקום שיאמר שתעלנו וכו' סיים "שתחדש עלינו את החודש הזה וכו'" וחתם, וכשסיים תפלתו נזכר שלא אמר פסוקי מוסף, אינו צריך לחזור ולהתפלל מוסף, דספק ברכות להקל. [ילקוט יוסף שבת כרך ה' עמ' שט].

ט מי שטעה בראש חודש וחתם במוסף מקדש ישראל ויום הזכרון, או מקדש ישראל והזמנים, לא יצא ידי חובה, וחייב לחזור ולהתפלל מוסף. [יביע אומר חלק ד' סימן נא אות ט'].

י בשבת וראש חודש אין אומרים במוסף תכנת שבת, אלא יש לומר נוסח "אתה יצרת", כדי לפרסם שהוא ראש חודש. וחותמים מקדש השבת וישראל וראשי חודשים. ואם טעה וחתם מקדש השבת בלבד, יצא. אבל אם חתם בשל ר"ח בלבד, לא יצא. [ילקוט יוסף שבת א' עמו' שעד].

יא אם טעה בשבת וראש חודש והתפלל "תכנת שבת" וחתם מקדש השבת, נכון שיאמר ברצה [בלי חתימה]: ונעשה קרבנות חובותינו לפניך, תמידין כסדרן ומוספין כהלכתן, את מוסף יום ראש החודש הזה וכו', ואחר כך יאמר יעלה ויבוא, ואתה ברחמיך הרבים וכו'. ואם נזכר אחר שסיים תפלתו, והזכיר יעלה ויבוא ברצה, יבקש מהשליח צבור שיכוין עליו, ויכוין גם הוא לצאת ידי חובת תפלת מוסף, ויענה רק אמן אחר סיום הברכות. ואם התפלל ביחידות לא יחזור להתפלל מוסף, ויסמוך על מה שהזכיר ר"ח ברצה. [שם עמ' שעה. וילקו"י שבת ה' עמ' שיא].

יב יש אומרים שבמוסף של שבת וראש חודש צריך לומר מעין החתימה סמוך לחתימה, ולכן צריך להוסיף: כי בעמך ישראל וכו', וחוקי ראשי חדשים וכו'. ויש חולקים. ואין לשנות בדבר זה מהמנהג. ואומרים ושירי דוד עבדך נשמע בעירך האמורים לפני מזבחך וכו'. [ילקוט יוסף שבת כרך א' עמ' שעה].

יג נשים פטורות מתפלת מוסף בראש חודש, אך טוב שתשמענה תפלת החזרה של מוסף מפי השליח צבור. ואם מתפללות מוסף אין למחות בידן, שיש להן על מה שיסמוכו. [ילקוט יוסף שבת כרך ה' עמוד שע. ושו"ת יביע אומר חלק ב' סימן ו' אות ד'].

יד בשנה מעוברת מוסיפים במוסף "ולכפרת פשע". ואם שכח להוסיף זאת, אינו חוזר. ויש לומר תוספת זו עד ראש חודש אדר ב', ועד בכלל. אבל מראש חודש ניסן ואילך אין צריך להוסיף תיבות אלה. [ילקוט יוסף שבת כרך ה' עמוד שיב, ועמוד תיח].

טו יש אומרים שאין לומר במוסף של ראש חודש "את מוסף יום ראש החודש הזה", אך מנהגינו לומר תיבת הזה, ואין לשנות מהמנהג בזה. [ילקוט יוסף שבת כרך ה' עמוד תיח].

טז בנוסח מוסף של ראש חודש יש האומרים: זכרון לכולם יהיה. ויש אומרים: זכרון לכולם יהיו, ויש אומרים זכרון לכולם היה, ויש סמך לכל הסברות הנ"ל. [ילקוט יוסף שבת ה' עמוד תיט].

סימן תכד - יעלה ויבוא בברכת המזון

א מזכירין יעלה ויבוא בברכת המזון. ואם לא אמר אין מחזירין אותו, שהרי אין חיוב לאכול פת בראש חודש, ולא נתחייב כלל בברכת המזון מצד ראש חודש. ואם נזכר קודם שהתחיל בברכת הטוב והמטיב, יאמר שם בלי שם ומלכות ברוך שנתן ראשי חדשים לעמו ישראל לזכרון. והשוכח לומר יעלה ויבוא בראש חודש בברכת המזון, יכול לאומרו בהרחמן. [וירא שמים יצא ידי חובת כל הדיעות ויאכל פת בסעודת ראש חודש]. [שבת כרך ה' עמוד שיג].

ב בשבת וראש חודש מקדימים לומר רצה והחליצנו ואחר כך יעלה ויבוא. ואם טעה והקדים אמירת יעלה ויבוא לרצה והחליצנו, יצא. [ילקוט יוסף שבת כרך ה' עמוד שיד].

ג בשבת וראש חודש אם נמשכה סעודתו אחר שחשכה, מזכיר יעלה ויבוא בברכת המזון. אבל אם חל ראש חודש במוצאי שבת, וסיים את סעודתו אחר שחשכה, אינו אומר יעלה ויבוא בברכת המזון, ומזכיר בה רק רצה והחליצנו. [ילקוט יוסף שבת כרך א' עמוד ת"י].

ד אם התפלל ערבית של מוצאי שבת במוצאי ראש חודש מבעוד יום, ואחר כך סעד ומברך ברכת המזון קודם שקיעת השמש של יום ראש חודש, אפילו הכי אין לו להזכיר ראש חודש בברכת המזון, שהרי עשאו חול בתפלתו. אבל אם הוא לא התפלל אף על פי שהצבור התפללו ערבית, אינו נמשך אחריהם, וצריך להזכיר ראש חודש בברכת המזון. [ילקוט יוסף שבת ה' עמ' שיד].

סימן תכה - דיני ראש חודש שחל בשבת

א ראש חודש שחל בשבת ערבית שחרית ומנחה מתפלל שבע ברכות ואומר יעלה ויבוא בעבודה, ואינו מזכיר של שבת ביעלה ויבוא. [שלחן ערוך].

ב מוציאין שני ספרי תורה, וקורין בראשון שבעה בסדר היום, ובספר תורה השני קורא המפטיר וביום השבת ובראשי חדשיכם עד סוף הפרשה. ומפטירין השמים כסאי, חוץ מראש חודש אלול שחל להיות בשבת שמפטירין עניה סוערה. וכן כשחל ראש חודש אב בשבת, מנהגינו להפטיר שמעו דבר ה', כפי המקובל להפטיר בשבתות בין המיצרים, בתלתא דפרענותא. ונכון שבסיום ההפטרה יאמר המפטיר פסוק ראשון ופסוק אחרון מהפטרת השמים כסאי, שיהיה היכר ברור גם לראש חודש. ואחינו האשכנזים חלוקים בזה במנהגם. ובכל מקום יעשו כמנהגם. [שו"ת יחוה דעת חלק ג' סימן מב, וחלק ד' סימן לה].

ג כשחל ראש חודש ניסן בשבת, וכן כשחל ראש חודש טבת בשבת, שמוציאים שלשה ספרי תורה, והיה צורך להעלות עולים נוספים לספר תורה בנוסף לחובת היום, צריך לומר קדיש גם אחר קריאת הספר תורה הראשון, כשם שאומרים קדיש אחר קריאת הספר תורה השני ואחר השלישי, ובסך הכל יאמרו ג' קדישים. והוא הדין לראש חודש אדר שחל בשבת שקוראים בג' ספרי תורה, פרשת השבוע, ראש חודש, ושקלים, והוצרכו להוסיף עולים בספר תורה הראשון, שצריך שיאמרו קדיש לכל אחד ואחד. אבל אם לא הוסיפו עולים, וקראו בס"ת הראשון רק ששה עולים, אין אומרים קדיש אלא רק אחר הס"ת השני והס"ת השלישי. [שו"ת יחוה דעת חלק א' סימן עו. ושו"ת יביע אומר חלק ח' סימן טו אות כג].

ד מי שקנה עליית ששי וגם עליית מפטיר בשבת וראש חודש, שיש בו ב' ספרי תורה, ובא לעלות לעליית מפטיר, כיון שעלה לא ירד. אבל אם עלה בעליית משלים, לא יעלה לעליית מפטיר. [ילקוט יוסף שבת כרך ה' עמוד שטז].

ה כשחל ראש חודש בשבת אין צריך לאכול עוד כזית בשביל כבוד ראש חודש, ומה שאוכל לכבוד שבת עולה לו גם לכבוד ראש חודש, ולא שייך לומר בזה אין עושין מצות חבילות חבילות. ובפרט שאין סעודה זו חיוב כמו סעודות שבת. וכן הוא הדין אם סועד ברי"ח סעודת ברית מילה, או סעודת מצוה אחרת, שיוצא ידי חובה גם ידי מצות סעודת ר"ח. [שם עמוד שיז].

סימן תכו - דיני ברכת הלבנה

א הרואה לבנה בחידושה מברך: אשר במאמרו ברא שחקים וכו'. ואין מברכים שהחיינו על ברכה זו. ומעיקר הדין אין צריך לומר לשם יחוד קודם הברכה, אבל כבר נהגו בזה.

ב צריך לברך ברכה זו בשמחה, שכל המברך על החודש בזמנו כאילו מקבל פני שכינה. ויש שנהגו ללבוש בגדי שבת או בגדים מיוחדים, בעת שמברכים ברכה זו, אך אין מנהגינו כן. ומכל מקום אם הוא רגיל ללבוש כובע [מגבעת], טוב ונכון שילבש הכובע בעת הברכה. [ילקוט יוסף שבת כרך ה' עמוד שיח].

ג ראוי להחמיר שלא לברך ברכת הלבנה כשרואה אותה דרך ראי, עד שיראה גוף הלבנה ממש. [שו"ת יחוה דעת חלק ב סימן כח. וח"ד עמ' קג].

ד אין צריך להוציא את המשקפיים בעת שמברך על הלבנה. וכן המברך ברכה זו ביחידות, וכגון מי שהוא חולה קצת ומצטער מהרוח, וכדומה, יכול לברכה כשרואה את הלבנה דרך חלון זכוכית. ובלבד שיראנה מאירה ובהירה. [יחוה דעת הנ"ל].

ה כשיש ענן דק על הלבנה, אף שהלבנה נראית דרך הענן, מנהגינו להמתין עד שהענן ילך, אלא אם כן יש חשש שיפסיד את הברכה לאותו חודש. והאשכנזים נוהגים לברך. אך בענן עב לכולי עלמא אין מברכים. [ילקוט יוסף שבת כרך ה' עמוד שכ. ושו"ת יביע אומר חלק ה' סי' כד אות ב-ז].

ו לכתחלה אין לברך ברכת הלבנה באופן שיודע בבירור שתוך כדי הברכה הלבנה תתכסה בעננים. ולכן צריך להתחיל לברך כשמשער שהלבנה לא תתכסה בעננים באמצע הברכה, [דספק ברכות להקל]. [ילקוט יוסף שבת כרך ה' עמוד שכא].

ז מי שעמד במקום שהיה רואה משם את הלבנה בעת תחלת הברכה, ותוך כדי הברכה נדחק לצד באופן שאינו ראוי לראות משם את הלבנה, אף על פי כן רשאי להמשיך ולברך. [שם עמ' שכב].

סימן תכו - החייבים בברכת הלבנה

ח נהגו הנשים שלא לברך ברכת הלבנה, מפני שהן גרמו לפגם הלבנה. ואף הנשים מבנות אשכנז הנוהגות לברך על כל מצות עשה שהזמן גרמא, נהגו שאינן מברכות ברכת הלבנה מהטעם הנזכר. [יביע אומר חלק ה' סי' לו אות א', ושו"ת יחוה דעת ח"ד סי' יח, ובחזון עובדיה ח"ב עמ' ח].

ט אין לסומא לברך ברכת הלבנה, [אף כשהוא שומע מהצבור הנמצאים אתו המברכים ברכה זו]. [יחוה דעת ח"ד סי' יח עמ' קא. וילקו"י שבת ה' עמ' שכד. ושם בהע' בדין אם יצא מוציא בברכת הלבנה].

י קטן שיגדיל ויעשה לבר מצוה בי' לחודש, והקהל מברך ברכת הלבנה במוצאי שבת קודם י' לחודש, אין לקטן לברך ברכת הלבנה עם הצבור, אלא יניחנה לאחר שיהיה בר מצוה, ויעשנה בחיוב בתור גדול המצוה ועושה. ואם בירך קודם שנעשה לבר מצוה, בדיעבד לא יחזור לברך כשיגדיל. ואם יהיה בר מצוה בט"ז לחודש, יש לו להקדים ולברך עם הקהל. [שו"ת יביע אומר חלק ג סימן כז אות ו-ט].

סימן תכו - סדר ברכת הלבנה

יא צריך לברך ברכה זו מעומד. ואם בירכה מיושב, יצא. וכן זקן או חולה שאי אפשר להם לעמוד, יכולים לברך ברכה זו בישיבה. ובעת שמברכים ברכת הלבנה צריך לישר את רגליו. [ילקוט יוסף שבת ה' עמ' שכו].

יב קודם הברכה תולה עיניו לשמים ומסתכל בלבנה. [שם].

יג נהגו לומר קודם הברכה מזמור השמים מספרים כבוד אל. ואחר כך אומרים מזמור הללויה הללו את ה' מן השמים, עד חוק נתן ולא יעבור. ואחר כך יסתכל רגע בלבנה ויאמר כי אראה שמיך וגו'. ה' אדוננו מה אדיר שמך בכל הארץ. [שם].

יד קודם הברכה יסתכל בלבנה, אך לא יסתכל עליה בעת הברכה. [ילקוט יוסף שבת ה' עמ' שכז].

טו צריך לעמוד במקום שהלבנה נראית ממנו, ולא אחר כותל וכדומה. [שם].

טז אחר הברכה אומרים ג' פעמים בסימן טוב תהי לנו ולכל ישראל, ברוך יוצריך וכו'. והנוסח הנכון לומר סימן טוב תהי לנו וכו'. [ילקוט יוסף שבת ה' עמ' שכח].

יז בכל פעם שאומרים כשם שאנחנו מרקדין, ירים גופו מעט על ראשי האצבעות ג' פעמים דוקא. וגם אם אומר ברכת הלבנה ביחיד צריך לומר שאנו מרקדין, ולא כשם שאני מרקד.

יח אומרים תפול עליהם אימתה ופחד, וחוזרים ואומרים למפרע, כאבן ידמו וכו', שלש פעמים. [שם עמ' שכט].

יט יש המוסיפים: "לא יוכלו ליגע בנו, לא בגופינו, לא בממונינו, ולא בכל אשר לנו, ולא יהיה לנו כאב שיניים". [ילקוט יוסף שבת ה' עמ' שכט].

כ נהגו לומר פסוק דוד מלך ישראל חי וקיים ג' פעמים, שמלכותו נמשלה ללבנה ועתידה מלכותו להתחדש כמו התחדשות הלבנה, וכנסת ישראל תחזור להתדבק בבעלה שהוא הקדוש ברוך הוא, דוגמת הלבנה המתחדשת עם החמה, שנאמר, שמש ומגן ה' צבאות. ולכן שמחים בעת אמירת ברכת הלבנה, דוגמת שמחת נישואין. ואומרים לבסוף, תנא דבי רבי ישמעאל "אלמלא זכו" וכו'. [ילקוט יוסף שבת ה' עמ' של].

כא יש נוהגים לנער את שולי הבגדים אחר כל סדר הלבנה, [כדי להבריח החיצונים והקליפות שנבראו מקטרוג הלבנה]. [ילקוט יוסף שבת ה' עמ' שלא].

כב ואחר הדילוגים אומר שבע פעמים פסוק לב טהור ברא לי וכו', ואחר כך שיר למעלות אשא עיני וכו', ומזמור הלליה הללו אל בקדשו. [שם].

סימן תכו - מקום הברכה

כג לכתחלה אין מקדשין הלבנה תחת הגג, אלא מברכין תחת כיפת השמים, שקידוש לבנה הוא כקבלת פני שכינה, ואין זה דרך כבוד שיהא עומד תחת הגג, לפיכך יוצאים לרחוב כדרך שיוצאים לקבל פני המלך.

ומכל מקום כל זה הוא רק לכתחלה, אבל מי שחושש באיזה מיחוש שאינו יכול לצאת לחוץ, אי נמי שהמקום אינו נקי, או ששרוי בין העכו"ם, יקדש בביתו דרך החלון או פתח הפתוח נגד הלבנה. ואם אפשר טוב לעמוד על מקום שיש מעליו אויר, ולא תחת תקרה. [ילקוט יוסף שבת ה' עמ' שלא].

כד מותר לברך ברכת הלבנה כשהוא עומד תחת ענפי אילן. [שם עמ' שלב].

כה הנמצא במטוס וחושש שלא יהיה סיפק בידו לברך ברכת הלבנה, רשאי לברך גם בתוך המטוס, דאף שלכתחלה אין מברכים ברכת הלבנה תחת הגג, מכל מקום אין זה לעיכובא. [ילקוט יוסף שבת כרך ה' עמוד שלג].

סימן תכו - זמן ברכת הלבנה

כו אין מברכין על הלבנה עד שיעברו עליה ז' ימים שלמים מהמולד. וכן מנהגינו להקפיד בזה בדרך כלל. ומכל מקום אם חסרות כמה שעות במוצאי שבת להשלמת שבעה ימים שלמים מעת לעת, אין צריך להחמיר בזה, וכן ראוי להורות בפרט בימי החורף ובעונת הגשמים. ובמדינות שעננים מצויים שם ברוב ימי החדש, ויש חשש שאם ימתינו להשלמת שבעה ימים מהמולד יפסידו ברכת הלבנה מכל וכל, יש להורות להם שיברכו ברכת הלבנה מיד לאחר שלשה ימים, כדברי התלמוד והפוסקים. [שו"ת יביע אומר חלק ו' סימן לח אות א'. ושו"ת יחוה דעת חלק ב סימן כד].

כז לכתחלה אין לברך ברכת הלבנה אלא עד שיגיע זמן צאת הכוכבים ויחשיך באופן שתהיה הלבנה ראויה להנות מאורה. אולם בחדש שזמן הברכה הוא מצומצם ויש חשש שיפסיד הברכה לאותו חדש, אין צריך להמתין שיהיה לילה ודאי, אלא כל שהוא לאחר שקיעת החמה, וראויה הלבנה שיאותו לאורה יכול לברך. ואמנם קודם השקיעה אין לברך ברכת הלבנה. [יביע אומר חלק ה' סימן לו אות ג'. ועי"ע בילקו"י שבת ה' עמ' שלה. ושם אם אפשר לברך בבין השמשות].

כח חודש חורפי שהלבנה מתכסית ברוב החודש בעננים, ובסוף ליל ט"ו לחודש זרחה הלבנה לאחר שכבר עלה השחר, קודם הנץ החמה, עד שאפשר ליהנות מאורה, רשאי לברך ברכת הלבנה בשעה זו, שאף על פי שאחר עלות השחר יום הוא, לענין זה יכול לברך כל שנהנה מזריחתה, ועדיין לא האיר המזרח. [שו"ת יביע אומר חלק ה סימן לו].

כט לכתחלה אין מברכין על הירח אלא במוצאי שבת כשהוא מבושם ובגדיו נאים. ומכל מקום אם חושש שעל ידי שימתין למוצאי שבת יש חשש שיפסיד את המצוה, ובפרט בחודשי החורף שאין רואים את הלבנה מדי לילה, אין צריך להמתין למוצאי שבת, ויכול לברך ברכת הלבנה גם בימי החול. [ילקוט יוסף שבת כרך ה' עמוד שלח].

ל לכתחלה ראוי לחזר לאמרה לכל הפחות במנין, משום ברוב עם הדרת מלך, וגם כדי שיוכלו לומר אחר סדר הברכה קדיש על ישראל. ומיהו אין זה מעכב, ואם לא מצא עשרה רשאי לברך ביחיד. [יביע אומר ח"ב חיו"ד סימן ח' אות ג'].

לא טוב יותר להקדים לברך ברכת הלבנה אפילו ביחיד, מלהשהותה לאומרה בעשרה, שהכלל של "זריזים מקדימים למצות" עדיף יותר מהכלל של "ברוב עם הדרת מלך". אלא אם כן רוצה להשהותה בכדי לקדש הלבנה במוצאי שבת, שאז רשאי להשהותה למוצאי שבת, כדי שיקדשנה כשהוא מבושם. [שו"ת יביע אומר ח"ב חיו"ד סימן יח אות א-ג]. ויש מי שכתב שמיד שרואה הלבנה צריך לברך, אפילו ביחיד, שאם יתעכב מלברך יעבור על איסור אין מעבירין על המצוות. אולם לדינא, שהויי מצוה משהינן כאשר כוונתו לקיימה באופן מהודר יותר, דבברכת הראייה [השבח] שרינן לעכב המצוה לקיימה במוצאי שבת וברוב עם. [הנה בספר ברכת ה' פרק ד' עמ' רפח כתב, שמיד שרואה הלבנה צריך לברך, דאין מעבירין על המצוות. ע"ש. אולם כאשר כוונתו לקיימה באופן מהודר יותר מותר לעכב הברכה לברכה במצו"ש, כמבואר בפוסקים. ועיין בתרומת הדשן סימן לה, דמותר לדחות ברכת הלבנה כשיש סיבה, "ואשרי המחכה מלברך ברכת הלבנה כדי לברכה במוצאי שבת", והמצוה נעשית באופן משובח יותר. ע"ש. והן אמת דגם בברכת השבח אמרי' אין מעבירין וכו', כדמשמע מהריטב"א שבת כג. גבי הרואה נר חנוכה, "ואין בזה משום אין מעבירין וכו', כיון דעל ידי ההדלקה עדיף טפי". ע"כ. והרי ברכת הרואה נר חנוכה היא ברכת השבח, ומשמע דאם לא היה מדליקין עליו בביתו היה שייך דין אין מעבירין וכו'. ועיין בריטב"א תענית ו: דמניחין ברכת אל ההודאות להלל, כדי לאומרה ברוב עם, דכל כיוצא בזה רשאים להשהותה וכו'. ע"ש. והיינו דכשיש סיבה לאומרה באופן מהודר יותר לא שייך האיסור אין מעבירין וכו'. ועיין בפתח עינים סוטה כב. ודו"ק. ולכן אין דברי הספר ברכת ה' הנז' נכונים לדינא, אלא יש לנו לילך אחר דברי תרומת הדשן ורבותינו האחרונים שהעתיקוהו לדינא].

לב יכול לקדש את הלבנה קודם ערבית, כדי לאומרה בצבור. אך לכתחלה צריך לאומרה אחר התפלה, שהרי קריאת שמע היא מן התורה, וגם היא תדירה, וברכת הלבנה אינה תדירה, ותדיר ושאינו תדיר תדיר קודם. ובחודשי החורף שאין הלבנה נראית ברוב החדש, מותר לכתחלה לברך ברכת הלבנה קודם התפלה, אם חושש שלא יוכל לברך על הלבנה אחר התפלה. [ילקוט יוסף שבת ה' עמ' שלט].

לג לכתחלה יש לחוש שלא לקדש את הלבנה בליל שבת ובליל יום טוב. אולם אם היו עננים והלבנה לא נראתה אלא בלילה האחרון שבו אפשר לברך ברכת הלבנה, מותר לקדשה בליל שבת ובליל יום טוב. [ילקוט יוסף שבת ה' עמ' שמ. ועי"ע ביביע אומר ח"ח סימן מ"א].

לד מנהגינו לברך ברכת הלבנה במוצאי יום הכפורים. ולכתחלה ימתינו עד שיגיע זמן צאת הכוכבים ויחשיך באופן שתהיה הלבנה ראויה ליהנות מאורה. וטוב לטעום איזה דבר קודם שיברך ברכת הלבנה. והנוהג להחמיר שלא לטעום במוצאי יום הכפורים עד שיגיע זמן רבינו תם, ועדיין לא הגיע זמן רבינו תם, יכול לומר הברכה גם בלי הטעימה, [שמתוך ששמח שיצא בדימוס בדין, יכול לברך גם בלי טעימה]. ואם סיימו את תפלת ערבית ועדיין לא הגיע זמן רבינו תם, ראוי להנהיג לברך ברכת הלבנה מיד אחר ערבית, כדי לעכב את הצבור מלאכול עד שיגיע זמן רבינו תם, ולסייע בידם להחמיר בחומרא חשובה זו. ויש נוהגים לברך ברכת הלבנה של חודש תשרי במוצאי יום הכפורים, ולא קודם לכן, מפני שאנו תלויים ועומדים בדין, וברכת הלבנה צריכה להיות בשמחה. ויש אומרים שאדרבה ראוי להקדימה לפני יום הכפורים כדי שתבוא מצוה זו ותכריע את הכף של הזכיות. ומאחר שנחלקו האחרונים מה הוא מנהג ירושלים, לכן דעבד כמר עבד ודעבד כמר עבד. [ילקוט יוסף שבת ה' עמ' שמא].

לה מברכים ברכת הלבנה במוצאי תשעה באב, וטוב שיטעמו איזה דבר קודם הברכה, ולכתחלה ימתינו עד שיגיע זמן צאת הכוכבים ויחשיך באופן שתהיה הלבנה ראויה להנות מאורה. ואם אפשר שהצבור יקבעו זמן לברכת הלבנה אחר הסעודה, טוב שיעשו כן, ויברכו הברכה אחר הסעודה, עם מנעלים. אך אם יש חשש שחלק מהצבור יפסידו הברכה, יברכו מיד אחר ערבית. ולכתחלה אין לקדש את החודש לפני תשעה באב, שבזמן זה אנו שרויים באבילות על חורבן בית המקדש. [ילקוט יוסף שבת כרך ה' עמ' שמב].

לו נכון שהאבל לא יברך ברכת הלבנה תוך שבעת ימי אבלות. וכל זה אם ישאר לו זמן שיוכל לברך ברכת הלבנה לאותו חודש אחר האבל, אבל אם חושש שלא יוכל לברך על הלבנה אחר שבעה, יכול לברך תוך ז'. ורשאי לצאת מחוץ לביתו כדי לברך ברכת הלבנה בעשרה. [ילקוט יוסף על הלכות אבלות, מהדורא ראשונה ח"ז עמוד קעג, ובמהדורת תשס"ד עמוד תקעו].

לז מי שלא יכול לברך ברכת הלבנה עד ליל ששה עשר בחדש, אין לו לברך ברכת הלבנה בליל ט"ז לחדש, שיש בזה ספק ברכה לבטלה. ואף כשקורא הברכה בשם ומלכות מתוך הגמרא או הרמב"ם דרך לימודו, אסור. אך רשאי לומר ברכת הלבנה בלי הזכרת שם ומלכות. [שו"ת יביע אומר חלק ו סימן לח].

לח מי שבירך ברכת הלבנה בארץ ישראל לאחר שהגיע זמנה כאן, ונסע לחוץ לארץ במקום שעדיין לא הגיע זמנה, לא יברך שוב כשיגיע זמנה שם, שכבר יצא ידי חובת ברכת הלבנה לאותו חודש. [ילקוט יוסף סוף שבת ה'].

לט אם אירע בליל מוצאי שבת אחד בימות הגשמים, שנשארו שנים שלשה לילות לברכת הלבנה, וענן דק היה מכסה אותה, אבל היה אפשר

ליהנות מאורה, והתכונן השליח צבור לברך ולהוציא את הקהל ידי חובת ברכת הלבנה, [שהרי מעיקר הדין יכולים לברך כשענן דק מכסה את הלבנה, ורק על פי הקבלה ראוי להמתין לברך שלא יהיה אפילו ענן דק על הלבנה]. הצבור רשאים לכוין לצאת ידי חובת ברכת הלבנה בשמיעה מהשליח צבור, [באופן שיכוין עליהם] על ידי תנאי, שאם תיראה עוד הלבנה כשהיא זכה ומאירה יפה בלי עננים כלל, למחרת או לאחר מכן, באופן שיוכלו עדיין לקדשה באותו חודש, הם מכוונים שלא לצאת בברכת הלבנה זו ששומעים מהשליח צבור, ואם לאו הם מכוונים לצאת ידי חובתם. דכיון שהם רק שומעים מהשליח צבור, מהני לצאת על ידי תנאי, ואין בזה חשש ברכה שאינה צריכה. [ילקוט יוסף שבת כרך א' מהדורת תשס"ד עמוד תרכה].

מ בברכת הלבנה נכון לומר: ברוך יוצרך, ברוך עושׂך, ברוך קונך, ברוך בוראך, בניקוד ציר"י. וכן אומרים לנגוע בְּיך. ואומרים: "אלמלא זכו בני ישראל". ולא אלמלא לא זכו וכו'. [ילקוט יוסף שבת כרך ה' עמוד תיט].

מא בברכת הלבנה אומרים: ששים ושמחים לעשות רצון קוניהם וכו'. [ולא לעשות רצון קונם]. [ילקוט יוסף שבת כרך ה' מהדורת תשס"ד עמוד תכ].

מב מי שבירך ברכת הלבנה, ולאחר מכן חבירו ביקש ממנו שיחזור לברך ברכה זו בשבילו, אחר שאינו בקי לברכה בעצמו, אין לו לחזור ולברך ברכה זו, דבברכות השבח אין אומרים "אף על פי שיצא מוציא". [על פי דברי המאירי ר"ה כט. ויש מי שהעמיד אוקימתא דאיירי בברכות תפלה וכדו', אולם לשון המאירי "ברכות תפלה וברכות שבח והודאה וכו'". ולכן בכל ברכות השבח לא אמרינן אע"פ שיצא מוציא. וראה בילקוט יוסף על הלכות השכמת הבוקר מהדורת תשס"ד סימן ו'. ובילקוט יוסף על הלכות ציצית סימן ח' הערה כה, ובירחון קול תורה סיון תשס"ד עמוד מד].

מג מי שאינו יודע לברך ברכת הלבנה בעל פה, אין לו לברך בנוסח הקצר "ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם מחדש חדשים". אחר שמרן החיד"א נסתפק בד"ז, ויש לנו לחוש לספק ברכות. [ילקו"י שבת ה' (מהדורת תשס"ד עמ' תכא). ירחון קול תורה (תמוז תשס"ג עמוד מד). ושם דחה דברי מי שכתב שיכול לברך בנוסח הקצר, אחר שראה דברי המאירי וכו'. אולם גם החיד"א במחז"ב (סימן תכו סק"ד) ראה את דברי המאירי ועכ"ז נסתפק בדבר, ואיך לא נחוש לדבריו בעניני ברכה לבטלה].

סימן תכט - אמירת וידוי בניסן

א שואלין בהלכות פסח קודם לפסח שלשים יום, [מפורים ואילך]. אולם אין זה חיוב גמור, ומותר לכל תלמיד חכם להמשיך בלימודו במקום שלבו חפץ, ואין דין זה אלא להחשב "שואל כענין", וכמו שאמרו בתוספתא (סנהדרין פרק ז). ומכל מקום המורים הוראות לרבים או הנותנים שיעורים ומרביצים תורה לקהל ה', צריכים ללמוד ולחזור על הלכות אלו להיות בקיאים בהלכות אלו להשיב לשואלם דבר ה' זו הלכה, ולהודיע להם את הדרך ילכו בה ואת המעשה אשר יעשון, בדיני הגעלה ואפיית המצות וביעור חמץ וכו', שזהו העיקר מה שצריכים לדרוש לעם. ולכל הדברות בימי החגים עצמם צריך ללמוד ולדרוש בהלכות פסח בפסח והלכות חג בחג, וכתקנת משה רבנו (מגילה לב.). שנאמר וידבר משה את מועדי ה' אל בני ישראל (ויקרא כג, מד). ודבר בעתו מה טוב. [יביע אומר חלק ב סימן כב].

ב בכל חודש ניסן אין נופלים על פניהם, ואין אומרים וידוי ותחנונים. מפני שכל החודש הוא ימי שמחה לישראל, בתקופות העבר ההוה והעתיד, כי באחד בניסן הוקם המשכן, ושנים עשר נשיאי שבטי ישראל הקריבו את קרבנם לחנוכת המזבח במשך שנים עשר יום, נשיא אחד ליום, וכל אחד מהנשיאים היה עושה יום טוב ביום הקריבו לחנוכת המזבח, ולמחרת שהוא יום י"ג בניסן היה יום אסרו חג שלהם. ויום י"ד בניסן הוא ערב פסח. ולאחר מכן שבעת ימי הפסח, ימים טובים ומקראי קודש. ויום כ"ב בניסן הוא אסרו חג של הפסח. ובנין בית המקדש השלישי, שיבנה במהרה בימינו, יהיה ביום טוב של פסח, כי בניסן נגאלו ובניסן עתידים להגאל, וכמו שכתוב (מיכה ז, טו): "כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות". וחנוכת בית המקדש שתהיה נמשכת שבעת ימים תתקיים לאחר הפסח, כי אין מערבים שמחה בשמחה. נמצא שכל ימי חודש ניסן מקודשים לימי שמחה וששון לישראל. לכן אין ראוי לומר וידוי ותחנונים ונפילת אפים בימים אלו. [ש"ע. וראה בריש חזו"ע על פסח].

ג מנהג טוב הוא לקרות בכל יום החל מר"ח ניסן פרשת הנשיא של אותו יום, וביי"ג ניסן קוראים מתחלת פרשת בהעלותך עד "כן עשה את המנורה". ויש נוהגים לקרות פסוקים אלו מתוך ספר תורה [בלי ברכה], אבל מנהגינו לקרותם מתוך החומש. [חזו"ע ח"ב עמוד ב].

ד אין לגזור תענית צבור בכל ימי חודש ניסן, על כל צרה שלא תבוא, אבל תענית יחיד מותר להתענות בניסן, חוץ מראש חודש ניסן, ושבעת ימי חג הפסח. וטוב להחמיר שלא להתענות גם ביום אסרו חג, שהוא למחרת הפסח. ועל פי זה פשט המנהג להתענות בימי ניסן תענית של יום הפקודה (יאר צייט) של אביו או אמו, אף על פי שאין תענית זה חיוב רק מנהג טוב. וכן עדות שנהגו בחוץ לארץ שהחתן או הכלה מתענים ביום חופתם,

רשאים להתענות תענית זו בימי ניסן. אולם מנהג הספרדים ועדות המזרח בארץ ישראל ובארצות המערב שאין החתן והכלה מתענים כלל ביום חופתם, שיום טוב שלהם הוא, ואין לשנות. [חזון עובדיה הלכות פסח עמ' ג'. יביע אומר ח"ג סי' ח ס"ק י"ז. ושו"ת יחוה דעת ח"א סי' פא, וח"ד סימן סא].

ה אין לומר מזמור "יענך ה' ביום צרה" בתפלת שחרית בכל ימי חודש ניסן, וכן אין לומר מזמור "תפלה לדוד הטה ה' אזנך ענני", הואיל ונאמר בו "ביום צרתי אקראך", ואין להזכיר יום צרה בימי ניסן שהם ימי גאולה ושמחה לישראל. [חזון עובדיה על הלכות פסח מהדו"ב עמו' ח. וראה בילקוט יוסף תפלה כרך ב' עמוד תלח, משא ומתן בדברי חזון עובדיה]

ו המנהג לומר מזמור לתודה בפסוקי דזמרה של שחרית בכל ימי חודש ניסן, ואפי' בערב פסח ובחול המועד של פסח, חוץ משבתות וימים טובים. [חזו"ע פסח עמוד ו, ובמהדו"ב עמוד ח].

ז נוהגים שלא לומר "צדקתך" בתפלת מנחה בשבת בכל חודש ניסן, שכל שאם היה יום חול לא היה בו וידוי, אין אומרים במנחה צדקתך. [ש"ע סי' תכט ס"ב. חזו"ע עמו' ה, ובמהדו"ב עמ' ט].

ח מצוה על כל אחד ליתן דמי קמחא דפסחא, הנגבים על ידי גבאי צדקה שבכל מקום ומקום, ולתרום כפי יכולתו עבור חלוקה לעניים, לצרכי החג. [רמ"א סימן תכט סעיף א].

ט ראש חודש ניסן שחל בשבת, שמוציאים שלשה ספרי תורה, והיה צורך להעלות עולים נוספים על חובת היום, צריכים לומר קדיש גם אחר קריאת ספר תורה הראשון, כיון שהיו עולים נוספים ונשלמה חובת היום, ובסך הכל יאמרו שלשה קדישים. וכן המנהג. [שו"ת יביע אומר ח"ד חאו"ח סימן כב. חזון עובדיה על הלכות פסח מהדורת שנת תשס"ג עמוד ט']. הלכות ברכת האילנות ראה לעיל הלכות ברכות סימן רכו

סימן תל - שבת הגדול

א שבת שלפני הפסח נקרא "שבת הגדול" מפני הנס שנעשה בו. כי פסח שיצאו בו ממצרים חל אז ביום חמישי בשבת, ועוד בשבת שלפניו שהוא יום עשירי לניסן נצטוו לקחת שה לבית אבות לצורך קרבן פסח, וכשעשו ישראל כן, נתקבצו בכורי מצרים אצל ישראל ושאלום פשר דבר, ענו להם: זבח פסח הוא לה' שעתיד להרוג כל בכורי מצרים, ולכן נצטוינו לתת מדם הקרבן על שתי המזוזות ועל המשקוף לבל יבוא המשחית אל בתינו לנגוף. ומיד הלכו הבכורות אצל אבותיהם ואצל פרעה ודרשו

לשלח את ישראל ממצרים לבל יהרגו בגללם, ונתקלו בסירוב מוחלט, ואז פתחו במלחמה זה לעומת זה, ונהרגו רבים ממצרים, וכמו שנאמר "למכה מצרים בבכוריהם", כלומר: שמצרים הוכו על ידי בכוריהם. וכשראו המצרים כך חגרו איש חרבו לנקום בישראל, ויבקשו להשמיד ולהרוג את ישראל ח"ו, והשי"ת הגן עליהם ברוב רחמיו והחלה את מצרים בתחלואים רבים ומשונים וביסורים גדולים עד שהיו שניהם קהות ומעיהם מתחתכים, ונאלצו לסגת אחור. ועל ידי כך ניצולו עם ישראל מזעמם. ולכן נקרא שבת זה שבת הגדול, כי יום גדול הוא לישראל שניצולו מאבדן וכליון חרוץ ח"ו. [חזון עובדיה פסח, מהדורת שנת תשס"ג, עמ' כט]

ב ההפטרה בשבת זו "וערבה לה' מנחת יהודה וירושלים", בין כשחל שבת הגדול בערב פסח, ובין כשחל קודם לכן. ואם יש מנהג ברור וקבוע באיזה בית כנסת שאין מפטירין אלא בפרשת השבוע, אין לשנות מהמנהג מפני המחלוקת. ובפרט שיש להם על מה שיסמוכו. [יביע אומר ח"ד סי' לט. יחוה דעת ח"א סימן ג. חזון עובדיה פסח, מהדורת תשס"ג עמ' ל].

ג חובה קדושה להתאסף ברוב עם בבתי כנסיות, לשמוע דרשות רבני ישראל בשבת הגדול, בכל מקום ומקום. ועל הרבנים להורות לעם את הדרך אשר ילכו בה, בדיני פסח והלכותיו המרובים, ועריכת הסדר כמשפטו, לדעת מה יעשה ישראל, וירחיבו את הדיבור גם באגדה בסיפור יציאת מצרים ופירושי ההגדה של ליל פסח להזכיר גבורות ה' עזוזו ונפלאותיו. וכל המזכה את הרבים זכות הרבים תלוי בו. אשריו בעולם הזה וטוב לו לעולם הבא. [חזון עובדיה על הלכות פסח עמוד יח, ובמהדורת תשס"ג עמוד לא].

ד כשחל ערב פסח בשבת, יש להקדים את דרשת שבת הגדול לשבת שלפניו. [שם. ושו"ת יחוה דעת חלק א' סימן צא].

ה יש נוהגים לומר אחר התפלה איש לרעהו "שבת הגדול שלום" או "שבת הגדול מבורך", ומנהג יפה הוא. [חזון עובדיה פסח עמוד יח בהערה, ובמהדורת תשס"ג עמוד לי' הערה ג'].

ו ביום טוב עצמו דורשים בעניני החג באגדה. [סוף מס' מגילה משה תיקן להם וכו']. וראוי שהרבנים יקבעו זמן גם לשיעור בהלכה בעניני החג וחול המועד. [כף החיים סי' תל אות ד'].

סימן תלא - זמן בדיקת חמץ

א הנזהר ממשהו חמץ בפסח מן השמים מסייעים בידו שלא יחטא כל השנה, [האר״י ז״ל, באר היטב סימן תמז סק״א. דבש לפי מערכת ח אות יח. ועוד]. ולכן קודם ליל י״ד בניסן נוהגים לנקות את כל חדרי הבית והחצר בניקוי יסודי, כדי שלא ישאר שום חשש חמץ ברשותם בימי הפסח. וכן יש לבדוק בכיסי הבגדים ובייחוד בכיסי בגדי הילדים ובילקוטי בית-הספר שלהם, פן נשאר שם חמץ. אך אין צריך לבודקם שוב לאור הנר, בליל ארבעה עשר בניסן. [הרמ״א סימן תלג סעיף יא. חזון עובדיה הלכות פסח עמוד יט, ובמהדורת תשס״ג עמוד לג].

ב בתחלת ליל ארבעה עשר בניסן בודקים את החמץ לאור הנר. וזמן בדיקת חמץ הוא אחר צאת הכוכבים תיכף ומיד. דהיינו כעשרים דקות לאחר שקיעת החמה. ומיהו בדיעבד אם בדק החמץ אחר השקיעה קודם צאת הכוכבים, יצא ידי חובה. ונכון לחפש ולבדוק את החמץ עוד זמן מה בליל י״ד בלא ברכה. [חזון עובדיה פסח מהדורת תשס״ג עמ׳ לג]

ג אסור לאכול סעודה של פת יותר משיעור כביצה [בלי קליפתה], קודם בדיקת החמץ, החל מחצי שעה קודם זמן הבדיקה. ודין העוגה כדין הפת [א״א]. אבל לאכול פת עד שיעור כביצה [בלי קליפתה, כחמשים גרם] מותר. ופירות וירקות מותר אפילו יותר מכביצה, וכן תבשיל אורז וכיוצא, או תה וקפה, מותר. [חזון עובדיה הלכות פסח עמוד כ. ובמהדורת תשס״ג עמוד מא].

ד גבאי בית כנסת שבדק בביתו, מותר לו לאכול אחר הבדיקה, אף על פי שעדיין לא בדק את החמץ שבבית הכנסת.

ה אסור להתחיל בשום מלאכה חצי שעה קודם זמן הבדיקה, ואם התחיל במלאכה או באכילה בהיתר, אף על פי שאין צריך להפסיק, מכל מקום ודאי שאם רצה להפסיק תבוא עליו ברכה. [חזון עובדיה על הלכות פסח מהדורת תשס״ג עמוד מב הערה יט].

ו וכן אסור להתחיל ללמוד משעה שהגיע זמן בדיקה עד שיבדוק. [אפילו בלימוד שאר דברים]. ואף מי שיש לו זמן קבוע בכל ערב ללמוד תורה, בליל בדיקת חמץ לא ילמד עד שיבדוק את החמץ. ואם התחיל ללמוד לפני זמן הבדיקה, אינו רשאי להפסיק מתלמודו. [חזון עובדיה על הל׳ פסח, מהדורת תשס״ג, עמוד מב. וראה בהערה שם].

ז כל המבואר לעיל הוא דוקא ביחיד הלומד בינו לבין עצמו, אבל שיעור הנאמר ברבים בכל יום בערב, בהלכה או בדף היומי, אפשר לקיימו גם בליל י״ד קודם הבדיקה, אף על פי שנמשך שעה או יותר, משום שהרבים מזכירים זה את זה ואין לחוש שישכחו לבדוק כשילכו לבתיהם. ומכל מקום טוב שעם סיום השיעור, יכריז ויזכיר השמש שהמשתתפים בשיעור ילכו לבדוק החמץ. אלא שגם ברבים לא התירו אלא פסקי

הלכות, או דף יומי, או שיעור משניות, בלי פלפול, כנהוג בזה לבעלי בתים, אבל פלפול לא, שמא ימשכו אחרי הפלפול, וישכחו לבדוק. ואם יודעים בבירור שאין חשש ביטול תורה אם יקדימו לבדוק את החמץ, וכגון שאחר בדיקת חמץ יחזרו כל הלומדים לבית הכנסת או לבית המדרש כדי ללמוד השיעור, עדיף שיבדקו קודם את החמץ, ואחר כך ילמדו תורה. [שו"ת יחוה דעת חלק ב' סימן נט. חזון עובדיה על הלכות פסח מהדורת תשס"ג עמוד מב. הליכו"ע ח"א עמוד רעג].

ח אם עדיין לא התפלל ערבית והגיע זמן הבדיקה, יקדים להתפלל ערבית ואחר כך יבדוק. ואם יש שם איש אחר, יאמר לו שיזכירהו לבדוק מיד לאחר תפילתו. [מאור ישראל פסחים ד. בד"ה אמר אביי].

ט מי שהיה בדרך לצורך פרנסתו, והגיע לביתו בליל י"ד, והוא עייף ויגע, וחושש שאם יבדוק החמץ מיד לא יוכל לתת דעתו כראוי לבדוק היטב את החמץ מרוב עייפותו, מותר לישון מעט ולנוח בשינת עראי, ויזהיר לאחד מבני ביתו שיעיר אותו לאחר כחצי שעה לבדוק החמץ, וגם יוכל לשתות כוס קפה וכיו"ב להתעורר כראוי, ולקיים המצוה כהלכה. וכל זה בתחלת הלילה, אבל אם הגיע לאחר שתים ושלש שעות מן הלילה בזמן שדרך בני אדם ללכת לישון, לא מהני במה שיזהיר לבני ביתו שיעירו אותו, כי ערבך ערבך צריך. [ספר אור לפארו. חזון עובדיה מהדורת תשס"ג עמוד מב הערה יח].

סימן תלב - דין ברכת הבדיקה

א אף על פי שאין מברכים על ספק מצוה מן התורה, מכל מקום על בדיקת חמץ מברכים אף שיש ספק אם יש חמץ בבית או לא. ולכן קודם שיתחיל לבדוק מברך ברוך אתה ה' אמ"ה אשר קדשנו במצותיו וצונו על ביעור חמץ. [מאור ישראל ריש פסחים]. ואם עבר ובירך בלשון: "לבער חמץ", יצא ידי חובה. [שו"ת חזון עובדיה ח"א סימן ל]. ומה שאינו מברך על "בדיקת" חמץ, לפי שכל הבדיקה אינה אלא לצורך הביעור. [חזו"ע תשס"ג עמ' מד].

ב אסור לדבר בין הברכה לבדיקה, ואם עבר ודיבר טרם שהתחיל לבדוק בדברים שאינם מענין הבדיקה, צריך לחזור ולברך. ובאמצע הבדיקה רשאי לדבר בכל מה שיש בו צורך הבדיקה, אבל לא ישיח בדברים אחרים מתחלת הבדיקה עד סופה, אפילו כבר התחיל בבדיקתו, שיש אומרים שצריך לחזור ולברך גם באופן כזה, ועוד שעל ידי זה אינו נותן לבו לבדוק כראוי. ומכל מקום אם עבר ושח אפילו בדברים בטלים אינו חוזר לברך. שספק ברכות להקל, ובפרט שסוף סוף התחיל במצות הבדיקה. [שם עמו' כו, ובתשס"ג עמ' מד].

ג מותר לענות אמן ויהא שמיה רבה, באמצע הבדיקה. וכן אם שמע קול רעמים, יברך. וגם ברכת אשר יצר אם הוצרך לכך, יברך באמצע הבדיקה, כי יש לחוש שמא ישכח לברך אחר הבדיקה. [חזון עובדיה על פסח מהדורת תשס״ג עמוד מד].

ד אם התחיל לבדוק בלא ברכה, יברך כל זמן שלא סיים בדיקתו. [רמ״א סימן תלב סעיף א׳].

ה אין מברכים שהחיינו על מצות בדיקת חמץ, אחר שזו מצוה הכרוכה בשריפת מאכלו של האדם. ועוד, דאין לה זמן, שהרי המפרש בים בודק קודם לכן. ומכל מקום הואיל וכמה פוסקים כתבו שצריך לברך שהחיינו על הבדיקה, וכן הסכים הגאון בעל פרי חדש, נכון להשתדל להשיג פרי חדש, ולהניחו לפניו בשעת ברכת על ביעור חמץ שלפני הבדיקה, ואחר שיתחיל מעט בבדיקה, יברך ברכת הנהנין על הפרי ויאכלנו. [כדי להסתלק מחשש להפסק]. אבל אין זה אלא ממדת חסידות. ומיהו אין לברך ברכת הנהנין על הפרי בין הברכה לבדיקה. [חזון עובדיה הלכות פסח עמוד כז, ובמהדורת תשס״ג עמוד מה].

ו בברכה אחת שמברך על הבדיקה, יכול לבדוק כמה בתים או חנויות, ואפילו אם הבתים רחוקים קצת זה מזה, אין ההליכה נחשבת להפסק. ומכל מקום, אם הם רחוקים ממש, יכוין בשעת הברכה ״על ביעור חמץ״ שמברך לפני בדיקתו בבית, שאינו רוצה לצאת ידי חובת הברכה אלא רק על הבדיקה שבביתו, ואז יוכל לברך שנית על הבדיקה שבחנות. [חזון עובדיה על פסח מהדורת תשס״ג עמוד מז].

ז אם קשה לו לבדוק בעצמו בכל חדרי הבית, יוכל להעמיד אצלו מבני ביתו או ממכריו בשעה שהוא מברך על הבדיקה, והם יתכוונו לצאת בברכתו ויענו אחריו אמן, ואחר כך יתפזרו לבדוק איש איש במקומו על סמך הברכה שבירך בעל הבית. ואינם רשאים לברך כל אחד בפני עצמו. ואם לא עמדו אצלו בשעת הברכה, אין ראוי שיבדקו, שנמצאים עושים המצוה בלא ברכה. ומצוה שגם בעל הבית ישתתף בעצמו בבדיקת החמץ, וכמו שאמרו (בקידושין מא.) מצוה בו יותר מבשלוחו. וכיון שגם הוא בודק קצת, יכול לברך. [ש״ע סי׳ סי׳ תלב ס״ב. חזון עובדיה הלכות פסח עמ׳ כח, ובמהדורת תשס״ג עמ׳ מח].

ח אם אין בעל הבית בודק כלל, וממנה שליח לבדוק, לא יברך בעל הבית אלא יברך השליח שעושה את המצוה. [חזון עובדיה הלכות פסח עמוד כט, ובמהדורת תשס״ג עמוד מט].

ט נוהגים לתת חתיכות קטנות של לחם, כל אחת פחות מכזית, וטוב שלא יהיה בכל חתיכה יותר מ-18 גרם, ויעטוף אותם בנייר, ויפזרם

בבית, והבודק מחזר אחריהם למוצאם ולבערן עם יתר החמץ אשר ימצא בזמן הביעור. ועל פי הקבלה יש להניח עשר חתיכות, ואין מנהג זה לתת פתיתי חמץ מעכב המצוה כלל, שתקנת חכמים לבדוק את החמץ היא גם באופן שאינו מוצא חמץ כלל. ומכל מקום נכון לקיים מנהג זה שמנהג ישראל תורה הוא. [יחוה דעת ח"ה סי' לא. חזו"ע הל' פסח עמ' כב, ובמהדורת תשס"ג עמוד לו].

י אם לא מצא חתיכה אחת מעשרה הפתיתים של החמץ שפוזרו בבית, אין צריך לבדוק כל הדירה היטב עד שימצאנה אלא יסמוך על ביטולו שמבטל את החמץ לאחר הבדיקה. ולכתחלה אם יש חשש שישכח היכן מניח את החמץ, יכתוב על דף היכן מניח כל חתיכה וחתיכה. [חזון עובדיה הלכות פסח עמוד כג, ובמהדורת תשס"ג עמוד לח הערה ט].

יא יש נוהגים שהבודק מוליך עמו קערה שיש בה פרוסת חמץ, ובה מניח את חתיכות הלחם שאוסף, וכשמגיע זמן ביעור חמץ למחרת שורף את החמץ שבקערה. [חזון עובדיה על הלכות פסח עמוד לא. ובמהדורת תשס"ג עמוד נא].

סימן תלג - דיני בדיקת חמץ

א הבדיקה צריכה להיות לאור נר של שעוה, אבל נר אבוקה פסול לבדיקה, מפני שאינו יכול להכניסו לחורים ולסדקים, ועוד שהוא מתייירא פן תפרוץ דליקה ויתלקח כל אשר בבית, ונמצא לבו טרוד ואינו מכוין דעתו לבדיקה. ואם עבר ובדק לאור האבוקה צריך לחזור ולבדוק בנר כשר, אך לא יברך שנית. ושתי נרות קלועות ששלהבתן נוגעת זו בזו דינם כאבוקה. אבל אם הפתילות נוגעות זו בזו, נחשב הכל לנר אחד כשר, שדוקא כשהפתילות מחולקות ומפורדות זו מזו ורק השלהבת נוגעת אחת בשניה, נחשב לאבוקה. [חזון עובדיה על הלכות פסח מהדו"ק עמוד כג, ובמהדורת תשס"ג עמוד לח].

ב פנס כיס קטן שיכול להכניסו לחורים ולסדקים, וכן נר חשמלי קטן שאפשר לטלטלו בכל פינות הבית, מותר לבדוק בהם בשעת הצורך כשאין לו נר אחר כשר, ויכול גם כן לברך עליהם, ואין זה דומה לאבוקה. [שו"ת יחוה דעת ח"א סי' ד. חזון עובדיה הל' פסח עמוד כד].

ג אין לבדוק על ידי נר חלֵב, מפני שהבודק חושש פן יטיף על כלי-המטבח ויאסרם, ואינו שם לבו בבדיקתו כראוי. וכן אין לבדוק בנר של שומן, מפני שחושש פן יטיף על כלי החָלב, ויאסרם משום בשר בחלב. וכן אין לבדוק בנר של שמן שחושש פן יטיף על בגדיו, וגם לא יוכל להכניסו

לחורים ולסדקים, ומכל מקום בדיעבד אם בדק בנרות אלו [חלב שומן ושמן] יצא ידי חובת הבדיקה, ואין צריך לחזור ולבדוק. ונרות של פראפין המצויים כיום, כשרים לבדיקה. ופתילת צמר גפן טבולה בשמן דינה כנר של שעוה. [חזו"ע על הלכות פסח עמוד כד, ובמהדורת תשס"ג עמוד מ'. הליכות עולם חלק א' עמוד רעא].

ד צריך לבדוק בחורים ובסדקים בכל פינות הבית, לרבות המרפסות וחדרי המדרגות, והגינות, ובייחוד יש לבדוק במזנון, במקרר, בארונות המטבח, ובכל יתר המקומות שמצניעים שם מאכל ומשקה שיש בהם חשש חמץ, לפיכך כל חדרי הבית צריכים בדיקה, אף שברור לו שמעולם לא אכל שם חמץ. וכשיש ילדים קטנים יבדוק גם תחת הארונות והמטות, שמא הכניסו שם חמץ. ואפילו אם תהיה לו טירחא רבה בבדיקה קפדנית כזאת אל יקוץ בבדיקתו. כי כבר אמרו חז"ל: לפום צערא אגרא. [חזו"ע שם עמוד כ, ובתשס"ג עמו' לה].

ה אין צורך לכבות את אור החשמל הדולק בבית בעת בדיקת החמץ. [חזון עובדיה על פסח מהדורת תשס"ג עמוד מ' הערה טז]. וכבר נתבאר שאין צריך לבדוק את כיסי הבגדים לאור הנר, או בליל י"ד, ודי במה שמנקים אותם היטב קודם הפסח. [חזון עובדיה שם].

ו מי שיש לו מכונית פרטית, צריך לבדקה בליל י"ד לאור הנר, כמצות חז"ל. ואף על פי שמנקים היטב את המכונית לפני ליל י"ד. ואפילו אינו רוצה להשתמש במכונית בכל ימי הפסח, צריך לבדוק אותה מן החמץ. וכן בעלי אוטובוסים ציבוריים ומטוסים של חברות תעופה ישראליות חייבים לבדוק החמץ בליל י"ד ניסן אף שניקו אותם היטב קודם לכן. ומכל מקום כשבא לבדוק במכונית אין לו לחזור ולברך "על ביעור חמץ", אלא די במה שבירך בביתו בשעת הבדיקה, ועל סמך ברכה זו יחזור ויבדוק החמץ במכוניתו. ואף על פי שיש מרחק מסויים ביניהם, אין ההליכה נחשבת הפסק. [שו"ת יחוה דעת חלק א' סימן ה. חזון עובדיה על הלכות פסח מהדורת תשס"ג עמוד נב].

ז בתי כנסיות ובתי מדרשות צריכים בדיקה על ידי הגבאי או השמש, שהם האחראים עליהם ושומרי משמרת הקודש, מפני שהתינוקות מכניסים שם חמץ בבואם להתפלל עם הוריהם, ומה גם בזמן הזה שרגילים לעשות סעודות מצוה בבית הכנסת ואוכלים שם חמץ. ואף על פי שמנקים את בית הכנסת ביום י"ג, צריך לכתחלה לחזור ולבדוק בליל י"ד לאור הנר, ולא יברכו על בדיקה זו, אלא יפטרוה בברכה שמברכים קודם לכן בבדיקה שבביתם. [חזון עובדיה הלכות פסח עמו' ל, ובמהדורת תשס"ג עמוד מט]. והגבאים שאינם נזהרים לבדוק החמץ בליל י"ד, אלא מכבדין היטב ביום, לא יפה הם עושים, ויש להודיעם שיקיימו מצות חכמים של בדיקת חמץ גם בבית הכנסת. [משנ"ב סי' תלג ס"ק מג].

ח אין צריך לבדוק את החמץ בספרים, ומותר ללמוד בהם מבלי לבדוק אם נפלו בהם פירורי חמץ בעת הלימוד. ומה שהחמיר בזה הגאון החזון איש היא חומרא יתירה מאד, ואין לזה יסוד בהלכה. [שו"ת יביע אומר חלק ז' חלק אורח חיים סימן מג].

סימן תלד - דינים הנוהגים אחר הבדיקה

א כל מה שנשאר מן החמץ לצורך אכילתו בליל ארבעה עשר ובשחרית של יום ארבעה עשר, יצניענו במקום מיוחד, שלא יתפזר אנה ואנה, ובפרט יש להזהר כשיש ילדים קטנים בבית ולהשגיח עליהם שיאכלו בפנה מיוחדת ולא ישוטטו בשעת אכילתם, כדי שלא יצטרך לבדוק שוב החמץ אחריהם. ולמחרת היום בהתקרב זמן איסור הנאת החמץ יבערנו וישרפנו, לקיים מצות תשביתו שאור מבתיכם. [חזון עובדיה על הלכות פסח עמוד לו, ובמהדורת תשס"ג עמוד נז].

ב יש לנקות השיניים היטב לאחר גמר סעודת שחרית ביום ארבעה עשר, אחר שסיים אכילת החמץ. וביותר צריך ליזהר בזה מי שיש לו נקבים בשיניו ויש חשש שמא נכנסו שם פירורי חמץ. ומכל מקום בדיעבד אם לא עשה כן, אין לחוש כל כך, שבודאי נפגם ונסרח טעם השאריות שבין השינים אחר שעברו כמה שעות. ומי שיש לו שיניים תותבות, יכשירם על ידי שטיפה וניקוי היטב. וטוב להחמיר לערות מים רותחים, ודי בזה. ואין צריך להגעילם ברותחים. [חזון עובדיה על הלכות פסח עמוד לח. ובמהדורת תשס"ד עמוד סג יחוה דעת חלק א סימן ח. הליכות עולם חלק א' עמוד רעט, רפא]

ג אחר הבדיקה יבטל את החמץ ויפקירנו, ויאמר: "כל חמירא דאיכא ברשותי דלא חזיתיה ודלא ביערתיה ליבטיל ולהוי כעפרא דארעא". [בלשון הקודש: "כל חמץ ושאור שישנו ברשותי שלא ראיתיו ושלא ביערתיו יתבטל ויהיה כעפר הארץ"]. [חזון עובדיה הלכות פסח מהדורת תשס"ג עמוד נב ושם אריכות אם ביטול חמץ הוא מדין הפקר, או דמחשיב החמץ כעפר].

ד צריך לומר הביטול בשפה המובנת לו, כדי שיבין שעיקר כוונתו לבטל החמץ עד שיהיה בעיניו כדבר שאינו חשוב כלום וכדבר בטל לגמרי, אבל אם אומר הביטול ואינו מבין שהוא מבטל החמץ, אלא חושב שאומר תחנה ובקשה בעלמא, לא יצא ידי הביטול, וצריך לחזור ולבטלו בלועזית בשפה הידועה לו. ואפילו אם אמר הביטול בלשון הקודש, כל שאינו מבין לא מועיל הביטול. [חזון עובדיה על הלכות פסח עמ' לב, ובמהדורת תשס"ג עמוד נד הערה לא].

ה נוהגים לומר הביטול ליתר חיזוק ג׳ פעמים. [ילקוט יוסף על ערלה פרק יא, עמוד תרעז. חזון עובדיה על הלכות פסח מהדורת תשס״ג עמוד נד]. וטוב שבאחד מהם יוסיף: ליבטיל ולהוי ״הפקר״ כעפרא דארעא. [חזו״ע פסח מהדורא ראשונה עמוד לד, ובמהדורת תשס״ג עמוד נה].

ו ביטול החמץ ביום הוא בנוסח זה: ״כל חמירא דאיכא ברשותי דחזיתיה ודלא חזיתיה דביערתיה ודלא ביערתיה ליבטיל ולהוי כעפרא דארעא״, והביטול יהיה אחר הביעור, כדי לקיים ביעור חמץ ושריפתו בחמץ שלו. [חזון עובדיה פסח עמו׳ לז, ובמהדו׳ תשס״ג עמו׳ נט].

ז אף הנשים מצוות על מצות תשביתו. ולכן אם אין האיש בביתו שהוא טרוד במלאכתו, תזהר האשה לבער החמץ לפני זמן איסורו, והבעל יבטל החמץ ביום י״ד בכל מקום שהוא נמצא, ואם אין הבעל עושה כן תבטל האשה את החמץ ביום י״ד. [חזון עובדיה על הלכות פסח עמוד לו, ובמהדורת תשס״ג עמוד נז הערה לח].

ח כשבעל הבית מצוה לשליח לבדוק חמצו ולבטלו, לכתחלה צריך שבעל הבית יאמר את הביטול. ובדיעבד אם בטלו השליח שאמר ״כל חמירא דאיכא ברשות פלוני ליבטיל ולהוי כעפרא דארעא״ [והזכיר שמו של בעל הבית], ביטולו ביטול. [שו״ת יביע אומר ח״ב חו״מ סימן ה׳. חזון עובדיה על הלכות פסח מהדורת תשס״ג עמוד נו].

ט אם אין האיש בביתו, יכול לבטל בכל מקום שהוא נמצא, ואם אין ידוע שעושה כן, מוטב שתבטל אשתו את החמץ, ואפילו לא ציוה אותה על כך בפירוש. ותאמר בביטולה: ״כל חמירא דאיכא ברשות בעלי ליבטיל ולהוי כעפרא דארעא״, ואם אינה מבינה תרגום, תאמר הביטול בשפה המובנת לה. [חזון עובדיה הלכות פסח עמוד לה, ובמהדורת תשס״ג עמוד נז].

י אין מברכים על ביטול חמץ, אחר שעיקר הביטול מקיימים בלב.

יא אין לוקין על לאו דבל יראה ובל ימצא, שאין לוקין על לאו שאין בו מעשה. אבל אם קנה חמץ בפסח או עשה עיסה וחימץ אותה בפסח, שעשה מעשה, לוקין.

יב יש אומרים שאם יש לו בביתו חמץ שאינו ידוע, אינו עובר בבל יראה ובל ימצא, ויש חולקים. ויש אומרים שאין עובר על בל יראה ובל ימצא כמשהה חמץ על מנת לבערו.

יג מי שיש ברשותו חמץ שקנה אותו בקנין דרבנן, יש אומרים שעובר עליו בבל יראה ובל ימצא, בפרט להסוברים דקנין דרבנן אהני

לדאורייתא.

סימן תלה - מי שלא בדק בליל י״ד

א אם בדק ביום י״ג ניסן, יחזור ויבדוק בליל י״ד, ואם בדק בליל י״ג לאור הנר, ועשה כן לשם מצות בדיקת חמץ, אין צריך לחזור ולבדוק בליל י״ד. [שו״ת יחוה דעת חלק א׳ סימן ה. חזון עובדיה מהדורת תשס״ג עמוד מ׳ הערה טז]

ב לא בדק בליל י״ד יבדוק ביום י״ד, באיזו שעה שיזכור. לא בדק באותו יום, בודק והולך אף בתוך חול המועד. ואם לא ביטל יבדוק אפילו ביום טוב, ואם ימצא חמץ יכפה עליו כלי למוצאי יום טוב. לא בדק בתוך הפסח, בודק לאחר הפסח, כדי שלא יכשל בחמץ שעבר עליו הפסח, ועל הבדיקה שאחר הפסח אין מברכים. [שלחן ערוך].

סימן תלו - דין המפרש בים

א היוצא לחוץ לארץ, אם דעתו לחזור לקראת פסח, יש לחוש שיחזור בערב פסח ולא יספיק לבדוק החמץ, ולכן צריך לבדוק החמץ קודם יציאתו מהבית. אבל אם אין דעתו לחזור לפסח, אם יוצא תוך ל׳ יום מפסח אף על פי כן חייב לבדוק. ואם יוצא קודם ל׳ יום מפסח, אין צריך לבדוק. ואם מסופק אם יחזור לפסח, י״א שצריך לבדוק מספק, ויש חולקים.

ב היוצא לחוג את חג הפסח מחוץ לביתו, ואינו מניח בביתו מי שיבדוק את החמץ בערב פסח, ואינו חוזר עד אחר הפסח, אף על פי כן צריך לבדוק את החמץ, אם יוצא מביתו תוך שלושים יום קודם חג הפסח. אך לא יברך על בדיקה זו. [הרמ״א, ומשנה ברורה סק״ד]. ואם יוצא מביתו קודם ל׳ יום מהפסח, אם דעתו לחזור קודם הפסח צריך לבדוק היכא שהולך למקום רחוק, ואם לאו אין צריך לבדוק. [שלחן ערוך סימן תלו סעיף א׳].

ג הנוסע מביתו בערב פסח לכל ימות הפסח, וכותב בשטר ההרשאה של מכירת החמץ, כי הוא מוכר את כל ביתו עם החמץ שבתוכו, יש אומרים שאף על פי כן חייב לבדוק את החמץ בליל י״ד, שהרי אין המכירה חלה אלא למחרת ביום י״ד בניסן, וממילא בליל י״ד החמץ עדיין שלו ומחוייב לבדוק. ויש חולקים ואומרים שאינו בכלל התקנה לבדוק את החמץ,

שהרי מיום י״ד בניסן כבר לא תהיה הדירה בכלל רשותו. ויש אומרים שנכון להחמיר שלא למכור את כל החדרים, וישאיר חדר אחד, ויבדוק חדר זה בברכה, ומיד אחר הבדיקה יבדוק את שאר החדרים על סמך ברכתו. ואף שהעיקר לדינא להקל בדבר, שאין צריך לבדוק אותו חדר, מכל מקום באופן כזה עדיף למכור את החמץ ביום י״ג.

ד הבודק קודם ליל י״ד, אינו צריך להניח עשרה פתיתים כפי שנוהגים כן בבדיקת החמץ בליל י״ד.

ה מי ששכר חדר במלון עבור ליל י״ד בניסן, ויום י״ד בניסן, וסמוך לכניסת החג עוזב את המלון ולא ישהה בו בימי החג, יש להקל שלא להצריכו בדיקה במלון בליל י״ד.

סימן תלז - המשכיר בית לחבירו

א המשכיר בית לחבירו לצורך י״ד בניסן והלאה, וקנהו באחד הדרכים ששכירות קרקע נקנית בו, אם עד שלא מסר המפתחות חל י״ד, על המשכיר לבדוק את החמץ בליל י״ד. ואם משמסר לו המפתח חל י״ד, על השוכר לבדוק. [שלחן ערוך].

ב השוכר בית מחבירו בי״ד ואינו יודע אם הוא בדוק, אם הוא בעיר שואלו אם בדקו, ואם אינו בעיר חזקתו בדוק, ומבטלו בלבו ודיו. [שם].

ג המשכיר בית לחבירו בחזקת שהוא בדוק מחמץ, ואחר כך נתברר שלא היה בדוק, על השוכר לבדוק, ואינו מקח טעות, אפילו במקום שבודקים את החמץ בשכר, שהרי מצוה הוא עושה. [שלחן ערוך סימן תלז סעיף ג].

ד בית שהוחזק לנו שלא בדקו אותו, והשכירו אותו אחר שנכנס יום י״ד, שהחיוב הוא על המשכיר לבודקו, אלא שהלך לדרכו ואינו בעיר, ואשה או עבד או קטן אמרו שהם בדקוהו, הרי אלו נאמנים, דכיון שבדיקת חמץ מדרבנן, שמן התורה בביטול בעלמא סגי, האמינו אותם חכמים במצוה דרבנן. והוא שיהיה קטן שיש בו דעת לבדוק. ואם אמרו כן לאחר שהגיע שעה ששית, שאין בידו לבטל, שוב אין לסמוך על אלו, וצריך לבדוק בלא ברכה. [פסחים ד: שלחן ערוך סימן תלז סעיף ד].

סימן תלח - תינוק שנכנס לבית בדוק עם פתו בידו

א תינוק שנכנס לבית בדוק וחמץ בידו, ונכנס אחריו ומצא פירורין, אינו צריך לחזור ולבדוק, ואפי' אם לא היו הפירורים כשיעור החמץ. לפי שחזקתו שאכלו ואלו הפירורין נפלו ממנו בשעת אכילה, שדרך התינוק לפרר בעת אכילתו. ואם לא מצא פירורין כלל, והתינוק יש לו דעת, ואומר שאכלו, נאמן ואין צריך בדיקה. [ש"ע סימן תלח ס"א. ועיין בספר מאור ישראל פסחים י: ד"ה תוס' מפני].

סימן תמ - חמץ של גוי אצל ישראל

א אף על פי שמהדין מותר להזמין פועל גוי לתקן איזה דבר בביתו [מלאכת דבר האבד] בימי הפסח, הגם שהוא מביא עמו פרוסות חמץ, ואינו זקוק להוציאו מהבית עם החמץ שבידו, מכל מקום ראוי להמנע מזה כדי שלא יתפזרו פירורים במאכלו. ועל כל פנים אסור לאכול בשלחן אחד עם עכו"ם האוכל חמץ, דכיון שהחמץ היתר בכל השנה, יש לחוש שיאכל מהחמץ. [ש"ך יורה דעה סי' פח סק"ב. ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ג' סי' פח. ושו"ת יביע אומר ח"י בהערות לשו"ת רב פעלים ח"ב סי' נח. ושם אם יש חילוק בין פת שמתפורר לחמץ אחר].

סימן תמב - דין תערובת חמץ

א מי שנתן שאור בעיסה בפסח, והעיסה החמיצה, נחשב כעבר על לאו שיש בו מעשה, ולוקה. [שו"ת יביע אומר חלק ד' חלק אורח חיים סימן לה סק"ה].

ב חמץ שנתעפש או נסרח קודם זמן איסורו, ונפסל מאכילת הכלב, או שחרכו ושרפו באש עד שנפסל מאכילת הכלב, מותר לקיימו וליהנות ממנו בפסח. לפיכך מותר לכתוב בחול המועד פסח בדיו אף אם ידוע שנתבשל עם שכר שעורים, וכן מותר להשתמש בספירט מפוגל להסקת מכונת בישול [פרימוס], ובלבד שיקנה אותו קודם פסח, כדי שיהיה בטוח שנפסל מאכילת הכלב קודם זמן איסור החמץ. [חזו"ע פסח עמו' סז, ובמהדורת תשס"ג עמ' קיט].

ג וכן מותר לצחצח נעליו בחול המועד פסח במשחת נעלים אף אם יודע שיש בה תערובת חמץ, אך יקנה אותה קודם פסח. וכן מותר ללבוש כובעים שמדביקים אותם בבצק מבפנים, הואיל ונפסל החמץ מאכילת הכלב קודם זמן איסור החמץ. [חזו"ע שם עמ' קיט]

ד כורכי ספרים מותר להם להדביק הניירות בבצק או בעמילן חמץ אפילו בערב פסח, קודם זמן איסור החמץ, ומותר לקרוא בספרים הללו בפסח. [חזון עובדיה פסח מהדו' תשס"ג עמ' קיט]

ה סיגריות שיש לחשוש שמדביקים אותם בחומר שיש בו חשש חמץ, הואיל ונפסל מאכילת הכלב, וגם אינו ניכר כלל, יש להתיר לעשן אותם. [שו"ת יחוה דעת ח"ב סימן סא].

סימן תמג - דין חמץ בערב פסח

א חמץ משש שעות ולמעלה ביום י"ד אסור מן התורה בין באכילה בין בהנאה, וחכמים אסרו החמץ באכילה שתי שעות קודם לכן, ולכן אסור לאכול חמץ ביום י"ד מסוף ארבע שעות ומעלה, דהיינו שליש היום, וחושבים השעות בשעות זמניות מעמוד השחר עד צאת הכוכבים. ועמוד השחר הוא שיעור שעה וחומש קודם הנץ החמה, ולא כמו שחושבים בלוחות הנפוצים בארץ זמן עמוד השחר שעה וחצי קודם הנץ החמה. [ילקוט יוסף תפלה כרך א' סי' פט, ובח"א מהדורת תשמ"ה עמ' קלז. חזו"ע פסח עמ' לז, ובמהדורת תשס"ג עמוד נט].

ב מסוף ארבע שעות עד סוף חמש שעות, החמץ מותר בהנאה, ורשאי למוכרו לגוי, או להאכילו לבהמה חיה ועוף, ובלבד שיעמוד אצלם לראות שלא יצניעו החמץ, ויבער מה שישיירו. ומתחלת שעה ששית עד סופה החמץ אסור בהנאה מדברי סופרים, לכן יזדרז לבטל את החמץ לפני כן, שמשעה שנאסר בהנאה אין הביטול מועיל. [חזון עובדיה על הלכות פסח עמוד לח, ובמהדורת תשס"ג עמוד ס].

סימן תמד - ערב פסח שחל בשבת

א ערב פסח שחל בשבת מקדימין את דרשת שבת הגדול ליום שבת ז' ניסן, כדי להורות לעם את הדרך ילכו בה ואת המעשה אשר יעשון,

בהלכות הפסח, כהגעלת כלים והכשרם, בדיקת החמץ וביעורו, ואפיית המצות, ובדיקת המרור מהתולעים, לצורך הסדר של ליל פסח. ומכל מקום גם בשבת ערב פסח שהוא שבת הגדול, סמוך לעת ערב, יש לדרוש בדברי אגדה, בסיפור יציאת מצרים, ובחיזוק האמונה. ויש להרחיב הדיבור בתוכחות מוסר להוכיח את העם ולהזהירם גם על ביעור השאור שבעיסה במעשים הרעים, ומחמצת הדעות המשובשות, ונפיחת המדות המקולקלות ולהחזירם למוטב. וגם ביום טוב של פסח על הרבנים בכל אתר ואתר לדרוש בענינו של יום, כתקנת משה רבינו (מגילה ד. לב.), ולחזק את לבם באמונה של ביאת המשיח ולגאולת עם ישראל. [שם עמוד יח, ותשס״ג עמו׳ לב ורנג].

ב ערב פסח שחל להיות בשבת, בודקים את החמץ ביום חמישי בערב, אור ליום ששי י״ג ניסן, והבדיקה צריכה להיות לאור הנר, וכשאין מצוי אצלו נר שעוה יוכל לבדוק גם על ידי פנס כיס חשמלי, שאפשר לטלטלו ולהכניסו לחורים ולסדקים, לבדוק את החמץ כראוי. ומברכים לפני הבדיקה: ״ברוך אתה ה׳ אמ״ה אקב״ו על ביעור חמץ״. ואחר סיום הבדיקה יאמר: ״כל חמירא דאיכא ברשותי דלא חזיתיה ודלא ביערתיה ליבטיל ולהוי כעפרא דארעא״. (כל החמץ ושאור שיש ברשותי שלא ראיתיו ושלא ביערתיו יתבטל ויהיה כעפר הארץ). ויש להזהר להצניע החמץ שנשאר ונועד לאכילה ביום ששי וביום שבת, בפינה מיוחדת, כדי שלא יתפזר אנה ואנה ויצטרך בדיקה נוספת אחריו. [שם עמוד מא, ובמהדו׳ תשס״ג עמ׳ סו, ועמו׳ רנד].

ג ערב פסח שחל להיות בשבת, יש פוסקים שמצריכים את הבכורים להקדים התענית ליום חמישי. ויש חולקים ואומרים שהואיל ונדחה התענית ממקומו, שאי אפשר להתענות בשבת, ידחה לגמרי, ואין צורך להתענות כלל. ואף על פי שמרן השלחן ערוך פסק כדעה אחרונה להקל, וכן הוא מעיקר הדין, מכל מקום אם אפשר לבכורות להשתתף בסיום מסכת או בשאר סעודות מצוה, כגון ברית מילה, ופדיון הבן, וסעודת חתן וכלה, טוב לעשות כן. ואב שרגיל להתענות בכל שנה בערב פסח בשביל בנו הבכור עד שיגדל, פטור לגמרי בשנה זו מהתענית. וכן נקבות בכורות, אפילו במקומות שנהגו שהן מתענות בערבי פסחים בשאר שנים, בשנה זו פטורות לגמרי. ואין צורך שישתתפו בסיום מסכת לפטור עצמן מתענית, דהואיל ונדחה נדחה. ואם הבכור החמיר על עצמו וצם ביום חמישי י״ב ניסן, מותר לו לטעום פירות או עוגה פחות מכביצה קודם בדיקת חמץ. [חזון עובדיה על הלכות פסח עמוד ק, ובמהדורת תשס״ג עמ׳ רנד].

ד אף על פי שביום ששי שהוא יום י״ג בניסן מותר לאכול חמץ כל היום, מכל מקום טוב לבער החמץ בערב שבת בשעה חמישית, כמו בערבי פסחים של שאר שנים, כדי שלא יבואו לטעות בשנה הבאה לבער החמץ אחר חצות היום. וישאיר מן החמץ מזון לשתי סעודות של שבת בלבד, לליל שבת, וליום שבת שחרית. ואין צריך לבטל החמץ שנית בשעת הביעור שביום הששי, אלא יבטלנו ביום שבת בבוקר לפני זמן איסורו.

ואין לבשל לשבת זו תבשילי חמץ הנדבקים בכלים כגון דייסא של קמח וכיוצא בזה, כדי שלא יצטרכו להדיח הכלים בשבת לאחר הסעודה, שהרי הדחה זו אינה לצורך השבת, ואסור להדיח כלים בשבת שלא לצורך השבת.[עיין שבת קיח. ובש"ע סי' שכג ס"י. חזו"ע פסח עמ' מא, ובמהד' תשס"ג עמו' רנה].

ה מותר לעשות מלאכה ביום ששי כמו בשאר ערבי שבתות של כל ימות השנה, ואפילו מלאכה מקצועית, וכמבואר לעיל, ובלבד שישתדל להכין צורכי הפסח כראוי. וממנחה קטנה דינו ככל ערב שבת. [יביע אומר ח"ו סי' מז. חזו"ע פסח עמוד פג, ובמהדורת תשס"ג עמ' רנה].

ו עלי החסא שיוצאים בהם ידי חובת מצות אכילת מרור בליל פסח, [כמבואר בפסחים לט. מצוה בחזרת, מאי חזרת, חסא, דחס רחמנא ופרקינן], יש לבודקם היטב בערב שבת מן התולעים שמצויים בהם. ויניחו אותם במקרר או במטלית לחה עד ליל הסדר, כדי שלא יכמושו. אבל לא ישרם במים מערב שבת, שאז יהיו כבושים, ואין יוצאים ידי חובה במרור שנכבש במים מעת לעת. ומיהו בדיעבד שנשרה המרור (החסא) במים מעת לעת או יותר, ואין לו מרור אחר לצאת בו ידי חובה, יכול לצאת בו ידי חובה. [חזון עובדיה פסח תשס"ג, עמוד רנו]

ז ביום שבת ישכימו קום להתפלל שחרית עם "הנץ החמה". ולא יאריכו בתפלה בניגונים ובפיוטים. וכן ישתדלו לא להעלות עולים נוספים לספר תורה, אלא שבעה עולים לחובת היום בלבד, כדי להספיק לסיים סעודת שחרית לפני זמן איסורו של החמץ. וההפטרה של שבת הגדול, ברוב הקהלות: "וערבה לה' מנחת יהודה וירושלים", שמסיימת בפסוק: "הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא לפני בוא יום ה' הגדול והנורא". והוא על פי מאמר חז"ל (ראש השנה יא.): "בניסן נגאלו ובניסן עתידים להגאל". זולת במקום שהמנהג ברור להפטיר בהפטרת השבוע, שאז לא ישנו ממנהגם. [חזו"ע שם מהדו' תשס"ג, עמוד רנז]

ח יזהר מאד בסעודתו, שלא יתפזרו פירורי הלחם לכל עבר, ומיד לאחר הסעודה יצניע כל כלי החמץ במקום מיוחד, וינער המפה מפירורי החמץ שעליה אל תוך פח האשפה, ויצניע המפה עם כלי החמץ. ואם נשארו פרוסות שלמות מהלחם, יפרם עד שלא ישאר בכל אחת מהן אלא פחות מכזית, ואחר כך יזרקם לפח האשפה. וכל זה במטונף, אבל בלחם נקי לא יעשה כן. [ב"י סי' תמד]. ומותר לכבד רצפת הבית במטאטה לנקותה שלא ישאר אפילו משהו של חמץ. וירחץ ידיו היטב, וכן ישטוף פיו במים היטב שלא ישאר בפיו פירורי חמץ ואפילו משהו. וטוב לנקות החמץ שבין שיניו בקיסם או בסיכה, ובזהירות כדי שלא יחבל ויוציא דם. ושינים תותבות יש לנקותם היטב ולשוטפם ולהדיחם במים חמים של כלי שני, ודיו, ואינם צריכים הגעלה כלל. ולאחר הסעודה יבטל החמץ, ויאמר: "כל חמירא דאיכא ברשותי, דחזיתיה ודלא חזיתיה, דביערתיה ודלא

ביערתיה, ליבטיל ולהוי כעפרא דארעא״. (כל חמץ ושאור שיש ברשותי בין שראיתיו בין שלא ראיתיו, בין שבערתיו בין שלא ביערתיו, יתבטל ויהיה כעפר הארץ). [שם תשס״ג, עמ׳ רנח]

ט אסרו חז״ל לאכול מצה בערב פסח, כדי שיהיה היכר לאכילתה בליל פסח, שהיא לשם מצוה. אולם אין איסור אכילת מצה בערב פסח נוהג אלא מהבוקר של יום ארבעה עשר, אבל בליל י״ד בניסן מותר לאכול מצה. וכן מותר לאכול בערב פסח מצה עשירה שנעשית בקמח כשר עם יין וסוכר, שהואיל ואין יוצאים בה ידי חובת אכילת מצה בליל פסח, שהרי נאמר לחם עוני, לפיכך מותר לאכול ממנה ביום ארבעה עשר. [חזון עובדיה פסח מהדורת תשס״ג, עמוד רנט. שו״ת יחוה דעת חלק ו׳ סימן כז].

י מותר לאכול מצה מבושלת בערב פסח, שהואיל ואין יוצאים ידי חובת אכילת מצה בליל פסח במצה שנתבשלה, מפני שאין בה טעם מצה, (כמבואר בפסחים מא. ובברכות לח: ובטור ושו״ע סי׳ תסא ס״ד), לפיכך אין איסור באכילתה בערב פסח, וכדין מצה עשירה. ויש חולקים וסוברים שהואיל וחל עליה איסור בעודה מצה אפויה, אף על פי שנתבשלה, לא פקע מעליה איסור אכילה בערב פסח. והעיקר כדעה ראשונה להתיר. ואף לדברי החולקים, כל שנתבשלה לפני ערב הפסח, (כגון כשחל ערב פסח בשבת, ובישל המצה מערב שבת), אין איסור כלל באכילתה בערב פסח. והוא הדין למצה מטוגנת שמותרת באכילה בערב הפסח. [שו״ת יביע אומר ח״ו חאו״ח סי׳ לט. וח״י בהערות לרב פעלים ח״ג או״ח סימן כז].

יא כדי שלא יצטרך להשאיר חמץ בביתו בשבת, ויבוא לידי חשש מכשול ותקלה מפירורי החמץ הנשארים מהסעודה, (ובפרט כשנמצאים ילדים קטנים בבית וקיים חשש שיפזרו את החמץ אנה ואנה), וכן שלא יצטרך להניח את כלי החמץ שנשארו מסעודות השבת, שאין אפשרות לנקותם בשבת להדיחם כראוי שאין שבת מכין לחול, וישארו בבית כאבן שאין לה הופכים, עד מוצאי יום טוב של פסח, לפיכך ישנה עצה טובה ונכונה לנהוג לבער החמץ מכל וכל בערב שבת, לבלתי השאיר לו שריד כלל ועיקר, ולהצניע במקום מיוחד את כל כלי החמץ לאחר הדחתם ושטיפתם בערב שבת כראוי, ולהשתמש בשבת אך ורק בכלים הכשרים והמיוחדים לפסח, ובתבשילים ומאכלים הכשרים לפסח, ויקיים מצות סעודות שבת, במצה מבושלת בתוך מרק של בשר או של עוף, באופן שכזה: שלאחר שנתבשל התבשיל יורידנו מעל האש, ובעוד התבשיל שבסיר חם שהיד סולדת בו, יתן בזה אחר זה בתוך התבשיל כמה רקיקי מצות כדי צרכו, באופן שהמצה ספגה היטב טעם התבשיל, ואז יוכל לקיים בה מצות שלש סעודות. וטוב שלא יוציא את רקיקי המצות מתוך הסיר אלא עד שיצטנן התבשיל, ויוכל להוציא המצה בשלמותה, שלא תתפורר בתוך המרק, שיהיה אפשר לבצוע אותה בשבת ולברך עליה כשהיא שלימה [לחם משנה] המוציא וברכת המזון, כיון שנשאר עליה צורת פת, ובאופן שיש בה כזית. וכן הוא הדין שיוכל לטגנה בשמן, ויהיה אפשר לקיים בה סעודות שבת. ואם ירצה יוכל בליל שבת לסעוד אף על מצה רגילה, הואיל ובליל י״ד

אין איסור כלל באכילת מצה, וכאמור לעיל, וביום שבת יקיים סעודת שחרית וכן סעודה שלישית במצה מבושלת או מטוגנת. [חזון עובדיה פסח מהדו' תשס"ג, עמוד רסב]

יב הנוהג כפי העצה הנזכרת, יש לו לבטל החמץ בשעת ביעורו בערב שבת. ואם לא ביטל את החמץ בערב שבת, יבטל ביום שבת בשעת ביעורו. [ראה במטה יהודה סי' תמד ס"ב]

יג סעודה שלישית שזמנה אחר המנחה אי אפשר לעשותה בחמץ, מפני שכבר הגיע זמן איסורו, ואי אפשר לעשותה במצה (רגילה) מפני שאסור לאכול מצה בערב פסח, לפיכך יש לעשות סעודה שלישית במצה עשירה, ויסעוד קודם שעה עשירית, (דהיינו שלש שעות קודם צאת הכוכבים בשעות זמניות) כדי שיוכל לאכול בלילה את המצה לתיאבון. ולכתחלה יאכל יותר מכביצה ממצה עשירה ויברך עליה בורא מיני מזונות ולבסוף ברכה אחת מעין שלש. ולא יברך עליה ברכת המזון, שספק ברכות להקל. ויותר טוב לעשותה במצה מבושלת או מטוגנת, שהרי אין יוצאים בה ידי חובת מצה בלילה, ומכיון שיש עליה צורת פת יברך עליה בתחלה "המוציא לחם מן הארץ" (כשיש בה כזית, עיין סימן קסח סעיף י, ובאחרונים). ולבסוף יברך ברכת המזון. ויש להקדים סעודה זו לפני סוף שעה תשיעית [בשעות זמניות] מהיום, כדי שיוכל לאכול את המצה בלילה לתאבון. ואם נתאחר לעשות סעודה שלישית, יוכל לעשותה אפילו לאחר מכן, ובלבד שיאכל פחות מכביצה פת, [קרוב לחמשים גרם]. ואם רוצה לקיים מצות סעודה שלישית במצה עשירה, יברך עליה מזונות ועל המחיה. ומי שאין לו מצה מבושלת או מצה עשירה, יקיים סעודה שלישית בבשר או דגים, או לכל הפחות בפירות. [מהר"י יוזפא בספר יוסף אומץ (סימן תשלא). וכן הוא בארחות חיים (הלכות חמץ ומצה אות עט). ובכל בו (סימן מח). ועוד]. [חזון עובדיה על פסח מהדורת תשס"ג, עמוד רסד]

יד יש להקדים סעודה זו לפני סוף שעה תשיעית מהיום, כדי שיוכל לאכול את המצה בלילה לתיאבון. ואם נתאחר לעשות סעודה שלישית, יוכל לעשותה אפילו לאחר מכן, ובלבד שיאכל פחות מכביצה פת, [קרוב לחמשים גרם]. [חזון עובדיה על פסח מהדורת תשס"ג, עמוד רסד]

טו מצוה להכין תבשיל חם לכבוד סעודות שבת, כמו בשאר שבתות השנה, ולא להסתפק במאכלים קרים בלבד. [קובץ ילקוט יוסף הלכות ערב פסח שחל בשבת עמוד כו].

טז בשבת, מותר לכבד את רצפת הבית במטאטא לנקותה שלא ישאר אפילו משהו של חמץ, לדידן [הספרדים] ההולכים בעקבות הוראות מרן השלחן ערוך. והיינו ברצפה שיש בה רצפות, ולא ברצפת עפר. ומותר לטאטאות אפילו במטאטא העשוי מענפי אילן יבשים שאינם נכפפים, ובודאי נשבר מהם בעת הטיטוי, אפשר להקל. אבל בקרקע שאינה מרוצפת אין להקל אלא על-ידי גוי. ולדעת הרמ"א יש להחמיר שלא

לטאטאות את הבית אפילו במרוצף. אבל על ידי גוי יש להקל בכל ענין, בין בבית מרוצף ובין בבית שאינו מרוצף. ויש אומרים שגם לאשכנזים יש להקל לטאטאות את הבית במטאטא מברשת שאינו עשוי מקש, אף על-ידי ישראל, ואין לחוש שמא יבואו לטאטאות בית שאינו מרוצף ואז ישוו גומות, דכיון שבזמן הזה כל הבתים שבעיר הם מרוצפים אין לגזור בית מרוצף אטו בית שאינו מרוצף. וכן עיקר.

יז אין שוטפין את הקרקע במים בשבת, אפילו בקרקע מרוצפת. ומכל מקום כשיש לכלוך על הרצפה, מותר לשפוך על מקום הלכלוך מעט מים מכלי, ולנגב המים במגב [מקל-גומי].

יח מותר לנער את המפה במרפסת, או בחצר הבית [במקום שיש עירוב] אף שהצפורים יבואו אחר כך ויאכלו מהפירורים, ואפילו אם בדרך כלל הוא מנער את המפה במקום אחר, דסוף סוף אינו טורח אלא לצורך עצמו לנקות המפה. [קובץ ילקוט יוסף הלכות ערב פסח שחל בשבת עמ' לא]

יט בתי חולים שאינם יכולים להשאיר חמץ לשבת, ואין כל אפשרות לשמור על הכשרות כהלכה בימי הפסח אם ישאר החמץ בארבעה עשר בניסן, שישנם כאלה שאינם מקפידים מלקחת חמץ לחדרי בית החולים, ויש הכרח לחסל את כל החמץ לפני י"ג בניסן, יש להתיר להם לאכול בערב פסח מצה רגילה שנעשית בפירוש שלא לשם מצוה, ומה טוב להחמיר אם אפשר לבשל המצה במרק בשר או ירקות, עד שישתנה טעמה של המצה. והברכה על מצה מבושלת או מטוגנת היא המוציא וברכת המזון. [קובץ ילקו"י ערב פסח שחל בשבת עמוד מ].

כ בערב פסח שחל בשבת, שבודקים את החמץ בליל י"ג, אם שכח או נאנס מלבדוק בליל י"ג, ונזכר ביום שישי בבוקר, בודק ביום כדרך שבודקים בלילה לאור הנר. ואם לא נזכר עד כניסת השבת, לא יבדוק בשבת, אפילו אם יש לו נר דלוק מבעוד יום, שהרי אסור לטלטל נר דלוק בשבת. וכן אסור לומר לגוי לטלטל את הנר להראות לו בחורים ובסדקים, בשעת הבדיקה, אלא יבדוק בתוך הפסח, ואם לא בדק בפסח יבדוק אחר פסח כדי שלא יכשל בחמץ שעבר עליו הפסח, שהוא אסור בהנאה. [קובץ ילקוט יוסף שם עמ' ג].

כא אסור לאכול קודם הבדיקה כמו בשאר שנים, והיינו סעודה של פת או עוגה יותר משיעור כביצה. והאיסור הוא מחצי שעה קודם זמן הבדיקה. אבל לאכול פת עד שיעור כביצה [כחמשים גרם] מותר. ופירות וירקות מותר אפילו יותר מכביצה. וכן תבשיל אורז וכדומה. וכל שכן שמותר לשתות כוס קפה או תה. וכן בכור שמתענה תענית בכורות, רשאי לאכול אורז וכדומה, ופת עד שיעור כביצה, קודם שיבדוק. ופעמים שאדרבה נכון שיטעם מעט כדי שיוכל לבדוק מתוך יישוב הדעת ובנחת. [קובץ ילקו"י ער"פ שחל בשבת עמו' ד].

כב יש אומרים שמדינא יכולים למכור את החמץ ביום שישי י״ג ניסן כל שעות היום, ויש מחמירים למכור כמו בכל שנה קודם זמן הביעור, אחר שהמכירה היא חלק מהביעור. וכשם שבביעור חמץ טוב לבער בערב שבת קודם שעה שישית, כך במכירת חמץ, כדי שלא יבואו לטעות בשאר שנים. ועל כן טוב להקפיד בזה לכתחלה, למכור את החמץ ביום שישי קודם שעה ששית. [קובץ ילקוט יוסף הלכות ערב פסח שחל בשבת שנת תשס״ה עמוד ד].

כג יש מי שכתב שאין לכתוב בשטר המכירה שהמכר יחול בשבת קודם שעה ששית, שנמצא עושה קנין ומשא ומתן בשבת. ויש אומרים דמאחר ומעשה הקנין הוא בערב שבת, אף שחלות הקנין תהיה בשבת, אין בכך איסור מקח וממכר בשבת. ולכתחלה אין לעשות כן. [קובץ ילקוט יוסף הלכות ערב פסח שחל בשבת עמוד ה].

כד הרגיל בכל שנה למכור ביום י״ג את המקומות שמשאיר שם חמץ, כדי שלא יתחייב בדיקה באותן מקומות, [ומשאיר מקום בביתו שבו יקיים חיוב הבדיקה], בשנה זו יש לו למכור את החמץ ביום חמישי י״ב ניסן, כדי שבליל י״ג ניסן לא יתחייב בבדיקה באותן מקומות שמכר. ויש להקפיד למכור את החמץ באמצעות רבנות מוכרת, שאין כל הקנינים מועילים בגוי. [קובץ ילקוט יוסף הלכות ערב פסח שחל בשבת עמוד ז].

כה בעל תשובה המתארח אצל הוריו החילוניים, ומייחדים לו חדר שאין בו חשש חמץ כלל, אבל בביתם יש חמץ השייך להורים, מותר לבן להתארח בבית זה בליל הסדר, כדי לקרבם לתורה ולמצוות, ובערב שבת ימכור את החמץ של הוריו. ויש מי שאומר שאין צריך להודיעם על המכירה, שזכין מאדם שלא בפניו, כדי להצילו מאיסור בל יראה ובל ימצא. ויש מי שאומר שאין המכירה מועילה בלא ידיעת והסכמת הבעלים, ולכן לכתחלה יודיעם על המכירה. [קובץ ילקו״י הלכות ער״פ שחל בשבת עמ׳ ח, ובילקו״י מועדים, מהדו׳ תשס״ד עמ׳ תקצא]

כו בערב שבת מותר להגעיל כלים כל היום. ויש מי שהצריך להגעיל קודם שעה שישית, ויש מחמירים עד שעה חמישית, כמו בשאר שנים. אך נהגו להקל להגעיל בערב שבת גם אחר שעה חמישית. [קובץ ילקוט יוסף הלכות ערב פסח שחל בשבת עמוד י].

כז יש נוהגים לאפות מצת מצוה בערב שבת דוקא אחר חצות היום, כבכל השנים. אך מעיקר הדין לשין מצת מצוה בערב שבת גם קודם חצות היום. שדוקא בערב פסח ממש נהגו ללוש אחר חצות זכר לקרבן פסח, אבל בערב שבת י״ג ניסן שאין מקריבין בו קרבן פסח, לא שייך טעם זה. ועל כל פנים מה שנוהגים לומר את ההלל בכל ערב פסח בעת אפיית המצות אחר חצות, דבר זה לא שייך לאומרו כשאופים מצות ביום שישי י״ג בניסן אחר חצות. [קובץ ילקוט יוסף הלכות ערב פסח שחל בשבת עמוד יא].

כח האופה מצת מצוה בליל פסח [אחר צאת השבת בהדלקה מאש לאש] יקפיד שלא לאפות אלא לצורך היום טוב, אבל לא יאפה מצות לצורך יום טוב שני של גלויות וכל שכן לצורך חול המועד. [קובץ ילקוט יוסף הלכות ערב פסח שחל בשבת עמוד יא].

כט אם עבר ואפה מצת מצוה בערב פסח שחל להיות בשבת, שחילל שבת בודאי בשוגג, יש אומרים שמותר לאכול המצה לשם מצוה בליל פסח, אחר שהמבשל בשבת בשוגג מותר לאכול מהתבשיל בערב, דהיינו בליל יום טוב. [קובץ ילקוט יוסף הלכות ערב פסח שחל בשבת עמ' יא, ובילקוט יוסף על המועדים מהדורת תשס"ד עמוד תרח].

ל בכור שהוא איסטניס שאם יאכל ביום לא יוכל לאכול בליל שבת לתיאבון, ומשום כך נוהג להתענות בכל ערב שבת, יתענה ביום שישי, ויועיל לו גם בשביל תענית בכורות, ואין צריך להתענות גם ביום ה'. [ולדידן בלאו הכי אין צריך להתענות, וכמבואר]. [קובץ ילקוט יוסף הלכות ערב פסח שחל בשבת עמוד טז].

לא בכור שנולד לו בן בשבת ז' ניסן, ויכנס לברית בשבת ערב פסח, גם למנהג האשכנזים שהבכורות מתענים ביום ה', אין צריך להתענות ביום ה', אחר שביום החיוב, שהוא שבת, הוא נפטר מהתענית בהיותו אבי הבן. [קובץ ילקוט יוסף הלכות ערב פסח שחל בשבת עמוד יז].

לב בכור שיהיה בר מצוה ביום שישי י"ג ניסן, או בשבת י"ד בניסן, יש אומרים שאין אביו צריך להתענות בשבילו ביום חמישי, אחר שביום חיוב התענית, הבן יכנס למצוות. ונכון שגם האב וגם הבן הבכור ישתתפו בסעודת סיום מסכת. [קובץ ילקו"י הלכות ערב פסח שחל בשבת עמוד יז].

לג בכור שימלאו לו שלשים יום ללידתו ביום חמישי י"ב ניסן, או בליל שישי אור לי"ג ניסן, אין אביו מתענה עבורו ביום חמישי. [קובץ ילקוט יוסף הלכות ערב פסח שחל בשבת עמוד כא].

לד בערב שבת אומרים בתפלה מזמור לתודה כמו בכל יום, וגם האשכנזים נוהגים לומר מזמור זה בערב שבת זו. ובפרט לדידן דנקטינן כדעת מרן השלחן ערוך שאף בערב פסח ממש, ובחול המועד פסח, אומרים מזמור לתודה בשחרית. [קובץ ילקוט יוסף הנ"ל עמוד כג].

לה אין לטלטל מצה בשבת ערב פסח משום מוקצה, הואיל והיא אסורה באכילה מדברי סופרים בערב הפסח עד הלילה. ואם נותן עליה חזרת, מטלטל אותה אגב החזרת. במה דברים אמורים במצה שמורה המיוחדת לסדר ליל פסח לצאת בה ידי חובה, שאדם מקפיד שלא לתת ממנה לתינוקות לפני הפסח, אבל מצה רגילה שמותרת באכילה בערב פסח לילדים קטנים שאינם מבינים בסיפור יציאת מצרים מותרת בטלטול.

וכן מותר לקחת אותה ללחם משנה. וכן מי שיש לו כמות גדולה של מצות שמורות, ואינו מקפיד עליהם שלא ליתנם לילדים או לעופות וכדו', מותר לטלטלם בשבת. [ילקו"י שבת ב' עמ' שמב. קובץ הנ"ל עמו' מב].

לו מצות שמורות המיועדות לליל ההסדר, ונמצאות בתא ההקפאה, ורוצה להוציאן ביום שבת אחר הצהרים מתא ההקפאה, כדי שיופשרו עד הערב, יש שכתבו להקל על ידי שיתן על המצות חתיכת חזרת, וכדומה, ויטלטל המצה אגב החזרת. [וכיון שלא מניחה סמוך ליד מקום ישיבתו בערב, לא ניכר בדבר כ"כ הכנה, כשהוא לצורך מצוה]. אולם כיון שאין בדבר הכרח, שגם אם יוציא המצות מההקפאה אחר צאת הכוכבים יופשרו עד שעת האכילה, לפיכך נכון להחמיר להוציא את המצות אחר שיעבור זמן בין השמשות של מוצאי שבת, דהיינו כי"ג דקות וחצי [בשעות זמניות] אחר שקיעת החמה. [קובץ ילקו"י ערב פסח שחל בשבת עמוד נח].

לז החמץ ביום טוב אחר זמן איסורו, הוא מוקצה, ונחשב כמו עץ ואבן שאין בהם שום שימוש, ואסורים בטלטול אף לצורך גופם ומקומם. [קובץ ילקו"י ערב פסח שחל בשבת עמ' מה].

לח אין לסדר את השלחן והכלים בשבת ערב הפסח לצורך ליל הסדר, אלא עד לאחר שיעברו שלש עשרה דקות וחצי אחר השקיעה, שאין שבת מכין ליום טוב. ואם יש צורך גדול להכין השלחן וכליו קודם צאת הכוכבים, כגון שהמקום רחב ידים ובני הבית מרובים, יכולים להקל בבין השמשות דמוצאי שבת. [פר"ח פמ"ג תמ"ד. ילקו"י שבת ב' עמוד רכג].

לט במוצאי שבת אומרים בתפלת ערבית "ותודיענו". ואם שכח לומר ותודיענו, ונזכר באמצע הברכה, חוזר ואומר ותודיענו, בין פרק לפרק בתוך הברכה האמצעית של התפלה. ואם כבר אמר "ברוך אתה ה'" ונזכר שלא אמר "ותודיענו", אפילו עדיין לא חתם מקדש ישראל והזמנים, אינו חוזר, שהרי עתיד הוא להבדיל על הכוס בקידוש כשאומר יקנה"ז.

מ נשים ששכחו ולא אמרו "ותודיענו" בתפלה, כשיבואו להדליק הנרות יאמרו תחלה: "ברוך המבדיל בין קדש לקדש" בלי שם ומלכות. [חזון עובדיה פסח מהדורת תשס"ג, עמוד רסח]

מא מדליקין נר לכבוד יום טוב, ויש להזהיר שלא להדליק קודם צאת השבת, וגם יש להדליק על ידי העברה מאש לאש, ולכן יכינו מיום שישי נר דלוק, ויתנו בו שמן שידלק עד מוצאי שבת, כדי שיוכלו להעביר ממנו אש לנרות יום טוב. וצריך לברך לפני הדלקת הנרות: "להדליק נר של יום טוב". ולכתחלה לא יברכו "שהחיינו" בעת ההדלקה, שמכיון שברכת שהחיינו נתקנה על עצם היום טוב, ולא נתקנה על הדלקת הנרות, יש לחוש בזה להפסק בין ברכת להדליק נר של יום טוב לבין ההדלקה. ומכל מקום אם קדמו הנשים ובירכו "שהחיינו" על הדלקת הנרות, אם הן

מקדשות בעצמן, יכולות לחזור לברך "שהחיינו" על כוס הקידוש. [הואיל וברכת "שהחיינו" בליל פסח באה גם על מצות מצה ומרור וד' כוסות וסיפור יציאת מצרים]. וכל שכן שרשאות לענות "אמן" אחר ברכת שהחיינו ששומעות בקידוש בליל פסח מפי בעליהן, ואין לחוש בזה להפסק בין ברכת הגפן לטעימה. [אולם בשאר ימים טובים אם קדמה האשה ובירכה שהחיינו בהדלקה, אינה עונה אמן אחר ברכת שהחיינו שבקידוש]. ועל כל פנים יותר נכון להודיע לנשים כי גם בערב פסח מוטב שלא לברך זמן בעת הדלקת הנרות של יום טוב. וכל שכן שאם האיש מדליק נרות של יום טוב, שלא יברך שהחיינו בשעת ההדלקה, אלא יברך שהחיינו בקידוש. [ילקו"י מועדים עמ' תמח, חזון עובדיה על פסח מהדורת תשס"ג, עמ' רעא. הליכו"ע ח"ב עמוד א. חזו"ע ימים נוראים עמוד סג בהערה].

מב בקידוש של ליל הסדר אומר: "יקנה"ז". יין, קידוש, נר, הבדלה, זמן. כלומר: בורא פרי הגפן, מקדש ישראל והזמנים, בורא מאורי האש, המבדיל בין קדש לקדש, ושהחיינו.

מג בברכת ההבדלה אומרים "ואת יום השביעי מששת ימי המעשה קדשת, והבדלת וקדשת את עמך ישראל בקדושתך". הואיל וצריך להפסיק בין תיבת "קדשת" לתיבת "והבדלת", משום שהאחרונה שייכת להלן. והוא הדין בנוסח "ותודיענו" שאומרים בתפלה, שיש לומר: קדשת, והבדלת וקדשת וכו'. [ילקו"י תפלה כרך ב' מהדורת תשס"ד עמוד תקע]

מד אם שכח להבדיל בקידוש, אם נזכר קודם הכרפס יבדיל מיד על כוס אחר, כדי שיוכל לאכלו, שאסור לטעום קודם הבדלה, ואם נזכר אחר כך, קודם שהתחיל בהגדה, יבדיל מיד. אבל אם התחיל בהגדה אין לו להפסיק ולהבדיל, אלא יבדיל על כוס שני אחר ברכת "אשר גאלנו", בלי ברכת הגפן. ואם לא עשו כן, גדול הבית יברך ברכת מאורי האש באמצע ההגדה, במקום שנזכר, ויכוונו השומעים לצאת ידי חובה, כדי שלא יהנו מן האור קודם שיברכו עליו. [ואף שאי אפשר לברך בורא מאורי האש על חשמל, ולכן נהגו להתפלל ערבית בליל יו"ט שחל במוצ"ש וליהנות מהחשמל קודם ההבדלה, מכל מקום היכא דאפשר בנקל לחוש להסוברים שאפשר לברך על החשמל, שפיר יש לחוש לסברתם]. ואם לא עשו כן יברכו ברכת בורא מאורי האש בסוף ברכת אשר גאלנו, ואחר כך ברכת ההבדלה. ואין צריך להבדיל על כוס אחרת, אלא יאמר ברכת ההבדלה מיד אחר ברכת אשר גאלנו, על אותה כוס. ואם נזכר באמצע הסעודה יבדיל מיד, עם ברכת הנר. ואם נזכר כשסיים כל סעודתו או בסיום ברכת המזון, יברך ברכת המזון והבדלה על כוס שלישי. ואם נזכר אחר כך באמצע ההלל, יבדיל על כוס ד'. ואם נזכר אחר כוס רביעי, יחזור וימזוג כוס אחר ויבדיל עליו, (ויברך "בורא מאורי האש".) שכל הלילה של מוצאי שבת זמניה הוא, ויברך "בורא פרי הגפן", שהרי הסיח דעתו מלשתות אחר כוס רביעי. [שו"ת חזון עובדיה (סי' טז, עמוד רמב). חזו"ע על הל' פסח עמוד קלג, ובמהדו' תשס"ג עמוד כט].

מה בקידוש הלילה נוהגים לאומרו בעמידה, וגם בברכת ההבדלה אומר אותה בעמידה. ויש נהגו לשבת בברכה זו, אך מנהגינו לומר הכל בעמידה. [קובץ ילקו״י ער״פ שחל בשבת עמ׳ מט].

מו אף כשחל ערב פסח בשבת, שאין קרבן חגיגה דוחה שבת, נכון לעשות בליל הסדר שני תבשילין, והזרוע מותר לצלותו בליל יום טוב של פסח אף במקומות אלו שנהגו שלא לאכול צלי בלילי פסחים, הואיל ומותר לאכלו למחרת היום. [חזון עובדיה על פסח מהדורת תשס״ג, עמ׳ רעא]

מז מי שטעה בהבדלה ובחתימת הברכה במקום המבדיל בין קדש לקדש חתם המבדיל בין קדש לחול, אינו צריך לחזור ולברך. [קובץ ילקוט יוסף הלכות ערב פסח שחל בשבת עמוד נח].

סימן תמה - דין ביעור חמץ

א כיצד מצות ביעור חמץ? שורפו או פוררו לפירורים דקים וזורהו לרוח או זורקו לים. שנאמר: ״תשביתו שאור מבתיכם״, בכל דבר שאתה יכול להשביתו (פסחים כז:). והמנהג לשורפו, ולכן טוב שיפרסנו לפני שישרפנו לפרוסות דקות כדי שתשלוט בו האש היטב עד שישרף לגמרי כפחמים. ואם אינו עושה כן, ישפוך עליו נפט הרבה כדי שימאס לאכילה. [חזון עובדיה על פסח מהדורת תשס״ג, עמוד סד]

ב אסור להתחיל במלאכה כשמגיע זמן שריפה עד שישרוף החמץ. וישרוף ויבטל לפני תחלת שש שעות. [חזון עובדיה על הלכות פסח עמוד מ, ועמוד סא הערה מה].

ג קודם זמן איסורו יכול להשליכו בחצר במקום שעופות מצויים. ואם מצאו אחר זמן איסורו, שלא אכלוהו העופות, אף על פי שהמקום אינו משתמר, לא ישאירנו שם אלא יבערנו. [חזון עובדיה הלכות פסח מהדורת תשס״ג עמוד סה. ואם צריך בדוקא לשרוף החמץ, ראה בילקוט יוסף על הלכות ערלה עמוד מה. וע״ש בעמוד קמה, להאכיל חמץ לבהמה, או ליתן לפני הדגים, ראה שם].

ד אם הפקיר את החמץ ונתנו בפח האשפה ברשות הרבים או בצידי רשות הרבים, קודם זמן איסורו, אפילו מצאו לאחר זמן איסורו, אין צריך לבערו מן הדין, והמחמיר לבערו תבוא עליו ברכה. [חזון עובדיה על הלכות פסח מהדורת תשס״ג עמוד סה].

סימן תמו - המוצא חמץ במועד

א המוצא חמץ ברשות הרבים בפסח, אסור לו להגביהו, ואפילו יתכוין שלא לקנותו, אסור מדברי סופרים, שמא יאכל ממנו. [חזון עובדיה על הלכות פסח עמוד סח. ובמהדורת תשס"ג עמ' קכב].

ב חמץ בפסח אסור גם בהנאה. ולכן אסור להאכיל בפסח את התרנגולים בחמץ.

ג מה שאסרו חמץ בפסח במשהו, לא אסרו חכמים אלא באכילה, אבל לא נאסר בהנאה במכירה לגוי. [שו"ת יביע אומר חלק י' סימן לה אות יד].

סימן תמז - תערובת חמץ בפסח

א יש לקנות מצרכי מזון פתוחים לפסח רק מאדם ירא שמים שניתן לסמוך על עדותו שהחנות הוכשרה לפסח, וכגון קניית גרעינים ושקדים במשקל, וכדומה. [חזו"ע פסח מהדורת תשס"ג, עמוד ע]

ב אף על פי שהחמץ אוסר בפסח בכל שהוא, ואינו מתבטל בששים, מכל מקום אם נתערב חמץ לפני הפסח, והיה ששים כנגדו, אינו חוזר וניעור בפסח לאסור במשהו, אלא כיון שנתבטל מותר באכילה בתוך הפסח. ואפילו לא נודע ענין תערובתו אלא בתוך הפסח אף על פי כן מותר באכילה. ואפילו אם עירב את החמץ קודם הפסח וביטלו בששים, אינו חוזר וניעור בפסח לאסור בכל שהוא. לפיכך חטים שנפלו עליהם גשמים, או שנפלו למים, ונתערבו בחטים הרבה, ויש ששים כנגדם, מותר לטוחנם ולאפותם למצה לפני הפסח. ואין לספרדים להחמיר בדין חוזר וניעור, אלא יש להורות כדעת מרן בזה, וכן מנהג ירושלים, בין בטעמו בין בממשו. אולם אם החמץ היה דבר המעמיד, וטעמו טעם לשבח, [והחמץ לבדו היה דבר המעמיד, בלא צירוף דבר נוסף] יש להחמיר ולומר בו שחוזר וניעור. [יביע אומר ח"ב סי' כג. וראה במבוא לספר ילקו"י איסור והיתר כרך ב', ובאיסור והיתר כרך ג' עמ' קנא. ובילקו"י על המועדים מהדורת תשס"ד עמ' תקצה. ובירחון קול תורה אב תשס"ג עמ' נא, ובחזון עובדיה הלכות פסח מהדורת תשס"ג עמ' ק'].

ג ומכל שכן שיש להתיר יין שנעשה קודם פסח מצימוקים שנישרו כמה ימים במים, ובפסח מצאו בתוכם חטים או שעורים שנתבקעו, שאין כאן אלא טעם החמץ ולא ממשו, ומכיון שהיה ששים כנגד החטים בודאי

שאינו חוזר וניעור לאסור בפסח, והיין כשר אפילו לארבע כוסות בליל פסח. [חזון עובדיה על פסח מהדורת תשס״ג, עמוד קב]

ד וכן פת שנפלה ליין ונשרה שם כמה ימים, וסילקו הפת, וסיננו קודם פסח במסננת עבה שאין לחוש שהסתננו לתוכו פירורי חמץ, מותר בשתיה בפסח. [חזון עובדיה פסח עמוד סא, ובמהדורת תשס״ג, עמוד קג]

ה וכן שכר שעורים (בירה) שהוא חמץ גמור, שנתערב קודם פסח עם משקים אחרים, ויש ששים לבטלו, מותר לשתותן בפסח, שאינו חוזר וניעור. ובזה שהוא תערובת לח בלח מותר גם לאחינו האשכנזים. [חזון עובדיה מהדו״ק עמ׳ סא].

ו מה שאנו תופסים להלכה, שתערובת חמץ שנתבטלה בששים קודם הפסח, אינו חוזר וניעור לאסור בפסח, הוא גם באופן שענין התערובת נודע רק בפסח, שגם בזה אינו חוזר וניעור. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד שנו. יביע אומר חלק י׳ חאו״ח סימן לה אות ט׳].

ז יש אומרים שאין להקל לכתחלה לערב קודם הפסח, ולבטל החמץ בששים, אפילו לח בלח, שרק בדבר שכבר נתערב קודם הפסח, אנו אומרים שאינו חוזר וניעור, ויש חולקין. [שו״ת יביע אומר ח״ג חלק יורה דעה סימן י׳ סק״ו].

ח חמץ שנתערב כבר, לח בלח קודם הפסח, ואין ששים כנגדו, מותר להוסיף עליו לשיעור ששים כדי לבטלו קודם הפסח, ואז אינו חוזר וניעור, ואין בזה איסור משום אין מבטלין איסור לכתחלה. [ילקוט יוסף על המועדים עמו׳ שנז. חזון עובדיה מהדו״ק עמוד סא].

ט מוצרי מזון שמעורבת בהם חומצת לימון שמפיקים אותה מחיטה, עם תערובת חומרים כימיים הפוגמים את הטעם של חומצת הלימון. יש להתיר בדיעבד להשתמש בהן בפסח, ואפילו אין עליהם תוית של כשר לפסח. ומכל מקום טוב ונכון לקנות המצרכים האלה קודם הפסח, כדי שלא יהיה חשש שעירבו בהם את חומצת הלימון בתוך ימי הפסח. אבל לכתחילה נכון שלא לערב חומצת הלימון במוצרי מזון המיועדים לפסח, כגון מיץ תפוזים ומיץ אשכוליות, אפילו קודם פסח. ולכן רבנות הנותנת הכשר למצרכי מזון לפסח, צריכה לדרוש שלא יערבו חומצת לימון הנעשית מחיטה, אלא ישתמשו בחומצה הנעשית מצמחים וכדומה. [שו״ת יחוה דעת חלק ב׳ סימן סב. וראה משא ומתן בענין זה עם הגר״י ווייס זצ״ל בילקו״י על המועדים עמוד שנח. וראה עוד בשו״ת יביע אומר חלק י׳ חאו״ח סימן לז עמוד סה].

י יש אומרים שאם עירב את החמץ במזיד, חוזר וניעור לאיסור. ויש אומרים שגם אם עירב בחמץ במזיד אינו חוזר וניעור. וכן עיקר. אולם אם היה החמץ דבר המעמיד בפני עצמו, חוזר וניעור. אבל אם החמץ היה

דבר המעמיד יחד עם חומרים אחרים, גם בזה אינו חוזר וניעור. [יביע אומר חלק י' חאו"ח סימן לה אות טז. וע"ש בסימן לו אות ו' בתערובת יבש ביבש חמץ במצות, אם בטל ברוב או במשהו, והטעמים לזה].

יא לא אסרו חמץ בפסח במשהו אלא בחמץ ודאי, אבל בספק חמץ לא החמירו לאוסרו במשהו. ומטעם זה גם האשכנזים נהגו להקל באכילת מצת מכונה, אף שיש חשש שמא נתערב איזה פירור חמץ במצה אחת מאלף מצות, מאחר שאין זה ודאי שיש במצה זו תערובת חמץ, ועוד שהתערובת היתה בלח בלח. וכן פשט המנהג לאכול מצת מכונה. [שו"ת יביע אומר חלק ב' עמוד פז. יחוה דעת חלק א סימן יד].

יב מצה שרדו אותה במרדה של חמץ, יש להתיר בדיעבד, אם נעשה כן קודם הפסח, ואף לאשכנזים יש להתיר בזה. [מרן האמו"ר שליט"א בהערותיו לספר חידושי דינים מהרי"פ פערלא. יביע אומר חלק י' חאו"ח סימן לה אות כא].

יג מותר לאכול בפסח גבינה או דגים מלוחים שנמלחו קודם פסח, וכן סרדינים שבקופסאות סגורות המיוצרים בארץ בשמן בלבד, עם הכשר, אף שלא נזהרו לבדוק המלח מפרורי חמץ, ובמליחתם לא נזהרו לשומרם כראוי מחימוץ, ואינם צריכים הדחה או שרייה במים כלל. וטוב לקנותם קודם פסח ולהניחם בכלי כשר, והאשכנזים מחמירים בזה, וכן יש מהספרדים שמחמירים בזה. [שו"ת יחוה דעת א' סי' יא. חזון עובדיה הלכות פסח עמ' סא].

יד גבינה שהעמידוה בתוך הפסח מאותה קיבה שנמלחה בכלי מחמץ, יש להתיר לאוכלה בפסח, דאין מליחה לכלים. [חזון עובדיה על פסח מהדורת תשס"ג, עמוד קד]

טו אם נמצאת חטה בתבשיל אורז, או בתרנגולת מבושלת, בתוך ימי הפסח, אם החטה מבוקעת אפילו על ידי סדק כל שהוא, בידוע שהחטה נתחמצה, ואסרה את כל התבשיל, לפיכך החטה תשרף מיד, וכל התבשיל אסור באכילה, אפילו יש הרבה יותר משישים פעם נגד החטה, שחמץ בפסח אוסר במשהו. (וכן אסור להשתמש יותר בכלים ההם מבלי הכשר לאחר שישהו מעת לעת. ובמקום צורך יכול להכשיר אף בתוך מעת לעת, על ידי שיתן אפר במים הרותחים כדי שיפגם טעם החמץ.) [חזון עובדיה על פסח מהדורת תשס"ג, עמוד פט].

טז ומכל מקום מותר למכור התבשיל לגוי, שאף על פי שהחמץ בפסח אסור בהנאה, כיון שאין הגוי משלם יותר עבור הנאת טעם החטה שבתבשיל, נמצא שאינו נהנה מן החמץ כלל. והוא הדין שמותר למכור לגוי כלי חמץ בפסח, אפילו הוא בן יומו.

יז חטה הנמצאת בתבשיל ואינה מבוקעת, דין החטה כספק חמץ, ותשרף, והתבשיל מותר, שהואיל ויש ששים נגד החטה, וכל איסור חמץ

"במשהו" בפסח, אינו אלא מדרבנן, ספקא דרבנן לקולא. והאשכנזים מחמירים בכל זה, אפילו לא נתבקעה החטה. ואם נאבדה החטה, ולא נודע אם נתבקעה או לא, נראה שהעיקר להקל בזה (לדידן), מכח ספק ספיקא. ויש להורות להתיר התבשיל. [חזון עובדיה על הלכות פסח עמ' נו].

יח אם נמצאת החטה בתבשיל בערב פסח אחר זמן איסור החמץ, בטלה בששים, ככל יתר האיסורים. ולאחר סילוק החטה וביעורה מותר לחמם התבשיל בליל פסח ולאוכלו, אבל אם לא סילקו החטה וחזרו וחיממו התבשיל בליל פסח בעוד שהחטה בתוכו, הרי החטה חוזרת ליתן טעמה בו בפסח, ונאסר כל התבשיל כאמור. [חזו"ע פסח עמ' נח, ובמהדו' תשס"ג עמ' צח].

יט אם נמצאת חטה מבוקעת בתבשיל ביום שביעי של פסח ובאו לשאול למורה הוראה, טוב שלא יורה להם עד מוצאי החג ואז יתיר התבשיל וישרפו החטה בלבד. ומכל מקום בפחות מששים נראה שאין להקל. [חזון עובדיה הלכות פסח עמ' נט, ובמהדו' תשס"ג עמ' צט].

כ תרנגולת שחיממוה בפסח בכלי שני, ונמצאת בתוכה חטה, מעיקר ההלכה יש להתיר בדיעבד את התבשיל, אלא שנכון לצרף עוד סניף נוסף להיתר. ואם נמצאת חטה בתרנגולת מבושלת בפסח, אם היא מבוקעת אסרה את כל התבשיל. [חזון עובדיה על הלכות פסח עמוד סט].

כא אין לחלוט את החטים ברותחים, הואיל ובזמן הזה אין אנו בקיאים בחליטה. ויש אומרים שאפילו בדיעבד יש לאסור בזה אם נמצאה חיטה מבוקעת בתבשיל. [מרן אאמו"ר בספר חכמה ומוסר. חזון עובדיה על הלכות פסח מהדורת תשס"ג עמוד ק'].

כב מה שאסרו חליטה בזמנינו, אינו במי פירות, כגון יין ושמן רותחים, שמי פירות אפילו רותחים אינם מחמיצים. [חזון עובדיה על הלכות פסח מהדורת תשס"ג עמוד ק'].

כג יש נוהגים שלא לאכול תרנגולים בפסח, שמא תמצא בהם חטה, והיא חומרא יתירה, ויכולים לעשות התרה. וטוב לקנות התרנגולות קודם פסח, ולהאכילם אורז [או דורא], שאם יקנה אותן בפסח מהגויים נמצא כאילו קונה את החמץ שבזפק, והמחמיר תבוא עליו ברכה. [חזון עובדיה הלכות פסח סט. ובמהדורת תשס"ג עמ' קכב. יביע אומר ח"י חאו"ח סי' לה אות כב].

כד אם נמצאת חטה שלימה במצה, ואין החטה מבוקעת, אף על פי כן ראוי להחמיר ליטול מסביב למקום החטה, ושאר המצה מותרת. ואם היתה החטה מבוקעת, ויש הפסד אם יזרוק את כל המצה, די בכך שיטול מן המצה מסביב למקום החטה. [הליכות עולם חלק א' עמוד רצב].

כה תערובת חמץ שנאסרה במשהו, ונפל ממנה לתערובת אחרת, במקום הפסד מרובה אין לאסור את התערובת השניה במשהו. [שו"ת יביע אומר חלק ט חאו"ח סימן עט אות ז]. ואף שיש אומרים שחמץ בפסח במשהו, הוא גם בנפל מתערובת ראשונה לשניה, במקום הפסד מרובה יש להקל בתרי משהו, אפילו לח בלח. [שם, בהערות לספר חכמה ומוסר. יביע אומר ח"י סי' לה אות יב].

כו חמץ בפסח שנתערב אצל גוי, או תערובת של הפקר, [שנתערב בה חמץ] יש אומרים שאינו אוסר במשהו. ויש חולקים. וכן חמץ שנפסל מאכילת הכלב ברשות הגוי בפסח, נחלקו הפוסקים אי הוי כחרכו קודם זמנו או לא.

כז אם נתערבה מצה של חמץ עם מצות כשרות, יש אומרים שאף אם התערובת נעשתה קודם האפייה אינה בטלה אפילו באלף, ויש חולקים ואומרים שאין דין דבר שבמנין אלא במצה אפויה, ולא בעיסה. וכן עיקר.

כח גוי שהשליך חמץ לקדרת ישראל, אסור במשהו. [ילקוט יוסף על המועדים, עמ' שנה].

כט אם עשו ריבה [מרקחת] קודם הפסח בכלי שבישלו בו חמץ, [ולא היה בו תערובת חמץ בעין, אלא רק טעם הבלוע בכלי], מותר לאכול ריבה זו בפסח, הואיל וסתם כלים אינם בני יומן, והוה ליה נותן טעם לפגם שמותר. ועוד, דחשיב כנותן טעם בר נותן טעם דהיתרא. החמץ נתן טעם בכלי, והכלי במרקחת, ועדיין הכל היתר, הואיל ונעשה קודם פסח. והאשכנזים נוהגים להחמיר בזה בפסח. [יחוה דעת חלק א סימן יא. חזון עובדיה על הלכות פסח עמוד סב. ובמהדורת תשס"ג עמוד קה. שו"ת יביע אומר חלק י' חאו"ח סימן לה אות יח]. ואין המורה הוראה רשאי להחמיר לספרדים בדינים אלו, ורק בתוך ביתו בצינעא רשאי להחמיר. [יביע אומר א' יו"ד סימן יא ס"ק כד. ירחון קול תורה אב תשס"ג עמ' כז].

ל מותר לכתחלה לשתות מים בפסח מן המים של המוביל הארצי או הכנרת, ולבשל ולאפות בהם בלי שום פקפוק. אף על פי שמשליכים חמץ לכנרת בעצם ימי הפסח או שופכים לכנרת שיירי בקבוקי בירה וכדומה. ובלבד שיסננו את המים במסננת יפה קודם השימוש בהם לבישול ולאפייה. [ובלא"ה המים מהכנרת מגיעים לבתים כשהם מסוננים]. והמתחסדים עם קונם נוהגים לשאוב מים קודם הפסח, ולסננן יפה, כדי להשתמש בהם לכל ימי הפסח. והנוהגים כן תבוא עליהם ברכה. אבל אין צריך להחמיר להכין מים בשביל רחצה ושטיפת כלים. [שו"ת יביע אומר חלק ז' סימן מד].

לא מותר לשתות בפסח חלב מבהמה של גוי, ואין צריך לחקור ולדרוש אם האכילה חמץ בפסח. ואפילו אם יודע בודאי שהגוי האכילה חמץ בפסח, דעת פוסקים רבים להקל. והרוצה לסמוך על דבריהם יש לו על

מה שיסמוך. [חזו"ע ח"ב מהדו"ק עמ' סד. ובמהדורת תשס"ג עמוד קטו. הליכות עולם ח"א עמוד שה].

לב יינות המיוצרים ביקבי כרמל מזרחי בראשון לציון, וביקבי אליעז, והמיועדים גם לצורך חג הפסח, ונתברר בשנת תשל"ה כי אירעה בהם תקלה, כי בבתי חרושת מסויימים יצרו את הספירט באותם מכונות שיצרו בהם קודם לכן ספירט העשוי מעמילן של דגנים, שהוא חמץ גמור, ומבלי להכשיר את המכונות ההם ייצרו בהם אחר כך ספירט מן היין, אשר עירבו אותו אחר כך בתוך המשקאות והיינות המיועדים לפסח, יש להכשיר משקאות אלה לפסח, ואין להחמיר בהם כלל. והליקר והארק והוודקא לסוגיהם השונים, מן הדין יש מקום להתיר לשתותם בפסח, ומכל מקום טוב להחמיר להמנע משתייתם, אבל מותר בהחלט להשהותם עד לאחר הפסח, ולשתותם אחר כך בלי שום פקפוק. [יביע אומר חלק ח' חלק אורח חיים סימן מג].

סימן תמז - דין נותן טעם לפגם

א נותן טעם לפגם מותר בפסח, לפיכך אם טעו ובישלו בפסח בכלי של חמץ, לאחר שעבר שיעור מעת לעת (כ"ד שעות תמימות) מזמן שנתבשל החמץ בכלי, התבשיל מותר בפסח. ואחינו האשכנזים מחמירים בזה. [חזון עובדיה על הלכות פסח עמוד סד, ובמהדו' תשס"ג עמוד קיד].

ב תמרוקים ודברי קוסמטיקה לנשים, מותרים בפסח, מכיון שנפסלו מאכילת כלב קודם הפסח. וכן טבק הרחה כשר, שאפילו אם נעשה בכוהל חמץ, דינו כחרכו קודם זמנו, ומכל שכן שבארץ ישראל רוב הספירט מופק מדברים שאינם חמץ, וכל דפריש מרובא פריש. [חזון עובדיה על פסח מהדורא קמא שם]

ג טבליות וכדורי הרגעה, נגד מיחושי ראש וכאב שינים, מותר להשתמש בהם בפסח, אפילו יש בהם תערובת חמץ (עמילן של חטה), כל שטעמם פגום וכבר נפסלו מאכילת הכלב קודם הפסח, ובולעים אותם כמות שהם. ואם נזקק לתרופות בפסח עצמו, מותר לקנות מבית מרקחת של גוי תרופות שיש בהם חמץ ונפסלו מאכילת הכלב. וכל זה בחולה שחלה כל גופו, ואף על פי שאין בו סכנה, אבל אם הוא מיחוש בעלמא, אין להתיר. וטבליות שמוצצים אותם וטעמם טוב אסור למצוץ מהם בפסח לרפואת דלקת-גרון וכיוצא בזה, אלא אם כן נתברר שנעשו בעמילן של תירס או של תפוחי אדמה. ומה טוב לבקש מהרופא בעת רישום התרופות (רצפט) שירשום לו תרופות שאינן מכילות חשש חמץ כתחליף לאלה שיש בהן חשש תערובת חמץ. ובזמנינו רוב הטבליות עשויות ללא חמץ כלל, אלא

עשויות עם עמילן הנעשה מקטניות, (ואפילו המיעוט שמעורב בהם חמץ, החמץ נפסל מאכילת כלב לפני הפסח), הילכך בודאי שיש להתיר לחולה שאין בו סכנה לקחתם בפסח, וחלילה לחולה כזה להחמיר על עצמו ולהפסיק לקחת הכדורים הנחוצים לו על פי הוראת רופא מומחה במשך הפסח, ובפרט במקום שיש חשש הכי קטן שהוא יגיע על ידי זה למצב אפילו של ספק סכנה. [ספר נשמת אברהם עמוד רסו. חזון עובדיה על הלכות פסח עמוד סז. ובמהדורת תשס"ג עמ' קכו. יחוה דעת ח"ב סי' ס].

ד חולה שיש בו סכנה ויודע שיצטרך להשתמש בפסח בתרופה שיש בה חמץ, יש לו לקנות התרופה קודם פסח, ויכוין בפירוש שאינו רוצה לזכות בחמץ שבתרופה, ויניח אותה במקום מוצנע, וכשיצטרך יקח ממנה בכל פעם כפי הצורך, ואם התרופה טעימה לחיך, טוב שיתן בתוכה דבר מר, שתהיה שלא כדרך הנאתה, ובעודה בכפו יבלענה. [עיין בספר נשמת אברהם סימן תסו. הובא בחזון עובדיה על פסח מהדורת תשס"ג עמוד קכב].

ה אף על פי שמעיקר הדין מותר להשתמש בפסח להדחת כלים בחומרי ניקוי פגומים אף שאין להם הכשר לפסח, מכל מקום מאחר וכיום יש הכשר גם לחומרי ניקוי, מהיות טוב להשתמש רק בדברים שיש בהם הכשר לפסח. אבל אם נקלע למקום שאין שם חומרי ניקוי כשרים לפסח, מותר להשתמש בחומרי ניקוי פגומים בלא הכשר, וישטוף הכלים במים.

סימן תמח - חמץ שעבר עליו הפסח

א כל המשהה חמץ ברשותו בפסח, ביטל מצות עשה, שנאמר: "תשביתו שאור מבתיכם", ועובר על לא תעשה, שנאמר: "לא יראה לך חמץ", לפיכך קנסוהו חכמים ואמרו (פסחים כח.): חמץ של ישראל שעבר עליו הפסח אסור בהנאה. והחמץ הזה נאסר בהנאה בין לו בין לאחרים. ואפילו אם לא ידעו אותם אחרים שזהו חמץ שעבר עליו הפסח, היודע חייב להודיעם ולהפרישם להצילם ממכשול שלא יאכלו ממנו. [חזון עובדיה על הלכות פסח עמוד מג. ובמהדורת תשס"ג עמוד סט. שו"ת יחוה דעת חלק ג' סימן כח].

ב גם מי שבדק החמץ בארבעה עשר בניסן כדת, וביטלו אחר כך באמירת "כל חמירא דאיכא ברשותי דחזיתיה ודלא חזיתיה", אסור לו מדברי סופרים להשאיר חמץ בעין ברשותו בימי הפסח, ואפילו חמץ על ידי תערובת אסור להשאירו ברשותו, אלא ימכרנו לגוי כדת (באמצעות הרבנות הראשית המקומית שעושים את המכירה לגוי כדין תורה), או יבערנו לגמרי. ואם נשאר החמץ ברשותו ולא מכרו לגוי הרי הוא אסור בהנאה, (כדין חמץ שעבר עליו הפסח, שקנסוהו חז"ל על שלא ביערו מרשותו), מפני שחששו חכמים וגזרו שמא לא יפקירנו כדת, ויערים ויאמר שהפקירו. (או שמא לא יפקירנו בלב שלם). ואפילו

השאיר את החמץ ברשותו באונס אם לא ביטלו נאסר בהנאה. ויש אומרים שאפילו אם ביטל החמץ וגם היה אנוס או שוגג במניעת ביעורו, אף על פי כן נאסר בהנאה. ויש חולקים ומתירים כשיש שני צדדי היתר, דהיינו כשביטלו, וגם היה אנוס בדבר. ואם יש הפסד מרובה יש מקום לסמוך על דעת המתירים. והכל לפי ראות עיני הדיין. [חזון עובדיה על פסח מהדורת תשס״ג, עמוד ע]

ג יש מגדולי הפוסקים הסוברים שאם הוציאו מרשותו לגמרי והפקירו באופן ברור מותר לחזור ולזכות בו אחר הפסח, ויש חולקים. ואם היו עדים בעת שהפקיר החמץ וביטלו, באופן שאין לחוש להערמה, מותר לחזור ולזכות בו אחר הפסח, אם יש הפסד מרובה בדבר. וטוב שירבה עליו חמץ אחר המותר באכילה ולבטלו ברוב אחר הפסח. ואם יש ספק בעיקר חימוצו, יש להקל גם בלי הפסד מרובה. לפיכך קמח מחטה לתותה, שמחמת שכחה לא נמכר לגוי קודם הפסח כדת, ועבר עליו הפסח, אם ביטל החמץ קודם הפסח, יש להתיר הקמח אחר הפסח. [שו״ת יביע אומר ח״ט חאו״ח סי׳ לט. חזון עובדיה פסח עמו׳ מד, ובתשס״ג עמ׳ עד].

ד גוי שהביא לישראל חמץ בשביעי של פסח סמוך לערב, אין לקבל ממנו על מנת לאוכלו במוצאי החג, וגם לא יהיה ניכר מתוך מעשיו שהוא חפץ בו, ונכון שיאמר בפירוש שאינו רוצה שתקנה לו רשותו. [יחוה דעת ח״ב עמ׳ רמ, וסי׳ סד. וח״ג סי׳ כח. חזו״ע פסח מהדורת תשס״ג עמ׳ קכג].

ה מותר לאכול חמץ בשבת שלאחר שביעי של פסח, ואין בזה איסור משום מוקצה, וכן חמץ שנמכר לגוי כהלכה, מותר לאוכלו ביום שבת שלאחר שביעי של פסח, ולא אמרינן מיגו דאיתקצאי בבין השמשות במוקצה מחמת יום שעבר. ובלבד שלא יטול מהחמץ בעצם יום השביעי של פסח, שאם כן הרי הוא עובר עליו בבל יראה ובבל ימצא. וגם הוא חמץ של ישראל שעבר עליו הפסח שאסור בהנאה. [יחוה דעת ח״ב סימן סד. יביע אומר חלק ט׳ חאו״ח סי׳ מו].

ו מי שגזל חמץ מחבירו קודם הפסח, ועבר עליו הפסח, ואמר לנגזל אחר הפסח, הרי שלך לפניך, אסור בהנאה לנגזל. [הערות מרן אאמו״ר שליט״א בספר חכמה ומוסר].

ז יש אומרים שחמץ שעבר עליו הפסח, אסור גם להריח בו, אם נותן ריח. [יביע אומר ח״ו סי׳ לד סק״ד].

סימן תמח סעיף ג׳ - מכירת חמץ

א כבר פשט המנהג לסמוך על מכירת החמץ שעושים בערב פסח, ואין להרהר אחר המנהג. [חזון עובדיה על פסח מהדורת תשס״ג, עמוד ע]

ב המוכר את חמצו לגוי באמצעות הרבנות, נכון שלא יכלול את הכלים שנמצא החמץ בתוכם, בשטר המכירה, כדי שלא יצטרך להטבילם במקוה טהרה לאחר הפסח, וכדין הקונה כלים מן הגוי. ואם עבר וכלל הכלים בשטר המכירה, יש להצריכם טבילה בלי ברכה, בין בכלי מתכות, בין בכלי זכוכית. ואם רוצה למכור חנותו לגוי ביחד עם החמץ שבתוכה, יעשה שאלת חכם. [שו״ת יביע אומר ח״ו חיו״ד סימן יא. ושו״ת יחוה דעת חלק ג סימן כד. הליכות עולם ח״א עמוד רפב].

ג אין לקנות שום מצרך שיש בו חמץ, לאחר הפסח, בין מאכל בין משקה (כגון בירה), אלא מבעלי מכולת וצרכניה שמכרו את החמץ שלהם לגוי, על ידי הרבנות המקומית כנהוג, או על ידי תעודה מתאימה, כדי שלא יכשל בחמץ שעבר עליו הפסח. אבל אסור לקנות מיהודי לא דתי שאינו שומר תורה ומצות, שיש לחוש פן לא מכר חמצו לגוי על ידי הרבנות המקומית, קודם לפסח, כנהוג. ואפילו הוא אומר שמכר חמצו קודם הפסח, אין לסמוך על דיבורו, מאחר שנהוג לתת תעודה מתאימה מהרבנות המקומית בתאריך של אותה שנה המאשרת דבר המכירה, לפיכך אין להאמינו עד שיראה את האישור הנ״ל. [חזון עובדיה על הלכות פסח עמוד מד. ובמהדורת תשס״ג עמוד ע׳. שו״ת יחוה דעת חלק ג סימן כח].

ד לכתחלה אין ראוי למכור את החמץ באופן עצמאי, שהרי יש מחלוקת בפוסקים באיזה קנין הגוי קונה. ולכן צריך למכור את החמץ באמצעות רבנות מקומית וכדומה. ומיהו מי שעבר ומכר את החמץ לגוי באופן פרטי, כגון בקנין כסף וכדומה, אין החמץ נאסר בהנאה כדין חמץ שעבר עליו הפסח, אלא המכירה תופסת מספק, וספק דרבנן לקולא.

ה זקן או חולה שאינו יכול למכור את החמץ בעצמו, יכול למנות שליח שיחתום במקומו על השטר של הרבנות וימכור את החמץ בשבילו. ומי שמכר את החמץ של שכנו בלי להודיע לו, וחשב בדעתו שיש בזה מצד זכין לאדם שלא בפניו, בדיעבד המכירה מועילה שלא לאסור את החמץ, מדין חמץ שעבר עליו הפסח. אבל לכתחלה אין למכור את החמץ של חבירו בלי לקבל ממנו רשות ושליחות, כי יש אומרים דזכין לאדם שלא בפניו, אבל לא זכין מאדם שלא בפניו. [קצות החושן סימן רמג. וראה בילקו״י הלכות כיבוד אב ואם פרק ז׳ הערה יא, במהדורה אחרונה עמ׳ שעו].

ו מי שמכר את החמץ ופירט את המקום שהחמץ נמצא בו, ואחר הפסח נתברר לו שהיה לו בקבוק ויסקי [חמץ] בתוך הארון שלא ידע על קיומו, בדיעבד אין הויסקי נאסר כדין חמץ שעבר עליו הפסח.

ז תושב ארץ ישראל שיש לו חמץ בארצות הברית, ולפני ערב פסח ביקש מהרב המקומי למכור לו את החמץ לגוי, והרב מכר את החמץ בערב פסח לפני זמן איסורו שם, אבל לפי שעות ארץ ישראל, היה זה בשעות אחר הצהרים, שכבר נאסר החמץ בארץ ישראל, נחלקו האחרונים אם יש ללכת בזה אחר מקום המצאו של החמץ, או אחר מקום בעליו של החמץ. ומכיון דהא דקיימא לן חמץ שעבר עליו הפסח אסור בהנאה הוא רק מדרבנן, משום קנסא שעבר על בל יראה, בכהאי גוונא שלא יצא הדבר מכלל ספק, הוי ספק דרבנן ולקולא. והחמץ מותר לאחר הפסח. וטוב שיבטל אותו ברוב חמץ שנמכר כדת. וכן מי שהגיע מארצות הברית ונתן הרשאה למכור שם את החמץ שיש לו שם, ומכרו בארץ ישראל אחר שהגיע זמן איסורו, בדיעבד המכירה תופסת, למרות שהבעלים היו בארץ ישראל. אך לכתחלה נכון שיאמר להם שימכרו את החמץ בזמן שגם בארץ טרם הגיע זמן איסורו. [טהרת הבית חלק ב' עמוד רפ. חזון עובדיה פסח מהדורת תשס"ג עמ' סב].

ח שליח שנתמנה על ידי הרבנות המקומית לערוך את מכירת החמץ, רשאי למסור את שמות המוכרים לרבנות באמצעות הטלפון, ואינו צריך שיבא בעצמו לרבנות למסור את השמות. אולם אם יש לו אפשרות לבוא בעצמו ולמסור את הרשימה, עדיף שיעשה כן. ויש אומרים שנכון לדקדק לשלם לרב איזה תשלום עבור טירחתו במכירת החמץ.

ט בעל חנות מכולת הרוצה לקנות קודם הפסח כמות גדולה של איטריות, ועוגיות יבשות [קיסמין מלוחים] ומשקה בירה, כדי שיהיה לו למוכרם מיד אחר הפסח, ומוכר את כל החמץ שקנה לרבנות, לכתחלה אין ראוי לעשות כן.

י המקדש אשה בחמץ האסור מדרבנן, ובשעות דרבנן, יש לחוש לקידושיו, וצריכה גט. [שובע שמחות חלק א' חופה וקידושין עמוד תז, ילקוט יוסף על הלכות ערלה פרק ב' הערה כא].

סימן תנ - ישראל וגוי שיש להם שותפות

א ישראל ששאל או לוה ככר חמץ מחבירו קודם פסח, צריך לפורעו ככר אחר לאחר הפסח, ואין בזה משום חמץ שעבר עליו הפסח, כיון שאכלו ואינו בעין. ואם אינו פורעו, יש בו משום גזל, ומותר לפורעו מעות אפילו בפסח. [חזון עובדיה הל' פסח עמוד סט. ובמהדורת תשס"ג עמוד קכג].

סימן תנא - דיני הגעלת כלים

א כלים שמשתמשים בהם בחמץ, אסור להשתמש בהם בפסח מבלי שיכשירם, ומשעת איסור אכילת חמץ בערב פסח אסור להשתמש בהם בלי הכשר. וכפי תשמישו של הכלי כך הכשרו, וכמו שיתבאר להלן. [חזון עובדיה על הלכות פסח עמוד סט, ובמהדורת תשס"ג עמוד קכד].

ב בכל כלי הולכים אחר רוב תשמישו לענין הכשרתו לפסח, שאם השתמשו בכלי זה ברוב פעמים באמצעות רוטב, הכשרו בהגעלה, ואם רוב פעמים השתמשו בו ביבש, צריך ליבון.

ג אולם כלי שרוב תשמישו היה בהיתר, ופעם אחת השתמשו בו בחמץ, אין הולכים בזה אחר רוב תשמישו, אלא כלי זה צריך הכשר. ולכן מיחם של מים חמים שנותנים עליו איזה פעמים בורקס לחממו, אין להשתמש במיחם זה בלי הכשר לפסח כדת. וכן סכין המיוחדת לחיתוך לחם, אם השתמשו בסכין זה פעם אחת לחיתוך עוגה חמה, או הכניסו את הסכין לחמין שיש בו חטה, או שחתכו איזה פעם שניצל חם שטיגנוהו עם קמח, או פיצה חמה, וכדומה, צריך להכשיר את הסכין. וכן תיון המשמש למי-תה בלבד, שמסתמא נגע בלחם כשהוא חם, צריך הכשר כדת. [ילקו"י איסור והיתר ג' עמוד תע. ובילקו"י מועדים מהדו' תשס"ד עמ' תקצה]

ד שפודים ואסכלאות שצולים בהם בשר על האש, ופעמים שמערבים בהם חמץ, הואיל ודרך תשמישם בלי אמצעות נוזלים, צריכים ליבון באש עד שיהיו ניצוצות של אש ניתזים מהם. אבל הגעלה אינה מועילה להם לכתחלה. שמשום חומרא דחמץ אנו חוששין להסוברים דחמץ שמו עליו והכלי דינו כבלע איסור. ובדיעבד אם הכשירם בהגעלה ובישל או צלה בהם אפילו בתוך מעת לעת, יש להתיר המאכל, שיש לסמוך על הסוברים דחמץ בפסח חשיב היתרא בלע. ומכל שכן אם היה לאחר מעת לעת, שאפילו להמחמירים בנותן טעם לפגם בפסח, בזה יש להקל. ואם אין ידוע אם מערבים בהם חמץ די להם בהגעלה, אבל הכשר צריך מחשש שמא במשך השנה כולה בלע חמץ. [חזו"ע עמוד ע, ובתשס"ג עמ' קכו].

ה תבניות שאופים בתוכם חלות בתנור, צריכים ליבון באש עד שיהיו ניצוצות אש ניתזים מהן, ולכן התבניות של תנורי אפייה חשמליים, יש ללבנם באש. וכיון שא"א ללבנם כך, נכון החליפם בתבניות חדשות. ויש חולקים ומתירים אותו בהגעלה, והמיקל יש לו על מה שיסמוך. [והתנורים עצמם ראה להלן סעיף ח']. [חזון עובדיה הלכות פסח מהדו"ק עמו' עא. אבל במהדו' תשס"ג עמו' קלב, ועמ' קלד כתב, דכעת נראה לי דהמיקל יש לו ע"מ שיסמוך מטעם ספק ספיקא, כיעו"ש.].

ו ציפוי שעושים האומנים לקדרות ויורות ישנים, אף שהציפוי נעשה אחר ליבון קל על האש, יש להחמיר להצריכם בכל זאת הגעלה לפסח גם אחר הציפוי. ועל כל פנים מועילה להם הגעלה אחר הציפוי, ואין הציפוי חוצץ בין הכלים למי ההגעלה. [שו"ת יביע אומר חלק ז' סימן מה. הליכות עולם ח"א עמוד רפג]

ז כלים ישנים שציפו אותם כנ"ל, אינם צריכים טבילה אף שהציפוי נעשה על ידי אומן גוי. [שו"ת יביע אומר חלק ז' סימן מה אות ד'].

ח תנור אפייה חשמלי, יש לנקותו היטב עד כמה שהיד מגעת, ולהמנע מלהשתמש בו עשרים וארבע שעות קודם ההכשר, ואחר כך ידליקו את התנור בחום הגבוה ביותר שאפשר, וישאירוהו דולק כשעה, ודי בזה. [חזו"ע הלכות פסח עמוד עג. יחוה דעת חלק ב' סימן סג].

ט תנור אפייה גדול המופעל באמצעות חשמל, ואופים בו במשך כל השנה חמץ, ורוצים להכשירו לאפות בו מצה עשירה לספרדים הנוהגים היתר במצה עשירה בפסח, והאפייה נעשית על ידי רשת שרשראות ברזל הקבועים ליד התנור, שעליהם נותנים הבצק של העוגות, ומופעלים על ידי חשמל באופן אוטומטי שנכנסים אל תוך התנור הלוהט, ויוצאים כשהם אפויים מצד השני של התנור, ואי אפשר לפרק המכונה כדי ללבן באור, הדרך להכשיר את התנור הוא באופן כזה: יש להפסיק את האפייה של עוגות החמץ בערב שבת, ולחדש את העבודה לצורך המצה עשירה לאחר השבת, כדי שהתנור ועמו השרשראות יהיו נותן טעם לפגם, אחר ששהו מעת לעת מבלי אפיית חמץ, ואחר שינקו אותם היטב שלא ישאר שום חשש חמץ בעין, ולשפשפם היטב במברשת במי אמה או אקונומיקה, מהדברים הפוגמים בודאי, כדי לוודא שאפילו אם נשאר כל שהוא חמץ בין הסדקים כבר נפגם על ידי כך. והואיל וכל מעשה האפייה של המצה עשירה נעשה קודם הפסח, בשעה שהחמץ מותר באכילה, יש להתיר באופן הנזכר, משום דהוי נותן טעם בר נותן טעם דהיתרא. [יביע אומר ח"ט חאו"ח סי' מה].

הכשר תנור מיקרו גל

י בענין הכשר המיקרו גל, יש להבחין בין שני סוגי המיקרו-גל המצויים כיום. יש כאלה שיש בהם גם גופי חימום [השחמה], ודינם כדין הכשר תנור אפייה רגיל, שלאחר שימתינו עשרים וארבע שעות בלי לבשל ולחמם בו, ינקו היטב את המכשיר, וידליקו את גופי ההשחמה בחום הגבוה ביותר, במשך כשעה, ובזה התנור כשר לפסח. ויש תנורי מיקרו גל שאין בהם גופי חימום, אלא פועלים רק באמצעות קרינה. ותנורים אלה אם הם

משמשים על פי רוב רק לחימום המאכלים, ולא לבישול, יש אומרים שאינם צריכים הכשר כלל, מאחר שאין הדפנות מגיעות ברוב פעמים לחום שהיד סולדת בו. ואף אם איזה פעם חיממו שם איזה דבר מאכל במשך כמה דקות, והדפנות הגיעו לחום שהיד סולדת בו, מכל מקום הולכים אחר רוב פעמים. ויש חולקים. ולכן לענין חמץ בפסח נכון להכשיר את המיקרו גל לפסח על ידי שינקו אותם היטב, ויניחו כוס שיש בתוכה מעט מים ומעט חומר ניקוי, [אבל לא אקונומיקה], וירתיחו את המים במשך מספר דקות, עד שדפנות התנור יספגו את האידים. ונכון להוסיף עוד חומרא להשתמש במיקרו-גל בפסח רק באמצעות קופסת קרטון או פלסטיק סגורה היטב. [ויש המסתפקים בדרך הראשונה, או בחימום בתוך קופסא סגורה]. ואם משתמשים בתנור המיקרו גל גם לבישול, וכן תנורי מיקרו גל שבחנויות שהשימוש בהם הוא תדירי יותר, ומסתבר שהחום בדפנות מגיע ליד סולדת בו ברוב פעמים, ראוי להחמיר שלא להשתמש בו כלל בפסח. [ראה במה שכתבנו בס"ד בספר אוצר דינים לאשה ולבת עמ' שט, ובמהדורא החדשה עמוד דיני פסח. ובילקוט יוסף איסור והיתר כרך ג' עמוד קסז. ובילקוט יוסף על המועדים מהדורת תשס"ד עמוד תר. והצענו כל הדברים בטעמיהם ונימוקיהם בפני מרן אאמו"ר שליט"א והסכים עמנו לדינא].

יא מדיח כלים חשמלי הפועל על ידי שטיפה ברותחין עם חומרי ניקוי פגומים, מותר להשתמש בו בפסח ע"י שינקו היטב את המכונה מכל לכלוך. ונכון שגם יפעילו את המכונה [בלי כלים בתוכה] בשטיפה ברותחין עם חומרי ניקוי פגומים. [וראה מה שכתבנו בס"ד בכיו"ב בס' אוצר דינים לאשה ולבת עמ' שג. ובספר איסור והיתר מהדו"ק עמ' קנב, ובאיסור והיתר כרך ג' עמוד תפד].

יב תבנית של פשטידה, שנותנים בה מעט שמן, הכשרתה על ידי ליבון. ויש חולקים ומתירים את התבנית בהגעלה, מאחר שנותנים בה מעט שמן, והמיקל יש לו על מה שיסמוך. [יחוה דעת ח"א סי' ז. ובחזו"ע החדש על פסח עמ' קלד כתב, דכעת נ"ל דהמיקל יש לו ע"מ שיסמוך מטעם ספק ספיקא. ע"ש].

יג סיר-עוגה שאופים בו חמץ בכל ימות השנה, יש אומרים שאין לו תקנה בהגעלה, אף על פי שטחין בו שמן לבל תשרף העוגה. ומכיון שאי אפשר ללבנו שמא יפקע בחום האש, יש לקנות חדש לפסח. ויש חולקים ומתירים אותו בהגעלה, והמיקל יש לו על מה שיסמוך. [חזון עובדיה הלכות פסח מהדו"ק עמוד עג. יחוה דעת ח"א סי' ז. ואמנם בחזון עובדיה על פסח מהדורת תשס"ג סיים שהמיקל יש לו על מה לסמוך, וכנ"ל].

יד סירים שמבשלים בהם על האש, צריכים הגעלה במים רותחים בכלי ראשון שעל האש, או על ידי חשמל. ואם הגעיל בכלי ראשון שלא על האש ובישל בו, מותר. וקודם צריך לרוחצם היטב מכל לכלוך וחלודה. ואין מועיל להם הכשר על ידי עירוי מכלי ראשון, כי כבולעו כך פולטו. [חזון עובדיה על הלכות פסח עמוד עג, ובמהדורת תשס"ג עמוד קלו].

טו סיר לחץ צריך הגעלה, וגם הגומי שבכיסוי, יש להגעילו לאחר שינקוהו היטב, ואין מועיל לו עירוי מכלי ראשון. [חזון עובדיה על פסח עמוד עד, ובמהדורת תשס״ג עמוד קלו].

טז אזני הכלים שתקועים על ידי מסמרים, יש להסיר מהם כל לכלוך קודם ההגעלה, ולשפשפם במי אמה ובורית כדי לנקותם, ורק לאחר מכן יגעילם עם הכלים. [חזו״ע עמוד עד].

יז מכסאות הסירים והידיות צריכים הגעלה. [שם].

יח כלי אלומיניום שמצוי בתחתיתם כעין גומות שחורות, צריך לנקותם עד כמה שיוכל לפני ההגעלה. ויש מי שאוסרם בהגעלה, מפני שקשה מאד להסיר השחרות לגמרי, אך לדינא אין להחמיר. ומכל מקום כלים שהכשרם על ידי ליבון, אין צריך לנקותם מחלודה.

יט מדוכה [מכתשת] בין של אבן בין של מתכת מותרת בהגעלה, לאחר ניקוי היטב בפרט מבפנים, ויש אומרים שאין להכשירה על ידי ליבון, שהרי חושש שהכלי יתקלקל ולא ילבנה כראוי. וכל זה כשהשתמשו בה בדבר חריף, אבל אם השתמשו בה בצונן בלבד, אין צריך להגעילה, ודי לה בשפשוף ונקיון היטב. [חזון עובדיה על פסח מהדו״ק עמ׳ עד, ובמהדו׳ תשס״ג עמ׳ קלו].

כ סכיני מטבח מגעילם בכלי ראשון אפילו לאחר שהעבירוהו מעל האש, ובלבד שהמים יהיו חמים שהיד סולדת בהם. וכן בניצב של הסכין המחובר על ידי מסמרים, יש לנקותו היטב על ידי שפשוף במי אמה ובורית ואחר כך יגעיל הסכין עם הקתא. ומי שאפשר לו יקנה סכין מיוחדת לפסח. [חזון עובדיה על הלכות פסח עמוד עה, ובמהדורת תשס״ג עמוד קלז].

כא החצובה שהיא הברזל שאצל האש, שמניחים עליה הסיר, או המחבת, יש לנקותה היטב ולהגעילה ברותחים, ואם עירה מכלי ראשון הוכשרה בכך. וכן הדין לכיריים של גאז, וכן למקום האש עצמו, שיגעילם אחר ניקוי ושפשוף היטב. [חזון עובדיה על פסח מהדו״ק עמוד עה, ובמהדורת תשס״ג עמוד קלז. יביע אומר ח״י חאו״ח סי׳ לה אות י׳. ובהערות לרב פעלים ח״ד סי׳ יז. ומכאן משמע דכל שפעמים בלע חמץ צריך להכשירו, ובזה אין הולכים אחר רוב תשמישו].

כב פלאטה חשמלית די שישפוך עליה רותחים מכלי ראשון, לאחר שינקה אותה היטב מכל חשש חמץ בעין, ואף שפעמים מניחים עליה לחם לחממו, הרי הבליעה נשרפת מיד מחום האש הצמור לפח הפלאטה. [חזון עובדיה על פסח מהדורת תשס״ג עמוד קלח. וראה עוד בילקוט יוסף איסור והיתר כרך ג׳ עמוד תסד. ובילקוט יוסף מועדים מהדורת תשס״ד עמוד תקצט].

כג מחבת שמטגנים בה עם שמן, דיה בהגעלה, ואינה צריכה ליבון. וכן בכל השנה הרוצה להכשיר מחבת של בשר להופכה למחבת של גבינה, או להיפך, מכשירה על ידי הגעלה. אולם בשאר איסורין המחבת צריכה ליבון באש. ובמקום צורך יש מקילין באופן שטיגן בה כבד, להגעילה אחר מעת לעת. [יחוה דעת חלק א' סימן ז. חזון עובדיה על הלכות פסח עמוד עה, ובמהדורת תשס"ג עמוד קלח].

כד מחבת שמטגנים בה בלי שמן כלל, אין להכשירה בהגעלה. וכיון שאי אפשר בליבון לא ישתמש בה בפסח. [ילקוט יוסף על המועדים].

כה טסין של נחושת הנקראים "טאבסינים", שאופים בהם בתנור, ונותנים בהם מעט שמן כדי שלא תשרף הפסטיל, ואופים בהם פסטיליא של חמץ, לכתחלה יש להחמיר להצריכם ליבון. ומכל מקום המיקל להגעילן יש לו על מה שיסמוך. וכלי נחושת שמלבנים אותן בבדיל מהותך, ולאחר מכן מגעילים אותן במים רותחים, הגעלה זו מועילה לפסח, ואין ציפוי הבדיל מעכב הכלי מלפלוט הבלוע בו בשעת ההגעלה. [יביע אומר חלק י' סימן לה אות ה', דף נה: מרן אאמו"ר שליט"א בהערותיו לספר חידושי דינים עם הערות מהרי"פ פערלא. חזון עובדיה על פסח מהדורת תשס"ג עמוד קמב].

כו יש לשטוף את הכלים במים צוננים, מיד לאחר ההגעלה כשמוציאים את הכלי מהמים הרותחים. ואם לא שטף בצונן מועילה ההגעלה. [שם, ובמהדורת תשס"ג עמוד קמב].

כז קערות של מתכת שמערים לתוכן תבשיל מכלי ראשון, די להכשירם על ידי עירוי מכלי ראשון, אבל אם מערה עליהם מכלי שני לא הוכשרו בכך. ואפילו אם עירה עליהם מים חמים מכלי טרמוס לא הוכשרו בכך, שדינו ככלי שני. [חזון עובדיה על הלכות פסח עמוד עו. ובהערות מרן אאמו"ר בס' חידושי דינים מהר"פ פערלא. יביע אומר ח"י חאו"ח סימן לה אות יט].

כח צלחות של מתכת, וכן כפות שדרך להשתמש בהם בכלי שני, שמערים לתוכם תבשיל מהקדירה, די להכשירם על ידי שיכניסם למים רותחים שבכלי שני. דהיינו שיערו רותחים מכלי ראשון אל תוך קערה גדולה, ויכניסו לתוכה את הצלחות והכפות הללו. ואם עשה להם הגעלה מכלי ראשון או על ידי עירוי מכלי ראשון, כל שכן שהוכשרו בכך. ובדיעבד אם לא הכשיר את הכלי שני ובישל בו בליל פסח, שהוא תוך מעת לעת לשימושו בחמץ, התבשיל מותר. [יביע אומר ח"ג סי' כד. וחזון עובדיה פסח עמוד עו, ובמהדו' תשס"ג עמ' קמד].

כט שינים תותבות יש לנקותם היטב שלא ישאר בהם שום חשש חמץ בעין, ואין צריך להגעילם, אך טוב שיערה עליהם מים חמים מכלי ראשון. [יביע אומר חלק ג סימן כ. וחלק ד' סי' לא. יחוה דעת ח"א סי' ח. חזון עובדיה על הלכות פסח עמוד עו, ובמהדורת תשס"ג עמו' קמה].

לכלי כסף וזהב, וכלים שמשתמשים בהם בצונן, כגון כוסות, בין מתכת בין חרס וניילון, הכשרם על ידי שטיפה והדחה בלבד, אף שפעמים נותנים בהם חמץ רותח. כיון שרוב תשמישן אינו אלא בצונן, ולא הלכו בכלי אלא אחר רוב תשמישו. ואם נשתמש בהם בחמץ חם בתוך מעת לעת, יש להחמיר ולהכשירם בחמין, כדרך תשמישם בחמין. ודוקא כשאינם בני יומן יש להתירם בשטיפה והדחה בצונן. [חזון עובדיה על הלכות פסח עמוד עז. ובמהדורת תשס"ג עמוד קמז].

לא מקרר חשמלי [פריזי"דר] דיו בשטיפה וניקוי היטב להכשירו לפסח. [שם].

לב סיפולוקס ומתקן הסודה-סטרים, די להם בשטיפה וניקוי היטב במים צוננים. [שם].

לג כלי חרס לא מועיל להם שום הכשר, אם השתמשו בהם בחמין במשך השנה, שהתורה העידה על כלי חרס שאינו יוצא מידי דופיו [לשון דופי בליעתו] לעולם. שנאמר: וכלי חרס אשר תבושל בו ישבר (ויקרא ו, כא). ולכן יש להצניעם במקום מיוחד כדי שלא ישכח וישתמש בהם בימי הפסח. וטוב לסוגרם בארון ולהצניע המפתח. [חזון עובדיה שם תשס"ג עמוד קמט].

לד כלי חרס שהשתמש בהם בצונן במשך השנה, כגון שנתן בתוכם שכר שעורים [בירה], ושהו שם כ"ד שעות, אפשר להכשירם על ידי עירוי שלשה ימים בצוננים, שימלאם במים צוננים למשך כ"ד שעות, ואחר כך ישפכם, וימלאם מים לכ"ד שעות, ואחר כך ישפכם ויעשה כן פעם שלישית, ובזה הוכשרו לפסח. ואם נשארו המים בתוכם כמה ימים, לא עלו לו אלא ליום אחד בלבד. וכן אם שפך המים קודם שעמדו בכלי כ"ד שעות, לא עלו לו אותם המים לכלום. ואם הגעילם הוכשרו בכך. [שם].

לה כלי חרס שעבר עליהם י"ב חודש, יש מי שהתיר להשתמש בהם בפסח. וחלקו על דבריו דלא מהני יישון י"ב חודש בכלי חרס. וכן הדין לגבי כלי חרס שהשתמשו בהם באיסור, ואמנם אם השתמשו בהם בכלי שני יש להקל. והנכון הוא לרווחא דמילתא להגעילן ג' פעמים. [שו"ת יביע אומר חלק י' חאו"ח סימן לה אות ז' דף נו.].

לו כלי פורצליין [פרפורי] דינם ככלי חרס, ואם נשתמשו בהם בחמין, אין להם הכשר. וכל שכן שיש להחמיר בכלי חרסינה המצופים כעין פורצליין, שהם אסורים ככלי חרס ממש. [חזון עובדיה על הלכות פסח עמוד עח, ובמהדורת תשס"ג עמוד קנא].

לז הכיור שרוחצים בו הסירים והצלחות, אפילו הוא מחרסינה, יערה עליו רותחים ומותר להשתמש בו בפסח. [ונכון לערות עליו רותחים ג' פעמים]. וכן

שיש של מטבח, יערה עליו רותחים. ויש מחמירים לצפותו בנייר כסף בפסח, והוא חומרא בלבד. [ראה מה שכתבנו באיסור והיתר עמ' קנ. ובאיסור והיתר כרך ג' עמוד תעה. ועי"ע בחזון עובדיה על הלכות פסח עמ' עח-חצר, ובמהדורת תשס"ג עמוד קנא, וקס].

לח כלי עץ ואבן, וכלי עצם, דינם ככלי מתכות להכשירם בהגעלה, או בעירוי מכלי ראשון, או כלי שני, כפי שהשתמשו בהם במשך השנה. וכן כלי פלסטיק וניילון ובקליט, כדרך תשמישן כך הכשרן. [חזון עובדיה על הלכות פסח עמ' עח, ובמהדורת תשס"ג עמוד קנא].

לט כלי זכוכית אינם בולעים ואינם פולטים כלל, ואינם צריכים הכשר לפסח כלל, אפילו היה בהם משקה חמץ זמן רב, כגון בקבוקי בירה, ודי להם בהדחה בצוננים היטב. והדין כן גם בכלי הזכוכית בזמנינו, דאף שיש הטוענים שבזמנינו כלי הזכוכית בולעים מעט, מכל מקום הבליעה היא כל כך מועטת, ובאה קימעה קימעה, וסתם כלים אינן בני יומן, לפיכך הקילו בכלי זכוכית. [הר"ן פסחים]. והאשכנזים נוהגים להחמיר בזכוכית כמו בחרס. [ויכולים להקל אם אפשר להגעיל את כלי הזכוכית. וטוב שיגעילם ג' פעמים]. וכלי זכוכית כמו בקבוקי בירה, מותרים בלא הכשר, אלא בשטיפה היטב ג' פעמים. ויש מהספרדים שנהגו בחו"ל להחמיר בזה, [כמו יוצאי בבל], ולאחר שעלו לארץ שלא על דעת לחזור לבבל, יכולים להקל כדעת מרן, אפילו בלי התרה. ומכל מקום נכון שיעשו התרה על מנהגם להחמיר. ואף אותם שבחרו להמשיך בארץ ישראל כמנהג אבותיהם להחמיר בזה, רשאים בניהם לשנות מנהגם מיד לאחר נישואיהם, ואינם צריכים לעשות התרת נדרים, ואין לחוש בזה משום ואל תטוש תורת אמך. ואף בבגדאד לא החמירו בזה אלא בפסח, אבל בבשר בחלב נהגו גם שם להקל. וגם האשכנזים יכולים להקל בכלי זכוכית לענין בשר בחלב, בזה אחר זה, אפילו השתמש בהם בחמין. [כ"ה באבות דרבי נתן, וכ"ד כמה ראשונים, וכ"פ מרן בש"ע. ואמנם דעת הרמב"ם דכלי זכוכית בולעים ופולטים, ומה שכתב בדעתו בערך השלחן דאיירי רק לענין טבילת כלים, הנה בפירוש המשניות ע"ז פ"ה מי"ב מבואר להדיא בדבריו דקאי לענין הכשר כלים. ועל כל פנים אין לנו אלא דעת מרן הש"ע. וראה באיסור והיתר כרך ג' עמ' תס. ובאורך בשו"ת יביע אומר ח"ד סי' מא. וח"ג יו"ד סי' יא אות ה. ושו"ת יחוה דעת ח"א סי' ו. וחזו"ע פסח עמוד עח. ובמהדורת תשס"ג עמ' קנב. ובמה שיש שטענו שכלי זכוכית בזמנינו בולעים קימעא, הנה אף אי נימא הכי הנה הר"ן בפ"ב דפסחים כתב כן, ואפ"ה התיר מפני שבליעתן היא מועטת מאד. ועי"ע במה שכתבנו בספר אוצר דינים לאשה ולבת עמ' שב. ובהליכות עולם ח"א עמו' רפה].

מ כלי פיירקס ודורלקס שמבשלים בהם על האש, מותרים בשטיפה והדחה בלבד. והאשכנזים יכולים להקל בהם על ידי הגעלה שלש פעמים, אבל לא ישטפום אחר ההגעלה בצונן, שעל ידי כך הכלי יכול להתפוצץ לרסיסים, והתורה חסה על ממונם של ישראל. וכן הספרדים שנהגו להחמיר בזכוכית בחו"ל, יוכלו להקל בכלי פיירקס ודורלקס, על ידי הגעלה שלש פעמים בלי התרה כלל. [חזון עובדיה על הלכות פסח עמוד עח. ובמהדורת תשס"ג עמוד קנג, וקנז. שו"ת יחוה דעת חלק א' סימן ו].

מא כלי אימאייל [זינגו] שהוא פח מצופה בחומר לבן או צבעוני, אפשר להכשירו בהגעלה. וטוב להחמיר להגעילו שלש פעמים. דהיינו שיכניסנו לרותחים ויוציאנו, ויחזור פעם שנית להכניסו ולהוציאו, ויחזור פעם שלישית להכניסו ולהוציאו, ודיו. ומכל מקום אין צריך להחליף את המים בכל פעם. [חזון עובדיה על הלכות פסח עמוד עט. ובמהדורת תשס״ג עמוד קנז. יביע אומר ח״י בהערות לרב פעלים ח״ג סי׳ כח].

מב מותר להשתמש בכלים חדשים מצופים, צבעוניים, ואין אצלנו מנהג להחמיר בזה. [הרמ״א סי׳ תנא סכ״ד].

מג השולחנות שאוכלים עליהם, אם הם מכוסים תמיד במפה או שעוונית, או זכוכית, די להם בניגוב היטב, ויכסם במפה נקיה, ודיו. ואם אוכלים עליהם ממש, נוהגים לערות עליהם רותחים. ואם חושש שיתקלקלו, יוכל להשתמש בהם בפסח, על ידי מפה חדשה, או נקיה. [חזון עובדיה על הלכות פסח עמוד פא, ובמהדורת תשס״ג עמוד קנט].

מד מפה שאוכלים עליה במשך השנה, הכשרתה בכיבוס במים חמים שהיד סולדת בהם. וכן שעוונית שלימה שאין בה סדקים, אפשר להכשירה על ידי שיערה עליה מים רותחים. [חזון עובדיה על הלכות פסח עמוד פא, ובמהדורת תשס״ג עמוד קס].

מה מכונת בשר צריכה הגעלה, לאחר שיפרק אותה וינקה אותה היטב בחורים ובסדקים, לבל ישאר שם פירורי חמץ. ונכון שאת החלק המנוקב יתנוהו על האש, שאם נשאר שם פירור חמץ כל שהוא, ישרף באש לגמרי. וריחיים של קפה אינם צריכים הגעלה, רק ינקה אותם היטב, ודיו. [חזון עובדיה על פסח שם].

מו כלי ששורים בו בשר קודם המליחה, אינו צריך הכשר, כיון שהוא מיוחד לשריית הבשר. והכלי המנוקב שמולחים בו בשר, מן הדין אין צריך הכשר כלל, ומכל מקום טוב להגעילו. [חזון עובדיה שם. ועיין בשלחן ערוך סימן תנא סעיף י׳ ובאחרונים שם].

מז כלי מתכת שיש בו טלאי המודבק על ידי הלחמה, היכשרו על ידי הגעלה, אבל טלאי המחובר על ידי מסמרים ויתדות ברזל הדוקים, אם קדם הטלאי לבליעת החמץ, אין צריך להסירו, שכבולעו כך פולטו. ואם קדמה בליעת החמץ לטלאי צריך להסיר הטלאי קודם ההגעלה. [חזון עובדיה על הלכות פסח עמוד פב. ובמהדורת תשס״ג עמוד קס].

מח אין להגעיל כלי בשר וכלי חלב בבת אחת, אלא כשאחד מהם אינו בן יומו, ואם שניהם בני יומן יגעילם בזה אחר זה. [שם].

סימן תנב - מתי זמן הגעלת הכלים לפסח

א המגעיל כלים קודם זמן איסור החמץ בערב פסח, רשאי להשהות הכלי בתוך מי ההגעלה, ואין לחוש שמא יחזור ויבלע ממה שפלט, שהרי זה נותן טעם בר נותן טעם דהיתרא. אבל אחר זמן איסור החמץ, יזהר שלא להשהות את הכלי בתוך מי ההגעלה, ואם רוצה להגעיל כלי כשהוא בן יומו, דהיינו שהשתמשו בו בחמץ בתוך עשרים וארבע שעות, לדעת מרן השלחן ערוך יש להקל, אם מגעילו קודם זמן איסורו, אלא שיש נוהגים להחמיר בזה. [שו"ת יביע אומר חלק י' חאו"ח סימן לה אות ד'. דף נה: הליכות עולם ח"א עמוד רפד. ושם נתבאר דחמץ חשיב היתרא בלע, ומה שהחמיר מרן בסי' תנא ס"ד ללבן כלי שנשתמש בו בחמץ ביבש, הוא משום חומרא דחמץ לכתחלה. וראה עוד בחזון עובדיה פסח מהדו"ק עמוד ע'. ובמהדורת תשס"ג, עמוד קסב]

ב כלי חמץ שלא הוכשר, ולא השתמשו בו יותר משנים עשר חודש, לכתחלה אין לבשל בו בפסח בלי הכשר כראוי, ואם טעו ובישלו בו תבשיל לפסח, אפילו למנהג בני אשכנז שאוסרים אפילו נותן טעם לפגם בפסח, בזה יש להקל, שכיון שהכלי נתיישן י"ב חודש מבלי שישתמשו בו כלל, אמרינן שכלתה לחלוחית ממנו, והטעם שבו הוי כעפר בעלמא, ומשרא שרי. [חזון עובדיה על פסח מהדורת תשס"ג עמוד קסא].

ג בהיות שדיני הגעלה מרובים מאד, ורבו סעיפיהם ופארותיהם, בכמה חילוקים ופרטי דינים, לכן ראוי למנות בעל תורה ותלמיד חכם הבקי בהלכה להשגיח על הגעלת הכלים, וראוי להקדים ההגעלה לפני זמן איסור חמץ. [שם].

סימן תנג - אורז בפסח

א אורז וכל מיני קטניות, ובכלל זה אפונים [חימוץ], מותרים בפסח, ובלבד שיזהרו לברר את האורז היטב לבל יהיו בו חטים או שעורים וכיו"ב ממיני דגן. ולכן נוהגים לבדוק את האורז בתשומת לב רבה ובכובד ראש, שלש פעמים, ובשעה שאין ילדים קטנים בקרבתם. ואחינו האשכנזים נוהגים איסור בפסח באורז וקטניות, ואין להם לשנות ממנהגם זה, אפילו על ידי התרה. [שו"ת יביע אומר חלק ה' חאו"ח סימן לז סק"ה. ושו"ת יחוה דעת חלק א' סימן ט. וחזון עובדיה על הלכות פסח עמוד נג, ובמהדורת תשס"ג עמוד פב].

ב יש חלק מהספרדים, שגם הם נהגו להמנע מאכילת "אורז" בלבד בפסח, מחשש פן לא יוכלו לבודקו יפה יפה. והספרדים שנהגו להחמיר

באורז וקטניות אם ירצו לבטל מנהגם (מחמת איזו סיבה של חולי, וכיוצא בזה) אפשר להקל להם על ידי התרה. [חזון עובדיה על פסח מהדורת תשס״ג, עמוד פד].

ג מי שנהג איסור באורז, בגלל היותו סמוך על שלחן הוריו, שנהגו בו איסור, וכיום נשא אשה ועומד ברשות עצמו, רשאי לנהוג היתר בלי שום התרת חכם. ומכל מקום נכון להחמיר לעשות התרה אצל חכם. [חזון עובדיה על פסח מהדורת תשס״ג, עמוד פה].

ד אף הנוהגים איסור באורז ובקטניות בפסח, מותר להשהותם בבית, ואפילו נתלחלחו במים, ואין צורך למוכרם לגוי לפני הפסח. [חזון עובדיה על הלכות פסח עמוד נה].

ה אשכנזי שנתארח בבית ספרדי בחג הפסח, מותר לו לאכול תבשיל שנתבשל בכלים של בעל הבית. אף על פי שבעל הבית נוהג היתר באורז וקטניות, והתבשיל נתבשל בכלים שבישלו בהם אורז וקטניות. [חזון עובדיה על פסח עמוד נה, ובמהדורת תשס״ג, עמוד פו, יחוה דעת חלק ה׳ סימן לב. וכ״כ בשו״ת זרע אמת, ובחקת הפסח, ומלאכת שלמה]

ו אורז המיובא מחוץ לארץ כשהוא מבריק, ויש ספק אם נעשה כן על ידי עמילן של חטה, או שנעשה ע״י שמן של צמחים, ולא היה אפשר לברר הדבר, יש להתיר לאכול אורז זה בפסח אחר רחיצה היטב במים ובשפשוף היטב במים צוננים, עד שיצאו המים זכים. דיש לחוש שמא ההברקה נעשית על ידי שמן צמחוני, ושמא על ידי ההדחה והשפשוף היטב לא נשאר מאומה מהעמילן. אבל אחר השטיפה אין לחוש. [יביע אומר ח״ח או״ח סימן מד].

ז אשכנזי המתארח אצל ספרדי בפסח, אין להכשילו בדברים שהם נוהגים בהם איסור לחומרא. וכן הוא הדין בשאר חומרות בימות השנה. [יחוה דעת חלק א סי׳ י. וח״ה סימן לב].

ח אשה אשכנזיה הנשואה לספרדי, והיא עדיין נוהגת איסור באורז וקטניות, כמנהגה בבית הוריה, אף על פי כן מותר לה לבשל לבעלה ביום טוב אורז או מיני קטניות, ואם ברצונה לבטל מנהג הוריה, ולנהוג משעת נשואיה כמנהג בעלה, נכון שתעשה התרה כדי שתוכל לאכול בבית בעלה אורז וקטניות. והוא הדין לכל יתר מנהגי החומרות שיש לאשכנזים ובפרט בעניני הפסח, שרשאית האשה שהיא מבני אשכנז שנישאת לספרדי, לנהוג כמנהג הספרדים, לאחר שתעשה התרה על מנהגיה הקודמים. [שו״ת יביע אומר חלק ה׳ סימן לז. חזון עובדיה על הלכות פסח עמוד נו, ובמהדורת תשס״ג עמוד פו]

ט מי שנוהג להחמיר שלא לאכול אורז בפסח, מותר לו לבשל אורז ביום טוב לצורך אחרים הנוהגים היתר באכילת האורז בפסח. [יביע אומר חלק י' סימן לה עמוד נד. ובהערות לרב פעלים חלק ג' או"ח סימן ל. הליכות עולם ח"א עמוד שג].

י וכן מותר לבשל אורז ביום שביעי של פסח שחל ביום ששי, לצורך השבת, אף לאלה שנוהגים שלא לאכול אורז בפסח. [שם].

יא אף על פי שיש מחמירים בפסח בכמה חומרות, את צנועים חכמה להחמיר בביתו, ואם הגיע להוראה, יורה על פי הדין דוקא. ואין להורות לספרדי להחמיר נגד דעת מרן גם בהלכות פסח, כי אנן בדידן נקטינן כהוראת מרן בכל דבריו, וכל הפורש ממנו כפורש מן החיים, והאומר על מותר אסור סופו לומר על אסור מותר. ואל תטוש תורת אמך. [יביע אומר ח"ד סי' ג. חזון עובדיה הלכות פסח עמ' סג, ועמ' רצה. יחוה דעת סוף ח"ה. יביע אומר ח"י חאו"ח סי' לה אות כ'. וכבר כתב הגאון רבי אברהם כלפון בלקט הקציר (עמ' תסו) שפגש את החיד"א בתקס"ד בליוורנו, ואמר לו שמנהגו תמיד לנהוג כדעת מרן, זולת במקומות שהאר"י החי נוקט אחרת, וגם זה אינו מחמיר אלא לעצמו, אבל לאחרים אינו מורה אלא כדעת מרן הש"ע. וכיו"ב כתב גם החקרי לב].

יב אשה ספרדיה שהיתה נוהגת היתר בבית הוריה, ונישאת לאשכנזי, אין ראוי שתבשל בבית בעלה אורז לעצמה בפסח. ומכל מקום כשהולכת לבית אביה מותר לה לאכול עמהם, שמכיון שארץ ישראל אתריה דמרן, לא אמרינן שקיבלה עליה מנהג ארצות אשכנז לגמרי. [וכן אינה רשאית להקל לאכול בשר "כשר"]. [חזו"ע פסח מהדורת תשס"ג עמוד פח. יבי"א ה' סי' לז]

יג משפחות שעלו לארץ, ובעודם בחו"ל נהגו בכמה חומרות בפסח, וממשיכים כן גם בארץ, יותר נכון שהבנים לאחר שעזבו את בית הוריהם, ינהגו כדעת מרן, ועל הצד היותר טוב יעשו התרה, ועל כל פנים אינם חייבים להמשיך במנהג אבותם לאחר שעלו לארץ. [ורק גבי אורז כתבנו לעיל בלשון רשאי לנהוג היתר, ולא כתבנו בלשון יותר נכון וכו']. [יביע אומר ג' חיו"ד סימן יא אות ה', ויחוה דעת חלק א' סימן יב].

יד גר צדק שנתגייר בארץ ישראל, עליו להתנהג כהוראות מרן השלחן ערוך בין להקל בין להחמיר. ואפילו אם היו אבותיו ממדינות אשכנז, ואפילו אם היה אביו יהודי מארצות אשכנז, ואמו נכריה, כיון שאין לו כל יחס לאביו, ולכן הוצרך להתגייר, עליו לנהוג כמנהג המקום שנתגייר, וכדעת המרא דאתרא, הוא מרן שקיבלנו הוראותיו. וכן עליו להתפלל בנוסח התפלה של הספרדים ועדות המזרח, שהוא הנוסח המדוייק על פי קבלת האר"י זצ"ל. [כמו שנתבאר בשו"ת יביע אומר ח"ו סי' י]. ואין הבדל בזה בין גר לגיורת. [יחוה דעת ח"ה סימן לג בהערה].

סימן תנג סעיף ד' בש"ע - דין החטים למצת מצוה

א נכון להשתדל לקחת למצת מצוה של לילה הראשון מצה שנעשית בעבודת יד, ומכל מקום בדיעבד יוצאים ידי חובה במצה שנעשית ע"י מכונה חשמלית. [חזון עובדיה הלכות פסח עמ' קד].

ב המצה שיוצאים בה ידי חובה בלילה הראשון של פסח, צריכה להיות שמורה משעת קצירה, ושל עבודת יד. ובמקום שאי אפשר להשיג מצה שמורה משעת קצירה, אלא משעת טחינה או משעת לישה, יוצאים בה ידי חובה בשעת הדחק, ויכולים לברך על מצה כזו על אכילת מצה. והיינו בחטים שנלקחו מן הגויים, ונטחנו על ידי ישראל, ונשמרו מאותה שעה ואילך, אבל לא נשמרו משעת קצירה. אולם מצה שלא נשמרה משעת לישה ואילך פשיטא שאין לברך ולא יוצאים בה ידי חובת מצה. [חזון עובדיה על הלכות פסח עמוד קב. ואם מה שצריך שמירה משעת קצירה הוא מן הדין או חסידות, ראה ביביע אומר ח"ט חאו"ח סימן מ', וחלק י' חאו"ח סימן לה אות יא].

ג יש נוהגים שבכל שבעת ימי הפסח אוכלים מצה שמורה משעת קצירה. ואם אירע שנה אחת אונס שלא יכלו להשיג מצות כאלה, או שהיו חולים, אין צריך לעשות התרה. ומותר לאכול מצה רגילה, מאחר שאין בדעתם לבטל מנהגם לגמרי אלא לאותה שנה. ואם רוצים לבטל מנהגם לכל השנים, רשאים לעשות כן על ידי התרה. [חזון עובדיה הלכות פסח עמוד קג].

ד חטים שלתתן ברותחים בשרייה מועטת, שלא שהו במים כשיעור מיל, אלא מיד טוחנים אותם אחר לתיתה, אין החטים מחמיצות בכך, ויש להקל בזה, וכל שכן שמותר להשהותם לאחר הפסח.

סימן תנה - דין מים שלנו

א הלכה רווחת בידינו שאין לשין את המצות אלא במים שלנו, כלומר שלנו לינה כל הלילה, ויש להתחיל לשאוב המים סמוך לזמן בין השמשות במשך כל זמן בין השמשות, דהיינו עד כשלש עשרה דקות וחצי אחר שקיעת החמה, ואחר בין השמשות אין לשאוב עוד. [הליכות עולם ח"א עמוד רפז. חזון עובדיה על פסח מהדורת תשס"ג עמוד קסב].

ב אם צריכים למים הרבה, רשאים להתחיל לשאוב מים בעוד היום גדול, וכדעת מרן השלחן ערוך, ורק כשאינם צריכים למים הרבה ראוי להחמיר להתחיל לשאוב סמוך לתחלת זמן בין השמשות. [שם עמוד קסג].

ולמחרת יקדים לקחת המים קודם שתזרח עליהם השמש. ובדיעבד אפילו זרחה עליהם השמש, אם לא נתחממו כשיעור פושרים, יכול ללוש בהם. [חזון עובדיה על הלכות פסח מהדורת תשס"ג, עמוד קסד].

ג ואם הוצרכו למים נוספים, יש לסמוך על מה שכתב מרן השלחן ערוך לבטל מים שלא לנו חד בתרי במים שלנו, ורשאים לעשות כן בידים לבטל המים חד בתרי. ואין צריך שיהיה בדוקא שיעור חד בתרי לענין זה, ודי בכך שיהיו המים שלנו מרובים מן המים שלא לנו, אם אינו יכול להשיג עוד מים שלנו. [הליכות עולם ח"א עמוד רפח. חזון עובדיה על פסח תשס"ג עמו' קסד].

ד באר שהמים שבו מלוחים קצת, וקשה למצוא מים אחרים, מותר ללוש בהם עיסה למצה, ואין לחוש לחימוץ. [שו"ת יביע אומר חלק י' בהערות לרב פעלים ח"ד או"ח סימן יח].

ה מים שלנו שהיו בשכונת המת, ואין אפשרות להשיג מים שלנו אחרים, אין צריך לשפכם ומותר ללוש בהם את המצות, שעל כיוצא בזה אמרו שומר מצוה לא ידע דבר רע, ואפילו אופה בהם מצות לשאר ימות הפסח מותר. [שו"ת יביע אומר חלק א' חלק יורה דעה סימן כג אות ד' ה. וחלק ג' חיו"ד סימן ז' אות ג', ובספר מאור ישראל פסחים מב בד"ה אשה, הראשון].

ו לכתחלה אין לשאוב את המים שלנו על ידי גוי, ובשעת הדחק או בדיעבד, אפילו נשאבו על ידי גוי כשרים למצה. [הרמ"א וכף החיים סי' תנה ס"ק מב מג. שו"ת רב פעלים חלק ד' סימן יח].

סימן תנו - לישה יותר מכשיעור, והפרשת חלה מהמצות

א אין לשין לפסח עיסה גדולה משיעור חלה, (תק"כ דרהם והוא 1560 גרם). ואפילו במקום שיש הרבה עוזרים ומסייעים, אין להקל בזה. ויש נוהגים ללוש עיסה יותר מהשיעור, באופן שיש במקום בני אדם שעסוקים בבצק, ומאחר ודעת מרן השלחן ערוך שאין להקל בזה על כן ראוי להקטין המדה. ואפשר להקל באופן ששני בני אדם ילושו העיסה ביד כל אחד מחצית המצה, וכל אחד לש פחות מכשיעור, ואחר כך יצרפוה ויחברוה, ויתנוה למכונה הנעשית לעריכה, ואחר העריכה מתחלקת לכמה אנשים לרדדה, ואין ביד אחד יותר מכשיעור. [יביע אומר חלק ב סימן כד]. ואמנם לכתחלה אין ללוש עיסה יותר מכשיעור בלא הכרח גמור. [ושיעור הקמח החייב בהפרשת חלה בברכה הוא חמש מאות ועשרים דרהם, ושיעור הדרהם כתב הגר"ח נאה, שהוא שלשה גרם וחומש. ולפי זה יוצא ששיעור הקמח החייב בהפרשת חלה הוא קילוגרם אחד ושש מאות וששים וששה גרם. אולם לאחרונה הוכיחו ששיעור הדרהם אינו יותר משלשה גרם, ולפי זה יוצא

ששיעור הקמח החייב בהפרשת חלה בברכה הוא קילוגרם אחד וחמש מאות וששים גרם. ולהלכה נראה שיש להחמיר להפריש חלה משיעור קילוגרם אחד וחמש מאות וששים גרם עם ברכה]. [אוצר דינים לאשה ולבת מהדורת תשס״ה תרנג. וחזון עובדיה על הלכות פסח מהדורת תשס״ג עמוד קסה].

ב הואיל וצריך לדקדק בשיעור העיסה של המצה שלא תהיה עיסה גדולה יותר משיעור שקבעו חז״ל, וכמו שאמרו בפסחים (מח סע״א), ״קבא מלוגנאה לפיסחא, וכן לחלה״, (והיינו כשיעור תק״כ דרהם כדלהלן.) על כן טוב לקרב את העיסות יחד בשעת הפרשת החלה, דשמא יש בהן אחת שלא היה בה כשיעור, ואם אי אפשר להפריש חלה בעודה עיסה מפני המהירות, יפריש החלה אחר האפיה מיד, באופן שיתן כל המצות בסל אחד, והסל מצרפן לחלה. וזוהי הדרך היותר נכונה. או שיתן את כל המצות במפה ויכסה המפה עליהם. ויש להקפיד כשיצרפם בכלי, שלא יצא אף אחד מהככרות למעלה מדופנות הכלי. ואם נתנם אחר הרדיה מן התנור, ע״ג טבלא שאין לה שפה, אינם מצטרפים בזה. ואם אחר כך חזר ונתנם לתוך סל לצרפם, חייב להפריש חלה בברכה. ואם המצות נתונות בחבילות (של קרטון), ובכל חבילה אין שיעור חלה, ונתנו אותם בסל גדול, והחבילות נוגעות זו בזו, הסל מצרפן, ועל כל פנים טוב לפתוח את כל החבילות למעלה. [חזון עובדיה על הלכות פסח תשס״ג עמוד קסט].

ג שיעור החלה שנוטלים מן העיסה כל שהוא. ויחתוך קצת מן הככר ויברך, ואז יפריש אותה לגמרי, ויאמר: ״הרי זו חלה״. וישרוף מיד את החלה. [חזון עובדיה הלכות פסח עמוד קג].

ד עיסה שנילושה במי פירות כגון יין שמן ודבש, או חלב, אפילו בלא שום מים, כמו שעושים מצה עשירה, חייבת בחלה בברכה. אבל אם לש העיסה במי ביצים או מיץ תפוחים, או בשאר מי פירות שאינם משבעת המשקים, בלי מים, יפריש חלה בלא ברכה. [אוצר דינים לאשה ולבת, מהדורת שנת תשס״ה עמוד תרצו. חזון עובדיה על הלכות פסח עמוד קג].

ה בנוסח ברכת הפרשת חלה, יש אומרים שמברך להפריש חלה, ויש אומרים שמברך להפריש תרומה, ויש אומרים שמברך להפריש חלה תרומה, ולכל אחת מהנוסחאות הנזכרות יש לו על מה שיסמוך. ומנהגינו לומר להפריש חלה תרומה. [אוצר דינים לאשה ולבת מהדורת תשס״ה, עמוד תרעא. חזון עובדיה על פסח מהדורת תשס״ג עמוד קעח. והליכות עולם].

ו אם אפו מצות וחילקום לצבור רחב, ובליל הסדר נתברר שלא הפרישו חלה מהמצות, ואי אפשר להודיע לכל מי שקיבל מהמצות, יש ליתן לקטן בן י״ב שנה ויום אחד [עד שלש עשרה שנה], או לקטנה בת י״א שנה ויום אחד, שיפרישו חלה שלא מן המוקף, ותאמר שמפרישה חלה עבור כל מי שלקח מן המצות שאפו במקום פלוני, ותעטוף החלה שהפרישה בנייר, ותשליך לאשפה. ואף על פי שאין אדם חוטא ולא לו, מכל מקום כשהחטא בא על

ידו מותר לחטוא חטא קטן, שהוא להפריש שלא מן המוקף, וכן להפריש חלה ביום טוב מפת שאפוה קודם יום טוב, וכן ליתן לקטן בידים איסור דרבנן, וכל זה כדי להציל אחרים מאיסור חמור יותר. [אוצר דינים לאשה ולבת מהדורת תשס״ה, עמוד תרסב].

סימן תנו-תנט - דיני לישת ואפיית המצה

א ראוי להזהר מאד, כל מה שאפשר, שלא לשהות שום שהייה בעשיית המצה, ואפילו שהייה קלה פחותה משיעור הילוך מיל, ואפילו לצורך הפת, ולא ישהה אפילו רגע או רגעים אחדים כדי להניח העיסה לפני הכנסתה לתנור. ומכל מקום כשאי אפשר אחרת, ומוכרחים לשהות כשנים ושלשה רגעים בין העריכה לרידוד הכיכרות, וכן כששוהים קצת כדי לפנות התנור, [מחמת שידי האופה מלאות עבודה, או שהתנור מלא ומוכרחים לשהות משהו], המקילים בזה יש להם על מה שיסמוכו. שלא החמיר מרן בשהיית משהו אלא כשרואים בחוש שהעיסה חמה, ולכן יש לחוש פן תחמיץ, הא לאו הכי לא. [יביע אומר חלק ב׳ סימן כד].

ב יש להזהיר את העוסקים במלאכת הלישה, שלא יתקרבו יותר מדאי לתנור, ולא יעמדו תחת החמה. ולכן אם אופים בחצר, יש לפרוס סדין מעל המקום שבו לשין את העיסה. [חזון עובדיה על פסח מהדורת תשס״ג]

ג מעיקר הדין מותר ליתן לקטן ליצוק מים על הקמח של מצה שמורה בשעת הלישה, כיון שהלישה עצמה נעשית על ידי ישראל גדול. וכן המנהג. [יביע אומר חלק ז׳ סימן מו].

ד נער שהגיע לבר מצוה, שמלאו לו י״ג שנים ויום אחד, מותר לו לכתחלה ללוש ולאפות מצת מצוה, שיש לסמוך על החזקה שהביא סימנים, ודינו כגדול לענין זה. [שם אות ב׳].

ה לכתחלה אין לתת מלח במצה. ומכל מקום אם בטעות נתנו בה מעט מלח להטעימה, כיון שדעת רוב הפוסקים להתיר, וכן דעת רוב הפוסקים ומרן השלחן ערוך, כן הוא העיקר. וכן דעת הפרי חדש והמאמר מרדכי והרב שלחן גבוה, בין שנעשית במים לבד, בין שנעשית במי פירות בלבד. ואפילו בלילה הראשון יוצא במצה שיש בה מעט מלח להטעימה, ואינה נקראית מצה עשירה. [שו״ת יביע אומר חלק ט׳ אורח חיים סימן מג].

סימן תנח - אפייה בערב פסח

א מנהג ישראל שאין לשין ואופים את מצת המצוה שיוצאים בה בליל פסח אלא בערב פסח אחר חצות היום, שהוא זמן הקרבת הפסח, מפני שהמצה הוקשה לפסח, שנאמר "צלי אש ומצות", וכיון שהפסח אינו נשחט אלא משש שעות ולמעלה, שנאמר "ושחטו אותו כל קהל עדת ישראל בין הערבים", אף המצה כן. ומכל מקום אין זה אלא לכתחלה ולמצוה מן המובחר, אבל בדיעבד יוצאים ידי חובה גם במצה שנאפית קודם ערב פסח. ולכן אם נאפית אפי' כמה ימים לפני הפסח יוצאים בה ידי חובה. ויש נוהגים לקרות ההלל בעת אפיית המצה לשם מצוה. ויזהרו מאד בעשיית המצה כמבואר בפוסקים. [חזון עובדיה פסח עמוד קב].

ב כשחל ערב פסח בשבת יש נוהגים לאפות את המצות מצוה בערב שבת אחר חצות, כבכל השנים. אך מעיקר הדין לשין מצה מצוה בערב שבת גם קודם חצות היום. שדוקא בערב פסח ממש נהגו ללוש אחר חצות זכר לקרבן פסח, אבל בערב שבת י"ג ניסן שאין מקריבין בו קרבן פסח, לא שייך טעם זה. ועל כל פנים מה שנוהגים לומר את ההלל בכל ערב פסח בעת אפיית המצות אחר חצות, דבר זה לא שייך לאומרו כשאופים מצות ביום שישי י"ג בניסן אחר חצות. [עיין בש"ע (סי' תנח ס"א), והגר"א כתב, שהמנהג ללוש מצה ביום שישי אחר חצות הוא זכר לשאר שנים].

סימן תס - דין מצת מצוה

א יש מקומות שנוהגין שהגויים לשין ואופין המצות למצת מצוה, וישראל עומד על גביהם, ויש לנוהגים כן על מה שיסמוכו, ובשעת הדחק אפשר לצאת ידי חובה במצה זו. ומכל מקום יש להחמיר היכא דאפשר, שאת מלאכת הלישה יעשה לשם מצת מצוה, דוקא ישראל. ומכל מקום הדבר ברור שיש מצוה רבה לכל אשר נגע יראת אלהים בלבו, להתאמץ לעשות בעצמו מעשה המצה, הלישה והעריכה והקיטוף, ואם אפשר גם האפייה. וכן מנהג חסידים ואנשי מעשה. [שו"ת יביע אומר ח"ב סימן כד אות י"ב. ובדין לישה ואפיית מצת מצוה על ידי חילוני מחלל שבת בפרהסיא, ראה בילקוט יוסף על המועדים מהדורת תשס"ד עמוד תרט].

ב נכון להזהר שלא לתת לגוי ממצת מצוה שבירכו עליה בליל פסח, לחיבוב מצוה. [חזון עובדיה על הלכות פסח עמוד צו].

ג יש אומרים שאין לאפות מצה שמורה בתנור חשמלי [גריל], אלא אם כן מתקין לו לחצן באופן שלחיצת הרגל היא המפעילה את החשמל בכל רגע. ויש אומרים שאין צריך להקפיד בזה, ודי במה שמדליק את התנור החשמלי, אף שהחשמל זורם מאליו ויתכן שהוא מתחדש בכל רגע בלי פעולה של ידי אדם, דסוף סוף הכל בא מכוחו בלחיצה הראשונה.

ד יש להמנע מלאפות מצה בתנור מיקרו גל, דכיון שאין שם חום של אש, יש לחוש שהעיסה תחמיץ, או שמבפנים לא תיאפה כדבעי.

ה מצה שהוציאוה בליל פסח שחל בשבת מרשות הרבים לרשות היחיד יוצאים בה ידי חובת מצה בליל פסח. [יביע אומר חלק י' חאו"ח סימן לה אות טו].

סימן תסב - דין מצה עשירה

א מנהג הספרדים ועדות המזרח לאכול מצה עשירה בפסח, כדעת מרן השלחן ערוך. ומצה עשירה היא מצה הנעשית מקמח כשר לפסח, ונילושה עם מי פירות, כגון יין, חלב ודבש, ללא תערובת מים כלל. אולם האשכנזים נהגו בזה איסור כדעת הרמ"א, ולכן חנוני המוכר עוגות אלו בפסח, צריך להודיע על ידי מודעה במקום הנראה לעין שהעוגות הנמכרות כאן בימי הפסח, נעשו מקמח (כשר לפסח) עם מי פירות, שלפי מנהג האשכנזים יש להחמיר שלא לאכול מהם בפסח, זולת לחולים או לזקנים וכן לילדים שלא הגיעו למצוות. ואז מותר למכור מעוגות אלו גם לאשכנזים, שהרי יש לומר שקונים את העוגות לצורך מי שמותר לו. [יחוה דעת ח"א סי' י'. ומה שעירבו באחרונה חומר מתפיח בתוך המצה העשירה הנמכרת כיום בארץ, עם הכשר, אין לחוש בזה שמא מחמיץ, אחר שבדקו ועירבו חומר מתפיח זה בתערובת תפוח אדמה מרוסק, והרסק התנפח כמו עיסה, והרי ברסק תפוח אדמה בודאי שלא שייך ענין של מחמיץ, [וכשעירבו שאור ברסק תפוח אדמה לא התפיח, ורק בקמח השאור התפיח]. וחזינן שעירוב החומר המתפיח אינו מחמיץ, אלא מנפח כמו גאז. ובזה נדחו טענותיהם של הרב בנין אב והרב שערי ציון ח"ב. וע"ע בשו"ת יביע אומר ח"י חאו"ח סי' מב, וחזו"ע על פסח תשס"ג עמו' קיח].

ב מותר לאכול מצה עשירה בליל פסח אחר שאכל מצה שמורה למצות מצה. דאחר שקיים מצות לחם עוני אין איסור לאכול מצה עשירה. [יביע אומר חלק י אוי"ח סימן לה אות יז].

סימן תסז - פירות ומצרכי מזון לפסח

א החנונים ובעלי מכולת וצרכניות המספקים מצרכי מזון כשרים לפסח, צריכים להקפיד שכל המצרכים המיועדים לפסח, יהיו שמורים במקומות מיוחדים (בחנות), לבל יפול עליהם אבק קמח, או פירורי חמץ. ומכל שכן שעליהם להזהר לבל ישתמשו באותה כף שרגילים להשתמש בה בכל ימות השנה לקמח וכדומה. אלא ישתמשו בכף נקיה המיוחדת לפסח, וכן צריכים להזהר לנקות היטב את המאזנים, וכלי המדידה (בלח).
[חזון עובדיה פסח עמוד פא].

ב וכן הקונים מצרכי מזון לפסח יזהרו מאד להניחם במקומות מיוחדים ושמורים, ובפרט כשיש בבית ילדים קטנים, והדבר מצוי שהולכים עם פרוסות לחם בידם, ומפררים דרך אכילתם, ויש לחוש פן יפלו מפירורי החמץ אל מצרכי המזון של פסח. וכן בשעה שעקרת הבית עסוקה בניקוי ובירית האורז לצורך הפסח [לבל ימצא בו חטה], והילדים באים על ידה, ופתם בידם, יוכלו לגרום בלא יודעים לנפילת פירורי חמץ לתוך האורז הכשר לפסח, וידוע שחמץ בפסח אוסר במשהו, שאפילו באלף אינו בטל.
[חזון עובדיה פסח עמ' נב, ובמהדו"ב עמ' פא].

ג אין לקנות מצרכי מזון לפסח מאדם שמוכר בחנותו דברים האסורים, כגון קופסאות שימורים של בשר או נקניק טרפה, או גבינות של גויים וכיוצא, כי אין לו נאמנות על כשרות המצרכים לפסח. אבל מותר לקנות ממנו קופסאות שימורים או שקיות סגורות עם חותמת של הכשר מוכר.
[חזון עובדיה על הלכות פסח עמוד נב, ובמהדורת תשס"ג עמוד פא].

ד פירות יבשים כגון צמוקים שזיפים גרוגרות משמשים וכיו"ב, אחינו האשכנזים נוהגים בהם איסור, אלא אם כן לצורך חולה שאין בו סכנה, שאז מתירים. אבל מנהג הספרדים ועדות המזרח להקל בהם ולאוכלם בתוך הפסח, אך יש להזהר מאד מתערובת קמח בתאנים מיובשים. [חזון עובדיה על הלכות פסח עמוד סו. ובמהדורת תשס"ג עמוד קיז].

ה יש להזהר שלא לקנות בפסח בוטנים וגרעינים קלויים הנמכרים בשוק, אם אין עליהם השגחה מרבנות מוסמכת ומוכרת, מפני שמערבים קמח במלח שעליהם. [חזון עובדיה על הלכות פסח עמוד סו. ובמהדורת תשס"ג עמוד קיז].

ו המלח הדק כשר לפסח, גם אם אין עליו הכשר מיוחד לפסח. אך אם המלח בא בשק, יש להקפיד שהשק יהיה נקי מכל חשש קמח וכיוצא.
[חזו"ע פסח עמ' סו. ובמהדורת תשס"ג עמוד קיז].

ז הסוכר מותר באכילה בימי הפסח, ומי שנהג שנים רבות שלא לאכול סוכר בפסח, אם עשה כן מפני שהיה סבור שהוא אסור מן הדין, רשאי לבטל מנהגו בלי שום התרה, ואם נהג כן משום חומרא לגדר וסייג, ורוצה עתה לחזור בו ממנהגו, יעשה התרה על מנהגו, ויתחרט על שלא אמר בלי

נדר בשעת קבלת מנהגו, ולאחר ההתרה יהיה מותר לו באכילה בפסח. ויכול לעשות ההתרה לפני הפסח גם כן. ואם רצונו דוקא להמשיך במנהגו להחמיר, יש על כל פנים עצה להקל על ידי שירתיח סוכר במים קודם פסח, ויסנן אותו היטב, ואז הוא כשר לכל הדיעות. [חזון עובדיה על הלכות פסח עמוד סד, ובמהדורת תשס״ג עמוד קטו].

ח התה והקפה מותר לשתותם בפסח, אך כיון שכיום תעשית המזון התפתחה, ויש לחוש ששורין את עלי התה בעמלין של חטה, לפיכך יש לקנות עם הכשר לפסח. ואם בעל החנות טוחן את גרגירי הקפה אצלו בחנות, יש להזהר שיהיה ירא שמים שנזהר להכשיר הריחים ולנקותם היטב מתערובת חמץ. [חזון עובדיה על הלכות פסח עמוד סו].

ט יש נוהגים שלא לשרות המצה במים, בכל ימי הפסח, שמא נשאר עליה מעט קמח אחר האפייה ויבא לידי חימוץ. אך מעיקר הדין מותר לשרות המצה במים בפסח, ובפרט יש להקל בזה בזקן או בחושש בשיניו. ואפילו בליל הסדר. ואם נהג כן לחומרא וידע שמצד ההלכה מותר, ורוצה להקל, יעשה התרה בפני שלשה, על שלא אמר בלי נדר, ואם סבר שכך היא ההלכה, אין צריך התרה. ולכן טוב שכל מי שירצה להתנהג באיזו חומרא, יתנה לפני שמתחיל לנהוג באותה חומרא, שעושה כן בלי נדר. [שו״ת יחוה דעת חלק א סימן כא].

י פשט המנהג לבשל ולטגן בקמח מצה, ולעשות בזה סופגניות, ואין לחשוש בזה גם משום מראית העין. [יביע אומר ו׳ עמ׳ קעב. ויחוה דעת ד׳ עמוד קפט. חזון עובדיה על פסח מהדורת תשס״ג עמוד קיח].

סימן תסח - הלכות ערב פסח

א אסור לעשות מלאכה בערב פסח אחר חצות היום. ושני טעמים לדבר, הטעם האחד הוא, כדי שלא יטרד במלאכה וימנע מהכנת ואפיית המצה לצורך הלילה, והכשרת הכלים לפסח, ושאר עניני הסדר. (רש״י והמאירי פסחים נ.) והטעם השני, כי בזמן שהיה בית המקדש קיים היה אסור לכל אדם מישראל לעשות מלאכה בערב פסח מחצות היום והלאה, לפי שאז הוא זמן הקרבת קרבן פסח, שאפילו בכל ימות השנה כל אדם שהקריב קרבן למזבח אותו היום יום טוב שלו הוא, ונאסר בעשיית מלאכה במשך כל היום, אלא שקרבן פסח הואיל ואין זמנו אלא מחצות היום ולמעלה, לפיכך לא נאסרו במלאכה אלא מחצות היום ואילך, שרק אז נחשב כיום טוב. ואף לאחר שחרב בית המקדש ובטל קרבן פסח, בעונותינו, לא נתבטל איסור עשיית מלאכה, שכיון שנאסר במנין על כל ישראל נאסר לעולמי עד, שכל דבר שבמנין אפילו נתבטל הטעם שנאסר בגללו, אף על

פי כן לא נתבטל עצם האיסור. (ביצה ה.). [חזון עובדיה הל' פסח עמוד פב, ובמהדורת תשס"ג עמוד קפא].

ב אם חל ערב פסח בשבת, מותר לעשות מלאכה בערב שבת אחר חצות היום, שהטעם האחרון הנ"ל עיקר להלכה, ומכיון שקרבן פסח קרב בזמנו בשבת, שנאמר: "ויעשו בני ישראל את הפסח במועדו", אפילו בשבת (פסחים עז.), אין לאסור עשיית מלאכה בערב שבת, וגם אין לנו לגזור משום ערב פסח של שאר שנים, שמא יטעו ויעשו מלאכה בערב פסח אחר חצות, שהואיל ובזמן הזה אין האיסור של עשיית מלאכה בערב פסח אלא מדברי סופרים, אין לגזור גזרה לגזרה. ומכל מקום לא יעשו מלאכה בערב שבת (כשחל ערב פסח בשבת) מזמן מנחה קטנה ולמעלה, שהעושה מלאכה בערב שבת ובערב יום טוב מן המנחה ולמעלה אינו רואה סימן ברכה מאותה מלאכה לעולם. (פסחים נ:). [חזון עובדיה על הלכות פסח עמוד פג, ובמהדורת תשס"ג עמוד קפג].

ג מותר לעשות כל המלאכות בערב פסח אחר חצות היום על ידי גוי, שלא אמרו חכמים "אמירה לגוי שבות" אלא בשבת ויום טוב וחול המועד, אבל ערב פסח שאין בו משום קדושת יום טוב, אומר לגוי לעשות מלאכתו ועושה. והוא הדין שמותר לבנות ביתו על ידי גוי בערב פסח אחר חצות, זולת במקום שנהגו להחמיר, שאז אין להקל. [חזון עובדיה פסח עמוד פז. ובמהדורת תשס"ג עמוד קפח].

ד כל מה שמותר לעשות בחול המועד, כגון דבר האבד, או מעשה הדיוט ולא מעשה אומן וגם יש בו צורך המועד, וכן פועל עני שאין לו מה יאכל, וכל יתר הדברים המותרים בחול המועד, מותר לעשותם בערב פסח אחר חצות, כי איסור מלאכה בערב פסח אחר חצות בזמן הזה קל יותר מדין איסור מלאכה בחול המועד. וכן מותר לעשות משא ומתן ופרקמטיא (סחורה) בערב פסח, אולם טוב להחמיר על כל פנים משעת מנחה קטנה ולמעלה.

ה לא אסרו עשיית מלאכה בערב פסח, אלא מלאכה גמורה, כגון לעשות כלים חדשים, או לתפור בגדים חדשים, בין בשכר בין בחנם, אבל רשאי הוא לתקן כליו, כגון בגד שנקרע קצת רשאי לתופרו ולתקנו לצורך המועד, ואפילו מעשה אומן מותר בין לעצמו בין לאחרים. ומכל מקום לא יטול האומן שכר על התיקון כשעושה לאחרים אלא אם כן במעשה הדיוט. [חזון עובדיה על הלכות פסח עמוד פח, ובמהדורת תשס"ג עמוד קפט].

ו יש להורות לתושבי ירושלים, להעדיף לכתחלה להסתפר בליל ערב פסח, ולא למחרת היום, לצאת ידי חובת כל הדיעות. [חזון עובדיה על הלכות פסח מהדו"ק עמוד צב].

ז ומכל מקום אם לא הסתפר בליל ערב פסח, מותר להסתפר בערב פסח קודם חצות, ואם שכח להסתפר לפני חצות, מותר לו להסתפר אחר חצות בידי עצמו, אבל לא על ידי ישראל חבירו, אפילו בחנם. ומכל מקום מותר לו להסתפר בשכר אצל ישראל עני שאין לו מה לאכול כפי הצורך בליל הסדר וביום טוב של פסח. וכן מותר להסתפר על ידי גוי בשכר בערב פסח אחר חצות. [חזון עובדיה על הלכות פסח תשס"ג עמ' קצא. יחוה דעת חלק ד סימן כ].

ח אם חל ערב פסח בשבת, מותר להסתפר בערב שבת. [יחוה דעת חלק א סימן צא].

ט הבא ממדינת הים בערב פסח ולא הספיק להסתפר, מותר לו להסתפר בערב פסח על ידי ישראל ובשכר. והוא הדין לתגלחת הראשונה של קטן, שעושים שמחה, שמותר אף בחול המועד. [ש"ע הגר"ז סי' תסח ס"ה. חזון עובדיה על הלכות פסח מהדורת תשס"ג עמוד קצא]

י מותר להפעיל מכונת כביסה בערב פסח קודם חצות, אף על פי שהיא ממשיכה לפעול באופן אוטומטי גם אחר חצות. ופשוט. [חזון עובדיה הל' פסח עמוד צא, ובמהדו"ב עמ' קצג].

יא מותר לגזוז צפרניו בערב פסח אחר חצות, וכן מותר לצחצח נעליו במשחת נעלים ולהבריקם לכבוד יום טוב. [שו"ת יביע אומר חלק א' חאו"ח סימן לב]. ומותר לגהץ הבגדים במגהץ חם. ומותר לצלם במצלמה צורת אדם או נוף בערב פסח, [שו"ת יחוה דעת חלק ד' סימן לד. וחזון עובדיה על הלכות פסח עמוד צא, ובמהדו"ב עמ' קצג].

יב במה דברים אמורים בערב פסח אחר חצות היום, אבל קודם חצות, הדבר תלוי במנהג המקומות, מקום שנהגו לעשות מלאכה עושים, מקום שנהגו שלא לעשות אין עושים. ויש אומרים שירושלים דינה כמקום שנהגו שלא לעשות, אבל כמה מגדולי אחרונים העידו בגדלם שמנהג ירושלים לעשות מלאכה עד חצות. ומכל מקום מדת חסידות להקדים להסתפר ביום י"ג ניסן כדי לחוש לדברי האומרים שאין לעשות מלאכה בירושלים גם קודם חצות היום בערב פסח. [חזון עובדיה על הלכות פסח עמוד צב, ובמהדורת תשס"ג עמ' קצד].

יג מותר לכתוב ספרים דרך לימודו בערב פסח אחר חצות. ויש אוסרים בזה, כי ראוי להחמיר בו יותר מחול המועד. והעיקר כסברא ראשונה אף לכתחלה. [חזו"ע שם תשס"ג, עמ' קצג]

יד המנהג לומר מזמור לתודה בפסוקי דזמרה של שחרית, גם בערב פסח ובחול המועד של פסח, חוץ משבת ויום טוב. [חזון עובדיה על הלכות פסח מהדורת

סימן תסט - אמירת בשר זה לפסח

א אסור לומר על בהמה בין שהיא חיה בין שהיא שחוטה, ואפי׳ על חתיכת בשר, ״בשר זה לפסח״, לפי שנראה שהקדיש אותה מחיים לקרבן פסח, ונמצא כאוכל קודשים בחוץ, אלא יאמר ״בשר זה ליום טוב״. וכן אל יאמר בביתו לצלות הזרוע ״לפסח״ אלא ״ליום טוב״. ואף על פי שמצד הדין אין איסור אלא בבהמה, אבל בתרנגולים מותר, מכל מקום טוב להחמיר בזה, ואפי׳ בדגים. אבל מותר לומר חטים אלו לפסח. [חזו״ע פסח עמ׳ קא, ובמהדורת תשס״ג עמ׳ ריז].

ב בדיעבד אם אמר על גדי או טלה זה לפסח, אף על פי שהב״ח אוסר אותו גם בהנאה, מכל מקום העיקר לדינא להתיר בדיעבד, אפילו אמר כן בערב פסח אחר חצות היום. וכל שכן אם אמר כן על גדי או טלה שאינו שלו. [חזון עובדיה על הלכות פסח מהדורת תשס״ג עמוד ריח בהערה].

סימן תע - תענית בכורות בערב פסח

א נהגו שהבכורות מתענים בערב פסח, בין בכור מאב בין בכור מאם, זכר לנס שנעשה לבכורי ישראל, שפדאם ה׳ בשעה שנגף את כל בכורי מצרים בליל פסח. אולם בכורים שיש להם כאבי עינים, פטורים מתענית זו, שהואיל ואין תענית בכורות מעיקר ההלכה, אלא מנהג שנהגו, במקום חולי וצער לא נהגו. [כדין תענית אסתר, רמ״א סי׳ תרפו ס״ב. וכ״ש תענית בכורות דקיל טפי. חזון עובדיה הלכות פסח עמוד צו, ובמהדורת תשס״ג עמוד רו, ורח. יביע אומר ח״א סי׳ כה].

ב בדורות אלו שירדה חולשה לעולם, והתענית גורמת להפרעת עריכת הסדר בליל הפסח כמצותו, ושתיית ארבע כוסות, ואכילת מצה ומרור וכו׳, נהגו הבכורים להקל להפסיק התענית על ידי השתתפות בסעודות מצוה, כגון סעודת סיום מסכתא, וסעודת חתן וכלה בתוך שבעת ימי המשתה, וסעודת ברית מילה ופדיון הבן, ויש להם על מה שיסמוכו. ואין הבכורים צריכים להשלים ולהתענות יום אחר לאחר הפסח. [יביע אומר ח״א סי׳ כה. וח״י סי׳ נד אות יז. וחזון עובדיה על הלכות פסח עמ׳ צז, ובמהדורת תשס״ג עמוד רט].
וחתן בכור שרוצה להחמיר על עצמו ולהתענות בערב פסח, אינו רשאי,

משום שיום טוב שלו הוא. [יביע אומר חלק א' חאו"ח סי' לד אות יא-יב. וחלק ה' חאו"ח סימן מ אות ו. ובשו"ת יחוה דעת חלק ב' סימן עח בהערה].

ג יש אומרים שאפילו נקבה בכורה מתענה בערב פסח, אולם אין מנהגינו כן, ולכן אם עורכים סעודת סיום מסכת בבית הכנסת בערב פסח, אין לחייבן לבוא לבית הכנסת לשמוע את הסיום, ומותר לקחת להן עוגה וכיוצא בזה בסעודת הסיום. והיכא דאפשר, טוב שהבכורה הנקבה תלך לעזרת נשים שבבית הכנסת לשמוע את הסיום. [יביע אומר ח"ד סי' מב. ושו"ת יחוה דעת ח"ג סימן כה. וחזון עובדיה על הלכות פסח מהדורת תשס"ג עמוד רז].

ד במקומות שבכורות נקבות מתענות, אם הבכורה היא מעוברת או מניקה, אין לה להתענות, ומיום הלידה עד סוף כ"ד חודש נחשב דינה כמניקה, אף על פי שאין התינוק יונק ממנה בפועל. [יחוה דעת חלק ג' סימן כה. וחזון עובדיה על הלכות פסח עמוד צז, ובמהדו' תשס"ג עמ' רח].

ה מותר לבכורות לאכול בערב פסח על ידי השתתפות בסעודת בר-מצוה שחל זמנו בערב פסח, [דהיינו ביום מלאת לנער י"ג שנה בדיוק]. ואם עושים הסעודה אחר זמנו, לא מועיל. [יביע אומר חלק א' חאו"ח סימן כז סק"ח].

ו אב בכור שפודה את בנו הגדול בערב פסח, מותר לו לאכול בסעודת פדיון הבן, אף שמקיים את מצות הפדיון שלא בזמנו, [לאחר שלושים יום]. והוא הדין לסעודת ברית מילה שלא בזמנה. [יביע אומר חלק א' חאו"ח סימן כז].

ז בשעת הדחק אפשר להקל גם בסיום מסכת משניות עם פירוש רבנו עובדיה מברטנורא, [וקצת מקיצור תוספות יום טוב], ואפילו מסכת קטנה. ומכל מקום נראה שאין להקל בסיום מסכת משניות אלא לעצמו, אבל לפטור אחרים מהתענית אין זה כדאי. אבל לימוד בלי הבנה אפילו גמרא שלמה, אינו חשוב לימוד כראוי לפטור מתענית בכורות. [יביע אומר חלק א' סימן כו סק"ט. חזון עובדיה על הלכות פסח מהדורת תשס"ג עמוד רי].

ח לימוד ספר אחד מהזוהר, אף שאינו מבין בעניני הסודות שבו, נחשב לימוד, והסיום שלו פוטר מתענית בכורות. [שם. וחזון עובדיה על הלכות פסח עמוד צח, ובמהדורת תשס"ג עמוד ריא].

ט יש אומרים שאם כבר יש בסעודת סיום מנין משתתפים, אין לבכורות להצטרף לסעודה ולפטור תעניתם בכך, ויש חולקים, והעיקר להקל. [יביע אומר חלק א' סימן כז אות ט].

י מי שנולד לו בנו הבכור בתוך שלושים יום לפני ערב פסח, אין לו להחמיר ולהתענות, אלא אם יוכל ישתתף בסעודת מצוה, כנ"ל, והמחמיר בזה יוצא שכרו בהפסדו. וכל שכן כשחל ערב פסח בשבת,

שמקדימין להתענות ביום חמישי, שיש להקל בזה. [יביע אומר חלק א' חאו"ח סימן כז אות י"א].

יא המשתתפים בסעודת סיום מסכתא ישתדלו להקשיב ללימוד הסיום. [ומה טוב שהרב המסיים ישמיע גם דברי תורה במוסר ואגדה, דברים השוים לכל נפש, ולעורר על מצות קביעות עתים לתורה וכו', ולוקח נפשות חכם]. ואז מותר להם לטעום, וצריך שיטעמו "כזית" מפירות וכיוצא בזה כדי לפטור עצמם מהתענית. מפני שאין שמיעת הסיום מסכת לבדה מתירה לבכורות ללכת לאכול בביתם, אלא אם כן כל אחד ואחד מהבכורות טועם כשיעור כזית אחר שמיעת הסיום, שבזה הופסקה תעניתו. אבל מי ששולח אחר במקומו לקחת לו עוגה או יין ממקום הסיום, לא עשה כלום, ועודנו חייב בתענית. והוא הדין למי שלא נוכח בשעת אמירת הסיום ובא אחר גמר הסיום, שאינו נפטר באכילת סעודת הסיום. ומכל מקום אם הרב המסיים עדיין דורש וממשיך בדברי תורה מעניני דיומא ומענין הסיום, והוא שומע דברי תורה חכמה ודעת ויראת ה', וסומך על זה להפסיק תעניתו, אפשר להעלים ממנו עין ולא למחות בו ביד חזקה. ומה שנהגו להקל שאף מי שאין לו שום הכרה עם המסיים, ואינו מהמחזיקים בידו, ובא לשמוע סיום המסכת להיפטר מתענית בכורות, יש להם על מה שיסמוכו. ומכל מקום אין נכון להזמין עמי-הארץ שלא מבינים שום דבר מן הסיום, ואף אינם מחזיקים תלמידי חכמים בממונם, אולם צריך שיהיה הבכור שאוכל בסיום המסכת, הוא עצמו גמיר וסביר, ומבין את סיום המסכת. ולפיכך טוב שהמסיים יבחר מסכת שבסופה דברי אגדה, שהכל יבינו, ולומר בקיצור דברי מוסר והתעוררות. והקהל יקשיבו ללימוד הסיום, ואז מותר להם לטעום כזית פירות או עוגה, כדי לפטור עצמם מהתענית. [יביע אומר חלק א' אורח חיים סימן כו].

יב אפשר להקל בתענית בכורות בערב פסח, גם בסעודת סיום מסכתא באופן שסיים את המסכת בערב פסח, לא בדרך לימודו, אלא שמיהר בלימודו, וכיון לכתחלה את סיום המסכת לערב פסח. [יביע אומר חלק א' אורח חיים סימן כו אות ו].

יג מי שסיים מסכת, ושייר את סיומה לאחר זמן, ורוצה לסיים המסכת בערב פסח, אין לסמוך להקל בזה לפטור הבכורות מתעניתם בערב פסח, ודי להקל כשממהר בלימודו, או מאחר, אבל להשאיר לאחר זמן ולסיים בערב פסח, לא מהני להקל. [שם].

יד אף על פי שמי שאין דרכו לעשות סעודה תמיד כשמסיים מסכת, יש אומרים שלא יעשה סעודת סיום בערב פסח לפטור את הבכורות, מכל מקום אם מסיים תמיד בלי סעודה מחמת עוני ודוחק, ולא מתוך קמצנות, ואילו עתה יש לו אפשרות לערוך סעודת סיום לפטור הבכורות מתענית בערב פסח, אפשר להקל בסיום זה. [יבי"א ח"א או"ח סי' כו בהערה].

טו יש נשים בכורות הבאות לבית הכנסת לאחר שכבר סיימו המסכת, ואוכלות שם ממה שנשאר בכוס הקידוש, ומסעודת הסיום, ושפיר קעבדי, שהרי בלאו הכי מעיקר הדין אינן צריכות לטעום, ורק לחיבוב מצוה טועמות משיירי הסעודה. [יבי״א ח״ד סי׳ מב. ויחו״ד ח״ג סי׳ כה].

טז אבל תוך י״ב חודש על אביו ואמו, שהוא בכור, מותר ללכת לסיום מסכתא בערב פסח להפקיע עצמו מתענית בכורות. והוא הדין לאבל תוך שלשים על שאר קרובים, אבל בתוך שבעה אין להקל. ומיהו יפדה התענית בצדקה אם הוא חלש וקשה לו התענית ויבוא להתבטל מהסדר של ליל פסח. [חזון עובדיה הלכות פסח עמ׳ ש׳. ובמהדורת תשס״ג עמוד ריג].

יז בכורות שלא מצאו בערב פסח סעודת מצוה, ואף לא סיימו מסכת, והתחילו להתענות, ואחר כך השיגו סעודת מצוה, הדבר ברור שאינם חייבים להמשיך להתענות, ואוכלים ושותים אחר כך אפילו בביתם, ואף אין צריך להשלים יום אחר לתענית במקום מה שהתחילו להתענות בערב פסח. [יביע אומר חלק א׳ תאו״ח סימן כה סק״ט].

יח בכור בערב פסח, הנמצא בתוך שבעת ימי חופתו, אינו רשאי להתענות תענית בכורות, וטוב שישמע סיום מסכת, אם בנקל מוצא סעודת סיום. [שו״ת יביע אומר חלק א׳ חלק אורח חיים סימן לד אות י׳ ואות יג. ושו״ת יחוה דעת חלק ב סימן עח].

יט יש נוהגים שאם נולד למי שהוא בן בכור זכר, האב מתענה במקום בנו עד שיגדל. ואם גם האב בכור, האם מתענה במקום הבן עד שיגדל. ויש אומרים שאין לנהוג בחומרא זו בזמנים אלו, שירדה חולשה לעולם, ואף אם יהיה נדמה לאב או לאם שיוכלו להתענות לפי שעה, מכל מקום בלילה לא יוכלו לעשות הסדר כמשפטו, לספר ביציאת מצרים שהיא מצוה מן התורה, ולשתות ד׳ כוסות, ולאכול ד׳ כזיתים של מצה, וב׳ כזיתים של מרור. ועכשיו שנהגו בלאו הכי להקל לאכול בסיום מסכתא ושאר סעודות מצוה ללא הגבלות רבות, יש לאב או לאם להשתדל לשמוע הסיום, ולאכול כזית בסעודת מצוה, לפטור עצמם מן התענית. ואם עדיין לא מלאו לילד (הבכור) שלשים יום, פטורים האב או האם מתענית בכורות הנזכר. ומ״מ אם אפשר בנקל טוב לשמוע סיום מסכתא לפטור עצמם מתענית לכל הדעות. [יביע אומר ח״א סי׳ כה אות יב. וסי׳ כז אות יא. וחזון עובדיה פסח עמו׳ צט, ובמהד׳ תשס״ג עמ׳ ריד].

כ אם חל ערב פסח בשבת, מעיקר הדין הבכורים פטורים מלהתענות, ומכל מקום אם אפשר להם להשתתף בסעודת מצוה, כמו סיום מסכת, טוב לעשות כן. ואב המתענה בשביל בנו הבכור, רשאי לפטור עצמו מתענית זו, כיון שדחוי הוא. [יחוה דעת חלק א׳ סימן צא. חזון עובדיה על הלכות פסח עמוד ק. ובמהדורת תשס״ג עמוד רטו. וראה לעיל עמוד טו סעיף ג׳].

כא אם חל ערב פסח בערב שבת, הואיל וזמנו הוא, מתענים בו ביום ומשלימים, ורק אם יש סעודת מצוה יכולים לפטור עצמם מן התענית על ידי השתתפות בסעודה. [חזון עובדיה על הלכות פסח עמוד קא. ובמהדורת תשס"ג עמוד ריז].

כב האיסטניס שאם אוכל בערב פסח אינו יכול לאכול בליל פסח, צריך להתענות בערב פסח. [חזון עובדיה על הלכות פסח עמוד קא. ובמהדורת תשס"ג עמוד ריז].

כג מי שחלם חלום רע בערב פסח אחר הצהרים, אינו רשאי להתענות עד חצות הלילה, וכמו ביום חול, שהרי על ידי זה מבטל מצות הלילה. [חזון עובדיה על הלכות פסח עמוד קסז].

סימן תעא - אכילה בערב פסח

א אסור לאכול מצה ביום י"ד בניסן [מעמוד השחר], כדי שיאכל המצה לתיאבון בליל פסח, אבל מותר לאכול מצה בליל י"ד בניסן. ומכל מקום אם אכל מצה בשוגג בערב פסח ביום, יברך לאחריה ברכת המזון, שאין דינו כאוכל איסור שאינו מברך ברכת המזון. וגם אינו עובר בבל תוסיף, שכל עוד לא התחיל במצוה לא שייך איסור בל תוסיף. [חזו"ע פסח עמוד צג. ובמהדורת תשס"ג עמוד קצז. ובשו"ת יחוה דעת ח"ו סי' כז]. ומותר לאכול מצה בשמיני של פסח, ואין בזה איסור בל תוסיף, משום שהמצה בכל שבעה אינה מצוה אלא רשות.

ב מותר לאכול בערב פסח מצה עשירה, שהיא קמח [כשר] הנילוש עם מי פירות, כגון יין וחלב ודבש, ומיץ תפוחים ותפוזים, ומיץ רימונים, בלי תערובת מים כלל. [ועיין ברמב"ם פ"ה מחמץ ומצה ה"ב, ופ"ו ה"ה]. והטעם לזה, כי הואיל ואין יוצאים ידי חובת אכילת מצה בליל פסח במצה עשירה, שנאמר: "לחם עוני" (פסחים לו.), לפיכך לא אסרו לאוכלה בערב פסח. וכבר נתבאר שלדעת מרן השלחן ערוך מותר לאכול מצה עשירה בפסח, שמקפידים ללוש את הקמח [הכשר] בלי מים כלל. [חזון עובדיה הלכות פסח עמוד צג, ובמהדורת תשס"ג עמוד קצח].

ג עוגה שנעשית מקמח מצה (אפויה), ועירבו בה דבש ויין וכיו"ב, וחזרו ואפו אותה, אין לאוכלה בערב פסח, שהואיל ונאפית מכבר, אין עליה שוב תורת מצה עשירה. [מהרי"ו, רמ"א סי' תעא ס"ב. מג"א סק"ח. משנ"ב ס"ק יט. ברכ"י סי' תסא סק"א. חזו"ע פסח עמוד צה. ובמהדורת תשס"ג עמ' קצט]. אבל אם רוב התערובת היא מדברים אחרים ומיעוט מקמח מצה, בטל ברוב, ומותר לאכול תערובת זו בערב פסח. [א"ר. כה"ח אות כא. שמירת שבת כהלכתה ח"ב פרק נו הערה ד].

ד מותר לאכול מצה מבושלת או מטוגנת בערב פסח. ומכל שכן אם נתבשלה מלפני ערב פסח. וכן מצה מפוררת שנתבשלה, מותר לאוכלה בערב פסח. [חזון עובדיה על הלכות פסח עמוד צה. ובמהדורת תשס״ג עמוד קצט. שו״ת יחוה דעת חלק ג סימן כו].

ה הברכה על מצה מבושלת, אם אוכל חתיכה שיש בה כזית, מברך ״המוציא״ וברכת המזון, אף שאין בה תואר מצה. אבל אם אין בכל חתיכה כזית אף שיש בו תואר מצה, אינו מברך אלא בורא מיני מזונות וברכת מעין שלש. ואפילו דיבק כמה חתיכות מצה על ידי ביצה, צריך שיהיה בכל חתיכה כזית. ואם טיגן מצה עם ביצה בשמן, אף שיש מחלקים בין טיגון לבישול, לדינא אין לחלק בזה אלא מצה מטוגנת דינה כמצה מבושלת. אך אם טיגן במעט שמן רק שלא יידבק במחבת, יכול לברך המוציא גם בפחות מכזית. [ש״ע סימן קסח ס״י. ועיין בשו״ת יחוה דעת ח״א סי׳ צא. ועיין היטב בחזון איש אורח חיים סימן כו סק״ט. ובמשנה ברורה סי׳ קסח ס״ק נו].

ו מצה שנעשית בפירוש שלא לשם מצוה, יש אומרים שאף על פי שאין יוצאים בה ידי חובה בליל פסח, מכל מקום אין לאכול ממנה בערב פסח, הואיל וטעמה דומה לטעם המצה שנעשית לשם מצוה. ורבים מהפוסקים חולקים על זה, וכן עיקר, שמן הדין מותר לאכול ממנה. אך המחמיר תבא עליו ברכה. לפיכך מחנות צבא שאין כל אפשרות לשמור על הכשרות בימי הפסח אם ישאר החמץ בי״ד ניסן, (מפני שישנם שאינם מקפידים מלקחת חמץ אל חדרם), ויש הכרח לחסל משם את כל החמץ לפני י״ד בניסן על ידי הרבנות הצבאית, וכן בבתי חולים ובתי מלון, שאין כל אפשרות לשמור על הכשרות כהלכה בימי הפסח, אם ישאר שם חמץ בי״ד בניסן, שישנם כאלה שאינם מקפידים מלקחת חמץ לחדריהם, שיש להתיר להם לאכול בערב פסח מצה שנעשית בפירוש שלא לשם מצוה. ומה טוב להחמיר אם אפשר לבשל המצה במרק בשר או ירקות, או לטגנה בשמן, עד שישתנה טעמה. [שו״ת יחוה דעת חלק ג׳ סימן כז. חזון עובדיה על הלכות פסח מהדורת תשס״ג עמוד רא].

ז קטן שאינו מבין בסיפור יציאת מצרים שמספרים בליל פסח מותר להאכילו מצה רגילה [עניה], בערב פסח, אבל קטן שמבין בסיפור יציאת מצרים אין להאכילו מצה בערב פסח, שנאמר, ״והגדת לבנך בעבור ״זה״ עשה ה׳ לי״, לא אמרתי אלא בשעה שמצה ומרור מונחים לפניך, ואם ימלא כרסו מן המצה בערב פסח היאך שייך לומר לו ״בעבור זה״, כיון שאין המצה חידוש לו. [חזון עובדיה ח״ב עמוד צה, ובמהדורת תשס״ג עמוד ר׳].

ח יש נוהגים להחמיר שלא לאכול מרור בערב פסח, כדי שיאכלו המרור בליל פסח לתיאבון. ואנו לא נהגנו להחמיר בזה. ויש נוהגים להחמיר גם שלא לאכול ביצים בערב פסח, מפני שבליל פסח נוהגים לאכול ביצה, זכר לקרבן חגיגה. ואין למנהג זה יסוד על פי ההלכה, ורשאים לבטלו אף בלא ״התרת נדרים״. [חזון עובדיה על הלכות פסח מהדורת תשס״ג עמוד רה. הליכות עולם חלק א׳ עמוד שח].

ט משעה עשירית ביום ולמעלה, [כלומר: שלש שעות זמניות לפני צאת הכוכבים], אסור לאכול אפילו מצה עשירה, כדי שיוכל לאכול המצה בליל פסח לתיאבון. ומכל מקום מעיקר הדין לא נאסר אלא כשאוכל ממנה יותר מכביצה [בלי קליפתה, כחמישים גרם], אבל לאכול ממנה פחות משיעור כביצה [בלי קליפתה] מצד הדין מותר, אלא שאין להקל בזה אלא במקום צורך גדול. [חזון עובדיה על הלכות פסח עמוד צה. ובמהדורת תשס"ג עמוד קצט].

י מותר לאכול פירות וירקות, וכן תבשיל ואורז, גם לאחר שעה עשירית, ובלבד שלא ימלא כריסו מהם לאכול ולשבוע. [שם].

יא מותר לישא אשה בערב פסח אף לאחר חצות, ואין בזה משום אין מערבין שמחה בשמחה. [תוס' מו"ק ח: ספר מאור ישראל פסחים נ. עמוד ק].

סימן תעב-תפ - דיני היסבה וארבע כוסות קדש

א יהיה שולחנו ערוך מבעוד יום, כדי שכשיבוא לביתו יקדש מיד אחר צאת הכוכבים. ואחד אנשים ואחד נשים חייבים בארבע כוסות. ומצוה לתת יין לפני התינוקות שהגיעו לחינוך לחנכם במצות ארבע כוסות, וכן מצוה לחלק לתינוקות קליות ואגוזים, בליל פסח קודם עשיית הסדר, וכן מיני מתיקה, כדי שלא יישנו, ויראו שינוי וישאלו. [שלחן ערוך. וראה עוד בחזון עובדיה פסח עמוד קיז. ובמהדו"ב עמו' ה'. ומצות ד' כוסות כוללת גם מצות שמחת יום טוב].

ב לכתחלה יש להתחיל את עריכת הסדר בליל פסח, דוקא אחר צאת הכוכבים, כדי שיקיים מצות ארבע כוסות בלילה ודאי, אולם בדיעבד מי שהוסיף מחול על הקודש והקדים וקידש לפני צאת הכוכבים, משתשקע החמה, יצא. ומיהו בטיבול ירקות הראשון, נכון להחמיר אף בדיעבד לחזור ולטבל קצת אחר שתחשך. וכל שכן שראוי להחמיר במצות מצה ומצות מגיד, שיהיו לאחר צאת הכוכבים, ובדיעבד יחזור בלי ברכה. [ולא יברך שוב "אשר גאלנו"]. [שו"ת חזון עובדיה חלק א' סימן א. ובספר חזון עובדיה הלכות פסח מהדורת תשס"ג עמוד ב. ועיין בתוס' וראי"ש ר"פ ערבי פסחים].

ג טוב להחמיר ולקדש רק לאחר שיגיע זמן רבינו תם, שהוא שעה וחומש בשעות זמניות אחר שקיעת החמה. אולם אם יש ילדים קטנים, אין להחמיר בזה ולהמתין לזמן רבינו תם. ואף החוששים לדעת רבינו תם במוצאי שבת, בקידוש ליל פסח לא יחמירו, דהויא קולא, שבינתיים ישנו התינוקות ויבטל מצות והגדת לבנך. [חזון עובדיה על הלכות פסח עמוד קיט].

ד טוב שהילדים ישנו בערב פסח ביום, בכדי שיוכלו להשאר רעננים בכל הסדר, ויקיימו בהם מצות והגדת לבנך. וילד שמבין בסיפור יציאת מצרים, מצוה לתת לפניו יין לארבע כוסות, אלא שאין צריך רביעית, ויתן להם מיץ ענבים. ויותר הכרחי לתת להם קליות ואגוזים או מיני מתיקה, קודם עשיית הסדר. [חזון עובדיה פסח עמוד קכ, ובמהדורת תשס"ג עמוד ו].

ה יסדר שולחנו בכלים נאים כפי כוחו, וינהג שררה בליל פסח דרך חירות. ויכין מקום מושבו שישב בהיסבה דרך חירות. ואין להניח מקום פנוי בשלחן זכר לחורבן, שאין עושים כן ביום טוב. [ואף שבחזו"ע פסח מהדו"ק עמ' קעז כתב שיש להשאיר מקום פנוי וכו', הנה במילואים בעמ' שי, וכן במהדורת תשס"ג עמ' קו, הדר ביה]. ואפי' עני שאין לו כרים וכסתות, יסב על הספסל, או על הקרקע לצד שמאל, או לסמוך על ירך חבירו, אבל לא על ירך עצמו, שנראה כדואג ואבל חס ושלום. [חזון עובדיה על הלכות פסח עמוד קעז, ועמוד קיט, ובמהדורת תשס"ג עמוד ו].

ו הנשים חייבות בהיסבה, שאין דרך הבעלים להקפיד בזה. וראוי לעמוד על המשמר לזכור ולהזכיר את אחרים להסב, מפני שאין אנו רגילים להסב בכל ימות השנה.

ז צריכים היסבה בשתיית ארבע כוסות, באכילת המצה, אכילת הכריכה, ובאכילת האפיקומן, ושאר כל סעודתו אם ירצה להסב, הרי זה משובח.[חזו"ע פסח עמ' קכ, ועמ' קכג, ובמהדורת תשס"ג עמ' ט'].

ח בעת קריאת ההגדה, ובהלל, אם ירצה להסב יש לו על מה לסמוך, אך בברכת המזון יברך מיושב בלי היסבה. והקידוש נוהגים לאומרו מעומד, וכשמסיים הקידוש יושב ומיסב ושותה מכוס הקידוש. [חזון עובדיה הלכות פסח עמוד קכד, ובמהדורת תשס"ג עמוד י' הערה ח].

ט בן אצל אביו, ואפי' אם הוא רבו המובהק, צריך להסב, שדרך האב למחול כבודו לבנו. ואם האב מקפיד על בנו שלא יסב בפניו, חייב לשמוע לו. [שו"ת חזון עובדיה סימן טו עמוד רכח]. אבל תלמיד לפני רבו, אף על פי שאינו רבו מובהק, אינו צריך היסבה. ואסור להסב אלא אם כן יתן לו רבו רשות להסב. ותלמיד חכם מופלג, אף על פי שלא למד ממנו כלום, וכל שכן אם התלמיד חכם נחשב לגדול הדור, שנחשב כרבו לכל דבר, אסור להסב בפניהם. [חזון עובדיה על הלכות פסח עמוד קכא, ובמהדורת תשס"ג עמוד ז'].

י השמש צריך היסבה. וגם האבל צריך היסבה. [חזון עובדיה הל' פסח עמו' קכב, ובמהדו"ב עמו' ט].

יא מי שמת לו מת בליל פסח, אם דעתו לקוברו בלילה [על ידי גויים], פטור מכל המצות הנוהגות בליל פסח, אבל כשדעתו לקוברו למחר, אין אנינות חלה עליו, וחייב בכל המצוות. ומכל מקום לא יברך שום ברכה מהברכות

בעצמו, אלא ישמע הברכה מאחרים. וכן ההגדה וההלל טוב ונכון שישמע מפי אחרים. ואם רצה לאומרם בעצמו, רשאי, וצריך להסב כרגיל. [חזון עובדיה על הלכות פסח מהדו״ק עמוד קפט].

יב ההיסבה צריכה להיות בצד שמאל, ואם הסב בצד ימין, כאלו לא הסב כלל.

יג דעת מרן השלחן ערוך שההיסבה מעכבת גם בזמן הזה, ולכן אם אכל מצה בלא היסבה, צריך לחזור ולאכול, וכן אם שתה ארבע כוסות בלא היסבה, חוזר לשתות בהיסבה. ואפילו בכוס שלישי או רביעי.

יד הנשים שלא היסבו, וכן איש שאינו בקו הבריאות וקשה לו לחזור ולשתות, כדאים הם הפוסקים המקילים שלא להצריכם לחזור ולשתות. [חזון עובדיה על הלכות פסח עמוד קכג. ובמהדורת תשס״ג עמוד ט׳. שו״ת חזון עובדיה א׳ סימן יד].

טו גם איטר-יד שכל מעשיו ביד שמאל, צריך להסב לצד שמאל, ככל אדם. ויש אומרים שאם היסב לצד ימינו, בדיעבד אינו צריך לחזור ולשתות בהיסבה. [חזון עובדיה פסח עמוד קכג, ובמהדורת תשס״ג עמוד ט׳].

טז אם שכח להסב בכוס ראשון, ונזכר אחר שתייתו, כשחוזר לשתות שוב, שותה בלי ברכת הגפן, כיון שברכת בורא פרי הגפן פוטרת עד כוס שני, ועד בכלל. ואם לא נזכר עד שסיים ברכת אשר גאלנו, ישתה כוס אחד בהיסבה במקום כוס ראשון של הקידוש, וישהה מעט, וימזוג כוס שני וישתהו בהיסבה. [חזון עובדיה ח״א סימן מט. ובחזון עובדיה מהדורת תשס״ג עמוד יא].

יז מצוה לקדש על יין אדום, ומנהג ספרד שמקדשים עליו אפילו אם היין הלבן משובח ממנו. ומיהו אם אינו לבן יותר מדאי, אם הוא משובח מן האדום, לו משפט הבכורה. ובשעת הדחק יוצאים ביין לבן.

יח כבר פשט המנהג לקדש ולברך בורא פרי הגפן על יין מבושל, או מפוסטר, שמרתיחים אותו עד לשמונים מעלות ויותר, אך אינו מתמעט ממדתו, וגם אין שינוי משמעותי בטעמו וריחו. ואין לחוש בזה לספק ברכות להקל. והוא הדין שאפשר לצאת בו ידי חובת מצות ארבע כוסות אף לכתחלה. [שו״ת חזון עובדיה חלק א׳ סימן ז].

יט יוצאים ידי חובה ביין צימוקים שנשרו במים, ובלבד שיש בצימוקים לחלוחית, שאם היו סוחטים אותם היה יוצא מהם לחלוחית כעין דבש. ושיעור המים שיש לשרותם עם הצימוקים, צריך שלא יהיו יותר משיעור הצימוקים לאחר שנתפחו במים. וכן במזיגת היין במים לקידוש, לעולם צריך שהרוב יהיה יין והמיעוט מים, כדי שיהיה בו טעם יין. שכל שאין

ברור שיש שם יין יותר מן המים, אין מברכים עליו הגפן, אלא שהכל נהיה בדברו.

כ אם שורה הצימוקים במים וסוחט אותם היטב באופן שמוציא מהם את כל הלחלוחית שבהם, אין לדון על זמן הכבישה, וכל שכן אם כתש את הצימוקים ואחר כך שרה אותם במים וסחט אותם היטב, ובפרט אם שורה אותם במים חמים כדי שיתרככו. אבל אם אינו סוחט את הצימוקים עצמם צריך לשרותם שלשה ימים מעת לעת. ואם בישל הצימוקים עם המים ואחר כך משך המים מן הצימוקים, הוה ליה יין ומקדשים ומבדילין עליהם.

כא כל זמן שלא משך היין מצימוקים והחרצנים והזגים, אין עליו תורת יין, בין לענין ברכה בין לענין מגע עכו״ם.

כב יין צימוקים על ידי שריית שלשה ימים מעת לעת, עדיפי מיין מבושל או יין צימוקים שמבושלים עם מימיהם. ויין בלי תערובת לא מבושל, עדיף מכולהו, ואחר כך יין צימוקים שנישרו במים שלשה ימים, ואחר כך יין מבושל או יין צימוקים שנתבשלו, או מיץ ענבים. [חזון עובדיה ח״א סימן ו-ח, וחזון עובדיה הלכות פסח עמוד קכד, ובמהדורת תשס״ג עמוד יג-יד].

כג אין לקחת לכתחלה יין משוחזר לארבע כוסות, וישתמש ביין רגיל או במיץ ענבים עם הכשר כדת, ומכל מקום המברך על יין משוחזר בורא פרי הגפן, יש לו על מה שיסמוך. [יחוה דעת חלק ב׳ סימן לה].

כד יוצאים ביין של שביעית, אם לא הגיע שעת ביעורם, שבדרך כלל אוכלים בענבים וביין עד הפסח. אך יזהר שלא ישפוך מן היין של שביעית באמירת דצ״ך עד״ש באח״ב, כנהוג, משום שנאמר לאכלה ולא להפסד. [שו״ת חזון עובדיה ח״א סימן ו-ח. וח״ב עמוד קכה].

כה אפילו מי שהיין מזיקו, או ששונא את היין, חייב לדחוק את עצמו לשתות ארבע כוסות, ומברך על היין כרגיל, [חזון עובדיה חלק א׳ סימן ה]. אך די אפילו לכתחלה לאדם כזה לצאת ידי חובה במיץ ענבים, או ביין צימוקים, ואין צריך יין יבש. אף על פי שאינו משכר.

כו יש להקל לנשים שקשה עליהן מאד לשתות ארבע כוסות של יין ממש, לשתות מיץ ענבים לארבע כוסות. וכל זה לענין ארבע כוסות, אבל לקידוש והבדלה מיץ ענבים כשר אף לכתחלה. [שו״ת חזון עובדיה סימן ו׳ עמוד צט].

כז אם על ידי שתיית ד׳ כוסות, בכל אופן שיהיה, יבוא לידי חולי פנימי, או יפול למשכב, פטור, ואינו רשאי להחמיר, ויקדש על הפת כדין מי שאין לו יין. [חזון עובדיה על הלכות פסח עמוד קכה. ובמהדורת שנת תשס״ג עמוד יד].

כח צריך לשתות את היין דרך הנאתו, ואין לערב בו דבר מר לרפואה, [וכמו שהעלה בשו״ת כתב סופר סי׳ צו] שכך היא מצות ארבע כוסות וכל שאר מצות שבתורה. [שו״ת חזון עובדיה סי׳ כז].

כט אפילו עני המחזר על הפתחים, חייב בארבע כוסות, אפילו ימכור מלבושו או ילוה, או ישכיר עצמו בשביל יין לארבע כוסות. ולפום צערא אגרא. [חזון עובדיה פסח מהדורת תשס״ג עמוד טו].

ל גבאי צדקה שעוסקים במצות קמחא דפסחא לעניים, חייבים לדאוג גם לארבע כוסות לצורך העניים לצורך פסח. [חזון עובדיה על הלכות פסח במהדורת תשס״ג עמוד טו הערה יג].

לא אם אין לו אלא כוס אחד יקחנו לקידוש. דהא יש אומרים דברכת המזון אינה טעונה כוס. [חזון עובדיה על הלכות פסח עמוד קכו].

לב אף מי שאינו יודע לומר את ההגדה וההלל, ואין לו מי שיכול להוציאו ידי חובה, חייב במצות ארבע כוסות, על אף שאינו שותה כסדר שתיקנו חכמים. ומכל מקום צריך שישהה בין כוס לכוס כשיעור שתיית רביעית. [שו״ת חזון עובדיה סימן כ׳ עמוד שט].

לג הנשבע שלא לשתות יין כלל, צריך לישאל על נדרו כדי שיוכל לקיים מצות ארבע כוסות. [שלחן גבוה ס״ק לא. חזון עובדיה על פסח מהדורת תשס״ג עמוד טו הערה יד].

לד שוטפים ומדיחים את הכוס, ואם הוא נקי אינו צריך שטיפה והדחה, אך טוב בכל זאת לשוטפו ולהדיחו על דרך הסוד. [חזון עובדיה על הלכות פסח במהדורת תשס״ג עמוד טו].

לה אחרים מוזגים לו את הכוס דרך חירות. ולא תמזוג אשה לאיש. [רמ״א סימן תעג סעיף א׳].

לו מותר לאשה נדה למזוג היין שלא בפני בעלה, ולהניחו לפניו על השלחן ללא שום שינוי, אבל בפני בעלה אין לה למזוג לו יין גם כשהיין הוא למצות ארבע כוסות. [טהרת הבית חלק ב׳ עמודים קפג, קפה].

לז על דרך הסוד מטיפין את המים לתוך היין שלוש פעמים זה אחר זה. [שו״ת רב פעלים חלק ב׳ סימן מה]. ואם היין אינו חזק וכן יין צימוקים, מן הדין

אין צורך למוזגו. [שו״ת הרדב״ז סימן תעט]. ובכל זאת טוב למוזגו על דרך הסוד. [חזון עובדיה על הלכות פסח עמוד קכז. כף החיים סימן תעב אות נט].

לח שיעור הכוס רביעית הלוג, כ״ז דרהם, שמונים ואחד גרם לאחר מזיגה. וישתה לכתחלה כל הכוס, ובדיעבד אם שתה רובו יצא. ונכון להזהר לשתות ״רביעית״ מכוס הקידוש, כדי שיהיה חשוב קידוש במקום סעודה. [שנות חיים סימן יח אות יג, ובמקור חיים שם]. ומכל מקום אין זה לעיכובא, שההגדה של פסח וסיפור יציאת מצרים לא חשיבי הפסק, כיון שהם צורך הסעודה, וכמו שדרשו בפסחים (לו. קטו:) לחם עוני, שעונים עליו דברים הרבה. [שו״ת חזון עובדיה סימן יא]. ואם הכוס גדול יותר, די שישתה רביעית כשהוא רוב הכוס, אפילו לכתחלה. ואם שתה רביעית אפילו אינו רוב כוס, יוצא ידי חובה בדיעבד. [חזון עובדיה על הלכות פסח עמוד קכז, ובמהדורת תשס״ג עמוד טז].

לט צריך לשתות הרביעית בבת אחת [כדי שיעור שתיית רביעית, ולא כדי שתיית כל הכוס]. ולא יפסיק לשתות בסירוגין, ובדיעבד אם שתה הכוס של ד׳ כוסות בסירוגין, אך לא שהה יותר מכדי אכילת פרס, יצא ידי חובתו, ואינו צריך לחזור ולשתות. ובפרט בכוסות האחרונים. אבל אם שהה באמצע שתיית רביעית יותר מכדי אכילת פרס, על ידי שהפסיק ברביעית פעמים אחדות, אפילו בדיעבד לא יצא. [חזון עובדיה ח״א סימן יב, עמוד קצה. הליכות עולם ח״א עמוד רצה. חזון עובדיה על הלכות פסח מהדורת תשס״ג עמוד טז].

מ אם הכוס גדול ביותר, לכתחלה ישתה רוב הכוס, ואם שתה רביעית יצא. ולכן אם הכוס גדול ומחזיק כמה רביעיות, ואין להם כוסות אחרים, שותין ממנו כמה בני אדם, וכמנין הרביעיות שבכוס. ואינו חייב לתת בו מעט מים, כדי שלא יהיה כוס פגום, דכל שבשעת הברכה היה מתוקן, לא חשוב פגום אחר כך. [חזון עובדיה פסח במהדורת תשס״ג עמוד טז].

מא מי שאין לו אלא כוס אחד גדול שיש בו ד׳ רביעיות ויותר, והוא עצמו שותה מאותה כוס לכל ארבע הכוסות, צריך לתקנו בין כוס לכוס, על ידי שיתן בו מעט מים, שלא יהיה פגום. [חזון עובדיה על הלכות פסח עמוד קכז, ובמהדורת תשס״ג עמוד טז, יז הערה יט].

מב כל בני הבית צריכים להקשיב אל הקידוש, ושומע ומשמיע יכוונו לצאת ולהוציא ידי חובה, ולא יענו ״ברוך הוא וברוך שמו״, אלא ״אמן״. שדין השומע ברכה מחבירו ומתכוין לצאת ידי חובה הוא כדין המברך עצמו, שהשומע כעונה, וכשם שהמברך אינו רשאי להוסיף שבח ברוך הוא וברוך שמו באמצע הברכה, כן השומע ומתכוין לצאת חייב להקשיב היטב מתחלת הברכה ועד סופה, ללא כל הפסקה, זולת עניית אמן שהיא מכלל הברכה, ולא יותר. ומכל מקום בדיעבד אם ענו ״ברוך הוא וברוך שמו״, יצאו ידי חובה. [חזון עובדיה על הלכות פסח עמוד קכז. ובמהדורת תשס״ג עמוד יט.

וראה עוד בילקוט יוסף מועדים מהדורת תשס״ד, עמוד תרמב, ובילקוט יוסף תפלה כרך ב׳ סימן קכד, ובשארית יוסף חלק ב׳ סימן קב].

מג גם בקידוש של ליל פסח שכוסו של כל אחד ואחד מונח בידו, יש לנהוג כמו בקידוש של שבת ויום טוב, שבעל הבית או ראש המשפחה לבדו יאמר כל ברכות הקידוש, בכוונה להוציא את כל השומעים ידי חובתם, וכל בני הבית ישמעו ויכוונו לצאת ידי חובתם. ועל זה נאמר: ברוב עם הדרת מלך. ובסוף כל ברכה יענו השומעים אמן, והלכה רווחת היא שהשומע כעונה. (סוכה לח:). [ועיין בתוס׳ ב״ק צא: ובהרא״ש חולין פז. בשם רבינו תם, דקיימא לן גדול העונה אמן יותר מן המברך. וכן כתב בספר המנהיג (דף ז). ושכן כתב הרשב״ם. אבל הרמב״ם (פ״א מהלכות ברכות הלכה יא) כתב, גדול העונה אמן כמברך. ועיין להגאון הנצי״ב בספר העמק שאלה (פרשת עקב דף רז ע״ב). ע״ש]. ואמנם יש כמה עדות שנוהגות בליל פסח שכל בני הבית אומרים ברכת הקידוש עם המברך חוץ מפתיחת הברכה וחתימתה, ואף על פי שיש להם על מה שיסמוכו, מכל מקום עדיף שיאמרו כל הברכה כולה בשם ומלכות, או שינהגו כמו שביארנו, שישמעו מן המברך ויכוונו לצאת ידי חובה. [יחוה דעת ו/כח. יבי״א ח״י סי׳ לה אות כג. חזו״ע הל׳ פסח מהדורת תשס״ג עמוד יז].

מד אם המקדש מגמגם בלשונו, ואינו מבטא יפה את נוסח ברכת הקידוש, [או שהוא בולע מלים], יאמרו כל אחד ואחד מהמסובים את כל ברכות הקידוש, מלה במלה עם המקדש בלחש, כשהכוס בידיהם, ובאופן כזה לא יענו אמן אחר המקדש, משום הפסק בין ברכת בורא פרי הגפן לטעימה. [יחוה דעת חלק ו׳ סימן כח וכמו שכתב בכיו״ב בשו״ת רב פעלים חלק ב׳ סימן מא, ובבן איש חי פרשת בראשית אות טו].

מה אם אין המקדש בקי בהלכה, ואינו יודע לכוין להוציא ידי חובה בברכות הקידוש את בני ביתו, מדין שומע כעונה, יש לנהוג כנזכר בסעיף הקודם, שכל אחד ואחד מבני הבית יתפוס הכוס בידו, ויברך בלחש מלה במלה עם המקדש. [חזון עובדיה הלכות פסח עמוד קמא].

מו יתחיל הקידוש מעומד, וסדר הקידוש: ברכת הגפן, ברכת אשר בחר בנו מכל עם וכו׳, וברכת שהחיינו. ואם חל במוצאי שבת, יאמר כסדר הזה: הגפן, ברכת אשר בחר בנו מכל עם, ברכת בורא מאורי האש, ברכת ההבדלה, ולבסוף ברכת שהחיינו [יקנה״ז]. וכשחל בליל שבת מתחיל יום הששי ויכולו. [חזון עובדיה על הלכות פסח עמוד קלב].

מז מנהג הספרדים ועדות המזרח לסיים בברכת הגפן בורא פרי הגפן הגימ״ל בסגו״ל. ואין לשנות המנהג. וצריך לומר בורא פרי הגפן בפ׳ דגושה. [יביע אומר חלק ח׳ סימן כב אות א׳. חזון עובדיה על הלכות פסח מהדורת תשס״ג עמוד כג. ילקוט יוסף תפלה כרך ב׳ קונטרס נוסחאות הברכות].

מח כשמברך שהחיינו יכוין לפטור גם את המצה והמרור מברכת שהחיינו. [חזון עובדיה על הלכות פסח עמוד קלב. ועיין בברכי יוסף סימן תעג סק״א, ובשו״ת משה ידבר חאו״ח סימן ט].

מט ישתה כוס הקידוש בהיסבה, ואינו צריך לברך אחריו. ואם היה מתענה או רעב, מותר לאכול אחר הקידוש פירות ואורז או מצה עשירה, אך לא ימלא כריסו מהם, וראה להלן. [חזון עובדיה על הלכות פסח מהדורא ראשונה עמוד קלה, ובמהדורת תשס״ג עמוד ל].

נ נשים חייבות במצות קידוש של יום טוב, כמו שחייבות בקידוש של שבת, ואף מוציאות את האנשים ידי חובת קידוש בליל פסח. כשם שמוציאות אותם ידי חובת קידוש של שבת. אולם בשאר ימים טובים, אין ראוי לעשות כן, ולא עוד אלא שטוב שהן ישמעו מפי האנשים ולא יברכו לעצמן. [שו״ת חזון עובדיה ח״א סימן י׳, ולוית חן סימן יד].

נא הנשים רשאיות לערוך את הסדר לבדן, אם יש בהן בקיאה לעשותו כתקנת חז״ל. ואדרבה עדיף יותר לעשות כן במקום שמתאספים כמה בעלי בתים, לעשות את הסדר בצוותא, והנשים הצנועות רוצות לערוך הסדר לבדן, בניהול אשה חכמה, והיודעת בהרצאת הדברים של סיפור יציאת מצרים, בודאי שיש להן על מה שיסמוכו לעשות כן. [חזון עובדיה ח״א סי׳ י, וח״ב הלכות פסח עמ׳ קלב, ובמהדורת תשס״ג עמוד כה. ויחוה דעת ח״ג סי׳ קא].

נב נשים שעברו ובירכו שהחיינו בעת ההדלקה, בפסח יכולות לחזור ולברך שהחיינו, שברכה זו פוטרת גם כל מצוות הלילה. וכל שכן שנשים שנוהגות לברך שהחיינו בהדלקה, בליל פסח רשאיות לענות אמן על ברכת שהחיינו שבקידוש, ובשאר ימים טובים יהרהרו אמן בלבן. אולם יותר נכון להודיע לנשים כי מוטב שלא לברך זמן בעת ההדלקה, שדעת כמה פוסקים אינה נוחה ממנהג זה. [חזון עובדיה פסח מהדורת תשס״ג עמו׳ כה. חזון עובדיה ימים נוראים עמוד סג. יחוה דעת ח״ג סימן קא. וכל זה דלא כמו שכתב בחזון עובדיה על הלכות פסח מהדורת תשכ״ז, עמוד קלב, שלא יענו אמן. והעיקר כמו שנתבאר כאן. ועיין עוד בשו״ת חזון עובדיה ח״א סימן י׳].

נג השוכח ברכת שהחיינו בליל פסח, אם נזכר טרם שיברך ברכת אשר גאלנו שבסוף ההגדה, יברך אותה אז. ואם לא נזכר עד אחר ברכה זו, אינו צריך לברך יותר ברכת שהחיינו. [ודוקא בחג הסוכות אומרה כל שבעת ימי החג]. [חזון עובדיה על הלכות פסח עמוד קלג, ובמהדורת תשס״ג עמוד כז].

נד מחלל שבת בפרהסיא שמזג היין, אם הוא מתפלל ומקדש בשבתות, יש להקל בדיעבד לשתות מהיין, באופן שיש חשש למחלוקת. ואם הרתיח את היין אין בו דין יין נסך כלל. [ילקוט יוסף שבת כרך א׳ עמוד רפו].

נה מי שלא קידש בליל פסח, מקדש למחרת. אבל לד' כוסות אין תשלומין אפילו ביום טוב. וכן מצה ומרור אין להם תשלומין. [חזון עובדיה על הלכות פסח עמוד קלד. ובמהדורת תשס"ג עמוד לב].

נו יש נוהגים לאכול ביצה שלוקה אחר הקידוש בליל פסח, ואומרים "זכר לקרבן חגיגה". [שו"ת חזון עובדיה סימן מג עמוד תשעב]. ואם אכל כזית יברך בורא נפשות רבות, קודם אכילת הכרפס. [הנה באכל כזית מהכרפס אינו מברך נפשות, אחר שברכת האדמה פוטרת המרור, ואם יברך נפשות יצטרך לברר האדמה על המרור. וכתב הרד"א (סדר ההגדה דף נט) דההגדה אינה הפסק לענין אכילה, הואיל והמרור לפניו ואינו נמלך, ורק לענין נטילה הוי היסח הדעת וכו'. ע"כ. ולפי זה באורז כיון שיש הפסק עד ברכת המזון יברך נפשות, שהרי אין זה חלק מהמצוה]. ואף כשחל ערב פסח בשבת שאין קרבן חגיגה דוחה שבת, נכון לעשות בליל הסדר שני תבשילין. [חזון עובדיה פסח במהדורת תשס"ג עמוד לא].

נז וכן מי שהוא רעב וקשה לו להמתין עד אחר קריאת ההגדה, או שהתענה בערב פסח, מותר לו לאכול בליל פסח אחר הקידוש פחות מכביצה [בלי קליפתה, כחמשים גרם] מצה עשירה, הנעשית מקמח ומי פירות בלבד, או מצה מבושלת או מטוגנת, אבל יותר משיעור זה יש להחמיר שלא לאכול, כדי שיוכל לאכול מצה מצוה לתיאבון. וכן מותר לו לאכול מעט אורז או פירות, להשקיט את רעבונו. ואם אכל שיעור כזית, יברך נפשות. ועל מצה עשירה ברכת על המחיה. שדוקא בכרפס אם אכל כזית לא יברך נפשות, כדי שלא יסיח דעתו מברכת האדמה שבירך על הכרפס, הפוטרת את המרור שיאכל אחר כך. אבל בביצה או תבשיל אם עבר ואכל כזית יברך נפשות, אחר שטרם התחיל בסעודה, וקריאת ההגדה נמשכת זמן רב. [על פי המבואר בהליכות עולם ח"א עמ' רצה. וחזו"ע פסח מהדורת תשס"ג עמוד לא. ואמנם להמבואר בילקוט יוסף ח"ג עמוד ר', ובהליכות עולם ח"ב עמ' כט, שאם אכל כשיעור וסועד מיד לא יברך נפשות, צריך לומר דשאני הכא שיש הפסק גדול לסעודה].

נח קידוש של יום טוב נחלקו בו הפוסקים אם הוא מן התורה או מדרבנן, ולהלכה נראה שהעיקר כדעת רוב הפוסקים שקידוש של יום טוב הוא מן התורה. ולכן אם חל יום טוב בערב שבת, ואין לו אלא כוס אחד, יקדש על היין בליל יום טוב, שהוא קודם בזמן לשל שבת, ובליל שבת יקדש על הפת. [שו"ת חזון עובדיה ח"א סי' ב'. וחזון עובדיה פסח מהד' תשס"ג עמ' כד].

נט דין הקידוש של יום טוב כדין הקידוש של שבת, לענין שאין הקידוש אלא במקום סעודה, וגם אסור לטעום כלום לפני הקידוש. [חזון עובדיה על הלכות פסח מהדורת תשס"ג עמוד כה].

סימן תעג - כוס ראשון ושני ורחץ

א נוטל ידיו כדין נטילת ידים לאכילת פת, בכל דקדוקיה ופרטיה, כדי לטבל הכרפס במשקה, שכל דבר שטיבולו במשקה צריך נטילת ידים, ובכל זאת לא יברך על נטילת ידים, וטוב שלא ישיח עד אחר ברכת ואכילת הכרפס, משום דתיכף לנטילה ברכה. [חזון עובדיה על הלכות פסח עמוד קלו. ובמהדורת תשס"ג עמוד לב].

ב אם טעה ובירך על הנטילה הראשונה "על נטילת ידים", טוב שלא ישמור על נקיות ידיו, ועל ידי היסח הדעת יוכל לברך אחר כך לפני המוציא שוב על נטילת ידים. והברכה שבירך בתחלה לא חשובה לברכה לבטלה. [חזון עובדיה על הלכות פסח מהדו"ק עמוד קנה].

ג אם נטל ידיו לפני אכילת הכרפס, ועבר ושמר את ידיו היטב, אף על פי כן יש לו ליטול ידיו שנית בלי ברכה, לפני אכילת המוציא, אמנם לא יגע בידיו במנעל, או יגרד בשערות ראשו, וכדומה, כדי שיוכל לברך על נטילת ידים. ומיהו אם כיוון מתחלה לגמור סעודתו בנטילה הראשונה, יש להקל במקום צער, כגון לזקן ולחולה, הא לאו הכי אין להקל. [שם].

ד נכון הדבר לעשות את הנטילה בביתו, ולא בחצר, שלא יצטרך לצאת לחצר מהקידוש עד סוף הסעודה, וגם הנטילה שלפני הסעודה, יעשנה בתוך הבית. ומיהו מחדר לחדר ורואה את מקומו, שפיר דמי. ומי שמוכרח לצאת לחוץ, יניח מקצת חברים, ויצא. וכן לנטילת ידים יצאו בזה אחר זה. [חזון עובדיה על הלכות פסח עמוד קלו, ובמהדורת תשס"ג עמוד לג].

ה אם שכח ולא עשה "יחץ" קודם ההגדה, בוצע במקום שנזכר. [חזון עובדיה פסח עמ' קמה].

סימן תעג - כרפס

א יקח פחות מכזית כרפס הבדוק יפה מן התולעים ויטבילנו בחומץ או במי מלח ולימון, ויברך עליו "בורא פרי האדמה" ויכוין לפטור בזה את החזרת [המרור] שאוכל אחר כך בלי ברכת האדמה. ולכתחלה יש להדר אחר הכרפס, מפני שיש טעמים רבים לאכילתו, אולם אם אינו מוצא כרפס או שאין לו מי שיבדקנו כראוי, יקח אחד משאר ירקות, ויטבילנו בחומץ כנזכר. אבל עדיף יותר לעשות כן בכרפס. [חזון עובדיה הלכות פסח עמ' קלז, ובמהדורת תשס"ג עמוד לג].

ב אף על פי שהכרפס עדיף יותר משאר ירקות, מכל מקום היות ומצוי בו תולעים, צריך לעמוד על המשמר לבודקו יפה יפה. ואם אין בבית אשת חיל יראת ה׳ להזהר בבדיקתו כראוי, ודאי שאין לאכול ממנו ולעבור על ה׳ לאוין בכל תולעת. ולכן טוב יותר לקחת מהקלח של הכרפס, שאין מצוי בו תולעים כל כך, וקל יותר לבודקו, וגם לגבי מרור, יש להזהר ולהזהיר על כך מאד. ובזמנינו יש ליקח מרור וכרפס בגידול מיוחד בחממות, שאין בו חשש תולעים, ואף על פי כן ישטוף אותם במים, וטוב לעיין בהם ולבודקם עד כמה שאפשר. [ילקו״י מועדים עמ׳ שצא. חזון עובדיה הל׳ פסח עמ׳ קלח. ובמהדורת תשס״ג עמוד לג].

ג צריך להמתין עד צאת הכוכבים ורק אז יאכלנו, ואם טיבל ואכל מבעוד יום, יחזור לטבל אחר צאת הכוכבים. [ילקוט יוסף מועדים עמוד שפד. שו״ת חזון עובדיה סימן א׳].

ד אם מטבל במי לימון ומלח, צריך לערב בו מים עד שיהיה הרוב מים, כיון שנוטל ידיו לדבר שטיבולו במשקה. [חזון עובדיה על הלכות פסח עמוד קלט, ובמהדורת תשס״ג עמוד לו].

ה נכון יותר שהגדול שבמסובים יברך האדמה על הכרפס, ויכוין לפטור בברכתו את כולם, משום ברוב עם הדרת מלך. אבל אם רוצים שכל אחד מהמסובים יברך האדמה על הכרפס, רשאים לעשות כן. ואם המברך מגמגם בלשונו, או בולע מילים, או שאינו מכוין כראוי, עדיף שכל אחד יברך לעצמו. [חזון עובדיה על הלכות פסח עמוד קמ, ובמהדורת תשס״ג עמוד לז].

ו אם אין בעל הבית בקי בהלכה, ואינו יודע שצריך לכוין ולהוציא ידי חובה את השומעים בברכתו, יש להנהיג שכל אחד ואחד מהמסובין יברך לעצמו האדמה, וכן בכל הברכות שמברכים בליל הסדר. [ילקו״י מועדים עמ׳ שצב. חזון עובדיה על הלכות פסח עמוד קלט].

ז אכילת הכרפס אינה צריכה היסבה. ומיהו אם רוצה להסב ולאוכלו רשאי. [ילקוט יוסף מועדים עמוד שצב. חזון עובדיה על הלכות פסח עמוד קמא, ובמהדורת תשס״ג עמוד מ].

ח טיבול הכרפס אינו אלא להיכר התינוקות, הילכך די שיאכל פחות מכזית, ואף אם רצה לאכול כזית מן הכרפס אינו רשאי, כדי שלא יכנס במחלוקת. שיש אומרים שצריך לברך בורא נפשות רבות, ויש אומרים שאין צריך. ואם טעה ואכל כזית, לא יברך נפשות, שהרי ברכת האדמה פטרה את המרור. ונכון שיאכל פחות מששה דרה״ם, י״ח גרם. ואם טעה ואכל כזית מהכרפס, ועבר ובירך נפשות, אף על פי כן לא יברך בורא פרי האדמה על המרור, כיון שהכתוב קבעו חובה לאוכלו בתוך הסעודה אחר

אכילת המצה, והרי הוא כדברים הבאים מחמת הסעודה. [ילקו״י מועדים עמו׳ שצב. חזון עובדיה א׳ סי׳ יז. הליכות עולם ח״א עמו׳ רצט].

ט טוב שישאיר מעט מהכרפס בצלחת שבתוך הקערה, על דרך הסוד, שצריך שיהיה סוד הקערה שלם עד לאחר אכילת המצה והמרור. [חזון עובדיה על הלכות פסח עמוד קמד].

סימן תעג - דיני כוס ראשון וסדר הפסח עד כוס שני יחץ

א קודם שיתחיל בקריאת ההגדה יקח מן השלש מצות המונחות לפניו, את המצה האמצעית, ויבצענה לשתים, ויניח את החלק הקטן בין שתי המצות השלימות, ואת החלק הגדול יתן לאחד מן המסובים, לשומרה לאפיקומן, ואם שכח ולא בצע קודם ההגדה, בוצע באמצע ההגדה במקום שנזכר. ונותנים אותה תחת המפה. ויש נוהגים לכורכה במפה ולהניחה על כתיפם, זכר ליציאת מצרים. ויש שנוהגים לומר לנושאה על שכמו, מאין באת, והוא עונה, ממצרים. ולאן אתה הולך, לירושלים. ועונים: לשנה הבאה בירושלים [הבנויה]. [מאירי בית הבחירה דף קי ע״א אות ט׳. כף החיים סימן תעג אות קכג. חזון עובדיה פסח עמוד קמד, ובמהדורת תשס״ג עמוד מה. ילקוט יוסף על המועדים עמוד שצג].

ב מנהגינו לבצוע הככר בצורת דל״ת וא״ו, והחלק הגדול בצורת וא״ו מניחו לאפיקומן, והחלק הקטן בצורת דל״ת מניח בין המצות, והוא על דרך הסוד. ולא יבצע בסכין, כי אם בידו, שכן דרכו של עני. [פרי מגדים. ילקו״י מועדים עמו׳ שצב. חזון עובדיה הלכות פסח עמו׳ קמו].

ג אם נשברה אחת משלש המצות, יקחנה לאמצעית שבלאו הכי פורסים אותה. [הרמ״א בסוף סימן תעה. ילקוט יוסף מועדים עמוד שצג. חזון עובדיה חלק ב עמוד קמז].

ד גם אם אין לו אלא שני ככרות, יקיים מצות ״יחץ״, ויבצע את המצה השניה, ובאופן כזה אין לחשוש ללחם משנה, כיון שצריכים לחם עוני, מה עני דרכו בפרוסה, כך אנו בליל פסח, ורק לכתחלה מנהגינו להצריך ג׳ מצות, כדי לקיים גם מצות יחץ, שהוא לחם עוני, וגם מצות לחם משנה. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד שצג. חזון עובדיה על הלכות פסח עמוד קמה בהערה, ובמהדורת תשס״ג עמוד מה].

ה מי שהמצות אצלו דקות ביותר, עד שכל מצה אין בה שיעור שני כזיתים, ואם יבצע המצה האמצעית וישברנה לחצי, לא יהיה לאפיקומן

כזית, וגם לא בפרוסה שבין המצות, אף על פי כן יבצע את המצה האמצעית, ואחר כך ישלים עליה לכזית ממצה שמורה אחרת, בעת אכילת המצה, ובעת אכילת האפיקומן. ואין צריך לקחת כמה מצות ולחושבן כאחת, ויבצעם לשתים, אלא ינהג כאמור. [ילקוט יוסף מועדים עמוד שצג. חזון עובדיה על הלכות פסח עמוד קמז בהערה, ובמהדורת תשס״ג עמוד מז].

סימן תעג - מגיד

א יגביה הקערה שיש בה המצות על כל מה שעליה, הוא וכל המסובים עמו, ויש נוהגים להגביה המצה הפרוסה לבדה, ומתחילים הא לחמא עניא, עד מה נשתנה, ואז יצוה להסירה מעל השלחן ולהניחה בסוף השלחן, כאילו כבר אכלו, כדי שיראו התינוקות וישאלו, ואז יודיעום שאין רשאים לאכול עד שיספרו ביציאת מצרים. ויש שלא נהגו להסיר הקערה, רק לומר שיסירו הקערה אף על פי שאין מסירים. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד שצג. חזון עובדיה על הלכות פסח עמוד קמז. ובמהדורת תשס״ג עמוד מז.].

ב אחר אמירת הא לחמא עניא, קודם מה נשתנה, מוזגים לו כוס שני, כדי שישאלו התינוקות למה שותים כוס שני קודם סעודה. ואם אין שם בן, אשתו שואלתו, ואם לאו הוא שואל את עצמו, ואפילו תלמידי חכמים שואלים זה לזה מה נשתנה. ואין צריך לשטוף ולהדיח הכוס, אם כל אחד שותה מכוסו, ואין שם תערובת כוסות. [חזון עובדיה על הלכות פסח עמוד קנ].

ג אין להקדים אמירת ההגדה לפני צאת הכוכבים של ליל פסח, כדי שיהיה ודאי לילה, וכמו שאמרו: תלמוד לומר בעבור זה, לא אמרתי אלא בשעה שמצה ומרור מונחים לפניך. וזמן מצותם אינו אלא בלילה, וכמו שאמרו בתוספתא. [תוס׳ פסחים צט: ד״ה משתחשך]. ואם קרא ההגדה בבין השמשות, אף בדיעבד לא יצא, כיון שמצות ההגדה היא מן התורה, וספק דאורייתא לחומרא, ויחזור ויקרא בלילה כמה קטעים מן ההגדה. [שו״ת חזון עובדיה ס״ס כג בהע׳].

ד אף הנשים חייבות בסיפור יציאת מצרים, ואם אינה יודעת לקרוא, יכולה לצאת ידי חובה בשמיעה, שהשומע כעונה, ויטו אוזן קשבת להבין ענין יציאת מצרים. ואם אינה מבינה בלשון הקודש, צריך לתרגם לה בלע״ז. ומכל מקום כיון שיש מחלוקת אם הנשים חייבות בהגדה מן התורה, או רק מדרבנן, נכון לכתחלה שלא יוציאו את האנשים ידי חובה. מיהו בדיעבד יצאו האנשים ששמעו ממנה, ידי חובת ההגדה וסיפור יציאת מצרים. ומהיות טוב יאמרו, פסח מצה ומרור, וטעמיהם. [ילקו״י מועדים עמ׳ שצג. שו״ת חזון עובדיה ח״א סימן ט׳, וסימן כ׳. וחזו״ע הלכות פסח עמ׳ קמט, ובמהדורת תשס״ג עמ׳ נב. ושו״ת יחוה דעת ח״ב סה, ויביע אומר ח״א סי׳ כח].

ה אשה שנסתפקה אם אמרה את כל ההגדה או לא, אינה צריכה לחזור מספק, ועל הצד היותר טוב תחזור לומר, פסח מצה ומרור וטעמיהם. [חזון עובדיה הלכות פסח תשס״ג עמוד נג].

ו יש אומרים שמצות ו״הגדת לבנך״ אינה כוללת בנות, אלא בנים בלבד. אולם לדינא מצוה זו שייכת גם בבנות. ואם יש לו בנות שיודעות לשאול, הן עדיפות על מה שאשתו תשאל, וכל שכן שהן עדיפות על אחרים. אך יש להדר ולעורר הבנים יותר. ומצוה לעורר הקטנים אף על פי שאינם בניו, או נכדיו. ומכל מקום הקרוב קרוב קודם. [ילקוט יוסף מועדים עמוד שצד. חזון עובדיה חלק א׳ סימן כא. חזון עובדיה על פסח מהדורת תשס״ג, עמוד נב]

ז מי שקשה לו לקרוא את ההגדה בעצמו, מכל סיבה שהיא, ורוצה לשמוע את קריאת ההגדה מחבירו, ולצאת מדין ״שומע כעונה״ רשאי לעשות כן, שגם בהגדה אמרינן דין שומע כעונה. ולכן כשמסובים בליל פסח משפחות רבות, הורים בניהם ובנותיהם, ראש המשפחה שהוא גדול הבית קורא ההגדה ומספר ביציאת מצרים, ומכוין להוציאם ידי חובה. ובזה יוצאים כולם ידי חובת והגדת לבנך מדין שומע כעונה. ואין צריך שכל אחד יאמר בפיו לבניו את ההגדה. [ילקו״י מועדים עמ׳ שצד, ותכ. חזון עובדיה פסח עמ׳ קנ בהערה, ובמהדורת תשס״ג עמ׳ מז].

ח מי שהרהר את ההגדה בלבו, ולא הוציא בשפתיו, אינו יוצא ידי חובתו. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד שצד. חזון עובדיה על הלכות פסח עמוד קנ בהערה, ובמהדורת תשס״ג עמוד נא. ובדין הרהור כדיבור דמי ראה בשו״ת יביע אומר חלק ד׳ סימן ג׳, ובקהלות יעקב ברכות סי׳ י].

ט מצות עשה לספר לילדיו סיפור יציאת מצרים, ולהרחיב בדבר, אפילו אם אינם יודעים לשאול, ילמדם כפי דעתם, ולאו דוקא בנו אלא עם כל בריה. [ספר החינוך מצוה כא]. אלא שהבן קודם. ועיקר המצוה בבן שלא הגיע למצוות, כל שיודע ומבין בסיפור יציאת מצרים. ולפי דעתו של בן, אביו מלמדו. [ילקו״י מועדים עמוד שצד. חזו״ע הלכות פסח עמוד קמט].

י אף מי שאין לו מצה ומרור, חייב בהגדה מן התורה. [כן הוא בפרי מגדים משו״ז ס״ס תפה. ודלא כמ״ש בחסל״א סי׳ נד. וע׳ במשנת יעבץ מועדים סי׳ יח. ושם דן אם יש מצות סיפור יציאת מצרים כשאין לו מצה. וכתב עוד שם דקיום מצות סיפור יציאת מצרים הוא גם על ידי קיום הלכות פסח. ע״ש. ועיין עוד בילקו״י מועדים עמוד שצד. ובחזון עובדיה הלכות פסח עמ׳ קמט, ובמהדורת תשס״ג עמ׳ נג].

יא סומא [עיור] צריך לקרוא את ההגדה, ואף מוציא ידי חובה את בני ביתו. וכאשר הוא מגיע למצה זו, מרור זה, יש אומרים שאין לו לומר ״זה״, כי זה משמע שיכירהו במראית העין. אולם למעשה יכול לומר מצה זו, מרור זה, כיון שיכול להגביה את המצה או המרור, ולהחזיקם בידיו. [ילקו״י מועדים עמ׳ שצד. חזו״ע פסח עמו׳ קנב בהערה. ובמהדורת תשס״ג עמו׳ נח].

יב תינוק ששאל איזו שאלה בליל פסח, אף על פי כן צריך לומר "מה נשתנה", וכן אם שאלו שאלה אחרת מענין הסדר, כגון על עקירת הקערה ומזיגת הכוס השני, צריך הקורא לומר כל השאלות של מה נשתנה. אבל אם שאל התינוק את כל השאלות, אין צריך לחזור ולומר מה נשתנה, אלא יתחיל עבדים היינו, אם ירצה. [ילקוט יוסף מועדים עמוד שצה, שו"ת חזון עובדיה ח"א סימן כב].

יג אחר השאלות, מחזיר הקערה שבה המצות לפניו, ומתחיל לומר עבדים היינו וכו', ושאר ההגדה, וכמו שדרשו חז"ל (פסחים לו.), לחם עוני שעונים עליו דברים הרבה. [שו"ת חזון עובדיה סימן כב בהערה].

יד אם ירצה יאמר את ההגדה כשהוא יושב, ואם ירצה אומרה כשהוא מיסב. ויקראנה בשמחה והתלהבות. ומותר לשבת בעת קריאת ההלל, בין שקודם הסעודה בין שלאחריה. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד שצה. חזון עובדיה פסח עמוד קנ, ובמהדורת תשס"ג עמוד נה, ונט]. וראוי לספר במדרשי אגדה בדברים המושכים לבבות השומעים, בחסדי השם יתברך עמנו, וכבר הפליגו בזוהר הקדוש (פרשת בא מ:) בשבח המספר ביציאת מצרים בליל פסח. ואמרו שכל מי שמספר ביציאת מצרים בליל פסח ושמח בסיפור ההוא, עתיד הוא לשמוח עם השכינה בעולם הבא, והקב"ה שמח בסיפור ההוא, ומקבץ את כל הפמליא של מעלה ואומר להם, לכו ושמעו את הסיפור של השבח שלי שמספרים אותו בני, ושמחים בישועתי, וכל מלאכי השרת מתקבצים ובאים ומתחברים עם ישראל ושומעים סיפור השבח ששמחים בשמחת הגאולה של אדונם בורא עולם, ומודים לו על העם הקדוש שיש לו בארץ, ששמחים בישועת הקב"ה. ואז נתוסף כח וגבורה להקב"ה, וכמאמר הפסוק אשרי העם שככה לו, ונאמר, תנו עוז לאלהים על ישראל גאותו ועוזו בשחקים. ע"כ. לזאת החלש יאמר גבור אני, לספר ביציאת מצרים כיד ה' הטובה עליו, ולא ימהר כדי לסיימה, וכל שכן שלא יבלע תיבות ואותיות ממנה. [דבלע מצה יצא, אבל לא בלע הגדה]. ומכל מקום כשיש תינוקות, שיש חשש שישנו לפני אכילת מצה ומרור, לא יאריך כל כך, כדי לזכותן בכל המצוות הנהוגות. [ילקו"י מועדים עמוד שצה. חזון עובדיה על הלכות פסח עמוד קנא, ובמהדורת תשס"ג עמוד נו].

טו המתרגם לחברו נוסח הברכות שמברכים בליל פסח, ונוסח אשר גאלנו וכו', יש להזהר שלא יתרגם שם ה', שגם בלשון לע"ז יש חשש איסור ברכה לבטלה. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד שצה. חזון עובדיה על הלכות פסח עמוד קנד בהערה, ושו"ת יחוה דעת חלק ו' סימן טו].

טז אין צריך למהר בקריאת ההגדה, כדי שתהיה הסעודה סמוכה לקידוש, ומשום שאין קידוש אלא במקום סעודה, אלא יכול להאריך בה בסיפור יציאת מצרים. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד שצה. שו"ת חזון עובדיה חלק א' סימן יא. וחזו"ע על הלכות פסח עמוד קנא].

יז ליל פסח שחל בשבת, אם הוא רגיל בהגדה ושגורה בפיו, מותר לו לקרוא את ההגדה מתוך ספר לאור הנר, ואין לחוש שמא יטה. ואם אינו יודע אפילו ראשי פרקים, מפני שלא למד כלל, אם יש אדם אחר שם, יאמר לו שיתן דעתו עליו לבל יטה הנר. ואם לאו, יש אומרים שלא יקרא ההגדה לאור הנר, שמא יטה את הנר, ויש מתירים. והמיקל יש לו על מי שיסמוך. ובזמנינו שיש לנו אור החשמל, אין לחוש כלל לגזרת שמא יטה. [ילקו״י שבת א׳ עמ׳ שכד. הליכו״ע ח״ג עמ׳ מח. חזו״ע פסח עמ׳ קנא, ובמהדורת תשס״ג עמוד נו. ולפי המבואר בחזו״ע יש כח ביד חכמים לבטל מצוה מה״ת בכה״ג].

יח אין להפסיק בדיבור באמצע ההגדה, רק לצורך גדול, ונכון להחמיר גם כן שלא לעשן סיגריות באמצע קריאת ההגדה וההלל. [ילקו״י מועדים עמ׳ שצו. חזון עובדיה הלכות פסח עמוד קנב].

יט תהיה הפת מגולה בשעה שאומר ההגדה, וכשיאמר והיא שעמדה וכו׳, יאחז הכוס בידו, ויכסה הפת עד מצילנו מידם, ויניח הכוס ויגלה הפת, עד לפיכך, שאוחז הכוס בידו ואז יכסה הפת. [ילקוט יוסף מועדים עמוד שצו. חזון עובדיה על הלכות פסח עמ׳ קנב, ובמהדורת תשס״ג עמ׳ נז].

כ כשיאמר דם ואש ותמרות עשן, נוהגים לשפוך מעט מן הכוס עצמו [ולא על ידי טיבול אצבעו בכוס]. לתוך כוס שבור, וכן כשמזכיר המכות דצ״ך עד״ש באח״ב בכלל, ובפרט דם צפרדע וכו׳, סך הכל ט״ז פעמים. ונוהגים לשופכו כולו, ואחר כך שוטפין הכוס ומוזגים אותו שנית. [פסח מעובין אות רסא. ילקו״י מועדים עמ׳ שצו. חזון עובדיה הלכות פסח עמוד קנב].

כא כשיגיע למצה זו צריך להגביה המצה, להראותה למסובין שתתחבב המצוה עליהם, ויש להגביה המצה הפרוסה שהיא כלחם עוני. וכן כשיגיע למרור זה. אבל כשאומר פסח שהיו אבותינו וכו׳, לא יגביה הזרוע הצלוי שהוא זכר לקרבן פסח, שאז נראה כאילו הקדישו לכך, אלא יסתכל בו ודיו. [ילקו״י מועדים עמ׳ שצו. חזו״ע פסח עמ׳ קנב, ובמהדורת תשס״ג עמוד נח].

כב כשיגיע לומר ״לפיכך אנחנו חייבים״ נוטל כוסו בידו ומגביהו. [טור ובית יוסף והתשב״ץ סימן צט. והרד״א ומהרי״ל. והרמ״א בהגה. ילקו״י מועדים עמ׳ שצו. חזון עובדיה הלכות פסח עמו׳ קנג].

כג אחר שבירך ברכת אשר גאלנו, עד גאל ישראל, שותה הכוס השני בהיסבת שמאל, ואם שכח ושתה בלא היסבה, חוזר ושותה בהיסבה. ואין צריך לחזור ולברך על הכוס האחר ברכת בורא פרי הגפן, ואף אם אינו רגיל לשתות יין באמצע סעודתו. ולא יברך אחריו על הגפן, שברכת המזון פוטרתו. [ילקו״י מועדים עמ׳ שצו. חזו״ע פסח עמ׳ קנד, ובמהדורת תשס״ג עמ׳ נט].

כד אם אין לו יין יוכל לברך ברכת אשר גאלנו גם בלי כוס. [ש״ע סימן תפג].

כה יש אומרים שצריך לומר בברכת אשר גאלנו "ונאמר [בנו"ן סגולה] לפניו שירה חדשה על וכו'", אבל אנו נוהגים לומר ונאמר בחול"ם. [ילקוט יוסף תפלה ב', קונטרס נוסחאות הברכות, עמוד תרכח. חזון עובדיה על הלכות פסח עמוד קנג בהערה, ובמהדורת תשס"ג עמ' נט].

כו בברכת אשר גאלנו צריך לומר ונודה לך "שיר חדש" על גאולתינו, ולא שירה חדשה. [ילקוט יוסף תפלה כרך ב' עמוד תרכח. וחזון עובדיה שם].

כז בברכת אשר גאלנו צריך לומר ונאכל שם מן הזבחים ומן הפסחים, שכיון שעיקר המצוה בכזית האחרון שאוכלים על השובע, [אפיקומן] על כן יש להקדים זבח לפסח. [ילקוט יוסף תפלה כרך ב' קונטרס הנוסחאות שם. ילקו"י מועדים עמ' שצז. חזון עובדיה הלכות פסח עמוד קנד].

כח יש נוהגים לומר ברכת "אשר גאלנו" גם בלשון ערבי, אחר שאמרוה בלשון הקודש, ונכון שלא יעשו כן, שהרי כבר יצאו ידי חובה. ומ"מ אם לאחר ששתו הכוס רוצים לאומרה בלע"ז בלי שם ומלכות, אין בכך כלום. [ילקו"י מועדים עמ' שצז. חזו"ע פסח עמ' קנד בהערה, ובמהדורת תשס"ד עמוד סא].

כט מצות ההגדה וסיפור יציאת מצרים נמשך זמנם כל הלילה, ועד שתחטפנו שינה. וכמו שפסק מרן בשלחן ערוך (סימן תפא סעיף ב) חייב אדם לעסוק בהלכות הפסח וביציאת מצרים ולספר בניסים ונפלאות שעשה הקב"ה לאבותינו, עד שתחטפנו שינה. ומכל מקום לכתחלה מצות קריאת ההגדה לפני חצות הלילה, אבל אם נמשך בקריאת ההגדה עד אחר חצות, יכול לברך ברכת "אשר גאלנו". [ילקו"י מועדים עמוד שצז. חזון עובדיה חלק א' סי' כג].

סימן תעד - ברכה על כוס שני

א מנהגינו שאין מברכים בורא פרי הגפן אלא על כוס ראשון ושלישי בלבד, וכדעת מרן הש"ע. והאשכנזים מברכים על כל כוס וכוס, וכן נוהגים כמה מבני עדת תימן, אך נכון שבארץ ישראל גם התימנים יאמצו להם מנהגי הספרדים, וכדעת מרן מרא דאתרא, ולא יעשו במה לעצמם להבדל משאר הספרדים. [שהרי גם בתימן הורו כמה מגדולי רבני תימן לנהוג בכל הדינים כדעת מרן, וכמ"ש בריבד הזהב, והג"ר יוסף צובירי, ועוד. ובלאו הכי אין הברכות מעכבות. וראה בשו"ת יחוה דעת ח"א סי' טו, ובשו"ת חזון עובדיה ח"א סי' נז. ובילקו"י הלכות השכמת הבוקר מהדורת תשס"ד עמ' טז].

סימן תעה - יתר דיני הסדר רחצה

א יטול ידיו כדת, ויברך על נטילת ידים, ואם יודע שלא הסיח דעתו בנטילה ראשונה עד עכשיו, יטול בלא ברכה, ויש להזהר לכתחלה לעשות הנטילה בביתו, ולא יצא לחצר. [ילקו"י מועדים עמ' שצז. ילקו"י הלכות ברכות עמ' צט. חזון עובדיה פסח עמ' קנה, ובמהדורת תשס"ג עמ' סב].

ב בזמן הזה מותר לגעת בספרי קודש מודפסים, אחר נטילת ידים לסעודה, ולא גזרו בזה לטמא את הידים אלא לענין תרומה, ולכן מותר להשאיר את ההגדה לפניו, ולנגוע בה בעת הקריאה, גם אחר שנטל ידיו. אולם הנוגע באמצע הסעודה במגילת אסתר, או בספר תורה, או בתפילין, נכון להחמיר ליטול ידיו בלא ברכה. ומכל מקום אם רצה שלא ליטול ידיו, יש לו על מה שיסמוך. [ילקו"י ברכות עמ' צה. חזון עובדיה פסח עמוד קנו בהערה. הליכות עולם ח"א עמ' שמא].

סימן תעו - אכילת צלי בליל פסח

א מקום שנהגו לאכול צלי בלילי פסחים, אוכלים, מקום שנהגו שלא לאכול אין אוכלים, גזירה שמא יאמרו בשר פסח הוא, ונראה כאוכל קדשים בחוץ. ובמקומות הללו נהגו שלא לאכול צלי בליל פסח. ומכל מקום גם במקומות שנהגו שלא לאכול צלי בליל פסח, ביום אין איסור, שאין ה"יום" בכלל האיסור. [יחוה דעת חלק ג' סימן כז. חזון עובדיה הלכות פסח עמוד קעה].

ב וכל זה בסתם בשר, אבל הזרוע שנהגו לצלותו ולהניחו בקערה של הסדר, בכל מקום אסור לאכלו בליל פסח. אפילו במקום שנהגו לאכול צלי, כיון שצלי זה נעשה זכר לקרבן פסח, ובזה יש לחוש יותר שנראה כאוכל קדשים בחוץ. וכל שכן גדי מקולס שאסור לאכול בליל פסח בכל מקום. אולם למחרת ביום טוב, מותר לאכול גם הזרוע שהונח בקערה של ליל הסדר. שלא חששו אלא בליל פסח שהוא זמן אכילת קרבן פסח, מה שאין כן ביום חג הפסח. [שו"ת יחוה דעת ח"ג סי' כז. מהרי"ו סי' קצג. שו"ת חזו"ע ח"א כרך ב' סי' מג, הליכות עולם ח"א עמוד רצח]. וכל זה כשבשר הזרוע צלוי, אבל אם הוא מבושל, ורוצים לאוכלו בתוך הסעודה בליל פסח, מבלי להזכיר עליו שם פסח, יש להתיר. [שו"ת חזון עובדיה חלק א' סימן מג. חזון עובדיה על הלכות פסח עמוד קג. שו"ת יחוה דעת חלק ג סימן כז].

ג גדי מקולס [דהיינו שצלאו כולו כאחד] אסור לאוכלו בליל פסח בכל מקום. אבל עגל מקולס, מותר לאוכלו בליל פסח, במקומות שנוהגים לאכול צלי בליל פסח. אבל במקום שנהגו שלא לאכול צלי בליל פסח, אסור אפילו בשר עגל ובשר עוף. וכל דבר שטעון שחיטה, אסור לאוכלו צלי בליל פסח. [חזון עובדיה על פסח מהדורת תשס"ג, עמוד קג]

ד אם שכח לצלות הזרוע בערב פסח, מותר לצלותו בליל פסח, לפי המנהג שנהגו להקל לאכול צלי ביום טוב של פסח בסעודת היום, שהרי צולה הוא לצורך יום טוב. [הליכו"ע ח"א עמוד רצט].

ה ביצה צלויה, מותר לאכלה בליל פסח, גם במקומותינו שאין אוכלים צלי בליל פסח. [תורת רפאל סימן עא, ודלא כהרש"ל שהחמיר בזה].

ו יש להחמיר במקום שנהגו שלא לאכול צלי, אפילו בצלי קדר. משום מראית העין, שדומה לצלי. [מגן אברהם. והסכים לזה בשו"ת בנין ציון החדשות סימן מה]. מיהו בצלאו ואחר כך בישלו, יש לסמוך להקל. [מגן אברהם ועוד אחרונים, ודלא כהפר"ח. ועיין כף החיים אות ד'. ובשו"ת ערוגת הבושם סימן קמב וקסה. ובילקו"י מועדים עמוד תז. ולא דמי לבשר בחלב, שיש אומרים שטיגון דינו כצלי, עיין פמ"ג ר"ס פז, שלענין זה דין טיגון הרי הוא כבישול. ועיין בשו"ת פני מבין חאו"ח סי' קכג].

ז מותר לאכול צלי בליל ט"ו באייר [פסח שני]. ומכל מקום טוב להחמיר שלא לאכול גדי מקולס בליל ט"ו באייר. [חזון עובדיה פסח עמ' קעו].

סימן תעה - מוציא מצה

א יקח המצות כסדר שהניחם, הפרוסה בין שתי השלימות, ויאחזם בידו ויברך המוציא ועל אכילת מצה. ונוהגים שאחר שמברך המוציא שומט המצה השלישית מידו, ונשארת בידו העליונה עם הפרוסה, ומברך "על אכילת מצה". ובוצע מהשלימה העליונה ומן הפרוסה משתיהן ביחד, כזית מכל אחד, ויטבלם במלח, ויאכלם בהיסבה ביחד. ואם אינו יכול לאכול כשני זיתים ביחד, יאכל של המוציא תחלה שהיא השלימה העליונה, ואחר כך של אכילת מצה, שהיא הפרוסה, ובדיעבד אם אכל כזית אחד, בין מן השלימה בין מן הפרוסה יצא. ובמקום קצת צער די אף לכתחלה בכזית אחד בלבד. וכן אם בני ביתו מרובים, ואין מספיק לחלק לכל אחד מהם שתי כזיתים ממצות הסדר, יכול לתת להם [אחר שנגמרה חלוקת הפרוסה לשנים או שלשה מן המסובין] ממצה שמורה אחרת אשר מחוץ לשלחן, ואז די בכזית אחד בריוח לכל אחד, ואין הכרח לתת לכל אחד מהם שני כזיתים מן המצות שמורות אשר מחוץ לשלחן. [ילקוט יוסף מועדים עמוד שצז. חזון עובדיה על הלכות פסח עמ' קנז, ובמהדורת תשס"ג עמ' סה].

ב מי שטעה ובירך על המצה, לאכול מצה, אין זה מעכב, אבל כבר נהגו לכתחלה לברך על אכילת מצה, ואין לשנות. [ילקוט יוסף מועדים עמוד שצח. שו"ת חזון עובדיה חלק א' סימן ל].

ג מי שטעה ואכל מצה בלי ברכת "המוציא" וברכת על אכילת מצה, יצא ידי חובתו, ואין בזה משום מצוה הבאה בעבירה. ומכל מקום אם יש לו עוד מצה, ראוי שיחזור לאכול עוד כזית עם ברכת המוציא, אבל לא יברך על אכילת מצה, ואפילו שח והפסיק בינתיים. ואם מה שלא בירך המוציא היה בשוגג ולא במזיד, יש להקל, ואין צריך לחזור ולאכול עוד כזית. [ילקוט יוסף מועדים עמוד שצח. חזון עובדיה ח"א סי' כו. ודלא כהגר"ש קלוגר. ושם האריך בדין מצוה הבאה בעבירה בדרבנן. ועיין עוד בזה בשו"ת יביע אומר ח"א סי' כח אות ז' והלאה. ובשו"ת חזו"ע ח"א מהדורא בתרא כרך ב' עמ' שצח, וחזו"ע החדש על פסח מהדורת תשסג, עמו' פה].

ד שיעור הכזית, לדעת מרן השלחן ערוך הוא כשיעור של חצי ביצה, דהיינו תשעה דרהם, שהם עשרים ושבעה גרם. ולדעת הרי"ף הרמב"ם והרא"ש הכזית הוא כשליש ביצה [דהיינו ששה דרהם, שהם שמונה עשרה גרם]. ולהלכה יש להחמיר כדעת מרן השלחן ערוך. אולם זקן או חולה שאינם יכולים לאכול כזית מצה כשיעור חצי ביצה, יש להקל להם לאכול כשליש ביצה, בלא ברכה. ובכל השיעורים נהגו לשער במשקל, אף שמעיקר הדין הולכים אחר הנפח, מכל מקום כבר כתבו הפוסקים, שמאחר ואין הכל בקיאים לשער בנפח, לכן נהגו לשער במשקל, כי מן המשקל נדע בדרך כלל על הנפח. וכן כתב הרב המגיד (פ"א מעירובין הי"ב) בשם הגאונים, וכן הוא בפתח הדביר, ובכף החיים. [יחוה דעת ח"א סי' טז].

ה יש לאכול בליל פסח לכל הפחות ד' כזיתים מצה, ומכל מקום זקן או חולה, די שיאכל כזית מצה בתחלה, בברכת על אכילת מצה, ואחריה כזית מרור. ולכורך יקח חתיכה קטנה של מצה, וחתיכה קטנה של מרור, ולאחר מכן יאכל כזית אפיקומן. [שו"ת חזון עובדיה א סי' מד].

ו כשחל ליל פסח בשבת, אין צריך לאכול עוד כזית מצה, בשביל כבוד שבת. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד שצח. ובספר הוד יוסף לרבינו יוסף חיים זיע"א כתב, שיש לאכול עוד כזית למצות אכילת שבת, שאין עושים מצוות חבילות חבילות. אך אין לזה הכרח, כיון שבמעשה אחד מתקיימים ב' המצוות, ובכה"ג לא שייך אין עושין מצוות חבילות חבילות. ועיין בשו"ת חזון עובדיה חלק א' סימן ח].

ז יש מי שאומר שצריך לאכול את ב' כזיתים, או כזית א' לכל הפחות, בבת אחת, אולם על פי הדין אין צריך להכניס לפיו בבת אחת שני כזיתים, ורשאי לאוכלם מעט מעט, כדרך אכילת הרשות, ובלבד שלא ישהה באכילת הכזית כשיעור כדי אכילת פרס, דהיינו שיעור אכילת כג' ביצים. והשיעור הוא משש דקות עד שבע דקות וחצי. וטוב להחמיר לסיים את אכילת הכזית בארבע דקות. והמחמירים להכניס שתי כזיתים לפה בבת אחת, חומרא יתירה היא, ופעמים שאף יש בזה חשש

סכנה. [ילקוט יוסף מועדים עמ' שצח. שו"ת חזון עובדיה ח"א כרך א' עמוד שסו. יחוה דעת ח"א סי' יז. חזון עובדיה הלכות פסח עמ' קנט. הליכות עולם ח"א עמוד ש].

ח קיימא לן מצוות צריכות כוונה, ולכן יש לכוין קודם אכילתו לצאת ידי חובה של אכילת מצה. ומכל מקום אין צריך שיאמר בפה מלא שעושה לשם מצוה, אלא די בכוונה במחשבה בלבד. ובפרט במצוה שיש עליה ברכה, שהברכה מעוררת לכוונה, ואין לך כוונה גדולה מזו. ובדיעבד אם לא כיוון באכילתו, יצא. [שו"ת חזון עובדיה חלק א' עמ' תקסד. וחזו"ע על הל' פסח עמ' קנט].

ט יש נוהגים לומר "לשם יחוד" קודם אכילת המצה והמרור, וכן לכל מצוה ומצוה, ואף על פי שהאומרם ומכוין לבו לשמים, בודאי שיש לו על מה לסמוך, אבל אין בזה שום סרך של חיוב כלל, אלא ממדת חסידות בלבד. ואם יודע שיכול לכוין לשם מצוה גם בלי אמירת ה"לשם יחוד" אינו צריך לאומרו. [שו"ת חזון עובדיה ח"א סי' כט. וחזון עובדיה על הלכות פסח מהדו"ק עמוד קנט. ושארית יוסף חלק א' עמוד קא. וראה עוד בילקו"י על הלכות ציצית סימן ח'].

י מי שבירך על המצה בליל פסח, והתחיל לאכול, והתינוק טינף, מותר לו להמשיך ולאכול במקום המטונף, שמעיקר הדין מותר לקיים מצוה בלא ברכה במקום מטונף. אלא שלפי דברי הזוהר לכתחלה צריך להיות המקום שבו מקיים את המצוה נקי וטהור. [ילקוט יוסף על הלכות ציצית, מהדורת תשס"ד סימן ח' הערה יב. שו"ת יביע אומר ח"ו חלק יורה דעה סימן כט].

יא צריך להסב לצד שמאל בעת אכילת המצה, ואם לא היסב, צריך לחזור ולאכול בהיסבה, אך לא יברך, אפילו אם הפסיק בשיחה בטלה בינתים. [חזון עובדיה על הלכות פסח עמוד קנט].

יב אם אכל המצה בלי היסבה, אינו מועיל לחזור לאוכלה בהיסבה עם המרור, אלא יאכלנה שנית בהיסבה, בפני עצמה, ואחר כך שוב יקיים מצות כורך בהיסבה. [חזון עובדיה א' סי' מב].

יג אף שהעיקר להלכה שאיטר יד מסב בצד שמאל ככל אדם, מ"מ מי שנשתתקה ידו, או גידם ביד ימנית, יוכל להסב על צד ימין. ואם לא הסב כלל, יצא ידי חובתו. [חזון עובדיה א סי' טו].

יד כבר נתבאר לעיל שמנהג הנשים הספרדיות להסב, ומכל מקום אשה שלא היסבה, יצאה ידי חובתה אפילו בכזית מצה של חובה, ואינה צריכה לחזור ולאכול בהיסבה. [ילקוט יוסף מועדים עמוד שפו. שו"ת חזון עובדיה סוף סימן יד].

טו קודם שבעל הבית הבית יחלק מן המצות לכל בני הבית, יטעם תחלה קצת מן הכזית שנפרס מהשלימה העליונה בלי היסבה, ואחר כך יחלק

לכל בני ביתו כדי שיאכלו מיד בהיסבה, ואחר שיסיים לחלק להם יאכל שני הכזיתים בהיסבה. ויש נוהגים להכין [קודם נטילת ידים] מן המצות שמחוץ לשלחן, כזית לכל אחד מהמסובים, כדי שלא תהיה שהייה והפסקה בין הברכות לאכילה. ונהרא נהרא ופשטיה. [שו"ת חזון עובדיה סימן כה עמוד שעא].

טז לא ישיח עד שיאכל כזית מהמצה, ואם התחיל מעט באכילה, ואחר כך דיבר, אין צריך לחזור ולברך, כיון שהתחיל במצוה. ואפילו שח בעודו לועס חלק מהכזית ששם בפיו בראשונה, אין צריך לחזור ולברך, שהרי גם הלעיסה היא מגוף המצוה עצמה, כיון שלכתחלה צריך שיהיה טעם מצה בפיו. ולא דמי לתפילין של ראש, שאם דיבר בין תפילין של יד לתפילין של ראש מברך על תפילין של ראש, דזה מפני שהם ב' מצוות נפרדות, ולכן אם הפסיק בדיבור קודם שהניח תפילין של ראש, מברך עליהם, אחר שעשה הפסק. אבל כאן שהתחיל במצוה, אין לחזור ולברך. [ילקוט יוסף מועדים עמוד שצט, על פי שו"ת יביע אומר חלק ב' סימן טז אות יג. וחלק ה' תאו"ח סימן טז אות ו'. חזון עובדיה הלכות פסח תשס"ג עמ' סח].

יז אם התחיל ללעוס וטעם בחיך מהמצה, ובתוך כך שמע ברכת על אכילת מצה, וכדומה, יענה אמן לכתחלה, אפילו שעדיין לא בלע. [ילקוט יוסף מועדים עמו' שצט. יביע אומר ח"ה סי' טז סק"ו].

יח צריך ללעוס את המצה יפה, ואחר כך לבלוע. ובדיעבד אם בלע המצה בלי שילעס תחלה, יצא. [ילקוט יוסף מועדים עמוד ת'. חזון עובדיה הלכות פסח עמוד קנט, ובמהדורת תשס"ג עמו' סט].

יט אסור לאכול עם המצה עוד מאכל אחר ביחד, דאתי רשות ומבטל למצוה. ואפילו ללפת בגבינה ושאר ליפתן, או לטבול בחומץ ומרק, שהוא דבר מועט, גם כן ראוי להחמיר. ובדיעבד אם טיבל בחומץ, יצא, שהטיבול הוא דבר מועט ובטל לגבי המצה. [ילקוט יוסף מועדים עמוד ת' סעיף יט. חזון עובדיה על הלכות פסח עמוד קסא, ובמהדורת תשס"ג עמוד עא].

כ מי שכרך את המצה במאכל כל שהוא, ובלעם בבת אחת, יוצא ידי חובת מצות מצה בדיעבד, שאין המאכל, אפילו הוא של רשות, חוצץ בין גרונו למצה. [שהרי בבליעה יורדים אל חדרי בטן כמות שהן, ממילא לא שייך ביטול]. [יביע אומר ח"ה סי' ה אות ג, חזו"ע על פסח עמ' קסא].

כא מי שאינו בקו הבריאות, או זקן שקשה עליו לאכול כזית המצה לבדה, יכול לפורר המצה לפירורים דקים ולאוכלה. אך לא ידוד כקמח. וכן יכול לשרותה במים או ביין, או בשאר מי פירות, ולאוכלה. ומותר לעשות כן אף לכתחלה. אבל לא ישרה את המצה בתוכם, רק יטבל ויאכל. [עיין ברכי יוסף סימן תסא. ושו"ת בנין ציון סימן כט. ילקוט יוסף מועדים עמוד ת'].

כב מי שהוא זקן או חולה שאינו יכול לאכול המצה גם אם מטבל אותה במים וכדומה, מותר לו לטבל בתבשיל מועט. [מאירי ורבינו מנוח]. ולכתחלה עדיף שהתבשיל לא יהיה חם שהיד סולדת בו. אך במקום צורך מותר אפילו היד סולדת בו. ובליל סוכות מעיקר הדין אין צריך להחמיר לאכול כזית פת לבדה, ומכל מקום גם בליל סוכות נכון לחוש להחמיר בזה. [ילקו״י מועדים עמו׳ ת׳. שו״ת חזון עובדיה א׳ סי׳ לד עמו׳ תרמח. ובהלכות פסח עמוד קסב. ובמהדורת תשס״ג עמו׳ עב].

כג רשאים לאכול מהמצה בפני עצמה אף יותר משיעור חיוב אכילת מצה, ולא אמרינן בזה דאתי רשות ומבטל למצוה. [חזון עובדיה על הלכות פסח מהדורת תשס״ג עמוד עא].

כד צריך שיאכל כזית מצה בריוח, כדי שיהיה כזית בתוך מעיו, חוץ ממה שנשאר בתוך פיו בין השיניים והחניכיים. [חזון עובדיה על הלכות פסח מהדורת תשס״ג עמוד עג].

כה אם כרך את המצה בסיב וכדומה, ובלעה, לא יצא, שאין דרך אכילה בכך. [הר״ן]. ולכן צריך לאכול את הכזית מצה כדרך אכילתו, ואם אכלו שלא כדרך אכילתו, כגון שהיה חם הרבה עד שגרונו נכוה ממנו, או שעירב בו דבר מר ואכלו, לא יצא. וצריך לחזור ולאכול, אולם לא יברך שנית, אף אם דיבר דברים בטלים בינתים. דספק ברכות להקל. [ילקוט יוסף מועדים עמוד ת׳. חזון עובדיה על הלכות פסח עמוד קס, ובמהדורת תשס״ג עמוד ע׳].

כו אין יוצאים ידי חובה במצה מבושלת, ולכן אין לשרות או לטבל המצה במרק בכלי ראשון שהיד סולדת בו. ואם אין היד סולדת בו מותר. וחולה או זקן שקשה להם לאכול המצה לבדה, רשאי לטבל המצה בתוך צלחת מרק, או בתוך כוס קפה ותה חמים, כמבואר לעיל סעיף כב. [שו״ת חזון עובדיה סימן לד].

כז מצה שנכבשה במים מעת לעת, יוצאים בה ידי חובה של אכילת מצה בליל פסח, אף לכתחלה, כיון שיש בה טעם מצה, ולא דמי למצה מבושלת שאין בה טעם מצה. והוא שלא נימוחה, ובפרט למי שאין לו שיניים, ומצטער כשאוכל מצה יבשה, אבל מצה השרויה ביין או במי פירות או בתבשיל אין יוצאים בה ידי חובה. [ילקוט יוסף מועדים עמוד ת׳. שו״ת חזון עובדיה סי׳ לד. חזון עובדיה הלכות פסח מהדו״ק עמ׳ קסא בהערה, ובמהדורת תשס״ג עמו׳ עב].

כח מי שהרופאים קובעים שאכילת המצה מזיקה לבריאותו ועלולה להביאו לידי חולי, אפילו אין בו סכנה, לא יאכל מצה כלל, והוא הדין באכילת מרור. ואם רצה להחמיר על עצמו, על כל פנים לא יברך על אכילת מצה. ואם הרופאים הסכימו שיאכל מעט מצה, ראוי לו להחמיר לאכול חצי שיעור, או לאכול שיעור שמונה עשרה גרם של מצה ומרור. ואם אי אפשר לו גם בזה, יאכל כל שהוא [באופן שאז לא יפול למשכב], אך לא

יברך על חצי שיעור. ואם הרופאים מסתפקים בדבר אם יחלה ויפול למשכב מחמת אכילת המצה, יאכל כזית מצה בברכה, ושומר מצוה לא ידע דבר רע. וברור מאד שכל זה באופן שאין חשש סכנה כלל, אבל במקום חשש סכנה, אפילו אם הרופאים מסופקים בדבר, אסור לו להכניס עצמו במקום חשש סכנה. ואם עבר ואכל בברכה, מלבד דברכתו הויא לבטלה, אלא גם עצם המצוה יש בה משום מצוה הבאה בעבירה. [ילקוט יוסף מועדים עמוד ת'. חזון עובדיה ח"א סימנים ד', לג, לח, מב, מד. ועיין עוד בשו"ת יביע אומר ח"י בהערות לרב פעלים ח"ג או"ח סימן לב].

כט מי שהוא רגיש לאכילת דגן של חטה, ויוכל להביאו לידי חולי, יכול לקיים מצות אכילת מצה בדגן של שבולת שועל, שאף שיבולת שועל מין דגן הוא, כדאיתא במשנה (פסחים לה.) וכן נפסק בשלחן ערוך (סימן תנג ס"א). ואף דלכתחלה יש לצאת ידי חובה בדגן של חטים, במקום חולי בודאי שיש ליקח מכל מין דגן אחר שאפשר לקיים בו המצוה. [חזון עובדיה הלכות פסח מהדורת תשס"ג עמוד עו].

ל אם הקדים ואכל המצה והמרור כרוכים יחד, קודם שאכל המצה בפני עצמה והמרור בפני עצמו, לא יצא ידי חובת מצה ולא ידי חובת מרור, וצריך לחזור ולאכול המצה בפני עצמה והמרור בפני עצמו. ואם שח בינתיים [שלא מעניני המצוה] צריך גם לחזור ולברך, ואם לא שח א"צ לחזור ולברך, שאין אכילת הכריכה נחשבת הפסק.[שו"ת חזון עובדיה סי' מב עמ' תשנח]

לא המצה שיוצאים בה ידי חובה בלילה הראשון של פסח, צריכה להיות שמורה משעת קצירה. ומכל מקום בשעת הדחק כשאין אפשרות להשיג מצה שמורה משעת קצירה, יוצאים ידי חובה גם במצה השמורה משעת טחינה או לישה, ומברכים עליה. [ילקוט יוסף מועדים עמוד תא. יחוה דעת ח"ג סי' כו. חזון עובדיה הלכות פסח מהדורת תשס"ג עמוד ריח].

לב יש להשתדל לקחת למצת מצוה של לילה הראשון מצה שנעשית בעבודת יד הלישה והאפייה בתנור, ונעשית בידי אנשים יראים הבקיאים בהלכה, כדי לצאת בה ידי חובת מצה בלילה הראשון לכל הדיעות. ומכל מקום בשעת הדחק שאינו מוצא מצה של עבודת יד, יוצאים ידי חובה במצה שנעשית על ידי מכונה חשמלית, באופן שלחיצת הכפתור להפעלת המכונה נעשית בידי ישראל שאומר "לשם מצת מצוה". ואף מברך עליה. וביתר ימי החג, גם מי שמקפיד לאכול רק מצה שמורה, רשאי לאכול מצה שמורה של מכונה, הכשרה לפסח. [ילקוט יוסף מועדים עמוד תא. שו"ת יביע אומר ח"ב סימן כב סק"א. וח"ד סי' כ' סק"ט. יחוה דעת ח"א סי' יד. חזון עובדיה פסח מהדו"ק עמוד רכא, ובמהדורת תשס"ג עמוד עח].

לג מצות שמורות שנתערבה בהן מצה שאינה שמורה, ונתבטלו, ראוי להחמיר שלא לצאת בהם ידי חובת אכילת מצה בליל פסח. וכן חטים שבא על מקצתן קודם הפסח מטר וכדומה, ונתערבו בחטים אחרות,

ונתבטלו, ואפו מחטים אלה מצות מצוה, ראוי להחמיר שלא לצאת בזה ידי חובה. אולם כשאין לו מצה אחרת, בדיעבד יוצא ידי חובתו במצות אלה, אחר שהמצה שאינה שמורה נתבטלה ברוב, ויסמוך על הסוברים שגם במצות עשה אמרינן ביטול ברוב. [שו"ת חזון עובדיה ח"א עמוד שט. יביע אומר חלק ג' סימן כה. וחלק ה' חיו"ד סימן ח. חזון עובדיה על הלכות פסח עמוד קסד סק"י].

לד ככר מצה שנתחמצה, (כגון שלשו אותה במים שלא לנו) שנתערבה קודם האפייה עם שאר ככרות כשרים, יש להתיר, ואין לאסור מטעם דהוי ככרות של בעל הבית שאפילו באלף לא בטיל, שזהו דוקא בכיכרות אפויות, אבל אם נתערבו קודם אפייה אין לו חשיבות, ומותר. [יביע אומר חלק ט' חאו"ח סימן מד, וסימן פ' אות ו].

לה אכילת המצה והמרור צריכה להיות בלילה אחר צאת הכוכבים, ואם אכלם בבין השמשות צריך לחזור ולאוכלם בלילה. [שו"ת חזון עובדיה סוף סימן כג. ולענין הברכה, ראה שם בהערה, אך עיין בחזון עובדיה על סוכות עמ' רסט דלא אמרינן סב"ל בכה"ג, ודמי לעירובי תבשילין בבין השמשות דברוכי מברכינן, וכן למים שיש ספק אם נעשה בהם מלאכה. ודו"ק].

לו זמן אכילת מצה ומרור לכתחלה עד חצות הלילה, ואם נתעכב עד אחר חצות, יאכל המצה והמרור בלי ברכת המצוות, ואם עבר כל הלילה אין לו תשלומין. [ילקוט יוסף מועדים עמוד תא. חזון עובדיה על הלכות פסח מהדו"ק עמוד קסו. ובמהדורת תשס"ג עמוד פא].

לז מי שאין לו שום אפשרות להשיג כזית מצה, ויש לו רק חצי שיעור של מצה, יש לו להחמיר ולאכול מה שיש לו, ואף על פי שיש אומרים שאינו מקיים מצות מצה באכילת "חצי שיעור", מכל מקום נכון שיאכל מה שיש לו, אבל לא יברך עליו, שיש אומרים שאין שום מצוה באכילת חצי שיעור, וספק ברכות להקל. [שו"ת חזון עובדיה ח"א סי' כח. ועיין בשו"ת כתב סופר סימן צו, ובשו"ת חלקת יואב חיו"ד סי' ט', ובשו"ת רב פעלים ח"ג סי' לב].

לח חולה שאינו יכול לאכול מרור, או מצה, אלא פחות משיעור כזית, אין לו ללמוד ברמב"ם הלכות סדר פסח, כדי שכשיגיע לברכת מרור יאמרנה בשם ומלכות, שאין להזכיר אזכרות שבמטבע הברכות שהובאו בפוסקים, אלא בכינוי השם. [ילקוט יוסף מועדים עמוד תב. שו"ת חזון עובדיה חלק א' סימן לח. שו"ת יביע אומר חלק ו' סימן לח סק"ב].

לט מי שאין לו אלא כזית מצה אחת, ולחבירו אין מצה כלל, הדבר פשוט שאין לו לחלק את הכזית לשנים, והוא יאכל חצי וחבירו יאכל חצי, שהסכמת רוב האחרונים שאין שום מצוה בחצי שיעור. [ומה שכתבנו לעיל שאם יש לו רק חצי כזית של מצה, שיאכל חצי שיעור, היינו לצאת ידי חובת הסוברים שיש מצוה על כל פנים בחצי שיעור, כמו שיש איסור בלאו תעשה בחצי שיעור. אבל רוב הפוסקים אינם סוברים כן, ולכן לכתחלה אין לו לעשות כן ולאכול חצי כזית, וליתן לחבירו חצי כזית, שהרי בזה מבטל מעליו מצות מצה לדעת רוב הפוסקים].

מ מי שאין לו אלא כזית מצה אחת, והוא מיסב יחד עם רבו שהוא גדול מישראל שאין לו מצה כלל, אינו רשאי לתת כזית המצה שלו לרבו, כדי שהוא יקיים המצוה ויבטל מעליו מצות אכילת מצה, שהדבר נחשב לזלזול במצוה וכפורק מעליו עול מצוות. [ילקוט יוסף מועדים עמוד תב. שו"ת חזון עובדיה ח"א סי' מז].

מא שנים שאין להם אלא כזית אחד של מצה בשותפות [כגון ששניהם הגביהו את כזית המצה ביחד, שכל אחד מהם זכה בחצי כזית]. ואם יגבר האחד על חבירו ויקח חלקו וחלק חבירו, נמצא שאוכל מצה גזולה ואין יוצאים בה ידי חובה, ואם יאכל כל אחד חלקו לא קיימו שום מצוה, נראה שאם ירצה האחד לוותר לחבירו רשאי, ויש לו חלק במצוה אצל הקב"ה, שזיכה את חבירו בכזית שלם, ואם אין אחד רוצה לוותר לחבירו יש להם להפיל גורלות בהסכמה מלאה, ומי שיפול עליו הגורל יזכה בכל השיעור. ויש גם לשני זכות במה שזיכה את חבירו לקיים המצוה כהלכתה כמו יששכר וזבולון, כי בלעדיו לא היתה המצוה מתקיימת בשלימותה. והוא הדין לשנים שיש לפניהם כזית אחד של מצה ועודנו הפקר, שעדיף שיסכימו לעשות על פי גורל, אבל אם קדם וזכה אחד מהם בכזית, עליו לקיים המצוה בשלימותה, ולא יחלק את הכזית לשנים. [חזון עובדיה הלכות פסח מהדורת תשס"ג עמ' עה].

מב מי שיש לו שני כזיתים, ולחבירו אין אפילו כזית אחת, מצוה שיאכל הוא כזית מצה, ויוותר על כזית אפיקומן, ויתן לחבירו כזית אחת. ובכך כל אחד יזכה בברכת על אכילת מצה, ובקיום מצוה מן התורה. וינהגו כמו שפסק מרן בשלחן ערוך (בסימן תפב) : מי שאין לו מצה משומרת אלא כזית, מברך על אכילת מרור ואוכל, וכשגומר סעודתו מברך על אכילת מצה, ואוכל אותו הכזית ואינו טועם אחריו כלום. ואם יש לפניו שני אנשים, וכל אחד מהם מבקש ליתן לו הכזית לקיים המצוה, לא יחלקהו לשנים, אלא יתן כל הכזית לאחד מהם, ויוכל ליתן למי שגדול בחכמה ובמעשים וכיוצא בזה. ואם שניהם שוים יטיל גורל ביניהם. [חזון עובדיה חלק א' סימן מז. ובחזון עובדיה על הלכות פסח מהדורת תשס"ג עמוד עה].

מג מי שיש לו שני כזיתים מצה, והוא בחוץ לארץ, יאכל כזית אחד בלבד בלילה הראשון של פסח, וישאיר הכזית השני בשביל הסדר של הלילה השני של פסח.[שו"ת חזון עובדיה סי' מז].

מד מי שהיה בדעתו לאכול כזית מצה ומרור, ובירך עליהם, ולאחר שאכל חצי שיעור נאנס ולא יכל להמשיך באכילתו כלל, לא חשיבא ברכתו שבירך על אכילת מצה, לברכה לבטלה, מאחר שבעת שבירך דעתו היה לאכול כזית. [ילקוט יוסף על הלכות ברכות, הלכות נטילת ידים, עמוד טז, על פי דברי הריטב"א בחולין קו. וראה בשו"ת יביע אומר ח"א חלק יורה דעה סימן כא אות א'].

מה מותר לשקול את המצה בליל פסח עצמו, כדי לדעת אם יש בה כשיעור הצריך לו, וכן במרור, ואף במאזנים פרטיים שמשתמשים בהם בבית, השוקלים על ידי מחוג, יש להקל, הואיל והוא משקל מצוה. ובלבד שיהיו בלי בטרייה. [ילקוט יוסף מועדים עמוד תב. שו"ת יחוה דעת חלק א' סימן טז].

מו טוב לחוש לכתחלה ולשלם קודם הפסח דמי המצה, שיוצא בה ידי חובתו בליל פסח. אבל מעיקר הדין אין בזה חיוב, אלא יכולים לפרוע את דמי המצה גם לאחר הפסח. [ילקוט יוסף מועדים עמו' תב. חזון עובדיה הלכות פסח מהדו"ק עמוד קסח אות יב בהערה. ובמהדורת תשס"ג עמו' פח].

מז כשחל פסח בשבת, לא גזרו שמא יעביר את המצה ד' אמות ברשות הרבים, מכמה טעמים. [ילקוט יוסף מועדים עמוד תב. שו"ת חזון עובדיה חלק א' סימן לא].

מח מותר לאכול מצה עשירה בליל פסח, אלא שאין יוצאים בה ידי חובת מצה, ולא גזרינן בזה שמא יאכל ממנה למצת מצוה. ולכן מותר למי שהוא בכור ומתענה בערב פסח, לאכול פחות מכביצה ממצה עשירה אחר הקידוש, כדי שיוכל לומר את ההגדה כראוי ולספר ביציאת מצרים. [ילקוט יוסף מועדים עמוד תב. חזון עובדיה על הלכות פסח עמוד קלד בהערה].

מט מי שזמן לידתו חל בליל הסדר, בשנה שנעשה בר מצוה, אין צריך להמתין מלאכול מצה עד שתגיע שעת הלידה, כיון שמשעת צאת הכוכבים כבר נעשה לחייב במצוות. ומכל מקום המחמיר לאכול עוד כזית מצה, אחר שעת לידתו, [קודם חצות לילה] תבוא עליו ברכה. אך לא יעשה הקידוש, ושאר מצוות הסדר, לפני צאת הכוכבים. [ילקוט יוסף מועדים עמוד צג, על פי שו"ת יביע אומר חלק ג' חלק אורח חיים סימן כז].

סימן תעג - מרור

א יקח כזית מרור וישקענו מקצתו בחרוסת, והמחמיר לשקעו כולו בחרוסת תבוא עליו ברכה. אבל לא ישהנו בתוכו, כדי שלא יתבטל טעם מרירותו, ולכן צריך גם כן לנער את החרוסת מעליו, ויברך "על אכילת מרור", ויאכלנו בלא היסבה. [שלחן ערוך סימן תעה. חזון עובדיה על פסח מהדורת תשס"ג, עמוד פט]

ב קודם אכילת המרור צריך לכוין לצאת ידי חובת אכילת מרור, ואם שכח ואכלו בלא כוונת מצוה יצא ידי חובתו. [שו"ת חזון עובדיה ח"א סי' כט].

ג אין לאכול מהמרור קודם שיאכלנו לשם מצות מרור, כגון בטיבול ראשון, שאחר שמילא כרסו ממנו שוב אינו יכול לברך עליו על אכילת מרור, אלא צריך שבשעת מצותו יהיה המרור חדש לפניו, שעדיין לא אכל ממנו כלל. ומכל מקום מרור מבושל או מטוגן רשאי לאכול קודם המרור שיוצא בו. [חזון עובדיה על פסח עמוד צ].

ד אם טעה ובירך "לאכול מרור", אם הוא בתוך כדי דיבור [שיעור של אמירת "שלום עליך רבי"] יתקן ויאמר "על אכילת מרור". ואם עבר שיעור זה, אין צריך לחזור ולברך, אלא יאכל על סמך ברכה זו. [ילקוט יוסף מועדים עמוד תג. שו"ת חזון עובדיה חלק א' סימן ל].

ה אין מברכים על המרור ברכת האדמה, כיון שנפטר מברכה זו בברכה שעל הכרפס. [ילקוט יוסף מועדים עמוד תג. חזון עובדיה על הלכות פסח עמוד קעג].

ו טיבול המרור בחרוסת הוא מצוה מדברי סופרים, זכר לטיט ולתבן שנשתעבדו בהם ישראל במצרים. ולכן אף אם אין לו מרור, או שאינו יכול לאכול כזית מרור בשום אופן, צריך לקיים מצות אכילת חרוסת, הן על ידי טיבול של ירק אחר בחרוסת, והן על ידי אכילת חרוסת בפני עצמה. ונכון לאכול החרוסת בטיבול המצה בתוכה, או ירק אחר, כדי שיהיה היכר לתינוקות בטיבול שתי פעמים. וכן אף אם שכח לטבל המרור בחרוסת, ואכלו בלא טיבול, צריך לחזור ולאכול כזית מרור ע"י טיבול בחרוסת בלי ברכה. [חזון עובדיה על הלכות פסח מהדורא קמא עמוד קעד, ובמהדורת שנת תשס"ג עמוי צז].

ז ומכל מקום אין מברכין על החרוסת, שהיא טפלה למרור שהוא העיקר, וכל דבר שהוא העיקר ועמו טפילה מברך על העיקר ופוטר את הטפלה, אחר שמנהגינו לטבל את מקצתו של המרור בחרוסת. ואף כשאוכל החרוסת בפני עצמה, אין לברך עליה כלל, מפני שעל הרוב היא באה כטפלה למרור. [ילקוט יוסף מועדים עמוד תג. שו"ת חזון עובדיה חלק א' סימן לט. וסוף סימן מ. ובחזון עובדיה על הלכות פסח מהדו"ק עמוד קסט בהערה].

ח מנהג בני בבל לעשות החרוסת מתמרים, ודורסים אותם, ומרתיחים אותם, ומסננים אותם, ומניחים אותם על האש, ומצטמקים עד שנעשים כמו דבש, ומערבין בהם אגוזים ושקדים שחוקים וכדומה. ואין לפקפק על מנהגם. וכשחל פסח בשבת ולא נתן האגוזים קודם השבת, מותר לעשות כן בשבת על ידי שינוי, שיתן האגוזים תחלה, ואחר כך הדבש, מפני שהדרך בחול ליתן הדבש תחלה. ואפילו אם עושה בלילתו עבה, מותר, כיון שהוא לצורך מצוה. [ילקוט יוסף שבת כרך ג' עמוד תה, ותקא. חזון עובדיה הלכות פסח עמוד קעג, ובמהדורת תשס"ג עמוד צז].

ט אלו ירקות שאדם יוצא בהם ידי חובת מרור, חזרת [כ"ס, ליג'ונא, לטוגא, סאלאט], עולשין [הנדבא] תמכא. חרחבינא. מרור. ועיקר המצוה בחזרת, ואם אין לו חזרת יחזר אחר ראשון כפי הסדר הנזכר לעיל. [סימן תעג סעיף ה'. שו"ת יחוה דעת חלק א סימן יח].

י אם אינו מוצא מרור מן הירקות הנז' יקח לענה או ירק מר, ובלבד שיש בו הסימנים המוזכרים בש"ס לענין מרור, דהיינו שיהיה ראוי קצת לאכילה, ושיש לו שרף [פירוש, כשחותכין אותו יוצא במקום חיתוכו מוהל לבן כחלב], ושפניו מכסיפין [דהיינו שעלה שלו אינו ירוק מאד אלא נוטה קצת ללובן]. ומכל מקום כיון שאין אנו בקיאים בסימנים אלו, לא יברך עליהם על אכילת מרור. [ילקוט יוסף מועדים עמוד תג. חזון עובדיה על הלכות פסח מהדו"ק עמוד קעא. ..... ועיין במשנת יעבץ מועדים סימן יז, שחקר אם דין מרור במין מרור, או בטעם מרור].

יא יוצאים בעלין שלהן ובקילחן. ובמקומותינו שמצויים תולעים בעלין של החסה, יקח מהקלחים, אלא שראוי ליטול מן הקלח היוצא חוץ לקרקע. לפי שיש אומרים שמה שהוא טמון בקרקע נקרא שורש, ואין יוצאים בשורש. ואף על פי שאין זה עיקר להלכה, טוב לחוש לזה כל מה שאפשר. [חזון עובדיה על הלכות פסח מהדורת תשס"ג עמוד צה].

יב בזמנינו נמצאו חקלאים יראי ה' שיודעים לגדל את המרור והכרפס בגידול מיוחד שאין בו חשש תולעים, ויש להדר ליקח רק מהם לקיים מצות מרור. ועם כל זה טוב לעיין בהם ולבודקם עד כמה שאפשר. אבל צריך לשטוף היטב את עלי החסא מפני החרקים המצויים בהם. ואפילו אלו שנהגו תמיד לקחת תמכא למצות מרור, ראוי להם לשנות את מנהגם וליטול עלי חסא אלו, שהם ראשונים במעלה למצות מרור, שכך אמרו חז"ל מצוה בחזרת. [ילקוט יוסף מועדים עמוד תג. חזון עובדיה על פסח מהדורת תשס"ג, עמוד צה]

יג חזרת [חסא] שהיא מגידולי מים כשרה לצאת בה ידי חובת מרור. [חזון עובדיה על פסח מהדורת תשס"ג עמוד צו].

יד אין יוצאים ידי חובה בעלי המרור, אלא אם כן הם לחים. ובקלחים יוצאים ידי חובה בין לחים בין יבשים, ולכן נכון להשרות את העלים במים, ולא ישהה אותם במים מעת לעת. אבל מותר לסלקם מן המים אחר כ"ג שעות, ואחר זמן מה יחזור להשרותן שנית כ"ג שעות, וכן הלאה, [ויותר טוב לכורכם בסדינים לחים]. ובזה יוצאים ידי חובה גם לפי מה שאמרו בירושלמי שאין יוצאים ידי חובה בכמושים. ומכל מקום העיקר להלכה שיוצאים ידי חובה בעלים כמושים. [ילקו"י מועדים עמו' תד. שו"ת חזון עובדיה חלק א' סימן לו כרך ב' עמוד תרסו]

טו אין יוצאים במרור כבוש ולא בשלוק ולא במבושל, ולכן התמכא [כריין] שהוא מר מאד, אין לשרותו במים מעת לעת. ובשעת הדחק יוצאים

בו כשהוא כבוש במים, מפני שיש אומרים שלא אסרו אלא בכבוש בחומץ, וגם דוקא כשהוא כבוש שלשה ימים מעת לעת, ועוד, שהרי עדיין עומד טעמו בו. וכן נראה עיקר. [ילקו"י מועדים עמ' תד. חזון עובדיה חלק א' סימן לו. וחזו"ע על הלכות פסח עמוד קעב, ובמהדורת תשס"ג עמוד צה].

טז אין ליתן את עלי המרור בתוך חומץ כדי להוריד התולעים מהם, מפני שעל ידי זה נעשה המרור כבוש, וכמבואר בשלחן ערוך (יורה דעה סימן קה סעיף א'), שבזמן מועט נאסר כדי קליפה. [שו"ת חזון עובדיה חלק א' סימן לה עמוד תרנז. ועיין עוד בשו"ת מנחת יצחק חלק ז' סימן לא, ובשו"ת ציץ אליעזר חלק טו סימן כו]. ואם עבר ושרה את המרור בחומץ, יש אומרים שכל שאין בו טעם מרור, אין יוצאים בו ידי חובת מרור, אף אם שהה פחות משיעור מעת לעת. [ילקוט יוסף מועדים עמוד תה. שו"ת חזון עובדיה חלק א' סימן לו. וחזו"ע על הל' פסח עמו' קעב].

יז אם אין לו ירקות לטיבול ראשון אלא מרור, יברך עליו בטיבול ראשון בורא פרי האדמה, ועל אכילת מרור, ויאכל ממנו כזית, ובטיבול השני יטבלנו בחרוסת, ויאכלנו בלי ברכה, כי הברכה הראשונה עולה לו לאכילת המרור שלאחר המצה. [חזון עובדיה פסח מהדו' תשס"ג, עמ' צ]

יח אין ראוי לכתחלה ליקח לטיבול ראשון אפילו מרור מבושל, אף על פי שאין יוצאים בו ידי חובת מרור, כיון שאין הדרך לטבל מרור מבושל. [חזון עובדיה פסח מהדורת תשס"ג, עמוד צ]

יט מי שאינו יכול לאכול כזית מרור לרוב מרירותו, כגון במקומות שאין החזרת מצויה, צריך לדחוק את עצמו ולאכול כזית. ואם אינו יכול לאכול כזית בשום אופן, וחושש מאד שיחלה ויפול למשכב על ידי זה, אז מצוה שיאכל מעט למצוה, אבל לא יברך עליו על אכילת מרור, שאין אכילה פחות מכזית שהוא כחצי ביצה. ואפילו אוכל כשליש ביצה לא מהני לדעת מרן (סימן תפו) שקבלנו הוראותיו. [ועיין בכף החיים שם]. ולכן יאכל בלי ברכה, וישמע הברכה מאחרים, ויכוין לצאת ידי חובה. [ילקו"י מועדים עמ' תד. חזון עובדיה על פסח מהדורת תשס"ג, עמוד צט. שו"ת חזון עובדיה חלק א' סימן לח]

כ מי שהרופאים חוששים שאם יאכל מרור שמא יבוא לידי חולי ויפול למשכב, לא יאכל מרור, דספק דרבנן לקולא. ואפילו אם ירצה להחמיר ולאכול מרור, לא יברך. [שו"ת חזון עובדיה סימן לג]. ואם הרופאים אומרים לחולה שאם יאכל מרור נשקפת סכנה לחייו, אסור לו בהחלט להחמיר על עצמו ולאכול מרור, שהרי הוא עובר על מה שנאמר: ושמרתם את חקותי ואת מצותי אשר יעשה אותם האדם וחי בהם, ודרשו רבותינו (יומא פה:) וחי בהם ולא שימות בהם. ואפילו אם הרופא אומר שאין בזה חשש סכנה, והחולה חושש שיזיק לבריאותו, שומעים לחולה, כי לב יודע מרת נפשו, ולא יחמיר על עצמו. [ציץ אליעזר חלק טו סימן לב אות ח].

כא אף על פי שלכתחלה צריך לפטור את המרור מברכת בורא פרי האדמה, בטיבול ראשון שמברך על הכרפס או שאר ירקות, מכל מקום אם שכח ובירך אחריו נפשות, בחושבו שאם אכל כזית מברך בורא נפשות, או אם יצא לחצר ושינה מקומו, דקיימא לן בעלמא דהוי כהיסח הדעת וחוזר ומברך, מכל מקום אינו צריך לברך על החזרת שאוכל בסעודה, שהרי ברכת המוציא פוטרתו. שהואיל וקבעו הכתוב לחובה, נפטר בברכת המוציא שבירך על המצה, דכתיב על מצות ומרורים יאכלוהו. וכל דתקון רבנן כעין דאורייתא תקון. ולכן אף בזמן הזה שהמרור מדרבנן, דינא הכי. [ילקוט יוסף מועדים עמ' תד. חזון עובדיה הלכות פסח עמוד קעג, ובמהדורת תשס"ג עמוד צט].

כב מותר לאכול מרור [חזרת] בערב פסח, או ביו"ט ראשון של פסח, בחוץ לארץ, ואין צריך לנהוג להחמיר אפילו במרור לא מבושל, שבמקום שאין מנהג ידוע להחמיר, יש להקל, וכל שכן שאין להחמיר בזה בחרוסת. [ילקוט יוסף מועדים עמוד תה. וראה עוד בהערות מרן אאמו"ר שליט"א בריש ספר חכמה ומוסר].

כג מותר לפורר את המרור כדי שיפיג חריפותו, ויזהר לאכול יותר משיעור כזית קצת. ומצוה מן המובחר בחזרת שהיא החסא. [ילקו"י מועדים עמוד תה. שו"ת חזו"ע ח"א סימן לו עמוד תרעב].

כד טוב ונכון לחוש ולאכול את המרור דרך אכילתו, עד כמה שאפשר, ומכל מקום אם אכל את המרור שלא כדרך אכילתו, חוזר ואוכל שנית אך בלי ברכה. ואם עירב בו משהו מר שלא ממין מרור, לא יצא בו, וצריך לחזור ולאכול. והוא הדין בחזרת [שהיא החסא] אם עירב בה משהו מר שלא ממין מרור, אפילו באופן שלא שייך לומר דאתי רשות ומבטל מצוה, כגון טיבול וכיוצא בזה, לא יצא, וצריך לחזור ולאכול החזרת כדרך אכילה, אך לא יחזור לברך, שספק ברכות להקל. [שו"ת חזון עובדיה חלק א' סימן לז].

כה אין לברך על אכילת המרור אחר חצות לילה. [חזון עובדיה הלכות פסח מהדו' תשס"ג עמ' פא].

סימן תעה - כורך

א יקח כזית מצה, מן המצה השלישית, וכורכה עם כזית מרור, וטובלה בחרוסת, ואומר: זכר למקדש כהלל וכו', ואוכלם ביחד בהיסבה. [חזון עובדיה על הלכות פסח מהדורת תשס"ג עמוד ק].

ב משעה שבירך על אכילת מצה ומרור, לא ישיח בדבר שאינו מענין הסעודה, עד שיאכל כריכה זו, כדי שתעלה ברכת המצה והמרור גם לכריכה זו. ואם שח אינו צריך לחזור ולברך, הואיל ומן הדין אין איסור בדבר. [ילקו״י מועדים עמוד תה. שו״ת חזון עובדיה חלק א׳ סימן מא]. ורק ממדת חסידות הוא שלא ישיח כלל עד אחר אכילת אפיקומן, ולכן המחמיר תבוא עליו ברכה. [ילקו״י מועדים עמוד תה. שו״ת חזון עובדיה חלק א׳ סימן מד עמוד תשצא].

ג גם מי שלא נהג לומר לפני אכילת הכורך: ״זכר למקדש כהלל הזקן וכו״ טוב וראוי לאומרו ואין בזה חשש להפסק. [ילקו״י שם. שו״ת חזון עובדיה ח״א סי׳ מא. יחוה דעת ח״א סימן יט].

ד אחר שטיבל הכריכה בחרוסת אין צריך לנער החרוסת אחר הטיבול, שהואיל ואינו אלא דרך טיבול בעלמא, כיון שאינו משהה הכריכה בתוך החרוסת, אינו מבטל טעם המרור. וכן המנהג. אבל באכילת מרור בפני עצמו צריך לנער החרוסת, משום חומרא שלא יבטל טעמו, מה שאין כן בכריכה שאינה אלא לזכר בעלמא. [מרן הב״י בשם האגור. מאמר מרדכי. פקודת אלעזר. פמ״ג. ילקוט יוסף מועדים עמוד תו. שו״ת חזון עובדיה חלק א׳ סימן מ׳ עמוד תשלח. חזון עובדיה על הלכות פסח עמוד קעד, ובמהדורת תשס״ג עמוד קא].

ה אם לא טיבל בחרוסת, ואכל את הכורך בלי להטבילו, וקשה עליו לחזור ולאכול שוב, יצא ידי חובה, ואין צריך לחזור ולהטביל בחרוסת ולאוכלו. ומכל מקום מהיות טוב נכון שיקח מצה ומשהו מרור, ויכרכם ויטבלם בחרוסת, ויאכל בהיסבה, זכר למקדש. [שו״ת חזון עובדיה חלק א׳ עמוד תשמ. ובמהדורת תשס״ג עמוד קא].

ו מי שטעה והקדים אכילת הכורך קודם המצה והמרור לבדם, לא יצא ידי חובת שניהם, וראה לעיל בדיני מוציא מצה עמוד סט. [שו״ת חזון עובדיה חלק א׳ סימן מב עמוד תשסא].

ז יש נוהגים לערב כרפס או שאר ירקות בכריכה, וראוי למנוע מנהג זה, ולעשות זכר למקדש במצות הכריכה של מצה ומרור בלבד, לבלתי היות שם ערוב. [ילקו״י מועדים עמ׳ תו. שו״ת חזון עובדיה ח״א ס״ס לה בהערה. ובחזו״ע על הל׳ פסח עמו׳ קעד בהערה. ובמהדורת תשס״ג עמו׳ קא].

ח צריך לאכול הכריכה בהיסבה, ומכל מקום מי ששכח ואכל הכורך בלי היסבה, וקשה עליו לחזור ולאכול אין צריך לחזור ולאכול בהיסבה. וכל שכן לגבי נשים שיש להקל להן יותר בזה. ומיהו אם רוצה להחמיר ולאכול שנית בהיסבה, תבוא עליו ברכה. [חזון עובדיה חלק א׳ סימן מ. חזון עובדיה על הלכות פסח מהדו״ק עמוד קעד, ובמהדורת תשס״ג עמוד קא].

ט מי שקשה עליו לאכול כזית מרור בכריכה, רשאי להקל בזה, ליקח כל שהוא מרור, ובפרט במקום שאין החזרת [חסא] מצויה, ולוקחים תמכא [כריין] וכיו״ב, שבודאי יש להקל עליהם בזה. ואם קשה עליו הדבר מאד, רשאי שלא לאכול הכריכה כלל, כיון שאין הכריכה אלא לזכר בעלמא, ולפיכך יכול כל אדם להקל בזה במקום הצורך, ולאכול שליש ביצה [כשמונה עשרה גרם] מן המצה, וכשליש ביצה מן המרור, ולסמוך על דעת הרי״ף והרמב״ם שזהו שיעור הכזית. [חזון עובדיה חלק א׳ סימן מב. ובמהדורת תשס״ג עמוד קב].

י אם לא נזכר מהכריכה עד שנטל ידיו למים אחרונים, לא יחזור לאכול הכריכה, שכבר יצא ידי חובתו באכילת המצה והמרור כל אחד בפני עצמו. [שו״ת חזון עובדיה א׳ סי׳ מא עמוד תשמח].

סימן תעה - שלחן עורך

א יערוך שולחנו ויסעד לבו בשמחה, כיד ה׳ הטובה עליו. ואם היסב הרי זה משובח. ואם לאו אין צריך. [רמב״ם פרק ז׳ הלכה ח]. והחכם עיניו בראשו לבל ימלא כריסו, כדי שיאכל את האפיקומן בתיאבון, ולא אכילה גסה, ושלא יהיה עליו לטורח. [ילקוט יוסף מועדים עמוד תו. חזון עובדיה על הלכות פסח עמוד קעה. ובמהדורת תשס״ג עמוד קג].

ב אם ישן באמצע הסעודה קודם אכילת האפיקומן, לא חשיב הפסק, ומכל מקום צריך נטילת ידים בלי ברכה. [ילקוט יוסף מועדים עמוד תז. חזון עובדיה על פסח מהדורת תשס״ג, עמ׳ קט]

ג בליל פסח שאוכלים בהיסבה, יש להזהר שלא להשיח בסעודה, שלא יבוא לידי סכנה, שמא יקדים קנה לושט. ומכל מקום מותר לספר ביציאת מצרים, ושומר מצוה לא ידע דבר רע. [ילקוט יוסף על הלכות ברכות עמוד קמא. חזון עובדיה פסח מהדורת תשס״ג עמוד קה].

ד דין ליל פסח הוא כדין שאר ימים טובים, שאין להניח מקום פנוי בשלחן זכר לחורבן. [שו״ת חזון עובדיה חלק א׳ סימן מג עמוד תשעג. חזון עובדיה על פסח בהוספות ומילואים עמוד שי, וזה דלא כמ״ש בחזו״ע פסח מהדו״ק בהערה בעמוד קעז. וכן הוא במהדורת תשס״ג עמוד קו].

א לאחר גמר כל הסעודה, אוכלים אפיקומן ממצה השמורה המונחת תחת המפה כזית כל אחד, זכר לפסח הנאכל על השובע. ויש נוהגים לומר זכר לקרבן פסח. ואוכלה לבדה בלא תערובת ליפתן, כדי שיהיה טעם מצה בפיו. ויש מחמירים לאכול ב' כזיתים, אחד זכר לפסח, ואחד זכר למצה הנאכלת עמו, ומדינא די בכזית אחת, שכן דעת הרבה מן הראשונים ומרן השלחן ערוך (סימן תעז). ויכוין באכילתו שהוא זכר לפסח, והוא גם זכר למצה הנאכלת עם הפסח, וזכרון אחד עולה לכאן ולכאן. והרוצה להחמיר ולאכול כשיעור שני זיתים, יחמיר לעצמו ותבא עליו ברכה, ודי שיאכל הכזית כמ"ד שהוא כשליש ביצה. [שו"ת חזון עובדיה סימן מד. חזון עובדיה על הלכות פסח עמוד קעז. ובמהדורת תשס"ג עמוד קו. ילקוט יוסף על המועדים עמוד תז].

ב יאכל את האפיקומן לתיאבון ובהיסבה, ולא יברך עליו. ואם היה שבע כל כך, עד שהוא קץ באכילתו, לא יצא ידי חובת אכילת אפיקומן, שאכילה גסה אין שמה אכילה, ועל זה נאמר, כי ישרים דרכי ה' וצדיקים ילכו בם ופושעים יכשלו בם. משל לשני בני אדם שצלו פסחיהם, אחד אכלו לשם מצוה, ואחד אכלו לשם אכילה גסה, זה שאכלו לשם מצוה הוא בבחינת צדיקים ילכו בם, וזה שאכלו אכילה גסה הוא בבחינת ופושעים יכשלו בם. [תוס' פסחים קז:]. ועל כן ישים לב לזה בשעת סעודתו, שלא יאכל כל כך, עד שיהא קץ באכילת האפיקומן. [ילקוט יוסף מועדים עמ' תח. חזון עובדיה הלכות פסח עמוד קעז. ובמהדורת תשס"ג עמוד קז].

ג ומכל מקום אם אינו אוכלו לתיאבון כל כך, רק שאינו קץ במזונו, שפיר דמי, שהרי צריך לאוכלו על השובע. ונכון לאכול את האפיקומן בעודו מתאוה קצת לאכול. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד תח. חזון עובדיה על הלכות פסח עמוד קעז בהערה. ובמהדורת תשס"ג עמוד קז].

ד יש לשים לב ולהזהיר גם את בני ביתו, להסב בעת אכילת האפיקומן, שאם לא כן יצטרך לאוכלו שנית, בהיסבה. [חזון עובדיה על פסח מהדורת תשס"ג, עמוד קח]

ה אם לא היסב באפיקומן, אם עדיין לא בירך ברכת המזון, ואין האכילה השניה קשה עליו, יש לו לחזור ולאכול האפיקומן בהיסבה. ואם קשה עליו, אין צריך לדחוק את עצמו לחזור ולאכול בהיסבה, ויסמוך על המקילין. ואם כבר בירך ברכת המזון ואחר כך נזכר, אין צריך לחזור ולאכול בהיסבה. וסומך על מה שאכל בהיסבה את הכזית הראשון. [ילקוט יוסף מועדים עמ' תח. שו"ת חזון עובדיה ח"א כרך ב' עמ' תתו. שו"ת יביע אומר ח"י חאו"ח סי' לה אות כד].

ו אם שכח לאכול את האפיקומן, ונזכר אחר שנטל ידיו למים אחרונים או אחר שאמר הב לן ונבריך, יאכל האפיקומן בלי ברכת המוציא. ואם כבר התחיל בברכת המזון ונזכר שלא אכל אפיקומן, יגמור את ברכת המזון, ולא יפסיק אחר ברכת הזן את הכל, כדי לאכול את האפיקומן, אלא יסיים את ברכת המזון. ויחזור ויטול ידיו [וכשאוכל מן המצה פחות מכביצה נוטל ידיו בלא ברכה], ויברך המוציא ויאכל האפיקומן, ויברך ברכת המזון על הכוס וישתה הכוס. והוא הדין בנזכר אחר ברהמ״ז קודם שבירך בורא פרי הגפן, שיטול ידיו ויברך המוציא ויאכל האפיקומן ויברך ברהמ״ז על הכוס ויברך בורא פרי הגפן וישתה הכוס. ואם אינו אוכל שיעור כביצה מהאפיקומן, אלא כזית, לא יברך על נטילת ידים. ואם אוכל שיעור כביצה, [בלי קליפה]. צריך לברך על נטילת ידים. ואם נזכר אחר כוס שלישית, במקומותינו שנהגו לעשות שימור משעת קצירה, נוטל ידיו ויברך המוציא ויאכל האפיקומן, ויברך ברכת המזון בלי כוס. ואם אכל מצה שמורה אף בתוך סעודתו, אין צריך לחזור ולברך עבור האפיקומן. [ילקוט יוסף מועדים עמוד תח. חזון עובדיה על הלכות פסח עמוד קעט הערה ו׳].

ז אם אין המצה שהצניע לאפיקומן מספיקה לכל המסובים, יקח ממצה שמורה אחרת. ואם נוהגים לאכול ב׳ כזיתים, טוב שיתן תחלה לכל המסובין כל אחד כזית מן המצה של אפיקומן, כאשר יוכל שאת, ואחר כך יקח ממצה שמורה אחרת להשלים ב׳ כזיתים. ואם אבדה או נאכלה המצה שהניח לאפיקומן, יקח מצה אחרת ויאכלנה לשם אפיקומן. [ילקוט יוסף מועדים עמוד תח. חזון עובדיה הלכות פסח עמוד קעט ובהערה ג׳. ובמהדורת תשס״ג עמוד קח].

ח יזהר לאכול האפיקומן קודם חצות, ובדיעבד יוצא ידי חובה גם לאחר חצות. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד תט. חזון עובדיה על הלכות פסח מהדו״ק עמוד קעט].

ט לא יאכל את האפיקומן בשני מקומות, ואפילו בחדר אחד בשני שולחנות, אלא אם כן היו פני המסובים אלו כנגד אלו, שאז נחשבים כמקום אחד. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד תט].

י מי שישן באמצע אכילת האפיקומן [אפילו אכל כל שהוא] והקיץ, אינו חוזר לאכול. אבל בני חבורה שישנו מקצתם באמצע אכילת אפיקומן, חוזרים ואוכלים. ישנו כולם וניעורו, לא יאכלו. נתנמנמו כולם יאכלו. וכל זה כשיישן באמצע אכילת האפיקומן, אבל שינה באמצע הסעודה קודם האפיקומן אינה הפסק. [שו״ת חזון עובדיה סימן מו]. ובשינת עראי [על אצילי ידיו, ועל השלחן] צריך נטילת ידים בלא ברכה, אבל אין צריך לברך המוציא. וראוי להחמיר בזה אף בישן פחות משיתין נשמי. [שו״ת חזון עובדיה חלק א׳ כרך ב׳ עמוד תתיז. ועל הלכות פסח סימן קעט, ובמהדורת תשס״ג עמוד קט].

יא מדת חסידות שלא ידבר כלל בדבר שאינו מענין הסעודה, משבירך על אכילת המצה עד אחר אכילת האפיקומן. [שו״ת חזון עובדיה חלק א׳ סימן מד עמוד תשצא].

יב אסור לאכול שום דבר אחר האפיקומן, ואם טעה ואכל פירות וכיוצא, חוזר ואוכל אפיקומן, כדי שישאר טעם מצה בפיו. ואם בירך ברכת המזון, אינו צריך לחזור ולאכול אפיקומן. ואם טעה ובירך ברכת הנהנין על איזה דבר מאכל, וטרם שטעם נזכר שאסור לאכול אחר האפיקומן, יטעם מעט כדי שברכתו תחול על דבר מועט, ולא תהיה ברכתו ברכה לבטלה. [ילקו״י מועדים עמ׳ תט. חזון עובדיה הלכות פסח עמ׳ קפ. ובמהדורת תשס״ג עמ׳ קיב].

יג מותר לשתות מים אחר אפיקומן, ושאר משקים שאינם משכרים, אבל לא יין, או שאר משקים המשכרים, חוץ משתי כוסות שתקנו חז״ל. והיושב ועוסק בהלכות פסח ובסיפור יציאת מצרים אחר הסדר, רשאי לשתות קפה או תה, [ואפילו עם סוכר], כדי להתעורר ולהפיג יינו. ויש להתיר בזה גם לאחינו האשכנזים, כל שיושב ולומד בהלכות ובסיפור יציאת מצרים. אבל בלא צורך אין להקל, ולאחר חצות יש להקל בזה יותר. וכן מותר לעשן סיגריות [על ידי הדלקה מאש לאש] לצורך הנ״ל, ולא חיישינן שעל ידי זה יפיג טעם המצה. [ילקוט יוסף מועדים עמוד תט. שו״ת חזון עובדיה חלק א׳ סימן נ׳. ובחזו״ע על הלכות פסח מהדו״ק עמוד קפ].

יד נכון לומר דברי תורה על השלחן, וללמוד משניות פסחים, דבר בעתו מה טוב. אולם כשתרדמה נופלת על המסובין, טוב יותר להזדרז, לגמור את ההלל, לזכות את הרבים. [ילקוט יוסף מועדים עמוד תט. חזון עובדיה פסח עמוד קפא].

סימן תעט - ברך

א יטול ידיו למים אחרונים ויברך ברכת המזון על הכוס, וישטוף הכוס וידיחנו אפילו הוא נקי. [רש״ל סימן פח. ואחרונים]. ומקבלו בשתי ידיו, וכשמתחיל לברך נוטלו בידו הימנית, בלתי סיוע ידו השמאלית, ויגביהנו מעל השלחן טפח, ונותן בו עיניו שלא יסיח דעתו. [שלחן ערוך סימן קפג ס״ד]. וכל המסובים יתפסו הכוס בידם בעת ברכת המזון, וכן צריכים להזהר בכל הדברים שטעון כוס, כגון שלא יהיה כוסם פגום. [ילקוט יוסף מועדים עמוד תט. חזון עובדיה חלק א׳ סימן מ. ובחזון עובדיה על הלכות פסח מהדו״ק עמוד קפב, ובמהדורת תשס״ג עמוד קיד].

ב יש להזהר שלא להסב בעת שמברך ברכת המזון, אלא צריך לשבת בעת שמברך, שאין לברך ברכת המזון מעומד או כשהוא מהלך. [ילקוט יוסף מועדים עמוד תט. חזון עובדיה פסח עמוד קפג].

ג יתן לבו לומר "יעלה ויבא", ואם טעה ולא אמרו, אם נזכר כשאמר ברוך אתה ה' לפני שיסיים בונה ירושלים, אומר למדני חקיך, וחוזר לומר יעלה ויבא. ואם לא נזכר עד שהתחיל לומר בונה ירושלים, אומר בין ברכת בונה ירושלים לברכת הטוב והמטיב, ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם אשר נתן וכו'. וחותם באי"י מקדש ישראל והזמנים. וכן אם התחיל בברכת הטוב והמטיב שאמר אמ"ה, ותיכף נזכר, יסיים אשר נתן ימים טובים לעמו ישראל וכו'. ואם לא נזכר עד שהתחיל לומר לעד האל וכו', חוזר לראש ברכת המזון, ואפילו נזכר בהלל, צריך לחזור ולברך ברכת המזון על הכוס, ודין האשה כדין האיש בזה. [ילקו"י מועדים עמוד תי. שו"ת יביע אומר ח"ו סימן יח סקי"ג. וח"ד סי' כה סק"ג חיו"ד. חזון עובדיה הלכות פסח עמוד קפג].

ד כשיסיים ברכת המזון יברך הגפן, ויכוין לפטור כוס רביעית, וישתה הכוס בהיסבה, ואם לא היסב חוזר ושותה בהיסבה. [חזון עובדיה על הלכות פסח עמוד קפג, ובמהדורת תשס"ג עמוד קטז].

ה אם רצה לשתות יין בין כוס שלישית לרביעית לא ישתה. [ילקוט יוסף מועדים עמוד תי. חזון עובדיה הלכות פסח עמוד קפג. ובמהדורת תשס"ג עמוד קטז].

ו כשיש חתן בליל פסח, יש לברך ברכת חתנים על אותו כוס שמברכים עליו ברכת המזון, ולא יביאו כוס נוסף לברכת חתנים, ויכול המברך לברך ברכת חתנים על כוסו שלו, ואם ירצה לברך על כוס החתן, שפיר דמי, והמנהג לברך תחלה ברכת הגפן. [חזון עובדיה חלק א' סימן מח, ובילקוט יוסף שובע שמחות חלק א' [חופה וקידושין], הלכות שבע ברכות. וילקו"י מועדים עמוד תי].

סימן תפ - הלל

א יגמור ההלל בשמחה וחדוה, ומתחיל "שפוך חמתך" על כוס רביעית כנגד ארבע כוסות התרעלה שעתיד הקב"ה להשקות את אומות העולם ששיעבדו את ישראל. [הר"ן ריש פרק ערבי פסחים. וכן כתב הארחות חיים אות לב, בשם הרא"ה]. ויאחז הכוס בידו כדי לגמור עליו את ההלל. ואם אינו יכול לעשות כן במשך כל ההלל, יוכל להניחו לפניו ודיו. ומכל מקום טוב לאחזו לפחות בברכת יהללוך. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד תי. חזון עובדיה הלכות פסח עמוד קפג].

ב יש לעורר את כל המסובים שיאמרו ההלל בהתלהבות, ולא יקראו את ההלל והם מתנמנמים, ומכל שכן בשחוק וקלות ראש. אף לא במרוצה במשא כבד ויכבד ממנו, שהכל הולך אחר החיתום. ומותר לשבת בעת קריאת ההלל שקודם הסעודה ואחר הסעודה, ויש נוהגים לעמוד, והמחמיר תבא עליו ברכה. [חזון עובדיה הל' פסח עמ' קפד, ובמהדורת תשס"ג עמוד נט].

ג יחתום בהלל בברכת יהללוך, ברוך אתה ה' מלך מהולל בתשבחות. אבל בברכת ישתבח שהיא קודם לברכת יהללוך, אינו חותם, אלא כשאומר ומעולם ועד עולם אתה אל, מפסיק בה. ואם טעה וחתם בישתבח, אינו צריך לחתום בברכת יהללוך. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד תי. חזון עובדיה על הלכות פסח מהדו"ק עמוד קפה].

ד כשחותם מלך מהולל בתשבחות, אינו מסיים "אמן", אף לדידן דנהגינן בעלמא לסיים באמן בברכת יהללוך, שהרי בליל פסח אין כאן אלא ברכה אחת להלל, והעונה אמן אחר ברכותיו הרי זה מגונה, כשהוא אחר ברכת אחת. [חזון עובדיה שם. ובמהדורת תשס"ג עמוד קיח].

ה מצוה לחזר בליל פסח אחר זימון, כדי שיאמר האחד לשנים הודו, והגדול שבהם אומר הודו, והאחרים עונים אחריו. והגדול יכול ליתן רשות לקטן, ויכול להצטרף לזימון לענין הלל, אף על פי שלא אכל עמהם. [סימן תעט]. וכל זה לכתחלה, ולמצוה מן המובחר, אבל כשאי אפשר, יכול לצרף את אשתו ובניו הקטנים להלל. [ומה שכתוב במדרש שצריך שלשה, היינו עם אשתו ובנו הקטן. הרא"ש. וע"ע לרבינו מנוח דף כב. ובשבולי הלקט דף צג.]. ולענין זימון לברכת המזון, דין ליל הסדר כמו כל שאר ימות השנה, שאין צורך כל כך לחזר אחר זימון. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד תיא, חזון עובדיה על הלכות פסח עמוד קפו].

ו יש נוהגים בקריאת ההלל, שגדול הבית אומר הללויה הללו עבדי, והשומעים עונים: ה', והוא אומר הללו את שם, והם עונים: ה', וכן הלאה, ויש להם על מה שיסמוכו, אפילו כשאין אומרים עמו הפסוק בלחש, ומכל מקום טוב יותר לאומרו ביחד. [ילקוט יוסף מועדים עמוד תיא. חזון עובדיה על הלכות פסח עמוד קפט בהערה. ובמהדורת תשס"ג עמוד קכג].

ז יזהר לסיים את ההלל קודם חצות הלילה, וכן שתיית כוס רביעי, ומכל מקום אם נתאחר עד אחר חצות, לא יחתום ברכת יהללוך, [וכן לא יברך על כוס רביעי ברכת הגפן, אף להנוהגים לברך תמיד]. [חזון עובדיה על הלכות פסח עמוד קפח, ובמהדורת תשס"ג עמוד קכד].

ח ישתה הכוס בהיסבה, ולא יפחת משתיית רביעית, [אלא אם כן שתה רביעית בכוס השלישית], כדי שיברך ברכה אחרונה, ויתן לבו לשתות בהיסבה. ואם שכח ולא היסב, אם נשאר בכוס קצת יין, יחזור וימלאנו וישתה בהיסבה

בלי ברכת הגפן. ואם לאו, ישתה כוס אחר ויברך עליו. ואף שיש חולקים וסוברים שלעולם לא יברך בורא פרי הגפן, מכל מקום המברך וסומך על פסק מרן השלחן ערוך, ינוחו לו ברכות על ראשו. ומיהו מי שירצה לחוש לסברת החולקים יברך בורא פרי הגפן בהרהור הלב. [ילקוט יוסף מועדים עמוד תיא, על פי שו"ת חזון עובדיה ח"א סי' מט עמ' תתסח. ובחלק ההלכות מהדורא קמא עמו' קפט, ובמהדורת תשס"ג עמ' קכו]. נרצה

ט ירצה ה' פועלו ותהי משכורתו שלימה, ומצוה שיספר ביציאת מצרים אחר הסדר כפי יכולתו, ויש נוהגים לומר פיוטים, כגון חד גדיא, ואירע שאחד התלוצץ על פיוט זה, וחייבוהו נידוי, והצריכוהו שישאל מחילה. ועל כן יהיה מורא שמים עליו, וגילו ברעדה. ויישן מתוך קריאת שמע, שלימה משנתו. וירצה כקרבן אשה. [חזו"ע שם מהדו' תשס"ג עמו' קכו]

י חייב אדם לעסוק בהלכות פסח וביציאת מצרים, ולספר בנסים ובנפלאות שעשה הקב"ה לאבותינו, עד שתחטפנו שינה. ואם הולך לישן קודם חצות, יברך ברכת המפיל בשם ומלכות, ואם ישן אחר חצות אין לברך ברכת המפיל אלא יקרא קריאת שמע ויאמר ברכת המפיל בלי שם ומלכות. ומנהגינו לקרוא בקריאת שמע שעל המטה, את כל ג' הפרשיות. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד תיב. חזון עובדיה על הלכות פסח מהדורת שנת תשכ"ז עמוד קצב בהערה, ובמהדורת תשס"ג עמוד קכו].

יא מי שהוא אונן בליל פסח, כבר נתבאר לעיל (עמוד נב הלכה יא), שאם דעתו לקבור את המת בלילה על גויים, פטור מכל מצוות הלילה. ואם דעתו לקוברו במוצאי יו"ט, חייב בכל המצוות, אך לא יברך שום ברכה בעצמו, אלא ישמע מאחרים. וכן ההגדה וההלל. וכל זה בלילה הראשונה, אבל בליל יום טוב שני של גלויות כיון שיש בזה מחלוקת האחרונים ביתר שאת אם חייב במצוות, לפיכך דעבד כמר עבד ודעבד כמר עבד. ובלבד שלא יברך שום ברכה מברכות הסדר בעצמו, אלא ישמע מאחרים. וכן את ההגדה וההלל ישמע מאחרים. [כיון דסוף סוף בידו לקבור ביום טוב על ידי נכרים, ולא דמי לשבת שאינו קובר כלל]. [חזון עובדיה הלכות פסח עמוד קפה בהערה, ובמהדורת תשס"ג עמוד קיט].

סימן תפא - אכילת מצה בימי הפסח

א האוכל מצה בכל ימי הפסח, חוץ מלילה הראשון של פסח, אינו מברך אלא המוציא. אבל אם בירך "אשר קדשנו במצותיו וצונו על אכילת מצה", הרי הוא נושא שם שמים לבטלה, ואסור לענות אחריו אמן. כי אכילת מצה בשאר ימי הפסח אינה מצוה גמורה אלא רשות, שאם ירצה לאכול אורז או פירות וכיוצא רשאי, ואינו חייב לאכול מצה כי אם בלילה

הראשונה בארץ ישראל, וב׳ לילות הראשונים בחוץ לארץ. לפיכך אין לברך ברכת ״על אכילת מצה״ בשאר ימי הפסח. והנוהגים כן יש למחות בידם, שאין להם על מה שיסמוכו. [ילקו״י מועדים עמוד שפ. יחוה דעת ח״א סימן כב, שו״ת חזון עובדיה ח״א סימן לב. ובחזון עובדיה חלק ההלכות מהדורת שנת תשכ״ז עמוד רכא, ובמהדורת תשס״ג עמוד פה].

ב מה שיש נוהגים שאינם אוכלים מצה אלא בליל יום טוב ראשון של פסח, ובשאר ימי הפסח אינם אוכלים מצה מחשש שהמצה לא נאפתה כראוי, לא יפה הם עושים, ובפרט בשבת ויום טוב שחובה לאכול בהם פת. ויש להסביר להם שאף על פי שהחובה באכילת מצה היא רק בליל פסח, מכל מקום יש אומרים שיש מצוה באכילתה כל שבעה, אך אם עושים כן מטעמי בריאות, יש להקל להם. [יבי״א ח״ב סימן כג ס״ק טז. שו״ת חזו״ע ח״א סי׳ לב].

סימן תפז - דיני תפלת ליל פסח

א בליל יום טוב של פסח שחל בשבת, יש נוהגים שלא לומר הפיוט ״לכה דודי לקראת כלה״, בקבלת שבת, והטעם מפני שכאשר מקבלים פני השבת (באומרם: ״פני שבת נקבלה״), ואין מזכירים ״יום טוב״ בקבלת פנים, נראה כמביישים את יום טוב. אבל מנהגינו לומר לעולם ״לכה דודי״ בקבלת שבת, גם כשחל בו יום טוב, כי החג כבר הוזמן על ידינו בקידוש החודש, [שלכן אנו חותמים בתפלת יום טוב: ״מקדש ישראל והזמנים״, שעל ידי קדושת ישראל נתקדשו הזמנים בקביעת החדשים (ביצה יז. ובפרש״י שם).] וממילא אין צורך לצאת לקראת יום טוב ולקבלו כשבא בזמנו הקבוע לו. אבל השבת קבועה ועומדת מששת ימי בראשית, ואין כל צורך שבית דין יקדשוה (בבא בתרא קכא. וביצה יז.), לכן ראוי לצאת לקראת השבת ולקבלו בסבר פנים יפות כיוצא לקראת המלך. (שבת קיט.). [ילקוט יוסף מועדים עמוד שפ. חזון עובדיה על הלכות פסח עמוד קה, ובמהדורת תשס״ג עמוד רכב].

ב מנהג ישראל בכל התפוצות להתפלל תפלות ימים טובים בניגון, בשירה וקול זמרה, והוא מכלל שמחת החג. [שו״ת יביע אומר ח״ד סי׳ כו אות ב]. ובין גאולה לתפלה של ערבית ליל יום טוב, נוהגים לומר פסוק: ״אלה מועדי ה׳ מקראי קודש אשר תקראו אותם במועדם״, ויש שאומרים פסוק: ״וידבר משה את מועדי ה׳ אל בני ישראל״. [ומנהג בני בבל לומר שני הפסוקים. וכן פשט המנהג בירושלים]. וכשחל בשבת מקדימים פסוק: ״ושמרו בני ישראל את השבת״. ובקידוש טוב לומר ב׳ הפסוקים. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד שפא. חזון עובדיה על הלכות פסח עמוד קו בהערה. ובמהדורת תשס״ג עמוד רכב].

ג בתפלת יום טוב חותם: "באי"י מקדש ישראל והזמנים", ואם חתם "מקדש ישראל" בלבד יצא. ואם חל יום טוב בשבת, צריך להזכיר באמצע ברכת אתה בחרתנו, "את יום השבת הזה". וחותם "ברוך אתה ה' מקדש השבת וישראל והזמנים". ואם טעה וחתם "מקדש ישראל והזמנים" ולא הזכיר שבת, אם נזכר בתוך כדי דיבור [שהוא שיעור "שלום עליך רבי"], חוזר ואומר: מקדש השבת וישראל והזמנים, ואם שהה יותר מכדי דיבור, יצא ידי חובה, וימשיך רצה עד סוף התפלה. וכן אם טעה וחתם: "ברוך אתה ה' מקדש השבת", שהואיל ובאמצע הברכה הזכיר יום טוב יצא ידי חובה בדיעבד. וימשיך רצה עד סוף התפלה. וטוב שיכוין לחזרת השליח צבור מתחלה ועד סוף. [יביע אומר חי"ד סי' נא אות יט. חזון עובדיה פסח עמוד קז אות ז'. ובמהדורת תשס"ג עמוד רכג]. והוא הדין אם התפלל אתה קדשת ואמר יעלה ויבוא, יצא. [עיין בשו"ת ויאמר משה סימן יד. חזון עובדיה שם. ילקוט יוסף מועדים עמוד שפא].

ד המתפלל ביום טוב, וכשהגיע לברכת מודים, נסתפק אם כשסיים יעלה ויבוא [שבאמצע ברכת אתה בחרתנו] סיים כהוגן, והשיאנו, וחתם הברכה כדת, או שאחר שסיים יעלה ויבוא המשיך ואתה ברחמיך הרבים וכו' כמו שרגילים בראש חודש, ונמצא שלא חתם ברכת אתה בחרתנו, צריך לחזור ולומר "והשיאנו" וכו' ויחתום כדת. ואפילו אם סיים תפלתו צריך לחזור לראש, ואין לומר בזה ספק ברכות להקל. וטוב שיחזור להתפלל בתנאי דנדבה. [ילקוט יוסף מועדים עמוד שפא. יביע אומר חי"ב סי' ט אות יד. חזון עובדיה הלכות פסח מהדורת תשס"ג עמוד רכו ובהלכות יום טוב עמוד פח ס"ד].

ה מנהג קהלות ספרד לגמור ההלל בבית הכנסת בליל יום טוב הראשון של פסח [ובחו"ל בשני לילות הראשונים של פסח] אחר העמידה של תפלת ערבית, ומברכים לפניו "לגמור את ההלל", ולאחריו יהללוך, ומנהג זה יסודתו בהררי קודש. וטוב לכוין בברכה זו לפטור קריאת ההלל שאומר בביתו בסוף ההגדה. שאין מברכים עליו אז, מפני שמפסיקים בו, שאומרים ב' פרקים הראשונים של ההלל לפני הסעודה, והיתר לאחר הסעודה. [ילקו"י מועדים עמ' שפב. יביע אומר חלק ב' סי' כה. וחלק ד' סימן כא. וחזון עובדיה על הלכות פסח מהדורת תשס"ג עמוד רכז].

ו אף במקומות שעדיין לא נהגו לגמור ההלל בבית הכנסת בערבית ליל פסח, טוב ונכון שיסכימו לקבל על עצמם מנהג יקר זה, ועל כל פנים מי שמתפלל עם ציבור שאינם נוהגים לאומרו, נכון שיגמור את ההלל ביחידות בבית הכנסת, או מיד עם בואו לביתו, ויברך עליו תחילה וסוף. [ילקוט יוסף מועדים עמוד שפב. יחוה דעת ח"ה סי' קסא. חזון עובדיה תשס"ג עמ' רכט].

ז במקומות שמתפללים תפלת ערבית של חג מבעוד יום קודם צאת הכוכבים, עם כל זה רשאים לומר את ההלל בברכה, אפילו שעדיין לא הגיע זמן צאת הכוכבים. [יחוה דעת ח"ה סי' לד].

ח ציבור שטעו ושכחו לומר את ההלל בליל פסח בבית הכנסת, ונזכר היחיד לאחר שבא לביתו, יגמור מיד את ההלל בברכותיו, תחלה וסוף, קודם הקידוש. [יחוה דעת חלק ה סימן קסא].

ט גם הנשים צריכות לגמור את ההלל בברכותיו בליל חג הפסח, קודם הסדר. ולדידן אף יכולות הנשים להוציא ידי חובה את בני הבית השומעים ומכוונים לצאת ידי חובת ההלל. [יחוה דעת חלק ה סימן לד].

י ליל פסח שחל בשבת, אין לשליח ציבור לומר "ברכה מעין שבע", מפני שלא תיקנו לאומרה אלא מפני המזיקין, וליל פסח הוא לילה המשומר ובא מפני המזיקין. וכן דעת רבותינו הראשונים ומרן השלחן ערוך שקבלנו הוראותיו. וכן דעת רבים מרבותינו המקובלים. ושליח ציבור האומר ברכה זו בליל פסח שחל בשבת, הוא מכניס עצמו לחשש איסור ברכה לבטלה. ומכל מקום אם טעה השליח ציבור או הזיד והתחיל לברך "ברכה מעין שבע", אין להפסיקו באמצע הברכה, ולגרום ל"ודאי" ברכה לבטלה, אלא יסיים הברכה, אבל לא יענו אחריו אמן. [יביע אומר חלק ב סימן כה. וח"ד סימן כא אות ג'. וח"י בהערות לרב פעלים חלק ג' סימן כג. וחזון עובדיה על הלכות פסח דיני תפלת פסח. הליכות עולם חלק א' עמוד שיג].

יא כשחל ליל פסח בשבת, צריך לומר ויכולו וכו', ואחר כך יאמרו ההלל בברכות. ואם טעה השליח ציבור והתחיל מיד בברכת ההלל, יסיים ההלל וברכה שלאחריו [יהללוך], ואחר כך יאמר ויכולו עד "אשר ברא אלהים לעשות", ותיכף יאמר קדיש תתקבל אחר זה. [חזון עובדיה על פסח מהדורת תשס"ג, עמוד רלז]

יב אין גומרים ההלל [בברכות] אלא ביו"ט הראשון של פסח ולילו, [ובגולה בשני ימים טובים הראשונים של פסח ושני הלילות], אבל בחול המועד של פסח וביו"ט האחרון של פסח קוראים ההלל בדילוג בלי ברכה.

יג בברכות ההפטרה בשבת חול המועד פסח, יש לחתום "מקדש השבת", ולא יאמר "מקדש השבת וישראל והזמנים", והוא הדין גם לשבת חול המועד של סוכות, שאלמלא שבת אין הפטרה בחול המועד כלל, נמצא שלא באה ההפטרה אלא בגלל השבת, לפיכך חותם "מקדש השבת". ותו לא מידי. [חזון עובדיה על הלכות פסח עמוד קטז. יחוה דעת ח"א סימן יג].

יד הטועה בתפלתו בליל פסח או בשחרית של יום טוב א' דפסח, ולא אמר לא טל ולא מטר, אין צריך לחזור. ואם נזכר אחר מחיה המתים ממשיך בתפלתו. [ילקוט יוסף ח"א תשמ"ה, עמ' רמא].

טו המנהג לקרוא המזמור של החג לפני תפלת ערבית בין בליל יום טוב בין בחול המועד. אולם אם לומדים תורה שבעל פה, הלכות או אגדות, או גמרא, בין מנחה לערבית, אין צורך לקרוא המזמור של החג, אלא מיד

לאחר קדיש על ישראל מתחילים והוא רחום יכפר עון, וברכו. [וגם אין לחזור ולומר קדיש אחר הפסוקים ה' צבאות, שאין להרבות בקדישים].

סימן תפח - הלכות יום טוב של חג הפסח

א מתפללים שחרית של יום טוב בשמחה ובניגון, ואומרים כל המזמורים הנאמרים בשבת. והמנהג לומר מזמור של פסח אחר מזמור יושב בסתר עליון. [חזון עובדיה על הלכות פסח תשס"ג, עמוד רלט. יביע אומר חלק ט' סימן כב אות ד']. וגומרים את ההלל, ומברכים עליו אשר קדשנו במצותיו וצונו לגמור את ההלל. [חזון עובדיה על הלכות פסח מהדורת תשס"ג עמוד רלט הערה ב].

ב אסור להפסיק באמצע ההלל, אלא דינו כדין קריאת שמע וברכותיה, שבאמצע הפרק שואל מפני היראה, דהיינו בשלום אביו או רבו שחייב במוראם, ומשיב שלום מפני הכבוד לאדם נכבד שהקדים לו שלום, ובבין הפרקים שואל בשלום אדם נכבד ומשיב שלום לכל אדם. וכן יש לו להפסיק לקדיש ולקדושה, אפילו באמצע הפרק. ואף לענין אמן דברכות יש לו להפסיק. [יביע אומר חלק ב' או"ח סימן לב. חזון עובדיה על הלכות פסח מהדורת תשס"ג עמוד רמ].

ג יחיד שבירך על ההלל, ואחר שסיים ברכתו שמע אחר כך סיום הברכה מהשליח צבור, לא יענה אחריו אמן, משום הפסק בין הברכה למצוה. [חזון עובדיה פסח מהדורת תשס"ג עמו' רמ הערה ג].

ד אם סיים ההלל עד כי לעולם חסדו, ושמע דברים שבקדושה מותר לענות קדיש וקדושה ואמן קודם ברכת יהללוך, ואף על פי שאין ראוי להפסיק לכתחלה בין המצוה לברכה שאחריה, אין זה לעיכובא [עיין יביע אומר ח"א או"ח סי' ט אות ו], ואין ברכה זו אלא ברכת השבח, ולכן רשאי להפסיק לכתחילה לענות אמן וכל דבר שבקדושה. [חזון עובדיה על הלכות פסח מהדורת תשס"ג עמוד רמא ד"ה ודע].

ה הקורא את ההלל בימים שגומרים בהם את ההלל, ואחר כך נסתפק אם דילג כמו בראש חודש, אין צריך לחזור ולקרוא שוב את כל ההלל, דספק דרבנן לקולא. ואף שבירך בנוסח לגמור את ההלל, שהוא לשון גמר, מכל מקום יש לומר שהוא מלשון וגומרה עם הנץ, דהיינו לסיימה. אולם אם דילג בודאי, יחזור ויגמור את כל ההלל. אבל לא יברך שוב לפניה ולאחריה, דברכתו הראשונה שפיר חלה גם על קריאה זו. [חזון עובדיה על הלכות פסח מהדורת תשס"ג עמוד רמא בהערה].

ו ספרדי שאינו מברך כלל על ההלל בראש חודש, וטעה באחד הימים שגומרים בהם את ההלל, וקרא את ההלל כמו שקורא בראש חודש, בלא ברכה, והשמיט לא לנו ואהבתי, ואחר כך נזכר, חייב לחזור ולגמור את כל ההלל כתקנת חז״ל, וכשהוא חוזר לגמור את כל ההלל, יברך עליו תחלה וסוף, כיון שלא בירך כלל. [חזון עובדיה פסח מהדו׳ תשס״ג עמ׳ רמד סוף ד״ה ואחר זמן].

ז אם פסק באמצע ההלל אפילו לדבר הרשות, ואפילו שהה כדי לגמור את כולו, אינו צריך לחזור אלא למקום שפסק, בין ששהה באונס בין ברצון. [חזון עובדיה הלכות פסח עמוד רמ].

ח ספק אם קרא את ההלל, ספק לא קראו כלל, מן הדין אינו חוזר וקורא, וטוב שיחזור ויקראנו בלא ברכה. [חזון עובדיה על הלכות פסח עמוד מהדורת תשס״ג עמוד רמד].

ט אם קרא את הלל וגמר אותו באמירת לא לנו, אהבתי וכו׳, אבל לא בירך עליו, יצא, שאין ברכות מעכבות. [חזון עובדיה פסח מהדורת שנת תשס״ג עמוד רמה. מאמר מרדכי סי׳ תפח סק״ב. וראה ברמב״ם פרק ז׳ מהלכות תמידין ומוספים הלכה כ״ה, ובכסף משנה שם].

י כל היום כשר לקריאת ההלל מהנץ החמה עד השקיעה, שנאמר ממזרח שמש עד מבואו מהולל שם ה׳ (מגילה כ:). ובדיעבד אם קרא ההלל אחר עמוד השחר קודם הנץ החמה, יצא. ואם עבר יום טוב, אין תשלומין להלל, שאין תשלומין אלא לתפלה דרחמי נינהו, מה שאין כן קריאת שמע והלל ומגילה, שאין להם תשלומין. [ברכי יוסף סימן תרפז סק״א, שואל ומשיב תנינא חלק ד׳ ס״ס קלה]

יא בהוצאת ספר תורה, יש נוהגים שהשליח צבור פותח באמירת י״ג מדות, בטעמי המקרא כאדם הקורא בתורה, והצבור עונים אחריו. ויש מפקפקים על זה, שעל כל פנים אין לומר י״ג מדות ביום טוב. ולכן שב ואל תעשה עדיף. וכן אנו נוהגים שלא לומר י״ג מדות כלל, לא ברגלים ולא בימים הנוראים, מלבד ביום הכפורים. [חזון עובדיה, פסח, מהדורת תשס״ג עמוד רמה]

יב סדר קריאת הפרשיות בשבעת ימי הפסח, משך תורא קדש בכספא פסול במדברא שלח בוכרא. ביום טוב הראשון של פסח בפרשת בא, משכו וקחו לכם צאן למשפחותיכם ושחטו הפסח. ביום השני בפרשת אמור, שור או כשב או עז כי יולד. ביום השלישי בסוף פרשת בא, קדש לי כל בכור. ביום הרביעי בפרשת משפטים, אם כסף תלוה את עמי. ביום החמישי בפרשת כי תשא, פסול לך שני לוחות אבנים. ביום הששי בפרשת בהעלותך, וידבר ה׳ אל משה במדבר סיני. בשביעי של פסח בפרשת בשלח, ויהי בשלח פרעה, עם פרשת השירה. ובחוץ לארץ ביום השמיני

בפרשת ראה, כל הבכור אשר יולד. (מגילה לא.). ובכל ימי חג הפסח מוציאים גם ס״ת שני לקרוא בו בפרשת פסח בסדר קרבנות היום. [הסדר הנ״ל ישתנה רק כשחל יו״ט ראשון של פסח ביום חמישי שאז מקדימים לקרוא פרשת ״פסול״ בשבת חול המועד, ומתחיל הקריאה מהפסוק ״ראה אתה אומר אלי״]. [חזון עובדיה פסח תשס״ג עמוד רמו].

יג מותר להוסיף עולים ביום טוב על חובת היום, ולהעלות לספר תורה יותר מחמשה עולים. [חזון עובדיה על הלכות פסח עמוד רמז. יביע אומר חלק ט׳ אורח חיים סימן כז].

יד אם טעה השליח צבור ביום הראשון של פסח, וסיים עם העולה החמישי פרשת משכו בפסוק (יב. נ), ויעשו כל בני ישראל, ולא סיים הפסוק שאחריו שמסיים הוציא ה׳ את בני ישראל מארץ מצרים על צבאותם, יצא. ואין צריך לחזור ולקרות עוד. (בית דוד חאו״ח סימן ס).

טו וכן אם טעה השליח צבור וקרא ביום הראשון שור או כשב או עז, אין צריך לחזור ולקרות פרשת משכו, שאין הסדר הנ״ל מעכב. [שו״ת דבר משה חלק א חאו״ח סימן יד. וכתב שכן הסכימו עמו הגאון מר אביו רבי שלמה אמאריליו, והגאון מהר״ש פלורנטין].

טז אומרים תיקון הטל ביום טוב הראשון של פסח, ופותחים בפיוט לשוני כוננת. וטוב להשמיט הנוסח ״לך לשלום גשם ובא בשלום טל״, שהרבה פעמים אנו צריכים עדיין לגשמי ברכה. (שו״ת בית דוד חאו״ח סימן רסה). והחל ממוסף של יום טוב הראשון של פסח מפסיקים לומר ״משיב הרוח ומוריד הגשם״, ואומרים ״מוריד הטל״. ואם טעה ואמר מוריד הגשם במקום מוריד הטל, וסיים הברכה ואמר באי״י מחיה המתים, צריך לחזור לראש התפלה. ואפילו במקום שצריכים לגשמים אף בימות החמה אם הזכיר גשם במקום טל מחזירים אותו. [חזון עובדיה על הלכות פסח מהדורת תשס״ג עמוד רמז].

יז אם ביום טוב ראשון של פסח חזר תשעים פעם, ״מחיה מתים אתה רב להושיע מוריד הטל״, כנגד תפלות של שלשים יום, מכאן ואילך אם נסתפק אם אמר גשם או טל, הרי הוא בחזקת שלא הזכיר גשם, ואינו צריך לחזור. (מרן בשלחן ערוך סימן קיד ס״ט). וטוב שיחזור מאה ואחת פעמים, כעין מה שאמרו בחגיגה (ט:) אינו דומה שונה פרקו מאה לשונה פרקו מאה ואחת. וגם כדי לכלול תפלת המוספין של פסח ושבת וראש חודש אייר שבתוך שלשים יום. [שו״ת חתם סופר (חאו״ח סימן כ). וכ״כ בשו״ת זכרון יהודה (חאו״ח סימן יא). ועי״ע בשו״ת דבר שמואל אבוהב (סימן רכה). ע״ש. ועיין בשו״ת אור לי (סימן קיא) מה שהשיב על זה. ודו״ק. וראה עוד בחזון עובדיה על הלכות פסח עמוד רמח הערה יב].

יח בחול המועד שהוא יום שני של פסח, ט״ז בניסן, וכן בשאר ימי חול המועד, ערבית שחרית ומנחה, צריך לומר יעלה ויבא, ואם לא אמרו

וסיים תפלתו חוזר לראש התפלה. וקוראים ההלל בדילוג. ומנהג ארץ ישראל ואגפיה לקרוא את ההלל בלי ברכה. ומתפללים מוסף כמו ביו״ט הראשון, אלא שביום טוב אומרים יום טוב מקרא קודש הזה, ובחול המועד אומרים את יום מקרא קודש הזה. ומכל מקום אם אמר בחול המועד את יום טוב מקרא קודש הזה אין מחזירין אותו. וטוב לעשות דבר מיוחד בסעודה בט״ז בניסן, לזכר סעודת אסתר, שבו נתלה המן, כמו שנרמז בפסוק וישבות המן ממחרת הפסח. (של״ה מג״א, חק יעקב). [חזון עובדיה על הלכות פסח מהדורת תשס״ג עמוד רמח].

סימן תפט - הלכות ספירת העומר

א נאמר בתורה (ויקרא כא טו) ״וספרתם לכם ממחרת השבת מיום הביאכם את עומר התנופה שבע שבתות תמימות תהיינה״. וקיבלו רבותינו ז״ל, שפירוש ״ממחרת השבת״ היינו מחרת יום טוב הראשון של פסח שהוא יום שבתון, ולא שבת בראשית, להוציא מלב הצדוקים שהיו אומרים ממחרת השבת זה שבת בראשית. לפיכך מצות עשה לספור ספירת העומר החל מליל ט״ז בניסן עד סוף שבעה שבועות. וכתב בשבולי הלקט (סימן רלו) בשם מדרש אגדה, תלה הכתוב יום חג השבועות בספירת העומר, שנאמר ״שבעה שבועות תספור לך, ועשית חג שבועות לה׳ אלהיך״, לפי שכאשר נתבשרו ישראל בצאתם ממצרים שהם עתידים לקבל התורה לסוף חמישים יום, שנאמר ״בהוציאך את העם ממצרים ״תעבדון״ את האלהים על ההר הזה״, הרי נ׳ של תעבדון יתירה, לומר לך, לקץ של חמישים יום תעבדון את האלהים על ידי קבלת התורה. וישראל מרוב חיבתם לתורה היו מונים בכל יום ויום, ואומרים הרי עבר יום אחד, הרי עברו שני ימים, שלשה, ארבעה, וכו׳, כי היה הדבר בעיניהם כזמן ארוך, מרוב חיבתם הגדולה לקבלת התורה, ולכן נקבעה הספירה לדורות. ור׳ יהודה החסיד אמר, לפי שימים אלה ימי מלאכת השדה הם, ואין מי שיגיד לבני הכפרים החקלאים, אם אייר מלא או חסר, לכן אמרה תורה תספרו חמישים יום, ואחר כך מקרא קודש יהיה לכם. עכ״ל. [ילקוט יוסף מועדים עמוד תיב. חזון עובדיה על הלכות יום טוב עמוד ריב].

ב ומכל מקום הואיל ונאמר (דברים טז ט) : ״שבעה שבועות תספר לך מהחל חרמש בקמה תחל לספור שבעה שבועות״, דהיינו משעת קצירת העומר, בזמן הזה שאין לנו קצירת העומר, ולא את קרבן העומר שהיה קרב בבית המקדש בט״ז ניסן, אין מצות ספירת העומר אלא מדרבנן, זכר למקדש. וכן היא דעת רוב הפוסקים [ומכללם : רבינו ישעיה, הרז״ה, הרוקח, התוס׳, מהר״ם מרוטנבורג, הרא״ש, רבינו ירוחם, הרשב״א, ארחות חיים, נימוקי יוסף, אהל מועד, האבודרהם, רבינו פרץ, הסמ״ק, הכל בו, העיטור]. ומרן הש״ע, [כמבואר מדבריו בב״י בדין פתח על דעת לומר ארבעה וסיים חמשה]. ולפיכך יש להשמיט מנוסח ״לשם יחוד״ שלפני

ספירת העומר את הנוסח: "הרינו באים לקיים מצות עשה של ספירת העומר כמו שכתוב בתורה וספרתם לכם וכו'", מאחר שספירת העומר בזמן הזה מדרבנן. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד תיב. וראה בדעת מרן אם ספירת העומר מה"ת או מדרבנן, בילקוט יוסף במבוא לספר איסור והיתר כרך ב', ובילקוט יוסף מועדים עמוד תרטו. ובירחון קול תורה תמוז תשס"ג עמוד יד. חזון עובדיה על הל' יו"ט עמו' ריד].

ג הנוהגים לומר בנוסח "לשם יחוד" שלפני ספירת העומר, ביום האחרון של ספירת העומר את הפסוק "וספרתם לכם וכו' שבע שבתות תמימות תהיינה", יש להם על מה שיסמוכו. ורשאים אחר כך לספור את העומר בברכה, ואין למחות בידם. ומכל מקום לכתחילה נכון להשמיט פסוק זה, ודי לומר "הרי אנחנו באים לקיים מצות ספירת העומר וכו'". [יביע אומר ח"ג סי' כח. שו"ת יחוה דעת ח"ו סי' כט. ירחון קול תורה תשרי תשס"ד עמו' עג. חזון עובדיה הל' יו"ט עמו' רטו].

ד מי שבירך על ספירת העומר, ובעת ברכתו היה סבור שהיום הוא כך וכך לעומר, ולפני שספר נזכר מיד שהיום אינו כך וכך, ימשיך ויספור את העומר, ולא יחזור לברך. [טור בשם ראבי"ה בסי' תפט הצריך לחזור ולברך, כיון דספירת העומר מן התורה. אבל בב"י כתב דכיון דספירת העומר מדרבנן יצא ידי חובה. וראה בילקוט יוסף במבוא לאיסור והיתר כרך ב', ובילקו"י על המועדים עמוד תיד].

ה במוצאי שבת סופרים העומר קודם ההבדלה. וכן כשחל יו"ט האחרון של פסח במוצ"ש, יספרו את העומר קודם ההבדלה. [יביע אומר ח"ד חלק אורח חיים סימן כג סק"ח].

ו צריך לברך קודם שיספור העומר: "ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו על ספירת העומר". ואף על פי שספירת העומר בזמן הזה מדרבנן, מכל מקום אפשר לומר בנוסח הברכה "וצונו", הואיל ונאמר בתורה "ושמרת לעשות ככל אשר יורוך", והוי כאילו הקדוש ברוך הוא בעצמו צונו לקיים מצות רבותינו ז"ל, ולכן שפיר יש לומר "וצונו". וכמו שמברכים בנוסח כזה על הדלקת נרות חנוכה ועל נטילת ידים ושאר מצות דרבנן. ומכל מקום אם ספר ספירת העומר בלי ברכה יצא ידי חובתו, שאין ברכות מעכבות. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד תטו. חזון עובדיה על הל' יו"ט עמו' רטז].

ז מצות ספירת העומר בכל לשון שהוא מבין. ואף בלשון הקודש צריך לכתחילה להבין הספירה. ואם אינו מבין לשון הקודש, וספר בלשון הקודש לא יצא, ויחזור לספור בלשון שמבין בלא ברכה. [יביע אומר חלק ה' סימן יב סק"ד. חזון עובדיה על הל' יו"ט עמו' רלב].

ח נוסח הספירה הוא "לעומר" ולא "בעומר". וכשמגיע לשבעה ימים, אומר היום שבעה ימים לעומר, שהם שבוע אחד. [חזון עובדיה על הל' יו"ט עמו' ריט].

ט אין לברך שהחיינו על ספירת העומר, כיון שהספירה נתקנה זכר למקדש, וגם אין מברכים שהחיינו על מצוה שבדיבור. [חזון עובדיה על הל' יו"ט עמו' ריט].

י החבוש בבית האסורים בימי הספירה, והמקום מטונף, ואינו יכול לברך על ספירת העומר, רשאי לספור העומר בלי ברכה, ואף על פי שמצוה היא, ואין ראוי לכתחלה לעשותה במקום מטונף, מכל מקום כדי שלא יפסיד לגמרי המצוה לאחר שיצא מבית הסוהר, יכול לעשות כן. [שו"ת יביע אומר חלק ו' חלק יורה דעה סימן כט אות ה. חזון עובדיה הלכות יום טוב עמ' רנב].

יא נשים פטורות ממצות ספירת העומר, הואיל ויש לה זמן קבוע. וכל מצות עשה שהזמן גרמא נשים פטורות. ואם רצו לספור בלי ברכה רשאות. אבל אינן רשאות לברך, שהיא ברכה לבטלה. ועל פי הסוד טוב שהנשים לא תספורנה כלל העומר אף בלי ברכה. [ילקוט יוסף מועדים עמוד תטז. חזון עובדיה על הלכות יום טוב עמוד רכ].

יב מצוה לחנך את הקטנים לספור את העומר בכל יום, ויש לחנכם לספור עם ברכה כדת. וקטן ששכח לספור איזה לילה בימי הספירה רשאי להמשיך לספור בברכה משום חינוך, כדי להרגילו לברך בכל שנה לכשיגדיל. [עיין בתוס' ר"ה לג. סוף ד"ה הא, שהקטן אינו מוזהר על לא תשא, וחייבים לחנכו במצות. שזו היא מצות החינוך להרגילו לברך. ומשום חינוך אפשר לסמוך על דעת רוב הפוסקים דכל לילה היא מצוה בפני עצמה. וע"ע תוס' פסחים (פח.). ובספר נחל איתן (סוף פרק כט מהל' שבת). ובשו"ת פרי יצחק (סוף סימן יא). ובשו"ת יביע אומר חלק ב (חאו"ח סימן יג אות ג-ד-ה). ע"ש. ובילקו"י על המועדים עמוד תיז. ילקוט יוסף על הלכות תפילין מהדורת תשס"ד, סימן לז. ובילקו"י דיני חינוך קטן מהדורת תשס"ג עמוד רלד. ובחזון עובדיה על הלכות יום טוב עמוד רכא].

יג קטן שהגדיל באמצע ימי הספירה ונעשה בר מצוה, אינו רשאי להמשיך לספור ספירת העומר בברכה. ואף שעד אותו יום ספר מדי לילה בלילה בברכה, משום מצות חינוך, אף על פי כן עליו להפסיק מלברך הלאה על ספירת העומר ביום שהגיע לי"ג שנה ויום אחד, מפני שכל ספירותיו שהיו בקטנותו אינן מוציאות אותו ידי חובתו לכשיגדל. כיון שאז היה פטור מכל המצות. ואפילו מצות חינוך דרבנן לא היתה מוטלת על הקטן עצמו אלא על אביו. ומכיון שפטור היה מן המצות קודם שיהיה בר מצוה, לא עלו לו ספירותיו בקטנותו לענין "תמימות" כדי שיוכל להמשיך לספור בברכה אחר שיגדל. והרי הוא גדול ומצווה על איסור ברכה שאינה צריכה, הילכך ישמע הברכה מהשליח צבור בכל לילה ולילה. ואחר כך יספור העומר עם הקהל. ומכל מקום אין למחות בקטן שהגדיל בימי הספירה אם ממשיך לספור גם אחר כך בברכה. [שו"ת יביע אומר חלק ג' סימן כז. שו"ת יחוה דעת חלק ג' סימן כט. וראה בילקוט יוסף על הלכות תפילין מהדורת תשס"ד סימן לז, ובילקו"י דיני חינוך קטן מהדורת תשס"ג, עמוד רלה, ובילקוט יוסף מועדים מהדורת תשס"ד עמוד תריז, תשובה ע"ד החולקים בזה. ועיין בחזון עובדיה על הלכות יום טוב עמ' רכא שסיים, דמכל מקום אין למחות ביד מי שמברך, דסו"ס איכא ספק ספיקא].

יד מצות ספירת העומר צריכה להיות מעומד. וסמכו חז״ל דין זה על הנאמר (בפרשת ראה טז. ט): ״מהחל חרמש בקמה תחל לספור שבעה שבועות״, אל תקרי בקמה אלא בקומה. ומכל מקום אם מנה מיושב יצא. [הרמב״ם סוף הלכות תמידין ומוספין. ש״ע סימן תפט ס״א ואחרונים. וכתב בכס״מ, דין זה שכתב בשם הר״י בן גיאת קבלה מפי רבותינו, ואסמכוה אקרא, והי״ד באי״א סק״ג].

טו זקן או חולה שקשה להם לעמוד רשאים לספור העומר לכתחלה כשהם יושבים, שכל שעת הדחק כדיעבד דמי. [ילקוט יוסף מועדים עמוד תיח. חזון עובדיה על הלכות יום טוב עמוד רכז].

טז מצוה על כל אחד ואחד מישראל לספור ספירת העומר בעצמו, שנאמר ״וספרתם לכם״, בלשון רבים, שתהיה ספירה בפי כל אחד. ומכל מקום אם נתכוון לצאת בספירת שליח צבור, וגם השליח צבור נתכוון להוציאו, יוצא ידי חובתו בשמיעה, שהשומע כעונה. [ילקו״י מועדים עמוד תיח. ושם חקירה אם שומע כעונה יוצא י״ח מתורת דיבור, שדברי האומר מתייחסים לגמרי לשומע, כאילו הוא דיבר, ונחשב מבחינה הלכתית כדיבור ממש, או דתורת שמיעה עליו, ויוצא י״ח מדין שמיעה, והתורה חידשה שגם בשמיעה יוצאים ידי חובה. וראה עוד בחזון עובדיה על הלכות יום טוב עמוד רכח].

יז הואיל ונחלקו הפוסקים אם מצות צריכות כוונה, כמבואר בבית יוסף (סימן ס וסימן תקפט), ולדברי האומרים שאין המצות צריכות כוונה, כל ששמע מהשליח צבור, או אדם אחר, את הברכה והספירה של העומר, אף על פי שלא נתכוון לצאת ידי חובה, נראה שיצא ידי חובה בשמיעתו, ולא יוכל לברך אחר כך כשיספור בעצמו. ואף על פי שההלכה היא שמצות צריכות כוונה כמבואר בשלחן ערוך (סימן ס ס״ד), מכל מקום בספק ברכות יש לחוש להאומרים שאין מצות צריכות כוונה. הילכך טוב הדבר שיאמר בפירוש בתחלת ימי הספירה, ״אני מכוין שבכל לילה מן הלילות של ספירת העומר בשנה זו, שלא לצאת ידי חובת הברכה והספירה של העומר בשמיעתי אותם מפי השליח צבור, או אדם אחר, אלא רק כשאברך ואספור העומר בעצמי״. [חזון עובדיה על הלכות יום טוב עמוד רל].

יח זמן ספירת העומר בלילה, ואם שכח לספור בתחילת הלילה סופר והולך כל הלילה. ולכתחלה נכון לספור אחר צאת הכוכבים, והוא כשמונה עשר רגעים אחר שקיעת החמה. (והוא כשלש עשרה וחצי דקות זמניות אחר שקיעת החמה). וכן מנהג המדקדקים במצוות להמתין לצאת הכוכבים. וטוב שיקבעו סדר לימוד בין מנחה למעריב, כדי שיגיע זמן קריאת שמע וזמן ספירת העומר. ומכל מקום ציבור שסיימו תפלת ערבית מיד אחר השקיעה, ואינם ממתינים עד צאת הכוכבים, וקיים חשש שחלק מן הציבור ישכח לספור העומר, ויפסידו לגמרי מצות הספירה, יכולים לספור העומר בברכה בבין השמשות, שהואיל וספירת העומר בזמן הזה מדרבנן, ספקא דרבנן לקולא. [ועוד שיש לצרף סברת רבי יהודה שמפלג המנחה הוי כדין לילה]. אבל כל עוד שלא שקעה החמה אין לספור העומר בברכה בשום פנים. ואפילו בערב שבת לאחר קבלת שבת אין לספור קודם השקיעה.

[ילקוט יוסף על המועדים עמוד תכא. שו״ת יביע אומר ח״ו סימן לא. שו״ת יחוה דעת חלק א׳ סימן כג. חזון עובדיה על הל׳ יו״ט עמוד רלב].

יט המתפלל ערבית עם הצבור מבעוד יום בימי הספירה, סמוך לחשכה, וסיימו התפלה בבין השמשות, וברצונם לספור מיד ספירת העומר בבין השמשות טרם ילכו לביתם, והיחיד הזה נוהג בכל לילה לספור העומר אחר צאת הכוכבים, כמנהג המדקדקים במצות, אך מאידך הוא חושש פן ישכח לספור בביתו, ויפסיד לגמרי את מצות ספירת העומר בשאר הלילות, טוב שיספור עם הצבור בלי ברכה, ויחשוב ויתנה בדעתו לאמר: אם אשכח לספור בלילה בביתי, הריני סומך על ספירה זו לצאת בה ידי חובתי, ואם אזכור בלילה לספור העומר, אני מכוין שלא אצא ידי חובת ספירת העומר במה שאני מונה עכשיו עם הצבור. ואז כשיזכור בלילה יספור בברכה כמנהגו הטוב לספור אחר צאת הכוכבים. [חזון עובדיה על הלכות יום טוב עמוד רלג].

כ מנהג יפה אף נעים בכמה קהלות מישראל שבימי הספירה בין מנחה לערבית קוראים מעט מפרקי אבות, ושומעים מפי תלמיד חכם מוסר השכל מענין הנאמר בפרקי אבות, דבר הלמד מענינו, וממשיכים בזה עד שיגיע זמן צאת הכוכבים, כדי שיספרו העומר בזמנו דהיינו אחר צאת הכוכבים. ונמצא מצוה גוררת מצוה, שבכדי לקיים המצוה מן המובחר לספור אחר זמן צאת הכוכבים, לומדים תורה ברבים. וראוי לעשות כן בכל קהל. וכל המזכה את הרבים זכות הרבים תלוי בו. [חזון עובדיה על הלכות יום טוב עמוד רלו].

כא יש אומרים שנכון לספור מיד אחר קדיש תתקבל של ערבית, אבל בירושלים נוהגים לספור העומר אחר סיום עלינו לשבח. [המנהג לספור אחר קדיש תתקבל מסתייע יפה מדברי רב האי גאון שבארחות חיים (אות ד). וכן כתב בספר נוה שלום חזן ובספר נהר מצרים. ומכל מקום אין אחר המנהג כלום. וראה בירחון קול תורה אלול תשס״ג עמוד כא, וחשון תשס״ד עמוד סד. וילקוט יוסף על המועדים מהדורת תשס״ד עמוד תרכה. חזון עובדיה על הלכות יו״ט עמוד רלה].

כב אחר שסופרים העומר אומרים ״הרחמן הוא יחזיר עבודת בית המקדש למקומה במהרה בימינו״. והטעם לפי שאין לנו עתה אלא הזכרה לבית המקדש, אבל לשופר ולולב יש עשייה. [תוס׳ מגילה (כ:). מחזור ויטרי (עמוד שא). ושבולי הלקט (ס״ס רלד). חזו״ע על יום טוב עמוד רלה].

כג נוהגים לומר למנצח בנגינות מזמור שיר ואנא בכח. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד תכב].

כד נחלקו הראשונים אם מצות ספירת העומר היא מצוה אחת המתמשכת על פני ארבעים ותשע יום, וזה מה שנאמר בתורה: תמימות תהיינה, וממילא אם שכח יום אחד חיסר במצוה ואינו יכול לספור, שאין כאן תמימות. או שמצוה זו היא מצוה בפני עצמה בכל לילה. ולכן לדינא

אם שכח או הזיד ולא ספר ספירת העומר אפילו רק לילה אחד, אינו יכול יותר לברך על ספירת העומר מהלילה שלאחר מכן והלאה, אלא יספור בלא ברכה. דספק ברכות להקל. וכן אם טעה ומנה מספר אחר, ולא נזכר עד הלילה השני, אינו יכול לספור עוד בברכה. וכל זה כששכח לספור לילה ויום, אבל אם נזכר ביום יספור המנין של אותו יום בלא ברכה, ושוב יוכל לספור בלילות שלאחר מכן בברכה. והוא הדין אם שכח כמה לילות ובכל פעם נזכר ביום וספר (בלי ברכה), חוזר וממשיך לספור מכאן ואילך בברכה. [שו"ת יביע אומר חלק א' חלק יורה דעה סימן כא אות ו'. וחלק ג' סימן טז אות ז'. וחלק ד' סימן מג סק"ז. וחלק ג' סימן כח].

כה מנהג נכון בירושלים, לספור העומר בבית הכנסת בשחרית בלי ברכה, שאם יש מי ששכח לספור בלילה, יספור בשחרית, ויועיל לו שמכאן ולהבא יספור בברכה. [ילקו"י מועדים].

כו מי ששכח לספור ספירת העומר לילה ויום, שהדין הוא שאינו סופר עוד בברכה, ועמד כשליח ציבור בתפלת ערבית, אין לו לספור ספירת העומר להוציא אחרים ידי חובתם, שכל מי שאינו מחוייב בדבר אינו מוציא אחרים ידי חובתם. והדין כן אף באדם נכבד. [שו"ת יביע אומר ח"ח חלק אורח חיים סי' מו סק"ב. חזון עובדיה על הלכות יום טוב עמוד רמח].

כז אם טעה במנין הספירה (במנין הימים והשבועות), ולא נזכר עד הלילה שאחריו, דינו כמי שלא ספר כלל. ואם נזכר באותו ערב, אם הפסיק בינתים, או ששהה כשיעור "שלום עליך רבי", חוזר וסופר "בברכה". ואם נזכר ביום, סופר ביום בלי ברכה. ומכאן ואילך יספור בברכה. [חזון עובדיה על הלכות יום טוב עמוד רנ].

כח מי שנסתפק אם ספר העומר בלילה הקודם, (וביום הקודם לא נזכר מספירת העומר כלל), או שנסתפק אם ספר אתמול את המספר הנכון או לא, (ולא ספר ביום את המספר הנכון), בכל זאת יוכל לספור מכאן ולהבא בברכה, מטעם ספק ספיקא, שמא באמת ספר העומר בלילה הקודמת, ואם תמצא לומר שלא ספר, שמא הלכה כדעת ר"י בעל התוספות, שכל לילה ולילה מצוה בפני עצמה היא. ונוסף על זה שיש לנו דעת הרמב"ם והראבי"ה דסבירא להו שעיקר מצות ספירת העומר גם בזמן הזה מדאורייתא, וספיקא דאורייתא לחומרא. [שו"ת יביע אומר ח"ב חיו"ד סי' ב' סק"ג. וח"ד או"ח סי' מג סק"ג. והוא ע"פ דברי תרומת הדשן סי' לז. ויי"א שגם דעת הרי"ף כן, אלא שא"ז מוכרח כ"כ, ומש"ה מרן פסק כד' הרא"ש דספה"ע מדרבנן. וראה בזה בחזו"ע יום טוב עמוד רלח. ובילקו"י מועדים מהדורת תשס"ד עמוד תריז, ובירחון קול תורה סיון תשס"ג עמוד סא.].

כט וכן אם היה עומד בבין השמשות [אחר השקיעה], ונזכר בבירור שלא ספר אמש ספירת העומר, וגם במשך היום לא נזכר מזה, יספור מיד הספירה של אמש בלי ברכה, ואחר צאת הכוכבים יספור בברכה. ונכון שבאופן כזה יזהר שלא יספור העומר בכל יתר הלילות אלא לאחר צאת

הכוכבים, שלא יהיה כתרתי דסתרי. וכל זה דוקא באופן שנזכר בבין השמשות שלנו, שהוא שלש עשרה וחצי דקות זמניות אחר השקיעה, אבל אם נזכר לאחר מכן, אף על פי שהוא נוהג להחמיר במוצאי שבת כדעת רבינו תם, אין לצרף בזה סברת ר״ת וסיעתו להרשות לו לספור מכאן ואילך ״בברכה״. אלא מכאן ואילך יספור בלא ברכה. שספק ברכות להקל. [שו״ת יביע אומר ח״ד סי׳ מג. וח״י חאו״ח סי׳ לח עמוד סט. ושם דחה דברי מי שהצריך שיהיו ב׳ הספיקות שקולים. וראה עוד בחזון עובדיה על יום טוב עמוד רלח].

ל מיום שביעי ואילך צריך לספור גם שבועות, ונחלקו הפוסקים אם די בספירת הימים, או שספירת שבועות מעכבת, ואם ספר הימים ולא ספר השבועות, או שבועות ולא ימים, דעת מהר״ש הלוי בתשובה (סימן ה) שלא יצא. וכן כתב הפרי חדש (סימן תפט סוף ס״א). והמגן שאול (סימן כ). אולם הכנסת הגדולה (בהגהות בית יוסף סימן תפט) חלק עליו ופסק דבדיעבד יצא. וכן כתבו המגן אברהם (ס״ק ד), והחק יעקב (ס״ק ח). ואם נזכר באותו לילה יחזור ויספור בלא ברכה, ואם לא נזכר עד הלילה שאחריו ימנה משם והלאה בברכה, כדין המסופק אם ספר העומר, שסופר בברכה מטעם ספק ספיקא. והוא הדין למי שטעה במספר הימים, ולא טעה במספר השבועות, או להיפך, שטעה במספר השבועות ולא טעה במספר הימים, שאם לא נזכר עד הלילה שאחריו, סופר מכאן ואילך בברכה. דשמא כל יום מצוה בפני עצמה, ואף אם תאמר שכל הלילות הם מצוה אחת, שמא די בספירת הימים. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד תכד. חזון עובדיה על הלכות יום טוב עמוד רנא].

לא מי שמסופק כמה היום לעומר, ואינו יכול לברר, [כגון שנמצא במדבר או בעיר שאין שם ישוב יהודי], יספור מספק את ב׳ הספירות בזה אחר זה בלי ברכה, (כדי שלא יהיה חשש הפסק בין הברכה למצוה) ולמחרת בלילה לאחר שיתברר לו המספר האמיתי, יספור מכאן ואילך בברכה. [שו״ת יביע אומר חלק ח (חאו״ח סימן מה). ילקוט יוסף על המועדים (עמוד תכד). חזון עובדיה על הלכות יום טוב עמוד רנג].

לב אונן שמתו מוטל לפניו שפטור מכל המצוות שבתורה, [אפילו אם מסר את הטיפול בקבורה לחברא קדישא], ולכן לא ספר ספירת העומר בלילה, יספור ביום בלי ברכה לאחר קבורת המת, ואז יספור מכאן ולהבא בברכה. ואם לא ספר גם ביום, יספור מכאן ולהבא בלי ברכה. ואם האונן רואה שישאר באנינותו לילה ויום, כגון שבית הקברות רחוק מן העיר, וכיוצא בזה, יספור ספירת העומר בלי ברכה, בעודו אונן, (לאחר שנמסר המת לחברה קדישא), ויועיל לו לספור בשאר הימים בברכה. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד תכה. ילקוט יוסף על הלכות אבלות מהדורת תשס״ד עמוד קצט, ובסוף הספר, ובירחון קול תורה קובץ ז׳, תשס״ה, עמוד צה. ושם דחה מ״ש בזה בחיים וחסד. וע״ע בחזון עובדיה על הלכות יום טוב עמוד רמד].

לג וכן חולה שלא ספר את העומר בלילה, יספור ביום בלי ברכה, ואז יוכל להמשיך לספור בברכה. ואם לא ספר גם ביום, יספור מכאן ולהבא בלי ברכה. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד תכה]

לד ספירת העומר צריכה להיות בדיבור בפיו ובשפתיו, אבל בהרהור לא יצא, שהרהור לאו כדיבור דמי. (משנה ברורה בבאור הלכה סימן תפט). ואם הרהר בלבד, יכול לברך אח"כ, ולספור ספירת העומר בבטוי שפתים. (ועיין בשו"ת יביע אומר חלק ד' חאו"ח סימן ג אות יז). ולכתחלה צריך להשמיע לאזנו, ואם לא השמיע לאזנו יצא. [עיין בשו"ת יביע אומר שם סימן יח. ודו"ק. חזון עובדיה על הל' יו"ט עמו' רמג].

לה הכותב במכתב בלילה "היום טו"ב לעומר", ושכח לספור העומר בפיו לילה ויום, סופר בשאר הלילות בברכה. [ילקוט יוסף מועדים עמוד תכז. חזון עובדיה על הלכות יום טוב עמוד רמג].

לו מי ששאל אותו חבירו אחר השקיעה, כמה הלילה לספירת העומר? ישיבנו: אתמול היה כך וכך לספירה, שאם יאמר לו היום כך וכך (אפילו בלשון לעז) לא יוכל לברך אחר כך על ספירת העומר, משום דקיימא לן שאם מנה ולא בירך יצא. ומכל מקום אם ענה רק המספר של הלילה ההוא, ולא אמר תיבת "היום" יוכל לחזור ולספור בברכה. אבל אם אמר היום כך וכך, אפילו ענה בלשון לע"ז, אינו יכול לברך על העומר באותו לילה. וכן אם ענה לו "היום כך וכך לעומר", אף על פי שלא כיון בליבו לצאת ידי חובה, מכל מקום אין לו לחזור ולספור שוב בברכה. אך אם בשעה שאמר היום כך וכך נתכוון בפירוש שלא לצאת ידי חובה, חוזר וסופר בברכה. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד תכה. יחוה דעת חלק ו' סי' כט. חזו"ע על הל' יו"ט עמ' רמו].

לז הלומד בשלחן ערוך אחר השקיעה [קודם צאת הכוכבים] בליל שמיני לספירה, לפני שספר את העומר, וקרא מה שכתוב בשלחן ערוך: וביום השמיני יאמר היום שמונה ימים לעומר שהם שבוע אחד ויום אחד, רשאי לחזור ולספור את העומר בברכה אחר צאת הכוכבים. [יחוה דעת ח"ו סי' כט. ילקו"י מועדים עמו' תכו. חזון עובדיה על יו"ט עמ' רז. ומשמע דאם אירע כן אחר צאה"כ לא יברך].

לח מי שחבירו שאל אותו כמה הלילה לעומר, ואמר מחר יהיה כך וכך, נראה שיספור אחר כך בברכה. (ועיין בשו"ת ויען אברהם (סימן לה) מה שכתב בזה). וכל זה קודם שיגיע למספר שבועות, אבל אם היה משבוע אחד ואילך, והשיב רק מספר הימים בלא שבועות, חוזר וסופר בברכה באותו ערב. משום ספק ספיקא. [חזון עובדיה על הל' יום טוב עמוד רמז].

לט ולכן אם אמר לחבירו אחר שקיעת החמה של יום ל"ב לעומר, אל תאמר וידוי כי הלילה ל"ג לעומר, יוכל לחזור ולספור בברכה, שהרי לא

ספר שבועות. ועוד שלא ספר המספר רק בראשי תיבות, ובזה יש לומר דלא יצא. ועוד שאין כוונתו לומר מנין ספירת העומר כלל, אלא לומר שהוא יום טוב כדי שלא יאמר וידוי (כנסת הגדולה). וכן עיקר. [עיין בשו"ת ויען אברהם (סוף סימן לה). שו"ת יביע אומר חלק ד' (סימן מג סק"ט). יחוה דעת חלק ו' (סימן כט). חזון עובדיה על הלכות יום טוב עמוד רמח].

מ מי ששכח לספור את העומר בליל ל"ג בעומר, וביום אמר לחבירו "היום ל"ג בעומר", או שתיקן את השליח ציבור כשבא לומר תחנון, ואמר לו "היום ל"ג בעומר", יוכל לספור אחר כך בברכה, על סמך זה. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד תכו. חזון עובדיה שם].

מא מי ששכח לספור ספירת העומר בליל ששי, ולמחרת התפלל ערבית וקיבל שבת מבעוד יום, ונזכר לאחר שהתפלל ערבית, וטרם שקעה השמש, יספור בלי ברכה, ויוכל אחר צאת הכוכבים של שבת לספור בברכה את ספירת העומר של שבת. וכן שאר הלילות ימנה בברכה. [יביע אומר חלק ד סימן מג סק"ח. חזון עובדיה על הלכות יום טוב עמוד רמב].

מב בירך על דעת שהיום ארבעה ימים לעומר, וסיים את הברכה במחשבה שהם חמשה ימים לעומר, יצא, אפילו אם היה היום ארבעה ימים לעומר. וכל זה כשספר את מספר היום באופן הנכון, ורק בברכה חשב אחרת. ואם חשב בברכה שהיום ארבעה ימים לעומר, וספר שהיום חמשה ימים לעומר, יש אומרים שצריך לחזור ולברך, כי סוף סוף ספר מספר שאינו נכון. ויש חולקים, ולמעשה יחזור ויספור בלא ברכה. [ילקו"י מועדים מהדורת תשס"ד עמוד תרטו].

מג בימי הספירה חצי שעה קודם שקיעת החמה לא יאכל סעודה של פת או עוגה יותר משיעור כביצה (בלי קליפתה), ואפילו התפלל כבר מנחה, כל עוד לא קיים מצות ספירת העומר. ואם התחיל בסעודה בהיתר, דהיינו קודם לכן, והגיע זמן ספירת העומר, אינו צריך להפסיק מסעודתו, לספור העומר, אלא יספור העומר כשיסיים סעודתו. אבל אם התחיל באיסור, כיון שאין טורח כלל להפסיק, פוסק מסעודתו וסופר ספירת העומר. ומותר לכתחלה לטעום פירות וכיוצא בזה לפני ספירת העומר. וכן פת או עוגה מותר עד שיעור כביצה, [בלי קליפתה, כחמשים גרם]. [ילקו"י מועדים עמ' תכז. חזון עובדיה יום טוב עמ' רמה].

סימן תצ - סדר התפלות בחול המועד

א בימי חול המועד מתפלל שחרית מנחה וערבית כדרכו בימי החול, ואומר יעלה ויבוא בעבודה. ואם לא אמר יעלה ויבא, אם נזכר כשאמר

ברוך אתה ה', כדי לחתום המחזיר וכו', יאמר שם למדני חוקיך, ויאמר רצה וכו', יעלה ויבא, ואתה ברחמיך וכו'. ואם חתם המחזיר וכו', יאמר יעלה ויבוא קודם מודים, וימשיך מודים. ואם אמר תיבת מודים, וכן אם נזכר בברכות שלאחר מכן, חוזר לרצה. ואם סיים יהיו לרצון השני, אף שעדיין לא עקר רגליו, חוזר לראש. ואין הבדל בזה בין שחרית ומנחה, לערבית. [חזון עובדיה על הלכות פסח מהדורת שנת תשס"ג עמ' פט].

ב מתפללים מוסף בחול המועד, ואומרים "את יום מקרא קודש הזה". וביום טוב אומרים את יום טוב מקרא קודש הזה. ומתפללים מוסף כמו ביום טוב הראשון, ואם אמר בחול המועד "את יום טוב מקרא קודש הזה" אין מחזירין אותו. [חזון עובדיה שם, תשס"ג, עמוד פט].

ג ביום טוב ובחול המועד מזכירין יעלה ויבוא בברכת המזון. ואם שכח ולא אמרו, אינו חוזר, מלבד ליל יום טוב ראשון של פסח [גם הנשים], וליל יו"ט של סוכות [לאנשים בלבד]. [חזון עובדיה על פסח מהדורת תשס"ג, עמוד שז].

ד בימי חול המועד פסח, וכן ביום טוב אחרון של חג, אומרים הלל בלא ברכה, ובדילוג. וכן המנהג בארץ ישראל ואגפיה. [חזון עובדיה על פסח מהדורת תשס"ג, עמוד פט].

ה בליל יום טוב אחרון מקדשים על היין, ואין אומרים שהחיינו, שאינו רגל בפני עצמו. ואומרים בתפלה ובקידוש זמן חרותינו.

ו בשבת חול המועד מתפללים ערבית כמו שבת רגילה, רק שמוסיפין יעלה ויבוא ברצה. [ואם שכח, ראה סעיף א']. וכן בשחרית. ומתפללים מוסף כמו ביום טוב, ואומרים את יום מקרא קודש הזה, וחותמים: מקדש השבת וישראל והזמנים. ומנהג האשכנזים לומר בשבת חול המועד פסח בבוקר, שיר השירים, קודם קריאת התורה. ודעת הרמ"א שאין מברכים על קריאה זו. ודעת הגר"א שיש לברך אשר קדשנו במצותיו וצונו על מקרא מגילה. אולם הספרדים לא נהגו בקריאת שיר השירים בשבת חול המועד בבוקר, וכל שכן שאין להם לברך על קריאה זו. ושליח ציבור ספרדי אסור לו לברך בבית הכנסת של האשכנזים על קריאת מגילה זו. [ולא יענה אמן אחר ברכה זו אלא יהרהר בלבו].

ז הטועה בתפלתו בחול המועד והתפלל תפלת יום טוב, לא יצא ידי חובתו, וצריך לחזור ולהתפלל שמונה עשרה עם יעלה ויבא. [יחוה דעת חלק ה' סימן לז. שו"ת יביע אומר חלק ט' חאו"ח סימן צא דף קסד ע"ב אות ה'. חזון עובדיה על הלכות יום טוב עמוד צ].

הלכות יום טוב

סימן תצא - דיני הבדלה במוצאי יום טוב

א מי שלא הבדיל במוצאי יום טוב, יש לו תשלומין ויכול להבדיל גם במוצאי יום אסרו חג. [שו"ת יביע אומר חלק ז' חאו"ח סימן מז].

ב בן ארץ ישראל הנמצא בחוץ לארץ, ודעתו לחזור, ולא השיג יין להבדלה במוצאי יום טוב, יש לו תשלומין ויבדיל במוצאי יום טוב שני של גלויות. [שם].

סימן תצג - מנהגי ימי ספירת העומר

א המנהג בכל תפוצות ישראל שלא לשאת אשה בימי הספירה מפסח ועד ל"ד לעומר, מפני שבאותו פרק זמן מתו באסכרה עשרים וארבעה אלף תלמידי רבי עקיבא, ונשאר העולם שמם, עד שבא רבי עקיבא אצל רבותינו שבדרום ושנאה להם, והם רבי מאיר ורבי יהודה, ורבי יוסי, ורבי שמעון, ורבי אלעזר, והם הם שהעמידו את התורה מאותו הדור והלאה. (יבמות סב:). ונהגו העם להתאבל על תלמידי רבי עקיבא שמתו, ולהמנע משמחה. ובהיות שפסקו למות בפרוס עצרת, (כלומר, חצי חודש, דהיינו חמשה עשר יום קודם חג השבועות, שהוא ל"ד לעומר), מותרים לישא מאותו יום ואילך. וכן המנהג פה עיה"ק ירושלים ת"ו, אצל כל הספרדים ועדות המזרח, ואף ביום ל"ד בבוקר מותר. ואחינו האשכנזים נוהגים כמו שכתב הרמ"א להתיר לעשות נישואין רק בל"ג בעומר. [והמיקל גם בליל ל"ג לעומר יש לו על מה שיסמוך]. ואף שבכמה מקומות נהגו כן גם הספרדים, שאין מתירים לערוך נישואין אחרי ל"ד בעומר, מכל מקום המנהג אצל הספרדים בארץ ישראל אינו כן, ומותרים בנישואין מיום ל"ד לעומר והלאה, כדעת מרן שקבלנו הוראותיו. וראוי להורות לכל רושמי נישואין של הרבנות בארץ ישראל שאם באים לפניהם מהספרדים ועדות המזרח להרשם לנישואין לפניהם, ויבקשו לישא בל"ג לעומר, יעירו תשומת לבם שאין מנהג הספרדים כן, אלא מנהגם כמו שכתב מרן הבית יוסף (סימן שצג) בשם הרשב"ץ, שאין לערוך נישואין לפני ל"ד לעומר, כדין תספורת שאין להתיר התספורת אלא ביום ל"ד בבוקר, מדין מקצת היום ככולו. ובשעת הדחק אפשר לעשות הנישואין בל"ג לעומר בערב, אחר צאת

הכוכבים של ליל ל״ד, שבזה יש לומר מקצת היום ככולו, גם בלילה. ומיום זה מותר להם לערוך נישואין בכל יום ויום, וכל עדה תחזיק במנהגיה. [ילקוט יוסף מועדים. חזון עובדיה על יום טוב עמו׳ רנה].

ב אם החתן ספרדי והכלה מבנות אשכנז, או להיפך, הולכים בזה אחר העדה של החתן, בין להקל ובין להחמיר. שהכל תלוי בחתן שהוא מחוייב בפריה ורביה. ובו תלוי עיקר השמחה, ואין הדבר תלוי בכלה. (ומה גם שמאז הנישואין אשה אשכנזיה הנישאת לספרדי נטפלת אליו בכל הדינים והמנהגים). ואם יש חשש שיבואו לידי איסורים, יש להקל. [שו״ת יביע אומר חלק ה׳ עמו׳ שמט. שו״ת יחוה דעת חלק ג׳ סי׳ לא].

ג מעיקר הדין מי שלא קיים פריה ורביה, (דהיינו שאין לו בן ובת), יכול לישא אשה בתוך ימי הספירה, ומכל מקום גם בזה נהגו שלא לישא אשה כלל עד ל״ד לעומר, ואין לשנות המנהג. אולם אם יש שעת הדחק גדול יש להסתמך על עיקר הדין ולהתחשב בזה בתור הוראת שעה, כדי להתיר הנישואין. ואם אפשר טוב לעשות הנישואין בראש חודש אייר. [שו״ת יביע אומר חלק ג׳ סימן כו סק״ד. חלק ה׳ סימן לח. חזו״ע על יו״ט עמוד רנו].

ד מותר להחזיר גרושתו מן הנישואין בימי העומר. [חזון עובדיה על הלכות יום טוב עמוד רנח].

ה חתן ספרדי שלא קיים מצות פריה ורביה, שנרשם לנישואין בל״ג לעומר, מחוסר ידיעה, ושלח הזמנות לכלולותיו, רשאים לערוך לו חופה וקידושין בל״ג לעומר.

ו מותר לחתן להסתפר ביום חופתו בתוך ימי הספירה. [שו״ת יביע אומר ח״ה או״ח סי׳ לח].

ז בשנה שחל ל״ג לעומר בערב שבת מותר להקדים הנישואין בליל ל״ג בעומר, ליל ששי, לחתן שלא קיים פריה ורביה, ובאופן שיש צורך להקדים הנישואין לערב שבת. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד תכח].

ח גם הנוהגים להקל בכל ימות השנה לשמוע שירי קודש המלווים בכלי נגינה, דרך הרדיו והרשם קול, נכון שיחמירו בימי הספירה שלא לשמוע בהם שירים המלווים עם כלי נגינה, או שמיעת כלי שיר מטייפ. ומכל מקום שירה בפה כשהיא דרך הודאה להשי״ת, בלי כלי נגינה, מותרת אף בימים אלה, ומכל שכן שמותר להשמיע נעימה בתפלה, או בשעה שעוסק בתורה, וכל שכן בשבתות שבתוך ימי הספירה [או שבתוך ימי בין המצרים], ואין להחמיר בזה כלל. ובשמחת מצוה כגון מילה [אפילו שלא בזמנה], או פדיון הבן [אפילו שלא בזמנו], או סיום מסכתא, או בר מצוה (ששלמו לו י״ג שנה ביום זה), מותר לשמוע שירי קודש המלווים בכלי נגינה, שכל שהיא שמחת מצוה

יש להקל בדבר. ולכן מותר להשתתף בתהלוכה ללוות הכנסת ספר תורה בימי הספירה, עם כלי זמר. [חזו"ע על יו"ט עמ' רנט].

ט בליל ל"ג בעומר ולמחרתו נוהגים להקל לשמוע שירים מכלי נגינה, וכל שכן מטייפ, לכבוד ההילולא של התנא רשב"י ע"ה. [חזון עובדיה על יום טוב מהדורת תשס"ג, עמוד רנח]

י מותר לעשות אירוסין, הנקראים "תנאים" בימי הספירה, וימעטו בשמחה, שיהיו רק משוררים בפה, ולא בכלי שיר, ומותר לחלק מגדנות ומיני מתיקה. אבל ריקודים ומחולות של רשות אסורים בימי הספירה. [מגן אברהם (ריש סימן תצג). ואחרונים שם. ובקובץ נועם כרך י"א (עמוד קמ). ע"ש]. וריקודים מעורבים [בנים ובנות] אסורים לעולם, והוא עוון חמור. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד תל. ובחומר ריקודים מעורבים ראה באוצר דינים לאשה ולבת עמוד תשצז].

יא פשט המנהג בכל ספרד שלא להסתפר בימי הספירה עד יום ל"ד לעומר בבוקר, ואינם מסתפרים ביום ל"ג בעומר כמנהג האשכנזים, אלא בל"ד לעומר בבוקר. ולאחר מכן מותר להסתפר בכל עת שירצה. [יביע אומר ח"ג סימן כו. ויחוה דעת ח"ד סימן לב אות כ'].

יב החרדים לדבר ה' נזהרים גם לגבי גילוח הזקן, שלא לגלח בימי העומר. ואמנם יש אנשים שהדבר קשה להם מאד להמתין כל כך לגילוח הזקן, ולכן נהגו היתר לגלח בראש חודש אייר. וסמכו על הגאון הרדב"ז שהתיר בזה. והנוהגים לחוש לצואת רבי יהודה החסיד ואינם מסתפרים כלל בשום ראש חודש יכולים להתגלח בערב ראש חודש אייר. ובשנה שחל ראש חודש אייר ביום ראשון יכולים להתגלח בערב שבת שלפני זה. ויש אומרים שאם מצטער הרבה כשאינו מגלח זקנו בעומר, והוא במקום צורך גדול, יש להקל לו לגלח הזקן בכל ערב שבת לכבוד שבת, כי לא דיברו הפוסקים בגילוח הזקן כלל בזמנם. ומכל מקום טוב וראוי מאד להחזיק במנהג זה שלא לגלח גם הזקן. וכן נהגו כיום בני הישיבות ובעלי הבתים הקובעים עתים לתורה. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד תלא. יבי"א חלק ב' סימן טז תאהע"ז. שו"ת חזון עובדיה חלק א' עמוד כב].

יג אם חל ל"ג לעומר בערב שבת, מותר גם לבני ספרד להסתפר בל"ג לעומר מפני כבוד השבת. ואם יש לו סיבה כל שהיא המונעת אותו מלהסתפר בערב שבת ביום, מותר להסתפר בליל ששי לכבוד שבת. וכן מותר לערוך נישואין לחתן שלא קיים מצות פריה ורביה, בליל ששי שהוא ליל ל"ג לעומר. [יחוה דעת חלק ד' עמוד קעט].

יד אם חל ברית מילה בתוך ימי הספירה, מותר לאבי הבן ולסנדק ולמוהל להסתפר ולהתגלח באותו יום, הואיל ויום טוב שלהם הוא. ואם יש סיבה המונעת את בעלי הברית מלהסתפר ביום המילה, יכולים

להקדים ולהסתפר אף ביום שלפני המילה. וכן אם חל המילה ביום א' רשאים להסתפר ביום ו'. [חזון עובדיה על הלכות יום טוב עמוד רסד].

טו חתן בר מצוה מותר לו להסתפר לכבוד חגיגת הבר מצוה הנערכת עבורו בימי העומר.

טז יש נוהגים שלא להסתפר ולא להתגלח אלא ביום מ"ט לעומר, ערב חג השבועות, ואפילו אם חל ברית מילה בתוך ימי הספירה אינם מסתפרים כלל. ומנהג זה הוא על פי תורת הקבלה, ואינו אלא למצניעים ההולכים תמיד על פי הסוד, אבל מנהג רוב הקהילות להסתפר ביום ל"ד בעומר. ומי שנהג כן ורוצה לבטל מנהגו ולנהוג כדברי מרן להסתפר ביום ל"ד לעומר, יעשה התרה על מנהגו, וישוב לנהוג כדעת הפוסקים. והוא הדין לענין תספורת ביום המילה. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד תלא].

יז אף למנהג המקובלים, כשחל שבת בערב חג השבועות מסתפרים בערב שבת, ולא יכנסו לרגל כשהם מנוולים.

יח אין הנשים בכלל איסור התספורת בימי העומר. [חזון עובדיה על הלכות יום טוב עמוד רסא].

יט כל המותרים להסתפר בחול המועד, (כגון, היוצא מבית האסורים, והבא ממדינת הים), מותרים להסתפר גם בימי הספירה.

כ מותר לגזוז צפרנים בימי הספירה. [חזון עובדיה על הלכות יום טוב עמוד רסג ד"ה ולענין]

כא נהגו מקצת נשים להמנע בימי הספירה מעשיית מלאכה, כגון סריגה ותפירה וכיוצא בזה, משקיעת החמה ואילך, לאות אבל על תלמידי רבי עקיבא. ויש אומרים שאין לאסור להן אלא עד אחר ספירת העומר. ונשים שנהגו לסרוג או לארוג או לתפור בזמנים אלו אין למחות בהן, כי אין בזה חיוב כלל רק מנהג בעלמא. ומי שלא נהג לא נהג. ומכל מקום, אין להחמיר על נשים המתפרנסות ממלאכת סריגה ותפירה וכיו"ב. [ילקוט יוסף מועדים עמוד תלג].

כב יש להקל לברך שהחיינו על פרי חדש בימי הספירה, בין בחול בין בשבת. ואף מי שנהג להחמיר שלא לברך שהחיינו בימי הספירה על פרי חדש, יוכל לבטל מנהגו אף בלי התרה, אפילו אם היה יודע שהוא חומרא. [ילקו"י שם. חזון עובדיה על יום טוב עמוד רנט].

כג אולם לענין לבישת בגד חדש בימי הספירה, טוב לחוש ממדת חסידות למה שכתב בספר יוסף אומץ (יוזפא, סימן תתמה), שמיום ראש חודש אייר ואילך נוהגים להחמיר שלא ללבוש בגד חדש. וכשיש צורך, יש להדר

ללבוש הבגד החדש בשבת שבתוך ימי הספירה, ויברך עליו שהחיינו. ובמקום שמחת בר מצוה או ברית מילה בימי הספירה, יש להקל בזה בפשיטות. [והיינו בבגד חדש ששמח בו ומברכים עליו בכל השנה שהחיינו, כגון חולצה ומכנסים וכדומה, אבל בגדי זיעה חדשים, או גרבים, בלאו הכי אין מברכים עליהם שהחיינו]. ואפילו לתקן ולתפור בגדים חדשים נוהגים איסור. ויש מקילין בזה, וטוב לחוש לזה ממדת חסידות. [יבי"א ח"ג סי' כו. יחו"ד א' סי' כד].

כד גם במקומות שנהגו איסור לתפור בגדים חדשים בימי הספירה, מותר לתקן ולתפור ולקנות מלבושים חדשים בימי הספירה לחתן העושה נישואין בל"ג בעומר, למנהג אשכנז, או ל"ד בעומר למנהג ספרד. וכל שכן אם החתן לא קיים מצות פריה ורביה. ואין בזה מנהג להחמיר. [יביע אומר חלק ג' חלק אורח חיים סימן כו סק"ד. חזון עובדיה על יום טוב עמו' רסא].

כה מי שנזדמן לו להכנס לדירה חדשה בימי הספירה, מותר לו להכנס ולדור בתוכה. ואין להקפיד לדחות כניסתו עד אחר ל"ג לעומר. ואפילו בדירה לשם הרווחה. וכן רשאי לסייד ולצבוע הדירה, או לעשות טפטים לנוי בימי הספירה, בטרם יכנס עם משפחתו לדירה. ויכול לעשות סעודה של חנוכת הבית בימי הספירה, ויאמרו שם דברי תורה, והלימוד של חנוכת הבית, שאז הוא סעודת מצוה, וכל שכן בארץ ישראל שהיא מצוה מצד עצמה. ויכול לברך שהחיינו בימי העומר על כניסתו לדירה החדשה, בלבישת בגד או פרי חדש, אולם בעת חנוכת הבית אין לשמוע שירים מכלי שיר, אף מטייפ, עד ל"ד בעומר. [יחוה דעת ח"ג סימן ל].

כו יש נוהגים להמנע מלצאת לדרך בימי הספירה, אולם להלכה אין להקפיד בזה כלל, ובפרט במקום הצורך. וכן אין להקפיד מלרחוץ בנהר בימים אלה. (זולת במקום שנהגו להחמיר). [ילקוט יוסף על המועדים עמוד תלד. חזון עובדיה על הלכות יום טוב עמוד עדר].

כז יום ל"ג בעומר הוא יום שמחה וחדוה לכבוד התנא רשב"י. שהוא יום ההילולא של רשב"י. [ואיתא בשעה"כ (דף פז.) שטעם השמחה שבו ביום סמך רשב"י את חמשת תלמידיו, ונתגלה שם קדוש [אכדיי"ם], שהוא חילוף שם אלוקים. ובספר פרי עץ חיים יש גירסא "יום שמת" בו רשב"י. ובספר עד הגל הזה כתב שיש לגרוס "יום שמחת רשב"י". וכ"ה בדפוסים ישנים. וע"ע במאירי יבמות סב: ובביאורי הגר"א תצג סק"ב. שיו"ב המלוקט סי' תצג סק"א, טוב עין סי' יח פ"ז]. ויש לזה סימוכין בפוסקים, ולכן נוהגים לערוך לימוד בליל ל"ג בעומר במנין, וללמוד שבחי רשב"י המפוזרים בש"ס ובזוה"ק. ומנהג יפה הוא. ויש נוהגים ללכת על קבר רשב"י במירון, וההולכים למירון יתרחקו מקלות ראש וכדומה, ובמקום גילה שם תהא רעדה. ובזמננו טוב יותר לבקר אצל ציון קבר רשב"י בזמן אחר, כי בעוה"ר בזמן האחרון אין הצניעות נשמרת במקום זה בל"ג בעומר. ומלבד כל זה יש נוהגים לשחוט שם בהמות ולאכול, מבלי לבדוק אם השוחט הוא בר סמכא, וגם רבו המכשולות בענין הניקור מחלב דאורייתא שהוא איסור כרת, ושומר נפשו ירחק משם ביום זה. וימי

פטירת שאר צדיקים אינם ימי שמחה כיום ל״ג בעומר, אלא הם ימי תענית וצער. [יביע אומר חלק ג׳ סימן יא. יחוה דעת חלק ה׳ סימן לה].

כח אין אומרים וידוי ותחנונים ביום ל״ג בעומר.

כט יש נוהגים לקחת את ילדיהם הקטנים שהגיעו לגיל שלש שנים למירון בל״ג לעומר כדי שיסתפרו תספורת ראשונה בשמחה ובשירים סמוך לקברי התנאים הקדושים רבי שמעון בר יוחאי ורבי אלעזר בנו. ויש סמוכים למנהג זה מדברי המקובלים. ואף בבית הכנסת מותר לעשות כן. ברם, בזמן האחרון שאין הצניעות נשמרת במקום הקדוש אשר במירון, בל״ג לעומר, שומר נפשו ירחק מהם, ושב ואל תעשה עדיף. [יחוה דעת ח״ה סי׳ לה].

סימן תצד - הלכות חג השבועות

א בששה בסיון חל יום חג השבועות, לאחר ימי ספירת העומר שנמשכו ארבעים ותשעה ימים, שהם שבעה שבועות, ולכן נקרא חג השבועות. וכמו שנאמר: ״שבעה שבועות תספור לך וכו׳, ועשית חג שבועות לה׳ אלהיך״. ואמרו חז״ל: למה תלה הכתוב יום חג שבועות בספירה, מה שאין כן בשאר מועדות, לפי שכאשר נתבשרו ישראל לצאת ממצרים נתבשרו שהם עתידים לקבל התורה לסוף חמשים יום ליציאתם, שנאמר בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלקים על ההר הזה, נ׳ יתרה של ״תעבדון״ במקום תעבדו, לרמז שמקץ נ׳ יום לצאתם יקבלו התורה בהר חורב, ובצאת ישראל ממצרים מרוב חיבה היו מונים בכל יום ויום: הרי עבר יום אחד, הרי עברו שני ימים, וכן הלאה, מפני שהיה נראה להם כזמן ארוך מתוך חיבתם הגדולה לתורה, והיו מצפים ומייחלים לקבלת התורה, לכך נקבעה הספירה לדורות. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד תלו].

ב יש אומרים שבליל חג השבועות אין לקדש על הכוס עד שיהיה ודאי לילה, [שהוא כרבע שעה לאחר שקיעת החמה]. שאם יקדש מבעוד יום הרי הוא כמחסר קצת מיום מ״ט לספירה, וכתוב: ״שבע שבתות ״תמימות״ תהיינה״. ויש חולקים ואומרים שאין לחוש לכך, ושכן פשט המנהג לקדש אף מבעוד יום, ולכן לכתחילה נכון להמתין מלקדש עד לאחר שעברו עשרים דקות מהשקיעה, ובפרט במקומות אלו שאפשר לחשוש לדברי האחרונים ולהמתין עד הלילה, שנכון לעשות כן. ומכל מקום בשעת הצורך הרוצה לסמוך על המקילים, ולקדש על הכוס מבעוד יום ולהוסיף מחול על הקודש יש לו על מה שיסמוך. שכן הוא מעיקר הדין, וגם המנהג כן. ובפרט בארצות אירופה וכדומה, שהשקיעה מתאחרת מאד בימי הקיץ, ובני הבית מצטערים לשבת ולהמתין עד הלילה, וגם זה

גורם הפרעה לסדר לימוד הלילה בספר קריאי מועד, כפי שנוהגים על פי הזוהר הקדוש והאר״י ז״ל, שיש להקל להם לקדש ולסעוד מבעוד יום. ואם אפשר טוב שימתינו עד תחילת השקיעה, באופן שהשמש מתכסית מעינינו, ואז יקדשו ויסעדו. וטוב שיאכלו כזית לחם בצאת הכוכבים, ועליהם תבוא ברכת טוב. [יחוה דעת חלק ו׳ סימן ל. שו״ת חזון עובדיה חלק א׳ סימן א׳. יביע אומר חלק ה׳ או״ח סי׳ ו׳ סק״ה. הליכות עולם חלק ב׳ עמוד ג׳].

ג מותר להתפלל ערבית בשבועות מבעוד יום לפני הלילה, כנהוג בכל יום, ואין צריך להזהר בזה להתפלל רק לאחר צאת הכוכבים. שרק לגבי הקידוש טוב להחמיר כנזכר. [שם].

ד הדבר ברור שמי ששכח לברך בחג השבועות ברכת שהחיינו, אינו יכול לברך ברכה זו לאחר החג, אף לא בתוך שבעה ימים שאחר החג. [חזון עובדיה על הלכות פסח עמוד קלד].

ה בליל חג השבועות, מותר לאכול הפת עם סלט ירקות ומיני חמוצים. ואין בזה קפידא. [יחוה דעת חלק ד׳ סימן לז סק״ג].

ו פשט המנהג בכל תפוצות ישראל להיות נעורים כל הלילה בליל חג השבועות ולעסוק בתורה, עד עלות השחר, וכמו שכתוב בזוהר הקדוש: ״חסידים הראשונים לא היו ישנים בלילה הזה, והיו עוסקים בתורה, ואומרים: בואו לנחול מורשה קדושה לנו ולבנינו בשני העולמות״. וכן אמרו עוד בזוהר הקדוש: ״כל אלו שמתקנים התיקון בלילה הזאת ושמחים בו, כולם יהיו רשומים וכתובים בספר הזכרונות, והקדוש ברוך הוא מברך אותם בשבעים ברכות וכתרים של עולם העליון״. והסבירו האחרונים, שהטעם למנהג זה בליל חג השבועות, לפי שבשעת קבלת התורה היו ישראל נרדמים כל הלילה, והוצרך הקדוש ברוך הוא להעירם משנתם על ידי קולות וברקים שהיו לפני מעמד הר סיני. ולכן צריכים לתקן הדבר על ידי שנעמוד על המשמר בלילה הזה ונעסוק בתורה כל הלילה. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד תלח].

ב אין מנהג זה אלא לאנשים ולא לנשים. [שו״ת רב פעלים חלק א׳ בסוד ישרים סימן ט].

ז מהיות טוב נכון לחוש לדברי רבותינו המקובלים, וללמוד בליל שבועות את התיקון שנתקן ונסדר על פי הזוהר והמקובלים, ונדפס בספר קריאי מועד לחג שבועות, בכנופיא ובחבורה, ולהעדיף סדר לימוד זה על פני לימוד בתלמוד ובפוסקים. ומכל מקום אברכים ובני ישיבות שחשקה נפשם לעסוק בגמרא בלילה הזה בשקידה ובהתמדה, אין למחות בידם, שיש להם על מה שיסמוכו. ויש שנהגו ללמוד בספר המצוות להרמב״ם. ואם רוב הציבור קוראים התיקון אין ראוי ליחידים לפרוש מהם וללמוד תלמוד או רמב״ם. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד תלט. יחוה דעת חלק ג׳ סימן לב].

ח יש להזהר מלדבר דברים בטלים בלילה הזה, ולא יאבד זמן יקר זה בשיחה בטילה. ויושב בטל כישן דמי. ועל פי הקבלה אין לקרות משנה בלילה זו. ולפני נקודת חצות הלילה יש לקרות קריאת שמע, בפרט לאלה שהתפללו ערבית מבעוד יום. ואם יש תלמיד חכם בין החבורה טוב ונכון שיבאר לקהל דברי הגמרא והמדרש ותרי״ג מצות, דבר דבור על אופניו, בדברי אגדה המושכים את הלב, כדי שלא יבואו להתנמנם. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד תמ].

ט העוסקים בתורה בלילה, ומגישים להם מדי פעם בפעם במשך הלילה תה או קפה, אפילו שהו בינתים יותר משעה ומחצה, שיש בזה יותר מכדי שיעור עיכול המזון, אינם צריכים לחזור ולברך על כל כוס וכוס, אלא די בברכה אחת, והיא פוטרת את הכל. וטוב שיכוין דעתו לפטור בברכתו הראשונה כל מה שיביאו לפניו לאחר מכן. ואם יצא לחוץ מפתח בית הכנסת או בית המדרש, אפילו הניח מקצת חברים, ואחר כך חזר, צריך לחזור ולברך, ששינוי מקום נחשב להיסח הדעת.

יא אין לברך ברכות התורה אלא עד אחרי עלות השחר, שהוא שיעור מהלך ארבע מילין לפני הנץ החמה, דהיינו שבעים ושתים דקות קודם הנץ, ושיעור זה משערים בשעות זמניות, (ומה שנכתב בלוחות מסוימים שיעור אחר על זמני עמוד השחר, אינו מכוון לדעת מרן והפוסקים שאנו הולכים בעקבותיהם. ואכמ״ל). [ילקוט יוסף חלק א׳ עמוד קלז. שארית יוסף חלק א׳ עמוד תפב].

יב מנהגינו שגם הניעורים בלילי שבועות מברכים ברכות התורה. ויש מתחסדים לשמוע ברכות התורה ממי שישן בלילה שינת קבע, אבל המנהג הפשוט שאף הניעורים כל הלילה מברכים ברכות התורה אחר עלות השחר, ובמקום מנהג אין לומר ״ספק ברכות להקל״. [יביע אומר חלק ה׳ סימן ו. יחוה דעת חלק ג׳ סימן לג].

יג מנהגינו לברך כל ברכות השחר, חוץ מברכת על נטילת ידים ואשר יצר. ואם הוצרך לנקביו מברך אשר יצר. (אבל לא ברכת על נטילת ידים). [ילקוט יוסף על המועדים עמוד תמא].

יד יתגבר כארי בתפלת שחרית לבל יתן שינה לעיניו ולעפעפיו תנומה, שלא יצא שכרו בהפסדו אם יישן בשעת קריאת שמע ותפלה. [ואסור ללכת לישן תוך חצי שעה לפני עמוד השחר והלאה (שו״ת בנין עולם סימן א׳. ע״ש).]. וכן יזהר בשעת קריאת התורה, שהיא פרשת עשרת הדברות, לבל תחטפנו שינה, וכבר אמרו חז״ל: אמר הקדוש ברוך הוא לישראל, בני היו קוראים פרשת עשרת הדברות בכל שנה ושנה (בחג השבועות), ואני מעלה עליכם כאילו אתם עומדים לפני הר סיני ומקבלים את התורה. [שבאותו יום זמן מתן תורה מתעוררת אותה הארה קדושה של המעמד הנשגב והנורא של אבותינו במעמד הר סיני. קל וחומר ממה שאמרו במדת פורענות בתוספות סוטה יד. וראה בילקוט יוסף מועדים הלכות שבועות].

טו יש הנוהגים לעמוד על רגליהם בשעת קריאת עשרת הדברות, ואין זה מנהג נכון, כי יש לחוש פן יאמרו שדוקא תורה זו מן השמים ולא השאר חס ושלום, ונותנים יד לפושעים בזה. [וכמו שאמרו כיו"ב בגמרא ברכות (יב.), שבטלו לומר קריאת עשרת הדברות בצבור בכל יום, מפני תרעומת המינים, ופי' רש"י שלא יאמרו לעמי הארץ אין שאר התורה אמת ח"ו, ותדעו שהרי אין קוראים אלא מה שאמר הקב"ה ושמעו מפיו בסיני. ע"כ]. ויש למחות בנוהגים כן, ומכל שכן במקום שיש שם תלמידי חכמים שיושבים בשעת קריאת עשרת הדברות, שיש למחות במי שעומד, משום יוהרא. [ילקוט יוסף מועדים שם. חזון עובדיה על הלכות יום טוב הלכות שבועות].

טז אם העולה לתורה בפרשת עשרת הדברות הוא אביו או רבו, ועומד לכבודם, יעמוד מיד עם עלותם לקרות בתורה, שעל ידי כך ניכר הדבר שעמידתו אינה משום עשרת הדברות, אלא משום כבוד אביו או רבו, ובזה אין כל חשש. וכן מי שנמצא בבית כנסת שהקהל עומדים על רגליהם בשעת קריאת עשרת הדברות, ואם ישאר לשבת אף על פי שעושה כדין מכל מקום יש חשש שמא יראה כמזלזל ח"ו, נראה שיש להורות לו להקדים ולעמוד מתחילת הקריאה של העולה לעשרת הדברות, ונמצא שאין כאן פתחון פה למינים, כיון שכבר הקדים לעמוד בכמה פסוקים קודם עשרת הדברות. ואין לגבאי העורך את מכירת המצוות להכריז במכירה "שזו פרשה חשובה". [יביע אומר חלק ב' סימן טז סק"ג חיו"ד. יחוה דעת חלק א' סימן כט. וחלק ו' סימן ח].

יז נוהגים לשטוח עשבי בשמים ושושנים בבתי הכנסת ובבתים לכבוד חג השבועות, זכר למה שאמרו חז"ל (שבת פח:) כל דיבור שיצא מפי הקב"ה נתמלא כל העולם כולו בשמים, שנאמר "שפתותיו שושנים נוטפות מור עובר". וכן נוהגים להעמיד ענפי אילנות בבית הכנסת ובבתים, לרמוז למה שאמרו חז"ל (ראש השנה טז.) בעצרת נידונים על פירות האילן. ואף על פי שיש מפקפקים על מנהג זה, הנח להם לישראל שמנהגם תורה, ובפרט שמנהג זה קדום ונזכר בדברי חז"ל. [שו"ת יביע אומר חלק ג' סימן כד חיו"ד. יחוה דעת חלק ד' סימן לג].

יח במקומות שנוהגים בחג שבועות לחלק בשמים של ריח טוב אחר שהצבור התחיל ברוך שאמר, אינו מנהג טוב. [כה"ח סי' תצד אות נז].

יט אין להתענות ביום חג השבועות אפילו תענית חלום. [דרשות מהריי"ל. שכנה"ג]. משום דאי לאו ההוא יומא כמה יוסף איכא בשוקא. [כה"ח סי' תצד אות לח]. והרמ"ק היה עוסק בחכמת האמת ביום חג השבועות, ולכן אם יש לו יד בקבלה ילמוד האדרא או זוהר. [כה"ח אות לו].

כ נוהגים לאכול מאכלי חלב בחג השבועות, וכן יש נוהגים לאכול דבש וחלב, לרמוז על מתן תורתינו שנמשלה לדבש וחלב, שנאמר דבש וחלב תחת לשונך. ויש נותנים טעם למנהג מאכלי חלב בחג השבועות, מפני שבעשרת הדברות נתגלו לאבותינו כל חלקי התורה ומצותיה, וכמו

שכתב רב סעדיה גאון, שבעשרת הדברות כלולות כל מצוות התורה, וכשירדו מאצל הר סיני אל בתיהם לא מצאו מה לאכול תיכף, זולת מאכלי חלב, כי לבשר היו צריכים הכנה רבה, לשחוט בסכין בדוק בלי פגם כאשר צוה ה', ולנקר החלב וגיד הנשה, ולמלוח הבשר ולהדיחו, ולבשל הבשר בכלים חדשים, כי הכלים שהיו להם מקודם, שבישלו בהם תוך מעת לעת, נאסרו מפני המאכלים שנתבשלו בהם קודם מתן תורה, שלא היו כשרים לאכילה לאחר מתן תורה. ובלאו הכי לכולי עלמא תורה ניתנה בשבת [המועדים בהלכה]. ולכן היו זקוקים למאכלי חלב. ואנו עושים זכר לזה. (משנה ברורה סימן תצד ס"ק יב). ובספר תורת חיים (לבבא מציעא פו:) כתב הטעם שאוכלים מאכלי חלב ביום מתן תורה, על פי האגדה, שכשבא הקב"ה ליתן את התורה לישראל קיטרגו עליהם המלאכים, כי רצו לקבל את התורה לעצמם, אמר להם הקב"ה בכולהו זמנין מקטרגין עליהון, ואתון בשעתא דאתיתו לגבי אברהם אכילתו בשר וחלב, שנאמר "ויקח חמאה וחלב ובן הבקר אשר עשה", ואילו תינוק של ישראל אינו אוכל בשר וחלב ביחד, מיד הלכו להם בפחי נפש. ולכן נוהגים לאכול מאכלי חלב ביום מתן תורה, ואחר קינוח והדחה אוכלים בשר, שיראו המלאכים שאנו נזהרים יפה בדיני בשר וחלב וכו'. וכן כתב בספר בגדי שש. [וע"ע בשו"ת נודע ביהודה תנינא (חיו"ד ס"ס סד). ובילקוט הגרשוני. ובשו"ת ברכת יוסף לנדא סימן כ. ילקוט יוסף מועדים עמ' תמד].

כא צריכים להזהר שלא לאכול מאכלי חלב אחר בשר כי אם כעבור שש שעות, וכתורה יעשה, וגם בחג השבועות יש ליזהר בזה, ודלא כמי שכתב שבחג השבועות יכולים להקל יותר. ומנהגינו לאכול תחלה מאכלי חלב, ואחר קינוח והדחה כמשפט, אוכלים מאכלי בשר. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ג' סימן פט].

כב מצוה לאכול ביום טוב בשר בהמה לקיים בזה מצות שמחת החג, שאין שמחה אלא בבשר בהמה, ואף על פי שעיקר המצוה בבשר בהמה, מי שאינו יכול לאכול בשר בהמה מטעמי בריאות או כשרות, יכול לקיים מצות שמחה בבשר עוף. וכן ישתה יין לשמחת החג. אבל לא ימשך יותר מדאי אחר הבשר והיין, וכן ימנע משחוק וקלות ראש, לפי שאין השחוק וקלות ראש שמחה אלא הוללות, ולא נצטוינו אלא על שמחה, שיש בה עבודת היוצר יתברך שמו. (הרמב"ם הלכות יום טוב פ"ו ה"כ, ומרן בשלחן ערוך סימן תקכט סעיף ב וסעיף ג). [יחוה דעת חלק ו' סימן לג].

כג מצוה לשמח את הנשים בראוי להן, דהיינו בגדים ותכשיטים נאים. ואת הקטנים בראוי להם, בקליות ואגוזים מגדנות וממתקים.

כד אין מרקדים ואין מספקים ביום טוב, גזרה שמא יתקן כלי שיר (ביצה לו:). וכל שכן שאסור להשתמש בכלי נגינה להשמיע קול שיר ביום טוב, וכן אסור להפעיל טייפ או מחשב מערב יום טוב כדי להשמיע ביום טוב תקליטים של שירים ומנגינות, ויש למחות במי שמיקל בזה, כי אין לו על

מה שיסמוך. ומכל שכן שאסור להקליט שירים בטייפ רקורדר ביום טוב, אפילו היתה המכונה ערוכה מבעוד יום. אלא ישמחו ביום טוב בדברים המותרים, וכגון לשורר בפה שירות ותשבחות פזמונים ופיוטים אשר יסודתם בהררי קודש. (עיין ערכין יא.). [ילקו״י מועדים עמוד תמה. וראה עוד בילקו״י שבת כרך ה׳. ובשו״ת יבי״א חלק ג׳ סימן כט].

כה מנהג נכון לקרות מגילת רות בחג השבועות בלא ברכה. ושליח צבור ספרדי העובר לפני התיבה במנין אשכנזי, אינו רשאי לברך ״על מקרא מגילה״ כמנהגם, אלא אחד מהקהל יברך והוא יקרא. ומכל מקום אם עבר ובירך מוציא אותם ידי חובת הברכה, ואינם צריכים לחזור ולברך. אבל ספרדי שנזדמן בבית כנסת של אשכנזים בתענית ציבור במנחה, והזמינוהו לעליית שלישי שצריך להפטיר לפי מנהגם, אף על פי שנכון להתחמק מלעלות לספר תורה, אם כבר קראוהו בשמו, יעלה ויפטיר בברכות. [יביע אומר ח״א סי׳ כט. ילקו״י מועדים עמ׳ תמה].

כו אסור להתענות ביום אסרו חג של שבועות, וכן אסור להספיד בו. [כן כתב בכף החיים (סימן תצד ס״ק מח) בשם תשובה מאהבה]. ויש אומרים שהוא הדין בכל אסרו חג. ויש מקומות שנוהגים שלא לעשות מלאכה ביום אסרו חג. והרי זה כדברים המותרים ואחרים נהגו בהם איסור שאין אתה רשאי להתירם בפניהם. אבל במקומותינו נהגו להקל בזה. ונוהגים להרבות קצת באכילה באסרו חג. (סוכה מה: והרמ״א בהגה סוף סימן תכט).

כז מנהג הספרדים שלא לומר תחנון ונפילת אפים, ומזמור יענך ה׳ ביום צרה, ומזמור תפלה לדוד, מיום ר״ח סיון עד יום י״ב בו, ועד בכלל, מפני שחג השבועות יש לו תשלומין כל שבעה. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד תמו. חזון עובדיה יום טוב עמוד שכט].

כח הנותן ספר תורה לבית הכנסת ביום חג השבועות, הרי הוא כאילו מקריב מנחה חדשה לה׳ בזמנה. ומותר להוציאו מרשות היחיד שלו, להעבירו ברשות הרבים, בשמחה וברוב עם אפילו במקום שאין שם עירוב לרשות הרבים, הואיל ויש בזה צורך מצוה. וטוב שיקראו בו בבית הכנסת לפחות פסוק אחד, כדי שתהיה ההוצאה לצורך. [ילקו״י שם. חזו״ע יו״ט עמ׳ שכא].

כט ישתדל לעסוק בתורה ביום החג, וכמו שאמרו (בפסחים סח:) חציו לה׳ וחציו לכם. ויש להזהיר את ההמון שלא יעבירו את היום בשינה, ויקבעו זמן ללמוד גם ביום טוב עצמו, אחר שינוחו מהלימוד של הלילה. ומנהג ישראל לקרות אזהרות שיסד מהר״ש בן גבירול וכיוצא בזה. ויותר נכון ללמוד בספר המצות של הרמב״ם, מצות עשה ומצות לא תעשה, דסלקי אליבא דהלכתא (ברכי יוסף סימן תצד ס״ק י). ונכון גם כן לקרות בספר תהלים, כי פטירת אדונינו דוד המלך היתה ביום חג השבועות. [וכמבואר בירושלמי פרק ב׳ דחגיגה הלכה ג, והובא בתוס׳ חגיגה יז. ד״ה אף. ועיין בשבת ל. ובשו״ת ברית יעקב (סימן כו)].

ל ישתדל לחדש איזה חידוש בתורה בביאור דברי הראשונים, והוא סימן טוב להתחיל לחדש ביום מתן תורה לכל השנה. ואם אינו בר הכי, ישתדל לשמוע חידוש שלא ידע קודם. [ילקוט יוסף מועדים שם].

סימן תצה - מלאכות האסורות והמותרות ביו"ט

א כתוב בתורה (שמות יב. טז): כל מלאכה לא יעשה בהם (בימים טובים), אך אשר יאכל לכל נפש הוא לבדו יעשה לכם. והטעם שציותה תורה על שבתון בימים טובים, בכדי שיזכרו ישראל הנסים הגדולים שעשה להם השם יתברך ולאבותיהם, ויודיעום לזרעם אחריהם, ואילו היו מותרים בעשיית מלאכה, היה כל אחד פונה לעסקיו, וכבוד הרגל ושמחת החג היו נשכחים מעם ישראל, ועל ידי השבתון יהיו פנויים להתקבץ בבתי כנסיות ובבתי מדרשות לשמוע דברי התורה, ובהתאסף ראשי עם יחד שבטי ישראל, ילמדו לקח דעת ותבונה מפי חכמי ישראל בהלכות ובאגדות, וכפי מה שאמרו: משה תיקן להם לישראל שיהיו דורשים הלכות פסח בפסח הלכות עצרת בעצרת והלכות חג בחג, שנאמר וידבר משה את מועדי ה' אל בני ישראל. וכן אמרו חז"ל: לא ניתנו שבתות וימים טובים אלא לעסוק בהם בדברי תורה. ולכן נצטוינו על שבתון מוחלט, זולת מלאכת אוכל נפש. וכן שנו חכמים: אין בין יום טוב לשבת אלא מלאכת אוכל נפש בלבד. ומכל מקום יש לחלק שעות היום של החג, מחציתם לבית הכנסת ובית המדרש, ומחציתם לאכילה ושתיה לשמחת החג. [ילקוט יוסף מועדים עמוד תנב].

ב כל מלאכה האסורה בשבת מן התורה אסורה גם ביום טוב מן התורה, וכל שבות מדברי סופרים הנוהג בשבת, נוהג ביום טוב. וכשם שבשבת אמירה לגוי שבות, כך הוא הדין ביום

טוב אבל שבות דשבות במקום מצוה מותר ביום טוב כמו בשבת. [חזון עובדיה על יום טוב עמ' א']

ג התורה ציותה על שביתת בהמה בשבת, שנאמר למען ינוח שורך וחמורך, והוא הדין ביום טוב. שאין בין יום טוב לשבת אלא מלאכת אוכל נפש בלבד.

ד אוכל נפש שאינו מפיג טעם כלל אילו נעשה מערב יום טוב לצורך יום טוב, אף על פי כן מותר לעשותו או לבשלו ביום טוב, ומכל מקום נכון להחמיר לכתחילה לעשותו מערב יום טוב. ולכן עוגה שאפשר לאפותה מערב יו"ט, וכן בישול פירות יבשים [קומפוט], ועשיית מיני מרקחת [ריבה],

נכון להכינם מערב יו״ט. אך אם לא עשאם מבעוד יום, מן הדין מותר לעשותם ביום טוב, ובלבד שעושה מהם שיעור מועט לצורך אכילה בו ביום, ומ״מ אם אפשר לעשותם ביום טוב על ידי שינוי נכון שישנה בהם. ומכשירי אוכל נפש שאפשר לעשותם מערב יום טוב, אסור לעשותם ביום טוב. והאשכנזים מחמירים בזה אף לענין אוכל נפש שאפשר לעשותו מערב יום טוב ואינו מפיג טעמו, שלא לעשותו ביום טוב. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד תנב. הליכות עולם ח״ב עמוד ה׳. חזון עובדיה על יום טוב עמוד ח].

ה טוב להחמיר שלא לעשות ארק ביום טוב, אפילו לצורך שתייתו ביום טוב, מפני שדרך לעשות הרבה בבת אחת.

ו המבשל ביום טוב לצורך אכילה גסה, כגון שהיה שבע כבר מאכילתו, ואחר כך בישל ביום טוב ואכל אכילה גסה עד שקץ במזונו, עשה איסור בבישולו, דלא חשיב אכילה כלל. אבל אם אכל אכילה גסה שעדיין נהנה מאכילתו, הוי בכלל אוכל נפש דשרי. [שו״ת יבי״א ח״ח סי׳ מז].

ז אסרו חכמים לקצור שדהו או לבצור כרמו ביום טוב אפילו לצורך אוכל נפש, מפני שאדם רגיל לקצור שדהו ולבצור כרמו כאחד, ונמצא כל היום טרוד במלאכתו וימנע משמחת יום טוב. וכן מלאכת עימור, ודישת התבואה וסחיטת פירות העומדים לסחיטה, וברירה, וטחינה והרקדה אסורים ביום טוב, אסורים ביום טוב, שדברים אלו דרכם לעשותם הרבה ביחד, ויש לחוש שמא יעשה לצורך חול. וחז״ל (בירושלמי פ״א דביצה ה״י) הסמיכו זאת על הפסוקים, אך אשר יאכל לכל נפש הוא לבדו יעשה לכם, וסמיך ליה ושמרתם את המצות, לא התרתי לך מלאכת אוכל נפש אלא משימור ואילך, וזאת מהלישה והלאה בעת שהקמח בא במגע עם המים ועלול להחמיץ ללא שימור מיוחד. ולכן מלאכות שלפני הלישה אסורות ביום טוב. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד תנו].

סימן תצה ס״ד - דין מוקצה ביום טוב

א מוקצה אסור ביום טוב אפילו מה שמותר בשבת, כגון קליפות (של פירות) שראויים למאכל בהמה ועוף, או עצמות הראויים לכלבים, שמותר לטלטלן בשבת, אף על פי כן אסור לטלטלן ביום טוב, כדי שלא יבואו לזלזל ביום טוב. ולא יניחם בצלחת ריקה, שהוא כמבטל כלי מהיכנו, שאסור לטלטל הכלי עם הקליפות שבתוכו במשך כל היום. אלא יניח תחלה איזה פרי או פרוסת פת בתוך הצלחת, ואחר כך יתן לתוכה הקליפות או העצמות. [אבל קליפות שאינם ראויות למאכל בהמה כגון קליפי אגוזים ושקדים גם בשבת אסורים בטלטול]. ומותר לטלטל אחר כך הכלי שבתוכו הפרי או הפרוסה עם הקליפות והעצמות כדי להשליכן לאשפה, מאחר שהכלי

נעשה בסיס גם לדבר המותר. והטעם שהחמירו במוקצה ביום טוב יותר מבשבת, מפני שכבוד קדושת יום טוב קלה בעיני הבריות, ולכן עשו חז״ל סייג לדבר כדי שלא יבואו לזלזל בקדושת יום טוב. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד תנו].

ב פירות העומדים לסחורה כגון אצל סוחר סיטונאי שדרכו למכור ארגזים שלימים או שקים שלמים המלאים פירות, ואין דרכו ליקח מהם לאכילה, נחשבים למוקצים, ואסור לקחת מהם ביום טוב, אף על פי שמותר לקחת מהם בשבת. אבל מותר לקחת פירות וביצים ושמן ויין מחנוני קמעונאי ביום טוב, מבלי להזכיר סכום המקח. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד תנז].

ג אם חל יום טוב בשבת, כיון שהוא חמור בעיני כל אדם מפני קדושת השבת המצורפת עמו, אין להחמיר במוקצה יותר משאר שבתות. ואף על פי שיש חולקים ואוסרים, נראה שהעיקר בזה כדברי המתירים. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד תנז. יביע אומר ח״י בהערות לרב פעלים ח״א סימן ל].

ד מותר לטלטל מוקצה לצורך אוכל נפש, ולכן אם הניחו אבנים או ארנק של כסף על פירות, מותר לטלטלם ולהוציא המוקצה כדי ליקח הפירות מתחתיהם. וכן מותר לגרוף גחלים ואפר מהתנור כדי לאפות בו, אף שהוא גם מכבה הגחלים, שכשם שמותר להבעיר לצורך אוכל נפש כן מותר לכבות לצורך אוכל נפש, והרי זה דומה למניח בשר על גבי גחלים לצלותו ביום טוב שמותר. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד תנט].

ה ראוי להחמיר שלא לטלטל ביום טוב צנצנת שיש בה דגי נוי וזהב, או צפורי דרור ותוכים שבכלוב, מאחר שעומדים לנוי ולא לאכילה. ובדגים טהורים צריך להתנות עליהם מבעוד יום, שרוצה לאוכלם, הא לאו הכי אסור. [שו״ת יביע אומר חלק ה׳ חאו״ח סימן כו סק״ג].

ו סולם שמשתמשים בו בבית מותר לטלטלו ביום טוב מזוית לזוית להוריד חפצים להשתמש בהם, או ספרי קודש ללמוד בהם. [חזון עובדיה על הלכות יום טוב].

סימן תצו - דין יום טוב שני של גלויות

א בחוץ לארץ נוהגים על פי תקנת חכמים שני ימים טובים של גליות. ואף על פי שבזמן הזה שאנו עושים יום טוב על פי החשבון ולא על פי הראיה, גם בחוץ לארץ בקיאים בקביעות החודש, מכל מקום תקנו חז״ל

שגם עתה עליהם להמשיך במנהג אבותיהם לעשות שני ימים טובים של גלויות, גזרה שמא תגזור מלכות הרשעה על ישראל שלא יעסקו בתורה וישתכח סוד העיבור, ויעשו את החודש החסר, מלא, ואת המלא חסר, ויבואו לאכול בטעות חמץ בפסח. ולכן יום טוב השני נשאר בחומרתו הראשונה, וכל מה שאסור ביום טוב הראשון אסור בשני, והמזלזל בו אפילו באיסור שבות, או שיצא חוץ לתחום, היו חכמים נותנים אותו בנידוי, או מכים אותו מכת מרדות.

ב אין חילוק בין יום טוב ראשון ליום טוב שני בחוץ לארץ אלא לענין חולה שאין בו סכנה. שביום טוב ראשון אסור לעשות לו רפואה אלא על ידי גוי, ואילו ביום טוב שני מותר לעשות לו כל דבר שהוא משום שבות אפילו על ידי ישראל, וכן לכחול את העין אפילו לנוי מותר ביום טוב שני. חוץ מיום טוב של ראש השנה ששני הימים קדושה אחת הם, וכיומא אריכתא.

ג וכן לענין מת ביום טוב ראשון, שאין מתעסקים בקבורתו אלא על ידי גוים, ואילו ביום טוב שני כל דבר שהוא לצורך קבורת המת מותר אפילו על ידי ישראל. ואמנם הליווי של המת יהיה רק על ידי הליכה ברגל, אבל לנסוע במכונית ללוות המת אפילו ביום טוב שני להשגיח על קבורתו כדת אין להתיר אלא רק לחברא קדישא, במספר מצומצם ביותר, לנסוע ברכב ביום טוב שני כשהנהג גוי, ואם לא מוצאים נהג נכרי, מותר גם על ידי נהג ישראל. וכשהנהג נכרי מותר להם אחר כך לחזור לביתם במכונית. ובזמנינו שיש בתי קירור ואין חשש שאם ישהו מלקוברו יבא המת לידי בזיון, אם הרב המורה חושש פן יבואו לידי חילול קדושת יום טוב, אפילו מת ביום טוב שני, יש לדחות ההלויה והקבורה שלו למחרת יום טוב. ואפילו בימים טובים של ראש השנה, מת ביום טוב שני מותר לישראל להתעסק בקבורתו. כמו ביום טוב שני של גלויות. ודין יום טוב השני של ראש השנה כדין יום טוב הראשון ממש, לכל דבריו.

ד תושב ארץ ישראל שנסע לחוץ לארץ, ודעתו לחזור לארץ ישראל, ושוהה שם חודש או חודשיים, אסור לו לעשות מלאכה ביום טוב שני של גליות כשהוא נמצא בישוב של ישראל. יש אומרים שזהו דוקא בפרהסיא, מפני המחלוקת ובכדי שלא יבואו בני חוץ לארץ לזלזל בקדושת יום טוב שני. ויש אומרים שאפילו בצינעא אסור. וכן ראוי להחמיר. ומכל מקום מותר לטלטל בצינעא מוקצה ביום טוב שני. (ועיין להלן סעיף ז').

ה ומכל מקום לענין התפלה, ביום טוב שני של גליות, כגון בחג השבועות, וכן בשמיני של פסח, ובתשיעי של חג הסוכות, יקרא קריאת שמע עם התפלין בביתו, ואחר כך ילבש בגדי שבת ויום טוב, וילך לבית הכנסת להתפלל עם הצבור "תפלת שמנה עשרה", כמו המקום שיצא משם, שבתפלה שהיא בלחש לא שייך מחלוקת. וכשיאמרו הקהל הלל, יוכל לומר עמהם את ההלל בלא ברכה, וטוב שיאמרנו בדילוג, כמו שקוראים

בראש חודש. וכשמתפללים מוסף יאחז הסידור בידו, ויאמר כמה מזמורים וכיו״ב כאילו הוא מתפלל עמהם. ובתפלת יום טוב שני שחל בחול המועד של ארץ ישראל, יתפלל מוסף עם כל הקהל ויאמר ״את יום מקרא קודש הזה״, ואם נתכבד לעבור לפני התיבה לתפלת מוסף, בחזרה יאמר ״את יום טוב מקרא קודש הזה״. [יחוה דעת חלק ג׳ סימן לה סק״ב].

ו תושב ארץ ישראל השוהה בחוץ לארץ, ודעתו לחזור לארץ, מותר לו להקדים את הציבור בבית הכנסת בתפלת שמונה עשרה של לחש בשחרית של יום טוב שני של גלויות, שמאחר שהוא מתפלל תפלה של חול הארוכה יותר מתפלת יום טוב, מותר לו להקדימם בתפלת שמונה עשרה, כדי שיסיים עמהם. [יביע אומר חלק ב׳ סימן ז׳ סק״ב].

ז ודע שאפילו אם יש מנין ויותר מבני ארץ ישראל שיצאו לחוץ לארץ על דעת לחזור, אינם רשאים להתארגן ולעשות מנין לתפלה בצבור ביום טוב שני של גלויות, ולהתפלל תפלת חול בטלית ותפלין עם חזרת השליח צבור, ולקרוא בספר תורה בפרשת השבוע. מפני שכל דבר הנעשה בעשרה מתפרסם ברבים, ונחשב פרהסיא (כתובות ז׳:), ושמא יבואו בני חוץ לארץ על ידי כך לזלזל בקדושת יום טוב שני. אלא כל אחד ואחד יתפלל ביחידות תפלת שמונה עשרה באותה עת שבבית הכנסת מתפללים תפלה של יום טוב. ויעשה באופן שלא ירגישו בו שאינו מתפלל כתפלתם. ומיהו נראה שאם חל יום טוב שני בשבת, רשאים בני ארץ ישראל לארגן מנין להתפלל תפלות שבת בצבור, והשליח צבור יתפלל בנחת לבל ישמע קולו החוצה.

ח בן ארץ ישראל שנמצא עם רעיתו בחוץ לארץ בליל שני של פסח, יש לו להשתתף עם מארחיו בסדר ליל פסח, באמירת ההגדה, ובסיפור יציאת מצרים, כדרך דרשה בעלמא. (והאשה תדליק נרות בלי ברכה). אבל לא יברך בעצמו שום ברכה, כגון ברכות הקידוש וברכת אשר גאלנו, וברכות על אכילת מצה ועל אכילת מרור, וברכת ההלל שבסוף הסדר. אלא ישמע ויענה אמן. ויברך בורא פרי הגפן על הכוס הראשון, ויחזור ויברך בורא פרי הגפן על הכוס השלישי, ואם שתה רביעית יברך בסוף הסדר ברכה מעין שלש, על הגפן וכו׳. ואם יש לו דירה בפני עצמו לא יעשה הסדר כלל. וביום שמיני של פסח אסור לו לאכול חמץ כלל.

ט ואם חל יום טוב שני של גלויות בערב שבת, אינו צריך לערב עירובי תבשילין, ויכול לבשל מערב שבת לשבת, שזהו כדבר שבצינעא, כי מי יודע אם עירב עירוב תבשילין או לאו.

י תושב ארץ ישראל שיצא לחוץ לארץ על דעת לחזור, אף על פי שהוא הולך להתפלל בבית הכנסת ביום טוב שני של גליות, אין להזמינו לעלות לספר תורה, זולת אם חל יום טוב שני של גלויות ביום שני או חמישי בשבוע, שהוא יום קריאת התורה, שאז יכול בן ארץ ישראל לעלות לספר

תורה עם הנוספים על מנין העולים. ואם הוא כהן רשאי לישא כפיו בתפלת המוספין של יום טוב האחרון של חוץ לארץ בברכה.

יא שליחי המוסדות הנמצאים בחוץ לארץ עם אנשי ביתם באופן זמני, ודעתם לחזור בתום תקופת שליחותם לארץ ישראל, והדבר ידוע מראש שתקופת שליחותם נמשכת שנה או יותר, כל עוד הם נמצאים בחוץ לארץ עליהם להתנהג לגמרי כבני חוץ לארץ לענין קדושת יום טוב שני של גלויות, בין להקל בין להחמיר, בין בצינעא בין בפרהסיא. ולכן עליהם להתפלל עם תושבי חוץ לארץ תפלת יום טוב, וכן אסורים להניח תפילין אף ביום טוב האחרון (שהוא חול לבני ארץ ישראל), וכן קוראים בתורה כמנהג בני חוץ לארץ, וכן עושים סדר ליל פסח בליל יום טוב שני כבני חוץ לארץ. כללו של דבר, חייבים להתנהג ממש כתושבי חוץ לארץ. ואין צריך לומר שאסור להם לאכול חמץ ביום שמיני של פסח. וכן פשוט מאוד שאסור להם לחלל יום טוב שני של גליות בנסיעה ברכב, וכל כיוצא בזה. [יחוה דעת חלק ג' סימן לה. ילקו"י על המועדים עמ' תסב].

יב גם אם הסתיים המועד שהוסכם עליו מראש לתקופת שירותם בחוץ לארץ, אלא שעודם משתהים שם משום שאין להם עדיין מחליף, או משום שלא הספיקו להתכונן לחזור לארץ ישראל, או מכל סיבה אחרת, עליהם להתנהג כבני חוץ לארץ לכל דבר.

יג ואם חל יום טוב שני של גליות בערב שבת, צריכים לעשות עירובי תבשילין בברכה, כדי לבשל מיום טוב לשבת, כבני חוץ לארץ.

יד היוצא לחוץ לארץ על מנת לחזור מיד, ושוהה שם חודש או חדשיים, והוא אדם עצמאי שיוצא לסחורה או בשליחות מוסד ללא הגבלת זמן, עליו לנהוג בדין יום טוב שני של גליות כבני ארץ ישראל לענין תפלה, וכן לענין הנחת תפילין בצינעא, ורק לענין מלאכה עליו להחמיר ואפילו בצינעא.

טו בן ארץ ישראל שיצא לחוץ לארץ על דעת לחזור, מותר לתושב חוץ לארץ לבשל לו ביום טוב שני של גליות, ואף על פי שיום טוב שני לגבי בן ארץ ישראל שנמצא בחוץ לארץ ודעתו לחזור הוא כיום חול וחייב בו בהנחת תפלין בצינעא, מכל מקום הרי ישראל כשר הוא ומותר לכתחלה לבשל ולאפות לו ביום טוב שני, ושלא כאיזה אחרונים שהחמירו בדבר.

טז בן ארץ ישראל שנמצא בחוץ לארץ על דעת לחזור, רשאי להדליק נר חשמל ביום טוב שני של גלויות. (כן העלה בשו"ת אגרות משה תאו"ח ח"ד סי' קד, שמאחר שיש בהרבה בתים שעון אוטומטי שמדליק ומכבה את החשמל, שלא במגע ידי אדם, נחשב "בצינעא", שהרואים שנדלק או נכבה חשמל בבית, יכולים לתלות שנדלק או נכבה על ידי שעון אוטומטי, ולא בידי אדם. הילכך נחשב כמו בצינעא, שמותר לדעת הרבה פוסקים ומרן).

יז בן ארץ ישראל שיצא לחוץ לארץ על דעת לחזור, ושמע הבדלה מתושב חוץ לארץ בליל יום טוב שני שחל במוצאי שבת, שאומר יקנה״ז, יצא ידי חובת ההבדלה, שאין סדר הברכות מעכב, וגם במה שחתם המברך בין קודש לקודש אין להקפיד.

יח בן ארץ ישראל שיצא לחוץ לארץ ודעתו לחזור, אינו רשאי לקדש לבני חוץ לארץ בליל יום טוב שני של גלויות, כיון שאצלו הוא חול גמור. וגם אינו רשאי לברך על ההלל בבית הכנסת להוציא הקהל ידי חובתם, כיון שאצלו הוא חול גמור, ויש לחוש בזה לאיסור ברכה לבטלה. [חזון עובדיה על הלכות יום טוב עמוד קטז]

יט בן ארץ ישראל שיצא לחוץ לארץ ודעתו לחזור, במוצאי יום טוב הראשון יבדיל בתפלה באמירת אתה חוננתנו, ויחזור להבדיל בצינעא על הכוס. וכמ״ש הגאון רבי משה חאגיז בלקט הקמח. ואף על פי שהגאון יעב״ץ חולק עליו, וסבירא ליה שאינו מבדיל כלל ואפילו בתפלה, אין הלכה כן, אלא העיקר כדעת הגאון רבי משה חאגיז. ואם לא השיג כוס להבדיל עליו, יוצא ידי חובת ההבדלה על הכוס במוצאי יום טוב השני. ואם יכול לשמוע ההבדלה מפי בן חוץ לארץ, עדיף טפי. ויום טוב שני שחל בשבת, יכול בן ארץ ישראל הנמצא בחוץ לארץ להבדיל על הכוס במוצאי שבת, ולהוציא בהבדלתו את בני חוץ לארץ, ואף על פי שבני חוץ לארץ צריכים להבדיל על שתי קדושות, שבת ויום טוב, ואילו בן ארץ ישראל מבדיל על קדושה אחת בלבד של השבת, מכל מקום כיון שנוסח ההבדלה אחד הוא בין לתושבי ארץ ישראל ובין לתושבי חוץ לארץ, יכול עכ״פ להבדיל להוציאם, וזכרון אחד עולה לכאן ולכאן (עירובין מ:). וכן בבית הכנסת יכול להבדיל על הכוס ולהוציא את הצבור (שהם בני חוץ לארץ) ידי חובתם. [וכ״כ בספר יום טוב שני כהלכתו בשם הגרש״ז אוירבך].

כ בן ארץ ישראל שיש לו בית חרושת בחוץ לארץ, והפועלים שעובדים שם הם גוים, מותר להניחם לעבוד ביום טוב שני של גליות, שכיון שהוא בן ארץ ישראל, לא חלה עליו שביתת יום טוב שני של גליות כלל, מאחר שאצלו הוא יום חול לגמרי, לכן מותר לאפשר לפועליו הנכרים לעבוד בבית החרושת שלו. [חזון עובדיה על הלכות יום טוב עמוד קלח]

כא אבל תושב חוץ לארץ שיש לו בית חרושת או חנות בארץ ישראל, ויש לו פועלים תושבי הארץ, אין להם לעבוד ביום טוב שני של גלויות. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד תסא. ועי״ע בילקו״י שבת כרך ג׳, עמוד ריח].

כב בן חוץ לארץ שעלה לארץ ישראל, והוא מסופק, אין ולאו ורפיא בידיה, אם ימצא מנוח לכף רגלו בארץ ישראל בפרנסה כיאות לו, אז יחליט להשתקע בארץ ישראל, ואם לאו ישוב לחוץ לארץ, חייב לעשות שני ימים טובים כמנהג בני חוץ לארץ, משום שעודנו עומד בקביעותו

הראשונה, כל זמן שלא עקר דעתו מישיבת חוץ לארץ, ודינו כדין בני חוץ לארץ שבאו לארץ ישראל ודעתם לחזור לחוץ לארץ.

כג בני חוץ לארץ שעלו לארץ ישראל, [ואינם רווקים] ודעתם לחזור לחוץ לארץ, דינם כבני חוץ לארץ, וחייבים לנהוג יום טוב שני של גלויות, ואסורים בעשיית מלאכה, ואינם מניחים תפילין, ככל יום טוב, ועליהם לנהוג כיום טוב בין לחומרא בין לקולא. [שו"ת יביע אומר חלק ו' סי' מ סק"ג. יחוה דעת חלק א סימן כו]. וכן מעשים בכל יום בכל שנה ושנה, שהעולים מחוץ לארץ לשלש רגלים נוהגים לעשות יום טוב שני של גליות כחוקיו ומשפטיו, כמנהגם בחוץ לארץ, ולא עוד אלא שנאספים עשרה מבני חוץ לארץ העולים לרגל, ביום טוב השני, ומתפללים בצבור תפלת יום טוב וקוראים בתורה ומפטירים בנביא בברכות תחלה וסוף כמנהגם ביום טוב שני בחוץ לארץ, ודבר זה נעשה משנים קדמוניות בפני גאוני עולם, ולא פקפק אדם בדבר זה מעולם. (מרן בשו"ת אבקת רוכל סי' כו. וכ"כ הגאון רבי יאשיה פינטו בשו"ת נבחר מכסף תאו"ח סי' ח. וכ"כ בספר פאת השלחן סי' ב אות כא, שיש בית כנסת מיוחד אשר מתפללים בו בני חוץ לארץ ביום טוב שני של גליות תפלה של יום טוב. וכ"כ בשו"ת חיים לעולם תאו"ח סי' ו דף יד ע"ג). ואף על פי ששנינו (פסחים נ:) לעולם אל ישנה אדם (מהמקום שהלך לשם), מפני המחלוקת, סבירא להו לגדולי עולם שלא אמרו כן אלא במלאכה וכיוצא בה, דנפיק מיניה חורבה. אבל בתפלה אפילו יתפלל כמנהג המקום שיצא משם לא נפיק מיניה חורבה, וליכא למיחש למידי. (מרן באבקת רוכל שם).

כד בני חוץ לארץ הנמצאים בארץ ישראל, ודעתם לחזור, אסור להם להשאיל את בהמתם ביום טוב שני של גלויות לאחרים, שיעשו בה מלאכה, משום איסור שביתת בהמתו. [שו"ת יביע אומר חלק ו' סימן מ' סק"ו].

כה תושב חוץ לארץ שעלה לארץ ישראל ודעתו לחזור, שדינו להתפלל ביום טוב שני תפלת יום טוב, וטעה בתפלתו, והתפלל תפלת שמנה עשרה של חול ביום טוב שני של גליות, חייב לחזור ולהתפלל תפלת יום טוב, אלא אם כן אמר יעלה ויבא בתפלתו.

כו ואם אין שם עשרה מבני חוץ לארץ, יתפללו בצינעא וביחידות, ואינם יכולים לצרף אליהם אחד או שנים מבני ארץ ישראל להתפלל בצבור ולקרות בספר תורה. והוא הדין לבן ארץ ישראל בחוץ לארץ (כשדעתו לחזור לארץ ישראל), שאינו יכול להצטרף למנין של תושבי חוץ לארץ ביום טוב שני.

כז בן חוץ לארץ שעלה לארץ ישראל, ודעתו לחזור, מותר לומר לבן ארץ ישראל לעשות לו מלאכה ביום טוב שני של גליות, וכן המנהג. וכן בן חוץ לארץ שיש לו בית חרושת בארץ ישראל, מותר לפועלים של בית החרושת שהם תושבי ארץ ישראל, לעבוד את עבודתם כמנהגם בחול, ביום טוב שני של גליות.

כח בן חוץ לארץ שעלה לארץ ישראל על דעת לחזור לחוץ לארץ, אסור לו לנסוע ביום טוב שני ברכב, הן באוטובוס צבורי, הן במכונית פרטית, ואפילו לדבר מצוה, כגון לנסוע לכותל המערבי להתפלל שם, או להתפלל במנין עם בני חוץ לארץ, ואף על פי שהנהג שלו הוא בן ארץ ישראל שאצלו הוא יום חול, מכל מקום עצם נסיעת בן חוץ לארץ ברכב ביום טוב שני היא אסורה. (שו"ת שאלי ציון מה"ת ח"א (סי' כח). ושכן הורה מהרצ"פ פראנק זצ"ל רבה של ירושלים).

כט בחור רווק העולה לארץ ישראל מחוץ לארץ, והוא עצמאי שאינו סומך על דעת הוריו, אף על פי שדעתו לחזור לחוץ לארץ, יש לו לעשות יום טוב אחד בלבד, שיש לקוות שימצא אשה ויקבע דירתו בארץ ישראל. אבל כשאומר שדעתו סומכת על אביו ואמו, לחזור לחוץ לארץ, יעשה שני ימים טובים, ומכל מקום נכון להודיעו שגם אם הוא סומך בדרך כלל על דעת הוריו, אם תזדמן לו בת זוג מתאימה עם מוהר ומתן באופן שיוכל להסתדר בארץ ישראל, אפילו אם יתנגדו הוריו, שורת הדין שאינו צריך לשמוע להם, שמצוות אלו פריה ורביה וישיבת ארץ ישראל חשובות יותר ממצות כיבוד אב ואם, וכתורה יעשה, ואז אם ישתכנע ויאמר שהוא מוכן לכך, יש להורות לו שיעשה יום טוב אחד בלבד. אבל אם יענה שבכל זאת לא יתננו לבו לעזוב את הוריו, ולעולם דעתו סומכת עליהם ככל אשר יאמרו כי הוא זה, אז יש להורות לו לעשות שני ימים טובים כמנהג חוץ לארץ. [שו"ת יביע אומר חלק ו' סימן מ. יחוה דעת חלק א' סימן כו].

ל מי שיצא באניה מחוץ לארץ לבוא לארץ ישראל, על דעת להשתקע בארץ ישראל, ובעודו באניה בלב ים הרחק מגבולות הארץ, הגיע יום טוב שני של גליות, והתפלל תפלת יום טוב ואמר קידוש של יום טוב, ובבוקר התפלל שחרית ומוסף של יום טוב, ובצהרי היום הגיעה האניה לחופי הארץ, יש אומרים שישלים את היום בקדושה, ולא יניח בו תפלין, ויש אומרים שחייב להניח תפלין בברכה. וטוב שיניח תפלין בלא ברכה, שספק ברכות להקל. ותפלת מנחה תהיה תפלת שמונה עשרה, כדרך בני ארץ ישראל.

לא בן חוץ לארץ שעלה לארץ ישראל על דעת לחזור, והלכה רווחת שבחוץ לארץ ביום שמיני עצרת סועדים בסוכה, אלא שאין מברכים ברכת "לישב בסוכה", מכל מקום בהיותו בארץ ישראל אינו צריך לסעוד בסוכה, אלא יצטרף למארחיו תושבי ארץ ישראל שאוכלים בבית ביום שמיני עצרת, ושלא להטריחם לערוך לו שלחן בפני עצמו בסוכה. ואפילו מי שנמצא במלון בארץ ישראל אם רצה לסמוך להקל, יש לו על מה שיסמוך.

לב בן חוץ לארץ שעלה לארץ ישראל על דעת לחזור לחוץ לארץ, יכול להיות חתן תורה או חתן בראשית בשמיני עצרת שהוא יום שמחת תורה לבני ארץ ישראל.

לג בן חוץ לארץ שיש לו דירה קבועה בארץ ישראל, ונהג להיות תמיד בכל שלשת הרגלים בדירתו שבארץ ישראל, אבל רוב השנה הוא נמצא בדירתו שבחוץ לארץ. מכל מקום יש לומר שבהיותו בארץ ישראל בימי הרגל, אין צריך לנהוג דין יום טוב שני של גליות, שכיון שכל ההבדל בין תושבי ארץ ישראל לתושבי חוץ לארץ שייך רק בשלשת הרגלים, והוא נמצא תמיד בימי הרגלים בארץ ישראל, די לו ביום טוב אחד כמנהג תושבי ארץ ישראל.

לד מילה שלא בזמנה אינה דוחה אפילו יום טוב שני של גליות. ומיהו אם הוא ספק כגון שנולד בבין השמשות, ויום טוב שני הוא ספק שמיני או תשיעי, יש למולו ביום טוב שני של גליות. ומכל מקום לענין מעשה אם נולד בבין השמשות שלנו דהיינו בתוך י"ג דקות אחר השקיעה שנכסית השמש מעינינו, אין למולו ביום טוב שני של גליות, כיון שלדעת ר' יוסי (בשבת לה.) יום גמור הוא, ואם כן הוי ודאי מילה שלא בזמנה, שאינה דוחה יום טוב שני של גליות, ורק בנולד בבין השמשות של סברת רבינו תם שמרן פוסק כמוהו, דלדידן הוי ודאי לילה, יש למולו ביום טוב שני של גליות בלי ספק.

לה בן חוץ לארץ שעלה לארץ ישראל ודעתו לחזור לחוץ לארץ, שחייב לעשות שני ימים טובים, והוא מוהל אומן. וביום טוב שני של גליות נזדמן לפניו ברית מילה בזמנה, יכול אבי הבן להזמינו למול את בנו, אף על פי שיש שם הרבה מוהלים בני ארץ ישראל, שאצלם חול גמור הוא, בפרט שהמילה הותרה ביום טוב.

לו מותר לרחוץ כל גופו ביום טוב שני של גלויות, במים חמים שהוחמו ביום טוב ראשון (על ידי בוילר חשמלי, או ע"י שעון שבת), באמבטיא פרטית שבביתו. ואף ביום טוב ראשון מותר להתרחץ במים חמים שהוחמו מאליהם, כגון מים שהוחמו על ידי דוד שמש. אך יזהר מאד שלא יבוא לידי סחיטה בשער ובמגבת. ולכן ימתין מעט עד שיתנגב, וגם ינגב בנחת. [ילקו"י].

סימן תצז - דיני הכנה ביום טוב

א אין צדים יוני שובך ויוני עליה וכו'. וכן אין צדים דגים מבריכות המים כשהם מחוסרים צידה. ואם הניחם מערב יום טוב במקום שאינם מחוסרים צידה, כגון אמת המים, וסכר את אמת המים בכניסה וביציאה, מותר ליקח ממנה דגים ביום טוב, כיון שהם ניצודים ועומדים

שם. וכן אם היו המים צלולים שרואים בהם את הדגים מותר ליקח מהם ביו״ט.

ב מותר לברור להוציא את התולעים שבדגים ביום טוב, ואין בזה משום בורר.

ג דגים שמחוסרים צידה שהם מוקצים, אין נותנים לפניהם מזונות, סמוך להם ממש, שמא יבא ליקח מהם ביום טוב, וכל מה שאסור לאכול אותו, אסור לטלטלו ביום טוב. ומכל מקום מה שנוהגים כיום לקנות דגים מערב יו״ט ולהניחם בכלי מלא מים, מותר לתת לפניהם מזונות.

ד וכן המחזיקים אקווריום בביתם שבתוכו דגי נוי מותר לתת להם מזונות ביום טוב, כיון שאין להם מזונות ממקום אחר. [שו״ת יביע אומר חלק ה׳ סי׳ כו. ילקוט יוסף מועדים עמוד תסג]

ה וכן תרנגולות המטילות שנמצאות בלול מותר לתת לפניהן מזונות. [ילקו״י מועדים עמו׳ תסב].

סימן תצח - דיני שחיטה ביו״ט

א שחיטת בהמות אף על פי שהיא צורך אוכל נפש ומותרת ביום טוב מעיקר ההלכה, מכל מקום המנהג בזמן הזה ברוב תפוצות ישראל שלא לשחוט שום בהמה ביום טוב. וכן ראוי להנהיג בכל מקום, מפני ריבוי התקלות הנגרמות על ידי זה בשיווק הבשר ובמכירתו, שבאים לידי חילול יום טוב. ובפרט שבזמן הזה כל האיטליזים משתמשים במקררים חשמליים, והבשר שנשחט מערב יום טוב נשאר טרי כיום הלקחו, לא כהתה עינו ולא נס ליחה. [שו״ת יביע אומר חלק א׳ סימן ל. ילקוט יוסף על המועדים עמוד תסג].

ב במה דברים אמורים בבהמה העומדת לאכילה, אבל בהמה העומדת לחליבה ולגדל ולדות הרי היא מוקצה, ואסור מן הדין לשוחטה ביום טוב, אלא אם כן הזמינה לשחיטה מערב יו״ט. ואם לא הזמינה וחלתה ביו״ט וחושש פן תמות יעשה שאלת חכם.[ילקו״י עמ׳ תסג].

ג אסור אף מעיקר הדין לשחוט בהמות מיום טוב לחול, על ידי הערמה באכילת כזית מכל בהמה. [יביע אומר חלק א׳ סימן ל׳].

ד מותר מעיקר הדין לשחוט ביום טוב בהמה השייכת לגוי, על סמך שישראל יקנה אותה אחר שחיטה, אם תמצא כשירה, ובלאו הכי בזמן הזה אין שוחטין בהמות ביום טוב. [יביע אומר חלק א' חלק אורח חיים סימן ל' אות יח].

ה אם שחט את האם של הבהמה בערב יום טוב, מותר מעיקר הדין לשחוט את הבהמה ביום טוב עצמו, ואין בזה כל חשש של איסור אותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד. [שו"ת יחוה דעת חלק ב' סימן סד].

ו שחיטת עופות מותרת גם בזמן הזה, ואפילו כשחל יום טוב אחר השבת. [ויש נוהגים להחמיר ביום טוב של ראש השנה], ובלבד שיהיו עופות המוכנים לאכילה, אבל תרנגולת העומדת להטיל ביצים או לדגירה אסור לשוחטה ביום טוב מבלי שיזמין אותה לשחיטה מערב יום טוב. ולכן תרנגולות המטילות שמצויות במשקי הלול השונים אסור ליקח מהם ביום טוב לשחיטה, אלא אם כן הזמינם מערב יום טוב. [ילקוט יוסף מועדים עמוד תסה]

ז כיצד הוא הזימון? אומר זה וזה אני נוטל למחר לשחיטה, ועושה בהם סימן או טביעת עין כדי שיכירם למחר ולא יתחלפו לו באחרות. אבל אם אמר באופן כללי: "מכאן" אני נוטל למחר לשחיטה, אסור ליטול מהם ביום טוב לשחיטה. וכן אם זימן את כל הלול שלפניו והוא אינו צריך אלא לתרנגולת אחת או שתים, אינו נחשב זימון ובאיסורם הם עומדים. ובמקרה שחלו התרנגולות יש מקום להתירם בשחיטה ביום טוב במקום הפסד מרובה, אפילו לא זימנם. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד תסה].

ח אין לשחוט עוף ביום טוב אלא אם הכין עפר מערב יום טוב כדי שיוכל לכסות את דמו. וצריך להיות עפר מוכן על ידי שיזמינו בפיו לצורך כיסוי הדם. וכן צריך להשחיז הסכין ולהעמידה לשחיטה מערב יום טוב, אבל ביום טוב אסור להשחיז את הסכין אף שהוא לצורך אוכל נפש. ומכל מקום מותר לשפשף את הסכין ביום טוב על כף ידו או בגדו, כדי לחדדה ולחתוך בה ביום טוב. [שו"ת יביע אומר ח"ו חלק אורח חיים סי' לה אות ה].

ט אם נפגמה הסכין ביום טוב, במקום דוחק וצורך גדול מותר לומר לנכרי להשחיזה במשחזת להעביר הפגימה. [אבל מותר להשיאה על גבי חבירתה או על גבי עץ ואבן להעביר את שמנוניתה. סימן תקט ס"ב]. ומכל מקום השוחט צריך לבדוק הסכין קודם שחיטה ואחריה כדי להעמיד הדבר על בוריו בהכשרת השחיטה. ויזהר השוחט שלא למרוט הנוצה מצואר העוף ביום טוב לפני השחיטה כמעשהו בחול. וכשאי אפשר לו לשחוט בלי מריטת הנוצה יש להתיר, וכן המנהג. [שו"ת יביע אומר חלק ד' חלק אורח חיים סימן מד].

י השוחט לאחרים מותר לקבל מהם ביצה או פרי תמורת שחיטת יום טוב.

יא מותר לשחוט עוף ביום טוב, אפילו לצורך פחות מכזית, וחשיב שפיר צורך אוכל נפש. [שו"ת יביע אומר חלק ח' חאו"ח סי' מז בהערה].

יב המנהג להחמיר שלא לשחוט אפילו עוף, לאחר חצות היום ביום טוב, בין ביום טוב ראשון בין ביום טוב שני, כי כבר סעדו את לבם בסעודת יום טוב, והשוחט אחר כך, נראה כמכין מיום טוב לחול, או ליום טוב שני. [שו"ת ישיב משה ח"א סי' קמד וסי' שלח. ילקוט יוסף על המועדים עמוד תסו].

יג מותר לשחוט עוף ביום טוב לצורך אכילה של פחות מכזית, כגון לצורך קטן, דבהכי חשיב שפיר צורך אוכל נפש. [שו"ת יביע אומר חלק ח' סימן מז].

סימן תקב - דיני האש ביום טוב

א אסור להוליד אש ביום טוב, לפיכך אין מוציאין אש מן האבנים או מן העצים, שלא הותר ביום טוב להבעיר אלא מאש מצויה, ולא להמציא אש ביום טוב. ולכן אסור להדליק גפרורים ביום טוב על ידי חיכוך הגפרור במשטח המיוחד לכך בקופסת הגפרורים, שהרי הוא כמוליד אש ביום טוב. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד תסו. שו"ת יביע אומר חלק י' חאו"ח סימן נד אות ח. ובהערות לרב פעלים חלק ב' סימן נח].

ב אם עבר והוליד אש ביום טוב מותר ליהנות מהאש ביום טוב. [רמב"ם. הרב המגיד. ילקוט יוסף שבת כרך ג' סימן שיח, דין הנאה ממעשה שבת בדברים האסורים מדרבנן].

ג אם לא היה אפשר לו להוציא האש מערב יום טוב, כגון שהיה במאסר וכיו"ב, מותר להוציא אש ביום טוב.

ד מותר להדליק גפרור משלהבת של נר, או מגחלים עמומות שאין בהם שלהבת, אבל להדליקו מאפר [רמא] חם, שאין שם אש כלל, ורק מחמת חום האפר הגפרור נדלק, יש להחמיר. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד תסז].

ה מותר לטלטל קופסת גפרורים ביום טוב, ואין להם דין מוקצה ביום טוב, כיון שראוי להשתמש בהם על ידי הדלקה מאש מצויה. [יביע אומר חלק ב סימן כז סק"ד. יחוה דעת ח"א סי' לג].

ו מותר להדליק גפרור מראש הזכוכית של מנורת נפט [לאמפא], אף על פי שאינו נוגע ממש בראש השלהבת, אלא נדלק מחום השלהבת, לפי שדבר זה נחשב כהבערה מאש מצויה. [שו"ת יביע אומר חלק ב' סימן כז].

ז יש להתיר להדליק סיגריה ביום טוב על ידי שאיפה בפה מראש מנורת נפט, אף על פי שאין הדלקת הסיגריה נעשית מהאש עצמו. והוא הדין להדלקת כירים של גז. אבל אסור בהחלט להשתמש במצית חשמלי או אלקטרוני ביום טוב, הן להדלקת הגז או להדלקת סיגריה, ומטעם מוליד אש ביום טוב, ומטעם איסור כיבוי. וכן אסור להדליק גפרור מפרימוס חם שנכבה על ידי מחיטה במחט. [שו"ת יחוה דעת חלק א' סימן לג].

ח ראוי להחמיר שלא לקחת ביום טוב נייר שכתוב בו אותיות ולהדליק ממנו מאש לאש באופן שאפשר להדליק בלא זה. ויש אומרים שאין בזה משום מוחק האותיות. [שו"ת יביע אומר חלק ה' סימן לט סק"ה].

ט אסור להדליק חשמל ביום טוב, מפני שהוא כמוליד אש ביום טוב, וכמו כן אסור לכבות החשמל ביום טוב. ויש מקומות שנוהגים להדליק החשמל ביום טוב, על פי הוראת רבותיהם, וראוי ונכון להסביר להם בלשון רכה ונעימה, שלא להדליק ולכבות החשמל ביום טוב. ובמקומות שאין מנהג להדליק חשמל ביום טוב, אם יש כאלה שמקילין בדבר יש למחות בידם לבטל מנהגם. [שו"ת יביע אומר חלק ב' סימן כו. חלק א' סימן יט סק"ז. חלק ג' סימן טו סק"ג. וסימן כט סק"ו. וחלק י' חאו"ח סי' נד אות ט'. יחוה דעת חלק א' סימן לב].

י מותר לומר לגוי להדליק לו החשמל ביום טוב, כשצריך לאור החשמל לקרוא לאורו, או לאכול לאורו. אולם אין להתיר לומר לו לכבות החשמל. [שו"ת יביע אומר חלק ב' סימן כו סק"ג].

יא יש אומרים שמי ששכח להכין אש מערב יום טוב, גם אם יכל לעשות כן, מותר לו לומר לגוי להדליק עבורו אש ביום טוב. ויש חולקים. והעיקר כסברא ראשונה. [יביע אומר חלק ב' חלק אורח חיים סי' כו סק"ג. חזון עובדיה על הלכות יום טוב עמוד נג, דהוי שבות דשבות במקום שמחת יום טוב].

יב יש להקל להפעיל המאוורר על ידי גוי ביום טוב. וכן אם הוא כבר פועל, מותר לישראל להסב את המאוורר ולהטותו לכיוון שירצה. והדין כן גם בשבת.

יג מותר להשתמש במכונת שמיעה שהיא פתוחה ופועלת מערב יום טוב, ואפילו בשבת יש להקל, כשמפעילים את המכונה מערב שבת.

יד אין ספק שמצוה רבה להזהיר את הרבים מחומרת האיסור של נהיגה ברכב או באופניים גם ביום טוב, הן לנהג והן לנוסעים ברכב, ומפני שהוא מצית את האש במנוע המכונית, ומוליד אש חדשה. ויש בזה עוד כמה איסורים. וכן אסור להשתמש בטלפון ביום טוב. [שו"ת יחוה דעת חלק ג' סימן לו].

טו אין להקל לעלות במעלית ביום טוב, כיון שבעת שלוחץ על הכפתור נדלק חשמל על ידי זה. [ובדין מעלית אוטומטית, ראה לעיל בסוף הלכות שבת דין חשמל בשבת].

טז תנור חשמלי, אף על פי שאין להדליק אותו ביום טוב, משום איסור מוליד אש, מותר להפעילו ביום טוב על ידי שעון שבת שנערך מערב יום טוב לשעה מסויימת, ולאפות או לבשל בו, ובסיום חפצו השעון מכבהו. וכן מיקסר שרוצה להפעילו ביום טוב לרסק גזר או תפוחי אדמה על ידי שעון שבת שמוכן מערב יום טוב, אף על פי שמשמיע קול, יש להתיר.

יז נר של בטלה, שאינו צריך לו כלל, אסור להדליקו ביום טוב. ולכן אסור להדליק באמצע היום נר שאין בו תועלת כלל, דשרגא בטיהרא מאי מהני. אבל נר של בית הכנסת מותר. וכן מותר להדליק נר נשמה לעילוי נשמת ההורים, ביום פקודת השנה, או בתוך שנת הפטירה, ולא חשיב נר של בטלה, ואף על פי שאין משתמשים בו, מכל מקום יש הנאה ממילא בתוספת האורה בבית, וגם יש בו מצוה. ומהיות טוב יותר נכון להדליק נר נשמה בבית הכנסת, שלכל הדעות יש מצוה להרבות בנרות בבית כנסת, שנאמר: "באורים כבדו ה'" והמדקדקים נזהרים להדליק את נרות הנשמה סמוך לשולחנות הלומדים כדי לקרות לאורן. [ילקוט יוסף מועדים, הלכות יום טוב, דיני האש. שו"ת יביע אומר חלק ג' סימן ט' חלק יורה דעה אות ד'].

יח והוא הדין למי שישן בבית יחידי בליל יום טוב, ולפני השינה מדליק נר בחדרו, דשפיר דמי. [חזון עובדיה על הלכות יום טוב].

יט מותר להדליק נרות ביום טוב כשיש ברית מילה בבית, כמו שנוהגים תמיד לכבוד המילה.

כ כבר נתבאר שאין להתיר עריכת הגרמופון בשבת או ביום טוב, ואם יש מקום שנהגו בו היתר, הוא מנהג של עמי הארץ ריקים ופוחזים. [שו"ת יביע אומר חלק י' חאו"ח סימן נד אות יג]. וכן פתיחת הרדיו אסורה אף ביום טוב, ואין להקל בזה אף אם מכין ההדלקה על ידי שעון שבת. [שו"ת יביע אומר חלק ג' סימן כט. ילקוט יוסף שבת כרך א' סימן רנב].

כא אסור להשמיע קול שיר מטייפ ביום טוב. וכן אסור להקליט במכונת ההקלטה, אפילו אם היתה המכונה ערוכה מערב יום טוב. [שו"ת יביע אומר חלק ד' סימן מו].

כב פשט המנהג להתיר להשתמש בפרימוס ביום טוב, ולא חוששין שיבוא לנפח ולהגביר האש. ומותר למחוט הפרימוס ביום טוב באופן שלא יהיה פסיק רישיה בכבייתו. [וע' שמירת שבת כהלכתה ח"א פרק יג הערה לז. שו"ת יביע אומר חלק א' סימן לא סקי"א. וחלק ג' סימן כ' סק"י].

כג אין נופחים במפוח של אומנים להבעיר הגחלים, מפני שנראה שעושה מלאכת אומן, אלא ינפח בשפופרת. ונהגו היתר במפוח של בעלי בתים על ידי שינוי להפכו מלמעלה למטה. ומפוח הקבוע במכונת בישול [פרימוס] מותר לנפח בו, שאינו נראה כעושה מלאכת אומן, הואיל ויד כל אדם שווה בו לצורך בישול. והוא הדין למפוח של פנס [לוקס]. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד תע. חזון עובדיה על הלכות יום טוב עמוד ע'].

סימן תקג - שלא להכין מיום טוב לחבירו

א אסור לאפות או לבשל מיום טוב לחול, ואפילו מיום טוב למוצאי יום טוב אסור. וכן אסור לבשל מיום טוב ראשון ליום טוב שני אפילו בשני ימים טובים של ראש השנה. ואפילו דבר שאינו מלאכה רק טירחא בעלמא כגון הדחת קערות וצלחות והבאת יין מיום טוב לחבירו אסור, וכל שכן מיום טוב לחול. אבל לבשל בליל יום טוב לצורך יום טוב שחרית בודאי שמותר. ואפילו כשחל יום טוב ביום שישי, אסור לאפות או לבשל מיום טוב לצורך שבת. אולם על ידי עירוב תבשילין מותר לבשל או לאפות מיום טוב לצורך שבת. וראה להלן סימן תקכז דיני עירובי תבשילין. [ילקו"י מועדים עמ' תע. חזו"ע יו"ט עמ' לז].

ב מותר לאשה לבשל קדירה מלאה בשר או דגים קודם סעודת הצהרים, אף על פי שאינה צריכה אלא לחתיכה אחת, ואף על פי שעיקר כוונתה לצורך החול, מפני שהתוספת מטעימה יותר את התבשיל. ומכל מקום לכתחלה צריכה להזהר שלא תאמר בפירוש שעושה לצורך חול. אבל אחר סעודת צהרים אסור לה לבשל לצורך הלילה על מנת שתאכל כזית אחת מן הקדרה, שאין זה אלא הערמה. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד תע].

ג וכן ממלאה אשה את התנור פת, אף על פי שאינה צריכה אלא לככר אחד, שבזה נאפית הפת יפה, (רש"י ביצה כב: ד"ה ובית הלל מתירין). אף על פי שעיקר מחשבתה להותיר לצורך החול. ומכל מקום לכתחלה צריכה להזהר שלא תאמר בפירוש שעושה לצורך חול. אבל אחר סעודת צהרים אסור לה לאפות לצורך הלילה על מנת שתאכל כזית אחד מן הפת, שאין זו אלא הערמה. [ילקוט יוסף מועדים עמוד תע. חזון עובדיה על יום טוב עמוד לח].

ד אשה שעברה ובישלה מיום טוב לחול, בין שעשתה כן במזיד, בין שעשתה כן בשוגג, לצורך חול בלבד, בין שעשתה על ידי הערמה, התבשיל מותר באכילה. [שבת כרך ב' עמו' רטו].

סימן תקד - דין תבלין ביום טוב

א מותר לדוך תבלין ביום טוב כדרכן, שהרי אם ידוך אותם מערב יום טוב יפוג טעמם, אבל מלח אינו נדוך ביום טוב אלא אם כן היטה המכתשת בכדי שישנה ממנהגו בחול, שהרי אין המלח שנדוך מאתמול מפיג טעם. ואין שוחקים פלפלין בריחים שלהם, שדומה למעשה חול, אלא ידוכן כדרכו במדוכה אפילו בלא שישנה במדוכה. [ילקו"י מועדים עמ' תעא].

ב מותר לדוך הקפה במדוכה בלי שינוי ביום טוב, מפני שהקפה מפיג טעם ודינו כתבלין, ונחלקו האחרונים אם מותר לשחוק הקפה בריחים שלהם, והעיקר להתיר בריחים קטנות המצויות אצל בעלי בתים, אך לא בריחים גדולות של בעלי הטחנות לתעשיית הקפה. והמחמיר לכותשו במכתשת, תבוא עליו ברכה. [יביע אומר ח"ג חלק אורח חיים סי' כג סקי"ז].

ג אף על פי שיש אומרים שהטוחן קפה בריחים גדולות המצויות אצל בעלי הטחנות, חייב משום טוחן, במקום צורך גדול, כגון שכואב לו הראש, מותר לומר לגוי לטחון לו קפה בריחים שלהם. [שו"ת יביע אומר חלק ג' סימן כג סקי"ז].

ד מותר לדוך מצה ביום טוב בלי שינוי. [רמ"א בשם מהרי"ל ס"ג. מהריק"ש. נהר מצרים דף לד]. ומותר לחתוך ירק דק דק לצורך יום טוב, אפילו בלא שינוי. [רשב"א בעבודת הקודש. משנ"ב סי' תקד ס"ק יט. כה"ח סי' תקד ס"ק לב]. והיינו אפילו עושה כן על מנת שלא לאכול לאלתר, שאם עושה על מנת לאכול לאלתר אפי' בשבת מותר. [כמ"ש הרשב"א בתשו' סימן עה, וכ"פ מרן בב"י סי' שכא. חזון עובדיה על הלכות יום טוב עמוד עא].

ה מותר למדוד תבלין לפני נתינתן לקדרת הבישול בכדי שלא יקדיח תבשילו, והוא הדין למלח. [סימן קנח ס"ד]. אבל אין מודדין אורז כדי לבשל ביום טוב, אלא יקח באומד הדעת. [סי' תקו ס"א לעניין קמח]. ומותר לקחת מן האורז בכלי, כדי למדוד הכמות שרוצה לבשל ביום טוב, ובלבד שאינו מקפיד על המדה בדיוק. ומכל שכן שיש להתיר בזה כשלוקח מן האורז בכוס, שאינו כלי המיוחד למדה. [ילקו"י מועדים. חזון עובדיה על הלכות יום טוב, עמוד עג]

ו ישראל הלוקח בשר מחבירו ביום טוב, וישלם לו אחר יום טוב, מותר לומר לגוי שישקול לו הבשר, ואף מותר לרמוז לגוי, והגוי יכתוב הדברים ביום טוב, כדי שיזכרו כמה צריך לשלם. ודוקא כשהגוי כותב בכתב לועזי, אבל בכתב עברי שלנו אין להתיר. [חזון עובדיה שם].

ז אסור לשקול בשר בביתו לדעת כמה יבשל, ואפילו אינו שוקל במשקל הרגיל אלא שוקל לעומתו כף או סכין אסור. [סי' תק ס"ב]. אבל אם שוקל לצורך מצוה כגון שרוצה לשקול הכזיתות של המצה והמרור בליל פסח וכדומה, יש להתיר לשקול ביום טוב. [ילקוט יוסף מועדים עמוד תעא. שו"ת יחוה דעת ח"א ס"ס טז].

ח מי שיש לו מיחוש באחד מאיבריו ביום טוב, מותר ליטול גלולה או לשתות סמים מרים לרפואתו, אפילו ביום טוב ראשון. ומותר לאכול ולשתות ביום טוב לרפואה אוכלים ומשקים שאינם מאכל בריאים. אבל אין להתיר לעשות ביום טוב לצורך רפואה, מלאכה דאורייתא שלא הותרה לצורך אוכל נפש. [ילקוט יוסף שבת כרך ד' עמוד קלח].

סימן תקה - סחיטה וחליבה ביום טוב

א אסור לסחוט זיתים וענבים ביום טוב, שהוא כמפרק תולדה של מלאכת דש, ואפילו לצורך אוכל נפש אסור. וכן אסור לסחוט תותים ורמונים, תפוחי זהב, ואשכוליות, וכל שאר פירות העומדים למשקים, גזירה שמא יסחט מהם הרבה לצורך חול. [סי' תצה ס"ב. חזו"ע על יו"ט עמ' עג]. ואף פירות כגון תפוזים שאם נסחטים מערב יום טוב מפיגים טעמם קצת, אסור לסוחטם ביום טוב. אבל מותר לסחוט תפוז על אוכל, באופן שרוב המיץ נבלע באוכל, שמשקה הבא אל האוכל נחשב כאוכל. ולימונים מותר לסחוט ביום טוב. ויש נוהגים ביום טוב לסחוט רמונים חמוצים, או בוסר, לתוך קערה ריקנית, ונותנים אותם לתוך התבשיל להחמיצו, אלא שנוהגים לשלוק הרמונים או הבוסר תחלה, כדי שיהיו נוחים להסחט יפה בנקל. ובספר בן איש חי (פרשת יתרו אות ו) לימד עליהם זכות לקיים מנהגם. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד תעב. חזון עובדיה על יו"ט עמ' עג].

ב בהמה העומדת לאכילה מותר לחלוב אותה ביום טוב לתוך כלי שיש בו אוכלים, כגון אורז, באופן שרוב החלב נבלע באוכל. אבל אסור לחלוב מלוא הכלי על פרוסה אחת או שתים. אבל בהמה שעומדת לחליבה או לגדל ולדות אסור לחולבה ביום טוב אף על גבי אוכלים, מפני שבהמה העומדת לחליבה היא מוקצית. אלא משום צער בעלי חיים יאמר לגוי שיחלוב אותה ביום טוב, או שיחלוב אותה באופן שהחלב הולך לאיבוד. ובהמה של גוי אפילו עומדת לחליבה, מותר לחלוב אותה ביום טוב, שאין בה משום איסור מוקצה, ובלבד שיחלוב לתוך מאכל, שיתן מאכל בכלי, ויחלוב לתוך מאכל, באופן שרוב החלב יהיה נספג בתוך המאכל, שאז אמרינן משקה הבא לאוכל כאוכל דמי. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד תעג. הליכות עולם חלק ב' עמוד כ. חזון עובדיה על הלכות יום טוב עמוד עד].

ג במקום שחולבים על ידי מכונת חליבה חשמלית, נראה שמותר להלביש הצינור בעת תנועת החשמל בדדי הבהמה באופן שהחלב ילך לאבוד זמן מועט, ואחר כך יעמיד כלי תחת הדד לקבל החלב. [ילקוט יוסף שם, וחזון עובדיה יום טוב עמוד עה].

ד מותר לדוך שקדים ביום טוב, להוציא החלב שלהם, כיון שמפיגים טעם, ואין דרך לעשות מהם הרבה בבת אחת. [ילקוט יוסף שם. חזון עובדיה על הלכות יום טוב עמוד עה].

סימן תקו - דיני לישה ביום טוב

א מותר לקחת קמח מהכלי ביום טוב אף על פי שעושה גומא בלקיחתו, שאין לחשוש לעשיית גומא אלא בעפר, ולא באוכלים, והוא הדין לסוכר ושאר מיני אוכלים. וכן בטבק הרחה מותר לקחת מהכלי הרבה בבת אחת, ואין לחוש בו משום גומא. [ילקו"י מועדים עמ' תעג].

ב אסור לרקד הקמח ביום טוב על ידי נפה ואפילו על ידי שינוי, אבל אם הרקיד הקמח בנפה מערב יום טוב ורוצה לרקדו שנית ביום טוב כדי שתהיה הפת נאה יותר, מותר לרקדו על ידי שינוי, שאין זו הרקדה האסורה ביום טוב, שהלא רואים שאינו בורר הקמח מתוך הסובין אלא הכל יוצא דרך נקבי הנפה. ומכל מקום כדי שלא יבוא להתחלף לו בהרקדת הקמח לכתחילה ביום טוב, הצריכוהו שינוי. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד תעד. חזו"ע יו"ט עמ' סז].

ג כיצד ישנה, אם היה רגיל לרקד בחול על גבי עריבה ירקדנו על גבי שולחן [בנתינת נייר על השלחן], ואם היה רגיל לרקד על גבי שולחן יעשה שינוי אחר, כגון שירקד הקמח על גבי ספסל או כסא וכיוצא בזה. [ילקוט יוסף על המועדים שם. חזון עובדיה יום טוב עמוד סז].

ד אם לאחר שניפה את הקמח מערב יום טוב, נפל בו צרור או קיסם, מותר לרקדו שנית ביום טוב אפילו בלי שינוי. [ילקוט יוסף שם. חזון עובדיה יום טוב עמוד סז].

ה אסור למדוד הקמח ביום טוב בכלי המיוחד למידה כדי ללוש, אלא יקח באומד הדעת, או יוסיף על המידה מעט, או יפחות מעט. [ילקוט יוסף מועדים עמוד תעד. חזו"ע יו"ט עמוד סח].

ו הלש עיסה ביום טוב יכול להפריש ממנה חלה בברכה כשיש בה שיעור חיוב חלה, דהיינו חמש מאות ועשרים דרה"ם קמח, שעולה למשקל ק"ג אחד וחמש מאות וששים גרם. והלש עיסה עם סוכר לעוגה חייב גם כן להפריש חלה בברכה, כשיש בה שיעור חלה. ובתנאי שהוא אופה אותה מעשה אופה, מה שאין כן אם מטגן את העיסה בדבש שאז פטורה מן החלה. והמחמיר להפריש אף אם מטגנה תבוא עליו ברכה. [חזון עובדיה עמוד סח בהערה].

ז החלה שמפרישים ביום טוב בזמן הזה אסור לשורפה ביום טוב אלא יניחנה עד מוצאי יום טוב וישרפנה. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד תעה. חזון עובדיה יום טוב עמוד סח].

ח עיסה שנילושה בערב יום טוב אין מפרישין עליה חלה ביום טוב, הואיל ואפשר היה ליטול החלה מערב יום טוב, ומשום שנחשב כמתקן, וכן אין מפרישין תרומות ומעשרות ביום טוב משום שנחשב כמתקן. [שם].

ט הלש עיסה ביום טוב אסור לו לחקוק בדפוס בעיסה איזו צורה או אותיות, ואפילו ביד אסור לעשות צורת עוף או אותיות וכדומה. [שם].

י עוגה שנאפתה מערב יום טוב ויש עליה צורות ואותיות מותר לאכול ממנה ביום טוב, ואין לחוש בזה משום מוחק, שאפילו בשבת יש להתיר וכל שכן ביום טוב. [יביע אומר ח"ד סימן לח].

סימן תקט-י - פרטי דינים בהלכות יום טוב

א מותר לגרד גבינה במורג חרוץ וכן במגרדה המיוחדת לכך, ונכון לשנות קצת מפני שאפשר היה לגרד הגבינה מערב יום טוב, מבלי שתפיג טעם, אבל צנון וכן גזר שאם היה גורדם מערב יום טוב היו מפיגים טעם, מותר לגורדם ביום טוב בלי שינוי, וכן מותר לטחון בשר ביום טוב במכונה המיוחדת לכך, ומותר לנקותה אחר הטחינה. [ילקוט יוסף מועדים עמ' תעה].

ב מותר לזלף ולרסס פליט בבית להבריח זבובים ויתושים, ובלבד שיזהר היטב שלא יזלף מול הזבובים ממש, אלא באויר, וגם ישאיר חלון פתוח, בכדי שתהיה אפשרות לזבובים לצאת מן הבית, דכיון שאינו מתכוין להורגם ואינו בגדר פסיק רישיה מותר. [שו"ת יביע אומר חלק ג' סימן כ. חלק ד' סימן לז].

ג מותר לעשות מי סודה ביום טוב, וכן מותר להשתמש בסיפולוקס להבריג הבלונים ולהזרים גז לתוך המים להופכם למי סודה. [שו"ת יביע אומר חלק ג' סימן כא. וחלק ד' סימן לב].

ד פשט המנהג ביום טוב כשרוצים למלאת נפט במנורת הלאמפ"א או בפתיליה של בישול, שמפרקים את הכיסוי המהודק בחריצים, ואחר שנותנים הנפט חוזרים ומרכיבים הכיסוי ומהדקים אותו שנית על ידי החריצים. [יביע אומר חלק ג' סימן כא סק"ז].

ה מותר להקציף חלבון ביצה ביום טוב. ויש אוסרים לעשות שוקולד למריחה ביום טוב, הואיל ואפשר לעשותה מערב יום טוב. ויש מתירים על ידי שינוי. והמיקל על ידי שינוי יש לו על מה שיסמוך. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד תעו].

ו מותר למרוח חמאה או שוקולד על פרוסת לחם, ואפילו בשבת, שאין ממרח באוכלים. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד תעז].

ז אין עושים גבינה ביום טוב, שעל ידי נתינת האבקה או הקיבה לתוך החלב כדי לגבן, הוא מפריש בזה את הקום מן החלב, ויש בזה משום איסור בורר, ועוד חששות, הואיל ואפשר לגבן מערב יום טוב, ולא יהיה בזה שום חסרון ולא פגם בטעם הגבינה, שאדרבה גבינה ישנה עדיפא יותר מגבינה טריה בת-יומא. וגם יש לגזור פן יעמיד הרבה גבינות מיום טוב לחול, שדרך לעשות גבינות הרבה בבת אחת. [ילקו"י שם. חזון עובדיה על הלכות יום טוב]

ח ומכל מקום מותר לעשות לבן ביום טוב, הואיל וכולו נקפה כאחד, ואין בו סרך מלאכה כלל. וכן אסור לעשות חמאה ביום טוב. ונראה שהוא הדין שאסור לסחוט לימון לתוך חלב לעשות גבינה רכה. ורק לחולה שאין בו סכנה מותר. וכן לתינוק. ואם הרתיח החלב ונמצא שהוא מקולקל ונפרד נסיובי בקדרה, מותר להוציא הגבינה הרזה בכף לאכלה. [שם].

ט מותר להקפות מים במקרר חשמלי [בפריז'ר] ולהופכם לקרח. ואף בשבת יש להקל בזה. וכן מותר לעשות גלידה, או להקפות ג'לי, ביום טוב. [ילקו"י מועדים עמ' תעח. חזו"ע יו"ט עמ' סג]

י עופות שממלאים אותם חתיכות בשר ואורז וכדומה, מותר לתופרן ביום טוב שנחשב צורך אוכל נפש, ובלבד שיתקן את החוט מערב יום טוב ולא יחתכנו ביום טוב קודם תפירת העופות. ואם נתנו החוט במחט מערב יום טוב ובמקרה הושמט משם, מותר ליתנו ביום טוב. ויחתוך הנשאר מן החוט לאחר תפירתו. ואם יש לו לתפור הרבה עופות יכין כמה מחטים ויתלה בהם החוטים מערב יום טוב, ואם לא היה לו הרבה מחטים או

לא היה לו חוט בערב יום טוב, מותר לחתוך חוט ביום טוב ולתלותו בו ביום. ואחר שתפר החוט יכול לחתוך מה שנשאר עודף על התפירה. ועופות ממולאים וכן גדיים מבושלים מותר לחתוך חוט תפירתן בין ביד בין בכלי, ואפילו בשבת מותר. [ילקו״י מועדים עמ׳ תפ. חזו״ע יום טוב עמ׳ סט].

יא כשם שהותרה תפירה ביום טוב לצורך אוכל נפש, כמו כן מותר לקשור דלי לדלות מים מן הבור לצורך יום טוב. והנכון שיכוין בדעתו להתיר הקשר במוצאי יום טוב, כדי שלא יהיה קשר של קיימא, ויתירנו במוצאי יום טוב. [ילקוט יוסף מועדים עמ׳ תפא. חזון עובדיה יום טוב עמ׳ ע׳].

יב מותר לברור ביום טוב לצורך בו ביום, אף על פי שאינו לצורך לאלתר. וכאשר המאכל מרובה והפסולת מועטת, יברור הפסולת מתוך האוכל. וכאשר הפסולת מרובה, יברור אוכל מתוך פסולת, כדי למעט בטירחא ביום טוב. ואפילו היה אפשר לו לברור מערב יום טוב ולא בירר, מותר לברור ביום טוב. וכל זה ביד, אבל בכלי כגון בטבלא או בנפה או בכברה אסור לברור. [ילקוט יוסף מועדים שם. חזון עובדיה על הלכות יום טוב עמוד עו].

יג הבורר ביום טוב אוכל מתוך פסולת על דעת לאוכלו ביום טוב, ונמלך אחר כך והניחו לאחר יום טוב, אינו מתחייב משום איסור בורר, דגם ביום טוב אזלינן בזה בתר מחשבתו בעת הברירה. ולפיכך אם חשב בעת הברירה לברור על דעת לאוכלו לאחר יום טוב אף אם הוא אוכל מתוך פסולת אף שיאכל את המאכל ביום טוב, כבר עשה את האיסור בעת שברר על דעת לאוכלו לאחר יום טוב. ומכל מקום יאכל לאלתר שמא מתקן האיסור. [שו״ת יביע אומר חלק ב׳ חלק אורח חיים סימן כו סק״ט. ואין בזה איסור הנאה ממעשה שבת].

סימן תקיא - הנאה השוה לכל נפש

א הנאה השוה לכל נפש מותרת ביום טוב כאוכל נפש עצמו, ולכן מותר לעשות מדורה להתחמם כנגדה, בזמן הקור, שבכל מקום שנאמר יאכל (היו״ד בצירי), נכלל בזה גם הנאה, והואיל ונאמר: אשר ״יאכל״ לכל נפש, הותרה ההנאה כמו האכילה. ומטעם זה מותר גם כן לחמם מים חמים לרחוץ בהם פניו ידיו ורגליו, שהיא הנאה השוה ״לכל נפש״. אבל לרחוץ כל גופו אסור, שאין זו הנאה השוה ״לכל״ נפש. [כ״כ הטעם בחת״ס שבת לט: דדמי למוגמר, שמא יחמם מים, כמו בשבת. ולהרי״ף והרמב״ם ומרן עצם החימום לכל גופו איסורו מדרבנן משום גזירת מרחץ, ולכן לא אסרו רחיצת כל גופו, ממים שהוחמו מערב יו״ט. ילקו״י מועדים. חזון עובדיה הלכות יום טוב עמוד מא].

ב מים שהוחמו בערב יום טוב מותר לרחוץ בהם כל גופו כאחד, שלא גזרו בזה אלא בשבת, ודוקא חוץ למרחץ אבל בבית המרחץ אסור. ובאמבטיה פרטית שנמצאת בדירתו יש להקל. וכן מים שהוחמו בדוד שמש, מותר להתרחץ בהם כל גופו ביום טוב, כשהוא באמבטיא פרטית שנמצאת בדירתו. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד תפב בהערה. וראה עוד בילקו״י שבת כרך ד׳ עמוד נח. חזון עובדיה על הלכות יום טוב עמוד מב הערה עג].

ג מוגמר אסור ביום טוב, והיינו לפזר אבקת בשמים על גבי גחלים להריח, או לגמר כלים, וכיוצא בזה. והטעם לאיסור זה, מפני שבעת שמפזר הבשמים על הגחלים הוא מכבה אותן ולבסוף מבעירן, ומכיון שאין זו הנאה השוה ״לכל״ נפש, כי אם לעשירים המפונקים בלבד אסור. אבל אם עושה כדי לתת ריח טוב בפירות למתקם לאכילה מותר, ואפילו אם הם טובים וראויים לאכילה בלא זה אלא שעל ידי כך ממתקם יותר מותר, שאין דין מוליד ריחא באוכלים. ומטעם זה מותר גם כן לתת מי ורדים בכוס מים או יין ושאר משקים. וכן מותר לשפוך טיפות מי ורדים וכדומה לתוך טבק הרחה, שלענין זה נחשב כאוכל, ואין מוליד ריחא באוכלים. אבל אסור לשפוך מי ורדים ושאר מיני בשמים על מטפחת כיס. ומכל מקום מותר לתת ריח טוב בידים ובפנים, שאין זה דבר המתקיים, שזיעת האדם מעבירתו מעל בשרו. [ילקו״י מועדים עמוד תפג. יביע אומר ח״י סימן נד אות יח. ובחזון עובדיה יום טוב עמוד מא].

ד מותר לעשן סיגריות ביום טוב, ואף על פי שישנם אחרונים שאוסרים, מפני שמדמים אותו למוגמר שאינו שוה ״לכל״ נפש, פשט המנהג להתיר. ובפרט בזמן האחרון שהעישון נפוץ מאד, ואם לא יעשן יהיה לו צער מהדבר. ומכל מקום אדם שאינו רגיל כל כך בעישון ואין לו צער במניעתו, ומכבדים אותו בסיגריה ביום טוב, או שרוצה לעשן לשם תענוג בעלמא, נכון שימנע מלעשן ביום טוב. ותבא עליו ברכת טוב. וכל זה מצד דין יום טוב, אבל לגבי עצם העישון, דעת הרופאים בזמנינו שהעישון גורם לחלאים רבים המסכנים את בריאות האדם, ושומר נפשו ירחק מזה. [וכמ״ש בשו״ת השבי״ט ח״ג (דף קלד ע״ב). וע״ע בשו״ת אגרות משה (חיו״ד ח״ב סי׳ מט). (ויש להזהר בעישון הסיגריות בכל הפרטים שבסעיף טו). וראה בשו״ת יביע אומר חלק ה׳ חאו״ח סי׳ לט. ובהליכות עולם ח״ב עמוד טו. ובחזו״ע על יו״ט עמ׳ מד].

ה יש להתיר לעשן סיגריות ביום טוב גם כשמודפסות עליהם אותיות שונות. ואף על פי שהוא מוחק את האותיות בעת שמעשן במקום האותיות והאותיות נשרפות על ידי כך. [שם].

ו יש שנוהגים להחמיר שלא להסיר את האפר שנשרף מהסיגריה ביום טוב, מחשש שיהיו ניצוצות אש ניתזין עמו, ומכל מקום אין זה מעיקר הדין. [יביע אומר חלק ה׳ סימן לח סק״א].

ז מי שאינו מעשן ביום טוב מחמת שסבור שהדבר אסור על פי ההלכה, אסור לו גם לטלטל את הסיגריות כדי ליתנם לחבירו המעשן. אולם אם אינו מעשן בגלל חומרא, ויודע שמעיקר הדין מותר לעשן ביום טוב, מותר לו גם לטלטל את הסיגריות ליתנם לחבירו. [חזו"ע סוכות עמ' שכג. וזה מדוייק יותר ממה שנתבאר ביביע אומר ח"א סי' לג אות י"ב. וח"ב סי' כז סק"ה].

ח מותר להדליק נר ביום טוב כדי שיהיה מוכן להשתמש ממנו ביום טוב לבישול ולעישון סיגריה וכדומה. [חזון עובדיה על הלכות יום טוב עמוד סב].

סימן תקיב - שלא לבשל לצורך גוי

א אסור לבשל לצורך גוי ביום טוב, שנאמר אך אשר יאכל לכל נפש הוא לבדו יעשה "לכם", לכם ולא לגויים. ואסור לבשל גם לצורך קראים ביום טוב. וכן אסור לבשל לצורך ישראל שמחלל שבת בפרהסיא. לפיכך אסור להזמינו לסעוד עמו סעודות יום טוב, גזרה שמא יבשל בשבילו [בקדרה בפני עצמה]. ואם בא גוי או קראי או מחלל שבת בפרהסיא לבקרו ביום טוב יש אומרים שמותר לעשות קפה הרבה בבת אחת, באופן שישתה עימו גם בעל הבית. והנכון להחמיר, אפילו אם מקדים שתייתם לשתיית הגוי. [חזון עובדיה על הלכות יום טוב עמוד מ', הליכות עולם ח"ב עמוד יח, והדר ביה ממ"ש בקול סיני, ובילקו"י מועדים עמוד תפו].

ב מי שאכל בשר, מותר לו לבשל מאכלי גבינה ביום טוב גם בתוך שש שעות מזמן אכילת הבשר. וכן מי שאסור לו לאכול איזה מאכל מחמת חולי, כגון חולה סכרת שאסור לו לאכול מאכל מתוק, מותר לו לבשל ביום טוב מאכל מתוק לצורך אחרים, וכל שכן שמותר לו לטלטל ממתקים וכדומה, אף שאינם ראויים בשבילו לאכילה. [הליכות עולם ח"א עמוד שג].

ג עכו"ם שהביא לישראל ביום טוב דבר שיש במינו במחובר, או מחוסר צידה, שיש לחשוש שמא תלשם ביום טוב, וטעה הישראל ובירך עליו כדי לאוכלו, אף על פי שהוא מוקצה יש לו לטעום מעט מהפרי, כדי שלא תהיה ברכתו ברכה לבטלה. ואם היה בתוך הסעודה שאין כאן ברכה, וטעה הישראל ונתנו לתוך פיו ולעסו, אסור לו לבולעו. [יביע אומר ח"ב חיו"ד סק"ג].

סימן תקיג - דין ביצה שנולדה ביום טוב

א ביצה שנולדה ביום טוב הרי היא מוקצה ואסור לטלטלה ביום טוב, ואפילו לגעת בה אסור, מפני שעלולה להטלטל בנגיעתו. [אבל שאר מוקצה שאין חשש שיטלטל על ידי נגיעה, מותר לגעת בו בשבת וביום טוב]. ומכל שכן שאסור לאכול את הביצה שנולדה ביום טוב, עד מוצאי יום טוב. אבל מותר לכפות עליה כלי כדי שלא תישבר, ובלבד שהכלי לא יגע בה. ואם נתערבה באלף ביצים כולם אסורות, שכל דבר שיש לו מתירין [לאוכלו במוצאי יום טוב] אפילו באלף לא בטיל. ואפילו ספק אם נולדה בחול או ביום טוב אסורה מספק, ואף אם ביצה זו שספק אם נולדה ביום טוב נתערבה באחרות אינה בטילה אפילו באלף. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד תפז. חזון עובדיה על יום טוב עמוד לב].

ב כשחל יום טוב סמוך לשבת, והביצה נולדה ביום טוב, אסור לטלטל את הביצה גם בשבת, ומכל שכן שאסור לגומעה בשבת.

ג ביצה שנולדה ביום טוב ראשון מותרת ביום טוב שני של גלויות, וכן גוי שהביא דורון ביום טוב ראשון, מותר באכילה ביום טוב שני של גלויות. [ילקוט יוסף שם].

ד גוי שהביא ביום טוב ביצים למכירה אצל ישראל, ומסיח לפי תומו שנולדו קודם יום טוב, מותר ליטול ממנו הביצים ולאוכלם ביום טוב. ובלבד שלא יהיה הגוי בקי במנהגי ישראל ויודע שאסור לישראל לאכול ביצים שנולדו ביום טוב. ואם הגוי הביא ביצים ביום טוב שני של גליות שחל באמצע השבוע, אפילו אין הגוי אומר שנולדו לו לפני החג, מותר ליטלם ממנו. (משום שיש ספק ספיקא להיתר). [שם].

ה וכן פירות אילן שנשרו מן העץ ביום טוב אסור לטלטלם או לאוכלם, גזירה שמא יעלה ויתלוש פירות מן המחובר. וכשיום טוב סמוך לשבת ונשרו ביום טוב אסורים באכילה ובטלטול עד מוצאי שבת. ואם נתערבו בפירות המותרים באכילה אפילו באלף אינם בטלים, וספיקם אסור.

ו השוחט תרנגולת ביום טוב ומצא בה ביצים גמורות מותרות, מפני שאין זה דבר המצוי תמיד, ובדבר שאינו מצוי אלא אקראי בעלמא לא גזרו בו חכמים. ואפילו ביום טוב שלאחר השבת השוחט תרנגולת ומצא בה ביצים גמורות מותרות באכילה.[ילקו"י מועדים שם].

ז מותר לתת ביצה ביום טוב במקום שהתרנגולת מטילה ביצתה. [שם].

סימן תקיד - שלא לכבות ביום טוב

א אסור לכבות ביום טוב, ואפילו מקצת כיבוי כגון להוריד ולהנמיך את הפתילה של מנורת הנפט או של הגז, אסור. אבל מותר להנמיך את האש של הגז שלא יקדיח את תבשילו, והתבשיל לא ישרף ולא יתקלקל. אבל להנמיך את האש לצורך הפסד הגז אסור. וכל שכן שאסור לכבות את הגז או הפרימוס לגמרי לאחר שכילה לבשל עליהם. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד תפח. יבי"א חלק א' סימן לא].

ב ראוי ונכון להחמיר שלא לכבות את הפרימוס ביום טוב משום הפסד הנפט, ומכל מקום אין למחות במי שרוצה להקל לכבות הפרימוס משום הפסד הנפט. אולם אפשר להורות להקל להוריד קצת את השלהבת של הפרימוס על ידי פתיחת המלחצת לזמן קצר, בכדי לבשל יפה את התבשיל שעליו. [ילקוט יוסף מועדים. שו"ת יביע אומר חלק א' סימן לא. חזון עובדיה על הלכות יום טוב עמוד נח].

ג אף על פי שאסור לכבות הגז ביום טוב, מותר לכבות הגז על ידי גרמא, באופן שימלא קומקום קטן של מים על כל גדותיו, ויניחהו על האש עד שירתח, והמים יגלשו על ידי רתיחתם וישפכו על האש ויכבוה. ולאחר הכיבוי יכול לסגור הכפתור של הגז או את ברז הבטחון למנוע זרימת והתפשטות הגז. וכן יוכל לפתוח את מלחצת הפרימוס לאחר שיכבה. והמים שרתחו לאחר כיבוי הגז ישתמש בהם לשתיית קפה או תה וכיוצא, כדי שיהיה בישולם לצורך אוכל נפש. וכן יש להתיר כיבוי הגז על ידי שעון מעורר המכוון לשעה מסויימת, ובשעת צלצולו יורד הכפתור של הגז ומכבהו. אבל אין להתיר לסגור את ברז מיכל הגז הראשי, כדי שלא יוסיף לזרום גז אל תנור הגז, שאסור לכבות ביום טוב, ואין זה נקרא גרמא, שהרי ידוע שסגירת הברז משפיעה מיד למעט את השלהבת של הגז. ודלא כמי שהתיר בזה. וכן מותר לכוין שעון שבת שבבוא השעה המתאימה יכבה את הגז על ידי משיכת ברז הבטחון של הגז (כדרך שמכבה החשמל). [יביע אומר חלק א' חלק אורח חיים סימן לא. וחלק ג' סימן ל. ושו"ת יחוה דעת חלק א' סימן לד. וילקוט יוסף שבת ב' מהדורת תשס"ד עמוד תרצב, תשובה לדברי מי שחלק בדין זה. ועיין בירחון קול תורה תמוז תשס"ג עמוד ו. ובחזון עובדיה על הלכות יום טוב עמוד נח].

ד מותר להשתמש ביום טוב במיתקן לכיבוי הגז שהומצא לאחרונה על ידי מכון מדעי טכנולוגי, שהוא מכשיר המבוסס על שעון שבת, ונעשה על ידי גרמא בלבד. [יחו"ד ח"ב סי' סו].

ה נרגילה שהטבק נשרה במים ובמגעו הראשון עם הגחלים הוא גורם לכיבויין, מותר להשתמש בה ביום טוב, ואין להצריך שירטיבו את הטבק

מערב יום טוב דוקא, ויש להתיר את העישון בנרגילה זו ביום טוב, וכדין בשר על גבי גחלים. [ילקוט יוסף מועדים עמוד תצ].

ו מותר להכין שעון שבת ביום טוב שחל בערב שבת, ולכוונו באופן שיכבה את החשמל בליל שבת בשעה מסויימת, היות שאין זה אלא גרמא בעלמא. אבל אסור לגרום כיבוי לנר שעוה הדולק ביום טוב על ידי שיתן סביבו דבר המונע הדלקתו, בענין שיכבה כשיגיע לשם, או לחתוך קצת ממנו למטה, ורק אם עושה כן לפני שידליקנו מותר. [ילקו"י מועדים עמ' תצא].

ז אסור להעמיד נר דולק במקום שמנשבת שם רוח כדי שיכבה, ואפילו אם בעת שמניחו אין הרוח נושבת, אלא לאחר זמן הנחתו. ויש מתירים בזה. והמיקל יש לו על מה לסמוך, ובתנאי שיוציאנו בעת שאין אפילו רוח מצויה. [יביע אומר חלק ג סימן יז סקי"ח. יח סק"ו].

ח במקום צורך גדול יש מתירים לתחוב נר ביום טוב למים שיכבה כשיגיע לשם. [יביע אומר חלק ג' סימן ל].

ט יש להיזהר שאחר שסיים להדליק מגפרור בוער [שהודלק בהיתר מאש מצויה] לא ישליכנו בתנופה הגורמת בודאי לכיבוי הגפרור, אלא יניחנו בנחת על הרצפה. וכן סיגריה בוערת לא ישליכנה בתנופה הגורמת לכיבויה לאחר שגמר לעשן. [ילקו"י מועדים עמוד תצב].

י מותר להסיר בכלי הפחם שבראש הנר, ואף על פי שבהסרתו הוא מפילו לארץ ונכבה, מכל מקום מותר, שכשם שמותר להדליק את הנר כדי להשתמש לאורו ביום טוב, כך מותר לכבות מה שמונע את האור מלהאיר יפה. (ש"ע סי' תקיד סעיף י, מהגמרא ביצה לב: והרא"ש שם). אבל אסור לחתוך ראש הפתילה בעצמה בכלי, או במספריים, מפני שיש לחוש שמא לא יצמצם ליטול הפחם לבד. ורק מה שנשרף בראש הפתילה מותר לחותכו בכלי. [שם סעיף ד ובמשנ"ב ס"ק כח. הליכות עולם ח"ב עמוד יט].

יא המסתפק מן השמן שבנר ביום טוב כדי שיכבה במהרה, חייב משום מכבה, ואם עושה בשביל שישתמש בשמן לצורך אוכל נפש, יש מתירים, ויש חולקים. ונכון להחמיר.

יב מנורת נפט שעלתה השלהבת הרבה, ואם לא יורידנה תתפוצץ הזכוכית ויש חשש שתפרוץ דליקה, או שתכבה. מותר להוריד השלהבת ולהנמיכה.

יג שתי נרות שמחבר אותם חוט הפתילה ביחד, אסור לחותכו בסכין או במספרים כדי להפרידם, אפילו הוא צריך לשניהם, משום דהוי כמתקן

כלי, אלא יקריב את חוט הפתילה לנר אחר וידליק אותו באמצע, ובלבד שיהיה צריך את שתי הנרות. (ביצה לב: ש"ע סי' תקיד ס"ח).

יד אסור לחמם באש נר שעוה, כדי להדביקו בפמוט או במנורה, משום איסור ממרח. וצריך להשגיח על זה במיוחד בליל חג השבועות, שהרבה מדלת העם באים ללימוד שעורכים במקהלות בסדר "קריאי מועד", וחושבים לעשות מצוה בהדלקת נרות נשמה בבית הכנסת בעת הלימוד, ונכשלים במירוח השעוה. וצריך להעיר תשומת לבם כי יצא שכרם בהפסדם שדבר זה אסור מן הדין, אלא יתנו את הנרות בפמוטות או בשפופרת חלולה. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד תצב].

טו שפופרת או פמוט שנסתמו בשעוה ונקפאה שם, מותר לנקותה בסכין וכדומה, ואין בזה משום תיקון כלי ביום טוב. [שם].

סימן תקיד - דיני הדלקת נרות יום טוב

א מצוה להדליק נרות בליל יום טוב, וצריך לברך לפני ההדלקה: "ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו להדליק נר של יום טוב". וגם ביום טוב הברכה קודמת להדלקה. וגם חלק מיוצאי אשכנז נוהגים להקדים הברכה קודם ההדלקה בנר של יום טוב, אף שבשבת הם מברכים אחר ההדלקה. וכן ראוי להנהיג. [שו"ת יחוה דעת ח"א סימן

כז וראה לעיל בהלכות שבת, שנתבאר, שדעת רוב ככל הראשונים, ובראשם הגאונים והרמב"ם, שיש לברך קודם ההדלקה. מלבד ספר הנייר. וכן דעת מרן הש"ע. והמברכת אחר ההדלקה מברכת ברכה לבטלה ואין עונים אחריה אמן. ומה שאמר חכם אחד, שעל פי הסוד יש לברך אחר ההדלקה, זה אינו כלל, ולא רצה להבין דברי הרב בן איש חי בזה, שלא כתב כן אלא לענין כיסוי העינים אחר ההדלקה ולבקש על הבנים, שהוא על פי הסוד, אבל לא שצריך לברך אחר ההדלקה. והרבה אחרונים העידו שגם המנהג כן, לברך קודם ההדלקה].

ב אשה מיוצאי תימן שנהגה כשאר בנות עדתה בחוץ לארץ, שלא לברך על הדלקת הנרות בליל יום טוב, ובאה לשכון כבוד בארץ ישראל לצמיתות, הנכון הוא שתנהג ככל תושבי ארץ ישראל, לברך על הדלקת נרות בליל יום טוב: "אשר קדשנו במצותיו וצונו להדליק נר של יום טוב". [יחוה דעת ח"א סי' כז. ושם נתבאר שעל התימנים לנהוג בכל הליכותיהם, בפרט לחומרא, כדעת מרן השלחן ערוך שהיה כאן מרא דאתרא. והרי אפילו בתימן העיד הרב רביד הזהב [רבו של המוהריי"ץ] שנהגו שם כדעת מרן הש"ע. וכן העיד הגר"י צובירי שכך היו מורים הרבנים בתימן.

וגם בפעולת צדיק כתב כמה וכמה פעמים שהולכים אחר הוראות מרן. וכל שכן כאן בארץ ישראל שמרן היה מרא דאתרא. ולכן יש לקיים ויעשו כולם אגודה אחת לעשות כדעת מרן].

ג נשים שנהגו לברך שהחיינו בעת הדלקת הנרות של יום טוב, אין למנהגם זה כל יסוד בהלכה, ומן הראוי שיפסיקו לנהוג כן, ויכוונו לצאת ידי חובת ברכת שהחיינו בקידוש של יום טוב כתקנת חכמים. ומכל מקום אין למחות בחזקה בנשים המברכות "שהחיינו", רק שיברכו ברכה זו אחר שידליקו לפחות נר אחד, כדי שלא יהיה הפסק בין ברכת הדלקת הנרות למצות ההדלקה. וכן יזהרו שלא יענו "אמן" אחר ברכת "שהחיינו" ששומעות בקידוש מפי בעליהן, משום הפסק בתיבת "אמן" בין ברכת "בורא פרי הגפן" של הקידוש, לטעימה מכוס הקידוש, הואיל וכבר יצאו ידי חובה של ברכת "שהחיינו" בעת הדלקת הנרות. ובליל פסח, רשאות מן הדין לענות אמן באופן שקדמו ובירכו שהחיינו בהדלקת הנרות. [שו"ת יביע אומר ח"ד סי' כד סק"י. שו"ת יחוה דעת ח"ג סי' לד. חזו"ע הלכות פסח עמוד קלב. וראה לעיל עמוד כא ונא, שיש חילוק בזה בין ליל פסח לשאר לילי יום טוב].

ד יש מהדרים להדליק נרות של יום טוב מערב יום טוב, כשם שצריכים להיזהר להדליק נרות שבת מבעוד יום, אבל לא נהגו להקפיד על זה, אלא המנהג להדליק נרות יום טוב אחר שתחשך לפני הקידוש שעל הכוס, ויש להם על מה שיסמוכו. והרוצות להחמיר ולהדליק הנרות מבעוד יום, תבוא עליהן ברכת טוב. [שו"ת יחוה דעת חלק א' סימן כח].

ה אשה הנוהגת להדליק הנר בליל יום טוב, סמוך לקידוש, נכון להכין את הנרות בפמוט או במנורה מבעוד יום, שהרי אסור לחמם נר שעוה להדביק בפמוט או במנורה ביום טוב, משום איסור ממרח. ואם לא הכינו הנרות שעוה מבעוד יום בפמוט, תדליק בנר שמן עם פתילות מוכנות, או שיתנו את הנרות בפמוטות או בשפופרת חלולה. [חזו"ע יום טוב עמוד סא]

ו גם בנר של יום טוב לכתחלה יש להדליקו במקומו, ולא להדליקו במקום אחד ולהעבירו למקום אחר.

ז גם ביום טוב נוהגים להדליק ב' נרות, ואף דזכור ושמור שייך בשבת, מכל מקום נוהגים כן גם ביום טוב. וכשחל יום טוב ביום ראשון, יש להזהיר את ההמון לבל ידליקו נר של יום טוב מבעוד יום, שעדיין הוא שבת, אלא ידליקו הנר רק אחר צאת הכוכבים של ליל יום טוב, על ידי הדלקה מאש לאש, כדין יום טוב. וכשחל יום טוב ביום שישי, מדליקין נר שבת ביום טוב כעשרים דקות קודם השקיעה, ומי שלא עשה עירובי תבשילין בערב יום טוב, אפילו הכי יכול להדליק את הנר לכבוד שבת, שעיקר עירובי תבשילין הוא לבישול ואפיה, ומה שמזכירים את הדלקת הנר בנוסח עירובי תבשילין הוא לרווחא דמילתא. ומכל מקום אם הכין כל צרכי שבת מערב יום טוב, בכל זאת יעשה עירובי תבשילין מערב יום טוב, לצורך הדלקת הנר, אבל לא יברך על עירוב זה שאינו לצורך הבישול

סימן תקיח - דין הוצאה ביום טוב

א הוצאה מרשות היחיד לרשות הרבים, וכן העברה ברשות הרבים מותרת ביום טוב, שמתוך שהותרה הוצאה לצורך אוכל נפש, הותרה גם שלא לצורך אוכל נפש. אבל צריך שיהיה קצת צורך בדבר. ואם הוא לצורך בו ביום, אף על פי שאין בו צורך לאותה שעה, יש להקל אפילו לכתחלה. ולכן מותר לקחת עמו המחזור בבוקר, אף על פי שאינו צריך להשתמש בו אלא במנחה. וכן מותר להחזיר את המחזור והטלית מבית הכנסת, שהתירו סופם משום תחלתם. וכל שכן שיש להקל אם בלאו הכי נושא כבר עמו דבר שהוא לצורך אותה שעה, כגון מטפחת וכיוצא בזה. [ילקו״י על המועדים עמוד תצג. הליכות עולם ח״ב עמ׳ ח׳].

ב מותר לצאת לרשות הרבים עם תרופות הצריכות לו ביום טוב, כל שבלאו הכי יש בכיסו מטפחת אף, כי הכל הוצאה אחת. [חזון עובדיה על הלכות יום טוב עמוד עז].

ג וכן מותר לצאת עם קופסת סיגריות מלאה בכיסו, אף על פי שאינו צריך לעשן אלא למקצת מהם, ואין לאסור משום ריבוי בשיעורין ביום טוב, וכמו שאמרו (ביצה יז.) באמת אמרו ממלאה אשה כל הקדרה בשר אף על פי שאינה צריכה אלא לחתיכה אחת, ממלא נחתום חבית מים, אף על פי שאינו צריך אלא לקיתון אחד. וגם כאן הרי כל אחת ואחת מן הסיגריות ראויה לו לעישון, לפיכך יכול להוציא כל הקופסא. [חזו״ע יום טוב עמוד עז]

ד מותר לנשים לצאת ביום טוב בתכשיטין (ללא הגבלה) משום כבוד ושמחת יום טוב. ומותר להוציא מפתח של ארון בגדים, ויש בו גם תכשיטין, כשירא להניחו בבית. אולם אסור להוציא ביום טוב מפתח של הרכב בכיסו, כשהולך מבעוד יום להתפלל ערבית, כדי שבצאתו מבית הכנסת יוכל לנסוע מיד ברכבו, ולא יצטרך לשוב הביתה ליטול המפתח. ובמקום שיש עירוב, מותר להוציא ביום טוב אפילו שלא לצורך כלל. [חזו״ע יו״ט עמוד עט].

ה מותר להוציא שעון מרשות לרשות ביום טוב בין שעון יד בין שעון כיס. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד תצג].

ו אסור לצאת ביום טוב חוץ לתחום, שהוא אלפיים אמה. ואפילו לצורך אוכל נפש אסור.

ז נכרי שהביא דורון לישראל ביום טוב, אם יש ממין הדורון במחובר או שמחוסר צידה, אסור לאכול אותו בו ביום, אפילו לאחרים, שלא הובא בשבילם, ואפילו בטלטול אסור, שכיון שאינו ראוי לאכילה נחשב למוקצה. ובמוצאי יום טוב הראשון, אפילו הוא ליל יום טוב שני בחוץ לארץ, מותר מיד באכילה, וצריך להמתין בכדי שיעשו. וכן אם הובא ביום טוב שני צריך להמתין במוצאי יום טוב בכדי שיעשו. אבל בשני ימים של ראש השנה, אפילו הובא ביום טוב ראשון של ראש השנה, צריך להמתין עד מוצאי יום טוב השני בכדי שיעשו. וכן ביום טוב הסמוך לשבת, צריך להמתין עד מוצאי שבת בכדי שיעשו. ושיעור כדי שיעשו הוא כדי שילך הנכרי למקום ההוא שליקט ויגמור המלאכה ויחזור לכאן, ואם יש ספק מהיכן הביאו, שיעורו כדי שיביאנו מרחוק אלפיים אמה שהוא חוץ לתחום. [חזון עובדיה הלכות יום טוב].

ח נכרי שהביא לישראל דגים ביום טוב שני שחל בערב שבת מחוץ לתחום, באופן שאין בהם חשש צידה ביום טוב, כיון שמותר לטלטלם, שהרי הם ראויים לישראל אחר, מותר לבשלם לכבוד שבת.

ט אם הביא הנכרי דורון מדברים שאין במינם במחובר לקרקע, אלא שהובאו מחוץ לתחום, אסורים באכילה למי שהובאו בשבילו ולכל בני ביתו, ומותרים בטלטול. ולערב מותרים גם למי שהובאו בשבילו בכדי שיעשו. אבל לאחרים מותר להם אפילו לאוכלם ביום טוב, שכיון שאיסור תחומין מדרבנן, לא החמירו חכמים לאוסרם לאחרים. (רש"י ביצה כה.). ואם הזמין אורחים ליום טוב, כיון שהם סמוכים על שלחנו, הרי הם נחשבים כבני ביתו לאותו יום טוב. [כמ"ש בעירובין (מ.) מאן דלא אכל סבר כל דאתי לבי ריש גלותא אדעתא דכולהו רבנן אתי]. ואם נזדמנו לו במקרה, אף על פי שלא יאכלו אצלו ממה שהביא הנכרי מחוץ לתחום, מכל מקום מותר להם ליטול ולאכול בביתם, שהרי הבא לישראל זה מותר לישראל אחר.[שו"ת הרדב"ז ח"א סי' תקסב].

י אם הוא ספק שמא באו מחוץ לתחום, או לא, אם הוא נכרי השרוי בעיר והדורון מצוי בעיר מותר, ואם לאו אסור (סי' תקטו סעיף ה-ז). ובעיר שרובה נכרים מן הסתם כל המביא לצורך הרוב הביא ומותר באכילה אפילו בו ביום (שם ס"ו).

יא ספק מוכן, כגון פירות שהיו במחובר, שמא נתלשו מערב יום טוב, שמא נתלשו ביום טוב, וכן נכרי שהביא תשורה לישראל דגים, ספק ניצודו היום ספק ניצודו מערב יום טוב, ביום טוב ראשון אסורים, ביום טוב שני מותרים באכילה משום ספק ספיקא, שמא נתלשו או ניצודו מערב יום טוב, ושמא היום חול. (מרן בש"ע סי' תצז ס"ד). ואפילו ספק מוכן שהובא ביום טוב ראשון בערב, אחר שקיעת החמה, שהוא בין השמשות, יש להתיר מטעם ספק ספיקא.

יב אסור לבשל ביום טוב או להוציא מרשות היחיד לרשות הרבים, ואפילו לכרמלית, לצורך בהמה חיה ועוף, שנאמר הוא לבדו יעשה לכם, לכם ולא לבהמה וכלבים. שגם הוצאה מרשות לרשות מלאכה גמורה היא, ולא התירוה חכמים לצרכי בהמה, ורק טלטול מאכל בהמה שאינו אסור אלא מדברי סופרים, מותר ביום טוב לטרוח לתת לפניה מזונותיה.

סימן תקיט - דיני שמחה ביום טוב

א מצות יום טוב לחלקו חציו לבית הכנסת ולבית המדרש וחציו לאכילה ושתיה ושמחה.

ב כשם שמצוה לכבד ולענג את השבת, שנאמר וקראת לשבת עונג, כך מצוה לכבד ולענג ימים טובים, שנאמר לקדוש ה' מכובד. ובכל ימים טובים נאמר בהם מקרא קודש, ולכן ראוי לאדם שלא יסעוד בערבי ימים טובים מן המנחה ולמעלה, כמו בערב שבת, שדבר זה מכלל הכבוד של שבת ויום טוב. ואם חל ערב יום טוב בשבת מותר לעשות סעודה שלישית אפילו אחרי מנחה קטנה, רק שלא יאכל מן הפת אלא עד כביצה, כדי שיהיה תאב לאכול בלילה לכבוד יום טוב.

ג אל יצמצם אדם בהוצאותיו לכבוד יום טוב, וכמו שאמר הקב"ה לישראל, בני! לוו עלי וקדשו קדושת היום, ואני פורע (ביצה טו:). וכשם שבשבת יש נשמה יתרה לאדם, כך ביום טוב, ולכן תקנו חז"ל לומר בתפלת שחרית של יום טוב "נשמת כל חי" כמו שאומרים בשבת. וצריך ללבוש בגדים נאים לכבוד יום טוב. ובגדי יום טוב יהיו יותר טובים מהבגדים של שבת.

ד כשם שבשבת אסור לטעום כלום קודם הקידוש, ואפילו מים, כך ביום טוב אסור לטעום כלום קודם הקידוש של יום טוב. וכשם שהנשים חייבות בקידוש של שבת בכניסתו, כך חייבות בקידוש של יום טוב, ומוציאות את האנשים ידי חובתם. וגם אין קידוש של יום טוב אלא במקום סעודה. והקידוש ביום טוב לדעת רוב הפוסקים הוא מצוה מן התורה.

ה אם לא קידש בליל יום טוב על הכוס, בין בשוגג בין במזיד, יכול לקדש בשחרית הקידוש של הלילה. וכן אם נאנס ולא סעד בלילה הראשון של החג, יאכל עוד סעודה ביום להשלים מצות סעודות יום טוב. [מג"א סי' תקכט סק"ב. וכ"כ האחרונים].

ו חייב לבצוע על שתי ככרות ביום טוב כמו בשבת, שצריך לחם משנה גם ביום טוב.

ז אין צריך לעשות ביום טוב שלש סעודות, אלא די בשתים.

ח מותר לעשות סעודת סיום מסכת ביום טוב עם הסעודה של החג, ואין בזה משום "אין עושים מצות חבילות חבילות", מכיון שבמעשה אחד פוטר את שניהם.

ט חייב אדם להיות שמח ביום טוב, ואין שמחה לאנשים אלא בבשר ויין, ועיקר החיוב הוא בבשר בהמה, ומי שאינו יכול לאכול ביום טוב בשר בהמה מטעמי בריאות או כשרות, יקיים מצות שמחה של יום טוב בבשר עוף. ואם אין ידו משגת לקנות בשר ויין אלא אחד מהם, יש להעדיף יין, שבזמן הזה עיקר השמחה ביין. ואף הנשים חייבות בשמחת יום טוב, והנשים יש לשמחן בבגדים יפים ותכשיטין נאים. והקטנים משמחם בקליות ואגוזים וממתקים. ואף על פי שהוא שמח בבשר וביין ביום טוב, לא ימשך יותר מדי אחריהם, ובשחוק וקלות ראש, לפי שאין השחוק וקלות ראש שמחה של מצוה, אלא הוללות וסכלות, ולא נצטוינו בתורה אלא על שמחה שיש בה עבודת השם יתברך.

י החיוב על הנשים עצמן לשמוח ביום טוב, ולא על הבעלים לשמחן. אלא שאם יש באפשרותם צריכים לקנות להם בגדים כדי לשמחן. [ניבי"ע אומר ח"ד סי' כה סק"ג חיו"ד].

יא חייב אדם לשמח עמו ברגל את העניים והאביונים ואת האלמנות והיתומים, שכך נאמר (דברים טז, יד), "ושמחת בחגך אתה ובנך ובתך, והלוי והגר והיתום והאלמנה" אשר בקרבך. ולכן יש לשלוח להם דרך כבוד מערב יום טוב, דברי מאכל ומשתה בעין יפה, די מחסורם אשר יחסר להם, כדי לשמחם. אבל מי שנועל דלתות ביתו, ואוכל ושותה עם אשתו ובניו בלבד, ואינו משמח את העניים ומרי נפש, אין זו שמחת מצוה של החג, אלא שמחת כרסו, ועל העושים כן נאמר (הושע ט, ד), זבחיהם כלחם אונים להם כל אוכליו יטמאו כי לחמם לנפשם. ושמחה כזאת קלון הוא להם, שנאמר (מלאכי ב, ג), וזריתי פרש על פניכם פרש חגיכם.

יב בזמן שהיה בית המקדש קיים היתה מצוה על ישראל לשמח את הכהנים הלוים שומרי משמרת המקדש, ועובדים בכל כחם בהקרבת הקרבנות, וגם היו מורים הוראות בישראל, כמו שנאמר (דברים לג, ח), וללוי אמר וכו', יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל. וכן נאמר והכהנים הלוים בני צדוק וכו' ואת עמי יורו. והם בכלל מה שנאמר ושמחת בחגך אתה "והלוי", וכן נאמר, השמר לך פן תעזוב את הלוי כל ימיך על אדמתך. (וע' בב"י יו"ד סי' רנא, ובשו"ת לב חיים ח"ב סי' ריג). ובזמן הזה שבעונות

הרבים בטלה עבודת המקדש, מצוה לשמח ברגל את האברכים שלומדים תורה יומם ולילה, ומורים הוראות לישראל, שהם במקום הכהנים הלוים, כמו שאמרו במנחות (קי.) תלמידי חכמים שעוסקים בתורה מעלה עליהם הכתוב כאילו עוסקים בעבודת בית המקדש. (הגר"ש הכהן מוילנא בשו"ת בנין שלמה סי' לג).

יג חייב אדם להקביל פני רבו ברגל (ראש השנה טז:). ויש אומרים שמצוה לבקר את רבו בכל רגל, ויש אומרים שאין מצוה זו נוהגת בזמן הזה. [ילקוט יוסף מועדים מהדורת תשס"ד, עמוד תריז].

יד ומכל מקום לא נכון שיעזוב אדם ברגל את אשתו ובניו, וילך למסעיו אל רבו החונה בעיר אחרת, לשבות שם ביום טוב, או בראש השנה, כדי שיקיים מצוה להקביל פני רבו ברגל, שהרי מצוה מן התורה לשמוח ביום טוב יחד עם אשתו ובניו, וכמו שנאמר (דברים יד, כו), ושמחת אתה וביתך. וכן נאמר (דברים טז, יד) ושמחת בחגך אתה ובנך ובתך וכו'. ובפרט אם אשתו מקפידה על זה, שבודאי שאין לו לנסוע לרבו בניגוד לרצונה, שהרי גדול השלום. וכל שכן שאין לעשות כן בשנה הראשונה לנישואיו עם אשתו, וכמו שכתוב (דברים כד, ה), נקי יהיה לביתו שנה אחת ושימח את אשתו אשר לקח. ואין המצוה להקביל פני רבו ברגל, אלא כשרבו חונה בעירו ושער מקומו, באופן שיכול ללכת לבקר את רבו ואחר כך חוזר לביתו בו ביום. ואפילו אם רואה שאשתו מוחלת ומסכימה שיסע לרבו, אין ראוי לעשות כן. אבל אם היא ממריצה אותו ומעודדת אותו שיסע לרבו, יכול לנסוע לרבו, ובלבד שיקיים מצות שמחה לאשתו על ידי קניית בגדים נאים ותכשיטים יפים לאשתו ולביתו.

טו חייב אדם לטהר את עצמו ברגל, ולכן צריך לטבול במקוה טהרה בערב יום טוב. אלא שבזמן הזה שהכל טמאי מתים, אין תועלת בזה כל כך להטהר בערב יום טוב, ולכן אין בזה חיוב מן הדין, אלא ממדת חסידות בלבד למי שאפשר לו, ושאין בדבר ביטול תורה גדול. [ובעיקר חיוב טבילה בזמן הזה, ראה בילקוט יוסף על הלכות פסוקי דזמרה מהדורת תשס"ד עמוד תשד, ובילקוט יוסף על הלכות כיבוד אב ואם פרק ה' הערה מא]

טז חייבים בית דין בכל אתר ואתר, (בזמן שהשלטון ביד גדולי ישראל), להעמיד שוטרים בימי הרגלים, שיהיו משוטטים בגנות ובפרדסים, ועל שפת הים, וישגיחו שלא יתקבצו שם אנשים ונשים יחדיו לאכול ולשתות ולשמוח בשחוק וקלות ראש, פן יבאו לידי עבירה. וכמו ששנינו (אבות פ"ג מי"ג), שחוק וקלות ראש מביאים לידי הרגל עבירה. ועל חכמי ישראל להזהיר את כל העם שלא יתערבו יחדיו אנשים ונשים בבתיהם לשמוח במאכל ובמשתה, ולא ימשכו אחר היין, כדי שלא יבואו לידי עבירה, והיה מחנינו קדוש. (הרמב"ם פ"ו מהל' יום טוב הל' כא). ובמקום גילה שם תהא רעדה (ברכות ל:).

יז גם בזמן הזה מצוה מן התורה לקיים מצות "ושמחת בחגך" באכילת בשר ושתיית יין. וכמבואר לעיל סעיף ט. [יחוה דעת חלק ו' סימן לג].

יח אסור לטפח ולרקד ביום טוב, שדין יום טוב כדין שבת גם לענין זה, זולת בשמחת תורה שהתירו לכבוד התורה. [יביע אומר חלק ג' סימן כב סק"ה].

סימן תקכז - הלכות עירובי תבשילין

א יום טוב שחל להיות בערב שבת אסרו מדברי סופרים לבשל בקדרה בפני עצמה, או לאפות פת לצורך השבת, אלא על ידי עירוב תבשילין, דהיינו שיניח פת ותבשיל מערב יום טוב לשבת, בכדי שיהיה ניכר שאינו מתחיל בבישול ובאפייה שאינם לצורך יום טוב בעיצומו של היום, אלא הוא רק כגומר מלאכת אוכל נפש, לאחר שהתחיל בה מערב יום טוב. ונהגו להניח פת ותבשיל, כדברי רבי אליעזר (ביצה טו:) על הפסוק (שמות טז, כג) את אשר תאפו אפו ואת אשר תבשלו בשלו, מכאן שאין אופין אלא על האפוי ואין מבשלין אלא על המבושל, מכאן סמכו חכמים לעירובי תבשילין מן התורה. ולכן יש להניח לכתחלה פת ותבשיל מערב יום טוב, ובדיעבד אם לא הניח לצורך העירוב אלא תבשיל בלבד, מותר לאפות ולבשל ביום טוב לצורך השבת. אבל אם הניח פת בלבד, יש אומרים שאפילו לאפות ביום טוב אינו רשאי. ויש מתירים על כל פנים לאפות. וספק דרבנן לקולא. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד תצה. חזון עובדיה על הלכות יום טוב עמוד עדר].

ב שיעור התבשיל שמניח לצורך העירוב כזית [עשרים ושבעה גרם, ובדיעבד די בשמונה עשר גרם]. ואפילו בני המשפחה מרובים די בכזית תבשיל לצורך העירוב. וטוב להחמיר להניח פת העירוב כשיעור ביצה. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד תצו. חזון עובדיה יום טוב עמוד רעו].

ג שנים או שלשה בעלי בתים שגרים בדירה אחת, צריכים לעשות כל אחד עירוב בפני עצמו. אבל בני ביתו הסמוכים על שולחנו, אפילו אם הם נשואים אינם צריכים לערב באופן נפרד. ורשאים לאפות ולבשל בביתו עבור כולם על סמך העירוב של ראש המשפחה. ואם הם חלוקים בעיסתם, וכל אחד סועד על חשבון עצמו, כל אחד יערב בפני עצמו. (אשל אברהם). [חזון עובדיה שם].

ד היושבים במלון ובעל המלון מערב עירובי תבשילין, אינם צריכים לערב רק בשביל להדליק הנרות מיום טוב לשבת. (לפי דעת מרן בסתם סי' תקכז סעיף יט. וכ"כ במאמר מרדכי שם ס"ק יח). ומכל מקום אם מניחים עירוב תבשילין

בשביל הדלקת הנרות בלבד, לא יברכו, שספק ברכות להקל, אלא רק יאמרו "בדין עירובא יהא שרי לנא לאדלוקי שרגא מיום טוב לשבת".
[ילקוט יוסף מועדים ע"פ מ"ש בכף החיים. חזון עובדיה על הלכות יום טוב עמוד רעו].

ה לכתחלה צריך להניח העירוב דוקא מליל ערב יום טוב עד שקיעת החמה של ערב יום טוב. ואם הניחו קודם ערב יום טוב, יחזור ויטלנו בערב יום טוב ויאמר שהוא סומך עליו לשם מצות עירוב, לאפות ולבשל מיום טוב לשבת. (ולא יברך עליו), ומיהו אם לא עשה כן, בכל זאת מותר לו לאפות ולבשל על סמך העירוב הזה. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד תצו].

ו וכן אם הניח עירוב על דעת לסמוך עליו גם ליום טוב אחר, כגון ראש השנה שחל ביום חמישי וששי, ומתכוין בשעת הנחת העירוב לסמוך עליו בחג הסוכות שחל גם כן בחמישי וששי בחו"ל, או שמניח העירוב בערב חג הסוכות ומתכוין לסמוך עליו בשמחת תורה, לכתחלה לא יסמוך עליו ביום טוב האחר, כי יש פוסקים הסוברים שאפילו אם הניח העירוב שנים או שלשה ימים מקודם לא מהני, הילכך לכתחלה צריך לעשות עירוב אחר, ביום טוב האחר, ויברך עליו, או שיטול את העירוב של יום טוב הראשון ויאמר עליו: "בהדין עירובא יהא שרי לנא לאפויי ולבשולי" וכו', ולא יברך עליו. אבל בדיעבד יכול לסמוך עליו כל זמן שהוא קיים וראוי לאכילה. [חזון עובדיה על הלכות יום טוב, דין עירובי תבשילין].

ז התבשיל של העירוב יוכל להיות צלי או שלוק או כבוש או מעושן, ואפילו תפוח מבושל, ובלבד שיהיה ראוי ללפת בו את הפת. ולכן אין לערב בדייסה ושאר מיני קטניות שאין רגילים ללפת בהם הפת. ובמקומות החמים נוהגים לקחת ביצה שלוקה שמחזיקה מעמד ואינה באה לידי סירחון כשאר מיני ליפתן. ובזמן הזה שיש לנו מקררים חשמליים טוב להדר לקחת לחם שלם ותבשיל חשוב, כגון בשר או דגים לצורך מצות עירובי תבשילין. [ילקו"י שם].

ח אסור לבשל או לאפות ביום טוב אלא כל זמן שהעירוב קיים. ואחר שהכין כל צרכי שבת ביום טוב, אם ירצה יוכל לאכול את הפת והתבשיל של העירוב, אפילו ביום טוב עצמו. אולם טוב לאכלו בליל שבת, או בסעודה שלישית של שבת. [ילקוט יוסף וחזון עובדיה שם].

ט אין לעשות עירוב תבשילין בדגים מלוחים הנקראים הירינג. [יחוה דעת חלק ו' סימן לא].

י אף על פי שהכין עירוב תבשילין כדת, ישתדל להקדים לבשל ביום טוב את צורכי השבת בשעות המוקדמות של היום, כדי שיסיים האפייה והבישול בעוד היום גדול, שאילו יזדמנו לו אורחים ביום טוב יוכל להגיש התבשילים לפניהם לאכילה. ומכל מקום אם נתעכב מפני איזה אונס רשאי להמשיך ולבשל ביום טוב עד סמוך לשקיעת החמה, מפני שאנו

סומכים על סברת האומרים (פסחים מו: ובירושלמי ריש פרק ב דביצה.) שמן התורה צרכי שבת נעשים ביום טוב שלפניו, ורק חכמים אסרו, ועל ידי עירוב התירו לגמרי. [ילקוט יוסף מועדים עמוד תצז].

יא בשעה שמניח העירוב בערב יום טוב מברך ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וציונו על מצות עירוב, ויסיים: "בדין עירובא יהא שרי לנא לאפויי ולבשולי ולאדלוקי שרגא ולמעבד כל צרכנא מיום טוב לשבת". [בעירוב זה יהיה מותר לנו לאפות ולבשל ולהדליק הנר ולעשות כל צרכינו מיום טוב לשבת], ולכתחלה צריך שיבין מה שאומר, ואם אינו מבין בארמית או בלשון הקודש, יאמר הנוסח הנ"ל בלועזית בשפה שמבין. ולדעת רבים מהפוסקים אין אמירת "בדין עירובא" מעכבת כלל. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד תצח. הליכות עולם חלק א' עמוד שיד].

יב כשמניח העירוב צריך להזכיר המלאכות שרוצה לעשותן ביום טוב לצורך השבת, ולכן אם רוצה לשחוט עוף לצורך השבת, כשאומר התנאי "יהא שרי לנא" וכו', יש להוסיף "ולשחוט". ואם הניח העירוב ולא הזכיר המלאכות, כגון שאמר: "יהא שרי לנא למעבד כל צרכנא", יש אומרים דהוי כמי שלא עירב כלל. ויש אומרים דבדיעבד אין אמירת המלאכות בפרטות מעכבת, והכי נקטינן. ולכן אם בעל הבית אינו יודע הנוסח "בהדין עירובא", ילמדוהו שיאמר אחריהם מלה במלה את הברכה והנוסח בהדין עירובא יהא שרי לנא וכו', ואם אי אפשר ללמדו, אפשר שבעל הבית יברך על העירוב, והשליח שלידו יאמר את הנוסח בהדין עירובא וכו'. ונכון שהאשה תשמע את הברכה, ואת הנוסח של בהדין עירובא וכו' מפי בעלה, ותענה אמן. כי עיקר העירוב נעשה בשבילה שהיא עוסקת בצרכי הבית באפיה ובישול וכו'. ובדיעבד אין זה מעכב. (ערוך השלחן). [יביע אומר חלק י' ריש עמוד קפ].

יג לכתחלה צריך להניח עירוב תבשילין מבעוד יום בערב יום טוב, וכמבואר, ומכל מקום מי ששכח להניח ונזכר אחר שקיעת החמה בתוך זמן בין השמשות, יניח העירוב ויברך עליו ויוצא בו ידי חובתו. ואם ענה "ברכו" של ערבית, כל עוד לא יתפלל ערבית של יום טוב יוכל להניח העירוב, ולא יברך עליו. [יחוה דעת חלק ו' סימן לא].

יד מי ששכח להניח עירוב תבשילין ונזכר בבואו לבית הכנסת להתפלל מנחה, ואין פנאי ללכת לביתו ולחזור להתפלל מנחה, יש אומרים שיוכל לעשות עירוב בבית הכנסת, שיחשוב על איזה תבשיל שבביתו, ויאמר "שבזה העירוב יהא מותר לו לאפות ולבשל ולהדליק את הנר" וכו'. ויש אומרים שמכיון שעליו לומר: "בדין" עירובא וכו', לא יוכל לסמוך על פת ותבשיל שאינם לפניו אלא בביתו. ועוד טעמים אחרים. ובשעת הדחק שאין שהות שילך לביתו לעשות העירוב, יסמוך על המתירים, אך לא יברך, (אפילו עדיין לא שקעה החמה), ויאמר שבתבשיל פלוני שיש לי בביתי יהיה מותר לי לבשל ולאפות ולהדליק הנר מיום טוב לשבת. ועל צד היותר טוב

יתנה ויאמר: "ואם לא יועיל עירובי על פי הדין, הנני סומך על עירוב גדול העיר". ומכל מקום אם הכין תבשיל ביצה וכיו"ב לצורך העירוב ושכח לברך ולהתנות "בדין עירובא", יש להקל. שכיון שהיה בדעתו להתנות ולברך עליו, מותר בדיעבד, והברכה שצריך לברך עליו לכתחלה, ולהתנות עליו בהדיא, אינה מעכבת, כי הברכות אינן מעכבות. ומיהו אם נזכר בביתו קודם כניסת יו"ט יחזור ויטול העירוב בידו ויברך ויאמר הנוסח בדין עירובא וכו', ואם כבר בירך, רק שכח לומר בדין עירובא וכו', לא יחזור לברך שנית, רק יטלנו ויאמר בדין עירובא וכו'. ואם נזכר ביום טוב ראשון של גלויות, יעשה עירוב על תנאי. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד תצט].

טו חובה על כל אחד מישראל להניח עירוב תבשילין מערב יום טוב כדת. ואם חל ראש השנה בימים חמישי ושישי, אסור לשחוט ולאפות ולבשל מיום חמישי, שהוא יום טוב הראשון לצורך השבת, אף על פי שעירב עירוב תבשילין, אלא יבשל לצורך שבת ביום טוב שני שהוא יום שישי. ואפילו במקום שיש אונס שלא יוכל לעשות צורכי שבת ביום ששי, מאיזו סיבה שהיא, אסור לעשותם ביום חמישי. [יחוה דעת חלק ו' סימן לב].

טז העושה עירובי תבשילין ועירובי חצרות בבת אחת, יברך ברכה אחת, "אשר קדשנו במצותיו וצונו על מצות עירובין". ואם בירך אקב"ו על מצות עירוב, יצא ידי חובה לשניהם.

יז מי שעבר ובישל כמה קדרות מיום טוב לשבת, בלי להניח עירוב תבשילין, מותר לאכול מהם בשבת, ואפילו אם יש לו דברים אחרים לאכול בשבת. (שלחן ערוך סימן תקכז סעיף כג). אבל אם הערים, שאחר שאכל סעודת שחרית, אמר שהוא רוצה לבשל לצורך יום טוב, ולבסוף לא אכל מהתבשיל ההוא כלל, והניחו לשבת, אסור לאכול ממנו בשבת. ולמה החמירו ואסרו על המערים, ולא אסרו כמו כן על המזיד, שאם תתיר למי שהערים, יבואו הכל להערים וישתקע שם עירוב תבשילין, אבל מזיד הוא דבר שאינו מצוי, דלא שביק אינש היתרא ואכיל איסורא, ולא גזרו בו חכמים. ומותר לכתחלה לבשל בליל יום טוב לסעודת שחרית של יום טוב. (שו"ת בית דוד סימן רפה).

יח מי שעבר ובישל מיום טוב הראשון ליום טוב השני, בדיעבד מותר לאכול מתבשיל זה. [יחוה דעת חלק ו' סימן י' סק"ג].

יט מצוה על גדול העיר או רב השכונה, לערב על בני עירו או שכונתו, שיזכה את עירובו על ידי אדם אחר, בהגבהת טפח, לזכותם של בני העיר או השכונה. ואחר שיזכה להם העירוב, יטול העירוב בידו ויברך, ויסיים בסוף אמירתו "לנו ולכל בני העיר הזאת". ונכון לכתחילה שהאדם הזוכה לא יהיה מבני ביתו של בעל העירוב, אף על פי שהם גדולים, כל שהם סמוכים על שולחנו. וכן לא יעשה זאת על ידי אשתו. ואם קשה לו לחפש אדם זר, יכול לזכות אפילו על ידי אשתו. ואם היה רגיל לערב

לאחרים, ושכח לזכות העירוב תחילה על ידי אדם אחר, יכולים לסמוך על עירובו בדיעבד. ומכל מקום לכתחלה חייב כל אדם לעשות עירוב תבשילין בעצמו, ולא יסמוך על גדול העיר, ורק אם שכח או נאנס ולא עירב יסמוך על גדול העיר, שמערב לכל בני עירו. וכשדרך אותו גדול העיר להניח העירוב, סומך עליו מסתמא, ואין צריך לשאול אותו. ואם שכח בשני רגלים רצופים, יש אומרים שנחשב לפושע, ואינו יכול לסמוך על עירוב של גדול העיר, ומכל מקום בזמן הזה כוונת הרב המערב עירובי תבשילין לזכות גם אנשים כאלה הקרובים לפשיעה, ולכן יכולים לסמוך עליו בדיעבד, ולבשל מיום טוב לשבת. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד תק].

כ אם הניח עירוב ואבד קודם שיבשל לצורך השבת, יכול לסמוך על העירוב של גדול העיר, שכל אדם דעתו לסמוך על עירובו של גדול העיר אם יאבד עירובו. ואם אין שם גדול העיר והתחיל לבשל, ואחר כך אבד עירובו, מסיים כל בישוליו לשבת. אבל אם טעה בהלכה ועירב בדג מלוח, וכיוצא בזה, אינו יכול לסמוך על עירובו של גדול העיר, שגילה דעתו בהנחת העירוב שעשה שאינו רוצה לצאת בעירובו של הגדול. ומכל מקום אשתו ובני ביתו יכולים לסמוך על עירובו של גדול העיר ולבשל לעצמם, ומכיון שהם מותרים לבשל לעצמם, אין שום קפידא אם יבשלו גם בשבילו.

כא מי ששכח להניח עירובי תבשילין, ואין שם גדול העיר, או שפשע, אסור לו לבשל ולאפות מיום טוב לשבת. אולם יכול לבשל קודם סעודת יום טוב, הרבה בקדרה אחת, ויותיר לשבת. אבל אין להתיר לבשל בב׳ קדרות על ידי שיאכל מעט מכל אחת ואחת.

כב כשחל יום טוב ביום חמישי וביום ששי, אף על פי שהניח עירוב תבשילין כדת, אסור לשחוט ולאפות ולבשל ביום חמישי שהוא יום טוב הראשון לצורך שבת, אלא רק מיום ששי לשבת, שאין עירובי תבשילין מתירים אלא שבות קרובה לשבת, ולא שבות רחוקה. ואפילו במקום שיש אונס שלא יוכל לעשות צרכי שבת ביום ששי, אסור לעשותם ביום חמישי, דלא פלוג רבנן. ומכל מקום אם עבר ובישל ביום טוב ראשון, מותר לאוכלו בשבת.

כג במקום שעושים שני ימים טובים של גליות, ונזכר ביום טוב ראשון שלא עירב עירוב תבשילין, יכול לערב בו ביום בתנאי, שיאמר: ״אם היום חול ומחר קודש, בהדין עירובא יהא שרי לנא לאפויי ולבשולי״ וכו׳, ולמחר אין צריך לומר כלום. ואפילו יש שם גדול העיר שעירב לכל בני העיר, מכל מקום מי שנזכר שלא עירב מערב יום טוב, יותר טוב שיערב בעצמו על פי התנאי הנ״ל, מאשר יסמוך על עירובו של גדול העיר. וכשמניח העירוב על תנאי אינו מברך. ואם הוא יום טוב של ראש השנה אינו יכול לערב על תנאי.

כד תושב ארץ ישראל הנמצא בחו״ל, (ודעתו לחזור), וחל שם יום טוב שני של גלויות בערב שבת, רשאי לבשל שם ביום טוב שני של גלויות בלי עירובי תבשילין. ואינו רשאי לעשות עירובי תבשילין לצורך בעל הבית שהוא תושב חו״ל. אולם תושב הארץ שנסע בשליחות לחו״ל עם כל משפחתו, ומוסכם מראש שתקופת שליחותו נמשכת שנה או יותר. דינו כתושב חו״ל, ועליו לעשות עירוב תבשילין בברכה, כדי לבשל מיום טוב לשבת, כבני חו״ל.

כה גם הנשים חייבות לעשות עירובי תבשילין, ולכן אם אין בעלה בעיר, או שהיא מתגוררת לבדה, צריכה לעשות עירוב תבשילין בברכה. ואם אינה בקיאה לעשות עירוב, תבקש מהשכן שיעשה העירוב בשבילה. ומועיל לעשות עירוב על ידי שליח. [ודלא כמו שכתב בשו״ת באר משה [שטרן] שלא מועיל לעשות עירוב תבשילין על ידי שליח, ואין דבריו נכונים, כמ״ש בספר אוצר דינים לאשה ולבת, הלכות יום טוב. ע״ש.]. [חזון עובדיה יום טוב הל׳ עירובי תבשילין]

כו יכול אדם לערב עירוב תבשילין לשכנו עם הארץ, שאינו יודע לעשות זאת, או לשכנתו אלמנה שאינה בקיאה בזה. וילמדם הברכה מילה במילה, וכן את הנוסח: בדין עירובא יהא שרי לנא לאפויי ולבשולי וכו׳. ואם אינה יודעת לומר נוסח העירוב, יאמר: בדין עירובא יהא שרי לבעלת הבית הזה לאפויי וכו׳. ומצוה לעשות כן לזכות את אחרים. ויש אומרים דרשאי הוא עצמו לברך להם ברכת העירוב כשאינם יודעים לברך, ואפילו אם כבר בירך על העירוב שעשה בביתו, יכול לחזור ולברך על העירוב שעושה עבור שכנו. דאף על פי שיצא מוציא. [יביע אומר ח״י בהערות לרב פעלים ח״ד או״ח סי׳ יד]. ומנהג קדום בירושלים ת״ו, שגדולי הרבנים היו שולחים תלמידי חכמים מבית לבית לזכות את אלה שאינם בקיאים, ולעשות להם עירובי תבשילין. [ילקו״י מועדים עמ׳ תקא].

כז אפילו מי שמתענה ביום טוב מפני תענית חלום, הרוצה לסמוך על המקילים, ולבשל לצורך אחרים, ולצורך השבת כשחל יו״ט בער״ש, יש לו אילנות גדולים לסמוך עליהם.

כח וכן אשה שאכלה ביום טוב מאכלי בשר אפילו בשעות של אחר הצהרים רשאית לבשל אחר כך מאכלי חלב לצורך השבת, וכן לצורך אחרים. [ילקו״י שם. חזון עובדיה יום טוב]

כט והוא הדין לאשה חולה שיש לה סכרת, שאסור לה לאכול מאכלים שיש בהם סוכר, בכל זאת מותר לה לבשל לבעלה ולבני ביתה מאכלים כאלה, שראויים להם.

ל וכן יש להתיר לבשל אורז ביום שביעי של פסח שחל בערב שבת, לצורך השבת, אף לאלה שנוהגים להחמיר שלא לאוכלו בפסח. [שם].

לא כבר נתבאר לעיל שאם הכין כל צרכיו מערב יום טוב, וגם צורכי שבת, ואינו מבשל ביום טוב כלל, אפילו הכי יעשה עירוב תבשילין, לצורך הדלקת הנר לכבוד שבת, [ביום טוב אחר הצהרים כרבע שעה קודם השקיעה, סמוך לשבת]. וכיון שיש מחלוקת אם צריך לעשות עירוב תבשילין לצורך ההדלקה בלבד, או לא, לפיכך לא יברך על העירוב, אלא יעשה אותו בלי ברכה. [אוצר דינים לאשה ולבת מהדורא ראשונה, עמוד קסו].

לב כל שקיים עירוב תבשילין, ואמר "למעבד כל צרכנא מיום טוב לשבת", מותר להציע המטות מיום טוב לשבת, ולהדיח הכלים מיום טוב לשבת, וכן מותר לגלול את הספר תורה מיום טוב לשבת, וכל כיוצא בזה.

סימן תקכט - קידוש ביום טוב

א ראוי ונכון להחמיר בקידוש ליל יום טוב כקידוש של ליל שבת, שהוא מן התורה, שפוסקים רבים סבירא להו שהקידוש בליל יום טוב הוא מן התורה, כמו הקידוש בליל שבת. [שו"ת חזון עובדיה חלק א' סימן ב].

ב כבר פשט המנהג בכל תפוצות ישראל לעשות קידושא רבא בשחרית, ביום טוב, כמו שעושים בשבת. ואין לשנות. [יחוה דעת חלק א' סימן כ].

ג הנוהגים לברך בקידוש היום ביום טוב, [של פסח] ברכת אשר בחר בנו מכל עם וכו', עליהם לבטל מנהגם, ויש ללמדם שלא לברך בקידוש היום אלא ברכת הגפן בלבד, ואינם רשאים להוסיף דבר על ברכה זו. [יחוה דעת חלק א' סימן כ].

ד העיקר לדינא להחמיר שלא לטעום כלום קודם הקידוש בבוקר ביום טוב, וכל שכן שיש להחמיר בזה בליל יום טוב. [יביע אומר חלק ב' סימן יט סק"ד-ח. חזון עובדיה חלק א' סימן ב].

ה בן ארץ ישראל הנמצא בחוץ לארץ ודעתו לחזור, אינו רשאי לקדש לבני חוץ לארץ בליל יום טוב שני של גלויות, וגם אינו רשאי לברך על ההלל להוציא ידי חובתו את בני חוץ לארץ. ויש לחוש בזה לאיסור ברכה לבטלה. [חזון עובדיה על הלכות יום טוב עמוד קטז]

ו מצות יום טוב לחלקו חציו לבית המדרש וחציו לאכילה ושתיה. ואל יצמצם בהוצאות יום טוב, וצריך לכבדו ולענגו כמו בשבת. וחייב לבצוע על ב' ככרות. ובגדי יום טוב יהיו יותר טובים משל שבת. ולא נהגו לעשות בו סעודה שלישית. ועל הרבנים להזהיר שלא יתערבו נשים ואנשים

בשמחת יום טוב, שמא יבואו לידי עבירה. [חזון עובדיה על יום טוב תשס"ג, עמוד צ]

ז חייב אדם לאכול פת ביום טוב בלילה וביום, [ומכל מקום אין להקפיד אם אוכל הפת עם לפתן או דבש ומיני מתיקה]. ולכן אם שכח בברכת המזון לומר יעלה ויבוא, אם נזכר כשאמר ברוך אתה ה' לפני שיחתום בונה ירושלים, יסיים למדני חוקיך, שייראה כאומר פסוק, ויחזור לומר יעלה ויבוא. ואם נזכר לאחר שסיים "בונה ירושלים", יאמר שם בשם ומלכות נוסח ברכה זו: ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם אשר נתן ימים טובים לעמו ישראל לששון ולשמחה, את יום חג [פלוני] הזה, את יום טוב מקרא קודש הזה, ברוך אתה ה' מקדש ישראל והזמנים. ואם התחיל ברכת הטוב והמטיב בהזכרת שם ומלכות, ונזכר שלא אמר יעלה ויבוא מיד לאחר שאמר ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם, יסיים: אשר נתן ימים טובים לעמו ישראל וכו'. ואם לא נזכר עד שהתחיל בגוף הברכה: לעד האל אבינו מלכנו וכו', בכל יום טוב [יום א' דפסח ביום, שביעי של פסח, חג שבועות, יום א' דסוכות בבוקר, שמיני עצרת] שוב אינו חוזר, ויסיים ברכת הטוב והמטיב. ומכל מקום העושה כדעת מרן וחוזר בכל יום טוב להזכיר יעלה ויבוא, אין מזניחין אותו, אבל לכתחלה יש להורות שלא לחזור. ובליל יום טוב ראשון של פסח וליל ראשון של סוכות צריך לחזור לראש ברכת המזון, כששכח יעלה ויבוא, ונזכר בסוף ברכת המזון, הואיל ומצוה מן התורה לאכול כזית מצה בליל פסח וכזית דגן בליל סוכות. ובליל פסח אין חילוק בין איש שטעה לבין אשה שטעתה בזה, אבל בליל סוכות אם שכחה האשה לומר יעלה ויבוא בברכת המזון, אינה חוזרת. ואם חל יום טוב בשבת, ושכח גם רצה והחליצנו וגם יעלה ויבוא, וחתם כבר ברכת בונה ירושלים, כולל שבת ויום טוב בברכת אשר נתן ימים טובים ושבתות למנוחה וכו' באמצע הברכה ובחתימה. [ילקוט יוסף על הלכות השכמת הבוקר מהדורת תשס"ד עמוד ש'. על פי המבואר בשו"ת יביע אומר חלק ו' סימן כח סק"ז. ויחוה דעת חלק ה סימן לו].

ח מי שלא הבדיל במוצאי יום טוב, יש לו תשלומין ויכול להבדיל גם במוצאי יום אסרו חג. וכן בן ארץ ישראל הנמצא בחוץ לארץ ודעתו לחזור, ולא השיג יין להבדלה במוצאי יום טוב, יש לו תשלומין ויבדיל במוצאי יום טוב שני של גלויות. [שו"ת יביע אומר חלק ז' סימן מז].

סימן תקכט - תפלה ביום טוב ובחול המועד

א מנהג ישראל בכל התפוצות להתפלל תפלות ימים טובים בניגון, בשירה וקול זמרה. והוא מכלל שמחת החג. ובין גאולה לתפלה של ערבית נוהגים לומר פסוק: "אלה מועדי ה' מקראי קדש אשר תקראו אותם

במועדם״. ויש שאומרים פסוק: ״וידבר משה את מועדי ה׳ אל בני ישראל״. ומנהג בני בבל לומר שני הפסוקים. וכשחל בשבת מקדימים פסוק: ״ושמרו בני ישראל את השבת״.

ב בתפלת יום טוב חותם: ״באי״י מקדש ישראל והזמנים״, ואם חתם ״מקדש ישראל״ בלבד יצא. ואם חל יום טוב בשבת, צריך להזכיר באמצע ברכת אתה בחרתנו ״את יום השבת הזה״, וחותם: ״ברוך אתה ה׳ מקדש השבת וישראל והזמנים״. ואם טעה וחתם ״מקדש ישראל והזמנים״ ולא הזכיר ״שבת״ בחתימה, אם נזכר מיד בתוך כדי דבור (שהוא שיעור ״שלום עליך רבי״) חוזר ואומר ״מקדש השבת וישראל והזמנים״, ואם שהה יותר מכדי דבור, אינו חוזר, שהואיל והזכיר שבת באמצע הברכה יצא ידי חובה בדיעבד, וימשיך רצה עד סוף התפלה. וטוב שיכוין לחזרת הש״צ מתחלה ועד סוף. והוא הדין אם טעה וחתם ״ברוך אתה ה׳ מקדש השבת״, הואיל ובאמצע הברכה הזכיר יום טוב יצא ידי חובה בדיעבד. [והוא הדין אם התפלל ״אתה קדשת״ ואמר ״יעלה ויבוא״, יצא. ועיין בשו״ת ויאמר משה סימן יד].

ג המתפלל ביום טוב, וכשהגיע לברכת מודים, נסתפק אם כשסיים יעלה ויבוא (שבאמצע ברכת אתה בחרתנו) סיים כהוגן, ״והשיאנו״, וחתם הברכה כדת, או שאחר שסיים יעלה ויבוא המשיך ״ואתה ברחמיך הרבים״ וכו׳, כמו שרגילים בראש חודש ובחול המועד, ונמצא שלא חתם ברכת אתה בחרתנו, צריך לחזור ולומר ״והשיאנו״ וכו׳ ויחתום כדת, ואפילו אם סיים תפילתו, צריך לחזור לראש, ואין לומר בזה ״ספק ברכות להקל״. וטוב שיחזור להתפלל בתנאי דנדבה. [יביע אומר חלק ב׳ סימן ט אות יד. חזון עובדיה הלכות פסח עמוד קח].

ד מתפללים שחרית של יום טוב בשמחה ובניגון, ואומרים כל המזמורים הנאמרים בשבת. וגומרים את ההלל, ומברכים עליו ״אשר קדשנו במצותיו וצונו לגמור את ההלל״. ואסור להפסיק באמצע ההלל, אלא דינו כדין קריאת שמע וברכותיה, שבאמצע הפרק שואל מפני היראה, דהיינו בשלום אביו או רבו שחייב במוראם, ומשיב שלום מפני הכבוד לאדם נכבד שהקדים לו שלום, ובבין הפרקים שואל בשלום אדם נכבד ומשיב שלום לכל אדם. וכן יש לו להפסיק לקדיש ולקדושה, אפילו באמצע הפרק. ואף לענין אמן דברכות יש לו להפסיק. ואם פסק באמצע ההלל אפילו לדבר הרשות, ואפילו שהה כדי לגמור את כולו, אינו צריך לחזור אלא למקום שפסק, בין ששהה באונס בין ברצון. ואם טעה ואמר ההלל בדילוג, כמו שנוהגים לומר ההלל בראש חודש, ואחר כך נזכר, יחזור לגמור ההלל מתחלתו ועד סופו. ואין צריך לחזור ולברך, כיון שכבר בירך על ההלל קודם.

ה ספק אם קרא את ההלל, ספק לא קראו כלל, מן הדין אינו חוזר וקורא, וטוב שיחזור ויקראנו בלא ברכה. ואם גמר את ההלל ולא בירך עליו, יצא, שאין ברכות מעכבות.

ו כל היום כשר לקריאת ההלל מהנץ החמה עד השקיעה, שנאמר "ממזרח שמש עד מבואו מהולל שם ה'" (מגילה כ:). ובדיעבד אם קרא ההלל אחר עמוד השחר קודם הנץ החמה, יצא. ואם עבר יום טוב, אין תשלומין להלל, שאין תשלומין אלא לתפלה דרחמי נינהו, מה שאין כן קריאת שמע והלל ומגילה, שאין להם תשלומין. (ברכי יוסף סימן תרפז סק"א, שואל ומשיב תנינא חלק ד' ס"ס קלה)

ז בהוצאת ספר תורה, יש נוהגים שהשליח צבור פותח באמירת י"ג מדות, בטעמי המקרא כאדם הקורא בתורה, והצבור עונים אחריו. ויש מפקפקים על זה, שעל כל פנים אין לומר י"ג מדות ביום טוב. ולכן שב ואל תעשה עדיף. וכן אנו נוהגים שלא לומר י"ג מדות כלל, לא ברגלים ולא בימים הנוראים.

ח מותר להוסיף עולים ביום טוב על חובת היום, ולהעלות לספר תורה יותר מחמשה עולים.

ט המתפלל ביום טוב והשמיט את שם החג בפרטות מהתפלה, וחתם מקדש ישראל והזמנים, יצא ידי חובה. אבל אם טעה והזכיר חג אחר, לא יצא ידי חובת התפלה. [יביע אומר ח"ד סימן נא סקי"ד].

י מותר לאבל בתוך י"ב חודש לאב ואם להיות שליח צבור בימים טובים, ראש השנה ויום הכפורים, ואין אצלינו שום מנהג להחמיר בזה. [ילקוט יוסף על הלכות אבלות מהדו"ק עמ' קו. ירחון קול תורה סיון תשס"ג עמוד כד].

הלכות חול המועד

סימן תקל - מדיני חול המועד

א ימים שבין הראשון והשביעי של פסח, וימים שבין הראשון של חג הסוכות לשמיני עצרת נקראים חול המועד, ובתורה נקראו בשם מקראי קודש. וכן אנו מזכירים אותם בתפלת המוספין. וכולן אסורים בעשיית מלאכה. וכן ראוי לכבד את ימי חול המועד בכסות נקיה, ומצות עשה מן התורה לשמוח בחול המועד, באכילת בשר [בהמה] ושתיית יין, ולשמח הנשים בבגדי צבעונין ותכשיטין. וכן יש לכבדן במאכל ובמשתה. ולכתחלה טוב לאכול פת בסעודת הלילה ובסעודת היום של חול המועד. [ילקוט יוסף על מועדים עמוד תקב].

ב מצוה להרבות בהם בלימוד התורה, כי פקודי ה' ישרים משמחי לב. ואסורים הם בעשיית מלאכה, כדי שלא יהיו כשאר ימי החול שאין בהן קדושה כלל. [חזון עובדיה על הלכות יום טוב].

ג יש אומרים שאיסור עשיית מלאכה בחול המועד הוא מן התורה. ויש אומרים דאיסורו מדרבנן, ויש שמטילים פשרה בין הסברות הנ"ל, שעיקר איסור מלאכה בחול המועד מדאורייתא, כשאין המלאכה לצורך המועד ואינו דבר האבד, וכשהיא לצורך המועד מותרת מן התורה אפילו על ידי אומן, ובדבר האבד מותר אפילו על ידי טירחא יתירה, וחכמים אסרו קצת במלאכות אלו כמו שיתבאר להלן. ולענין הלכה הואיל ורבו הפוסקים שסוברים בהדיא שמלאכת חול המועד איסורה רק מדברי סופרים, וכן דעת מרן השלחן ערוך, יש לסמוך עליהם להקל בדרבנן במקום מחלוקת פוסקים וכדומה. וככל ספיקא דרבנן דהוי לקולא. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד תקד].

ד ודע שאיסור תחומין אפילו ד"ב מיל אינו נוהג בחול המועד כלל. [כדאיתא במ"ק (יב.) ובארחות חיים (הל' חוה"מ אות ד. דף צא ע"א)]. וכן איסור הוצאה מרשות לרשות אינו נוהג בחול המועד (המאירי מו"ק יח: ד"ה אין כותבין).

ה אין איסור שביתת בהמתו נוהג בחול המועד, וכן אין נוהג איסור מחמר בחול המועד. [הנה המשנה ברורה בביאור הלכה (סי' תקלו) בד"ה ומותר לרכוב, כתב לפלפל אם יש דין מחמר ושביתת בהמתו בחול המועד, והתיר מכח ספק ספיקא. ע"ש. ובאמת שהדבר מפורש בארחות חיים (הל' יו"ט אות ה, דף פד ע"ג) ששביתת בהמתו ומחמר בחוה"מ ודאי דשרי. וכ"ה בכל בו (סי' נח), והובא בב"י (סי' תצה). וכן מצאתי בספר המכתם (סוף מו"ק, בתשובה עמ' שמט) שכתב, שלא מצאנו איסור שביתת בהמה בחוה"מ. ע"ש. וכן עיקר להתיר].

ו איתא בירושלמי (פ"ב דמועד קטן ה"ג), אמר ר' אבא בר ממל, אילו היה לי מי שימנה עמי הייתי מתיר לעשות מלאכה בחול המועד, כי כלום אסרו לעשות מלאכה בחול המועד אלא כדי שיהיו אוכלים ושותים "ועוסקים בתורה", והם אוכלים ושותים ופוחזים. ע"כ. [ולהסוברים שמלאכת חול המועד מן התורה, כוונתו להתיר מקח וממכר וכיו"ב שהם רק מדרבנן]. ומכאן נראה שיש איסור גדול בשחוק וקלות ראש בחול המועד יותר מעשיית מלאכה בו, שכל כוונת התורה בנתינת המועדות להדבק בה' בתורתו ובמצותיו. [ילקוט יוסף

סימן תקלא,ב - דיני גילוח ונטילת צפרנים בחול המועד

א מצוה להסתפר ולהתגלח בערב יום טוב לכבוד החג, כדי שלא יכנס לרגל כשהוא מנוול בשערות. ואין מגלחים בחול המועד, אחד ראשו ואחד כל שיער שבו, אפילו אם נאנס ולא גילח בערב יום טוב. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד תקטז].

ב נטילת השפם מותרת אף על פי שאינו מעכב האכילה. [ש"ע].

ג אפילו אם גילח את הזקן [ע"י מכונה או סם] מערב יום טוב, אסור להתגלח שוב בחול המועד, ואפילו דרכו להתגלח כל יומיים או שלשה ימים, ויש מי שמתיר למי שהתגלח מערב יום טוב להתגלח בחול המועד על ידי פועל עני שאין לו מה לאכול, וחלקו עליו רוב האחרונים והסכימו לאסור. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד תקטז].

ד היוצא מבית האסורים בחול המועד, מותר לו להסתפר ולהתגלח, אפילו היה חבוש ביד ישראל שהתירו לו לגלח בערב יום טוב. וכן הבא ממדינת הים, שלא היה ביישוב לפני החג. ולאו דוקא ממדינת הים הרחוקה, אלא כל שבא מחוץ לעיר נקרא מדינת הים לענין זה. ואפילו הגיע לעיר בערב יום טוב, אלא שלא היה לו שהות להסתפר. וכל אלו יסתפרו בצינעא ולא בפרהסיא, ומותרים להסתפר על ידי ישראל, ואין צריך לחזר אחר גוי. [ילקוט יוסף מועדים עמוד תקיז. חזון עובדיה על הלכות יום טוב עמוד קצב].

ה אבל על אביו או על אמו ששלמו שלשים יום של אבלו בתוך ימי חול המועד, וגערו בו, מותר לו להסתפר בחול המועד, בין חול המועד של פסח, בין חול המועד של סוכות. [שם].

ו מותר להתרחץ ולהסתרק ולחפוף ראשו בחול המועד, ואין לחשוש להשרת נימין. [שם].

ז קטן מותר לו להתגלח בחול המועד. ויש אומרים שכל זה אם יש לו שער הרבה ומצטער. ויש אומרים דבכל גווני שרי, כיון דלאו בר מצוות הוא. [ש"ע סימן תקלא סעיף ו. כה"ח ס"ק כה].

ח חולה שנתרפא בחול המועד, ולא נסתפר קודם החג מפני חוליו, וכובד השיער גורם לו נזק מותר לו להסתפר בחול המועד, כיון שאינו עושה אלא משום רפואה. [ילקו"י מועדים עמ' תקכ].

ט אם חל מילה בזמנה בחול המועד, אין לאבי הבן או המוהל או הסנדק לגלח בחול המועד.

י מותר לגזוז צפורניו בחול המועד אפילו במספריים, ומנהג בני אשכנז להחמיר בזה. [ש"ע].

רפואה בחול המועד

א אף על פי שאסור לשחוק סממנים לצורך חולה שאין בו סכנה בשבת ויום טוב, בחול המועד התירו לעשות כל מלאכה לצורך רפואה אפילו לחולה שאין בו סכנה. ואין צריך לומר שמותר לשתות סמי רפואה נגד מיחושים, ואפילו אינו חולה ממש אלא מתחזק והולך כבריא. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד תקיט. חזון עובדיה על הלכות יום טוב עמוד רב].

סימן תקלג - מלאכות המותרות בחול המועד

א דבר האבד שאם לא יעשהו בחול המועד יבוא לידי הפסד, מותר לעשותו בחול המועד בלי שינוי [ובלבד שלא יהיה בעשייתו טרחה יתירה]. ואפילו בהפסד מועט יש להקל, ואפילו אם הדבר אצלו בספק אם יבא לידי הפסד, או שמא לא יבוא לידי הפסד, מותר לעשותו בחול המועד. ואם הסחורה שוה עתה הרבה, ואחר המועד תוזל, נחשב כהפסד מן הקרן ומותר למוכרה בחול המועד. [ע' חזון איש סי' קלה (מו"ק י:) בד"ה ובדבר האבד]. ואפילו אם הדבר אצלו בספק אם הסחורה תוזל או לא, מותר לעשותו בחול המועד. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד תקו. חזון עובדיה על הלכות יום טוב עמוד קעג].

ב להרכיב גז במחובר בחול המועד נראה שמותר, ואפילו מעשה אומן במקום צורך אוכל נפש, יש להתיר. ואין להחמיר בזה. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד תקכו].

סימן תקלד - כיבוס בחול המועד

א אסור לכבס בגדים בחול המועד, אפילו לצורך המועד. והטעם משום שגזרו חז"ל פן לא יכבס בגדיו לפני החג ויכנס לרגל כשהוא מנוול בבגדיו. ומי שאין לו אלא חלוק אחד מותר לכבסו, ואפילו לא כיבסו קודם יום טוב בפשיעה מותר לכבסו בחול המועד. [ילקוט יוסף מועדים עמוד תקיח. חזון עובדיה על הלכות יום טוב עמוד קצח].

ב מותר לכבס מגבות שמנגבים בהם ידים ומתלכלכים תמיד, וכן מגבות שמסתפגים בהם אחר רחיצה. ויש אומרים שכעת יש להחמיר בזה מכיון שגם בשאר ימות השנה אין מחליפים אותם אלא משבת לשבת. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד תקיט].

ג מטפחות אף מותר לכבס בחול המועד. [שם].

ד מותר לכבס את הסדינים ומצעי המטות בבתי מלון ובתי חולים, וכל שכן את בגדי הרופאים והצוות הרפואי.

ה נשים מעוברות שצריכות ללבוש גרבי גומי לרגליהם, אם אפשר לה לקנות כמה מאלה כדי שתוכל להחליפן במועד, נכון לעשות כן, ואם אי אפשר לה ונתלכלכו במועד, מותר לכבסן.

ו וכן אשה שהיא בתוך שבעה נקיים לספירתה, שעליה ללבוש בגדים תחתונים לבנים ונקיים ולהציע על מטתה סדינים לבנים ונקיים, ושאר כלי המטה, אם הוצרכה לכך, מותרת לכבס בגדים אלה בחול המועד. (המאירי בבית הבחירה מ"ק יד. עמוד עט).

ז וכן מותר לכבס בגדי קטנים מפני שדרכם להתלכלך תמיד בעפר ובטיט, ומכל מקום אם מכבסם בידים, לא יכבסם אלא אחד אחד מה שנחוץ ביותר. אבל כשמכבס בגדים וחיתולים של הפעוטות הרכים שמשתינים בהם ומוציאים בהם רעי, מותר לכבסם אפילו כמה בבת אחת, מפני שצריכים להרבה מהם בכל שעה. ואפילו בגדי שאר קטנים עד גיל שלש שנים [לערך], נוהגים להקל.

ח בזמנינו שיש הרבה הנוהגים להחליף הבגדים הלבנים הסמוכים לבשר, כמעט מדי יום ביומו, מפני שמתלכלכים תמיד על ידי זיעה, ובפרט במקומות החמים, ונתכבסו קודם המועד, ואין לו בגדים אחרים בחול המועד להחליפם, מותר לכבסם [במכונת כביסה] במועד. [כן משמע מדברי המג"א (סימן תקלד סק"ב). וכן פסק בשו"ת שרגא המאיר ח"ז סימן מג אות ג].

ט מותר לכבס בגדים של ילדים קטנים בחול המועד במכונת כביסה, יחד עם החיתולים של התינוקות, כל שהכביסה נעשית לצורך המועד. אבל שלא לצורך המועד אין להקל, אף על פי שהכל נעשה בבת אחת עם החיתולים שמותר לכבסם. ובגדי גדולים אין לצרפם לבגדי הקטנים והפעוטות ולכבסם במכונת הכביסה. [יביע אומר ח״ז סימן מח].

י כתם שנפל בחול המועד על בגדיו ונתלכלכו, מותר לנקותם בחומרי ניקוי, שאין זה בכלל כיבוס שאסרו חכמים. (כן פסק באגרות משה פיינשטיין (חאו״ח חלק ה סי׳ לו אות א), ובשו״ת באר משה ח״ז (סי׳ לג), וכן פסק בשמירת שבת כהלכתה חלק ב סי׳ סו סעיף עב).

יא היוצא מבית הסוהר ומהשבי, וכן הבא מחוץ למדינה, מותר לכבס בגדיו אם צריכים לכך. ומותר לישראל אחר לכבס הבגדים שמותרים לכבסם, ובלבד שלא יטול שכר, אלא אם הוא עני שאין לו מה לאכול. ויש מתירים לקבל שכר הואיל והכביסה נעשית לצורך המועד, ונכון להחמיר לבל יעמוד על המקח, אלא לאחר מלאכתו יעניקו לו שכר דרך הענקה ומתנה בעלמא. [שם].

יב מי שנשרו כליו במים בחול המועד, מותר לשוטחן בחמה, ואין לחשוש מפני מראית העין, כמו שהחמירו בזה בשבת. [עמק הלכה קמו].

יג מותר לגהץ בגדיו בחול המועד על ידי מגהץ חם. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד תקיח].

יד הדבר פשוט שמותר לנקות בגדים ומגבעות מן האבק שנפל עליהם על ידי מברשת, ואין בזה שום חשש איסור. [שמירת שבת כהלכתה שם סעיף עד].

טו מותר לצחצח נעליו במשחת נעלים בחול המועד לצורך המועד, ואין צריך להחמיר בזה, משום כבוד המועד. [שו״ת יביע אומר חלק א׳ סימן לב. שו״ת יחוה דעת חלק ד׳ סימן לד].

טז המנהג פשוט אצלנו להתיר הדחת ושטיפת הרצפה בחול המועד, ושלא כדברי המחמירים. ואם הלכה רופפת בידיך פוק חזי מאי עמא דבר שהכל עושים כן לכתחלה ואין פוצה פה. ובמקומות שנהגו להחמיר, יש להקל להם לשטוף הרצפה לכבוד יום טוב האחרון. [שו״ת יביע אומר חלק ג׳ סימן לא סק״ד].

יז מותר להביא בחול המועד מבית האומן לביתו, כלים שהם לצורך המועד, כגון כרים וכסתות וצלוחיות וכיו״ב, אבל שלא לצורך המועד אין מביאים. (מרן בש״ע סימן תקלד ס״ג).

יח בזמן הזה מותר לפנות האשפה מן הבית או מן החצר, להובילם אל כלי האשפה שמחוץ לחצר, ואפילו אם יכול להחזיק האשפה בשקיות ניילון באופן שלא יהיה בביתו ריח, אף על פי כן מותר להוציאם החוצה אל כלי האשפה. (וכן הורה הגריי"ש אלישיב נר"ו, הובא בקובץ מבקשי תורה (סי' קו). ודו"ק). ומותר לעובדי העיריה לפנות הזבל ולסלק פחי האשפה מצידי רשות הרבים, שזהו בכלל צרכי רבים שמותרים במועד.

סימן תקלו - צרכי בהמה בחול המועד

א אסור לגזוז צאנו בחול המועד. אבל מותר לסרק הסוס בחול המועד כדי ליפותו, דהוי בכלל צרכי רכיבה במועד. ואפילו במסרק שמשיר נימין מדולדלין, מותר בחול המועד. [ש"ע].

ב אין מושיבין תרנגולת על הביצים לגדל אפרוחים, בחול המועד. ואם הושיבה קודם המועד, וברחה מעליהם, יכול להחזירה, והוא שיהיה בתוך ג' ימים לבריחה. [ש"ע].

סימן תקלז - דין מלאכת האבד

א מותר לעשות כל מלאכה על ידי פועל עני שאין לו מה לאכול. ואין מחייבים אותו למכור כלי בית שלו להתפרנס מהם בחג. וכן אין מחייבים אותו להשיג הלואה לצרכי החג, אפילו אפשר לו לעשות כן. ולא רק לצורך עצמו מותר לו לעשות מלאכה. אלא אפילו לצורך אשתו ובניו הקטנים, וכל שסמוכים על שולחנו נחשבים לקטנים לענין זה. ויש אומרים שזהו דוקא בכדי להשיג לחם ומים, אבל אם יש לו לחם ומים אפילו אין לו שאר צרכי החג די סיפוקו כדי לענג את החג, אינו רשאי לעשות מלאכה. ויש אומרים שאפילו אין לו לשאר צרכי החג נחשב כפועל עני שאין לו מה לאכול. וכן עיקר. מכל מקום אין לעשות מלאכה על ידי פועל עני שאין לו מה לאכול אלא בצינעא, אבל בפרהסיא לא. ופשוט שאם אי אפשר לו לעשות בצינעא מותר לו לעשות בפרהסיא. ואפילו אם עושה בפני גוים רבים מותר. ואפילו מלאכה שאין בה צורך המועד כלל מותר לעשותה על ידי פועל עני שאין לו מה לאכול. כדי להנותו שישתכר וירויח לצורך המועד. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד תקח].

ב פועל עני שאין לו מה לאכול, והוא גבר לא יוצלח למלאכה, וקרובו רוצה לעזור לו ואין באפשרותו לעזור לו אלא על ידי שיעשה מלאכה ויתן לקרובו מהריוח, יש להתיר לפועל זה לעשות מלאכה בחול המועד. ואף מותר לאחר לעשות מלאכה כדי שיהיה לחברו לשמחת החג. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד תקט].

ג אסור להדפיס ספרים בחול המועד, ואפילו סידור אותיות [עופרת] בלבד להכינם להדפסה אסור, [ויש מתירים בזה]. וכן אסור להפריד האותיות לפרקם מחיבור סידורם לאחר ההדפסה להחזירם למקומם בתיבה. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד תקי].

ד בעל עסק או דפוס או בית חרושת שיש לו פועלים קבועים שעובדים אצלו, ומקבלים משכורתם מדי חודש בחדשו, ויש לחוש שאם יסגור את העסק שלו במועד, יתחייב לשלם להם משכורתם שלמה, על ידי ההסתדרות והשלטונות, אין לך דבר האבד גדול מזה. ולכן רשאי להעסיק את הפועלים במלאכתם. ורק ישתדלו לעשות זאת בצינעא כל כמה שאפשר. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד תקי].

ה הנוהגים להקל להדפיס עיתון חרדי בחול המועד יש להם על מה שיסמוכו ואין למחות בידם, על פי המבואר בסעיף הקודם דבכהאי גוונא חשיב דבר האבד, שאף אם לא יעבדו יצטרכו לשלם לפועלים או לסוכנות הידיעות שלהם ולעיתונאים משכורתם בשלמות. ועוד שיש מקום לומר שבזמנינו זה יחשב הדבר לצרכי רבים, מאחר שהורגלו לקרות חדשות בעיתונים לדעת כל המתרחש בעולם ובמדינה וכו'. ואם לא ימצאו הקוראים עיתונים דתיים במועד כאשר הסכינו בימי החול, ילכו לרעות בשדה זרים ובילדים נכרים ישפיקו לקרוא בעיתונים חפשיים, ושאני מינות דמשכא. והמוכר עיתונים חילוניים, עובר משום "לפני עיור לא תתן מכשול". [ילקוט יוסף מועדים עמוד תקיא].

ו פועל שעובד באופן קבוע אצל בית חרושת מסויים, ואם יתחמק מלעבוד בחול המועד קיים חשש שיפטרוהו, מותר לו להמשיך לעבוד בחול המועד, כל שאינו יכול לקבל חופשה על חשבון החופש השנתי המגיע לו, שמכיון שיש לחוש שיאבד כל פרנסתו על ידי כך, חשוב ודאי כדבר האבד. וכבר נתבאר שאפילו על ספק דבר האבד מותר לעבוד בחול המועד, כל שאין במלאכתו טירחא יתירה. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד תקיב].

ז מי שכופים עליו לעבוד ולעשות מלאכה האסורה בחול המועד מצד הדין, רשאי להמציא תעודה רפואית או הנמקה אחרת אף אם היא אינה נכונה להשתחרר ממנה לבל יכפוהו הממונים עליו [שלא בצדק] לעבוד במועד עבודה האסורה. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד תקיג].

ח מותר להשקות שדה אילן, כשהאילנות רצופים וסמוכים זה לזה, אבל אם הם מרוחקים ונטועים רק עשרה לבית סאה, [בית סאה חמישים על חמישים אמה, אמה ארבעים ושמונה ס״מ], אין להשקות את כל השדה, אלא אם כן היתה לחה, ובכל אופן מותר למשוך מים מאילן לאילן דהיינו לעשות חריץ מהחפירה שסביב האילן אל אילן אחר, כדי שימשכו המים דרך החריץ. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד תקיד].

ט ירקות שרוצה לאכלם במועד, יכול לדלות מים להשקותם כדי שיגדלו ויהיו ראויים יותר לאוכלם במועד, שכל שהוא צורך אוכל נפש התירו אפילו על ידי טירחה יתירה, ואפילו מכשירי אוכל נפש כאוכל נפש דמי לענין זה. ואם אינו רוצה לאכלם במועד אם עושה כדי להשביחם אסור, אפילו בהמשכת הצנורות בלבד, אבל אם יש חשש שיפסדו ויתקלקלו אם ימנע מלהשקותן בחול המועד מותר על ידי המשכת הצנורות. [ילקו״י שם. חזו״ע יו״ט עמ׳ קפה].

י מותר להשקות פרחים ושושנים ושאר עצי בשמים, שאם לא ישקום בחול המועד יפסדו. והיינו על ידי המשכת צנורות או על ידי ממטרות, אבל לדלות מים ולהשקותם אסור, אלא אם כן לצורך המועד. [ילקוט יוסף שם. חזון עובדיה על הלכות יום טוב עמוד קפה].

יא אסור לכבוש כבשים אלא אם כן יכול לאכול מהם במועד, אבל אם אינם ראויים עד לאחר המועד אסור, ואם הוא דבר שאינו מצוי לאחר המועד מותר לקנותו ולכובשו, וכן אם יש לו דבר שיש חשש שיתליע אם לא יכבשנו במועד מותר לכובשו, דהוי דבר האבד. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד תקטו. חזון עובדיה על הלכות יום טוב עמוד קפו].

יב כל דבר שהוא לצורך אוכל נפש מותר לעשותו בחול המועד, אפילו יש בו טורח גדול, כגון השוחט בהמה, שוחט ומפשיט העור, ומנתח האיברים, ומולח, ומדיח, ומבשל. ואם צריך לעצים להסקה תחת תבשילו, קוצץ הוא עצים מן המחובר לצורך אפיה ובישול. ומותר לעשות הכל כדרכו בלי שינוי, ואפילו במעשה אומן, שכל דבר שצריך לאכול במועד, אין לדקדק על טרחתו בין רב למעט. [ילקוט יוסף שם. חזון עובדיה על יום טוב עמוד קפו].

יג ולכן מותר לתקן בחול המועד מקרר חשמלי שנתקלקל, וכן מותר לתקן הכיריים של הגז ותנור האפיה, וברז המים שבמטבח, אפילו על ידי טכנאי אומן, מכיון שהכל הוא צורך אוכל נפש. ומותר לפועל לקבל שכרו משלם חלף עבודתו במכשירי אוכל נפש, אם אין אנשים מצויים אצלו לעשות מלאכות אלו בחינם. [חזון עובדיה על יום טוב עמוד קפו].

יד אף על פי שאסרו חכמים להפריש תרומות ומעשרות מפירות וירקות בשבת ויום טוב, משום דהוי כמתקן, בחול המועד מותר, כיון שהם לצורך אוכל נפש. [תוספות עבודה זרה נט. בד"ה בצר. חזון עובדיה על יום טוב עמוד קפז].

טו אסור לקצור שדהו בחול המועד, אלא אם כן יש חשש שתפסד התבואה אם ישהנה לאחר המועד, כגון שדה של שעורים. ואם אין לו תבואה בבית, אפילו הוא מוצא תבואה בשוק לקנות, אין מצריכים אותו לקנות מהשוק, וגם אינו צריך לשאול מחבירו, על מנת להחזיר לו אחר המועד, אלא קוצר ומעמר ודש וזורה ובורר כדרכו, כדי לאכול מתבואתו במועד. ואפילו אם כיון מלאכתו במועד מותר, שלצורך אוכל נפש לא גזרו בכיון מלאכתו במועד. [ילקוט יוסף על המועדים תקטו. חזון עובדיה על הלכות יום טוב עמוד קפז].

טז עכברים שמפסידים בשדה אילן מותר לצודן כדרכו, שחופר גומא ותולה בה המצודה. וכן בשדה תבואה הסמוכה לשדה אילן. אבל אם אינה סמוכה לשדה אילן אין לצודן אלא על ידי שינוי, ומותר להכין המצודה בבית לצוד עכברים. [ילקו"י שם. חזו"ע יו"ט עמוד קפז].

יז אילן שעלו בו תולעים שמזיקים אותו, מותר להבעיר אש תחת האילן כדי שימותו התולעים. וכן מותר להדביק זבל במקום שיש מכה באילן, מאחר שהוא דבר האבד.

יח מותר לרסס להגן על האילנות מפני החרקים המזיקים, שאין לך דבר האבד גדול מזה. ואף אם כבר עלו בו חרקים מותר לרססו. [חזון עובדיה על הלכות יום טוב עמוד קפט].

יט מותר לחלוב הפרות והרחלות בחול המועד, אפילו שלא לצורך המועד, משום צער בעלי חיים, וחשיב כדבר האבד.

כ מותר לצוד דגים בחול המועד אפילו בפרהסיא כל מה שיכול בין לעצמו בין לאחרים, ואפילו יותר מצורך המועד, שאפשר שיאכל מהם במועד. וציידי דגים שהחמירו על עצמם ונהגו שלא לצוד בחול המועד יכולים לחזור בהם ממנהגם ולצוד בחול המועד בלי התרה, משום שמחת יום טוב. (שלטי הגבורים ר"פ מקום שנהגו. ירושלמי מועד קטן פ"ב סוף ה"ה. מגן אברהם סק"ה).

כא מי שצריך לקנות ענבים לעשות מהם יין לצורך כל ימות השנה, בעת הבציר, ואם לא יקנה במועד לא ימצאם אחר המועד כמו שהוא מוצא עתה בחול המועד, נחשב דבר האבד, ומותר לקנותם, ולתקן החביות של היין ולזפתם, ובלבד שלא יכוין מלאכתו במועד. (שלחן ערוך סימן תקלט ס"ט).

סימן תקלט - סחורה בחול המועד

א כל סחורה אסורה בחול המועד בין לקנות בין למכור, כל שאינה לצורך המועד. ואם יש לו סחורה שאם לא ימכרנה בחול המועד אפשר שיפסיד מהקרן מותר למכרה, אבל אם לא יפסיד רק מהריוח אסור למכרה. ומכל מקום אם הוא בענין שאם ימכרנה בחול המועד יהיו לו מעות בריוח ויוציא יותר לשמחת המועד מותר למכור. אבל אם הוא עשיר ויכול להוציא לשמחת יום טוב כרצונו אלא שאין בדעתו לבזבז כל כך, אין להתיר לו למכור סחורה כדי שיוציא יותר לשמחת החג. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד תקיג].

ב אם הוא חייב לשלם איזה חוב, ואם לא ימכור סחורתו לא יוכל לשלם חובו, ואפשר שיגיע לו הפסד או נזק על ידי כך, מותר למכור סחורתו בחול המועד, שזה גם כן נחשב כדבר האבד. וכן מותר למכור סחורתו בחול המועד אם הגיע יום השוק בימי חול המועד, וכמו כן אם באו תיירים בחול המועד ועומדים לעזוב את העיר תוך זמן קצר, וקיים חשש שיאבדו הסוחרים הזדמנות למכור סחורותיהם ברווח הגון, יש להתיר במקרים כאלה. והוא הדין לירידים הקבועים מזמן לזמן, וגם בלי זה מותר למכור סחורה באופן שיבזבז רווחיו לצרכי יום טוב וחול המועד. ורק אם הוא עשיר ויכול להוציא לשמחת יום טוב כרצונו, אין להתיר לו למכור סחורה, וכמבואר. [שם].

ג מי שבא דבר סחורה לידו מותר לישא וליתן בצינעא בתוך ביתו בחולו של מועד, הואיל ואין זו מלאכה ממש, אלא דיבור בעלמא הוא. ויש מי שנוטה להחמיר בזה, והמיקל יש לו על מה שיסמוך. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד תקיג].

ד מותר להסתחר בבורסה בימי חול המועד, באופן שיש חשש שהדברים הנסחרים בבורסה ירדו מערכן הריאלי. אבל אם אין חשש כזה, אסור להסתחר בבורסה, שהוא ככל פרקמטיא שחז"ל אסרו בחול המועד. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד תקיד].

ה מי שהלוה לחבירו מעות, מותר לתובעו בחול המועד. ומותר אפילו לתובעו בבית דין כדי שיפרע לו את חובו. ואם בית הדין סגור בחול המועד, אין לתובעו בבית משפט בלי היתר בית דין. [חזון עובדיה על הלכות יום טוב]

ו מותר לאדם פרטי להלוות לגוי הלואה ברבית, ולא חשיב פרקמטיא, ובלבד שהרבית של השבוע הראשון יקח ויוציאנו בחול המועד לצורך שמחת יום טוב.

ז שומר טף בחול המועד רשאי לקבל שכר על שמירתו אף בלא הבלעה.

ח מוכרי ירקות שאינם מתקיימים זמן רב, מותר להם לפתוח החנות שלהם בחול המועד ולמכור בפרהסיא, שהכל יודעים שהם לצורך המועד. אבל מוכרי פירות שמתקיימים אף לאחר המועד, כגון אגוזים וכיו״ב, מוכרים בצינעא, שאם היתה החנות פתוחה לרשות הרבים, פותח דלת אחת ונועל אחת, כדי שלא יחשדוהו שמוכר לצורך חול. וכן חנות מכולת שמוכר אורז וקטניות שמחזיקים מעמד זמן רב, יעשו כן. ובערב יום טוב האחרון של חג הסוכות או שביעי של פסח, מותר למכור בפרהסיא לכבוד יום טוב. (ש״ע סי׳ תקלט סעיף י׳ וי״א)

סימן תקמא - תיקון מלבושיו בחול המועד

א אסור לתקן מנעליו שנקרעו בתוך המועד, על ידי אומן. ויש מתירים לתקן מנעלים שנקרעו הרבה אם הוא צריך ללכת בהם, מכיון שעל ידי זה יקרעו עוד יותר והוי דבר האבד. ומכל מקום מותר לקנות נעליים חדשות בחול המועד. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד תקיח].

ב מי שצריך לתקן בגדו בחול המועד, והוא הדיוט שאינו מהיר במלאכת התפירה, יכול לתפור בגדו כדרכו מעשה הדיוט, ואם היה אומן במלאכת התפירה שיכול להוציא מלא מחט בבת אחת, יתפור כמעשה הדיוט, דהיינו שיעשה תפירות רחבות שאינן עשויות ביושר כדרך האומנים. ותינוק הנולד סמוך לחג אסור לעשות לו בגדים חדשים במועד כדי להוציאו לברית מילה, אלא יעשה לו בגדים חדשים מעשה הדיוט, או יכרכנו בשיראים נאים.

ג משקפי ראיה שנשברו בחול המועד, מותר לתקנם אפילו על ידי מעשה אומן. (באר משה חלק ז ס״ס ז).

ד מותר לתקן פתילות בחול המועד להדלקת הנרות של שבת ויום טוב האחרון, (מרן הבית יוסף סימן תקמא), וכן המנהג פשוט להתיר. (ברכי יוסף, וכ״כ מהר״ש קמחי בספר מימי שלמה).

סימן תקמג - מלאכה על ידי גוי

א כל מלאכות שאסור לעשותם בחול המועד, אסור לעשותם אפילו על ידי גוי. שעשו חכמים דין חול המועד כדין שבת ויום טוב לענין זה, ואם עבר ישראל ואמר לגוי לעשות לו מלאכה האסורה בחול המועד, מותר בדיעבד ליהנות מאותה מלאכה.

ב ומכל מקום במקום מצוה כגון בניית מקוה, מותר לומר לגוי שיעשה לו מלאכה בחול המועד. ואפילו על ידי ישראל מותר לבנות מקוה טהרה בחול המועד, בעיר שאין בה מקוה, שאין לך צרכי רבים גדול מזה.

ג גוי שקיבל מלפני החג לבנות את ביתו של ישראל בקבלנות אסור להניחו לבנות בחול המועד, ואפילו הבית הוא חוץ לתחום שבת.

ד אין לבנות בנין בית הכנסת בחול המועד, אלא אם כן המנהג לבנות בקבלנות, שאז יש להתיר לבנות על ידי גוי, דאדעתא דנפשיה קא עביד.

ה אם נתן לנכרי לעשות מלאכה בתלוש כגון לתפור לו בגד וכיוצא בזה והגוי עשה בתוך ביתו בקבלנות, מותר.

ו סוחר שיש לו בית חרושת, והפועלים כולם הם גויים, ומקבלים שכר חודשי, [ולא שכר יומי] ובית החרושת ממוקם ברחוב הגויים, ומפורסם שהעובדים שם מקבלים שכר חודשי, מותר לו להמשיך להעסיקם בחול המועד. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד תקי].

ז יש אומרים שמי שיש לו בהמה שרגיל לעבוד בה בימות החול, ובחול המועד אם לא יעבוד בה יפסיד מה שהבהמה אוכלת, מותר לו להשכיר את הבהמה לאינו יהודי שיעבוד בה, שמאחר ואם לא ישכירנה יפסיד אכילת הבהמה לשוא, חשיב כדבר האבד. [ילקוט יוסף מועדים עמוד תקיא].

סימן תקמד - צרכי רבים בחול המועד

א צרכי רבים מותר לעשותם בחול המועד אפילו על ידי מעשה אומן ובפרהסיא, ואפילו יש בהם טרחא יתירה, כל שיש בהם צורך המועד, כגון לתקן הדרכים והכבישים ולהסיר מהם המכשולות, לבל תקראינה תאונות דרכים. וכן מותר לבנות מקוואות לצורך המועד, ואפילו כיוונו מלאכתם והשאירום בכוונה תחלה לעשותם בחול המועד מותר. ויש אומרים שאם יש מנהיג ומפרנס שיכול לתקן ולעשות על דעת עצמו אסור לעשותם במועד. ויש מי שמתיר בכל ענין. והמיקל יש לו על מה שיסמוך. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד תקו].

ב מותר למכונאי מקצועי לתקן על ידי מעשה אומן כל תיקון שיידרש באוטובוסים צבוריים, או במוניות העומדות לשירות הצבור, או מכוניות משא העומדות להעברת מצרכים של אוכל נפש וכדומה. ורשאי המכונאי לקבל שכר תמורת עבודתו. אבל מכוניות פרטיות אין לתקנם על ידי מעשה אומן, ואפילו אם מתכוין להעביר בהם מצרכי אוכל נפש, כל שאפשר להעבירם בדרך אחרת אסור. אבל תיקון שהוא מעשה הדיוט ואין צריך אומן לעשותו מותר אפילו לצרכי יחיד ואפילו לצורך טיול בעלמא, וכן מותר לנקות המכונית וליפותה. כשאין טרחא יתירה בדבר. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד תקז].

ג צרכי רבים שאין בהם צורך המועד אסור לעשותם על ידי מעשה אומן, ודוקא צרכי רבים הצריכים לגוף האדם במועד הותר לעשותם בחול המועד, אבל צרכי מצוה אסור לעשותם אלא על ידי אומן עני שאין לו מה לאכול בחג. ולכן אסור לעשות מלבושים לילד הנימול בחול המועד. וכן אסור לבנות בית הכנסת בחול המועד, וכמו שנתבאר. ואין לסייד את בית הכנסת ולא לצבוע את התיבה של בית הכנסת בחול המועד. אבל מותר לעשות ספסלים לבית הכנסת בחול המועד, כדי למנוע ריב ומחלוקת. [שם].

ד וכל שכן שמותר לשפץ החדרים של "תלמודי תורה", ולעשות ספסלים לתינוקות של בית רבן, כדי שיהיו מוכנים מיד לאחר החג, כדי שלא יתבטלו מלימוד התורה, (כן כתב בשו"ת לב חיים ח"ב סי' קנח). ומותר לפועלים העוסקים בזה לקבל שכרם כראוי.

ה דוור [מחלק המכתבים] מותר לו להמשיך לעבוד בחול המועד ללא כל פקפוק. שעבודה זו נחשבת כצרכי רבים. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד תקיב].

סימן תקמה - כתיבה בחול המועד

א אסור לכתוב [בכתיבה אשורית] בחול המועד, ואפי' להגיה אות אחת בספר תורה אסור, שכיון שאפשר להם לקרות בספר תורה אחר, הויא מלאכה שאינה לצורך המועד. במה דברים אמורים שחסר בספר תורה אות או תיבה, אבל אם יש דיבוק באותיות שפוסל הספר תורה באופן שאפשר לתקנו על ידי גרידת הדיבוק והפרדת האותיות זו מזו, מותר לתקנו בחול המועד, שאין זה מעשה אומן. וכן אות שנמחקה ונטשטשה, ורשומה ניכר, מותר להעביר עליה קולמוס להכשירו, כי אין זה מעשה אומן, ואם אין להם ספר תורה אחר מותר לתקנו בחול המועד, אפילו בכתיבת תיבה או יותר שחשוב כדבר האבד. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד תקכ].

ב ספר תורה שגמרו הסופר קודם החג, ורשם התיבות "לעיני כל ישראל" סביב האותיות, והניח חלק באמצעיתם מותר לגמור הספר בחול המועד. [שם]. ג. מחיקת אות יתירה בסוף התיבה שבספר תורה, אינה חשובה מעשה אומן, ומותר לעשותה בחול המועד. [שם].

ד מותר לכתוב במכונת כתיבה בחול המועד אגרת שלומים, או חידושי תורה, דחשיב כמעשה הדיוט. ויש להקל בזה גם לכתוב במחשב אלקטרוני בחול המועד, באופן שעיקר הכתיבה מותרת, כגון חידושי תורה או אגרת שלומים. ואין שום חשש איסור בהקלדה במחשב. ומותר גם לפתח במכונת לייזר, כל שעיקר הכתיבה מותרת. [ביבי אומר ח"ח סימן מח].

ה מותר לכתוב חשבונותיו ולחשב הוצאותיו, מפני שאין אדם נזהר בתיקון כתבים אלו ונמצאו כמעשה הדיוט, ויש אומרים הטעם מפני שאם לא יכתבם שמא ישכחו ממנו והוה לה דבר האבד שמותר לעשותו בחול המועד, ולפי זה כל שאינו דבר האבד אסור, וגם לסברא הראשונה אין להתיר מפני שהוא מעשה הדיוט, אלא כשהוא לצורך המועד. אבל לסברא השניה שהוא דבר האבד מותר אפילו שלא לצורך המועד, ויש לסמוך גם על זה להקל בכתיבה שלנו. (ט"ז). ולכן אסור לסוחרים שחשבונותיהם כתובים בפנקסיהם לסדר ולסכם החשבונות בחול המועד, ומכל מקום מותר לכתוב לחברו אגרת שאלת שלום, ואפילו על דבר פרקמטיא וסחורה שאינה אבודה. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד תקכא].

ו מותר להשכיר דירה בחול המועד ולכתוב חוזה שכירות כנהוג, ומכל שכן אם יש לחוש שאם ימתין לאחר המועד תיעזב הדירה מידו, שחשוב כדבר האבד. ואמנם אין לעבור דירה בחול המועד לדירה אחרת. במה דברים אמורים כששתי הדירות בשכירות, או ששתיהן שלו, אבל לעבור מדירה בשכירות לדירה שלו שהיא רכושו, מותר. [שם].

ז מותר לכתוב בחול המועד חידושי תורה, בין שחידשם בעצמו, ובין ששמע איזה חידוש מאחר, שאם לא יכתבם שמא ישכחו ממנו ונחשב לדבר האבד, ואפילו יחזור עליהם כמה פעמים קיים חשש שישכחם. וכן עשו מעשה בעצמם כמה מגדולי הפוסקים והמחברים. וכן דעת עוד ראשונים להקל. ונראה שאף רשאי להציע החידוש כסידרו על פי הקדמת הראשונים וכיוצא, ואין צריך לכתבו בראשי תבות בכדי שיזכרנו בלבד. וכן הכותב תשובות ופסקים רשאי לכותבם כהוייתם, שאם לא יעשה כן ונצריכהו לעשות הכל מחדש אחר חול המועד, מגמר בעתיקא קשה מחדתא. ואפילו בלא טעם שכחה אי אפשר לומר שימתין לכתוב החידוש והפסק לאחר המועד, שבאותו זמן יהיה עליו חיוב אחר ללמוד ולחדש עוד חידושים בלי הפסק. ורק אם יש לו חידושים שנתחדשו לו מכבר אין לו לסדרם מחדש בחול המועד, אבל הצעת הדברים והקדמתם לפירושו ופסקיו שנתחדשו לו בחול המועד עצמו רשאי לכתוב כדרכו. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד תקכא].

ח מי שנהג להחמיר על עצמו שלא לכתוב חידושים בחול המועד, יכול להישאל על נדרו ולכתוב חדושיו בחול המועד. ואף על פי שאין מתירין נדרי מצוה, כאן אדרבה יש לומר שאין בזה שום חסידות, שאם לא כן לא היו עושים מעשה להקל כל הגדולים הנ"ל. וכל אחד זוכה לחדש מאשר קבלה נשמתו מהר סיני, וכאשר חכמים הגידו, הלא בספרתם. [ועיין בספר חסידים (סימן תקל). ובספר ברית עולם שם]. והמחמיר בזה הוי חומרא המביאה לידי קולא להיות מונע טוב מבעליו. וכמעט שקרוב הדבר שהוא כמנהג בטעות שאפילו התרה אינו צריך. [ילקוט יוסף מועדים עמ' תקכב].

ט מותר להצטלם בחול המועד, אבל פיתוח התמונה תיעשה רק לאחר המועד. וכתיבה סטינוגרפית בחול המועד דינה ככתיבת אותיות לכל דבר. [ילקוט יוסף על המועדים עמ' תקכג].

י מותר להקליט נאומים או שירים על סרט של רשם קול [טייפ רקורדר] בחול המועד, ואין בזה לא משום כתיבה ולא משום מלאכה אחרת. [עיין בשו"ת יבי"א חלק ד' סימן מה סק"ד. ושו"ת יחוה דעת חלק א סימן מה-עא].

סימן תקמו - נישואין בחול המועד

א אין נושאים נשים במועד, לפי שמניח שמחת הרגל ועוסק בשמחת אשתו, ועוד שאין מערבין שמחה בשמחה. ומכל מקום הכל מותרים לישא אשה בערב הרגל, ולעשות סעודה ראשונה ברגל, בין בתולות בין אלמנות, ואפילו סמוך לחשכה מותר לישא בערב יום טוב, והסעודה מותר לעשותה בליל יום טוב. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד תקכג].

ב מותר לקדש אשה בחול המועד, בלא נישואין. אולם בירושלים ישנה הסכמה בחרם עולמי שלא לקדש אשה אלא בשעת החופה. והרבנות הראשית הרחיבה שטח ההסכמה והחרם על כל תושבי ארץ ישראל שאסור לקדש שלא בשעת החופה, כי באמת רבו הפירצות והתקלות הנמשכות על ידי קידושין שלא בשעת החופה. ופורץ גדר ישכנו נחש. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד תקכד].

ג מותר לעשות שידוכין ותנאים בחול המועד, ומותר גם כן לכתוב התנאים. וכן מותר לעשות סעודה בשעת התנאים. אבל מה שנוהגים לאכול אחר כתיבת התנאים מיני מתיקה, בודאי שאין להחמיר. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד תקכה].

ד מותר להחזיר גרושתו מן הנשואין בחול המועד, ויש מי שמתיר גם לעשות סעודה בנשואין אלו. ויש מחמירים שלא לעשות סעודה בזה. [ילקו״י שם. חזון עובדיה יום טוב].

ה מותר לעשות סעודת ברית מילה ופדיון הבן בחול המועד, ואפילו בפדיון הבן שנעשה שלא בזמנו, מותר לעשות סעודה. וכן מותר לעשות סעודת חינוך הבית בחול המועד. וכן מותר לסעוד בחול המועד סעודת בר מצוה, וכן סעודת סיום מסכתא, דבכל הני לא שייך הדין דאין מערבין שמחה בשמחה. [שם].

סימן תקמח - אבילות בחול המועד

א חול המועד אסור בהספד ותענית. [אבל מותר לעשות ״השכבה״ לנפטר אפילו ביום טוב, במשך השנה לפטירה]. [חזון עובדיה על הלכות יום טוב]

ב מי שמת לו מת באמצע החג, אינו נוהג אבילות, אלא דברים שבצינעא, וכמבואר פרטי הדינים בילקוט יוסף על הלכות אבלות [במהדורא הראשונה בעמוד רמח. במהדורת תשס״ד בדיני אבלות ברגל, עמוד תרעג]. ואף הנשים אין נוהגות אבילות ברגל, שהרי הנשים חייבות בשמחת החג. [שו״ת יביע אומר חלק ד׳ סימן כה סק״ג].

ג מנהג ירושלים אף לספרדים, שלא לקרוע בחול המועד אלא על אב או על אם, אבל על שאר קרובים קורעים רק במוצאי הרגל, כשמתחילים לנהוג שבעת ימי אבילות. וביתר ערי הארץ יש לקרוע על כל הקרובים בחול המועד. וכל זה כשנקבר בחול המועד, אבל אם נקבר ביום טוב [על ידי גויים] אין לקרוע בחול המועד וכל שכן ביום טוב, וקורע אחר הרגל. [יביע אומר חלק ד׳ סימן כה חיו״ד].

ד מנהג ירושלים שאין עושים סעודת הבראה על מת בחול המועד, אלא על אב או על אם, ואז גם את שאר הקרובים הנמצאים יש להברות במועד, ויעשו סעודת הבראה בעוגות וקפה ולא בביצים ועדשים, כנהוג תמיד, מפני כבוד הרגל. אבל על מת משאר קרובים, נכון להברותם במוצאי הרגל. ואם אינם רוצים לעשות הבראה כלל, יש להם על מה שיסמוכו. וביתר ערי הארץ יש לעשות הבראה על כל הקרובים בחול המועד. וכל זה כשנקבר בחול המועד אבל אם נקבר ביום טוב [על ידי גויים] אין לעשות הבראה בחול המועד. [שו״ת יביע אומר חלק ד׳ חלק יורה דעה סימן כו].

ה הרואה בית הקברות בחול המועד, יברך ברכת "אשר יצר אתכם בדין" כשם שמברך בשבת ויום טוב. [יביע אומר חלק ד' חלק אורח חיים סימן ל סק"א].

ו מי שמת לו מת ברגל, ונקבר בחול המועד, מותר לו להשתתף בלימוד שעורכים בליל הושענא רבה בבית הכנסת. [ילקוט יוסף על הלכות אבלות].

פרטי דינים בהלכות חול המועד

א מי שטעה בתפילת שחרית של חול המועד והתפלל שחרית של יום טוב, ונזכר לאחר שסיים תפלתו, לא יצא ידי חובתו, וצריך לחזור ולהתפלל תפלה של חול והזכרת יעלה ויבוא בעבודה. והוא הדין בתפלת מנחה וערבית של חול המועד. [יחוה דעת ח"ה סימן לז].

ב המנהג פשוט שאין מניחין תפילין בחול המועד. ומי שנהג להניח תפילין בחול המועד, בארץ ישראל ישנה את מנהגו. וגם הנוהגים להניח תפילין בחול המועד אין להם לברך. ואף על פי כן אסור להם לשיח שיחת חולין בין תפילין של יד לתפילין של ראש, אבל לעניית קדיש וקדושה פוסק בין תפילין של יד לתפילין של ראש, כדין ההפסקה בתפילין של ר"ת. אלא שבלאו הכי אין נוהגים בארץ ישראל להניח תפילין בחול המועד. [יביע אומר חלק ג' סימן ה' סק"ג. שארית יוסף חלק א' עמוד תטו].

ג מצוה לעלות לירושלים גם בזמן הזה, בימי חול המועד, להסתופף בחצרות ה' בבתי מדרשות, ובפרט בכותל המערבי, אף על פי שאין המצוה של העליה לרגל בזמן הזה מן התורה. אולם צריך להזהיר את העולים לרגל לבל יהינו לעלות חס ושלום להר הבית שהוא איסור חמור ביותר, כנודע. [שו"ת יביע אומר חלק ה' סימן טו סק"ב. יחוה דעת חלק א' סימן כה].

ד מותר לנגן בכלי שיר בחול המועד, שלא גזרו חכמים על השמעת קול כלי שיר אלא ביום טוב. אבל בחול המועד מותר. ובפרט כשנוסף עוד שמחה של ברית מילה או בר מצוה או סיום מסכת, שבודאי שמותר להשמיע קול כלי שיר עם שירות ותשבחות בפה. וכן המנהג פשוט בכל תפוצות ישראל. ומותר גם כן לתקן כלי שיר, שאם נפסקה נימא מהכנור מותר לקושרה ולכורכה ולהדקה. [יביע אומר חלק ד' סימן מה-מו סק"ד. יחוה דעת חלק א' סימן מה-עא].

ה עושה אשה כל תכשיטיה במועד, כוחלת עיניה, ונותנת אודם על פניה ושפתותיה, וסורקת שערה, ליפות עצמה. ואם היא נשואה מעברת שער בית השחי ובית הערוה, ושער שבשאר מקומות שבגוף, בין בסם בין

בתער. ואין צריך לומר שמותר לה לתת מי ורדים או שאר מי בשמים על גופה, שזה אפילו בשבת ויום טוב מותר, כי אין זה דבר המתקיים שהזיעה מעבירתו. (כמו שנתבאר בשו"ת יביע אומר חלק ו' חאו"ח סי' לו). ומכל מקום אין לה להסתפר במועד לנוי, שאיסור תספורת של שער הראש נוהג בין באיש בין באשה.

ו מי ששכח לומר יעלה ויבוא בחול המועד, או בראש חודש, בברכת המזון, ונזכר לאחר שהתחיל בברכת הטוב והמטיב, אינו חוזר ומברך, ורשאי לומר נוסח יעלה ויבוא בהרחמן, ואין לחשוש בזה להזכרת שם ה' לבטלה. [שו"ת יחוה דעת חלק ה' סימן עמ' קצד, ריז]. הלכות תענית

הלכות תענית

א מי שנפל ספר תורה מידו בערב יום הכפורים שעליו להתענות על כך, יום הכפורים מכפר לו במקום תענית שנתחייב ואינו צריך להתענות עוד אחר יום הכפורים. [שו"ת יביע אומר חלק י' חאו"ח בהערות לרב פעלים ח"א סימן לג]. ומי שגרם לנפילת ספר תורה מארון הקודש, כיון שלא נעשה בפשיעה וגרמא, די שיתן צדקה חשובה לעניים. [יבי"א ח"י סי' כח בהערות לרב פעלים].

הלכות תשעה באב ושאר תעניות

סימן תקמט - להתענות ד' צומות

א נאמר בזכריה: כה אמר ה' צבאות צום הרביעי וצום החמישי וצום השביעי וצום העשירי יהיה לבית יהודה לששון ולשמחה ולמועדים טובים. ופירשו חז"ל, צום הרביעי זה צום י"ז בתמוז, כי חודש תמוז הוא הרביעי לחודש ניסן. צום החמישי, זה צום תשעה באב, כי חודש אב הוא החמישי לחודש ניסן. צום השביעי, זה צום גדליה שחל בשלשה בתשרי, וצום העשירי, זה צום עשרה בטבת. וכל ישראל מתענים בימים אלו מפני הצרות שארעו בהם, כדי לעורר ולפתוח הלבבות לדרכי התשובה, ויהיה

זה זכרון למעשינו הרעים ולמעשה אבותינו שהיו כמעשינו עתה עד שגרמו להם ולנו אותם הצרות, שבזכרון דברים אלו נשוב להיטיב מעשינו, כמו שנאמר: והתוודו את עוונם ואת עון אבותם. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד תקכז].

ב חמשה דברים אירעו ביום י"ז בתמוז: נשתברו הלוחות, בטל התמיד, הובקעה העיר בתקופת חורבן הבית השני, שרף אפוסטומוס את התורה, והעמיד צלם בהיכל. וחמשה דברים ארעו בט' באב: נגזר על אבותינו במדבר שלא יכנסו לארץ, וחרב הבית בראשונה ובשניה, ונלכדה עיר גדולה ושמה "ביתר" שהיו בה אלפים ורבבות מישראל, והיה להם מלך גדול אחר חורבן בית שני, ודימו כל ישראל שהוא המשיח, ונפל ביד הרומאים ונהרגו כולם, והיתה צרה גדולה כחורבן בית המקדש. ובו ביום חרש טורנוסרופוס את ההיכל וסביביו, ככתוב: ציון שדה תחרש. ובג' בתשרי נהרג גדליה בן אחיקם ונכבית גחלת ישראל שארית הפליטה שנשארו אחר חורבן הבית הראשון. ובעשרה בטבת סמך נבוכדנצר הרשע על ירושלים והביאה במצור. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד תקכז].

סימן תקנ - הבדל שבין תשעה באב ליתר הצומות

א הכל חייבים להתענות בארבעה צומות הללו, ואסור לפרוץ גדר. ואין הדבר תלוי ברצון הקהל. [שו"ת יביע אומר חלק א סימן לג].

ב חיוב התענית הוא מזמן עלות השחר דהיינו שעה ושנים עשר רגעים בשעות זמניות, לפני הזריחה, עד צאת הכוכבים, שהוא כעשרים דקות אחר שקיעת החמה. ואין מפסיקין בהם מהערב, חוץ מתשעה באב שצריך להפסיק בו מבעוד יום. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד תקכט].

ג הישן על מיטתו שינת קבע בליל התענית, וקם משנתו באמצע הלילה, אסור לו לאכול ולשתות, אפילו קודם עמוד השחר. אך אם התנה קודם שהלך לישון שבדעתו לקום קודם עמוד השחר ולאכול, מותר לו לאכול עד עמוד השחר. וכל זה על פי הפשט, אך על פי הזוה"ק אין לאכול גם על ידי תנאי. [יביע אומר חלק ה' סי' כב סק"ה. וראה להלן עמו' קפו סעיף א].

ד אף תלמידי חכמים ומלמדי תינוקות, חייבים להתענות כל תענית צבור, לרבות תענית אסתר. אולם אין להם להתענות תענית שובבי"ם או תענית לכפרת עוונות וכדומה, בזמן עבודתם, כיון שעל ידי חלישות כוחם ימעטו במלאכת שמים. וכן הדין לפועלים או לפקידים, וכל שכן לבני ישיבה ההוגים בתורה שאסור להם להתענות תעניות הנזכרים. ובימי

השובבי״ם עדיף שיתענו תענית דבור, אך אסור להם לבטל מסדר לימודם ולקרוא תהלים, כי אין לך דבר העדיף יותר מלימוד הגמרא וההלכה. [יביע אומר חלק ב׳ סימן כח סק״ז].

ה כל הצומות הללו מותרים ברחיצה ובסיכה ובנעילת הסנדל ובתשמיש המטה, חוץ מתשעה באב. ומותר להתרחץ בחמין בימי הצומות. והמחמיר תע״ב. [ילקוט יוסף מועדים עמ׳ תקל].

ו י״ז בתמוז או תשעה באב או צום גדליה שחלו בשבת, דוחים התענית למחרת ביום ראשון, אבל י׳ בטבת לא יחול לעולם בשבת. ואם חל י׳ בטבת ביום ששי, מתענים עד צאת הכוכבים.

ז בשבת קודם תענית י״ז בתמוז וי׳ בטבת השליח צבור מכריז לפני תפילת מוסף על הצום שחל ביום פלוני, אבל על שאר תעניות לא נהגו להכריז מפני שהם ידועים ומפורסמים. [שם].

ח אין לבעלי חנויות לספק מצרכי מזון לאוכלים ושותים שם ביום התענית, אלא אם כן ידוע שהאוכל והשותה הוא חולה שפטור מתענית. ואפי׳ ישנם עוד בעלי מסעדות שמספקים מזון ביום התענית לכל מי שירצה, אף על פי כן החרד לדבר ה׳ ימנע עצמו מזה. [יחוה דעת ג סי׳ סז]

ט מעוברת, אינה מתענה בתענית שבעה עשר בתמוז, ושאר תעניות אלה. ואף לבנות אשכנז יש להקל בזה. ומעוברת היא משעברו שלשה חדשים להריונה, ואם לא עברו שלשה חדשים והיא סובלת מהקאות או מיחושים וחולשה רבה, מותר לה לאכול בצומות אלו, חוץ מתשעה באב [וראה להלן]. ובפרט אם היא לאחר ארבעים יום להריונה. [שו״ת יחוה דעת חלק א׳ סימן לה].

י מניקה פטורה מלהתענות בתענית צום גדליה, עשרה בטבת, תענית אסתר, וי״ז בתמוז. ויש אומרים שגם אם פסקה מלהניק, כי כל שהיא בתוך עשרים וארבעה חודשים ללידה, פטורה מלהתענות בתעניות אלו מלבד בתשעה באב. ויש מי שאומר שכל מה שנפטרה מלהתענות הוא דוקא במניקה בפועל. ולמעשה, אשה חלשה שהלידה או ההפלה גרמה לה לחולשה רבה, יכולה להקל כל עשרים וארבע חודש מהלידה כסברת המקילין. ואם מרגישה בעצמה שיכולה להתענות, תתענה. [שם].

יא וכן אשה שהפילה יש אומרים שפטורה מתעניות אלו בתוך עשרים וארבעה חודשים להפלתה, ואינה צריכה לפרוע התענית לאחר מכן. ויש חולקים, והעיקר לדינא כמבואר בסעיף הנ״ל לגבי מניקה. ומכל מקום גם אלה הפטורות מלהתענות ראוי שלא תאכלנה להתענג במאכל ומשתה, אלא כדי קיום בלבד. [שם].

יב חולה שאין בו סכנה פטור מלהתענות בכל הצומות הללו. ואפילו בצום תשעה באב אוכל כדרכו ואינו חושש, ובלבד שיאכל בצינעא. ורשאי לאכול בבוקר, כשיש צורך בכך, ואין צריך להתענות תענית שעות. וכל שכן שאין צריך לאכול ולשתות פחות מכשיעור. ואפילו חולה שנתרפא אך עודנו חלש, כל זמן שיש חשש שאם יצום יחזור לחליו, פטור מלהתענות. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד תקלא].

יג זקנים תשושי כח שמצטערים בתעניתם פטורים מכל הצומות הללו לרבות תשעה באב. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד תקלב].

יד דין יולדת תוך שלשים יום ללידתה כחולה שאין בו סכנה, ופטורה אף מתענית תשעה באב.

טו קטן שלא מלאו לו שלש עשרה שנה ויום אחד, וקטנה שלא מלאו לה י״ב שנה, פטורים מתעניות י״ז בתמוז, תשעה באב, צום גדליה, עשרה בטבת, ותענית אסתר. ואפי׳ תענית שעות אין להם להתענות, אף שיש להם דעת להתאבל על החורבן. ויש מחמירים לומר שאין להאכילם אלא לחם ומים, אך המנהג להקל לתת להם כל צרכם, וכן ראוי להורות בזמן הזה שירדה חולשה לעולם. [ילקוט יוסף דיני חינוך קטן עמוד רלט. ילקוט יוסף על המועדים עמוד תקל].

טז חתן תוך שבעת ימי המשתה שלו, וכן אבי הבן, הסנדק, והמוהל, חייבים להתענות בכל הארבעה צומות, ולא יפרשו מן הצבור, שלא יבוא עשה דיחיד וידחה תענית דרבים. ורק אם חלו ארבעה צומות הנזכרים לעיל בשבת, ונדחו ליום ראשון, בין החתן בין בעלי ברית לא ישלימו תעניתם, לרבות תשעה באב, אלא אחר חצות היום יאכלו כדרכם, מפני שיום טוב שלהם הוא. ואם ירצה החתן להחמיר על עצמו להתענות אינו רשאי, הואיל ויום טוב שלו הוא. ועל כל פנים אין לחתן בתוך שבעת ימי המשתה להתענות שום תענית יחיד, ואפילו היה נוהג בו שנים רבות, כגון יום פקודת השנה [יאר-צייט] של אביו או אמו. ואפילו התרה אינו צריך, וכן לבעלי ברית. [יביע אומר חלק ה׳ אורח חיים סימן מ. וחלק א סימן לד סק״א].

יז אף בצום גדליה אין להתיר לבעלי ברית וחתן לאכול ביום התענית שאינו דחוי, דלא הוי כתענית דחוי. ואפילו לרבינו ירוחם הסובר דגדליה נהרג ביום ראש השנה והתענית נדחתה ליום אחרי ראש השנה, אין דין תענית זו כתענית דחויה. דמאחר וחכמים קבעו מועד זה לתענית, אינו בכלל תענית דחוי. [יביע אומר חלק א סימן כז סק״י].

יח הנוהגים להתענות ביום חופתם, וחל יום חופתם בט״ו בשבט, או בט״ו באב, ובאסרו חג, אין לחתן להתענות. אך בלאו הכי מנהגינו

שהחתן אינו מתענה ביום חתונתו. [שו"ת יחוה דעת חלק א' סימן פא, וחלק ד' סימן סא].

יט חולה וזקן שפטורים מלהתענות בימי הצומות הללו, אינם צריכים התרה לפני שיאכלו. וכן חתן ובעלי ברית שאינם משלימים התענית כשהצום דחוי, רשאים לאכול בלי התרה, והמחמיר לעשות התרה כשהדבר אפשרי בנקל, תבוא עליו ברכה. [יביע אומר ח"ב סי' ל' אות ה-ח].

כ אין לשטוף הפה בבוקר בהתעוררו משינתו בתעניות צבור. ובמקום צורך יש להתיר כשאינו נותן בפיו יותר משיעור רביעית בבת אחת, [דהיינו שמונים ואחד גרם], ויודע בעצמו שיוכל להזהר שלא יבלע מן המים. וכן מותר לצחצח שיניו במשחת שינים בתעניות צבור על הדרך הנ"ל, למי שקשה לו בלי לצחצח את שיניו. ובתשעה באב יש להשתדל להחמיר בזה, אך אם יש לו צער גדול במיוחד במניעת צחצוח השינים, יוכל להקל גם בט' באב, באופן שיזהר להוריד פיו למטה שלא יבואו מים לגרונו. [ילקו"י מועדים עמ' תקלד].

כא השרוי בתענית יכול לטעום כדי רביעית, ובלבד שיזהר לא לבלוע אלא יפלוט כל מה שהכניס לפיו. [ש"ע סימן תקס"ז ס"א].

כב אדם בריא שמתענה, אך עליו לבלוע גלולות וכדורים נגד מיחושי ראש וכדומה, מותר לו לבלוע התרופה בלי מים, כל שאין בה טעם ערב לחיך. וכן מותר לשתות תרופות שאין החיך נהנה מהם. אבל אם החיך נהנה מהם אין להתיר. אולם במקום חולי פנימי אין להחמיר. ויש אומרים שכל זה בשאר תעניות, אבל ביום הכפורים ובתשעה באב אין להקל בזה אלא למי שבלאו הכי אוכל לפי היתר. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד תקלה].

כג מותר לעשן בימי תעניות צבור, זולת בתשעה באב שראוי להמנע מעישון סיגריות, ובפרט בפרהסיא, כדי שלא יסיח דעתו מאבילות היום. ובעת הצורך מותר לעשן גם בתשעה באב כשעושה כן בצינעא, ובפרט לאחר חצות היום. ובשאר צומות, אף הנוהגים לעשן ביום טוב על ידי הדלקה מאש לאש, דחשיב אצלם לענין זה כאוכל נפש, אפילו הכי מותר להם לעשן בתענית צבור. [שו"ת יביע אומר ח"א סי' לג. יחוה דעת חלק ה' סימן לט].

כד אסור ללעוס גומי לעיסה, [מסטיק] ביום תענית, אך מסטיק שאין בו שום מתיקות כלל מותר ללועסו בתעניות. ובזה אין מברכים על המסטיק. [ילקו"י מועדים עמוד תקלה].

כה מי ששכח ואכל בתענית צבור, ונזכר לאחר מכן, צריך להשלים תעניתו. ומן הדין אינו צריך להתענות ביום אחר, אלא אם כן עושה כן לכפר על שגגתו, וכגון שהוא בריא ויכול לצער עצמו בתענית שאינו חובה.

[באופן שהדבר לא יגרום לו לביטול תורה]. ואם נזכר לפני שאכל כזית והפסיק מיד, יכול לומר עננו בתפלת המנחה, אבל אם אכל כזית אף על פי שהשלים תעניתו אינו אומר עננו בתפלת מנחה. [שו"ת יביע אומר ח"א יורה דעה סי' יד סק"ח].

כו מי ששכח ובירך ביום התענית על דבר מאכל, או משקה, יטעם ממנו משהו כדי שגרונו יהנה. שאם לא יטעם יעבור על איסור ברכה לבטלה שלדעת הגאונים הרמב"ם והשלחן ערוך איסורו הוא מן התורה, ואילו טעימה בצומות אלה היא מדרבנן. וימשיך בתעניתו ויאמר עננו, שטעימה מועטת מאד אין עליה תורת אכילה. [ילקו"י תפלה א' סי' פט. ירחון קול תורה סיון תשס"ג. שו"ת יביע אומר ח"ב חיו"ד סי' ה' סק"ו. וח"י חאו"ח סי' מא עמ' עה. ושו"ת יחוה דעת ח"ד סי' מא].

כז המתענה תענית צבור צריך לומר עננו, בין בשחרית בין במנחה, באמצע שומע תפלה. ובמקומות שנוהגים לומר "עננו" בשומע תפלה בכל התפלות, גם בערבית של ערב התענית, אף שאין מתענים מהערב, מנהגם נכון על פי ההלכה. [יביע אומר א/כא חיו"ד. יחו"ד ח"ג סי' מא].

כח בתשעה באב היחיד אומר עננו גם בערבית של ליל תשעה באב. [ילקו"י מועדים עמוד תקל"ו].

כט אחר אמירת עננו חותם "שומע תפלה". ואינו חותם העונה לעמו ישראל בעת צרה, שלא נתקנה חתימה זו אלא לשליח צבור כשאומר עננו בחזרה בין גואל לרופא. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד תקל"ו]. ואם טעה וחתם העונה לעמו וכו', ונזכר אחר שהתחיל רצה או מודים, יצא ידי חובה בדיעבד, ויסיים תפלתו, ואין צריך לחזור לשמע קולנו. ומכל מקום טוב הדבר שאחר שסיים תפלתו יחזור להתפלל בתנאי של נדבה, ויאמר: אם אני חייב לחזור ולהתפלל, הריני חוזר ומתפלל לשם חובה. ואם לאו תהיה תפלתי זו תפלת נדבה. ואם אפשר טוב לחדש בה דבר. [שו"ת יביע אומר חלק ז' סימן יג].

ל אם שכח ולא אמר "עננו" עד שאמר "ברוך אתה ה'" כדי לחתום "שומע תפלה", אינו רשאי לסיים "למדני חקיך" כדי שיוכל לחזור ולומר "עננו", אלא יסיים תפלתו ויאמר "עננו" בלי חתימה בסוף "אלהי נצור". אבל בין ברכת שומע תפלה לרצה, אין לומר "עננו", דהוי הפסק. [שו"ת יביע אומר חלק א' סימן כב].

לא יחיד שמתפלל תפלת שמונה עשרה עם חזרת השליח צבור, אף שאומר עמו כל סדר הקדושה, אינו אומר עמו "עננו" בין גואל לרופא, אלא ב"שומע תפלה". [ילקו"י מועדים עמ' תקלז].

לב הנמצא בתענית יחיד, ובמנחה נתאחר לבוא לבית הכנסת, והתפלל שמונה עשרה יחד עם החזרה של השליח צבור, כשיגיע ל"שומע תפלה",

יאמר שם עננו, אף על פי שעל ידי כך יפסיד אמירת מודים עם הצבור. וישתחוה באמצע הברכה באמירת "מודים" של השליח צבור. [יביע אומר חלק ב' חלק אורח חיים סימן לד סק"ו].

לג בארבע תעניות צבור, המוזכרות בפסוק, שהם י"ז בתמוז, תשעה באב, צום גדליה, ועשרה בטבת, אומר השליח צבור "עננו" בתפלת החזרה, בשחרית ובמנחה, בין ברכת גואל ישראל לברכת רפאנו. וחותם: "העונה לעמו ישראל בעת צרה". [ילקו"י מועדים עמ' תקלז].

לד אם טעה השליח צבור ושכח לומר "עננו" לפני ברכת רפאנו, אם נזכר באמצע ברכת רפאנו, חוזר ואומר השליח צבור "עננו" ברכה בפני עצמה, וממשיך ברכת רפאנו וכו'. אבל אם לא נזכר עד שחתם "ברוך אתה ה'" של ברכת רפאנו, אינו חוזר לומר "עננו" ברכה בפני עצמה, אלא כוללה באמצע ברכת שומע תפלה כיחיד. ואינו רשאי לסיים למדני חקיך, וחותם "ברוך אתה ה' שומע תפלה". ואם לא אמר "עננו" אף בשומע תפלה אינו חוזר. וטוב שיאמרנה בסיום תפלת שמונה עשרה, ויחתום בלי הזכרת ה', "ברוך שומע תפלה". [שו"ת יביע אומר חלק א' סימן כב].

לה בתענית צבור [שחכמי הדור גזרו תענית על כל צרה שלא תבוא], אין השליח צבור אומר "עננו" ברכה בפני עצמה, אלא אם כן יש עשרה מתענים בבית הכנסת. והשליח צבור עצמו מכלל העשרה. אך בתעניות צבור המפורשות בכתוב הנ"ל, [בתחלת הלכות תענית] אם יש בבית הכנסת ששה או שבעה מתענים, שהם רוב מנין, רשאי השליח צבור לומר ברכת "עננו" ברכה בפני עצמה בין גואל לרופא. וכן פשט המנהג לומר "עננו" ברכה בפני עצמה, כל שיש בבית הכנסת ששה מתענים. ובתענית אסתר לכתחלה עדיף שיהיו עשרה מתענים. ואם לא השיגו מנין מתענים, אומרים "עננו" ברכה בפני עצמה ברוב מנין. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד תקלט. יחוה דעת חלק א' סימן עט].

לו אם יש ששה או שבעה מתענים בבית הכנסת, אלא שחלקם התפללו כבר במקום אחר ושמעו מהשליח צבור ברכת עננו, אין השליח צבור רשאי לומר עננו ברכה בפני עצמה בין גואל לרופא בתעניות הנ"ל, אלא יאמר "עננו" בשומע תפלה כיחיד. [ילקו"י מועדים עמ' תקמ"ב].

לז אם הזמן של מנחה מצומצם, ביום התענית, ואין פנאי להתפלל בלחש ולחזור התפלה בקול רם, שהמנהג הוא שהשליח צבור מתפלל בקול רם והקהל מתפללים עמו בלחש, ואומרים עמו סדר קדושה, וכשמגיע השליח צבור להאל הקדוש ממשיכים התפלה בלחש, כשיגיע השליח צבור לברכת רפאנו יאמר שם "עננו" בקול רם ברכה בפני עצמה, והקהל ישמעו ויכוונו לברכתו, ושוב ימשיכו בתפלה בלחש. וכשיגיעו לשומע תפלה יאמרו בלחש תפלת "עננו", חוץ מהשליח צבור, וימשיכו התפלה

בלחש עד הסוף. [ילקוט יוסף חלק א' מהדורת תשמ"ה, עמוד רעט. ובילקוט יוסף על המועדים עמוד תקמג].

לח שליח צבור שאינו מתענה בתענית צבור מאיזו סיבה שהיא, לא יתפלל לפני התיבה, כי אינו יכול לומר בחזרה "עננו", והוא אינו מתענה. ואם אין שליח צבור אחר, רשאי שליח צבור זה להתפלל כדי שלא יבטלו מעניית קדיש וקדושה וברכו. ולא יאמר עננו ברכה בפני עצמה, אלא אומר עננו בשומע תפלה, ויחתום שומע תפלה. ואף שליח צבור שמוכרח לעבור לפני התיבה שחרית בתענית צבור, מפני שאין שליח צבור אחר, ואינו יודע אם יוכל להתענות או לא, מפני שמרגיש חולשה וכיוצא בזה, לא יאמר עננו בחזרה ברכה בפני עצמה, אלא אומרה בשומע תפלה. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד תקמד].

לט בימי תענית צבור המוזכרים בסעיף א', בשחרית ומנחה מוציאים ספר תורה וקוראים שלשה גברי בפרשת "ויחל". ואפי' אם יום התענית חל בשני וחמישי, אין קוראים בפרשת השבוע, אלא "ויחל". [ילקוט יוסף על המועדים עמוד תקמה].

מ יש נוהגים להפטיר במנחה "דרשו ה' בהמצאו". ומנהג בני ספרד שלא להפטיר בשום תענית צבור, חוץ מתשעה באב, שבשחרית מפטירים בו "אסוף אסיפם", ובמנחה מפטירים "שובה ישראל". [שו"ת יחוה דעת חלק ה' סימן מ. ילקוט יוסף על המועדים עמוד תקמה].

מא ספרדי שנזדמן לבית הכנסת של אשכנזים בתענית צבור במנחה, והזמינוהו לעליית שלישי שצריך להפטיר לפי מנהגם, נכון שיתחמק מלעלות לספר תורה. אבל אם כבר קראוהו בשמו יעלה ויפטיר בברכות, כיון שהם ברכות השבח. [ילקוט יוסף מועדים עמוד תקמו].

מב צבור שטעו וקראו בימי תעניות צבור בפרשת השבוע, בשחרית, אם חלו ימי התענית בשני או בחמישי, ונזכרו באמצע הקריאה, מסיימים בקריאה בפרשת השבוע, ויוצאים ידי חובה.

מג אין להוציא ספר תורה בתענית צבור לקריאת פרשת ויחל אלא אם כן יש ששה או שבעה מתענים בבית הכנסת, מתוך המנין של עשרה, בין בשחרית בין במנחה. ואם אין יותר מחמשה מתענים בבית הכנסת וחל תענית צבור בשני וחמישי, קוראים בפרשת השבוע שלשה אנשים. ואם חל התענית בימי א.ג.ד.ו. אין להוציא ספר תורה כלל, ואפילו בשחרית שעדיין לא טעמו, כל אלה שחושבים שלא להתענות אינם מצטרפים לרוב מנין להוצאת ספר תורה ולברכת עננו. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד תקמז].

מד מי שאינו מתענה מסיבת חולי וכדומה, לא יעלה לספר תורה בתענית צבור בקריאת פרשת ויחל. ולכן כהן שאינו מתענה לא יקראוהו לספר

תורה לקריאת ויחל, אפילו אין שם כהן אחר, אלא יצא הכהן מבית הכנסת, ועומד ישראל מתענה לקרות במקום כהן. והוא הדין ללוי שאינו מתענה ואין לוי אחר בבית הכנסת, שיצא מחוץ לבית הכנסת, ויקרא כהן המתענה במקום לוי. ואפילו אם קראוהו בשמו לעלות לספר תורה, יתנצל שאינו מתענה מחמת אונס, ויעלה אחר במקומו. ואפילו מי שעודנו שרוי בתענית וחושב שלא להשלים תעניתו, לא יעלה לספר תורה בפרשת ויחל. ואפילו בשני או בחמישי שחל בו תענית צבור. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד תקמט].

מה שליח צבור הקורא בתורה שאינו מתענה, יוכל לקרות בפרשת ויחל בתעניות צבור, אם אין שליח צבור אחר שיוכל לקרות בתורה. [שם].

מו בתענית צבור כשאומר השליח צבור הסליחות, יעמדו שנים אחד מימינו ואחד משמאלו, לומר עמו הסליחות. ובזמנינו שכולם אומרים הסליחות עם השליח צבור אין צריך להעמיד אצלו. [שם].

מז הכהנים נושאים כפיהם בתענית צבור גם במנחה. ולכתחלה יקבעו זמן תפלת שמונה עשרה של מנחה בתענית צבור, לא לפני ארבעים דקות לפני השקיעה, כדי שעד שיגיע השליח צבור בסוף החזרה לברכת כהנים יהיה בתוך חצי שעה לשקיעת החמה. ואם התפללו מפלג המנחה ואילך, דהיינו שעה ורבע בשעות זמניות קודם צאת הכוכבים, לכתחלה לא יעלו לדוכן, ואם עלו לא ירדו. ובמקום שנהגו שהכהנים עולים לדוכן אחר פלג המנחה, יש להם על מה שיסמוכו. אבל אם מתפללים בעוד היום גדול, לפני פלג המנחה אין לכהנים לישא את כפיהם. ואפילו במקום שנהגו לעלות לדוכן יש למחות בידם ולהנהיג שלא יעלו, וכדין מנחה של יום הכפורים שאין בה נשיאות כפים מפני שמתפללים מבעוד יום. ואם מתפללים מבעוד יום, כשם שאין נושאים כפים כך אין השליח צבור אומר בחזרה "אלהינו ואלהי אבותינו ברכנו בברכה המשולשת וכו'". [ילקוט יוסף על המועדים עמוד תקנ].

מח כהן שאינו מתענה לא ישא את כפיו, ויצא לחוץ בעת נשיאת כפים. [ילקו"י מועדים תקנא].

מט אם נמשכה תפלת מנחה לאחר השקיעה, רשאים הכהנים לישא את כפיהם תוך זמן של בין השמשות שהוא שלש עשרה דקות וחצי [בשעות זמניות] אחר השקיעה. אבל אחר צאת הכוכבים, אין לכהנים לישא את כפיהם. [שו"ת יחוה דעת חלק ו' סימן מ].

נ בתענית ז' באדר או שובבי"ם, אפי' יש עשרה מתענים בבית הכנסת אין לעשות נשיאות כפים במנחה. ומכל מקום אם עלה הכהן לישא כפיו לא ירד. [ילקוט יוסף מועדים עמוד תקנא].

נא פשט המנהג בארץ ישראל שמניחים תפילין בתעניות צבור בשחרית בלבד. ויש שנהגו להניח תפילין גם במנחה של תעניות צבור, [והיינו בעשרה בטבת, י״ז בתמוז, צום גדליה, ותענית אסתר], כדי להשלים מאה ברכות, אך לא ראינו כיום שנהגו כן בארץ ישראל, והנח להם לישראל. ורק בתשעה באב יש שנהגו כדעת מרן להניח תפילין במנחה בלבד. אך המנהג הקדום בירושלים [קודם שפשטו הוראותיו של מרן] להניח תפילין גם בט׳ באב בשחרית. [יחו״ד ח״ב סי׳ סז].

נב מעיקר הדין מותר לעשות חופה בתעניות צבור אף בשחרית, כגון בצום גדליה, עשרה בטבת, וצום י״ז בתמוז. אלא שעדיף יותר לעשות החופה במוצאי הצום לאחר צאת הכוכבים. [שו״ת יביע אומר חלק ו׳ חלק אבן העזר סימן ז׳. וחלק ב׳ חלק יורה דעה סימן כד סק״ד].

סימן תקנא - ממנהגי ימי בין המצרים

א יש נוהגים שלא לערוך נישואין כלל מיום י״ז בתמוז עד תשעה באב, שהם ימי בין המיצרים. אך מנהג הספרדים ועדות המזרח לערוך נישואין מי״ז בתמוז עד ראש חודש אב, ונמנעים מלישא אשה מליל ראש חודש עד אחר תשעה באב. וכשיש צורך אפשר להקל אף לאחינו האשכנזים מי״ז בתמוז עד ראש חודש אב. והמנהג להימנע גם אם הוא בחור שעדיין לא קיים פריה ורביה. [שו״ת יביע אומר ח״ו סי׳ מג. ושו״ת יחוה דעת ח״א סי׳ לו].

ב מעיקר הדין מותר לערוך הנשואין במוצאי תשעה באב. אך יש מקומות שנהגו שלא לערוך חופה וקידושין בליל מוצאי תשעה באב. ואם יש להסתפק שמא נהגו לאסור הנישואין גם בליל מוצאי תשעה באב, יש להעמיד הדבר על עיקר הדין להקל. [שו״ת יביע אומר חלק ב׳ סימן כג אות ט״ז. שו״ת יחוה דעת חלק ה׳ סימן מא].

ג מותר לעשות תנאים גם אחר ראש חודש אב, אך בלי ריקודים ומחולות. [ילקו״י מועדים עמ׳ תקנג].

ד המקילים בשאר ימות השנה לשמוע מטייפ שירות ותשבחות להשם יתברך, כל שאינם דרך קלות ראש והוללות, יש להם על מה שיסמוכו אף שהם מלווים בכלי נגינה. ואף בניגונים שאין בהם מלים של תשבחות להשם יתברך, אלא ניגון בלבד, כל שמתעורר על ידי זה לעבודת ה׳ יש להקל. והמחמיר תבא עליו. וכל זה בשומע דרך הטייפ, אבל בכלי שיר ממש, יש לאסור כשלא במקום שמחת חתן וכדומה. ומותר לשורר שירות ותשבחות בפיו, אפילו במשתה יין. ולצורך מצוה כגון לשמח חתן וכלה,

או מילה ופדיון הבן, או סיום מסכתא וחנוכת הבית, והכנסת ספר תורה, מותר לכתחלה אף בכלי שיר ממש. וכן בחול המועד ופורים. וכבר פשט המנהג במסיבות של מצוה ובבקשות של שבת, לומר פסוקי תהלים ושיר השירים בניגון יפה, באופן שאין לחשוש כלל לשחוק וקלות ראש, שרק כשעושה דרך זמר ומנגינות של דברי אהבה, הרי זה אסור. וכן נהגו לנגן בהלל בראשי חדשים ובחגים. וכן מותר לומר בשמחות, פסוקי תנ"ך בשירה ובזמרה, ולנגן בהזכרת השם שבפסוקים, ובלבד שיהיה זה בכובד ראש כראוי. [שו"ת יביע אומר חלק ג' סימן טו סק"ה. יחוה דעת חלק א' סימן מה. חלק ו' סימן לה].

ה על המשוררים המקליטים את שיריהם בסרטים ותקליטים, לרשום על הקלטות שלא ישתמשו בהם באיסור על ידי חילול שבת, או על ידי שחוק וקלות ראש. [יבי"א ח"ג סי' טו סק"ז].

ו אף על פי שמותר מעיקר הדין לשמוע בשאר ימות השנה שירי קודש המלווים בכלי נגינה, וכמבואר, מכל מקום בימי הספירה וימי בין המיצרים יש להימנע מלשומעם. אפילו דרך הרדיו או טייפ וכדומה. אך בשמחת מצוה הנעשית בזמנה, כגון מילה או פדיון הבן, או בסעודת חתן וכלה בתוך שבעת ימי חופתם, או בסעודת בר מצוה הנערכת ביום הגיעו למצוות, מותר לשמוע שירי קודש, המלווים בכלי נגינה. אבל אם מקדימים או מאחרים במספר ימים את סעודת הבר מצוה, ראוי להחמיר שלא להשמיע כלי נגינה בסעודה זו בימי בין המצרים. וכן מותר להשמיע כלי נגינה בסעודת פדיון הבן, או בסעודת סיום מסכת. אבל בסעודה שעושים בלילה שלפני המילה, אין להתיר לשמיע כלי נגינה. והאשכנזים נוהגים להחמיר שלא להשמיע כלי נגינה בכל סעודת מצוה הנערכת בימי בין המצרים. ושירה בפה כשהיא דרך הודאה לה' יתברך, בלי כלי נגינה, מותרת אף בימי בין המצרים ובימי ספירת העומר. ומכל שכן שמותר להשמיע נעימה בתפלה, או בשעה שעוסק בתורה ומנגן בדרך לימודו, ובפרט בשבתות שבתוך ימי בין המיצרים או ימי הספירה. ואמנם שירה בפה בהתלהבות ובא לידי שמחה, יש להמנע בבין המיצרים. [שו"ת יחוה דעת ח"ו סי' לד].

ז ישראל שמתפרנס על ידי השמעת קול מכלי נגינה בפני אנשים, אם אינו יודע מלאכה אחרת, ועושה כן אצל גוים, וגם אינו עושה כן לשמחה, אלא מפני שאין לו מה לאכול [דהיינו פת ולפתן], יש להתיר לו לנגן בכלי שיר גם לאחר ראש חודש אב. אולם אם עושה כן אצל יהודים, יש לאסור בכל ענין מיום שבעה עשר בתמוז, ואפילו עושה כן בפני יהודים שאינם שומרי תורה ומצוות, מפני שנמצא מכשילם בשמיעת כלי שיר בימים אלו. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד תקנד. הליכות עולם ח"ב עמוד קלז].

ח מה שאסור למלאת פיו שחוק, אינו בגלל החורבן, אלא אף קודם לכן, מטעם שלא יתגבר עליו יצר הרע. [שו"ת יביע אומר חלק ד' חלק אבן העזר סימן ט' סק"א].

ט נוהגים להיזהר שלא לאכול פרי חדש בימים אלה, מליל י"ז בתמוז עד אחרי תשעה באב, כדי שלא יצטרכו לברך עליו "שהחיינו". אבל מותר לברך "שהחיינו" על פרי חדש בשבתות שבינתים. וכן על בגד חדש, בפרט כשיש בדבר משום כבוד שבת. אולם לאחר ראש חודש אב, אין ללבוש בגדים חדשים אף בשבת. [יחוה דעת חלק א סימן לז].

י מי ששכח בימי בין המיצרים שפרי זה הוא חדש, וטעה ובירך עליו בימות החול ברכת הנהנין, ולפני שטעם נזכר שהוא פרי חדש, יברך שהחיינו ויאכל מהפרי. [יבי"א ח"ב יו"ד סי' ה' סק"ו].

יא אבי הבן כשמברך שהחיינו בימי בין המיצרים על המילה, יכול להתכוין בברכתו לפטור פרי חדש, אף בימי החול, ואף על פי שבדרך כלל מנהגינו להקדים ברכת הפרי לשהחיינו. ומכל מקום לכתחלה שב ואל תעשה עדיף. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד תקנו].

יב נכון להימנע מלברך שהחיינו על פרי חדש ובגד חדש, גם בעשירי באב. [יחו"ד ח"ה סי' מא]

יג פרי חדש שיתכן שלא יהיה בנמצא אחר ט' באב, מותר לברך עליו שהחיינו בימי בין המיצרים, ואם אפשר יברך עליו בשבתות שבינתים. וכן אם יפסד טעם הפרי אחר ט' באב, מותר לברך עליו שהחיינו. וכן חולה רשאי לברך שהחיינו על פרי חדש, אף בימי החול של ימי בין המיצרים, כי הפירות פותחים תאבונו לאכול דברים טובים לבריאותו. וכן אשה מעוברת שראתה פרי חדש ויש לחוש שאם תמנע עצמה ממנו יגרום לה או לעובר נזק, רשאית לברך עליו שהחיינו אחר ברכת הנהנין ולאוכלו. וכן קטן שאינו יכול להבחין כל כך בין ימים אלו לשאר ימות השנה ומתאוה לפרי חדש, מותר לתת לו לברך עליו שהחיינו. [שו"ת יחוה דעת חלק א' סימן לז].

יד מי שטעה ואכל פרי חדש בבין המיצרים בלי ברכת שהחיינו, לא יאכל עוד ממנו, ולאחר ט' באב יברך שהחיינו על פרי חדש אחר, ויכוין לפטור גם אותו הפרי. [ילקו"י מועדים עמ' תקנז].

סימן תקנא - דינים השייכים מראש חודש אב

א משנכנס אב ממעטים בשמחה. וישראל שיש לו דין ודברים ותביעה משפטית עם גוי, יתחמק מלהתדיין עמו בימי פורענות אלה, ולאחר עשרה באב יתדיין עמו. ומי שצריך לעבור ניתוח, והוא ניתוח שאפשר לדחותו עד אחר תשעה באב, כדאי שידחה הניתוח.[שם].

ב מראש חודש אב עד התענית ממעטים במשא ומתן של שמחה, כגון קניית צורכי חופה, ותכשיטי כסף וזהב, ותפירת בגדים חדשים, ובמיוחד לצורך נישואין. וכל זה כשאפשר להכין ולקנות צרכי חופה הללו לאחר תשעה באב, אבל אם יום הנישואין נקבע מיד לאחר תשעה באב, מותר, אם הוא בחור רווק שטרם קיים מצות פריה ורביה. ואפילו אם יש שהות לקנות צורכי חופה ולהכינם לאחר תשעה באב, אם יש חשש שיתייקרו לאחר מכן, מותר לקנותם בימים אלו. והוא הדין לרהיטים חדשים שנקנים לצורך הנישואין. [ילקו״י מועדים עמ׳ תקנח].

ג אפילו שלא לצורך נישואין היה נכון למעט בפרקמטיא ושאר משא ומתן, אלא שהמנהג להקל בזה. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד תקנט].

ד וכן ממעטים בבנין של שמחה, מראש חודש אב עד תשעה באב, כגון הבונה בית חתנות לבנו, ויש שהות לבנותו אחר תשעה באב. והוא הדין לכל בנין שאינו לצורך מקום מגורים אלא ליופי ולהרווחה בעלמא שאסור לבנותו בימים אלה. וכן אסור לבנות בנין מצוייר ומכוייר. אבל מותר לבנות בית חתנות לבנו כשהוא לצורך דירת החתן והכלה, אם הנישואין עומדים להתקיים מיד אחר תשעה באב, והחתן עדיין לא קיים מצות פריה ורביה. [שם].

ה בנין בית כנסת, אפילו בציור וכיור מותר, כיון שהוא לצורך מצוה דרבים. [שם].

ו יש להחמיר שלא לסייד או לצבוע את חדרי הדירה מראש חודש אב, עד התענית. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד תקנט].

ז מותר להתחיל בבניית בנין לצורך דירה, גם אחר ראש חודש אב, וגם קבלני בנין שבונים דירות ושיכונים, מותר להם להתחיל לבנות גם אחר ראש חודש אב, עד התענית, אף שעושים זאת כדי להרויח ממון מהבניה. אבל עבודות סיוד וצבע יש להימנע בימים אלה. ומכל מקום קבלן שקיבל עבודה של ציור וכיור מלפני ראש חודש אב, ואם לא יסיים מלאכתו יהיה צפוי להפסד ממון, יש מקום להתיר לו להמשיך בעבודתו, אך יעשה שאלת חכם בכל מקרה. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד תקנט]

ח מותר לבנות מעקה אפילו ביום תשעה באב, הואיל ויש בו מצוה למנוע סכנה. [רוח חיים סימן תקנא אות ב]. ואפשר לברך על המעקה. [כמבואר בילקו״י שובע שמחות חלק א׳ מהדורת תשס״ד.]

ט אף על פי שמן הדין מותר לערוך נישואין למי שלא קיים מצות פריה ורביה, אפילו אחר ראש חודש אב, מכל מקום כבר נתבאר שאין נוהגים לישא אשה מראש חודש עד אחר תשעה באב. וראש חודש עצמו בכלל האיסור, שאין זה סימן טוב לישא אשה דוקא בימים אלה שהם ימי אבל וצער לכלל ישראל. ובחוץ לארץ במקומות שנוהגים לעשות קידושין אף שלא בשעת החופה, מותר לקדש בימים אלה, בלי סעודה. ויש מתירים בזה למי שלא קיים פריה ורביה גם בסעודה. וטוב להחמיר. ופירות ומגדנות ומיני מתיקה מותר בודאי. ואפילו אם עושים תנאים על ידי קנין בלבד, וכמנהגינו שאין מקדשים אלא בשעת החופה, נכון להמנע מסעודה. ואסור לעשות ריקודים ומחולות ולנגן בכלי שיר לכבוד האירוסין, אבל לשורר בפה שירים ותשבחות להשם יתברך מותר. וכשיש ברית מילה בימים אלה, מותר להביא מנגנים בכלי שיר, ואפילו בשבוע שחל בו תשעה באב, וכן בשעת הסעודה. אבל בלילה שלפני יום המילה שעושים לימוד "ברית יצחק", אין להתיר זולת שירה בפה, החל מי"ז בתמוז. [ילקוט יוסף מועדים עמוד תקס].

י כבר נתבאר, שאין לאסור מן הדין שירה בפה בימי בין המיצרים, ומכל שכן בשבתות שבימים אלה שיש להתפלל בנעימה. וכן מותר לומר פזמונים ושירות ותשבחות בניגון ערב, אפילו בתשעה באב שחל בשבת ונדחה ליום ראשון. ומכל מקום טוב להמנע מלשורר בפה בימות החול, מי"ז בתמוז עד ט' באב, כל שהדבר מביאו לידי שמחה יתירה, וכן בבתי ספר או בגני ילדים לכתחילה לא ילמדו את הילדים שירים ומנגינות בימים אלה, באופן שבאים לידי שמחה יתירה, אף שמעיקר הדין מותר שירה בפה. [ילקוט יוסף מועדים עמ' תקסא].

יא מותר מן הדין לספרדים, להסתפר ולהתגלח בימי בין המיצרים, ואף אם לומדים בישיבות של יוצאי אשכנז, מותר לספרדים להסתפר ולהתגלח גם בימים אלו. ומכל מקום אם רצו להחמיר שלא להסתפר ולהתגלח מי"ז בתמוז, כדי שלא לשנות ממנהג חבריהם בישיבה, תבוא עליהם ברכה, אך יאמרו שנוהגים כן בלי נדר. [שו"ת יחוה דעת חלק ד' סימן לו. וחלק ג' סימן לט. ובשו"ת יביע אומר חלק ג' סימן לא סק"ה].

יב אף הנוהגים שלא להסתפר מי"ז בתמוז, אם ירצו להקל לגלח את זקנם מפני צערם, בערב שבת חזון, יש להם על מה שיסמוכו. [יביע אומר חלק ג' סימן לא אות ה].

יג בשנה שחל ראש חודש אב בשבת, נוהגים אצלינו להפטיר שמעו דבר ה' כפי המקובל להפטיר בשבתות בין המיצרים, בתלתא דפורענותא, ואחינו האשכנזים חלוקים בזה במנהגם, ובכל מקום יעשו כמנהגם. ונכון שבסיום ההפטרה יאמר המפטיר פסוק ראשון ופסוק אחרון מהפטרת

"השמים כסאי" שיהיה היכר ברור גם לראש חודש. [יחו"ד ח"ד סי' לה].

דין אכילת בשר מראש חודש אב

א המנהג בעיר הקודש ירושלים ת"ו, שאין אוכלים בשר מיום ראש חודש אב עד יום עשרה באב, ויום העשירי בכלל האיסור. ומנהג הספרדים להקל באכילת בשר ביום ראש חודש אב עצמו. ויש מחמירים גם בראש חודש. [שו"ת יחוה דעת חלק א' סימן מא].

ב מותר לאכול בשר אחר ראש חודש אב בסעודת מצוה, כגון בסעודת ברית מילה, סעודת פדיון הבן, או סעודת שבע ברכות, או סעודת בר מצוה הנערכת ביום הגיע הנער לגיל שלש עשרה שנה ויום אחד. וכל הקרובים של בעל הברית ריעיו ואוהביו הקרואים לסעודה רשאים לאכול שם בשר, אבל סתם בני אדם שהולכים שם אך ורק למטרה זו של אכילת בשר למלאת תאותם, הרי הם כעושים מצוה הבאה בעבירה. [ילקוט יוסף מועדים שם].

ג המוהל והסנדק ואבי הבן רשאים לאכול בשר בכל סעודותיהם שביום המילה, אפילו כשאוכלים לבדם בביתם. ובליל המילה אין הסעודה נחשבת לסעודת מצוה שיהיה מותר לאכול בה בשר. [ילקוט יוסף מועדים שם].

ד מילה שלא בזמנה שנעשית מיד כשהתינוק נתרפא ונתאפשר למולו, מותר לאכול בשר בסעודת המילה, אבל אם לאחר שנתרפא התינוק דחו את המילה בכוונה לאחר ראש חודש אב, כדי שיוכלו לאכול בסעודה בשר, הואיל ועבירה היא בידו של אבי הבן שהשהה את הברית, אין לאכול בשר באותה סעודה. [ילקוט יוסף מועדים שם].

ה תלמיד חכם שרגיל לעשות תמיד סעודה כשמסיים מסכת, מותר לו לאכול בשר בסעודת הסיום כשסיים המסכת בשבוע שחל בו תשעה באב. ורשאים כל הקרואים משום קירבה או ריעות לאכול שם בשר, מפני שהיא סעודת מצוה. ואפי' מי שלא למד עמו יכול להשתתף בסעודה. וכל שכן המחזיקים בידו בממונם והוצאות הסעודה. [יחוה דעת חלק א' סימן מ].

ו יש נוהגים שלא לאכול בשר בסעודת מצוה, אלא דגים וכיוצא. וכשאין מנהג ידוע יש להקל. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד תקסט].

ז תלמיד חכם שאינו רגיל לעשות סעודה כשמסיים מסכת, ורק בשביל אכילת בשר בשבוע שחל בו תשעה באב עושה סעודה, אין להקל לאכול

בשר או עוף בסעודה זו. והרוצה להקל למהר בלימודו כדי שיספיק לסיים המסכת בימים שאחר ראש חודש אב, ולאכול בשר בסעודת סיום המסכת, יש לו על מה שיסמוך. וכן הרוצה להתעמק בלימודו, וללמוד לאט לאט כדי שיגיע לסיום המסכת בימים שאחר ראש חודש אב, יש לו על מה שיסמוך. אבל אין לסיים המסכת ולהשאיר בכוונה קטע לתוך שבוע שחל בו תשעה באב. [שם].

ח המסיים מסכת משניות עם פירוש רבנו עובדיה, בהבנה ובעיון, יש להקל לאכול בשר בסעודת הסיום, רק למי שלמד בעצמו מסכת המשניות, בין יחיד בין ציבור שלמדו המסכת. אבל יחיד שלמד מסכת משניות, אין ראוי להזמין גם אחרים שיאכלו עמו בשר וישתו יין. [שו"ת יחוה דעת חלק א' סימן מ].

ט המשתתפים בסעודת סיום או סעודת מצוה, אינם צריכים לעשות התרה על מנהגם הקודם, שהרי אין כוונתם לבטל מנהגם כליל, אלא רק במקום סעודת מצוה. [שו"ת יביע אומר חלק ב' סימן ל' סק"י].

י בשר שנשאר מסעודות שבת חזון, או סעודות ראש חודש אב, יש אומרים שמותר לאוכלו לאחר מכן. ויש אוסרים. ואין למחות במקילים שיש להם על מה שיסמוכו, שמעיקר הדין בשר זה מותר באכילה אף לגדולים, דהואיל ואשתרי אשתרי. ובפרט אם אוכל את שיורי הבשר בסעודה רביעית, והוא רגיל לאכול בשר בסעודה רביעית. ובלבד שלא יערים לבשל יותר מדי לשבת בכונה להותיר לצורך החול. [יביע אומר חלק ג' חושן משפט סימן ז'. וחלק י' חאו"ח סימן מ'. ובהערות לרב פעלים סימן ו'. ובהליכות עולם חלק ב' עמוד קמו].

יא מותר לתת לילדים קטנים שלא הגיעו למצות מאכלי בשר גם אחר ראש חודש אב, עד התענית, ובפרט אם הילד רזה וחלש, ומכל מקום אם הילד הגיע למופלא הסמוך לאיש, שהוא גיל שתים עשרה שנה ויום אחד, טוב להחמיר עליו ולמנוע ממנו מאכלי בשר מיום ראש חודש עד התענית, וכמנהג ירושלים. [שו"ת יביע אומר חלק ט' סימן נ. ודלא כמ"ש בהליכות עולם ח"ב עמוד קמו, וכ"ה בילקוט יוסף מועדים עמוד תקע].

יב בשר עוף הרי הוא כבשר בהמה, ואין לאכול ממנו מיום ראש חודש אב עד עשירי באב. ומי שאי אפשר לו בלי בשר מטעמי בריאות, על כל פנים יאכל בשר עוף, שלא היו מקריבים ממנו בבית המקדש, ועוד שאין שמחה אלא בבשר בהמה. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד תקעא].

יג בשר שימורים שבקופסאות וכן בשר מלוח וקפוא דינם כבשר טרי לענין זה. אבל דגים מותרים. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד תקעא].

יד תבשיל שנתבשל בו בשר שאין בו שומן, מעיקר ההלכה מותר, אבל נהגו להחמיר.

טו תבשיל שנתבשל בקדירה של בשר בת יומא ואין בשר בתבשיל עצמו, מותר. ואפי' לכתחילה מותר לבשל בקדירת בשר בת יומא ולאכול מהתבשיל. [שם].

טז בערב שבת חזון מותר לטעום התבשיל אף על פי שיש בו בשר ושומן, הואיל ויש מצוה בטעימת התבשיל לכבוד שבת. והמחמיר תבוא עליו ברכה. [שם].

יז חולה אף על פי שאין בו סכנה מותר לו לאכול בשר בשבוע שחל בו תשעה באב, שבמקום חולי לא גזרו חכמים. ויולדת תוך שלשים יום גם כן מותרת באכילת בשר. וכן מינקת שהתינוק שלה חלש ואם תימנע מאכילת בשר בימים אלה יוכל הדבר להשפיע על בריאות התינוק לרעה, יש להתיר לה לאכול בשר. ואפי' במקום קצת חולי אפשר להתיר אכילת בשר. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד תקעב].

יח חולה שכבר נתרפא, ועל פי עצת הרופאים יצא למקום הבראה, מותר לו לאכול בשר בימים אלה. ועל כל פנים אם אפשר לו להסתפק בדגים, שאינם בכלל האיסור, אין לו להקל באכילת בשר. [שו"ת יחוה דעת חלק ה' סימן מא].

יט מעוברת שסובלת הרבה בהריונה, יש להתיר לה אכילת בשר, והוא הדין למינקת שסובלת מחולשה, וכן חולה נפש שמתרפא והולך מותר לו לאכול בשר בימים אלה. וכל הבא לשאול בימים אלו שאינו יכול לסבול בלי בשר מפני איזה מיחוש וקצת חולי, מורים לו להיתר בזה. אבל בריא שרוצה ללכת אחר שרירות לבו לאכול בשר במקום שנוהגים בו איסור, הרי הוא פורץ גדר, וישכנו נחש, וגדול עוונו מנשוא. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד תקעג].

כ חולה האוכל בשר לפי היתר אין צריך התרה. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד תקע"ג].

כא אדם בריא ששכח וברך על בשר מראש חודש אב, יטעם משהו מהבשר, כדי שלא תהיה ברכתו ברכה לבטלה. [שו"ת יביע אומר חלק ב' חלק יורה דעה סימן ה'].

כב מותר לישראל בעל מסעדה כשרה, לספק מאכלי בשר ללקוחותיו גם אחר ראש חודש אב, אף על פי שמנהג ארץ ישראל להימנע מאכילת בשר כבר מראש חודש אב, ובפרט אם יש מקום לתלות שהלקוח אינו בקו

הבריאות כל כך, ואין בזה משום "לפני עיור לא תתן מכשול", שאם ימנע בעל המסעדה לספק מאכלי בשר, יהיה לו הפסד, שיעזבוהו לקוחותיו וירעו בשדה אחר. ואם אפשר לו להגיש בשר עוף, עדיף יותר מאשר להגיש בשר בהמה. ויש להקל לרבנות לתת הכשר למסעדה המספקת בשר מראש חודש אב, שאם לא כן יש חשש שיבואו לאכול נבילות וטריפות במסעדות לא כשרות. [שו"ת יחוה דעת חלק ג' סימן לח].

כג יש להתיר לשחוט בהמה בימים אלה, כשיש חשש שמא יבואו לאכול נבלות וטרפות במסעדות לא כשרות. ויש מחמירים בזה. [יביע אומר ח"א חאו"ח סי' ל אות ט"ז. ועי' בנהר מצרים הל' ט"ב ס"ח].

כד יש נוהגים שלא לשתות יין בשבוע שחל בו תשעה באב, ויש מוסיפים מיום ראש חודש עד התענית. ומכל מקום מותר לשתות יין של הבדלה במוצאי שבת, ואפילו יש בכוס יותר משיעור רביעית מותר לשתותו כולו, ושכר או בירה ושאר משקאות חריפים מותרים, אבל בכמה קהילות ספרד נהגו להקל בשתיית יין אף בשבוע שחל בו תשעה באב, וכן הוא מנהג ירושלים ת"ו להקל, והמחמיר תבוא עליו ברכה. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד תקעד].

כה מנהג כשר שלא לאכול בשר ושלא לשתות יין בליל עשירי באב ויום עשירי באב, מפני שבתשעה באב לעת ערב הציתו אש בהיכל והיה נשרף והולך עד שקיעת החמה ביום עשירי. ובבגדאד נהגו להקל באכילת בשר במוצאי תשעה באב, ומכל מקום נכון להחמיר גם להם לאחר שזכו לעלות לארץ. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד תקעד].

סימן תקנא - דיני שבוע שחל בו תשעה באב

א אסור להסתפר בשבוע שחל בו תשעה באב, וכן אסור לגלח הזקן. אבל שפם שמעכב את האכילה, מותר לגלחו. ואסור לגדולים לספר לקטנים, ומותר לאשה להסתפר בשבוע שחל בו תשעה באב.

ב אבי הבן וסנדק ומוהל שאירע להם ברית מילה בימי בין המיצרים, מותר להם להסתפר ולהתגלח לכבוד המילה אפילו לאחר שנכנס חודש אב, ואפילו אם נהגו להחמיר בזה בשאר שנים. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד תקסב].

ג אבל אם חלה המילה בשבוע שחל בו תשעה באב, אין להתיר להם להסתפר ולהתגלח. ואם חל תשעה באב ביום שבת ונדחה לאחר השבת,

או שחל ביום ראשון בשבת, מותר לבעלי ברית להסתפר ולהתגלח לכבוד המילה, בין בשבוע שלפני תשעה באב ובין בשבוע שלאחריו, ולכן גם במקום שנהגו להחמיר, לבעלי ברית יש להקל בפשיטות. [יחוה דעת ח״ו לו].

ד חתן בתוך שבעת ימי המשתה, יש מקילים לו להסתפר ולגלח זקנו בשבוע שחל בו. והמיקל יש לו על מי לסמוך. והוא הדין בבעלי ברית, שאף על פי שהבא לשאול מורים לו שלא להסתפר ולהתגלח בשבוע שחל בו תשעה באב, מכל מקום המיקל בזה יש לו על מה לסמוך. [שו״ת יביע אומר חלק א׳ או״ח סימן לד אות ה׳, וחלק ה׳ חיו״ד סימן לא אות ג׳].

ה מותר להסתרק במסרק שערות ראשו וזקנו, בשבוע שחל בו תשעה באב, בין איש בין אשה. [שו״ת יחוה דעת חלק ד׳ סימן לה].

ו יש אוסרים לגזוז ציפורנים בשבוע שחל בו תשעה באב. ויש מתירים, וכן הוא מעיקר הדין ואף מי שנוהג להחמיר בזה, אם צפרניו עודפות על הבשר, רשאי לגוזזם. ובמקום מצוה כגון אשה שאירע לה טבילת מצוה בשבוע שחל בו תשעה באב, בודאי שיש להקל, ובערב שבת חזון פשוט שמותר. [ילקוט יוסף מועדים עמוד תקסג. שו״ת יחוה דעת חלק ג׳ סימן לט].

ז אסור מדברי סופרים לכבס בשבוע שחל בו ט׳ באב, ואפילו אם אינו רוצה ללבוש הבגד עתה אלא להניחו לאחר ט׳ באב. ואפילו אין לו אלא חלוק אחד אסור. ואיסור זה הוא אפילו אם מכבס הבגדים במכונת כביסה. וכן אסור ללבוש בגדים מכובסים בשבוע שחל בו ט׳ באב, ואף הגופיה, אסור להחליפה במכובסת, בשבוע זה. ובמקומות ששורר חום בתקופה זו, ויש הכרח להחליף הכתונת והגרביים מפני הזיעה, יש לנהוג כך: שכל אחד ילבש הבגד המכובס למשך כשעה [הליכות עולם ח״ב עמוד קמ] לפני שיכנס שבוע שחל בו ט׳ באב, ואחר כך יפשטנו מעליו וילבש בגד אחר למשך כשעה, וכן הלאה, עד שיהיו לו מספר חולצות או גרביים שכבר לבשם זמן מה לפני שבוע שחל בו ט׳ באב, ואין עליהם יותר תורת בגדים מכובסים, ויוכל להשתמש בהם בשבוע שחל בו ט׳ באב. ויוכל לעשות כן גם בשבת, שילבש בגדים מכובסים בער״ש, לכבוד שבת, ובשבת בבוקר ילבוש בגדים אחרים, מכובסים ומגוהצים, והבגדים שלבש בליל שבת יניחם למשמרת לימות החול. וכן יעשה לגבי הלבנים והגרביים. ואם יש צורך יפשוט הבגדים שלבש בבוקר, וילך לישן שינת צהרים, וכשיקום שוב ילבש בגדים אחרים, ואין בזה משום מכין משבת לחול, כיון שנהנה מן הבגדים גם ביום השבת. [יבי״א ח״ג סי׳ לא סק״ה. יחוה דעת ח״א סי׳ לט. הליכו״ע ח״ב עמו׳ קמ]. ומיהו אם לא הכין בגדים כנז׳, ויש כאן כבוד הבריות, יוכל ללבוש בגדים מכובסים. [יביע אומר ח״י דף קפד רע״ב].

ח אסור להציע המיטה בסדינים מכובסים בשבוע שחל בו תשעה באב, ואפילו מטפחות הידים ומטפחות אף ומפות השולחן אסור לכבסן. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד תקסד].

ט אסור לגדולים לכבס כסות הקטנים בשבוע שחל בו תשעה באב, אבל בגדים שמלפפים הקטנים לגמרי [חיתולים], בודאי שמותרים בכביסה. ואפילו בגדי שאר קטנים, עד גיל שלש שנים, נוהגים להקל. [שם].

י כשחל תשעה באב בשבת ונדחה התענית ליום ראשון, מותר לספרדים ועדות המזרח לכבס את הבגדים בכל ימי השבוע שלפני תשעה באב, וכן ללבוש בגדים מכובסים. שמכיון שנדחה ליום ראשון, אין השבוע שלפניו בכלל שבוע שחל בו תשעה באב. והאשכנזים נהגו להחמיר בלאו הכי שלא לכבס מראש חודש אב. ויש מעדות המזרח שנהגו גם כן להחמיר. [שו"ת יחוה דעת חלק ג' סימן לט].

יא כשחל תשעה באב בשבת, טוב להחמיר גם לדידן, גבי תספורת הראש שלא להסתפר בכל השבוע שלפניו, כדי שלא יכנס לאבלות כשהוא מקושט. אבל לענין גילוח הזקן למי שרגיל בכך, ונגרם לו צער במניעת התגלחת, אין צריך להחמיר בזה, ובפרט אם עושה כן לכבוד שבת. [ילקוט יוסף ויחוה דעת שם. הליכות עולם ח"ב עמוד קמג. וגדולה מזו כתב המהריק"ש שרבים מיראי ה' וחושבי שמו נמנעים מלהספר בערב שבת חזון. הגם שהוא לפני שבוע שחל ט"ב שחל בתוכה. וכ"ש אם חל ט' באב ביום א' או ג' שנכון שלא להסתפר שלא יכנס לאבלות והוא מקושט].

יב מותר לצחצח הנעלים בשבוע שחל בו תשעה באב, ואין לדמותו לכיבוס האסור. והוא הדין בימי אבלות, בנעלי גומי שמותרים לאבל. ואף למחמירים בזה, יש להקל על כל פנים בתוך שלשים, וכן בערב שבת חזון. [שו"ת יביע אומר חלק ג' חלק אורח חיים סימן לא].

יג יש נוהגים שלא להתרחץ במים חמים מראש חודש אב, ויש שאינם נמנעים, אלא בשבוע שחל בו תשעה באב, וגדולי רבני ספרד כתבו כדעה שניה, ולכן יש להתיר לספרדים לרחוץ כל הגוף בחמין מיום ראש חודש עד שבוע שחל בו תשעה באב. וכל שכן שמותר להם להתרחץ בערב שבת חזון כל גופם, ולחפוף הראש בסבון ללא כל הגבלה. וקל וחומר שמותר לטבול אפילו במים חמים לכבוד שבת. ובשבוע שחל בו תשעה באב המנהג להימנע מלהתרחץ בחמין, אבל בצונן מותר גם בשבוע שחל בו תשעה באב. והאשכנזים נהגו להחמיר כדעת הרמ"א, שלא להתרחץ בחמין החל מראש חודש אב עד לאחר התענית, ובמקום צורך מותר גם להם להתקלח בצונן. אבל אסור להם להורות להחמיר לנוהגים כדעת מרן השלחן ערוך. [שו"ת יביע אומר ח"ה או"ח סי' מא. שו"ת יחוה דעת ח"א סי' לח]. ומותר לטבול לקריו במקוה חם בשבוע שחל בו תשעה באב, אם אין לפניו מקוה צונן, ובפרט למי שרגיל לטבול תמיד לקריו. [יבי"א ח"י בהערות לרב פעלים סי' כט אות ב].

יד מעיקר הדין מותר להתרחץ בים בשבוע שחל בו תשעה באב, וכן המנהג אצל הספרדים, שלא אסרו אלא רחיצה במים חמים. ומכל מקום

מחמת הסכנה ראוי להמנע מזה בימים אלה. [וכל זה כמובן במקום שאין בו כל תערובת של נשים וגברים ח״ו]. [שם].

טו מותר לחסידים ואנשי מעשה הנוהגים בכל ימות השנה לטבול לקריים, לטבול גם בשבוע שחל בו תשעה באב, אך יטבלו במקוה צונן. וכשאי אפשר לטבול במקוה צונן, אפשר לסמוך על המתירים, ולטבול אפילו במקוה חם. [שם].

טז מותר להתרחץ במים חמים בשבוע שחל בו תשעה באב, כשעושה כן לצורך רפואה כגון אשה מעוברת בחודשה, וכדומה. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד תקסו].

יז יש מקומות שנוהגים שלא לשטוף ולהדיח רצפת חדרי הבית מראש חודש אב והלאה. ורק בערב שבת חזון מתירים לכבוד שבת. ואנו נוהגים להקל גם באמצע שבוע שחל בו תשעה באב. ויש להקל בזה בכל חדרי הבית. [שו״ת יביע אומר חלק ג׳ סימן לא סק״ד].

יח אסור לתפור ולגזור בגדים חדשים בשבוע שחל בו תשעה באב, ויש להחמיר בזה מראש חודש אב. וכן אסור לסרוג סוודר וכדומה בימים אלו. אבל מותר לתפור בגד שהותרה תפירתו בשבוע שחל בו תשעה באב, וכן מותר לתפור טלאי על הבגד. [ילקו״י מועדים עמ׳ תקסו]. והטוות צמר למחייתן מותרות לטוות גם אחר ר״ח אב. [יבי״א ח״י בהערות לרב פעלים סימן כט].

יט מי שהוא חייט אומן, והוא עני, ואם לא ימשיך בעבודתו לא יהיה לו מה לאכול [דהיינו פת ולפתן], מותר לו לתפור בגדים חדשים בימים שאחר ראש חודש אב, לצורך פרנסתו. ונראה שאפילו ביום ט׳ באב עצמו יש להתיר. [ילקו״י מועדים עמ׳ תקסו. הליכו״ע ח״ב עמ׳ קמ].

כ אסור לסנדלר לעשות נעלים חדשות בשבוע שחל בו תשעה באב וגם בזה יש להחמיר מראש חודש, ומכל מקום מותר לתקן נעלים שנקרעו, או להתקין להם סוליא. [ילקו״י שם עמ׳ תקסז].

כא אסור לקנות בגדים חדשים ונעלים חדשות, אבל נעלי גומי לצורך תשעה באב, מותר לקנות וללובשן בתשעה באב, אך טוב שינעלם קצת קודם שבוע שחל תשעה באב. [שם].

כב חלוק ואנפילאות חדשים אסור ללובשם בשבוע שחל בו תשעה באב, אבל קודם לכן מותר. ובגדים חשובים שטעונים ברכת שהחיינו, בלאו הכי אי אפשר ללובשן כבר מי״ז בתמוז. [ילקוט יוסף על המועדים, עמוד תקסו].

כג בעלי בית חרושת של נעלים או של תיקון בגדים חדשים שיש להם פועלים, ואי אפשר לבטלם בשבוע שחל בו תשעה באב, ויצטרכו לשלם מכיסם לפועלים משכורתם שלימה, יש להתיר שיעשו בצינעא ככל האפשר. [שם].

כד בעלי מכבסה שאי אפשר להם לסגור המכבסה בשבוע שחל בו תשעה באב בגלל הסיבה הנ"ל, יעשו שאלת חכם מורה הוראה בכל מקרה לגופו. [ילקוט יוסף מועדים עמוד תקסז].

כה מותר לקנות קורות עצים לרהיטים או לבנין בימים שאחר ראש חודש אב. ויש נוהגים להחמיר שלא לקנות עצים להסקה בימים אלו. ומותר לקנות בד לתפור בגד אחר תשעה באב. [הליכות עולם ח"ב עמוד קמט].

סימן תקנא - דיני שבת חזון

א יש מבני אשכנז הנוהגים שלא ללבוש בגדי שבת, בשבת חזון, שבת שלפני תשעה באב, ומחליפים רק הכתונת בלבד. ויש שכתבו שמנהג זה שלא כדין, ובכל גלילות ישראל אשר שמענו שמעם, נוהגים ללבוש בגדי שבת כרגיל. ומכל מקום אם יש מהאשכנזים הנוהגים להחמיר בזה, יש להם על מה שיסמוכו. [יביע אומר ח"ג או"ח סי' לא סק"ג].

ב אף במקומות שנהגו בהם בני אשכנז שלא ללבוש בגדי שבת בשבת חזון, אם חל מילה בשבת חזון, צריכים בעלי הברית ללבוש בגדי שבת. ואין להם לפשוט בגדיהם לאחר המילה, שרק אם חל המילה ביום תשעה באב עצמו פושטים בעלי הברית בגדי שבת שעליהם באופן שממשיכים בקינות אחר המילה, ובקריאת איוב וירמיה. [יבי"א ח"ג סי' יב סק"ג].

ג יש מקומות שנהגו לומר קינה בשבת חזון, וראוי לבטל מנהגם זה, כי בזה מראים אבילות בפרהסיא בשבת, וכן המנהג פשוט בארץ ישראל. [ילקוט יוסף מועדים עמוד תקסו].

ד בשבת חזון אפילו חל בו תשעה באב ונדחה ליום ראשון, אוכלים בשר ושותים יין, ואפילו בסעודה שלישית שמסתיימת סמוך לשקיעה, אוכלים בשר ושותים יין, ומעלה על שולחנו כסעודת שלמה המלך בשעת מלכותו. ואסור להמנע מאכילת בשר בסעודה זו מטעם אבילות, [שלחן ערוך סימן תקנט]. ורק מי שאינו רגיל לאכול בשר בסעודה זו בכל שבת מטעמי בריאות וכדומה, יכול להמנע גם בשבת זו. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד תקסח].

סימן תקנא - ערב תשעה באב וסעודה המפסקת

א יש נוהגים להחמיר שלא ללמוד בערב תשעה באב אחר חצות היום, אלא בדברים המותרים ללמוד בתשעה באב, כגון מדרש איכה, הלכות תשעה באב, הלכות אבלות, וכדומה. ויש מחמירים בזה אף בערב תשעה באב שחל בשבת. וכן בתשעה באב שחל בשבת ונדחה ליום ראשון. ולענין הלכה נראה, שבתשעה באב שחל בחול, אם יש לו צער כשאינו לומד כדרכו בכל ימות השנה, רשאי ללמוד בערב תשעה באב אחר חצות במקום שלבו חפץ. ולענין תשעה באב או ערב תשעה באב שחלו בשבת, מעיקר הדין יש להקל בזה. והמחמיר ללמוד דוקא בדברים המותרים ללמוד בתשעה באב, תבוא עליו ברכה, ובכל ענין יזהר שלא יבטל כלל מלימודו מחמת כן. [ילקו״י מועדים עמ׳ תקעו. הליכו״ע ח״ב עמו׳ קנ].

ב לא יטייל בערב תשעה באב. וכן ההולכים לכותל המערבי מערב תשעה באב, צריך שתהיה כוונתם לצורך התפלה, ולא לשם טיול ומפגש. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד תקעו].

ג ערב תשעה באב אחר חצות היום לא יאכל בשר בסעודה המפסקת, ואיסור זה הוא מצד הדין ולא מצד המנהג, ולא ישתה יין, ובשר מלוח ובשר עוף בכלל האיסור. ונהגו להחמיר שלא לאכול דגים, וכן תבשיל שנתבשל בו בשר אסור, וכן אין לשתות שכר בסעודה המפסקת, והוא הדין לבירה ושאר משקאות. ויש מתירים לשתות קצת שכר לעיכול למי שהורגל בכך וקשה לו בלא זה. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד תקעד].

ד בסעודה המפסקת שאוכל אחר חצות היום אסרו חכמים לאכול שני תבשילים, ואפילו בישל מין אחד בשתי קדרות, אלא שאחד עבה ואחד רך גם זה נחשב שני תבשילים, ואסור לאכול משניהם בסעודה המפסקת. אבל אם שניהם שוים אלא שהוצרך לבשל בשתי קדרות מפני שבני הבית מרובים, מותר לאכול משניהם. [שם].

ה שתי ביצים האחת קשה ואחת רכה שראויה לגמיעה, חשיבי שני תבשילים לענין זה. וכל שכן ביצה שלוקה וביצה מטוגנת, שנחשבות לשני תבשילים. [ילקו״י שם. הליכו״ע ב׳ עמ׳ קנא].

ו דבר הנאכל כמות שהוא חי אם נתבשל חשוב תבשיל לענין זה. ובאפוי אפילו כמה מינים אין לו דין שני תבשילים. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד תקעה].

ז כל מה שדרך לערב בתבשיל בשאר ימות השנה, כגון אפונים ובצלים וביצים טרופות וכדומה, נחשב הכל תבשיל אחד, ולכן יש סועדים לבם בסעודה המפסקת בתבשיל עדשים עם ביצים טרופות בקדרה, מפני

שהוא מאכל אבלים. ואין לעשות כן אלא במקום שדרך לבשל כן גם בשאר השנה, אבל אם עושים כן רק על מנת לאכול משני מינים אלו, יש לאסור.

ח האוכלים עדשים ואחר כך אוכלים ביצים שלוקות, טועים הם, ועליהם לבטל מנהגם, שהרי הם שני תבשילים. וגם הנוהגים לאכול ביצים קשות אחר ברכת המזון, עושים שלא כדין, וגם הרי הם גורמים לברכה שאינה צריכה. וגם בביצים הטרופות בקדרה, לא הותר בזה אלא במקום שדרכם בכך במשך כל השנה, אבל בלא זה אסור. [ילקו״י שם].

ט פירות חיים מותר לאכול מהם אפילו כמה מינים, אבל פירות כבושים דינם כמבושלים, ולכן אין לאכול עם תבשיל אחר מלפפונים או קישואים קטנים כבושים במים ומלח או בחומץ. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד תקעה].

י סלט שעושים מעגבניות ושאר ירקות מעיקר הדין דינו כפירות חיים, ומותר לאכול סלט בסעודה המפסקת. אך טוב להחמיר. [ילקוט יוסף על המועדים, עמוד תקעו].

יא גבינה דינה כפירות חיים ואין עליה תורת תבשיל, אלא אם כן טיגנה או בישלה. [שם].

יב יש אוסרים לשתות קפה או תה בסעודה המפסקת, נוסף על תבשיל אחר, דהוי כשני תבשילין, ויש חולקים. ומי שאפשר לו טוב שיחמיר בזה. ובכלל נכון לכל אדם שימעיט הנאותיו, ויסתפק במועט בסעודה המפסקת, רק כדי להחזיק עצמו שיוכל להתענות. [שם].

יג נהגו לישב על גבי קרקע בסעודה המפסקת, וטוב להחמיר שלא לשבת על גבי קרקע ממש, אלא יניח תחתיו שטיח, או שמיכה, וישב עליהם. וקרקע המרוצפת באבנים או בנסרים, מותר לשבת עליה אף בלא שיתן דבר המפסיק בינו לבין הקרקע. ואף הנשים צריכות לשבת על גבי קרקע בסעודה המפסקת. [ילקוט יוסף שם. הליכות עולם ח״ב עמוד קנב].

יד אין צריך לחלוץ מנעליו בעת הסעודה. [ילקוט יוסף שם].

טו יש להזהר שלא ישבו שלשה לאכול ביחד, כדי שלא יתחייבו בזימון, ואפי׳ ישבו ואכלו יברך כל אחד לעצמו בלי זימון. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד תקעו].

טז אם אכל קודם חצות אפילו דעתו שלא לאכול עוד מותר לאכול שני תבשילין. וכן אפי׳ אוכל אחר חצות, אם דעתו לאכול אחריה סעודת קבע מותר לאכול שני תבשילין, וגם לאכול עם שנים אחרים, ולא נאסר בשני

תבשילין וכו', אלא כשאוכל אחר חצות, ואין דעתו לאכול אחריה סעודה אחרת. [שלחן ערוך סימן תקנב סעיף ט'].

יז אין אומרים וידוי ונפילת אפים במנחה של ערב תשעה באב מפני שנקרא מועד. ומיהו בליל תשעה באב אומרים תיקון חצות כרגיל. [שלחן ערוך סימן תקנב סעיף יב].

יח תושב ארצות הברית שאחר שאכל סעודה המפסקת ערב תשעה באב, טס לארץ ישראל, רשאי לאכול במוצאי תשעה באב של ארץ ישראל, כמנהג תושבי ארץ ישראל, ואינו צריך להמתין עוד שבע שעות, שיגיע זמן צאת הכוכבים בארצות הברית, שאין לו אלא מקומו ושעתו, לחומרא ולקולא. [סידור חזון עובדיה הלכות תענית. שו"ת יביע אומר ח"י חאו"ח סי' מב עמ' עו].

סימן תקנד - דברים האסורים בתשעה באב

א תשעה באב אסור באכילה ושתיה ורחיצה וסיכה ונעילת הסנדל ותשמיש המטה, ולילו כיומו לכל דבר. ואין אוכלים אלא מבעוד יום של ערב תשעה באב. ובין השמשות שלו אסור כיום הכפורים. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד תקעז].

ב אם קיבל עליו בפירוש בשפתיו שלא לאכול אחר סעודה המפסקת אסור לו לאכול יותר אפילו עודנו יום. אבל אם קיבל עליו בהרהור בלב אינה קבלה. [ילקוט יוסף שם].

ג ראוי ונכון להחמיר שלא לעשן סיגריות בתשעה באב. ובפרט יש להחמיר בעת קריאת איכה וקינות בבית הכנסת. אבל לצורך קצת, כגון למי שרגיל מאד בעישון, ויש לו צער גדול במניעתו מעישון סיגריות, יש להתיר לו לעשן בתשעה באב בצינעא בתוך ביתו וכדומה, אבל לא יעשן בפרהסיא בתשעה באב, ובשאר צומות אף הנוהגים לעשן ביום טוב, על ידי הדלקה מאש לאש, דחשיב אצלם לענין זה כאוכל נפש דשרי ביום טוב, אפילו הכי מותר לעשן בתענית. [שו"ת יביע אומר ח"א סי' לג. שו"ת יחוה דעת ח"ה סימן לט].

ד רחיצה אסורה בתשעה באב בין בחמין בין בצונן, ואפילו להושיט אצבעו במים אסור. ובשחרית נוטל ידיו עד סוף קשרי אצבעותיו בלבד, ולאחר שניגבם ועדיין לחות קצת מעבירם על עיניו. ואם היה לכלוך על גבי עיניו ודרכו לרחצם במים, רוחץ ומעבירו ואינו חושש. [ילקוט יוסף מועדים הלכות תשעה באב].

ה מי שהיו ידיו מלוכלכות בטיט ובצואה, מותר לרחוץ להעביר הלכלוך, ולא יטול כל ידיו אלא לפי הצורך להעביר הלכלוך. [ילקוט יוסף מועדים שם].

ו כהן שנוטל ידיו לברכת כהנים, נוטל עד סוף הפרק כמו בשאר ימות השנה, שכל שאינו מכוין להנאת רחיצה מותר. אבל היוצא לשירותים נוטל עד קשרי אצבעותיו, שדי בזה. אלא אם כן ידיו היו מלוכלכות שאז נוטל ידיו כדי להעביר הלכלוך. [ילקוט יוסף מועדים].

ז נשים המבשלות ומדיחות הירקות במים, אף על פי שידיהם נוגעות במים אין לחוש על זה כלל. וסיכה אינה אסורה אלא של תענוג.

ח מי שיש לו חטטין בראשו סך כדרכו ואינו חושש. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד תקעח].

ט נעילת הסנדל אסורה בין לאנשים בין לנשים, ודוקא בנעלים של עור, אבל של בגד ועץ וגומי, מותר, שהרי קושי הארץ מגיע לרגליו ומרגיש שהוא יחף, ואפילו לובש גרבים ונועל עליהם נעלי עור אסור. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד תקעט].

י אסור ללבוש נעלים כל היום עד מוצאי תשעה באב בצאת הכוכבים, והגאונים החמירו בזה בתוקף.

יא נעלי עץ שיש להם רצועה של עור [קבקב] יש מתירים ללובשן. [ילקו״י מועדים עמוד תקעט].

יב אם שכח לקנות נעלי גומי לפני תשעה באב, רשאי לקנות לאחר מכן, אך נכון לכתחלה שיחדש אותם איזה זמן קודם שבוע שחל בו תשעה באב.

יג ביום תשעה באב אסור לקרות בתורה נביאים וכתובים. וכן אסור לשנות בו במשנה ומדרש וגמרא בהלכות ובאגדות, שנאמר פקודי ה׳ ישרים משמחי לב. אבל קוראים באיוב ובדברים הרעים שבירמיה, ומדלג פסוקי נחמה שביניהם. וכן מותר ללמוד פרק אלו מגלחים, ופירוש על איכה ופירוש על איוב, וידלג עניני שמחה שבהם, כגון חד מאתינס אתי לירושלים וכו׳. וכן מותר ללמוד בספרי מוסר המעוררים לתשובה. [יביע אומר חלק ב׳ סימן כו סק״י חיו״ד].

יד אסור ללמוד תורה גם על ידי הרהור, כיון שהכל תלוי בשמחת הלב. ומכל מקום כשמהרהר בדברי תורה, ואינו מבין מה שמהרהר, כגון שמהרהר בזוהר הקדוש בתשעה באב, וכדומה, אפשר שאין בזה איסור, דאיכא תרתי לטיבותא. [יביע אומר ח״ד סימן ח סק״ז].

טו עצם חיוב לימוד התורה שייך גם בתשעה באב, ולכן חייב כל אחד לקבוע זמן ללמוד ביום זה כפי כחו. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד תקפ].

טז מי שנתחדשו לו חידושי תורה בתשעה באב, וחושש שאם לא יכתבם מיד ישכח עד הערב, שפיר דמי לכותבם. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד תקפא].

יז תינוקות של בית רבן בטלים בו, ויש אומרים שמותר ללמוד עם התינוקות בדברים הרעים הנזכרים לעיל, ויש מחמירים, ואפשר לסמוך על המתירים במקום חשש ביטול תורה. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד תקפא].

יח מותר לקרות כל סדר היום בתפלה, כולל שירת הים, פרשת הקרבנות, איזהו מקומן ובריית דרבי ישמעאל, וברכת כהנים. [שו"ת יביע אומר חלק ד' סימן לב חיו"ד].

יט אין לקרוא תהלים בתשעה באב, והמיקל בזה יש לו על מה לסמוך, אבל חק לישראל וסדר מעמדות יש להחמיר שלא לקראם בתשעה באב, אפי' אם הוא רגיל בהם בכל יום. ואומרים בסוף התפלה שיר של יום ואין כאלהינו ופטום הקטורת כמו בכל יום. [ילקו"י שם].

כ מותר למסור דבר מידו ליד אשתו שאינה נדה בתשעה באב. וכן מעיקר הדין אין צריך להזהר בשאר דיני הרחקות בתשעה באב, וכן מעיקר הדין אין צריך להזהר שלא לגעת באשתו בתשעה באב. [הליכות עולם ח"ב עמוד קנג].

החייבים בתענית

א הכל חייבים להתענות בתשעה באב, ואסור לפרוץ גדר, ואפילו מעוברות ומניקות שפטורות משאר צומות של דברי קבלה, מתענות ומשלימות בתשעה באב. אך מעוברות ומניקות שיש להן חולי, אפילו אין בו סכנה אין להם להתענות בתשעה באב. ואם יש להן חולשה רבה, יעשו שאלת חכם. ונכון לעשות שאלת חכם בכל מקרה. [ילקו"י מועדים עמ' תקעז].

ב חולה, אפילו אין בו סכנה פטור מלהתענות בתשעה באב, וחולה שנתרפא ועודנו חלוש ומצטער מאד בתעניתו, מותר לו לאכול, ואין צריך אומד, רק שלא יאכל למעדנים. ומי שהוא חולה שאינו יכול להתענות אלא אם כן יאכל בלילה, יש אומרים שמותר לו לאכול בלילה, ויתחיל לצום עם עמוד השחר, והעושה כן יש לו על מה לסמוך. [שם]. וכן זקנים תשושי כח שהתענית צער גדול להם, והרופא אומר שמזיק להם התענית, מותר להם לאכול. ויולדת או חולה האוכלים בתשעה באב, אין צריכים

לאכול פחות פחות מכשיעור, כמו ביום הכפורים, אלא יאכלו כרגיל. [יביע אומר חלק י' חאו"ח סימן לט].

ג אולם מינקת צריכה להתענות בתשעה באב אף אם היא מניקה בפועל. אך אם התינוק חולה והרופא אומר שתענית יגרום לילד נזק, מותר לה לאכול בשביל התינוק. וכל שכן אם יש חשש שעל ידי תעניתה יופסק החלב לגמרי מן הולד, שיש לה לאכול שלא יחסר חלב האם מן הולד. [ילקוט יוסף מועדים שם. יביע אומר חלק י' חאו"ח סימן לט עמוד עא].

ד הילדים פטורים מלהתענות בתשעה באב כל שאינם בני מצוה, ואין בזה חינוך, שאנו מאמינים בביאת המשיח. אבל אל יאכילו אותם מעדנים. [ילקוט יוסף מועדים הלכות תשעה באב]. ויולדת תוך שלשים יום ללידה, פטורה מלהתענות בתשעה באב, ותאכל מיד בבוקר. וכל שכן שיכולות המעוברות ומניקות, וכן יולדות, להקל באופן שחל תשעה באב בשבת, והתענית נדחתה לאחר השבת. ומכל מקום ראוי שהיולדת תוך שלשים יום לא תאכל להתענג, אלא כדי קיום. [שו"ת יביע אומר חלק ז' סימן מט].

ה חולה או מעוברות ומניקות הסועדים בתשעה באב, וכן כל שאר הפטורים מתענית תשעה באב, אין להם לומר "נחם" בברכת המזון, שלא נתקן לאומרו אלא בתפלה. [יחוה דעת חלק א' סימן מד. וחלק ג' סימן מ].

ו חולה שיש בו סכנה האוכל בתשעה באב, צריך ליטול ידיו כל פרק היד עד הזרוע, ואם אוכל שיעור כביצה בתוך כדי אכילת פרס, יברך על הנטילה. [ילקו"י הלכות ברכות עמוד פה. ילקו"י מועדים עמו' צז. חזון עובדיה ימים נוראים עמוד שח, לענין יום הכפורים, מאחר ולדעת הרי"ף והרמב"ם והרשב"א מדינא דגמרא צריך ליטול ידיו לאכילה עד הזרוע. ודמי לכהנים שנוטלים ידיהם לדוכן עד פרק הזרוע, שהרי אינם עושים כן לשם תענוג. וזה דלא כמו שנתבאר בהלכה למעלה בהליכות עולם עמוד קסג שיטול עד קשרי אצבעותיו].

ז מוהל סנדק ואבי הבן, יכולים להקל ולאכול, בארץ ישראל וגלילותיה, ביום המילה כשחל תשעה באב בשבת, ונדחה ליום ראשון, לאחר שיתפללו מנחה גדולה. וכדעת מרן השלחן ערוך. וכל שכן בשאר ארבע צומות שנדחו, ואין כאן שום מנהג להחמיר. ובתענית אסתר יש להקל אפילו בזמנו. ואף אם מחלקים את מצות המילה לשנים, האחד מוהל והשני פורע, מותרים שניהם לאכול בתשעה באב דחוי. [שו"ת יביע אומר ח"א סי' לד].

ח אין שאלת שלום בתשעה באב, ועם הארץ שאינו יודע, והקדים לו שלום מותר להשיב בשפה רפה ובכובד ראש. [שלחן ערוך].

ט אין לטייל ברחוב בתשעה באב, פן יבא לידי שחוק וקלות ראש. [שלחן ערוך סימן תקנח].

י מקום שנהגו לעשות מלאכה בתשעה באב, עושים. ומקום שנהגו שלא לעשות מלאכה בתשעה באב, אין עושים, ומנהג ישראל בכל מקום אשר שמענו שמעם שלא לעשות מלאכה בתשעה באב. וכל העושה מלאכה שלא בהיתר בתשעה באב אינו רואה סימן ברכה מאותה מלאכה. ואם הוא עני שאין לו מה לאכול לערב, מותר לו לעשות מלאכה בצנעא בתשעה באב, ולא יתפרנס מן הצדקה. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד תקפא].

יא מותר למכור מצרכי מזון מכולת וירקות במשך כל היום, אבל שאר פרקמטיא יש להחמיר. ויש מתירין לאחר חצות. [שם].

יב מלאכת דבר האבד מותר בתשעה באב כדרך שהתירו בחול המועד. [ש"ע סי' תקנד סעיף כג].

יג מותר לחלוב את הבהמה בתשעה באב, מפני שהיא מלאכת דבר האבד. [הליכות עולם חלק ב' עמוד קנד].

סימן תקנה - ציצית ותפלין בתשעה באב

א מנהג ירושלים להתפלל שחרית בתשעה באב עם הצבור בבית הכנסת בטלית ותפלין, ומנהג זה יסודתו בהררי קודש, ואין לשנות מהמנהג. ואלו הרוצים לנהוג כן, ולהחזיר עטרה ליושנה, יפה עושים. ויש מקומות שנהגו להתפלל שחרית בתשעה באב בלא ציצית ותפילין, ורק במנחה נהגו להתעטף בציצית ולהניח תפילין בבית הכנסת, והנוהגים כן טוב שינהגו שכל אחד יתעטף בציצית ויניח תפילין בביתו קודם תפלת שחרית, ויקרא עמהם קריאת שמע [אחר שבירך ברכות התורה], ואחר כך יפשוט הטלית ויחלוץ התפילין וילך לבית הכנסת להתפלל שחרית, ובתפלת המנחה יחזור ויתעטף בציצית ויניח תפילין בברכותיהם. ובדבר זה אין לשנות מן המנהג מפני המחלוקת. אבל לא יהיו חלק מהקהל עושים כך וחלק עושים כך, אלא יסכימו וישתוו ביניהם במנהגם לבל יעשו אגודות אגודות. ומברכים על הציצית והתפלין כשלובשים אותם בתשעה באב.

ב המניחין תפילין דרבינו תם בכל יום, צריכים להניח תפילין של רבינו תם גם בתשעה באב, ואם נוהגים במקומם להניח תפילין בתשעה באב בשחרית, יניחו אף תפילין של רבינו תם בשחרית. ואם נוהגים במקומם להניח תפילין בתשעה באב במנחה, ראוי שיניחו תפילין של רש"י ושל רבינו תם בביתם קודם תפלת שחרית, ויקראו עמהם קריאת שמע, ויחזרו ויניחו תפילין של רש"י בתפלת המנחה בבית הכנסת. [שו"ת יחוה דעת

חלק ב' סימן טז. וחלק ו' סימן ב. הליכות עולם חלק ב' עמוד קנח].

עוד ממנהגי יום תשעה באב

א יש נשים הנוהגות לכבד הבית בכל כוחן ולסדר המטות וכיוצא בזה מתיקוני הבית. ונתנו טעם למנהגם, מפני שדעתן קצרה והן חלושי אמונה אחר שהמשיח עדיין לא הגיע. אבל נשים המבינות ויודעות תורה אין לנהוג כן. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד תקפו].

ב אחר כעשרים רגעים משקיעת החמה [בערך] מותר לאכול במוצאי תשעה באב, ובתשעה באב אין צריך להחמיר להמתין לזמן ר"ת, שאין מחמירים בזה אלא באיסורי תורה.[שם].

ג מקדשים הלבנה במוצאי תשעה באב, אבל צריך להמתין עד שיהיה חושך [צאת הכוכבים] באופן שתהיה הלבנה ראויה ליהנות מאורה. וטוב שיטעמו איזה דבר קודם הברכה. ולכן אם אפשר טוב שיקבעו זמן לברכת הלבנה אחר הסעודה, ויברכו עם מנעלים בשמחה. אך אם יש חשש שחלק מהקהל ישכחו לברך ברכה זו, יברכו אחר ערבית. ולכתחלה אין לברך ברכת הלבנה קודם תשעה באב, [ילקו"י שבת כרך ה' עמ' שמב]. ואף שרואה הלבנה, לא יברך עד מוצאי ת"ב. ואין בזה איסור משום אין מעבירין על המצוות. [לאפוקי ממ"ש בספר ברכת ה' פ"ד עמ' רפח, שמיד שרואה הלבנה צריך לברך, דאין מעבירין על המצוות. ע"ש. אולם כאשר כוונתו לקיימה באופן מהודר יותר מותר לעכב הברכה לברכה במצו"ש. ועיין בתרומת הדשן סי' לה, דמותר לדחות ברכת הלבנה כשיש סיבה, "ואשרי המחכה מלברך ברכת הלבנה כדי לברכה במוצ"ש". ע"ש. והן אמת דגם בברכת השבח אמרי' אין מעבירין וכו', כדמשמע מהריטב"א שבת כג. אך עיין בריטב"א תענית ו: דמניחין ברכת אל ההודאות להלל, כדי לאומרה ברוב עם, דכל כיו"ב רשאים להשהותה וכו'. ע"ש. והיינו דכשיש סיבה לאומרה באופן מהודר יותר לא שייך האיסור אין מעבירין וכו'. ועיין בפתח עינים סוטה כב.].

ד המנהג הכשר שבליל עשירי באב אין אוכלים בשר ולא שותים יין, ונהגו כן גם כשחל ביום ששי. אבל מותר לטעום מהתבשילים שיש בהם בשר, בערב שבת, לכבוד שבת. [שם].

ה כל המבואר לעיל הוא לענין אכילת בשר, אבל לענין רחיצה ותספורת לא נהגנו להחמיר בזה. ורק האשכנזים נהגו להחמיר בזה גם לענין רחיצה ותספורת עד למחרת בחצות. ולכן מותר לספרדים להתרחץ ולכבס במוצאי תשעה באב. אבל יש ליזהר שלא יעשו כן בתשעה באב סמוך לערב. ובשנה שחל עשירי באב ביום ששי שהוא ערב שבת, מותר גם לאשכנזים להתרחץ ולהסתפר לכבוד שבת. [שו"ת יחוה דעת ח"ה סי' מא. והנה מרן בש"ע ס"ס תקנח כתב, שמנהג כשר שלא לאכול בשר ולשתות יין בליל עשירי ויום עשירי. וכתב במאמר מרדכי שמלשון מרן משמע שהמנהג כן רק לגבי בשר ויין, ולא לענין רחיצה ותספורת. וכ"כ בשיורי כנה"ג. וכתב בביאור הלכה דקשה להקל בזה שכמה אחרוני זמנינו העתיקו להחמיר בזה.

ע״כ. אולם אין זה אלא לאשכנזים, אבל אצלינו העיקר להקל בזה כדעת מרן].

סימן תקנו - דיני תשעה באב שחל במוצאי שבת

א אם חל ט׳ באב בשבת, אין דיני אבלות נוהגים בשבת, ומותר גם בתשמיש המטה. [ש״ע].

ב תשעה באב שחל להיות ביום ראשון, רשאי ללמוד בשבת גם אחר חצות, בכל מה שירצה, אלא שטוב ונכון ללמוד בשבת אחר חצות בהלכות תשעה באב וללמד לרבים הלכות אלו.

ג תשעה באב שחל במוצאי שבת, אין אומרים צדקתך צדק במנחה בשבת. ומבדילין בלילה כמו בכל מוצאי שבת. ואין אומרים ויהי נועם. [ש״ע].

ד תשעה באב שחל להיות ביום ראשון, מותר להשאר עם הנעלים גם לאחר יציאת השבת, עד לאחר אמירת ברכו שלפני תפלת ערבית של מוצאי שבת. ואינו צריך להסיר את הנעלים שברגליו מיד עם שקיעת החמה של יום שבת, וראוי להכריז בבתי הכנסת ולהודיע לצבור שתפלת ערבית במוצאי שבת שחל בו תשעה באב, תהיה רק לאחר חצי שעה מזמן שקיעת החמה, ולא קודם, ובכך תהיה אפשרות לקהל להחליף בגדי שבת בבגדי חול, ולחלוץ נעלי העור שברגליהם כשליש שעה אחר השקיעה, ויבואו להתפלל בליל תשעה באב, במוצ״ש, בבגדי חול ובמנעלי בד המותרים בתשעה באב. [שו״ת יחוה דעת ח״ה סי׳ לח].

ה בתשעה באב שחל במוצאי שבת, כשחולצים הנעלים לאחר אמירת ברכו של ערבית, יחלוץ נעליו מן הרגל האחת ברגל חבירתה, ולא יגע במנעליו. וכן יוכל לחולצם בנגיעה בשרוך נעליו בלבד, שאז אין צריך נטילת ידים. [שו״ת יביע אומר חלק ה׳ סימן א׳ סק״ה].

ו אחר צאת השבת, קודם קריאת מגילת איכה, מברכים על הנר בורא מאורי האש, ואין מברכים על הבשמים. ואם שכח לברך על הנר, יברך אחר כך במשך הלילה. [ש״ע].

ז תשעה באב שחל ביום ראשון, חולה האוכל בו לפי ההלכה, צריך להבדיל קודם אכילתו על הכוס, שאין לאכול עד שיבדיל על הכוס. ויכול החולה להוציא ידי חובה את בני ביתו בהבדלה זו, אף על פי שהם מתענים ואינם אוכלים עד הערב. ואחר שהבדיל החולה על הכוס, יתן

הכוס לתינוק שהגיע לחינוך כדי שישתה ממנו מלוא לוגמיו. ואם אין שם תינוק, ישתה בעצמו מהכוס מלוא לוגמיו. ואם אי אפשר לו אינו צריך לדחוק את עצמו, ודי בטעימה כל שהוא. [שו"ת יחוה דעת ח"ג סי' מ. ושו"ת יביע אומר ח"ה סי' מ' סק"ה].

ח תשעה באב שחל להיות ביום ראשון, הואיל ואי אפשר להבדיל במוצאי שבת, מבדילים במוצאי יום ראשון, שהוא מוצאי הצום. [שו"ת יביע אומר חלק ו' סימן מח אות י"ג].

ט מי שהיה קטן ביום שבת ט' באב, ונעשה לבר מצוה במוצאי שבת ליל התענית, [דהיינו שנולד בי' אב, ובמלאת שלש עשרה שנה ויום אחד נעשה לבר מצוה בליל י' באב], יש אומרים שכיון שהיה פטור מהתענית בשבת, אחר שטרם הגיע לבר מצוה, פטור מלהתענות ביום א', ויש אומרים דמאחר ובליל י' אב נעשה חייב במצוות, צריך להתענות. [ילקו"י תפלה כרך א עמוד תקפד].

סימן תקנז - נחם ועננו בתפלות ט' באב

א בערבית ליל תשעה באב אומר היחיד תפלת "נחם" בברכת בונה ירושלים, וכן מנהג ירושלים לומר נחם בכל התפלות, ערבית שחרית ומנחה. וגם השליח צבור צריך לומר נחם בקול רם בשחרית ובמנחה בחזרת השליח צבור. אולם אם לא אמרו נחם, אין חוזרים. ואחינו האשכנזים נהגו שלא לומר נחם אלא בתפלת המנחה בלבד, ונהרא נהרא ופשטיה. וחותם ברוך אתה ה' מנחם ציון בבנין ירושלים, ואם חתם בונה ירושלים שפיר דמי. ואם שכח לומר נחם יכול לאומרו בשומע תפלה, ויאמר עננו קודם לנחם. ואם שכח גם שם יאמרנו ברצה במקום יעלה ויבוא. ואם שכח גם שם יאמרנו בסוף התפלה אחר אלהי נצור קודם יהיו לרצון האחרון. [יחוה דעת ח"א סי' מד. שו"ת יביע אומר ח"ו חיו"ד סי' לח סק"א].

ב אסור לשנות מנוסח תפלת נחם הנאמרת בתפלות תשעה באב כי מקום המקדש וסביבותיו נתונים ביד זרים ומלאים גילולי עכו"ם, ובפרט שגם הרוחניות של ירושלים היא בעוונותינו הרבים בשפל המדרגה, בהרס חומת הצניעות וחלולי שבת, ה' ירחם. וכל המשנה ידו על התחתונה. [שו"ת יחוה דעת חלק א' סימן מג].

ג יחיד המתענה עם הצבור בתשעה באב, אומר "עננו" בשומע תפלה בכל התפלות, בערבית שחרית ומנחה, וכן המנהג פשוט בכל קהלות ספרד, אך מנהג אשכנז שהשליח צבור אומר עננו בשחרית ומנחה, והיחיד במנחה בלבד. ומי שטעה ולא אמר עננו, אינו חוזר, ונכון שיאמר עננו בסיום

תפלתו אחרי אלהי נצור. והיחיד שאומר עננו בשומע תפלה, חותם לאחר עננו כי אתה שומע תפלת כל פה ברוך אתה ה' שומע תפלה, ולא כמו שנדפס באיזה סידורים החתימה ליחיד "ברוך וכו' העונה לעמו ישראל בעת צרה". ורק שליח צבור האומר עננו בין גואל לרופא, חותם בחתימה זו. [שו"ת יחוה דעת ח"ג סימן מא].

ד הטועה בתשעה באב בשומע תפלה, וחתם העונה לעמו ישראל בעת צרה, במקום שומע תפלה, אין צריך לחזור, אך אחר שיסיים תפלת העמידה מהיות טוב יחזור להתפלל שנית, בתורת תנאי דנדבה. [ילקו"י מועדים עמוד תקפג. ומה שכתבנו "מהיות טוב" כן הוא ביביע אומר ח"ז סי' יג].

סימן תקנט - סדר התפלות בתשעה באב

א ליל תשעה באב ויומו יושבים בבית הכנסת לארץ עד זמן תפלת מנחה, כמו אבל שיושב על גבי קרקע כל ימי אבלות ויש להקל לישב על גבי קרקע מרוצפת ואין בזה משום חששת המקובלים שלא לישב על גבי קרקע משום רוח רעה. ומכל מקום היכא דאפשר טוב להפסיק בבגד. [ילקוט יוסף מועדים הלכות תשעה באב].

ב יש אומרים שאסור לילך יחף בתשעה באב, ובשאר ימי החול. ויש אומרים שבארץ ישראל מותר לילך יחף שעפרה קדוש. [שארית יוסף חלק א' עמוד כד].

ג מותר לישב על גבי כרים וכסתות, או ספסל נמוך, שאין גבוהים טפח. ואם הוא זקן ותשוש כח אפשר להקל גם בספסל נמוך קצת שאין בגבהו שלשה טפחים. [ילקו"י מועדים עמו' תקפב].

ד מצוה לקום מפני תלמיד חכם או זקן גם בתשעה באב, אף על פי שהכל אבלים ויושבים על גבי קרקע. [שו"ת יביע אומר חלק ג' חלק יורה דעה סימן כז סק"ג].

ה אין מדליקין נרות בלילה כי אם נר אחד לומר לאורו איכה וקינות, ויאמרם בבכיה ובדמעות שליש ככל אשר יוכל שאת, עד יחונן ה' צבאות. וכיום שגם הקהל קוראים קינות יכולים להדליק כפי הצורך. [ילקוט יוסף מועדים הלכות תשעה באב].

ו בשעת הקינות אסור לדבר ולצאת לחוץ, כדי שלא יפסיק ויסיח דעתו מן האבל. [ש"ע].

ז נוהגים שלא לומר קדיש תתקבל בליל תשעה באב, שאינו דומה לאבל האומר תתקבל. אבל ביום נוהגים לאומרו בהרבה בתי כנסת. [שו״ת יביע אומר חלק ד׳ חיו״ד סימן לב סק״ו].

ח נוהגים לברך בשחרית את כל ברכות השחר, כולל ברכת ״שעשה לי כל צרכי״. [ילקוט יוסף הלכות פסוקי דזמרה מהדורת תשס״ד עמוד טז. וזה דלא כמ״ש בתחלה בשו״ת יביע אומר ח״ה סימן כה אות ט״ו. ובשו״ת יחוה דעת ח״ו עמו׳ קצה. ובילקוט יוסף ח״א מהדורת תשמ״ה, עמוד נא].

ט יש נוהגים לומר שירת האזינו במקום שירת הים, וכבר נזכר מנהג זה בראשונים, אבל אנו נוהגים כהרמ״א לומר שירת הים. וכן הכהנים נושאים כפיהם בשחרית ובמנחה. ואומרים סדר קדושה כרגיל נקדישך ונעריצך וכו׳. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד תקפד].

י קוראים בתורה שלושה אנשים בפרשת כי תוליד בנים, והשלישי הוא המפטיר. והמנהג להפטיר בתשעה באב גם בשחרית וגם במנחה. [הערות מרן האמו״ר בספר נהר מצרים].

יא חולה שאוכל בתשעה באב, יש אומרים שעולה לספר תורה בשחרית, מפני שזו קריאה של חובת היום. ויש חולקים. [רעק״א. חת״ס. משנת יעבץ מועדים. ילקוט יוסף מועדים הלכות תשעה באב. חזון עובדיה על ימים נוראים עמוד שמט].

יב המחזיק לעלות לספר תורה מידי שנה בתשעה באב בשחרית, ולהפטיר בהפטרת תשעה באב, ואירעו אבל, והוא בתוך שבעה ימי אבלות, אין לו לעלות לספר תורה, כיון שהאבל אסור בדברי תורה, ואין קריאת ספר תורה של תשעה באב נחשבת בכלל דברים הרעים שהאבל מותר בהם. ובתפלת מנחה לכל הדעות אין האבל רשאי לעלות לתורה. [שו״ת יביע אומר חלק ז׳ חאו״ח סימן נ׳, הליכות עולם ח״ב עמוד קסא].

יג אין אומרים קדיש אחר קריאת התורה אלא לאחר סיום ההפטרה, אחר שחתם מגן דוד בסיום הברכות שלאחר ההפטרה. וכן מנהג ירושלים. וכן במנחה לא יאמר השלישי קדיש בין קריאת התורה להפטרה, אלא יאמר הקדיש אחר ברכות ההפטרה. ואחר כך יחזירו הספר תורה ויאמרו הפסוקים יהללו את שם ה׳ וכו׳, ואחר כך שוב יחזרו לומר קדיש לפני העמידה. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד קיא].

יד אחר ההפטרה בשחרית אומרים אשרי ובא לציון, ומדלגין ואני זאת בריתי וכו׳ עד ואתה קדוש, ומסיימים התפלה עם הקדישים כנהוג, ואחר כך קוראים איכה וקינות. [ילקו״י מועדים עמוד תקפה].

טו אם בסוף הקינה יש פסוקי נחמה צריך לדלגם, אך שליח צבור שאומרם אין גוערים בו. [שם].

טז אין אומרים וידוי ונפילת אפים בתשעה באב, כי תשעה באב נקרא מועד, שנאמר קרא עלי מועד.

יז אם יש מילה בתשעה באב, יש אומרים שנכון לאחרה עד אחר חצות, דקודם שש שעות עדיין שעת אבילות.

יח כשחל מילה בתשעה באב, יש לברך על הכוס ולהטעימו לתינוק הקרוב לחינוך כבן שש שנים, שמבין ויודע למי מברכים, ואין שום איסור בזה אפילו אם אינו צריך לשתות באותה שעה. אך אסור לעשות המציצה בתשעה באב וביום הכפורים ביין ושאר משקים, אלא מציצה בפה בלבד.

יט במנחה יושבים על ספסלים כמו בשאר ימות השנה.

כ המנהג שהגי העולים שקראו בשחרית, הם העולים לקריאת התורה במנחה. [שם]

כא נוהגים שלא להכין צרכי סעודה למוצאי תשעה באב עד אחר חצות. [ש"ע].

כב החוטא בעבירות החמורות שהתיקון שלהם הוא על ידי תעניות, ואם יתענה יבטל מלימודו עדיף יותר שלא יתענה, ויתחזק יותר בעסק התורה. [שו"ת יביע אומר חלק א' חלק יורה דעה סימן יד. וחלק ב' סימן כח אות י"ב].

כג ממדת חסידות להתענות ביום שמת בו תלמיד חכם, כשאינו גורם לו לביטול תורה. וטוב יותר שיעשה תענית דיבור, ותענית שובבי"ם אם אין עשרה מתענים לכולי עלמא לא יקראו בויחל. ואם חל בשני וחמישי יקרא בשחרית בפרשת השבוע. ואם יש י' מתענים, במקום שנהגו לקרוא ויחל יש להם ע"מ לסמוך. [הערות מרן האמו"ר בריש ספר נהר מצרים הנד"מ].

כד ספר תורה שנפל לארץ, הקהל הרואים בנפילת הספר תורה חייבים להתענות, אולם אין זה מן הדין, ולכן יש להקל בזה לתשושי כח, ולתלמידי חכמים ולמלמדי תינוקות, ולפועלים ולשכירים שלא יוכלו לעשות מלאכתם כהוגן, שיש בזה חשש גזל, שממעטים ממלאכת בעל הבית. ולפיכך יתנו פדיון התענית לצדקה, ומה טוב שקהל בית הכנסת שאירע בו כן, יתאספו כולם בבית הכנסת, וינהגו תענית דיבור, וילמדו שם במשך כל היום, וזה הרבה יותר חשוב מתענית, שאין העיקר לסגף את עצמו בתעניות, אלא ברסן פיו ותאוותיו. [שו"ת יביע אומר חלק ב' חלק אורח חיים סימן כח. וחלק א' חלק יורה דעה סימן יד].

כה צום עשרה בטבת שחל להיות בערב שבת, צריך להתענות ולהשלים הצום, עד צאת הכוכבים, כרבע שעה אחר השקיעה. ואף אם הקהל התפללו ערבית של ליל שבת מבעוד יום, יש להם להמתין מלקדש עד אחר צאת הכוכבים. [שו"ת יביע אומר ח"ד סימן לא. ויחוה דעת ח"א סימן פ].

כו יום ט"ו באב הוא כיום טוב, ואין אומרים בו וידוי ונפילת אפים. וצריך להוסיף בעסק התורה בלילה, כי הלילות מאריכים והולכים, ובזכות התורה נזכה לגאולה שלמה אמן.

הלכות ראש השנה

סימן תקפא - מדיני הסליחות

א מנהגינו לקום באשמורת הבוקר לומר "סליחות", החל מיום ראש חודש אלול עד יום הכפורים, כי מסורת בידינו שמשה רבינו ע"ה עלה להביא את הלוחות שניות בראש חודש אלול וירד עם הלוחות ביום הכפורים, וכל ארבעים יום הללו היו ימי רחמים ורצון לכל עם ישראל. וביום הכפורים נתרצה הקדוש ברוך הוא לישראל בשמחה, ואמר למשה "סלחתי כדברך", ולכן הוקבע יום הכפורים ליום מחילה סליחה וכפרה. וביום ראש חודש עצמו אין מנהגינו לומר סליחות. [ש"ע סי' תקפא. ילקו"י מועדים עמ' ט. חזו"ע ימים נוראים עמ' א]

ב הזמן הראוי ביותר לאמירת סליחות בימים אלה הוא מחצות הלילה ואילך, שאז הוא עת רצון, אך בחצי הראשון של הלילה אסור לומר סליחות ושלש עשרה מדות. ויחיד שנמצא בבית כנסת שנוהגים שם לומר סליחות לפני חצות הלילה, אינו רשאי להצטרף אליהם, אלא ישב בדד וידום, ולא יענה עמהם שלש עשרה מדות וכו'. ואדרבה יש לבטל מנהגם זה שאין לו יסוד. וזמן חצות הלילה יש לחשב באופן כזה שיחשוב תחלה השעות שבין הזריחה לשקיעה, והחצי הוא זמן חצות היום, שאז החמה באמצע הרקיע, ולאחר מכן יוסיף שתים עשרה שעות על חצות היום, ואז הוא חצות לילה בדיוק. [דהיינו בסוף שש שעות זמניות מזריחת החמה עד שקיעתה]. [ילקו"י מועדים עמ' ט. יחו"ד ח"א סי' מו. חזו"ע ימים נוראים עמוד ב, ג, ח]

ג בני חוץ לארץ טוב שימתינו לאמירת הסליחות לפי הזמן שלהם, אף שבארץ ישראל כבר הגיע חצות. ומכל מקום המקילים לומר סליחות ביחד עם תושבי ארץ ישראל, וכגון כשאומרים סליחות באמצעות הלויין המצוי כיום, יש להם סמוכין בהלכה, ורשאים לומר סליחות יחד עם בני הארץ. [ילקוט יוסף מועדים עמו' י'. יחוה דעת שם, חזון עובדיה ימים נוראים עמ' ד]

ד קהל ועדה שאי אפשר להם להשכים לסליחות בעוד לילה, יכולים לומר סליחות בשעות הבוקר המוקדמות, לפני תפלת שחרית, או לפני תפלת מנחה, אחר חצות היום [עד צאת הכוכבים]. וטוב שאז החזן שאומר הסליחות יתעטף בציצית, מעין מה שאמרו חז"ל בראש השנה (יז:) ויעבור ה' על פניו ויקרא, א"ר יוחנן אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומרו, מלמד שנתעטף הקב"ה כשליח צבור, והראה למשה סדר תפלה, ואמר לו, כל זמן שישראל חוטאים, יעשו לפני כסדר הזה ואני מוחל להם. ואמר רב יהודה ברית כרותה לי"ג מדות שאינן חוזרות ריקם, שנאמר הנה אנכי כורת ברית. ע"כ. וכן במחנות הצבא כשאי אפשר להם לומר סליחות באשמורת הבוקר, יאמרו הסליחות קודם תפלת שחרית, או קודם תפלה מנחה. או אחר חצות הלילה. [ילקוט יוסף ח"א תשמ"ה עמו' ז'. ילקו"י מועדים עמו' י']

ה אף על פי שאין לומר סליחות וי"ג מדות בשעות שלפני חצות הלילה, מותר לשמוע אז מהרדיו סליחות וי"ג מדות, בכדי להתלמד ולהתרגל בנגינות התחנות, וכדומה. זכר לדבר, מה שאמרו בראש השנה (כד:) לא תלמד לעשות, אבל אתה למד להבין ולהורות. [חזון עובדיה על ימים נוראים עמוד כ]

ו השומע סליחות וי"ג מדות או קדיש מהשליח צבור, דרך הרדיו בשידור ישיר אחר חצות, עונה י"ג מדות ואמן. ואם השידור הוא מהקלטה, אינו עונה. אך השומע מקרא מגילה דרך הרדיו אינו יוצא ידי חובתו.[ילקו"י תפלה ב' מהדורת תשס"ד עמ' יא. חזו"ע ימים נוראים עמ' כא]

ז אברכים ובחורי ישיבה, וכן תלמידי חכמים, שאי אפשר להם לקום יום יום בחודש אלול באשמורת הבוקר לאמירת הסליחות, מפני שדרכם לעסוק בתורה בשעות הראשונות של הלילה, ואם ישכימו לקום לסליחות עלולים להתבטל מסדר לימודם ביום, על כל פנים ישתדלו לקום במקצת לילות של חודש אלול, כדי לשתף עצמם עם הצבור באמירת סליחות ותחנונים. או בימי שני וחמישי של חודש אלול, וכן יתאזרו בכל עוז להשתתף עם הצבור באמירת הסליחות בעשרת ימי תשובה שבין ראש השנה ליום הכפורים. [ילקוט יוסף מועדים עמוד יא. על פי המבואר בשו"ת יביע אומר ח"ב חאו"ח סי' כח אות ח, ט. וחלק ד' חיו"ד סימן יט. ויחוה דעת ח"ג סי' מד. חזון עובדיה ימים נוראים עמוד ח]

ח והוא הדין למלמדי תינוקות שאם ישכימו קום לסליחות לא יוכלו לעשות מלאכתם באמונה בלימוד התלמידים, שרשאים להמנע מלקום יום יום בחודש אלול. אלא ישכימו לפרקים בחודש אלול ובעשרת ימי

תשובה לומר סליחות עם הצבור. והוא הדין לפקידים ולפועלים שכירים, שאם ישכימו קום לסליחות לא יוכלו לעשות מלאכתם באמונה, שרשאים להמנע מלקום לסליחות, וישכימו לפרקים בשני וחמישי ובעשרת ימי תשובה. או שיאמרו סליחות בבוקר קודם תפלת שחרית, או בערב לפני תפלת מנחה. וכמו שנתבאר לעיל. [יביע אומר חלק ב' חאו"ח סימן כח אות ח', ע"פ הירושלמי פ"ז דדמאי. והב"י חו"מ ס"ס שלד, והרמ"א סימן שלג. חזון עובדיה ימים נוראים עמוד י]

ט תלמידי חכמים ובני ישיבות שאינם קמים יום יום לסליחות, אם הולכים לישון אחר חצות לילה, מה טוב שיאמרו קצת סליחות לפני שישנו, אפילו ביחידות, וכן יאמרו תיקון חצות קודם השינה, ומעלת תיקון חצות חשובה יותר מאמירת סליחות עם הצבור. [חזון עובדיה על ימים נוראים עמוד י]

י הקם באשמורת הלילה לומר סליחות בחדש אלול ועשרת ימי תשובה, יתאזר בעוז ותעצומות שלא ינום ולא יישן בקריאת שמע וברכותיה ובתפלה עד גמירא. ומכל שכן שהוא מעוטר בתפלין שאסור להסיח דעתו מהן, וצריך לשמור עצמו בקדושה ובטהרה. ומי שאינו עושה כן, והוא מתנמנם בתפלתו עם התפלין, או מתנמנם בתפלה ובקריאת שמע, יוצא שכרו בהפסדו. ויותר טוב שיתפלל כראוי מאשר לומר סליחות בהשכמה בעבודת ה', לשמור העיקרים ולהוסיף בחסידות, ולא לזלזל בעיקר ולקיים התוספת. [ילקוט יוסף מועדים עמוד יב. חזון עובדיה ימים נוראים עמוד י]

יא עיקר אמירת הסליחות צריכה להיות בכוונה ובנחת ובמיתון ובהכנעה יתרה, ובפרט שלש עשרה מדות, וכמו שכתוב (משלי יח כג), תחנונים ידבר רש, ויש לו להבין מה שמוציא מפיו, בלב נשבר ונדכה, ולכן הנוהגים לומר "עננו אבינו עננו" ו"עשה למען שמך" במהירות רבה ובחופזה לא יפה עושים, וצריך לבטל מנהגם ולאמרם במתון. ואלה שאונסים עצמם מן השינה ובאים לבית הכנסת להשמיע במרום קולם, בקול רנה, ואומרים הסליחות בקול רם ונשא כדרך ששרים פיוטים ונגינות, הרי הם יורשים תרתי גיהנם, ואדרבא יוצא שכרם בהפסדם. כי הלא זה שמם "סליחות" ולא "צעקות". והחי יתן אל לבו בעת אמירת הוידוי והסליחות, לפשפש במעשיו ולחזור בתשובה שלימה ולהוסיף מצות ומעשים טובים, בהתקרבו ליום הדין שאז שוקלים זכיותיו ועוונותיו של כל אדם. וכבר אמרו דורשי רשומות "אני לדודי ודודי לי" ראשי תיבות "אלול", וסופי תיבות בגימטריא ארבעים, כי בימי אלול ובעשרת ימי תשובה שהם ארבעים יום, התשובה מקובלת ביותר שהם ימי רחמים. ועוד סמכו על הכתוב ומל ה' אלהיך "את לבבך ואת לבב" זרעך, ראשי תיבות אלול, ושמכאן סמך למה שנהגו להשכים לומר סליחות בכל חודש אלול. [ילקוט יוסף מועדים עמוד יג. חזון עובדיה ימים נוראים עמוד כ, כה]

יב אין היחיד יכול לומר שלש עשרה מדות של פסוק ויעבור בדרך תפלה ובקשת רחמים, מפני שנחשב כדבר שבקדושה. אבל אם בא לאמרם דרך קריאה בעלמא בטעמי המקרא רשאי. [יחוה דעת חלק א' סימן מז. ילקו"י חלק א' מהדורת תשמ"ה עמוד שמג. ילקו"י תפלה כרך ב' סימן קלא. חזון עובדיה על ימים נוראים עמוד כז]

יג אין היחיד צריך לסיים ונקה לא ינקה עד סוף הפסוק, אלא די לומר עד ונקה. [יחוה דעת ח"א סי' מז בהערה עמוד קמא]. ומותר ליחיד לומר אל מלך יושב וכו', אף על פי שאומר בו "זכור לנו היום ברית שלש עשרה". [ילקו"י מועדים עמ' יג. חזון עובדיה ימים נוראים עמ' ל]

יד הסליחות שנתקנו בלשון ארמית [תרגום], כגון "רחמנא", "מחי ומסי", "דעני לעניי ענינן", "מרנא דבשמיא", אין ליחיד לאומרם, מפני שאין מלאכי השרת מכירין בלשון ארמי, ורק אם יש מנין בבית הכנסת אומרים אותם, שהצבור אינו זקוק לעזרת מלאכי השרת, שהשכינה עמהם. [ראה בקול תורה אלול תשס"ג עמוד ז]. ולכן כשעדיין לא באו עשרה להשלים מנין, ידלג השליח צבור רחמנא ושאר קטעי סליחות הנ"ל, וכשיבואו עשרה יאמרם. ונכון לנהוג כשטרם באו עשרה לבית הכנסת לסליחות, לומר אחר שבט יהודה בדוחק ובצער [קודם אל מלך]"רבונו של עולם אתוודה על עבירות", וכו', והוידוי ושאר תחנות שבלשון הקודש, וכשיופיע העשירי לסליחות יחזרו ל"אל מלך", ויעבור, רחמנא, אנשי אמונה, ושאר הסליחות שדילגו. ואם הזמן מצומצם בכל זאת יאמרו אל מלך, ויעבור, אנשי אמונה וכו', וידלגו "אם אפס" ויתחילו "זכרון לפניך בשחק". וכן ידלגו "בזכרי על משכבי" וכן "אליך ה' נשאתי עיני" כפי הצורך, כי מעלת אמירת י"ג מדות עולה על חשיבות הסליחות הללו. ואם אין תקוה שיגיע מנין במשך זמן אמירת הסליחות, אז יאמרו כל הי"ג מדות במקומם, עם טעמי המקרא, כמי שקורא בתורה. [וראה בשו"ת יביע אומר ח"י בהערות לרב פעלים תאו"ח ח"ג סי' מא בענין סדר ז' כורתי ברית בתפלת רחמנא שאומרים בסליחות].

טו המנהג פשוט לומר בסליחות חמש פעמים י"ג מדות, א. אחר שבט יהודה בדוחק ובצער, וקודם תחנת "רחמנא", ב. אחר תחנות רחמנא, ג. אחר אנשי אמונה אבדו, ד. אחר תמהנו מרעות, ה. בסוף הסליחות, אחר זכרון לפניך בשחק שבסוף הפיוט "אם אפס". וכן הוא בסליחות שנדפסו במחזורים של ראש השנה. ויש לצבור לומר גם תיבות "ויעבור ה' על פניו ויקרא" בלחש עם השליח צבור, ואחר כך יאמרו בקול רם, ה' ה' אל רחום וחנון וכו'. וצריך להפסיק בין ה' ה' על ידי שיטעימו הפסק (הפ"א בקמץ), ומי שאינו עושה כן עונשו רב. [ילקוט יוסף מועדים עמוד יד. חזון עובדיה על ימים נוראים עמוד לב].

טז כשאומר השליח צבור תיבות ה' ה', יש לכפוף קומתו קצת בשחייה, ואין צריך להרים עקביו מהקרקע כשאומר ה' ה' כמו שעושים בקדושה,

אלא יישר רגליו ויאמר הי"ג מדות בכוונה. ויש נוהגים להרים עקביהם כשאומרים ה' ה', כדרך שעושים בקדושה. [שם].

יז נחלקו רבותינו במנין י"ג מדות הרחמים שבפסוק ויעבור, מהיכן מתחיל מנינן ומה הוא סדרן, ומכיון שאין בידינו להכריע בדבר, אין לנהוג למנות המדות באצבעותיו, אלא יאמרם בסתם, וקמי שמיא גליא. ורחמנא לבא בעי. [ילקוט יוסף תפלה כרך ב' תשס"ד עמוד שצט. חזון עובדיה על ימים נוראים עמוד לב]

יח אין לכפול פסוק "שמע ישראל" שאומרים בסליחות, אלא השליח צבור אומרו פעם אחת. והצבור עונים אחריו גם כן פעם אחת. [תוס' ברכות לד. טוש"ע סי' סא סי"א. חזו"ע שם עמ' יד]

יט אותם המשנים בנוסח סדר העבודה ביום הכפורים, ובמקום לומר אנא השם אומרים אנא בשם, וכן בכמה דברים בנוסח אלהינו שבשמים שבסליחות, שמוסיפים תיבה אחת או שתים, כמו אבד והשמד כל הקמים עלינו לרעה, או ענה את מעננו, או בטל מעלינו ומעל עמך ישראל בכל מקום שהם וכו', וכן עננו ביום קראנו לך, וכל כיו"ב, אין בזה קפידא. [כמבואר בתשו' אבקת רוכל (סי' כח). ע' ילקו"י תפלה ב' מהדורת תשס"ד עמ' תרכב]

כ בנוסח הפיוט בסליחות נפלה נא ביד ה', יש לומר "מה יתן לך האדם כי ירשע וכי יצדק", שהוא נוסח הגון ונכון יותר ממה שכתבו בכמה סדורים מה יתן לך האלקים וכו'. [ילקוט יוסף תפלה כרך ב' מהדורת תשס"ד עמוד תרכג. ילקו"י מועדים עמוד טו]

כא בתחנת שבט יהודה, יש שהגיהו ובמקום לומר היד ה' תקצר, אומרים כי יד ה' לא תקצר. אך אין צריך להגיה, כי המשורר לא נתכוין אלא לחתום בלשון הפסוק, ואילו יד ה' לא תקצר אינו מלשון הכתוב. [חזון עובדיה על הלכות ימים נוראים עמוד יד].

כב בתחנת שבט יהודה, יש שהגיהו במקום עורה למה תישן, הנה לא ינום ולא ישן, וגם בזה אין לשנות את הנוסח המקובל בידינו, שיסודו מהגמרא סוטה מח. [חזו"ע שם].

כג בנוסח רחמנא, יש שהקדימו לומר רחמנא אידכר לן קיימיה דפינחס קנאה, ואחר כך קיימיה דדוד מלכא, אבל מנהגינו להקדים את דוד המלך, ואח"כ מזכירים פנחס קנאה.

כד בנוסח רחמנא, יש לומר אדכר לן זכותיה דיוסף צדיקא, ולא קיימיה. כי יוסף לא נזכר בדברי חז"ל עם שבעה כורתי ברית. [חזון עובדיה על ימים נוראים עמוד טו].

כה בנוסח רחמנא, נכון לומר גלה גבורתך ופרוק לן. ומנהגינו לומר הדרך שוי עלן, הוא״ו בחיריק. ומכל מקום אם נהגו לומר שַוֵי עלן אין להקפיד בכך. [חזו״ע ימים נוראים עמ׳ טו].

כו בנוסח אנשי אמונה אבדו, יש לומר זועכים אף בלחשם חֵמה עצרו בשועם, כי חמה חמור יותר מאף. [חזון עובדיה על ימים נוראים עמוד טז].

כז קודם התחינה שאומרים או״א אל תעש עמנו כלה, נוהגים לומר פסוק ״אנחנו בושנו במעשינו ונכלמנו בעונותינו, אין לנו פה להשיב ולא מצח להרים ראש״. [כ״כ הגה״ח ר׳ אליהו מני בסוף שו״ת תנא דברי אליהו. וראה בחזון עובדיה ימים נוראים עמ׳ טז בהערה].

כח אל תעש עמנו כלה תאחז ידך במשפט. פירוש, תאחז ידך ״במשפט״ שיש עמו רחמים. ולא בצדק שכולו דין. ועל פי הפשט, מלת ״אל״ תעש עמנו כלה, חוזרת גם על הסיפא, וכאילו אמר ״אל״ תאחז ידך במשפט, [שו״ת יביע אומר חלק ח׳ חלק אורח חיים סימן יא אות כד. חזון עובדיה על ימים נוראים עמוד טז. ושם בביאור דבר זה].

כט עננו ופחד יצחק, כך צ״ל ופחד עם ו׳. וראשי תיבות גימטריא אלהים (אהלי יעקב). ועל פי האר״י ז״ל, אין לומר פחד יצחק בלא ואו אלא ופחד יצחק כדי לכלול השמאל בימין (הגבורה בחסדים), דהיינו אלהי אברהם שקדם לו. [חזון עובדיה ימים נוראים עמוד יז].

ל עננו אלהא דמאיר עננו. כן צ״ל, וכמ״ש בשו״ת לב חיים ח״ב (סי׳ קס), ואין להוסיף אלהא דר׳ מאיר עננו. וכתב הגאון רבי אליהו מני, שאין להוסיף ״עננו״ על מה שתקנו חז״ל. [ילקוט יוסף תפלה כרך ב׳ עמוד תרכג. חזון עובדיה על ימים נוראים עמוד יז].

לא אלהינו שבשמים, תן טל ומטר לברכה ״בעתו״ בארץ. כן ראוי להיות ע״ד הסוד. וכמ״ש במחזור אהלי יעקב בשם פרי עץ חיים. ע״ש. וגם על פי הפשט, טל לא נעצר (תענית ג:). וכמו שכתוב (מיכה ה, ו) כטל מאת ה׳ אשר לא יקוה לאיש ולא ייחל לבני אדם. [כ״כ בשו״ת זבחי צדק ח״ג (עמוד עדר). וראה בחזון עובדיה על ימים נוראים עמוד יז].

לב בנוסח אלהינו שבשמים צריך לומר: תן שלום במלכות, וזה עדיף מאותם האומרים תן שלום במלכויות. [ילקוט יוסף תפלה ב׳ מהדורת תשס״ד עמ׳ תרכד. חזון עובדיה ימים נוראים עמוד טו].

לג ברבונו של עולם: אתודה על עבירות קלות וחמורות, בלילה לסוף אשמורות, כשאומרים הסליחות בחצות לילה, יש לומר ״בתוך״ אשמורות. ובסיום הנוסח בטרם שחקים וארקים נמתחו, כשאומר

ואחריו לא יהיה, יש להפסיק קצת קודם שמתחיל באמירת אחד אלהינו [לנוהגים לאומרו], שלא יהיה כאומר ואחריו לא יהיה אחד ח״ו. ונמצא מחרף ומגדף. [ילקוט יוסף תפלה כרך ב׳ מהדורת תשס״ד עמוד תרכד]

לד בנוסח ה׳ עשה למען שמך, נכון לומר עשה למען אברהם אזרח תמימך, וכן בהמשך, עשה למען יצחק נעקד באולמך, עשה למען יעקב נענה בסלם ממרומיך, וכן על זה הדרך. וכשמזכירים את דוד צריך לומר, עשה למען מלך דוד נעים זמירותיך, וכן עשה למען מלך שלמה בנה בית לשמך. [ילקוט יוסף תפלה כרך ב׳ מהדורת תשס״ד עמוד תרכד]

לה בפיוט ״מחי ומסי״ הנוסח הנדפס הוא ״ברא כד חטי אבוהי לקייה״, אולם מסתבר יותר להקפיד לומר ״אבוהי אלקיה״. [ילקוט יוסף תפלה כרך ב׳ מהדורת תשס״ד עמוד תרכד]

לו לאחר מחי ומסי אומרים: רחמים פשוטים בקשנו ממך, כי רבים רחמים עמך. חיים טובים שאלנו ממך כי מקור חיים עמך. וטוב לעשות מהכל נוסח אחד הכולל את הכל, רחמים פשוטים וחיים טובים בקשנו ושאלנו ממך, כי רבים רחמים ומקור חיים עמך. [ילקוט יוסף תפלה כרך ב׳ מהדורת תשס״ד עמוד תרכה]

לז אדון הסליחות. מלא זַכְיוּת. כך צריך לומר. מלא רחמים הוא מלא זַכְיוּת הוא. וכן מנהגינו לומר. אולם באהלי יעקב (דף יח ע״ב) כתב מלא זָכֻיות, וכן בסידור ״אשמורה בלילה״ כתב זָכֻיות. ודעבד כמר עבד, ודעבד כמר עבד. [חזון עובדיה ימים נוראים עמוד יז].

לח עשה למען משה נאמן בכל ביתך, כך צריך לומר. והיינו כמו שהעיד עליו הקב״ה בכל ביתי נאמן הוא, שהוא כבן בית שנכנס בלא רשות, וכל מה שיצטרך ידבר. [שם].

לט עשה למען שמך. עשה למען ישראל העניים, עשה למען ישראל הדלים. כי העני מלשון עניו, ודל הוא עני ביותר עד כי הוא חולה מחמת עניו מחוסר כל, כמו (בשמואל ב, יג. ד), מדוע ככה דל בן המלך. ויש שפירשו, כי דל הוא מי שהיה עשיר וירד מנכסיו ונעשה דל אך עדיין אינו עני, ואמר שאל תגזול ממנו שארית הפלטה, אף שהוא דל ואין לו רעים שיגינו עליו, כמו שנאמר ודל מרעהו יפרד, ואל תדכא עני, הוא עני ביותר שאין מה לגזול ממנו, ומפני שהוא עני בחוסר כל אל תדכאהו להכותו בשער ששם יושבים זקני ארץ. ועל כל פנים מבקשים למען העניים ולמען הדלים. אשר בצרתם לו צר. אני את דכא ושפל רוח. [חזון עובדיה על ימים נוראים עמוד יח].

מ דעני לענייי ענינן. דעני לעלי ברמה. והכוונה על תפלת עלי שהתפלל על חנה, שתתעבר בשובה עם אלקנה למקומה שהוא ברמה. [חזון עובדיה על ימים נוראים עמוד יח].

מא בפיוט אם אפס רובע הקן. ישרו בערבה מסילה, בלשון הנביא (ישעיה מ, ג) נאמר יַשְּׁרוּ, היו״ד בפתח, (והשין דגושה). ואמנם כאן שהמדובר על שעבר, נראה דצ״ל יִשרוּ היו״ד חרוקה. [וכן הוא בסליחות שבספר ״אשמורה בלילה״ עמוד מא. חזון עובדיה שם עמוד יח].

מב חקור את כל אשר עשה, האב על בנו לא חסה. יש שהעירו שהיה צריך לומר חס, ויש מי שכתב שיש לתקן הנוסח. אך אין צריך לתקן הנוסח, שרצונו לומר כעין עֵין האב על בנו לא חסה. [חזון עובדיה על ימים נוראים עמוד יח].

מג אתאנו לבקש ממך כפרה, איום ונורא משגב לעתות בצרה, בגלל הנגינה העם נהגו לומר כפרה ובצרה מלעיל, והנכון לאומרם מלרע. ויש להקפיד על כך.

מד מתרצה ברחמים ומתפייס בתחנונים. יש נוסחא ומתפתה בתחנונים. על פי המדרש רבה (פרי אמור) אשרי העם יודעי תרועה, שיודעים לפתות ולפייס את בוראם. ובמשלי (כה. טו), בארך אפים יפותה קצין. [חזון עובדיה על ימים נוראים עמוד יט].

מה בפיוט אליך ה׳ נשאתי עיני, מנהג טוב הוא לשלב בו כמה ניגונים, לעורר הקהל לתפלה. [ילקוט יוסף תפלה כרך ב׳ מהדורת תשס״ד עמוד תרכה]. ואומרים: העבר חטאתי וכו׳, וגם את דמעתי שימה בנאדך. ואף שיש מי שכתב שהאומר כן, ולא דמעה עינו, לאו שפיר עביד, אם אינו עתיד לבכות באותו מעמד. אולם אם הוא בוכה ביום הכפורים בשעת הוידוי, ובפרט בוידוי של רבינו נסים, יכול לכוין באומרו ואת דמעתי שימה בנאדך, על בכיותיו ודמעותיו שביום הכפורים. וכן בפיוט לך אלי תשוקתי שאומר אנסך את דמעי לך. אם מכוין על דמעותיו שבשעת הוידוי שפיר דמי. [חזו״ע שם עמוד יט].

מו רחום היה למשען לעם רַוֵּה לען. כך צ״ל, ולא הִרְוַה לען, מבנין הפעיל, שהרוה לען לאחרים, וזה אינו. ואפשר גם לומר הֶרְוָה לען, אות ה׳ בקמץ חטוף. [חמדת ימים דף כד].

מז כי צדיק אתה וצדק ״מדיך״. בספר חמדת ימים (דף כג ע״ג) כתב, פירוש, מדותיך. (ולפי״ז הניקוד תחת המ״ם של מדיך, בחיריק). ונראה שהוא מלשון לבוש, כמו (בשמואל א, ד. יב), ומדיו קרועים, ועוד (בשמואל א, יז. לח) וילבש שאול את דוד מדיו. (ובתרגום ואלביש שאול ית דוד לבושוה). ובשופטים (ג. טז), ויחגור אותה

מתחת למדיו. ובתהלים (קט. יח), וילבש קללה כמדו. ואף בלשון חכמים (ברכות כח.) מאן דלביש מדא. ולפי זה הפירוש צדק מדיך, צדק מלבושיך. כמו (איוב כט. יד), צדק לבשתי וילבשני. ולכן הניקוד תחת המ״ם של מדיך, בפתח. [חזון עובדיה על ימים נוראים עמוד יט].

מח בפיוט ״אם אפס״, בסופו ״עוררה גבורתך להקיץ נרדמים״. ראוי יותר לומר ״עוררה רחמיך״ להקיץ נרדמים. ולא עוררה ״גבורתך״. [ילקו״י תפלה ב׳ מהדורת תשס״ד עמ׳ תרכה]

מט אחר הסליחות אומרים קדיש תתקבל, וקודם תתקבל אומר תענו ותעתרו מן השמים וכו׳, ויאמר: ויקיים בנו ובכם מקרא שכתוב וכו׳. ואומרים בתתקבל קדם אבונא דבשמיא, ומדלגים וארעא, כמבואר כן בכל קדיש תתקבל. [ילקוט יוסף תפלה כרך ב׳ מהדורת תשס״ד עמוד תרכו]. ותענו ותעתרו היינו, תענו קודם גזר דין, ותעתרו אפילו לאחר גזר דין שנגזר לרעה ח״ו יתהפך לטובה. [חזון עובדיה על ימים נוראים עמוד כ׳].

נ אומרים קדיש תתקבל אפילו אם מתפללים מיד אחר כך תפלת שחרית, בלי שום הפסק בין הסליחות לתפלה. ואם היו עשרה בסליחות ויצא אחד מהם, לא יאמרו קדיש תתקבל אחר הסליחות. [שדי חמד מערכת ר״ה סי׳ א׳ אות ה׳ ס״ק יא. חזון עובדיה ימים נוראים עמ׳ כג].

נא יש נוהגים לתקוע תשר״ת תש״ת תר״ת, בעת אמירת י״ג מדות שבסליחות. ואם זה גורם לגזל שינה יש להימנע מלתקוע. וכן הנוהגים לתקוע אחר חצי קדיש שבסיום הסליחות, אם זה מפריע לשכנים, ימנעו מזה. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד טז].

נב צריך להזהר לברך ברכות השחר עם ברכות התורה, לפני הסליחות, כיון שנכללים בהם פסוקים, וכמו שכתב מרן בשלחן ערוך, שנכון לחוש שלא לומר שום פסוק אפילו דרך בקשה ותחנונים אלא עד לאחר שיברך ברכות התורה. [ילקוט יוסף על הלכות ברכה״ש ופסוקי דזמרה, סימן מז. ילקוט יוסף חלק א׳ מהדורת תשמ״ה, הלכות ברכה״ת. חזון עובדיה על ימים נוראים עמוד ה]

עוד בהלכות חודש אלול

א האשכנזים תוקעים בכל חודש אלול אחר שחרית, ויסודתם בהררי קודש, לעורר העם בתשובה, ככתוב: ״היתקע שופר בעיר והעם לא יחרדו״. [ילקו״י מועדים עמוד טז].

ב מנהג יפה לומר אחר תפלת שחרית מראש חודש אלול עד הושענא רבא מזמור "לדוד ה' אורי וישעי ממי אירא" וכמו שדרשו "אורי" בראש השנה, "וישעי" ביום הכפורים, כי יצפנני "בסכה" רמז לסוכה. [קיצור ש"ע סי' קכח. חזון עובדיה ימים נוראים עמוד כד]

ג הקמים באשמורת הבוקר לאמירת סליחות, בחודש אלול, וחלש לבם, ורוצים לטעום מיני עוגה ופירות, יש להזהר שאם עלה עמוד השחר אסור להם לטעום, מלבד כוס תה או קפה [ובזה מותר אף עם סוכר]. ועל פי הזוה"ק כל שישן בלילה, וניעור, אפילו קודם עמוד השחר לא יטעם כלום, ורק מים או קפה ותה מותר. [ילקוט יוסף מועדים עמוד יז].

ד חודש אלול הוא הזמן המתאים לפשפש במעשיו ולהרבות בתורה ובמעשים טובים, ולשוב בתשובה הן ממעשים רעים והן ממדות אשר לא טובות. ואחד הטעמים שתוקעים בשופר בחודש אלול לעורר העם לתשובה, וכאמור. [ילקוט יוסף מועדים עמ' יז].

ה נכון לכוין היטב בברכת "השיבנו", ולהתפלל על אלה שנטו מתורת ה' ויצאו לתרבות רעה, ובפרט אם הם קרוביו, כי ימים אלו נזכרים ונעשים, והם ימי רצון ומסוגלים להחזירם בתשובה, על ידי שיערה עליהם רוח ממרום. [ילקו"י שם. חזו"ע ימים נוראים עמוד כג, כה]

ו מנהג חסידים ואנשי מעשה לבדוק את התפילין והמזוזות בחודש אלול, ומכל מקום אין חיוב מעיקר ההלכה לבודקן. ואם התפילין נכתבו בידי סופר מומחה, אינו צריך לבודקן אפילו לאחר כמה שנים. ובמזוזות מעיקר ההלכה חייב לבודקן פעם אחת בכל שלש שנים ומחצה, ומנהג חסידות להחמיר לבודקן בחודש אלול מידי שנה בשנה. [שו"ת יחוה דעת ח"א עמ' קמד. סי' מט. ילקו"י מועדים עמו' יח. וחזון עובדיה ימים נוראים עמ' כו].

ז שנה שחל יום ראשון של ראש חודש אלול בשבת, יש להפטיר "עניה סוערה" שהיא ההפטרה השייכת לשבעה דנחמתא, וכן מנהג הספרדים שאפילו כשחל ראש חודש אלול בשבת, אין מפטירין בהשמים כסאי. ובסוף ההפטרה אומרים פסוק ראשון ואחרון של הפטרת השמים כסאי, והאשכנזים נוהגים להפטיר בהשמים כסאי.[יחוה דעת ח"ג סי' מה].

ח מותר לעשות נישואין בכל ימי חודש אלול, ואין בזה כל חשש לא מצד ההלכה ולא מצד המנהג, והמחמיר בזה אינו אלא מן המתמיהים. ואמנם בן ישיבה עדיף שיקדים את נישואיו לערב ר"ח אלול, כדי שלא לגרום הפרעה בסדרי הישיבה בחודש אלול. אך אם לא עלה בידו להקדים, לא ידחה החתונה לאחר הימים הנוראים. [יחוה דעת ח"א סי' מח].

ט נוהגים שהכותב מכתב לחבירו בחודש אלול, כותב בתחלת המכתב "לשנה טובה תכתבו ותחתמו". [חזון עובדיה על ימים נוראים עמוד כו]

סימן תקפא - את מי ראוי למנות כשליח צבור

א כתב מרן בשלחן ערוך (סי' נג ס"ד) : שליח צבור (בפרט בימים הנוראים) צריך שיהיה הגון, ריקן מעבירות, ושלא יצא עליו שם רע אפילו בילדותו, וצריך שיהיה עניו ומרוצה לקהל, ומעביר על מדותיו, וקולו ערב, ורגיל לקרות בתורה ובנביאים ובכתובים. ע"כ. וצריך שתהיה לשונו צחה לבטא את כל האותיות כתקנן. אבל אם קורא אות ח' כמו אות כ' רפויה, או אות ע' כמו אות א', ואות ק' כמו אות כ' דגושה, אין ראוי למנותו לשליח צבור (מגילה כד:). ואם אין הגון כמותו לשמש שליח צבור, מותר למנותו, ורק ישתדל להרגיל עצמו לבטא האותיות כהוגן. [ילקו"י הל' פסוד"ז ר"ס נג. שו"ת יביע אומר ח"ו חאו"ח ר"ס יא].

ב ולכן ידקדקו אנשי הקהל והגבאים לחזור אחר שליח צבור יותר גדול בתורה ובמעשים טובים, והיותר הגון שאפשר למצוא שיתפלל בימים הנוראים ולומר סליחות. ונכון שיהיה לפחות בן שלשים שנה, וכן התוקע בשופר ישתדלו שיהיה ירא שמים ובן תורה.

ג לכתחלה היכא דאפשר אין למנות שליח צבור רווק לעבור לפני התיבה בימים הנוראים, ויש לחזר אחר שליח צבור נשוי, והוא מבן שלשים שנה ומעלה. אולם אין זה לעיכובא. ולכן אם נזדמן חזן שהוא בן תורה, העוסק בתורה וירא ה', ואין לו שלושים שנה וגם אינו נשוי, ויודע להיות שליח צבור, ולעומתו יש איש פשוט ונשוי והוא למעלה משלושים שנה, ברור שהבן תורה קודם. [וע' בשו"ת בשמים ראש (סי' ע), אודות ש"צ שאינו נשוי, דאי ליכא דעדיף מיניה בהבנת התפלה וביראת חטא, פשיטא שמותר למנותו לש"צ. (וע' בכסא דהרסנא שם). ילקו"י מועדים עמוד יט].

ד שליח צבור שנתאלמן מאשתו, וקמו מערערים עליו שלא יהיה שליח צבור בימים הנוראים, מכיון שאינו נשוי, העיקר לדינא, שאין להעבירו ממשרתו, דשאני בחור רווק שאינו נשוי, דתקיף יצריה, מה שאין כן אלמן שכבר נשא אשה ולא תקיף יצריה כולי האי.

ה מי שישב עם אשתו יותר מעשר שנים ולא נפקדו בזרע קודש, והרשו לו בית דין לישא אחרת עליה, ויש לו ב' נשים, מותר לו להיות שליח צבור בראש השנה ויום הכפורים.

ו העיקר לדקדק מאד שלא יהיו בניו והנלוים אליו עוברי עבירה, המתחנכים בבתי ספר שאינם מחנכים ליראת שמים, או בבתי ספר בחינוך מעורב בנים ובנות ח״ו. ושליח צבור ששולח את בניו ובנותיו לבתי ספר חילוניים, שהמורים שלהם מינים ואפיקורוסים, פסול להיות שליח צבור ואפילו באקראי. ומכל מקום כל ישראל כשרים הם, ובתנאי שלא יהיה בעל עבירות כגון מגלח זקנו בסכין וכדומה. וצריך שיהיה גם כן מרוצה לקהל, אבל אם מתפלל בחזקה אין עונים אחריו אמן. [ילקו״י מועדים עמוד יט. חזון עובדיה על ימים נוראים עמוד לד, לח].

ז וכן שליח צבור שתבע את ישראל חברו לבית המשפט של הערכאות, ולא פנה לבית דין לדונו בדין תורה פסול הוא להיות שליח צבור. ואפילו הלך לערכאות רק פעם אחת, אסור למנותו שליח צבור לימים נוראים. [ילקו״י על הלכות פסוקי דזמרה מהדורת תשס״ד סימן נג].

ח אדם שעובר עבירה, כגון שמגלח זקנו בסכין, או בתער, אסור למנותו לשליח צבור, ואפילו להיות שליח צבור באקראי כגון ביום פקודת השנה להוריו (יאר צייט), אסור. וכל שכן אם הוא מחלל שבת, ואפילו לתיאבון, שהוא פסול להיות שליח צבור. ואם גבאי בית הכנסת אינם דתיים כראוי וממנים איש כזה לשליח צבור, מוטב שכל אחד מהקהל יתפלל בביתו ביחידות מלהתפלל בבית הכנסת עם שליח צבור עבריין כזה. והקולר תלוי בצואר הגבאים, ועתידים הם ליתן את הדין.

ט ואמנם אם חזר בתשובה, מותר למנותו כשליח צבור, שאין לך דבר שעומד בפני התשובה. [ילקוט יוסף על הלכות פסוקי דזמרה מהדורת תשס״ד, סימן נג. ושם אריכות בזה].

י שליח צבור שיש לו קול ערב, ומסלסל בקולו הערב והנעים בתפלתו, ומכוין לשם שמים, ושמח בלבו על שנותן הודאה להשי״ת בנעימה, תבא עליו ברכה, [שכן אמרו בפסיקתא רבתי: ״כבד את ה׳ מהונך, ממה שחננך, שאם היה קולך ערב ונעים, והיית יושב בבית הכנסת, עמוד וכבד את ה׳ בקולך״]. ובלבד שיתפלל בכובד ראש ובענוה, באימה וביראה. אבל אם השליח צבור משמיע קולו כדי שישבחוהו העם על קולו הנעים, הרי זה מגונה, על זה נאמר נתנה עליו בקולה על כן שנאתיה. ומכל מקום לא יאריכו שליחי הצבור בתפלתם מפני טורח הצבור, ואמרו בלשון מליצה: ברנה יקצורו. [ילקו״י על הל׳ פסד״ז תשס״ד סי׳ נג].

יא במקומות רבים נוהגים למנות שליח צבור בעל תשובה, אף לימים הנוראים, למרות שידוע לצבור שבעבר היה איש זה מחלל שבת בפרהסיא, ויצא עליו שם רע בקטנותו, והנוהגים כן יש להם על מה שיסמוכו, בפרט בדור שלנו שרבים המה בעלי התשובה. אבל בשאר ימות השנה אין שום מניעה מלמנות בעל תשובה לשליח צבור. [ילקו״י על הלכות

פסוקי דזמרה סי׳ נג. ושם באורך אם מותר למנות בעל תשובה לש״צ בר״ה. וראה עוד בחזו״ע ימים נוראים עמוד לו]

יב שליח צבור שלא נתמלא זקנו אינו ראוי להיות שליח צבור בראש השנה ויום הכפורים, או באופן קבוע, מפני כבוד הצבור. אך אם הצבור מוחלים על כבודם ואינם מקפידים על זה, וכן אם אין שם שליח צבור אחר אלא הוא, רשאי לירד לפני התיבה. [ילקו״י מועדים עמו׳ יט].

יג כל אחד מהקהל ובפרט השליח צבור ישתדלו לעבור על הפיוטים והתפלות לפני ימים נוראים, כדי שיהיו שגורים יפה בפיהם וידעו ביאורם על בוריים. [ילקו״י שם עמוד יט].

יד כתב הרשב״א, שיותר טוב ליקח שליח צבור בשכר מאשר בחנם, בכדי לגדור בפני אנשים שאינם מהוגנים שקופצים בראש, וגם במקום שהשליח צבור הוא קבוע ומקבל שכר, הוא מקפיד לבוא להתפלל בזמן, וגם מתבונן ונזהר יפה בתפלתו, ואין שום אחד שאינו הגון רשאי לעבור לפני התיבה, אין פרץ ואין צוחה. ואילו היה הדבר בחנם, כל הבא לקפוץ קופץ והרשות נתונה לכל. [ילקו״י מועדים עמוד יט. חזון עובדיה על הימים נוראים עמוד לט].

טו פשט המנהג להתיר לשכור חזנים ותוקע לימים נוראים, ואינם חוששים לשכר שבת ויום טוב, ומנהגם של ישראל תורה הוא, שכיון שהדבר נעשה לצורך מצוה, שפיר דמי. ונכון שיקנה בכסף שקיבל ספרי קודש ללימוד, או תפילין דרבינו תם וכדומה, [אחר שאינו רואה סימן ברכה]. [מרדכי (כתובות סוף פרק אע״פ). וראה בילקו״י מועדים עמוד יט. חזו״ע הל׳ ימים נוראים עמוד לט].

טז מנהגינו להעמיד אצל השליח צבור אחד לימינו ואחד לשמאלו. ואף שמרן לא כתב כן אלא גבי יום הכפורים, הוא הדין בזה גם בראש השנה. [חזון עובדיה ימים נוראים עמוד לט].

מהלכות ערב ראש השנה

א יש נוהגים להתענות בערב ראש השנה. ומי שנוהג להתענות אם רוצה לאכול קודם עלות השחר, אם לא ישן בליל ערב ראש השנה מותר לאכול, אבל אם ישן צריך שיעשה תנאי קודם שישן שבדעתו לאכול, ואז מותר לו לאכול ולשתות קודם עמוד השחר. ואם רגיל לשתות בכל לילה, בדיעבד רשאי לשתות אף אם לא התנה. [ואלה הנוהגים תמיד לאכול בערב ראש השנה קודם עלות השחר, כדי שלא יראה כחוקות הגויים שנהגו להתענות בערבי חגיהם, יכולים

לאכול ולשתות בלי שום תנאי, מאחר שכן נהגו]. וכל זה הוא לדעת הגמרא ורבותינו הפוסקים, אבל לדעת הזוהר הקדוש ורבותינו המקובלים, כל השנה כולה אסור לאדם לאכול בקומו משנתו, אפילו אם בא לאכול קודם עלות השחר, ורק לשתות מים, או קפה, או תה, מותר לו. ולפי זה המתענה בערב ראש השנה אסור לו לאכול קודם עלות השחר, ואין מועיל לזה שום תנאי. ולענין הלכה נראה, שנכון להחמיר בכל השנה שלא לאכול בקומו משנתו קודם עלות השחר. ואם נוהג להתענות בערב ראש השנה, והתענית קשה לו ביותר אם לא יאכל קודם עלות השחר, ולכן רוצה לבטל מנהגו לגמרי, או לנהוג קולא בדבר, מוטב שיעשה התרה על מנהגו להתענות בערב ראש השנה, שהרי אין תענית זו אלא משנת חכמים ומנהג בעלמא. [ילקוט יוסף מועדים (עמ' כ'). ילקו"י תפלה כרך א' (מהדורת תשס"ד עמ' קכח). הליכות עולם ח"ב עמוד רכג].

ב מי שנהג להתענות בערב ראש השנה, ועשה כן ג' שנים ורוצה לבטל מנהגו לגמרי מטעמי בריאות וכדומה, צריך לעשות התרה על מנהגו הקודם. אבל אם אינו מבטל מנהגו לגמרי, אלא רק לאותה שנה בלבד, אינו צריך לעשות התרה כלל. [ילקוט יוסף מועדים עמוד כא. חזון עובדיה על ימים נוראים, עמוד נ].

ג המתענים בערב ראש השנה ואירע להם סעודת מילה, וכיוצא בזה, רשאים לאכול, וכל שהוזמן על ידי בעל הברית רשאי לאכול שם, ואינו צריך התרה, כי על דעת כן לא נהגו מעולם להתענות. וגם אין צריך לפרוע תעניתו. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד כא.]

ד בערב ראש השנה, אין אומרים וידוי ונפילת אפים בשחרית כמו בשאר ערב יום טוב. אבל באשמורת הבוקר בסליחות אומרים וידוי ונפילת אפים, אפילו הגיעו אליהם אחר עלות השחר, קודם הנץ החמה. וכל שכן שאומרים וידוי ונפילת אפים במנחה שלפני יום ערב ראש השנה. וכן אין אומרים בערב ראש השנה מזמור יענך ה' ביום צרה, ומזמור תפלה לדוד, וכמו שנוהגים כן בכל ערב יום טוב. [ילקו"י מועדים עמ' כא, חזו"ע ימים נוראים עמ' מו].

ה אין תוקעים בשופר בערב ראש השנה, ובמיוחד בבית הכנסת. ואם עדיין צריך התוקע להתלמד לתקוע, יעשה זאת בחדר סגור. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד כא].

ו יש נוהגים ללכת בערב ראש השנה לבית הקברות להשתטח ולהתפלל על קברי הצדיקים. והמנהג בירושלים ללכת לבית הקברות בערב ראש חודש אלול [ובערב ראש חודש ניסן], נוסף על ימי פקודת השנה. ואף שיש מצוה להשתטח על קברי הצדיקים, היינו דוקא באופן שאינו מתבטל מעבודת ה' ומלימוד התורה. ויזהר שלא ישים מגמתו אל המתים, אלא יתפלל

שהשם יתברך יתן לנו רחמים בזכותם, ושהנפטרים יהיו מליצי יושר עלינו, ויבקשו רחמים עלינו לפני הקדוש ברוך הוא. [הליכות עולם ח״ב עמ׳ רכד].

ז יש להזהיר את הכהנים שאסור להם בהחלט ללכת לבית הקברות, ואסור להם להשתטח על קברות הצדיקים, כגון במירון וכדומה. [ילקו״י מועדים עמ׳ כא. חזו״ע ימים נוראים עמ׳ נב].

ח מנהג ישראל להסתפר בערב ראש השנה לכבוד החג. ולובשים בגדים מכובסים ומגוהצים לכבוד יום טוב, להראות שאנו בטוחים בחסדי השי״ת שיוציא לאור משפטינו לחיים טובים ולשלום. [ראה בשו״ת יביע אומר ח״ט (חיו״ד סי׳ י אות ג ואות ח). ובחזו״ע ימים נוראים עמוד נא]

ט נוהגים לטבול במקוה בערב ראש השנה לכבוד החג [משום קרי], וטבילה זו אינה מן הדין, ולכן אין צריך לדקדק בה שכל גופו ושער ראשו יהיו נקיים מדברים החוצצים בטבילה, וכן פשט המנהג, שאין בדבר אלא מדת חסידות ומנהג יפה בלבד, ולכן אסור לברך על טבילה זו, והמברך עון ברכה לבטלה בידו. ונכון לטבול אחר שעה חמישית, ולכל הפחות אחר שיאיר השחר. [הליכות עולם ח״ב עמוד רכה, ובחזו״ע ימים נוראים הל׳ ערב ר״ה].

י אם אינו יכול לטבול במקוה מאיזה סיבה, נכון שישפוך על גופו תשעה קבין מים, והוא לערך שתים עשרה ליטר ושש מאות גרם. ואפשר לעשות זאת גם על ידי מקלחת, שיעמוד תחת הסילון של המקלחת כשהברז פתוח, עד שישער שכבר נשפכו על גופו מים בשעור ט׳ קבין, ואין צריך שיהיה כח גברא לזה. וברור שאין הבדל בזה בין במים צוננים למים חמים. [ילקו״י ח״א מהדורת תשמ״ה עמוד קלג. ילקו״י מועדים עמ׳ כב. חזו״ע ימים נוראים עמוד נא, נז]

יא אשה שהיא בתוך שבעה נקיים, וכן הבתולות, לא יטבלו לא בערב ראש השנה ולא בערב יום הכפורים. [חזון עובדיה על הימים הנוראים עמוד נט].

יב נוהגים לעשות התרת נדרים ביום ערב ראש השנה, שהוא יום כ״ט אלול. ובערב יום הכפורים. ודורשי רשומות רמזו על זה, ״לא יחל דברו ככל״ סופי תיבות אלול. והוא רמז על דרשת חז״ל (בחגיגה יא.) לא יחל דברו, הוא אינו מיחל, אבל אחרים מחלין לו. (שפתי כהן עה״ת פר׳ מטות). וטוב לעשות ההתרה לכתחלה על ידי עשרה ששונים הלכות. על פי מה שאמרו בנדרים (ח.) נידוהו בחלום צריך עשרה בני אדם להתיר לו. והוא דתנו הלכתא. וכן פסק בש״ע יו״ד (סי׳ שלד סעיף לה). וכתבו האחרונים, שמנהג ההתרה בערב ראש השנה, הוא על פי מה שאמרו בזוהר (פר׳ פקודי דף רמט ע״ב), ״דמי שנתחייב נזיפה או נידוי בבית דין של מעלה, ישאר בנידויו ארבעים יום, ואין תפלתו נשמעת״. ולכן יש נוהגים לעשות התרת נדרים גם ארבעים יום קודם ראש השנה. ומכאן ולהבא חושבנא טבא. (כה״ח סי׳ תקפא אות יב).

יג יש אומרים שמי שנדר ולא זכר תוך כדי דיבור של הנדר, שבטל כל הנדרים שעתיד לנדור, אף על פי כן הפרת נדרים שעושים בערב ראש השנה מועילה לו. והנכון לעשות הפרת נדרים על נדרו כדת. וכשעושים התרת נדרים בערב ראש השנה, ראוי לעשותם בעשרה משום נדרי חלומות. [ילקוט יוסף מועדים עמוד כב. יביע אומר ח"ב חאו"ח ס"ס ל. חזון עובדיה ימים נוראים עמוד מב]

יד כשחל ראש השנה בימי חמישי ושישי, יהיה זריז ונשכר להניח עירובי תבשילין קודם שילך להתפלל בבית הכנסת. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד תצח. חזון עובדיה על ימים נוראים].

סימן תקפב - סדר תפלות ראש השנה

א בחורי ישיבה ספרדים, הלומדים בישיבות קדושות של האשכנזים, מן הראוי להשתדל לעשות מנין מיוחד לספרדים, כדי שעל כל פנים בימים הנוראים יתפללו כמנהג אבותיהם, שאין אדם מתפלל אלא במקום שלבו חפץ. ואין לספרדים לשנות את המבטא שלהם, ובפרט בשם ה', שמזכירים בקמ"ץ הדומה קצת לפת"ח, ולא לחול"ם. [ילקו"י מועדים עמו' כב, חזו"ע עמ' פג]

ב בערב התקדש החג לפני תפלת ערבית אומרים פיוט "אחות קטנה", וחותם בסוף כל בית תכלה שנה וקללותיה, כלשון חז"ל במגילה (לא:), ובסיום הפיוט חותם תחל שנה וברכותיה. ואחר כך אומרים המזמור הרנינו לאלהים עוזנו, שהיו אומרים אותו הלוים במוסף של ראש השנה (כדאיתא ברי"ה ל:), כי נאמר בו תקעו בחודש שופר בכסא ליום חגנו. ודרשו חז"ל (ר"ה ח.) איזהו חג שהחדש מתכסה בו, הוי אומר זה ראש השנה. ופרש"י שאין הלבנה נראית בו לרחוקים, לפי שקטנה היא סמוך לחידושה, והתוס' פירשו בשם ר"ת, מתכסה לשון מזדמן, כמו (משלי ז. כ), ליום הכסא יבא ביתו. ע"ש. גם מ"ש עדות ביהוסף שמו בצאתו על ארץ מצרים היה זה בראש השנה, כדאיתא בר"ה (י:). וע"ע בסוטה (לו:). וכן נאמר בו: כי חק לישראל הוא משפט לאלהי יעקב. וראש השנה הוא יום המשפט. וכמו ששנינו (בר"ה טז.) בראש השנה כל באי עולם עוברים לפניו כבני מרון, שנאמר היוצר יחד לבם המבין אל כל מעשיהם. ובליל שני של ראש השנה אומרים "חון תחון" שהוא סוף הפיוט המתחיל בת אהובת אל קמה, שהוא מענין ראש השנה שהוא יום הדין. ואומר השליח צבור קדיש בניגון פיוטי ימים נוראים, ומתפללים בכוונה ובשמחה, כי קדוש היום לאדוננו. [ילקוט יוסף מועדים עמוד כג, חזון עובדיה ימים נוראים עמוד סג]

ג ראש השנה שחל בשבת מיד אחר תפלת מנחה אומרים קבלת שבת, קודם הפיוט אחות קטנה, ואין אומרים פרק במה מדליקין ביום טוב שחל בשבת, כמו שכתב הרמ״א (סוף סי׳ ער). ואף על פי שבספר שיורי כנה״ג כתב שבמקומו נהגו לאומרו ביום טוב שחל בשבת, מכל מקום מנהגינו פה עה״ק ירושלים שלא לאומרו. ואחר מזמור שיר וכו׳ אומרים אחות קטנה. [ילקוט יוסף מועדים עמוד כג, חזון עובדיה ימים נוראים עמוד עז]

ד מתפללים ערבית בכוונה ובהכנעה ובתחנונים, וכמו שאמרו בראש השנה [טז:]: כל שנה שרשה בתחלתה מתעשרת בסופה, שנאמר מראשית השנה, רשית כתיב, ועד אחרית שנה סופה שיש לה אחרית, ופירש רש״י שרשה בתחלתה, שישראל עושים עצמם רשים בראש השנה לדבר תחנונים ותפלה, וכמו שכתוב תחנונים ידבר רש. ע״כ. ולכן אומרים בראש השנה פיוט ידי רשים. [אהלי יעקב. ילקוט יוסף על המועדים עמוד כג].

ה אין להתוודות ביום ראש השנה, וכל שכן שלא יעורר את עצמו לבכות, שאין לבכות בראש השנה. והתפלות בראש השנה יהיו בשמחה ובטוב לבב, ובנעימה קדושה, ומתוך כוונה שלימה, כי בטוחים אנחנו בישועת הקב״ה שיכתבנו ויחתמנו לחיים טובים. ולא כאותם שמביאים עצמם לידי בכיה בתפלות ראש השנה, שהרי ראש השנה יום שמחה הוא, וכמו שנאמר ושמחת בחגך, ונאמר תקעו בחודש שופר בכסא ליום ״חגנו״, איזה חג שהחדש מתכסה בו, הוי אומר זה ראש השנה (ראש השנה ח:). וכן נאמר בספר עזרא, שכאשר היה עזרא הסופר קורא בספר התורה היו כל העם בוכים, ונאמר על זה בספר נחמיה (פרק ח׳ פסוק ט), ויאמר נחמיה הוא התרשתא ועזרא הכהן הסופר לכל העם, היום קדוש לה׳ אלהיכם אל תתאבלו ואל תבכו, כי בוכים (היו) כל העם כשמעם את דברי התורה, ויאמר להם, לכו אכלו משמנים ושתו ממתקים ושלחו מנות לאין נכון לו, כי קדוש היום לאדונינו, ואל תעצבו כי חדות ה׳ היא מעוזכם, וילכו כל העם לאכול ולשתות ולעשות שמחה גדולה כי הבינו בדברים אשר הודיעו להם. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד כג]. אבל רשאי להתוודות בהרהור הלב, ולחשוב בעזיבת החטא ולשוב בתשובה. ומכל מקום אדם שמתעורר מעצמו בבכיה ומתפלל בדמעות שליש, אין בזה חשש איסור כלל. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד כג. חזון עובדיה על ימים נוראים עמוד פז]

ו יש נוהגים להתפלל בר״ה וביום הכפורים בכריעה ובכפיפת קומה, וצריכים לזקוף קומתם לקראת סוף הברכות, ואחר שהתחיל מעט מהברכה הסמוכה יחזור לכוף כאגמון ראשו.

ז מנהגינו על פי המקובלים שלא להגביה את הקול בתפלות הלחש גם בראש השנה ויום הכפורים, שגם בהם צריך להתפלל את תפלת העמידה בלחש. ומכל מקום צריך להשמיע לאזניו גם בשאר ימות השנה. [ילקו״י חלק א׳ מהדורא קמא עמוד קנט. ילקוט יוסף מועדים עמוד כג].

ח קהלות שנהגו שבליל ראש השנה, או שאר לילי יום טוב, השליח צבור אומר את תפלת הלחש בקול רם, והקהל אומרים אחריו בלחש, יש להם על מה שיסמוכו. ומכל מקום אם הדבר ברור וידוע שכל הקהל יודעים להתפלל מתוך המחזור וביד כולם מחזורים, ומרצונם הטוב חפצים לבטל המנהג הנ"ל, בלי שום מחלוקת, באופן שגם השליח צבור יתפלל בלחש, כמנהג שאר קהלות בישראל, נכון מאד שלא ימשיכו במנהגם, ותבא עליהם ברכת טוב. [ילקוט יוסף מועדים עמ' כד. חזון עובדיה ימים נוראים עמ' עח]

ט צריך לומר בתפלה של ראש השנה "המלך הקדוש" במקום האל הקדוש. ואם טעה וחתם "האל הקדוש", אם נזכר בתוך כדי דיבור, דהינו בתוך כדי אמירת "שלום עליך רבי", ומיד חתם "המלך הקדוש" יצא. ואם לא נזכר אלא לאחר מכן, או שהתחיל תיבת "אתה" בחרתנו, צריך לחזור לראש התפלה. ואין חילוק בזה בין תפלת ערבית של ראש השנה לשאר תפלות. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד כד, חזון עובדיה על ימים נוראים עמוד קצ]

י אם הוא מסופק בראש השנה אם חתם האל הקדוש או המלך הקדוש, אם ברור לו שאמר באמצע אתה קדוש לדור ודור המליכו לאל, ובכן וכו', אנו אומרים שמסתמא חתם כהוגן "המלך הקדוש", ואם לאו צריך לחזור לראש התפלה. [ילקוט יוסף מועדים עמוד כד].

יא אם טעה ולא אמר זכרנו לחיים, ומי כמוך, וכתוב, ובספר חיים, אינו חוזר, כל שחתם ברוך אתה ה' שבסוף אותה הברכה. [ילקו"י מועדים עמו' כה, חזון עובדיה על ימים נוראים עמ' רו]

יב מי שטעה בתפלת ראש השנה ויום הכפורים, ואמר ברכת אתה קדוש כולה, וחתם המלך הקדוש, אבל שכח לומר הנוסח: ובכן יתקדש שמך וכו', אינו חוזר. ואף אם כשאמר ברוך אתה ה' כדי לחתום המלך הקדוש, נזכר שדילג "ובכן יתקדש" אין לו לסיים למדני חקיך, אלא יחתום המלך הקדוש, וימשיך משם כסדר, ואף לא יאמר ובכן יתקדש וכו', בין ברכה לברכה, אלא אם ירצה אומרם באלקי נצור שבסוף התפלה. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד כה. שו"ת יחוה דעת חלק ה' סימן מט עמוד ריא].

יג כשחל ראש השנה בשבת, צריך להזכיר "את יום השבת הזה", ויאמר: "זכרון תרועה באהבה מקרא קודש", ואם טעה ואמר יום תרועה, יצא. [חזון עובדיה על הימים הנוראים שם].

יד בחתימת "זכרונות" החתימה היא: באי" שומע קול תרועת עמו ישראל היום ברחמים. וכשחל ראש השנה בשבת, ידלגו תיבת "היום", כיון שאין תקיעת שופר בשבת. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד כה, חזון עובדיה על ימים נוראים עמוד עב, עה]

טו בתפלות ראש השנה אין לומר מועדים לשמחה וכו', וכן אין אומרים "והשיאנו" שאין לומר כן אלא בשלש רגלים. ואין צריך להזכיר "ראש חודש". ולפני שחותם בתפלה, אומר סמוך לחתימה: ודברך מלכנו אמת וקיים לעד, וחותם: ברוך אתה ה' מלך על כל הארץ מקדש [השבת ו]ישראל ויום הזכרון. ואם חתם מקדש ישראל ויום הזכרון, ורק שכח לומר בחתימתו "מלך על כל הארץ", יצא, ואינו צריך לחזור. [ילקו"י עמוד כה].

טז מי שטעה בתפלת ראש השנה, וחתם באי"י מקדש ישראל "והזמנים", במקום "ויום הזכרון", לא יצא. ואפילו אם ידע שהיום ראש השנה, אלא שסבור שהוא בכלל הזמנים, לא יצא. ואם נזכר בתוך תפלתו, חוזר לומר מלוך על כל העולם כולו וכו', או לפחות יאמר קדשנו במצותיך וכו', ויחתום כהוגן ישראל ויום הזכרון. ואם נזכר אחר שסיים תפלתו, חוזר לראש. [ילקו"י מועדים עמ' כו. יביע אומר ח"ד סי' נט אות ט. חזו"ע ימים נוראים עמו' פא].

יז גם מי שטעה בקידוש של ליל ראש השנה וחתם מקדש ישראל והזמנים, ולא נזכר אלא אחר כדי דיבור, [או שהתחיל בברכת שהחיינו] חייב לחזור ולקדש. [כ"כ בשו"ת אבני זכרון סי' ד].

יח בתפלת שחרית של ראש השנה, [וכן בכל עשרת ימי תשובה], יאמרו ב' פעמים ה' הוא האלקים, קודם ה' מלך. ואחר ישתבח יאמרו מזמור ממעמקים קראתיך ה'. ואחר ברוך שאמר אומרים מזמור שיר ליום השבת, במקום מזמור לתודה. ויש לנהוג כן ביום טוב שחל בחול. [יבי"א ח"ט חאו"ח סי' כב אות ד'. ובח"י בהערות לרב פעלים ח"ג חאו"ח סימן לח. ילקו"י שם]

יט בתפלות של ראש השנה [וכן בעשרת ימי תשובה], יאמרו בסוף העמידה עושה "השלום" במרומיו, וכן אחר חזרת השליח צבור בקדיש תתקבל, [רמז לשם המלאך "ספריאל", שהוא בגימטריא "השלום", והמלאך הזה הוא סופר, וכותב את בני האדם בספר החיים, בעשרת ימי תשובה]. אבל בשאר הקדישים אין צריך לומר "השלום". והאומר אחר קדיש תתקבל של ליל שבת, יש לו על מה שיסמוך, אחר שאומרו אחר ברכה מעין שבע. [כ"כ בשעה"כ (דף צ.), ובספר פרי עץ חיים (שער תפלות, עמ' תקפג). חזו"ע ימים נוראים עמ' פב. ילקו"י מועדים עמוד כו].

כ יש נוהגים לכפול תיבת "לעילא" בכל הקדישים בעשרת ימי תשובה. אבל הספרדים ובני עדות המזרח אינם נוהגים כן, ואומרים לעילא רק פעם אחת. [ילקו"י מועדים עמ' כו, חזו"ע עמ' פב]

כא יש נוהגים בתפלת "תענו ותעתרו" שבימים הנוראים, שכאשר השליח צבור אומר "שערי אורה" "שערי ברכה" וכו', עונים אחריו "אמן", אחר כל משפט, ויש להם על מה שיסמוכו. והוא הדין בעניית אמן אחר "היום תאמצנו" וכו', אולם אין עניית אמן זו חיוב. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד כו. יחוה דעת חלק ג' סימן ט].

כב יש הנוהגים לומר בראש השנה וביום הכפורים בשחרית, פיוט״ה׳ שמעתי שמעך יראתי״, בין תפלת לחש לחזרת הש״ץ. ובמקום שנהגו כן, יש להם על מה שיסמוכו, בין בשחרית ובין במוסף. ואין לבטל מנהגם, שמנהגם מיוסד על אדני פז, והנח להם לישראל. ויש נוהגים לאמרו רק במוסף, ונהרא נהרא ופשטיה. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד כז].

כג כשהשליח צבור חוזר התפלה בקול רם, על הקהל להאזין היטב ולכוין לברכותיו, ולענות אמן אחר הברכות. ומותר לקהל לומר בלחש ובקול דממה דקה את טופס הברכות שבתפלות הימים הנוראים, ובחזרת השליח צבור, יחד עם השליח צבור האומרם בקול רם, ואף מותר להזכיר את שם ה׳ שבנוסח טופס הברכות, ורק יזהרו להפסיק ולשתוק בחתימת הברכות, ויענו ברוך הוא וברוך שמו, ואמן אחר הברכות. ונכון שלא יגביהו קולם עם השליח צבור. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד כז. יחוה דעת חלק ה׳ סימן מג].

כד בחזרת השליח צבור כשאומר ואתם הדבקים בה׳ אלוהיכם, אין לומר היום תכתבנו לחיים טובים, שאין אנו יכולים להחזיק עצמנו כצדיקים גמורים שנכתבים ונחתמים לאלתר. אלא יאמר היום תתננו לחן ולחסד ולרחמים, ותכתבנו לחיים טובים ולשלום.

כה אחר החזרה אומרים אבינו מלכנו וכו׳. ואם חל ראש השנה בשבת, יש נוהגים לאומרו, ומדלגים הזכרת חטא ועון, וכן פשט המנהג ברוב בתי הכנסת של הספרדים. וכן בשבת שובה, וכל שכן ביום הכפורים שחל בשבת, שהוא גם יום הדין. וכן ראוי לנהוג. אבל במקום שמנהגם ברור שלא לומר אבינו מלכנו כשחל ראש השנה בשבת, ישארו במנהגם, ובזה לא ישנה אדם מן המנהג מפני המחלוקת. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד כז. יחוה דעת חלק א׳ סימן נד. חזון עובדיה על ימים הנוראים עמוד קד]

כו הפיוטים של ראש השנה ושל יום הכפורים, שיסדו המשוררים הראשונים רבי יהודה הלוי ורבי שלמה אבן גבירול, כגון ידי רשים, שואף כמו עבד, ה׳ יום לך אערוך תחנה, ודומיהם, נוהגים להניחם ולאומרם אחר החזרה של תפלת שחרית וקדיש תתקבל, כדי שלא להפסיק באמצע נשמת. וכן המנהג בכמה קהלות קדושות. וכן ראוי לנהוג. והנוהגים לומר פיוטים אלו קודם ישתבח, אין רוח חכמים נוחה מהם, וראוי לבטל מנהגם על ידי הסברה נאותה, ובדרכי נועם. ובפרט שעל פי הקבלה הדבר חמור ביותר, שאין להפסיק כלל בין ברוך שאמר לישתבח. [ילקו״י מועדים עמוד כח, יחוה דעת ח״ב סי׳ ז׳. חזו״ע ימים נוראים עמוד ק]

כז חדשים מקרוב באו לשלוח יד ולהגיה מעצמם בפיוטים, ובאמת שאינו נכון כלל לשנות מהנוסחא המקובלת מגדולי משוררי ספרד במשך דורות רבים ולעשותם טועים, ולכן מה שהגיהו גם כן בנוסח הקודם

"חקור פעליו רק אל תשלח ידיך" ושינו הנוסחא, לא יפה עשו. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד כח].

כח יש לקצר בפיוטים ובסליחות של שחרית, ולשעֵר להספיק להתפלל מוסף קודם זמן תפלת מנחה, שהיא בסוף שש שעות מהיום. וכן יש להזדרז במכירת המצות של פתיחת ההיכל והגבהת ספר תורה, ובריבוי עולים נוספים על חובת היום, מהטעם הנ"ל. ואחר החזרה של תפלת שחרית יום הכפורים, יאמרו אבינו מלכנו, ואפילו חל יום הכפורים להיות בשבת.

כט מנהג יפה על פי המקובלים לומר בליל ראש השנה קודם קדיש בתרא לדוד מזמור לה' הארץ ומלואה (תהלים כד), שהוא סגולה שלא תחסר פרנסתו ומזונותיו במשך כל ימות השנה. ואחר המזמור אומרים התפלה שעל הפרנסה. [פרי עץ חיים (שער תפלות ר"ה עמ' תקפג), חמדת ימים]

קצת הערות בנוסח תפלת ימים הנוראים

א אחות קטנה, בבית המתחיל נחה בנחת, מסיים, והיא כפורחת עלתה נצה לא הבשילו אשכלותיה. יש שהדפיסו תיבת "לא" בסוגריים, וכתבו נ"א"כי" הבשילו אשכלותיה. אין צריך לדקדק בזה. [חזון עובדיה על הימים הנוראים עמוד סד].

ב זכרנו לחיים. הטור בשם מהר"ם מרוטנבורג כתב, שיש לומר זכרנו "לחיים" בשבא תחת הלמד, ולא בפתח, שאם כן יהיה נראה כאומר לא חיים, כדאיתא בנדרים (יא.) לחולין, דהוי כמו לא חולין. ואף בשאר ימות השנה אנו אומרים בברכת השכיבנו והעמידנו מלכנו לחיים טובים, בשבא תחת הלמד ולא בפתח. [חזון עובדיה ימים הנוראים עמו' סה].

ג זכרנו לחיים. כתב הטור (סי' תקפב) בשם מהר"ם, שאין להוסיף כאן לומר לחיים "טובים", ורק לבסוף באמצע מודים, אומר וכתוב לחיים "טובים" כל בני בריתך. כי המבקש אינו מבקש תחלה אלא דבר מועט, ואח"כ מוסיף והולך. [חזו"ע שם עמוד סז].

ד ובכן, כתב בשער הכוונות (דף צז ע"א), דע כי ד' פעמים נזכרו בלשון "ובכן". ובכן יתקדש שמך ה' אלהינו, ובכן תן פחדך ה' אלהינו, ובכן תן כבוד לעמך, ובכן צדיקים יראו וישמחו. ושלא כדברי הפוחתים ממנין זה, וגורעים כפי העולה על דעתם. ע"כ. אמנם בסידור רב עמרם השלם ח"ב (דף קלה.) חסר שם "ובכן יתקדש שמך ה"א", ויש רק ג' פעמים ובכן.

והרב ר' דוד אבודרהם (דף עא:) כתב כדברי הארחות חיים, ששלשה ובכן כנגד מלכיות זכרונות ושופרות, ואף על פי כן הזכיר גם ובכן יתקדש שמך ה"א. [חזו"ע שם]

ה ויעשו כולם אגודה אֶחַת לעשות רצונך בלבב שלם, הניקוד של אחת, האלף בסגול והחית בקמץ, שכן הוא בשמואל ב' (ב. כה): ויתקבצו בני בנימין ויהיו לאגודה אחת. ויש מי שרצה לומר שצריך לומר האלף בפתח. אך העיקר כמנהגינו לומר האלף בסגול, כלשון הפסוק. [חזון עובדיה על הימים הנוראים עמוד סט].

ו שידענו ה' אלהינו שהשלטון בידך. ולא כהנוסחא "כמו" שידענו, ואף שכן כתב מרן הב"י (סי' תקפב), מ"מ בשער הכוונות כתב שצריך למחוק תיבת "כמו". שיש כאן מ"ב תיבות, כנגד שם בן מ"ב אותיות. ע"ש. וכ"כ בספר קמח סולת.[חזון עובדיה ימים נוראים עמו' ע].

ז מנהגינו לומר "שהשְלטוֹן" האות שין בחיריק. והטית בחולם. כי הוא שם דבר, כמו "ואין שלטון ביום המות" (קהלת ח. ח). וכ"כ הפרי חדש ועוד אחרונים. ואנו לא נהגנו לומר שהשלטן, השין בקמץ חטוף, והטית בקמץ, במשקל קרבן, כדברי השיורי כנה"ג. ומכל מקום גם האומר שלטן השין בקמץ חטוף והטית בקמץ, יש לו על מה לסמוך.[חזו"ע שם עמ' ע].

ח עוז בידך וגבורה "בימינך", יש לומר הנו"ן בסגול, ולא בשוא, כי גם בפסוק הנ"ל: תרום ימינך, הנו"ן בסגול. וכן הוא בשלמי צבור, ובספר קמח סולת. [חזו"ע ימים נוראים עמ' ע].

ט ותקוה "טובה" לדורשיך, כן צ"ל. וכמ"ש בשער הכוונות (דף צז ע"ב) ולא כמו שכתוב באיזה מחזורים ותקוה לדורשיך, כי צריך האדם לפרש ולבאר תכלית הביאור כוונתו בתפלתו. וכמו שאמרו בזוה"ק (פרשת וישלח דף קסט.). [חזון עובדיה על הימים הנוראים עמוד ע].

י ובכן צדיקים יראו וישמחו וישרים יעלוזו וחסידים ברנה יגילו. הוא ע"פ מה שאמרו בתענית (טו.), צדיקים לאורה וישרים לשמחה, שנאמר אור זרוע לצדיק ולישרי לב שמחה, ופרש"י ישרים עדיפי מצדיקים. וכן כתב המלבי"ם (תהלים קמ. יד), אך צדיקים יודו לשמך, והישרים שהם במדרגה יותר מצדיקים ישבו את פניך וישיגו אותך בעצמך, ולא רק שמך בלבד. ע"כ. ורבינו יהודה בר יקר (רבו של הרמב"ן, בעמוד נד), כתב, שצדיקים היא המעלה העליונה, והמעלה השניה, חסידים, והם בעלי תשובה, והשלישית היא זקני עמך בית ישראל, והיא מעלת הישרים. ואע"פ שבנשמת כל חי, הסדר בפי ישרים תתרומם, ואח"כ ובשפתי צדיקים תתברך וכו', שם רצה המחבר לרמוז ע"פ הסדר ההוא ליצחק ולרבקה, בראשי תיבות, ולכך לא סידרם כסדר מעלתם. ע"ש. [חזון עובדיה ימים הנוראים עמוד ע].

יא והרשעה, הריש בחיריק, כולה כעשן תכלה. אף על פי שיש נוסחאות בעשן תכלה, באות בית. וכן כתב הרב ר' דוד אבודרהם (דף עא ע"ב). וכן הסכים הפרי חדש, על דרך הכתוב (תהלים לז כ), כלו בעשן כלו. אבל רבינו יהודה בר יקר בפירוש התפלות (עמוד פו) כתב, שצ"ל כעשן. וכ"כ הגר"א במעשה רב (אות קצז), שצ"ל כעשן באות כף. והוא על דרך הפסוק (תהלים סח. ג) כהנדוף עשן תנדוף כהמס דונג מפני אש יאבדו רשעים מפני אלהים. כשם שהעשן מתנדף וכלה, כן יאבדו רשעים מפני ה'. וצדיקים ישמחו ויעלצו לפני אלהים, היינו דבר והיפוכו, כמו התחנה כאן. [חזון עובדיה על הימים הנוראים עמוד עא].

יב ותתן לנו ה"א באהבה את יום הזכרון הזה. ואין מזכירים בו ראש חודש, דקי"ל בעירובין (מ:) זכרון אחד עולה לכאן ולכאן. וכן פסקו הטור וש"ע. וצ"ל "באהבה", ואף שהכנה"ג כתב שהוא מדלג מלת "באהבה" הראשונה, אין אנו נוהגים כן, אלא אומרים ותתן לנו ה"א "באהבה", שכן הנוסחא בסידורי הגאונים. [חזון עובדיה ימים הנוראים עמ' עא].

יג יום תרועה "באהבה" מקרא קודש, כן הנוסח בדברי הגאון רבינו שמואל בן חפני, הובא באוצר הגאונים (ר"ה, סי' עז, עמוד מט). וכן הוא בראבי"ה (עמוד רלא). וכ"כ הגר"ח פלאג'י שיש לומר מלת באהבה בשניהם, ותתן לנו ה"א באהבה את יום הזכרון הזה, ולבסוף, יום תרועה באהבה מקרא קודש, ומלת באהבה ראשונה על עצם קדושת היום, כי קדוש היום לאדונינו, ולבסוף יום תרועה באהבה מקרא קודש על מצות היום, שהשופר מהפך מדת הדין למדת הרחמים. שנאמר עלה אלהים בתרועה, ה' בקול שופר, ה' הוא מדת הרחמים, שנהפכה מדת הדין למדת הרחמים, וכמבואר בזוה"ק. [חזון עובדיה ימים נוראים עמוד עב].

יד בשבת אומרים זכרון תרועה באהבה מקרא קודש, והוא ע"פ הגמרא (ר"ה כט:) כתוב אחד אומר שבתון זכרון תרועה, וכתוב אחד אומר יום תרועה יהיה לכם. לא קשיא כאן ביו"ט שחל בשבת, כאן ביו"ט שחל בחול. וכן הוא במסכת סופרים. וכ"כ הראב"ן בשם רבינו שמואל בן חפני, שמנהג שתי ישיבות, שאם חל ר"ה בשבת אומרים זכרון תרועה, לפי שאין תקיעת שופר דוחה את השבת בגבולין. ואם חל בימי החול אומרים יום תרועה. וכן פסקו הטור והש"ע. ואם טעה ואמר בשבת יום תרועה, כתב הפרי חדש, שאינו חוזר, שמכיון שאילו היה בית דין קבוע וסמוך באי"י היו תוקעים אף בשבת, יום תרועה מקרי, הילכך אין מחזירין אותו. א"נ שמכיון שבשאר שנים תוקעים בו, אע"פ שבשנה זו אינו יום תרועה אין בכך כלום, שבשמים ממעל תוקעים בשופר גם בר"ה שחל בשבת, בב"ד העליון במקום שהסנהדרין עומדים. וכמו שהיו תוקעים בב"ד הגדול של הסנהדרין בלשכת הגזית, כן הוא בבית דין של מעלה וכו'. [חזון עובדיה ימים נוראים עמוד עב].

טו אם חל ר״ה בימי החול וטעה ואמר ״זכרון תרועה״ פשוט שאין מחזירין אותו, שהרי בתורה נאמר על ר״ה״זכרון תרועה״. ובסדר רב עמרם השלם ח״ב (דף קמז) ס״ל שבין כשחל בימי החול בין כשחל ביום השבת אומרים ״זכרון תרועה״. וכן הוא בארחות חיים. וכתב בשבולי הלקט, יש מן החכמים שאומרים שאם חל ראש השנה בימי החול אומרים יום תרועה, ואם חל בשבת אומרים זכרון תרועה. ויש מהם שאומרים שאין לשנות, אלא בין בחול בין בשבת אומרים זכרון תרועה. ע״כ. ובשו״ת תרומת הדשן (סי׳ קמה) כתב, ואחד מהגדולים קיבל מרבותיו שלעולם י״ל״זכרון תרועה״ מקרא קודש. גם הטור או״ח (סי׳ תקפב) כתב בשם רבינו האי גאון בסתם הנוסח זכרון תרועה. וכן נראה מדברי הרמב״ם. ולפי זה נראה דלדידן שאומרים יום תרועה כשחל בימי החול, אם אמר זכרון תרועה, בודאי שאין מחזירין אותו. [חזון עובדיה על הימים הנוראים עמוד עג]. טז. ״ותמלוך אתה הוא ה״א מהרה על כל מעשיך״. בשו״ת הרשב״ץ ח״ג (סי׳ קפד) כתב לגמגם על הנוסח ״אתה הוא״, אלא צ״ל ותמלוך אתה ה׳ לבדך, והובא בב״י. אך בכל המחזורים הנוסחא כאמור. וכבר האריך בשלמי צבור (דף שה ע״ד) ליישב הנוסחא שבידינו, וכתב, שמעולם לא שמענו להוסיף מלת ״לבדך״. [חזון עובדיה ימים הנוראים עמ׳ עג].

יז מלוך על כל העולם כולו. וכן הוא הנוסח בסידור רב סעדיה גאון (עמוד ריט), ובסדר רב עמרם השלם ח״ב (סי׳ קז דף קמז :) בשם רב יהודאי גאון. וכן הוא בהלכות גדולות (הל׳ ר״ה דף לח.). ובספר פרדס הגדול (סי׳ קעו), ושכן אמרו רב פלטוי גאון, ורב כהן צדק. וכתב הלבוש, שהנכון לומר מלוך על כל העולם, ואין צריך לומר תיבת כולו, שהוא כפל לשון. והט״ז (סי׳ שפ סק״א) כתב, שצ״ל כל העולם כולו, כי פעמים רבות מצינו לשון כל, והיינו רוב, מפני שרובו ככולו, וקמ״ל הכא שהוא כולו ממש. [חזון עובדיה על הימים הנוראים עמוד עג].

יח ויבין כל יצור כי אתה יצרתו, הנכון לקרות : יְצוּר, בשבא תחת היו״ד, ולא כהאומרים יָצור בקמץ. וכ״כ הגר״ח פלאג׳י בספר רוח חיים. [חזון עובדיה ימים נוראים עמ׳ עה].

יט כשחל ראש השנה בשבת נכון לומר אלהינו ואלהי אבותינו רצה נא במנוחתינו, קדשנו במצותיך וכו׳. והלבוש (בסי׳ תקפב ס״ח) כתב חילוק בזה בין ראש השנה ליוהכ״פ, שביוהכ״פ שחל בשבת א״צ לומר רצה נא במנוחתינו, כי יום ענות נפשו הוא, ואין לנו כל כך רצון במנוחתינו. [שו״ת יביע אומר ח״א (חאו״ח סי׳ לח). חזו״ע ימים נוראים עמ׳ עה].

כ תן חלקנו בתורתך. כתב הרב אהלי יעקב, שכן היא הנוסחא הנכונה, [ולא ״ישים״ חלקנו], שכן הוא לשון המשנה (אבות פרק ה). וכ״כ הנוסח בסדר רע״ג וברמב״ם וברד״א. וכן הנכון לומר ״תן״, ולא ״ישים״, ששימה כל דהו משמע, כדאיתא במנחות (נט :) ע״כ. ובדברי תורה הרחב פיך ואמלאהו כתיב (ברכות נ.). ולכן צ״ל תן חלקנו בתורתך. ושכן מצא בשם גדול אחד.

ע״כ. והנה הנוסח הרגיל בכל השנה, שים חלקנו בתורתך. וכן אנו אומרים בכל יום, הוא יפתח לבנו בתורתו וישים בלבנו אהבתו ויראתו, וכן הוא בסדר רב עמרם גאון (דף קנו ע״ב), ובמחזור ויטרי (סי׳ צח עמוד עד). וכ״כ ר׳ דוד אבודרהם (דף לד ע״ג). וכבר כתבו התוס׳ גיטין (כ.) שאף לשון נתינה סגי בכל שהוא, דהא כתיב גבי תרומה, ראשית דגנך תתן לו, וקי״ל חטה אחת פוטרת את הכרי. והא דאמרינן במנחות (נט:) שנתינת לבונה היינו בכזית, היינו משום שהכתוב שינה מלשון שימה דאתחיל בה, דכתיב לא ישים עליה שמן, או משום דהוי דומיא דהקטרת לבונה בחוץ וכו׳. ע״ש. ובדין מתנות לאביונים דכתיב בהו נתינה די בשוה פרוטה, כמ״ש הריטב״א (במגילה ז.). ובלשון חז״ל (ברכות טז:), יהי רצון שתשים שלום. וכן בתפלת שמונה עשרה שבכל יום, שים שלום טובה וברכה. ולכן א״צ לשנות, ויכולים לומר שים חלקנו בתורתך. והגאון הנצי״ב כתב, שבכל מקום כתוב לשון שימה לגבי הקטורת, וישימו עליה קטורת וכו׳, משום דמשמעות שימה היא נתינה בסדר יפה ושימת לב. שיהא מתוקן ומסודר ככל הצורך. ולפ״ז גם אנו מתפללים שתהיה משנתינו סדורה יפה בפינו, לכן אנו אומרים שים חלקנו בתורתך. [חזו״ע ימים נוראים עמו׳ עה].

כא ודברך מלכנו אמת וקיים לעד. כתב בסידור רש״י (סי׳ קעט) דמה שתיקנו חכמים לומר כן, סמכו על מה שאמרו בפסיקתא בפרשת בחודש השביעי באחד לחודש, פתח ר׳ תנחומא, לעולם ה׳ דברך נצב בשמים, לדור ודור אמונתך (תהלים קיט פט), מהו לעולם ה׳ דברך נצב, אלא אמר דוד לפני הקב״ה, רבונו של עולם אין אתה בא עלינו אלא במדת הרחמים, אילולא כך לא היינו יכולים לעמוד אפילו שעה אחת, שנאמר, ואל תבוא במשפט את עבדך כי לא יצדק לפניך כל חי, ולכן נאמר לעולם ה׳ דברך נצב בשמים, אינו אומר כאן אלהים, אלא ה׳, שהוא מדת הרחמים, שנאמר ה׳ אל רחום וחנון. ואף לאדם הראשון יציר כפיך, בשעה שדנת אותו, אילולא ששתפת מדת רחמיך, לא היה עומד אפילו שעה אחת, וכן התקנת עמו, שכשם שדנת אותו ברחמים וחיבבת אותו, כך אתה עתיד לדון את בניו לזכותם, זהו שנאמר לעולם ה׳ דברך נצב בשמים לדור ודור אמונתך. וכך אנו אומרים לפני הקב״ה, רבונו של עולם, דבר זה ברור לנו שתתנהג עמנו במדת הרחמים, כדברך שהבטחת לאדם הראשון, שתדין דורות הבאים ברחמים, ודברך מלכנו אמת וקיים לעד, ותביט לרחמינו ולצדקינו במשפט. ע״כ. [חזו״ע ימים נוראים עמוד עו].

כב הנוסח בסדר רב עמרם ״ודברך אמת וקיים לעד״. וכ״ה נוסחת הרמב״ם, והר״ן, ושבולי הלקט, וארחות חיים, ובכל בו. וכ״כ כמה אחרונים, אבל בסידור הרוקח, ובספר המנהיג, ובספר חסידים, ובסידור רש״י, ובמחזור ויטרי, ובספר המחכים, הנוסח, ודברך ״מלכנו״ אמת וקיים לעד. וכן מנהגינו. וכן כתבו הפרי חדש, ומרן החיד״א. ושכן הוא נוסח האר״י. וכ״כ הרב שלמי צבור (דף שח ע״ב). [ראה חזון עובדיה על הימים הנוראים עמוד עו].

כג ועל המדינות בו יאמר, איזו לַחרב (הלמ״ד בפתח), איזו לְשלום (הלמ״ד בשבא), איזו לָרעב (הלמד בקמץ), איזו לְשובע (הלמד בשבא). כן מנהגינו. וכן הוא בירמיה (טו. ב), לַחרב ולָרעב.

סימן תקפג - סדר ליל ראש השנה - דברים שנוהגים לאכול בליל ר״ה

א מדליקין נר לכבוד יום טוב, ויקדימו לברך ואחר כך להדליק, ואפילו חל ראש השנה בשבת, יקדימו הברכה ואחר כך ההדלקה, שכל המצות מברך עליהן עובר לעשייתן. וברכת ההדלקה בראש השנה היא ״להדליק נר של יום טוב״ ואין להזכיר יום הזכרון. ומכל מקום הנוהגות לברך בנוסח ״להדליק נר של יום טוב הזכרון״, אין לחוש להפסק, ולא הוי משנה ממטבע שטבעו חכמים, אבל לכתחילה אין לאומרו, שאין לו יסוד ושורש. [חזו״ע שם עמ׳ סב].

ב יש נשים שנהגו לברך גם שהחיינו בשעת ההדלקה, אבל הנכון הוא שלא לברך שהחיינו בעת ההדלקה, אלא יכוונו לצאת ידי חובה בברכת שהחיינו כששומעות ברכת שהחיינו בשעת הקידוש. [שו״ת יחוה דעת ח״ג (סי׳ לד), ובחזון עובדיה פסח (הלכות ערב פסח שחל בשבת סע׳ טז).].

ג מה שנהגו לומר בקידוש שחרית של ראש השנה פסוק ״וביום שמחתכם״ וכו׳, אין צריך להקפיד לאמרו בטעמי המקרא, ואין לחוש בזה משום הזכרת ראש חודש. [ילקוט יוסף מועדים עמוד כט].

ד מנהג ישראל לאכול בשתי הלילות של ראש השנה מיני פירות וירקות שיש בהם רמז לסימן טוב לכל ימות השנה, משום דסימנא מילתא היא. וכמו שאמרו בגמרא (הוריות יב. וכריתות ו.), ומביאים רוביא [הלשון ערבי לוביא], וקרא [דלעת], כרתי, סילקא [תרד], ותמרים. והוסיפו עליהם מנהגים לאכול רימונים, ותפוח מרוקח בדבש, וראש כבש. [ילקו״י מועדים עמוד כט, הליכות עולם ח״ב עמוד רכז. חזון עובדיה ימים נוראים עמוד צג].

ה נכון לנהוג לברך על פירות אלה לאחר נטילת ידים וברכת המוציא, ואכילת כזית פת, או לאחר ברכת המזון, כדי שלא יכנס בספק על ברכה אחרונה שלהם. וכשאוכלים בתוך הסעודה אין לברך האדמה על שום תבשיל של לוביא או קרא ושאר מיני ירקות מבושלים, אפילו אוכלם בלי פת. שהרי דרך ללפת את הפת בתבשילי ירקות. ואם נוהגים בזה קודם נטילת ידים, לאחר הקידוש מיד, יברך בורא פרי האדמה על הקרא

והלוביא, ובברכתו פטר כל ברכות האדמה שלפניו. [ילקוט יוסף מועדים עמוד ל. שו"ת יחוה דעת חלק א' סי' פב. חזון עובדיה ימים נוראים עמוד צג, וצז].

ו מכיון שבכלל הדברים שאוכלים לאכול בליל ראש השנה ישנם גם תמרים, שהם המובחרים שבשבעת המינים שנשתבחה בהם ארץ ישראל, והם קודמים לברכה לרימונים ולשאר הפירות, לכן להם משפט הבכורה, ויקח תמרה, ויברך עליה בורא פרי העץ, ויאכלנה. ואם התמרים הם פרי חדש אצלו, יברך גם ברכת שהחיינו, ואחר כך יקח תמרה אחרת ויאמר: יהי רצון מלפניך וכו' שיתמו אויבינו ושונאינו וכל מבקשי רעתינו. ויאכל מהתמר.

ז בברכת בורא פרי העץ על התמרה יכוין לפטור כל פרי העץ שעל השלחן שיאכל אחר כך. וכשיאכל אחר כך מהרמונים והתפוח, יאמר עליהם רק נוסח היהי רצון. וכן בברכת שהחיינו שבירך על התמרים פטר כל מיני פירות חדשים שלפניו מברכת שהחיינו. ולכן לא יניח לפניו בעת הקידוש את הפירות החדשים, ואם הם לפניו יתכוין בפירוש שלא לפוטרם, וגם יעשה מעשה ויכסם במפה, ובזה יוכל לברך עליהם שהחיינו. [חזון עובדיה על ימים נוראים עמוד צג]

ח יש נוהגים לומר תחלה היהי רצון ואחר כך ברכת הנהנין על הפרי וטועמים. אבל מנהגינו כנזכר, לברך תחלה ברכת הנהנין ורק לאחר הטעימה אומרים את היהי רצון. [שם]

ט רשאי כל אחד ואחד מבני הבית לברך בעצמו ברכת פרי העץ וברכת שהחיינו, ואינו חייב לצאת ידי חובה דוקא בברכתו של בעל הבית, ואפילו לאחר ששמע הברכה מבעל הבית, וענה אחריו אמן, ואין בזה משום ברכה שאינה צריכה. ומיהו יכולים כל בני הבית לשמוע הברכה והיהי רצון מגדול הבית ולצאת ידי חובתם.[ילקו"י מועדים שם. חזו"ע שם עמו' צח].

י השומע מחברו שאומר יהי רצון נכון שיענה אחריו אמן. [ילקו"י מועדים עמוד ל. חזון עובדיה על פסח מהדו"ק עמוד רפח].

יא כשאוכל מהרמונים אומר: "יהי רצון וכו' שנהיה מלאים מצות כרמון". ועל התפוח בדבש אומר: "שתתחדש עלינו שנה טובה ומתוקה". ועל הרוביא אומר: יהי רצון שירבו זכיותינו, ויש מוסיפים "ותלבבנו". וכשאוכל קרא אומר: יהי רצון שיקרע רוע גזר דיננו ויקראו לפניך זכיותינו. וכשלוקח הכרתי בידו יאמר: יהי רצון שיכרתו אויבינו ושונאינו וכל מבקשי רעתנו. ואין צריך לאוכלו, כי אין רגילים לאכול דברים חריפים וחמוצים ברי"ה. [ילקו"י שם. חזו"ע עמוד צז. והוא כרימון שמסיר הקליפה ויוצאים הגרעינים, כך ע"י התשובה חוזרים המצוות מהקליפות].

יב אחר כך יקח ראש כבש או ראש איל בידו ויאמר "יהי רצון שנהיה לראש ולא לזנב וזה זכר לאילו של יצחק אבינו ע"ה בן אברהם אבינו עליו השלום". ואם לא מצא ראש כבש חלק בית יוסף, יקח ראש עוף, ויאמר: "יהי רצון שנהיה לראש ולא לזנב" [ולא יותר]. ויוכל להביא בשר כבש עמו, ויוסיף: וזה זכר לאילו של יצחק וכו'. [ילקו"י מועדים עמוד לא. חזון עובדיה ימים נוראים עמוד צז-צט. וכ"כ בספר זכרי כהונה ח"ב מערכת ר' אות ב']

יג יש נמנעים מלאכול דג בראש השנה, משום שמצינו במקרא (נחמיה יג, טז) שכתוב בו דאג, והוי לשון דאגה. ואדרבה יש שנוהגים להקפיד להביא דגים בראש השנה על השלחן, ואומרים עליו, יהי רצון שנפרה ונרבה כדגים. ובפרט כשחל בשבת. וכ"כ הרד"א.

יד יש נוהגים לאכול קישואים בליל ראש השנה. ואף אם בישלו אותם בקדרה חלבית [נקיה] מותר לאוכלם בסעודה בשרית, משום שהחלב נתן טעם בקדרה, והקדרה נתנה טעם בקישואים, ועדיין הוא היתר. [ילקו"י מועדים עמוד לא. ודלא כמ"ש במועד לכל חי סי' יב, יח].

טו יש שאין אוכלים ענבים בראש השנה, וטעמם על פי הסוד. ודוקא ענבים שחורים, אבל ענבים לבנים המנהג לאוכלן בראש השנה. ויש נוהגים לאכול ריאה בראש השנה. [ילקו"י מועדים עמ' לב. וכן נהג מהר"ח פלאג'י לאכול ריאה. ע' במועד לכל חי סי' יב אות כה, מלשון מאיר עינים]

טז אם חל ליל טבילת אשתו בליל ראש השנה, אסור לדחות את הטבילה לאחר ראש השנה, אלא ינהג בקדושה ובטהרה. והנוהג לטבול בערב ראש השנה, וחל ליל טבילת אשתו בליל ראש השנה, חייב לקיים עונתו, ויחזור ויטבול בשחרית, ואפילו במים חמים שהוחמו מאתמול. [ילקו"י מועדים עמוד לב, חזו"ע ימים נוראים עמוד סא. מועד לכל חי סי' יב אות כז]

יז יש נוהגים שלא לאכול מאכלים חריפים או חמוצים, אלא רק דברים מתוקים, לסימן טוב, שתהיה כל השנה טובה ומתוקה. [ספר תשובות רב נטרונאי גאון, עמ' שו].

יח יש נוהגים להביא בליל ראש השנה אתרוג על השלחן, ולומר לפני אכילתו יהי רצון שנהיה הדורים במצוות. ויש שמביאים אותו כשהוא מרוקח בדבש. והנוהגים כן יש להם על מה שיסמוכו. [ודלא כמ"ש ע"ז בספר יפה ללב בקונטרס יושר לבב סי' רכה].

יט מנהג נכון לאכול בראש השנה דברים שמנים [בשר שמן], ודברים מתוקים וטעימים לחיך, וככתוב בנחמיה: לכו אכלו משמנים ושתו ממתקים ושלחו מנות לאין נכון לו, כי קדוש היום לאדוננו, ואל תעצבו כי חדות ה' היא מעוזכם. [ילקו"י שם. חזו"ע ימים נוראים עמ' ק].

כ אין להביא עצמו לידי בכיה ממש בתפלותיו, וכמבואר לעיל, שיום טוב של ראש השנה יש בו מצות שמחת יום טוב. וישמח ויבטח בהשי"ת שברוב חסדו וחמלתו יכתבהו עם בני ביתו בספר החיים והשלום, וכמו שאמרו בירושלמי (פ"ק דר"ה) ומי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים אליו, אלו ישראל שיודעים שהן נידונים בראש השנה, והם לובשים ומתעטפים לבנים ומגלחים שערם, ואוכלים ושותים ושמחים. ויודעים שהקב"ה עושה להם נסים, וכותב אותם בספר החיים והשלום.[ילקו"י מועדים עמ' לב. שו"ת יביע אומר ח"י חאו"ח סי' מד].

כא יתאמץ בכל כחו לשלוט ביצרו לבל יבוא לידי כעס והקפדה בתוך ביתו ביחוד בלילי ראש השנה ויומיהם. וטוב ארך אפים מגבור, ומושל ברוחו מלוכד עיר. ונכון ללמוד משניות מסכת ראש השנה בסעודת ראש השנה, כי דבר בעתו מה טוב. [ילקו"י מועדים עמ' לב].

כב ראש השנה שחל להיות בשבת, יש מתירים לקרוא פרקי משניות של מסכת ראש השנה לאור הנר, ולא חיישינן שמא יטה, שאימת יום הדין עליהם. ויש שנראה מדבריהם להחמיר. [וראה לעיל סימן רעה]. ומיהו בזמנינו שיש אור החשמל, אין איסור זה נוהג כלל בכל שבתות השנה, ומותר לקרות לאור הנר. ומיהו לאור החשמל אין איסור בקריאה לאור הנר בשבת. וגם במנורת חשמל שאפשר להגביר את מדת האור אין לגזור שמא יטה, ומותר ללמוד לאורם בשבת. ומכל מקום נכון שיכתוב מערב שבת על פיסת נייר "שבת" ויניחנו סמוך לכפתור החשמל. [ילקו"י מועדים עמו' לב, יביע אומר ח"א סי' טז. וח"ז סי' לז. יחוה דעת ח"ג סי' כ. חזו"ע ימים נוראים עמו' צב]

סימן תקפד - סדר קריאת התורה

א אין אומרים הלל בראש השנה, ויום הכפורים. לפי שהם ימים נוראים, ויראה ופחד ונועדו לתשובה, ולא ימי שמחה יתרה. אבל אין צריך לדלג ההלל כשקורא פרקים אלה בדרך קריאתו בתהלים. [ילקו"י מועדים עמו' לה. חזו"ע ימים נוראים עמ' קח. ע"פ הרמב"ם הל' חנוכה פ"ג ה"ו.]

ב יש להזהר בעת מכירת המצוות, פתיחת ההיכל, הקמת ספר תורה, והעליות, שלא ישיח שיחה בטלה. וטוב שיעיין באיזה ספר בשעת המכירות. ומן הראוי שהגבאים האחראים, לא יאריכו להכביד על הצבור במכירת המצוות בזמן ממושך ביום הקדוש הזה. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד כח].

ג מותר למכור העליות בשבת וחג, ואין בזה משום איסור מקח וממכר, וכן מותר לערוך מגביות בימים הנוראים, ובשאר שבתות, לטובת

מוסדות תורה וישיבות קדושות, שהכל לצורך מצוה הם. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד כח. יחוה דעת חלק ב' סימן מא].

ד בעת פתיחת ההיכל יש שנהגו לומר י"ג מדות בטעמי המקרא ג' פעמים, ויש מפקפקים על זה שאין לומר י"ג מדות ביו"ט. ושב ואל תעשה עדיף. אבל ביום הכפורים אומרים בפתיחת ההיכל שלש עשרה מדות שלש פעמים. [ילקו"י מועדים עמ' כט. חזו"ע ימים נוראים עמ' קט].

ה ביום הראשון של ראש השנה קוראים בתורה בפרשת וירא, וה' פקד את שרה, (עד ויהי אחר הדברים האלה). ומפטירין בפרשת פינחס, ובחדש השביעי באחד לחדש, וההפטרה בשמואל א, ויהי איש אחד מן הרמתים, בענין פקידתה של חנה, עד וירם קרן משיחו. כי שתיהן שרה וחנה נפקדו בראש השנה. כדאיתא בראש השנה (י:). ובשעת פתיחת ההיכל יאמרו יהי ה' אלהינו עמנו, ובשבת מתחילים אתה הראת לדעת, וכן יאמרו בריך שמיה, וי"ב פעמים לעולם ה' דברך נצב בשמים, עם יהי רצון שמיוחד לר"ה. [יבי"א ח"ה סי' ו אות ב-ד].

ו ביום השני של ראש השנה קוראים בתורה בפרשת וירא, ענין עקדת יצחק. והמפטיר קורא בפרשת פינחס, ובחודש השביעי באחד לחודש. ומפטיר בירמיה (לא, א) מצא חן במדבר, עד הבן יקיר לי אפרים.

ז חובת היום בכל יום טוב חמשה גברי הקוראים בתורה, ואם חל בשבת שבעה גברי, ומותר להוסיף ביום טוב כמה עולים נוספים. אך לא ירבו יותר מדאי משום טורח צבור. [חזון עובדיה על ימים נוראים עמוד קי].

ח נכון מאד שכל אדם ירא ה' ישתדל שתהיה לו עליה לספר תורה באחד מן הימים הנוראים, ואף במקומות שנוהגים למכור המצות, יקנה בדמים יקרים עליה לס"ת. ובפרט בבתי הכנסת שנוהגים להעביר מרבית כספי התרומות לישיבות קדושות, שעליהם נאמר, עץ חיים היא למחזיקים בה ותומכיה מאושר. [חזון עובדיה על ימים נוראים עמוד קיא]

ט נוהגים שהשליח צבור והתוקע עולים לספר תורה בימים הנוראים, ואף על פי שאין חובה בזה, מכיון שמקבלים שכר על כך, מכל מקום מהיות טוב שיעלו לספר תורה בכלל העולים הנוספים. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד כט, חזון עובדיה על ימים נוראים עמוד קיא]

י אסור לסעוד סעודת קבע של אכילת פת יותר מכביצה [כ-50 גרם], לפני תקיעת שופר, ולפני תפלת מוסף, אבל טעימה, כגון טעימה של פירות, מותרת ללא כל הגבלה של שיעור. וכן אכילת פת [אפילו בנטילת ידים וברכת המוציא וברכת המזון], פחות מכביצה. וגם השליח צבור והתוקע רשאים לנהוג כן. [ילקוט יוסף מועדים עמוד נב].

יא תוקע שמוכרח לאכול לפני שיתקע בשופר, יש מי שכתב שחייב לקדש על הכוס לפני שיאכל. ויש אומרים שלא חלה חובת קידוש אלא לאחר תפלת מוסף, ולמעשה עדיף שיקדש על היין קודם שיאכל, ויטעם כמלא לוגמיו בלבד, ויחזור ויקדש על היין אחר תפלת מוסף, לפני שיסעוד בביתו. ומה שיש נוהגים שכל הצבור מקדשים ואוכלים לפני תקיעות שופר. אין מנהג זה עולה יפה, ומנהג הספרדים שלא טועמים כלל, קודם התקיעות, עד סיום כל התפלה כולה. [חזון עובדיה על ימים נוראים עמוד קיא].

יב אחר קריאת התורה אומר המפטיר קדיש, ואם שכח המפטיר לומר קדיש אחר קריאת התורה, והתחיל בברכות ההפטרה, ובשמעו שהקהל גוערים בו לומר קדיש, התבלבל ואמר קדיש בין ברכות ההפטרה להפטרה, יש אומרים שצריך לחזור ולברך שוב את ברכות ההפטרה. ויש אומרים שכל שהפסיק בדברים שבקדושה בדיעבד אינו הפסק. [ילקו"י מועדים עמ' כט. ולא דמי למ"ש המאירי, הובא בילקו"י הלכות תפילין סי' כה הערה נח, דהתם בהפסק שבח. ועיין בשארית יוסף ח"ג, ע"פ יביע אומר ח"ח סי' כ'. אך עיין בהליכות עולם עמו' שמד דמבואר דבדיעבד לא הוי הפסק].

יג אחר ההפטרה אומרים הפיוט עת שערי רצון, להזכיר עקידתו של יצחק אבינו.

יד אם יש ברית מילה בראש השנה, מלין בין קריאת התורה לתקיעת שופר. ויש שנהגו שאם המוהל הוא התוקע, אינו מקנח את פיו אחר המילה, ובפה מלוכלך בדם המילה הלח, תוקע בשופר, לערב מצות מילה בשופר. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד לה].

הנהגות יום ראש השנה

א אחר התפלה יסעד לבו וילך לבית הכנסת ללמוד כפי כוחו, ויש מסיימים ב' פעמים תהלים ואדרא רבה וזוטא בשני ימי ראש השנה. ולא יאבד היום הקדוש והנורא בשיחה בטלה וכדומה. והיושב בטל ואינו עוסק בתורה כישן דמי. ומי שאינו מבין בתלמוד, ילמוד בספר תהלים. וטוב מעט בכוונה מהרבות שלא בכוונה. ותלמידי חכמים השוקדים על לימודם בגופי הלכות יומם ולילה, ורוצים לפטור עצמם ממה שנהגו לקרוא תהלים ביום ראש השנה, אחר התפלה והסעודה, רשאים להמשיך בלימודם, שרק ביום הכפורים חייבים להשתתף באמירת כל הסליחות והתחנונים, מה שאין כן באמירת התהלים בימי ראש השנה. [ילקו"י מועדים עמ' לג. יחוה דעת ח"ג סי' מד בהערה. חזו"ע ימים נוראים].

ב אוכלים ושותים ושמחים ביום טוב של ראש השנה, ויש נוהגים לאכול כל אותם פירות שהובאו על השלחן בליל ראש השנה לסימן טוב. ואין מתענים בראש השנה, ולא בשבת שובה. ומכל מקום לא ירבו באכילה ושתיה יותר מדאי, למען לא יקלו ראשם ותהיה יראת ה' על פניהם, וכמו שאמרו חז"ל (ברכות ל:) וגילו ברעדה, במקום גילה שם תהא רעדה.

ג מנהג טוב שלא לישן ביום ראש השנה, שכן נאמר בשם הירושלמי מאן דדמיך בריש שתא דמיך מזליה. ואם ראשו כבד עליו, יישן מעט, אחר חצות היום, לנוח קימעא, כדי שיתחזק לעבודת השי"ת. [ילקוט יוסף מועדים עמוד לג, ספר חזון עובדיה ימים נוראים עמוד קפג]

ד אחר המנחה ביום ראשון של ראש השנה, הולכים על יד שפת הים או אצל הנהר, או באר מים חיים, או בור, לומר סדר "תשליך". ונהגו כן על פי מה שאמרו במדרש, שכאשר אברהם אבינו הלך עם יצחק אל הר המוריה להעלותו לעולה כאשר נצטוה מפי הקדוש ברוך הוא, קדמם השטן בדרך, והתחיל להסית את אברהם ואת יצחק ולמונעם ממצות הבורא יתברך, וכאשר תוחלתו נכזבה וסירבו אברהם ויצחק לשמוע בקולו, הלך השטן ונעשה לפני אברהם ויצחק כנהר גדול, כדי שלא יוכלו לעבור, ואברהם ויצחק לא השגיחו בזה, ונכנסו למים עד שהגיעו לצוארם, ואז נשא אברהם את עיניו למרום להתפלל לפני השי"ת, ואמר, הושעיני אלהים כי באו מים עד נפש, ומיד גער הקדוש ברוך הוא בשטן והלך לו. ומבואר בזוהר הקדוש שעקדת יצחק היתה בראש השנה. ומטעם זה נוהגים ללכת לנהר לומר סדר תשליך, להזכיר זכות אברהם ויצחק. ומנהג ישראל תורה הוא. [ילקוט יוסף מועדים עמוד לד, חזון עובדיה על ימים נוראים עמוד קפו]

ה נוהגים לומר בסדר תשליך את לשון הזוהר הקדוש [פרשת נשא דף קל:], ופסוקי מי אל כמוך, והתפלה שתיקן מרן החיד"א בספרו עבודת הקודש [צפורן שמיר סימן יב], ונדפס בכל המחזורים. [ילקוט יוסף מועדים עמוד לה].

ו אף כשחל יום ראשון של ראש השנה בשבת, יכולים לעשות התשליך ביום הראשון של ראש השנה, ורק אם אין שם עירוב, לא יוציאו לשם מחזורים, אלא יאמרו הפסוקים בלבד. ואם יש חשש שיבואו לידי חילול שבת על ידי הוצאת המחזורים מרשות היחיד לרשות הרבים, יש לדחות סדר התשליך ליו"ט שני של ראש השנה. ויאמרו סדר תשליך באותה שנה ביום השני של ראש השנה. אבל אם התשליך נעשה בתוך שטח העירוב, אומרים התשליך אף בשבת. ואף להנוהגים להחמיר שלא להוציא שום דבר בשבת אפילו כשיש עירוב, יכולים להוציא המחזורים על ידי קטנים שלא הגיעו למצות. ובמקום שאין שם עירוב שאסור לטלטל מרשות היחיד לרשות הרבים, אסור ליתן לקטנים לטלטל המחזורים. [ילקוי"י מועדים עמ' לה. יביע אומר ח"ד סי' מז. יחוה דעת ח"א סי' נג. הליכות עולם ח"ב עמ' רלא].

ז אם לא עשה התשליך ביום הראשון, טוב לעשותו ביום השני אחר מוסף. ונכון לומר התפלה שתיקן החיד״א ז״ל ושנדפסה במחזורים. [בן איש חי. ילקו״י מועדים עמוד לה].

ח הנשים אינן צריכות ללכת ל״תשליך״, ושב ואל תעשה עדיף, כדי למנוע תערובת של אנשים ונשים יחדיו. [קצה המטה סימן תקצח סק״ז. ילקו״י מועדים עמוד לה].

ט אפילו בשני הימים של ראש השנה אסור לאפות או לבשל מיום טוב ראשון ליום טוב שני, ואף על פי שקדושה אחת הן, וכיומא אריכתא דמי, זהו רק להחמיר, אבל לא להקל. ועוד דהאידנא אנו בקיאים בקיבועא דירחא, ויום טוב ראשון עיקר. ומכל מקום מותר להדליק הנרות לעת ערב סמוך לחשכה, ואין בזה משום מכין מיום טוב לחבירו. וביצה שנולדה ביום טוב ראשון אסורה גם ביום השני. והוא הדין לפירות שנשרו מן האילן ביום הראשון של ראש השנה, שאסורים עד מוצאי יום טוב השני. ונכרי שהביא דורון לישראל ביום טוב הראשון של ראש השנה, אם יש במינו במחובר, אסור לאכול ממנו, או לטלטלו עד מוצאי יו״ט השני בכדי שיעשו. אבל דבר שאין במינו במחובר, אלא שיש לחוש שהובא מחוץ לתחום, מותר לאוכלו ביום השני, שבאיסור תחומין לא החמירו. [חזו״ע ימים נוראים עמ׳ קפא].

סימן תקפה - הלכות ברכת השופר

א מצות עשה מן התורה לשמוע קול השופר בראש השנה, שנאמר יום תרועה יהיה לכם, וקודם שיתקע בשופר מברך באי״י אמ״ה אקב״ו ״לשמוע״ קול שופר. שעיקר המצוה בשמיעה ולא רק בתקיעה. שאם תקע ולא שמע קול שופר לא יצא ידי חובה. ומכל מקום בדיעבד שבירך אקב״ו לתקוע בשופר, או ״על תקיעת שופר״, יצא. [ילקו״י מועדים עמוד לו].

ב בשעת הברכות כל הצבור עומד על רגליו, ומיד אחר הברכות הקהל יושב, והתוקע ישאר עומד על עומדו, ויתקע מעומד. ובדיעבד אם תקע מיושב יצא. וימתין מעט עד שכל הצבור ישבו ויוכלו לשמוע התקיעות. [ילקוט יוסף מועדים עמוד לו].

ג יחיד שהיה אנוס ולא התפלל עם הצבור, ובא התוקע לביתו לתקוע לו ולהוציאו ידי חובתו, צריך לעמוד בשעה ששומע התקיעות. [שו״ת הרדב״ז ח״ד סי׳ כה].

ד בתקיעות שלפני תפלת מוסף הצבור רשאי לשבת, ורק התוקע צריך לעמוד. ויש להזהיר את הקהל שיעמדו בעת התקיעות שבחזרת תפלת מוסף, שהם עיקר התקיעות דמעומד.

ה המנהג לתקוע על הבימה שהספר תורה מונח עליה, אחר שקראו בו הקריאה של חובת היום, כדי להזכיר זכות קבלת התורה ומעמד הר סיני, שנאמר שם, ויהי קול השופר הולך וחזק מאד. ורק אחר סיום התקיעות דמיושב ואמירת פסוקי אשרי העם יודעי תרועה, ואשרי, מחזירים הספר תורה להיכל. [ילקו״י מועדים עמו׳ לו, חזו״ע ימים נוראים עמ׳ קכב, קמ]

ו ביום הראשון של ראש השנה לאחר ברכת לשמוע קול שופר יוסיף התוקע לברך שהחיינו. וגם בבואו אחר כך להוציא אחרים ידי חובתם, יברך להם שתי הברכות לשמוע קול שופר ושהחיינו. [ילקו״י מועדים עמו׳ לו. חזו״ע ימים נוראים עמו׳ קטז. ועי׳ בש״ע סימן רעג דאע״פ שיצא מוציא, והוא שאין יודעים לברך בעצמם. ודעת הפר״ח דבכל גווני אמרי׳ הכי. ובשעה״צ סי׳ תקפה ס״ק טו כתב בשם מטה אפרים, דאם השומעים עשרה, אף אם יודעים לברך בעצמם אחד מברך, שלא לחלק בין צבור לצבור, דסתם צבור נמצאים בו אנשים שאינם בקיאים בטיב ברכות. ע״ש. ולפ״ז אתי שפיר מאי דחזינן שחוזרים לתקוע שוב, והתוקע חוזר ומברך. ועי׳ בשבת כרך א׳ עמו׳ תנח הערה טז].

ז כשחל יום טוב ראשון בשבת, כשתוקעים בשופר ביום השני של ראש השנה מברכים לשמוע קול שופר ושהחיינו. [ילקו״י מועדים עמוד מח, ועמוד לו, חזון עובדיה ימים נוראים עמ׳ קיב, קטז]

ח תוקע ספרדי אין לו לברך שהחיינו על התקיעה ביום ב׳ דראש השנה לאשכנזים. ולכן אחד מהקהל יברך את ברכת שהחיינו, והתוקע יתקע. ובדיעבד אם התוקע בירך שהחיינו, הצבור יצאו ידי חובת הברכה. [ילקו״י מועדים עמוד לו. יביע אומר חלק א׳ סימן כט אות יא].

ט אדם שנאנס ולא בא לבית הכנסת ביום ראש השנה, או מי שהוא חולה ונפל למשכב, יש להתאמץ במאד להביא לו לביתו תוקע שיתקע לו להוציאו ידי חובה. ולכתחלה יברך השומע, ורק אם אינו יודע לברך היטב, יברך התוקע בשבילו, גם אם הוא כבר יצא ידי חובה. ואם שכח לברך ונזכר בין תשר״ת לתש״ת, אין לו לברך שם, דשמא יצא י״ח בתשר״ת. וכן מי ששח שיחה בטלה בין תשר״ת לתש״ת, בדיעבד אינו חוזר לברך, אף שיש ספק שמא לא יצא ידי חובתו. [ילקו״י מועדים עמוד לו. יביע אומר ח״א סימן לו אות יז.].

י מותר מעיקר הדין לתקוע לשם מצוה בשופר בלי ברכה, במקום מטונף וכדומה, כמו מי שנמצא בבית האסורים, או באופן שבאמצע התקיעות נעשה ריח רע, מותר להמשיך ולתקוע, שבמעשה המצוה אין צריך להקפיד להיות במקום נקי. וכל זה כשאין לו אפשרות אחרת לתקוע במקום שאין בו ריח רע כלל. [ילקו״י מועדים עמוד לז, יביע אומר חלק ו׳ חיו״ד סימן כט אות ד׳. חזון עובדיה על ימים נוראים עמוד קמה].

יא המסופק אם שמע קול שופר או לא, חוזר ותוקע ואינו מברך. [ילקו״י מועדים עמוד לז הערה ז. חזון עובדיה על ימים נוראים עמוד קסא].

יב תוקע לרבים שהוצרך לתקוע לחולה קודם שיתקע לרבים, יש אומרים שיוכל לתקוע לו על ידי שיכוין בפירוש שאינו רוצה לצאת ידי חובתו בתקיעות אלו, ואחר כך יוכל לתקוע להוציא ידי חובה את הרבים. וטוב שיתקע ליחיד אחר התקיעות לרבים. [ילקו״י מועדים עמ׳ לח. שו״ת יביע אומר חלק ג׳ חאו״ח סימן לב אות ב].

יג מי שהיה עומד בבין הפרקים של ברכות קריאת שמע, והצבור סיימו תפלתם שבחודש אלול, ורוצים שיתקע להם בשופר [לפי מנהג האשכנזים], כי אין איש אחר שיודע לתקוע, אין הצבור צריך להמתין לו עד שיגמור תפלתו, ומותר לו להפסיק כדי לתקוע להם. [חזו״ע שם].

יד מי שבירך על השופר והתחיל לתקוע בו, ואחר כך השופר נפסל, אינו צריך לחזור ולברך, ויתקע שאר התקיעות בשופר כשר. ואף אם היה סבור שהשופר כשר, ונמצא שהוא פסול, אין צריך לחזור ולברך, אלא יחזור לתקוע את כל התקיעות בשופר כשר בלי ברכה, שאין התקיעות נחשבות להפסק בין הברכה לתקיעות בשופר הכשר. [ילקו״י שם עמ׳ לח].

טו מי שבא לבית הכנסת אחר שכבר בירך התוקע על השופר, ושמע התקיעות כולן, הדבר ברור שאף על פי שלא שמע הברכות, יצא ידי חובה. ויש אומרים שרשאי לברך אחר התקיעות משום תקיעות דמעומד. [ילקו״י מועדים עמוד לט. וראה שם בהערה י׳].

טז אסור לתוקע ולשומעים להפסיק בדיבור בין ברכות התקיעות לתקיעות, ואם סח בין הברכה לתקיעות צריך לחזור ולברך. אלא אם כן הפסיקו בענין הצריך לתקיעות, שאז אין צריך לחזור ולברך. (ולכתחלה לא ישיח אפילו בענין השופר והתקיעות). וכן אסור להפסיק בדיבור בין סדר תשר״ת לתש״ת, ובין תש״ת לתר״ת. ואיסור זה הוא בין לתוקע ובין לקהל השומעים. דורשי רשומות אמרו: ״הסכת ושמע״ ישראל, נוטריקון, הלל, ספר תורה, כהנים (ברכת כהנים), תפלה, וידוי, שופר, מגילה, עומר, שבכל אלו אסור להפסיק בדיבור. ואפילו בין תקיעות דמיושב לתקיעות דמעומד אין לדבר אלא בענין התפלות והתקיעות.

יז ומכל מקום אם נצרך לנקביו מותר לברך אשר יצר, כשהוא בין תקיעות דמיושב לתקיעות דמעומד. וכן מי שסיים תפלת מוסף בלחש, ורואה שעדיין יש להמתין זמן מה עד שהש״צ יתחיל בתפלת החזרה, רשאי להרהר בדברי תורה, ואע״פ שהוא עומד בין תקיעות דמיושב לתקיעות דמעומד, הרהור לאו כדיבור דמי, ולא חשיב הפסק. עד שיתחיל

השי״צ תפלת החזרה. [שו״ת הר צבי ח״א (תאו״ח סי׳ מב). שו״ת יביע אומר ח״ב תאו״ח סימן ד׳ אות יג].

יח מי שבירך על תקיעות [דמיושב] ותקע ג׳ פעמים תשר״ת, ואחר כך לא יכל לתקוע, אסור לו לקרות ״ויהי נועם״ לתוך השופר לסגולה. וכל שכן שאסור לומר זאת בין הברכה לתקיעה, אלא ישתדלו להשיג תוקע אחר או שופר אחר. ואם אין אפשרות להשיג תוקע או שופר אחר, ולא היה יכול לתקוע אלא על ידי הפסק גדול להביא שופר אחר ממקום אחר, מותר לו לומר ״ויהי נועם״. [ילקוט יוסף מועדים עמוד לט, יביע אומר חלק א׳ סימן לו אות יז. ספר חזון עובדיה על ימים נוראים עמוד קלה]

יט יש מקומות שנוהגים שאחד מהקהל עומד ליד התוקע, ומקריא לפניו סדר התקיעות כדי שלא יטעה. והמקריא צריך ליזהר שלא להקריא התקיעה הראשונה שאחר הברכה, משום חשש הפסק. וכן אין למקריא להקרות לתוקע בתפלת לחש במוסף, משום הפסק. [ילקוט יוסף מועדים עמוד מ].

כ אסור לדבר בשעת התקיעות, ואפילו להשתעל או לפהק אסור, שמבלבל השומעים. והגדולים מוזהרים על הקטנים לבל יבלבלו את השומעים על ידי הילוכם אנה ואנה או שיחתם. ואין להביא קטנים יותר מדאי לבית הכנסת שמפריעים ומבלבלים כוונת הצבור. אבל קטנים שהגיעו לחינוך והם מיושבים בדעתם, מצוה להביאם לבית הכנסת לחנכם. [ילקוט יוסף מועדים עמוד מ].

כא אין להפסיק בין סדרי התקיעות לומר וידוי בין תשר״ת לתש״ת, ובין תש״ת לתר״ת, כי דבר זה לא נכון לפי ההלכה, שהואיל ואנו מסופקים שמא לא יצא בסדר הראשון, או גם בסדר השני, כי שמא תרועה שנאמרה בתורה היא היללה שנקראת גם כן בפינו ״תרועה״, ואם כן אין יוצאים ידי חובה עד שיתקע תר״ת, ואם יפסיק בוידוי לפני סדר תר״ת הרי הוא מפסיק בין ברכת לשמוע קול שופר לתחלת המצוה, והוה ליה חשש ברכה לבטלה, ולספק אם צריך לחזור ולברך שנית. לכן באמצע התקיעות מותר להרהר בלבו בוידוי בין סדר לסדר, אבל לא יאמר בפיו בלחש. ובתקיעות עצמם יכוין כל מחשבתו לצאת ידי חובת המצוה של שמיעת קול שופר, ותו לא מידי. [ילקוט יוסף מועדים עמוד מא. וביביע אומר חלק א׳ סימן לו. וח״ג סימן לב-לד. ויחוה דעת ח״א סימן נה. ובילקוט יוסף הנ״ל בהערה טו תשובה ע״ד האור לציון במה שכתב לחלוק בד״ז. ועיין עוד בילקו״י הנז׳, מהדורת תשס״ד עמוד תרלג. ובילקו״י על הלכות ציצית, מהדורת תשס״ד, סימן ח׳ הערה לא. ובהליכות עולם ח״ב עמוד רלט].

כב יש נוסחאות שכתוב בהם בנוסח ״יהי רצון״ שלפני תקיעת שופר ״ישוע שר הפנים״ ויש למחוק מלים אלו. [ילקוט יוסף מועדים עמוד מא. יביע אומר חלק א׳ סימן לו אות יח].

כג אם הזמן מצומצם והצבור עייף, אפשר לדלג כל הנוסח של יהי רצון שאומרים לפני תקיעת שופר. [ילקוט יוסף מועדים עמוד מא].

כד נהגו לכסות את השופר עד גמר הברכות שעל השופר, ובין התקיעות, דעבדינן זכר לזריזותו של אברהם אבינו ע"ה, שהצניע את יצחק בעת בניית המזבח, שלא יזרוק בו השטן מום. אבל בשעת הברכות צריך שיאחז את השופר בידו. ואם יוכל יאחוז את השופר כשהוא מכוסה. [ילקוט יוסף מועדים עמוד מא. הליכות עולם חלק ב' עמוד רמב].

כה נכון שהתוקע יתקע בצד ימין של פיו. ומיהו אין זה מעכב לדינא, ואם יש תוקע הגון שאינו יודע לתקוע בצד ימין רק בשמאל, ולעומתו יש תוקע איש פשוט שיודע לתקוע בצד ימין, ההגון וירא שמים קודם. [ילקוט יוסף מועדים עמוד מא].

כו ראוי לכל תוקע שבא לזכות הרבים להוציאם ידי חובה לעבור בעיון על הלכות שופר וסדרי התקיעה. [ילקוט יוסף מועדים עמוד מב].

כז מותר לשליח צבור לתקוע באמצע חזרת השליח צבור בתפלת מוסף, באופן שמובטח לו שחוזר לתפלתו, ואף אם יש שם תוקע אחר, רשאי השליח צבור לתקוע בעצמו. [שם].

סימן תקפו - דיני השופר של ראש השנה

א שופר של ראש השנה מצותו בשל איל כפוף, ובדיעבד כל השופרות, כגון של יעלים ועזים, כשרים. ומצוה בשופרות הכפופים יותר מהפשוטים, חוץ מקרן של פרה שהוא פסול בכל אופן. [חזון עובדיה על הימים הנוראים עמוד קמו]

ב שיעור השופר טפח. ויש מהדרים לתקוע בשופר שארכו שלשה טפחים, ונכון, שיש אומרים שצריך שהשופר יראה לכאן ולכאן כשיעור שאוחז בידו וחוששים לסברא זו לחומרא. ואף על פי שבודאי שהעיקר כמו שכתבו הפוסקים דסגי שיעור טפח בכולו, מכל מקום הידור מצוה הוי בג' טפחים, כמו שכתב רבינו גרשום, אלא שאינו מעכב. [ילקוט יוסף מועדים עמוד מג. חזון עובדיה על ימים נוראים עמוד קמז].

ג אם אין לו שופר אלא שופר שהוא פחות משיעור טפח, מאחר ויש אומרים דבעינן שיעור טפח מן התורה, יתקע בו בלי ברכה, דספק ברכות להקל. [ילקו"י שם עמ' מג. חזו"ע שם עמ' קמז].

ד כל הקולות כשרים בשופר, בין אם היה קולו עב מאד בין אם היה קולו דק מאד. והיינו כשהוא קולו הטבעי של השופר, אבל קול חריג כמו צפצוף בעלמא, לא מועיל. [כ״כ בספר יראים (סי׳ קיז), ואע״פ שלא תקע בחוזק יצא י״ח, שכל הקולות כשרים בשופר. חזון עובדיה ימים נוראים עמו׳ קנב].

ה המציירים בשופר במיני צבעונים לנאותו לא יפה הם עושים, כי לפעמים משתנה קול השופר הטבעי על ידי הציורים. אבל אם חקק בשופר צורות שונות לנאותו, כשר. שהרי אפילו אם גירדו, בין מבפנים בין מבחוץ, ועשאו דק מאד, כשר. [ילקוט יוסף מועדים עמוד מה].

ו אם נסדק השופר לרוחבו, סביב היקפו, אם לא נסדק רוב היקפו, כשר. ואם נסדק ברוב היקפו, ולא נשאר מהסדק לצד פיו שיעור שופר, שהוא טפח פסול. אבל אם נשאר שיעור שופר לצד פיו, כשר. [שלחן ערוך סי׳ תקפו סעיף ט].

ז נסדק לאורכו לאורך רובו של השופר פסול, ואם הדביקו בדבק, כשר.

ח שופר שנסדק במיעוטו לאורכו והשופר נוח מאד לתקיעה, וקשה למצוא שופר טוב כמוהו, יכולים לסמוך על דעת מרן השלחן ערוך שאין השופר שנסדק נפסל אלא אם כן נסדק ברובו, ולכן רשאים גם כן לברך עליו. ומכל מקום היכא דאפשר נכון שתקיעות דמיושב יתקע בשופר הכשר לכולי עלמא. [ילקוט יוסף מועדים עמוד מד. יביע אומר ח״ה סימן מב].

ט הוסיף על השופר בין במינו בין שלא במינו, פסול, אפילו היה בו מתחלה שיעור שופר. [ש״ע סימן תקפו סעיף יא].

י אם רצה לצחצח קול השופר ביום טוב של ראש השנה, במים או ביין, רשאי. אבל במי רגלים אף בחול אסור מפני הכבוד, ושלא יהיו מצוות בזויות עליו. (ר״ה לג. ש״ע סי׳ תקפו סכ״ג).

יא אם היה השופר ארוך וקיצרו, אם נשאר בו שיעור תקיעה, כשר. אבל אם שינה אותו מכמות שהיה, שקיצר את צד הרחב, על ידי מים רותחים, או הרחיב את צד הקצר, פסול. שנאמר והעברת שופר תרועה, דרך העברתו. [כדרך שהאיל מעבירו בראשו בחיים. רש״י ר״ה כז :].

יב אסור לצאת חוץ לתחום כדי לקיים מצות שמיעת קול שופר. ואין עולים לאילן להביאו לתקוע בו, ולא רוכבים על גבי בהמה כדי ללכת להביאו לתקוע בו, ולא שטין בנהר להביאו, ואף על פי שבכל אלו אין איסור אלא שבות מדבריהם, אף על פי כן העמידו חכמים דבריהם, אפילו תתבטל המצוה, בשב ואל תעשה. וכמו כן אסור לחתוך השופר ולתקנו אפילו בדבר שאין בו איסור אלא מדרבנן, כגון מגל שאין דרך

לתקנו בו, והוי כלאחר יד (וכל שכן לחותכו ולתקנו בסכין, שהיא מלאכה דאורייתא), שהעמידו דבריהם אפילו שתתבטל מצוה של תורה בשב ואל תעשה. במה דברים אמורים כשנעשה הדבר על ידי ישראל, אז אסור לעשותו, אבל מותר לומר לגוי לעשותו בדבר שאין בו איסור אלא מדרבנן, שאמירה לגוי שבות, ובאיסור דרבנן הוה ליה שבות דשבות במקום מצוה, ומותר. [חזון עובדיה ימים נוראים עמוד קנג].

יג אם אין לו שופר אלא במרחק של אלפיים אמה מחוץ לעיר, מותר לכתחלה לומר לגוי להביאו בראש השנה, כדי לתקוע בו לצאת ידי המצוה. ואפילו היה השופר חוץ לתחום יותר מי״ב מיל, אף על פי כן מותר לומר לגוי שיביא לו השופר. [ילקו״י מועדים עמו׳ מה. חזו״ע עמו׳ קנו].

יד מה שהתירו לומר לגוי להביא שופר שהיה בראש האילן או מעבר לנהר, כשאין לו שופר אחר, היתר זה הוא גם ביום השני של ראש השנה. [ילקו״י מועדים עמ׳ מו. יבי״א ח״ד סי׳ ד׳ אות כד].

טו אם ישראל עבר וחתך לשופר לתקנו בעצם יום ראש השנה, בין תיקון שיש בו איסור שבות, בין בתיקון שיש בו משום מתקן מנא מדאורייתא, יש אומרים שמותר לתקוע בו בראש השנה, דאף בכהאי גוונא אמרינן מצוות לאו ליהנות ניתנו, ולא הוי כמבשל בשבת במזיד, שדינו שאסור באכילה אף לאחרים בו ביום. ולדינא אסור לתקוע בו, משום מצוה הבאה בעבירה. [חזון עובדיה ימים נוראים עמוד קנח. ובילקוט יוסף מועדים עמוד מה לא הכרענו הדין].

טז אולם אם עשה הגוי שופר ביום טוב מקרן של ישראל, אפילו במלאכה דאורייתא, מותר לתקוע בו. [ילקוט יוסף מועדים עמוד מו].

יז תוקע שסתם אזניו תכלית הסתימות, ואינו שומע כלל, ותוקע בשופר להוציא אחרים ידי חובתם, יצאו ידי חובה. וכן אם הכניס שופר לתוך בור ותקע לתוכו, העומדים שם יצאו ידי חובה. [ילקוט יוסף מועדים עמוד מו].

יח כל היום כשר לתקיעת שופר, מהנץ החמה ועד שקיעתה, שנאמר ״יום״ תרועה יהיה לכם. ובדיעבד אם תקע אחר שעלה עמוד השחר יצא. [שם עמוד מז]. ומה שיש נוהגים לתקוע בראש השנה כל סדרי התקיעות דמיושב עם הנץ החמה קודם התפלה, ואומרים שעושים כן לערבב השטן, לאו שפיר עבדי, כי עיקר תקנת חז״ל לתקוע תקיעות דמיושב, היתה רק לאחר תפלת שחרית וקריאת התורה. [חזון עובדיה על ימים נוראים עמוד קמג].

יט קהל שלא השיגו שופר לתקוע בו בראש השנה, והביאו להם שופר בבין השמשות [שלנו] של היום, תוך י״ג דקות וחצי בשעות זמניות, תוקעין בו ויברכו עליו. [ילקו״י שם עמ׳ מז].

כ אם תקע תקיעה תרועה ותקיעה, השומע יוצא ידי חובה, והתוקע עצמו יש אומרים שצריך לחזור על אותה בבא להוציא את עצמו י״ח לכולי עלמא. [ילקו״י שם עמ׳ מז].

סימן תקפט - מי הם המחוייבים בתקיעת שופר

א הכל חייבים לשמוע קול שופר בראש השנה, כהנים לוים ישראלים וגרים. אבל נשים וקטנים פטורים, וכל שאינו מחוייב בדבר אינו מוציא אחרים ידי חובתם, ולכן חרש שאינו שומע אינו יכול לתקוע להוציא אחרים ידי חובתם, ואפילו אם הוא מדבר רק שאינו שומע, אינו מוציא אחרים ידי חובתם. שאף על פי שהוא בר דעת ומחוייב בכל המצוות שבתורה, מכל מקום הואיל ועיקר המצוה בשמיעה, והחרש אינו שומע אינו מחוייב במצות שופר, ואינו מוציא אחרים ידי חובתם. (מרן בש״ע סי׳ תקפט ס״ב). ומכל מקום אם הוא שומע על ידי חצוצרות חייב במצות שופר ומוציא אחרים ידי חובתם. ולכן חרש השומע על ידי מכונת שמיעה חייב במצות שופר ומוציא אחרים ידי חובתם. [ילקו״י עמו׳ מח].

ב מי שספק לו אם שמע התקיעות, ביום הראשון חוזר ותוקע ואינו מברך, וביום שני של ר״ה אין צריך לחזור ולתקוע. והוא הדין בלולב. [הריב״ש. חזון עובדיה ימים נוראים עמוד קכד].

ג אין יוצאים ידי חובה במה ששומעים התקיעות מהרדיו או מטייפ, באופן שהפעילו גוי מעצמו בר״ה. [אבל אין להפעיל רדיו על ידי שעון שבת]. [ילקוט יוסף מועדים עמוד מט].

ד קטן שאינו בר מצוה שאינו מחוייב במצות שופר אלא דרך חינוך בעלמא, אינו מוציא אחרים ידי חובתם בתקיעת שופר עד שיגיע לגיל שלש עשרה שנה ויום אחד. (הרמב״ם הל׳ שופר פרק ב הלכה א-ב). ולכתחלה טוב שיהיו יודעים שהביא ב׳ שערות. שדעת המגן אברהם שבכל מצוה דאורייתא אין סומכים לומר שחזקה שהביא סימנים בהגיעו לשנים. ואמנם דעת הריב״ש ועוד ראשונים שאפשר לסמוך על חזקה שהביא ב׳ שערות גם לדברים של תורה. וכן עיקר לדינא. וכל שכן ביו״ט שני של ר״ה, ואפילו בתקיעות דמיושב. ויש המקפידים שאיש גדול יתקע לכל הפחות תקיעות דמיושב, והנער הבר מצוה תוקע תקיעות דמעומד. [ילקוט יוסף ציצית מהדורת תשס״ד. ומרן אאמו״ר שליט״א הדר ביה ממה שנתבאר בילקוט יוסף מועדים עמוד מט].

ה נשים פטורות ממצות שופר, שהיא מצות עשה שהזמן גרמא שנשים פטורות. ומכל מקום נוהגות הנשים לבוא לבית הכנסת בראש השנה כדי לשמוע קול שופר (עם ברכותיו), ויפה עושות, ויש להן שכר מצוה. רק אין להן שכר כמו האנשים שהם מצווים על כך, אלא שכר פחות, שגדול המצווה ועושה יותר ממי שאינו מצווה ועושה. ואמנם אשה שיש לה ילדים קטנים שאם תביאם לבית הכנסת יפריעו למהלך התפלה והתקיעות, אין לה לבוא לבית הכנסת, ותסמוך על עיקר הדין שהיא פטורה ממצות שופר ומתפלה בצבור. ואם תחמיר לבוא לבית הכנסת יוצא שכרה בהפסדה, שגורמת הפרעה למהלך התפלה. [ילקו״י מועדים עמוד מט].

ו מותר להוציא השופר דרך רשות הרבים לצורך תקיעה לנשים.[ילקו״י מועדים עמ׳ נ׳ הערה ו].

ז אין האשה מוציאה ידי חובת תקיעות שופר את האיש, אפילו נער בן י״ג שנה ויום אחד שלא הביא ב׳ שערות, אינה מוציאתו ידי חובה. ואם מביאים תוקע לתקוע לנשים בבית, אין לאשה לברך אשר קדשנו במצותיו ״וצונו״ לשמוע קול שופר, שיש בזה חשש ברכה לבטלה. ויש למחות בידה שלא תברך, כי אנו קבלנו הוראות מרן השלחן ערוך שפסק כדעת האומרים שאין הנשים רשאות לברך על מצות עשה שהזמן גרמא. ואם עברה ובירכה אין לענות אחריה אמן. ואם התוקע חושש שלא תשמע לו נכון שימנע ולא ילך לתקוע לה, שנמצא מכשילה בחשש ברכה לבטלה. והמנהג אצל האשכנזים כדעת הרמ״א שהנשים מברכות על מצות עשה שהזמן גרמא. [ילקו״י מועדים עמוד מט. אוצר דינים לאשה ולבת מהדורת שנת תשס״ה, עמוד תפט. יביע אומר חלק א׳ סימן לט-מב].

ח אשה שנהגה מכמה שנים לשמוע קול שופר בראש השנה, וכן שאר מצות עשה שהזמן גרמא, במשך שנים, ונבצר ממנה לעשות כן מחמת חולי, או לידה, וכיוצא, אם ברצונה לבטל מנהגה זה לגמרי, צריכה התרת נדרים, ולהביע חרטה על שלא אמרה שהיא נוהגת כן ״בלי נדר״. אבל אם רק במקרה באותה שנה אינה יכולה לקיים מצות שופר, ולשנה אחרת תחזור למנהגה הטוב, לשמוע קול שופר, אינה צריכה התרה. ועל הצד היותר טוב יכוין עליה בעלה בהתרת נדרים שעושים בערב ראש השנה. [ילקוט יוסף מועדים עמוד נ. יביע אומר חלק ב׳ סימן ל. יחוה דעת חלק ב׳ סימן ע].

ט התוקע לנשים יכול לתקוע להן אף לאחר שכבר יצא ידי חובתו, ואין צריך להקפיד כלל לתקוע לנשים לפני שיצא ידי חובתו. [ילקוט יוסף מועדים עמוד נא. כה״ח סימן תקפט אות כז].

י אשה שיודעת לתקוע, ורוצה לתקוע לחברותיה בלי ברכה, רשאית לתקוע להן בין ביום הראשון בין ביום השני. ומכל מקום יותר ראוי

שאיש יתקע לאשה [בלי ברכה], ולא תתקע אשה לאשה או אשה לעצמה. [שאגת אריה סי' קה. מחז"ב סי' תקפט אות ד'. שערי תשובה שם].

יא נכון שהתוקע או התלמיד חכם שבצבור יאמר לקהל דברי כבושין לפני התקיעות, לעוררם לשוב בתשובה שלמה, וזכות הרבים תלויה בו. וידועים דברי רבנו הגדול הרמב"ם שכתב: אף על פי שתקיעת שופר בראש השנה גזירת הכתוב היא, רמז יש בה. כלומר: עורו ישנים משנתכם ונרדמים הקיצו מתרדמתכם, וחפשו במעשיכם וחזרו בתשובה, וזכרו בוראכם, אלו השוכחים את האמת בהבלי הזמן ושוגים בכל שנתם בהבל וריק אשר לא יועילו ולא יצילו, הביטו לנפשותיכם והטיבו דרכיכם ומעלליכם, יעזוב כל אחד מכם דרכו הרעה ומחשבתו אשר לא טובה. [ילקוט יוסף מועדים עמוד נא].

יב קודם שתוקעים בשופר רצוי שרב הקהל, או הגבאי יזהירו את הצבור על ה' דברים שהם: א' - שיכוונו לצאת ידי חובת המצוה, אחר דקיימא לן מצוות צריכות כוונה. ושגם התוקע מכוין להוציאם ידי חובת הברכות ומצות שמיעת קול שופר. ב' - שיכוונו לצאת גם ידי חובת הברכות, מדין שומע כעונה. ג' - שלא יענו ברוך הוא וברוך שמו על הברכות של התוקע, משום דהוי הפסק. ד' - שלא יאמרו וידוי בין התקיעות אלא בהרהור הלב. ה' - שיכוונו לצאת גם בתקיעה עצמה מדין שומע כעונה, לצאת ידי חובת כל הדעות. [ילקוט יוסף מועדים עמוד נא. וראה עוד במהדורת תשס"ד עמוד תרמב].

יג נוהגים שהתוקע אומר תפלות ותחנונים לפני התקיעות כדי שיתקבלו ברצון לפני שוכן מרומים, ויאמר המזמור כל העמים תקעו כף, שנאמר בו עלה אלהים בתרועה ה' בקול שופר. [ואמרו במדרש תהלים (מז), עלה אלהים בתרועה, שישב על כסא הדין, וכיון שישראל תוקעים בשופר הוא עולה ומהפך מדת הדין למדת הרחמים, שנאמר ה' בקול שופר, ברחמים, שנאמר ה' אל רחום וחנון]. ואומר אותו פעם אחת ולא יותר, שלא לעשות טורח צבור. [חזו"ע ימים נוראים עמ' קטו].

יד יחידי הקהל ששומעים בראש השנה את הברכות והתקיעות, אין להם לברך לעצמם ברכת לשמוע קול שופר ושהחיינו. [חזו"ע ימים נוראים עמוד קיז].

סימן תקצ - סדר התקיעות והלכותיהם

א מצות עשה מן התורה לשמוע תרועת השופר בראש השנה, שנאמר יום תרועה יהיה לכם. וכמה תקיעות חייב אדם לשמוע בראש השנה תשע תקיעות. תקיעה תרועה ותקיעה, ג' פעמים, ובסך הכל הם תשע תקיעות. לפי שנאמר תרועה בראש השנה וביובל שלש פעמים, יום "תרועה" יהיה

לכם, זכרון ״תרועה״ מקרא קודש, והעברת שופר ״תרועה״ בחדש השביעי בעשור לחודש ביום הכפורים תעבירו שופר בכל ארצכם. וכל תרועה פשוטה לפניה ופשוטה לאחריה. ומפי השמועה למדו שכל תרועות של חודש השביעי אחד הן, בין בראש השנה בין ביום הכפורים של יובל, תשע תקיעות תוקעין בכל אחד משניהן. תקיעה תרועה ותקיעה, תקיעה ותרועה ותקיעה, תקיעה ותרועה ותקיעה. תרועה זו האמורה בתורה נסתפק לנו בה ספק לפי אורך השנים ורוב הגלות, ואין אנו יודעים היאך היא, אם היא היללה שמיללין הנשים ביניהן בעת שמייבבין, והם קולות קצרים ביותר דהיינו תרועה. או האנחה כדרך שיאנח האדם פעם אחר פעם כשידאג לבו מדבר גדול, והם קולות כבדים, דהיינו שברים. או שניהם כאחד האנחה והיללה שדרכה לבא אחריה הן הנקראין תרועה. שכך דרך הדואג מתאנח תחלה ואחר כך מיילל, לכך אנו עושים הכל. היללה היא שאנו קוראים תרועה, והאנחה זו אחר זו היא שאנו קוראים אותה שלשה שברים. נמצא סדר התקיעות כך הוא, מברך ותוקע תקיעה ולאחריה שלשה שברים ואחריה תרועה ואחריה תקיעה, [תשר״ת]. וחוזר כסדר זה שלש פעמים. ותוקע תקיעה ואחריה שלשה שברים ואחריה תקיעה [תש״ת], וחוזר כסדר זה שלש פעמים. ותוקע תקיעה ואחריה תרועה ואחריה תקיעה [תר״ת], וחוזר כסדר הזה שלש פעמים. נמצא מנין התקיעות שלשים קול כדי להסתלק מן הספק. [ורמז לדבר, יום תרועה ״יהיה״ לכם. יהיה בגימטריא שלשים]. [ילקו״י מועדים. חזו״ע ימים נוראים עמ׳ קלב]

ב יתפללו הצבור בלחש תפלת המוספין תשע ברכות, מלכיות, זכרונות, ושופרות, וגם השליח צבור יתפלל עמהם בלחש. ומנהגינו לתקוע גם בתפלת הלחש של מוסף, ואמרו חז״ל, מפני מה תוקעים ומריעים כשהם יושבים וחוזרים ותוקעים כשהם עומדים, כדי לערבב השטן. ופירש רש״י, לערבב השטן שלא ישטין על ישראל שכאשר ישמע שישראל מחבבים המצות מסתתמים דבריו. וכתבו הראשונים על פי הירושלמי, שיש לתקוע שלשים קול מיושב, ואחר כך שלשים קול בתפלת לחש של מוסף, תשר״ת תש״ת תר״ת למלכיות, וכן לזכרונות, וכן לשופרות. וחוזר התוקע כסדר הזה בחזרה שלשים קול, ובקדיש תתקבל שאחר התפלה עשרה קולות, ובסך הכל הם מאה קולות. וכן מנהגינו. ואף על פי שדעת מרן השלחן ערוך שאין לתקוע בתפלת הלחש של מוסף, מנהגינו בזה כדברי החולקים. ומכל מקום הנוהגים שלא לתקוע בתפלת מוסף בלחש, אלא רק בחזרת השליח צבור, ומשלימים מאה קולות לאחר התפלה, יש להם על מה שיסמוכו. ולכן אין רשות לבטל מנהגם. ורק אם כל הקהל יביעו רצונם בלב שלם לשנות ממנהגם, ולהתחיל לתקוע גם בלחש שלשים קול, וכדברי האר״י והמקובלים, שפיר דמי לעשות כן ותבוא עליהם ברכה. [ילקוט יוסף מועדים עמוד נג. שו״ת יחוה דעת חלק ב׳ סימן עה. ושו״ת יחוה דעת חלק ה׳ סימן ז׳. וחלק ו׳ סימן לז].

ג מי שמתפלל בלחש ולא הספיק להגיע לסוף הברכה, ומרגיש שהתוקע מתכוין לתקוע, יפסיק עד שיגמור התקיעות, ואחר כך ימשיך. ומי

שממהר בתפלתו ימתין בסיום הברכה עד שישמע התקיעות. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד נג].

ד צריך להזהיר את הקהל שיעמדו בתקיעות של החזרה, כמבואר לעיל, אבל בתקיעות שאחר התפלה אין צריך לעמוד. וכן אם טעה בהן אין מחזירין אותו. [ילקו״י מועדים עמוד נג].

ה המנהג בארץ ישראל בתקיעות דמעומד, לתקוע תשר״ת תש״ת תר״ת למלכיות, וכן לזכרונות וכן לשופרות. ואף שמרן הש״ע (סי׳ תקצב ס״א) כתב שנוהגים לתקוע למלכיות תשר״ת ג׳ פעמים, ולזכרונות תש״ת ג׳ פעמים, ולשופרות תר״ת ג׳ פעמים. (וכן מנהגם של בני בבל), כבר נשתנה המנהג למעליותא. ואין לשנות. [ילקו״י מועדים עמוד נד. יבי״א ח״א סי׳ לו אות יז].

ו יחיד שלא תקע, ורוצה שיתקעו לו בשעה שמתפלל מוסף בלחש, על ידי שירמז לתוקע לתקוע, לא יפסיק, וכל שכן שאינו רשאי לתקוע בעצמו באמצע התפלה. ודי לו ששומע לפני התפלה או לאחריה, שלשים קולות, כי לא תקנו לשמוע תקיעות בתפלת מוסף אלא בצבור. ונכון שיתקעו ליחיד לפני שיתפלל תפלת מוסף. [ילקוט יוסף מועדים עמוד נד].

ז שיעור תרועה תשעה טרומיטין, דהיינו תשעה כוחות כל שהוא, שיעור שברים, כל שבר לא פחות משלשה טרומיטין, ואין להאריך בשבר כדי תשעה טרומיטין ומעלה שיצא מכלל שבר והגיע לכלל תקיעה. ושיעור תקיעה של תשר״ת שמונה עשר טרומיטין, כשיעור השברים ותרועה ביחד. אבל תקיעה של תש״ת או תר״ת דיה בתשעה טרומיטין. ואם האריך בתקיעה או בתרועה יותר מהשיעור הנ״ל, אין בכך כלום. וכן אם עשה עוד שברים נוספים נוסף על שלשה השברים, יצא. ובלבד שלא יעשה בסדר תש״ת שבר קטן [פחות משלשה טרומיטין] בסוף השברים, כמו שמצוי אצל איזה תוקעים, שהוא הפסק בין השברים לפשוטה שלאחריה. וכן בסוף התרועה יש להזהר שלא להאריך באחרונה עד שיעור שבר לסימן שכלתה התרועה, כמו שעושים איזה תוקעים, שגם זה נחשב להפסק בין התרועה לפשוטה שלאחריה. [ילקוט יוסף מועדים עמוד נה].

ח יש נזהרים בתקיעה לעשות קול פשוט ללא כל תנועה מסיימת בסוף התקיעה, אבל מנהגינו פשוט שלא לחוש לזה, שכיון שהכל קול אחד בלי שום הפסק, הרי היא חשובה פשוטה. [ילקוט יוסף מועדים עמוד נה].

ט שלשת השברים צריך לעשותן בנשימה אחת ואין לנשום בינתים, וכן הוא הדין בתרועה. ואף בדיעבד אם נשם בינתים לא יצא. אבל שלשת השברים והתרועה של סדר תשר״ת, יש אומרים שאין צריך לעשותם יחד בנשימה אחת, ויש חולקים וסוברים שצריך לעשותם בנשימה אחת. וירא שמים יוצא ידי כולם, ובתקיעות דמיושב יעשה אותם בנשימה אחת, ובתקיעות דמעומד בב׳ נשימות. ומכל מקום אם היה התוקע קצר נשימה

ועשאן כולן בב' נשימות יצא. [ילקוט יוסף מועדים עמוד נה].

סימן תקצא - סדר תפלת מוסף בראש השנה

א במוסף של ראש השנה, בין ביום הראשון ובין ביום השני של ראש השנה, ואפילו אם חל בימי החול, צריך לומר את "מוספין" יום הזכרון, כדי לכלול הקרבנות והשעיר של ראש חודש שהיה קרב בראש השנה, כדאיתא בתוספתא (ריש פ"ק דשבועות). [וכן מבואר בתוספות ר"ה ח: ד"ה שהחדש]. ואם טעה ואמר "מוסף" יצא. ודוקא אם חתם, אבל כל שלא חתם חוזר ומתקן ואומר מוספי. [ילקוט יוסף מועדים עמוד נו. ובחזון עובדיה ימים נוראים עמוד קעד].

ב ברכות תפלת המוספין של ר"ה, מלכיות, זכרונות, ושופרות, מעכבות זו את זו, שאם אינו יכול לומר את כולן, אינו רשאי לומר מה שיודע מהן, אלא לא יאמר כלום. ובגמרא ראש השנה (לד:) אמרו: "אמר הקב"ה, בני, אמרו לפני בראש השנה מלכיות זכרונות ושופרות, מלכיות כדי שתמליכוני עליכם, זכרונות, כדי שיעלה זכרונכם לפני לטובה, ובמה בשופר".

ג צריך לומר במוסף "ועקדת יצחק היום לזרעו תזכור" ויש נוהגים לומר לזרע יעקב, אך האומר כן הוי בכלל משנה ממטבע ברכות. [ילקו"י מועדים עמו' נו. חזון עובדיה ימים נוראים עמ' קעו].

ד אם חל ראש השנה בשבת, ושכח להזכיר שבת בכלל, ואמר "את מוסף יום הזכרון הזה", ונזכר אחר שחתם "מקדש השבת וישראל ויום הזכרון", יצא בדיעבד. ובשבת יחתום שומע קול תרועת עמו ישראל ברחמים, ולא יאמר "היום". [ילקוט יוסף מועדים עמ' נו].

ה המנהג הפשוט בכל בני ספרד, בכל אתר ואתר, שלא להזכיר כלל במוסף של ראש השנה פסוקי הקרבנות, הן של ראש חודש, הן של ראש השנה, וגם שלא לומר מלבד עולת החודש וכו'. [כן כתב רבינו ירוחם (דף מז), וכתב, שאין לנו לשנות ממנהג אבותינו. וע' בב"י סי' תקצא].

ו מנהגינו להשלים פסוקי שופרות בפסוק "וביום שמחתכם" אף על פי שלא מזכיר בו שופר אלא חצוצרות. [ילקוט יוסף מועדים עמוד נז].

ז נשים יכולות להתפלל מוסף של ראש השנה, היות ויש בו הרבה פסוקים של רחמים ותחנונים. ויש אומרים שאף חייבות להתפלל מוסף.

ובשאר שבתות השנה נשים פטורות מתפלת מוסף, ומכל מקום אם מתפללות מוסף אין למחות בידן. [ילקוט יוסף מועדים עמוד נז. ילקוט יוסף תפלה כרך א' סימן קז. וילקוט יוסף חלק א' מהדורת תשמ"ה עמוד קפז. יביע אומר ח"ב סימן ד' אות ד'].

ח כשאומר השליח צבור קדיש תתקבל שאחרי תפלת מוסף, קודם תענו ותעתרו, התוקע צריך לתקוע עשרה קולות, תשר"ת תש"ת תר"ת, כדי להשלים מאה תקיעות, שהם: שלשים קולות דמיושב, שלשים קולות בתפלת הלחש של מוסף, ושלשים קולות בתפלת חזרת הש"צ, ועשרה קולות שבקדיש תתקבל, בסך הכל מאה קולות. [ילקו"י מועדים עמוד נז].

ט אין להפסיק בשיחה בין תקיעות דמיושב לתקיעות דמעומד, כי עיקר המצוה לדעת הרבה פוסקים היא בתקיעות דמעומד, והברכה מכוונת אליהם. ודבר זה שוה בין לתוקע בין לצבור השומעים. ואם עבר ושח אינו חוזר ומברך. ומכל מקום מותר לדבר לצורך עניני התפלה והתקיעות, תיכף לאחר תקיעות דמיושב. ולכן מותר לתוקע ולקהל לומר פיוט"ה' שמעתי שמעך יראתי", בין תפלת לחש לחזרה של תפלת המוספין. אך יש שנמנעין לאומרו מפני טורח צבור. ומיהו לשאול מפני היראה ולהשיב מפני הכבוד, מותר בין תקיעות דמיושב לתקיעות דמעומד. [ילקוט יוסף מועדים עמוד נז].

סימן תקצו - תרועה גדולה בסוף התפלה

א כשמסיים השליח צבור עלינו לשבח שבסוף התפלה, תוקעים תרועה גדולה, לערבב השטן שלא יקטרג על שהולכים לאכול ולשתות כאילו אינם יראים מאימת יום הדין. [ילקוט יוסף מועדים עמוד נז].

ב אחר התפלה וסיום כל התקיעות כולל התרועה הגדולה, אסור לתקוע שלא לצורך שום קול, מאחר שכבר יצא ידי חובה, והתקיעה שבות ולא הותרה אלא לצורך מצוה. ורק אם היה ספק בתקיעות המצוה, אם עלו כהוגן או לאו, מותר לחזור ולתקוע לצאת מידי ספק. [שו"ת יביע אומר ח"ט חאו"ח סי' נב. ע"פ מ"ש הרא"ש (פ"ד דר"ה סי' יא) בשם הראב"ן. והעיטור דף קב]. ועל כל פנים אין למחות ביד הנוהגים להקל. [מאור ישראל ראש השנה כט:].

ג מי שיש לו ספק ממש אם התקיעות היו כהלכה, או שקיצר בהם התוקע שלא כדין, חוזר לתקוע שלשים קול, לצאת מן הספק, אבל לא יברך, שספק ברכות להקל.

ד קטן פחות מגיל בר מצוה, שהגיע לחינוך, מותר ליתן לו לתקוע ולהתלמד, ואין בזה איסור כלל. [ילקוט יוסף מועדים עמוד נח].

סימן תקצז - אם מותר להתענות בראש השנה

א אוכלים ושותים ושמחים בראש השנה, ואין מתענים בו. ואם חושש שיאריכו בשחרית ומוסף יותר מחצות היום, ישתה מים או תה [בסוכר] לפני התפלה כדי שלא ישאר בתענית. ומכל שכן כשחל בשבת. ונכון שהשליח צבור לא יאריך יותר מדי, וכן הגבאים לא יאריכו במכירת המצות, בכדי שיוכלו הקהל לאכול קודם חצות היום. ולא ירבה באכילה לאכול כל שובעו, כדי שלא יקל ראשו, ותהיה יראת ה' על פניו. [ילקוט יוסף מועדים עמוד נח].

ב בברכת המזון אומרים יעלה ויבוא, "ביום הזכרון הזה", ואם שכח ולא אמרו, אינו חוזר. ואם נזכר לפני הטוב והמטיב יאמר ברוך אשר נתן וכו' בשם ומלכות, וימשיך ברכת הטוב והמטיב. [ילקוט יוסף מועדים עמוד נט].

סימן תקצח - ראש השנה שחל בשבת

א ראש השנה שחל בשבת אומרים צדקתך במנחה. ויש נוהגים שלא לאמרו. ונהרא נהרא ופשטיה. אך מנהגינו כמו שכתב מרן בשלחן ערוך לומר צדקתך. ולפי מנהגינו שאומרים גם אבינו מלכנו, יאמרו תחלה אבינו מלכנו ואחר כך צדקתך. [ילקו"י מועדים עמו' נט].

ב ראש השנה שחל בשבת אסור לתקוע בו, שמא יוציא השופר מרשות היחיד לרשות הרבים. וביום השני של ראש השנה תוקעים בשופר ומברכים לשמוע קול שופר וברכת שהחיינו. ואם יש מקומות שנהגו לתקוע בשופר ביחידות בראש השנה שחל בשבת, יש לבטל מנהגם. [ילקוט יוסף מועדים עמוד מח. יחוה דעת חלק א' עמוד רסז].

ג מי שעבר ותקע בשופר ביום א' דראש השנה שחל בשבת, ובירך עליו גם ברכת שהחיינו, אף על פי שעבר על גזירת חז"ל שגזרו שמא יעבירנו ד' אמות ברשות הרבים, מכל מקום עשה קצת מצוה, ואין ברכותיו לבטלה, כיון דמדאורייתא מצוה לתקוע בשופר אפילו חל ראש השנה בשבת, הילכך לא יברך שהחיינו ביום השני של ראש השנה בעת שיתקע בשופר.

[ילקו״י מועדים עמ׳ מח. יחוה דעת ח״א עמוד רסז. חזון עובדיה ימים נוראים].

סימן תר - קידוש ותפלת ליל שני של ראש השנה

א ביצה שנולדה ביום טוב ראשון של ראש השנה אסורה גם בשני. וכן מה שנתלש בזה אסור בזה. [ילקוט יוסף מועדים עמוד סב].

ב בליל שני של ראש השנה מתחילים תפלת ערבית בפיוט ״חון תחון״ ומתפללים כמו בלילה הראשונה. ואם חל במוצאי שבת, אומר בתפלה (אחר ושמך הגדול והקדוש עלינו קראת), ״ותודיענו״ (מרן בש״ע סי׳ תקצט). ואף על פי שעדיין לא בירך בורא מאורי האש מותר לו להתפלל מתוך הסידור. וכן פשט המנהג. ואם שכח לאומרו במקומו ונזכר קודם שחתם באי״י מקדש ישראל ויום הזכרון, אומרו שם ואחר כך חוזר קדשנו במצותיך וחותם. ואם שכח לגמרי לומר ותודיענו, ונזכר רק לאחר שסיים תפלתו, אין צריך לחזור, כיון שעתיד לומר הבדלה על הכוס. וכמו שפסק מרן. ואם שכח וטעם לפני הקידוש וההבדלה, צריך לחזור ולהתפלל, ובתפלתו יאמר ״ותודיענו״. [חזון עובדיה על ימים נוראים עמ׳ סה, צ.].

ג המנהג שנהגו להביא את הפירות והירקות שאומרים עליהם יהי רצון כנזכר לעיל, נוהג גם בלילה השני. [ילקוט יוסף מועדים עמוד סא].

ד סדר הקידוש של ליל שני של ראש השנה שחל במוצ״ש, יין, קידוש, נר, הבדלה, זמן.

ה מנהגינו פשוט כדעת מרן השלחן ערוך לומר שהחיינו בקידוש ליל ב׳ דראש השנה, אף אם אין פרי חדש על השלחן, ואם אפשר לו להשיג פרי חדש או בגד חדש, טוב שיניחנו לפניו בעת הקידוש, ויכוין לפטרו בברכת שהחיינו. ואם לא נתן לא עיכב. [ילקוט יוסף מועדים הלכות ראש השנה. חזון עובדיה על ימים נוראים עמוד קסג].

ו בקידוש בליל ראש השנה יסיים (כמו בתפלה), ודברך מלכנו אמת וקיים לעד, באי״י מלך על כל הארץ מקדש ישראל ויום הזכרון. ואחר כך יברך שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה. ומנהגינו לומר לַזְּמַן, הלמד בפתח. וכן מפורש בלקט יושר (עמוד קלא), שכן נהג הגאון מהרא״י. [ושלא כמ״ש המג״א ר״ס תרעו, שיש לומר לִזְּמַן הזה, הלמד בחיריק (רש״ל ומטה משה). וכ״כ בספר אקים את יצחק (ס״ס מז) שהמנהג לומר לַזְּמַן, הלמ״ד בפתח. וכ״ה בשו״ת אבן ישראל ח״ט דף קכט.].

ז יש מי שכתב, שיש להמנע משחיטת עופות בראש השנה, כי הנה בכל שחיטת בעלי חיים, יש צער של בעלי חיים ואכזריות, אלא שהתורה התירה, שנאמר וזבחת ואכלת וגו'. ומכל מקום ביום הדין ראש השנה שכולנו מבקשים רחמים מהקב"ה שיכנס לנו לפנים משורת הדין, נהגו להמנע משחיטת בעלי חיים, כי גם עלינו מוטל להתנהג ברחמים, כדכתיב ורחמיו על כל מעשיו. והנוהגים כן ירוחמו מן השמים. [חזון עובדיה יום טוב עמוד כ]. וכיו"ב נהגו לזרוק אל הגגות בני מעיים של עופות הכפרות בערב יוהכ"פ במקום שהעופות יכולים ליקח אותם. ומכל מקום לא פשט מנהג זה בכל המקומות. [כ"כ בארחות חיים החדש (סי' תצח סק"ג), בשם שואל ומשיב שגם בלבוב נהגו לשחוט בראש השנה].

ח יש להזהר בקדושת יום טוב של ראש השנה שלא להכשל בעשיית מלאכה או שבות. [ילקוט יוסף מועדים עמוד סב. חזון עובדיה על ימים נוראים עמוד קפא]

ט ביום שני של ראש השנה שחרית אומרים פיוטים השייכים ליום השני. ואומרים אותם אחר קדיש תתקבל, כמו שנתבאר לעיל לגבי היום הראשון. [ילקוט יוסף מועדים עמוד סב].

סימן תרא - סדר יום שני של ר"ה, וצום גדליה

א ביום השני מתפללים כמו ביום הראשון, וקורין מ"והאלהים נסה את אברהם", עד סוף הסדרא. והמפטיר קורא כמו אתמול. וההפטרה בירמיה, כה אמר ה' מצא חן במדבר, עד הבן יקיר לי אפרים. [ילקוט יוסף מועדים עמוד סב].

ב במוצאי ראש השנה מבדילין כמו במוצ"ש, אלא שאין מברכים על הבשמים ועל האש.

ג ביום ג' תשרי צמים צום גדליה, והכל חייבים בצום זה. וגם בעלי ברית וחתן מתענים ביום זה, אא"כ הצום דחוי לד' תשרי. ומי שיתענה בצום גדליה ועקב כך לא יוכל להתענות ביוהכ"פ, לא יתענה בצום גדליה. [ילקו"י השכמת הבוקר מהדורת תשס"ד עמוד קצו]. וכל הפטורים משאר תעניות צבור פטורים מתענית זו. ואם חל ראש השנה בימים חמישי שישי, צמים ביום ד' תשרי. ומנהגינו פשוט בארץ ישראל להתפלל שחרית עם טלית ותפילין כמו בכל יום. [ורק בתשעה באב יש שנהגו להניחן במנחה]. [ילקו"י על תפילין מהדורת תשס"ד עמ' תפה]

ד ספרדי המתפלל מנחה בצום גדליה בבית כנסת של אשכנזים והזמינוהו לעלות שלישי לספר תורה, לכתחילה ישתמט מלעלות ורק אם אינו יכול רשאי לברך ולהפטיר דרשו ה' בהמצאו כמנהג האשכנזים, אף על פי שהספרדים לא נהגו כיום להפטיר בצום גדליה. [שו"ת יביע אומר חלק י' חאו"ח סימן מד].

סימן תקפב, תרב - מהלכות עשרת ימי תשובה

א בעשרת ימי תשובה, בחתימת הברכה, במקום: ברוך אתה ה"האל הקדוש", צריך לומר: "המלך הקדוש". ובמקום מלך אוהב צדקה ומשפט, צריך לומר "המלך המשפט", לפי שהקב"ה מראה מלכותו ביושבו על כסא דין לשפוט את העולם, ומלך במשפט יעמיד ארץ, וכל באי עולם עוברים לפניו כבני מרון, וחותם גזר דינם, אם לשבט אם לחסד, ומראה שמלכותו בכל משלה, לפיכך תיקנו לומר המלך הקדוש, המלך המשפט. [בברכות יב:].

ב אם טעה וחתם "האל הקדוש", אם נזכר בתוך כדי דיבור, [שהוא שיעור אמירת שלום עליך רבי], ומיד חתם "המלך הקדוש", יצא. ואם נזכר לאחר מכן, חוזר לראש התפלה, כי שלושת הברכות הראשונות ברכות השבח הן, ונידונות כברכה אחת, הילכך הטועה באחת מהם דינו לחזור לראש התפלה. וכל ששהה יותר מכדי שיעור שלום עליך רבי, אפילו שלא התחיל בברכה שאחריה, חוזר לראש. [ילקו"י מועדים עמוד סב].

ג אם נסתפק אם אמר "האל הקדוש" או "המלך הקדוש" ונזכר בברכות שלאחר מכן, צריך לחזור לראש התפלה, שמסתמא אמר על פי הרגל לשונו בכל השנה "האל הקדוש". ואפילו אמר זכרנו לחיים ומי כמוך, והיה בדעתו לומר המלך הקדוש, כל שנסתפק אם אכן אמר המלך הקדוש או לא, חוזר לראש תפלה. [ילקוט יוסף מועדים עמוד סג. חזון עובדיה ימים נוראים עמוד קצ, ובהערה ד' עמוד קצב]

ד יש מי שכתב דלפי מאי דקי"ל בש"ע (סימן רו) ששהייה בשתיקה בין ברכה להנאה לא הויא הפסק, לכן אף כאן בדיעבד אם שהה אחר שחתם האל הקדוש יותר מכדי דיבור, יכול לסיים המלך הקדוש, כל זמן שלא התחיל בברכה שלאחריה, משום דספק ברכות להקל, ורק אם התחיל בברכה שלאחריה אפי' תיבה אחת ונזכר צריך לחזור לראש. [כף החיים]. אך לדינא אין לסמוך על סברא דחויה זו, דשאני היכא שהברכה היתה כהוגן אלא ששהה בין הברכה להנאה בשתיקה בלבד, הילכך אין השהייה מפסקת, ורשאי ליהנות על סמך הברכה שבירך, אבל כאן ששינה את חתימת הברכה ממטבע שטבעו חכמים באומרו האל הקדוש, כיון ששהה

שיעור כדי דיבור אין אמירת "המלך הקדוש" מתחברת ומצטרפת להזכרת השם של חתימת הברכה, ואי אפשר עוד לתקן את אשר עיות, ורק כשחזר בו בתוך כ"ד ואמר המלך הקדוש חזי לאצטרופי עם הזכרת השם, ואמירת "האל הקדוש" באמצע, הוי כתוספת שבח בלבד. [חזון עובדיה ימים נוראים עמ' קצג].

ה מי שטעה בעשרת ימי תשובה ואמר "מלך הקדוש" בלי שיאמר "המלך" בה"א, אין צריך לחזור. [שו"ת יביע אומר חלק ב' סימן כט אות א. ילקוט יוסף מועדים עמוד סג].

ו שליח צבור שטעה בחזרת התפלה בעשרת ימי תשובה, או בימים הנוראים, וחתם "האל הקדוש" במקום "המלך הקדוש" ולא הספיק לחזור בו ולומר המלך הקדוש, עד שעבר שיעור תוך כדי דבור, אינו חוזר אלא לברכת אתה קדוש, ואינו חוזר לראש התפלה, ואף על פי ששלשת הברכות הראשונות של תפלת שמונה עשרה חשובות כברכה אחת, מכל מקום כיון שענו הציבור קדושה, נחשבת ברכת "אתה קדוש" כתחלת הברכה. [ילקוט יוסף מועדים עמוד סג, ושם בעמוד תר"מ תשובה על דברי הרב אור לציון דפליג בדין זה]. ועיין עוד בילקוט יוסף על הלכות ברכות עמוד שמג, ובילקוי"י תפלה כרך ב' מהדורת תשס"ד עמוד רח. ובירחון קול תורה אלול תשס"ג עמוד יג. ובהליכות עולם חלק ב' עמוד רמג. ובשו"ת יביע אומר ח"א סי' ח. ובשו"ת יחוה דעת ח"ו סי' לח. ובשו"ת יביע אומר ח"י בהערות לרב פעלים ח"ג סי' כג].

ז יש אומרים שאם אמר תשעים פעם ברוך אתה השם [בלי הזכרת ה'] "המלך הקדוש" ואחר כך נסתפק אם אמר המלך הקדוש או האל הקדוש, ונזכר לאחר כדי דבור, שאין צריך לחזור. ויש חולקים וסוברים דהכא לא מהני שחוזר תשעים פעם "המלך הקדוש". (כמו לענין הזכרת מוריד הטל בסי' קיד ס"ט), שהרי אינו רשאי לומר ברוך אתה ה', דהוי ברכה לבטלה, ואם יאמר תשעים פעם ברוך אתה, בלא הזכרת שם שמים, אם כן גם בתפלה יאמר כן, ואם יאמר "השם" יכול לטעות לומר כן גם בתפלה, ואם יאמר "המלך הקדוש" לבד, עדיין לא תתרגל לשונו לומר ברוך אתה ה' המלך הקדש, הילכך אין לו תקנה. וכן עיקר לדינא כסברא זו. [ראה בשו"ת יביע אומר ח"ג (חיו"ד סי' א אות ד). וכ"כ במקור חיים (סי' תקפב). והמשנ"ב].

ח נכון לומר מעט "בקולי" המלך הקדוש, שאז יזכור היטב, שאמר כהוגן, ולא יכנס בספק. [כיו"ב כתב תלמיד הרשב"א בספר צרור החיים (עמ' טו) כי הרמב"ן היה אומר ההזכרה בקול כל ל' יום הראשונים].

ט יש שנהגו לומר מעט בקול רם גם תיבות זכרנו לחיים, מי כמוך, וכו'. ואף שיש מי שקרא תגר על מנהג זה, שמאחר ואינו לעיכובא למה יבלבל המתפללים, מכל מקום יש ללמד עליהם זכות. והנח להם לישראל. [מועד לכל חי סי' יג אות טז].

י בברכת השיבה בחתימת הברכה, במקום: "מלך אוהב צדקה ומשפט" בעשרת ימי תשובה צריך לומר: "המלך המשפט". ואם טעה ואמר מלך אוהב צדקה ומשפט, אם נזכר בתוך כדי דיבור וחתם מיד המלך המשפט אינו חוזר. [שהרי זה כמוסיף שבח, או שחוזר בו ממה שאמר דבר הסותר]. ואם נזכר לאחר תוך כדי דבור, או שנזכר לאחר שהתחיל בברכת למינים וכו', או לאחר כמה ברכות, כגון באמצע בונה ירושלים או באמצע שים שלום, חוזר לברכת השיבה, וחותם "המלך המשפט", וממשיך כל הברכות שלאחריה, למינים ולמלשינים, על הצדיקים, וכו', על הסדר. ומכיון שכן הוא דעת רוב הפוסקים, ומכללם הרי"ף הרמב"ם והרא"ש, וכן פסק מרן בשלחן ערוך, לא אמרינן בכהאי גוונא ספק ברכות להקל. ועוד שכן פשט המנהג להורות כדברי מרן, שהאומר מלך אוהב צדקה ומשפט במקום המלך המשפט, חוזר לברכת השיבה. ועוד, שאם ימשיך התפלה הרי הוא נכנס בקום ועשה בספק ברכות, וכיון שאין זה בשב ואל תעשה, הדרינן לכללא דקבלנו הוראת מרן. וכן אם נסתפק אם חתם "מלך אוהב צדקה ומשפט" או "המלך המשפט" ונזכר אפילו באמצע מודים, חוזר לברכת השיבה, וממשיך על הסדר. ומנהג האשכנזים בחוץ לארץ שמי שטעה ואמר מלך אוהב צדקה ומשפט במקום המלך המשפט, ונזכר לאחר תוך כדי דיבור, אינו חוזר. [ילקו"י מועדים עמוד סד. ושם בעמוד תרלז תשובה על דברי האור לציון דפליג בדין זה. וראה עוד בילקו"י תפלה א' מהדורת תשס"ד סי' קז, עמו' תקמה, ובהליכות עולם ח"ב עמ' רנ. ובשו"ת יביע אומר ח"ב סימנים ח, ט, י. וח"ט סי' קח. וח"י חאו"ח סי' נד אות כ. ושו"ת יחוה דעת ח"א סי' נז].

יא אם רק לאחר שסיים תפלתו בעשרת ימי תשובה נזכר שאמר האל הקדוש או מלך אוהב צדקה ומשפט, וכן אם נסתפק אם אמר המלך הקדוש והמלך המשפט או לא, יחזור ויתפלל, ויתנה בלשון זה: "אם אני חייב לחזור ולהתפלל הריני חוזר ומתפלל בתורת תפלת חובה, ואם אינני חייב לחזור תהא תפלתי זו תפלת נדבה". וישתדל לכוין בתפלתו כראוי עד כדי יכולתו. והואיל ורוב הפוסקים סוברים שגם על אי אמירת המלך המשפט צריך לחזור ולהתפלל, לפיכך נראה שגם לאחינו האשכנזים, מי שטעה בעשרת ימי תשובה ואמר מלך אוהב צדקה ומשפט, במקום המלך המשפט, וסיים תפלתו, יחזור ויתפלל על תנאי דנדבה. [חזו"ע ימים נוראים עמ' קצג. ילקו"י מועדים עמו' סה. הליכות עולם ח"ב עמו' רנא].

יב אשה שהתפללה וטעתה בעשרת ימי תשובה, ואמרה האל הקדוש במקום המלך הקדוש, או שאמרה מלך אוהב צדקה ומשפט במקום המלך המשפט, דינה כדין האיש.

יג ליל ראש השנה שחל בשבת, וכן בשבת שובה, אחר תפלת העמידה, אומר השליח צבור ברכה מעין שבע. ובמקום האל הקדוש שאין כמוהו, יאמר המלך הקדוש שאין כמוהו. ואם טעה ואמר האל הקדוש, והזכירוהו באמצע הברכה, לפני שיזכיר שם ה' בחתימה "ברוך אתה ה' מקדש השבת", חוזר ואומר "מגן אבות בדברו מחיה מתים במאמרו

המלך הקדוש שאין כמוהו" וימשיך משם כסדר המניח לעמו וכו'. ואם לא נזכר עד שחתם "מקדש השבת" אינו חוזר. דספק ברכות להקל. [ילקו"י מועדים עמוד סו. יביע אומר ח"ב סי' כט, וח"ה סי' ט אות ה. וסי' כה אות א].

יד תקנו הגאונים לומר בעשרת ימי תשובה: "זכרנו לחיים" בסוף ברכה ראשונה, "ומי כמוך אב הרחמן" בסוף ברכה שניה. "וכתוב לחיים טובים" באמצע מודים. "ובספר חיים ברכה ושלום" בברכה אחרונה של התפלה. ואם טעה ולא אמר "זכרנו לחיים" אם נזכר לפני שיזכיר שם ה' בחתימת הברכה, חוזר ואומרו כתיקונו. ואם לא נזכר עד שאמר ה', יסיים מגן אברהם וימשיך בתפלתו, ולא יסיים "למדני חוקיך". וגם אינו רשאי לומר זכרנו לחיים בלא חתימה קודם ברכת אתה גבור, משום הפסק. [שו"ת יביע אומר ח"ט חאו"ח סי' נט]. אך יכול לאומרו באמצע שומע תפלה לפני כי אתה שומע כל תפלת כל פה, כי גם זה בכלל שאלת צרכיו. אבל "מי כמוך אב הרחמן" אם לא אמרו במקומו, אינו יכול לאומרו בשומע תפלה, כיון שאינו אלא שבח. ואם שכח ולא אמר זכרנו לחיים בשומע תפלה, יאמרנו בסיום אלהי נצור. וכן אם שכח ולא אמר מי כמוך אב הרחמן ואמר ברוך אתה ה' של ברכת מחיה המתים, אינו חוזר. [ולא יסיים למדני חוקיך]. וכן אם שכח ולא אמר "וכתוב לחיים טובים" ונזכר לפני שיאמר ברוך אתה ה' הטוב שמך ולך נאה להודות, כל שלא הזכיר ה' חוזר, ואם הזכיר ה' אינו חוזר. ויאמרנו בסיום אלהי נצור. וכן אם שכח ולא אמר ובספר חיים, והזכיר ה' שבברכה האחרונה, אינו חוזר, ויאמרנו בסיום אלהי נצור. [ילקו"י עמ' סו].

טו המתפלל והגיע לומר ובספר חיים, והשליח צבור התחיל נקדישך ונעריצך, אינו רשאי לדלג "ובספר חיים" ולחתום מיד המברך את עמו ישראל בשלום, ויהיו לרצון, כדי שיענה הקדושה עם הצבור. שכיון שפשטה אמירת "ובספר חיים" בכל ישראל, בעשרת ימי תשובה, ונקבעה בכתרו של מלך, והואיל ואפשר לו לשתוק ולכוין לקדושה שאומר הש"צ, ויחשב כדין שומע כעונה, וכמו שכתב רש"י (סוכה לח:) יותר נכון שישתוק וישמע הקדושה מהש"צ. ולא ידלג ובספר חיים. [חזון עובדיה ימים נוראים הלכות עשרת ימי תשובה הערה ז].

טז מי שטעה ואמר בהודאה במקום "וכתוב לחיים טובים" "ובספר חיים" וכו', ונזכר בברכת שים שלום, אינו חוזר לומר ובספר חיים, מכיון שכבר אמרו קודם לכן. [ילקוט יוסף מועדים עמוד סח. שו"ת יביע אומר חלק י' בהערות לרב פעלים ח"ג חאו"ח סימן לט].

יז אם אחר שסיים תפלתו נזכר שלא אמר זכרנו לחיים או מי כמוך וכיו"ב, וחשב שצריך לחזור ולהתפלל בשביל כך, וחזר להתפלל, ובאמצע התפלה נזכר הדין שאין צריך לחזור, פוסק ואפילו באמצע ברכה, ולא יסיים תפלתו בתורת תפלת נדבה. ויאמר "ברוך שם וגו'". ואם נזכר

כשאמר ברוך אתה ה', יסיים למדני חוקיך, ויאמר ברוך שם וגו' על שאר הברכות שבירך.

יח במה דברים אמורים בשחרית ומנחה, אבל בערבית ימשיך, ויכוין לנדבה, ויחדש בה דבר. [ילקוט יוסף מועדים עמוד סט].

יט בעשרת ימי תשובה ובהושענא רבה יאמרו בתפלת שחרית ב' פעמים ה' הוא האלהים קודם ה' מלך. ואחר ישתבח יאמרו מזמור ממעמקים קראתיך ה'. [שם עמוד סט].

כ המנהג פשוט לומר "זכרנו לחיים וכו'" גם בשבת שובה, ואין לחוש בזה משום שאלת צרכיו בשבת. [ילקוט יוסף מועדים עמוד סט. יחוה דעת חלק א' סימן נד עמוד קס].

כא יש אומרים שגם בעשרת ימי תשובה לא ישנו ביום, כשם שאין לישן ביום בימי ראש השנה. אבל אין דבריהם מוכרחים. [ילקוט יוסף מועדים עמוד סט].

כב יש נמנעים מלערוך נישואין בעשרת ימי תשובה, ומכל מקום הרוצים לעשות נשואין בעשרת ימי תשובה, ראויים לעדוד כדי להקדים הנשואין כל מה שאפשר, שזריזים מקדימים למצוות. ואם הגיע החתן לגיל עשרים שנה, אין להחמיר בזה כלל, אלא יעשה הנישואין בעשרת ימי תשובה וישא ברכה מאת ה'. [ילקו"י מועדים עמו' סט. יחוה דעת א' סי' מח].

כג אחר תפלת החזרה בעשרת ימי תשובה אומרים "אבינו מלכנו", וגם היחיד שמתפלל אומר אבינו מלכנו. ורק אחר אבינו מלכנו יאמרו וידוי ונפילת אפים. (מדבר קדמות מע' נ אות ב). וכן הדין במנחה. אבל בערבית אין אומרים אבינו מלכנו.

כד כשחל ראש השנה בשבת, יש נוהגים שלא לומר אבינו מלכנו, ויש נוהגים לאומרו אף כשחל ראש השנה בשבת, וכן בשבת שובה. וכן נהגו בבית הכנסת בית אל בירושלים, וכן פשט המנהג ברוב בתי הכנסת של הספרדים ועדות המזרח בירושלים ת"ו. אלא שמדלגים חטא ועון, כגון אבינו מלכנו חטאנו לפניך, וכן "אבינו מלכנו מחול וסלח לכל עוונותינו", וכיוצא, וכן ראוי לנהוג בכל ערי הארץ כמנהג ירושלים, כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים. ומכל מקום אם יש מנהג ברור באותו מקום שלא לומר אבינו מלכנו בראש השנה שחל בשבת, ישארו במנהגם. וכן מנהג האשכנזים, שלא לומר אבינו מלכנו בראש השנה שחל בשבת. [ילקו"י מועדים עמו' ע. הליכות עולם ח"ב עמ' רלג. יחוה דעת א סי' נד].

כה יש אומרים שאם שכח רצה והחליצנו בברכת המזון בשבת תשובה, ונזכר לאחר שהתחיל בברכת הטוב והמטיב, אין צריך לחזור. שיש אומרים שמצוה להתענות בו. ויש חולקים, ועל כל פנים אם נזכר אחר ברוך אתה ה' בונה ירושלים, לכולי עלמא צריך לומר ברכת אשר נתן וכו'. וכן בליל שבת אם שכח לומר רצה והחליצנו לכולי עלמא צריך לחזור. [ילקוט יוסף מועדים עמוד ע].

כו בעשרת ימי תשובה כשהזמן קצר בשעת מנחה, ואם יאמרו "אבינו מלכנו" לא יספיקו ליפול על פניהם לפני סוף זמן בין השמשות [שהוא כשלש עשרה דקות וחצי אחר שקיעת השמש בדקות זמניות] יש לדלג אמירת "אבינו מלכנו" כדי להספיק לומר הוידוי ונפילת אפים, לפני סוף זמן בין השמשות. [ילקוט יוסף מועדים עמוד ע. שו"ת יחוה דעת ח"ו סוף סימן ז].

כז בנוסח אבינו מלכנו, יש אומרים שצריך לומר זכור כי עפר אנחנו, הניקוד במלת זָכוּר, אות ז' בקמץ, ואות כ' בשורוק. והוא כמו שכתוב בתהלים (קג. יד), כי הוא ידע יצרנו זָכוּר כי עפר אנחנו. אבל הפרי חדש (סי' תקפד) כתב, שבתפלת אבינו מלכנו צריך לומר זְכוֹר כי עפר אנחנו, אות ז' בשוא נע, ואות כ' בחולם, כי הכוונה בתפלתינו לפניו יתברך, שיזכור כי עפר אנחנו, אדם להבל דמה, לכן ימחול ויסלח לנו על כל עונותינו. וכן עיקר. [חזון עובדיה על הימים הנוראים הלכות עשרת ימי תשובה הערה ט]

כח בנוסח אבינו מלכנו מנהגינו לומר: מחול וסלח לכל עונותינו. המג"א (ר"ס תקפד) כתב שצ"ל סלח ומחול, כי מחילה גדולה מסליחה. ויש להתחיל בשאלה קטנה. ויש חולקים, שהרי הנוסח בתפלת אל מלך יושב כל כסא רחמים, מרבה מחילה לחטאים וסליחה לפושעים. נמצא שסליחה יותר גדולה, או ששקולים הם ויבואו שניהם. ולכן הנוסח בחתימת הברכה ביום הכפורים מלך מוחל וסולח, וגם לפני כן אומרים ומבלעדיך אין לנו מלך מוחל וסולח. וכן הוא הנוסח בכל הסידורים אבינו מלכנו כתבנו בספר "מחילה וסליחה וכפרה". ואף כאן יכולים לקיים הנוסח מחול וסלח.

כט בנוסח אבינו מלכנו כשאומרים קרע "רוע גזר" דיננו, יש לאומרו בנשימה אחת. [ט"ז (סי' תרכב), וא"ר (סי' תקפד סק"ו). וכ"כ הגר"ז. ומטה אפרים]. ויש נוהגים להשמיט תיבת "רוע". אך אין מנהגינו כן. כי לשון גזר דין שייך גם לטובה. [עיין בשו"ת שלמת חיים זוננפלד סי' רלה].

הנהגות בימי עשרת ימי תשובה

א בעשרת ימי תשובה יפשפש במעשיו לשוב בתשובה ממעשיו הרעים, ולהרבות במצות וצדקות ובמעשים טובים, כמו שכתב הרמב״ם (בפ״ג מהלכות תשובה ה״ד): נהגו כל בית ישראל להרבות בצדקה ובמעשים טובים ולעסוק בתורה ובמצות מראש השנה עד יום הכפורים, יותר מכל השנה. גם נהגו כולם לקום בעוד לילה בעשרה ימים אלו להתפלל בדברי סליחות ותחנונים עד שיאיר היום. והרי אפילו בשאר ימות השנה אמרו חז״ל (קידושין מ:): לעולם יראה אדם עצמו כאלו חציו חייב וחציו זכאי, עשה מצוה אחת אשריו שהכריע עצמו לכף זכות, עבר עבירה אחת אוי לו שהכריע את עצמו לכף חובה, שנאמר וחוטא אחד יאבד טובה הרבה, בשביל חטא יחידי שחטא מאבד ממנו טובות הרבה. ומכל שכן בימים אלה שמאזני משפט ביד ה׳. ואמרו חז״ל, בינונים תלויים ועומדים מראש השנה עד יום הכפורים, זכו נחתמים לחיים לא זכו נחתמין למיתה. לכן לכו ונשובה אל ה׳ בטרם יחשכו כוכבי נשפנו. ואף על פי שהתשובה והצעקה יפים הם לעולם, בעשרת ימי תשובה יפים הם ביותר ומתקבלים מיד. וכן אמרו חז״ל: דרשו ה׳ בהמצאו, זהו בעשרה ימים שבין ראש השנה ליום הכפורים. [ילקוט יוסף מועדים עמוד ע]

ב שבעת הימים שבין יום ראש השנה ליום הכפורים הם נגד שבעת ימי השבוע, ובכל יום ויום יעשה תשובה כפי כוחו ויכוין לכפר בזה כל מה שחטא באותה שנה כנגד אותו היום. למשל: ביום ראשון בשבת יכוין לתקן כל מה שחטא בימי ראשון בשבת שבמשך כל אותה שנה, וביום שני יכוין לתקן כל ימי שני שבאותה שנה, וכן על זה הדרך. [מהרח״ו בשעה״כ (דף צ ע״ג) בשם מהר״ם גלאנטי ששמע כן ממורו האר״י ז״ל. וכ״כ המשנ״ב סי׳ תרג סק״ב].

ג צריך להזהר מאד בשבת תשובה בכל פרטי חומרי השבת כי רבו כהררים התלויים בשערה, וגם להזהר באיסור אמירה לעכו״ם, שרבים נכשלים ומקילים בזה בשאר שבתות השנה. ויקבל על עצמו להזהר באיסורי שבת בכל השנה. [מרן החיד״א ברכי יוסף סימן תרב סק״ב].

ד כתב הרמב״ם (פרק ז מהל׳ תשובה ה״ג): אל תאמר שאין תשובה אלא מעבירות שיש בהם מעשה, כגון חילול שבת, וגזל, ועריות, אלא כשם שצריך לשוב בתשובה מעונות אלו כך צריך אדם לחפש בדעות רעות שיש לו, ולשוב מן הגאוה והכעס, ומן האיבה ומן הקנאה ומן ההתול, ומרדיפת הממון והכבוד, ומרדיפת המאכלות וכיו״ב, מן הכל צריך לחזור בתשובה. ואילו העוונות קשים יותר מאותם שיש בהם מעשה, שבזמן שאדם משתקע במדות רעות אלו קשה לפרש מהם. ונאמר: יעזוב רשע דרכו ואיש און מחשבותיו וישוב אל ה׳ וירחמהו, ואל אלהינו כי ירבה לסלוח. וכתב הרב מגדל עוז, שכל אלו העבירות: גאוה כעס וקנאה וכו׳, שהם תלויים במחשבת האדם, הם בכלל מה שאמרו (ביומא כט.) הרהורי עבירה קשים מן העבירה. [ילקוט יוסף מועדים עמוד עא].

ה אל ידמה אדם בעל תשובה שהוא מרוחק ממעלת הצדיקים מפני העוונות והחטאים שעשה, אין הדבר כן, אלא אהוב ונחמד הוא לפני השם יתברך כאילו לא חטא מעולם, ולא עוד אלא ששכרו הרבה מאד, שהרי טעם טעם חטא, ופרש ממנו וכבש יצרו. [ילקוט יוסף מועדים עמוד עא].

ו אמרו חז"ל: במקום שבעלי תשובה עומדים אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד, כלומר מעלתם גדולה ממעלת אלו שלא חטאו מעולם, מפני שבעלי תשובה כובשים את יצרם יותר מהם. [ילקוט יוסף מועדים עמוד עא].

ז גדולה תשובה שמקרבת את האדם לשכינה שנאמר (הושע יד, ב), שובה ישראל עד ה' אלהיך. ונאמר (עמוס ד, י), ולא שבתם עדי נאם ה'. ונאמר (ירמיה ד, א), אם תשוב ישראל נאם ה' אלי תשוב. כלומר, אם תחזור בתשובה בי תדבק. התשובה מקרבת את הרחוקים, אמש היה זה שנאוי לפני המקום, משוקץ ומרוחק ותועבה, והיום הוא אהוב ונחמד קרוב וידיד. וכן אתה מוצא שבלשון שהקב"ה מרחיק החוטאים, בה מקרב את השבים, בין יחיד בין רבים, שנאמר (הושע ב, א), והיה במקום אשר יאמר להם לא עמי אתם יאמר להם בני אל חי. ונאמר ביכניהו ברשעתו (ירמיה כב, ל), כתבו את האיש הזה ערירי גבר לא יצלח בימיו. (ירמיה כב, כד), אם יהיה כניהו בן יהויקים מלך יהודה חותם על יד ימיני כי משם אתקנך. וכיון ששב בגלותו נאמר בזרובבל בנו (חגי ב, כג), ביום ההוא נאם ה' צבאות אקחך זרובבל בן שאלתיאל עבדי נאם ה' ושמתיך כחותם. ואין ישראל נגאלים אלא בתשובה, שנאמר, ובא לציון גואל ולשבי פשע ביעקב נאום ה'. [ילקוט יוסף מועדים עמוד עב].

ח אף על פי שעיקר התשובה היא עזיבת החטא, מכל מקום נכון שבעל תשובה יקבל על עצמו תיקון לכפר חטאתיו. ויש לאדם לעשות לעצמו סייגים וגדרים בימים אלה כפי יכולתו, כגון שיקבל על עצמו שלא לעשות מלאכה במוצאי שבת עד שעה וחומש זמניות. וכיוצא. [ילקו"י מועדים עמוד עב. יביע אומר חלק ב' סימן כא].

ט עיקר התשובה הוא שיעזוב החוטא חטאו, ויסיר אותו לגמרי ממחשבתו, ויחליט בלבו לבל יעשהו עוד, שנאמר (ישעיה נה, ז), יעזוב רשע דרכו ואיש און מחשבותיו וישוב אל ה' וירחמהו ואל אלהינו כי ירבה לסלוח. ויתנחם בחרטה גמורה על מה שעבר, שנאמר (ירמיה לא, יח), כי אחרי שובי ניחמתי ואחרי הודעי ספקתי על ירך בושתי וגם נכלמתי כי נשאתי חרפת נעורי. ויעיד עליו יודע תעלומות שלא ישוב לזה החטא לעולם, שנאמר (הושע יד, ד), ולא נאמר עוד אלהינו למעשה ידינו. וצריך להתודות בשפתיו ולומר ענינים אלה שגמר בלבו. אבל המתודה בדברים ולא גמר בלבו לעזוב החטא, הרי זה דומה לטובל ושרץ בידו, שאין הטבילה מועילה לו עד שישליך השרץ מידו, וכן הוא אומר (משלי כח, יג), ומודה ועוזב ירוחם. (הרמב"ם פ"ב מהלכות תשובה ה"ב וג').

י התורה מכפרת עון. ואשרי השוקד על דלתות התורה לילה ויומם, שאף העבירות החמורות מתכפרות בלימודו, וכמו שאמרו חז״ל (ילקוט שמעוני הושע סי׳ תקכב), אמר הקב״ה חביב עלי תלמוד תורה שלכם יותר מכל הקרבנות שבתורה, ומכל הזבחים שזבח שלמה לפני, שנאמר כי טוב יום בחצרך מאלף בחרתי, דכתיב אלף עולות יעלה שלמה. וכן אמרו בר״ה (יח.) בזבח ובמנחה אינו מתכפר אבל מתכפר הוא בתורה. ואשרי מי שעמלו בתורה ועושה נחת רוח ליוצרו. ואמרו עוד חז״ל (ויקרא רבה ריש פרשה כה), נאמר בתורה עץ חיים היא למחזיקים בה, אמר רב הונא אם נכשל אדם בעבירות חמורות ונתחייב מיתה בידי שמים, מה יעשה ויחיה, אם היה למוד לקרות דף אחד יקרא שני דפים, ואם היה למוד לשנות במשנה פרק אחד ישנה שני פרקים, ואם אינו למוד לקרות ולשנות ילך ויעשה גבאי של צדקה ויחיה. וכן כתב רבינו יונה בשערי תשובה (שער ד אות יא). אם עבר אדם על כריתות ומיתות בית דין, ושב בתשובה, אע״פ שאינו מתכפר לו לגמרי בלא יסורין (כדאיתא ביומא פו.), מכל מקום הצדקה מגינה מן היסורים, ״ותלמוד תורה כנגד כולם״, שנאמר (משלי טז ו), בחסד ואמת יכופר עון, אמת זו תורה, שנאמר (משלי כג, כג), אמת קנה ואל תמכור. [מרן החיד״א בספר כסא רחמים (אבות דר׳ נתן פ״ל), הביא מ״ש השל״ה בשם רבינו האר״י, כל מה שתמצא בדברי הראשונים סיגופים ותעניות לכפרת עונות, לא נזכרו דברים אלו אלא למי שאין עמלו בתורה, אבל מי שתורתו אומנותו ועמל בתורה, זאת היא תקנתו להיות עוסק בתורה בהתמדה, וא״צ להתענות פן יתבטל מלימודו].

יא אדם ששכר את חברו לילך בדרך, ונהרג, נכון שמי ששלחו לדרך יקבל עליו תשובה בתורה ומעשים טובים. ובזמן הזה יש להקל על בעלי תשובה. [ילקוט יוסף מועדים עמוד עג. שו״ת יביע אומר חלק א׳ חיו״ד סוף סימן יד].

יב דרכם של בעלי תשובה להיות שפלים ברוחם וענוים ביותר, ואם חירפו אותם כסילים בהזכירם להם מעשיהם הראשונים, אל יתרגשו מדבריהם, אלא שומעים הם ושמחים, ויודעים שזוהי זכות להם, שכל זמן שהם בושים במעשיהם הקודמים ונכלמים מהם, מעלתם גדלה וזכותם מרובה. (הרמב״ם פ״ז ה״ח). וכן כתב רבינו יונה בשערי תשובה (ש״א בעיקר השביעי), כי ההכנעה היא מעיקרי התשובה, שנאמר זבחי אלהים רוח נשברה לב נשבר ונדכה אלהים לא תבזה. ונאמר (ישעיה נז יד), כה אמר רם ונשא שוכן עד וקדוש שמו, מרום וקדוש אשכון, ואת דכא ושפל רוח להחיות רוח שפלים ולהחיות לב נדכאים. וכן נאמר (איוב כב, כט), ושח עינים יושיע. וכל המעביר על מדותיו מעבירים לו על כל פשעיו (ר״ה יז.).

הלכות יום הכיפורים

סימן תרד - סדר ערב יום הכפורים

א מצוה להרבות באכילה ושתיה בערב יום הכפורים. וכן דרשו חז״ל (בברכות ח: ור״ה ט.), ועניתם את נפשותיכם בתשעה לחודש בערב. וכי בתשעה לחודש מתענים והלא בעשירי מתענים, אלא לומר שכל האוכל ושותה בתשיעי מעלה עליו הכתוב כאילו התענה תשיעי ועשירי. וימעט מלימודו בכדי שירבה באכילה וכן ימעט ממלאכתו בכדי שירבה בסעודה. ולכן העושה מלאכה בערב יום הכפורים אינו רואה סימן ברכה לעולם מאותה מלאכה.

ב עיקר מצות האכילה ושתיה היא ביום של ערב יום הכפורים, ולא בליל ערב יוהכ״פ.

ג לכתחלה צריך לקבוע בערב יום הכפורים לפחות סעודה אחת על הפת, לקיים בזה מצות אכילה בערב יום הכפורים. [כ״כ המאירי (ביצה טו:) והראב״ה ח״ב (סי׳ תקסג). שבולי הלקט סי׳ שז].

ד יש לאדם למעט קצת מלימודו כדי שירבה באכילה ושתיה. [כן מוכח בברכות ח: מג״א].

ה אין להתענות בערב יום הכפורים, בין תענית תשובה ובין תענית חלום. ואף אם רוצה להתענות עד הסעודה המפסקת, אינו נכון לעשות כן. [ילקוט יוסף מועדים עמוד עד. יביע אומר ח״א סי׳ לז אות ב. וכ״ה ברמ״א (סי׳ תרד ס״א). וכ״כ מרן הב״י (סי׳ תרד) ובש״ע סימן תקסח ס״ה].

ו גם הנשים חייבות במצות אכילה ושתיה בערב יום הכפורים. [ילקו״י מועדים עמ׳ עד. יבי״א ח״א סי׳ לז. יחוה דעת ח״א סי׳ נח. הליכו״ע ח״ב עמו׳ רנד. כיון שהוציא הכתוב מצוה זו בלשון ״ועניתם״].

ז גם חולה שאינו מתענה ביום הכפורים, מחשש סכנה לחייו, צריך לאכול בערב יום הכפורים, משום תעניתו בלילה לשעות. [ילקוט יוסף מועדים עמוד עד. יביע אומר ח״א סי׳ לז אות יג].

ח משכימים בערב יום הכפורים לומר סליחות, ואומרים וידוי ונפילת אפים. ובשחרית אומרים אבינו מלכנו, אבל אין אומרים וידוי ולא נפילת

אפים, כי יש בערב יום הכפורים הארת יום טוב. הילכך אין לומר בו בתפלה לא מזמור יענך ה' ביום צרה, ולא מזמור תפלה לדוד, שנאמר בו ביום צרתי אקראך. וכן המנהג פעה"ק ירושלים. [ילקו"י שם].

ט יש נוהגים שלא לומר "מזמור לתודה" בערב יום הכפורים, אבל ברוב תפוצות ספרד נוהגים לאומרו. [ילקו"י מועדים עמוד עד. וכן כתבו: מור וקציעה, פר"ח (ס"ס תרד), ושלמי צבור].

י מנהג רוב בני ספרד לומר "אבינו מלכנו" בשחרית ובמנחה בערב יום הכפורים. וכן המנהג בעיה"ק ירושלים ת"ו. [ילקוט יוסף מועדים עמוד עה].

יא נוהגים לומר בערב יוהכ"פ התרת נדרים אחר שחרית, או אחר הסליחות. [ילקו"י עמ' עה].

סימן תרה - מנהג הכפרות

א המנהג בכל תפוצות ישראל לעשות "כפרות" בערב יום הכפורים, דהיינו שנוהגים לשחוט תרנגול לכל אחד מבני הבית, ומנהג זה יסודתו בהררי קודש עוד מימות הגאונים. ויתכן דמה שכתב מרן בשלחן ערוך שלא לנהוג כן, לא דיבר באופן שנותן העוף לעניים. וגם הוא מנהג קדום שנהגו בו דלא כדעת מרן השלחן ערוך, וכבר כתב מרן עצמו בהקדמתו לבית יוסף, שלא בא לעקור מנהגים קדומים, ומנהג זה הוא מנהג קדמון כפי שהעידו האחרונים. [ילקו"י מועדים עמ' עה. יבי"א ח"ב ר"ס עא. הליכו"ע ח"ב עמ' רנה. וכ"ה בשלחן גבוה].

ב נוהגים ליקח תרנגול זכר לכל אחד מבני הבית הזכרים. ותרנגולת נקבה לכל אחת מהנקבות. ובוחרים בתרנגולים לבנים, על שם הכתוב: אם יהיו חטאיכם כשני כשלג ילבינו.

ג נוהגים ליקח למעוברת שתי תרנגולות ותרנגול אחד, כי שמא העובר זכר או נקבה. אך אין לעיכובא אלא לרווחא דמילתא. [שו"ת יביע אומר ח"ט (חיו"ד סי' יז). וראה בביאורי הגר"א].

ד מי שאין ידו משגת די אפילו בתרנגול ותרנגולת לכל בני הבית. [ילקוט יוסף מועדים עמו' עה].

ה מסבב הכפרות סביב ראשו, ואומר: זה חליפתי זה תמורתי זה כפרתי, וכשעושה כפרה לאחר אומר: זה חליפתך תמורתך, כפרתך. ולנקבה

יאמר: חליפתֵך, תמורתֵך כפרתֵך, וכשעושים כפרה שלא בפני המתכפר, יאמר: זה חליפת פלוני בן פלונית, תמורתו וכפרתו. וטוב שיקדים לסבב הכפרה על עצמו תחלה, קודם שיעשה כן לבני ביתו, כמו שנאמר אצל כהן גדול, וכפר בעדו ובעד ביתו, כדי שיבא זכאי ויכפר על החייב. [קיצור של״ה. מקור חיים. כה״ח סי׳ תרה אות טז. ילקו״י מועדים עמוד עו. וראה בספר מטה משה סי׳ תתלו].

ו מותר לסבב תרנגולת של הכפרות באויר אשר מעל ראשה של אשתו נדה, ולומר התחנה של הכפרה, זאת חליפתך, זאת תמורתך, זאת כפרתך, ואין חוששים כלל שיגע בה. [כ״ה בספר טהרת הבית ח״ב (עמוד קח). וכ״כ בספר סוגה בשושנים (פרק לח ס״א). ע״ש].

ז יש נוהגים לסמוך ידיהם על ראש העוף דוגמת סמיכה בקרבנות. ואנו לא נהגנו בסמיכה, ושב ואל תעשה עדיף. [ילקו״י מועדים עמוד עו. חזו״ע ימים נוראים עמוד רכה].

ח יש לאדם להרהר בתשובה בעת עשיית הכפרות, ויחשוב בלבו שכל הנעשה בעוף דוגמת ד׳ מיתות בית דין, היה ראוי להעשות בו, כי בעת שהשוחט תופס הסימנים בצואר הוא דוגמת חנק, וכששוחטו הוא דוגמת הרג, וכשמשליכו לקרקע הוא דוגמת סקילה, וכאשר מחרכין ומהבהבין אותו באש, הוא דוגמת שריפה. ועל ידי שהוא שב בתשובה, השי״ת מוחל לו ותהי לו נפשו לשלל. [ילקוט יוסף מועדים עמוד עו].

ט צריך לדקדק שכאשר קונים תרנגולים, או תרנגולות לכפרות, ומשהים אותם בבית יום או יומיים, שבכל פעם לפני שישב לאכול יתן לפניהם אוכל. ואין חילוק בזה בין בהמה ועוף טהורים, לבין טמאים. (ולכן המגדל בביתו כלב לצורך שמירה וכדומה, יקפיד להאכילו לפני אכילתו הוא, שגם בחיה טמאה הדין כן). [ילקוט יוסף מועדים עמוד עז].

י חובה קדושה להזהר שלא לשחוט אלא אצל שוחט מומחה וירא ה׳, וזהיר היטב בבדיקת הסכין כדין. וזה אפילו בשאר ימות השנה, ומכל שכן בליל ערב יום הכפורים שהצפיפות רבה. וכמה מגדולי האחרונים העירו על כך, שבגלל ריבוי השחיטה אצל שוחטי העופות שבליל ערב יום הכפורים, ובגלל שרבים נדחקים ומצטופפים אצלם לשחוט כפרותיהם, רבו התקלות והמכשולות בשחיטת העופות, ופעמים רבות שבאו הרבנים לבדוק הסכינים לשוחטים, ונמצאו פגומים, ופעמים שנתערבו עופות שנתנבלו בשחיטתם עם עופות כשרים. וגם שוחטים רבים נשארים ערים עד השעות המאוחרות בלילה, כדי להספיק לשחוט כל הכפרות, ומרוב יגיעתם ועייפותם ממלאכת השחיטה הנעשית ברציפות ובחפזון, ידיהם כבדות מלבדוק הסכין, ואינם מרגישים בפגימת הסכין, כאשר הנסיון הורה. ומאכילים נבלות לישראל בערב היום הקדוש. לפיכך הורו כמה מגדולי רבותינו האחרונים להקדים שחיטת העופות לפני ערב יום הכפורים, בכדי למעט את הדוחק הרב השורר אצל שוחטי העופות, ועל

ידי כך אפשר להם לבדוק את הסכין בכובד ראש, וכן השחיטה נעשית במתינות וביישוב הדעת, כראוי למלאכת שמים זו. וחובה קדושה על הרבנים שומרי משמרת הקודש בכל אתר ואתר להשגיח בעין פקוחה על השוחטים בזמן שחיטת הכפרות בעשרת ימי תשובה, ולהסיר המכשולות עד כמה שאפשר. [ילקו״י איסור והיתר א׳ עמ׳ מו. מועדים עמ׳ עז. יחוה דעת ח״ב סימן עא. הליכות עולם ח״ב עמוד רנו].

יא מה טוב שתמיד יהיו שני שוחטים ביחד, כי טובים השנים מן האחד, איש את רעהו יעזורו ולאחיו יאמר חזק. [כ״כ תבואות שור (סי׳ יח אות כ), זבחי צדק (סי׳ יח אות פא), נהר מצרים דף מג.].

יב נוהגים שהשוחטים מראים סכיניהם לרב העיר בין כסה לעשור, ועומדים למבחן בפניו. וחובה קדושה על הרבנים די בכל אתר ואתר להשגיח בעין פקוחה על השוחטים בליל ערב יום הכפורים ולהסיר המכשולות עד כמה שאפשר, וכאשר יקרה חסרון הרגשה בפגימת סכין, יש להעביר את השוחט כשניכרים הדברים שהיתה רשלנות מצדו וכדומה. [ילקו״י איסור והיתר כרך א׳ עמו׳ מו. וילקו״י מועדים עמו׳ עז. חזון עובדיה ימים נוראים עמו׳ רכט]

יג יש נוהגים לתת את עופות הכפרות לעניים. ויותר נכון לתת להם את דמי הכפרות, כדי שלא יבוש העני, ויחשוב כי נבזה הוא בעיני הנותן, שלאחר שהשליך עוונותיו על העוף נותנו לו. [ילקוט יוסף מועדים עמוד עח. חזון עובדיה ימים נוראים עמוד רכה].

יד אם לאחר שחיטת העוף נמצא טריפה, אינו צריך כפרה אחרת. אבל אם נתנבל בשעת שחיטה, טוב ליקח תרנגול לכפרה אחרת. [ילקו״י מועדים עמו׳ עח. חזו״ע ימים נוראים עמו׳ רכח].

טו מה שיש נוהגים שבבואם אצל השוחט, אוחזים העופות בידיהם בקרבת מקום השחיטה, כדי שתיכף ומיד אחר שיסיים השוחט את מלאכת השחיטה בעופות של הלקוח המתכפר שנמצא על ידו, יגש מיד אל השוחט כדי שיתחיל בשחיטת העופות שלו. לא נכון לעשות כן, שמלבד שיש בזה משום צער בעלי חיים, גם יש חשש לדין ״צמקה הריאה״ בידי אדם, כל ששוחטים עוף אחר לעיניו, כמ״ש בש״ע (יו״ד סי׳ לו סעיף יד). לכן יעשו הכל בחכמה שלא יראה עוף בשחיטת עוף אחר. [חזון עובדיה ימים נוראים].

טז מצוה לחזר אחר מצות כיסוי הדם של העוף, ויברך אקב״ו על כסוי הדם בעפר. וכן המנהג בארץ ישראל. ואם בעל העופות הוא ירא ה׳, ובמצותיו חפץ מאד, יכול השוחט לכבד אותו במצות כיסוי הדם, שיכסה הדם בשליחותו. ויקח עפר בידו, שמוכן לכך, ויברך אקב״ו על כיסוי הדם בעפר, ויכסה הדם בעפר. ולרווחא דמילתא טוב שהבעלים יאמרו

לשוחט, שישחוט העוף בשליחותו ונמצא שהמכסה את הדם הוא גם כן שותף בשחיטת העוף. [ילקו״י מועדים עמ׳ עח. חזו״ע ימים נוראים עמ׳ רכז].

יז במקום שהשוחט רוצה לשחוט עופות הכפרות, צריך שיכין עפר תיחוח שראוי לכיסוי הדם, בקרקע, ויאמר בפיו, עפר זה יהיה לכיסוי הדם של העופות, וכדאיתא בחולין (פג:), השוחט צריך שיתן עפר למטה ועפר למעלה, שנאמר וכסהו בעפר, וכסהו עפר לא נאמר, אלא בעפר, מלמד שצריך שיתן עפר למטה ועפר למעלה. וכן פסקו הטוש״ע. (יו״ד סי׳ כח).

יח הברכה וכיסוי הדם צריכים להיות אחר שהשוחט יבדוק הסכין במתינות, ויווכח שהשחיטה היתה כשרה.

סימן תרו - לפייס את חבירו בערב יום הכפורים

א עבירות שבין אדם לחברו אין יום הכפורים מכפר עד שיפייס את חבירו. וכן החובל בחבירו, או שגזלו, או עשק את עמיתו, אין יום הכפורים מכפר לעולם, עד שישלם לחבירו מה שהוא חייב לו, או יחזיר את האונאה או את הרבית שלקח ממנו שלא כדין. וכבר אמרו חז״ל (ויקרא רבה פל״ג סי׳ ג) : סאה מלאה עוונות גזל מקטרג בראש. ואף על פי שהחזיר לו הממון שהוא חייב לו, אינו נמחל אלא צריך לרצותו ולבקש ממנו מחילה שימחול לו. ואפי׳ לא הקניט את חבירו אלא בדברים בלבד, צריך לפייסו ולהפציר בו שימחול לו.

ב וכן מי שפנה לערכאות ותבע ליטול חלק בירושת חמיו, בשביל אשתו שהיא אחות של האחים היורשים, בניגוד לדין תורתינו הקדושה, שהבת אינה יורשת עם הבן, וקיבל חלק בירושה על פי פסקי הערכאות כחוקות הגוים, והרי כל מה שנטל מהם הוא נגד חוקות התורה, וגזל גמור הוא בידו, חייב להחזיר להם כל אותו החלק שנטל, ולפייסם.

ג כל אדם שיש לו סכסוך כספי עם חבירו, אל יורה היתר לעצמו להחזיק בדעתו, כי אין אדם רואה חובה לעצמו (שבת קיט.), אלא יסדר טענותיו באמת ובתמים לפני רב מובהק, להורות לו אם חייב להחזיר אותו ממון לחבירו או לא. ואפילו אם אין חבירו תובעו, חייב לצאת ידי שמים על ידי שאלה לתלמיד חכם מומחה בהוראה, וכמ״ש (אבות פ״א), עשה לך רב והסתלק מן הספק. ואפילו אם חבירו לא ידע מהגניבה שגנב מאתו, צריך שיחזיר לו הגניבה, וגם לפייסו. [ילקוט יוסף מועדים עמוד עח. חזון עובדיה על ימים נוראים עמוד רמ]

ד וכן אפילו לא הקניט את חבירו אלא בדברים צריך לפייסו, שהרי עבר בזה על לאו דאונאת דברים, שגדולה אונאת דברים יותר מאונאת ממון, שזה בגופו וזה בממונו (ב״מ נח:). וכל שכן אם הכלימו והלבין את פניו ברבים, שהוא חשוב כשופך דמים. וכבר אמרו נוח לו לאדם שיפיל עצמו לכבשן האש ואל ילבין פני חבירו ברבים. ואף על פי שהמכלים את חבירו אינו לוקה, עון גדול הוא, וכל המלבין את פני חבירו ברבים אין לו חלק לעולם הבא. וצריך להזהר הרבה בדבר זה, שלא יבייש את חבירו ברבים, בין קטן בין גדול, ולא יקרא לו בשם שהוא בוש ממנו. וכל זה בדברים שבין אדם לחבירו, אבל בדברים שבין אדם למקום, אם לא חזר בו בסתר, מכלימין אותו ברבים, ומפרסמין חטאו, ומחרפין אותו בפניו, מבזין ומקללין אותו עד שיחזור למוטב, כמו שעשו כל הנביאים בישראל. ובזמן הזה יש לקרבם לתורה רק בדרכי נועם, למושכם בעבותות אהבה לתורה.

ה אם זה שחטא כנגדו אינו מתפייס בראשונה למחול לו, יחזור וילך פעם שניה ושלישית, ובכל פעם יקח עמו ג׳ אנשים. ואם אינו מתפייס בג׳ פעמים אינו זקוק לו. אבל אם הוא רבו, אפילו אינו רבו מובהק, אלא ששמע ממנו דברי תורה, צריך ללכת אצלו אפילו אלף פעמים עד שיתפייס. [הרמב״ם פ״ד. ובש״ע ר״ס תרו. ילקו״י מועדים עמ׳ עט. חזו״ע ימים נוראים עמוד רמג].

ו אסור לאדם להיות אכזרי וקשוח באופן שלא ירצה להתפייס, אלא כל אדם צריך להיות נוח לרצות, ובשעה שמבקש ממנו מי שחטא לו למחול לו, הוא מוחל בלב שלם ובנפש חפצה. ואפילו הצר לו מאד וחטא לו הרבה, לא יקום ולא יטור, וזהו דרכם של זרע ישראל ולבם הנכון, אבל הגוים ערלי לב אינם כן, אלא ״ועברתם שמרה נצח״. וכן הוא אומר על הגבעונים שלא רצו למחול ולהתפייס, ״והגבעונים לא מבני ישראל המה״. וכל המעביר על מדותיו מעבירים לו על כל פשעיו, ואם הוא לא ימחל גם לו לא ימחלו עונותיו. ויש אומרים שאם מתכוין לטובתו של המבקש, כדי שלא ישוב לכסלה עוד, או רב לתלמיד המכוין לחנכו, שפיר דמי. [ילקוט יוסף מועדים עמוד פ. חזו״ע ימים נוראים עמוד רמג]

ז אם חברו הוציא עליו שם רע, אין צריך למחול לו, שיש ששמעו בחשד ולא שמעו בפיוס, ונשאר השם רע. (ירושלמי ב״ק פ״ח ה״ז). ומכל מקום טוב לנהוג במדת הענוה ולמחול גם על זה. אבל תלמיד חכם מן הראוי שלא ימחול במהרה, ובפרט כאשר כוונתו לחנכו. [שו״ת חיים שאל ח״ב סי׳ יג, ולב דוד פ״ג. חזון עובדיה על ימים נוראים עמוד רמג].

ח יש מי שאומר שאם ביזה את חברו ועבר על איסור ואהבת לרעך כמוך, כל זמן שלא פייסו אף מה שבין אדם למקום אינו מתכפר. ויש חולקים ואומרים שעל כל פנים על מצוות שבין אדם למקום אם עשה תשובה

מתכפר לו. [ילקו״י מועדים עמוד פ׳. ילקו״י כיבוד אב ואם פרק א׳ הערה יא. חזו״ע ימים נוראים עמו׳ רמג].

ט אם קרא לחברו ממזר בן ממזר, טוב לבקש סליחה גם מאביו. ואם קרא לו גנב בן גנב, או רשע בן רשע, אין צריך לפייס את אביו. [ילקוט יוסף מועדים עמוד פ].

י מי שחטא כלפי חברו, עליו ללכת לפייסו בעצמו ולא על ידי שליח, או על ידי מכתב, ומכל מקום הכל לפי הענין, שאם הדבר ידוע שהנעלב נוח לרצות, עדיף שילך אליו בכבודו ובעצמו לפייסו, ורק אם הוא קשה לרצות, וחושב שיותר יהיה נוח לו להתפייס אם ישלח אליו איש מכובד מידידיו שירצהו תחלה, יעשה כן, ולאחר מכן יבוא אחריו וימלא את דבריו בבקשת מחילה כדת, ונסלח לו. [ילקו״י מועדים עמוד פא. יחוה דעת ח״ה סי׳ מד].

יא חובה קדושה על כל אדם לבקש מחילה בערב יום הכפורים מאביו ומאמו, על כל מה שחטא ופגע בכבודם, שיש אומרים שמצות כיבוד אב ואם היא מצוה שבין אדם לחבירו, ולכן צריך לבקש מחילה מהוריו. [ילקו״י מועדים עמ׳ פא]. ומי שאינו עושה כן נקרא חוטא, ומזלזל בכבוד אביו ואמו. ומכל מקום אם הבן לא עשה כן, ימחלו לו בלבם, ויאמרו בפירוש שמחלו לו על כל מה שחטא כנגדם. וכן הבעל והאשה ימחלו זה לזה על כל אשר חטאו אחד כלפי השני במשך כל השנה, ודיברו בכעסם דברים אשר לא כן. וכן כל תלמיד שיש לו רב בעירו יבקש ממנו מחילה קודם יום הכפורים, שמא חטא לו מבלי דעת.

יב מה טוב ומה נעים שכל אדם יאמר שהוא מוחל וסולח לכל מי שחטא כנגדו בין בגופו בין בממונו. וכן על הנשים לבקש סליחה אשה מאת רעותה, בערב יום הכפורים, אם פגעה בה באונאת דברים, וכדומה, במשך ימות השנה. ומה נעים המנהג שנהגו בקצת קהלות שהחזן מכריז בליל יום הכפורים בבית הכנסת קודם כל נדרי: ״רבותי, תמחלו זה לזה״ והקהל עונים ״מחלנו״. [ילקו״י מועדים עמוד פ. חזון עובדיה ימים נוראים עמוד רמג, ורמד].

יג המבקש מחילה מחבירו ולא רצה למחול לו, יודיע בפני עשרה שביקש מחילה מחבירו. והוא הדין בפני עשר נשים. [יביע אומר חלק י׳ בהערות לרב פעלים חלק ב׳ סימן סב. ושם בסימן לז, מי שלא הגיע לעשרים שנה, אם נענש בדיני שמים על עבירה שעשה].

יד מי שבא להציל את חבירו מעלפונו וגרם לו מיתה באונס, וכן רופא שיצאה תקלה מתחת ידו וגרם למות החולה על ידי אונס, מן הדין פטורים הם, ואינם צריכים לתשובה וכפרה, אבל מהיות טוב יתנו ממון לצדקה לעילוי נשמתו של הנפטר, ויאמרו תהלים לעילוי נשמתו, וסר

עונם וחטאתם תכופר. וכן אשה שגרמה למיתת הילד שלה בעת שינתה, יש להקל עליה, ולא להחמיר עליה בתעניות וסיגופים. [יביע אומר חלק י בהערות לרב פעלים חלק ג' אורח חיים סי' לו].

טו אם האיש אשר חטא לו אינו בעיר, יקבל על עצמו לפייסו כשיפגוש אותו.

טז אם דיבר לשון הרע על חבירו, ואין חבירו יודע כלל מזה, כשיבוא לבקש מחילה מחבירו, אין צורך להודיע לחבירו שסיפר עליו לשון הרע, כיון שאדרבה כשיספר לו כן, יחרה אפו ויגדל צערו, אלא יבקש ממנו מחילה סתם. [כן כתב בספר שלמי מועד עמוד נו בשם הגאון ר' ישראל סלנטר. ודלא כהחפץ חיים כלל ד סעיף יב, שכתב, שצריך לגלות לחבירו מה שדיבר עליו].

יז אם פגע בכבודו של חבירו, וחבירו אינו יודע שהוא שפגע בכבודו, ואם יספר לו דברים כהוייתם, יקפיד ויחרה אפו עליו, רשאי שלא לספר לו כלל, אלא יבקש ממנו סתם מחילה בלבד. ועל כיו"ב נאמר, אשרי נשוי פשע כסוי חטאה. (וע' ביומא פו: ודו"ק). ואם הוציא עליו שם רע, רשאי שלא למחול לו, כי הוצאת שם רע הוא דבר חמור ביותר. וממדת ענוה למחול גם בזה. [שלמי מועד עמוד נו, בשם הגרש"ז אויערבאך].

יח אם מת האיש אשר חטא לו, מביא עשרה בני אדם, ואומר על קברו: "חטאתי לאלהי ישראל ולפלוני זה הקבור כאן". ולכתחלה יעשה כן בפני עשרה אנשים, ובדיעבד אפילו עשה כן בפני עשר נשים, אין להטריחו יותר. [שו"ת רב פעלים ח"ב ס"ס סב]. ואם הוא קבור בעיר אחרת, די שיבקש מחילה מהנפטר בפני עשרה. ואם יש לו מי מידידיו שמתגורר במקום מנוחתו של הנפטר, יעשהו שליח שיבקש בשמו מחילה מן הנפטר בפני עשרה שיהיו על קברו. [אחרונים. וע' יפה ללב ח"ז סי' תרו סק"ב. ילקו"י מועדים עמו' פב. חזו"ע ימים נוראים עמוד רמד]

יט מי שחטא בעריות וחזר בתשובה, אינו חייב לקבל עליו תעניות וסגופים. וכל שכן אם הדבר יפריע לו להתמיד בתורה ובקביעת עתים לתורה, שאין לך כפרה יותר מעסק התורה, ואף מי שחטא בעון הוצאת ש"ז לבטלה, יש לו כפרה על ידי עסק התורה. [ילקוט יוסף מועדים עמוד פב. יביע אומר ח"א חלק יורה דעה סי' יד אות יד. וח"ב חלק אורח חיים סימן כח אות יב].

כ בעל תשובה שקודם שחזר בתשובה נכשל עם אשת איש ברצונה ואסר אותה על בעלה, וכשנודע הדבר לבעלה, אף היא הודתה לפניו על מעשיה, והאמין לה וגירשה מביתו, דבר זה נחשב מכלל עבירות שבין אדם לחבירו, וחייב לפייס את בעלה, שהרי אפילו בגזל ממון חייב לפייסו, כל שכן בזה. [כן כתב בשו"ת נודע ביהודה קמא (חאו"ח סי' לה). וכן מוכח להדיא בזוהר פרשת משפטים (דף קו ס"ב). וראה בחזון עובדיה על ימים נוראים עמוד רמב].

כא המכשיר טריפה בשגגת הוראה, היא עבירה שבין אדם למקום, אבל המטריף כשרה בשגגה, היא עבירה שבין אדם לחבירו, שהפסידו ממון, ואין יוהכ״פ מכפר עד שירצה את חבירו ויפייסו. ומכיון שאמרו חז״ל שגגת תלמוד עולה זדון, וכשם שאסור להתיר את האסור, כך אסור לאסור את המותר. [עיין בחזון עובדיה פסח, עמוד קי והלאה]. ודאי שעליו לרצות את חבירו, ולפייסו בממון, כדי שיסלח לו. שהוא בכלל עבירות שבין אדם לחבירו. ואין יום הכפורים מכפר עד שירצה את חבירו. [חזון עובדיה ימים נוראים עמוד רמג].

סימן תרו סעיף ד׳ - טבילה בערב יום הכפורים

א מנהג יפה לטבול בערב יום הכפורים במקוה טהרה. ויטבלו אחר שעה חמישית. ואם אי אפשר לכל הפחות אחר שיאיר השחר. [ע״פ הזוה״ק (פר׳ פינחס דף ריד ע״ב). והרא״ש (פ״ח דיומא סי׳ כד) כתב בזה״ל: ונהגו לטבול בערב יוהכ״פ, להדמות למלאכי השרת. ולגבי זמן הטבילה כן כתב במועד לכל חי סי׳ יב אות יא]. אך אין לברך ״על הטבילה״, מפני שאינה מן הדין, אלא מתורת מנהג, ואין מברכים אשר קדשנו במצותיו ״וצונו״ על מנהג. [ראה בחזון עובדיה ימים נוראים עמ׳ רמה].

ב אם אינו יכול לטבול במקוה מחמת חולשה או שמצטער מזה, ישפוך עליו ט׳ קבים מים (כשתים עשרה וחצי ליטר). ואפילו במים חמים מותר. ואפשר לעשות כן גם על ידי מקלחת. [ילקו״י מועדים עמ׳ פב. חזו״ע ימים נוראים עמ׳ רמה. ילקו״י על פסוקי דזמרה סי׳ נג].

ג שליחי צבור העוברים לפני התיבה בר״ה וביום הכפורים, מצווים ביתר שאת מתורת מנהג, לטבול במקוה טהרה, להוציא את הרבים ידי חובתם בטהרה. [שו״ת מן השמים סי׳ ה].

ד אף על פי שמן הדין אין להקפיד על דבר החוצץ בטבילת ערב יום הכפורים, שאינה אלא מנהג, מ״מ טוב להסיר כל דבר החוצץ. וטוב לגזוז צפרניו, שלא יהיה בהם דבר החוצץ. [בענין הטבילה ע״ע בספר חסידים (סי׳ רמח), ובשו״ת לבושי מרדכי מהי״ת (חאו״ח סי׳ יט). ע״ש].

ה יש נוהגים לומר וידוי בתוך המקוה בערב יום הכפורים, אולם עליהם להזהר פן יזכירו שם שמים, ואפילו ראשם מכוסה אסור, כי לבו רואה את הערוה אסור. ומכל שכן בבית הטבילה של זמנינו שהמים חמים ומעלים זוהמא, ודינו כדין בית הכסא שאסור להזכיר שם שם שמים, ואפילו לומר וידוי בלי הזכרת ה׳, דאחר שהוא דבר מצוה של קבלת תשובה אין לעשותו במקומות המטונפים. ולכן יותר נכון שלא להתוודות

בבית הטבילה כלל. [ילקו״י מועדים עמוד פג. חזו״ע ימים נוראים עמוד רמח. כדמוכח (בשבת י.). וכן מבואר בכס״מ פ״ג מהל׳ ק״ש].

ו אף מי שטבל בערב ראש השנה במקוה טהרה, ונשאר בטהרתו, יחזור ויטבול בערב יום הכפורים לשם תשובה, כמו גר המתגייר שטעון טבילה. [הרמ״א בד״מ סי׳ תרו סק״ג בשם מהרי״ל].

ז יש נוהגים ללקות ל״ט מכות ברצועה קלה בערב יום הכפורים, ואומרים וידוי באותה שעה, ואין זה אלא לזכר בעלמא למלקות, שמתוך כך יתן אל לבו לשוב בתשובה שלימה מן העבירות שבידו. [ש״ע סי׳ תרז ס״ו. ילקו״י מועדים עמ׳ פג. חזו״ע ימים נוראים עמוד רמט].

ח אשה שהיא בתוך שבעה נקיים לספירתה, וכן הבתולות, לא יטבלו בערב יום הכפורים.

סימן תרז - סדר הוידוי במנחה ערב יום הכפורים

א מתפללים מנחה בעוד היום גדול לפני סעודה המפסקת, והיחיד אומר אחר תפלת שמונה עשרה, הפסוק: ״יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך ה׳ צורי וגואלי״. ואח״כ יאמר וידוי ו״על חטא״, כמו ביום הכפורים. ותיקנו אמירת וידוי מפני שחששו פן יארע דבר קלקלה, ולא יוכל להתודות אחר כך. והרמב״ם (פ״ב מהל׳ תשובה ה״ז) מפרש, פן יחנק בשעת סעודתו קודם שיתודה, וזה מפני שהשטן מקטרג באותה שעה. [ילקוט יוסף מועדים].

ב הוידוי צריך לאומרו מעומד, וישחה בעת הוידוי לאות הכנעה. וכן בכל פעם בתפלות יום הכפורים שחוזר השליח צבור לומר וידוי צריכים הקהל לעמוד ולהתוודות עמו. ומי שהוא חלוש מן התענית, או שהוא זקן, או בעל בשר, יכול להתודות מעומד ע״י סמיכה. ובשעת הוידוי כשאומר אשמנו בגדנו וכו׳, יכה באגרופו בנחת כנגד לבו. [לב האדם הוא בערך ד׳ אצבעות למטה מן הדד השמאלי]. [ילקו״י מועדים עמו׳ פג. חזו״ע ימים נוראים עמו׳ רמט]

ג השליח צבור אינו חוזר על הוידוי הזה במנחה, וכן על חטא, אף בסוף תפלתו, אלא מיד אחר החזרה אומר אבינו מלכנו ואחר כך קדיש תתקבל.

ד אחר הוידוי יאמר "על חטא" על סדר א' ב'. וטוב שיאמר הנוסח של "על חטא" גם בסדר תשר"ק. והוא על פי הקבלה. [ילקוט יוסף מועדים עמוד פד. חזון עובדיה ימים נוראים עמ' רנא]

ה צריך לומר כל הוידוי ו"על חטא", כסדרן, ואפילו אם הוא מכיר בעצמו שלא חטא בחטא ההוא, אומרו. שהרי אמרו חז"ל (שבועות לט.) כל ישראל ערבים זה לזה. ואם לא הוכיח את חבירו, נתפס בחטאו. ונענש בעוונו. [שער הכוונות (דף מב ע"ג), וברכי יוסף סי' קלא, ו].

ו אין להפסיק בשיחה באמצע הוידוי עד סיום כל התפלה, ומכל מקום השומע קדיש או קדושה, עונה עם הצבור, ויש אומרים שבאמצע הוידוי ועל חטא אין לענות אמן דברכות, אלא קדיש וקדושה כדין ההפסק בקריאת שמע וברכותיה. ויש מתירים לענות גם אמן דברכות. וכן עיקר שעונה אמן גם אחר ברכה ששומע מפני חבירו, או מהשליח צבור. [חזו"ע ימים הנוראים. ואמנם בתחלה כתב מרן אאמו"ר בירחון קול סיני דשב ואל תעשה עדיף ולא יענה אמן דברכות, וכן הוא בילקוט יוסף על המועדים עמוד פד. אך בחזון עובדיה הנז' כתב שיענה אמן.]

ז אם מתוודה בלחש, נכון לפרט החטא, כדי שיתבייש יותר כשמזכיר חטאיו.

ח עוונות שהתודה עליהם ביום כפורים שעבר, ולא חזר עליהם, אפילו הכי יכול לחזור ולהתודות עליהם.

סימן תרח - סדר סעודה המפסקת

א בסעודה המפסקת יש נוהגים לטבל פרוסת המוציא בדבש או בסוכר. ומכל מקום נכון להביא גם מלח על השלחן. [ילקו"י מועדים עמ' פד. חזו"ע ימים נוראים עמ' רנב]

ב צריך לסיים אכילתו ושתייתו מבעוד יום, כי מצוה מן התורה להוסיף מחול על הקודש, וכמו שדרשו חז"ל (יומא פא:) ועניתם את נפשותיכם בתשעה לחודש בערב, יכול משתחשך, תלמוד לומר בתשעה לחודש, הא כיצד מתחיל ומתענה מבעוד יום, מכאן שמוסיפים מחול על הקודש. [ש"ע סי' תרח ס"א] ומצות התוספת נוהגת בכל חמשת העניים (אכילה, שתיה, רחיצה, סיכה, נעילת הסנדל, ותשמיש המטה). וכן צריך לפרוש ממלאכה ומאיסורי שבות מבעוד יום, מלפני שקיעת החמה, מעט או הרבה. וזמן התוספת הוא מעט קודם שקיעת החמה. ודי אפילו בכל שהוא מן התורה כל זמן שלא שקעה החמה. [ש"ע שם, דקודם ביה"ש צריך להוסיף מעט או הרבה. וע' בילקו"י מועדים עמוד פד. חזו"ע ימים נוראים עמ' רנב]

ג אם הפסיק אכילתו בעוד היום גדול, יכול לחזור ולאכול כל זמן שלא קיבל עליו בפירוש התענית. [ילקו״י מועדים עמוד פה. חזו״ע ימים נוראים עמוד רנה]

ד יש נוהגים לאכול דגים בערב יום הכפורים בשחרית דוקא, לכבוד היום. [בראשית רבה יא ד].

ה בערב יום הכפורים אין לאכול אלא מאכלים קלים הנוחים להתעכל, כדי שלא יהא שבע ביותר, ומתגאה כשמתפלל. ואין אוכלים בערב יום הכפורים דברים המחממים את הגוף, כגון ביצים וחלב חם. וכן אין לאכול שום צלוי ומבושל. ואין לאכול בשר שמן, וכדומה, פן יבוא ח״ו לידי קרי בליל יום הכפורים. ויש אומרים שהוא הדין לתמרים שמחממים את הגוף. וכן מאכלים המתבלים בכרכום ושאר מיני תבלין. ובסעודת שחרית אפשר לשתות חלב חם וכדומה, וכל שכן כשהוא מזוג בקפה או תה. [ילקו״י מועדים עמ׳ פו. חזו״ע ימים נוראים עמ׳ רלט. וכ״כ הארחות חיים, והכל בו בשם מהר״ם מרוטנבורג. ש״ע (ס״ס תרח). רמ״א].

ו המצטער הרבה בתענית של יום הכפורים, רשאי ליטול כדור הנקרא קלי-צום, כדי שלא ירגיש כל כך בצער הנגרם מן התענית. [שו״ת יביע אומר חלק ט׳ חאו״ח סי׳ נד].

ז ומיהו הרוצה להכניס ביוהכ״פ פתילה רפואית לגופו כדי להקל מעליו צער התענית, בודאי שאינו נכון לעשות כן. [והגרש״ז קרא עליו ״נבל ברשות התורה״. שלמי מועד עמוד תצד], ורק אם חושש שאם לא יכניס הפתילה הרפואית לגופו לא יוכל להשלים התענית, או שהוא מצטער מאד מן התענית, עד שהוא כמעט קרוב להתעלף, מותר להכניס לגופו (בפי הטבעת) פתילה רפואית או קפסול של ויטמין, כיון שאין זו אכילה דרך פיו. [וכמ״ש בשו״ת מהרש״ם ח״א (סי׳ קכג). וכ״כ באגרות משה (או״ח ד׳ סי׳ קכא), ובחלקת יעקב ח״ב (סי׳ פג). וע״ע במנחת שלמה א׳ סימן יז].

הטמנת חמין בערב יום הכפורים

א מותר להטמין חמין מערב יום הכפורים למוצאי יום הכפורים, על פלאטה חשמלית וכדומה, כדי שימצא סעודתו מוכנה למוצאי יום הכפורים. ואין זה חשיב כהכנה, שהרי הוא מכין ביום חול. ואף דבעשרת ימי תשובה נהגו להחמיר גם בדברים המותרים מדינא, בזה נהגו להקל. [ילקו״י מועדים (עמ׳ פו). חזון עובדיה ימים נוראים (עמ׳ רס). וע׳ רא״ש פרק יוהכ״פ סי׳ כו].

סימן תרי - הדלקת נרות בערב יום הכפורים

א מצוה להדליק הנרות לכבוד יום הכפורים, וכן המנהג כמעט בכל תפוצות ישראל להדליק נרות בערב יום הכפורים. ומכל מקום בעיר שנהגו שלא להדליק בערב יום הכפורים אין מדליקין. ובמקומותינו שמדליקין מברכים: אשר קדשנו במצותיו וצונו להדליק נר של יום הכפורים. [ילקו״י מועדים עמוד פו. הליכות עולם ח״ב עמוד רנח].

ב יש לברך על ההדלקה קודם ההדלקה, וכן המנהג. ואשה המברכת אחר ההדלקה [בערב שבת או בעיוהכ״פ] נכנסת לחשש ספק ברכה לבטלה לדעת רוב הפוסקים ומרן השו״ע. [שהתקנה היתה על ״עצם ההדלקה״. ומה שחכם אחד טען שכביכול ע״פ הסוד יש לברך אחר ההדלקה, אינו נכון, ודברי הבן איש חי איירי לענין כיסוי העינים אחר ההדלקה, ורק בזה יש טעם על פי הסוד]. אולם מנהג אשכנז שהנשים מדליקות הנרות תחלה, ומיד לאחר מכן מברכות, כמנהגן בשבת.

ג גם הנשים מצוות להוסיף מחול על הקודש. והמנהג פשוט כיום שהנשים מפסיקות לאכול מבעוד יום איזה זמן, [כרבע שעה עשרים דקות קודם השקיעה] ומוסיפות מחול על הקודש. ואם יש נשים שאינן יודעות את הדין, מצוה להודיע להן ולהזהירן על כך, כי תהלות לאל אכשור דרא, ושומעות הן לקול מורים. ואם אינן יודעות יש ללמדן שגם עליהן יש מצוה להוסיף מחול על הקודש. ומצות התוספת נוהגת בכל חמשת העניים, וממלאכה ואיסורי שבות. [ילקוט יוסף מועדים עמוד פז. חזון עובדיה ימים נוראים עמוד רנה]

ד אין לברך שהחיינו בשעת הדלקת הנרות בערב יום הכפורים, שאין ברכה זו אלא לכבוד יום הכפורים עצמו [וכמו שאמרו בעירובין מ:]. ואם תברך שהחיינו הרי קיבלה עליה יום הכפורים, ושוב אסור לה להדליק הנרות. ולכן יכוונו לצאת ידי ברכת שהחיינו בעת שמברכים שהחיינו בבית הכנסת עם הוצאת ספר התורה של ״כל נדרי״. ומכל מקום אם ירצו הנשים לברך שהחיינו בעת ההדלקה, לא יברכו עד גמר ההדלקה, ולא תברכנה שהחיינו כל עוד נעליהן ברגליהן. וכן אסור להן לאכול ולשתות ולעשות מלאכה מיד אחר שבירכו שהחיינו, שהרי קיבלו עליהן תוספת יום הכפורים. [ילקו״י מועדים עמ׳ פז. הליכו״ע ב עמו׳ רנט].

ה מצוה להדליק נרות לכבוד ליל כיפור בבתי כנסיות ובבתי מדרשות, וכן להדליק בבתי חולים ובמבואות האפלים, ואין בזה שום מנהג להחמיר כלל. [ילקוט יוסף מועדים עמוד פז. חזון עובדיה על ימים נוראים עמוד רנט]

ו מצוה ללבוש בגדים נאים ונקיים ביום הכפורים, וכמו שאמרו חז״ל (ויקרא רבה סוף פרשה לד), לקדוש ה׳ מכובד זהו יום הכפורים. וכן הוא בגמרא (שבת קיט.), לקדוש ה׳ מכובד, זה יום הכפורים שאין בו לא אכילה ולא

שתיה, אמרה תורה כבדהו בכסות נקיה. והובא בהרי"ף והרא"ש. [יומא פ"ח סי' ט. ילקו"י מועדים עמוד פז. חזון עובדיה ימים נוראים עמוד רנט]

ז פורסים מפה יפה על השלחן כמו בשבת, ונותנים עליה ספרי קודש. [ב"י סי' תרי].

ח בעל תשובה שלובש שק בשאר ימות השנה לא ילבשנו ביום הכפורים. [שו"ת מהר"ש הלוי סימן ו'. מועד לכל חי סי' טוב אות יד. שו"ת צפיחת בדבש סימן לו דפ"ט ע"א. ע"ש].

סימן תריא - שליל יום הכפורים דינו כיומו

א יום הכפורים לילו כיומו לכל דבר, אסור במלאכה ובאכילה ושתיה, ורחיצה וסיכה, נעילת הסנדל, ותשמיש המטה. אך אין חיוב כרת אלא על מלאכה, או על אכילה ושתיה. אבל שאר עינויים לדעת רוב הפוסקים אינם אלא מדרבנן. ולדעת הרמב"ם וסיעתו אסורים הם מן התורה, והעיקר להלכה כדעת רוב הפוסקים. [ילקו"י מועדים עמ' פז. חזון עובדיה ימים נוראים עמ' רעד. ודעת ר"ת, והאשכול, ורבינו יצחק בר שמואל, והריב"א, והרא"ש, והר"ן, והרשב"א, והריטב"א, והחינוך, וההשלמה, והמאורות, והמאירי, והסמ"ג, והסמ"ק, והמנהיג, ורבינו ירוחם, שכל שאר העינויים מדרבנן].

ב כל מלאכה שחייבים עליה בשבת, חייבים עליה ביום הכפורים, וכל שבשבת פטור אבל אסור, גם ביום הכפורים הדין כן. אלא שההבדל ביניהם שהשבת בסקילה, ויום הכפורים בכרת. וכל איסורי שבות הנוהגים בשבת נוהגים ביום הכפורים, וכל מוקצה שאסור לטלטלו בשבת, אסור לטלטלו ביום הכפורים. ואפילו מוקצה שהחמירו בו יותר ביום טוב, אינו נוהג ביום הכפורים, דיום הכפורים חמיר טובא לאינשי ולא אתו לזלזולי ביה. [ילקוט יוסף מועדים עמוד פט. חזון עובדיה ימים נוראים תשס"ה, עמוד רפב. ש"ע סי' תריא ס"ב].

סימן תריב - איסור אכילה ביום הכפורים

א האוכל ביום הכפורים ככותבת הגסה, חייב. והוא פחות מכביצה מעט. ומכל מקום אסור אפילו בכל שהוא. ואכילה כוללת כל המאכלים הראויים לאכילה, ושתיה כוללת כל המשקים לרבות מים (אף על פי שאינם מזינים).

ב מי ששכח ובירך על איזה מאכל או משקה ביום הכפורים, אין לו לטעום מעט, אלא יאמר: ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד. אבל בשאר ימי התעניות, אם שכח ובירך על איזה מאכל או משקה, יטעם מעט, כדי שלא תהיה ברכתו ברכה לבטלה. [ילקוט יוסף תפלה כרך א' סי' פט הערה מד. וילקוט יוסף איסור והיתר כרך ג' עמוד תח. ושו"ת יביע אומר ח"י סימן מא].

ג מותר לשאוף טבק הרחה ביום הכפורים. ואין הפרש בזה בין אם יש בו ריח טוב או לא. וכן מותר להריח בבשמים ביום הכפורים. ואדרבה מצוה לברך על ריח טוב של מיני בשמים ביום הכפורים, כדי להשלים מאה ברכות, ויכול לברך עליהם כמה פעמים ביום לאחר שיהיה היסח הדעת. וכן המנהג. [חזו"ע ימים נוראים עמו' רפג. וע' להכנה"ג (סי' מו בהגה"ט) שהביא מ"ש בסדר היום, שטוב להשלים מאה ברכות ביוהכ"פ בברכת הריח על מיני בשמים, משעה לשעה אחר היסח הדעת].

ד אפשר לברך ביום הכפורים הנותן ריח טוב בפירות, אפילו על פירות הראויים לאכילה כמות שהם, כגון תפוחים וכיו"ב, ולא גזרינן שמא יבא לאכול מהם. [חזו"ע ימים נוראים].

ה אין לברך ברכת הריח על מי בושם, שיש ספק אם טעונים ברכה. [עיין בהל' ברכות להריטב"א (פ"ד ס"ז), ובחידושי הריטב"א (ברכות מג.), ובספר המאורות (ברכות מג.), ובכסף משנה הל' ברכות פ"ט].

ו מותר לכל אדם לבלוע הרוק שלו שבפיו, ואין בו שום חשש איסור, ואין להחמיר בזה כלל. [חזו"ע ימים נוראים עמוד שי. כ"כ המג"א (ס"ס תקסז), שמותר לבלוע רוקו ביוהכ"פ].

סימן תריג - איסור רחיצה ביום כפור

א רחיצה אסורה ביום הכפורים בין בחמין בין בצונן, אפילו מקצת גופו, ואפילו להושיט אצבעו במים אסור. במה דברים אמורים ברחיצה של תענוג, אבל מי שנתלכלך גופו בטיט או בטינוף, או שנטף דם מחוטמו, מותר לרוחצם. שכיון שאינו מתכוין לרחיצה של תענוג, מותר. ורק יזהר שלא ירחץ אלא במקום המטונף בלבד. ולכן בבוקר כשקם משנתו נוטל ידיו ג' פעמים, ויברך על נטילת ידים, כי אין כוונתו אלא להעביר רוח רעה מעל ידיו, אך יזהר שלא יטול אלא עד סוף קשרי אצבעותיו, כי מעיקר הדין אין צריך ליטול אלא עד סוף קשרי אצבעותיו, ומה שנוהגים בכל יום לרחוץ ידים עד פרק הזרוע, מנהג בעלמא הוא, ויום הכפורים שאסור ברחיצה יש להמנע מזה. [חזו"ע ימים נוראים עמ' שי].

ב וכן הנכנס לבית הכסא לעשיית צרכיו, מותר לרחוץ ידיו עד סוף קשרי אצבעותיו, וכל שכן כשהוא רוצה להתפלל, שיש בזה משום "הכון לקראת אלהיך ישראל".

ג כהנים העולים לדוכן לנשיאות כפים מותר להם לרחוץ ידיהם נטילה גמורה עד פרק הזרוע, שכן היה קידוש הכהנים במקדש. ובכל פעם שיעלו לדוכן חוזרים ונוטלים ידיהם נטילה גמורה, שמכיון שאינם מתכוונים לשם תענוג מותר. [חזו"ע ימים נוראים עמ' שיב]

ד הכלה אחר נישואיה, כל שלשים יום מיום חופתה, רוחצת פניה, מפני שהיא צריכה להתנאות ולהתחבב על בעלה. [כ"פ מרן בש"ע (סי' תריג ס"י). וכתב הפר"ח שכן עיקר דלא כהב"ח שהחמיר].

סימן תריד - דין סיכה ביוהכ"פ

א אסור לסוך אפילו מקצת גופו. אמרו חכמים, סיכה ביום הכפורים הרי היא כשתיה, שנאמר ותבא כמים בקרבו וכשמן בעצמותיו. ואפילו אינו סך אלא להעביר זוהמא, אסור.

ב חולה או מי שיש לו חטטים בראשו, מותר לסוך, מפני שאינו עושה לתענוג. והיינו רק במקום שנוהגים לסוך בחול בכיוצא בזה. [ילקו"י מועדים עמוד פט. חזון עובדיה ימים נוראים עמ' שיג]

ג אף שמעיקר הדין התינוקות מותר לרוחצם ולסוכם ביום הכפורים, בזמן הזה כבר נהגו הכל להחמיר בדבר. [כן כתבו האחרונים שבזה"ז שאין נוהגים לרחוץ ולסוך הקטנים בכל יום אין לרוחצם ולסוכם ביוהכ"פ. וכ"כ הלבוש. ושו"ע הגר"ז (ס"ג) ובמטה אפרים. והמשנ"ב סק"ג]. ומיהו נראה פשוט שאם נתלכלך התינוק בטיט או בצואה, מותר לרחצו ע"י ישראל גדול ואין בזה סרך חומרא כלל.

סימן תריד - דין נעילת הסנדל ביוהכ"פ

א אסור לנעול נעלים או סנדלים של עור ביום הכפורים, ואפילו סנדל של עץ המחופה עור אסור. ואפילו אם נועל נעליים על גרבים אסור. אבל נעלי גומי מותרים, וכן נעלי עץ ושל בגד מותרים. שהרי קושי הארץ מגיע לרגליו ומרגיש שהוא יחף. ויכולים אף לצאת בהם לרשות הרבים. ונעלי

עץ שיש להם רצועה של עור (קבקאב) יש מתירים ללובשו. וכן עיקר. ובכל זה אין כל הבדל בין איש לאשה. [ילקוט יוסף מועדים].

ב מאחר שרבו הנכשלים ללכת בנעלי עור ביום הכפורים, לפיכך צריך לעורר את העם על זה. ומנהגינו להכריז בליל יום הכפורים (לפני "בישיבה של מעלה") שכל מי שבא בנעלי עור לבית הכנסת מבלי ידיעה על חומר האיסור, מתבקש להסיר מיד את נעלי העור מרגליו. ולשון רכה תשבר גרם. [ילקוט יוסף מועדים. חזון עובדיה על ימים נוראים עמוד שיג]

ג יש אומרים שהנועלים מנעלים ביום הכפורים עוברים גם על איסור הוצאה במקום שאין עירוב. ויש חולקים. וכן עיקר. [ילקו"י שבת ב' מהדורת תשס"ד עמ' תרטו. חזו"ע ימים נוראים עמ' שיז].

ד היולדת כל שלשים יום שאחר הלידה מותרת לנעול נעליים של עור. והוא הדין לחולה אף על פי שאין בו סכנה, או מי שיש לו מכה ברגליו. [חזון עובדיה ימים נוראים עמ' שיט].

ה אם ירדו גשמים, והרחוב עמוס רפש וטיט, ורוצה לצאת לבית הכנסת, מותר לו לנעול נעליו ולצאת בהם לרשות הרבים, ומיד כשיגיע לבית הכנסת יחלוץ אותם. וכן אם רוצה להכנס לבית הכסא, והרצפה לא נקיה, מותר לנעול נעליו עד שיצא מבית הכסא. [כ"כ בשיורי כנה"ג (הגה"ט ר"ס תריד), וכמ"ש כיו"ב הרמ"א בהגה, שאם ירדו גשמים מותר לנעול מנעליו עד שיגיע למקומו].

ו נעלי עור אינם מוקצים ביום הכפורים, ומותר לטלטלם, מפני שראוים לנעול אותם משום סכנת עקרב, אי נמי מפני שראויים לחולה, וכן ראויים הם ללובשם במקום רפש וטינופת, לבל יתלכלכו פעמיו. [כ"כ הגרש"ז אויערבאך והובא בשלמי מועד עמוד עח].

ז נעלי גומי שדומים הרבה במראיתם לנעלי עור, אין לאסור לצאת בהם ביוהכ"פ, משום מראית העין, שיחשדו אותו שהוא נועל נעלי עור. מאחר שנעלי גומי אלו נפוצים מאד, ממילא אין לחשוש בהם משום מראית העין. [חזו"ע ימים נוראים עמוד שיז].

ח מותר לעמוד ביום הכפורים על כרים וכסתות של עור להגן מפני הצינה וקושי הקרקע. אך בשעת התפלה לא יעמוד על כרים וכסתות ויתפלל, שנראה כמתגאה. [חזון עובדיה שם].

ט מחנכים את הקטנים שילכו בנעלי בד וגומי, אף אם הם אוכלים, שאין חוששים כל כך אם לא ינעלו נעליים. ואף שבזמן הזה מותרים הם בנעילת הסנדל, טוב שיקנו להם נעלי גומי שינעלו אותם ביום הכפורים. ואם אין להם נעלי גומי, יש לסמוך להקל להנעילם נעלי עור, בפרט אם

מזג האויר קריר, ואם התינוק ילך יחף יש לחוש שיבא לידי הצטננות, וכן אם יש בקרבת מקום שברי זכוכית על הקרקע. [כן משמע מדברי הארחות חיים הל' יוהכ"פ כג].

יום הכפורים אסור בתשמיש המטה

א יום הכפורים אסור בתשמיש המטה, ואסור לישן עמה במטה אפילו הוא בבגדו והיא בבגדה. ונוהגים לאסור אפילו נגיעה באשתו, כאילו היא נדה, בין בלילה בין ביום, ובמקום צורך מותר להושיט לה ביום מידו לידה, או נגיעה שאינה של חיבה. [חזו"ע ימים נוראים עמ' שכה].

ב נכון לאסור חיבוק ונישוק ביום הכפורים [ע' בטהרת הבית ח"א עמוד סב והלאה]. אבל שאר הרחקות שהובאו בש"ע יו"ד (סי' קצה), כגון שלא לישב על מטה המיוחדת לה, נראה שא"צ להחמיר, ופשיטא שא"צ להחמיר בישיבה עמה על ספסל אחד המתנדנד, שהרי הספרדים נוהגים להקל בזה גם בנדה. [וכמ"ש בב"י (סי' קצה). וראה עוד בטהרת הבית ח"ב עמוד קלז].

ג הרואה קרי ביום הכפורים אסור לטבול בשחרית כדי להתפלל, אפילו דרכו תמיד לטבול במקוה טהרה. וכן אסור לו לשפוך על גופו ט' קבין מים, אף על פי שמתכוין להתפלל בטהרה. ואמרו חז"ל הרואה קרי ביום הכפורים ידאג (לחייו) כל השנה. ואם עלתה לו שנה, מובטח לו שהוא בן העולם הבא, שבודאי היו לו זכויות רבות שהגינו עליו. יראה זרע יאריך ימים. ובזמן הזה אפשר לתלות ראיה זו בריבוי האכילה, הואיל ומסתמא הרבה באכילה ושתיה בערב יום הכפורים, וכפי ההלכה, אין לו לדאוג כלל. ומכל מקום ראוי לו להתחזק ביותר בלימוד התורה בהתמדה, וכשהוא עוסק בתורה ובזיכוי הרבים אין לו לחשוש, כי שומר מצוה לא ידע דבר רע. ואם אפשר לו יטבול תיכף במוצאי יום הכפורים. [יביע אומר ח"ו חאו"ח סי' מד. וחלק י' בהערות לרב פעלים ח"ב סי' סא].

דין קטן ביום הכפורים

א קטן פחות מגיל תשע שנים אינו מתענה כלל ביום הכפורים, ואפילו תענית שעות. ואף אם הוא רוצה להתענות מוחים בידו ומאכילים אותו. ולכן יש להזדרז לתת לקטנים אלו לאכול ולשתות לפני שילכו לבית הכנסת. וקטן בן תשע שנים שלמות מחנכים אותו לשעות, ומתענה, שאם

היה רגיל לאכול בשעה שמונה בבוקר, מאכילים אותו בשעה תשע או עשר. היה רגיל לאכול בשעה תשע בבוקר, מאכילים אותו בשעה עשר או אחת עשרה. הכל לפי כח הבן, ולפי מזגו וטבעו. ולכן על ההורים לשים עיניהם עליו בערב יום הכפורים שיאכל וישתה כהוגן, ולהרבות לו בשתיה, כדי שלא יצמא ויצטרך לשתות בליל יום הכפורים. ואם התעורר בלילה ומבקש לשתות, יש להקל להשקותו. [חזו"ע ימים נוראים של].

ב קטן שהשלים י"א שנה ויום אחד, בין זכר בין נקבה, אם ידוע להוריו שהוא בריא ויכול להתענות כל היום, יתענה כל היום. ואם לאו אל יתענה אלא עד חצות היום. ובזמנינו שאין הקטנים בריאים כל כך, ולא מסוגלים להתענות יום שלם כראוי, נער שהשלים י"ב שנה, ונערה שהשלימה י"א שנה, יתענו עד חצות היום, ולא יותר. ונערה בת שתים עשרה שנה ויום אחד, ונער בן שלש עשרה שנה ויום אחד, מתענים ומשלימים, ורק אם הם חלשים ביותר, יש להתייעץ עם רופא, וכתורה יעשה. ואין להחמיר בזה חומרות מיותרות, שכבר נאמר אל תהי צדיק הרבה, ואפילו אם יש ספק ספיקא להחמיר, כל שיש חשש של סכנה כל שהוא, אסור להחמיר. [ילקו"י מועדים. שו"ת יחוה דעת ח"ב (סי' עב). חזו"ע ימים נוראים עמ' שמ]

ג אסור לגדול ליגע באוכלים ביום הכפורים, אלא לצורך להאכיל לקטן. ומותר להאכילו בידים, ולכן החכם עיניו בראשו לקחת עמו לבית הכנסת עוגות או פירות, לתת לבנו הקטן בסיום העמידה של שחרית. ובשעות שהוא צם מדין חינוך, אין להשקותו או להאכילו, כדי שלא לבטל מעליו מצות חינוך. [ילקוט יוסף מועדים עמוד צג].

סימן תריז - דין מעוברות ומניקות

א הכל חייבים להתענות ביום הכפורים, ואף נשים מעוברות ומניקות מתענות ומשלימות. (פסחים נד:). [ילקו"י מועדים. חזון עובדיה ימים נוראים עמוד רפז]. וגם בזמנינו, אשה שהיא בחודש התשיעי, אם הריונה תקין, וגם לא הפילה בפעמים קודמות, אין סיבה שהצום יהיה עלול לגרום נזק לה או לעוברה, אלא רק לפעמים רחוקות מאד. אולם אשה שנתעברה בעזרת טיפולים, שעל פי דעת הרופאים, יש חשש סכנת הפלה "בשבועות הראשונים" של ההריון, יותר מבשאר מעוברות, צריכה לשתות פחות פחות מכשיעור, ותשמור מאד על מנוחה, ולא תלך לבית הכנסת, ותתפלל בשכיבה. [שלמי מועד עמוד עא, הליכות שלמה עמוד פ. ולגבי ט' באב יש שהקילו במעוברת כשחום היום גדול, וזו קולא יתירה].

ב יולדת תוך שלשה ימים משעת לידתה לא תתענה כלל, ואפילו אמרה שהיא מרגישה טוב ויכולה לצום, ואפילו גם הרופא מאשר זאת, אסור לה להתענות, שאין לנו אלא דברי חז"ל. ואינה רשאית להחמיר על עצמה. ומאכילין אותה פחות פחות מכשיעור. [שו"ת יביע אומר ח"ז (חאו"ח סי' נג]. ומשלשה ימים ועד שבעה, אם אמרה בפירוש שאינה צריכה לאכול, מותר לה להתענות, ואם לא אמרה, מאכילים אותה ביום הכפורים, מכאן ואילך הרי היא ככל אדם. וכל הימים הנזכרים הם מעת לעת, ושלשה ימים הראשונים, היינו שבעים ושתים שעות, וכן משלשה ועד שבעה, הן מעת לעת כאמור, כגון שאם ילדה בשבעה בתשרי בשעה ארבע אחר הצהרים, שלשת הימים מסתיימים ביום הכפורים בשעה ארבע אחר הצהרים, וקודם שעה זו הרי היא כדין יולדת תוך שלשה ימים שאינה מתענה כלל, וצריכה לאכול. ואין אומרים בזה מקצת היום ככולו, ולומר שאחר שבעה ושמונה ותשעה בתשרי כבר עברו שלשה ימים מיום לידתה. [חזון עובדיה ימים נוראים עמ' רצ]

ג המנין לשלשה ימים, ושבעה ימים הנ"ל, נמנים משעת הלידה ממש, ולא משעה שהיתה שותתת דם, או משעה שהיתה יושבת על המשבר. [כדמוכח מדברי הרמב"ם פ"ב מהלכו' שבת הי"ג. וכ"כ בלחם משנה שם. ואע"פ שבביאור הלכה סי' של ס"ד כתב שאם משעה שישבה על המשבר והדם שותת לא ילדה עד שעבר יום או יומיים, יש למנות לה שלשה ימים משעה שישבה על המשבר והדם שותת, ולמעשה צ"ע. ע"ש. אולם נראה שהעיקר שיש למנות שלשה ימים אלו משעת הלידה. וכ"פ בערוה"ש סי' של סק"ז. ובשמירת שבת כהלכתה, וכ"ה בילקוט יוסף שבת כרך ד' סימן של].

ד המפלת אחר מ' יום להריונה דינה כיולדת, שבתוך ג' ימים מעת לעת צריכה לאכול, אפילו אומרת שאינה צריכה לאכול. ומשלשה ועד שבעה אם אמרה צריכה אני, ואפילו בשותקת, מאכילים אותה פחות פחות מכשיעור. ואם אמרה איני צריכה רשאית להתענות. [מטה אשר דף קכב בשם הרב גור אריה. וכ"פ בפחד יצחק מע' יולדת ודיניה ביוהכ"פ. והובאו בשדי חמד מע' יוהכ"פ ר"ס ג. וכן כתב בביאור הלכה סי' תריז ד"ה יולדת. חזון עובדיה ימים נוראים עמ' רצה]

ה אשה מניקה שהתינוק שלה חולה, ואם תתענה ביוהכ"פ, יכולה לגרום לו חשש סכנה, לא תתענה, ותשתה פחות פחות מכשיעור. [שו"ת דבר שמואל אבוהב סימן קז, חתם סופר ח"ו סי' כג]. ואפילו אם יש לה אפשרות להשתמש בתחליפי חלב לתינוק, אין לה להתחשב בכך, לפי שמזונו של התינוק הוא חלב האם. [הליכות שלמה מועדים עמ' פב. ועיין עוד בחזון איש סי' נט אות ג', ובשו"ת הר צבי חאו"ח סי' רא]. ומיהו אם התינוק בריא, המניקה מתענה ומשלימה, אף אם יחסר מעט חלב לתינוק בגלל הצום. ומכל מקום כל מניקה תעשה בחכמה לשתות הרבה חלב בערב יום הכפורים, כדי שלא יחסר מזון התינוק. [חזו"ע ימים נוראים עמ' רפז בהערה]

ו אשה שאחר תענית הפילה את עוברה, ואירע לה כן פעמיים, וכעת היא בהריון, והרופאים אומרים שהפלתה נגרמה על ידי התענית, ומזהירים אותה שלא תצום בעת הריונה, מותרת לאכול ביום הכפורים פחות פחות מכשיעור. [חזון עובדיה ימים נוראים]

ז אין להזדרז לסמוך על רופא גוי האומר שהחולה חייב לאכול ביום הכפורים, שלכל חולי קל אומרים תמיד שאם יתענה יסתכן. וגם רוב רופאי ישראל בעונותינו הרבים הם כופרים ובזדון לבם מייעצים להדיח

בענין אכילת איסורין, ובימי תענית, יותר מעכו"ם. ולכן אם יש רופא ישראל כשר לפנינו, ירא ה', בודאי דלכתחלה יש להתייעץ עמו בדבר. אבל כשאין רופא כזה, בהכרח יש לסמוך על רופאי זמנינו, כי על כל פנים דבריהם עושים לנו ספק סכנה. וספק סכנה דוחה יוהכ"פ. ובפרט אם ידוע לנו כי אפילו רופא לא דתי, והוא עצמו אינו מתענה ביוהכ"פ, מ"מ לא ירצה להכשיל אחרים על ידו, דנים אותו כתינוק שנשבה, וסומכים עליו להאכיל את החולה ביוהכ"פ. והכל לפי ראות עיני המורה. [כ"כ בתפארת ישראל למשניות (פ"ח דיומא מ"ה אות כו) ומ"מ כשאין רופא כשר, בהכרח לסמוך על רופאי זמנינו וכמ"ש בשו"ת דברי יואל (חאו"ח סי' לב). ע"ש. וע"ע בשדי חמד מערכת יוהכ"פ סי' ג אות ה].

ח יולדת שיושבת על המשבר עם חבלי לידה, יכולים לתת לה לאכול ולשתות פחות פחות מכשיעור, כדי שתתחזק ותוכל לסבול חבלי לידה, שזה נכלל במה שאמרו יולדת תוך שלשה ימים מחללים עליה את השבת. והמעוברת ברגע שיש לה צירי לידה, צריכה להתחיל לשתות, שלא תיכנס ללידה במצב של חוסר נוזלים, ויתכן שתשתה בלי הגבלה כדי שתספיק לשתות לפני הלידה. ועדיף לתת לה משקה כזה שמזין את הגוף, כגון חלב או מיץ ענבים, ולא רק מים. וכן אם מרגישה שהיא צריכה לאכול אוכל, ולא די לה בשתיה בלבד, אפילו הרופא אומר שאינו צריך לאכול, תאכל, ותבא עליה ברכה. [חזו"ע שם].

ט מעוברת שהריחה מאכל ונשתנו פניה, אף על פי שלא אמרה צריכה אני לאכול, לוחשים לה באזנה שיום הכפורים הוא, אם נתקררה דעתה מוטב, ואם לאו מאכילים אותה עד שתתיישב דעתה. ויש אומרים שאם נשתנו פניה אין צריך ללחוש באוזנה, אלא נותנים לה מיד. (מאמר מרדכי ר"ס תריז). [מרן בש"ע סי' תריז ס"ב. וע' בילקו"י מועדים, וחזו"ע שם].

י וכן כל אדם שהריח מאכל ונשתנו פניו הרי הוא מסוכן אם לא יאכל ממנו, ומאכילים אותו ביום הכפורים. [כ"כ הרא"ש (פרק יוהכ"פ סי' יג), וכ"פ מרן בש"ע].

יא מעוברת שהריחה מאכל אסור, יש אומרים שאפילו ביום הכפורים אין לוחשין לה כיון שאין לו היתר. [חזון עובדיה ימים נוראים עמוד רצו]

סימן תריח - דין חולה ביום הכפורים

א חולה שרופא אומר שאם לא יאכל ביום הכפורים אפשר שיכבד עליו חליו ויסתכן, מאכילים אותו. ואפילו אם החולה אומר שאינו צריך לאכול, אין לו להתענות, אלא יאכל וישתה פחות פחות מכשיעור.

ומאכילים אותו למרות רצונו, שהרי נאמר ושמרתם את חקותי ואת משפטי אשר יעשה אותם האדם ״וחי בהם״. ולא שימות בהם. (יומא פה:). ונאמר (בראשית ט, ה), אך את דמכם לנפשותיכם אדרוש. ואין בכך מדת חסידות כלל. הא למדת שאין משפטי התורה נקמה בעולם, אלא רחמים וחסד ושלום בעולם. דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום. (הרמב״ם הל׳ שבת פ״ב ה״ג). ואף אם יש ספק פקוח נפש דוחה מצות עינוי נפש ביום הכפורים, ואין בזה שום מדת חסידות להחמיר על עצמו ולהתענות, שאינו אלא שופך דמים. ומצוה להסביר הדברים לחולה בטוב טעם ודעת, על ידי רבנים בעלי השפעה, שאם יחמיר להתענות ענוש יענש בידי שמים. [חזו״ע ימים נוראים עמ׳ רפז].

ב חולה שאכל ביום הכפורים על פי הוראת רופא אינו צריך כפרה כלל לאחר מכן. [ילקו״י מועדים עמ׳ צד. וכ״כ בשו״ת בנין ציון החדשות (סי׳ כה) שהרי כל אונס רחמנא פטריה, וכ״ש שנאמר ונשמרתם מאד וגו׳].

ג חולה שאמר צריך אני לאכול ויודע שהוא יום הכפורים, אפילו הרופאים אומרים שאינו צריך, מאכילים אותו, כי לב יודע מרת נפשו. [ילקוט יוסף מועדים עמוד צד].

ד החולה שיש בו סכנה, או היולדת תוך ג׳ ימים שאסור להם לצום, אוכלים פחות פחות מכשיעור, ששיעור האוכלים לחיוב כרת הוא ככותבת הגסה (תמרה גדולה), שהשיעור הוא כשני שלישי ביצה בינונית, שהיא שיעור שמונה עשר דרהם. ולמעשה נוהגים לתת לחולה או ליולדת לאכול כשיעור שלשים גרם לחמניה עם ליפתן (ששוקלים ומכינים אותם מערב יוהכ״פ). והשתיה צריך לשער שיעור מלא לוגמיו, כדי שיסלקנו לצד אחד מפיו, ויראה כמלא לוגמיו. ומשערים הכל לפי מה שהוא אדם, הגדול לפי גדלו והקטן לפי קטנו. והוא פחות מרביעית, ובאדם בינוני השיעור הוא כארבעים גרם. ויפסיק בין אכילה לאכילה כשיעור כדי אכילת פרס, לבל יצטרפו יחדיו. ובין שתיה לשתיה, מן הדין די בשהייה כדי שיעור שתיית רביעית לאדם בינוני, כסתם מרן הש״ע (סי׳ תריב סעיף י), אבל אם אפשר טוב לשהות בין שתיה לשתיה כדי אכילת פרס, דהיינו כתשע דקות, כמ״ש מרן בש״ע (סי׳ תריח ס״ח). ונוהגים, שאם מתחיל החולה או היולדת לאכול בבוקר בשעה שמונה, ולקח הפרוסה, ששוקלת שלשים גרם ואכל אותה, יש לו להמתין עד שעה שמונה ועשר דקות, כדי שיתחיל לאכול הפרוסה השניה, ובשעה שמונה ועשרים דקות יאכל הפרוסה השלישית, ובכך אין מצטרפות. ואם אמרו הרופאים שצריך החולה לאכול ולשתות כהרגלו, ולא די בפחות פחות מכשיעור, מאכילים ומשקים אותו כל צרכו. [מרן בשלחן ערוך סימן תריח ס״ח. וראה בשו״ת יביע אומר חלק י׳ חאו״ח סימן לט].

ה אם שכחו לשקול את הפרוסות מערב יום הכפורים, מותר לשקול אותם ביום הכפורים שאין זה משקל לצורך מקח וממכר אלא לצורך

מצוה, כדי שלא יבא לאכול כשיעור איסור כרת. [ע״פ ספר החינוך סי׳ רעח. וכ״כ הגר״י טייב בערך השלחן סי׳ תריח סק״ד].

ו אין חילוק בכל הנ״ל בין חולה שיש בו סכנה גמורה, לבין חולה שכעת אינו מסוכן, אלא תש כוחו מחמת זיקנה, ואין כאן רופא שיאמר שאם יתענה יכבד חליו ויסתכן, שמאכילים אותו על פיו. ועל כל פנים בפחות משיעור יש להקל יותר. ואף אם היולדת לא אמרה שצריכה לאכול פחות מכשיעור, מכל מקום אין מאכילים אותה כשיעור, אלא אם כן אמרה מפורש שצריכה לאכול שיעור בבת אחת. ואם יודע החולה בבירור שאחר שאכל שתים או שלש פרוסות חלפה הסכנה, וכן אם הרופא קובע כן, אינו רשאי לאכול יותר ביום הכפורים. וזקן שתש כוחו מרוב התענית, ויש חשש סכנה, מאכילים אותו. [חזון עובדיה על ימים נוראים עמו׳ רצז]

ז אם הרופא אומר שהחולה צריך לאכול ולשתות כל צרכו בפעם אחת, ללא כל המתנה בינתים, וכן אם החולה אומר כן, או שאנו מסופקים בדבר שמא הוא צריך לאכול ולשתות כל צרכו בפעם אחת, יתנו לו לאכול ולשתות כל צרכו, שאין לך דבר העומד בפני פיקוח נפש, שנאמר וחי בהם ולא שימות בהם. [חזון עובדיה ימים נוראים עמ׳ רצט]

ח חולה שהותר לו לאכול ביום הכפורים, משום פקוח נפש, אף אם אפשר לו להתענות על ידי טיפול באינפוזיה, מכל מקום מנהג בעלי הוראה שלא לייעץ כן, אלא מאכילים אותו פחות פחות מכשיעור. לכן אין לחולה להתחכם על ההלכה לחפש לו דרכים להתענות, והיא לא תצלח. ובפרט שהאינפוזיה נעשית על ידי חבלה, ואסור לחבול בעצמו שלא לצורך על פי הדין. [הטעם לזה, שבאכילה רגילה יש גם יתובי דעתא של החולה, אפי׳ אוכל פחות מכשיעור, אבל אינפוזיה אף שיש בה תחליף לסיעוד הגוף, אבל אין בה יתובי דעתא לחולה כראוי. וחז״ל (שבת קכח:) הקפידו על יתובי דעתא של החולה. וכ״פ בש״ע (סי׳ של). ועוד, שאם נחייב להשתמש במקום פקוח נפש בדרכים בלתי רגילות דרך הטבע, כגון אינפוזיה, יש לחוש שיטעו העולם לחשוב שחייבים דוקא לחזור אחר הדבר הזה, ולפעמים אין הדבר מצוי ויבא לידי סכנה].

ט חולה שאין בו סכנה אין ספק שאין להתיר לו לאכול אפילו חצי שיעור ביום הכפורים. אבל חצי שיעור בדברים שאינם ראויים לאכילה, יש מקום להקל לחולה שאין בו סכנה. [ילקוט יוסף מועדים עמוד צז].

י אם קיים חשש של טירוף הדעת דינו כחולה שיש בו סכנה, ומותר לו לשתות תרופה ביום הכפורים, לפי הוראת רופא. [ילקוט יוסף מועדים עמוד צח].

יא חולה או יולדת שאוכלים ביום הכפורים, אינם צריכים לקדש תחלה, אף ביום הכפורים שחל בשבת, כי מעולם לא חייבו חז״ל מצות קידוש ביום הכפורים שהוא יום תענית לכל ישראל. [כ״כ מג״א (סי׳ תריח) שאפי׳ אם ירצה החולה לקדש ביוהכ״פ, אין לעשות כן].

יב חולה או יולדת שאוכלים ביום הכפורים, צריכים להזכיר יעלה ויבוא בברכת המזון. ואומרים: "ביום הכפורים הזה, ביום סליחת העון הזה." ואם חל בשבת מוסיפים גם "רצה והחליצנו". ואם שכחו אינם חוזרים. וכל זה כשאכלו פרוסות של פת שמשקל כל אחד מהן כ-27 גרם. [חזון עובדיה על ימים נוראים, עמוד שז, שח]

יג החולה שצריך לאכול פת מפני פיקוח נפש, נוטל ידיו כל פרק היד עד הזרוע, וכיון שאוכל פחות פחות מכשיעור, אינו מברך על נטילת ידים. ואם אוכל פחות מכזית פת, אין לו להחמיר וליטול ידיו בלי ברכה. [חזון עובדיה על הימים הנוראים שם. וע' בכס"מ פ"ז מהל' תפלה ה"ח].

יד חולה שצריך לשתות ביום הכפורים מחשש סכנה, די שיברך ברכה אחת בתחלת השתיה. [חזון עובדיה על ימים נוראים עמוד רצז. ואף שבריטב"א פ"ה דברכות הי"ג מבואר שאין לחולה לברך על מאכל בצומות, מ"מ המנהג פשט כדעת החולקים, רב כהן צדק, ר"ח, מהר"ם, הרא"ש, ב"י, ועוד].

טו וכן חולה האוכל ביום הכפורים מפני חשש סכנה, מברך פעם אחת על האכילה הראשונה, ואינו חוזר לברך על כל אכילה ואכילה כשאוכל לסירוגין כנ"ל. ואם אכל כשיעור כזית, מברך ברכת המזון. [חזון עובדיה ימים נוראים הלכות יום הכפורים].

סימן תריט - סדר ליל יום הכפורים

א המנהג להתעטף בטלית בתפלת ערבית של ליל יום הכפורים, כדי לעמוד באימה ויראה ולהתפלל בכוונה. (הרדב"ז ח"ד סי' רמד), וכשמתעטף בטלית מבעוד יום קודם שקיעת החמה יש לברך אשר קדשנו במצותיו וציונו להתעטף בציצית. וכן המנהג פשוט. [ילקו"י מועדים עמ' צט. ילקו"י על הלכות ציצית מהדורת תשס"ד סי' יח הערה ג'. שו"ת יביע אומר ח"י או"ח סי' נד אות א']

ב אם הגיע זמן צאת הכוכבים [13 דקות וחצי אחר השקיעה בשעות זמניות] אין לו לברך על הטלית. אבל אם התעכב מלהתעטף בציצית עד שהגיע זמן בית השמשות, שהוא תוך י"ג דקות וחצי, המברך יש לו על מה שיסמוך, כי שמא הלכה כדעת הרא"ש שהטלית שעיקרו הוא כסות של יום יש לברך עליו אפילו בלילה, ושמא בין השמשות יום הוא.

ג יש אומרים שהנוהגים לבדוק ולהפריד את חוטי הציצית לפני הברכה בכל יום, יבדקו את הציציות בערב שבת, או ערב יום הכיפורים, לפני הכנסת הטלית לנרתיקה, כדי שלא יהיה צורך לבדוק למחרת. ואמנם מעיקר הדין מותר לבדוק הציציות ולהפרידם זה מזה גם בשבת. ואם יש

לו טלית מיוחדת לשבת, טוב שיבדקנה כשמקפלה במוצאי שבת. [ילקוט יוסף על הלכות ציצית מהדורת תשס"ד, סימן ח' הערה מ].

ד לאחר שנתעטף בטלית וכיסה בו ראשו, ואחר כך הורידו על גופו, רשאי להישאר כך במשך כל התפלה, ורק ממדת חסידות יכסה ראשו בטלית עד סוף התפלה.[ילקו"י מועדים עמ' צט].

ה אם נפלה טליתו לגמרי וחוזר ומתעטף בה, אינו צריך לברך. וכן אם פשט טליתו על דעת לחזור ולהתעטף בו תוך זמן קצר, אינו צריך לברך. אלא אם כן שהה כחצי שעה, שאז חוזר לברך כשחוזר להתעטף בו. ואם החליף בטלית אחרת צריך לברך. ולכן ביום הכפורים כשעושים הפסקה שעה או יותר אחר מוסף, כשחוזרים להתעטף בטלית קודם מנחה, מברכים להתעטף בציצית. [ילקו"י על הלכות ציצית מהדורת תשס"ד סימן ח הערה נ].

ו יום הכפורים שחל להיות בשבת, אין אומרים קבלת שבת, אלא רק מזמור שיר ליום השבת, ויאמרו המזמור, קודם הפיוט לך אלי תשוקתי. [חזון עובדיה ימים נוראים הלכות יוהכ"פ].

ז פותחים בפיוט "לך אלי תשוקתי", המיוחס לרבי יהודה הלוי. [חזון עובדיה הלכות יוהכ"פ]

ח אומרים את הפיוט הנזכר עם הוידוי שבו בהכנעה, ומנהג העולם לאומרו מיושב, הגם שיש בו וידוי, ויש להם על מה שיסמוכו, שכן הוא לדעת מרן. ואם הקהל נוהגים לישב ואחד מחמיר על עצמו לאומרו מעומד יש חוששים בזה ליוהרא. ואחר כך אומרים פיוט שמע קולי וכו', ולפי המקובל בידינו חיברו רבינו האי גאון. [חזון עובדיה ימים נוראים עמ' רסב]

ט מוציאים ספרי תורה שבהיכל, ועומדים שני אנשים יראי שמים, אחד מימין השליח צבור, ואחד משמאלו, והשליח צבור אומר בקול רם: "בישיבה של מעלה ובישיבה של מטה, על דעת המקום ברוך הוא ועל דעת הקהל הקדוש הזה אנו מתירים להתפלל את העבריינים". והוא על פי מה שאמרו חז"ל (בכריתות ו:) אמר רבי שמעון חסידא, כל תענית שאין בו מפושעי ישראל אינו תענית, שהרי חלבנה ריחה רע ומנאה הכתוב עם סממני הקטורת. ויש נוסחא "עם העבריינים". [חזו"ע ימים נוראים עמ' רסג. וראה בטוש"ע סי' תריט ס"א].

י ואחר כך אומרים כל נדרי, וכמו ששנינו בנדרים (כג:) הרוצה שלא יתקיימו נדריו של כל ימות השנה, יעמוד בראש השנה ויאמר: "כל נדרים שאני עתיד לידור בשנה הזאת יהיו בטלים. ולכן צריך לומר כולהון אתחרטנא בהון, כלומר, שאם אשכח ואדור, מעתה אזי אני מתחרט עליהם ומתנה שיהיו בטלים". [הרא"ש (פ"ג דנדרים סי' ה). וע"ע בתוס' נדרים כג:].

יא יש אומרים שצריך להקדים את תפלת "כל נדרי" לאומרה מבעוד יום, אבל מנהגינו לאומרה בלילה ממש, לאחר מכירת המצוות של פתיחת ההיכל והקמת ספרי התורה בליל יום הכפורים. והנח להם לישראל שיש להם על מה שיסמוכו. [ראה לעיל סעיף ז].

יב נהגו לכפול "כל נדרי" ג' פעמים לחיזוק. [ילקו"י על הלכות ערלה פרק יא הערה יב].

יג נוהגים לומר "כל נדרי" בלשון עבר וגם בלשון עתיד, די נדרנא ודי ננדר, די אשתבענא ודי נשתבע וכו', ודי אסרנא על נפשתנא מיום הכפורים שעבר עד יום הכפורים הזה שבא עלינו לשלום. ודי נאסר על נפשתנא מיום הכפורים הזה עד יוהכ"פ שיבוא עלינו לשלום.

יד נכון מאד על פי הקבלה להוציא הספר תורה ולאוחזו בחיקו בעת אמירת כל נדרי. ומכל מקום אם אין להם ספר תורה יאמרו כל נדרי בלי ספר תורה. ואם מנהג המקום לומר כל נדרי בלי ספר תורה [הגם שיש להם ספרי תורה], אין למחות בידם. [חזו"ע ימים נוראים עמ' רסה. ועי' בשער הכוונות (דף ק.), המנהג שנהגו להוציא ס"ת אחד, או יותר, בליל יוהכ"פ, ואומרים עליו "כל נדרי"].

טו מצוה רבה על פי הקבלה לקנות ספר תורה של "כל נדרי" בכל מחיר אשר יושת עליו, אם ידו משגת לכך. וביחוד כאשר המעות הולכות לטובת תלמידי חכמים וישיבות קדושות, לאחר ניכוי הוצאות בית הכנסת, שעל זה יש לומר מצוה גוררת מצוה. [חזו"ע עמ' רסה]

טז השליח צבור, או רב הקהלה, מברך בקול רם "שהחיינו" על עצם קדושת היום. ויכוין להוציא את הקהל ידי חובתם, וגם הם יתכוונו לצאת ידי חובתם. ולכן אל יענו אחריו ברוך הוא וברוך שמו אלא "אמן" בלבד. וכעת שאין כל שליחי צבור יודעים לכוין להוציא ידי חובה, נהגו שכל אחד מהקהל מברך בלחש "שהחיינו" אחר השליח צבור. ולכן אין עונים אמן אחר ברכת השליח צבור, אלא אם כן סיימו הברכה קודם השליח צבור. [חזון עובדיה ימים נוראים הלכות יום הכפורים עמוד רסו].

יז במקום שנהגו למכור המצוות של פתיחת ההיכל והקמת ספרי התורה, בליל יום הכפורים, ונזדמן שהאיש הזוכה בספר תורה של "כל נדרי" הוא נועל נעלי עור, בניגוד להלכה שאסור לנעול נעלי עור ביום הכפורים, צריך לפייסו בדברים שיאמר לש"צ או לרב בית הכנסת לברך שהחיינו ולהוציא את הקהל ידי חובתם. ואם יסרב לכך, ויש חשש למחלוקת ואיבה, יורה הרב או הגבאי של בית הכנסת לקהל שעליהם לברך בלחש ברכת שהחיינו כל אחד ואחד לעצמו, בעת שהאוחז בספר כל נדרי מברך שהחיינו בקול רם, אך לא יפרט טעם הדבר. [או שיאמר הטעם שאין קולו של המברך נשמע לכל הצבור].

יח יש נוהגים לומר אזכרה למתים, וקרוביהם נודרים לצדקה לעילוי נשמתם, כי אף המתים צריכים כפרה, וכמו שאמרו בספרי, כפר לעמך ישראל אלו החיים, אשר פדית אלו המתים, מלמד שאף המתים צריכים כפרה. ונכון שלא להרבות בשבח המתים באמירת מנוחה נכונה וכו', ורק בקצרה: המרחם על כל בריותיו וכו'. [חזו"ע ימים נוראים עמ' רסח].

יט יום הכפורים שחל להיות בשבת, טוב שיכריז הש"צ קודם תפלת ערבית, שכל הקהל יכוונו לצאת ידי חובת קידוש בתפלה, שחותמים בה מקדש "השבת" וישראל ויום הכפורים. ויוצאים בזה ידי חובת קידוש מן התורה, שנאמר זכור את יום השבת, זכרהו בכניסתו (פסחים קו.). [כן כתבו בשו"ת זכרון יהודה ח"ב (ס"ס רכג), ובשו"ת הר צבי ח"א תאו"ח סי' קנה].

כ ואחר כך מחזירים את ספרי התורה להיכל, ועם החזרתם אומרים מזמור הבו לה' בני אלים וכו'. ועל ידי זה יוכלו לומר גם כן חצי קדיש לפני תפלת ערבית, והוא רחום, וברכו. [בשד"ח (מע' יוהכ"פ סי' א אות ד) האריך בזה, ושכן נוהגים בק"ק בית אל שבירושלים. והועתק בארחות חיים כאן].

כא מנהגינו בארץ ישראל להתחיל תפלת ערבית של יום הכפורים אפילו כשחל בשבת, בפסוק "והוא רחום יכפר עון", והוא מנהג ותיקים. ומכל מקום בבתי הכנסת של הבבלים הנוהגים שלא לאמרו, ימשיכו במנהגם שלא לאמרו. [ילקו"י מועדים. הליכו"ע ח"ב עמ' רסג].

כב יש להתפלל בבכיה ודמעות ובהכנעה יתירה. ואם אינו יכול לבכות יתפלל בקול בכי, וכמו שכתוב: כי שמע ה' קול בכיי. [ילקוט יוסף מועדים. חזון עובדיה על ימים נוראים עמוד רעד]

כג בתפלה יאמר ותתן לנו ה' אלוקינו באהבה את יום הכפורים הזה, אפילו אם חל יום הכפורים בימי חול, ומסיים: באהבה מקרא קודש זכר ליציאת מצרים. תרי "באהבה". [כ"ה בסדר רב עמרם גאון (דף קסד.). ובמחזור ויטרי (עמ' שפט). ובשבולי הלקט (סי' שיז). והרד"א].

כד אם חל בשבת ראוי להשמיט בנוסח התפלה את "אלהינו ואלהי אבותינו רצה נא במנוחתינו" לפני "קדשנו במצותיך" שבתפלת שמונה עשרה. ובסיום התפלה אומר היחיד וידוי ועל חטא. [ילקו"י מועדים עמ' קג. יביע אומר ח"א סי' לח. הליכות עולם ח"א רנח].

כה בליל יום הכפורים ויומו אומרים "ברוך, שם כבוד מלכותו לעולם ועד" בקול רם.

כו צריך להפסיק בין תיבת "ברוך" לתיבות שם כבוד מלכותו. והסומך לומר ברוך שם, ביחד לאו שפיר עביד, וגוערים בו. [שו"ת יכין ובועז ח"ב (סי' מב). ושכ"ד הרשב"ץ, והרשב"ש].

כז גם נשים אומרות פסוק זה בקול רם. וכבר פשט המנהג לומר סליחות וי"ג מדות בתפלת ערבית בליל יום הכפורים, ואין בזה כל חשש. [חזו"ע ימים נוראים עמ' רסט].

כח אם חל יום הכפורים בשבת, אחר תפלת העמידה של ערבית, אומרים ויכולו השמים והארץ, והשליח צבור אומר ברכה מעין שבע, וחותם מקדש השבת, בלבד. ואומר בברכה זו "המלך הקדוש שאין כמוהו". ואם טעה ואמר האל הקדוש, כל זמן שלא סיים כל הברכה, יחזור לומר המלך הקדוש שאין כמוהו, וימשיך הברכה משם והלאה עד סוף הברכה, אבל אם לא נזכר עד אחר שאמר באי"י, יחתום מקדש השבת, ואינו חוזר.

כט מנהגינו לומר בסליחות של ליל יום הכפורים הוידוי הגדול של רבינו נסים (שנדפס בחזרת תפלת שחרית של יום הכפורים). ולמחרת בשחרית יכולים לדלגו, כדי להספיק להתפלל מוסף בזמן. ואם רוצים יכולים לומר וידוי זה גם בשחרית, כשזמן מוסף אינו מתאחר.

ל בעת אמירת הסליחות והוידוי הארוך עומדים שנים ליד הש"צ, אחד מימינו ואחד משמאלו. והעיקר לומר את הוידוי בשברון לב ובדמע, כי שערי דמעה לא ננעלו. והשי"ת ימחה עונותינו בדמעותינו ויקבל תשובתינו ברצון. [חזון עובדיה ימים נוראים, עמוד רעא].

לא מי שאינו יכול לבכות, יתפלל ויתודה בקול בכי, כמו שנאמר (תהלים פרק ו' פסוק ט), כי שמע ה' קול בכיי. וכן מי שהיה נוהג לבכות ביום הכפורים, וכעת בא בימים, ומשום שהיה ירא לבכות, מפני ראות עיניו, נמנע מלבכות, יפה עשה כי כוונתו רצויה, ורחמנא לבא בעי. אך טוב שיעשה בתפלתו קול בכיי. [ע' בברכי יוסף בשיו"ב יו"ד סי' שצד אות ג]

לב בליל יום הכפורים ויומו אומרים בסך הכל כ"ו פעמים "ויעבור", כמנין שם הוי"ה ברוך הוא. חמש פעמים בסליחות של הלילה, וחמש פעמים בסליחות של שחרית, ושבע פעמים בסליחות של מוסף, ושש פעמים בסליחות של מנחה, ושלש פעמים בסליחות של נעילה. וכן מנהג ק"ק בית אל. ואומרים עשר פעמים וידוי, שנים בערבית היחיד והשליח צבור בסליחות, ושנים בשחרית, ושנים במוסף, ושנים במנחה, ושנים בנעילה, כנגד עשר פעמים שהיה כהן גדול מזכיר ה' בוידוי. [כ"כ העיטור (דף קח :), ובחיבור התשובה להמאירי עמ' תקכג].

לג בסיום תפלת ערבית של ליל יום הכפורים, המנהג לקרוא את ארבעת המזמורים הראשונים של תהלים, והוא על פי הקבלה, כמבואר בשער הכוונות (דף ק ע"א), ומבואר שם, שסגולתם שלא יראה קרי בליל יום כפור. [כ"כ בכף החיים (סי' תריט אות מט). ע"ש].

סימן תרכ - לקצר בתפלת שחרית

א ישכימו להתפלל תפלת שחרית ולא יאריכו יותר מדאי בפיוטים ובסליחות, כדי שיספיקו להתפלל מוסף לפני שיגיע זמן מנחה. וכן לא יאריכו במכירת המצות של פתיחת ההיכל והקמת ספר תורה וריבוי עולים נוספים לספר תורה. [ילקו"י מועדים עמ' קד].

ב בברכות השחר יש שאין מברכים ברכת "שעשה לי כל צרכי" שנתקנה על לבישת נעלים, ויום הכפורים הרי אסור בנעילת הסנדל. אולם יש אומרים שצריך לברך ברכה זו גם בימים אלה, שעל מנהגו של עולם הוא מברך. ועוד שרגילים לנעול נעלים שאינם של עור, שמותרים גם בימים אלה, וגם יש שנועלים נעלים של עור במוצאי יום הכפורים עם צאת הכוכבים, לפיכך אפשר לברך ברכה זו גם ביום הכפורים. וכן המנהג. [ילקו"י על הלכות פסוקי דזמרה מהדורת תשס"ד, סי' מו עמ' טז, ואאמו"ר הדר ביה ממ"ש בילקו"י מהדורת תשמ"ה]

ג בתפילת שחרית של יום הכפורים, המנהג בספרד להוסיף בזמירות שלפני ברוך שאמר, עשרה מזמורים, מהם בקשות ותחנונים הצריכים ליוהכ"פ. ומהם מענינו של יום, כגון המזמור (תהילים קג) : לדוד ברכי נפשי את ה', וכל קרבי את שם קדשו, שנאמר בו "הסולח לכל עונכי, הרופא לכל תחלואיכי". [דהיינו רפואה דסליחה. מגילה יז :). וכ"כ הרמ"ע מפאנו סי' כה].

ד אין אומרים מזמור לתודה אחר ברוך שאמר. וגם כשחל בחול אומרים מזמור שיר ליום השבת. והפיוטים יש לאומרם אחר קדיש תתקבל. [יב"א י' בהערות לרב פעלים ג' או"ח סי' לח].

ה מנהג ספרד לומר סדר קדושות שתיקנו משוררי ספרד רבי יוסף בן אביתור (שהיה בדורו של רבינו האי גאון), ור' יהודה הלוי וחבריו, שמתחילות "ובכן נקדישך מלך", "ובכן ולך תעלה קדושה כי אתה אלהינו". ונוהגים שהשליח ציבור שותק, והסומך שעל ידו אומרם, ובמקום שאין עוזר וסומך רשאי השליח ציבור לאומרם, שכולם מענינא דיומא, ואינו נכון לבטל מנהג אמירתם. והוא הדין לענין אמירת "הוידוי הגדולי" של רבינו נסים, שאומרים אותו בחזרת השליח צבור בשחרית, ואין בזה שום חשש

הפסק כלל. והמונע מלאומרו לא יפה עושה. [חזון עובדיה על ימים נוראים עמוד שמג].

ו מה שנדפס במחזורים בוידוי הארוך של יום הכפורים "לא ענינו ברוך הוא וברוך שמו" יש לדלג זאת. ונכון יותר לומר בנוסח "אבל אני בער ולא יודע וכו' כרשע ולא צדיק" והנוהגים לומר "רשע ולא צדיק" יש להם על מה שיסמוכו. [ילקו"י מועדים עמוד קה].

ז אין לכפול הוידוי, אלא יש לאומרו פעם אחת. ובסוף אשמנו מכל עם, יסיים "ועדיין לא שבנו מתעייתנו" ותו לא. וירבה בבכיה ובדמע כשאומר הוידוי. [חזו"ע ימים נוראים עמ' רעג]

ח אחרי החזרה אומרים אבינו מלכנו אפילו כשחל יום הכפורים בשבת. [חזו"ע שם עמ' שמו]

ט הכהנים העולים לדוכן לישא כפיהם ביום הכפורים, עליהם לחלוץ את נעלי הבד או נעלי הגומי אשר ברגליהם. ויש כהנים שנהגו עוד מחוץ לארץ לעלות לדוכן בנעליהם כשהם עומדים על גבי קרקע, והואיל ויש להם על מה שיסמוכו, אין מזניחין אותם, שיש לחוש שאם ימחו בידם יתבטלו לגמרי ממצוה זו. [כ"כ בשו"ת פנים מאירות ח"ב (סי' כח), וראה בילקו"י מועדים עמוד קו. וביחוה דעת ח"ב סי' יג. ובילקו"י א' עמ' חצר. ובחזו"ע ימים נוראים עמוד שמה].

י בשעת נשיאת כפים על הצבור לעמוד, ורק חולה וזקן רשאים לישב, ואין לומר שום פסוק, ויענו בלחש ברוך הוא וכו' אחר הזכרת ה' ואמן אחר כל פסוק. [חזו"ע ימים נוראים שם]

יא יש נוהגים ליתן מי ורדים בתוך מי הרחצה שרוצים ליטול מהם הכהנים את ידיהם, ומותר לכהנים ליטול ידיהם במים אלו, דאין דין מוליד ריחא בבשר האדם, דזיעה מעבירתו. ויש להזהר שלא יתנו את מי הורדים במים ביום הכפורים, דהוי מוליד ריחא במים, אלא יתנו את מי הורדים מערב יום הכפורים. [ילקו"י מועדים עמוד קיג. שבת כרך ב']

יב הפיוט שנאנים שאננים אומרים אותו אחר תפלת שחרית, הוא פיוט רם ונשא מאד, חיברו ר' שלמה אבן גבירול, ויסודתו בהררי קודש, ע"פ פרקי ר' אליעזר פרק ד, אשר בו מבואר כמ"ש הפייטן מחנה מלאכים בראשותו של מיכאל לימין הקב"ה, ומחנה של מלאכים בראשותו של גבריאל לשמאל הקב"ה, מחנה שלישית של אוריאל לפניו, ומחנה הרביעית של רפאל מלאחריו, ושכינתו של הקב"ה באמצע, והוא יושב על כסא רם ונשא. [וראה בסידור הנחמד אהלי יעקב שפירש הכל בטוב טעם ודעת].

סימן תרכא - סדר קריאת התורה ביום הכפורים

א מוציאים שני ספרי תורה, ובראשון קוראים ששה בפרשת אחרי מות, ואם חל בשבת, קוראים בו שבעה. והמפטיר קורא בספר השני בפרשת פינחס, ובעשור לחודש השביעי הזה. ומפטיר בישעיה (נז) סולו סולו פנו דרך. וחותם בסוף ברכות ההפטרה, באי״י מלך מוחל וסולח לעונות עמו ישראל וכו׳ מלך על כל הארץ מקדש ישראל ויום הכפורים.

ב אם אחד מהעולים הוא מחלל שבת בפרהסיא, ומפני חשש איבה העלוהו לתורה, (בפרט במקומות שמוכרים את העליות), יוסיפו אחד כנגדו. ונכון לחזור על אותם פסוקים שעלה בהם המחלל שבת. אבל העוברים על שאר איסורי תורה לתיאבון כשרים להעלותם לספר תורה.

ג חולה שיש בו סכנה, שאכל ביום הכפורים על פי הוראת הרופאים, פחות פחות מכשיעור, כדת, יכול לעלות לספר תורה ביום הכפורים, מפני שקריאת התורה ביום הכפורים אינה אלא בגלל קדושת היום, כמו בכל שבת ויום טוב. ולכן גם מי שאינו מתענה יוכל לעלות לס״ת. ועוד שמכיון שלא אכל אלא פחות פחות מכשיעור, שם תענית עליו, ורשאי לעלות לספר תורה אף במנחת יום הכפורים. [ילקו״י מועדים עמוד קח. חזון עובדיה ימים נוראים עמ׳ שמט. ומה שפסק מרן בש״ע (סי׳ תקסו ס״ו), דמי שאינו מתענה לא יעלה לס״ת, זהו בשאר תעניות].

ד שליח צבור ותיק במשך עשרות בשנים, אשר לעת זקנתו חלש לבו, ועל פי הוראת הרופאים הוצרך לשתות ביום הכפורים כמה גלולות מרפא עם מים, פחות פחות מכשיעור, רשאי להמשיך להיות שליח צבור ביום הכפורים, כיון שלא שתה אלא פחות פחות מכשיעור. (שו״ת דברי שלום קרויז ח״ד סי׳ כה).

ה יש אומרים שאין ראוי לכתחלה להוסיף על העולים ביום הכפורים אפילו כשחל בשבת, ומכל מקום מנהגינו להוסיף על העולים ביום הכפורים אפילו כשחל בחול. ואין לפקפק על המנהג. אבל לא ירבו בעולים נוספים, כדי להתפלל מוסף בזמן. וקוראים ביום הכפורים בפרשת אחרי מות שני בני אהרן. [ילקו״י מועדים עמוד קט. חזו״ע ימים נוראים עמוד שמח].

ו בברכות ההפטרה של יום הכפורים שחל בשבת, יש לומר ״לקדושה ולמנוחה״, ואפילו אם חל בחול אם אמרו אין צריך לחזור. וכן בברכת מעין שבע צריך לומר ״אלהינו ואלהי אבותינו״ כשחל בשבת. ויש לחתום בברכת ההפטרה מלך מוחל וסולח וכו׳. [ילקוט יוסף מועדים עמוד קח. יביע אומר

סימן תרכא ס״ד - סדר תפלת מוסף

א במוסף של יום הכפורים שחל באמצע השבוע צריך לומר את ״מוסף״ יום הכפורים, ולא ״מוספין״. וכן מנהגינו בארץ ישראל, וכל המשנה, ידו על התחתונה, וגוערים בו. וחובה קדושה לתקן את הסדורים על פי האמור, כי אסור לשנות בנוסחאות התפלה, ובפרט בירושלים ת״ו שיש על זה חרם. ואפילו בשאר מקומות יש בזה חשש סכנה למי שמשנה ממנהג ונוסח הקדמונים. ואם חל בשבת אומרים את ״מוספין״. [ילקו״י מועדים עמ׳ קט. הליכות עולם ח״ב עמ׳ רסד. ואין לומר מוספי בלשון רבים אלא כשחלו שתי קדושות שונות ביום אחד].

ב בתפלת החזרה של מוסף יום הכפורים אומר השליח צבור ״סדר עבודת יום הכפורים״, וכשמגיע לפיסקא של הכהנים והעם, ואומר: ״שהיו כורעים ומשתחוים ונופלים על פניהם ואומרים״, כל הקהל כורעים ומשתחוים. ואסור לעשות כן על רצפת בית הכנסת, אלא אם כן יש שם שטיחים או מחצלאות שמפסיקים בין המתפללים לבין הרצפה, משום שנאמר, ואבן משכית לא תתנו בארצכם להשתחוות עליה, ולכן יש להציע על רצפת בית הכנסת שטיחים או מחצלאות, בכדי שיוכלו הקהל לכרוע ולהשתחות בסדר העבודה כנהוג. ואם אין שם דבר המפסיק בינו לבין הרצפה, יפרוס כנפי טליתו על הרצפה, כשהוא משתחוה, או ישתחוה על הספסל של בית הכנסת. [מטה אפרים סי׳ תרכא סט״ו].

ג יש שמכים על לבם בעת שהש״צ אומר בוידוי הכהן הגדול ״חטאתי, עויתי, פשעתי״ ויש שערערו על מנהגם, ומכל מקום פוק חזי מאי עמא דבר, שעושים כן לזכר בעלמא. [ילקו״י מועדים עמוד קט. עפ״ד הט״ז סי׳ קיד סק״ד דכשאומרים חטאו עוו ופשעו בית ישראל, מכים על לבם].

ד נוהגים ליפול על פניהם גם ביום הכפורים שחל בשבת. [ילקוט יוסף מועדים עמוד קי. חזון עובדיה ימים נוראים תשס״ה, עמוד שנג. ושלא כמ״ש באשל אברהם מבוטשאטש, לתת טעם על מה שנוהגים אצלם שאין נופלים על פניהם ביוהכ״פ שחל בשבת. ע״ש. ואין דבריו מחוורים. ודו״ק].

ה בשעה שכל הקהל משתחוים, אין לשליח צבור לעקור ממקומו. אלא ישתחוה על התיבה, וקודם שיתחיל בחזרה יתרחק קצת מן התיבה, כדי שיוכל להשתחוות בריוח. [ילקוט יוסף מועדים שם. חזו״ע שם עמוד שנג]

ו אין לשליח צבור לשבת בעת הפיוטים שאומרים קודם סדר העבודה, אלא צריך להשאר עומד על עומדו בכל זמן שאומרים פיוטים. [חזון עובדיה על ימים נוראים עמוד שנד]

ז זקן ונשוא פנים שהוא שליח צבור ותיק במשך עשרות שנים, וכיום חלש לבו וקשה לו לעמוד בכל משך התפלות של יום הכפורים, וברצונו לישב בשעת אמירת הפיוטים המשובצים בתפלה, רשאי לשבת, שמסתמא הצבור מוחלים לו. ולרווחא דמילתא יבקש סליחה מהצבור על כך. [שו"ת יביע"א ח"י חאו"ח סי' מה. חזו"ע ימים נוראים עמו' שמד].

ח כבר נתבאר לעיל עמוד רנד, שמה שנהגו לומר פיוטים וכן וידוי הארוך של רבינו נסים, אין לחשוש בזה משום הפסק באמצע החזרה, ואין רשאים לדלגם, והמבטל אמירתם אין רוח חכמים נוחה הימנו. [רדב"ז בתשובה]. והרי וידוי זה הוא חוצב להבות אש, ולב מי לא יכנע על ידי אמירת וידוי זה, דתבר גזיזי מפחד ה' והדר גאונו ביום הדין הגדול, בבכי יבואו ובתחנונים אובילם, ושערי דמעה לא ננעלו, ואם לא עכשיו אימתי. [שו"ת יביע אומר חלק י' חאו"ח סימן מה, עמוד עח].

ט הפיוטים המשובצים בתפלת החזרה, יאמרם הסומך (סגן הש"צ), והשליח צבור שותק. ואף אם השליח צבור מהרהר בהם אין בכך כלום. והכהנים נוטלים ידיהם עד סוף כף היד, ונושאים כפיהם. ואחר תפלת מוסף מתחילים בסליחות שנתקנו אחר תפלת המוספין ואומרים שבע פעמים י"ג מדות, דהיינו ויעבור. ובכל פעם אומרים אחר י"ג מדות, ופסוק כי ביום הזה יכפר עליכם, פסוק אחד מאנא בכח גדולת ימינך. [חזו"ע ימים נוראים עמוד שנד]

י אחר הסליחות אומרים "אין כאלהינו". מזמור ותפלה על הפרנסה, ועלינו לשבח. [כ"כ רבינו נתן בר יהודה (שהיה בדורו של הרשב"א בגירונדא) בספר המחכים (עמוד מג). וכ"כ היעב"ץ בסידורו (עמ' שפא)].

יא אם יש מילה ביוהכ"פ חייב המוהל לעשות המציצה כדת. רק שלא ימצוץ על ידי יין, או שאר משקים. שמא ירד מן היין לתוך גרונו, וחצי שיעור אסור מן התורה. אלא מציצה בפה בלבד. ומברכים ברכת אשר קידש ידיד מבטן ומטעימים מהכוס לקטן הקרוב לחינוך כבן שמונה שנים, שמבין ויודע למי מברכים, ואין שום איסור בזה אפילו אם אינו צריך לשתות באותה שעה. [חזון עובדיה ימים נוראים עמ' שמא]. ויש מי שכתב שמברכים הגפן על הכוס אף שאין שם תינוק שישתה מן הכוס, אך אין דבריו נכונים. [חזו"ע ימים נוראים].

יב כשיש מילה ביוהכ"פ, והיולדת תוך שבעה מעת לעת, ואמרה צריכה אני, מותר לברך על הכוס ולהטעימו ליולדת. [הריטב"א (עירובין מ:) כתב, שאם המילה ביוהכ"פ נעשית בבית, והיולדת אינה מתענה, מברכים על הכוס ומטעימים את היולדת. ע"כ.

ומ״מ עדיף ליתנו לתינוק שהגיע לחינוך].

סימן תרכב - סדר תפלת מנחה של יום הכפורים

א במנחה של יום הכפורים מנהגינו להתחיל בפרשת העקדה. ומתעטפים בטלית בברכה, אלא אם כן מתחילים מנחה תוך חצי שעה מסיום המוסף והסליחות, שאז אינו מברך. [שאין לברך משום דסב״ל. אבל אם פשט טליתו ע״מ שיחזור ויתעטף בו לאחר יותר מחצי שעה, (ע׳ בשו״ת יביע אומר ח״ח סי׳ ב אות ו), צריך לחזור ולברך עליו. וכ״ש אם קיפל טליתו ונתנו בכיס הטלית, שמעשיו מראים שאין דעתו לחזור ולהתעטף בו מיד, והוי היסח הדעת, לפיכך חוזר לברך. וכן המנהג לברך על הטלית לפני המנחה].

ב נוהגים לומר פרשת העקידה, ורבונו של עולם שלאחריה, עד אזכור והארץ אזכור.

ג אחר פרשת העקידה מתחילים למנצח על הגיתית לבני קורח מזמור וכו׳. ואומרים אשרי ובא לציון. [טור ושלחן ערוך סי׳ תרכב].

ד מוציאים ספר תורה וקוראים בו שלשה בפרשת העריות (ויקרא יח. א) עד סוף הפרשה.

ה השלישי העולה לתורה הוא המפטיר, ולא יאמר קדיש בין קריאת ספר תורה להפטרה, אלא יאמרנו אחר ברכות ההפטרה. [ילקו״י מועדים עמ׳ קיא. חזו״ע ימים נוראים עמ׳ שנח.].

ו השלישי מפטיר ביונה, ומסיים בפסוקי מי אל כמוך (מיכה ז יח-כ), ומברך לפני ההפטרה ולאחריה כדרך שמברך בשחרית. [ילקוט יוסף מועדים עמו׳ קי. חזון עובדיה ימים נוראים עמ׳ שנד]

ז אין אומרים ואני תפלתי אפילו אם חל יום הכפורים בשבת. ולכן יש לדלג ״ואני תפלתי״ שבסוף יהי רצון שבמחזורים שאומרים בעת פתיחת ההיכל. [ילקוט יוסף מועדים עמו׳ קי. חזון עובדיה, עמוד שנה. והוא ע״פ המדרש, על פסוק (תהילים סט יג) ישיחו בי יושבי שער ונגינות שותי שכר].

ח מפטירים ביונה, ואחר כך יחזירו הספר תורה למקומו, ויאמרו פסוקי יהללו, [ואם חל בשבת מזמור שיר ליום שבת], כדי שיוכלו לומר חצי קדיש קודם העמידה. [ההפטרה ביונה, היא כדי לעורר הלבבות לתשובה, שהרי אנשי נינוה נגזרה עליהם גזרה, ובזכות התשובה נתבטלה הגזרה].

ט כהן שזכה בקניית עליית מפטיר של מנחת יום הכפורים, כי נכספה וגם כלתה נפשו לקרוא בהפטרת יונה, יש לו על מה שיסמוך שיעלה לעליית מפטיר, אחר שקראו כהן ולוי. ובלבד שיאמר השליח צבור, "ואף על פי שהוא כהן יעמוד למפטיר". [ילקו"י מועדים עמו' קיא].

י אחר ההפטרה מנהגינו לברך כל הברכות שנתקנו לאחר ההפטרה, ובכלל זה על התורה ועל העבודה וכו'. [ילקוט יוסף מועדים עמוד קיא. חזון עובדיה על ימים נוראים עמוד שנה, שס].

יא אין הכהנים נושאים כפיהם לברך ברכת כהנים במנחה. וכהן שעבר ועלה לדוכן לנשיאות כפים, כיון שעלה לא ירד, ושאר אחיו הכהנים, יצאו מבית הכנסת החוצה, ולא יעלו עמו. ואחר החזרה אומרים אבינו מלכנו (אפילו כשחל בשבת). [חזו"ע עמ' שס, שסא]

יב כשחל יום הכפורים בשבת אומרים אחר אבינו מלכנו "צדקתך צדק", כיון שהוא יום דין. והאשכנזים אין אומרים לא צדקתך ולא אבינו מלכנו. [ילקו"י מועדים. חזו"ע עמ' שסא].

סימן תרכג - סדר תפלת נעילה

א קודם תפלת נעילה פותחים דלתות ההיכל. ואומרים פיוט אל נורא עלילה וכו', וכל הקהל אומרים אותו בשמחה ובהתלהבות דקדושה. ואחר כך אומרים אשרי וחצי קדיש [ואין אומרים ובא לציון]. ותפלת הנעילה. [חזון עובדיה על ימים נוראים עמוד שסט]

ב זמן תפלת נעילה של יום הכפורים, הוא כשהחמה בראשי האילנות, דהיינו חצי שעה קודם השקיעה, שהחמה נכסית מעינינו, באופן שהשליח צבור יסיים החזרה של תפלת הנעילה סמוך ממש לשקיעה, ולכן לכתחלה על הש"צ לכלכל צעדיו בחזרת תפלת הנעילה לקצר ככל האפשר במנגינה ובפיוטים, וגם לא ימשוך בכל תיבה ותיבה כדרך שהוא מושך בשאר התפלות, וגם הצבור יחרישו ויטו אזן קשבת לתפלת הש"צ, שלא לענות אחריו בסוף כל קטע בתפלת הנעילה כדרך שנוהגים בשאר תפלות היום, באופן שיספיק הש"צ להגיע לברכת כהנים קודם השקיעה בכמה דקות, כדי שהכהנים ישאו את כפיהם ויברכו ביום. ומסיימים ברכת כהנים דקה אחת או שתים קודם השקיעה, ובדיעבד אם לא הספיק השליח צבור להגיע לברכת כהנים עד ששקעה החמה, מותר לכהנים לישא כפיהם בתוך זמן בין השמשות דהיינו תוך ג' דקות וחצי אחר השקיעה, שהוא שיעור שלשת רבעי מיל. אבל אם נמשכה תפלת הנעילה עד הלילה

ממש, לא ישאו הכהנים כפיהם, ושב ואל תעשה. [ילקו״י מועדים עמוד קיב. חזון עובדיה ימים נוראים עמוד שסב-שע]

ג בתפלת נעילה אומרים במקום ״כתבנו״ בספר חיים, ״חתמנו״ בספר חיים, ואחר מודים אומרים, ״וחתום״ לחיים טובים, ובנוסח ובספר חיים צריך לומר נזכר ״ונחתם״. ואם טעה ואמר בכל אלה כתבנו, אין מחזירים אותו, שחתימה בכלל כתיבה. ואומרים בה קדושת כתר כמו במוסף. [ילקו״י מועדים עמ׳ קיג. חזון עובדיה שם עמ׳ שסט, שע. וע׳ בגיטין סו. ובמהרש״ם סי׳ תרכג]

ד יום הכפורים שחל בשבת צריך להזכיר של שבת בתפלת הנעילה, ואף על פי שאין תפלת הנעילה באה רק משום יום הכפורים, יום הוא שנתחייב בחמש תפלות. [שבת כד: ש״ע סי תרכג ס״ג. וע׳ במג״א שאם לא הזכיר שבת בנעילה, מחזירים אותו, ומהרי״ל דיסקין כתב שאין מחזירין אותו. וצ״ע].

ה בוידוי שאומר היחיד בסוף תפלת נעילה שלו, לא יזכיר של שבת, אבל שליח צבור כיון שאומר הוידוי בנעילה באמצע התפלה מזכיר בו של שבת. ואם לא הזכירו אין מחזירים אותו. [שלחן ערוך שם].

ו אחר הנעילה מאריכים בסליחות עד לערך עשרים דקות לאחר השקיעה, שאז יהיה מותר לתקוע בלי כל חשש. ולא יתקעו קודם לכן, כדי שלא ימהרו הנשים ועמי הארץ לטעום מיד אחר התקיעה ויכשלו בספק כרת. [חזון עובדיה על ימים נוראים תשס״ה, עמ׳ שעו]

ז בסליחות של הנעילה אין פותחים ב״שבט יהודה בדוחק ובצער״, כי אין השעה ראויה לכך. (מועד לכל חי סי׳ יט אות קב). ואנו נוהגים להתחיל מן הבית ״זכור בניך בארץ לא להם״ והלאה. ויש נוהגים להתחיל ״זכרון לפניך בשחק״ (שבסוף פיוט אם אפס רובע הקן). [ילקוט יוסף מועדים עמוד קיד. חזון עובדיה על ימים נוראים עמוד שעב]

ח אחר רחמנא עונים ״בדיל ויעבור״, ויש נוהגים לענות אחר רחמנא ״אמן״ ולא ״בדיל ויעבור״, ואין להם טעם מספיק לכך, שהרי אנו אומרים בסליחות של הנעילה ג׳ פעמים ויעבור. לכן אין לשנות ממה שנוהגים תמיד לענות בדיל ויעבור. ורק בסליחות שאומרים בלימוד הושענא רבה, אין עונים בדיל ויעבור אלא אמן. [ויקרא אברהם דף קכב, ילקו״י מועדים עמ׳ קיד].

ט בסליחות בכל מקום שמוזכר ״כתיבה״ אומרים ״חתימה״. כגון, בסליחה של רחמנא אומרים ״חתמינן בספרא דחיי״ במקום ״כתבינן בספרא דחיי״, וכן באלהינו שבשמים צ״ל חתמנו במקום כתבנו, וכן בסליחה של ה׳ חננו והקימנו, ״ובספר חיים טובים זכרנו וחתמנו״.

י בסיום הסליחות של הנעילה אומר השליח צבור פסוק שמע ישראל פעם אחת בלבד, והצבור חוזר אחריו פסוק זה. וכן בכל אמירת הסליחות כשאומר פסוק שמע ישראל אין לכופלו. ואומר ברוך שם כבוד מלכותו גם כן פעם אחת. (כן הוא מנהג ספרד). ושבע פעמים "ה' הוא האלהים ה' הוא האלהים". ונוהגים לומר גם הפסוק: "קראתי בכל לב ענני ה' חקיך אצורה" שבע פעמים. ואפשר להקדים אמירת פסוק קראתי בכל לב שבע פעמים, לפני שיאמר פסוק ה' הוא האלהים שבע פעמים. ואחר סיום הסליחות אומר השליח צבור חצי קדיש, ותוקע תשר"ת תש"ת תר"ת, ואחר התקיעות אומר "תענו ותעתרו" ותתקבל. ואחר הקדיש מריע תרועה גדולה. ואחר כך אומרים: כל כלי יוצר עליך לא יצלח ג' פעמים, ומסיימים בפסוק יבואו ויגידו צדקתו לעם נולד כי עשה, לך אכול בשמחה לחמך. ומנהגינו לומר אחר זה עלינו לשבח. [ילקו"י מועדים עמ' קיד. חזו"ע ימים נוראים עמ' שעב- שעד]

יא אף על פי שמן הדין מותר לתקוע בבין השמשות, ואפילו אם חל יום הכפורים בשבת, מפני שתקיעת שופר אינה אלא חכמה ולא מלאכה, מכל מקום הואיל ויש עמי הארץ שתיכף אחר שישמעו התקיעות ילכו לאכול, לכן אין לתקוע אלא אחר צאת הכוכבים, דהיינו עשרים דקות אחר השקיעה, שאז לפי דעת הגאונים יכולים לאכול. [ע' בשו"ת יביע אומר (ח"ז סי' מא וחלק י' סי' לא). ע"ש. חזון עובדיה על ימים נוראים עמוד שעו]

יב אם שקעה החמה, והחשיך בית הכנסת, מותר לומר לגוי שידליק נרות, כדי שיוכלו לומר סליחות מתוך המחזור. [חזון עובדיה על הלכות הימים הנוראים עמוד שעה].

יג מי שנאנס ומרוב חולשה נרדם ולא התפלל "נעילה", ונתעורר בלילה אחר שעבר זמן תפלת הנעילה, אין לתפלה זו תשלומין. [ילקו"י מועדים עמוד קיז. שכ"ד הרשב"א ברכות כו. ובתשובה סי' תמז. וכ"ה בריטב"א ובמאירי שם, ומהר"א אלאשבילי, והרשב"ץ, ובאלפסי זוטא, והרא"ה בפקודת הלויים, ומרן החיד"א, ובשלמי צבור, ובזכור לאברהם, ועוד. וכל זה נעלם מעיניו של הרב אור לציון שפסק להתפלל ערבית שתים. וע"ע בילקוט יוסף תפלה כרך א' מהדורת תשס"ד, סימן קח, עמוד תקע, ובחזון עובדיה ימים נוראים עמוד שעא].

סימן תרכד - סדר מוצאי יום הכפורים

א מתפללים תפלת ערבית אחר הנעילה, במתינות ובנחת, ולא בפזיזות ובמהירות, כתינוק הבורח מבית הספר. ולא יעשו תפלתם קבע שתיראה עליהם כמשא, ולא לתת פתחון פה לשטן. (מועד לכל חי סי' יט אות קו). ומכל מקום אין השליח צבור רשאי להאריך בתפלתו יותר מדי, שלא לגרום צער לאנשים החלשים והמעונים בצום יום הכפורים. ואמצעי שלם,

שזהו שביל הזהב. ואין תפלת הנעילה פוטרת תפלת ערבית. ומנהגינו לפתוח בשלשת הפסוקים ה' צבאות עמנו, ה' צבאות אשרי אדם בוטח בך, ה' הושיעה המלך יעננו ביום קראנו, ואחריהם חצי קדיש, והוא רחום, וברכו. וצריך להבדיל בתפלה, לומר אתה חוננתנו בחונן הדעת. [ילקו"י מועדים עמ' קטו. חזון עובדיה ימים נוראים עמו' שעו].

ב מי שטעה בתפלת ערבית של מוצאי יום הכפורים, ואמר המלך הקדוש או המלך המשפט, לדעת רוב האחרונים, יצא ידי חובת תפלה, והנכון שיחזור ויתפלל בתנאי של נדבה [ילקוט יוסף מועדים עמוד קטו סעיף לד. חזון עובדיה על ימים נוראים עמוד שעז].

ג צריך להוסיף מחול על הקודש גם ביציאתו, שנאמר מערב עד בוקר תשבתו שבתיכם (ויומא פא:). ואין לתוספת זו שיעור, ודי אף בזמן מועט. [חזון עובדיה ימים נוראים עמוד שעח].

ד מבדילים על הכוס, ואין מברכים על בשמים אפילו אם חל יום הכפורים בשבת, לפי שבמוצאי שבת הבשמים באים להשיב הנפש היתרה הדואבת להליכת השבת, ובשבת יוהכ"פ אין נפש יתרה, מפני התענית. ומכל מקום טוב שאחר הטעימה מהכוס כדת, יביאו לפניו בשמים ויברך עליהם. [יביע אומר ח"י בהערות לרב פעלים ח"ג או"ח סי' לח].

ה בהבדלת מוצאי יום הכפורים על הכוס, אין מברכים "בורא מאורי האש" אלא רק על אור ששבת, והיינו נר שהיה דלוק מערב יום הכפורים, ולא נר שהדליקוהו עתה על ידי גפרור וכיוצא בזה. ואפילו אם כבה הנר שהיה דולק מערב יום הכפורים, ואין לו אלא נר שהודלק במוצאי יום הכפורים, אין מברכים עליו "בורא מאורי האש". וכן אין לברך על נר החשמל אפילו היה דולק מערב יוהכ"פ. שאין זה נחשב לנר ששבת. ונר הדולק בבית הכנסת מערב יוהכ"פ, יש להדליק נר ממנו ויברך על שניהם כאחד. [ילקו"י מועדים עמ' קטז. חזו"ע ימים נוראים עמוד שעח].

ו ומכל מקום במוצאי יום הכפורים שחל בשבת אם אין לו נר ששבת, יש להורות לברך על נר שהודלק במוצאי יום הכפורים, ורק אם יש לפניו נר ששבת, או שיכול להשיג בנקל נר ששבת, מהיות טוב אל תקרי רע, ויברך על נר ששבת ויצא ידי חובה לכל הדעות. [ילקוט יוסף מועדים עמוד קטז. חזון עובדיה על ימים נוראים עמוד שעח]

ז נר שהודלק ביום הכפורים בהיתר, כגון לצורך חולה שיש בו סכנה או יולדת, יכולים לברך עליו במוצאי יום הכפורים. (ברכות נג. שלחן ערוך סימן תרכד סעיף ה').

ח אין לאכול בלי הבדלה, אבל מותר למי שצמא לשתות מים במוצאי יום הכפורים אפילו לא התפלל תפלת ערבית. [ילקוט יוסף מועדים עמוד קטז. חזון עובדיה ימים נוראים עמוד שפז]

ט לדעת רבינו תם (בתוס׳ שבת לה. ופסחים צד.) וסיעתו, צאת הכוכבים הוא אחר שיעור מהלך ד׳ מילין, דהיינו שבעים ושתים דקות [בשעות זמניות] אחר שקיעת החמה הנראית לנו, ולדעתם אסור לאכול ולשתות במוצאי יום הכפורים, אלא אחר שבעים ושתים דקות אחר השקיעה שלנו, ועוד דקה אחת לתוספת יום הכפורים. ולכן ראוי ונכון לכל אחד לחוש לדעת הגדולים הנ״ל ולא לאכול ולשתות, ולא לעשות מלאכה עד שיגיע זמן צאת הכוכבים אליבא דרבינו תם. ובפרט שמצינו למעלה משלושים ראשונים, ולמרן השלחן ערוך (סי׳ רסא) שסוברים כן. ומצוה לפרסם הדברים ולמוכיחים ינעם. ואמנם מעוברות ומניקות או חולים אפילו אין בהם סכנה, יש להם על מה לסמוך, להקל לאכול בזמן צאת הכוכבים לפי הגאונים [כעשרים דקות אחר השקיעה שלנו], אחר שפשט המנהג בארץ ישראל כדבריהם, ולאחר הבדלה על הכוס. [חזו״ע ימים נוראים עמ׳ שפח]

י אשה שבעלה מאחר לבוא מבית הכנסת, יכולה להבדיל בעצמה ולטעום מן היין, ולאכול מיד. וכן מי שלא השיג נר ששבת, יבדיל ההבדלה שעל הכוס בלא ברכת מאורי האש, ויטעם, ואחר הסעודה יברך על האור. ואם הוא רק צמא למים, מותר לו לשתות בלי הבדלה. [כן העלה בשואל ומשיב תליתאה (ח״א סי׳ קכט), להתיר שתיית מים אחר צאה״כ].

יא יש נוהגים לברך ברכת הלבנה של חודש תשרי במוצאי יום הכפורים, ולא קודם לכן, מפני שאנו תלויים ועומדים בדין, וברכת הלבנה צריכה להיות בשמחה. ויש אומרים שאדרבה ראוי להקדימה לפני יום הכפורים כדי שתבוא מצוה זו ותכריע את הכף של הזכויות, ונחלקו האחרונים מה הוא מנהג ירושלים, ולכן דעבד כמר עבד, ודעבד כמר עבד. [ילקו״י מועדים עמ׳ קטז. חזו״ע ימים נוראים עמ׳ שצג].

יב אוכלים ושותים ושמחים במוצאי יום הכפורים מפני שהוא נחשב לקצת יום טוב, ואיתא במדרש: שיוצאת בת קול במוצאי יוהכ״פ ואומרת: לך אכול בשמחה לחמך.

יג ימים שבין יום הכפורים לסוכות אין אומרים בהם וידוי ונפילת אפים, אבל מותר להתענות בהם תענית יחיד, [לדעת מרן], כגון ביום פטירת אב ואם וכדומה. [ילקו״י מועדים עמוד קיח. חזו״ע סוכות עמוד תפז]. והמנהג פה עה״ק ירושלים שאחר יום הכפורים עד סוף החודש אין אומרים לא וידוי ולא נפילת אפים, עד יום ב׳ חשון. [חזו״ע ימים נוראים עמו׳ שצד].

הלכות סוכה

סימן תרכה - הלכות סוכה

א נאמר בתורה: בסוכות תשבו שבעת ימים וגו', כי בסוכות הושבתי את בני ישראל. והם ענני כבוד שהקיפם בהם לבל יכם שרב ושמש. וכתב הטור (סי' תרכה), הטעם שנצטוינו לעשות סוכה בחדש תשרי, ולא בחודש ניסן, שהוא זמן יציאתנו ממצרים, לפי שחודש ניסן הוא בתחלת הקיץ, ודרך כל אדם לעשות סוכה לצל, ולא היתה ניכרת עשייתנו שהיא לפי מצות הבורא יתברך, ולכן ציונו השי"ת לעשות הסוכות בחדש השביעי, שהוא תחלת החורף, שהוא זמן הצינה והגשמים, ודרך כל אדם לצאת מסוכתו ולישב בביתו, ואילו אנחנו יוצאים מן הבית לישב בסוכה, ובזה יראה לכל שאנו עושים כן בשביל מצות המלך שציוה עלינו לעשותה. [חזון עובדיה סוכות, עמוד צה]

ב זריזים מקדימים למצות, ולכן המדקדקים במצוות מתחילים מיד בעשיית הסוכה במוצאי יום הכפורים, כדי לצאת ממצוה אל מצוה, ומחיל אל חיל. [ילקו"י מועדים עמ' קיח].

ג נכון שכל אחד יעסוק בעשיית הסוכה, כי מצוה בו יותר מבשלוחו, או לפחות שיסכך הסוכה, ואם אי אפשר לו לעשות בעצמו, יעשה הכל על ידי שליח ויאמר לו שלוחי אתה לעשות סוכה. וישתדל בעשיית חלק ממנה, ובפרט בסכך. ומבטלין תלמוד תורה לצורך עשיית הסוכה והלולב. וכן נכון שכל אחד תהיה לו סוכה פרטית לשינה ואכילה. [ילקוט יוסף מועדים עמוד קיט. חזון עובדיה סוכות, עמוד צט]

ד אם שבת מפסקת בין יום הכפורים לחג הסוכות, יש מי שכתב שחובה מעיקר ההלכה להקדים עשיית הסוכה לפני השבת, ולא רק מדין זריזין מקדימים למצות. אולם לדינא הואיל ואין כאן אלא מכשירי מצוה, [וכמ"ש הרמב"ם בשו"ת פאר הדור סי' נא, שבסוכה המצוה היא הישיבה בה, ולא עשייתה], אין צורך להקדימה, רק מטעם זריזין מקדימין למצוות. [בשו"ת אבני נזר (סי' תנט) כתב לחדש, שאם שבת מפסקת בין יום הכפורים לחג הסוכות, חובה מעיקר ההלכה להקדים עשיית הסוכה לפני השבת. וכתב על זה המנחת אלעזר ח"ד (סי' נה), שכבר תלמידו הרה"ג מקינצק בעל חלקת יואב שם, הרבה להשיב על דבריו. וראה בילקו"י מועדים עמוד קיח, ובחזון עובדיה סוכות עמ' צט].

ה יש מקומות שמעטים המה העושים סוכה כדת, ואילו כל שאר המון העם אינם עושים סוכה כלל, אלא יש מהם שאחר תפלת ערבית של ליל החג נכנסים לסוכה אשר נעשית בחצר בית הכנסת ושם שומעים קידוש, וטועמים מאיזה עוגה, אפילו פחות מכזית, ובאמת שלא ידעו ולא יבינו שיש מצות עשה באכילת פת בלילה הראשון של החג, ובהתנהגותם מראים זלזול במצוה יקרה זו, ועוד שבכל ימות החג אוכלים ושותים חוץ לסוכה, ולא ישיתו אל לבם שזהו נגד התורה. ולכן יש לדרוש ברבים, להודיעם גודל מצות סוכה, ושכל אחד חייב לעשות סוכה לו ולבני ביתו, בראש גגו, כי גובה הבתים אינו אלא ארבע או חמש קומות לכל היותר. [או בחצרו ובמרפסת ביתו], והגרים בקומות העליונות הרי עולים בכל השנה, ולא מרגישים טירחא ועייפות, ומדוע לא יעלו לראש הגג בסוכות. [חזו"ע שם עמו' קיט].

ו בערב שבת או ערב יום טוב לא יבנה סוכה מן המנחה קטנה ומעלה. אבל אחר חצות מותר. ואם נתעכב מלבנות הסוכה, והגיע ערב סוכות [אפילו שחל בערב שבת] בדיעבד מותר שיבנה את הסוכה גם אחר מנחה קטנה, כדי שיוכל לקיים מצות סוכה, אך יזדרז שלא יכשל באיסור מלאכה בשבת. [הנה בד"מ כתב בשם או"ז, דמלאכת עראי מותרת. ע"כ. וכשהוא לדבר מצוה, אין איסור לעשותו בער"ש, כמבואר בב"י סי' רנא. לבוש. עו"ש. בא"ח. כה"ח. ולכן התירו לכתוב ספרים דרך לימודו. ומשמע מדברי הגר"ז וערוה"ש דהיינו גם במעתיק ד"ת, ולא רק בחידושים. ומ"ש בחזו"ע עמו' ק' הוא לאפוקי מהפמ"ג שכתב להסתפק גבי בניית סוכה אחר חצות. וע"ז העיר שכל האיסור רק מן המנחה קטנה. ואיה"נ אם יגרום לו להתבטל ממצות סוכה, בודאי שמותר לו לעשותה בדיעבד גם אחר מנחה קטנה].

סימן תרכו - סוכה תחת אילן וגג

א יש להזהיר את ההמון שישגיחו שלא לעשות סוכה תחת גזוזטרא או מרפסת, אפילו גג המרפסת גבוה הרבה, שסוכה כזאת פסולה בהחלט. [ילקו"י מועדים עמו' קכה, חזו"ע סוכות עמו' יא]

ב צריך שהסכך יהיה תלוש מן הקרקע, למעט אילן המחובר לקרקע שאם עשה סוכתו תחתיו פסולה. ואם קצץ האילן להכשירו ולהיות הוא עצמו מהסיכוך, כשר, והוא שינענעו, שיגביה כל אחד לבדו ומניחו וחוזר ומגביה חבירו. ואם לאו פסולה משום תעשה ולא מן העשוי. [ילקוט יוסף מועדים עמוד קכג, חזון עובדיה סוכות, עמוד לג]

ג מרפסת שיש לה שלש דפנות, ורוצה לעשות בה סוכה, ברם דא עקא, שרק חלק מהסוכה כחמשה טפחים, הוא תחת הרקיע, אך שני טפחים תחת גג, באופן שאין בה הכשר סוכה, אפשר להכשירה על ידי העמדת דופן רביעית לסוכה, סמוך לפתח הבית, ולהעמידו ליד השני טפחים

שתחת הגג, ובזה יושלם הכשר הסוכה שהיא שבעה טפחים, והגג שהוא סכך פסול, כיון שאין ממנו בתוך הסוכה שיעור ארבעה טפחים, אינו פוסל הסוכה, שאין סכך פסול פוסל בפחות מארבעה טפחים, שבפחות מארבעה טפחים כשר, ומותר לישון תחתיו. (סוכה יט סע״א, וש״ע סי׳ תרלב ס״א). וגובה הדופן הרביעי די שיהיה מגיע עד הסכך, שבזה מראה שהחלק של הגג שמבעד לדופן הרביעי (לצד הבית) אינו מצטרף לחלק האחר של הגג. [ע׳ במג״א סי׳ תרלב סק״א, ובחזו״ע סוכות עמ׳ יא].

ד מותר לעשות סוכה תחת דבר מחובר, או תחת בית, ולסכך בסכך כשר, ולהסיר הגג אחר כך, ונמצא הסכך תחת אויר השמים, ולא נפסל משום תעשה ולא מן העשוי, הואיל ואין הפסול בסכך עצמו. [חזון עובדיה סוכות, עמוד לג].

ה מותר לעשות הסוכה תחת הגגות העשויות לפתוח ולסגור. ומותר לסוגרן מפני הגשמים ולחזור ולפותחן. ויש אומרים שקודם שמניח את הסכך, צריך לפתוח את הגג, כדי שלא יהיה תעשה ולא מן העשוי, ויש חולקים, והעיקר כדבריהם. [ילקו״י מועדים קכה].

ו העושים סוכה תחת הגגות העשויות לפתוח ולסגור, ופותחים הגג כמין דלתות או כמין ארובה, ובאמצע יש לה צירים, וארובה זו מכוונת נגד הסכך הכשר באורכו וברוחבו, וכשפותחים אותה עומדת למעלה מן הסכך באמצע הסוכה על צידה, ונמצא תלוי למעלה מסכך כשר דופן שהוא נסר הרחב יותר מד׳ טפחים, אלא שתלוי בצדו נגד הסכך הכשר, יש מפקפקין בסוכה זו, אבל העיקר לדינא דאין לפקפק בזה, וסוכה זו כשרה. [ילקוט יוסף מועדים עמוד קכה הערה יב. חזון עובדיה סוכות, עמוד ע׳ בהערה].

ז אם סכך הסוכה עומד בצורה משופעת, הסוכה כשרה. [שלחן ערוך סימן תרלא סעיף י׳].

ח סוכה שיש מעל הסכך גגון העשוי מברזל ופח, ושכח להרים הגגון [שיש בו צירים], ובירך ״לישב בסוכה״ כשהיתה מכוסה בגגון, אם הוא בלילה הראשונה, הרי חייב לאכול שוב כזית בסוכה כשרה, לכן אחר שיפתח הגג [שיש לו צירים] יחזור ויברך ויאכל כזית. ובשאר הלילות, אם ממשיך לאכול חוזר לברך, כי מה שבירך קודם היה ברכה לבטלה. [ילקו״י מועדים עמ׳ קכו. שו״ת יביע אומר ח״ד (סי׳ יט אות ה׳). והביא דין זה בחזו״ע סוכות עמוד קפח].

ט מי שיש לו גגון המותקן על הסוכה להגן מפני הגשמים, והיה יושב ואוכל בסוכה, וכשראה שהגשמים יורדים, סגר את דלתות הגגון שמעל הסוכה, וכשפסקו הגשמים, פתח בחזרה את דלתות הגגון, ורוצה להמשיך לאכול בסוכה, אין צריך לחזור ולברך ״לישב בסוכה״, כיון שבשעה שבירך מתחלה לישב בסוכה היתה דעתו על כל הסעודה. [חזון עובדיה סוכות עמ׳ קפז. וכן העלה בשו״ת קרן לדוד סי׳ קנג. ובשו״ת פני מבין חאו״ח סי׳ ריא].

י אם ירדו גשמים באמצע אכילתו וכיסהו בגג, וכשנפסקו הגשמים סילק את הגג, אין צריך לחזור ולברך לישב בסוכה, דספק ברכות להקל. [ילקו״י שם עמ׳ קכו. חזו״ע סוכות עמוד קפז]

יא מרפסת מקורה בנסרים דקים של עץ הקבועים במסמרות, וביניהם יש אויר כל שהוא שגשמים יכולים לרדת לתוכה, ובכל השנה יש עליה גג עליון מאזבסט, וישנים ואוכלים בתוכה, ורוצים להסיר את הגג העליון, וישארו הנסרים הקבועים בשביל סכך לסוכה, אין להכשיר סוכה זו, ולכן צריך להוציא את המסמרים שבנסרים, ולנענע הנסרים לשם סוכה. [ילקוט יוסף מועדים עמוד קכו הערה יד]

יב העושה סוכה לחג, פטור ממזוזה, מפני שהסוכה דירת עראי היא. [יומא י: וכן פסק מרן בשלחן ערוך יורה דעה סימן רפו סעיף יא. חזון עובדיה סוכות עמוד צד].

יג תקרה של אזבסט, שהוציאו התקרה והניחו סכך לחג הסוכות כפי הדין, אין צריך להסיר את המזוזה ולקובעה מחדש לאחר החג, בגלל הפטור של ימות החג. ואם ירצה להחמיר ולהסירה, טוב שיקחנה למגיה לבדוק אם היא כשרה, ואז כשיחזור לקובעה, יברך על קביעתה. [ילקו״י מועדים עמ׳ קכז. והנה מי שיש לו חדר מגורים שדר בו כל השנה, ובפרוס החג הוא מסיר את הרעפים של הגג, ומסכך אותו בסכך כשר, נחלקו האחרונים אם סוכה כזאת פטורה מן המזוזה, כי הפר״ח סבור היה שפטורה מן המזוזה בימי חג הסוכות, ולכן דעתו שאחר החג יש על המזוזה דין תעשה ולא מן העשוי, והצריך שיטול את המזוזה הקבועה, ולברך לקבוע מזוזה ולחזור ולקבוע אותה. אך בעל ארבעה טורי אבן (סי׳ יד) השיב לו שאין בזה משום תעשה ולא מן העשוי, מכיון שנקבעה המזוזה מתחלה בהכשר, וסיים, אך באמת בלא״ה א״צ לזה, שלפע״ד מעולם לא יצא החדר הזה מידי חיוב מזוזה, כיון שהוא קבוע לדירה בכל ימות השנה. וראה בחזו״ע סוכות עמוד צד].

סימן תרכז - הישן תחת המטה בסוכה

א הישן תחת המטה בסוכה, אם היא גבוהה עשרה טפחים לא יצא. [שלחן ערוך סי׳ תרכז ס״א]

ב אם פירס סדין על הסוכה, או תחת הסכך כדי להגן עליו מפני החמה, שהחמה מגיעה על גופו, הסוכה פסולה. ואם פירס תחת הסכך סדין מצוייר יפה, כדי לנאותה, בתוך ארבעה טפחים לסכך, כשרה. ואף לכתחלה מותר. והוא הדין שאם פירס ניילון מצוייר כדי לנאותה וגם כדי להגן עליו מפני החמה או מפני הגשמים, הסוכה כשרה. [חזון עובדיה סוכות, עמוד פד]

סימן תרכח - סוכה בעגלה

א סוכה העשויה על טנדר, או בראש העגלה, והיא עשויה כדת, כשרה לברך עליה "לישב בסוכה" כשאוכל בה סעודת קבע, אף כשהיא נוסעת. ואפילו המכונית נוסעת מעיר לעיר. והוא הדין לסוכה שבספינה. [ילקו"י מועדים (עמ' קכא). יחו"ד ח"ג (סי' מז). חזו"ע סוכות (עמ' קסט). ע"ש].

סימן תרכט - ממה צריך להיות הסכך

א דבר שמסככין בו את הסוכה צריך שלשה תנאים שיהיה כשר לסכך בו, צריך שיהיה גידולו מן הארץ, וצריך שיהיה תלוש ולא מחובר לקרקע, וצריך שיהיה דבר שאינו ראוי לקבל טומאה. וחז"ל (בסוכה יב.) למדו כן מן הכתוב (דברים טז) חג הסוכות תעשה לך שבעת ימים באספך מגרנך ומיקבך. כלומר, מפסולת גורן ויקב, שהם קש ותבן, וזמורות ואשכולות ריקים מן הענבים, וכיוצא בהם. וכן הביאו חז"ל (שם) מהפסוק בנחמיה (ח) צאו ההרה והביאו (לעשות את הסוכות): "עלי זית ועלי עץ שמן ועלי תמרים ועלי הדס ועלי עץ עבות". עץ עבות למצות לולב, ועלי הדס שוטה לסוכות. הילכך אסור לסכך את הסוכה בכל מיני מתכות ועמודי ברזל, שהרי אין גידולם מן הארץ, וכן אין מסככין בעורות של בעלי חיים, ואע"פ שלא עיבדום, שאינם ראויים לקבל טומאה (שבת מט:), מפני שבעלי חיים אינם נקראים גידולי קרקע ממש. וכן אין מסככים בענפי אילן המחובר לקרקע, שאין לסכך אלא בדבר התלוש מן הקרקע. וכן אין מסככים בכלים אפילו הם של עץ, כיון שראויים הם לקבל טומאה, ורק בפשוטי כלי עץ מסככים הואיל ואינם ראויים לקבל טומאה אפילו מדרבנן. [ילקו"י מועדים עמ' קכג. חזו"ע סוכות עמ' יד]

ב יש אומרים שאין לסכך את הסוכה בענפים הגדלים ומחוברים עדיין בעציץ, בין נקוב בין שאינו נקוב, ויש חולקים. [ילקו"י מועדים מהדורת תשס"ד עמוד תרמו. ילקו"י על ערלה פ"ז הערה א]

ג ומכל מקום נראה שמותר לסכך בעץ הגדל בעציץ שאינו נקוב, ונתלש, שאע"פ שלא גדל בארץ כלל, מכל מקום שמו עליו. והרי בגמרא מנחות מכשירינן הגדל בעציץ שאינו נקוב למנחות. וכן הדין לגבי חטים הגדלים בעציץ ועשו מהם מצה, שיוצאים בה ידי חובת מצה. וכן לגבי ארבעת המינים שגדלו בעציץ, שכשרים למצוה מן התורה. וגם לענין ברכות, פירות אילן שגדלו בעציץ שאינו נקוב מברכים עליהם בורא פרי העץ. וכן

עץ הנטוע בעציץ שאינו נקוב חייב בערלה, אלמא דמקרי עץ מאכל. וכל שכן שמותר לסכך בעץ הגדל בעציץ נקוב. [חזון עובדיה על סוכות עמוד טו הערה א].

ד כלי עץ כגון ארגז או תיבה שנשברו ונתפרקו, אף על פי שלא נשאר בהם שיעור קבלת טומאה, ועשו מהם נסרים דקים, אין מסככים בהם, (כדאיתא בסוכה טז: סיככה בבלאי כלים פסולה). וכתב הרמב"ם (פ"ה ה"ב), שהטעם לזה, שמכיון שהיו ראויים לקבל טומאה, גזרה שמא יסכך בשברי הכלים שעדיין לא טהרו מן הטומאה. ולפי זה כתבו כמה אחרונים שאם שיבר את כלי העץ בכוונה לשם סכך, ואין השברים ניכרים שהיו שברי כלים, כשרים לסכך בהם, ויש חולקים על זה. ונכון להחמיר. [חזו"ע שם עמוד יז].

ה ומכל מקום מותר להעמיד בהם את הסכך, שמותר להעמיד בדבר שמקבל טומאה מדרבנן. ועל כל פנים במעמיד דמעמיד ודאי דמותר לכתחלה, ושלא כדברי החזון איש שהחמיר אף במעמיד דמעמיד. [יבי"א ח"י חאו"ח סי' מו. וע"ש בח"י בהערות לרב פעלים ח"ב סי' סה].

ו ארגזים גדולים המחזיקים ארבעים סאה ויותר, שמביאים בהם סחורות ממדינת הים, שנתפרקו, ועשו מהם נסרים דקים, מותר לסכך בהם, מפני שאינם מקבלים טומאה גם לפני שהתפרקו. [ע' שבת לה. וכן פסק הרמב"ם פ"ג מהל' כלים ה"ב. ערוה"ש סי' תרכט ס"ה].

ז שלחן שהוא מפשוטי כלי עץ, וכיוצא בו, שאינו מקבל טומאה אלא רק מדרבנן, אם נשבר, לא מבעיא שמותר להעמיד בו את הסכך, אלא אפילו לסכך בו מותר, שלא גזרו חכמים אלא בבלאי כלים שהיו מקבלים טומאה מן התורה, ולא בבלאות של שלחן וכיו"ב. [וכ"כ בשו"ת חשב האפוד ח"ג סי' קיב, ובשו"ת יביע אומר חלק י' סי' מו].

ח "מאכלים" אף שעדיין לא הוכשרו לקבל טומאה [על ידי משקים], אף על פי כן פסולים לסכך בהם. וכן אוכלים אף שאין בהם שיעור כביצה, ואינם מקבלים טומאה מן התורה, אלא מדרבנן, אף על פי כן פסולים לסכך בהם. והדין כן בכל מיני אוכלים, שכל דבר שראוי לקבל טומאה מדרבנן אין מסככים בו. [חזון עובדיה סוכות עמוד יט]

ט כל מאכל בהמה, אף על פי שבני אדם אוכלים אותו לרפואה, אינו מקבל טומאה, ומותר לסכך בו. (ארחות חיים הל' סוכה סי' יד. כל בו סי' עא. ש"ע סי' תרכט סעיף יא). השבת, והפיגם (רודא), סתמן לאכילה, לעשות בהם מיני טיבולין, ונאכלים בעינם, ואין מסככין בהם. (וראה שבת קכח. בית השואבה אות סג בשם הריא"ז).

י אולם בשמים שאינם אלא לריח, ופרחים ושושנים שהם לנוי ולמראה יפה, ואינם מאכל אדם, אינם מקבלים טומאה, ומותר לסכך בהם.

יא וכן מיני תבלין כגון קינמון, הניתנים בקדרה לטעם, כיון שאינם נאכלים בפני עצמם, אינם מקבלים טומאה, ומותר לסכך בהם. [כ״כ הפמ״ג, וכ״ד הרמב״ם שהקנמון אינו מקבל טומאת אוכלין]

יב ענפי תאנה ובהם תאנים, זמורות ובהם ענבים, אם הפסולת מרובה על האוכל מסככים בהם, ואם לאו אין מסככין בהם, ואם קצר אותם לשם אוכל, יש לידים של הפירות תורת אוכל המקבל טומאה [עד שלשה טפחים], וצריך שיהיה בפסולת כדי לבטל האוכל והידות. ואם קצרם לשם סיכוך, אין לידים תורת אוכל לקבל טומאה, ומצטרפים עם הפסולת לבטל האוכל ברוב. [סוכה יג. ש״ע סי׳ תרכט ס״י. הרדב״ז ח״ה סימן ב׳ אלפים ורנז].

יג הדלה עליה ענפי אילן המחובר לקרקע, וסיככה בהם, פסולה. ואף על פי שקצצם אחר כך, בפיסולה היא עומדת, משום שנאמר ״תעשה״ ולא מן העשוי. ואם נענע כל ענף בפני עצמו לשם צל, הרי זו כשרה. [ואם הגביה את רוב ענפי האילן, כל ענף בפני עצמו, ולא נגע במיעוט הענפים, לכאורה הענפים שלא הוגבהו נידונים כסכך פסול, ולא אמרינן שבטלים ברוב, אא״כ נתערבו מיעוט הענפים הללו, ברוב הענפים שהוגבהו, באופן שלא ניכר הסכך הכשר המעורב עם הפסול, וכמ״ש כיו״ב בשלחן ערוך (סימן תרכו ס״א). ועיין בכף החיים שם אות יב].

יד אסור לסכך בכל סוגי נייר, והוא הדין לקרטון העשוי מניירות. [שו״ת קול גדול ס״ס עג].

טו ומכל מקום מותר לחפות את הקנים של הסכך בנייר צבעוני לנאותו. וכן סכך כשר שצבעו בכל מיני צבעונים לנאותו, וסיכך בו, הסוכה כשרה. [ילקוט יוסף מועדים עמוד קכז הערה טז. חזון עובדיה סוכות עמוד לב הערה יג]

טז אין מסככים ביריעות של נילון ופלסטיק, מפני שאינם דבר הגדל מן הארץ. [חזו״ע סוכות עמ׳ טז. ויש ללמוד כן ממ״ש הרמ״א בהגה (ר״ס תרכט), שאין מסככים בגושי עפר, שלא נקרא גידולו מן הארץ].

יז וכן אין מסככים בזכוכית, ואפילו בפשוטי זכוכית שלא נעשו כלים, כיון שברייתם מן החול, ואינם מגידולי קרקע. [ודמיא לעפר שאין מסככים בו].

יח שפודין של עץ, וכן רגלי מטה העשויים מעץ, אין מסככין בהם, דאף דפשוטי כלי עץ אין מקבלים טומאה, מכל מקום מדרבנן אסור. [ילקו״י מועדים עמוד קכח, חזו״ע סוכות, עמ׳ כא]

יט מותר לסכך בגושי תבן וקש בלי כל פקפוק. [ילקו״י מועדים עמ׳ קכח, חזו״ע סוכות, עמו׳ מג]

כ אסור לסכך בצמר גפן, דכיון דהטעם שאסור לסכך בפשתן הוא מפני שראויים ליתן בכרים ובכסתות, טעם זה שייך גם בצמר גפן וקנבוס. ובפרט אם נשתנית צורתו. [ילקו״י מועדים עמוד קכט].

כא יש להתיר אף לכתחלה לסכך את הסוכה ב״סכך לנצח״ העשוי מנסרים דקים הקשורים בחוטי כותנה. שהעיקר להלכה להקל להעמיד הסכך אף בדבר שאסור לסכך בו מדרבנן. [ילקו״י מועדים עמ׳ קכט. יחוה דעת ח״א סי׳ סד. חזון עובדיה סוכות, עמ׳ כג].

כב מחצלת של קש סתמה עשויה לשכיבה וראויה לקבל טומאה, ואין מסככים בה, אבל מחצלת הנעשית בקני סוף, שאינה ראויה לשכיבה, ועשייתה לסיכוך או לגידור, [אורכה שלשה מטר ורחבה שני מטר], והקנים נקשרים זה עם זה על ידי סיב צמחי או חוטי צמר גפן, מותר לסכך בה הסוכה, ומותר לקושרה בגג הסוכה אל דפנות הסוכה בחוטים העשויים מצמר גפן לבל תעוף ברוח, ושתהיה עומדת על הסכך באופן יציב. [אך נכון שלא יהדק ביותר שלא יהא כמסמרים וכבית]. ואם ידוע שעשו את המחצלת של הקנים לשכיבה או לדרוך עליה, אין לסכך בה. [ילקוט יוסף מועדים עמוד קכט. תשובת הרשב״א סי׳ נח. חזון עובדיה סוכות עמוד כה].

כג אין לסכך לכתחלה בדבר שיש בו ריח רע, ולא בדבר שנושרים העלים שבו, שיש לחוש שמתוך שריחו רע, או שעליו נושרים יהיה נאלץ לצאת מן הסוכה. וכן אין לעשות את הדפנות מדבר שנודף ממנו ריח רע. (ש״ע סי׳ תרכט סעיף יד).

כד סכך שהוא רך מאד כירק, שעשוי להתייבש בתוך שבעת הימים של החג, אין לסכך בו, לפי שיש לדון אותו למפרע כאילו כבר נתייבש עכשיו, ונמצא שיושב בסוכה פסולה, שחמתה מרובה מצלתה. [חזון עובדיה על הלכות סוכות עמוד ל].

כה אם סיכך הסוכה בעצי אשרה, יש אומרים שהסוכה כשרה, ומותר לישב בתוכה לקיים המצוה, דאף דכתותי מכתת שיעורה, לא חשיב כאילו אין כאן סכך. ולא אמרינן כתותי מכתת שיעוריה אלא במידי דבעי שיעור כמו לולב. [חזון עובדיה על סוכות עמוד נט]

כו יש אילנות שגדלים בהם ענפים שהם כמין עופות התלויים בחרטומיהן, מעיקר הדין מותר לסכך את הסוכה בנוצות העופות האלה, כיון שגידולם מן הארץ, מיהו משום דאתו לאחלופי בשאר נוצות העופות הנולדים מן הביצים, דשכיחי טובא, שפסולים לסכך בהם, לפי שאין גידולם מן הארץ, יש להמנע מלסכך בהן. [עיין בשלחן ערוך יו״ד (סי׳ פד סעיף טו) ובאחרונים שם, בדין עופות הגדלים באילן אם מותרים בשחיטה אם לאו. ואסורים משום שרץ השורץ על הארץ, ובפתח הדביר א״ח ח״ב (סי׳ רד סק״א) כתב, שיש להמנע מלסכך בהם. ע״ש. אך מ״מ סוף סוף גדלים בארץ].

כז אסרו חכמים לסכך בנסרים שיש ברוחבם ארבעה טפחים, משום גזרת תקרה, שאם נכשיר נסרים אלה לסכך, יבא לומר, מה לי לסכך באלה, מה לי לישב תחת קורות ביתי, והתורה אמרה חג הסוכות תעשה

לך שבעת ימים, ולא ביתו של כל ימות השנה. ואם אין ברוחבם ארבעה טפחים כשרים. ואפילו הם משופים שדומים לכלים. ומכל מקום נהגו שלא לסכך בהם כלל. ובזמן הזה פשט המנהג פה עה״ק ירושלים לסכך בנסרים דקים (פלפונים) שאין ברחבן אפילו שיעור טפח, מפני שאין עושים מהם תקרה, ולא שייכא בהו גזרת תקרה. [ילקו״י מועדים עמוד קל, שו״ת יביע אומר ד׳ סי׳ מט. חזו״ע סוכות עמ׳ ל].

כח כשמסככים בנסרים דקים (פלפונים), טוב ליזהר לכתחלה שלא יהיה אויר בין נסר לנסר על פני כל אורך הסוכה, שבזה יש להניח קצת ענפים ברוחב הסוכה, או קרש באמצע לרוחב הסוכה, ויוכשר בכך. ומכל מקום בדיעבד, מותר לישן תחתיו, שבאויר פחות מטפח אין חשש כלל, שאויר פחות מטפח לגבי הסוכה לכ״ע הוי כסתום. [חזו״ע סוכות, עמ׳ ל. ומה שמצוי שאויר משהו הולך על פני כל אורך הסוכה בין עצי הפלפונים, מותר לישן תחתיו].

כט לכתחלה טוב לחוש וליזהר שלא לסמוך את הסכך ולהעמידו בדבר שאין גידולו מן הקרקע כגון צינורות של ברזל או רשת וכדומה, ולא בדבר הראוי לקבל טומאה, כגון כלי עץ וכיוצא, גזרה שמא יסכך בהם עצמם. ומכל מקום בדיעבד הסוכה כשרה. ולכתחלה אם יש לו סוכה מצנורות של ברזל טוב שיתן על הצנורות קורות של עץ מארבע רוחות הסוכה, ועליהם יעמיד את הסכך, שאז נחשבים הצנורות כמעמיד דמעמיד. וכן אם נותן על הצנורות נסרים דקים להחזיק עליהם ענפי האילן שהם עיקר הסיכוך, שפיר דמי, דאז הוי מעמיד דמעמיד. וכן מותר להעמיד הסכך בנסרים שנעשו מארגזי עץ שנתפרקו, בהיות שאין עליהם תורת טומאה רק מדרבנן. [חזו״ע סוכות עמ׳ מד. ומה שכתבנו בילקו״י מועדים עמ׳ קל, שיש מכשירים בדיעבד. וע״ש בהערה כה, הנה בחזון עובדיה הנז׳ כתב בפשיטות דכשר בדיעבד. ורק לכתחלה טוב לחוש שיהיה מעמיד דמעמיד. והביא מ״ש בגנת ורדים (חאו״ח כלל ד׳ סי׳ ח), דהעושים סוכה בחצר, ולמעלה בשטח הגג יש ארובה ובה מעשה רשת נחושת ונותנים עליה הסכך, סוכה כשרה היא, כיון שהוא מחובר לקרקע ואינו מקבל טומאה. ע״כ. והמאירי (סוכה כב:) כתב דשמא אין מעמיד פוסל אלא רק בדבר המקבל טומאה, ולא בפיסולים אחרים. וכ״ה בספר העיטור (דף פב) שאם סיכך על דופני הבית כשר. ובעקרי הד״ט (א״ח סי׳ לב אות ו) כתב, שכן המנהג קדום ופשוט. וכ״ש למאי דקי״ל כד׳ מרן הש״ע דס״ל דאין לחוש לאיסור מעמיד בדבר שאין מסככין בו, שיש להקל אף לכתחלה. ע״כ. אלא דמהיות טוב יש לחוש לכתחלה להרמב״ן והר״ן, ולכן טוב שיתן נסר של עץ על הצנורות].

ל אם מחבר דיקטים בדבק שאין גידולו מן הארץ, כדי להעמידם, אפילו לדעת המחמירים במעמיד, כיון שאין הדבר ניכר לעין כלל, לא שייכא כל כך הגזרה, ובפרט שאי אפשר לסכך בדבק לחוד, הילכך לית לן בה. [כ״כ בשו״ת שבט הלוי ח״ט ס״ס קלו].

לא מותר לחבר כלונסאות הסוכה [מה שמעמידים עליו את הסכך] במסמרים של ברזל, או לקושרם בסמרטוטים העשויים מבלאי בגדים המקבלים טומאה. והסכך עצמו אם חושש שיעוף ברוח, יתן עליו קרש צר ועב. או שיקשור את הסכך בחוט העשוי מסיבים צמחיים, או חוט מצמר גפן, כיון שעל כל פנים גידולו מן הארץ, והאיסור לסכך בו ממש אינו אלא

מדרבנן, ולכן מותר לקשור בחוט כזה. [ילקו״י מועדים עמ׳ קלא. ולענין לקשור הסכך כתב הריטב״א (סוכה יא:), שאפי׳ להפוסקים שאוסרים להעמיד הסכך בדבר הראוי לקבל טומאה, מ״מ כל דבר שאין האיסור לסכך בו אלא מגזרת חכמים, אין שום איסור להעמיד בו סכך הסוכה. ע״ש. ולכן חוט שנעשה מסיב צמחי, או מצמר גפן, הואיל והאיסור לסכך בו ממש, אינו אלא מדרבנן, כמ״ש הרמב״ם (פ״ו מסוכה ה״ד), מותר להעמיד בו לכתחלה].

לב במקום שמצוי בו רוחות עזות מאד בימי החג, ולפעמים ע״י הרוחות הסכך מתרומם לגובה, למעלה משלשה טפחים, ושוב הסכך נופל על הסוכה, ולכאורה כיון שהסכך נפל מאליו שלא לשם צל, אינה חוזרת להכשרה, אלא אם כן נדון בה דין חבוט רמי. ולמעשה נראה שהסוכה כשרה, כיון דמעיקרא נעשית בהכשר. [כן העלה בשו״ת שבט הלוי י׳ (סימן ק), שכל שהסכך התרומם למעלה בשטח הסוכה ולא נדחה ממנה עד שנשארה מגולה בלי סכך, הסוכה כשרה.]

לג יש מי שכתב, שאין להתיר לעשות סוכה תחת העצים הדקים שהרעפים מונחים עליהם במשך ימות השנה, כשאין ביניהם ג׳ טפחים, אך חלקו על דבריו, שכל שהסוכה התחתונה צלתה מרובה מחמתה, אף לאחר שינטל מה שכנגד העצים, (שהוא פסול לסיכוך, שלא נעשה לצל, אלא להניח עליו את הרעפים), הסוכה כשרה לכתחלה. [חזון עובדיה סוכות עמוד סט].

לד סוכה שנעשית תחת חבלי כביסה, או חוטי חשמל וטלפון, אפילו אין בין חבל לחבל שלשה טפחים, אין לפסול מטעם לבוד, אלא הסוכה כשרה. ואפילו אם תלו כביסה על החבלים אין בכך כלום והסוכה כשרה. [ילקו״י מועדים עמ׳ קכה. חזו״ע סוכות עמוד סט]

לה אם ירד שלג רב על סכך הסוכה, ונקפא ונעשה כמין תקרה, כיון שהשלג אינו מביא את הטומאה ולא חוצץ מפני הטומאה, (אהלות פ״ח מ״ה). וכן אמרו (ב״ב כ.) השלג והברד אין ממעטין בחלון. ופירש רש״י, דה״ט משום שנימוחים מאליהם, וכמאן דליתנהו דמי. הכא נמי בדין סוכה, כמאן דליתנהו דמי, ואין השלג פוסל את הסוכה. [כ״פ בשו״ת גנת ורדים (כלל ד סי׳ ז). והמברך יש לו ע״מ שיסמוך. וראה בילקו״י מועדים עמ׳ קכה. חזון עובדיה סוכות עמו׳ לז]

סימן תרל - דיני דפנות הסוכה

א הסוכה צריכה להיעשות משלש דפנות וסכך. הדפנות שהם כותלי הסוכה ומחיצותיה, אפשר לעשותם מכל דבר העומד בפני הרוח, למעט סדינים וכדומה שאינם כשרים לדפנות, שהרי רוח מצויה מנדנדת אותם, וכל מחיצה שהולכת ובאה ברוח מצויה, אפילו הולכת פחות משלשה טפחים בנדנוד מועט, אינה מחיצה. ואפילו אם עשה מחיצה אחת של סדין ושני המחיצות עשויות כהוגן, הסוכה פסולה. ויש להזהיר לעושים

מחיצות הסוכה, או מחיצה אחת משלש דפנות, מסדינים או מיריעות, מבלי שיארגו אותם בקנים, שלא יעשו כן, ולהעיר להם שעל ידי כך הם יושבים בסוכה פסולה, ומברכים ברכה לבטלה. ואפילו אם עשו המחיצות בסדינים, בתוך חצר אשר לה חומה מסביב, שאין רוח מצויה מנידה אותם, יש לפסול הסוכה כשלא קשר. ואם הסדינים קשורים היטב בעמודי הסוכה שבתוך החצר הנזכר, באופן שאין חשש כלל שמא ינתקו הקשרים, שהרי אין שם בחצר רוח, יש להכשיר את הסוכה. אבל אם עושה סוכה שלא בתוך החצר, אין להתיר במה שיקשור הסדינים היטב בעמודי הסוכה שבארבעת רוחותיה, שפעמים שמתנתקים ואינו שם על לב, ומברך ברכות לבטלה, וחשוב כאוכל חוץ לסוכה. [ילקוט יוסף מועדים עמוד קיח. יחוה דעת ח״ג סי׳ מו. והיכא דקשר היטב אין הסוכה פסולה, שהרי לשון מרן בש״ע סימן תרל ס״י, ״אין נכון לעשות״ שהוא רק חשש שמא ינתק, ולכן אין להתיר לכתחלה לעשות כן, אבל בדיעבד אין הסוכה פסולה. וראה בילקו״י שם, ובחזו״ע על הלכות סוכות, עמוד א. ושו״ת חקרי לב תאו״ח סי׳ קכה]

ב כותל מחובר לקרקע כשר להיות דופן, וכן מעקה של גזוזטרא או מרפסת שיש בו עמודים של ברזל הסמוכים זה לזה, ואין מרחק בין עמוד לחבירו ג׳ טפחים. שכל פחות משלשה טפחים כלבוד דמי. וכן נסרים ארוכים המושכבים לרוחב הדופן, ומחוברים היטב במסמרים, ואין בין נסר לחבירו שלשה טפחים, כשרים לדפנות. ואין צריך מחיצה של שתי וערב, אלא או שתי או ערב לבד כשרים לדפנות. [ילקו״י שם עמ׳ קיט, חזו״ע שם עמ׳ ה]

ג המחיצה כשרה אף כשהיא עשויה מדברים שאינם ראויים לסכך, ואפילו הוא דבר המקבל טומאה, כגון ארגז או כלים. ואפשר לעשותה ע״י כלים, ארון, תיבה, ומחומר חזק כאבנים או ברזל ובצורה שלימה שאין הגשם חודר דרכה, ורק בסכך צריכים להקפיד שיהיה סיכוך כשר. [ילקוט יוסף מועדים עמ׳ קיט. חזו״ע סוכות עמ׳ א. ואף שדעת הב״ח (סי׳ תרל) שבעל נפש יחוש לדעת הגהות אשרי בשם או״ז, שהדפנות יהיו מדבר שאינו מקבל טומאה. כבר כתב ע״ז האי״ר שכל האחרונים לא חששו לזה. וכ״ה בראבי״ה. וכ״כ הגר״א, ובברכי יוסף, ובבכורי יעקב, ויד אליהו מלובלין].

ד גובה הדופן צריך להיות לא פחות מעשרה טפחים, ואורך ורוחב סוכה קטנה לא פחות משבעה טפחים על שבעה טפחים, וכל טפח הוא ד׳ אצבעות, [הרמב״ם פ״ט מהל׳ ס״ת ה״א], וכל אצבע, שהוא ברוחב האגודל, שני סנטימטר. נמצא הטפח שמונה סנטימטר. וכאשר ביאר הגר״ח נאה בספרו שיעורי תורה [סימן א]. ולפי זה גובה הסוכה לפחות שמונים ס״מ. ובספר שיעורי תורה הנ״ל [סי׳ ג אות לט] כתב להוסיף עוד סנטימטר אחד לגובה הסוכה, כדי שלא יהיו עשרת הטפחים, מצומצמים כל כך, כיון ששיעוריהם מן התורה, כדקי״ל [בסוכה ה:], שהשיעורים הלכה למשה מסיני, ולכן יצא לו גובה הסוכה שמונים ואחד סנטימטר, וכן אורכה ורוחבה חמשים ושבעה סנטימטר. וכן ראוי לעשות. וממדת חסידות, ומהיות טוב, טוב להגביה את דפנות הסוכה למטר אחד לכל הפחות, ושבעים ס״מ לאורכה ורוחבה. ומהיות טוב אל תיקרי רע. ואם אין

ברוחב הסוכה שבעה טפחים, אפילו יש באורך הסוכה כמה אמות, באופן שיש בריבוע הסוכה שבעה על שבעה טפחים, אף על פי כן פסולה. [חזו"ע סוכות עמוד ט. ילקו"י מועדים עמוד קכ].

ה מעיקר הדין מותר להעביר קרש ממחיצות הסוכה, שעמד בשנה שעברה בצד אחד, לצידה השני של הסוכה, ומן הדין אין צריך לסמן את מחיצות הסוכה כדי לראות סדר עמידתן שלא ישנה משנה לשנה, שסוכה תשמישי מצוה היא, ואין להקפיד ברוחות, שאין מעלה לצד אחד מצד אחר. [ילקוט יוסף מועדים עמוד קכא].

ו סוכה שהיא ששה טפחים על ששה טפחים, ויש שם דופן שעוביו טפח גבוה מן הקרקע עשרה טפחים, ועליו קבוע נסר רוחב טפח, שנעשה להשתמש בו במקום שלחן, וממנו ולמעלה יש גובה עשרה טפחים, הסוכה כשרה, שאנו חושבים כאילו שטח קרקעית הסוכה מגיע עד ראש הדופן ונמצא שיעור אורך ורוחב של חלל הסוכה מן הנסר ולמעלה, ז' טפחים על ז' טפחים, בגובה עשרה טפחים. ויש כאן הכשר סוכה כדת. [דבר שמואל אבוהב (סי' רג), ובשו"ת הרמ"ז (סי' ל) העלה בנידון זה בכוחא דהיתרא. וכ"כ בספר בית השואבה (דף סט ע"ב). ובספר בכורי יעקב (סי' תרלד סק"ו). ע"ש].

סימן תרלא - דיני הסיכוך

א יש לעשות את הסיכוך של הסוכה באופן שיראו ממנו הכוכבים הגדולים (שנראים אף ביום), ואם היתה מעובה כמין בית אף על פי שאין הכוכבים נראים מתוכה, ואפילו ניצוצי השמש אין נראים מתוכה, אף על פי כן כשרה. (ש"ע סי' תרלא ס"ג). ואם היתה מעובה כל כך, שאף אם יש גשמים מרובים, אינם יכולים לרדת לתוכה, יש פוסלים, ויש מכשירים. ודעת מרן כדברי המכשירים. ואנן אתכא דמרן סמכינן, ויכול גם לברך עליה "לישב בסוכה". אך לכתחלה ראוי לחוש לכל הדעות, ולכן אם אפשר למעט מן הסכך, עד שיהא אפשר שאם יהיו גשמים רבים יוכלו לרדת בתוכה, טוב הדבר למעט. [ילקו"י מועדים עמו' קל. חזון עובדיה על הלכות סוכה עמ' לד]

ב אם נזכר ביום טוב או בשבת חול המועד סוכות, שהסוכה מעובה כמין בית עד שאין הגשמים יכלים לרדת לתוכה, ויש שם עכו"ם, יכול לומר לו שיטול מעט מהסכך, דהוה ליה שבות דשבות במקום מצוה, שאין זה אלא כסותר אהל עראי דרבנן, כיון דמעיקרא דדינא סמכינן על דברי החולקים על רבינו תם וסבירא להו שהסוכה כשרה, אם כן אין בזה איסור משום הכשרת הסוכה, כי כשרה היא בלאו הכי. ואף שהסכך

הוקצה למצותו, כשעושה על ידי גוי אין כאן אלא שבות דשבות ומשרא שרי במקום מצוה. [חזו"ע סוכות עמוד לז]

ג הסוכה צריך שיהיה צילתה מרובה מחמתה, אבל אם היתה חמתה מרובה מצילתה, פסולה. ואם ברוב הסוכה צלתה מרובה ביותר, ובמיעוטה חמתה מרובה מצילתה משהו, בענין שאם נצרף את החמה והצל של כל הסוכה, יהיה צלתה מרובה מחמתה משהו, כשרה. ומותר לישב אפילו תחת המיעוט שחמתו מרובה משהו, לפי שהוא בטל לגבי רוב הסכך שצילתו מרובה. [ש"ע סי' תרלא ס"ב, וש"ע הגר"ז שם. חזו"ע סוכות עמוד עב].

ד סוכה המדובללת [שהסכך מבולבל, קנה עולה וקנה יורד], אם אין בין העולה והיורד ג' טפחים, כשרה, שכל פחות משלשה כלבוד דמי, אבל אם יש ביניהם ג' טפחים או יותר, אם היה ברוחב הקנה העליון טפח או יותר, שיש בו חשיבות של אהל, רואים אותו כאילו ירד למטה ונגע בשפתו של הקנה היורד, והסוכה כשרה, שזהו דין "חבוט רמי", כלומר השפל והשלך אותו על האויר שתחתיו וכאילו הוא שוה לקנה היורד. [סוכה כב. רמב"ם פ"ה הלכה כא. טור ושלחן ערוך סי' תרלא סעיף ה. חזון עובדיה על סוכות עמוד עג].

ה המסכך סוכתו בדבר הפסול לסיכוך, וגם בדבר הכשר, ואין מן הסכך הפסול רוחב שלשה טפחים ביחד [ובסוכה קטנה שלשה טפחים ביחד], אלא פחות מכן, אם היה בכל הסכך הכשר יותר מכל הסכך הפסול, כשרה. ואם היה כן בצמצום פסולה. [חזו"ע סוכות עמ' עג. והטעם, שהסכך הפסול נידון כפרוץ, ואע"ג דבעלמא קי"ל דהלכתא פרוץ כעומד מותר, מ"מ מאחר שהוא נידון כפרוץ, למטה הוי כחמתה מרובה מצלתה, ועוד שאי אפשר לצמצם, ונמצא שהפסול מרובה].

ו סכך הנמשך ביותר בצד פתח הסוכה, ודופן אחד נמשך עמו, דינו כסוכה, ומותר לאכול ולישן שם. ואף על פי שהדופן שממולו הוא יותר על שבעה טפחים, והיה מקום לומר, הרי זה גילה דעתו לעשות כל הסוכה עם מחיצותיה, ונמצא שהדופן הנמשך דרך הפתח, אינו מן הסוכה, אלא הוא עומד בפני עצמו, ואין כאן אלא דופן אחד, אע"פ כן דינו כסוכה. [סוכה יט. וכן פסק מרן בש"ע סי' תרלא ס"ז].

סימן תרלב - דברים הפוסלים בסכך

א סכך פסול שהונח ליד הסכך הכשר באמצע הסוכה, פוסל את הסוכה אם יש בו שיעור ארבעה טפחים, בין שהיה פסול מן התורה, בין שהיה פסול מדרבנן. אבל אם היה פחות משיעור ארבעה טפחים הסוכה כשרה. ואם הוא פחות משלשה טפחים מותר לאכול ולישן תחתיו. וסכך פסול שהונח בצד על יד דופן הסוכה, אינו פוסל אלא אם כן יש ארבע אמות

מהסכך הפסול, אבל פחות מכן הסוכה כשרה, דאמרינן דופן עקומה, דהיינו לומר שאנו רואים כאילו דופן הסוכה נעקם ונחשב זה הסכך הפסול מגוף הדופן, ודבר זה הלכה למשה מסיני. (סוכה ו:). הילכך בית מקורה שנפחת באמצע התקרה, וסיכך שם, ונשאר מן התקרה סביב בין הסכך הכשר לכותלי הבית פחות מארבע אמות, הסוכה כשרה, אבל אין אוכלים וישנים תחתיו אלא אם כן הוא פחות משלשה טפחים. במה דברים אמורים בסוכה גדולה, שיש בה שבעה טפחים על שבעה טפחים יותר על הסכך הפסול, אבל סוכה קטנה שאין בה אלא שבעה טפחים על שבעה טפחים בין באמצע בין מן הצד, סכך פסול פוסל בג' טפחים, ורק בפחות משלשה טפחים כשרה ומותר לאכול ולישן תחתיו, ומצטרף להשלים הסוכה לשיעורה. [חזון עובדיה סוכות עמ' סו].

ב אויר פוסל בין בגדולה בין בקטנה בשיעור שלשה טפחים, בין באמצע בין מן הצד, בפחות משלשה כשרה ומצטרף להשלים לשיעור סוכה, ואין לאכול או לישן תחתיו. (מרן בש"ע סי' תרלב ס"א). ודוקא אויר שהולך על פני כל אורך הסוכה, אבל אם אינו הולך באורך כל הסוכה, מותר לאכול ולישן תחתיו. ולכן אין נזהרים מלישן תחת הנקבים של סכך הסוכה. [תוס' סוכה יט. וכן פסק הרמ"א בהגה סי' תרלב ס"ב. וראה בחזון עובדיה סוכות עמוד סח].

ג סכך פסול פוסל בארבעה טפחים, ויש אומרים שדין הזכוכית כדין אויר, ויש חולקים. וכן עיקר למעשה, שהזכוכית אינה פוסלת אלא בארבעה טפחים. [חזון עובדיה סוכות עמ' סח].

סימן תרלג - גובה הסוכה

א סוכה שגבוהה למעלה מעשרים אמה פסולה, ואם מיעט את גובהה, ע"י שהכניס לשם תבן וביטלו בפירוש, שאינו נוטלו משם, כל שבעת ימי החג, הסוכה כשרה, וסגי בביטול לשבעה ימים, ולא בעינן ביטול לעולם. [שו"ת יביע אומר ח"ג חיו"ד סימן יב אות ה]. ואין צריך לנענע הסכך מחדש, משום תעשה ולא מן העשוי, הואיל והסכך עצמו כשר, ולא נפסלה אלא מחמת גובהה, הילכך כיון שנתמעט גובהה חזרה להיות כשרה. [ש"ע סימן תרלג סעי' ד' ומשנה ברורה שם ס"ק יא. חזון עובדיה שם עמוד יא. ילקוט יוסף מועדים עמוד קכ]

ב באופן שמיעט את גובה הסוכה מערב יום טוב באופן שהכניס לשם תבן וכדומה, אלא שלא ביטלו בפירוש, רשאי לבטלו ביום טוב, ואין בזה איסור משום שמתקן את הסוכה ומכשירה. שהרי אינו עושה מעשה כלל, ואפילו מעשה קל כגון דיבור, שהרי בביטול בלב די. [בשער הציון שם אות טו, כתב שהגאון רעק"א נסתפק בזה. אבל ברבינו מנוח מבואר להדיא דשרי לבטלו בשבת ויו"ט. וע' בשו"ת רב פעלים ח"ג (תאו"ח סי' כד). ודו"ק].

ג המחיצה יכולה להיות גבוהה יותר מ-20 אמה, ורק על מקום הסכך קיימת הגבלה שלא יהיה החלל שתחתיו עשרים אמה. [ילקוט יוסף מועדים עמוד קכ, חזון עובדיה סוכות, עמוד יא]

ד אם דפנות הסוכה גבוהים עשרה טפחים, אפילו אם אין הדפנות מגיעים לסכך, מפני שגג הסוכה גבוה הרבה, והדפנות רחוקים מן הגג כמה אמות, כשרה, דאמרינן גוד אסיק מחיצתא, והוי כאילו המחיצות מגיעות לסכך. ובלבד שיהא הסכך מכוון כנגד הדפנות, ואם אינו מכוון ממש, אלא שהוא בתוך ג' טפחים כנגד הדפנות, כשרה. ואם היו הדפנות גבוהים ורחוקים מן הארץ שלשה טפחים, אפילו אם היו הדפנות עצמם גבוהים יותר מעשרה טפחים, פסולה. [משנה (סוכה טז.), הרמב"ם (פ"ד מהל' סוכה ה"ד), וטור ושו"ע תרל ס"ט].

ה סוכה נמוכה שאין מן הכסא שיושב עליו, או מן המטה, עד הגג של הסוכה מבפנים עשרה טפחים, צריך עיון לדינא אם יכול לברך על זה ברכת לישב בסוכה בכהאי גוונא, ולפיכך אין לעשות סוכה כזו לכתחלה. [ילקו"י מועדים עמ' קכ הערה ג'. חזו"ע סוכות, עמוד ט]

ו סוכה שיש לה בדפנותיה חלונות רבים, ופתחים רבים, אף על פי שהפרוץ מרובה על העומד, כשרה, ובלבד שלא יהיה שם פתח יותר מעשר אמות, אבל אם היה שם פתח יתר על עשר אמות, אף על פי שיש לו צורת פתח צריך שלא יהיה הפרוץ מרובה על העומד. [הרמב"ם פ"ד מהל' סוכה הל' יב].

ז אף אם המחיצה השלישית של הסוכה, היא דלת ממש, וקבועה בצירים שעשויה לפתוח ולסגור אותה תמיד, הסוכה כשרה, ומותר לפתוח ולסגור אותה בימי חוה"מ סוכות. ואע"פ שבשעה שפותח הדלת המחיצה מתבטלת והסוכה נפסלת, אין בזה משום תעשה ולא מן העשוי, שנראה שהסכך קדם לדפנות על ידי כך, שמכיון שבשעה שנתן את הסכך היתה הדלת סגורה, ונעשו שלש דפנות כדין, שוב אין בזה משום תעשה ולא מן העשוי, כיון שעיקר עשייתה היה בכשרות. [ווי העמודים על ספר יראים (סי' יז). רב פעלים ח"א חאו"ח סי' לד, וח"ג סי' מ]. ואין חילוק בין אם נפלה הדלת מאליה, לבין הסירו אותה בידים.

ח יש מי שאומר שיש להזהר באופן הנ"ל שלא לפתוח הדלת משעת הסיכוך עד אחר שנכנס החג, אחר שיחול שם כשרות על הסוכה. [רב פעלים ח"א סי' לד, ומקראי קודש סוכה, עמוד מד]. אולם לדינא אין צריך ליזהר בזה, שכל שנעשה בכשרות, אף שעדיין לא נכנס החג, ואף שהדלת נפלה וחזר והקימה, הסוכה כשרה. [ראה בחזו"ע עמוד יג, בשם רב פעלים, והוסיף שם ועיין לקמן הערה יח. וכוונתו ששם בעמוד מב הביא דברי הרב פעלים, ודחה דבריו מההלכה].

ט יש מי שאומר שיש להזהר שלא לפתוח ולסגור הדלת [באופן הנ"ל] בימי שבת ויום טוב, שכיון שפתיחתה פוסלת אותה לשעתה, וסגירתה חוזרת

ומכשרת אותה, לכן אין לעשות כן בשבת ויום טוב, דהוה ליה מחיצה המתרת. אולם הרמ״א (סי׳ תרכו ס״ג) כתב לגבי העושים על הסוכה גגות לסוגרם בעת הגשמים, שמותר לסוגרם ולפותחם אפילו ביו״ט, כל שיש להם צירים. ומכל מקום טוב להחמיר היכא דאפשר. [ראה בש״ע הגר״ז (סי׳ תרכו סעיף יט) בדין כיו״ב, וע׳ בחזו״ע סוכות עמ׳ יג הערה ט].

סימן תרלה - סוכת גנב״ך ורקב״ש

א הסוכה אף על פי שלא נעשית לשם מצוה, כשרה, ובלבד שעשאה לצל, כגון סוכת (גנב״ך), גוים, נשים, בהמה, כותים. וכן סוכת (רקב״ש), סוכת רועים, (שעשו סוכה בשדה לחסות בצלה מפני השרב, ומשם שומרים על צאנם), סוכת קייצים, (שומרי קציעות של תאנים השטוחים בשדה לייבשם), סוכת בורגנים (שומרי העיר), סוכת שומרי פירות, כולם כשרות למצוה, אף על פי שלא נעשו לשם מצוה. וכן סוכה שעשאה קודם שלשים יום שלפני חג הסוכות, כשרה, אף שלא נעשית לשם מצות סוכה, ולכתחלה יחדש בה דבר בגוף הסוכה לשם מצות סוכה, ואפילו לא חידש אלא רק בסכך שיעור טפח על טפח די בכך. וכן אם חידש בה על פני כולה אפילו ברוחב כל שהוא די בכך. וכן הדין בכל הסוכות של גנב״ך רקב״ש הנ״ל. [ב״ח. ט״ז סק״ג. ושאר אחרונים]. ואם לא חידש בה דבר, ונזכר ביום טוב, אין זה מעכב כלל, ורשאי לברך עליה ברכת לישב בסוכה. [חזו״ע סוכות עמוד סב].

ב אשה או קטן, אף שהם פטורים ממצות הסוכה, מותרים לכתחלה לתת את הסכך על הסוכה, והסוכה כשרה אף לכתחלה. וכן מותר לסכך על ידי גוי. [ילקו״י שם עמ׳ קלג. חזו״ע עמ׳ סד].

ג סוכה שעשתה אותה אשה כדי שבני ביתה ישבו בה לקיים המצוה, הסוכה אסורה בהנאה כל שבעת ימי החג, ככל סוכה. אבל אם עשתה הסוכה לעצמה, וישבה בה בחג, לא חל שם שמים על סוכתה, כיון שהמצוה היא הגורמת את הקדושה, ואם כן זה שייך רק באנשים, שהם מצווים על כך, ולא על סוכת נשים. ולכן מותר ליהנות מן הסוכה והנוי שלה. [ילקוט יוסף מועדים עמוד קלב, יביע אומר ח״ב סי׳ ל אות ג׳. חזון עובדיה סוכות, עמו׳ סד, עמו׳ עח]

ד יש מי שכתב, שמכיון דקי״ל (סוכה ט.) עצי סוכה אסורים בהנאה כל שבעה, שנאמר חג הסוכות שבעת ימים לה׳, ואמר ר׳ יהודה בן בתירה כשם שחל שם שמים על שלמי חגיגה, (לאוסרם עד לאחר הקטרת אימורין, ובתר הכי זכו בהו משלחן גבוה, כעבד הנוטל פרס. רש״י), כך חל שם שמים על הסוכה. לפי זה היה נראה שאסור מן התורה לישב בסוכה בשעה שהוא פטור מישיבה בסוכה, כגון כשירדו גשמים. ומיהו אם כבר היה יושב בסוכה וירדו

גשמים, י״ל דלא ניתנה תורה למלאכי השרת שלא ישהה אפילו רגע אחד משהתחילו הגשמים לרדת, וכיו״ב אמרו ביומא (סט.) [עונג יום טוב סימן מט]. אולם לדינא אין בזה איסור תורה, ויש בזה רק משום שנקרא הדיוט. [חזון עובדיה סוכות עמ׳ עט בהערה].

ה סוכה שבנאוה פועלים גויים לצורך ישראל סמוך לחג סוכות, כשרה. ומן הדין אין צריך לחדש בה דבר. ומכל מקום טוב ונכון לחדש בה דבר בסכך או בדפנות. אבל אם נזכרו ביום טוב שלא נתחדש בה דבר, רשאים לברך עליהם ברכת ״לישב בסוכה״, שסוכה כשרה היא. [ילקו״י מועדים עמוד קלב. יחוה דעת ח״ו סימן מא, חזון עובדיה סוכות, עמוד נו]

ו מה שהצריכו לכתחלה לעשות בסוכה שעשאה גוי איזה חידוש, מועיל אף אם עשה חידוש בדפנות עד עשרה טפחים, ואין צריך לחדש בה דבר דוקא בסכך. [ילקוט יוסף מועדים עמוד קלב. יחוה דעת חלק ו׳ סימן מא הערה א׳, חזון עובדיה סוכות, עמוד נו]

ז סוכה שנעשתה כהלכתה קודם החג, ובתוך ימי החג נפלה אחת מדפנותיה, רשאי אף לכתחלה להחזיר הדופן למקומה, שכיון שכבר חלה מצות סוכה והוכשרה למצותה, שוב אין בדבר משום תעשה ולא מן העשוי. [הליכות עולם חלק ב׳ עמוד רסז].

ח סכך שנפל בליל יום טוב של חג הסוכות, ונפסלה הסוכה, מותר לומר לגוי להחזיר הסכך על הסוכה, כדי שיוכל לקיים מצות אכילה בסוכה כדת. וטוב שיעשה כן על ידי אמירה לגוי שיאמר לגוי אחר שיעשה כן, שיש אומרים שזה נחשב כשבות דשבות, ובמקום מצוה מותר. [ילקוט יוסף מועדים עמוד קכא, חזון עובדיה סוכות, עמוד מח]

ט אם נפל הסכך בליל יום טוב, ובעל הסוכה החזיר הסכך על הסוכה במו ידיו בליל יו״ט, אף על פי כן בדיעבד מותר לישב בסוכה זו ביום טוב, ולאכול בה אכילת קבע, ולברך בה לישב בסוכה, ולא דמי לדין המבשל בשבת שאסור לו ליהנות מהתבשיל עד למוצאי שבת, והרי כאן נהנה מהצל של הסוכה. דאיסורא דשבת שאני, שכל מה שקנסו בדין המבשל בשבת לאסור התבשיל, הוא רק בשבת ולא ביום טוב, שאין כאן אלא איסור דרבנן, ומכל שכן שלפי הנראה שבעל הסוכה לא עשה כן במזיד, אלא בשוגג, שחשב שהדבר מותר, וקיימא לן אומר מותר שוגג הוא. [חזון עובדיה על סוכות עמוד מט].

י תושב חוץ לארץ שעשה סוכה כהלכתה בערב יום טוב, וביום טוב שני של גלויות נפל הדופן השלישי, מותר לומר לגוי להעמיד את הדופן השלישי, ואין צריך בזה חידוש כלל. [יחוה דעת ח״ו סי׳ מא עמ׳ רל]. ואין לאסור בזה משום ״תעשה ולא מן העשוי״, שכיון שכבר הוכשרה על ידי עשיית הדפנות כדין, שוב אין איסור בזה. [ילקוט יוסף מועדים עמוד קכא הערה ט, חזון עובדיה סוכות, עמוד מח]

יא לכתחלה יזהר לעשות הדפנות קודם לסכך, ולא יסכך קודם שיעשה דפנות כשרים כהלכתם, מפני שבשעה שעושה הסכך אין תורת אוהל על הסוכה שאין שם מחיצות אלא גג, וכשעושה אחר כך את הדפנות הוה ליה תעשה ולא מן העשוי כבר. ואם עבר וסיכך את הסוכה העומדת על ארבעה עמודים ואחר כך נתן הדפנות, ועשה הסכך תחלה, יש פוסלים ויש מכשירים, וההלכה שהסוכה כשרה בדיעבד. ונכון להחמיר לנענע את הסכך לשם צל, להגביה כל ענף ומניחו וחוזר ומגביה חברו ומניחו. [ילקו״י מועדים עמ׳ קכה, חזו״ע סוכות, עמ׳ לח. הליכות עולם ח״ב עמ׳ רסו. יביע אומר ח״י בהערות לרב פעלים ח״א סי׳ לד].

סימן תרלו - דין סוכה ישנה

א כבר נתבאר לעיל שסוכה ישנה שעשאה שלשים יום קודם החג, כשרה, אף אם לא חידש בה עתה דבר בגופה. ואמנם לכתחלה מצוה מן המובחר שיחדש בה עתה דבר בגופה לשם החג, אבל אם נזכרו ביום טוב שלא נתחדש בה דבר, רשאים לברך עליה ״לישב בסוכה״ שסוכה כשרה היא. והעושה סוכתו תוך שלשים יום לחג אין צריך לחדש בה דבר, שמסתמא לשם מצות סוכה נעשית. וכל שנעשית לשם מצות סוכה אפילו מתחלת השנה, כשרה, ואין צורך לחדש בה דבר. [ילקו״י מועדים עמ׳ קלג. יחוה דעת ח״ו סי׳ מא עמ׳ רכט, חזו״ע סוכות עמ׳ סב]

סימן תרלז - סוכה שאולה וגזולה

א מי שלא עשה סוכה, בין בשוגג בין במזיד, עושה סוכה בחולו של מועד, אפילו על ידי אומן ישראל. ומותר לאומן לקבל שכרו, כיון שהוא דבר מצוה. ומכיון שהיא סוכה חדשה אצלו, בישיבתו הראשונה בתוכה יברך גם שהחיינו. [וכן יכול לצאת מסוכה זו ולישב באחרת]. [חזו״ע סוכות עמוד מט-נא. וכתב בשו״ת משאת משה ח״א (סי׳ ה), שצריך לברך שהחיינו, שהרי לא עשאה קודם הרגל, והיא חדשה אצלו. ע״כ. וכן נראה שיש לברך שהחיינו, ודלא כמ״ש בס׳ בצל החכמה].

ב גר שנתגייר בחול המועד סוכות, וכן קטן שנתגדל בחוה״מ, לכולי עלמא עושים סוכה בחול המועד, שנאמר כל האזרח בישראל ישבו בסוכות. והגר מברך שהחיינו על ישיבתו הראשונה בסוכה. אך קטן שהגדיל בחול המועד נראה שלא יברך שהחיינו בלילה הראשונה שהגדיל, דאף שיש אומרים דמעשה קטן אינו כלום, וחיוב החינוך הוא רק על האב, מכל מקום הרי יש חולקים, ולא יצאנו מידי ספק. ונראה פשוט

שהגר גם מברך שהחיינו על ישיבתו בסוכה, כגר כאזרח יהיה. [ע' סוכה (כז:). ברכי יוסף (סי' תרלז) בשם מהר"ם גלנטי].

ג העיקר להלכה דצריך שיעשה סוכה חזקה הראויה לעמוד בכל שבעת ימי החג, ואם עשה סוכה רעועה שאינה יכולה לעמוד ז' ימים, הסוכה פסולה. [ילקוט יוסף מועדים עמוד קכא. יביע אומר ח"ד חלק אורח חיים סימן נב אות ב'].

ד יוצאים בסוכה שאולה, וכן יוצאים בסוכה של שותפין. [חזון עובדיה סוכות עמוד נב, נו].

ה נאמר בתורה, כל האזרח בישראל ישבו "בסכת", חסר ו', ודרשו חז"ל שכל ישראל ראויים לישב בסוכה אחת. (ופירש רש"י, מדכתיב בסכת, משמע סוכה אחת לכל ישראל שישבו בה זה אחר זה, ואי אפשר שתהיה לכולם, דלא מטי בה שוה פרוטה לכל אחד, אלא ע"י שאלה). ומי שתקף את חבירו והוציאו מסוכתו, והוא ישב ואכל בה, בדיעבד יצא ידי חובתו, דקי"ל אין קרקע נגזלת, והרי היא כקרקע שאולה, שהלכה רווחת היא שיוצאים בסוכה שאולה. ולכתחלה לא יכנס אדם לסוכת חבירו לאכול בה, שלא מדעת חבירו, ולא יברך עליה לישב בסוכה אלא אם כן מדעת חבירו. וכן לא יעשה סוכה בקרקע של חבירו. (ש"ע סי' תרלז ס"ב). ומכל מקום אם קיבל רשות מאשתו של בעל הסוכה, שפיר דמי, ויכול לברך לישב בסוכה, שכיון שהרשתה לו אשתו מסתמא גם הוא אינו מקפיד. (בכורי יעקב כא).

ו יש מי שכתב דהא דקרקע אינה נגזלת, ולכן התוקף את חבירו והוציאו, הסוכה כשרה, הוא דוקא כשאינו מקפיד על ישיבתו ושימושו בסוכה, אבל אם מקפיד על ישיבתו ושימושו בסוכה הוי גזלה. אולם סברא זו היא נגד סתמות דברי כל הפוסקים שלא חילקו בזה, ולכן העיקר לדינא שהסוכה כשרה בכל אופן כיון דקיימא לן קרקע אינה נגזלת. [חזון עובדיה על סוכות שם, ודלא כמ"ש החזון איש סימן קנ אות כב].

ז העושה סוכה ליד פתח ביתו ברשות הרבים, יש לו על מי שיסמוך לקיים בה מצות סוכה, וכשיושב בה יכול לברך עליה לישב בסוכה. [ילקו"י מועדים עמ' קלד. חזו"ע סוכות עמ' נב]

ח דין סוכה גזולה הוא בין בסכך בין בדפנות. [כ"כ הפמ"ג (סי' תרלז משב"ז סק"ד), והמנחת חינוך (מצוה שכה אות ט). וזה שלא כמ"ש בשו"ת חלקת יואב (חאו"ח סי' כז) שאיסור גזל בסוכה לא שייך בדפנות].

ט אם גזל עצים וסיכך בהם את הסוכה, וישב בתוכה, אף על פי שלא חיברם ולא שינה בהם כלום, יצא, שתקנת חכמים היא שאין לבעל העצים אלא דמי העצים בלבד, הואיל וכוונתו לשלם אחר כך את דמי העצים לבעליהם. ורשאי גם לברך על סוכה זו ברכת לישב בסוכה. וכל זה דוקא בדיעבד, אבל לכתחלה לא. ואם אין בדעתו לשלם את דמי

העצים, יש לחוש לדעת בעל העיטור, דאינו יוצא בה ידי חובה, ואז הוי ברכתו ברכה לבטלה שהיא מצוה הבאה בעבירה. [חזון עובדיה סוכות עמוד נז. ומה שכתבנו בילקוט יוסף מועדים עמוד קלד שאסור לו לברך על סוכה שגזל העצים, הנה איירי כשאין בדעתו לשלם את דמי העצים, דבזה יש לחוש לדעת בעל העיטור, והמג״א ומשנ״ב, דאינו יוצא בה י״ח, ואז הוי ברכתו ברכה לבטלה שהיא מצוה הבאה בעבירה, כמבואר שם בהערה כו, עמו׳ נח].

י אסור לקצוץ עצים מיערות הקרן הקיימת או מעצים הנטועים ברחובות העיר מטעם העיריה, שהרי זה מקיים מצוה הבאה בעבירה, ואסור לברך ברכת ״לישב בסוכה״ בסוכה כזו שסיככה בעצים גזולים. ורק אם ניתן לו רשות מפורשת על כך מאת הממונים שפיר דמי. [ילקוט יוסף מועדים עמוד קלד. יחוה דעת חלק ה׳ סימן מו בהערה, חזון עובדיה סוכות, עמוד נז]

יא יש אנשים שאינם נזהרים מליטול קרשים העומדים לבנין שלא מדעת בעליהם, להעמיד בהם את הדפנות או את הסכך. ואסור לעשות כן אפילו אם בכוונתם להחזיר אותם תיכף אחר החג, כי על כל פנים הוא משתמש בהם באיסור גזל, כי השואל שלא מדעת בעלים גזלן הוי, כדאיתא בש״ע חושן משפט (ר״ס רצב). ואסור לברך על סוכה כזאת, אלא אם כן הבעלים מחלו לו על כך, או שבדעתו לשלם דמי העצים. (ביאור הלכה).

יב אם אין מוצאים ענפי אילן לסכך את הסוכה אלא עצי פרי, מותר לכרות ענפים מן האילן וליטול אותם לקיים מצות סוכה, ואין בזה איסור משום בל תשחית. ואם אפשר נכון לעשות כן על ידי גוי שהוא יקצוץ הענפים ולא יסייע הישראל עמו. ואם יש לו אילנות סרק בודאי שעדיף לקצוץ מאילני סרק, שאין בהם איסור בל תשחית. [ילקוט יוסף מועדים עמוד קלד. יחוה דעת חלק ה׳ סימן מו. חזון עובדיה על סוכות, עמוד סא. וכ״כ ההפלאה].

סימן תרלח - סוכה ונויה אסורין כל שבעה

א מצוה לקשט את הסוכה בקישוטים נאים לנאותה. וכמו שדרשו חז״ל (שבת קלג:) על פסוק זה אלי ואנוהו, התנאה לפניו במצות, עשה לפניו סוכה נאה, לולב נאה, שופר נאה, ציצית נאה, ספר תורה נאה, שיכתוב בו לשמו בלבלר אומן, וכורכו בשיראין נאים. ע״ש. ועוד שהנוי של הסוכה עשוי להנעים עליו את ישיבתו בסוכה שתהיה עריבה עליו. [הרשב״א בתשובה סימן נה].

ב לפיכך ראוי לעטר הסוכה בסדינים נאים ולתלות בה לנוי פרכילי ענבים ורמונים, ובקבוקים קטנים של יינות ושמנים. ושאר מיני קישוטים וציורים יפים, וכדומה. [ילקוט יוסף מועדים עמו׳ קלה. חזו״ע סוכות עמו׳ עד]. וכל המרבה לנאותה וליפותה הרי זה משובח. (של״ה).

ג כשתולה את נויי הסוכה בסכך צריך שיהיו צמודים לסכך ותלויים בתוך ארבעה טפחים (32 ס״מ) מהסכך, ולא יהיו מופלגים ויורדים מן הסכך שיעור ארבעה טפחים שאז יש חשש פן יפסלו את הסוכה. אבל כשהם בתוך ד׳ טפחים, בטלים הם לגבי הסכך. לכן נכון להזהר שלא לתלות שום נוי בסכך של הסוכה אלא רק בפחות מד׳ טפחים. [ש״ע].

ד שרשרת של נייר צבעוני שתולים לנוי בסכך, לכתחלה ראוי להקפיד לתלותה בתוך ד׳ טפחים של הסכך, ובדיעבד שתלאה כשהיא יורדת מד׳ טפחים, הסוכה כשרה, ומותר לישב ולאכול או לישן תחתיה. [ילקו״י מועדים עמ׳ קלה. ומן הדין אין בזה כדי לפסול, כיון שרוחב השרשרת אינו אלא טפח, וסכך פסול אינו פוסל אלא בד׳ טפחים. ואעפ״כ טוב לחוש למ״ש הרמ״א (ס״ס תרכז) שיש להזהר שלא לתלות שום נוי (אפי׳ אינו רחב ד׳ טפחים, מג״א), אלא רק כשהוא בתוך ד׳ טפחים לסכך. והוא לחומרא בעלמא].

ה המנורה של שמן התלויה בסכך של הסוכה מותר לשלשלה אף על פי שהיא יורדת מן הסכך יותר משיעור ארבעה טפחים, שנחשב הדבר כדיעבד, מחשש לדליקה. אך לא יאכל ולא יישן תחתיה. אבל מנורת חשמל יתננה בתוך ד׳ טפחים לסכך. [ילקו״י מועדים עמוד קלה. חזון עובדיה סוכות עמוד עו. וכ״כ בבן איש חי (פר׳ האזינו אות ב), שמותר לשלשלה אפי׳ יותר מד׳ טפחים, דחשיב כדיעבד. אך יזהר שלא יאכל ולא יישן תחתיה. ובזמנינו אפשר לתלות את נורת החשמל למעלה בתוך ד׳ טפחים לסכך].

ו הנוהגים לתלות בביתם תמונות פוטוגרפיות של גאוני ישראל, רשאים לתלותם לנוי בסוכה, משום שנאמר תשבו כעין תדורו. [הנה אע״פ שיש מקפידים על זה, כמ״ש בספר יערות דבש (דף יט:), שעל פי הזוהר והמקובלים יש להחמיר שלא להצטלם. מ״מ מכיון שכבר נהגו להקל בזה, וק״ל תשבו כעין תדורו, המקילים בזה יש להם על מה שיסמוכו. וכ״כ בשו״ת שלמת חיים ח״ב חיו״ד סי׳ יח, ובדפוס חדש סימן רנז].

ז לכתחלה אסור לכתוב פסוקים על נייר או קלף, כגון בסוכות תשבו שבעת ימים, כדי לקשט בו את הסוכה, ואם כבר נכתב או נדפס בדפוס, מותר לקנותו ולקשט בו את הסוכה. [ילקו״י על הלכות השכמת הבוקר מהדורת תשס״ד, עמוד קלט. חזון עובדיה סוכות עמוד צב].

ח קישוטים ונויים שמייצרים הנוצרים לכבוד יום חג המולד שלהם, אין איסור לתלותם בסוכה לנוי, דהזמנה לאו מילתא היא. [ילקו״י על הלכות ערלה פ״ב סוף הערה יב. ילקו״י מועדים (מהדורת תשס״ד, עמוד תרנה). וגדולה מזו כתב החתם סופר (חאו״ח סי׳ מב) להתיר. ע״ש. ובפרט שקישוטים אלו נעשים בבתי חרושת למוכרם לכל דורש, ואין בהם מגע יד אדם, ואין כאן מחשבה הפוסלת. חזו״ע סוכות עמו׳ עז].

ט יש אומרים שאין לתלות פירות של ערלה בסוכה, לנוי סוכה, דחשיב כנהנה מאיסורי הנאה, ויש חולקים ומקילין בזה. וכן עיקר לדינא. אלא שצריך שיקשרו את הפרי [של הערלה] היטב כדי שלא יבואו הקטנים לאכול מפירות ערלה אלו, וכמו שמובא בכיוצא בזה בספר חסידים (סימן רסג), שאמרו לאחד למה אין אתה תולה נוי סוכה, ואמר להם מה תועלת, הילדים ינתקו הפירות, והחוטין שתלויין בהם הפירות בשבת מקרעין,

מוטב שלא יחטאו על ידי. ע״כ. [ילקו״י הלכות ערלה סי׳ רצד, פ״ב הערה יב. ילקו״י מועדים מהדורת תשס״ד עמו׳ תרמז]

י מותר לתלות פירות של שביעית בסוכה לנוי, משום דאחר החג חזי לאכילה. [ילקוט יוסף על ערלה שם, וילקוט יוסף מועדים מהדורת תשס״ד עמוד תרנג].

יא בכל שמונת ימי החג אסור ליהנות מעצי הסוכה, בין עצי הסכך בין עצי הדפנות, או מהנוי שעשה לסוכה, דמגו דאתקצאי לבין השמשות אתקצאי לכולי יומי. ואם התנה על כל הדברים שעשה לנאותה לפני שקיעת החמה של ערב יום טוב הראשון של סוכות ואמר: ״אני מתנה עליהם לאוכלם וליהנות מהם בכל עת שארצה אף בימות החג״, מועיל תנאו, שבלשון זו גם בין השמשות בכלל זה, ואין מקום לומר עליהם שהוקצו למצותן. הזמין את הסוכה למצוה ולא ישב בה, הזמנה לאו מילתא היא. [שאילתות (פרשת שלח לך סימן קכו), או״ז ח״ב (סי׳ שס), הגהות אשרי (ביצה ר״פ המביא ל:). ע״ש].

יב רמונים ופרכילי ענבים ובקבוקי יין ושאר משקים ופירות שתלאם בסכך הסוכה לנאותה, אסור ליהנות מהם כל שבעת ימי החג, עד מוצאי שמחת תורה, ואפילו אם נפלו מן הסוכה אסור ליהנות מהם. ואם נפלו בשבת או ביום טוב, אסור לטלטלם משום מוקצה, דמגו דאתקצאי בבין השמשות בכניסת החג אתקצאי לכולי יומא. וכל שכן שאסור לאכול מהם. אבל אם נפלו בחול המועד מותר לטלטלם ולהצניעם, אבל אסורים באכילה עד מוצאי יום טוב האחרון. וטוב להתנות בערב החג בשעה שתלאם, או סמוך לבין השמשות, ולומר: אני מתנה עליהם ליטלם ולאוכלם מתי שארצה, ואז מותרים באכילה אפילו לא נפלו, ועודם תלויים בסכך הסוכה. [ש״ע סי׳ תרלח ס״ב].

יג אם התנה בנוסח ״אני מתנה עליהם לאוכלם כשיפלו״ אין התנאי מועיל כלל ועדיין הם באיסורם, שמתוך שהוקצו בבין השמשות של כניסת החג הוקצו לכל החג, אבל כשמתנה לאוכלם לכשירצה, לא הוקצו בבין השמשות. [ילקוט יוסף מועדים עמוד קלה].

יד בגוף הסוכה לא מועיל שום תנאי ליהנות ממנה, ולכן אסור ליטול אפילו קיסם מהסוכה לחצוץ בו את שיניו. [ילקוט יוסף מועדים עמוד קלה, חזון עובדיה סוכות, עמוד פג].

טו התולה הדסים או בקבוק בושם בסכך הסוכה לנוי, מותר להריח בהם. [חזו״ע שם עמ׳ פז].

טז נויי סוכה שהיו תלויים בסכך הסוכה, ונפלו בחול המועד, רשאי ליתנם בדפנות הסוכה, כי נויי הסוכה בכל מקום שהם נמצאים בתוך

הסוכה, משרים חדוה וקורת רוח למי שנכנס בסוכה, וכולם בכלל זה אלי ואנוהו. [חזון עובדיה סוכות עמוד פד הערה יא].

יז אם פרסו על רצפת הסוכה "שטיחים", דינם כשאר נויי סוכה, ואסור להוציאם להשתמש בהם בכל שמונת ימי החג, זולת אם התנה על נויי הסוכה, שאז מועיל התנאי גם עליהם, ויוכל להשתמש בהם בכל עת שירצה, [אגרות משה חאו"ח ח"א סימן קפא].

יח מי ששם מקרר במקום דופן סוכה, מותר להשתמש בו בלי שום תנאי, דהיינו להכניס לתוכו אוכלים ומשקים, וכן להוציא ממנו, כי לא הוקצה מלהשתמש בו שימוש רגיל, שאינו פוגע בכשרות הסוכה. [וסוכה שהוכשרה ע"י דופן עקומה, והניח שם נוי לסוכה, בשו"ת היכלי שן (סי' א וב) העלה להחמיר שיש עליו תורת נוי סוכה. וע' בפני יהושע (סוכה י:) ד"ה עוד היה נ"ל].

יט רמונים שנתלו בסוכה לנוי סוכה ונפלו ונתערבו ברמונים אחרים, דינם כדבר שיש לו מתירין, שהרי אחר החג יהיו מותרים, ולכן אין להם ביטול בחג. [שו"ת יביע אומר חלק י' בהערות לרב פעלים חלק ג' חאו"ח סימן מג].

כ וכן אתרוג שתלו אותו בסוכה לנוי, ונפל ונתערב בארגז שהיו בו אתרוגים רבים הכשרים לאכילה, ואינו ניכר, כל האתרוגים שבארגז נאסרו באכילה עד לאחר החג, כי האתרוג שהוקצה למצותו הוא בגדר דבר שיש לו מתירין, וכל דבר שיש לו מתירין אפילו באלף לא בטיל. [חזון עובדיה סוכות עמוד פח].

כא מי שתלה אתרוג כשר בסכך לנוי הסוכה, ובחג הסוכות נפסל האתרוג שלו, ורוצה ליטול האתרוג שתלאו לנוי הסוכה, כדי לצאת בו ידי חובת ארבעת המינים, מותר לו ליטלו בחול המועד ולצאת בו ידי חובתו. [חזון עובדיה סוכות עמוד פט].

כב כל מה שנוי סוכה אסור בהנאה בימי החג הוא דוקא בסוכה כשרה, אבל אם לא עשה סוכה כהלכתה, או שנויי הסוכה היו מופלגים ד' טפחים מן הסכך ורחבים ד' טפחים שפוסלים את הסוכה, וממילא לא בטלי לגבי הסכך, לא נאסרו בהנאה, ואף על פי שנוי הדפנות גם כן אסורים, זהו מפני שהם סמוכים לדופן, והוי נוי לדופן הסוכה, אבל אם הם תלויים בסכך ומופלגים ד' טפחים מן הסכך מותרים בהנאה. [כדדייק לשון הגמרא סוכה (י.) סיככה "כהלכתה", ותלה בה אגוזים ושקדים וכו' אסור להסתפק. חזו"ע שם עמוד עז].

כג אפילו אם שכח להתנות על נויי הסוכה (כגון סדינים המצויירים וכיו"ב), שיוכל ליטלם כל זמן שירצה, מותר להסירם מן הסוכה בחול המועד, אם חושש פן ירדו גשמים ויקלקלו אותם, או מפני הגנבים. [ילקו"י מועדים עמ' קלז. חזו"ע סוכות עמוד צב].

כד מי שיש לו סוכה בנויה שעשויה לישב בה בכל שנה ושנה בחג הסוכות, אין איסור ליהנות מעצי הסוכה עד שישב בה, ואע״פ שכבר ישב בה בשנה שעברה, מ״מ כשעבר החג בטלה קדושתה, וצריך לעשות מעשה אחר שתחול קדושתה מחדש. [חזון עובדיה סוכות עמוד עח בהערה. ועיין במג״א (סי׳ תרלח סק״ב), ובברכי יוסף סי׳ תרלח, ובספר בית השואבה דף צ:].

כה יש נוהגים לתלות בדפנות הסוכה, פרוכת שהיתה על ארון הקודש לנוי וליופי. (וכמובן שיש לו מלבד הפרוכת דפנות כשרים כדין). ויש להם על מה שיסמוכו, שלב בית דין מתנה עליהם. [ילקוט יוסף מועדים עמוד קלז. חזון עובדיה סוכות עמוד עד].

כו דופן הסוכה שהיה חסר בשיעור הכשר, מותר ליטול מן הסכך, כדי להוסיף על הדופן ולהכשירו אליבא דכולי עלמא. [כ״כ הלק״ט סי׳ נא. וראה בחזון עובדיה סוכות עמוד עא].

כז יש מי שכתב שאין לתת לנשים לקשט את הסוכה. אולם אין זה נכון להלכה, ובפרט שהאיש מצווה יותר להיות שוקד על לימודו, ותלמוד תורה כנגד כולם, והרי קישוט הסוכה ונויה אפשר להעשות על ידי אחרים. וכמ״ש במו״ק (ט:), וכל חפצים לא ישוו בה, שאפילו חפצי שמים לא ישוו בה, במצוה שאפשר להעשות ע״י אחרים. ועינינו הרואות שהנשים עושות בכל כוחן לפאר את מצות השי״ת בשמחה ובאהבה רבה, ועבדי עבידתא שפירתא, יישר כחן לאורייתא. [חזון עובדיה סוכות עמ׳ קכז. ודלא כמ״ש מהר״ד פארדו].

סימן תרלט - דיני ערב סוכות

א הואיל ומצוה לאכול את כזית הפת שבסוכה בתיאבון, לפיכך לא יאכל פת בערב חג הסוכות משעה עשירית ומעלה, כדי שיוכל לאכול הכזית פת לתיאבון. ויש מחמירים בזה מחצות היום ואילך, והעיקר כסברא ראשונה. ואם אפשר ראוי להחמיר שלא לאכול סעודה כבר מחצות, שכיון שאוכלים בלילה עם צאת הכוכבים, יש להקדים להימנע מלאכול מחצות. אבל אוכל מעט פירות או ירקות, או בשר ודגים, ובלבד שלא ימלא כרסו מהם, כדין ערב פסח. [ילקו״י מועדים עמ׳ קלז. חזו״ע סוכות, עמ׳ קכא. והנה אחר שלמדנו בסוכה (כז.) ט״ו ט״ו מחג המצות, מה להלן כזית מצה חובה, אף כאן כזית פת חובה. ובירושלמי (סוכה פ״ב ה״ז) אמרו, חבריא בעי אי מה להלן עד שיכנס למצה בתאוה, [שאסור לאכול סמוך למנחה עד שתחשך, כדי שיאכל המצה לתיאבון], הכא נמי עד שיכנס לסוכה בתאוה. רבי זעירא בעי, אי מה להלן עד שיאכל כזית מצה, ה״נ עד שיאכל כזית דגן בסוכה. וכתב האו״ז ח״ב (סי׳ שא), והואיל ולא איפשיטא אזלינן לחומרא, הילכך צריך להיכנס לסוכה בתאוה וכו׳].

סדר ליל יום טוב, הדלקת הנרות וקידוש

א מצוה להדליק נרות של יום טוב בסוכה, ולאכול לאור הנרות, וצריך לברך קודם הדלקת הנרות, ברוך אתה ה' אלוקינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו להדליק נר של יום טוב. ואם חל יום טוב בשבת, הברכה היא: "אקב"ו להדליק נר של שבת ויום טוב".

ב יש נוהגות להדליק הנרות של יום טוב, מבעוד יום, כמו נרות שבת, ויש שמדליקות את הנרות בליל יום טוב, לפני הקידוש והסעודה. ונהרא נהרא ופשטיה. [יחו"ד ח"א סימן כח].

ג אף על פי שמצות הדלקת הנרות בסוכה, לכבוד הלילה הראשון של החג היא משום מצות האכילה בסוכה, שהיא חובה בלילה הראשון של החג, ומן הראוי היה שהאיש יהיה קודם להדליק הנרות, כי עליו מוטלת החובה לאכול בסוכה, אבל האשה פטורה מן הסוכה, אף על פי כן המנהג הוא שגם בלילי יום טוב של החג האשה קודמת להדלקת הנרות, כשאר שבתות וימים טובים, שהאשה קודמת במצות הדלקת הנרות, כיון שעיקר מצות הדלקת הנרות משום כבוד קדושת יום טוב, ומצות שמחת יום טוב, שגם היא מצווה על כך. [חזון עובדיה על סוכות שם].

ד כבר נתבאר שבחג הסוכות ישתדל להדליק הנרות [שעוה או שמן] בסוכה, כדי לאכול לאורם. מכל מקום ראוי ונכון שיתקין מבעוד יום מתקן מתאים מזכוכית לנרות, כדי שיוכל להדליק הנרות בסוכה, ולא יכבו ברוח, וגם לא יגרמו לשריפה ח"ו. ואם אכן קיים חשש שהנרות יגרמו לשריפה בסוכה, על ידי ההתקרבות של שלהבת הנרות לדפנות או לסכך, ידליקם בביתו במקום שבו מכינים צרכי האוכל, או בחדר השינה [באופן שפטור מלישון בסוכה], וכבר הזהירה התורה ונשמרת מכל דבר רע. ואם אפשר ידליק הנרות בחלון הפונה לסוכה, כדי שיגיע אורם לסוכה. [חזון עובדיה סוכות, עמוד רז]

ה יש נשים שנהגו לברך "שהחיינו" בשעת הדלקת הנרות, אבל נכון יותר שלא יברכו אז שהחיינו, אלא יכוונו לצאת ידי חובת ברכת שהחיינו, כששומעות ברכת שהחיינו הנאמרת בעת הקידוש, ושומע כעונה. [יביע אומר ח"ד סימן כד אות י. שו"ת יחוה דעת חלק ג' סימן לד. ילקוט יוסף מועדים עמוד תמח].

ו בתפלת ערבית של ליל הסוכות, שהוא זמן שמחתינו, יש לומר הקדיש בניגון, וכן קטעי התפלה "ראו בנים את גבורתו" וכו', בשירה וזמרה עם כל הקהל בקול רנה ותודה המון חוגג. ואם חל הלילה הראשון של חג הסוכות בשבת, אומר השליח צבור בערבית ברכה אחת מעין שבע, וחותם בה "מקדש השבת" בלבד. [שבת כד: שלחן ערוך סימן תרמב].

ז נכון להזהר לכתחלה שלא לקדש עד צאת הכוכבים. (כעשרים דקות אחר שקיעת השמש).

ח בקידוש של ליל החג, מברך מעומד בורא פרי הגפן, וברכת הקידוש אשר בחר בנו מכל עם, וברכת לישב בסוכה, ויושב וחותם בברכת שהחיינו, לפי שברכת שהחיינו חוזרת על קדושת היום, ועל מצות הסוכה. ואם לא בירך שהחיינו בלילה הראשון, יכול לברך שהחיינו על קדושת החג במשך כל שבעת ימי החג. [סוכה מז :. עירובין מ : וכ״כ המג״א]

ט בליל יום טוב שני (בחו״ל) אומר קידוש, ומיד יברך שהחיינו, ואח״כ יברך לישב בסוכה.

יא בכל ימי חג הסוכות, בזמן שיש קידוש, יש לקדש מעומד, ולברך ״לישב בסוכה״ בסוף הקידוש, ואחר כך יושב וטועם, ובזמן שאין קידוש, כשנכנס לסוכה ועודנו עומד על עמדו, יברך לישב בסוכה מעומד, ואז ישב ויברך המוציא על הפת. והמברכים ברכת המוציא ואחר כך לישב בסוכה יש להם על מה שיסמוכו. (סוכה נו. טור ושו״ע סי׳ תרמג ס״א).

יב אף בשבת ויו״ט בקידושא רבה של שחרית, שאין אומרים אלא בורא פרי הגפן, (כמ״ש בפסחים קו.), צריך לברך לישב בסוכה, קודם שישתה מכוס הקידוש. כי גם בקידוש היום קי״ל שאין קידוש אלא במקום סעודה. [וכמ״ש מרן בש״ע (סי׳ רפט ס״א). חזו״ע סוכות עמוד קעב].

סימן תרלט - דיני ישיבה ואכילה בליל חג הסוכות

א נאמר בתורה (ויקרא כג מב) : בסוכות תשבו שבעת ימים כל האזרח בישראל ישבו בסוכות, למען ידעו דורותיכם כי בסוכות הושבתי את בני ישראל בהוציאי אותם מארץ מצרים. ופירשו חז״ל : שהם ענני כבוד שהקיפם הקב״ה לבל יכם שרב ושמש, ולכן כשיושב האדם בסוכה, טוב שיכוין שציונו הקב״ה לישב בסוכה זכר ליציאת מצרים, וזכר לענני כבוד שהקיפם הקב״ה. ואיתא בספרי (פרשת בהעלותך י׳ לד), וענן ה׳ עליהם יומם, שבעה עננים היו, ארבעה מארבע רוחות העולם, ענן למעלה, וענן למטה, וענן אחד מלפניהם, הגבוה מנמיכו, והנמוך מגביהו, והורג את הנחשים והעקרבים, ומכבד ומרבץ לפניהם. לכן נצטוינו לישב בסוכה שבעת ימים. [וראה בספר בית השואבה דף ג׳ ע״ב].

ב קיימא לן (ר״ה כט.) כל הברכות כולן אף על פי שיצא מוציא (שהרי כל ישראל ערבין זה לזה למצוות). ויש אומרים שגם ברכת המוציא שמברכים בלילה

הראשון של חג הסוכות על הפת בסוכה, אמרינן נמי אע״פ שיצא מוציא, ויש חולקים ואומרים דכיון שאינו מברך אלא המוציא בלבד, אינו יכול להוציא, דדמי לברכת הנהנין. והעיקר לדינא כסברא ראשונה דלא גרע מדין ברכת היין של קידוש היום בשחרית של שבת ויו״ט. [חזו״ע סוכות עמוד ק׳]

ג מצות עשה מן התורה לאכול כזית פת בלילה הראשון של חג הסוכות בסוכה. כי למדנו כן בגזרה שוה חמשה עשר חמשה עשר מחג המצות, מה בחג המצות מצות עשה לאכול כזית מצה, שנאמר בארבעה עשר לחודש בערב תאכלו מצות, אף בחג הסוכות מצוה לאכול כזית פת בסוכה, ושאר כל הימים רשות. [סוכה כז.].

ד הילכך צריך לכוין קודם אכילתו שהוא יושב בסוכה זכר ליציאת מצרים, ושהוא בא לקיים מצות עשה מן התורה באכילתו בסוכה. ויכוין גם כן לקיים מצות ישיבה בסוכה זכר לענני כבוד שהקיף הקדוש ברוך הוא את בני ישראל בצאתם ממצרים, לבל יכם שרב ושמש. ובדיעבד כל שכיון לצאת בלבד, יצא ידי חובה. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, הל׳ פסוקי דזמרה עמו׳ תקכד, ובילקו״י על הלכות ציצית סי׳ ח׳ הערה ח. ובהליכו״ע ח״ב עמו׳ ערה, ובחזו״ע סוכות עמ׳ צז].

ה האוכל בסוכה ולא כיוון לשם מצות סוכה, עצם הליכתו לסוכה כדי לאכול שם, נחשב כאילו כיוון, ולא הוי כאוכל חוץ לסוכה. [בביאור הלכה (סי׳ ס בד״ה וי״א) כתב, שהלובש טלית עם ציצית, ואינו מכוין לשם מצוה, עובר על מ״ע דציצית. אולם נראה דאף למ״ד מצוות צריכות כוונה, בכה״ג שלא כיוון נחשב שלא קיים מצות ציצית, וכאילו לא לבש טלית מצוייצת כלל, אבל לא נחשב כלובש טלית של ד׳ כנפות בלי ציצית. וכן לגבי האוכל בסוכה ולא כיוון לשם מצות סוכה, עצם הליכתו לסוכה לאכול שם, כאילו כיוון, ולא הוי כאוכל חוץ לסוכה. וע׳ בשו״ת מנחת שלמה ח״א סי׳ א, ובילקו״י על הלכות ציצית סי׳ ח הערה ח, ובחזו״ע סוכות עמ׳ צח].

ו האוכל חוץ לסוכה, עושה עבירה, ובזמן הקדמונים היו מכין אותו לישב בסוכה. וכן הדין בלובש בגד של ד׳ כנפות ואינו רוצה להטיל בו ציצית. אבל מי שאינו אוכל כלל בשאר ימי חג סוכות [לבד מליל סוכות], או שאינו לובש בגד של ד׳ כנפות, אין כופין אותו לקיים המצוה, שזו מצוה קיומית ולא חיובית. ואם אוכל סעודת קבע בסוכה מקיים מצוה מן התורה בכל שבעת ימי החג. [בסוכה (כז.) ילפינן ט״ו ט״ו מחג המצות, מה להלן לילה ראשון חובה מכאן ואילך רשות, אף סוכה לילה ראשון חובה מכאן ואילך רשות. וכתב המשנ״ב (סי׳ תרלט ס״ק כד), נסתפקתי לפי מ״ש הגר״א שמצוה לאכול מצה כל שבעת ימי הפסח, כפשט המקרא שבעת ימים תאכל מצות, אלא שהמצות עשה הוא רק בליל חג הפסח, אבל לאחר מכן הוא מצוה בעלמא, אם הדין כן גם באכילה בסוכה שיש מצוה לכתחלה לאכול פת בסוכה ולברך לישב בסוכה, בכל ז׳ הימים. ע״כ. ונראה שבודאי יש מצוה בזה, שהרי הוא מברך בסעודת קבע בימי החג אקב״ו לישב בסוכה, ולכן יש מצוה באכילת פת בכל שבעת הימים. וע״ע בחזון עובדיה סוכות עמו׳ קא].

ז צריך לאכול שיעור כזית פת בסוכה, שהוא משקל כעשרים ושבע גרם, ואף שהשיעור הוא בנפח, ולא במשקל, מכל מקום אחר שהפוסקים מדדו הכל, המשקל הוא בדרך כלל בקירוב מאד להמדה בנפח, ואין הכל

בקיאים לשער בנפח. וכן מבואר בהרב המגיד (פ״א מהל׳ עירובין הלכה יב) בשם הגאונים, וכ״כ בפתח הדביר (סי׳ קצ) בשם כמה אחרונים לשער במשקל, וכן הסכים לדינא. והובא בכף החיים (סי׳ קסח ס״ק מו), וסיים, וכן המנהג פשוט אצל בעלי הוראה לשער כל השיעורים במשקל, כגון כזית מצה, וכביצה פת לאכילת קבע בסוכה, הם לפי המשקל כזית תשעה דרהם, והביצה שמנה עשר דרהם, ואין לשנות. ע״ש. [ילקו״י ברכות. שו״ת חזון עובדיה חלק א׳ כרך ב׳, עמוד תקיח. וחזון עובדיה סוכות עמוד קיג].

ח צריך לאכול את כזית הפת שבסוכה, בלי הפסק ושהיות בינתים, כי צריך שיאכל הכזית בכדי אכילת פרס, שהוא שיעור מאכל שלש ביצים, (דהיינו כארבע או חמש דקות), ובדיעבד אם אכלו בתוך שיעור שמינית שעה (שבע וחצי דקות), יצא. ולכתחלה נכון לצאת ידי חובת כל הדעות, דהיינו שיאכל פת יותר משיעור כביצה (כששים גרם), בתוך שיעור שמונה דקות. [ילקו״י מועדים עמוד קלט. חזו״ע סוכות, עמוד קח, קיב. והוא כדין מצות אכילת מצה ומרור שצריך לאכול הכזית בתוך כדי אכילת פרס, כמבואר בברכות (לז ׃) ובפסחים (קיד ׃).].

ט האוכל שיעור כביצה, צריך שאכילת כל כזית ממנה תהיה בתוך כדי אכילת פרס, ואין צריך להחמיר אפילו לכתחלה לסברת האומרים שצריך לאכול את כל שיעור כביצה בתוך כדי אכילת פרס, שאין דבריהם נכונים לדינא. [סידור הגר״ז. חזון עובדיה סוכות עמוד קיד].

י השיעור של כדי אכילת פרס, כתב המנחת חינוך (מצוה שיג), שכל מאכל משערינן ליה בדידיה, בכמה זמן נאכל פרס מן המאכל שאוכל ממנו. [וכ״כ בשו״ת יד סופר (סי׳ כה דפ״ה רע״ב) בשם הגאון יד יצחק. וע״ע בשו״ת תורת חסד (חאו״ח סי׳ לב). ע״ש].

יא יש אומרים שכזית הפת הנאכל בסוכה, צריך לאכול בלי לפתן ובלי שום תערובת, שכיון שלמדנו חיוב זה מכזית המצה של ליל פסח, ט״ו ט״ו מחג המצות, מה המצה נאכלת לבדה בלי שום לפתן, משום דאתי רשות ומבטל המצוה (פסחים קטו.), כך גם כזית הפת הנאכל בסוכה, יש לאוכלו לבדו. ויש חולקים. ומעיקר הדין יוצאים ידי חובת אכילת כזית הפת בסוכה בלילה הראשון של חג הסוכות גם כשיש בו תערובת לפתן של סלט או דגים וכיוצא. אך נכון לחוש להחמיר בזה, ומכל מקום מותר לטבל הפת במרק חם, או בדבש, ואין בזה בית מיחוש, כיון שדרך אכילתו בכך. [דטיבול בעלמא הוא, דזיל בתר טעמא. וכ״מ בחזו״ע סוכות עמ׳ קטז הערה יג. וע״ע בילקו״י מועדים עמ׳ קלח. הליכו״ע ח״ב עמוד ערה].

יב פת שבישלוה אפילו בכלי ראשון או אם טיגנוה, יוצאים בה ידי חובה בליל החג. ונכון לחוש לכתחלה היכא דאפשר בנקל שלא לאכול כזית בליל סוכות לחם מבושל. אבל בכלי שני אפילו הוא חם בחום שהיד סולדת בו, פשוט שאין בכך כלום. [חזון עובדיה סוכות עמוד קטז. ילקוט יוסף מועדים עמוד קלט הערה ט. ואע״פ שאין יוצאים י״ח בליל פסח במצה מבושלת, כמ״ש מרן בש״ע (סי׳ תסא ס״ד), שאני התם דטעם מצה בעינן, וליכא].

יג יש אומרים שיוצאים ידי חובת המצוה של כזית הפת בסוכה, בפת הבאה בכסנין, ויש חולקים ומצריכים שיהיה פת ממש, ויש לחוש לדבריהם ולאכול פת ממש. [ילקו״י מועדים עמוד קמ. חזו״ע סוכות עמו׳ קיז. וכ״פ החיד״א בשו״ת יוסף אומץ (סי׳ מח) דרק בקביעות סעודה יצא י״ח].

יד כבר נתבאר דנכון ליזהר שלא לקדש אלא עד צאת הכוכבים, והעיקר ליזהר לכתחלה שהכזית פת שאוכל בסוכה בליל חג הסוכות, שהיא חובה, צריך לאכול אותה אחר שיהיה לילה ודאי דהיינו אחר צאת הכוכבים, ואפילו התפלל ערבית מבעוד יום, וקיבל עליו תוספת יום טוב, לא יאכל עד שתחשך, כי קיום המצוה צריך להיות בלילה. וטוב לחזור ולאכול כזית פת כעבור שעה וחומש מהשקיעה לצאת ידי חובה לפי דעת רבינו תם. וגם בדיעבד אם אכל פת בבין השמשות, טוב שיחזור ויאכל כזית פת אחר צאת הכוכבים, ואם אי אפשר לו, יסמוך על מה שאכל בבין השמשות ודיו. [ילקוט יוסף מועדים עמ׳ קלח. יביע אומר ח״י חאו״ח סימן מז. שו״ת חזון עובדיה ח״א סי׳ א׳. חזון עובדיה על הל׳ פסח עמו׳ קיח].

טו יש אומרים שאם אכל כזית פת בסוכה בבין השמשות לא יצא ידי חובה, דבין השמשות ספק יום הוא, וספיקא דאורייתא לחומרא. ולמעשה יש לדון להקל בזה, דהוה ליה ספק ספיקא דשמא לילה הוא, ושמא אין צריך לילה ודאי. ומכל מקום אם אכל הכזית פת בין השמשות ובירך ברכת המזון, ונודע לו הדין, טוב שיחזור ויאכל כזית בלילה, ולא יברך לישב בסוכה אלא אם כן יאכל יותר מכביצה פת. [הפמ״ג (סי׳ תרלט משו״ז ס״ק יב) כתב, שאם אכל כזית פת בסוכה בבין השמשות לא יצא י״ח, דספקא דאורייתא לחומרא. ע״כ. אך יש לדון בזה, וראה בשו״ת חזו״ע ח״א (סי׳ כג, עמ׳ שנב). חזו״ע סוכות עמ׳ קי. שו״ת יביע אומר ח״י סי׳ מז].

טז יום טוב של חג הסוכות שחל בשבת, יש אומרים שצריך לאכול עוד כזית פת בשביל השבת, כי לא יתכן לצאת ידי חובה בכזית אחד, שאין עושים מצות חבילות חבילות. אולם העיקר לדינא שאין לחוש משום עושה מצות חבילות חבילות היכא שהכל נעשה בפעולה אחת. [כמו שאפשר לצאת בפורים ידי חובת משלוח מנות ומתנות לאביונים בבת אחת, ששולח לרעהו האביון]. דכל שעושה מעשה אחד ורק מכוין לשתי מצות שתעלה לו אותה פעולה, לכאן ולכאן, בזה לא שייך מצות חבילות. [ילקו״י מועדים עמ׳ שצח. חזו״ע סוכות עמ׳ קי].

יז יאכל את כזית הפת בסוכה קודם חצות הלילה, ואם נאנס ולא אכל הכזית קודם חצות הלילה, או שירדו גשמים ולא פסקו אלא אחר חצות הלילה, יאכל אחר חצות הלילה, אבל לא יברך ״לישב בסוכה״ אלא אם כן אוכל יותר מכביצה פת. עבר הלילה ולא אכל בסוכה בין באונס בין ברצון, אין לו תשלומין כלל. [חזון עובדיה סוכות עמוד קי].

יח מי שאין לו אלא פת של איסור, כגון טבל, יש אומרים שיאכל פת של איסור כדי לקיים מצוה מן התורה של אכילה בליל סוכות, דעשה דוחה

לא תעשה. ויש חולקים ואומרים דאינו דוחה, ושב ואל תעשה עדיף. [ילקו״י על הלכות שעטנז, סי׳ רצג הערה כז. חזו״ע סוכות עמ׳ קב].

יט מאחר שיש חיוב מן התורה לאכול כזית בליל סוכות בסוכה, לפיכך אם שכח לומר יעלה ויבוא בברכת המזון, בליל חג הסוכות, אם נזכר כשאמר ברוך אתה ה׳ לפני שיחתום בונה ירושלים, יאמר למדני חקיך, ויחזור ליעלה ויבוא. ואם חתם בונה ירושלים, יאמר שם ברוך אתה ה׳ אלהינו מלך העולם אשר נתן (שבתות למנוחה ו) מועדים לשמחה וכו׳ את יום (השבת הזה ואת יום) חג הסוכות הזה את יום טוב מקרא קדש הזה, ברוך אתה ה׳ מקדש (השבת ו) ישראל והזמנים. וממשיך ברכת הטוב והמטיב. ואם לא נזכר עד שהתחיל בברכת הטוב והמטיב, שאמר ברוך אתה ה׳ אלהינו מלך העולם לעד וכו׳, חוזר לראש ברכת המזון. אבל אם טעה ביום החג בבוקר ולא אמר יעלה ויבא בברכת המזון אין צריך לחזור. [ילקו״י מועדים עמ׳ קמ. חזון עובדיה סוכות, עמ׳ קא-קג]

כ מי שנסתפק בלילה הראשון של פסח או בלילה הראשון של חג הסוכות, אם אמר יעלה ויבא בברכת המזון, אם לאו, וסיים את ברכת המזון, אין צריך לחזור לראש ברכת המזון, כי חומרו של יום גורם שיזכור קדושת יום טוב, ומסתמא אמר יעלה ויבא. [יביע אומר ח״ז חאו״ח סי׳ כח. וחלק ט׳ סימן עז]. ומיהו כל זה כשלא נזכר שלא אמר יעלה ויבא עד שאמר ברכת הטוב והמטיב. אבל אם מיד אחר שחתם בונה ירושלים, נזכר שלא אמר יעלה ויבא ביום של יום טוב, יאמר שם ברכת אשר נתן הנ״ל. [ואע״פ שבכף החיים (שם ס״ק כד כה) כתב, שלדעת הפוסקים דס״ל דאף ביו״ט אינו חוזר חוץ מליל פסח וליל סוכות, אין לומר ג״כ ברכת אשר נתן בשם ומלכות דסב״ל והו״ל כר״ח. ע״ש. אין זה נכון להלכה, כי מכיון שעדיין עליו לברך הטוב והמטיב בשם ומלכות, הרי הוא מכניס עצמו בידים לידי ברכה לבטלה אליבא דהרמב״ם ומרן, ובכה״ג לא שייך סב״ל. וכמו שנתבאר באורך בשו״ת יביע אומר ח״ב (חאו״ח סי׳ ט, וסי׳ י אות יב) בדין סב״ל בתפלה. וע״ע בחזו״ע סוכות עמוד קז].

כא אם ירדו גשמים בלילה הראשון של החג, פטור מלאכול בסוכה, שנאמר בסוכות תשבו שבעת ימים, ״תשבו״ כעין תדורו, מכאן שהמצטער פטור מן הסוכה. ויש חולקים ומחמירים בלילה הראשון, שצריך לאכול כזית בסוכה, אפילו יורדים גשמים. ואנו אין לנו אלא דברי מרן השלחן ערוך שסובר כדעת הרשב״א שאין הבדל בין לילה הראשון לשאר הימים, שבכולם מצטער פטור מן הסוכה. ואפילו הרמ״א שמחמיר בזה, מודה שאם היו גשמים יורדים בלילה הראשון, לא יברך לישב בסוכה, שספק ברכות להקל. [ילקו״י מועדים עמוד קמ. הליכו״ע ח״ב עמ׳ רפז]. ואם רוצה להחמיר ימתין קצת אולי יפסקו הגשמים ואחר כך יכנס ויאכל בסוכה, אבל לא יצער עצמו בליל יום טוב משום כך, לשהות זמן ממושך. ואם אחר שאכל בבית פסקו הגשמים, אם לפני חצות לילה פסקו, יכנס לסוכה ויברך לישב בסוכה ויאכל לפחות כזית. ואם לא פסקו הגשמים עד אחר חצות לילה, לא יברך לישב בסוכה אלא אם כן אוכל פת יותר מכביצה. [ילקו״י מועדים עמ׳ קמ. חזו״ע סוכות, עמוד קכב].

כב כאשר נפטר ממצות סוכה בליל סוכות, יש אומרים שחייב לאכול כזית פת בביתו, משום היום טוב. ויש אומרים שכל החיוב לאכול בליל סוכות הוא מצד הסוכה, וכאשר פטור מישיבה בסוכה פטור גם מאכילת כזית פת. ולדינא צריך שיאכל כזית פת בביתו. ואם שכח להזכיר יעלה ויבא בברכת המזון בלילה הראשונה, כיון שאכל בביתו, אין צריך לחזור לברך ברכת המזון. [ילקוט יוסף על הלכות ברכות עמוד שנו. וילקוט יוסף על המועדים מהדורת תשס״ד, עמוד תרנט. חזון עובדיה סוכות עמוד קז].

כג מי שלא אכל בסוכה בלילה הראשון של החג, מחמת הגשמים, ונכנס לביתו וקידש, ובירך שהחיינו בעת הקידוש, ולמחרת בבוקר היתה הרוחה, ומקדש בסוכה, יש אומרים שיחזור לברך שהחיינו בקידוש, לפטור את הסוכה מברכת זמן, ויש חולקים. וספק ברכות להקל. [ע׳ הר״ן (סוכה מו.) בשם הראב״ד. וכ״פ הרמ״א (סי׳ תרמא). וחזון עובדיה סוכות עמו׳ קכה].

כד וכן מי שהיה בא באניה לביתו, ובלילה הראשון היה עדיין בספינה ושם קידש ובירך זמן, יש מי שכתב כשיושב ביום הראשון בסוכה צריך לברך זמן, ולא נפטר בברכת זמן שבירך בלילה בקידוש ליל החג, שכיון שלא סעד בסוכה צריך לחזור ולברך ביום כשסועד בסוכה, ולדינא ספק ברכות להקל. ולא יברך זמן ביום. [חזו״ע סוכות עמוד קכז].

דיני ישיבה בסוכה בשאר ימות החג

א כיצד מצות ישיבה בסוכה? אוכל ושותה וישן ומטייל ודר בסוכה כל שבעת ימים, בין ביום בין בלילה, כדרך שהוא דר בביתו בשאר ימות השנה. וכל שבעת הימים אדם עושה את ביתו עראי וסוכתו קבע, שנאמר בסוכות תשבו, כעין תדורו. כיצד? כלים נאים ומצעות נאות בסוכה, וכלי שתיה כמו כוסות בסוכה, אבל כלי אכילה לאחר אכילה חוץ לסוכה, וכגון קערות וקדרות, כי אין דרך ארץ להביא הקדרה אצל השלחן לערות ממנה, ואם נהגו כן נשים עצלניות, בטלה דעתן, ועל כל פנים לא יעשו כן בסוכה. [ויש להזהר מאד במאני מיכלא שלא להכניסם לסוכה, ואם הכניסם ימהר להוציאם]. ונראה שמה שיש נוהגים להביא אל השלחן קערה גדולה, שבה עופות או אורז, וכל אחד מן המסובים לוקח ממנה ונותן לצלחת שלו ואוכל, שפיר דמי. שדרך הוא לעשות כן גם בפני אורחים מכובדים. וצלחות האוכל לאחר האכילה, נכון להוציאם מן הסוכה. [ילקו״י מועדים עמ׳ קמא. חזו״ע סוכות עמ׳ קכח]

ב לא יעשה שום תשמיש בזוי בסוכה, כגון שטיפת קדרות וקערות וכיו״ב, שלא יהיו מצות בזויות עליו (שבת כב.). אבל מותר לשטוף כוסות וצנצנות בסוכה. ואין להחליף טיטול לתינוק בסוכה. [ילקו״י מועדים עמ׳ קמב.

חזו״ע סוכות עמ׳ קכט. וכתבו המג״א והגר״ז, דמשמע דבשטיפת כוסות וצנצנות אין קפידא. אולם בבן איש חי (האזינו אות ט) אוסר גם כלים של משקים, ורק כלי קטן ביותר ששותים בו קפה, לבדו, מותר. אך חומרא יתרה היא. והעיקר להקל בשטיפת כוסות וצנצנות].

ג אין לעשות סוכתו קפנדריא, לקצר את דרכו על ידי הסוכה. [ברכות סג.] והאחרונים הזהירו שנכון להמנע מלהכניס נכרי לסוכה. [דברי יציב סי׳ רעד בשם הש״ך].

ד מותר לעשן סיגריות בסוכה, כשם שאוכלים ושותים בסוכה, דתשבו כעין תדורו כתיב. [חזון עובדיה סוכות עמ׳ קל. ובעיקר הדבר אם מותר לעשן סיגריות, ראה בילקוט יוסף על הלכות כיבוד אב ואם פ״ז הערה טז]. ומותר לקיים מצות עונה בסוכה. [חזון עובדיה סוכות עמד קל].

ה מותר לעשות נטילת ידים לסעודה בסוכה, כי רבים נוהגים בכל ימות השנה ליטול ידיהם לסעודה על שלחנם, והוה ליה תשבו כעין תדורו. [וכן נהג החזו״א. ועי׳ בחזו״ע סוכות עמו׳ קל].

ו זקן או מי שהוא חלש הישן בסוכה ונצרך להטיל מים, וקשה עליו לצאת מן הסוכה, מותר להשתין בסוכה בתוך עביט של מי רגלים, שמונח תחת המטה, ואחר כך יכסהו כראוי. ואף על פי שבסוכה תלויים קישוטים שכתוב בהם פסוקים של תורה, אף על פי כן מותר. [הנה החיי אדם, והקש״ע, והערוה״ש, כתבו לאסור, שהוא בזיון לסוכה. וכתב בשו״ת לחם שלמה, שגם הם מודים, שאם הוא צריך מאד לכך, ויש חשש איסור בל תשקצו, ואם יצא מהסוכה בחלוקו מתיירא פן יצטנן ויחלה, ודאי דשרי להשתין בסוכה לתוך כלי. וכ״פ המהרש״ם. וראה חזו״ע סוכות עמוד קלא].

ז כל שבעת הימים יש לו לקרוא וללמוד בסוכה, הילכך כשהוא גורס במשנה או בגמרא וחוזר עליהן לבל ישתכחו ממנו, יעשה זאת בסוכה. ולא יברך ״לישב בסוכה״. אבל כשהוא לומד בעומק העיון, וצריך להתרכז היטב בלימודו, בסברא ישרה, והאויר יפה לו להרחיב דעתו, ילמד חוץ לסוכה, כדי שתהיה דעתו מיושבת עליו כראוי. (סוכה כח: ש״ע סי׳ תרלט ס״ד).

ח המחבר ספר ומאסף את כל המחנות, או כותב תשובה מקפת בהלכה, ולרגל המלאכה אשר לפניו, הוא צריך ספרים רבים, וטורח עליו להוליכם כולם לסוכה, יכול ללמוד במקום הספרים, אף שהוא חוץ לסוכה. [ילקו״י מועדים עמ׳ קמא. חזו״ע סוכות עמו׳ קכז]

ט דין הלימוד בסוכה כדין השינה בסוכה, שאף במעט גשמים פטורים מן הסוכה. [כן כתב הגאון מבוטשאטש באשל אברהם סימן תרלט ס״ה].

י לכתחלה אין להתפלל בסוכה כאשר יש בית כנסת בעיר, ואפילו אם יש לו מנין, שאין תפלתו של אדם נשמעת אלא בבית הכנסת. [ברכות ו. ועי׳ בש״ע סי׳ צ׳ ס״ט, ובכה״ח אות נא ונד].

יא מבואר בזוהר הקדוש (פר׳ אמור דף קג:), שהוד קדושת שבעה אושפיזין עליאין קדישין, אבות העולם, שבעת הרועים, אברהם יצחק יעקב משה אהרן יוסף ודוד, נמצאת בסוכה, [שבאים להסתופף בצל הסוכה] לפיכך היושב בסוכה עליו לשבת בדרך ארץ, בכבוד ובהדר, ובפרט כי הסוכה גדולה קדושתה מאד, וכמו שאמרו (בסוכה ט.) שחל שם שמים על עצי הסוכה, ובמיוחד יש להזהר מאד להתרחק ממדת הכעס וההקפדה בתוך הסוכה, ולא ירים קולו על בני ביתו, וכל זה לכבוד האורחים רמי המעלה. (של״ה, בכורי יעקב סק״ב). **ולא ישחק בקוביא בפרט בסוכה.** [כ״כ בשו״ת בית דוד (סי׳ תמד) בשם הש״ך, שצריך לשבת בסוכה באימה וביראה ובענוה יתירה, ולא ימשך אחר שיחה בטלה, וכ״ש שלא יעיז לשחק בקוביא ובדברים בטלים בתוך הסוכה. ועיין להרמ״א בד״מ שכתב בשם מהר״י וייל, הרוצה לשחוק בקוביא (באופן המותר) ישחק בסוכה. ע״כ. אך הבכורי יעקב (כתב בשם השל״ה, שיש להזהר מאד מלשחק בקוביא בסוכה, שלא יחלל קדושת הסוכה. וכ״כ ביערות דבש דרוש א׳].

יב יש מי שכתב שהרוצה לדבר עם חבירו בימי החג דברים בטלים, ידבר עמו בסוכה, כדרך שעושה בביתו. ואין כן דעת השל״ה, ולכן המשתדל שלא לדבר בסוכה כי אם דברי תורה, השי״ת ישפיע עליו שפע קדושה וטהרה משבעה אושפיזין עלאין קדישין, ולהצליח בכל דרכיו. [חזו״ע סוכות עמ׳ קמז. והרמ״א כתב עוד בשם מהר״ל הרוצה לדבר שמועות עם חבירו ילך לסוכה, שהסוכה כאילו היא ביתו. ע״ש. אבל השל״ה כתב, מנהג מורי זצ״ל שלא לדבר בתוך הסוכה אלא בד״ת, כי הסוכה קדושתה גדולה מאד. ע״ש. וכ״כ בראשית חכמה שער הקדושה, פי״ד].

יג נכון להביא כסא מפואר לכבוד האושפיזין, מעין דוגמא למה שמביאים בעת המילה כסא לכבוד אליהו הנביא זכור לטוב, שכתוב בזוהר הקדוש דאי לא אתקינו ליה כסא לא אתי. ולכן נוהגים לומר הנוסח עולו אושפיזין וכו׳. ואחר שיאמר נוסח זה, יקדש מעומד, ואחר ברכת לישב בסוכה, ישב, ויברך שהחיינו, שבברכה זו הוא פוטר גם את מצות הסוכה. [כ״כ החיד״א במורה באצבע אות רפט. וכן כתב בלקט הקציר סימן לב אות ה, עמוד תסא].

יד בשאר ימי החג חוץ מלילה הראשון, אינו חייב לאכול בסוכה, ורק אם רצה לאכול פת יותר מכביצה, שהוא כחמשים וארבע גרם ומעלה, צריך לאכול בסוכה, בין ביום בין בלילה. ואסור לאכול סעודת קבע חוץ לסוכה, ושיעור סעודת קבע הוא יותר מכביצה פת. וכביצה היינו שיעור שמונה עשר דרהם, שהם חמשים וארבע גרם, אך לא יצמצם ל- 54 גרם, אלא או שיאכל פחות מחמשים גרם, או שיאכל כששים גרם, כדי שיוכל לברך לישב בסוכה לכל הדעות. אך אם אינו רוצה לאכול פת, אין לו חיוב לאכול בסוכה, שהרי יכול לאכול פירות וירקות ומיני תבשיל שאין חייבים לאוכלם בסוכה. וכן יכול לאכול אורז או בשר ודגים וגבינה וביצים, ושאר מיני לפתן שאינם מחמשת מיני דגן, ואפילו יאכל מהם הרבה ויקבע סעודתו עליהם, פטור מן הסוכה. וכן הדין באוכל פת פחות מכביצה, שמותר לו אף לכתחלה לאכול חוץ לסוכה. [ילקו״י מועדים עמוד קמב. חזו״ע סוכות עמו׳ קלב]

טו האוכל סעודתו בסוכה ולא היה דעתו לאכול שיעור כביצה פת, ולכן לא בירך לישב בסוכה, ושוב נמלך ורוצה לאכול יותר מכביצה, יש לו לברך אז לישב בסוכה, אף על פי שמכאן והלאה לא יאכל מלבד מה שאכל, יותר מכביצה, אלא הכל מצטרף ליותר מכביצה. [חזון עובדיה סוכות עמוד קלג].

טז מי שקבע סעודה על פת פחות מכביצה, ומביאים לו תבשיל אורז ושאר מאכלים, באופן שיאכל וישבע מהם, אין המאכלים מצטרפים עם הפת לעשותו אכילת קבע, וכל שהפת הוא פחות מכביצה רשאי לאכול חוץ לסוכה, ואם אכלו בסוכה אינו מברך לישב בסוכה. [חזון עובדיה סוכות עמוד קלד].

יז האוכל עוגות (פת הבאה בכסנין) יותר משיעור כביצה, חייב לאכול בסוכה, אבל לא יברך לישב בסוכה. [ואף שיש כאן ספק ספיקא, שמא קביעות סעודה הוא ביותר משיעור כביצה, [גינת ורדים. חזו"ע סוכות עמ' קלד]. ושמא מברכים לישב בסוכה על עוגה, והרי במצוה של תורה מהני לסמוך על ספק ספיקא לברך, מכל מקום כבר כתב החיד"א שלא ראה מעולם שנהגו לברך לישב בסוכה על עוגה]. ואם אוכל מהעוגה באופן שקובע סעודתו עליה, שאוכל כשיעור שלש ביצים ומעלה, שמשקלם חמשים וארבע דרהם, [כל דרהם שלשה גרם], והוא שיעור 162 גרם, שאז חייב לאכול בסוכה ומברך לישב בסוכה. וטוב להחמיר היכא דאפשר לאכול 216 גרם. [דאיכא ספק ספיקא, שמא שיעור קביעות סעודה הוא בשלש ביצים, דהיינו 162 גרם, ואף אם תאמר דשיעור קביעות סעודה הוא בארבעה ביצים, שמא מברכים לישב בסוכה על יותר מכביצה עוגה. ובזה לא מצינו מנהג שלא לברך]. ואמנם אם אינו אוכל כשיעור הנ"ל, אינו מברך לישב בסוכה, ואפילו אם אכל העוגות אחר הקידוש של היום, כדי שיחשב לו קידוש במקום סעודה, לא יברך לישב בסוכה, אלא אם כן קובע סעודתו כנזכר. [ילקו"י מועדים עמו' קמב. חזו"ע סוכות עמו' קלד. וראה ביביע אומר ח"י שדחה מ"ש בברכת ה' בענין שיעור קביעות סעודה בסעודת חתונה בזמן הזה]

יח מי שאוכל סעודת קבע מתבשיל של חמשת מיני דגן, כגון איטריות, [שיעור נ"ד דרהם] חייב בסוכה, ויברך לישב בסוכה. אולם לענין ברכת הנהנין מברך על תבשיל כזה ברכת בורא מיני מזונות, ולאחריו על המחיה, ואינו חייב בנטילת ידים, ואינו מברך המוציא וברכת המזון, שהרי אין לתבשיל זה צורת פת. ואם אינו קובע סעודה עליו, כל שאוכל יותר מכביצה חייב בסוכה, אבל לא יברך לישב בסוכה, ובפחות מכן פטור מן הסוכה. [חזון עובדיה סוכות, עמוד קלו. ילקוט יוסף מועדים עמוד קמג]

יט האוכל מיני פירות, אפילו אכל מהם שיעור אכילת קבע, מן הדין פטור מן הסוכה. וכן האוכל אורז או בשר או דגים, או גבינה וביצים, מן הדין פטור מן הסוכה. וכן השותה מים או תה או קפה או חלב או מיץ פירות, אפילו יותר מרביעית, פטור מן הסוכה. ובכל אופן שפטור מן הסוכה, אם רצה להחמיר על עצמו ולאכול או לשתות בסוכה, הרי זה משובח ותבוא עליו ברכה, ובלבד שלא יברך לישב בסוכה (כשפטור מן הסוכה), שהיא ספק ברכה לבטלה. ומנהג אחינו האשכנזים אינו כן. ומכל מקום

מי שנוהג על פי הדין ואינו מחמיר לאכול אכילת עראי דוקא בסוכה, רשאי, ולא נחשב כמי שאינו מדקדק במצוות. [הר״ן. והובא בבית יוסף ובאחרונים. חזון עובדיה סוכות, עמוד קלח. ילקוט יוסף מועדים עמוד קמג]

כ אף על פי שמותר לאכול פירות או לשתות מים מחוץ לסוכה, וכן אכילת עראי, מכל מקום אם הוא באמצע סעודתו [סעודת קבע] אסור לטעום כלום חוץ לסוכה, ואסור לשתות אפילו מים. ואף אם שותה מים בסיום סעודתו, חייב לשתותם בסוכה. וכן כשיש דבר מאכל בפיו, והתחיל ללעוס, אם יצא מהסוכה אסור לו להמשיך ללעוס מחוץ לסוכה, אלא יקפוץ פיו עד שיחזור לסוכה, כיון שהכל בא מחמת סעודת קבע שחייבת בסוכה. [ילקו״י מועדים עמוד קמג. הליכו״ע ח״ב עמו׳ רעא. וכ״כ המאירי (סוכה כו: בד״ה המשנה) שהשתיה נגררת אחר האכילה, ואם אוכל אכילת קבע אף השתיה היא בכלל קבע, וצריכה סוכה, ואם האכילה עראי, אף השתיה עראי. וכן נראה מלשון רש״י (סוכה כו.). וכ״כ בשו״ת שואל ומשיב,\ובמשנ״ב (בשעה״צ אות כט). והמהר״י עייאש].

כא יש אומרים שבשבת ויום טוב אף אכילת עראי נחשבת לאכילת קבע ואפילו כזית פת חייב בסוכה, ויש חולקים ומתירים לאכול חוץ לסוכה עד כביצה פת, אפילו בשבת ויום טוב. וכן עיקר. [ילקוט יוסף מועדים עמוד קמג. חזון עובדיה סוכות, עמוד קמא].

כב מי שסועד סעודה שלישית בסוכה סמוך לשקיעת החמה, ויוצא אחר כך להתפלל בבית הכנסת תפלת ערבית, וחוזר מיד לסוכתו להבדיל על היין להוציא גם את בני ביתו, ומיד אחר כך סועד סעודה רביעית בפת יותר מכביצה, יש לו לכוין בברכת לישב בסוכה שעל סעודה שלישית שהוא מכוין לפטור בברכתו רק עד סוף סעודה שלישית, ואז יוכל לברך ״לישב בסוכה״ בהבדלה, ומיד ישב לסעוד סעודה רביעית. ונראה דלכתחלה יברך לישב בסוכה קודם ברכת בורא פרי הגפן של ההבדלה, ובדיעבד אם בירך לישב בסוכה אחר ברכת המבדיל בין קודש לחול, יצא, ולא חשיב הפסק. [מנחת שלמה ח״ב סי׳ נח אות לח. חזו״ע סוכות עמו׳ קמ. וע׳ במשנ״ב סי׳ תרלט ס״ק מז דיציאה לביהכ״נ בין סעודה לסעודה צריך לברך שוב. וע׳ בשעה״צ ס״ק צא].

כג השותה יין פטור מסוכה. והוא הדין לגבי שתיית שכר, בירה, וליקר, ושאר משקים. ולכן המבדיל ברכת הבדלה במוצאי החג או במוצאי שבת חול המועד, יכול לשתות את כוס היין חוץ לסוכה, כגון בבית הכנסת, או בביתו. ואפילו מי שקובע עצמו על היין דעת מרן הבית יוסף שפטור מן הסוכה. והמחמיר על עצמו ואינו שותה אפילו מים חוץ לסוכה, הרי זה משובח, אבל יזהר שלא יברך ״לישב בסוכה״. ומכל מקום כבר נתבאר [סעיף יט] שמי שנוהג על פי הדין ואינו מחמיר לשתות מים דוקא בסוכה, אפילו הוא תלמיד חכם, רשאי, ולא נחשב כמי שאינו מדקדק במצוות. [הר״ן, והובא בב״י. חזו״ע סוכות עמו׳ קלח]

כד מותר לטעום יין מכוס הקידוש בברית המילה, גם שלא בסוכה. [ודלא כמו שהחמיר בשו"ת משיב הלכה ח"א (סי' רצ). ועי' בשו"ת מנחת שלמה ח"ב (סי' נח אות לט, עמוד רלד). ודו"ק].

כה מנהגינו פשוט שהנכנס לסוכת חבירו, לבקרו בימי החג, אינו מברך ברכת "לישב בסוכה" כשאינו סועד שם סעודת קבע, אלא רק טועם מפת כסנין, ושותה מעט יין, וספק ברכות להקל. ויש מהאשכנזים המברכים ברכה זו כשנכנסים לסוכת חבריהם, והמהדרים מברכים על יין. ונהרא נהרא ופשטיה. אך לנו הספרדים אין לנהוג כן, דספק ברכות להקל, בפרט שכך פשט המנהג כמו שהעיד מרן בשלחן ערוך. [חזו"ע שם עמ' קעז. ילקו"י מועדים עמ' קמד].

כו המתענה תענית חלום בימי הסוכות, אין לו לברך לישב בסוכה על השינה והשהייה בסוכה, שלא נתקנה הברכה אלא על האכילה, והברכה על האכילה פוטרת את השינה וכו'. [ילקוט יוסף מועדים עמוד קמה]

כז כשאוכל פת יותר מכביצה, כבר נתבאר לעיל שיש נוהגים לברך לישב בסוכה אחר ברכת המוציא, ואין בזה משום הפסק בין ברכת המוציא לאכילה, אחר שהוא לצורך הברכה. וכמו שנוהגים לברך לישב בסוכה בקידוש אחר ברכת הגפן, ואין חוששין להפסק. ומכל מקום יותר טוב לברך לישב בסוכה קודם ברכת המוציא לפני שישב על יד השלחן. ואין בזה הפסק בין הנטילה להמוציא. ובכל מקום יעשו כמנהגם. וביום טוב ובשבת חול המועד נוהגים לברך לישב בסוכה בקידוש, קודם שיטעם מן הכוס. [ילקו"י מועדים עמ' קמה. חזו"ע סוכות עמ' קעב. והנה הרא"ש (סוכה פ"ד סי' ג) הביא שהמהר"ם מרוטנבורג היה נוהג לברך לישב בסוכה קודם המוציא, אך מנהג העולם אינו כן, כי לא נהגו לברך לישב בסוכה אלא רק בשעת אכילה. הילכך ראוי לברך המוציא ואח"כ לישב בסוכה. ע"כ. והרמב"ם (פ"ו מהל' סוכה הי"ב) כתב: כל זמן שיכנס לישב בסוכה כל ז' ימי החג מברך קודם שישב אקב"ו לישב בסוכה, ובליל יו"ט הראשון מקדש מעומד, ומסיים לישב בסוכה ויושב, ע"כ. וביאר הרא"ש, שכיון שמצות סוכה היא גם טיול ושינה, אף אם מברך אחר שישב חשיב שפיר עובר לעשייתן, ומה שכתוב בסוכות "תשבו" לשון עיכוב הוא, כמו וישב העם בקדש. ע"כ. ומרן בש"ע (סי' תרמג ס"ב וג) כתב: "להרמב"ם מקדש מעומד ומברך לישב בסוכה ואח"כ שהחיינו, ובשאר ימי החג מברך לישב בסוכה קודם המוציא. מיהו נוהגים לברך לישב בסוכה אחר המוציא קודם שיטעום". ונכון לעשות כד' הרמב"ם. והנוהגים לברך אחר המוציא יש להם ע"מ שיסמוכו].

כח האוכל בסוכה מעומד אכילת קבע, ואינו יכול לשבת מאיזו סיבה, רשאי לברך "לישב" בסוכה, כי פירוש "לישב" בסוכה היינו להתעכב בסוכה, כמו שנאמר ותשבו בקדש ימים רבים. (וכדאיתא במגילה כא.). ולכן אינו צריך להתאמץ ולשבת משום נוסח הברכה. [חזון עובדיה סוכות עמוד קעה].

כט מי שנכנס לסוכה לאכול, ושכח ולא בירך "לישב בסוכה" עד שישב, אין לחוש לספק ברכות, ויכול לברך אחר שישב, והדין כן גם לדעת הרמב"ם. [חזו"ע סוכות עמו' קעה].

לֿ אם שכח לברך לישב בסוכה קודם הסעודה, יברך כל זמן שנזכר כשהוא מיסב ואוכל בסעודה. ויש אומרים שצריך שיאכל יותר מכביצה פת לאחר הברכה, ואם אינו יכול לאכול כך לא יברך. אך העיקר לדינא, שכל שעודו ממשיך באכילת תבשיל, או אפילו פירות לקינוח סעודה, ואפילו בכל משקה אשר ישתה, רשאי לברך לישב בסוכה, אף שאינו מתכוין לאכול יותר מכביצה פת. אבל אם סיים סעודתו לגמרי, אינו מברך יותר לישב בסוכה באותה סעודה. וכל שכן שאם בירך ברכת המזון שאינו יכול לברך לישב בסוכה אף אם יאכל פירות או עוגה לקינוח. [ילקו״י מועדים עמ׳ קמה. הליכות עולם ח״ב עמ׳ ער. חזון עובדיה סוכות עמו׳ קעח].

לאֿ אם מסופק אם בירך לישב בסוכה או לא, לא יברך, דספק ברכות להקל. ומכל מקום טוב ונכון שיהרהר בלבו ברכת לישב בסוכה. [חזו״ע סוכות, עמוד קעח. וכמ״ש בשו״ת שבות יעקב ח״א (סי׳ לב). וכ״פ בספר מסגרת השלחן יו״ד (במנהגים שבסוף הספר אות כב). וכ״כ בעקרי הד״ט].

לבֿ אם גמר סעודתו ובירך ברכת המזון, ולא יצא מהסוכה, וישב עוד הפעם לאכול, אין לברך לישב בסוכה בכהאי גוונא. [ילקוט יוסף מועדים עמוד קמז]

לגֿ ברכת לישב בסוכה, צ״ל לִישֵׁב בַּסֻּכָּה. הלמ״ד של לישב בחיריק, והיו״ד נחה, [כמו (בישעיה נא, טז) : לנטוע שמים ״ולִיסוֹד״ ארץ, (ועי׳ בפירוש האבן עזרא שם). וכ״ה בדברי הימים ב׳ (לא, ז). וכן (בתהלים יא, ב)״לִירוֹת״ במו אופל. וכן (בתהלים סד. ה)״לִירוֹת״ במסתרים תם. וכיו״ב (בקהלת ה, יא) והשבע לעשיר אינו מניח לו״לִישׂוֹן״. ובדברי הימים ב׳ (כו, טו), לִירוֹא בחצים. וכן בתפלת שמנה עשרה ומקיים אמונתו לִישֵׁנֵי עפר, הלמ״ד בחיריק, והיו״ד נחה. אמנם מנהג בני אשכנז אינה כן]. [חזון עובדיה סוכות עמ׳ קעב].

לדֿ מי שהיה ראשו ורובו בסוכה, ושלחנו חוץ לסוכה, ואכל, כאילו לא אכל בסוכה, אפילו היא סוכה גדולה, גזירה שמא ימשך אחר שלחנו מחוץ לסוכה. והדין כן גם ברבים, ולא רק באחד האוכל כן. [הנה בספר מתא דירושלם על הירושלמי (פ״ב דסוכה ה״ג) כתב, דבשנים או שלשה היושבים בסוכה, לא גזרינן, דרבים מדכרי אהדדי. ע״ש. אך בחזון עובדיה סוכות עמ׳ קעא דחה דבריו].

להֿ מי שהיה יושב בפתח הסוכה ולפנים, ושלחנו בתוך הבית, ואוכל סעודת קבע, אבל אינו לוקח מן המאכל שעל השלחן, אלא פתו בידו ואוכל, או שהיה מקצת שלחנו סוכה, יצא. [חזון עובדיה סוכות עמוד קצ].

לוֿ אם בלילה הראשון אכל כזית הפת כשראשו ורובו בסוכה ושלחנו בתוך הבית, ולא נמשך אחר שלחנו, אפילו הכי לא יצא ידי חובה אף בדיעבד, וצריך לחזור ולאכול כזית בסוכה כרצון חכמים. [בדין זה נסתפק בבית השואבה (דף ע.) ודייק ממ״ש הרמב״ם וש״ע״כאילו לא אכל בסוכה״, דמשמע לכאורה שאף בדיעבד לא יצא, והעלה שהמחמיר לחזור ולאכול כזית בסוכה כרצון חכמים תע״ב. ע״ש. והאמת שחובה לעשות כן. ועיין בפמ״ג (א״א סק״ב), ובחזון עובדיה סוכות (עמו׳ קפט). ויש להוסיף, דלכאורה יחזור לאכול בברכה, כי הביכורי יעקב (סק״ז) כתב, שגם להר״ן והריטב״א חייב לחזור. ולא דמי למה שביאר המג״א (סימן תפט סק״י) שמרן חשש לסב״ל].

לז יש אומרים שאם רוב שלחנו בבית, ואפילו כחוט השערה יותר ממחצה, חשיב רובו בבית, דרובו ככולו, ומכיון שבמחצה יש לחוש שמא משהו טפי בבית, והוי כאילו לא אכל בסוכה, לכן צריך להזהר שיהיה רובו בסוכה, וכל היכא דקים ליה שיש משהו יותר ממחצה בסוכה, אין לחוש יותר. [ברכי יוסף סק״ב]. ודעת הרב ערך השלחן דבעינן רוב הניכר לעין. ויש חולקים ואומרים שאפילו אם רוב השלחן בבית, ואין בסוכה אלא טפח מן השלחן, מותר, דהא בשיעור סוכה קיימא לן דסגי בשלחן טפח. ואף על פי שבכל התורה רובו ככולו, הכא שאינו אלא משום גזרה, יש לומר שבכולו בבית נמשך אחר שלחנו, ברובו לא מימשך וכו׳. [חיי אדם כלל קמו סי׳ מט. מרכבת המשנה. ספר מועדי ה׳. וראה בחזו״ע סוכות עמוד קפט. ומ״ש שם בשם ערך השלחן בדעת הרמב״ן, הנה בעה״ש כתב כן רק מדעתו, והרמב״ן לא דיבר בזה. וצ״ע].

לח מי שסוכתו קטנה, והכניס בה את מטתו לישן בסוכה, אך רוב רוחב המטה נמשך אל מחוץ לסוכה, בזה לא גזרו חכמים שמא יתהפך בעת שינתו, ונמצא ישן חוץ לסוכה, שכיון שישן בסוכה בהיתר, לא חששו חכמים למה שיעשה אחר כך שינתו, וכדקיימא לן בכהאי גוונא במי שהיה ישן בסוכה וירדו גשמים ונכנס לביתו וישן, ופסקו הגשמים, אף על פי שעלה עמוד השחר, ועודנו ישן, אין צריך להקיצו שילך לישן בסוכה, כיון שתחלת שינתו בביתו היה בהיתר. והוא הדין לכאן. וכ״ש לדעת הסוברים שהישן חוץ לסוכה אין צריך להקיצו, שבעודו ישן אינו בכלל בר דעת לקיום המצוה. [ע׳ בפמ״ג (במש״ז סק״ה), ובשו״ת ציץ אליעזר ח״ח (ס״ס כב). וכ״פ להלכה במקראי קודש (סוכה א׳ עמ׳ קמט). וראה בחזו״ע סוכות עמ׳ קפח].

דין השינה בסוכה

א השינה בסוכה חובה בכל שבעת ימי החג, והשינה חמורה יותר מן האכילה, שכפי שביארנו מותר לאכול אכילת עראי חוץ לסוכה, אבל שינה אפילו שינת עראי אסורה חוץ לסוכה. (ש״ע סי׳ תרלט ס״ב). והטעם כמו שאמר רבא (סוכה כו.) שאין קבע לשינה, שפעמים שאדם מנמנם מעט, וזו היא שנתו. וכן אמרו בירושלמי (פרק ב׳ דסוכה סוף ה״ה), אין עראי לשינה, שכן אדם ישן קימעה ודיו. [ילקוט יוסף מועדים עמוד קמב. חזון עובדיה סוכות].

ב אף מי שסוכתו קטנה ואינו יכול לישון בפישוט גופו ורגליו, אינו נקרא מצטער שפטור מן הסוכה, אלא חייב לישון בסוכה בכפיפת גופו ורגליו. [תרומת הדשן סי׳ צב, והביאו הרמ״א בהגה סי׳ תרמ ס״ג. אמנם החכם צבי (סי׳ צד) כתב להעיר ע״ד התה״ד, דנראה שאינו חייב להצטער ולישן בסוכה בלי פישוט גופו ורגליו כדרכו בכל השנה, דתשבו כעין תדורו, וכיון שבדירתו ודאי שאין אדם ישן באופן כזה, אף בסוכה אינו חייב לישן באופן כזה. אבל האליה רבה (סק״י), וכן בנהר שלום (סק״ב), הוכיחו כדברי התה״ד בזה. וכ״פ בש״ע הגר״ז, ובשו״ת אבני נזר (סי׳ תעט) והוכיח כן מדברי הרמב״ן פ״ק דסוכה].

ג שני אחים או שותפים שאין להם מקום רחב ידים לעשות סוכה גדולה, ועשו סוכה קטנה, שאינה מספקת לשניהם, לענין אכילה יכולים לאכול בסוכה, זה אחר זה, אבל לענין שינה שאין מקום לשניהם, זה יישן לילה אחד וזה יישן לילה אחד, ואם חביבה עליהם המצוה זה יישן מקצת הלילה, וכן השני. ומכיון ששומרי גנות פטורים מן הסוכה כל שכן מי שאין לו מקום לישן בסוכה. [רב האי גאון, ספר מאה שערים להרי"ץ גיאת עמ' פח]

ד דעת הרמ"א שאם עשה סוכה מתחלה במקום שמצטער באכילה ושתיה, או בשינה, או שאי אפשר לו לעשות אחד מהם בסוכה משום שמתייירא מגנבים או לסטים כשהוא בסוכה, אינו יוצא ידי חובה באותה סוכה כלל, אפילו בדברים שלא מצטער בהם, משום דלא הוי כעין דירה שיוכל לעשות שם כל צרכיו. וכן סוכה קטנה, שכל שאינה ראויה לאכילה כדרכה ולכל מילי דסוכה, אינה סוכה, ופסולה אפילו לישן ולשנן. שסוכה שאינה ראויה לכל דבר לאו סוכה היא, [כדברי המרדכי פרק הישן, הרמ"א בהגה (סי' תרמ ס"ד). וראה בחזון איש (סי' קנ אות ג)]. אולם מדברי הראשונים מבואר, שכל שראויה הסוכה לכל עניני דירה, לקצת בני אדם, לא בטל שם סוכה ממנה, ויוצא בה שפיר ידי חובת אכילה בסוכה, אפילו מי שאינה ראויה לו לשינה, ואפילו לדעת המרדכי. וכן מי שנוהג שלא לישן בסוכה משום צינה, יוצא ידי חובת אכילה בסוכה. [חכם צבי, משנ"ב, חזו"ע סוכות עמ' קצז].

ה אף על פי שחיוב השינה בסוכה הוא יותר מהאכילה, שהרי אוכלים ושותים אכילת עראי חוץ לסוכה, ואין ישנים חוץ לסוכה אפילו שינת עראי, מכל מקום אין אנו מברכים אקב"ו לישן בסוכה, דחיישינן שמא לא יישן והויא ברכה לבטלה, שהרי אין בידו לישן כל שעה שירצה. [תוס' ברכות יא:].

ו מותר לישן בסוכה יחידי בלילה, ואין לחוש בזה לסכנה לפי מה שאמרו בשבת (קנא:), אסור לישן בבית יחידי, וכל הישן בבית יחידי אוחזתו לילית, דשומר מצוה לא ידע דבר רע. והכי איתא בפסיקתא דרב כהנא (פיסקא כט אות כו, סוף עמוד קפז): כל מי שמקיים מצות סוכה, הקב"ה מסיך עליו מן המזיקים שלא יזיקוהו, שנאמר באברתו יסך לך ותחת כנפיו תחסה. [חזון עובדיה סוכות עמוד קצג].

ז כשהסוכה מיוחדת לבעל הבית טוב שיישן עם אשתו בסוכה, כמו שכתוב בסוכות תשבו, תשבו כעין תדורו, מה דירה איש ואשתו, אף סוכה איש ואשתו, אבל אין זה מעכב המצוה. ולכן אם קשה לאשתו לישון בסוכה, האיש ישן לבדו בסוכה. אך בליל טבילה או בליל עונה מותר לישן חוץ לסוכה, אם אין לו מקום צנוע בסוכה. [חזו"ע שם].

ח יש מי שכתב שחתן בשנה הראשונה לנישואיו, פטור מלישן בסוכה, כדי שלא יבטל המצות עשה דושמח את אשתו אשר לקח. ואפילו אם אשתו איננה טהורה, מכל מקום שייך בה שמחה, כשבעלה עמה בבית,

כמ״ש בעירובין (סג:). אולם לדינא לא נזכר בשום מקום לפטור את החתן מן השינה בסוכה בשנה הראשונה לנישואיו. ורק אם האשה מפחדת לישון לבדה בבית, ואינו יכול להרגיעה, אפשר לו להקל לישן חוץ לסוכה.
[בשו״ת דברי יציב (חאו״ח סי׳ רעד) כתב להקל בזה, אך בשלמי מועד (עמ׳ קיד) דחה דבריו].

ט שומרי גנות ופרדסים פטורים מן הסוכה בין ביום בין בלילה, שאם יעשה השומר סוכה ידעו הגנבים שיש לו מקום קבוע, ויבואו ויגנבו מצד אחר, לפיכך אם היה לפניו כרי של תבואה שיכול לשומרו כולו ממקום אחד, חייב לעשות סוכה במקום שמירתו. [שלחן ערוך סי׳ תרמ ס״י].

י וכן אנשי משטרה המופקדים על הבטחון של תושבי העיר, ושמירתם, וכן חיילים, שעסוקים בשמירה ביום ובלילה, או היוצאים למארבים, או הנמצאים בעמדות, פטורים מן הסוכה ביום ובלילה. [חזון עובדיה סוכות עמוד קצו].

יא וכן הדר בסביבה חילונית, וחושש פן אם יעשה סוכתו קבע, באכילה ושינה, יפרצו גנבים לביתו, פטור מן הסוכה. ואם מתגורר בין הגויים וחושש שאם ישן בסוכה יזיקוהו השכנים, אם אפשר לעשות הסוכה במקום בטוח בודאי שיש להשתדל לעשות כן, אבל אם אינו יכול לעשות במקום בטוח, יסתפק במה שאוכל בליל סוכות בסוכה, ובכל פעם שאינו יכול לישב בסוכה מחשש הגויים, פטור מן הסוכה. [כן מוכח מהרמ״א בהגה (סי׳ תרמ ס״ד), דהיכא דמתיירא מגנבים או לסטים פטור מלישן בסוכה. והמיקל בזה יש לו ע״מ שיסמוך. ומ״מ טוב יותר אם אפשר לעשות הסוכה במקום בטוח].

יב וכן העושים יין כשר במקומות שמצויים שם גויים, בחג הסוכות, שהם צריכים לשמור עליו בעין פקוחה מנגיעת הגוים, שלא יגעו בו ויאסרוהו בנגיעתם, הרי הם כשומרי גנות ופרדסים שפטורים מן הסוכה בין ביום בין בלילה. [ארחות חיים, רמ״א סי׳ תרמ].

יג כבר נתבאר לעיל שאם אין הסוכה רחבת ידים לישן שם, יכולים לפנות את השלחן מחוץ לסוכה, כדי לישן במקומו. [המשנ״ב (סי׳ תרמ ס״ק כז) כתב, שאם הסוכה קטנה, ובהכרח שבשעת שינה הוא פושט רגליו חוץ לסוכה, עכ״ז לא נחשב מצטער לפוטרו מן הסוכה, ״אך צריך להזהר שיהיה השלחן ג״כ בתוך הסוכה״, שאל״כ חיישינן שמא ימשך אחר שלחנו. ע״ש. ולכאורה דבריו מתמיהים, שבודאי שבשעת שינה לא שייך לומר שמא ימשך אחר שולחנו. ואין כל הגיון להצריך שיהיה השלחן בסוכה בעת השינה. וכ״כ המג״א (סק״ט), שבעת השינה בסוכה קטנה, ״מסלק השלחן חוץ לסוכה״ וכו׳. וראה בחזו״ע סוכות עמוד קצח].

יד מי שהוא איסטניס ובנקל יבוא לידי הצטננות, דינו כמו שלמדו חז״ל שמצטער פטור מן הסוכה. [ויסמוך על דעת המרדכי, שהובא בב״י. וכ״כ המאירי (סוכה כו.): ״ואנו נוהגים להקל שלא לתת המטות שלנו בסוכה ולשכב שם, מפני סכנת הצנה שמצויה בלילות במחוזות אלו״]. ומכל מקום אף שיש לחוש לצנה, במקומות הקרים, וכמ״ש גם בערוך השלחן, מה טוב אם אפשר שיעשה הסוכה עם ארבע דפנות, וגם יסכך היטב את הסוכה למעלה ויתכסה היטב בכרים

וכסתות, או שיכניס לסוכה תנור חימום חשמלי, היכא דאפשר, ולא יאונה לצדיק כל און. וכל שכן בארץ ישראל שעל פי הרוב האויר נוח, והחורף על פי הרוב הוא מאוחר יותר, שראוי לישן בסוכה. [מרן החיד״א בספר שמחת הרגל לימוד א דף מה.]

טו אין כל אדם יכול לומר מצטער אני, לפטור עצמו מן הסוכה, אלא רק בדבר שדרך בני אדם להצטער בו (טור סי׳ תרמ). אולם אם יודע בעצמו שהוא מאניני הדעת, וכל מי שהוא מאניני הדעת כמוהו, מצטער בזה, הרי הוא פטור מן הסוכה. [ט״ז סק״ו, ש״ע הגר״ז אות יא, ומשנה ברורה בשער הציון אות מג].

טז מי שאשתו חלשה, ויש להם ילדים קטנים, שמתעוררים בלילה ובוכים, וצריך לקום ולטפל בהם, ונבצר ממנו לדעת מתי לקום אליהם, אם יישן בסוכה, מותר לו לישן בבית לצורך הטיפול בילדים. [בספר מקור חיים (סי׳ תרמ) כתב כיוצא בזה וז״ל: תינוק המוטל בעריסה, שצריך לנדנד עריסתו בלילה להרגיעו ולהשקיטו, גם המשמשו פטור מן הסוכה. ע״ש. והי״ה בנ״ד. ומ״ש במקור חיים דצ״ע בבן שיש לו געגועין על אביו וכו׳. לפע״ד גם בזה הדין שפטור מן הסוכה. וכ״כ בשו״ת שבט הקהתי ח״א סימן קצח].

יז אין המצטער פטור מן הסוכה, אלא אם כן כשהוא יוצא מן הסוכה הוא ניצול מן הצער ההוא, הא לאו הכי, אינו פטור מן הסוכה. [כ״כ היראים (סי׳ קכג). וע״ע בחזו״ע סוכות עמו׳ ר׳].

יח הרואה את חבירו שנרדם מחוץ לסוכה, כגון בליל הושענא רבה שלומדים כל הלילה בבית הכנסת, טוב להקיצו ולעוררו בנחת שילך לישן בסוכה. ומכל מקום אם תקפתו שינה וקשה לו להתעורר, יש לדונו כמצטער שפטור מן הסוכה. וכן הנוסע באוטובוס מעיר לעיר, ובדרך הוא מנמנם, אין צריך להעירו, כל שנוסע לצרכי פרנסה, שאז הוא בכלל הולכי דרכים שפטורים מן הסוכה, ואפילו אם נוסע שלא לצורך פרנסה, אם יש לו צער בכך, והוא בגדר מצטער, הרי הוא פטור מן הסוכה. [ילקו״י מועדים, מהדורת תשס״ד עמ׳ תרנה. ילקו״י על הלכות פסוקי דזמרה, עמו׳ תקסב. שוב יצא לאור חזו״ע סוכות ושם עמוד רא-רב כתב כדברינו].

יט הישן בסוכה וירדו גשמים אינו צריך לשער בכדי שיתקלקל התבשיל, כי בגשמים מועטים יש צער לישן בסוכה, ויוכל לצאת. [הרמ״א בהגה סי׳ תרלט ס״ז. ומהר״י עייאש בספר לחם יהודה (דף לו:) כתב שמדברי הרמב״ם משמע שאין חילוק בין אכילה לשינה, שהשיעור הוא משתסרח המקפה, ודלא כהרמ״א שחילק בזה. ע״כ. אך הרמ״א טעמו ונימוקו עמו, שכיון דקי״ל מצטער פטור מן הסוכה, הא ודאי שאפי׳ במעט גשמים יש צער לישן בסוכה לרוב העולם. וע״ע בחזון עובדיה סוכות עמ׳ רד].

כ מה שאמרו שהמצטער מפני הגשמים שפטור מן הסוכה, אין חילוק בזה בין הלילה הראשון של החג לשאר לילות, שבכולם המצטער בשינה פטור מן הסוכה. [ע׳ ריטב״א (סוכה כז.) ובחזון עובדיה סוכות עמוד רה].

כא הישן ביום בביתו, מפני הגשמים, ופסקו הגשמים, ונתעורר מעצמו, ורוצה להמשיך לישון, צריך לישון בסוכה, מאחר שפסקו הגשמים, ויום אינו זמן שינה לרוב העולם. [חזון עובדיה סוכות עמוד רו].

כב אם היה אוכל בסוכה וירדו גשמים, וגמר סעודתו בבית, ובינתים פסקו הגשמים, כיון ששינה ואכילה שני ענינים שונים הם, צריך לחזור לסוכה ולישן בה. ורק אם היה ישן בסוכה וירדו גשמים ונכנס לביתו לישן אין צריך לחזור לסוכתו עד שיגמור שינתו ויתעורר מעצמו. ובזמנינו שרוב העולם נוהגים להמשיך לישון אף לאחר עמוד השחר, אפילו אם נתעורר מעצמו אחר עמוד השחר, ועדיין הוא רוצה להמשיך לישן, נראה שאין מטריחים אותו ללכת לישן בסוכה, כיון שעדיין הוא זקוק לשינה, הוה ליה כאמצע סעודתו. ומכל מקום אם רצה להחמיר על עצמו לקום ולישן בסוכה תבא עליו ברכה. [שו"ת יביע אומר ח"ט חאו"ח סי' סג].

כג היה אוכל בסוכה וירדו גשמים ונכנס לביתו לגמור סעודתו, יש אומרים שאם עדיין לא ישב לאכול בביתו, אע"פ שפסק מלאכול בסוכה ונכנס לביתו, אם פסקו הגשמים צריך לחזור לסוכה. אולם לדינא אפילו רק נכנס לבית, ועדיין לא התחיל לאכול בביתו, אף על פי כן פטור מלחזור לסוכה. שכל שנכנס כבר לביתו אין מטריחים אותו לשוב לסוכה. ומיהו אם רוצה לטרוח ולחזור לסוכה ולסיים סעודתו או שינתו, רשאי, ואין בזה משום כל הפטור מן הדבר ועושהו נקרא הדיוט, מידי דהוה מי שרוצה להחמיר שלא לאכול פירות וסעודת עראי אלא בסוכה. [וע"ע בשו"ת יביע אומר ח"ט (חאו"ח סי' סג). ובחזו"ע סוכות עמ' רו].

סימן תרמ - מי הפטורים מישיבה בסוכה

א נשים פטורות מן הסוכה מהלכה למשה מסיני (סוכה כח:). ואם רצו להחמיר על עצמן ולישב ולאכול בסוכה, יש להן שכר על זה כמי שאינו מצווה ועושה. אך אינן רשאות לברך לישב בסוכה, הואיל ולא נצטוו על כך, ויש בזה חשש ברכה לבטלה. ואף שיש מקצת נשים ספרדיות שנהגו לברך על סוכה ולולב, אין זה נחשב כמנהג לומר שבמקום מנהג לא אמרינן ספק ברכות להקל, דלא נחשב מנהג אלא בדבר שהונהג על פי גדולי הדורות, ולא בדבר שנהגו כן המון העם מעצמם. [שו"ת יביע אומר ח"א (חאו"ח סי' לט, מ, מא, מב), וח"ט (או"ח סי' כג). עפ"ד הרמב"ם (פ"ג מציצית ה"ט, ופ"ו מהל' סוכה הל' יג), וה"ה שם, שבכל מצות עשה שהזמן גרמא שהנשים פטורות, אם באו להחמיר על עצמן לקיימן, אינן רשאות לברך, וכן דעת: הראב"ד, רש"י, הסמ"ג, האו"ז, רבינו אפרים, רבינו ישעיה, הריא"ז, רבינו מנוח, מחזור ויטרי, מהרי"ק, הב"י, חכם צבי, ישועות יעקב, היעב"ץ, דברי חים מצאנז, הרמ"א, מהרש"ג, ועוד. ואף שדעת ר"ת שהנשים רשאות לברך על מ"ע שהז"ג, כבר תמהו על דבריו שאיך יברכו "וצונו", וה' לא צוה. ובפרט לגבי ישיבה בסוכה בימי חג הסוכות (חוץ מלילה הראשון), דקי"ל אי בעי אכיל אי בעי לא אכיל].

ב גם בלילה הראשון של סוכות אין הנשים חייבות לאכול בסוכה. ולכן אם טעו ולא הזכירו יעלה ויבא בברכת המזון, בליל סוכות, אין להן לחזור, שחיוב אכילה בליל סוכות הוא מצד הסוכה, ולא מצד היום טוב. [ילקוט יוסף על הלכות ברכות עמוד שנו. ילקוט יוסף על המועדים מהדורת תשס"ד עמ' תרנט. חזון עובדיה סוכות עמוד קח].

ג יש מי שכתב לאסור לאשה בזמן ראייתה להכנס לסוכה, כשם שאין לה להכנס לבית הכנסת, שקדושת הסוכה כקדושת בית הכנסת. והיא חומרא יתירה אפילו לגבי ביהכ"נ, ואין בזה שום איסור, וכל שכן סוכה שמותר להשתמש בה תשמיש הדיוט. ומעיקר הדין מותר לספר שם דברי שמועות של חולין, כמ"ש הרמ"א בדרכי משה (ר"ס תרלט). משא"כ בבית הכנסת. ואפילו תשמיש המטה מותר בסוכה מן הדין. אשר על כן אין מקום לחומרא נפרזה זו. [בשו"ת דברי יציב (חאו"ח סי' רעד) כתב לאסור לנדה בזמן ראייתה להכנס לסוכה. ע"ש. ובאמת שחומרא יתירה היא אפי' לגבי ביהכ"נ, ואין בזה שום איסור, וכמ"ש הרוקח, ובתשו' הגאונים בשם רב יהודאי גאון. ועיין בשו"ת יביע אומר ח"ג (חאה"ע סי' י אות ה), ובטהרת הבית ח"ב (עמ' רה).].

ד אשה ששומעת ברכת "לישב בסוכה" מפי בעלה, בעת הקידוש, לא תענה אמן אחריו, כי אין ברכה זו שייכת לה, והוי הפסק בין ברכת בורא פרי הגפן של הקידוש לטעימה שלה, הילכך תענה אמן רק בהרהור. ורק הנשים האשכנזיות רשאות לענות אמן. [ע' בשו"ת שבט הלוי ח"ג סי' סט]. וכן אשה שעברה ובירכה שהחיינו בהדלקת הנרות של יום טוב, לא תענה אמן אחר ברכת שהחיינו שאומר בעלה בעת הקידוש בליל סוכות, כי אם בהרהור הלב. [וע"ע בשו"ת חזון עובדיה ח"א (ס"ס ט עמוד קנג). ובשו"ת יביע אומר ח"ט (חאו"ח סי' ס). ובילקוט יוסף מועדים. חזון עובדיה סוכות, עמ' קמט]

ה אשה שהחמירה על עצמה לישב בסוכה, ולא אמרה שנוהגת כן בלי נדר, ורוצה לבטל מנהגה באופן חד פעמי, אינה צריכה התרה. אבל אם מבטלת מנהגה בקביעות, צריכה התרה. [ע"פ מ"ש הנודע ביהודה בדגול מרבבה (יו"ד סי' ריד). וכ"כ המג"א (סי' תקפא ס"ק יב). וראה בילקוט יוסף איסור והיתר כרך ג' עמוד תא. וע"ע בשו"ת יביע אומר חלק ב' (חאו"ח סימן ל' סק"ו), ובחלק ו' (סי' ז' סק"ה), ובשו"ת יחוה דעת חלק א' (סימן נ' עמוד קמז), ובחלק ב' (סי' ע). ע"ש].

דין מצטער שפטור מן הסוכה

ו מצטער פטור מן הסוכה אפילו בלילה הראשון, שנאמר בסוכות תשבו, ודרשו חז"ל תשבו כעין תדורו, ואין אדם דר במקום שמצטער. ואמנם לא אמרו מצטער פטור מן הסוכה אלא לגבי סוכה, אבל בשאר מצות אין המצטער פטור, ואפילו במצוה דרבנן כגון ארבעה כוסות בליל פסח, קיימא לן שאין המצטער מהם פטור, אלא חייב לדחוק עצמו ולשתות

לקיים מצות ד' כוסות. [ואמנם מצינו להרמב"ם בהל' תפלין (פ"ד הי"ג) שכתב שהמצטער פטור מן התפלין, אך שאני התם שהמניח תפלין אסור לו להסיח דעתו מהן, וההוא גברא טריד בצעריה. וראה בחזו"ע סוכות עמוד קנב].

ז ולכן אם היה יושב ואוכל בסוכה, וירדו גשמים, נפטר מן הסוכה, ונכנס לביתו ומסיים סעודתו. ומאימתי מותר לצאת לביתו, משירדו טיפות גשמים לתוך הסוכה כשיעור שאילו היו נופלים לתוך תבשיל יפסל לאכילה, ואפילו היה תבשיל של פול שבנקל מתקלקל (רש"י סוכה כט.). ואפילו אין לפניו תבשיל שמתקלקל רשאי לצאת מן הסוכה. (סמ"ג). [ומש"כ שיכול לצאת ולאכול חוץ לסוכה, הוא ע"פ דברי הרא"ש (סי' יב) והובא בב"י (סי' תרמ), והוסיף, שבארחות חיים (הל' סוכה אות לב) כתב בשם רבינו פרץ דמצטער פטור, דוקא לישן חוץ לסוכה, אבל לאכול לא, והרב רבינו שלמה כתב שפטור אף מאכילה. וכן דעת רוה"פ. וראה בחזו"ע שם].

ח מי שאינו בקי בשיעור משתסרח המקפה, ישער אם היו יורדים גשמים בביתו אם היה יוצא, יצא גם כן מן הסוכה. ויש מי שכתב שיש לשער אם היה אוכל בביתו בחדר אחד, ומצטער ועובר לחדר אחר ומעביר לשם מטה כסא ושלחן, כך בסוכה. אולם אין הדין כן, וכל שיוצא מן החדר הקבוע לאכילה לחדר אחר, להעתיק עצמו באמצע האוכל לחדר אחר להמשיך סעודתו, שאם הם טפות קלות, לא יטריח עצמו לקום באמצע סעודתו מחדר האוכל להמשיך לאכול בחדר אחר. ואם הם טפות מרובות עובר לחדר אחר, כך גם לגבי הסוכה. [חזון עובדיה סוכות עמוד קפד].

ט הנכנס לסוכה לסעודת קבע ובירך "לישב בסוכה", ופתאום התחיל לרדת גשם שוטף שיש בו כשיעור משתסרח המקפה, ובטרם יספיק לאכול פת שיעור אכילת קבע נאלץ לצאת מן הסוכה וסיים סעודתו בביתו, אין הברכה שבירך לישב בסוכה נחשבת כברכה לבטלה. [וכיוצא בזה כתב הריטב"א בחולין (קז.), במי שבירך על נטילת ידים ואחר שהתחיל לאכול פת, נמלך שלא לאכול, אין בכך כלום, ואין מחייבים אותו לאכול כדי שלא תהיה ברכתו לבטלה, שמכיון שנטל ידיו ובירך, נגמרה מצות הנטילה שעליה הוא מברך, ובאותה שעה היה בדעתו לאכול. ע"ש. וה"נ בנ"ד. וגדולה מזו הרי מעת שישב כבר קיים המצוה, שרק מצד המנהג אין מברכים אלא בסעודה].

י יש אומרים, דמה שאמרו שאם ירדו גשמים בסוכה שאינו מותר לפנות אלא משתסרח המקפה, כדי שלא יראה כמבעט בסוכתו, הוא דוקא כשהתחיל לאכול בסוכה וירדו אחר כך גשמים, אבל אם לא התחיל להכנס לסוכה, כל שיש לו צער מחמת גשמים פטור. וקשה לסמוך על סברא זו, ומכל מקום אפילו לסברא זו אם לא הגיעו הגשמים לכלל משתסרח המקפה, אבל יש לו קצת צער מן הגשמים, כשיחמיר לאכול בסוכה לא יברך לישב בסוכה, דספק ברכות להקל. ולכן אם עדיין לא היה אוכל בסוכה, וראה גשמים באים ושמים מתקדרים בעבים, אוכל חוץ לסוכה, ואין מטריחים אותו לעלות לסוכה עד שיגמור סעודתו. [חזון עובדיה סוכות עמוד קפד].

יא יש מי שכתב שגם חולה חייב לאכול בסוכה בלילה הראשון של החג, אך אין זה לדינא לדידן, אלא החולה פטור מסוכה אף בלילה הראשון. [הליכות עולם ח״ב (עמוד רפח). חזון עובדיה סוכות עמוד קנד].

יב כבר נתבאר לעיל שאם אחר שנכנס לביתו להמשיך בסעודתו, פסקו הגשמים, אין מחייבים אותו לחזור לסוכה עד שיגמור סעודתו, אלא גומר סעודתו בביתו. (הריטב״א והר״ן סוכה כט. ש״ע סי׳ תרלט סעיף ה-ו). ומכל מקום אם רצה להחמיר על עצמו לגמור את סעודתו בסוכה, תבא עליו ברכה. [שו״ת יביע אומר ח״ט סי׳ סג. ובלילה הראשון של החג אם פסקו הגשמים, חייב לאכול כזית בסוכה לקיים מצות סוכה שהיא חובה בלילה הזה. ואם לא פסקו הגשמים ואכל בביתו בלילה הראשון של החג, ושכח לומר יעלה ויבא בברהמ״ז, א״צ לחזור, שהאכילה בלילה הראשונה היא גם מדין סוכה, וכיון שנפטר מסוכה אינו חוזר. ובעיקר החקירה אם החיוב בלילה הראשונה מדין יו״ט או מדין הסוכה, והנפקא מינה, ראה בילקוט יוסף ח״ג עמוד שנו].

יג והוא הדין אם ראה שיורדים גשמים ולכן התחיל לאכול בביתו, ופסקו הגשמים, אין צריך להפסיק סעודתו לגמור אותה בסוכה, אלא גומר סעודתו בביתו. [הריטב״א והר״ן סוכה כט.].

יד וכן אם היה אוכל סעודתו בסוכה, ופתאום התחילה רוח סערה נושבת בחזקה, ועל ידי כך היו נושרים קסמין מן הסכך עליו ועל שלחנו, והוא מאניני הדעת שקשה לו לסבול הדבר, רשאי לעזוב את הסוכה ולהמשיך סעודתו בבית (כדאיתא בסוכה כט.).

טו אם במקום מושבו בסוכה, יש למעלה סכך עבה, ואין הגשמים יורדים במקומו, צריך לאכול בסוכה גם כשיורד גשם, ורשאי גם כן לברך ״לישב בסוכה״ (בכורי יעקב).

טז המחמיר על עצמו לשבת בסוכה למרות הגשמים, הרי הוא בכלל מה שאמרו בירושלמי, כל הפטור מן הדבר ועושהו נקרא הדיוט. ויש אומרים שיש בזה גם איסור, מפני שמצער עצמו בחג, ועוד שהמשילוהו חכמים לעבד שבא למזוג כוס לרבו, ושפך לו רבו קיתון על פניו, ואמר לו אי אפשי בשימושך. ואם ממשיך לשבת שם, הרי הוא כמורד באדונו, וכאילו רוצה לשמשו על אפו ועל חמתו, וכן לא יעשה. ולכן הפטור מן הסוכה מחמת ירידת גשמים ומחמיר על עצמו ואינו יוצא מן הסוכה אינו אלא הדיוט, ואינו מקבל שכר על כך. ואם בירך על אכילתו ״לישב בסוכה״ הוי ברכה לבטלה. ומכל מקום כשיוצא מן הסוכה מפני הגשמים לא יבעט ויצא חס ושלום, אלא יצא בהכנעה כאילו הוא בוש ונכלם, כמו עבד שבא למזוג כוס לרבו, ושפכו רבו על פניו, כלומר אי אפשי בשימושך. (הרמ״א בהגה (ס״ז) ובמסכת ע״ז (ג:), נהי דפטור, בעוטי מי מבעט? ע״ש. ילקו״י מועדים עמוד קמד. חזון עובדיה סוכות, עמוד קנב, קפה]. וכתב במעיל שמואל [הובא ביד מלאכי], דמה שאמרו כל הפטור מן הדבר ועושהו נקרא הדיוט היינו דוקא כשעושה לשם יוהרא, אבל אם עושה לשם שמים, יש לו שכר על זה. ואף שמרן החיד״א חלק על זה, מכל

מקום בודאי שהאדמוריי"ם המחמירים בזה כוונתם לשם שמים מרוב חבתם ואהבתם את מצות הסוכה. ושכרם אתם. ויש להם על מה לסמוך.

יז אם ירדו גשמים רבים מאד בחג הסוכות, והצבור הוצרכו לבטל מצות סוכה בכמה סעודות, וכמה בעלי בתים היה להם על סוכתם גגות העשויים לפותחם ולסוגרם על הסכך, וכאשר הפסיקו מעט הגשמים פתחו את הגגות והסכך היה נגוב, וסעדו את סעודתם בסוכה, ובירכו לישב בסוכה. ויש שערערו עליהם שכיון שהגשם היה על הארץ, וכל העולם היה בצער מן הגשמים, גם אלו שהיתה להם תקנה ע"י הגגון, פטורים הם מן הסוכה, וברכה לבטלה הם מברכים, אולם אין בדבר שום איסור, אלא מצוה וחיובא נמי איכא, שכיון שבסוכתו אין גשמים יורדים ודאי שחייב בלי ספק בברכה. ואין כאן ספק ברכה לבטלה. [שו"ת זרע אמת ח"א סי' צג].

יח אם כבו לו הנרות בסוכה בליל שבת, ונשאר בחושך, מותר לו לעבור לביתו לאכול סעודתו שם לאור הנרות שבביתו, כי צער הוא לאכול בחושך. וכמ"ש בפסחים (קא.) טעימו מידי, דילמא מתעקרא לכו שרגא וכו'. ובשבת (כה:) ותזנח משלום נפשי נשיתי טובה, זו הדלקת הנר. ע"ש. ואם יכול לאכול בסוכת חבירו בלא טורח גמור, אין להקל. ובפרט בלילה הראשון של החג אם אירע שכבו נרותיו שבסוכה, יחגור בעוז מתניו בשמחה ובטוב לבב לאכול הכזית בסוכת חבירו, לקיים מצות הבורא יתברך. ורשאי גם לברך "לישב בסוכה". [שו"ת מהרש"ג ח"ב ס"ס לט, ושער הציון סימן תרמ ס"ק כז].

יט המצטער בסוכה מפני הזבובים שיש בה, או יתושים המטרידים אותו, או מפני הרוח, או מפני ריח רע, יכול לצאת לאכול חוץ לסוכה, שנאמר, בסוכות תשבו, תשבו כעין תדורו. [סוכה (כו.) ואמרינן התם, רב שרי לרב אדא למיגנא בכילה בסוכה משום בקי (פשפשים)].

כ בימי הצנה והקור, יש לו ללבוש בגדים חמים ויאכל בסוכה, ויוכל גם לברך "לישב בסוכה". שאם לא ילבש בגדים חמים ויהיה בגדר מצטער, הרי ברכתו שבירך לישב בסוכה היא ברכה לבטלה. ואם גם הבגדים החמים אינם מקילין עליו את צער הקור, פטור מן הסוכה, ורשאי לאכול בביתו, דמצטער פטור מן הסוכה. [כ"כ בביאור הלכה (סי' תרמ ס"ד), שיהא לבוש בגדים חמים כשסועד בסוכה, כדי שלא יהיה מצטער מהקור, ועל ברכתו לישב בסוכה יהיה חשש ברכה לבטלה].

כא גרי צדק חייבים במצות סוכה, שנאמר כל "האזרח" בישראל לרבות את הגרים. [ואף על פי שבכל המצות הם בכלל ישראל, משום שהסוכה זכר לענני כבוד, ובזוה"ק (פר' כי תשא) מבואר שענני כבוד היו מקיפים את ישראל בלבד, ולא את הערב רב, קמ"ל שמכיון שקיבלו את התורה ונתגיירו חייבים אף הם בסוכה].

כב קטן שאינו צריך לאמו, והוא כבן חמש שנים או בן שש שנים, כל אחד לפי חריפות שכלו, חייבים לחנכו במצות סוכה, ולברך לישב בסוכה, ומלמדים אותו שלא יאכל חוץ לסוכה. ואסור לתת לו פת יותר מכביצה שיאכל חוץ לסוכה, שהרי אפילו איסור דרבנן אסור למספי ליה בידים, כל שכן איסור עשה דאורייתא. (אליה רבה סי׳ שמג אות ג). והוא הדין לפת כסנין יותר מכביצה. ואפילו אשה שאינה חייבת בסוכה בעצמה, אסור לה מדרבנן להאכיל לקטן חוץ לסוכה. (אבני נזר סי׳ תפא אות ח). ומיהו מותר לתת פת פחות מכביצה לקטן, שיאכל חוץ לסוכה, אע״פ שלפי גילו של הקטן, יכול להיות שיהיה שבע ממנו. (וע׳ בשו״ת חתם סופר חאו״ח סי׳ מט ובליקוטי הערות שם), דכיון שאין מצות החינוך אלא כדי להרגילו שיעשה כן כשיגדל, לכן דינו כדין איש גדול שבפחות מכביצה פטור מן הסוכה. אבל פירות או תבשיל אורז וכיו״ב מותר לכתחלה, דלא שייך להחמיר בהם לגבי קטן. [ילקוט יוסף מועדים עמוד קמו. חזו״ע סוכות, עמוד קנב]

כג אם הקטן אינו יכול לסבול הצנה והקור כשהוא ישן בלילה בסוכה, אפילו הוא קטן שהגיע לחינוך פטור מן הסוכה. וכן המנהג. [הגרש״ז אוירבך בהליכות שלמה, מועדים עמו׳ קעו].

כד האבל חייב בסוכה, ואף על פי שיותר נוח לו להתבודד במקום צער ואפלה, כדי להתייחד בצערו, אף על פי כן איננו בסוג מצטער שפטור מן הסוכה, אלא עליו ליישב דעתו לקיים מצות סוכה. [בסוכה (כה:) א״ר אבא אמר רב אבל חייב בסוכה, פשיטא, מהו דתימא הואיל וא״ר אבא מצטער פטור מן הסוכה האי נמי מצטער הוא, קמ״ל ה״מ צערא דממילא, אבל הכא איהו דקא מצער נפשיה איבעי ליה ליתובי דעתיה].

כה יש מי שכתב שאם היה המת חביב עליו ביותר עד שאינו יכול להסירו מלבו, פטור מן הסוכה בכל ימי חול המועד. ויש חולקים. ועל כל פנים נראה דספק ברכות להקל, ולא יברך לישב בסוכה כשאוכל סעודת קבע בסוכה. [כ״כ בספר תניא רבתי דבאופן כזה פטור מן הסוכה. ע״כ. והביאוהו המג״א (סק״י), והגר״ז בש״ע (סעיף יג), ובגט מקושר (דף קיד:). אבל הישועות יעקב חולק ע״ז. ועכ״פ נראה דספק ברכות להקל, ולא יברך לישב בסוכה כשאוכל סעודת קבע בסוכה].

כו האונן, שעדיין לא נקבר מתו, פטור מן הסוכה ומכל המצות האמורות בתורה, דנחשב כמקיים מצוה בקום ועשה. והיינו בחול המועד שמוטל עליו לטפל בעניני הקבורה, ואפילו אם מסר את הטיפול בקבורה לחברא קדישא, מכל מקום עדיין הוא טרוד בארגון ההלוייה, ובירושלמי אמרו עוד טעם לפטור את האונן מן המצוות, כדי שלא יהיה בכלל לועג לרש. [ברכות יז: מי שמתו מוטל לפניו וכו׳ ופטור מכל המצוות האמורות בתורה. ע״ש. וה״ה שפטור מן הסוכה. ואע״פ שהחכם צבי (סי׳ א) כתב, שהאונן מצווה על כל האיסורים, וא״כ איך יוכל לאכול חוץ לסוכה, בקום ועשה. מ״מ הרי שנינו (סוכה כה.) שלוחי מצוה פטורים מן הסוכה. ואע״פ שאוכלים חוץ לסוכה, מ״מ יסוד האיסור הוא מכח שיש מצוה לאכול בסוכה. והו״ל מצות עשה. וחשיב שב ואל תעשה. וה״נ האונן פטור, מפני שהוא עוסק במצוה]. אולם אונן ביום טוב ובשבת חול המועד, שאין בדעתו לקבור את המת באותו יום [והיינו ביום טוב על ידי נכרים], לא חל עליו דיני אנינות, וחייב לישב בסוכה. [ילקו״י הלכות אבלות מהדורת תשס״ד, עמ׳ קפ. ודלא כמ״ש בזה בספר חיים וחסד פנחסי לפטור כל אונן מהסוכה, גם

ביו״ט, הגם שאינו קובר באותו יום. ואין דבריו נכונים להתיר איסור אכילה חוץ לסוכה. ומ״ש בחזו״ע סוכות עמוד קנו, גבי אונן, היינו שלא ביו״ט, ובהערה שם לא דן אלא מצד עוסק במצוה וכו׳].

כז אונן בערב חג הסוכות, אם אין לו מי שיעשה סוכה, מותר לו לעשות סוכה בעצמו, אך לא ידחה את קבורת המת בשביל זה. [ויכול לבנות הסוכה קודם הקבורה, אחר שמסר את מתו לחברא קדישא שיטפלו בקבורה]. וכן אם אין לו מי שיקנה עבורו ד׳ מינים, יכול ללכת לקנות ד׳ מינים, בתנאי שלא ידחה את הקבורה בשל כך. [כ״כ בדרכי החיים (סי׳ ב׳ סל״ג) ואמנם האונן פטור ממצות ארבעת המינים, ומה שקונה אותם הוא לצורך אחר שיצא מאנינותו].

כח חולה שאין בו סכנה, אפילו חש בראשו בלבד, או חש בעיניו בלבד, פטור מן הסוכה. [סוכה (כו.). ובספר לחם יהודה (דף לה) כתב, דדוקא במיחוש הראש והעין שהם איברים חיוניים בגוף האדם, אבל במיחוש יד או רגל לא מפטר מסוכה. ע״ש. אך אין דבריו מוכרחים, כי לפעמים אף במיחושי יד ורגל יכול הכאב להתפתח ולגרום לזיהום, וכיו״ב. וכ״ה לשון המאירי (סוכה כו.). ולכן אם נוח לו יותר להיות בביתו בשביל לטפל בטיפול מסויים, מותר לצאת חוץ לסוכה].

כט וכן משמשיו של החולה פטורים בשעה שהוא צריך להם. [כן כתב בארחות חיים, והובא בב״י, דשמא יצטרך לו החולה באותה שעה. והמאירי (סוכה כו.) הביא בשם חכמי לוניל שכתבו, שמשמשי חולה אינם פטורים אלא כשהם צריכים לטפל בחולה. וכתב: ואין לבי מתיישב בזה כי אף המשמשים אינם יודעים זמן לשימושם. ע״כ. ונראה שהכל לפי הענין]. אבל חולה שיש בו סכנה אף משמשיו פטורים לגמרי מן הסוכה, מפני שצריכים להשגיח עליו תמיד. [אליה רבה סק״ד, מועד לכל חי]

ל חולה סיעודי שיש לו משרת קבוע בשכירות, והוא צמוד אליו, ובכל השנה אינו הולך לביתו לאכול ולישן, אלא בביתו של החולה, פטור מן הסוכה. [נשמת אברהם עמוד שכב בהערה. וע׳ בשו״ת זבחי צדק ח״ג (סי׳ כג). ודו״ק].

לא חתן [שנשא אשה ערב הרגל] שהזמין הקרואים שלו לסעוד ולשמוח, ואי אפשר לשבת בסוכה בהרווחה, יש אומרים שנפטרים מן הסוכה. ויש אומרים שהקרואים והמוזמנים חייבים בסוכה. ובלאו הכי בזמנינו פשט המנהג שגם החתן ובני החופה אוכלים ושותים בסוכה, אך לא יברכו ״לישב בסוכה״. [ילקו״י מועדים עמוד קמו. חזו״ע סוכות, עמ׳ קנח, קסב. והוא ע״פ המבואר בסוכה (כה:) חתן והשושבינין וכל בני החופה פטורים וכו׳].

לב יש מי שכתב דמה שאמרו חתן ושושביניו וכל בני חופה פטורים מן הסוכה, בלילה הראשון גם החתן חייב בסוכה. אולם לדעת הרשב״א ח״ד (סי׳ עח) שהמצטער פטור מן הסוכה אפילו בלילה הראשון, לפי זה עדיין יש לדון שהחתן ושושביניו פטורים מן הסוכה אף בלילה הראשון. וכבר נתבאר לעיל שבזמנינו גם החתן ושושביניו אוכלים בסוכה. [חזון עובדיה על סוכות שם].

לג סעודת ברית מילה חייבים לאכול אותה בסוכה. [שו״ת מהר״י קולון (שרש קעט), שאין לדמות סעודת המילה לסעודת חתן שהותרה חוץ לסוכה, דשאני התם שמצוה גדולה היא לשמח חתן וכלה, אבל הכא אינה אלא מנהג בעלמא וכו׳]. ואת המילה עצמה, אם הסוכה רחבת ידים, והיא חזקה, שאין חשש לנפילת קסמין מן הסכך, ואין צינה מעכבת, נכון מאד לעשותה בסוכה. [מועד לכל חי סי׳ כ אות לו. וזה שלא כמ״ש בספר אוצר הברית ח״א (עמוד קעט) בשם הגרי״ש אלישיב, שאין לעשות המילה בסוכה].

לד שלוחי מצוה כגון ההולכים להקביל פני רבותיהם, או לגבות צדקה ליתומים ולאלמנות, ולישיבות וכוללים, פטורים מן הסוכה, בין ביום בין בלילה. שהעוסק במצוה פטור מן המצוה. ואף על פי שיש מי שכתב שבזמן הזה כל שלוחי מצוה חייבים בסוכה, [פני יצחק אבולעפייא] אין הדין כן, אלא גם בזמן הזה יש דין של שלוחי מצוה שפטורים מן הסוכה. ואפילו אם נזדמנה להם סוכה בדרכם, פטורים מן הסוכה. [חזון עובדיה סוכות עמוד קסד. ואף שיכול לקיים שניהם, העוסק במצוה פטור מן המצוה גם באופן כזה].

לה מנהלי וראשי מוסדות התורה שיוצאים לחו״ל לגייס כספים לטובת מוסדותיהם, אבל לוקחים אחוזים מן התרומות שבאו לידם, אם כל כוונתם רק לטובת עצמם אינם בכלל שלוחי מצוה הפטורים מן הסוכה. ומיהו אם כוונתם גם לטובת המוסדות וגם לטובת עצמם, בשוה, נחשבים כעוסקים במצוה ופטורים. [כמ״ש הפמ״ג (שם א״א סק״ח), וכ״כ בביאור הלכה שם, וסמך לזה מהא״ר (סי׳ תקפט סק״ח) ע״ש. ועוד שמסתמא עיקר כוונתם למען מוסדות התורה, ואגב גררא גם הם ניזונים ומתפרנסים. ואין בזה כדי להמעיט מגודל מעלתם. וראה בחזו״ע סוכות עמ׳ קנח].

לו הולכי דרכים ביום לצורך פרנסה, פטורים מן הסוכה ביום, וחייבים בלילה, שאם יש סוכה במקום ההוא חייבים לאכול ולישן שם. ואם אינם מוצאים שם סוכה, פטורים. וכל זה כשהולכים לצורך פרנסה וכדומה, אבל היוצאים לטייל בימי חג הסוכות, אינם רשאים להפקיע עצמם ממצות סוכה, וחייבים לאכול סעודת קבע שלהם בסוכה. שלא התירו להולכי דרכים אלא כשיוצא לסחורה. ובפרט שיכולים לערוך טיוליהם בזמן אחר, ולכן יש להמנע מטיולים בסוכות אל מקומות שאין ידוע שתהיה שם סוכה מצויה לו בשעת אכילה. [ילקו״י מועדים עמ׳ קמז. חזו״ע סוכות עמ׳ קסו]. והנכון הוא שבחול המועד יקדיש זמנו לתלמוד תורה, וכמבואר בירושלמי מועד קטן (פ״ב ה״ג), כלום אסרו לעשות מלאכה בחול המועד אלא כדי שיהיו אוכלים ושותים ועוסקים בתורה. ולא ניתנו שבתות וימים טובים לישראל אלא לעסוק בתורה (ירושלמי פט״ו דשבת ה״ג). ועל כיוצא בזה אמר רבי אליעזר (בסוכה כז:) משבח אני את העצלנים שאין יוצאים מבתיהם ברגל. [חזו״ע שם].

לז הנוסע במטוס במשך שעות רבות, מותר לו לאכול שם אפילו סעודת קבע, ופטור מן הסוכה. והוא הדין לנוסע באוטובוס מעיר לעיר ובדרך

הוא מנמנם, דשפיר דמי, דמסתמא הוא בגדר מצטער. וכל זה כשהולכים לצורך פרנסה וכדומה, אבל לא לשם טיול, וכנ״ל.

לח מה שאמרו שהולכי דרכים בלילה, פטורים מן הסוכה בלילה, הדין הוא גם בלילה הראשון. [שהרי הרשב״א והרדב״ז כתבו, שגם בלילה הראשון דרשינן תשבו כעין תדורו, ומש״ה מצטער פטור גם בלילה הראשון. וכ״כ הא״ר, והפמ״ג].

לט היושב בסוכה ואוכל בזמן הצנה, ואביו מודאג ומצטער עליו פן יצטנן ויחלה, הרי זה בכלל מצטער שפטור מן הסוכה, דבעינן תשבו כעין תדורו. כי אף מביתו היה יוצא באופן כזה. [שו״ת התעוררות תשובה ח״ג ס״ס תכח. וכן הוא בקצרה בחזון עובדיה סוכות, עמוד קנד. וראה בילקוט יוסף מועדים עמוד קמח, ובאריכות בילקוט יוסף הלכות כיבוד אב ואם פ״ט הערה מ.]

סימן תרמ - מדיני התפלה בסוכות

א המנהג לקרוא המזמור של החג לפני ערבית, בין בליל יו״ט בין בחול המועד. אולם אם לומדים שם תורה שבעל פה, הלכה או אגדה, או גמרא, אין צריך לקרוא המזמור, אלא מיד לאחר קדיש על ישראל מתחילים ערבית, בלא להרבות בקדישים.

ב כשאין לוי בבית הכנסת בחול המועד סוכות, רשאי הכהן לעלות לכתחלה לתורה, אף על פי שיודע שאין שם לוי, וצריך לחזור על אותה הקריאה עצמה. ומותר להוסיף על העולים גם ביום טוב, שדוקא בימי החול, ר״ח, וחוה״מ, אין להוסיף. [ילקו״י מועדים עמ׳ קמח].

ג העולה לספר תורה לעליית מפטיר בשבת חול המועד סוכות, לא יזכיר בברכת ההפטרה אלא את השבת, ולא יזכיר את החג לא באמצע הברכה ולא בחתימתה. שמכיון שלא באה ההפטרה אלא משום כבוד השבת, שהרי בחול המועד אין הפטרה, הילכך אין להזכיר בברכת ההפטרה אלא את יום השבת. ויש מחזורים שכתוב בהם באמצע הברכה חג הסוכות הזה ובחתימה מקדש השבת ישראל והזמנים, והם שלא כהלכה, והנכון שלא להזכיר את החג כלל. [ילקו״י מועדים עמוד קמח. חזו״ע סוכות עמוד ריט].

ד בנוסח התפלה במועדים שחלו בשבת, יש לומר ״אלהינו ואלהי אבותינו רצה נא במנוחתינו״ ואחר כך ״קדשנו במצותיך״. וכן יש לנהוג בראש השנה שחל בשבת. ואם הדבר ידוע שמנהג המקום ההוא שלא לאומרו, יש להניחם במנהגם. ואם ברצון כל הקהל לשנות ולנהוג כדברי האחרונים בזה מותר להם לבטל המנהג. וביום הכפורים ראוי להשמיטו, כשאין מנהג ברור בבית הכנסת. וכשחל יום טוב בימות החול, מתחילים

"קדשנו" לכולי עלמא. ושליח צבור שלא אמרו בבית הכנסת שנהגו לאומרו אין לגעור בו, הואיל וכן עיקר מצד הדין. [חזון עובדיה ימים נוראים עמוד עה. ילקוט יוסף מועדים עמוד קמח]

ה בימים שגומרים בהם את ההלל, כגון בימי חג הסוכות, אסור להפסיק באמצע ההלל, אלא כדרך שאמרו בקריאת שמע וברכותיה, באמצע הפרק שואל מפני היראה, [כגון אביו או רבו שחייב במוראם], ומשיב מפני הכבוד, [אדם נכבד בעל מעשים טובים]. ובבין הפרקים שואל מפני הכבוד ומשיב שלום לכל אדם. וכן מפסיק לענות קדיש וקדושה וברכו, ואפילו באמצע הפסוק. ויש קולא יותר בהלל, שהשומע ברכה מחבירו והוא באמצע ההלל, פוסק ועונה אמן. וכן עונה אמן אחר הקדיש, כי האמן הוא כעין שבח וזמרה, והוא מענין ההלל. אבל אין לענות ברוך הוא וברוך שמו באמצע ההלל. [שו"ת יביע אומר חלק ב' סימן לב. ילקוט יוסף מועדים עמוד קמט. חזון עובדיה סוכות, עמוד שעז]

ו אם טעה במנחה של יום אחרון של חול המועד סוכות, ולא אמר יעלה ויבוא, ונזכר בלילה, שהוא ליל שמיני עצרת, מאחר ולא מתקן כלום בתפלת התשלומין באופן כזה, ואם יחזור להתפלל יהא בתורת נדבה, ואין נדבה בשבת ויום טוב, לכן העיקר לדינא שלא חוזר להתפלל בשביל מנחה. אבל אם לא הזכיר יעלה ויבא במנחה של ערב שביעי של פסח, יתפלל ערבית של חג שתים, לתשלומין, כיון שמזכיר חג המצות. [ילקו"י שם עמו' קמט]

ז קטן שלא הגיע למצוות עולה אף לעליית מפטיר בפרשת המוספים במועדים ובראשי חודשים, וכן בפרשיות שקלים והחודש. [ילקוט יוסף מועדים עמוד קמט]

ח בשבת חול המועד בשחרית מתפללים תפלה של שבת, "וישמח משה", ואומרים יעלה ויבא בעבודה, ואם טעה והתפלל "אתה בחרתנו" והזכיר של שבת באמצע הברכה, וחתם מקדש השבת וישראל והזמנים, יצא, ואין צריך לחזור ולהתפלל של שבת. ואם נזכר באמצע התפלה קודם חתימת הברכה, פוסק, ויחזור לומר ישמח משה וכו'.

סימן תרמה - דיני לולב

א נאמר בתורה (ויקרא כג מ), ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר כפות תמרים וענף עץ עבות וערבי נחל, ושמחתם לפני ה' אלהיכם שבעת ימים. וקבלו חז"ל מפי משה רבינו הלכה למשה מסיני, כי פרי עץ הדר, הוא האתרוג. כפות תמרים, זה לולב, והן חריות דקל שצמחו קודם שיתפרקו העלין שלהם לכאן ולכאן, אלא נמשכים לגובה שדרתו של הלולב כשרביט. וענף עץ עבות, הוא ההדס שעליו חופין את עצו. וערבי נחל, היא הערבה שעלה שלה משוך כנחל, ולא עגול, ומפני שרוב מין זה גדל על הנחלים, לכך נקרא "ערבי נחל". וארבעת המינים, מצותן שיהיו לולב אחד, אתרוג אחד, שלשה הדסים, ושתי ערבות. [ילקוט יוסף מועדים עמוד קנ. חזון עובדיה סוכות, עמוד שכח-של]

ב מצוה להתעסק בהכנת הלולב ומיניו מיד לאחר יום הכפורים. ומכל מקום אין זה אלא להידור בעלמא, ויכול לקנות ארבעת המינים בערב יום טוב, כדי שלא יכמושו או יפסלו. ונכון ללמוד קודם החג הלכות ד' המינים, להיות בקי בהלכותיהן המרובות. [ילקו"י שם עמו' קעג]

ג דרך הלולב כשיוצא מן הדקל יוצא כולו עץ אחד כחץ, ולאחר שגדל מעט נפתח, וכל מה שמוסיף לגדול נפתחים העלים יותר. [טור]. ומצוה מן המובחר ליטול לולב שהעלים שלו עולים עם שדרתו למעלה, כמו שרביט אחד, ואין העלים פרודים זה מזה כלל, ואינם נוטים לצדדים. ובדיעבד אם היו העלים פרודות זה מעל זה, אבל לא נעקרו ממנו, כשר, כל זמן שלא נתקשו העלים ומקום חיבורים כעץ, ואינם תלויים למטה אף בלא איגוד העלים לשדרה. ומכל מקום לכתחלה מצוה לאוגדו. נפרצו עליו, דהיינו שהעלים שלו נתדלדלו ואינם עולים עם השדרה שלו, אלא תלויים למטה, אף על פי שלא נעקרו מחיבורם, פסול. ואפילו אגד אותם עם השדרה אין זה הדר ופסול. וכל שכן אם נפרצו עליו ונעקרו ממקום חיבורם שפסול אפילו אם גם אגדם בשדרה. וכל זה הוא ברוב עלין, אבל אם הוא רק במיעוט עלין, ורוב העלים נשארו בחיבורם בשיעור הלולב, ונשאר הלולב מכוסה עם העלים שבו, כשר. [ש"ע סי' תרמה ס"ב ואחרונים. חזון עובדיה סוכות עמוד רצד].

ד שיעור אורך הלולב ד' טפחים. והיינו שדרתו של הלולב מלבד העלים שבראש השדרה. ושיעור אורך ההדס והערבה שלשה טפחים, ולדעת כמה פוסקים ומרן הש"ע, שיעור זה אינו אלא באמה של חמשה טפחים, ולפי זה השלשה טפחים הם טפחיים ומחצה, שהם עשרה גודלים (20 ס"מ). ושיעור שדרו של לולב שלשה עשר גודלים ושליש גודל (דהיינו כ-27 ס"מ), אולם מכיון שיש פוסקים שחולקים ואומרים שהמדידה של ארבעת המינים היא באמה של ששה טפחים, כרגיל תמיד, יוצא איפוא שההדס והערבה שיעורם שנים עשר גודלים (שהם 24 ס"מ), ושדרו של הלולב ששה

עשר גודלים (שהם 32 ס״מ), טוב להדר לכתחלה וליטול כשיעור המחמירים לצאת אליבא דכולי עלמא. [חזו״ע סוכות עמ׳ שסב]. ויש מחמירים ומצריכים שיהיה שיעור אורך שדרת הלולב ארבעים סנטימטר. אולם העיקר כמו שנתבאר. ומהיות טוב היכא דאפשר בנקל נכון לחוש לדעת החזו״א, ובפרט שמן ההידור הוא להוסיף על שיעורו שלא יהיה בצמצום. [חזו״ע שם. ילקו״י מועדים עמוד קנ]

ה צריך שיצא טפח מהשדרה של הלולב מעל ראשי ההדסים והערבות, ולכן כשההדסים והערבות ארוכים יותר משיעורם, צריך שתהא גם השדרה ארוכה יותר, או שיחתוך את ההדסים והערבות מלמטה, שיהיו כשיעורם. [חזון עובדיה סוכות, עמוד שנט]

ו לולב שיש בו רק ג׳ טפחים, אין לברך עליו אף בשעת הדחק, אלא כשאין לו לולב אחר יטלנו לנענוע בלי ברכה. [ילקוט יוסף מועדים עמוד קנט. ואמנם בברכי יוסף (סי׳ תרמט סק״ה) כתב בשם תשובת רבינו ישעיה מטראני, לולב שאין בגבהו אלא ג׳ טפחים, יכול לברך עליו במקום שאין אחר. אולם נראה דסב״ל ואין לברך עליו. וראה בחזו״ע סוכות עמ׳ שסב. וע״ע בספר בית השואבה דף קנט:].

ז אין ללולב שיעור למעלה, ואפילו הוא ארוך ביותר כשר.

ח ״כפות תמרים״ האמור בתורה, זה הלולב היוצא מן הדקל של תמרים, ומכל מקום גם לולבים הגדלים בדקלים שאינם מגדלים תמרים, כגון בדקל הקנרי שאינו עושה פירות, כשרים לברכה, ויוצאים בהם ידי חובת נטילת לולב, שדיבר הכתוב בהוה. [יחוה דעת ח״א סי׳ סז. ילקו״י מועדים עמוד קנ. וכ״ד החתם סופר (סוכה לד:), שו״ת בני ציון, שו״ת הר צבי, והחזו״א].

ט לכתחלה לא ישהה הלולב וההדס והערבה במים במשך מעת לעת, שיש פוסלים אותם משום כבוש. אולם בדיעבד כשרים הם. [ילקו״י מועדים עמו׳ קנא. חזו״ע סוכות עמו׳ שסג]

י לולב שיבשו רוב עליו פסול, שאין זה הדר (סוכה כט:). ושיעור היובש משיכלה מראה הירקות שבו ויבינו פניו כפני המת, שזהו סימן שכלתה הלחלוחית שבו, ועל זה אמרו בירושלמי לא המתים יהללו יה. ואין דבר זה מצוי כיום. [ילקו״י מנוקד, חזו״ע סוכות עמו׳ רצו]

יא יש מחמירים שלא יהיה בראשי העלים שום מראה אדום משריפת השמש. וכן נהג הגרי״ז מבריסק.

יב לולב שנקטם ראשו, דהיינו שנקטמו רוב העלין העליונים ברובם, פסול. ומה שמצוי היום שנקטם הקוץ הארוך והדק שבראש העלים, אין זה פוסל את הלולב. ואם אין אלא עלה אחד בראש שדרת הלולב, ונקטם, פסול. וכן אם נחלק העלה העליון עד השדרה, הוי נחלקה התיומת ופסול.

ואם יש שם שני עלים בראש הלולב, ונחלקה התיומת של שניהם, פסול. במה דברים אמורים שנחלקו העלים בכל ארכם, או ברובם, אבל אם לא נחלק מהם אלא מקצתם, כשר. [כ״כ ה״ה. וכ״כ בשו״ת תרומת הדשן (סי׳ צו), ובספר לקט יושר (עמו׳ קמו), שראה לאחד מהגדולים שהיה נוהג להכשיר לולבים שהיו סדוקים בעלה האמצעי בראשיהם ברוחב אצבע ויותר. ע״ש. ועי׳ בתוס׳ ב״ק (צו.) ד״ה נחלקה]. ואם נחלקה התיומת של העלה האחד, והעלה השני קיים עם התיומת שלו, כשר. (שד״ח מע׳ ד׳ המינים סי׳ ב אות ד). וטוב להדר שלא ליטול לולב שנחלק ממנו העלה העליון אפי׳ מקצתו, כדי שתהיה לקיחה תמה ושלימה. [עיקרי הד״ט. וכן נהג החזו״א].

יג לולב שהיה כפוף בראשו פסול. ודוקא שהשדרה שלו כפופה, אבל אם העלים שבראשו כפופים, כמו שדרך להיות אצל לולבים רבים כשר. והרא״ש היה מעדיף לולב שעליו כפופים [הנקרא כפתור] ושדרתו ישרה. שאז בודאי שאין העלים שבו נחלקים ותיומתו קיימת. וכן המנהג להכשיר. [וכ״ד המאירי בשם חכמי נרבונא, ואף הרמב״ם לא כתב פיסול של כפוף כלל], ואמנם יש מהראשונים שהחמירו בזה, [כ״ד הריטב״א, והר״ן. וכתב בשו״ת הרדב״ז ח״ד (סי׳ רנט) דמה שאמרו בברייתא כפוף פסול היינו ראש העלה העליון. ואע״פ שהרא״ש והטור מכשירים בנכפפו העלין שבראשו, נכון להחמיר כסברא הראשונה]. ולכן יש מחמירים ואינם נוטלים לולב שראש העלה העליון כפוף בו אפילו משהו. ואם גוף העלים נכפף הרבה מאד לאמצעיתן ונראה כמו שנכפפו העלים לשנים, פסול, שאין זה הדר כלל. והוא הדין אם העלה העליון האמצעי שהיא התיומת נכפפה מאד לאמצעיתה פסול.[ש״ע הגר״ז. עפ״ד הר״ן. הב״ח ושע״ת].

יד לולב שהוא עקום מלפניו, דהיינו הצד שכנגד השדרה ונעשה שדרתו כגב בעל חטוטרת, פסול. וכן אם נעקם לאחד מצדדיו, פסול, שאין זה הדר. אבל אם נעקם לאחוריו, שנעקם ונכפף לצד השדרה, כשר, שזו היא ברייתו. [ש״ע סי׳ תרמה ס״ח]. ואם חזר ויישר את הלולב העקום, על ידי מכבש, כשר. [הלק״ט ח״ב (ס״ס רכא). מועד לכל חי סי׳ כג אות צה]. ולכתחלה טוב ליזהר שהלולב לא יהיה עקום כלל, לצאת בו ידי חובה אליבא דכולי עלמא, [כי לדעת הר״ן עקום לאחריו פסול]. אבל היכא דלא אפשר יש להכשיר בנעקם לאחוריו, כיון שעינינו הרואות שכך ברייתו. הילכך אין להחמיר בזה. [חזו״ע סוכות, עמ׳ שא].

טו בריית העלים של הלולב כשהם גדלים עמו, הם גדלים שנים שנים ודבוקים מן הגב שלהם, והגב של כל עלה המורכב משני עלין, נקרא תיומת, נחלקה התיומת ברוב העלים פסול. וכן אם היו רוב עליו אחת אחת מתחלת ברייתו, ולא היה שם תיומת פסול. וכן לולב שכל עליו (עם תיומת) כולם מצדו אחד, וצד השני ערום בלא עלים פסול. וטוב להדר לקחת לולב שמסתיים בעלה אחד כפול, וכשהוא דבוק בקליפה אדומה לשני העלים משני צדדיו. [כי לשיטת הט״ז בדעת הגאונים זהו הנקרא תיומת]. ולכן אין למשש לבדוק אם לא נחלקה התיומת [היינו גב העלים], כי על-ידי זה תיפרד הקליפה האדומה. [שדי חמד, ושכן מנהג הספרדים. אבל האשכנזים מפרידים בין העלים, שהרי לשיטתם הנענוע הוא בכשכוש]. ויכול לבדוק סוג הלולב אם עליו

כפולים בעלים למטה בסוף השדרה. פחות מזה יקח לכתחלה לולב שיש בראשו ב' עלים דבוקים בקליפה אדומה. כי זהו הנקרא תיומת לפי הבית יוסף בדעת הגאונים. וכל זה להידור מצוה, אבל אם לא מצא דבוק בקליפה אדומה כשר לכתחלה לדעת מרן. וטוב שיקח לולב שאין התיומת [גב העלים] פרודה אפילו כל שהוא, כדי לצאת ידי חובת כל הדיעות. [ואם צריך התבוננות מרובה אם הוא פרוד, מצדד הגאון רבי עקיבא איגר שהוא כלא נפרד]. [ילקו"י מועדים מנוקד. וראה גם בחזו"ע סוכות, עמודים רצה, רצח]

טז לולב שנסדקו עליו, אם נתרחקו שני סדקיו זה מזה עד שנראו כשנים, פסול. אך אם נפרדו ביניהם [באופן שלא נקרא נחלקה התיומת] אם נראה כאחד כשר. אבל אם נראה כשנים יש מחמירים בזה. ונחלקו הפוסקים אם מועיל להדביקו בדבק, וכשלא נפסל נראה דכשר לכולי עלמא להדביקו קודם שיסדק לגמרי. [חזו"ע סוכות, עמוד רצח]

יז אין בלולב קדושת שביעית, ואפילו לולב של שנת השמיטה אין בו קדושת שביעית. [ילקוט יוסף השביעית והלכותיה עמוד תמ].

יח לולב הגדל בעיר ירושלים, כשר למצות ארבעת המינים, ואע"פ שהרמב"ם (פ"ז מהל' בית הבחירה הל' יד) כתב, שאין נוטעים בירושלים גנות ופרדסים, ואינה נזרעת, אפילו הכי אין לחוש בזה למצוה הבאה בעבירה. דבזמן הזה שירושלים העתיקה חלקה נמצא ביד גוים ליכא לאיסור הנזכר ברמב"ם. [שו"ת הרדב"ז ח"ב (סי' תרלג). וראה בחזו"ע סוכות עמוד שכ].

יט לולב הדס וערבה שנתנום תחת המטה, בשעה שישנו במטה, כיון דלא הוי מידי דמיכל אין שום פקפוק עליהם, וכשרים הם למצוה. [חזון עובדיה סוכות עמוד שכב].

סימן תרמו - דיני הדס

א ענף עץ עבות האמור בתורה הוא ההדס המשולש, שענפיו חופים את עצו, שיהיו שלשה עלין בכל קן וקן, או יותר, בגבעול אחד, כלומר ששלשת העלים סמוכים זה לזה בשוה בעיגול אחד, ובשורה אחת, שאין עלה אחד נמוך או גבוה יותר מהשנים, אף על פי שכל אחד מהם מונח בעוקצו. אבל אם היו שני עלים בשורה אחת בשוה זה כנגד זה, והעלה השלישי למעלה מהם, או למטה מהם, אינו נקרא עבות, אלא נקרא הדס שוטה, ופסול למצות לולב. [סוכה לב: והרמב"ם פ"ז מלולב ה"ב. חזו"ע סוכות עמ' שג. ילקו"י מועדים עמ' קנא]

ב הדס שיש לו שני עלים על גבי שני עלים, אין זה עבות ופסול למצות לולב. וגם מי שנמצא בעיר שאין שם הדס משולש, אלא הדס שוטה, אין לו לברך עליו כדי שלא לבטל מצות לולב. והנוהגים לברך על הדס שוטה לדעת מרן הבית יוסף אין להם על מה שיסמוכו, והדס בשני עלים על גבי שני עלים, אינו בכלל ענף עץ עבות, דהא לא קיימי תלתא בחד קינא. [ילקו״י מועדים עמוד קנא. חזון עובדיה סוכות עמוד דש. ושם תמה על רבינו הגרי״ח בעל הבן איש חי שפסק לברך על הדס כזה, והוא נגד מרן הבית יוסף בפשטות דבריו בב״י].

ג שיעור אורך ההדס והערבה שלשה טפחים, ושדרו של הלולב ארבעה טפחים, ולדעת כמה פוסקים ומרן השלחן ערוך, שיעור זה אינו אלא באמה של חמשה טפחים, ולפי זה השלשה טפחים הם טפחיים ומחצה, שהם עשרה גודלים (20 ס״מ). ושיעור שדרו של לולב שלשה עשר גודלים ושליש גודל (דהיינו כ-27 ס״מ), אולם מכיון שיש פוסקים שחולקים ואומרים שהמדידה של ארבעת המינים היא באמה של ששה טפחים, כרגיל תמיד, יוצא איפוא שההדס והערבה שיעורם שנים עשר גודלים (שהם 24 ס״מ), ושדרו של הלולב ששה עשר גודלים (שהם 32 ס״מ), טוב להדר לכתחלה וליטול כשיעור המחמירים לצאת אליבא דכולי עלמא, וכמו שנתבאר לעיל. ויש מחמירים ומצריכים שיהיה שיעור אורך שדרת ההדס שלשים סנטימטר. אולם העיקר כמו שנתבאר. ומהיות טוב היכא דאפשר בנקל נכון לחוש לדעת החזו״א. [חזו״ע סוכות עמו׳ שסב. ילקו״י מועדים עמוד קנ].

ד למצוה מן המובחר צריך שכל שיעור אורך ההדס (שהוא שנים עשר גודלין), יהיה משולש, שנקרא עבות, ולעיכובא ברובו. [הרא״ש בשם הראב״ד. וכ״פ מרן בש״ע סי׳ תרמו ס״ה]. כלומר, שאם חלק מן העלים שלו, היו שנים שנים, או שנים ואחד על גביהם, אבל רוב השיעור של ההדס דהיינו כשבעה גודלין, היה משולש כראוי, די בכך, והוא כשר. וכן אם היה כולו משולש, ונשר ממנו עלה אחד מכל שלשה עלין, בחלק מן ההדס, ונשאר רוב שיעור ההדס, משולש כראוי, כשר. ואפילו בראשו אינו עבות וברובו הוא עבות כשר. אבל הידור מצוה שיהיה בראשו עבות. [ספר חיים וברכה]. אבל אם נשר עלה אחד מכל שלשה ברוב שיעור ההדס, יש מכשירים מכיון שעל כל פנים נשארו שנים מכל קן, רובו ככולו. [הרא״ה והריטב״א ורבינו ירוחם, ועיין בב״ח]. ויש פוסלים, שמכיון שלא נשאר עליו שם עבות כלל, שאין עבות אלא בשלושה, הילכך פסול. (הר״ן). והב״ח (סי׳ תרמו) הכריע כדברי המכשירים, וכתב, ודלא כמסקנת הר״ן שכתב שאין ראוי להקל בכך. ובשעת הדחק יש לסמוך על המקילים. [ילקו״י מועדים עמ׳ קנב. יחו״ד ח״ב סי׳ עג. חזו״ע שם עמ׳ שי].

ה אם היה ההדס ארוך ביותר, אין צורך שיהיה רוב ארכו עבות, אלא צריך שרוב שיעור הכשר בהדס דהיינו שבעה גודלים, יהיה משולש, ודי בכך [הב״ח. ביאור הלכה].

ו אם הוא עבות ברובו אבל לא במקום אחד, הפרי מגדים הסתפק בזה, ובביכורי יעקב מכשיר. [ילקוט יוסף מועדים מנוקד. חזון עובדיה סוכות, עמוד שי. ובספר כשרות ארבעת המינים להרב קליין כתב, שזו טעות בפמ"ג, ואף לפמ"ג כשר].

ז שיעור גודל העלה צריך להיות כציפורן אגודל בזמנינו, שאם העלים גדולים משיעור זה ורחבים, יש בו חשש פיסול, שיש לחוש לדעת בה"ג דזה נקרא הדס שוטה, וראוי לחוש לדבריהם. וגם לא יהיו העלים קטנים יותר מדי. [ילקו"י מועדים עמ' קנב. חזו"ע סוכות עמו' שז]

ח יש שפוסלים הדס שאין ענפיו חופין את כל עצו, שאין ראשו של העלה מגיע לעוקצו של העלה שלמעלה ממנו, [מור וקציעה]. ויש מכשירים. [כן מבואר בדברי רבינו ירוחם, וכן משמע במאירי. וכ"פ בחיים וברכה]. ועל כן מצוה מן המובחר ליטול הדס שענפיו חופים את כל עצו. ומכל מקום אפילו הדס שענפיו אין חופין את כל עצו, וראש העלה אינו מגיע לעוקצו של העלה שלמעלה ממנו, כשר, כי די שרוב עצו מחופה בענפיו, שרובו ככולו. והמחמיר תבוא עליו ברכה. [חזון עובדיה על סוכות, עמוד שה. ילקוט יוסף מועדים עמוד קנב]

ט נקטם ראש ההדס (כלומר העץ שבראש בד ההדס), כשר. ולכתחלה יש להדר ליטול הדס שלם, שלא נקטם ראשו. אך במקום שיש דוחק בהדסים, יש להכשיר הדס שנקטם ראשו, שסברא זו עיקר. וכל שכן שיש להכשיר הדס שהעלה הראשון שלו נפל. [ילקו"י שם עמ' קנג. חזו"ע עמוד שח. ושכן דעת רוב הראשונים ומרן הש"ע דאף בנקטם העץ של ההדס כשר].

י ענפים ופארות קטנים שיוצאים בין קיני העלים של ההדס, טוב לקטום אותם שלא יפסיקו בין הקינים. [הראב"ד ובעל המאור והריטב"א. וכ"כ המהריק"ש בהגהותיו]. ובדיעבד שלא נקטמו ההדס כשר. [קרבן נתנאל. ספר בכורי יעקב (סי' תרמו סק"ב), ובשעה"צ אות לו, ובחזו"א סי' קמו אות ל].

יא הדס שעלו בו כמין ענבים, אם היו ענביו ירוקות כמראה הדס, כשר. ואם היו אדומות או שחורות, והיו גם כן מרובות יותר מעליו, פסול. ומותר לכתחלה לתלוש מענביו השחורות מערב יום טוב, ולמעטם עד שיתרבו עליהם עלי ההדס, ואז יחזור ההדס להכשרו. אבל ביום טוב לכתחלה לא יתלשם כדי להכשירו, לפי שנראה כמתקן. ואם עבר ומיעטן ביום טוב, כשר.

יב אם נשרו מההדס עלים, כבר נתבאר לעיל [סעיף ד'] שבשעת הדחק כל שנשאר רוב בכל קן וקן דהיינו ב' עלים מתוך ג' כשר. והמחמיר תבוא עליו ברכה. ואם נשרו ב' עלים מכל קן, ברוב שיעור ההדס פסול לכולי עלמא. ולכן כל אדם יראי שמים לא יסמוך על דעתו להכשירם מבלי הכשר של מורה הוראה. [ילקו"י מועדים עמוד קנג. חזו"ע סוכות עמוד שי]

יג אם נשרו העלים שבראש ההדס וראש הבד נראה מגולה, עדיף שלא לקטום את ראש ההדס בכדי שיהיה מכוסה בעלים, כי אף שלהלכה הדס הקטום כשר, מכל מקום כיון שדעת הראב״ד שפסול, יש לחוש לדבריו, וכמו שכתב הרב המגיד. ולכן עדיף שלא לקוטמו וישאר ראש הבד מגולה. [בית השואבה]. אבל אם ראש הבד כבר קטום והוא מגולה שאין העלים מכסין אותו [ואפילו חסר רק עלה אחד בראשו], נראה דפסול לכולי עלמא, שהרי קטימתו ניכרת. [שער הציון]. אבל החזון איש מפקפק בזה, ועדיף לקוטמו עד שיתכסה בעלין, שאז קטימתו לא תהא ניכרת ויהיה כשר לדעת מרן. וזה באופן שישאר בו שיעור ג׳ טפחים בבד ההדס. [בכורי יעקב. ילקוט יוסף מועדים מנוקד].

יד הדס המורכב, נחלקו בו האחרונים. יש פוסלים ויש מכשירים. [היעב״ץ במור וקציעה (סי׳ תרמו) כתב להכשירם אם אין בהם שינוי מהדסים שאינם מורכבים. וכ״ד החכם צבי (סי׳ קסא). ומרן החיד״א, אבל השבות יעקב ח״א (סי׳ לו) חשש אפי׳ לספק מורכב. וכ״ד הגר״א]. ויש להחמיר לפוסלם. ובפרט דספק ברכות להקל. [כ״כ במחזיק ברכה (סי׳ תרמו סק״ה). והפמ״ג (סי׳ תרמט משב״ז סק״ג), ובספר בית השואבה (דף קז:) ובמשנ״ב (סי׳ תרמח ס״ק סה]. וכל זה בודאי מורכב, אבל בסתם הדסים, או בספק מורכבים, יש להכשיר. ולדברי החקלאים המומחים, הדסים שבשוק מסוג הדסים של צפת, אף על פי שנראים שונים קצת מן ההדסים הרגילים, אין זה מפני שהם מורכבים, אלא טבעם של הדסי צפת שאם נשתלים במקום אחר משנים את צורתם, שהכל תלוי באקלים של המקום, ולכן יש להכשירם. ואפילו לא יצאנו מידי ספק יש להכשירם. ואחזוקי איסורא לא מחזקינן. [חכם צבי. ילקו״י מועדים עמוד קנג. חזון עובדיה סוכות עמוד שיד].

טו יבשו עליו פסול. ושיעור היבשות אפילו אם נפרך בציפורן אם עדיין הם ירוקים כשר. ואינם נקראים יבשים אלא כשילבינו פניהם אחר שיפרכו בציפורן. ואם יבשו רוב עליו ונשארו בראש כל בד משלשת הבדין קן אחד ובו שלשה עלים לחים כשר. [מרן בש״ע סי׳ תרמו סעיפים ו, ז, ח. משאת בנימין, ומג״א].

טז פסולי הדס לא שנא יום טוב ראשון לשאר הימים. [תמים דעים].

יז יש אומרים שיש קדושת שביעית בהדסים שגדלו בארץ ישראל, אם נטעום גם לשם ריח. ולכן הדסים שחנטו בשביעית המיועדים לחג הסוכות של השנה השמינית, יש בהם קדושת שביעית. ויש חולקים ואומרים שאין בהדס קדושת שביעית. וכן עיקר לדינא. ולכן מותר לקנות הדס לצורך מצות ארבעת המינים, ואין בזה איסור משום סחורה ומסירת דמי שביעית לעם הארץ. ואם חנט בששית לכולי עלמא אין בו קדושת שביעית. [ילקוט יוסף השביעית והלכותיה עמוד תמג. חזון עובדיה סוכות עמוד שטו].

יח הדסים הבאים משדה של ישראל שעבדו בו בשביעית, והוא גם שמור, אף על פי כן יוצאים בהם ידי חובת מצות הדס. [ילקוט יוסף שביעית והלכותיה. ולהמבואר בסעיף הנ״ל כיון שאין בהם קדושה אם כן אין בהם איסור שמור].

יט מותר להניח בשביעית את ההדסים במים כדי שלא יתייבשו, והוא הדין שמותר להניח פרחי נוי במים כדי שלא יכמושו, אף על פי שהם נפתחים במים. [ילקוט יוסף שביעית].

סימן תרמז - דיני ערבה

א ערבי נחל האמור בתורה היא הערבה, שהוא מין ידוע שנקרא כן, ועלה שלה משוך כנחל, ולא עגול, ופיה חלק, וקנה שלה אדום. ואפילו אם עודנו ירוק כשר, דכל שאינו לבן סוף הקנה להאדים אחר שהשמש מכה בו. [ילקוט יוסף מועדים עמוד קנ, חזון עובדיה סוכות, עמוד שטז, שכט. רמב"ם פ"ז מהלכות לולב הלכה ד']

ב רוב הערבות גדלות על הנחלים, ולכך נקרא בתורה "ערבי נחל". ויש אומרים שלכן לכתחלה צריך לחזר אחר הגדלים על המים, ורק בדיעבד יוצא אף בגדל על ההרים. אולם דעת הרמב"ם והטור דאפילו גדל במדבר או בהרים כשר אף לכתחלה. ויש המהדרים ולוקחים ערבה הגדלה בנחל כדי לצאת ידי חובת כל הפוסקים. [חזון עובדיה סוכות, עמ' שכט]

ג יש מין הדומה לערבה, אלא שעלה שלו עגול, ופיו דומה למסור, וקנה שלו אינו אדום, אלא לבן, וזה המין נקרא צפצפה, ומין זה פסול ליטלו עם הלולב. אבל יש מין ערבה שאין פי העלה שלה חלק, ואינו כמסור אלא יש בו תלמים קטנים מאד, כמו פי מגל קטן מאד, ומין זה כשר למצוה. [חזון עובדיה סוכות עמ' שטז]

ד העלים של עלי האקליפטוס אינם כשרים למצות ערבה, מכיון שיש בהם ריח חזק ואינם ממין ערבה, ועוד, שרוב מין הערבה גדל על הנחלים. ועצי האקליפטוס אין עיקר גידולם על הנחל, ובודאי שאינם בכלל ערבי נחל, ופסולים הם למצות ערבה. [כ"כ בשו"ת הר צבי (חיו"ד ס"ס קפא). ובחזו"ע סוכות עמוד שיז]

ה יוצאים ידי חובת ערבה גם כשהערבה מצויה מאד, ואינה שוה פרוטה, ואע"פ שהנאה בפחות משוה פרוטה כמאן דליתא דמי, ואנן בעינן לכם בכל מין מארבעת המינים, עכ"פ ביום הראשון, שכל שהדבר שייך לו לבדו, לא משגחינן כלל אם הדבר שוה פרוטה, וגם חשיבות המצוה שיוצא בה יעדיף על השווי העצמי. [שערי דעה ח"ב (סי' ד). ובשו"ת מהר"ם שיק (חיו"ד סי' קנח). ובשו"ת מהרש"ם ח"ו (ס"ס ז). ובשו"ת חסד לאברהם (מה"ת סי' עו). ובשערי תשובה (סי' תפב).].

ו אתרוג או לולב וערבה שמוכר אותם נער שלא הגיע למצוות, שאין לו אב, ולא אפוטרופוס, והוברר לנו שבאו לידו כדין, ולדבריהם קנו אותם בזול, בכדי להרויח מהם, והם חריפים במשא ומתן, מותר לקנותם ממנו ולצאת בהם ידי חובה אף ביום טוב הראשון. [לכאורה תליא בפלוגתא אם קנין דרבנן מהני לשל תורה, שהפעוטות קונים מן התורה, כשיש דעת אחרת מקנה אותם, ואינם מקנים אלא מדרבנן, ובש"ע (סי' תרנח ס"ו) הובאה פלוגתא זו. וכתב בשו"ת פורת יוסף (סי' כו) בשם מהר"י מבריסק, שכבר הסכימו רוב האחרונים דקנין דרבנן מהני לדאורייתא. וראה במאור ישראל סוכה מו:]. ומכל מקום באופן שיש לחוש שהנערים האלה קטפו את הערבות שבידיהם, מאילני ערבה, ללא רשות הבעלים. ויכול להיות שקטפו אותם מאילן ערבה אשר בחצר של אביהם, והם סמוכים על שלחן אביהם, וזוכה בהן אביהם, כדתנן (ב"מ יב.). הנכון הוא שלא לקנות מהם ערבות למצוה. ומכל מקום במקום צורך גדול אם הוברר לנו שהוא קנאו כדת, מותר לקנות ממנו ולצאת בו ידי חובה גם ביום טוב הראשון. [מנחת יצחק ה, סה].

ז אף אם נשר מן הערבה העלה העליון שלה כשרה לכתחלה. והא דתנן נקטם ראשה פסולה היינו שנקטם העץ שבראש הבד, ולא קאי על העלין. [כ"כ בשו"ת גבעת שאול סי' עו]. ומכל מקום יש זהירים ומהדרים לקחת ערבה שיש בראשה לבלוב. אך אין הלבלוב לעיכובא, אלא חומרא בעלמא, והעיקר שראש העץ של עלה הערבה לא יקטם. ולכן כשהערבה ארוכה ורוצה לקצרה כדי שהלולב יהיה טופח על הערבה, או שרוצה לקצץ ממנה ולהעמידה על שלשה טפחים כדינה, יזהר שלא יקצץ מראש הערבה, אלא מלמטה במקום שהעלין מתחברין לענף. [ילקו"י מועדים עמו' קנד. חזו"ע סוכות סוף עמ' שיז. וכ"כ הגר"ז].

ח ערבה שיבשה ברוב עליה, והיינו שהלבינו פניה, או שנקטם ראשה, כלומר שנקטם ראש העץ שלה, שהעלים גדלים בו, פסולה. אבל אם נקטם העלה שבראשה כשרה. [דלא כהגאון החזון איש (סי' קמו אות ד) שפוסל. ראה בחזון עובדיה סוכות עמוד שיט]. ובשעת הדחק כשאין נמצא ערבה כשרה אלא ערבה שהלבינו פניה מרוב יובש, נוטל בלי ברכה. וכן בכל הפסולים בארבעת המינים, בשעת הדחק נוטל בלא ברכה. וערבה כמושה כשרה. [ילקו"י מועדים מנוקד. חזון עובדיה סוכות, עמוד רנו, שטז]

ט ערבה שנשרו רוב עליה, פסולה, בין שנשרו מאליהם, בין אם נשרו על ידי אדם. [חזו"ע סוכות עמ' שכד. שו"ת תמים דעים (ר"ס רלב). וכ"כ בדעת תורה להמהרש"ם (סי' תרמז) בשם דעת קדושים, שאם חסר מן העלים של הערבות מכל עלה רק מקצתו כשר. ודוקא אם חסר רוב עלה והוא ברוב העלים, פסולה. והי"ה בהדס]. אבל אם נשרו מקצת עליה, ונשאר רוב הבד של הערבה מגולה, נראה שאין לחוש לזה כלל. [ואף על פי שדעת בעל העיטור דאפילו לא נשאר אלא עלה אחד בבד אחד כשר, אין כן דעת רוב הפוסקים, ואין להכשיר בערבה שנשרו רוב עליה. חזו"ע סוכות עמוד שיח]. ואם נחסרו מן רוב העלים של הערבה, פסולה, והיינו רוב כל עלה ועלה. ויש לדקדק בזה שהדבר מצוי שהעלים נושרים על-ידי הנענוע. ובפרט בלולב של הקהל שיד הכל בו. ויש אומרים שאין להכשיר בנשרו מקצת העלים אלא בדיעבד, אבל

לכתחלה לא יקח ערבה כזאת. ויש אומרים דכשרה אף לכתחלה. ואף שכן עיקר לדינא, מכל מקום כיון שהערבות מצויות לפיכך המחמיר בזה לכתחלה לקחת ערבה שלא נשרו עליה כלל, תבא עליו ברכה.

י שנה שהיתה גשומה והעלים של הערבה נמצאו מנוקבות בכמה נקבים, אין לפוסלם, והוא קל וחומר מלולב שאין נקב פוסל בו. [כ״כ בילקוט הגרשוני (סי׳ תרמז) בשם זכרון אברהם].

יא יש להדר שכל הלולב ומיניו ישארו לחים ורעננים בכל ימי החג, על ידי עטיפת הלולב ומיניו במטלית רטובה, וכיו״ב. [כדתנן (סוכה מב.) מקבלת אשה מיד בנה ומיד בעלה ומחזירתו למים וכו׳. וכתב בספר יראים (מצוה קכד), מנהג טוב וכשר לתת הלולב והערבה במים, כדי שלא ייבשו].

יב טוב להדר להחליף בחול המועד את הערבה, ולקחת ערבה חדשה כל יום או יומיים. [רמ״א בדרכי משה (סי׳ תרנד) שנוהגים במקומותינו ליקח כל ימי חוה״מ ערבה חדשה, היכא דאפשר, למצוה מן המובחר].

יג לא יתחוב את הערבה בדוחק בתוך האגד שבלולב, שיש לחוש שלפעמים יהיו נושרים רוב עליה, אלא יקשרנה עם ההדסים בלולב. [אליה רבה סי׳ תרנא סק״ה].

יד ערבה שיוצאים מן הקנה שלה ענפים נוספים, אין צורך לקצצם. והיא כשרה כמות שהיא.

טו ערבה שתלש אותה גוי ביום טוב הראשון של החג, והביאה לישראל, ואין לו ערבה אחרת, שפיר יוצא בה ידי חובת מצות נטילת לולב ביום הראשון שהוא מן התורה. ואף אם היה לו מערב יום טוב בד אחד של ערבה, [שלדעת הרמב״ן והראב״ד וראבי״ה והא״ח הלכה כר״ע, שאדם יוצא י״ח מה״ת, בבד אחד של ערבה]. והגוי תלש ביום טוב עוד ערבה, וברצונו לצרף מה שנתלשה ביום טוב לערבה המוכנה מערב יום טוב, רשאי לעשות כן, ואין איסור מוקצה מונעו מכך. והוא הדין לגבי שלשה בדי הדס. אבל גוי שתלש ערבה ביו״ט שני בחוץ לארץ אין יוצאים בה ידי חובה. (תשובת הרשב״א ח״א סי׳ רצז). אולם ערבה שתלש אותה ישראל בארץ ישראל ביום ראשון של חול המועד סוכות, אף תיירים שבאו מחו״ל ודעתם לחזור שעושים כאן יום טוב שני של גלויות, מותרים לקחת ממנה לצאת ידי חובה ביום טוב שני, בפרט כשאין להם ערבה אחרת. [שו״ת מנחת שלמה ח״ב סי׳ מה].

טז אף אם יש לו בד הדס משולש מערב יום טוב, מותר לומר לגוי לתלוש ביום טוב עוד שני הדסים מעציץ שאינו נקוב, דהוה ליה שבות דשבות במקום מצוה, שהתלישה מעציץ שאינו נקוב אינה אסורה אלא מדרבנן, ואמירה לגוי שבות, הוה ליה שבות דשבות במקום מצוה, ואף על פי שיש פוסקים כר׳ עקיבא דסגי בבד הדס אחד, על כל פנים בדיעבד, מכל מקום

מותר לתלוש על ידי גוי, לקיים המצוה לכולי עלמא. [אגרות משה חאו״ח ח״ד סי׳ קכח].

יז יוצאים ידי חובה של ערבה והדס גם כאלו שגדלו בעציץ. [חזו״ע סוכות עמ׳ שכו].

יח ומכל מקום ארבעת המינים שגדלו בגידולי מים ראוי להחמיר שלא לצאת בהם ידי חובה. [שהרי לענין שביעית הזריעה במים בלבד מותרת. וכמו שפסק החזו״א, ה״ה לענין מצות ד׳ מינים שאינו יוצא י״ח בגידולי מים. ואע״פ שמדברי הרב קרן אורה יש לצדד שגם בגידולי מים יוצאים י״ח ארבעת המינים, וכן כתב בשו״ת שרגא המאיר ח״ז (ס״ס פה). מכל מקום הנכון לחוש שלא לצאת בהם י״ח].

יט בערבה אין קדושת שביעית, כיון שהיא רק לעצים, ואין בה ריח. [ילקו״י השביעית והלכותיה עמוד תמג].

סימן תרמח - דברים הפוסלים באתרוג

א שיעור האתרוג הוא לפחות כביצה, אבל אתרוג שהוא פחות משיעור כביצה, פסול [שלחן ערוך סימן תרמח סעיף כב]. ואם הוא ארוך יותר מאורך כביצה, וברוחבו ועוביו הוא צר פחות מרוחב ביצה, ובסך הכל יש בו שיעור כביצה, כשר. [חזון עובדיה סוכות עמוד ערה. וראה עוד בילקוט יוסף על המועדים, עמוד קנד].

ב אתרוג שבשעה שנתלש מן האילן היה בו שיעור כביצה, ואחר כמה ימים נצטמק ועמד על פחות מכביצה, כשר, שכל שהיה בו שיעור כביצה וחל עליו שם גמר פרי, אפילו אם אחר כך נצטמק ועמד על שיעור פחות מכביצה, שוב לא נפקע ממנו שם פרי, ויוצאים בו ידי חובה. ולכן אתרוג שיש בו כביצה בצמצום, אך בודאי שבתוך ימי החג יצטמק, ובצר ליה שיעורא, יוצאים בו ידי חובה. [חזון עובדיה סוכות עמוד רעז].

ג אתרוג המורכב, לדעת רוב הפוסקים פסול לגמרי בין ביום הראשון בין בשאר ימי החג, ולדעתם הנוטלו ומברך עליו, לא יצא ידי חובתו וברכתו היא ברכה לבטלה, ואף על פי שיש קצת גדולים שכתבו להתיר לברך עליו בשעת הדחק, למעשה אין לסמוך עליהם. ולפיכך מצוה לפרסם ברבים שאין יוצאים ידי חובה באתרוגים מורכבים, ושהמברך עליהם ברכתו לבטלה. [ילקוט יוסף מועדים עמוד קנה. יבי״א ח״א סי׳ מב אות ט, יחו״ד ח״ב סי׳ עד].

ד הרואה את חבירו שנוטל אתרוג מורכב למצוה, יוכיח אותו במתק שפתים ובדרכי נועם ויודיענו שעל פי דעת רבותינו הפוסקים אסור לברך

על אתרוג מורכב. וחייב לברך אך ורק על אתרוג בלתי מורכב. וכבר נאמר: הוכח לחכם ויאהבך. ולא יניחנו להמשיך בטעותו. ולמוכיחים ינעם ועליהם תבוא ברכת טוב. [חזו"ע על הלכות סוכות, ודלא כמו שנהג רב אחד (ב"תחומין" עמוד שלה), שיש להמנע מלומר זאת לאדם תמים וע"ה שבירך על אתרוג מורכב. וכן לא יעשה].

ה הסימנים שנתנו גדולי האחרונים לאתרוג שאינו מורכב, אין לסמוך עליהם בזמן הזה, מפני שהחקלאים המומחים לנטיעת והרכבת האתרוגים התחכמו להצמיח אתרוגים מורכבים כדמותם וכצלמם של האתרוגים שאינם מורכבים, וצריך ליטול אתרוגים מפרדסים שהוחזקו האתרוגים שבהם שאינם מורכבים. [חזון עובדיה סוכות עמוד רכג].

ו סוחר אתרוגים שהוא ירא שמים, ואינו סוחר כלל באתרוגים מורכבים למצוה, נאמן להעיד שאתרוג זה אינו מורכב, ויוצאים בו ידי חובה לכתחלה ומברכים עליו. ובפרט אם יש לו תעודה מן הרבנות המקומית. ואמנם סוחר המוכר אתרוגים מורכבים למצוה, אינו נאמן להעיד על אתרוגים אחרים שהם בלתי מורכבים, אפילו יש בהם סימנים שאינם מורכבים, כדתנן (בבכורות לה.)"החשוד על הדבר לא דנו ולא מעידו". [כן מצאתי כתוב בשם החזון איש]. ומה שכתבו איזה חכמים, שאין בעל הפרדס של האתרוגים נאמן לומר שהאתרוגים שלו אינם מורכבים, אף על פי שהוא אדם שבחזקת כשרות, ואפילו מעיד על זה עד כשר תלמיד חכם המוחזק בכשרות, אינו נאמן, דחיישינן שמא הוא מעיד באומד ומשמועה, כיון שיש חזקת חיוב המצוה, וחומר איסור ברכה לבטלה. נראה שהפריזו על המדה יותר מדאי, דכל שהוא מוחזק כירא שמים באמת, ומעיד שאתרוג זה אינו מורכב נאמן לומר שאתרוג זה אינו מורכב, וכשר למצוה. אלא שיש להזהר שלא לסמוך על עדות מפוקפקת של סתם סוחר שאין מטרתו אלא להרויח ממון, וכל שכן על עדות גוים, שאומרים שהפרדסים שלהם אינם מורכבים, אשר פיהם דיבר שוא וימינם ימין שקר. [יביע אומר ח"א סי' מב סק"ט. שו"ת יחוה דעת ח"ב סי' עד. ילקו"י מועדים עמוד קנה. חזון עובדיה סוכות שם].

ז סוחר המוכר אתרוגים למצוה, ובא אליו מי שאינו בקי בהלכה ואינו יודע שבאתרוג מורכב אין יוצאים ידי חובה, והסוחר מוציא לו אתרוג מורכב שהוא יפה ומהודר, ומוכרו לו, והלה נוטלו בחג לקיום המצוה, הסוחר עובר על איסור לפני עור לא תתן מכשול, שמלבד שהוא מונע ממנו לקיים מצות עשה של תורה, [שגם המונע מ"ע מחבירו עובר על איסור דלפני עור, כדמוכח בתוס' חולין (ד.) ד"ה מצת כותי]. הרי הוא גורם לו גם איסור ברכה לבטלה. וגם כשהלוקח שוגג, איכא איסור לפני עור. ומלבד זה יש לחשוש גם לאיסור לא תעשה דלא תונו איש את עמיתו ויראת מאלהיך. [ואף שיכול להשיג אתרוג מורכב במקום אחר, אפ"ה יש בדבר איסור תורה, שהרי גם הישראל האחר שימכור אתרוג מורכב עובר באיסור, ובאופן כזה לא מועיל מאי דקאי בעבר אחד דנהר. משנה למלך. מרן החיד"א. ועוד. וראה בחזו"ע סוכות עמוד רמב].

ח אודות מעשה שהיה, בזמן המלחמה בין ישראל לאויביה, נשלחה אניה עם כמאה אתרוגים מארץ ישראל לחו״ל, והאניה נקלעה בטעות לקהיר, והשלטונות שם החרימו את האתרוגים, ונתפרסם הדבר, והבעלים מסתמא התייאשו מהם, והוי יאוש עם שינוי רשות, ונסתפקו אם האתרוגים מורכבים או לא, ולא היתה אפשרות לברר הדבר, בשעת דחק גדולה כזו אפשר להורות לברך על אתרוגים אלה, אע״פ שבאותה עת היו רוב האתרוגים מארץ ישראל מורכבים. אולם שלא בעתות מלחמה, אין להקל בזה, בפרט שעתה נתרבו בארץ ישראל האתרוגים שאינם מורכבים, ויש לפרסם שהמברך על אתרוג מורכב הרי הוא נכנס בספק ברכה לבטלה, ומבטל מצות עשה. [חזון עובדיה סוכות עמוד רכח].

ט יש אילנות, ומהם עצי לימון, שבתוך פרחיהם יש אבקה, והדבורים המוצצות את צוף הפרחים מעבירות את אבקת פרחי הלימון אל פרחי האתרוג, ועל ידי כך מתפתח החלק המופרה בעץ האתרוג בצורה שונה. אולם אין לזה דין מורכב כלל, כי המורכב הוא כשמרכיב יחור מסוג אחד על אילן או על יחור מסוג אחר, שבכוחו של כל יחור בפני עצמו להצמיח, מה שאין כן אם מין מסויים אינו ראוי להצמיח בפני עצמו כמו אותה אבקה שבתוך הפרח שהדבורה מעבירה, הרי אין בשום פנים כח באבקה לבדה להצמיח, הילכך אין עליה שם ״מין״ אחר, והרכבתה עם האתרוג לא נחשבת הרכבת שני מינים. ולכן גם אם מזריקים לאילן האתרוג מיץ מלימון או תרכובת מתכונת הלימון אין על האתרוג הזה שם ״מורכב״, שמכיון שאותה זריקה או המיץ אין בכוחם להצמיח מצד עצמם, אין לאתרוג הגדל על ידם שם אתרוג המורכב, שאינו נחשב מורכב משני מינים, שלהרכיב דבר שאינו צומח בעצמו, אלא שהוא נבלע באילן ומטיב את צמיחתו, מותר. ולפי זה אם נזריק מיץ מלימון, לפרח האתרוג, או לאילן האתרוג, לא יהיה על אתרוג זה שם מורכב, שמאחר שאותה זריקה או המיץ אין בכחם להצמיח מצד עצמם, אין לאתרוג הגדל על ידם שם ״אתרוג מורכב״, מכיון שאינו מורכב משני מינים. [אלא שיש אומרים שלכתחלה יש איסור בהרכבת עצים, אפי׳ אם ההרכבה היא רק ע״י זריקה של מיץ, אע״פ שאילו היה זורע את המיץ באדמה, לא היה צומח כלל, כי סוף סוף השדה זרועה משני מינים. אך אין זה ברור לדינא. חזון עובדיה סוכות עמ׳ רלו].

י אתרוגי מרוקו שהם יפים ומהודרים מאד, רבני וגאוני מרוקו היו מברכים עליהם. והוזכרו לשבח בספר בכורי יעקב. והעידו עליהם גדולי רבני המערבים שהם כשרים ואינם מורכבים, ושכן נהגו מקדמת דנא גאוני מרוקו לברך עליהם על פי מסורת קדומה. ואף שנמצאו מערערים עליהם, מפני שלא נמצא בהם גרעינים, וגם מפני שהמיץ שבתוכם רב, כמו הלימון, וניכר שהם מורכבים. מכל מקום כבר כתבו להוכיח במישור שאתרוגי מרוקו אין עליהם חשש הרכבה כלל, ולא חלו בהם ידים, והחזקה והמסורת עליהם היא מדורי דורות שאינם מורכבים ושהם כשרים למצות ארבעת המינים, ושכן נהגו מאז ומעולם גאונים וצדיקים לברך עליהם. [חזון עובדיה סוכות עמוד רלח].

יא אתרוג מהודר אינו פרי גדול ממש, ולא קטן ממש, אלא הבינוני, כי יפה הוא לעינים איש הבינים. [יפה ללב ח״ב אות ב].

יב מי שאין לו אלא אתרוג ספק מורכב, אינו רשאי לברך עליו על נטילת לולב, שספק ברכות להקל, ואינו רשאי לברך אפילו בלשון בריך רחמנא מלכא דעלמא, שאף האומר דרך ברכה בריך רחמנא, על דעת לפטור את עצמו, הוי בכלל ברכה לבטלה, אלא יטול הלולב ומיניו בלי ברכה. ובשעת מלחמה וכדומה ראה לעיל סעיף ח׳. [כ״כ הפמ״ג (סי׳ ריט סק״ג), שהמברך ״בריך רחמנא מלכא דעלמא״ חשיב נמי ברכה שא״צ. וכ״כ בשו״ת רעק״א (סי׳ כה). וכ״כ בספר בגדי ישע, ובשו״ת פרי תבואה, ובמכתב לחזקיהו, ובחתם סופר, והמהר״ם שיק, ובשו״ת אגרות משה, ובשו״ת יחוה דעת ח״ו (סי׳ טו), ובחזון עובדיה סוכות עמוד רמה].

יג האתרוגים המצויים כיום (הקרויים אתרוג תימני) שאין בהם מדרך ברייתם הדד והשושנתא, אין ספק שיוצאים בהם ידי חובה לכתחלה, ומברכים על זה. ואם היה בהם הדד וניטל, פסול ביום הראשון. ואם יש ספק אם האתרוג גדל כך (בלי הדד) או שניטל, ואי אפשר כלל להכיר אם היה כן מתחלת ברייתו, אזלינן לקולא. [ילקוט יוסף מועדים, עמו׳ קנו].

יד אתרוג שניטלה פיטמתו, והוא העץ שעל ראש האתרוג, ושושנתא עליו, פסול, משום שנידון כחסר. ואם ניטלה השושנתא בלבד, כשר. ודוקא שהיתה פיטמת, וניטלה, אבל אם לא היתה לו פיטמת מתחלת ברייתו כשר. ניטל עוקצו, והוא העץ שהאתרוג תלוי בו באילן, ונשאר במקומו גומא, פסול. [ז״ל הש״ע (סי׳ תרמח ס״ז), ניטל דדו, והוא הראש הקטן (העץ) ששושנתו בו פסול. ומשמע שדוקא אם ניטל הדד שמחוברת בו השושנתא, פסול, כיון שהוא נחשב מגוף האתרוג, אבל אם ניטלה השושנתא בלבד, כשר. וכ״כ הב״י לדעת הרי״ף והרמב״ם. ואף שהרמ״א בהגה כתב, שיש מחמירים אף בניטלה השושנתא, מ״מ אף הוא סיים, שלענין דינא אין לפסול אלא בניטל הדד דהיינו העץ שראש הפיטמא עליו, והראש נקרא שושנתא. וע״ע ביבי״א ח״ה סי׳ מב. ילקו״י מועדים עמוד קנז].

טו מה שאמרו דאתרוג שניטלה פיטמתו פסול, הוא דוקא כשניטל הדד שהוא העץ אף מה שתקוע בתוך האתרוג, ונעשה שם כמין גומא, שאז פסול, אבל אם ניטל רק מה שלמעלה מגוף האתרוג אין להחמיר. לפיכך אם נשאר חלק מן העץ למעלה מן האתרוג כל שהוא אין להחמיר. [שגם מרן אינו פוסל אלא בנטילת גוף הדד הגבוה מן האתרוג, ובנטילתו נעשה שוה עם ראש האתרוג, אבל אם עדיין נשאר מקצת ממנו שהוא גבוה מגוף האתרוג, כגון שניטל עד חציו, מאן לימא לן דמרן פוסל כולי האי]. ואפילו ניטלה כל הפיטמא של האתרוג ולא נשאר ממנה רק גובה משהו באופן שמקצת ראש האתרוג מכוסה בעובי הפיטמא שנשתייר ממנה משהו, כמו שהיה מכוסה בתחלה כשהיתה הפיטמא שלימה, הרי זה כשר, ואין זה חסרון, דכל שלא ניטל לגמרי, אפילו ביום הראשון כשר. [חזו״ע סוכות עמ׳ רסג].

טז אם בעוד האתרוג מחובר נפלה פיטמתו ממנו, מחמת שנתייבשה הליחות שבו, יש להכשירו, ולפעמים יש להכשיר האתרוג אף כשנושרת פיטמתו בתלוש, באופן שרואים שבעודו מחובר לעץ, כבר נתייבשה

פיטמתו ביובש גמור, וכלתה ממנו ליחותו, שאז הוי כאילו נשרה פיטמתו במחובר, וכשר, כל שסיבת נפילתם מצד תכונתם הטבעית. ואין הבדל בזה באיזה שלב נפלו, מפני שכן דרכם של האתרוגים. ויש מי שכתב לחלק בזה בין אם נפלה הפיטמא במחובר בעודו קטן, או אם נפלה כשגדל. ולמעשה אין חילוק בזה, [וכבר נתבאר שבאתרוגים מהזרעים שהביאו לנו אחינו יוצאי תימן, אין להם פיטמת מתחלת ברייתן. אך כשרים הם בלי שום פקפוק כלל ועיקר]. [חזון עובדיה סוכות עמוד רסה].

יז אם יש נקודות שחורות בעץ הפיטמת למעלה, או שינוי מראה אחר, כשר, שהרי אפילו נחסר לגמרי כשר. [כ״כ המהרש״ם בח״ז (סי׳ קסז). ואמנם בספר חיים וברכה כתב בשם המחצית השקל (ס״ס תרמח) להחמיר בזה. אך בספר מנחת פתים כתב שלפי מ״ש הרמ״א בס״ז, שאין לפסול אלא כשניטל הדד כולו עד בשר האתרוג, לפ״ז אפי׳ עלתה חזזית על עץ הדד, או יש בו נקודות שחורות, יש להכשיר. וראה בחזו״ע עמ׳ רסו].

יח כבר נתבאר שאין שום פיסול בניטלה השושנתא, ומכל שכן כשהשושנתא קיימת ורק נחסר מקצתה, והאתרוג עצמו הוא מהודר, והבא לידו אתרוג כזה, והוא מניחו מידו בשביל השושנתא, ובוחר לו אתרוג אחר שאינו מהודר, עליו נאמר הכסיל בחושך הולך. [חזון עובדיה סוכות עמוד רסב].

יט אתרוג שניטל עוקצו וחיברו על-ידי מחט, יש אומרים שיכול אף לברך על זה. ויש חולקים ואומרים דלא מהני חיבור על ידי אדם. [ילקו״י מועדים עמ׳ קנז. וע׳ בשו״ת בית יעקב (סי׳ קמב) שהתיר לחבר העוקץ באתרוג ע״י מחט, באופן שאינו ניכר, ורק יזהר שלא יעבור המחט לחדרי הזרע, אלא בעובי האתרוג. אך האחרונים דחו ראייתו, וכ״ה בשבות יעקב ח״א (סי׳ לה), ובפנים מאירות, וע׳ בחזו״ע סוכות שם].

כ אתרוג שניקב ועל ידי כך נחסר ממנו כל שהוא פסול. ואם יש ספק בדבר, אם נחסר ממנו כל שהוא, אם לאו, יש להכשירו ולברך עליו, אף ביום הראשון. [ילקו״י מועדים עמ׳ קנו. וז״ל מרן בש״ע (סי׳ תרמח ס״ב): ״אתרוג שניקב נקב מפולש כל שהוא פסול, ושאינו מפולש, אם היה כאיסר פסול, ואם חסר כל שהוא פסול, וי״א שגם בנקב מפולש בעינן חסרון משהו, ושאינו מפולש בחסרון כאיסר״. ונקטינן כסתם מרן, וכמו שפירש מרן בש״ע בס״ג, דמפולש היינו שניקב עד חדרי הזרע שהגרעינים בתוכו. וע״ע בחזו״ע סוכות עמו׳ רסח].

כא הא דאמרינן שאם חסר כל שהוא פסול, היינו דוקא כשנחסר מגוף האתרוג, אבל אם נחסר רק מהקליפה העליונה שהיא כמין גליד על האתרוג כשר לכולי עלמא. [כן כתב הרשב״א בתשובה (סי׳ נח), שאין נקרא חסרון אלא כשנחסר מבשר האתרוג שהוא הלבן שבו, אבל אם נחסר מקליפתו החיצונה אין זה חסרון. וכך קבלנוה. וכ״ה במשנה ברורה בביאור הלכה ס״ב].

כב יש מי שאומר שלא נקרא נקב אלא אם ניכר ונראה, אבל אם נקבו במחט דק, וליחותו מלאתו, עד שאינו ניכר כלל, כשר. [הרש״ש בסוכה לו. והסכים לדבריו בספר עמק סוכות שם]. ולא משמע כן מדברי בעל המנהיג. [חזון

עובדיה סוכות עמוד רסט. וע״ש בעמוד ער ד״ה ונראה, והביאור בדבריו דחזי לצרף סברת הרש״ש לספק ספיקא, אבל לא שנסמוך לגמרי על סברת הרש״ש].

כג אין צריך לבדוק את האתרוג על ידי זכוכית מגדלת אם יש בו נקב, שכל נקב שאינו נראה לעין רגילה, אינו פוסל, וכן הדין לגבי כל חסרון הנראה באתרוג רק על ידי זכוכית מנגדלת. ומי שהוא קצר רואי ועל ידי המגדלת מגיע לראייה כמו בני אדם הרגילים, אין הכי נמי יבדוק על ידי זכוכית מגדלת. [שו״ת יביע אומר ח״ד (חיו״ד סי׳ כא אות ז׳). ילקו״י מועדים עמוד קנו. ילקו״י מועדים עמוד קנו. וכיו״ב כתבו התפארת ישראל (במס׳ ע״ז פ״ב מ״ו בועז אות ג), ובערוך השלחן (סי׳ פד סעיף לו), ובאגרות משה חיו״ד ח״ב (סי׳ קמו). וכיו״ב כתב בשו״ת דובב מישרים ח״א (סי׳ א) לענין מוקף גויל בס״ת ותפלין ומזוזות. דאזלינן בתר חוש הראות הטבעי, ולא מהני ע״י זכוכית מגדלת. וע׳ בחזו״ע סוכות עמו׳ רע].

כה אם נתקע קוץ באתרוג עד חדרי הזרע, ולא נחסר ממנו מאומה, יש להכשיר מטעם ספק ספיקא, דשמא לא נקרא מפולש אלא מעבר לעבר, ושמא כל שאין בו חסרון כשר. [כן כתב בבכורי יעקב ס״ק יא].

כו אתרוג שהוא עגול ככדור, אף על פי שיש לו פיטמת ועוקץ, פסול. [סוכה לו. וטוש״ע סי׳ תרמח].

כז אתרוג שהוא עקום וכפוף כשר, דדוקא בלולב פסול. [תמים דעים להראב״ד. וכ״ה בב״י (סי׳ תרמה) בשם הרמב״ן, שיש בפיסולי לולב שלא נאמרו באתרוג, כגון אתרוג כפוף ועקום דומה למגל, בין שנעשה מעצמו, בין שגידלו כך בדפוס כשר. וכ״כ בשו״ת בית דוד (חאו״ח סי׳ תנא). וע׳ בחזו״ע סוכות עמוד רעט].

כח כל הפסולים, בשעת הדחק שלא נמצא כשרים, נוטלים אותם בלא ברכה. ואף ברכת שהחיינו אין לברך. כי ברכת שהחיינו תלויה בברכת המצוה, וכל שאינו מברך ברכת המצוה אינו מברך שהחיינו. ובכל שאר ימי חג הסוכות (חוץ מיום ראשון), הואיל ומצות נטילת לולב ומיניו בהם אינה אלא מדרבנן, התירו בהם כמה פיסולים שבאתרוג ובלולב, וכמו שפסק הרמב״ם (פ״ח מהל׳ לולב ה״ט) בזה״ל: ״כל אלו שאמרנו שהם פסולים, מפני מומים שביארנו, או מפני גזל וגניבה, וכן שאול או חסר, אינם אלא ביום הראשון בלבד, אבל ביום טוב שני עם שאר הימים הכל כשרים. והפיסול שהוא משום עבודה זרה, או מפני שהאתרוג אסור באכילה, פסולים כל שבעת הימים״. וכן פסק מרן בשלחן ערוך (סי׳ תרמט ס״ה). וכן עיקר. וכן כל שפיסולו מטעם ״הדר״, אינו פוסל אלא ביום טוב הראשון, אבל בשאר הימים כשר. ונוטל הלולב ומברך. ואף על פי שיש פוסלים, וכן פסק הרמ״א, וקיימא לן ספק ברכות להקל, שאני הכא שהמחלוקת במצוה ולא בברכה, ובכל כיוצא בזה שמרן פסק להכשיר ואיכא חזקת חיוב, ברוכי נמי מברכינן. [ילקו״י מועדים עמ׳ קנז. יביע אומר ח״י סי׳ מח עמוד פב. חזו״ע סוכות עמוד רפג]

כט הדס שענביו מרובות מעליו, לדעת מרן השלחן ערוך אינו נחשב כענף עץ, אלא פרי, ואין יוצאים בו ידי חובה. ובימי חול המועד יש בידו תקנה

למעטן, ולהסיר הענבים ולהכשירם אליבא דכולי עלמא. [חזון עובדיה סוכות עמוד רפג בהערה ד״ה והדס].

ל כל הפסולים ביום טוב ראשון, כגון חסר וכיוצא בזה, פסולים אף ביום טוב שני של גלויות, וכשאין לו אחר נוטלו בלא ברכה. וכשאין הפיסול באתרוג בגדר ודאי, אלא יש ספק אם האתרוג כשר או לא, אפשר גם לברך ביום טוב שני, מכח ספק ספיקא. ומועיל ספק ספיקא כשהספק במצוה ולא בברכה, ויש חזקת חיוב. [חזו״ע סוכות עמוד רפה. ואף שדעת הרמב״ם הנ״ל שדין יו״ט שני כדין שאר הימים, מ״מ דעת הרא״ש דיו״ט שני כדין יו״ט ראשון. ומרן פסק לחוש לדעת הרא״ש מכח סב״ל. ואם יש ספק בפיסולו, הו״ל ס״ס, וברוכי נמי מברכינן].

לא אתרוג שבא מעיר ״הונג קונג״, והוא כמו אתרוג רגיל בצורתו ובסימניו, רק שיש בו שינוי, שמחצי האתרוג ומעלה עולה בו כמין אצבעות ממין האתרוג עצמו, והם כעשר או ט״ו אצבעות מהם ארוכים מהם קצרים, אתרוג זה אין לו היתר כלל, מפני שאין בו קבלה שהוא באמת אתרוג, אף על פי שיש בו סימני אתרוג, והוא כמו פרי האילן ״דבדב״ שיש בו סימני אתרוג, ותוארו כמין אתרוג ממש, ועם כל זה קבלה בידינו שאין זה אתרוג. [בשו״ת זבחי צדק (חאו״ח סי׳ לז) צידד להקל בזה, אך הגרי״ח בתשובה שם שדי ביה נרגא, והעלה שאתרוג זה אין לו היתר כלל. וראה בחזון עובדיה סוכות שם].

לב ישתדל אדם שהאתרוג יהיה בצבע צהוב, שזה המהודר ביותר. ואם היה ירוק חזק כעשבי השדה, פסול. ואם ידוע שאם משהין אותו מעט בסמוך לפירות שצבעם צהוב חוזר למראה אתרוג, כשר לנטילה אף בעודו ירוק. וכן פשט המנהג לברך על אתרוג כזה. ולכן נכון להצהיב אתרוג ירוק באמצעות תפוחים צהובים, שהאתרוג שואב מהם, ואין בזה כל חשש בהלכה. אך ירחיק התפוחים מעט מהעוקץ של האתרוג, ויהפכנו לצד הפיטמא, שאם לא יעשה כן עלול העוקץ ליפול. [ילקו״י מועדים עמוד קנז. חזו״ע סוכות, עמוד רנו]

לג מה שיש נוהגים לתת כמה תפוחי עץ בסמוך לאתרוג כדי להצהיבו, נראה שאין איסור לתת בשבת תפוחי עץ ליד האתרוג להצהיבו, שאף בלא נתינת התפוחים, דרך האתרוגים שלנו להצהיב מאליהם, ואינו אלא כמוסיף להחיש להצהיבו. [ואף שהאתרוג עומד למצוה, מ״מ לא פקע ממנו שם אוכל, ובפרט אם בדעתו לאכול ממנו אחר החג, והוי בכלל מאי דקי״ל אין צביעה באוכלין].

לד אתרוג שהוא מנומר בצבע שחור או לבן או ירוק ככרתי, במקום אחד שבו, פוסל ברובו, ובשנים או בשלשה מקומות נפסל אף במיעוטו. אבל מנומר מגוון שהוא ממין האתרוג, כגון חלמון ביצה או אדום בהיר, כשר. [כ״כ הראב״ד, והרא״ה, והמאירי, והריטב״א, וכן נראה דעת מרן הש״ע, וכמ״ש בשעה״צ (אות סב). וז״ל מרן בש״ע (סי׳ תרמח סט״ז) : אם יש באתרוג במקום אחד מראה שחור או לבן, פוסל ברובו, ואם בשנים ושלשה מקומות, דינו כחזזית להפסל אפי׳ במיעוטו. וראה בחזון עובדיה סוכות עמוד רנח].

לה לפיכך אתרוג שהיה ירוק כעשבי השדה, שנתנו אותו על ידי תפוחי עץ והתחיל חלק ממנו להצהיב, והחלק האחר נשאר ירוק, אין זה נחשב מנומר, ובפרט שקרוב לודאי שבעוד איזה ימים יהפך מראה האתרוג כולו לצהוב. [ואף שהרב בכורי יעקב (ס״ק מד) מחמיר בזה, אין זה אלא לשיטת הפוסלים בכל ענין, אבל אנן בדידן נקטינן כרוב הראשונים ומרן הש״ע דסבירא להו להכשיר. וברוכי נמי מברכינן עליו, כי המחלוקת במצוה ולא בברכה. וראה בחזו״ע סוכות עמ׳ רנח].

לו האתרוגים המצויים בינינו, שלפעמים נמצא בהם מראה אדום, שמירקותו נהפך אל מראה אדום והוא מתפשט על פני רוב שטח האתרוג, או על חוטמו, יש שפוסלים אותם, לפי שמראה זה לא שמענו שיהא מראה אתרוג, כיון שהוא נוטה אל מראה אדום. ויש שמכשירים אתרוג זה, שאין לנו לפסול אתרוג שיש בו מראה אדום, ולא הקפידו רבותינו על שינוי מראה אלא אם כן אינו הדר, וכפי חכמתם קבעו שהלבן והשחור באתרוג אינם מהודרים, ולכן פסלוהו, אבל מראה אדום שלא הזכירוהו בדבריהם לפסול, כשר. ועל כל פנים אם דרך אתרוג להיות כך כשר. [בשו״ת פני אריה (סי׳ ה) העלה להכשירם. ובדין מראה אדום בהיר באתרוג, הנה אם דרך האתרוג להיות כך מותר. והפמ״ג (סי׳ תרמח א״א אות יח וכד) ס״ל שאדום ממש פסול, כי מראה אתרוג הוא כחלמון ביצה. וע׳ בחזון עובדיה על סוכות עמוד רנט].

לז אתרוג שעלתה עליו חזזית, [חזזית, פירש רש״י כמין אבעבועות, ואפילו באבעבוע אחד הדין כן], אם בשנים או בשלשה מקומות, אפילו כולם מצד אחד של האתרוג, פסול. ואם רק במקום אחד, אינו פסול אלא אם כן נתפשטה החזזית על רובו. ומיהו אם החזזית על חוטמו, [היינו במקום שמתחיל לשפע כלפי מעלה, עד הפיטמא], אפילו כל שהוא פסול. [והחוטם מתחיל באתרוג אחר שיעור רובו של האתרוג]. והוא הדין לכל הפיסולים, כגון כתם כושי לבן, שפוסלים בחוטמו בכל שהוא. וכל זה ביום טוב ראשון, אבל בשאר הימים אין חזזית פוסלת לדעת מרן. [ראה בש״ע סי׳ תרמח ס״ט, ובחזו״ע סוכות עמוד רסא].

לח אתרוג שעלתה בו חזזית, וכשקולפו חוזר למראה אתרוג, כשר. ויש מי שכתב שיש להכשירו על ידי כך אפילו לכתחלה. אך למעשה אין לנו לסמוך על זה, שמכיון שמבואר במשנה ברורה שקליפה עליונה זו אינה אלא כגליד דק מאד, אין אנו בקיאים היום בזה, וחיישינן אפילו בסריטה קלה שמא יחסר האתרוג ויפסל בכך. [משנה ברורה ס״ק נב].

לט מה שמצוי באתרוגים, בימי חול המועד, שנוצר על האתרוג נימורים, מכח משמוש ידים ורוב נענועים, ונעשים מקומות מנומרים, וספק אם הוא ממראה אתרוג, כי אי אפשר שתמיד יהיה מראה אתרוג באותם הכתמים והבהרות שנולדו מזיעת הידים, לדעת מרן השלחן ערוך ודאי דמכשרינן באופן כזה. אבל לדעת הרמ״א שפוסל כל שבעה בחזזית וכיו״ב, יש שכתבו להחמיר בזה. ודעת החתם סופר להכשיר אתרוג כזה. ואכתי הוי הדר, כיון שבאו על ידי מצותו, וזהו הודו והדרו. והסומך על

דברי החתם סופר לא הפסיד, ויש לו על מה שיסמוך. [ראה בחת״ס בסוכה (לו.), ובספר ישיב משה (עמ׳ פג), ובחזו״ע סוכות עמוד רנט.].

מ מה שמצוי באתרוגים להיות בהם נקודות קטנות, אינם בכלל גרב או ילפת, כי גרב נעשה מעצמות האתרוג, אבל אלו נעשים על ידי קוצים וברקנים שבאילן האתרוג, שעוקצים אותו, וכשהוא גדל באילן נעשה מקום העקיצה כמו אדום, ואינו אלא מצד העקיצה, וכשר. שכל מה שנעקץ האתרוג על ידי קוצים, אין באתרוג שום עיפוש, הילכך אין זו חזזית וכשר. [חזון עובדיה סוכות עמוד רסא].

מא אתרוג שיש עליו כעין קרום דק בחוטמו, וכן בשאר המקומות, ואומרים שזה נגרם מהעלים הנוגעים באתרוגים, יש להקל לברך עליהם ולצאת בהם ידי חובה, ואין בזה משום חזזית. [חזון עובדיה סוכות, עמוד רס]

מב אתרוג היבש פסול, ושיעור היבשות כשאינו מוציא שום ליחה, וסתם אתרוג שהוא משנה שעברה, יבש הוא, ופסול. ואם הונח במקרר במשך כל השנה ורואים שלא נס ליחו, יש להכשירו. [חזון עובדיה סוכות עמוד רנה].

מג אתרוג תפוח וסרוח שנימוח כל בשרו בפנים, וקליפתו קיימת, נקטינן להחמיר. [ש״ע]

מד האתרוג שניטל למצוה, חייבים להפריש עליו תרומות ומעשרות (מאתרוג אחר), כדי שיהיה מותר וראוי לאכילה. וכמו שנאמר ולקחתם ״לכם״, שיהיה בו היתר אכילה, (סוכה לה.), אבל אתרוג שלא הופרשו עליו תרומות ומעשרות הרי הוא טבל, ופסול למצוה. [ילקוט יוסף מועדים עמוד קנז, ילקו״י על הלכות ערלה פ״ט ס״א, עמוד תקכה. חזון עובדיה סוכות עמוד רמו].

מה אפילו אתרוגים הגדלים בפרדסים של גוים, אם ישראל קוצץ אותם נחשב גמר מלאכתו על ידי ישראל וחייב בתרומות ומעשרות בלא ברכה. (ורק אם קצצם גוי פטורים מתרומות ומעשרות). ולכן לכתחלה יש להזהר שישראל הקוצץ אתרוגים מפרדסי אתרוגים (של עכו״ם), יפריש תרומות ומעשרות עליהם לצאת ידי חובת כל הפוסקים, אך בדיעבד אם שכח להפריש תרומות ומעשרות, ונזכר רק ביום טוב [שאז אין מפרישים תרומות ומעשרות ביום טוב], יסמוך על דברי מהרשד״ם והאחרונים שעמו, ויכול ליטלו ביום טוב ויברך עליו. [ילקוט יוסף מועדים שם. חזון עובדיה סוכות עמוד רמו-ורנא].

מו מי שאין לו אתרוג אלא אתרוג של טבל, שלא הפרישו ממנו תרומות ומעשרות, אף על פי שיש אומרים שכשר אפילו ביום הראשון, דלכם קרינן ביה, הואיל ויכול להפריש עליו מאתרוג אחר, מכל מקום רבו החולקים על סברא זו, ופוסלים אפילו בדיעבד אתרוג טבל. ולכן כשאין לו אלא אתרוג טבל, יטלנו בלא ברכה. וכשימצא אתרוג אחר במשך היום, יחזור ויטלנו בלא ברכה. [בסוכה (לד:) משמע שאתרוג של טבל פסול למצוה, דלא

קרינן ביה ״לכם״. וכ״פ הרמב״ם. וכן נראה דעת מרן בש״ע (סי׳ תרמט ס״ה). אלא שדעת הרמב״ן והריטב״א שאף אתרוג של טבל לכם קרינן ביה, כיון שיכול לסלק הכהן והלוי באתרוג דעלמא שיפריש על האתרוג הזה. וראה בילקו״י על הלכות ערלה פ״ט. ובילקו״י מועדים עמ׳ קנז, ובמהדורת תשס״ד עמ׳ תרסה. ובחזו״ע סוכות עמ׳ רמט].

מז ישראל שבא לפרדס אתרוגים של נכרי, וברשותו קצץ כמה אתרוגים, ולישראל יש שכיר גוי, אשר גם הוא קצץ כמה אתרוגים מהפרדס ההוא, ונתערבו כל האתרוגים, ואם יפריש מהם תרומות ומעשרות לתקנם, קיים חשש שמא הוא מפריש מן הפיטור על החיוב, כי מה שקצץ הישראל הוי טבל וחייב בתרומות ומעשרות, ומה שקצץ הגוי לא נתחייבו בתרומות ומעשרות, העיקר לדינא שמועיל להפריש תרומות ומעשרות, והאתרוגים כשרים למצוה. [שו״ת אמרי בינה ח״א (סי׳ יא), משום ספק ספיקא, דשמא גם מה שקצץ הישראל פטורים מתרו״מ, כיון שקצצם לשם מצוה, ושמא הפריש מן החיוב על החיוב. ועוד, לפי מ״ש מרן הכס״מ, שישראל שקנה תבואה מן השדה של נכרי, ומירחם נכרי בשביל ישראל, חייב בתרו״מ, ששלוחו של אדם כמותו, ולפ״ז גם מה שקצץ שכירו הגוי חייב בתרו״מ, ובפרט לפמ״ש המחנה אפרים שיד פועל כיד בעה״ב, וכאילו הוא עצמו עשאו. הילכך מפריש תרו״מ מהם ובהם, ואין לחוש לשמא מפריש מן הפיטור על החיוב. וראה בחזו״ע סוכות עמוד רנא].

מח מותר לתרום ולעשר מאתרוג המורכב על אתרוג שאינו מורכב. [חזון איש (כלאים סי׳ ג אות ז), שמכיון שלענין כלאים מותר להרכיב אתרוג המורכב באתרוג שאינו מורכב, מפני שהפירות של שניהם דומים דמיון גמור, כך הדין לענין תרו״מ, שמותר לתרום ולעשר מן המורכב על שאינו מורכב].

מט אתרוג של ערלה, שהוא אסור באכילה ובהנאה, פסול. ואפילו אם נטעוהו לשם מצוה, פסול. שאף הנוטע אילן לשם מצוה, יש בו דין ערלה. [ילקו״י מועדים, מהדורת תשס״ד עמוד תרס, ילקו״י על הלכות ערלה פ״ט. שוב יצא לאור חזון עובדיה סוכות, ושם (עמוד רנב) כתב כדברינו]. ויש מי שכתב דהא דאמרינן אתרוג שנטעו למצותו חייב בערלה, היינו שאם בא לאוכלו אסור, אבל רשאי הוא לצאת בו ידי חובה אפילו ביום טוב ראשון. אך אין דבריו נכונים, שמאחר והאתרוג הזה אסור באכילה לא יתכן להתירו למצותו, שאין בו היתר אכילה, ולא חשיב

לכם [בספר פתח הדביר ח״ג (סי׳ רסד סק״ג) הביא מ״ש מהר״א ליב, דהא דאמרינן אתרוג שנטעו למצותו חייב בערלה, דהיינו שאם בא לאוכלו אסור, אבל רשאי הוא לצאת בו ידי חובה אפילו בימים הראשונים של החג, ותמה עליו, שכיון שהוא מודה שהאתרוג הזה אסור באכילה אם כן איך יתכן להתירו למצותו, והרי אין בו היתר אכילה, ולא חשיב לכם. וראה בחזון עובדיה על סוכות עמוד רנב, ובילקו״י על הלכות ערלה פרק ט׳].

נ אם נתערב אתרוג אחד של ערלה באתרוג כשר הראוי לאכילה, ואינו ניכר מי מהם האתרוג הכשר, יש אומרים שיוצא ידי חובה כשיטול אותם בזה אחר זה, דקמי שמיא גליא מי הוא הכשר לאכילה וראוי לצאת בו ידי חובה, ומי הוא האסור מן התורה. ויש אומרים שאין יוצאים י״ח בזה, מכיון ששניהם אסורים באכילה, מדרבנן. וראוי להחמיר כדבריהם. וכל שכן שאסור לו לברך על זה. אך אם אין לו אתרוג אחר, יקח את שניהם בלא ברכה, ויכוין שיוצא ידי חובה באתרוג הכשר לנטילה. ובמשך

היום אם ימצא אתרוג כשר אחר, יטול אותו. [ילקו״י מועדים עמ׳ קנח. חזו״ע סוכות עמוד רנב].

נא אתרוג של ערלה של חוץ לארץ, יש אומרים דכשר למצות ארבעת המינים אם אין לו אתרוג אחר. אך דעת רבינו ישעיה הראשון, שאף אתרוג של ערלה בחוץ לארץ פסול, ולכן לכתחלה יש לחוש לדבריו להחמיר. ורק אם אין לו אתרוג אחר יטלנו בלא ברכה, וכאשר ימצא אתרוג אחר כשר, יחזור ויטלנו בלי ברכה. [כן נראה דעת מרן הב״י. ודלא כמו שפסק בפשיטות המשנה ברורה (סי׳ תרמט ס״ק מה) שאתרוג של ערלה בחו״ל כשר. ע״ש].

נב אתרוגי ארץ ישראל, לכתחלה יש לקנות מאדם ירא שמים ונאמן, או מפרדס שיש עליו הכשר של רבנים, המעידים שאין באתרוגים חשש ערלה. אולם מעיקר הדין הקונה אתרוג, אינו צריך לחוש שמא הוא מערלה, אחר שרוב ככל האתרוגים בארץ אינם בגדר ספק ערלה, ואמרינן בזה דכל דפריש מרובא פריש. והמחמיר על עצמו לברר, היכא דאפשר לברר בנקל, אם האתרוג הוא ערלה או לא, תבוא עליו ברכה. [והדבר ברור שעל בעלי הפרדסים של האתרוגים ליזהר בזה שלא לשווק אתרוגי ערלה אף שהם לצורך מצוה]. [ילקו״י הלכות ערלה, פ״ט הערה ב׳. וילקו״י מועדים עמ׳ תרסב. חזו״ע סוכות עמ׳ רנד. וכן העלה ביבי״א ח״ו (חיו״ד סי׳ כד). וכ״כ בשו״ת הרדב״ז ח״א (סי׳ תקפ), שיפה עשו חכמי א״י שאין חוששים לספק ערלה, וכן ראיתי לזקני וחסידי הדור שלא היו נזהרים בזה, ואותם שנהגו פרישות זה, קרוב אצלי שהם חוטאים על נפשם ק״ו מנזיר וכו׳. כללא דמילתא דמן הנמכר בשוק אין כאן בית מיחוש].

נג אתרוג שריססוהו הפרדסנים בחומרים רעילים, ועל פי הוראת משרד הבריאות, אסור לאכול פרי כזה עד לאחר שלשים יום, (וכנראה שאף שטיפה במים לא תועיל לו), העיקר לדינא שיוצאים בו ידי חובה, ולא דמי לאתרוג של טבל ושל ערלה, שאין בהם היתר אכילה. [הנה לפי מ״ש השעה״מ (הל׳ לולב פ״ז ה״ב) דהא דכתיב ״לכם״ שיהא ראוי לאכילה, לא קפיד קרא שיהיה ראוי ביו״ט עצמו, אלא שיהיה ראוי לאכילה באיזה זמן שיהיה, נמצא דכל שהאתרוג יחזור להיות ראוי לאכילה כעבור ל׳ יום מיום הריסוס, כשר למצוה, כי זמן ממילא קא אתי].

נד בהיות ובעץ האתרוג יש בו קוצים, לפיכך יש הזורעים אותו לשם גדר וסייג, ובזה כל האתרוגים הגדלים בעץ זה אין נוהג בהם דין ערלה, ומותר לקחת אתרוגים אלה לשם מצוה אף בשנותיו הראשונות, אחר שהעץ לא נזרע לשם הפירות, והאתרוג מותר גם באכילה אחר שאין בו דין ערלה. והוא שיהיה ניכר שהעץ ניטע לשם גדר וסייג, וכגון שנטעו במקום פירצה, או שמשפה את הענפים שיתעבו וכדו׳. [ילקו״י הלכות ערלה פרק ט].

נה עץ תמר שניטע רק לצורך הלולבים למצות ארבעת המינים, התמרים שבו חייבים בערלה ובנטע רבעי. אבל הלולבים עצמם אין נוהג בהם דין ערלה, שאין דין ערלה אלא בפרי, ולכן מותר לקחת למצות ארבעת המינים לולב שידוע בבירור שהוא של ערלה. [ילקוט יוסף על הלכות ערלה פרק ט׳. ילקוט יוסף על המועדים עמוד תרסז. חזון עובדיה סוכות עמוד שכ].

נו וכן אין נוהג דין ערלה בהדס ובענפי הערבה, ומותר לקחת הדס וערבה של ערלה למצות ארבעת המינים. [ילקוט יוסף על הלכות ערלה פרק ט'. ועל המועדים עמוד תרע. וחזו"ע שם].

נז אתרוג של שביעית כשר למצוה, אלא שאם הוא של שביעית יש לנהוג בו כל דיני קדושת שביעית, ואתרוג מן המשומר או הנעבד בשביעית, [שישראל עבד בקרקע שלא נמכרה לגוי בשביעית] יוצאים בו ידי חובת המצוה. [ילקוט יוסף על הלכות שביעית].

נח אתרוג שהיה על העץ בשנה הששית בגודל פול, ובשביעית גדל ונעשה ככד, ונלקט בשנה השביעית, אף שחייב במעשרות כפירות שנה ששית, מכל מקום הואיל ונלקט בשביעית הרי הוא כפירות שביעית, ונוהג בו קדושת שביעית. ויש אומרים שהולכים באתרוג אחר חנטה, ואם חנט בששית, דהיינו שהגיע לסמדר בששית, אין בו קדושת שביעית אף שנלקט בשביעית. וצריך לחוש לדעה הראשונה [שהיא דעת הרמב"ם], ולכן הולכים באתרוג גם אחר לקיטה, ועדיף לקטוף את האתרוג מהעץ בשנה הששית, ולא אחרי ראש השנה של השנה השביעית. שאם לא כן יצטרכו לשמור אותו בכל דיני שביעית. ובסוף שנת השמיטה יש לקטוף את האתרוג אחרי ראש השנה של שנה שמינית, ועם כל זה צריכים לשמרו בכל דיני שביעית. [ילקו"י השביעית והלכותיה עמוד תמח].

נט ישראל שמכר את פרדס האתרוגים לגוי, בטרם תבוא שנת השמיטה, באמצעות הרבנות הראשית, ובשנה השביעית לא הפקיר פירות הפרדס, וגדר את הפרדס, ושמרו מכל משמר, וטיפל בו בהשקאה ועידור וכיו"ב במשך כל שנת השמיטה, (דהוי איסור מדרבנן בשדה של ישראל, עיין מ"ק ג.) אף על פי כן האתרוגים שלו כשרים למצוה, אפילו ביום טוב ראשון של חג, ומברכים עליהם ויוצאים בהם ידי חובת המצוה. [חזו"ע סוכות עמו' רפה. והנה דעת ר"ת פירות שביעית מן הנעבד אסורים באכילה. אך דעת הרמב"ן דמותרים באכילה. וי"א דעכ"פ מהני לגבי מצות אתרוג, דמצוות לאו ליהנות ניתנו. וא"כ הוי ס"ס במצוה, ואיכא חזקת חיוב ולכן יכול לברך על אתרוגים אלה. ואף שבילקו"י השביעית והלכותיה כתבנו בלשון שיש סמך גדול למקילין וכו', הנה להמבואר בחזו"ע הנ"ל יש להקל בזה טפי].

ס אתרוגים שגדלו בפרדסים של ישראל בשנת השמיטה בארץ ישראל, והפרדסים נמכרו לגוי באמצעות הרבנות הראשית, אין בהם משום קדושת שביעית, ומותרים בסחורה, וכן מותר להוציאם לחו"ל למצות לולב, ולהסתחר בהם. [חזו"ע סוכות עמ' רפט].

סא מותר למשמש בידיו באתרוג של שביעית, דאף שמפסיד הקליפה במשמוש הידים, אין בזה איסור, שהרי נטעו מתחילה אדעתא דהכי שהקליפה תהא נפסדת. ועוד, שרק הקליפה נפסדת, והפרי ראוי לאכילה, וממילא אין זה בכלל האיסור לאכלה ולא להפסד.

סב אתרוג שגדל בעציץ שאינו נקוב, אפשר לברך עליו, בין אם העציץ של חרס, בין אם העציץ של עץ. וכן הדין בעציץ שאינו נקוב של מתכת. ואם נופן יוצא לחוץ, יש להתיר בשופי. [ילקוט יוסף השביעית והלכותיה עמוד תנא, חזון עובדיה סוכות, עמוד שכו]

סג אתרוג שהונח תחת המטה שישנים עליה, יש אומרים שאין לצאת בו ידי חובה ביום הראשון, מפני שרוח רעה שורה עליו, ואינו ראוי לאכילה, ולא קרינן ביה לכם, ויש חולקים ומתירים אותו גם לאכילה וגם למצוה. וכן עיקר. ובפרט אם הקרקע מרוצפת דכשר לכתחילה. אולם אם יש לו אתרוג אחר עדיף שיצא בו ידי חובתו, אבל אם אין לו אתרוג אחר יכול לצאת ידי חובה באתרוג זה, ויכול גם לברך עליו כדת. [ילקו״י מועדים עמוד קנח. יבי״א ח״א חיו״ד סי׳ ט. וח״ח חאו״ח סי׳ נא. חזו״ע סוכות עמ׳ ער. הליכות עולם. וע׳ בפסחים (קיב.) אוכלים ומשקים ששהו תחת המטה, אפי׳ מחופים בכלי ברזל, רוח רעה שורה עליהן. ולהרמב״ם הוא שמא יפול בו דבר המזיק. ובשו״ת שבות יעקב ח״ב (סי׳ קה) כתב, דבדיעבד מותרים. וכ״ד רעק״א, שם אריה, שו״ת בית שלמה, שו״ת עין יצחק, ועוד. אולם מרן החיד״א אוסר אף בדיעבד. וכ״ד הזבחי צדק, שו״ת בנין עולם, ועוד. ולגבי מצות אתרוג יש סברא דשומר מצוה לא ידע דבר רע. וכ״כ בשו״ת לב ים, ובשו״ת מהר״י הכהן, ובחלקת יעקב, ועוד].

סד אתרוג שהחזיקו אותו בידים קודם נטילת ידים שחרית, בעוד רוח רעה שורה על הידים, אף על פי כן כשר למצות לולב. ועל צד היותר טוב, נכון שיערה עליו מים ג׳ פעמים, ואז חוזר לכשרותו, ומברך עליו ויוצא ידי חובתו. ואף ביום טוב יוכל לעשות כן. [חזון עובדיה סוכות עמוד עדר].

סימן תרמט - דברים הפוסלים בארבעת מינים

א אף שכיום מצויים הרבה ערבות, ופעמים ואין בשני בדי ערבה שווי פרוטה, מכל מקום יוצאים בזה ידי חובה אפילו ביום הראשון, דשפיר קרינן ביה לכם, אף שאינו שוה פרוטה. ואמנם אם גזל ערבה אף שאין בה שוה פרוטה אינו יוצא ידי חובה. [ילקוט יוסף על המועדים, עמוד קנח. חזון עובדיה סוכות עמוד שיח].

ב יש אומרים שהקונה ערבה מעץ הגדל בקרקע של גוי, צריך להזהר שיקצצנו הוא בעצמו, ויקנה ממנו, אבל מנהגינו עתה שגם הישראל עצמו קוצץ הערבה מקרקע של גוי, ומביאה לכל מבקש. [ילקוט יוסף על המועדים, עמוד קנט].

ג לולב שאגדו גוי ועשאו, כשר. אך אין נכון לכתחלה לתת לגוי לאגוד את הלולב עם הערבה וההדס, שכיון שהאגד הוא נוי למצוה, חשיב כמו המצוה עצמה. [שם]

ד שני אנשים שהלכו יחדיו לקנות להם אתרוגים למצוה, ונזדמנו להם שני אתרוגים, האחד הוא כשר לכל הדעות, אבל אינו מהודר כמו השני, והשני יש בו מחלוקת הפוסקים אם הוא כשר למצותו, וההלכה היא שהוא כשר, והוא מהודר מאד, רשאי הוא לשבח ולפאר את האתרוג השני על יופיו והידורו שעל ידי כך יקחנו חבירו, [שבאמת הוא כשר להלכה], והוא יזכה לקחת את האתרוג הכשר לכולי עלמא, ואין לחוש שעל ידי כך הוא מטעה את חבירו שלא יקח את האתרוג הכשר לכל הדעות. ואפילו אם חבירו השני הוא גביר נכבד מאד, ורודף צדקה וחסד, משום שאדם קרוב אצל עצמו, ואף במילי דשמיא אמרינן חייך קודמים. [ואף שאסור לרמות חבירו לקחת את שלו, זהו בדבר שבממון, אבל במצוות אף שאי אפשר ליקח מיד הזוכה, כגון כיסוי הדם ומילה וכיוצא, מכל מקום כל שלא זכה עדיין הם כמדבר המופקר לכל, וכל אדם נצטוה להשלים את נפשו ולזכות במצוות]. [חזו"ע סוכות עמוד רסב].

ה גביר שרוצה לקנות לולב מהודר עבור חכם, מותר להעלות בדמים כדי לזכות בו, דאף שהחכם גדול כבודו, אמנם במה שציונו ה' מצוה מן התורה אין חולקים כבוד לרב, שאדם קרוב אצל עצמו לעשות המצוה שציוהו ה' יותר מכל אדם אחר. ובכל דבר מצוה הוא קודם אפילו לאדם גדול ממנו. [חזון עובדיה סוכות עמוד רסג].

סימן תרנ - שיעור הדס וערבה

א כבר נתבאר לעיל בסימן תרמו ס"ג, ששיעור אורך ההדס או הערבה ג' טפחים, דהיינו עשרים וארבע ס"מ. ויש מחמירים כשיטת החזון איש, ליקח הדס באורך שלושים ס"מ. ומעיקר הדין די ב-24 ס"מ. ומשערים בעץ הבד [הגבעול] ואין מצרפין את העלים שבראש הבד. [הריטב"א]. ובכלל ההידור להוסיף על שיעורו שלא יהיה בצמצום. [ויש להסתפק אם הבד מגולה למעלה או למטה אם מצטרף לשיעור ג' טפחים. ועיין בחזו"ע עמ' שי, ובילקו"י מועדים עמ' קנב]

ב אף על פי שיש מעלה בהדסים ארוכים יותר מהשיעור, מכל מקום היינו בתנאי שיצא משדרת הלולב למעלה מההדס והערבות שיעור טפח. [חזון עובדיה על סוכות, עמוד שנט]

סימן תרנא - נטילת הלולב וברכתו

א מצוה לנאות הלולב, שנאמר זה אלי ואנוהו, התנאה לפניו במצוות, עשה לולב נאה וכו'. ולכן מצוה מן המובחר לאגוד בשני קשרים את

הלולב עם ההדס והערבה, ולעשות שלושתן אגודה אחת. ומיהו אם לא אגדן בדיעבד כשר. [ילקו״י מועדים עמו׳ קנט, חזו״ע עמוד שמ]

ב מנהג האשכנזים לעשות כמין טבעות של עלים יפים מעלי לולב, [הנקרא קושיקלאך] ותוחבים לשם את הלולב ההדסים והערבות, ויש שערערו על מנהג זה, דבגמרא משמע דצריך קשירה של ההדס והערבות עם הלולב. אולם כבר כתבו האחרונים להליץ על הנוהגים כן, מאחר ואין האגד אלא לנוי והידור מצוה. וכשהוא נוטל הלולב עם בית יד חשיב שפיר לקיחה, דלקיחה על-ידי דבר אחר שמה לקיחה. ועל כל פנים אנו אין מנהגינו כן, אלא קושרים את ההדסים והערבות עם הלולב כאמור. ואם נטל הלולב עם בית יד שפיר דמי. [ילקוט יוסף מועדים מנוקד, חזון עובדיה סוכות, עמוד שמו]

ג מה שאמרנו דלקיחה על-ידי דבר אחר שמה לקיחה, הוא דוקא כשהוא דרך כבוד, אבל אם נתן הלולב בכלי ונטלו, לא יצא. ואם כרך עליו סודר ונטלו, או שכרך סודר על ידו ונטלו, יש אומרים דלא יצא. [ילקוט יוסף מועדים מנוקד, חזון עובדיה סוכות, עמוד תיז]

ד האתרוג אין לאגדו עם הלולב. [ויש נזהרים לכתחלה לאגד את הלולב בתוך הסוכה]. [חזון עובדיה על סוכות, עמוד שמב]

ה מצוה מן המובחר לאגוד הלולב בקשר גמור, דהיינו בשני קשרים, זה על גב זה, עם ההדס והערבה, ולעשות את שלשתם אגודה אחת, והאתרוג לבדו. וראוי שהוא עצמו יאגוד את הלולב עם ההדסים והערבות, אך מהדין הכל כשרים לאגוד את הלולב, ואפילו עבדו או שפחתו, וגם אשה שאינה חייבת במצות לולב יכולה לאגוד את הלולב, אך כבר נתבאר לעיל [ס״ס תרמ״ט] דלכתחלה טוב לחוש לכתחלה שלא יאגוד הלולב על ידי אשה. וגם בקטן שהוא פחות מבר מצוה אין להחמיר בזה בדיעבד. ואם הוא בר מצוה סמכינן אחזקה דרבא שהביא שתי שערות, ומותר לאגוד הלולב לכתחלה על ידו, ומצוה נמי איכא. [ילקו״י מועדים (עמ׳ קנט) חזו״ע סוכות (עמ׳ שמג). ועיין בתוס׳ גיטין (מה: ד״ה כל), שכתבו בשם ר״ת דאשה אינה אוגדת את הלולב, כיון שאינה מצווה על מצוה זו. וטוב לחוש לדבריו לכתחלה, דאף שלולב א״צ אגד, כיון שמצוה לאוגדו משום זה אלי ואנוהו, נכון לעשותו ע״י מי שמחוייב במצוה. אך בדיעבד שאגדה אותו אשה כשר].

ו יש לאגוד את הלולב עם ההדסים והערבות מערב יום טוב, [ומצוה מן המובחר לקשור את ההדסים והערבות עם הלולב בעלי הלולב. ולא להסתפק בתחיבת ראש העלה בלא קשירה]. ואם לא אגדו מערב יום טוב, אי אפשר לאוגדם ביום טוב בחוט בקשר גמור, אלא יתלוש עלה [ביום טוב] מן הלולב ויאגוד בו את הלולב עם מיניו, [כן איתא בתוספתא (פ״ב דסוכה הי״א): לא יאגדנו ביו״ט, אבל נוטל הימנו שרביט ואוגדו. וכ״כ רש״י בספר פרדס הגדול (ס״ס קצד). וכיו״ב כתב הב״י (ס״ס שיז) בשם שבולי הלקט סי׳ פז]. ויכרוך את עלה הלולב סביב הלולב הערבה וההדס, ותוחב ראש האגד לתוכה בלא קשירה, או יעשה עניבה. ויש מי שאומר שאין איסור קשירה בשבת בעלי לולב, ומותר אפילו בשני קשרים, ובפרט שהוא לצורך מצוה.

ויש חולקים. ומכל מקום הקושר את הלולב עם מיניו בשני קשרים, אף דהוי קשר של קיימא יש לו על מה לסמוך. [ילקו״י מועדים, עמוד קס].

ז בכל דבר כשר לאגוד, ואין צריך שיהיה דוקא ממין הלולב, ואין בזה לא משום חציצה ולא משום בל תוסיף. אך מנהג ישראל מימי קדם לאגוד בעלי לולב דוקא, [וטוב שישרה כמה עלין בתוך מים, ועל-ידי זה יקשור מהם בנקל].

ח יכול לאגוד הלולב בין ביום בין בלילה, ואין בזה שום חשש. ויש המחמירים על עצמם שלא לאגוד את ההדס והערבות עם הלולב בליל יום טוב, בכריכה או בעניבה, שאינו זמן המצוה, אולם אין זה אלא ממדת חסידות, ואף על פי שהלילה איננו זמן מצות לקיחת הלולב, שאינה אלא ביום, מכל מקום זמן ממילא קא אתי, ולא מבעיא למאי דקיימא לן כרבנן שמן הדין לולב אין צריך אגד, אלא שיש בו משום זה אלי ואנוהו, אלא אפילו לרבי יהודה שהלולב צריך אגד, מותר לאגוד אותו בלילה, אף על פי שמצותו ביום, דזמן ממילא קא אתי. [ילקוט יוסף על המועדים, עמוד קס. חזון עובדיה סוכות עמוד שעג]

ט בעת שקושר את ההדסים והערבות עם הלולב, יניח הלולב על השלחן, והשדרה תהיה כלפי מעלה, ויביא המינים לפניו, ויתן את הערבות וההדסים בשוה למטה, שאז כאשר יטול הלולב לברך עליו יהיו כולם בכפו. וישים לב שלא יהיו ההדסים או הערבות הפוכים, אלא שורשיהם כלפי מטה. [ילקוט יוסף מועדים מנוקד, חזון עובדיה סוכות, עמוד שמ, ושמב]

י יתן ההדסים אחד מימין ואחד משמאל, ואחד באמצע על גבי השדרה, ונוטה יותר לצד ימין, והערבות אחת מכאן ואחת מכאן, ויקשור. ומעיקר הדין די באגד אחד, בשני קשרים, אך נוהגים לעשות כמה קשרים זה למעלה מזה, ויש שעושים כן על השלושה מינים, וגם על הלולב עצמו במקום שאין מגיעים שם ההדסים והערבות. [ילקוט יוסף שם].

יא יש נוהגים לומר ״לשם יחוד״ קודם עשיית איזו מצוה, כדי לעורר הכוונה, ויש שמסתפקים בברכה, שדי בה להוכיח שעושה מעשה זה לשם מצוה, ובפרט דמצות לולב היא מצוה שיש בה עשייה. [ילקו״י הלכות ציצית, תשס״ד, סי׳ ח׳. שארי״י ח״א סי׳ ח. חזו״ע סוכות עמו׳ שעב]

יב הבאים עם הלולב והאתרוג לבית הכנסת, כשהלולב נתון בנרתיק של נילון, והאתרוג בקופסא של כסף מהודרת, צריכים לכוין קודם לקיחתם, שהם מתכוונים בפירוש שלא לצאת בהם ידי חובת המצוה, אלא עד לאחר חזרת השליח צבור של שחרית, קודם ההלל. [ז״ל מרן בש״ע (סי׳ תרנא ס״ז): ״אם עשה בית יד ונתן בו הלולב ונטלו, שפיר דמי, שלקיחה ע״י דבר אחר שמה לקיחה, ובלבד שיהיה דרך כבוד. אבל אם נתן הלולב בכלי ונטלו לא יצא. ואם כרך עליו סודר ונטלו או שכרך סודר על ידו ונטלו, י״א שלא יצא״. וכתבו הב״ח והט״ז שכל שאוחז בדופני הכלי, ויש לו תועלת שע״י כך יכול לתפוס הלולב ומיניו בנקל יותר, לא מקרי חציצה, ומותר. ע״ש. ולכאורה אפשר שגם בתפיסת הניילון עם הלולב שבתוכו, י״ל שיצא. לכן הנכון שלפני שיטול את הלולב ומיניו בכליהם, יכוין בהדיא שלא לצאת בהם י״ח עד לפני ההלל. וע״ע בחזון עובדיה סוכות עמוד תיט].

יג יש נוהגים לחיבוב מצוה לנשק את הארבעה מינים בכל פעם ופעם שנוטלן לקיים המצוה. אך יעשו כן קודם הברכה, ולא בין הברכה לנטילה. [כיו״ב בשארית יוסף ח״א עמ׳ קכז]. ומשעה שנטל הלולב ובירך עליו לא ישיח בשום דיבור, ואפילו תיבה אחת, שאינה מענין הנטילה, עד גמר הנטילה.

יד כיצד מברכים על הלולב? נוטל תחלה הלולב שאגודים בו הערבה וההדס, ביד ימינו, כשהוא עומד, וקודם שיטול האתרוג, יברך ברוך אתה ה׳ אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו על נטילת לולב, ושהחיינו ביום הראשון, [שכל המצוות מברך עליהן עובר לעשייתן]. [ילקו״י מועדים עמ׳ קס. חזון עובדיה סוכות, עמוד שמז, שעז]. ואחר כך לוקח את האתרוג ביד שמאל, ויצמיד אותו ללולב, וינענע. וכן רשאי ליטול האתרוג בידו כשהוא הפוך, ויברך, ואחר שיגמור הברכה יטלנו דרך גדילתו, וינענע. והנוטל הלולב והאתרוג באופן שמכוין שלא לצאת ידי חובה עד שיגמור הברכה, גם בזה נחשבת ברכתו עובר לעשייתן, ועל כל פנים גם אם נטלם ולא כיון בפירוש שאינו יוצא ידי חובה בנטילתם, רשאי עדיין לברך. [אבל לא נכון הדבר שקודם שיברך יטול הלולב בשמאלו והאתרוג בימינו, ואחר הברכה יחליף הלולב לימינו והאתרוג לשמאלו, שהרי בדיעבד סדר הידים אינו מעכב, ונמצא שלא הרויח כלום בהיפוך הידים]. ואין מברכים על הלולב אלא פעם אחת ביום. [ילקו״י מועדים עמוד קסא, הליכו״ע ח״ב עמ׳ רפט. חזו״ע סוכות עמ׳ שעז].

טו מיד אחר הברכה ונטילת האתרוג, יש לנענע את ארבעת המינים שבידיו, שזה עיקר המצוה. [כ״כ הריטב״א, דבשעת הברכה פשיטא שיש לנענע שזהו עיקר מצותו. וכ״כ בשבולי הלקט (סי׳ שסז) בשם רב שר שלום. וכ״כ בעל העיטור (דף צב ע״ד) בשם רב האי גאון שקיבלו חכמים שיש לנענע בשעת ברכה].

טז אם טעה ובירך ליטול לולב, אינו חוזר לברך על נטילת לולב. וכן אם בירך על לקיחת לולב, יצא. [ילקו״י מועדים שם. ועיין בחזו״ע עמו׳ שמט הטעם אמאי אין מברכים בלשון על לקיחת לולב כלשון הפסוק].

יז אם שכח לברך קודם הלקיחה, רשאי עדיין לברך כל עוד לא סיים את ההלל והנענועים שבו, דהוי כשיירי מצוה וכעובר לעשייתן דמי. וכן כל שעדיין לא עשה את ההקפה סביב התיבה, אף שאינה אלא מנהג, שפיר יכול עדיין לברך. ואם סיים את ההלל והנענועים והקיף את הספר תורה באמירת הושענא, שוב אינו רשאי לברך על הלולב. והוא הדין בכל זה לברכת שהחיינו. [חזון עובדיה סוכות עמוד שנ].

יח נטילת הלולב וברכתו צריכה להיות מעומד. ולמדנו זאת מדין ספירת העומר שנאמר בו: שבעה שבועות תספור לך מהחל חרמש ״בקמה״, ודרשו חז״ל אל תקרי ״בקמה״ אלא ״בקומה״, שיעמוד מלא קומתו בעת ספירת העומר, וילפינן בגזרה שוה מדכתיב, וספרתם ״לכם״, שכל מקום שנאמר בו ״לכם״ צריך להיות מעומד, וכאן הרי נאמר ולקחתם ״לכם״.

[שבולי הלקט (סי׳ שסו) בשם מדרש לקח טוב, (וכ״ה בפסיקתא זוטרתי פר׳ אמור). וכ״כ האשכול ח״א]. ומיהו אסמכתא בעלמא היא, ובדיעבד אם בירך על הלולב מיושב, או נטל את הלולב מיושב, יצא. [הרמב״ם סוף תמידין ומוספין. חזו״ע סוכות, עמוד תטז]

יט בעת שנוטל האתרוג בידו השמאלית, יש אומרים שאינו צריך להגביהו ג׳ טפחים. דמצות לקיחה מקיים גם בלא הגבהה, ומשעה שאחזו בידו, כדי להגביהו, אף על פי שלא עקרו ממקומו יוצא בו. [חזון עובדיה סוכות עמוד שסז]. ויש חולקים ואומרים שהנוטל לולב צריך להגביה ידיו, מלשון וינטלם וינשאם. [ספר חסידים סי׳ נח]. והאוחז בידו ג׳ המינים, ואתרוג המחובר לעץ, יש אומרים שיוצא ידי חובת לקיחה, אולם יש חולקים ואומרים שאינו יוצא ידי חובה במחובר, דבעינן נטילה לגמרי. ובפרי מגדים כתב להסתפק אף בנטל אתרוג ולולב המחוברים בעציץ נקוב מלא עפר, שגדלו שם, אם יוצא ידי חובת לקיחה, אף על פי שמחובר הוא. [ילקוט יוסף מועדים עמוד קסג. חזון עובדיה עמוד שסז-שסח. ועיין חזו״ע עמוד שכ״ז שיש אופן שיצא ויש אופן שלא יצא ע״ש].

כ בעת שנוטל האתרוג יתן אל לבו שלא יהיה האתרוג הפוך, אלא עוקצו יהיה למטה, ויקרב שתי ידיו זו לזו, ויחבר האתרוג אל הלולב שיגעו זה בזה. וכן בשעת הנענועים יחברם ביחד. וארבעת המינים שבלולב הם כנגד שמות השי״ת, ולכן כאשר נוטלן יחבר האתרוג והלולב היטב לבל יהא פירוד ביניהם, ויהא השם שלם, ולכתחלה ישים לב שגם אצבעותיו לא יפרידו ביניהם. והמזלזל בזה עתיד ליתן את הדין, ועם כל זה אם לא חיברן יחד, יצא ידי חובה. ואין קפידא שהאתרוג יגע בדוקא בלולב, אלא די שיגע בהדסים או בערבות שבלולב. [ילקו״י מועדים עמ׳ קסב הערה ה, חזו״ע סוכות עמ׳ שמז, שנב]

כא יש שמקדימים ליטול האתרוג ולברך, ואחר כך נוטלים הלולב, אבל העיקר לדינא כמו שנתבאר, ליטול קודם את הלולב, שהואיל ואגודים בו הדס וערבה הוא מקודש יותר מהאתרוג, ולו משפט הבכורה. [ילקוט יוסף מועדים עמוד קסא הערה ג, חזון עובדיה סוכות עמוד שמט]

כב בכל יום ויום מברכים על נטילת הלולב, אף שהיא מצוה מדרבנן.

כג אם טעה ובירך על הלולב והיה ביד שמאלו, ונטל את האתרוג ביד ימינו ונענע כך, דעת רבינו חננאל שלא יצא, וצריך לחזור וליטול את הלולב ביד ימין והאתרוג ביד שמאל. [כ״כ המג״א בדעת ר״ח. אך יש מפרשים בדעת ר״ח דמודה שבדיעבד יצא. וראה בחזו״ע סוכות עמוד שפז]. ודעת הריטב״א שאין זה מעכב בדיעבד, ולעולם יוצא אף כשנטל הלולב בשמאל. וכן דעת רוב הראשונים. וכן עיקר. וכן אם נטל את הלולב והאתרוג שניהם בידו אחת, יצא. אולם נכון שיחזור ויטלם כראוי. [חזון עובדיה סוכות עמוד שפו, שפז בהערה]

כד היתה ידו משותקת באופן שאינו יכול להשתמש באותה יד, הרי זה נוטל את הלולב והאתרוג ביד אחד. בין אם היא יד ימין או יד שמאל. [ונטילה בכתיפו, או בפיו בשניו, אינה נחשבת לנטילה כלל]. [חזון עובדיה סוכות בהערה שם].

כה איטר יד שכל מעשיו בשמאל, הרי הוא ככל אדם ונוטל לולב בימינו שהוא ימין כל אדם, וכמו שכתב בשלחן ערוך, דדוקא בתפילין דמדאורייתא, מניח ביד ימין, אבל לולב שהוא רק מדרבנן מה שנוטל ביד ימינו ומשום חשיבותא נוטל בימינו ככל אדם, והולכים בזה אחר ימין ושמאל של כל העולם, ולא אחר ימין ושמאל שלו. ואם היפך לית לן בה. [שו"ת יביע אומר חלק ו' סימן ב' אות ה. ילקוט יוסף מועדים עמוד קסג. חזון עובדיה סוכות עמוד שנב]

כו אם שכח לברך שהחיינו ביום הראשון, מברך ביום השני, וכן כשחל יום טוב ראשון בשבת, מברך שהחיינו ביום ראשון של חול המועד. ואם עבר ונטל הלולב ביום א' שחל בשבת, ובירך שהחיינו גם כן, יש אומרים שאין ברכתו שבירך בשבת חשובה כברכה, שהרי היא כברכה לבטלה, וממילא כשנוטל לולב ביום הראשון [חול המועד] חוזר לברך שהחיינו. ויש חולקים ואומרים דאף שעבר על איסור שבות דרבנן, נחשב כקיים מצוה, ואין ברכתו ברכה לבטלה, וכן עיקר לדינא, ואין לו לחזור ולברך שהחיינו ביום השני. [ילקוט יוסף על המועדים, עמוד קס הערה ב].

כז בברכת שהחיינו שמברך ביום הראשון על הלולב, טוב לכוין לפטור גם שהחיינו על האכילה של האתרוג, לפי שיש מחלוקת אם מברכין שהחיינו על חידוש פרי האתרוג. [ילקוט יוסף על המועדים הלכות ט"ו בשבט, עמוד רנ הערה יז. חזון עובדיה על סוכות שם]

כח מי שאין לו לולב אינו מברך שהחיינו, וכן מי שיש לו רק ג' מינין או פחות, אינו מברך שהחיינו. [שם].

כט מי שאירע לו אבל בחג הסוכות, ויצטרך לישב שבעה אחר החג, אף על פי כן אין לו להמנע מלהקיף את התיבה עם הלולב ומיניו, בין ביום טוב ובין בחול המועד. [בב"י (סי' תרס) הביא מ"ש הכל בו שמנהג נרבונא דמי שאירע לו אבל בסוכות אינו מקיף בהושענא. וכתב מרן ע"ז: "ודברי תימה הן דלמה יפסידו ההקפה. וכן נהגו שאף האבל מקיף עם הלולב". וע' בחזו"ע עמוד שפט].

ל יש ליטול הלולב במקום האגודה, ולא למעלה מהאגודה. [ילקו"י מועדים עמוד קסב].

לא לא יהיה דבר חוצץ בין ידו לבין הלולב ומיניו, ואין צורך לומר שאם היה לובש כפפות בידיו, מפני הקור, שעליו להסירן קודם נטילת הלולב והאתרוג. ואפילו אם דבר החוצץ הוא דבר מועט ולא בכל היד, כגון טבעת, יש להסירה קודם נטילת הלולב ומיניו. [ילקו"י מועדים עמ' קסד. חזו"ע

סוכות עמוד תיז. וע״ע בשו״ת יביע אומר ח״א סי׳ א׳ אות ט״ו. ובח״ב תאהע״ז סי׳ טז סק״ב]. ואם היתה על ידו מכה, והוצרך להניח עליה פלסטר, במקום שאוחז בו את הלולב, וקשה עליו מאד להסיר הפלסטר, יש להקל ליטול הלולב כך בברכה. [הליכות שלמה]

לב לולב שהוא לח מן המים שעליו, יש אומרים שנכון לנגבו משום חשש חציצה. ויש חולקים. ולדינא, אין המים שעל הלולב חוצצים בין הלולב לידו. [עיין במל״מ (הל׳ עבודת יוהכ״פ פ״ב ה״ב), ובזבחים (כד:), ובמרדכי (פ״ב דשבועות ס״ס תשמח) ובילקו״י מועדים עמ׳ קסד. חזו״ע סוכות עמ׳ תיח].

לג ארבעת המינים הללו מצוה אחת הן, ומעכבים זה את זה, וכולם נקראים ״מצות לולב״ על שם ברכתו. [ילקוט יוסף מועדים עמוד קסז].

לד מצות ארבעת המינים מצותם שיהיו אתרוג אחד, לולב אחד, שלשה הדסים, ושתי ערבות. ולא יטול יותר מלולב אחד ואתרוג אחד, אפילו אם יתכוין בפירוש שלא לשם מצות לולב. אבל בערבה והדס יכול להוסיף כל מה שירצה. ויש מי שפוסל להניח הדס שוטה בלולב נוסף על ג׳ בדין של הדס עבות. ויש מתירין. והמדקדקים אינם מוסיפים על ב׳ ערבות וג׳ הדסים עבות. [ילקוט יוסף מועדים, עמוד קסז]

לה אם מוסיף בלולב הדס או ערבה מפני שאומר שהוא חושש שמא האחד אינו כשר, יש אומרים שגם בזה עובר על ״בל תוסיף״. ויש אומרים שאם מכוין להדיא שאינו יוצא ידי חובתו בספק פסול אלא בכשר, אינו עובר בבל תוסיף. [ילקוט יוסף על הלכות ציצית סימן י׳ הערה ג׳. חזון עובדיה סוכות, עמוד שלא]

לו אם נטל ארבעת המינים עם עוד מין אחר, יש מי שכתב שעובר על בל תוסיף דוקא אם נטלו לשם מצוה. ויש חולקים ואומרים דבזמנו אין צריך כוונה. וכן עיקר לדינא לחוש להחמיר כמאן דאמר מצוות אינן צריכות כוונה, ועובר על בל תוסיף מספק. [חזון עובדיה סוכות עמוד שלא הערה ה].

לז אם לאחר שבירך ונטל הלולב ומיניו התבונן וראה שאין שם אלא בד הדס אחד או שנים, יש אומרים שיחזור ויטול הלולב עם ג׳ בדי הדס ויברך, ויש חולקים, ולכן לדינא יחזור ויטול הלולב עם ג׳ בדי הדס, אבל לא יברך. [חזון עובדיה סוכות עמוד של].

לח מצות הלקיחה היא על כל אחד ואחד מישראל, שנאמר ולקחתם לכם, שתהא לקיחה ביד כל אחד ואחד. (סוכה מא:). [וע׳ בתוס׳ שם. חזו״ע סוכות עמוד שלא הערה ד].

לט אם חסר לו אחד מד׳ המינים, לא יברך על השאר, אלא יטול מה שיש לו לזכר בעלמא, ובמשך היום ישתדל להשיג ד׳ המינים לברך עליהם, ולצאת ידי חובת המצוה.

מ לא יקח מין אחר הדומה לערבה או הדס במקום המין שחסר לו. [סוכה לא. הרמב״ם פרק ז׳ מהלכות לולב הלכה ה].

מא אם היו ארבעת המינים מצויים אצלו ונטלם אחד אחד יצא. [רמב״ם פ״ז מהל׳ לולב ה״ו והלכה ט׳. חזון עובדיה על סוכות שם].

מב כל ארבעת המינים האלה, אתרוג, לולב, הדס, וערבה, צריך שיהיו ניטלים דרך גדילתם, עיקריהם למטה, וראשיהם למעלה, ואם הפך אותם, לא יצא. [ילקוט יוסף על המועדים, עמוד קסז. ועיין בחזון עובדיה על סוכות עמוד שמא, לגבי ארבעת המינים שגדלו באמריקא, שאמרו המדענים שרגליהם נגד רגלינו, ומה שאין נופלים לאויר השמים מפני שנתן השי״ת כח המושך לארץ, ואם כן המינים שגדלו שם כשניטלים אצלינו בידינו הוא היפך גדילתם, אולם כיון שנוטלים את הגדל סמוך לארץ למטה, חשיב שפיר דרך גדילתם. ועיין בבכורי יעקב סי׳ תרנא ס״ק יג].

מג אם נטל הלולב לרוחבו, אינו נקרא דרך גדילתו, ואינו יוצא ידי חובה בנטילת הלולב בדרך זו. [חזון עובדיה סוכות עמ׳ שמא, ועיין בשו״ת בנין שלמה (סי׳ מח) שכתב להסתפק אם נטל הלולב או האתרוג לרוחבו, אם נקרא דרך גדילתו. ובספר יראים השלם (סי׳ תכב, דף רמג: בתועפות ראם אות ל) פשט ספיקו ממ״ש הרוקח (הל׳ לולב סי׳ רכ) שכתב, וכשנוטל האתרוג יהפוך זנבו למעלה או מן הצד ואחר שיברך יהפוך הלולה או האתרוג דרך גדילתו. ומבואר שאתרוג לרוחבו לא הוי דרך גדילתו. וה״ה ללולב].

מד הנוטל לולב בברכה, ואחר כך ראה שההדס או הערבה הפוכים, או שחסרו לגמרי, אם היו הדסים או ערבות מצויים אצלו, ולא שח ולא הפסיק, לא יחזור לברך, אלא יחזור ויטול כל ארבעת המינים בלא ברכה, שספק ברכות להקל. ואם לא היו מצויים אצלו, ואחר כך הביאו לו, או שהפסיק בינתים, יברך על נטילת הדס או ערבה, ויחזור ויטול ארבעת המינים. [ושלא כמ״ש במשנ״ב, שלעולם צריך לחזור ולברך. וע׳ בשו״ת יביע אומר ח״ח סי׳ נב].

מה אחר שבירך, ינענע הלולב ומיניו שלש פעמים לכל צד. ואף על פי שהוא עתיד לנענע בשעת ההלל, יעשה הנענועים גם עתה אחר הברכה, ללא אומר ודברים. ודעת מרן שבנענוע צריך להקיף דרך ימין, שהוא לצד מזרח דרום מערב צפון. אבל המנהג פעיה״ק ירושלים ת״ו כמו שכתב רבינו האר״י, להקיף דרום צפון מזרח מעלה מטה ומערב. ואין לשנות. וכל עדה תחזיק במנהגה, אבל על כולם לעשות סדר הנענועים כסברא אחת, או כסברת מרן השלחן ערוך, או כפי מנהגינו כדעת האר״י ז״ל, ולא יהיו חלוקים במנהגם. ומנענעים בשעת נטילת הלולב, ואחר כך בהלל כמו שיבואר להלן. [ילקוט יוסף מועדים עמוד קסח, חזון עובדיה סוכות עמוד שנב]

מו מהרי״ל כשהיה מנענע היה נשאר עומד במקומו, כשפניו למזרח, ובכל הנענועים היה הופך רק את ידיו עם הלולב ומיניו כנגד הרוחות, ונגד רוח מערב היה מרים את הלולב על כתפו מאחוריו. אולם בכתבי האר״י ז״ל מוכח שעליו להפוך פניו לכל רוח שמנענע מולו, ובפרט כשמנענע נגד מערב. וכן נהגו במקומותינו להפוך פניהם בכל נענוע לאותו הרוח. [כ״כ בבכורי יעקב (סי׳ תרנא ס״ק לו), בשם כתבי האר״י. וכ״כ בדרכי חיים ושלום (סי׳ תשעו), ובכה״ח (שם אות צו)].

מז גם כשהוא מנענע הלולב ומיניו בנענועים שבהלל, יזהר ליטול אותם דרך גדילתם, ולא יהפוך הלולב באופן שיהיה ראשו כלפי מטה, בעת שמנענע לצד מטה, ואפילו אם משכיבו לרוחב לא הוי דרך גדילתו. אלא רק יוליך הלולב למרחוק ויחזור ויביאנו אליו, שלש פעמים. וכשמנענע לצד מטה, ישפיל רק את ידיו כלפי מטה, ויחזור ויגביהם שלש פעמים, ולא יהפכם לצד מטה, וכשהוא מנענע לצד מעלה ירים ידיו כלפי מעלה ויחזור ויורידם. והלולב עומד זקוף בידו בלי שום שינוי. [כמ״ש בשו״ת הרדב״ז ח״ד (סי׳ רנז), ואני כאשר אני מנענע כלפי מטה משפיל ידי כלפי מטה, והלולב למעלה, ואין להפוך הלולב למטה, דשמא אין זה דרך גדילתו. ע״כ. וכ״כ מרן הב״י (סי׳ תרנא). וע׳ ילקו״י מועדים עמ׳ קסח. חזו״ע סוכות עמוד שמ].

מח בכל הנענועים יתן לבו שהשדרה של הלולב תהיה כנגד פניו, שכן ראוי על פי הקבלה. וכן המנהג. ויזהר שראש הלולב לא יגע בכותל או בתקרת הסוכה. [ילקוט יוסף מועדים עמוד קסח סעיף טז. חזון עובדיה סוכות, עמוד שנח]

מט בכל שמונת ימי החג גומרים את ההלל בברכה, וטוב שכל אחד מהקהל יברך לעצמו ברכת ההלל, וכששומע אחר כך מהשליח צבור שסיים ברכת לגמור את ההלל, לא יענה אחריו אמן, שלא יהיה הפסק בין הברכה לקריאת ההלל. [וראה לעיל לענין הפסק באמצע ההלל]. [חזון עובדיה על סוכות, עמוד שעט]. ואם טעה ובירך לקרוא את ההלל במקום לגמור את ההלל, יצא ידי חובה. [ילקוט יוסף מועדים עמוד קסט. חזון עובדיה סוכות עמוד שעט ד״ה וכתב].

נ כל אדם ינענע בהלל ארבעה פעמים, בהודו לה׳ כי טוב (הראשון) פעם אחת, ובאנא ה׳ הושיעה נא, ב׳ פעמים, ובהודו (האחרון), פעם אחת. (אפילו במקום שנוהגים לכופלו). [חזון עובדיה על סוכות, עמוד שנג, ושעט. ילקוט יוסף מועדים עמוד קסח].

נא כשמנענע בהלל, באנא ה׳ הושיעה נא, צריך להזהר שלא ינשום באמצע תיבת הושיעה, שכל שהתיבה נחלקת מאבדת משמעותה, ולכן ימהר לסיים נענועו באופן שיאמר את כל התיבה כדרכה. ואם נשימתו קצרה יאמר כל התיבה כדרכה, וינענע אחר כך מה שהוא צריך לנענע בה. [עיין בתוס׳ ברכות מז. ד״ה כל, ובשו״ת תורה לשמה סי׳ קפד]. והמנהג לעשות במלת אנא שני נענועים, דרום צפון, ומלת הושיעה שלשה נענועים מזרח מעלה מטה,

ובמלת נא נענוע אחרון לצד מערב. [חזון עובדיה סוכות, עמוד שנה. ועיין להמאירי (סוכה לז:) שכתב, שמפני שהנענוע שבקריאת ההלל אינו אלא מנהג, נהגו עכשיו להקל בהם, ולסמוך על הנענוע שעושים בשעת הברכה. ע"ש. אולם השתא אכשור דרי והכל נוהגים לנענע כדת אף בשעת ההלל. אשריהם ישראל].

נב אין לנענע בשעה שמזכיר את "השם" כי בעת הזכרת שם ה' צריך לכוין בו, ולכן אין לו להטריד עצמו בנענוע בשעת הזכרתו. [חזון עובדיה סוכות עמ' שנה. וכ"ה בהגמ"י (פ"ז אות ע) בשם הר"פ בר אליהו. ובהגהות סמ"ק סי' קצג].

נג ברוב עם הדרת מלך, ולכן טוב שהצבור יהיו כולם אגודה אחת לנענע הלולב יחד עם השליח צבור, שלא יהיו מקצתן מאחרין ומקצתן מקדימין. והשליח צבור ינעים בקולו כמלך בגדוד להלל ולשבח לבורא בקול רינה. [חזון עובדיה סוכות, עמוד שעז]

נד אם לא היה לו לולב קודם ההלל, או ששכח לברך על הלולב, ואחר שבירך על ההלל והתחיל בהלל, הביאו לו לולב ומיניו, יפסיק בין פרק לפרק לברך על הלולב, כדי שיוכל לנענע עם הצבור. אבל לא יפסיק בין ברכת לגמור את ההלל להלל כדי לברך על הלולב. [כעין מ"ש הרא"ש בתשובה (כלל ד ס"ס א), והביאו הב"י בבדק הבית (סי' סו). וכן פסק מרן בש"ע (סי' סו ס"ב), אם שכח להניח ציצית ותפלין, והתחיל בק"ש וברכותיה, יכול להפסיק בין הפרקים להניחם ולברך עליהם. וכ"כ בספר מאורי אור עוד למועד (דף סו.) וכ"פ החיי אדם כלל קמח סי' יב].

נה מי שנמצא במועד בבית האסורים, והמקום מטונף שאי אפשר שם לברך ולהתפלל, משום "והיה מחניך קדוש", רשאי ליטול לולב ומיניו בלא ברכה, לקיום המצוה. [מרן החיד"א בס' טוב עין (סי' יח אות לו) כתב, שגדול אחד העלה שעל מעשה מצוה לא קפדינן, ורשאי ליטלו בלא ברכה. ומה שאמרו בזוה"ק פר' תרומה, דמצות בעי למקני להו באדכאותא דמשכניה, זהו היכא דאפשר, אולם בנ"ד שהוא אנוס ואין בידו לטהר המקום שפיר דמי לקיים המצוה במעשה בלי הרהור במצוה. ע"כ. ואע"פ שמצות צריכות כוונה, מ"מ יכול ליטלו בלא כוונה מיוחדת. כי בשו"ת קול אליהו ח"א (סי' לד) כתב דהא דמצות צריכות כוונה היינו מדרבנן, אבל מה"ת יוצא אף בלא כוונה. וראה בשו"ת חזון עובדיה ח"א (סי' כט). ובשו"ת יביע אומר ח"ו חיו"ד סי' כט].

סימן תרנב - זמן נטילת לולב

א מצות לולב ומיניו נוהגת ביום ולא בלילה, שנאמר ולקחתם לכם "ביום" הראשון, ונאמר ושמחתם לפני ה' אלוהיכם שבעת "ימים", וזמן הלולב הוא מהנץ החמה, ואם נטלו אחר שעלה עמוד השחר, יש אומרים שנכון לחזור וליטלו בלי ברכה, אחר שתנץ החמה, ויש אומרים שאין צריך לחזור וליטלו, שיצא ידי חובה. וכן עיקר לדינא. ולכן בשעת הדחק אם צריך להשכים לצאת לדרך נוטלו משעלה עמוד השחר. אך אם אין

שעת הדחק, צריך להמתין לכתחלה עד שתנץ החמה. [ילקו״י מועדים עמ׳ קסט. חזו״ע סוכות, עמ׳ שסט]

ב מי שנטל לולב קודם עמוד השחר, ונשאר בידו עד אחר הנץ החמה, יש להסתפק אם צריך להניחו ולחזור וליטלו, או שעצם האחיזה בידו אחר אור היום מספיקה לצאת ידי חובה, ואין צריך לעשות מעשה הנטילה. [עיין ברוח חיים (ס״ס תרנג), שהביא ספק הבכורי יעקב בנ״ד. וראה מ״ש ע״ז בילקוט יוסף מועדים עמוד קסט הערה כב, ובחזון עובדיה סוכות עמוד תכג].

ג כל היום כשר לנטילת לולב, ולכן אם לא נטל בשחרית יטלנו אחר כך. ומכל מקום זריזים מקדימין למצות ונוטלים אותו מיד אחר החזרה של תפלת שחרית, ומנענעים הלולב ומיניו לארבע רוחות העולם ומעלה ומטה, מוליך ומביא מעלה ומוריד. ואחר כך גומרים ההלל כל שמונת ימי החג, ומברכים אשר קדשנו במצותיו וצונו לגמור את ההלל. [ילקו״י מועדים עמוד קסט הערה כב]

ד נהגו קצת מן המהדרים לברך על הלולב בתוך הסוכה, עם הקיצו משנתו, לפני תפלת שחרית, עם הנץ החמה, ולנענע, ואחר כך הולכים לבית הכנסת, ונוטלים הלולב בהלל בלי ברכה, ומנענעים עם הצבור. ויש אומרים דכיון שקריאת שמע מצוה מן התורה, לפיכך תדיר ושאינו תדיר תדיר קודם. ועוד, דכיון שעיקר מצותו בשעת ההלל, לפיכך יש לברך על הלולב רק אחר שחרית בעת אמירת ההלל. וכיון שנוטל אותו בבית הכנסת עם הצבור, וברוב עם הדרת מלך, בודאי שההלל שאומר עם הצבור במקום קדושתו לא גרע מן הסוכה, אלא אדרבה היא תוספת מעלה וקדושה יתרה, ולעולם אל יפרוש אדם מן הצבור. ואף על פי שמעלת זריזים מקדימים למצות עדיפא ממעלת ברוב עם הדרת מלך, [וכמבואר בראש השנה לב:], מכל מקום הרי גם לענין תפלה וק״ש בהשכמה ישנה מעלת זריזים מקדימים למצות, עם המעלה של ״תדיר ושאינו תדיר תדיר קודם״. וכן כתב בספר סדר היום (בסדר נטילת לולב), וז״ל: לעולם אל יפרוש אדם מן הצבור, ומנהג הצבור ליטול הלולב אחר חזרת השליח צבור של תפלת שחרית, קודם ההלל וכו׳. ע״ש. וכן מנהגינו. [ילקו״י מועדים עמוד קסט. ואף דעת האר״י ז״ל שעדיף לנענע עם הצבור אחר שחרית. ורק אם אין סוכה בביהכ״נ ינענע קודם התפלה בסוכה, כמבואר להדיא בשעה״כ (דף קג ע״ד), ״אחר תפלת שחרית קודם ההלל״. ע״ש. וע״ע בכה״ח סי׳ תרמד אות ג׳, ותרנא אות מו, ובחזו״ע סוכות עמ׳ שעא ד״ה והנה, ועמ׳ שעו הערה כד].

ה הנוטל את הלולב בסוכה ויצא בו ידי חובה, יש מי שאומר שאסור לו להוציאו ביום טוב לרשות הרבים במקום שאין עירוב, לבית הכנסת לצורך הנענועים בהלל, כיון שאינם אלא מדרבנן. אך לדינא מותר להוציא הלולב ביום טוב אף אחר שיצא בו ידי חובה, לצורך הנענוע בלבד. והמנהג פשוט שאף לאחר שיצא ידי חובה ונענע כהלכה, מחזירו לביתו דרך רשות הרבים, דשמא יצטרך ליתנו לאחר לצאת בו ידי חובה, או ליתנו לאשתו שתטלנו בלא ברכה. ויש לה שכר על זה כמי שאינו מצוה

ועושה. [חזו״ע סוכות (עמוד שעו בהערה). וע״ע בשו״ת דברי ישראל ועלץ (ח״א סימן קפד וקפה). ובשו״ת רבי בצלאל זאב (הרב״ז) סימן נט].

ו יש מי שכתב שהנוהג על פי האר״י ז״ל להשכים ולברך על הלולב בסוכה קודם תפלת שחרית, צריך להקפיד לברך ברכת התורה קודם נטילת הלולב. אולם לדינא אין צריך להקפיד בזה, שהרי מותר לעשות מצוה קודם ברכות התורה, שאף על פי שבשעת מעשה המצוה הוא מהרהר בדין ההוא, אף על פי כן מותר לכולי עלמא, שכל שאינו מתכוין לשם לימוד אין צריך ברכה. [חזון עובדיה על סוכות, עמוד שעב]

ז מי שלא השיג לולב ביום טוב של סוכות והגיע לידו בבין השמשות דידן, דהיינו אחר שקיעת השמש במה שנראה לעינינו, יטול לולב ויברך עליו, וינענע בו כדין. ואף בחול המועד הדין כן. [ילקוט יוסף מועדים עמוד קסט. חזון עובדיה סוכות, עמוד תמח]

ח אסור לאכול סעודה קודם שיטול הלולב, [אף שכבר התפלל שחרית], אבל טעימה בעלמא, כגון מיני פירות, או פחות מכביצה פת, מותר. והחסידים הראשונים היו מתענים על מצוה חביבה כגון לולב. והוא בודאי ממדת חסידות. ומי שהוא חלש יוכל לסמוך לשתות, או לטעום מידי, כפי עיקר הדין. [שדי חמד מע׳ ארבע מינים סי׳ ג אות כב. משנ״ב תרנב סק״ז, וכה״ח שם אות יט]. ואם שכח והתחיל בסעודה ונזכר על שלחנו, ביום הראשון שהוא מן התורה יפסיק ויברך על הלולב, אפילו יש שהות הרבה ביום ליטול הלולב אחר שיסיים סעודתו. ומיום שני והלאה שנטילת הלולב מדרבנן, אם יש שהות ביום ליטלו אחר סעודתו אין צריך להפסיק. [ילקוט יוסף מועדים עמוד קסה. חזון עובדיה סוכות עמוד שצא]

סימן תרנג - להריח בד׳ המינים

א בשבת שקודם חג סוכות, מותר לטלטל האתרוג [שאינו עומד לסחורה], שהרי ראוי להריח בו, באופן שיברך על פרי אחר שיש בו ריח, ויריח באתרוג. [עיין במטה יהודה, ובביאור הלכה סי׳ רטז ס״ב, ובמשנ״ב סי׳ תרנג סק״א, ובכף החיים סי׳ תרנח סק״ה]. ובכל ימי החג, אין להריח באתרוג, בין בשעת נטילתו לצאת בו ידי חובה, בין באמצע היום כשנוטלו בשביל להריח, מפני הספק שיש אם לברך עליו, אחר שאינו עומד לריח אלא למצוה. [ילקוט יוסף שבת כרך ב׳ עמוד תפז. ומה שכתב בחזון עובדיה סוכות עמוד שצג, היינו מיום שראוי לברך על האתרוג].

ב הדס של מצוה אסור להריח בו בכל ימי החג, מפני שהוא עומד תמיד לריח, ובחג הוקצה למצותו ולא לריח, ודמי לעצי סוכה. ואותן המברכים ברכת הריח בעת שנוטלים את ד׳ המינים, מנהג שטות הוא. [חזון עובדיה על

הלכות סוכות, עמוד שצב]. ואם התנה על ההדסים שבלולב בערב יום טוב ואמר, איני בודל ממנו כל בין השמשות מלהריח בו, וגם אחר מצותו יכול להריח בו, מותר להריח בו. ולכן מותר לטלטל את ההדס בשבת חול המועד, כיון שהוא ראוי להריח בו.

ג אתרוג של מצוה, כיון שעיקרו עומד לאכילה, לא הקצהו אלא מאכילה, אבל להריח בו מותר. (גמרא סוכה לז:). אלא שנחלקו הפוסקים אם יברך על ריחו, שיש אומרים שכיון שאינו עומד כעת להריח בו, אלא למצותו, אין ברכת "הנותן ריח טוב בפירות" שייכת עליו, [רבינו שמחה, הובא בטור (סי' תרנג), ובמרדכי סימן תשנא]. ויש אומרים שיכול לברך עליו ברכת הריח, [ראבי"ה סי' תרפא]. לפיכך יש להמנע מלהריח בו. (מרן בש"ע סי' תרנג). ומכל מקום אם בירך על ריח של פרי אחר הנותן "ריח טוב בפירות", יכול להריח באתרוג של מצוה. ולכן אף בשבת בימי חג הסוכות, מותר לטלטל האתרוג, מפני שהוא ראוי להריח בו, על ידי שיברך על ריח של פרי אחד. [ע' ברמ"א בהגה (סי' תרנח ס"ב). ומ"ש בספר שלמי יהודה (פ"א הערה מז) בשם הרה"ג ר"י"ש אלישיב שחוכך להחמיר בטלטול האתרוג של מצוה, בשבת ויו"ט, מפני שאין נוהגים להריח בו, והו"ל מוקצה מחמת חסרון כיס. ע"כ. במחכ"ת אין דבריו מחוורים, והעיקר לדינא כדברי הפוסקים להתירו בטלטול, שאם ירצה יוכל לברך "הנותן ריח טוב בפירות" על איזה פרי ריחני, ויוכל להריח אחר כך גם באתרוג. ועיין בחזון עובדיה סוכות (עמוד שצב)].

ד יש אומרים שביום טוב או בשבת אסור לעטוף את האתרוג בבגד, מפני שהוא מוליד ריחא, ויש מקילין בזה. [הרמ"א סי' תרנח ס"ב כתב בשם מהרי"ל לאסור בזה. והמהרש"ל בספר ים של שלמה (ביצה פ"ב סי' לד) תמה על זה, שהרי לא אסרו בגמ' (ביצה כב.) משום מוליד ריחא, אלא היכא דמכוין לכך, ולא שייך הכא לומר פסיק רישיה, אלא במלאכה ממש. וכנראה דהמהרי"ל נמי במכוין להוליד ריח מיירי. ובזה ניחא מנהגינו שכורכים האתרוג ביו"ט בשיראין]. ומכל מקום אם האתרוג עטוף בנעורת של פשתן, כרגיל, מותר לכורכו בשיראין. [שכנה"ג סי' תרנח סק"ב. חזו"ע עמו' שצד ד"ה והנה].

ה אתרוגי מצוה העומדים לסחורה, יש אומרים שדינם כמוקצה מחמת חסרון כיס, ואסור לטלטלם בשבת שקודם המועד. ויש אומרים דמאחר וראוי לברך על האתרוג ברכת הנותן ריח טוב בפירות, אין אדם מקצה דעתו מהם אפילו עומדים לסחורה. ולולב אסור לטלטלו בשבת, אפילו לצורך גופו ומקומו, שהרי אין עליו תורת כלי כלל. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' סימן שח, דין מוקצה מחמת חסרון כיס. חזון עובדיה סוכות, עמוד שצג]

ו אתרוג, כל שעדיין לא יצא בו מותר בהנאה, דהזמנה לאו מילתא היא. [חזו"ע סוכות עמ' שעה]

סימן תרנד - להחזיר הלולב למים

א מותר לאשה לטלטל את הלולב וארבעת המינים ביום טוב, ואינו חשיב כמוקצה, דמתוך שמותר בטלטול לאנשים לצאת ידי חובה, מותר גם לנשים. [ילקוט יוסף שבת כרך ב' שם, חזון עובדיה סוכות עמוד שכב]

ב לפיכך מקבלת אשה הלולב מיד בנה או מיד בעלה ומחזירתו למים, ביום טוב. ומותר לה להוסיף עליו מים אם צריך, אבל לא תחליף המים. ובחול המועד מצוה להחליפם כדי שישאר לח והדור. [חזון עובדיה סוכות, עמוד שכב]

סימן תרנה - עכו"ם שהביא לולב

א עיר שלא הצליחו תושביה להשיג אתרוג למצוה, ונודע להם שבעיירה הסמוכה להם, יכולים להשיג מהם אתרוג, אבל העיירה היא רחוקה מן העיר שלהם יותר משנים עשר מיל, בכל זאת מותר להם לשלוח גוי בליל יום טוב להביא להם אתרוג, לזכות את הקהל במצות לולב ביום טוב הראשון שהוא מן התורה. ואם אפשר יאמר לגוי שיאמר לגוי חבירו. [ילקו"י מועדים עמ' קע. חזו"ע סוכות, עמוד תלד. וז"ל המרדכי בעירובין (פרק הדר סי' תקיד), רבינו יואל התיר לומר לנכרי ביו"ט להביא להם אתרוג למצוה, אפי' ממרחק של י"ב מיל, משום דתחומין דרבנן, דלרבנן לית להו תחומין מה"ת, ואפי' די"ב מיל. והו"ל שבות דשבות במקום מצוה].

ב וכן אם חל יום טוב הראשון של חג בשבת, מותר לשלוח גוי בשבת שיביא להם אתרוג, אפילו מחוץ לתחום, לצורך יום המחרת. ואפילו חוץ לי"ב מיל, אף שעבר יום א' דהוי מדאורייתא, דאכתי איכא מצוה דרבנן, ודחי שבות דשבות דרבנן. [חזו"ע סוכות עמ' תלד]. ואם אומרים לגוי בשבת להביא להם מחוץ לתחום, שופר או אתרוג למצוה, לצורך יום המחרת, ואנו יודעים שהגוי ינהג ברכב שלו לנסוע למקום ההוא, ויעשה מלאכה דאורייתא. אף על פי כן הדבר מותר, כי הגוי אדעתא דנפשיה קא עביד, לרווחתו, כדי שלא יטרח ללכת ברגל, ולא מקרי זה לצורך ישראל, שאנו אין לנו שום נפקא מינה אם ילך ברגלו, בין אם יסע ברכבו. [ילקו"י שם עמ' קסט הערה כג. חזו"ע סוכות עמ' תלה].

ג קהל שלא השיגו אתרוג ביום הראשון של החג, והגיע אליהם בחול המועד, צריך לברך על נטילת לולב ו"שהחיינו" בחול המועד. [מבואר בספר לקט יושר (עמו' קמו) בשם מהרא"י, דאף שרק ביום ראשון הוא מדאורייתא, מ"מ עדיין נשארה מצוה דרבנן].

סימן תרנו - הידור מצוה בלולב

א המדקדק לצאת ידי חובת מצות אתרוג כהלכתה, ובהידור, ויש לפניו אתרוג שאינו מורכב, אך אין האתרוג מהודר, ואתרוג אחר שהוא מורכב, אך מהודר, ורוצה לקיים גם מצות ההידור באתרוג המורכב, וגם מצות אתרוג, באתרוג שאינו מורכב, יכול ליטול הלולב עם האתרוג המורכב והמהודר לפני שיברך על הלולב, ויתכוין בדעתו שלא לצאת ידי חובת ארבעת המינים אלא לאחר הברכה, ובסיום ברכתו יניח האתרוג המורכב ויטול מיד האתרוג שאינו מורכב, וינענע בו, ואחר כך ישוב לנענע באתרוג המורכב. ובאופן כזה אין הפסק במעשה כל שהוא, בין הברכה לקיום המצוה, כי האתרוג המורכב היה כבר בידו לפני הברכה וסילוקו מיד לשם נטילת האתרוג שאינו מורכב הוי לצורך מצוה, יש לומר דלא חשיב הפסק. ומכל מקום לא אריך למיעבד הכי לכתחלה, שהרי כל זה אינו אלא להידור מצוה בעלמא, ויוצא שכרו בהפסדו, מחשש הפסק, לפיכך שב ואל תעשה עדיף, אלא יטול האתרוג שאינו מורכב אף שאינו מהודר, ורק אחר כך ינענע את האתרוג המורכב. [ילקו"י מועדים (עמוד קנה). והנה האחרונים הביאו בשם הגר"ח מבריסק, שהיו לפניו ב' אתרוגים, האחד כשר ודאי, והשני מהודר מאד, אבל ספק מורכב, ואמר שיש לברך וליטול האתרוג מקורפו תחלה, אף שהוא ספק פסול, ואח"כ יטול האתרוג הכשר שמאר"י, שאם לא כן, לא יקיים מצות הידור, כי הידור בלא מצוה אינו כלום. אולם נראה שהנכון שיטול תחלה האתרוג שהוא ודאי כשר. שאם לא כן נטילת הספק פסול הוי הפסק בין הברכה למצוה, שאע"פ שהפסק בשתיקה בלא דיבור לא חשיב הפסק, מ"מ אם עושה מעשה אחר הוי הפסק. וראה בשו"ת יביע אומר חלק ה' (סימן ד' סק"ה). ובילקוט יוסף מועדים (עמוד קנה), ובשו"ת יחוה דעת ח"ו (סי' טו). ובחזון עובדיה סוכות עמוד רמד].

סימן תרנז - קטן היודע לנענע לולב

א קטן היודע לנענע לולב, אביו חייב לחנכו במצות לולב. ואם האב ידו משגת חייב לקנות לו לולב בפני עצמו. ואין צריך שידע הקטן לנענע כסדר שבשלחן ערוך או על פי דעת המקובלים, ודי שיודע להוליך ולהביא ולנענע הלולב. [ילקו"י מועדים עמו' קע. חזו"ע סוכות עמו' תה]

ב אם אין לקטן לולב, יתן לו אביו הלולב לנענע בו [וביום טוב ראשון ראה להלן]. ויש אומרים שדי בכך שהקטן ינענע בעת הברכה, ואין צריך לתת לו לנענע גם בפסוקי ההלל. ויש חולקים ואומרים שעל הקטן לנענע גם בפסוקי ההלל. ולכן נראה שאפשר שימהר אביו לנענע, וימסור לו הלולב לנענע גם בהלל. וכן בהקפות. [חזו"ע סוכות עמוד תה הערה מ].

ג מצוה לחנך את הקטנים במצות לולב, אף בחול המועד דהוי מדרבנן. [ילקו״י מועדים עמ׳ קע]

סימן תרנח - מצות לולב ביום טוב

א מצות עשה מן התורה שיטול כל איש מישראל ארבעה מינים בחג הסוכות, ומצות לולב ומיניו אינה נוהגת מן התורה, אלא ביום ראשון של חג הסוכות, ככתוב: ״ולקחתם לכם ביום הראשון״. ונוהגת מצוה זו בכל מקום ובכל זמן, אלא שבמקדש היתה המצוה נוהגת כל שבעה, ככתוב ושמחתם לפני ה׳ אלהיכם ״שבעת ימים״. ומשחרב בית המקדש, התקין רבן יוחנן בן זכאי ובית דינו, שיהיו הלולב ומיניו ניטלים בכל מקום, בכל משך שבעת הימים, זכר למקדש. (סוכה מא.). והואיל ואין הלולב ומיניו ניטלים בשאר הימים אלא מדברי סופרים לפיכך הקילו חז״ל שיוכל לצאת ידי חובתו בלולב או באתרוג חסר, שרק לגבי היום הראשון נאמר ״ולקחתם״, לקיחה תמה, מושלמת. אבל מיום השני והלאה ״חסר״ כשר. ומכל מקום היכא דאפשר ראוי לעשות מצוה מן המובחר להשיג אתרוג אחר שהוא שלם. וכן יוצאים ידי חובה בלולב או באתרוג שאול, ואין צריך שיהיה שלו לגמרי, שרק ביום הראשון נאמר ולקחתם ״לכם״ משלכם, ולא שאול, וכל שכן גזול. וכשיבנה בית המקדש במהרה בימינו יחזרו כל הדברים ליושנם. [הרמב״ם פ״ז מהל׳ לולב הלכה יג-טו].

ב יש נוהגים לילך אצל הכותל המערבי בחול המועד לנענע הלולב בלי ברכה, לצאת ידי חובה אליבא דהרמב״ם הסובר שבירושלים מצוה מהתורה כל שבעה. אך אין מברכים על הלולב אלא פעם אחת ביום, אף אם נוטלו כמה פעמים. ויש אומרים שגם לדעת הרמב״ם אין החיוב בכל שבעה ימים בירושלים אלא בזמן שבית המקדש היה קיים, אבל בזמן הזה גם לדעת הרמב״ם אין חיוב נטילת לולב בירושלים בשאר הימים אלא מדרבנן. ועוד, שיש לומר שהרמב״ם חזר בו בחיבורו ממה שכתב בפירוש המשנה. ולכן כל שיש חשש ביטול תורה אין צריך להחמיר בדבר לילך לכותל [ששם הוא ודאי העיר ירושלים], אלא יסמוך על דעת רוב האחרונים שלא חששו לזה. אבל אם אין בדבר ביטול תורה טוב שבחול המועד ינענע הלולב ומיניו ליד הכותל. [ילקו״י מועדים עמו׳ קעא. חזו״ע סוכות, עמו׳ שלג]

ג יש מי שכתב שהדרים בירושלים (העתיקה) צריכים להזהר גם בזמן הזה, בכל שבעת הימים, בדין שאול או חסר, כמו ביום הראשון, אולם אין זה לדינא, ואין לפסול שאול וחסר אלא ביום הראשון בלבד, והיינו בכל מקום, ד״לכם״ משלכם, אינו אלא ביום הראשון. [בבכורי יעקב (סי׳ תרנח) כתב, שהדרים בירושלים העתיקה צריכים להזהר גם בזמן הזה, בכל שבעת הימים, בדין שאול או חסר. אולם בשו״ת כפי אהרן ח״ב (סי׳ יא) כתב, שלא צדק בזה. וכ״ה בחזו״ע סוכות עמוד רפ].

ד כל הזהיר במצוה זו, זוכה לחיי העולם הזה והעולם הבא, וזוכה לבנים צדיקים שיש להם לב בתורה. והעושה מצוה זו כתקנה יש לו תועלת גדולה לנפשו ולגופו, וניצול הוא וכל אנשי ביתו מכל צרה ומכל גזירה רעה.

ה ראוי לכל אחד לזכות את שכניו וקרוביו במצוה יקרה זו, ואם רואה אדם את חבירו שהגיע לבית הכנסת ואין לו ד' המינים, יזכה אותו במצוה יקרה זו, אחר שהוא עצמו יצא ידי חובה. [חזון עובדיה על סוכות, שם]

ו כבר נתבאר שאתרוג שניטלה פיטמתו או עוקצו לדידן כשר לצאת בו ידי חובה בחול המועד, ואף מברכים על אתרוג כזה. [ילקוט יוסף מועדים עמ' קעא, חזון עובדיה סוכות, עמוד רפב]

ז בזמן שהיה בית המקדש קיים היה הלולב ניטל ביום הראשון אפילו חל בשבת, אפילו חוץ למקדש, בכל מקום שידעו בודאי בקביעות ראש החודש (תשרי), ושהיום בודאי הוא יום הראשון של החג בארץ ישראל. אבל במקומות הרחוקים שלא הספיקו לדעת מתי נקבע ראש החודש, לא היו נוטלים הלולב בשבת, מספק. משחרב בית המקדש גזרו חכמים שלא ליטול את הלולב בשבת, אפילו ביום ראשון של החג שחל בשבת, ואפילו בני ארץ ישראל שיודעים מתי קידשו את החודש, גזרה שמא יוליך את הלולב בידו, ללמוד ברכתו ונענועו, ויוציאנו מרשות היחיד לרשות הרבים, או יעבירנו ארבע אמות ברשות הרבים. [ילקוט יוסף מועדים עמוד קעב, חזון עובדיה סוכות, עמוד שלד]

ח כשחל יום ראשון של חג סוכות בשבת, וכל שכן אחד מימי חול המועד סוכות שחל בשבת, הלולב ההדס והערבה דינם כדין מוקצה, ואין לטלטלם אפילו לצורך מקומו של הלולב. וראה לעיל סי' תרנג סעיף ח. [ילקו"י שם עמ' קעב, חזון עובדיה סוכות, עמו' שלד, ושצב]

ט מותר לטלטל את הלולב ומיניו בלילה הראשון של החג, להכינו לצאת בו ידי חובה ביום הראשון, ואין עליו בלילה תורת מוקצה. [בספר יד המלך לנדא (פכ"ה מהל' שבת ה"י) כתב להחמיר בזה, אך בשו"ת דבר משה אמרילו (חאו"ח סי' לז), מבואר להקל, וראה בחזו"ע סוכות עמוד שעב].

י יש מי שכתב שאחר שאדם יצא ידי חובתו בלולב ביום טוב ראשון, והניחו על דעת להצניעו, והסיח דעתו ממנו, אסור לטלטלו משום מוקצה. אולם למעשה אין בזה איסור מוקצה, שהרי עדיין דעתו עליו לפנותו או ליתנו לאיש אחר לצאת בו ידי חובה, וכל שראוי לצאת בו ידי חובה, לא נאסר בטלטול כלל. ולא מצינו בו איסור טלטול אלא בשבת. [חזון עובדיה סוכות עמוד שעד].

נטילת הלולב ומיניו השייכים לו - ביום הראשון

יא נאמר בתורה: ולקחתם "לכם" ביום הראשון פרי עץ הדר כפות תמרים וענף עץ עבות, וערבי נחל, ודרשו חז"ל (סוכה כט:) לכם משלכם, שאין אדם יוצא ידי חובה ביום טוב הראשון של החג בלולב של חבירו, לא בשאול ולא בגזול, אלא בלולב שלו. והוא הדין לכל ארבעת המינים. וכן פסק הרמב"ם (פרק ח' מהלכות לולב הלכה א): ארבעה מינים אלו, שהם הלולב וההדס והערבה והאתרוג, שהיה אחד מהם גנוב או גזול אפילו לאחר יאוש בעליו, הרי זה פסול. וכן פסקו הטור ומרן השלחן ערוך (סימן תרנח סעיף ג'): אין אדם יוצא ידי חובתו ביום הראשון של החג בלולב של חבירו אפילו השאילו מרצון, שנאמר "לכם" משלכם. ואפילו אם אמר לו יהא שלך עד שתצא בו ידי חובה ואחר כך יהיה שלי כבתחלה, לא יצא, שזה נחשב כמו שאול בידו. וכן אם לקח לולב בשאלה או בשכירות לא יצא. וכן אם הונח אצלו לולב או אתרוג בתור משכון על הלואתו אינו יכול לצאת בו ידי חובה. [ילקוט יוסף מועדים עמוד קעב, חזו"ע סוכות, עמוד שצה].

יב אף על פי שאפשר לצאת ידי חובה בלולב של חבירו, וביום הראשון באופן שנותנו לו במתנה, ואפילו במתנה על מנת להחזיר, מכל מקום הירא את דבר ה' וחפץ מאד במצוותיו לעשותן מן המובחר, ראוי לו לקנות לולב ואתרוג לעצמו, כדי לקיים המצוה כתיקנה, בעשיית כל הנענועים כהלכתן ובהקפה עם הצבור עם הלולב. ועוד כי רוב העולם אינם יודעים כיום להקנות במתנה גמורה לחבריהם. ומה שיש קונים הקמת ספר תורה או פתיחת ההיכל בדמים מרובים, ואילו לולב אין לוקחים, ויוצאים בלולב של אחר, הא ודאי לאו שפיר עבדי, דעושים עיקר טפל וטפל עיקר. [ארחות יושר].

יג על פי המקובלים אין ראוי לברך על האתרוג שלוקחו בחינם, דהקליפות יונקות מאותן מצוות הבאות לאדם בחנם.

יד אם נתן לו חבירו לולב במתנה, ביום טוב ראשון, יוצא בו ידי חובה. ואפילו במתנה על מנת שיחזירהו לו, הרי זה יוצא ידי חובתו, שמתנה על מנת להחזיר שמה מתנה. (קידושין ו:). ומותר ליתן מתנה את ארבעת המינים ביום טוב, ואף במתנה גמורה, כיון שהוא לצורך מצוה. [חזון עובדיה סוכות עמוד תכד. ילקוט יוסף מועדים עמוד קעג].

טו הלוקח לולב מחבירו במתנה ביום הראשון, אין צריך להניח הלולב מידו לאחר משיכתו והגבהתו, ואחר כך לחזור וליטלו לשם מצוה, שקנייתו מחבירו על-ידי משיכה ויציאתו ידי חובה, נעשים בבת אחת. וכן פשט המנהג. ואין מעשה הזכייה נחשב להפסק בין הברכה למצוה, שהזכייה היא רגע כמימריה, ולא הוי הפסק, ובפרט דחשיב הפסק

מהענין. [ילקוט יוסף מועדים עמוד קעב. שו״ת יביע אומר ח״ה סימן ד׳ סק״ב. חזון עובדיה סוכות עמוד תכ]

טז המקבל מחבירו לולב במתנה על מנת להחזיר, צריך שיקיים תנאו, ולהחזיר הלולב לבעליו, ואם לא החזירו, לא יצא. ואפילו נאנס מידו, לא יצא. [ואם נתן לו דמיו נסתפק בזה המשנה למלך אם יצא, ונפקא מינה לענין ברכה כשיחזור ליטול אחר כך]. וכן אם החזירו לאחר זמן מצותו, לא יצא, שבודאי היתה דעתו של הנותן שיחזירהו לו כדי שיוכל לצאת בו ידי חובה. ואפילו אם הנותן יצא בו ידי חובתו, צריך שיחזירהו אליו לפני הנענועים שבהלל וההקפה, כדי שיוכל לנענע ולהקיף עם הצבור. ויש אומרים שאף בדיעבד אם החזירו לאחר הנענועים לא יצא, וטוב שיחזור ויטלנו (במתנה על מנת להחזיר) בלי ברכה. [ילקוט יוסף מועדים עמוד קעד, חזון עובדיה סוכות, עמוד שצה]

יז הנותן לולבו לחבירו בסתם לצאת בו ידי חובה, הרי הוא כאילו אמר לו בפירוש ״על מנת שתחזירהו לי״, כי אומדנא דמוכח הוא, שמסתמא כיון שהוא צריך לו לצאת ידי חובה, מפני שאין לו לולב אחר, אנן סהדי שנתנו על מנת שיחזירהו לו, ואם לא החזיר לא יצא. ואפילו אם בעל הלולב כבר יצא ידי חובה בלולבו, קודם לכן, מסתמא הוא צריך לו לשאר ימי החג, שיצא ידי חובה בלולב שלו, ולא נתכוון להקנותו אלא על מנת שיחזירנו לו. [הריטב״א סוכה מא: ש״ע סי׳ תרנח ס״ה. חזו״ע שם עמוד תו. ילקוט יוסף מועדים עמוד קעד]

יח אם המקבל לולב מחבירו במתנה על מנת להחזיר, נתנו לאחר במתנה על מנת להחזיר, והאחר החזירו לבעליו, יצאו ידי חובתם, ואף לכתחלה מותר לעשות כן. [ילקוט יוסף מועדים עמוד קעה]

יט כשם שאין אדם יוצא ידי חובה בלולבו של חבירו כשנתן לו בתורת שאלה, כך אינו יוצא ידי חובה בלולבו של חבירו שלא מדעת חבירו, ואין אומרים בזה ״ניחא ליה לאיניש דליעבד מצוה בממוניה״ שמכיון שצריך ״לכם״ שיהא שלו ממש, הרי זה כלולב השאול, שאין יוצאים בו ידי חובה. ורק בשאר ימי החג שיוצאים ידי חובה בשאול, מותר ליקח לולב של חבירו שלא מדעתו, דמסתמא ניחא ליה למיעבד מצוה בממוניה, אלא אם כן הוא ידוע שמקפיד מאד שלא תיסדק התיומת של הלולב, וכיוצא בזה. [ילקו״י מועדים עמ׳ קעה].

כ אם אין האיש בביתו ביום טוב, אלא הלך לעיר אחרת וכדומה, ונתנה אשתו את לולבו לאחד מאוהביו במתנה על מנת להחזיר, אינו יוצא בו ידי חובה. דשמא בדעתו למכור את הלולב ומיניו, ולא ניחא ליה במה שנתנה את הלולב במתנה לאחר. ולכן אם עבר ובירך עליו ונטלו, יחזור ויטול לולב אחר שיתן לו במתנה כדת, אך לא יחזור לברך, שיש ספק שמא מסכים בדעתו לכך. [ילקוט יוסף מועדים עמוד קעה].

כא יש אומרים שאם קנה לולב ואתרוג ומשך אותם ועדיין לא שילם דמיהם למוכר, אינו יוצא ידי חובה מן התורה ביום הראשון, כי דבר תורה מעות קונות, ורק חכמים תיקנו ההקנאה במשיכה, אבל מן התורה אינם שלו, ולכן לא יצא ידי חובה. ולפיכך יש להזהר ולפרוע דמיהם לפני החג. אך רבים חלקו על זה, וסוברים כי קנין דרבנן מועיל אף לקיום מצוה דאורייתא. ואף שלכתחלה נכון לחוש לדברי המחמירים, ולפרוע המעות לפני החג, אך אין זה אלא ממדת חסידות. אבל הלוקח מחבירו במתנה קונה במשיכה ויוצא בו ידי חובה מן התורה. ויש אומרים שאף במכר אם זקף עליו המעות במלוה, הוי כנתינת מעות. ומיהו צריך שיקנה מידו בחליפין שמתחייב לו דמי החפץ. [ילקו״י מועדים עמוד קעו, חזו״ע סוכות עמ׳ תו. ועיין במחנה אפרים (הלכות קנין משיכה סי׳ ב׳) שכתב, ונראה דמה שנוהגים העולם שקונים אתרוג למצוה, ופורעים הדמים לאחר החג, לאו טוב עושים, שכל כמה שלא פרע את דמי האתרוג לא קנאו אלא מדרבנן, ואנן בעינן שיהא לכם משלכם מן התורה. וכ״ד השאג״א, ועוד. אולם הב״י (אהע״ז סי׳ כח) כתב בכיו״ב, דקנין דרבנן מהני לדאורייתא. וע״ע בשו״ת יביע אומר ח״ט חחו״מ סי׳ ד].

כב הזוכה לקבל לולב של חבירו במתנה ביום הראשון של החג, יגביה הלולב ומיניו והאתרוג, לכל הפחות ״טפח״ (טוב להחמיר קרוב לעשרה ס״מ), כדי שיזכה בקנינו. [ילקו״י מועדים עמ׳ קעז, חזו״ע סוכות (עמוד שצה). ולשון מרן הש״ע חו״מ (סי׳ קצח ס״ב) הגבהה, י״א שצריך להגביה ג׳ טפחים, (רש״י), וי״א דסגי בהגבהת טפח, (תוס׳ כתובות לא. ד״ה נימא בשם ר״ת). וידוע דבכה״ג נקטינן כדי י״א בתרא].

כג לא יתן אדם ביום הראשון את לולבו לבנו קטן, פחות מגיל בר מצוה, שיצא בו, קודם שהוא עצמו יוצא בו ידי חובה, מפני שהקטן קונה ואינו מקנה לאחרים מן התורה, ונמצא שאף שהחזירו לו אינו מוחזר מן הדין, ושוב נעשה בידו כשאול (סוכה מו ; והרמב״ם פ״ח מהל׳ לולב ה״י). והר״ן כתב, שאם הקטן הגיע לעונת הפעוטות כבן שש כבן שבע, והוא חריף ומבין בטיב משא ומתן מותר ליתנו קודם שיצא בו ידי חובה. והעיקר כסברא ראשונה. שאין חילוק בזה ואפילו לקטן שהגיע לעונת הפעוטות, לא יתן לו הלולב עד שיצאו הגדולים ידי חובה. [ילקו״י מועדים עמוד קעז, חזון עובדיה סוכות עמוד ת].

כד אם הנותן תופס בלולב יחד עם התינוק, כיון שלא יצא מידו, לא קנאו הקטן כלל, ולכן מותר אפילו בקטן שלא הגיע לעונת הפעוטות. [ש״ע סי׳ תרנח סעיף ו]. ואף על פי כן יש אומרים שקיים בזה מצות חינוך, דלגבי קטן לא קפדינן שיהיה ״משלכם״ ויוצא ידי חובה גם בשאול. אבל אם הוא בן י״ג שנה ויום אחד, מותר ליתן לו הלולב לצאת בו ידי חובה, ואחר כך יחזירנו לאביו, ויקיים בו המצוה כדת. [ילקו״י מועדים עמ׳ קעז, חזו״ע סוכות עמ׳ תב]

כה לפיכך יש להזהר שלא לקנות מקטן שהוא פחות מגיל בר מצוה [שי״ש לו אב] לולב או אתרוג או הדס ״וערבה״. ומי שקנה אתרוג מקטן ונטלו ביום הראשון בברכה, ואחר כך נזדמן לו אתרוג אחר שיכול לקבלו

מחבירו במתנה ויקנהו מן התורה, יחזור ויטול האתרוג מחבירו, בלא ברכה. [ילקוט יוסף מועדים עמוד קעז].

כו יש מי שכתב שיש להקפיד בחוץ לארץ שלא ליתן הלולב לקטן גם אחר שיצא בו, כי יום טוב שני דינו כיום טוב הראשון שאין יוצאים בו ידי חובה בשאול, וקטן מקנא קני אקנויי לא מקני. אולם לא ראינו מי שנזהר בזה. ונראה שלדעת מרן אם הקטן הגיע לעונת הפעוטות מותר לתת לו הלולב במתנה על מנת להחזיר אחר שיצא בו, משום שיום טוב שני ספק הוא, שמא יום טוב שני הוא חול המועד שיוצאים ידי חובה בשאול. ואם תמצא לומר יום טוב הוא, שמא הלכה כסברת הר״ן, שהביא מרן בשם יש אומרים, שאם הגיע לעונת הפעוטות מותר, שאז מתנתו מתנה מדברי סופרים, ומכיון שיש ספק ספיקא מותר. [כ״כ האליה רבה. והפמ״ג. הובאו בבכורי יעקב (ס״ק יח). וכתב, אכן לא ראיתי מי שנזהר בזה. ונראה שלדעת מרן יש להקל בקטן שהגיע לעונת הפעוטות. וראה בחזון עובדיה סוכות עמוד שצח].

כז קטן יוצא ידי חובה בלולב שאול ביום הראשון, שאף על פי שצריך לחנך את הקטן לקיים מצוה בשלימותה, מכל מקום עיקר מצות חינוך היא על עצם המצוה, שהחפצא של המצוה צריך שתהיה בהכשר גמור, אבל לעולם אין צריך לדקדק בפרטי המצוה במצות חינוך לקטן. והקטן רשאי גם לברך על לולב שאול ביום טוב ראשון. [ע׳ בספר יצחק ירנן גטיניו (דף עג:) שהביא בשם הגאון בעל בתי כהונה, שנסתפק אם הקטן יוצא י״ח בשאול ביום א׳, והוכיח מהרא״ש שאינו יוצא י״ח. אך נראה דשאול מהני לקטן, דשפיר חשיב חינוך כה״ג. ע״כ. וכ״כ בברכי יוסף (סי׳ תרנח סק״ו), שאין לחוש לאיסור ברכה לבטלה, כמ״ש הרא״ם בתוספותיו להסמ״ג (ריש הל׳ מגילה), דלא איכפת לן אם הקטן מברך לבטלה, דהא ליתיה בעונשים וכו׳. ומדברי המרדכי בשם הראב״ן מוכח דקטן יוצא י״ח בשאול אף ביו״ט א׳. ע״ש. ואף שהריטב״א בריש סוכה כתב, דקטן שמחנכים אותו למצות צריך לעשות לו המצוה בהכשר גמור כמו הגדול, ובעי׳ סוכה מעלייתא. י״ל שהחפצא של המצוה צריך שתהיה בהכשר גמור, אך א״צ לדקדק בפרטי המצוה במצות חינוך לקטן. וכמ״ש בביאה״ל (ס״ס תרנז). וראה בחזון עובדיה סוכות עמוד תג].

כח מי שהוא בן י״ג שנה ויום אחד מותר ליתן לו לולב לצאת בו ידי חובה ביום הראשון של החג, קודם שיצא בו בעצמו, אף שאין אנו יודעים אם הביא ב׳ שערות. [בכתב סופר (סי׳ קכט) פסק להקל משום חזקה דרבא. ומבואר בשו״ת הריב״ש (ס״ס קפב), שהחזקה דרבא, חזקה גמורה ואמתית היא. וכן העלה בשו״ת מהרימ״ט ח״א (סי׳ מא ונא), וראה בחזון עובדיה סוכות עמוד תב].

כט כבר נתבאר לעיל שהנשים של הספרדים ועדות המזרח, אינן מברכות כלל על נטילת לולב, משום שלדעת הרמב״ם והראב״ד וסיעתם יש בזה איסור ברכה לבטלה, וכדבריהם פסק מרן שקבלנו הוראותיו. אלא נוהגות ליטול הלולב בלא ברכה. אולם הנשים של אחינו האשכנזים נוהגות כדעת רבינו תם לברך על הלולב, ולכן אם האשה נשואה, בעלה יוכל לתת לה במתנה הלולב ומיניו. אבל אם הוא איש אחר ונותן הלולב ומיניו לאשה נשואה, טוב שיאמר לה: הרי לך לולבי במתנה, על מנת שתצאי בו ידי חובת המצוה בלבד, שיש אומרים שאין לתת הלולב ביום הראשון לאשה נשואה במתנה על מנת להחזיר, שלא בנוכחות בעלה,

ואחר כך יתנהו לאיש אחר לצאת בו ידי חובה, מפני שבנתינתו לה זכה בו בעלה לקנין פירות, ואפילו אמר לה על מנת שאין לבעלך רשות בו, זוכה בו הבעל. אבל בנוכחות בעלה, והבעל גם כן מקנה הלולב לבעליו שפיר דמי. וכל שכן שהבעל רשאי לתת הלולב לאשתו, ולאחר שנוטלתו ומחזירתו אליו, שוב יכול ליתנו לחבירו לצאת בו ידי חובה. [ילקוט יוסף מועדים עמוד קעח, חזון עובדיה סוכות עמוד תכה]

לב שותפים שקנו אתרוג ולולב בשותפות, אין שום אחד מהם יוצא בו ידי חובה ביום הראשון, עד שהשני יתן לו חלקו במתנה. [נלמד מהא דב"ב (קלז:) האחים שקנו אתרוג בתפוסת הבית. וכן כתבו בהדיא הרי"ף והרא"ש (פ"ג דסוכה סי' לא). וע' בב"י (ס"ס תרנח). ובשואל ומשיב רביעאה ח"ג סי' כט].

לא מה שנוהגים קהלות ישראל במקום שאין אתרוגים כשרים מצויים שם, שהגבאים של בית הכנסת עורכים מגבית לקניית אתרוג כשר בשותפות בשביל כל הקהל לצאת בו ידי חובה, והם יוצאים בו ידי חובה גם ביום הראשון של החג, הטעם הוא, שמכיון שקנאוהו לזכות את כל הקהל לצאת בו ידי חובה, מסתמא הוי כאילו כל הקהל שתורמים לקופת בית הכנסת, פירשו בהדיא, שהם נותנים חלקם במתנה לכל מי שנוטלו לצאת בו על מנת שיחזירהו להם. ומכל מקום טוב ונכון לכתחלה שיצא ידי חובה באתרוג של חבירו במתנה על מנת להחזיר, ולא באתרוג של הקהל, מפני שיש לחוש שלא כולם בקיאים בהלכה, ואולי יש מאלה שתרמו לטובת מצוה זו, על דעת שישאר להם חלקם לבדם. [ילקו"י מועדים עמ' קעט, חזו"ע סוכות עמ' תכו]. וכל זה מיירי שהקהל תרמו למצוה זו במיוחד, הא לאו הכי אלא שקנו הגבאים אתרוג מקופת בית הכנסת, בכהאי גוונא גרע טפי, כיון שהוא כסף השייך להוצאות בית הכנסת או לעניים. [כן העלה ברב פעלים ח"ב או"ח סי' סד].

לב מי שיש לו אתרוג כשר על פי הדין, אך אינו מהודר כל כך, והאתרוג של הקהל מהודר, יותר טוב שיצא ידי חובתו בשל עצמו ממה שיברך על אתרוג של צבור. [ילקוט יוסף מועדים עמוד קפ]

לג מי שמכר לולב לחבירו והתנה עמו שלא יטלוהו הקהל, והלוקח עבר על התנאי ונטלו יחד עם כל הקהל, יש מי שכתב שלא יצאו ידי חובה, ורק אם הלוקח חזר ופייס את המוכר בדמים, יצאו. דכשמחל לו על התנאי, הוברר למפרע, שאין כאן תנאי, ולכן יצאו ידי חובה. [מהרשד"ם חאו"ח סי' כא]

לד מי שגזל אתרוג מגנת חבירו ונטלו ביום טוב, ובחוה"מ שב ורפא לו, ופייס לבעל הגנה בדמים, ומחל לו, יש מי שכתב שפיוסו מועיל לו למפרע, ויצא ידי חובה ביום הראשון, דלמפרע קרינן ביה משלכם ויצא ידי חובה. [שו"ת משאת משה ח"א סי' ד, ולמד כן מדברי המהרשד"ם הנ"ל]. ויש חולקים, דמאחר ובאיסורא אתא לידיה דרך גזלה, אף שאחר כך קנאו בדמים, אין קנייתו מועילה למפרע אלא מכאן ולהבא, שאינו קונה למפרע. [כ"כ בספר קרבן אליצור

דף קל. ובספר גט מקושר דף קיג. ועוד]. **וכן נראה עיקר הלכה למעשה**. [חזון עובדיה סוכות עמ' שצו. ושם הביא מחלוקת במי שגזל חוטי ציצית מחבירו ואחר שהטילם בטליתו שילם לנגזל דמי הציצית ונתפייס לו, אם מחוייב לחזור ולהתירם משום תעשה ולא מן העשוי, או שיצא ידי חובה למפרע].

לה יש אומרים שיש להזהר שלא יקצץ הישראל בעצמו אחד מארבעת המינים שבלולב מפרדס הנכרי, לצורך המצוה, משום דקיימא לן קרקע אינה נגזלת, וסתם נכרים גוזלי קרקע הם, ואם יקוצנו הישראל נמצא שבגזילה בא לידו ואינו יוצא ידי חובה. אלא יקוצנו הנכרי ויקנה ממנו. [הרמ"א בהגה סי' תרמט ס"א, ע"פ הגמ' סוכה ל. וכ"כ מרן בש"ע (סי' תרסד ס"י), בדין ערבה של הושע"ר]. **ובדיעבד אף אם קצץ הישראל כשר, משום דמספיקא לא חיישינן לגזלה. ומי שגזל על ידי כיבוש מלחמה קנה**. [מג"א סי' תרמט סק"ה]. **ויש מי שכתב להתיר לישראל לקצץ, כי היום בעלי הקרקעות בזמן הזה יש להם תעודה ואישור מערכאות של גוים, ובזה דינא דמלכותא דינא. ונמצא הקרקע של הנכרי**. [הרדב"ז ח"א סי' תקיד]. **ועוד, דלא אסרה תורה אלא גזל ודאי ולא ספק גזל**. [מזבח אדמה סי' תרסד, חזון עובדיה סוכות עמוד שצט].

לו ראובן שהיה לו דין ודברים עם חבירו על האתרוג שבידו, ואחר שבאו לבית הדין והציגו טענותיהם לפניהם, מצאו חברי בית הדין שהדבר תלוי בפלוגתא דרבוותא, וזיכו את ראובן בטענת קים לי, מפני שאין להוציא מן המוחזק. לכתחלה טוב שיקח אתרוג אחר למצוה, ובדיעבד יצא ידי חובה באתרוג שזכה בו בטענת קים לי. [הגר"ח אבולעפייא בשו"ת נשמת חיים (חחו"מ סי' א), דן לענין קיום מצות עשה בלולב ואתרוג ביו"ט ראשון, דבעינן לכם, אם זכה בלולב ואתרוג שבידו בטענת קים לי, אם יוצא בהם י"ח, או דילמא כיון שאם יחזור שכנגדו ויתפוס, לא אמרינן קם דינא, וכמ"ש המבי"ט, שכיון שחזר שכנגדו ותפס לא מפקינן מניה. וא"כ אינו ברור שהוא שלו, ולא קרינן ביה לכם. והביא שגם הפמ"ג (א"א סי' קנו) נסתפק בכיו"ב. וע"ע בחזו"ע סוכות עמוד תיא].

דין נשים בנטילת לולב

א כל מי שחייב בשמיעת קול שופר, ובסוכה, חייב בלולב, וכל הפטור מהם פטור מנטילת לולב, הילכך נשים פטורות מנטילת לולב, שהיא מצות עשה שהזמן גרמא, וכל מצות עשה שהזמן גרמא נשים פטורות, ומכל מקום יש קצת מצוה שתיטולנה הלולב ובלבד שלא יברכו עליו, דהויא ברכה לבטלה לדעת הרבה פוסקים, ומרן שקבלנו הוראותיו, שאיך יברכו אשר קדשנו במצותיו וצונו על נטילת לולב, וה' לא צוה, כי מן הדין הנשים פטורות. לכן אם חפצות הן ליטול הלולב, יטלוהו בלא ברכה. וכל ירא שמים יזהר שלא לתת להן הלולב לברך עליו, מחשש לפני עור לא תתן מכשול, ושב ואל תעשה עדיף. ובודאי שאין להתחשב במנהג קצת נשים ספרדיות המברכות, שאין זה ברצון חכמים. ואף שאין אנו

יכולים למחות בנשים מבנות אשכנז שלא תברכנה, אין להורות להן לכתחלה לברך. [יביע אומר חלק א' סימן לט, ומב. ילקוט יוסף מועדים עמוד קסה]

ב נכון מאד שנשים מבני עדות המזרח והספרדים, לא תברכנה אפילו ברכת "שהחיינו". ותטולנה הלולב בלי ברכה כלל. ומכל מקום נשים הנוהגות לברך שהחיינו בלבד על מצות עשה שהזמן גרמא, אין למחות בידן. ולכן נשים הרגילות לברך על מצוות אלה כדאי להפיס דעתן ולומר להן שתברכנה ברכת שהחיינו בלבד. ומיהו לכתחלה יש להסביר להן שגם ברכת שהחיינו לא תברכנה. [יביע אומר חלק ו' דף קמ. ובחלק ד' סימן נ. ובשו"ת יחוה דעת חלק א' סימן סט. ובילקוט יוסף מועדים עמוד קסו]

ג נשים אשכנזיות המברכות על מצות עשה שהזמן גרמא כמנהגן, וכגון על לולב וסוכה, ספרדי השומע את ברכתן, יהרהר אמן בלבו, ולא יענה בפיו. וכל שכן השומע ספרדיה המברכת על הלולב, שאסור לענות אמן. [יביע אומר ח"א סימן כט. ילקוט יוסף מועדים עמוד קסו]

ד כשנותן לאשה אשכנזיה לולב לברך עליו, צריך לומר לה, על מנת שתצאי בו ידי חובה, דאי לאו הכי, הוה ליה ספק ברכה לבטלה. ואף לאשכנזים, אסור לבעל לברך עבור האשה על מצות עשה שהזמן גרמא, כמו שאיש מברך לחבירו. [יביע אומר חלק א' סימן מב סק"ה וט'. ילקוט יוסף מועדים עמוד קסו].

ה הנשים שנוטלות הלולב [בלי ברכה] די שיטלו הלולב בידיהן, ומנענעות כל שהוא, ואינן צריכות לנענע הלולב לארבע רוחות העולם כדרך שעושים האנשים. [חזון עובדיה סוכות עמוד שנה. וכ"כ בשו"ת רב פעלים ח"א בקונט' סוד ישרים סי' יב].

סימן תרנט - סדר קריאת התורה בסוכות

א ביום טוב מוציאים ב' ספרי תורה, בראשון קורין חמשה עולים בפרשת אמור, שור או כשב וגו'. והששי עולה בספר השני, והוא המפטיר, וקורא פרשת המוספין, ובחמשה עשר יום לחודש השביעי וגו'. ומפטיר בזכריה הנה יום בא וגו'. [חזון עובדיה סוכות, שם]

סימן תרס - סדר היקף הבימה

א אחר ההלל מוציאים ספר תורה מן ההיכל ומניחים אותה על התיבה, וכל הקהל מקיפים את התיבה עם הלולב ומיניו. וטוב שגם בעת ההקפה יחזיק בלולב בידו הימנית, ובאתרוג בידו השמאלית, כשהלולב והאתרוג צמודים יחדיו, ויתמוך בסידור בשתי ידיו ויאמר ההושענות. ואם אי אפשר לו בכך, רשאי להחזיק הלולב והאתרוג בידו הימנית, והסידור בידו השמאלית. שהרי כבר תפס כדינו בשעת הברכה. ואחר ההקפה בסיום ההושענא, יאמר הש״צ קדיש תתקבל. [ילקוט יוסף מועדים עמוד קפ, חזו״ע סוכות, עמוד שפא]

ב מי שאין לו לולב לא יקיף, אלא ימתין עד שחבירו יסיים להקיף, ויקח ממנו את הלולב והאתרוג ויקיף בהם. ואם יש יחידים שרוצים להקיף בלי לולב, אין למחות בידם כלל, ובפרט לפי מה שכתב מהר״י עייאש שאין שום איסור להקיף בלי לולב, ואפילו איסור קל, ליכא. והביא מה שכתב בשיורי כנסת הגדולה, שביום הושענא רבה כולם יקיפו אף מי שאין לו לולב. [ילקוט יוסף מועדים עמוד קפ, חזון עובדיה סוכות, עמוד שפו]

ג מי שהוא חולה ואי אפשר לו ללכת לבית הכנסת להקיף עם הצבור, יניח כסא או שלחן באמצע חדרו, ויניח עליו ספר תנ״ך שנדפס בקדושה, או חמשה חומשי תורה, ויקיף, כדי שלא יתבטל מן ההקפות. [בן איש חי סוף פרשת האזינו. ילקו״י מועדים עמ׳ קפ, חזו״ע סוכות עמ׳ שפח]

ד מנהגינו פשוט להקדים אמירת ההושענות, והקפת התיבה, לפני תפלת מוסף, שמאחר וכיום כל האנשים נמצאים בבית הכנסת בשעה זו, לכולי עלמא אין צריך לדחות אמירת ההושענות כדי לקיים מצות ברוב עם הדרת מלך, ובלאו הכי מצות זריזין מקדימין למצוות, קודמת למצות ״ברוב עם הדרת מלך״. [יבי״א חלק ב׳ חיו״ד סימן יז סק״ב]

ה בשבת חול המועד סוכות, אין לעשות הקפה של התיבה עם הס״ת, ואין לומר ההושענות של אותו יום כלל. וכן המנהג, ושב ואל תעשה עדיף. [יחוה דעת ח״ב סי׳ עה. חזו״ע סוכות עמ׳ שצ. ובספר צמח צדק כתב, שלמחרת השבת יאמרו ההושענות של ב׳ הימים. ע״ש. אך אין אנו נוהגים כן].

ו גם האבל על אביו ואמו תוך י״ב חודש, מקיף את התיבה עם ד׳ המינים. ואין לאבל להמנע מכך. וכבר נתבאר לעיל שאפילו מי שאירע לו אבל באמצע החג, שאינו נוהג אבילות בפרהסיא אלא אחר החג, מקיף את התיבה עם ד׳ המינים, כרגיל. ודעת הרמ״א שאינו מקיף. [בית יוסף סימן תרס].

סימן תרסא - קידוש ליל יום טוב השני

א בליל יום טוב שני של גלויות אומר קידוש ושהחיינו, ואחר כך ברכת לישב בסוכה. [והיינו לעושים ב' ימים טובים]. [חזון עובדיה סוכות, עמוד רטו]

סימן תרסב - תפלות יום שני וחול המועד

א בחול המועד מתפללים שחרית כמו בכל יום, ומזכירים יעלה ויבוא בעבודה, ואחר החזרה מברכים על הלולב, ואין מברכים שהחיינו, [אלא אם כן יום טוב ראשון חל בשבת, שאז מברכים שהחיינו ביום השני]. ומברכים לגמור את ההלל, וגומרים את ההלל, ומנענעים בהלל. ומוציאים ספר תורה [ואין עושים הגבהה באותה שעה], ומניחים הספר תורה על התיבה, ומקיפים התיבה והספר תורה פעם אחת בכל יום, ואחר ההקפות אומרים קדיש תתקבל. ואחר כך עושים הגבהה ומראים הכתב לצבור, ואומרים וזאת התורה וגו', וקוראים ד' גברי במוסף היום, והעולה הרביעי אומר חצי קדיש, ואחר הקריאה מחזירין הספר תורה למקומו, ואומרים אשרי ובא לציון, בית יעקב ושיר של יום, ואומרים שובה למעונך, וחצי קדיש, ומתפללים מוסף.

ב העושים יום טוב שני של גלויות מתפללים כמו ביום טוב ראשון, ומוציאים ב' ספרים וקורין בהם פרשה שקראו אתמול, ומפטיר במלכים ויקהלו וגו' עד בהוציאי אותם מארץ מצרים.

ג בשבת חול המועד מתפללים ערבית ושחרית ומנחה של שבת, בערבית אתה קדשת, ובשחרית ישמח משה, ואומרים יעלה ויבוא בעבודה, ואומר את יום מקרא קודש הזה. ואם טעה והתפלל אתה בחרתנו והזכיר של שבת באמצע הברכה, וחתם מקדש השבת וישראל והזמנים, יצא, ואין צריך לחזור ולהתפלל של שבת. ואם נזכר באמצע התפלה קודם חתימת הברכה, פוסק, ויחזור לומר אתה קדשת, או ישמח משה. ובמוסף אומר אתה בחרתנו, ומפני חטאינו וכו', וחותם מקדש השבת וישראל והזמנים. [חזו"ע סוכות עמ' ריח]

ד בשבת חול המועד מוציאין ב' ספרים, באחד קוראים ראה אתה אומר אלי, ומפטיר קורא בקרבנות היום, ובחו"ל של ספיקא דיומא, ומפטיר ביחזקאל והיה ביום בא גוג וגו'. והעולה מפטיר אינו מזכיר בברכות ההפטרה את חג הסוכות, וכן אין לחתום אלא מקדש השבת בלבד. [חזון עובדיה סוכות, עמוד ריט]

א כתב הרמב"ם בהלכות יום טוב (פרק ו' הלכה יז, ויח), חייב אדם להיות שמח וטוב לב הוא ובניו ואשתו וכל הנלוים אליו במועדי ישראל, שנאמר ושמחת בחגך, ואין שמחה אלא בבשר ויין, וכשהוא אוכל ושותה חייב להאכיל גם לגר ליתום ולאלמנה עם שאר העניים האומללים. אבל מי שנועל דלתות חצרו ואוכל ושותה הוא ואשתו ובניו, ואינו מאכיל ומשקה לעניים ולמרי נפש, אין זו שמחת מצוה של החג, אלא שמחת כריסו, ועל העושה כן נאמר (הושע ט, ד) זבחיהם כלחם אונים להם כל אוכליו יטמאו כי לחמם לנפשם, ושמחה זו קלון היא להם, שנאמר (מלאכי ב, ג), וזריתי פרש על פניכם פרש חגיכם. עכ"ל. וכן הוא בזוהר הקדוש (פרשת יתרו דף פח:) ובכולהו חגין בעי בר נש ליחדי ולמחדי למסכני, ואי איהו חדי בלחודוי ולא יהיב למסכני, עונשיה סגי, דהא לא יהיב חידו לאחרי, ועליה כתיב (מלאכי ב), וזריתי פרש על פניכם פרש חגיכם. ע"כ. ובפרט בחג הסוכות צריך לשתף בשמחתו את העניים והאביונים, וכמו שאמרו בזוה"ק (פרי אמור דף קד.) ומאן דיתיב בצלא דמהימנותא איבעי ליה למחדי ולקבלא אושפיזין עלאין קדישין, ובעי למחדי למסכני, דהא חולקא דאינון אושפיזין עילאין דזמין, דמסכני הוא, ואי לא יהיב להון חולקיהון, כולהו קיימי מניה ואמרי (משלי כג, ו) אל תלחם את לחם רע עין וכו'. [חזו"ע סוכות עמו' תסה].

ב מצוה לשמוח בחג בבשר ויין, ואף על פי שעיקר המצוה בבשר בהמה, מי שאינו יכול לאכול בשר בהמה מטעמי בריאות או כשרות, יכול לקיים מצות שמחה בבשר עוף. ומצוה לשמח את הנשים בראוי להם, דהיינו בבגדים ותכשיטין נאים, כאשר תשיג ידו. ואת הקטנים בראוי להם, בקליות ואגוזים, ובממתקים. [יחו"ד ח"ו סי' לג]

ג מצות שמחה בחג נוהגת בין ביום טוב בין בחול המועד. וראוי לכבד את החג בכסות נקיה, גם בחול המועד.

ד אף על פי שמצוה לשמוח בכל המועדות, בחג הסוכות היתה במקדש שמחה יתירה, שנאמר: ושמחתם לפני ה' אלהיכם שבעת ימים. כיצד היו עושים? בערב יום טוב הראשון היו מתקינים בבית המקדש מקום לנשים למעלה, ולאנשים למטה, כדי שלא יתערבבו אלו עם אלו, ומתחילים לשמוח ממוצאי יום טוב הראשון. וכן בכל יום ויום מימי חול המועד, מאחר הקרבת תמיד של בין הערבים עד סוף כל הלילה. והיאך היתה שמחה זו? החליל מכה לפניהם ומנגנים בכינור ומצלתיים, ומרקדין ומספקין ומטפחין ומפזזין ומכרכרין כל אחד ואחד כפי מה שיודע, ואומרים דברי שירות ותשבחות. ומצוה להרבות בשמחה זו. ולא היו עושים אותה עמי הארץ, וכל מי שירצה, אלא גדולי חכמי ישראל וראשי

הישיבות והסנהדרין והחסידים והזקנים ואנשי מעשה, הם הם שהיו מרקדים ומספקים ומנגנים ומשמחים בבית המקדש בימי חג הסוכות, וכל העם האנשים והנשים כולם באים לראות ולשמוע. [ילקוט יוסף מועדים עמוד קפא, חזון עובדיה סוכות, שם]

ה כתב הרמב"ם (פ"ח מהל' לולב הלכה טו) : השמחה שישמח האדם בעשיית המצוה ובאהבת האל שציוה עליהן, עבודה גדולה היא להקדוש ברוך הוא. ומעבודת השם היא, וכל המונע עצמו משמחה זו, ראוי להפרע ממנו, שנאמר בקללות תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך בשמחה ובטוב לבב. וכל המגיס דעתו וחולק כבוד לעצמו ומתכבד בעיניו במקומות אלו, בהמנעו משמחה של מצוה זו, הוא חוטא ושוטה, ועל זה הזהיר שלמה ואמר (משלי כה כו), אל תתהדר לפני מלך. ואדרבה כל המשפיל עצמו ומיקל גופו במקומות אלו, הוא הגדול והמכובד העובד את ה' מאהבה. וכן נאמר בדוד מלך ישראל, (שמואל ב ו, כב) ונקלותי עוד מזאת והייתי שפל בעיני, ואין הגדולה והכבוד אלא לשמוח לפני ה' בשמחה של מצוה, שנאמר והמלך דוד מפזז ומכרכר לפני ה'. ולכן מצוה רבה לשמוח בשמחת התורה בטיפוח וריקוד ובשירות ובתשבחות, אבל אסור להשמיע כלי שיר ביום טוב. ואסור לטפח ולרקד ביום טוב של סוכות, כמו בכל יו"ט, זולת בשמחת תורה בלבד שהתירו לכבוד התורה. [ילקוט יוסף מועדים עמוד קפא, חזון עובדיה סוכות, עמוד תסד]

ו פשט המנהג בארץ ישראל לשמוח בכל לילה של חג סוכות, ממוצאי יום טוב הראשון, עד מוצאי יום טוב האחרון, ומנגנים בכלי זמר בחול המועד. וכן המנהג בארץ ישראל לעשות זכר לשמחת בית השואבה בשירים ותשבחות עם כלי זמר בלילי חול המועד סוכות, ועל זה נאמר : "וגילו ברעדה", במקום גילה שם תהא רעדה (ברכות ל:), לשמור על גדרי הצניעות ולא יתערבו אנשים ונשים יחדיו, (סוכה נב.). ויהיה מחנינו קדוש. ויהיו כל מעשינו לשם שמים. [ילקוט יוסף מועדים עמוד קפא, חזון עובדיה סוכות עמוד רכ]

סימן תרסד - סדר הושענא רבא

א יום השביעי של חג הסוכות נקרא יום "הושענא רבה", והוא יום אחרון מנ"א יום שנתנו לישראל לעשות בהם תשובה ותתקבל תשובתם, ולכן נוהגים להרבות בו בסליחות ותחנונים בלימוד תורה ובתפלה. וילמד בשמחה ובהתלהבות, כי בהושענא רבא נמסרים הפתקים. ואף על פי שנמסרו יש אפשרות עוד להציל גם ביום שמיני עצרת, ולכן צריך להתעורר בתשובה גדולה בהושענא רבא, ויהא לבו חרד בתשובה כל היום. [וכתב בשער הכוונות (דף קב ע"ג), בשלשה זמנים אלו נידונים בני אדם, בר"ה, וביוהכ"פ,

ובליל הושענא רבה. ובאותו לילה נחתמים לחיים טובים בחותם השלישי, הוא החותם החיצון, שנעשה מהארת החותם הפנימי של יסוד. ע״כ. וע״ע בחזו״ע סוכות עמוד תלו].

ב מנהג ישראל להיות ניעורים בליל הושענא רבה, ועוסקים בתורה, וטוב שיקראו הסדר המתוקן בספר קריאי מועד, כל הפרשיות של משנה תורה, ומדרש רבה פרשת וזאת הברכה, ואחר חצות יקראו בספר תהלים. ויש נוהגים לומר עמו סליחות עם שבעה כורתי ברית. [מנהג זה נזכר בשבולי הלקט (סי׳ שעא). וכ״כ רבינו האר״י בשעה״כ (דף קג ע״ד), שצריך להיות ניעור בכל ליל הושע״ר, יען נידונים בו כל הנבראים. ובחצי הלילה הראשון יש לקרוא משנה תורה עד סוף וזאת הברכה, ויש נוהגים לומר סליחות קרוב לאשמורת, וכו׳, אמנם אסור לומר ויעבור וי״ג מדות. וכ״כ בנגיד ומצוה (דף לב.), והוסיף, ויזהר האדם במאד בתפלתו ובכל מעשיו ביום הושע״ר, כי הדבר תלוי הרבה בתשובה ביום ההוא. והתפארת שמואל (ספ״ק דברכות) כתב, שהמהר״ם מרוטנבורג היה נוהג בהושע״ר לומר בתפלתו המלך הקדוש והמלך המשפט. ע״ש. ואין המנהג כן].

ג מי שמת לו מת בחג, הורו רבני ירושלים להתיר לו להשתתף בלימוד של הושענא רבא כדרכו. [ילקו״י מועדים עמ׳ קפג. יביע אומר ח״ד (חיו״ד סי׳ לא אות ו, עמ׳ שטז). וח״ה סי׳ ו׳. יחוה דעת ח״ג סי׳ לג. וכ״כ במזבח אדמה בשם שלחן מלכים. מחב״ר (בקו״א סי׳ תרסד). אמנם בשו״ת לב חיים ח״ב (סי׳ קב), תמה, שמכיון שלימוד זה אינו חובה אלא רק מנהג ותיקים, הרי האבל אסור בד״ת אף ברגל, שדברים שבצינעא נוהג, ואפשר שבארץ הצבי נהגו בזה כהרמב״ם, שאף דברים שבצינעא אינו נוהג. אולם בטהרת המים (שיורי טהרה מע׳ א׳ אות קכז) כתב, שמכיון שלימוד זה הוקבע בתפוצות ישראל, נחשב כתיקוני התפלה שהוא חק הקבוע לצבור וכו׳].

ד אחר עלות השחר יטול ידיו כמו בכל יום, אך בלי ברכה, ויברך כל ברכות השחר עם ברכות התורה, חוץ מברכת על נטילת ידים. ובאופן שלא ישן בלילה אין לברך ברכות התורה קודם עמוד השחר. [עלות השחר הוא שבעים ושתים דקות לפני הנץ החמה]. והמברך ברכות התורה קודם עלות השחר, הרי הוא כנושא שם שמים לבטלה. [ילקוט יוסף מועדים עמוד קפג, חזון עובדיה סוכות, עמוד תלח]

ה יש להזהר שלא להתפלל קודם הנץ החמה [והיינו שיתחיל שמונה עשרה עם הנץ החמה]. אלא אם כן בשעת הדחק כשהצבור עייפים ביותר, ואי אפשר להם להמתין לנץ, שאז יכולים להתחיל בברוך שאמר משעלה עמוד השחר (72 דקות קודם הנץ החמה). [שם]

ו יזהר שלא יתנמנם בתפלת שחרית, ויצא שכרו בהפסדו. ויתפללו שחרית ומוסף בהתלהבות ובשמחה. ויאמרו לפני הזמירות ה׳ הוא האלהים, ואחר כך ה׳ מלך, ובין ישתבח ליוצר יאמרו שיר המעלות ממעמקים, כמו שנוהגים לומר בעשרת ימי תשובה.

ז מקיפים התיבה שבע פעמים, [והטעם כתב מהר״ם בספר תשב״ץ (סי׳ קנו), כנגד שבע פעמים שהקיפו את יריחו, עד שנפלה חומתה, וכן איתא במסורה, אקומה נא ״ואסובבה״ בעיר, ״ואסובבה״ את מזבחך ה׳, שע״י ההקפות של התיבה הדומה למזבח ה׳ נוכל להפיל חומת האויבים ולהכריתם]. ומרבים בסליחות ותחנונים. ומתפללים לגשמי ברכה, לפי שבחג נידונים על המים (ר״ה טז.). וכשאומר הש״צ רחמנא, אין לענות

אחריו "בדיל ויעבור", כיון שהאר"י ז"ל אסר לומר ויעבור ביום הושענא רבה. אלא יש לענות "אמן". [כך היה נוהג מרן החיד"א, וראה בשער הכוונות].

ח אחר תפלת מוסף יקח חמשה בדי ערבה, ולא יחברם עם הלולב כלל, ויחבטם בקרקע חמש פעמים, (כנגד חמש גבורות מנצפ"ך), לקיים מנהג נביאים שנהגו כן. זכר למקדש, שהיתה מצות ערבה נוהגת כל ז' הימים מהלכה למשה מסיני, והיו נוטלים הערבה, ומקיפים בה את המזבח. אלא שבכל יום היו מקיפים בה את המזבח פעם אחת, וביום השביעי שבע פעמים. לפיכך קבעו חכמים בזמן הזה יום שביעי של חג למצות ערבה זכר למקדש. ואין מברכים על חיבוט הערבה, כיון שאינו אלא מנהג. ובכמה סידורים נפל טעות סופר, שכתוב שם ב"לשם יחוד" שלפני חביטת ערבה, לקיים "יסוד נביאים", וזה אינו, שהרי מבואר בסוכה (מד:) שהלכה כמ"ד מנהג נביאים הוא. [וכן תמה על זה הרב יפה ללב ח"ב (בקונטרס יפה תלמוד סוכה מד.). ע"ש. והמקור למנהג מצות חביטת ערבה, מתבאר ע"פ הגמ' סוכה (מב: ומד. ומה.), וב"י וט"ז סי' תרסד].

ט על פי דברי רבותינו המקובלים חובטים את בדי הערבה בקרקע עולם, ולא על רצפה. [ילקו"י מועדים (עמ' קפג). יחוה דעת ח"ג (סי' מח). והטעם מבואר בתשובת הגאונים, על פי מה שאמרו במדרש לקח טוב, לולב דומה לשדרו של אדם, הדס דומה לעינים, ערבה דומה לפה, והאתרוג דומה ללב. ובהיות שעד יום הושענא רבה, ישראל מרבים במצוות, ואם היה בא השטן לקטרג כנגדם, היה מתבטל ע"י ריבוי המצות, אך מכאן ולהבא אנו רומזים בחביטת הערבה בקרקע, שכל פה שיקום עלינו לקטרג לא יוכל לנו, ויפול ארצה, וכאמור: כל כלי יוצר עליך לא יצלח, וכל לשון תקום אתך למשפט תרשיעי זאת נחלת עבדי ה'. ע"כ. וכ"כ רבינו האר"י בשעה"כ (דף קה.), שצריך לחבוט חמשת בדי ערבה ביום הושענא רבה ה' פעמים על הקרקע (כמנין אותיות מנצפ"ך), שמכוונות כנגד ה' גבורות, והחבטות באות להחליש כח הגבורות שיתמתקו ויתבשמו].

י מה שיש נוהגים שחובטים הערבה עד שיפלו כל העלין, מנהג תינוקות הוא משום שמחה. ולפי שיש אומרים שמצות חבטת ערבה היינו נענוע, [וכמו שפי' רש"י (סוכה מד:), חביט חביט, לשון נענוע]. ויש אומרים שמצותה לחבוט בה בקרקע, [הרמב"ם פ"ז הכ"ב]. וכבר פסק הרמ"א בהגה שיש לעשות שניהם לנענע בה ואחר כך לחבוט בה בקרקע ה' פעמים ודיו. [חיי אדם. ואף שמרן והאר"י ז"ל לא הזכירו אלא חבטה, טוב לעשות שתיהן. חזון עובדיה סוכות עמוד תמב].

יא דעת הרמ"ע מפאנו שיש ליטול בדי הערבה בלתי קשורים, אבל הרמ"ז חלק עליו וכתב, שצריך לקושרם. וכן מנהגינו. [חזון עובדיה סוכות עמוד תמב].

יב לכתחלה אין לקחת את הערבה שבלולב, לאחר שהותר אוגדו, לחביטת הערבה, אך בשעת הדחק שקשה לו להשיג ערבה אחרת, יש לסמוך על המקילים ליקח הערבה שבלולב. [ילקוט יוסף מועדים עמוד קפג. יחוה דעת חלק ג' סימן מח. חזון עובדיה סוכות, עמוד תמב]

יג במקום הצורך אפשר שלאחר שחבט הערבה בקרקע חמש פעמים, יכול למסור אותה לחבירו שיחבוט בה גם הוא, וחבירו לחבירו, באופן

שהערבה נשארה עדיין בשלימותה, ולפחות עם רוב העלים שבה. ושיעור אורכה כשיעור אורך ערבה שבלולב. [יחו״ד ח״ג סי׳ מח]

יד אין הערבה ניטלת אלא בפני עצמה, שלא יאגוד דבר אחר עמה, כדי שיהיה ניכר שהוא לשם מצוה. אבל אם יש בידו דבר אחר אין לחוש.

טו שיעור אורך הערבה למצוה זו, שלשה טפחים, כערבה שבלולב. ואיתא בגמרא (מד:), אמר רב נחמן צריך שיהיו שלשה בדי עלין לחין, ורב ששת אמר אפילו עלה אחד בבד אחד, ומן הדין הלכה כרב ששת, אלא שכתב רבינו האי גאון שמכוער הדבר שיהיה רק עלה אחד בבד אחד, ובפרט בזמנינו שערבה כשרה מצויה לכל דורש. לכן לכתחלה יקח בדי ערבה כשרים, ואם אינו מוצא ערבה כשרה, אלא ערבה שאין בה אלא עלה אחד בבד אחד, יכול לצאת בה ידי חובה מנהג נביאים. [חזון עובדיה סוכות עמוד תמג].

טז נשים פטורות ממצות חביטת ערבה, שכל מצות עשה שהזמן גרמא נשים פטורות. [ועיין בשו״ת רב פעלים ח״א בקונטרס סוד ישרים סי׳ יב].

יז נוהגים פעה״ק ירושלים, שאחר עלינו לשבח, חוזרים הקהל לבית הכנסת ופותחים את ההיכל, וכל הצבור יחדיו ירננו באמירת ״נשמת כל חי״ מתחלתו ועד סופו, עד ״ברוך מהולל בתשבחות״ בלא הזכרת השם. [ויש מסיימים בתיבות ״ומעולם ועד עולם אתה אל״. וכ״כ בספר נהר מצרים דף מח:]. ובסיומו אומרים: הרי אנחנו מקבלים עלינו בלי נדר קבלה גמורה לומר נשמת כל חי ביום הושענא רבה לשנה הבאה, בעת הזאת אחר תפלת שחרית ומוסף, ויהי רצון מלפני אבינו שבשמים שיחתום אותנו בספר חיים טובים ונזכה ונחיה שנים רבות ונעימות, ונגילה ונשמחה בישועתו. והוא מנהג יפה.

יח ביום הושענא רבה יקרא פרשת וזאת הברכה שנים מקרא ואחד תרגום. [שער המצות (דף לד ע״ב), וברכי יוסף סי׳ רפה סק״ד]. ואם שכח או נאנס יקראנה בליל שמיני עצרת או בבוקר השכם לפני תפלת שחרית. [ע׳ מועד לכל חי (סי׳ כה אות יג). ילקו״י מועדים (עמ׳ קפד), חזו״ע סוכות (עמוד תנ). וכתב בארחות חיים (הל׳ קריאת התורה אות נח), ונהגו להסדיר פרשת וזאת הברכה ב׳ מקרא ואי תרגום בליל שמחת תורה. ובספר נגיד ומצוה (דף לב:) כתב, צריך לקרוא פרשת וזאת הברכה שמו״ת בערב שמחת תורה. ונראה כוונתו על תושבי א״י שערב שמחת תורה שלהם הוא יום הושענא רבה. אך מרן החיד״א במחז״ב (קו״א ר״ס קנו) כתב בשם הרמ״ע מפאנו שאין לקרות תרגום בלילה, ולא בשבת ויו״ט. ע״כ. אולם מרן החיד״א עצמו בברכי יוסף (סי׳ רפה סק״ד) כתב בשם מהר״ם זכות, שבחו״ל שעושים שני ימים טובים, הקורא שמו״ת של פרשת וזאת הברכה ביום שמיני עצרת לא הפסיד. ולפמ״ש בשיו״ב (יו״ד סי׳ פט סק״ו), שסודות שלא גילה האר״י אין אחריותם עלינו. ע״ש. לכן בחו״ל יש לקרוא וזאת הברכה שמו״ת, ביום שמיני עצרת סמוך למנחה. ומרן החיד״א בשו״ת יוסף אומץ כתב, שבליל שבת ויו״ט שיש התעוררות הרחמים מותר לקרוא מקרא, וע״ע בשו״ת יביע אומר ח״ו סוף סימן ל׳].

יט נוהגים להתיר בו אוגדו של לולב, דהיינו אוגדו של מעלה, אבל לא הקשר שאוגדו עם ההדס והערבה. [ש״ע (סי׳ תרסד ס״א), וכ״כ ראבי״ה (סוכה סי׳ תרנט), שמעתי דמה שכתוב בלולב כפת תמרים, חסר ו׳, כי ששה ימים הוא כפות וקשור, ודומה לכף אחת, וביום השביעי מתירין אוגדו. וכתב בספר טל אורות (דף נא) דהיינו הקשר שעושים בראש הלולב עצמו, אבל האגד שעושים ללולב עם ההדס והערבה אין מתירין אותו לעולם. ועכ״פ אין אנו נוהגים להתיר איגודו כלל, אף בהושע״ר, ומי שירצה להתיר איגודו, לא יתיר אלא לאחר הנענועים וההקפות כשכבר יצא י״ח, אם אינו מצפה ליתנו לאחרים].

כ הלולב ומיניו, וכן הערבה לאחר חביטה בקרקע, תשמישי מצוה הן, ונזרקים. (מגילה כו:). ומכל מקום לא ינהוג בהם מנהג בזיון, ולא יזרקם למרמס רגלי בני אדם, אלא יניחם בצדי רשות הרבים. [מרן הש״ע (סי׳ תרסד ס״ח) כתב, שההושענא שבלולב אע״פ שנזרקת אין לפסוע ולדרוך עליה. וכתב המג״א (ס״ס תרלח), שאף לאחר החג לא יפסע על עצי סוכה, דתשמישי מצוה הם, כמו ציצית ולולב. ובברכי יוסף (סי׳ כא סק״א) כתב, שלפי מ״ש מרן הש״ע שם (סי׳ כא ס״ב), בגד של ציצית שבלה אדם בודל עצמו ממנו, ואסור לייחדו לתשמיש מגונה, כ״ש שיש להזהר בציציות של מצוה שלא לזורקם לאשפה. והוסיף בברכ״י (סי׳ טו סק״ד), דמ״ש מרן (סי׳ כא ס״א), שמותר לזרקו לאשפה, זהו מעיקר הדין, ומ״מ נהגו להזהר בהם גם לאחר מצותן, וכמ״ש הר״ן בשם הראב״ד. ע״ש. וע״ע בשואל ומשיב ח״ה (סי׳ מז) שהביא מדברי הרמב״ן והר״ן שכתבו שמותר מן הדין להשתמש אחר מצותם אפי׳ תשמיש מגונה וכו׳. ע״ש. ולכן אע״פ שאם יניח עצי הסכך והערבה בצדי רה״ר, באים אח״כ פועלים ולוקחים אותם לאשפה, מ״מ אין בזה איסור מן הדין, כיון שהוא עצמו לא זרקם לאשפה].

סימן תרסה - אתרוג ביום השביעי

א אתרוג ביום השביעי אסור באכילה, שהרי הוקצה למצותו לכל שבעת הימים, ואפילו אם נפסל אחר שעשה בו מצותו אסור כל שבעת הימים, ובשמיני עצרת מותר. ובחוץ לארץ שנוהגים לעשות שני ימים טובים של גליות האתרוג אסור גם בשמיני ומותר בתשיעי. [סוכה מו: מימרא דר׳ יוחנן, ש״ע סי׳ תרסה ס״א. וראה בחזון עובדיה סוכות עמוד תמה].

ב אם הפריש שבעה אתרוגים לשבעה ימים, כל אחד יוצא בו ואוכלו למחר, אבל ביומו אסור, שהוקצה למצותו לכל אותו היום. [חזון עובדיה על סוכות, עמוד תמד]

ג נהגו הנשים המעוברות שנושכות הפיטם של האתרוג ביום הושענא רבה, ואחר כך מחלקות צדקה לעניים ומתפללות שיציל אותן השי״ת בשעת הלידה ושתלדנה ולד בר קיימא. ואין ראוי לעשות כן ביום הושענא רבה. כיון שהוא מוקצה למצותו, אלא יעשו כן אחר שמחת תורה. [חזו״ע סוכות עמוד תמט. עפמ״ש בספר ליקוטי מהרי״ח דף קו. בשם ספר זכירה].

ד המנהג לעשות מן האתרוג מרקחת עם סוכר, אחר החג, להעלותו על השלחן בליל ט״ו בשבט שהוא ר״ה לאילנות, עם שאר הפירות שמברכים עליהם בלילה ההוא, ויברכו עליהם אנשי הבית, [ספר מטה אפרים, אלף המגן סי׳

תרס, בקונטי אחרון אות ו]. ואשה מעוברת שתאכל ממרקחת האתרוג אשר בירכו עליו בחג הסוכות יש לה סגולה בזה שתלד בריוח ולא בצער, ובטרם תחיל ילדה, ויצא הולד לחיים טובים ולשלום. [כף החיים סופר סי' תרסד אות ס]. ואין צריך לברך עליו שהחיינו שכבר נפטר בשהחיינו שבירך בחג על המצוה. אבל אשה יכולה לברך שהחיינו על האתרוג, [אם לא אכלה עד עתה], אחר שלא בירכה עליו בסוכות. [כן העלה ביפה ללב (בקונטי יושר לבב סי' רכה). וע"ע בשדי חמד מע' ברכות סי' ב אות ב].

סימן תרסו - סוכה ביום השביעי

א אף על פי שגמר לאכול ביום השביעי שחרית, לא יסתור סוכתו, אבל יכול להוציא ממנה את הכלים מן המנחה ולמעלה, ומתקן את הבית לכבוד יום טוב אחרון.

ב בני ארץ ישראל אינם רשאים לאכול בשמיני עצרת בסוכה, כדי שלא יהיה נראה כמוסיף על המצוה, ולכן אם אין לו מקום ראוי לסעוד בו ביום טוב, אלא בסוכה, יפחות בסכך ארבעה טפחים על ארבעה טפחים לפוסלה, כדי שיהיה היכר שהוא יושב בה שלא לשם מצות סוכה. [חזון עובדיה סוכות, עמוד תפ]

ג העושה סוכה לשם חג כדת, ורוצה לישון בסוכה בערב החג, אין בזה איסור בל תוסיף, דלא שייך איסור זה אלא לאחר שהמצוה נעשית כבר ובא להוסיף אחריה, אבל קודם החג לא שייך בל תוסיף. ועוד, דשלא בזמנו צריך כוונה לצאת, וכל שאינו מכוין כלל לשם מצוה אין בזה איסור. [שו"ת יביע אומר חלק ט חאו"ח סי' סב].

ד יש נוהגים כשיוצאים מהסוכה אומרים, יהי רצון שנזכה לישב בסוכת עורו של לוייתן.

ה אם רוצה לאכול בסוכה אחר שמחת תורה, אין צריך למעט בה בסכך, דלא נראה כמוסיף על המצוה אלא ביום השמיני. [חזון עובדיה סוכות, עמוד תפא]

ו גם לאחר חג הסוכות לא יפסע על עצי הסוכה, כי תשמישי מצוה הם, ולא ישליכם לאשפה, אלא טוב שיניחם במקום צנוע, או בצידי רשות הרבים, וכדין טליתות של מצוה דקי"ל בש"ע (סי' כא ס"ב), שאף לאחר שבלו אדם בודל עצמו מהם ולא ישתמש בהם תשמיש מגונה. ומכל מקום מותר לזרוק אותם ולשורפם. [ראה בילקו"י הלכות ציצית ר"ס כא. וכ"כ הט"ז (סי' כא סק"ב) שטוב להזהר בעצי סוכה שלא לעשות בהם לצורך דבר שאינו כבוד למצוה שעברה. ע"ש.

ומיהו מותר לזרוק אותם, דתשמישי מצוה נזרקים. והיינו, עצי סוכה ולולב ושופר וציצית. וכתב באור זרוע ח״ב (סי׳ שפו), ונוהגים ביום הושע״ר שזורקים ההושענות בביהכ״נ ואין בכך כלום, דלא עדיפי משופר ולולב שהם נזרקים. וע׳ בחזו״ע סוכות עמוד צד].

סימן תרסז - סוכה ונויה ביום השמיני

א סוכה ונויה אסורים גם בשמיני עצרת, ובחוץ לארץ שעושים שני ימים טובים של גלויות, אסור גם בתשיעי, שהוא ספק שמיני.

ב אם חושש מפני הגנבים, או מפני הגשמים, מותר להוריד את הקישוטים או הסדינים ביום הושענא רבא. [ילקוט יוסף מועדים עמוד קלז, חזון עובדיה סוכות, עמוד צב]

סימן תרסח,תרסט - סדר תפלות שמחת תורה

א בליל שמיני עצרת אומרים מזמור למנצח על השמינית, הוא יום שמיני עצרת. [כ״ה במסכת סופרים (פי״ט ה״ב). והוא ע״פ מדרש רבה (ס״פ וזאת הברכה), כשנפטר משה רבינו, היה יהושע בן נון בוכה ואומר, הושיעה ה׳ כי גמר חסיד כי פסו ״אמונים״ מבני אדם. זה משה שאמר עליו הקב״ה בכל ביתי נאמן הוא. וראה בחזון עובדיה סוכות עמוד תנא הערה א]. ובקידוש של ליל החג צריך לברך שהחיינו, מפני שהוא חג בפני עצמו, ואין לו שייכות לחג הסוכות. [יבי״א ד/נא. וח״י סי׳ מט].

ב ליל שמחת תורה אומר בתפלתו את יום (השבת הזה ואת יום) שמיני חג עצרת הזה. ואם טעה ואמר את יום חג הסוכות הזה, בין בליל שמחת תורה בין ביומו, בין בארץ בין בחוץ לארץ, לא יצא ידי חובת התפלה, כי שמיני עצרת חג בפני עצמו הוא, כדאיתא בגמרא (ראש השנה ד.). ואם נזכר באמצע ברכת רצה, יחזור לברכת אתה בחרתנו. והוא הדין אם נזכר אחר כך בברכת שים שלום, או אפילו באמצע ״אלהי נצור״, חוזר לאתה בחרתנו, ואם עקר רגליו, חוזר לראש התפלה. [וטוב שיתנה ויאמר: אם אני חייב לחזור ולהתפלל, הריני חוזר ומתפלל כדת, ואם אינני חייב לחזור ולהתפלל, תהיה תפלתי זו תפלת ״נדבה״]. והוא הדין בכל זה למי שטעה בקידוש כנ״ל, שאם טעה ואמר בקידוש את יום חג הסוכות הזה, במקום את יום שמיני חג עצרת הזה, צריך לחזור ולקדש. ואין חילוק בזה בין שטעה וחשב שעודנו עומד בחג הסוכות, לבין שיודע שהוא שמיני עצרת, וסירכא דלישנא נקט ״חג הסוכות הזה״ דבכל אופן לא יצא, כיון שהוא חג בפני עצמו. וכן אין חילוק בזה בין טעות בתפלה ובין טעות בקידוש של ליל שמיני עצרת, שבכולם יש להורות לחזור ולהתפלל ולקדש. [בגמרא (ר״ה ד: וסוכה מח.) אמרו,

שמיני עצרת רגל בפני עצמו הוא. ופירש רש״י שאין שם חג הסוכות עליו. וראה בילקו״י מועדים עמ׳ קפד. יביע אומר חלק ד׳ סימן נא. וח״י סימן מט].

ג אם אמר בתפלתו אתה בחרתנו ויעלה ויבא, ובהיותו מתפלל סמוך למודים, נסתפק אם אחר שאמר יעלה ויבא, סיים כהוגן, והשיאנו וכו׳, וחתם ברוך אתה ה׳ מקדש ישראל והזמנים, או שמא אחר יעלה ויבא טעה ואמר מיד, ואתה ברחמיך הרבים וכו׳, ותחזינה עינינו, וסירכא דראש חודש וחול המועד נקט, ונמצא שלא חתם ברכת קידוש היום, צריך לחזור מתחלת והשיאנו ויחתום בברכת קדושת היום, ואחר כך ימשיך תפלתו. ואפילו אם סיים תפלתו, צריך לחזור לראש, ואין לומר בזה ספק ברכות להקל. [חזו״ע סוכות (עמ׳ תנד הערה ג׳). משום שעל הרוב מתוך ההרגל אחר יעלה ויבא שבתפלת ר״ח וחוה״מ מסיים ואתה ברחמיך הרבים וכו׳, ומה שלמוד הוא מזכיר. ואף את״ל שהוא ספק שקול י״ל שצריך לחזור וכו׳. ואין לחוש לסב״ל, שאם נאמר לו שימשיך מודים וכו׳, שמא באמת דילג חתימת ברכת קדושת היום, ואז כל שממשיך הוי ברכה לבטלה. וכן העלה בגנת ורדים (א״ח כלל ד סי׳ יט).].

ד בליל שמיני עצרת שהוא יום שמחת תורה בארץ ישראל, שבו ביום מסיימים קריאת התורה בפרשת וזאת הברכה, מתפלל השליח צבור תפלת ערבית בניגון יפה בשמחה ובטוב לבב. ויש שנהגו שבעת הקדיש של ערבית בליל שמחת תורה, עומדים על עומדם כמו שנוהגים בקדיש של תפלת ערבית בליל שבת, אולם לפי הטעם שכתב בסידור האר״י, שהקימה בליל שבת היא כדי לקבל תוספת הרוח של שבת, נראה דביום טוב לא שייך טעם זה, הילכך אין צורך לעמוד בקדיש של ערבית בליל יום טוב. [ספר בית השואבה].

ה אחר התפלה מנהג ישראל להקיף שבע הקפות את התיבה, כשספר תורה מונח עליה, ובספרי תורה בידיהם. וכן נוהגים ביום שמחת תורה אחר התפלות. וששים ושמחים בשירות ותשבחות בשמחת התורה, בריקודים ובמחיאות כפים, ואפילו אם חל בשבת מותר. ואף על פי ששנינו במשנה (ביצה לו:) אין מרקדים ולא מטפחים (כף אל כף במחיאות כפים) ביום טוב קל וחומר בשבת, ואמרו בגמרא שם, שהוא משום גזרה שמא יתקן כלי שיר, אף על פי כן ביום שמחת תורה התירו חכמים ריקוד ומחיאות כפים לכבוד התורה. ומצוה נמי איכא. [כ״כ רבינו יצחק בן גיאת (עמוד קיז) : נוהגים אצלינו לרקד ביו״ט בשמחת תורה בשעה שאומרים קילוסין לתורה, ואפי׳ כמה זקנים נוהגים כן לכבוד התורה. וכתב המהרי״ק (שרש ט), שאף שהוא איסור שבות, נהגו בו היתר משום כבוד התורה. ע״ש. ופשוט שהוא הדין שמותר למחוא כפים לכבוד התורה בשעה שאומרים שירות ותשבחות לכבוד התורה. וכ״כ הרמ״א בהגה (סי׳ תרסט), וע׳ בשעה״צ (שם סק״ה).].

ו גם בשמחת תורה אסור לקשקש בכוונה בפעמוני הרימונים של ספר התורה. שלא התירו חכמים לכבוד התורה אלא מחיאות כפים וריקוד, שהוא שבות קל, אבל להשמיע כלי שיר, שבנקל יכול לעשות מלאכה, במתיחת המיתרים דהוי מלאכה גמורה, שהוא מתקן כלי שיר, לא התירו חכמים כלל. [ואף מ״ש התוס׳ (ביצה ל.) דלדידן שרי, כי דוקא בימיהם שהיו בקיאים לעשות כלי שיר, היה שייך לגזור, אבל לדידן שאין אנו בקיאים לעשות כלי שיר, לא שייך לגזור. ע״כ. הנה

לא נתכוונו התוס׳ להתיר אלא טיפוח וריקוד, אבל לנגן בכלי שיר, מודים לאסור]. לכן יש למחות במי שבא לפרוץ גדר לנגן בכלי שיר ביום שמחת תורה בתואנה שעושה כן לכבוד התורה, והבל יפצה פיהו, כי כבוד התורה בראש ובראשונה הוא לשמור ולעשות ככל אשר יורו רבותינו להלכה ולמעשה.

[ילקו״י מועדים עמ׳ קפח. חזו״ע סוכות עמ׳ תנח הערה ו].

ז קודם ההקפות יניחו ספר תורה בתיבה, ויהיה עומד אצלו איש ירא שמים ואוחז בידו הספר תורה כל זמן ההקפות. [כן נהג החיד״א (בקונטרס צפורן שמיר סי׳ יב), ע״פ מה שקיבל ממהר״ש שרעבי, שהיה מקפיד בזה. ובשו״ת לב חיים ח״ב (סי׳ קכב) כתב, שבכמה מקומות בטורקייא לא נהגו להניח ס״ת בתיבה, ואף בביהכ״נ של בעל חקרי לב לא נהגו כן. אולם כשהוא נתמנה להרביץ תורה בעץ החיים, הנהיג לעשות כן בהסכמת רוב הצבור].

ח יוצאי אשכנז נוהגים כדעת הרמ״א לקרוא בספר תורה בליל שמחת תורה פרשיות הנדרים שבתורה, ואין צריך למנוע את מנהגם מטעם שאין קורין מקרא בלילה, דבכהאי גוונא אין לחוש בזה. [ילקו״י שאר״י ח״ג עמ׳ שסח, ע״פ יבי״א ח״ז (סי׳ יז אות א). וז״ל הרמ״א (סי׳ תרסט ס״א)״נהגו לקרות בלילה בס״ת בתורת הנדרים״. וכתב בביכורי יעקב (ס״ק יג) דהיינו פרשיות משובחות שרגילים למוכרם בכל השנה כגון פרשת ויתן לך, ופרשת המלאך הגואל אותי, ופרשת השירה, ופרשת מה טובו אהליך יעקב. וע׳ בחזו״ע סוכות עמ׳ תנז].

ט יש להמתין מלקדש בליל שמיני עצרת עד הערב, ואף על פי שבכל שבת ויום טוב יכול לקבל תוספת שבת ויום טוב מבעוד יום, בשמיני עצרת אין לקדש ולאכול מבעוד יום, כדי שלא להכנס בספק איסור תורה. ולכן לא יקדש ולא יאכל בליל שמיני עצרת עד שתחשך ויצאו ג׳ כוכבים, כי אם יקדש ויאכל מבעוד יום, יצטרך לאכול בסוכה. [ילקו״י מועדים (סוף עמ׳ קפד), חזון עובדיה סוכות (עמ׳ תסט). ילקו״י אבלות (סי׳ מב הערה ג). וכ״ה בשו״ת מהרש״ל (סי׳ סח). ואע״פ שהט״ז (סי׳ תרסח) כתב להשיג עליו, וס״ל שכל שקיבל עליו יו״ט מבעו״י פטור מן הסוכה, כיון שחל עליו דין שמיני עצרת. מ״מ הא״ר (שם סק״ג) הסכים להמהרש״ל ודחה מעליו כל השגות הט״ז. וכ״כ בברכי יוסף (שם סק״ה). ובמנחת אלעזר (ס״ס לג) כתב שאף הט״ז מודה למהרש״ל לגבי א״י שאסור לקדש ולאכול קודם הלילה, ולא כתב הט״ז להתיר אלא בחו״ל. ע״ש. וע״ע בשואל ומשיב תנינא (ח״ב סימן ט). ע״ש].

י בשחרית שמחת תורה מתפללים תפלה של יום טוב, (ואומר את שמיני חג עצרת הזה) וגומרים ההלל בברכה. [ילקוט יוסף מועדים עמוד קפה, חזון עובדיה סוכות, עמוד תסט]

יא בית כנסת שביום שמיני עצרת היו בה שלשה חזנים יקרים, שיש להם נעימה, וקולם ערב מאד, והקהל שמח לשמוע אותם, נראה שהגבאי רשאי לכבד את האחד בתפלת שחרית, והשני באמירת ההלל וקריאת התורה, והשלישי במוסף, ואף שהרמ״א בהגה (סי׳ תקפא ס״א) כתב, יש נוהגים שהמתפלל סליחות הוא מתפלל כל היום, משום שאמרו בירושלמי (פ״ק דר״ה), המתחיל במצוה אומרים לו גמור. מ״מ יש עדיפות להזמין לעבור לפני התיבה את שלשתם, מפני שיש בזה משום ״ברוב עם הדרת מלך״. [חזו״ע סוכות עמ׳ תנו].

יב בשעת פתיחת ההיכל ביום שמיני עצרת צריך להמנע מאמירת י״ג מדות, ומנהגינו שלא לומר י״ג מדות בכל יו״ט בשעת פתיחת ההיכל, וכל שכן בשמיני עצרת שנוהגים בו שמחה יתירה. [הגרש״ז אויערבאך בספר הליכות שלמה (מועדים, עמוד רמו) כתב, שאף הנוהגים לומר ביו״ט י״ג מדות ג׳ פעמים בשעת פתיחת ההיכל, מכל מקום בשמיני עצרת שיש בו שמחה יתירה, אין ראוי לומר בו י״ג מדות. ע״ש. ואנו נוהגים שלא לאומרו כלל בכל יו״ט, כמ״ש בשעה״כ (דף קג ע״ד), שאפי׳ בליל הושענא רבה אסור לומר י״ג מדות, מפני קדושת המועד, וכל שכן ביו״ט. וכמו שנתבאר בחזון עובדיה פסח עמוד רמה].

יג ביום שמיני עצרת, שהוא יום שמחת תורה, מוציאים מן ההיכל שלשה ספרי תורה. וקוראים בספר תורה הראשון בפרשת וזאת הברכה, ונוהגים להעלות לספר תורה את כל הקהל, לכבודה של תורה, וחוזר החזן לקרוא ״ולאשר אמר״ לעולים הנוספים. [וכשחל שמיני עצרת בשבת, יכולים להפסיק לכהן בפסוק ״ישא מדברותיך״, כדי שיהיו שבעה עולים עד עליית חתן תורה].

יד יש מקומות שנוהגים שכאשר יש צבור גדול בבית הכנסת, וכולם רוצים לזכות לעלות לספר תורה ביום שמחת תורה, שמוציאים ספר תורה נוסף, ומלווים אותו יותר מעשרה אנשים מן הקהל לחדר אחר הסמוך לבית הכנסת, שיש שם תיבה, ועומד שם שליח צבור נוסף, וקורא בתורה בפרשת וזאת הברכה, לכל אחד מן הקהל שבאו עם הספר תורה, (מלבד הקריאה בבית הכנסת), ומיד כשמסיימים הקריאה בספר תורה בחדר הסמוך לבית הכנסת מחזירים הספרי תורה להיכל של בית הכנסת. וזאת כדי לחסוך זמן, למנוע טורח צבור, ולסיים במהרה את קריאת כל העולים לספר תורה. ומותר לטלטל הספר תורה לחדר האחר לצורך קריאה זו. וכל שכן בנידון דידן שעל פי הרוב הוצאת ספר תורה וטלטולו לחדר אחר נעשית בבנין ההוא תחת קורת גג אחת. [חזון עובדיה סוכות].

טו נוהגים שביום שמחת תורה מזמינים ילדים רבים לעליית ספר תורה בבת אחת, ופורסים טלית מעל ראשם, והגדול שבהם מברך ברכות התורה בעד כולם. ואחר כך השליח צבור מברך את כולם בפסוק, המלאך הגואל אותי וכו׳ וברכת כהנים ושאר פסוקי התורה שכוללים טומוס של ברכות. ואין לערער על המנהג בפריסת הטלית שמעל ראשם משום עשיית אהל עראי ביום טוב, שאסרו חז״ל גזרה משום אהל קבע, שבפריסת הטלית שאנשים אוחזים בה בידיהם מעל ראשי הילדים, אין בזה משום עשיית אהל. ומנהג זה יסודתו בהררי קודש, והנח להם לישראל. [ילקוט יוסף מועדים עמוד קפה. יביע אומר ח״ז סימן נה].

טז מנהגינו להוסיף ״חתן מעונה״ שקורא בתורה עד ואתה על במותימו תדרוך, לפני חתן תורה וחתן בראשית. ואחר כך עולה החתן המסיים שנקרא בשם ״חתן תורה״, וחוזר וקורא מתחלת פרשת וזאת הברכה, עד גמירא, ומברך לפניה ולאחריה. ומיד אחריו מתחיל ״חתן בראשית״ בספר תורה השני בפרשת בראשית, וקורא עד ״אשר ברא אלהים לעשות״, ומברך גם כן לפניה ולאחריה. [ילקוט יוסף מועדים עמוד קפה סעיף ה׳].

יז מותר להעלות שני כהנים, או שלשה בזה אחר זה, אחד לחתן תורה, ואחד לחתן בראשית, ואחד למפטיר. והוא הדין לשלשה לויים בזה אחר זה, שכל שיש קדיש מפסיק בינתים מותר להעלותם בזה אחר זה. [ילקוט יוסף מועדים עמוד קפה. שו"ת יחוה דעת ח"ג סימן נ].

יח אם אין בבית הכנסת אלא כהן אחד, וזכה בעליית חתן תורה, רשאי לעלות גם לעליית כהן, וגם לחתן תורה. והוא הדין ללוי. אבל אם זכו בקריאת חתן בראשית, לא יעלו לספר תורה בתור כהן או לוי, אלא יקרא אחר במקומו, או כהן במקום לוי, שאין אדם אחד רשאי לקרות בשני ספרים, משום פגמו של ראשון. וטוב שהלוי יצא מבית הכנסת בעת שהכהן עולה. [ילקוט יוסף מועדים עמוד קפה. חזון עובדיה על סוכות, עמוד תעו, תעז]

יט וכן אם כל הקהל עלו לתורה בשמחת תורה זה אחר זה לכבוד התורה, כנהוג, ונמצא שאין מי שיעלה לתורה למפטיר, אלא רק מי שעלה כבר בספר הראשון, מותר להעלות מפטיר אף על פי שהוא בספר תורה אחר, ואין לחוש לפגמו של ראשון, שהכל יודעים שהיום כולם עולים לכבוד התורה. אבל לכתחלה לא יעשו כן. ומיהו אם הכהן או הלוי זכו בעליית חתן תורה, ואין כהן או לוי אחר בבית הכנסת, רשאים לכתחלה לעלות בעליית כהן או לוי, ולעלות שוב לחתן תורה, מכיון שגם קריאת חתן תורה באותו ספר תורה עצמו. [ילקוט יוסף מועדים עמוד קפה סעיף ו. חזון עובדיה סוכות עמוד תעז].

כ יש להתיר לשני אחים או לאב ובנו, להיות שניהם חתנים בשמחת תורה, האחד חתן תורה, והשני חתן בראשית, ואף על פי שהמנהג להקפיד בכל ימות השנה שלא להעלות לתורה שני אחים זה אחר זה, (מפני עין הרע), בשמחת תורה מותר שהכל עולים לכבוד התורה. והוא הדין לאב ובנו שיעלו לתורה זה אחר זה, האחד חתן תורה והשני חתן בראשית. (וכל שכן שיכולים לעלות אחד חתן בראשית ואחד מפטיר, שיש הפסק גם בקדיש). ועל הצד היותר טוב, מיד כשיסיים חתן תורה ירד מהתיבה, טרם שיעלה החתן בראשית, שבאופן שמוציאים שני ספרי תורה, והשני עולה בספר תורה האחר, אין חוששין כלל לעין הרע. [ילקוט יוסף מועדים עמוד קפו. יחו"ד חלק ג' סימן נ].

כא כמו כן שני כהנים שבכל השנה אינם עולים לתורה זה אחר זה, שלא להטיל פגם בכהן הראשון, מותר שיעלו לתורה בשמחת תורה האחד חתן תורה, והשני חתן בראשית. וכן שני לויים זה אחר זה, ואפילו שלשה כהנים, האחד חתן תורה והשני חתן בראשית, והשלישי מפטיר, מותר. [ילקוט יוסף מועדים עמוד קפו. חזון עובדיה סוכות עמוד תעו].

כב מי שקנה מבעוד מועד עליית חתן תורה, ומת לו מת ברגל, שחייב להתאבל עליו, רשאי לעלות בעצמו בשמחת תורה לחתן תורה. [ילקו"י מועדים עמ' קפו, חזו"ע סוכות, עמוד תעג]

כג נוהגים להעלות לספר תורה לעליית חתן תורה, תלמיד חכם המוכתר בכתר תורה, ובפרט את המרא דאתרא. ומכל מקום אם החתן תורה הוא בעל תשובה גמורה, אשר בתורת ה' חפצו הולך תמים ופועל צדק, ככל אחיו בני ישראל הכשרים, יכולים להעלותו לעליית חתן תורה. וכתב בכנסת הגדולה שבמקומו היו נוהגים למכור את עליית חתן תורה, בדמים מרובים, ועמדו גדולי הקהל וביטלו מנהגם, והנהיגו שהחתנים יהיו מן החשובים שבקהל. [בכורי יעקב סי' תרסט אות ג. וכ"כ במועד לכל חי סימן כה אות לד יא].

כד מה שנהגו באיזה קהלות, שחתן בראשית מפסיק באמירת "בסימנא טבא" בין ברכת התורה לקריאה שלו, יש לבטל מנהגן, דהוי הפסק, אלא יאמר "בסימנא טבא" קודם ברכת התורה. [שו"ת יביע אומר ח"י (סי' נה אות לג). ילקוט יוסף מועדים עמוד קפו, יביע אומר חלק י' חאו"ח בהערות לרב פעלים ח"ג או"ח סימן מב. חזון עובדיה סוכות עמוד תע]

כה מנהגינו כמו שכתב מרן הבית יוסף, שלא לומר קדיש בשמחת תורה אחר ספר תורה הראשון, ואפילו עלו חמשה גברי ויותר. אלא אחר קריאת פרשת בראשית אומרים (שני החתנים, חתן תורה וחתן בראשית, או אחד מהם) חצי קדיש. ומכל מקום אם טעו ואמרו קדיש אחר הספר תורה הראשון, חוזרים לומר קדיש אחר השני. ואחר כך עולה המפטיר וקורא בספר תורה השלישי, ואומר חצי קדיש ומפטיר.

כו אם נמצאה טעות בספר תורה שקראו בו לחתן בראשית, אין צריך להוציא ספר תורה אחר, אבל לא יברך ברכה אחרונה. [ילקוט יוסף מועדים עמוד קפו. יביע אומר חלק ד' סימן כב סק"ב]

כז ההפטרה ביום שמיני עצרת, נהגו להפטיר ויהי אחרי מות משה עבד ה', עד חזק ואמץ. [בגמ' (מגילה לא.) אמרו שמפטירים ויעמוד שלמה (מלכים א ח). וכ"כ הרא"ש בשם הירושלמי].

כח אחר ההפטרה קודם מוסף, אומרים תיקון הגשם, בפיוט אל חי יפתח אוצרות שמים ישב רוחו יזלו מים, ושאר תפלות הגשם, ומכריזים משיב הרוח ומוריד הגשם. ומי שטעה והזכיר גשם בליל שמיני עצרת, אינו חוזר, ומי שטעה במוסף או במנחה של שמיני עצרת ולא הזכיר משיב הרוח ומוריד הגשם, אלא רק מוריד הטל, כדרכו בכל ימות הקיץ, אינו חוזר, והוא הדין למי שטעה בזה בכל ימות החורף. (מרן בש"ע סי' קיד ס"ה).

כט המתפלל בקיץ ואינו יודע אם אמר משיב הרוח ומוריד הגשם, או מוריד הטל, כל שלשים יום חזקה מה שהוא למוד הוא מזכיר, מכאן ואילך מה שצריך הוא מזכיר. והמהר"ם מרוטנבורג היה רגיל בשמיני עצרת לומר תשעים פעם מתחלת ברכת אתה גבור לעולם עד משיב הרוח ומוריד הגשם, כנגד שלשים יום שאומר בכל יום שלש פעמים כן. ומעתה

אם הוא מסופק אם אמר משיב הרוח ומוריד הגשם, אינו חוזר (אפילו למנהגם שבקיץ לא אומרים מוריד הטל, שבספק בימות החורף אם הזכיר גשם מחזירין אותו). ואף לדידן שאנו מזכירים בקיץ "מוריד הטל" טוב לחזור תשעים פעמים. ודי שיחזור מתיבת מחיה מתים אתה רב להושיע משיב הרוח ומוריד הגשם. ואם הוא שליח צבור, שחוזר התפלה בכל יום פעמיים, בשחרית ובמנחה, די לו בעשרים יום כדי להבטיח שמכאן ולהבא מה שצריך הוא מזכיר. וכן אם מתפלל ט"ו יום, ואח"כ חזר על זה ארבעים וחמש פעמים, שפיר מהני, מכיון שהכל תלוי בהרגל לשונו. ואמנם דעת הגאון חתם סופר (חאו"ח סי' כ), דתשעים פעם לאו דוקא, אלא צריך מאה ואחד פעמים להרגיל לשונו. ושלשים יום שלאחר חג הפסח, יש בהם מאה ואחד פעמים להרגל לשונו לומר מוריד הטל, כיצד מיום הראשון של פסח, ט"ו ניסן, עד ט"ו אייר, תשעים פעם של תפלת שחרית מנחה וערבית, צא מהם ערבית ושחרית של פסח, נשארו פ"ח. ושמנה מוספים של פסח (בחו"ל), ושלש שבתות באמצע, ושני ימים של ר"ח, הרי י"ג, ועם פ"ח פעמים, הוי מאה ואחד פעמים. וסיים, ומיהו אף על פי כן מי שחזר עד צ' פעמים ואחר כך נסתפק, אין להצריכו לחזור ולהתפלל. [ילקוט יוסף תפלה ב', חזון עובדיה סוכות, בסוף הספר].

ל הרמב"ן ז"ל היה אומר ההזכרה מעט בקול כל שלשים יום הראשונים, כדי שידע אם הזכיר או לא. וכן אנו נוהגים בהזכרה ובשאלה. [שם].

לא אחר מוסף עושים ז' הקפות, ומרבים בשמחה ובמשתה לכבוד התורה, שזכינו לסיימה היום. [ילקוט יוסף מועדים עמוד קפז. חזון עובדיה על סוכות, עמוד תפה]

לב יש ליזהר ולהזהיר שלא יבואו לשמחה של הוללות וליצנות, ובמקום גילה שם תהא רעדה. וכל שכן שלא יעשו חילול יום טוב בהשמעת קול כלי שיר, לא תהא כזאת בישראל. שלא התירו לכבוד התורה אלא לספק ולרקד בלבד, אבל לא לנגן בכלי שיר. וכן אסור להפעיל מערכת דיסקטים, או רדיו, או טייפ, אפילו מערב יום טוב, לשמוע שירים ביום טוב של שמיני עצרת, ואפילו עושים כן לכבודה של תורה. ומי שנוהג היתר, מוחין בידו, אלא ישמחו באמירת פזמונים ושירים ותשבחות להי' יתברך. ואפילו לקשקש בפעמוני ספר התורה אסור. והאיסור להשמיע כלי שיר בשמחת תורה, הוא גם בחוץ לארץ ביו"ט שני של גלויות. [ילקו"י מועדים עמו' קפח. יביע אומר ח"ג סי' כט. יחוה דעת ח"ג סי' מט].

לג מותר להוציא ספרי תורה לרחובה של עיר ביום שמחת תורה, ובמוצאי שמחת תורה, בשמחה וריקודים, ולהקפות שניות, להרבות כבודה של תורה. ובכדי לצרף את כל שכבות העם בשמחתה של תורה, לכבדה ולחבבה בעיני כל הצבור. ויזהרו מאד שלא תהיה תערובת נשים וגברים יחדיו. [ילקו"י מועדים עמוד רפח. יביע אומר ח"ז חאו"ח סי' נו. ובח"ד סי' טו. ובשו"ת יחוה דעת ח"א סי' עב. וכן פסק להתיר המהריק"ש בספרו ערך לחם סי' קלה].

לד כשעושים ההקפות עם ספרי התורה בשמחת תורה, וממשיכים שעה ארוכה בשירים ותשבחות, מותר לזקנים וכן לחולים הסובלים מחולשת רגליהם לישב בין הקפה להקפה, ודי שיעמדו לכבוד ספרי התורה בעת ההקפה בלבד, אבל הבריאים, על עמדם יעמודו, ואין להם לשבת בעת ההקפות, ואף בין הקפה להקפה, ישארו כולם עומדים על עומדם, עד שיחזירו את ספרי התורה להיכל. [ילקו״י מועדים עמוד קפח. על פי שו״ת יחוה דעת ח״ו סי׳ מב].

לה בסיום ההקפות, כשמחזירים את ספרי התורה לארון הקודש, ישירו יחדיו המזמור ״הודו לה׳ קראו בשמו״, שאמרו שלמה המלך בעת שהכניס את הארון בבית המקדש. [חמדת ימים דף רלו ע״א. יפה ללב ח״ב סי׳ תרסט סק״ו].

לו מי שאירע לו אבל בימי חול המועד, מותר לו להקיף ההקפות ביום שמחת תורה, אך ימנע עצמו מלרקוד. (שלמי מועד עמוד קסו).

לז אבל תוך י״ב חודש לאב ואם, צריך להקיף בשמחת תורה, וטוב שיזדרז להקיף לעצמו שבע הקפות עם אמירת היהי רצון, וילך לביתו. [חזו״ע סוכות, עמ׳ תסז]

לח הנאנס ומתפלל יחיד בשמיני עצרת, לא יתפלל מוסף עד זמן שבבית הכנסת אומר השליח צבור משיב הרוח ומוריד הגשם.

לט נוהגים לעשות הקפות גם אחרי מנחה, וגם אחרי ערבית של מוצאי יום טוב, ומנהג זה של עריכת הקפות שניות עם ספרי התורה במוצאי שמחת תורה, יסודתו בהררי קודש, בפרט אם משמיעים בהם דברי תורה, להיות ראויים לשמוח בשמחתה של תורה. ואף בחוץ לארץ יכולים לנהוג כן. ובמוצאי יום טוב מותר להשמיע קול שיר בכלי נגינה.

מ כל מי שמרבה לשמוח בשמחת התורה, בריקוד ובמחיאות כפים, הרי זה משובח, וכל אדם ישתדל לשמוח בשמחת התורה, בכל כחו. ואמרו במדרש, ודוד מכרכר בכל עוז לפני ה׳, מהו בכל עוז, בכל כחו, ומהו מכרכר, שהיה מוחה כפיו, כף ימין על כף השמאל, להגביר מדת הימין על השמאל. ואומר כירי רם, והיה מכוין להגביר הימין שהוא רומז על מדת החסד, על השמאל שהוא רומז על מדת גבורה, ולהגביר מדת רחמים על הדין. ומכאן סמך לשמחת התורה. וכל זה להראות חיבה ושמחה לגומרה של תורה. וראוי לגבאי בתי הכנסת, להשגיח בעינא פקיחא שלא לתת ספרי תורה לנערים צעירים לימים, או ילדים, לרקוד ולהקיף עמם, פן יפלו מידיהם חס ושלום כפי שקרה כמה פעמים, וכמו שכתב השדי חמד בדברי חכמים (סי׳ קלא). וגם ישגיחו שלא ירכיבו אדם על כתפיהם לרקד, שהוא מנהג לא טוב. ועושים סעודה לגומרה של תורה. [ילקוט יוסף מועדים עמוד קפט. חזון עובדיה סוכות עמ׳ תס. וכ״ה במדרש שיר השירים (פרשה א

סי' ט), וייקץ שלמה וכו'].

שמחת תורה בחוץ לארץ

מא בחוץ לארץ יום שמיני עצרת נידון כספק, שמא הוא יום שביעי, ולכן צריכים לישב בסוכה בסעודות היום, אבל לא יברכו לישב בסוכה, שספק ברכות להקל. אבל נוהגים בו קדושת יום טוב, ומקדשים בברכת שהחיינו. [חזון עובדיה סוכות עמוד תעט].

מב תושב חוץ לארץ שבא לבקר בארץ ישראל על מנת לחזור לחוץ לארץ, ומתארח אצל קרוביו או ידידיו, וקשה לו לאכול לבדו בסוכה, ולהטריח על מארחיו, יש לו לנהוג בשמיני עצרת כבני הבית, לקדש ולאכול בבית, ולא בסוכה. ורק אם עומד ברשות עצמו, כגון שנמצא במלון וכדומה, יעשה כמנהגו שבחוץ לארץ לקדש ולאכול ולישן בסוכה. [שו"ת יחוה דעת חלק ב' סימן עו]

מג בחוץ לארץ שעושים שני ימים טובים של גליות, מסיימים קריאת התורה ביום התשיעי של החג, ואז הם חוגגים את שמחת התורה, בריקודים ובמחיאות כפים, כמו שנוהגים לעשות בארץ ישראל ביום שמיני עצרת, ומקיפים את התיבה שבע הקפות (חסר סוף הסעיף)

מד בחוץ לארץ יש נוהגים לעשות ההקפות ושמחת תורה בשני הימים, בשמיני עצרת ובשמחת תורה, ויש להם על מה שיסמוכו. [חזון עובדיה סוכות עמוד תפב].

מה תושב ארץ ישראל שנסע לחוץ לארץ על דעת לחזור לארץ ישראל, יום שמחת תורה של חוץ לארץ, אצלו הוא חול גמור, ולכן ישכים ויניח תפלין בביתו, ויקרא בו קריאת שמע, וילבוש בגדי החג, וישתתף בתפלות הצבור בבית הכנסת. ואף על פי שהם מתפללים תפלת יום טוב "אתה בחרתנו", הוא מתפלל בלחש תפלת חול, אתה חונן וכו'. ובהלל יקרא בספר תהלים, ולא יתפלל מוסף, אלא כשהצבור מתפללים מוסף, יעמוד ויאמר בלחש מזמורי תהלים. [כן כתב הרב פרי האדמה חלק א' (דף כ' ע"ב), ושכן נעשה מעשה].

מו בן ארץ ישראל שיצא לחוץ לארץ על דעת לחזור, אינו רשאי לעלות לספר תורה בשמחת תורה של חו"ל לחתן תורה. הואיל ויום שמחת תורה שלהם הוא אסרו חג אצלו, והוא כיום חול לגמרי, ואם הזמינוהו לעלות לחתן תורה, לא יעלה לספר תורה, וימציא להם איזו אמתלא, וימנע מלעלות לחתן תורה, מאחר שאצלו הוא יום חול. וחייב להניח תפילין

בביתו בצינעא, כיון שדעתו לחזור, אינו יכול לברך על קריאת התורה ביום זה. [שו"ת יביע אומר חלק י' חאו"ח סימן נ' עמוד פד. וחלק ט' סימן סה עמוד צט].

מז תושב חוץ לארץ המבקר בישראל, על מנת לחזור לחוץ לארץ, רשאי לעלות לספר תורה ביום טוב ראשון, שהוא שמיני עצרת, כחתן תורה או חתן בראשית.

מח בני חוץ לארץ העושים יום טוב שני בשמחת תורה, אין להם לחלל יום טוב בכלי שיר ונגינה, וכדומה, ואסור להם לרקוד עם אבוקה של שעוה לפני הספרי תורה, שיש בזה גרם כיבוי. ויש נוהגים בחוץ לארץ לעשות את ההקפות עם ספרי התורה גם ביום טוב ראשון של שמיני עצרת, וגם ביום טוב שני של גלויות, ויש להם על מה שיסמוכו. [שו"ת יחוה דעת חלק ג' סימן מט]

מט אסור לעשות מוגמר לעשן לפני הספר תורה, ואפילו יום טוב שני של גליות, שהרי הוא בקדושה כיום טוב ראשון לכל דבר. [חזון עובדיה סוכות עמוד תסז].

נ אין אומרים וידוי ונפילת אפים אחר חג הסוכות עד ב' חשון. ואין לשנות. [ילקוט יוסף מועדים עמוד קפט, חזון עובדיה סוכות, עמוד תפז. ילקוט יוסף תפלה כרך ב' (מהדורת תשס"ד) סימן קלא]

הלכות חנוכה

סימן תרע - דברים האסורים והמותרים בחנוכה

א בתקופת הבית השני גזרו מלכי יון גזרות על ישראל, וביטלו אותם מדתם, ולא הניחום לעסוק בתורה ובמצות, ולחצום לחץ גדול, ופשטו ידיהם בממונם ובבנותיהם, ונכנסו להיכל ופרצו בו פרצות, וטימאו הטהרות, והיה צר לישראל מפניהם מאד, עד שריחם עליהם ה' אלקי אבותינו והצילם מידם, וגברו בני חשמונאי הכהנים הגדולים והרגום, והושיעו את ישראל מידם, והעמידו מלך מן הכהנים, וחזרה המלכות לישראל, ונמשכה יותר ממאתים שנה עד חורבן הבית השני. וכשגברו ישראל על אויביהם ואיבדום, היה זה ביום כ"ה בכסליו, ונכנסו להיכל

ולא מצאו שמן טהור להדליק המנורה שבבית המקדש, אלא פך אחד של שמן, שלא היה בו להדליק אלא יום אחד בלבד, ונעשה בו נס והדליקו ממנו שמונה ימים, עד שכתשו זיתים והוציאו שמן טהור. ומפני זה התקינו רבותינו שבדור ההוא, שיהיו שמונה ימים אלו, החל מיום כ״ה בכסלו והלאה, ימי שמחה והלל. ומדליקים בהם נרות בכל לילה משמונת הלילות לפרסם הנס ולגלותו. וימים אלו נקראים ״חנוכה״. [ילקו״י מועדים עמוד קצ. וכ״ז הוא לשון הרמב״ם (הל׳ חנוכה פ״ג ה״ב), דס״ל שנס הנצחון הסתיים ביום כ״ה כסליו. וכתב הפר״ח, שנקרא חנוכה, על שם שחנו בכ״ה בכסלו. והטעם שתיקנו שמונת ימי חנוכה, ולא ״תשעה״ משום ספקא דיומא, לפי שחנוכה מדבריהם לא החמירו כ״כ. ועוד, שרצו לרמוז על מילה שניתנה בשמיני].

ב נוהגות הנשים שלא לעשות מלאכה, כגון תפירה וסריגה, בעוד שנרות החנוכה שבבית דולקות, במשך חצי שעה מהדלקתם, והטעם הוא משום היכר להודיע שאסור להשתמש לאור נרות החנוכה. ואין להקל להן בחצי שעה הראשונה של הדלקת הנרות. אבל בבישול ואפיה וצרכי אוכל נפש מותרות. [ילקו״י מועדים עמוד קצ. וכ״ה בא״ר, דרך החיים, מ״ב אות ד׳. ובמור וקציעה הביא סמך למנהג חומרת הנשים, כדי שלא יבאו להשתמש לאור נרות החנוכה, הילכך מנהג ותיקין הוא. וכתב האליה רבה (ס״ק יב), דהיינו עד חצי שעה. ע״ש. וזה דוקא במלאכה גמורה כגון תפירה, אבל לא בבישול וטיגון ושאר צרכי הבית. ויש אומרים שלא נהגו אלא במלאכות האסורות בחוה״מ ור״ח].

ג יש נשים שנהגו שלא לעשות מלאכה בכלל בחנוכה, ויש לבטל מנהגן, כי הבטלה מביאה לידי שעמום. ומכל מקום יש אומרים שטוב לנשים להמנע ממלאכות כבדות, כגון טויה וכביסה, שיש בהן טירחא, על כל פנים ביום ראשון ושמיני של חנוכה. [לפמ״ש ארחות חיים. וכ״כ בכנה״ג הגה״ט סק״ד]. אבל האנשים אינם נמנעים משום מלאכה. [כ״כ במטה משה, ב״ח ט״ז ופר״ח. וכתב בפר״ח (סי׳ תיז), שאם האנשים החמירו על עצמם שלא לעשות מלאכה בר״ח, הוי מנהג בורות, וא״צ התרה לבטלו. אמנם בספר חסידים (סי׳ קכא) מוכח שגם לאנשים יש להמנע ממלאכה. וכ״ה בב״ח בשם מהרי״ל. ונראה דאין הכי נמי אם נהגו האנשים להחמיר ישארו במנהגם. אבל מסתמא לא נהגו האנשים להחמיר בזה. וכ״ש כיום שיש אור חשמל, ואין חשש פן יבואו להשתמש לאור החנוכה].

ד נכון ללמוד הלכות חנוכה בחנוכה, כדי לדעת פרטי ההלכות. [ילקו״י שם. שלמת חיים].

ה כיון שחז״ל קבעו את שמונת ימי החנוכה לשמחה והלל, לכן אין להספיד בהם על מת, אלא לחכם בפניו. [דאיתא במגילה (ג:) ובמו״ק (כו:) אין מועד בפני ת״ח, וכ״ש חנוכה ופורים. וכ״פ מרן בש״ע (סי׳ תרע ס״ג). וכתב עוד בש״ע יו״ד (סי׳ תא ס״ה), שיום שמועה אפי׳ רחוקה כבפניו דמי]. וגם בזמן הזה יש דין תלמיד חכם לפי ערך הדור. [ילקו״י מועדים עמ׳ קצב. ומ״ש בחיי אדם (כלל קיח סי׳ ז), שבזה״ז אין להספיד לת״ח בר״ח, מפני שאין לנו דין ת״ח בזה״ז, הנה הרב עצמו בחכמת אדם (כלל קסט סי׳ ה) כתב להתיר הספד על ת״ח בין בר״ח בין בחנוכה ופורים. וכתב בברכ״י (חו״מ סי׳ טו סק״ג): ולדידן דנקטינן כפסקי מרן, הנה מרן לא חש כלל למ״ש מהרי״ו שאין דין ת״ח בזה״ז, שהרי כתב את כל הדינים שנאמרו בגמ׳ לענין ת״ח כמות שהן, והמהרימ״ט (חו״מ סי׳ מז) דחה ד׳ מהרי״ו מההלכה. וכ״כ באורח משפט (סי׳ ד אות יז) בשם מהרש״ל (פ״ב דב״ק), שאף בזה״ז יש דין ת״ח שיפתח בדורו כשמואל בדורו. וכ״כ בספר נזירות שמשון, ובערוה״ש, ובשער שלמה זוראפה (סי׳ קלה) דמ״ש המג״א (ס״ס תקמז) בדיני חוה״מ, שאין בזמנינו דין ת״ח, סברא יחידאה היא, שהרי כל הפוסקים

והטוש״ע פסקו להתיר להספיד לחכם בפניו, ואין דרכם להביא הלכתא למשיחא. וע״ע ביביע אומר ח״ט (חיו״ד סי׳ מו). ובחזו״ע חנוכה].

ו מלמד תינוקות של בית רבן וקובע עתים לתורה, דינו כתלמיד חכם שמותר להספידו בפניו, דהיינו בעת ההלוייה. [כמ״ש בשו״ת שער שלמה זוראפה (סי׳ קלה). ע״ש].

ז אסור להתענות בחנוכה, ולכן אם חל יום פטירת אביו או אמו בחנוכה, לא יתענה בימי חנוכה, אלא יקדים להתענות קודם חנוכה, שבימים שלפני חנוכה או לאחריהם אין איסור תענית. [ילקו״י מועדים עמוד קצב].

ח מי שהתענה תענית חלום בחנוכה, צריך להתענות יום אחר לאחר ימי החנוכה, לכפר על מה שהתענה בחנוכה, כמו שכתב מרן בשלחן ערוך. (סי׳ תקסח ס״ה).

ט מה שנוהגים במלאת שבעת ימי האבל לעלות לבית הקברות, וכן ביום השלשים, וכמו שכתב בשלחן ערוך (יו״ד ס״ס שדמ), אין לעשות כן בימי חנוכה, וכל שכן בראש חודש, שהרי מתעוררים לבכי ולמספד על יד הקבר, כשרואים קברו של הנפטר ביום השביעי או השלשים. ולכן ידחו הביקור לבית הקברות לאחר ימי החנוכה. [כ״כ מרן הב״י ביו״ד (ס״ס שדמ) בשם הכל בו, שאם חל יום השביעי לאבלו בר״ח אין ללכת לביה״ק. וכ״ה בארחות חיים ח״ב (עמ׳ תקפא). וה״ה לחנוכה. ילקו״י מועדים עמוד קצב. ילקו״י אבלות עמוד תרלב].

י יש אומרים שמותר לבקר אצל קברי הצדיקים, התנאים והאמוראים, בימי החנוכה וחול המועד. [בן איש חי]. ויש חולקים. [מועד לכל חי]. והמיקל בזה יש לו על מה לסמוך, שהרי אין רגילות לבכות שם כמו שבוכים ליד קבר ביום השבעה או השלשים. [גשר החיים. ילקוט יוסף מועדים עמוד קצב. וילקו״י על הלכות אבלות מהדורת תשס״ד עמוד תרלב].

יא יש שנהגו שהאבלים על אב ואם, אינם אומרים קדיש בחנוכה, והוא מנהג גרוע, ואם אפשר לבטלו בהסברה נעימה, הנה מה טוב, ואם לאו לא יבטלוהו ביד חזקה מפני המחלוקת. [ילקו״י מועדים עמוד קצג. וע׳ ברכ״י סי׳ עתר סק״ח. ושיו״ב יו״ד סי׳ שעו סק״י].

יב מי שנפטר לו מת בימי החנוכה, נוהג בימים אלה כל דיני אבלות, וקורעים על הקרובים, וכן מבקרים ומנחמים את האבל בחנוכה. וראה להלן דין האונן. [ילקוט יוסף מועדים עמוד קצב].

יג אם חל יום השלשים בחנוכה, מותר לעשות סעודה ולימוד, כשאומרים שם דברי תורה ומוסר לעילוי נשמת המנוח, אבל לא יאמרו דברי הספד המעוררים לבכי.

יד יש נוהגים להרבות במאכלי גבינה בימי חנוכה, זכר לנס שנעשה על ידי "יהודית". ומנהג ישראל תורה הוא. [ילקו"י מועדים עמ' קצא. כתב הר"ן (פ"ב דשבת), נשים חייבות בנר חנוכה שאף הן היו באותו הנס, שהיוונים גזרו על כל בתולות ישראל הנישאות שיבעלו להגמון תחלה, וע"י אשה נעשה נס, שבתו של יוחנן כהן גדול שהיתה יפת מראה הובאה להגמון, [ובחמדת הימים (הל' חנוכה פ"ב) כתב, שראש האויבים היה אליפורנו מלך יון. וייחס הנס ל"יהודית". וכמ"ש התוס' (פסחים קח:) ובתוס' מגילה ד.], והאכילה אותו מאכלי גבינה כדי שיצמא מאד, והשקתה אותו יין עד שנשתכר, וירדם, ואז בעזה"י חתכה את ראשו בסייף. כראות אנשי צבאו כי מת מלכם, נסו על נפשם, ולכן נהגו לאכול מאכלי גבינה בימי חנוכה. והביא כ"ז מרן הב"י בדפוס ישן, ס"ס תרעה].

טו נוהגים לאכול בחנוכה סופגניות מטוגנות בשמן, זכר לנס השמן של המנורה, וטעמם כצפיחית בדבש. וכל מעשיך יהיו לשם שמים. [כ"כ בקובץ שריד ופליט בשם רבינו מיימון אביו של הרמב"ם, שאין להקל בשום מנהג ממנהגי ישראל, ויתחייב לעשות משתה ושמחה בחנוכה לפרסומי ניסא, ופשט המנהג לעשות סופגניות הנקראים בלשון ערבי אלספינג, ומנהג קדמונים הוא].

טז יש אומרים שריבוי הסעודות שמרבים בהם בימי חנוכה, אינם אלא סעודות הרשות, שלא קבעום חכמים למשתה ולשמחה, [מהר"ם מרוטנבורג בתשובה (סי' תרה). טור וש"ע (סי' תרע). ומה שלא קבעום למשתה ולשמחה כבפורים, לפי שבפורים עיקר הגזרה היתה על אבדן הגופות, לכן תיקנו שיהיו ימי משתה ושמחה, אבל בחנוכה הגזירה היתה על שמירת המצות, וזהו אבדן הנפש, לכן קבעוה בנרות, כמ"ש נר ה' נשמת אדם. ואף שאמרו דגדול המחטיאו יותר מן ההורגו. היינו כשמחטיאו ברצון, אבל באונס לא]. ויש חולקים ואומרים שיש קצת מצוה בריבוי הסעודות הללו. [כן משמע מלשון הרמב"ם (הל' חנוכה פ"ג ה"ג), שקבעום לימי שמחה והלל. וכ"ה בתוס' תענית (יח:). וכ"כ רבינו יונה, הרי"צ בן גיאת, והכל בו, ועוד. וכ"כ המהרש"ל ב"ק (פ"ז סי' ל)]. ונוהגים לומר זמירות ותשבחות לה' יתברך בסעודות הללו, ואז נחשבות לסעודות מצוה. [כמבואר בתשובת מהר"ם ובמרדכי. וכ"פ הרמ"א בהגה (סי' עתר ס"ב). ומהרש"ל]. ומה טוב ומה נעים לנצל מסיבות אלו לדרשות בדברי תורה ויראת ה' טהורה, לקרב את ישראל לאביהם שבשמים, ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד, ואז בודאי שסעודות הללו נחשבות לסעודות מצוה. [ים של שלמה (ספ"ז דב"ק). וחות יאיר (סי' ע). ודגול מרבבה (סי' שצא ס"ב). וכנה"ג]. ויהי רצון שהשי"ת יעשה עמנו נסים ונפלאות כמו שעשה לאבותינו בימים ההם בזמן הזה. ישראל נושע בה' תשועת עולמים, ונזכה לביאת משי"ח צדקנו (ראשי תיבות: מדליקים שמונת ימי חנוכה), ונדליק המנורה בבית קדשנו ותפארתינו, מלך ביפיו תחזינה עינינו. במהרה בימינו אמן. [ילקו"י מועדים עמ' קצג. ועיין במגיד מישרים "שחנוכה ופורים אינם בטלים לעולם". וכ"ה ברמב"ם, והיינו כמ"ש במדרש תנחומא (ר"פ בהעלותך), לך אינה בטלה לעולם, דהיינו נר חנוכה].

סימן תרעא - סדר הדלקת נר חנוכה ומקום הנחתו

א צריך להזהר מאד בהדלקת נרות חנוכה, כי היא מצוה חביבה עד מאד, שיש בה משום פרסום הנס בהודאה לה' יתברך על הנסים שעשה

לנו, והעושה כן זוכה לבנים תלמידי חכמים (שבת כג:). ואפילו עני שאין לו מה יאכל אלא מן הצדקה, מוכר כסותו או נותנו בעבוט כדי להשיג דמי שמן או נרות שעוה להדלקת נרות חנוכה, כדי שיעור נר אחד לכל לילה. [כ"ה ברמב"ם (הל' חנוכה פ"ד הי"ב). וכ"פ בש"ע (סי' תרעא ס"א). ונלמד ממה שאמרו שאפי' עני שבישראל לא יפחתו לו מד' כוסות, משום פרסומי ניסא. וכתב בחמד משה שא"צ לתת לו אלא רק נר אחד לכל לילה. ואינו חייב למכור כסותו בשביל ההידור. ולאפוקי ממ"ש האור שמח (פ"ד מחנוכה), וכ"כ הא"ר, והפמ"ג]. וכן חייב להשכיר עצמו לפועל שכיר כדי שיוכל ליקח שמן להדלקה, כדי שיעור נר אחד לכל לילה. [כן העלה האליה רבה (ר"ס תרעא), ודלא כמ"ש בעולת שבת]. לכן מצווים כל גבאי צדקה להשגיח על העניים, ולתת להם שמן להדלקת נרות חנוכה, אלא שאינם מצווים לתת להם אלא כדי נר אחד בכל לילה, כפי עיקר הדין של המצוה. [ילקו"י מועדים עמו' קצד].

ב אלמנה הניזונת מנכסי היתומים, צריכים לספק לה שמן להדלקת נר חנוכה, שתוכל לברך ולצאת ידי חובתה, כיון שאף הנשים חייבות בנר חנוכה, שגם הן היו באותו הנס. וראוי לתת לה שמן באופן שתוכל לנהוג כמנהג המהדרין, תוספת נר לכל לילה, כפי שנהג בעלה בעודו בחיים. [ילקו"י מועדים עמוד קצה. וראה שם בהערה יט, אם יכולים להוציא מהמוחזק ולכוף את היתומים ליתן לאלמנה דמים גם עבור נרות ההידור, או די בנר אחד לכל לילה כפי עיקר הדין. ובחזון עובדיה הל' חנוכה העלה, דראוי ליתן לה שמן גם עבור נרות ההידור].

ג אף על פי שמצות צדקה נדחית מפני נר חנוכה, [שהרי אין לך צדקה גדולה יותר מלתת לעני כסות ומלבוש, ומכל מקום קיימא לן שמוכר כסותו לצורך נר חנוכה], מכל מקום אין מצות נר חנוכה דוחה מצוה דאורייתא. ומה שנר דוחה לקידוש היום, היינו מפני שיוצאים ידי חובה מן התורה על הפת או בתפלה. [חזון עובדיה על חנוכה פ"ב הערה ה].

ד כמה נרות צריך להדליק בחנוכה, אמרו חז"ל (שבת כא:) מצות חנוכה נר איש וביתו, והמהדרין נר לכל אחד ואחד, והמהדרין מן המהדרין, בית הלל אומרים יום ראשון מדליק אחד מכאן ואילך מוסיף והולך. והיינו, כי מעיקר הדין די בנר אחד לכל בית ובית מישראל, בין שבני הבית מרובים, בין שהם מועטים. אולם המהדרים במצוה זו, בלילה הראשון מדליקין נר אחד, מכאן ואילך מוסיף נר אחד בכל לילה עד שבלילה האחרון יהיו שמונה נרות, ואפילו אם היו בני הבית מרובים לא ידליקו יותר. וכן פסק מרן בשלחן ערוך (סי' תרעא ס"ב). וכן פשט המנהג בכל תפוצות ספרד, וכמו שהעיד הרמב"ם. [ילקו"י מועדים עמ' קצה. ומ"ש הט"ז, שזהו חידוש, שהספרדים נהגו בזה כדי התוס' והאשכנזים נהגו כעין דברי הרמב"ם להדליק חנוכיה לכל אחד ואחד, כבר העיר עליו החמד משה, שמנהג הספרדים קדום הוא, ונזכר בדברי הרמב"ם]

ה מי שאין לו שמן לכל שמונת ימי חנוכה, אלא רק כדי הדלקת לילה אחת, שהוא שיעור חצי שעה, אין לו לחלק את השמן שבידו לשמונה חלקים, כדי שידליק מעט בכל לילה לפרסם הנס, אלא ידליק כשיעור בלילה הראשון, ואם לא ישאר ללילות אחרים, אין בכך כלום, דאנוס רחמנא פטריה. [ילקו"י מועדים עמ' קצו. ולאפוקי ממ"ש בספר נטע שורק (בחידושי סוגיות

דף עג:), שע״פ תירוץ הב״י שהנס היה כל ח׳ ימי חנוכה, שחילקו את השמן שבפך לח׳ חלקים וכל לילה נעשה בו נס, יש ללמוד למי שאין לו שמן לכל ח׳ ימי חנוכה אלא רק ללילה אחד, יחלקהו לח׳ חלקים לכל לילה, ואף דקי״ל שצריך שיתן שמן כשיעור חצי שעה, זהו רק מצוה מן המובחר ולא לעיכובא. ובמחכ״ת ליתא. ואין ראיה מהב״י דשאני פך השמן שבביהמ״ק, שהיו הנסים רגילים. וע״ע במאור ישראל ח״ג (עמוד שיב והלאה). ע״ש].

ו מי שיש לו שמן לכל שמונת ימי חנוכה כמנהג המהדרין מן המהדרין, בצמצום, ולחבירו אין שמן כלל, מוטב שידליק כל לילה נר אחד בלבד, ויתן שמן לחבירו לזכותו לברך ולהדליק נר חנוכה. שהרי מן הדין אין צריך אלא נר אחד. [מג״א (ר״ס תרעא), ויד אהרן שם, והחיי אדם (כלל קנד סי׳ כה), ובמועד לכל חי (סי׳ כז אות מח), ובית עובד (אות ה), ומשנ״ב].

ז מי שיש לו שמן בלילה השני או השלישי כשיעור החיוב וההידור בלבד, וחושש פן למחר לא יהיה לו שמן להדליק נר חנוכה, מוטב שידליק רק נר אחד, שהוא מן הדין, ואת היתר ישאיר למחר. [חיי אדם כלל קנד סי׳ כה, שאם אין לו בליל שלישי אלא ב׳ נרות, לא ידליק שנים, שאינו לא כב״ש ולא כב״ה. וכ״כ בעקרי הד״ט, והכתב סופר, ובשבט סופר, ובערוה״ש, ובהתעוררות תשובה, ובמשנ״ב, ובכה״ח, ובמשפט כהן, ובספר בית הלוי. ואמנם בספר אבי עזרי (הל׳ חנוכה פ״ד ה״א) כתב, שידליק ב׳ הנרות, ולא אמרינן שלא נשלם ההידור אלא בשלשה, ולכן ידליק רק נר אחד, שזה אינו, שבודאי שיש הידור כשידליק ב׳ נרות, שאף אם אינו יכול לעשות ההידור בכולו, לא אמרינן שלא יעשה כלל, דלא גרע יום שלישי מיום שני. אולם אין הדין כדבריו, אלא ידליק רק נר אחד. ושלא כסברת האבי עזרי, והוא נגד כל הפוסקים הנ״ל]. ובליל שני אם יש לו ב׳ נרות, ידליק את שניהם, ולא ידליק את נר השמש.

ח אם יש לו שמן שיעור של ב׳ נרות בלבד, והוא עומד בליל שלישי, ולמחר יהיה לו שמן, ידליק בליל ג׳ נר אחד כשיעור, ויחלוק השמן הנשאר לשני הנרות האחרים. ורק אם אין לו אלא נר שעוה שאי אפשר לחלקו לשתים, ידליק נר אחד בלבד. [שאע״פ שאין בהם שיעור חצי שעה, הרי ללישנא קמא לא בעינן שיעורא, וכתבו בהגמ״י (פ״ד מהל׳ חנוכה אות ב), והסמ״ג הל׳ חנוכה בשם ר״י, שנהגו העם כלישנא קמא שא״צ שום שיעור. ועכ״פ בנרות ההידור א״צ להקפיד כ״כ על השיעור].

ט מי שאין לו שמן הרבה בלילה השמיני, כדי שיספיק לכל שמונת הנרות עם ההידור, יתן בנר השמיני כשיעור הדלקת חצי שעה, שהוא מן הדין, והנותר יחלק לכל שאר הנרות, ולא יחלק השמן באופן שיתן בכולם שוה בשוה, שאז לא יצא ידי חובת ההדלקה כלל, וגם לא יוכל לברך להדליק נר חנוכה, הואיל ואין באף אחד מהם כשיעור הנדרש לפי הדין. [מג״א וא״ר ר״ס תרעא. ילקוט יוסף מועדים עמוד קצו].

י מי שטעה והדליק בלילה הראשון ב׳ נרות, או שהדליק בלילה השני ג׳ נרות, יצא ידי חובתו, ואין צריך לחזור ולהדליק לפי הראוי לאותו לילה. ואם חוזר להדליק כפי מנין היום, ומברך, הוה ליה ברכה לבטלה, אחר שיצא כבר ידי חובה. [כ״כ בשו״ת האלף לך שלמה (א״ח סי׳ שפ) שהתוספת על העיקר לא מזיק, שהעיקר שלא לפחות. ובפרט במנורות המיוחדות לחנוכה].

יא אם בליל שני או בשאר הלילות, הדליק רק נר אחד, מפני שלא היה לו יותר שמן, ושוב נזדמן לו עוד שמן שיוכל להספיק לשיעור של המהדרין, ידליק ההידור בלי ברכה. [ילקו״י מועדים עמוד קצו סעיף ח. וכן מוכח בב״י ס״ס תרעב בשם הארחות חיים במעשה בלוניל].

יב מי שמילא קערה שמן והקיף אותה פתילות, אם כפה עליה כלי קודם ההדלקה, עולה לכמה בני אדם, כגון המהדרין שכל אחד מבני הבית מדליק נר אחד. אבל אם לא כפה עליה כלי, עשאה כמדורה, ואפילו לאדם אחד אינה עולה. וחוזר ומדליק נרות כדין בברכה. ואם הדליק ואחר כך כפה עליה כלי, יכבה הנר ויחזור להדליק בלא ברכה. ואם הרחיק את הפתילות זו מזו כשיעור אצבע (2 ס״מ), והפתילות בינוניות, שאין השלהבת של האחת נוגעת בחבירתה, יש אומרים שיצאו ידי חובת נר חנוכה, אף על פי שלא כפה עליה כלי. [ילקוט יוסף מועדים עמוד קצז. יבי״א ח״ד סי׳ נב סוף אות ה]

יג חנוכיות מכסף או מנחושת עגולות שיוצאים מהם קנים סביבותיהן בעיגול, ועל כל קנה נר אחד, ובין כל קנה מרחק כעובי אצבע, כשרות להדליק בהן נרות החנוכה. ואף שהרמ״א הזהיר שלא להדליק נר חנוכה בעיגול, מודה שאם יש ריוח ביניהם יכול להדליק. [בשו״ת תרומת הדשן (סי׳ קה) כתב להתיר בנ״ד, דלא דמי כלל לקערה מלאה שמן והקיפה פתילות, דקי״ל שאם לא כפה עליה כלי, עשאה כמדורה ואפי׳ לאחד לא עולה, דשאני הכא שהקנים היוצאים ממנה מובדלים במחיצה, ולא חשיבי כמדורה. ע״כ. ומ״ש הרמ״א שיש להזהר שלא להעמיד הנרות בעיגול, כתב הפר״ח שא״צ להזהר בכך].

יד לכתחלה צריך להניח נר החנוכה בכלי, ולא כאלה שמדביקים נר שעוה על הרצפה, או על אבן קטנה, שאין זה כלי. ויש אומרים שהנר שהוא הכלי מעכב למצוה. [כן העלה בשו״ת אבני נזר (סי׳ תק). וכ״כ השדי חמד (מע׳ חנוכה אות ז) בשם הרב יד נאמן, דמ״ש החסד לאברהם בשם רבינו יצחק בן הראב״ד לפסול קליפות ביצים או בצלים לנ״ח, מפני שאין עליהם תורת כלי, ואין כאן נר, יש לחוש לדבריו].

טו אולם המהלך בדרך וחונה בלילה, ואין לו שם בית ולא אהל, חייב להדליק נר חנוכה, אם יש לו חתיכות שעוה יתלה אותם בעץ גבוה, או על שלחן, או ספסל, וידליקם, לקיים מצות הדלקת נר חנוכה ולברך עליהם. [ואף שלדברי האבני נזר והרב יד נאמן בעינן כלי לעיכובא, וא״כ לא יועיל כלום בהדלקת חתיכות שעוה על גבי שלחן או ספסל, בלי כלי. אולם בשו״ת חכם צבי (סי׳ מה) מוכח דשפיר דמי אף בלא כלי. ע״ש. ורק לכתחלה יש לחוש להמצריכים כלי].

טז כלי הניקח מעכו״ם להדליק בו נר חנוכה אינו צריך טבילה, שדוקא כלי סעודה צריכים טבילה. [ודלא כמי שחשב לומר שיש בזה משום הקריבהו נא לפחתך, שהרי אין כאן מיאוס בכלי כלל].

יז יש מי שכתב שאם השתמשו בכוס של זכוכית במי רגלים לבדיקה רפואית, אפילו רק פעם אחת, אין להדליק בו נר חנוכה, משום הקריבהו

נא לפחתך. אבל לעשותו שמש לנרות חנוכה שפיר דמי. וצ״ע. [מהר״ם בן חביב בשו״ת קול גדול סי׳ צב].

יח מצות הנחת נרות חנוכה, היא בתוך עשרה טפחים (כשמונים סנטימטר) מקרקע הדירה. [שבת (כא:). ובחי׳ הרשב״א והר״ן שם. וכ״כ הרא״ש הטור ושו״ע (סי׳ תרעא ס״ו). וכתב מרן הב״י, שכן נהגו המדקדקים אף בזמן הזה]. ואם הניחם למעלה מעשרה טפחים יצא. ויש להניחם למעלה מגי׳ טפחים, ואם השלהבת של נר השעוה שהודלק למצות החנוכה הוא למעלה משלשה טפחים, אף על פי שגוף הנר הוא למטה מגי׳ טפחים, שפיר דמי, שהעיקר הוא השלהבת. [כ״ה בטור (סי׳ תרעא), שהר״מ מרוטנבורג היה מדקדק להניחה למעלה מגי׳ טפחים. וכ״כ מרן בש״ע. וכתב הפר״ח שאם הניחה למטה מגי׳ טפחים כשרה. וכ״כ הפמ״ג. וסייעו מלשון הטור ״מדקדק״ להניחה וכו׳. ע״ש. אולם בארחות חיים (דף קיז) כתב, אם הדליקה למטה מי׳ טפחים כשרה, והוא שתהיה גבוהה גי׳ טפחים מהקרקע. וכ״ה בכל בו. וכ״כ בעל המאורות. ומוכח דס״ל דבתוך י׳ טפחים כשרה רק בדיעבד. וס״ל כהרי״ף והרמב״ם שהשמיטו הא דמצוה להניחה למטה מי׳. והיינו משום דלמטה מעשרה לית בה פרסומי ניסא כראוי. מש״ה עדיף לכתחלה להניחה במקום גבוה לפרסומי ניסא. ויש להקפיד להניחה על שלחן וכדו׳, או ע״ג אבן גבוהה יותר מגי׳ טפחים].

יט אין להדליק נר חנוכה המונח למעלה מעשרים אמה מקרקע הדירה. (כל אמה 48 סנטימטר - 9.60 מטר) ואם עבר והדליק למעלה מעשרים אמה, לא יצא אף בדיעבד. וצריך לכבות את החנוכיה ולהניחה במקום הכשר ויחזור וידליקנה, אך לא יברך שנית. [ילקו״י מועדים (עמוד קצז). ודעת רבינו יואל שכיום שמדליקים בפנים אפי׳ למעלה מכי׳ אמה כשרה, ואף דלא קי״ל הכי לדינא, מ״מ לענין ברכה סב״ל. וע׳ בפמ״ג (א״א סי׳ תרעא סק״ז).]. והכל תלוי בשלהבת של הנרות, ואין משגיחין באורך הנרות בזה. [עיין בפרי מגדים (מש״ז שם סק״ה). וכ״כ המשנ״ב בשעה״צ ס״ק לג].

כ הדר בעלייה, מצוה שיניח נרות חנוכה בחלון או במרפסת, או בגזוזטרא הסמוכה לרשות הרבים, כדי לקיים פרסומי ניסא. [מג״א ושאר אחרונים. והיינו אפי׳ החלון למעלה מי׳ טפחים מקרקע הדירה]. וטוב להניח נרות החנוכה בתוך פנס של זכוכית ולהעמידם במרפסת, כדי שיראו לעוברים ושבים שברשות הרבים. [שו״ת שאלת יעב״ץ (סי׳ קמט). וע׳ בספר מאורי אור באר שבע (דף פב.) ובברכי יוסף, ונימוקי אורח חיים. וערוה״ש (סי׳ תרעא ס״ק כד). וע׳ להריא״ז שבת כא. שאם הדליקה בפני הרוח וכבתה, צריך לחזור ולהדליקה. ע״ש. ומשמע שאם לא כבתה יצא. וכ״מ בתשובות רבותינו בעלי התוס׳ (עמוד מד) שכ׳: שהמדליק במקום רוח מצויה וכבתה זקוק לה, ואע״ג דקצת קשה דהא קודם השמד היו מניחין הנרות מבחוץ ושם היה רוח מצויה וכו׳. ע״ש. וע״ע בחידושי הריטב״א (שבת כא:) בסוד״ה ובשעת הסכנה]. ואם הוא גר בקומה שהמרפסת גבוהה מקרקע רשות הרבים עשרים אמה, יניח הנרות בפתח הדירה מבפנים, הואיל ואין בזה היכר כל כך לבני רשות הרבים. [ילקו״י מועדים עמ׳ קצח. וכ״כ בפרי חדש (סי׳ תרעא ס״ו). אלא שהריטב״א (שבת כא: ד״ה ואם דר בעליה), כתב דבדידיה משערינן. ע״ש. וע״ע במ״ש הריטב״א שם סד״ה למעלה מעשרה, בשם ה״ר מאיר אשכנזי].

כא מצוה להניח נרות החנוכה בטפח הסמוך לפתח משמאל הנכנס, כדי שתהיה המזוזה מימין, ונרות חנוכה משמאל, וכשהוא נכנס ויוצא, הרי הוא מוקף במצוות, [על פי הגמ׳ (שבת כב.). וטוש״ע סי׳ תרעא ס״ז]. וביחוד כשנכנס בטלית קטן מצוייצת כהלכתה, אשר עליו יכון מה שאמרו: ״והחוט

המשולש לא במהרה ינתק״. [ילקו״י מועדים עמוד קצח. על פי השאילתות דרב אחאי גאון (פר׳ וישלח סי׳ כו), וכ״כ המאירי (שבת כב.) בשם הגדה. וכ״כ הריטב״א (שבת כב.). וע״ע בשו״ת מהרי״ל (סי׳ מ). ולכאורה ס״ל כדעת הרא״ש דכסות יום חייבת בציצית גם בלילה. ע׳ בטוש״ע (סי׳ יח).].

כב יש אומרים שבזמן הזה שאין סכנה להדליק נר חנוכה בחוץ, צריכים להדליק נר חנוכה בחוץ, ויש אומרים שגם בזמן הזה אפשר להדליק נר חנוכה בבית, דהואיל ונהגו להסתפק בפרסום הנס לבני ביתו, יכולים להשאר במנהגם, וכן נהגו גדולים וגם טובים. ומכל מקום מי שיכול להניחה מבחוץ, מניחה מבחוץ, ואם לאו על פתחו מבפנים. [ילקו״י מועדים. והנה האו״ז (סי׳ שכג אות ב) תמה על המנהג בזה״ז שאין סכנה מדוע אין מדליקים נ״ח ברה״ר. ובעל הדברות (דקי״ד רע״ד) כתב, שאחר שנהגו כן אחר הסכנה נשארו במנהגם. ומ״מ מי שיכול להניחה מבחוץ, מניחה מבחוץ, ואם לאו על פתחו. וכ״כ בספר אהל מועד שעכשיו נהגו להניחה על הפתח מבפנים, אף שאינה שעת הסכנה. ע״כ. וכן משמע בברכ״י (סי׳ תרעג סק״ב). דלדידן שאנו מדליקים בפנים, מותר להדליק נר אחד של שמן ואחד שעוה, דאינהו ידעי שהם נרותיו ועושה כמנהג המהדרין מן המהדרין. ובליקוטי מהרי״ח (דף קו:) כתב, שראה לגאונים וקדושים שהקפידו להדליק בפנים, בפתח הסמוך לפתח, אף שהיה להם חלון הנוטה לרה״ר. ובשו״ת ישכיל עבדי ח״ז (חאו״ח סי׳ מו), נשאל אודות מה שאומרים בשם הרב מבריסק, שבזה״ז המדליק בפנים הרי הוא כמברך ברכות לבטלה, וכתב, שחלילה לומר כן, כי אף שכיום באר״י אין סכנה, אין אנו בטוחים שהמצב הזה יימשך בכל הזמנים, ולכן אנו משאירים המנהג כאשר הוא, שעכ״פ הסיבה קיימת בשאר תפוצות ישראל הפזורים בין האומות וכו׳. ובערוה״ש (סי׳ תרעא סכ״ד) כתב להצדיק את המנהג שלנו מפני שבחנוכה מצויים רוחות שא״א להעמיד החנוכה בחוץ, ולא הטריחו חכמים להסגיר בזכוכית. ע״ש. ואמנם בשאילת יעב״ץ ח״א (סי׳ קמט) כתב, שנכון להדר להדליק מבחוץ, וידליקם בעששית, שמסתמא כן עשו גם בימי חז״ל. והא דחזינן לרבנן קשישאי שלא נהגו כן, זהו מפני ההוצאה המרובה. גם בשבט הלוי ח״ז (סי׳ פד) כתב, שאין להרעיש על מה שלא נהגו בזה״ז בירושלים להניח נרות החנוכה מבחוץ, כי כבר נהגו להדליק בביהכ״נ, ומתקיים שם פרסום הנס ברבים. ויש לצרף מ״ש בד״מ (אות ט), שנוהגים להדליקה בפתח מבפנים משום דשכיחי גנבים. וכ״כ רבינו ירוחם (דף סא:). וכיו״ב כתב בסדר רע״ג ח״ב (דף פה:), שאם נשבה הרוח או שפוחד מפני לסטים מניחה על שלחנו ודיו. וכ״כ רבינו פרחיה (שבת כא:) בשם רב האי גאון, שאם יש רוח, שאם מניחה בחוץ או בחלון, היא מתכבה לאלתר, כשעת הסכנה דמיא].

כג יש מי שכתב שבזמן הזה מצות נר חנוכה צריכה להיות רק מבפנים, ואין אדם יוצא ידי חובה כלל אם הדליק נרות החנוכה בחוץ, אף על פי שאין שום סכנה בדבר, שכיון שחז״ל עקרו מצות ההדלקה מבחוץ וקבעוה בפנים, לכן אם הדליקה מבחוץ לא עשה ולא כלום, [שו״ת דבר יהושע ח״א (סי׳ מ), וכמ״ש כיו״ב בירושלמי (פ״ק דכתובות ה״ה), שאע״פ שהשמד בטל, המנהג לא בטל, מפני שחששו שמא יחזור הדבר לקלקולו, וכדאמרינן בביצה (ד:) לגבי יו״ט שני של גליות וכו׳]. אך דבריו תמוהים מאד, ואינם נכונים לדינא. [שהרי הרמב״ם (פי״ד מהל׳ חנוכה ה״ז), וכן מרן בש״ע (סי׳ תרעא ס״ה), העתיקו הדין שמצוה להניחה על פתח ביתו מבחוץ וכו׳, ובימי הסכנה מניחו מבפנים, או על שלחנו, מוכח דשלא בשעת הסכנה עדיף עכ״פ לכתחלה להדליק מבחוץ].

כד חצר שיש בה שני פתחים, משני רוחות, בזמן הגמרא היה צריך להדליק בשניהם, מפני החשד, שאם יראו פתח אחד שאין בו הדלקת נרות חנוכה, יחשדוהו שלא הדליק נר חנוכה כלל. ולכן ידליק בשניהם, אלא שיברך על נר החנוכה שבפתח הראשון, ויפטור מן הברכה הדלקה שבפתח השני (ש״ע סי׳ תרעא ס״ח). אולם בזמן הזה שהכל מדליקים בתוך הבית מבפנים ואין שום היכר לבני רשות הרבים, אף על פי שיש לחצר כמה פתחים אין צריך להדליק אלא בפתח אחד בלבד. וכן המנהג פשוט.

[ילקו״י מועדים עמוד רו הערה נב. וכ״ה ברמ״א בהגה. וכ״כ בעל התרומה, והסמ״ק, והמרדכי. וז״ל המאירי (שבת כג.): ״ומ״מ עכשיו שהכל מדליקין בתוך הבית, אפילו שני הפתחים הם בשתי רוחות אינו צריך להדליק אלא בפתח אחד״].

כה אורח שמייחדים לו חדר בפני עצמו ללון שם, אף שיש לחדר פתח בפני עצמו, אינו צריך להדליק נרות חנוכה בחדרו, שבזמן הזה אין חוששין לחשד שיחשדוהו שאינו מדליק נרות חנוכה, שבלאו הכי כל ההיכר הוא רק לבני הבית, והם יודעים שהוא יצא ידי חובתו בהדלקת הנרות של בעל הבית. ואם ירצה להחמיר על עצמו ולהדליק בחדרו, אינו רשאי לברך. [ילקוט יוסף מועדים עמוד רז. שו״ת יחוה דעת חלק ד׳ סימן מג]

כו הנוסע בספינה או ברכבת, ואפשר להדליק שם נרות חנוכה, נכון להדליק, שאין צריך בית קבוע לכך, כל שלא יגיע לביתו באותה לילה, וגם אין מדליקין עליו בביתו.

סימן תרעא - הדלקת נר חנוכה בבית הכנסת

א המנהג פשוט להדליק נרות חנוכה גם בבתי הכנסת בברכות, משום פרסומי ניסא, והוא מנהג ותיקין. [ילקו״י מועדים עמ׳ ר׳. וכ״ה בש״ע (סי׳ תרעא ס״ז). ואף שאין אנו מברכים על מנהג, שאני הכא שהוא כדי שיצאו י״ח הרואים שאין להם בית לברך שם. ועוד, שכבר כתב הריב״ש בתשובה (סי׳ קיא), דמנהג זה בא אחר שאין אנו יכולים לקיים המצוה כתקנתה להניחה על פתח ביתנו מבחוץ ולפרסם הנס ברבים, וכולם מדליקים בפתחי ביתם מבפנים, ואין כאן פרסומי ניסא אלא לבני ביתו, לכן הנהיגו להדליק בביהכ״נ משום פרסומי ניסא כראוי, ואף שאין מברכים על המנהג, זהו דוקא במנהג קל כמנהג חיבוט ערבה שאינו אלא חבטה בעלמא, אבל לא במה שהוא לפרסם הנס].

ב נהגו להדליק נרות החנוכה שבבית הכנסת, בין מנחה לערבית, עם שקיעת החמה, ואע״פ שזמן הדלקת נר חנוכה לכל אחד בביתו הוא בצאת הכוכבים, מכל מקום הואיל ואי אפשר לעכב את הקהל שיוצאים מבית הכנסת מיד אחר ערבית, לכן מדליקים עם שקיעת החמה בין מנחה לערבית, כדי שבמשך כל הזמן של תפלת ערבית הצבור יראו את נרות החנוכה, ואיכא פרסומי ניסא. ואילו היו צריכים להמתין עד אחר ערבית, לא היה פרסומי ניסא כל כך בהדלקתם בבית הכנסת, כי מיד הקהל יוצאים לקיים מצות הדלקת נר חנוכה בביתם. [כן מבואר בחידושי הרשב״א (שבת כא.) ובארחות חיים (חנוכה סי׳ טו). והריטב״א והר״ן. וכ״כ הב״ח (סי׳ תערב) שהש״צ מדליק בביהכ״נ בעוד היום גדול, שמכיון שא״א כדיעבד דמי].

ג בכותל המערבי המנהג פשוט שמברכים ומדליקים נרות חנוכה בברכה, בין מנחה לערבית, ויש בדבר פרסומי ניסא.

ד אין יוצאים ידי חובה בהדלקת נרות חנוכה שבבית הכנסת, ואף המדליק בברכות בבית הכנסת, חוזר ומדליק בביתו, שמצות חנוכה נר איש וביתו. [הריב"ש בתשובה סי' קיא]. וחוזר ומברך את כל שלשת הברכות לפני הדלקתו, כדי להוציא את בני ביתו ידי חובתם. ואם הוא גר לבד בביתו, והדליק נרות חנוכה בבית הכנסת במעמד הצבור בלילה הראשון ובירך שלשת הברכות, כשמדליק בביתו לא יברך אלא ברכת להדליק נר חנוכה בלבד, ולא יחזור לברך בביתו שעשה נסים ושהחיינו, מפני שכבר בירך ברכות שעשה נסים ושהחיינו, ויצא ידי חובה. [ילקוט יוסף מועדים עמוד ר'. שו"ת יחוה דעת ח"ב סי' עז. הליכות עולם ח"א עמוד סו. וכ"כ בשו"ת זרע אמת ח"א (סימן צו), לענין שהחיינו, דכל שאמרו פעם אחת שוב אין צריך לאומרו שנית. אלא אם כן בא להוציא י"ח את אשתו ובני ביתו. וע"ע בחזו"ע על הלכות חנוכה].

ה אם חל ליל כ"ה כסליו בליל שבת, שכל אחד ואחד מן הקהל הדליק נר חנוכה מבעוד יום, ובירך כל שלשת הברכות, ואחר כך הולכים לבית הכנסת להתפלל, המדליק נר חנוכה בבית הכנסת לא יברך אלא ברכת להדליק נר חנוכה, ולא יברך ברכת שעשה נסים ושהחיינו, מאחר שכל הקהל בירכו ברכות אלה בביתם ויצאו ידי חובה. ורק ההדלקה והברכה נעשית שוב בבית הכנסת משום פרסומי ניסא. [כ"כ בבן איש חי (פרשת וישב אות יא), דקיי"ל סב"ל. ואמנם בשו"ת ציץ אליעזר חלק יג (סי' סט) כתב, דהמדליק בביהכ"נ יחזור ויברך שהחיינו, משום פרסומי ניסא, אף שכל הקהל בירכו ברכת שהחיינו בביתם, ואין לחוש לסב"ל, שכבר כתב הב"ח, שבברכת שהחיינו שבאה על שמחת לבו של אדם יכול לברך, כל שהוא שמח ומברך להשי"ת. ע"ש. וכן הסכים הא"ר (סי' כב סק"א), וכ"כ בשו"ת עמודי אור. ע"כ. אולם לאו מילתא פסיקתא היא, שהרי החתם סופר (חאו"ח סימן נה) הביא דברי הב"ח (סי' כב) והעיר מתשו' הרשב"א (סי' רמה), דס"ל דלא כהב"ח. ע"ש. וכן מבואר בשיורי כנה"ג (סי' רכה הגב"י א), הילכך שפיר אמרינן בנ"ד סב"ל. וראה עוד בילקו"י מועדים עמו' ר' הערה לז. ובטהרת הבית ח"ב עמו' תקלו תקלז, ובחזון עובדיה חנוכה].

ו מצוה על כל אחד להמציא עצמו להדלקת נרות חנוכה בבית הכנסת, ולברך עליהם בצבור. ואף מי שהדליק בברכה בבית הכנסת, וגם בביתו, אם נזדמן לו להיות בבית כנסת אחר לתפלת ערבית או לשיעור תורה יומי, רשאי לחזור ולהדליק בבית הכנסת האחר בברכה, לכבוד הצבור שבבית הכנסת כי פנים חדשות באו לכאן. [כמ"ש הזרע אמת ח"א (סי' צו), והוכיח כן ממי שבירך ברכה"ת לעצמו שחוזר ומברך ברכה"ת כשעולה לס"ת מיד לאחרי זה].

ז מי שהדליק בביתו בלילה הראשון ובירך כל הברכות, לרבות שהחיינו, ובא להדליק בבית חבירו, פשוט שחוזר ומברך גם שהחיינו. [ראה כיו"ב בחזו"ע ימים נוראים, עמוד קטז].

ח יש מי שאומר שאין צריך לתת שמן כשיעור הדלקה של חצי שעה בנרות חנוכה שבבית הכנסת, אלא כדי שיעור תפלת ערבית, שנמצאים הקהל בבית הכנסת, ואיכא פרסומי ניסא, ואפילו אם נתן בה שמן הרבה, מותר לשמש לכבותה מיד לאחר שהקהל עזב את בית הכנסת, ואין צריך להניחה עד שתדלק חצי שעה. ונכון להחמיר שלא לכבות נרות החנוכה

שבבית הכנסת, עד כלות חצי שעה אחר צאת הכוכבים. [ילקו״י מועדים עמו׳ רב].

ט נוהגים במסיבות הנערכות באולמות בלילי חנוכה, שמשמיעים בהם דברי תורה לקרב את ישראל לצור מחצבתם, להדליק נרות חנוכה עם ברכה בשם ומלכות, משום פרסומי ניסא, ויש להם על מה שיסמוכו. דמאחר וקהל רב מתאסף במקום, לא גרע מבית הכנסת שמדליקין בו נרות חנוכה לפרסומי ניסא. וטוב להתפלל שם ערבית בצבור, מיד לאחר ההדלקה. אך אין זה מעכב. [ילקו״י מועדים עמו׳ רד הערה מג. ומה שכתבנו שם ומתפללים מנחה וערבית וכו׳, [וכן העתיק בתורת המועדים] לאו לעיכובא הוא, אלא טוב ונכון הדבר. וכ״פ בספר משנת יעקב (בהל׳ חנוכה עמ׳ ר״ס). ובספר אז נדברו (ח״ה סי׳ לז, וח״ו סי׳ עה, וחי״א סי׳ לב ולד). ובשו״ת בית מרדכי (סי׳ מא), ובשו״ת יד נתן ח״ב (סי׳ כה). ובשו״ת משנה שכיר (סי׳ רב), ע״ש, דזיל בתר טעמא שהוא משום פרסומי ניסא במקום שיש עשרה].

י המנורה של נרות החנוכה בבית הכנסת מניחים אותה על שלחן לימין ארון הקודש, שהוא צד דרום של בית הכנסת, שכן המנורה שהיתה בהיכל של בית המקדש היתה בצד דרום. וכמו שאמרו בב״ב (כה:) שלחן בצפון ומנורה בדרום, ויש שמסדרים את הנרות בין מזרח למערב, ויש שמסדרים את הנרות בין צפון לדרום, ונהרא נהרא ופשטיה. ונוהגים להניחם בבית הכנסת במקום גבוה לפרסום הנס. [ילקו״י מועדים עמו׳ רד].

יא יש נוהגים שהשליח צבור או הרב של בית הכנסת, מדליק בבית הכנסת את נרות החנוכה, ויש נוהגים שהשמש מדליק. [ואם אפשר להדליק הנרות בבית הכנסת על ידי קטן, ראה להלן סעיף טז]. [חזון עובדיה על הלכות חנוכה. וכתב בשו״ת מהר״ם מינץ (סי׳ מג) נראה שהיו נוהגים שהש״צ מדליק הנרות בביהכ״נ. (והובא בט״ז סי׳ תרעא סק״ח). ובמרוקו נהגו שהשמש מדליקם].

יב אין האבל תוך שבעה מדליק נרות חנוכה בלילה הראשון בבית הכנסת, בגלל ברכת שהחיינו שמעורר בקהל הרגשה לא נעימה, שיש בברכת שהחיינו התעוררות של שמחה בצבור. ואם אין אדם אחר הרוצה להדליק נרות חנוכה בבית הכנסת, נראה שהאבל ידליק בבית הכנסת, וגם יברך שהחיינו. אבל בשאר לילות, רשאי לברך ולהדליק גם בבית הכנסת. ובביתו מדליק נרות חנוכה בברכת שהחיינו בלי כל פקפוק. [ילקו״י מועדים עמוד רה. וכ״כ הט״ז (סי׳ תרעא סק״ח) בשם מהר״ם מינץ, שאם האבל מתפלל בביהכ״נ, בלילה הראשון של חנוכה, ידליק אדם אחר משום ברכת שהחיינו. וכתב בתשו׳ נודע ביהודה (תנינא חאו״ח סי׳ קמא), שהדבר פשוט שזהו רק בצבור של ביהכ״נ, אבל האבל בביתו מברך שהחיינו].

יג אין מברכים בבית הכנסת על הדלקת נרות חנוכה, אלא בעשרה, כי פרסומי ניסא לא שייך בפחות מעשרה. [כ״כ היעב״ץ בספר מור וקציעה (ס״ס תרעא), מחזיק ברכה (סי׳ תרעא סק״ז).].

יד יש אומרים שבערב שבת שהזמן דחוק להדלקת נרות חנוכה, וטרם הגיעו עשרה מהקהל, אפשר לברך ולהדליק נרות חנוכה, כיון שעל כל

פנים עתידים לבוא ולראות הנרות אחר כך, חשיב שפיר פרסומי ניסא, ויש חולקים. והמדליק בברכה יש לו על מה שיסמוך. [ילקו״י מועדים עמוד רד הערה מד-מה. והנה דעת המג״א (בסק״י), שבער״ש סמוך לחשכה, ובטרם יבא מנין לביהכ״נ יתקדש היום, יברך וידליק מיד, שמ״מ יש פרסומי ניסא כשיבאו עשרה להתפלל. וכן כתבו: החיי אדם, והמקור חיים, ובמנחת אלעזר, ובפרי השדה, ובשו״ת מהרש״ג, ובביאור הלכה].

טו בית כנסת שעדיין לא הגיעו המתפללים להתפלל מנחה בערב שבת, ויש שם רוב מנין, וגם כמה נשים הנמצאות בעזרת נשים שבבית הכנסת, אפשר לצרף את הנשים למנין עשרה להדלקת נרות חנוכה שבבית הכנסת, ובפרט כשיבואו אחר כך עוד אנשים ויהיה מנין בבית הכנסת. [לפי מ״ש הר״ן (מגילה יט:) שכיון שהנשים חייבות במקרא מגילה ומוציאות את האנשים, ודאי שמצטרפות עם האנשים למנין, וכ״פ הריטב״א (מגילה ד.), והנימוקי יוסף (שם), והמאירי (מגילה ה.). ע״ש. וה״ה לענין נר חנוכה, שהנשים חייבות בנר חנוכה, בודאי שמצטרפות לעשרה. ועיין בילקוט יוסף מועדים עמוד רג הערה מג. וראה עוד בשו״ת יביע אומר ח״י בהערות לרב פעלים ח״ב סימן סב].

טז יש מי שכתב שקטן יכול להדליק נר חנוכה ולהוציא אחרים ידי חובתם. [כ״ד בעל העיטור, והריא״ז. וכ״פ הא״ר, ובשו״ת זבחי צדק ח״ג סי׳ מא]. ויש חולקים ואומרים, שאין הקטן מוציא ידי חובת נר חנוכה את הגדולים. [בה״ג והרי״ף והרא״ש לגבי מגילה]. ובפרט לדעת רוב הפוסקים הסוברים שמצות חינוך היא רק על האב ולא על הבן. וכן עיקר לדינא שיש להחמיר אף לגבי נר חנוכה, שאין הקטן מוציא אחרים ידי חובתם. ולגבי הדלקת נרות חנוכה בבית הכנסת שהוא רק משום פרסומי ניסא, יש מקום להקל להדליק על ידי קטן. ומכל מקום מהיות טוב משום פרסומי ניסא הראוי, כדאי שאיש גדול ידליק נרות החנוכה בבית הכנסת. ומיהו בדיעבד אם הדליק קטן בבית הכנסת שפיר דמי. [לאפוקי ממ״ש בספר ישיב משה (עמוד פו), בשם הגרי״ש אלישיב, שאם הדליק קטן בביהכ״נ חייבים לכבותה, ולהדליק מחדש בברכה. דליתא. שלא יהא אלא ספק, הא ודאי דסב״ל. וראה באורך בחזו״ע הלכות חנוכה. ילקו״י מועדים עמו׳ רג].

יז נוהגים שבכל יום מדליקים נרות חנוכה בבית הכנסת גם בשחרית, בלי ברכה, ובפרט כשמתפללים בהשכמה. [ילקוט יוסף מועדים עמוד רה].

יח בית כנסת שנוהגים להדליק מנורת חשמל שעשויה כתבנית חנוכיה, ומניחים אותה על גג בית הכנסת במרומי קרת, לפירסומי ניסא, אין לברך כלל בהדלקת מנורה זו. שאין יוצאים ידי חובת הדלקת נרות חנוכה במנורת חשמל, ולכן יש להם לברך תחלה בבית הכנסת על נרות שמן או שעוה, ובזה יפטרו הדלקת מנורה זו מברכות. וכן הרואה מנורה חשמלית דולקת לשם חנוכה, אינו מברך שעשה נסים ושהחיינו, אפילו אין מדליקים עליו בביתו, הואיל ואין יוצאים בה ידי חובה. [ילקו״י מועדים עמו׳ רה].

סימן תרעב - זמן הדלקת נר חנוכה

א זמן הדלקת נרות החנוכה הוא בצאת הכוכבים, שהוא כרבע שעה אחר שקיעת החמה, לא מאחרים ולא מקדימים, ונמשך זמנה עד שתכלה הרגל מן השוק, דהיינו כמו חצי שעה אחר צאת הכוכבים. וצריך ליתן שמן בנרות שיעור שתדלוק חצי שעה אחר צאת הכוכבים. ומכל מקום אם לא הדליק בתחלת הלילה, מדליק והולך כל הלילה בברכה, כל זמן שלא עלה עמוד השחר. ואין לחוש בזה לספק ברכות, מאחר שכך המנהג להדליק בברכה גם אחר חצי שעה מצאת הכוכבים. ואם לא הדליק עד שעלה עמוד השחר, ידליק אז בלי ברכה. [ילקו"י מועדים עמו' רח. וז"ל מרן בש"ע (סי' תערב ס"א) : אין מדליקים נר חנוכה קודם שתשקע החמה, אלא עם סוף שקיעתה, לא מאחרים ולא מקדימים. וכתבו האחרונים, שסוף שקיעה היינו צאה"כ, כמו שאמרו כיו"ב (תענית יב.) כל תענית שלא שקעה עליו חמה אינו תענית, והיינו צאה"כ. וכן פי' הרא"ש שם. וכ"כ התוס' מנחות (כ:), וזבחים (נו.), וע"ז (לד.). וכ"כ בספר הישר (ס"ס רכא), דמשתשקע החמה היינו צאה"כ. וכ"כ המנהיג (סי' קמז), וכן פירש המג"א כאן דהיינו בצאה"כ. וכ"כ הב"ח, ושכנה"ג, ובתפלה לדוד, ובחמדת ימים, ומשחא דרבותא, ומאמר מרדכי, והחיי אדם, והבא"ח. וא"כ לכתחלה אין להדליק בביה"ש. [אע"פ שבביהכ"נ מדליקים בתחלת ביה"ש, משום דספקא דרבנן לקולא, התם לא אפשר בלא"ה. וכ"כ הב"ח סי' תערב]. ואף שהפר"ח והגר"א כתבו שפירוש משתשקע החמה, תחלת שקיעה. ושכן משמע מחי' הרשב"א והר"ן. אנן אתכא דמרן סמכינן].

ב מי שהגיע לביתו עשרים דקות לפני עלות השחר, אף שלא נשאר לו מן הלילה חצי שעה משעת הדלקת נר החנוכה, מכל מקום ידליק בברכה, כלשון השלחן ערוך שידליק כל הלילה, ונכלל בזה ממש עד לפני עלות השחר. [כן מבואר במשנ"ב].

ג אסור לאכול סעודת קבע קודם הדלקת נרות חנוכה. ואפילו התפלל מנחה וערבית מבעוד יום. ודוקא סעודת קבע, שהוא יותר מכביצה פת, [והיינו ביצה בלא קליפתה כחמשים גרם]. אבל בפחות מכן, וכן אכילת פירות וכדומה מותר. [עיין בשו"ת יביע אומר ח"ט (חאו"ח סי' סז), לענין טעימה קודם קריאת המגילה, וה"ה כאן]. ועוגה דינה כמו פת, שאסור לאכול יותר מכביצה. [אשל אברהם סי' תלא]. ויש להחמיר חצי שעה קודם זמן ההדלקה שלא לאכול סעודת קבע, דהיינו יותר מכביצה פת. אבל סעודת עראי ואכילת פירות ושתיית משקים קלים מותר. [בשו"ת מהרש"ל (ר"ס פה) כתב, שאסור לאכול קודם ההדלקה. וכ"כ ביוסף אומץ יוזפא (סי' תתרסו), והמג"א (סי' תערב סק"ה), וא"ר, ופר"ח. וע"פ דברי מחצית השקל, והמשנ"ב בשעה"צ (ס"ק יד), יש להחמיר חצי שעה קודם ההדלקה. (ואפי' כבר התפלל מנחה וערבית אחר פלג המנחה). ואע"פ שהמרדכי (פ"ב דשבת סי' רסו) כתב, דלדידן שאנו מדליקים בפנים ופרסום הנס אינו אלא לבני הבית, אין חוששים לזה כלל, מ"מ כיון שאף אנו חוששים לקיים המצוה בזמנה כהלכתה, טוב שיפסיק וידליק נ"ח ואח"כ ימשיך באכילתו. ומיהו בשו"ת בית אפרים (חאו"ח סי' סג) תמה ע"ד רש"ל בזה, וס"ל שאם התחיל אינו פוסק. ע"ש].

ד איסור אכילה קודם ההדלקה הוא גם לאשה אלמנה או גרושה המדליקה לבדה. אולם אשה שבעלה מדליק עבור כל בני הבית, יכולה להקל לאכול סעודת קבע קודם הדלקת הנרות, ובפרט אם בעלה מאחר לבוא להדליק את הנרות, ובלבד שיש צורך בדבר. ואם נהגה האשה

להחמיר בזה, תמשיך במנהגה. [ילקו״י מועדים עמ׳ ריא. שעיקר המצוה מוטלת על האיש בעה״ב. ובפרט כשיש צורך בדבר לאכול קודם ההדלקה. וכ״פ בשו״ת בצל החכמה ח״ד (סי׳ נח), אלא שכתב שנהגו הנשים שלא לאכול סעודת קבע עד לאחר הדלקת נרות חנוכה. ע״ש. ואתרא דנהוג נהוג, ואם אין מנהג ידוע יש להקל. וראה בחזו״ע על הלכות חנוכה].

ה וכן אסור להתחיל במלאכה קודם הדלקת נרות חנוכה. ואפילו ללמוד תורה אסור משיגיע זמנה. ובלימוד תורה אין להחמיר חצי שעה קודם שיגיע זמן ההדלקה, משום ביטול תורה. [כמ״ש האחרונים (סי׳ תלא) בדין בדיקת חמץ. וכ״פ המשנ״ב (סי׳ תלא סק״ז). וכ״כ באלף המגן סי׳ טו].

ו חיילי הצבא, שאינם יכולים להדליק נר חנוכה עם זמן צאת הכוכבים, מסיבה בטחונית, (ואין מדליקין עליהם בבתיהם), ורוצים להדליק נר חנוכה לפני השקיעה ולכבותו עם רדת החשיכה, אין להם לברך בהדלקה זו, דחשיב ברכה לבטלה לכולי עלמא, כיון שאינו נשאר דלוק חצי שעה אחר צאת הכוכבים. [ילקוט יוסף מועדים עמוד רי].

ז בתי כנסת שמתקיימים בהם בכל יום שיעורי תורה עם קהל המתפללים, בין תפלת מנחה לערבית, או לאחר ערבית, אם נראה למגיד השיעור שהקהל יחזרו לשיעור לאחר הדלקת נרות חנוכה, יש להעדיף קיום מצות ההדלקה בזמנה, דהיינו שהצבור ילך לביתו להדליק עם צאת הכוכבים. אבל אם קיים חשש שאם ילכו לביתם להדליק נר חנוכה, ימנעו מלחזור לשיעור, יש לקיים את השיעור כמו בכל יום, ולאחר השיעור ילכו להדליק נר חנוכה בביתם. [ילקוט יוסף מועדים עמוד ריא].

ח אברכי ישיבות יכולים להמשיך בסדר לימודם בימי החנוכה כרגיל, וימנו את האשה להדליק נר חנוכה בזמן צאת הכוכבים. ואם אין הדבר מתאפשר, ידליקו נר חנוכה אחר סיום לימודם, כדי שלא לגרום ביטול תורה דרבים. ואם האברכים קובעים לימוד מיד לאחר ההדלקה, יכולים להפסיק מסדר לימודם להדלקת נרות חנוכה בצאת הכוכבים, ולחזור מיד ללימודם. אבל אם הדבר גורם לביטול תורה דרבים עדיף שינהגו כנזכר. [ראה במאירי שבת כא. ״שכך היו נוהגים בני הישיבה בצרפת״. והמאירי היה בזמן שלא היה סכנה להדליק בחוץ, ועל כרחך טעמו שעיקר ההדלקה הוא משום היכר לבני הבית, וכיון שכן אין הזמן של משתשקע החמה וכו׳ לעיכובא. ומתחלה תיקנו שהפרסום הנס יהיה בדוקא לרבים, על פתח ביתו מבחוץ, אבל אחר שעת הסכנה תיקנו שיהיה פרסום הנס לבני הבית בלבד. אי נמי מתחלה תיקנו בסתם לפרסם הנס, ומתחלה הדליקו בחוץ, אך אחר הסכנה הסתפקו בפרסום הנס לבני הבית, שהתקנה לא פירטה לנו לפרסם דוקא לבני רשות הרבים, אלא לפרסם הנס, וזה איכא גם לבני הבית. וע׳ תוס׳ שבת כא: ולר״י נראה דאנו אין לנו היכרא אלא לבני הבית, שהרי מדליקין בפנים. וכן דעת הריטב״א דבזמן הזה אין ההיכר אלא לבני הבית, שעיקר התקנה היתה ״לפרסם את הנס״ ולאו דוקא לרבים, ולכן גם בזמנינו שאין סכנה מדליקה על שלחנו ודיו, וממילא יכולים להדליק לכתחלה גם אחר חצי שעה. גם המרדכי (פ״ב דשבת סי׳ רסו) כתב, דלדידן שאנו מדליקים בפנים ופרסום הנס אינו אלא לבני הבית וכו׳. ע״כ. וראה לעיל עמו׳ שנו, מהאו״ז והעיטור. ואף שמרן הש״ע פסק דלכתחלה זמן ההדלקה הוא בצאה״כ ורק אם לא הדליק בצאה״כ מדליק והולך כל הלילה, מ״מ כיון דמהני להדליק בברכה אחר חצי שעה, וכך הוא המנהג, ובמקום מנהג אין חוששין לסב״ל, ממילא כדי למנוע ביטול תורה ״דרבים״ יש לנהוג כן גם לכתחלה, ובפרט שי״ל דמרן לא קאי על זמנינו שיש אור החשמל, והזמן של תכלה רגל מן השוק בזמנינו אינו כזמנם, [אך בסברא זו יש עוד לפלפל], ולכן או שתדליק האשה בזמן, או שידליק אחר סדר הלימוד].

ט בעל חנות שסוגר את חנותו בשעת ערב מאוחרת, יאמר לאשתו שתדליק נר חנוכה בביתו בצאת הכוכבים ויצא ידי חובה בהדלקתה. ועדיף לנהוג כך מאשר שבעל הבית ידליק בעצמו בלילה אחר חצי שעה מצאת הכוכבים. [ילקוט יוסף מועדים עמוד ריא].

י מי שהגיע לביתו בלילה בשעה מאוחרת בימי חנוכה, ולפניו מצות תפלת ערבית, ומצות הדלקת נר חנוכה, יקדים להתפלל תפלת ערבית, שתדיר ושאינו תדיר, תדיר קודם. ועוד שיש להקדים קריאת שמע שהיא דאורייתא, ואחר כך ידליק נר חנוכה, ויקיים גם פרסומי ניסא. [בגמ' (שבת כג:) איתא, שקידוש היום ונ"ח, חנוכה עדיף, משום פרסומי ניסא. נמצא דאף שהקידוש תדיר, פרסומי ניסא עדיף. אולם התם א"א לקיים אלא אחד מהם, ובזה פרסומי ניסא עדיף, אבל כאשר יכול לקיים שניהם יקדים התדיר ואח"כ יקיים הדלקת נ"ח, וכמ"ש להדיא התוס' (שבת כג:), שבקריאת התורה של ר"ח טבת שחל בשבת, מקדימים לקרות בס"ת בשל ר"ח שהוא תדיר, ואח"כ בפרשת הנשיאים (שהוא של חנוכה), דכיון דמצי למעבד תרוייהו תדיר קודם, ואח"כ פרסומי ניסא, עבדינן תרוייהו, ורק היכא דלא אפשר למעבד תרוייהו פרסומי ניסא עדיף. וה"נ תפלת ערבית דהוי תדיר קודמת לנר חנוכה. ועוד דבנ"ד איכא קריאת שמע של ערבית שהוא מה"ת, ויש להקדימו לחנוכה, דהוי מדרבנן. וראה בילקו"י מועדים עמוד ריט, ובחזו"ע הלכות חנוכה].

יא בן המתארח אצל אביו בשבת חנוכה, ויוצא מביתו ביום ששי אחר פלג המנחה כדי ללכת לאביו, ועתיד לחזור לביתו בלילה, יש אומרים שידליק בביתו אחר פלג המנחה, באופן שהנרות ידלקו עד אחר חצי שעה מצאת הכוכבים, שמאחר וחוזר לישן בביתו, החיוב הוא על הבית. ובן חתן שנושא אשה בלילה, כיון שבשעת ההדלקה היה עדיין רווק וסמוך על שלחן אביו, יוצא ידי חובה בהדלקת הנרות של אביו. ואם ירצה טוב שיחמיר להדליק נר חנוכה בלא ברכה כשמגיע לביתו אחר החתונה.

יב מי שנאנס ולא הדליק לילה אחת, אין לו תשלומין למחר, אלא מדליק למחר כמספר הנרות שמדליקים כל העולם. [ילקוט יוסף מועדים עמוד ריג].

סימן תרעג - שמנים ופתילות הכשרים לחנוכה

א כל השמנים והפתילות כשרים להדלקת נר חנוכה, אף על פי שאין השמנים והפתילות נמשכים אחר הפתילה, ואין האור נתלה יפה בהן. ושמן זית מצוה מן המובחר, מפני שאורו צלול ביותר. וכן מצוה מן המובחר לעשות הפתילה מצמר גפן. [חיי אדם כלל קנד סי' ח. משנה ברורה סי' תרעג סק"ב]. ובמקום שאין שמן מצוי כלל נוהגים להדליק נרות חנוכה בנרות שעוה כי גם הן אורן צלול כמו השמן. [ילקו"י מועדים עמוד ריג].

ב מי שהכין נרות שעוה להדליק לנרות חנוכה, והדביקם בפמוט לצורך ההדלקה, ושוב נזדמן לו שמן, יניח מידו נרות השעוה, וידליק אך ורק בשמן, שעיקר המצוה בשמן, הואיל והנס קרה בבית המקדש בשמן. ואפילו לא הובא לו שמן זית, אלא רק משאר שמנים, וכבר הדביק נרות שעוה, בכל זאת יניח נרות השעוה מידו, וידליק בשמן. [ילקו״י מועדים עמוד ריג. וכ״כ בשו״ת חכם צבי (סי׳ מה), שאין בהכנתם ולא כלום, ויניח נרות השעוה וידליק בשמן זית, ודלא כהשבות יעקב (ח״א סי׳ לז). וראה בחזון עובדיה על הלכות חנוכה].

ג ״פתיל-צף״ הנתון על השמן, אף על פי שהפתילה מצופה בשעוה, ובתחלה נדלקת רק השעוה, ורק אחר כך נדלקת הפתילה, וקיימא לן הדלקה עושה מצוה, מכל מקום הכל נחשב להדלקה אחת, וכשר להדלקת נר חנוכה לכתחלה. [כן כתבו בשו״ת שבט הלוי חלק ח (ס״ס קנז), ובשו״ת להורות נתן חלק ו׳ (סי׳ מה), ובספר הליכות שלמה עמוד רפה. ע״ש].

ד לכתחלה לא ידליק חלק מהנרות בשמן, וחלק מהנרות בשעוה, בלילות ההידור, אלא ישווה מדותיו וידליק את כל הנרות או בשמן או שעוה. [כ״ה בשו״ת שער אפרים (סי׳ לט), כדי שלא יאמרו נרות של ב׳ אנשים הם, אחד מדליק בשמן, והשני בנר שעוה. ואינם עושים כמהדרין מן המהדרין. ואמנם בברכי יוסף (סי׳ תרעג סק״ב) כתב לפקפק בזה, שמכיון שמעיקר הדין די בנר אחד, מה בכך שיאמרו שהם של שני אנשים, ואינם עושים כמהדרין מן המהדרין, שאין לנו לגזור מדעתינו. ובפרט לדידן שאנו מדליקים בפנים, ואינהו ידעי שהם נרותיו ועושה כמנהג המהדרין מן המהדרין. ע״כ. וכ״פ בספר מטה יהודה]. ומכל מקום כשהשמן זית ביוקר, יכול להדליק נר החיוב לבד משמן זית, ונרות ההידור משאר מיני שמנים, ואפילו בנר שעוה. [ילקו״י מועדים (עמ׳ ריד). יבי״א ח״ג (חיו״ד סי׳ יח סק״ה) דבאופן כזה גם השער אפרים יודה דשפיר דמי, וכמו שפסק השבות יעקב ח״ב (סי׳ לא). ומ״מ לכתחלה מהיות טוב ראוי לחוש לדברי השע״א. ולטעמו של השער אפרים כדי שלא יאמרו נרות של שני אנשים הם, כל זה דוקא במדליק נר אחד של שמן ואחד של שעוה, אבל בשמן רגיל ושמן זית אין החשש הנז׳, ומכל מקום כשהשמן זית יקר, ואין לו אפשרות כספית להחמיר, יכול להדליק נר העיקר בשמן ונרות ההידור בשאר נרות].

ה דעת רבים וכן שלמים מאחרוני דורינו, שאין יוצאים ידי חובה בהדלקת נרות החשמל, ויש פנים הנראים בהלכה לדבריהם, שצריך להקפיד על שמן ופתילה, בדומה להדלקת המנורה בבית המקדש, שבה נעשה הנס. ולא יהא אלא ספק אין להכנס בספק ברכה לבטלה, ולכן לא יברך על נרות חנוכה בנורות חשמל. ואף אם יזדמן שאין לו שמן או שעוה לנרות חנוכה, יש להדליק החשמל בלא ברכה. וצריך שיהיה מונח במקום שאין רגילים להניח בו נר החשמל בשאר ימות השנה. ואם אחר כך נזדמן לו נר חנוכה הכשר להדלקה, ידליקנו בברכה. וגם בבית כנסת אין לברך על הדלקת חנוכיה חשמלית. [ילקוט יוסף מועדים עמוד רטו. יבי״א ח״ג סי׳ לה. וח״ב סי׳ יז סקי״ב. וח״י סי׳ נד אות יט. יחו״ד ח״ד סי׳ לח. וע׳ בחידושי הרשב״א והר״ן (שבת כא.), דהא דקי״ל שאסור להשתמש לאורה, משום שתקנוה מפני הנס שנעשה במנורת בהמ״ק, הילכך עשאוה כמנורה שאסור להשתמש לאורה. ע״ש. ומבואר בעטרת זקנים (ר״ס תרעג) בשם המהר״ל מפראג, שאפילו בנרות של שעוה אין יוצאים י״ח הדלקת נ״ח, שמאחר שהנס נעשה ע״י שמן, צריך לקיים המצוה ע״י שמן. וה״נ בנר החשמל שמבחינה זו הוא גרוע יותר מנר של שעוה. והן אמת שיוצאים י״ח נ״ח בנרות של שעוה, וכמ״ש הא״ר והמחצית השקל והברכ״י. שאני התם שהשעוה ניתכת מכח חום האש, וחשיבא כעין שמן, משא״כ בחשמל, שאין בהדלקתו שמן כלל].

ו אין יוצאים ידי חובה בנרות גאז, שאין להם פתילה, ויש לנהוג לגבם כאמור בענין נר החשמל. [ילקוט יוסף מועדים עמוד רטז].

ז שמן שיש בו תערובת שומן מהותך של בהמה טמאה, מן הדין כשר הוא להדלקת נרות חנוכה, ורק מהיות טוב להמנע מלהדליק בו נרות חנוכה. והוא הדין בשמן שיש בו חשש תערובת שמן חזיר, שכשר להדלקת נר חנוכה.

ח שמן שנמצא בו עכבר, ומאוס עליו להשתמש בו לאכילה, אף על פי שיש בשמן ששים נגד העכבר, שאינו נאסר מן הדין לאכילה, מכל מקום אסור להדליק ממנו נרות חנוכה, כדין נר של בית הכנסת. [ילקו"י מועדים עמו' רטז. והוא על פי מ"ש מרן בש"ע (סי' קנד סי"ב) : עכבר שנמצא בשמן של ביהכ"נ, והוא מאוס, אסור להדליקו בביהכ"נ. ומוכח בהרא"ש חולין (פ"ז סי' לה), שכל שהוא מאוס לאכילה, אף שהיה ששים בשמן כנגד העכבר, שמותר מן הדין באכילה, אסור להדליקו בביהכ"נ].

ט לכתחלה אין להדליק נר חנוכה בשמן של זיתי ערלה, שאסור בהנאה. ואף על פי שאסור להשתמש לאורה, מכל מקום הוא נהנה במה שחוסך מלהוציא על שמן ופתילה לחנוכה. [חזון עובדיה על הלכות חנוכה]. אולם אם אין לו שמן אחר זולת שמן של ערלה, ידליק בשמן של ערלה, אך לא יברך. ובאופן כזה אין ליהנות מהנר לאחר חצי שעה מההדלקה. [שהרי אחר חצי שעה שנגמרה המצוה מותר ליהנות מנר חנוכה, ולכן אין לו ליהנות משמן של ערלה]. וכן מותר השמן שבנר יזהר שלא ליהנות ממנו, אחר שהוא שמן של ערלה. וגם יזהר שלא ידליק את נר השמש משמן של ערלה, אחר שהוא עשוי לשם הנאה. [ילקו"י על ערלה פ"ב הערה ח'. וילקו"י מועדים, מהדורת תשס"ד עמוד תרעא. ואף דמצוות לאו ליהנות ניתנו, הא יש אומרים דבמצוות דרבנן לא אמרינן מצוות לאו ליהנות ניתנו, ואף להחולקים, י"ל דבהנאה דמשתרשי ליה, שחוסך לקנות שמן אחר, איה"נ אסרינן משום הנאה. דהא ההנאה אינה בקיום המצוה, אלא ההנאה היא במה שחוסך הוצאות. ובזה מצוות ליהנות ניתנו. וראה מה שהארכנו בזה בס"ד בילקו"י על הלכות ערלה הנ"ל].

י שמן שהונח תחת המטה וישנו עליה בלילה, אף על פי כן כשר הוא להדלקת נרות חנוכה ונרות שבת, ובפרט בזמנינו שהקרקע של בתינו מרוצפת באבנים או בקורות. שאפילו לענין אכילה, מותר לאכול מאכלים שהונחו תחת המטה, ובפרט במקום שיש הפסד מרובה. [ילקו"י מועדים (עמ' רטז). ובבן איש חי (פרי וישב אות יב) פסל שמן זה לנרות חנוכה ושבת, שרוח רעה שורה עליו, וכיון שנמאס לאכילה נמאס למצוה משום הקריבהו נא לפחתך. ע"כ. אולם רבים מן האחרונים כתבו שאוכלים ומשקים ששהו תחת המטה לא נאסרו לאכילה בדיעבד. וראה בשו"ת יביע אומר ח"א (חיו"ד סי' ט) והעלה שם שעכ"פ בהפסד מרובה יש להתיר בדיעבד. ומלבד זה יש לצרף מ"ש במזמור לדוד (דף קיא:) שאין להחמיר כשהאוכל היה מונח תחת המטה בקרקע מרוצפת. (וע"ע בשו"ת יביע אומר ח"ח חאו"ח סי' נא ד').

יא המדליק נר חנוכה בשמן גזול או גנוב, יצא ידי חובתו בדיעבד, אבל אין לו לברך עליו ברכת "להדליק נר חנוכה". [הנה לפי מה שפסק בש"ע (סי' תרמט ס"ה), לולב הגזול בשאר ימים כשר, אלמא דלא שייך איסור מצוה הבאה בעבירה במצוה דרבנן. וא"כ ה"נ בנר חנוכה דרבנן לא מיפסל מדין מצוה הבאה בעבירה. אלא דמרן לכאורה סותר עצמו בזה, שביו"ד (סי' שמ סכ"ט) פסק שהקורע חלוק הגזול על מתו, לא יצא י"ח. והא מצות קריעה

מדרבנן. ויש לחלק בין קריעה שיש בזה אסמכתא, למצוה דרבנן בלא אסמכתא. ועכ״פ לכ״ע אין הגזלן יכול לברך להדליק נר חנוכה על שמן הגזול. וכמ״ש התוס׳ (סוכה ל.) ובש״ע סי׳ תרמט].

יב חיילי צה״ל שרוצים להדליק נרות חנוכה בשמן רובים, טוב ונכון לקבל רשות על כך מהשר ומהמפקדים, שבסמכותם נתון הדבר, כדי שיוכלו להשתמש בשמן זה לנרות חנוכה. [ילקוט יוסף מועדים עמוד רטז].

יג אין להדליק נרות חנוכה בכלי חרס הנשבר, או בקליפה של לימון, או של בצלים, דהוי ביזוי מצוה. ויש אף שחוששין לומר שברכתו ברכה לבטלה. וכן בקליפי ביצים וכדומה. וכבר ביארנו לעיל (סימן תרעא סי״ד) שיש אומרים שההדלקה בכלי היא לעיכובא.

יד אין צריך להחליף את הפתילות של נרות חנוכה בכל ערב בפתילות חדשות, אלא מדליק אותם עד שיכלו, ואדרבה הרי נוחים הם להדלקה יותר מחדשים. ומכל מקום יש נוהגים לקחת פתילות חדשות בכל לילה, זכר למקדש. [ילקו״י מועדים עמוד רכ. וכ״פ מרן בש״ע (סי׳ תרעג ס״ד). וכתב הלבוש, כי אדרבה נוחים הן להדלקה כשהיו מודלקים כבר. ומיהו הארחות חיים (הל׳ חנוכה אות ה) כתב, ונהגו לחדש הפתילות בכל לילה, לפי שבכל לילה היה מתחדש הנס, ועוד זכר למקדש שהיו מחדשים הפתילות בכל לילה למנורת המאור. ע״כ. וכ״כ המאירי (שבת כא.) שהוא דרך הידור, מדמיון הנרות של המקדש].

טו יש מי שכתב, שיש ליזהר שהפתילה של אתמול יקחוה לנר של החיוב שמדליק בראשונה, והפתילה החדשה של אותו לילה יקח אותה לנר ההידור, משום שאם ידליק בלילה השני את הפתילה החדשה לנר החיוב, והפתילה של אתמול לנר ההידור, נמצא שהוריד את הפתילה של אתמול מקדושתה, שאתמול היתה לעיקר המצוה, והיום רק להידור, וקיימא לן מעלין בקודש ואין מורידין, לכן לעולם יקח את הפתילה שהדליק אתמול לנר החיוב של היום. אולם אין דבריו מוכרחים, דתשמישי מצוה מותר לשנותם אף למצוה שהיא פחותה ממנה, שדוקא לגבי תשמישי קדושה אמרינן דמעלין בקודש ואין מורידין, מה שאין כן לגבי תשמישי מצוה. ולכן אף על פי שמדליק כל לילה את הפתילה החדשה, לנר החיוב, והפתילה של אתמול לנר ההידור, אין בכך כלום. וכן המנהג פשוט שמשאירים את הפתילות הישנות במקומם, ואת הפתילה החדשה נותנים בנר החנוכה שמברכים עליו. [ע״פ מ״ש בשו״ת מהר״ם דפוס לבוב סי׳ רסט. והובא להלכה בשו״ת מהרשד״ם (חיו״ד סימן קסט), ובש״ך יו״ד (סי׳ רנט ס״ק יא). וראה בחזו״ע הלכות חנוכה].

א אסור להשתמש לאור נרות חנוכה, ואפילו תשמיש עראי כגון לבדוק מעות או למנותן לאורה אסור, כדי שלא יהיו המצוות בזויות עליו [שבת כב. ש״ע (סי׳ תרעג ס״א). ופרש״י (שבת כא:), שהוא כדי שתהיה ניכרת שהיא נר מצוה, והר״ן כתב, שעשאוה כמנורת ביהמ״ק שנעשה בה הנס, שאין משתמשים לאורה כלל. ותשמיש עראי של מצוה, מותר]. ותשמיש עראי של מצוה מותר. [כמ״ש בביאור הלכה סי׳ תרעג ס״א]. ולכן אם נסתפק לו דין שהוא צורך חנוכה, מותר לעיין בדין זה לאור נרות חנוכה, ולהשתמש לאורה. [ברכי יוסף בשם מהר״י מולכו. וכ״כ בשערי תשובה שנראה פשוט שזה מותר, כיון שהוא דרך עראי]. ואפילו תשמיש של קדושה כגון ללמוד לאורה אסור, ולכן נוהגים להדליק נר נוסף שנקרא שָׁמַשׁ כדי שאם ישתמש לאורה, יהיה לאור הנוסף, שמדליקים אותו לאחרונה, ונוהגים לתת הנר הנוסף יותר גבוה מנרות המצוה, ורמז לדבר: שרפים עומדים ממעל ״לו״, שמנין נרות המצוה בכל הלילות ביחד הם שלשים וששה כמנין ״לו״. ואם אי אפשר להניח נר השמש גבוה יותר משאר הנרות, יניחנו רחוק קצת מהם, כדי שיהיה ניכר שאינו מנרות המצוה. [ילקו״י מועדים עמוד ריז. ואם מותר להדליק נ״ח המפיץ עם הדלקתו ריח טוב, וכן יש נרות שבעת הדלקתן משמיעין קול נגינה. ויש לדון מצד מה שנהנה מהנרות עצמם, שהרי נ״ח אין לנו רשות להשתמש בהם אלא לראותם בלבד, אלא דבגמ׳ שבת (כב.) אמרו, וכי נר קדושה יש בו, אלא כדי שלא יהיו מצוות בזויות עליו. והיינו משום ביזוי מצוה. ולפי זה בנ״ד ליכא ביזוי מצוה ושרי. אך לטעם רש״י שם (כב: ד״ה אי הדלקה) והר״ן, דהדלקה עושה מצוה כדאשכחן במנורה שבביהמ״ק, לכאורה גם בנ״ד אף שאין בשימוש זה משום ביזוי מצוה, מ״מ דין הוא שלא יהנה מהנרות דומיא דמנורה, וכיון שיש לו הנאה בריח שהנרות מפיצים, או בשמיעת קול המנגינה, ממילא שמא אין להתיר בזה].

ב אחר שעבר זמן מצותה, שהוא חצי שעה משעת הדלקתה, מותר להשתמש לאורה. [כ״כ הרי״ף אם היתה דולקת והולכת כשיעור הזה, ורצה אח״כ לכבותה או להשתמש לאורה הרשות בידו. וכ״פ הרמב״ם. וכ״ה בש״י סי׳ תרעב ס״ב. וכתב הר״ן, וה״ט לפי שלא הקצה אותה אלא למצותה].

ג מותר להשתמש במנורת החנוכיה להאיר בסעודת מצוה וכיו״ב, אחר שנגמר זמן מצותה. [כן נראה מד׳ הר״ן. וכ״ש להרי״ף והרמב״ם הנ״ל, שמרן פסק כדבריהם. ובשו״ת משנה שכיר (סי׳ רה) אסר להשתמש במנורת החנוכיה כל ח׳ ימי חנוכה, אחר שהקצהו למצותו כל ח׳ ימי חנוכה. ובאמת שאין חילוק בין השמן למנורת החנוכיה, שלדעת הרי״ף והרמב״ם אחר זמן מצותה לא הוקצו. ואין לנו אלא דברי מרן].

ד כשם שאסור להשתמש לאור נר החיוב של החנוכה, כך אסור להשתמש בנרות של ההידור שמוסיפים בכל לילה. אבל נר השמש של נרות החנוכה, הוא נר של חול גמור, ואין בו קדושה כלל, ורשאים להשתמש בו לכל דבר הרשות. [גנת ורדים בגן המלך (סי׳ מב), ושו״ת כתב סופר (ס״ס קלג), ושמחת יהודה נג׳אר מס׳ סופרים (פ״כ ה״ו). ע״ש. ילקו״י מועדים עמוד ריח. ומה שכתבנו לגבי נר השמש, כ״כ הפר״ח, ודלא כמ״ש בספר קב הישר (פרק צו), כי אין בשמש קדושה כלל].

ה אין איסור להשתמש לאור נר חנוכה, אלא בתשמיש שנהנה ממנו, אבל מותר ללכת לאורם כדי שלא יכשל, אם כבה החשמל בבית, ואיננו מחוייב לעצום עיניו. [ילקו״י מועדים עמ׳ ריח. שאין על זה תורת שימוש לאורה. וכ״כ מהריק״ש בהגהותיו (סי׳ תרעג), שו״ת פני אריה ס״ס מז].

ו יש מי שכתב לאסור לדבר עם חבירו בפתח הבית לאור נר החנוכה, דנחשב בכלל משתמש לאורה. אולם לדינא אין צריך לחוש לזה, שלא אמרו צריך נר אחרת אלא במניח נרות החנוכה על שלחנו, אבל כל שמניחה סמוך לפתח הבית אינו צריך לנר אחרת, ואף על פי שהוא עומד שם, הואיל ואינו בא להשתמש בפרט לאורה לאיזה תשמיש, שפיר דמי.
[הריטב"א (שבת כא:) כתב, ומורי הרב ז"ל היה אוסר לשום אדם לדבר עם חבירו בפתח הבית לאור נר החנוכה. ע"כ. אולם המאירי (שם) כתב, שלא אמרו צריך נר אחרת אלא במניח נ"ח על שלחנו, אבל כל שמניחה סמוך לפתח הבית אינו צריך לנר אחרת, ואע"פ שהוא עומד שם, הואיל ואינו בא להשתמש בפרט לאורה לאיזה תשמיש, שפיר דמי. וכבר ראיתי לקצת רבנים שהיו נוהגים לעמוד שם ולשוחח עם חבריהם בלא נר אחר, אלא שאני נוהג למעשה להדליק נר אחרת אפי' בלא צורך תשמיש, כי מנהג אבותינו ורבותינו בידינו. ע"כ. ומוכח דס"ל דלא כחומרת רבו של הריטב"א הנ"ל].

סימן תרעד - להדליק מנר לנר

א מדליקים נר חנוכה מנר חנוכה הסמוך לו על ידי פתילות ארוכות, ומותר להדליק אפילו נר של המהדרין מן המהדרין, מנר החיוב, כיון שעל כל פנים שניהם נרות מצוה. אבל לא ידליק מנר חנוכה לנר חנוכה על ידי אמצעי, כגון שכבה הנר שבידו שמדליק ממנו את נרות החנוכה, אינו רשאי להדליקו מנר חנוכה כדי שימשיך להדליק את נרות החנוכה הנוספים. [ילקו"י מועדים עמוד רכב, וכדי מרן בש"ע (סי' תרעד ס"א). אבל הרמ"א בהגה כתב, ונהגו להחמיר בנרות החנוכה אפי' מנר לנר, משום שעיקר המצוה אינו אלא נר אחד, ולכן אין להדליק זה מזה. ע"כ. וע' רעק"א (סי' יג), שתמה ע"ד הרמ"א, שמכיון שנהגו אצלם כמו המהדרין שכל אחד מדליק נ"ח לעצמו, הרי כוונתו שלא לצאת י"ח בשל בעה"ב, וממילא מחוייב מדינא, וא"כ הוי נ"ח ממש, ויהיה רשאי להדליק נר מנר. וצע"ג. ע"ש. ושמא כוונת הרמ"א לומר שמא יאמרו בני אדם שכיון שהשאר אינם אלא להידור מצוה ואינם מצוה כל כך, והוי כעין גזרה. ועכ"פ נראה שאין לחוש לזה, שאין לנו לגזור גזירות מדעתינו. וראה בחזו"ע על הלכות חנוכה].

ב אם הדליק נרות חנוכה, וכבתה אחת מהן לאחר מכן, ורוצה להחמיר ולחזור ולהדליקה, לא ידליקנה מנר הסמוך לה, אפילו בלי אמצעי, דהיינו על ידי פתילה ארוכה, כיון שמן הדין קיימא לן כבתה אין זקוק לה, חשיב כנר הרשות שאין מדליקין אותו מנר מצוה. (מג"א בשם הגמ"י ומהר"ם טיקטין).

ג אסור להדליק נר של חול או סיגריה מנר החנוכה, ורק אחר שעבר זמן מצותה, דהיינו חצי שעה לאחר ההדלקה, מותר להדליק ממנה, כמו שמותר להשתמש לאורה לדבר הרשות. [ילקוט יוסף מועדים עמוד רכג].

ד נר של בית הכנסת, ונר של שבת, ונר של חנוכה, ונר של תלמוד תורה, כולם נחשבים נרות של מצוה, ומותר להדליק נר זה מנר האחר. (ש"ע סי' תרעד ס"ב).

סימן תרעה - שהדלקה עושה מצוה

א הדלקה עושה מצוה, ולכן צריך שבשעה שמדליק נרות החנוכה יהיה בנר שמן כדי שיעור הדלקת נר החנוכה שהוא חצי שעה, וכן אם מדליק נר שעוה, צריך שיהיה בו כשיעור הנ״ל. ואם הדליקה כדת, ואחר כך נשבה רוח וכיבתה את הנרות, או שילד הפיל את החנוכיה לארץ והנרות כבו בתוך חצי שעה להדלקתה, אינו זקוק לה לחזור ולהדליקה, שמיד בגמר ההדלקה נעשית מצותה, ויצא ידי חובתו. וכן אם לאחר שהדליקה בא לתקנה וכיבה אותה בשוגג, אינו זקוק לה. וכן אם לאחר שהדליקה נפתחה הדלת, או החלון, ונכבית על ידי רוח פרצים וכדומה, אין צריך לחזור ולהדליקה. אבל אם נכבית מפני שהעמידה במקום שרוח מצויה מנשבת, והיה צפוי מראש שלא תוכל להחזיק מעמד בפני הרוח, ובכל זאת הדליקה בפני הרוח וכבתה, לא יצא ידי חובה, וצריך לחזור ולהדליקה בפנים באופן שלא יכבנה הרוח, אך לא יברך שנית. ואפילו אם כיבה אותה במזיד, שבודאי חייב הוא מן הדין לחזור ולהדליקה, אין צריך לחזור ולברך. ומכל מקום אפילו אם כבתה בשוגג, הרוצה לזכות במצוה שלימה, יחזור וידליקנה בלי ברכה, שאין זה גרוע מן המהדרין. ותבוא עליו ברכה. אבל אחר שדלקה חצי שעה, מותר לכבותה אף לכתחלה, וכל שכן שאין צריך לחזור ולהדליקה. [ילקוט יוסף מועדים עמ׳ ריח. שו״ת יביע אומר חלק ד׳ חלק אורח חיים סימן נב. חזון עובדיה הל׳ חנוכה].

ב מה שנהגו המהדרין במצוות להדליק נר חנוכה מחוץ לפתח הבית, בפנס שיש בו פתח מן הצד, ועם גמר הדלקת נרות החנוכה, סוגרים את הפתח לבל יכבו הנרות מן הרוח שבחוץ, יש שכתבו לערער על זה, שהרי בזמן שיש רוח חזקה אין הנרות יכולים להשאר דלוקים, (אם לא היו סוגרים הפתח), ומכיון שההדלקה עושה מצוה, ובשעת ההדלקה היו הנרות עומדים להכבות, אינו יוצא ידי חובה, ובסתימת הפתח שבאה אחר כך, אין זו הדלקה, אולם לדינא אין לחוש לזה, דמה שאמרו שאם הדליקה בפני הרוח לא יצא היינו רק שבאמת שלטה הרוח ונכבית, אבל אם למעשה לא נכבית, אגלאי מילתא למפרע שההדלקה היתה כהוגן. ועוד שכיון שבשעת ההדלקה בידו לסגור הפתח שבצד ולמנוע כיבוי הנרות, וההדלקה היא על מנת שיסגור הפתח כדי שישארו הנרות דולקים, ובעודו עוסק בהדלקה ולא סילק ידו ממנה, סוגר את הפתח למנוע כיבויה, שפיר דמי, שנמצא שההדלקה נעשית באופן שהדלקתה תהיה קיימת. [חזון עובדיה על הלכות חנוכה].

ג יש מי שכתב שאם הדליק נר חנוכה במקום שהרוח שולט, אף על פי כן יוצא ידי חובה, שכל שבפני עצמו היה ראוי להשאר דולק, אלא שדבר אחר גרם לו להתבטל, אזלינן בתר השתא, ונחשב לדבר בר קיימא כאילו היה כן תמיד. [הגר״ש קלוגר]. ודבריו תמוהים ונגד כל האחרונים, הריא״ז,

והכנסת הגדולה, והטורי זהב, והמגן אברהם, והפרי חדש והגנת ורדים והגאון היעב״ץ, שכל שהדליקה בפני הרוח ממש לא יצא ידי חובה, [ויחזור להדליק בלי ברכה]. [חזון עובדיה על הלכות חנוכה. וראה לעיל סוף סעיף א בהערה].

ד המדליק נרות חנוכה בערב שבת מבעוד יום, ואחר כך כבתה לפני קבלת שבת, בכל זאת אינו זקוק לה להדליקה שנית, שמכיון שהוא חייב להדליק בערב שבת מבעוד יום, וכבר בירך עליה ״להדליק נר חנוכה״, כבר התחילה המצוה כדת, והואיל והדלקה עושה מצוה, כבתה אין זקוק לה. ואף על פי כן מהיות טוב יחזור וידליקנה שנית, ותבא עליו ברכה. [אף שמרן השו״ע (סי׳ תרעג ס״ב) פסק שגם בע״ש אם כבתה מבעו״י קודם קבלת שבת אין זקוק לה, מ״מ רש״ל בתשובה (סי׳ פה) סובר שבע״ש זקוק לה, אך לא יברך. וכ״כ הט״ז. ואף שאנו אין לנו אלא דברי מרן השו״ע שקבלנו הוראותיו. מ״מ מהיות טוב יחזור וידליקנה, שהרי אף אם כבתה בימי החול, שאין זקוק לה, מ״מ כתב האו״ז, דמ״מ טוב יעשה אם יחזור וידליקנה. ומצוה להחמיר ולהדליקה, דלא גרע מן המהדרין. וע׳ בחזון עובדיה הל׳ חנוכה].

ה אם בעת ההדלקה לא היה בנר שמן כדי שיעור ההדלקה, או שהדליק בנר שהוא קטן משיעור הנזכר, אפילו אם אחר שבירך והדליק, הוסיף שמן כדי שיעור הדלקת נ״ח, לא יצא ידי חובתו. מפני שצריך להיות שמן כשיעור הדרוש לפי הדין בעת ההדלקה, שההדלקה עושה מצוה. [כ״פ הרא״ש והובא בש״ע סי׳ תרעה ס״ב. וע׳ בשו״ת הר צבי חאו״ח סי׳ קיד]. וצריך לכבותה ולאחר שיוסיף שמן כדי שיעור ההדלקה, יחזור וידליקנה ״בלא ברכה״, [הנה הפר״ח כתב שצריך לחזור ולברך. אולם דעת הגמ״י, והסמ״ג, והראבי״ה דלא בעינן שום שיעור. ואע״ג דקי״ל שצריך ליתן שמן כשיעור, היינו דוקא להחמיר שלא לכבותן אחר חצי שעה, אבל לא להקל. ולפי״ז לענין ברכה אמרינן סב״ל. וכ״כ הפמ״ג (סי׳ תרעה מש״ז אות ג). וע׳ בחזו״ע הלכות חנוכה]. ולכן יש לכל אדם שבא להדליק נר חנוכה להסתכל ולבדוק היטב בנרות החנוכה, ועיניו יחזו ויבחנו אם יש שמן מספיק לשיעור חצי שעה, כי קורה לפעמים שלא נתן שמן מספיק בנרות, או שנשפך ממנו על ידי דחיפה או מקרה אחר, ורק אחר שיהיה נוכח שיש שמן כשיעור הנ״ל, יברך ברכות ההדלקה וידליק. [ילקו״י מועדים עמ׳ רכא]. ואם אחר שבירך והדליק הרגיש כעבור זמן מה שלא היה שמן כשיעור בתוך הנרות, יש לו לכבותם, ולאחר שיוסיף שמן עד השיעור, יחזור וידליק בלי ברכה. [ילקו״י מועדים עמוד רכב הערה יח].

ו צריך להדליק את נרות החנוכה במקום הנחתם, שאף על פי שהדלקה עושה מצוה ולא ההנחה, הדלקה במקומה בעינן. ואם היתה החנוכיה מונחת במקומה שלא לשם מצוה, אינו צריך להסירה ולהניחה לשם מצות חנוכה, אלא מדליקה שם. לפיכך עששית שהיתה דולקת כל היום, שהדליקה מערב שבת למצות חנוכה, במוצאי שבת מכבה ומדליקה לשם מצות חנוכה. [ש״ע סי׳ תרעה סעיף א].

ז אם בעל הבית חולה, ואינו יכול לקום ממטתו להדליק נרות חנוכה, לא יביאו לו הנרות ליד מטתו כדי שידליקם, ואחר כך יניחום במקומם, אלא ימנה שליח שידליק הנרות במקום הנחתן, והשליח יברך וידליק הנרות. אבל לא יברך בעל הבית והשליח ידליק, שבכל מקום העושה את

המצוה הוא שמברך עליה. והשליח מברך "להדליק נר חנוכה", ואם בירך "על הדלקת נר חנוכה", יש לו על מה שיסמוך. [ילקוט יוסף מועדים עמוד רכא. הליכות עולם ח"א עמ' ס, ודלא כמ"ש בבן איש חי שהשליח ידליק ובעל הבית יברך, שזה ספק ברכה לבטלה].

ח המדליק נרות חנוכה צריך להדליק את רוב היוצא מן הפתילה, עד שתהא השלהבת עולה מאליה, ולא יסלק ידו מההדלקה עד אשר ידליק רוב הפתילה היוצאת. [כ"כ בשו"ת מהר"י מברונא (ס"ס לט). וכן מבואר בירושלמי (רפ"ב דשבת), דלית טעמא אלא משום הוצאת האור ברוב הדולק. ע"ש. וקאי אנר חנוכה. ולאפוקי ממ"ש בשו"ת מי יהודה (ס"ס ל), אלא גם בחנוכה צריך להדליק רוב היוצא].

ט טוב לחנך את בניו הקטנים שהגיעו לחינוך בהדלקת נרות ההידור שבכל ערב. אבל אם לא הגיעו לחינוך, אין לתת להם להדליק בנרות החנוכה שהוא יוצא בה. ונר השמש מותר להדליקו אפילו על ידי תינוק שלא הגיע לחינוך, הואיל ואין בו שום קדושה. [ילקוט יוסף מועדים עמוד רז].

י נשים חייבות בהדלקת נרות חנוכה, שאף הן היו באותו הנס. והאשה מוציאה את בעלה ידי חובת הדלקת נרות חנוכה. ולפיכך כשבעל הבית נאלץ להיעדר מביתו בזמן ההדלקה, עד לשעה מאוחרת בלילה, ראוי ונכון שימנה את אשתו להדליק נרות חנוכה עם צאת הכוכבים, שהוא כרבע שעה אחר שקיעת השמש, ובזה גם הוא יוצא ידי חובה, ששלוחו של אדם כמותו. והאשה מברכת בנוסח הרגיל "להדליק נר חנוכה". ואם בירכה "על הדלקת נר חנוכה" אינה מברכת שוב. [ילקו"י מועדים עמ' רכג. יחו"ד ח"ג סי' נא. ועי' בגמ' שבת (כג.), א"ר יהושע בן לוי נשים חייבות בנר חנוכה, שאף הן היו באותו הנס. והנה אף שלענין מגילה נחלקו הראשונים אם הנשים מוציאות את האנשים י"ח, מ"מ בחנוכה האשה מדליקה ומוציאה את האיש י"ח. וכמ"ש הסמ"ג הל' מגילה, דשאני מקרא מגילה שהוא כמו קריאת התורה, לכך אינה מוציאה את האיש י"ח מקרא מגילה. וכ"כ בספר האשכול ח"ב (עמ' ל), והוסיף, וי"א דשאני מגילה דאיכא משום קול באשה ערוה. וכ"כ בעל המאורות בשם בעל העיטור, והארחות חיים. והמאירי, והריטב"א. והנה דעת הרי"ף והרמב"ם ורש"י והרשב"א והריטב"א והי"ה והאו"ז ובעל המאורות והארחות חיים והכל בו והריא"ז, שאף במגילה הנשים מוציאות את האנשים. וכ"ש בחנוכה. וכ"פ מרן הש"ע (סי' תרפט) שאף במגילה האשה מוציאה אנשים י"ח. וראה בחזון עובדיה (פורים עמו' נז), ובמאור ישראל ח"ג (עמ' רפד).]

יא מי שלן בבית מלון לרגל עסקיו, ואשתו מדלקת עליו בביתו, אינו רשאי לכוין בפירוש שאינו רוצה לצאת ידי חובתו בהדלקת נרות החנוכה שמדליקה עליו אשתו בביתם, ולהדליק עם ברכה בחדרו במלון, שחובת נר חנוכה הוא חובת איש וביתו, ואינו חובת גברא בלבד, ועל כרחו יוצא ידי חובתו במה שאשתו מדלקת עליו. [ילקוט יוסף מועדים עמוד רכד. יבי"א חלק ה סימן יז סק"ד. יחו"ד ו/מג]

יב סומא (עיור) אם יש לו אשה, תדליק אשתו נר חנוכה ותברך. ואם אין לו אשה, ויש לו בית מיוחד מדליק על ידי סיוע של אחר, ויברך כל הברכות, כיון שהסומא חייב בכל המצות, ובהדלקתו יש פרסומי ניסא לאחרים. ואף על פי שיש אומרים שמדליק בלי ברכה, מנהג ירושלים שהסומא מדליק בברכה. [ילקו"י מועדים עמ' רכד. וכ"כ בשו"ת מהרש"ל (סי' עז), שאם

הוא נשוי, יאמר לאשתו להדליק נ״ח עליו, ואם אין לו אשה, ויש לו בית בפ״ע, צריך להדליק בעצמו ע״י סיוע אחר, שאע״פ שהוא אינו רואה, כיון שאחרים רואים איכא פרסומי ניסא].

יג סומא שהדליק נר חנוכה מוציא את כל בני ביתו ידי חובת ההדלקה. [ואמנם היעב״ץ כתב ״שהסומא אינו מוציא אחרים״, אולם מאחר שהסומא חייב להדליק נר חנוכה, בודאי שמוציא את אחרים ואת כל בני ביתו ידי חובתם. וכמ״ש רב נטרונאי גאון, שסומא רשאי להיות ש״צ. וראה בחזו״ע על הלכות חנוכה].

סימן תרעו - סדר הברכות וההדלקה

א המדליק נרות חנוכה, צריך לברך בלילה הראשון ג׳ ברכות, אשר קדשנו במצותיו וציונו להדליק נר חנוכה, שעשה נסים לאבותינו בימים ההם בזמן הזה, ושהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה. ובשאר לילות החנוכה מברך שתי ברכות הראשונות בלבד. ואינו מברך שהחיינו אלא בלילה הראשון שזכינו להגיע לזמן הדלקת נרות החנוכה. [ילקו״י מועדים עמ׳ רכד. יחוה דעת ח״ו סי׳ מג]. ונתנו המפרשים סימן לסדר ג׳ הברכות בלילה הראשון, עשה לך ״שרף״ (לשון שריפה להדליק), ושים אותו על ״נס״ (שעשה נסים), וראה אותו ״וחי״ (שהחיינו). [מטה משה (סי׳ תתקפ). ואליה רבה ואדני פז (סי׳ תרעו), מועד לכל חי (סי׳ כז אות נט). ועוד. וראיתי בספר שיחת חולין של ת״ח סוף פרק כז שייחס הרמז הזה לרבי יצחק מוואלוזין, והרב ריי״ל מימון בספר תולדות הגר״א (עמוד צה) ייחסו להגר״א. ונעלם מהם שכבר הובא בספר מטה משה וא״ר שקדמו להם].

ב נוסח הברכה הראשונה, ״להדליק נר חנוכה״, ולא ״שלי״ חנוכה. ואם טעה ובירך להדליק נר של חנוכה, יצא. [ילקו״י מועדים עמ׳ רכה. ואף שהנוסח בגמ׳ ובראשונים להדליק נר של חנוכה, הנוסח בש״ע ״להדליק נר חנוכה״. וכן הסכים האר״י ז״ל בשעה״כ. וכ״כ הפר״ח, והגר״א, והלק״ט, כי הוא ר״ת נח״ל, היוצא מפסוק נוצר חסד לאלפים, וכן מפסוק נפשנו חכתה לה׳. אבל בשבת נוסח הברכה אקב״ו להדליק נר של שבת. כי נר חנוכה אסור להשתמש לאורה, ולזה אומר נר חנוכה, להורות שהנר אינו כי אם למצות חנוכה, משא״כ נר שבת שאנו משתמשים ונהנים מאורו, זהו הנר המאיר של שבת. ועוד, שבחנוכה אין שום ״מעשה״ לזכר הנס אלא הנרות. וזהו נ״ח, שהחנוכה היא הנר. משא״כ שבת שיש בו הרבה מצות מעשיות, וראה בחזו״ע הל׳ חנוכה].

ג בנוסח ברכת שעשה נסים לאבותינו, אין לומר ובזמן הזה, עם ו׳, אלא בזמן הזה בלא ו׳. [ואע״פ שבמחזור ויטרי, ושבולי הלקט, ובסידור הרוקח, כתבו, ובזמן הזה עם ו׳, לפי שאף בזה״ז מתעורר האור העליון שנעשה הנס על ידו. כבר כתב מרן החיד״א בשו״ת חיים שאל ח״ב (ס״ס י) שאין לחוש לסודות שלא גילה האר״י ז״ל].

ד בברכת שהחיינו יש לומר והגיענו לַזְּמַן הזה, כי הוא הזמן הידוע. [וכ״ה בספר לקט יושר לתלמיד מהרא״י (עמ׳ קלא). ולא כמ״ש הרב מטה משה (סי׳ תתקפ) לומר לִזְמַן, הלמד בחיריק, והביאוהו האחרונים, ראה בכה״ח (סי׳ תרעו אות ו), שאין המנהג כן]. כמו בברכת ״שעשה נסים״, שאומרים בימים ההם בַּזְּמַן הזה. [כמ״ש היעב״ץ בלוח ארש (סי׳ קעח עמ׳ עג), וכ״ה בכל הסידורים].

ה שלושת הברכות הנזכרים לעיל, צריך לאומרם לפני ההדלקה, וכמו שאמרו חז"ל, כל המצוות מברך עליהם עובר לעשייתן. ולא יתחיל להדליק עד שיסיים לברך את כל שלושת הברכות. [ילקו"י מועדים עמ' רכה. וג' הברכות שבלילה הראשון כולם נאמרים קודם ההדלקה, וכ"כ רבינו ירוחם, והרשב"ץ. ובשו"ת מהרי"ל, והרמ"א בהגה, ומהרש"ל, וביוסף אומץ יוזפא. ואף שמנהג ק"ק בית אל אינו כן, אלא אחר ברכת להדליק נר חנוכה מתחילין להדליק, ותוך כדי הדלקה מברך את שאר הברכות, וסמכו על מ"ש הרש"ש, מ"מ אנו אין לנו אלא דעת הפוסקים הנז' לברך כל הברכות קודם ההדלקה. וכמ"ש מרן הב"י (סי' תרעו).].

ו גם גר צדק שמדליק נר חנוכה יכול לברך שעשה נסים "לאבותינו", וכמו שאומר בתפלה אלהי אבותינו וכו', וכן בברכת המזון אומר על שהנחלת לאבותינו, ועוד כיו"ב. [ע"פ המבואר בשו"ת הרמב"ם (סי' מב) שאם רצה לשנות הנוסח ולומר "שעשה נסים עם ישראל", רשאי, ואם לא שינה ואמר "שעשה נסים לאבותינו" אין בכך הפסד כלום, שמאחר שנכנס תחת כנפי השכינה, ונלוה אל עם ישראל, אין שום הפרש בינינו ובינו. ומתני' (פ"ק דביכורים) אליבא דר"מ, ואינה הלכה, אלא כמו שאמרו בירושלמי ביכורים (פ"א ה"ד), ולכן הגר אומר אשר נשבע ה' לאבותינו לתת לנו, ושאברהם אבינו הוא אב גם לכל הגרים. וכ"פ הרמב"ם בחיבורו (פ"ד מהל' ביכורים ה"ג). וכבר פסק מרן בש"ע (סי' נג ס"ט). וראה בילקו"י על הל' ברכות השחר סי' מו].

ז אחר שבירך על הדלקת הנרות, לא יפסיק אפילו ברמז עד שיתחיל במצות ההדלקה. ומכל מקום רשאי לרמוז שיביאו לו שמן או גפרור, כיון שהוא צורך ההדלקה, ובדיעבד אפילו הפסיק בדיבור לצורך ההדלקה, אינו חוזר ומברך. [הליכות עולם חלק א' עמוד סח].

ח אחר שהדליק נר אחד מנרות החנוכה, ועדיין לא הדליק את נרות ההידור, טוב להזהר שלא יפסיק בדיבור שאינו מענין ההדלקה. אבל בדיבור שהוא לצורך ההדלקה, כגון לבקש שיביאו לו שמן או גפרור, מותר אפילו לכתחלה, כיון שכבר חלה ברכתו על הנר הראשון. [ילקוט יוסף מועדים שם. הליכות עולם חלק א' עמוד סו].

ט אחר שבירך והדליק נר אחד, אף על פי שהוא עדיין צריך להדליק את נרות ההידור, יש לו לומר את הנוסח של הנרות הללו אנו מדליקים וכו', ויאמר זה לאחר שסילק ידו מהדלקת הנר הראשון, ולא קודם לכן, מפני חשש הפסק.

י אחר שהדליק נר החיוב, מותר אף בשאר לילות, להפסיק לעניית קדיש וקדושה, ולאמן דברכות, ולשאול מפני היראה, ולהשיב מפני הכבוד, אף על פי שעדיין לא הדליק את נרות ההידור. [ילקוט יוסף מועדים עמוד רכו].

יא מנהג טוב לומר אחר הדלקת נר חנוכה "מזמור שיר חנוכת הבית לדוד", כל המזמור. [ילקוט יוסף מועדים עמוד רכו. מועד לכל חי].

יב אם שכח לברך "להדליק נר חנוכה" ושאר הברכות, קודם ההדלקה, אם אירע כן ביום הראשון, לא יברך ברכת להדליק נר חנוכה. ואם אירע

כן ביום השני, או בימים שלאחר מכן, אם נזכר קודם שסיים את הדלקת נרות ההידור של אותו לילה, רשאי לברך "להדליק נר חנוכה" ושאר ברכות ההדלקה, אפילו לא נשאר אלא נר אחד של הידור. [כ"פ בשו"ת הלק"ט, יד אהרן, משנ"ב, בא"ח, וכה"ח. וראה במאור ישראל טבעת המלך על הלכות חנוכה]. אבל אם סיים להדליק את כל נרות ההידור, לא יברך ברכת להדליק נר של חנוכה, ואפילו נזכר בתוך כדי דיבור אחר שסיים הדלקת כל הנרות. ואפילו אם עדיין לא הדליק את נר השמש, לא יברך עוד להדליק נר חנוכה, אבל יוכל לברך ברכת שעשה נסים, ושהחיינו בלילה הראשון בלבד, שהרי הוא רואה את הנרות דולקות, ולא גרע מהרואה את נרות חנוכה של חבירו, והוא לא הדליק, ולא הדליקו עליו בביתו, שצריך לברך שעשה נסים, ושהחיינו בלילה הראשון. [ילקו"י מועדים עמ' רכו, הליכות עולם ח"א (עמ' סז)].

יג מי שלא היה לו שמן אלא לנר אחד, ובירך והדליק, ואחר כך נזדמן לו עוד שמן שיספיק לנרות ההידור, בודאי שאינו רשאי לברך שנית ברכה מיוחדת על הדלקת נרות ההידור, כיון שכבר בירך על המצוה כדת. וכן מי שטעה בלילה השביעי, וכסבור שהוא הלילה הששי, והדליק ששה נרות בברכה, ידליק נר ההידור בלא ברכה. [ז"ל מרן הב"י (ס"ס תערב): כתוב בארחות חיים, מי שלא הדליק נ"ח בלילה השלישי אלא שתי נרות, זה היה מעשה בלוניל והחמירו עליו שידליק מה שהחסיר להדליק, ומיהו א"צ לברך, כי הברכה שהיתה בתחלה, על חיוב כל הנרות נעשית. ע"כ. וכיו"ב כתב בשו"ת פרי הארץ ח"ג (סי' ב), דמי שהיה לו שמן רק לנר אחד, ואחר שבירך והדליק, הביאו לו עוד שמן, ידליק נרות ההידור בלי ברכה, ונסתייע מהפר"ח (ס"ס תערב) במי שטעה בלילה השביעי, וטעה והדליק ששה נרות, ידליק ההידור בלא ברכה].

יד מי ששכח ולא בירך שהחיינו בלילה הראשון על נר חנוכה בשעת ההדלקה, אם נזכר תוך חצי שעה, יברך שהחיינו. אבל אם נזכר רק לאחר חצי שעה מההדלקה, יברך בליל שני בשעת ההדלקה, או תוך חצי שעה להדלקת נר חנוכה. ואם שכח גם אז, יש לו תשלומין כל ימי החנוכה, בשעת ההדלקה או תוך חצי שעה להדלקה, ולא יותר. [ילקו"י מועדים עמוד רכח. יבי"א ח"ד סי' נ סק"ד. וכ"כ הטור (סי' תרעו) בשם הרא"ש. וכ"כ הארחות חיים, ורבינו ישעיה מטראני, ובשבולי הלקט בשם תשו' הגאונים, והריא"ז. וכ"פ מרן בש"ע. וכתב הריטב"א (סוכה מז.), שאפילו פשע ולא בירך שהחיינו בלילה הראשון של סוכות, מברך שהחיינו בשאר ימים, כי זמנו עדיין בכל הרגל. ע"כ. וה"ה בחנוכה. והנה הריטב"א שם הביא שיש מפרשים דהני מילי כשלא נכנס לסוכה עד עתה, אבל אם נכנס שם ולא בירך ביום הראשון, שוב אינו מברך. וכתב על זה, ואינו נכון. עכ"ל. ונראה שה"ה שאין הבדל בזה בין שהדליק נרות חנוכה בלילה הראשון, ושכח לברך שהחיינו, לבין היה בדרך ולא הדליק בלילה הראשון, לעולם מברך שהחיינו בלילה השני].

טו מי שלא היה בביתו בלילה הראשון של חנוכה, והדליקה עליו אשתו, או אחד מבני ביתו, ובירכה כל הברכות, ובא להדליק בלילה השני, יש אומרים שלא יברך שהחיינו. [כ"ד המג"א, ובשיורי כנה"ג, ובשו"ת מהר"ם פרובינצאל, ובשו"ת מעט מים, ובשו"ת אם לבינה]. ויש אומרים שצריך לברך שהחיינו. וכן עיקר. [כ"כ הב"ח, והפר"ח, והא"ר, ובאשל אברהם מבוטשאטש, ובבגדי ישע, ועוד. ואף שבילקו"י מועדים עמ' רכח כתבנו לחוש בזה לסב"ל, עפמ"ש מרן האמו"ר בירחון קול סיני עמוד 210, וע"פ מה שנתבאר בשו"ת יביע אומר ח"ד חאו"ח סי' נ' אות ד', שיש לחוש לסב"ל גם בברכת שהחיינו, מ"מ בחזו"ע הלכות חנוכה כתב, שהעיקר לדינא שיכול לברך שהחיינו, שיש כאן ספק ספיקא, דשמא הלכה כהסוברים שמברך על הראיה שעשה נסים ושהחיינו, אפילו מדליקים עליו בביתו, ושמא

כמ״ש הפר״ח, שאפילו להחולקים כשידליק צריך לברך גם שהחיינו. וכ״ש שיש אומרים שבברכת שהחיינו לא אמרינן סב״ל].

טז מי שקנה בליל שני של חנוכה מנורת כסף חדשה, ושמח בה, אין לו לברך ברכת ״שהחיינו״ בעת ההדלקה, דאף אם מברכים על כלים חדשים, אין זה אלא בשעת הקנין, ואין להפסיק בין הברכה להדלקה. אלא אם יש לו מנורה חדשה כדאי להביאה בלילה הראשון של חנוכה, וכשמברך שהחיינו יכוין לפוטרה. [ילקו״י מועדים עמ׳ רכט. יבי״א ח״ד סי׳ כד סק״י. וכתב במטה משה (סי׳ תתקפט), מורי מהרש״ל קנה לו מנורת כסף, ובליל ב׳ של חנוכה התחיל להדליק בה, ובירך להדליק ושעשה נסים ושהחיינו, ואף שהרא״ש והטור כתבו, שבשעת קנין יש לו לברך שהחיינו, מ״מ היה ניחא לו להסדיר ברכת שהחיינו עם ב׳ הברכות של חנוכה, כמו שמסדירין ברכת שהחיינו בקידוש שאומרים בסוכה. ע״כ. אולם יש להעיר בזה מחשש הפסק בין ברכת להדליק להדלקה. וכ״כ בהליכות שלמה (עמ׳ שח), שאין נוהגים כהרש״ל].

יז כשם שבכל המצוות אין ברכות מעכבות, הוא הדין לגבי נר חנוכה, שאם הדליק נר חנוכה, ולא בירך כלל, יצא ידי חובה, ואינו רשאי לכבות הנרות ולחזור ולהדליק בברכה. [לאפוקי ממ״ש היעב״ץ במור וקציעה (ס״ס תרעב) וז״ל: שבמצות נר חנוכה ודאי שברכתה מעכבת לפי שכל עיקרה לפרסומי ניסא, וכי מדליק בלא ברכה לאו מידי עביד, שהרואה אומר לצורכו הוא דמדליק לה. ע״כ. ובמחכ״ת ליתא, אלא גם דין נר חנוכה כדין כל המצות, שאם לא בירך יצא. חזון עובדיה על הלכות חנוכה].

יח יש אומרים שצריך לומר ״הנרות הללו וכו׳״ קודם שיברך ברכת ״שעשה נסים״, אולם אין זה נכון להפסיק בין הברכות, אלא יאמר כן אחר כל הברכות ואחר שהדליק נר אחד, וכמבואר. ואחר כך יאמר מזמור שיר חנוכת הבית וכו׳. [במס׳ סופרים (פ״כ ה״ו) איתא: שאומר ״הנרות הללו״ וכו׳, קודם שעשה נסים ושהחיינו. וכתב החיד״א בספר ככר לאדן (דף קכה.), שצריך לתקן הלשון, שמברך שעשה נסים ושהחיינו, ואח״כ אומר הנרות הללו וכו׳, וכמ״ש הטוש״ע (סי׳ תרעו). ובספרו כסא רחמים שם כתב בשם הרב נחלת יעקב אהא דמסכת סופרים דלאו דוקא הוא, וכ״פ הפר״ח].

יט כשמדליק הנר בלילה הראשון, ידליק את הקיצוני מימין, הרחוק ביותר מהפתח, ובלילה השני ידליק הנר (הנוסף) החדש תחלה, ואחר כך הנר שהודלק אתמול, וסדר ההדלקה משמאל לימין, (כסדר כתיבת אנגלית וצרפתית). וכן בלילה השלישי יתחיל בנר החדש, הקרוב לפתח, ואחר כך הנר של אתמול, ואחר כך הנר של שלשום, וכן על זה הדרך מידי יום ביומו, עד שבליל שמיני ידליק תחלה הנר הסמוך ממש לפתח, שהוא הקיצוני משמאל, וממשיך להדליק משמאל לימין, ויסיים בנר שהודלק הראשון, ונמצא שתמיד מברך על הנר הנוסף, כי בתוספת הימים נתווסף הנס, וכן המנהג. [ילקו״י מועדים עמ׳ רכט. וכ״כ מרן בש״ע (סי׳ תרעו ס״ה). וכ״ד האר״י בשעה״כ (דף קח ע״ג). וכל פינות שאתה פונה לא יהיו אלא דרך ימין. ובתרומת הדשן הביא שבני אוסטרייך מתחילים מצד ימין כדרך שאנו כותבים. וכ״כ הלבוש, ובשו״ת פנים מאירות, והגר״א. אבל הפר״ח (סי׳ תרעו ס״ה) כתב, שהוא פירוש משובש, והעיקר כמרן הש״ע. וכן העלה הגאון באר שבע סוטה (טו:). וכן הסכים בנזירות שמשון שם. וכ״פ בשו״ת חתם סופר (חאו״ח סי׳ קפז), וכן המנהג].

כ אם אין מזוזה בימין הפתח, שאז מניח את החנוכיה מימין הפתח, יעשה להיפך, שבליל ראשון מדליק את הנר הקרוב לפתח, ובליל שני ידליק הנר החדש שבצדו ואח״כ פונה לימין וידליק הנר שהדליק אתמול. וכן על זה הדרך. [כן כתבו האחרונים. וכן פסק בבן איש חי].

כא כשבעל הבית נאלץ להיעדר מביתו, וממנה שליח להדליק בשבילו נרות חנוכה בביתו, יש לשליח לברך כנוסח הרגיל ״להדליק נר חנוכה״, ואם השליח בירך ״על הדלקת נר חנוכה״, יש לו על מה לסמוך, וכמו שנתבאר לעיל, שהרי אפילו מי שטעה ובירך ״על הדלקת נרות חנוכה״ יוצא ידי חובה. [ילקוט יוסף מועדים עמ׳ רל. יחוה דעת ח״ו סי׳ מד]

ברכת הרואה נר חנוכה

א גם בזמן הזה יש לברך על ראיית נרות חנוכה, באופן שיתמלאו שלשה התנאים הצריכים לזה, שהם: שלא הדליק נר חנוכה, שאינו עתיד להדליק באותו לילה, ואין מדליקין עליו בביתו, שאז כשרואה נרות חנוכה, בלילה הראשון מברך שתי ברכות, שעשה נסים, ושהחיינו, ובשאר לילות ברכת שעשה נסים בלבד. ואם חסר אחד משלשה תנאים אלו, אינו מברך על הראיה. ונראה עוד שאין הרואה מברך על נרות חנוכה של אחרים, אלא בתוך זמן המצוה, שהוא תוך חצי שעה משעת ההדלקה, אבל אם עבר זמן המצוה, אינו מברך. וכן אם הוא מסופק בדבר, אם עברה חצי שעה משעת ההדלקה או לא, לא יברך. ואף על נרות של בית כנסת יש לברך ברכת הראיה, ובלבד שיהיו תוך חצי שעה. ואם ראה נר חנוכה, ולא בירך מיד ברכות הראיה, יכול לברך בתוך זמן המצוה. [ילקוט יוסף מועדים עמוד רכז. יחו״ד ח״ד סימן לח]

ב יש מי שכתב שאין לברך ברכת הראייה עד שיראה נר השמן עם הפתילה של נר חנוכה, אבל אם ראה את השלהבת בלבד, אף שיודע שהוא של חנוכה, אינו מברך ברכת הראיה. [שו״ת עני בן פחמא סי׳ לב]. ולדינא אין לחוש לזה, וכל שרואה השלהבת ויודע שהוא של נר חנוכה, מברך ברכת הראייה על פי המבואר לעיל. [חזון עובדיה על הלכות חנוכה].

ג לא תיקנו ברכת הראייה אלא בנר חנוכה, אבל בשאר מצוות כגון סוכה ולולב לא תיקנו לרואה לברך, והוא מפני חביבות הנס. וגם יש בני אדם שאין להם בית לקיים המצוה. [תוס׳ סוכה מו סע״א].

ד מי שאינו מדליק נר חנוכה, ואין מדליקים עליו, וכן אינו רואה נר חנוכה מאיזה סיבה שהיא, אין לו לברך ברכת ״שהחיינו״ בלבד, שברכה

זו נתקנה על ההדלקה. וכל שכן שאין לו לברך ברכת "שעשה נסים". וכן הדין במי ששכח לברך שהחיינו בכל שמונת לילות החנוכה, שאין לו לברך שהחיינו ביום השמיני. [והא דקי"ל (עירובין מ:), זמן אומרו אפילו בשוק, היינו בזמן דרגלים. ואמנם המאירי (שבת כג.) כתב, שמברך לעצמו שעשה נסים, ושהחיינו בלילה הראשון, ושעשה נסים בשאר הלילות. וגם בשו"ת מהר"ם מרוטנבורג (פראג סי' נז) משמע שמברך שהחיינו על עצם הזמן, וכ"כ בשו"ת הרשב"ץ. אולם המאירי עצמו (במגילה ד.) כתב, דחנוכה יש בו ברכת זמן רק על ההדלקה והראיה, ולא על עצם היום. וכ"כ הפר"ח, והפמ"ג, ובשו"ת קול גדול, ובברכ"י, ועוד. ועי' ביבי"א ח"ו (או"ח סי' מב). ובילקו"י מועדים עמ' רכז].

ה בערב שבת שצריך להדליק נרות חנוכה מבעוד יום, אלא שיש ליתן שמן בנרות כדי הדלקתם חצי שעה אחר צאת הכוכבים בליל שבת, הרואה את הנרות ההם רשאי לברך אפילו קודם צאת הכוכבים מכיון שהודלקו למצות נרות חנוכה, וזמן ממילא קא אתי. וכן יכול לברך ברכת הראייה אפילו אחר צאת הכוכבים בליל שבת, אף שבאותה שעה אינו ראוי להדליק. [פמ"ג סי' תרעט א"א סק"א. ודלא כמ"ש בשו"ת שרגא המאיר (ח"ה סי' יט) שאין הרואה יכול לברך בליל ש"ק על נרות החנוכה, לפי שאין הרואה מברך אלא בשעה שהוא ראוי להדליק. וע"ע בשו"ת התעוררות תשובה החדש (סי' תסח סק"ב), ובמכתבי תורה להאדמו"ר מגור (סי' יג). ובשו"ת בצל החכמה ח"ד סי' נז אות ח].

ו הרואה נרות חנוכה שהודלקו בבית הכנסת, בתוך חצי שעה של זמן הדלקתם, יברך ברכות הראיה, היינו שעשה נסים ושהחיינו בלילה הראשון של חנוכה, וברכת שעשה נסים בשאר הלילות. [שכיון שמנהג הדלקת נ"ח בבית הכנסת "בברכה" הביאו מרן בש"ע, ופסק כן לדינא, הו"ל בכלל "מנהג ישראל תורה הוא". תוס' (מנחות כ:), ורמב"ן (פסחים ז:). וממילא יש לברך על הראיה של נרות החנוכה שהודלקו בביהכ"נ. ועיין בשו"ת יביע אומר ח"ז (חאו"ח סימן נז), ובחזון עובדיה הלכות חנוכה].

ז מי שבירך את הברכות לפני ההדלקה, ובטעות הדליק תחלה את הנר הנוסף הנקרא "שמש", אין לו לברך פעם שניה, אלא ידליק נרות החיוב על סמך ברכתו, שאף על פי שהוא כהפסק, שנר השמש חשיב כנר של חול לגמרי, שאין לו שייכות למצוה עצמה, ושהה אם כן יותר מכדי דיבור, מכל מקום כיון שנר השמש הוא מענין הדלקת נר חנוכה, שבא לגדר וסייג של נרות חנוכה, הוה ליה קצת הפסק לצורך מצוה, ולפיכך אין לחזור ולברך. [ילקוט יוסף מועדים עמוד רכח. יבי"א חלק ה' סימן ד' סק"א]

סימן תרעז - דין אכסנאי ובני ישיבה

א בעת שמדליק נרות חנוכה לכתחלה יש לו לקבץ את כל בני ביתו הסמוכים על שולחנו שיהיו נוכחים בשעת הברכות וההדלקה, כדי לפרסם הנס, ומי שלא הדליק בתחלת הלילה, והגיע לביתו בשעה מאוחרת, וכל בני הבית כבר נרדמו, אם אפשר להעיר אחד או שנים מבני

הבית, כדי שישמעו ממנו ברכת "להדליק נר חנוכה", הנה מה טוב, ואם לאו, יברך וידליק נר חנוכה. [ילקוט יוסף מועדים עמוד רי]

ב כל מי שהדליקו עליו בביתו, אפילו אינו נוכח בשעת ההדלקה והברכות, יוצא ידי חובתו. וטוב שיהדר לברך על נרות חנוכה שבבית הכנסת כשאפשר לו להדליקם. וראוי לבני הבית להשאר זמן מה בסמוך לנרות חנוכה אחר הדלקתם. [ילקוט יוסף מועדים עמו' רל]

ג אכסנאי שאין מדליקים עליו בביתו צריך לתת פרוטה לבעל הבית שלו להשתתף בשמן של נר החנוכה. ואם בעל הבית מקנה לו חלק בשמן במתנה שפיר דמי. [ולכאורה משמע מכאן דבעינן בנר חנוכה שידליק בשמן שלו, שהרי אכסנאי חייב להשתתף בפריטי. וכן מוכח ממ"ש הר"ן (פסחים ז:), דלהכי מברכים להדליק נר חנוכה (ולא על הדלקת נ"ח) משום שאינו יוצא י"ח אלא בשל עצמו, כדאמרינן בשבת (כג.) דצריך להשתתף בפרוטות. וכן מבואר בב"ח (סי' תרעא, וסי' תרעו ד"ה מ"ש הרא"ש), וראה מה שהארכנו בזה בס"ד בילקוט יוסף על הלכות ערלה (פ"ב ס"ח) ובמועדים מהדורת תשס"ד עמוד תרעא].

ד בחורי ישיבה הלנים בחדרי הפנימיה של הישיבה, אינם צריכים להשתתף בפרוטות, וכן אינם צריכים להדליק נר חנוכה בפני עצמם, אפילו אם יש להם חדרים בפני עצמם. וגם אם ירצו להחמיר על עצמם ולהיות מהדרים להדליק בחדריהם, אינם רשאים לברך על ההדלקה, משום איסור ברכה לבטלה, אלא ידליקו בלי ברכה. [ילקו"י מועדים עמ' רלא. יחו"ד ח"ו סי' מג. דחשיבי כסמוכים על שלחן הוריהם, אחר שמגיעים לבית ההורים בכל חופשות בין הזמנים, ובשבתות חופשה, ולכן יוצאים י"ח בהדלקת ההורים. ועוד, שיוצאים י"ח בהדלקת ראש הישיבה דחשיבי כסמוכים על שולחנו, מאחר שכל מחסורם עליו. ועוד, דשמא כהסוברים שיוצאים י"ח בהדלקה שבביהמ"ד. והנה בגמ' שבת (כג.) איתא, אמר רב ששת, אכסנאי (אורח) חייב בנר חנוכה. אמר רבי זירא, מריש כי הוינא בי רב, הוינא משתתפנא בפריטי בהדי אושפיזאי, לבתר דנסיבנא איתתא אמינא השתא ודאי לא צריכנא, דקא מדלקי עלי בגו ביתאי. (ופרש"י, לבתר דנסיבנא, ופעמים שהייתי אכסנאי ללמוד תורה). וכ"פ הטוש"ע (סי' תרעז ס"א), אכסנאי שאין מדליקים עליו בביתו, אינו יוצא י"ח הדלקת נ"ח בשל בעה"ב, אלא צריך לתת פרוטה לבעה"ב להשתתף עמו בשמן של נ"ח. ואם מדליקים עליו בביתו אינו צריך יותר. ואם יש לו פתח פתוח לעצמו צריך להדליק בפתחו. ע"כ. וז"ל המג"א (סי' תרעז סק"א): כתב בתשו' מהרש"ל, גם הבחורים צריכים להשתתף, ואפשר דהיינו דוקא כשאוכל בפני עצמו, אבל בסמוך על שלחן בעה"ב, הרי הוא בכלל בני ביתו, וא"צ להדליק, אא"כ רוצה להיות מן המהדרין. ע"כ. וז"ל המחזור ויטרי (סי' רלח): "ובחורים הבאים למקום אחר ללמוד תורה חוץ לביתם, או אורח, א"צ להשתתף בפרוטה אם יודע שאשתו או אביו ואמו מדליקים במקומם". ע"כ. וכ"כ בספר הפרנס. ולפ"ז צ"ל, שרבי זירא קודם שישא אשה לא היו לו הורים המדליקים עליו בביתם. [כמו שאמרו בירושלמי קידושין (פ"א ה"ז דף כ:), ר' זירא הוה מצטער, ואמר הלואי היה לי אבא ואמא דאוקרינון ואירש גן עדן. כד שמע אלין אולפנייא, אמר בריך רחמנא דלית לי אבא ולא אמא. ע"ש]. וכן בני ישיבות שהוריהם מדליקים עליהם בביתם, אף הם יוצאים י"ח בהדלקת הוריהם, ואינם צריכים להדליק ולא להשתתף, כי המצוה היא "נר איש וביתו". ואפי' אם יש להם פתח בפני עצמם, אינם צריכים להדליק. ומ"ש מרן הש"ע הנ"ל, שאם יש לו פתח פתוח לעצמו צריך להדליק בפתח חדרו, זהו בזמן שהיו מדליקים בחוץ לפרסומי ניסא, שאם לא ידליק איכא חשדא. אבל לדידן שאנו מדליקים בפנים ממש, א"צ להדליק. וכמ"ש הרשב"א (סי' תקמא). וכן כתבו עוד ראשונים. ואף שאין בני הישיבה נוכחים בעת שמדליקים הוריהם נ"ח, אין בכך כלום, וכדמוכח מהמעשה של רבי זירא לאחר נישואיו, שהיה יוצא בהדלקת אשתו אף שלא היה נוכח בשעת ההדלקה. וכ"כ הב"ח (סי' תרעז) שמן הדין יוצא אפי' אינו עומד אצלו. ויש להוסיף עוד, לפמ"ש בשו"ת גנת ורדים בקונטרס גן המלך (סי' מא), שזה שאמרו אכסנאי צריך להשתתף בפרוטות עם בעה"ב, ואם יש לו חדר לעצמו צריך להדליק בפני עצמו, הני מילי באכסנאי שמשלם לבעה"ב כל הוצאות אכילה ושתיה ושאר דברים, על כל דבר בפני עצמו. אבל אם האכסנאי סמוך לגמרי על שלחן בעה"ב, מפתו יאכל ומכוסו ישתה, א"צ לזה כלל, כי בעה"ב מזכה לו במקצת דמי הנרות והשמן של חנוכה כמו שכל מחסורו עליו. והובא להלכה בספר יד אהרן, ובספר שלחן גבוה, ובספר כסא אליהו ישראל. ובספר בית הרואה, ובספר קמח סולת, ובספר מזבח אדמה,

ובעקרי הד״ט, והבית עובד, ושכ״ד המג״א (ר״ס תרעז), ומועד לכל חי, ובדעת תורה, וש״ע הגר״ז. ובפני יצחק, ובכה״ח. ולפ״ז נראה שה״ה לבני ישיבה שאוכלים ושותים בישיבה, וכל מחסורם על הישיבה, תמורת תשלום חדשי, או שמקנים להם במתנה, שהרי הם יוצאים בהדלקת נ״ח שמדליק ראש הישיבה, ואינם צריכים להשתתף בפרוטות, וכ״פ בספר שלמי מועד (עמו׳ רד). וע״ע בחזו״ע הלכות חנוכה].

ה בחור ישיבה בארץ ישראל שהוריו בארצות הברית, שהדבר ברור שבעת צאת הכוכבים בארץ ישראל עוד לא הדליקו הוריו נר חנוכה, מעיקר הדין יוצא ידי חובה בהדלקת נרות חנוכה שמדליקין בישיבה, אך אם ירצה להדליק נר חנוכה בעצמו, רשאי לברך ״להדליק נר חנוכה״.
[כדמוכח ממ״ש בשו״ת פרי הארץ ח״א (סי׳ ט), בהסבר דברי מרן, שאינו יכול לומר שאינו רוצה לצאת בהדלקת וברכת בני ביתו, כי בכל לילה יש לנו לחוש שמא כבר הקדימו אנשי ביתו והדליקו עליו, ויצא י״ח. א״כ איך יכול זה להדליק בברכה, ולא תהיה ברכתו לבטלה? ע״כ. ומוכח שאף לדעת מרן כשהדבר ברור שלא הקדימוהו בהדלקת נ״ח כבנ״ד, רשאי הוא להקדים ולהדליק בברכה. וכ״כ בשו״ת רב פעלים ח״ב (סי׳ נ), שלפי מ״ש בברכי יוסף (סי׳ תרעז) בדעת מרן, י״ל שאם עדיין לא בירכה והדליקה אשתו, רשאי להקדים ולברך קודם שתדליק אשתו, ואין בזה חשש לברכה שא״צ. וכ״פ במשנ״ב (סי׳ תרעז ס״ק טז). וכ״כ בשו״ת מנחת שלמה ח״ב (סי׳ נא). ע״ש. ועיין חזון עובדיה שם].

ו מה שנוהגים בישיבות הקדושות להדליק נר חנוכה באולם בית המדרש, יש להנהיג בישיבות הספרדיות שלא להפסיק באמצע הלימוד להדליק נר חנוכה בבית המדרש, אלא רק לאחר סיום הלימוד. ואף שמעכבים ההדלקה לאחר שעתיים מזמן ההדלקה, מכל מקום כיון שעיקר ההדלקה בבית המדרש הוא לפרסומי ניסא, ומנהג ותיקין הוא, לפיכך אין לבטל תורה בשביל זה. [עפ״ד המאירי שבת כא. בצירוף הסוברים דבזה״ז א״צ להקפיד על חצי שעה]

ז מנהג בני הישיבות האשכנזים, שהבחורים מדליקין נר חנוכה בחדריהם בברכה, לפי מנהגם שכל אחד ואחד מבני הבית מדליק לעצמו בברכה. ומי שנעשה בר מצוה באמצע ימי החנוכה, למנהג האשכנזים מדליק בשאר הלילות, אף שבלילות הראשונים לא היה בו חיוב בהדלקה. ויכול להוציא הגדול בהדלקת הנר, דסמכינן אחזקה דרבא שהביא ב׳ שערות. וכן גר שנתגייר באמצע ימי החנוכה, מדליק בשאר הלילות בברכה. [ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, ושם חקר בדין שמונה ימי חנוכה אי הוו מצוה אחת, או לכל יום ויום מצוה בפני עצמה. ועיין בב״ח ריש סי׳ תרעו. אולם בשלטי הגבורים (פ״ב דשבת אות ז׳) מבואר לא כן. וכ״כ רבינו אהרן מלוניל בארחות חיים (הלכות חנוכה אות י׳). וע״ע בהגהות חכמת שלמה (סי׳ תרעז ס״ב). ונפ״מ לענין קטן שהגדיל באמצע ימי חנוכה, ומכל מקום לאחר שמבואר מדברי הב״י שכל לילה מצוה בפני עצמה, פשיטא שיכול לברך].

ח חיילי צבא נשואים, הנמצאים בקוי החזית, יוצאים ידי חובת נרות חנוכה בהדלקת נר חנוכה שמדליקות נשותיהם בביתם. וכן חיילים רווקים הסמוכים על שולחן הוריהם בביתם, בזמן חופשתם, יוצאים ידי חובת הדלקת נרות חנוכה, בהדלקת הנרות שמדליקים עליהם הוריהם. ואם ירצו להחמיר על עצמם להיות מהדרים, ולהדליק במקום הימצאם בקו החזית, ידליקו בלי ברכה, ותבוא עליהם ברכה. והדין כן גם בחיילים אשכנזים הנמצאים בשדה. [ילקו״י מועדים עמ׳ רלב. יבי״א ח״ה סי׳ יז סק״ד. יחו״ד ח״ב

סי׳ לב. והנה בשו״ת שער שלמה זוראפה (דף לג) כתב, שאף המהלך בדרך וחונה בלילה, אע״פ שאין לו בית ולא אהל, מדליק נ״ח ומברך. ע״ש. והמהרש״ם ח״ד (סי׳ קמו) כתב, שהנוסע ברכבת כיון ששילם דמי נסיעתו לכל הלילה, הוי כשכר לו בית דירה, וחייב בנ״ח דלא בעינן בית קבוע לדבר שמצותו לפרסומי ניסא. ע״כ. ואמנם דעת הגרש״ז אוירבך, בספר שלמי מועד (עמ׳ ר), שחיילים (אשכנזים) החונים על פני השדה, וישנים תחת כפת השמים, אינם חייבים להדליק נ״ח במקום המצאם, אך כשנמצאים בתעלות ושוחות שאינן מקורות מלמעלה ידליקו בלי ברכה. ע״כ. ומשמע דס״ל דמה שאמרו מצות חנוכה נר איש ״וביתו״, בעינן כעין ביתו, שהוא בית דירה מקורה. אבל בשו״ת ציץ אליעזר חט״ו (סי׳ כט) העלה שחיילים (אשכנזים) החונים על פני השדה, חייבים להדליק נ״ח בברכה. ולמעשה סב״ל, וידליקו בלא ברכה].

ט בן נשוי הסמוך על שלחן אביו, ויש לו חדר מיוחד בבית אביו שהוא לן שם, אינו חייב להדליק נר חנוכה בפני עצמו, וגם אין צריך להשתתף בפרוטות, כי הוא יוצא ידי חובה בנר חנוכה שמדליק בעל הבית שהוא אביו, ואם רצה להדליק בפני עצמו, לא יברך, כי היא ברכה לבטלה. [בארחות חיים (הל׳ חנוכה אות יד) איתא, בן גדול בבית אביו ואינו סמוך על שלחן אביו, הרי הוא כאכסנאי וצריך להשתתף בפרוטות. ע״כ. והובא בב״י (סי׳ תרעז). ומשמע שאם הוא סמוך על שלחן אביו פטור מלהשתתף בפרוטות, אלא הוא בכלל בני הבית וכשמדליק בעה״ב הוא יוצא י״ח]. וחתן שבא להתארח מספר ימים אצל חמיו, ואוכל ושותה ולן אצלו, יוצא ידי חובת הדלקת נרות חנוכה בהדלקת חמיו, ואינו רשאי להדליק עם ברכה בחדרו המיוחד לו ללינה, והוא הדין לבן נשוי הבא רק להתארח אצל אביו לשבת חנוכה וכדומה. [וכל שכן אם החתן או הבן סמוכים תדיר על שלחנו, כמבואר בסעיף הקודם]. ואף אם יתכוונו בפירוש שלא לצאת ידי חובה בהדלקת הנרות של בעל הבית, אינם רשאים לברך בחדרם. והוא הדין למי שמתארח אצל חבירו בימי החנוכה, ולן בביתו לילה אחד או יותר, ואוכל ושותה על חשבון בעל הבית. ואינו עושה עמו חשבון כלל, אינו צריך להשתתף עמו בפרוטות, שהרי הוא יוצא בהדלקת בעל הבית. אלא שבזה ראוי ונכון להחמיר להשתתף בפרוטות עבור השמן או הנרות. [דאף שכן המנהג שנהגו בו גדולי עולם, מכל מקום מצינו לכמה ראשונים דמשמע מדבריהם דבכהאי גוונא שאינו בן משפחה צריך להשתתף בפרוטות]. והוא הדין אם הוא משלם לבעל הבית איזה סכום מסויים, אך בעל הבית אינו עושה עמו חשבון מדויק על כל ההוצאות שמוציא עליו, שגם בזה אינו צריך להשתתף בפרוטות עם בעל הבית, ויוצא ידי חובתו בהדלקת הנרות של בעל הבית. [ילקוט יוסף מועדים עמוד רלג. יבי״א ח״ה או״ח סי׳ יז אות ד׳. יחו״ד ח״ו סי׳ מג]

י מי שנמצא בכפר שכולו גוים, ואין בו ישראל, אף על פי שמדליקים עליו בביתו, מדליק נר חנוכה בברכות. ומכל מקום טוב שיכוין שלא לצאת ידי חובה בהדלקת אשתו. [מרן הש״ע (סי׳ תרעז ס״ג), כתב בזה״ל: י״א שאע״פ שמדליקים עליו בתוך ביתו, אם הוא במקום שאין בו ישראל כלל, מדליק נ״ח בברכות. והפר״ח (סי׳ תרעז) חלק על זה, דמכיון שהדליקו עליו בתוך ביתו, אפי׳ אם אינו רוצה לצאת בהדלקת בני ביתו, לא יברך. ע״כ. אבל מרן ס״ל דדוקא כשיש ישראל במקום ההוא שמדליקים נ״ח, והוא רואה את נרות החנוכה, ואיכא פרסומי ניסא, א״צ להדליק, אבל במקום שהכל גוים, ואינו רואה נ״ח כלל, אף שמדליקים עליו בתוך ביתו, מברך].

יא הנותר ביום השמיני של חנוכה מן השמן הצריך לשיעור ההדלקה, אין להשתמש בשמן [והיינו באופן שהדליק את הנרות והם כבו בתוך חצי שעה להדלקה] לצורך חול, אלא עושה לו מדורה בפני עצמו, ושורפו, מפני שהוקצה

למצותו. ואם נתערב בשמן כשר אחר, אם יש ששים כנגדו, הרי הוא בטל בששים. ואם אין שיעור ששים לבטלו, יש מי שאומר שאין להוסיף עליו שמן לבטלו, שאין מבטלים איסור לכתחלה, (מרן בש"ע או"ח סי' תרעז ס"ד), ויש אומרים שהואיל ואין איסורו אלא מדרבנן, מותר להוסיף שמן כשר עד שיהיה ששים לבטלו, וישתמש בו לכל צרכיו. וכן עיקר. [ילקוט יוסף מועדים עמו' רלג הערה ו. יבי"א ח"ד סי' נב סק"ו. חזון עובדיה על הלכות חנוכה].

יב אם התנה בפירוש בשעה שנתן השמן והפתילות בנרות החנוכה, שאם יכבו הנרות אפילו באמצע שיעור הדלקת הנרות (כלומר, בתוך חצי שעה), יוכל ליהנות מהן, שפיר דמי, ואין צריך לשרוף הנותר ביום השמיני. [דאעיקרא לדידן שאנו מדליקים בפנים, אם צריך שיתן שמן שיהיה דולק כל החצי שעה, שנוי במחלוקת, וכתבו בהגמ"י והסמ"ג בשם ר"י, ונהגו העם דלא בעינן שום שיעור. וכ"כ ראבי"ה, והאו"ז. א"כ כשמתנה בפירוש שאינו מקצה את כל השמן למצות חנוכה שפיר דמי].

יג הנותן כלי תחת הנרות של חנוכה לקבל בתוכו שמן הנוטף מן הנרות הדולקות, אף שיש לצדד לומר, כי על מה שמנטף לתוך הכלי למטה מן הנרות, בודאי שלא עלה על לבו להקצותו, מכל מקום טוב הדבר שיתנה קודם הדלקת נרות החנוכה ויאמר שכל שמן הנוטף בכלי אינו מוקצה למצוה כלל, והרי הוא חולין, ובאופן כזה אין ספק שיצא ידי חובת כל הדעות והשמן מותר. [חזון עובדיה הלכות חנוכה].

יד צלוחית של שמן שהזמינה לנר חנוכה, ואחר שהדליק מן השמן כל ימי חנוכה, נשאר שמן בצלוחית, אין השמן הנשאר בצלוחית אסור, כדין מותר השמן שבנר החנוכה, ומותר להשתמש בו כל צרכו, דהזמנה לאו מילתא היא. [כ"כ בשו"ת בארות המים (סי' כז), דדוקא הנותר מן השמן בנרות החנוכה עצמם הוי הוקצה למצותו, אבל מה שנשאר בפך השמן שהזמינו לנרות חנוכה, הוי בכלל מה שאמרו הזמנה לאו מילתא היא. ע"ש. וכן מבואר במג"א (סי' תרעג סק"ח). ועיין בחזו"ע חנוכה].

טו נר חנוכה האסור בהנאה, (לאחר שהודלק וכבה באמצע מצותו), שנתערב בשאר נרות יש אומרים שאפילו אחד באלף לא בטיל, דהוי דבר שבמנין. ואפילו במקום שמוכרים הנרות במשקל, מכל מקום נרות של מצוה הכל מונין אותן בכל לילה. אולם אנן בדידן קיימא לן כדעת הרמב"ם, שאף דבר שבמנין לא חשיב ובטיל. לפי זה אף נר חנוכה שהודלק וכבה בימי חנוכה, ונתערב בשאר נרות, חד בתרי בטיל, אף על פי שהוא בתוך ימי חנוכה. [עיין בחזון עובדיה על הלכות חנוכה].

טז אונן פטור מכל המצוות, ולכן אינו מדליק נר חנוכה. אבל אם דרים עמו בבית בני ביתו, כגון אשתו ובניו הגדולים ידליקו הם ויברכו. ובליל ראשון של חנוכה, יאמר לאשתו או לאדם אחר לברך ולהדליק נר חנוכה. ולא יענה אחריהם אמן. וטוב הדבר שיכנס לחדר אחר לבל ישמע הברכות, ואחר שיקבר מתו, בלילה השני כשיבא להדליק יכול לברך גם שהחיינו. [כן העלה בשו"ת יגל יעקב (חאו"ח סי' ז אות ג). וע"ע בילקו"י שאר"י ב' עמוד רי.

ובילקו״י על הלכות ברכה״ש ופסוקי דזמרה סי׳ עא. וילקו״י הלכות אבלות מהדורת תשס״ד דיני אונן במועדי השנה].

יז האבל, אפילו בתוך שבעת הימים, חייב בכל המצוות כולן, לפיכך מדליק נר חנוכה ובברכה. ובלילה הראשון של חנוכה מברך בביתו גם ברכת שהחיינו, ומוציא את בני ביתו ידי חובתם. וכבר נתבאר לעיל שבתום ימי האבל, לא יעלו קרובי הנפטר בימי חנוכה, ליד הקבר, עד לאחר ימי החנוכה, שמסתמא מתעוררים לבכי ביום השבעה. [בן איש חי פר׳ וישב אות כב. ילקוט יוסף על הלכות אבלות, מהדורת תשס״ד עמוד תרלב].

סימן תרעט, תרעפ - נר חנוכה בערב שבת

א בערב שבת נכון להדליק נר חנוכה תחלה ואחר כך נר שבת, ואם הזמן דחוק, די בהדלקת נר אחד למצות נר חנוכה, ובעודו ממשיך להדליק שאר הנרות, תוכל האשה לברך ולהדליק נרות שבת, ואינה צריכה להמתין עד שיסיים הדלקת כל הנרות. ויזהר לתת הנרות במקום מתאים מערב שבת, באופן שהרוח לא תכבה אותם בליל שבת בעת פתיחת וסגירת הדלת, ונוהגים שלא לומר ״במה מדליקין״ בערב שבת חנוכה. [ילקו״י מועדים עמוד רלה. ואף שדעת הש״ע שאין קבלת שבת תלויה בהדלקה, מ״מ היכא דאפשר בנקל לחוש לדעת בה״ג הסובר שקבלת שבת תלויה בהדלקה, נכון לחוש לכתחלה לדבריו, ולכן ידליק קודם נר חנוכה ואח״כ נר שבת. ועוד, שיש טעם על פי הסוד ויש בזה פגם גדול למעלה, וכמ״ש בבא״ח. ילקו״י הל׳ ציצית סי׳ ח׳ הערה יט]

ב בדיעבד אם הקדימה האשה להדליק נר שבת, יכולה להדליק לאחר מכן נר חנוכה, כיון דנקטינן כד׳ מרן שאין קבלת שבת תלויה בהדלקת הנרות כלל. וכל שכן שהאיש בעל הבית רשאי להדליק נר חנוכה אחר שהדליקה אשתו נרות שבת. כי אפילו אם קיבלה שבת בהדלקתה, לא הוי קבלת שבת לכל בני ביתה. [וכמ״ש הט״ז (סי׳ תרעט). וכ״כ בספר נוהג כצאן יוסף בהל׳ חנוכה ס״ט]. וכן אם האיש מדליק נרות בבית [וכגון אלמן, או מי שאשתו בבית חולים וכדומה], אינו מקבל שבת אלא עד שיאמר מזמור שיר ליום השבת, ולכן בדיעבד אם עבר והדליק נר שבת, ועדיין לא נכנסה השבת, ידליק נר חנוכה. אלא אם כן קיבל בפירוש שבת בהדלקתו, שאז אינו יכול להדליק בעצמו אלא ימנה שליח להדליק נר חנוכה קודם זמן כניסת שבת. [וכמ״ש מרן בש״ע (ס״ס רסא). [ודלא כהט״ז שכתב שגם האיש מקבל שבת בהדלקת נרות שבת]. וכ״כ הא״ר (סי׳ תרעט סק״ב), דבאיש ליכא מנהגא דקבלת שבת בהדלקת הנרות].

ג אשה מבנות אשכנז שנוהגות לקבל שבת בהדלקתן נרות שבת, והקדימה והדליקה נרות שבת תחלה, כיון שדרכה לקבל שבת בהדלקתה, אסור לה להדליק נר חנוכה. ויש אומרים שאף אסור לה לצוות לשליח להדליק עבורה נר חנוכה. ויש חולקים. אולם בעלה או אחד

מבני ביתה יכולים להדליק נר חנוכה. שקבלת שבת שלה, לא הוי קבלת שבת לכל בני ביתה. [הפמ"ג (א"א ר"ס תרעט), ע"פ דברי המג"א, שכיון שדרכה לקבל שבת בהדלקתה, אסור לה להדליק נ"ח. ומ"ש המג"א שתדליק ע"י אחר, תמה עליו הפמ"ג, שי"ל שכיון דקי"ל (קידושין כג:), דכל מידי דלא מצי עביד לא מצי משוי שליח, א"כ איך תוכל לומר לאחר להדליק נ"ח בשבילה. ותירץ, שאין זה שליחות ממש, כיון שממונו הוא, אחר מעשה קוף עביד. ע"כ. ולכאורה י"ל דבהדלקת נ"ש וקבלת שבת, לא חשיב לא מצי עביד, שהרי מי שקיבל שבת מבעו"י יכול לעשות התרה על קבלתו, דלא עדיף מנדר בעלמא. וכמ"ש הלבוש. ובלא"ה יכול בעלה או אחד מבני ביתה להדליק נר חנוכה, שקבלת שבת שלה, לא הוי קבלת שבת לכל בני ביתה. ועיין בספר חזון עובדיה, פורים (עמוד קמד:)].

ד בערב שבת צריך לתת שמן בנרות החנוכה שיעור שידלקו חצי שעה אחר צאת הכוכבים בליל שבת, ולכן לא יקדימו ההדלקה בערב שבת חנוכה, כמו שיש נוהגים בכל ערבי שבתות השנה, אלא ידליקו נרות חנוכה כרבע שעה לפני השקיעה, לאחר שיתנו שמן בנרות חנוכה שיעור שידלקו לכל הפחות שעה אחת, באופן שנרות החנוכה יהיו דולקים במשך רבע שעה לפני השקיעה, ורבע שעה של בין השמשות, וחצי שעה אחר צאת הכוכבים, בסך הכל שעה אחת. ואם אין הנרות יכולים להכיל שמן כל כך, או שהנר שעוה קטן, ולא יספיק לדלוק כשיעור חצי שעה אחר צאת הכוכבים, אין יוצאים בזה ידי חובה, והברכות שבירך על הנרות הרי הן ברכות לבטלה, ולכן יש להזהר בזה מאד, שלכל הפחות באחד מהנרות יהיה השיעור הנ"ל, ואם אי אפשר בלאו הכי, ידליק בלי ברכה, ורק אם יש לו על כל פנים נר אחד שידלק כשיעור שעה אחת, ידליק בברכה. [ילקו"י מועדים עמוד ריא. וכ"כ במאמר מרדכי (סי' תרעט סק"ב), שבערי"ש צריך לתת שמן בנרות החנוכה שיעור שיהיו דולקים חצי שעה אחר צאה"כ של ליל שבת, ואם לאו לא יצא י"ח. ואף שהפמ"ג (א"א ר"ס תרעב) כתב, שאף בע"ש אם נתן שמן בנר שיעור חצי שעה בצמצום, י"ל שיצא. אולם הפמ"ג עצמו (בא"א סי' תרעט סק"ב) כתב, שמדברי המג"א מוכח שבע"ש צריך ליתן שמן כ"כ כדי שתהא דולקת חצי שעה אחר צאה"כ. וצ"ע. ע"כ. ואם הרגיש לפני השקיעה שלא נתן שמן כשיעור בשעת הדלקתה, יכבנה, וישים שמן כשיעור ויחזור וידליקנה בלי ברכה].

ה נכון להתפלל מנחה בערב שבת לפני הדלקת נרות חנוכה, כדי שידליקו נרות חנוכה אחר מנחה, מפני שתפלת המנחה כנגד קרבן תמיד של בין הערבים, ונרות חנוכה הם זכר לנס שנעשה בנרות המנורה של בית המקדש, שמדליקים אותם תמיד אחר קרבן תמיד של בין הערביים. אולם כל זה אם הוא מוצא בנקל מנין שמתפללים מנחה מבעוד יום בערב שבת, שאז יתפלל אתם מנחה ואחר כך ילך לביתו להדליק נרות חנוכה. אבל אם אין נמצא בנקל מנין שמתפללים מבעוד יום, לא יתפלל מנחה ביחידות כדי להקדימה להדלקת נרות חנוכה, אלא ידליק נרות חנוכה תחלה, ואחר כך ילך לבית הכנסת להתפלל מנחה בצבור. [ולפיכך גבאי בית הכנסת החוששים שיבואו כמה מהיחידים להתפלל ביחידות, אם יקדימו את תפלת מנחה מבעוד יום, עדיף להנהיג להתפלל מנחה כדרכם מידי ערב שבת]. [ילקו"י מועדים (עמ' ריב). שו"ת יביע אומר ח"ה (או"ח סי' מד). שו"ת יחוה דעת ח"א (סי' עד). ירחון קול תורה חשון תשס"ד. ועיין בספר ארחות חיים (הל' חנוכה סי' יז), ובכל בו (סי' מד) שכתבו, המנהג להדליק נרות חנוכה בביהכ"נ בין מנחה לערבית, ובערי"ש מדליקים קודם מנחה. [מפני קדושת היום שהיא ממשמשת ובאה, וחששו פן תידחק השעה בסיום תפלת המנחה, שאז יהיה קרוב לביה"ש. לכן הקדימו ההדלקה לפני המנחה. ולפי"ז נראה שמנהגם היה שכל יחידי הקהל היו מקדימים להדליק נר חנוכה בביתם בערי"ש עוד לפני מנחה. והרמ"א בדרכי משה (סי' תרעא אות ה) כתב, ואין אנו נוהגים כן, אלא אף בערי"ש מדליקים (בביהכ"נ) בין מנחה למעריב. אלא שמי"מ נראה שבבית אפשר להדליק נ"ח ואח"כ להתפלל מנחה

בצבור. אולם הפמ״ג (באו״א סי׳ תרעא סק״י) כתב, שבער״ש יתפלל מנחה ואח״כ ידליק נ״ח, שאם יתפלל מנחה אח״כ, נראה כתרתי דסתרי. ע״כ. וכוונתו משום שתפלת המנחה נתקנה כנגד קרבן התמיד של בין הערבים, והדלקת נ״ח זכר לנס שנעשה בנרות ביהמ״ק. והדלקת המנורה בביהמ״ק צריכה להיות אחר תמיד של בין הערבים. לפיכך לעולם צריך להדליק נ״ח אחר מנחה. וכ״כ בברכי יוסף (סי׳ תרעט סק״ב). ולכאורה משמע שאפי׳ אם אין מנין מתפללים, יתפלל מנחה ביחידות ואח״כ ידליק נ״ח. וכן מוכח מדברי בעל חות יאיר במקור חיים (ר״ס תרעט). אולם השל״ה בסידור שער השמים, כתב, שבער״ש ידליק נ״ח ואח״כ ילך לביהכ״נ להתפלל מנחה בצבור. וכ״ה באו״ר].

ו מי שאין לו אלא נר אחד בלבד, וכגון שנמצא בבית האסורים, והוא בערב שבת של חנוכה, וכן מי שאין ידו משגת לקנות בערב שבת נר חנוכה וגם נר של שבת, יקנה נר של שבת, משום שלום ביתו. ואם יש לו נר חשמלי, ידליק הנר של השמן או השעוה לשם חנוכה עם הברכות, ואת אור החשמל ידליק לצורך נר שבת, ורשאי אף לברך על הדלקת החשמל להדליק נר של שבת. ואם יש לו שתי נרות, ידליק נר אחד לנר חנוכה, ונר אחד לשבת, אף אם הוא בליל שני והלאה של חנוכה. ואם יש לו לנר של שבת, ואין לו עוד אלא פרוטה אחת או לשמן לנר חנוכה, או ליין לקידוש היום, יקנה שמן לנר חנוכה, דפרסומי ניסא עדיף. [ילקוט יוסף שבת כרך א].

ז גבאי של בית הכנסת שאין בידו אלא לקנות שמן לנר חנוכה של בית הכנסת, או יין לקידוש של בית הכנסת, שנוהגים שם לקדש על היין בליל שבת ויו״ט, נראה שאף על פי שהדלקת נר חנוכה בבית הכנסת אינה חובה מן הדין אלא מנהג, וכמ״ש הריב״ש, מכל מקום עדיף שיקח שמן לנרות חנוכה, שהפרסומי ניסא בבית הכנסת הוא יותר מהפרסומי ניסא שאדם פרטי מדליק בביתו, ועוד דכאילו האידנא שויוה חובה, בכל תפוצות ישראל. ואע״פ שעל ידי זה מתבטל הקידוש בבית הכנסת לגמרי, שאין מקדשים בבית הכנסת על פת, אלא על יין, מכל מקום סמכינן אשינוייא דהריטב״א שיוצאים ידי חובה קידוש מן התורה בתפלת ערבית. ובכל זאת הואיל ויש אומרים שבזמן הזה שאין אורחים אין לקדש בבית הכנסת. וכן פסק מרן בשלחן ערוך (סי׳ רסט). יש להעדיף נר חנוכה על הקידוש שבבית הכנסת, שהרי בזמן הזה בהרבה בתי כנסת אין נוהגים כלל לקדש על היין בליל שבת. משא״כ בהדלקת נר חנוכה בבית הכנסת כמעט בכל קצוי תבל נהגו להדליק. וטוב הדבר שהש״צ יכריז קודם תפלת ערבית, שאם יש יחיד מן הקהל שאינו מקדש בביתו, מפני שהוא סומך על מה שהיה שומע קידוש בבית הכנסת, יכוין לצאת ידי חובת קידוש מן התורה בתפלת ערבית שחותמים בה בא״י מקדש השבת.
[חזון עובדיה על הלכות חנוכה].

ח מי שיש לו בערב שבת שמן לנר חנוכה של יום אחד בלבד, ופרוטה נוספת לקנות בה או שמן לנר חנוכה במוצאי שבת, או יין לקידוש היום של ליל שבת, נראה שאף על פי שפרסומי ניסא עדיף מקידוש היום, מכל מקום באופן כזה יקנה יין לקידוש היום, כמו שכתב רש״י (סוכה כה:), שמצוה קלה שבאה לידך אינך צריך לדחותה מפני מצוה חמורה העתידה לבא, ואף כאן קידוש היום של הלילה עדיף מהדלקת נר חנוכה של מוצאי שבת. [כיוצא בזה כתב בשו״ת הרדב״ז ח״ד (סי׳ יג), אודות מי שהובטח לו מהשר שיוציאוהו מבית

האסורים, ויהיה משוחרר יום אחד, שאין לו לבחור יום קדוש ביותר כגון יוהכ״פ, דקי״ל מצוה הבאה לידך אל תחמיצנה, ואין אומרים הנח עכשיו מצוה קלה זו הבאה לידך, כדי לעשות מצוה החמורה ממנה. (וראה במאור ישראל פסחים קה.). וע״פ זה כתב ב חות יאיר (ר״ס ט), דאף דקי״ל נר ביתו עדיף מנ״, היינו דוקא נ״ח דליל שבת, משא״כ לגבי נ״ח של ליל ער״ש, אע״פ שאין לו עוד מעות לנ״ש, אין מעבירין על המצות, וידליק השמן לנ״ח, שמצוה הבאה לידו אל יחמיצנה. ע״ש].

סימן תרפא - הבדלה בנר חנוכה

א במוצאי שבת אין מבדילין בנר חנוכה, שאין נהנים מאורו, ואין מברכים על הנר עד שיאותו לאורו. [ילקוט יוסף מועדים עמוד רלח].

ב פשט המנהג להדליק נר חנוכה בבית הכנסת, קודם שהשליח צבור מבדיל על הכוס, אבל המבדיל בביתו, להוציא את בני ביתו ידי חובתן, יש לו להקדים ההבדלה לפני הדלקת נר חנוכה. [ילקו״י מועדים (עמוד רלו). יחו״ד ח״א (סי׳ עה). וכ״כ הראב״ד בעל ההשגות. (דמאחרים את ההבדלה לבסוף, משום דאפוקי יומא מאחרינן, ברכות נב. ופסחים קה:). ומש״ה טעמא דתדיר קודם, נדחה מפני טעם זה. ועוד, משום פרסומי ניסא שיראו לפני קהל בהכ״נ, משא״כ אחר שמבדילים ממהרים לצאת. וכ״פ מרן הש״ע (סי׳ תרפא ס״ב). וכן הסכים הרמ״א, שכן כתבו המהרי״ל והכל בו]. ושליח צבור ששכח לומר בתפלת ערבית אתה חוננתנו, אם הוא נמצא בצבור, יאמר ברוך המבדיל בין קודש לחול, וידליק נר חנוכה, ואחר כך יבדיל על הכוס. ואם הוא ביחיד בביתו, בלאו הכי קודם מבדילין על הכוס, ואחר כך מדליקין נר חנוכה. [ראה במג״א סק״א ובמשנ״ב סק״ב. אך כתבנו כן על פי מנהגינו להבדיל בצבור אחר ההדלקה, וביחיד להבדיל ואח״כ להדליק].

ג הנוהגים בכל מוצאי שבת שלא לעשות מלאכה עד שיעור שעה וחומש, כשיטת רבינו תם, ומרן השלחן ערוך, גם במוצאי שבת חנוכה לא ישנו מנהגם, בדבר הדלקת נרות חנוכה. שאין זו חומרא וחסידות בעלמא לנהוג במוצאי שבת כרבינו תם, אלא חומרא חשובה מחשש לספק איסור סקילה, וכיון שמרן פסק שאם לא הדליק בחצי שעה ראשונה מדליק והולך כל הלילה, יש לעכב ההדלקה במוצאי שבת עד לזמן רבינו תם. ויש להם להבדיל בבית קודם הדלקת נרות חנוכה. ואין לחוש בזה לספק ברכות במה שמדליק אחר חצי שעה מצאת הכוכבים לשיטת הגאונים, שהרי המנהג להדליק בברכה גם אחר חצי שעה מצאת הכוכבים, ובמקום מנהג אין חוששין לספק ברכות. [ילקו״י מועדים עמוד רלז. יבי״א ח״ב סי׳ כא. ודלא כמ״ש הגרש״ז אויערבאך בהליכות שלמה. כי המנהג שנוהגים החרדים לדבר ה׳ בכל מוצ״ש להחמיר כדעת ר״ת, הוא מנהג יקר מאד שרבים מרבותינו הראשונים הסכימו עמו, ומהם: הראב״ד והרא״ש, הרמב״ן והרשב״א והרא״ה והמאירי והר״ן, הרז״ה והסמ״ג והמרדכי ורבינו פרץ ורבינו ירוחם. וכן פסקו מרן הש״ע (סי׳ רסא) והרדב״ז. ועוד. וראה בשו״ת יביע אומר ח״ב (חאו״ח סי׳ כא). וכתב הגר״ח אבולעפייא, שדברי ר״ת מוסכמים מרוה״פ ומרן הש״ע, ואף אני הכרזתי חרם פה עה״ק טבריה ת״ו, על המקילים נגד שיטה זו, ובהתראה שהמיקל ועובר על גזירתינו, ננדה אותו, וכל החכמים עמדו למנין והסכימו עמי. וקיימו וקבלו היהודים לנהוג כן לדורי דורות. ע״ש. גם הגר״ש לניאדו כתב אל הגר״ח אבולעפייא, בא אלינו רב גדול והודיע לנו כי מעלת כת״ר הכריז ברבים שצריכים לנהוג כדעת ר״ת במוצ״ש. ולכן גם אני ברגליו אעבורה ודרשתי ע״ז ברבים באיום

ובגיזום לבל יקילו נגד סברא זו, כי הוא איסור סקילה, וקיימו וקבלו היהודים פה ארם צובה לנהוג כן. ע"ש. גם מהר"י פראג'י (סי' מז), האריך לחזק ידי הנוהגים להחמיר כר"ת. ושהמקילים בזה אין להם ע"מ שיסמוכו. והמערער על זה, יש לדונו כמחטיא את הרבים, וכתב שם (דף מ.), שהגאון יחיד בדורינו הגר"ח אבולעפייא כתב דפשיטא שחובה להמתין במוצ"ש כדי מהלך ד' מילין מהשקיעה (72 דקות). ובשו"ת חתם סופר (חאו"ח סי' פ) כתב, שמנהגם כדברי ר"ת בהחלט. וכ"כ רעק"א בתשובה, הובאה בס' אגרת סופרים (סי' מז עמוד נו) ע"ש. ובאגרות החזו"א (ח"א סי' מא) כתב פשטה ההוראה להחמיר כד' ר"ת בכל תפוצות ישראל, והיא הוראה מקויימת כמפי סנהדרי גדולה בלשכת הגזית, ולא נמצא איזה גדול שיאמר שאין לחוש לסברת ר"ת. ע"ש. ולכן גם במוצ"ש של חנוכה חייבים להמתין שיעור מהלך ד' מילין כדי להדליק נ"ח].

ד בזמן הזה שמדליקים בפנים, ואין לו נר אחר, יש אומרים שאפשר להקל לברך בורא מאורי האש על נר חנוכה, בשעת הדחק. [ילקו"י מועדים עמ' רלח. שו"ת יביע אומר ח"ד סי' כד אות ה']

סימן תרפב - על הנסים בחנוכה

א בערבית ליל חנוכה, אומרים "ועל הנסים" בתפלה, אף על פי שלא הספיקו להדליק נר חנוכה בביתם, ורק הדליקו נר חנוכה בבית הכנסת, ואפילו מתפללים לפני שקיעת החמה, שעדיין לא הדליקו נרות חנוכה אפילו בבית הכנסת, מכל מקום צריך לומר ועל הנסים בהודאה. וכן בכל התפלות של חנוכה צריך לומר ועל הנסים. [כיו"ב כתב מרן הב"י (סי' תרצג), שבליל פורים אומרים על הנסים בערבית אף שעדיין לא קראו המגילה. ושכ"כ בהגמ"י בשם מהר"ם. וה"ה בנ"ח. ואפשר שאפילו לסדר רב עמרם גאון דס"ל התם שאין לומר על הנסים עד לאחר מקרא מגילה, יודה כאן, כי על הנסים בחנוכה נתקן גם על נס הנצחון שאינו שייך להדלקת נ"ח. וכ"כ בשו"ת בית דוד סי' תע].

ב אם חל הלילה הראשון של חנוכה בליל שבת, וכל יחידי הקהל הדליקו נרות חנוכה בביתם ובאו להתפלל בבית הכנסת מנחה וערבית, ולפני מנחה הדליק השליח צבור את נרות החנוכה בבית הכנסת, אף על פי כן אין הקהל אומר על הנסים במנחה, שהוא שייך לכ"ד כסלו. שאינו שייך לימי חנוכה עצמה. [וזה שלא כמ"ש בספר שלמי מועד (עמוד רכ) בשם ברכת משה (סי' נד), שיש לקהל לומר על הנסים אף במנחה. דליתא]. ומיהו בדיעבד מי שטעה ואמר על הנסים דינו כמו שכתב השלחן ערוך (סימן קח סעיף יב), הטועה ומזכיר מאורע שאר ימים בתפלתו שלא בזמנו, בדיעבד לא הוי הפסק. [עיין בשו"ת יביע אומר ח"ד חאו"ח סי' נא אות ד]. ועוד יש לומר שביום כ"ד כסלו היו בסיום הנצחון במלחמה על אויביהם ולא מיחזי כשיקרא מה שאמר אז על הנסים בתפלתו. [וכ"כ הרב המגיה להמאירי (בתענית ג. עמוד כב). וע"ע בשו"ת רבבות אפרים ח"ב (סי' קפה אות יא), שכתב, שכן פסק הגר"מ פיינשטיין, שכבר נעשה הנס לבני חשמונאי].

ג אפילו אמר על הנסים, ולא המשיך בימי מתתיה בן יוחנן כ"ג וכו', אלא המשיך ועל כולם, אם נזכר לפני הזכרת ה' צריך לחזור ולפרט הנס של חנוכה. [שלא כמ"ש בשו"ת השמים החדשים (סי' צ) שא"צ לחזור כלל בזה. ובפרט לפמ"ש

המג״א (ר״ס תרפב) והאחרונים שם, שצריך לומר וקבעו ״שמנת ימי חנוכה אלו״ שזהו כמו שאנו אומרים ביום טוב ותתן לנו את חג פלוני הזה. ע״ש. ואע״פ שאין הזכרת החג בפירוש מעכבת, כמו שנתבאר בשו״ת יביע אומר ח״ד (סי׳ נא אות ג), מ״מ לכתחלה צריך להזכיר, ולכן אסור לדלג מכל הנוסח של החנוכה גם באופן שצריך לענות קדושה. ודלא כמ״ש בשו״ת עמק התשובה ח״א (ס״ס קג). ע״ש].

ד יש לומר ״ועל הנסים״ בתוספת אות ו׳, שחוזר על מה שאמר תחלה מודים אנחנו לך על נסיך ועל נפלאותיך שבכל עת, ועל הנסים וכו׳. [ילקו״י מועדים עמ׳ רלח. ירחון קול תורה תשרי תשס״ד עמ׳ מה. וכ״כ בעל חות יאיר במקור חיים (סי׳ תרפב), שכן קיבל מגדולי הדור. וכ״ה במשנ״ב (ר״ס תרפב). וכ״כ בערוה״ש. וע״ע בשו״ת יביע אומר ח״ח (חאו״ח סי׳ יא אות כ). ומ״מ האומר על הנסים בלי ו׳ לא משתבש].

ה אם טעה ולא אמר ״על הנסים״ בתפלה, אם נזכר באותה ברכה, קודם שיאמר ״השם״ בחתימת הברכה (של ״הטוב שמך ולך נאה להודות״), כגון שאמר ״ברוך אתה״ ונזכר, חוזר ואומר מודים אנחנו לך על הנסים וכו׳, וממשיך ועל כולם וכו׳. ואם לא נזכר עד שהזכיר שם ה׳ (כדי לחתום הטוב שמך וכו׳) אינו חוזר. ויסיים החתימה ״הטוב שמך ולך נאה להודות״, ואינו רשאי לומר שם ״למדני חקיך״ שיראה כאומר פסוק, דהוי הפסק שלא לצורך, מאחר ואינו צריך לחזור. [ילקו״י מועדים עמ׳ רלח. יחו״ד ח״ה סי׳ מט. וע׳ בספר אשל אברהם מבוטשאטש (סי׳ תרצה) שכתב, ששכח לומר על הנסים, וכאשר נזכר לאחר שאמר ברוך אתה ה׳, סיים ״למדני חקיך״, כדי לחזור לעל הנסים. אולם במחכ״ת אינו נכון להלכה, שמכיון שאין מחזירים אותו, אינו רשאי לסיים ״למדני חקיך״, כדי לחזור לעל הנסים. שהרי גם באמירת פסוק כזה בתפלה יש משום הפסק, ורק במקום שאם טעה מחזירים אותו, הסכימו הפוסקים שאם נזכר לאחר שאמר ברוך אתה ה׳, יסיים ״למדני חקיך״, משום שזה יותר קל מברכה לבטלה. וכמ״ש הריטב״א (ריש תענית). וכ״כ בברכ״י, ובשלמי צבור, ובכה״ח פלאגי׳, ובמנחת אהרן, ובבא״ח, ובגדולות אלישע].

ו אם טעה בהלכה, ואחר שסיים התפלה חזר להתפלל מפני ששכח ״על הנסים״, ושוב נזכר שלפי הדין אינו צריך לחזור, צריך להפסיק מיד, אפילו באמצע הברכה. ויאמר ״ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד״. [כ״כ בשו״ת מכתם לדוד חאו״ח סי׳ כב. והרב מאמר מרדכי סי׳ תרפב סק״ב]. ואינו מועיל שיסיים תפלתו על דעת תפלת נדבה. אבל בערבית ימשיך בתפלתו, ויכוין בדעתו שתהיה תפלה זו לנדבה, ויחדש בה דבר. [ילקו״י מועדים עמ׳ רלט. יבי״א ח״א (סי׳ כב אות טו). ואינו יכול לסיים תפלתו בתורת נדבה, כיון שהתחיל להתפלל אדעתא דתפלת חובה, כמ״ש מרן בש״ע (סי׳ קז ס״א), שאם התחיל להתפלל, מפני שחשב שעדיין לא התפלל, ובאמצע תפלתו נזכר שכבר התפלל, פוסק אפי׳ באמצע ברכה. ע״ש. אך בערבית שעיקרא רשות, אם נזכר באמצע התפלה שכבר התפלל, יסיים תפלתו, ויחדש דבר מה בשומע תפלה, ודיו. וכמבואר כיו״ב בילקו״י תפלה א׳ עמוד תקמ. וכ״ה בחזו״ע (סוכות, עמוד רז :)].

ז נכון שהשוכח ״על הנסים״ ונזכר אחר חתימת הברכה, שיאמרנו בסוף התפלה כשמסיים ״אלהי נצור״, ויאמר מודים אנחנו לך על הנסים וכו׳, עד ונודה לשמך הגדול סלה. [אליה רבה (סי׳ תרפב סק״ב). ושכ״מ בט״ז. וכ״כ המאמר מרדכי שם סק״ג]. אבל אינו רשאי לאומרו בין ברכת הטוב שמך ולך נאה להודות, לברכת שים שלום, משום הפסק. [ילקו״י מועדים עמוד רלט. שו״ת יביע אומר (ח״א חאו״ח סי׳ כב, ובח״ט חאו״ח סי׳ נג), ובשו״ת יחוה דעת ח״ה (סי׳ מט).].

ח מי שטעה ואמר "על הנסים" בעבודה, דהיינו בברכת רצה, במקום יעלה ויבא, אם נזכר בהודאה, חוזר ואומרו במקומו כתיקון חז"ל, ואם לא נזכר אלא בסוף התפלה, אינו חוזר, שאין בזה כל חשש הפסק במה שאמרו שלא במקומו. [ילקוט יוסף מועדים עמוד רלט. יביע אומר ח"י בהערות לרב פעלים ח"ג חאו"ח סימן לט. ואמנם הגר"ש קלוגר בחכמת שלמה (סי' קח ס"ב) כתב, שאם נזכר אחר שעקר רגליו, צריך לחזור, כי המזכיר דבר שאינו שייך לאותה ברכה, הוי הפסק, דהוי כשיחה בעלמא, אפילו אם נזדמן כן בערבית, כמו בשאר טעות גמור שחוזר אף בערבית. וכמו אם טעה ביו"ט וחוה"מ ולא הזכיר יעלה ויבא. ע"כ. אולם מ"ש לחלק בין אם טעה והזכיר מאורע שאר ימים שלא בזמנו, אם אמרו במקומו, או שלא במקומו, אין לו יסוד בהלכה, ואין כן דעת המהר"ח אבולעפייא, ומרן החיד"א, ושו"ת שאילת יצחק, והמשנ"ב].

ט אם טעה בימי חנוכה, ואמר בימי מרדכי ואסתר בשושן הבירה וכו' במקום בימי מתתיה וכו', יצא. [ע' בשו"ת יביע אומר ח"ד סי' נא אות ד].

י אין לדלג נוסח על הנסים בחנוכה או בפורים או לקצרו, בכדי להספיק לענות קדיש או קדושה, שהעוסק במצוה פטור מן המצוה אפילו אם המצוה השניה גדולה וחשובה יותר. והוא הדין בליל ראש חודש, שאין לדלג "יעלה ויבא" משום כך. וכן בתענית צבור שאין לדלג "עננו" בשביל זה. [ילקוט יוסף מועדים עמוד רמ. יביע אומר חלק ב' חאו"ח סי' לב. וחלק ט' סימן סו עמוד ק. יחוה דעת ח"א סי' עז]

יא גם בברכת המזון של חנוכה צריך לומר על הנסים בהודאה, לפני "על הכל ה' אלהינו אנחנו מודים לך". ואם שכח לאומרו, כל זמן שלא הזכיר "השם" בחתימת הברכה חוזר. ואם הזכיר שם ה' אינו חוזר. [כ"ד מרן הש"ע שם. ודלא כהב"ח שסובר דבבהמ"ז אם לא אמר על הנסים מחזירין אותו. וכ"פ הפר"ח כמרן ז"ל, שהדבר ברור שא"צ לחזור. וכ"כ השיורי כנה"ג והישועות יעקב והפמ"ג ושאר אחרונים. ומ"ש הראבי"ה מגילה (סי' תקסג עמ' רפד) שכיון דנהגו להזכיר על הנסים בברכת המזון שויוה כחובה וחוזר. ע"ש. אנן לא קי"ל הכי]. וטוב שאם שכח על הנסים בברכת המזון, שבאמצע הרחמן יאמר: הרחמן הוא יעשה עמנו נסים ונפלאות, כמו שעשה לאבותינו בימים ההם בזמן הזה, בימי מתתיה בן יוחנן כהן גדול וכו'. [הרמ"א בהגה (סי' קפז ס"ד וסימן תרפב ס"א). ילקו"י מועדים עמו' רמ. וכמ"ש הרמב"ם, וסמך על הירושלמי שצריך להזכיר חנוכה בבהמ"ז].

יב מי שהתחיל לסעוד ביום השמיני של חנוכה, והמשיך בסעודתו עד אחר צאת הכוכבים, שהוא מוצאי חנוכה, אף על פי כן יאמר על הנסים בברכת המזון. אבל אם התפלל ערבית באמצע הסעודה, ואחר כך מברך ברכת המזון בלילה, אין לו להזכיר על הנסים בברכת המזון, אף שעיקר סעודתו סעד ביום פורים.

יג אין להזכיר מעין המאורע בחנוכה (ובפורים) בברכה מעין שלש, ורק בדיעבד, אם עבר והזכיר לפני החתימה, אינו חוזר ומברך. [ילקו"י מועדים עמ' רמא. יבי"א ח"ג סי' לו. והוא לפי מ"ש התוס' (ברכות מד.), שאף דמשמע בירושלמי שיש להזכיר מעין המאורע בברכה מעין ג' י"ל שזהו רק בימיהם שהיו רגילים לקבוע על היין והפירות, אבל האידנא דלא קבעי, לא. ע"כ. ונהי שבזמנינו אנו נוהגים להזכיר מעין המאורע של שבת ויו"ט במעין שלש, מ"מ בחנוכה ובפורים דהוו מדרבנן, לא הצריכו להזכירם במעין ג'].

יד בנוסח על הנסים של חנוכה, בימי מתתיה בן יוחנן ״חשמונאי״ ובניו, נכון יותר לומר חשמונַאי, הנו״ן בפתח, והאלף נחה, ולא לבטאת את האלף בחיריק. [כ״כ בשו״ת זבחי צדק ח״ג (סי׳ צד), ושכן הנוסח השגור בפי כל החזנים. ושלא כמ״ש בבן איש חי לומר האל״ף בחיריק]. והנוהגים לומר חשמונאי האל״ף בחיריק, יש להם על מה לסמוך. [ילקוט יוסף מועדים עמוד רמא].

טו כשעמדה מלכות יון הרשעה על עמך ישראל. כן הנוסח הנכון. ואין לומר כשעמדה ״עליהם״, והרוצה לאומרו, צ״ל ועל עמך ישראל, עם וא״ו. [פרי חדש. ילקו״י מועדים עמו׳ רמא].

טז מלכות יון ״הרשעה״, פשט המנהג לומר הָרשעה, הריש בחיריק. [כ״כ הפר״ח (סי׳ תרפב) וז״ל: מלכות יון הרשעה, הריש בחיריק, ודלא כהארחות חיים שהביא הב״י. ע״כ. וכן רגילים לומר בתפלה ומלכות הָרשעה מהרה תעקר ותשבר, הריש בחיריק. וכן אנו אומרים בתפלות ימים נוראים, והרשעה כולה כעשן תכלה, הריש בחיריק. וכ״כ בספר מטה משה, ובשלמי צבור בשם הלבוש, ובשיורי כנה״ג, ובמועד לכל חי, וה״ה כאן. אע״פ שיש לחלק. ואע״פ שבשו״ת יביע אומר ח״ח (סי׳ יא אות כ) נתבאר שיש לומר הרשעה, הריש בשוא והשין בקמץ, אין העולם נוהגים כן. אלא אומרים הריש בחיריק. ויש להם על מה שיסמוכו. וכ״כ במועד לכל חי (סי׳ כז אות סח). וכן מבואר בחזון עובדיה על הלכות חנוכה].

יז לשכחם ״תורתך״ ולהעבירם מחוקי רצונך. כן צריך לומר, ולא לשכחם ״מתורתך״. [פרי חדש. וכ״ה בסידור רב סעדיה גאון (עמוד רנה), ובסדר רע״ג (עמוד פב). וכ״כ בארחות חיים (הל׳ חנוכה סי׳ כב), שכן הנוסח הנכון. וכ״כ ר׳ דוד אבודרהם (דף נד ע״ד), שאין לומר לשכחם מתורתך, עם אות מ׳, אלא תורתך בלי מ׳. ושכ״כ מהר״ם מרוטנבורג. ע״ש. וכ״כ בשלטי הגבורים סביב הגהות מרדכי (פ״ב דשבת).].

יח צריך לומר וקבעו שמונת ימי חנוכה ״אלו״ בהלל ובהודאה. [ר׳ דוד אבודרהם. וכן הוא במחזור ויטרי (עמוד קצח), ובסידור הרוקח עמוד תשיט]. וכתב המגן אברהם שהוא כמו שאנו אומרים במועדים את יום חג פלוני הזה. וכן המנהג. [כ״כ בבן איש חי פרשת וישב אות כה].

יט ״לך״ עשית שם גדול וקדוש בעולמך. כן צ״ל. [ר׳ דוד אבודרהם. וכ״כ בסדר רע״ג ח״ב (עמוד פב), ובמחזור ויטרי עמוד קצח].

כ ולעמך ישראל עשית תשועה גדולה ופורקן ״כהיום הזה״. [ואף שבסידור רס״ג (עמוד רנו) ליתא כהיום הזה, במחזור ויטרי (עמוד קצח), ובסדר רע״ג (עמוד פב) ישנו. וכתב הכנה״ג, שכן הוא הנוסח השגור בפי כל].

כא צריך לומר: ועשית עמהם ״נסים ונפלאות״, בלשון רבים, והיינו נס הנצחון על מלכות יון הרשעה, וגם נס השמן. וכן בפורים [שיש סידורים שכתבו שם הנוסח ״נס ופלא״, וכ״כ הכנה״ג], צ״ל ״נסים ונפלאות״, נס מפלתו של המן, והעמלקים, ונס גדולתו של מרדכי הצדיק. [ובלאו הכי מבואר במדרש אסתר, שהרבה נסים נעשו על ידי אסתר]. [יפה ללב ח״ב. וכן הוא בשו״ת יביע אומר חלק ח׳ (סי׳ יא אות כא). ע״ש. ילקוט יוסף מועדים עמוד רמב. ילקוט יוסף תפלה כרך ב׳ קונט׳ הנוסחאות. ירחון קול

סימן תרפג - אמירת הלל בחנוכה

א בכל יום משמונת ימי חנוכה בתפלת שחרית גומרים את ההלל, בין יחיד בין צבור. ומברכים לפניו אשר קדשנו במצותיו וצונו לגמור את ההלל, ולאחריו ברכת יהללוך. ומסיימים ב״אמן״ כמו בכל מקום שיש ב׳ ברכות שהמברך מסיים באמן.

ב יחיד שהתחיל לגמור ההלל בחנוכה, ושכח לברך ״לגמור את ההלל״ קודם ההלל, ונזכר באמצע מזמורי ההלל, יברך במקום שנזכר, ויסיים על סדר ההלל. כי מה שמברך לגמור את ההלל אין פירושו שצריך לגומרו כולו, אלא הוא לשון קריאה. ואם טעה ואמר ההלל בדילוג, כמו שנוהגים לקוראו בראש חודש, ונזכר רק לאחר שסיים את כל ההלל, יחזור לגמור את ההלל כולו, בלי ברכה. [מהר״ר יעקב מולכו בתשובה כתיבת יד, הובא בברכי יוסף (סי׳ תרפג). וע״ע בשו״ת קול גדול סי׳ לא].

ג כל יחיד מיחידי הקהל רשאי לברך על ההלל ברכת לגמור את ההלל, ויגמור ההלל עם השליח צבור, (ואין צורך לצאת ידי חובה הברכה מהשליח צבור). ואם סיים הברכה ״לגמור את ההלל״, ובטרם יתחיל לומר את ההלל שמע את השליח צבור שסיים גם הוא את הברכה, לא יענה אחריו אמן, דהוה ליה הפסק בין הברכה שבירך בעצמו, לקריאת ההלל. [כדמוכח בברכות (מ.). וכ״פ בש״ע יו״ד (סי׳ יט ס״ד), וראה בחזון עובדיה על הלכות חנוכה. וצ״ע מד׳ המאירי].

ד הקורא את ההלל ביום טוב, בימים שגומרים בהם את ההלל, ואחר כך נסתפק אם קרא ההלל בדילוג כמו בראש חודש, כיון שאמר חלק ממנו הוה ליה ספיקא דרבנן ואין לחזור ולקרוא מספק. ואם דילג בודאי ביום טוב, יחזור לגמור את ההלל בלי ברכה. [חזו״ע חנוכה].

ה אסור להפסיק בדיבור באמצע ההלל, ומכל מקום השומע ברכה מחבירו, והוא באמצע מזמורי ההלל, יש לו לענות ״אמן״. וכל שכן שעונה קדיש וקדושה וברכו באמצע ההלל, אף כשגומרים את ההלל. אבל אמן דתתקבל אין לענות. מה שאין כן בהלל דראש חודש אפשר לענות אמן דתתקבל גם כן, הואיל ואין אנו מברכים עליו. [ילקוט יוסף מועדים עמוד רמב. יביע״א חלק ב׳ סימן לב]

ו אם סיים את ההלל עד סופו, ואמר הפסוק האחרון עד כי לעולם חסדו, ושמע דברים שבקדושה, קדיש וקדושה או אפילו אמן דברכות, מותר לו לענות הכל אף שהוא קודם ברכת יהללוך. [ואף שאין ראוי להפסיק לכתחלה בין

המצוה לברכה שאחריה, אין זה לעיכובא, עיין בשו״ת יביע אומר ח״א (חאו״ח סי׳ ט אות ו והלאה), והואיל ואין ברכה זו אלא ברכת השבח, רשאי להפסיק לכתחלה לענות אמן וכל דבר שבקדושה. וכן מבואר ממ״ש הרשב״ץ בפירושו לברכות (יד.). וראה בחזון עובדיה הל׳ חנוכה].

ז כל היום כולו כשר לקריאת ההלל מהנץ החמה עד שקיעתה, שנאמר ממזרח שמש עד מבואו מהולל שם ה׳ (מגילה כ:), ובדיעבד אם קרא את ההלל אחר עמוד השחר קודם הנץ החמה יצא.

ח גם האבל חייב לגמור את ההלל בברכה, בכל ימי החנוכה, אף כשמתפללים בבית הנפטר. וכל שכן הצבור שמתפללים בבית האבל. ורק בראש חודש שההלל אינו אלא ממנהג, רבים נוהגים שאין האבל קורא את ההלל, מפני שאינו יכול לומר ״זה היום עשה ה׳ נגילה ונשמחה בו״, כי האבל אסור בשמחה. ולכן מנגינו בראש חודש שיוצאים לחדר אחר ואומרים שם את ההלל, ואחר כך חוזרים לחדר שבו נפטר המנוח. וכשאין אפשרות לעבור לחדר אחר האבל יצא לחדר אחר והם יאמרו ההלל. וכל זה כשהנפטר מת באותו בית, אבל אם נפטר בבית חולים, אומרים הלל בראש חודש בחדר שמתפללים, ורק האבל לא יאמר ההלל. אבל בחנוכה הכל גומרים את ההלל כרגיל. [ילקו״י מועדים עמ׳ רמב. שו״ת יביע אומר ח״ד חיו״ד סי׳ לג].

ט נשים פטורות מאמירת ההלל בימי החנוכה, אף על פי שחייבות בנר חנוכה, משום שאף הן היו באותו הנס, מן ההלל פטורות, כשם שהן פטורות מן ההלל במועדי ה׳. ואם רצו לגמור ההלל, רשאות לגומרו, אך לא תברכנה, דספק ברכות להקל, וגם הנשים מבנות אשכנז הנוהגות לברך על כל מצות עשה שהזמן גרמא, מכל מקום כאן לא תברכנה על ההלל בחנוכה, כיון שזו מצוה שאין בה עשייה. [ילקו״י מועדים עמ׳ רמב. יבי״א ח״ו סי׳ מה. והנה במשנה (סוכה לח.) שנינו: מי שהיה עבד או אשה או קטן מקרין אותו (את ההלל), עונה אחריהם מה שהם אומרים. ולמדנו שהנשים פטורות מקריאת ההלל בחג הסוכות, וה״ה לשאר ימים טובים. וכתב בספר מעשה נסים (שרש א׳) לרבי דניאל הבבלי, שאמירת הלל בחנוכה היא מצוה מה״ת, ושלא כדברי רבינו אברהם בן הרמב״ם. ולפ״ז נראה שמאחר שקריאת ההלל בימי חנוכה, מה״ת, אין מקום לחייב הנשים בקריאתו, מטעם שהיו באותו הנס, לפי מה שביארו התוס׳ בפסחים (קח:), שדוקא במצוות דרבנן, כגון ד׳ כוסות בליל פסח, והדלקת נ״ח, חייבו חכמים את הנשים, מטעם שאף הן היו באותו הנס, אבל במצות של התורה, אין לחייבן מטעם זה].

י בכל שמונת ימי חנוכה יאמרו בשחרית בית יעקב לכו ונלכה באור ה׳, ומזמור של יום כרגיל, ואין לומר אלא ״היום כך בשבת״ ולא יותר. ואחר כך מזמור שיר חנוכת הבית. ויש נוהגים שלא לומר מזמור של יום רק מזמור שיר חנוכת הבית, ויש להם על מה שיסמוכו. [ילקוט יוסף מועדים עמוד רמג].

יא המזמור ארוממך ה׳ כי דליתני שאומרים בתפלת שחרית קודם ה׳ מלך ה׳ מלך, גם בימי חנוכה מתחילים בו בפסוק ארוממך ה׳ כי דליתני, כמו בכל השנה. ולא ישנו בחנוכה להתחיל ״מזמור שיר חנוכת הבית לדוד״, כמו שכתוב במקצת סדורים, אלא יתחילו כמו בכל השנה מפסוק

ארוממך, כי מאחר שעתידים לאומרו בשלימות בסוף התפלה אין לכפלו פעמים. ורק בסוף התפלה אחר מזמור של יום מתחילים לומר המזמור הזה בפסוק מזמור שיר חנוכת הבית לדוד. ובראש חודש טבת אומרים אותו אחר תפלת מוסף, אחר מזמור "ברכי נפשי" שהוא משום ראש חודש (שנאמר בו עשה ירח למועדים), כי ראש חודש נחשב תדיר לגבי חנוכה, ולכן מקדימים ברכי נפשי ואחר כך מזמור שיר חנוכת הבית לדוד. [הגר"מ פארדו בשו"ת שמו משה חאו"ח סי' יד].

סימן תרפד - סדר קריאת התורה בחנוכה

א בכל שמונת ימי חנוכה קוראים בפרשת הנשיאים, וכשחל יום ראשון של חנוכה בחול, מתחיל הכהן מפרשת כהנים עד "ויקריבו אותם לפני המשכן", והלוי קורא משם עד "ויהי המקריב ביום הראשון", והשלישי קורא משם עד "ביום השני". ויש נוהגים שהכהן קורא עד סיום ברכת כהנים בלבד, ואף על פי שיש להם על מה שיסמוכו, נכון להודיעם שיותר טוב להמשיך עד "לפני המשכן", ואם יסכימו לבטל מנהגם תבוא עליהם ברכה. ואין צריך לומר שאם טעה השליח צבור וסיים לכהן "ואני אברכם". וקפץ הכהן ובירך ברכה אחרונה שיצא, ואין מחזירין אותו. [ילקו"י מועדים עמוד רמד].

ב ביום השני קורא הכהן הפרשה של יום השני עד "מלאה קטרת", והלוי משם עד ביום השלישי. והשלישי חוזר וקורא ביום השני עד ביום השלישי. ואם טעו וקראו של יום שלישי ביום שני או להיפך, וסיימו הקריאה, יצאו ידי חובתם, ואין צריך לחזור ולקרות אפילו עדיין הספר תורה מונח לפניהם. וכן הוא הדין לשאר ימי חנוכה. וכן אם טעו וקרא הלוי "פר אחד" של היום שאחריו. [ילקו"י מועדים עמוד רמה].

ג ביום השמיני קורא הכהן עד מלאה קטורת, והלוי משם עד ביום התשיעי, והשלישי חוזר וקורא ביום השמיני, וממשיך משם הלאה, עד "כן עשה את המנורה". וכן פשט המנהג בארצנו הקדושה, ואין לשנות. [ילקוט יוסף מועדים עמוד רמה. יחו"ד חלק ד סימן לט].

ד אם טעה השליח צבור וקרא לשלושתם "ביום השמיני" בלבד, כשאר הימים, אינו חוזר, ומכל מקום אם עדיין לא החזירו את הספר תורה למקומו, טוב שימשיך לקרוא השלישי בלי ברכה מ"ביום התשיעי" עד "כן עשה את המנורה". [ילקו"י מועדים עמ' רמה].

ה אם טעה החזן וסיים הקריאה בסוף פרשת נשא, ולא קרא עד כן עשה את המנורה, כנהוג, יש אומרים שצריך לחזור ולקרות פרשה זו בלי ברכה, דאמנהגא לא מברכינן. ויש חולקים ואומרים שמכיון שמעיקר הדין הקריאה היא עד סוף פרשת נשא, שהיא סיום פרשת הנשיאים, לכן אפי' עדיין לא החזירו הספר תורה להיכל, ואין כאן טירחא דצבורא אין צריך לקרות יותר. [כעין מ"ש הדבר משה (סי' יד). ע"ש. וכ"כ בספר השומר אמת סי' כז].

ו אם טעו וקראו שלשה עולים בימי חנוכה בפרשת השבוע, וסיימו הקריאה, יצאו ידי חובה, דקיימא לן (מגילה כט:) אין משגיחין בחנוכה. [שו"ת פרח שושן (כלל א סי' ח). וכ"פ בספר השומר אמת (סי' כז אות ג), ובספר חיים (סי' טל אות ט). וראה בחזון עובדיה על הלכות חנוכה].

ז כשחל יום ראשון של חנוכה בשבת, מוציאים שני ספרי תורה, וקוראים שבעה עולים (לכל הפחות) בפרשת השבוע, והמפטיר קורא מברכת כהנים עד ביום השני, ומפטיר "רני ושמחי בת ציון". ובשבת שניה המפטיר קורא מביום השמיני עד כן עשה את המנורה, ומפטיר בנרות דשלמה, ולעולם אין מזכירים חנוכה בברכת ההפטרה. [ילקו"י מועדים עמ' רמה].

ח ראש חודש טבת שחל להיות בימי החול של חנוכה, מוציאים שני ספרי תורה, וקוראים בספר תורה הראשון שלשה בשל ראש חודש, ומתחיל "צו את בני ישראל", ובספר תורה השני קורא העולה הרביעי בשל חנוכה, בנשיא של אותו יום. שתדיר ואינו תדיר, תדיר קודם.

ט אם טעה החזן והתחיל לקרוא לכהן בספר תורה של חנוכה, יש אומרים שצריך להפסיק, ולקרוא בשל ראש חודש, ויש אומרים שאין צריך להפסיק, אלא יגמור קריאת החנוכה עם העולה, ואחר כך יעלו שלשה עולים לספר תורה של ראש חודש. וכן עיקר. [ילקוט יוסף מועדים עמוד רמו. מאור ישראל מגילה כט: יביע אומר חלק י סי' כב].

י אם טעה החזן וקרא ארבעה עולים בשל ראש חודש וכבר הוציאו שני ספרי תורה, צריך לקרוא לעולה חמישי שיקרא בשל חנוכה, כדי שלא יהא פגם לספר תורה, בראותם שהוציאוהו ולא קראו בו. [מרן הש"ע סי' תרפד ס"ג].

יא ראש חודש טבת שחל בשבת, מוציאים שלשה ספרי תורה, בראשון קוראים פרשת השבוע, ומן הדין עולים בו ששה, והשביעי משלים הקריאה בספר שני, שהוא של ראש חודש, ומתחילים מן הפסוק וביום השבת, והעולה אומר קדיש, שבזה נשלמו העולים שהם חובת היום. והמפטיר קורא בספר תורה השלישי בפרשת הנשיאים, וגם הוא אומר קדיש, ומפטיר רני ושמחי בת ציון. ואם עלו בספר תורה הראשון שבעה עולים או יותר, העולה האחרון בספר תורה הראשון, אומר גם כן קדיש.

ונמצא שאומרים שלשה קדישים, קדיש אחר כל ספר תורה. וכן המנהג. וכן יש לנהוג בראש חודש ניסן שחל להיות בשבת, שמוציאים בו שלשה ספרי תורה, שיש לומר קדיש על הספר תורה הראשון, רק אם עלו שבעה עולים או יותר, כגון שהעלו מוספין, שאז יש לומר חצי קדיש לכל ספר תורה, מאחר ונשלמה חובת היום בספר הראשון. [ילקוט יוסף מועדים עמוד רמו. יבי"א ח"ד סי' כד. וח"ט (סי' טז), יחו"ד ח"א סי' עו]

יב בשבת וראש חודש טבת אם אחר הקריאה בס"ת הראשון, טעה וקרא תחלה בפרשת הנשיאים, וסיים, ואחר כך קרא המפטיר בס"ת של ראש חודש, אע"פ כן מפטיר בהפטרת רני ושמחי בת ציון, דפרסומי ניסא עדיף מתדיר, (כדאיתא בשבת כג:). ומכל מקום טוב שקודם הברכות שאחר ההפטרה, יאמר פסוק ראשון ופסוק אחרון של השמים כסאי, ואח"כ יברך. ובדיעבד אם הפטיר בהשמים כסאי, והתחיל לברך אחריה, יצא. [חיי אדם, ושערי אפרים (שער ח אות עו), ומשנה ברורה בביאור הלכה (ס"ס תרפד). וע' בשו"ת שואל ונשאל ח"א (סי' סג)].

הלכות ט"ו בשבט

מהלכות ומנהגי ט"ו בשבט

א יום ט"ו בשבט הוא ראש השנה לאילנות. ונפקא מינה לכמה הלכות בדיני ערלה ותרומות ומעשרות, וכמו שיבואר להלן בהלכות ערלה ותרומות ומעשרות. ואסור להתענות ביום ט"ו בשבט. [ילקוט יוסף מועדים עמוד רמז].

ב במקומות שנהגו שהחתן מתענה ביום חופתו, לא יתענה בט"ו בשבט, אף על פי שהוא מתענה בחודש ניסן ביום חופתו. ובלאו הכי מנהג הספרדים שאין החתן מתענה כלל ביום חופתו אפילו בשאר ימות השנה. [ילקוט יוסף מועדים עמוד רמז].

ג אין אומרים וידוי ונפילת אפים בט"ו בשבט. ואם חל ט"ו בשבט בשבת אין אומרים צדקתך צדק וכו' במנחה. והמנהג שאין אומרים וידוי ונפילת אפים במנחה של יום י"ד בשבט. [ילקוט יוסף מועדים עמוד רמח].

ד יש נוהגים לעשות לימוד בליל ט״ו בשבט, וקוראים במשנה ובזהר מענינא דיומא, וכבר נדפס ספר ״פרי עץ הדר״ במיוחד לכך, וכל הקורא פסוק בזמנו מביא טובה לעולם. ומכל מקום יש ללמוד ״בהבנה״ ככל האפשר, ובפרט יש ללמוד בהלכות השייכות לדיני ט״ו בשבט, בעניני ערלה ותרומות ומעשרות, ובדיני קדימה בברכות [לעיל סימן ריא].

ה נוהגים להרבות באכילת מיני פירות של אילנות בליל ט״ו בשבט, ובעיקר פירות שנשתבחה בהם ארץ ישראל, להראות בזה שהוא ראש השנה לאילנות, ולברך עליהם ברכות הראויות להם. ומנהג יפה הוא. [ילקוט יוסף מועדים עמוד רמח].

ו בשנה שחל ט״ו בשבט בשבת, יש נוהגים להביא הפירות לברך עליהם מיד לאחר הקידוש, קודם נטילת ידים של הסעודה. ויש לפקפק על מנהג זה, כי ישנה מחלוקת בפוסקים אם צריך לברך אחריהם ברכה אחרונה, או נפטרים בברכת המזון שלאחר הסעודה. ועל כל פנים אם הביאום קודם סעודה ואכלו מהם כשיעור, לא יברכו ברכה אחרונה. [ילקוט יוסף מועדים עמוד רמט].

ז כשחל ט״ו בשבט בימי החול, לכתחלה אין להביא הפירות לאחר ברכת המזון, כדי להרויח ברכה אחרונה, מחשש שהוא גורם לברכה שאינה צריכה. ורק אם טעו והניחום לאחר ברכת המזון על ידי שכחה וכיוצא, מותר להביאם, ויברך לפניהם ולאחריהם כהלכה. אך בשבת מותר לכתחלה להניחם ולהביאם לאחר ברכת המזון כדי להרויח מאה ברכות בכל יום. [ילקוט יוסף מועדים עמוד רנ].

ח יש נוהגים לרקח האתרוג בסוכר ולעשותו ריבה ולאוכלו בליל ט״ו בשבט, ואין לברך עליו שהחיינו לכל הדיעות, הואיל וכבר בירך עליו שהחיינו בעת נטילתו עם הלולב ביום טוב של חג סוכות, ובזה יצא ידי חובה גם מברכת שהחיינו שעל האכילה, שהרי הוא כבירך בשעת ראייה על פרי חדש, שאינו חוזר ומברך בשעת אכילה. אולם אשה צריכה לברך שהחיינו בט״ו בשבת בעת אכילת האתרוג, אחר שאינה מברכת על הלולב.[ילקו״י מועדים עמ׳ רנ].

ט פירות שמצויים בהם תולעים צריך שיפתחם ויבדקם לפני שיברך עליהם ברכת הנהנין. וצריך להזהיר מאד מדי פעם בפעם על בדיקת הפירות והירקות שמוחזקים בתולעים, שהוא איסור חמור, שהאוכל תולעת חייב חמשה לאוין. והרי זה משקץ נפשו ומטמא לבו מעבודת השי״ת. [ילקוט יוסף מועדים עמוד רנ].

סימן תרפה - מדיני ד׳ פרשיות - פרשת שקלים

א בשבת שלפני ראש חודש אדר הסמוך לניסן [או כשחל ר״ח אדר בשבת], מוציאים שני ספרי תורה, וקוראים בשני פרשת שקלים, בראש סדר כי תשא, מפני שבזמן בית המקדש היו משמיעים על השקלים באחד באדר, על ידי הכרזת בתי הדין בכל ערי ישראל, שכל אחד מישראל חייב לשקול מחצית השקל בשקל הקודש, ולהביאם לבית המקדש, כדי שיקריבו ממעות מחצית השקל אלו החל מיום ראש חודש ניסן והלאה, להקריב הקרבנות מתרומה חדשה. [מגילה (כט.). ובפירש״י שם. (וכ״ה בירושלמי (שקלים ב.) שמשמיעין על השקלים היינו על ידי הכרזה). טור ושו״ע סי׳ תרפה]. ועוד אמרו חז״ל: גלוי וידוע לפני הקדוש ברוך הוא שעתיד המן לשקול שקלים על ישראל כמו שנאמר, ועשרת אלפים ככר כסף אשקול על ידי עושי המלאכה, לפיכך הקדים שקליהם לשקליו. [מגילה (יג:), ומסיים עלה, והיינו דתנן באחד באדר משמיעין על השקלים. ועי״ע במסכת סופרים (פכ״א ה״ד). ובהגהות הגר״א והגרי״ב שם]. ולכן גם אנו קוראים בשבת זו פרשת שקלים. [כן הוא בירושלמי פ״ק דמגילה ה״ה. ילקוט יוסף מועדים עמוד רנו].

ב מפטירים ״ויכרות יהוידע״ שמדבר שם בענין השקלים, שנאמר, כסף נפשות ערכו. [מגילה (כט:) בשלמא למ״ד כי תשא היינו דמפטירין ביהוידע הכהן דדמי ליה דכתיב כסף נפשות ערכו. וכן כתבו הפוסקים. וכ״ה בטור ושו״ע סי׳ תרפה] ואם חל ראש חודש באחד בשבת, נוהגים לומר בסוף ההפטרה פסוק ראשון ואחרון של הפטרת מחר חודש. [ע׳ בשו״ת קב חיים סי׳ סב. חזון עובדיה על פורים עמוד א׳. ילקוט יוסף מועדים עמוד רנו].

ג במקומות שנהגו שקטן עולה למפטיר בפרשת שקלים והחודש, אין למחות בידם, שיש להם על מה שיסמוכו. ובלבד שיהיה הקטן יודע למי מברכים והוא גם כן יותר מבן שש שנים. [כ״כ בברכ״י (סי׳ רפד סק״ב) בשם הרבה פוסקים. ע״ש. וכ״כ בפתח הדביר (סי׳ רפב סקי״א) שקהל שנהגו שקטן עולה למפטיר בספר שני אין לשנות ממנהגם. ובשו״ת פעולת צדיק ח״ג (סי׳ רסב) כתב, שכן מנהגם. ובשו״ת שאלת משה (חאו״ח ס״ס יז) פסק להקל גם בפרשת זכור. וראה בילקו״י מועדים עמוד רעא].

ד אם חל ראש חודש אדר בשבת וטעו וקראו פרשת שקלים בשבת שלפניו, אינם צריכים לחזור ולקרוא פרשת שקלים בראש חודש אדר, דסוף סוף השמיעו על השקלים סמוך לאדר.

ה אם שכחו ולא קראו פרשת שקלים בשבת שקלים לפני ראש חודש אדר והפטירו בהפטרת השבוע, אפילו נזכרו אחר תפלת מוסף, חוזרים ומוציאים ספר תורה וקוראים בפרשת שקלים, והעולה מברך על הקריאה לפניה ולאחריה. [שו"ת גנת ורדים (כלל א סי' לה-לו). שו"ת פרח שושן (כלל א סי' ח). וכ"פ בשו"ת משפטי עוזיאל (חאו"ח מה"ת סי' טו). ואחר כך קוראים הפטרת ויכרות יהוידע בלי ברכות לפניה ולאחריה, שהואיל וכבר הפטירו בהפטרת השבוע אין צריך לחזור ולברך. [שערי אפרים (שער ח' אות צב) ובפתחי שערים שם. ילקוט יוסף מועדים עמוד רסח. חזו"ע פורים עמוד כא]

ו אם שכחו ולא קראו פרשת שקלים, ולא נזכרו עד שעת מנחה של השבת, יש אומרים שבכל זאת מוציאים ספר תורה של פרשת שקלים ויקראו בו אחר קריאת ספר תורה של מנחה. [זכור לאברהם (מע' ס"ת דע"ה.). וכ"כ בספר מעיני ישועה (דכ"ח ע"ד). וכ"פ בשו"ת התעוררות תשובה ח"ד סי' סח]. ויש אומרים שהתקנה לקריאת פרשת שקלים אינה אלא בשחרית, ולכן כשלא נזכרו עד שעת המנחה הוה ליה כעבר זמנו בטל קרבנו. [שו"ת יוסף אומץ (סי' כז). שו"ת אהל יצחק חסיד (חאו"ח ס"ס ב). ושלא כפי הנראה מדי מהר"י אלגאזי באמת ליעקב שקוראים במנחה. ועיין בשו"ת יביע אומר ח"ד חאו"ח סי' יז אות ה-ו]. ולמעשה שב ואל תעשה עדיף. ומכל מקום יש אומרים שעדיין יש תשלומין לפרשת שקלים בשבת הבאה אחר קריאת ספר תורה בשחרית. ויש אומרים שמכיון שעבר השבת שוב לא יקראוה בשבת הבאה. ואפשר לסמוך על סברא ראשונה לקרוא פרשת שקלים בשבת הסמוכה, שהיא קודם "שבת זכור". [ילקוט יוסף מועדים, עמוד רסח. וסיום הסעיף הוא מחזון עובדיה על פורים עמ' כא, ואף שבילקו"י נתבאר שאין לזה תשלומין לשבת הבאה, וכ"כ מרן אאמו"ר בירחון קול סיני, מכל מקום בחזו"ע נתבאר שיקראו בשבת הבאה, וכמבואר כאן].

ז אם טעה המפטיר ולאחר שקרא בספר תורה פרשת שקלים הפטיר הפטרת השבוע, אם נזכר באמצע ההפטרה, מפסיק, ומפטיר ויכרות יהוידע ויברך ברכות ההפטרה לאחריה. ואין צריך לחזור ולברך ברכה ראשונה של ההפטרה לפני ויכרות יהוידע. ואם לא נזכר עד שסיים הפטרת השבוע ובירך ברכות שלאחריה, יש אומרים שצריך לחזור ולברך ברכות ההפטרה לפניה ולאחריה כדי להפטיר ויכרות יהוידע כתקנת חז"ל. ויש אומרים שחוזר ומפטיר ויכרות יהוידע בלי ברכות. וספק ברכות להקל. לכן יחזור להפטיר ויכרות יהוידע בלי ברכות. והוא הדין בשאר הפטרות של ארבע פרשיות. [ילקוט יוסף מועדים עמוד רסח]

ח שבת שקלים שמוציאים בה שני ספרי תורה מן ההיכל אל התיבה, ויצא טעות בפרשת השבוע, עדיף לגלול הספר תורה השני לסיים בו פרשת השבוע, ואחר כך יגללנו לפרשת כי תשא, כיון שהפרשיות אינן רחוקות אחת מהשניה. וזה עדיף ממה שיוציאו ספר תורה אחר.

סימן תרפה - פרשת זכור

א בשבת שאחר ראש חודש, מפסיקים מלהוציא שני ספרי תורה, וקוראים בספר תורה אחד בלבד בפרשת השבוע. [מגילה (כט.). וע' בפרש"י (מגילה ל:) הכלל של זט"ו ב"ו ד"ד וב"ו. (וכ"ה בספר האורה סי' סו). ובהרי"ף והרא"ש שם. ובסדר רב עמרם גאון ח"ב (דף צד:). ובאו"ז ח"ב (סי' שפט). ובספר האשכול ח"ב (עמוד סו). ובספר ארחות חיים בסוה"ס. ובסידור רש"י (סי' שכג). ובספר שבולי הלקט (סי' קצג). ובטור ש"ע סי' תרפה]. ואם חל ראש חודש אדר בשבת, קוראים בו ביום פרשת שקלים, ובשבת שאחריו קוראים פרשת זכור. [ילקוט יוסף מועדים עמוד רנז].

ב קריאת פרשת זכור היא בשבת הסמוכה לפורים, שאז מוציאים שני ספרי תורה וקוראים בספר תורה השני בפרשת כי תצא: "זכור את אשר עשה לך עמלק". (והטעם כדי להסמיך מעשה המן למעשה עמלק. רש"י מגילה כט.). ויש לדקדק בקריאת פרשת זכור, ולהוציא את הספר תורה הכשר והמהודר ביותר שיש בבית הכנסת, אחר שדעת רוב הפוסקים הראשונים ומרן השלחן ערוך שקריאת פרשת זכור היא מצות עשה מן התורה. [ילקו"י מועדים עמוד רנח].

ג אף על פי שקריאת פרשת זכור היא מצוה מן התורה, אין מברכים על מצוה זו אשר קדשנו במצותיו וצונו, מפני שאין הקב"ה שמח במפלתם של רשעים, ואין מברכים על הקלקלה. [חזון עובדיה פורים עמוד יא].

ד ראוי ונכון להזהר לקרא פרשת זכור מתוך ספר תורה הכתוב על קלף שאינו משוח במשיחה לבנה. ואם אין ספר תורה אחר, יוצאים ידי חובה גם בספר תורה משוח. והוא הדין בזה לפרשת פרה. [ילקוט יוסף על הלכות ספר תורה, מהדורת תשס"ד סימן הערה ירחון קול תורה סיון תשס"ד עמוד סד. יביע אומר חלק א' סימן ב'. ויחוה דעת חלק ו' סימן נה].

ה מעיקר הדין אין חובה לבדוק את ספרי התורה במחשב, שאנו סומכים על חזקה שהספר תורה כשר אחר בדיקת סופר, ולא הצריכו חכמים בדיקה במה שלא היה בזמנם. אך ראוי ונכון שיעברו בדיקת מחשב. ובפרשת זכור שהיא מן התורה לדעת רוב הפוסקים ומרן השלחן ערוך, יש להשתדל לקרוא בספר תורה שעבר בדיקת מחשב. [ילקו"י על הלכות קריאת ספר תורה, חלק ב סימן קמ, ושם דחה מי שכתב שאין לברך על ס"ת שלא עבר בדיקת מחשב, דליתא]

ו הואיל והלכה רווחת (בש"ע סימן ס סעיף ד') שמצוות צריכות כוונה, לכן יש לשליח צבור הקורא בתורה לעורר דעת הקהל, לפני קריאת המפטיר בספר תורה בפרשת זכור, ולהודיעם שיכוונו לצאת ידי חובת מצות זכירת עמלק ומחייתו שהיא מצות עשה מן התורה, ושגם הוא מצדו מכוין להוציא את השומעים ידי חובתן, שמצוות צריכות כוונה. ומכל

מקום אין צריך לומר "לשם יחוד". [ילקו"י מועדים, עמו' רנח הערה ח. והוא ע"פ מ"ש בש"ע (סי' תקפט ס"ט), שצריך הש"צ לכוין להוציא את השומע והשומע יתכוין לצאת. וכ"כ להדיא בספר זר השלחן בהגהות החתם סופר (סי' תרפה) שהיה נוהג להזהיר את הצבור לפני קריאת פרשת זכור ופרשת פרה שכל אחד יכוין לצאת י"ח. (וזה שלא כמ"ש בשו"ת ערוגת הבושם (סי' רה), שבדין פרשת זכור אפי' בסתם יוצאים י"ח].

ז שליח צבור שקרא פרשת זכור ויצא ידי חובה, רשאי לחזור ולקרות פעם שנית בצבור אחר להוציאם ידי חובה. [ואע"פ שהשאגת אריה (סי' יג) כתב, דדוקא במצות דרבנן אע"פ שיצא מוציא, משא"כ במצוה מה"ת. וכ"כ בספרו טורי אבן (ר"ה כט.) אין דבריו מוכרחים, והעיקר שאין לחלק בזה. חזו"ע פורים עמ' ה].

ח מן הראוי שהגדולים יזהירו את הקטנים לבל יפריעו בעת קריאת פרשת זכור, על ידי הכאות ברגליהם בעת שמזכירים "עמלק" פן יגרמו מכשול שלא ישמעו הקריאה כראוי. [שו"ת בן ימין (דף עז.), והסכים עמו מהר"א פלאגי' שם (דף עז ע"ד). ע"ש. ילקו"י מועדים עמ' רנט. חזו"ע פורים עמ' ה]

ט כל הצבור צריכים לשתוק ולהאזין לקריאת פרשת זכור מהשליח צבור הקורא בתורה, ואין להם לקרוא בפיהם מתוך החומש, שהרי צריך לקרוא מתוך ספר תורה כשר. ואף על פי שצריך לזכור מעשה עמלק בפה, מכל מקום כיון ששומע כעונה, נחשב שזכר את עמלק בפה מתוך ספר תורה. [ילקו"י מועדים עמ' רנט. שו"ת יחוה דעת ח"ג סי' נג. מאור ישראל מגילה יח. חזו"ע פורים עמו' ד ובהע' י].

י העיקר להלכה שאין צריכים להבין את קריאת פרשת זכור, ואף מי שלא מבין את הקריאה יוצא ידי חובת המצוה כשקורא מתוך הספר תורה או כששומע מהשליח צבור, שדי בזה שמבינים את הענין בכללותו. ומכל מקום יש נוהגים לקרוא לפני הצבור את פירוש רש"י על פרשת זכור, קודם הקריאה, ותבוא עליהם ברכה. [ילקוט יוסף מועדים עמוד רנט].

יא אנשים הדרים במושב ובכפר שאין שם מנין שיתאספו בבית הכנסת לשמוע קריאת ספר תורה, צריכים לשבות בעיר במקום שיש שם מנין כדי לשמוע קריאת פרשת זכור שהיא מצוה מן התורה. [שו"ת תרומת הדשן, ומרן בש"ע (סי' תרפה ס"ז). ילקו"י מועדים עמ' רנט. חזו"ע עמ' ו]

יב ספרדי שמתפלל תמיד בבית כנסת של אשכנזים, נכון מאד שיהדר לשמוע קריאת פרשת זכור שהיא מן התורה, מפי שליח צבור הקורא במבטא ספרדי. וכן להיפך. [שו"ת בנין שלמה (סי' נד). וע"ע בשו"ת תורת חסד מלובלין (ס"ס לז). ובשו"ת מנחת אלעזר ח"ב (ס"ס א). וע' להמהרא"י בספר לקט יושר עמוד קנד]. ונכון שבני הישיבות הספרדים החוסים בצל הישיבות הקדושות של האשכנזים, שבשבת פרשת זכור ילכו לשמוע קריאת הפרשה מפי שליח צבור ספרדי, הקורא בתורה במבטא ספרדי ומתוך ספר תורה בכתב ספרדי, מאחר וקריאת פרשת זכור היא מן התורה וכמבואר. ומכל מקום אם שומע את קריאת פרשת זכור במבטא אשכנזי, ומתוך ספר תורה בכתב אשכנזי, יצאו ידי חובה. ובשאר שבתות השנה יוצאים ידי חובת

קריאת ספר תורה במבטא אשכנזי. ומתוך ספר תורה אשכנזי, אף לכתחלה כיון שהוא מדרבנן. וכן ההיפך, שהכל יוצאים ידי חובה בספר תורה שנכתב בכתב ספרדי, אף שהיו"ד של הצד"י נכתב כיו"ד הפוכה. [ילקוט יוסף מועדים עמוד רס. ילקו"י על הלכות ספר תורה].

יג אין לשנות את המבטא שלנו גם בהזכרת שם ה', בפרט בקריאת פרשת זכור, שמדברי הראשונים מבואר להדיא, שהמבטא שלהם היה כמו המבטא של הספרדים בביטוי שם ה'. אך יש לדקדק להבדיל בין קמ"ץ לפת"ח כפי שהדקדקנים יודעים להדגיש זאת. [כן משמע מרש"י ברכות מז. וכמ"ש בהגהות רבי יעקב עמדין ברכות מז. וכן משמע מהרי"ף המובא בתוס' ברכות טו: וכן מבואר ברמב"ם מורה נבוכים פרק סא. וכן משמע מאזהרות ר"א הקליר, ומדברי רבנו בחיי ר"פ וירא. וע' בילקו"י].

יד יש אומרים שגם הנשים צריכות לבוא לעזרת נשים בשבת זכור כדי לשמוע קריאת פרשת זכור, הואיל ומן התורה אין זמן קבוע למצות זכירת מעשה עמלק. ויש אומרים שהואיל ועיקר מצות זכירת עמלק אינה אלא כדי לבוא לידי מעשה, דהיינו להלחם בעמלק, מלחמה בפועל, ונשים לאו בנות מלחמה הן, לכן פטורות הנשים מקריאת ומשמיעת פרשת זכור. ואף על פי שהנשים שמקילות בזה יש להן על מה שיסמוכו, מכל מקום המחמירות לבוא לעזרת נשים לצאת ידי חובת קריאת פרשת זכור אליבא דכולי עלמא תבא עליהן ברכה. [דעת המצריכים את הנשים לבוא לשמוע קריאת פרשת כור, הם: הגאון ר' נתן אדלר, שו"ת בנין ציון החדשות. שו"ת מהרי"ל דסקין, ובמצות המלך. והגאון מקוטנא בישועות מלכו, והגאון פתחי שערים, ובספר נחל אשכול, והגאון ממונקאטש. ודעת הפוטרים הם: ספר החינוך, ספר לימודי ה'. ובעל זית רענן. וע"ע בשו"ת יביע אומר ח"ח חאו"ח סי' נד אות יט. ובילקו"י מועדים עמו' רנז].

טו מותר להוציא ספר תורה במיוחד לנשים (בשעות שלאחר התפלה) לקרוא להן בפרשת זכור בלי ברכה. ומנהג נכון הוא. [ילקו"י על הלכות קריאת התורה עמוד קלו. חזו"ע על פורים עמוד ט]

טז לכתחלה אין להעלות קטן שלא הגיע למצות, (י"ג שנה ויום אחד) לעליית מפטיר בשבת "זכור", וכן נכון להחמיר גם בפרשת פרה שלדעת מרן גם היא מצוה מן התורה. אלא שאם כבר עלה הקטן למפטיר לא ירד, ויברך הקטן את ברכות התורה בקול רם, והשליח צבור שהוא גדול יקרא בספר תורה להוציא הצבור ידי חובתם. [חזון עובדיה פורים עמוד כז. והאומרים שאין להעלות קטן לפר' זכור הם: ספר המנהיג בשם ר"ת. הריב"ש. התשב"ץ. הרשב"ש. יכין ובועז. המבי"ט. הרדב"ז. אליה רבה. פרח שושן. גנת ורדים. משה ידבר. זבחי צדק. מעשה אליהו מני. ישמח לב פראנג'י. לב אריה. ואמנם דעת המרדכי הובא בב"י (סי' רפב), שקטן עולה לפרשת זכור, וכ"ד: המהרי"ל. הרמ"א. הב"ח. לקט יושר. כנסת הגדולה. דבר משה. גדולת מרדכי. באר המים. וראה בילקו"י מועדים עמו' רסא].

יז מי שנאנס ואינו יכול לבוא לבית הכנסת לשמוע קריאת פרשת זכור בשבת זו, יכוין לצאת ידי חובתו בפרשת כי תצא, כשקוראים בה פרשת זכור, ויאמר להשליח צבור שיכוין להוציאו. ונכון שעל כל פנים יקרא בשבת זכור פרשת זכור בחומש. וצבור ששכחו ולא קראו פרשת זכור

בשבת זו, אין להם להשלימה בשבת הבאה, ויסמכו על קריאת פרשת זכור בסדר כי תצא. [ילקוט יוסף מועדים עמוד רסב. חזון עובדיה על פורים עמוד ז]

יח אם אין עשרה בבית הכנסת, ואין בית כנסת אחר בישוב, יש להוציא ספר תורה, ולקרוא פרשת זכור בלי ברכות לפניה ולאחריה. [ילקוט יוסף מועדים עמוד רעב]

יט אם קראו בתורה בפרשת זכור, ונמצא אחרי כן שיש בספר תורה פסול, אפילו אם נתברר כן בשעת מנחה, יש להוציא ספר תורה אחר ולקרוא בו פעם נוספת בלי ברכות.

כ אם קראו בתורה בפרשת זכור, ואחר כמה שבתות מצאו טעות בספר תורה שקראו בו, יכוונו הצבור לצאת ידי חובה בפרשת כי תצא. [ילקוט יוסף מועדים עמוד רעב].

כא מותר להביא ספר תורה ממקום למקום בשביל פרשת זכור ופרשת פרה. [כ"כ המג"א (סי' קלה ס"ק כג), שבפר' זכור מותר להביא ס"ת אצל אדם חולה. וכ"כ הפמ"ג, והחיי אדם. והוסיף שה"ה בפרשת פרה שגם היא מדאורייתא. וראה בשו"ת יביע אומר ח"ט (חאו"ח סי' טו), שכל שמכינים לס"ת ארון ותיבה, אפילו אינו אדם חשוב, מותר. ולאדם חשוב מותר אפילו בלי הכנת ארון ותיבה. ע"ש].

כב נער שהגיע לי"ג שנה, ולא הובר אם הביא ב' שערות, יש אומרים שאינו מוציא את האחרים ידי חובת פרשת זכור ופרה. שהואיל וקריאות אלו מן התורה אין סומכין על חזקה שהביא ב' שערות. אך דעת הריב"ש ועוד ראשונים דסומכים על חזקה שהביא שתי שערות גם לדברים שהם של תורה. וכן עיקר לדינא, ומכל מקום היכא דאפשר טוב ונכון לכתחלה שאת קריאת פרשת זכור יקרא גדול שידוע לנו בבירור שהביא ב' שערות, כדי לצאת ידי חובת המצוה לכולי עלמא. אך בדיעבד אם אין מי שיקרא להם פרשת זכור אלא הנער הנז', או שעבר וקרא להם פרשת זכור מי שלא נבדק אם הביא ב' שערות, יצאו ידי חובת פרשת זכור מן התורה. [ילקו"י מועדים עמוד רעב. ילקוט יוסף על הלכות ציצית מהדורת תשס"ד. ומרן אאמו"ר הדר ביה בהאי שמעתתא על פי דברי הריב"ש, והמהרי"ק. וכ"ה בחזון עובדיה פורים עמוד כט].

כג בשבת זכור נוהגים לומר פיוט "מי כמוך ואין כמוך" מיסודו של רבי יהודה הלוי. ולא יפסיקו באמירתו בין פסוקי דזמרה לתפלה, לאומרו באמצע "נשמת כל חי", אלא יאמרוהו אחר החזרה וקדיש תתקבל. ובכמה קהלות היו נוהגים להפסיק קודם נשמת לפיוט מי כמוך, וביטלו מנהגם על פי הוראת רבותינו האחרונים. ולכן אם יש עוד קהלה שנוהגת לאומרו לפני נשמת כל חי, טוב הדבר שיבטלו את מנהגם בהסכמת ראשי הקהל, באופן שלא יבואו לידי מחלוקת, כי דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום [ילקו"י מועדים עמוד רסג. חזו"ע פורים עמוד מו]

כד כשחל י״ג אדר בשבת - שהיא שבת פרשת זכור, אין לומר צדקתך צדק במנחה, שהוא ערב פורים, שאין אומרים בו תחנונים. [ילקו״י מועדים עמ׳ רסג. חזו״ע על פורים עמוד מז]

כה אחר קריאת פרשת זכור מפטירים בשמואל א׳ ט״ו״פקדתי את אשר עשה עמלק״. ומנהג הספרדים להתחיל מויאמר שמואל אל שאול (תחלת פרק טו). [חזון עובדיה שם, עמוד יב]

כו אם שכחו ולא קראו פרשת זכור, יש אומרים שיש לה תשלומים בשבת הבאה, ויש חולקים, והעיקר כסברא ראשונה, ויסמכו על הקריאה בפרשת כי תצא. [ילקו״י שם עמו׳ רסג].

פרשת פרה

א כשחל פורים בשבת, מפסיקים מקריאת ד׳ פרשיות, ובשבת כ״ב אדר קוראים בספר תורה שני פרשת פרה, וכשחל פורים באמצע השבוע, בשבת שאחר הפורים, מוציאים שני ספרי תורה, וקוראים בראשון פרשת השבוע, ובשני פרשת פרה. וקוראים עד ״והנפש הנוגעת תטמא עד הערב״. ולדעת הרבה פוסקים אף קריאת פרשת פרה היא מצות עשה מן התורה. ואף על פי שיש חולקים על זה, יש להחמיר כדברי האומרים שהיא מן התורה. [כן הוא בתוס׳ ר״י החסיד (ברכות יג.). ובתוס׳ הרא״ש וברשב״א (שם). ובתוס׳ שאנץ (סוטה לג.). ובריטב״א (מגילה יז:). ובתרומת הדשן (סי׳ קח). ובש״ע סי׳ קמו ס״ב). ובספר ילקוט הגרשוני (סי׳ תרפה סק״א), הביא בשם הארצות החיים, דהוא מפני שכתוב זכור אל תשכח את אשר הקצפת את ה׳ אלקיך וכו׳, וכיון שפרשת העגל היא גנאי לישראל תקנו לקרות פרשת פרה שבאה לכפר על מעשה העגל, תבא האם ותקנח צואת בנה. וכמ״ש רש״י ברי״פ חקת בשם ר׳ משה הדרשן. ע״כ]. ויקראוה בספר תורה היותר כשר. והשליח צבור והקהל יכוונו לצאת ידי חובה מן התורה כפי שנתבאר לעיל לענין פרשת זכור. ומפטירים ביחזקאל (פרק ל״ו) בן אדם בית ישראל יושבים על אדמתם, שכתוב בה: וזרקתי עליכם מים טהורים וכו׳. [ילקוט יוסף מועדים עמוד רסד. חזון עובדיה על פורים עמוד טז]

ב אחר קריאת פרשת פרה מפטירים ביחזקאל ל״ו בן אדם בית ישראל יושבים על אדמתם, שכתוב בה: וזרקתי עליכם מים טהורים וגו׳. [ילקו״י מועדים עמ׳ רסה. חזו״ע פורים עמו׳ יח]

ג אם טעה הקורא בתורה וסיים פרשת פרה בפסוק ״ולגר הגר בתוכם לחקת עולם״ לא יצאו ידי חובתם, ואפילו כבר קראו גם ההפטרה בברכותיה, חוזר ופותח הספר תורה ומתחיל לקרות (בברכות שלפני הספר תורה

ולאחריה), מראש הפרשה עד "והנפש הנוגעת תטמא עד הערב", הפסוקים שהחסיר. ואפילו הפסיק בפסוק "מים חיים אל כלי", גם כן לא יצא ידי חובתו וחוזר וקורא כאמור. ומכל מקום אם כבר בירך על ההפטרה לפניה ולאחריה ואחר כך נזכר, אין צריך לחזור ולברך ברכות ההפטרה כשמפטיר שנית. [ילקוט יוסף מועדים עמוד רסה. חזון עובדיה על פורים עמוד כו].

ד המפטיר המברך עונה אמן אחר ברכת מקדש השבת. ומצוה להדר לקרוא ההפטרות מספר הכתוב על קלף ובכתב יד, אפילו אם הוא רק ליקוט ההפטרות ולא נביא שלם. ואם אין ספר כזה, נכון יותר שיקראו מנביא שלם. ומנהג קדמון לקרוא ההפטרה מתוך החומש. [ילקוט יוסף מועדים עמוד רסה. חזון עובדיה על פורים עמוד כה]

ה צבור ששכחו ולא קראו פרשת פרה, יקראוה בשבת החודש, באופן שלאחר קריאת הפרשיות יקראו בספר שני פרשת פרה בברכותיה, ובספר השלישי יקראו פרשת החודש, ויפטירו הפטרת פרשת החודש. [ילקוט יוסף מועדים עמוד רעא. חזון עובדיה על פורים עמוד כד]

פרשת החודש

א בשבת הסמוכה לחודש ניסן, מוציאים שני ספרי תורה, וקוראים בשני פרשת החודש הזה לכם ראש חדשים. ובראש חודש ניסן שחל להיות בשבת, מוציאים שלשה ספרים, וקוראים ששה אנשים בראשון, בפרשת השבוע, והשביעי משלים חובת היום בספר השני, ומתחיל וביום השבת שני כבשים וכו', ובראשי חודשיכם וגו'. ואומר קדיש. ואחר כך עולה המפטיר וקורא בספר השלישי, בפרשת החודש הזה לכם ראש חודשים, ואומר קדיש, ומפטיר ביחזקאל מ"ה, בראשון באחד לחודש תקח פר בן בקר. [כ"כ ראבי"ה (מגילה סי' תקצה) בשם הירושלמי, וסיים "והכי נהגינן". וכ"פ הרמב"ם (פי"ג מהלכות תפלה הכ"ג). ועוד. וענין ההפטרה שמפטירין בזה ולא בהשמים כסאי מבואר בספר הפרדס לרש"י (סי' כג). ובמחזור ויטרי (עמוד רה ורכא). ובשבולי הלקט (סי' קצג). ובאו"ז. ובמרדכי (פרק בני העיר). וכ"פ הרמ"א בהגה (סי' תכה ס"א). ילקוט יוסף מועדים עמ' רסו].

ב כשחל ראש חודש ניסן בשבת מנהג הספרדים לקרות אחר ההפטרה פסוק ראשון ואחרון של השמים כסאי. ובברכות ההפטרה אין המפטיר מזכיר של ראש חודש, לא באמצע ברכה האחרונה ולא בחתימתה.

ג אם קראו בספר תורה הראשון שבעה עולים או יותר, יאמר קדיש גם אחר הספר תורה הראשון, וקדיש אחר הספר השני, וקדיש אחר הספר השלישי, ובסך הכל יאמרו שלשה קדישים. [ילקוט יוסף מועדים עמ' רסו. מבואר הכל בב"י ס"ס רפב. (ויש חילוקי מנהגים בד"ז, וכמ"ש הריב"ש בתשובה). ומנהגינו כמ"ש מרן הב"י, וכמבואר כאן. וכן העלה בשו"ת צדקה ומשפט (או"ח סי' ו). ושכן המנהג. וכ"כ בחכמה ומוסר (סי'

קצא). ובספר מאמר מרדכי (סי׳ רפב סק״ז). וכ״ה בשו״ת יביע אומר ח״ד (חאו״ח סי׳ כב). ע״ש. ומ״ש בשו״ת הלק״ט ח״ב (סי׳ רח) שהעולים הנוספים יחזרו מה שקרא הששי, שאינם עולים מן המנין, אין המנהג כן, אלא קוראים לכל אחד ואחד קריאה חדשה].

ד לעולם אין להפסיק בין פרשת פרה לפרשת החודש, ואם יש שבת בינתים מפסיקים רק בין קריאת שקלים לזכור, ובין זכור לפרה. [ירושלמי פ״ג דמגילה ה״ה. ילקו״י מועדים עמ׳ רסו הער׳ לא].

ה בראש חודש ניסן שחל בשבת, אין למפטיר להזכיר ראש חודש בברכות ההפטרה, לא באמצע הברכה ולא בחתימתה. [ילקוט יוסף מועדים, עמוד רסז. וע׳ תוס׳ (שבת כד ב). ושלא כד׳ הרמב״ם (פי״ב מה״ת הט״ו) שסובר שצ״ל ר״ח בברכת הפטרה, וכבר העיד מרן הב״י (סי׳ רפד) שהמנהג כהתוס׳ שלא להזכיר ר״ח כלל בברכות ההפטרה. וכ״פ בש״ע (שם ס״ב). וכ״כ התשב״ץ ח״ב (סי׳ רמח) שכן המנהג. וכ״כ בברכ״י (סי׳ תכה סק״ב) שכן מנהגינו. ושאף בחוה״מ סוכות אין מזכירין סוכות בברכות ההפטרה בשבת. ע״ש]

ו בראש חודש ניסן שחל בשבת, אם טעה הקורא בתורה והתחיל לקרות אחר פרשת השבוע בפרשת החודש, יגמור ויאמר קדיש, והמפטיר יקרא בספר תורה השלישי פרשת ראש חודש, ויפטיר ״השמים כסאי״. [ילקו״י מועדים, עמ׳ רסז. שו״ת נודע ביהודה תנינא חאו״ח סי׳ יא]

ז אם טעו וקראו סדר ארבע פרשיות הנ״ל באדר הראשון של שנה מעוברת, לא יצאו ידי חובתם וחוזרים וקוראים באדר השני. [ילקוט יוסף מועדים, עמוד רסז. והוא כרשב״ג בשם ר׳ יוסי (במגילה ו ב) שנפסקה הלכה כמותו. טור (ס״ס תרפח). שערי אפרים (שער ח סי׳ צו). ועוד. ומה שכתב המשנה ברורה (סוף סק״ב) שלד׳ הב״י א״צ לחזור, לא זכר שם מ״ש מרן בבדק הבית דמסיק שצריך לחזור. ע״ש].

ח יש אומרים שאין להעלות קטן למפטיר בארבע פרשיות ויש מתירים להעלות קטן למפטיר גם בארבע פרשיות. ובמקום שנהגו להקל יש להם על מה שיסמוכו, ואין למחות בידם. ובלבד שיהיה הקטן יודע למי מברכים והוא גם כן יותר מבן שש שנים. ומכל מקום בפרשת זכור שהיא מן התורה לכל הדעות, וכן בפרשת פרה, ראוי להחמיר שלא להעלות קטן למפטיר. אלא שאם כבר עלה הקטן למפטיר, לא ירד, אפילו בפרשת זכור ובפרשת פרה. והקטן יברך ברכות התורה, והשליח צבור שהוא גדול יקרא בספר תורה להוציא הצבור ידי חובתם. [ילקוט יוסף מועדים עמ׳ רעא. חזון עובדיה על פורים עמוד כז]

ט בעל תרומת הדשן היה קורא ד׳ הפרשיות שנים מקרא ואחד תרגום, אך לא מצאנו בפוסקים אחרים שהביאו זאת, ולא נהגו כן.

הלכות פורים

מהלכות חודש אדר

א משנכנס אדר מרבים בשמחה [תענית (כט:). מגן אברהם (סי' תרפו סק"ה]. וכמו שנאמר במגילת אסתר: והחודש אשר נהפך להם מיגון לשמחה, לומר שמזל החודש גורם לטובה, [ירושלמי (ריש מגילה). וכן מצינו כיו"ב בחגיגה (ט.) גבי בחודש השביעי תחגו אותו. ע"ש]. ולכן ישראל שיש לו קובלנא משפטית נגד גוי, ישתדל כמיטב יכולתו שהדיון בתביעתו יתקיים בחודש אדר, מפני שיד ישראל על העליונה בחודש אדר, וגבר ישראל. [ילקוט יוסף מועדים, עמוד רעג. חזון עובדיה פורים עמ' לא. ועיין בתענית שם: "ולימצי נפשיה באדר דבריא מזליה". וכתב בחידושי הריטב"א, וקשה דאף שאין מזל לישראל. וי"ל דה"מ בשאר ימים, אבל בחודש זה יש מזל שכן נגזר עלינו מן השמים. ואפשר עוד דמזל לאו דוקא אלא על הגזירה קרי מזל בלשון בני אדם.]

ב היוצא בשיירא או מפליג באניה בלב ים, ואינו מוצא מגילה כשרה להוליך עמו כדי שיוכל לקרותה בזמנה כראוי, יכול לקרות המגילה אפילו בתחלת החודש, אך לא יברך ברכות המגילה. אבל סעודת פורים ומשלוח מנות ומתנות לאביונים אינם נוהגים אלא בזמנם. [שם. ועיין בירושלמי (ריש מגילה): כל החודש כשר לקריאת המגילה שנא' והחודש אשר נהפך להם מיגון לשמחה, ובלבד עד חמשה עשר. והובא להלכה בראבי"ה (מגילה סי' תקנח). ובאור זרוע ח"ב (סי' תלח). ובשבולי הלקט (סי' קצה). אולם מרן הב"י (ס"ס תרפח) כתב, שנ"ל דלא סמכינן על הירושלמי בזה אלא בשעה"ד, כיון שלא הובא בש"ס דידן. וכ"פ בש"ע שם שיקראנה בלי ברכה. ויקראנה בלילה וביום].

ג מנהג חסידים ואנשי מעשה (הבריאים) להתענות ביום שבעה באדר שהוא יום פטירת משה רבינו. ונוהגים לעשות לימוד בליל שבעה באדר, ומנהג יפה הוא. [ילקו"י מועדים (עמוד רעד). חזון עובדיה פורים עמ' לב. וראה בש"ע (ס"ס תקפ). והוא ע"פ הגמ' (קידושין לח.) שפטירת משה בז' באדר].

ד כשהשנה מעוברת יש נוהגים להתענות ביום ז' באדר א', ויש נוהגים להתענות ביום ז' באדר ב'. והמנהג האחרון יותר נכון להתענות באדר ב'. וכן יש לעשות הלימוד בליל ז' באדר ב'. וטוב לעשות הלימוד גם בז' באדר א', וגם בז' באדר ב'. [ילקו"י וחזו"ע שם. וע' בשלחן גבוה (סי' תקסו) שכתב כן גם לענין תענית. וסדר הלימוד נזכר בסידור יעב"ץ (עמוד שעה). וכן בספר רב ברכות (דף קצב.). ושם כתב שבשנה מעוברת יש לעשותו בז' באדר ב'. וע' במועד לכל חי (סי' לא אות ז). ובכה"ח (ס"ס תקף).]

ה יש נוהגים שאם יש עשרה מתענים בבית הכנסת בשבעה באדר, מוציאים ספר תורה במנחה וקוראים ויחל. וכן השליח צבור אומר ברכת עננו ברכה בפני עצמה בחזרה, כשאר תעניות צבור. ויש אומרים שאין נכון לעשות כן. ולכן שב ואל תעשה עדיף, והשליח צבור לא יאמר עננו בחזרה ברכה בפני עצמה, אלא בשומע תפלה, וכן לא יוציאו ספר תורה

במנחה לקריאת "ויחל". וכן לענין נשיאות כפים, שב ואל תעשה עדיף. [ילקו"י מועדים עמ' רעו. חזו"ע פורים עמ' לה. וע' ראבי"ה (תענית סי' תתסה) שאביו רבינו יואל ורבו הר"א בר שמואל תמהו על מה שנהגו בתענית שגזרו על הצבור, לקרות ויחל בס"ת, ולומר עננו ברכה בפני עצמה. וכ"ד הראב"ד, הובא בהרא"ש (ספ"ק דתענית) על תענית בה"ב. אבל הרא"ש עצמו כתב ליישב המנהג שהואיל ועשאום קבע והכל מתענין, רבים מקרו ויכולים לקבוע ברכה. ע"ש. וכ"פ מרן בש"ע (סי' תקסו ס"ב). וסיים שבתענית של תשובה (כגון שובבי"ם) יש נוהגים לדונו כתענית צבור לענין ויחל ועננו. ויש נוהגים לדונו כתענית יחיד. וע' בספר בן ידיד (בפי"ב מהלכות תפלה הט"ז) שכתב דלכ"ע בתענית שובבי"ם כיון שלא הונהג מקדמת דנא, כיחידים דמו, ואין להוציא ס"ת במנחה לקרות ויחל. ולפ"ז ה"ה בתענית ז' באדר, שלא נתפשט כל כך, וכמ"ש הב"י (סי' תקפ) שמעולם לא שמענו מי שהתענה תעניות אלו. ולכן במקום שאין מנהג ברור, שוא"ת עדיף].

ו מי שנולד בחודש אדר בשנה פשוטה, והשנה שמלאו לו י"ג שנה היא שנה מעוברת, אינו נעשה לבר מצוה להתחייב בכל המצות ולצרפו למנין אלא בחודש אדר שני, כי חודש אדר שני הוא החודש העיקרי, וחודש אדר א' אינו אלא כתוספת בלבד לשנה מעוברת. אבל מי שנולד בשנה מעוברת באדר ראשון, וגם השנה שמלאו לו בה י"ג שנה היתה מעוברת, נעשה בר מצוה באדר ראשון. [יחו"ד חלק א' סימן פג]

ז מי שנולד בניסן שנה פשוטה, והשנה שבו ימלאו י"ג שנה היתה מעוברת, אינו נעשה בן י"ג עד שיבוא חודש ניסן, ביום לידתו.

ח אדם שנולד באדר ראשון, ואחר נולד באדר השני באותה השנה, אם שנת הי"ג היתה שנה פשוטה, שניהם יהיו גדולים באותו חודש אדר, לפיכך יתכן שמישהו נולד אחר חבירו ובכל זאת יהיה גדול לפניו, כגון, אחד נולד בכ"ט אדר ראשון וחבירו באי' אדר שני, הרי אם שנת הי"ג היא שנה פשוטה, אזי השני יהיה גדול באי' אדר, וחבירו שנולד ראשון יהיה גדול רק בכ"ט אדר. [שארית יוסף חלק ב' דיני קדיש. ילקו"י מהדורת תשס"ד ספר על הלכות פסד"ז]

ט אדם שנולד בל' אדר ראשון, ונהיה בן י"ג בשנה פשוטה, שאז אין בשנה פשוטה ל' אדר כלל, יש להסתפק אם נהיה גדול רק באי' ניסן או כבר מל' שבט, ומהמשנה ברורה (סימן תקס"ח ס"ק מ"ב) משמע שנעשה כגדול באי' דראש חודש אדר שהוא ל' שבט. [שם]

י מי שמת לו מת באדר בשנה פשוטה, ושנה אחריה היא שנה מעוברת, יש לומר קדיש במשך אחד עשר חודש רצופים עד טבת, ובשבוע הראשון של החודש השנים עשר יפסיק לומר קדיש, ויחזור לומר קדיש עד סוף שנים עשר חודש, שהוא חודש שבט. כי בשנה הראשונה הולכים אחר החודשים, ולא אחר תאריך הפטירה. [יחו"ד חלק א' סימן פג].

יא בי"ד וט"ו אדר א' אין אומרים וידוי ונפילת אפים, ואין מספידין בו אלא לחכם בפניו, ואם חל בשבת אין אומרים צדקתך צדק. ויש אומרים שטוב להרבות בסעודה בימים אלו. [חזון עובדיה על פורים עמוד רח].

יב יש מתענים ביום ט׳ באדר שבו נחלקו בית שמאי ובית הלל. [ילקו״י מועדים עמוד רעו].

סימן תרפו - דין תענית אסתר

א בימי מרדכי ואסתר נקהלו היהודים בי״ג אדר לעמוד על נפשם מפני אויביהם ושונאיהם, והיו צריכים וזקוקים לרחמים לבל יוכלו אויביהם לשלוט בהם, ועמדו בתפלה ובתחנונים וישבו בתענית באותו יום, כשם שמשה רבנו ביום שנלחם עם עמלק עמד בתענית ובתפלה, וגבר ישראל. [כמבואר במכילתא ס״פ בשלח]. והשי״ת אלקי אבותינו שמע תחנתם וקיבל תשובתם ותעניתם ברצון, וביום אשר שברו אויבי היהודים לשלוט בהם, ונהפוך הוא, אשר ישלטו היהודים המה בשונאיהם, והרגו היהודים בשונאיהם שבעים וחמשה אלף איש, מלבד מה שהרגו בשונאיהם בשושן הבירה, ולא נפקד מאתנו איש, כי לא בחיל ולא בכח כי אם ברוחי אמר ה׳ צבאות. ולכן נהגו בכל תפוצות ישראל להתענות ביום זה בכל שנה ושנה זכר לנס שנעשה להם. וצום זה נקרא ״תענית אסתר״. [ילקו״י מועדים עמ׳ רעז. חזו״ע על פורים עמ׳ לז. מדרש תנחומא (פר׳ בראשית). שאילתות דרב אחאי גאון (פר׳ ויקהל סי׳ סו). הרמב״ם (פ״ה מתענית ה״ה). וע״ע בהר״ן (ספ״ב דתענית) בשם הראב״ד שכתב, שיש לנו סמך בכתוב, שנאמר (אסתר ט לא), וכאשר קיימו על נפשם ועל זרעם דברי הצומות וזעקתם, כלומר, שכשם שקבלו עליהם לעשות את ימי הפורים, כימים טובים, כך קבלו עליהם דברי הצומות וזעקתם, כלומר לעשות תענית בי״ג באדר בכל שנה ושנה. ע״ש].

ב יום י״ד וט״ו באדר אסורים בהספד ותענית, בכל מקום, בין לבני הכרכים העושים פורים ביום ט״ו לבד, בין לבני עיירות העושים פורים י״ד בלבד.

ג אם חל י״ג באדר ביום שבת מקדימים להתענות ביום חמישי בשבת, שהוא יום י״א באדר. [ילקוט יוסף מועדים עמ׳ רעז. חזון עובדיה על פורים עמוד לז].

ד מעוברות ומניקות פטורות מלהתענות בתענית אסתר. [שהרי אפי׳ מד׳ צומות הנזכרים בדברי קבלה צום הרביעי וצום החמישי וצום השביעי וצום העשירי, פטורות מלהתענות חוץ מתשעה באב, וכמבואר בדברי מרן הש״ע (סי׳ תקנד ס״ה), וכ״ש תענית אסתר. וכ״פ להדיא הרמ״א כאן (בסי׳ תרפו ס״ב). ומרן לא הוצרך לכתבו שהוא נלמד יפה מק״ו. וראה בילקו״י מועדים, ובחזו״ע על פורים]. ומעוברת שאמרו היינו כשהוכר עוברה, שהוא משלשה חודשים ומעלה. ומכל מקום אם סובלת מהקאות ומיחושים או חולשה רבה מותר לה לאכול גם בטרם מלאת לה שלשה חודשים להריונה, ובפרט לאחר ארבעים יום ליצירת הולד. [מור וקציעה (סי׳ תקנ). מועד לכל חי (סי׳ ט אות יד). וק״ו לנדון דידן]. ומינקת שאמרו אפילו אם פסקה להניק את בנה, כל שהיא תוך כ״ד חודש ללידתה ומרגישה חולשה יתרה, הרי היא פטורה מלהתענות. וראה בילקו״י מועדים, עמ׳ רעז. ע״פ מה שאמרו

בנדה (ט.) איבריה מתפרקין ואין נפשה חוזרת עליה עד כ״ד חודש. וכ״כ בכנסת חכמי ישראל (סי׳ עא). ובהגהות המהרש״ם בארחות חיים (סי׳ תקנ סק״א). וכן נראה דעת הרב אגרות משה (חאו״ח ח״ד ס״ס קיד) שכתב, ומי שהוא חלוש בטבעו יותר משאר בני אדם, נחשב כחולה שמותר לאכול וא״צ להתענות. ע״ש. ואף המניקה הרי היא חלושה בטבעה יותר משאר בני אדם הבריאים. ועכ״פ לענין תענית אסתר שאינו אלא מנהג, היה נראה להקל למניקה תוך כ״ד חודש, אף שהפסיקה להניק בפועל. וע׳ בשו״ת יחוה דעת ח״א (סי׳ לה). ונכון לנהוג לפי הרגשת האשה, שאם היא מרגישה שיכולה להתענות, תתענה, ואם היא מרגישה חולשה יתרה וסחרחורת פטורה. ע״ש].

ה וכן אשה שהפילה פטורה להתענות תוך שלשים יום להפלתה. [אשל אברהם מבוטשאטש מה״ת סי׳ תקנ]. ואם מרגישה חולשה פטורה מתענית זו אפילו עד כ״ד חודש להפלתה. ואין צריך לומר שיולדת תוך שלשים יום פטורה מלהתענות, ואינה רשאית להחמיר על עצמה. [ילקו״י מועדים עמ׳ רעח. ע״פ המבואר (בסי׳ תקנד ס״ה), שיולדת תוך ל׳ פטורה אפי׳ מתענית של ט׳ באב. וכ״כ בתשובת מהר״ם מרוטנבורג האחרונים הובאה בכה״ח שם ס״ק כט].

ו וכן חולה שאין בו סכנה פטור מתענית זה ואינו רשאי להחמיר על עצמו. ע״פ הש״ע (סי׳ תקנד ס״ה) והאחרונים שם. וע״ע באשל אברהם (סי׳ תקנ). ובשו״ת עולת שמואל (סי׳ קח). ואפילו מי שתקפתו חולשה יתרה אין צריך להתענות. [הגאון יעב״ץ בסידורו (דף שעח: אות כב). והמהר״ח פלאג׳י ברוח חיים ר״ס תקנ]. וכן זקן מופלג שהוא תשוש כח, פטור מלהתענות, ואף אינו רשאי להתענות. [רוח חיים פלאג׳י על פי תשובת הגאונים]. ואפילו מי שאינו אלא מצטער מכאב עינים לא יתענה, וכשיבריא יפרע תעניתו, אלא אם כן אכל על פי פקודת רופא שאז אינו צריך לפרוע התענית. [עיין ברמ״א (סי׳ תרפו ס״ב) ובכף החיים שם ס״ק כב]. וכן מעוברות ומניקות וחולה אפילו אין בו סכנה אינם צריכים לפרוע התענית. [ע׳ במשנ״ב (סק״ה), לד׳ הישועות יעקב. ובכה״ח (ס״ק כב). ובשו״ת יחוה דעת ח״א ס״ס לה]. אבל הבריאים בין אנשים בין נשים, לא יפרשו מן הצבור. ואפילו מי שבא בדרך וקשה עליו התענית ידחק עצמו ויתענה. [שבולי הלקט (סי׳ קצד). ב״י. ואחרונים. ובשו״ת דברי יציב (חאו״ח סי׳ רצ) שהתריע על קצת נשים שמזלזלות בתענית זה, ואוכלות כהרגלן בשאר ימים, ונעשה להם הדבר כהיתר. שזהו נגד ההלכה, וחייבות להתענות. ילקו״י מועדים עמ׳ רעח. חזו״ע פורים עמ׳ לט].

ז כשחל י״ג אדר בשבת והקדימו התענית ליום חמישי, אם טעו ואכלו ביום ה׳, טוב שיתענו ביום שישי. [שו״ת שבות יעקב ח״ג (סי׳ נ). שו״ת מי באר (סי׳ סג). ובמדרש תנחומא (פר׳ בראשית אות ג) איתא, ואם חל י״ד באדר להיות ביום ראשון בשבת, אסור להתענות אף בער״ש, אלא מקדימים ומתענים בחמישי בשבת, שהוא י״א באדר, שעיקר תענית בסליחות ותחנונים, ואתי לאמנועי מכבוד השבת, וכבוד השבת עדיף יותר מאלף תעניות, דכבוד שבת דאורייתא, ותענית דרבנן, ואתי כבוד שבת דאורייתא ודחי תענית דרבנן. ע״כ. ועיין בשו״ת יביע אומר ח״ג (חאו״ח סי׳ ג׳ אות ו). ודו״ק. וע״ע בילקו״י מועדים עמוד רפ, ובחזון עובדיה פורים עמוד מב].

ח חתן בתוך שבעת ימי המשתה שלו, לא יתענה בצום תענית אסתר. הנה בשו״ת בית דוד (חאו״ח סי׳ תעו) כתב, שחתן לא יתענה לא צום אסתר ולא י׳ בטבת. והעיר ע״ז בברכי יוסף (סי׳ תרפו סק״ו): ״ולעיל סי׳ תקמט סק״ב כתבתי בשם הריטב״א סוף תענית שיתענה ד׳ צומות״. ע״כ. ומבואר בריטב״א שם, דכיון שרגל שלו רגל יחיד מדרבנן, ותעניות אלו דרבים הם, אתי אבלות דרבים ודחי רגל דרבנן. ועוד דמקרא מלא הוא: אם לא אעלה את ירושלים על ראש שמחתי. ע״כ. ולפ״ז בתענית אסתר שאינו משום אבלות רק משום זכרון לנס, ולא שייך קרא דאעלה את ירושלים וכו׳, אין החתן מתענה בימי הרגל שלו. ומכ״ש שאין צום תענית אסתר אלא מנהג, לדעת רוה״פ. ועיין בשו״ת יביע אומר ח״ה (חאו״ח סי׳ מ אות ח), ובשו״ת יחוה דעת ח״ב (סי׳ עח בהערה). ע״ש].

ט והוא הדין לשלשה בעלי ברית, שהם אבי הבן, הסנדק, והמוהל, ביום המילה, פטורים מלהתענות תענית אסתר, אפילו כשחל בזמנו, ואינם רשאים להחמיר על עצמם ולהתענות, שיום טוב שלהם הוא. [כן מבואר בביאורי הגר״א (סי׳ תרפו סק״ח). ואע״פ שהוא ז״ל מיקל גם בד׳ צומות שלא נדחו, ובזה קי״ל כהריטב״א וסיעתו שבעלי ברית אף שיו״ט שלהם הוא מתענים בהם, משום דהוו אבלות דרבים, מ״מ בתענית אסתר מיהא קי״ל כוותיה. וא״צ להשלים התענית ביום אחר. וכ״כ בשו״ת משיבת נפש, ובמשנ״ב בשעה״צ, ובערך השלחן, ובשואל ונשאל ח״ג, ובחיי אדם, ובקש״ע. ודלא כמ״ש בשלחן גבוה שבעלי ברית יתענו, והסעודה יעשו בלילה. ע״ש. ולית׳א. ילקו״י מועדים עמ׳ רפ. שו״ת יביע אומר ח״א סימן לד. יחוה דעת ח״ב סי׳ עח]

י יש אומרים שאם אין ״עשרה״ מתענים בבית הכנסת, בצום תענית אסתר, אין להוציא ספר תורה לקרות בפרשת ויחל, והשליח צבור לא יאמר עננו בחזרה, ברכה בפני עצמה, אלא בשומע תפלה, ויש חולקים, והעיקר להלכה שדי בששה מתענים, שהם רוב מנין, שמוציאים ספר תורה וקורין בו בברכות קריאת ויחל, והשליח צבור אומר עננו בחזרה ברכה בפני עצמה. אך אם אין רוב מנין שמתענים בבית הכנסת בצום תענית אסתר, אין להוציא ספר תורה לקרות פרשת ויחל במנחה, והשליח ציבור לא יאמר עננו בחזרה ברכה בפני עצמה אלא בשומע תפלה. (ואם חל התענית בימי ב׳ וה׳, ואין ו׳ מתענים, יקראו בפרשת השבוע). [ילקו״י מועדים (עמ׳ רפא). חזו״ע פורים (עמ׳ מד). ולכאורה היה נראה שאף לדעת המהר״ם בן חביב בשו״ת קול גדול (סי׳ יד), שבד׳ צומות הכתובים במקרא, די בששה מתענים מכלל הצבור, לקריאת ויחל ועננו בחזרת הש״צ, מ״מ בתענית אסתר שהוא מנהג בעלמא, י״ל דיש להקפיד שיהיו עשרה מתענים. כעין מ״ש מרן בש״ע (סי׳ תקסו ס״ג), לענין תענית צבור על כל צרה שלא תבא, ומכ״ש שאפי׳ בד׳ צומות דעת האי״ר והחי״א והפמ״ג, שצריך להיות י׳ מתענים, וכמ״ש המשנ״ב (שם ס״ק טו). אולם בשו״ת יגל יעקב (חאו״ח סי׳ סז אות ב), ובערוה״ש (סי׳ תקסו אות ז), כתבו, דתענית אסתר שוה לד׳ צומות דס״ל להחת״ס (סי׳ קנז) שא״צ שיהיו עשרה מתענים וכו׳. ע״ש. ואנכי הרואה שכן המנהג בירושלים, ונראה לקיים המנהג, משום שיש כאן ספק ספיקא, לפי מ״ש בשו״ת גנת ורדים (א״ח כלל א סי׳ מט), שבכל עת וזמן שיסכימו עשרה להוציא ס״ת ולקרות בה בברכות, רשאים לעשות כן, והביא ראיה מדברי הרב תקון יששכר. ואע״פ שיש חולקים ע״ז, מידי ספק לא יצאנו. ועוד ספק, לפי דעת הראב״ד שגם תענית אסתר יש לו סמך מהכתוב דברי הצומות וזעקתם, ולאו מנהגא בעלמא הוא. ולפ״ז דין תענית אסתר כדין ד׳ צומות, שאם יש ששה מתענים, מוציאים ס״ת לקריאת פרשת ויחל בברכות. וגם לענין עננו, שהש״צ אומרה בחזרה ברכה בפ״ע, כתב בערוה״ש (סי׳ תקסו ס״ז), דמ״ש מרן רבינו הב״י בש״ע (בס״ג), שאם אין י׳ מתענים בביהכ״נ אין הש״צ אומר עננו ברכה בפ״ע, נראה ברור שזהו רק בת״צ על כל צרה שלא תבא, אבל ד׳ צומות וכן תענית אסתר הקבועים לכל ישראל, די במקצת מתענים, אף שאין שם י׳ מתענים. ע״ש].

יא כשקוראים בתורה במנחה בתענית אסתר, אין להעלות לתורה אלא מי שצם. ואם הלוי שנמצא בבית הכנסת לא צם, בין אם יצא החוצה בשעת הקריאה, ובין אם נמצא בתוך בית הכנסת, אין להעלותו לתורה, ויש לקרוא לכהן המתענה במקום לוי. [שו״ת יביע אומר ח״ט חאו״ח סי׳ ג אות ג. חזון עובדיה פורים עמוד מה].

סימן תרפח - כרכים המוקפים חומה

א בכרכים המוקפים חומה מימות יהושע בן נון, אף על פי שאינם מוקפים חומה עכשיו, קוראים את המגילה בט״ו באדר. וכן כפרים הנראים עמהם, אפילו אינם סמוכים להם, כגון שהכפרים בראש ההר, או אם סמוכים להם בתוך מיל, (שהוא אלפיים אמה מהבית האחרון שבכרך, והשיעור הוא: 960 מטר). אף על פי שאינם נראים עמהם, כגון שהכפרים בעמק, קוראים בט״ו. ועיירות שאינם מוקפות חומה מימות יהושע בן נון קוראים בארבעה עשר באדר. חוץ משושן הבירה (המאדאן) שקוראים בט״ו, אף על פי שלא היתה מוקפת חומה מימות יהושע בן נון, הואיל ונעשה בה הנס. והטעם שתלו הדבר ביהושע בן נון, הואיל והוא הראשון שנלחם בעמלק, והוא אשר הוציא לפועל עיקר כיבושה של ארץ ישראל. [ארחות חיים (אות ח). והמאירי (ריש מגילה). ילקו״י מועדים].

ב בירושלים קוראים המגילה בט״ו באדר. הואיל והיא עיר המוקפת חומה מימות יהושע בן נון. והמנהג פשוט לקרות בכל ירושלים ״החדשה״ בט״ו, אף בשכונות המרוחקות מהחומה, כל שיש להם רצף בנינים עם חומת ירושלים העתיקה, בלא הפסק של שבעים אמה. [וכגון שכונת בית הכרם, בית וגן, קרית יובל, קרית מנחם, קטמונים, גילה, ארמון הנצי״ב, רמת אשכול, רמת שלמה, גבעה הצרפתית, רוממה, נוה יעקב, ועוד]. [כן מוכח בשו״ת מהרי״ל דסקין (בקו״א סי׳ קג). וכמ״ש לנכון הגרי״מ חרל״פ בקו״א לציץ הקודש (סי׳ נב). ששיעור מיל מתחיל מהבית האחרון, ולא מהחומה. וכ״ד כמה מגדולי תורה בדורותינו, וכמ״ש בשו״ת מנחת יצחק ח״ט (סי׳ ע). וכ״ד החזון איש (הל׳ מגילה סי׳ קנג). ותימה על הגרי״מ טוקצינסקי שבלוח א״י שלו מערער על המנהג שבשכונות החדשות בירושלים הרחוקות יותר ממיל מחומת ירושלים, שקוראים המגילה בט״ו, (בהסכמת גאוני דורינו), שלדעתו צריכים לקרות המגילה בי״ד. אך אין אחר המנהג כלום]. ויש שהנהיגו בירושלים החדשה לקרוא את המגילה גם בי״ד אדר, אך אין כן דעת כל גדולי הדור, ובפרט שבחמלת השי״ת על עמו ישראל, גבר עלינו חסדו ומשנת תשכ״ז דרים ישראל בעיר העתיקה של ירושלים. וממילא לכל הדעות כל השכונות החדשות של ירושלים קוראים בט״ו. וכן המנהג פשוט. והקבלה והמעשה הם עמודי ההוראה. ואין לזוז מהמנהג של ישראל שתורה הוא. ואם הלכה רופפת בידך פוק חזי מאי עמא דבר. [ואמנם י״א שבזמן שירושלים העתיקה היתה תחת שלטון ירדן, ולא היה שם קהל מישראל, (עד שנת תשכ״ז), אין לתושבי ירושלים ״החדשה״ לקרוא בט״ו, שמאחר ואין קהל ועדה מישראל שקוראים בט״ו בכרך, בכפר הסמוך לה קוראים בי״ד. וכ״כ בשו״ת משאת משה ח״ב (סי׳ ג). והברכ״י (סי׳ תרפח סק״ח) העיר, שכ״ה בירושלמי (פ״ק דמגילה), נחרב הכרך ונעשה של עכו״ם, בו

אין קורין, בחוצה לו קורין? אלא שהר״ן בשם הרמב״ן גרס: בו אין קורין בחו״ל קורין! בניחותא. ופירש שר״ל, שהרי מוקפין בחו״ל קוראים בט״ו אע״פ שלא היה בהן ישראל. וכ״ש כשחרב הכרך מעשרה בטלנים שקוראים בט״ו. ולפ״ז כרך של עכו״ם שאין בו ישראל, הנכנס אליו בפורים קורא בט״ו, וה״נ כפר הסמוך לו. אלא שהר״ן עצמו להלן דחה גירסא זו, ומסיק שקוראים בי״ד. ע״כ. והגר״א (סי׳ תרפח סק״ב) פירש הירושלמי שלא כד׳ הר״ן, אלא בניחותא, בו אין קורין, אבל בחוצה לו קורין! ע״ש. אך י״א שהואיל וירושלים החדשה מחוברת ברצף אחד עם העיר העתיקה, עדיפא טפי מכפר הסמוך לכרך שחרב, שהכל עיר ירושלים היא, שהותיר לנו ה׳ שריד, והיה המחנה הנשאר לפליטה גדולה. ומכ״ש שבודאי שהחומה שבזמן יהושע היתה רחבה יותר מכדי עיר העתיקה. וראה בחזון עובדיה פורים עמ׳ קי].

ג תושבי שכונת רמות בירושלים, צריכים לקרוא את המגילה בברכה ביום י״ד באדר, כמו תושבי ערי הפרזות. [ואמנם אם במשך השנים יבנו בתים בין רמות לשכונות הסמוכות לה, ולא יהיה הפסק בין הבתים שיעור של שבעים אמה, יקראו ברמות בט״ו]. וישלחו מנות איש לרעהו ביום י״ד. וכן בסעודת פורים ומתנות לאביונים. הואיל ויש מגרש פנוי יותר ממיל בין ירושלים לשכונת רמות. וממדת חסידות טוב שיחזרו לקרוא את המגילה בלי ברכה גם ביום ט״ו. אך אם תתרחב ירושלים ויבנו את המגרש הפנוי בין ירושלים לשכונת רמות, אז יקראו המגילה בט״ו. [יבי״א ח״ז סי׳ נח-נט. מנחת יצחק ח״ט ס״ס ע, וקנין תורה בהלכה ח״ד (סי׳ פז).].

ד בן עיר שחיוב קריאתו ביום י״ד, ונאנס ולא קרא בי״ד, קורא בט״ו בלא ברכה. וכן תושבי רמות הנ״ל ששכחו ולא קראו את המגילה ביום י״ד אדר, יקראוה בט״ו בלא ברכה. [הנה בשבולי הלקט (סי׳ קצה) איתא, וכתב אחי רבי בנימין, שבן עיר שהיה בא בדרך או בספינה ולא היתה עמו מגילה, ונזדמנה לו בט״ו, קורא אותה בט״ו ומברך לפניה ולאחריה, וכדאמרינן בירושלמי כל החודש כשר לקריאת המגילה, שנאמר והחודש אשר נהפך להם מיגון לשמחה. ואם יש שמסתפקים בדבר, מ״מ יקראנה בט״ו בלא ברכה. ע״כ. והובא בב״י (סי׳ תרפח). וז״ל מרן בש״ע (שם ס״ח), בן עיר שבא בספינה ולא היה בידו מגילה, ואח״כ נזדמנה לו בט״ו, קורא אותה בט״ו. וכתב הט״ז (סק״ט), ונ״ל שקורא אותה בברכה. וכ״ד הא״ר. ולפ״ז גם כאן שנאנס ולא קראה בי״ד, קורא אותה בט״ו בברכה. אולם המג״א (שם ס״ק יב) כתב, דהיינו בלא ברכה (שה״ל, ב״י). וכ״כ הפר״ח, והפמ״ג, ובנהר שלום, ובשלחן גבוה, ובמטה יהודה, ובזכר יהוסף. וכ״פ המשנ״ב (ס״ק כג), והכה״ח (ס״ק נט). וכן עיקר שסב״ל. חזו״ע פורים עמו׳ קיג]

ה במושבות ועיירות חדשות קוראים בארבעה עשר בלבד. [ע׳ בספר ארץ ישראל להרי״מ טוקצינסקי].

ו תושב ירושלים שעבר וקרא את המגילה בי״ד אדר, יוצא בדיעבד. ואם נודע לו הדבר בט״ו, יחזור ויקרא בט״ו. [ירושלמי. ילקו״י מועדים עמ׳ שה. ע״פ המבואר בשו״ת יביע אומר ח״א סי׳ מג אות טו. וח״ו סי׳ יב אות ב׳]

ז תושב ירושלים הנמצא ביום י״ד באדר באחד מערי הפרזות, כמו תל אביב, והיה שם בזמן עמוד השחר של יום י״ד (כשעה ורבע לפני הזריחה, בשעות זמניות), יש לו לנהוג כל דיני פורים בתל אביב ביום י״ד, וכבר מערב י״ד אדר צריך לקרוא המגילה, כשיודע שדעתו להשאר שם בשעת עמוד השחר. אף אם דעתו לחזור לירושלים ביום י״ד אחר עמוד השחר. וזהו שלמדו בגמרא ד״פרוז בן יומו נקרא פרוז״. וכשיחזור לעירו בירושלים נחלקו הפוסקים אם מחוייב לקיים שוב המצוות בברכה או לא, ולמעשה

יש לו לשוב ולחוג את הפורים ככל דיניה. אלא שאין לו לברך על קריאת המגילה בליל ויום ט״ו באדר. וגם נכון שלא יהיה השליח צבור לקרוא את המגילה ברבים להוציאם ידי חובה. ואם נסע לתל אביב לאחר עמוד השחר של יום י״ד אדר, אינו נוהג דיני פורים בתל אביב, מאחר שבעמוד השחר היה בירושלים.

ח תושב ירושלים שנסע מירושלים לתל אביב ביום י״ד באדר בבוקר, ושהה שם עד יום ט״ו באדר בשעת עמוד השחר, נפטר לגמרי מלחוג את הפורים בכלל, שהרי ביום י״ד אדר בעמוד השחר היה בירושלים, וביום ט״ו אדר בעמוד השחר היה בתל אביב, ולכן נפטר מכל מצוות היום. ולכן החרד לדבר ה׳ עליו להזהר שלא יעשה כן, שלא יפסיד המצוות היקרות של פורים. ובדיעבד שעשה כן, יקרא המגילה ביום ט״ו בלא ברכה, ויאמר ״ועל הנסים״ בתפלה ובברכת המזון, וישלח מנות ביום ט״ו באדר. [ילקוט יוסף מועדים, עמוד שה]

ט תושב אחד מערי הפרזות, כגון תל אביב או בני ברק, שבליל י״ד וביום י״ד באדר בבוקר בשעת עמוד השחר היה בעירו, וקיים את כל מצוות הפורים, בליל י״ד וביום י״ד, ובליל ט״ו אדר [או במשך היום] הגיע לירושלים ושוהה שם עד עמוד השחר של יום ט״ו אדר, דעת הרבה מהפוסקים הראשונים והאחרונים [תוס׳, מאירי, ריטב״א (מגילה יט.), ערך השלחן, הר צבי, חזון איש. אור לציון, וכן משמע קצת ממ״ש באמת ליעקב דיני עלייה לתורה סעיף ה, ומדברי החיד״א בלדוד אמת סימן ה׳ אות ל] שאינו צריך לחזור ולקרוא את המגילה בירושלים, אחר שכבר קיים את כל מצוות הפורים בזמנו כפי מנהג עירו ושער מקומו. וכן אינו צריך לחזור ולקיים מצות משלוח מנות מתנות לאביונים וכו׳. ורק אם עקר דירתו בליל ט״ו אדר ושוהה בירושלים בעמוד השחר של ט״ו אדר, רק אז נחשב כמוקף בן יומו שנחשב כמוקף [ירושלמי]. ויש מי שחולק בזה [הגרש״ז אויערבאך במנחת שלמה ח״א סי׳ כג]. והעיקר לדינא כסברא ראשונה, ומכל מקום הרוצה לחוש ולהחמיר לחזור ולשמוע המגילה ביום ט״ו, תבוא עליו ברכה, אך אינו יכול להוציא אחרים ידי חובת מקרא מגילה. [ילקו״י מועדים עמו׳ שו].

י בן עיר שקרא המגילה בי״ד כמנהג עירו, ובלילה נסע לירושלים, ובבוקר יום ט״ו רוצה לעלות לספר תורה בפרשת ויבא עמלק, לכתחלה לא יעלה, כיון שאין זה יום פורים שלו לקריאת המגילה ושאר מצוות הנוהגות בפורים. ומכל מקום אם קראוהו בשמו כמו שנוהגים האשכנזים יכול לעלות לספר תורה. [הנה בספר אמת ליעקב (דיני עליית קריאת ס״ת דף יח:) כתב, בן עה״ק חברון שעשה פורים בי״ד כמנהג חברון, ובא בשחרית יום ט״ו לעה״ק ירושלים, וקראוהו לעלות לס״ת לברך הגומל, נראה שמכיון שחל יום ט״ו ביום שני חייב לעלות לס״ת ולברך, שכיון שיום שני הוא יום קריאת התורה מתקנת עזרא, מה לי אם יקרא בסדר זה ומה לי בסדר אחר. ולא עוד אלא שאפילו אם היה יום ט״ו באחד מימי אגד״ו הייתי מתיר ע״פ הוראת כמה אחרונים שהתירו למי שאינו מתענה לעלות לס״ת אע״פ שאינו בר חיובא בפרשה ההיא. ע״כ. והחיד״א בלדוד אמת (סי׳ ה אות ל) כתב, שאפי׳ קראוהו לס״ת לא יעלה, כיון שהמנהג אצלינו שאין קוראים אותו בשם, וכמה פעמים אינו עולה לאיזו סיבה, לכן גם זה לא יעלה לס״ת ביום ט״ו, כיון דלאו בר חיובא הוא. והשבו״י (סי׳ מ) נשאל בבן כרך שהלך לעיר בי״ד, ודעתו לחזור לכרך בו ביום, האם יכול לעלות לס״ת ממנין הקרואים, והשיב, שיכול לעלות לס״ת, שהרי הכל עולים למנין שבעה

אפי׳ אשה וקטן, אע״פ שאינם בכלל בר חיובא. ואף למנין שלשה. ומשום דשאני קריאת ס״ת שהיא רק להשמיע לצבור וכו׳. ע״ש. ומשמע מדבריו דה״ה לבן עיר שהלך לכרך. אולם בבית עובד (דף קעה.) הביא דברי השבות יעקב להלכה, וכתב דמ״מ בן עיר שהלך לכרך ביום ט״ו, אינו עולה לס״ת, כיון שאינו יום קריאתו, שכבר עבר זמנו, דהיינו יום י״ד, כשהיה בעירו, ושאני בן כרך שעולה ביום י״ד דאכתי בר חיובא הוא, ויום י״ד זמן קריאה לרוב העולם. וע׳ בשו״ת חיים לעולם (חאו״ח סי׳ ו) שכתב לדחות ראית השבו״י, וכתב שאפי׳ נאמר שדעתו להתיר לכתחלה, וכדעת הרב בני חיי (סי׳ תקסו), שהתיר בתענית צבור להעלות לס״ת למי שאינו מתענה, מ״מ רבו החולקים על דבריהם, כי לדעת מרן בההיא דמהרי״ק, כפי שהבינו בדבריו בשכנה״ג והט״ז, אף בדיעבד לא יברך. ע״ש. הילכך בן עיר שהלך לכרך אם קראוהו בשם, יעלה לס״ת, אבל אם לא קראוהו בשם, שוא״ת עדיף].

יא בן עיר שטעה בתפלתו או בברכת המזון ואמר ועל הנסים ביום ט״ו, יצא, ואינו חוזר. [כ״פ בספר חכמה ומוסר (אות רמו). וע״ע בכה״ח (סי׳ תרצג אות טו). ובשו״ת קרית חנה דוד (סי׳ קכא). ובשו״ת יוסף אומץ (סי׳ ח). ובשאר אחרונים. וע׳ חלקו של ידיד שם. ומכתב לחזקיהו בתשובה (סי׳ י דף מג ע״ד). ובספר מקראי קודש (פורים, עמ׳ קמז)]. וכן תושב ירושלים שטעה ואמר על הנסים בתפלתו בי״ד אדר, יצא.

יב בן עיר שקרא המגילה ביום י״ד, ועשה את יום הפורים בי״ד, כדת, וביום ט״ו השכים ועלה לירושלים, ונתכבד להיות שליח צבור, צריך לומר ״ועל הנסים״ בחזרת התפלה, שעל כל פנים הימים האלה ימי נסים לכלל ישראל, ולא הוי הפסק. [הנה בארחות חיים (הל׳ פורים אות לב) כתב, ואין אומרים תחנה בי״ד וט״ו, אבל לקרות בתורה ולהזכיר על הנסים בתפלה אסור, כי אם ביום י״ד. והביאו הב״י (סי׳ תרצג), וכתב, ״ואיני יודע מה איסור יש בהזכרת על הנסים בט״ו״. וכיו״ב כתב הרדב״ז ח״א (סי׳ תקח), שאם חל ט״ו אדר בשבת, בני כרכים שאומרים על הנסים בי״ד ובט״ו לא הפסידו, דקושטא הוא שבשני הימים האלה נעשו נסים לישראל. וכ״ד המהרי״ל, והיעב״ץ, ובמשנ״ב, והגאון ממונקאטש, ובס׳ מאורי אור, ובשו״ת קרית חנה דוד, ועוד. חזו״ע פורים עמ׳ ק׳].

יג שליח צבור ירושלמי שהוזמן לקרות המגילה בתל אביב בליל י״ד, אם לן שם וישאר עד למחרת יום י״ד אחר עמוד השחר, רשאי לברך ולקרוא להם המגילה. ואם חוזר באותו ערב אינו רשאי לקרות להם המגילה. ואם אין אחר שיקרא להם המגילה רשאי לקרוא להם, אך טוב יותר שאחד מבני הקהל יברך את הברכות. ושליח צבור שבא מתל אביב, (בליל ט״ו) אינו רשאי לקרות לבני ירושלים ביום ט״ו אדר. [ילקוט יוסף מועדים, עמוד שו]

יד מסורת בידינו שהעיר לוד היתה מוקפת חומה מימות יהושע בן נון, ואף על פי כן תושבי לוד שבזמנינו יקראו המגילה בי״ד בברכה, ויחזרו לקרוא בט״ו בלי ברכה. שדינה כדין עיירות המסופקות. ומדת חסידות נכון לנהוג כל דיני הפורים, במשתה ושמחה משלוח מנות ומתנות לאביונים, גם בט״ו. [יבי״א חלק ז׳ סימן ס]

טו כבר פשט המנהג שבעיירות המסופקים באיזה יום לקרות המגילה, שקורין המגילה ביום י״ד וביום ט״ו, ומברכים ביום י״ד בלבד, שהוא זמן קריאתה לרוב העולם, ועוד, דאפשר שנבנו רחוק ממקומם הראשון. ולכן אמרו (במגילה ה:) חזקיה קרי בי״ד ובט״ו בטבריא, והיינו טעמא מפני שהיא בספק אם יש לה דין מוקפת חומה. וכן נהגו מכבר לקרות בחברון בי״ד ובט״ו. וכן נהגו כיום בכל העיירות העתיקות שבארצנו הקדושה

לקרות בי״ד ובט״ו, כגון ביפו, ועכו וצפת ולוד ובאר שבע, [טבריה], וחיפה. [ילקו״י מועדים עמ׳ שו. יביע אומר ח״ו מילואים לסי׳ כח. הליכו״ע ח״א עמ׳ רלא. חזו״ע פורים עמ׳ קיד. ואף שהרדב״ז ח״ב (סי׳ תרפא) הוכיח שחברון אינה מוקפת חומה הואיל והיתה מערי מקלט, וכדאמרינן כיו״ב במכות (י.). מ״מ כבר כתב בבירך יצחק שם ליישב המנהג. וכן הסכים בחיים שאל ח״ב (סי׳ לח אות צד). ובשו״ת דברי יוסף שווארץ (סי׳ ב). ובהרש״ש (מגילה ה :) כתב ששמע שהמנהג בחברון לקרות בי״ד ובט״ו, והשיג ע״ז מהגמ׳ (מכות י.). ונעלם מעינו הבדולח שראיה זו של כת הקודמים, ונדחה קראו לה].

טז בעיירות המסופקות ומכל מקום אין להם לקרות בספר תורה ״ויבא עמלק״. אלא אם הוא יום שני יקראו בפרשת השבוע. כי יש חשש ברכה לבטלה אם יקראו בפרשת ״ויבא עמלק״. [כ״כ בסדר רב עמרם גאון (דצ״ד.). ובארחות חיים (הל׳ פורים סי׳ לב). ובמחזור ויטרי (סי׳ רמג). ומרן הב״י (סי׳ תרצג) הביא דברי הארחות חיים בשם רע״ג ולא העיר עליו כלל, ומשמע דאודויי קא מודה ליה. ודלא כמ״ש בבן איש חי (פרי׳ תצוה אות יד) בשם מו״ז הגרמ״ח ז״ל, שלא רצה לבטל מנהגם, (שהם בכלל עיירות המסופקות), שהיו קוראים בס״ת גם בט״ו, משום שאין בזה חשש ברכה לבטלה. ע״ש. שהרבה חולקים ע״ז וס״ל דהוי ברכה לבטלה. ועיין בהליכות עולם ח״א עמ׳ רלא].

יז אפילו בעיירות המסופקות אם נאנסו ולא קראו בי״ד, לא יברכו על קריאתה בט״ו. לכאורה יש כאן ס״ס, שמא הלכה כמ״ש בשה״ל בשם רבי בנימין שיש לקרותה בט״ו בברכה, ושמא בעיירות המסופקות, דבלא״ה קוראים גם בט״ו, בנ״ד יקראו בט״ו בברכה. אלא שמלבד דלא מהני ס״ס בברכות, וראה בשו״ת חזו״ע (ח״א כרך ב עמ׳ תתסז). וביחוה דעת ח״ה (עמ׳ צד). ועוד, דשמא כדעת הגאונים שסוברים שא״צ לקרוא אלא בי״ד. ועי׳ בחזו״ע עמו׳ קיג].

יח בעיירות המסופקות דעת מרן הבית יוסף שמנהג טוב הוא לומר ״ועל הנסים״ בתפלה ובברכת המזון, בשני הימים, ואין בזה חשש הפסק. [כ״כ המשנ״ב (סי׳ תרצג סק״ו), שבערי הספיקות אומרים על הנסים בי״ד וט״ו, ואין לחוש משום הפסק. וכ״כ בספר תיקון ישכר במנהגים (דף סא.), שמרן הב״י אמר שמנהג טוב לומר בתפלה על הנסים גם בט״ו. וכ״ד היעב״ץ, ובשו״ת הר צבי. הליכו״ע ח״א עמוד רלב, ובחזו״ע פורים עמוד קיד].

יט עיר שיש בה ספק אם היתה מוקפת חומה מימות יהושע בן נון או לאו, צריכים לקיים בה את מצות סעודת פורים ומשלוח מנות ומתנות לאביונים ביום ארבעה עשר באדר, וטוב וראוי להחמיר לנהוג לקיים המצוות הנ״ל גם ביום חמשה עשר באדר, דהיינו שישלחו לכל הפחות משלוח שתי מנות לאיש אחד, ושתי מנות לשני אביונים. ויאכלו סעודה נאה גם ביום חמשה עשר באדר. [כ״כ הריא״ז, שיש לנהוג שמחה ומשלוח מנות ומתנות לאביונים בשניהם. והובא במג״א (סי׳ תרפח סק״ה). וע״ע בשו״ת חתן סופר (סי׳ עג), ובשו״ת בנין שלמה (סי׳ נח דף סה ע״א). ובשו״ת יביע אומר ח״ז (חאו״ח סי׳ ס). ובהליכות עולם ח״א (עמ׳ רלו), ובחזון עובדיה פורים (עמוד קיג, קיד)].

כ עיר שהיא ספק אם היא מוקפת חומה מימות יהושע בן נון או לא, אינם עושים מלאכה בארבעה עשר באדר, אבל בחמשה עשר באדר מותרים בעשיית מלאכה.

כא בעיר בני ברק יע״א מכיון שהיא סמוכה ברצף הבתים לעיר יפו, וכן בעיר תל אביב והסביבה, טוב שיקראו גם ביום ט״ו בלא ברכה. ומכל מקום אין צריך לחייב בזה את הצבור, אחר שמעיקר הדין אין בזה חיוב, דרק סמוך לעיר שהיא בודאי מוקפת חומה קוראים בט״ו, אבל בעיר שהיא סמוכה לעיר שיש בה ספק אם היא מוקפת חומה וכו׳, אין צריך לקרוא גם בט״ו. ובחיפה ראוי לנהוג לקרוא גם בט״ו בלא ברכה, אחר שהיא סמוכה ממש לחיפה העתיקה. וכן נוהגים בזמנינו בטבריה וחברון וצפת ועכו ויפו ולוד ורמלה ובית שאן, לקרות בי״ד בברכה, ובט״ו בלא ברכה. [כ״כ בשו״ת דברי יוסף (די״א.). וכבר כתב הרדב״ז בחדשות (סי׳ רנב) שגם במקומות שא״צ מן הדין לקרות אלא בי״ד בלבד, אין לגעור בהם כשקוראים המגילה גם בט״ו בלא ברכה, שהלואי שיזכרו את נפלאות ה׳ בכל יום. [וזה ושלא כמ״ש בנימוקי או״ח (סי׳ תרפח סק״א) שיש בזה משום בל תוסיף, וגם עוברים עמ״ש ולא יעבור וכו׳]. ובדינים והנהגות החזו״א כתבו, שהחזו״א נהג לקרות המגילה בב״ב בי״ד בברכה, ובט״ו בלא ברכה, מפני שהיא נראית ליפו, שהיא בין ערי הספיקות. אולם בברכי יוסף (סי׳ תרפח סק״ט) כתב בשם משאת משה, שכרך שקוראים בו י״ד וט״ו מספק, כפרים הנראים והסמוכים אליו קוראים בי״ד בלבד, שלא אמרו שהרי הם ככרך אלא כשהכרך ודאי מוקף מימות יהושע בן נון, אבל אם הכרך עצמו ספק, הנראים והסמוכים קוראים בי״ד בלבד. והסכים לזה הברכ״י שם. ואע״פ שהחזו״א (בסי׳ קנג סק״ג) חולק ע״ז, הנה הזבחי צדק בתשו׳ (ח״ג סי׳ י) פסק למעשה כדברי החיד״א. וכן כתבו הזכור לאברהם ובית עובד, והובאו בכף החיים (סי׳ תרפח ס״ק יא). ואמנם בזמנינו שבני ברק סמוכה ברצף בתים ליפו, טוב שיקראו בי״ד ובט״ו. וכן מוכח בתשו׳ זבחי צדק הנ״ל.].

סימן תרפח ס״ו - דיני פורים משולש

א אף על פי שבירושלים שהיא עיר המוקפת חומה, צריך לקרות בה המגילה בט״ו באדר בכל שנה ושנה, מכל מקום בשנה שחל פורים של כרכים המוקפים חומה, דהיינו ט״ו באדר, בשבת, יש להקדים קריאת המגילה ליום ארבעה עשר באדר, דהיינו ביום הששי. שגזרו חז״ל שלא לקרות המגילה בשבת, כי הכל חייבים בקריאתה ואין הכל בקיאים בקריאתה, גזירה שמא יטלנה בידו ויוציאנה מרשות היחיד לרשות הרבים, או שיעבירנה ארבע אמות ברשות הרבים, ויוליכנה אצל בקי לקרות בה. (כמבואר במגילה ד:. וכ״כ הרמב״ם בפ״א מהלכות מגילה הי״ג, והטוש״ע סי׳ תרפ״ח ס״ו). ועוד שעיניהם של עניים נשואות למקרא מגילה, לקבל המתנות לאביונים, וזה אי אפשר בשבת. נמצא שבשנה ההיא תושבי ירושלים שוים בזמן חיוב קריאת המגילה לכל העולם, שקוראים המגילה ביום הששי. [ילקוט יוסף מועדים (עמוד שז). יחוה דעת ח״א (סימן צ׳). חזון עובדיה פורים עמ׳ ריב]

ב מי שנאנס ולא קרא את המגילה ביום ששי, והוא מהמוקפים, אף על פי כן לא יקרא את המגילה בשבת שהוא יום ט״ו. וכן נער שנעשה בר מצוה בשבת שהוא יום ט״ו אדר אינו רשאי לקרוא המגילה בשבת. וטוב שיגמרו את ההלל בשבת בלי ברכה.

ג לכתחלה מצוה מן המובחר לקרות המגילה בעשרה, לפרסומי ניסא. ואם אין שם עשרה, קוראים את המגילה בפחות מעשרה בברכותיה בתחלה, אבל לא יברך ברכה אחרונה אלא בעשרה, שאין ברכה אחרונה אלא מנהג, ולא תיקנו לאומרה אלא בציבור. וכן הקורא את המגילה בביתו להוציא את בני ביתו ידי חובתן, יברך עליה שלשת הברכות שלפני המגילה, אבל לא יברך לאחריה ברכת האל הרב את ריבנו, ואפילו כשקוראים המגילה בזמנה הדין כן. וכן המנהג בירושלים ת״ו. וכן יש להנהיג בכל מקום. ומי שמברך ברכה אחרונה של מגילה כשאין עשרה הוא מכניס עצמו בספק ברכה לבטלה, ואין עונים אחריו אמן. ומכל מקום אם יש שם עשר נשים ששומעות המגילה לצאת ידי חובה רשאי הקורא לברך לאחריה, כיון שעל כל פנים יש בזה פרסומי ניסא. [יחוה דעת ח״א סי׳ צ]. ואפשר שאפילו קטנים וקטנות שהגיעו לחינוך מצטרפים לעשרה לפרסומי ניסא לברכה אחרונה. [חזו״ע פורים (עמוד פט). ומבואר במגילה (כא.) שברכה אחרונה מנהג. ובירושלמי אמרו שאין מברכין לאחריה אלא בצבור. והובא בארחות חיים (הל׳ מגילה אות ז). ובב״י (סי׳ תרצב). וכ״ה בכל-בו (סי׳ מה). וכ״פ הרמ״א].

ד המתנות לאביונים יש לחלקם לעניים ביום הששי, מפני שעיניהם של עניים נשואות למקרא מגילה, כי בשעת הקריאה, מרוב חיבת הנס הלב פתוח לתרום בעין יפה לטובת העניים. [בדין מתנות לאביונים, הדבר ברור שזמנן ביום הששי בעת קריאת המגילה, שעיניהם של עניים נשואות למקרא מגילה, וכמו שפסק מרן בש״ע (סי׳ תרפח ס״ו), ולאפוקי ממ״ש בספר דבר בעתו לבעל לב העברי (דף לה) להצריך לתת מתנות לאביונים גם בשבת, ובספר פורים משולש (פ״ב סעיף כא) כתב, שיש להזהיר לעניים שקיבלו המתנות ביום ששי, להשהותם ליום ראשון. ואין דבריו מוכרחים]. וכל המרבה במתנות לאביונים הרי זה משובח, שאין לך שמחה גדולה ומפוארה כאדם המשמח לב עניים יתומים ואלמנות וגרים, שהמשמח לב האומללים האלה דומה לשכינה, שנאמר להחיות רוח שפלים ולהחיות לב נדכאים (הרמב״ם פרק ב׳ דמגילה הלכה י״ז). וחובת מתנות לאביונים, שתי מתנות שיחולקו לשני עניים. ואף על פי שמצד עיקר הדין די בנתינת פרוטה לכל עני, טוב ונכון לנהוג עין יפה ביום זה במצוה יקרה זו, כמו שכתבו כמה אחרונים, ששיעור מתנה לאביון יהיה כשיעור סעודה של פת במשקל שלש ביצים, או שווי סעודה כזאת. [ילקוט יוסף מועדים עמוד שז. חזון עובדיה פורים עמו׳ רטו]

ה יום הששי שהוא י״ד באדר, מותר בעשיית מלאכה לבני ירושלים, שלא נהגו איסור בעשיית מלאכה בפורים אלא בזמנו, דהיינו ביום ט״ו, אבל כשמקדימים קריאת המגילה לערב שבת, לא נהגו איסור כלל. ומכל שכן שמותר להסתפר לכבוד שבת. ואמנם יש מרבני ירושלים שפסקו להחמיר בזה, אבל אין דבריהם מחוורים להלכה. והעיקר להקל בזה. והמחמיר תבוא עליו ברכה. אולם ביתר ערי הארץ המנהג שלא לעשות מלאכה בערב שבת, הואיל והוא פורים שלהם בזמנו. ורק להסתפר לכבוד שבת מותר. [ילקוט יוסף מועדים עמוד שז. שו״ת יביע אומר חלק ו׳ סימן מז. חזון עובדיה פורים עמוד רטז]

ו ביום השבת בירושלים יש לומר ועל הנסים בכל תפלות השבת, שהרי הוא יום ט״ו באדר, שהוא פורים של כרכים המוקפים חומה, שירושלים נמנית עליהם. [ראה בב״י ובש״ע סי׳ תרפ״ח ס״ו, ובשו״ת הרדב״ז ח״א סי׳ תק״ח). וכן יש לומר ועל הנסים בברכת המזון של סעודות שבת. [כמבואר בספר האשכול חלק ב׳ (עמוד כ״ט). וכן הסכימו האחרונים].

ז בשבת שהוא ט״ו באדר, בירושלים מוציאים שני ספרי תורה, וכשמסיים המשלים קריאת פרשת השבוע, ואומר קדיש, קורא המפטיר בספר שני פרשת ויבוא עמלק עד סופה. ואין צריך לכפול הפסוק האחרון. ואומר קדיש, ומפטיר פקדתי את אשר עשה עמלק, כהפטרת שבת זכור. וביתר ערי הארץ מוציאים ספר תורה אחד וקוראים בפרשת השבוע, ומפטירים גם כן הפטרת השבוע. [א״ר סי׳ תרפ״ח ס״ק י״ג. ילקו״י שם עמ׳ שז. חזו״ע פורים עמ׳ ריז]

ח בשבת שהוא ט״ו אדר, בירושלים שואלין ודורשין בענינו של יום הפורים. [חזו״ע שם].

ט אף על פי שאין עושים סעודת פורים בשבת בירושלים, כשחל אז ט״ו אדר, אלא ביום ראשון שהוא ט״ז באדר, מכל מקום נכון לעשות עוד מנה מיוחדת לכבוד פורים ולצרפה לסעודות שבת, ולשתות יין או שכר ויתר משקאות, לזכר הנס. [ילקו״י שם. חזון עובדיה שם עמ׳ רכ]

י יום ט״ו באדר שחל בשבת, אסור למוקפין לטלטל מגילת אסתר, שכיון שגזרו חז״ל שלא לקרות מגילת אסתר בשבת בפורים לצאת בה ידי חובה, משום שלא יעבירנה ד׳ אמות ברשות הרבים, יש עליה תורת מוקצה, הילכך אין לטלטלה. אבל בשאר שבתות השנה מותר לטלטלה, שהיא ראויה לקרות בה. [הליכות עולם ג׳ עמוד קצה והלאה. וחזון עובדיה ח״א כרך ב׳ עמוד תקפט].

יא קטן תושב ירושלים, הנעשה בר-מצוה ביום שבת ט״ו באדר, יוצא ידי חובת מגילה בקריאתה שבערב שבת, ואינו רשאי לקרותה בשבת. וטוב שיאמר הלל בלי ברכה. [ילקוט יוסף מועדים עמוד שח. שו״ת יחוה דעת חלק א׳ עמוד רסז].

יב ביום ראשון שהוא ט״ז באדר, עושים סעודת פורים, על פי האמור בירושלמי (פרק א׳ דמגילה הלכה ד׳), שהטעם שאין לעשות סעודת פורים בשבת, משום שנאמר (במגילת אסתר ט׳ כ״ב) לעשות אותם ימי משתה ושמחה, את ששמחתו תלויה בבית דין, יצא שבת ששמחתו תלויה בידי שמים. כלומר, ששמחת שבת אינה מתקנתם של מרדכי ואנשי כנסת הגדולה, אלא הלכה קדומה בידי שמים, וכמו שאמרו בספרי (פרשת בהעלותך) וביום שמחתכם, אלו השבתות. ועל זה סמכו לומר בתפלות שבת ישמחו במלכותך שומרי שבת וקוראי עונג. ולכן יש לעשות הסעודה ביום ראשון.

ומכל מקום נכון לעשות עוד מנה מיוחדת לכבוד פורים ולצרפה לסעודות שבת, ולשתות יין או שכר ויתר משקאות, לזכר הנס. [שהעיקר כדברי הירושלמי, וכמו שפסקו הרי"ף והר"ן והארחות חיים, ומרן הש"ע, והרדב"ז, והמג"א, והגר"א, והנו"ב, ופאת השלחן, ומהר"י עייאש, ומהר"ש קלוגר, ובשו"ת אבני נזר. וכתב מהר"י אלגאזי (הובא בספר שם חדש דקכ"ג), שהבא לשאול אימתי יעשה הסעודה, בודאי שלא נכון להורות לו שיעשנה בשבת, כדי מהרלנ"ח, היפך הוראת מרן, כי בירושלים כולנו קבלנו הוראותיו של מרן. וראה בילקו"י מועדים. ובחזו"ע פורים עמ' רכ].

יג ביום ראשון שולחים מנות איש לרעהו, שתי מנות לאיש אחד. וכל המרבה לשלוח לרעים הרי זה משובח. ויש מחמירים לשלוח מנות גם בשבת. (במקום שיש עירוב). והמחמיר תבוא עליו ברכה. ואין בזה כל איסור. ובדיעבד כשכבר שלח מנות לרעהו ביו"ד, יצא ידי חובה. ומכל מקום טוב ונכון לחזור ולשלוח מנות ביום א' ט"ז באדר. [ילקו"י שם. יחוה דעת ח"א סימן צ]

יד ביום ראשון ט"ז אדר בירושלים אין לומר וידוי ונפילת אפים, כיון שהוא יום משתה ושמחה. ואם חל יום פקודת השנה של אביו או אמו בט"ז אדר, ורגיל להתענות בו, לא יתענה כלל בשנה זו, כיון שעליו לקיים מצות סעודת פורים, ואינו צריך לעשות התרה לשם כך. [ילקוט יוסף מועדים עמוד של. חזון עובדיה על פורים עמוד רכז]

טו כשעושים סעודת פורים ביום ראשון, אין לומר "ועל הנסים" בברכת המזון, כיון שאינו יום פורים ממש, והוא רק תשלומין לסעודת פורים. ונכון לנהוג לומר ועל הנסים באמצע הרחמן. ואם עשה סעודת פורים במוצאי שבת לא יצא ידי חובה. [ילקוט יוסף מועדים עמוד שח. יחו"ד א/צ]

טז דיני אבלות נוהגים ביום ראשון ט"ז אדר, אף על פי שמקיימים בו ביום סעודת פורים. ואע"פ שבפורים משולש קוראים את המגילה ביום י"ד אדר, ואין בו מצות עודת פורים, אלא הסעודה לבני ירושלים היא ביום ראשון, מכל מקום אין אבלות נוהגת גם ביום ששי י"ד בו. [שכן פסק מרן ביו"ד (סי' תא ס"ז), שאין אבלות נוהגת לא ביו"ד ולא בט"ו. וכמו שאמרו במגילה (ה:), שאסורים בהספד ובתענית, לא צריכא אלא לאסור של זה בזה. ואין מספידים גם ביו"ד, וה"ה שאין אבלות נוהגת בו. [חזו"ע פורים].

סימן תרפט - שהכל חייבים בקריאת המגילה

א חייב אדם לקרוא את המגילה בלילה ולחזור ולשנותה ביום, ושל לילה זמנה כל הלילה מצאת הכוכבים עד עלות השחר. (שהוא שעה וחומש לפני הנץ החמה בשעות זמניות). [לפי מה שאמרו במגילה (ד.) חייב אדם לקרות את המגילה בלילה ולחזור ולשנותה ביום, דכתיב אקרא יומם ולא תענה "ולילה" ולא דומיה לי. לפ"ז מקרא מגילה של הלילה אינה אלא עד עמוה"ש, דלבתר עמוה"ש יממא הוא, כמ"ש במגילה (כ:). ולא דמי למאי דקי"ל בברכות (ח:) שאם היה אנוס ולא קרא ק"ש בלילה קוראה אף אחר עמוה"ש לפני הנץ, דשאני התם דלא כתיב לילה, רק ובשכבך, ואיכא אינשי דגני בההוא שעתא (ברכות ט.). וכ"כ המג"א (ר"ס

תרפז)]. וזמני עמוד השחר שברוב הלוחות בארץ אינם נכונים להלכה. [ילקו״י שם עמו׳ רפב]

ב במקום שיש אונס גמור, שאי אפשר לקרוא את המגילה בצבור אלא מבעוד יום, אחר פלג המנחה, וכגון בזמן שהשלטונות מטילים עוצר כללי בשעות הלילה, מותר לקרוא את המגילה בשעה זו, ואין לדחות קריאתה לקוראה ביחיד אחר צאת הכוכבים. והיכא דאפשר טוב ונכון לחוש להחמיר ולקרוא את המגילה לאחר שהגיע זמן רבינו תם. [ילקו״י מועדים עמ׳ רפג. יביע אומר חלק א׳ סימן מג]

ג קריאת המגילה של היום זמנה כל היום, מהזריחה ועד השקיעה. ובדיעבד אם קראה קודם הזריחה, אחר עמוד השחר, יצא. [מגילה (כ.). טור וש״ע סי׳ תרפז ס״א]. וכן מי שאנוס ואינו יכול לקרותה אחר הזריחה, רשאי לקוראה אחר שעלה עמוד השחר אפילו לכתחלה. ואם לא קרא כל היום, ונזכר סמוך לשקיעה, אם ברור לו שיוכל לסיים קריאתה בתוך י״ג דקות וחצי שלאחר השקיעה, יברך על המגילה ויקרא. וכן הדין כשרוצה להוציא ידי חובה את בני ביתו. ואם נזכר אחר השקיעה, בתוך זמן בין השמשות, יקרא המגילה בלי ברכות. [ילקוט יוסף מועדים (עמוד רפג). שו״ת יביע אומר חלק י׳ או״ח סימן נב עמוד פו].

ד אם נאנס ולא קרא המגילה בלילה אין לה תשלומין ביום לקוראה פעמיים. [ילקו״י מועדים, עמ׳ רפג. שו״ת קול גדול (סי׳ מח). ברכי יוסף (סי׳ תרפז סק״א), בשם מהר״י מולכו. תשובה מאהבה ח״ב (דף מה). שו״ת מי באר (ס״ס סג). וכיו״ב כתב בשו״ת שואל ומשיב תנינא (ח״ג ס״ס קלה) שאם שכח לומר הלל אין לו תשלומין למחר. דדמי למוסף דעבר יומו בטל קרבנו. וא״כ ה״נ לגבי מגילה דקריאתה זו הלילא. ועי׳ בחי׳ הריטב״א (סוכה כז.) ובפני יהושע שם].

ה מצוה מן המובחר לקוראה ברוב עם, ולכן מבטלים תלמוד תורה לשמוע מקרא מגילה, ואפילו יש בבית המדרש מאה איש מצוה שילכו לבית הכנסת לקוראה בצבור, שברוב עם הדרת מלך. [מגילה (ג.). הרשב״א והר״ן (מגילה ה.). ב״ח (ס״ס תרצ). שו״ת הלק״ט ח״א (סי׳ רפז). ביאור הלכה (ס״ס תרצ). ועפ״ז ניחא מה שהק׳ המהר״ץ חיות (מגילה ג.) שאיך שייך לומר מבטלין ת״ת ובאים לשמוע מגילה. והרי קריאת המגילה בכלל ת״ת היא, שי״ל, שההליכה מביהמ״ד אל ביהכ״נ הגדול, חשיבא ביטול תורה. ועוד י״ל שהעוסקים במקרא מדה ואינה מדה (ב״מ לג.). ואע״פ שצריך לשלש שנותיו שליש במקרא וכו׳ (קידושין ל.), הכא מיירי במי שבקי במקרא, וכמ״ש הרמב״ם וטור ש״ע יו״ד (סי׳ רמו ס״ד). וע׳ בשו״ת יביע אומר ח״ה (חאו״ח סי׳ ו אות ה). ובמאור ישראל מגילה שם]. ואפילו כהנים בעבודתם ולויים בדוכנם וישראל במעמדם, היו מבטלים העבודה של בית המקדש, והולכים לשמוע מקרא מגילה עם הצבור, משום פרסומי ניסא. [מגילה (ג.) ותוס׳ שם. וע׳ בתקנות המהרח״א בסו״ס חיים וחסד (אות כב), שתיקן וגזר שלא יתפללו יחידי ביהכ״נ בבתים וחצרות אלא כולם יבואו לביהכ״נ לקרוא המגילה ברוב עם משום פרסומי ניסא, וכדילפינן מדכתיב ״משפחה ומשפחה״, מכאן סמכו של בית רבי שמבטלין ת״ת לשמוע מקרא מגילה]. ומכל מקום אם יש הפרעות בבית הכנסת שאי אפשר לו להתגבר עליהם וכתוצאה מהם אינו יכול לשמוע קריאת כל המגילה כראוי, יכול לקרותה בעשרה. [בית יהודה ח״א (דף קט אות סו). ילקו״י מועדים, עמו׳ רפד].

ו הכל חייבים בקריאתה אנשים ונשים וגרים. ולכן הנשים שאינן יכולות לבוא לבית הכנסת לשמוע מגילה מהשליח צבור, או שאינן יכולות לשמוע קריאתה היטב מפי הקורא, מפני ההפרעות שבבית הכנסת במקום שמכים המן, חייבות לשמוע קריאתה מפי אדם הבקי בקריאתה. וכן אמרו חז"ל: נשים חייבות במקרא מגילה שאף הן היו באותו הנס. ורבי יהושע בן לוי היה מכנס כל אנשי ביתו וקורא לפניהם. ורבי יונה היה מתכוין לקרותה לפני הנשים שבביתו, שהכל היו בספק והכל חייבים בשמיעה. [ילקו"י מועדים עמ' רפד. וע' במגילה (ד.). ובתוס' (ערכין ג.) מהירושלמי (פ"ב דמגילה ה"ה). ולכאורה לפי מ"ש הרא"ש פ"ג דברכות (כ:), שהנשים אינן בכלל ערבות, וא"כ אחר שקרא האיש המגילה בביהכ"נ ויצא י"ח, איך יכול להוציא את אשתו ובני ביתו י"ח, והרי בר"ה (כט.) גבי אע"פ שיצא מוציא, פי' רש"י, שהוא משום שכל ישראל ערבים זה בזה (שבועות לט.), וזה לא שייך בנשים שאינן בכלל ערבות. אולם באמת שהעיקר בזה כמ"ש רעק"א (סי' ז), שלא כתב כן הרא"ש אלא לפי הצד של האיבעיא, שאין הנשים חייבות בברהמ"ז מה"ת, שאינן בכלל ערבות על מצות בהמ"ז, אבל במצוה שהנשים חייבות בה, כגון קידוש, [ומקרא מגילה], גם הן ישנן בכלל ערבות, ושייך בהן הדין שאם יצא מוציא. וע"ע בחזון עובדיה פורים עמו' נא. ובלוית חן סי' יד].

ז אין הנשים צריכות לבא לבית הכנסת לשמוע המגילה ברוב עם. [ע' בשו"ת חלקת יעקב ח"ג סי' קמד]. ויישוב קטן שאין שם איש שיודע לקרוא את המגילה כהלכה, ויש שם אשה שיודעת לקרות המגילה, יכולים להתאסף באחד הבתים והאשה תעמוד בצד בצניעות, ותקרא להם המגילה בטעמיה. [חזון עובדיה פורים שם].

ח אף על פי שכבר יצא האיש ידי חובת קריאת המגילה בקריאה שבבית הכנסת, חוזר וקורא המגילה בביתו להוציא את הנשים ידי חובתן. ואין הנשים צריכות לבא לבית הכנסת לשומעה ברוב עם. והקורא את המגילה בביתו להוציא את אשתו ובני ביתו מברך כל הברכות שלפניה. כשם שהאנשים מברכים בבית הכנסת. ואפילו אם הנשים יודעות לברך בעצמן, אם קשה להן לברך כל הברכות, יברך הוא את כל הברכות כולל ברכת שהחיינו. ויענו אמן, ויצאו ידי חובה מדין שומע כעונה. וכן המנהג פשוט בעיה"ק ירושלים ת"ו. וכן יש להנהיג בכל מקום. [הנה הגם שבספר תפלה לדוד (דפ"ה:) כתב שהקורא לנשים מקרא מגילה לא יברך, מפני שא"א שיכוונו לשמוע הקריאה היטב מבלי לדלג אפי' תיבה אחת. וכ"כ בעל כנה"ג, ובפלא יועץ, וביפה ללב, ובבן איש חי, ובפקודת אלעזר, והרב טהרת המים, ובשו"ת שושנים לדוד, מ"מ בזה"ז העיקר שיש לברך גם לנשים ולעמי הארץ, וכדמוכח להדיא במגילה יט. ואין לנו לחשוש למה שלא חששו רבותינו חכמי הש"ס והפוסקים. וכ"כ התשב"ץ (סי' קעו), שהקורא את המגילה לחולה או "ליולדת" צריך לברך וכו'. ע"ש. (ומכ"ש לדעת הריא"ז שאם דילג תיבה או יותר באופן שאינו מפסיד ענין הקריאה יצא, אף דלא קי"ל הכי), וע' בשו"ת יביע אומר ח"א (סי' טז אות א). ובפרט כיום שרוב הנשים מבינות יפה לשון הקודש, ואם יתנו את דעתם יוכלו לכוין ולשמוע כל תיבה מפי הקורא, ולכן אין להפסידם בחנם ברכת המצות, ובפרט שבירושלים המנהג פשוט לברך, כמו שהעידו האחרונים. וראה בילקו"י מועדים. ובחזו"ע פורים עמוד נג, ובשו"ת יביע אומר ח"א (חאו"ח סי' מד). ע"ש].

ט יש מהאשכנזים שנוהגים שנשים מברכות קודם המגילה "לשמוע מגילה" במקום "על מקרא מגילה". אולם מנהג כל קהלות הספרדים שאף בקריאת המגילה לנשים יש לברך על מקרא מגילה. וכן מנהג כמה מקהלות האשכנזים. [ילקו"י מועדים עמ' רפד. וכ"כ מהר"י אלגאזי בקונט' חוג הארץ (דף ה). ובשו"ת קול אליהו ח"ב (סי' כח). ואע"פ שהרמ"א בהגה (ר"ס תרפט) כתב שהנשים מברכות

"לשמוע מגילה". מ"מ מנהגינו כמ"ש הפר"ח לברך "על מקרא מגילה". וכ"כ בשלחן גבוה. והגר"א, ובמחזיק ברכה. ונודע מ"ש הרד"א (דף נה) דה"ט שתיקנו לברך "על מקרא מגילה", ולא "לשמוע" מקרא מגילה, "לפי שאין השמיעה מעכבת, שכל שקרא ולא השמיע לאזניו יצא". וא"כ לכאורה גם לנשים א"א לתקן הנוסח על השמיעה. ועי' בחזו"ע פורים עמוד נג].

י יש אומרים שאף על פי שהנשים חייבות במקרא מגילה, אינן מוציאות את האנשים ידי חובתם. וכן מנהג האשכנזים. [כ"ה דעת בה"ג, ובסדר רע"ג, ובתשובת הגאונים, והגמ"י, והעיטור, ועוד. ובארחות חיים (הל' מגילה אות ב) כתב בשם העיטור, שאין הנשים מוציאות האנשים בקריאתן, דקול באשה ערוה. ע"כ. אלא דקי"ל כדי הרשב"א בחי' (ברכות כד.) שאין דין קול באשה ערוה אלא בקול שיר, או בשאלת שלום שיש בו חיבה, אבל קול דיבורה שרי, ה"נ אין לאסור מטעם זה. ואף אם נאמר שיש קצת להקפיד במקרא מגילה כשאשה קוראתה בטעמיה, דהוי כקול זמר ושיר. מ"מ הרי אין הטעמים לעיכובא. ועוד דבדיעבד אם קראה יצא י"ח. ועי' בשו"ת יביע אומר ח"ו במילואים דף שנה.]. ויש אומרים שהנשים יכולות להוציא את האנשים ידי חובה, וכן דעת מרן השלחן ערוך. וכן עיקר למנהג הספרדים. [כ"ד רש"י, והרי"ף, והאו"ז, ובספר המאורות, והרמב"ם, והרב המגיד, והגמ"י, והמאירי, והרשב"א והריטב"א, והאשכול]. ומכל מקום נכון לחוש לדעת המחמירים דלכתחלה לא תוציא האשה את האיש ידי חובה אלא אם כן בשעת הדחק. [ע"פ דברי ערך השלחן (סי' תרפט סק"ג), והחקרי לב (חאו"ח ס"ס מה). ע"ש]. ובדיעבד מיהא השומע קריאתה מאשה בודאי שיצא ידי חובתו, ואין צריך לחזור ולקרותה. [ילקו"י מועדים, עמ' רפז, הליכות עולם ח"א (עמ' רכח). שהרי דעת רוה"פ שהנשים מוציאות את האנשים י"ח. וכן מרן הש"ע (סי' תרפט ס"א) כתב מתחלה בסתם: שהכל חייבים במקרא מגילה אנשים ונשים וגרים וכו', ואחד הקורא ואחד השומע מן הקורא יצא י"ח, והוא שישמע מפי החייב בקריאתה, לפיכך אם היה הקורא חש"ו השומע ממנו לא יצא. וסיים אח"כ: וי"א שהנשים אין מוציאות את האנשים. עכ"ל. וסתם ויש הלכה כסתם. ואמנם הפר"ח הסכים לבה"ג שאין הנשים מוציאות האנשים י"ח. מ"מ במקראי קדש (דקמ"ד.) השיגו בזה, והסכים שהעיקר כדי רש"י, וכסתם מרן. ע"ש. וכ"כ במטה יהודה (ר"ס תרפט). ע' בחזו"ע פורים עמ' נט].

יא אשה שיצאה ידי חובת מקרא מגילה, יש אומרים שמאחר ואין הנשים בכלל ערבות, אינן בדין אף על פי שיצא מוציא. ויש חולקים ואומרים שיכולה להוציא אנשים ידי חובתם, דבמצוה שהיא חייבת יש לה דין ערבות גם כן. [ע' בלוית חן (עמוד טז). ועי' בשו"ת מהר"ש ענגיל ח"ג (סי' מה).].

יב צריך לשמוע קריאתה מפי אדם שחייב במקרא מגילה, ולכן קטן אינו מוציא אחרים ידי חובתם, ואפילו הגיע לחינוך. [ע"פ דברי התוס' (מגילה יט:) דלא אתי תרי דרבנן ומפיק חד דרבנן. א"נ כפי טעם רש"י (ברכות מח.) דקטן אפי' מדרבנן לא מחייב, ורק על אביו מוטל לחנכו למצות. וכ"כ הרמב"ן, והרמב"ם, והר"ן, והריטב"א והמאירי, וכן נראה דעת מרן להלכה בש"ע (ר"ס תרפט). ובשעת הדחק הגדול כשאין שם גדול שיקרא את המגילה, יכול הקטן שהגיע לחינוך להוציאם ידי חובה, ונכון שבשעת קריאת המגילה יקראו אחריו מתוך מגילה כשרה מלה במלה. [ילקו"י מועדים עמ' רצ. כדעת בעל העיטור (הובא בטור סי' תרפט) שקטן שהגיע לחינוך מוציא את אחרים י"ח מגילה. וכ"כ האגודה בשם התוס', והריא"ז, וכן מוכח מדברי הרשב"א בתשו' (סי' רלט) בשם הראב"ד, שאם הצבור מוחלים על כבודם יכול הקטן להוציאם י"ח בדרבנן. וכמ"ש מרן הב"י (סי' נג). וכ"ה בשו"ת סמא דחיי, ובשו"ת קול גדול. ובשו"ת שדה יצחק חיות (סי' מג) כתב, דבשעה"ד יגמרו ההלל בלי ברכה ואח"כ יקרא להם קטן. (ועי' בשו"ת יביע אומר ח"ג חאו"ח סי' כז). ובפרט כשיש צורך להוציא נשים בשעה"ד. ועי' ראבי"ה (מגילה עמוד רצג). ומרדכי (סי' תשעט). חזו"ע עמ' סא].

יג מחנכים את הקטנים לשמוע מקרא מגילה. [רמב"ם פ"א מהלכות מגילה ה"א]. וקטנים שלא הגיעו לחינוך אין להביאם לבית הכנסת, שהם רק מבלבלים

את השומעים החייבים בקריאתה. והמביאם לבית הכנסת, חטא רבים נשא. ולכן על גבאי בתי הכנסת לעמוד על המשמר להשגיח שלא יפריעו הקטנים בהכאות המן ברעשנים ובאקדחי-פורים, ופיצוצים אחרים, הגורמים להפרעת הסדר בבית מקדש מעט, וגרימת מניעת שמיעת מקרא מגילה כהלכה לאנשים המחוייבים בה. [ילקו״י מועדים עמ׳ רצ. שאע״פ שאמרו במסכת סופרים (פי״ח ה״ו) להביא סמך על מה שנהגו להביא קטנים לבהכ״נ. וכ״כ התוס׳ (חגיגה ג.). וכ״כ הטוש״ע (ס״ס תרפט). אין זה אלא בקטנים שהגיעו לחינוך, משא״כ קטנים ביותר שמבלבלים דעת השומעים. וכ״כ המג״א, והמשנ״ב, ובמועד לכל חי. ומיהו אפי׳ לא הגיעו לחינוך אם הם ילדים שקטים ודעתנים אפשר להביאם, והמביאים אותם מצוה קא עבדי].

יד חרש (המדבר ואינו שומע) שאינו יכול להשמיע לאזנו, אינו חשוב כל כך בר חיובא, הילכך אף על פי שהוא צריך לקרותה, כיון שאף הוא היה באותו הנס, מכל מקום אינו יכול להוציא את אחרים ידי חובתם. [בב״י (סי׳ תרפט ס״ב) כתב, שלד׳ הרי״ף והרמב״ם אע״פ שבק״ש ובשאר מצות אם לא השמיע לאזנו יצא, שאני מקרא מגילה דבעינן פרסומי ניסא. ולכן חרש אינו מוציא י״ח. וכ״פ בש״ע. ואע״פ שראבי״ה (מגילה רצד), והרד״א (דף נה) כתבו, דה״ט שתיקנו לברך על ״מקרא״ מגילה, ולא תיקנו לומר לשמוע מקרא מגילה (כמו לשמוע קול שופר), לפי שאין השמיעה של המגילה מעכבת, שכל שקרא ולא השמיע לאזנו יצא. מ״מ לדידן אין לנו אלא דברי מרן. וע׳ בב״ח ומג״א ופר״ח ובביאוה״ל. ובחזון עובדיה פורים עמ׳ נה]. אבל מי שכבדו אזניו משמוע וצריכים לצעוק אליו בקול רם כדי שישמע, חייב בקריאתה לכל הדיעות, ומוציא אחרים ידי חובתם. [ילקו״י מועדים, עמ׳ רפו. וע׳ בשו״ת הרא״ש (סוף כלל פה). ובבית יוסף (אה״ע ס״ס קכא). ובש״ע חו״מ (סי׳ רלה סי״ט). ובשבות יעקב ח״ב (סי׳ לג).]

טו מי שיכול לשמוע על ידי חצוצרות, אינו נקרא חרש לענין זה, ומוציא אחרים ידי חובה. [שו״ת קול גדול (סי׳ נ). שו״ת הלק״ט ח״ב (סי׳ מה). פר״ח (אהע״ז סי׳ קכא). ושו״ת נודע ביהודה קמא (חאה״ע סי׳ נג). חתם סופר חאה״ע ח״ב (סי׳ צב). שו״ת הגרע״א תנינא (סי׳ סד). ועוד]. וכן בזמנינו שכבדי השמע מניחים סמוך לאזניהם מכונת שמיעה חשמלית, השומע על ידי המכונה הזאת אינו נקרא חרש, ומוציא אחרים ידי חובתם. [ילקו״י מועדים עמוד רפו. דדמי לשומע ע״י חצוצרות הנ״ל, כי חרש גמור שנשתתק חוש השמע אצלו מכל וכל, אינו יכול לשמוע גם ע״י מכונה זו. וכן מצדד להלכה מהרצ״פ פראנק במקראי קדש על חנוכה ופורים (עמ׳ צה) שבקול שופר אם יש תערובת של קול אחר עם השופר, הדבר מעכב, משא״כ במקרא מגילה או בקריאת התורה, הרי הוא שומע קול הקורא, אלא שמעורב בו גם קול אחר, ובזה יש לדון שיוצא י״ח אפי׳ אם נתערב עמו קול אחר, שעכ״פ הכל הוא מכח הקורא, וכל הקולות כשרים, רק שיהיה מכח בר חיובא והא איכא. חזו״ע עמוד נה]

טז השומע מקרא מגילה ברדיו אינו יוצא ידי חובתו, אפילו כששומע על ידי שידור חי. [ע׳ בשו״ת מנחת אלעזר ח״ב (סי׳ עב). ועוד אחרונים. וע׳ בשו״ת יביע אומר ח״א (חאו״ח סי׳ יט אות יח) בשם הגרש״ז אוירבך, שהקול הנשמע דרך הרדיו איננו הקול של האדם המדבר עצמו, אלא הוא קול אחר המשודר על ידי זרם חשמלי באמצעות ממברנא שקולטת הקול ומשדרתו. ועיין בשו״ת מנחת שלמה ח״א (סי׳ ט), ובמ״ש בהערה שם (עמוד סו), בשם החזון איש. ואפילו אם מהרהר בזה מתוך מגילה כשרה. ילקו״י מועדים עמ׳ רפז. חזו״ע עמ׳ נו]. והשומע ברכות המגילה ברדיו אינו עונה אמן, אבל אם שומע הברכות בשידור חי, עונה אמן. וכן השומע ברכות דרך הטלפון עונה אמן. אבל אינו יוצא ידי חובה, שאין האדם שומע את הקול ממש, אלא תנודות ממברנא שנוצרו על ידי המדבר למכשירים אלו, והתנודות מועברות באמצעות זרם חשמלי. [ילקוט יוסף מועדים, עמו׳ רפז]

יז כשאולם בית הכנסת רחב מאד, ובו קהל גדול לשמוע המגילה, ומשמיעים מקרא המגילה על ידי רם-קול, היושבים סמוך לשליח צבור באופן שגם אם ינטל הרם-קול יוכלו לשמוע מהשליח צבור, ואין הרם-קול אלא מסייע להגברת קול השליח צבור, יוצאים ידי חובתם. [וישתדלו להתקרב לשליח צבור לשמוע גם את קולו ממש]. אבל היושבים רחוק מהשליח צבור שבלעדי הרם קול לא היו יכולים לשמוע את הקריאה מהשליח צבור, לא יצאו ידי חובתם. ובאופן כזה אין להשמיע קריאת המגילה על ידי רמקול.
[ילקו״י מועדים עמ׳ רפז. חזו״ע פורים עמ׳ נו. וע׳ בשו״ת אגרות משה (חאו״ח ח״ב סי׳ קח) שכתב, שאפי׳ אם נאמר שהאמת כדברי המומחים שע״י המיקרופון לא נשמע קול האדם, אלא קול אחר שנעשה מחמת קולו, מ״מ מן הדין יש להחשיב זאת כשמיעת קולו ממש, שכל מה שנשמע הוא מכח קולו ממש, ומנין לנו עצם כח השמיעה איך הוא, שאולי הוא ג״כ באופן כזה שנבראים גלי קול באויר ומגיעים לאזנו. וכן מסתבר לפי מה שאומרים חכמי הטבע, שהקול יש לו הילוך עד האזן, וגם יש קצת שיהוי זמן בהילוכו עד שיגיע לאזן, ובכ״ז נחשב שהוא קול האדם. ולכן אפשר שגם הקול שנעשה ע״י המיקרופון ששומעים אותו בעת שמדבר הוא נחשב קולו ממש, וכן מסתבר יותר, וגם מה שאומרים שהוא קול אחר אינו ברור, ולכן מצד ההלכה אין למחות בידי הרוצים לקרוא המגילה ע״י מיקרופון וכו׳. ע״ש. וע״ע בשו״ת אגרות משה ח״ד (בהשמטות לחאו״ח סי׳ קח). ובשו״ת שבט הלוי ח״ה (סי׳ פד) כתב שבעיקר דין הקריאה ברם קול דעתו נוטה למ״ש באג״מ הנ״ל. ע״ש. וע״ע במנחת יצחק ח״ג (ס״ס לח). ובספר לקט הקמח החדש (עמוד קלט). ובציץ אליעזר ח״ח (סי׳ יא) וביחוה דעת ח״ג (סי׳ נד).]

יח סומא ואילם (שאינו מדבר) חייבים לשמוע מקרא מגילה מאחר. [ילקוט יוסף מועדים עמ׳ רצא. חזון עובדיה פורים עמוד נו. ע׳ שמחת יהודה מסכת סופרים (פי״ד הט״ז). ושו״ת פני מבין (חאו״ח סי׳ רל).]

סימן תרצ - דיני קריאת המגילה

א השליח צבור צריך לברך ולקרות המגילה מעומד מפני כבוד הצבור.
[ילקוט יוסף מועדים עמ׳ רצד. חזון עובדיה על פורים עמוד סט]

ב יש נוהגים שכל הקהל הנמצא בבית הכנסת עומד על רגליו בשעת הברכות של המגילה, ואחר כך יושבים וקוראים המגילה. ויש נוהגים שהקהל יושב בין בשעת קריאת המגילה בין בברכותיה. [כנה״ג (בהגה״ט סי׳ תרצב). תפלה לדוד (דפי״ו ע״א). יפה ללב (סי׳ תרצ סק״ב). וע׳ בשו״ת רב פעלים ח״ד חאו״ח ר״ס לג]. וכל מקום יעשו כמנהגם. [כ״פ בשו״ת הרמ״ע מפאנו (סי׳ קב), ושכן עמא דבר. וכ״כ המג״א, ועוד. אולם הרד״א (דף טו) כתב, שאין לחוש לעמוד בברכות מקרא מגילה. וכ״כ הכנה״ג, פני יהושע, היעב״ץ, הגר״ש קלוגר, מועד לכל חי, בספר תפלה לדוד, ובספר אורה ושמחה, ובהר צבי. וע״ע בשו״ת יחוה דעת (ח״ה סי׳ ד), הילכך יפה נהגו אצלינו לברך על מקרא מגילה כשהקהל כולו יושב, חוץ מהש״צ. ואף שבשו״ת זבחי צדק, ובשו״ת רב פעלים כתבו שמנהגם בבגדאד שכל הקהל עומד בשעת ברכות המגילה, אתרא דנהוג נהוג. ואנו שלא נהגנו לעמוד, נאה לנו לברך ברכות המגילה כשהקהל יושב]. והנוהגים לעמוד בברכות, גם כשקוראים בבית להוציא את הנשים ידי חובה, טוב שיעמדו בעת הברכות. [בן איש חי פרשת תצוה אות ד]. אבל קריאתה בבית אינה צריכה מעומד. [ילקו״י מועדים עמ׳ רצד. הליכו״ע ח״א עמ׳ רכה].

ג טוב ששני אנשים יעמדו מימין ומשמאל השליח צבור בעת הברכות ובקריאת המגילה. [ילקוט יוסף מועדים עמ' רצד. חזון עובדיה על פורים עמוד ע. הגאון בעל חות יאיר בספר מקור חיים (סי' תרצב). וכ"כ בספר אורה ושמחה (דף כה). מועד לכל חי (סי' לא אות קד). מעם לועז (עמוד רנו).]

ד יש אומרים שכשם שאסור לאחוז ספר תורה ערום בלי מטפחת כן אסור לאחוז מגילת אסתר בלי מטפחת. [תשו' הגאונים (ליק סי' פא) בשם רה"ג ורב נטרונאי גאון. וכ"ד התוס' (שבת יד.) והמאירי (מגילה ו:). ובשו"ת הרשב"ש (סי' תקעט) כתב, דבסנהדרין (ק.) מוכח שהיו נוהגים לעשות מטפחת למגילה. ובהגהות החתם סופר כתב: שהגאון רבי נתן אדלר היה נזהר בשעת קריאתה שלא לנגוע בה אלא ע"י מטפחת]. ויש מתירים לאחוז המגילה בלי מטפחת. [ע' תוס' (חגיגה כד:) לענין תפלין. וכ"פ בשו"ת הרדב"ז, שכן נהגו להקל לאחוז המגילה בלי מטפחת. "ולא ראינו מימינו מי שהיה נזהר בזה". וע' בדרשות מהרי"ל (הלכות פורים דקי"ח.) שכתב, אין אנו נזהרין מליגע במגילה בלי מטפחת כמו שנזהרים בס"ת, משום דאיכא למ"ד דלא ניתנה ליכתב (מגילה ז.). ע"כ. [וע' במאור ישראל חגיגה כד:]. וגם הרמ"א בהגה (בסי' קמז ס"א) העיד שלא נהגו להחמיר.]. וטוב להחמיר ליטול הידים קודם שיאחז במגילה. כי יש סברא להקל בזה, וראוי לצרפה לענין מגילה. [ע' בב"י או"ח (סי' קמז) בשם המרדכי ובאחרונים שם. וכ"ד הראבי"ה (במגילה ס"ס תקצה). ובספר בתי כנסיות כתב שיש להחמיר שלא לאחוז מגילת אסתר בלי מטפחת, ולפחות יטול ידיו לפני שיגע בגוף המגילה. וראה בילקו"י מועדים, עמוד רצז].

ה מי שנפלה מידו המגילה לארץ, אין צריך להתענות על כך, ומ"מ יתן פדיון תענית לצדקה. [כעין מ"ש בשו"ת לב חיים ח"ג (סי' קלא), שאם נפלה מזוזה מידו א"צ להתענות, שאין קדושת המזוזה חמורה כמו התפלין, וכמו שאמרו במנחות (לב.) תפלין שבלו אין עושים מהם מזוזה, שאין מורידים מקדושה חמורה לקדושה קלה, ומכיון שאפילו בתפלין שנפלו מידו שנוהגים להתענות, אין לזה יסוד בש"ס ובראשונים, וכמ"ש בשו"ת חיים שאל ח"א (סי' יב), הילכך הבו דלא להוסיף עלה, ודי לתת מעות לצדקה. ע"ש. וכ"ש מגילת אסתר שאין בה אזכרות כלל. וכ"כ בשו"ת אפרקסתא דעניא (סי' כד). וראה בחזון עובדיה פורים עמוד עח].

ו מי שיש בידו מגילה כשרה וקוראה יחד עם הש"צ, רשאי לברך בעצמו בלחש עם הש"צ, ואין לחוש בזה לברכה שאינה צריכה. ומכל מקום עדיף יותר לשמוע הברכות מפי השליח צבור, שמכוין להוציא את כל השומעים ידי חובתם, משום שברוב עם הדרת מלך (ברכות נג.), ויענה אחריו אמן. [וכ"כ בברכי יוסף (סי' רצה סק"ה) שאין בזה חשש ברכה שא"צ כיון שמכוין שלא לצאת בברכת הש"צ. וכ"כ כיו"ב בספר שמן המאור (סי' תריט) לגבי ברכת שהחיינו בליל כפור. וכ"ד הרמ"ע מפאנו בתשובה (סי' קט). וכ"פ בשו"ת מלמד להועיל (חאו"ח סי' כד). וכ"פ בנ"ד בבן איש חי (פר' תצוה אות יא). וע' בשו"ת זבחי צדק ח"ג (סי' קנח) שכתב, מי שאין לו מגילה כשרה בידו, יכוין לצאת בברכת הש"צ, ולא יברך בעצמו, אבל אם יש לו מגילה כשרה בידו, יברך עם הש"צ, ויקרא את המגילה מלה במלה אחר הש"צ. וע"ע בילקו"י מועדים עמ' רצה. ובהליכו"ע ח"א עמ' רכז. ובספר חזון עובדיה (עמוד רפח). ובחזון עובדיה פורים עמ' סט].

ז יש מי שכתב שנכון שכל אחד מהקהל שיש בידו מגילה כשרה יברך על המגילה, ויסיים הברכה בעוד שהשליח צבור מנגן בברכה "כדי שיוכל לענות אמן אחר הש"צ". אולם למעשה אין לנהוג כן, דכל כהאי גוונא לכתחלה הוי הפסק בין הברכה למצוה. ומכל מקום בדיעבד אם עבר וענה אמן, לא יחזור לברך על המגילה. [בספר יסוד ושורש העבודה (שער יב ספ"ד) כתב, שנכון שכל אחד ואחד מהקהל יברך על המגילה ויסיים הברכה בעוד שהש"צ מנגן בברכה כדי שיוכל לענות אמן אחר הש"צ. ויש להעיר, דכל כה"ג הוי הפסק בין הברכה למצוה. וכמ"ש הפנים מאירות

ח״ב (סי׳ ה) שהמקדש ובירך בפה״ג, וענה אמן אחר בפה״ג של חבירו הוי הפסק. וכ״כ עוד הרבה אחרונים. ילקו״י מועדים. חזו״ע פורים עמ׳ ע].

ח קודם הקריאה יאמר השליח צבור שהוא מכוין להוציא את הקהל ידי חובת הקריאה, ויעורר את תשומת לב הקהל שגם הם יכוונו לצאת ידי חובת מקרא מגילה, שגם במצוות דרבנן נקטינן לכתחלה דמצוות צריכות כוונה. ובפרט במקרא מגילה שהיא מדברי קבלה, ודמיא לדברי תורה. ויזהירם שאם לא ישמעו תיבה אחת, יקראו רק תיבה זו מתוך החומש. ויודיעם שלא יענו ברוך הוא וברוך שמו בהזכרת שם ה׳ בברכות. [במשנה (מגילה יז.) היה כותבה דורשה ומגיהה אם כיון לבו יצא, ואם לאו לא יצא. וכ״פ הרמב״ם (פ״ב ה״ה) וז״ל: הקורא את המגילה בלא כוונה [לצאת ידי חובה] לא יצא. וכתב ה״ה, שרבינו פסק כן לפי שטתו בפ״ב מהל׳ שופר, שמצות צריכות כוונה, ״ואולי שהכל מודים במגילה״. ע״כ. והטור (סי׳ תרצ סי״ד) פסק ג״כ שצריך שיכוין הקורא לצאת י״ח בקריאתו, וגם יכוין להוציא את כל השומעים. וגם השומע צריך שיכוין לצאת. וכתב ע״ז הב״י, רבינו סתם דבריו כדעת הרא״ש (ר״ה פ״ג סי׳ יא), דס״ל מצות צריכות כוונה. וכ״פ מרן בש״ע (סעיף יג). וראה בילקו״י, תשס״ד, ספר על פסוקי דזמרה, עמוד תקכז. ובילקו״י מועדים עמוד רצד].

ט הקורא את המגילה אינו צריך לפושטה תחלה, אלא רשאי לברך ולהתחיל בקריאת המגילה כשעודנה גלולה כספר תורה. ומברך וקורא וכשמסיים העמוד הראשון אינו גולל כספר תורה אלא מניחו פתוח, וכן הלאה בכל עמוד ועמוד, עד שכאשר מסיים הקריאה תהיה כל המגילה פתוחה לפניו כאגרת. [הרי״ף והרא״ש (פ״ק דמגילה סי׳ ז), בשם רב האי גאון, וכ״ה במחזור ויטרי, ובראבי״ה, וברמב״ם, והאו״ז, והריטב״א, וכ״פ מרן הש״ע (סימן תרצ סט״ז).]. ויש אומרים שצריך לפשוט המגילה כאגרת קודם הברכות. [תוס׳ (מגילה ד. ד״ה פסק) ע״פ גירסתם בדברי רב האי גאון. ובשו״ת מהרי״ל סי׳ נו]. והעיקר כדעה ראשונה. [כ״כ בשו״ת בית דוד (חאו״ח סי׳ תפה) שלענין מעשה אין לשנות מן המנהג שנהגו שלא לפשוט את כל המגילה קודם הקריאה, אלא פושט עמוד אחד וקוראו, וממשיך להיות פושט והולך מעט מעט כדרך קריאתו. וכמ״ש הרמב״ם. וכ״כ בשלחן גבוה, ובספר חכמה ומוסר, ובספר יפה ללב, ובספר נהר מצרים]. ומכל מקום טוב שהשליח צבור לבדו שינהג כן, וקודם הקריאה יפשוט את המגילה כולה לפניו כאגרת, להראות הנס, ואחר כך יברך ויקרא. [ילקו״י מועדים עמוד רצה. שכל המחלוקת היא לגבי הקורא בציבור. וכמ״ש הב״ח ושאר אחרונים. ומכיון שאצל הש״צ יש תיבה רחבת ידים טוב לחוש למהרי״ל וסיעתו, מהיות טוב אל תקרי רע. וכ״כ ברוח חיים (סי׳ תרצ סק״ד) שהש״צ יפשוט אותה כולה ויקרא, אבל שאר היחידים לא יעשו כן, פן תגרר על הארץ. אלא קורא מעט ופושט והולך. וע״ע בנהר מצרים שם].

י לכתחלה יש לקרוא המגילה בטעמיה, אך אם אין שם מי שיודע הטעמים, יקראו המגילה בלי טעמים. [יחוה דעת חלק ג׳ סימן נא].

יא הקורא לעצמו יזהר להשמיע לאזנו, שלדעת הרי״ף הרא״ש והרמב״ם אם לא השמיע לאזנו לא יצא. אך בדיעבד אם לא השמיע לאזנו, אך ביטא בשפתיו, יצא. [ילקו״י מועדים עמ׳ רצו. ועיין בב״י סי׳ תרפט, שתמה על הרי״ף הרא״ש והרמב״ם בד״ז, וכתב שיש לומר דמגילה שאני דבעינא בה פרסומי ניסא, וכל שלא השמיע לאזניו ליכא פרסומי ניסא. ע״ש. ועכ״פ לכתחלה יש להזהר בזה].

יב אם דילג פסוק, ואחר כמה פסוקים קרא הפסוק שדילג, והמשיך משם, לא יצא, אלא חוזר לאותו פסוק שדילג, וממשיך משם על הסדר. (מגילה יז.)

יג צריך לדקדק היטב בקריאת המגילה לבל ידלג אף תיבה אחת ממנה, כי רבו הפוסקים הסוברים שאם חיסר אפילו תיבה אחת מהמגילה לא יצא ידי חובתו. ועל כן ישתדל הקורא לבטאת היטב כל מלה כדי שכל הצבור ישמעו ויצאו ידי חובת מקרא מגילה. [הרשב״א בתשובה (סי׳ תסז), שאם חיסר תיבה אחת מהמגילה לא יצא, וכ״ש אם דילג פסוק אחד. וכ״כ הר״ן (במגילה יח.). ואע״פ שהריא״ז מחלק בין תיבות ואותיות שמפסידות הקריאה שאז דוקא לא יצא י״ח, אבל בתיבות שאין מפסידים ענין הקריאה יצא, כבר כתב המג״א (סי׳ תרצ), דלא משמע הכי בש״ע (סי׳ תרצ סי״ד). ועי׳ בילקו״י מועדים, עמו׳ רצז].

יד במקום שהתינוקות מרעישים באמירת המן וכדומה, על הש״ץ להמתין עד שיעבור הרעש, ולחזור התיבה ההיא כדי להוציא מי שלא שמע התיבה כראוי. [ואע״פ שלכתחלה אין להפסיק במגילה יותר מכדי נשימה, כיון שנקראת אגרת, וכמ״ש בספר הרוקח (ס״ס רלו), ובארחות חיים (הלכות מגילה אות יח). וכ״כ האבן עזרא, מ״מ אין מדמין היכא דא״א מהיכא דאפשר ובדלית ברירה ימתין כנ״ל. חזו״ע שם].

טו עניים וכן גבאי צדקה לא יסתובבו בקופותיהם לקבל צדקה בעת מקרא מגילה שמבלבלין השומעים. [ק״ו ממ״ש הפמ״ג (מש״ז סי׳ תקסו סק״ג) לענין קריאת ס״ת במנחת תענית שאל יעשו כן שמבלבלים את השומעים מקריאת ס״ת. וכן הזהיר בקצות השלחן ח״ח בראש הספר (בהערות לפורים אות א). ע״ש].

טז נכון שכל אדם יחזיק בידו מגילה כשרה, שבמקרה שלא שמע איזו תיבה מהשליח צבור יוכל לקרותה בעצמו במגילה כשרה. ואם אין ידו משגת, לכל הפחות יקח בידו מגילה שאינה כשרה, שאם לא שמע איזה תיבות יוכל לאומרם מתוך הכתב. [פרי מגדים. והובא במשנה ברורה (סי׳ תרפט ס״ק יט). רוח חיים (סי׳ תרצ סק״ו). ילקו״י מועדים, עמוד רצח. חזו״ע פורים עמוד עט]

יז מי שאוחז בידו מגילה שאינה כשרה (כגון המגילות המודפסות בדפוס, ולא בכתב יד, או שנכתבו על נייר ולא על קלף), יזהר שלא יקרא עם השליח צבור, אלא שומע מהשליח צבור בשתיקה ויוצא ידי חובה. [סי׳ תרצ ס״ד. אחרונים שם. מועד לכל חי (סי׳ לא אות צ). ועי׳ בשו״ת שערי עזרה (חאו״ח סי׳ כו). ובספר טהרת המים בשיורי טהרה (מע׳ ב אות עט). ילקו״י מועדים עמו׳ רצח. חזו״ע פורים עמו׳ עט]

יח אין מדקדקים בטעויות מקרא מגילה, שאם קרא יהודיים במקום יהודים או להיפך, יצא, שהכל ענין אחד. אבל טעות אחרת, כגון שאמר ומרדכי ישב במקום יושב, והמן נפל במקום נופל וכדומה, לא יצא. [סי׳ תרצ סי״ד. וכן יש לדייק בתיבות בערב היא ״באה״ מלרע, שלא ישנה מהוה לעבר, ע׳ רש״י פרשת ויגש כל הנפש וכו׳]. וצריך לחזור למקום הטעות ולקרוא כראוי משם ולהלן, שחשוב כאילו דילג אותה תיבה שטעה בה. [פמ״ג. ילקוט יוסף מועדים, עמוד רצח]

יט ספרדי השומע קריאת המגילה מפי אשכנזי הקורא אותה כמבטא אשכנז, יוצא ידי חובתו. וכן להיפך, אשכנזי ששומע מקרא מגילה מספרדי במבטא ספרדי, יצא.

כ יש נוהגים כשמגיעים לפרק ח' פסוק יא, כופלים: להשמיד "להרוג", "ולהרוג". כי ישנם ב' נוסחאות בזה. ובפסוק: ואיש לא עמד "בפניהם" כופלים אותו ואומרים ואיש לא עמד "לפניהם" בפעם השניה. [ראה במנחת שי בפסוקים הנ"ל. ובמעשה רב (אות רלה). ובקסת הסופר ח"ב. וכן נהג החתם סופר. חוט המשולש (דל"ו.).]. ובדיעבד אם לא חזר לומר "ולהרוג", וסיים המגילה, יצא, ואין צריך לחזור לקרוא המגילה. [כ"כ בשו"ת השבי"ט ח"ו סי' קנב. ילקו"י מועדים, עמ' ש].

כא ומיהו לענין ויהי "כאומרם" אליו יום ויום, שהכתיב הוא באמרם, והקרי כאומרם, וכמ"ש המנחת שי, אין צורך לקרוא שניהם, אלא קוראים "כאומרם" בכ"ף בלבד. ככל קרי וכתיב שבתורה. שאין החזן קורא אלא הקריאה בלבד, [כמ"ש מרן הש"ע (סי' קמא ס"ה)"וכל תיבה שהיא קרי וכתיב, הלכה למשה מסיני שתהיה נכתבת כמו שנמסר לכתוב בתורה, ולקרותה בענין אחר, כמו שנמסר לקרותה. ומעשה בחזן אחד שקרא בתורה כפי שהיא כתובה בפני רבינו יצחק אבוהב ורבינו אברהם ואלאנסי, והתרו בו שיקרא כפי המסורה לקריאה, וסירב ולא רצה לעשות כן, ונידוהו והורידוהו מן התיבה". וה"נ צריך לקרוא "כאומרם"].

כב יש לקרוא כל איש "ושורר" בביתו, בשין שמאלית, לשון שררה. [כמו שאמרו במגילה (יב:) אפי' קרחא בביתיה פרדשכא (פרש"י, נגיד) להוי]. וכן המנהג פשוט. [ובליקוטי מהרי"ח (ח"ג דף קיז:) שכתב בשם האדמו"ר מבלז שהיה קורא שורר בשין ימנית, מלשון אשורנו ולא קרוב, ולפע"ד אינו נכון. חזו"ע פורים עמוד פח].

כג צריך לומר עשרת בני המן, ותיבת "עשרת" בנשימה אחת, להודיע שכולם נהרגו ונתלו כאחד. [מגילה (טז:). טוש"ע (סי' תרצ סט"ו). ובספר עמר נקא (דף כז.) כתב שזה קשה במציאות, לכן פירש שכוונתם שלא יפסיק ביניהם בענין אחר, אבל א"צ לומר בנשימה אחת ממש, כמו שפירשו כן בשבחים של ישתבח. וליתא, שמפורש בפוסקים דלכתחלה צריך לאומרם בנשימה אחת ממש, ורק בדיעבד אם לא אמרם בנשימה אחת יצא. חזו"ע פורים עמ' פה]. וטוב לנהוג לומר בנשימה אחת החל מתיבות "חמש מאות איש" וכו', עד "עשרת". והטעם כי עשרת בני המן היו שרי חמשים על אותם חמש מאות איש. דרשות מהרי"ל בשם הרוקח. הרמ"א שם. מטה משה (סי' תתרב). יוסף אומץ יוזפא (סי' תתרצג)]. וכל זה לכתחלה, אבל בדיעבד שלא אמרם בנשימה אחת יצא. [ילקו"י מועדים עמ' רצט. תוס' (מגילה טז:). והו"ד בב"י. וכ"פ הרמ"א. ובספר יוסף אומץ יוזפא (סי' תתרצג). איברא דראבי"ה (מגילה סי' תקסד) כתב, ומספקא לי אם דין זה (לומר עשרת בני המן בנשימה אחת), הוי למצוה או לעיכובא. אך הראבי"ה עצמו (ס"ס תקמב) מסיק דבדיעבד יצא, וכ"כ הרד"א (דף נו.). והמאירי (מגילה טז:) כתב: "עשרת בני המן ועשרת, צריך לאומרם כולם בנשימה אחת, ואם לא עשה כן לא הפסיד". וע' במאור ישראל (מגילה טז:).].

כד בין פסוק לפסוק אנו נוהגים לפסוק כדי נשימה ולא יותר. [כמ"ש הטור (סי' תרצ). והמחזור ויטרי (סי' רמז). והמג"א (סי' תרצ ס"ק יז), בשם מטה משה. וראה בחזון עובדיה פורים עמוד פה ד"ה ודע].

כה אין הקהל צריכים לומר עם החזן את עשרת בני המן בנשימה אחת, שגם בזה יוצאים ידי חובה מהשליח צבור מדין שומע כעונה. [ודלא כמ״ש הרגאצ׳ובי. דמאחר ויוצא י״ח מדין שומע כעונה, גם הקריאה של עשרת בני המן בנשימה אחת מתייחסת לשומע. כמו שהקריאה מתוך הקלף מתייחסת לשומע. וראה בכיו״ב בילקו״י מועדים עמ׳ תיט. ובספר מועדים בהלכה, ובמקראי קודש, פורים]

כו לכתחלה נכון להזהר כשקורא עשרת בני המן לקרות התיבות ״ואת״ של כל אחד מעשרת בני המן מתוך המגילה כראוי. [בן איש חי (תצוה אות ט). ילקו״י מועדים עמוד ש. חזו״ע פורים עמ׳ פז]

כז נוהגים לומר ארבעה פסוקים של גאולה כל הקהל ביחד בקול רם, והם: איש יהודי היה בשושן הבירה, בלילה ההוא נדדה שינת המלך, ומרדכי יצא מלפני המלך, ליהודים היתה אורה ושמחה. ובירושלים מוסיפים עוד פסוק: כי מרדכי היהודי משנה למלך אחשורוש. ובכל אלה צריך השליח צבור לחזור ולקוראם לבדו מתוך המגילה. [ע׳ בספר האשכול ח״ב (עמ׳ סה). ובסדר רע״ג (דפ״ט:). ובספר הפרדס (סי׳ רה). ובספר המנהיג (דמ״ב:). ובארחות חיים (הל׳ קס״ת אות מא. ובהל׳ מגילה אות ל). ובדברי הר״ד אבודרהם (דנ״ו.). ועוד. ילקו״י מועדים, עמוד רצט].

כח כשהשליח צבור קורא לקרוא את הפסוק בלילה ההוא נדדה שנת ״המלך״, יטעים תיבת ״המלך״. כי שם רמז למלכו של עולם (מגילה טו:). וכל זה אינו אלא לענין תיבת המלך הראשונה, ולא לענין תיבת המלך שבסוף הפסוק ויהיו נקראים לפני המלך. [חזון עובדיה פורים עמוד פה הערה סג].

כט כשמסיים קריאת המגילה גולל המגילה מסופה לתחלתה, ולא יברך ברכה אחרונה עד שיסיים לגלול את כל המגילה. [שו״ת מהרי״ל (סי׳ נו). וכן פסק מרן בש״ע סי׳ תרצ סעיף יז]. ולכן על השליח צבור להמתין לצבור כדי שהצבור יספיקו לגללה קודם ברכה אחרונה, שגנאי הוא למגילה שתהיה מונחת פתוחה כך שלא לצורך. [ילקוט יוסף מועדים עמוד ש׳].

ל אם טעה החזן והתחיל הברכה האחרונה קודם שגללו המגילה, והזכיר שם ה׳, אין להפסיקו באמצע הברכה, אלא יסיים הברכה ואחר כך יגללו המגילה. [במטה משה (סי׳ תתרה) כתב: פעם אחת התחיל החזן הברכה קודם שגללו המגילה, וגער בו מהרי״ל, והמתין עד אשר כרכו את כולה והניחוה על התיבה, ואז הצריכו לחזור להתחיל ולברך. ע״כ. וכתב האליה רבה (סי׳ תרצ ס״ק טו) ונראה שהמעשה של מהרי״ל מיירי שרק התחיל בברכה ומיד גער בו, אבל אם הזכיר השם בודאי שאין סברא להשתיקו, שהרי אין הטעם בזה אלא משום שגנאי שתהיה המגילה פתוחה כך בלי צורך אחר גמר קריאתה. וכמ״ש מהרי״ל בתשובה, ומשום גנאי אין לגרום איסור ברכה לבטלה. ע״כ. וראה בילקו״י מועדים שם. ובחזון עובדיה פורים עמוד עו].

לא אין לגלול את המגילה בשעת הברכה, שלכתחלה ראוי שלא להתעסק בשום דבר גם בעת שמברכים ברכות דרבנן, [ולא רק בברכת המזון]. [פר״ח (סי׳ תרצב ס״א). תפלה לדוד (דפ״ו.). ע״פ המבואר בירושלמי (ברכות פ״ב ה״ה), הפועלים שהיו עושין מלאכה אצל בעה״ב, הרי אלו מברכים ברכה ראשונה, וכוללין ירושלים ושל ארץ וחותמין בשל ארץ וכו׳, א״ר מונא זאת אומרת אסור לעשות מלאכה בשעה שיברך. ע״כ. והיינו שלא היו רשאים לברך

ד' ברכות ולעסוק במלאכתן, ומשום כך הוצרכו לקצר בברהמ"ז. וכ"ה בש"ע (סי' קפג סעיף ב): אסור לברך והוא עוסק במלאכתו. וכתב המג"א שם, דאפילו תשמיש קל אסור לעשות. ודעת הט"ז (ס"ק קצא), שה"ה בזה גם לברכות דרבנן. ויש שהעירו מדברי הרמב"ם (פ"ב מהל' ק"ש ה"ד) מי שהיה עוסק במלאכה, מפסיק לק"ש עד שיקרא פרשה ראשונה כולה, והשאר קורא כדרכו ועוסק במלאכתו. ומשמע דבדרבנן ליכא איסור. וראה מה שכתבנו בזה בילקו"י על הלכות השכמת הבוקר מהדורת תשס"ד, עמוד תקז. ועכ"פ לכתחלה ראוי להחמיר בזה].

לב נוסח הברכה האחרונה הוא: ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם האל הרב את ריבנו וכו', וחותמים: ברוך אתה ה' הנפרע לעמו ישראל מכל צריהם האל המושיע. [חזון עובדיה על פורים עמוד עה. ילקוט יוסף מועדים, עמוד ש]

לג בחתימת הברכה אין לומר "האל" הנפרע. [כמ"ש בחי' הריטב"א שם שהאומר כן טועה הוא. וכ"כ האחרונים]. אבל בתחלתה צ"ל "האל" הרב את ריבנו. [כן הוא הנוסח בגמ' (מגילה כא:). וכ"ה במס' סופרים, ובפסיקתא, ור"ח, ובסידור רס"ג, ורש"י, ורמב"ם, ומחזור ויטרי, והרוקח, והסמ"ג, והראבי"ה, והאו"ז, ובתוס' ר"י שירליאון, ור' ישעיה מטראני, והרשב"א, והריטב"א, והפרנס, ובספר המחכים, ובדרשות מהרי"ל. ואמנם בעל העיטור כתב, ולאחריה מברך האל הרב את ריבנו, ובמתיבתא לא אמרו "האל", שכבר אמרנו באי"י "אלהינו". וזוהי סברת רב עמרם גאון, והביאו הטור, והרד"א, והנימוקי יוסף בשם בה"ג, והרי"ף והרא"ש, והמאירי. ויש לעיין שהרי אנו אומרים בברכת ברוך שאמר באי"י אמ"ה האל אב הרחמן המהולל וכו'. ורב עמרם גאון עצמו (דף עב.) הביא הנוסח כן בברוך שאמר. וכ"כ עוד ראשונים שהנוסח הוא האל הרב את ריבנו. ויש שאין מזכירים "האל", אבל הנוהגים לאומרו, כדין נהגו, וכמו שכתוב (בראשית לג יג) האל בית אל, והוא הנוקם, שנאמר, אל נקמות ה'. ע"כ. וכ"כ היעב"ץ, דהא אשכחן קראי טובא כה"ג, כמו שנאמר, (דברים ז לט), וידעת כי ה' אלהיך הוא האלהים האל הנאמן. ובתהלים (נ, א), אל אלהים דיבר, [ובנחמיה (ט. לב), ועתה אלהינו האל הגדול הגבור וכו'], וא"כ אין ממש בטעמו של רב עמרם וכו'. ע"ש. וגם יש טעם לאומרו ע"פ הסוד, וכמ"ש בסידור הרש"ש. ועוד שגם בברכה רביעית של ברהמ"ז המנהג לומר, באי"י אמ"ה האל אבינו מלכנו. וכמ"ש בספר "פת לחם" בנוסח ברהמ"ז. ע"ש. (או: לעד האל. וכ"ה בבית מנוחה, וחזון עובדיה). ואמנם בב"י (סי' קפט) הביא מ"ש הרד"א שאין לומר "האל" שכבר אמר "אלהינו", ושכ"כ רב עמרם בברכה שלאחר המגילה, וכתב עליו מרן, ומיהו בנוסח הרמב"ם כתב האל בברכה רביעית. עכ"ל. וא"כ גם כאן י"ל תיבת האל דמ"ש. ומ"ש בפתח עינים (מגילה כא:), שהנכון שלא לומר תיבת "האל", שכבר אמר אלהינו, אינו מוכרח].

לד לכתחלה לא ידבר עד שיברך ברכה אחרונה, אבל אם שח בין המגילה לברכה אחרונה, אפילו שח הרבה, מברך אחר כך. [ראה במשנה ברורה בשער הציון סי' תרצב אות יב].

לה אם לא בירך לא לפני קריאת המגילה ולא לאחריה יצא ידי חובת מקרא מגילה, שאין הברכות מעכבות. [תוספתא. טור ושלחן ריש סימן תרצב].

לו רשאי כל אחד מהקהל לברך ברכה אחרונה של המגילה בלחש עם השליח צבור, ואין בזה חשש ברכה שאינה צריכה. [ילקוט יוסף מועדים עמוד שא. חזון עובדיה על פורים עמוד צד].

לז הקורא ביחיד, אף על פי שמברך לפניה כל הברכות, מכל מקום לאחריה אינו מברך, שאין ברכה אחרונה אלא בצבור. [ילקוט יוסף מועדים עמוד ש'. יביע אומר חלק ח' סימן נו]

לח כבר נתבאר לעיל שהקורא את המגילה בביתו להוציא את הנשים מברך ברכות המגילה, כשם שמברכים האנשים בבית הכנסת. וכן המנהג פשוט. אבל ברכה אחרונה שהיא ברכת ״האל הרב את ריבנו״ אין לברך אלא בעשרה. והשומע ברכה אחרונה כשאין עשרה, אין לו לענות ״אמן״ דשב ואל תעשה עדיף. ואם ישנן עשר נשים שהתאספו לשמוע מקרא מגילה, מברכים גם ברכה אחרונה. [חזון עובדיה על פורים עמוד פט]

לט נוהגים לומר אחר קריאת המגילה וברכתה האחרונה, ארור המן, ברוך מרדכי, ארורה זרש, ברוכה אסתר, ארורים הרשעים שונאי ה׳, ברוכים כל הצדיקים המאמינים בה׳. וגם חרבונה זכור לטוב. [במסכת סופרים (פי״ד ה״ז), לאחר שהזכירו שם ברכת המגילה האחרונה, ושצ״ל ארור המן וארורים בניו וכו׳ ירושלמי (ס״פ בני העיר). תוס׳ (מגילה ז ב). טור ושלחן ערוך (סי׳ תרצ סט״ז).]. **ומנהגינו לכופלו שלש פעמים**. [כ״כ בספר ויקרא אברהם (דקכ״ג ע״ג). וע׳ ברוח חיים פלאג׳י (סי׳ תרצ סק״ה), שהביא כן מהחמדת ימים בשם רבו, ושבספר אורה ושמחה (דכ״ג ב) דחה דבריו, ושל״נ שיש בזה טורח צבור, ורק השרידים אשר ה׳ קורא יאמרוהו ביחידות ג״פ. ושכן הוא נוהג. ע״ש. ולכאורה י״ל כוונתו על מקומות שיושבים בתענית בערב פורים שאז יש טורח צבור לכפלו ג׳ פעמים בלילה, משא״כ בפורים דמוקפים חומה, או בשנה שמקדימים התענית ליום ה׳, וכן ביום פורים עצמו אין להקפיד לטורח צבור משום רגע קט לכפול מספר מלים הללו ג״פ. ואע״פ שאינו מוכרח בכוונתו, נראה שהכופלו ג״פ יש לו על מה לסמוך, וזה כדי לחזק הדבר, וכמ״ש לענין כל נדרי ג׳ פעמים וכיו״ב. ילקו״י מועדים עמ׳ שא. חזו״ע פורים עמ׳ צד].

מ יש מי שכתב שבשעה שאומר הקורא במגילה שם ״המן״, יאמר השומע ״ושם רשעים ירקב״. [כ״כ הלבוש סי׳ תרצ, והמג״א, ובשלמי צבור דף שכח ע״ג]. אולם לא נהגו כן, שחששו להפסק, ועוד שיש לחוש פן לא ישמע איזה תיבות מפי השליח צבור בעת אמירתו שם רשעים ירקב. ושב ואל תעשה עדיף. ודי במה שאומרים אחר המגילה ארור המן וארורה זרש וכו׳. [שנות חיים סי׳ לב הערה טז. כף החיים (סי׳ תרצ ס״ק קיא). חזון עובדיה פורים עמוד צג].

מנהגי פורים

א מה שנוהגים להתחפש וללבוש מסיכות בפורים, אין כל איסור בדבר. [ילקוט יוסף מועדים עמוד שמג. חזון עובדיה על פורים עמוד קצט].

ב אסור באיסור מוחלט לאיש ללבוש בגדי אשה, וכן לא תלבש אשה בגדי איש, גם ביום הפורים. וגם לילדים נכון שלא לעשות כן. [הנה בשו״ת מהר״י מינץ (בסוף הספר דף לא ב) כתב, בדבר מה שנהגו במקומו שאיש לובש בגדי אשה, ואשה לובשת בגדי איש בפורים, שיש בזה איסור תורה, שנאמר, לא יהיה כלי גבר על אשה וגו׳, מ״מ כמה גדולים ראו מנהג זה בפורים, ולא מיחו, שכיון שנוהגים כן לשמחת פורים מותר. וכעין מ״ש הריב״א שמה שחוטפים הבחורים דברי מאכל זה מזה, משום שמחת הפורים, אין בו משום גזל, וה״ה בנידון זה, כיון שאין מכוונים לשם ניאוף אלא לשמחת פורים. ע״כ. והרמ״א (סי׳ תרצו) הביא דברי המהר״י מינץ, וכתב, שמזה נתפשט המנהג במדינתם ללבוש כלאים דרבנן וכו׳. אולם נראה דאשתמטיתיה להרמ״א מ״ש בספר יראים (ס״ס צו), שאפי׳ דרך עראי ושחוק בעלמא אסור לאיש ללבוש מלבושי

אשה. שהרי לא חילקה התורה בין קבע לעראי. גם הרמב״ם בתשובה (שהובאה בראש ספר מעשה רוקח דף א.) כתב, בדבר מה שיש נוהגים שהכלה תצנוף מצנפת או כובע ולוקחת בידה סיף ויוצאת במחול לפני האנשים והנשים, לא יעלה על הדעת שמפני היותה כלה הותר לה איסור תורה בתועבה זו וכו׳, וראוי להזהר מזה וכו׳. ע״ש. הרי שאע״פ שעושים כן רק לשמחת חתן וכלה אסור. וראה בשו״ת יביע אומר ח״ה (חיו״ד סי׳ יד אות ג), ובשו״ת יחוה דעת ח״ה (סי׳ נ). ובחזון עובדיה פורים עמ׳ קצט].

ג וכן אסור להזמין קוסם ביום פורים שעל ידי זריזות תנועותיו נראה כעושה מעשה להטים, לשעשע את הרואים, אף על פי שאינו עושה שום פעולה של כישוף. אלא שיש מקום להתיר בקוסם גוי, שאינו אלא אוחז העינים. [שו״ת יביע אומר ח״ה חיו״ד סי׳ יד].

ד מה שיש נוהגים בישיבות לאחרונה, לבחור להם ״רב״ פורים, אשר משמיע במרום קולו בדברי ליצנות והיתול על ראש הישיבה ורמ״י הישיבה, בדברי בקורת בבדיחות הדעת, לא תהא כזאת בישראל, כי אין שום היתר בדבר, והמבדח הזה על חשבון חכמי ישראל גדול עונו מנשוא. עליו נאמר שתו בשמים פיהם ולשונם תהלך בארץ. והוא בכלל מבזה תלמידי חכמים שאין לו חלק לעולם הבא (כמבואר בסנהדרין צט: והרמב״ם פ״ג מהל׳ תשובה הלכה יד), ועליו אמר שלמה בחכמתו (משלי כו יח) כמתלהלה היורה זיקים חצים ומות, ואמר הלא משחק אני. וכל היושב שם ואינו מוחה על כבוד התורה נלכד גם הוא בשחיתותם. ומאד יפלא על בני תורה אשר ירהיבו עוז לעשות כן, האם שכחו מה ששנו חכמים: והוי זהיר בגחלתם שלא תכוה. וכל מי שיש בידו יכולת לבטל המנהג הרע הזה, עליו לשנס מתניו, לבער הרע מקרבנו, ולא ישמע ולא יפקד ולא יזכר עוד כדבר הרע הזה. ולשומעים ינעם ועליהם תבא ברכת טוב. [הנה אין ספק שהעושים כן נכשלים באיסור חמור, וכבר אמרו חז״ל (שבת קיט:): לא חרבה ירושלים אלא על שביזו בה תלמידי חכמים, שנאמר ויהיו מלעיבים במלאכי האלקים ובוזים דבריו ומתעתעים בנביאיו עד עלות חמת ה׳ בעמו עד לאין מרפא. מאי עד לאין מרפא? אמר רב, כל המבזה תלמידי חכמים אין לו רפואה למכתו. וגם השומעים לא ינוקו מעון חמור זה, וכמו שאמרו בב״מ (פד:), במעשה של ר״א בר״ש שנענש על ששמע זלזול ת״ח ושתק. ומכ״ש אלה השומעים ומתבדחים מבזיון של ת״ח שעונשם גדול. ואף בסתם להי״ר, שהוא גם כשהדברים נכונים (כמבואר בפסחים קיג:), יש עונש חמור לאומרו ולמקבלו, והמקבלו יותר חמור מן האומרו, כמבואר בערכין (טז:). וכ״פ הרמב״ם (בפ״ז מהל׳ דעות ה״ג). וסיים הרמב״ם, שאסור לדור בשכונתו של בעל להי״ר, וכ״ש לשבת עמו ולשמוע דבריו. ולכן חלילה להשתתף במושב לצים זה, כי אין להעלות על הדעת שבשביל שמחת פורים יהיה מותר לעבור על איסורים חמורים, וכמ״ש במטה משה (סי׳ תתריב), שאף שנדמה לרוב ההמון שהותר לבני אדם בפורים לפרוק עול תורה ומצות מעליהם, וכל המרבה בשחוק והיתול הרי זה משובח, אבל בלי ספק ענין זה הוא רע ומר, ועון פלילי הוא, שלא הותר לנו בפורים אלא שמחה של מצוה, ולא שחוק וקלות ראש. וכ״כ המאירי (מגילה ז:) שלא נצטוינו בפורים על שמחה של הוללות ושל שטות, אלא על שמחה שמגיעים מהם לאהבת ה׳. ועי׳ בחזו״ע פורים עמוד רא].

סימן תרצא - דיני כתיבת המגילה

א הגויל או הקלף של המגילה, דעת הרמב״ם (פ״ב מהל׳ מגילה ה״ט) שאין צריכים עיבוד ״לשם מגילה״, ודעת רבינו תם שצריכים עיבוד לשמה.

ופסק מרן בשלחן ערוך (סי' תרצא ס"א) בסתם כדעת הרמב"ם, ודעת ר"ת הביא בשם יש אומרים, וקיימא לן הלכה כסתם. [חזו"ע פורים עמוד רלג].

ב סופר שכתב מגילת אסתר ושכח לומר שהוא כותבה לשמה, ורק במחשבתו חשב קודם הכתיבה שהוא כותב המגילה למצותה לצאת בה ידי חובת מקרא מגילה, מגילה זו כשרה לצאת בה ידי חובת מקרא מגילה, ויכולים לברך עליה כל ברכות המגילה לפניה ולאחריה ככל המגילות הכשרות. ואפילו לא חשב הסופר כלל כנ"ל, אלא כתב המגילה בסתם, מגילה כשרה היא לדעת מרן שקבלנו הוראותיו, ויוצאים בה ידי חובה. ואם יש לו מגילה אחרת שנכתבה לשמה, יש להעדיף אותה על פני מגילה זו, כדי שיהיה למצוה מן המובחר לכל הדעות. [ילקוט יוסף מועדים עמוד שג. על פי המבואר בשו"ת יביע אומר חלק ח' סימן נה.]

ג מגילה שנכתבה על ידי אשה, יוצאים במגילה זו ידי חובה אף לכתחלה, כיון שגם האשה חייבת בקריאתה. וקטן שהגיע לחינוך שכתב מגילה, אם אין לו מגילה אחרת כשרה, בדיעבד יוצאים במגילה זו ידי חובה. ואם נכתבה על ידי נער בר מצוה ולא נבדק אם הביא שתי שערות, כשרה לקרות בה אף לכתחלה. [יביע אומר חלק ח' סימן נה. חזון עובדיה פורים עמ' רלה].

ד אין כותבים את המגילה אלא בדיו שחור על גויל או קלף כדין הספר תורה. ואם כתבה על נייר פסולה. ואם כתבה בשאר מיני צבעונים או באותיות מוזהבות פסולה. ואם אחר שכתב בדיו פיזר על האותיות עפרות זהב, יעביר עפרות הזהב מעל האותיות ותחזור המגילה להכשרה. [חזון עובדיה פורים עמוד רכט].

ה העיקר לדינא להצריך שרטוט במגילה בכל שיטה ושיטה, כדין ספר תורה. ואם לא שירטט בכל שורה ושורה אף בדיעבד המגילה פסולה. ומגילה שנכתבה בלא שירטוט, אף אם ישרטט אותה אחר הכתיבה, לא מהני, ונשארה בפיסולה. [ילקוט יוסף מועדים עמוד שה. והוא ע"פ המבואר בשו"ת יביע אומר ח"א חיו"ד סי' כ' אות י'. חזו"ע פורים עמוד רלב]

ו קטן שהגיע לחינוך שכתב מגילה לשמה, אם אין שם מגילה אחרת, בדיעבד המגילה כשרה, ויוצאים בה ידי חובה. (שו"ת יביע אומר חלק ח חאו"ח סוף סי' נה).

ז מגילה שנכתבה ביד שמאל, בדיעבד כשרה. [חזון עובדיה פורים עמוד רלח].

ח מן הדין אין המגילה צריכה תגין, אפילו על אותיות שעטנז גץ, ומכל מקום רבים נוהגים לעשות לה תגין, לצאת ידי חובת כל הפוסקים. [חזון עובדיה פורים עמוד רלט]

ט מגילה שהסופר ניקד בה האותיות, נקודות הקריאה, כשרה לקרות בה. ומכל מקום לכתחלה אין לנקד המגילה. וכן אם כתב הסופר טעמי המקרא לקריאת המגילה בטעמיה, המגילה כשרה לקרות בה ולצאת ידי חובה. וכן הדין אם כתב הסופר הברכות של המגילה בראש המגילה כשרה בדיעבד, ומותר לקרות בה לצאת ידי חובה. [חזון עובדיה פורים עמו' רמ].

י המגילה צריכה עמוד בסופה וחלק בראשה כשיעור להקיף המגילה בו. ואם לא עשה לה עמוד בסופה, בדיעבד כשרה. ולכתחלה יש לתפור את העמוד עם המגילה בחוטי גידין של בהמה טהורה, ובדיעבד אם נתפר בחוטי פשתן וכיו"ב כשרה וקוראים בה בברכותיה. [חזון עובדיה פורים עמוד רמב].

יא מגילה שהשמיט בה הסופר באמצעה תיבות או פסוקים, אפילו עד חציה, וקראם הקורא על פה, יצא. (מגילה יח: הרמב"ם פ"ב מהל' מגילה ה"י, טוש"ע סי' תרצ ס"ג). וכן מגילה שהיו רוב אותיותיה מטושטשות או מקורעות, אם רישומן ניכר, כשרה. ואם אין רישומן ניכר, אם היה רובה שלם כשרה. (שם). וכן מגילה שנפלו בה טעויות בחסרות ויתרות כשרה. ואפילו נפל בה טעות שמשנה את הענין, או שטעה הסופר ותיקנה על ידי "חק תוכות", כשרה בדיעבד. ויכולים לברך עליה ולצאת בה ידי חובה. ולכתחלה יש לתקן המגילה שתהיה כתובה כדת. [חזון עובדיה פורים עמוד רנה].

יב המגילה נקראת ספר ונקראת איגרת, נקראת ספר, שאם תפרה בחוטי פשתן פסולה, ונקראת איגרת שאם הטיל בה שלשה חוטי גידים כשרה, ובלבד שיהיו משולשים [מגילה יט. וע' בפרש"י ובתוס' ובמ"ש הרי"ף והרא"ש]. וצריך לצאת ידי כולם, וכמו שכתב מרן בש"ע (סי' תרצא ס"ו). ואשה שתפרה את הגידים במגילה, המגילה כשרה. [חזון עובדיה פורים עמוד רמח].

יג מגילה שכתבה הסופר למפרע, שכתב תחלה הפרקים האחרונים של המגילה קודם שיכתוב את הפרקים הראשונים שלה, יש אומרים שדינה כדין הקורא את המגילה למפרע, שלא יצא, מפני שכתוב ככתבם וכזמנם, שתהיה הכתיבה כסדרה. במה דברים אמורים שתפר יריעות המגילה כסדר שכתב למפרע, אבל אם תפר המגילה כסדרה וכהלכתה, כשרה, אף על פי שנכתבה למפרע. וכן עיקר. [בספר מרכבת המשנה כתב לדון לפסול מגילה שנכתבה למפרע, כדין הקורא את המגילה למפרע שלא יצא. אבל לעומתו הגאון רבי בנימין הלוי (רבו של המחבר), דחה ראיות מהר"ם דאנון, ואין ולאו ורפיא בידיה. והחקרי לב (חאו"ח סי' קלג) כתב, שהואיל ונתבאר שגדולי עולם פירשו דמה שכתוב במגילה "ככתבם" על כתיבת המגילה קאי, מכאן ראיה לעיקר החקירה שכתיבה למפרע פוסלת במגילה. הילכך נקטינן שכתיבה למפרע פוסלת במגילה וכדעת מהר"ם דאנון, ובספר שרשי הים ח"א פליג עליו והכשיר כתיבה למפרע. ובאמת שמעשים בכל יום אצל הסופרים שמתחילים ללמוד לכתוב סתו"מ, לחנכם בכתיבת מגילת אסתר, שאין בה שם שמים, ונותנים להם לכתוב מאמצע המגילה עד שתתישר כתיבתם, ואח"כ נותנים להם לכתוב תחלת המגילה, ולא מצינו מי שיערער על זה, ואין פוצה פה ומצפצף. ובעל כרחך שהעיקר לדינא כדברי הגאון בעל שרשי הים, שאין קפידא בזה. ובודאי שיש להקפיד שיתפור את יריעותיה כסדרה הנכון. ונראה שאפילו מגילה שנכתבה למפרע, וגם תפירת היריעות היו מהופכות, ושלא כסדרה, אלא שהקורא את המגילה שיכל את ידיו וקראה כהוגן, כסדרה, שבודאי צריך לחזור

ולקרוא מתוך מגילה כשרה, אע״פ כן לא יברך על קריאתו השניה, כיון שלא נתבאר דין זה בראשונים. חזון עובדיה פורים עמוד רמט].

יד מותר לסופרים כותבי המגילה להעתיק מתוך מגילה כשרה ומסודרת, באופן שכל עמוד מתחיל בתיבת ״המלך״, כדרך המגילה הכתובה לפניהם. ויש אומרים שראוי לסופרים להמנע מלהתחיל כל עמוד של המגילה בתיבת ״המלך״, כמו שנהגו קצת סופרים, מפני שעל ידי כך מקצרים האותיות שבסוף העמוד או מאריכים אותן, כדי שיגיעו לתיבת ״המלך״ בתחלת העמוד, והוא שלא כדין. (מלאכת שמים כלל כד, בחכמה סוף אות ב). אך עתה נהגו הסופרים שלא לחוש לזה, מפני שהם מעתיקים ממגילות שמסודרות כן, ואינם מקצרים ולא מאריכים אותיות שלפני כן, שהכל ערוך לפניהם כהוגן. [כ״כ בקול יעקב סי׳ תרצא כח].

טו מגילות אסתר אשר חדשים מקרוב באו שלוקחים טבלאות של משי שחקוקים בהם עמודים שלמים של מגילות אסתר, ומניחים קלף מתחת לטבלאות המשי, ושופכים דיו על הטבלא וממרחים אותו הלוך ושוב במגב, והדיו יורד דרך נקבי המשי על הקלף, וכהרף עין נדפסים עמודים שלמים על הקלף, מגילות אסתר אלה פסולים אפילו בדיעבד, וגרע מדפוס שהוא פסול במגילה, כמו בספר תורה. [שהרי אמרו בירושלמי (גיטין פ״ב ה״ג) וכתב ולא וחקק, לא המטיף. שהמטיף נקודות בצורת האותיות, ולא השופך, וכתב הרשב״א דהיינו טעמא דבעינן כתביה כדרך הכותבים, ובנ״ד לא הוי כתיבה כדרך הכותבים]. והמברכים עליהם ברכתם ברכה לבטלה, והוא מכשול חמור מאד, שמכשיל את הרבים באיסור ברכה לבטלה ובביטול מצות מקרא מגילה. [ילקו״י הלכות תפילין מהדורת תשס״ד, סי׳ לב הערה כו. חזו״ע פורים עמ׳ רנה]. ומיהו אם חלק מועט מהמגילה נעשה בדפוס כנז׳, והרוב נכתב בכתב יד סופר כתיבה ממש, לא גרע מדקיימא לן שאם השמיט בה הסופר פסוקים וקראם הקורא בעל פה יצא. והוא הדין לכאן.

טז מותר לעשות לכתחלה יריעה של המגילה, אפילו פחות משלשה עמודים, ובלבד שיתפרנה בגידים כדינה. ולכתחלה יש לעשות גליון המגילה למעלה ג׳ אצבעות, ולמטה ד׳ אצבעות, ובין דף לדף ב׳ אצבעות, כדין ספר תורה. ובדיעבד די למעלה ב׳ אצבעות ולמטה ג׳ אצבעות, ובין דף לדף אצבע. [ואע״פ שבס״ת קי״ל במנחות (ל.) שאין עושים יריעה פחותה משלשה עמודים. [וכן פסק הרמב״ם (פ״ט מהל׳ ס״ת הל׳ יב), ובטוש״ע יו״ד (סי׳ עבר ס״ג). מכל מקום במגילה א״צ להקפיד על זה, ויכולים לעשות יריעה של דף אחד או שנים, שמכיון שאף בס״ת אינו אלא למצוה ולא לעכב, וכדמוכח מדברי הרמב״ם (פ״י מהל׳ ס״ת), וכ״כ הב״י והרמ״א בהגה (סי׳ רעג ס״ה), שכל זה רק למצוה מן המובחר, ואם שינה כשר. וע״ע בשו״ת יביע אומר ח״ז (חיו״ד סי׳ כו). ממילא במגילה יש להתיר לעשות כן אפילו לכתחלה, שהרי נקראת אגרת. וכמ״ש כיו״ב האו״ר (סי׳ תרצא סק״ז), שכל שכשר בס״ת בדיעבד, מותר לכתחלה במגילה. חזון עובדיה פורים עמ׳ רנ].

יז לכתחלה יש לעשות כל פרשיות המגילה סתומות, ובדיעבד אם עשה כל פרשיותיה או מקצתן פתוחות כשרה, ויכולים לברך עליה. [חזון עובדיה פורים עמוד רנב].

יח מגילה שרובה נעשית בדפוס, ומיעוטה בכתב יד הסופר, פסולה. אפילו אם האותיות שבדפוס דומות מאד לאותיות של הסופר. וכל שכן צילום מכתב יד של המגילה שהוא עוד יותר גרוע מן הדפוס כמו שכתבו הפוסקים. אבל אם היה רובה בכתב יד, ומיעוטה בדפוס, כשרה. ואפילו אם המיעוט המודפס הוא בתחלתה או בסופה, כשרה. ומכל מקום מי שאין בידו מגילה כשרה כדת, טוב שיקח בידו מגילה מודפסת בחומש וכיו"ב, שאם לא ישמע איזו תיבה מפי הקורא, יקראנה מתוך המגילה שבידו. [חזון עובדיה פורים עמוד רנג].

יט עשרת בני המן צריך לכתבם בצורת שירה, שמניח כשיעור ט' אותיות חלק בין כתיבת שמותם, לבין כתיבת "ואת", ואם לא עשה ריוח בינתים פסולה. [חזון עובדיה פורים עמו' רנה].

כ מה שיש נוהגים לכתוב הדף של עשרת בני המן באותיות גדולות, הוא מפני שהמגילה שלהם היא של עמודים ארוכים עם שורות רבות, והדף של עשרת בני המן אינו אלא אחת עשרה שורות, וצריך למלאת את כל הדף, שלא ישאר חלק בסוף הדף, לכן כותבים אותיות גדולות למלאת את כל הדף, ואע"פ שאין לכתוב אותיות גדולות או קטנות משאר האותיות, אלא על פי המסורת, באותיות מסויימות, מ"מ כיון שעשרת בני המן כתובים בדף מיוחד בפני עצמו, אין להקפיד על כך. [וכמ"ש בשערי אפרים שער ו סעיף נה]. ואם הרחיב בין השורות בין שיטה לשיטה כמלא שיטה מאותו כתב יש להכשיר, ולא חשיב כמו שעשה פרשה בין השטין. שכן דרך הסופר כשכותב אותיות גדולות בעמוד כזה כדי למלאתו, להניח ריוח בין שיטה לשיטה. [כן מוכח מדברי מרן החיד"א בספר כסא רחמים (מס' סופרים פ"א, דף יז ע"ב), וכן פסק בשו"ת שבט הקהתי ח"ד סי' קפו. חזון עובדיה פורים עמוד רנט].

כא יש להקפיד לכתחלה לעשות אורך המגילה מלמעלה למטה י"א שורות בכל עמוד, כדי שהעמוד של עשרת בני המן יהיה שוה בכתיבתו לכל העמודים. מיהו אם היתה המגילה ארוכה יותר, והוצרך הסופר לכתוב הדף של עשרת בני המן באותיות גדולות על פני כל אורך העמוד, אין להקפיד על כך, והמגילה כשרה. ויש להקפיד לכתוב תיבת "איש" בראש הדף, ותיבת "עשרת" בסוף הדף. [חזון עובדיה פורים עמוד רנה].

כב סופר שהשמיט כתיבת עשרת בני המן במגילת אסתר, המגילה פסולה אף בדיעבד. [חזון עובדיה פורים עמוד רנז].

סימן תרצב - דיני ברכות המגילה

א הקורא את המגילה בלילה מברך לפניה שלש ברכות, על מקרא מגילה, שעשה נסים, ושהחיינו. וביום אינו חוזר לברך שהחיינו. [ילקו״י מועדים עמוד רצא. ואע״פ שדעת ר״ת בתוס׳ (מגילה ד.) שצריך לברך שהחיינו גם במקרא מגילה של היום, כיון שעיקר קריאתה ביום. וכ״ד האו״ז, והאשכול, והרא״ש, והרשב״א, והריטב״א, והמאירי. וכן מנהג הרבה מאחינו האשכנזים, וכדׄ הרמ״א (ר״ס תרצב). מ״מ מנהגינו כדׄ הרמב״ם (פ״א ה״ג), ומרן בש״ע (סי׳ תרצב ס״א), שביום אינו חוזר לברך שהחיינו. והיינו טעמא דלא עדיף מדקי״ל (סוכה מו.) שאם בירך שהחיינו בעת עשיית הסוכה א״צ לחזור ולברך בכניסתו לסוכה. וכמ״ש ג״כ התוס׳ שם ד״ה נכנס. וכל שכן כאן דמשבירך בלילה שהחיינו על מקרא מגילה שהיא חובה, ששוב אינו חוזר לברך שהחיינו ביום].

ב אם שכח ולא בירך שהחיינו או אחת משאר הברכות, מברך במקום שנזכר כל עוד לא סיים קריאת המגילה כולה. ואפילו אם נזכר בפסוק האחרון, יברך שם שהחיינו. [נהר שלום (סי׳ תרצב סק״א). מועד לכל חי (סי׳ לא אות עד). בית עובד (דף קעד.). והנה בבן איש חי (פר׳ תצוה אות ה) כתב שלאחר קריאת פסוקי עשרת בני המן לא יברך שהחיינו. אך אין דבריו מוכרחים, שמכיון שעדיין לא יצא י״ח מגילה עד אם סיים פסוק אחרון, נמצא שעדיין המצוה נמשכת, לכן יוכל לברך גם שהחיינו אף אחר קריאת תוקפו של נס בעשרת בני המן, שהשמחה שעליה נתקנה ברכת שהחיינו תלויה במצוה עצמה. וה״נ קי״ל בלולב שמברך כל זמן שלא עשה הנענוע. וראה בילקו״י מועדים. ובחזון עובדיה פורים עמוד סד]. אבל אם סיים קריאת המגילה כולה [בלילה], ונזכר שלא בירך שהחיינו, יברך שהחיינו על מקרא מגילה של היום. [ילקו״י מועדים עמ׳ רצב. נהר שלום סי׳ תרצב].

ג אף מי שבירך כל הברכות וקרא המגילה בבית הכנסת, יכול לחזור ולברך הברכות כולם, לרבות שהחיינו, להוציא את הנשים בביתו וכיוצא בזה. [ילקו״י מועדים עמ׳ רצב. הנה הרמב״ם (פי״א מהל׳ ברכות ה״י) כתב, אחד העושה מצוה לעצמו ואחד העושה אותה לאחרים מברך קודם עשייתה אקב״ו לעשות, אבל אינו מברך שהחיינו אלא על מצוה שעושה אותה לעצמו. וכתב בכס״מ, בשם הרמ״ך, נראה מדבריו שהמקדש (בליל יו״ט) בבית אחר להוציא הנשים אינו מברך שהחיינו, ומנהגנו לברך, וכן ראוי לעשות, שכיון שחובה הוא לאשה לברך זמן, אותה ברכה מברך בעבורה, וחשבינן נמי שמברכת היא דשומע כעונה. ע״כ. ומ״ש״וכן ראוי לעשות״, דבר פשוט הוא, וגם רבינו יסבור כן. והניף ידו שנית בב״י (סי׳ תקפה) דאפשר דלא כתב הרמב״ם כן אלא במצוה שיש בה מעשה, אבל מצוה שאין בה מעשה אלא דיבור או קול מברך שהחיינו אף לאחרים. עכ״ד. ועי״ע בחזו״ע עמ׳ סה].

ד אבל בתוך י״ב חודש לאב או לאם, ובתוך שלשים לשאר קרובים, מותר לו לקרוא המגילה בצבור, אף שברכת שהחיינו נאמרת בשמחה. ואפילו למחמירים אם האבל הנ״ל הוא שליח צבור קבוע בבית הכנסת ואין בבית הכנסת בקי בקריאת המגילה כמוהו, יכול לקרות המגילה בצבור עם כל הברכות. [ילקו״י מועדים עמ׳ רצב. ע׳ בשו״ת מהרי״ל (סי׳ כב) שכתב שאבל לא יעבור לפני התיבה בהלל מפני שהקהל בשמחה, וכן במגילה מה״ט. וכיו״ב כ׳ מהר״ם מינץ (סי׳ מג) שאין לאבל להדליק נרות חנוכה בלילה הא׳ בבהכ״נ משום שהחיינו הנאמרת בשמחה. ע״ש. אולם בגשר החיים (פכ״ג ס״ד) כתב בשם האדר״ת, שטעות לדמות מגילה לנ״ח בבהכ״נ, דשאני התם שהברכה רק לקהל, לפרסומי ניסא, שהרי אין יוצאים שם י״ח. אבל כאן הרי הוא פוטר גם את עצמו בזה. ועי״ע בחזו״ע פורים עמ׳ סו]. ואמנם כשקורא האבל לעצמו, או שקוראה בביתו להוציא הנשים ידי חובה לכל הדעות רשאי לברך גם שהחיינו בקריאתו. [שאף בנידון מהר״ם מינץ בחנוכה חילקו האחרונים דהיינו דוקא כשמדליק בצבור בבהכ״נ שהקהל שרויים בשמחה. משא״כ כשמדליק בביתו שבודאי שמברך שהחיינו. וכמ״ש הנודע ביהודה תנינא (חאו״ח סי׳ קמא). ועוד].

ה מי שאין לו מגילה כשרה ונמצא בספינה או במדבר, לא יברך ברכת שהחיינו בפורים על סעודת פורים, שלא תיקנו שהחיינו אלא על מקרא מגילה, ולא על עצם יום הפורים. [ע' במג"א ובא"ר וברכ"י (ר"ס תרצב). וע' במאירי (מגילה ד.) שכתב, שאין לומר "זמן אומרו אפילו בשוק" אלא לגבי רגלים. ולא בחנוכה ופורים. [אלא שהמאירי (שבת כג:) סותר את עצמו בזה]. וכ"כ הפר"ח (ר"ס תרעו). ובשו"ת קול גדול (סי' מח), והנצי"ב בהעמק שאלה (סי' כו אות י), ובשו"ת יביע אומר ח"ו (חאו"ח סי' מב אות ב). ובילקו"י מועדים עמוד שג].

ו מי שאין לו מגילה כשרה ונמצא במדבר או בספינה, אין לו לומר את ההלל בברכות. אלא יקרא ההלל כולו בלי ברכות. ומכל מקום אם יש בידו מגילה שאינה כשרה יקראנה על כל פנים בלי ברכות בלילה וביום. [בגמ' מגילה (יד.) מבואר, שהטעם שאין אומרים הלל בפורים משום דקריאת המגילה זו היא ההלל. וכן אמר רב נחמן. ולדעת רבא משום שעדיין אנו עבדי אחשורוש. ונפקא מינה לענין קריאת ההלל, לטעם רב נחמן כשאין לו מגילה לקרוא בה, יברך על ההלל. ולדעת רבא בכל אופן אין לומר הלל בפורים. ונחלקו הראשונים אם תפסינן עיקר כטעם רב נחמן, או כטעמו של רבא. שדעת הבה"ג, הרמב"ם, רבינו יצחק בן גיאת, והמנהיג, תפסו עיקר כטעם רב נחמן. ולדעתם כשאין לו מגילה יקרא הלל בברכות. אך לדעת המחזור ויטרי (עמ' ריח) העיקר כטעמו של רבא, דאין אומרים הלל בפורים משום דאכתי עבדי אחשורוש אנן. ודעת רב עמרם גאון שא"א הלל לפי שהוא נס של חו"ל. ולכן סב"ל. וראה בילקו"י מועדים עמ' שג. חזו"ע פורים עמ' צו]

ז אסור לדבר בעת קריאת המגילה עד לאחר הברכה האחרונה. [הנה דעת ספר העיטור, שכיון שברכה אחרונה של המגילה תלויה במנהג, אין לגעור במי ששח בקריאתה. ודעת הטור (סי' תרצב) שכיון שסוף סוף מברך צריך שלא יפסיק באמצע קריאתה. וכתב הב"י, דהיינו בש"צ הקורא בעצמו, אבל השומע אין לו להפסיק מטעם אחר, שהרי בעודו שח אינו שומע את הקריאה מפי הקורא, ונמצא שלא שמעה כולה. ומרן בש"ע (סי' תרצב ס"ב) פסק: "אין לשוח בעוד שקוראים אותה". והיינו גם הקורא, וגם השומע, והטעם, שהרי כתב הרשב"א בתשו' ח"א (סי' רמד), שאף שמן הדין אין השיחה באמצע המגילה מפסקת, שהרי כבר התחיל במצוה, מ"מ ראוי שלא לשוח עד גמר המצוה, והשח גוערים בו, כדי שיכוין לבו למצוה. ואם שח אינו חוזר. וראה בילקו"י מועדים עמו' רצח. ובחזו"ע פורים עמו' פ]. ואם עבר השומע ודיבר דברים אחרים בעוד שהקורא ממשיך בקריאתו לא יצא, וצריך לחזור ולקרות מאותו פסוק והלאה. ויכול לומר כמה תיבות וכדומה מתוך החומש כשאין בידו מגילה כשרה. [לבוש (סי' תרצב), שבשעה שדיבר לא שמע הקריאה ולא יצא י"ח. [וכן מבואר בב"י]. והלבוש לשיטתו שהתופס בידו מגילה שאינה כשרה לא יקרא עם הש"צ, מפני שנותן דעתו על קריאתו והרי הוא כקורא על פה].

ח הקורא את המגילה לא יפסיק באמצע הקריאה, אלא באמצע הפרק שואל מפני היראה, ומשיב מפני הכבוד, ובבין הפרקים שואל מפני הכבוד ומשיב שלום לכל אדם, כדרך שהוא מפסיק בקריאת שמע וברכותיה, וכמו שפסק בשלחן ערוך (סי' סו ס"א). ואם שמע קדיש או קדושה יפסיק ויענה ואפילו באמצע הפסוק. [ע" בברכות (יד.). וכ"כ הי"ה (פ"ג מהל' חנוכה ה"ט) בשם רוב המפרשים. וכן מוכח מדברי הר"ן פ"ב דמגילה (יח:) דבהלל ובמגילה פוסק מפני היראה והכבוד]. ונראה שאפילו אמן דברכות עונה כדין פסוקי דזמרה. [שדין מגילה כדין הלל, כדאמרינן במגילה (יד.) קריאתה זוהי הלילא. ובהלל מפסיק לענות אפי' אמן דברכות. וכ"ש קדיש וקדושה. ע' שו"ת יביע אומר ח"ב סי' לב]. אבל אם אין בידו מגילה כשרה ושמע קדיש או קדושה בעת שמיעת מקרא המגילה מהשליח צבור, לא יפסיק לענות, כדי שלא יפסיד מצות קריאת מגילה על ידי כך. והעוסק במצוה פטור מן המצוה. [ילקו"י מועדים עמ' שא. יבי"א שם. וח"ה סי' יג, וסי' טז סק"ז. וח"א סי' ה סק"ז]

ט הקורא את המגילה ונודע לו שזרחה הלבנה, וחושש שאם ימתין מלברך עליה עד שיסיים קריאת המגילה, תתכסה הלבנה בעבים, יפסיק באמצע קריאת המגילה ויברך ברכת הלבנה, ולאחר מכן ימשיך קריאת המגילה ממקום שפסק, ולא יפסיק אלא לברכה עצמה. [כ״כ בשו״ת נודע ביהודה קמא סי׳ מא]. וברור דמכל שכן לפני מקרא מגילה אם רואה את הלבנה מקדים ומברך פן תתכסה בעבים אחר כך. [דלא כהגרש״ק בקנאת סופרים שאף אם נדחית ברכת הלבנה לגמרי מגילה קודמת. ע״ש. ואין דבריו מוכרחים. וע׳ בשו״ת אמרי נועם ח״א חאו״ח סי׳ לא].

י הקורא את המגילה כשהוא מתנמנם, הואיל ולא נרדם בשינה, יצא. אבל השומע את המגילה והוא מתנמנם לא יצא. [שהעוסק במצוה פטור מהמצוה. וע׳ בשו״ת יביע אומר ח״א סי׳ ה אות ז].

יא השומע שנרדם בשינה או שנתנמנם באמצע קריאת המגילה, והתעורר בתוך כדי קריאתה, צריך לחזור ולקרות מהפסוק שנרדם או נתנמנם בו, וימשיך הלאה עד סוף המגילה, ולא יועיל שיקרא רק את הפסוקים שנרדם בהם, דהא קי״ל בש״ע (סי׳ תרצ ס״ו), הקורא את המגילה למפרע לא יצא. [חזון עובדיה פורים עמוד פד].

יב שהה כדי לגמור את כולה בין בעשרת בני המן, בין בשאר המגילה, חוזר למקום שפסק. [מגילה (יח:). טוש״ע (סי׳ תרצ ס״ה). (וע״ע בתשו׳ הרשב״א שבב״י סי׳ תרצב). וכ״פ הפמ״ג (א״א סי׳ תרצ אות יז) לענין שהה כ״כ בעשרת בני המן. וראה בילקו״י מועדים עמוד ש׳. ובילקו״י על הלכות פסוד״ז. חזו״ע פורים עמוד פז]

יג אסור לאכול קודם קריאת המגילה, ואין חילוק בזה בין קריאת המגילה של לילה לקריאת המגילה של יום. [סי׳ תרצב ס״ד ומשנ״ב שם]. ולכן יזהרו הנשים שלא לאכול ביום פורים עד שיבואו בעליהן מבית הכנסת לקרות להן המגילה ולצאת ידי חובתן. [כי הדבר ברור שהנשים חייבות ג״כ לשנות קריאת המגילה ביום, כדקי״ל במגילה (ד.) לגבי אנשים. והפוטרות עצמן בטענה שהן עסוקות במצות משלוח מנות וכו׳, לא יפה עושות, וצריך ללמדן שעיקר המצוה של מקרא מגילה ביום, ואין פוטר אותן. ואע״פ שבספר מאורי אור, עוד למועד (דקט״ו:), כתב להביא סמך לנשים אלו. מ״מ המעיין ישר יחזו פנימו שהעיקר שיש לחייבן גם במקרא מגילה של יום]. ומכל מקום מותר לטעום פירות קודם קריאתה, וכן פחות מכביצה פת או עוגה, ולשתות תה או קפה. והמחמיר שלא לטעום כלום תבוא עליו ברכה. [ע׳ בכל זה בשו״ת בשמים ראש (סי׳ עד). ובשו״ת שואל ומשיב תליתאה (ח״א ס״ס קכ). ובספר רוח חיים פלאג׳י (סי׳ תרנב). ובשו״ת יביע אומר ח״ט (חאו״ח סי׳ סז). ילקו״י מועדים עמו׳ שב. חזון עובדיה פורים עמו׳ צה]

יד ומכל מקום אם הוא לצורך, כגון מי שיושב בתענית (בפורים דפרזים), וקשה לו להשאר בתענית עד אחר קריאת המגילה, אין צריך להחמיר, ורשאי לטעום פחות מכביצה פת או עוגה, או יטעם פירות הרבה, כפי עיקר הדין. ואם ביקש מאחד שיזכירהו לקריאת המגילה בצבור מותר באכילה. [ילקוט יוסף מועדים עמוד שב. חזון עובדיה על פורים עמוד צה]

א יש נוהגים לגבות לפני מקרא המגילה מעות "זכר למחצית השקל", וכל מי שלא הספיק לתת המעות הללו לפני פורים יתנם אז לפני המגילה, וכמו שאמרו (במגילה יג:), גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שעתיד המן לשקול שקלים על ישראל, לפיכך הקדים שקליהן לשקליו. [במסכת סופרים (פכ"א ה"ד) איתא "שצריכים ישראל לתת שקליהן לפני שבת זכור". ומ"מ מנהגינו לעורר העם לתת זכר למחצית השקל בליל פורים קודם מקרא מגילה. וכ"כ מהרי"ל והרמ"א בהגה (סי' תרצד ס"א) (אך לא נהגנו כמ"ש שם דהיינו לפני מנחה). והמג"א שם כתב שבמדינתו נהגו ליתנו קודם מקרא מגילה של היום. ועי' בפמ"ג שם]. ויזהרו שלא לקרות המעות הללו "מחצית השקל", רק "זכר למחצית השקל". [במס' סופרים שם איתא "ואסור לומר עליהם לשם כופר אלא לשם נדבה". ובשו"ת הגאונים (סי' מ) איתא, "מה שמכריזים על השקלים במקומכם, לא יפה הם עושים שקוראים אותם שקלים ונאסרו איסור הנאה". ע"ש. ומ"מ אם נותן המעות "זכר למחצית השקל" אין קפידא, בפרט כשמפרשים הגבאים כוונתם לשם איזה מוסדות תורה גובים המעות. ונותן לגבאי על דעתו. (ומכ"ש כשנותן מעות של נייר, ולא מטבעות כסף ממש, שניכר שאינו עושה לשם מחצית השקל ממש). ועי' בילקו"י מועדים עמ' שי, ובחזו"ע פורים עמ' קא].

ב צריך לתת סכום השוה לערך שלשה דרהם כסף טהור, שהם תשעה גרם כסף טהור מזוקק לפי מחיר הכסף הגולמי מדי שנה בשנה. [הנה בשו"ת בית דוד (חיו"ד סי' קיח) האריך בדבר מצות מחצית השקל, ושם (דף עד) כתב, שאדם שרוצה לקיים זכר למחצית השקל, כדי שתהיה כפרה לנפשו, צריך שיתן לפחות עשרה גרה. ע"ש. והנה מחצית השקל בשקל הקודש הוא שני דינרים, והדינר הוא שיעור מיתקאל, דהיינו דרהם וחצי, וכמ"ש בכס"מ (פ"ב מכלי המקדש ה"ג), ובב"י אה"ע (סי' סו). נמצא ששיעור מחצית השקל הוא שלשה דרהם. וכל דרהם הוא שלשה גרם. ונמצא שהמחצית השקל הוא תשעה גרם כסף טהור. ועי' בילקו"י מועדים עמ' שי. ובחזו"ע פורים עמ' קב]

ג טוב שיתן שלשה מטבעות מתכת לזכר מה שנאמר בפרשת מחצית השקל ג' פעמים תרומת ה'. [כמ"ש הרמ"א בהגה (סי' תרצד). ואף שבמטה יהודה כתב, שאין לזה טעם, שהרי תרומת המשכן לא היתה מחצית השקל אלא כל איש אשר נדבו לבו וכו'. וכ"ד הגר"א במעשה רב דסגי במטבע אחד. מ"מ מהיות טוב נכון לעשות כדי הרמ"א. וכ"כ במועד לכל חי סי' לא אות נא]. ומכל מקום גם שוה כסף או שטר כסף יספיקו לקיום מצוה זו. [כי בכל מקום קי"ל שוה כסף ככסף, וכמ"ש התוס' (קידושין ב.). ומטבע של נייר הגם שהחתם סופר (חיו"ד סי' קלד) מצדד בזה אם מותר לפדות הבן בהם, כיון שאין גופם שוה כלום, ורק משום דינא דמלכותא יוצאים בהוצאה. ע"ש. וע"ע בשו"ת עונג יום טוב (סי' קב). אולם בשו"ת חסד לאברהם תאומים ח"א (סי' צה) העלה להקל. וכן דעת הג"ר יצחק אלחנן בשו"ת עין יצחק (חיו"ד סי' ל), וראה בילקו"י מועדים, עמ' שיא, ובחזון עובדיה פורים עמוד קג]

ד מי שמצבו הכלכלי קשה, די שיתן מטבע של חצי שקל לזכר מחצית השקל. [ע"פ מ"ש המטה יהודה עייאש (סי' תרצד). ושכ"ד הגר"א כיו"ב. וע"ע בשו"ת בית דוד (חיו"ד סי' קיח). וע"ע בשו"ת מנחת אלעזר ח"א (סי' ל). ובביאור הלכה. וכ"כ בשו"ת גאוני מזרח ומערב (סי' מ) שאין קצבה לזה, שאינו אלא לצדקה בעלמא. וע"ע בשו"ת ציץ אליעזר חלק יג (סי' עב), ובילקוט יוסף מועדים עמוד שיב. ובחזון עובדיה על פורים עמוד קד].

ה כל מי שהוא למעלה מגיל עשרים שנה צריך לתת "זכר למחצית השקל" הסכום הנ"ל. [הרמ"א סי' תרצד עפ"ד הרע"ב פ"א דשקלים]. ויש אומרים

שאף מי שהוא למעלה מבר מצוה, מבן י״ג שנה ומעלה, צריך לתת זכר למחצית השקל. וטוב להחמיר כדעה זו. [עיין בתוס׳ יום טוב (פ״א דשקלים מ״ד) שתמה על הרע״ב בזה, והביא דעת הרמב״ם והרמב״ן ושאר פוסקים שמבן י״ג ומעלה חייב בשקלים. ושכ״ה בירושלמי שם. גם בשו״ת בית דוד תמה על הרמ״א, שהרי מה שנאמר מבן עשרים שנה ומעלה, אינו אלא לתרומת אדנים. אבל בתרומת הקרבנות החיוב הוא מבן י״ג. וכ״כ הרמב״ם והרמב״ן והסמ״ג. ע״ש. אולם בחזקוני (ר״פ כי תשא) מבואר שא״צ לתת אלא מבן כ׳ ומעלה. וכ״כ מהראנ״ח, והב״ח, ובשו״ת שער אפרים. ועכ״פ י״ל דס״ל להרמ״א שהואיל ואין זה אלא למנהג בעלמא זכר למחצית השקל דיו במה שמפורש בתרומת אדנים מבן כ׳ שנה ומעלה. שנאמר בה׳ ״לכפר על נפשותיכם״. וכ״כ במטה יהודה שם, ובשו״ת מנחת אלעזר שם. ומ״מ טוב להחמיר עפ״ד הרב בית דוד והרב מטה יהודה שיש לתת מבן י״ג שנה ומעלה. וע״ע בשו״ת יחוה דעת ח״א (סי׳ פו). ובילקוט יוסף מועדים שם].

ו גם הנשים יתנו מעות ״זכר למחצית השקל״. וטוב לתת גם עבור ילדיו הקטנים. ולכן כל איש אשר יש יכולת בידו יתן בעדו ובעד אשתו ובניו הקטנים הסמוכים על שלחנו סך הנ״ל לכל אחד. ואם אין ידו משגת כל כך, יתן חצי שקל בעדו, ובעד כל אחד מבני ביתו מטבע יותר קטן כפי כוחו, כי כאיש גבורתו. [המג״א (סי׳ תרצד סק״ג) העיר עמ״ש בהגהות מנהגים דנשים וילדים חייבים במחצית השקל, שלא ידע מנא ליה. ובתורה תמימה (ר״פ כי תשא) כתב, ונראה דהכא שנותנים המחצית השקל לצדקה להקדים שקליהם לשקלי המן, כיון שאף הנשים והילדים היו באותו הנס לכן גם הם חייבים. וכ״כ בכה״ח, ובספר לקט יושר. אולם בתשו׳ הגאונים ליק (סי׳ קכ) כתב בשם רב סעדיה גאון ששלשים מצות שהאנשים חייבים ונשים פטורות, ופירש הרי״ץ גיאת שאלו הן: מילה, ראיה, שקלים כל העובר על הפקודים וכו׳. ע״ש. נמצא שנשים פטורות מן השקלים. אך יש לחלק בין תרומת המשכן למחצית השקל. וראה בילקוט יוסף מועדים עמ׳ שיג, ובחזו״ע פורים עמ׳ קה]

ז מעות הללו שהם זכר למחצית השקל ינתנו לטובת מוסדות של תורה ולישיבות שמגדלים בהם תלמידי חכמים, שמיום שחרב בית המקדש אין להקב״ה בעולמו אלא ארבע אמות של הלכה (ברכות ח.). וכל המשתדל להיות עושה ומעשה להרים קרן התורה ולומדיה יזכה לראות בהרמת קרן ישראל. וכמו שאמרו (בבא בתרא י:) במה תרום קרנם של ישראל ב״כי תשא״. [במסכת סופרים (פכ״א ה״ד) איתא שנותנים בזה לחם ומים לעניים. וברוח חיים (סי׳ תרצד) כתב שינתנו לטובת תלמידי חכמים עניים, וכמ״ש אם בקשת לעשות צדקה עשה עם עמלי תורה. ע״כ. וכבר אמרו במדרש תנחומא (פרשת צו), שהתורה מכפרת על עונותיהם של ישראל, נמצא שהתורה משמשת תחליף לכפרת הקרבנות הבאות מתרומות ״מחצית השקל״. ואדרבה מעלת התורה גדולה ממעלת הקרבנות, וכמו שאמרו בר״ה (יח.) על הפסוק לכן נשבעתי לבית עלי אם יכופר עון בית עלי בזבח ובמנחה. בזבח ובמנחה אינו מתכפר, אבל מתכפר הוא בת״ת. וכן אמרו במגילה (ג.), גדול ת״ת יותר מן הקרבנות. ע״ש. ובילקוט שמעוני (הושע סי׳ תקכב), איתא, מעשה ברבן יוחנן בן זכאי שהיה מהלך בירושלים, ורבי יהושע מהלך אחריו, וראה את בית המקדש כשהוא חרב, אמר ר׳ יהושע, אוי לנו על ביהמ״ק שהוא חרב, שהיו מתכפרים בו עונותינו. אמר לו ריב״ז, בני אל ירע בעיניך, יש לנו כפרה אחרת שהיא כמותה, והיא ת״ת וגמילות חסדים, לכן נאמר: כי חסד חפצתי ולא זבח ודעת אלהים מעולות. וראה בילקו״י מועדים עמוד שיג. וביחוה דעת ח״א סי׳ פו, ובחזו״ע פורים עמ׳ קה].

ח הנוהגים להפריש מעשר כספים ממשכורתם ומרווחיהם מדי חודש בחודשו, אינם רשאים לתת ממעשר זה לחובת המצוה של מתנות לאביונים של יום הפורים, או לתרומת זכר למחצית השקל. אולם אם רצה להוסיף על חובתו ולתת עוד מתנות לאביונים יותר משני עניים, וכן אם רצה להוסיף על חובתו בתוספת מרובה בתרומת זכר למחצית השקל רשאי לתת התוספת ממעות מעשר. ורק אם אמר בפירוש בשעה שהתחיל

להפריש מעות מעשר בלי נדר והשעה דחוקה לו, רשאי לתת ממעות אלה למתנות לאביונים, וכן לזכר למחצית השקל. [ילקוט יוסף מועדים עמוד שיד. יחוה דעת חלק א' סימן פז]

סימן תרצג - סדר תפלות פורים

א בליל פורים נכנסים לבית הכנסת בבגדי יום טוב, [מהרי"ל. הרמ"א בהגה (סי' תרצה ס"ב). וכתב החיד"א במחז"ב (קו"א סי' תרפז סק"ב), שכן נהגו בירושלים ת"ו שלמים וכן רבים. ע"ש. וכ"כ מהר"ח אבולעפייא. (ורמזו בזה על מה שנאמר ותלבש אסתר מלכות). וכ"כ במועד לכל חי (סי' לא אות יח). ועוד]. ואומרים מזמור "על אילת השחר" לפני תפלת ערבית שהוא מענין היום. [הנה במס' סופרים (פי"ח ה"ב) איתא, בפורים אומרים "שגיון לדוד". וכתב היעב"ץ, משום דכתיב ביה על דברי כוש בן ימיני, הוא שאול (מ"ק טז:) שיצא ממנו מרדכי. וכתיב ביה בור כרה ויחפרהו ויפול בשחת יפעל, הנדרש על המן. ע"ש. אולם יש שכתבו לומר "למנצח על אילת השחר". וכ"ה בארחות חיים, וכ"ה ברד"א (דני"ו:): שמדבר על אסתר, כדאמרינן ביומא כט. למה נמשלה אסתר לאילת השחר וכו'. וגם יש בו רמז לשם המן, הצילה מחרב נפשי, ר"ת המן וכו'. ע"כ. וכן יש לנהוג. שידוע מ"ש בב"י (סי' תכה) שראוי לסמוך על הרד"א שבקי במנהגים. וכ"כ הכנה"ג (סי' תרצג סק"ג), ושכ"כ הכל-בו]. ובתפלת ערבית יאמרו "ועל הנסים" אף על פי שעדיין לא קראו המגילה. [כן העלה בב"י (סי' תרצג) בשם הגמ"י, ודלא כסדר רב עמרם שכתב שאין לאומרו עד לאחר המגילה. וכ"כ הרוקח (סי' רלח) ועוד פוסקים לאומרו גם בלילה. ובילקו"י מועדים, עמ' שט, ובחזו"ע פורים עמ' צט]. ויש לומר בתפלה ובברכת המזון, ועל הנסים בתוספת ו'. [שו"ת יביע אומר ח"ח סי' יא אות כ].

ב מי ששכח לומר "ועל הנסים" בתפלה, ונזכר אחר שסיים הברכה, קודם "שים שלום", אינו רשאי לומר שם "ועל הנסים" אפילו בלא חתימה, אלא כשיסיים אלהי נצור שבסוף התפלה, יאמר: "מודים אנחנו לך על הנסים ועל הפרקן וכו', עד ונודה לשמך הגדול סלה", יהיו לרצון וכו', עושה שלום וכו'. [אליה רבה (סי' תרפב סק"ב). ומאמר מרדכי שם סק"ג]. והוא הדין למי ששכח "ועל הנסים" בברכת המזון, ונזכר לאחר שחתם "על הארץ ועל המזון", שאינו רשאי לומר שם "ועל הנסים" אפילו בלא חתימה, אלא אם ירצה יאמרנו בתוך הרחמן, בנוסח זה: "הרחמן הוא יעשה עמנו נסים ונפלאות כמו שעשה לאבותינו בימים ההם בזמן הזה, בימי וכו'". ואם נזכר בסיום הברכה כשחתם ברוך אתה ה', בין בתפלה בין בברכת המזון, אינו רשאי לסיים "למדני חקיך", כדי לחזור לומר "ועל הנסים", אלא יסיים הברכה כנ"ל. אבל אם נזכר קודם שאמר ברוך אתה ה', אף שהזכיר שם שמים, שאמר "האל ישועתנו ועזרתנו סלה האל הטוב", וכן בברכת המזון אם הזכיר שם שמים, שאמר. "ועל הכל ה' אלהינו אנחנו מודים לך", אין בכך כלום, ורשאי לחזור לומר "ועל הנסים", ואחר כך ימשיך בתפלה "ועל כולם יתברך וכו'", ובברכת המזון "ועל הכל", ויסיים משם והלאה. [ילקוט יוסף מועדים עמוד שט. שו"ת יחוה דעת חלק ה סימן מט]

ג אין לדלג אמירת "ועל הנסים" כדי להספיק לעניית קדיש או קדושה עם הצבור. [ילקוט יוסף מועדים עמוד שי. שו"ת יביע אומר חלק ב' סימן לד. יחוה דעת חלק א' סימן עז].

ד אחר העמידה יאמר חצי קדיש ולא יאמר קדיש תתקבל עד לאחר סדר קדושה שאומרים לאחר מקרא מגילה. [כן מנהגינו ע"פ הרד"א (דנ"ה ע"ג). (ושלא כד' התוס' מגילה (ד.) שכתבו שאומר קדיש שלם לפני מקרא מגילה. וכ"כ מהרי"ל (סי' נו). ונהרא נהרא ופשטיה. ילקו"י מועדים עמ' שי. חזון עובדיה על פורים עמוד קח]

ה אחר קריאת המגילה בברכותיה בלילה, מתחילים ואתה קדוש יושב תהלות ישראל, וסדר קדושה, [אין מתחילים ובא לציון גואל מפני שאין גאולה בלילה. טור, וארחות חיים. וכל בו, והגמ"י. והטעם שסומכים ואתה קדוש למקרא מגילה, מפני שדין מקרא מגילה בלילה וביום, למדוהו חז"ל מהפסוק: אלהי אקרא יומם ולא תענה ולילה ולא דומיה לי. וסמיך ליה ואתה קדוש יושב תהלות ישראל. רש"י בספר הפרדס (סי' רה). ומטעם זה נהגו שגם ביום אומרים אשרי ובא לציון גואל עד ואתה קדוש. ואחר קריאת המגילה בברכותיה מתחיל ואתה קדוש כמו בערבית. וכ"כ המהריק"ש בערך לחם כאן. וכן המנהג במצרים. וכ"כ בערך השלחן (סי' תרצג סק"ד).]. ואחר כך אומר השליח צבור קדיש תתקבל, שיר למעלות אשא עיני, יהא שלמא, ועלינו לשבח. והטעם לאמירת קדושת ובא לציון בליל פורים, מפני שבמזמור כ"ב של תהלים, (למנצח על אילת השחר, שהיא אסתר, וכמו שאמרו חז"ל (ביומא כט.) למה נמשלה אסתר לאילת השחר, לומר לך מה השחר סוף לכל הלילה, אף אסתר סוף לכל הנסים שניתנו להכתב. וכן נדרש במגילה (טו:). וראה בתוס' מגילה (ד.) בד"ה פסק, ובגליון שם.) נאמר: אלהי אקרא יומם ולא תענה ולילה ולא דומיה לי, ומכאן למדו חז"ל (במגילה ד.) שחייב אדם לקרוא את המגילה בלילה ולחזור ולשנותה ביום. (ופירש רש"י, שמקרא המגילה זכר לנס שהיו זועקים בימי צרתם יומם ולילה). ונאמר אחריו: ואתה קדוש יושב תהלות ישראל. (וראה בתוס' סוכה נג. ד"ה אם). לפיכך צריך לומר פסוק זה שהוא הקדמה לסדר קדושה, מיד לאחר מקרא מגילה. [ילקוט יוסף מועדים עמוד שיד. חזון עובדיה על פורים עמוד קו-קח]

ו אין אומרים וידוי בשני ימי הפורים, לפי שנאמר בהם ימי משתה ושמחה. ואין אומרים למנצח יענך וכו' ותפלה לדוד. [ילקו"י שם. חזון עובדיה על פורים עמוד קז]

ז בשחרית יאמרו בתפלה "ועל הנסים", ואחר כך אומר חצי קדיש. ואין נופלין על פניהם בארבעה עשר ובחמשה עשר. [ואף שלדעת רב עמרם גאון בסידורו ח"ב (דצ"ב ע"ב) נופלים על פניהם בפורים, מ"מ לדינא קי"ל כמ"ש רש"י בספר הפרדס (סי' רג) שאין נופלים על פניהם. וכ"כ התוס' מגילה (ד.), ושם (ה:) בד"ה שאסורים בהספד. וכן פסקו הטוש"ע סי' תרצג ס"ג]. ומוציאים ספר תורה וקוראים בו ג' עולים בפרשת ויבוא עמלק, וכופלים הפסוק האחרון להשלים למנין עשרה פסוקים. ואם לא כפל הפסוק אין בכך כלום, ואף על פי שאין בכל פסוקי הקריאה בפרשה זו עשרה פסוקים, אלא תשעה פסוקים בלבד, הואיל ונשלמה הפרשה. [ע' תוס' (מגילה כא:) ד"ה אין, דשאני פרשת עמלק דסליק ענינא בתשעה פסוקים. ומ"מ כתב מרן הב"י שנהגו לכפול הפסוק האחרון להשלים לי' פסוקים. וכ"פ בש"ע (סי' תרצג ס"ד). ובב"י (סי' קלז) הביא מ"ש בארחות חיים, שאע"פ שפרשת ויבא עמלק אין בה י' פסוקים לא יוסיף לקרוא מלמעלה ממנה כי אמר הקב"ה, עמלק הרשע גרם לשמי ולכסאי שיהיו חסרים, שנאמר, כי יד על כס יה, כך תהיה פרשת עמלק חסרה, ובירושלמי אמרו, הוא עשה מעשה קטוע כך פרשתו קטועה. ע"ש].
ואחר כך אומר חצי קדיש. ואומרים אשרי יושבי ביתך, ומדלגים יענך ה'

ביום צרה, לפי שהוא יום משתה ושמחה ואין להזכיר בו צרה. [תוס' מגילה (ד.) ד"ה פסק. וכ"פ הרמ"א (סי' תרצג ס"ג).]. ומתחילים ובא לציון גואל עד ואתה קדוש, וקוראים המגילה בברכותיה, חוץ מברכת שהחיינו שכבר בירך בלילה ואינו חוזר לברך ביום. וכשמסיים קריאת המגילה גולל המגילה מסופה לתחלתה ומברך ברכה אחרונה. ויאמר: ארור המן ברוך מרדכי וכו' ג' פעמים, ואחר כך יאמר ואתה קדוש וכו'. ואומרים קדיש תתקבל, ומחזירים הספר תורה למקומו. ומדלגים תפלה לדוד, שאין לומר וביום צרתי אקראך ביום פורים. ואחר כך אומרים בית יעקב, ושיר המעלות לולי ה' שהיה לנו בקום עלינו אדם, שנדרש על המן. [ע' מגילה (יא.) בקום עלינו אדם ולא מלך. ובברכות (סב:) על הפסוק ואתן אדם תחתיך, אל תקרי אדם, אלא אדום. וכתבו המפרשים, שאם הגזרה באה ע"י מלך, בנקל תתבטל, כי לב מלך ביד ה', ואל כל אשר יחפוץ יטנו, ובידו יתברך להטות לבבו לבטל הגזרה, אבל כשהגזרה היא ביד אדם הדיוט, שהוא בחירי, קשה מאד לבטל הגזרה, כי אם בתשובה שלימה וזכות גדולה, כמו ע"י מרדכי בשעתו, וזכות תינוקות של בית רבן אשר חסו בצלו בימים ההם, ונתעוררה על ידם מדת הרחמים]. ואומר היום כך וכך בשבת קודש, ולא יסיים: "השיר שהיו הלויים אומרים על הדוכן" כמו שאומר בכל יום. [כי שיר של יום "שגיון לדוד" או "אילת השחר". וע"ע בשו"ת חקרי לב (תאו"ח ס"ס לב). ובספר שיח יצחק למהר"א מני]. ואחר מזמור שיר של יום יאמר למנצח על אילת השחר. ואחר כך קדיש יהא שלמא. קוה אל ה' וכו', ואחר כך יאמר קדיש על ישראל, ועלינו לשבח. [ילקו"י מועדים עמ' שטו. חזון עובדיה פורים עמ' קז].

ח כשאומר ליהודים היתה אורה ושמחה וששון "ויקר", ימשמש בתפלין של יד ושל ראש וינשקם. [ע' מגילה (טז:) ויקר אלו תפלין. ובפרש"י שם. וכן מבואר במועד לכל חי (סי' לא אות פח).]. וכשמגיע למה שאומרים "אגרת הפורים הזאת" ינענע המגילה. [מג"א (סי' תרצ אות יז). א"ר (שם סק"י)]. והנוהגים בכל יום להחליף תפלין של רש"י בתפלין של ר"ת לפני אשרי יושבי ביתך, גם בפורים ינהגו כן ויקראו המגילה בתפלין דר"ת. ובתיבת "ויקר" ינשקו התפלין דר"ת. [כ"כ במשמרת שלום (סי' נ אות ד) שכן נהגו לקרות את המגילה ביום בתפלין של ר"ת, ונתן טעם ע"פ הסוד. ילקו"י מועדים. חזו"ע פורים עמ' קח].

ט אם יש מילה, יש אומרים שמקדימים המילה לקריאת המגילה. [רמ"א בהגה (ס"ס תרצג). מועד לכל חי (סי' לא אות נט). דכתיב ליהודים היתה אורה ושמחה וששון ויקר, ודרשינן (במגילה טז:) אורה זו תורה, וששון זו מילה. וכתב המחה"ש, שמכיון שנסמכה מילה לתורה, יש לנו להסמיך המילה מיד אחר קריאת התורה, קודם קריאת המגילה]. ויש חולקים וסוברים שמניחים המילה לאחר כל סדר התפלה כמו בכל יום, וכן המנהג כסברא אחרונה. [שו"ת תרומת הדשן (סי' רסו). לקט יושר (עמוד קנו). מרן הב"י בבדק הבית (יו"ד ס"ס רסב). שו"ת הרדב"ז (סי' רנא). ומשום דקריאת המגילה קבוע לה זמן, וחשיבא תדיר לגבי מילה. ועוד דאיכא פרסומי ניסא במגילה. ועוד שהיא מצוה דרבים, וראוי להקדימה. והרי אין לך דבר שאינו נדחה מפני מגילה זולת מת מצוה. ע"ש. וכ"כ בשו"ת זרע אמת, שמגילה קודמת לכל המצות. וכ"כ הפר"ח, הגר"א, שלחן גבוה, יוסף אומץ יוזפא, בית יהודה ענייאש, בית דינו של שלמה, שו"ת ויקרא אברהם. ואע"פ שבדברי יעקב (סי' מב) כתב לקיים דברי הרמ"א. וגם החיד"א בלדוד אמת (סי' כו אות ד) כתב, שאם יש מילה, יש להקדים המילה לפני המגילה. מ"מ בזמנינו שעושים המילה אחר צאת הקהל מביהכ"נ, יש לקרוא המגילה בביהכ"נ קודם המילה. וכדעת מרן ורוב האחרונים. ילקו"י מועדים עמ' שיז. חזו"ע פורים עמ' קט]

סימן תרצג - פורים שחל במוצאי שבת

א אין להביא המגילה לבית הכנסת בעיצומו של יום השבת לצורך קריאתה בלילה, שהרי הוא כמכין משבת לחול. [מור וקציעה (סי' תרצג). ובעיקר הטלטול של המגילה ביום שבת (אפילו בביתו) הפרי חדש (סי' תרפח ס"ו) אוסר לטלטל המגילה בשבת. אך המטה יהודה (דנ"ג ע"ד) כתב דהיינו דוקא בפורים שחל בשבת, שגזרו שלא יקרא המגילה שמא יעבירנה ד' אמות ברה"ר (מגילה ד:). אבל בשבת שאינו פורים מותר לטלטלה. ושכ"פ השכנה"ג להתיר טלטול המגילה בשבת. וכ"כ בשו"ת חתם סופר (חאו"ח סי' קצה) בדעת הפר"ח. וכן העלה בשו"ת עדות ביהוסף בן סאמון (סי' א) ודחה ד' הפר"ח (לפי מה שהבין בכוונתו שאוסר בכל שבתות דעלמא). ע"ש. וכ"פ בקיצור ש"ע (סי' קמא סי"ז) להתיר כאמור, ורק אסר להביאה בשבת לצורך הלילה, משום מכין משבת לחול]. ובמקום הצורך מותר להביאה (במקום שיש עירוב) אחר שקיעת החמה של יום שבת. ואם אפשר יעשה זאת על ידי קטן. [יפה ללב ח"ב (ר"ס תרצג). וע' פמ"ג (מש"ז ר"ס תקג) שמשמע שגם בבה"ש יש להחמיר משום הכנה. אך מ"מ במקום צורך מצוה כה"ג יש מקום להקל. וע' בהגה (ס"ס תרסז) ובאחרונים. וע' בשו"ת שואל ומשיב תנינא (ח"ב סי' י). ובשו"ת ירד יעקב (סי' ח). ובילקו"י שבת (כרך ב' סי' שו). ילקו"י מועדים (עמ' שטו). חזו"ע פורים (עמ' קז). הליכות עולם ח"ג (עמ' קצה).]

ב אם חל פורים במוצאי שבת, גם הנשים חייבות בברכת מאורי האש. [ילקוט יוסף מועדים עמוד שב. על פי המבואר בשו"ת יביע אומר חלק ד' חלק אורח חיים סימן כד סק"ז]

ג כשחל פורים (של ערי פרזות) במוצאי שבת, יאמרו אחר העמידה חצי קדיש, שובה ה' עד מתי, ויהי נועם וכו', יושב בסתר וכו', עד ואתה קדוש. [כן כתבו הארחות חיים (בסדר תפלת פורים אות לא), והכל בו (סי' מה), ועוד]. ואחר כך יקראו המגילה. ונכון לברך לפני מקרא מגילה בורא מאורי האש, כדי שלא יהנו מהנר במוצאי שבת קודם שיברכו עליו. וכן פשט המנהג להקדים קריאת המגילה לפני ההבדלה. ובהבדלה שבסוף התפלה ישמיטו בורא מאורי האש. [כ"כ הכל בו (ס"ס מא) וז"ל: פורים שחל במוצ"ש, שקוראים המגילה לאור הנר, מברך בורא מאורי האש מקודם, ויש חולקים וכו'. והובא בשתיקה בב"י. וכ"ד הר"א אב"ד, והרד"א, ומהריק"ש, דאסור לקרוא בספר קודם ברכת בורא מאורי האש. וטעמא דמסתבר הוא שלא יהנה מהאור בלא ברכה. ולדעת מרן עכ"פ אין שום איסור אם יקדים לברך בורא מאורי האש קודם המגילה, לכן כן ראוי להורות. ילקו"י מועדים עמו' שיד. יחוה דעת ח"א סי' עה. יביע אומר ח"ד חאו"ח סי' כד, וח"ט חאו"ח סי' עט אות כד. חזו"ע פורים עמו' סז]. וכשחוזר האיש להבדיל בביתו להוציא את הנשים ידי חובת ההבדלה, נכון שהנשים יברכו בעצמן ברכת מאורי האש. ואם אינן יודעות רשאי האיש לחזור ולברך ברכת בורא מאורי האש כדי להוציאן ידי חובה. [שם].

ד אם לא בירכו "בורא מאורי האש" קודם המגילה, ונזכרו באמצע, יפסיק השליח צבור בין הפרקים או בין פרשה לפרשה ויברך בורא מאורי האש, ואחר כך ימשיך קריאת המגילה. [מועד לכל חי (סי' לא אות עח). וע' בכה"ח (סי' תרצג ס"ק יב). ואף שבשו"ת בית יהודה (ח"א דף קז) כתב, שאין לש"צ להפסיק לברכה זו באמצע קריאת המגילה, אלא אחד מן הקהל יעמוד ויברך. עמש"כ לדחותו בשו"ת חזון עובדיה (ח"א סי' טז בהערה עמוד רלז]. ואם לא עשה כן יברך בורא מאורי האש בהבדלה כמו בכל מוצאי שבת. [שו"ת רב פעלים ח"ב חאו"ח ס"ס יד. ילקו"י מועדים עמ' שטו. שו"ת חזון עובדיה ח"א עמ' עז]. ויש מי שכתב שאם חל פורים במוצ"ש יאמרו ההבדלה על הכוס כולה קודם קריאת המגילה, [נוה שלום חזן בדיני פורים ס"ב]. אולם המנהג לומר ההבדלה על הכוס אחר קריאת המגילה. [כמ"ש הכל בו (ס"ס מה). משום דכל לאפוקי יומא מאחרינן, וכדעת מרן והרמ"א, שיש לקרוא המגילה תחלה,

ואח״כ להבדיל על הכוס. אלא שמברכים על הנר קודם המגילה, כמ״ש הארחות חיים בשם הר״י מפריש. יבי״א חי״ט סי׳ פח אות כ].

סימן תרצד - דיני מתנות לאביונים

א מצוה לתת מתנות לאביונים ביום הפורים, דהינו מתנה אחת לכל אביון, שבסך הכל חייב לכל הפחות שתי מתנות לשני אביונים. [מגילה (ז.), שתי מתנות לשני בני אדם. וכ״כ הרמב״ם (פ״ב מהלכות מגילה). וכ״כ הטוש״ע (סי׳ תרצד ס״א). וע׳ במועדי ה׳ דקל״ב:]. ויוצאים ידי חובה בין בנתינת מעות, בין בתבשיל, או דבר-מאכל אחר. [רמב״ם (שם הט״ז). וע״ע בשמחת יהודה נגיאר (די״א ע״ג). ובכסא רחמים פכ״א ממסכת סופרים ה״ד]. אבל לא בכלים ובבגדים וסדינים. [ואף שהלק״ט ח״ב (סי׳ קסג) כתב דשפיר דמי, מ״מ לא קי״ל כדי הלק״ט. וכ״פ האור שמח (פ״ב הט״ז). וע׳ בחזו״ע פורים עמ׳ רסו]. ומן הדין די בנתינת פרוטה אחת לכל אביון. [כ״ה בהריטב״א (מגילה ז:). וע״ע בשו״ת רש״י (סי׳ רצג), וכן בשבולי הלקט (סי׳ רב) בשם רש״י, שכתב, שאין קצבה במעות פורים, שכל מה שירצה האיש ליתן יתן. מפני שהוא צדקה, וצדקה כל אחד נותן לפי עינו הטובה. וסיים השה״ל, ״ומנהג פשוט אצלינו לחלק לעניים בפורים מעות ומיני מאכל ומשתה״. וכ״כ בספר מאורי אור (דקכ״ט.), דסגי בנתינת פרוטה אחת. וכ״כ בית עובד, שערי תשובה, אשל אברהם מבוטשאטש, בתי כנסיות, פקודת אלעזר, ומשנ״ב. ואמנם המהרש״א בח״א (מגילה ז:) כתב, דנתינה מעלייתא בעינן. וכ״פ בשו״ת זרע יעקב (סי׳ יא) דבעינן כשיעור ג׳ ביצים מפת. והמתחסד עם קונו יעשה כדי הזרע יעקב וסיעתו, לכל הפחות, עם ב׳ עניים. ולשאר יתן כמתנת ידו]. ובזמן הזה אגורה אחת חשובה כמו פרוטה, שהיא המטבע הפחות ביותר שיוצא בהוצאה. וכיום פרוטה היא מטבע של חמש אגורות. וירא שמים יחמיר ויתן בעין יפה ובסבר פנים יפות, כשיעור שווי סעודה אחת של לחם ולפתן. ויהיה שכרו אתו ופעולתו לפניו. [ילקו״י מועדים, עמ׳ שלח. חזון עובדיה פורים עמוד קסז]

ב הנותן לעני פת בפורים, מקיים מצות מתנות לאביונים, גם להסוברים דפת אינה בכלל מנה לענין משלוח מנות. [ע׳ במסכת סופרים (פרק כא ה״ד): ״וצריך לספק מים ומזון לעניים, משום ומתנות לאביונים, ויש שמספקים להם לחם ויין, ויש שמספקים להם לחם ודגים, ולא יפחות משתי מתנות אפילו חטים ופולים״. ע״כ. וצ״ע שהרי לגבי מתנות לאביונים אמרינן במגילה (ז.) כי די מתנה אחת לכל אביון, אלא שצריך לתת לשני עניים].

ג הנותן שתי מתנות לאיש ואשתו אביונים יצא ידי חובתו. [כן מוכח במהרש״א בח״א (מגילה ז.). ובשו״ת בית אב, ובשו״ת בנין עולם, ובספר ניר לדוד, ובשו״ת חמדת משה. ודלא כערוה״ש. וע׳ בילקו״י וחזו״ע שם]. והוא הדין אם נתן לאב ולבנו הסמוך על שלחנו שהם אביונים, יצא. [כ״מ במהרש״א שם]. ואם באו לפניו שני עניים, ונתן לעני אחד מטבע גדול כשיעור שתי מתנות, שמחציתו יהיה בשבילו, ומחציתו לעני חבירו. יצא. [ואע״פ שבתורה לשמה (סי׳ קצ) כתב, דלא אריך למעבד הכי, לקיים שתי המצות בבת אחת במטבע אחד, שאין עושים מצות חבילות חבילות. ע״כ. מ״מ אין זה מחוור, שהכל מצוה אחת היא לתת מתנות לאביונים. וכמו שאמרו כיו״ב בפסחים (קב:) קידושא ואבדלתא חדא היא, ואין בהם משום מצות חבילות חבילות, כשאומרם על כוס אחד. ע״ש. ויש לדחות. ועוד שכיון שנותן הכל בבת אחת ובפעולה אחת, לא שייך בזה מצות חבילות חבילות]. אבל הנותן שתי מתנות לאביון אחד לא יצא ידי חובה. אפילו בזה אחר זה.

וצריך לתת לעוד אביון. [לאפוקי משו״ת הלק״ט ח״ב (סימן לט). שכתב, שכשם שבמתנות כהונה אפי׳ נתן לכמה כהנים יצא, אף לגבי מתנות לאביונים אם נותן שיעור שתי מתנות לאביון אחד יצא. אלא דלכתחלה לא יהיה כההיא (דעירובין סה.) לשגר כל מתנותיו לכהן אחד. ע״ש. ואין דמיונו עולה יפה, דהכא קפיד קרא שיתן לשני אביונים, ולא די לאביון אחד. וכ״ש לפי מה שפסק מרן ביו״ד (סי׳ סא ס״ט) : שלא יחלק מתנות הכהונה לכהנים הרבה, שצריך לתת לכל אחד דבר חשוב כדי שיעור נתינה וכו׳].

ד **מתנה על מנת להחזיר לא מהני לצאת בזה ידי חובת מתנות לאביונים.** [כ״כ הפמ״ג (מש״ז סי׳ תרצד סק״א). וכן כתבו : מרן החיד״א ביוסף אומץ (סי׳ פב אות ה). ובעל חות יאיר במקור חיים, ובעקרי הד״ט, ובשערי תשובה, ובילקוט הגרשוני, ואף שבשו״ת שאילת יעקב (סי׳ נט) הניח דברי הפמ״ג בצע״ג, דהא בקידושין (ו :) אמרינן דבכלהו מתנה על מנת להחזיר הוי מתנה חוץ מקידושין. ולא קאמר חוץ ממשלוח מנות ג״כ. לק״מ. וע׳ בחזו״ע פורים עמ׳ קלג].

ה **יוצאים ידי חובה בנתינה לקטן אביון.** [ע׳ באגורה באהלך (ד״כ ע״ג) שכתב, דלא מהני מצות מתנות לאביונים לקטן, משום שאביון הוא התאב לכל דבר, וקטן שאין לו דעת להיות תאב, לא מהני. ע״ש. ולפע״ד אינו מחוור, שעיקר המטרה לשמח לב העניים, ובכלל זה היתומים, שהם בדרך כלל קטנים. הילכך מהני לתת מתנות לקטן, ויוצאים בזה י״ח. ורק במשלוח מנות לקטן לא מהני משום איש לרעהו, איש למעט קטן, ורעהו נמי גדול כמוהו משמע, ולא לקטן. ע״ש].

ו **אין מדקדקים במעות פורים אלא כל אדם מישראל הפושט ידו ליטול נותנים לו.** [סי׳ תרצד ס״ג. שעה״כ (דק״ט ע״ד). נגיד ומצוה (דכ״ז.). ועוד. והנה הטור סיים על זה, ״אחד ישראל ואחד גוי״, ומרן הב״י כתב, שכ״כ הנימוקי יוסף פרק האומנין, בשם הרמב״ן, והוסיף, אך בהגמ״י (הל׳ מגילה סוף פ״ב) כתב בשם תלמידו של רש״י, ראיתי בני אדם שנוהגים לחלק מתנות בפורים גם לעבדים ולשפחות גוים הנמצאים בבתי ישראל, והוקשה הדבר מאד בעיני רבינו (רש״י), שנמצא זה גוזל לעניים. וטוב מזה לזרקם בים, מפני שמראה שמצות מתנות היום היא אף לגוים, ובעיר שלא הורגלו לכך, אסור להרגילם. וסיים מרן, שאפשר שגם רבינו הטור במקום שנהגו קאמר. ע״כ. ובמחזור ויטרי (עמ׳ ריא) הוסיף בדברי רש״י : שעל אלו נאמר (הושע ב י), וכסף הרביתי לה וזהב עשו לבעל. משל לאדם שהיה מקבל אורחים מישראל בשמחה, ובאו אורחים מאומות העולם, וגם כן קיבלם בשמחה, איבד את הראשונות, שזה שוטה שדרכו בכך, אף זה הנותן מתנות גם לגוים, איבד זכות המתנות שנתן לישראל העניים, שנראה שאינו עושה לשם שמים. והפורש מעשות זאת יזכה בנועם ה׳ לחזות. עכת״ד]. **ומוטב לאדם להרבות כמיטב יכלתו במתנות לאביונים מלהרבות בסעודתו ובמשלוח מנות לרעיו, שאין שמחה גדולה ומפוארה אלא במשמח לב עניים ויתומים ואלמנות. שהמשמח לב האומללים האלו דומה לשכינה, שנאמר** (ישעיה נז טו)**, להחיות רוח שפלים ולהחיות לב נדכאים.** [ילקו״י מועדים עמוד שלח. חזו״ע פורים עמוד קסז]

ז **אפילו עני המתפרנס מן הצדקה חייב במתנות לאביונים.** [ב״ח, שיורי כנה״ג, וט״ז. והפר״ח חולק על זה, וכתב, שאין לזה טעם, אלא מסתברא ודאי שפטור. אך בספר מטה יהודה, דחה דבריו, והעלה, שדין מתנות לאביונים כשאר מצות צדקה, דקי״ל שאפילו עני המתפרנס מן הצדקה חייב ליתן צדקה]. **ועני שנתן פרוטה לחבירו לקיים מצות מתנות לאביונים, וחזר חבירו העני ונתן לו פרוטה, שניהם קיימו מצות מתנות לאביונים.** [כ״כ הפמ״ג (סי׳ תרצד משו״ז סק״א). ומטה יהודה שם. ילקו״י וחזו״ע שם].

ח **עני שקיבל מתנות לאביונים, יכול לעשות בכסף כל מה שרוצה, ואף לקנות בזה ספרי לימוד וכדומה. ואינו חייב דוקא להשתמש בכסף שקיבל מגבאי הצדקה לצורך סעודת פורים.** [ילקוט יוסף מועדים עמוד שלט. חזון עובדיה על פורים עמוד קעב]

ט אין הגבאים יכולים לשנות מעות פורים לצדקה אחרת. [ב״מ עח.].

י במקום שאין עניים מצויים, יכול לעכב את המעות פורים שלו אצלו, ונותנם במקום שירצה. [מרדכי פ״ק דמגילה, שלחן ערוך סימן תרצד סעיף ד׳].

יא מצות מתנות לאביונים ביום ולא בלילה. (כה״ח סי׳ תרצה אות נ מהאחרונים). ויעשנה אחר קריאת המגילה. (וכמו שאמרו במגילה ד׳: שעיניהם נשואות למקרא מגילה. וכ״כ בשער הכוונות דף קט).

יב מתנות לאביונים אין ליטול אותם ממעות מעשר שאדם מפריש בכל חודש, שכל דבר שבחובה אינו בא אלא מן החולין (מנחות פב.). [כ״כ בשו״ת מהרי״ל (סי׳ נו). והאליה רבה בשם השל״ה, ובספר עושה שלום, וכיו״ב כתב הרמ״א בהגה ביו״ד (סי׳ רמט ס״א), שאין לאדם לעשות ממעשר שלו מצוה שהוא חייב בה, אלא יתננו לעניים]. ורק אם אמר בפירוש בעת שהתחיל להפריש מעות מעשר ״בלי נדר״, והשעה דחוקה לו, רשאי לתת ממעות מעשר למתנות לאביונים. ומכל מקום מי שקיים מצות מתנות לאביונים כדת לשני עניים, וברצונו להוסיף לתת בפורים לעניים אחרים, רשאי לתת להם מכסף מעשר. וכן אם רוצה להוסיף על השיעור שהוא חייב לתת לאביונים, ולתת להם מתנה חשובה לשני העניים, רשאי לתת ההוספה מכסף מעשר. [ע׳ יחוה דעת ח״א סי׳ פז, וח״ג סי׳ עו].

יג מי שנדר לתת לעניים שתי פרוטות בכל יום, ובפורים דחוקה לו השעה לתת בכפלים, ורוצה לפטור עצמו באותן שתי פרוטות ממתנות לאביונים, פטור ממתנות לאביונים בשתי פרוטות שנותן בעבור נדרו. ובודאי דלא סתרי אהדדי. [בספר אהלי יצחק בונאן (דף קעד.) הביא משם מהר״י עייאש, שאין לפוטרו, אך הוא דן לפוטרו ממ״ש מרן (סי׳ תקסח סעיף יא), הנודר לצום כמה ימים רצופים ואירע בהם תעניות חובה, עולים לו. (תשו׳ מהרי״ל). ע״ש. וראה בחזון עובדיה פורים עמוד קע].

יד מי שמחל את חובו לאביון, אינו יוצא ידי חובת מתנות לאביונים, כיון שעתה לא קיבל מידו כלום. וכדין המקדש במלוה שאינה מקודשת. ואפילו היתה עליו מלוה בשטר, ומחל המלוה את חובו לעני, והחזיר לו השטר, אף על פי כן אינו יוצא ידי חובת מתנות לאביונים. [לכאורה היה הדבר תלוי במחלוקת הראשונים, שלדעת התוס׳ קידושין (יט.) המחילה לא הויא הקנאה, אלא כסילוק שעבוד. וכ״כ הרשב״א, מחילת חוב לא מהני במקום מצות מתנות לאביונים. אבל לדעת הריטב״א (קידושין טז.) דמחילה הויא הקנאה, י״ל שאף כאן הוי כהקנה לו את חובו, ויוצא י״ח מתנות לאביונים. אולם יש לדחות שאפילו למ״ד דמחילה הוי הקנאה, כיון שסוף סוף לא קיבל העני לידו כלום לשמחת הפורים, אינו יוצא בזה י״ח מתנות לאביונים]. ואפילו אמר לעני, בהנאת מחילת חובו יהי לו במקום מתנות לאביונים, שבקידושין מועיל, [ע׳ באה״ע סי׳ כח ס״י], מכל מקום כיון שעיקר מצות מתנות לאביונים היא כדי שיהיה לו במה שישמח בפורים, לא מהני הנאת מחילת מלוה. [כ״כ בשו״ת תשורת שי שם]. ואם הגיע זמן פרעון חובו, ונגש העני אצל המלוה, ומעותיו בידו, לפרוע חובו, ואמר לו המלוה חובי מחול לך, אפוכי מטרתא למה לי, הרי הם כאילו ניתנו למלוה, וחזר ונתנם ללוה העני, ושפיר יוצא בזה ידי

חובת מתנות לאביונים. [ככיו״ב כתב בספר בתי כנסיות (סי׳ תרצה), וע׳ בחזו״ע פורים עמו׳ קעא]

טו הנותן המחאה (צ״ק) לאביון יוצא ידי חובת מתנות לאביונים. ולא מבעיא אם הבנק פתוח ויכול להוציאו מיד, אלא אפילו הבנק סגור בו ביום, כיון שהצ״ק נמצא ברשותו, ואפשר לקנות בו מצרכים אצל מכירו, נקרא נתינת מעות ויוצא בו ידי חובה. [ע׳ בשו״ת משנה הלכות ח״ו סי׳ קכב. ובחזו״ע פורים סוף עמוד קעא].

טז הנותן מעות לגבאי צדקה, שהוא מחלקם לעניים בו ביום, יוצא ידי חובת מתנות לאביונים. ואף על פי שאין העני יודע ממי באו לו המעות האלה, מכל מקום הנותן יצא ידי חובת מצות מתנות לאביונים. [הנה הגר״י ענגיל בגליוני הש״ס (שבת י:) כתב, שכיון שכתוב בלשון ״מתנות״ צריך להודיעו, ואם לא יודע ממי קיבל לא מהני. ע״ש. אך אינו מוכרח. וכן העלה בשו״ת קנין תורה ח״ג (סי׳ קב אות ד) שאדרבה כיון שמעלה גדולה במתן בסתר יוצא גם בלי ידיעה. וכן העלה בשו״ת בית אבי ח״ד (סי׳ מ). וע״ע בחזו״ע קעב].

יז מתנות לאביונים שניתנו לעני בפורים, ורוצה העני לקנות בהם מלבושים ונעלים לו ולבני ביתו, או שאר צרכי ביתו, רשאי לעשות כן, אף על פי שניתנו לו לצורך סעודת פורים, מכל מקום רשאי לשנותם לכל מה שירצה. [הנה הטור (סי׳ תרצד) כתב, מעות מתנות לאביונים שנגבו לחלקם לעניים בפורים, אין העני רשאי להוציאן לדבר אחר, אלא לסעודת פורים. ומרן הב״י תמה על הטור, שהרי הרי״ף ב״מ (מח:) והרא״ש (ב״מ פ״ו סי׳ ט) כתבו דליתא להך ברייתא, אלא הלכה כרשב״ג שמיקל. וכ״ד הרמב״ם (פ״ב מהל׳ מגילה הט״ז). ופסק בש״ע (סי׳ תרצד ס״ב), אין הגבאים רשאים לשנות מעות פורים לצדקה אחרת, אבל העני יכול לעשות בהן כל מה שירצה. וכתב בשיורי כנה״ג (הגב״י סק״ג) שכן המנהג להקל. וע׳ בילקו״י מועדים, ובחזו״ע עמוד קעב].

סימן תרצה - דיני סעודת פורים

א נכון ללמוד תורה שעה אחת קודם הסעודה, או בתוך הסעודה. ומה טוב ללמוד ההלכות הראשונות של פסח עם סעודת הפורים, לסמוך גאולה לגאולה. [נאמר באסתר (ח טז), ליהודים היתה אורה ושמחה, ואמרו במגילה (טז:), אורה זו תורה. וכן אמרו (שבת פח.), הדור קבלוה בימי אחשורוש, שנאמר קיימו וקבלו היהודים, קיימו מה שקבלו כבר. והואיל והכל טרודים בסעודת פורים ובשאר המצות של היום, יש ללמוד תורה שהיא קיום העולם, שאם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי (נדרים לב.). וכ״כ הרמ״א בהגה (סי׳ תרצה ס״ב). והנה התוס׳ בכורות (נז:) ד״ה בפרוס הפסח, כתבו, ומיום הפורים מתחילים לדרוש בהלי הפסח, כדמוכח בפ״ק דר״ה (ז.). ע״ש. וכ״כ בתוס׳ הרא״ש (מגילה לב.). וכ״כ החק יעקב, והגר״א, ובברכי יוסף, ודלא כהפר״ח. והביא ג״כ מ״ש מהר״א אזולאי בספר חסד לאברהם (מעין ב עין הקורא נהר נז), שאחר צאת ישראל ממצרים ויצאו ממ״ט שערי טומאה, חשב הקב״ה מחשבות לבל ידח ממנו נדח, וציוה לישראל שבכל שנה יעשו ימי הפסח בהשבתת חמץ ובאכילת מצה וכו׳. ובכל שנה ושנה לי׳ יום קודם פסח, הקב״ה ברוב חסדיו, מתחיל להוציא נפשות פושעי ישראל מהיכלי הטומאה מעט מעט שיעור אחד משלשים, בכל לילה, באופן שבליל י״ד כל פושעי ישראל עומדים בפתח היכל החיצון, ובליל פסח כולם טהורים ובני חורין. ע״כ. נמצא ששלשים יום נמנים החל מיום הפורים עצמו, כדמוכח בתוס׳ בכורות (נז:). ע״כ. ועכ״פ בירושלים

שיום הפורים בט״ו באדר, בודאי שיום ט״ו הוא מכלל ל׳ יום אלה. וראה בילקו״י מועדים עמוד שמא. ובחזו״ע פורים עמוד קפא]

ב נכון להרבות בשירות ותשבחות להשי״ת. טוב להודות לה׳ ולזמר לשמו כי נעים, על כל הטוב אשר גמלנו (שבולי הלקט סי׳ ראה). ומצוה לשמח הקטנים במיני מתיקה ומעדנים.

ג כשיערוך השלחן לסעודת פורים אין צריך להשאיר מקום פנוי בשלחן זכר לחורבן בהמ״ק. [כ״כ במור וקציעה (ס״ס תרצה), שאע״פ שהעורך שלחן לסעודה מחסר ממנו מעט, לזכור חורבן ירושלים, וכמ״ש בש״ע (סי׳ תקס ס״א), מ״מ בפורים א״צ להזהר לעשות זכר לאבילות ירושלים, כיון דקי״ל חייב איניש לבסומי בפוריא עד דלא ידע בין ארור המן לברך מרדכי. וכ״כ ביוסף לקח, הובא בענף יוסף על העין יעקב (סי׳ כו) וכן משמע במאירי מגילה ז :].

ד מצוה להרבות בסעודת פורים. ויוצאים ידי חובה בסעודה אחת. ומן הדין אין סעודת פורים צריכה פת, אולם נכון לחוש לכתחלה לדעת הפוסקים הסוברים שצריכה פת. [ע׳ ברכי יוסף (ר״ס תרצה), בשם קדוש אחד בתשובה, שאם עשה סעודת פורים בלא לחם יצא. וכ״ה במג״א (סק״ט), ובא״ר. אבל במור וקציעה כתב דצריך פת, שכיון שנאמר ימי משתה ושמחה, בעינן סעודה קבועה, ולא סגי בלא פת. וכל משתה לא נקרא אלא על שם הלחם, וכל מקום שאמרו סעודה אינה אלא בפת. ואין קביעות סעודה אלא בפת גמור. וכן מבואר במאירי (ביצה טו :), שיום פורים צריך קביעות סעודה משום שמחה יתרה שבו. וכן מוכח בראבי״ה. אך מדברי כמה ראשונים מבואר דמה שצריך פת לסעודת שבת ויו״ט אינו משום שמחה, אלא משום עונג, וממילא בפורים שאין בו עונג א״צ פת. ומ״מ נכון לחוש לכתחלה להסוברים שצריכה פת, ותע״ב. וראה בילקו״י עמוד שמ. וביחוה דעת ח״א סי׳ פט, ובחזו״ע פורים עמ׳ ק׳]

ה וכיצד חובת סעודה זו? שיאכל בשר ויתקן סעודה נאה כפי אשר תשיג ידו. ויש להדר אחר בשר בהמה חלק (גלאט), שיש אומרים שאין יוצאים ידי חובה בבשר עוף ודגים שאין שמחה אלא בבשר בהמה. ואם קשה לו בבשר בהמה, יאכל בשר עוף. [ע׳ חגיגה (ח.), שאין שמחה אלא בבשר בהמה. וכ״כ היעב״ץ, והחתם סופר, ומהר״י נג׳אר, וכן מוכח בספר לקט יושר, וכ״כ בשו״ת דבר משה אמריליו, ובשו״ת יחוה דעת ח״ו (סי׳ לג) בהערה. ע״ש. ובילקו״י מועדים עמ׳ שמ].

ו מזכירין ״ועל הנסים״ בברכת המזון, הן בסעודה שאוכלים בליל פורים, והן בסעודות היום. ומכל מקום אם טעה ולא אמר ״ועל הנסים״ בברכת המזון, ולא נזכר עד שאמר ״ברוך אתה ה׳״ (כדי לחתום על הארץ ועל המזון), כיון שאמר ״השם״ אין מחזירים אותו, ואפילו לא עשה אלא סעודה אחת במשך כל יום הפורים. [אליה רבה (סי׳ תרצה סק״ז). ודלא כתשובת הרש״ל (סי׳ מח), וסיעתו, שהצריכוהו לחזור ע״ז. ובאמת שמבואר להדיא בהרמב״ם (פ״ב מהל׳ ברכות) ובטור (סי׳ קפז) והרמ״א שם (ס״ד), שאינו חוזר. וכן העיר לנכון בכסא אליהו שם. ובשלחנו של אברהם]. ובאמצע הרחמן יאמר: הרחמן הוא יעשה עמנו נסים ונפלאות כשם שעשה לאבותינו בימים ההם בזמן הזה בימי מרדכי ואסתר וכו׳, עד ועשית עמהם נסים ונפלאות ונודה לשמך הגדול סלה. [כן כתב מרן הב״י (ס״ס קפז) בשם כל בו. וכ״ה בפרישה שם. וכתב הגרי״ח בשו״ת רב פעלים ח״ב (חאו״ח סי׳ מ) שכן המנהג פשוט לאומרו בהרחמן. ע״ש. ודלא כמ״ש בשו״ת התעוררות תשובה ח״א (ס״ס סו) דבפורים אין לכלול על הנסים בהרחמן כששכח לאומרו. ילקו״י מועדים עמוד שמ. חזון עובדיה פורים עמ׳ קפב].

ז בעל הנסים שבתפלה ובברכת המזון, צריך לסיים: ועשית עמהם "נסים ונפלאות" בלשון רבים, ולא "נס ופלא". [מועד לכל חי (סי' לא אות קז). יפה ללב ח"ב (סי' תרפב סק"ג). שכשם שבחנוכה היו נס ההצלה ונס של פך השמן, כך בפורים שתים זו שמענו, נס ההצלה, ונס הרמת קרן ישראל וגדולת מרדכי. (ע' ט"ז סי' תרצה סק"א, וכה"ח סי' תרפב סק"א בד"ה ועשית). וע"ע בשו"ת יביע אומר חלק ח (חאו"ח סי' יא אות כא). ע"ש].

ח אף הנשים חייבות בסעודת פורים, אך ישתו רק מעט יין. [שו"ת היכלי שן תליתאה סי' ז-ח].

ט אשה שחל ליל טבילתה במוצאי פורים, מותר לה לאכול בשר בפורים, ותנקר היטב בין שיניה קודם טבילתה. [בשו"ת דבר משה (סי' מז) כתב, שלא תאכל בשר אלא מרק בשר, [וגם בשומן בשר המנהג להקל. מקור חיים סי' קצח], שעיקר שמחת האשה בבגדי צבעונין ובתכשיטין, ושכן הורה בית דוד. ע"ש. וכן כתבו עוד אחרונים. אולם בשו"ת יד הלוי (חיו"ד סי' צ) כתב, דלכאורה לפמ"ש הט"ז (סי' קצח ס"ק כה), שבשבת ויו"ט המנהג שאוכלות בשר, רק שתזהר לנקר בין שיניה היטב, יש להתיר גם בפורים, שהרי מה שנהגו שלא לאכול בשר ביום הטבילה, הוא רק מנהג בעלמא להחמיר, והרי סעודת פורים היא מדינא, שמשתה ושמחה קבלו עלייהו. וכן הדפסתי בספרי אמירה לבית יעקב, להקל. אך שוב ראיתי בעקרי הד"ט (חאו"ח סי' לו), שכתב בשם שו"ת סמא דחיי, [טעותא היא, וצ"ל דבר משה סי' מז], שאסורה לאכול בשר בפורים. ומסופקני אם צריך אני לפרסם שאני חוזר בי מן ההיתר שכתבתי. ומהר"ר ליב רובין הסכים עמי להתיר לאכול בשר בפורים ביום טבילה. ושלא לחזור מן הפסק שכתבתי בספר אמירה לבית יעקב. עכת"ד. וכן עיקר להקל בפורים אף לכתחלה. וקודם הטבילה תזהר לנקר היטב בין השיניים, וראה בהליכות עולם ח"ה עמ' קפא].

י הנשבע להתענות בפורים אין כח במצות פורים לדחות שבועה בשם שמים, וצריך להתענות, אם לא מצא היתר לשבועתו. ולרווחא דמילתא יעשה הסעודה בלילה. [כ"כ הב"י (סי' תרצה) בשם הארחות חיים בשם רבינו האי. וכבר כתב מרן בש"ע יו"ד (סי' רלט ס"ו), הנשבע על מצוה דרבנן, כגון שלא להדליק נרות חנוכה, או שלא לקרוא המגילה, השבועה חלה עליו, וה"ה לדבר שהוא מדרש חכמים ואינו מפורש בתורה. וכ"ה בש"ע א"ח (סי' תקע ס"ג), שהנשבע להתענות בחנוכה ופורים חלה שבועה עליו. וראה בחזון עובדיה פורים עמ' קעד].

יא טוב לעשות סעודת הפורים יחד עם חבריו ובני ביתו בשחרית. [כ"ה בסידור הרש"ש, שיש לעשותה בשחרית. והביאו בכה"ח (סי' תרצה ס"ק כג), ושכ"כ השל"ה. וכ"כ הפמ"ג. וכ"כ במעשה רב (סי' רלח), שיכוין לצאת י"ח בסעודת שחרית. וע"ע בשו"ת זכרון יהודה (חאו"ח סי' רח). ובספר נתיבי עם. וכתב בסדר היום, שיאסוף את כל בני ביתו לאכול עמו סעודת פורים בשמחה, שאדם יחידי לא יוכל לשמוח כראוי, והביאו האליה רבה (סק"ד). וכ"כ הפמ"ג שם. וע"ע בשבולי הלקט (סי' רא) שכתב, חייב אדם לשמוח בפורים וכו', ומזמר על השלחן בבית חבריו. ע"ש].

יב אף האבל על אב ואם בתוך י"ב חודש יכול להשתתף במסיבת סעודת פורים אשר נערכת מחוץ לביתו. ואם יש שם כלי נגינה, ימנע האבל מלהיות שם. [הנה הכנה"ג א"ח (סי' תרסט הגב"י) כתב, שבסעודת חתן תורה בשמחת תורה, יכול גם האבל על אב ואם בתוך י"ב חודש להשתתף עמהם. וכן בסיום מסכת, שהיא סעודת מצוה. ע"ש. שכיון שהסעודה היא לגומרה של תורה, אין לך סעודת מצוה גדולה מזו. ועדיפא מסעודת סיום מסכתא שהתירו האחרונים לאבל להשתתף בה. ומה גם ששמחת חתן תורה שהיא לסיום התורה, היא שמחת כל ישראל, דהאי יומא קא גרים, ואף בפורים דקי"ל לדינא שאין אבלות נוהגת בו, יכול להשתתף בסעודת פורים, ואע"פ שיש מקום לחלק דשאני יום שמחת תורה שהוא יו"ט. מ"מ יש להקל, כיון שיום פורים הוא יום משתה ושמחה. ואע"פ שהסעודה היא חוץ לביתו, מותר, דקי"ל הלכה כדברי המיקל באבל. ומ"מ אם יש שם כלי נגינה, האבל ימנע מלהיות שם].

יג סעודת פורים שעשאה בליל פורים לא יצא ידי חובתו, דכתיב ״ימי״ משתה ושמחה. ומכל מקום גם בליל פורים ירבה בסעודתו. [בגמ׳ מגילה ז׃ סעודת פורים שעשאה בלילה לא יצא. והנה בארחות חיים (הל׳ סעודת פורים אות לה) כתב, יש מפרשים בלילה כעין לילה, בשאין אבוקה כנגדו דרך שמחה. והובא בב״י. וכתב הפר״ח, שאין לפרש שאם אכלה בלילה כשאבוקה נגדו כעין יממא יצא, דהא אמרינן במגילה (ז׃), ״ימי משתה ושמחה כתיב״. ובקרא אין לפרש דהיינו כעין יממא, אלא הכוונה שגם ביום פורים לא יאכלנה בבית אפל, בלא אבוקה כנגדו, ואם עשה כן לא יצא. והכי נקטינן. ע״כ. וע׳ במרדכי (מגילה סי׳ תשפז), שהביא בשם ראבי״ה, שצריך לנהוג בפורים כלילי שבת ויומו. דומיא דקריאת המגילה, דכתיב והימים האלה נזכרים ונעשים, ואין היקש למחצה. והמרדכי בשם רבו הקשה ע״ז מהגמ׳ מגילה (ז׃). וע׳ בספר האגודה (מגילה שם), שהביא בשם גאונים שכתבו, שיש לנהוג בפורים סעודה, כליל שבת ויומו. וכיו״ב כתב הרמ״א בדרכי משה (סי׳ תרצה אות ב) בשם תשובת מהר״י מברונא, שאף בליל פורים חייבים לשמות. וראה בילקוט יוסף מועדים עמוד שמ. ובחזון עובדיה פורים עמוד קעח]

יד חייב אניש לבסומי בפוריא עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי. וישתה יין כדי שיהיה שמח ומבושם, וישתכר מעט וירדם בשכרותו. [כ״כ הרמב״ם (פ״ב מהלכות מגילה הט״ו), וכתב הרב המגיד, שזהו ע״פ הגמרא (מגילה ז׃), חייב אניש לבסומי ״בפוריא״ עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי, ובמקום אחר אמרו (פסחים קט.), אין שמחה אלא בבשר. ע״כ. וז״ל המאירי (מגילה ז׃), חייב אדם להרבות בשמחה בפורים, ובאכילה ובשתיה, עד שלא יחסר דבר מעל שלחנו, ומ״מ אין אנו מצווים לשתות כל כך ולהשתכר, ולהפחית כבודנו מתוך השמחה, כי לא נצטוינו על שמחת הוללות ושטות, אלא בשמחת תענוג שנגיע מתוכה לאהבת השי״ת ולהודות לו ולברך בשמו על הנסים שעשה לנו. ע״כ. וכ״כ בחיי אדם (כלל קנה סי׳ ל), שכיון שכל הנס נעשה ע״י משתה שעשתה אסתר המלכה, ציוו רבותינו לשתות יין יותר מהרגלו, כדי לזכור את הנס הגדול שעשה לנו השי״ת, אולם היודע בעצמו שבשתייתו יזלזל במצוה מן המצות, כגון בברהמ״ז, או שלא יתפלל מנחה, או ערבית, או שינהוג בשחוק וקלות ראש, מוטב שלא ישתה כ״כ, וכל מעשהו יהיו לשם שמים. ע״כ]. והא דאמרינן חייב אניש לבסומי בפוריא, לא שישתכר, שהרי השכרות איסור גמור הוא, ואיך לך עבירה גדולה מזו, שגורמת לגילוי עריות ולשפיכות דמים, ושאר עבירות זולתן, אלא רק שישתה מעט יותר מלימודו. דהיינו התחלת שכרות. וכל שכן מי שיודע בעצמו שאם ישתכר ביין ובשאר משקים המשכרים יזלזל באיזה מצוה, או ימנע מברכת המזון, וכדומה, או שהוא תלמיד חכם ואם ישתכר יגרום לבזיון כבוד התורה, לא ישתה אלא שיעור מועט שלא יבוא לידי שיכרות. [ילקוט יוסף מועדים, מהדורת תשס״ד עמוד תרפ. וילקוט יוסף תפלה א׳ עמוד שפח סימן צט הערה ב׳. חזון עובדיה פורים עמ׳ קעה].

טו האוכל פת כסנין (עוגות) ושאר פירות משבעת המינים, שיעור כזית ומעלה, לא יזכיר בברכת מעין שלש מעין המאורע, כגון ״ונודה לך על הנסים שעשית לאבותינו״ וכו׳. שלא תיקנו לומר מעין המאורע כזה בברכה מעין שלש, כמו שפסק מרן בשלחן ערוך (סי׳ רח סעיף יב). [מקור הדברים בשו״ת מהר״ם מרוטנבורג (סי׳ ע), שכתב, שאין להזכיר מעין המאורע של חנוכה ופורים בברכה מעין שלש, והיינו טעמא משום שאפי׳ בברהמ״ז שהיא מה״ת לכל הדעות, ויש בה ברכת הודאה, יש אומרים (בשבת כד.), שאינו מזכיר. ומה שמזכירים בברהמ״ז הוא רק מתורת מנהג. אבל במעין ג׳ לא יעלה על לב איש להזכיר, כיון דליכא הודאה, בתוך ברכת מעין ג׳. ע״כ. וכ״כ הגר״א (סי׳ רח ס״ק מא). גם בתוס׳ ברכות (מד.) כתבו, שאף שהרמב״ם (סוף פ״ג מהל׳ ברכות) כתב להזכיר מעין המאורע בשבת ויו״ט בברכת מעין ג׳ וכן משמע בירושלמי (פ״ו דברכות ה״א). מיהו לא נהגו העולם כן, משום דמה שהיו מזכירים מעין המאורע, היינו דוקא בימיהם, שהיו קובעים עצמם על יין ומיני פירות של ז׳ המינים, אבל בזמן הזה אין רגילים לקבוע עליהם. ע״ש. ודיינו להזכיר מעין המאורע במעין שלש בשבת ויו״ט שיש בהם קדושה מן התורה, משא״כ בחנוכה ופורים דרבנן. וע״ע בשו״ת יביע אומר ח״ג (חאו״ח סי׳ לה). וראה בילקוט יוסף מועדים עמ׳ שמ].

טז אם האריך בסעודת פורים עד ליל ט״ו [או לתושבי ירושלים עד ליל ט״ז בו], אף על פי כן יש לו לומר ועל הנסים בברכת המזון, כשם שמזכיר רצה והחליצנו בברכת המזון בסעודה שלישית הנמשכת עד הלילה. ואף לאחר כמה שעות. וכל זה כשלא התפלל ערבית של ליל ט״ז, אבל אם התפלל ערבית לא יאמר ועל הנסים בברכת המזון. [בארחות חיים (הלכות פורים סי׳ לה) כתב בזה״ל: כתב רבינו יצחק מקורביל, שאם התחיל לאכול בפורים, א״צ להפסיק סעודתו כדי שיאמר על הנסים בברהמ״ז ביום, אלא גומר והולך עד הלילה ואומר על הנסים בברהמ״ז, אף שחשכה. ע״כ. וכ״כ בהגמ״י (בפ״ב מהל׳ מגילה הי״ד, אות א) בשם המהר״ם מרוטנבורג. וכ״ד המרדכי. אולם הרא״ש בתשובה (כלל כב סי׳ ו) כתב, מי שהתחיל לאכול סעודה שלישית בשבת סמוך לחשכה, וחשכה לו, נראה שאין לו להזכיר מעין המאורע של שבת בברהמ״ז במוצ״ש, אע״פ שעיקר הסעודה היתה בשבת, כיון שמברך בחול לא יזכיר של שבת. ע״כ. וכ״כ הטור (סי׳ תרצה) בדין סעודת פורים, שאם התחיל סעודתו ביום ונמשכה עד הלילה, כתב א״א הרא״ש שלא יאמר על הנסים בברהמ״ז. ע״כ. ונראה שדעת מהר״ם כמ״ש בשו״ת מהרי״ל (סי׳ נו), שאע״פ שמי שלא התפלל מנחה בשבת מתפלל במוצ״ש שתי תפלות של חול, היינו משום שעבר זמן תפלת מנחה לגמרי, ואינו מתפלל במוצ״ש אלא בתורת תשלומין, וצריך להבדיל בתפלה הראשונה, והיאך יתפלל לאחריה תפלה של שבת, אבל ברהמ״ז באה על הסעודה שסעד בשבת, וכיון שעדיין לא התפלל ערבית של חול צריך להזכיר מעין המאורע בברהמ״ז. וכן המנהג בקהלות אוסטריה, להזכיר על הנסים בברהמ״ז במוצאי פורים, וכן במוצ״ש, כשנמשכה הסעודה עד הלילה. ע״כ. וכ״כ בעל תרומת הדשן בלקט יושר (עמ׳ קנט). ע״ש. ומרן הב״י (בס״ס קפח) הביא דברי הפוסקים הנ״ל, ופסק בש״ע (שם ס״י): היה אוכל ויצא שבת, מזכיר של שבת בברהמ״ז, דאזלינן בתר התחלת הסעודה, וה״ה לראש חודש פורים וחנוכה. וזו לשון מרן בש״ע (סי׳ תרצה ס״ג): אומר על הנסים בברהמ״ז בברכת הארץ, ואם התחיל סעודתו ביום ונמשכה עד הלילה, אומר על הנסים, דבתר תחלת סעודה אזלינן, ויש מי שאומר שאין לאומרו. הגה, ונוהגים כסברא ראשונה. ע״כ. והלכה רווחת סתם ויש הלכה כסתם. וראה בילקו״י מועדים עמוד שמ. וביחוה דעת ח״ג סי׳ נה].

יז מה שיש נוהגים באיזה ישיבות לאחרונה, לבחור להם ״רבי״ פורים, אשר משמיע במרום קולו בדברי ליצנות והיתול על ראש הישיבה ורמ״י הישיבה, בדברי ביקורת בבדיחות הדעת, לא תהא כזאת בישראל, כי אין שום היתר בדבר, והמבדח הזה על חשבון חכמי ישראל גדול עונו מנשוא. עליו נאמר שתו בשמים פיהם ולשונם תהלך בארץ. והוא בכלל מבזה תלמידי חכמים שאין לו חלק לעולם הבא (כמבואר בסנהדרין צט: והרמב״ם פ״ג מהל׳ תשובה הי״ד), ועליו אמר שלמה בחכמתו (משלי כו יח) כמתלהלה היורה זיקים חצים ומות, ואמר הלא משחק אני. וכל היושב שם ואינו מוחה על כבוד התורה נלכד גם הוא בשחיתותם. ומאד יפלא על בני תורה אשר ירהיבו עוז לעשות כן, האם שכחו מה ששנו חכמים: והוי זהיר בגחלתם שלא תכוה. וכל מי שיש בידו יכולת לבטל המנהג הרע הזה, עליו לשנס מתניו, לבער הרע מקרבנו, ולא ישמע ולא יפקד ולא יזכר עוד כדבר הרע הזה. ומצוה למחות בידם עד שיבטלו מנהג רע זה. ואסור אף להשתתף במושב ליצים זה, ושומע לנו ישכון בטח. ולשומעים ינעם ועליהם תבא ברכת טוב. [ילקוט יוסף מועדים עמוד שמג. יחוה דעת חלק ה׳ סימן נ].

יח מי ששתה יין בפורים ונתבסם, והתחיל לרקד ולשורר, ובתוך כדי כך הזיק לחבירו, או טינף את בגדיו, חייב לשלם כל מה שהזיק לחבירו. ואין הבדל בזה בין פורים לשאר ימות השנה. [התוס׳ (סוכה מה.) כתבו, שהגדולים אוכלים את אתרוגי התינוקות, ואין בדבר גזל, שכך נהגו מחמת שמחת החג. ויש ללמוד מכאן לאותם בחורים שרוכבים על סוסים לקראת חתן וכלה, ופעמים שנלחמים זה עם זה, וקורע האחד בגד חבירו, או שמקלקל לו את סוסו, שהם פטורים, כי כך נהגו מחמת שמחת חתן וכלה. ע״ש. וע׳ ברש״י (סוכה מו:) שהביא סיוע לפירושו, מן המדרש (ויקרא רבה פרי לז), מעשה בחסיד אחד שנתן דינר

לעני בשני בצורת והקניטתו אשתו וברח ממנה, ולא היה לו ממה להתפרנס, ושביעי של ערבה היה, הולך ושמט אתרוגים מיד התינוקות כדתנן מיד התינוקות שומטים את לולביהן ואוכלים את אתרוגיהן. והיה החסיד עובר דרך כרך אחד, והוצרכו בבית המלך לאתרוגים של מצוה, ומכרם ביוקר ונתעשר וחזר לביתו. ע״ש. ובפסקי תוס׳ שם כתבו כן להלכה לפטור הבחורים הנ״ל. אבל הרא״ש (סוכה פ״ד סי׳ ד, ובתשו׳ כלל קא סי׳ ה) שרק בגמר המצוה היו הגדולים חוטפים מהתינוקות. ולכן כתב בתשו׳ שאם הזיק בשמחת חתן חייב לשלם. והתרוה״ד (סי׳ קי) בשם ריב״א, כתב, שכל דברי מאכל שחוטפים הבחורים זה מזה בפורים שלא ברשות, משום שמחת פורים, מעת קריאת המגילה בליל פורים עד הערב בסעודת פורים, אין בזה משום גזל, ואין להזמינם לבי״ד, ואין חוששים ע״ז. וכ״פ הרמ״א בהגה חו״מ (ס״ס שעח). וז״ל הרמ״א כאן (בסי׳ תרצו ס״ח): בני אדם החוטפים זה מזה בפורים דרך שמחה, אין בזה משום גזל הואיל ונהגו כך, ובלבד שלא יעשו דבר שלא כהוגן על פי טובי העיר, (מהר״י מינץ סי׳ יז). ע״כ. אבל השל״ה כתב, ואני אומר לא משנת חסידים היא, ושומר נפשו ירחק מזה, לחטוף מחבירו שלא ברשותו, כי זוהי שמחת הוללות, ולא נצטוינו אלא על שמחת מצוה. ובשו״ת בית דוד (חאו״ח סי׳ תצד) הביא מ״ש הב״י, דהיינו דוקא לדידהו דנהגו הכי, אבל לדידן אין חילוק בין פורים לשאר ימות השנה. ע״ש. וע״ע בישו״ש (פרק המניח סי׳ ג) שכתב, ואפי׳ השיכור שהגיע לשכרותו של לוט, מ״מ אם הזיק לחבירו מקבל דינו, על שלא עצר ברוחו, ושיכר עצמו להשתגע, ואין לפוטרו מדין המזיק, שאדם מועד לעולם בין שוגג בין מזיד וכו׳. ע״ש. ובערוה״ש (סי׳ תרצה ס״י, וסי׳ תרצו סי״ב), כתב, ועתה בעונותינו ערבה כל שמחה, ואין שמחתינו גדולה כל כך עד שיבאו לידי היזק חברים. ולכן עכשיו אם הזיק חייב לשלם. ע״כ. ואנו אין לנו אלא דברי מרן הב״י שאין חילוק בין פורים לשאר ימות השנה, והמזיק צריך לשלם. והמוחזק אינו יכול לטעון קים לי נגד מרן כידוע, שגם נגד המבואר בב״י אין לטעון קים לי. כמ״ש בשו״ת פני יצחק, וכ״ה בשו״ת יביע אומר ח״ט חחו״מ סי׳ א אות ב].

יט יש נוהגים לאכול מאכל זרעונים בפורים, (ובכלל זה תבשיל אורז) בליל פורים, זכר לזרעונים שאכלו דניאל וחבריו בבבל, וכן אסתר היתה אוכלת ממיני זרעונים. [בארחות חיים (הל׳ סעודת פורים אות לה) כתב, נהגו לאכול בליל פורים, אחר תענית אסתר זרעונים, זכר לזרעונים שהיו דניאל וחבריו אוכלים בבית המלך, דכתיב (דניאל א טז), ויהי המלצר נושא את פת בגם ויין משתיהם, ונותן להם זרעונים. (פירש הר״א בן עזרא, זרעונים אלו הם האורז, שהוא נכבד מאד, ועושים ממנו תבשיל, והוא בריא וערב יותר מן החטה, ועושה דם טהור לאדם. והמעט ממנו משביע). וכ״כ הרמ״א בהגה. ובמגילה (יג.), וישנה ואת נערותיה לטוב בית הנשים, אמר ר׳ יוחנן שהאכילה זרעונים, שנאמר ויהי המלצר וכו׳. ומה שהזכיר הארחות חיים ממה שנעשה עם דניאל וחבריו, ולא מענין אסתר, שהוא מענינא דיומא, מפני שלגבי דניאל וחבריו הכל מפורש במקרא. ואפשר ג״כ שאסתר למדה מקודמיה הם דניאל וחבריו. ועכ״פ באכילת זרעונים יש זכר לדניאל וחבריו וזכר לאסתר. הליכות עולם ח״א עמוד רלח].

כ סעודת חתן בפורים הנערכת בבית החתן, ויש שם עשרה גדולים, צריך שיהיו שני אנשים שהם פנים חדשות כדי לברך שבע ברכות, ואין יום הפורים נחשב כפנים חדשות. [הנה מהר״ש אלגאזי בגופי הלכות (דף קיז:) כתב שכיון שמרבים בסעודה לכבוד הפורים, נחשב שפיר כפנים חדשות, שריבוי הסעודה גורם. וכן כתבו כמה אחרונים. ומכללם בספר ויאמר יצחק בן ואליד (דף לא:). ובספר מועד לכל חי (סי׳ לא אות טל). ובכף החיים סופר (סי׳ תרצו ס״ק נד). אולם בספר חינא וחסדא ח״א (דף קיא ע״ג) כתב, שהכנה״ג שקיל וטרי עם המהר״ש אלגאזי בזה, והחזיק בדעתו לומר דפורים לא הוי כפנים חדשות, ושכן העלה בתשובה. ע״ש. וכ״כ בטהרת המים (שיורי טהרה מע׳ ח אות מג, ומע׳ פ אות כה) ובזכרונות אליהו אה״ע (מע׳ ב אות כב) הביא מחלוקת הכנה״ג עם מהר״ש אלגאזי בזה, וסיים, שבודאי קי״ל סב״ל. וע״ע באוצר הפוסקים (סי׳ סב ס״ח סוף אות מג). ובחזו״ע פורים עמ׳ קפה].

כא מצוה לשמח גם הקטנים בפורים, במיני מתיקה ומעדנים. [שו״ת היכלי שן תליתאה סימן יו״ד].

כב מי שסיים מסכת בפורים, ועושה סעודה לסיום מסכת, וכולל עמה סעודת פורים, שפיר דמי, ואין בזה משום אין עושים מצות חבילות חבילות. שבמעשה אחד לא שייך מצות חבילות חבילות. [וכיוצא בזה כתב

בשו״ת לחם שלמה (חאו״ח סי׳ קד), לענין סיום מסכת ביום טוב. וכן הוא בשו״ת מהרש״ם ח״ו (ס״ס ז) וז״ל: ומה ששאל אם יוכלו לצאת בסעודת יום טוב גם לסעודת סיום מסכת, או יש לחוש בזה משום שאין עושים מצות חבילות חבילות, נראה שאין שום חשש בזה, שכיון שעושה מעשה אחד, ורק מתכוין לשתי מצות, אין בזה משום מצות חבילות חבילות. וע״ע בשדי חמד (מע׳ א כלל לט). ובחזון עובדיה פורים עמוד קפה].

כג אף על פי שהאונן (קודם שיקבור את מתו) אסור באכילת בשר ושתיית יין, (ברכות יז:), מכל מקום בפורים מותר האונן בבשר ויין, שאין עשה דאבלות של יחיד, דוחה עשה דרבים דאורייתא, שמצות שמחה בפורים מדברי קבלה היא, ודברי קבלה כדברי תורה, (ר״ה יט.). [חזון עובדיה פורים עמוד קפו].

סימן תרצה סעיף ד׳ - דיני משלוח מנות

א חייב אדם לשלוח לחבירו ביום פורים שתי מנות של שני מיני אוכלים, או שני מיני תבשיל, או שתי מנות בשר. וכמו שנאמר במגילת אסתר (ט. כב): לעשות אותם ימי משתה ושמחה, ״ומשלוח מנות איש לרעהו״, ומתנות לאביונים. והטעם לכך, כי על ידי שאדם שולח לחבירו תשורה ומנחה, מביע לו בזה את רגשי אהבתו וחיבתו אליו, ועל ידי זה נוטע בלבו גם כן אהבה ואחוה שלום וריעות, כי כמים הפנים לפנים כן לב האדם לאדם. שכל משפטי תורתינו הקדושה להרבות שלום בין אדם לחבירו, כמו שנאמר דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום. ועוד כי ישנם אנשים מחוסרי כל, צנועים בהליכותיהם, אשר יבושו לפשוט ידם לקבל צדקה כדי לקיים מצות ״סעודת פורים״ במאכל ומשתה כדת, מה שאין כן כששולח להם דרך כבוד ״משלוח מנות איש לרעהו״, לא יבושו ולא יכלמו, וככה אנו משתפים אותם בשמחת הפורים. על דרך שנאמר (נחמיה ח): ״ושלחו מנות לאין נכון לו״. ועיקר המצוה שיהיו שתי מנות לאיש אחד. [מגילה (ז.). הרמב״ם (פ״ב ממגילה הט״ו). טוש״ע (סי׳ תרצה ס״ד). והטעם הראשון מבואר בספר מנות הלוי להגאון ר׳ שלמה אלקבץ (דף רח.) שתיקנו משלוח מנות היפך דברי איש צר ואויב שאמר על בני ישראל, ישנו עם אחד מפוזר ״ומפורד״, שיש ביניהם פירוד לבבות. והטעם השני מבואר בשו״ת תרומת הדשן (סי׳ קיא) כדי שיהיה לכל אחד ואחד סיפק לקיים סעודת הפורים כהלכה. ופלפלו בהם האחרונים, ומהם, בשו״ת חתם סופר (חאו״ח סי׳ קצו). ובשו״ת כתב סופר חאו״ח (סי׳ קמא אות ב). ובשו״ת שבט סופר (חאו״ח ס״ס כג). ובשו״ת בנין ציון (סי׳ מד). ובשו״ת אפרקסתא דעניא (סי׳ כה). ובשו״ת בית שערים (סי׳ שפה). ועוד. ילקו״י מועדים, עמ׳ שיח. חזו״ע פורים עמ׳ קיז]

ב מצות משלוח מנות נוהגת ביום ולא בלילה. [הרמ״א (ס״ס תרצה). וע׳ בשו״ת ארץ צבי פרומר ס״ס קכא].

ג יש מי שכתב שהשולח לחבירו משלוח מנות, אף המקבל מקיים מצות משלוח מנות בכך, כיון שעל ידי שניהם נתקיימה המצוה. אולם אין לסמוך על זה לדינא, אלא גם המקבל מחוייב במשלוח מנות. [הנה דעת הרש״ש בקו״א לטורי אבן (מגילה ז:) שאם אחד שולח לחבירו משלוח מנות אף המקבל מקיים

מצות משלוח מנות בזה. אולם אין לסמוך ע״ז לדינא, וכמ״ש הרש״ש שם שהוא דבר חדש, ונגד משמעות גדולי האחרונים. וכן העלה בשו״ת באר חיים מרדכי ח״ג (סימן ג). ע״ש. חזון עובדיה פורים עמוד קכ].

ד יש אומרים שצריך לשלוח המנות כשהן מבושלות וראויות ומזומנות לאכילה. [מהרי״ל. מג״א, א״ר, הגר״א, חיי אדם, הרש״ש, ערוך השלחן, מעם לועז אסתר]. ויש חולקים ואומרים שיוצאים ידי חובה גם במנות בשר חי, ורק אם שולח עוף חי שלא נשחט עדיין וכיוצא בזה, אינו יוצא ידי חובה. וכן עיקר. [פר״ח. חסדי דוד חסאן. בית עובד, הנצי״ב, שו״ת שאלת יעקב, משחא דרבותא, נהר שלום, ובערך שי, גפן פוריה, ועוד. וכן משמע מפשט לשון הרמב״ם: ״שתי מנות בשר או ב׳ מיני תבשילין״. ע״כ. והכי נקטינן. ובפרט שבבשר חי יוכל לעשות בו תבשיל כרצונו, צלי או מבושל. ולא החשיבו ״מקרבא הנאתיה״ אלא בעניים. (כתובות סז: ותענית כג:). ועכ״פ בדרבנן סמכינן לקולא. ילקוט יוסף מועדים, עמוד שיח. חזון עובדיה פורים עמוד קיח]

ה יוצאים ידי חובת משלוח מנות גם בבשר שימורים שבקופסאות, או בסרדינים, וכיוצא בזה. [לאפוקי ממ״ש בספר מועדים וזמנים ח״ב (סי״ס נד) להסתפק בזה, כיון שעומדים לזמן רב ולא לאוכלן תיכף, וכדמוכח מדברי רש״י בביצה (יד:)״מנות״ היינו דבר המוכן שאינו עשוי להניחו למחר וכו׳. ע״ש. וליתא. וזה ברור. ילקוט יוסף מועדים. חזון עובדיה על פורים עמוד קיח].

ו השולח לחבירו דורון של בגדים וסדינים וכיוצא בזה אינו יוצא בזה ידי חובת משלוח מנות. [שו״ת תרומת הדשן (סי׳ קיא), שנראה שהטעם של משלוח מנות הוא כדי שיהיה לכל אחד סיפק לקיים סעודת פורים כדין, וכדמוכח במגילה (ז:) מחלפי סעודתייהו ונפקי בהכי ידי משלוח מנות. הילכך מידי דמיכל בעינן. ותו דלא אשכחן דמקרי מנות אלא מידי דמיכל או דמשתי. וכ״מ מדברי הרמב״ם ז״ל. ע״כ. וכ״כ בנהר שלום, ובשו״ת מי יהודה, ובשו״ת שם משמעון, ובשו״ת דובב מישרים. ולאפוקי ממ״ש הלק״ט ח״ב (סי׳ קסג) שהשולח כסות וכלים למנות, אם יוכל המקבל למכרם מיד ולקנות בדמיהם צרכי סעודה מהני. ע״ש. וכ״כ בערך השלחן, והסכים לדברי התרומת הדשן הנ״ל. וכן פסקו הט״ז (סי׳ תרצה סק״ד). והכנסת הגדולה. והאליה רבה (סק״ט). וכ״מ מהמהרי״ל. ילקו״י מועדים. חזו״ע עמ׳ קכ].

ז אפילו השולח מעות לחבירו באופן שיוכל לקנות בהם מנות מאכל אינו יוצא ידי חובה, שצריך לשלוח בדוקא מנות של מאכל ומשתה. [כן דייק בשו״ת תרומת הדשן (סי׳ קיא), ממ״ש הרמב״ם (פ״ב ממגילה הט״ז) בדין מתנות לאביונים, שנותן לכל עני מתנה אחת ״או מעות״ או מיני תבשיל או מיני אוכלין. ואילו במשלוח מנות לא הזכיר ״מעות״ רק מיני אוכלים, אלמא דלא מהני מעות לגבי משלוח מנות. [שצריך להיות דרך חבה וריעות, לכן בעינן דבר הראוי לאכילה ולא מעות]. ואמנם בשו״ת הלק״ט ח״ב (סי׳ קסג) כתב שיוצאים י״ח ג״כ במעות שראוי לקנות בהם צרכי סעודה. וכ״כ מעם לועז אסתר (עמ׳ רמט סעיף רג) וכ״ד שיורי כנה״ג. אולם דעת רוב האחרונים דלא מהני מעות, וכ״ד: חסדי דוד חסאן, שו״ת פתחי שערים, טורי אבן, ערך השלחן, שאלת יעקב, ועוד. וע׳ בשו״ת יחוה דעת ח״ו (סי׳ מה). ובחזון עובדיה פורים (עמ׳ קכא הערה ו׳). ובילקו״י מועדים, עמוד שכא]

ח וכן השולח לחבירו קופסת סיגריות או טבק הרחה לא נחשב ל״מנה״, לצאת בזה ידי משלוח מנות, אפילו כשיודע שהמקבל מעשן ומריח טבק. [שו״ת תירוש ויצהר (סי׳ קעא). ובשו״ת ציץ אליעזר ח״ט (סי׳ לג/ג). וע״ע בשו״ת דברי ישראל וועלץ (סי׳ רכג). ובשו״ת רבבות אפרים ח״ג (סי׳ תעג אות ב). [ולכאורה אף שלפי טעם להראות חיבה שפיר דמי גם בזה, אבל לטעם שיש לשלוח מנות לאין נכון לו להרווחת סעודה לבעלי שמחה, בזה שאין י״ח סעודה לא מהני, ואנן חיישינן לשני הטעמים]. וראה בחזו״ע פורים עמ׳ קכג, ובילקו״י מועדים, עמוד שכג]

ט וכן השולח לחבירו שהוא תלמיד חכם חידושי תורה ופרפראות לחכמה, או ספרי קודש, ביום פורים, אינו יוצא בזה ידי חובת משלוח מנות. ואחר שקיים מצות משלוח ״מנות״ לרעהו כדת, יכול לחזור ולשלוח חידושי תורה לרע אחר. [לאפוקי ממ״ש בירחון המאסף (שנה י״ט כרך א׳ סי׳ עו), שיוצאים י״ח משלוח מנות בחי׳ תורה, דלא מבעיא לטעם חיבה וריעות שאין לך התחברות יותר מתורה, שע״י התורה נעשים אחד. אלא אף לטעם שיהיה לו המשלוח מנות לסעודת פורים, הרי עיקר הסעודה לשמחה, ודברי תורה פקודי ה׳ ישרים משמחי לב. ע״ש. אולם כל דבריו אינם אלא דרשות, ואינם הלכה. שעכ״פ משלוח ״מנות״ בעינן וליכא. ובסעודת פורים לא סגי בלא אכילה ממש, ורשב״י שהיה מקיים סעודה שלישית בער״פ שחל בשבת בסודות התורה, (זוהר פר׳ אמור דף צה.), אין ללמוד ממנו לדידן, וגם אין למדין אפשר משאי אפשר. וראה בחזו״ע פורים (עמ׳ קכג), ובילקו״י מועדים (עמ׳ שכג). ומ״ש בספר סנסנן ליאיר (עמ׳ רח) בשם אחד מתלמידיו, דהרב מנות הלוי שלח לארוסתו את ספרו, הנה מאן יימר לן ששלח לה הספר כדי לצאת י״ח המצוה. וגם מה שתלה שם הדבר בטעמי מצות משלוח מנות, המעיין יראה שאין זה תלוי כלל בטעמים, דבעינן מנות, ותלמיד טועה כתב זאת].

י אשה השולחת לחברתה משלוח מנות בגדי צבעונין וכדומה, אינה יוצאת ידי חובת משלוח מנות, שאף על פי שאמרו בפסחים (קט.) בדין שמחת החג, אנשים בראוי להם, בבשר ויין, ונשים בראוי להם, בבגדי צבעונין, ובבגדי פשתן מגוהצים. מכל מקום לגבי מצות משלוח ״מנות״, צריכים להיות מנות של אכילה ושתיה, לקיום מצות סעודת פורים, שגם הנשים חייבות בה, שאף הן היו באותו הנס. [כ״כ בשו״ת היכלי שן תליתאי (סי׳ ח). ולא מבעיא לדעת תרומת הדשן שטעם משלוח מנות הוא להרווחת סעודת פורים, שבודאי שאין האשה יוצאת במשלוח בגדי צבעונים, אלא אפי׳ להרב מנות הלוי שהטעם הוא להראות חיבה, מ״מ״מנות״ בעינן וליכא. וכמ״ש כיו״ב הטורי אבן (אבני שוהם מגילה ז :), שהשולח מעות לחבירו, אינו יוצא י״ח משלוח מנות, דמנות הוי דוקא מידי דמיכל ומשתי, ולא כסף, כמו שכתוב: ״ושלחו מנות לאין נכון לו״, ואע״פ שבשו״ת בית שערים (חאו״ח סי׳ שפ), העלה שאשה ששולחת מנות לחבירתה, בזה״ז בגדים צבעונים ותכשיטים עדיפי. ע״ש. מ״מ להלכה נראה שאינה יוצאת בזה י״ח משלוח ״מנות״. וכ״כ בתורה תמימה אסתר ט].

יא השולח לחבירו בשר ובקבוק יין וכיוצא בזה יוצא בזה ידי חובת משלוח מנות, שגם המשקה נחשב ל״מנה״ אחת. [וכמו שאמרו במגילה (ז.) ר׳ יהודה נשיאה שלח ליה לר׳ אושעיא אטמא דעיגלא תילתא וגרבא דחמרא, שלח ליה קיימת בנו רבינו ומשלוח מנות איש לרעהו. והיינו דקמ״ל ששתיה בכלל אכילה. וכן מבואר מדברי הריטב״א, וכ״פ בשו״ת תרומת הדשן (סי׳ קיא). וכן דעת השל״ה, המג״א, והט״ז, והא״ר, והפר״ח, ובשו״ת יהודה יעלה אסאד, ובשו״ת שבט סופר, ובשו״ת חבלים בנעימים, ובשו״ת ציץ אליעזר, ובחזו״ע פורים עמ׳ קכד]. ואפילו שלח שני מיני משקים בלבד יוצא ידי חובת משלוח מנות. [כן מבואר בספר צרור החיים לרבינו חיים בן שמואל תלמיד הרשב״א (עמ׳ קיח), וכ״כ מהר״י נג׳אר בשמחת יהודה, ובשו״ת שם משמעון, וכ״פ בערוה״ש, ובמשנ״ב]. וטוב להדר ולשלוח שני מיני ״אוכלים״. [לפי שכן מוכח מגירסת ר״ח במגילה (ז :) דגרס, ר״י נשיאה שלח לר״א ירך של עגל וקנקן של יין, שלח ליה קיימת בנו ומתנות לאביונים, וכתב, כלומר נתינת אביונים נתת לי ״מנה אחת״ והיא הירך, חזר ושלח לו עגל וג׳ קנקני יין וכו׳. ע״ש. אלמא שאין המשקה בכלל מנות. ונכון לחוש לזה].

יב יש לשלוח המנות של אוכלים שני מינים שונים. אבל במין מאכל אחד, אפילו חילקו בשתי צלחות או קערות, אינו יוצא בזה ידי חובת משלוח מנות. אבל השולח חתיכות בשר מאיברים שונים אפילו מבהמה אחת, יוצא בהם ידי משלוח מנות, הואיל והם חלוקים בטעמם וטבעם. וכל שכן אם היה בשר חי שאפשר לעשות ממנו כמה מיני תבשילים, או

צלי מבושל. [באשל אברהם מבוטשאטש (סי״ס תרצה) כתב שדעתו נוטה שאינו יוצא י״ח במנות שוות. דבעובדות שבדברי חז״ל היו ב׳ מנות חלוקות. וכ״כ בערוה״ש, שכן מוכח מהרמב״ם שחייב לשלוח ב׳ מנות בשר או ב׳ מיני אוכלין או ב׳ מיני תבשיל. הרי שכתב ב׳ מינים. ועיין בשו״ת יביע אומר ח״ט (חאו״ח ס״ס עד). ילקו״י מועדים עמו׳ שכה. חזו״ע פורים עמ׳ קכג, ד].

יג כבר פשט המנהג כיום לשלוח מיני מתיקה במשלוח מנות. [שיורי כנסת הגדולה (סי׳ תרצה הגה״ט אות י). מועד לכל חי (סי׳ לא אות פב). ע״ש. וע״ע בשו״ת שדה הארץ ח״ג (סי׳ מד).].

יד השולח לחבירו דג מטוגן עם הביצה שעליו, יוסיף עמו מנה אחרת, שלדעת כמה אחרונים הדג וביצה שעליו נחשבים כמנה אחת לענין זה. [ילקוט יוסף מועדים, עמוד שכו]

טו וכן מי ששולח לחבירו מולייתא [פסטיל] הממולא בשר, או עיסה מטוגנת שממולאת בתוכה בזרעונים וקטניות (סמבוסק), שיש להוסיף עם המנה הזאת מנה נוספת ממין אחר, כדי שיהיו שתי מנות. [הנה בשו״ת מים שאל (סי׳ יח), הביא מ״ש בפסחים (קיד:) דמהני דג וביצה שעליו לחשבם ב׳ תבשילין, ועפ״ז דן שהשולח לחבירו פאסטיל העשוי מעיסה ובשר בתוכה חשיבי שתי מנות, ויוצא בזה י״ח משלוח מנות. וכ״כ בספר מעם לועז. ובספר עדות ביעקב נסתפק בדבר. אולם בשו״ת היכלי שן תליתאה סבר דנחשב כתבשיל אחד. וכ״ד הרב שערי עזרה. וראה בחזון עובדיה על פורים עמוד קכו, ובילקוט יוסף מועדים].

טז השולח פת ותבשיל חשוב כשתי מנות ויוצאים בזה ידי חובת משלוח מנות. [כן מתבאר בכף החיים (סי׳ תרצה ס״ק מב), שגם פת נחשב למנה. וכ״ה בשו״ת עדות ביעקב. בפרט לפמ״ש בשו״ת תרומת הדשן (סי׳ קיא) שטעם משלוח מנות כדי שיהיה לחבירו הרווחה לסעודת פורים, וכמ״ש כיו״ב ושלחו מנות לאין נכון לו, ולדעת כמה פוסקים אין יוצאים י״ח סעודת פורים בלי פת. וזה שלא כמ״ש בשו״ת היכלי שן תליתאה (סי׳ יג) בפשיטות שאין הלחם נחשב למנה. וראה בילקוט יוסף מועדים, עמוד שכז. ובחזון עובדיה פורים עמוד קכח].

יז ראוי להזהר במצות משלוח מנות, שיהיו המנות יקרות וחשובות, לפי ערך הנותן, כדי להראות חיבה וריעות למקבל. ואם המקבל עשיר ביותר, טוב שיהיו גם לפי ערך המקבל. וטוב שיהיה בהם כדי שיעור סעודה. [כ״כ בשו״ת זרע יעקב, ובערוה״ש (סי׳ תרצה סט״ו), שאין יוצאים בכזית או ברביעית, אלא בעינן מנה יפה, שזהו לשון מנות, וכענין חתיכה הראויה להתכבד שהוא דבר חשוב. והשולחים חתיכות קטנות לא יצאו י״ח. והגאון מבוטשאטש באשל אברהם (שם) כתב להסתפק בשיעור משלוח מנות אם הוא בכזית או ברביעית, או במה שראוי להתכבד לפני האורחים, או בשוה פרוטה, ונוטה לומר דגבי מתנות לאביונים השיעור בפרוטה. ולגבי משלוח מנות השיעור בראוי להתכבד או בכזית. ע״כ. ובספר מאורי אור (דקכ״ט.) כתב, דמשלוח מנות די בכזית בכל מנה. [ובדין מתנות לאביונים כתב הריטב״א שמספיק לתת פרוטה אחת לכל אביון]. ואכן ראוי להחמיר במשלוח מנות. (וע׳ בברכי יוסף (סק״ד) בשם שדה יהושע, שעיקר המצוה שיהיו המנות יקרות הערך ועריבות. ומיהו בלקט יושר (עמוד קנח) כתב, שיוצאים אפילו בתאנה אחת ותמרה אחת אע״פ שאין בשניהם שוה פרוטה וכו׳. וע׳ בילקוט יוסף מועדים, עמוד שכח]

יח לכתחלה טוב לשלוח את שתי המנות בבת אחת, ולא בזה אחר זה כי בזה חשיבותם ניכרת יותר. [הנה מהר״י אלגאזי בקונט׳ חוג הארץ (סי׳ טו) נסתפק אם צריך לשלוח המנות בבת אחת, או אפילו בזה אחר זה מהני. ומרן החיד״א בככר לאדן (דכ״א:) כתב שיש לשלוח בבת אחת, מדלא כ׳ ומשלוח ״שתי״ מנות איש לרעהו, דהוה משמע אפילו בזה אחר זה. ובספר מועדי ה׳ (דק״ט.) דחה, שאילו כ׳ שתי מנות יצטרך שיהיו שוים במראה ובדמים כדתניא

בספרי גבי עשה לך ״שתי״ חצוצרות כסף, שיהיו שוות במראה ובקומה ובנוי. [וכיו״ב ביומא סב:]. א״נ הו״א כמ״ש בספרי שם, מיעוט חצוצרות שנים, יכול אם רצה להוסיף מוסיף ת״ל ״שתי״ חצוצרות שלא להוסיף עליהם ושלא לגרוע מהם. וה״נ סד״א שלא יוסיף על המנות, קמ״ל שאף שלש בכלל המצוה, שכל המוסיף במשלוח מנות הרי זה משובח. וראה מ״ש בזה בילקו״י מועדים עמוד שכט, ובחזון עובדיה פורים עמוד קלא]. ומכל מקום אם שלח לחבירו מנה אחת, ושוב שלח אליו אחר כך מנה אחרת, ואפילו אם נתן מנה אחת בבוקר ומנה אחת בערב סמוך לחשכה, יוצא ידי חובה. [ילקו״י וחזון עובדיה שם].

יט מעיקר הדין אין צריך לחלק את שתי המנות שבמשלוח מנות בב׳ כלים נפרדים, דהיינו שיתן כל מנה בצלחת או קערה נפרדת, אלא רשאי ליתנם בקערה או צלחת אחת. ומכל מקום אם יכול נכון לחלק המנות לתת כל מנה בכלי בפני עצמו. [ילקו״י מועדים, עמוד שכט. חזון עובדיה פורים עמוד קלא].

כ השולח הרבה דברים קטנים בתוך כלי אחד, [כגון שקדים ואגוזים או סוכריות], הכלי מצרפן לחשבן מנה אחת חשובה, דזיל בתר טעמא, שהרי הטעם למצות משלוח מנות, הוא כדי להראות חיבה וריעות, והרי גם בדברים קטנים שנצטרפו בכלי אחד שייך הטעם להראות חיבה לרעהו, והכלי מצרפם לענין זה. ואפילו כמה מינים בכלי אחד חזו לאצטרופי למנה נאה, כיון שביחד יש בהם חשיבות. [כ״כ בשו״ת התעוררות תשובה ח״א (ס״ס קכו), וכההיא דמגילה (ז:) ששלח מלא טסקא דזנגבילא ומלא כסא דפלפלא אריכתא. [והיינו זנגביל רטוב. אבל פלפל וזנגביל יבש לא מהני למשלוח מנות. ודלא כשו״ת חבלים בנעימים ח״ד (תאו״ח סי׳ טז) בד״ה וקשה]. ע״ש. ואע״פ שאין ראיה לזה, מדתנן הכלי מצרף כל מה שבתוכו דהתם דוקא לקודש, וכמ״ש התוס׳ שם ד״ה הכלי, שלא מצינו צירוף לחולין שבכלי אחד. וכן משמע בתוס׳ חולין (כד:) ד״ה התודה. ע״כ. מ״מ כאן זיל בתר טעמא, דהיינו כדי להראות חיבה לחבירו, והא איכא].

כא כל המרבה לשלוח מנות לריעים הרי זה משובח, שעל ידי זה מרבים חיבה וריעות בין אדם לחבירו. [כ״כ הרמב״ם (פ״ב ממגילה הט״ו). וכ״כ מרן בש״ע (סי׳ תרצה ס״ד). ואם שלח משלוח מנות במתנה על מנת להחזיר, אינו יוצא ידי חובה. [כ״כ בארחות חיים החדש (סי׳ תרצה ס״ק יא), בשם הפמ״ג. אלא דהפמ״ג קאי על מתנו לאביונים. אך מסתברא דה״ה משלוח מנות. וכ״כ המהרש״ם בדעת תורה]. ומכל מקום כל ששלח מנות כהלכה לאדם אחד מחבריו, אין צריך להזהר בכל הפרטים הנ״ל כששולח ליתר חבריו, שאין זה אלא להידור מצוה. [הנה בספר תורת אביגדור (סי׳ תרצה) כתב, שאפי׳ אם כבר שלח ב׳ מנות לרעהו, ויצא י״ח, כשרוצה לשלוח עוד מנות לריע אחר, מחוייב לשלוח לו ב׳ מנות, שאע״פ שקיים המצוה, מ״מ כיון שמצוה לשלוח לעוד ריעים, צריך לשלוח מנות כראוי, ושכן נראה ממ״ש המאירי (מגילה ז.) וז״ל: מתנות לאביונים, די שיתן מתנה אחת לכל אביון משני האביונים. אבל מנות ששולח לרעהו, צריך שישלח שתים בכל מקום שיהיה משלח בו, והוא שנאמר ומשלוח מנות איש לרעהו. ע״כ. אלא דלא מסתברא כלל, שכיון שכבר יצא י״ח במה ששלח שתי מנות לאיש אחד, מכאן ולהבא יכול לשלוח כרצונו, אפי׳ מנה אחת לריע האחר, כפי רצונו. ואע״פ״שכל המרבה לשלוח לריעים הרי זה משובח״, מ״מ אין הכרח במשלוח שתי מנות. וכוונת המאירי שאפילו אם שלח מנה אחת חשובה ביותר במקום שהוא משלח לשם, אינו יוצא בה, אלא צריך שתי מנות בדוקא. ילקו״י מועדים, עמ׳ שלא. חזו״ע פורים עמו׳ קלג]

כב מנהג נכון שלא לעשות סעודת פורים עד לאחר שיקיים מצות משלוח מנות ומתנות לאביונים. אבל לטעום מעט לפני כן מותר, ואין בכך כלום. [כ״כ בשו״ת מועדים וזמנים ח״ב (סי׳ נד). דם בארחות חיים החדש (סי׳ תרצה ס״ק יג) כתב בשם ספר תיקון משה בהל׳ פורים (דף צב.), שאם הקדים משלוח מנות ומתנות לאביונים קודם מקרא מגילה לא יצא. ע״כ. אולם י״ל דשאני סעודת פורים שגם היא מצוה ממצות פורים. ולכן נאמר: לעשות אותם ימי משתה ושמחה, ואח״כ, ומשלוח מנות וכו׳. וגם הרמב״ם בהל׳ מגילה (פ״ב הט״ו)

הסביר תחלה כיצד מצות סעודת פורים, ואח״כ כתב דיני משלוח מנות ומתנות לאביונים. וכן הוא בש״ע (סי׳ תרצה). ומשמע שאין להקפיד בזה. ושפיר יצא ואין הסדר מעכב כלל בכל זה. ילקוט יוסף מועדים, עמוד שלא. חזון עובדיה פורים עמוד קלה]

כג יוצא אדם ידי חובת משלוח מנות כששולח לרבו, שהוא גם כן בכלל: ומשלוח מנות איש ״לרעהו״. [ויש בזה גם מצות עשה דכבוד תורה לשלוח לרבו]. [כי גם הקב״ה קרא לישראל ריעים, ועיין בחגיגה (ז.) הוקר רגלך מבית רעך. ההוא בחטאות ואשמות. ופרש״י, מבית הקב״ה שקרא לישראל ריעים שנא׳ למען אחי ורעי. עכ״ל. והעיר המהרש״א, דהתם דוד אמר לישראל למען אחי ורעי, אבל בשיר השירים נאמר זה דודי וזה רעי. ע״כ. ובאמת שאע״פ שפשוטו של מקרא למען אחי ורעי כד׳ המהרש״א, אבל רז״ל דרשוהו בכ״ד לגבי הקב״ה, וכדאיתא בירושלמי (פ״ט דברכות ה״א), ובשוחר טוב (מזמור ד ומזמור קיח), ובתנא דבי אליהו (סדר א״ר ס״פ יח), ובשמות רבה (ר״פ נב), ישראל נקראו ריעים להקב״ה שנא׳ למען אחי ורעי. וע״ע בשמות רבה (ר״פ כז), הדא הוא דכתיב רעך ורע אביך אל תעזוב, רעך זה הקב״ה שנא׳ למען אחי ורעי. וכ״ה בזוה״ק בכ״ד. וכן מבואר בלקט יושר (עמוד קנח) וזו לשונו: וצריך לשלוח מנות לחבירו ״וכל שכן לרבו״. וכ״כ האחרונים: ברכי יוסף, שו״ת יהודה יעלה אסאד, שו״ת בית שערים, שו״ת שבט סופר, שו״ת לבושי מרדכי, שו״ת אפרקסתא דעניא, ספר יפה ללב, ספר מקראי קודש, ועוד. וראה בילקו״י מועדים עמ׳, ובחזו״ע פרים עמ׳ קלה]. ובמקומות רבים נהגו לשלוח מנות בפורים להרב אב״ד שבעיר, ולגדולי הרבנים שבעיר. [כ״כ בספר שבט בנימין פונטרימולי סי׳ רח, שבעירו שמוה לחוק לשלוח מנות בפורים לאב״ד].

כד גם השולח מנות לעם הארץ יוצא ידי חובת משלוח מנות, דאף שלדעת רש״י עם הארץ אינו בכלל רעהו, מכל מקום בלשון תורה כל ישראל ריעים, כמו לא תחמוד בית רעך. [כ״כ בשו״ת פני מבין (סי׳ רכח אות ד].

כה בן ששולח לאביו משלוח מנות, וכן רב ששלח לתלמידו, ואב ששלח לבנו, יצאו ידי חובת משלוח מנות. [בשו״ת לבושי מרדכי תנינא (חאו״ח סי׳ ט) כתב, שאין להקפיד בזה משום דכתיב ומשלוח מנות איש ״לרעהו״, ומשוי לאביו כאילו הוא רעהו, שהרי גם השולח לרבו כתבו הפוסקים שיוצא. וכ״כ מהר״י אסאד (סי׳ רד). וא״כ ה״ה למי ששולח לאביו. וכ״כ בשו״ת ציץ אליעזר ח״ח (סי׳ יד). ולאפוקי ממ״ש הרה״ג נסים הכהן בשו״ת מעשה נסים (סי׳ רכה), שהשולח מנות לאביו לא יצא, שכיון שהטעם של משלוח מנות כדי להרבות אהבה ואחוה בישראל, הרי השולח לאביו בלא״ה יש אהבה ביניהם, כרחם אב על בנים, הילכך לא יצא. ע״ש. וליתא, שגם באביו או ברבו הוא מוסיף אהבה על אהבתו, שאל״כ בא ונאמר שהשולח לרעהו שהוא אוהבו בכל לב לא יצא, וזה בודאי אינו, שכל ששולח לו מנות בפורים מראה לו בעליל חיבתו ואהבתו, ויהיו נקשרים בעבותות אהבה ביתר שאת ויתר עוז. וע״ע בשו״ת יביע אומר ח״ט (חאו״ח סי׳ עב), ובילקוט יוסף מועדים עמוד שלב. חזון עובדיה על פורים עמוד קלה]

כו קהל מוקירי תורה, אשר נועצו לב יחדיו, ונשתתפו ביחד, וקנו בסכום המעות מגדנות ומיני מעדנים, לקיים מצות משלוח מנות לרבם הדגול, יוצאים בזה ידי חובת משלוח מנות. ואפילו אלה שנתנו סכום מעות לא גדול, אשר הוא פחות משיעור שתי מנות, כיון שנצטרפו לחבריהם במצות משלוח מנות, שנתקבלה בכבוד הראוי ובשמחה אצל הרב, קיימו בזה מצות משלוח מנות. ולפי זה יכול האיש לשלוח ב׳ מנות לרעהו, וישתף גם אשתו במנות הללו שהיא שולחת אותם לרעותה, ושניהם יצאו בהן ידי חובת משלוח מנות. ואין צריך לדקדק שיהיה שיעור ב׳ מנות לכל אחד מהשולחים. [הנה אם כל אחד מהקהל נותן סכום מעות בשיעור הגון שיש בו כדי שתי ״מנות״, (לפמ״ש הריטב״א במגילה ז. שהמשלוח מנות צריך להיות תשורה יקרה), אין ספק שכולם יוצאים י״ח משלוח מנות, וגם היכא שאין שיעור ב׳ מנות לכל אחד בפני עצמו, במעות שנותן, ורק בצירוף נתינת כל השותפים במצוה זו יש שיעור הגון ומכובד למקבל המנות, גם בזה יוצאים ידי חובה,

שהעיקר במשלוח מנות שיהיה למקבל שמחה, והא איכא, וכ״כ מהר״י נג׳אר בספר אהלי יהודה. וראה באורך בחזון עובדיה פורים עמ׳ קלז].

כז דיין שקיבל משלוח מנות בפורים מאנשים רבים, ובתוכם היה אחד שבא אחר כך להתדיין לפניו עם חבירו, יש אומרים שנפסל בכך לדונו, ויש אומרים שכל שלא הזכיר בעת משלוח המנות שיש לו דין להתדיין לפניו, כשר לדונו. ויש אומרים שזה מן הדברים המסורים ללב, ולמראית העין, שאם היה המנהג באותה העיר כמנהג רוב ערי ישראל שכל אחד מרבה במשלוח דורונות בפורים למכיריו ולבעלי תורה. ונראית כוונתו לשמים, לשם מצות פורים, ואינו ניכר כלל מתוך מעשיו שכוונתו לתכלית אחרת, אין בזה איסור כלל. ואם באמת יש אומדנא שהמשלח מנות כוונתו לתכלית אחרת, הדיין הירא את ה׳ יחוש בקבלתו לפסול עצמו מלדונו. ולמעשה, אם רואה הדיין דמוכחא מילתא שמשלוח המנות שנשלח לו בפורים מאת האיש שבא לדון לפניו, היה למטרת קירוב לבבו בהתדיינו אצלו, ולא לשם המצוה בלבד, יש לו לסלק עצמו מלדונו. [חזון עובדיה פורים עמוד קלד. ובדידי הוה עובדא בשנת תשכ״ט שאחד השוחטים שעבד מטעם הרבנות בת״א הביא משלוח מנות ב׳ תרנגולי הודו גדולים חיים, ומרן האמו״ר ציוה עלי שלא לקבלו מהשוחט, ואח״כ נתברר ששחיטתו בשוק התקוה לא היתה כראוי].

כח השולח מנות לרעהו בעילום שם, שאין המקבל יודע מי שלח אליו המנות, יש אומרים שלא יצא ידי חובת משלוח מנות, ולכן יחזור וישלח מנות לצאת ידי חובה. ולכן מי ששלח מנות לרעהו, והלה לא היה בביתו, ורק בני ביתו היו שם, וקבלו המנות מיד השליח, אם חזר המקבל לביתו ביום פורים וידע מזה יצא, אבל אם לא שב לביתו באותו היום לא יצא, ואע״פ שאשתו ובני ביתו קיבלו בעדו, מ״מ הרי נאמר ומשלוח מנות איש לרעהו, הילכך בעינן שיבא ליד רעהו, ועל כל פנים שידע מזה. [ילקו״י מועדים עמ׳ שלג. והיינו לטעמו של הרב מנות הלוי, דמשלוח מנות מראות חיבה וריעות, וכיון שאינו יודע מי שלח לו, אין כאן חיבה, הילכך לא יצא. וכ״כ בשו״ת כתב סופר, שו״ת אבן שהם, שו״ת בית אבי, שו״ת מהר״ם שיק, שו״ת לב אברהם, שו״ת קנין תורה בהלכה, ערוה״ש (סימן תרצה, סעיף טז), וראה בחזון עובדיה פורים עמוד קנב].

כט מי ששלח מנות ומצאו השליח שיכור שהגיע לשכרותו של לוט, אם פג שכרותו בפורים, וידע מהמשלוח מנות, חבירו יצא ידי חובת המצוה, ואם חושש שלא ידע עד שיפוג יינו, ויהיה זה במוצאי יום הפורים, ישלח מנות לאחר כדי לצאת ידי חובת משלוח לכולי עלמא. [בשו״ת משנה הלכות ח״ד (סי׳ צ), כתב, שאם פג שכרותו בפורים, אפילו הוא עדיין ישן זכין לאדם שלא בפניו. ע״ש. אך יש להשיב על דבריו. וראה בחזון עובדיה פורים עמוד קנב].

ל אשה חייבת במשלוח מנות, ותשלח לרעותה. [כ״כ הרמ״א בהגה (ס״ס תרצה). וכתב ע״ז המג״א, לא ראיתי נזהרים בזה. ואפשר דדוקא אלמנה, אבל אשה שיש לה בעל, בעלה שולח בשבילה לכמה בני אדם. וכתב בספר מעיני ישועה (דף כח) דמשמע מהמג״א שאינה נפטרת מהמצוה במשלוח מנות של הבעל, אלא עד שישלח בשבילה. ומדי האי״ר לא משמע כן, שכתב בשם המג״א, אבל אם יש לה בעל, לא. ומשמע דסגי במשלוח מנות של הבעל. ואינו כן וט״ס נפל בד׳ האי״ר. והפרי חדש כתב ע״ז שאינו מחוור, דהא כתיב משלוח מנות ״איש״ לרעהו, ולא אשה. [וכן העיר בעל חות יאיר במקור חיים]. ובשאילת יעבץ כתב עליו, ולי נראה שדינו של הרמ״א דין אמת וישר, שלא בכל מקום שנאמר איש בא להוציא אשה, שהרי כתוב (במדבר יט ט), ואסף איש טהור, ולא מפקינן

מניה אשה, ואיש להוציא את הקטן הוא דאתי]. **וגם אשה נשואה אינה יוצאת במשלוח מנות של בעלה בלבד. וטוב שלא ישלחו איש לאשה, ואשה לאיש. פן יבואו לידי ספק קדושין, אלא ישלחו איש לאיש ואשה לאשה.** [הרמ"א בהגה (סי' תרצה). וע' במג"א (ס"ק טו) שכתב, שהחשש לספק קידושין הוא שיאמרו שסבלונות הם (וכבר נתקדשה מקודם). ע"כ. וחומרא יתירה היא, דהא לכ"ע אין חוששין לקידושין אלא אם נשתדכו תחלה. וכמ"ש הרמ"א באה"ע (סי' מה ס"א), בשם הרשב"א בתשובה (סי' אלף ורכג). אלא שבב"ש שם כתב, שמדברי התוס' קידושין (נ:), לא משמע כן. ומ"מ הרי כבר כתב מרן (סי' מה ס"ב): "דהאידנא נהגו בכל מלכות אר"י ובמצרים ובכל מלכות תוגרמה שלא לחוש לסבלונות כלל". ובתורה תמימה (אסתר, ט, אות כב) העיר, לפי מ"ש המהרי"ט (חאה"ע סי' כח), דלא חיישינן לסבלונות במיני מאכל ומשתה, שכיון שעתידים להתקלקל אין האשה מקבלתם לסבלונות של קידושין, אלא החשש הוא רק בשמלות ותכשיטים וכיו"ב. והרי משלוח מנות הם אך ורק במיני מאכל ומשקה. אולם בשו"ת הרא"ם (סי' יז) כתב, שאף במיני מאכל ומשקה חיישינן לסבלונות. ומ"מ נראה שחומרא יתירה היא, ובמקום צורך יש להקל לאיש לשלוח גם לאשה, בפרט כשהיא עניה, להחיות את רוחה. וכמו שכתוב (איוב כט יג), ולב אלמנה ארנין. וראה בילקו"י מועדים, עמ' שלג]

לא **הבנים הסמוכים על שלחן אביהם, מבן י"ג שנים ומעלה, והבנות מגיל י"ב שנה ומעלה, חייבים במשלוח מנות לחבריהם.** [בספר לקט יושר (עמוד קנח) כתב, שמהרא"י היה מחנך בניו למשלוח מנות, וכמדומה שהיו לכל היותר בני ט"ו שנה. והנשים שלחו מנות לרבנית, והרבנית ג"כ שלחה להן. ע"כ. ובמאורי אור (דקכ"ט.) כתב, שמחסרון ידיעה אין מקיימים משלוח מנות אלא הנשואים, אך באמת שכל אדם מבן י"ג ומעלה חייב, ודברי קבלה כד"ת, ודי להם עכ"פ ב' מנות לאיש אחד. ומצו להחליף במנות שונות כסנין ולחמניות וכיו"ב, והו"ל מצוה שאין בה חסרון כיס, ובשמים מדקדקים ע"ז יותר. ע"כ. והגאון מבוטשאטש (סי' תרצה) כתב שאף שנוהגים להקל (אפילו בני י"ג) כשסמוכים על שלחן אביהם, מ"מ יש להחמיר. והמג"א (ס"ק יב) כתב, ונ"ל דמי שאוכל על שלחן חבירו, ולא הכין לעצמו כלום פטור מלשלוח מנות, וכן משמע קצת מרש"י (מגילה ז:). אולם נראה שמרן הב"י אינו מסכים לזה. אלא בכל אופן הוא חייב. ונקטינן כד' מרן. ובפרט שגם המג"א סיים "וטוב להחמיר". ועיין בשו"ת יביע אומר ח"ט (חאו"ח סי' עד). ובילקו"י מועדים עמ' שלד. ובחזו"ע פורים עמ' קמא]. **ואפילו קטנים שהגיעו לחינוך טוב לחנכם למצוה זו.** [פמ"ג (א"א ס"ק יד). וא"א מבוטשאטש. חזון עובדיה פורים, ילקו"י מועדים].

לב **השולח מנות לגוי לא יצא, שאינו בכלל רעהו,** [ע' ב"ק לז: ולח. ומה שכתוב בתורה וישאלו איש מאת רעהו וכו', זהו לפני מתן תורה. וכ"פ במקור חיים (סי' תרצה ס"ג) ד"ה ידי].

לג **השולח מנות לאדם שאינו שומר תורה ומצות ומחלל שבת בפרהסיא, אם הוא בגדר יודע את רבונו ומורד בו, לא יצא, מאחר שדינו כגוי. אך אם אינו אלא כתינוק שנשבה בדיעבד יצא. ועל כל פנים לכתחלה יש לשלוח לעמיתו ירא שמים השומר תורה ומצות.** [שו"ת שבט הקהתי ח"ב סי' רמג. חזון עובדיה פורים שם].

לד **עני המתפרנס מן הצדקה גם כן חייב במשלוח מנות.** [ב"ח (סי' תרצד). פר"ח (סי' תרצה). מעשה רוקח ח"ב]. **ואם הוא עני ואין לו לסעודת פורים אלא מנות אלו, יחליפם עם חבירו העני, שהוא ישלח אליו סעודתו וחבירו ישלח אליו הסעודה שלו. ובזה יקיימו ומשלוח מנות איש לרעהו.** [ע' במגילה (ז:) מחלפי סעודתייהו להדדי. וכ"פ מרן בש"ע שיחליפו סעודותיהם]. **ובלאו הכי עכשיו נוהגים העולם להחליף זה עם זה כדי שלא לבייש מי שאין לו.** [כעין מ"ש בסוף תענית. וע' יפה ללב ח"ה (סי' תרצה סק"ה). ובספר החיים להגרש"ק כתב שכופין להחזיר

דהוי"ל כסבלונות]. אבל השולח לחבירו מנות, ומתנה עמו שהם מתנה על מנת להחזיר, אינו יוצא בזה ידי חובת משלוח מנות. [כ"כ הפמ"ג (מש"ז סי' תרצד). והובא להלכה בביאהי"ל. ילקוט יוסף מועדים, עמוד שלד].

לה הלוקח מנותיו בעצמו ומביאם לחבירו, יוצא ידי חובת משלוח מנות, ואין צריך לשולחם על ידי שליח דוקא. [וכך נהג הגאון החזון איש לשלוח מנות בעצמו ולא על ידי שליח]. וכן השולח מנות על ידי קטן שלא הגיע למצות, או אפילו על ידי גוי, שאין מועיל בהם דין שליחות, אף על פי כן יצא ידי חובת משלוח מנות. [בשו"ת יהודה יעלה אסאד (חאו"ח סי' רז) כתב, שמעשים בכל יום ששולחים מנות ע"י קטנים, וע"י עכו"ם, דלא בעינן שליחות בדוקא. ושכ"כ הגרש"ק בספר החיים. וכ"כ בשו"ת חלקת יעקב ח"א (סי' קג). ובמקנה ח"ב (ד"ו ע"א) הביא בשם ליקוטי חבר (דף לו.) שרעק"א נסתפק אם יוצאים י"ח משלוח מנות ע"י קטן ועכו"ם. ומרן החת"ס השיב לו, שאילו היתה המצוה להוביל המנות בעצמו, אלא שגם ע"י שליח יוצא, מפני ששלוחו של אדם כמותו, הוה שייך דין שליחות. אבל מאחר שהמצוה ע"י"משלוח" דוקא, מצי לשלוח אפי' ע"י גוי או קטן. וכ"ה להדיא בחי' החתם סופר לגיטין (כב:), שכבר טעו רבים וגדולים בזה. וכן העלה בשו"ת דבר אברהם להגאון מקאוונא בח"א (סי' יג אות ד) וכ"פ בעל חות יאיר במקור חיים (ס"ס תרצד). ובחזון עובדיה פורים עמוד קמה. ובילקוט יוסף מועדים, עמוד שלה].

לו מי שניגש לחנות ומזמין מנות לשולחם לחבירו, יוצא ידי חובתו, לא מבעיא אם שילם תמורתם לבעל החנות, אלא אפילו בהקפה יוצא ידי חובה. ודלא כמי שרצה להחמיר בזה. [ע' בתשובות והנהגות ח"א סי' תו].

לז השולח מנות לקטן לא יצא וצריך לחזור ולשלוח מנות לגדול. [מאורי אור (דק"ל סע"א). בית עובד (דף ע"ז.). ומהר"י נג'אר בשמחת יהודה, (מסכת סופרים, די"א רע"ד), הביא ראיה מהירושלמי (פ"ד דמעשר שני) דקטן לא חשיב רעהו, ולא יצא. ויש שכתבו דאיש דכתיב רחמנא לאפוקי קטן. וכן מבואר בשו"ת שאלת יעב"ץ ח"א (סי' קכ) ובשו"ת אגורה באהלך. ובמועד לכל חי, ובבן איש חי, ובאשל אברהם מבוטאטש. ובשו"ת יד סופר (סי' כג עמוד עה) תלה הדבר בשני הטעמים של משלוח מנות, שלטעמו של התה"ד שתהיה הרווחה לסעודת פורים, גם בקטן הרי יש לו הרווחה ויצא י"ח, אבל לטעם מנות הלוי שזה כדי להרבות השלום והריעות, השולח לקטן לא יצא, שאין דרך האיש לעשות ריעות עם קטן. ובערוה"ש (ס"ס תרצה) כתב שהשולח לקטן יצא, שהרי שור שנגח שור של קטן חייב דרעהו קרינן ביה. [ורמז לדבר, איש "לרעהו" גימט"אישי" שיהיה איש כמוהו, ולא קטן]. וראה בילקו"י מועדים עמוד שלה, ובחזו"ע פורים עמוד קמו].

לח השולח מנות בפורים על ידי שליח, אינו צריך לברר אם הגיעו המנות למי שנשלחו אליו, שחזקה שהשליח עושה שליחותו. אבל אם שלח המנות על ידי קטן שלא הגיע למצות, צריך לברר אם הגיעו המנות לתעודתן. (שו"ת יביע אומר ח"ט חאו"ח סי' עא).

לט השולח מנות לאדם "חשוב", אין אותו המקבל יוצא ידי חובת משלוח מנות בקבלתו, מפני הנאתו של השולח מנות אליו, שעל כל פנים אין כאן אלא הנאה בלי אכילה. [כ"כ בשו"ת זקן אהרן (סי' ריד). ובספר מועדי ה' (דק"ט ע"ב). ובערך השלחן חו"מ בספר הזכרון (מע' מ אות יב). ובשו"ת שאילת יעקב (סי' סא אות ב). ואע"פ שלפי טעמו של הרב מנות הלוי להרבות אהבה ושלום וריעות, י"ל דשפיר מהני, מ"מ לטעמו של התרומת הדשן, שהוא לצורך הרווחת סעודת הפורים, בודאי דלא מהני. ויש לחוש גם לטעם זה. הילכך נראה שלא יצא. וראה בילקוט יוסף מועדים עמוד שלו. ובחזון עובדיה על פורים עמוד קמז]

מ השולח מנות לרעהו וסירב הלה לקבלם כגון שמחל לו עליהם, או שהחזירם לו מחמת שנאה, שאינו אוהבו, או מחמת שבור שהמנות אין לפי כבודו, בכל אלה דעת הרמ״א שיצא ידי חובה. יש חלקים בדבר, לכן יחזור השולח ויקיים מצות משלוח מנות לאדם אחר. [הרמ״א בהגה (ס״ס תרצה) כתב, השולח מנות לחבירו, ולא רצה לקבלם או מחל לו, יצא. (מהר״י ברין). והפר״ח תמה עליו זו מנ״ל. והסביר החת״ס (חאו״ח סי׳ קצו), שהרי לדעת תרומת הדשן טעם המשלוח מנות הוא כדי שתהיה אפשרות לקיים שמחת הפורים, ולדבריו אפי׳ יש לו הרבה לסעודת פורים, לא יוכל למחול, שלא לבייש למי שאין לו. אבל לטעמו של הרב מנות הלוי כדי להרבות השלום והריעות, ולפ״ז כיון ששלח לו מנות והראה לו חיבתו די בכך, ואם מוחל לו יצא. ויפה כתב הפר״ח דמנין לו למהר״י ברין להכריע בזה כטעם המנות הלוי, שמא הטעם הנכון כדברי התה״ד, שאז לא יצא. ובספר אגורה באהלך (דף כא.) העלה (דף כג.), שבמשלוח מנות דכתיב ״ומשלוח״ מנות איש לרעהו, ולא כתיב בלשון נתינה, כל ששלח המנות, אפי׳ לא הגיעו המנות לידי המקבל כגון שלא רצה לקבלם יצא. ושזהו טעמו של הרמ״א שלא כתב כן אלא לגבי משלוח מנות, אבל לענין מתנות לאביונים, לא כתב שאם מחלו לו יצא, משום דכתיב בלשון נתינה, והרי לא נתן, ואינו יוצא במחילתם. ע״כ. אלא דצ״ע שלכאורה נראה שתיבת משלוח חוזרת גם על מתנות לאביונים, שהרי לא כ׳ ונתון מתנות לאביונים. ו״מתנות״ הוא שם דבר, ולא פועל, וע״כ דתיבת משלוח חוזרת על שני הדברים, על ״מנות״ ועל ״מתנות״. וא״כ לדבריו, אין חילוק בין משלוח מנות למתנות אביונים. ובשו״ת שאילת יעקב (סי׳ נט אות ג) כתב לפקפק על החתם סופר הנ״ל, שלא מצינו בש״ס״שלא לבייש מי שאין לו״, אלא בדבר הניכר לעין כל (כההיא דמ״ק כז.), משא״כ בדבר הנשלח לביתו, לא מצינו. והמהר״ם שיק בסעודת פורים ניסה לדחות דבריו, ולהוכיח כדברי החת״ס, אבל הוא עמד על דעתו, ודחה ראית מר חמיו. ושאח״כ אמר דבריו לפני זקני ת״ח והסכימו לו. ע״ש. וראה בילקוט יוסף מועדים, עמוד שלו]

מא צריך ליזהר ביותר שישלח מנות כשרות לאכילה בלי שום חשש איסור כלל. והשולח בשר לחבירו ספרדי, ישלח בשר חלק לפי דעת הבית יוסף, ואם שלח לו בשר כשר לא יצא ידי חובה, כיון שאנו נוהגים כדברי מרן לאסור מן הדין שלא לאוכלו. שקבלנו עלינו הוראות מרן. ומיהו אם שולח לרעהו אשכנזי אפשר שיוצא י״ח, ואפילו אם הוא מחמיר על עצמו כדעת מרן, יכול לתת לבניו הקטנים שלא הגיעו למצות. [ילקו״י מועדים. חזו״ע פורים עמוד קנב. וע׳ בשו״ת רב פעלים ח״ב (חיו״ד סי׳ ז). ול״ד למ״ש המחנה חיים ח״ג מאו״ח (ס״ס נג) להסתפק בשולח פת פלטר לנזהר ממנו, אי אזלינן בתר נותן או בתר מקבל, דהכא גרע טפי שע״פ קבלתינו דעת מרן הו״ל כאילו חתיכה דאיסורא, ואין כאן לא הרווחה לסעודה, ולא חיבה].

מב מי שאינו נזהר מפת עכו״ם וחמאת עכו״ם, ושלח אותם למנה למי שנזהר, יש אומרים שלא יצא ידיחובה. ולאו מילתא פסיקתא היא, ולכן לכתחלה ישלח לחבירו דבר הראוי לו לאכילה, שאינו מחמיר בו. [בארחות חיים כתב שלא יצא י״ח. ונסתפק בו בעל מחנה חיים ח״ג (סי׳ נג), ולאו מילתא פסיקתא היא). וצ״ע. ובשו״ת רבבות אפרים (סי׳ תנט אות ג) כתב בשם הגר״מ שטרן, לאסור לשלוח מנות לחבירו דברים שחבירו מחמיר בהם. [כמו שוקולד עם אבקת חלב נכרי, בהכשר הרבנות]. וראה בחזון עובדיה פורים עמוד קנג].

מג מי ששלח איסור דרבנן לחבירו ואכלו, צריך לחזור ולשלוח מנות אחרות כשרות, שלא יצא ידי חובה. [לכאורה דמי למ״ש בחו״מ (סי׳ רלד) ויו״ד (סי׳ קיט), שכיון שנהנה אינו מחזיר לו הדמים, והסביר הנתיבות בחו״מ (סי׳ רלד) שאע״פ שהאוכל איסור תורה בשוגג צריך תשובה וכפרה להגן מן היסורים, מ״מ באיסור דרבנן בשוגג א״צ כפרה, וכאילו אכל כשר. ע״ש. וכיו״ב כתב הפרי תאר (סי׳ קיט ס״ק יז). ע״ש. אולם האור שמח (פ״א מהל׳ גירושין הי״ז) כתב, שדברי הנתיבות הנ״ל תמוהים וכו׳. ע״ש. וכן משמע ממ״ש בשו״ת כתב סופר (חאו״ח סי׳ כב), שאם אכל איסור דרבנן בשוגג לא יברך ברכה אחרונה, שאין זה מברך אלא מנאץ. וכ״כ בשו״ת עולת שמואל (סי׳ ג). אלמא דלא חשיב כאילו היתר. וע׳ בשו״ת יביע אומר ח״א (חיו״ד סי׳ יד עמוד רט) בשם כמה פוסקים שחולקים על הנתיבות בזה].

מד השולח מנות לחבירו מיני מתיקה, אף על פי שחבירו אינו יכול לאוכלם מטעמי בריאות (חולי סכרת), אף על פי כן יוצא ידי חובת משלוח מנות, משום שעל כל פנים ראויים הם לבני ביתו. [שו״ת יביע אומר ח״ט במילואים לסי׳ עד. וע׳ בספר מקראי קדש (פורים עמ׳ קנ), שצידד בזה, שאפשר שאפי׳ למ״ד דמהני בשר חי למשלוח מנות, שאני התם שראוי לאכילה למקבל ע״י בישול, משא״כ עוגה שיש בה סוכר, שאינה ראויה למקבל. ע״ש. ועוד, דכיון שעיקר התקנה לשמחת מריעים, וכאן אין לו שמחה, אינו יוצא י״ח. אך בספר נשמת אברהם (עמ׳ שנד) הביא בשם הגרש״ז איערבאך שיוצא י״ח, דאטו מי ששלח לחבירו משלוח מנות מאכלי חלב אחר חצות היום, והמקבל אכל בשר, שאינו יכול ליהנות מהמנות בפורים, וכי לא יצא י״ח? ע״ש. אולם החילוק מבואר ששם יש לו שמחה שאחר ו׳ שעות מאכילת הבשר יוכל ליהנות ממאכלי החלב, אבל כאן שעליו להשמר תמיד ממאכלי סוכר המתוקים, שמא אינו יוצא י״ח משלוח מנות. [ואף ששלח לו המנות בסוף יום פורים שאין שהות לאכול מאכלי חלב, יתכן דיוצא י״ח אחר שיש לו במה להחליף מנתו עם אחרים]. ומ״מ עדיין י״ל שמכיון שבמשלוח המנות של מיני מתיקה יש כאן מחווה של חיבה ואהבה, וגם ראויים הם לבני ביתו גדולים וקטנים, ומאחר שפשט המנהג ברוב העולם לשלוח מנות לרעים ממיני מתיקה, לכן גם בנ״ד שפיר י״ל שיוצא י״ח במשלוח מיני מתיקה לרעהו אף שהוא חולה סכרת].

מה השולח מנות לרעהו, ויצא ידי חובתו, ורוצה לשלוח לרעהו אחר מפירות שביעית, רשאי, ובלבד שיודיע לו שהם מפירות שביעית, כיון שאין זה חוב עליו. וכן מי ששלחו לו מנות, ורוצה לחזור ולשלוח מנות מפירות שביעית למשלח, אם יצא כבר ידי חובת משלוח מנות לאחר, רשאי לחזור ולשלוח מפירות שביעית למשלח, שאינו אלא כגומל חסד לחבירו, ואין זה כפורע חובו. ובלבד שיודיע לו שאלו פירות שביעית, כדי שישמור בהם קדושת שביעית. [ילקוט יוסף השביעית והלכותיה עמוד תכג. שוב יצא לאור חזון עובדיה על פורים, ושם עמוד קנד כתב כדברינו, והביא מ״ש הרמב״ם (פ״ו מהל׳ שמיטה ה״י), דמי שביעית אין פורעים מהם את החוב, ואין עושים בהם שושבינות, ואין משלמים בהם תגמולים וכו׳. והוא מהתוספתא (שביעית פ״ז). הכא נמי שיש עליו חובת המצוה לשלוח מנות לרעהו, לא יהיה רשאי לשלוח מנות מפירות שביעית, דהוי כמו פריעת חוב. אך אם כבר קיים המצוה של משלוח מנות לרעהו, ורוצה להוסיף לשלוח לרעהו אחר מפירות שביעית, נראה דשפיר דמי. כיון שיצא כבר ידי חובת משלוח מנות].

מו מי שקיבל מחבירו משלוח מנות, אין המקבל רשאי להשיב לו בחזרה מפירות שביעית או מדמיהן, שמכיון שהוא חייב להשיב לו כפי המנהג והנימוס המקובל, הרי זה תשלום תגמולין שאסור בפירות שביעית, שנראה כאילו פורע חובו. [ילקו״י השביעית והלכותיה עמ׳ תכג].

מז השולח מנות לרעהו בפורים, והמנות הם מפירות של ערלה או של כלאי הכרם שאסורים בהנאה, וחבירו הוא חולה שיש בו סכנה, שהמנות מותרות לו לאכילה, אפילו הכי אינו יוצא ידי חובת משלוח מנות. [הנה הריטב״א בסוכה (לא.) הביא פי׳ הראב״ד שכתב, שלולב של אשרה כיון דהוי איסור הנאה לא קרינא ביה ״לכם״, וכתב ע״ז, ולי נראה שכל שהוא ברשותו של אדם, ואין לאחרים בו שום רשות, ושום זכות, אע״פ שהוא מאיסורי הנאה, לכם קרינן ביה. ע״כ. אך בשו״ת הרשב״א ח״ד (סי׳ רב) כתב כדברי הראב״ד שאיסורי הנאה לא מקרי לכם. ולדבריו השולח פירות של איסורי הנאה למשלוח מנות, לא יצא, משום דלא יהיב ליה מידי, דהו״ל כהפקר. אבל להריטב״א דשפיר מקרי לכם, אפשר שיוצא י״ח משלוח מנות, כיון שהמקבל מותרים לו. וע׳ פמ״ג (סי׳ תמח מש״ז סק״ג). ועונג יום טוב (חאו״ח סי׳ לב). ומל״מ (פ״ה מהל׳ אישות ה״א). אך י״ל שכל ששולח דבר שלא נקרא שלו לא מהני. לא מבעיא להראב״ד ולהרשב״א, אלא גם להריטב״א י״ל כן. שאל״כ, נמצא נהנה מאיסורי הנאה. והגר״ש קלוגר בחכמת שלמה (סי׳ תרצה) כתב לדייק מהפסוק ומשלוח מנות איש לרעהו, דלכאורה די היה לומר ומשלוח מנות לרעהו, אלא שיהיו מנות איש הראויות לו, זה ישלח לרעהו, אבל מה שאינו ראוי לו לא מהני. וע׳ בחזו״ע פורים עמ׳ קלח].

מח השולח מנות פירות ספק ערלה שגדלו בחוץ לארץ, והמקבל אינו יודע שהם ערלה, לא יצא, שכיון שאסור למשלח ליהנות בהם וצריך לשלוח לו בעילום שם, ובכהאי גוונא אין חיבה על ידי המשלוח מנות משום הכי לא יצא. [חזון עובדיה פורים עמוד קנה].

מט השולח עוף שחוט לחבירו מכלל המנות, ויצא טרף, צריך לחזור ולשלוח מנה אחרת תחתיו, ואז יקיים משלוח מנות. [ביד אהרן (סי' תרצה) נסתפק בזה. והכסא אליהו (סק"ד) פשיטא ליה שיצא, שהרי מן הדין א"צ לבדוק אחר י"ח טרפות, והעוף היה בחזקת כשר, הילכך השולח יצא י"ח. וכ"כ החתם סופר (סי' תרכד), שמכיון שכל רובא שרי רחמנא, מי שאכל בשר ושוב נמצא אח"כ שהיה טריפה, לא עביד שום איסורא, כי כך הדין מעיקרא שיאכל בשר מדין הרוב. וראה בזה בילקו"י מועדים, וחזון עובדיה פורים עמוד קנ].

נ השולח מנות לחבירו ונגנבו או נאבדו צריך לשלוח מנות אחרות תחתיהם. [הנה בספר בני חיי (סי' תרצד סק"ג) כתב, דכיון שעיקר התקנה למשלוח מנות הוא משום שמחה, כיון שנגנבו ליכא שמחה וכו'. וכ"ה בשו"ת משאת משה ח"ב (סימן ד), ובשו"ת אהל יוסף מולכו (תאו"ח סי' טו), ועוד. ואמנם בשו"ת בית שערים (תאו"ח סי' שפ), כתב לצדד שאפשר שקיום המצוה היא בשילוח, כלשון הפסוק "ומשלוח מנות", אע"פ שלא הגיעו ליד המקבל וכו'. מ"מ נראה עיקר שהכל תלוי בשמחת המקבל, וכיון שלא קיבל אותן לא יצא המשלח. וראה בילקוט יוסף מועדים, עמ' שלז]

נא השולח מנות לרעהו, שהוא אביון, יוצא ידי חובת שתי המצות: "משלוח מנות איש לרעהו ומתנות לאביונים", לאחר שיתן עוד מתנה לאביון אחר. ויש מחמירים בזה שאין לעשות כן, וטוב לחוש לדבריהם, ולכן יתן עוד שתי מתנות לאביונים אחרים. [הנה הטורי אבן (מגילה ז.) צידד מתחלה בפירוש הגמ', קיימת בנו רבינו משלוח מנות איש לרעהו ומתנות לאביונים, שיוצא י"ח שתי המצות בבת אחת, ושוב כתב שבמשלוח ב' מנות לאביון אחד אינו עולה לשתיהן. ופירוש הגמ' קיימת בנו רבינו משלוח מנות איש לרעהו, או מתנות לאביונים, שקיים מצוה אחת מהם, ואות ו' לחלק. ע"ש. ובשו"ת כתב סופר (תאו"ח סי' קלט) דן בזה משום אין עושים מצות חבילות חבילות, וכתב, ומיהו י"ל דבדיעבד אם התכוין לצאת י"ח שניהם בבת אחת יצא, אלא דלכתחלה לא נכון לעשות כן. ע"ש. אולם במעשה אחד שעושה לקיים ב' מצות בבת אחת לא שייך הדין שאין עושים מצות חבילות חבילות, שהרי שנינו בפסחים (לה.) שהכהנים יוצאים י"ח מצה בחלה ובתרומה, אף שיש מצוה באכילת תרומה בפני עצמה, ומברכים עליה לאכול תרומה, (רמב"ם תרומות פט"ו הכ"ב), ואעפ"כ יוצאים בה י"ח מצה לכתחלה, ולא אמרי' דהוי מצוות חבילות חבילות. ומוכח שכיון שהוא מעשה אחד של אכילה יוצא י"ח לכתחלה. ועיין בחזון עובדיה פורים].

נב תושב עיר פרזות שקוראים המגילה בי"ד, ששלח מנות לרעהו אשר בירושלים ביום י"ד, שקוראים המגילה בט"ו, (וכגון השולח משכונת רמות שקוראים בי"ד, לרעהו אשר בירושלים שקוראים בט"ו), ויודע שמקבל המתנות יאכלם בט"ו, יצא ידי חובתו. וכן היושב בחו"ל במדינת הים, ושלח לרעהו שבארץ ישראל, שתי מנות, קודם פורים, או מי ששלח מתנות לאביונים קודם פורים, ויודע בבירור שהגיעו המנות או המתנות לתעודתם ביום הפורים, יצא י"ח, מפני שבפורים שהוא שעת החיוב הגיעו לתעודתם, כיון שהגיעו לידם בשעת החיוב של השמחה ושמחו בהן. [בספר יד אהרן (סי' תרצד הגב"י) כתב, במי שיושב בחו"ל במדינת הים, ושלח לרעהו שבארץ ישראל, שתי מנות, קודם פורים, או מי ששלח מתנות לאביונים קודם פורים, וידוע בבירור שהגיעו המנות או המתנות לתעודתם ביום הפורים, יצא י"ח, מפני שבפורים שהוא שעת החיוב הגיעו לתעודתם, אף שבשעה ששלחן לא היה עדיין חייב בהן. וכן משמע מדברי בעל המאור (ריש מגילה) שכתב, שלא יתן המתנות לאביונים קודם פורים דילמא אכלי להו קודם פורים, משמע שאם ידענו בודאי שאוכלים אותם

בפורים יוצא י״ח, אע״פ שבשעה שנתן לא היה עדיין חייב במצוה זו. והטעם ששמחה ביומה בעינן, וה״ה בנ״ד, כיון שהגיעו לידם בשעת החיוב של השמחה ושמחו בהן בודאי שיוצא י״ח. ע״כ. וכ״פ בשו״ת אהלי יצחק הכהן (חאו״ח סי׳ כא), ובבאר היטב (סי׳ תרצה סק״ז). וע׳ בחזון עובדיה פורים עמוד קסב]

נג תושב ירושלים ששלח מנות ביום י״ד לשאר ערי הארץ שקוראים המגילה בי״ד, יצא ידי חובתו. אבל אם שלח מנות להם ביום ט״ו, לא יצא, שאצלם אינו יום שמחת פורים, עבר יומו בטלה שמחתו. שכל שהמנות מגיעים אחר פורים לא יצא, והמשלוח שיצא מידו בפורים אינו אלא הכנה למצוה, [כמ״ש בשו״ת יהודה יעלה אסאד חאו״ח ס״ס רד], וגמר המצוה הוא בהגיע המשלוח ליד המקבל, וכיון שלא קיבלו עד אחר הפורים, לא יצא. שהכל תלוי במקבל המנות. [כ״כ בשו״ת אהל יוסף מולכו (חאו״ח סי׳ טו) וז״ל: ומיהו בן כרך ששלח לבן עיר ביום ט״ו לא יצא, ואפילו אם אכלו בו ביום, שמכיון שאינו יום שמחה בשבילו, עבר יומו בטלה שמחתו. ע״כ. ולאפוקי ממ״ש בסנסן ליאיר (עמוד רח), שאם השולח ירושלמי ונותן ביום ט״ו לפרוז יצא י״ח, שבנותן תלא רחמנא. ע״ש. ולא כתב שום מקור לדבריו, אלא מסברא דיליה, ונעלם מעינו כל מ״ש האחרונים שהובאו בחזו״ע הנ״ל. ומה שסיים ופשוט, להמבואר אינו פשוט כלל].

נד בן עיר היוצא לדרך מראש חודש אדר ואילך, שחלה עליו מצות פורים, ושולח מנות או מתנות לאביונים לאחד מבני עירו, יכול לתת אותן בעצמו אפילו בסתם, לשם מצות פורים, ואין העני זוכה בהן אלא עד פורים. אך יותר טוב להתנות עמו בפירוש שלא יזכה בהם ולא יאכלם עד יום פורים.

סימן תרצו - דיני הספד ותענית

א מי שהוא אבל בתוך שבעה ימי אבלות, אינו נוהג אבלות בפורים בדברים שבפרהסיא, אבל דברים שבצינעא נוהג, וכדין אבלות בשבת. ולכן לא יעלה לספר תורה בפורים, ואם קראו לו בשמו יעלה. ויש להתיר לאבל לפתוח החנות בפורים, משום דהוי דבר שבפרהסיא. [ילקו״י על הלכות אבלות. חזו״ע פורים עמוד קפז. וכ״ד מרן בשלחן ערוך יו״ד (סי׳ תא ס״ז)״שאין אבלות נוהגת בפורים, לא בי״ד ולא בט״ו, אלא דברים שבצינעא נוהג״. ובזה חזר בו מרן ממה שכתב באו״ח (סי׳ תרצו ס״ד) שכל דברי אבלות נוהגים בחנוכה ופורים. [וזוהי שיטת הרמב״ם (פרק יא מהל׳ אבל הי״ג), שאף שאין מספידים את המת בחנוכה ובפורים, ״אבל נוהגים בהם כל דיני אבלות״. וכ״כ המרדכי]

ב האבל חייב בהנחת תפלין ביום פורים אפילו הוא יום ראשון של האבלות, שהוא יום קבורה, ומיהו אם הוא גם יום המיתה לא יניח תפלין אפילו לאחר קבורה. [הנה לענין הנחת תפלין בפורים ביום קבורה שאינו יום המיתה, מסתברא ודאי שאפילו החולקים על המהריט״ץ, וס״ל שאין להניח תפלין ביום קבורה, אף הם יודו בפורים למהריט״ץ שהאבל מניח תפלין בברכה, שמכיון שאין אבלות נוהגת בפורים, לא שייך הטעם שכתב רש״י (ברכות יא.), שהאבל אינו מניח תפלין ביום ראשון, מפני שצערו גדול ומעולל בעפר קרנו, והתפלין נקראים פאר. וכמ״ש כיו״ב המג״א (סי׳ תקמח סק״ה) דלדידהו שמניחים תפילין

בחוה״מ, האבל אפי׳ ביום ראשון מניח תפלין בחוה״מ, שהרי הרא״ש כתב שהטעם שהאבל אסור בתפלין משום שהוא יום מר וצערו גדול והוא מעולל בעפר קרנו, וזה לא שייך בחוה״מ, שהרי אין נוהג בו אבלות דפרהסיא. ע״כ. ומינה ליום פורים למאי דנקטינן שאין אבלות נוהגת בו, בודאי שהאבל מניח בו תפלין אפי׳ ביום ראשון שהוא יום קבורה. ומ״ש המג״א (ס״ק טז) שאף לאחר קבורה לא יניח תפלין, כבר חלק עליו הא״ר (סי׳ תרצו ס״ק יא), והעלה שהאבל יניח תפלין אחר קבורה. וכ״כ הפמ״ג שם, שכיון שפורים הוא יום משתה ושמחה, אין זה מעולל בעפר קרנו. וצ״ע. ע״כ. ומיהו אם הוא יום המיתה, לא יניח תפלין, אפי׳ אחר הקבורה. כי בודאי מר לו מר, כמ״ש ואחריתה כיום מר. וכדברי המג״א. וכ״פ בסידור דרך החיים. וע׳ ילקו״י אבלות. חזו״ע פורים עמ׳ קצא].

ג אף על פי שהאבל אינו יוצא מפתח ביתו, מכל מקום בפורים אחר חצות יקום מעל גבי קרקע, ויעשה סעודת פורים על השלחן. [והגם דבעלמא לא נהגו לקום כי אם במנחה קטנה, מ״מ ביום פורים שיש מצות שמחה וסעודה יש להקל לקום מע״ג קרקע במנחה גדולה, ואז יעשה סעודת פורים]. ואין לבכות כלל בפורים, שזה בסתירה למצות שמחת הפורים. [שו״ת בית יהודה עייאש ח״א (חאו״ח סי׳ כד). ע״ש].

ד מה שאין אבלות נוהגת בפרהסיא בפורים, הוא גם בליל פורים, אף שאין מצות סעודת פורים בלילה, מכל מקום שמחה יש. ובודאי שאסור להספיד גם בליל פורים, שבכל התורה כולה היום הולך אחר הלילה שלפניו, ויהי ערב ויהי בוקר יום אחד. [שו״ת חתם סופר (סימן קצה), בשם הטורי אבן. ולשון הריטב״א (מגילה ה:), הא דאמרינן שמחה מלמד שאסורים בהספד, נראה שה״ה שאין אבלות נוהג בהן, דאתי שמחה דרבים ודחי אבלות דיחיד. ונראה מדבריו דהא תליא בהא. א״כ גם אבלות אינה נוהגת בלילה. וראה בחזון עובדיה פורים עמוד קצב].

ה בירושלים נוהגים שלא להברות בחול המועד, זולת על אב ואם, והוא הדין שלא להברות בפורים זולת על אב ואם, ובשאר מקומות עושים הבראה בפורים. אך טוב להברות רק בעוגות וקפה, ולא בביצים ועדשים. (יביע אומר ח״ד חיו״ד סי׳ כו, וח״ט חאו״ח ס״ס ק). .

ו האבל, אפילו בתוך שבעה, חייב במשלוח מנות ובמתנות לאביונים, שהרי האבל חייב בכל מצות התורה (סוכה כה:). [ש״ע (סי׳ תרצו ס״ו). וכ״ה בהרא״ש (פ״ג דמ״ק סי׳ פה) בשם רבינו מאיר. ומהר״ם מרוטנבורג בתשו׳ מיימוני (סדר שופטים ס״ס טו). ובמרדכי מגילה (ס״ס תשפה). ובספר הפרנס (סי׳ רסט). וזה שלא כדברי ריא״ז (מ״ק פ״ג ה״ו אות ב) שכתב, שהאבל פטור מלשלוח מנות וחייב רק במתנות לאביונים. ואף שבשו״ת גדולת מרדכי ח״ב (חיו״ד סי׳ כא) כתב שמנהג גירבא (תוניס) שהאבל אינו שולח מנות, ורק שולחים לו מנות. ע״ש. אנו אין לנו אלא דברי מרן שהאבל חייב לשלוח מנות, שהאבל חייב בכל המצות].

ז טוב שהאבל לא ירבה במשלוח מנות. [פמ״ג בשו״ת מגידות ס״ס נח]. ונכון שישלח מנות של בשר ודגים פירות וירקות וכיוצא בהם, ולא תפנוקי מעדנים ומיני מתיקה מיוחדים. [מטה משה סי׳ תתריז]. ואחינו האשכנזים נוהגים שלא לשלוח מנות לאבל כל י״ב חודש על אביו ואמו, וכל שלושים יום על שאר קרובים, [הרמ״א בהגה ביו״ד סי׳ שפה. וכתב הגר״א (ס״ק יד), שהוא מדין שאין שואלים בשלום האבל עד תום י״ב חודש. ומשלוח מנות הוא כשאלת שלום. והט״ז (סי׳ תרצו סק״ג) כתב, שמכיון שהרמ״א ביו״ד כתב שמנהגינו להקל בשאלת שלום, מותר ג״כ לשלוח לו מנות, ויש לסמוך ע״ז כשהאבל עני. והמג״א (ס״ק יב) כתב, שכוונת הרמ״א להורות שכל זה לדעת האומרים שכל דיני אבלות נוהגים בפורים, אבל במקום שאין נוהגים אבלות בפורים, דין פורים כדין שבת, ובמקום שנהגו לשאול בשלום אבלים בשבת, מותר לשלוח אליו מנות]. אבל

הספרדים נוהגים לשלוח מנות אליו כרגיל. [ילקו״י מועדים עמ׳ שמא, ילקו״י תפלה כרך א׳ מהדורת תשס״ד עמ׳ צ׳. ואף שמרן אאמו״ר שליט״א כתב בירחון קול סיני, הלכות פורים, שאין לשלוח מנות לאבל, מ״מ הדר הוא לכל חסידיו, וכיום הוא מורה ובא כפי המבואר, שהעיקר כמו שפסק מרן ביו״ד (סי׳ תא ס״ז) שאין אבלות בפורים לא ביו״ד ולא בט״ו. וכ״כ בברכ״י, ושכן הורה למעשה. וכן כתבו אחרונים רבים, לפ״ז יש להורות שיכולים לשלוח מנות לאבל לשמחת פורים. ולפי מה שמבואר ג״כ בירושלמי ברכות (פ״ב ה״ו), שבכל ארץ יהודה היו נוהגים לשאול בשלום אבלים בשבת, וכן המנהג כיום בארי״י, לפ״ז מותר לשלוח מנות לאבל שהוא בתוך י״ב חודש לאביו ולאמו, או בתוך שלשים לשאר קרובים]. וכן אם רב העיר הוא אבל, או שהוא רבו שלימדו תורה, מצוה לשלוח לו מנות דרך כבוד, שאין זה אלא כתשלום חוב. [כמבואר בשו״ת דברי מלכיאל ח״ה סי׳ רלז].

ח אפילו למי שמחמיר שלא לשלוח מנות לאבל, אם האשה אבלה בודאי שמותר לשלוח מנות לבעלה, כיון שהוא אינו אבל. [ואע״פ שפסק מרן ביו״ד (סי׳ שעד ס״ו), שכל מי שמתאבל עליו מתאבל עמו, חוץ מאשתו, שאע״פ שהוא מתאבל עליה, אינו מתאבל עמה אלא על אביה ואמה. מ״מ הרמ״א שם כתב, דהאידנא נוהגים להקל באבלות זו של מתאבלים עמו, שאין זה אלא משום כבוד האבלים, ועכשיו נהגו למחול. וכל המחמיר בזה אינו אלא מן המתמיהין. ע״ש. ועכשיו פשט המנהג כדעת הרמ״א, ובשו״ת ישכיל עבדי ח״ח (חאו״ח סי׳ כ אות מג) הוסיף, שבמשלוח מנות בפורים, שיש עגמת נפש למי ששולח ואין האבל רוצה לקבל, נראה שאין לו רשות להחמיר על עצמו. ועכ״פ אפי׳ למרן, מה שאחרים עושים לו, לית לן בה. וראה בחזון עובדיה פורים שם].

ט לכל הדעות מותר לשלוח מתנות לאביונים לאבל עני, דהוי צדקה. ואפילו בתוך שבעת ימי אבלות, ואין להחמיר בזה כלל. [כ״כ המג״א וא״ר. ילקוט יוסף מועדים, עמוד שמא]

י אבל שהוא מומחה לנגינה, והוא אומן בכלי שיר, והוא בתוך י״ב חודש לאב ואם, מותר לו לנגן לכבוד פורים ולכבוד סעודת מצוה, כיון שאין כוונתו לשם שמחה. [שו״ת זקן אהרן (סי׳ ריג). וע׳ בשו״ת זרע אמת ח״ב (סי׳ קנז). ובשו״ת מהר״ם שיק (חיו״ד סי׳ שסח). ובספר עקרי הד״ט (סי׳ לו אות כב). ובשו״ת פני מבין (חיו״ד סי׳ רנו). ובשו״ת ברכת חיים (סי׳ קג). ילקוט יוסף מועדים עמ׳ שמא. חזון עובדיה פורים עמו׳ קצד]

יא מי שמתה אמו, ולא נודע לו עליה, אין להודיע לו בפורים, כדי שיאמר עליה קדיש, שהרי מצד עיקר הדין אסור להודיע לקרובי המת אפילו באביו ואמו, משום ״מוציא דבה הוא כסילי״, אלא שנהגו להודיע לבנים בשביל הקדיש, והרי בפורים לא יצא הדבר מידי מחלוקת אם נוהגים בו אבלות, ולכן לכתחלה אין להודיעו לגרום לו אבלות, ומוטב לסתור המנהג ולעשות על פי הדין, ושב ואל תעשה עדיף. [פנים מאירות ח״ב סי׳ ק].

יב מותר לישא אשה בפורים ואין בזה משום אין מערבין שמחה בשמחה. ואפילו אם עושים את סעודת הנישואין בפורים שפיר דמי. אך ממדת חסידות טוב שיעשו הסעודה בלילה שאחרי הפורים. וכל שכן שמותר לערוך מסיבת אירוסין ושידוכין ביום פורים. [כן פסק מרן בש״ע (סי׳ תרצו ס״ה). ומקורו מתשובת הרשב״א (ח״ג סי׳ רעו), דדוקא במועד אסרו, וכדאמר רב אשי (בחגיגה ח:), שנאמר ושמחת בחגך, ולא באשתך, וכ״ה במו״ק (ח:), אבל בפורים מותר. ועוד דפורים הוה חד יומא, ומשום חד יומא לא משהי איניש נפשיה. ובענינים אלה הולכים להקל, מפני שאינם אלא מדרבנן. ע״כ. וראה עוד בילקו״י מועדים עמ׳ שמב. ובשו״ת יביע אומר חלק ב׳ סימן כב סק״ג, ובחזון

סימן תרצו - עשיית מלאכה בפורים

א פורים מותר בעשיית מלאכה, ובמקום שנהגו שלא לעשות מלאכה בפורים, אין עושים. והעושה מלאכה בפורים אינו רואה סימן ברכה מאותה המלאכה לעולם. אבל בנין של שמחה, כגון שבונה בית חתנות לבנו, ונטיעה של שמחה, כגון אבורניקי של מלכים, שהוא אילן שצלו נאה, וכופפים אותו על גבי כלונסאות, מותר. וכעת המנהג בכל מקום שלא לעשות מלאכה ביום פורים. אבל בלילה מותר. ומותר לעשות אפילו מלאכות גמורות לצורך פורים. [הרמ״א בהגה סי׳ תרצו ס״א], ובלבד שלא יתבטל משמחת פורים. [מגילה (ה:) רבי נטע נטיעה בפורים, ופריך מדאמר רב יוסף שמחה ומשתה ויום טוב, יום טוב, שאסורים בעשיית מלאכה, ומסיק רבה בריה דריבא, הספד ותענית קבלו עלייהו, מלאכה לא קבלו עלייהו, דהא לבסוף כתיב לעשות אותם ימי משתה ושמחה, ואילו יום טוב לא כתיב. והא רב חזייה לההוא גברא, דהוה שדי כיתנא בפוריא, ולטייה וכו׳, התם במקום שנהגו שלא לעשות, והו״ל דברים המותרים ואחרים נהגו בהם איסור, שאי אתה רשאי להתירם בפניהם. וכן פסקו הרי״ף והרא״ש והרמב״ם פ״ב הל׳ יד. וראה בילקו״י מועדים, ובחזון עובדיה פורים עמוד קצד].

ב מעיקר הדין מותר להסתחר בפרקמטיא בפורים. ומכל מקום טוב להחמיר, אלא אם כן מוכר כדי להרויח לצורך הסעודה והמשתה של יום פורים, כשאין לו לבזבז בריוח. ואם אין לו מה לאכול אפילו מלאכה ממש מותר לעשות בפורים. וכל מה שמותר לעשות בחול המועד כגון דבר האבד או צרכי רבים וכיו״ב, מותר לעשות בפורים, אפילו במקום שנהגו שלא לעשות מלאכה בפורים. [ילקו״י שם. חזון עובדיה פורים עמוד קצה]. וכן פשוט שפועל עני שאין לו מה יאכל מותר לו לעשות מלאכה כדי שיאכל וישתה וישמח בפורים. [לאפוקי ממ״ש בשו״ת ירך אברהם ח״א (סי׳ כ), שבפורים שקבלו עליהם שלא לעשות מלאכה, הו״ל נדר גדול. ואריה דנדרא רביע עליה, ואפילו אין לו מה יאכל אסור. ושאני חוה״מ שהם אמרו לאסור מלאכה, והם אמרו שעל ידי פועל עני שאין לו מה יאכל מותר. ע״כ. ונראה מדבריו שחשב דמה שאמרו (בנדרים טו.) דברים המותרים ואחרים נהגו בהם איסור, אי אתה רשאי להתירם בפניהם, שנאמר ״לא יחל דברו״, היינו דהוי כנדר דאורייתא, וליתא, שהרי מבואר להדיא בהרא״ש (נדרים פא:), שאין איסור זה אלא מדרבנן. וכ״כ הר״ן. ולכן הדבר פשוט שכל מה שמותר בחוה״מ מותר בפורים, אף במקום שנהגו איסור במלאכה. וע״ע בשו״ת יביע אומר ח״א (חיו״ד סי׳ יא אות כד), ובחזו״ע פורים עמ׳ קצד הערה כג].

ג יש מחמירים שלא להסתפר בפורים אלא על ידי גוי. ומכל מקום גילוח הזקן מותר ביום פורים לצורך היום, אם לא התגלח מקודם. [ע׳ בשו״ת בית דוד (סי׳ תצז) שכתב, שאפי׳ אם חל פורים באמצע השבוע, מותר לפרזים להסתפר ביום י״ד, ולתושבי המוקפים בט״ו, מפני שאין בגילוח משום איסור מלאכה, ששמחה היא לו, שאף בחוה״מ לא אסרו אלא משום גזירה שלא יכנס מנוול לרגל. ואמנם בשו״ת דבר משה (חאו״ח סי׳ מד) כתב להתיר גילוח רק ע״י עצמו, כשחל יום י״ד או ט״ו בער״ש, אבל אם חל באמצע השבוע אין להתיר. וכ״כ בפרי האדמה ח״א (דף מד:). אבל בשו״ת נחפה בכסף ח״ב (דף ח:) כתב, מעשה בא לידינו בספר ישראל עני, והסכמנו להתיר לו לגלח בפורים שחל יום ט״ו ביום ששי, כסברת הרב בית דוד. וכ״כ בערך השלחן (סי׳ תרצו סק״ג). וכ״כ בשו״ת אם הדרך (חאו״ח סי׳ ב אות ד) להקל בער״ש. ובשו״ת

ידיו של משה (חאו״ח סי׳ ו) כתב שהמנהג להתיר להסתפר בי״ד ובט״ו, [אפי׳ כשחל באמצע השבוע] בין ע״י ישראל בין ע״י גוי, כהוראת הרב בית דוד. וכ״כ בתפארת אדם, ובשו״ת חקרי לב, ובשמחה לאיש, ובספר יפה ללב, ובעקרי הד״ט, וביקרא אברהם, ועוד. וראה בשו״ת יביע אומר ח״ו (חאו״ח סי׳ מז). ובילקו״י מועדים עמו׳ שמב. ובחזון עובדיה פורים עמו׳ קצו]

ד אם חל פורים בערב שבת, מותר להסתפר בפורים לכבוד שבת, ומכל שכן לבני המוקפים, שפורים שלהם בשבת, אלא שמקדימין קריאת המגילה ליום ששי, ואינם נוהגים איסור בעשיית מלאכה ביום ששי, שמותרים להסתפר ביום ששי. [הליכו״ע ח״א עמוד רמ].

ה מותר לעשות מלאכה בפורים על ידי גוי, אף מלאכות גמורות. [שהרי אף בערב פסח אחר חצות מותר לעשות מלאכה ע״י גוי, כמו שפסק מרן בש״ע (סי׳ תסח ס״א), כ״ש פורים שאינו אלא מנהג במקום שנהגו. וכ״פ בערך השלחן (סי׳ תרצו סק״א), ודלא כהבית דוד שאסר אפילו ע״י גוי. ע״ש. וכ״פ בשלחן גבוה (סי׳ תרצו סק״ח). וע״ע בילקוט יוסף מועדים עמוד שמב. חזו״ע פורים, עמ׳ קצו]. ויש אומרים שמותר אף שהגוי יעשה מלאכה בפרהסיא בפורים, כגון לבנות בית לישראל, ויש חולקים. ועל כל פנים בארץ ישראל שיש מצוה לבנות בה בית, מותר לבנות בפורים על ידי גוי, ובפרט כשהוא בקבלנות. [בשו״ת בית דוד (חאו״ח סי׳ תצה) כתב להחמיר לבנות בית ביום י״ד, ואפילו ע״י גוי, כיון דאוושא מילתא. וכן הסכים בערך השלחן, וברוח חיים. ובשלחן גבוה (סי׳ תרצו סק״ח) כתב, שאע״פ שראיות הבית דוד חלושות, כבר הורה זקן. אולם בשו״ת אהל יצחק חסיד (חאו״ח סי׳ כ) כתב להקל לבנות ע״י גוי. ובשו״ת תפארת אדם (חאו״ח סי׳ כט) כתב שעכ״פ בקבלנות מותר. וע״ע בשו״ת חקרי לב (בשיורי א״ח סי׳ כ) שהביא מ״ש בשיורי כנה״ג שאסור לבנות בט׳ באב, משום דאוושא מילתא, וגם מפני שהעיר פרוצה בענין הבנינים, ויחשבו שגם בשבת מותר וכו׳. והשיב על זה, דאף אי אוושא מילתא, מאחר שמן הדין מותר, אין לנו לגזור גזירות מדעתינו אטו שבת. ומ״מ חשש לד׳ הכנה״ג, והיקל בזה רק לצורך גדול. ע״ש. ונראה שבארץ ישראל שמצוה לבנותה, יש להתיר בפשיטות לשפץ ולבנות בפורים ע״י גוי. וכל שכן כשיש הפסד בדבר].

ו מותר להצטלם ולצלם בפורים שהוא גם כן כמלאכה של שמחה, וכבנין ונטיעה של שמחה. [וראיה ממ״ש בלקט יושר (עמוד קנט), שכל המלאכות שעושים כדי לשמוח כגון שתופרים ומציירים ומתקנים כמה ענינים לשמוח, ואפילו הן מלאכות גמורות, כולהון שרי, כדין נטיעה של שמחה].

ז מותר לגזוז צפורניים ביום פורים. [לא מבעיא לדידן דקי״ל כמרן בש״ע (סי׳ תקלב ס״א) בדין חוה״מ דשרי, וכ״ש פורים דהוי רק ממנהג. אלא אפי׳ להרמ״א י״ל הבו דלא להוסיף עלה. וע׳ בשו״ת דברי מלכיאל ח״ה (ס״ס רלז) שהחמיר, אם לא שגוזזם שלא יחצצו לנט״י וכו׳. ע״ש. ואין דבריו מוכרחים. וע׳ בשו״ת פסקי תשובה ח״א סי׳ קנ].

ח מותר לכתוב חידושי תורה ופסקי הלכה, וכן אגרת שלומים, ביום פורים, כי פקודי ה׳ ישרים משמחי לב. [כל בו (סי׳ מה), וכ״ה בארחות חיים (הל׳ פורים אות כז), ובנימוק״י (מגילה ח:), ובספר המאורות (שם ז:). וע׳ במאירי מגילה (ה:) שכתב, ומכאן סומכים תלמידי חכמים לכתוב סברותיהם אף ביום פורים, דרך שמחה ושעשוע. וע״ע בספר מטה משה (סי׳ תתריו) שכתב, שמהרי״ל היה כותב תשובות לשאלות ששאלוהו בעת שהיה מיסב על השלחן בסעודת פורים. וראה בילקוט יוסף מועדים עמוד שמב. חזון עובדיה על פורים עמוד קצו].

ט מותר לבני הפרזים לעשות מלאכה בחמשה עשר באדר, וכן מותר לבני המוקפים לעשות מלאכה בארבע עשר באדר. ומקום שנהגו שלא לעשות מלאכה בשני הימים גם בי״ד וגם בט״ו, אינו מנהג, ואין תוקף למנהג,

אלא רק י״ד לבני פרזים, וט״ו למוקפים, ולא יותר. [בשבולי הלקט השלם (סי׳ רד) כתב: ״ואפילו במקום שנהגו שלא לעשות מלאכה, לא נהגו אלא ביום קריאת המגילה עצמה, אבל לאסור של זה בזה אינו מנהג״. וכ״כ בספר האשכול, וכ״פ מרן בש״ע (סי׳ תרצו ס״ב). ואמנם הפר״ח שם כתב שיש להוכיח מהש״ס להיפך. אולם במקראי קודש (דף רא:) כתב לדחות ראית הפר״ח בטוב טעם. ע״ש. וכ״כ בספר לחם יהודה (הל׳ מגילה דף מ:) ובברכי יוסף (סק״ז). ואין לזוז מדברי מרן. וע׳ בחזון עובדיה פורים עמוד קצח].

י עיר שיש ספק אם היא מוקפת חומה מימות יהושע בן נון, כבר נתבאר שאסורים במלאכה רק בי״ד אדר. אולם בטבריה שיש בה ספק מהדין אם קוראים בי״ד או ט״ו, יש להחמיר בעשיית מלאכה בי״ד ובט״ו. [בספר יד אפרים (סי׳ תרצו) כתב, דבש״ס מוכח שבעיירות המסופקות אם היו מוקפות חומה מימות יהושע בן נון, שפיר הוי מנהג לאסור בשניהם. וכ״כ בסידור בית עובד, וכן נראה מהבן איש חי. אולם בהליכות עולם ח״א (עמו׳ רמ) כתב לדחות דברי הרב יד אפרים הנ״ל, זולת בעיר טבריה דהויא ספיקא דדינא, דמספקא לן אי ימה חומתה, ולא שייך בזה למיזל בתר רוב עיירות, אבל בשאר עיירות המסופקות דהויא ספיקא במציאות, אזלינן בתר רובא].

יא ראוי לעורר ולהזכיר להתפלל ערבית במוצאי יום הפורים. וימי הפורים האלו לא יעברו מתוך היהודים וזכרם לא יסוף מזרעם. [ילקוט יוסף מועדים עמ׳ שיז].

סימן תרצז - תחנון בי״ד וט״ו אדר א׳

א יום י״ד וט״ו שבאדר א׳ אין נופלין על פניהם, ואין אומרים מזמור יענך ה׳ ביום צרה, ואסור בהספד ובתענית. אבל שאר דברים אין נוהגים בהם. [ילקוט יוסף מועדים עמוד שיז. חזון עובדיה פורים, תשס״ג, עמ׳ רח]

ב בשנה מעוברת, יום י״ד וט״ו שבאדר ראשון, אף על פי שאין קוראים בהם המגילה, מכל מקום אסורים בהספד ותענית, ואין נופלים על פניהם, ואין אומרים בהם בתפלה מזמור יענך ה׳ ביום צרה, ומזמור תפלה לדוד. ונכון לנהוג בהם מקצת משתה ושמחה, י״ד לבני פרזים, וט״ו לבני ירושלים. ומה שאין קוראים המגילה באדר ראשון, לפי שנאמר (מגילת אסתר ט כא), לקיים עליהם להיות עושים את יום י״ד וט״ו״בכל שנה ושנה״, מה בכל שנה אדר הסמוך לניסן, אף בשנה מעוברת אין הפורים נוהג אלא באדר הסמוך לניסן, ולסמוך גאולה לגאולה, דהיינו לסמוך פורים לפסח, עדיף. [מגילה ו:. ומ״ש לגבי הספד ותענית, כ״פ הרמב״ם (פ״ב מהל׳ מגילה הי״ג), שאסורים בהספד ותענית. וכתב ה״ה שמקורו ממה שאמרו במגילה (ו:), הא לענין הספד ותענית זה וזה שוים. וכ״כ הסמ״ג. והסמ״ק. והמאירי והר״ן. ובשו״ת הגאונים. ורבינו ירוחם שכן דעת הרי״ף. והרשב״ש. אבל מהר״ם מרוטנבורג כתב, דהני מילי קודם שבטלה מגילת תענית, אבל לאחר שבטלה, בי״ד וט״ו שבאדר ראשון מותרים בהספד ותענית. וכ״כ הרא״ש והטור. ומרן בש״ע (סי׳ תרצז) פסק כדעת הרמב״ם. ולפ״ז הנוהגים שהחתן מתענה ביום חופתו, לא יתענה ביום י״ד שבאדר ראשון. ואם חל י״ד ביום ראשון, אין לומר ״צדקתך״ בשבת במנחה. [ע״פ הכלל שכתב מרן בש״ע (סי׳ רצב ס״א): אם חל בו יום שאילו היה חול לא היו אומרים

בו נפילת אפים, אין אומרים צדקתך. וגם כאן שאין אומרים נפילת אפים ביום א' י"ד באדר, אין לומר צדקתך במנחה].

ג הדבר פשוט שאין צריך לשלוח מנות לריעים ומתנות לאביונים באדר ראשון. [אחרונים]. וכן מותר לעשות מלאכה בי"ד בט"ו באדר ראשון. [ואף שהרב רבי דוד אבודרהם בהל' פורים כתב להחמיר, מ"מ לדינא יש להקל, וכמ"ש רבינו פרץ בהגהות סמ"ק (סי' קמח אות ב), שהואיל ובפורים עצמו אין איסור עשיית מלאכה אלא משום מנהג במקום שנהגו. באדר א' יש להקל]. ולכולי עלמא אבלות נוהגת בי"ד וט"ו של אדר ראשון. [כ"כ האליה רבה]. ויש נוהגים לעשות משתה ושמחה בי"ד ובט"ו שבאדר ראשון, אולם אין המנהג כן. [ע' תוס' מגילה (ו:), יש נוהגים לעשות משתה ושמחה בי"ד ובט"ו שבאדר א', דהכי משמע מדיוק המשנה, אין בין אדר א' לב' אלא קריאת המגילה ומתנות לאביונים. הא לענין משתה ושמחה זה וזה שוים.

יורה דעה

הלכות שחיטה

סימן א' - הלכות שחיטה ומי הראויים לשחוט

א נאמר בתורה (דברים יב): וזבחת ואכלת וגו' כאשר צויתיך, ואמרו בגמרא (חולין כח.), תניא, רבי אומר, מלמד שנצטוה משה רבינו על הושט ועל הקנה ועל רוב אחד בעוף, ועל רוב שנים בבהמה. והיינו, שנצטוה משה רבינו על השחיטה. ומצות השחיטה נוהגת בין בבהמה בין בחיה ובין בעוף. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך א' עמוד א. ושם בדין צער בעלי חיים בשחיטה]

ב יש אומרים שאין מצות השחיטה ככל תרי"ג מצוות שיש מצוה לקיימן, אלא השחיטה היא רשות, שאם בא אדם לאכול צריך לשחוט קודם אכילתו, כדי לסלק את לאו דנבילה. ויש אומרים דאף שאין המצוה חיובית, מכל מקום אם שוחט מקיים מצוה מן התורה. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך א' סימן א' הערה ב', עמוד ד. ושם נפ"מ אם יש מצוה בשחיטה או לא]

ג הכל כשרים לשחוט אפילו נשים ואפילו עבדים. ומן הדין אשה כשרה לשחוט אפילו לכתחלה, ויש מקומות שנהגו שלא ליתן לאשה לשחוט, ואין חכם העיר נותן היתר שחיטה לנשים. ואף על פי כן אם אשה עברה ושחטה, בודקים אותה אם היא בקיאה בדיני שחיטה ושחטה כהוגן, שחיטתה כשרה. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך א' עמוד י'. ושם אם אפשר להעמיד אשה כמשגיח כשרות, ובדין עד אחד נאמן באיסורין גבי אשה. וע"ע ביביע אומר ח"י בהערות לרב פעלים חיו"ד סימן ד' אם סומכים באיסורים על אומדנא, וכן בדיני ממונות].

ד קטן שאינו יודע לאמן את ידיו לשחוט, אין מוסרים לו לשחוט אפילו אם אחר עומד על גביו. אבל בדיעבד אם שחט שחיטתו כשרה, אם היה אחר עומד על גביו. ואם הקטן יודע לאמן את ידיו לשחוט, ושחט כמה פעמים ורואים שיש לו אומנות יד לשחוט, מותר לו לשחוט לכתחלה, אם אחר עומד על גביו, אבל לא יברך על השחיטה, אלא ישמע הברכה מאחר. ואם שחט בינו לבין עצמו, אף על פי שיודע הלכות שחיטה, שחיטתו פסולה. [ילקוט יוסף דיני חינוך קטן עמוד רנה. ילקו"י איסור והיתר כרך א' עמוד יד בהערה]

ה נער בן י"ג שנים ויום אחד, שאין ידוע אם הביא ב' שערות או לאו, ויודע לאמן את ידיו בשחיטה, יש אומרים שמותר לו לשחוט אף כשאין גדול עומד על גביו. שיש לסמוך על חזקה שמסתמא הביא ב' שערות גם בענינים של תורה. ויש חולקים. ואף שהעיקר כסברא ראשונה, מכל מקום יש להיוועץ ברב העיר בענין קבוע זה, שלא יבואו לידי מכשלה. [ילקו"י דיני חינוך קטן ובר מצוה עמוד רנו].

ו תינוק שנמצא במקום שמחצה ישראל ומחצה עכו"ם, שדינו כספק ישראל, יש אומרים דאם שחט [אחר שגדל] שחיטתו כשרה, דחשיב כבר זביחה. ויש חולקים. [ילקו"י שם עמוד רנז]

ז הדבר ברור דאף שוחט שאינו רואה בלי משקפיים, כשר לשחוט עם משקפיים, ואין בזה חשש. ובלבד שרואה היטב עם משקפיים. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך א' עמוד כ'. שו"ת יחוה דעת ח"ב ס"ס כח, ובחלק ד' עמוד קג, ובחלק ז' חאו"ח סימן יח, ובילקוט יוסף שבת כרך ה' עמוד שכ]

ח מעיקר הדין שחיטה מיושב כשרה, ומכל מקום יש לחוש בזה לדרסה. ולכן יש אומרים שאפילו בדיעבד אם עברו ושחטו מיושב, אין להתיר את הבשר אלא בהפסד מרובה. ואם יודע בבירור שלא ידרוס אף כששוחט מיושב, מותר לו לשחוט לכתחלה מיושב. אבל אם אין השוחט יודע שיש לחוש לדרסה כשהוא שוחט מיושב, אין להניחו לשחוט מיושב, דכיון שאינו יודע לא יתבונן להרגיש בזה. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך א' עמוד כא]

ט על הרבנים שומרי משמרת הקודש לעמוד על המשמר בכל הנוגע להמשך קיום השחיטה הספרדית בירושלים, ואין להתחשב בטענות של איחוד העדות במנהגי הלכה, כשם שאנו חלוקים במנהגינו בנוסח התפלה

ושאר ההלכות, ואין בזה משום שתי תורות ואגודות אגודות. [ילקו״י איסור והיתר כרך א׳ עמוד כא. יבי״א ח״ו או״ח ס״ס מג. וחאהע״ז סי׳ יד אות ו]

י אסור להמם את הבהמה במכת חשמל קודם השחיטה, דיש לחוש בזה לאיסור נבילה. אך אם נותנים מכת חשמל קטנה [12 וולט] כדי לגרום לבהמה ללכת לשחיטה [אחר שהיא נעצרת מהליכתה מפחד], יש להקל. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך א׳ עמוד כב]

יא שוחט שעשה סימן בראש הכבש השחוט, ואמר שהוא טריפה, ואחר כך אמר שהיה כשר ועשה הסימן כדי שישאר לו ליקח ממנו בשר, נאמן. ויש אומרים שכל זה לאחרים שמותר להם לאכול מהבשר, אבל לו עצמו אסור לאכול מהבשר. ויש מתירים הבשר גם לו עצמו. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך א׳ עמוד כג. יבי״א ח״ה אהע״ז ר״ס ג]

יב יש מי שאומר שמותר לקצב המוכר בשר לחתום על ערבות בנקאית עבור שוחט, ואין לחוש בזה לא משום מתן שוחד [שעל ידי כך השוחט יכשיר בשבילו את הבהמות ששוחט אצלו], ולא משום לזות שפתים. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך א׳ עמוד כג]

יג גאוני עולם בדורות הקודמים גדרו גדר שלא לקנות בשר משחוטי חוץ, כשישנה שחיטה כשרה ומתוקנת בקהלה. ולכן קהלות קודש שיש בהם שחיטה כשרה ומתוקנת, הרי קניית הבשר הכשר המובא לעיר מחוץ לעיר, פוגעת בהמשכת השחיטה הכשרה בעיר. ולכן כל מי שחרד לדבר ה׳ עליו להשפיע על כל שלומי אמוני ישראל לבל יקנו בשר חלק אלא אך ורק מן השחיטה המקומית, ולחזק בזה את המשך השחיטה המקומית, וישאו ברכה מאת ה׳. אולם אם קניית שחוטי חוץ באה לטובת הקהלה, כגון שאין ביד התלמידי חכמים יכולת לקנות משחיטה מקומית, ולא תגרום להרס השחיטה המקומית, או באופן שאם יביאו משחוטי חוץ בשר חלק למהדרין ובמחיר מוזל, הרבה ימנעו מלקנות בשר כשר, ויקנו רק בשר חלק, או שרכישת שחוטי חוץ באה מסיבת הקפדות יתר על הכשרות, בכל אלה אפשר להביא בשר משחיטת חוץ. [ילקו״י איסור והיתר כרך א׳ עמוד כד]

יד שוחט היושב שבעה על בנו או על בתו, ואין לבני העיר שוחט נאמן בעיר אלא הוא, מותר לו להמשיך לשחוט בשבעת ימי האבלות. [ילקו״י איסור והיתר כרך א׳ עמוד כד. ילקו״י על הלכות אבלות מהדורא קמא חלק ז׳ עמוד קכד]

טו יש להתיר לשחוט בהמה או עוף, אחר ראש חודש אב, [אף על פי שהמנהג הוא שלא לאכול בשר אחר ראש חודש אב], כל שיש חשש שאם לא ישחטו בימים אלה יבואו אנשי העיר לאכול נבילות וטריפות ח״ו. ובפרט כשיש לתלות שקונים את הבשר לצורך שבת חזון, או לצורך סעודות מצוה שחל זמנם בימים אלה, או לצורך הימים שאחר תשעה באב [ושומרים את הבשר בתא ההקפאה כפי שמצוי היום]. [איסור והיתר כרך א׳ עמוד כד. יחו״ד ג׳ סי׳ לח]

טז יש אומרים שאם שוחט בתשעת הימים שבין ראש חודש אב לתשעה באב, ואין אוכלים מהבשר כלל, אין לברך על השחיטה, אלא אם כן הבשר לא יסריח קודם השבת, או שישאר עד אחר תשעה באב. דכיון דכתיב וזבחת ואכלת ואם אינו אוכלו אינו מקיים מצות שחיטה, ממילא בתשעת הימים שאסור לאכול בשר, אין לו לברך על השחיטה. אולם אם שוחט על דעת לאכול, אף על פי שאחר כך נאנס ולא אכל מהבהמה או מהעוף, אין ברכתו ברכה לבטלה לכולי עלמא. ובלאו הכי דעת האחרונים שהשוחט כדי להאכיל פועלים גויים, או שצריך לדמו בלבד מברך על השחיטה. [איסור והיתר כרך א' עמוד כו]

יז כל אדם מישראל הבא למלאת ידו במלאכת השחיטה, צריך שילמד תחלה כל הלכות שחיטה, ואחר שיהיה בקי היטב בהלכותיה, עדיין לא ישחוט בינו לבין עצמו שמא יתעלף, רק ישחוט בפני חכם כמה פעמים עד שיתחזק בשלשה פעמים רצופים שהוא אומן יד ואינו מתעלף. וכל שוחט צריך שיחזור לפרקים על הלכות שחיטה שיהיו שגורים בפיו ובלבו שלא ישכחם. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך א' עמוד כז]

יח יש אומרים שגם מי שהוא זקן מופלג יכול לשחוט, כל שאין ידיו רותתות. ויש חולקים ואומרים שאין להתיר לו לשחוט, כי קרוב הדבר שנתקלקלו והם בעצמם אינם מרגישים שידיהם רועדות. ויש אומרים שהוא מבן שמונים שנה ומעלה. ולדינא, הכל לפי מה שהוא אדם, דאם הוא תש כוחו ויש לחוש שמא ידיו רותתות, לא ישחוט אפילו מבן חמשים שנה. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך א' עמוד כט]

יט סומא לא ישחוט לכתחלה, אלא אם כן אחרים רואים אותו. ויש אומרים שאף אם אחרים רואים אותו אין לו לשחוט, ובלא שעת הדחק נכון לחוש לדבריהם. ובכל אופן אם עבר ושחט שחיטתו כשרה, אך צריכים לבדוק הסימנים אם נשחטו כהוגן. וגם צריך שיהיה אדם שמרגיש הכל במשמוש היד כדרך הרבה סומים. ואין חילוק בכל זה בין סומא שלא ראה מאורות מימיו, לבין פיקח שנסתמא אחר כך. [ילקוט יוסף איסור והיתר א' עמ' ל]

כ ערום לא ישחוט לכתחלה, מפני שאינו יכול לברך. וכן אין לשחוט בגילוי ראש, שהרי אינו יכול לברך על השחיטה. ומכל מקום אם עבר ושחט [כשהוא ערום, או בגילוי ראש], בין אם בירך על השחיטה בין כששחט בלא ברכה, שחיטתו כשרה. [איסור והיתר כרך א' עמ' לא].

כא עז שהיה לה קרניים גדולות וקצת מהן היו שוכבים על הצואר, אבל בין קרן לקרן מקום שחיטת הסימנים, היה נראה וגלוי, יש מי שהורה דחשיב כדיעבד, ויש להכניס הסכין תחת הקרניים ולשחוט, ושאין לחתוך הקרן, משום צער בעלי חיים. ודעת רבינו יוסף חיים שיש לחתוך הקרן, ואין לחוש משום צער בעלי חיים. אבל נראה שהיותר נכון לנהוג

כנזכר, ולחוש משום צער בעלי חיים. [יביע אומר ח״י בהערות לרב פעלים חלק יו״ד סימן א].

סימן ב׳ - שחיטת מומר

א שחיטת עובד כוכבים נבלה, אפי׳ אם אחרים רואים אותו שוחט כדין. [איסור והיתר א׳ עמו׳ לג]

ב ישראל מומר האוכל נבילות לתיאבון, אין למנותו כשוחט ובודק. ומכל מקום כשאין מוצאים שוחט כשר, מעיקר הדין מותר ליתן לו סכין בדוק [שנבדק על ידי ישראל אחר], ולסמוך על שחיטתו. ובלבד שיהיה ידוע לנו שהוא יודע הלכות שחיטה, וגם שיהיה ידוע לנו שאוכל נבילות רק כאשר אינו מוצא בשר כשר. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך א׳ עמוד לד]

ג מומר לתיאבון ששחט בלי שישראל אחר [כשר] בדק תחלה את הסכין, אפילו אם המומר נשבע ששחט בסכין יפה, אינו נאמן. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך א׳ עמוד לח]

ד שוחט שעד אחד העיד עליו שהאכיל נבילות וטריפות לישראל, ואנשים רבים מעידים שלא בפניו על מעשיו המכוערים, הן בענין ניתוק הסירכות, והן בחילולי שבת ויום טוב, אך אינם רוצים להעיד בפניו, כי הוא גברא אלמא וחשוד על שפיכות דמים, חובה להעבירו ממשרתו, דאף על פי שאין מקבלים עדות שלא בפני בעל דין, במקום שיש רגלים לדבר, והוא מילתא דאיסורא, לדעת רבים מגדולי הפוסקים רשאים לקבל עדות שלא בפני השוחט ובודק, שכל ישראל בעלי דין לזה. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך א׳ עמוד לח]

ה שוחט ובודק שאשתו הולכת בגילוי ראש ברשות הרבים, וטוען שאין אשתו שומעת לו לכסות את שער ראשה ברשות הרבים, אין להעבירו ממשרתו בשל כך, והשוחט ובודק זה עומד בחזקת כשרות, ואין להדיחו ממשרתו. ויותר יש להקפיד בזה על שוחט ובודק שמחנך את בניו ובנותיו בבתי ספר חילוניים, שיש חשש שבניו יצאו שורש פורה ראש ולענה, ומחללי שבת, ומזלזלים באיסורי תורה בעטיו של האב הזה, ולכן אם יתרו בו ולא יאבה שמוע, צריכים להעבירו ממשרתו, שנראה שהוא קל דעת ביראת שמים, וכל מצותיו ותורתו מן השפה ולחוץ. [ילקו״י איסור והיתר א׳ עמוד לח. יבי״א ח״ג אהע״ז סי׳ כא, וח״ד יו״ד סימן א]

ו שוחט שהלך פעם אחת למבחן אצל קהלה קונסרבטיבית במטרה לקבל אצלם משרה, ולא התקבל אצלם, וכיום הוא מוחזק לשומר תורה וזהיר

במצות, אם הרבנים מעידים עליו שכיום הוא שומר תורה ומצוות אפשר לסמוך על שחיטתו. [איסור והיתר כרך א' עמ' מג]

ז שוחט ובודק שנעשה שותף לעוברי עבירה במכירת ובעשיית סחורה בדברים האסורים באכילה מן התורה, יש להזהירו שאם ימשיך בזה נאסור את שחיטתו. ואם גם לאחר שהוזהר על כך מהרב המקומי לא אבה שמוע, והוא ממשיך בדרכו, יש לאסור שחיטת השוחט ובודק הזה, וכל הירא את דבר ה' עליו להזהר שלא לאכול משחיטתו, כמבואר בפוסקים, שאפילו מי שנחשד על איסור קל בלבד, פסול להיות שוחט ובודק לרבים, פן יכשילם בהרבה מדיני שחיטה ובדיקה שהם מדברי סופרים או מחומרות הגאונים, ומכל שכן שבדיקת הסכין צריכה להיות ביראת ה' על פניו, וכל שעובר על איסור דרבנן, קים לן בגויה דלא רמי אנפשיה לבדוק הסכין כדת. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך א' עמוד מג]

ח שוחט שנמצא בידו עון גזל, ובעקבות כך ביקש ממנו הרב המקומי שיתחייב בכתב ויקבל עליו באלה ובשבועה ובתקיעת כף שלא לשחוט אפילו לעצמו בלי רשות הרב של הקהלה, ואכן חתם על התחייבות כזו, וקיבל עליו באלה כנז', ואסר עליו שחיטתו אם ישחוט בלי רשות הרבנות. וחזר בו, אם ביטא בשפתיו כל הנוסח הכתוב, יש לאוסרו איסור עולם, ולהדפו ממשמרתו ולא תעשינה ידיו תושיה, אבל אם היה רק בכתב, רבו המקילים בזה. ובפרט שבא בטענה שלא אסר שחיטתו רק לאשכנזים ולא לספרדים. ומכל מקום יש להתחשב עם הנסיבות שהביאו לחתימתו הנז', וכגון שנמצא בידו עון גזל, ולכן אסור לתת לו לשחוט לא עופות ולא בהמות גסות. והסומך עליו מכשיל את הרבים וחטא הרבים נשא. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך א' עמוד מד]

ט שוחט עופות שהיה עומד ושוחט ביום טוב אחר חצות היום, ומקבל כסף בפרהסיא עבור שחיטתו, והוסיף חטא על פשע שנשבע בכינוי "השם" לשקר בבית דין, שלא היו דברים מעולם, ואף נבדקו כמה פעמים סכיני השוחט בשעת השחיטה ונמצאו פגומים, יש להעבירו משחיטתו, ואף שאין לפוסלו למפרע, יש להעבירו ממשרתו כשוחט, אלא אם כן יעשה תשובה, שילך למקום שאין מכירים אותו, ויוציא טריפה לעצמו בדבר חשוב, או יחזיר אבידה בדבר חשוב, שאז בודאי עשה תשובה בלי הערמה. [איסור והיתר כרך א' עמ' מה]

י בעיר שיש בה קראים, על נציגי השלטון לדאוג שבשום אופן השחיטה שלהם לא תהיה באותם ימים שהשחיטה הסדירה שלנו מתנהלת, וכן יש להקפיד שהשחיטה לקראים לא תיעשה במיתקנים של בית המטבחיים, אלא במקום שחיטת אונס, ואם הקראים לא יעמדו בהסדר זה יש להפסיק מיד את השחיטה שלהם בכל תוקף. [איסור והיתר כרך א' עמוד מו]

יא שוחט עופות הממונה לשחוט לצורך הצבור, שנמצאת סכינו פגומה בשעת שחיטה אפילו רק פעם אחת, מעבירים אותו לזמן מה, ואם היה שוחט אדם כשר וירא שמים ורק בשגגה יצא כן מתחת ידו, מחזירין אותו אחר שיקבל דברי חברות, והכל לפי ראות עיני הרב הדיין. [יביע אומר חלק ט' חיו"ד סימן א עמוד ער].

יב נוהגים שהשוחטים מראים את סכיניהם לרב העיר בין כסה לעשור, ועומדים למבחן בפניו. וחובה קדושה על הרבנים די בכל אתר ואתר להשגיח בעין פקוחה על השוחטים, בפרט בליל ערב יום הכפורים, ולהסיר המכשולות עד כמה שאפשר, וכאשר יקרה חסרון הרגשה בפגימת סכין, יש להעביר את השוחט כשניכרים הדברים שהיתה רשלנות מצדו. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך א' עמוד מו. נהר מצרים. ילקו"י מועדים עמ' עז. חזו"ע הל' יוהכ"פ]

יג השוחטים עופות בליל ערב יום הכפורים, עליהם להזהר שלא לשחוט אלא אצל שוחט מומחה וירא ה' מרבים, וזהיר היטב בבדיקת הסכין לפני ואחרי השחיטה כדת, וזה אפילו בשאר ימות השנה, ומכל שכן בליל ערב יום הכפורים. [איסור והיתר כרך א' עמוד מו]

סימן ג - כוונה בשחיטה

א שחיטת חולין אינה צריכה כוונה, ואפילו מתעסק בעלמא לחתוך, ונמצא ששחט כהוגן, שחיטתו כשרה. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך א' עמוד מז. טוש"ע יו"ד סי' ג ס"א]

ב אם היתה הסכין מונחת בחיקו או בידו, ונפלה מידו או מחיקו שלא בכוונה ושחט, שחיטתו פסולה. אבל אם הפיל הסכין מידו [ולא נפלה מאליה], אף שלא נתכוין לשחוט שחיטתו כשרה. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך א' עמוד מז. ושם בדין אותו ואת בנו בשחיטת גרמא]

ג שוחט שאמר בפירוש קודם השחיטה שמתכוין ששחיטה זו לא תהיה לשם מצוה, ולא תתיר את הבשר לאכילה, מכל מקום אם שחט כדין, עלתה לו השחיטה, וכמו שכתב מרן בשלחן ערוך. ומותר לאכול בשר זה בלי חשש, שמאחר והשחיטה היא הכשר מצוה, אין הכוונה בה לעיכובא. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך א' עמוד מח. יבי"א ח"ב חיו"ד סי' יד אות יג]

סימן ו, י - במה שוחטין

א סכין שצדו האחד מגל, וצדו השני יפה, לכתחלה לא ישחוט גם בצד היפה, גזירה שמא ישחוט בצד האחר. ואם שחט בצד היפה, שחיטתו כשרה. [איסור והיתר כרך א' עמוד נ]

ב וכן סכין ארוכה שיש בה פגימה, ונשאר בה שיעור שחיטה בלא פגימה, לכתחלה אין לשחוט בה אפילו במקום היפה, ואף אם כרך מטלית על מקום הפגימה. ובדיעבד אם שחט בסכין זה, ואמר ברי לי שלא נגעתי במקום הפגימה שחיטתו כשרה. [שם עמוד נ]

ג סכין ששחט בו כשרה, ואף על פי שהסכין מלוכלך בדם מותר לשחוט בו פעם אחרת. אבל אסור לחתוך בסכין דבר רותח. ואם רוצה לחתוך בו דבר צונן, צריך להדיח את הסכין קודם החיתוך. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך א' עמוד נ]

ד סכין ששחט בה, ואחר כך נמצאת הבהמה טריפה, אסור לשחוט בסכין עד שידיחנו במים היטב, או יקנחנו בדבר קשה. ויש נוהגים לקנחו יפה בשיער הבהמה בין שחיטה לשחיטה, ושפיר דמי. ואם שחט בו בלא הדחה, ידיח בית השחיטה. [איסור והיתר כרך א' עמ' נא]

סימן יא - באיזה זמן שוחטין

א לעולם שוחטין בין ביום ובין בלילה. אבל אין שוחטין בלילה אלא לאור האבוקה, או אור חשמל. אבל אין לשחוט כנגד הלבנה. וכן אין לשחוט ביום במקום אפל. ואם שחט שחיטתו כשרה. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך א' עמוד נג]

ב השוחט בשבת וביום הכפורים, אף על פי שאילו היה מזיד בשבת מתחייב בנפשו והיה לוקה ביום הכפורים, שחיטתו כשרה. ואמנם מצד מעשה שבת במזיד אסור לו לעולם לאכול מהבשר, ובשוגג מותר לכולם במוצאי שבת. [ילקו"י שם עמוד נד. שבת כרך ג' עמ' קיא]

ג רבים נמנעים מלאכול לב של בהמה, שהוא גורם לשכחה, כמבואר בגמרא (הוריות יג:). והוא הדין לגבי לב של עוף. ולדברי המקובלים טוב להזהר גם מלאכול מוח או כבד של בהמה או עוף. [הליכות עולם חלק ו' עמוד

קנו].

סימן יג - איזה בעלי חיים צריכים שחיטה

א בהמה, חיה ועוף, טעונים שחיטה, אבל דגים וחגבים [כשרים] אינם טעונים שחיטה ומותר לאוכלם מתים. ומותר לחתוך מהם אבר ולאוכלו, ואין צריך להמתין עד שהדג או החגב ימותו. אולם אין לאוכלם חיים, משום בל תשקצו. [ילקוט יוסף איסור והיתר א' עמוד נה]

ב השוחט את הבהמה ונמצאת כשרה, ומצא בה עובר בן שמונה חדשים, בין חי בין מת, או בן תשעה חדשים מת, מותר באכילה, ואינו טעון שחיטה. ואם מצא בה בן ט' חודשים חי, אם הפריס על גבי קרקע טעון שחיטה, אבל שאר טריפות אינן אוסרים אותו. ואם לא הפריס על גבי קרקע, אינו טעון שחיטה. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך א' עמוד נה]

סימן יד - דין עובר שנמצא במעי הבהמה

א בהמה המקשה לילד בשעת שחיטה, והוציא העובר את ראשו, אף על פי שהחזירו הרי הוא כילוד, ואין לו דין של בן פקועה, וגם אם לא הפריס על גבי קרקע צריך לשוחטו. לפיכך אם הוא בן ח' חודשים חי או מת, או בן ט' מת, אסור. [ואם העובר חי אחר כך ח' ימים, מותר, שהוכח שאינו נפל]. ואם הוא בן ט' חי ניתר בשחיטת עצמו. [איסור והיתר א' עמ' נט]

סימן טו - שחיטה קודם יום השמיני

א אפרוח כל זמן שלא יצא לאויר העולם אסור באכילה. ולאחר שיצא לאויר העולם מותר לשוחטו מיד. ואפילו לא גדלו הנוצות ולא נתפקחו עיניו, מותר. ומכל מקום לכתחלה יש להמתין שלא לשוחטו כל עוד לא נפתחו עיניו ויגדלו הנוצות שעל כנפיו. ובדיעבד שכבר שחטו, יש להתיר, כדעת רוב הפוסקים ומרן השלחן ערוך שהתירוהו מיד. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך א' עמוד נט]. ומיהו יש אומרים דהיינו דוקא בנולד עם הכנפים,

דהיינו נוצה גדולה שעל גופו, שיש לה קנים, דכל עוף שלא גדלו כנפיו יש לאסור. [ילקו״י שם. שוב יצא לאור הליכות עולם חלק ה׳, ושם (עמוד רנב) כתב כמבואר כאן].

ב אין לשחוט גדיים וטלאים עד שיעברו עליהם שבעה ימים, ורק מיום שמיני והלאה כשר לשחיטה, שכל שלא שהה שמונה ימים בבהמה הרי זה כנפל. ואף אם עבר ושחט קודם ליל שמיני אסור באכילה. ואפילו אם יש סימנים שהגיעו לשבעה ימים, וכגון שצמחו להם שיניים או קרניים, אפילו הכי אין לסמוך להקל לשוחטם על פי סימנים בלבד. ואם ידוע שכלו לו חדשיו דהיינו תשעה חדשים לבהמה גסה, וחמשה חודשים לבהמה דקה, מותר מיד ביום שנולד. [ילקו״י איסור והיתר כרך א׳ עמוד ס. יביע אומר חלק ז׳ דף קצז : יורה דעה סימן א׳. הליכות עולם חלק ה׳ עמוד רנד].

ג ולד של בהמה שצריך להמתין שלא לשחוט אותו עד שיעברו עליו שבעה ימים מיום שנולד, מכל מקום אין צריך שיהיו שבעה ימים שלמים ״מעת לעת״, אלא מקצת היום ככולו. ולכן אם נולד ביום ראשון שעה אחת קודם השקיעה, מותר לשחוט אותו בליל ראשון (במוצאי שבת) מיד לאחר ההבדלה. [הליכות עולם חלק ה׳ עמוד רפד].

ד אין סומכים על גוי בגדיים קטנים הנקחים ממנו, שאומר שהם בני שמונה ימים, ואין לשוחטם עד שיעברו עליהם שבעה ימים. [ואם יש סימנים ראה בסעיף הבא]. [איסור והיתר א׳ עמ׳ סא]

ה גדיים וטלאים ועגלים קטנים שאין ידוע אם מלאו להם שבעה ימים או לאו, ויש בהם סימנים שהגיעו לכלל שבעה ימים, וכגון שצמחו להם שבעה שיניים, או יותר, והקרנים חזקים שאי אפשר לתחוב הצפורן בתוכן, במקום שנהגו להקל לשחוט על סמך סימנים אלו, יש להם על מה לסמוך, וכל שכן שאם יש גם כן גוי מסיח לפי תומו שאומר שכבר עברו עליו שבעה ימים, שיש לסמוך עליו בזה לשחוט את הולד של הבהמה, בצירוף הסימנים הנ״ל, ואין צריך להמתין עד שיצא מכל ספק לפנינו, שיש כאן ספק ספיקא, שמא הוא בן שבעה ימים, ואם תמצא לומר שאינו בן שבעה ימים, שמא כלו לו חדשיו. ובצירוף סימנים ועדות הגוי מסיח לפי תומו, יש לסמוך על ספק ספיקא זה ולהתירם בשחיטה. אבל בלי סימנים אין לסמוך על אומד הדעת ומראית העין לקבוע שהוא בן שבעה ימים. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך א׳ עמוד סא. יביע אומר חלק ז׳ חיו״ד סי׳ א-ב]

ו במה דברים אמורים בסתם עגלים [שיש להם סימנים], אבל כשידוע בבירור שאין להם שבעה ימים, אין הסימנים הנ״ל מועילים כלל להקל על פיהם, ושלא כדברי מי שמיקל בזה, באומרו שהסימנים מעידים שהוא בודאי בר קיימא וכבר כלו לו חדשיו. ואין דבריו נכונים, שבזה יש להחמיר. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך א׳ עמוד סב. יביע אומר שם]

סימן טז - דין אותו ואת בנו

א אסור לשחוט את הבהמה, ואת בנה, ביום אחד, לא שנא אם שחט את האם תחלה ואחר כך רוצה לשחוט את בנה, או אם שחט את הבן תחלה, ואחר כך רוצה לשחוט את האם. ולא שנא בן או בת. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך א' עמוד סב. הליכות עולם ח"ה עמוד רפה]

ב עבר ושחט את האם ואת בנה ביום אחד, מעיקר הדין הבשר מותר באכילה, כמו שסתם מרן בשלחן ערוך (סי' טז ס"ג), ואף לדעת האחרונים המחמירים לאסור את האחרון עד הלילה, משום קנס, זהו רק לשוחט עצמו, או לבעל הבהמה שנשחטה בשבילו, אבל לאחרים מותר. [איסור והיתר כרך א' עמוד סג, יביע אומר ח"ו חיו"ד סי' ה'. הליכות עולם ה' עמוד רפה].

ג איסור אותו ואת בנו נוהג דוקא בבהמה נקבה, שידוע שזה בנה ודאי, ולשחוט את האב (כשידוע שהבן ממנו הוא), ואחר כך הבן, יש ספק בדבר, אם דין זה נוהג אף בזכרים או לא, ולכן לא ישחט את שניהם ביום אחד, ואם עבר ושחט אינו לוקה, ומותר לאוכלם. [הליכות עולם ח"ה עמוד רפה]. ואחר שעבר זמן בין השמשות של רבי יהודה מיד, וכבר שחט את האב ביום, מותר לשחוט לכתחלה את הבן. [ילקו"י איסור והיתר א' עמ' סב. הליכו"ע פרשת תזריע אות ד']

ד מותר לשחוט את המעוברת, כי עובר ירך אמו הוא. ואם יצא העובר חי אחר שחיטת אמו, והפריס ע"ג קרקע אין שוחטין אותו ביום אחד, ואם שחט אינו לוקה.

ה יום אחד האמור באותו ואת בנו היום הולך אחר הלילה. כיצד הרי ששחט הראשון בתחלת ליל ד', לא ישחוט השני עד תחלת ליל ה'. ואם שחט הראשון בסוף יום ד' קודם בין השמשות, שוחט השני בתחלת ליל ה'. ואם שחט הראשון בבין השמשות של ליל ה', לא ישחוט השני עד ליל ו'. ואם שחט ביום ה' אינו לוקה. [איסור והיתר כרך א' עמוד סד]

ו אם שחט את האם ונתנבלה בשחיטה, אין איסור לשחוט את בנה באותו יום, אבל אם השחיטה היתה כשרה, ונטרפה, אסור לשחוט את בנה ביום אחד. [איסור והיתר א' עמוד סד]

ז היכא דאנו מחמירין ואוסרים הבהמה משום ספק נבלה, אין להקל לענין אותו ואת בנו, ואין לשחוט את בנו אחריו באותו יום. ובחיה ועוף יש להחמיר לכסות את דמו בלא ברכה. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך א' עמוד סה]

ח הלוקח בהמה, אינו צריך לחוש שמא נשחטה אמה או בנה היום, אבל על המוכר להזהיר הלוקח ולהודיעו אם שחט האם או הבן היום, או אם מכרה לאחר לשוחטה היום.

סימן יז - דין השוחט את המסוכנת

א השוחט בהמה בריאה ולא פירכסה [נתנענעה], הרי זו מותרת. אבל השוחט את המסוכנת ולא פירכסה כלל, הרי זו נבלה ואם אכלו מבשרה לוקין על זה משום נבלה. ואם פירכסה הרי זו מותרת. וצריך שהפירכוס יהיה בסוף השחיטה, אבל אם פירכסה בתחלה ולא בסוף, הרי זו נבילה. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך א' עמוד סה]

ב איזו היא בהמה מסוכנת, כל שהבהמה שכבה לארץ, ומעמידים אותה ואינה עומדת, אף שהיא אוכלת מאכל בריאות, הרי היא בכלל מסוכנת ואין לשוחטה. ואם אינה עומדת אלא אם מעמידים אותה ביד, יש אומרים דאינה בכלל בהמה מסוכנת, דסוף סוף עמדה על רגליה. אך דעת רוב האחרונים להחמיר בזה. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך א' עמוד סו]

ג גדולי החכמים לא היו אוכלים מבהמה שממהרים ושוחטים אותה כדי שלא תמות, ואף על פי שפירכסה בסוף השחיטה. ודבר זה אין בו איסור אלא כל הרוצה להחמיר על עצמו בדבר זה הרי זה משובח. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך א' עמוד סו]

ד בהמה מסוכנת שגערו בה לעמוד ולא עמדה, והעמידוה בידים, והלכה ד' אמות, יש אומרים שעדיין היא בכלל מסוכנת ואסורה באכילה. ויש אומרים דכיון שהלכה ד' אמות כבר אינה בכלל מסוכנת, ויש להכשירה. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך א' עמוד סז]

ה אם העמידו בהמה מסוכנת בגערה או במקל, ועמדה, אפילו אינה אוכלת כלל הרי זו בחזקת בריאה ומותרת אפילו לא פירכסה כלל. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך א' עמוד סז]

ו בהמה מסוכנת שאינה יכולה לעמוד בגלל מאכל הגורם לה שלא לעמוד, הרי היא בכלל בהמה מסוכנת ואין לשוחטה. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך א' עמוד סז]

ז עופות שמביאים אותם מן הדרך, וקושרים את כנפיהם ורגליהם, ולפעמים מחמת הקור אינם הולכים ברגליהם, וגם יש מהם המתים מחמת הקור, הרי אלו בחזקת מסוכנים וצריכים פירכוס. אולם בדיעבד

אף אם נודע שעל ידי שהוליכוה בקור כשהיא קשורה נצטמקו איבריה ולא תעמוד מאליה זמן מה, ושחטוה אז ולא ראה שום פירכוס, כיון שלא ראה בה שום ריעותא אין לחוש בזה. אך בקשורה חזק דאיתחזק מיתה על ידי זה, הרי זו בכלל מסוכנת גמורה, אף אם לא היה שום ריעותא אחר שחיטה בדם קרוש, כל שלא נראה בה שום פירכוס. אך על ידי פירכוס הכל מותר. [איסור והיתר כרך א' עמוד סז]

ח בהמה שהוחזקה למסוכנת על ידי ששכבה לגמרי ולא יכלה לעמוד מאליה, והעמידוה בידים, ואחר כך שוב שכבה לארץ ועמדה מאליה, יצאה מכלל מסוכנת. וזה דוקא כשהעמידה השניה באה לאחר ששכבה לארץ לגמרי, אבל אם עמדה לאחר כריעה לבד, לא יצאה מכלל מסוכנת. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך א' עמוד סח]

ט השוחט את המסוכנת צריך שידע קודם השחיטה שהיא מסוכנת, כדי שיתן אל לבו את סימני המסוכנת להתירה. אבל אם לא ידע שהיא מסוכנת, אף על פי שיאמר אחר כך שראה כל הסימנים הצריכים למסוכנת אינו נאמן. ויש אומרים שאם נודע לו תיכף אחר השחיטה שזו היתה בהמה מסוכנת, יש להאמינו שראה אותה מפרכסת בסוף השחיטה. אבל אם נודע לו הדבר אחר זמן מה אינו נאמן לומר שהבהמה פירכסה בסוף השחיטה. ויש חולקים ומחמירים גם אם נודע לו מיד אחר השחיטה שהיא מסוכנת. [או"ה שם עמו' סח]

י אם שחט את המסוכנת בלי שידע שהיא מסוכנת, ובא עד אחד והעיד שראה אותה מפרכסת מיד בסוף השחיטה, נאמן. ואפי' אשה נאמנת על זה, ובהמה זו מותרת באכילה. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך א' עמוד סט]

יא השוחט את המסוכנת לא יברך על השחיטה, אלא ישחוט אחרת עמה, ויכוין בברכתו לפטור גם את המסוכנת. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך א' עמוד סט]

יב בהמה ששחטו אחרת בפניה, וכן עוף ששחטו עוף אחר בפניו, עלולה הריאה שלהם להצטמק מרוב פחד, ולכן כשבאים אנשים רבים לשחוט העופות שבידיהם, כגון בערב יום הכפורים, יסתיר השוחט את העופות האחרים לבל יראו בשחיטת העופות שבידו. ומכל מקום אם עבר השוחט ושחט העוף בפני שאר העופות, אינו צריך לבדוק הריאה של העופות האחרים, אף כשנשחטו לאחר איזה ימים, ורק אם במקרה מצאו שצמקה ריאתם, ויודעים ששחטו עוף בפניהם, הרי הם טריפות. אבל אם צמקה הריאה של הבהמה והעוף מחמת פחדם ששמעו רעמים או קול שאגת אריה, כשרות. [הליכות עולם חלק ה' עמוד רנא].

סימן יח - דיני בדיקת הסכין

א צריך לבדוק הסכין קודם שחיטה, שאם שחט בסכין שיש בו פגימה, אפילו כל שהוא, הרי זו נבלה. ואם לא בדק לא ישחוט, ולא יסמוך על מה שיבדוק אחר השחיטה. אך בדיעבד אם עבר ולא בדק את הסכין בתחלה, ובדקה לאחר שחיטה ומצאה יפה, שחיטתו כשרה. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך א' עמוד סט]

ב בתחלת השחיטה בודקים את הסכין בכל י"ב בדיקות, ונוהגים כיום לבדוק רק אטופרא, ולא על הבשרא, כי אין בקיאים בהרגשה כיום. [איסור והיתר כרך א' עמוד עא]

ג השוחט הרבה בהמות בזו אחר זו, יש אומרים שחייב לבדוק בין כל בהמה ובהמה, אף אם יסכים בדעתו, שאם הסכין תמצא אחר כך פגומה, יאסור את כל מה ששחט מאז בדיקתו האחרונה. ויש אומרים שאם מסכים לאסור כל מה ששחט, אינו צריך לבדוק בין כל שחיטה ושחיטה. והמנהג כיום בשחיטות המהודרות לבדוק אחר כל בהמה ובהמה. אלא שמסתפקים בבדיקה של הולכה והבאה, וגם מהצדדים. ויש שנותנים לשוחט השני, העומד בסמוך אליו, שגם הוא יבדוק את הסכין, ולא מסתפקים בבדיקת השוחט בלבד. וכל שכן שאם הרגיש השוחט שנגע בעת השחיטה במפרקת של הבהמה, שאז בודקים את הסכין מיד. ובשחיטת עופות, המנהג כיום בשחיטות המהודרות לבדוק את הסכין כל 5-7 דקות, אך בשחיטות הרגילות יש הבודקים את הסכין אף לאחר כ-15 דקות, שהוא אחר כל קו יצור. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך א' עמוד עב]

ד אף על פי שבדק הסכין קודם השחיטה, צריך לחזור ולבדוק אחר השחיטה. והני מילי כשהסכין לפנינו, אבל אם הסכין נאבדה שחיטתו כשרה, הואיל ובדקה קודם שחיטה. ואפילו שחט בה הרבה זה אחר זה. ואם נגע בעצם המפרקת של אחת מהן, יש להחמיר ולחוש לכל אותן שנשחטו אחר כך. ואף אותה בהמה שנגע בה במפרקת אסורה. [שם עמ' עד]

ה השוחט בסכין בדוקה כדת, ואחר שחיטה מצא בה פגימה, יש לחוש שמא בעור התרנגולת נפגמה, והסימנים נשחטו בסכין פגומה, הילכך התרנגולת "ספק נבלה", ואסורה. ואפילו אם הסכין נגע בעצם המפרקת, אין תולין לומר שהסכין נפגמה מהעצם, אלא חיישינן שמא כבר בעור נפגמה, ונמצא ששחט בסכין פגומה. והדין כן אפילו בעוף. ומכל מקום אם מצא בה ביצה, מותרת, מפני שאיסור ביצת נבלה הוא רק מדרבנן, וספקא דרבנן לקולא. [איסור והיתר כרך א' עמוד עה. שוב יצא לאור הליכות עולם ח"ו, ושם (עמוד רנב) כתב כדברינו]

ו יש לאסור לבדוק סכין של שחיטה, על ידי ציפורן זרה העשויה מפלסטיק, המלבישים אותה על ציפורן היד, ובודקין בה את הסכין, ושוחט הבודק סכין על ידי ציפורן זרה יש להזהירו שהדבר אסור בהחלט, ואם יסרב לשמוע יש להדיחו ולסלקו ממשרתו כשוחט, אף שאין לו פרנסה אחרת. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך א' עמוד עו. יביע אומר ח"ו חיו"ד סי' א']

ז יש אומרים שאין לשחוט בכפפות, מחשש שמא על ידי כך לא ישחט כדין. ובפרט בכפפות עבות, שקשה לעשות בהם מלאכה, ויש לחוש שלא ידע אם דרס במשהו. אולם בכפפות דקות שהשוחט רגיל בהן, ויודע ששוחט בהן כהוגן, יש להקל לשחוט בהן, אם עושה כן מפני הלכלוך או הצינה. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך א' עמוד עו]

ח סכין שחיטה שבדקנוהו ולא מצאנו בו שום פגם הנראה לעין חדה ובריאה, אבל על ידי מיקרוסקופ נראות פגימות רבות בסכין, אין לחוש לזה כלל, ומותר לשחוט לכתחלה בסכין כזה. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך א' עמוד עז. יחוה דעת חלק ד' סוף סימן מז]

ט השוחט עופות ביום טוב צריך לבדוק את הסכין קודם השחיטה ולאחריה, כדי להעמיד הדבר על בוריו בהכשרת השחיטה. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך א' עמוד עז]

י סכין של שחיטה שנקנה מגוי, אין צריך להטבילו מעיקר הדין. והרמ"א כתב, דטוב לטובלו בלא ברכה. והמחמיר להטבילו תבוא עליו ברכה, אך אין זה אלא מצד חומרא. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך א' עמ' עז. יביע אומר ח"ה חאו"ח סי' מב אות ד' דף קמו.]

יא השוחט עופות ביום טוב צריך להשחיז הסכין ולהכינה לשחיטה מערב יום טוב, אבל ביום טוב אסור להשחיז את הסכין אף על פי שהוא לצורך אוכל נפש. [ילקו"י שם עמוד עח.]

יב השוחט עוף ביום טוב יש אומרים שאסור לו לשפשף את הסכין ביום טוב על כף ידו או בגדו, כדי לחדדו ולחתוך בו ביום טו ב. ויש חולקים ומתירים. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך א' עמוד עח. יביע אומר חלק ו' חאו"ח סימן לח אות ה', דף קטז :]

סימן יט - דיני ברכת השחיטה

א השוחט צריך שיברך קודם השחיטה: אשר קדשנו במצותיו וצונו על השחיטה. ואם שחט ולא בירך, שחיטתו כשרה. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך א' עמוד עט]

ב צריך ליזהר מלדבר בין ברכה לשחיטה, ולכתחלה יזהר שלא ידבר גם בדבר שהוא מצרכי השחיטה, אך אם דיבר בצרכי השחיטה, לא חשיב הפסק. [איסור והיתר כרך א' עמוד פא]

ג במקום שגזרו העכו"ם לומר לפני שחיטת בהמות דברי שבח לה' בשפה לועזית, אין להקל לעשות כן בין הברכה לשחיטה, משום הפסק, ולכן אם העכו"ם עומדים על כך שיאמרו כן סמוך לשחיטה ממש, צריך השוחט לברך על עוף אחד, בתחלת היום, ויכוין לפטור את כל הבהמות שישחט באותו יום, וישחטם בלא ברכה. [ילקו"י איסור והיתר א' עמ' פד]

ד מותר לשחוט במקום מטונף ומלוכלך, אלא שצריך לברך בחוץ במקום נקי, ומיד אחר הברכה יכנס למקום השחיטה ללא אומר ודברים, וישחט. ומה ששוחט ומכוין לקיים מצות "וזבחת" במקום מטונף, אין בזה חשש, שבהכשר מצוה לכולי עלמא אין צריך שיעשו במקום נקי. וכיום נוהגים בבתי המטבחיים להתרחק ד' אמות מהלכלוך והריח, ומברכים, וניגשים מיד למלאכת השחיטה. [ילקו"י שם עמוד פה. יבי"א ח"ו חיו"ד סי' כט אות ד]

ה השוחט להאכיל פועלים גויים, או השוחט שחיטה כשרה לכלבים, יש מי שאומר שאין לו לברך. ויש אומרים שיברך על השחיטה, אף אם אין בדעתו לבודקה, שהרי בידו לאכול משחיטתו אם ירצה, ולכן יש לו לברך. והוא הדין בשוחט עוף ואינו צריך אלא לדמו. וכן השוחט את המסוכנת שאין דעתו לאכול ממנה, נחלקו הפוסקים אם מברך על השחיטה, וספק ברכות להקל. אבל על כיסוי הדם מברך בכל אופן. [וראה עוד להלן סימן לה סעיף יב, בדין שחיטה לצורך גויים]. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך א' עמוד פה. יחו"ד ח"ו סי' נ' בהערה]

סימן כג - דיני שהייה בשחיטה

א כל שוחט שאינו יודע הלכות שחיטה, אסור לאכול משחיטתו, ואלו הן, שהייה, דרסה, חלדה, הגרמה, ועיקור. וכן צריך השוחט לדעת בדיקת הסכין, ובדיקת הסימנים אחר השחיטה, בדיקת העצמות בגפיים ובצומת הגידין כשיש ריעותא. [ילקו"י איסור והיתר א' עמ' פז]

ב שהייה כיצד, הרי שהתחיל לשחוט, והגביה ידו קודם שיגמור השחיטה ושהה בין בשוגג בין במזיד, בין באונס בין ברצון, ובא הוא או אחר וגמר

השחיטה, אם שהה כדי שיגביה הבהמה וירביצנה וישחוט, שחיטתו פסולה. ושיעור שהייה בעוף, הוא כדי שיגביה בהמה דקה וירביצנה וישחוט. ויש אומרים דשיעור שהייה בעוף הוא כדי שחיטת רוב סימן אחד בעוף, ולדבריהם יש ליזהר כשהתחיל לשחוט בעוף וחתך מעט עד שהדם יוצא, והגביה סכינו מהצואר, שלא יגמור השחיטה, לפי שיש לחוש שמא שחט משהו מהושט. ואפילו לא הגביה סכינו אלא מעט, יש לחוש מפני ששהיית העוף מועטת מאד, דכדי שחיטת רוב סימן אחד בעוף הוא נעשה מהר. ואפילו אמר השוחט ברי לי שלא חתכתי כי אם העור, אין סומכין עליו, כיון שיצא הדם. ולענין מעשה, יש להחמיר כסברא זו, אלא אם כן הוא שעת הדחק או הפסד גדול, שאז יש לסמוך על סברא ראשונה. והמנהג כיום להטריף כל שהייה אפילו משהו, בין בעוף ובין בבהמה, לפי שאי אפשר לצמצם בשיעור שהייה, וכן ראוי לנהוג. [ילקו"י איסור והיתר כרך א' עמו' פז. ש"ע סי' כג סעיף ב'. ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ב' במבוא, קול תורה אב תשס"ג עמ' מג].

ג אחר ששחט רוב אחד בעוף ורוב שנים בבהמה, אין שהייה פוסלת, ולפי זה אין שהייה בקנה בעוף כלל. ויש מי שאומר שכל שלא נגמרה שחיטת כל שני הסימנים פוסלת שהייה. ולכתחלה יש ליזהר לחוש לדבריו. [ש"ע סי' כג ס"ה. ילקו"י איסור והיתר ב' שם, וקול תורה שם].

ד צריך ליזהר כשאדם שוחט וחס על העור, שלא יעשה בו קרע גדול, ושוחט בראש הסכין ומתכסה מהעור, אמנם אם שוחט באמצע הסכין אין לחוש אם ראשו מתכסה בעור. ויש מי שמחמיר גם בזה, ויש לחוש לדבריו לכתחלה. [ש"ע שם ס"ט. ילקו"י וקול תורה שם].

ה שוחט בהמה שחתך העור בלבד ולא יצא דם, ואחר שסילק ידו התעשת ומיד שחט וסיים שחיטתו כדת, מכיון שמתחלה לא חתך אלא את העור בלבד, ולא יצא דם, אע"פ שהמנהג להטריף שהייה כל שהוא בשעת שחיטה, מכל מקום כאן לא חשיב שהייה כל שהוא להטריף הבהמה, ויש להתירה אפי' בלא הפסד מרובה. [יביע אומר ח"ט חיו"ד סי' ב' עמוד רעא].

ו השוחט לחולה שיש בו סכנה בשבת, כפי הדין, ושהה כל שהוא, אין להטריף את הבהמה או העוף, שבזה אנו הולכים אחר עיקר הדין ולא אחר המנהג. [יביע אומר שם עמו' רעא].

דין תלישת נוצות קודם השחיטה

א יש להזהר שלא יתלוש בידו נוצות העוף במקום שחיטה, כי יש לחוש שיצא דם מהעור ושמא ינקב הושט, אלא ילחלחם ויסלקם לצדדים. ובודאי שאין חילוק בזה בין ציפורים ויונים, ובין תרנגולים רכים. אולם אם אי אפשר לשחוט בלא זה, יעשה כן בזהירות באופן שלא יוציא דם מהעור. [ילקו"י איסור והיתר כרך א' עמוד פח]

ב גם ביום טוב מותר למרוט את הנוצות של העוף קודם השחיטה, אם אי אפשר לשחוט בלא זה. [וכבר ביארנו שאם אפשר לשחוט בלא מריטת הנוצות, יש להמנע ממריטת הנוצות הן ביום טוב והן בחול]. [ילקו"י איסור והיתר כרך א' עמוד צ]

ג יש נוהגים להרטיב את הנוצות בחומר כימי [הנקרא פוילטרי סקאלדינג חימי] כדי להקל את המריטה, ונכון להחמיר בזה מכמה חששות. [ילקו"י איסור והיתר כרך א' עמוד צא]

סימן כד - דיני דרסה חלדה הגרמה ועיקור

א דרסה כיצד, כגון שהניח הסכין על הצואר ודחק וחתך למטה כחותך צנון או קישות, הרי זו פסולה. ואין צריך לומר שאם הכה בסכין על הצואר כדרך שמכין בסייף, וחתך הסימנים בבת אחת, דפסולה. [ילקו"י איסור והיתר כרך א' עמוד צא]

ב לכתחלה צריך לשחוט בהולכה והובאה, אף על פי שהסכין ארוך כמה צוארים. ואם שחט בהולכה או בהובאה בלבד, אם יש בסכין כמלא צואר וחוץ לצואר כמלוא צואר [העור והמפרקת], כשרה, ואם לאו פסולה, שכל שאין בו כשיעור הזה אי אפשר לשחוט בלא דרסה על ידי הולכה או הובאה לבד. ואם הוליך והביא אפילו שחט באיזמל כל שהוא כשרה. [ילקו"י איסור והיתר כרך א' עמוד צב]

ג חלדה כיצד, כגון שהכניס הסכין בין סימן לסימן, בין ששחט התחתון כהלכתו מלמעלה למטה, וחזר והוציאו ושחט העליון, בין ששחט העליון ממטה למעלה שלא כהלכתו, פסולה. ואסור לשחוט הכבש לבדו על ברכיו, בלי סיוע אחר, וכן אסור לרכב עליו ולשחוט הסימנים מלמטה למעלה, שהרי זה דרסה, שהצואר מכביד על הסכין, אם לא על ידי קשירת ראשו למעלה לדבר מה על ידי חבל. [ילקו"י איסור והיתר כרך א' עמוד צב].

ד הגרמה כיצד, זה השוחט בקנה למעלה במקום שאינו ראוי לשחיטה, או שהתחיל לשחוט במקום שחיטה, ושחט מעט והטה הסכין חוץ למקום שחיטה למעלה וגמרה שם. אבל אם שחט רוב חלל הקנה במקום שחיטה, והטה הסכין חוץ למקום שחיטה למעלה וגמר שם חתיכת כל הקנה,

כשרה. והוא הדין אם שחט רוב שנים בבהמה במקום שחיטה, והשלים השחיטה בהגרמה או בדרסה כשרה. ויש מי שפוסל בדרסה, ויש לחוש לדבריו לכתחלה. וכתבו האחרונים, דהמנהג כיום להחמיר בין בדרסה בין בהגרמה בין במיעוט קמא בין במיעוט בתרא, בין בקנה בין בושט. [ילקו״י איסור והיתר כרך א׳ עמוד צג].

ה עיקור כיצד, כגון שנעקר הקנה או הושט מהלחי ומהבשר, ונשמט אחד מהם או שניהם קודם גמר שחיטה, אבל אם שחט אחד בעוף או רובו ואחר כך נשמט השני שחיטתו כשרה. נשמט אחד מהם ואחר כך שחט את השני, שחיטתו פסולה. וכתב הרמ״א, ואנו נוהגים להטריף כל עיקור, בין במיעוט בתרא בין במיעוט קמא. ודוקא לאחר שנשחט, אבל בחייו כשר, אלא שאין שחיטה מועלת בו. [ילקו״י איסור והיתר כרך א׳ עמוד צג].

סימן כה - לבדוק הסימנים אחר השחיטה

א השוחט צריך שיבדוק בסימנים אחר שחיטה, אם נשחטו רובן, או שיראה בשעת שחיטה שהם שחוטין רובן. ואם לא ראה שרובן שחוטין, אסור. ויש מי שאומר שצריך לראות שהם שחוטין במקום שחיטה בלא הגרמה. [ילקו״י איסור והיתר כרך א׳ עמוד צד].

ב נשחט כראוי ובא זאב ונטל בני מעיה, והחזירן כשהם נקובים, כשרה, ולא חיישינן שמא במקום נקב ניקב. [ילקו״י איסור והיתר כרך א׳ עמוד צד].

ג חתך מבהמה לאחר שנשחטה כראוי, ועודה מפרכסת, אסור לאכול ממנה עד שתמות הבהמה. [ילקו״י איסור והיתר כרך א׳ עמוד צד].

מתי השוחט נפסל לשחיטה

[ראה עוד לעיל עמוד תנג].

א שוחט של העיר שמשתתף במשחק הגרלה האסור על פי הדין, אף על פי שאינו נפסל לעדות או לשחיטה משום כך, כיון שיש לו אומנות אחרת, מכל מקום כיון שהדבר מכוער ששוחט העיר עושה איסור זה של שחוק בקוביא בפומבי, יש כח ביד הקהל למחות בידו ולהעבירו מתפקידו אם רוצים, אם לא ימנע עצמו מכאן ולהבא מעסק זה לגמרי. כי יכולים לומר לא בעינן שיהיה שוחט העיר שלנו עוסק בעסק ביש זה, אף שאינו נפסל מדינא. [יביע אומר חלק י׳ דף שמו טור ב׳].

ב שוחט ובודק שטעה והתיר טרפות לישראל, ואחר כך נודע לו שטעה, ומבקש תיקון לנפשו על זה, יש אומרים שאיסור הטרפות הן מצד סירכא, והן מצד שאר מיני טרפות, הכל אסור מן התורה, וצריך תיקון כמי שעבר על איסורי תורה. ואמנם נראה דלאו מילתא פסיקתא היא, שיש אומרים שרוב בהמות כשרות, אלא שאנו לא בקיאים בבדיקה, ומצד החומרא אנו מחמירים בהרבה טרפות, ואינו איסור תורה. [יביע אומר חי"י חיו"ד דף שנט טור ב].

ג שוחט שנמצאת סכינו פגומה בשעת שחיטה, וגם פעל על ידי גוים לאיים על הרב מרא דאתרא, אין ראוי שהרב ינדה אותו, אלא ראוי לרב למשוך ידו מלדונו, וימסרנו לבית דין שבעירו, שהם ידונו אותו כמעשיו. [יביע אומר חלק י' חלק חושן משפט סימן ב עמוד תנז. שי"ל שהשוחט נחשב לשונא שפסול לדונו, ולכן ימסור דינו לבית דין שבעירו].

סימן כח - דיני כיסוי הדם

א השוחט חיה או עוף צריך לכסות את דמו בעפר. וזו מצות עשה מן התורה. ולפיכך קודם שישחט מצוה שיכין עפר תיחוח למצות כיסוי הדם מיד. ואין מצוה זו נוהגת בבהמה. ולכן השוחט בהמה אין צריך לכסות את הדם. [איסור והיתר כרך א' עמוד צה. ואם שור הבר דינו כבהמה לענין כיסוי הדם, ראה ביביע אומר חי"ד חיו"ד סימן כג אות ו', ובמאור ישראל עירובין מו:].

ב קודם שמכסה את הדם מברך: "ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו על כיסוי הדם בעפר". [ילקו"י איסור והיתר כרך א' עמוד צו. יביע אומר חלק ב' יורה דעה סימן ב' אות ג' וחלק ו' חלק יורה דעה סימן ב']

ג השוחט לראשונה בחייו, או המקיים מצות כיסוי הדם לראשונה בחייו, אינו מברך שהחיינו. ויש הלובשים בגד חדש ומברכים עליו שהחיינו ופוטרים את המצוה שעושים לראשונה בחייהם. [ילקו"י איסור והיתר כרך א' עמוד צט. שארית יוסף ח"א עמוד תנב]

ד אם יש לו כמה עופות לשחוט, יכול השוחט ויתר בני ביתו לברך כל אחד על כיסוי דם על כל שחיטה בפני עצמה. ויש אומרים שצריך שיתן להם רשות לכסות הדם, שהרי זו מצוה השייכת לבעל העוף. ויש אומרים שזו מצוה על השוחט ולא על בעל העוף. [שם עמ' צט]

ה צריך שיהיה למטה עפר. וצריך להזמין את העפר בפיו. ואם שחט ולא היה עפר למטה, צריך לגרור הדם וליתנו בעפר, ולכסות עפר תיחוח עליו. [ילקו"י איסור והיתר כרך א' עמוד ק]

ו מכסה בידו, או בסכין, או בכלי אחר, אבל לא ברגלו, כדי שלא יהיו מצוות בזויות עליו. [ילקו״י איסור והיתר כרך א׳ עמוד קא]

ז מי ששחט הוא שיכסה, ואם השוחט לא כיסה וראהו אחר, חייב לכסות את הדם. [שם].

ח שחט מאה עופות או מאה חיות, או ששחט עוף וחיה במקום אחד, כיסוי אחד מועיל לכולם. [ילקו״י איסור והיתר כרך א׳ עמוד קב]

ט יש לגעור בשוחטים שתיכף לאחר שחיטה מוסרים את העוף למורט הנוצות, או לבעלים, מבלי להטיף אפילו טיפת דם אחת לתוך העפר, כי על ידי זה מבטלים מצות כיסוי הדם, ובפרט שיש אומרים שהעוף אסור באכילה אם ביטל ממנו מצות כיסוי הדם. ואף שאין דבריהם עיקר להלכה, מכל מקום העוברים על זה במזיד יש לאיים עליהם שיעבירום ממשרתם אם ימשיכו במנהגם זה. [איסור והיתר א׳ עמוד קב. יביע״א ח״ב יו״ד סי׳ א׳]

י לכתחלה ראוי ונכון לשוחטים לכסות את הדם בעפר תיכף לאחר שחיטת העוף, ועל כל פנים יהיה זה בתוך חצי שעה לשחיטת העוף הראשון, ולא לאחר מכן. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך א׳ עמוד קג. יביע אומר חלק ב׳ חלק יורה דעה סוף סימן א׳]

יא טוב ליזהר לכתחלה שלא לדבר ולהפסיק בין השחיטה לכיסוי הדם. אבל מעיקר הדין מותר לדבר בין השחיטה לכיסוי, דהכיסוי הויא מצוה בפני עצמה. [איסור והיתר א׳ עמוד קג]

יב דעת גדולי הפוסקים שמותר לאכול מבשר עוף שנשחט וטרם כיסה את דמו. [ואף אם ברור לו שלא כיסו את דמו], כי אין כיסוי הדם מעכב האכילה. ולפיכך במקומות שאין שוחטי העופות מכסים את העפר עד לעת ערב, מותר לאכול מן העוף לפני הכיסוי. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך א׳ עמוד קג, יביע אומר חלק ב׳ חלק יורה דעה סימן א].

יג לכתחלה ראוי ונכון לכסות את כל הדם בעפר, ורק דם שעל גבי הסכין, וכן דם הניתז, אין צריך לכסותו, שמאחר שיש בזה טירחה יתירה, לכולי עלמא פטור מלכסות. [ילקוט יוסף חלק ח׳ איסור והיתר כרך א׳ עמוד קד. יביע אומר חלק ב׳ חלק יורה דעה סימן ב׳ אות ד-ה].

יד אם נתכסה הדם על ידי הרוח וכדומה, אם נשאר דם שאינו מכוסה, יש לכסותו בברכה. [ילקו״י איסור והיתר כרך א׳ עמוד קה. יביע אומר ח״ב חיו״ד סי׳ ב׳ אות א]

טו השוחט על גבי עפר תיחוח, אף על גב שהטיפות הראשונות נבלעים בתוך העפר ומתכסים, מכל מקום אם רוצה לברך על כיסוי בעפר, על

שאר דם הגלוי, יש לו על מה שיסמוך, שעדיין נחשב עובר לעשייתן, כיון שמצוה מן המובחר לכסות את כל הדם. ופוק חזי מאי עמא דבר. [ילקו״י איסור והיתר כרך א׳ עמוד קו. יביע אומר ח״ב חיו״ד סי׳ ב׳ אות ד- ה]

טז אם בשעה ששחט היה רוח, והיה עומד ומצפה שהרוח תכסה את הדם בעפר, אפילו חזר אחר כך ונתגלה, יש אומרים שפטור מעיקר הדין מלכסותו. [איסור והיתר כרך א׳ עמוד קו]

יז צריך לבדוק הסימנים והסכין קודם הכיסוי, כדי שלא יבוא לידי ברכה לבטלה. וכן השוחט חיה לא יכסה עד שיבדוק הריאה. והשוחט ונתנבלה בידו, או ששחט ונמצאת טריפה, פטור מלכסות. ואם נמצאת ספק טריפה מכסה בלא ברכה. והוא הדין לכל פיסול מחמת הספק. [ילקו״י איסור והיתר כרך א׳ עמוד קז].

יח וכן חרש שוטה וקטן ששחטו ואין אחרים רואים אותם, חזקה ששחיטתן מקולקלת ופטורה מכיסוי. [ילקו״י איסור והיתר כרך א׳ עמוד קז].

יט אם אין לו עפר לכסות, יכול לכסות בנסורת של עצים, או נסורת של חרשים וזהב שחוק, שנאמר בו: ועפרות זהב לו. [ילקו״י איסור והיתר כרך א׳ עמוד קח].

כ השוחט אף על פי שאינו צריך אלא לדם בלבד חייב לכסות, כיצד יעשה, נוחר או מעקר כדי שיפטר מכיסוי. [ילקו״י איסור והיתר כרך א׳ עמוד קט].

כא השוחט לחולה [שיש בו סכנה] בשבת לא יכסה את הדם, אפילו אם יש לו דקר נעוץ מבעוד יום. ובמוצאי שבת אם רישומו ניכר יכסנו. ואפילו אם היה לו אפר מוכן לכסות בו צואה, אין לכסות הדם בשבת. ולכן השוחט לחולה בשבת לכתחלה ישחט תוך כלי כדי שהדם לא יבלע בקרקע, ויתן בו מעט עפר מוכן מער״ש. [ילקו״י איסור והיתר כרך א׳ עמו׳ קט].

כב אין לשחוט עוף ביום טוב אלא אם כן הכין עפר מערב יום טוב, כדי שיוכל לכסות את דמו, וצריך להיות גם כן עפר מוכן למטה, על ידי שיזמינו בפיו לצורך כיסוי הדם. [שם].

כג גדול ששחט אין לו לכבד את הקטן במצות כיסוי הדם, אלא יכסה בעצמו. אבל אם עבר הקטן וכיסה את הדם, יצא ידי חובת כיסוי, ואפילו אם חזר הדם ונתגלה על ידי הרוח, אינו חייב לכסותו. [ילקו״י דיני חינוך קטן עמוד רנז].

סימן כט, לא - הלכות טריפות

א בהמה שיש לה חלב שנטרפה בטרפות הניכרת לעין, אין לו למכרה לגוי, שיש לחוש שימכור מהחלב לישראל. ולכן אם רוצה למוכרה לגוי יש לו לשוחטה ואחר כך למכרה לעכו"ם. [ילקו"י איסור והיתר כרך א' עמוד קי. יביע אומר חלק ב' חיו"ד סימן ג'].

ב פרה חולבת שיצא ממנה דם עם החלב, יש מי שאומר שהדבר מוכיח על חולי של הפרה, ובהמות רבים מתות מחולי זה, ואפשר שהוא דם הנפש וחייבים עליו כרת, ואוסר תערובתו וצריך ששים כנגדו. [נחלת שבעה]. אולם לדינא נראה שאין הוא חולי שיש בו טרפות, ואין דין הפרה כטריפה. [ערוה"ש. הנצי"ב] אלא שאם נראה הדם מיד לאחר החליבה, קודם הרתיחה, יש להעמיד את החלב בצנצנת זכוכית כיום תמים מעת לעת עד שיצלול הדם למטה ויושקע בתחתית הצנצנת, ואז יערו את החלב לתוך כלי אחר, ויפרישוהו מן הדם. ואפילו לא יהיה ששים בחלב כנגד הדם, מותר. [הליכות עולם חלק ו' עמוד רטו. יביע אומר חלק י' בהערות לרב פעלים, חלק יורה דעה, דף שנג טור א'].

ג צאן או בקר שנחלבו, ואחר שהרתיחו את החלב, ראו בו כמה טיפות דם, אם יש ששים בחלב נגד הדם, בטל בששים, והחלב מותר. ואם אין ששים בחלב כנגד הדם, מותר להוסיף חלב טהור ולבטל את הדם בששים. שמכיון שדם שבישלו אינו אסור אלא מדרבנן, מותר להוסיף עליו היתר ולבטלו. כדין כל איסורים דרבנן. כמבואר בש"ע (יו"ד סי' צט ס"ו). [הליכות עולם חלק ו' עמוד רטו. יביע אומר חלק י' בהערות לרב פעלים, דף שנג טור א'].

ד תרנגולת שנטרפה בטרפות הניכרת לעין, כל שיש חשש שתעלה לה ארוכה ומרפא, באופן שלא יהיה ניכר בה דבר, ואז ימכרנה לישראל, אסור למכרה לעכו"ם. ואם היא מטלת ביצים אסור למכרה לעכו"ם אף אם אין חשש לזה, משום דחיישינן שמא ימכור הביצים לישראל. אבל אם אין התרנגולת מטלת מותר למכרה לעכו"ם, כל שהטרפות ניכרת לעולם. [ילקו"י איסור והיתר כרך א' עמוד קי. יביע אומר ח"ב חיו"ד סי' ג'. ועיין בשו"ת יביע אומר ח"י בהערות לרב פעלים חיו"ד סימן ג, דף שיב טור א', בדין ספק דרוסה שאינה ניכרת, שאין לעוזבה לנפשה בשדה, שמא יצודנה ישראל ויכשל בה. היאך הדין אם המכה ניכרת בצואר, באופן שיש לחוש לנקיבת הושט, אם יש לחוש שמא תתרפא המכה, ויצודנה בר ישראל].

ה תרנגולת שנמצא בה חיפושית על יד הושט, בין שהחיפושית בין הושט לעור הצוואר בלי הפסק, ובין שנמצאת בתוך העור עצמו וקרום העור נקי לגמרי, ורק על ידי שפתחוהו בסכין נמצאת שם החפושית, אם אחר בדיקה יפה בושט נמצא הושט טוב ויפה, בלי נקב כלל, יש להקל ולהתיר תרנגולת זו. [איסור והיתר א' עמוד קיא. יביע אומר ח"א חיו"ד סימן ב' אות ג']

ו תרנגולים המסורסים על ידי גוים, מותרים באכילה, ואין לחוש שמא פגע המסרס בבני מעיים, כי מן הסתם המתעסק בזה הוא אומן ובקי במלאכה זו, וזהיר על ממונו. וקיימא לן אומן לא מרע אומנותיה, וגם אחזוקי איסורא לא מחזקינן. [הליכות עולם חלק ה' עמוד רלט].

ז עופות בני יומן שהחקלאים עושים להם זריקות חיסון נגד מחלות הפוקדות את העופות, והזריקה צריכה להיות באיזור הצואר, והיא נעשית על ידי החקלאים אשר עברו מקודם קורס מזורז מפי מומחים ממשרד הבריאות, למטרה זו, ועושים כן בצו של השלטונות, והרופאים מסבירים לחקלאים להזריק רק בעורף על ידי הגבהת העור, בריחוק מקום מהסימנים של העוף, באופן שאין לחוש כלל לשמא יתהפכו הסימנים לשם, העיקר לדינא שאין שום חשש באכילת העופות הללו, והם מותרים בלי שום פקפוק. [ילקו"י איסור והיתר כרך א' עמוד קיב, יביע אומר ח"ז חיו"ד סימן ז'. הליכות עולם ח"ה עמוד רלט].

ח כבר נהגו להחמיר בעוף שנשברו אגפיו למדוד אם יש שיעור רוחב אגודל במקום השבר עד למקום חיבורו לגוף, שרק אז מכשירים העוף, והוא מנהג של חומרא שנהגו בזה שלא כדעת מרן. [ילקו"י איסור והיתר כרך א' עמוד קיב]

ט שוחט עופות שבא אליו יהודי חילוני שאינו שומר תורה ומצוות, ובידו עוף לשחיטה, והשוחט הרגיש שיש שבר בגף העוף, שלפי הדין יש לזה דין טריפה מספק, אפילו הכי רשאי השוחט לשחוט את העוף, באופן שאם יסרב לשחוט ישחטנו בעל העוף בסכין מטבח פגומה, שמאחר וטרפות זו אינה אלא מספק, מותר לשחוט לו להצילו מאיסור נבילה ודאי. ואף אינו חייב להודיעו שהוא ספק טריפה, כל שיודע בבירור שלא ישמע לו שלא לאכול עוף זה. [ילקו"י איסור והיתר כרך א' עמוד קיג. יביע אומר חלק ו' חיו"ד סי' ג' אות א]

י בדבר האווזים המפוטמים, ראוי ונכון שלא לאכול מהם, כי המכשלה רבה מאד בשומן הזה. שאפילו אם אין שום ריעותא באווזות עצמם, יש חששות רבות בהם, ואין לאוכלם, שאם מפסיקים להלעיטם, אינם יכולים לאכול עוד מעצמם, ואי אפשר להם לחיות י"ב חודש. והויא טרפה. ולכן יש למנוע המנהג של הלעטת העופות. ובארצנו הקדושה מעולם לא היה מנהג הלעטת האווזות כלל, רק חדשים מקרוב באו והנהיגו מעצמם כן, ואין רוח חכמים נוחה מהם. וגם באשכנז שנהגו להקל בהם, היראים והחרדים לדברי ה' היו נזהרים שלא לאכול מהם.

ולכן ראוי למנוע את המסעדות הכשרות לקבל מוצרי בשר מן האווזות אשר הלעיטו אותם, ושלא לעודד את אלה המתנהגים באכזריות כלפי בעלי חיים, למען בצוע בצע. וקיימא לן (שבת קכח:) שאיסור צער בעלי חיים מדאורייתא. ואמנם באחרונה נעשה שיפור בהלעטת האווזים, שהתחילו להלעיטם מאכלים רכים, שטוחנים את התירס המבושל עד שנעשה כמו דייסא, ומלעיטים את האווזים על ידי מכונה, ובמקום שהיו נותנים צנור ארוך בתוך הושט, נותנים צנור קטן, ועל ידי לחץ אויר נכנסת הדייסא לושט. ורבנים מומחים אומרים שעל ידי השינוי שחל בהלעטתם, לא רואים בושט קרעים ונקבים גדולים, כמו שהיה בזמן שהיו מלעיטים אותם בצנור הארוך. ומכל מקום מחמת חולי של פטריות שמצויים בהם יש בהם נקבים בושט. אלא דאכתי לא איפרק מחולשא, שעדיין לא יצאנו ידי כל הספיקות שבדבר. [יביע אומר ח"ז חיו"ד סימן ג].

סימן לה-מח - דין טרפות הריאה

א פרות הרועות בשדה מרעה ואוכלות מן העשבים אכילה גסה, עד שמתנפחות מאד ומסתכנות מרוב האכילה, ונהוג שרופא בהמות דוקר אותם במחט העשוי לכך, בין הצלעות, סמוך לכרס, באופן שמוציא פרש, ואחר כך חוזרות לבריאותן, וממשיכות לחיות שנים רבות, והדבר הוא מעשים בכל יום, העיקר לדינא שאין לחוש משום נקיבת הכרס על ידי דקירת המחט, ויש לסמוך להורות להקל בזה בדיעבד, אחר שהייה של י"ב חודש אחר הדקירה, או אחר שתתעבר ותלד, שאז אין הבהמה נחשבת לטריפה. ולענין החלב של הפרות הללו, יש להקל לשתות את החלב על ידי שיבטל את החלב ברוב חלב אחר, שמכיון שרבים מהפוסקים מכשירים את הבהמה אף בתוך י"ב חודש, אין להחמיר בחלב ע"י תערובת רוב היתר, בהסתמך על דברי תרומת הדשן (סי' קעא) וסיעתו שבספק איסור לא שייך דין מבטל איסור לכתחלה. ובספק כזה, בתערובת מין במינו שמן התורה בטל ברוב, מה שצריך ששים הוא רק מדרבנן, בטל ברוב, דספיקא דרבנן לקולא. [איסור והיתר כרך א' עמוד קטו. יביע אומר חלק ח' חיו"ד סימן ב' עמוד רנ]

ב בועה שנמצאת בריאה של בהמה, ונמצא בה ליחה עכורה שאינה סרוחה, יש להכשיר על פי ספק ספיקא. אולם אם היא סרוחה הרי זו טריפה. ובועה שנמצאת בריאת עוף, ניתן להכשיר על ידי שיאבדו הריאה, ואז לא יוכלו לבדוק אם המים עכורים או לא. [איסור והיתר א' עמ' קטז. יביע אומר חלק ה' חיו"ד סימן ב].

ג תרנגולת שנמצא בכוליא בועה אחת שהיא סתומה וחתומה, ומראה שלה אדומה ושחורה, ומצאו בתוכה מים שחורים, אף על פי כן יש

להכשיר את התרנגולת, שאין טרפות בכוליא של עוף. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך א' עמוד קיז. יביע אומר ח"ה חיו"ד ס"ס ד]

ד מנהג הספרדים ובני עדות המזרח שלא לאכול בשר מבהמה שיש בה סירכא, ואוכלים רק בחותמת "חלק", וכל החרד לדבר ה', צריך ליזהר מאד בדבר זה, לבל יכשל ח"ו בחשש איסור טריפה, לדעת מרן השלחן ערוך שקיבלנו הוראותיו, ודעת גדולי הפוסקים ראשונים ואחרונים, ואין להקל באכילת בשר שהוכשר על ידי מיעוך וקילוף הסירכות [החתום בחותמת כשר בלבד], כמו שיש נוהגים כעת מחמת חסרון ידיעה. וחובה מוטלת על הרבנים ותלמידי החכמים שבדור לעורר את העם בדרשותיהם ולהזהירם לבל יאכלו בשר שאין עליו חותמת גלאט, או חלק, בפרט לנו הספרדים, וידוע שהרבה מאד גם מאחינו האשכנזים נזהרים בזה מאד. [איסור והיתר א' עמוד קיח. יבי"א ח"ה יו"ד סי' ג'. יחוה דעת ח"ג סי' נו]

ה לדידן שאנו הולכים אחר הוראות מרן הש"ע, אין להתיר סירכא הניטלת בהגבהה, אלא כשאינו מגביה את האבר עמה, אבל בלאו הכי אין להכשיר, שמפני כובד האבר נפסקה. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך א' עמוד קיט. ואם אשכנזי יכול להקל בסירכא הנמצאת בדופן צר, ראה ביביע אומר חלק ה' חאו"ח סימן לז אות ד]

ו הבא לאכול בסעודת מצוה שנערכת על ידי אחד מהמשפחה שאינו מדקדק באכילת בשר חלק, אבל מדקדק בכשרות המזון אך אין ידוע אם הזמין בשר חלק או בשר כשר, טוב להחמיר שלא לאכול שם בשר וכל דבר שנתבשל עם הבשר. אך מעיקר הדין מותר לאכול בסעודה זו, כשיש ספק אם הבשר הוא כשר או חלק, ואין צריך לחקור אחר הדבר. ומכל שכן שאין לאסור את הכלים שנתבשל בהם בשר כשר שאינו חלק [גלאט], כיון שיש ספק ספיקא להקל. והמחמיר תבוא עליו ברכה. [שם עמוד קיט. יבי"א ח"ה יו"ד סי' ג' אות ב]

ז וכן מי שמתארח אצל חבירו שאינו מקפיד באכילת חלק דוקא, מותר לו לאכול את התבשילים שנתבשלו בכלים שבישלו בהם בשר כשר. אבל אם בישלו בתוך קדרה אחת בשר כשר עם אורז וכדומה, אין לאכול את האורז שנתבשל עם הבשר הכשר. שטעם כעיקר דאורייתא. [איסור והיתר כרך א' עמוד קכ. יביע אומר חלק ה חיו"ד סי' ג' אות ב'. עמוד קס. ועיין עוד ביביע אומר חלק ה' חאו"ח סימן לז אות ד']

ח אף שהשוחט ובודק חייב לבדוק את הריאה לאחר השחיטה, מכל מקום השוחט עבור קיבוץ חילוני אוכלי טריפות שאף אם יטריף להם יאכלו את הבשר הטרף, מותר לו לשחוט עבורם כדי להצילם לכל הפחות שלא יבואו לאכול איסור נבילה. אך יודיעם בפרהסיא שעל פי ההלכה אין די בשחיטתו, אלא צריך בדיקה. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך א' עמוד קכ. שו"ת יביע אומר חלק ו' חיו"ד סימן ג' אות ד. ואף דלעיל סי' כט סעיף ט' כתבנו בכיו"ב שא"צ להודיע, הכא שהוא בקביעות וגם לרבים וגם אינו ספק דאיתרע, צריך שיודיעם]

ט שוחט ששחט עבור קיבוץ חילוני, ובדק הריאה ונמצאת טריפה, יש מי שאומר שאם הוא יודע שלא ישמעו בקולו, אינו חייב להודיעם שהבהמה נמצאת טריפה, שבדבר שאינו מפורש בתורה להדיא אמרינן מוטב שיהיו שוגגין ואל יהיו מזידין. ויש חולקים ואומרים שחייב להודיעם שהבהמה טריפה. וכן עיקר. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך א' עמוד קכא. יביע אומר ח"ו חלק יורה דעה סי' ג' אות ד. וראה עוד ביביע אומר חלק א' חאו"ח סימן מ' אות כ', ובמאור ישראל שבת נד:]

י כבר פשט המנהג שאין מברכים על בדיקת הריאה, שאין בדיקה זו אלא להצלה מלאו. ואין בה תקנת בדיקה כמו בבדיקת חמץ. ואין לשנות. [ילקוט יוסף איסור והיתר א' עמוד קכא]

יא מותר לשחוט בהמות למכרם לעכו"ם ולהסתחר בהם בלי בדיקת הריאה, ולא החמירו חכמים לבדוק הריאה אלא לאכילה ולא לסחורה. ומכל מקום צריך למכור לעכו"ם באופן שאין כל חשש שמא ימכרנו לישראל. אבל במקום שיש חשש כזה, אפילו איסור דרבנן כגון ביצת נבילה וכיו"ב, אסור למכרה לעכו"ם. ואפילו נזדמנה לו. [ילקוט יוסף איסור והיתר א' עמוד קכו. ובדברי מרן האמו"ר בכף החיים יורה דעה כרך ב' סימן קיז אות פא. וע"ע ביביע אומר ח"א חיו"ד סי' ה']

יב מי ששחט בהמה וקרע את בטנה וקודם שהריאה תיבדק בא כלב או עכו"ם ונטל הריאה והלך לו הרי זו מותרת, ואין אומרים שמא נקובה או סרוכה היתה, שאין מחזיקין איסור אלא הרי זו בחזקת מותרת עד שיוודע לך במה נטרפה. אבל אם בא העכו"ם או ישראל ונטל הריאה ואחר כך השליכה והיא קיימת לפנינו, נופחין אותה. [או"ה א' עמוד קכז]

יג תרנגולת שנמצא מים רבים בחלל בטנה, ובדקו בבני מעיים ובריאה, ובשאר איברים פנימיים שהנקב מטריף בהם, ולא נמצא שם שום נקב ושום ריעותא, יש להכשיר תרנגולת זו, ובפרט כשיש הפסד מרובה. והמיקל אפילו בהפסד מועט על ידי בדיקה, לא הפסיד, שהרי לדעת מרן השלחן ערוך סמכינן שפיר אבדיקה. [שם עמוד קכח. יביע אומר א' יו"ד סי' ב'].

יד תרנגולת שנמצא בחלל גופה חתיכת בשר מיותרת, ולא נמצא בה ריעותא אחרת, יש להכשירה. ואפילו אם נמצאת סמוך לריאה לא חיישינן שמא נתקלקלה הריאה ויש להכשיר. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך א' עמוד קכט. יביע אומר חלק ה' חיו"ד סימן ד]

טו עוף שלא נמצאה בו מרה, קורעים הכבד שתי וערב וטועמים אותו בלשון, אם נמצא בו טעם מר, כשר. [ואף אם לא קרעו הכבד, אלא טעמו אותו מבחוץ, והרגישו טעם מר, יש להכשיר]. ואם לאו, יצלו את העוף על האש, ויטעום בלשונו את הכבד, ואם ימצא מר אחר צלייה בידוע שהיה בו מרה, ויש להכשיר את העוף. ואם טעמו בו פעם אחת והיה מר, וחזרו וטעמו בו פעם שניה, ולא נמצא טעם מר, יש להכשיר, שיש לתלות שנתקנח בטעימה

הראשונה. (מחב"ר סי' מב. טו). [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך א' עמוד קכט. יביע אומר ח"ח סי' א' עמ' רנ].

טז עוף שלא נמצא בו מרה, ונאבד הכבד קודם שיטעמוהו, יש להכשיר העוף מטעם ספק ספיקא, שמא הלכה כמי שאומר ניטלה מרה כשרה, ושמא אילו היה נמצא הכבד לפנינו היינו טועמים בו טעם מר. [איסור והיתר כרך א' עמוד קכט. יביע אומר חלק ח' סי' א' עמ' רנ]

יז אם טעמו הכבד ולא היה מר כלל, וטעמו הקורקבן והיה מר, כשר. והוא הדין לבני מעיים שאם טעמו בהם טעם מר, יש להכשיר. ואם לא מצאו בהם טעם מר, יש לחפש אצל הטחול של העוף, או בתוך בני מעיים, ועל הרוב ימצאו שם מרה קטנה מאד, ואז יש להכשיר. והאשה נאמנת לומר שטעמה טעם מר בכבד, להכשיר את העוף. (מחב"ר סי' מב. ל-לא). [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך א' עמוד קכט. יבי"א ח"ח סי' א' עמ' רמז. הליכות עולם ח"ה עמוד רכח]

יח אם הפרידו את בני המעיים מהכבד והשליכו אותם, ואחר כך בדקו ולא מצאו את המרה, יש לתלות שהמרה היתה עם בני המעיים, ומכשירים את העוף, שרוב העופות אינם טריפות. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך א' עמוד קל. יביע אומר חלק ח חיו"ד סימן א' אות ה]

יט אם לא נמצא קורקבן בעוף, יש אומרים שהעוף טרף, שאף שמסתמא היה אבר אחר שמילא את תפקיד הקורקבן, מכל מקום העוף טרף. ויש חולקים. ולמעשה, כל שיש לתלות שהחתול אכל את הקורקבן, יש להכשיר את העוף. [יביע אומר חלק י' דף שסח טור א].

כ אשה שפתחה את בטן התרנגולת, ולא נמצא לב לתרנגולת, והתרנגולת היתה בחייה בריאה וטובה, יש אומרים שהעוף טרף, ואף על פי שאי אפשר לחיות בלא לב, וכדאיתא בזוהר, מכל מקום אין לתלות בחתול שאכל את הלב, כי י"ל שדלדול של אבר אחר החליף את משמרת הלב, וכן אפשר שתהיה שם חתיכת בשר שתהיה לה סגולת הלב בחללים ועורקים בזרימת הדם, והבעל חי יוכל לחיות את חייו כרגיל. ולכן אין להכשיר את העוף, כי אין לנו להכחיש את עדות האשה שאמרה שלא היה לב לעוף. וכיון שיש כאן שינוי צורת הלב, העוף טרף. [כרתי ופלתי]. ואפילו אם היה לעוף לב, אלא שהיה דבוק בכבד ללא כיס, והיו לו כל חללי הלב כדמותו וצלמו, יש להטריף את העוף. [מהר"ד די בוטון]. ויש חולקים ואומרים שמאחר ומסתמא היה שם אבר אחר שהחליף את תפקיד הלב, שהרי אי אפשר לחיות אפילו רגע אחד בלא לב, לכן אין להטריף משום שינוי צורת הלב. [מהר"ל מפראג, חכם צבי, וחזון איש]. ולמעשה אם בשעת פתיחת התרנגולת היתה עומדת שם חתול, ויש מקום לתלות שהחתול אכלה את הלב, יש לתלות בזה, והתרנגולת כשרה. אך אם אי אפשר לתלות בחתול, כגון שהאשה אומרת ברי לי שלא נמצא לב לתרנגולת, ושיודעת זאת בבירור, טריפה. [הליכות עולם חלק ה' עמוד רכו. יביע אומר ח"י חיו"ד דף שסח טור א'].

כא הצבי יש לו מרה סמוך לזנב, ואם לא נמצאה לו מרה, וטעמו סמוך לזנב במקום המרה, והיה הטעם מר, יש להכשיר. ועופות שאין להם מרה כגון תורים ובני יונה, אין לאוסרם, כיון שכל מינם הוא כך, והיינו רביתייהו. [הליכות עולם חלק ה' עמוד רלט]

כב אם נכנסה נמיה לתוך לול של תרנגולים, ובתוך הלול היו שלושים אלף אפרוחים בני יומן, והספיקה להמית למעלה מאלף אפרוחים, על ידי מציצת הדם שלהם, וכשנכנסו האחראים לביקורת הבחינה הנמיה בהם, וברחה דרך פתח הלול שדרכו נכנסה לשם, ויש להסתפק על שאר האפרוחים שהם למעלה מעשרים ושמונה אלף אם פגעה בהם, ולדעת המומחים שהואיל והלול ארוך מאד למעלה מששים אמה, ניתן לראות בבירור שהנמיה לא פגעה אלא באפרוחים הסמוכים לפתח הלול, ויש להניח שלכל האפרוחים הנמצאים בפנים לא היה מגע עם הנמיה, יש להתיר כל שאר האפרוחים שנשארו בחיים, שיש כאן ספק ספיקא להקל, שמא לא דרסה הנמיה מן האפרוחים הקיימים, ואם תמצא לומר שהיא דרסה עוד אפרוחים, שמא לא דרסה כנגד החלל, ובכל אחד מן האפרוחים יש לומר שמא זה לא נדרס. ומכל מקום על הצד היותר טוב, יעשו באופן דנכבשינהו דניידי, דהיינו, לדוחקם לצד אחד כדי שיצאו מהלול ועל ידי זה הוי כל דפריש מרובא פריש, ומותרים. אך יעשו הפרישה על ידי גוי שלא בפני ישראל. [ילקו"י או"ה א' עמ' קלא. יבי"א ח' חיו"ד סי' ג' עמ' רס].

כג אם נכנסה חולדה ללול תרנגולים ומצאנו אחר כך שהרגה אחד מהם, אין חוששין שדרסה אחרים, דמסתמא החולדה הוציאה את כעסה על אותו שהרגה. ואם הרגה כמה מהם, יש אומרים שיש לחוש שדרסה עוד אחרים, שהרי אנו רואים שעדיין לא נחה מכעסה והרגה כמה מהם. ויש חולקים ואומרים שגם אם הרגה כמה מהם, כבר נח רוגזה, ואין חוששין לאחרים. ובמקום הפסד מרובה יש לסמוך על סברא זו להקל. [איסור והיתר כרך א' עמוד קלב. יביע אומר חלק ח' חיו"ד סימן ג' אות ג]

כד אם ערכו ניתוח לבהמה והוציאו את הולד דרך דופן הבהמה, אם השגיחו וראו שהניתוח פגע רק בעור ובאם בלבד, במקום הפסד אין לבהמה דין טריפה, ויש להכשירה. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך א' עמוד קלב]

כה כל שלא נודע האיסור של ספק דרוסה עד לאחר שנתערב בבהמות אחרות, עבדינן ספק ספיקא, ומתירים כל הבהמות. [יביע אומר חלק י' בהערות לרב פעלים חלק א' חיו"ד סימן כב, דף שכ טור ב', ושם הביא מ"ש מרן הב"י (בס"ס נז) בשם מצאתי כתוב, ודלא כמו שהחמיר בזה הגרי"ח זיע"א].

סימן סב - דין אבר מן החי

א נאמר בתורה: לא תאכל הנפש עם הבשר, ולמדו חז"ל (חולין קב.) שזה אבר מן החי. וממה שנאמר ובשר בשדה טרפה למדו חכמים לאסור בשר הפורש מן החי שאסור באכילה. ואין האיסור אלא בבהמה חיה ועוף, אבל בדגים וחגבים אין האיסור נוהג. ולכן אם חתכו מהם אבר, מותר לאוכלו ואין צריך להמתין עד שהדג ימות. ומכל מקום אסור לאכול דגים וחגבים חיים משום בל תשקצו. [איסור והיתר א' עמו' קלג. מאור ישראל ח"א עמוד צ' ורלט]

ב איסור אבר מן החי הוא גם לבני נח, ולכן אסור לישראל להושיט אבר מן החי לגוי. ויש אומרים שאיסור הושטה לבני נח אינו אלא מדרבנן, ויש אומרים שהמכשילם עובר בלאו מן התורה של לפני עור לא תתן מכשול. ואם הבשר הוא ספק אם הוא אבר מן החי או לא, יש אומרים שגם בזה אסור להושיט לבני נח, דספק דאורייתא לחומרא מן התורה, ויש חולקים ומתירים, דכל ספק דאורייתא רק מדרבנן לחומרא. [יביע אומר ח"י חיו"ד סי' א' עמו' קצ].

סימן סג - הלכות בשר שנתעלם מן העין

א בשר שנמצא בשוק, במקום שרוב השוחטים והמוכרים הם ישראל [המוכרים בשר היתר], אף על פי שמן התורה הבשר מותר באכילה, דכל דפריש מרובא פריש, מכל מקום חכמים אסרו בשר זה באכילה, מאחר שנתעלם מן העין, וחיישינן שמא עורבים הביאו נבילה ממקום אחר [לא מהרוב] והחליפוהו. ואפי' במקום שרוב הקצבים מוכרים כשר. ואפי' הלוקח בשר והניחו בביתו ונתעלם מעיניו, אסור. ואפילו אם הוא נכנס ויוצא מידי פעם בביתו, עדיין יש לחוש שבאותו זמן שנעדר מן הבית העופות החליפוהו. אבל אם החלון והדלת סגורים, או שהקדרה היתה מכוסה ומצאה עדיין מכוסה, אין לחוש שהעופות החליפו העוף או הבשר שבקדרה, [ובזה אפילו אם חלון המטבח פתוח הבשר מותר]. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך א' עמוד קלד. מאור ישראל חלק ב' פסחים ט:]

ב וכל זה שהניח את הבשר במקום שהעופות יכולים להחליפו, אבל אם תלה את הבשר במסמר באופן שאי אפשר לשרץ ליטלו משם, או אם הבעלים מכירים את הבשר, שיש להם בו סימן, או מכירים בו בטביעות עין שזה אותו בשר ולא החליפוהו, הבשר מותר באכילה. וכל אדם נאמן בזה, ואין צריך שיהיה תלמיד חכם, ובלבד שידקדק יפה בדבר, שפעמים

שהעין טועה, וסבור שמכיר שזה הוא, ואינו אלא אחר. לפיכך אם ראהו היטב קודם שנתעלם מן העין ודקדק בראייתו, הבשר מותר באכילה. [ילקו״י שם כרך א׳ עמוד קלה]

ג העורכים מסיבה בגנים צבוריים, וצולים בשר על האש, ופעמים שעוזבים את המקום לכמה רגעים ומיד חוזרים, והבשר נשאר בלא כל השגחה, אם הבעלים מכירים בטביעות עין את הבשר, וניכר שהעופות [או גוי] לא החליפו את הבשר, אין בו דין של בשר שנתעלם מן העין. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך א׳ עמוד קלז]

ד המניח נכרי בביתו ויש בבית בשר או עופות, או יין, ושאר דברים שאם יחליפו אותם יש חשש לאיסור תורה, אם הישראל נכנס ויוצא, אין חשש שהגוי יחליף המוצרים, ואפילו אם הבעלים שוהים חוץ לביתם זמן ממושך, ואף יותר משיעור מהלך מיל, אם לא הודיעו לגוי שדעתם לשהות מותר, ולא חיישינן שמא החליף, אפילו הוא נהנה בחליפין. והוא שלא סגרו עליו את הבית, לפי שהוא מתייירא בכל שעה שמא עתה יבואו הבעלים ויראוהו. אבל אם הודיעו לגוי שדעתם לשהות זמן רב חוץ לבית, יש לחוש שהגוי יחליף את המוצרים בדברים שאינם כשרים, ולכן אסור לאכול את המוצרים שנשארו בבית ללא סימן. אולם אם אין הגוי נהנה בחליפין, מותר בכל גוונא, שמאחר ואין לו הנאה בדבר אין אנו חוששין שמא החליף את המוצרים כדי להכשילו. ואין חילוק בזה בין אם היה הגוי בביתו של ישראל דמירתת טפי, לבין אם היה בדרך או בביתו של הגוי, דכל שאין לו הנאה בדבר אין לחוש שמא החליף את הבשר. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך א׳ עמוד קלז]

ה מי שיש לו בביתו מוצרי מזון, והלך לישון ביום בחדרו והשאיר את הגוי משרתו לבדו בדירה, אין לחוש שהגוי יחליף את המוצרים במוצרים שאינם כשרים על מנת להכשילו, שהגוי חושש שמא בעלי הבית יתעוררו ויתפשהו בקלקלתו. אבל בשינת קבע בלילה אין להקל. אלא אם כן אין לגוי הנאה בחליפין. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך א׳ עמוד קלח]

ו מה שנהגו בישיבות הקדושות שיש להם פועל גוי במטבח [לעזור לטבח], ופעמים והגוי נשאר במטבח לבדו עם הבשר וחתיכות העוף, וכן אם הגוי לן בישיבה בשבת ופעמים נמצא לבדו במטבח, אפילו הכי אין לאסור את הבשר והעופות מדין בשר שנתעלם מן העין, בין בשר חי בין בשר מבושל, שמאחר והמקום פתוח חושש להחליף הבשר שמא יראוהו, ויפטרוהו מעבודתו. והיינו באופן שיכולים לראותו. [ילקו״י איסור והיתר א׳ עמוד קלח]

ז בשר שנתעלם מן העין, אין להתירו על ידי טביעות עין של קטן. [ילקו״י דיני חינוך עמ׳ רנח]

סימן סג, וקיח - לשלוח בשר ביד גוי

ח מותר לשלוח ממוסד אחד למוסד אחר קדירה עם בשר מבושל, עבור התלמידים, על ידי שליח חילוני שיש לו רכב, ואין לחוש שמא יחליפו בבשר נבלה, כיון שהנהג חושש שיפטרו אותו מעבודתו אם יתפשוהו מחליף את הבשר. והקונה בשר מחנות, ושולחים לו את הבשר על ידי שליח ערבי, [שאינו עובד שם ואינו חושש שיפטרוהו], צריך ליתן את הבשר החתום בחותמת חלק בתוך שקית ניילון סגורה הרמטית. ואם הבשר חתום בחותמת חלק או גלאט בכמה מקומות בבשר, יש אומרים דאינו אלא כחותם אחד, ולכן לא מועיל לחתום על הבשר "חלק", אף כשחותם בכמה מקומות. ויש אומרים דהוי כב' חותמות. וכן עיקר. אולם כשיש חשש שהגויים או הרשעים יכולים לזייף את החותמת, יעשו גם פלומבה על הבשר. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך א' עמוד קלט, וקעז]

ט ישראל ונכרי ששפתו ב' קדירות זו אצל זו, זה בשר שחוטה וזה בשר נבילה, יש להקל בזה, ואין לחוש שמא כשהחזיר הישראל פניו החליף הנכרי שחוטה בנבילה, אפילו אם של ישראל חשובה. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך א' עמוד קלט]

י יש אומרים שכל ההיתר הנ"ל, הוא דוקא כשהעכו"ם יודע שהדבר שמחליף הוא אסור לישראל, ומשום כך הוא חושש ואינו מחליף, אבל אם אינו יודע שדבר זה אסור לישראל, אינו חושש להחליף, ואסור. ויש חולקים ואינם מחלקים בזה. [או"ה א' עמוד קמ]

יא יש אומרים שכל זה כשקדרת ההיתר מגולה, אבל אם קדרת הנבלה מגולה, חיישינן שמא יתזו ניצוצות ממנה על הכשרה, ומכיון שהקדרה רותחת יש לאסור אפילו היא מכוסה, ולכן צריך לכסות את קדרת הנבלה, שאז אין לחוש לניצוצות. ולדעת מרן (סימן קיח ס"א) אפילו שניהם מגולות מותר. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך א' עמוד קמ]

יב יש אומרים שכשם שמותר לתת על האש ב' קדרות של ישראל ושל גוי זה אצל זה, כך מותר ליתן קדרת בשר וקדרת חלב זו אצל זו, ואין לחוש לניצוצות שיתזו מקדרה זו לשניה. [ומצד חשש של בליעה מכלי לכלי, הנה ידוע שכלי מכלי אינו בולע אלא באמצעות רוטב]. ויש אומרים דמכל מקום יש להרחיק קצת זו מזו משום ניצוצות, וכן דעת הפרי חדש, שטוב ליזהר לכתחלה שלא ליתן כד של בשר וכד של חלב בתיבה אחת, [ומיהו אם אחד מהם מכוסה שפיר דמי]. וכל שכן שיש ליזהר שלא להניחן אצל האש זו אצל זו. [או"ה א עמ' קמ].

יג יש אומרים שמותר להניח בתוך מקרר חשמלי חתיכות בשר סמוך קצת לבשר נבילה וטריפה, ואין לחוש לאחלופי. ויש חולקים. אולם כשיש חותם לכולי עלמא משרא שרי, ובלבד שמקפידים להרחיקם קצת זה מזה, או שיש ביניהם מחיצה, ובאופן שהישראל השומר עומד על משמרתו שלא יבואו לידי חשש מכשול ח״ו. [איסור והיתר כרך א׳ עמוד קמא]

יד יש להחמיר שלא להניח הקדרות אצל השפחות הנכריות כשאין ישראל בבית, שיש לחוש שיתנו חלב [בצירי] בקדרה כדי להשביח חלקה. ויש אומרים שאם אינה אוכלת עמהם מהתבשיל אין לחוש בזה, ויש חולקים. והעיקר כסברא ראשונה. [איסור והיתר א׳ עמ׳ קמא]

טו השולח לחבירו בשר או יין ביד שליח נוצרי, צריך שתי חותמות. ובאופן כזה יכול להקל אף לכתחלה לשלוח בשר או יין ביד שליח גוי. אבל אם שולח יין בידי שליח מוסלמי, יש אומרים שדי בחותם אחד. וכן בכל איסורי דרבנן די בחותם אחד. ויש חולקים, ולכן לכתחלה גם בישמעאלי יש להצריך ב׳ חותמות. ונכון הדבר להודיע לחבירו צורת החותם כדי שיחזור אחריו לראות אם זייף או לא. [איסור והיתר כרך א׳ עמוד קמב]

טז יש אומרים דמה שהצריכו חותם בתוך חותם בבשר, הוא גם במקומות שרוב הקצבים הם ישראל המוכרים כשר, שהרי הוא בשר שנתעלם מן העין שאסור. ויש אומרים דמשום חששא דבשר שנתעלם מן העין די בחותם אחד. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך א׳ עמוד קמג]

יז השולח חתיכות דג לחבירו על ידי גוי, צריך שתי חותמות. [חותמת ופלומבה]. אבל אם שולח דג שלם או חציו, באופן שהסימנים ניכרים, אין צריך שום חותם. [שם עמ׳ קמג].

יח השולח לחבירו בשר או יין ביד שליח נכרי, ויש בבשר או ביין חותם אחד, ועתיד אחר כך לראות את החותם ששלח לו, יש אומרים שבאופן כזה די בחותם אחד, שרק אם אינו עתיד אח״כ לראות את החותם צריך ב׳ חותמות. והעיקר לדינא שבבשר צריך ב׳ חותמות. אך במקום הפסד מרובה יש להקל. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך א׳ עמוד קמד]

יט השולח לחבירו בשר או יין ביד שליח נכרי, ויש שם חותם אחד בלבד, אך השולח הודיע לחבירו את צורת החותם, וגם אמר לנכרי שהודיע לחבירו, יש אומרים שדי בחותם אחד, ובמקום הפסד מרובה אף שהאמירה לנכרי מעכבת, אין האמירה לחבירו מעכבת. ויש חולקים ואומרים דגם בזה צריך ב׳ חותמות. וכן עיקר. אך במקום הפסד מרובה אפשר לסמוך על סברת הרוקח להקל ודי בחותם אחד. [ילקוט יוסף איסור והיתר א׳ עמוד קמה]

כ כל מקום שיש לחוש לאחלופי, אין חילוק בזה בין גוי עשיר לגוי עני, שכולם חשודים להחליף כשיש להם הנאה בדבר. ואין חילוק בזה בין יין שהוא חמור כשל תורה, לגבינות דהוו מדרבנן. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך א' עמוד קמו]

כא השולח בשר לחבירו על ידי נהג מונית חילוני, החשוד שאוכל מאכלות אסורות, צריך חותם בתוך חותם. ואם שולח יין, אפי' אם אינו מבושל, די בחותם אחד. ואם הבשר חתום בחותמת "חלק" בכמה מקומות, הוי כב' חותמות. וכשיכולים לזייף החותמת, יעשו פלומבה, או שיסגרו השקית באופן הרמטי, שא"א לפותחו מבלי שירגישו. [שם עמוד קמו]

כב יש אומרים דלא בעינן ב' חותמות [באופנים הנ"ל] אלא בישראל חשוד, אבל בגוי הכל שרי על ידי חותם אחד. אך לדידן אין לסמוך על זה להקל אף בדיעבד והפסד מרובה. ומכל מקום מצרפים סברא זו לסניף לספק נוסף. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך א' עמוד קמו]

כג השולח לחבירו יין מבושל, די בחותם אחד, ויש להקל בזה אף לכתחלה. [שם עמוד קמז]

כד יש אומרים שדין יין מבושל הוא רק כשנתבשל הרבה ונתמעטה מדתו על ידי הבישול. או נשתנה טעמו. ויש אומרים שאם היין הגיע לרתיחה מסתמא נתמעטה מדתו. ולכתחלה טוב לחוש לדעה הראשונה, ויש להצריך חותם בתוך חותם כל זמן שלא הגיע לשיעור שנשתנה טעמו, אך בדיעבד אין להחמיר. ואם היה חותם אחד בלבד, יש להקל. [שם].

כה השולח לחבירו שכר על ידי שליח גוי, אפילו אם הוא נוצרי, די בחותם אחד, [דיש לחוש שיחליפנו בשכר העשוי מיין שרוף, או יערב בו יין לבן]. אבל אם היין שרוף הוא יותר ביוקר, באופן כזה אין חוששין לאחלופי. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך א' עמוד קמח]

כו השולח לחבירו יין שעירבו בו דבר אחר, כגון דבש, ונשתנה טעם היין מחמת אותה תערובת, די בחותם אחד, אבל אם לא נשתנה טעם היין מהתערובת צריך ב' חותמות. ומכל מקום בדיעבד ובמקום הפסד מרובה אפשר להקל גם כשהיה בחותם אחד, בצירוף סברת האומרים דבזמן הזה אין הגוים עובדי עבודה זרה. [שם עמ' קמח].

כז יש אומרים דמה שהתירו לשלוח יין מבושל או יין שיש בו דבש וכדומה, הוא דוקא כשהגוי יודע שהיין מבושל או שעירבו בו דבש. אבל אם אינו יודע מזה, צריך ב' חותמות. ויש מקומות שנהגו להקל בחותם אחד גם כשאינו יודע שהיין מבושל או שעירבו בו דבש. ובדיעבד סגי בחותם אחד. [בצירוף דעת האומרים דבזמן הזה אין הגויים נחשבים לעובדי עבודה זרה]. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך א' עמוד קמט]

כח השולח לחבירו חומץ של יין על ידי שליח גוי, די בחותם אחד, [שלא יחליפנו בחומץ הנעשה מיין נסך], ויש אומרים שכל זה באופן שמבעבע כששופכים אותו על הארץ, דאז הוי חומץ גמור, ויש חולקים. ובדיעבד יש להקל בחותם אחד גם כשלא הגיע לשיעור מבעבע. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך א' עמוד קמט]

כט השולח חלב לחבירו ביד שליח נכרי, צריך לשלוח החלב עם חותם אחד, מאחר שיש לחוש שמא הגוי יערב בו מעט חלב טמא. ומכל מקום אין צריך שיהיו ב' חותמות. [שם].

ל השולח לחבירו גבינה ביד שליח נכרי, צריך לשלוח עם חותם אחד, שיש לחוש שמא השליח יחליף את הגבינה בגבינת עכו"ם. ולכן אם שולח לו גבינה הסגורה בנייר מיוחד עם הכשר, אין בזה חשש. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך א' עמוד קנב]

לא השולח לחבירו פת ביד שליח נכרי, צריך שישלחנו עם חותם אחד, שמא יחליפנו בפת שלהם. ויש אומרים שבמקומות שאוכלים פת פלטר של עכו"ם, אין צריך שום חותם. ויש אומרים שאף במקומות שאוכלים פת פלטר של גויים צריך לשלוח הפת בחותם אחד, שמא יחליפנו בפת של בעל הבית גוי. ולכתחלה יש לחוש להחמיר לשלוח עם חותם אחד גם במקומות הנ"ל, אך בדיעבד מותר בלא חותם. ואם יש שינוי בפת בעל הבית בין אחד לחבירו זה עצמו חשוב חותם אחד. ובזמן הזה שרוב הפת בעיר הוא של פלטר, יש להתיר אף לכתחלה. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך א' עמוד קעג]

לב השולח לחבירו ביד שליח גוי בשר וגבינה בתוך תיבה אחת, וחתומה בחותם אחד, יש אומרים שמאחר ולגבינה די בחותם אחד, גם הבשר ניתר בחותם אחד. ויש חולקים, שהרי הבשר והגבינה גופים מחולקים הם, וגם מחיר הבשר יקר יותר. [או"ה א' עמוד קעד]

לג במקום שצריך חותם אחד, והוסיף עליו עוד חותם, ואחר כך נתקלקל חותם אחד, יש להתיר הדבר, כיון שמעיקר הדין היה די לו בחותם אחד. [ילקו"י איסור והיתר א' עמוד קעה]

לד במקום שהצריכו חותם אחד בלבד, ונמצא אחר כך החותם מקולקל, אסור. וזה דוקא אם רואים שנסתר ונתקלקל בכוונה בידי אדם, אבל במקום שיכולים לתלות שנסתר ונתקלקל מעצמו, או על ידי בהמה, או על ידי תינוקות שלא בכוונה, מותר בדיעבד. [שם].

לה ומיהו אין מתירים בנתקלקל החותם שלא בידי אדם, אלא אם כן אין אנו יודעים אם הגוי שנמצא ברשותו ידע מזה שהחותם נתקלקל, אבל אם אנו יודעים שהגוי ידע שנתקלקל החותם, הרי נשאר הדבר

ברשותו של הגוי לעשות בו כחפצו, ואסור. ודוקא שנודע לנו בבירור שהגוי ידע מזה, הא לאו הכי תלינן לקולא. [איסור והיתר כרך א' עמוד קעה]

לו ישראל ששלח לחבירו כמה שקים של גבינות ביד שליח גוי, וכתב מנין ומשקל של כל שק ושק בפרטות, וכתב שהשקים הם לבנים, וכשהגיעו השקים לחבירו נמצאו כל השקים כפי המדה והמשקל שכתב, אך היו שחורים ולא לבנים, אם יש לתלות שהיה כאן טעות סופר, ובמקום לכתוב שחורים כתב לבנים, יש להקל. [ילקוט יוסף איסור והיתר א' עמוד קעו]

לז אם כתב אות אחת על המוצר ששולח ביד גוי, חשיב כחותם אחד, ואם כתב שתי אותיות חשיב כשתי חותמות. [ואפילו בדברים שדי להם בחותם אחד, מועיל באות אחת]. [שם קעז]

לח יש אומרים דבמקום שמצויים מומרים וכותים שיודעים לכתוב, אין כתב סימן אלא למי שמכיר בכתב יד השולח. ויש חולקים ואומרים דכתב הוי סימן גם כשמצויים מומרים היודעים לכתוב. והעיקר להחמיר כסברא ראשונה. ומיהו כל שכתוב שם כתב מיופה וישר תו לא חיישינן לזיופא כלל. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך א' עמוד קעח. ועיין בכנה"ג ובכה"ח]

לט ישראל שהטמין תבשיל חמין בכירה שבחצר, ונמצא שם עכו"ם, ונכנס הישראל לביתו לישן על מטתו, אם הגוי נהנה בחליפין יש לאסור החמין, דחיישינן שמא יחליף ולא מירתת, כיון שהישראל ישן, ודמי לישראל שהלך לבית הכנסת. וכל זה כשהחמין בחצר והלך לישון על מטתו, אבל אם התבשיל במטבח והישראל ישן בחדר סמוך למטבח, אין להחמיר, שהגוי חושש שבכל רגע עלול הוא להתעורר ומירתת. [יביע אומר חלק י' בהערות לרב פעלים ח"ג חיו"ד סימן י', דף שנז טור ב'].

סימן סד - מדיני חלֵב

א חלֵב של שור כבש ועז אסור. אבל חלֵב של שאר מינים של חיות או של בהמות טמאות, אין בהם איסור חלֵב, אלא איסור של בהמה טמאה. [ואסור לעשות בהם סחורה]. וחלֵב של כוי חלבו אסור. [שלחן ערוך סימן סד ס"א. וראה שם בש"ך ובט"ז].

ב חלֵב הדבוק לכרס שתחת הפריסה, אסור. וכן המנהג בכל מקום. ובני ריינוס נהגו להקל בזה, ואין מוחין בידם. אך אם ירצו לבטל מנהגם ולנהוג מכאן ולהבא לחומרא, רשאים לעשות כן, ואין בזה משום לעז וזלזול בראשונים. [כנה"ג. בית לחם יהודה]. ולדברי הכל צריך להסיר הקרום

שתחת המכסה, ולא נחלקו אלא בחלֵב שתחת אותו קרום. [רמ"א יו"ד סימן סד סעיף ט. יחוה דעת חלק ה' סימן לב עמוד קנב].

ג אין מולחין חלבים עם הבשר ולא מדיחין אותם עמו, וכלי שמדיחין בו חלבים אין מדיחין בו בשר, וסכין שחותכים בו חלבים, אין חותכים בו בשר. ונהגו מנקרי הבשר לנקר בסכין אחת, מפני שנותנים בו בגד על ירכים, וכל שעה שהסכין נוגע בחלֵב, מקנחו בו. ונכון שאדם ילמד לבני ביתו, שישפשפו הבשר במים. [שלחן ערוך שם סעיף טז-יז].

סימן סה - דין גיד הנשה

א גיד הנשה נוהג בהמה וחיה אפילו אם אין כף שלהם עגול. ונוהג בירך של ימין ובירך של שמאל, ואינו נוהג בעוף, מפני שאין כף שלו עגול. אבל אם נמצא לו כף עגול נוהג בו, ואין צריך לבדוק אחריו אם הוא עגול. [שלחן ערוך סימן סה סעיף ה]. ואיסור גיד הנשה נוהג בכוי, אבל אינו נוהג בשליל כל שאינו טעון שחיטה. ויש אומרים שנוהג בו אם שלמו לו חדשיו ומצאו חי.

ב גיד הנשה אף על פי שאסור באכילה מן התורה, מותר בהנאה, למכור אותו לגוי, או להאכילו לבהמתו. ומותר לישראל לשלוח לגוי ירך שלמה וגיד הנשה בתוכה, ואף על פי שהזוהר אוסר את גיד הנשה אף בהנאה, כיון שהתלמוד שלנו חולק, ומתיר בהנאה, הלכה כהתלמוד שלנו להתיר, שבכל מקום שיש מחלוקת בין התלמוד והזוהר, הלכה כדברי התלמוד. ושומן הגיד שנהגו ישראל קדושים לאוסרו באכילה, לכל הדעות מותר בהנאה. [הליכות עולם חלק ה' עמוד רמח].

הלכות דם

סימן סו - דברים האסורים משום דם

א נאמר בתורה: "ואיש איש מבית ישראל וגו' אשר יאכל כל דם, ונתתי פני בנפש האוכלת את הדם, והכרתי אותה מקרב עמה". ודם שאסרה תורה הוא דם בהמה, חיה ועוף, בין של טהורים בין של טמאים. ודם דגים וחגבים מן התורה מותר, ומדרבנן צריך שיתן בהם קשקשים, לסימן והיכר. [ילקו"י איסור והיתר מהדור' תשמ"ז עמו' א'. מהדו"ב עמוד קעט]

ב דם שנמצא בביצים, אם נמצא בחלמון [הצהוב שבביצה] כל הביצה אסורה, ואם נמצא בחלבון, זורק את הדם ואוכל את השאר. ואם נמצא הדם מעל החלמון, וחושב שיתכן שבא הדם מצד החלבון ונדבק על החלמון, יוכל לנסות בזהירות להסיר את הדם על ידי צמר גפן בנחת, ואם הצליח להסירו ונשאר החלמון שלם, זה סימן שהדם הוא מהחלבון, וזורקו ואוכל את השאר. ויש שנהגו להחמיר בכל אופן ולאסור את כל הביצה, בין שנמצא הדם בחלבון ובין שנמצא בחלמון. וכל זה בביצים המגיעים ממקומות שיש בהם גם תרנגולים זכרים, אבל ביצת ספנא מארעא, שהתחממה התרנגולת מן הקרקע, ואין שם תרנגול זכר בתוך ששים בתים מן המקום שנמצאת התרנגולת, ונמצא דם בביצה, בין בחלמון בין בחלבון, זורק את הדם ואוכל את השאר. וכן ביצים המשווקות כיום על ידי "תנובה" ונמצא דם בביצים בחלמון, וכל שכן בחלבון, יש להתירם על ידי שיזרוק את הדם - משום מראית העין - ואוכל את השאר, שהואיל וביצים אלה באים מן הקיבוצים והמשקים שהתרנגולות שם מסוגרות בלול, ואין שם תרנגול זכר כלל, ואינן ראויות לגדל אפרוח, אין לחוש לדם שבהן משום ריקום אפרוח. ואף אם אפשר שישנם קצת ביצים של זכר מעורבים בביצים המשווקות, רובא דרובא הם מביצים של ספנא מארעא, וכל דפריש מרובא פריש, והביצה מותרת. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך א' עמוד קפ. יביע אומר חלק ג' חיו"ד סימן ב', וחלק י' חיו"ד דף שסח טור ב' אות ב. שו"ת יחוה דעת ח"ג סי' נז]

ג ביצים המשווקות על ידי תנובה, אם נמצא בהם דם ולא זרקו, ושכח וטרף את הביצים עם הדם, מותר לאכלם אף שיש שם תערובת דם. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך א' עמוד קפב]

ד ביצים (שאינן של תנובה) הטרופות בקערה, ונמצא דם על החלמון של אחד מהביצים, אף אם יזרוק את הדם שעליו כל הביצים אסורות. (כשאין ששים נגד ביצת האיסור). אבל ביצים שבורות יחד בקערה ועדיין לא טרפם ביחד, ונמצא דם בחלמון של אחד מהם, יקח החלמונים [הצהוב] כל אחד בפני עצמו, וישאיר את החלמון שבו הדם בקערה עם שאר החלבונים שבקערה ויזרקם. ובעת שמוציא מהקערה את החלמונים, אף על פי שעולה עמם מעט מהחלבון, אין לחוש לזה. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך א' עמוד קפב]

ה אשה שעשתה עיסה שנילושה בביצים, ואחר הלישה נמצאת טיפת דם בקליפה של אחד הביצים, והיו שם כמה ביצים בתערובת, יש להתיר

לאכול עיסה זו גם במקומות שיש בלול של התרנגולים גם תרנגול זכר. ויש להקל בזה גם בהפסד מועט. [שם עמוד קפז]

ו ביצה שנמצא בה דם, מותר למוכרה לגוי, ואין לחוש שיחזור וימכרנה לישראל. [שם]

ז ביצה בת יומא, שנמצא בה דם על החלמון, אף על פי שאין לחוש שהדם הוא ריקום אפרוח, מכל מקום לא פלוג רבנן, והביצה כולה אסורה. [הליכות עולם חלק ו' עמוד ט].

ח ביצה בת יומא, שנמצא בה דם בחלמון, ונתערבה עם ביצים הרבה, ויש הפסד מרובה או שעת הדחק בדבר, אפשר להתירם. [ע' ערוך השלחן אות טז].

ט ביצה הנמצאת במעי התרנגולת לאחר שחיטה, ונמצא בה קורט דם, יש להתיר הביצה (אך יזרוק הדם שעליה), אפילו במשק שהתרנגולות מעורבות עם תרנגולים זכרים. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך א' עמוד קפח. יביע אומר חלק ג' חיו"ד סימן ב' אות ג-ז]

י מותר לגמוע ביצה כשהיא בקליפתה, בין חיה בין שלוקה, ואין צורך לבדוק שמא יש בה דם, כי רוב הביצים אין בהם דם. וכן היה נוהג האר"י ז"ל. ומטעם זה נהגו לקנות מן הגוים פת הבאה בכסנין שנילושה עם ביצים, ולא חששו שמא יש בביצים דם, מפני שהולכים אחר רוב ביצים שאין בהם דם. [ומכיון שאילו היו קובעים סעודה עליהם, היה צריך לברך עליהם ברכת המוציא וברכת המזון, מוכח שיש להם דין פת, ובמקום שנהגו היתר בפת של גוים, גם זה מותר. תוס' ביצה טז :]. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך א' עמוד קצא. יביע אומר חלק ה' חיו"ד סימן ו' אות ה'. בן איש חי. כף החיים סימן סו. הליכות עולם ח"ו עמוד יז]

יא ומיהו כשמטגנים ביצה במחבת נהגו לבדוק את הביצה אם יש בה קורט דם או לא.

יב מי שגמע ביצה חיה ונישאר ממנה קצת, ונודע לו שהיה בביצה דם שהוא תחילת ריקום האפרוח (במקומות שיש תרנגול זכר עם התרנגולות), אין צריך תשובה וכפרה, בתעניות וסיגופים. אך ירבה בלימוד תורה לכפר על מה שבא לידו דבר זה. [ילקוט יוסף איסור והיתר עמוד קצב. שו"ת יביע אומר חלק א' חלק יורה דעה סימן יד].

יג ביצים שלוקות בחמין מותר לאכלן אף על פי שאינן יכולות להיבדק. וכל שכן שאם הניחו ביצים על הכיסוי של קדרת החמין, ומצאו דם בביצה, שאין החמין נאסר. [ילקו"י שם].

יד ביצים שהניחום על גבי הכיסוי של קדרת החמין, ומצאו באחד הביצים דם בחלמון, אפילו אם הביצים הם ממקומות שיש שם תרנגול זכר, יש להתיר את שאר הביצים. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך א' עמוד קצג]

טו מותר לקנות ביצים בקופסאות שימורים סגורות, שנשברו ונפתחו על ידי הסוחרים, ואין לחשוש מפני תערובת דם, שהולכים אחר הרוב, ורוב הביצים אין בהם דם. ובפרט שהמוכרים מקפידים שלא לערב ביצה עם דם עם שאר ביצים, שלא יקלקלו את השאר. ויש להקל בזה גם במקומות שמצוי תערובת של תרנגול זכר עם התרנגולות. [שם עמוד קצג]

טז ביצה שמצאו בתוכה שני חלמונים, הרי זו מותרת, ואין חוששין שמא ביצה זו באה מעוף טמא, שיש תרנגולות שמטילות ביצה בשני חלמונים, ומאותן ביצים יוצאים אפרוחים תאומים. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך א' עמוד קצג]

יז כבר נתבאר שדם דגים וחגבים מותר, אך אם קיבצו לתוך כלי, אסור משום מראית העין שיאמרו שאוכל דם של בהמה או עוף. ואפילו אם אוכלו בחדרי חדרים גם כן אסור משום מראית העין. ואף כשאינו מכונס תוך כוס, אלא מכונס על גבי דף או שלחן, אסור. אולם אם יש היכר שדם זה הוא דם של דגים, כגון שמניח בו קשקשים, או שנתן שם חתיכת דג, מותר. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך א' עמוד קצד. יביע אומר ח"ו חיו"ד סי' ח' סק"א]

יח אין דם דגים אוסר תערובתו, באופן דליכא משום מראית העין. [איסור והיתר א' עמוד קצה].

יט דם האדם אם פירש ממנו, כגון, אם נשך בשיניו כיכר או פרי, ויוצא דם משיניו על הכיכר או הפרי, בכיכר צריך לגרדו, ובפרי יש להדיחו. אבל אם הדם לא פירש ממנו, או שניכר שהוא דם האדם, כגון שהדם נוטף מאצבעו, מותר. אבל אם הדם שעל גבי האצבע נתייבש, אסור למוצצו בפיו מפני מראית העין. [ילקו"י איסור והיתר כרך א' עמוד קצה]

כ דם שבין השינים מוצצו אם ירצה, ואפילו מצות פירוש אין בזה. [כתובות כא: שלחן ערוך סימן סו סעיף י'. ילקוט יוסף איסור והיתר כרך א' עמוד קצה].

כא הקונים בשר מן האטליז שלא הוכשר על ידי מליחה, (והוא בלי עטיפה בנייר או בניילון), ומניחים אותו בסל או בקופה שדרך להניח בהם לחם, לא יפה עושים, ויש למחות בהם שלא יעשו כן, כי הדם שעל הבשר נסרך ונדבק בסל ובקופה, ואחר כך יהיה נדבק בלחם. ואפילו אם יחשבו שאחר כך ידיחו את הלחם, כיון שאין דרך להדיחו, אין לעשות כן לכתחלה, וכמו שפסק מרן בשלחן ערוך (סי' צא ס"ב), שכל דבר שצריך הדחה, כגון להניח בשר מבושל צונן בכלי של איסור צונן, אסור לכתחלה, שמא יאכלנו בלא הדחה. אבל אם היה הבשר עטוף בנייר או בניילון מותר

לכתחלה. ואם מניח הבשר עם הפירות והירקות, והדרך היא לשטוף את הפירות והירקות קודם האכילה, אין לחוש בזה, אבל בפירות שאין הדרך להדיחם קודם האכילה, אין להניח בשר עם הפירות, אפי' בשר המוכשר מדמו, שיש לחוש שמא יאכל פירות אלו עם חלב. [ילקוט יוסף איסור והיתר א' עמ' קצו. יביע אומר חלק י' בהערות לרב פעלים, דף שלג טור ב']

כב מאכל צונן שאין דרכו בהדחה, שהונח בכלי איסור שלא הודח, שאינו נאסר, אלא שצריך להדיחו קודם אכילה, דעת רבינו יוסף חיים להחמיר שלא ישהה אותו בכלי אפילו זמן מועט, אלא מיד שיזכור יסירנו, פן ישכח ויאכלנו בלא הדחה. אך חומרא בעלמא היא, שאם מניחו רק לזמן מועט, אין צריך לסלקו מיד, ואין לגזור שמא ישכח לאוכלו בלא הדחה. [יביע אומר חלק י' בהערות לרב פעלים דף שלד טור א'].

סימן סז - מהלכות דם

א בדם בהמה וחיה אין איסור כרת אלא בדם הנפש שהנשמה יוצאת בו, אבל דם האיברים אינו אלא בלא תעשה. והני מילי בדם שפירש ויצא לחוץ, או שנצרר בחתיכה, או שפירש ממקומו מחיים, ונתעורר לצאת ונבלע במקום אחר, אבל אם לא פירש מחיים, ולא נצרר בחתיכה, מותר. [ילקוט יוסף איסור והיתר א' עמוד קצז. יביע אומר ח"ה או"ח סי' יח אות ב]

ב לפיכך מי שדעתו יפה מותר לו לאכול בשר חי "באומצא", שדם האיברים שלא פירש לחוץ מותר. ובלבד שידיחנו מן הדם שעליו. והרמב"ם מצריך לו חליטה בחומץ, קודם שיאכל ממנו. ורוב הפוסקים חולקים עליו ומתירים, וכן דעת רב אחאי גאון, הראב"ד, והתוספות, והרא"ש, והרמב"ן, והרשב"א, והר"ן, והסמ"ג, והסמ"ק, ולכן פסק מרן בשלחן ערוך (סי' סז סעיף ב) להתיר, וכן עיקר. ויזהר שלא יהיה בבשר מהחוטין שדם בהם, ודם האיברים שפירש, אסור לאוכלו. ולכן צריך למלוח הבשר קודם בישולו, כדי שהמלח יוציא את כל הדם שבחתיכה, שאם לא כן יהיה בתבשיל דם האיברים שפירש. ואם הדם פירש ממקום למקום באותה חתיכה, מותר. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך א' עמוד רא]

ג אף על פי שמותר לאכול בשר חי בלא מליחה [אחר הדחה מדם שעל פניו], מכל מקום השובר מפרקתה של בהמה קודם שתצא נפשה, אסור לאכול מבשרה חי, אלא אם כן ימלח את הבשר יפה, ועל ידי מליחה מותר אפילו לבישול בקדרה. ולצלי מותר אפילו בלא מליחה. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך א' עמוד רז]

ד אם נצרר הדם מחמת מכה, אסור לבשלו עד שיחתוך המקום וימלחנו יפה. אבל מותר לצלותו בין בשפוד בין על גבי גחלים, אפילו בלי חיתוך ומליחה. [איסור והיתר כרך א' עמ' ריב]

סימן סח - דיני מליגת העוף

א אם צולה ראש בהמה על האש, צריך שיניח את בית השחיטה למטה, כדי שהדם יזוב דרך פתחי בית השחיטה. ואם הניחו על הצדדים, המוח והקרום אסורים, ושאר הראש מותר, ואפילו קליפה אין צריך. אלא אם כן נקב את עצם המוח והיה הנקב למטה, לפי שהדם זב דרך שם. [וגם במליחה כשהוא מולח את הראש, צריך לנקוב הראש קודם מליחה]. [שם עמ' ריג]

ב יש מי שכתב דלהסיר את השער בלבד אפילו הניחו על הצדדים מותר. ויש מי שאוסר. [אך להבהב העוף באש בלי הראש, שרי]. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך א' עמוד ריג]

ג אם בישל הראש שלם, הכל אסור, אלא אם כן יש ששים כנגד המוח והקרום. [שם עמ' ריד]

ד הבא למלוג הראש צריך לחתוך חוטין שבלחי קודם המליגה. וכן צריך להדיח בית השחיטה. וצריך לחתוך אף חוטי הגף. והדין כן גם בעוף, וכן אין הפרש בזה בין מליגה לצלייה. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך א' עמוד ריז]

ה הבא להבהב את התרנגולת באש, כדי להסיר ממנה שיירי נוצה שבה, [בדרך המבוארת לעיל, והיינו שמניח הראש ובית השחיטה למטה], צריך קודם ההבהוב להדיח את בית השחיטה, כדי שלא יתבשל דם בית השחיטה ויבלע בבשר. ואחר כך מעבירו באש, ולא ישהה אותו הרבה באש כדי שלא יבלע דמו בבשרו, דמה שנבלע בחום האש מסתרך בו ואינו יוצא על ידי מליחה, ולכן יזהר להעביר התרנגולת על האש באופן שלא ישהה אותה על האש איזה זמן שיכול להבליע הדם. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך א' עמוד ריח]

ו מה שאמרנו שהבא להבהב תרנגולת באש, שצריך להדיח את בית השחיטה, הוא גם אם מהבהב באש היוצא מקש, או אש של ניירות, ולאו דוקא באש של עצים. [שם עמוד ריח].

ז כשמולגין הרגלים אין צריך למולחם תחלה. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך א' עמוד ריט]

ח מותר להניח רגלי הבהמה על האש כדי להסיר שערן ולהסיר הטלפים, ואחר כך למולחם. ויש מחמירין וחותכין מעט את ראשי הטלפים, ומניחין החתך למטה כדי שיזוב הדם דרך שם אם יפרוש ממקומו. ומנהג יפה הוא. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך א' עמוד ריט]

ט רגלי בהמה שנחרכו ונתבשלו בלי מליחה, אין החריכה במקום מליחה, ויש לאסור הרגלים. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך א' עמוד רכ]

י פרסות הרגל שנמלחו בקליפתן ולא חתך ראשן לא נאסרו. [איסור והיתר כרך א' עמוד רכ]

יא אם רוצים למלוח התרנגולת על גבי נוצתה, כדי שיוכלו למלוג אותה אחר כך במים רותחים בכלי ראשון, אין לעשות כן לכתחלה, שיש לחוש שמא הנוצות מפסיקות בין המלח לבשר העוף, ולא תועיל המליחה הזאת לעוף. ומכל מקום בדיעבד שכבר נעשה כן, ומלגו התרנגולת אחר המליחה, אין לאוסרה, מכיון שיש לומר שכח המלח חודר גם דרך הנוצות להוציא הדם מן העוף. כמו שהדין הוא בעצם שיש בו מוח, שמליחת העצם מבחוץ מועילה למוח שבתוכו. [איסור והיתר שם עמ' רכ. יחו"ד ח"ה סי' נא. הליכות עולם ח"ו עמ' קמה].

יב מותר לטבול את העוף לאחר שחיטתו [כריתת ראשו] במים חמים שלכל היותר יהיו בחום של 42 מעלות חום, כדי להקל על מריטת הנוצות, אם רק על ידי כך ניתן להשתמש במכונות המריטה. אלא שצריך להשגיח מאד במשך כל זמן הטבלת העופות שלא תעלה מדת החום על הנ"ל. ואם השתמשו במכונה במים רותחים שהיד סולדת בהם, יש להכשיר את הכלים והמכונה, ורק לאחר מכן יש להשתמש באופן הנ"ל. [איסור והיתר עמ' רכא]

יג מותר למלוג תרנגולת ברמץ, והוא שידיח בית השחיטה תחלה יפה יפה. [כמו שנתבאר לעיל גבי הבהוב בסעיף ה']. ואם צריך את הבשר עבור בישול בקדרה, יזהר שלא ישהנה כל כך באש כדי שיוכל הלב והכבד להתחמם או להפליט. [ילקוט יוסף איסור והיתר א' עמוד רכב]

יד אפילו בכלי שני יש אומרים שלא ימלוג התרנגולת, ואם מלג מותר. אולם לצורך אורחים מותר למלוג את התרנגולת לכתחלה בכלי שני. [איסור והיתר כרך א' עמוד רכב]

טו אם השפחה [נכרית] מלגה את התרנגולת קודם המליחה ברותחין, ואין ידוע אם מלגה בכלי ראשון או בכלי שני, אם היא יודעת בטיב יהודים, ויש שם נער או נערה שיודעים בטיב הענין, התרנגולת מותרת. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך א' עמוד רכג]

טז אין מולחין את הבשר ולא מדיחין אותו קודם שיבררו החוטין והקרומים האסורים וגיד הנשה, והחלב [בצירי]. ומי שטעה ומלח בשר בלא ניקור גיד הנשה, יסיר הגיד ומבשל הבשר. ואם מלח עם החלב, צריך ששים בבשר כנגד החלב. וכל זה דוקא בשהה שיעור מליחה, הא לאו הכי אין צריך ששים כנגד החלב, אלא מסיר החלב והגיד ומבשל. [ילקוט יוסף איסור והיתר א' עמוד רכג].

יז דעת מרן השלחן ערוך שגם עוף אין למולחו עד שישבור את עצם הגף, ועצם הלחיים. ויש מקילים בזה. ועל פי זה יש הכשרים הניתנים כיום הנוהגים כסברת המקילים. ויש אומרים שגם אנו מנהגינו להקל בזה, ולכן גם הספרדים יכולים לסמוך בעופות על הכשרים שאינם נזהרים בזה. ועל כל פנים על הרבנים נותני ההכשרים שלכתחלה לא יתנו הכשר אלא באופן שישברו את עצם הגף ועצם הלחיים קודם המליחה. כדי שההכשר יהיה גם לדעת מרן השלחן ערוך. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך א' עמוד רכה]

סימן סט - דיני מליחה

א כבר נתבאר שאסור לבשל בשר בלא מליחה, מפני שהדם יוצא מהחתיכה על ידי הבישול וחוזר ונבלע בתוכו ובתבשיל, ואף על פי שההלכה היא שכל זמן שהדם בתוך הבשר, ולא פירש לחוץ, אינו אסור, מכל מקום על ידי הבישול הדם יוצא מהבשר, וחוזר ונבלע בתבשיל ובבשר, ונחשב כדם האיברים שפירש. ולכן צריך למלוח את הבשר קודם הבישול, כי בטבע המלח למשוך לחוץ את כל הדם שבתוך הבשר. ואמרו בגמרא (חולין קיג.) : אין הבשר יוצא מידי דמו אלא אם כן מולחו יפה ומדיחו יפה יפה. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך א' עמוד רכה. וע"ש ו' חקירות בעיקר דין מליחה והנפקא מינה]

ב העיקר להלכה דנקטינן לדינא דדם שבישלו או מלחו אינו אסור אלא מדרבנן, וכדעת רוב הפוסקים. ולכן בשר שנמלח ולא הודח הדחה אחרונה, ונתבשל עם המלח שעליו, ולא היה ששים בתבשיל כנגד המלח שבו, מותר לכתחילה להוסיף ולהרבות על התבשיל עד שיהיה ששים כנגד המלח שעליו. [איסור והיתר כרך א' עמוד רלב. ועיין בשו"ת יביע אומר ח"א חיו"ד סי' ג, ובחלק ה' חיו"ד סימן ה' אות ד', ובח"י בהערות לרב לפעלים ח"א חיו"ד דף שיט טור ב', וסי' כה, שהביא מ"ש הגרי"ח בפשיטות דקי"ל כמרן, שדם שבישלו אסור מן התורה, במחכ"ת ליתא, והרהמ"ח עצמו (סי' יז) כתב שאין שום הכרח שכן דעת מרן. וכן עיקר דמרן ס"ל דדם שבישלו מדרבנן. כמ"ש כן כמה פעמים בב"י, והכי סוגייאן דעלמא].

ג בדם כבוש - נחלקו הפוסקים אם הוא כדם שבישלו, שאיסורו מדרבנן, או לא, והעיקר להלכה דנקטינן דדם כבוש הרי הוא כדם מבושל ואיסורו

רק מדרבנן. ולפיכך אם יש ספק אם הבשר שהה במים זמן של מעת לעת או לא, יש להתירו גם לבישול על ידי מליחה והדחה כדת, [כדין ספק דרבנן]. ואף בספק כבוש בשאר איסורים אם שהה מעת לעת או לא, אזלינן לקולא. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך א' עמוד רמב]

הדחה שקודם המליחה

ד צריך להדיח את הבשר היטב קודם המליחה. ומה שנוהגים הטבחים לרחוץ הצלעות כשהן שלימות בהעברה בעלמא כדי לנאותן, אינו נקרא הדחה. ובמקומותינו בימות הקיץ פעמים שהבשר שאצל הקצבים מתייבש הדם עליהם, בפרט במקום הצואר, ואינו יוצא בהדחה בעלמא, ולכן לכתחלה צריך להעביר את הדם שהוא בעין בידים, ומוליך ידו אנה ואנה על הבשר לשפשף היטב. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך א' עמוד רמה]

ה יש אומרים שצריך להשהות את הבשר בתוך גיגית עם מים, במשך חצי שעה, כדי לרכך את הבשר קודם המליחה. ויש אומרים שדי בשטיפה היטב. וכבר פשט המנהג במקומותינו גם אצל הספרדים ועדות המזרח לשרות את הבשר במים כחצי שעה, אך מנהג זה הוא מצד חומרא, אבל לא מעיקר ההלכה. ולכן בשעת הדחק או אם השעה דחוקה לו כגון בערב שבת, או לצורך אורחים או לצורך סעודת מצוה, די בהדחה היטב, וישפשף הבשר בידיו, עד שהיו מי הרחיצה לבנים, וגם יסיר את טיפות הדם הקרושות שעל הבשר, ולאחר מכן יוכל למלוח את הבשר כדין. [ילקו"י איסור והיתר כרך א' עמוד רנח]

ו אם בדיעבד עבר והדיח הבשר היטב בברז, ושפשף בידו, ולא שרה אותו חצי שעה במים, אפילו לכתחלה יכול למלוח על סמך הדחה זו. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך א' עמוד רס]

ז מים שהם קרים מאד, כגון בימי החורף והקרה, או מים שהיו במקרר, אינם ראויים להדחת הבשר קודם המליחה, כי המים הקרים מקשים את הבשר, והרי יש אומרים שההדחה באה לרככו, ולכן יש להניח את המים איזה זמן על האש, או לערב בהם מעט מים חמים, עד שתפוג צינתן, ואחר כך ידיחו בהם הבשר. [ילקו"י איסור והיתר כרך א' עמוד רס]

ח אם עברו והדיחו את הבשר במים קרים מאד, ועברו ומלחו את הבשר ובישלוהו, הבשר מותר גם שלא במקום הפסד מרובה. ואם טרם בישלוהו, טוב יותר לחזור ולהדיחו במים רגילים, ולחזור ולמולחו כדת. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך א' עמוד רסג]

ט יש אומרים שמותר להדיח הדחה ראשונה במי פירות. ויש חולקים. והעיקר לדידן כדעה ראשונה, וכל שכן בדיעבד שאם הדיח את הבשר במי פירות, ועבר ומלח ובישל את הבשר, שהבשר מותר באכילה. ומיהו כשיש לו מים להדחה, לכתחלה לא ידיח במי פירות, ולא ישרה את הבשר במי פירות.. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך א' עמוד רסג]

י אם שרו את הבשר במים שבכלי, והוציאוהו משם, ומי ההדחה נשארו בכלי יותר מעשרים וארבע שעות, גם למי שסובר דיש כבישה בכלים כאן אין הכלי נאסר, מאחר שהדם מעורב במים. ומיהו אם אין ששים כנגד הדם יש אומרים שאין להתיר אלא דוקא בהפסד מרובה. ויש חולקים אחר שאין כבישה לכלים. [ילקו"י איסור והיתר כרך א' עמוד רסד].

יא מותר לשרות בשר בהמה יחד עם בשר עוף. אלא שיש שנהגו להמנע מכך מצד חומרא בעלמא, ומשרים אותם בנפרד, מפני שבשר העוף הוא רך וחוששים שמא ישכחו את הבשר במים הרבה זמן, ובשר העוף הרך יבלע מדם בשר הבהמה. אולם לענין מליחה המנהג להקל למלוח בשר עוף ובשר בהמה יחדיו, הואיל ומולחן בכלי מנוקב שהדם פורש לחוץ. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך א' עמוד רסה]

יב לכתחלה יש להשרות את הבשר במים באופן שכל החתיכה תהיה בתוך המים, ולכן כששורים בשר דק עם בשר עבה ביחד, יש ליתן את הבשר הכבד על הבשר הקל, כדי שכל החתיכות יהיו בתוך המים. [דאחר שנהגו לכתחלה לחוש לטעמא דריכוך, יש להשרות את כל החתיכה במים]. ואמנם אם עברו ושרו את הבשר בכלי וחציו היה מחוץ למים, אין צריך לחזור ולהדיח את כל החתיכה, אלא די לחזור ולהדיח את חצי החתיכה שהיתה למעלה מן המים. וישפשף היטב בידיו בעת ההדחה. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך א' עמוד רסה]

יג אחר ההדחה יש למלוח את הבשר כמות שהוא, בלי לחותכו קודם המליחה. שאם יחתכנו, על ידי דוחק החיתוך מפליט דם על פניו, ואם חתך החתיכה אחר ההדחה, צריך לחזור ולהדיח את ב' החתיכות, כדי להסיר את הדם שעל פני החתיכה, שבאופן כזה לא תועיל לו המליחה בלי שיחזור להדיח. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך א' עמוד רסז]

יד אם אחר שהדיח חתך כל נתח לשנים, ועבר ולא הדיח מקום החתך קודם המליחה, והבשר נתבשל, יש להתיר הבשר כדין בשר שנמלח מצד אחד, דשרי בדיעבד. [שם עמ' רסח]

טו יש אומרים שכל הדין שאם חתך את הבשר, שצריך לחזור ולהדיח מקום החתך, הוא דוקא בחתך את הבשר בסכין, שאז על ידי דוחקא דסכינא הדם שבתוך הבשר פירש לחוץ, ויש דם על פני הבשר, ולכן צריך להדיח שנית. אבל אם חתך את הבשר בידיו, וליכא דוחקא דסכינא, אין

צריך להדיח. ויש חולקים בזה. ולדינא גם כשחתך ביד יש ליזהר לחזור ולהדיח הבשר. ואמנם לכולי עלמא אין צריך לחזור ולשרותו במים חצי שעה, אחר שהבשר כבר נתרכך. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך א' עמוד רע]

טז ההדחה מועילה לרגלי הבהמה אף שהם בתוך הטלפיים, שכולם חתיכה אחת הם. ולכן אין צריך להסיר הטלפיים לפני ההדחה, ואדרבה יש ליזהר שלא להסירם אחר ההדחה, שבהסרת הטלפיים בשר הרגל מפליט דם בעין, והרי עיקר ההדחה באה להעביר דם בעין. ואחר המליחה כשמסיר את הטלפיים, לדעת הרמ"א קולף מהרגל במקום הסמוך לטלפיים כדי קליפה, כדין בשר שנמלח בכלי שאינו מנוקב. אבל לדעת מרן השלחן ערוך אין צריך קליפה. ויחזור וידיח וימלח. ואם חתך את הטלפיים קודם המליחה, יש להדיח מקום החתך, ולהניח מקום החתך כלפי מטה, כדי שיהיה מקום לדם לזוב. וברגלי עופות יש נוהגים לקצוץ את הצפורנים קודם המליחה. [איסור והיתר א' עמ' רעא]

יז מים מלוחים כמו מי הים, או מים חריפים, אינם ראויים להדחה, פן על ידי מליחת המים יפלוט דמו ויחזור ויבלע ממנו. ולכן לכתחלה אין להשרות את הבשר במי ים מלוחים, אך בדיעבד אם עברו ושרו הבשר במי הים, אין הבשר נאסר אלא ידיחנו היטב וימלחנו ויכשירנו לקדרה. ואם היה במים רוב מלח, כמו ים המלח, והבשר שהה בהם שיעור כדי שירתיח, הבשר נאסר, שהרי נכבש במי מלח ודינו כבשר שנכבש בציר. [שם עמ' רעב]

יח מקומות שמזריקים לתוך הבשר חומר המורכב ממים מלוחים, עם תרכיז אדום, ועושים זאת כדי להאדים את הבשר, אין חומר זה מועיל להוציא הדם במקום מליחת הבשר, וצריכים לחזור ולמולחו. ואמנם אם הזריקו לתוכו הרבה מים ושהו בבשר זמן של מעת לעת, הבשר נאסר לבישול, אחר שכבוש כמבושל, ומותר לצלי. [או"ה כרך א' עמוד רעה]

יט מותר למלוח בשר להכשירו לקדרה בחדר האמבטיה, שאין שם בית כסא, ואין לחוש לרוח רעה, כיון שהאמבטיה בדרך כלל משתמשים בה גם תשמישים אחרים, וגם מניחים שם דברים מסוימים למשמרת, ואין בה זוהמא כמו בית המרחץ שהוא מקום רחיצה לרבים, שאין האמבטיה שלנו אלא ליחידים, ואחר רחיצה שוטפים אותה ונשארת טהורה ונקיה. אולם בחדר אמבטיה שיש שם שירותים, לכתחלה אין ראוי להקל בזה, אך בשעת הצורך אפשר להקל גם בזה. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך א' עמוד רעו]

כ אם שרה את הבשר במים חצי שעה, והוציאו מהכלי, ולא היה לו פנאי למלוח את הבשר עד שעבר זמן למעלה משעה, היכא דאפשר טוב לשרותו שנית במים לפני המליחה. ואם עבר ומלח בלא לחזור ולהדיח, אפילו אם נתייבשה החתיכה, הבשר כשר. ואפילו אם אין הפסד מרובה. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך א' עמוד רעז]

כא מי שאין לו מים או שאר משקין, או מי פירות כדי להדיח בהם את הבשר קודם המליחה, אינו יכול למלוח בלי הדחה ראשונה, ויש אומרים שגם לא מועיל שיקנח החתיכה היטב. ולדבריהם אם יש לו מרק מבושל מקודם, והוא צונן, ורוצה לקנח את החתיכה במרק מהדם שעל פניה, ולמולחה, ולבשלה במרק, אין להקל, ואין תקנה לבשר זה אלא בצלי. ויש מקילין על ידי קינוח. וראוי לחוש ולהחמיר בזה לכתחלה. [שם עמו' רעח]

כב מי שאין לו מים או שאר משקין, או מי פירות, כדי להדיח את הבשר קודם המליחה, אם הוא סמוך לשחיטה באופן שהדם שעל החתיכה עדיין לא נקרש ולא נתייבש, יש אומרים דבזה סגי בקינוח יפה יפה, באופן שלא ישאר דם על פני החתיכה. ויש אומרים דבכל גוונא לא מהני קינוח במקום הדחה במים, ואין לו תקנה אלא בצלייה. [שם עמוד רעט]

סימן סט סעיף א' - להשתמש בכלי ששורין בו בשר

כג נהגו לייחד כלי מיוחד לשריית הבשר, ואין שורין את הבשר בקדרה שמבשלים בה. ומכל מקום בשעת הדחק כשאין לו כלי מיוחד לשריית בשר, מותר לשרות בשר קודם המליחה באקראי בקדירה שמבשלים בה. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך א' עמוד רפ]

כד נהגו שלא להשתמש לדברים אחרים בכלי המיוחד לשריית בשר. וכל זה דוקא בדבר לח אף שהוא צונן, או דבר יבש רותח, אבל מותר להניח פירות וכל דבר יבש צונן, בתוך הכלי שרגילים לשרות בו את הבשר קודם המליחה. ויש שלא נהגו להקפיד בזה, מאחר שמדיחים היטב את הכלי אחר שריית הבשר. ולכן אם הוא דחוק לשרות את הבשר באופן עראי בקדרה של בישול, יכול לשרות בו את הבשר, אך אחר השרייה ידיח הכלי היטב, שלא ישאר בו שיירי דם כלל. [דמאחר שלא מייחד את הקדרה לשרות בה בשר תמיד, מותר להשתמש בכלי ששרו בו בשר]. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך א' עמוד רפ]

כה מותר לשרות בשר לצורך המליחה בכלי של גוים אפי' לכתחלה, ואפילו שלא בשעת הדחק, ובלבד שהקדרה תהיה נקייה ולא יהיה בה לכלוך משיירי מאכל אסורים. [שם עמ' רפא].

כו כבר נתבאר לעיל [סימן סו סעיף יח] שיש ליזהר שלא ליתן בשר בלא עטיפה בתוך סל עם לחם, אחר שאין דרך להדיח הפת. ובפירות, אם הדרך להדיחם מותר. [איסור והיתר א' עמ' רפב]

כז קדרת בשר ששרו בתוכה בשר פעם ושתים, אין הכלי נאסר, אלא ידיחנו היטב במים מבית ומבחוץ, ומותר אחר כך להשתמש בקדרה זו אפילו רותח, דמה שנהגו שלא להשתמש ברותח בכלי ששרו בו בשר, הוא דוקא בכלי המיוחד לשרות בו בשר תמיד.[שם].

כח יש שנהגו שבאותו כלי ששורין בו הבשר קודם המליחה, שורים בו הבשר אחר המליחה, אחר שמנפצים את המלח שעל הבשר, ואין צריך לייחד כלי גם להדחה שאחר המליחה. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך א' עמוד רפב]

כט יש ליזהר שלא למלוח בשר קפוא שהוצא מהפריז'ר, אלא ימתינו עד שהבשר יופשר לגמרי ואחר כך ידיחוהו וימלחוהו כדת. ולכתחלה יזהר שלא להניח הבשר בתוך מים חמים שהיד סולדת בהם, אף שהם בכלי שני. אך לצורך אורחים וערב שבת יש להקל בכלי שני. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך א' עמוד רפג]

ל אם נמלח בשר ונקרש ולא ידענו אם שהה שיעור מליחה לפני שנקרש, גם אם הבשר טרם נתבשל מעיקר הדין אין צריך לחזור ולמולחו. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך א' עמוד רפד]

לא אם מלחו בשר וקודם שהוציא את כל דמו הקפיאו אותו בפריז'ר, [דהיינו שהקפיאוהו קודם ששהה שיעור מליחה], וחזרו אחר כך והפשירוהו, טוב לחזור ולפזר עליו מלח ולהשהותו במלחו שיעור מליחה. ואם לא מלחוהו פעם נוספת, ושהה כדי שיעור מליחה אחר שהופשר, [או שיש בזה ספק] ונתבשל, מותר בדיעבד. ויש אומרים דאף על פי שהבשר לא שהה במלחו אחר ההפשר שיעור מליחה, אף שנקרש בינתיים, השהייה במלח בתחלה עם השהייה שאחר ההפשרה, שניהם מצטרפים לשיעור מליחה אף לכתחלה. ולדינא, לכתחלה טוב להמתין שיעור מליחה, ואם לא המתין, יש לצרף שיעור מליחה שקודם ההקפאה ואחריה. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך א' עמוד רפד]

לב בשר שנמלח והניחוהו בתא ההקפאה קודם ששהה שיעור מליחה, ואחר כך הוציאוהו מהמקרר ובישלוהו מיד אחר שהופשר, דינו כבשר שלא שהה שיעור מליחה ואסור, אלא אם כן יש ששים בקדרה נגד אותה חתיכה. [ילקוט יוסף איסור והיתר א' עמוד רפו]

לג חתיכה שמקצתה קרושה ומקצתה אינה קרושה, לא ימלחנה עד שירככנה כולה. ובשר שנמלח ושהה שיעור מליחה, והודח, ואחר כך נמצא באמצעיתו קרח, לא מועיל לבשר זה שיחזור וימלחנו אחר שנפשר, כיון שהבשר סביביו היה נפשר בשעת מליחה ופלט כל דמו, שוב המליחה לא תפלוט לדם שבפנים כמו בחלחולת (בסימן עה), ואין תקנה לבשר זה רק לצלותו. ויש אומרים שיש תקנה לבשר זה על ידי שיחתוך ממנה מקצתה

הקרושה וירככנה וימלחנה בפני עצמה, והשאר מותר. [איסור והיתר כרך א' עמוד רפו]

לד בשר שנמלח וקודם ששהה שיעור מליחה הכניסוהו לתא ההקפאה, ואחר זמן קצר הוציאוהו משם ובישלוהו, ואין ידוע אם נקרש או לא, ועד אחד מעיד שלא נקרש, נאמן להתיר את הבשר, אפילו אם הבשר שהה במקרר זמן שאפשר היה לו ליקרש. אולם אם לפי הזמן ששהה שם לא היה יכול הבשר להיקרש, סמכינן להקל גם בלא העד. ובספק הולכים להקל כמבואר בסעיף ל. [איסור והיתר א' עמוד רפז]

סימן סט סעיף א' - אופן המליחה

לה לאחר שהוציאו את הבשר מן המים, יש להמתין מעט קודם שימלחנו, עד שינטפו ממנו כל טיפות המים, כדי שהמלח לא ימס מהמים שעל פני הבשר, וממילא לא יוכל להוציא את הדם שבחתיכה. אבל אין להמתין עד שהבשר יתייבש לגמרי. [איסור והיתר עמ' רפז]

לו אם עבר ומלח בלי להמתין עד שהמים שעל הבשר ינטפו ממנו, אם מלח במלח דק כקמח, יש אומרים שהבשר אסור אף בדיעבד. ויש מתירים על כל פנים בדיעבד. [שם רפח].

לז אם המתין שעה ארוכה עד שהבשר נתייבש מאד אחר ההדחה, ומלח את החתיכה, יש אומרים שצריך לחזור ולהדיח כדי ללחלח את הבשר קודם המליחה, ולחזור ולמלוח. ויש שמקילים בזה. ולמעשה, טוב לחזור ולהדיחה כדי לרככה שתוכל לקבל המלח כראוי, ואם לא עשה כן, ומלחה כך, יש לסמוך בדיעבד על הטעם שההדחה היא כדי להעביר הדם בעין שעל פני החתיכה, וכיון שהדיחה מקודם אין כאן דם בעין, ומותר. [ילקוט יוסף או"ה כרך א' עמוד רפח. הליכות עולם חלק ו' עמוד לג]

לח בשר שנמלח בלי הדחה ראשונה כלל, אפילו שהה במלחו כשיעור זמן המליחה, ונזכרו בדבר קודם שנתבשל, יש לו תקנה לבישול לכתחלה על ידי שידיחנו וימלחנו שנית במשך שעה אחת כדת, ויכשירנו לקדרה, וכמו שכתב מרן השלחן ערוך (סימן סט סעיף ב') בסתם. ואפילו כשיש הפסד מועט, מורים לו לכתחלה להדיחו ולמלחו שנית, ומותר, אף אם במליחה הראשונה שהה במלחו שיעור מליחה, ולדעת הרמ"א אם מלחו בשר בלא הדחה קמייתא, אין להתיר בשר זה לקדרה, אלא לצלי. זולת במקום הפסד מרובה שיש להתיר גם לקדרה. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך א' עמוד רפט. יביע אומר חלק ו' חיו"ד סימן ה']

לט אולם אם נזכרו שלא הדיחו את הבשר קודם המליחה רק לאחר הבישול, התבשיל נאסר לכולי עלמא, שאין המליחה מועילה בלא הדחה ראשונה. [איסור והיתר כרך א' עמוד רצו]

מ בשר שהיה חם שהיה סמוך לעת שחיטת הבהמה, ומקונח יפה, שנמלח ונתבשל בלא הדחה, יש אוסרים את הבשר, ויש מתירים. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך א' עמוד רצז]

מא חתיכה שהודחה רק מעט קודם המליחה ועדיין לא מלחו, חייב לחזור ולהדיחו שנית כדינו. ואם עברו ומלחו את הבשר אחר הדחה מועטת, יש אומרים דצריך לחזור ולמולחו, ויש אומרים שאין צריך לחזור ולהדיחו ולמלחו שנית. וכן עיקר. [איסור והיתר כרך א' עמוד רצז]

מב אם מלחו תרנגולת בלא הדחה ראשונה, ועורו עדיין עליו, ונתבשל כך, יש לצדד להתיר את התרנגולת באכילה. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך א' עמוד רצח]

מג נשים שמפרידות עור העוף מהבשר, שנופחין העור ונשאר מופרד מהבשר, ומולחין על גבי העור מבחוץ, אם לא מלחום מבפנים אסורין אפילו בדיעבד. ואמנם אם נמלח גם מהצד הפנימי, וגם על העור, יש להתיר הבשר. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך א' עמוד רצט]

מד חתיכה שנמלחה בלא הדחה ראשונה, ונתערבה חתיכה זו עם חתיכות אחרות שנמלחו אחר הדחה כדת, ואין מכירין את החתיכה, הרי היא בטלה ברוב כדין יבש ביבש, ואין צריך לחזור ולמלוח את כולם. ומכל מקום טוב ונכון לחזור ולמלחן שנית כהלכתן. אך ימלחו כל חתיכה לבדה ובפני עצמה. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך א' עמוד רצט]

מה אם נמלחה חתיכה בלא הדחה קמייתא יחד עם שאר חתיכות, דעת הרמ"א דשאר החתיכות מותרות והיא אסורה. אך לדעת מרן השלחן ערוך יש היתר לחתיכה לחזור ולמלחה שנית, ואין לאוסרה. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך א' עמוד רצט]

סימן סט סעיף ג' - באיזה מלח מולחין

מו לכתחלה יש למלוח את הבשר במלח הנקרא כיום "מלח בישולי". ולא ימלח במלח דק כקמח, כיון שהוא נבלע בבשר ולא מפליט יפה את הדם מהחתיכה. אך אם עבר ומלח במלח דק, אפילו דק ממש כקמח, המליחה מועילה בדיעבד. [ש"ך ס"ק יז]. ואף מי שיש לו מלח בינוני, ועבר ומלח במלח

דק כקמח, אין צריך להטריחו ולמלוח שנית במלח בינוני, דחשיב כדיעבד דמהני בכל מלח. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך א' עמוד שד].

מז ולכן אם אין לו אלא מלח דק כקמח מותר למלוח בו. וכל שכן במלח הנקרא "מלח שולחני", שאינו דק כקמח ממש. וכשמולח במלח דק, ימתין קצת אחר הדחת הבשר, כדי שיטפטפו המים של ההדחה מן הבשר, שלא יתמחה המלח מהמים של ההדחה. וכן כשמולח במלח דק כקמח צריך שטיפה היטב אחר המליחה, ולשפשף הבשר היטב במים כדי להוציא ממנו המלח הדק, מפני שהמלח נדבק בבשר. [ילקוט יוסף איסור והיתר א' עמוד ש]

מח לא ימלח במלח גס ביותר מפני שהוא נופל מעל הבשר. ואם אין לו אלא מלח גס ביותר, יכתשנו מעט קודם המליחה, ואם עבר ומלח במלח גס ביותר, בדיעבד המליחה מועילה. ולכן אם אינו יכול לכותשו, מפני שהוא קשה כאבן, יכול למלוח בו, דחשיב כדיעבד. ויתן הרבה מלח באופן שהמלח לא יפול מעל החתיכה או שלא ימס מחמת המים שעל פני החתיכה. [בית חדש. ילקוט יוסף איסור והיתר כרך א' עמוד שה].

מט מותר למלוח בשר במלח דיאטטי המיועד לחולי לב, הנקרא "אומניום כלוריד", לצורך חולה שהרופאים אוסרים עליו לאכול דבר שיש בו מליחות, וירבו על הבשר מלח יותר ממליחה רגילה. וגם יקפידו שלא לתת הבשר לקדרה אלא אחר שיהיו המים שבקדרה רותחים. וכן מלח הנקרא סודיום, שנועד לצורך חולים, שטעם המלח שבו חלש, מותר למלוח בו בשר להכשירו לקדרה, באופן שירבה מלח על כל צדדי הבשר, עד שלא יהיה נאכל מחמת מלחו, ואחר המליחה וההדחה כדת, יש להקפיד שלא לתת הבשר לקדרה אלא אחר שיהיו המים שבקדרה רותחים, שאז יש גם היתר חליטה בזה. ואם שכחו ונתנו הבשר לקדרה בעוד המים פושרים, בדיעבד התבשיל מותר. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך א' עמוד שג. הליכות עולם חלק ו' עמוד קיז].

נ אין הבשר יוצא מידי דמו אלא באופן שימלח את הבשר במלח השואב את הדם מן הבשר ומפליטו ממנו, אבל אם מלחו את הבשר בסוכר ובישלוהו, אף בדיעבד יש לאסור אם אין ששים כנגד חתיכות הבשר שלא נמלחו, וכדין המבשל בשר בלי מליחה כלל. ואין להתיר בזה אפילו למי שהוא חולה שאסור לו להשתמש במלח. ולא עוד אלא שאפילו להחמיר אין לדון את הסוכר כמלח, כגון שטעו ומלחו את הבשר בסוכר ונתנוהו בכלי שאינו מנוקב, שאילו היה מלח, היה נאסר כל מה שיש בציר, מה שאין כן בנמלח בסוכר, דכמאן דליתיה דמי, וכאילו הניחו בשר צונן בכלי שאינו מנוקב שאינו נאסר כלל. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך א' עמוד שו. על פי המבואר יביע אומר חלק ד' חיו"ד סימן ב'. ובהליכות עולם חלק ו' עמוד קז, וביביע אומר חלק י' דף שלב טור ב]

נא אם עבר ומלח הבשר בסוכר, אפילו בלא הדחה ראשונה, מותר לכולי עלמא לחזור ולמולחו במלח כדין, שמליחה בסוכר הוי כלא מלח כלל.
[ילקוט יוסף איסור והיתר א' עמו' שה].

נב אם עברו ומלחו בשר בסוכר, ובישלוהו, יש להשהות את הכלים, ולהתיר להשתמש בהם אחר מעת לעת, ואין צריכים הגעלה. וכדין בשר שנתבשל בלא מליחה, שהכלים אחר מעת לעת אין צריכים הגעלה, ומותר לבשל בהם ללא הכשר. ואם הכלים הם מחרסינה או פורצלייין, יש להתירם על כל פנים בהגעלה. ואמנם פעמים שיש להורות ב"הוראת שעה", להצריך הכשר לכלים, כל שיש לחוש שאם יורו להם להקל, יראו את ההיתר כאילו יש איזה סמך כל דהו להכשיר בשר בסוכר, ובהיות והתבשיל כבר נאכל, ואין כל היכר להראות טעותו, נכון להחמיר להם.
[יביע אומר חלק ד' חיו"ד סימן ג', חידושי דינים בעניני איסור והיתר מהדורת תשמ"ז, עמוד לט. ובילקוט יוסף איסור והיתר כרך א' עמוד שז. הליכות עולם ח"ו עמ' קיט. וראה עוד ביביע אומר חלק י' בהערות לרב פעלים ח"ב חיו"ד סי' ד', דף שלב טור ב', שהתיר את הכלים שנתבשל בהם בשר בלי מליחה, בלי שום הגעלה, מטעם ספק ספיקא להקל].

סימן סט סעיף ד' - כיצד מולחין

נג יפזר עליו מלח בשיעור שלא יהיה ראוי לאכול מפני המלח, ואין צריך להרבות יותר מזה, דהיינו, לפזר עליו מלח שיהא עב, אלא יפזר המלח שלא יהיה מקום בלי מלח. אבל אין צריך לתת מלח יותר משכבה אחת.
[ילקוט יוסף איסור והיתר כרך א' עמוד שח]

נד לכתחילה צריך למלוח את הבשר מכל צדדיו, אולם בדיעבד, אם מלח רק מצד אחד, לדידן דאזלינן בתר הוראות מרן, יש להתיר חתיכה זו, בין בחתיכה עבה בין בחתיכה דקה. ואם נמלח הבשר רק מצד אחד והודח, אבל עדיין לא נתבשל, נכון שיחזור וימלחנו שנית משני הצדדים, ויתן הצד שנמלח כבר בראשונה, למעלה, והצד שלא נמלח בראשונה, למטה. וכן יעשה אפילו אם עברו י"ב שעות או יותר. ואין לחוש לשמא יתהפך הבשר עליון למטה ותחתון למעלה, הואיל ובלאו הכי מעיקר הדין אליבא דמרן אין לחוש כלל. [ספר חידושי דיניף בעניני איסור והיתר מהדורת תשמ"ז עמ' כ', ובילקוט יוסף חלק ח' איסור והיתר כרך א' עמוד שי. יביע אומר ח"ה סימן ה' אות ה. הליכות עולם חלק ו' עמוד קמד].

נה אף חתיכה עבה, אין צריך לחותכה לשנים קודם המליחה, דהמלח מוציא את כל הדם גם בחתיכה עבה, ואפילו עבה כירך של שור הגדול, כל שמלח אותה כהוגן אין צורך לחותכה לשתים, כי כח המלח חודר עמוק לתוך החתיכה ומפליט דמיה. וכן המנהג. [אבל אין לחבר שתי חתיכות בשר ולמולחם יחד, וכן אין למלא חתיכת בשר בבשר שלא נמלח, אלא יש למלוח כל חתיכת בשר בנפרד].

[ילקוט יוסף איסור והיתר א' עמוד שיז].

מליחת עופות שלמים

נו יש להקפיד במליחת העוף למולחו מבפנים ומבחוץ, ובכל פינה. כדי שהמלח יפעל היטב להוציא את כל הדם, ובדיעבד אם מלחו רק מבפנים או רק מבחוץ, מותר, וכדעת מרן שקבלנו הוראותיו בין להקל בין להחמיר. וכשמולחים אווזים ושאר עופות שרוצים למולחם, יש להוציא מהם האיברים הפנימיים קודם המליחה, ולא למולחם יחד עם האברים הפנימיים. וכן בהדחתם מבפנים יש ליזהר לשפשפם יפה כדי להסיר כל שאריות הדם המצוי בתוכם. [ילקוט יוסף איסור והיתר א' עמ' שיח].

נז בשר שנמלח מצד אחד, והצד שנמלח הניחו אותו למטה כל שעת המליחה, גם בזה יש להתיר את הבשר. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך א' עמוד שיט]

נח בשר שלא נמלח לקדרה, ונפרם דק דק על ידי סכין או מכונת בשר, יש להתירו על ידי צלייה, שהאש שואב הדם ומפליטו, ואף על פי שאם נפל דם בעין על הצלי שעל האש, אוסר כדי נטילה, כאן הדם שעל פני החתיכות הדקות אינו נחשב לדם בעין, והאש שואבו, וכבולעו כך פולטו. ומכל מקום יש להחמיר שלא להכשירו לקדרה (לבישול) מפני שאי אפשר להדיחו היטב קודם מליחה, מדם שעל פניו, וגם קשה למלחו מכל צדדיו ומכל חלקיו. והמכונה שטחן בה בשר שלא נמלח כדין, אינה צריכה הכשר כלל, רק ידיחנה ויקנחנה היטב ודיו, שמאחר והבשר הוא צונן, לא שייך לומר בזה "אגב דוחקא דסכינא בלע". [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך א' עמוד שיט. יביע אומר חלק ה' חיו"ד סימן ה'. וחלק ג' חאו"ח סימן כד אות ט. יחוה דעת חלק ה' סימן נב עמוד רלא]

סימן סט סעיף ה' -חתך הבשר אחר המליחה

נט אם אחר שהדיח ומלח את החתיכה כראוי, ושהתה כשיעור מליחה, חתך כל נתח לשתים או יותר, אין צריך לחזור להדיח ולמלוח שנית את מקום החתך, הואיל וכבר יצאה מידי דמה. ויש להקל בזה גם בהפסד מועט, ואף שלא לצורך אורחים או בערב שבת. והסכין אין צריך להגעילו, אלא ידיחנו ודיו. [ילקו"י איסור והיתר א עמו' שכא. הליכו"ע ח"ו עמו' קפב]

סימן סט סעיף ו' - שיעור שהיית הבשר במלחו

ס שיעור שהיית הבשר במלח אינו פחות מכדי הילוך מיל. [שהוא שיעור של כ- 18 דקות]. ואמנם המנהג גם אצל הספרדים ובני עדות המזרח להשהות את הבשר עם המלח שעליו, שיעור של שעה אחת שלימה, ונהגו כן מצד חומרא, אבל לא מעיקר הדין. ולפיכך כשיש צורך למהר את בישול הבשר, כגון בערב שבת, או בשעת הדחק, או לצורך אורחים חשובים, או לסעודת מצוה, די בשהיית הבשר במלחו שיעור של מיל. אך נחלקו הפוסקים בשיעור מיל, שיש אומרים שהוא שמנה עשרה דקות, וכן דעת מרן השלחן ערוך, ויש אומרים שהוא כשיעור שני חומשי שעה, דהיינו עשרים וארבע דקות. ולכן לכתחלה ישהנו במלחו עשרים וארבע דקות, ובדיעבד אם השהה אותו במלחו שמונה עשרה דקות, והדיחו ובישלו, מותר. והוא הדין לחולה שצריכים לבשל לו בדחיפות בשר, אף שאין בו סכנה, שמותר לנהוג כפי עיקר הדין. אך אם אפשר טוב ונכון שלא לצמצם, וגם לצורך חולה או בערב שבת ימתינו כחצי שעה. [ילקוט יוסף איסור והיתר א עמ' שכב]

סא שיעור שעה שמשהים בו את הבשר עם מלחו, הוא שעה לפי השעון שלנו, שהוא ששים דקות בין בקיץ ובין בחורף, ולא לפי שעות זמניות. [איסור והיתר כרך א' עמוד שכח]

סב בשר שנמלח ושהה במלחו שיעור מהלך מיל, ואחר כך הודח הדחה אחרונה, אין צריך לחזור ולמלחו שנית [ולהשהותו שיעור שעה], אלא יכול לבשלו לכתחלה. ויש אומרים שאם הבשר עדיין לא נתבשל יחזור וימלחנו שנית, וישהה אותו במלחו שיעור שעה. ולדבריהם יש ליזהר שלא למלחו עם בשר אחר. והעיקר דאם שהה במלחו שיעור מיל, והודח, בדיעבד יש להקל לכתחלה לבשל את הבשר. והמחמיר לחזור ולמלוח תבוא עליו ברכה. ואם הדיח הבשר בתוך שיעור מיל, ומיד נזכר, רשאי לחזור ולמלוח הבשר שנית, להשלים שיעור מיל, בצירוף שהייתו הראשונה. ואם שהה במלחו יותר מחצי שעה והודח, מותר לכתחלה לבשלו. [דגול מרבבה, ואבני צדק. איסור והיתר כרך א' עמוד שכח. הליכות עולם ח"ו].

סג אם נמלח הבשר כראוי, ולאחר שהודח באו לידי ספק אם שהה הבשר במלחו כשיעור מיל, או פחות משיעור זה, אם עדיין לא נתבשל הבשר, טוב לחזור ולמולחו, כדי שיצא מידי ספק, באופן שבצירוף השהיה הקודמת במלח, עם שהייתו במלח שלאחר ההדחה יש שיעור מיל, דהיינו עשרים וארבע דקות, ואח"כ ידיחנו ויבשלנו. אבל אם כבר נתבשל, ונסתפקו אם שהה במלחו כשיעור מיל, יש להתיר התבשיל, דשמא שהה במלחו כשיעור מיל, ושמא הלכה כהראב"ד וסיעתו דבמאי דנפק מניה משערינן, ומסתמא יש ששים כנגד הדם, הילכך יש להתיר התבשיל. ויש חולקים ואומרים דדוקא באופן שידוע לאשה מתי נמלח

הבשר, כגון בשעה שש, והספק היה על שעת ההדחה, מתי הודח, אם בתוך השיעור או אחר כך, יש להתיר. אבל אם היה להיפך, שידוע לה שעת ההדחה, והספק שלה הוא על זמן מליחת הבשר, אם הבשר שהה במלחו כשיעור מליחה קודם ההדחה האחרונה או לא, בזה יש להחמיר, דאוקמה בחזקת דם והשתא הוא דנמלח. אולם לדינא יש להקל גם בזה אחר שנתבשל, דספק דרבנן לקולא אפילו היכא דאיתחזק איסורא. אבל קודם הבישול יחזור וימלח. [וראה בסעיף צט-ק]. [ילקו"י איסור והיתר א' עמוד שכט]

סד בשר שלא נמלח ועברו ונתנוהו במים רותחים, בעת שמבעבעים ברתיחתן, מותר לאכול את הבשר. וכל שכן אם מלחוהו אבל שהה במלחו שיעור של כ- 10 דקות בלבד, ונתנוהו במים רותחים [חליטה], ובישלוהו, שיש להתיר את הבשר בדיעבד. [שם עמוד של]

סה בשר שנמלח ושהה במלחו כעשר דקות, והודח הדחה אחרונה, ושוב נמלח, יש אומרים שצריך להשהותו שיעור מליחה שלם, ואין השיעור הקודם מצטרף לשיעור מליחה. ויש אומרים דאם סך הכל שהה במלחו שיעור מליחה, אף שהיתה הדחה באמצע, סגי בהכי. וכן עיקר לדינא, דהשהיות באמצע מצטרפות. [ילקוט יוסף איסור והיתר א' עמוד של]

סו בשר שנמלח ושהה במלחו שיעור מיל, או שיעור חצי שעה, ועשו כן לצורך אורחים או ערב שבת, אין צריך להודיע לאורחים שמלחו את הבשר בשיעור מיל בלבד. ואם בישלו לצורך האורחים [אחר ששהה במלחו שיעור מיל], ונשתייר מהבשר, אפילו הוא הפסד מועט יש להתיר הבשר באכילה לכל אדם. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך א' עמוד של]

סז בשר שנמלח ושהה במלחו כשיעור מיל, או שיעור חצי שעה, ועשו כן לצורך ערב שבת או לצורך אורחים, ולבסוף לא בישלו את הבשר, אין צריך במוצאי שבת לחזור ולמלוח את הבשר, כדי להשהותו במלחו שיעור שעה, אלא יכולים לבשלו על סמך המליחה שנעשתה בערב שבת. דהואיל ואישתרי אישתרי. ואמרינן כן גם מאדם לאדם, דהיינו הואיל והותר לאדם זה, הותר לכל אדם. והמחמיר לחזור ולמלוח תבוא עליו ברכה. [ילקו"י איסור והיתר א עמ' שלא. יבי"א ח"י חיו"ד בהערות לר"פ דף שנה טור ב. הליכות עולם ח"ו עמוד נו]

סח מותר להשאיר את הבשר עם מלחו מספר שעות, ולכן אשה שמלחה בשר והוצרכה לילך לכמה שעות, אינה צריכה להמתין בביתה עד שיעבור שיעור שעה אחת, ולהדיח את הבשר, אלא יכולה לצאת ולחזור אחר כמה שעות, ואז תדיח את הבשר כדת. אך צריכה ליזהר שלא להשאיר את הבשר במלח יותר משתים עשרה שעות, לפי שחוזר ובולע מלחלוחית הדם שעל פניו ושבמלח. אך בדיעבד הבשר מותר בבישול [אחר הדחה היטב]. [ילקוט יוסף איסור והיתר א' עמוד שלג].

סימן סט סעיף ז' - הדחה שאחר המליחה

סט אחר שהבשר נמלח כראוי, ושהה במלחו כשיעור מליחה, קודם שיתן הבשר בכלי שמדיח בו, ינפץ בידו המלח שעליו, או ישטפנו במים בברז, או שישפוך עליו מים מכלי כשהבשר נמצא על כלי המליחה, או כשמחזיקו בידו ואחר שניפצו או שטפו יתן הבשר בכלי ששורין בו, וידיחנו פעמיים, האחת כדי להעביר מעליו את המלח והדם, והשניה כדי להעביר את הלחלוחית שנשארה עליו. ודי בכך. וישטוף הכלי בין רחיצה לרחיצה. ויש אומרים שדעת הרמ"א שצריך להדיח הבשר ג' פעמים, מלבד הניפוץ. [או"ה עמוד שלד]

ע יש שנהגו ליתן מים מרובים בכלי קודם שנותן הבשר בתוכו להדיחו, ואמנם כל זה בניפץ הבשר מהמלח שעליו ולא שטפו בברז, דאז יש מקום להחמיר ליתן בכלי מים מרובים, אבל אם שטפו היטב בברז, אין צריך להחמיר ליתן בכלי מים מרובים קודם שנותן הבשר בתוכו להדיחו. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך א' עמוד שלו]

עא אם הדיח את הבשר פעם אחת, ועבר ובישל כך את הבשר, בדיעבד יש להתיר את הבשר. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך א' עמוד שלז]

סימן סט סעיף ז' - הדחה אחרונה במי פירות

עב יש אומרים שמותר להדיח הדחה אחרונה במי פירות. ועל כל פנים בדיעבד מיהא אם הדיח את הבשר במי פירות, ועבר ובישל את הבשר, הבשר מותר באכילה. [או"ה א' עמו' שלט].

סימן סט סעיף ח' - הדיח בלא ניפוץ ושטיפה

עג אם לא ניפץ את המלח שעל הבשר וגם לא שטפו, אלא הניח הבשר עם המלח שעליו בכלי עם מים שמדיח בו הבשר, בדיעבד אין לאסור, כי המים שבכלי מבטלין כח המלח. [שם עמוד שלז].

סימן סט סעיף ט׳ - בישל בלא הדחה אחרונה

עד בשר שנמלח ונתבשל עם המלח שעליו בלא הדחה אחרונה, מסתמא יש בחתיכה כשלשים פעם נגד הדם והמלח שעליה, ולפי זה אם יש בתבשיל רוטב וירקות כשיעור החתיכה עצמה, בודאי שיש ששים נגד האיסור, ומותר. [ובפרט שיש אומרים שהמלח שורף את הדם ואין הדם בתוכו]. ואם אין כשיעור האמור, בתבשיל, מותר להוסיף ולהרבות עד שיהיה כשיעור ששים, שכיון שדם שבישלו אינו אסור אלא מדרבנן, מותר לבטל האיסור, ויחזור התבשיל להיות מותר, וכנ״ל. [איסור והיתר כרך א׳ עמוד שמ. יביע אומר חלק ה׳ חיו״ד סימן ה׳ אות ד. וחלק י׳ דף שעא טור א׳. הליכות עולם חלק ו׳ עמוד קד]

עה אם מסופק אם הדיח הדחה אחרונה, או ספק אם יש שלושים כנגד הדם ולחלוחית הדם שעליו, או לא, יש להקל משום ספק ספיקא. ומכל מקום אם עדיין לא נתבשל ואינו יודע אם הודח כדין, לכתחלה חיישינן שמא לא הדיחו ויש להדיחו יפה. [ילקו״י שם עמוד שמב].

עו מי שאין לו מים להדיח הדחה אחרונה, וגם לא מי פירות, מותר לו לקלוף הבשר מכל צדדיו במקום הדחה אחרונה, [כגון שיש לו מרק מוכן, ורוצה ליתן החתיכה לתוך המרק]. [שם עמו׳ שמג]

סימן סט סעיף ט׳ ברמ״א - מלח שניטל כוחו

עז מלח שמלחו בו בשר להפליט דמו פעם אחת, אין למלוח בו בשר פעם שנית. וגם אם עברו ומלחו את הבשר במלח שמלחו בו פעם אחת, כל עוד שהבשר לא נתבשל יש לחזור ולמולחו שנית. וכשחוזר למלוח יזהר למולחו לבד ולא עם בשר אחר שצריך מליחה. וכל זה במלח שהיה על הבשר ושהה שיעור מליחה, והמלח ספג דם וציר, אבל אם בשעה שפיזר את המלח על הבשר נפל המלח על הארץ, מותר למלוח בו פעם שנית, אם לא נפל עליו דם וציר. [ילקוט יוסף איסור והיתר א עמ׳ שמג]

עח אם עברו ומלחו במלח שכבר מלחו בו, ובישלו את הבשר, יש אומרים שהבשר נאסר כדין בשר שנתבשל בלא מליחה. ואם יש שיעור כנגד הבשר, הכל מותר. וכן אם יש ספק אם יש שיעור או לא, שרי. ויש אומרים דבדיעבד שכבר מלחו בו בשר פעם שניה, וכבר נתבשל הבשר, החתיכה מותרת. וכן עיקר לדינא. [הליכות עולם חלק ו׳ עמוד קו. ואף שילקוט יוסף באיסור והיתר כרך א׳ עמוד שמה כתבנו להחמיר בזה, הנה בהגלות נגלות דברי מרן אאמו״ר שליט״א (שנדפסו אחר שנים מהוצאתו לאור של ילקו״י הנז׳) בטלה דעתינו מפני דעתו הרחבה, ומי יזכה לכיון לדעתו הרמה]

עט אין למלוח במלח שניטל ממנו כוחו, כגון שעבר תהליך עיבוד וזיקוק. [או״ה א׳ עמ׳ שמה]

פ אין להכשיר בשר מדמו על ידי פעולה כימית, אף שלדברי חכמי הטבע פעולה כימית זו מוציאה מהבשר את כל הדם. ולכן אין להכשיר בשר בכל מיני חומרים שטבעם כמלח שמפליטים הדם מהבשר. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך א׳ עמוד שמז]

פא מלח שמלחו בו את הבשר, אסור לאכול ממנו, מפני הדם שבמלח. [או״ה א עמ׳ שמז].

סימן סט סעיף י׳ - גוי המעיד שהבשר הודח

פב לכתחלה טוב ליזהר שלא למלוח הבשר רק על ידי ישראלית, ולא על ידי שפחות נכריות, או גוי. וישראל שמלח את הבשר, וגוי המשמש בביתו נתן את הבשר בקדירה, ואין ידוע אם הדיח את הבשר מהמלח שהיה עליו [לאחר מליחתו להוציא את דמו], קודם נתינתו בקדרה, או לא, אם הגוי יודע מנהג ישראל שנוהגים להדיח את הבשר מהמלח שעל פניו, סומכין על דבריו שאומר שהדיח את הבשר קודם שנתנו בקדירה. וכל זה באופן שיש שם ישראל נכנס ויוצא, או איזה קטן בן דעת, שאז הגוי מפחד לשקר בדבר. ואמנם גוי האומר במסיח לפי תומו שהבשר הודח, ואינו בקי במנהגי ישראל, ואין שם ישראל נכנס ויוצא, אינו נאמן, אף שהבשר כבר נתבשל והוי מילתא דרבנן. ויש חולקים ומתירים, שכיון שהוא מסיח לפי תומו, ודם שבישלו אינו אסור אלא מדרבנן, סומכים עליו. ורבים חולקים על זה. ולדינא, כיון שעל כל פנים אין האיסור אלא מדרבנן, יש להתיר להוסיף מרק וירקות ובשר כשר אחר לתוך הקדרה, עד שיש לשער שיש ששים כנגד הדם והמלח שעל פני הבשר, ומותר, שכל איסור דרבנן שנתערב, מותר להוסיף עליו ולבטל את האיסור בששים. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך א׳ עמוד שמח. הליכות עולם ח״ו עמוד פה]

פג קטן המעיד שהדיחו את הבשר מהמלח שעליו והניחוהו בקדרה אחר הדחה, יש להתיר את הבשר אף אם אין שיעור בקדרה נגד הבשר, כל שהדבר בידו להדיח את הבשר. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך א׳ עמוד שנד]

פד מי שאמר על חתיכות בשר שנתבשלו שהוא יודע שלא נמלחו, ואחר כך חזר בו וטען שנתחלף לו בבשר אחר, הבשר מותר באכילה גם לו עצמו. [איסור והיתר כרך א׳ עמוד שנו]

סימן סט סעיף יא - בשר שנתבשל בלא מליחה

פה בשר שנתבשל בלא מליחה, צריך שיהיה בתבשיל ששים כנגד אותו בשר, ואז גם החתיכה עצמה מותרת. ואם אין שיעור בתבשיל כנגד אותה חתיכה, התבשיל והחתיכה אסורים, והקדרה יש להתירה אחר מעת לעת, אף בלי הגעלה, והוא הדין לשאר הכלים שנשתמשו בהם בתבשיל הזה, כיון שיש כאן ספק ספיקא, שמא הלכה כהראב"ד וסיעתו הסוברים דמשערין במאי דנפיק מיניה, ובודאי שיש ששים כנגד הדם שיצא מהבשר, ואף להלכה דבכוליה משערינן, שמא לא יתן הכלי טעם בתבשיל ההיתר שיתבשל אחר כך בקדרה ההיא, שדבר זה לא יצא מידי ספק, וכמ"ש המהרש"ך ח"א (סימן עז), ויש לדבריו סיוע בראשונים. ומלבד זה יש חזקת היתר לכלים, ובצירוף דעת הסוברים שדם ובשר חשיבי מין במינו, דמדאורייתא בטל, ולכן יש להתיר את הכלים אף לכתחלה לאחר מעת לעת. [ילקו"י או"ה א' עמ' שנז. שו"ת יביע אומר ח"ד סי' ג' אות א', וח"ח חיו"ד סי' ח' עמ' רעט. ולא שייך לומר בזה שאין עושים ספק ספיקא בידים, וכמו שנתבאר בשו"ת יבי"א ח"ז חאו"ח סי' מב אות ב. וע"ע בשו"ת יביע אומר ח"י בהערות לרב פעלים ח"א חיו"ד סי' יז, דף שיט. בדין דם הנפלט מהבשר ע"י מליחתו אם יש להחשיבו כמין במינו עם בשר, והעלה דחזי לאצטרופי לספק אחר, ובצירוף עוד ספק יש להקל].

פו חתיכת בשר שלא נמלחה ונפלה לתבשיל של בשר, שצריך שיעור ביטול בקדרה לבטל את טעם אותה חתיכה, ואין שיעור בקדרה אלא אם כן נצרף את אותה חתיכה שלא נמלחה, יש להחמיר שלא לצרף את החתיכה עצמה לשיעור ששים כדי להתיר את התבשיל. שמשמע מלשון מרן, שאין החתיכה מצטרפת. ומכל מקום מותר להוסיף על מה שבקדרה מים וירקות ובשר אחר (שנמלח והוכשר), עד שיהיה ששים נגד החתיכה, וירתיח אותם יחד, וכל התבשיל מותר, כולל אותה חתיכה. שכיון שדם שבישלו אינו אלא מדרבנן, קיימא לן שבאיסור דרבנן מותר להוסיף עד שיעור ששים, ואין בזה איסור משום ביטול איסור לכתחלה. כדקי"ל בש"ע (ס"ס צט). ואם החתיכה נפלה לתבשיל שהמים שבו היו רותחים, ראה בסעיף הבא. [ילקו"י איסור והיתר שם עמ' שסא, ועמ' שסה. יביע אומר ח"ח סי' ח]

פז בשר שנתבשל בלא מליחה, אף אם נזכרו בדבר קודם שהבשר נתבשל לגמרי, כל שהמים [שבכלי ראשון] הגיעו לחום שהיד סולדת בו, כבר חשיב בכלל בשר שנתבשל בלא מליחה, שצריך ששים כנגדו. ובשר שנתבשל בלא מליחה, אך בעת נתינת הבשר בקדרה היו המים רותחים, יש להתיר בדיעבד, מפני שעל ידי נתינת הבשר ברותחים, נעשית חליטה לבשר, ונצמת הדם בתוך החתיכה, ואינו נפלט. ואפילו אם אין הפסד מרובה יש להתיר בדיעבד. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך א' עמוד שסב. הליכות עולם חלק ו' עמוד קלה]

פח חתיכת בשר שלא נמלחה ונפלה לקדרה של בשר שנמלח והוכשר כדת, ונשפך מהתבשיל באופן שאין ידוע אם היה ששים בתבשיל נגד החתיכה כולה או לא, תולין להקל, והחתיכה והתבשיל מותרים באכילה, דדם שבישלו הוא מדרבנן, וספק דרבנן לקולא. והרי זה דומה למה שפסק מרן בש"ע (סי' צח סעיף ב) בדין מין במינו ונשפך. אבל אם משער שאילו אם היתה הקדרה מלאה [קודם שנשפך] אין ששים בנפח כנגד החתיכה, יש לאסור את כל התבשיל, אלא אם כן ירבה עליהם חתיכות לבטלם בששים. [ילקו"י איסור והיתר כרך א' עמוד שסב. שו"ת יביע אומר ח"ח חיו"ד סי' ו' עמוד רעג].

פט שיעור ששים משערין באופן כזה, שממלאים הקדרה מים, ומניחים כלי רחב מתחת לקדרה, ותוחבים לתוך הקדרה חתיכת בשר כמו אותה חתיכה שנפלה לתבשיל בלא מליחה, וכל המים היוצאים מחוץ לקדרה הרי הם הנפח של אותה חתיכה, ואם יש ששים כנגד אותם מים, התבשיל מותר. [ילקו"י או"ה א' עמו' שסב].

צ קטן או נכרי שנתנו דם בקדרת בשר, וידוע שנתבטל ברוב, אבל יש ספק אם יש ששים בתבשיל כנגדו, נראה שכיון שדם שבישלו מדרבנן, הולכים להקל. [ילקו"י או"ה א' עמו' שסד].

צא והוא הדין בחתיכות שלא נמלחו שנפלו לתבשיל שיש בו חתיכות בשר שנמלחו, ונאבדו חלק מהחתיכות, באופן שאין אנו יודעים אם היה ששים, תולין להקל. [שם עמו' שסה].

צב בשר וחלב (החי"ת בצירי) שיש ספק אם נמלחו יחד, או לא, יש אוסרים את הבשר, דספק דאורייתא לחומרא. [ובמקום הפסד מרובה יש להקל]. אבל אם היה שומן וחלב לבד [מין במינו] שרי, דספק דרבנן לקולא. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך א' עמוד שסה]

בשר שיש ספק אם נמלח

צג בשר שנתבשל, וספק אם נמלח מקודם, או לא נמלח כלל, יש להתיר את התבשיל והבשר, ללא כל חשש. שהרי נקטינן לדינא דדם שבישלו הוא מדרבנן, והוה ליה ספיקא דרבנן ולקולא. ואפילו אם אין שם הפסד מרובה יש להתיר. [ילקו"י איסור והיתר א' עמ' שסו. וע"ע בזה בשו"ת יביע אומר ח"א חיו"ד סי' ה', וחלק ח' חיו"ד סימן ה' עמ' רסז. והליכות עולם חלק ו' עמוד פט. ושם דן באריכות במחלוקת הט"ז, והש"ך בנקה"כ, ושאר אחרונים, וכן במחלוקת הש"ך והפר"ח בספק דרבנן היכא דאתחזק איסורא. והביא דעת כמה ראשונים שסוברים דספיקא דרבנן לקולא אפי' היכא דאתחזק איסורא, וכ"ד הרבה אחרונים. ושם אות ד הביא דברי הכתב סופר שלדעת האומרים ספק דאורייתא לחומרא

רק מדרבנן, ספקא דרבנן לקולא אף בדאתחזק איסורא. ושם באות ז' רוב התלוי במעשה, דלא אזלינן בתריה, אי הוי מדאורייתא או מדרבנן].

צד וכל זה אם האשה עצמה עוררה את הספק אם מלחה את הבשר או לא, אבל אם האשה העמידה את הבשר בקדירה לבשל והלכה מכאן, אין לנו לעורר ספק אם הבשר נמלח או לא, ופשיטא שבודאי הבשר נמלח ומותר לאכול מהתבשיל. [או"ה כרך א' עמוד שפ]

צה אשה ששלחה בשר לבעלה ממקום אחר בערב שבת אחר חצות, וכתבה לו שיקבל בשר לצורך שבת, ולא הזכירה לו בתוך הכתב אם נמלח או לא, והבעל בישל והטמין את הבשר לצורך שבת, ובשבת נסתפק אם נמלח או לא, יש אומרים שמותר לו לאכול מהבשר, דחזקה ששלחה לו בשר שנמלח. ויש אומרים שאם בשלו בלא מליחה אסור לאכול עד שיברר הדבר. והעיקר כסברא ראשונה. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך א' עמוד שפא]

צו יש אומרים דכל מה שאנו מתירים בספק נמלח, הוא דוקא באשה הרגילה למלוח בשר בביתה, ואירע לה מקרה שנסתפקה אם מלחה הבשר או לא, דבזה אנו מקילין אחר שהבשר נתבשל. אבל אם אין האשה רגילה למלוח הבשר בביתה כלל, אלא דרכה לקנות בשר שהוא כבר מוכשר, ואירע מקרה שנסתפקה אם הבשר שבישלה הוא מהבשר שקנתה לצורך צלייה [שהוא אינו מוכשר], או שבישלה מהבשר שקנתה לצורך הבישול [שהוא בשר שנמלח כבר בחנות], וכן אם קנתה בשר ובישלה אותו, ונסתפקה אם קנתה בשר מוכשר כבר, או לא, יש להחמיר ולאסור החתיכה מספק. אולם העיקר לדינא שיש להקל גם בזה. [ילקוט יוסף או"ה שם עמוד שפב].

צז אשה הרגילה למלוח בשר בביתה, וקנתה כמה חתיכות בשר והתחילה למלוח אותם, ואירע מקרה באמצע המליחה שהוצרכה להפסיק את פעולת המליחה, ואינה זוכרת אם מלחה כולם, וכאשר חזרה לאחר שעה הדיחה את כל החתיכות ובישלה אותם, יש אומרים דבזה אין להקל. ויש מתירים גם בזה משום ספק דרבנן. וכן עיקר. [או"ה א' עמ' שפב]

צח אשה ששכחה אם מלחה בשר או לא, וזכרה שהדיחה את הדף שמולחין עליו את הבשר, כיון שעשתה מעשה יש לומר דלכולי עלמא יש להקל אפילו באין הפסד מרובה. אולם גם בזה אם אין מרגישים טעם מלח בבשר קודם הבישול, יחזור וימלח כדין. [שם שפג]

צט אשה שבאה לבשל בשר, ויש לפניה חתיכה שיש ספק אם נמלחה או לא, אין להקל לבשל את הבשר בלי מליחה משום ספק דרבנן לקולא, אלא צריכה למלוח את הבשר מספק. ורק אם הספק נתעורר אחר הבישול, אמרינן ספק דרבנן לקולא. [או"ה א' עמוד שפד]

קי והוא הדין באשה שמלחה בשר ויש לה ספק אם מלחה כהוגן או לא, או שנסתפקה אם הבשר שהה במלחו שיעור מליחה או לא, או שיש ספק אם הודח כהוגן אחר המליחה או לא, שאם הוא קודם הבישול טוב שתחזור ותמלח כדינו אם עדיין לא נתבשל. אבל אם נתנו את הבשר בקדרה, כבר נתבאר דגם בזה יש להקל בספיקו. [איסור והיתר כרך א' עמוד שפד]

קא אשה שמלחה בשר ונסתפקה אם מלחה משני הצדדים או מצד אחד, לא מבעיא לדידן דנקטינן כדעת מרן שהבשר מותר, אלא אף לדעת הרמ"א יש להתיר בשר זה אפילו בלא הפסד מרובה. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך א' עמוד שפו]

קב אשה שמלחה בשר, ושהה שיעור מליחה, אך נסתפקה אם מלחה את הבשר בכלי מנוקב או בכלי שאינו מנוקב, יש להתיר את הבשר באכילה. [איסור והיתר כרך א' עמוד שפו]

קג מי שקנה בשר ואין ידוע אם מלחוהו או לא, יש אומרים שמותר לו לטעום בלשון לראות אם יש בו טעם מלח או לא, וסומכים שפיר על טעימה זו. ויש אומרים שאין להתיר על ידי טעימה בלשון. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך א' עמוד שפו]

קד בשר שנתבשל ועקרת הבית אומרת שמלחה את הבשר, אך בתה הבוגרת אומרת שלא מלחה הבשר, יש להאמין יותר לבעלת הבית, דהוי מידי דרמיא עלה. [או"ה א' עמ' שפו].

סימן סט סעיף יב - בשר ששהה ג' ימים בלא מליחה

קה בשר ששהה שלשה ימים מעת לעת בלא מליחה, החמירו הגאונים בזה מספק לומר שדמו נתייבש בתוכו, ואינו יוצא על ידי מליחה והדחה לבשלו כשאר בשר, ואין לו תקנה כי אם לצלי. ואחר שצלאו לא יבשלנו, ואם עבר ובישלו אחר הצלייה, הבשר והתבשיל מותרים באכילה. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך א' עמוד שפט].

קו זמן זה של ג' ימים הוא מעת שהבהמה או העוף מתו לאחר שחיטה, אבל עוף שנשחט ושוהה מלמות אחר שחיטה הרבה זמן, ושהה אחר כך ג' ימים בלי מליחה מעת תחלת השחיטה, אבל טרם עברו ג' ימים מעת יציאת הנשמה, יש להתירו למליחה ובישול. דכל שיש בו חיות האיברים פועלים את פעולתם, ודמו עדיין ברתיחתו, ופועל פעולתו ואינו מתייבש. ואפילו הכבד ובני מעיים שלו יש להתיר, ולא חשבינן להו כמאן דמנחא בדיקולא. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך א' עמוד שצה]

קז בשר ששהה ג׳ ימים בלא מליחה, וצלאוהו, אף על פי שלכתחלה אין לבשלו אחר הצלייה, מכל מקום בערב שבת כשאינו מוצא בשר אחר לבשלו, יש מתירים לבשלו מפני כבוד השבת, ובלבד שתהיה חתיכה שאי אפשר לאכלה צלויה. ויש מקילים יותר, משום דבבישול יכול לעשות מטעמים רבים, מה שאין כן בצלי. ולדינא, היכא דאפשר לתקן על ידי שיעשה חליטה לאותה חתיכה אחר הצלייה, יש להקל לבשלו אחר הצלייה לצורך סעודת מצוה או הפסד מרובה. וכן אם הדיחו ומלחו תחלה כשאר בשר, ואחר כך צולהו, יכול לבשלו אחר כך לכבוד שבת. [וראה להלן סעיף קכג]. [ילקוט יוסף איסור והיתר א׳ עמוד שצא]

קח בשר ששהה ג׳ ימים בלא מליחה, וצלאוהו, יש אומרים שאף-על-פי שלכתחלה אין לבשלו אחר הצלייה, מכל מקום לצורך סעודת מצוה, או לצורך הפסד מרובה, מותר לבשלו אפילו לכתחלה, אם נצלה כל צרכו יפה יפה. ויש חולקים. ולדינא, היכא דאפשר לתקן על ידי שיעשה חליטה לאותה חתיכה אחר הצלייה, יש להקל לבשלו אחר הצלייה לצורך סעודת מצוה או הפסד מרובה. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך א׳ עמוד שצב]

קט לכתחלה היכא דאפשר אין להשהות בשר יותר מג׳ ימים בלי מליחה או הדחה, שיש לחוש שמא יבואו לבשלו. ואפילו אם בדעתו לצלותו מיד, אין להשהות בשר יותר מג׳ ימים בלי הדחה או מליחה. ולפיכך, קצבים שיש להם בשר משחיטה של יום א׳, צריכים לשרות הבשר ביום שלישי בערב בתוך גיגית מים, כדי שלא יעבור על הבשר ג׳ ימים בלי מליחה ושרייה. ואם התיזו מים על הבשר תוך ג׳ ימים לשחיטה, המקילים בזה יש להם על מה שיסמוכו, אך אין זה למהדרין. ולענין כבד ראה להלן סעיף קלב. [איסור והיתר א׳ עמ׳ שצג]

קי יש אומרים שבשר ששהה ג׳ ימים בלא מליחה והדחה, אפשר להתירו לבישול על ידי חליטה. ויש חולקים. וכן נראה דעת מרן. ולכן נכון להחמיר בזה שלא להתירו לבישול גם על ידי חליטה. ואמנם מושב קטן ואנשים בו מועטים, וחלה אחד מאנשי המושב בחולי שאין בו סכנה, ונפל למשכב, ואמר לו הרופא שרפואתו לשתות מרק של בשר, ואין ברשותו אלא בשר ששהה שלשה ימים בלא מליחה, יש להקל בזה על ידי שריית הבשר במים פושרים, ואחר כך ימלחו אותו וידיחו אותו כדין, ואחר כך יעשו לו חליטה במים רותחים מאד, וישתה המרק ויתרפא. [איסור והיתר כרך א׳ עמ׳ שצה. יביע אומר ח״י חיו״ד סי׳ ב׳]

קיא יש מי שאומר שזמן ג׳ ימים נמנה רק אחר הפשט עור הבהמה. ואין דבריו נראים להלכה, ומונים ג׳ ימים מיציאת הנשמה, גם קודם הפשט העור. [איסור והיתר כרך א׳ עמוד שצו]

קיב שומן של בשר או של אווזים ששהה ג׳ ימים בלי מליחה, יש אומרים שאף על פי שהשומן הוא רך, גם בזה יש לאסור את השומן

לבישול. וכל ההיתר הוא רק על ידי בישולו במים באופן שיהיה במים ששים כנגד השומן, ואחר כך ישפוך המים ויקלוט השומן הצף על גביו, ובתנאי שימלחנו תחלה. ויש חולקים ואומרים שבשומן יש להקל שלא להצריך לו צליה, כי אז יהיה נימוח בחום האש, וילך לאיבוד, ולכן יש להתיר בישולו על ידי שרייתו כשעה שלימה במים פושרים כדי שיתעורר דמו לצאת על ידי המליחה, ואחר כך ימלחוהו וידיחוהו כדת, ואחר כך יחלטו אותו כשיתנוהו לקדרה אחר שהמים יהיו רותחים, ומותר. ואף שאין אנו בקיאים בחליטה, בדיעבד וכן בשעת הדחק יש לסמוך להקל על חליטה ברותחים. וכן הסכימו האחרונים. [הליכות עולם חלק ו' עמוד רז. ומה שכתבנו באיסור והיתר כרך א' עמוד שצו, להתירו על ידי שיבטל השומן בששים, הנה להמבואר בהליכות עולם יש עוד אפשרות להקל בו על ידי חליטה, ומה שכתבנו שם להחמיר, אינו באופן שעושה על ידי חליטה. ועיין ביביע אומר חלק א' סימן ג' אות יא דבשר שנחלט ברותחין בלא מליחה מותר לאכלו בדיעבד].

קיג בשר ששהה ג' ימים בלי מליחה, יש אומרים דמה שנאסר לכתחלה לבשלו אחר הצלייה, הוא דוקא במים פושרים שמרככין אותו, אבל במים רותחין [דהיינו אחר חליטה] מותר לבשלו אחר הצלייה, דאין דם האיברים פורש, ומה שעל פני הבשר יצא על ידי צלייה. ויש אומרים שאין נראה כן מדברי מרן השלחן ערוך, אלא בכל אופן לכתחלה אין לבשלו אחר הצלייה, אפילו במים רותחין. [ילקו"י איסור והיתר כרך א' עמוד שצז]

קיד בשר ששהה ג' ימים בלא מליחה, וחתכוהו דק דק ומלחוהו יותר מן הראוי, ושראוהו אחר כך במים, והיו המים אדומים כבשר דעלמא הנשרה, ואחר כך חזרו ומלחוהו ב' פעמים והדיחוהו, ואחר מליחה והדחה אחרונה אזיל סומקא ואתי חיוורא, ונעשו המים לבנים, אפילו הכי הבשר אסור. דבשר ששהה ג' ימים בלא מליחה אין לו היתר אלא בצלייה. [איסור והיתר כרך א' עמוד שצח ושצט]

קטו בשר ששהה ג' ימים בלי מליחה, ונתנו את הבשר במים פושרים קודם המליחה כדי לעורר את דמו שיצא במליחה, גם באופן כזה לא מועיל למלחו, ואין תקנה לבשר זה אלא בצלייה. ואמנם אם זקוקים לבשלו ואי אפשר בצלי מכל מיני סיבות, אפשר להקל לשרותו במים פושרים כשעה שלימה כדי שיתעורר דמו לצאת על ידי המליחה, ואחר שימלחוהו וידיחוהו כדת, יתנוהו לתוך מים רותחים שיחלטו אותו, ומותר. [איסור והיתר כרך א' עמוד שצח]

קטז בשר ששהה ג' ימים בלא מליחה, שאסור לאוכלו אלא על ידי צליה, ועברו ומלחו ובישלו את הבשר, צריך שיהיה ששים בתבשיל כנגד הבשר כדי להתירו. ואם לא היה ששים בתבשיל כנגד הבשר, יש אומרים שהבשר אסור באכילה כדין בשר שנתבשל בלא מליחה, ויש חולקים, וכן עיקר. ואת הכלים יש להתיר אחר מעת לעת. ואף כלי חרס וכלי פורצליין [שהמנהג לחושבם ככלי חרס], יש להתיר אפילו בלא הגעלה לאחר שעבר עליהם מעת לעת, בצירוף חזקת כשרות של הכלים. [איסור והיתר א' עמוד שצט. הליכות

סימן סט סעיף יא בהגה - חתיכה שלא נמלחה כראוי

קיז והוא הדין אם נמלחה החתיכה, ולא נמלחה כראוי, דהיינו שנתן עליה כמה גרגירי מלח בודדים, וכיוצא בזה, שדינה כאילו לא נמלחה כלל, וצריך שיהיה בתבשיל ששים כנגד החתיכה. [ילקו״י איסור והיתר כרך א׳ עמוד תא]

קיח בשר שנמלח והוכשר כדת, ויש ספק אם שהה ג׳ ימים בלי מליחה והדחה, או לא, יש להתירו לבשלו בקדרה כבשר רגיל, משום ספק ספיקא. ויש אומרים שכל זה אחר שהבשר כבר נמלח והוכשר כדת, אבל לכתחלה אין להכשירו על ידי מליחה לבישול. ויש מתירים אף לכתחלה, למולחו ולהכשירו לבישול. וכן עיקר. [ילקו״י איסור והיתר כרך א׳ עמ׳ תא]

בשר ששהה ג׳ ימים - היתרו לצלי

קיט בשר ששהה ג׳ ימים בלא מליחה, מותר לצלי בלא מליחה אף לכתחלה, אלא שטוב למלחו קצת כשאר צלי. [ילקו״י איסור והיתר כרך א׳ עמוד תב]

קכ בשר ששהה ג׳ ימים בלי מליחה שהותר לצלייה, הוא גם באופן שהבשר שהה הרבה יותר מג׳ ימים בלי מליחה. ומכל מקום טוב להזדרז לצלותו בהקדם, שלא ישכח ויבא לידי תקלה לבשלו ולאוכלו על ידי מליחה והדחה כשאר בשר. [איסור והיתר א׳ עמו׳ תב].

קכא בשר ששהה ג׳ ימים בלא מליחה, והניחוהו בקדרה על האש, והמים הגיעו לחום שהיד סולדת בהם, והוציאו את החתיכה, שוב אין להתיר את החתיכה בצלייה, ודינו כדין בשר שנתבשל בלא מליחה. [ילקו״י איסור והיתר כרך א׳ עמוד תג]

קכב בשר ששהה ג׳ ימים בלי מליחה, ועברו ומלחוהו כמליחת בשר לקדרה, וצלאוהו, גם באופן כזה אסור לבשלו אחר הצלייה. [ילקו״י איסור והיתר כרך א׳ עמוד תג]

קכג בשר ששהה ג' ימים בלא מליחה, ושרו אותו במים תוך הג' ימים, יוכל להשהותו עוד ג' ימים אחרים פחות חצי שעה. [ילקו"י איסור והיתר כרך א' עמוד תג]

קכד יש מי שאומר שאין די בהדחה בעלמא, אלא צריך שרייה במים חצי שעה כדי שיוכל להשהותו עוד ג' ימים בלי מליחה. ויש אומרים דדי בהדחה בעלמא. ולכתחלה אין להקל בהדחה בעלמא, אלא היכא דאפשר יש להשרות את הבשר במים. אך המקילים על ידי הדחה בעלמא, באופן שמתיזים הרבה מים על כל הבשר, כבר נתבאר לעיל [סעיף קח], שיש להם על מה שיסמוכו. [ילקו"י איסור והיתר כרך א' עמוד תד]

קכה בעת ששורין את הבשר במים, לכתחלה יכניסו את כל הבשר לתוך המים, באופן שכולו יהיה בתוך המים. אך אם עברו והדיחו אותו רק מצד אחד, יש להקל בדיעבד ובהפסד מרובה. [ילקו"י איסור והיתר כרך א' עמוד תה]

קכו יש אומרים שאין להתיר לכתחלה להשהות בשר ג' ימים בלי מליחה, אף אם שורים אותו במים בתוך ג' הימים, כדי להשהותו עוד ג' ימים נוספים. וכל ההיתר בזה הוא רק בדיעבד. ויש מתירים בזה, וכן המנהג להקל אפילו במקומות שיש בשר בשפע, ואין פוצה פה ומצפצף. והמנהג להקל לעשות כן אפילו כמה פעמים, שבכל ג' ימים [פחות מעט] מניחים הבשר בתוך מים, כדי שיוכלו להשהותו עוד ג' ימים. [איסור והיתר כרך א' עמוד תה]

קכז קצב המוכר בשר צריך להודיע לקונים על זמן השחיטה, כדי להזהירם שלא יעבור זמן של ג' ימים בלא מליחה והדחה. ואם הדיח הבשר, יודיע להם על זמן ההדחה, שימנו ג' ימים מזמן ההדחה. [ילקו"י איסור והיתר כרך א' עמוד תו]

קכח טבח שעבר ומכר בשר ששהה ג' ימים בלא מליחה בלא להודיע על כך, אין מעבירין אותו ממשרתו, ולא נפסל לעדות. [ילקו"י איסור והיתר כרך א' עמוד תו]

קכט בשר [חלק] המונח בתוך מקרר חשמלי (בפריזר), או בשר חלק קפוא הבא מקרית חוצות, שמקפיאים אותו עד שנעשה כאבן, אפילו שהה עשרה ימים או יותר אין לחוש בזה שמא נתייבש דמו בתוכו, ומותר למולחו ולהדיחו ולבשלו בקדרה, אחר שיפשירו אותו, ובאופן שכשרות הבשר ברורה גם מצד השחיטה, וכן המנהג פשוט בארץ ישראל על פי הוראת גאוני ירושלים. ואין להחמיר בזה, שהיא חומרא יתירה. [ואם הבשר נשאר קפוא אפשר לרככו תוך ג' ימים רק במים פושרים]. ומיהו החרדים לדבר ה' נזהרים לקנות בשר חלק קפוא שהוכשר קודם ההקפאה, או בשר חלק טרי משחיטה מקומית. ומכל מקום אף הנוהגים להקל בבשר קפוא [שלא נמלח], מה טוב אם לאחר מליחה והדחה כדת, יתנו את הבשר לקדרה

בשעה שהמים רותחים, כדי שיתוסף טעם להיתר של חליטה ברותחים. [ילקו״י איסור והיתר כרך א׳ עמוד תז. יביע אומר ח״ב (חיו״ד סי׳ ד), ובחלק ז׳ חיו״ד סימן ד].

קכ בשר קפוא ששהה בפריז׳ר ג׳ ימים בלי מליחה והדחה, והוציאו אותו מהפריזר ושהה בחוץ עוד ג׳ ימים בלי מליחה, אך ההפשר היה תוך זמן של ג׳ ימים, יש מתירים בשר זה לבישול. אבל אם שהה אחר ההפשר ג׳ ימים מעת לעת, אין להכשירו אלא לצלייה. [שם תיא]

קכא בשר ששהה שלשה ימים בלי מליחה, וחל יום שלישי בשבת או ביום טוב, ואם לא ישרה אותו במים ביום השבת, ייפסד הבשר לבישול, יש אומרים שאסור לשרותו במים בשבת, משום מתקן מנא. ויש מתירים. ולדינא נכון יותר שיניח את הבשר בכיור, ויטול ידיו על הבשר בשפע, כדי שהמים יבואו על הבשר מכל צד. ומה שמטלטל את הבשר ליתנו בכיור, אין בזה חשש משום מוקצה, שכבר ביארנו בילקוט יוסף (שבת כרך ב׳ עמוד ריח) דלדידן אין לבשר חי דין מוקצה. וגם לאשכנזים יש להקל בזה במקום דחק כזה. והוא הדין כשחלו ב׳ ימים טובים ושבת. וכשיכול ליתנו במקפיא, עדיף יותר שיעשה כן. ומותר לומר לגוי שישרה אותו במים כדי שלא יאסר בבישול לאחר השבת, וטוב לומר לגוי שיאמר לגוי אחר לשרותו, דהוי כעין שבות דשבות שמותר במקום הפסד, ואם אין שם גוי, מותר לישראל ליטול ידיו הנקיות על הבשר, כדי שלא יאסר. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך א׳ עמוד תיא. יביע אומר חלק ו׳ חלק אורח חיים סימן לה אות ג׳. הליכות עולם ח״ו עמ׳ ריד].

קכב גם כבד ששהה ג׳ ימים בלי מליחה, אין היתר לבשלו אחר צלייה, ומכל מקום מי שקנה עופות רבים עם הכבדים שלהם, ואין באפשרותו לצלות מיד את כל הכבדים, מותר לו לכתחלה להשהותם ימים רבים במקרר, עד שיתאפשר לו לצלותם, ואם הניחו הכבד בתא ההקפאה (פריזר) עד שנקפא מאד, מותר גם לבשלו אחר צליה. ואם מניחים במקרר (לא בתא ההקפאה) יותר מג׳ ימים, יאכלם בצליה לבד, ומכל מקום אין לחוש שמא יבשלם אחר כך. [ילקו״י איסור והיתר כרך א׳ עמוד תיג. יחוה דעת חלק ו׳ סימן מו עמוד רמח]

קכג בשר ששהה ג׳ ימים בלא מליחה, ונתערבה אותה חתיכה בחתיכות אחרות, בטלה ברוב, ומותר לבשל כולן, ואפילו היתה ראויה להתכבד. אבל לא יבשל את כולן בקדרה אחת, אלא יבשל כל חתיכה בפני עצמה, או שירבה היתר על החתיכה שיעור ששים. [שם תיד]

קכד חתיכה שנתבשלה בלא מליחה, ונתערבה באחרות, יבש ביבש, בטלה ברוב, ואין צריך ששים לבטלה. וגם אין צריך להשליך חתיכה אחת לים. [איסור והיתר כרך א׳ עמוד תטז]

קלה בשר ששהה ג' ימים בלי מליחה ועברו ומלחו אותו בכלי שאינו מנוקב, דינו כשאר בשר דאם שהה בכלי שיעור שיתנו מים על האש ויתחילו להרתיח אסור אף בצלי. [שם תיח]

קלו בשר ששהה ג' ימים בלי מליחה ועברו ומלחוהו עם שאר בשר, יש להתיר את אותה חתיכה לצלי, דאף שהיא בלעה מהדם של החתיכה השניה, מכל מקום מה שבלעה תפלוט בצלייה. ואין צריך למלוח אותה חתיכה קודם הצלייה. [איסור והיתר כרך א' עמוד תיט]

קלז בשר ששהה שלשה ימים בלא מליחה, ועברו ומלחוהו עם שאר בשר שכבר נמלח, והודח בכלי שאינו מנוקב, יש אומרים שהכל נאסר, דשמא יצא הדם שנתקשה על ידי מליחה, ואוסר את שאר הבשר, כיון שמונח בכלי שאינו מנוקב. ויש מתירים את שאר הבשר על כל פנים במקום הפסד מרובה על ידי מליחה שנית, דאיידי שיפלוט ציר יפלוט דם שבלע. ויש אומרים שאין להקל בדבר אחר שאפשר בצלייה. [ילקו"י איסור והיתר א' עמ' תיט].

סימן סט סעיף טו - בשר המלוכלך בדמים

קלח בשר שלא נמלח, ושראוהו במים קודם מליחה, ושכחו להוציאו מן המים, ונשאר שם עשרים וארבע שעות או יותר, אסור לאוכלו על ידי מליחה בבישול בקדרה, אלא ידיח אותו ויצלהו על האש, והאשכנזים נוהגים לאוסרו אף בצלייה. [איסור והיתר כרך א' עמוד תכ. יביע אומר חלק ה' חלק יורה דעה סימן ה' אות ד]

קלט יש אומרים שכל מה שהבשר [שנכבש במים מעת לעת] נאסר לבישול הוא דוקא בבשר שהיה דם על פניו, שלא הודח כלל. אבל אם הבשר הודח מדם שעל פניו, אף על פי שלא נמלח אם שהה במים מעת לעת יש להתירו גם לבישול. ויש חולקים וסוברים שגם אם הבשר הודח מדם שעל פניו, אם שהה במים מעת לעת נאסר לבישול, ומותר רק לצלי. וכן עיקר לדינא. [ילקו"י איסור והיתר כרך א' עמוד תכא]

קמ בשר שלא נמלח שנכבש במים מעת לעת, אף שנאסר לבישול והותר רק לצלי, מכל מקום מותר לבשלו אחר הצלייה. [ילקו"י איסור והיתר כרך א' עמוד תכב]

קמא כבר נתבאר לעיל, דדם כבוש דינו כדם מבושל, שאין איסורו אלא מדרבנן, ולכן בשר שקודם שנמלח נכבש במים, וספק אם עבר עליו מעת לעת בתוך המים או לא, מותר להכשירו על ידי מליחה לבשלו בקדרה.

דספק דרבנן לקולא, ועוד, שיש כאן ספק ספיקא להקל, שמא לא נכבש במים מעת לעת, ואף אם תמצא לומר שנכבש מעת לעת, שמא הלכה כדעת הסוברים דכבוש כמבושל הוא רק בשלשה ימים, ושמא הלכה כהסוברים דכבוש כמבושל הוא רק בחומץ. ויש לצרף כאן חזקת היתר דמעיקרא. וכן בכל ספק כבוש בשאר איסורים, אם לא נכבש בחומץ וציר, יש להתירו משום ספק ספיקא. וכל שכן ספק כבוש בבשר (מבושל) וחלב שיש להקל, שלא אסרה תורה אלא דרך בישול, ולא בכבישה. [איסור והיתר א' עמ' תכג. יביע אומר ח"ח סי' ז. ואף בספק כבוש בשאר איסורים, אם שהה מעת לעת או לא, אזלינן לקולא. וראה בהליכות עולם חלק ו' עמוד כ']

קמב בשר שלא מלח והיה במים מעת לעת, ונתבשל, ונשפך מהתבשיל באופן שאי אפשר לעמוד על שיעורו אם היה ששים או לא, יש להקל בספיקו, ככל ספק דרבנן, דדם שבישלו דרבנן. [ילקו"י איסור והיתר כרך א' עמוד תכד]

קמג כבוש שנתנענעו מימיו בתוך כ"ד שעות, י"א דחשיב כבוש. ויש חולקים. [שם].

קמד בשר ששהה מעת לעת במי נהר, מאחר והמים מתחלפים יש אומרים שאין בזה דין כבוש כמבושל. ויש חולקים. ובלאו הכי יש להתיר מאחר שיש במים ששים כנגד הבשר. [ילקו"י איסור והיתר כרך א' עמוד תכה]

קמה בשר שלא נמלח שנכבש במים מעת לעת, בכלי המיוחד לשריית הבשר, הבשר מותר רק לצלי (וכמבואר לעיל), ומכל מקום הכלי מותר לשרות בו שוב בשר, שהרי אין שורין אלא חצי שעה, ונזהרין שלא לשרות בו בשר עשרים וארבע שעות. [או"ה א' עמוד תכה]

קמו בשר שנשרה במים כ"ג שעות והוציאוהו, ואחר כך חזרו והניחוהו שעה אחת באותם מים, או במים אחרים, יש מחמירים בזה, דכבוש בסירוגין הוי כבוש. ויש מתירין דסוף סוף לא היה במים כ"ד שעות רצופים. וכן עיקר. ועל כל פנים לכתחלה אין ראוי להקל בזה. [שם].

קמז אם הכניס בשר בתוך שקית ניילון, והצטבר שם הדם, ושהה מעת לעת, יש לזה דין כבוש, ונאסר לבישול, ואין לו היתר אלא לצלי. וכן עופות שכרכו אותם בניירות, ונתנו שם קרח, ובתוך כמה שעות הקרח נמס, והבשר נכבש במי הקרח מעת לעת, לדידן אין הבשר נאסר כי אם לבישול. [ילקו"י איסור והיתר כרך א' עמוד תכו]

קמח בשר שהונח קודם המליחה בכלי, ונטף ממנו דמו ונמצא שחלק מהבשר היה בתוך הדם במשך זמן של מעת לעת, חשיב ככבוש ואותו חלק אין לו היתר אלא בצלייה. [שם תכו]

סימן סט סעיף טז - מקום מליחת הבשר

קמט הכלי שמולחים עליו בשר צריך להיות מנוקב או משופע, כדי שהדם יזוב ממנו בלי עיכוב. והמדרון צריך להיות באופן שאם ישפך שם מים יצאו מיד. ואם השיש שבמטבח חלק לגמרי, מותר למלוח עליו אפילו שאינו מונח כמדרון. ובלבד שלא יהיו שם סדקים ונקבים. ואם השיש אינו חלק, צריך שיהיה מונח כמדרון, באופן ששופכים שם מעט מים והם זבים מיד, ולא יהיו בו סדקים ונקבים. [איסור והיתר מהדורת תשמ״ז עמוד מא. ובילקו״י חלק ח׳ איסור והיתר כרך א׳ עמוד תכז, על פי המבואר בשלחן ערוך סימן סט סעיף טז וברמ״א שם].

קנ מותר למלוח הבשר על גבי חול דק, שאם יבואו עליו מים, תיכף ומיד יבלעו בתוכו, ואינו דומה לקרקע מרוצף. וכן נהגו כל בעלי הוראה להתיר בסתם רצפה של עפר, שדינה כמו כלי מנוקב. [כן כתב בהליכות עולם חלק ו׳ עמוד קפ. ומה שכתבנו בילקוט יוסף איסור והיתר כרך א׳ עמוד תכט, דראוי להחמיר שלא למלוח הבשר על גבי קרקע ממש, הנה הלשון שם ״ראוי להחמיר״ ואינו מעיקר הדין, וגם אפשר דהיינו בקרקע יבשה שאין הדם היוצא מהבשר נבלע בתוכו תיכף ומיד. אבל אין הכי נמי מעיקר הדין מותר למלוח בשר על גבי חול דק, שאם יבואו עליו מים תיכף ומיד יבלעו בתוכו].

קנא אם מלח בתוך שק שיש בו נקבים הוי כמלח בכלי מנוקב. אבל אם מלח בשק אטום, דינו כמלח בכלי שאינו מנוקב. ומותר למולחו על גבי מחצלת, שהנקבים שבה מרווחים, והדם זב מהם. [ילקו״י איסור והיתר כרך א׳ עמוד תכט. הליכות עולם חלק ו׳ עמוד קפ]

קנב אין למלוח בשר על גבי עור של בהמה, דחשיב כמולח בכלי שאינו מנוקב. אלא אם כן העור נמצא בשיפוע שהדם זב לחוץ. [ילקו״י איסור והיתר כרך א׳ עמוד תכט]

קנג אין למלוח על כלי עצם, אם אינו נמצא בשיפוע ומדרון. [ילקו״י איסור והיתר א׳ עמ׳ תל]

קנד כלי שאינו מנוקב שנתנו לתוכו קשין וקסמין, ומלחו שם בשר, אף שהבשר מותר, שהרי היה לדם להיכן לזוב, מכל מקום הכלי נאסר מאחר שאינו נקוב. [איסור והיתר א׳ עמ׳ תל]

קנה אם נמלח בכלי מנוקב, וקודם שיצא מידי כל דמו הניח את הבשר בכלי שאינו מנוקב, יש אומרים שיחזור וימלחנו בכלי מנוקב, שבכהאי גוונא מפליט כל הדם שבו. ויש חולקים. ובשר ששהה כדי שיצא ממנו כל דמו, ואחר כך הניחוהו בכלי שאינו מנוקב, ונתמלא מציר, מותר. ולפי זה בשר שנפל לתוך ציר היוצא מהבשר אחר ששהה כדי מליחה מותר. ויש מי שאוסר בזה ובזה, ויש לחוש לו לכתחלה. [איסור והיתר כרך א׳ עמוד תל]

קנו מלח בשר בכלי שאינו מנוקב, אסור להשתמש באותו כלי בדבר רותח. אבל בצונן מותר להשתמש בו אחר שיקנח הכלי יפה. ומיהו בכלי חרס יש להחמיר אפילו על ידי הדחה. ואם נשתמש בו בלא הדחה, ידיח מה שנשתמש בו. אבל מותר לחזור ולמלוח בה בשר. [ילקו״י איסור והיתר כרך א׳ עמוד תלא]

קנז בשר שנמלח בכלי מנוקב מותר להשתמש בכלי זה אפילו רותח. אך נהגו העולם שלא להשתמש כלל בכלי שמולחין בו. [ילקו״י איסור והיתר כרך א׳ עמוד תלב]

קנח אם נתן בשר מלוח לתוך קערה של איסור תפלה, אפילו נוגעים זה בזה מותר. [שם תלה]

סימן סט סעיף יח - בשר שנמלח בכלי שאינו מנוקב

קנט בשר שנמלח בכלי שאינו מנוקב, או שמלח את הבשר להכשירו לקדרה כדין, ואחר כך נתנו בכלי שאינו מנוקב, ושהה בכלי זה כשיעור שיתנו מים על האש ויתחילו המים להרתיח, כל חתיכה שהיא משוקעת בציר ודם שבשולי הכלי אסור לאכלו אפילו צלי, ואם רק חלק מן החתיכה היה בתוך הציר, החלק שבתוך הציר אסור לאוכלו אפילו צלי, וחלק החתיכה שמחוץ לציר מותר, אפילו היה כולו שומן, ויקלוף [כדי קליפה] מהצד שלא היה בתוך הציר. [ילקו״י איסור והיתר כרך א׳ עמוד תלה]

קס לא שנא חתיכה אחת או כמה חתיכות, אם נמלחו בכלי שאינו מנוקב כל מה שבציר אסור. [ילקו״י איסור והיתר כרך א׳ עמוד תלז]

קסא חתיכה שיש ספק אם נמלחה בכלי מנוקב או בכלי שאינו מנוקב, החתיכה כולה מותרת לכולי עלמא. [ילקו״י איסור והיתר כרך א׳ עמוד תלז]

קסב חתיכה שנמלחה בכלי שאינו מנוקב, ונתן עליה מלח כשיעור מליחה לצלי, אין החתיכה נאסרת כלל. [ילקו״י איסור והיתר כרך א׳ עמוד תלח]

קסג חתיכה שנמלחה בכלי שאינו מנוקב, שנתערבה חד בתרי בחתיכות שנמלחו בכלי מנוקב, החתיכה בטלה ברוב, ואפילו אם היתה החתיכה ראויה להתכבד. [או״ה שם עמ׳ תלח]

קסד חתיכת בשר שנמלחה בכלי שאינו מנוקב, והוציאו את החתיכה מן הכלי ולא נודע איזה צד ממנה היה בתוך הציר, ואיזו חלק מהחתיכה

היה למעלה מהציר, כל החתיכה אסורה מספק. ואם ברור לנו שרוב החתיכה היה מחוץ לציר, ורוב החתיכה היתה מחוץ לציר, יש להתיר חתיכה זו, מדין חד בתרי בטיל. שגם בחתיכה אחת יש לומר חד בתרי בטיל, ואותו חלק שנכבש ונאסר, ושאין אנו יודעים את מקומו, מתבטל כלפי רוב החתיכה המותרת. ואין צורך שיהיה ממש פי שנים כנגד החלק של החתיכה שבתוך הציר, אלא די ברוב רגיל. ומותר לבשל אחר כך את כל החתיכה ולאוכלה. אבל אם יש בידינו ספק אם רוב החתיכה היתה מחוץ לציר או לא, ושמא אין רוב בחתיכה נגד מה שהיה מונח בתוך הציר, יש להחמיר בזה. [ילקו״י איסור והיתר כרך א׳ עמוד תלט. הליכות עולם ח״ו עמו׳ קפא].

סימן סט סעיף יט, וכ׳ - חליטת הבשר

קסה הבשר אחר שהודח ונמלח יפה יפה והודח אחר המליחה כדת, מותר להניחו בקדרה לבשלו, אע״פ שאין המים רותחים, ומותר גם ליתן את הבשר לתוך מים פושרים שעדיין לא הגיעו ליד סולדת בו. וכך היא דעת רוב גדולי הפוסקים, אבל הרמב״ם סובר שאין המלח מפליט את כל הדם שבחתיכה, אלא רק את הדם שבשטח העליון של החתיכה. ולכן הוא מצריך לתת את החתיכה בקדרה שהמים שבה רותחים, שאז המים הרותחים צומתים את הדם שבחתיכה שלא יפרוש, והרי היא כחליטה. ומרן השלחן ערוך (סי׳ סט סעיף יט) פסק בסתם כדעת רוב הפוסקים שאין צריך שיהיו המים רותחים. והביא שיש מי שהצריך חליטה, וכל מקום שכותב מרן הלכה ב״סתם״ להיתר, ואחר כך מביא יש אומרים לחלוק על הסתם, הלכה כסתם מרן, בין בהפסד מועט בין בהפסד מרובה, ולא הביא סברת החולקים אלא לכבוד בעלמא. וכן אמר מרן בעצמו, שכן דעתו, וכמו שהעיד מרן החיד״א בספר ברכי יוסף (שיורי ברכה סי׳ סא סק״ב). [ילקו״י איסור והיתר כרך א׳ עמוד תמא]

קסו משפחות יוצאי תימן שעלו לארץ ישראל לצמיתות, יכולים להקל ולנהוג כמנהג ארץ ישראל, בכל עניני איסור והיתר, כדעת המרא דאתרא מרן השלחן ערוך, ובכלל זה רשאים שלא להצריך חליטה לבשר שנמלח. אולם אם ברצונם להמשיך במנהגם לחומרא, שלא לאכול בשר אלא אחר חליטה, תע״ב. אך אינם חייבים להמשיך כמנהגם בתימן להחמיר בזה. [איסור והיתר א׳ עמו׳ תמו. יחוה דעת ח״א סי׳ כז עמוד עז. ירחון קול תורה אב תשס״ג עמוד לה]

קסז אף על פי שלכתחלה אין אנו סומכין על חליטה הבאה במקום מליחה, שאין אנו בקיאים בחליטה, מכל מקום בשר שנחלט ברותחין בלי מליחה כלל, בדיעבד מותר לאוכלו, באופן שידוע לנו שהמים היו רותחים בשעה שנתן הבשר לתוכם. [שם עמ׳ תנ]

קסח חולה החסר לו דם, וצריך לאכול בשר, ואסור לו מלח, יש להקל לחלוט את הבשר ברותחין, שאף שאין אנו בקיאים בחליטה, כל זה לבריאים, אבל לחולה יש להקל. וראה לעיל סעיף מז לענין למלוח במלח מזוקק לצורך חולה. [ילקו״י שם עמוד תנב. הליכו״ע ח״ו עמ׳ קיז]

קסט בשר שנמלח ושהה שיעור כדי מליחה, לכתחלה אין ליתנו עם המלח שעליו בתוך כלי שאינו מנוקב. אבל אם עברו ונתנוהו בכלי בלא הדחה, ונתמלא מציר, מותר. ולפיכך בשר שנפל לתוך ציר היוצא מהבשר אחר ששהה כדי מליחה, מותר. ויש מי שאוסר בזה, ויש לחוש לדבריו לכתחלה. [איסור והיתר א׳ עמ׳ תנד]

קע אין לאכול מבשר שנמלח, קודם שהודח מהמלח שעליו, אף ששהה שיעור מליחה, עד שידיחנו יפה יפה. וכן לכתחלה נכון להחמיר שלא לחתוך ממנו בסכין קודם שידיחנו. ואם חתך ממנו בסכין אין צריך להגעיל הסכין אלא ידיחנו ודיו. [איסור והיתר כרך א׳ עמוד תנה]

סימן סט סעיף כא - במקום שאין מלח

קעא במקום שאין מלח מצוי יש לצלות את הבשר. ויש אומרים שאסור לאכול צלי כשלא נצלה חצי צלייתו ופלט כל דמו. ויש חולקים ואומרים שאין צריך לצלות החתיכה אפילו כחצי צלייתו, וכן עיקר לדינא. אולם אם רוצה לבשלו אחר צלייתו, יצלהו עד שיזוב כל דמו, ואחר כך יבשלוהו. [ילקו״י איסור והיתר כרך א׳ עמוד תנה. יביע אומר חלק ח׳ חיו״ד ר״ס ח׳]

קעב במקומות שאין מלח מצוי אפשר להקל לתת את הבשר תחת עשן, ולעשנו, ולאוכלו בלא בישול, באופן שהדיח את הבשר מדם שעל פניו. [ילקו״י איסור והיתר כרך א׳ עמוד תנז]

קעג צלה בשר ולפני שיצלנו כמאכל בן דרוסאי נמלך ומלחו ובשלו, צריך ס׳ נגדו, שהדם נתעורר לצאת בצלייתו, ואין כח במלח להוציאו, ופורש בבישול. [או״ה א׳ עמוד תנח]

קעד מי שחתך מלח קשה בסכין חולבת שאינה בת יומא, ומלח בו הבשר, יש מתירים את הבשר כשהוא בערב שבת או כשיש הפסד מרובה. ויש אוסרים. והעיקר להקל. [שם תנט]

קעה מותר למכור בשר לא מוכשר, לחילוני החשוד על אכילת בשר בלי להכשירו כדת, שכל שיש ספק אם יעשה איסור יש להקל. [ילקו"י איסור והיתר כרך א' עמוד תנט]

קעו בשר שאפשר להתירו ולאכול אותו צלי, אין זה נחשב בגדר "הפסד מרובה" בכדי להתירו אף בבישול במקרים מסויימים. [ילקו"י איסור והיתר א' עמ' תסא. יביע אומר ח"ה סי' ה' אות ה]

סימן ע - למלוח כמה חתיכות זו על גב זו

א מותר למלוח הרבה חתיכות זו על גב זו, ואפילו אם החתיכה התחתונה גמרה פליטת דמה קודם העליונה, אין אנו חוששין שתחזור ותבלע מהדם של הבשר המונח עליה, מפני שהבשר שוהה הרבה זמן לפלוט את צירו, במשך שתים עשרה שעות, וכל זמן שפולטת ציר אינה בולעת כלל. ואין הבדל בזה בין אם מולח בשר עוף עם בשר בהמה וחיה, או בשר שור עם בשר גדיים וטלאים. ולכן מותר למלוח בשר עוף עם בשר בהמה וחיה. ואפילו אם בשעת המליחה מתקבץ הציר ועומד בגומא שבין החתיכות מותר. וכן מותר להניח את העופות זה על גב זה לאחר המליחה, ואין בזה כל חשש. [איסור והיתר א' עמוד תסב]

ב חתיכה שנמלחה, ובתוך כדי שהיא פולטת ציר הניחו עליה חתיכה נוספת ומלחוה, מותר להדיח את החתיכה התחתונה ולבשלה מיד, ואין צריך להמתין שיעור כדי מליחה שתפלוט מדם החתיכה שהונח עליה. [ילקו"י איסור והיתר כרך א' עמוד תסד]

ג אולם אסור למלוח דגים עם בשר בהמה חיה ועוף, לאחר שניטלו קשקשיהם, אפילו בכלי מנוקב, מפני שהדג הוא רך וממהר לפלוט את כל דמו וצירו קודם שיפלוט הבשר או העוף את דמו, ובולע אחר כך מהבשר. [ילקו"י איסור והיתר כרך א' עמוד תסה]

ד המולח דגים [על מנת שיקבלו טעם מהמלח] עם בשר עופות, העופות מותרים אבל הדגים צריכים קליפה. שהמליחה אוסרת עד כדי קליפה. ואם נמלחו עם הקשקשים שעליהם, הכל מותר ואין צריך קליפה. ואין לאסור את הדגים והבשר מחשש סכנה, כדין בשר ודגים שנתבשלו יחד, דבמליחה ליכא סכנה. [ילקו"י איסור והיתר כרך א' עמוד תסה]

ה לפיכך בשר שנמלח כדת וגמר פליטת כל דמו וצירו, וכן דגים שנמלחו והודחו, ואחר כך חוזרים למולחם יחד, אין הדגים והבשר נאסרים

מחשש סכנה. ולכן מותר לבשל הדגים אף דיש לחוש שמא בלעו מטעם הבשר בעת המליחה. [איסור והיתר כרך א' עמוד תסו]

ו המולח דגים עם בשר במליחה מועטת כמו מליחה לצלי, גם הדגים מותרים ולדידן אין צריך קליפה. [ילקו"י איסור והיתר כרך א' עמוד תסז]

ז יש אומרים שאם מלח דגים עם בשר, והדגים היו למעלה, אינם צריכים קליפה כלל, דדם אינו עולה למעלה. ויש חולקים ואומרים דהוי כדין תתאה גבר, וצריך לקלוף מהדגים. [ילקו"י איסור והיתר כרך א' עמוד תסז]

ח כל מה שאמרו שהמולח דגים עם בשר, הדגים נאסרים כדי קליפה, הוא דוקא כשמלח הדגים והבשר ביחד, או שהעוף היה עם מלח והדג בלא מלח, שבזה הדג צריך קליפה [כשנמלח בלא קשקשים], אבל אם היה על הדג מלח, ועל העוף לא היה מלח, ונתנם זה בצד זה, או אחד על גב השני, אף הדגים מותרים בלי קליפה. [איסור והיתר כרך א' עמוד תסח]

ט יש אומרים שאם הדג תפל והעופות מלוחים, אם הדג לא נמלח כלל, אף על פי שבולע מדם העופות, מכל מקום אגב שיפלוט את דמו יפלוט גם כן את הדם של העופות. אבל אם הדג נמלח כבר בעבר, וחזרו ומלחו עופות לידו, אחר שהדג כבר פלט את דמו, צריך קליפה. ויש אומרים שגם אם הדג לא נמלח כלל, צריך קליפה, וכן נראה שהוא דעת מרן השלחן ערוך. [ילקו"י איסור והיתר כרך א' עמוד תסח]

י מותר למלוח דגים כדי ליתן בהם טעם, או כדי להוציא מתוכם את הטעם התפל, בקדרה שמלחו בה בשר. ויש להתיר בזה אף לכתחלה. [ילקו"י איסור והיתר כרך א' עמוד תע]

יא דגים טמאים שנמלחו יחד עם דגים טהורים, הדגים נאסרים כדי קליפה מכל הצדדים שנגעו בדגים הטמאים, משום הציר של הדגים הטמאים שנבלע בדגים הטהורים. ומכל מקום ציר דגים טמאים אינו אלא דרבנן, ולכן אם יש ספק אם הדגים טמאים נמלחו יחד עם הדגים הטהורים, או לא, הדגים הטהורים מותרים. ולפיכך מותר לקנות מהעכו"ם דגים מלוחים טהורים, אף על פי שמונחים עם הטמאים בכלי אחד, שמא לא נמלחו יחד. וכל זה שאין בדגים שמנונית, אבל אם יש בהם שמנונית אסור מה"ת, ובזה אפילו אם יש ספק אם נמלחו עם הדגים הטמאים או לא, ספיקא לחומרא. ומיהו סתם דגים אין בהם שמנונית, ובספק אם נמלחו עם דגים טמאים אזלינן לקולא. [ילקו"י או"ה כרך ב' עמוד קעז]

יב בשר שחוטה שמלחוהו עם בשר טריפה, או שבשר הטריפה מלוחה והכשרה תפלה, ונוגעים זה בזה, אסור כדי קליפה, שאף על פי שאינו בולע מדם הטריפה בולע מצירה. אבל אם בשר הכשרה מלוחה ובשר

הטריפה תפלה, מותר בהדחה בלא קליפה, בין שבשר הכשרה למעלה בין שהוא למטה. [ילקו״י איסור והיתר כרך א׳ עמוד תעא. איסור והיתר כרך ב׳ במבוא. ירחון קול תורה אב תשס״ג עמ׳ לט]

יג וכל זה כשהבשר כחוש, אבל אם הבשר שמן, ומלחוהו על בשר טריפה, בין אם בשר הכשרה לבדו שמן, בין אם בשר הטריפה לבדו שמן, האיסור מפעפע בכל החתיכה ואוסר את כולו, משום דתתאה גבר. ואם בשר הכשרה היה למטה, ומלחו מעליו את בשר הטריפה שיש בו שומן, מעיקר הדין בשר הכשרה מותר [על ידי קליפה], דתתאה גבר, אך המחמיר תבוא עליו ברכה. [ילקו״י איסור והיתר כרך א׳ עמוד תעב]

יד אם יש ספק אם בשר השחוטה נמלח עם בשר נבילה או לא, הוי ספק דאורייתא ולחומרא. אבל אם יש ספק אם הדג הטמא נמלח עם דג טהור, הוי ספיקא דרבנן והולכים לקולא, דציר דגים טמאים לדעת מרן הוא מדרבנן. [ילקו״י איסור והיתר א׳ עמוד תעב].

טו בשר שמלחוהו ועדיין פולט את דמו וצירו, לכתחלה יש ליזהר שלא להניח לידו בשר שלא נמלח כלל, או שכבר נמלח והודח, מפני שיש לחוש שיבלע מהדם. ובדיעבד אם עשו כן הבשר מותר על ידי שיחזור וידיחנו וימלחנו שנית. ויש מתירין את הבשר [שנמלח והוכשר מדמו] אף בלא מליחה שנית, והמיקל בזה יש לו על מה שיסמוך. [או״ה א׳ עמוד תעג]

טז יש אומרים דבשר שלא נמלח כלל, שהניחוהו ליד בשר שיש עליו מלח ופולט את דמו, אם לא הודח מתחלה יש לאוסרו לבישול, שהרי המלח של החתיכה השניה הסמוכה לזו מבליע את הדם שעל פני החתיכה לתוך החתיכה, ודם זה שוב לא יוצא על ידי המליחה שימלח אחר כך, כי אם בצלייה. אולם בהפסד מרובה יש להקל על ידי הדחה ומליחה כדין. ויש חולקים ואומרים דאף בהפסד מועט יש לו לבשר זה תקנה לחזור ולמולחו שנית. וכן עיקר. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך א׳ עמוד תעד. וראה לעיל סי׳ סט סעיף קעו].

יז לכתחלה יש לחוש לדברי האוסרים שלא להשהות בשר עם מלחו לאחר שפלט כל דמו וצירו, [יותר משתים עשרה שעות, ראה לעיל סימן סט סעיף סח], לפי שיש לחוש שיחזור לבלוע מהדם שעל פני החתיכה ושבמלח. ובדיעבד מותר אפילו אם שהה במלחו עשרים וארבע שעות או יותר, ואפילו כמה ימים. [שם עמוד תעה]

יח בשר שנמלח בערב שבת, ונשכח עם מלחו ונזכר בשבת, אסור להדיחו אף על ידי נכרי, דהוה ליה כדיעבד שהרי הוא מותר למוצאי שבת. ויש שמערימים ורוחצים ידיהם על הבשר בהערמה. [ילקו״י איסור והיתר כרך א׳ עמוד תעו]

יט חתיכת בשר שנמלחה ולא שהתה שיעור מליחה, ונפלה לציר, יש להתיר החתיכה אפילו אם נכבשה בתוך הציר יום שלם, דאין כבישה בכלי מנוקב. [איסור והיתר א' עמוד תעו]

כ חתיכה שמלחו אותה ב' פעמים [בלא הדחה בינתיים], מותרת, ולא חיישינן שמלח השני מבליע הדם הנשאר ממליחה הראשונה, אף אם נמלחה בפעם השניה לאחר זמן פליטת צירה. ולכתחלה לא יעשה כן, אלא אם רוצה למלוח את הבשר הרבה, ידיח אותו תחלה מהמליחה הראשונה, ואחר כך יחזור וימלחנו. אולם בתוך שיעור מליחה מותר להוסיף מלח על המלח שיש על החתיכה [בלא הדחה בינתיים], ואין בזה כל חשש. [איסור והיתר א' עמ' תעו]

סימן עא - מליחת ראש ושאר האיברים של בהמה ועוף

א הראש של הבהמה והעוף מותר למולחו מכל צדדיו כשהוא שלם, ואפילו לכתחלה, ואין השער מפסיק בין המלח לבשר לעכבו שלא יוציא דמו. שהרי מוח שבעצמות נכשר על ידי מליחה, ואין העצם מעכב, וקל וחומר לשיער שבראש. וראה להלן. [שם עמוד תעט]

ב את המוח מקיפים שני קרומים, הקרום החיצוני הוא קשה ודבוק לעצם הגולגולת, והקרום הפנימי הוא רך יותר וסמוך למוח, ובקרומים אלו יש חוטים רבים של דם, ומליחה רגילה אינה מספיקה להוציא את הדם שבתוך הקרומים, וגם המוח עצמו יש בו דם ואינו יוצא מידי דמו במליחת הראש, לפי שעצם הראש מקיפו ועומד לפניו, ואין מקום לדם לזוב, ואפילו צולהו על האש אי אפשר לאש לשאוב את דמו, והדם מתקבץ בעצם המוח העשוי כקדרה, לפיכך הבא למלוח את המוח להכשירו לבישול, לכתחלה יש לו לחתוך את הראש לשנים, ולהוציא את המוח מתוך הגולגולת, ולהסיר את הקרום, ולמלוח את המוח לאחר הדחה ושריה במים. ואם אינו יכול לעשות כן, ינקוב את הראש עד המוח, כדי שיהיה מקום לדם לזוב. [ילקו"י איסור והיתר כרך א' עמוד תעט]

ג לדברי המקובלים טוב להזהר מלאכול מוח של בהמה [גם לאחר ההכשר מדמו כנז'], או כבד של בהמה משום שגורם לשכחה ומטמטם את הלב. [ילקו"י שם עמ' תפ. הליכו"ע ו' עמ' קנו]

ד גם בראש עוף יש לנהוג כמו מליחת ראש בהמה, אלא שדרך העולם לזרוק את ראש העוף מחמת גריעותו ואין מבשלים אותו כלל. והרוצה לבשלו ינקב עצם הגולגולת קודם המליחה. [ילקו״י איסור והיתר כרך א׳ עמוד תפא]

ה הרוצה למלוח ראש בהמה עם המוח שבתוכו, ינקוב העצם כנגד הקרום, וינקוב גם את הקרום, וימלח, ויניח הנקב למטה. ומותר אפילו לקדרה. [ילקו״י איסור והיתר כרך א׳ עמוד תפא]

ו אם הראש נמלח כשהוא שלם בלא נקיבת העצם, הקרום והמוח אסורים ושאר הראש מותר. וכל שכן שיש להתיר שאר בשר שנמלח עם הראש. [איסור והיתר כרך א׳ עמוד תפא]

ז בלשון יש חוטים של דם, ומליחה רגילה אינה מספיקה כדי להוציא את הדם מאותם חוטים, ויש לחותכם קודם השרייה והמליחה, כדי שהדם הכנוס בתוך החוטים יוכל לצאת. ונהגו לחתוך את קצה הלשון ולהסירו קודם המליחה, שאז נחתכים חוטי הדם של הלשון, והדם הכנוס בתוך חוטים אלו יוכל לצאת. וכל זה לצורך בישול בקדרה, אבל לצלי אינם צריכים לא חתיכה ולא מליחה, שהאש שואבת הדם שבחוטים. והמחמיר לקרוע החוטין, תבוא עליו ברכה. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך א׳ עמ׳ תפא]

ח הצוואר ומקום בית השחיטה מתמלאים בדם אחר השחיטה, ודם זה נדבק שם ומתייבש עליו, ולכן קודם הכשרת בשר הצוואר יש לשפשפו ולנקותו היטב מכל לכלוכי הדם שעליו. [ילקו״י איסור והיתר כרך א׳ עמוד תפג]

ט בצוואר יש חוטים של דם שאינו יוצא במליחה רגילה, אלא אחר החיתוך. ויש אומרים שלאחר שמפרידים את בשר הצוואר מיתר חלקי הבשר של הבהמה, וחותכים אותו, ממילא נחתכים גם חוטי הדם ואז אין צריך לחזור ולחותכם. ויש אומרים שהמנהג לנקר החוטין שבצואר אף אם חתך כל הראש. [ילקו״י איסור והיתר כרך א׳ עמוד תפג]

י קודם מליחת הקנה והושט יש לנקותם היטב משיירי הדם שבהם. ויש למלוח את הוושט והקנה גם מבפנים וגם מבחוץ, כדין כל חתיכת בשר חלולה. [איסור והיתר א׳ עמ׳ תפד]

יא הקוליות ושאר העצמות שיש בהם מוח צריכים מליחה, ומליחת העצם מועילה למוח שבקרבו, ואין צריך לנקוב העצם. ויש מקומות שנוהגים לשבר את כל העצמות קודם המליחה, ואין מניחין עצם שלם. [ילקו״י איסור והיתר כרך א׳ עמוד תפד]

יב יש נוהגים לכתחלה שלא למלוח עצמות עם בשר, אלא מולחין את הבשר לבדו והעצמות לבדן. אך מנהגינו שלא להקפיד בזה. [ילקו״י איסור והיתר כרך א׳ עמוד תפד]

יג יש אומרים שאם הוציאו את המוח מהעצם, ואחר כך חזרו והניחוהו בתוכו ומלחו את העצם, אין המליחה מועילה להוציא את הדם מהמוח, אחר שהוציא את המוח מהעצם. [ילקו״י איסור והיתר כרך א׳ עמוד תפו]

יד יש אומרים שעצמות שאין בהם מוח כלל, אינם צריכים מליחה כלל, ולכן אם נפל עצם שאין בו מוח לתבשיל, אין צריך לשער ששים כנגדו, כיון שאין בו דם כלל. ויש אומרים שאין עצם שאין בו מעט דם, ולכן כל העצמות צריכים מליחה. [או״ה א׳ עמוד תפו]

טו הטלפיים [פרסה] הם חלולים מבפנים ואין הבשר דבוק בכולם, ולכן צריך לחתוך מעט למטה ולמלוח. ויניח מקום החתך למטה כדי שהדם יזוב, ויכול למלוח גם מבחוץ על השיער. ויזהר שיהיה בחיתוך זה נקב ממש. וטוב שיהיה גדול כל כך שיראה ממנו הבשר. [ילקו״י איסור והיתר כרך א׳ עמוד תפז]

טז אם שכח ולא חתך את הטלפיים קודם המליחה, לכתחלה יחתכם וימלחם שנית. ואם כבר בישלם, בדיעבד מותר. והאשכנזים אוסרים מה שבתוך הטלפיים אם נמלחו בלי חיתוך ונתבשלו. [ילקו״י איסור והיתר כרך א׳ עמוד תפח]

יז נוהגים לחתוך את ראשי הצפורניים ברגלי העוף קודם המליחה, ואם לא חתך ובישל את העוף, יש להתירו. ומנהג בגדאד להסיר את כל הארכובה התחתונה עד צומת הגידין, ונהגו כך מפני שהתרנגולים שם אינם חשובים כל כך. [ילקו״י איסור והיתר כרך א׳ עמוד תפח]

יח אם קציצת הצפורניים גורמת להפסד מרובה, כגון במשחטות שקציצת כל הצפורניים גורמת לעיכוב ההכשרה בכמויות גדולות ולהפסד מרובה, יש להקל להם שלא לקצוץ את כל הצפורניים. [ילקו״י איסור והיתר כרך א׳ עמוד תפח]

יט נהגו לקצץ את כנף העוף קודם המליחה. וגם בזה אפשר להקל במקום שהדבר גורם להפסד מרובה. [ילקו״י איסור והיתר כרך א׳ עמוד תפט]

כ אם רוצה לצלות חתיכות בשר שיש בהם חוטין מלאים דם, אינו צריך לקרוע החוטין. והמחמיר לקרוע החוטין גם לצלייה, תבוא עליו ברכה. [איסור והיתר כרך א׳ עמוד תפט]

כא בבשר הלחי יש חוטים של דם, ומליחה רגילה אינה מספיקה להוציא את הדם מחוטים אלו, ולכן יש לחותכם לפני המליחה כדי שהדם שבתוכם יוכל לצאת. אולם כשמפרידים את בשר הלחי מן הראש וחותכים אותו, ממילא נחתכים חוטי הדם, ואז אין צורך לחזור ולחותכם. [ילקו"י איסור והיתר כרך א' עמוד תפט]

כב ביד הבהמה ובכתף ובחזה, יש חוטים של דם, ולכן יש לחותכם לפני המליחה, כדי שהדם הכנוס בחוטים יוכל לצאת. אולם כשמפרידים את יד הבהמה מן הכתף, וחותכים את הבשר לכמה נתחים, ממילא נחתכים גם חוטי הדם ואין צורך לחזור ולחותכם. ובבהמה גסה מקפידים לחתוך חוטי הכתף מפני הדם שנקרש שם. [איסור והיתר א' עמוד תצ]

סימן עב - דיני מליחת הלב והריאה

א הלב מתקבץ הדם בתוכו בשעת שחיטה, לפיכך צריך לקורעו קודם מליחה ולהוציא דמו ולמלחו אחר כך. ודי לקורעו או לאורך או לרוחב, ואין צריך לקורעו גם לאורך וגם לרוחב. [ילקו"י איסור והיתר כרך א' עמוד תצא]

ב מלח את הלב ולא קרעו, קורעו לאחר מליחתו, ומותר, אף על פי שנמלח עם הדם שבתוכו, דכבולעו כך פולטו. והוא הדין אם צלאו ולא קרעו שקורעו לאחר צלייתו, ומותר. אבל אם בשלו בלי קריעה אסור עד שיהיה ששים כנגד הלב, דלא ידעינן כמה נפק מיניה. [ילקו"י שם עמוד תצג]

ג אין עוף שלא יהא בו ששים כנגד לבו, ולכן עוף שנתבשל עם הלב בלא שקרעו קודם הבישול, מסתמא יש בעוף ששים כנגד הלב, ודי בזה, אפילו אם הלב דבוק בעוף, שלדעת מרן השלחן ערוך אין חילוק בין איסור דבוק לאיסור שאינו דבוק, דבכל אופן לא אמרינן חתיכה עצמה נעשית נבילה [חוץ מבשר בחלב, דגם שאין האיסור דבוק אמרינן חתיכה עצמה נעשית נבילה]. [ילקו"י איסור והיתר כרך א' עמוד תצד]

ד יש מי שאומר שגם עוף שהוא בלי רגלים וכנפיים, יש בו ששים כנגד לבו. ויש חולקים. ובמקום הפסד יש לסמוך על דברי המתיר. [ילקו"י איסור והיתר כרך א' עמוד תצד]

ה יש נוהגים לכתחלה לחתוך את ערלת הלב, ולחתוך את הגידין שבפנים, ואינו אלא חומרא וזהירות בעלמא. [ילקו"י איסור והיתר כרך א' עמוד תצה]

ו אמרו רבותינו (הוריות יג:), חמשה דברים משכחים את הלימוד, ואחד מהם: האוכל לב של בהמה. ולכן רבים נמנעים מלאכול לב של בהמה, וגם רבינו האר"י ז"ל כתב, שאין לאכול לב של עוף. ויש מקומות שבהם רק הזכרים מקפידים על זה. וטוב להקפיד בזה, הן הזכרים והן הנקבות. ולדברי המקובלים טוב להזהר גם מלאכול מוח או כבד של בהמה או עוף. [ילקו"י איסור והיתר כרך א' עמוד תצה. הליכות עולם חלק ו' עמוד קנו]

ז הריאה אינה צריכה שום חיתוך, ומכל מקום נהגו לקורעה ולפתוח הקנוקנות הגדולים שלה, ומנהג יפה הוא. ואחר קריעת הריאה יש להוציא את התולעים שבריאה. [או"ה עמ' תצו].

סימן עג - דיני צליית הכבד

א הכבד יש בו ריבוי דם, לפיכך אין לו תקנה לבשל ועל ידי מליחה כשאר בשר, אפילו אם יקרע את הכבד שתי וערב וימלחנו. ואם רוצה לבשל את הכבד צריך קודם לצלותו, וקודם הצלייה יחתוך את הכבד לאורכו ולרוחבו, ומניח מקום חיתוכו למטה, וצולהו, ורק אחר כך יבשלו. וכבר נתבאר שלדברי המקובלים טוב להזהר מלאכול מוח או כבד של בהמה או עוף. [ילקו"י איסור והיתר כרך א' עמוד תצט. הליכות עולם חלק ו' עמוד קמט]

ב יש אומרים שאם צולה את הכבד ואינו רוצה לבשלו אחר כך, אין צריך לקורעו כלל, כי האש שואבת ושורפת את כל הדם שבסימפונות הכבד. ויש שמצריכים חיתוך גם לצלי משום הדם שבסימפונות. ויש שסומכים על נטילת המרה מהכבד, דאפשר לדם לזוב דרך חתך זה, או שסומכין על תחיבת הכבד בשיפוד. ומכל מקום ירא שמים יחמיר על עצמו להצריך קריעה והנחת מקום החיתוך כלפי מטה גם כשרוצה לצלות הכבד, בין בכבד של עוף בין בכבד של בהמה. ובדיעבד שלא קרעו קודם הצלייה, קורעו לאחר הצלייה, ומשליך הסימפונות ואוכל. [ילקו"י איסור והיתר כרך א' עמוד תקג]

ג כשצולה כבד מעיקר הדין אין צריך שיתן עליו מלח כלל, אלא שכבר נהגו לפזר על הכבד קודם הצליה כמה גרגירי מלח, כשהוא תחוב בשיפוד. [איסור והיתר כרך א' עמוד תקו]

ד מי שעבר ובישל כבד לבדו בלי שיצלה אותו תחלה, הכבד מותר באכילה, שהכבד פולטת ואינה בולעת. והקדירה אסורה. וצריך להגעיל אותה כדי להכשירה. ואם בישל הכבד עם בשר או ירקות הכבד עצמו מותר, ושאר מה שבקדירה אסור. [עד שיהיה שישים כנגד הכבד]. [ילקו"י איסור והיתר כרך א' עמוד תקז. הליכות עולם חלק ו' עמוד קנה]

ה לכתחילה אין לבשל הכבד בלא שיצלה אותו תחילה אחר קריעת שתי וערב וכו', אפילו אם רוצה לאסור הכלי. [ילקו"י איסור והיתר כרך א' עמוד תקז]

ו אין חילוק בדיני הכבד בין כבד של בהמה לכבד של עוף, ואפילו כבד של אווז מפוטם [שהיא לבנה] דינו כנזכר. ובכבד של עוף שהוא חלוק לשנים, צריך לחתוך כל חלק ממנו כפי המבואר לעיל. [ילקו"י איסור והיתר כרך א' עמוד תקז]

ז כבד שנמלח והודח כדין בשר, (ששהה במלחו שעה והודח), וצלו אותו בקערה של תנור, יש להורות להתיר הכבד באכילה, בדיעבד. אבל לכתחילה אין להתיר לצלות כבד בקערה או במגש, אפילו על ידי מליחה והדחה. אבל בשר מותר לאחר שנמלח והודח. [שם עמ' תקז]

ח הדבר פשוט שכבד או בשר שנצלו חצי צלייתן, או פחות, מותר לאוכלם כך, ואפילו לכתחלה אין צריך לצלותו כל צורכו, כי הדם שנשאר בתוכו הוי דם האיברים שלא פירש, ומותר, ומה שיוצא מהכבד, מוהל בעלמא הוא. ואין לחוש לדם האיברים שבתוך החתיכה שפירש ממקום למקום, שגם דם שפירש ממקום למקום, באותה חתיכה, הוי דם האיברים שלא פירש, ומותר, כשם שמותר לאכול בשר חי בלא מליחה באופן שרוחצו מהדם שעל פניו - ורק בדם האיברים שפירש ממקום למקום, בחיים חיותה של הבהמה, חשוב כדם שפירש שאסור, כמו בשובר מפרקתה של בהמה. ורבים מן הפוסקים מתירים לבשל את הכבד לאחר חצי צלייתו, ובדיעבד שנעשה כן, מותר. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך א' עמ' תקח. יביע אומר ח"ח סי' ט. הליכות עולם חלק ו' עמוד קצז-ח]

ט הרוצה לצלות בשר או כבד בקרקעית התנור באופן שאין אש, [שהתנור גרוף אלא שקרקע התנור עדיין חם מאוד], רשאי לעשות כן, שאין צריך צלייה באש ממש אלא בחום שיכול לשאוב ולשרוף הדם. ואין לחוש שמא נפלט מהם הדם וחזר ונבלע. וכן אם היה בתנור טס של מתכת חלקה ולוהטת חום, ומניח הבשר או הכבד עליה, לצלותם, מותר. אבל להניחם בתוך מחבת חם לצלותם, יש להחמיר לכתחלה, כיון שהוא כלי. ולפיכך בתי מלון ואולמי חתונות הצולים כבד ובשר לא מוכשר על פלאטה חשמלית שאין לה שפה סביב, והדם נשפך או מחליק ויורד, או שנשרף מחום האש שהוא יותר ממאה מעלות, יש להתיר להם להמשיך במנהגם. [ילקו"י או"ה כרך א' עמוד תקי. הליכות עולם חלק ו' עמוד קצג]

י כבד שנצלה בין הקדרה לאש, ובעודו על האש נגע בקדירה שיש בתוכה תבשיל, יש אוסרים את התבשיל ומצריכים להכשיר את הקדירה. ויש מתירים את התבשיל ואוסרים את הקדירה. ועל כל פנים לכתחילה יש להזהר בזה. [ילקו"י איסור והיתר כרך א' עמוד תקיג]

יא כבד שקודם צלייתו נכבש בטעות עשרים וארבע שעות במים, יש מתירים אותו בצלייה. ויש שאסרוהו אפילו לצלי. והעיקר כסברא ראשונה, וכל שכן כשיש ספק אם שהה במים מעת לעת או לא, דהכבד מותר בצלייה. ומיהו לכתחלה אין לעשות כן. [שם תקיד]

יב מותר לצלות כבד ותבשיל בתנור אחד זה ליד זה, ואין לחוש לריח הדם שיבלע בבשר. [ילקו"י איסור והיתר כרך א' עמוד תקטז]

יג הצולה כבד בשפוד אין לצלות עמו בשר, אפילו אם מניח את הכבד למטה ועליו הבשר. ובדיעבד אם צלה הכבד עם הבשר בשפוד אחד, הכל מותר. [איסור והיתר א' עמ' תקטז].

יד יש אומרים שמותר לצלות כבד או בשר המונח בתוך נייר אפייה, ויש חולקים. וכן עיקר לדינא שאסור לצלות כבד או בשר כשהוא עטוף בנייר, שהרי זה נחשב כצולה בכלי שאינו מנוקב. ואף בדיעבד ראוי להחמיר. והוא הדין שאין לצלות בשר או כבד כשהוא עטוף בניילון או נייר צלופן, או נייר כסף, או בשקית מיוחדת לצליה, כיון שכל אלו מעכבים את הדם מלצאת. [איסור והיתר כרך א' עמוד תקיז].

טו לכתחלה לא ימלח את הכבד על גבי בשר, אלא תחתיו. ובדיעבד אם מלח בשר והניח עליו כבד ומלחו, מותר. [איסור והיתר כרך א' עמוד תקיח].

טז אם מלח בשר ושהה שיעור מליחה, והדיח הדחה אחרונה, ואחר כך מלח עליו כבד, יש אוסרים ויש מתירים. ולכתחילה יש לחוש לדברי האוסרים, ובדיעבד לדידן שרי. [שם תקיט].

יז יש אומרים שאפילו בדיעבד אם מלחו כבד עם בני מעיים, הבני מעיים נאסרו. ויש שכתבו להתיר בזה בדיעבד. [איסור והיתר כרך א' עמוד תקיט].

יח כבד שנמלח בכלי שאינו מנוקב, יש אוסרים הכבד כדין בשר שנמלח בכלי שאינו מנוקב. ויש מתירים. [איסור והיתר כרך א' עמוד תקיט]

יט יש אומרים שאחר צליית הכבד לכתחלה יש להדיחו מפני הדם שעליו, אם רוצה לבשלו אחר הצלייה. ויש שנהגו להדיח הכבד אפילו אחר צלייה לבד. אולם מנהגינו שאין מדיחין הכבד אחר צלייתו, אך אם רוצה לבשלו אחר הצלייה, טוב להחמיר ולהדיחו קודם הבישול. [איסור והיתר כרך א' עמוד תקיט]

כ אם צלו עוף ונמצא בתוכו כבד, יש להתירו באכילה. אבל אם בישלו עוף ונמצא בתוכו כבד, צריך שיהיה שישים נגד הכבד. ולדידן אין חילוק בזה בין אם הכבד דבוק בעוף לבין אם אינו דבוק בעוף, דבכל אופן אם

יש שישים נגד הכבד כל התבשיל מותר, כולל הכבד עצמו. [איסור והיתר כרך א' עמוד תקכ]

כא כבד שעטפוהו בניילון והניחוהו בתוך העוף, ובישלוהו עם העוף, יש לאסור את כל התבשיל עד שיהיה שישים נגד הכבד. ואם נצלה בצלי קדר באופן הנזכר, אם הניילון נסדק דינו כנ"ל. [איסור והיתר כרך א' עמוד תקכא]

כב מה שנוהגים הקצבים להשקיע את הכבד בתוך דם כדי שייראה יפה וטוב למכירה, אין בזה חשש כלל, לא משום איסור בל תשקצו, ולא משום איסור דם בעין, מאחר שהדרך הוא להדיח את הכבד קודם הצלייה. וגם משום איסור אונאה אין כאן, אם יודע הלוקח מזה, או אם המוכרים נוהגים לעשות כן. [איסור והיתר כרך א' עמוד תקכא]

כג כבד שנמשח בשמן מותר לצלותו בלא לקנח את השמן. [איסור והיתר כרך א' עמוד תקכב]

כד חולה החסר לו דם, מותר לו לבלוע וויטמין העשוי מכבד בהמה כשרה, הנעשה על פי הכשר. וכשאין עם הכשר, יעשה שאלת חכם. [איסור והיתר כרך א' עמוד תקכב]

כה כבד ששהה ג' ימים מעת לעת, יש אומרים שאסור לבשלו אחר הצלייה, ויש מתירים. ולדינא ראוי להחמיר כסברא ראשונה שלא לבשלו אחר הצלייה, כדין בשר ששהה ג' ימים בלא מליחה, שאין לבשלו אחר הצלייה. ובדיעבד אם הכבד שהה ג' ימים וצלאו ובישלו אחר הצליה, הכבד מותר. [איסור והיתר כרך א' עמוד תקכב]

כו כבר נתבאר לעיל דמי שקנה עופות רבים עם הכבדים שלהם, ואין באפשרותו לצלות מיד את כל הכבדים, מותר לו לכתחילה להשהותם ימים רבים במקרר עד שיתאפשר לו לצלותם, ואין חשש שמא יבוא לבשל את הכבד אחר הצלייה. ואם מניחם בתא ההקפאה של המקרר עד שנקרשים ונקפאים לגמרי, מותר לכתחילה לבשל את הכבדים לאחר צלייתם כנהוג בכל הכבדים. [איסור והיתר כרך א' עמוד תקכג]

כז כבד שהוציאו מהפריזר לכתחילה אסור למולגו בכלי שני כדי להפשירו. ואם עירה עליו מכלי ראשון, יש לצדד להתיר הכבד בדיעבד [לצליה]. [איסור והיתר כרך א' עמוד תקכג]

א הטחול אף על פי שיש בו מראה אדמומית ונראה כיש בו ריבוי דם, דינו כשאר בשר לכל דבר, ודי לו במליחה והדחה כדת כדי לבשלו. שאין זה דם, אלא בשר הדומה למראית דם. וכן מותר לצלותו על האש גם בלא מליחה, כדין בשר רגיל, וכן אין צריך לקורעו כלל, שאין האדמומיות שבו דם, אלא שומן בעלמא. [איסור והיתר עמ' תקכד]

ב מותר למלוח טחול עם בשר, וכן לצלותו או לבשלו עם שאר בשר, אף שנראה שיש הרבה דם, ובלבד שהסירו הקרומים והחלב מהם. [איסור והיתר כרך א' עמוד תקכה]

ג טחול שנצלה בלא ניקור אין להקל ולומר דסתם טחול וחלב שבו יש שישים כנגד החלב האסור, שלא כל הטחולים שוים, ואין להתיר אלא אם כן נראה לעין שיש שישים בהיתר כנגדו. [איסור והיתר כרך א' עמוד תקכה] ד. יש נוהגים שלא לבשל הקליות בקדירה, או ביצי זכר אפילו לאחר שניקר אותם, משום דאית בהוא רוב דם. ויש אומרים שאין למנהג זה יסוד, כי הוא היתר גמור בין לבשלם בין לצלותם כמו שאר בשר. וכן מנהג הספרדים. ובדיעבד לכולי עלמא אין לחוש לזה. [שם].

סימן עה - דין מליחת המעיים

א אין מחזיקין דם בבני מעיים. ובני מעיים הם: המעיים עצמם, הקיבה, כרס, דקין [המעיים היוצאים מן הקיבה של הבהמה ומסתובבים סביב הכנתא], וחלחולת בלא שומן שעליהם [החלק האחרון של המעי הדבוק לפי הטבעת]. ולפיכך אם אם טעו ובישלו אותם בלי מליחה, מותרים. אלא אם כן אסמיק. אולם לכתחלה צריך למולחם. ושומן שעליהם דינו כשאר בשר, ולכן כשמולחים החלחולת ושאר מעיים אין מולחין אותם בצד פנימי מעבר המאכל, אלא בצד החיצון ששם השומן דבוק. ויש ליזהר למלוח בני מעיים כשדבוק בהם שומן. [ילקוט יוסף שם עמ' תקכז. יביע אומר ח"א סימן ג' אות א-ה. הליכות עולם חלק ו' עמוד קס]

ב בני מעיים בלא שומן שעליהם אף על פי שאין מחזיקין בהם דם, מותר למולחם עם בשר שיש בו דם, שמאחר וגם בני מעיים פולטים ציר על ידי המליחה, איידי דטרידי למפלט לא בלעי. ולכתחלה אין למלוח כבד עם בני מעיים, ובדיעבד גם זה מותר. ובני מעיים ששהו שלשה ימים בלא מליחה, לכתחלה יש לצלותם, ובדיעבד שטעו ובישלום, יש להתירם. [איסור והיתר כרך א' עמוד תקכט. הליכות עולם חלק ו' עמוד קסב]

ג יש לפתוח את הקורקבן ולהוציא ממנו את כל האוכל שבתוכו, ואחר כך למולחו מכל הצדדים מבפנים ומבחוץ. [איסור והיתר כרך א' עמוד תקל]

ד שומן הכנתא שעל הדקין מלא חוטין מלאים דם, ולפיכך יש אוסרים אותם לקדירה אפילו על ידי חתיכה ומליחה. ועכשיו נוהגין היתר. ואותם חוטין של דם כשאדם בקי בהם חותכן ונפשלים היטב [דהיינו לנקרם] עד שלא ישאר אחד מהם. [או"ה א' עמוד תקל]

ה אף שלכתחלה יש להחמיר בכרס שלא למולגו ברותחים בלא מליחה תחילה כדת, מכל מקום בדיעבד יש להורות להקל כשמלג או שבישל את הכרס בלא מליחה, שכרס הוא בכלל מה שאמרו אין מחזיקין דם בבני מעיים. אולם האשכנזים היוצאים ביד רמ"א נוהגים להחמיר בזה אף בדיעבד. [איסור והיתר כרך א' עמוד תקל]

ו שומן שעל בני המעיים יש בו דם וצריך למולחו. [איסור והיתר כרך א' עמוד תקלא]

ז ביצה שנמצאת במעי התרנגולת אחר שחיטה ואין לה אלא חלמון בלבד, יש להחמיר לדון אותה כדין בשר, ולהצריכה מליחה לפני שיבשלו או יטגנו אותה. וטוב שלא למלחם עם בשר, אלא בעת המליחה ירחיקם מעט מן הבשר. אבל מעיקר הדין מותר אף למולחם עם בשר. ואסור לבשל ביצה זו בחלב. ורק אם אכל אותה בפני עצמה מותר לאכול אחריה גבינה ושאר מאכלי חלב. אבל אם יש לה חלבון וחלמון, אפילו אם היתה מעורה בגידין, הרי זו ביצה גמורה ומותר לאכול אותה בחלב. ואסור למלחה עם הבשר שיש לחוש לבליעת הדם מן הבשר, ובדיעבד אם עבר ומלחה עם בשר, אינה נאסרת אלא כדי קליפה, ואם יש לה קליפה, די במה שמשליך הקליפה, והביצה מותרת. ואם לא היה לה אלא חלמון בלבד, וטעו ולא מלחו אותה, ובשלוה או טיגנוה בלי מליחה, בדיעבד יש להתיר, על פי דעת פוסקים רבים מן הראשונים שגם בחלמון בלבד נחשבת ביצה גמורה. ואין צריך ששים פעם כנגדה כדי לבטלה. אלא סומכים בזה על הפוסקים המתירים. ואם נגמר גם החלבון ונגמרה גם קליפתן, ומלח אותם עם בשר, יש להתירן בדיעבד, אף שלא במקום הפסד מרובה. [איסור והיתר כרך א' עמוד תקלב. יביע אומר חלק ה' חיו"ד סימן ו' אות ג']

ח ביצים שנמצאו בתרנגולת אחר שחיטה, ולא נגמר אלא החלמון, וטעה ובישלן בתבשיל בלא מליחה, אין צריך שישים בתערובת לבטלן, שתערובתן אינה אסורה. וכן אם טעו ובשלו עם מאכלי חלב וגבינה, יש להקל שלא לאסור התערובת במקום הפסד מרובה. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך א' עמו' תקלד. יביע אומר ח"ה חיו"ד סי' ו אות ד].

ט ביצה שנמצאת בתרנגולת אחר שחיטה, ולא נגמר אלא החלמון בלבד, שצריכה מליחה כדי לבשלה או לטגנה, ושהתה שלשה ימים בלא מליחה, אף על פי כן מותר למולחה ולבשלה, ואין דנים אותה כדין בשר ששהה שלשה ימים בלא מליחה, שאינו מותר בבישול אלא לצלי, כיון שהיא רכה, וגם אין מחזיקים בה דם, וכדין בני מעיים, שאף על פי שאסורים

מדין בשר בחלב אין מחזיקים בהם דם. והדין כן אף שלא במקום הפסד מרובה. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך א' עמוד תקלד]

יְ ביצה שנמצאת במעי התרנגולת, ונגמר גם החלבון שלה עם קליפה רכה, אף לפי המנהג להחמיר למלוח אותה קודם בישולה, רשאי לגומעה חיה בלא מליחה. כשם שמותר לאכול בשר חי ללא כל מליחה. [ילקו"י איסור והיתר ח"א עמוד תקלה. הליכות עולם ח"ו עמוד קע]

סימן עו - דיני צליית בשר

אָ כשם שמליחת הבשר מפליטה את הדם מהבשר, כך גם צליית הבשר באש מפליטה את הדם ממנו. וכשרוצים לאכול בשר צלי על האש, אין צריך להכשיר הבשר במליחה. ואף אם רוצה לבשל הבשר אחר הצלייה רשאי, שהרי כבר נפלט כל הדם שהיה בבשר על ידי הצלייה. ומכל מקום טוב להחמיר ולפזר על בשר הצלי [קודם הצלייה] כמה גרגירי מלח, ויצלה מיד. [איסור והיתר כרך א' עמוד תקלו]

בְּ כשצולים בשר מעיקר הדין אין צריך להדיח את הבשר קודם הצלייה. ומכל מקום המנהג להדיחו קודם הצלייה. אך אם לא הדיח הבשר, מותר. והמחמיר שלא לאכול בשר שלא הודח ולא נמלח קצת קודם הצלייה, תבוא עליו ברכה. [איסור והיתר כרך א' עמוד תקלז]

גְּ כבד או בשר שצולין אותו על האש, מותר לחתוך ממנו בסכין בעודו על האש, אף על פי שעדיין לא נצלה כל צורכו, והבשר לא נמלח קודם צלייתו, והסכין לא נאסר. וכן מותר לנעוץ מזלג בתוך הכבד או הבשר בזמן הצלייה כדי להפוך מצד אל צד, או כדי לבדוק אם נצלה היטב, והמזלג לא נאסר. והאשכנזים מחמירים בזה לכתחלה. [איסור והיתר א עמ' תקלח]

דְּ אם אין לקצבים סכין מיוחדת לחיתוך החלבים, צריך לשפשף הבשר קודם הצלייה, ובדיעבד אם לא שפשף הבשר קודם הצלייה, הבשר מותר. ואם יש לקצבים סכין מיוחדת לחלבים, אף לכתחלה אין צריך לשפשף הבשר קודם הצלייה. ובלאו הכי כבר כתבנו שהמנהג להדיחו קודם הצלייה בכל אופן. אולם אף אם לא הדיחוהו הבשר מותר. [שם תקלט]

הְ אף על פי שהאש שואב את הדם שבחתיכה, אם דם נטף על הצלי אפילו אם אותו דם הוא צונן, לא אמרינן שהאש שואבו, אלא אוסר ממנו כדי נטילה. [או"ה א' עמוד תקלט]

ו שומן הבשר דינו כבשר עצמו בין בדיני שרייה מליחה והדחה, ובין לענין צלייה. [שם תקמ]

ז מותר לגלגל ולהפך השפוד בעת צליית הבשר, אפילו במהירות ובאופן תמידי, ואפילו בתחלת הצליה, ואפילו לכתחלה, ואין לחוש שמא הבשר הצלי יפלוט דם ויחזור ויבלע ממנו, מפני שהאש שואבו מיד. וכן המנהג פשוט. והשפוד נשאר כשר כמו שהיה קודם הצלייה. והאשכנזים מחמירים שלא להפוך השפוד, וגם אוסרים השפוד. [ילקוט יוסף חלק ח' איסור והיתר כרך א עמ' תקמ, יביע אומר חלק ה' חיו"ד סימן ה' אות ב-ה]

ח מותר לתת בצל או תפוחי אדמה בשיפוד עם הבשר ולצלותם יחד, אף לכתחלה, שאף אם יבלע מדם הבשר, כבולעו כך פולטו. וכן מותר לצלות בשר טחון עם פירורי לחם ובצל, וכן פשט המנהג. [איסור והיתר כרך א' עמוד תקמא. יביע אומר ח"ה יו"ד סימן ה' אות ג]

ט יש להתיר להוציא את השפוד מעל האש עם הכבד או הבשר שעליו, באמצע הצלייה, כדי לראות אם ניצלו היטב או לא, או כדי לתקן הגחלים, ואין בזה חשש. והאשכנזים מחמירים בזה לכתחלה. [איסור והיתר כרך א' עמוד תקמא]

י שפוד או רשת צלייה שצלו בו כבד או בשר, מותר לצלות בו שנית בשר או כבד, ואין צורך ללבנו בין צלייה לצלייה. ואין לחוש לדם הנבלע בו, דכבולעו כך פולטו. והאשכנזים מחמירים בזה לכתחלה. וגם לדעת הרמ"א יש להקל ברשת שלא להצריך ללבנו בין צלייה לצלייה, ורק בשפוד החמיר הרמ"א ללבנו בין צלייה לצלייה. [איסור והיתר עמו' תקמב].

יא מותר לצלות כמה כבדים ביחד, כגון כבדי עוף או חתיכות כבד על רשת או שיפוד אחד, אף על פי ששלהבת האש נמצאת במקום אחד ואינה מגיעה לכל שטח הכבד או הבשר. [איסור והיתר כרך א' עמוד תקמג]

יב מותר להשהות את הצלי על השיפוד לאחר שהוסר מעל האש ולאחר שפסק הבשר מלזוב דם, ואין חוששין שמא יחזור הבשר החם ויבלע מהשיפוד. והאשכנזים מחמירים בזה לכתחלה. [איסור והיתר כרך א' עמוד תקמג]

יג כבר נהגו להקל ולצלות בשר שהוכשר יחד עם בשר שלא הוכשר מדמו בשפוד אחד. ומכל מקום אם אפשר טוב ליזהר בזה. והאשכנזים אוסרים זאת לכתחלה. [או"ה א עמ' תקמג].

יד אם רוצה לצלות חתיכות בשר שיש בהם חוטין מלאים דם, אינו צריך לקרוע החוטין, אלא די שיניח מקום החתך כלפי מטה. [איסור והיתר כרך א' עמוד תקמד]

טו החותך בשר אחר צלייתו ורואה שזב ממנו מוהל אדום ועב, אין צריך לחוש לזה כלל, שאין מוהל זה אלא ציר ושומן וכל הדם שהיה בבשר כבר נפלט בזמן הצלייה. [שם].

טז בשר צלי שלא נצלה כראוי מותר לאכלו כך, ואפילו לכתחילה אין צורך לצלותו אפילו כחצי צלייתו, כי הדם שנשאר בתוכו הוי דם האיברים שלא פירש ומותר. אולם אם רוצים לבשלו אחר הצלייה, לכתחלה יצלוהו כל צורכו, ולא חצי צלייתו, ואם נצלה חצי צלייתו ובישלוהו כך, הבשר מותר באכילה. וכן חולה שאסור לו מלח, על פי פקודת הרופאים, יצלה הבשר חצי צלייתו ויבשלנו בקדרה אף לכתחלה. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך א' עמוד תקמד. יביע אומר חלק ח' סימן ט].

יז המולח בשר וצולהו עם המלח שעליו על האש, מותר לו לאכול את הבשר גם בלא הדחה, שכל הדם שיש במלח נשרף וכלה על ידי האש. ויש מי שאומר דהני מילי שמולחו וצולהו מיד אבל אם שהה במולחו, המלח בולע ונאסר, לפיכך מדיחו יפה קודם הצלייה. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך א עמוד תקמד]

יח יש אומרים שמותר לצלות בשר או כבד במיקרו-גל גם כשאין בו גופי השחמה, שהרי הדם לא יוצא לחוץ על ידי חימום הבשר בעת ההקרנה. ואף שהדם שבתוך החתיכה פורש ממקום למקום באותה חתיכה על ידי החום, מכל מקום הוה ליה דם האיברים שפירש ממקום למקום באותה חתיכה, וכל שלא יצא לחוץ לדעת מרן השלחן ערוך מותר. ויש חולקים. [איסור והיתר כרך א' עמוד תקמה]

יט מותר לצלות בשר או כבד בגריל המסתובב כנגד אש חשמלי. וכן מותר לצלות בשר על גבי רשת חשמלי. [איסור והיתר כרך א' עמוד תקמה]

כ בשר שצולים על האש מבלי שמלחו אותו תחלה, אין נותנים כלי או לחם תחתיו בזמן הצלייה, בכדי לקבל את השומן הנוטף ממנו. אולם לאחר שהבשר נצלה עד שנעשה ראוי לאכילה, מותר להניח תחתיו כלי או ככר. ומיהו המנהג שלא לתת כלי בכל משך זמן הצלייה, אפילו לאחר שהבשר ניצלה שיעור שראוי לאכילה. [איסור והיתר כרך א' עמוד תקמו]

כא אם צלו בשר או כבד בתנור חשמלי, והדם נטף על מגש, המגש נאסר, ולכן נכון ליתן מים בתוך המגש או התבנית שאם יטפטף דם חם לתבנית, יתבטל מיד במים קימעא קימעא, ולא יאסור התבנית. [איסור והיתר כרך א' עמוד תקמז]

כב כבד או בשר קפוא שצולין אותו על האש, אם לא המתין וצלה את הבשר כשהוא קפוא, אין הבשר נאסר, שעל ידי הצלייה כל הדם שיצא לחוץ נשרף ויצא, ואילו הדם שבתוך החתיכה לדידן שרי, דהוה ליה דם

האיברים שפירש ממקום למקום באותה חתיכה. והמחמיר להמתין עד שהבשר יופשר ויהיה רך, ורק אחר כך צולהו, תע״ב. וכשרוצה להפשירו במים חמים, לא יפשירנו אלא בפושרים בלבד. [איסור והיתר א׳ עמו׳ תקמז]

כג גבינה קרה שנפלה על בשר צלי בעודו חם, הגבינה נאסרת כדי נטילה, (כדי רוחב אצבע האגודל, שהוא שני סנטימטר). והבשר נאסר כדי קליפה במקום שנגעה בו הגבינה. [הליכות עולם חלק ו׳ עמוד קצז].

סימן עז - דין עופות שמילאום בשר שלא נמלח

א עופות וגדיים שממלאים אותם בשר דק שלא נמלח, אם צולה את העופות עם מה שבתוכן, מותר, אפילו אם פיהם של העופות והגדיים למעלה שאין מקום לדם לזוב דרך פיהם, אף על פי כן מותר. ויש להקל בזה גם לכתחלה, וגם אם החיצון נימלח והבשר הפנימי לא נמלח, דכמו שבולע דם של הבשר הממולא בתוכו, כך פולטו על ידי האש. אבל אם הוא לבישול, צריך למלוח את החיצון לבדו, והממולא לבדו. אבל אם לאחר שמילאו מלח את החיצון לבדו, אינו מפליט דם שבפנימי. [איסור והיתר כרך א׳ עמוד תקמח]

ב בשר שנמלח והודח כדין מותר להניחו בתוך עופות שגם כן נמלחו, אף שהבשר שבתוכו לא חלטוהו. [איסור והיתר כרך א׳ עמוד תקמט]

ג בשר שלא נמלח ונפרם דק דק על ידי מכונת בשר, אף שלא מועילה לו מליחה, מכל מקום מועיל לו צלייה. ומיהו לא יטחן הבשר אף כדי לצלותו. אבל אחר המליחה מותר לחתוך את הבשר דק דק, אחר שאין אנו מצריכים חליטה אחר המליחה. [איסור והיתר א׳ עמ׳ תקנ]

סימן עח - שלא לדבק בצק בבשר שלא נמלח

א המדביק בצק שבלילתו רכה על חתיכות בשר או עוף שלא נמלחו, וצלה את הבשר עם הבצק שדבוק עליו, הבצק אסור דאפשר שנשאר בו דם, והבשר מותר, שפולט כל דמו ואינו בולע. וכל זה בבציקות שבלילתן רכה, אבל בפשטידי״א שבלילתה עבה, יש אומרים שהבצק מעכב את הדם מלצאת, והבשר נאסר על כל פנים כדי נטילה. ויש אומרים שכיום אין

אנו בקיאים מה נקרא בלילה רכה ומה נקרא בלילה עבה, ולכן גם בעיסה שבלילתה רכה יש לאסור, שיש לה דין בישול. [איסור והיתר כרך א' עמוד תקנב]

ב אולם אם הדביק את הבצק על העוף אחר שנמלח והודח מהמלח שעל פניו, גם הבצק וגם העוף מותרים באכילה, ואין חוששין שמא נשאר דם בבשר ונבלע בבצק. [שם עמ' תקנג].

ג אם מלח בשר שדבוק עליו בצק, חשיב כמלח בכלי שאינו מנוקב, והכל אסור. [שם תקנד]

ד ציר של בשר שנמלח כבר והודח, הרי הוא ציר של היתר ומותר למשוח בו בשר שלא נמלח אף לכתחלה. [איסור והיתר כרך א' עמוד תקנד]

ה יש אומרים שמותר למשוח בשר שלא נמלח, בביצים, שאין הביצה מעכבת את הדם לצאת במליחה או בצליה. ויש חולקים ואומרים, שמאחר והביצה מתקשה הרי זה כקליפה, ואין להקל בזה. [איסור והיתר כרך א' עמוד תקנד]

סימן עט - סימני בהמה וחיה טהורים

א מצות עשה לידע הסימנים שמבדילים בהם בין בהמה וחיה ועוף ודגים וחגבים שמותר לאוכלם, לבין אלו שאסור לאוכלם, שנאמר: והבדלתם בין הבהמה הטהורה לטמאה ובין העוף הטמא לטהור. ונאמר: להבדיל בין הטמא ובין הטהור, ובין החיה הנאכלת ובין החיה אשר לא תאכל. וסימני בהמה וחיה נתפרשו בתורה, והם שני סימנים: מעלת גרה ופרסותיה סדוקות. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ב' עמוד מז].

ב הנולד מן הטריפה מותר, והיינו שהבהמה נתעברה קודם שנטרפה. אך ביצה טריפה אסורה, אחר שגדלה באיסור. [איסור והיתר כרך ב' עמוד נז].

ג וכן ולד הנמצא בנבילה מותר באכילה. ובהמה שנדרסה ומתה, ואחר כך מצאו בבטנה ולד חי, אם חי י"ב חודש מותר לאוכלו, אחר שניתר בשחיטת עצמו. וכל זה בנדרסה כנגד החלל. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ב' עמוד נח].

ד בשר האדם ועורו יש אומרים שאסור לאוכלו מן התורה. ויש אומרים שאיסורו מדרבנן, והעיקר כסברא ראשונה. [איסור והיתר כרך ב' עמוד נט. הליכות עולם חלק ו' עמוד רכא].

ה יש אומרים שמותר לחולה אפי' אם אין בו סכנה לאכול ולהתרפאות מאכילת המומיא, שהוא בשר מת של אדם שחונטין אותו בסמים, ומרפאין בו. ויש חולקים ומתירים בזה במקום צורך, ומעידים שכך פשט המנהג להקל לצורך חולה. [איסור והיתר כרך ב' עמוד סב]

ו הבשר של מת ישראל אסור בהנאה מן התורה, והבשר של מת גוי, אף על פי שרבו המתירים אותו בהנאה, מכל מקום נכון להחמיר, כי מרן השו"ע פסק לאסור, ואנו קבלנו הוראות מרן, ומכל מקום במקום צורך גדול יש לפסוק כהמתירים.

ז ראוי ונכון שלא להתרגל לכסוס צפרניו ולחתוך מהעור בשיניו, פן ישאר קצת בין שיניו או בפיו. וגם יש לחוש שיחתוך גם קצת מן הבשר. וכן יש לחוש שיתרגל בזה ויבוא לעשות כן גם בשבת. [איסור והיתר כרך ב' עמוד סב]

ח מה שנהגו מקצת מהנשים לבלוע את הערלה לאחר המילה, ואומרות שהוא סגולה להרות ולהביא בנים זכרים, יש לבטל המנהג ולמחות בידן, שהוא איסור גמור. [ילקו"י שם עמוד סז. ושובע שמחות ב' דיני מילה עמוד סט. שוב יצא לאור הליכו"ע חלק ו ושם עמוד רכא כתב כדברינו].

סימן פ - דין חיה טהורה

א חיה טהורה, כגון אייל וצבי, החלָב שלה מותר, אבל דמה אסור, וטעון כיסוי הדם. וסימני חיה טהורה נתבארו בשלחן ערוך כאן. ושור הבר דינו כבהמה, שחלבו ודמו אסור, ולדידן אינו טעון כיסוי הדם. וכלאים הבא מבהמה טהורה וחיה טהורה, הוא הנקרא כוי, וחלבו אסור ואין לוקין עליו ומכסין את דמו בלא ברכה. [איסור והיתר כרך ב' עמוד ע]

סימן פא - היוצא מן הטמא טמא

א חלָב בהמה וחיה טמאה או טריפה וצירה ומי רגליה אסורים כבשרה, שכל היוצא מן הטמא טמא. ויש מי שמתיר במי רגליה. והלכה כסברא ראשונה. [איסור והיתר כרך ב' עמוד פא]

ב התורה התירה את החלב בשתיה, שהרי נשתבחה בו הארץ, זבת "חלב" ודבש. ולכן אף על פי שהוא דבר הבא מן החי, מותר. והקום של

החלב, שהוא הנסיובי שנשאר אחר שנקפאת הגבינה, והובדלה ממנו, גם כן מותר לכל הדעות. אך אחר שהורתח הקום וצף למעלה, ונשאר כמו מים בלבד, ונקרא "מי חלב", יש מי שאוסר אותו, מפני שהוא בא מן החי, ואינו בכלל החלב שהתירה אותו התורה. וחלקו עליו כל הפוסקים, ופסקו להקל. וכן פסק מרן בשלחן ערוך. ואף על פי שהאר"י ז"ל החמיר בזה, העיקר כסברת הפוסקים להתיר. [הליכות עולם חלק ז' עמוד קה].

ג חולה שאין בו סכנה שהרופא ציוה שישתה מי רגלים של בהמה וחיה טמאה לרפואתו, יש מתירין לו לשתותן, באופן שאין רפואה אחרת. ועם כל זה הנזהר ונמנע מלשתותן גם לרפואה, תבא עליו ברכה, כי מרן השלחן ערוך סתם כדברי האוסרים. ומי רגלים של חמור היות והם עכורים ודומים לחלב, אסורים אפילו לחולה שאין בו סכנה. [שם עמוד פב]

ד מי רגלים של בהמה טמאה שנפלו לתוך תבשיל רותח ויש רוב כנגדה, יש לומר דמותר כמו בזבובים. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ב' עמוד פג]

ה מי רגלים של אדם לדברי הכל מותרים מעיקר הדין, [כ"כ המרדכי, והוכיח ממה שאמרו בגמ' שבת קי. מהו לשתות מי רגלים בשבת וכו', ומשמע דבחול שרי. וכ"ה בביאורי הגר"א, אלא שלא הזכיר שם שכ"ה במרדכי. ובילקו"י או"ה קיצרנו בזה]. ומכל מקום יש להחמיר בזה משום בל תשקצו. אך בנפלו לתוך קדרה לכולי עלמא מותר. וכן יש להקל בזה לחולה שאין בו סכנה. [איסור והיתר ב' עמ' פג]

ו אדם החולה בחולי "אסטמה" שהרופאים קבעו שרפואתו בדוקה ומנוסה שישתה חלב אתון במשך מספר ימים, ועל ידי כך יבריא ממחלתו, צריך ליזהר שלא לקחת חלב זה רק אם הרופא הממליץ לשתות הוא רופא מומחה ואומר שהחולה הוא בגדר חולה שיש בו סכנה, שרק אז יש להתיר לתת לו חלב אתון, שכל האיסורים נדחים מפני פיקוח נפש. ומכל מקום גם כשאין בו סכנה יכול לשתות חלב האתון אם נתן בו דבר מר, דהוי שלא כדרך הנאתן שאין איסורו אלא מדרבנן, ובמקום חולי לא אסרו חכמים. [ילקו"י איסור והיתר כרך ב' עמוד פג. הליכות עולם חלק ו' עמוד רכ].

ז גזרו חכמים על חלב שחלבו גוי ואין ישראל רואהו, לאוסרו באכילה, שמא יערב חלב מבהמה טמאה עם החלב הטהור. [וראה להלן סי' קטז כל פרטי הדינים בדין חלב שחלבו גוי]. [ילקו"י איסור והיתר כרך ב' עמוד פד. יחוה דעת ח"ד סי' מב]

ח ואמנם גוי החולב בהמה כשרה, אף אם אין הישראל נוכח שם מתחלת החליבה עד סופה אלא נכנס ויוצא באמצע, הגוי חושש לערב בו חלב טמא, והחלב מותר, בתנאי שהישראל יהיה שם בתחלת החליבה ויראה שהוא חולב לתוך כלים נקיים מצחצוחי חלב שדרכו של הגוי לחלוב לתוכם. [ילקו"י איסור והיתר כרך ב' עמוד פה]

ט גוי החולב חלב מעדר שיש שם רק בהמות טהורות, אף שאין בעדר בהמה טמאה, יש לאסור את החלב כל שאין הישראל רואהו, או שאינו נכנס ויוצא באמצע החליבה. ואם הישראל יושב בחוץ לשמור על הגוי החולב שלא יביא חלב טמא ממקום אחר, מותר, ובלבד שיראה את כלי החליבה לפני החליבה שיהיו נקיים. [ילקו״י איסור והיתר כרך ב׳ עמוד פו]

י גם במקום שהגוים המצויים באותה עיר אינם מערבים חלב טמא עם חלב טהור מחמת שהדבר מאוס בעיניהם, אפילו הכי אין להקל בחלב שחלבו גוי ואין ישראל רואהו. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ב׳ עמוד פט]

יא יש אומרים דבמקום שאין חלב טמא מצוי, או שאין כדאיות מסחרית לשווק חלב טמא, מנהג הספרדים להתיר לשתות חלב שחלבו גוי בפומבי. ויש חולקים, וכן עיקר להחמיר. [ובחוץ לארץ, ראה בסעיף דלהלן]. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ב׳ עמוד פט]

יב יש אומרים שבארצות שקיים בהם חוק האוסר לערב סוגי חלב זה בזה, אפשר לשתות חלב עכו״ם. שהגוי חושש מלערב חלב טמא עם החלב הטהור. [חזון איש. אגרות משה]. ויש חולקים ואינם סומכים על חוק המדינה בחשש לתערובת של איסור תורה, וגם מחשיבים איסור זה ככל גזירות חכמים דאף שבטל הטעם לא בטל הדין. [מנחת יצחק, קנין תורה בהלכה, וכ״ד הסטייפלר]. ולדינא, ראוי ונכון להחמיר שלא לשתות חלב עכו״ם זולת במקום חולי או לתינוקות. ומכל מקום הדרים בחוץ לארץ בקביעות וקשה להם להחמיר בזה, וגם אין באפשרותם להשיג חלב ישראל, הסומך על דברי המקילין יש לו על מה לסמוך, גם שלא במקום חולי. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ב׳ עמוד צ]

יג חלב שחלבו גוי שנתבשל בכלים, אוסר את הכלים שהורתח בהם. ולכן הנוסעים במטוס של חברה לא יהודית, שיש לחוש שהשתמשו בכוסות של הקפה בחלב של גויים, ישתו הקפה בכלי זכוכית שאינם בולעים ואינם פולטים. אולם אם אי אפשר יש להקל בשעת הדחק אף בכוסות של פורצלייין וכיוצא בזה. [איסור והיתר כרך ב׳ עמוד צד]

יד אבקת חלב של גויים שמערבים בשוקולד וכדומה [עם הכשר מהרבנות], מעיקר הדין אין בזה איסור משום חלב עכו״ם, אחר שידוע שעושים אבקה זו מחלב פרות. וכן דעת החזון איש, הרב זקן אהרן, לבושי מרדכי, ועוד. ולכן מותר לאכול שוקולד זה. אולם עם כל זה ראוי ונכון להחמיר בזה. אך לקטנים יש להקל גם במיני מתיקה. [איסור והיתר ב׳ עמוד צו. וכ״ד כמה מאחרוני זמנינו, ובהם: שו״ת לבושי מרדכי, זקן אהרן וולקין, החזון איש (יורה דעה סימן מא סעיף ד׳), הר צבי, אג״מ, ישכיל עבדי, דבר יהושע, ישיב משה, ציץ אליעזר].

טו אבקת חלב סינטטי או פרווה הנמכרת כיום ברוב החנויות בארץ, אם אין עליהם הכשר אסור לאוכלה מחשש שמא עירבו באבקה זו חומרים

אחרים האסורים באכילה. והדין כן גם באבקת חלב סינטטי המיוצרת בארץ. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ב' עמוד קב]

טז אין לקנות מיני מתיקה, כמו סוכריות ומסטיקים ושוקולד הבאים מחוץ לארץ בלי הכשר, שיש בהם כמה חששות של תערובת דברים האסורים באכילה, ובמיוחד בשוקולד יש תערובת שומן מן החי, או שומן של נבלות ובהמות טמאות. ואמנם ממתקים שיש להם הכשר מרבנות בחו"ל, כל שלא איתרע חזקת הרבנות, יש לסמוך על הכשרים אלה, ורק בעניני בישול ובשר יש להקפיד על הכשרים הטובים ביותר, ולא לסמוך על כל הכשר שהוא. מסטיק בזוקה [שיש לו הכשר מהרבנות], מעיקר הדין מותר באכילה, והמחמיר תבא עליו ברכה. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ב' עמוד קב]

יז מותר לאכול "מעדני חלב", של חברות מסויימות עם הכשר של הרבנות, אף אם מערבים בהם אבקת חלב של גויים. וכל שכן שיש להקל בזה לילדים. ומכל מקום לכתחלה ראוי להחמיר ולקנות אך ורק עם הכשר מובחר, שאינם סומכים על ההיתר בענין אבקת חלב של גויים. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ב' עמוד קד]

יח מטרנה [מאכל לתינוקות] הנעשית בתערובת אבקת חלב של גויים, מותר ליתנה לתינוקות, אחר שידוע שכיום עושים אבקה זו מחלב פרות, ולא מחלב בהמה טמאה. אך אם יש לפניו מטרנה עם הכשר מהודר, מהיות טוב שיקנה מטרנה עם הכשר. אבל כשאי אפשר, אפשר להקל בנקל במטרנה. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ב' עמוד קד]

יט גבינות של גויים אסורים מגזרת חז"ל, מפני שמעמידים אותם בעור קיבת נבילה, ואמנם כשהגוי הקפיא הגבינה בעור קיבה כשרה, ולא בנבילה וטריפה, יש אומרים שמותר לאכול מגבינה זו בדיעבד, כל שיש ששים פעם ויותר בחלב נגד אותה חתיכת בשר, דכיון שאין כאן טעם תערובת של בשר בחלב, אין בזה איסור מעמיד. ויש חולקים. ואמנם עור קיבה של נבילה שיבשה מאד עד שנעשית כעץ ממש, וישראל העמיד בה גבינות, מותר לקנות ממנו גבינות אלו. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ב' עמוד קה]

כ גבינה של גויים שנתערבה בגבינה אחרת [כשרה], ב' החתיכות נאסרות, ואין להתיר משום ספק ספיקא. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ב' עמוד קו]

כא גם בזמן הזה אסור לקנות גבינות של גויים, אף על פי שכיום משתמשים בכדורים ואבקות כדי להקפיא הגבינות, דחשיב בכלל דבר שנאסר במנין שאין להתירו. ולכן יש להקפיד בחו"ל לקנות גבינות סגורות רק עם הכשר. ויש מקומות שאותיות "כשר" הם אותיות בולטות מגוף הגבינה עצמה. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ב' עמוד קז]

כב המנהג במקומותינו לאכול חמאה של גויים, אם יודעים בבירור שאין בה זיוף לערב בתוכה חֵלֶב, וגם יש חמאות של גויים שיש בהם תערובת שומן חזיר, ולכן אין לאכול חמאה של גויים בלי דרישה וחקירה היטב. ויש מקומות שנהגו שלא לאכול חמאה של גויים. ואם רוב העיר נוהגים בה איסור אין לשנות. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ב' עמוד קז]

כג אסור לקנות לבֶּן, או אשל, או פריגוט, וכל כיוצא בהם, הנעשים על ידי גויים, שדינו כדין חלב שחלבו גוי ואין ישראל רואהו. אבל אם יש עליהם הכשר כדין [ומגיעים סגורים] מותרים באכילה, אפילו אם הגיעו מחו"ל. וכן אם הגוי מוכר תוצרת של "תנובה" וכדומה, מותר לקנות ממנו תוצרת זו. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ב' עמוד קיד]

כד הרוצה לאכול לבֶּן ואין מצוי בעיר לבן של ישראל, יכול לקחת לבֶּן של גויים, ולקחת ממנו כפית ולערב עם חלב כשר ולהשאירו יום אחד עד שיהיה לבֶּן, ומהלבן החדש יקח כפית אחת ויזרוק השאר ויערבנו שוב עם חלב כשר, ומהלבן השני יקח שוב כפית אחת, ויזרוק השאר, ויערבנו בחלב כשר, ומהלבן השלישי יקח גם כפית אחת ויזרוק השאר, והלבן הרביעי כולו מותר, שאחרי שלש פעמים כבר כלה כל חלב הגויים. [או"ה ב' עמוד קטז]

כה שמנת של נכרים יש לחוש שמא מערבים בה איסור, ולכן אין לקנות שמנת של גויים אלא אם כן יש עליה הכשר כדת. ואם נתברר שאין חשש של תערובת איסור בשמנת דינה כחמאה של גויים. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ב' עמוד קיז]

כו יש להתיר להאכיל ילדים קטנים גבינות של גויים, בשנות בצורת, כשהגבינות הועמדו על- ידי אבקות או כדורים. ועל כל פנים לתינוקות בודאי שיש להתיר. [ילקו"י איסור והיתר כרך ב' עמוד קיח. שו"ת יביע אומר ח"ה סימן יא]

כז בהמה כשרה שינקה מדדי בהמה טריפה, ולאחר השחיטה נמצא החלב בקיבתה, החלב מותר בשתיה. וכל שכן בהמה טריפה שינקה מהכשרה, דהחלב הכנוס בקיבה פירשא בעלמא הוא, בין חלב צלול בין חלב קרוש. ולכן חלב הנמצא בקיבה אינו חלב, ומותר לבשל בו בשר אפילו בצלול שבה. ויש מי שאומר שחלב זה יש לו דין חלב גמור ואסור לבשלו בבשר. ויש אוסרים משום מראית העין. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ב' עמוד קכ]

כח בהמה שנשחטה ומצאו בה טרפות, אם הוגלד פי המכה, דעת מרן אפילו החלב שנחלב ממנה קודם שלשה ימים והגבינות שנעשו ממנו, כולם אסורים, ושלא כהרמ"א שמתיר אם נעשו קודם שלשה ימים לשחיטתה, ואנו קבלנו הוראות מרן, ולכן אם בעל החלב והגבינות ספרדי, מותר למוכרם לאשכנזי שנוהג היתר בדבר כדעת הרמ"א. [איסור

והיתר כרך ב׳ עמ׳ קכו. וע״ש בהערה. שוב יצא לאור הליכות עולם ח״ו, ושם עמ׳ רנ כתב כמבואר כאן].

כט גבינות שנעשו מחלב בהמה, ואחר כך שחטו הבהמה ומצאו שהיתה טריפה, ובהמה זו היתה בעדר עם בהמות אחרות, וחלבה נתערב עם חלב הבהמות הכשרות, הולכים בו אחר שיעור ששים. ואפילו אם יש ספק אם יש ששים בתערובת אם לא, אזלינן להקל כל שיש שם בהמות משובחות הרבה. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ב׳ עמוד קכח]

ל גבינות שנעשו מחלב בהמה, ואחר כך שחטו הבהמה ומצאו שהיתה טריפה בטריפות שעל ידי סירכא, אין אוסרים את הגבינות שנעשו מחלבה, משום דהוי ספק ספיקא. ויש אומרים שלא להקל בזה אלא במה שנחלב קודם שלשה ימים, אבל מה שנחלב בתוך שלשה ימים אסור אפילו בהפסד מרובה. ויש אומרים דבכל אופן יש להקל. וכן עיקר. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ב עמוד קל].

לא אם חלבו את הפרה ויצא דם מעורב בחלב, יש אומרים שחלב זה נאסר מן התורה. ואם מדד אחד יצא חלב עם דם, ומשאר הדדים יצא חלב צלול, יש מתירים את החלב הנקי, ויש אוסרים. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ב׳ עמוד קלב]

לב חלָב אשה מן התורה מותר באכילה, אף על פי שבשר האדם אסור באכילה. ואפילו לכתחלה מותר, והיינו בחלב אשה שפירש לתוך כלי. אבל כשלא פירש לתוך כלי אסרו חכמים לגדול לינק אותו מהאשה, דנחשב כיונק מן השרץ. וגדול שינק מן האשה מכין אותו מכת מרדות. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ב׳ עמוד קלד]

לג חולה בחולי הדקה שרפואתו לינק חלב מדדי אשה, ולא נמצא שם מינקת אלא אשת איש, יש להתיר לינק ממנה על ידי מחיצה בסדין, שתכניס ראש הדד דרך נקב שבסדין ומשם יינק החולה. וזהו חולי שיש בו סכנה, אבל אם אין בו סכנה אין להתיר, אלא באופן שפירש החלב בכלי או ביד האשה. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ב׳ עמוד קלו]

לד אם יש מכה בדדי האשה ואינה מניקה את בנה, ומביאים אשה אחרת שתינק חלב מדדיה ותפלוט, יש אומרים שאסור לעשות כן, משום מראית העין שרואים אותה יונקת מהאשה, וגם אי אפשר שלא יכנס חלב לתוך פיה. ויש מתירים שכיון שהיא פולטת את החלב תיכף, אין כאן חשש איסור משום מראית העין. וכן עיקר לדינא. ולכן אם אי אפשר בענין אחר והיא מצטערת מריבוי החלב יש להקל. ותזהר לפלוט את החלב מפיה, שלא ישאר מאומה. ובזמנינו יש משאבה שאפשר לשאול מבית החולים ובאמצעותה אפשר לשאוב את החלב מדדי האשה. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ב׳ עמוד קלז]

לה מותר לילד קטן ובריא לינק עד סוף ארבע שנים. וכן מותר לילד חולה לינק עד סוף חמש שנים. ותינוק היונק חלב, ובתוך כ״ד חודש פירש מלינק, אפילו כמה ימים, מותר אחר כך להחזירו לינק. אולם אם לאחר גיל של עשרים וארבע חודש פירש מלינק שלשה ימים מעת לעת, אסור לו לחזור ולינק, אלא אם כן יגיע לידי סכנה שאז מותר להחזירו לינק. ויש מתירים להחזירו לינק, אף אם חלה בחולי שאין בו סכנה. ויש מחמירים אם אין בו סכנה. וכשיש צורך בדבר יכולים לסמוך על המקילים. ונראה שזהו דוקא באופן שאפשר לחלוב לבקבוק ולהשקותו, אבל באופן שאי אפשר לעשות כן, אפילו כשאין בו סכנה יכול לחזור ולינק, וכל שכן אם יש סכנת אבר. אולם לאחר שעבר החולי או הסכנה, אסור לו להמשיך לינק. [ילקו״י שם עמוד קלח. יבי״א ח״ה חיו״ד סי׳ יא אות ד׳, הליכו״ע ח״ו עמוד רכט].

לו חלב אשה נכרית דינו כחלב אשה ישראלית שמותר בשתיה. ומכל מקום אם צריכים להשיג מינקת לתינוק, ישתדלו מאד שלא לתת לו לינק מנכרית, כי חלב נכרית מטמטם את הלב ביראת שמים, ומוליד בו טבע רע ואכזריות אחר שיגדל. ואפילו אם הנכרית הזאת יושבת בבית ישראל ואוכלת רק מאכלים כשרים, מכל מקום שומר נפשו ירחק מזה גם באופן כזה. אבל אם אין מי שיניק את התינוק, מותר שנכרית תניקה, שכך הוא מעיקר הדין. ונכון שישגיחו עליה שלא תאכל אלא מאכלים כשרים שישפיעו לטובה על התינוק, ולא תאכל נבילות וטריפות וחזיר, כל משך הזמן שהיא מניקה. [איסור והיתר כרך ב׳ עמוד קמא]

לח מינקת ישראלית שהחכם התיר לה לאכול מאכלי איסור לרפואה, וכגון שיש לה חולי שיש בו סכנה, נכון להחמיר שתמסור את בנה התינוק למינקת אחרת [ישראלית], ולא תניקהו בעצמה, שחלבה יזיק לתינוק היזק נפשי. אך אם אי אפשר מותר לה להניקו, אפילו שלא במקום סכנה, שכל זה הוא ממדת חסידות, משום שמגדל טבע רע. [שם עמ׳ קמד]

לט דבש דבורים מותר, מפני שאינו מתמצה מגופן, אלא כונסין אותו מן העשבים בתוך פיהן, ומקיאין אותו בכוורת כדי שימצאו אותו לאכול ממנו בימות הגשמים. [שם עמו׳ קמח].

מ דבש הנמכר לפני סינון, ויש בו רגלי דבורים וחלק מגופן, צריך להרתיחו היטב כדי שיוכל אחר כך לסננו ולהסיר ממנו את רגלי הדבורים וגופן. ואין לאסור משום שמבטל את טעם האיסור לכתחלה, שהרי אין כוונתו לבטל האיסור, אלא לתקן את הדבש. [שם].

מא טוני רויאל שנקרא גם כן ״מזון מלכות״, שעשוי להבריא ולחזק את הגוף, ומערבים בו דבש פי ארבעים ממנו, כדי שיהיה ראוי לאכילת אדם, מותר לאכול מן הדבש הזה, כמו שמותר לאכול את הדבש הרגיל, ובפרט למי שחלש ותש כח, כדי להברות גופו ולחדש כנשר נעוריו. [איסור והיתר כרך ב׳ עמוד קנט. ואף שכתבנו שם להקל במי שהוא חלוש, הנה להמבואר בהליכות עולם ח״ו עמ׳ רלג

(שיצא לאור אחר שנים מילקו״י) יש להקל בזה יותר. ובלאו הכי מאכל זה מיועד בעיקר לחלושי כח]

סימן פב - סימני עוף טהור

א סימני עוף טהור לא נתפרשו מן התורה, שהרי התורה לא מנתה אלא מינים טמאים בלבד, שהם כ״ד מינים בלבד, ולכן שאר המינים [שלא נתפרשו בתורה] מותרים. ובכלל זה תרנגולי הודו מותרים באכילה. וכל מי שהוא בקי באותן מינים ובשמותיהם, הרי זה אוכל כל עוף שאינו מהם, ואינו צריך בדיקה. ועוף טהור נאכל במסורת, והוא שיהיה דבר פשוט באותו מקום שזה עוף טהור. ויש אומרים שאין לסמוך על הסימנים, ואין לאכול שום עוף אלא במסורת שקבלו בו שהוא טהור. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ב׳ עמוד קסב]

ב כל עוף הדורס בידוע שהוא טמא. ואם יש בעוף שלשה סימני טהרה, אצבע יתירה, וזפק, וקורקבנו נקלף ביד, קרוב לודאי שאינו דורס, והוא טהור. ומכל מקום יש עוד סימן כדי לצאת מכל ספק, שבודאי אינו דורס, והוא, שיש לו חרטום רחב, וכף רגל רחב, ״ואפילו אין שום מסורת שהוא טהור״, מותר באכילה. [הליכות עולם ח״ו עמוד רלו].

סימן פג - סימני דגים טהורים

א הדגים מותרים כשיש להם שני סימנים המפורשים בתורה: כל שיש לו סנפיר וקשקשת טהור, וסנפיר הוא ששט בו, וקשקשת הן הקליפות הקבועות בו. וכל שיש לו קשקשת אחת בכל מקום שהוא, הדג טהור. ואפי׳ אין לו אלא סנפיר אחד וקשקשת אחת, מותר. ואפילו אין לו עתה ועתיד לגדלם לאחר זמן, או שהיה לו בעודו במים ומשירן מיד בעלותו ליבשה, מותר. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ב׳ עמוד קסה]

ב כל שיש לו קשקשת יש לו סנפיר, ויש שיש לו סנפיר ואין לו קשקשת, לפיכך מצא דג שיש לו קשקשת אין צריך לחזור אחר סנפיר. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ב׳ עמוד קסו]

ג דגים אינם צריכים שחיטה, אלא אסיפתם היא המתרת אותם, שנאמר: הצאן ובקר ישחט להם ומצא להם, אם את כל דגי הים יאסף להם, ושינה הכתוב בדגים ונאמר בהם לשון אסיפה, ובצאן ובקר נאמר

שחיטה, לומר לך, שדי להם באסיפה. ואין בהם משום אבר מן החי, ואינם צריכים ניקור מדמם, ומותר לאכול מבשרם ללא הכשרה על ידי מליחה. [ילקוט יוסף איסור והיתר ב עמ' קסו].

ד יש ליזהר שלא לסמוך על כל ההכשרים הניתנים לדגי טונה המגיעים מחוץ לארץ בקופסאות שימורים, כי יש הכשרים שלא ניתן לסמוך עליהם לגבי טונה, אחר שהתברר שבין דגי הטונה הכשרים מעורב סוג טונה שאין בהם קשקשים. ולכן יש לברר על איזה הכשרים ניתן לסמוך בענין זה. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ב' עמוד קסו]

ה כשקונים דג טונה אצל מוכר דגים, ונותן להם מהאמצע של הדג, יש לראות את המוכר חותך בפניהם מהדג שיש בו קשקשים. אבל אם המוכר חתך את אמצע הדג שלא בפני הקונה, ואחר כך אמר שחתך חתיכה זו מדג כשר, ואי אפשר להשוות מקום החתך במדוייק, אין לסמוך על המוכר. [והיינו במוכר שחשוד על הדבר, או במוכר גוי] אולם אם חתך הדג בפני המשגיח, ונתן את החתיכות בשקיות ניילון סגורות הדק היטב, וגם הוסיפו עליהם פלומבה, שהוא חותם בתוך חותם, מותר לקנות דג זה. וכן שקונים דג פיל"ה, יש לקנותו עם חתיכת עור שעליו, כדי שתהיה אפשרות לבדוק אם יש בדג קשקשים או לא. כי יש סוגי דגים של פיל"ה שאין בהם קשקשים. ואם יש חותם בתוך חותם, כמו שמצוי היום שעוטפים את הדג בניילון אטום, עם נייר של ההכשר בתוכו, וסוגרים את הניילון עם פלומבה, שהוא חותם בתוך חותם, אין צריך שיהיה הדג עם עורו. [איסור והיתר ב' עמוד קסט]

ו דג הנקרא נסיכת הנילוס, יש לקנותו עם חתיכת עור שעליו, כדי שתהיה אפשרות לבדוק אם יש בדג קשקשים או לא. כי יש בהם סוגים שאין בהם קשקשים. וצריך ליזהר מאיזה בעלי חנויות שאינם יראי השם שמדביקים על נסיכת הנילוס עור עם קשקשים, להראות שהדג טהור, למרות שהוא טמא. ואמנם דג קרפיון אין סוג דג טמא בלי קשקשים. [ילקוט יוסף איסור והיתר ב' עמוד קע].

ז דגים שיש בהם קשקשים ואין רואים אותם אלא כנגד השמש, יש להתירם באכילה. ובלבד שהקשקשים נקלפים ביד או בכלי. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ב' עמוד קעא]

ח דגים שיש בהם קשקשים, ואין רואים אותם אלא על ידי זכוכית מגדלת או מיקרוסקופ בלבד, אבל בעין רגילה [במה שמצוי אצל רוב בני אדם] אינם נראים כלל, [גם שלא כנגד השמש], פשוט שאסור לאוכלן. שכל מה שהתירה התורה, הוא בלי כלי הבטה, אלא שנראה לעין אדם בריא בעיניו. ותו לא. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ב' עמוד קעא. יביע אומר חלק ד' חיו"ד סימן כ' אות ב. יחוה דעת ח"ו סי' מז עמוד רנה]

ט מצא חתיכות דגים ויש באחת מהם קשקשת, אם החתיכות מתאימות כולן, מותרות, חזקה שמדג אחד באו, ואם אינן מתאימות, את שנמצאו בהם קשקשים, מותרות, והשאר אסורות, אפילו נמלחו יחד. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ב' עמוד קעב]

י יש אומרים שאם נמצא דג שיש לו ראש רחב ושדרה, מותר לאוכלו, דבודאי היה לו קשקשים. אבל אם הדג שלם ואין אנו רואים בו קשקשים, אין לסמוך על סימן ראש ושדרה. ויש אומרים דבכל גוונא אין לסמוך על סימן ראש ושדרה, וכן נראה דעת מרן השלחן ערוך. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ב' עמוד קעב]

יא ואמנם אם נמצא דג שיש בו קשקשים, אך אין לו שדרה וראשו אינו רחב, מותר לכולי עלמא. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ב' עמוד קעג]

יב דג קטן הנמצא כשחורשים בארץ, אף שאם נמצא במים היה מותר, אפילו הכי אסור. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ב' עמוד קעג]

יג שמן שבסרדינים הקטנים, ושאר מוצרים של הגויים, שנרשם על הקופסא שהוא שמן זית, אין לחוש שמא שמן טמא הוא, או שנתערב בו שמן טמא, שאומן לא מרע אומנותיה. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ב' עמוד קעד. יביע אומר חלק ה' חיו"ד סימן ט אות ד]

יד שמן דגים שלפי הנשמע נעשה משמן דגים טמאים, וחולה שאין בו סכנה [שנפל למשכב מחמת חוליו] זקוק לשתותו לרפואה, מותר לו לשתותו בפני עצמו בלבד, הואיל וטעמו פגום ומאוס, והוי שלא כדרך אכילה. ובפרט דמסתמא אינו שותה ממנו אלא חצי שיעור בכל יום, דהיינו פחות משיעור רביעית. ויותר נכון לשתותו בתוך כריכת גומי או קפסוליות, שהוא חוצץ בין השמן לגרונו. ולבריא שהוא מתחזק והולך על רגליו, אלא שיש לו מיחוש בעלמא, או שהוא חלש, אם שותה ממנו רק חצי שיעור יש להקל. ויותר נכון שישתה על ידי קפסולות. ותינוקות חלשים שצריכים לשתות השמן לרפואה, דינם כדין חולה שאין בו סכנה. והדבר ברור שכל זה באופן שאי אפשר בשום אופן להשיג שמן דגים טהור. אבל כשניתן להשיג שמן דגים טהור אין להתיר את השמן הנ"ל בשום אופן, אף שדמי השמן הטהור יקרים מאד. [יביע אומר חלק ב' חיו"ד סימן יב]

יד ביצי דגים שהובאו מחוץ לארץ עם תעודת כשרות מוסמכת, אך נמצאו שחורים, שזה סימן של ביצים טמאים, ואחר הבירור נודע שהיו אדומים ונצבעו בצבע שחור לנוי וליופי, יש להורות להתיר ביצים אלה באכילה, ואין לחוש בזה למראית העין, ומותרים ללא כל פקפוק. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ב' עמוד קעה. יביע אומר חלק ו' חיו"ד סימן ו]

טו דג טהור שנמצא במעי דג טמא, בין שנמצא דרך בית הרעי בין שנמצא דרך בית הבליעה, בין שיצא לחוץ, טהור. ועכשיו אין אוכלים אותו משום מיאוס, אם נתמאס בעיכול. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ב' עמוד קעו]

סימן פד - הלכות תולעים

א נאמר בתורה: וכל השרץ השורץ על הארץ שקץ הוא לא יאכל. כל הולך על ארבע עד כל מרבה רגליים לכל השרץ השורץ על הארץ, לא תאכלום וגו'. ונאמר עוד: אל תשקצו את נפשותיכם בכל השרץ השורץ, ולא תטמאו בהם ונטמתם בם. והרבה אזהרות הזהירה התורה על השרצים, ומצינו ג' חלוקות בענין השרצים: שרץ המים, שהם השרצים החיים במים, כמו סרטנים. שרץ הארץ, שאלו השרצים הרוחשים על הארץ, כמו נמלים, תולעים שבפירות וירקות, וכדו'. ושרץ העוף, שאלו השרצים המעופפים, כמו זבובים, יתושים, דבורים, וכדו'. והאוכל שקצים ורמשים מטמא את הנפש, דכתיב, ונטמתם בם. [שם עמ' קפא].

ב האוכל שרץ המים חייב ארבע מלקיות, ושרץ הארץ חייב חמש מלקיות, ושרץ העוף כגון זבובים חייב שש מלקיות. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ב' עמוד קפד]

ג שרץ המים אינו דוקא בתולעים שבמים, אלא גם בתולעים שבשאר משקין. [שם עמ' קפה]

ד תולעת אפילו היא זעירה ביותר, כל שניתן לראותה על ידי התבוננות היטב, הרי היא אסורה. [ותולעים הנראים במים רק על ידי מיקרוסקופ, ראה להלן]. ואמנם לענין חיוב מלקות יש שרצים שאין חיוב עליהם אלא באכל כעדשה, ויש בכזית. [ילקו"י איסור והיתר ב' עמוד קפה]

ה שרצים קטנים הגדלים במים שבכלים, או בבורות שאינם נובעים, מותרים, אף על פי שאין להם סנפיר וקשקשת. ולפיכך מותר לשתות מים אלה ואינו חושש לשרצים שבהם אם יזדמנו לתוך פיו. אבל אסור לשאוב בכלי ולשתות מהם. ואם פירשו ממקום גידולן, כגון לאחורי הבור או על שפת הכלי מבחוץ, אף על פי שחזרו לתוך המים אסורים. [שם קפז]

ו תולעים קטנים מאד הנמצאים במים ובפירות, ונראים נגד השמש בעין חדה ובריאה, אסורים באכילה. [באופן שאין התולעים גדלים במים, או שפירשו לכלי]. ולפיכך צריך לסנן היטב מים אלה, ולהסיר התולעים על ידי סינון של בגד עב. אבל אם אינם נראים כנגד השמש בעין בוחנת, אלא רק על-ידי

מיקרוסקופ, אין בהם איסור כלל, לא מדברי תורה, ולא מדברי סופרים. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ב' עמוד קצג. יביע אומר ח"ד חיו"ד סי' כא אות ז. יחוה דעת חלק ו' סימן מז עמוד רנב]

ז אם שאבו מים מן הבור, והמים מוחזקים בתולעים, אבל סיננו אותם במסננת, ובישלו במים ההם. ושוב חזרו ושאבו מים לשתיה, וסיננום באותה מסננת, וראו שיש בהם תולעים רוחשים ובדקו את המסננת, וראו שהיתה נקובה, וקיים חשש שיש תולעים בתבשיל, דעת הרב בירך משה גלאנטי להתיר מטעם ספק ספיקא, דשמא השתא הוא שניקבה המסננת, ושמא נימוחו התולעים ברתיחת התבשיל ונתבטלו. אולם אין לסמוך להקל בזה, דהוה ליה ספק ספיקא בתרי גופי דלא עבדינן, ספק אחד במסננת, וספק אחד בתבשיל. [יביע אומר חלק י' בהערות לרב פעלים ח"א סימן טז דף שיח טור ב'].

ח חומץ שהתליע יש אומרים שצריך לסננו תחלה בבגד עבה ואחר כך להרתיחו, ואחר הרתיחה צריך לסננו פעם אחרת. ויש אומרים שמותר להרתיח את החומץ, ואחר ההרתחה לסננו בבגד עב, באופן שלא יוכלו התולעים לעבור דרך הבגד. וכן עיקר לדינא. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ב' עמוד קצה. הליכות עולם חלק ו' עמוד רנח]

תולעים הנמצאים בפירות

ט תולעים הגדלים בפירות או בירקות כשהם מחוברים עדיין לארץ או לקרקע, אף על פי שלא פירשו לחוץ, אסורים מן התורה, שנאמר: שרץ השורץ על הארץ. והיינו דוקא אם ריחשו התולעים, אבל אם המקום צר ולא ריחשו, מותרים. ולכן תולעים שנמצאים בתוך פולים ואפונים, והקליפה משחרת עליהם מבחוץ, אין לאוסרם, לפי שהן מונחות במקום צר ואינם בכלל השרץ השורץ על הארץ, כל זמן שלא ריחשו. [הליכות עולם חלק ו' עמוד רס]. ודעת הרמ"א להחמיר אף שלא ריחשה, אך לדידן העיקר כדעת מרן להקל כשלא ריחשה. ותולעים הגדלים בפירות וירקות בתלוש, דהיינו לאחר שנקטפו, מותרים, שלא אסרה תורה אלא שרץ השורץ על הארץ, במה דברים אמורים, בזמן שהשרץ עדיין לא פירש מהפרי והוא בתוכו, אבל אם פירש מהפרי, אפי' לא הגיע לארץ אלא שמת באויר קודם שהגיע לארץ, אסור. ואפילו לא פירש כולו מהפרי אלא מקצתו. או שלא פירש אלא על הפרי או על הגרעין שבתוכו, או שפירש מפרי לפרי אסור. [איסור והיתר כרך ב' עמוד ר]

י יש אומרים שתולעים הנמצאים בפירות שפירשו מן הפרי, יש להם דין בריה שאינה בטלה אפילו באלף. ויש חולקים ואומרים שאין להם דין בריה. ולדינא, אף תולעים קטנים מאד שנראים נגד השמש בעין חדה

ובריאה אסורים משום בריה, וצריך לסננם היטב, ולהסירם בסינון של בגד עב. [איסור והיתר כרך ב' עמוד רה]. ופירות שאין חזקתם להתליע במחובר, כי אם בתלוש, מותרים, שלא אסרה התורה אלא שרץ השורץ על הארץ. ואם פירשו מן הפרי אסורים. ומכל מקום יש לתולעים אלו דין בריה, שאם נתערבו בתבשיל, ואינם ניכרים, אפילו באלף אינם בטלים, כדין בריה, ויש לאסור את כל התבשיל. וכמבואר בשלחן ערוך יורה דעה (סימן ק). [הליכות עולם חלק ו' עמוד רסב].

יא פרי שהתליע ואין ידוע אם התליע במחובר או בתלוש, אסור מספק. [כן הוא לשון מרן. והיינו בפרי שדרכו להתליע במחובר, וכאן יש ספק אם התליע במחובר], שספק תורה להחמיר. ואם נצטרף להם עוד ספק נוסף, אפילו ספק שאינו שקול, יש להתיר. וכן מותר לבשל פרי זה, שיש ספק שמא על ידי בישול הוא נימוח, והרי אין כוונתו אלא לבשל, ולא הוי מבטל איסור לכתחלה. [ילקוט יוסף איסור והיתר ב' עמוד רט]

יב פרי שמתליע בתלוש, ונמצאת בו תולעת ויש ספק אם התולעת פירשה, אין לאסור בזה אלא אם כן ידענו בבירור שהתולעת פירשה. הא לאו הכי אע"פ שהיא בחיים וחור הפרי נקוב לחוץ, מותר, ולא חיישינן שמא פירשה מן הפרי וחזרה אליו. ודעת הרמ"א להחמיר אם החור נקוב לחוץ. ולדידן העיקר כדעת השלחן ערוך. [איסור והיתר ב' עמוד ריא]

יג כל פרי שמצוי להיות בו תולעים שמהלכים בתוכו, ודרכו להתליע במחובר, אפילו אם הוא רק מיעוט המצוי, טעון בדיקה קודם האכילה. ולדעת הריב"ש אם אינו מחצה על מחצה, הוי מיעוט המצוי. הא לאו הכי אין לחוש לתולעים. ויש מחמירים אף אם מצוי תולעים רק ב- 5 אחוז, או חלק אחד מעשרה. ואם עבר ובישל פירות שדרכם להתליע בלא בדיקה, ועשה מהם קומפוט, אף במין שהרחש מצוי בהם שאסור לאוכלם בלי בדיקה, אם יכול לבדוק בודק, וכל מה שאינו יכול לבדוק הן מהפירות והן מהרוטב, מותרים באכילה משום ספק ספיקא. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ב' עמוד ריא]

יד ולכן אין לאכול תאנים קודם הבדיקה, אחר שמצוי בהם תולעים, [ואף לאחר שבודק ורואה שאין נראה שם תולעים, אם יניח התאנה במים כשהיא פתוחה, יראה שעל פני המים צפים כמה תולעים, ולכן צריך לבדוק היטב עד כמה שעין האדם רואה הדק היטב]. וכן בתירס מצוי בו מאד תולעים החבויים בין גלעיני התירס ותחתיהם. ואף לאחר שבישלו את התירס אף שהתולעים שבו מתו, מכל מקום נשארים שם. ולכן יש לאכול את התירס רק אחרי שיפריד את הגלעינים מהקלח, ויבדקם היטב. וכן בתותים אין לאוכלם בלי בדיקה ושטיפה הדק היטב. אבל פירות שאין דרכם להתליע אלא כשהם תלושים, אינם צריכים בדיקה. אבל האוכל פיסטוק חלבי, או בטנים, או גרעיני חמניות, או שקדים, מאחר ואין מצוי בהם הרבה מתולעים, אין צריך לבדוק כל בוטן ובוטן. [או"ה ב' עמוד רטו]

טו פרי ששהה י״ב חודש לאחר שנתלש מהעץ, מותר לאוכלו ללא כל בדיקה, כיון שכל בריה שאין בה עצם אינה מתקיימת י״ב חודש. ומכל מקום כיון שיש חשש שמא נתהוו תולעים בתלוש ופירשו, שיש לחוש שמא כשיתנם בקדרה יצאו לחוץ וירחשו במים או בדופני הקדרה, על כן הבא לבשל לאחר שנים עשר חודש פירות שהתליעו, יתנם לתוך מים צוננים, ואז המתולעים והמנוקבים יצופו למעלה, וישליכם, ואחר כך יתנם ברותחים, שאם נשארו בהם תולעים, ימותו מיד מבלי שיפרשו ממקומם. [איסור והיתר כרך ב׳ עמוד רטז]

טז תמרים, כיון שהתולעים מצויים בהם בעודם מחוברים לקרקע, לא יאכל מהם בלי בדיקה, וצריך לפותחם ולראות ליד הגרעין, כי התולעים מצויים שם. [איסור והיתר ב׳ עמוד ריז]

יז אם מצאו תולעים בשזיף או באיזה פרי, [בין פירות טריים ובין פירות יבשים], אין צריך לזרוק את כל השזיף או הפרי בגלל התולעת, שאין הפרי נאסר, ולכן יזרקו את התולעת, והשזיף או הפרי מותרים באכילה. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ב׳ עמוד ריז]

יח מי שהרתיח תמרים ואחר כך סחט אותם לעשות מהם חרוסת, ואחר כך מצא תולעים בכמה תמרים שנשארו, אף על פי כן מותר לאכול את החרוסת ללא חשש. אך בחרוסת נוזלית שאפשר לסננה, יש לסנן את החרוסת. ואם היו התמרים נקיות, אין צריך לסנן כלל. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ב׳ עמוד ריז]

יט ריבת פירות הנעשית על ידי תהליך של בישול, אין לחוש לתערובת של תולעים שבאו מהפירות, ומותר לאכול מהריבה ללא חשש. אבל אם עושים ריבה מפירות שמוחזק להיות בהם תולעים יש לבררם ולבודקם קודם הבישול. ואם בישלו הפירות בלא בדיקה, ועשו מהם ריבה, כבר נתבאר לעיל שכל מה שיכול לבדוק יבדוק קודם אכילה, ומה שלא יכול לבדוק מותר מטעם ספק ספיקא. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ב׳ עמוד ריט]

כ ריבה שנכנסו בה חרקים ונמלים, אם אי אפשר לסנן הריבה, הרי היא אסורה. ואם יכול לסנן, הריבה מותרת על ידי סינון בבגד עב וכדומה, באופן שיסיר את החרקים. [הנמלים וכדומה]. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ב׳ עמוד רכ]

כא דבש שנפלו בו נמלים, יחמם את הדבש עד שיהיה ניתך ויסנן אותו. [או״ה ב׳ עמוד רכ].

כב כנימות הנמצאות על גבי קליפת פרי הדר [כגון תפוזים] ועל ידי הקילוף יוצאות הכנימות ונדבקות על התפוז, [או שמשתמשים בקליפת התפוז לעוגות], יש אומרים שאם אי אפשר שיגיעו למצב שיהא אפשר להבחין בחיותן

וברחישתן, אין בהם משום שרץ השורץ על הארץ. ויש חולקים וחוששים בזה לאיסור תולעים, וטוענים שקודם שהכנימות מתכנסות בקליפת המגן, גם בעין רגילה יכולים להרגיש קצת ברחישתן, ובעת שקולף התפוז נדבקות הכנימות על התפוז, ויש בזה משום איסור שרץ השורץ על הארץ. והעיקר לדינא כסברא ראשונה, ואם יש חשש שגם בעין רגילה יכולים להרגיש ברחישתן, בודאי שאין להקל. [ילקוט יוסף ח"ט איסור והיתר כרך ב' עמוד רכ].

כג מי שאכל פרי שאין דרכו להתליע במחובר, ולא היה צריך לבדקו מן התולעים לפי ההלכה, ואירע שהיתה בו תולעת, כי כאשר אכל ממנו ראה שנשארה חצי תולעת בידו, אם הפרי עדיין בפיו יוציאו לחוץ, ואם בלע כבר את מה שנגס מהפרי, יש אומרים שאינו צריך כפרה כיון שהוא אנוס לגמרי ואין דינו כשוגג. וכן אין לו לחשוש שנפשו נטמאה בטומאת שרצים. ומכל מקום צריך להצטער ולהתוודות על שבא לידו דבר כזה, וכל בעל נפש יעשה כפרה גם על עבירה שנעשתה על ידו באונס גמור. [איסור והיתר כרך ב' עמוד רכד]

תולעים הנמצאים בירקות

כד יש ירקות שנמצאים בהם תולעים דקים רבים וקשה לבודקן, וכגון עלי נענע [מנטה], עלי חסא, וכדומה, ולכן צריך הרבה דקדוק ובדיקה היטב כדי להנצל מאיסור תולעים. ורוב ככל עלי החסא הבדיקה קשה מאד, וכמעט אי אפשר לסמוך גם על בדיקה היטב של עלי החסא, ואף אם ישטפום ברותחים, אם יניחום כנגד השמש יראו בהם תולעים. ולכן כל מי שיראת ה' נוגעת ללבו ושומר נפשו מחטוא, ירחק מהם ולא יבואו על שולחנו כלל. ולא יאכל עלי "חסא" כלל [ולמצות "מרור" יקח מהקלח הלבן שבו התולעים נראים בבדיקה היטב]. ואמנם מה שמצוי כיום בארץ ישראל בעלי חסא המשווקים על ידי חברת "חסלט" [עלי קטיף], אפשר לסמוך על זה, ולאכול גם את העלים הירוקים, אבל גם בעלי חסא מעלי קטיף על הצד היותר טוב יבדוק אותן בבדיקה רגילה וקלה, בתוספת שטיפה בברז, ולא יסמוך לאוכלם בלי בדיקה כלל. [אחר שמצאנו כמה פעמים שיש בהם תולעת אחת או שתים]. וכן יש כיום עלי נענע המגיעים מחסלט, ולכן יקח רק מהם. [איסור והיתר כרך ב' עמוד רכה]

כה מותר לבדוק בשבת את עלי החסא אם אין עליהם חרקים, וכשימצא תולעת גדולה מותר להסירה, כי הרי התולעת עומדת בפני עצמה, ואין בהסרתה משום איסור בורר. אך טוב שיקח את התולעת בזהירות יחד עם קצת מן העלה, ולא יטלטל אותה בפני עצמה, גם מחשש שלא יהרגנה

בידיו. אך כשמוצא תולעים קטנים בעלי החסא, לא יוציאם בשבת לבדם, אלא יוציאם עם קצת מן העלה. [איסור והיתר כרך ב' עמוד רכח]

כו עלי גפן שעושים מהם מאכל [יאפרק] על ידי שממלאים אותם באורז ובבשר טחון, אם לוקחים עלי גפנים טריים שלא נכבשו בחומץ, קשה מאד לסמוך על בדיקתם מתולעים, ולכן ראוי ונכון להשתמש אך ורק בעלי גפן המגיעים מחוץ-לארץ המושרים בחומץ, וישטפם היטב, ויעביר נייר ליישר את עלי הגפן, ובאופן כזה ניתן לבדוק היטב אם נותרו שם תולעים. אך אם אין לו עלי גפן המושרים בחומץ, יש אומרים שמועיל לבדוק את עלי הגפן היטב כל עלה ועלה במתינות, וגם יקנח את העלים במפה או בנייר, ואחר כך יניחם במים רותחים שהיד סולדת בהם, ורק אחר כך יוכל לבשלם. ויש שגזרו איסור על זה בכל אופן, וכל מי שיראת ה' נוגעת ללבו ימנע מלאכול עלי גפן טריים, שעשו מהם תבשיל. [ילקוט יוסף ח"ט איסור והיתר כרך ב' עמוד רכח]

כז עלי כרוב מצויים בהם תולעים רבים שקשה לזהותם, ולכן ראוי ונכון שלא לאוכלם כלל, אחר שקשה מאד לבודקם. ואם בכל זאת רוצים לאוכלם, יש לבודקם היטב בעינא פקיחא, ובשטיפה ברותחים לאחר שיפרידו העלים שכל אחד יהיה בנפרד, ולאחר מכן ישטפו בברז בשפשוף היטב, באופן שכל התולעים ירדו. וכיום יש עלי כרוב המגיעים מגידולים מיוחדים שלא מצוי בהם תולעים, ואפשר לסמוך לאוכלם. אך יבדוק אותן בדיקה רגילה, כפי שנתבאר לעיל גבי עלה חסה. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ב' עמוד רלה]

כח הרוצים להניח בתבשיל עלי ירק שונים שיש בהם חשש לתולעים, כדי לתת טעם טוב בתבשיל, וחוששים שלא יצליחו לבדוק היטב את העלים, רשאים להכניס את העלים לתוך שקית מבד, ולקשור הדק היטב את השקית, ולהניחה כך בתוך התבשיל. ויש אומרים שאין להקל בזה אלא בספק אם יש תולעים, אבל אם יש תולעים בודאי אין להקל בזה לכתחלה. ויש אומרים דכל שיש רוב [או ששים] כנגד התולעים מותר אף אם יש שם תולעים בודאי. [ילקו"י איסור והיתר כרך ב' עמוד רלו]

כט הפולין דרכם להתליע במחובר, ויש אומרים דאף על פי שהמקום דחוק ובודאי לא רחשו, אסורים. ולא רק אם רואים תולעת בעין, אלא אפילו אם נמצאה בהם נקודה שחורה צריך לחטט אחריה ולהסירה, שהיא אסורה כתולעת ממש, כיון שבמקום שמתחילה התולעת להתרקם נעשה אותו מקום שחור. ויש חולקים ומתירים כל זמן שלא ריחש. והעיקר להקל בזה, ויש שכתבו דטוב לנהוג להחמיר בכל כיו"ב, לחטט אחר פולין שיש בהם תולעים, ולהסירם. [ילקו"י איסור והיתר כרך ב' עמוד רלז]

ל לוביא [רוביא] דרכה להתליע במחובר, והדין בה כמבואר לעיל. ומנהגינו לבדוק אותה אחת אחת, וכל שהיא נקובה זורקין אותה. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ב' עמוד רלח]

לא פטרוזיליה יבשה ושמיר יבש המשווקים לשוק עם השגחה מרבנות מוכרת אחר שנקלו בתנורים, אין בהם איסור אכילת תולעים, כיון שהשריפה בתנורים גורמת שהתולעים נשרפים ונעשים אפר. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ב' עמוד רלח]

לב אורז דרכו להתליע בתלוש, ולכן צריך לבדוק אותו היטב, ונוהגים לבודקו על גבי דף אחד אחד. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ב' עמוד רלט]

לג יש נוהגים שלא לבשל חומוס אלא אחר ששורים לילה שלם, שאז נקל יותר לבודקם, ולהסיר את גרגירי החומוס המתולעים. [ילקו"י איסור והיתר כרך ב' עמוד רמ]

לד אם טחנו חומוס ללא בדיקה מהתולעים שבו, ועשו ממנו פלאפל, יש להתיר את הפלאפל באכילה, אחר שלא נתכוונו לבטל את התולעים אם היו שם. [איסור והיתר ב' עמ' רמ]

לה כמהין ופטריות יש אומרים שדינן כשאר ירקות לענין התולעים, וצריך לבודקם מתולעים, שמאחר ומחוברים לקרקע יש בהם משום שרץ השורץ על הארץ. ואם בישלו כמהין ופטריות ואחר הבישול נמצאו תולעים בתבשיל, אפשר לבודקן אחר הבישול היטב, ולאוכלם. וי"א שאינם מוחזקים בתולעים, ורק לפעמים כשהם יבשים יש בהם תולעים, וכיון שאינם מתליעים אלא בתלוש, לדעת מרן לא בעו בדיקה כלל. [או"ה ב' עמ' רמז]

לו תולעים הבאים מירקות שבתבשיל, כגון שבישלו חומוס או כרפס [סלרי], ונמצא בתבשיל תולעת אחת או שתים, משליך את התולעים ואוכל את התבשיל. אבל אם נמצאו ג' תולעים או יותר, בתלתא הוי חזקה ואסור לאכול את התבשיל, שמאחר ונמצא בתבשיל ג' תולעים הרי התבשיל הוחזק שיש בו תולעים. אבל המרק מותר לאחר סינון [במסננת דקה] באופן שכל היבחושים לא יעברו דרך המסננת. וכן ירחצו את הבשר ויבדקוהו היטב, ואז מותר לאוכלו. ובתולעים קטנים שאין יוצאים בסינון, אף המרק אסור. ואמנם אם מצאו רחשים שאינם מתהווים מגוף הירקות אלא מבחוץ, כגון ג' נמלים או זבובים וכדומה, מותר לאכול את התבשיל [לאחר השלכת הנמלים], דשמא לא באו אלא ג'-ד'. ובכל זאת המחמיר גם בנמלים שלא לאכול את התבשיל, תבוא עליו ברכה. [איסור והיתר ב' עמ' רמט]

לז כל איש [מעל י"ג שנה] או אשה [מעל י"ב שנה] הכשרים ומדקדקים במצוות, נאמנים על בדיקת תולעים. ואף על פי שיש אומרים שאין האשה נאמנת על בדיקת תולעים, המנהג אינו כן, וכל הנשים בודקות הקטניות והירקות, וסומכים עליהן. ואמנם אשה שאינה מדקדקת במצוות, ואינה דעתנית אינה נאמנת. ומי שיודע באשתו שהיא בודקת במהרה ולא

במתינות אלא בהעברה בעלמא, אין לו לסמוך עליה. אבל אם היא זריזה מטבעה אך בודקת בדייקנות, יש לסמוך עליה. ואם מצאו אחר הבישול תולעים בירקות, אין לסמוך על בדיקתה. וקטנים שיש בהם דעת שבדקו פרי ואמרו שאין בו תולעים, אפשר לסמוך על בדיקתם לאכול מהפרי בלי בדיקה. [ילקו״י דיני חינוך קטן עמוד רסז. או״ה ב׳ עמ׳ רנ]

לח מותר להעסיק פועל גוי במטבח של ישיבה כדי שינקה את האורז מתולעים, מאחר שגם הגויים מקפידים על נקיות, וגם הוא מתייירא שמא יסלקוהו מעבודתו. [שם עמוד רנד].

תולעים שבעלי נענע

לט יש קהלות שנהגו ליתן עלי נענע בתוך התה, אחר שמייבשים את עלי הנענע במשך י״ב חודש. ויש שמקילים גם בלא זה, אלא מסתפקים ברחיצה ובדיקה היטב מתולעים, ונתינת עלי הנענע לתוך קומקום שיש בפיו מסננת. וטוענים, שאין תולעים רבים מצויים בעלי הנענע כי אם בסוף הקיץ, בשעת החום הגדול, ואז בלאו הכי אין משתמשים בהם, כי אז פג טעמו. ולכן מסתמכים על המסננת הקיימת בראש הכלי. ויש שמחמירים ונותנים את עלי הנענע בתוך מסננת עם צמר גפן, באופן שהתולעים לא ירדו לתוך הכוס. ומן הראוי והנכון לנהוג כן, או לייבש את עלי הנענע במשך י״ב חודש. והוא הדין בעלי השיבא, לימונית, מרווה, ומנטה, שבכל אלה יש ליזהר ביותר מהתולעים שבהם, ולא ליתנם לתוך כוס תה כמות שהן, אלא בדרכים הנז׳. [איסור והיתר כרך ב׳ עמוד רנד]

תולעים הנמצאים בקמח

מ קמח שהיה צבור על גבי קרקע ונמצאו בו תולעים, אסור, שמא פירשו התולעים ושרצו על הארץ. אבל אם היה הקמח מונח בכלי, והתליע מותר, שאפילו אם פירשו התולעים בתוך הכלי מבפנים, יש לומר דהיינו רביתייהו ומותרים. ולרווחא דמילתא יש לצרף עוד ספק נוסף דשמא בעריכת הפת ואפייתו נימוחו התולעים. [הליכות עולם חלק ו׳ עמוד רסז]. ולכתחלה על כל בעל מאפיה להקפיד שתהיה לו השגחה מיוחדת על ניפוי הקמח מתולעים. ואמנם לחם שנאפה במאפיה שאין בה השגחה על ניפוי הקמח, בדיעבד מותר לאכול את הלחם, שיש כאן כמה ספיקות להקל, שמא מקפידים על נקיות מטעם חוק המדינה, ושמא התולעים לא פירשו

חוץ לקמח ומותרים, ושמא לא פירשו אלא בכלי של הקמח מבפנים והלכה כהסוברים דאז לא מקרי פירשו. ושמא נימוחו בשעת לישה ועריכה, ושמא נימוחו בתנור מחמת חום האש, ושמא התולעת שבקמח שאינה אסורה אלא מטעם שמא פירשה, אין לה דין בריה, ובטלה ברוב, ולכן אפילו אם הובאה לפנינו בעודה עיסה, יש להורות שיאפנה, שאפשר שעל ידי חום האש נימוחו. הילכך במקום שעת הדחק או הפסד מרובה המיקל יש לו על מה שיסמוך. [איסור והיתר כרך ב' עמוד רנה]

מא קמח שהיה מוחזק בתולעים, וניפהו בנפה ואפו ממנו לחם או עוגה, ולאחר מכן ראו שהיה קרע בנפה, ולא נודע אם הקרע היה לפני הניפוי או אחריו, יש להתיר לאכול את הלחם או העוגה. [איסור והיתר כרך ב' עמוד רס]

מב נכון שלא ימכור לגוי קמח שיש בו תולעים אפילו מעט מעט. וכן ביין נסך שנתערב במים או ביין, אין למוכרו לגוי, אף בסתם יינם, שגם באיסורי דרבנן אין למוכרו לגוי, שמא ימכרנו לישראל. [איסור והיתר כרך ב' עמוד רסא. יביע אומר ח"א חיו"ד סי' ה אות יג]

מג יש אומרים שאין לישראל לבשל כרוב בלי בדיקה מתולעים לצורך פועלים גויים, שיש חשש לתקלה שיבואו יהודים לאכול מהתבשיל. ויש חולקים ומתירים. [שם עמוד רסא].

מד מותר להוציא שכר מקמח שהתליע, וכן תמרים וצימוקים וחרצנים וזגים שהתליעו, מותר לעשות מהם שכר, ואין נחשב הדבר כמבטל איסור לכתחלה, שאין כוונתו אלא להוציא שכר מהפירות, ולא ליהנות מן התולעים, וזיעה בעלמא הוא. ויש אוסרים בזה מטעם שאם יהיה לישראל שום היתר יבא לאוכלו כשהוא בעין. והעיקר להקל כמבואר. [ילקו"י איסור והיתר כרך ב' עמוד רסב.]

מה וכן מותר לרסק תותים שיש בהם תולעים, ולסננם בבגד ולשתותם, מהטעם האמור. וכמו שכתב מרן בבית יוסף (סי' פד) בשם הארחות חיים, דבש שנפלו בו נמלים יש לחממו ולסננו, ואין כאן משום מבטל איסור לכתחלה, כיון שאין כוונתו אלא לתקן הדבש. ואין כאן שום נדנוד איסור משום לתא דמבטל איסור לכתחלה. [שם עמ' רסג. הליכו"ע ח"ו עמוד רעא]

מו מותר לעשות מיץ מפירות שמוחזק להיות בהם תולעים אפי' אם אי אפשר לבודקם ולבררם מבלי שישאר בהם תולעים. ובלבד שיסנן את המשקה באופן שלא יהיה בו תולעים. [איסור והיתר כרך ב' עמוד רסג]

מז מיני עופות הגדלים באילן, ותלויים באילן בחרטומיהן, אסורים משום שרץ השורץ על הארץ. [ילקו"י איסור והיתר כרך ב' עמוד רסג]

תולעים בבשר-בדגים

מח טפילים הדומים לתולעים הנמצאים בין העור לבשר הדגים, ואין רואים בהם לא ראש ולא זנב, אלא כחתיכת דלדול בשר בעלמא, יש להקל בדבר. ואולם תולעים לבנים וארוכים שנמצאים בשדרת הדג, [בדגים הנקראים קרפיונים שמצויים עליהם תולעים מבחוץ], הנדבקים סמוך לסנפירים, כדי למצוץ מן הדם והשומן שבדג, מאחר דמעלמא אתו, הם אסורים בודאי משום שרץ המים, וחייבים להסירם. וגם אם נמצאו במעי הדגים אסורים שהרי באו מבחוץ. וכבר פשט המנהג להחמיר בכל זה, והכל נוהגים להסירם גם משום מיאוס, וגם משום דלאו כולי עלמא דינא גמירי. [איסור והיתר כרך ב' עמוד רסד]

מט יש מקומות שהמים מגדלים בדגת הים שרצים אצל הסנפירין סמוך ממש להם, וגם על הסנפירין ובתוך הפה, והם עגולים כעדשה ואין ניכרים כלל, ויש להם עינים שחורות כשני טיפי זבובים סמוכים זה לזה, והמכיר אותם יכול להפרישם בסכין, ולכן יש חיוב גדול לגרר היטב על הסנפירין וסמוך להם, ויבדוק אחרי האוזנים והפה. [איסור והיתר ב' עמ' רסז]

נ זבובים המטילים ביצים בימות החמה על בשר, והם קטנים ולבנים כמו גרעיני חרדל, צריך לבודקם ולהדיח הבשר יפה יפה שלא ישאר מהם כלל. ומיהו יש אומרים דאותם גרעינים לבנים שמטילים הזבובים על הבשר בקיץ אינם ביצי הזבובים, אלא מרוקם וצואתם הם מתהוים, ומותרים. ושומר נפשו ירחק מהם. [או"ה שם עמ' רסז. הליכו"ע ח"ו עמ' רעג]

נא מה שנמצא לפעמים בתוך בשר הבהמה, כמין גידים לבנים ורכים ארוכים ודקים, ומראיהם כמין תולעים, אבל אין זזים ממקומם ואין בהם חיות כלל, ועל הרוב נמצאים בבשר הצואר, נראה שהבשר כשר ואין צריך לבודקו להסיר את אלה הנראים כמו תולעים, מאחר שאין בהם חיות כלל. [איסור והיתר כרך ב' עמוד רסח]

תולעים בגבינה

נב תולעים הגדלים בגבינה מלוחה ישנה, מעיקר הדין מותרים כל זמן שלא פירשו. ואף על פי שהוא אוכל הגבינה עם התולעים שבה, כיון דמינה קא רבו, מן השומן של הגבינה, הוי ליה כדין תולעים הגדלים במים שבבורות שאדם שותה ושותה מהם ואינו חושש (חולין סו:). אבל אם התולעת פירשה לחוץ, בין בבשר בין בדגים ובין בגבינה, אסורה. ויש

אומרים שאם פירשו על גבי החתיכה חשיב בכלל תולעת שפירשה ואסורה. ולדעתם המנהג כסברא זו. ויש חולקים ואומרים דרק אם התולעת פירשה לחוץ לגמרי, אסורה, אבל אם פירשה על גבי הגבינה, אינה אסורה. ויש מקומות שנהגו לאסור את כל הגבינה שהתליעה. [איסור והיתר כרך ב' עמוד רסט]

נג גבינה שהתליעה שמותר לאוכלה על פי המבואר לעיל, מותר לאוכלה גם בשבת, ואין לחוש בזה משום נטילת נשמה, ויש חולקים, והעיקר כסברא ראשונה. [ילקוט יוסף ח"ט איסור והיתר כרך ב' עמוד רעא. ועיין במגן אברהם סימן שטז סק"כ].

נד במקומות שנהגו לאכול חמאה של הערבים, מצוי בהם יתושים, [דאתו מעלמא] ולכן יש להתיכה ולסננה ואז היא מותרת. ואמנם כל זה בחמאה שאינה מזוייפת, כחמאה של הערבים הכפריים, שלא למדו לזייף. אך חמאה הבאה מערי אירופא ואמריקא, שומר נפשו ירחק ממנה, כי הם בקיאים בעניני תערובת והרכבה, ופעמים רבות נתברר זיופה בתערובות שונות, וגם בתערובת שומן חזיר, או חלב טמא. ושומר נפשו יתרחק מכל חשש איסור. [איסור והיתר כרך ב' עמוד רעג. הליכות עולם חלק ו' עמוד רעב]

נה קופסאות שימורים של זיתים שיש לחוש שמא יש בהם תולעים, ועברו עליהם שנים עשר חודש, מותר לאוכלם בלא בדיקה. [איסור והיתר כרך ב' עמוד רעד]

נו שרץ שרוף מותר לאוכלו לרפואה, דעפרא בעלמא הוא. [איסור והיתר כרך ב' עמוד רעה]

נז העיקר להלכה ולמעשה שמותר להתרחץ בסבון שיש בו תערובת של חֵלֶב, או שומן של חזיר, או שומן מן החי, וכיוצא בזה. ויש להקל בזה אפילו לבריאים, ואין בזה שום חשש איסור כלל, וכן המנהג. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ב' עמוד רעו. יחוה דעת ח"ד סי' סג עמ' רכט]

נח מותר להדיח את הכלים ולשוטפם במכשירי ניקוי שאינם כשרים, כגון בסבון העשוי מחֵלֶב, או משומן חזיר וכדו'. אך יזהר לשטוף היטב את הכלים, שלא ישאר עליהם ממשות הסבון. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ב' עמוד רעז. יחוה דעת חלק ד' סימן מג עמוד רלא]

סימן פה - דין חגבים

א מצות עשה לידע הסימנים שמבדילים בהם בין חגבים טמאים שאסור לאוכלן, לבין חגבים טהורין שמותר לאוכלן, שנאמר, והבדלתם בין

הבהמה הטהורה לטמאה וגו', וכבר ביארנו לעיל מחלוקת הראשונים אם המצוה היא גם כשאינו רוצה לאכול מהם, או דוקא כשבא לאכול מהם. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ב' עמוד רעט]

ב סימני החגבים הם, כל שיש לו ד' רגלים, וד' כנפים, וכנפיו חופין את רוב אורך גופו ורוב היקפו, ויש לו שני כרעים לנתר בהם, ואפילו אין לו עכשיו ועתיד לגדלם לאחר זמן. ואף על פי שיש בו כל הסימנים הללו, אינו מותר אלא אם כן שמו חגב, או שיש להם מסורת ששמו חגב. ועכשיו מנהגינו שלא לאכול שום חגב, אפילו ידוע ששמו חגב, לפי שאין אנו בקיאין בשמותיהם ובסימניהם. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ב' עמוד רפ]

ג יש מקהלות התימנים הסומכים על סימני החגבים גם בזמן הזה, כשיש בידם מסורת ששמו חגב, [שאין די בסימנים האחרים]. ויש שנהגו להקל בזה אף לאחר שעלו לארץ. ואין למחות בידם אם מסתמכים על המסורת שבידם, ובקיאים בסימנים היטב, ויודעים הסוג ששמו חגב. אבל קהלות שאין אצלם מסורת ומנהג לאכול חגבים, אין לסמוך על הסימנים גם כשידוע ששמו חגב. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ב' עמוד רפג]

ד חגבים טהורים אינם צריכים שחיטה, ומותר לאכלם אפילו מתו מאליהם. ויש מי שאומר שצריכים על כל פנים נחירה. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ב' עמוד רפה]

ה אבר מן החי של חגב [טהור] מותר באכילה, ואין צריך להמתין עד שהחגב ימות. ויש אומרים שאסור לאכול חגב חי משום בל תשקצו. ויש חולקים. [איסור והיתר כרך ב' עמוד רפו]

ו דם חגבים טהורים מותר. אבל דם חגבים טמאים אסור מדין כל היוצא מן הטמא טמא. ואם כינס את הדם בכלי, צריך ליתן שם היכר שהוא דם חגבים, כדרך שהצריכו לתת היכר בדם של דגים. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ב' עמוד רפז]

ז ציר חגבים טמאים היוצא מהחגבים, מותר, אפילו אם הוא בעין. [איסור והיתר ב' עמוד רפח].

ח האוכל חגבים טהורים שבמסורת, מברך עליהם ברכת שהכל. [איסור והיתר כרך ב' עמ' רפט]

הלכות ביצים

סימן פו- דיני ביצים

א ביצה ששני ראשיה כדין, או חדין, או שהיה חלמון [הצהוב של הביצה] מבחוץ וחלבון מבפנים, בידוע שהיא ביצת עוף טמא. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ב' עמוד רצא]

ב מוכר ביצים האומר שביצים אלו באו מעוף טהור, אין לסמוך עליו כל שיש בביצה סימנים שבאו מעוף טמא, על פי המבואר. ואף אם הוא מוחזק בכשרות ואומר זה הוא העוף ואלו ביציו, אינו נאמן. וכן אם יבואו מאה עדים ויעידו שביצה זו מעוף טהור, אין לסמוך עליהם כשיש בהם הסימנים הנז'. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ב' עמוד רצב]

ג עכשיו נוהגים ליקח ביצים בסתם מכל אדם, ואפי' מנכרי, לפי שאין ביצי עוף טמא מצויים בינינו. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ב' עמוד רצד]

ד גוי שהביא ביצים ושברם לפנינו טרם שהכרנו בטביעות עין שהם ביצי עוף טהור, הביצים מותרים באכילה, שאנו הולכים אחר הרוב, ורוב הביצים הם טהורים. ויש מי שאוסר. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ב' עמוד רצד]

ה ביצת נבילה, דהיינו שהתרנגולת מתה ומצאו בתוכה ביצים, או שנתנבלה בשחיטה, וכן ביצת טריפה, כגון ששחטוה כדין ונמצאת טריפה באחד מאיבריה הפנימיים, ונמצאו בה ביצים, אפילו נטרפה רק סמוך לשחיטה, הביצים אסורות. ואפילו אם הביצה נגמרה לגמרי, החלבון והחלמון עם הקליפה הקשה, אסורה. [איסור והיתר כרך ב' עמוד רצד]

ו ביצה שנמצאת במעי תרנגולת, ונתעורר ספק אם התרנגולת נבלה, או לא, יש לילך להקל, דכיון שאין איסורה אלא מדרבנן, ספק דרבנן לקולא. אבל ספק אם היא ביצת טריפה או שחוטה, אסורה. [איסור והיתר כרך ב' עמוד רצה].

ז השוחט בסכין בדוקה כדת, ואחר שחיטה מצא בה פגימה, יש לחוש שמא בעור התרנגולת נפגמה, והסימנים נשחטו בסכין פגומה, הילכך התרנגולת "ספק נבלה", ואסורה. ומכל מקום אם מצא בה ביצה, מותרת, מפני שאיסור ביצת נבלה הוא רק מדרבנן, וספקא דרבנן לקולא. [איסור והיתר כרך ב' עמוד שט. הליכות עולם ח"ו עמוד רנב].

ז ביצה גמורה שנמצאת במעי התרנגולת שנתנבלה בשחיטה, או שנמצאת טריפה, ונתערבה ביצה זו בביצים אחרות, יש אומרים דאפילו באלף לא בטלה, ויש אומרים שביצה אסורה שנתערבה עם שני ביצים כשרות, חד בתרי בטיל, וכן עיקר. ואף על גב שהביצים הם דבר שבמנין, הואיל ואין לביצה חשיבות מיוחדת בטלה בתערובת, שכן מסקנת מרן השלחן ערוך במשנה אחרונה שלו (בסימן קי סעיף א), וכן פסקו האחרונים, הפרי חדש ומרן החיד״א בשיורי ברכה. [איסור והיתר ב׳ עמוד רצו. וכן הוא בהליכות עולם ח״ו. ועיין בשו״ת יביע אומר חלק י׳ בהערות לרב פעלים ח״א חיו״ד סימן יח, דף שיט טור ב׳, שהביא מ״ש הרהמ״ח בשם מורנו הרב רבו בעל זבחי צדק זצ״ל, שמעשים בכל יום (במקומו), שנוהגים שאם יש הרבה תרנגולות המטילות ביצים, ונמצאת אחת מהן טריפה, שאוסרים את כל הביצים, משום דבר שבמנין, וכדבריו מבואר בזבחי צדק (סי׳ קי ס״ק יב). אולם להלכה אין אנו נוהגים כן, אלא כדברי הפרי חדש שהוא מרא דאתרא בירושלים עיה״ק, שיש לפסוק כמשנה אחרונה של מרן הש״ע (סי׳ קי), דאמרינן חד בתרי בטיל. וכבר כתב הגר״א באו״ח (סי׳ תצח ס״ד), שאם יש סתירה בד׳ מרן, אין בכך כלום].

ח ביצה שיש בה אפרוח שנתערבה בביצים אחרות, אפילו באלף לא בטלה. [שם עמוד רצט סימן ט. וראה ביביע אומר ח״י בהערות לרב פעלים ח״ב חיו״ד סי׳ ט, דף שלה טור א׳ מ״ש ע״ד הגרי״ח בענין ביצה שיש בה אפרוח שנחשבת בריה ולא בטלה].

ט הכה תרנגולת על זנבה והפילה ביצתה קודם שנגמרה מותרת, ואין כאן משום אבר מן החי, והוא שאינה מעורה בגידין. [ילקו״י איסור והיתר כרך ב׳ עמוד שא]

י ביצת עוף טמא שנתבשלה עם ביצים אחרות, אם היא בקליפתה אינה אוסרת. ואם היא קלופה אוסרת, וצריך ששים ואחד ביצים של היתר כנגדה לבטלה. ואם נתבשלה בתבשיל של היתר, אין צריך אלא ששים מן התבשיל לבטלה. [ילקו״י איסור והיתר כרך ב׳ עמוד שא]

יא ביצת טריפה ונבילה דינה כדין ביצת עוף טמא, דכל שאינה קלופה ונתבשלה עם אחרות אינה אוסרת, דמיא דביעי בעלמא הוא. [ילקו״י איסור והיתר כרך ב׳ עמוד שא]

יב ביצה שנולדה ביו״ט, שהיא אסורה בו ביום, ונתבשלה בשוגג עם ביצים אחרות [כשהיא בשלימותה עם הקליפה], אפילו ששים אין צריך, לפי שאינה פולטת כלל מגופה, שקליפתה מעכבתה מלפלוט, והיינו במקום שמחת יום טוב, כשאין לו מאכל אחר ליום טוב, שאז יש לסמוך על מ״ש הרמ״א ביו״ד (סי׳ קב) שבפליטת טעם בלבד, ואין שם ממשו של איסור, אפילו בדבר שיש לו מתירין יש להקל, הא לאו הכי יש להחמיר. [איסור והיתר שם עמ׳ שי]. וביצת עוף טמא שנתבשלה עם ביצים אחרות, אם היא בקליפתה אינה אוסרת, וצריך ששים ואחד ביצים של היתר כנגדה לבטלה. ואם נתבשלה בתבשיל של היתר אין צריך אלא ששים מן התבשיל לבטלה. [ילקו״י איסור והיתר כרך ב׳ עמוד שב. ש״ע סי׳ פו ס״ד]

יג ביצה שיש בה אפרוח או דם, אוסרת המתבשל עמה אפילו אם אינה קלופה. [שם עמ' שג]

יד אם הניחו אפר בקדרה ששלקו בה ביצים הרבה, ומצאו שם ביצה שיש בה דם בחלמון, או ביצת אפרוח, הביצים הכשרות מותרות, מפני שהאפר נתן טעם לפגם. ויש מי שמחמיר בזה, אבל העיקר לדינא להקל, [איסור והיתר ב' עמוד שג]. ומותר אף לכתחלה להניח אפר בקדרה ששולקים בה ביצים, שאם נמצא באחת מהן אפרוח, כל השאר מותרות, מפני שהאפר פוגם את הטעם הבלוע, ונמצא שלא בלעו הביצים אלא טעם פגום, והלכה רווחת נותן טעם לפגם מותר. ואף על פי שנותן טעם לפגם בקדרה שאינה בת יומא, אסור לכתחלה, ורק בדיעבד, אינו אוסר, זהו מפני שהקדרה מתחלה בלעה טעם לשבח, ורק אחר שנעשית שאינה בת יומא, נפגם הטעם שבה, אבל כאן שהביצים בלעו מעיקרא טעם פגום, מותר אף לכתחלה. [הליכות עולם חלק ו' עמוד רנה].

טו אפרוח שנולד מביצת טריפה מותר, מפני שאין האפרוח נולד מן הביצה אלא עד לאחר שתהיה מסרחת, ונעשית כעפר בעלמא, הילכך האפרוח מותר. [איסור והיתר ב' עמו' שה]

טז טריפה אינה יולדת, לפיכך עוף שהוא ספק טריפה והטיל ביצים משהין אותו עד שיטיל את כל ביציו שטעון כבר, ואם יטעון פעם אחרת כשרה, ונוכל לדעת זאת כששהתה בין סוף לידה לתחלת לידה כ"א יום שלמים, כי כן זמן עיבורה. והוא הדין לתרנגולת שלא ילדה מעולם שנולד בה ספק טריפות שאם ילדה אחר כ"א יום מזמן שנולד בה ספק טרפות היא והביצים מותרים. [איסור והיתר כרך ב' עמוד שו]

יז ביצה שאסורה לישראל על פי הדין, אסור למוכרה לגוי, גזרה שמא ימכרנה לישראל. ואפילו ביצת נבלה שהיא אסורה רק מדרבנן, אין להתיר למוכרה לעכו"ם משום דהוי ספק דרבנן דשמא לא ימכרנה לישראל, אלא גם איסור דרבנן אסור למכור לגוי שמא ימכרנו לישראל, שאנו מוזהרים שלא יהיה מכשול על ידינו לישראל בשום פנים. [ילקו"י איסור והיתר כרך ב' עמוד שז. שוב יצא לאור הליכות עולם ח"ו, ושם (עמוד רנב) גם כתב כן]. כיצד יעשה, יטרפנה בקערה וימכרנה לנכרי, שאז ודאי לא יקנה אותה ישראל ממנו. במה דברים אמורים שרואים אותה טרופה בידו, שיש לחוש שישראל מכרה לו מפני שהיא טריפה, אבל מותר לקנות ממנו פת שנילוש בביצים במקום שנוהגים לאכול פת של נכרי, כיון שאין רואים אותה טרופה בידו. [איסור והיתר כרך ב' עמוד שז]

יח מותר להושיב לכתחילה תרנגולת לדגור על ביצי טריפה, להוציא מהן אפרוחים. ואף על פי שהאפרוחים היוצאים מהם מותרים, אין בזה משום מבטל איסור לכתחילה, הואיל וביצי הטרפה נפגמים לגמרי קודם

יצירת האפרוחים, ונעשים כעפר בעלמא ופנים חדשות באו לכאן. [איסור והיתר כרך ב' עמוד שט]

הלכות בשר בחלב

סימן פז - מהלכות בשר בחלב - דיני בישול בשר בחלב

א נאמר בתורה ג' פעמים "לא תבשל גדי בחלב אמו". ודרשו בגמרא שאחד בא לאיסור אכילה, ואחד לאיסור בישול, ואחד לאיסור הנאה. ולכן אף שלא מצינו בתורה איסור לבשל שאר איסורים, בבשר בחלב האיסור הוא גם בבישול, ואף אם אינו למטרת אכילה. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ג' עמוד עב]

ב איסור אכילה והנאה של בשר בחלב נאמרו בתורה בלשון בישול, ואמרו בגמרא (חולין קח.) שהוא כדי לומר לנו, שאין איסור מן התורה אלא כשהוא מבשל בשר בחלב ביחד, אבל כשאינו בדרך בישול, כגון שנתן בשר בתוך חלב ושהה שם מעת לעת, או שמלח בשר וגבינה יחד, אינו אסור באכילה אלא מדרבנן. [איסור והיתר כרך ג' עמוד פ]. ואסור לבשלו אפילו לבדו. ואם עבר ובישלו יש אוסרים אותו בהנאה, ויש מתירים, ובמקום הפסד מרובה יש לסמוך על המתירים למוכרו לגוי. [הליכות עולם חלק ז' עמוד יב].

ג לא אסרו חכמים כבישה ומליחה בבשר בחלב אלא באכילה, אבל מותרים בהנאה, ולפיכך בשר שנפל לתוך חלב ושהה שם עשרים וארבע שעות, או שנתן בשר וגבינה בתוך מים צוננים ושהו שם עשרים וארבע שעות, מותר למכור התערובת לגוי או להשליך התערובת לכלב. ואמנם בספק כבוש, הבשר והחלב מותרים על ידי שטיפה בצונן, דכיון שהוא מילתא דרבנן, הוה ליה ספק דרבנן ולקולא. [איסור והיתר כרך ג' עמוד פב]. וחתיכת בשר קטנה שהשליך אותה ילד לתוך קדרה רותחת של חלב, והיה ששים בחלב נגד הבשר, ולא נודע הדבר לבני הבית, ואח"כ נצטננה קדרת החלב, והבשר בתוכה, וכשהיא צוננת עירו מחצית החלב לקדרה אחרת, ונשארה חתיכת הבשר בקדרת החלב הראשונה יותר משיעור "מעת לעת". וכעת אין ששים בחלב נגד חתיכת הבשר. יש לחוש לאיסור כבישה, אחר שהיתה רותחת ונצטננה, ויש כבישה אחר בישול, והחלב

נאסר מטעם כבוש. [יביע אומר חלק י' בהערות לרב פעלים ח"א חיו"ד סימן יב, דף שטז טור א', וכתב שם שאין לסמוך על מ"ש הרב עקרי הד"ט להתיר בזה].

ד מעיקר הדין מותר לכבוש בשר וחלב יחדיו, או בשר בתוך חלב, מעת לעת, על מנת ליהנות מהם, וכגון ליתנם לפני כלב או למוכרו לגוי. [אבל באכילה בודאי שנאסרים]. וכן מעיקר הדין מותר למלוח בשר וגבינה יחדיו, לצורך גוי או בהמתו. ומכל מקום המחמיר שלא לעשות כן לכתחלה, תבוא עליו ברכה, ובפרט כשרוצה לחוש למראית העין. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ג' עמוד פו]

ה בשר שנפל למגירה שבמקרר, ושהה שם עם חלב שנשפך למגירה, ויש ספק אם הבשר שהה בתוך החלב עשרים וארבע שעות, או פחות מזה, יש להתיר את הבשר והחלב באכילה על ידי שטיפה היטב. ואם רוצה לבשל הבשר [לבדו] או להרתיח החלב, יש אומרים שיש איסור בדבר, דשמא שהה בתוך החלב עשרים וארבע שעות ואז יש בחלב טעם בשר, וכן ההיפך, וכאשר יבשל יעבור על ספק איסור תורה של בישול בשר בחלב. ויש שמקילין בזה לבשלו לכתחלה, ואף באכילה מותר. [איסור והיתר כרך ג' עמוד צא. ועיין עוד בהליכות עולם חלק ז' עמוד יב. ודו"ק. ועיין בשו"ת יביע אומר חלק י' בהערות לרב פעלים סימן י' שדן בדין חתיכת בשר שהיתה שרויה בחלב צלול, וספק אם נכבשה מעת לעת, אם יש לחוש לאוסרה מספק כבוש מטעם איסור דם, דשמא עדיין לא נמלחה ולא הוכשרה לקדרה, והמסקנא שם להקל].

ו אם נשפך חלב במקרר וכמות מסויימת ירדה לתוך המגירות, והירקות שהיו במגירה שהו שם עשרים וארבע שעות, יש להם דין של כבוש כמבושל, ואסור לאכול ירקות אלה עם בשר. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ג' עמוד צח]

ז מי שאכל כזית בשר וחלב כאחד, [לאחר שנתבשלו ביחד] לוקה. והיינו, אף אם היה חצי כזית בשר וחצי כזית חלב, או אפילו רבע כזית חלב וג' רבעי כזית בשר, ובשניהם יחד יש כזית, לוקה משום איסור אכילת בשר וחלב. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ג' עמוד צח]

ח יש אומרים שאין איסור בישול בשר בחלב אלא משום חשש שמא יאכל, וממילא כאשר מבשל בשר בחלב באופן שאין חשש שיבוא לאכול, וכגון שבודק אם יש במוצר שלפניו תערובת של בשר וחלב כדי להמנע מלאוכלו, אין לאסור בזה משום בישול בשר וחלב. ויש חולקים ואומרים דמאחר שהוא גזרת הכתוב לאסור לבשל בשר בחלב, ממילא גם כשאין חשש שמא יבוא לאכול, אסור לבשל בשר בחלב. ויש לצרף סברא הראשונה כסניף להקל כשיש עוד סברא להקל. [ולכן לענין מעבדה יש להקל כאשר יבואר להלן, אחר שיש עוד צירופים]. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ג' עמוד קב]

ט יש מי שאומר שדרך בישול שאסרה התורה בבשר בחלב, הוא רק כשנותן הבשר והחלב בקדרה על האש, שהוא דרך בישול. אבל אם נתן

הבשר והחלב בכלי ראשון שאינו על האש, אינו לוקה על הבישול. שאין זה דרך בישול הרגיל. וממילא תערובת זו מותר למוכרה לגוי, שאין איסור בזה אלא מדרבנן, ולא אסרו אלא באכילה. ויש חולקים ואומרים שגם אם מבשל בכלי ראשון שהיד סולדת בו שאינו על האש, הוי בכלל האיסור של "לא תבשל גדי בחלב אמו". וכן עיקר לדינא. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ג' עמוד קב]

י אין לערות רותחים מכלי ראשון על בשר וגבינה. ויש אומרים דעירוי על בשר וגבינה יש בזה איסור מן התורה משום "לא תבשל גדי בחלב אמו", דעירוי מבשל כדי קליפה. ויש אומרים דעירוי אינו אוסר בבשר בחלב [כדי קליפה] אלא מדרבנן, ולדבריהם אם עירו חלב רותח על בשר, אינו אסור בהנאה, ומותר למוכרו לגוי. ויש אומרים דעירוי ככלי שני ואינו אוסר בדיעבד כלל. ולדינא, אין לערות רותחין על.בשר וחלב בעין, אך אם עברו ועשו כן יש להקל למכור לגוי, דעירוי אינו דרך בישול שאסרה בו התורה גבי בשר בחלב. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ג' עמוד קח. יביע אומר חלק י' בהערות לרב פעלים דף שנד טור ב]

יא הנותן בשר לתוך חלב חם בחום שהיד סולדת בו שבכלי שני, אינו עובר על איסור תורה של "לא תבשל גדי בחלב אמו". ואם נתן בשר בחלב רותח שבכלי שני, בדיעבד הכל מותר, אך לכתחילה ראוי ליזהר שלא לעשות כן, דאף שכלי שני אינו מבשל, מכל מקום יש אומרים דכלי שני מבליע ומפליט, וראוי לחוש ליזהר בזה לכתחילה. אבל בדיעבד מותר אפילו בלא קליפה, ובהדחה היטב סגי. ודבר גוש רותח שמונח בכלי שני, יש אומרים שיש לו דין כלי שני לענין דיעבד, ויש אומרים דדוקא בדבר לח כלי שני אינו מבשל, שדפנות הכלי מצננות את מה שבתוכו. אבל דבר יבש וגוש שאין בו רוטב, וכגון אורז וחתיכות בשר או דגים, דינם ככלי ראשון. ולדינא גם דבר גוש בכלי שני אינו מבשל. ולכן בדיעבד יש להקל בזה. [ילקוט יוסף איסור והיתר ג' עמ' קיא]

יב יש מי שאומר שהמבשל בשר עם גבינה, אינו עובר משום בישול בשר בחלב מן התורה, שאין הגבינה בכלל חלב אמו. ויש חולקים, וכן עיקר לדינא. [איסור והיתר ג' עמוד קיד]

יג יש אומרים שאין איסור בישול בשר בחלב בטיגון, ואינו אלא מדרבנן. והיינו טיגון בשמן או בשומן, בלא אמצעות מים. ולדבריהם אם טיגן בשר וחלב, מותר למכור את התערובת לגוי. וכן בשר מבושל [שנתבשל לבדו] שנתעורר ספק אם אחר כך טיגנוהו עם חלב או לא, יש להתירו בהנאה ולמוכרו לגוי ככל ספיקא דרבנן. ולפי זה מותר לטגן בשר בחמאה לצורך חולה שאין בו סכנה. ויש חולקים ואומרים שטיגון הוי בכלל בישול ואסור מן התורה. ולדינא לא יצא הדבר מידי ספק, אם טיגון הוי בכלל בישול או לא. ולכן רק בצירוף עוד ספיקות יש להקל. וכן בהפסד מרובה ושעת הדחק יש לסמוך על האומרים שאינו דרך בישול, והוי רק בשר

בחלב דרבנן, ומותר בהנאה. [איסור והיתר כרך ג' עמוד קיז. וראה בשו"ת יביע אומר בהערות לרב פעלים חיו"ד סימן י דף שטו טור א', שדן במי שטיגן בשר בחמאה, אם נאסר מן התורה כדין בישול בשר בחלב, שאסור בהנאה, או אין איסור בטיגון אלא מדרבנן, והעלה להחמיר]

יד אם צלה בשר בשפוד יחד עם גבינה, יש אומרים שעבר מן התורה על "לא תבשל גדי בחלב אמו". שצלייה בכלל בישול. ויש חולקים ואומרים שאין בזה איסור אלא מדרבנן, אחר שאינו דרך בישול, ולא נאסרה הנאתו מן התורה, ומותר למוכרו לגוי. וכל שיש ספק נוסף בדבר, כגון שלא נצלה שליש בישולו כשיעור מאכל בן דרוסאי, יש להתירו בהנאה. והוא הדין לבשר מטוגן בחמאה. וכן אם צלה בשר בקדירה חלבית בת יומא, שהוא צלי קדר, ואין בבשר ששים לבטל טעם החלב הבלוע בקדרה, מותר להרבות בקדרה עד שיעור ששים כדי לבטל האיסור, דאף אם נאמר שגם בצלייה עוברים על איסור תורה של לא תבשל גדי בחלב אמו, והרי באיסורי תורה אין מבטלין איסור לכתחלה גם לאחר שנתערב, מכל מקום יש לצרף סברת האומרים דבבלוע ליכא איסור בישול מן התורה. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ג' עמוד קכב]

טו אם בישל בשר וחלב בשמש, אינו עובר מן התורה משום "לא תבשל גדי בחלב אמו". אבל בודאי שאסור לאכול מתערובת זו, והכלי צריך הגעלה. [איסור והיתר כרך ג' עמוד קכו]

טז כבר נתבאר שאם מלח בשר עם גבינה, אינו אסור אלא מדרבנן. אך אינו אסור אלא באכילה, ורק כדי קליפה, אבל מותר למוכרו לגוי. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ג' עמוד קכט]

יז יש אומרים דלכתחילה אין להתיר לבשל עוף בחלב, שלא התירו בזה בבישול והנאה אלא בדיעבד, אבל לכתחילה אסרו חכמים לבשל עוף בחלב, [משום מראית העין]. ויש אומרים שמותר לבשל לכתחילה בשר עוף בחלב, שלא אסרו בזה חכמים אלא באכילה. והעיקר להקל בבישול עוף בחלב לגמרי, ובפרט לצורך רפואה [כדי לעשות תרופה ולהניח ברטייה וכדומה], אפילו לצורך חולה שאין בו סכנה. וכל שכן בהנאה לאחר שנתבשל, שאין ראוי להחמיר לאבד ממון של ישראל. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ג' עמוד קל]

יח אף על פי שאם כבש בשר בחלב בכלי עשרים וארבע שעות, הבשר והחלב נאסרו מדרבנן, מכל מקום קדרת בשר ששהו בתוכה חלב צונן עשרים וארבע שעות, ואחר כך שוב שהו בתוכה בשר עשרים וארבע שעות, יש להתיר התבשיל. [איסור והיתר כרך ג' עמוד קלז]

יט יש אומרים שאם הבשר והחלב נתבשלו יחד, וחוזר ומבשלם שנית, אינו חייב על הבישול השני, דאין בישול אחר בישול בבשר בחלב אף בדבר לח. ויש חולקים ואומרים דבבשר בחלב יש בישול אחר בישול. ויש אומרים שאם הבשר נתבשל לבדו, והחלב נתבשל לבדו, וחוזר ומבשלם יחד, יש בישול אחר בישול בבשר בחלב, דבבישול השני מקבלים טעם

אחד מהשני ונעשים נבילה. אבל בשר וחלב שנתבשלו יחד, וחוזר לבשלם, אין בישול אחר בישול בבשר בחלב. וכן עיקר. [איסור והיתר כרך ג' עמוד קמג]

כ עגלים המפוטמים על ידי תערובת של בשר בחלב, [והיינו, שהחברות בארץ מקבלות את חומר- הגלם מוכן, והוא אבקת חלב לבדה, ואבקה המכילה שומנים מן החי, ויטמינים, וברזל, והמעבדות כאן בארץ מערבבים את שני החומרים, ועל ידי בישול בחום גבוה מאד נעשים החומרים הנ"ל שוב לאבקה, ואבקה זו ממיסים לפני אבסת העגלות במים רותחים עד כשמונים מעלות, לצורך מאכל העגלים], יש אוסרים בזה משום בישול בשר בחלב, וגם אוסרים את אכילת העגלים אחר שנתפטמו מאיסור. ולכן לכתחלה יש לעשות את כל זה מתערובת של שומן צמחי, או בתערובת על ידי כלי שני. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ג' עמוד קמג]

כא המבשל בשר וחלב בין על האש ממש, בין בתנור חשמלי שיש בו גופי חימום, בין על פלאטה, בכל זה עובר משום לא תבשל גדי בחלב אמו. [איסור והיתר כרך ג' עמוד קסג]

כב המבשל במיקרו-גל, [בלי גופי השחמה], יש להסתפק אם עובר על איסור תורה של לא תבשל גדי בחלב אמו. ונפקא מינה לענין אם עברו ובישלו בשר וחלב במיקרו גל ביחד, אם מותר למוכרו לגוי. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ג' עמוד קסג]

כג הרוצה להשתמש במיקרו-גל הן למוצרי חלב והן למוצרי בשר, ראשית דבר יש להבחין בין שני סוגי מיקרו-גל המצויים כיום, כי יש כאלה שיש בהם גופי השחמה, ואז דינם כדין תנור חשמלי רגיל. אך בתנורי מיקרו-גל שאין בהם גופי השחמה [גוף חימום], ופועלים רק באמצעות קרינה, אם משתמשים במיקרו גל לצורך בישול, או לחימום אך בשימוש תדירי, באופן שהדפנות מגיעות לחום שהיד סולדת בו, יש לנהוג להכשירם על ידי ניקוי היטב, ולהניח שם חצי כוס מים עם מעט חומר ניקוי [אמה], וירתיחו את המים במשך כעשר דקות, עד שדפנות התנור יספגו מהמים, ואחר כך ינקו היטב את הזיעה שבדפנות, וישתמשו תמיד במיקרו גל באמצעות קופסא סגורה היטב. והתנור כשר למאכלי בשר ולמאכלי חלב בזה אחר זה. וכן הדין לענין הכשר המיקרו גל בפסח. והצלחת של הזכוכית שהמאכל בתוכה לדידן די לה בשטיפה היטב. [איסור והיתר ג' עמוד קסז]

כד כיור (קערת המטבח) שנסתם משיירי מאכל, ויתכן שיש בנקב הכיור שיירי שומן ושיירי גבינה, [כאשר יש בבית רק כיור אחד] ורוצה לשפוך מים רותחים מכלי ראשון על פתח הכיור כדי להמיס את השומן ולגרום למים שיזרמו כתיקנן, יש אומרים שלכתחילה אין ראוי לעשות כן, מחשש לבישול בשר בחלב. ויש מקילין בזה, וכן הוא מעיקר הדין. וכיום שחומרי ניקוי חריפים מצויים בכל בית, והחומרים גורמים לפגימה גדולה בשיירי המאכל, וגם מכלים את השיירים, ועל ידי כך הסתימה נפתחת, לכתחלה עדיף לעשות כן, וגם עדיף שלא ישפוך להדיא על השיירים, אלא בצד. אולם מעיקר הדין מותר לערות רותחין לפתח הכיור, ובפרט כשידוע שיש

שם שיירי עוף ולא בשר. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ג' עמוד קעד. יביע אומר חלק ה' חלק אורח חיים סימן לג אות ד]

כה יש נמנעים מלערות מים רותחים לתוך פח אשפה, או לתוך המשולש שבכיור שנותנים בו שיירי המאכל, דיש לחוש שמא יש שם שיירי שומן ושיירי גבינה, ועל ידי העירוי הבשר והגבינה יתבשלו יחד. ומכל מקום מעיקר הדין אין בזה איסור, שהרי אין זה ברור שיש שם שיירי שומן וגבינה צמודים זה לזה, וכן אין זה ברור שהרותחים יגרמו לבליעת טעם הבשר בגבינה, או ההיפך, שיש אומרים דאין עירוי מבשל כלל, וכן אין בישול אחר בישול בבשר בחלב. ואמנם ראוי ליזהר שלא לשפוך שמן רותח [שטיגנו בו בשר] על חתיכות פיצה וגבינה שבתוך פח האשפה, שבשפיכה זו גורם לבישול בשר בחלב. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ג' עמוד קעט]

כו מותר לכבס מגבות שהשתמשו בהם בארוחה בשרית, יחד עם מגבות שהשתמשו בהם בארוחה חלבית, ואין לחוש בזה שיבשל את שיירי השומן והגבינה יחד. [שם עמ' קעט].

כז מותר לבדוק חמאה תוצרת חוץ לארץ במעבדה כימית, אם יש בה תערובת של שומן וחלב, ואין לחוש בזה לאיסור במה שמטגן הבשר והחלב. וכן הוא הדין שמותר לבדוק שוקולד במעבדה כימית לבדוק אם יש בה תערובת שומן מן החי בחלב, מפני שאף אם יש תערובת כזאת, היא כבר מבושלת יפה ביחד, ואין בישול אחר בישול, וגם אינו מתכוין לבשל בשר בחלב, וספק הוא אם ישנה תערובת כזאת, או לא, וספק פסיק רישיה הוי כדבר שאינו מתכוין שמותר. [איסור והיתר ג' עמוד קפ. יביע אומר ח"ז חיו"ד סי' ה'. הליכות עולם ח"ז עמו' א]

כח נר חלֵב שמעורב בו גם חמאה, יש אומרים שמותר להדליק את הנר, ואין לחוש בזה לאיסור בישול בשר בחלב. ויש חולקים. ולדינא כל שיש צירוף נוסף חזי לאצטרופי סברא זו להקל, וכגון בנר של חלב עם חמאה שכבר נתבשלו יחד וקיבלו טעם אחד מהשני, ומדליק הנר, דשמא אין טיגון בכלל בישול לענין בישול בשר בחלב, ושמא אין בישול אחר בישול בבשר בחלב. וכן הדין בספק אם יש בנר תערובת של חלֵב וחלַב או לא, דיש להקל להדליק הנר. [איסור והיתר כרך ג' עמוד קפא]. ומותר להדליק סיגריה מן הנר של חֵלֶב, וטוב שלא ידליקנה מן הפתילה שבנר אלא מן השלהבת. [יחוה דעת חלק ב' סימן יז עמוד עב. וכן הוא גם בהליכות עולם חלק ז' עמוד כח].

כט חמאה שנתבשלה בקדרת בשר בת יומא, מותר להדליק בה נר חנוכה, כיון שאסור להשתמש לאורה, ואין כאן הנאה, שמצות לא ליהנות ניתנו. וכל שכן שאין הדבר ברור שנאסרה בהנאה, כיון שאין הבשר בעין, ורבים מן האחרונים סוברים שבאופן כזה יש להתיר בהנאה. ואין לאסור מטעם שנר חנוכה צריכה שיעור שתדלק לפחות חצי שעה, וכאן שאסורה בהנאה כתותי מכתת שיעורה, זה אינו, שפירוש כתותי

מכתת שיעורה אין הכוונה שכאילו אינו כלל, אלא הוא כמו שנפרך, ואם כן זה לא שייך אלא בלולב ושופר שצריך שיעור בגופם, אבל כאן אף אם נחשוב שהשמן נעשה כטיפין דקים הרי על כל פנים ראוי הוא להדליק כשיעור שאמרו חכמים. וגם איסור בישול בעת ההדלקה של נר חנוכה אין כאן, שאין בישול אחר בישול. וגם כיון שאין הבשר בעין, אין איסור בישול, לכן יש להתיר. וטוב להחמיר היכא דאפשר. [או"ה ג' עמ' קפג. שוב יצא לאור הליכו"ע ח"ו, ושם כתב כדברינו בילקו"י הנז']

לי יש אומרים שאין איסור בישול בשר בחלב בדבר בלוע. ולכן אם בישל חלב בקדרה של בשר, אינו עובר משום "בישול" בשר בחלב. ויש אומרים שגם בבלוע יש איסור בישול בשר בחלב מן התורה. ומעיקר הדין יש להקל. אך נכון לחוש לכתחלה לדברי האוסרים. אולם אם יש הפסד מרובה בדבר, יש להתירו בהנאה. ולכן קדרה חולבת בת יומא לכתחלה לא יבשל בה בשר אפילו לגוי, משום איסור בישול בשר בחלב, וכן להיפך. ומכל מקום מאחר שאין שניהם בעין, הבשר והחלב, ואין כאן אלא פליטת הכלי, בשעת הדחק או במקום הפסד מרובה יש להקל בבישול ובהנאה. ומיהו כשאין הכלי בן יומו נראה שאין צורך להחמיר, ומותר לכתחלה לבשל בקדרה שאינה בת יומא עבור גוי. שאף על פי שחז"ל גזרו בקדרה של איסור שאינה בת יומא, גזרה משום קדרה בת יומא, באיסור בישול בשר בחלב בכהאי גוונא לא גזרו. [אבל אין לבשל חלב בקדרה בשרית שאינה בת יומא בלי הכשר כדת, לצורך ישראל, משום טעם הבשר הבלוע בקדרה, וחכמים גזרו קדרה שאינה בת יומא אטו קדרה בת יומא]. [איסור והיתר ג' עמוד קצא. ירחון קול תורה תמוז תשס"ג עמ' כג. הליכו"ע ח"ז עמוד יב, ועמוד יט]

לא יש אומרים שאם מבשל בשר בחלב ובשעה שהמוצר מתחמם הוא כלה ונשרף ומתבער מן העולם, אין בזה איסור בישול בשר בחלב. ויש חולקים. [איסור והיתר ג' עמוד קצה]

לב אסור לבשל בשר בחלב אפילו שמבשל לצורך גוי, או לתת לכלב, ואפילו אם משליכם אחר כך. ולכן מפעלים המכינים אוכל עבור בעלי חיים, יש להם להקפיד שלא לבשל בשר וחלב יחד. אבל מותר להם לבשל נבילות וטריפות וחזיר וכיו"ב, כדי להכין מצרכי מזון לכלבים, כל שאין האוכל ראוי למאכל אדם, ואין לחוש שמא יבוא לטעום. [ובמאכל הראוי לאכילת אדם ראה להלן]. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ג' עמוד קצז]

לג בשר שנתבשל בחלב ונאסר בהנאה, אסור ליתנו במתנה לגוי, ואפילו אינו מכירו כלל. וכן אסור ליתנו לכלב, ויש אומרים שאסור ליתן את התבשיל אף לכלב של הפקר, אף שאין לו הנאה ישירה מהבשר והחלב. וכן אסור להשליך תערובת זו לנהר או לים שיש בו דגים, דתערובת בשר וחלב צריך שלא יהנה ממנה שום בריה. ויש חולקים ואומרים שדוקא גבי חמץ החמירו שלא ליתנו אף לכלב של הפקר, מה שאין כן בשאר איסורים. והעיקר לדינא שגם בשאר איסורי הנאה אסור ליתן לכלב של הפקר. ומכל מקום אם הוא בגדר ספק אם הבשר והחלב נאסרו בהנאה,

יש להתיר ליתנו לכלב של הפקר או להשליכו לים. וכן במקום שיש עוד צירופים יש להקל בכלב של הפקר. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ג' עמוד קצח. ילקו"י על הלכות ערלה פרק ב'. הליכות עולם חלק ז' עמוד יא. יביע אומר חלק י' דף שנה טור א']

לד מי שנזדמן לו נבלה או טריפה, ורוצה לבשלה כדי למוכרה לגוי, אין בזה איסור, ואפילו בשר חזיר, שלא אסרה תורה בישול אלא בבשר וחלב. אך הכלים בודאי שנאסרו. [וכל זה בנזדמן לו נבילה וטריפה ושאר איסורים, אבל בלאו הכי הרי אסור להסתחר בדבר איסור]. ומכל מקום אסור לבשל נבלות וטריפות בקיבוצים חילוניים משום "מסייע בידי עוברי עבירה". [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ג' עמוד רא]

לה מי שמצבו הכלכלי דחוק ביותר, ואין לו מקור פרנסה אחר, יש להתיר לו לעבוד כטבח במסעדה של גוים, ולבשל להם נבילות וטריפות, באופן שיזהר מלטעום מהתבשילים. וכן יזהר שלא לבשל בשר בקדרה חלבית בת יומא, וכן להיפך. אבל אם אינה בת יומא, יש להקל. וסתם כלי גוים אינם בני יומן. ואמנם לכתחילה נכון מאד להשתדל להתפרנס בדרכי היתר בטוחים, ורק כאשר אין לו כל מוצא אחר, יוכל לסמוך להקל כאמור. [ילקוט יוסף איסור והיתר ג' עמוד רג. יביע אומר חלק ד' חיו"ד סימן ו'].

לו יש אומרים שאסור לישראל לבשל כרוב בלי בדיקה מתולעים לצורך פועלים גויים, שיש חשש שיבואו יהודים לאכול מהם. אבל אם הירקות מתבשלות בתבשיל של איסור, או בקדרה של איסור במסעדה לצורך גויים, שאין בו חשש שיהודים יאכלו ממנו, מותר לטבח יהודי לבשל לגויים ירקות המוחזקים בתולעים, ולא חיישינן שמא הוא עצמו יבוא לאכול מזה. ויש חולקים ומתירים גם בתבשיל שאינו של איסור, דכל שמבשל במיוחד לצורך הפועלים הגויים, אין לחוש שיאכל. וכן עיקר לדינא כסברא זו. [איסור והיתר ג' עמוד רד]

לז עוף חי שנפל לתוך חמאה רותחת, ומתה בתוכה, אף על פי שהעוף והחמאה אסורים באכילה, (אם אין ששים כדי ביטול), מכל מקום העוף והחמאה מותרים בהנאה, ורשאי למוכרם לגוי, וגם אין בזה איסור משום אבר מן החי, דרוטב אבר מן החי אינו אסור לבני נח. ויש אומרים שאין איסור טעם כעיקר בבני נח, וגם יש אומרים דלא שייך לאסור בהנאה בטעם של אבר מן החי. [איסור והיתר מהדורת תשמ"ז, עמוד רד. שוב יצא לאור יביע אומר חלק י', ושם (דף שנג טור ב) כתב כדברינו. ע"ש].

לח בשר וחלב שנתבשלו יחדיו, צריך לקוברן, או להשליכם לבית הכסא, ולא יתנם לגוי אפילו בחנם. וכן אסור להאכילם אפילו לכלב של הפקר. ואם שרפו גם אפרו אסור בהנאה מן התורה. ואם נאסרו רק מדרבנן, כגון שכבש או מלח בשר בחלב, מותר למוכרם לגוי, או ליתנם לכלב. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ג' עמוד רו]

לט אם בישל חלב בקדרת בשר בת יומא, או ההיפך, החלב נאסר מפליטת הבשר, וכבר ביארנו לעיל (סעיף יד, ל) שיש אומרים שהחלב נאסר גם בהנאה, שגם בבלוע עבר על איסור בישול מן התורה, ויש אומרים שאין איסור בישול בבלוע. ובשעת הדחק או הפסד מרובה יש להתירו בהנאה. והקדרה צריכה הכשר. ויש אומרים שקדרה שבלעה מבשר וחלב מותר למוכרה לגוי בלי הכשר, אחר שאין הגוי מוסיף דמים על הבלוע. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ג' עמוד רח. יביע אומר ח"ד חיו"ד סימן ו אות י'. ויש לצרף סברת האומרים שאין איסור בישול בשר בחלב בחצי שיעור, וראה ביביע אומר חלק ד' תאו"ח סימן לג אות יז]

מ קדרה שהרתיחו בה חלב ביום ראשון בבוקר, וביום שני בבוקר טעו ובישלו בה בשר, ויש ספק אם עברו עשרים וארבע שעות משעה שהחלב הרותח היה בקדרה, או לא, העיקר להתיר מטעם ספק ספיקא, שמא הלכה כרבינו תם וסיעתו שלינת לילה בלבד פוגמת, ואין צריך מעת לעת, ושמא עבר מעת לעת בין החלב לבשר, והוה ליה נותן טעם לפגם שמותר. [יביע אומר חלק ז' חיו"ד סימן ו', ושלא כמ"ש בשו"ת רב פעלים להחמיר בזה].

מא חתיכת בשר שנפלה ליורה של חלב רותח, וקיבלה טעם מהחלב ולא היה שיעור ששים ונאסרה, ונפלה חתיכה זו לתבשיל אחר של ירקות וסילקוה, והחתיכה נאבדה או שנשפך מן התבשיל באופן שאי אפשר לעמוד על שיעורו אם היה בתבשיל ששים כנגד אותה חתיכה או לא, הוה ליה ספק דאורייתא ולחומרא. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ג' עמוד רי]

מא בשר שנפל לתוך קדרת חלב שאצל האש, ונאסרו שניהם מדין בשר וחלב, ואחר כך נפלה חתיכת הבשר לתוך קדרה שיש בה מרק ירקות, והיא אצל האש, אף על פי שגם המרק נאסר באכילה מפליטת הבשר האסור, [אם אין ששים נגד הבשר האסור] מכל מקום מותר למכור המרק לגוי, חוץ מדמי האיסור שבו, ואת הבשר יקברו כדין בשר בחלב. [ילקוט יוסף איסור והיתר ג' עמוד רי].

מב איסור בישול בשר בחלב מן התורה, אינו אלא כשנתבשל הבשר לפחות כשליש בישולו, שהוא כמאכל בן דרוסאי, אבל בפחות משיעור זה, אינו אסור אלא מדרבנן, ולכן מותר בהנאה, ויכול למכור התערובת לעכו"ם. וכן אם נפלה חתיכת בשר לא מבושלת לתוך קדרה של חלב רותח הנמצא על האש, והבשר לא נתבשל כמאכל בן דרוסאי, מותר למוכרו לגוי. ואם בישל בישול גמור חצי כזית בשר בחלב, יש בזה מחלוקת אם הוא אסור מן התורה או לא. ואם נצטרף לזה עוד ספק יש להתירו בהנאה משום ספק ספיקא. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ג' עמוד ריב. הליכות עולם חלק ז' עמוד ז']

מג קדרה שהרתיחו בה חלב, ולמחרת חיממו בקדרה זו מים, ובעוד המים רותחים על האש, נפלה לתוכה חתיכת בשר, והבשר שהה בקדרה זמן מועט עד שהוציאוהו, [ולא נתבשלה אפילו כמאכל בן דרוסאי], אפילו שהיה

ברור שלא עברו עשרים וארבע שעות מאז חימום החלב, חתיכת הבשר אסורה באכילה, אך יש להתיר את הבשר והחלב בהנאה, וכגון למוכרם לעכו״ם. ואם יש ספק אם עברו כ״ד שעות, הבשר והחלב מותרים גם באכילה. [דיש לצרף שיטת ר״ת דלילה פוגם]. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ג׳ עמוד רכו]

מד בשר בחלב, אסור לאוכלן אפילו שלא כדרך אכילתן, ולכן אין להקל לחולה שאין בו סכנה לקחת תרופות העשויות מתערובת בשר בחלב, אפילו אם מערב בהם דבר מר ופוסלם לאכילה. ואם התערובת נפגמה מאכילה קודם שעירבו בתוכה שומן וחלב, יש להקל. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ג׳ עמוד רכט]

מה ומכל מקום נותן טעם לפגם מותר גם בבשר בחלב, בדיעבד. ולכן קדרה שבישל בה בשר, ואחר מעת לעת עבר והרתיח בה חלב, או להיפך, האוכל מותר באכילה כדין כל האיסורין המותרים בדיעבד בנותן טעם לפגם, והכלי יגעילנו ברותחין אחר מעת לעת. אך אם עבר ובישל בקדרה במזיד, אף שאינה בת יומא אסור לו לאכול מהתבשיל, משום קנס. [איסור והיתר כרך ג׳ עמוד רלד]. ואם נתבשל הבשר בקדרה הזאת אחר לינת לילה אחד, וספק אם עבר עליה מעת לעת, משעה שהרתיחו בה החלב, והוציאוהו משם, מותר מטעם ספק ספיקא, שמא הלכה כרבינו תם וסיעתו שלינת לילה פוגמת, ושמא עבר עליה מעת לעת. [שו״ת יביע אומר ח״ז חיו״ד ס״ס ו. הליכות עולם חלק ז׳ עמוד ז].

סימן פז סעיף ב׳

מו אף על פי שנאמר בתורה לא תבשל ״גדי״ בחלב אמו, גדי לאו דוקא, אלא הוא הדין שור שה ועז, שאסור לבשלם בחלב. ודיבר הכתוב בהווה. [איסור והיתר כרך ג׳ עמוד רלו]

מז כוי, שהוא ספק חיה ספק בהמה, אסור לבשלו בחלב משום דספק דאורייתא לחומרא. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ג׳ עמוד רלו]

מח יש אומרים דחלֶב הרי הוא כדין בשר, ולכן אם בישל חלֶב עם חלב, עובר על לא תבשל גדי בחלב אמו. ואם עשו כן התערובת אסורה בהנאה. ויש אומרים דאין חלֶב בכלל בשר, ולכן אם בישלו בחלב אינו עובר על איסור בישול בשר בחלב, וממילא התערובת מותרת בהנאה. וסברת המקילין מועילה לצרפם לסניף להקל בהפסד מרובה. [שם עמוד רלח].

מט יש אומרים שכבד אינו בכלל בשר, ואם בישלו עם חלב אינו עובר משום לא תבשל גדי בחלב אמו, דכבד כולו דם ואין לו תורת בשר לעבור

על בישולו בחלב. אולם אין לסמוך על סברא זו אלא כסניף בעלמא. ואם בישל כחל עם החלב שבו, אינו עובר מן התורה על איסור בישול בשר בחלב. [ולענין היתר אכילתו ראה להלן סימן צ'] אבל אם בישל הכחל עם חלב הבא ממקום אחר, עובר על איסור תורה משום "לא תבשל גדי בחלב אמו". [ילקוט יוסף איסור והיתר ג' עמ' רמ]

נ האיסור לבשל בשר בחלב הוא בין בחלב אמו בין בחלב אחרת, אלא שדיבר הכתוב בהווה. ואמנם אם בישל חלב שחוטה בבשר בהמה, אינו עובר מן התורה משום בישול בשר בחלב. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ג' עמוד רמא]

נא בהמה שלא הניקה ויש לה חלב [כשהיא קרובה לימי לידתה], אף על פי כן אסור מן התורה לבשל בשר עם חלב זה, ואינו דומה לחלב זכר שמותר מן התורה לבשלו בבשר. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ג' עמוד רמג]

נב בשר חיה בחלב אסור באכילה מדרבנן, אבל אין בזה איסור מן התורה משום "לא תבשל גדי בחלב אמו". וכן מותר בהנאה. [וראה לעיל סעיף י"ז אם יש לחוש בבישול חיה ועוף בחלב משום מראית העין]. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ג' עמוד רמד]

נג איסור אכילת בשר עוף בחלב היא מדרבנן, ולכן אם נפל עוף לתוך חלב רותח, ולא היה ששים כנגד העוף, מותר להרבות על החלב עד שיהיה שיעור ששים כנגד העוף. [אבל אין התערובת כולה נהפכת לאיסור שנצטרך לשער כנגדה]. ואמנם יש אומרים דאיסור אכילת עוף בחלב הוא מדאורייתא, ולדבריהם יש לילך בספיקו להחמיר כשל תורה, וכן אם נפל עוף לתוך חלב ואין ששים בחלב כנגד העוף, לדבריהם אין להרבות על החלב כדי לבטלו. והעיקר לדינא כסברא ראשונה, דבשר עוף בחלב אינו אסור אלא מדרבנן. ודעת הרמב"ם שאף כל האומר בשר עוף בחלב דאורייתא עובר בבל תוסיף. [איסור והיתר כרך ג' עמוד רמז]

סימן פז סעיף ג' - בישול בהמה טמאה בחלב

נד בשר בהמה טמאה מותר מן התורה לבשלה עם חלב בהמה טהורה, או להיפך, וכן מותרים בהנאה. ומכל מקום יש להחמיר שלא לבשל בשר בהמה טמאה עם חלב בהמה טהורה, או להיפך, משום מראית העין. ואמנם בשר בהמה טהורה נבילה או טריפה אסורים מן התורה בחלב בבישול, ובהנאה. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ג' עמוד רנו. יביע אומר חלק ו' חיו"ד סימן ח' אות ב]

נה כזית בשר בהמה טמאה שנתערב עם חלב בהמה טהורה, ונתבשלו יחד, ולא היה ששים כנגד כזית הבשר האסור, אבל היה רוב, ונשפך מהחלב לקדרה אחרת של חלב בהמה טהורה, אין צריך לשער כנגד כל החלב שנשפך לתוך התבשיל, אלא די לשער כנגד הבשר הבלוע בחלב, שאין החלב נהפך לנבלה שצריך לשער כנגד כל החלב. [שם עמוד רסב]

נו המבשל בשר בהמה טריפה או נבילה, עם חלב טהורה, עובר משום "לא תבשל גדי בחלב אמו". והבשר והחלב נעשים נבילה. ואם החלב נשפך לקדרה אחרת צריך לשער ששים כנגד כל החלב כמו בכל בשר בחלב. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ג' עמוד רסב]

סימן פז סעיף ג' [ברמ"א] - חלב שקדים

נז אם בישל בשר טמא עם גבינה, והגבינה היא חתיכה הראויה להתכבד, יש אומרים שלא בטלה אפילו באלף. ואם בישל חלב טמא עם בשר טהור אף שהבשר מצד עצמו הוא טהור ולא שייך בו חתיכה הראויה להתכבד, מכל מקום מצד בשר בחלב שייך בו חתיכה הראויה להתכבד. ויש אומרים שבחלב טמא או בשר טמא אין איסור בשר בחלב. [ולכולי עלמא חתיכת בשר טמא עצמו שייך בו חתיכה הראויה להתכבד]. [איסור והיתר כרך ג' עמוד רסד]

נח מותר לעשות חלב משקדים ולבשל בו בשר עוף, הואיל ובשר עוף בחלב מדרבנן. אבל בבשר בהמה יש להניח שקדים אצל החלב משום מראית העין. ומכל מקום לכתחילה נכון להניח שקדים בתוך החלב גם בבשר עוף, כדי שיכירו שהוא חלב שקדים, ואם רוצה לשתות חלב שקדים אחר שאכל בשר, אין צריך שום היכר. [ילקוט יוסף חלק ח', איסור והיתר כרך ג' עמוד רסה. יביע אומר חלק ד' חלק אבן העזר סימן ג' אות ג', וחלק ו' חיו"ד סימן ח]

נט אם בישלו בשר עם אורז ונתנוהו בתוך עלי גפן או עלי כרוב יש שנהגו לאכול תבשיל זה עם חלב שקדים, [או חלב סינטטי], ואין צריך ליתן שם שקדים להיכר, אפילו אם יש שם בשר בהמה. שהרי אין כאן בשר בעין אלא מכוסה בתבשיל. [איסור והיתר כרך ג' עמוד רסט]

ס מותר לשתות חלב סינטטי אחר ארוחה בשרית. וכן גלידה מחלב סינטטי, וכל שכן גלידה פרווה הדומה לגלידה חלבית, לאחר ארוחה בשרית, ואין לחוש בזה למראית העין. ולכן מה שנוהגים בבתי מלון הכשרים להגיש לאורחים אחר מאכלי בשר כוס חלב סינטטי, או קפה המזוג בחלב סינטטי, ואין בהם שום תערובת של חלב טבעי כלל, אין לאסור זאת עליהם, והנח להם לישראל, שמאחר שאין האיסור ניכר

ממש בשעת האכילה והשתיה, אין לחוש לאסור משום מראית העין, ואין צורך כלל לתת שקדים עם החלב הצמחוני הזה, כדי שיהיה היכר בדבר, והנח להם לישראל. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ג' עמוד רסט. יביע אומר חלק ו' חיו"ד. יחוה דעת חלק ג' סימן נט עמוד קפח]

סא מותר לטגן נקניק צמחי [סויה] בחמאה חלבית, ואין לחוש בזה למראית העין. ובמקומות ציבוריים המחמיר תבוא עליו ברכה. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ג' עמוד רעא]

סב מותר לבשל דגים או חגבים בחלב ואין בזה איסור משום בישול בשר בחלב, שאין דגים וחגבים בכלל בשר. ואמנם לענין אכילת דגים בחלב ראה להלן. [איסור והיתר ג' עמוד רעב]

סימן פז - סעיף ד' - לבשל בשר בחלב אשה

סג אסור לבשל בשר בחלב אשה מפני מראית העין. אבל אם נפל לתוך תבשיל, בטל, ואין צריך שיעור ששים. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ג' עמוד רעג]

סד השותה חלב אשה הכנוס בכלי, בארוחה בשרית, יש אומרים שמועיל להניח שקדים בכוס, ולשתות את החלב עם בשר. ואף בבישול מותר. ויש חולקים וסוברים דבחלב אשה לא מועיל להניח בצד שקדים, ורק בחלב שקדים ממש מועיל ליתן בצד שקדים להיכר. וכן עיקר. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ג' עמוד רעג]

סימן פז סעיף ה' - דין ביצים הנמצאים בתרנגולת

סה ביצים הנמצאים בעופות לאחר שחיטה, אם הם גמורות, דהיינו שיש להם חלבון [הלבָן] וחלמון [צהוב], אף על פי שהיא מעורה בגידים [יש בה כעין חוטים אדומים] הרי זו ביצה גמורה ומותר לאכלה בחלב. אבל אם אין לה אלא חלמון אסור לאכלה בחלב. אבל מותר לבשלה עם חלב שלא על דעת לאוכלה, שהרי אפילו בשר עוף עצמו מעיקר הדין מותר לבשלו עם חלב, כשאינו אוכלו. ואף לסברת האומרים דאסור לבשל עוף בחלב משום מראית העין, בביצה לא שייך לאסור משום מראית העין. [או"ה ג' עמוד רעה]

סו ביצה שנגמר רק החלמון שלה, והיא עדיין מעורה בגידין, ועברו ובישלו את הביצה בחלב, יש להקל שלא לאסור התערובת [אף כשאין ששים]. [איסור והיתר כרך ג' עמוד רפא]

סז ביצה הנמצאת בתרנגולת, ונגמר רק החלמון שלה, אף שהיא עדיין מעורה בגידין עם שלל הביצים, אם אכלה [בפני עצמה] מותר לאכול אחריה גבינה, ואין צריך להמתין כלל. ויש מחמירין בזה, ולכן הרוצה להחמיר על עצמו תבוא עליו ברכה. אך מעיקר הדין יש להורות להיתר. שדוקא לאכלם ביחד עם חלב, אפילו בלא בישול, אסור, אבל לאכול אחריהם מותר. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ג' עמוד רפב]

סימן פז סעיף ו' - מעושן בבשר בחלב

סח יש אומרים שהנותן בשר וגבינה יחד תחת עשן ונתבשלו, עובר על איסור תורה משום "לא תבשל גדי בחלב אמו". ויש חולקים ואומרים שאינו דרך בישול, ואין לוקין עליו, ואינו אסור אלא מדרבנן. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ג' עמוד רפג]

סט אסור לבשל בשר וחלב ביחד בחמי טבריה, דאף שאין לוקין עליו מן התורה, מכל מקום איסורא מיהא איכא. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ג' עמוד רפט]

ע המבשל בשר במי חלב, או בחלב מתה, פטור ואין לוקין על אכילתו משום בשר בחלב. וגם בזה יש בו איסור מדרבנן. [איסור והיתר כרך ג' עמוד רצא]

עא יש מי שאומר דנסיובי דחלבא [פירוש, חלב המתמצה מקפאון הגבינה] אינם בכלל מי חלב המותרים, אלא נסיובי דחלבא אסורים מן התורה, ומי חלב היינו אחר שעושים הגבינה מבשלים הנסיובי, והאוכל צף מלמעלה, ולא נשאר בו אלא מים בעלמא, זהו הנקרא מי חלב. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ג' עמוד רצג]

עב המבשל דם בחלב, פטור ואין לוקין על אכילתו משום בשר בחלב. [וגם לא משום איסור דם]. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ג' עמוד רצג]

עג המבשל בשר בחלב זכר של בהמה אין לוקין עליו, שהרי נאמר בתורה לא תבשל גדי בחלב אמו, וחלב זכר אינו חלב אם. אבל איסורא מיהא איכא. אבל בחלב זכר של אדם, [אם אירע כן] לא מיקרי חלב כלל, ומותר לבשלו בבשר. ויש אוסרים גם בזה משום מראית העין, דלא גרע מחלב אשה וחלב שקדים. ואמנם בין בחלב זכר של בהמה, ובין בחלב זכר של

אדם, אם נפלו לתוך קדירה של בשר אינן אוסרים. [איסור והיתר כרך ג' עמוד רצה]

סימן פז סעיף ז' - המבשל שליל בחלב

עד המבשל שליל בחלב חייב, וכן האוכלו. אבל המבשל שליא או עור וגידים ועצמות ועיקרי קרנים וטלפים הרכים, עם חלב, פטור. וכן האוכלם פטור. אבל איסורא מיהא איכא. ויש אומרים שאין איסור בזה אלא לענין אכילה, אבל מותר בבישול. ויש חולקים ואוסרים גם בבישול. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ג' עמוד רצז]

סימן פז סעיף ט-י - חלב הנמצא בקיבה

עה חלב הנמצא בקיבה דינו כפרש בעלמא, ואין עליו תורת חלב, לענין איסור בישול בשר בחלב, ומותר לבשל בו בשר אפילו בצלול שבה. [שם עמוד שא. הליכות עולם ח"ז עמוד כד]

עו חלב הנמצא בקיבה ונמלח עם הקיבה, או שעמד בתוך עור הקיבה כ"ד שעות, אין להעמיד בו גבינות, דחלב זה נאסר לכתחלה. אבל בדיעבד אפילו אם הוא חלב שנשאר כ"ד שעות בעור קיבת נבלה או טריפה, והעמיד בו גבינות, מותרים. [איסור והיתר ג' עמוד שא]

עז ומכל מקום חלב הנמצא בקיבה והקיבה נמלחה עם החלב שבה, ועבר והעמיד בחלב זה גבינות, אין לאסור את הגבינות. אולם לכתחלה אין להניח החלב בקיבה עד שהחלב יצטנן בתוך הקיבה. ורק בדיעבד אין לחוש. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ג' עמוד שג]

עח אם העמיד גבינה בעור קיבה של כשרה, אם יש בה טעם של בשר, אסורה, ואם לאו מותרת. ומשערין בששים כנגד עור הקיבה. [ובמקום הפסד אפשר להקל ליתן הגבינות לעכו"ם שיטעם, ואם יאמר שאין בה טעם בשר, הגבינות מותרות]. אבל המעמיד בעור קיבת נבילה וטריפה ובהמה טמאה אוסר בכל שהוא, ואפילו אם העור לא נתן טעם בחלב. וכן המעמיד גבינה בעור קיבת שחוטה בשחיטה של הקראים, חשיב כמעמיד בעור קיבת נבילה ואסור בכל שהוא. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ג' עמוד שד]

עט קיבה של בהמה כשרה שהעמידו בה גבינות, ועשו ממנה הרבה גבינות, ונמצא לאחר זמן בתוך השק שהקיבה בתוכה מעט מן הדקין, יש להתיר את הגבינות, ואין זה נחשב כהעמיד באיסור. [איסור והיתר כרך ג' עמוד שו]

פ עור הקיבה לפעמים מולחים אותו ומייבשין אותו ונעשה כעץ, וממלאים אותו חלב, גבינות אלו מותרות, אחר שעור הקיבה נתייבש והוי כעץ בעלמא ואין בו לחלוחית בשר. ומכל מקום לכתחלה אין לעשות כן. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ג' עמוד שו]

פא קפה שמייצרים בחוץ לארץ ומערבים בה חומר אסור שנעשה מאבקת נבלה וטרפה, אך יש יותר מששים בקפה נגד החומר האסור, ונתברר גם כן שאין שום טעם איסור בקפה, יש אומרים שהקניה מן הגוי נחשבת לכתחלה, והלכה רווחת שאין מבטלין איסור לכתחלה. ויש חולקים ואומרים שהקניה מן הגוי נחשבת כדיעבד, ומותר לכתחלה לקנות הקפה מן הגוי. ובדין הקפה יש עוד טעם להקל, לפי שאבקת האיסור נעשית כעפרא בעלמא ואינה ראויה לאכילה כלל, ובטלה מתורת איסור. [וכמ"ש הרמ"א (בסימן פז סעיף י) בדין עור קיבה שנתייבש. וראה בשו"ת יביע אומר חלק ז' חלק יורה דעה סימן ז'. ושם כתב שאין לחלק בין נבילה וטריפה שכבר חל עליה שם איסור וכו'. שכל האחרונים הסכימו להקל גם בכה"ג. ע"ש].

דין אכילת דגים עם חלב או בשר

פג אין לאכול בשר ודגים ביחד, משום שקשה לצרעת. ואם טיגנו דגים יחד עם בשר במחבת אחת, גם הדגים וגם הבשר נאסרו באכילה. [איסור והיתר כרך ג' עמוד שח]. וראה עוד להלן בסימן קטז בדינים אלה.

פד יש להמנע מלאכול דגים בחלב, או עם גבינה, משום חשש סכנה. ויוצאי אשכנז נוהגים להקל בזה, ויש להם על מה שיסמוכו. ונהרא נהרא ופשטיה. [איסור והיתר ג' עמו' שח. הליכות עולם ח"ז עמו' כ'. יחוה דעת ח"ו סי' מח עמו' רנז].
ורבנות הנותנת הכשר למסעדה המגישה מאכלי גבינה עם דגים, צריך שיכתבו מודעה שלענין זה אין לספרדים ועדות המזרח להקל.

פה מותר לטגן דגים בחמאה, שדי לנו להחמיר בחלב ודגים כמבואר בבית יוסף, והבו דלא להוסיף עלה. [ראה בשו"ת יביע אומר ח"י בהערות לרב פעלים חלק ב' חיו"ד סימן י' שהביא מ"ש הגרי"ח לאסור לטגן דגים בחמאה, וכתב ע"ז, הנה רבו בעל זבחי צדק, אחר ראותו כל דברי מהרי"ח כתב בשו"ת זבחי צדק ח"ג (סי' קמג), שמאחר שיסוד כל החומרא של דגים בחמאה אינו אלא יסוד רעוע, כמ"ש במחז"ב, שכתב, שנפל ט"ס בדברי מרן הב"י. וכ"כ הרב יד דוד די בוטון שלדעת רוה"פ אין יסוד לחומרא זו כלל, א"כ למה לנו להחמיר בזה, ולכן אם מנהג תושבי העיר בומבאי לאכול דגים המטוגנים בחמאה, שפיר דמי, ואין להם לחוש כלל.

וסיים: "והגם שהגרי"ח העלה לאסור דגים עם חמאה, משום דהויא מילתא דסכנתא, עכ"ז אנן בדידן נ"ל שאין לאנשי בומבאי לחוש לזה כלל, שהרי גם החכמים פה בגדאד, העידו שאנשים רבים במדינתנו אוכלים דגים עם חמאה ואין פוצה פה. וכן נהגו בכל ערי אשכנז. עכת"ד. ומה שחשש לזה הרהמ"ח מטעמא דסכנתא, הנה בודאי שאין זו סכנה טבעית, גם לפשט דברי מרן, אלא סגולית, ובכה"ג כתב בשו"ת אמרי אש (סי' ס), דלא מחמרינן בסכנה סגולית כאיסורא].

פו דגים שעברו ובישלו אותם בחלב, או עם גבינה, אין הדגים או החלב נאסרים באכילה, אפילו אם שיעור ששים כדי לבטל את הדגים או החלב, שדי לנו להחמיר לכתחלה שלא לאכול דגים עם חלב, אבל בדיעבד אם נתבשלו כבר בחלב, מותרים באכילה. [אך בבשר ודגים אוסרים גם בדיעבד]. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ג' עמוד שיד] סימן פח - להעלות בשר וחלב על שלחן אחד

א האוכל מאכלי חלב, אסור לו להעלות מאכלי בשר על אותו שלחן שאוכל עליו מאכלי חלב. ואפילו בשר חיה ועוף אסור להעלות על שלחן שאוכל עליו גבינה, שלא יבא לאכלם יחד. וכן אם אוכל מאכלי בשר, אסור לו להעלות על אותו שלחן מאכלי חלב. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ג' עמוד שכה].

ב כל מה שאסור להעלות על שלחן אחד בשר וחלב ביחד, הוא רק בשלחן שאוכל עליו, אבל בשלחן שסודר עליו את התבשיל, או על השיש שבמטבח שרגילים לצקת אוכל מהקדרה לצלחת, מותר ליתן זה בצד זה. והדין כן גם בבשר בהמה. וכשמסדר דברי מאכל על שלחן שאחר כך יאכלו עליו שנים זה בשר וזה גבינה, אף שבאותה עת אין אוכלים שם, גם כן צריך ליתן היכר בין הבשר והחלב. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ג' עמוד שכח]

ג מצד הדין מותר לכתחלה להניח מצרכי מזון במקרר, כלי שיש בו תבשיל בשר, אצל כלי שיש בו חלב, ואין לחוש לשמא יפול מתבשיל הבשר לתוך החלב, או להיפך, שכל איש נזהר בזה, שלא יפלו מזה על זה. וכל שכן שבדיעבד אם הניח אחד אל השני אינו אוסר, שאין חוששין שמא נפל מאחד לשני. וכן מותר להניח כלי שיש בו חלב אצל כלי שיש בו מלח. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ג' עמ' שכט. הליכות עולם חלק ז' עמוד כז]

ד מה שהתרנו להניח במקרר מצרכי בשר ליד מצרכי חלב, אינו רק אם המצרכים מכוסים, אלא לדעת מרן יש להקל בזה גם אם המצרכים מוגלים. אולם נכון ועדיף יותר לכסות אחד מהם. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ג' עמוד של]

ה יש ליזהר שכאשר עורכים קניות, שלא לתת גבינה באותו סל שנותנים בו בשר, וכן שלא ליתן פירות באותו סל שמניחים בו בשר שלא נמלח ויש דם על פניו. ומכל מקום בזה"ז שדרך הבריות להדיח את הפירות סמוך לאכילה, אין לחוש לזה כל כך. [שם עמ' שנה]

ו יש אומרים שמותר ליתן קדרת בשר וקדרת חלב זו אצל זו, ואין לחוש לניצוצות שיתזו מקדרה זו לשניה. [ומצד חשש של בליעה מכלי לכלי, הנה ידוע שכלי מכלי אינו בולע אלא באמצעות רוטב]. ויש אומרים דמכל מקום יש להרחיק קצת זו מזו משום ניצוצות, וכן דעת הפרי חדש, שטוב ליזהר לכתחלה שלא ליתן כד של בשר וכד של חלב בתיבה אחת, [ומיהו אם אחד מהם מכוסה שפיר דמי]. וכל שכן שיש ליזהר שלא להניחן אצל האש זו אצל זו. [או"ה א עמ' קמ].

ז מה שאסור להעלות על שלחן אחד בשר וחלב בלא היכר, הוא דוקא בשני בני אדם המכירים זה את זה, אבל אכסנאים שאין מכירים זה את זה מותר. ולכן הסועד במסעדה ציבורית מותר לו לאכול בשר בשלחן שאחר [שאינו מכירו] אוכל עליו גבינה, ואין בזה חשש. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ג' עמוד של]

ח אפילו המכירים זה את זה אם עשו שום היכר כגון שכל אחד אוכל על מפה שלו, או אפילו אוכלים על מפה אחת, אבל נותנים ביניהם פת להיכירא, מותר להם לאכול בשר וגבינה על שלחן אחד. וצריך להניח את ההיכר באמצע ביניהם, ולא בצד השלחן. [שם שלב].

ט אפילו אם התחילו לאכול שאר דברים על מפות מיוחדות, ואחר כך הביאו לפניהם בשר וגבינה, הוי היכר, ואין צריך ליתן מפות מיוחדות. אבל אם דרכם לסעוד תמיד על מפות נפרדות, לא הוי היכר. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ג' עמוד שלב]

י כל שמכירין זה את זה, אפילו מקפידין זה על זה [מקפיד שמחסר ממונו], אסור לאכול בשר וגבינה בשלחן אחד [בלא היכר]. ויש אומרים דכל שמקפידין זה על זה מותר לאכול בשלחן אחד זה בשר וזה גבינה שלא על ידי היכר. [ורק אחים אסורים משום שמכירים]. והעיקר כסברא ראשונה. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ג' עמוד שלב]

יא יש אומרים שאם תשלום הסעודה נעשה על ידי אדם אחד, אסור לאכול בשר וגבינה בשלחן אחד אפי' אין מכירין זה את זה, ולא מועיל היכר. ויש אומרים דאפילו בהוצאה אחת מהני היכר, וכן עיקר. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ג' עמוד שלג]

יב מה שמועיל ליתן פת על שלחן שאוכלים עליו בשר וגבינה, הוא דוקא כשאין אוכלים מהפת. וכגון שיש להם לחם אחר, וסיכמו ביניהם שלא לאכול מפת זו שהניחוה כהפסק, אבל אם אוכלים מהלחם, אפילו אם רק אחד מהם אוכל מהפת, אין מועיל להניחו כהיכר. וכן אם הניחו שם פרוסה להיכר, מאחר ורגילות להיות פרוסה על השלחן, אינו מועיל להיכר. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ג' עמוד שלד]

יג קנקן שתיה שאין דרך להניחו על השלחן, מועיל להניחו כהפסק על שלחן שאוכלים עליו בשר וגבינה, אפילו אם שותים ממנו. אבל אם הדרך להניח קנקן כזה על השלחן, לא חשיב הפסק. ולכן בקבוקי שתיה שבזמנינו, אינם מועילים להפסק. וכן כוסות של שתיה, וכדו', אינם מועילים להפסק. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ג' עמוד שלה]

יד קדרת בישול שאין רגילות להעלותה על השלחן, מועילה להפסק. [שם].

טו שני בני אדם המכירים זה את זה, וזה אוכל בשר וזה אוכל גבינה, אם הניחו ביניהם מנורה שאין דרכה להיות על השלחן, חשיב היכר, ומותר. אבל אם הדרך היא להניח מנורה על השלחן, לא מהני להניחו להיכר. ואם הדרך להניח המנורה בצד השלחן, והניחו באמצע, חשיב שפיר להיכר. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ג' עמוד שלו]

טז מה שמועיל להניח דבר להיכר בין הבשר לגבינה, הוא דוקא בדבר גבוה קצת ונראה לעין, כגון קנקן ומנורה. אבל צלחת או טבעת אינם נחשבים להיכר, אף שאין דרכם להיות מונחים שם. ואם כל אחד אוכל במפה שלו, או שהוא אוכל בהפסק מפה והאחר אוכל על השלחן, הדבר נחשב להיכר. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ג' עמוד שלו]

יז שני בני אדם המכירים זה את זה האוכלים על שלחן אחד זה בשר וזה גבינה, ורוצים להעמיד שומר כדי שישגיח עליהם שלא יטעמו זה מזה, אין להקל בזה, אלא צריך שיעשו היכר כנז'. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ג' עמוד שלז]

יח יש אומרים שמותר להעלות חלב שחוטה עם עוף על שלחן אחד, בלא שום היכר, ויש אוסרים גם בזה. וכיון שחלב שחוטה לא מצוי כל כך, המיקל יש לו על מה לסמוך. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ג' עמוד שלח]

יט מה שאסרו להעלות על שלחן אחד בשר וגבינה, הוא גם אם מעלה על השלחן חלב בשקית ניילון סגורה. וכן ההיפך אם אוכל גבינה שאסור לו להעלות על אותו שלחן בשר סגור בקופסא, שגם בדבר סגור יש לחוש שיטעם באמצע אכילתו.[שם כרך ג' עמ' שלט]

כ שני בני אדם האוכלים על שלחן אחד, זה בשר וזה גבינה, ויושבים רחוקים אחד מהשני באופן שאין שום אפשרות שהאחד יכול לפשוט ידו וליטול מאוכל חבירו, מותר לדברי הכל בלא שום היכר. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ג' עמוד שלט]

כא אדם אחד האוכל גבינה, אין לו להעלות על אותו שלחן מאכלי בשר, או ההיפך, שגם באדם אחד יש חשש שיטעם מהבשר. ואין להתיר גם אם

יעשה היכר והפסק בין הגבינה לבשר. אך אם גם העמיד עליו שומר להזכירו שלא יטעה, מותר. [איסור והיתר כרך ג' עמוד שלט]

כב האוכל עם נכרי בשלחן אחד, ואחד אוכל בשר והשני אוכל גבינה [באופן שאין בה חשש של איסור], יש אומרים שאין מועיל ליתן היכר ביניהם להפסיק בין הבשר לגבינה, שיש לחוש שיוציא את הדבר המפסיק, ויבוא לטעום מהגבינה. [שדוקא בישראל הקילו על ידי היכר, שאם יבוא להוציא את ההיכר השני יזכירו]. ויש חולקים ומקילין על ידי היכר גם בנכרי. וכשאין לו אפשרות להחמיר יכול לסמוך להקל. [איסור והיתר כרך ג' עמוד שמ]

כג האוכל עם קטן בשלחן אחד, ואחד אוכל בשר והשני אוכל גבינה, יש אומרים שאין מועיל ליתן היכר ביניהם להפסיק בין הבשר לגבינה, שיש לחוש שיוציא את הדבר המפסיק, ויבוא לטעום מהגבינה. [שדוקא בישראל גדול הקילו על ידי היכר, שאם יבוא להוציא ההיכר יזכירו השני]. ויש חולקים ומקילין על ידי היכר גם בקטן. ויש להחמיר בזה. [שם עמו' שמא].

כד מי שאכל בשר שצריך לשהות שש שעות לאכילת מאכלי חלב, מותר לו להסב על שלחן שאוכלים שם אחרים גבינה, ולאכול שם פירות וכדומה, ואין לחוש שמא יושיטו לו גבינה. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ג' עמוד שמא. יביע אומר ח"ו חיו"ד סי' ח אות ה]

כה מי שאכל בשר והוא בתוך שש שעות לאכילת הבשר, מותר לו להתעסק במאכלי חלב, וכן נשים שאכלו בשר מותר להם להכין מאכלי חלב לצורך סעודה אחרת אף בתוך שש שעות משעת אכילתן בשר. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ג' עמוד שמג]

כו מה שהקלנו להתעסק במאכלי חלב תוך ו' שעות לאכילת בשר, או לשבת בשלחן אחד עם מי שאוכל גבינה, [ולאכול שם פירות וכדו'], הוא גם באדם רעב. [איסור והיתר עמוד שמד]

כז יש מי שאומר שאם גם אחרים אוכלים על השלחן, מותר אף בלי היכר, דזה עדיף מעשו היכר. ויש חולקים ומצריכים גם באופן כזה ליתן היכר ביניהם. וכן עיקר. [שם עמ' שמד]

כח אם משתמשים בכלי של מלח כשאינו סגור ומכוסה, הנכון הוא ליחד כלי של מלח לבשר, וכלי של מלח לחלב לכל אחד בפני עצמו. ומכל שכן שאין למלוח בשר במלח שנשתמשו בו לגבינה, או ההיפך. ומלחיה פתוחה יש ליזהר שלא לטבל בה בשר או גבינה, אלא יקח מלח מן הכלי בידו ויתן על הדבר. ומכל מקום אם לא נדבק בכלי של המלח שיירי מאכל, והיא נקייה, רשאי להשתמש באותו כלי של מלח הן למאכלי חלב והן למאכלי בשר. ומלחיות שבזמנינו שהן בדרך כלל סגורות, אין צריך ליחד מלחיה לחלב ומלחיה לבשר. ויש מחמירים גם בזה לייחד מלחיה לבשר ומלחיה

לחלב, מחשש שמא נדבקו שיירי מאכל במקום יציאת המלח, ואין זה אלא חומרא בעלמא. [שם עמו' שמה]

כט מאכל בשרי שאינו ראוי לאכילה מחמת שמחוסר בישול, מותר להעלותו על שלחן אחד שאוכל עליו מאכל חלבי, שאחר ואינו מבושל כל צרכו אין חשש שיבא לאכלם יחד. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ג' עמוד שמו]

ל שני בני אדם המכירים זה את זה האוכלים על שלחן אחד, זה בשר וזה גבינה, ויש שם היכר ביניהם, עם כל זה צריכים ליזהר שלא לשתות מכוס אחד, אפילו משקה צונן, ואפילו כוס זכוכית, אך אם שטפו היטב את הכוס, ולא נדבק שמנונית כלל, אין לאסור כלל. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ג' עמוד שמז]

לא האוכל בשר כשר, ועכו"ם מיסב עמו בשלחן ואוכל בשר טריפה או נבילה, מעיקר הדין מותר לאכול על שלחן אחד, ובלבד שיזהר מאד שלא יפלו גרגירים לתוך המאכל הכשר. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ג' עמוד שמז]

לב דבר שלא ניכר איסורו, כגון חֵלֶב מהותך הדומה לשומן, יש אומרים שאסור להעלותו על שלחן אחד [בלי היכר]. ויש מתירים בזה גם בלא היכר, דסוף סוף הוא דבר איסור, והאנשים בדילים מאיסור. ואם גוי הוא זה האוכל את המאכל האסור, מותר גם בלא היכר, שהרי בדרך כלל אין הישראל אוכל ממאכלו של עכו"ם. [איסור והיתר כרך ג' עמוד שמח]

לג ישראל האוכל לחם, מותר לו שיאכל על שלחן אחד עם גוי האוכל לחם של איסור, ואין לחוש שמא יטעם ממנו. ויש שמצריכים גם בזה היכר. [איסור והיתר כרך ג' עמוד שמח]

לד גוי האוכל מפתו [חמץ] בפסח בבית הישראל, אסור שיאכל על שלחן אחד עם הישראל האוכל מצה, מחשש שמא יתערבו פירורים במאכל. ובזה אין להקל אפילו על ידי היכר או הפסק מפה. והדין כן גם בגוי שאינו מכירו. [ילקו"י איסור והיתר כרך ג' עמוד שמט]

לה האוכל בשר יש אומרים שמותר לו להעלות על השלחן גבינה של איסור, [כגון גבינה של גויים], דמאחר שהיא אסורה באכילה מצד עצמה, אין לחוש שיטעם מהגבינה. [שם שנב].

לו מי שנקלע בשבת לשלחן שיושבים בו אנשים המעשנים סיגריות, אף על פי שהוא רגיל לעשן בימות החול, מעיקר ההלכה מותר לו לישב עמם בשלחן אחד, ואין לחוש שמא יקח סיגריה כדי לעשנה בשבת. ולכן כשעורכים סמינרים לאנשים חילוניים, על מנת לקרבם אל חיק היהדות, מותר להסב עמהם בשלחן אחד, אף שהם מעשנים בשבת. [שם].

לז המודר הנאה מחבירו, מותר לו לאכול על שלחן אחד, כל אחד משלו, ואין לחוש שמא יקח זה מזה. אבל אסור להם לאכול מקערה אחת. [איסור והיתר כרך ג' עמוד שנג]

לח המודר הנאה מאיזה דבר מאכל, אסור לו להעלותו על השלחן שאוכל עליו דברים המותרים לו, מחשש שמא יקח מהמאכל האסור עליו. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ג' עמוד שנד]

לט האוכל דגים מותר לו לישב בשלחן אחד עם חבירו האוכל מאכלי בשר, או מאכלי חלב, ואין לחוש שמא יטעם מהבשר או מהגבינה. דכיון שהסכנה חמורה בעיני הבריות, אין חוששין לזה. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ג' עמוד שנד]

מ מי שאכל בשר ועודנו בתוך שש שעות לאכילתו, מותר לו להריח ממאכלי גבינה, ואין לחוש שמא יטעם מהגבינה. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ג' עמוד שנה]

סימן פט - דין אכילת גבינה אחר בשר

א האוכל בשר לא יאכל אחריו גבינה או מאכלי חלב עד שישהה שש שעות. והדין כן גם אחר בשר חיה ועוף שהם מדרבנן. [וראה להלן אם צריך דוקא שש שעות]. [או"ה ג' עמוד שנו].

ב האוכל בשר אסור לשתות אחריו גם חלב שחוטה [שהוא מדרבנן] עד שיעברו שש שעות. ויש מחמירים גם במי חלב שאין לשתותם אחר בשר, דלא פלוג רבנן. ויש מקילין במי חלב. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ג' עמוד שסד]

ג יש אומרים דמה שהצריכו להמתין שש שעות בין בשר לגבינה הוא משום חשש לבשר שבין השיניים. ויש אומרים שהוא מפני שטבע הבשר למשוך טעם [בפה] עד שש שעות, ואז נראה כאוכל בשר וחלב יחד. ויש כמה נפקא מינה בהלכה בין הטעמים הנזכרים, ולדינא אנו תופסים להחמיר כב' הטעמים. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ג' עמוד שסה]

ד הלועס בשר [כגון לתינוק כדי שיהיה נוח לו לאכול את חתיכת הבשר], אף על פי שלא בלע ממנו צריך להמתין שש שעות כדי לאכול מאכלי חלב. [איסור והיתר כרך ג' עמוד שסט]

ה אם לעס שומן לתינוק, ולא בלע, אין צריך להמתין, שהרי אין טעם הבשר נמשך, וגם ליכא בשר בין השיניים. אלא שישראל קדושים וראוי

להם להחמיר להמתין שש שעות גם אם לעס תבשיל שיש בו שומן, דלא פלוג רבנן, ואין לפרוץ גדר. [איסור והיתר כרך ג' עמוד שע]

ו מי שבלע בשר, אף שלא לעסו צריך להמתין שש שעות למאכלי חלב. [או"ה ג' עמוד שעא].

ז אכל שומן לבדו בלא בשר, אף שאין השומן נכנס בין השיניים, צריך להמתין שש שעות למאכלי חלב. והדין כן אפילו בשומן של עוף. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ג' עמוד שעא]

ח אם נכנס בשר בין השיניים ומיד לאחר האכילה הוציא משם, אעפ"כ צריך להמתין שש שעות. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ג' עמוד שעב]

ט אף אם עברו שש שעות ומצא בשר בין השיניים, צריך להסירו קודם שאוכל מאכלי חלב. [אך אין לו לבלוע הבשר]. ולכן מי שיש לו נקבים בשיניו, או שהם שבורות ופרודות ורגילות היא להיכנס שם בשר, יחצוץ את שיניו היטב. ואמנם בסתמא [כשאין רגילות תמידית להיות בשר בין שיניו] אינו צריך לבדוק בין השיניים אחר שש שעות. [איסור והיתר עמ' שעג]

י מי שיש לו בפיו פלאטה או גשר ליישור השיניים, מותר לו לאכול גבינה אחר אכילת בשר, וכל שכן אחר אכילת תבשיל של בשר, לאחר ששהה שש שעות, ואין צריך להסיר הפלאטה מהשיניים. אך ינקה היטב בין השיניים. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ג' עמוד שעט]

יא שיניים חלולות שהניחו בתוכם צמר גפן לסותמם, ויש לחוש שלפעמים נכנס לשם שיירי בשר, אף על פי כן אין צריך להסיר את הצמר גפן ולהחליפו קודם שיאכל מאכלי חלב [לאחר שש שעות]. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ג' עמוד שפ]

יב המשתמשים בשיניים תותבות שאפשר להסירם מתוך הפה ולהחזירם, צריכים להמתין שש שעות אחר אכילת בשר, ואין להקל להם על ידי החלפת השיניים, או נקיונם הדק היטב. ואחר שש שעות מותר להם לאכול גבינה אחר בשר באותן השיניים, ואין להצריך להכשיר בהגעלה את השיניים התותבות בין הבשר לחלב, מחשש שמא בלעו השיניים מטעם הבשר או הגבינה, שכיון שאין התבשיל חם שהיד סולדת בו כשנותנו בפיו, וגם הוא מכלי שני, לפיכך אין לחוש להחמיר כלל. ואם הם פרודות ויש חשש לבשר בין השיניים, ינקה אותם היטב ויסיר הבשר. [ילקו"י שם עמוד שפ. יביע אומר ח"ג חאו"ח סימן כד]

יג הטועם בשר בלשונו ופלט מיד, אינו צריך להמתין שש שעות לכולי עלמא. ולכן אותם הטועמים את הרוטב של התבשיל בערב שבת, מותר להם לאכול אחר כך מאכלי חלב. וכן אם הכניס חתיכת בשר לתוך פיו,

ותיכף הוציאו שלם, אינו צריך להמתין. ומיהו אם אוכל מיד גבינה [או ההיפך] צריך להדיח את הפה ולקנחו. [איסור והיתר כרך ג' עמוד שפב]

יד השעות שממתינים בין הבשר לחלב הם לפי השעות שלנו, ולא לפי שעות זמניות. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ג' עמוד שפג]

טו לכתחילה אין לאכול מאכלי חלב לאחר שאכלו מאכלי בשר, עד שיעברו שש שעות בדיוק. אפילו אם אכל בשר חיה ועוף. ומכל מקום במקום צורך יכול לאכול מאכלי חלב אחר חמש שעות ומחצה, וכגון בישיבות הקדושות בימים שקיים שעון קיץ ולצורך סדרי הישיבה הוצרכו לקבוע ארוחת ערב אחר חמש שעות ומחצה מאכילת הבשר, יש להקל בזה אף לכתחלה, שגם זה נחשב במקום צורך [לתועלת סדרי הישיבה]. וכן במחנות הצבא דאפשר להקל אף אחר חמש שעות ומחצה, דזה בכלל מקום צורך שיש להקל בו. ובבשר עוף יש להקל בזה יותר בפשיטות, כל שהוא צריך לדבר. [איסור והיתר כרך ג' עמוד שפד. יביע אומר חלק א' חיו"ד סימן ד'. וח"ג חיו"ד סי' ג' אות ט, ויחוה דעת חלק ד' סימן מא עמוד ריב]

טז המסופק אם עברו שש שעות מזמן שאכל מאכלי בשר או עדיין לא עברו שש שעות, רשאי להקל מספק ולאכול מאכלי חלב, דספק דרבנן לקולא. [איסור והיתר כרך ג' עמוד שפו]

יז יש קהלות שנהגו להמתין בין בשר לחלב שלש שעות בלבד, וכן נוהגים חלק מיוצאי גרמניה והולנד. ויש מהם שממתינים שעה. אך דעת מרן השלחן ערוך שיש להמתין שש שעות, וכנז'. וכן כתבו גם רבים מגאוני אשכנז שכן ראוי לנהוג לכל מי שיש בו ריח של תורה. ולכן טוב שישנו את מנהגם להמתין שש שעות בין בשר לחלב, וכמבואר לעיל. [ילקוט יוסף או"ה ג' עמ' שפח].

יח יש אומרים שאין להחמיר שלא לאכול מאכלי חלב אחר בשר עד שיעברו עשרים וארבע שעות מעת לעת, אלא ינהגו כפי ההלכה. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ג' עמוד שצ]

יט מה שמונין שש שעות מאכילת הבשר כדי לאכול מאכלי חלב, הוא מסיום אכילת הבשר, ולא משעה שמברכים ברכת המזון. וגם אין צריך למנות מסיום האכילה כולה, אלא מסיום אכילת הבשר דוקא. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ג' עמוד שצא]

כ מותר להתחיל בסעודה חלבית תוך שש שעות לאכילת הבשר, באופן שבתחלה אוכל מיני סלטים שאינם חלביים, ואחר שיעברו שש שעות יאכל מאכלים חלביים. שהעיקר שיהיה שש שעות בין אכילת הבשר לאכילת החלב, ולא לשאר המאכלים. [שם עמוד שצג]

כא קטן [אפילו הגיע לגיל חינוך] שאכל מאכלי בשר, אפשר להקל לו לאכול אחר כך מאכלי חלב, מבלי לשהות שש שעות מאכילת הבשר, ומותר אף לתת לו ולהאכילו בידים, מפני שיש צער לקטנים להמתין שש שעות, ואף לאחר שעה המיקל בזה לקטנים, יש לו על מה לסמוך. וכל זה שאוכל מאכל חיוני לצורך סעודה, אבל אין להקל ליתן לתינוקות שהגיעו לחינוך ממתקים ושוקולד שיש בהם תערובת חלב, בתוך שש שעות למאכלי בשר. ואף בתינוק שאינו בר הבנה נכון להחמיר בזה. ומכל מקום נכון לחנך את הקטנים שנה אחת לפני גיל בר מצוה, שאז הם בגדר "מופלא הסמוך לאיש", ולהזהירם שלא יאכלו מאכלי חלב אחר אכילת בשר, עד שישהו שש שעות בינתים. וכיום נוהגים להקפיד גם בקטן שהגיע לחינוך [קודם גיל י"ב], ומחנכים אותו להמתין שש שעות. אך במקום צורך אפשר להקל, וכאמור. [או"ה כרך ג עמ' שצג. יביע אומר ח"א חיו"ד סי' ד'. הליכות עולם חלק ז' עמוד מב]

כב חולה קצת, [אפילו אין בו סכנה] מותר לו לאכול גבינה ומאכלי חלב לאחר שעה אחת מאכילת בשר, ואין צריך להמתין שש שעות. וכן חולה אולקוס שצריך לאכול כל איזה זמן, ואין לו מה לאכול אלא מאכלי חלב, אינו צריך להמתין שש שעות בין בשר לחלב. ואם יכול יחצוץ את שיניו, כדי שלא יהיה בשר בין שיניו. [ילקוט יוסף חלק ח' איסור והיתר כרך ג' עמוד שצח. יביע אומר חלק א' חלק יורה דעה סימן יד אות יג]

כג יולדת כל שלושים יום, וכן מעוברת שיש לה צער בימי עיבורה, דינה כחולה, ויכולה להקל כנז'. ואם היא מניקה וצריכה לחלב, יכולה להקל לאכול חלב אחר שעה מאכילת הבשר, גם אחר ל' יום. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ג' עמוד שצט]

כד אחות בבית חולים של גויים, שתפקידה להגיש לחולים אוכל, ויש שם תבשילים של בשר וחלב, מותר לה להגיש התבשילים לחולים, אף על פי שנהנית מכך שמקבלת שכר על עבודתה. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ג' עמוד שצט]

כה אשכנזי שנהג תמיד להמתין בין אכילת בשר לחלב שש שעות, ועכשיו מפני חולשתו או מחלתו רוצה לנהוג תמיד כהמקילין להמתין רק איזה שעות, כיון שרוצה לבטל מנהגו לגמרי צריך שיעשה התרה. ומועיל לעשות לזה התרה, כיון שאצלו אינו חיוב מן הדין. אבל במקום שכולם נהגו להמתין שש שעות, אין מועיל לזה התרה לאשכנזי, עד שיתירו כולם. וספרדי שצריך להמתין שש שעות בין בשר לחלב מעיקר הדין, ואחד רוצה לנהוג להקל תמיד, [ולא מפני מחלתו באופן חד פעמי], אין מועילה לו התרה על כך. [ילקו"י איסור והיתר כרך ג' עמ' שצט. יבי"א ח"ב חיו"ד סי' ל' אות ו'. וח"ו סי' ז אות ה'. שו"ת יחוה דעת ח"א סימן נ']

כו חולה המיקל לאכול מאכלי גבינה אחר שעה מאכילת הבשר, אם יכול יחצוץ בין שיניו להוציא שיירי בשר, ואם מצא בהם בשר, צריך לקנח

ולהדיח את פיו. ואם לא מצא בשר בין השיניים, סגי אפילו בלא קינוח והדחה. וכל זה אם רוצה לאכול מיד אחר הסרת הבשר משיניו, אבל אם אינו אוכל מיד אלא לאחר זמן, והסיר את הבשר קודם שעבר שעה, אין צריך קינוח והדחה, דהרוק מקנח ומדיח. [ילקו״י איסור והיתר ג׳ עמ׳ תא. יחו״ד ח״ג סימן נח]

כז חולה שאוכל דרך אינפוזיה, ויש שם תערובת שומן, אין צריך להמתין שש שעות כמו אחר אכילת בשר, [ובלאו הכי בחולה אינו צריך להמתין שש שעות בין בשר לחלב]. ואם נותנים לו דרך האינפוזיה שקית אחת שיש בה תערובת של חומרים ניאו-כימיים הנראים כשומנים, ושקית אחת שיש בה תרכובת שמעורב בה אבקת חלב, אין בזה כל חשש. [איסור והיתר שם תכ].

כח מותר לבלוע כדורי ויטמין בשרי, ומיד אחר כך לבלוע כדור ויטמין חלבי. ואף מותר לאכול גבינה מיד אחר בליעת הכדור הבשרי, בלא קינוח הפה והדחה. [איסור והיתר ג עמ׳ תד].

כט מי שאכל סעודה בשרית, מותר לו לבלוע לאחר מכן כדורים לצורך תרופה אף שמעורב בהם סוכר וחלב, ואינו צריך להמתין כלל. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ג׳ עמוד תה]

ל מסעדה שנוהגת לתת מאכלי חלב, [או גלידה של חלב], אחר ארוחת בשר לכל מי שירצה בכך, אף על פי כן על הרבנות המקומית לקבל על עצמה את ההשגחה על המסעדה ולתת לה הכשר, ולהציל מה שניתן להציל, ולא שייך בזה מה שאמרו: הלעיטהו לרשע וימות. שאין התעודה מאשרת את כשרותו של בעל המסעדה או המלון, אלא שהמאכלים שבהם הם כשרים, כדי שכל איש הירא את ה׳ יוכל למצוא מנוח ולאכול במסעדה או במלון הנ״ל, העומדת בפיקוחו של משגיח ירא שמים מטעם הרבנות. ואמנם כיום ב״ה ברוב המקומות יד הרבנות תקיפה, ומתנים את מתן ההכשר בכך שהמלצרים לא יגישו גלידה חלבית אחר מאכלי בשר, ויש לחזק את ידי הרבנות לעמוד על המשמר בזה, כל שהדבר בידם. [איסור והיתר כרך ג׳ עמוד תה. יביע אומר ח״ד סי׳ ז. וח״ו סי׳ ג׳ אות ג׳. וחלק ח׳ חיו״ד סי׳ יב].

לא כבר נתבאר לעיל, דמה שנוהגים בבתי מלון הכשרים להגיש אחר בשר חלב סינטטי, בלא תערובת של חלב טבעי, יש להם על מה לסמוך, ואין לחוש לאסור משום מראית העין. וגם אין צריך לתת שקדים עם החלב הצמחוני הזה, להיכר בדבר. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ג׳ עמ׳ תח. יביע אומר חלק ו׳ חיו״ד סימן ח].

לב מי שאכל בשר, ובתוך שש שעות שכח ובירך על מאכלי חלב, יטעם מעט כדי שלא תהיה ברכתו ברכה לבטלה, בפרט שלדעת הרמב״ם ומרן השלחן ערוך איסור ברכה שאינה צריכה הוא מן התורה, שנאמר, לא תשא את שם ה׳ אלהיך לשוא. ומכל שכן אם הוא מסופק אם יש תערובת

חלב במאכל שבירך עליו, כגון ביסקויט, שיש לו לטעום מעט מהביסקויט. והדין כן אפילו אם יש לו ספק אם יש בשר בין השיניים. וכמו כן המברך על איזה מאכל ביום תענית, יטעם קצת כדי שלא תהיה ברכתו ברכה לבטלה. וכל שכן מי שבירך על בשר אחר ראש חודש אב, יטעם קצת, הואיל ואין זה אלא מנהג בעלמא. אבל המברך על מאכל האסור מצד עצמו אפילו מדרבנן, [כגון נבילה וטריפה או בישולי גויים], אסור לטעום ממנו כלל, אלא יאמר: ברוך שם כבוד מלכותו וגו'. ואף באיסור דרבנן שאין לו עיקר מן התורה, יש להחמיר. [איסור והיתר ג' עמ' תח. ילקו"י תפלה כרך א' סי' פט עמ' קכח. ואף שיש חשש שמא יש בשר בין השינים, ואז יאכל בשר בחלב ממש, מ"מ אינו דרך בישול, וגם איכא דס"ל דסגי בסילוק שלחן להתיר חלב אחר בשר, והוה ליה ס"ס. ואף שאין זה ספק שקול, מדינא א"צ ספק שקול בכה"ג. וזה דלא כמ"ש בספר ברכת ה' לחלוק ע"ד מרן עט"ר שליט"א בלא שום הכרח. וע"ע ביביע אומר ח"ב חיו"ד סי' ה', יחוה דעת ח"ד סי' מא עמו' ריב. יביע אומר ח"י חיו"ד סימן ג'. וכיו"ב בחאו"ח סי' מא. ובהליכו"ע ח"ז עמוד ל]

לג האוכל תבשיל שנתבשל בו בשר, אבל לא אכל מהבשר כלל, וכגון אורז שנתבשל עם בשר, ואכל רק מהאורז, יש אומרים שאין צריך להמתין שש שעות כדי לאכול אחריו גבינה, אלא יטול ידיו ויאכל. ויש חולקים. והמנהג גם אצל הספרדים להחמיר להמתין שש שעות גם באכל תבשיל לבד, כמו באכל מהבשר עצמו. ואין לפרוץ גדר. והדין כן גם בתבשיל שנתבשל בו בשר עוף. [איסור והיתר כרך ג' עמוד תיב. הליכות עולם חלק ז' עמוד כט]

לד ביצה שטיגנו אותה בשומן של בשר, אין לאכול גבינה אחר ביצה זו. [או"ה ג' עמ' תיד]

לה ואמנם ביצה שטיגנו אותה במחבת בשרי [שבלוע במחבת טעם בשר, אך אין בו שיירי שמן של בשר] מותר לאכול הביצה אפילו עם גבינה, וכל שכן שאין צריך להמתין שש שעות אחר אכילת הביצה, ולדידן יש להקל בזה אף לכתחלה, דהיינו לטגן ביצה במחבת בשרי כדי לאכול את הביצה עם גבינה. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ג' עמוד תטו]

לו האוכל תבשיל של בשר [שלא אכל מהבשר, אלא מהתבשיל שנתבשל עם בשר בקדרה אחת], ורוצה אחר כך לאכול תבשיל של גבינה [בלא הגבינה עצמה], המנהג להחמיר גם בזה כאילו אכל בשר ובא לאכול גבינה ששוהין שש שעות. והדין כן גם בבשר עוף. [איסור והיתר ג' עמוד תכה]

לז אם אין בשר בתבשיל רק שנתבשל בקדרה של בשר, מותר לאכול אחריו גבינה. [ואף מותר לאכול התבשיל עם גבינה ביחד]. ואם בישלו התבשיל [שאין בו בשר] בקדרה של בשר שלא הודחה יפה, שיש בה שיירי בשר, ראוי להצריך קינוח והדחת הפה, [ונטילת ידים על פי המבואר בסעיף נח]. ואז יאכל מאכלי החלב מיד. ואם יש ששים בתבשיל ההוא כנגד הלכלוך, והלכלוך נתערב בכל, אין צריך אף קינוח והדחה כלל. [ילקוט יוסף שם עמוד תכו]

לח האוכל תבשיל שנתערב בו שומן של בשר שנימוח בתוכו, דינו כאוכל בשר וצריך להמתין שש שעות. והדין כן אפילו בשומן של עוף. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ג' עמוד תכז]

לט האוכל קוגל שהיה מונח בקערה עם בשר חם, ויש ממשות של השומן על הקוגל, באופן כזה אם רוצה לאכול אחר כך מאכלים חלביים, יגרד בסכין כדי קליפה מהקוגל, במקום שנגע בבשר, ואז יהיה מותר לו לאכול מאכלי חלב אחר הקוגל. וכן אם זב מעט מהשומן בתחתית הקדרה, יש לגרד ולקלף מהקוגל גם בתחתיתו. אבל אם לא היה ממשות של בשר על הקוגל, ורק הונח זה ליד זה בכלי שני, אם אכל מהקוגל, לדידן מותר לאכול אחר כך מאכלי חלב בלא להמתין שש שעות. [איסור והיתר כרך ג' עמוד תכז]

מ קערות של נייר או כסף שיש בתוכם מקומות נפרדים למיני מאכלים, ויש דופן מפסיק בין הבשר לקוגל, מותר לאכול הקוגל כולה בלי להסיר ממנה כדי קליפה, ולאכול מיד אחריה מאכלי חלב, כל שאין חשש של זיבת שומן או נגיעת הבשר בקוגל, בקערות אלו. ואפילו אם הבשר והקוגל היו חמים בחום שהיד סולדת בו. [איסור והיתר כרך ג' עמוד תכח]

מא קדרה של בשר שהיתה עומדת על האש, והניחו על גבה תבשיל של אורז וכדו' כדי לחמם התבשיל. ונבלע טעם הבשר על ידי הזיעה בתבשיל, [בקדרה שאינה נקובה], מותר לאכול מאכלי חלב מיד לאחר אכילת התבשיל. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ג' עמוד תכח]

מב מי שהוא בתוך שש שעות לאכילת בשר, מותר לו לעשות תה או קפה ולקחת סוכר או קפה שנתערב בהם איזה טיפות של חלב, או שתחבו לתוכן כפית שהיה בה לחות של חלב. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ג' עמוד תכח]

מג מותר לבחוש תה או שאר משקה רותח שבכוס, בכפית חלבית, אף אם השתמשו בכפית זו בו ביום בחלב רותח, ושותה את התה בארוחה בשרית, וכן ההיפך, מאחר שהכוס הוא כלי שני. ויש להקל בזה אף לאשכנזים. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ג' עמוד תכח]

מד יש אומרים שבחג השבועות אין צריך להמתין בין אכילת בשר לגבינה שש שעות, ויש חולקים, וכן עיקר לדינא. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ג' עמוד תכט]

מה מי ששכח והתחיל לאכול גבינה בתוך שש שעות, ונזכר, חייב להפסיק אכילתו מן הגבינה, וישאל לחכם ויורה לו דרך תשובה, על שעבר על ההלכה. ומכל מקום אין צריך להתענות לכפר על שגגתו, ובפרט בן תורה אין לו להתענות. [איסור והיתר כרך ג' עמוד תל. הליכות עולם חלק ז' עמוד כט. ושם

הוכיח שדינו כדין העובר על כל איסור דרבנן שצריך תשובה וכפרה]

סימן פט סעיף ב' - אכילת בשר אחר גבינה

מו האוכל מאכלי חלב ואחר כך רוצה לאכול בשר מיד, מעיקר הדין מותר לאכול בשר מיד אחר גבינה, אפילו גבינה קשה וישנה, [כמו גבינה צהובה, גבינה מלוחה, גבינה משולשת, וגבינה צפתית], לאחר שיקנח פיו בפת או בפירות וכיוצא בו, שילעסם היטב ויבלעם, וידיח פיו במים או שאר משקים, ויעיין ידיו שלא ישאר שום דבר מהגבינה נדבק בהם, ואחר כך יאכל בשר. ואם הוא בלילה שאינו יכול לעיין היטב, צריך ליטול ידיו, או ינקה אותם היטב. [ולגבי בשר עוף ראה להלן סעיף סא. וכן לענין שותה חלב ראה להלן סעיף נו]. והאוכל חמאה שהשמנונית שבה נדבקת בחניכיים ובשיניים, יש להצריך גם שיקנח פיו בפת או בפירות. והאוכל עוף אחר גבינה, אין צריך לקינוח והדחת הפה. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ג' עמוד תלא. יביע אומר ח"ו חלק יורה דעה סימן ז'. יחוה דעת ח"ג סי' נח עמוד קפג. הליכות עולם ח"ז עמוד מג]

מז אף לסברת המחמירים המצריכים להמתין מלאכול בשר אחר אכילת גבינה קשה, מכל מקום יולדת בתוך שלשים יום, וכן חולה קצת, אין להם להחמיר כלל באכילת בשר אחר גבינה. וכן מעוברת שיש לה צער בימי עיבורה, ומינקת הסובלת מחוסר חלב, וילדים קטנים שלא הגיעו למצוות, כל אלה לכולי עלמא די להם בקינוח והדחת הפה ונטילת ידים בלבד. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ג' עמוד מז]

מח קינוח הפה יכול להיעשות על ידי שילעס חתיכות פת, או פירות, וכדומה. אבל אין מועיל לקנח את פיו באכילת קמח ותמרים וירקות, לפי שהם נדבקים בחניכים ואין מקנחים יפה. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ג' עמוד תלח]

מט מעיקר הדין אין צריך לדקדק ולהקדים את הדחת הפה לקינוח הפה בפת, אלא איזה מהם שירצה יקדים, אבל נכון הדבר להקדים הקינוח להדחה, שאם ישארו פתיתין לאחר הקינוח, ההדחה תדיח הכל. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ג' עמוד תלח]

נ יש אומרים שקינוח הפה מועיל רק אם הוא בולע, אבל אם לעס ופלט לא מהני לקינוח. אולם מעיקר הדין די בלעיסה, אך בלאו הכי אין ללעוס ולפלוט, משום הפסד אוכלים. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ג' עמוד תלט]

נא אפשר להדיח את פיו בכל מיני משקים, ואין צריך דוקא להדיחו במים. ואין צריך לבלוע המים, אלא יכול לפולטם אחר ההדחה. אבל יין

לכתחלה אסור לפולטו משם הפסד אוכלים. ודי בהדחה פעם אחת. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ג' עמוד תמ]

נב מעיקר הדין אפשר לעשות הדחת הפה וקינוח בבת אחת, וכגון שישרה את הפת במשקין, ויאכל את הפת, ובלבד שיבליע בפת הרבה משקה. אך יותר טוב להיות כל אחד בפני עצמו. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ג' עמוד תמא]

נג מי שיש לו נקבים בשיניו, או שהם שבורות ופרודות, ואכל גבינה, ויש לחוש שנשאר מחתיכת הגבינה בתוך הנקבים של שיניו, יש לו לחצוץ שיניו היטב לפני שיאכל מאכלי בשר. (תוך שש שעות). וכן ראוי לנהוג. אבל אחר ו' שעות, הגבינה כבר נתעכלה במקומה. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ג' עמוד תמא. יחוה דעת חלק ג' סימן נח עמוד קפו. הליכות עולם חלק ז' עמוד מג]

נד כשהוא נוטל ידיו אחר אכילת גבינה [מים אמצעיים] אפשר ליטול בין בכלי בין שלא בכלי, ואין צריך בהם כח גברא. ויכול ליטול במים חמים שאין היד סולדת בהם, אך אין מועיל לרחוץ ידיו בשאר משקין, אלא דוקא במים. אולם בשעת הדחק כגון שהוא בדרך ואין לו מים, יטול בשאר משקין. ואין מועיל לשפשף ידיו בכותל, וכן היסח דעת פוסל בהם. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ג' עמוד תמא]

נה נוטל ידיו עד הפרק השני של האצבעות, וישפיל ראשי אצבעותיו למטה, ובאגודל רוחץ עד פרק הראשון. ואין צריך נטילה מכלי, אלא יכול ליטול ידיו דרך הברז, או להכניס ידיו לכלי עם הכלי ולשפשף ידיו שם. ובדיעבד אין חציצה מעכבת בהם. ואחר הנטילה צריך לנגב כמו במים ראשונים. ויש אומרים שאין ליטול מים אמצעיים על הקרקע, כדין מים אחרונים. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ג' עמוד תמב]

נו השותה חלב נוזלי מתוך כלי, ורוצה אחר כך לאכול בשר, ואפילו בשר בהמה, אין צריך נטילת ידים, ודי בהדחת הפה בלבד, ואינו צריך קינוח פיו בפת. [איסור והיתר עמוד תמג. יביע אומר ח"ו סי' ז' אות א'. יחוה דעת חלק ג' סימן נח בהערה, עמוד קפד]

נז האוכל גבינה ביום, או בלילה כשיש שם אור חשמל, ואחר כך אוכל בשר, יש אומרים דכיון שהוא ביום אינו צריך ליטול ידיו, אלא די לו שיעיין בידיו היטב שלא יהא שום דבר מהגבינה נדבק בהם. ורק בלילה באופן שאינו יכול לעיין היטב צריך לרחצם. ויש אומרים שגם ביום צריך ליטול את ידיו, אף אם רואה שאין ידיו מלוכלכות, לפי שהגבינה נדבקת בלחלוחית הידים ולאו אדעתיה. והמנהג כסברא שניה. אך אם אין לו מים בסמוך ליטול ידיו, יסמוך על דעת מרן השלחן ערוך דביום אין צריך נטילה כלל. [איסור והיתר ג' עמוד תמד]

נח אם אכל גבינה על ידי מזלג או כף, ורואה שידיו נקיות, מעיקר הדין אינו צריך ליטול ידיו, בין ביום בין בלילה. ואמנם המנהג להחמיר ליטול הידים גם אם אכל על ידי מזלג. ומכל מקום בשעת הצורך כשאין לו אפשרות ליטול ידיו, יכול להקל לאכול בשר בלא שיטול ידיו תחלה. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ג' עמוד תמה]

נט מי שנהג להחמיר על עצמו שלא לאכול בשר אחר גבינה אלא כעבור שעה או יותר, וידע שהוא נוהג כן בדרך של חומרא וחסידות, ימשיך במנהגו ותבוא עליו ברכה. ואם יש לו צורך לבטל מנהגו, יעשה התרה על שלא אמר "בלי נדר", ולאחר מכן יהיה מותר לו לאכול בשר אחר גבינה. אבל מי שנהג כן לפי שחשב שיש לאסור מן הדין אכילת בשר אחר גבינה כדין גבינה אחר בשר, יכול לבטל מנהגו בלי התרה כלל, ויאכל בשר אחר גבינה, על ידי נטילת ידים וקינוח, והדחת הפה. [איסור והיתר ג' עמוד תמו. הליכות עולם ח"ז עמוד כט]

ס מי שאכל מאכלי חלב, ואוכל אחר כך מאכלי בשר, לפי הדרך המבוארת בסעיפים הנ"ל, יש אומרים שצריך קודם לברך ברכה אחרונה על המאכלי חלב, ורק אחר כך יכול לאכול מאכלי בשר. ויש אומרים שרשאי לאכול מאכלי בשר גם בלא שיברך ברכה אחרונה על מאכלי החלב. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ג' עמוד תמז]

סא האוכל גבינה מעיקר הדין מותר לו לאכול אחר כך עוף בלי קינוח והדחה, ונטילת ידים, שלא הצריכו כל זה אלא בבשר בהמה וחיה. ומכל מקום יש שנהגו להחמיר גם באכילת עוף אחר גבינה, בקינוח והדחה ונטילת ידים. [איסור והיתר כרך ג' עמוד תמח]

סב מלצר המגיש את המאכלים לפני האורחים, ומגיש תחלה מאכלי חלב, ואחר כך מגיש בפניהם מאכלי בשר, אינו צריך ליטול ידיו, שלא הצריכו נטילה וקינוח אלא לאוכלים ולא למשמש אותם. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ג' עמוד תמט]

סג מי שאכל גבינה ורוצה לאכול בשר, צריך לבער מעל השלחן שיורי פת שאכל עם הגבינה. וכל זה בחתיכה קטנה שחתך מן הככר כדי לאכול אותה עכשיו. אבל פת גדולה שהיא עומדת בין למאכלי חלב בין למאכלי בשר, וחתכו ממנה כדי לאכול הפרוסה עם הגבינה, נזהרין בה שלא תגע בגבינה, ולכן אין לחוש שמא נגעה בה הגבינה, ומותר לאוכלה עם בשר. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ג' עמוד תמט]

סד סלטים שהיו על השלחן בארוחה בשרית, ונותרו מהם, אין ראוי לאוכלם בארוחה חלבית, אם לקחו מהם במזלג או בכף שאכלו בו בשר, שיש לחוש שנפל לתוכם שיירי בשר. אבל אם לקחו מהם בכף או במזלג המיוחד לסלטים, מותר לאכול הנשאר עם חלב, וכן ההיפך. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ג' עמוד תנ]

סה אם אוכלים באמצעות כלים ולא באופן ישיר על השלחן, אין הדבר מעכב ליתן מפה על השלחן, ואפשר לאכול על אותו שלחן מאכלי בשר, ובערב מאכלי חלב בלי מפה, [לאחר שינקו את השלחן משיירי המאכל]. ויש שנהגו להחמיר בכל אופן, לייחד מפה למאכלי בשר, ומפה למאכלי חלב, שחוששין שמא נשארו על המפה שיורי בשר, ואחר כך כשיעמיד שם לחם וגבינה ושאר מאכלי חלב, ידבקו זה בזה, ויאכל בשר וחלב בבת אחת. ואמנם מעיקר הדין אם אוכלים את הבשר ואת הגבינה בתוך צלחות, ולא על השלחן ממש, אין איסור לאכול על אותה מפה, ודי להסיר את הפתיתים. [או"ה ג' עמוד תנא]

סו מפה שעוונית או ניילון שעל ידי ניגוב היטב יוצא כל הלכלוך הדבוק בה, יש להקל לאכול עליה בשר אחר גבינה, וכן להיפך לאחר המתנת שש שעות, אפילו אם המאכלים עצמם מונחים על המפה [ולאו דוקא שמונחים בצלחות], ובלבד שינקה היטב את המפה במטלית לחה להסיר את כל הנדבק, ואחר כך ינגב במטלית יבשה. וכל שכן אם אוכל באמצעות צלחות. ובשבת ויום טוב יש ליזהר שלא לנגב בחוזק במטלית לחה. ומפה שאפשר להשתמש בה בשני צדדים, וניכר הבדל בין הצדדים כדי שלא יתחלף, מותר להשתמש בה לבשר ולחלב. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ג' עמוד תנב]

סז שלחן המצופה בפורמייקה, מותר לאכול עליו בשר לאחר שאכלו עליו גבינה, אפילו אם המאכלים עצמם היו מונחים על השלחן, ובלבד שינקה היטב את השלחן. [שם עמ' תנג].

סימן פט (בסוף) - הכשר כלים לענין בשר וחלב

סח נהגו כל ישראל להיות במטבחיהם שתי מערכות כלים, בשרי וחלבי, ומסמנים הסכו"ים להבחין בין בשרי לחלבי, וישראל קדושים הם ומחמירים בכל זה. ונהגו לעשות הסימן בכלים של חלב. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ג' עמוד תנד]

סט יש המדקדקים ומייחדים שלשה סכינים, אחד לבשר ואחד לחלב ואחד לחתוך בו הלחם, ומנהג נכון הוא. ומכל מקום מעיקר הדין מותר לחתוך לחם בסכין בשרי, באופן שמקנחים את השומן שעל פני הסכין, כדי לאכול לחם זה עם חלב. וכן ההיפך. ולכן אם אין לו סכין מיוחד ללחם, רשאי לחתוך לחם בסכין בשרית, אף שאוכל הלחם עם גבינה. אך ינקה היטב את הסכין שלא יהיה שומן דבוק עליו. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ג' עמוד תנה]

עע גבינה שחתכו אותה בסכין של בשר, והיה הסכין מקונח, לשם נקיות, הגבינה מותרת. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ג' עמוד תנח]

עא מותר לבני עדות המזרח והספרדים להשתמש בכלי זכוכית המודחים היטב, בין למאכלי חלב, בין למאכלי בשר. ואף אם השתמשו בכוס הזכוכית בחלב רותח, מותר להשתמש בכוס זה לשתיה בארוחה בשרית, לאחר שטיפה והדחה, דכלי זכוכית אינם בולעים כלל, וכדעת מרן השלחן ערוך: "שכלי זכוכית אינם בולעים כלל, ודי להם בשטיפה בעלמא". אך צריכים תמיד ליזהר להדיח ולשפשף הכלים היטב בין בשר לחלב, [ואין לחוש לשכחה]. וגם האשכנזים הרוצים להקל בזה, יש להם על מה שיסמוכו אף לכתחלה, כי אף הרמ"א לא החמיר בכלי זכוכית אלא בפסח, משום חומרא דחמץ, מה שאין כן לגבי בשר בחלב. ומכל מקום הרוצה להחמיר לייחד כלי זכוכית לבשר וכלי זכוכית לחלב, תבוא עליו ברכה. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ג' עמוד תנט. שו"ת יביע אומר ח"ד חיו"ד סימן ה'. הליכות עולם ח"א עמוד רפו. ואמנם דעת הרמב"ם דכלי זכוכית בולעים ופולטים, ומ"ש בדעתו בערך השלחן דאיירי רק לענין טבילת כלים, הנה בפירוש המשניות ע"ז פ"ה מי"ב מבואר להדיא דקאי לענין הכשר כלים. ועכ"פ למעשה אין לנו אלא דעת מרן הש"ע. ויש שטענו שכלי זכוכית בזמנינו בולעים קימעא, אולם אף אי נימא הכי הנה הר"ן בפ"ב דפסחים (דף ט מדפי הרי"ף) כתב כן "דבליעתן מועטת" ואפילו הכי התיר. וע"ע במה שכתבנו באוצר דינים לאשה ולבת מהדורת תשס"ה עמוד שב].

עב כלי פיירקס ודורלקס שמבשלים בהם על האש, ובישלו בהם בשר, מותר לבשל בהם אחר כך מאכלי חלב, לפי מנהג הספרדים, וכדעת מרן השלחן ערוך. שגם כלים אלה אינם בולעים ואינם פולטים כלל. ובלבד שיזהרו תמיד להדיח ולשפשף הכלים היטב בין בשר לחלב, ואין לחוש לשכחה. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ג' עמוד תסא]

עג כלי פרפורי ופורצליין שנשתמשו בהם באיסור, ועברו יותר מי"ב חודש שלא נשתמש בהם, מאחר ואינם אלא כלי שני, מותר להשתמש בהם לאחר מעת לעת, ולרווחא דמילתא יש לעשות להם הגעלה ג' פעמים. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ג' עמוד תסא]

עד האוכל בשר ורוצה לשתות תה בכוס של חלב באופן שהכוס נקי ורחוץ, מותר גם לאשכנזים. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ג' עמוד תסב]

עה יש המייחדים את משטחי השיש שבמטבח, שצד אחד יהיה לחלב, להכין עליו מאכלים חלביים, והצד האחר יהיה למאכלי בשר. ואף שאין זה מצד הדין, מכל מקום ראוי למי שיכול לנהוג כן, מחשש לשיירי מאכל הנדבקים על השיש. [איסור והיתר ג' עמוד תסד]

עו פלאטה חשמלית שמשתמשים בה לשבתות וימים טובים לחימום מאכלים בשריים, ומצוי מאד שנוטף על הפלאטה מעט מהאוכל, אם רוצה לחמם בה לחם כדי לאכול בו גבינה, מותר על ידי ניקוי הפלאטה בלבד. [דהוי נ"ט בר נ"ט]. ואם רוצה לחמם בה מאכלי חלב בכלי, מותר, דכלי

מכלי אינו בולע בלא רוטב. ואם רוצה לחמם על הפלאטה בורקס גבינה, היה מקום להקל בלא שום הכשר, אחר שהבלוע בפח הפלאטה נשרף על ידי ליבון, מכל מקום נכון להחמיר לשפוך רותחין מכלי ראשון על הפלאטה, ואחר כך להניח על הפלאטה בורקס חלבי. [איסור והיתר ג' עמוד תסד. ושם כתבנו להקל בזה, ומ"מ לכתחלה נכון להחמיר]

עז מותר לבשל על כיריים של גאז מאכלי בשר ומאכלי חלב, ואין צורך שיהיו כיריים נפרדים לבשרי ולחלבי. וגם אם גלש מהחלב על הכיריים [מקום האש], אין צריך להכשירם קודם שבא לבשל מאכל בשרי, דבודאי מה שנשפך על הכיריים נשרף וכלה, וגם בהדלקת הכיריים הרי הוא עושה ליבון קל, ועוד, דכלי מכלי אינו בולע אלא באמצעות רוטב, וממילא אין הקדרה המונחת על הכיריים בולעת מהכיריים. והוא הדין לחצובות כיריים חשמליים שעליהם מעמידים את הסירים, כיון שהאש שורפת גם את מה שנשפך על החצובה. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ג' עמוד תסז]

עח טוסטר העשוי משני חלקים, חלק עליון וחלק תחתון, ומניחים חתיכות בשר בין שני החלקים, אין אפשרות להכשיר את הטוסטר להניח בתוכו גבינה אלא על ידי ליבון, ולכן אין להשתמש בו לבשר ולחלב, אלא יש לייחד טוסטר לחלב וטוסטר לבשר, על ידי סימן. ויש מקילין להשתמש בטוסטר על ידי שיעטוף בנייר כסף את הלחם שבתוכו הבשר, באופן שהלחם אינו נוגע בטוסטר, ומדליקין את הטוסטר כרבע שעה קודם הנחת הפרוסה בתוכו. ואחר כך מניחים בתוכו פרוסת גבינה גם כן עטופה היטב בנייר כסף. וכל זה באופן שמנקים את הטוסטר היטב משיירי מאכל, וגם מקפידים שהנייר כסף לא יקרע בעת החימום. ובכל אופן נכון להחמיר בזה. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ג' עמוד תסח]

עט מיחם של מים חמים שמניחים אותו על הגאז או על הפלאטה בשבת, והוא מיוחד למים בלבד, אך פעמים שנותנים על המכסה מלמעלה עוגות בורקס של גבינה, ונמצא שמיחם זה נעשה לכלי חלבי, עם כל זה מותר לקחת מהמים שבתוכו לשתות תה או קפה בארוחה בשרית, ואין בזה כל חשש. אולם יש ליזהר שלא לתת עוגות עם מילוי בשר על מכסה המיחם, ואם רוצים להכשיר את המיחם להופכו לבשרי, צריך להגעיל את המיחם עם המכסה שעליו. ודי בהגעלה, שהולכים בכל כלי אחר רוב בליעתו, ורוב בליעת המכסה הוא על ידי אידים. וכן מיחם זה חייב הכשר לפסח, אף שרוב תשמישו למים חמים ולא לחמץ. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ג' עמ' תסט]. ואמנם כלי שרוב תשמישו היה בצונן, אף אם ידוע לנו שפעמים נתנו לתוכו רותחים, אין צריך להכשירו, ואף על פי שהרמ"א חשש לדעת המרדכי להצריך להכשיר כלים אלה לפסח, אנו אין לנו אלא דעת מרן שקבלנו הוראותיו. [יביע אומר חלק י' בהערות לרב פעלים ח"ג חיו"ד, דף שנו טור ב].

פ המנהג כיום בבתים רבים לעשות במטבח שני כיורים, אחד לבשר ואחד לחלב. ומכל מקום אם מתארח באיזה דירה שאין בה שני כיורים,

או מי שאין בביתו שני קערות מטבח נפרדות, מותר להדיח כלי בשר בקערה אפילו ברותחין, בתערובת חומרי ניקוי, ואחר כך להדיח באותה קערה כלי חלב ולהדיחן ברותחין, ואף על פי שיש שומן בעין בסירים ובצלחות של הבשר, שהרי ברוב פעמים אין מדיחים כלים ברותחים שהיד סולדת בהם, וגם רוב השימוש בכיור הוא על ידי חומרי ניקוי פגומים כמו מי סבון (אמה), וכדומה. [איסור והיתר ג' עמוד תעד. ואם היה שומן בעין לדעת מרן בעי' ששים. ואף דהוי כלי שני הא בב"ח חיישינן לדעת הרשב"א דגם כלי שני מבליע ומפליט. ולכן נכון לשטוף הכלים עם חומרי ניקוי פגומים, או במים פושרים]

פא מסנן הנמצא בפתח היציאה שבכיור, אף שלפעמים מערים עליו רותחים מכלי ראשון, ויש עליו שיירי לכלוך של בשר, מותר להניחו בכיור החלבי. וכן אם נתחלף לו המסננים של הבשרי והחלבי, אין בכך כלום. [איסור והיתר כרך ג' עמוד תעח]

פב מותר להגעיל כלי בשר בכדי להשתמש בהם למאכלי חלב, וכן להיפך מכלי חלב לבשר, ואין לנו בני ספרד שום מנהג להחמיר בזה. אבל בני אשכנז נהגו להחמיר בזה, ואין להתיר בזה לאלו שנהגו להחמיר. ואף להמחמירים, אם הגעיל את כלי הבשר להכשירן לפסח, מותר להשתמש בהם אחר כך למאכלי חלב, וכן להיפך. וכן רשאי להגעיל כלי בשר על מנת לאכול בהם אוכלים הכשרים גם לבשר וגם לחלב (פרווה), ואם אחר זמן ירצה להשתמש בהם למאכלי חלב, שפיר דמי. [איסור והיתר ג' עמ' תעח. יבי"א ג/ד. ד/ה]

פג אם נזהרין שלא להגעיל הכלים אלא לאחר מעת לעת, אין להקפיד בהגעלת הרבה כלים ביחד, של בשר או של חלב, ואפילו לכתחלה מותר. ואין להגעיל כלי איסור בן יומו. אולם אם יש במים ששים נגד הכלי, מותר להגעיל אפילו כלי בן יומו. [איסור והיתר ג' עמו' תפ]

פד יש להתיר להכשיר את הדלפק מבשרי לחלבי, וגם למנהג האשכנזים בשעת הדחק יש להורות להיתר, אלא שיש להקפיד להעמיד שם תלמיד חכם הבקי היטב בהלכה בכל פעם שמכשירים את הדלפק מבשר לחלב, ולהיפך. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ג' עמוד תפא]

פה אף על פי שמעיקר הדין אין צריך לייחד ליפה [סקווש-ברייט, או צמר פלדה] לשטיפת כלי בשר לחוד, ולכלי חלב לחוד, ואפשר להשתמש בליפה אחת הן לשטיפת כלי בשר והן לשטיפת כלי חלב, אחר שהמים מעבירים את כל שיירי האוכל, מכל מקום כבר נהגו רבים לייחד ליפה לשטיפת כלי חלב, וליפה לכלי בשר, ומנהג יפה הוא. [איסור והיתר ג' עמ' תפג]

פו מדיח כלים חשמלי, שמכניסים את כל הכלים לתוך המכונה, ולאחר שהמכונה נסגרת זורם על הכלים שטף מים רבים רותחים המעורבים בחומרי ניקוי, ואחר כך נעשית שטיפה שניה במים נקיים רותחים, אם מקפידים על כך שלא יכניסו לשם שיירי מאכל [קצת גדולים] בעין לתוך

המכונה, ויש שם רק לכלוך ושומן שעל הצלחות והכפות, אפשר להשתמש במדיח כלים זה הן לכלי חלב והן לכלי בשר, בזה אחר זה. ואפילו בו ביום. אולם אם אין מקפידים בזה, ומכניסים לתוך מכונת המדיח כלים שיירי מאכל כמו חתיכות גדולות של בשר או פיצה, קשה להקל. [שיתכן וחתיכות אלה לא נפגמים בחומרי הניקוי המעורבים במים, וגם אין כאן נותן טעם בר נותן טעם דהיתרא]. ומעיקר הדין יש מקום להקל בזה גם להדיח כלי בשר וכלי חלב ביחד, אך מהיות טוב היכא דאפשר יש להדיח כלי בשר לחוד וכלי חלב לחוד בה אחר זה. ובבתי מלון ומסעדות ציבוריים שקשה להשמר בזה, יש להצריך שיהיה להם ב' מדיחי כלים, אחד לבשר ואחד לחלב. [איסור והיתר כרך ג' עמוד תפד. שוב יצא לאור שו"ת יביע אומר חלק י' ושם בחיו"ד סימן ד' כתב כדברינו]

פז תנור אפיה חשמלי, שצולים בו בשר או עוף, אסור לבשל או לאפות בו מאכלי בשר ומאכלי חלב באותו תא שבתנור, כיון שהאידים מוליכים את הטעם מאחד לשני ואוסרים. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ג' עמוד תצב]

פח תנור אפיה חשמלי, יש להתיר לאפות באותו תנור עוגות הממולאים גבינה, בתוך מגש אחר המיוחד למאכלי חלב, ובלבד שיעבור זמן של מעת לעת, ובתנאי נוסף שיסיק את התנור לפני האפייה כחצי שעה, [או שליש שעה] באופן שאם נשארה איזה זיעה בדפני התנור, תישרף כליל על ידי ההיסק. וכל זה באוכלים, [מפני שיש פוסקים רבים שסוברים שאין דין זיעה באוכלין], מה שאין כן במשקים כגון מרק וכיוצא, אין להתיר, אלא אם כן היתה הקדרה מכוסה היטב, שאז יש להתיר רק לאחר מעת לעת, ועל ידי היסק כאמור. ומכל מקום בדיעבד אפילו בתוך מעת לעת אפשר להתיר, אפילו בתבשיל לח. [איסור והיתר ג' עמ' תצב]

פט תנור שצלו בתוכו בשר, ובשעת הצלייה היה מונח בתוך התנור תבנית חלבית ריקה מתחת לתבנית הבשר, יש אומרים שהתבנית נאסרה, אף שלא היה בתוכה חלב, שהזיעה אוסרתה. ויש מתירים את התבנית. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ג' עמוד תצד]

צ תנורים בעלי שני תאים המצויים בימינו, שיחדם אחד לבשר ואחד לחלב, אף שמחוברים ובשעה שאופה באחד גם השני מתחמם, מכל מקום מותר לאפות בתנור השני המין השני, ויש מחמירים שלא לאפות בהם בשר וחלב באותו זמן. [איסור והיתר ג' עמוד תצד]

א אסרו חכמים לבשל הכחל [הדד של הבהמה] עם החלב שבו, בין של קטנה שלא הניקה עדיין, בין של גדולה, אלא אם כן יחתוך אותו בסכין לאורך ולרוחב [דהיינו שעושה בו חריצים] ויטיח בכותל את הכחל כדי להוציא מתוכו את כל החלב שבו. או שיחתכנו לחתיכות קטנות. ואמנם גם אז המנהג להקל לבשלו רק לבדו בלא בשר כלל. אך עם מים וירקות ושאר דברים מותר לבשלו. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ג' עמוד תצה]

ב למנהגינו אפשר לבשל הכחל לבדו גם במחבת או על ידי טיגון, או בפשטידי"א, ולאו דוקא בישול במים. והיינו אחר קריעה שתי וערב וטיחה בכותל. אך לדעת הרמ"א אין להקל לבשלו במחבת. וכן יש להחמיר בפשטידא אם הכחל לא נתייבש תחלה. וכתב הרמ"א, שנהגו בו היתר אם אינו במחבת, אבל במחבת דינו כבישול. [או"ח ג' עמוד תק]

ג מה שאמרו דצריך טיחה בכותל להוציא החלב שבכחל [לפי המבואר לעיל], לאו דוקא טיחה בכותל, אלא היינו שצריך לסוחטו בחזקה. ואם קרעו בכמה מקומות [בכחל] שתי וערב על פני כולו, עדיף יותר מטיחה בכותל, שבאופן כזה החלב שבו יוצא יותר מטיחה בכותל. וכל שכן אם חותכו לחתיכות קטנות דעדיף טפי. ומכל מקום יש לסוחטו ביד היטב ולרחצו יפה, כי שמא יש עוד חלב הנחבא בגומות הקטנות, ועל ידי זה יצא מכל חשש. [ילקוט יוסף איסור והיתר ג' עמ' תקא].

ד כחל שנתבשל בפני עצמו [בלא בשר אחר] בלא קריעה מותר לאוכלו. אבל אם בשלו עם בשר אחר, צריך שיהיה בתבשיל ששים כנגד הכחל, והכחל עצמו מצטרף לביטול, ואז התבשיל מותר והכחל אסור. ואם היה פחות מששים הכל אסור. ואם נפל לקדרה אחרת אוסר אותה ומשערין בו כבראשונה, שהכחל עצמו שנתבשל נעשה כחתיכה אסורה. [ומכל מקום הכחל מצטרף לששים לביטול], דלא אמרינן חתיכה נעשית נבילה באיסור דרבנן. ולכן בשר עוף שנפל לחלב רותח, ולא היה ששים כנגדו, ואחר כך שוב נפל בשר העוף לתבשיל, אין צריך ששים כנגד כל הבשר, שמאחר והוא איסור דרבנן, לא אמרינן באיסור דרבנן "חתיכה נעשית נבילה", גם בבשר בחלב. [ילקוט יוסף איסור והיתר ג' עמוד תקב]

ה היכא שהיה ששים כנגד הכחל חוץ מהכחל עצמו, גם בזה הכחל עצמו נשאר באיסורו, דלאו דוקא בשנפל לתוך נ"ט אמרו שהוא עצמו אסור, אלא אפילו נפל לתוך מאה. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ג' עמוד תקו]

ו כחל שנתבשל ונאסר [לפי המבואר לעיל] מותר בהנאה, דלא אסרוהו אלא באכילה. [שם].

ז כחל שנפל לתוך קדרה של חלב רותח, צריך ששים חוץ מן הכחל לבטלו, שאין החלב שבו ניכר ונודע כדי שנקל ונשער אותו לבטל את הבשר. [איסור והיתר כרך ג' עמוד תקו]

ח אם צולה את הכחל לבדו, די בקריעה שתי וערב בלא טיחה בכותל. [איסור והיתר ג עמ' תקו].

ט אין צריך לייחד שפוד מיוחד לצליית הכחל, אלא אפשר לצלותו בשפוד שצלו בו בשר. ויש מקומות שמחמירים בזה, ונהרא נהרא ופשטיה. [איסור והיתר כרך ג' עמוד תקז]

י כחל שצלוהו אצל האש והוא עדיין חם, מותר להניחו בקדרה שיש בתוכה חתיכות בשר צלי רותח, ואין לחוש שהכחל יבלע מהבשר, דלא נהגו להחמיר אלא בבישול ממש עם בשר ולא בהנחה על בשר רותח. ודוקא שצלוהו כדינו, דהיינו שקרעוהו שתי וערב, אבל אם עבר וצלאו בלא קריעה מועטת, לכתחלה אסור, ובדיעבד מותר. [או"ה כרך ג' עמוד תקז].

יא אם צלו את הכחל כדינו כנז', ואחר כך מצאו בתוכו גומות מלאות בחלב, אין לחוש לזה משום בשר בחלב. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ג' עמוד תקח]

יב מותר לחתוך כחל רותח בסכין בשרי, וכל שכן כחל חי, אף על פי שהכחל מלא חלב. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ג' עמוד תקח]

יג לצלות כחל או למולחו עם בשר, דינו כדין צליית ומליחת כבד עם בשר. דהיינו דלכתחלה אסור חוץ מאם יניחו תחת הבשר, ובדיעבד מותר בכל אופן. [או"ה ג' עמוד תקט]

יד חתיכת בשר שנפל עליה טיפת חלב, וניער או כיסה מיד, בודאי שאם יש ששים נגד החלב, גם החתיכה עצמה מותרת. [ילקוט יוסף איסור והיתר עמ' קלו. יביע אומר ח"ג חאו"ח סי' כד אות ח]

טו בשר עוף שנפל לחלב רותח, ולא היה ששים כנגדו, ואחר כך שוב נפל בשר העוף לתבשיל, אין צריך ששים כנגד כל הבשר, שמאחר והוא איסור דרבנן, לא אמרינן באיסור דרבנן "חתיכה נעשית נבילה", גם בבשר בחלב. [ילקוט יוסף איסור והיתר עמוד קלז]

טז קדירה של בשר שאינה בת יומא, ובישלו בה מים או ירקות, ותחבו לתוכה כף חלבית בת יומא, אף שלכתחלה יש להגעיל את הקדרה, מכל מקום בערב שבת, ובשעת הדחק, יש להקל לבשל בקדרה זו. ואם נשאר מהתבשיל לימי החול, ודאי דשרי לאחר שהותר. [יביע אומר חלק ו' חלק יורה דעה סימן ד' אות ג].

סימן צב עד סימן צח - עוד מהלכות בשר בחלב

א שתי כפות של בשר שהיו מונחים בתיבה אחת, האחת בת יומא, בתוך מעת לעת, אלא שעבר עליה לינת לילה אחד, והאחרת אינה בת יומא, ובטעות לקחו אחת מהן, והגיסו בה דייסא של חלב שהיתה בקדרה רותחת, העיקר לדינא להקל בזה, שיש כאן ספק ספיקא, שמא הגיסו בכף שאינה בת יומא, ואת"ל בכף שהיא בת יומא, שמא הלכה כרבינו תם שלינת לילה אחד פוגמת, וספק ספיקא מעליא הוא. [שו"ת יביע אומר חלק י' בהערות לרב פעלים חלק א' חלק יורה דעה סימן יד, דף שיז טור א'].

ב קדרה שהרתיחו בה חלב ביום א' בבוקר, וביום שני בבוקר טעו ובישלו בה בשר, ויש ספק אם עברו 24 שעות משעה שהחלב הרותח היה בקדרה, יש להתיר התבשיל. [שו"ת יביע אומר חלק י' בהערות לרב פעלים חלק יורה דעה סימן טו, דף שיח טור א'].

ג קדרה של חלב, ספק אם היתה בת יומא (תוך מעת לעת), או לא, שהרתיחו בה מים לשטיפת והדחת כלים, ונפלה חתיכת בשר לתוך המים הרותחים, ועד שהספיקו להסירה משם עברו כשיעור שתי דקות, יש להתיר חתיכת בשר זו. [שו"ת יביע אומר חלק י' בהערות לרב פעלים חלק א' חלק יורה דעה סימן טו. ושם מבואר עוד כמה טעמים להקל].

ד אם נזהרים שלא להגעיל הכלים אלא לאחר מעת לעת, אין להקפיד בהגעלת הרבה כלים ביחד, של בשר או של חלב, ואפילו לכתחלה מותר. ואין להגעיל כלי איסור בן יומו.

ה יש להתיר להכשיר את הדלפק מבשרי לחלבי, וגם למנהג האשכנזים בשעת הדחק יש להורות להיתר, אלא שיש להקפיד להעמיד שם תלמיד חכם הבקי היטב בהלכה בכל פעם שמכשירים את הדלפק מבשר לחלב, ולהיפך. [ילקוט יוסף איסור והיתר עמוד קמד]

ו מותר לכתחלה לבשל מאכל שאינו לא בשרי ולא חלבי (פרווה), בקדרה בשרית נקיה אף שהיא בת יומא, ולאכול תבשיל זה עם מאכלי חלב, שהעיקר לדינא כדעת מרן הבית יוסף בבדק הבית, שמותר לגרום אף לכתחילה לנותן טעם בר נותן טעם דהיתרא. ולכן מותר לכתחלה לאפות פת בכלי של בשר בן יומו, על דעת לאכול הפת עם מאכלי חלב, או לטגן ביצה במחבת בשרי בן יומו, בשמן חדש, על מנת לאכול אחר כך את הביצה עם גבינה, ואין בזה איסור כלל. וכן מותר לבשל אורז בקדרה של בשר בת יומא, ויאכל את האורז עם לבן או חמאה, שזהו נותן טעם בר נותן טעם, שהבשר נתן טעם בקדרה, והקדרה נתנה טעם באורז, ועדיין היתר גמור הוא. וכיון שהוא טעם קלוש ביותר, ואפילו משהו אין בו,

מותר לאכול האורז עם חלב. ואפילו יודע מראש שעתיד לתת לבן או חמאה באורז לאחר בישולו, מותר לבשל האורז בקדרת בשר בת יומא, שלכן התירו הפוסקים דבר זה אף לגבי חמץ, אף על פי שאיסורו במשהו, ולכן אף כאן מותר לכתחלה לבשל אורז בקדרת בשר בת יומא, על מנת שאחר כך יאכל האורז בכלים של חלב, עם חמאה. [הנה רבינו שמשון כתב, שמותר לחתוך לחם בסכין בשרי, כדי לאכול הלחם עם חלב, ונימק זאת להדיא משום דהוי נ״ט בר נ״ט דהיתרא. ומבואר שהתיר כן לכתחלה. והובא בב״י סי׳ פט. ואין לומר דטעם היתרו מסיבה אחרת, אחר שנימק להדיא דטעמו משום נ״ט בר נ״ט. גם בתשובת הרשב״א ח״א סי׳ תקטז כתב, דנ״ט בר נ״ט שרי לכתחלה. וכ״כ הב״י בבדק הבית (סי׳ צה). וכ״ד שערי דורא, מהר״א אבן טאווה, ובית דוד, ומהר״י עייאש, ערך השלחן, שו״ת ויאסוף שלמה, פני דוד פאפו, ועוד. ואף שיש חולקים, כיון שהוא מילתא דרבנן, וכן נראה פשטות דברי מרן בסי׳ פט, ובבדק הבית, לפיכך כן עיקר לדינא לדידן. וראה באיסור והיתר מהדורת תשמ״ז, עמוד קמח, ובילקו״י איסור והיתר כרך ג׳ עמו׳ כט, ועמוד תכ, ובילקו״י תפלה א׳ מהדו׳ תשס״ד, עמ׳ קמט. וביבי״א ח״ח סי׳ ד׳ עמ׳ ערב. וח״ט סי׳ ד׳ עמ׳ ערב. ובהליכות עולם ח״ז עמ׳ עד].

ז נותן טעם בר נותן טעם דהיתרא, שכתבנו להתיר לכתחלה, לא רק אם היה הטעם הראשון בכלי והטעם השני באוכל שנתבשל בו, אלא אפילו אם היה הטעם הראשון באוכל, ומן האוכל ההוא נפלט טעם באוכל אחר, הרי המאכל השני נידון כנ״ט בר נ״ט, ומותר לאוכלו בחמאה, שכן מוכח מדברי הראשונים. גם דין נ״ט בר נ״ט הוא אפילו בשעת הבישול, כגון טיפת חלב שנפלה על הקדרה שמבשלים בה ירקות, כנגד הרוטב, מבחוץ, מותר לבשל את הירקות לאחר מכן בכלי אחר עם בשר. [הליכות עולם ח״ז עמ׳ עט].

ח מחבת של בשר שטעו וטיגנו בו מאכלי גבינה, ונשארו בה שיירי גבינה, ושהו בה מעת לעת, ולפני שיכשירו את המחבת שכחו וטיגנו בה מאכל היתר, יש להתיר המאכל.

ט אם אין בביתו שני קערות מטבח נפרדות, האחת לבשר ואחת לחלב, מותר להדיח כלי בשר בקערה אפילו ברותחין, ואחר כך להדיח באותה קערה כלי חלב ולהדיחן ברותחין, ואף על פי שיש שומן בעין בסירים ובצלחות של הבשר. ומכל שכן כשיש עמהם מי סבון (אמה). [איסור והיתר כרך ג׳ דין הכשר כלים. איסור והיתר מהדורת תשמ״ז עמוד קנ].

י אין לשין עיסה בחלב, שמא יבוא לאכלה עם בשר, ואם לש אפילו בשוגג, הפת אסורה, אפילו לאכלה לבדה. ואם יש בעיסה שיעור לבטל את החלב, מותר לערב החלב בעיסה, ואין בזה מבטל איסור לכתחלה. [איסור והיתר מהדורת תשמ״ז עמ׳ קנג]

יא יש אומרים שאם אפה פת עם חלב יותר משיעור אכילה אחת, רשאי לחלק הלחם למשפחות הרבה, שיתן לכל המשפחה מספר ככרות הצריכות לחם לסעודה אחת, ויש חולקים. וכן עיקר. [איסור והיתר מהדורת תשמ״ז עמ׳ קנד]

יב יש אומרים שאם נותן בפת כל כך גבינה עד שניכר שהפת עם גבינה, כגון שהפת נעשית לצהובה, או שעשה סימן והיכר אחר, וכגון ששינה מצורת הפת, מותר לאפותה עם חלב. ויש אומרים שכל זה בעושה לעצמו, אבל למכירה אין להתיר ע״י סימן והיכר, מפני האורחים הבאים ממקום אחר. ומכל מקום בדבר שכבר דשו בו רבים במקומות רבים כמו בבורקס, אין לאסור לעשותם עם גבינה. [איסור והיתר מהדורת תשמ״ז עמוד קנד]

יג אף על פי שאסרו חז״ל ללוש עיסה בחלב, פן יבא לאכול הפת עם בשר, מכל מקום מותר ללוש עיסה של עוגה מתוקה בסוכר עם חלב או חמאה, שאין דרך לאכול עמה תבשיל של בשר מפני מתיקותה. וכן מותר לעשות שוקולד עם חלב או חמאה, אלא שיש לרשום על נייר העטיפה של השוקולד שהוא עם חלב. [או״ה שם עמ׳ קנה. הליכות עולם ח״ז עמו׳ מז].

יד יש מי שאומר שאם כבר לש הפת עם החלב, יכול לבשל הפת עם חלב ותהיה מותרת באכילה, אבל העיקר לדינא שכיון שנאסר, יותר לא יוצא מאיסורו, גם אם יבשלנו. [שם]

טו מה שאסרו ללוש עיסה בחלב, כל זה שאופה פת יותר מכדי שיעור אכילה אחת, [ולא עשו היכר כנהוג] אבל אם אופה שיעור מועט כדי אכילה אחת, מותר ללוש העיסה בחלב, גם בלי היכר. [ספר חידושי דינים בעניני איסור והיתר מהדורת תשמ״ז עמוד קנו].

טז פת שנילושה בחלב ונאסרה [באופן שלא עשו היכר כנהוג] - שמא יאכלנה עם בשר, - אסור גם למוכרה לגוי, שמא ימכרנה לישראל, אלא אם כן יבצע כל ככר לשתים שבאופן כזה אין לחוש שמא ימכרנו לישראל, שאין דרך ישראל ליקח לחם פרוס מגוי. וכן מותר לכולי עלמא למכור פת איסור לנכרי על ידי שיבצע כל ככר לשנים, (ואין צריך שיתן גם לפועליו). [יביע אומר ח״א חיו״ד סי׳ ה. ח״ב סי׳ ג׳ אות ב׳, חלק ג׳ חיו״ד סי׳ ה. ובתוספת בהליכות עולם חלק ז׳ עמוד נ׳]. ויש מי שכתב שאפילו אם יבשל את הפת בחלב באופן שיהיה ניכר שיש בפת חלב, אין להקל. אולם המיקל בזה יש לו ע״מ שיסמוך, והיינו רק לשיעור מועט כדי שיאכל הפת בו ביום, אבל בפת מרובה שנשאר כולו אצל בעל הבית שעבר ולש פתו עם חלב אין להתיר על ידי בישול. [יביע אומר חלק י׳ בהערות לרב פעלים ח״ב חיו״ד סימן יא, עמוד שלו, והביא דברי הגרי״ח שהחמיר בזה, שכיון שכבר נאפה אין לו תקנה אחר שכבר נאסר. אולם יש צדדים להתיר בכה״ג. והמיקל יש לו על מה לסמוך. ומ״ש הרהמ״ח בשם הפרי תאר שימכרנו לעכו״ם, ואף דבעלמא חיישינן שמא יחזור וימכרנו לישראל, הכא איכא ס״ס, שמא לא ימכרנו לישראל, ושמא לא יאכלנו בבשר. ע״כ. נראה שיש צדדים להקל בס״ס כזה, אף שי״ל דהוי״ל כעושה ס״ס בידים. וצ״ע]. .

יז אם נשפך חלב על ככרות לחם רבים מאד, יש אומרים שהככרות נאסרו כולם גזרה שמא יאכלם עם בשר, ולדינא, יש לחלק הככרות להרבה בעלי בתים, כשיעור שיאכלו בו ביום, שהוא שיעור מועט, באופן שרחוק הדבר שישכח ויאכלם עם בשר, או שיעשה סימן בככרות הלחם, כגון שימשח אותם בחמאה וגבינה, שיהיו ניכרים לעין. ואין זה דומה

להלש עיסה גדולה בחלב, שכל הפת אסורה, דשאני הכא שנעשה כן אחר האפיה בלא כוונה, ובאונס. [יביע אומר ח״י בהערות לרב פעלים חיו״ד סי׳ יא דף שטו טור ב׳].

יח פת שאפאו עם הצלי בתנור אחד, אסור לאכול פת זו בחלב, והני מילי בתנור קטן, אבל בתנור גדול המחזיק שנים עשר עשרונים, (שהוא יותר מ-19 קילו), ופיו פתוח, מותר. ותנור כזה אינו מצוי אצלינו. ודגים שאפו אותם בתנור אפיה של ימינו יחד עם בשר, הן הבשר והן הדגים אסורים באכילה. [ספר חידושי דינים בעניני איסור והיתר מהדו׳ תשמ״ז, עמ׳ קנז]

יט חלב שנפל למים, והיה במים ששים לבטל החלב, יש אומרים שמותר אף לכתחלה לבשל במים האלו תבשיל של בשר, ואין בזה משום: אין מבטלים איסור לכתחלה. ומכל מקום נכון להחמיר לכתחלה במים שמצויים ביותר. אולם אם נפל מן המים לתוך קדרת הבשר, אין לאסור התבשיל, אפילו אם אין ששים בקדרה כנגד המים, שהרי כבר נתבטל במים. [ספר חידושי דינים בעניני איסור והיתר מהדורת תשמ״ז עמוד קסה]

כ מה שיש נוהגים לתת החמין של שבת מערב שבת לתוך התנור שבמאפיית הלחם הציבורי, ולוקחים החמין למחרת בשבת, והקדרה שיש בה בשר היתה מכוסה היטב, מותר לעשות כן אף לכתחלה. והלחם שאופין בתנור לאחר מכן מותר לאוכלו אף עם גבינה, (וגם אין בזה משום איסור הטמנה). [חידושי תורה בעניני איסור והיתר עמוד קפ]

כא התוחב כף חולבת לתוך קדירה של בשר, או ההיפך, משערים בכל מה שנתחב בקדירה. ויש מי שאומר שאם הכף של מתכת משערים בכולו, משום דחם מקצתו חם כולו. והעיקר כסברא ראשונה. ותבשיל של אורז עם חלב, והאורז היה משונים גרם, והחלב עשרים גרם, נמצא שבכל עשרה גרם יש שמונה גרם אורז ושני גרם חלב, ותחת כף בתבשיל הזה, שכמות הכף עשרה גרם, נמצא שבלע שני גרם מתוך התבשיל, ואחר כך טעה ותחב הכף בתבשיל של בשר, אם יש ששים פעם בתבשיל הבשר נגד שני גרם של החלב, מותר. [ש״ע סי׳ צד ס״א. ילקו״י איסור והיתר כרך ב׳ במבוא עמוד י׳. ירחון קול תורה אב תשס״ג עמוד לח. יביע אומר חלק י׳ דף שכ סוף טור א׳].

כב צנון או סלק שחתכם בסכין של בשר בן יומו, אסור לאוכלם בחלב עד שיטול ממקום החתך כדי נטילת מקום, שהוא כעובי אצבע, או שיטעמנו ואם לא יהא בו טעם בשר, מותר בהדחה. והיינו שגם בדבר חריף אם אינו בן יומו צריך כדי נטילת מקום. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ב׳ במבוא עמוד יב, קול תורה אב תשס״ג עמוד לט].

סימן צח - קצת מהלכות תערובות

א העיקר לדינא דטעם כעיקר הוא מן התורה, ולכן אם נתערב איסור והיתר מין בשאינו מינו, וקודם שעמדו עליו לשערו אם יש בו ששים, נשפך מהתבשיל, ואי אפשר לשער שיעור ששים, יש לתפוס לחומרא, ככל ספק דאורייתא. [יחוה דעת חלק ה' סי' לב עמוד קנג].

ב תולעים הגדלים בתלוש, כגון בצנון וחסא, יש אומרים שאינם נחשבים לבריה, ובטלים בששים, אחר שלא נאסרו מתחלת ברייתן, שקודם שפירשו אינן אסורות. [כרתי ופלתי. מהר"ש קלוגר. בית דוד]. ויש חולקים ואומרים דחשיבי בריה ששם תולעים לא היה לו היתר מעולם. וכן דעת רוב האחרונים, ואין לסמוך על סברת החולקים להקל. [חוות דעת. מחזיק ברכה. פרי מגדים. דגול מרבבה. מנחת פתים. חקרי לב. פאת הים. קול אליהו. ערך השלחן. גנת ורדים. אהל יצחק. תפארת אדם. חיים לעולם. רב ברכות]. ומכל מקום שפיר יש לצרף סברא זו לספק ספיקא, כשיש עוד צירופים להקל. [יביע אומר ח"י דף שע-שעא.]. ולכן אף תולעים קטנים מאד שנראים נגד השמש בעין חדה ובריאה אסורים משום בריה, וצריך לסננם היטב, ולהסירם בסינון של בגד עב. אבל אם אינם נראים כנגד השמש בעין בוחנת אלא רק על ידי מיקרוסקופ, יש להקל. [יחוה דעת חלק ו' סימן מז בהערה, עמוד רנג].

ג העיקר לדינא שיש לחוש לכתחלה דכלי שני שהיד סולדת בו בולע ומפליט. ורק בדיעבד מקילין בכלי שני. ולכן אם נמצא במקום שאין בו כלים אלא כאלה שהשתמשו בהם הגויים באיסור, והשתמשו בהם בכלי שני, חשיב כדיעבד ויכול להשתמש בהם גם כן בכלי שני, או לערות לתוכם רותחים. [יחוה דעת חלק ד' סימן מב עמוד רכה. ועיין עוד ביחוה דעת חלק ה' סימן לב עמוד קנא, הנוהגים להחמיר בכל מיני מאכלות מפני חששות שונים, אם יחמירו גם בכלים].

ד מורה הוראה שבאה לפניו שאלה בדיני איסור והיתר, שעל פי הדין אין להתירה אלא במקום הפסד מרובה, [וכגון שמרן כתב בש"ע להתיר במקום הפסד מרובה], שיעור הפסד מרובה אין לו קיצבה ידועה, אלא הכל תלוי במצבו הכלכלי של השואל, העשיר לפי עושרו, והעני לפי עוניו, והכל לפי ראות עיני הרב המורה, ואומדן דעתו, שאם ההפסד אצל השואל נחשב להפסד מרובה יש להקל, וטעם הדבר, כי בכל מקום שהתירו בהפסד מרובה, מעיקר ההלכה הדבר מותר לגמרי, שכן דעת רוב הפוסקים ואחרי רבים להטות, ורק כדי לחוש לדעת מיעוט הפוסקים שאוסרים, נוהגים חומרא

בדבר כשההפסד מועט. אבל כשההפסד מרובה יש להתיר, מפני שהתורה חסה על ממונם של ישראל (חולין מט:). [שו"ת יביע אומר ח"ו חיו"ד סי' ד. וח"ה חושן משפט סימן ו' אות ג'].

ה אם בעת שהובאה השאלה בפני החכם היה הדבר בגדר הפד מרובה, והתירה החכם, ולאחר זמן הוזל הדבר, או העשיר השואל עד שנעשה בשבילו הפסד מועט, מותר לאכול מאכל זה, שמאחר והורה החכם היתר בזה, ויצא הדבר בהיתר, מפי מורה הוראה, מותר לגמרי אף שנעשה אחר כך להפסד מועט. ואפילו אם לא היה הפסד מרובה, והורה המורה הוראה לאסור, ואחר כך נעשה להפסד מרובה, על ידי תערובת, או שהתייקר, יש להתיר המאכל ולהורות להקל. [שו"ת יביע אומר חלק ו' חיו"ד סימן ד. וחלק ה' חושן משפט סימן ו' אות ג]

ו מורה הוראה שטעה והתיר בהפסד מועט דבר שאינו מותר אלא בהפסד מרובה, ואחר כך נתבררה לו טעותו, כיון שיצא הדבר בהיתר, אין מחזירים הדבר לאסור, שכל דבר שהתירו הפוסקים בהפסד מרובה, מעיקר הדין הוא מותר אף בהפסד מועט, אלא שחששו להחמיר לכתחלה לדעת האוסר כשאין הפסד מרובה, אבל בדיעבד שכבר הורה המורה להקל, מעמידים הדבר על עיקר הדין. [יביע אומר ח"ו חלק יורה דעה סימן ד' אות ד]

ז תבשיל בשר שאירע בו תקלה שעל פי הדין אין להתירו אלא בהפסד מרובה, והשואל הוא איש עשיר שלגביו הדבר נחשב להפסד מועט, מותר לעשיר לתת בשר זה לעני שלגביו נחשב הדבר להפסד מרובה, אך חייב להודיעו שהדבר אינו מותר אלא בהפסד מרובה. [שואל ומשיב תנינא ח"ד ס"ס קכח. זב"צ סי' לה אות כא. יביע אומר ח"ו חיו"ד סי' ד' דף קסב.].

ח אם היה השואל איש עשיר, ולא היה אפשר להתיר לו, מפני שלפי מצבו של השואל לא היה לו הפסד מרובה, מכל מקום לא יאמר הרב המורה שהוא "אסור", אלא יאמר לו בדרך עצה טובה, שאין ראוי לו לאוכלו, אבל יכול ליתנו לאיש עני, לאחר שיודיענו שדבר זה הותר בפוסקים במקום הפסד מרובה, וכיון שלגבי העני הוא הפסד מרובה, יש להתיר לו ליתנו לעני. [שם].

ט בהמה שאירע בה ריעותא באופן שאינה ניתרת אלא בהפסד מרובה, ושייכת לשני בני אדם בשותפות, ולכל אחד אין הפסד מרובה, יש מקום להכשירה, כיון שבסך הכל יש כאן הפסד מרובה. וכן הדין לגבי ריעותא בכלים מרובים, שבכל אחד מהם אין הפסד מרובה, מצטרפים להחשב הפסד מרובה. [שו"ת יביע אומר חלק י' בהערות לרב פעלים סימן ח דף שיד טור ב].

י אם נתערב איסור בהיתר מין בשאינו מינו, או בשר בחלב, יש לשער בששים בנפח, ואף על פי שמן הדין סומכים על טעימת גוי המסיח לפי תומו, שאומר בהחלט שאין טעם איסור בהיתר, והתבשיל מותר, מכל

מקום המנהג כיום שאין סומכים על טעימת גוי כלל, אפילו הוא מסיח לפי תומו. אבל אם יש הפסד מרובה ונראה לנו שהאיסור כחוש ואין בתערובתו כדי נתינת טעם, יכולים לסמוך על עיקר הדין, ולהטעימו לגוי מסיח לפי תומו, ואם אמר בהחלט שאין באיסור כדי נתינת טעם סומכים עליו ומתירים את התבשיל, וכדעת הרמב"ם ומרן השלחן ערוך. [שהרי אנו קבלנו הוראות מרן, והמנהג שנהגו לא לסמוך על טעימת גוי, הוא דוקא כשאין הפסד מרובה]. [יביע אומר חלק ח' חיו"ד סימן י. הליכות עולם חלק ז' עמוד סב].

יא וכן מין במינו שאי אפשר לעמוד על טעמו, משערין בששים. ובדרך כלל הולכים בזה אחר הטעם, שאם הטעם שונה האחד מהשני, חשיב מין בשאינו מינו. ואם הטעם שוה אף שחלוקים בשמם, חשיב מין במינו. [ראה בש"ך ריש סי' צח, ויביע אומר ח"י דף שיט טור א'].

יב ספק איסור עשה כגון חלב בהמה טמאה שנתערב בהיתר, מין בשאינו מינו, או כלי הבלוע מאיסור עשה, ובשלו בכלי זה כשהוא בן יומו תבשיל של היתר, וטרם שעמדו עליו לשערו אם יש ששים כנגד האיסור או לא, נשפך מתבשיל זה, תולין להקל בזה מכח ספק ספיקא, דשמא יש ששים כנגד האיסור, ושמא באיסור עשה טעם כעיקר מדרבנן, ומאחר והוא ספק תולין להקל. ויש אומרים שאף בחצי שיעור (של איסורי לאוין), טעם כעיקר מדרבנן. [חידושי דינים בעניני איסור והיתר מהדורת תשמ"ז עמוד קצח. נודע ביהודה או"ח מה"ת סי' סו].

יג קדרה שבשלו בה איסור, יש אומרים שאין האיסור הבלוע בקדרה נפלט באופן ודאי, לתוך תבשיל ההיתר שמבשלים בו אחר כך, ומכל מקום אסרו לבשל בקדרה זו בלי הגעלה מכח הספק, שמא יפלט טעם האיסור הבלוע בקדרה. ויש סוברים שהוא מטעם ודאי. [מהרש"ך בח"א (סי' עז), ויש לדבריו סיוע בראשונים. איסור והיתר א' עמוד שנז. יביע אומר ח' חיו"ד סי' ח' עמוד רעט].

יד קפה שמייצרים בחו"ל, ומערבים בה חומר אסור הנעשה מאבקת נבלה וטריפה, אך יש יותר מששים בקפה נגד החומר האסור, ונתברר שאין שום טעם איסור בקפה, מותר לקנות קפה זה מהעכו"ם.

טו עוף טרף שנתערב עם עופות כשרים, והרגישו בזה בזמן השרייה קודם המליחה, יש להתיר כל התערובת, כדין יבש ביבש. שאין דין חתיכה הראויה להתכבד בחתיכה שאינה מבושלת. ובלבד שלא יבשל כל התערובת בקדרה אחת. או שירבה על העוף הטרף שיעור ששים כנגדו, ואז יוכל לבשלם בקדרה אחת. [יבי"א ח"ה חיו"ד סימן ח. וע"ע בשו"ת יביע אומר חלק י' בהערות לרב פעלים ח"א חיו"ד סי' כג, דף שכב טור א', בדין חתיכה הראויה להתכבד בידים ורגלים בלבד, שהגרי"ח העלה להחמיר לדונם כחתיכה הראויה להתכבד, והמסקנא שאין בהן איסור משום חתיכה הראויה להתכבד. גם בחתיכת בשר חיה ולא מבושלת שהנדיב לב צידד לחושבה כחתיכה שאינה ראויה להתכבד, והרהמ"ח השיג עליו, שהוא היפך סוגיאן דעלמא, והמנהג הפשוט (במקומו) להחמיר. העיקר הוא שחתיכה חיה אינה נחשבת חתיכה הראויה להתכבד, שכן הורה למעשה מהר"י הכהן בעל בתי כהונה, ושכן המנהג בירושלים, וכן כתבו כמה אחרונים. וכן עיקר].

טז יש מי שכתב דלא שייך ביטול ברוב אלא לגבי יחיד בביתו, שמביא בשר לצרכו לבשל ולאכול, אבל אם נעשה בחנות שעומדים למוכרם, יש לו דין קבוע, וכל היכא דאיכא דין קבוע לא מהני טעמא דביטול ברוב. ולדינא גם בכהאי גוונא הולכים אחר ביטול ברוב, ולפי זה אם שחטו כמה בהמות, ואחת מהם יצאה טריפה, וכל החתיכות נתערבו, כיון שלא נתבשלו לא חשיבי בכלל חתיכה ראויה להתכבד, ובטלי ברוב. [יביע אומר חלק י' דף שכב טור א'. ושם בדין הקבוע שנידון כמחצה על מחצה, בדרבנן אזלינן לקולא ככל דין ספק דרבנן דאזלינן ביה לקולא. ואם יש בו ספק ספיקא להחמיר לא אזלינן בדבר להחמיר, אלא להקל].

יז חתיכה בשר כשרה שבלעה איסור ולא היה בה ששים כנגדו ונאסרה, ואחר כך נפלה לקדירת היתר, ויש בה ששים כנגד האיסור, לדידן כל התבשיל מותר, חוץ מאותה חתיכה שנשארה באיסורה. ומיהו אם האיסור שנבלע הוא מדרבנן, גם החתיכה מותרת. ולכן אם בישלו עוף בקדרה, ונשפך עליו חלב, ולא היה ששים, מותר להרבות על התבשיל לבטל החלב. [יביע אומר חלק א' חלק יורה דעה סימן ה' אות יא]

יח כלים יקרים של חרס או פורצליין [פרפורי] שהשתמשו בהם באיסור, כגון צלחות וכוסות, ועברו יותר משנים עשר חודש שלא נשתמשו בהם כלל, ויש הפסד מרובה אם לא נתיר להשתמש בהם, יש להקל להשתמש בהם אחר מעת לעת. ומכל מקום לרווחא דמילתא יש לעשות להם הגעלה ג' פעמים, ולהשתמש בהם בהיתר. [יביע אומר ח"א חיו"ד סי' ו].

יט כלי חרס או פורצליין של בשר שבישל בהם חלב, ונאסרו, ויש שם הפסד מרובה, יש להגעילם ג' פעמים, לאחר שישהה אותם מעת לעת, (כ"ד שעות), ויחזרו להיתרם. [הליכות עולם חלק ז' עמוד ע].

כ קדרה שאינה בת יומא שהיא של בשר, ובישלו בה מאכלי גבינה, אפילו רוב התבשיל נעשה מתבלין ודברים חריפים, כיון שהיא אינה בת יומא, התבשיל מותר, בין בהפסד מועט בין בהפסד מרובה, וכדעת מרן (בסימן צו סעיף א) שקבלנו הוראותיו.

כא ג'לאטין הנעשה מעורות או מעצמות רכים של בהמות טמאות, או בהמות נבלות וטריפות, לאחר ששורים אותם עם מלח וסיד, ומנקים אותם היטב, ומייבשים אותם הרבה בחום השמש במשך כמה חודשים, ומערבים בהם חומרים כימיים מסויימים, וטוחנים אותם ונעשים כקמח דק, ונותנים אותם לתוך מאכלים שונים כדי להקפיאם, מעיקר הדין יש להקל לאכול מוצרי מזון שמעורב בהם חומר ג'לאתין הנזכר, אחר שהדבר פגום מאכילת כלב, ונתייבש והוי כעץ בעלמא שאין בו טעם כלל. ולא שייך בזה אחשביה, אחר שהוא בתערובת ולא בפני עצמו. [וכמ"ש ג"כ הנודע ביהודה, והאחיעזר ח"ג סי' לג אות ה, ובשו"ת חבלים בנעימים ח"ה (חאו"ח סי' ד). והחזון איש (סי' קטז סוף אות ח). ע"ש]. ומכל מקום לכתחלה כל מפעל המבקש הכשר

מהרבנות, ראוי שהמשגיח יבקש שיתנו בתרכובת חומר שאינו עשוי מג'לאתין איסור. [שו"ת יביע אומר חלק ח' חיו"ד סימן יא].

כב כשבאים לשער נגד הכף שנתחבה בתבשיל, צריך לשער כפי חשבון מה שהיה בקדרה, כגון אם היה החלב או הגבינה שבקדרה שיעור עשרה גרם, ועירב שם מים שיעור מאה גרם, ותחב שם כף, ואחר כך תחב אותה בתבשיל של בשר, שצריך ששים כנגד מה שנתחב בכף בתוך התבשיל, יש לחשוב לכף הבלוע מן החלב לפי חשבון, מאחר שבתחיבה הראשונה בקדרת החלב, לא היה הכל חלב, כי אם עשרה אחוז, לכן יש לשער בהתאם רק לפי חלק החלב שבבליעת הכף, וכנגדו צריך ששים לבטלו. [הליכות עולם ח"ז עמו' סג].

כג אם תחב כף חולבת בת יומא לתוך התבשיל של בשר שתי פעמים, ולא נודע הדבר בינתים, כי אם לבסוף, צריך לשער ב' פעמים ששים כנגד מה שנתחב מן הכף, כאילו היו ב' כפות נפרדות. אבל אם אחר שתחב הכף פעם אחת, נודע הדבר ונתבטל בששים, ואחר כך חזר ותחב הכף פעם שנית חוזר ומתבטל באותם ששים עצמם. ואם תחב הכף ג' פעמים או יותר, אפילו לא נודע אלא לבסוף, די בביטול ב' פעמים ששים, ואין צריך ששים כנגד כל פעם שתחב הכף. [הליכות עולם חלק ז' עמוד סג].

כד כף חולבת בת יומא של מתכת שתחב אותה בתוך תבשיל של בשר, אף על פי שיש אומרים שבמתכת כיון שחם מקצתו חם כולו, וצריך ששים גם כנגד החלק של הכף שנכנס לחלל הקדרה, ולא רק כנגד מה שנתחב ממש בתוך התבשיל, מכל מקום אין הלכה כן, אלא הלכה כמו שסתם מרן בשלחן ערוך, שלעולם אין לשער ששים אלא כנגד מה שנתחב מהכף בתוך התבשיל, ולא יותר. בין בהפסד מועט, בין בהפסד מרובה. [הליכות עולם חלק ז' עמוד סד].

כה אם השואל אומר ברי לי שלא הכנסתי מן הכף החולבת אל התבשיל, אלא עד מקום זה, אפילו אין שום היכר בכף, כמה נתחב ממנה, נאמן השואל, בין איש בין אשה, ואין לומר בזה "כל מילתא דלא רמיא עליה דאיניש לאו אדעתיה". ואם תחבו כף חולבת בת יומא בקערת תבשיל של בשר רותח, שהיא כלי שני, יש להתיר, אפילו אם אין שם ששים נגד מה שנתחב מן הכף, שכלי שני אינו מבליע ולא מפליט. [הליכות עולם ח"ז עמ' סו. ועיין בשו"ת יביע אומר ח"י סי' ט דף שיד טור ב', שדן מתי אומרים כל מילתא דלא רמיא עליה דאיניש עביד לה ולאו אדעתיה, בעניני איסור והיתר].

כו מי שהיו לו שתי כפות דומות, אחת של בשר ואחת של חלב, ולקח אחת מהן וניער בה התבשיל של חלב, ואינו יודע באיזה כף השתמש, הכל מותר משום ספק ספיקא, שמא הגיס בכף של חלב, ושמא לא פלטה הכף כדי נתינת טעם בתבשיל של החלב. [שם עמ' סז].

כז חתיכת בשר רותח שחתך אותה בסכין חולבת בת יומא, כל החתיכה אסורה, אם אין ששים כנגד מקום הסכין שחתך בה. ונאמן השואל לומר מכאן עד כאן חתכתי בסכין, ולא חתכתי בכל שטח הסכין. [הליכות עולם חלק ז' עמוד סח].

כח כל טעם הבלוע בקדרה, בשר או חלב, אם עבר עליה כ"ד שעות, הוי טעם פגום, ואינו אסור מן התורה, אלא שחז"ל אסרוהו לכתחלה, ובדיעבד מותר. ולכן קדרה שבישל בה בשר, ואחר כ"ד שעות בישל בה חלב, הוה ליה נותן טעם לפגם, והחלב מותר, מאחר שכבר בישל בה בדיעבד. אבל הקדרה עצמה אסור לבשל בה לכתחלה לא בשר ולא חלב, אלא לאחר שיגעילנה. ואחר ההגעלה מותר לבשל בה בשר או חלב. [הליכות עולם ח"ז עמו' ע].

כט והוא הדין לכלי של איסור, כגון קדרה של גוי, שאם בטעות בישל בה איזה תבשיל של היתר, אחר שעבר עליה כ"ד שעות, התבשיל מותר, דהוי נותן טעם לפגם שמותר. אבל לכתחלה אסור לבשל בקדרה של איסור, דבר של היתר, גזרה קדרה שאינה בת יומא אטו קדרה בת יומא. (כדאיתא בעבודה זרה עו.). ואם בישל במזיד בקדרה של איסור, שעבר עליה כ"ד שעות, דבר של היתר, קנסינן ליה, ואוסרים את התבשיל. ורק אם בישל בה דבר של היתר "בשוגג" אחר שעברו עליה כ"ד שעות מותר. ואם טעה בהלכה וחשב שהדבר מותר, נחשב שוגג ומותר בדיעבד. וסתם כלי גוים אינם בני יומן. [הליכות עולם ח"ז עמוד עא].

ל סתם כלי גוים בחזקת אינם בני יומם, מטעם שיש ספק ספיקא להיתר, שמא לא נשתמש בו היום, ואם תמצא לומר שנשתמש, שמא נשתמש בדבר שהוא פוגם, או בדבר שאינו נותן טעם. (תוספות עבודה זרה לח סע"ב). ולכן אם טעה או שגג ובישל בקדרה של גוי דבר היתר, מותר בדיעבד. אבל אם ידע שאסור לבשל בקדרה של גוי, ועבר במזיד ובישל בה דבר של היתר, התבשיל אסור, שקנסוהו חכמים על שעבר על דבריהם, ומכל מקום לא נאסר התבשיל לאחרים, אלא רק לו ולבני ביתו. (זבחי צדק סימן קכב אות טו). ומותר לקנות לכתחלה מן הגוי דבר שאין בו משום בישולי גוים, שבישלוהו הגוים בסתם כליהם, שכיון שכבר נעשה על ידי הגוי הוה ליה כדיעבד. [הליכות עולם חלק ז' עמוד פ].

לא כלי שנבלע בו איסור, ונאסר, ונתערב אחר כך בכלים כשרים, בטל ברוב, בין שהוא כלי מתכת בין שהוא כלי חרס. ומכל מקום טוב שיניחם ולא ישתמש בהם עד אחר שיעבור עליהם מעת לעת, דהיינו כ"ד שעות. [הליכות עולם חלק ז' עמוד פז].

לב דבר שהותר לישראל בדיעבד, כגון שנתבטל האיסור בהיתר בששים, מותר לקנותו מן הגוי, ואין לחשוב קנייתו מן הגוי כמו לכתחלה, ולכן

דבר היתר שנתערב בו איסור ונתבטל בששים אצל הגוי, מותר לישראל לקנותו, ולא נחשב כמבטל איסור לכתחלה.

לג איסור שנכבש בצונן בכלי פחות משלשה ימים מעת לעת, העיקר לדינא שיש להקל בדבר, שאין כבישה בכלים. [יביע אומר חלק ט' חיו"ד סימן ה' עמוד עדר].

הלכות מאכלי עובדי כוכבים

סימן קיב - מהלכות פת עכו"ם

א אסרו חכמים לאכול פת של נכרים, גזרה משום חתנות. ויש מקומות שמקילין לקחת פת מנחתום [מאפייה ציבורית] במקום שאין פת ישראל. והוא כשאין חשש תערובת איסור או שומן בפת. ויש שהקילו בזה אפילו שיש באותה עיר פת ישראל, אלא שאין פת ישראל מספיקה לכל בני העיר. אבל פת של בעל הבית אין מי שמורה להקל, שעיקר הגזרה משום חתנות, ואם יאכל פת בעלי בתים יבא לסעוד אצלם. [ש"ע סי' קיב. יחוה דעת ח"ה סי' רלז].

ב פת פלטר של גוי מותרת לישראל לעולם, ואפילו אם קנאה גוי בעל הבית מותרת לישראל, ואפילו אם הפלטר גוי זימן ישראל לביתו, ונתן לפניו מן הפת שעשה למכור בשוק, מותר לאכול ממנו. ונהגו להקל בזה גם אם הגוי לוקח מים מבורות שמצוי בהם תולעים, דשמא לא היו תולעים, ושמא לא פירשו, ושמא נימוחו. [יביע אומר חלק י' דף שסט טור ב]. ואם הפלטר אפה פת בביתו לצורך בני ביתו, אסור לאכול ממנו, דהוה ליה פת בעל הבית. [הליכות עולם חלק ז' עמוד פח. יביע אומר ח"א סי' ה' אות טז].

ג פת בעל הבית גוי אסור לישראל לעולם. ואפילו אם חזר הישראל ואפאו שנית, או שבישלו, לא פקע איסורו, ונשאר באיסורו לישראל. [הליכות עולם חלק ז' עמוד פט. ופת בעל הבית שבישלו הישראל במרק חם, אם מותר לאכלו, ראה ביביע אומר ח"ו חאו"ח סימן לט אות א].

ד ומכל מקום בשעת הדחק במקום שאין פת פלטר מצוי כלל, מותר לאכול מפת בעל הבית, וכן מותר לקנות פת של בעל הבית גוי לצורך סעודות השבת. [הליכות עולם ח״ז עמ׳ צ].

ה פת בעל הבית גוי שאסורה לישראל, אין חילוק בזה בין גוי נוצרי שעובד עבודה זרה, לגוי ישמעאלי שאינו עובד עבודה זרה, שהרי כל הטעם משום חתנות, וזה שייך גם לגבי ישמעאלים שאינם עובדים עבודה זרה. ושלא כמי שרצה לחלק בזה.

ו ישראל שהתארח בבית של ערבי, והם אופים לו פת לכבודו, ישליך קיסם בתנור, ויכשיר את כל הפת שבתנור, כי אין הדבר אלא משום היכר לדעת שהפת שלהם אסורה. [הליכות עולם חלק ז׳ ח״ז עמוד פז].

ז יש מי שכתב שאם הולכים לבקר בבית הערבי, ומגישים לפני האורח פת שאופים בביתם אדעתא דאורחים, מותר לאכול מפת זו. [זבחי צדק]. אולם לדינא אין להקל בדבר, ויש להתרחק מזה שהוא פת בעל הבית האסורה. [יביע אומר חלק י׳ דף שסט טור א].

ח ישראל המחלל שבת בפרהסיא, אף על פי שדינו כעכו״ם, וכמו שכתב הרמב״ם (בסוף הלכות שבת), פתו מותרת, כיון שאין בו איסור חתנות, שאם בתו שומרת תורה ומצות ויש בה יראת שמים, מותרת להנשא לבר ישראל, הילכך פת שאפאה לעצמו, או עוגה שאפאה לעצמו, מותרת לכל ישראל. [הליכות עולם חלק ז׳ עמוד צא].

ט פת של ישראל שאפאה גוי, אסורה כדין פת של בעל הבית גוי, אלא אם כן השליך הישראל קיסם לתוך התנור בשעת אפיית הפת. והפת שנאסרה כאמור אסור למוכרה לגוי, גזירה שמא ימכרנה לישראל, אלא יחתוך אותה לפרוסות וימכרנה לגוי, שאין ישראל קונים פרוסות פת מגוי. ואין שום מכשול בדבר. [הליכות עולם חלק ז׳ עמוד צו].

י כשאין פת ישראל מצויה, וקנה פת פלטר של גוי, ואחר כך הביאו לו פת של ישראל, מה שקנה מותר לו לאכול. [יביע אומר חלק ו׳ סימן ד׳ אות א].

סימן קיג - הלכות בישולי גויים

א תבשיל שבישלו גוי, אסרוהו חז״ל משום חתנות, וגם משום שלא ירגיל הישראל עצמו לאכול מבישוליהם, ויאכילוהו דברים טמאים. ואפילו אם הגוי בישל התבשיל בביתו של ישראל, ויודע הוא שהכל כשר מצד הדין,

לא חילקו חכמים בדבר ואסרוהו משום בישולי עכו״ם. וזהו דוקא בשני תנאים, שהוא דבר שלא היה נאכל כמות שהוא חי, וגם שהוא עולה על שלחן מלכים, אבל דבר שנאכל כמות שהוא חי, אין בו איסור משום בישולי גוים, וכן אם אין התבשיל ראוי לעלות על שלחן מלכים, אין בו איסור משום בישולי גוים, ומותר לאוכלו. [הליכות עולם ח״ז עמוד צז. ודבר מבושל העולה על שלחן מלכים לקינוח סעודה, אם יש בזה דין בישולי גויים, ראה ביחוה דעת ח״ד סי׳ מב עמ׳ ריט. ושם עמ׳ רכד אם יש דין בישולי גויים בקליות אגוזים ושקדים].

ב דבר שאינו נאכל כמות שהוא חי, וגם עולה על שלחן מלכים או אנשים חשובים, שמאכל זה ראוי ליתנו לפניהם, כגון אורז, בשר, או קורקבן ובני מעיים, אם הגוי בישלם, דהיינו שהניח הקדרה על האש, אסורים משום בישולי גויים. [והאשכנזים מקילין בזה על ידי הדלקת האש בידי ישראל]. אבל דבר הנאכל כמות שהוא חי, כגון ירקות או פירות, או גבינה, וכדומה, אין בו משום בישולי גויים. [עיין בשלחן ערוך סי׳ קיג, ובאחרונים, ובכה״ח שם].

ג דבר שבעיר אחת עולה על שלחן מלכים, ובעיר אחרת אינו עולה על שלחן מלכים, הולכים אחר מנהג המקום, במקום שעולה על שלחן מלכים יש בו איסור משום בישולי גויים, ובמקום שאינו עולה על שלחן מלכים, אין בו משום בישולי גוים. [הליכות עולם ח״ז עמוד,,,].

ד אם הסיק ישראל את האש, והגוי נתן עליו את קדרת התבשיל, אף על פי כן אסור משום בישולי גוים, שאין ההיסק שעל ידי ישראל מועיל אלא לגבי הפת, ולא לגבי בישול. שכן דעת מרן השלחן ערוך שקבלנו הוראותיו. [יביע אומר ח״ה חיו״ד סי׳ י׳ אות ז]. ומסעדות ובתי מלון שהסקת האש נעשית על ידי ישראל שהוא המשגיח על הכשרות, והטבח הנותן את הקדרה על האש ומבשל את התבשילים הוא גוי שכיר אצל הישראל, הספרדים צריכים להדר בזה לכתחלה, שהמשגיח יתן את הקדרה על האש, אך מי שמיקל במקומות ציבוריים באופן הנז׳, ובפרט אותם הבאים מחוץ לארץ להתארח בבתי מלון בארץ ישראל, יש להם על מי שיסמוך, מכמה ספיקות, שמא הלכה כהסוברים שדי בכך שהישראל מדליק את האש, ואפילו אם תאמר כהסוברים שהישראל צריך להניח את הקדרה על האש, שמא הלכה כהסוברים שאין איסור בישולי גויים אלא בבית הגוי, אבל אם הגוי בא אצלינו ובישל אין איסור בישולי גויים. ואף אם תמצא לומר שגם בזה יש איסור בישולי גויים, שמא פועל גוי שהוא שכיר של הישראל ידו כבעל הבית, ואין בזה משום בישולי גויים, ושמא כל שאופה לרבים ולא לצורך אדם מסויים אין בו איסור בישולי גויים. ואמנם לכתחלה יזהרו שאם כיבו את האש, שהישראל יחזור וידליק. ומכל מקום כל רבנות הנותנת הכשר צריכה להקפיד לכתחלה שהישראל יתן הקדרה על האש, מאחר ובין האורחים האוכלים שם יש מבני עדות המזרח הפוסקים כדעת מרן השלחן ערוך המצריך שהישראל יתן הקדרה על אש. [שו״ת יחוה דעת ח״ה סי׳ נד. יביע אומר ח״ט חלק יורה דעה סימן ו׳ עמוד רעו. הליכות עולם ח״ז עמוד קיז].

ה ישראל שהדליק האש והגוי הניח הקדרה על גבי האש ובישל מאכל שיש בו דין בישולי גויים, אף על פי שלדעת מרן המאכל נאסר מדין בישולי גויים, מכל מקום אפשר להקל ליתן מאכל זה לקטנים. [ילקו״י דיני חינוך קטן עמוד רעב]

ו גוי שבישל בבית ישראל, או במסעדה של ישראל, אף על פי שיש בזה דין בישולי גויים והתבשיל אסור באכילה, מכל מקום אפשר להקל ליתן בידים לקטן לאכול מתבשיל זה. [ילקוט יוסף דיני חינוך קטן עמוד רעג]

ז סופגניות מעיסה שבלילתה עבה, שמטגנים אותם בשמן על מחבת, ונמכרים במסעדות ובתי הארחה של יהודים עם הכשר כדת, והדלקת האש נעשית על ידי ישראל, והנכרי שהוא שכיר אצלינו נותן הבצק על האש לטגנו, יש להתירם באכילה, מכח כמה ספקות וספקי ספיקות להתיר בדין בישולי גויים דרבנן. אך צריך ליזהר שישראל ידליק את האש. ובכל זאת הרוצה להחמיר על עצמו, תבוא עליו ברכה. [יחוה דעת ח״ה סי׳ נג. יביע אומר ח״ט חיו״ד סי׳ ז׳ עמ׳ רעח. ובח״י חיו״ד סי׳ ז׳. ובהערות לרב פעלים ח״ג חיו״ד דף שנז אות ז׳. הליכו״ע ח״ז עמ׳ קו]

ח זלאביה (שנקראת בלשון ערבית זינגולא, והיא מין סופגניות שבלילתן רכה, ומטוגנת בדבש), אם נעשית במסעדה של ישראל, אפילו טיגנה גוי, מותרת, ואין בה משום בישולי גויים. [יחוה דעת ח״ה סי׳ נג עמוד רמא. הליכות עולם ח״ז עמוד קיב. יביע אומר ח״י דף שנז טור א].

ט בורקס הממולאים בתפוחי אדמה המיובאים מחוץ לארץ, ודרך עשיית שבבי התפוחי אדמה הם על ידי בישול גמור, אלא שלאחר מכן מייבשים אותם מאד ונעשים שבבים, והשבבים אינם ראויים לאכילה כלל אלא רק על ידי הבישול השני, והבישול מחדש נעשה על ידי ישראל, אין בזה משום בישולי גויים. [יחוה דעת ח״ה סי׳ נג עמ׳ רמא. יבי״א ח״י חיו״ד סי׳ ז׳]

י מותר לשתות קפה שנתבשל על ידי גויים, ואין בו משום בישולי גוים. וכן פשט המנהג בכל תפוצות ישראל. ומנהג נכון הוא על פי הדין. ומכל מקום המחמיר על עצמו תבוא עליו ברכה. אולם יש לאסור שלא לשתות קפה במסיבות הגויים בבתי הקפה שלהם, משום קירוב דעת וחשש חתנות. אך המתארח בבית גוי ומכבדו בכוס קפה, רשאי לשתות הקפה. וכל זה באופן שמייחדים כלי להרתחת המים בלבד. [יחוה דעת ח״ד סימן מב, עמוד ריז. הליכות עולם ח״ז עמוד קיב. ושם עמוד קמ דבמסיבות של גויים יש לאסור. ולא רק חומרא וחסידות]. ונהגו להקל בזה גם כשהמים הם מבורות שמצוי בהם תולעים, דשמא לא היו תולעים, ושמא התולעים שהיו לא פירשו, ושמא נימוחו. [יביע אומר חלק י׳ חיו״ד דף שסט טור ב].

יא הנוסעים במטוס של חברה לא יהודית, שיש לחוש שהשתמשו בכוסות של הקפה בחלב של עכו״ם, ישתו הקפה בכלי זכוכית. ובשעת הדחק אפשר להקל גם בכוסות של פורצלייין. [יחוה דעת והליכות עולם שם].

יב דגים קטנים של הסרדינים, שיש בהם סנפיר וקשקשת, מותרים באכילה, ואין לחוש בהם לאיסור בישולי גוים, מפני שאינם עולים על שלחן מלכים. וגם השמן שלהם אין לחוש בו לתערובת שמן טמא, דאומן לא מרע אומנותיה. [שו״ת יביע אומר חלק ה׳ חיו״ד סימן ט]

יג קופסאות שימורים הנעשים בקיבוצים חילוניים, על ידי השגחה של רבנות מוסמכת, יש להכשירם, ואין לחוש בזה משום בישולי גויים. ומהיות טוב על המשגיח להפעיל את החשמל שמבשל את השימורים הללו. [יביע אומר חלק ה׳ סימן י׳]

יד ערמונים (קסטניאס), דרך לאוכלם גם כשהם חיים, ולכן אם צלאם או בישלם גוי, אין בהם איסור משום בישולי גוים, ומותר לאוכלם. [הליכות עולם חלק ז׳ עמוד קא].

טו אפונים [חומוס] קלויים על ידי גוי, וכן קליות של עכו״ם, מותרים, ואין בהם משום בישולי גויים, שאין אדם מזמין את חבירו על קליות קלויים. וכתב מרן, שכן מנהג העולם לאכול אפונים קלויים, אשר קלו אותם עכו״ם, ולא פקפק אדם עליהם מעולם. וכן עיקר. ואף שדעת האר״י ז״ל לאסור קליות של עכו״ם, העיקר לדינא כדעת הרמב״ם והשלחן ערוך שמקילין בזה, כדברי הגמרא בע״ז. אולם אפונים או פולים מבושלים על ידי גויים, אסורים משום בישולי גויים, דכיון שנעשו על ידי בישול, מסתמא עולים על שלחן מלכים או שרים ואסורים. והיינו אפונים ופולים יבשים, אבל לחים אין בהם משום בישולי גויים. ואמנם אפונים שבקופסאות שימורים יש מקום להקל, אחר שעושים אותו למכירה לכל. [יביע אומר חלק י׳ חיו״ד סימן ח. הליכות עולם חלק ז׳ עמוד קב].

טז קטניות של פולים, וכיוצא בהם, שקלויים על ידי גוים, אין בהם איסור משום בישולי גוים, מפני שאינם עולים על שלחן מלכים, ואין אדם מזמין את חבירו על קליות. אבל אפונים מבושלים וכן פולים מבושלים, שנתבשלו על ידי גויים, אסורים משום בישולי גוים. [הליכות עולם חלק ז׳ עמוד קו. יחוה דעת ח״ד עמוד רכד].

יז חטים שלוקים על ידי גוים בשיעור כחצי בישול, ומייבשים אותם, (ונקראים בורגול), וחוזרים הישראלים ומבשלים אותם בישול גמור בביתם, מותר לקנותם מן הגוים כדי לבשלם ולאוכלם, שבישול הגוים אינו נחשב לכלום, הואיל ונתייבשו, ושוב לא היו ראויים לאכילה, אלא על ידי בישול גמור שנעשה אחר כך על ידי ישראל. [הליכו״ע ז׳ עמו׳ קיג].

יח קונדיטוריות שאופים בכמויות גדולות עוגות עם ביצים, ועל ידי מכונה נפרדים החלמונים מן החלבונים, וממלאים מהם כלים גדולים ללישת העוגות ולאפייתם, ונשארים כך לילות שלמים, יש שכתבו להקל בזה, שלא אסרו ביצה שעבר עליה הלילה אלא בביצה מבושלת, אבל באותה הראויה לגמיעה לא אסרו. ויש אומרים שאין רוח רעה זו [דביצה גלויה שעבר עליה הלילה] מצויה בזמנינו, ובפרט אם נתנו הביצים בכלי בתוך מקרר, דהוי כלי בתוך כלי, והוי כמכוסה, ויש לצרף עוד כשהוא נעשה לצורך מצות עונג שבת, ושומר מצוה לא ידע דבר רע. ויש חולקים בכל זה, ולמעשה קשה לסמוך על הסברות הנ"ל להקל בזה, דחמירא סכנתא מאיסורא, ולכן טוב להחמיר היכא דאפשר לערב סוכר הרבה עם החלמונים של הביצים, כשהם מיועדים לעוגות. [יביע אומר חלק י' חיו"ד סימן ט].

יט מה שנהגו כיום לעשות מיונז לאכילה מחלבוני ביצים, ויש שם תערובת גדולה של שמן וחומץ וסוכר וקצת מלח, אין לחוש בזה משום ביצה קלופה שעבר עליה הלילה, מאחר שהוא על ידי תערובת. [שו"ת יביע אומר חלק י' חיו"ד סימן ט].

כ תבשיל שבישלו גוי בשבת בשביל חולה שאין בו סכנה, לא גזרו בו חז"ל לחולה משום בישולי גוים, כיון שאי אפשר לבשל בשבת לחולה שאין בו סכנה על ידי ישראל. ואם נשאר מהתבשיל למוצאי שבת, אם התבשיל נעשה על ידי גוי בביתו של ישראל, מותר אפילו לאדם בריא לאכול ממנו במוצאי שבת, אבל אם נתבשל בביתו של הגוי, אסור לאכול ממנו במוצאי שבת, ואפילו החולה עצמו אסור לו לאכול ממנו במוצאי שבת, כיון שאפשר לבשל לו כל צרכו על ידי ישראל. [הליכות עולם ח"ז עמוד קג].

כא כלים של ישראל שבישל בהם גוי תבשיל לעצמו, צריכים הכשר על ידי הגעלה, כיון שנבלע בהם טעם התבשיל האסור לישראל משום בישולי גוים. ואם הם כלי חרס שאין להם תקנה בהגעלה בשאר איסורים, מכל מקום באיסור בישולי גוים שאין לו עיקר מן התורה, מותרים הכלים על ידי הגעלה ג' פעמים. ואם הגוי בישל תבשיל לחולה שאין בו סכנה בשבת, אין הכלים צריכים הכשר כלל. וכל שכן אם הדבר נעשה בביתו של ישראל, או בבית חולים יהודי, שאין הכלים צריכים הכשר כלל. [לויית חן סי' שיח. הליכות עולם ח"ז עמ' קג].

כב כרוב ולפת הכבושים במי מלח, וכן מלפפונים הכבושים במי מלח, מותר לקנותם מן הגוים, ולאוכלם, שאף על פי שבכל האיסורים קיימא לן מליח הרי הוא כרותח, וכבוש הרי הוא כמבושל, מכל מקום בדין בישולי גוים שכל עיקרו אינו אלא מדרבנן, לא אסרו אלא בבישול שעל ידי האש. ואף על פי שיש לחוש שמא כבשו אותם בכליהם האסורים, סתם כלים שלהם אינם בני יומן, והוי נותן טעם לפגם, ומותר. [הליכות עולם ח"ז עמוד קכב].

כג סוכר הנעשה על ידי גוים מן הלפת האדום, אף על פי שהלפת אינו נאכל חי, הסוכר מותר, מפני שעיקר בישולו נעשה על ידי קיטור, ובזה אין איסור בישולי גוים. [שם עמ' קלא].

כד גוי שבישל מאכל, ואי אפשר לאכלו, והישראל בישלו שנית והכשירו לאכילה, אין בדבר משום בישולי גויים. וכן אם ישראל בישל עד שיעור כמאכל בן דרוסאי, שנאכל על ידי הדחק, והגוי חזר ובישל וגמר בישולו, אין בזה משום בישולי גויים. [יביע אומר חלק ב' חיו"ד סימן ז' אות ו. ושיעור כמאכל בן דרוסאי ראה בילקוט יוסף שבת כרך ג' ריש סימן שיח].

כה גבינות של גויים אסורות מגזירת חז"ל, וראה לעיל סימן פא בדיני חלב עכו"ם.

סימן קטז - הלכות שמירת הנפש

א אין לתת אוכלים ומשקים תחת המטה שישנים עליה, ובדיעבד אוכלים ומשקים שהיו תחת המטה וישנו עליה, רבו המתירים על האוסרים, וכל שכן אם היתה הקרקע שתחת המטה מרוצפת באבנים או בקורות ובעצים, שיש להתיר בדיעבד, ואפילו בהפסד מועט. ואפילו בקרקע עולם שאינה מרוצפת, אם יש הפסד מרובה בדבר יש להתיר בדיעבד. וכל שכן אם הונחו תחת מטת גוי, או מטת תינוק, מותרים. [יביע אומר חלק ט' חאו"ח סימן צה אות יג. וחלק י' סימן יא עמוד ריט, ועמוד שלז טור א'. הליכות עולם חלק ז' עמוד רט. ואף שביביע אומר חלק א' חלק יורה דעה סימן י' אות ז' כתב שאין להתיר על סמך קרקע מרוצפת אלא בצירוף מטת תינוק, או גוי, או ישן ביום, ובסימן ט' סוף אות כג, ובס"ס י' כתב להתיר כשלא ישנו על המטה שתין נשמי, מ"מ בהליכות עולם הנ"ל וביביע אומר חלק ט-י היקל בדבר יותר, וסמך על ההיתר של קרקע מרוצפת, וכמבואר כאן].

ב הישן בבגדיו והיו בכיסי בגדיו דברי מאכל, אין בזה חשש של אוכלים שתחת המטה. [יביע אומר חלק י' דף שלז טור א. והיינו גם לסברת הגרי"ח, וכן העיד גדול אחד שבא מעשה לידו של הגרי"ח באחד שהיה לו קוביות סוכר בכיסו וישן עמהם, והתירם].

ג אם הניח דבר מאכל בין הכר לכסת, יש להקל לאוכלו. [שם].

ד מותר להניח לכתחלה אוכלים ומשקים בתא המטען של המטוס, [או בתא המטען של אוטובוסים], אף שישנים במושבי המטוס מעל המטען. [ילקו"י הלכו' השכמת הבוקר עמוד שעח].

ה קנקן יין צרור וחתום שהונח תחת המטה, יש מי שכתב לאוסרו אף בדיעבד, משום רוח רעה, ולדינא יש מקום להקל על פי דברי הגאון רבי

דוד פארדו בספר מזמור לדוד, שאם הונח תחת המטה על גבי קרקע מרוצפת אין לחוש לרוח רעה, וכיום כל הבתים שלנו מרוצפים ברצפה. [יביע אומר חלק י' דף שלז טור א].

ו שולחן שסועדים עליו טוב שלא לתת תחתיו בשעת הסעודה אוכלים ומשקים. אך בדיעבד אין לחוש כלל, אפילו אם האוכלים היו שם בעת שסעד, שכל זה לזהירות בעלמא לכתחלה. [הליכות עולם חלק ז' עמוד ריז. יביע אומר חלק י' דף שלו סוף טור ב'].

ז נכון להזהר שלא להניח שום קלוף ובצל קלוף וביצה קלופה, באופן שיעבור עליהם לילה, מפני שרוח רעה שורה עליהם, זולת אם עירב את השום והבצל הקלופים עם מאכלים אחרים, כגון סאלאט, או מעשה קדרה וטיגון, שעל ידי תערובת אין לחוש. ומכל מקום בדיעבד אין לאסור אותם אפילו בלי תערובת. [הליכות עולם חלק ז' עמוד ריד].

ח שום פרסי שנאכל כשהוא כבוש בחומץ, ושוהה ימים רבים כשהוא קלוף, יש להתיר, שיש לומר שלא על שום גדול כזה הזהירו חכמים. [הליכות עולם חלק ז' עמוד ריד].

ט שימורי בצלים המונחים בקופסאות שימורים סגורים, יש להקל אף שעבר עליו הלילה. [יביע אומר חלק ב' חיו"ד סימן ז' אות ז-ט. שאין ראויים לאכילה אחר שמייבשים אותם. ונראה דבבצלים כבושים במים אין להקל רק בדיעבד, כמבואר שם, אחר שראויים לאכילה. וצ"ע].

י אין איסור לאכול ממאכל שאכל ממנו חתול או עכבר, אלא שיש לחוש שמביא לידי שכחה. ולכן טוב ליתן המאכל לנשים אחר שאינן חייבות בלימוד תורה. וכן אין להרבות באכילת זיתים, ויש מי שכתב שבזיתים כבושים אין לחוש. [יבי"א חלק ב' סימן ח. ירחון קול תורה סיון תשס"ג עמ' כה. הליכות עולם חלק ז' עמוד ריז]

יא אין צריך להחמיר שלא להשתמש בנעלים של מת, או שאר בגדיו. אולם נעלים שהיו על המת בשעת פטירתו, יש להחמיר שלא להשתמש בהם. [שו"ת יביע אומר חלק ג' סימן ח]

יב אסור מן התורה לקצוץ ולהשחית אילן מאכל שנושא פירות, וגם סכנה יש בדבר. ומכל מקום מותר לקצוץ ענפים של עצי פרי, כדי לסכך בהם סוכה. ואין בזה איסור בל תשחית, ואם אפשר שיעשה כן על ידי גוי שהוא יקצוץ את הענפים, עדיף טפי. ובודאי שאם יש לו אילנות סרק, עדיף לקצוץ מהם. ואילנות ועצים השייכים לרשות ממשלתית או רשות עירונית, שמקפידים על כך, אסור לכרות מהם ענפים לסכך בהם סוכה, שהיא מצוה הבאה בעבירה, וגם בדיעבד אסור לברך על ישיבה בסוכה כזאת. [הליכו"ע ח"ז עמו' קצט].

יג יש להתיר עקירת עצי פרי לצורך הרחבת הדירה לשם דיור. וטוב לשכור גוי לעקירתם. [ילקוט יוסף על הלכות ערלה פרק ד' הערה א'. הליכות עולם חלק ז' עמוד קצט]

יד יש להתיר לבן ישיבה לשאת כהנת. אבל אין להשיא בתו לחילוני, הן כהן והן ישראל. [יביע אומר ח"ג חאהע"ז סי' ז סק"ג]

טו ראוי ונכון להפריש קטנים אף שעדיין לא הגיעו לחינוך, מאכילת דברים האסורים, או דברים שכשרותם מפוקפקת, שמלבד חובת החינוך, הרי המאכלות האסורות מזיקים לנפש האדם, ולהאכילו בידים אסור אפילו דברים שאסורים מדרבנן, וכן אסור להרגילו בחילול שבת ומועד אפילו בדברים שהם משום שבות. [ילקוט יוסף דיני חינוך קטן עמוד רעד. ראה שלחן ערוך אורח חיים סימן שמג]

טז כשיש ילדים קטנים בבית, צריכים לעשות סורגים על החלונות, גם אם החלונות גבוהים מן הארץ עשרה טפחים, וכן במעקה של מרפסת צריכים לעשות מעקה גבוה יותר מעשרה טפחים, באופן שהילדים לא יבואו לידי סכנה ח"ו. [אוצר דינים לאשה ולבת עמוד תשפג].

יז וכן כל דבר שיכול לגרום היזק לאחרים, או סכנה, צריך לגודרו ולמנוע ההיזק, שנאמר השמר לך ושמור נפשך. ואם לא הסיר והניח המכשולות המביאים לידי סכנה, ביטל מצות עשה, ועובר על לא תשים דמים בביתך. ולכן אין להשאיר חוט חשמל פתוח בחצרו, שמא יגע בו אחר ויתחשמל ח"ו. ולא ישאירו סולם רעוע בתוך הבית, או גדר הנוטה ליפול, וכל כיוצא בזה. [ב"ק טו: רמב"ם פרק י"א מהלכות רוצח הלכה ד'].

יח יולדת יש לה ליזהר שלא לשכב כאשר התינוק לצידה, מחשש שלא תחנוק אותו. [ערוך השלחן. אוצר דינים לאשה ולבת עמוד תשפג. יביע אומר ח"י בהערות לרב פעלים חלק ג' או"ח סימן לו].

יט מי שנפטרה אשתו בקיצור ימים והשאירה לו בנים קטנים, יכול לישא את אחות אשתו כדי שתטפל במסירות בילדיו, ואין לחוש בזה לצוואות רבי יהודה החסיד שהחמיר בזה. [יביע אומר חלק י' חיו"ד סימן יב עמוד רכ].

כ אסור לאכול בשר ודגים ביחד משום שקשה לצרעת, ומכל מקום מותר לשני בני אדם המכירים זה את זה לאכול על שלחן אחד, זה בשר וזה דגים, ואין צריך לעשות הפסק והיכר, שאין חוששין שמא יקח אחד מהם מחבירו ויבא לידי סכנה, כמו שגזרו חז"ל בכיוצא בזה: בשני בני אדם שאוכלים על שלחן אחד זה בשר וזה גבינה, משום דבסכנתא האנשים נזהרים יותר. וכן המנהג להתיר. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ג' עמוד שטו]

כא פשט המנהג להתיר לטגן דגים במחבת בשר בת יומא לאחר שטיפת המחבת, ואין חוששין לסכנה שיש בדגים ובשר כאחת, ומנהג ישראל תורה הוא. [איסור והיתר ג' עמוד שטז]

כב אסור לצלות דגים ובשר בתנורי אפייה המצויים שלנו, [שהם פחותים מד' אמות וסגורים ופתחן מהצד], דחמירא סכנתא מאיסורא. ומכל מקום בדיעבד אם צלו בשר ודגים בתנור אחד, יש להתיר לאוכלם אף אם אין ששים לבטל הטעם. ואם אחד מהם מכוסה, לא שייך בזה ריחא מילתא, ומותר אף לכתחלה. וכן בתנור גדול המחזיק י"ב עשרונים, שיכולים לאפות בו בערך כעשרים ק"ג של בצק בתבנית אחת, מותר אף לכתחלה לצלות בשר ודגים ביחד. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך א' עמוד תע, וכרך ג' עמוד שיח]

כג מותר לצלות דגים ובשר זה ליד זה על רשת, באופן שהריח והעשן מתפזר באויר, ואינם נוגעים זה בזה. [ילקוט יוסף איסור והיתר כרך ג' עמוד שכ]

כד מאפייה שאחד הפועלים צלה בשר בתוך התנור בעת שאפו שם לחמים, מותר לאכול לחמים אלו עם דגים. ואפילו בתנור אפייה חשמלי רגיל הנמצא כיום בבתים, אם אפו פת עם בשר, מותר לאוכלן עם דגים. [איסור והיתר כרך ג' עמוד שכא]

כה בשר שנמלח והוכשר וחזר ונמלח עם דגים, אין לחוש לזה לחשש סכנה, דבמליחה ליכא סכנה. [איסור והיתר כרך ג' עמ' שכא]

כו דג שנפל לתבשיל בשר, אם יש ששים כנגד הדג מותר לאכול את תבשיל הבשר, שגם בתערובת דגים ובשר, מועיל ביטול בששים. וכן פשטה ההוראה. [איסור והיתר ג' עמ' שכב]

כז חתיכת דג שנפלה לקדרת תבשיל של בשר, ולא היה בבשר והרוטב שבקדרה ששים נגד חתיכת הדג, מותר להוסיף ולהרבות בשר ורוטב בקדרה עד שיהיה שיעור ששים נגד חתיכת הדג. ואין לחוש בזה למה שאמרו אין מבטלין איסור לכתחלה. ואחר שיסלק החתיכה של הדג, ויוסיף על מה שבקדרה בשר ורוטב, ירתיח הכל ביחד, ואז כל הבשר שבקדרה חוזר להיות מותר באכילה, לרבות חתיכות הבשר שנאסרו תחלה כשלא היה ששים, שחוזרין להיתרן כשהוסיף עליהם וביטלן, וחתיכת הדג אסורה. [איסור והיתר עמ' שכב]

כח דגים שנתערבו בבשר, וטרם שבדקו לראות אם יש ששים כנגדן או לא, נשפך מהתבשיל, ואי אפשר לעמוד על שיעורו אם היה ששים נגד הדגים או לא, יש לילך בזה לקולא, ולהתיר את התבשיל, דמאחר שאיסור דגים ובשר אינו אלא משום חשש סכנה, יש להקל בכל ספק כזה. [ילקו"י איסור והיתר כרך ג' עמוד שכג]

כט אם נפלה שממית לתבשיל, יש להקל ולאכול את התבשיל אם היה ששים כנגדה. [ילקו״י איסור והיתר כרך ג׳ עמוד שכד]

ל מים שבשכונת המת צריך לשופכם, ואין לשתותם מחשש סכנה. וראה להלן בהל׳ אבלות.

לא יש להזהר שלא לשתות מים בעת התקופה מחשש סכנה, דהיינו חצי שעה קודם התקופה, וחצי שעה לאחריה, וכן המנהג בארץ ישראל, ובשאר מקומות. והיה המנהג בירושלים שמכריזים בבתי הכנסת בשבת שלפני התקופה ולהודיע שהתקופה נופלת ביום פלוני שעה פלונית. וראוי להדפיס בלוחות השנה להודיע על כך. וכתבו האחרונים שיש לתת ברזל בתוך המים בשעת התקופה, ואין להחמיר אלא במים, אבל בשאר משקים אין לחוש. [הליכות עולם חלק ז׳ עמוד קפג].

לב השוכר בית מישראל, וקבע בו מזוזות כדת, אסור לו ליטול אותן כשיצא משם, ואם נוטל אותן יש סכנה שיקבור את אשתו ואת בניו חס ושלום, אבל יכול לדרוש דמיהן מן השוכר החדש שבא במקומו. ומי שקבע בביתו מזוזות מהודרות מאד, שדמיהן יקרים, ורוצה להעתיק דירתו לבית אחר, ואינו מוצא מזוזות מהודרות כאלה, כדי שיתן אותן בדירתו החדשה, מותר לו ליטול את המזוזות המהודרות כדי לבדוק את כשרותן, ומיד כשנוטלן יתן במקומן מזוזות כשרות, ואז יטול את המזוזות המהודרות, ויתנם בדירה החדשה, ויברך אקב״ו לקבוע מזוזה. [הליכות עולם חלק ז׳ עמוד קפו].

לג בגמרא ברכות (נה.) אמרו, שמי שנותנים לו לעלות לספר תורה לקרוא, ואינו עולה, מקצרים לו ימיו ושנותיו, אולם תקנת הקדמונים במקומותינו, שלא לקרוא בשם העולה לספר תורה, כדי שלא יהיה בכלל האמור, אלא השמש או הגבאי באים אל היחיד ומזמינים אותו לעלות לספר תורה, ואם אין ברצונו לעלות, מפני איזו סיבה, אומר לשמש או לגבאי לקרוא לאחר, ובזה אין חשש להנ״ל. [הליכות עולם חלק ז׳ עמוד קצד].

לד מאכל, כגון ככר לחם, שאכל ממנו עכבר או חתול, האוכל אותו בא לידי שכחה, ולכן יקלף ויחתוך מקום נשיכתם, וישליכהו, ושאר המאכל מותר. ויש שנמנעים לאכול המאכל (הככר) ההוא כולו, ובמקום צורך יש לסמוך על המתירים. ומי שאינו נזהר מלאכול דבר שאכל ממנו עכבר או חתול, ומשאר דברים המשכחים את הלימוד, אף על פי שאינו עובר משום השמר לך ושמור נפשך מאד פן תשכח את הדברים וכו׳. מכל מקום אין ראוי לעשות כן. [הליכות עולם חלק ז׳ עמוד ריז].

לה מי שיש לו בביתו תנור וכיריים מחוברים לקרקע, לא יתוץ אותם כדי להשתמש במקומם. וכן לא יסתום חלון או פתח לגמרי, אלא יניח

בהם חור כל שהוא, ולא תאונה אליו רעה. [חופה וקידושין (שובע שמחות חלק א). הלכות חנוכת הבית].

לו יש מקפידים שלא ישא אדם אשה ששמה כשם אמו, וגם לא ישא אשה ששם אביה כשמו, ואם רואה שהזיווג מתאים מבחינת מדות טובות ויראת שמים, ושאר ענייני הבית שיוקם בסיועו של חמיו לעתיד, יוסיף החתן שם על שמו, כגון אם שמו ראובן, ושם חמיו ראובן, יקרא שמו חיים ראובן, או רפאל ראובן, וכיוצא בזה, ויוחזק בשמו החדש שלשים יום, ואז יוכל לישאנה. וכן אם שם הכלה כשם חמותה, תוסיף הכלה שם על שמה, כגון ששמה שרה, ושם חמותה שרה, תוסיף שם, ויקרא שמה רות שרה, או לאה שרה, וכדומה, ויקבל ברכת גדולי הדור לנישואיו, ואז אין כל חשש בזיווג זה. [הליכות עולם חלק ז' עמוד רכא].

לז הנושא אשה שהיא קרובתו, כגון בת אחיו ובת אחותו, כדאי שיתייעץ עם רופאים מומחים ועם תלמידי חכמים מובהקים, אם אין חשש שהולדות שלהם יהיו בעלי מומים. [ילקוט יוסף על הלכות כיבוד אב ואם פרק ט', הליכות עולם חלק ז' עמוד רכב].

לח בענין נישואי בת כהן לישראל, יש שלשה סוגים בדבר, אם החתן תלמיד חכם ותורתו אומנותו, שבח הוא לאהרן שידבק בזרעו, וזוכה לעושר וכבוד. ואם הוא בינוני, שאיננו תלמיד חכם, אבל שומר תורה ומצות וקובע עתים לתורה, רשאי לישא בת כהן. אבל אם הוא עם הארץ שאין בו לא תורה ולא מצות, גנאי הוא לאהרן שזה ידבק בזרעו, וסכנה נשקפת לזוג אם ישא בת כהן. ועל זה אמרו (בפסחים מט.) או קוברה או קוברתו, בקיצור ימים. ולענין נישואי בת ישראל לכהן, אין להקפיד בדבר. [הליכות עולם חלק ז' עמוד רלט].

לט אשה שנישאת ומת בעלה, וחזרה ונישאת ומת בעלה השני, הרי זו אשה קטלנית, שהוחזקה להיות אנשיה מתים. הילכך לא תנשא לשלישי. ואם נישאת לא תצא, ואפילו רק נתקדשה מותר לה להנשא. ואם יש לה בנים מבעלה האחד, אינו מצטרף לשני להחזיקה בקטלנית. וכל שכן אם יש לה בנים גם מבעלה השני, שאינה נחשבת לקטלנית. [הליכות עולם חלק ז' עמוד רמו].

מ נכון להזהר שלא יכבה הנר בפיו, אפילו עומד מרחוק, וברוח שפתיו מכבהו. וטוב שהנשים שמכבות הנר בפיהן בערב שבת, שימנעו מזה. [הליכות עולם חלק ז' עמוד רמח].

מא איתא בגמרא ברכות (נד:) אמר רב יהודה, שלשה צריכים שימור, חולה חתן וכלה. במתניתא תנא חולה חיה חתן וכלה. ויש אומרים אף האבל. ויש אומרים אף תלמידי חכמים בלילה. (וכן הובא במגן אברהם סימן רלט סק"ז). ולפי המבואר בשבת (קכט.) שהיולדת כל שלשים יום דינה כחולה

שאין בו סכנה, נראה שצריכה שמירה כל שלשים יום. ונכון להזהר בכל זה. [עיין בשו"ת חיי הלוי (ח"א סי' עב אות יא). ובהליכות עולם חלק ז' עמוד רמט].

סימן קיז - שלא לעשות סחורה מדבר אסור

א כל דבר שאסור מן התורה אף על פי שמותר בהנאה אם הוא דבר המיוחד למאכל, אסור לעשות בו סחורה.

ב מותר להסתחר בקנייה ומכירה של דגי נוי טמאים, או בקוף קטן לשעשוע וכל כיו"ב, שמאחר ואינם עומדים לאכול ועשויים לנוי ושעשוע אין בזה איסור סחורה בדברים הטמאים. וכן הדין שמותר להסתחר בעופות קטנים המצפצפים, כמו תוכים, אף שהם אסורים באכילה. [בב"י סי' קיז כתב בעופות המגדלים אותם בבית לנוי, אין בהם איסור סחורה בדברים הטמאים. וכ"כ הפר"ח, והמהריק"ש, והברכי יוסף. וכתב בשו"ת יכין ובועז ח"ב סי' כה שלכן מותר לגדל קופים].

ג גביר גדול שיש לו בחוץ לארץ בית מלון, באיזור שכל תושביו גויים, ועשה חוזה עם חברת מלונות של גויים "הילטון", ובחוזה נאמר במפורש כי אין שום זכות ליהודי בעל המלון להתערב בניהול המלון כלל, בין בקניות בין במכירות, בין במטבחים בין בחדרי המלון, אלא החברה בלבד תנהל את המלון באופן בלעדי, ובעל המלון יקבל אחוז נכבד מכל הרווחים. ובהיות שכל המאכלים והמשקים שבמלון אינם כשרים, והאורחים הגויים שמתארחים במלון, מאכילים אותם נבלות וטרפות ודברים טמאים שאסורים מן התורה, חושש הגביר הנ"ל לאיסור עשיית סחורה בדברים האסורים מן התורה. העיקר לדינא להקל בדבר, שכל שאינו שותף בעסק עצמו, באופן שיש לחוש פן ישלח ידו ויאכל מהדברים האסורים, אין לאסור בזה משום סחורה בדברים האסורים מן התורה. וכאן הרי מפורש בחוזה שאין לבעל המלון להתערב בכל מה שנעשה שם. הילכך אין כאן בית מיחוש ומשרא שרי. [יביע אומר ח"ח חיו"ד סי' יג. ושם אות א' וב' כתב לבאר מחלוקת הפוסקים אם איסור סחורה בדברים האסורים, הוא מה"ת, או רק מדרבנן שמא יאכל מהמאכלים האסורים. ושם אות ד' האם אסור לעשות סחורה בספק איסור תורה. ושם אות ו' כמה דוגמאות שהתורה אסרה משום גזרה פן יכשל באיסור חמור יותר. וראה בילקוט יוסף איסור והיתר כרך ג' במבוא להלכות בשר בחלב].

הלכות הכשר כלים

סימן קכ - דיני טבילת כלים

א הקונה כלי סעודה חדשים מגוי, אסור להשתמש בהם עד שיטבילם במקוה או במעיין קודם שישתמש בהם, שכך נאמר בשלל של כלי מדין, ״אך במי נדה יתחטא״, ופירשו חז״ל (עבודה זרה עה:), מים שהנדה טובלת בהם. ונחלקו הפוסקים אם טבילה זו חיוב מן התורה, או אינה אלא מדרבנן, וקרא אסמכתא בעלמא הוא. ומדברי מרן נראה דסבירא ליה דהוי מדאורייתא. ומיהו טבילת כלי זכוכית לכולי עלמא הויא רק מדרבנן. ובספיקם יש להקל. [יחוה דעת חלק ד׳ סימן סד עמוד רלב. הליכות עולם חלק ז׳ עמוד רנ].

ב צריך להטביל הן כלים העשויים מכל מיני מתכות והן כלים העשויים מזכוכית, וכן כלי פיירקס ודורלקס המיובאים מחו״ל. אבל כלים העשויים מחרס, או כלים המצופים חרס, אין צריך להטביל, וכן כלים העשויים מפלסטיק או מניילון, וכן כל כלי פורצליין [בלשון ערבי פרפורי] פטורים מטבילה. [שו״ת יביע אומר חלק ד׳ סימן ח. יחוה דעת חלק ג׳ סימן ס׳ עמוד קצב]. ואין למורה הוראה ששואלים אותו להצריך להחמיר להטביל כלי פורצלן, מצד חומרא, שאין אחר המנהג כלום. וכיום בהרבה מקומות בעולם רוב כלי הפורצליין מצופים זכוכית, ולכן צריכים טבילה, וראה להלן סעיף ג׳. [הליכות עולם חלק ז׳ עמוד רנז].

ג כלי חרס המצופים מבפנים ומבחוץ באבר או בזכוכית, צריכים טבילה בברכה. ואם אינם מצופים אלא רק מבפנים, יטבילם בלא ברכה. [הליכות עולם ח״ז עמוד רנז].

ד כלי חרס המצופים באבר או בזכוכית רק מבפנים, שיש בהם מחלוקת אם צריכים טבילה, והדין הוא שיש להטביל אותם בלא ברכה, וכנ״ל, אם הם חביות גדולות של חרס המצופים, אין צריך להטבילם כלל, מפני שיש טירחא רבה בהטבלתם. וטוב שיתנם במתנה לגוי ויחזור וישאילם ממנו בדרך שאלה. [הליכות עולם ח״ז עמוד רסא].

ה בעת שמטביל את הכלים צריך שהכלי יהיה רפוי בידו. וצריך להטביל כל הכלי כאחד, ואפילו הוא כלי גדול וארוך, משום שאין טבילה לחצאין. [הליכות עולם ח״ז עמוד רנג].

ו צריך להזהר שלא תהיה חציצה בין הכלי לבין המים שבמקוה, ולכן אם יש חלודה על הכלי אפילו הוא חדש שלא נשתמש בו הגוי, צריך לנקותו יפה, ולהעביר החלודה מעליו. ולכן אולר שהלהב של הסכין מקופל בתוכו, צריך שיפתח אותו בעת טבילתו, כדי שיחדרו המים בכל סביבתו של הסכין, שאם ישאר הסכין בפנים ויטבילנו כשהוא מקופל בתוכו, יש לחוש לחציצה. וכן כל כיוצא בזה. והתוית הדבוקה לכלי צריך להסירה לפני הטבילה. [הליכות עולם ח״ז עמוד רעד].

ז אם מטביל כלי אחד, מברך עליו, אשר קדשנו במצותיו וצונו על טבילת כלי. ואם הם שני כלים או יותר מברך אקב״ו על טבילת כלים. ובדיעבד, בין שבירך על כלי אחד, על טבילת כלים, בין שבירך על טבילת כלים רבים על טבילת כלי, יצא. [יחוה דעת חלק ב׳ סימן יט עמוד עז. הליכו״ע ח״ז עמוד רנד].

ח יברך קודם טבילת הכלי, שיהיה עובר לעשייתן, ואם מטביל את הכלים בתוך המקוה המיועד לטבילה לרבים, יצא מחוץ לחדר ויברך, ויזדרז להטביל מיד. ואם מטביל בבור המיוחד לטבילת כלים, אם המים שם עכורים יתרחק ד׳ אמות יברך ויזדרז להטביל מיד. [הליכו״ע ח״ז עמוד רנד].

ט כלי שיש בו ספק אם חייב בטבילה או לא, יטביל עמו כלי אחר שחייב בטבילה בודאי, ויברך על טבילת כלים. ואם אין תחת ידו כלי הצריך טבילה ודאי, יטביל הכלי הספק בלי ברכה. [הליכות עולם ח״ז עמוד רנה].

ט כלי סעודה המיוצרים בארץ ישראל, ונמכרו לבעל חנות-כלים שהוא קראי, או מחלל שבת בפרהסיא, הקונה מהם כלים אלה, מן הדין אין צריך להטבילם, אם הכלים הם תוצרת בית חרושת של ישראל. ואם רוצה להחמיר להטבילם אסור לו לברך עליהם. ובכלי זכוכית הנקנים ממחלל שבת אפילו ממדת חסידות אין צריך להטבילם כלל. [יביע אומר חלק ב׳ חלק יורה דעה סימן ט׳].

י אבל הקונה כלים מן הגוי, אף על פי שהכלים הם תוצרת בית חרושת של ישראל, והפועלים ישראלים, מכל מקום כיון שעברו לרשותו של הגוי וקנינו, צריכים טבילה, שיצאו מרשות הגוי ונכנסו לרשות ישראל. [שם].

יא ישראל מומר לחלל שבת, ואפילו המיר לדת אחרת, וחזר בתשובה, אינו צריך להטביל את הכלים שברשותו. ורק את הכלים שנקנו מגוי או היו קודם ברשות הגוי, צריך להטביל. [ומכל מקום צריך להכשיר את הכלים שאכלו בהם דבר איסור ויעשה כן על פי שאלת חכם]. [הליכות עולם ח״ז עמוד רסט].

יב בעל ואשה נכרים שהתגיירו כדת, אינם צריכים להטביל את כלי הסעודה שלהם שנקנו קודם הגירות. ודי שיכשירו אותם כדת ממה

שבלעו איסור. [יביע אומר ח״ז סימן ח׳. ושם ביאר שאין זה דומה למעשה שהיה בכלי מדין, ועוד, שכאשר נתגיירו חלה עליהם קדושת ישראל, ואותה קדושה חלה גם על כליהם, וכמ״ש האחרונים. הליכות עולם ח״ז עמוד רסט].

יג סוחר יהודי המוכר כלי סעודה חדשים הקנויים מגוים, והטביל כמה כלים מפני שרצה להשתמש בהם לצרכי סעודתו, ואחר כך נמכרו לישראל אחר, יש אומרים שהקונה חייב להטבילם שוב, מפני שבשעת טבילתם הראשונה היו פטורים, כי ברשות הסוחר לא היו עומדים אלא לסחורה, ויש חולקים, ולכן למעשה הקונה יטבילם בלא ברכה. [יביע אומר חלק ז׳ חלק יורה דעה סימן ט׳].

יד כלי סעודה של בתי מלון, יש להטבילם בלא ברכה. [יביע אומר חלק ז׳ חיו״ד סימן ט׳ אות ג].

טו מותר לאכול ולשתות בקיוסק או במסעדה ובבית הארחה כשרים, אפילו כשיודעים בבירור שכלי הסעודה לא הוטבלו, וכן הדין בכלים שבמטוס, כי רבים מהאחרונים פוטרים אותם מדין טבילת כלי סעודה הנקנים מעכו״ם, מפני שעיקר קנייתם למסעדה ולקיוסק הוא לצורך מסחר, לארח בהם תיירים ועוברים ושבים, בכדי להרויח לפרנסתם, ולא להשתמש לצרכי בעל המסעדה ובני ביתו. ואמנם המנהג שמטבילים את הכלים של בתי המלון ומסעדות בלא ברכה. [יבי״א ח״ב סי׳ ט. יחו״ד ח״ד סי׳ סב עמו׳ רכה. הליכו״ע ח״ז עמוד רנא וערה]

טז ואמנם המתארח אצל חבירו שלא הטביל את הכלים, אין לאורח להשתמש בכלים שלא הוטבלו, ואפילו אם בעל הבית עבר והשתמש בכלים אלה במשך זמן רב. ועל כל פנים אין המאכל או המשקה שבכלי [שלא הוטבל] נאסרים. [יחו״ד שם. יבי״א שם. הליכו״ע שם].

יז במקומות שרוב בתי החרושת לכלים הם יהודים, וקנה כלים ואינו יודע אם הם של בתי חרושת של גויים או לא, אין צריך להטביל. [יביע אומר חלק ד׳ סימן ח סק״ה. וח״ו סימן יב סק״ה. יחוה דעת חלק ג׳ סימן ס׳ עמוד קצ]

יז ישראל שקנה כלים חדשים מן הגוי, על מנת להסתחר בהם, לא ישתמש בהם לעצמו אפילו עראי בלי טבילה, ואם הטבילם, יודיע לקונה אותם שכבר נטבלו, כדי שלא יבא לידי ברכה לבטלה. [הליכות עולם ח״ז עמוד רסח].

יח קומקום חשמלי שאם יתנוהו במים של המקוה להטבילו, יתקלקל, וכן כלי חשמל גדולים שאי אפשר להטבילם, יתנהו במתנה לגוי, ויחזור וישאלנו ממנו, כי השואל או השוכר כלים חדשים מן הגוי פטור מלהטבילם, כיון שלא קנאם להיות שלו. ואין זה דומה למעשה שהיה בכלי מדין, שהכלים היו לגמרי של ישראל. [הליכות עולם ח״ז עמוד רסה].

יט חצובה ששופתים עליה הקדרה, אפילו אם לפעמים נותנים עליה לחם לחממו, הולכים אחר רוב תשמישה, ופטורה מן הטבילה. וסכין של שחיטה אינו צריך טבילה, מפני שעדיין הבשר צריך בישול או צלייה, ואין עליו עדיין תורת אוכל ממש. [שם עמו' רסו].

כ ריחיים או מדוכה ששוחקים בהם קפה בלבד, אין צריכים טבילה, כיון שהקפה צריך בישול, ואין אוכלים אותו בעינו. וכל שכן אם מכונת הרחיים היא חשמלית, שיש חשש שתתקלקל אם יכניסה למים של המקוה, שאינה צריכה טבילה. [הליכות עולם ח"ז עמוד רסז].

כא מפצח אגוזים, מן הדין אין צריך טבילה, וטוב להטבילו בלא ברכה. [הליכו"ע ח"ז עמוד רסז].

כב שיניים תותבות אינם צריכים טבילה, אפילו נעשו על ידי גוי. [הליכות עולם ח"ז עמוד רסח].

כג ישראל שנתן חתיכות כסף לאומן גוי לעשות לו כלי, אין הכלי הזה צריך טבילה, הואיל ועיקר הכסף הוא משל ישראל, וכן ראוי להורות. [הליכות עולם ח"ז עמוד רסח].

כד כלים של חמץ שנכללו בשטר המכירה של מכירת החמץ, ראוי להחמיר הטבילם בלי ברכה. [יביע אומר חלק ו' חיו"ד סימן יא. יחוה דעת חלק ג' סימן כד, חזון עובדיה על פסח מהדו"ק עמוד רצ].

כה קטן אפילו הגיע לחינוך, אינו נאמן לומר על כלי סעודה של מתכות שהטבילם, אבל כשר הוא להטביל הכלים בפנינו, ויברך על טבילת הכלים, וכן נאמן הוא לומר על כלי זכוכית שהטבילם, כיון שעיקר חיוב טבילת כלי זכוכית אינו אלא מדברי סופרים. [שו"ת יביע אומר חלק ב' סימן ט אות ח'. ובילקוט יוסף חלק א' מהדורת תשמ"ה, עמוד קצ. הליכות עולם ח"ז עמוד רסב].

כו אין לשלוח קטן להטביל כלי מתכות, שמאחר וטבילת כלי מתכות מדאורייתא, לא מאמינים לקטן על זה. ומכל מקום להטבילם בפני ישראל גדול מותר. [ילקו"י דיני חינוך עמ' רעד]

כז אף על פי שמבואר בשלחן ערוך (סי' קכ ס"ד) שאין הקטן נאמן על טבילת כלים, מכל מקום בר מצוה שהגיע לכלל שנים נאמן על טבילת כלים, אף שלא נבדק אם הביא שתי שערות, דסמכינן על החזקה דרבא להקל בזה. [יביע אומר ח"ז חיו"ד סי' ט' אות ד. הליכו"ע ח"ז עמו' רסב].

כח אם הטביל כלים על ידי גוי בדיעבד עלתה להם טבילה. אבל לכתחלה לא יעשה כן, בשביל הברכה, שאם לא יטבילם בעצמו אינו רשאי לברך, שאין שליחות לגוי. [הליכות עולם ח״ז עמוד רסג].

כט צלוחיות גדולות של זכוכית שמכניסים בהם יין לקיום, אבל אין משתמשים בהם לשתות מהן, ראוי לטובלן בלא ברכה. ויש פוטרים אותן לגמרי מן הטבילה. והמיקל יש לו על מה שיסמוך. [הליכות עולם ח״ז עמוד רנו].

לא כלים שהוטבלו כדת, ונתערב בהם כלי שעדיין לא הוטבל, יש אומרים שדינו ככל תערובת יבש ביבש, חד בתרי בטיל, ויש מחמירים לחזור ולהטביל את כולם, דהוי כמו דבר שיש לו מתירים, אך יטבילם בלא ברכה. ואם הם כלי זכוכית יש להקל שלא להצריכם טבילה כלל. [הליכות עולם ח״ז עמוד רעו].

סימן קכא - דיני הכשר כלים

א הלוקח כלים ישנים מן העכו״ם כדרך שנשתמש בהם העכו״ם כך הוא היכשרן, וכבולעו כך פולטו. ותנור שאופים בו לחם עם שומן מן החי, שהוא אסור מן התורה, ורוצים לאפות בו פת של ישראל, ואי אפשר לפרק את התנור וללבן אותו, הדרך היא להמתין עשרים וארבע שעות בלא להשתמש בתנור זה כלל, ואחר שינקו אותו היטב שלא ישאר בו שום חשש דבר בעין, וישפשפו היטב במי אמה או אקנומיקה מהדברים הפוגמים בודאי, כדי לוודא שאם נשאר משהו מהפת האסורה או מהשומן ייפגם על ידי חומרי הניקוי. ויעשו ליבון קל, ודי בזה במקום צורך. [יביע אומר חלק ט׳ חאו״ח סימן מה אות ב].

ב כלים יקרים העשויים פורצליין (פרפורי), כגון צלחות וכוסות, שנשתמשו בהם באיסור, ועברו יותר משנים עשר חודש שלא נשתמשו בהם כלל, ויש הפסד מרובה לזורקם, מותר להשתמש בהם אחר מעת לעת, דחשיב כדיעבד. ומכל מקום לרווחא דמילתא יש לעשות להם הגעלה ג׳ פעמים, ולהשתמש בהם בהיתר. [יביע אומר חלק ז׳ חלק יורה דעה סימן י׳, ושם דן בבעל תשובה אשר בהיותו רחוק מתורת ה׳ השתמשו בביתו במערכת כלים אחת לבשר וגם לחלב, ואת הבשר לא הכשירוהו כדת, באופן שהכלים נאסרו, וכשזכה לחזור בתשובה, קנה כלים חדשים להשתמש בהם כדת, ונשארו אצלו כלים רבים יקרים העשויים פורצליין (פרפורי), ובעיקר צלחות וכוסות, שנשתמשו בהם באיסור, ועברו יותר משנים עשר חודש שלא נשתמשו בהם כלל, ושם האריך בדברי החכם צבי וסיעתו דס״ל שאחר ששהו הכלים י״ב חודש, כלה הטעם הבלוע בהם, והוי כעפרא בעלמא, ומותר להשתמש בהם, והאחרונים השיגו עליו מתשובת הרשב״א דס״ל דלא מהני ישון י״ב חודש אלא בקנקנים שהיו בהם יין נסך, שאחר י״ב חודש כלה הלחלוחית שבהם, משא״כ בשאר איסורים. אולם מדברי הרמב״ן והרא״ה מוכח דפליגי, וס״ל להקל בזה גם בשאר איסורים, ומכיון דהוי פלוגתא דרבוותא בדרבנן, ספקא דרבנן לקולא, ובצירוף שהצלחות והכוסות אינם אלא כלי

שני, וגם בצירוף דעת האומרים שכל שיש הפסד מרובה בדבר, כגון כלי חרס שנשתמשו בהם באיסור, מותר להשתמש בהם אחר מעת לעת, דהוי כדיעבד].

ג מחבת שטיגנו בו בשמן דבר איסור, אין מועיל לו הגעלה, וצריכה ליבון, דלא חשיב ככלי שהשתמשו בו בדבר לח, ואמנם לגבי פסח יש להקל בהגעלה, שהרי רבים מהפוסקים סוברים דחמץ נחשב היתרא בלע ואין בו דין ליבון, ואף שמרן הש״ע החמיר (בסימן תנא ס״ד) להצריך ליבון בכלים שבלעו חמץ בלא אמצעות רוטב, מכל מקום בכהאי גוונא יש לסמוך עליהם להקל בהגעלה. [יביע אומר חלק י׳ דף שכ טור א׳ אות יח].

ד קצב שמכר בשר החתום בחותם חלק, ואחר כך נתברר שבאותה חנות היתה גם בהמה אחת טריפה, והוא מכר אותה בטעות, והקונים בישלו את הבשר בכלים, ונתנו הבשר בצלחות העשויים מכלי פורצליין, או אמאייל [מתכת מצופה בסממנים] וקיים הפסד מרובה לאסור הכלים, יש להורות להכשיר את הכלי על ידי הגעלה, וגם את כלי החרס יש להתירם על ידי הגעלה ג׳ פעמים, מאחר שאין השואלים בטוחים שנכשלו באכילת בשר טריפה, כי אצל אותו קצב היה גם בשר של בהמה כשרה. [יביע אומר ח״י חיו״ד סימן ה׳ עמוד קצו].

סימן קכב - דין נותן טעם לפגם בכלים

א המבשל במזיד בקדרה שאינה בת יומא, יש להחמיר ולאסור עליו התבשיל, אף על פי שקיבל טעם לפגם, משום קנס. [שו״ת יביע אומר חלק ח׳ חלק יורה דעה סי׳ יד. שכן מבואר בדברי הרשב״א והרא״ה והמאירי והריטב״א. ושלא כדברי הרב שם אריה שפסק להתיר, ולא זכר שר מהראשונים הנ״ל, גם שלא כדברי הרה״ג רבי יוסף ידיד בשו״ת שארית יוסף שפסק להקל, וגם ממנו נעלמו דברי הראשונים הנ״ל].

הלכות יין נסך

סימן קכג, קלד - דיני יין נסך

א סתם יינם של הנוצרים, שהם עובדי עבודה זרה, אסור בהנאה, וגם מגעם ביין שלנו אוסר בהנאה. ואסור למוכרו לגוי או ליתנו במתנה לגוי, אלא ישפכנו לתוך האסלה של בית הכסא. אבל היין של הערבים (ישמעאלים) שאינם עובדי עבודה זרה, ומאמינים בייחוד השם, אינו אסור בהנאה, אלא רק בשתיה, גזרה משום בנותיהם, שהוא איסור חתנות, ואף מגעם ביין שלנו אוסר בשתיה. וכן המנהג.

ב ספק סתם יינם, או ספק מגעם ביין שלנו, של ישמעאלים (ערבים) מותר אפילו בשתיה, אבל בספק מגע הנוצרים ביין שלנו יש להחמיר, ואע״פ שהוא ספק דרבנן, מפני חומר האיסור של יין נסך החמירו בו חכמים.

ג אף על פי שהלכה רווחת אצלינו שסתם יינם של עכו״ם גם בזמן הזה אסור בהנאה, ואפילו מגעם של הנוצרים ביין שלנו אוסר בהנאה, שכן דעת מרן שקבלנו הוראותיו, מכל מקום אם העכו״ם חייב לו ממון, מותר לו לגבות חובו מסתם יינם, כשאי אפשר לגבותו ממקום אחר, שהוא כמציל מידם, שאפשר שגם מרן מודה בזה, הילכך יש להקל.

ד בראנדי (קונייאק) שנעשה מן היין של סתם יינם, אסור לשתותו, והנוהגים היתר בדבר, אין להם על מה שיסמוכו, ויש למחות בידם ולבטל מנהגם.

ה יין שמערבים בו דבש או פלפלין, אם נשתנה טעמו מחמתם, אינו נאסר במגע גוי. ואין צריך שיהיה הדבש שליש מן היין, אלא הכל תלוי בשינוי טעמו של היין. והוא הדין אם נתנו צוקר ביין ונשתנה טעמו, אינו נאסר במגע גוי, ואפילו אם הוא נוצרי שעובד ע״ז.

ו יין של ישראל שנתבשל, דהיינו שהרתיחו אותו על האש, אפילו רתיחה אחת בלבד, שוב אינו נאסר במגע גוי. ולכן היין המפוסטר אינו נאסר במגע גוי, או חילוני. והוא שיהיה מפוסטר עד שמונים מעלות, שאז בודאי רתח, ונתמעט ממדתו על ידי הרתיחה. ואמנם יש שכתבו להחמיר בזה, כיון שכיום היין המבושל הוא מצוי מאד, והרי הוא בכלל גזירת יין נסך, ורק בזמן חכמי התלמוד שלא היה מצוי יין מבושל לא גזרו בו, כמבואר בדברי הרא״ש, מה שאין כן בזמן הזה. אולם העיקר לדינא כמו שנהגו להקל בדבר, דמה שכתב הרא״ש שהטעם שלא גזרו על יין מבושל מפני שאינו מצוי, היינו דוקא לענין לשתותו עם הגוי ביחד במסיבה אחת, כההיא דשמואל ואבלט (בע״ז ל.), דאיכא משום חתנות, אבל לגבי מגע גוי ביין שלנו דלא שייך טעמא דחתנות, אין צורך בטעמו של הרא״ש דהויא מילתא דלא שכיחא, ולכן הטור (סי׳ קכג) דמיירי במגע של גוי ביין שלנו, לא הזכיר טעמו של הרא״ש, אלא כתב הטעם משום שאינו ראוי לניסוך, וכמו שכתב הרמב״ם, הילכך בנידון דידן דקיימינן לגבי מגע גוי ביין שלנו, כל יין מבושל במשמע, ואפילו במפוסטר שהוא מצוי מאד, אין בו תורת יין נסך במגע הגוי ביין שלנו. וכן כתבו הסבר זה הרבה מגדולי

האחרונים. ומה שיש מערערים שהפיסטור אינו משנה טעמו וריחו של היין, הרי הגאונים והרשב״א והר״ן וסיעתם, סבירא להו שיין מבושל נקרא משהרתיח היין על האש, וכן פסק מרן השלחן ערוך, ולא הצריכו שינוי טעם וריח, וכן הלכה רווחת. וקבלת הגאונים מכרעת. הילכך המנהג להקל ביין מפוסטר יסודתו בהררי קודש, ורק מהיות טוב נכון לכתחלה להזהר ממגע גוי גם ביין מפוסטר, אבל בדיעבד אין לאסור כלל שהתורה חסה על ממונם של ישראל. [יביע אומר חלק ח׳ חיו״ד סימן טו].

ז ברנדי (קוניאק) שנעשה על ידי גוים מן היין, שדינו כיין נסך, (כנ״ל אות ד), אפילו חזרו וצירפוהו פעם שנית, והוי זיעה דזיעה, מ״מ נשאר באיסורו, ואין חילוק בין זיעה ראשונה של היין, לזיעה שניה ושלישית, שבכולם יש לאסור, שלא פקע איסורו.

ח פשט המנהג בישראל, שבמקום שאין היין מצוי, מבשלים צימוקים אחר שרייתם זמן מה, ואחר כך סוחטים אותם עם מי שרייתם בתוך שקית בד, ומקדשים ומבדילים על היין שיוצא מהם. ויש להם על מה שיסמוכו. ואין צורך לשרותם שלשה ימים רצופים. ואם נגע גוי ביין אחר שהופרש היין מן הצימוקים אוסר אותו. ואם הורתחו, דינם כדין יין מבושל שאין מגע גוי אוסרתו.

ט חומץ גמור וחזק שאם שופכים אותו על הארץ מבעבע ומעלה רתיחות, הרי זה חומץ גמור, ואם נגע בו גוי אינו מנסכו, ומותר להשתמש בו. אבל אם לא הגיע לידי כך, הוא נחשב לספק יין, ואם נגע בו גוי נוצרי, נאסר. ומכל מקום נראה שבמגע ישמעאלי (ערבי) לא נאסר.

י ישראל מומר שמחלל שבת בפרהסיא במלאכות דאורייתא, כגון שנוהג במכונית בשבת, או שמעשן סיגריה ברשות הרבים בשבת, ושאר כל המלאכות, אם נוגע ביין, הרי הוא אוסר את היין במגעו, ואם יצק מן הבקבוק של היין אל תוך כוס, מה שבתוך הכוס נאסר, ומה שעדיין בתוך הבקבוק מותר. וכן אם הגביה את הבקבוק הפתוח, אינו אוסרו. ואמנם יש אומרים שאם הוא מתפלל בשבת ומקדש על היין בשבת, ואומר זכר למעשה בראשית, אף על פי שהוא מחלל שבת בפרהסיא, אינו מנסך את היין, ויש חולקים. והמקילים בזה יש להם על מה שיסמוכו, ובפרט בדיעבד שעבר ומזג היין. [יביע אומר חלק א׳ חלק יורה דעה סימן יא]. ורוב היינות שבארץ ישראל כיום עברו תהליך פיסטור, וממילא אין ביין מבושל או מפוסטר דין יין נסך במגע חילוני או גוי. [יבי״א חלק א׳ סימן יא אות כא].

יא גוי שהוא עובד עבודה זרה, שרואה יין של ישראל, יש מחמירים ממדת חסידות שלא לשתות מן היין הזה, ושלא לקדש עליו, ודוקא כשרואה את היין עצמו, כשמערה אותו ישראל מכלי לכלי, אבל אם הוא רואהו מבחוץ כשהוא בתוך בקבוק של זכוכית או צלוחית מכוסה, איך

בכך כלום, ואם הוא ישמעאלי (ערבי) שרואה את היין, אפילו מדת חסידות אין בדבר.

יב השולח יין לחבירו ממקום למקום על ידי גוי, צריך לסגור הכלי שהיין בתוכו, בשני חותמות, חותם בתוך חותם.

יג השולח לחבירו על ידי גוי חתיכות בשר או דג, שאם יחליפם הגוי עלול חבירו להכשל באיסורי תורה, צריך לחתום אותם בשני חותמות, והוא הדין לשולח לחבירו יין ע"י גוי. אבל השולח חומץ יין, או יין מבושל, או גבינה וחלב, מותר לשלוח ע"י גוי בחותם אחד.

יד אסור להשכיר מחסנים לאחסן שם יין נסך, כי יין נסך אסור בהנאה, ולדעת מרן השלחן ערוך הדין כן אף בסתם יינם [של נוצרים]. אולם מי שעבר והשכיר מחסנים לגוי, בלא ידיעת האיסור, והגוי איחסן שם חביות של סתם יינם, ובידו לאחסן שם גם דברים אחרים, ולאו דוקא יין, ויש הפסד גדול מאד בביטול חוזה השכירות, יש להקל בדיעבד ליהנות מהדמים. אבל מיד עם סיום מועד חוזה השכירות לא יחדש אותו אם יודע שמאחסנים שם יין. [כן העלינו בס"ד בתשובה בכת"י].

טו ראובן שיש לו במחסן שני כדי יין כשרים, ואחד שנאסר על ידי מגע ישמעאלי, והניח עליו סימן, חוט אדום, להודיע שהוא אסור, ואשתו אמרה למשרתת שלה להביא לה יין לקדרה, והלכה ולקחה יין מכד אחד מן השלשה, ואינה יודעת מאיזה מהם, אף היכא דאיכא איסור קבוע, כיון שדינו כמחצה על מחצה כל היכא דהוי מדרבנן מותר ככל ספיקא דרבנן. [יביע אומר חלק י' בהערות לרב פעלים ח"ב, דף שכב טור ב' אות כב].

טז יין שנגע בו קראי אין אוסרים משום יין נסך. [יביע אומר חלק ה' סימן י]

יז מותר להביא שמן מחוץ לארץ, לארץ ישראל, באניה בתוך מיכליות ענקיות, אשר מקודם השתמשו בהם במשלוח סתם יינם, אך לפני נתינת השמן לתוכן מנקים אותם בשטיפת סודה קאוסטית, ושטיפה נוספת במים צוננים, ובין היין לשמן שוהה המיכלית כשהיא ריקה יותר משיעור מעת לעת. [יביע אומר ח"ח חיו"ד סי' ה עמוד עדר, מטעם נטל"פ. ובצירוף דעת החוות דעת שבכלי מתכות אין איסור כבוש. וראה עוד ביביע אומר ח"ט חיו"ד סי' ה עמ' עדר].

יח שמן הנעשה בחו"ל מחרצנים של סתם יינם, ואין בו טעם יין כלל, מותר באכילה. [יביע אומר ח"י סימן יא, ושם האריך בדברי רבינו יונה שאיסור שנהפך להיתר בתר השתא אזלינן ומותר באכילה, ובדברי האחרונים בזה. ושם אות ג' העלה להתיר, משום שאין היין שבחרצנים נהפך לשמן ע"י הכבישה במכבש, אלא יש בחרצנים תאים המכילים שמן בתוכם, וכל שאין טעם יין בשמן יש להתיר. ושם אות ד' האריך בדבר סתם יינם אם נחשב כאיסור דרבנן שיש לו עיקר מן התורה, או לא, ונפקא מינה לענין ספק בסתם יינם אי אזלינן לקולא. וכן בעיקר הדין אם ספק דרבנן שיש לו עיקר מה"ת, הוי לקולא. ע"ש].

הלכות עבודת כוכבים

סימן קלט - הלכות עבודת כוכבים

א נרות שעוה שהקצו אותם לכנסיה של עבודה זרה ומסרום לכומרים, וקודם שהכניסום הכומרים לכנסיה שלהם, נתנו אותם לישראל, מותר להדליקם בבית הכנסת, או לחנוכה או לנרות שבת, שדוקא קרבן אסור גם המוקצה בלבד, מה שאין כן לדבר מצוה, הזמנה לאו מילתא היא (סנהדרין מז:). [הליכות עולם חלק ז' עמוד רעז].

סימן קמ-קמא - דין הצלמים וצורות עבודה זרה

א אסור לעשות צורת אדם בולטת, ואסור להשהותה בביתו. ודוקא כשהיא צורה שלימה בכל איבריה, אבל פרצוף אדם וצוארו עד החזה בלי גוף, אפילו הוא בולט, אין בו שום איסור, בין בעשייתו, בין בשהייתו. והמנהג להקל לקנות לילדים הקטנים לשם שחוק ושעשוע, בובות העשויות תבנית אדם, שנעשו לשם משחק, ומכל מקום טוב להחמיר היכא דאפשר שלא לקנות בובות תבנית אדם שלם בכל חלקי גופו ואבריו, רק חצי הגוף העליון, או כאותם הנראות מצד אחד, דהיינו עין אחת וחצי חוטם ויד ורגל. ומותר לסחור בהם למכור ולקנות, גם בתבנית אדם שלם בכל איבריו. ואותם בתי חרושת העושים זאת לכתחלה מאן לימא לן שברצון חכמים עושים. והשואל על זה לעשות מעשה לכתחלה מורים לו להחמיר. ומכל מקום אין למחות בידי המקילים לעשות כן. [יביע אומר ח"ג סימן ח. וחלק י' חיו"ד דף שעב טור א ד"ה והנה. יחוה דעת חלק ג' סימן סד עמוד רג. הליכות עולם ח"ז עמ' רפב]

ב נשים הלובשות פאה נכרית, ויש להן בבית פסל צורת אדם בולט כדי להניח עליו את הפאה בשעה שאינן לובשות אותה, יש לקרוא עליהן: עבירה גוררת עבירה, שעצם לבישת פאה נכרית ולצאת בה לרשות הרבים, אסורה היא לרוב הפוסקים, והגאון ההפלאה ובית דינו החרימו

את היוצאות לרשות הרבים בפאה נכרית, ומרעה אל רעה יצאו להניח בביתם צורת אדם בולטת, שהיא אסורה לדעת כל הפוסקים, ויש למחות בידן ולהחזירן בתשובה. ומכל מקום אם אין צורת אדם שלימה, אלא רק חצי העליון של האדם, אין למחות ביד העושות כן, שהרי מרן בשלחן ערוך (סימן קמא סעיף ז) כתב להתיר בזה. [רב פעלים חלק ד' סימן י' ד"ה אמנם. הליכות עולם חלק ז' עמוד רפה].

ג פרוכת שרקום עליה צורת אריות מצדי לוחות שכתוב בהם עשרת הדברות, יש לאסור לתלות פרוכת זו על ההיכל של ארון הקודש מבחוץ. וכן יש לאסור להקים צורת אריות מברונזא או שיש, וכיוצא, מעל לארון הקודש. ורבני ישראל נקראים לדרוש ברבים על כך, ולדבר על לב הגבאים במתק שפתים, להסיר צורות אלו מבתי הכנסת, ולפרסם ברבים שלא יוסיפו להקדיש פרוכות כאלה לבית הכנסת. ויש לעשות הכל בחכמה ובתבונה בשלום ובמישור, ולא לגרום ח"ו למחלוקת, כי דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום. [יחוה דעת חלק ג' סימן סב. ירחון קול תורה].

ד צלב (שתי וערב) שתולין אותו הנוצרים בצוארם, אין לו דין עבודה זרה, שלא נעשה אלא לזכרון בעלמא, ומותר בהנאה, כיון שאין דרך להשתחוות לו, והוא הדין לצלב הניתן לאיש נכבד מאת המלכות לאות הוקרה וכבוד, (מדליה), שאין בו כל חשש שהשתחוו לו, שמותר לאיש ישראל לעונדו על חזהו ולהתכבד בו, כיון שאין בו סרך של עבודה זרה, רק לכבוד בעלמא, אלא שטוב שלא לעונדו תמיד, אלא רק בשעה שמבקר אצל אנשי השלטון, ובהופעות רשמיות, וכיוצא בזה. [שו"ת יחוה דעת ח"ג סי' סה. הליכות עולם ח"ז עמוד רעז].

ה יהודי שהזדמן לו בגד מרוקם ברקמי זהב בצלבים רבים, שנועד לראש הכומרים, שלובש אותו בבקוריו לפני המלכים, או בכנסיה שלהם ביום אידם, וזה קנאו על מנת למוכרו למי שירבה במחיר, בדיעבד יש להקל לו למוכרו לנוצרי. [יביע אומר חלק י' חיו"ד סימן יד עמוד רכב. בהסכמת מו"ר ראש הישיבה הגאון רבנו עזרא עטייה זצ"ל].

ו מותר להצטלם בתמונה פוטוגרפית. ואין לחוש בזה משום הנאמר "לא תעשה לך פסל וכל תמונה". ואף לדעת המחמירים בצילום, יש להקל בצילום חצי גוף העליון בלבד. והוא הדין שיש להקל בצילום פרופיל, שרואים בתמונה רק צד אחד של הפנים, עין אחת ואוזן אחת. וכל זה ממשנת חסידות לשרידים אשר ה' קורא, אבל מעיקר ההלכה כבר פשט המנהג להקל בזה בכל אופן בצילום. בפרט כשיש צורך לחיבוב התורה. וכן נפוץ המנהג גם אצל החרדים לדבר ה'.

ז תמונת אדם בולטת שנראה שם חצי גופו (פרופיל), כאדם השוכב על צדו, שאין נראה ממנו אלא עין אחת ואזן אחת ויד אחת ורגל אחת, וצד אחד

של החוטם, מותרת, כיון שאין שם תמונת אדם בשלימותו. [הליכות עולם חלק ז' עמוד רפה].

ח נוהגים לקשט הסוכה בחג סוכות בתמונות של צדיקים וגדולי הדור, וכן יש לתלות בביתם תמונות של גדולי תורה לקיים: והיו עיניך רואות את מוריך. והדין כן גם בציור של תמונת אדם, שאין איסור בציור זה, כל שאינה צורה בולטת. וכל שכן שמותר להשהות התמונה באלבום, או לתלות התמונה בחדרי משכיותיו. [יחוה דעת חלק ג' סימן סג. הליכות עולם חלק ז' עמוד רפב].

ט מותר לתלות תמונות של חיות ועופות, על כותלי הבית, בין ציור בין תמונות מצילום, שכל שלא נעשו לשם עבודה זרה, ונעשו לשם נוי וכיוצא, יש להקל. ומותר להסתכל בתמונות אלה וליהנות מיופיין.

י מה שנהגו להדפיס על שטרות כסף צילום דיוקנאות של בני אדם, אין לפקפק בזה, שכבר נתבאר שפשט המנהג להתיר צילום אדם ע"י פוטו-גרפי. [יבי"א ח"ד חיו"ד סי' כב אות ג].

יא מותר לצייר צורות בהמות חיות ועופות ודגים וצורות אילנות ודשאים אפילו בציור בולט, מכל מקום בבית הכנסת אין ראוי לצייר כן על הכתלים, כדי שהדבר לא יבלבל את כוונת המתפללים. [ילקוט יוסף חלק ב' על הלכות קריאת התורה ובית כנסת].

יב צורת חמה ולבנה וכוכבים אסור לעשות, בין שוקעות בין בולטות. ומצינו לרבים שנהגו להקל בדבר, בפרט לילדים קטנים, וסמכו על כמה חילוקים שכתבו הפוסקים, שיש אומרים שאם צורת החמה או הלבנה אינה שלימה, וחסר בה משהו, אין איסור בדבר. [רב פעלים. דרכי תשובה]. ויש מי שכתב שאם מציירים את החמה והלבנה בצבעים בלבד, דלית ביה משאש, מותר. [מהר"ם מרוטנבורג שמברדכי. וכ"כ בדעת כהן]. ודעת הרשב"א והריטב"א והרא"ש שאין איסור אלא בציור בולט. אבל בציור שוקע מותר. אולם לדינא מרן סתם בשלחן ערוך שצורת חמה ולבנה וכוכבים אסור לעשות בין שוקעות בין בולטות. ודעת המהר"ם אלשיך, שגם בציור חסר כגון צורת לבנה חסרה כמו שנראית בתחלת החודש במרום, יש לאסור. וכן דעת המהרימ"ט. [הליכות עולם חלק ז' עמוד רפז].

יג אסור לבנות בית דוגמת ההיכל, השוה לארכו ורחבו וגובה קומתו. וכן אסור לעשות שלחן דוגמת שלחן של לחם הפנים שבמקדש, בארכו ורוחבו וקומתו. אולם דגם של משכן מוקטן, העשוי להסביר על ידו לתלמידים ביאורי הפסוקים של עשיית המשכן, מותר. ואין בו איסור כלל, בין בעשייתו בין בשהייתו. וכל שכן אם עושה הדגם של המשכן מניילון הקשה (בקליט) או ממתכת שיש להתיר. [ילקו"י דיני חינוך קטן עמוד רעט. הליכות עולם חלק ז' עמוד רפח]

יד אסור לעשות מנורה של שבעה קנים ממתכת, בין של זהב בין של שאר מתכות. אולם אותם המנורות החשמליות הקבועות בבתי הכנסת, בנות שבעה קנים, שעל קני המנורה יש נורות סגורות, המאירות על ידי חשמל, ואין שם למעלה בית קיבול לתת שם שמן ופתילה, מותר לעשותה ולקיימה. ואין להחמיר להוריד ממנה קן אחד כדי שלא יהיה שוה למנורות בית המקדש, כי החומרא בזה מביאה לידי קולא, שהרי אסור לסתור או לנתוץ דבר מבית הכנסת. ומכל מקום לכתחלה טוב שלא לעשות עוד מנורות כיוצא באלה, ואפילו בבית הכנסת, אף על פי שאינם לצורך הדיוט. אך המיקל אף לכתחלה יש לו על מה שיסמוך. [שו"ת יביע אומר חלק א' חיו"ד סי' יב. יחוה דעת חלק ג' סימן סא עמוד קצד]

טו מותר לעשות טפטים מבד ולהדביקם על קירות הבית, אף אם ידוע שיש בהם שעטנז. וכן מותר לקבוע בגדי רקמה בכתלים, כשהם מחוברים למעלה ולמטה ומן הצדדים במסמרות, אף שהם כלאים, ומותר לישב סמוך להם. וכן תמונת גובלן העשויה מפשתן, ורקמו עליהם בחוטי צמר, והם שעטנז, מותר לתלותם בקיר, ואין בזה איסור שעטנז. ולענין "וילון" ראה בהלכות שעטנז. [ילקוט יוסף דיני שעטנז סימן שא].

סימן קמג - שלא לבנות ביתו סמוך לבית עבודה זרה

א נכון להזהר לכתחלה שלא לעשות בית כנסת תחת דירת גוי, שבודאי אין הגוי נמנע מלהשתמש בעליית בית הכנסת תשמיש של גנאי, או שיש לו שם עבודה זרה וכדומה. ובדיעבד שכבר עשו בית כנסת תחת דירת גוי, יש להתיר לקיים את בית הכנסת, בפרט אם הוא לזמן עראי, שכל התפלות מופנות לבית המקדש, ומשם עולות השמימה.

ב יחיד הדר בבנין קומות, ומעליו דרים גוים, אם נאנס ומתפלל ביחידות בביתו, מותר לו להתפלל גם תחת דירה של גוי.

ג בית כנסת קבוע שמתפללים בו מספר שנים והגויים רכשו בסמוך אליו בנין, ועשאוהו לבית עבודה זרה שלהם, מעיקר הדין אין צריך לפנות את בית הכנסת ולרכוש מקום אחר לתפלה, רק שיעשו ככל האפשר לאטום את החלונות היטב כדי שלא ישמעו את כלי השיר והנגינות מהבנין הסמוך.

ד יש להחמיר בכל תוקף שלא להכנס לכנסיה של נוצרים, ואין להקל בזה אפילו משום דרכי שלום ומניעת איבה. [יבי"א חלק ב' חלק יורה דעה סימן יא. יחוה דעת חלק ד' סימן מה עמוד רלה]

ה ולפיכך שגריר יהודי בחו״ל שהוזמן מטעם השלטונות שם לטקס השכבה בכנסיה או במסגד, במות אחד השרים שלהם, אסור לו ללכת אל הכנסיה, אלא ימציא אמתלא על העדרו, אבל במסגד מותר, שאינו בית עבודה זרה, כיון שהישמעאלים אינם עובדי ע״ז כלל, וכמ״ש הרמב״ם, ולכן סתם יינם של ישמעאלים אינו אסור בהנאה, אלא רק בשתיה משום גזרת בנותיהם. ומותר להתפלל במסגד של ישמעאלים, כיון שאינו דומה לכנסיה של נוצרים שהיא בית עבודה זרה. [יביע אומר חלק ז׳ חלק יורה דעה סימן יב].

ו חצר שיש בה עבודה זרה, אסור להכנס לתוכה אלא אם כן רוצה לעבור דרכה בכדי לקצר את דרכו, ואדרבה עדיף שיעשה כן מאשר לילך בדרך ארוכה, מאחר ונראה כמכבד את העבודה זרה שלא עושה אותה קפנדריא. ומכל מקום אם יש עוד דרך קצרה כמוה, ראוי להחמיר שלא לעבור דרך חצר זו. ולכנסיה אסור בשום אופן.

ז אף בעלי אומניות אסור להם להכנס לתקן ולסייד בכנסיה של נוצרים, או ריהוט וכיור של כלים קבועים וכדומה. ויש להזהירם על כך.

ח הסכמת האחרונים שאין להפוך כנסיה של נוצרים שעבדו שם עבודה זרה בקבע, לבית כנסת קבוע.

ט מותר להתפלל בתוך מערת המכפלה ולהקים שם בית כנסת, אף על פי שעל גבי המערה יש גם מסגד של הערבים. [ילקו״י על הלכות השכמת הבוקר עמו׳ תיב. ילקו״י הלכות ציצית, מהדורת תשס״ד, עמוד שצ. ילקו״י, תשס״ד, סי׳ צ, הערה יב, תפלה כרך א׳, עמוד קסח. שארי״י ח״ב עמ׳ שב].

סימן קמח-קנ - דיני חגי האלילים

א בזמן הזה מותר לשאת ולתת עם הגויים בימי חגיהם, ולהלוותם כמו בכל ימות השנה.

ב אין מוכרים בתים ושדות בארץ ישראל לעכו״ם, אבל משכירים להם בתים ולא שדות. ובחו״ל מוכרים אלו ואלו.

ג מי שיש לו נושים רבים, אסור לו לברוח מפניהם לבית עבודה זרה, אף בזמן הזה, דמשום דרא דממונא, או איבה, אין להתיר את הכניסה לבית עבודה זרה, שרק מפני פיקוח נפש שרי.

ד אסור ליתן מתנת חנם לעובד כוכבים שאינו מכירו. אבל אם מכירו שיקבל ממנו טובת הנאה, אין איסור ליתן לו מתנת חנם. ויש אומרים שכל האיסור דוקא בנוצרי, אבל בישמעאלים אין איסור ליתן להם מתנת חנם. ויש חולקים. ויש אומרים עוד, שאין איסור זה נוהג אם הוא נעשה לתועלת הישראל שלא יהיה לו הפסד מרובה, או במכירה לזמן. ויש חולקים גם בזה. [ע"פ המבואר ברמב"ם ספר המצוות מצוה נא. ואף להגירסא שהביאו בהוצאת פרנקל, שהוא דוקא בגר תושב, כבר כתב בכס"מ פ"י ממאכלות אסורות ה"ז, דהיינו שהוא מבני דת דלא פלחי לע"ז. ע"ש. ו זו כוונת הרמב"ם בספר המצוות. וע"ש בהגר"א סי' קכד סק"ד דלרבותא נקט גר תושב דאפ"ה אוסר בשתיה].

ה בזמן הזה נהגו להקל למכור לגוי הן בהמה דקה והן בהמה גסה.

ו מותר לפרנס עניי הגויים ולבקר חוליהם, ולקבור מתיהם, ולהספידן, ולנחם אבליהם, מפני דרכי שלום.

סימן קנ-קנג - דיני ייחוד ואכילה עם עכו"ם

א לא יתייחד ישראל עם עובדי כוכבים החשודים על שפיכות דמים. ולא תתייחד ישראלית עם עובד כוכבים אפילו הם רבים ונשותיהם עמהם.

ב גוי שעשה משתה לחופת בנו או בתו, והזמין ישראלים להשתתף בשמחתו אפילו הוא עושה להם מאכלים מיוחדים כשרים בהשגחת ישראל, ובחדר מיוחד ליהודים בלבד, אסור לישראל לאכול שם, ואפילו הוא אוכל משלו והשמש שלו עומד ומשמש אותו. ואין הבדל בזה בין הגוי ישמעאלי שאינו עובד עבודה זרה, או משאר אומות, ואין להתיר מטעם איבה. אבל ערבי שהוא מחסידי אומות העולם ואוהב ישראל והרבה להיטיב ליהודים, שהשיא את בנו, ומבקש מידידיו היהודים לבא להשתתף בסעודה כשרה ומשתה שיערוך להם בחדר מיוחד, ויתאספו בביתו של ישראל אחד מידידיו לאכול ולשתות לרגל שמחתו, ותחת השגחה מיוחדת למהדרין, ויש חשש איבה אם יסרבו לו, וגם הגוי יהיה נוכח שם לשמוח עמהם, מותר. וכל שכן שאם הגוי שעושה משתה לחופת בנו שולח דברים כשרים מן הסעודה לישראל בביתו, כגון דגים לא מבושלים, או עוף חי, וכיוצא בזה, מותר. והוא הדין אם שלח לו ביד איש נאמן בשר שחוט כדת אל ביתו, שמותר. [הליכות עולם חלק ז' עמוד רפט. יביע אומר חלק י חיו"ד סימן יג עמוד רכא].

ג בזמן הזה מותר להתרפאות אצל רופא גוי אף בחולי שאין בו סכנה.

ד תינוקות חלשים שהרופאים דורשים לתת להם שמן דגים לשתות. יש להתיר בזה, מכיון שהם שותים רק חצי שיעור. ואם אפשר יעשו כן על ידי כריכה בקאפסולות. [ילקו״י חינוך קטן עמוד רסו. ועיין בהליכות עולם חלק ו׳ עמוד רלט דדוקא לבריא צריך קפסולות, אבל אם נפל למשכב אין צריך להחמיר בזה].

ה מותר להסתפר אצל ספר גוי במספרה הנמצאת בתוך היישוב, או אצל ספר גוי המדמה שאותו ישראל המסתפר אצלו הוא אדם חשוב.

ו אף שאסור לאיש להסתכל במראה משום לא ילבש, אם מסתפר אצל גוי בינו לבינו וכדי להראות אדם חשוב, מותר להסתכל במראה. ובלאו הכי בזמן הזה נהגו להסתכל במראה.

סימן קנז - על איזה עבירות יהרג ואל יעבור

א כל העבירות שבתורה חוץ מעבודה זרה גילוי עריות ושפיכות דמים, אם אומרים לו לאדם שיעבור עליהם או יהרג, אם הוא בצינעה יעבור ואל יהרג, ואם ירצה להחמיר על עצמו וליהרג אינו רשאי, אלא אם כן הגוי מכוין להעבירו על דתו, שבזה רשאי להחמיר על עצמו וליהרג. וכן אם הוא בפני עשרה מישראל חייב ליהרג ולא לעבור, אם הגוי מתכוין להעבירו על הדת. אבל אם אינו מתכוין להעבירו על הדת אלא עושה כן להנאתו, יעבור ואל יהרג. ובשעת הסכנה אפילו על מנהג קל יהרג ואל יעבור.

ב אם מכריחים אותו לעבור על עבודה זרה ועל גילוי עריות ושפיכות דמים, אפילו אם הוא בצינעא, ואין העכו״ם מכוין אלא להנאתו, יהרג ואל יעבור. [ילקו״י דיני חינוך קטן עמוד רפ]

ג יש אומרים שגם ילד קטן רשאי למסור עצמו להריגה על פי המבואר בסעיף הנ״ל. ויש חולקים, שאיך אפשר לחנכו ליהרג, כאשר לא יגדל להיות מחוייב.

ד אמרו חז״ל (כתובות סז: ברכות מג:) נוח לו לאדם להפיל עצמו בכבשן האש ואל ילבין פני חבירו ברבים, ויש אומרים שהוא כפשוטו, דצריך ליהרג ולא לעבור להלבין פני חבירו. ודעת המאירי שהוא דרך צחות לשון, ולאו דוקא. ולכן אין צריך למסור עצמו להריגה בשביל שלא יעליב את חבירו. [ילקוט יוסף על הלכות כיבוד אב ואם פרק ו׳ הערה ח׳].

ה חולה שהרופא מצוה עליו לאכול דבר איסור, או לעשות כל דבר איסור מחשש לפיקוח נפש, אינו רשאי להחמיר על עצמו.

ו הנוסע במטוס או באניה בין גוים ואויבים, מותר לו ללבוש בגד של ערבי כדי שלא יכירוהו שהוא יהודי. וכל זה כשאינו מצהיר בפירוש שהוא גוי, רק שהם טועים בו על ידי מלבושיו, אבל להתכחש לדתו ולעמו אסור בהחלט.

ז אסור להיות ספרן בספרייה כללית-חילונית, שיש בה ספרי כפירה ואפיקורסות, שהרי יהיה נאלץ לתת לכל דורש מהספרים האלה, ויש בהם משום כל הקורא בספרים חיצוניים, אין לו חלק לעולם הבא, ועובר על לפני עיוור לא תתן מכשול.

סימן קנח - להציל עכו"ם ממות

א בזמן הזה מותר לרפאות חולים גויים, ומותר אף לחלל שבת על חולה גוי, באופן שאם לא יטפל בגוי הדבר יתפרסם ויגרום שגם הגויים לא יטפלו בחולים ישראל שיש בהם סכנה. ולכתחלה יעשה ע"י שנים. וראה לעיל בהלכות שבת עוד בענין חילול שבת לצורך גויים.

ב החילוניים שבזמן הזה יש לרובם ככולם דין של "תינוק שנשבה לבין הגויים", אפילו שהם מחללים שבת בפרהסיא. ואין אומרים כיום "מורידין ולא מעלין". ולכן מצוה להצילם ואסור לעמוד על דמיהם, וכל שכן שאין לגרום למותם אף בגרמא בעלמא.

הלכות רבית

סימן קנט - מהלכות רבית

א מצות עשה מן התורה להלוות לעני כשהוצרך לכך, שנאמר, אם כסף תלוה את עמי את העני עמך. וכשיש לו מעות להלוות, חייב להלוות לנצרך, ויקדים את העני. ואם חושש שהלוה לא יוכל לפרוע לו, יטול ממנו משכון. ואם אינו נותן לו משכון אינו חייב להלוות לו, כל שחושש שלא יוכל לפרוע לו.

ב המלוה בְּרִבִּית לחבירו ישראל, עובר בכמה לאוין, ואפילו הלוה הנותנו והערב והעדים עוברים בלאו. וצריך ליזהר מאד באיסור רִבִּית, שכל הנותן הלואה בְּרִבִּית נכסיו מתמוטטים, וכאילו כפר ביציאת מצרים ובאלהי ישראל. ואינו חי בתחיית המתים. ואמנם מי שהחזיר את הרִבִּית שנטל, תיקן בזה את הלאוין שעבר.

ג גם עני שצריך ללוות למחייתו אסור לו ללוות ברִבִּית, והמלוה עובר באיסור רִבִּית בין אם מלוה לעשיר בין אם מלוה לעני. ואפילו אם הלווה מוחל למלוה ונותן לו את הרִבִּית מרצונו. ומיהו מותר ללוות בְּרִבִּית מפני פיקוח נפש.

ד המלוה בְּרִבִּית לחבירו ישראל, בין המלוה ובין הלוה עוברים על "לפני עור לא תתן מכשול", נוסף על כל הלאוין של איסורי רבית הכתובים בתורה. ואפילו אם הלוה יכול להשיג הלואה ברבית מיהודי אחר, אף על פי כן עובר המלוה משום לפני עור. אבל אם הלוה הזה יוכל להשיג הלואה ברבית מגוי, אין המלוה עובר משום לפני עור. ומכל מקום יש לו איסור דרבנן, שמסייע ידי עוברי עבירה. וכן לגבי הלוה.

ה אפילו אם הלוה נותן לו יותר מדעתו בשעת הפרעון שלא התנה עמו, ואינו אומר שנתנו לו יותר בשביל רבית, אסור.

ו אפילו אם אמר לו בשעת לקיחת הרבית אני נותנו לך במתנה גמורה, אסור לקבל ממנו. אבל אם לקח ממנו רבית וצריך להחזירו לו, מועילה המחילה לפטרו, כמו בגזל.

ז אסור להלוות ברבית אפילו לבניו ולבני ביתו, בין כשהם סמוכים על שלחנו, ובין כשאינם סמוכים על שלחנו. וכן אסור ללוות מהם ברבית, אף-על-פי שאינו מקפיד עליהם, ובודאי נותנו להם במתנה.

ח מן התורה מותר להלוות מעות ברבית לגוי, בין ישמעאלי בין נוצרי, שנאמר לנכרי תשיך. אבל חז"ל היו אוסרים להלוות לגוי ברבית דאורייתא, שמא ילמד ממעשיו, ולא התירו אלא כדי חייו להתפרנס מהרבית, ולא להתעשר. אבל הוציאו מן הכלל כשהמלוה תלמיד חכם, שמותר לו להלוות לגוי ברבית אפילו להתעשר, שאין לחוש שמא ילמד ממעשיו של הגוי (ב"מ עא.), שתורתו משמרתו (מאירי). ובזמן הזה התירו כל

מיני רבית לגוי, מפני שאנו צריכים לעשות משא ומתן עם גוים לפרנסתינו, ולא שייכא הגזרה דשמא ילמוד ממעשיו בהלואה ברבית, יותר מבשאר משא ומתן. (תוס' ב"מ ע:).

ט המחלל שבת בפרהסיא, בין להכעיס בין לתיאבון, והעובר על מצוה אחת ממצות התורה להכעיס, דשביק היתרא ואכיל איסורא, מותר להלוות לו מעות ברבית, שנאמר באיסור הרבית, וחי אחיך עמך, יצא זה שאינו אחיך במצות. וכ"ש שאם הוא כופר בעיקר, שמותר להלוותו ברבית. וכן אם המיר דתו לדת הנוצרים, או דת ישמעאל, שהוא כגוי לכל דבר, מותר להלוותו ברבית. ומ"מ אסור ללוות ברבית מן המומר, שאף על פי שחטא ישראל הוא (סנהדרין מד.), ולכן אסור להכשילו בעון רבית. ועסקנים יראי שמים שהוצרכו ללוות כסף בשביל פקוח נפש, ואינם מוצאים הלואה אלא אצל ישראל רשע המלוה ברבית, רשאים ללוות ברבית לצורך פקוח נפש, כמאמר חז"ל הלעיטהו לרשע וימות, (ב"ק סט.), וכמו שמצינו בעובדיה הנביא שלוה ברבית מיהורם בן אחאב לצורך פקוח נפש.

י יהודי שהלוה ברבית קצוצה לישראל מחלל שבת בפרהסיא, ובהגיע זמן הפרעון, גבה את הקרן עם הרבית, בחושבו שהדבר מותר לכל הדעות, וכעת נודע לו שיש פוסקים שמפקפקים בדבר, העיקר לדינא שאין צריך להחזיר את הרבית ללוה, כיון שכבר גבה את הקרן עם הרבית. ועוד שמרן השלן ערוך סתם בכל "מומר" שמותר להלוותו ברבית, ובכלל זה בודאי מומר המחלל שבת בפרהסיא, שדינו כעכו"ם לכל דבר, וכמ"ש מרן בש"ע (א"ח סי' שפה ס"ג, ויו"ד סי' ב ס"ה, וחו"מ סי' רסו ס"ב). ואנו אין לנו אלא דברי מרן שקבלנו הוראותיו, ואם כן אף לכתחלה שפיר דמי. [יביע אומר חלק ט' חלק יורה דעה סימן ט עמוד רפ].

יא היה צריך ללוות מחבירו, אסור לו לשגר אליו בתחלה איזו מתנה כדי שאחר כך יתן לו הלואה, דזו היא רבית מוקדמת.

יב לא יאמר אדם לחבירו הלויני היום, ואחר כך אני אלוה לך למחר, שחשוב כעין רבית.

יג כל רבית דרבנן מותר במעות של יתומים או של הקדש עניים, או תלמוד תורה, או צורך בית כנסת וגי סעודות שבת, או לצורך סעודת מצוה, או לצדקה, ולכל דבר מצוה. ומעות של צדקה מותר להלוותם ברבית דרבנן. [ילקוט יוסף שבת כרך א' עמוד ט. ומה שכתב בספר מלוה ה' דרוב הראשונים אסרו בריבית דאורייתא "ומסתמא" הוא הדין ריבית דרבנן. הנה איני יודע היאך כתב "מסתמא" הרי אם אסרו בריבית דאורייתא משמע דבריבית דרבנן לא אסרו, ודעת האו"ז והמרדכי ומהר"א בן טאווה, והגמ"י, והאגודה, דלווין בריבית לצורך סעודת מצוה אף בריבית דאורייתא. והרא"ש כתב דריבית דאורייתא אסור. וכ"ד המהר"ם והרשב"א. ומדכתבו לאסור ברבית דאורייתא י"ל דבריבית דרבנן יודו דשרי, וכ"פ הגר"ז, בית יעקב, ובפתחי תשובה. וא"כ היאך הכריע מסברא ולומר "מסתמא" בלא שום הכרח].

יד אסור ללוות ברבית קצוצה לצורך קופה של צדקה מישראל מחלל שבת בפרהסיא, ואף על ידי שליח יש לאסור. [יביע אומר חלק ה' סימן יג]

טו רבית קצוצה שהיא אסורה מן התורה, יוצאה בדיינים, שגם אם כבר שילם הלוה את הקרן עם הרבית, יוכל לתבוע את המלוה בבית דין ולהוציא ממנו את מעות הרבית. אבל אבק רבית, שאיסורה רק מדרבנן, אינה יוצאה בדיינים, אבל אם בא לצאת ידי שמים חייב להחזיר. וברבית מוקדמת או מאוחרת אפילו לצאת ידי שמים אינו צריך להחזיר.

טז סחורה שיש לה שער ידוע שהיא נמכרת בעשרה דינרים, מותר למוכרה "בהקפה" בשנים עשר דינרים, ולא יאמר לו בפירוש אם תשלם לי מיד, הרי היא לך בעשרה דינרים, ואם לאו בשנים עשר. ומכל מקום אחר שמכר לו הסחורה בשנים עשר, ונקנית לקונה כדת, מותר לומר לו אם תשלם לי עכשיו, אני עושה לך הנחה, ותשלם לי עשרה בלבד. [יביע אומר חלק י' חיו"ד דף שלז טור ב. הליכות עולם שם].

יז ראובן שיש לו שטר חוב על שמעון, וכתוב בו שזמן הפרעון יהיה בעוד ששה חדשים, וראובן זקוק למעות מיד, יכול למוכרו ללוי בפחות מהסך הנקוב בשטר, כדי לקבל המעות מיד, ואחר כך יכול לוי להוציא השטר חוב ויגבה המעות בשלמות משמעון. ואפילו אם היה השטר חוב על נכרי, ומפורש בשטר הקרן והרבית, וקיבל המוכר אחריות על הקרן והרבית, שפיר דמי, ויכול לגבות לוי הקרן והרבית כשיגיע זמן פרעון השטר חוב. ואם היה מלוה על פה, יכול ראובן להקנות המלוה על פה ללוי במעמד של הלוה שמעון, דהוי במעמד שלשתם, (כמ"ש בחו"מ סי' קכו ס"א), באופן שיקבל מיד את המעות מאת לוי, בפחות, וכשיגיע הזמן לפרעון החוב, יכול לוי לגבות משמעון כל הסכום במילואו.

יח אסור ללוות מחבירו סאה חטים על מנת שישלם לו אחר זמן סאה חטים אחרים, שחששו חכמים שמא יתייקרו החטים, ונמצא משלם לו יותר ממה שהלוהו, והוי רבית מדרבנן. ואם עושהו דמים, שמתנה עמו לשלם לו כפי מה שהחטים שוים עכשיו, כגון ששוים עשרה דינרים, ומתנה שיחזיר לו חטים לאחר זמן בשווי עשרה דינרים, מותר. ואם יש ללוה בביתו מעט חטים, יכול ללוות כמה סאים עליהם. ונאמן הלוה לומר שיש לו מעט חטים בביתו כדי שיוכל המלוה להלוותו כמה סאים חטים שיחזיר לו הלוה כמדת הסאים שהלוהו. ומותר לאשה ללוות ככר לחם מחבירתה, שתחזירנו לה לאחר מכן, שכיון שהוא דבר מועט שאין דרך בני אדם בזמן הזה להקפיד בזה אם נתיקר או הוזל, לא החמירו חז"ל לדקדק כל כך באיסור רבית דרבנן.

יט בארץ ישראל שהמטבע הוא שקל, לכתחלה אין להלוות דולרים לחבירו על מנת שיחזיר לו הדולרים לאחר זמן, שכיון שאינו מטבע היוצא בהוצאה, ולפעמים דרך הדולרים להתייקר ולעלות יותר ממחיר

השקלים הקיים בעת ההלואה, נמצא שנותן לו רבית על הלואתו, וכדין סאה בסאה, ומכל מקום יכול המלוה לתת ללוה במתנה דולר אחד או ילוהו דולר אחד, ואחר כך ילוהו עליו אפילו אלף דולרים. ובאופן כזה יכול להלוות דולרים ולפרוע בדולרים. אבל אין להלוות בכסף שקלים לפי שער יציג, ולפרוע אחר כך לפי שער יציג שיהיה בעת הפרעון, שיש בזה חשש ריבית.

כ וכן אין ללוות דינרי זהב על מנת לשלם דינרי זהב, שמכיון שאין דינרי זהב יוצאים בהוצאה, הו״ל פירא, וכדין סאה בסאה, לפיכך הרוצה ללוות דינרי זהב, יקנה או ילוה דינר זהב אחד, וילוה עליו כמה דינרי זהב שירצה.

כא המלוה מנה לחבירו על מנת שיתן דינר אחד לפלוני, אסור. ואפילו אם אמר המלוה ללוה על מנת שיתן דינר לצדקה, אסור. ואפילו בדיעבד שכבר אמר כן, ונתן הלוה הדינר, נחשב כרבית קצוצה, וצריך להחזירו ללוה.

כב מי שהלוה לחבירו ברבית בלי היתר עיסקא, וטרם שגבה את הקרן עם הרוחים, נודע לו חומר איסור רבית, ורוצה למצוא אפשרות לגבות את הרוחים בדרך היתר, יש מי שכתב שמותר לקבוע לו זמן חדש לפרעון, ויקבע עמו שאם לא יעמוד בזמן הפרעון ישלם קנס על כל יום סך מסויים, ובאופן כזה יקבל את כל הריבית שהפסיד. אך למעשה אין לנהוג כן, על פי מה שכתב הרשב״א שיש לחוש בזה להערמת ריבית. ולכן יש לייעץ לו שתחלה יפרע הלוה את חובו בלא שום רבית, והמלוה יפטרנו בעדים מכל טענות ותביעות, ואחרי זה ילוהו שוב בעסק חדש על פי היתר עיסקא, ויכפול הריוח בכל חודש כאשר ירצה, וכיון שהוא עסק חדש אין בזה שום חשש. [יביע אומר חלק א׳ חיו״ד סימן יג]

כג מותר ללוות ברבית מגוי. וישראל שלוה מעות מן העכו״ם ברבית, אסור לישראל אחר להיות לו ערב, שמכיון שבדיני אומות העולם המלוה תובע את הערב תחלה, נמצא שאחר כך תובע הערב את הלוה הקרן עם הרבית, וכאילו ישראל גובה רבית מישראל אחר. אבל אם המלוה שהוא עכו״ם זקף את הרבית עם הקרן ביחד, וכתב בשטר שהִלוַה לישראל סכום ההלואה כולל הרבית, מותר. ואם קיבל עליו העכו״ם שלא יתבע את הערב תחלה, מותר אפילו פירש בשטר סכום הרבית בפני עצמו. וכן עכו״ם שלוה מישראל ברבית אסור לישראל להיות לו ערב. וכנ״ל.

כד הנותן מעות לשם עיסקא לחבירו, למחצית שכר, צריך שתהיה האחריות של הפסד הזול והאונסים של חצי העיסקא על הנותן, כי העיסקא חציה מלוה וחציה פקדון, ולכן צריך שהאונסים של חצי העיסקא שהוא כפקדון אצל המקבל, יהיו על הנותן.

כה מותר לפתוח תכנית חסכון בבנק, אף על פי שלאחר זמן הוא מקבל רבית, שבבנקים שבזמנינו אין לאסור משום רבית מן התורה, אף על פי שבעלי המניות וחברי ההנהלה והמנהלים כולם יהודים, לפי שאין המנהלים ולא בעלי המניות אחראים באופן אישי בעד הכסף, ואין לאיסור על מי לחול. וכן כתבו האחרונים. ומכל מקום בעת שלוקח את ההלואה, יאמר למנהל הבנק שהוא עושה כן על פי היתר עיסקא, וכן בעת שחותם על שטר ההלואה של הבנק יוסיף בכתב ידו שהכל נעשה על פי היתר עיסקא. וצריך שיבין מה זה היתר עיסקא כדי שהדבר יועיל לפי ההלכה. וכן מותר לקחת הלואה ממשרד ממשלתי [כגון משרד השיכון], אף לצורך רכישת דירה, ואף על פי שהם לוקחים ריבית על ההלואה, ואין רכישת הדירה אצלו כעסק, אלא לדיור בלבד. וטוב שקודם שיחתום על טופס ההתחייבות לפרוע מחשבונו את ההלואה, יוסיף בכתב יד שהכל נעשה על פי "היתר עיסקא". [חופה וקידושין עמ' תקיז. וראה שם בהערה אריכות בדין ריבית בבנקים ובחברה בערבון מוגבל]

כו כיום שהיתר ההלואה מן הבנקים (עם רבית כרגיל) היא על פי היתר עיסקא, לכתחלה צריך שהלוה ישקיע את הכסף שלוה בסחורה, ולא ישלם חובות בסכום ההוא, או להוצאות נישואי בנו ובתו, שאם כן אין כאן עיסקא. וכן אם מושך מחשבונו לצורך פרנסתו וגורם שיהיה לו חובה בחשבון, ומתחייב על כך בריבית, לכתחלה אין ראוי לעשות כן, ומכל מקום רבים מקילין בזה, דאף שלוקח הלואה מהבנק שלא לצורך סחורה, מכל מקום ראוי לעשות בכסף גם דברי מסחר, כמו שהתירו כמה אחרונים לקחת הלואה מבנק בהיתר עיסקא לצורך קניית דירה. ועוד, שי"א שאין ריבית בחברה בע"מ, כי אין כאן הלואה מלווה למלוה, ושיעבוד ההלואה אינו על כל נכסי בעלי מניות הבנק, אלא רק על המניות המשמשות את הבנק. וטוב להשתדל שכל חשבונו יהיה בבנק ממשלתי דקיל טפי.

כז מותר להשקיע בניירות ערך הנושאים רווחים וצמודים למדד או לדולר, ואין איסור ריבית.

כח מי שעושה ביטוח חיים, נכון שיוסיף בסוף החוזה "והכל נעשה על פי היתר עיסקא", שאף בחברות בערבון מוגבל ראוי ונכון לכתחלה לעשות על פי היתר עיסקא. [יחוה דעת חלק ג' סימן פה עמוד רפו].

כט תעודות מלוה קליטה ומלוה בטחון שהממשלה בארץ ישראל מטילה על העובדים והפקידים שלה, והן נושאות ריבית, אין בזה חשש איסור ריבית.

ל מי שהלוה כסף לחבירו, ואחר כך מצא דירה להשכרה של הלוה, ורוצה לעשות לו הנחה, אסור לעשות כן.

לא בעל חנות למצרכי מזון הרושם חוב על חבירו על המצרכים שלקח במשך החודש, אין לו לרשום את המצרכים, ולחשב עמו לפי המחיר ביום התשלום, דהוי כאגר נטר, אלא יכול לומר לו שעל דעת שתעכב התשלום כל כך לא מכרתי, והוי מקח טעות, ויבקש שיחזיר לו המצרכים, ויצטרך לקנותם לפי המחיר החדש.

לב המקבל חשבון עבור תשלום מים או חשמל או ארנונה, ראוי ונכון שיזדרז לשלם שאם יתעכב יחייבוהו ברבית, ואף על פי שיש אומרים שבחברה כמו עיריה וכדומה, אין איסור ריבית, מכל מקום ראוי ונכון להזדרז בתשלום וכאמור.

סימן קנט - דיני רבית דברים

א אפילו רבית דברים אסורה, כגון שלא היה הלוה רגיל להקדים שלום למלוה, ואחר שהלוהו התחיל להקדים לו שלום, אסור, שנאמר כל "דבר" אשר ישך, אפילו דיבור אסור. אולם אם אחר ההלואה נעשה שכנו, מותר לומר לו שלום, אחר שהרגילות בקרב שכנים לומר שלום האחד לרעהו.

ב מותר ללוה לומר תודה רבה למלוה, אחר פרעון חובו. [הליכות עולם חלק ח' עמוד יד]. אבל לא יברך אותו על מתן ההלואה.

ג מי שהלוה לחבירו סך מסויים, והלוה גבאי בבית הכנסת, ובמקום ההוא רגילים למכור העלייה לתורה, אסור שיתן לו עלייה לתורה בלא שיקנה העלייה, מפני רבית. [ים של שלמה, ש"ך]. אולם אם המלוה קנה עלייה ועלה לתורה, מותר לגבאי שהוא הלוה לעשות לו מי שברך כמו שהוא רגיל לעשות לכל העולים, ואין בזה חשש רבית. אך אם אינו רגיל לעשות "מי שברך" בבית הכנסת, לא יעשה למלוה, מחשש ריבית דברים.

ד מותר ללוה לומר למלוה אחר שסיים עלייתו "חזק וברוך", אם היה רגיל לומר לו כן גם קודם ההלואה.

ה אם אירע למלוה איזו שמחה, מותר לומר לו "מזל טוב" וכדומה.

ו מותר ללווה להחזיר אבידה של המלוה, ואין בזה חשש ריבית.

ז מחבר ספר שקיבל הלואה מנדיב מסויים להוצאת הספר, אין ראוי להודות לו ולברכו על כך בפתיחת הספר, משום רבית דברים, ויש

מתירים בזה, כיון שהוא צורך מצוה, והמקילים בזה יש להם על מה שיסמוכו. ועל הצד היותר טוב נכון שהנדיב יבטיח שאחר שהספר יצא לאור יקנה ממנו ספר אחד, וישלם לו בעין יפה, וזוקף חלק מההלואה על חשבון תמורת הספר, וגם ראוי ונכון שהמחבר לא יכתוב הבעת תודה ״על ההלואה״ אלא על ״הסיוע״ בהוצאת הספר. [שו״ת יביע אומר חלק א׳ חלק יורה דעה סימן יג]

ח אסור ללוות ללמוד עם המלוה או עם בניו מקרא או גמרא כל זמן שמעותיו בידו, אם לא היה רגיל בזה מקודם. [ילקו״י דיני חינוך קטן עמוד רפא]

ט אסור ללוה לכבד את המלוה להיות סנדק או שיפדה את בנו. [דרכי תשובה]. אך אם היה רגיל לעשות לו כן לפני שקיבל ממנו ההלואה, אין בכל הנ״ל איסור. ויש להקל בזה גם באומדנא. [תוס׳ ב״ק צא: רדב״ז].

י אם יש ללוה דירה להשכרה, מותר להשכירה למלוה במחיר שפירסם לאחרים מתחלה, אך אסור לו לעשות לו הנחה, מחשש רבית.

יא יש אומרים שמותר לומר לחבירו אלוה לך מנה כדי שתתן דינר לצדקה. [רדב״ז. ברכי יוסף. עונג יום טוב]. ויש שחלקו על זה מחשש רבית דרבנן. ולכן כתב במרבה תורה שאין להוציא בדיינים אחר שיש בדבר מחלוקת. אולם אם רוצה ליתן צדקה אך אין לו מעות, ומבקש הלואה, לכולי עלמא מותר. והוא הדין כשרוצה ליתן מתנה ואין לו, ומבקש להלוות לו סך מסויים כדי ליתן מתנה, ומקבל המתנה הוא קרובו של המלוה, מותר. וכל זה כשמלוה לו בסתם, אבל אם מתנה עמו על כך, אסור.

הלכות חוקי העובדי כוכבים

סימן קעח - הלכות חוקות העכו״ם

א אין הולכין בחוקות הגויים, שנאמר: ״ובחוקותיהם לא תלכו״. ואין לובשין כמלבושיהן המיוחדים להם. ואסור לגדל בלורית בראשו, דהיינו באופן שמסתפר השער שלפניו, ומגדל פרע מאחוריו, או שמגלח שער ראשו מן הצדדים ומניח השער שבאמצע הראש. ולפי דעת מרן הבית

יוסף אין לאסור משום "ובחוקותיהם לא תלכו" לגדל בלורית כשמניח שער כלפי פניו לנוי וליופי, ולכן אין למחות באנשים שמניחים לגדל שער הראש לפנים. ואף משום חציצה בתפלין של ראש אין לחוש, ששערו כגופו דמי. ואף על פי כן טוב ונכון לחוש לדברי המחמירים, ולקצר שער הראש כל מה שאפשר, שלא יהיו שערות ארוכות כלפי פנים, ויומלץ על זה ויאמר לקוצרים ה' עמכם. ובפרט שלדעת הרמב"ם גם זה הוא בכלל איסור ובחוקותיהם לא תלכו, ואסור להידמות אליהם לא במלבוש ולא בשערות. ויש אומרים שיש בזה גם איסור שנעשה כסרסור לדבר עבירה, ושיש לאסור לעשות כן לגדר וסייג. לפיכך, טוב ונכון להמנע מגידול הרבה שער אפילו כלפי פניו, ובפרט לבני תורה החייבים לקדש עצמם במותר להם, ופעמים שהוא דרך שחץ וגאוה. [יחוה דעת חלק ב' סימן ב' עמוד יב. הליכות עולם חלק ז' עמוד רצ].

ב בגדים המיוחדים לגוים, ופרשו מהם היהודים מחמת צניעות, כגון מלבושי נשים שהם בלי שרוולים, ונשים פרוצות הולכות בהן ברשות הרבים בגילוי זרועותיהן, ובנות ישראל הצנועות פרשו מהם משום צניעות, נשים הלובשות אותם והולכות בהם ברשות הרבים, יש אומרים שמלבד איסור פריצות שמכשילות את הרבים שמסתכלים בהן, יש עוד איסור תורה משום ובחוקותיהם לא תלכו. ונאמר, ולא תלכו בחוקות הגוי וכו'. (שו"ת דברי חיים מצאנז ח"א חיו"ד סי' ל). ואף שיש אומרים שכל שאין כוונתם להידמות לגויים אין בזה איסור משום ובחוקותיהם לא תלכו, וכן נראה דעת מרן הבית יוסף, מכל מקום בלאו הכי יש בדבר איסור דאורייתא משום פריצות, ומשום לפני עור לא תתן מכשול. [הליכו"ע ז' עמוד רצה].

ג מותר לאבלים על קרוביהם ללבוש בגדים שחורים לסימן אבל, כל י"ב חודש, ואין בזה משום ובחקותיהם לא תלכו, כי מנהג קדמון הוא גם אצל ישראל, ולא מנייהו ילפינן. וכן מותר לאבלים לענוד סרט שחור על זרועם, או עניבה שחורה, שכל אלה אין בהם משום פריצות, וגם טעמם נכון לפניהם לאות אבל. ומכל מקום טוב שלא לחוש למנהג זה וילבש כרגיל, כמנהג ארץ ישראל משנים קדמוניות. [יביע אומר ח"ג סי' כה דף קצז. הליכו"ע ח"י"ז עמו' רצו].

ד וכן הנוהגים להניח זרי פרחים ושושנים על ארון המת או על מטתו, אין בזה איסור משום ובחקותיהם לא תלכו, שזהו לכבוד בעלמא. ומכל מקום אין נכון להנהיג תלבושת שחורה אחידה אצל החברים של חברא קדישא גחש"א, וכמו שכתבו האחרונים, שבכל ענינים אלו של הלויית וקבורת המת אין לשנות כלל. מפני בזיון המתים הקודמים, ושיש סכנה בדבר. [שו"ת טוב טעם ודעת, גשר החיים. יביע אומר חלק ג' חיו"ד סוף סימן כה. הליכו"ע שם].

ה חדשים מקרוב באו באיזה בתי כנסת מודרניים, שהשליח צבור כשעובר לפני התיבה הוא לבוש שחורים במלבושים הדומים לבגדי

הכומרים, בקצת שינוי ממלבושי הכומרים. והוא מנהג רע ומר להדמות למלבושי הכומרים, ותועבה היא. וקרוב לומר שהוא עובר משום ובחקותיהם לא תלכו. וכבר התריע על זה הגר״ח פלאג׳י בספר רוח חיים (יו״ד סי׳ קעח סק״ב) שמצוה לבטל מנהג מכוער זה. ואפילו יחיד יכול למחות נגד המנהג הרע הזה ולבטלו. ע״ש. [וע״ע בספרו משא חיים מערכת ת אות רסו]. גם הגאון מהרי״ל צירלסון בשו״ת מערכי לב (חאו״ח סי׳ מד) קרא תגר על מנהג מכוער זה, וחיזק את ידי המעוררים לבטלו. ע״ש. ואסור להתפלל בבית כנסת שנוהגים כן. ואין לענות אמן אחר שליח צבור שעושה כן. ואפילו ביום הכפורים אם אין שם בית כנסת אחר, מוטב שיתפלל יחיד בביתו ולא יכנס לבית כנסת כזה. [שו״ת מחולת המחנים (סי׳ ו), הובא בשו״ת ויצבור יוסף שווארץ סי׳ יב אות ז. הליכות עולם ח״ז עמוד שא]. אולם אם המלבוש דומה לגלימא דרבנן, או שהוא מלבוש משי לבן, ואין לו דמות לבגדי כומרים, שפיר דמי. [עמק המלך סימן ה׳. ישכיל עבדי ח״ה סי׳ טו].

ו ההולך בגילוי ראש, אף על פי שיש אומרים שיש בזה גם איסור ״ובחוקותיהם לא תלכו״, מכל מקום מאחר שאינם עושים כן להידמות לגויים, אין בזה איסור זה, מלבד האיסור שמסיר מעליו עול מלכות שמים. והלובשים כיפה קטנה, אף על פי שאינה מכסה אלא מקצת הראש, ניצולים על כל פנים מחשש איסור ״ובחוקותיהם לא תלכו״. ומכל מקום כיון שנכנסים לבית הכנסת להתפלל או לבית המדרש ללמוד, ראוי והגון יותר שהכיפה תהיה גדולה כשיעור שתכסה את רוב הראש, דרובו ככולו.

ז הסכמת הפוסקים הראשונים והאחרונים שאין איסור ״ובחוקותיהם לא תלכו״ נוהג אלא כשעושה דבר משונה שאין בו טעם כלל, אלא שהעכו״ם עושים כן, שכן משמעות לשון ״חק״ בלי טעם סביר, שאז נראה ודאי כנמשך אחריהם ומודה להם, ואנו חוששין שמא שמץ עבודה זרה בידיהם ובמשך השנים שכחו הטעם, וכן כשהדבר ההוא יש בו פריצות ויוצא מגדר הצניעות ונהגו בו העכו״ם, ועושה כן להדמות לגויים, גם בזה אסור. אבל אם אין אחד מהתנאים הללו מותר.

ח במקומות שנוהגים להשמיע צפירה בכל העיר, לזכרון חללי המלחמות וכדומה, יש אומרים שאסור לשומע הצפירה לעמוד על מקומו כפי שעושים אחרים, מחשש איסור ״ובחוקותיהם לא תלכו״. ויש חולקים וסוברים שמאחר ואין עושים זאת בלי שום טעם וסיבה, וגם אין בזה משום פריצותא, אין בזה איסור. והעיקר לדינא שאם הוא נמצא במקום שהמשך הליכתו או נסיעתו תגרום לחילול ה׳, או תגרום למחלוקת ואיבה לשומרי התורה והמצוות, רשאי לעמוד על עומדו, כיון שמעיקר הדין אין בזה איסור משום ובחוקותיהם לא תלכו, ויקרא פרק תהלים באותה שעה.

ט מה שנוהגים כיום לחשב את השעות לפי השעון האירופי, שמתחיל מחצות לילה, אף על פי שאומרים העולם שהוא ללידת ישו"ו משיחם ימ"ש, אין בזה כל חשש משום ובחוקותיהם לא תלכו. וכן פשט המנהג להקל בזה.

י אין ספק שעצם עריכת מלחמת שווריים הוא בניגוד לרוח התורה הקדושה, כיון שהיא תרבות אנשים חטאים ואכזריים. וכן אסור לעסוק בציד חיות ועופות לשעשוע והנאה. והנכנס לאיצטדיון כדי לחזות במלחמת שווריים, ומשלם דמי כניסה כאשר יושת עליו, חבר הוא לאיש משחית, ומסייע בידי עוברי עבירה. אולם הדבר ברור שיש להתיר ללכת לגן החיות ולהסתכל בחיות ובעופות. [ומברכים בשם ומלכות "משנה הבריות" על קוף או פיל]. [יחוה דעת חלק ג' סימן סו עמוד רז].

יא הכותבים אגרות ומכתבים לחבריהם, ורושמים בו התאריך למנין הנוצרים, אף-על פי שלכתחלה ודאי שטוב לכתוב רק תאריך העברי שלנו, מכל מקום אין למחות בידי המקילים בזה. אך טוב להעיר להם שיכתבו לכל הפחות גם את התאריך שלנו. ויש להזהר שכאשר כותב את התאריך למספרם, שלא לכתוב את מספר החודש [דהיינו חודש ראשון או שני וכו'], אלא לקרות בשמות החודשים, ינואר, פברואר וכו'. דהכי עדיף טפי. [יבי"א ח"ג סי' ט]

יב המנהג שנהגו לשחוט התרנגול ולקוברו במקרה של אסון שנעדרו שני אנשים ממשפחה אחת, וכדומה, אין בו משום חשש דרכי האמורי, והנח להם לישראל. והשוחט מברך על שחיטה זו אף שאין אוכלים מהעוף. [יחוה דעת חלק ו' סימן נ' עמוד רסה].

יג מה שיש נוהגים שכאשר נכנסים לדירה חדשה, מניחים בבית ההוא שני תרנגולים זכר ונקבה, ושוחטים אותם שם, יש להם על מה שיסמוכו, ואין בזה משום דרכי האמורי. [שם].

יד יש אומרים שיש לבטל מנהג השוחטים לשחוט בקר על קברי הצדיקים בזמן עצירת גשמים, ולומר שם י"ג מדות, ולהתפלל על הגשם, דהוי כזבחי מתים. ויש מקיימים את המנהג. [יחוה דעת חלק ו' סימן נ' עמוד רסז].

טו מה שיש נהגו ליתן כל מיני סגולות ליולדת כדי להבריח המזיקין, אין לחוש בזה משום דרכי האמורי. ומכל מקום אותם האומרים שיולדת תוך ארבעים יום לא תכנס לבית חתן וכלה, פן תגרום שהכלה תהיה עקרה, וכן להיפך, כל זה אינו אלא פטפוטי דברים בעלמא, והנשים למדו זאת משכנותיהן בחו"ל אשר לא מבנות ישראל המה. [יביע אומר ח"י חיו"ד סי' נח בהערות לרב פעלים, דף שמה טור א'. והביא מה שכתב הרשב"א, שכל שלא נאסר בהדיא בגמרא באותם המנויים באיסור דרכי האמורי, אין לנו לאוסרם, לפי שאין כל הסגולות ידועות לנו, ואין לנו לדון עליהן מדרכי הטבע המפורסם, שיש סגולות שלא נודע לנו עיקרן. ובהגהות מיימוני כתב בשם

הר״א ממיץ, שאין לאסור מסברא על מה שמנו חכמים אשר היתה קבלה בידם שהם מחוקות העכו״ם].

הלכות מעונן ומכשף

סימן קעט - מדיני כישוף

א יש לאסור להזמין ״קוסם״ העושה מעשה להטוטים באחיזת עינים על ידי קלות התנועה וזריזות מעשיו, אע״פ שאינו עושה שום פעולה של כישוף. שהוא איסור תורה. ואסור לעשות כן גם לצורך שמחת חתן וכלה או שמחת פורים. ואם הקוסם הוא גוי, מותר לחזות בלהטוטיו. [יביע אומר חלק ה׳ חיו״ד סימן יד. יחוה דעת חלק ג׳ סימן סח עמוד ריז]

ב כל דבר שהוא לסימן טוב אין בזה איסור משום ניחוש, ולכן מה שנוהגים לקבוע איזו שמחה ליום שלישי שנכפל בו כי טוב, אין בזה חשש ניחוש. וכן מה שנוהגים בישיבות הקדושות להתחיל בלימודם בצוותא בראש-חודש אלול או ראש חודש חשון וראש חודש אייר, אין לחוש בזה משום ניחוש, שיש בזה סימן טוב.

ג מה שנהגו בכמה בתי כנסת להניח שיש הנצחה לעילוי נשמת יקיריהם, וכותבים על השיש: ״שיעמוד בתפלה על בני משפחתו״, אין לחשוש בזה משום איסור ״ודורש אל המתים״, שרק אם מגמתו וכוונתו אל המתים עצמם שהם יושיעוהו מצרותיו, יש בזה איסור. [ילקוט יוסף חלק ז׳ על הלכות אבלות].

ד אסור לומר: ״שחטו תרנגולת זו שקראה כתרנגול״, וכל בר דעת לא ישים לב לדברים אלו, כי לא נחש ביעקב ולא קסם בישראל. [הליכות עולם חלק ז׳ עמוד שב]

סימן קפא - מהלכות גילוח

א ישראל המגלח זקנו בתער, אף שהתרו בו, יש להסביר לו פנים ולקרבו לתורה ולמצוות, ולא להרחיקו בשתי ידים, שמאחר והדור פרוץ יש לחשוש שמא יתרחק לגמרי מן הדת. ומה שכתב הרמ"א שמנדין עוברי עבירה, בזמן הזה שרבו הפריצים, יש לקרבם לדרך המלך רק בדרכי שלום, ואם נבדילם מאתנו בחוזקה, בניהם הקטנים מה חטאו. וכל זה באופן שברור שאין כל חשש שילמדו ממעשיהם. אבל אם יש לחוש שיקלקל אחרים, יש להתרחק ממנו.

ב ראוי ונכון לחוש ולהחמיר שלא לגלח את הזקן במכונת גילוח דקה, שהיא כמספרים כעין תער, ויש להעדיף להתגלח באמצעות סם [משעי]. וכל איש שיכול לגדל זקנו באופן שלא תגע בו יד, תבא עליו ברכה, אבל למי שאינו יכול לעשות כן, מסיבה של פרנסה, או כדי שלא לעורר מחלוקת בבית, ומגלח זקנו במכונה חשמלית, יש להקל, ובלבד שיזהר שלא יהדק את המכונה אל עור הפנים, כדי שלא יעקר השער משרשו, [באופן שמרגיש בעיקרי השער כשמעביר היד על הפנים מלמטה למעלה], ואז יש לו על מה שיסמוך. והמזהיר והנזהר ירבה שלומם כנהר. וגם אין בזה לא משום הלאו "דלא ילבש גבר שמלת אשה", ולא משום הלאו "דובחקותיהם לא תלכו", ולא משום "מראית העין" שיחשדוהו שמתגלח בתער. שאין לנו לגזור גזירות מדעתינו. [ילקוט יוסף על הלכות השכמת הבוקר מהדורת תשס"ד עמוד תח. יביע אומר ח"ט חלק יורה דעה סימן י, עמוד רפב]

ג מנהג רבותינו ואבותינו הספרדים בדורות הקודמים שלא לגדל פיאות ארוכות בצדעיים, וגם על פי הקבלה אין לזה הכרח לגדל פיאות ארוכות. ואותם אברכים ותלמידי חכמים ספרדים שנוהגים בעצמם לגדל פיאות ארוכות, כדרכם של אחינו האשכנזים, וכן לילדיהם, תבא עליהם ברכת טוב, ואין לחוש בזה ליוהרא. אבל אין זה חיוב מן הדין, אלא ממדת חסידות לשרידים אשר ה' קורא, אשר כל מעשיהם והתנהגותם בחסידות וביראת שמים. [ילקוט יוסף דיני חינוך קטן עמוד רפא].

ד המקיף את הקטן חייב. והיינו שמגלח בתער את הפאות בלבד, או שגילח את הראש עם הפאות. ויש אומרים שאיסור מקיף הוא גם במספריים כעין תער, ויש לחוש לדבריהם. ואשה אינה במצות הקפת

הראש, ויש אומרים שאף על פי כן אסורה להקיף פאת ראש האיש, ואפילו הוא קטן. [ילקוט יוסף דיני חינוך קטן עמוד רפג]

הלכות לא ילבש גבר שמלת אשה

סימן קפב - דיני לא ילבש גבר שמלת אשה

א המעביר שער בית השחי ובית הערוה אפילו במספריים כעין תער, חייב מכת מרדות. במה דברים אמורים במקום שאין מעבירין אותו אלא הנשים כדי שלא יתקן עצמו תיקון נשים. אבל במקום שמעבירין אותו גם האנשים אם העביר אין מכין אותו, ואף לכתחלה שרי, ואין בזה איסור משום ״לא ילבש״. [יחוה דעת חלק ו׳ סימן מט עמוד רסג. יביע אומר חלק י׳ חיו״ד דף שס טור ב׳ אות טז. והביא שם תשו׳ הרשב״א להחמיר בזה, אך דייק משאר הפוסקים כמו שנתבאר כאן].

ב מותר להעביר שער שאר האברים במספריים בכל מקום.

ג אין להתיר לגבר ללקט שערות לבנות מתוך שערות שחורות, גם בזמן הזה.

ד אין חיוב מצד ההלכה לגדל שפם, שאין לחוש בגילוח השפם משום ״לא ילבש״.

ה בזמן הזה גם האנשים דרכם להסתכל בראי לתקן עצמם ומלבושם, ואין בזה איסור משום ״לא ילבש״. ויש להתיר בזה גם לתלמידי חכמים כדי לתקן לבושם. [יחוה דעת חלק ו׳ סימן מט עמוד רסב].

ו יש לבטל המנהג שנוהגים בפורים באיזה מקומות, שאיש לובש בגדי אשה או להיפך, שעוברים בזה משום לא ילבש. [יביע אומר ח״ה סי׳ יד סק״ג. יחוה דעת חלק ה׳ סימן נ׳ עמוד רכד]

ז אין ספק שבחורה המתנדבת לשירות לאומי מכניסה עצמה בניסיון גדול בקשר לשמירת התורה והמצוות, ואורח חיים צנועים וטהורים,

בהתאם לרוח ישראל סבא. וכבר לימדונו חז"ל לעולם אל יביא אדם את עצמו לניסיון, שהרי אדם גדול [דוד מלך ישראל] הביא עצמו לידי נסיון ונכשל. ובפרט בזמן הזה שהפרוץ מרובה על העומד. ולכן יש לעשות כל מיני השתדלויות לשכנע את הבנות להמנע מלצאת להתנדבות לשירות לאומי, ולו לתקופה קצרה. [אוצר דינים לאשה ולבת מהדו"ק עמ' שפד]

ח הדבר ברור שחלילה להתיר לבנות ישראל ללבוש מכנסיים, אפילו אם המכנסים נעשו במיוחד לצורך נשים, ואפילו אם המכנסיים רחבות, שיש בזה משום פריצות ופריצת גדר הצניעות. ואף אם הבנות לובשות אותן כדי להגן מפני הצינה והקור אין להתיר בזה בשום אופן, כי הם בגדי שחץ ופריצות. [יביע אומר ח"ו חלק יורה דעה סימן יד]. ואין להקל בזה גם אם לובשות את המכנסים מתחת לחצאית, שאין זה מן הצניעות להתלבש באופן השונה משאר הנשים החרדות לדבר ה'. ואף שכך היה המנהג אצל יראות ה' ללבוש מכנסים רחבות מתחת לחצאית ארוכה, כיום יש לנהוג כפי מנהג החרדים לדבר ה'. ובפרט שאותן הלובשות מכנסים תחת השמלה עושות זאת לשם פריצות, ולא כמו בדורות קודמים.

ט בנות הלומדות בבית ספר תיכון [דתי], ובאות בחצאיות קצרות מאד, על המנהל למחות בידן ולגדור פרצה חמורה זו, ולשכנע בכל הדרכים שתבואנה בשמלות ארוכות ובבגדי צניעות ככל בנות ישראל הכשרות. ואם ניסה את כל הדרכים ולא הצליח, ויש חשש שהבנות תעבורנה ללמוד בבית ספר חילוני, יש להעדיף במקרה זה שהבנות תבואנה במכנסים המיוחדות לנשים, מאשר שתבואנה בשמלות קצרות. ואף שגם לבישת מכנסים לנשים הן איסור מוחלט, ואין להורות בזה שום היתר ח"ו, מכל מקום אם הברירה היא בין שמלה קצרה למכנסים, ואין דרך אחרת, ויש חשש שהבנות תלכנה ללמוד אצל החילוניים, יש להעדיף באופן זמני את המכנסים על החצאיות הקצרות, ובכל אופן לא ירפה מנושא זה לשכנע את הבנות ללבוש בגדי צניעות על פי ההלכה, כדרכן של בנות ישראל הצנועות והכשרות. [יביע אומר חלק ו' חלק יורה דעה סימן יד]

י בית ספר שמחייבים שם את הבנות ללבוש בגדי התעמלות בחצר, או במקום שיש מורים גברים, או אפילו תלמידים בנים, אין לתלמידה להישמע להוראות ההנהלה, ואם מכריחים אותה על כך עליה לעבור לבית ספר אחר, ואין שום היתר לזה, ועל כל מי שבידו להשפיע לבטל הוראה זו תבא עליו ברכה, שדבר זה נוגד את כל כללי הצניעות על פי דעת תורתינו הקדושה.

יא מותר לעשות נקבים באזני הבנות כדי ליתן שם עגילים, ואין בזה שום איסור. [ילקו"י דיני חינוך קטן עמוד רפד]

יב איש שיש בו מום או כתמים וצלקות בפניו, עד שהוא מתבייש בפני הבריות, מותר לו גם כן לעשות ניתוח פלסטי על ידי רופא מומחה כנ"ל,

לשפר תדמיתו וצורתו. וכל שכן אם דבר זה מפריע לו למצוא עזר כנגדו, ואין בזה חשש איסור משום לא ילבש גבר שמלת אשה. [יביע אומר חלק ח' חלק חושן משפט סימן יב. ועיין בתוס' שבת נ: ובאוצר הגאונים נזיר נח.]

יג אסור למורות ולגננות שביישובי ספר להתאמן ולאחוז בנשק אם יש חשש לייחוד עם קציני הצבא, וכיו"ב. ובפרט אם הקצין ידוע כפרוץ בעריות ואינו שומר על נקיון לשונו. אבל אם בעת האימון הן שומרות בהקפדה על כל כללי הצניעות, ואינן מתייחדות עם איש כלל, מותר להן להתאמן בנשק, כדי להגן על עצמן באותם יישובי ספר שיש בהם חשש לפיקוח נפש. [שו"ת יחוה דעת חלק ה' סימן נה]

הלכות נדרים

סימן רג-רלט - הלכות נדרים ושבועות

א אמרו חז"ל (נדרים כב.) כל הנודר אף על פי שמקיימו נקרא רשע, שנאמר וכי תחדל לנדור לא יהיה בך חטא. איחר אדם לשלם את נדרו, בשמים פותחים את פנקסו ומדקדקים אחר מעשיו. (ירושלמי פ"ק דנדרים ה"א). ואמרו עוד (נדרים כב.) הנודר כאילו בנה במה בשעת איסור הבמות, והמקיימו ואינו משתדל להתיר נדרו, כאילו הקריב עליה קרבן, שחייב משום שחוטי חוץ. כי עליו להשתדל להתיר את נדרו. ומכל מקום נדרי צדקה מצוה לקיימם, ולא ישאל התרה עליהם אלא מדוחק. (שלחן ערוך סי' רג ס"ג). ואפילו נדרי צדקה לכתחלה לא ידור, אלא רק אם ישנם בידו יתן לעניים מיד, ואם פוסקים צדקה ברבים, כגון שעושים מגבית בבית הכנסת לטובת איזו ישיבה, וצריך שיפסוק עמהם, יאמר "בלי נדר". [שלחן ערוך שם סעיף ד. ועיין בחידושי הרשב"א חולין ב. סוף ד"ה ור' יהודה, שנדר לעניים מצוה וחובה הוא. ונראה שאם הוא רואה את עצמו מתרשל לתת צדקה כראוי, טוב שיהיה נודר לצדקה, לזרז עצמו, וכמו שאמר דוד נשבעתי ואקיימה לשמור משפטי צדקך. וכן כתב בשו"ת הרדב"ז ח"ג סי' תמא. ע"ש]. ומכל מקום בעת צרה מותר לידור, שנאמר וידר יעקב נדר לאמר, מאי לאמר, לאמר לדורות, שיהיו נודרים בעת צרתם. (בראשית רבה פרשה ע סי' א. וכן פסק מרן בש"ע סי' רג ס"ה).

ב בדין הנודר בעת צרה להפריש מעשר וצדקה מן הריוח שירויח לפרנסתו, ונהג כן שנים רבות, והן עתה שנתרבו בני ביתו ונתמעטו רווחיו

והכנסותיו, רוצה לעשות התרה, אפשר להקל לו על ידי התרה, דאתי דיבור ומבטל דיבור. וכן מי שנהג להפריש מעשר כספים מכל רווחיו, ולתת אותם לעניים ולישיבות קדושות, ולא נהג עד היום לנכות פרנסת בניו ובנותיו הגדולים, ועתה שעתו דחוקה, רשאי לנהוג לנכות ממעות מעשר של הריוח או מן המשכורת שיבואו לו מכאן ולהבא, לצורך פרנסת בניו ובנותיו הגדולים יותר על שש שנים, ולימודם, שמכיון שהחיוב מן הריוח הזה עדיין לא בא, הרי זה כמקדיש דבר שלא בא לעולם שאינו קדוש. ועל הצד היותר טוב אם ירצה יעשה התרה על המנהג שנהג ולא אמר בפירוש בלי נדר. [יביע אומר ח״י בהערות לרב פעלים ח״א חיו״ד סי׳ מה. דף שכז טור א׳. ודף שכח טור א. וע״ע ביביע אומר ח״ח (חיו״ד סימן כ) בענין נדר בעת צרה, והעלה להקל במקום צורך ע״י התרה].

ג הנודר בעת צרה יש אומרים שאין להתיר נדרו אלא לצורך מצוה, או לצורך גדול. ואם יש ספק בלשון הנדר אם חל בכלל, יכולים להתירו.

ד הנודר לצדקה בעת צרה, טוב שיאמר שלש פעמים אלהא דמאיר ענני. וראויה זכותו של התנא הקדוש רבי מאיר להגן עליו להושיעו מכל צרה וצוקה. (ואף בסליחות יאמרו ״עננו אלהא דמאיר עננו״, ולא יאמרו אלהא דרבי מאיר). [ילקו״י תפלה כרך ב׳ סימן,,, עמוד,,,].

ה מי שנדר בעת צרה, אלא שהיה הנדר בלשון שבועה, כגון שהאשה נדרה בשעה שבנה היה חולה מאד, בזו הלשון: ״אני נודרת שאם בני יקום מחוליו ויבריא, אסלק מביתי את הטלויזיה שנמצאת בביתי״. ותלי״ת קם הבן מחוליו והבריא לגמרי, ובעלה של האשה שהוא רגזן ועצבני אינו מסכים לסלק הטלויזיה, באומרו שהרופאים יעצוהו להכניס את הטלויזיה, ולהקשיב לחדשות ושאר תכניות שאין בהם משום פריצות, כדי שינוח מעוצבו ומרוגזו, ואם תסולק הטלויזיא יחזור לסורו להתפרץ נגד אשתו, ונמצא שלום הבית בטל. מעיקר הדין אפשר להתיר את הנדר של האשה הנ״ל, על ידי שאלת חכם, כדי לשמור על שלום הבית. [יביע אומר ח״ח חיו״ד סי׳ כ. ושם האריך בדין נדר שנאמר בלשון שבועה, שיש מקום לסמוך על דעת הרבה ראשונים שכתבו להקל, וכ״פ מרן הש״ע, וכ״פ המהריט״ץ ח״א (סי׳ מה) שנדר הנאמר בלשון שבועה אין בו ממש כלל, ולא מהני מידי. ולכן אף כאן מעיקר הדין יש להתיר, ושוב דן בענין נדר בעת צרה, והביא מ״ש מהרלנ״ח (ס״ס ג) שכל שיש ספק בעיקר הנדר אם חל, יש להתירו לכתחלה גם כשנידר בעת צרה. וכ״כ עוד אחרונים. וה״ה כאן שיש להתיר הנדר ע״י שאלת חכם, כדי שלא יקילו ראשם בנדרים. ולכן יש להתיר הנדר של האשה, ומה גם שהיא חשובה כאנוסה במה שאינה יכולה לקיים נדרה, הילכך אע״פ שנדרה בעת צרה יכולים להתיר את נדרה, אשר נדרה].

ו נדר נקרא באופן שאוסר החפץ עליו, כגון הנודר על החפץ בלשון הקדש או קרבן, שאומר קונם (או ״קרבן״) החפץ הזה או המאכל הזה עלי. אבל האומר אני נודר לאכול או שלא לאכול, אינו נחשב נדר מן הדין. ומכל מקום האומר כן צריך התרה אצל חכם, כדי שלא ינהגו קלות ראש בנדרים.

ז הנודר לעלות לארץ ישראל (לבקר), נחשב כנדרי הרשות, ויש לו התרה. שאין המצוה לעלות לארץ ישראל (על מנת לחזור לחוץ לארץ), אלא להתיישב בה, שנאמר וירשתם אותה וישבתם בה. אבל הנודר "לדור" בארץ ישראל, אין להתיר לו את נדרו אלא אם כן הוא אנוס שאינו יכול לקיים את נדרו, וכדין נדרי מצוה שאין להתירם אלא מדוחק.

ח במה דברים אמורים כשנדר לדור בארץ ישראל בלשון נדר, כגון קונם פירות אלו עלי אם לא אעלה ואדור בארץ ישראל, אבל אם אמר אני נודר לדור בארץ ישראל, אין זה לשון נדר. ויכול להתיר נדרו כרגיל.

ט האומר פירות אלו אסורים עלי כמו בשר חזיר, או כבשר נבלות וטרפות, מן הדין הוא מותר בפירות ההם, כי מן התורה אין הנדר נתפס אלא אם התפיסו בדבר הנדור, ולא בהתפיסו בדבר האסור מצד עצמו. ולכן אם הוא תלמיד חכם אינו צריך התרה כלל. אבל אם הוא סתם אדם שאמר כן מצריכים אותו התרה, ומחמירים עליו לפתוח לו פתח להתיר לו את נדרו, כדי שלא ינהג קלות ראש בנדרים.

י הנשבע "בכתב", ולא ביטא בשפתיו, כגון שכתב: "שבועה שאעשה כך, או שלא אעשה כך", אין זו שבועה כלל, שכך נאמר נפש כי תשבע לבטא בשפתים. (וע' שבועות כו:). וכן דעת מרן ורוב הפוסקים. וכל שכן אם אדם אחר כתב כן בלשון שבועה, והוא רק חתם, שאין כאן שבועה כלל. ואינו צריך התרה כלל. [יביע אומר חלק י בהערות לרב פעלים סימן לד (שאלה ב) בדין שבועה בכתב, הליכות עולם חלק ח עמוד נו והלאה].

יא אין מתירים הנדר עד שיחול. כיצד, הרי שנשבע או נדר שלא יאכל בשר שלשים יום מיום ראש חודש אייר והלאה, וניחם, אינו נשאל לחכם להתיר לו, עד שיכנס ראש חודש אייר. והוא הדין למי שמנדה את עצמו על תנאי, שאין מתירים לו הנידוי עד שיחול נידויו. אבל הבעל מיפר נדרי אשתו מיד ואין צריך שיחול הנדר. והמנדה עצמו בעולם הבא אם יעשה כך וכך, אין לו התרה, עד לאחר מותו, שאז יתפללו עליו אנשים הראויים, שתקובל תפלתם בענין זה.

יב ומיהו נדר ממש התלוי בימים ובזמן, העיקר להלכה כדעת מרן שאי אפשר להתירו קודם שהנדר חל, שאף בנדר התלוי בזמן צריך להמתין מלהתירו עד שיחול הנדר.

יג הנוהג להחמיר על עצמו להתענות בערב ראש חודש או בימי השובבי"ם, או ערב ראש השנה, וקודם שנהג כן לא אמר בפירוש שמנהגו להתענות הוא "בלי נדר", ורוצה לבטל את מנהגו הטוב לגמרי, מפני חולשת גופו, צריך לעשות התרה, ויפתח בחרטה על שלא אמר בפירוש שהוא נוהג כן "בלי נדר", ויתירו לו. ויכול לעשות התרה אף קודם ערב

ראש השנה, אע״פ שאין מתירין את הנדר עד שיחול. שהרי אין זה נדר מן התורה, וזמן ממילא קאתי. והוא הדין למנהג תענית ביום פטירת אב ואם, וכל כיוצא בזה. [יבי״א חלק א׳ חיו״ד סי׳ טז]. אבל אם אינו רוצה לבטל מנהגו לגמרי, אלא שאירע לו מקרה של חולי, שלא יוכל להתענות, וחושב לחזור אחר כך למנהגו הטוב, אינו צריך לעשות התרה, כיון שאינו מבטל מנהגו לגמרי. וכן כל כיוצא בזה. ויש שמקילים בכל ענין, מפני שסומכים על ההתרה שעושים בערב ראש השנה ובערב יום הכפורים. ויש להם על מה שיסמוכו.

יד בתענית צבור שהוא מעמוד השחר עד צאת הכוכבים, וכן יחיד שקיבל עליו תענית מעמוד השחר עד צאת הכוכבים, שמותר לו לאכול ולשתות בלילה שלפני התענית כל זמן שהוא ער, עד שעת עלות השחר, מכל מקום אם ישן שינת קבע, והתעורר, אסור לו לאכול ולשתות אף על פי שהוא עדיין לילה, אלא אם כן עשה תנאי לפני השינה, שאם יקום קודם עלות השחר יהיה רשאי לאכול ולשתות כרצונו, שאז כיון שהתנה הרי לא הסיח דעתו מאכילה ושתיה, ורשאי לאכול או לשתות קודם עלות השחר. ולדעת הזוהר הקדוש ורבותינו המקובלים, אסור לאדם לאכול בקומו משנתו, אפילו אם בא לאכול קודם עלות השחר, ורק לשתות מים, או קפה, או תה, מותר לו. ולפי זה המתענה בערב ראש השנה אסור לו לאכול קודם עלות השחר, ואין מועיל לזה שום תנאי. ונכון להחמיר בכל השנה שלא לאכול בקומו משנתו קודם עלות השחר. ואם נוהג להתענות בערב ראש השנה, והתענית קשה לו ביותר אם לא יאכל קודם עלות השחר, ולכן רוצה לבטל מנהגו לגמרי, או לנהוג קולא בדבר, מוטב שיעשה התרה על מנהגו להתענות בערב ראש השנה, שהרי אין תענית זו אלא משנת חכמים ומנהג בעלמא. [ילקוט יוסף מועדים (עמוד כ׳). ילקו״י תפלה כרך א׳ (מהדורת תשס״ד עמ׳ קכח). הליכות עולם ח״ב עמוד רכג].

טו יחיד שרוצה לקבל תענית עליו, צריך שיקבל התענית מבעוד יום, ולכתחלה יקבלנה בסוף תפלת מנחה, ואם שכח אז לקבל התענית, יכול לקבלו אפילו אחר שקיעת החמה בתוך שיעור שלשת רבעי מיל, דהיינו בתוך שלש עשרה דקות וחצי, שאז יש ספק ספיקא שנחשב עדיין ליום.

טז הנשבע לבטל מצוה דרבנן, כגון שלא לשמוע מגילה בפורים, או שלא להדליק נרות חנוכה, השבועה חלה, וצריך לשאול לחכם ולעשות התרה כדי לקיים המצוה. אבל הנשבע לבטל מצות עשה מן התורה, כגון שלא לאכול מצה בליל פסח, ושלא לאכול בסוכה בליל החג, אין שבועה חלה עליו, שכבר מושבע ועומד מהר סיני לקיים המצוות. והנשבע שלא יעשה איזה ענין, ונתכוון בלבו רק על אותו יום, אם תלמיד חכם הוא, נאמן, ואין צריך לשאול על שבועתו להתירו בשאר ימים. ואם הוא סתם אדם צריך התרה לשאר ימים.

יז אין נדר חל על נדר, כיצד, הרי שאמר קונם עלי ככר זה, קונם עלי ככר זה, ואכלו, אינו חייב אלא אחת. וכל שכן שאין שבועה חלה על שבועה, כיצד, הרי שאמר שבועה שלא אוכל ככר זה, שבועה שלא אוכל ככר זה, אין שבועה שניה חלה עליו, שכבר מושבע ועומד הוא. ומכל מקום אם עשה התרה על שבועתו ראשונה, חלה השבועה השניה, וצריך התרה פעם נוספת. אבל האומר הריני נזיר שלשים יום, הריני נזיר שלשים יום, חלה עליו גם הנזירות השניה, וחייב לנהוג שתי נזירות. [ש״ע סימן רלט סעיף יב, יג, טו. וראה בשו״ת יביע אומר ח״י חיו״ד סי׳ טו. ושם העיר על הרב בן איש חי שנה ב׳ פר׳ ראה סעיף כג, שהם היפך פסק מרן הש״ע ביו״ד (סי׳ רלט סעיף טו), וכתב ליישב דברי הרב בן איש חי, ואעפ״כ העלה שהעיקר כמ״ש מרן הש״ע שאין נדר חל על נדר].

יח מצד הדין די שיאמרו לנודר או לנשבע, פעם אחת, ״מותר לך״, אבל המנהג לומר שלש פעמים ״מותר לך״, לחזק הענין. ונוהגים לומר, מותר לך, מחול לך, שרוי לך. (ג׳ פעמים). [ראה בילקוט יוסף על הלכות ערלה פרק יא הערה יב, במהדורת תשס״ה עמוד שפד].

יט התרת נדרים צריכה להיות על ידי שלשה אנשים שהם בני תורה, שמבינים מה שלומדים עמהם, ויכולים לצרף עמהם מי שמלאו לו י״ג שנים ויום אחד, ואפילו לא נבדק אם יש לו שתי שערות, שחזקה שכל שהגיע לכלל שנים, הגיע לכלל סימני בגרות. ויכולים להתיר הנדר אפילו בשבת, אם הוא לצורך השבת, כגון שנדר שלא לאכול או להתבטל משאר עונג שבת. ויכולים להתיר הנדר אף מעומד, ואפילו בלילה, ואפילו בקרובים. (ש״ע סי׳ רכח ס״ג). ואין לאדם להתיר נדר לכתחלה, ואפילו להצטרף לשלשה אנשים, במקום רבו או במקום שיש מי שגדול ממנו בחכמה, אלא אם כן נתנו לו רשות. [שם סעיף ב ובש״ך שם].

כ הנודר נדר או הנשבע שבועה צריך לבוא בעצמו לפני האנשים המתירים לו, ואין להתיר לו כשאינו בא בעצמו לפניהם, אלא עושה שליח במקומו. אבל רשאים להתיר על ידי מתורגמן, במעמד הנודר. ומכל מקום על מנהג טוב שנהג ולא אמר ״בלי נדר״, שאינו יכול לבטל מנהגו אלא על ידי התרה, מותר לעשות שליח, ויתירו לו אפילו שלא בפניו, שכיון שאין צורך בהתרה זו אלא מדרבנן, ספיקא דרבנן לקולא.

כא קודם שיתירו לו את נדרו, צריך שיפרט את הנדר והסיבה שבשבילה נדר, ואם לא פירט הנדר, והתירו לו, אין התרתם התרה. ומכל מקום אם פירט הנדר לאיש אחד מן המתירים, די בזה. וכל זה הצריכו חכמים כדי שלא להכשל להתיר נדר של איסור, אפילו אינו אלא איסור מדרבנן, כגון שנדר או נשבע שלא לשחק בקוביא, ואף בדיעבד אם התירו לו נדר של איסור אין התרתם התרה. [מרן בש״ע סי׳ רכח סעיף יד, וטו, ויסודו על פי הירושלמי הובא בתוס׳ גיטין לה: ד״ה קסבר].

כב חרם ונידוי שהטילו הקהל, על העובר על תקנתם, אפילו אמרו על דעת המקום ברוך הוא ועל דעת הקהל הקדוש, יש להם התרה, ואין צורך לפתח וחרטה. ומתירים החרם והנידוי בעצמם. ואפילו לא בטלה הסיבה שבגללה החרימו, אם רצו אחר כך להתיר החרם והנידוי, מתירים. ואפילו בתוך הזמן שקבעו להמשך תקנתם, ואפילו אם עדיין לא חל החרם יכולים להתיר. והסכמה שנעשית על ידי גאוני הדורות הקודמים, ורואים עתה שלא פשטה התקנה ההיא, יכולים בית דין להתיר אותה, ואפילו בית הדין שגזר עליה היו גדולים בחכמה ובמנין, מבית הדין שבזמן הזה.

כג ת״ח דרשן שנשאו לבו למלוך במקומו של הרב המרא דאתרא, ודרש בבית הכנסת בשבת הגדול במקומו של הרב מרא דאתרא, ועוד העיז פניו לקבל מינוי במקום המרא דאתרא ״אב בית דין״ מאת ועד הקהלה, שהם אנשים מחללי שבת בפרהסיא, ומכשילי הרבים באיסור נבלות וטרפות בבית החולים הישראלי שתחת חסותם, ואשר הדיחו את המרא דאתרא ממשרתו בגלל עומדו בפרץ להסיר המכשול מקרב עמו, והלה בקבלו את המינוי נשאו לבו לסדר גטין וקידושין מבלי שיוסמך לכך, והוא צורתא דשמעתתא לא גמר, ומרעה אל רעה יצא. וגדול עונו מנשוא. ומן הדין היה חייב נידוי על פי ההלכה, ויכון עליו מה שאמרו חז״ל: המורה הלכה במקום רבו חייב מיתה, ודינו מסור לשמים. [יביע אומר חלק ט חלק יורה דעה סימן כז עמוד שכב].

כד מותר לנסוע או לדור בספרד, ואף שלפי מה שנשמע יש חרם קדמונים, שאחר גירוש היהודים מספרד, אסור ליהודי להתגורר שם, מכל מקום אין יסוד ברור לשמועה זו, ויש ספק ספיקא להקל, שמא לא גזרו חרם כלל, ואם תמצא לומר שגזרו, שמא לא החרימו אלא על עצמם שלא לשוב לספרד, ולא על כל יהודי העולם. ועל כל פנים מותר לבקר שם לסחורה וכיו״ב, שיש עוד ספק נוסף, דשמא לא גזרו אלא על הבא להשתקע שם, ומדברי כמה אחרונים נראה שלא היה שם חרם כלל. וכן עיקר להקל. [יביע אומר ח״ז חיו״ד סימן יד].

כה אף שאין איסור שבועה לומר ״בחיי נפשי״ או ״בכותל המערבי״ וכדומה, מכל מקום ראוי להזהר שלא לומר כן. שהנפש היא חלק אלוה ממעל והרי הוא כנשבע בשם ה׳. וכן יש להזהר שלא ישבע ״בחיי אבי״ או ״בחיי אמי״, או במנוחתם, שהוא בכלל כבד את אביך ואת אמך. וכן יש להזהר שלא ישבע בנשמת הוריו אפילו בשבועת אמת. וכן לא ישבע בחיי בניו. ובלאו הכי יש להזהר מלהשבע אפילו על דבר אמת, ואפילו אם נשבע על דבר ומקיימו. [ילקו״י על הלכות בית כנסת ח״ב עמוד שלה].

כו תקיעת כף דינה כשבועה ויש לה התרה. ולכן החתן שמשביעים אותו בתקיעת כף לקיים כל תנאי הכתובה, אם ירצו בית דין ויראו לנכון

להתיר לו תנאי מתנאי הכתובה, יעשו לו התרה לשבועתו תחלה ואחר כך יתירו לו.

כז מי שנשבע שלא ידבר עם חבירו, יכול לכתוב כל מה שרוצה לדבר עם חבירו, והלה יקרא מן הכתב, כי אין הכתיבה בלשון "דיבור", ובנדרים הלך אחר לשון בני אדם.

כח הבעל יכול להפר נדרי אשתו בדברים שיש בהם משום עינוי נפש, כגון שנדרה או נשבעה שלא לאכול אפילו רק ממין אחד של פירות, בין שהוא מאכל טוב, בין שהוא מאכל רע לבריאות. וכן אם נדרה או נשבעה שלא תתרחץ ולא תתקשט, או שלא תלך לבית האבל או לבית המשתה. ואין הבעל יכול להפר בכל אלו אלא רק ביום שמעו. ולא כל משך מעת לעת, אלא אם שמע סמוך לחשכה, ושתק ולא היפר לה, ואחר כך חשכה, שוב אינו מיפר לה. אלא אם רוצה לבטל את נדרה ושבועתה עליה לגשת אצל רב שיעשה פתח וחרטה לנדרה או לשבועתה ויתיר לה.

כט יהודי שחלה ואושפז בבית החולים, והמאכלים שם בהשגחת הרבנות הראשית, ואינם בהשגחת בית דין צדק של הקהלה החרדית, שהכשרות שם בהידור רב, והוא מעודו נהג לאכול רק מהשגחת בד"צ, מותר לו בבית החולים לאכול מהמאכלים שמגישים לו, בלי התרת נדרים. [יביע אומר חלק י חיו"ד סימן כ' עמוד רלא].

ל אשה הרוצה להקל ולהשתמש באיזה סוג מסויים של הכשר שיצא שמו לטובה, ובעלה רוצה שתחמיר ותרכוש רק מוצרים של הכשר מסויים, אינו יכול לכופה על כך, ואם ירצה יחמיר על עצמו בלבד. ואם אין הבעל יכול להמשיך בחומרותיו כאשר אשתו אינה רוצה לקבלם, ואינו יכול להשפיע עליה בדרכי נועם ושלום, יעשה התרה על שלא אמר בלי נדר, וינהג גם הוא כפי עיקר הדין, שגדול השלום.

לא מותר להצהיר ב"הן צדק" כפי שנהוג בבתי משפט, ואין בזה שום חומר איסור שבועה, ואין צריך לכוין להדיא שלא יהיה לשם שבועה, שהרי לפי הנהוג השופט של הערכאות דורש ממנו תחלה להשבע, ואחרי שעונה שאיננו יכול להישבע להיותו דתי אומר שיצהיר בהן צדק, ואין לך מפרש להדיא שלא לשם שבועה גדול מזה. ואף אם נאמר שהערכאות מקבלים זאת כשבועה, לא חיישינן להו, ולא דמי לכינויין אליבא דרבי יוחנן דלשון נכרים הן, דשאני הכא שאינו מכוין לשבועה, ומבואר שם בתוספות דבעינן שיבין שהוא לשון נדר. [יביע אומר חלק א' חלק יורה דעה סימן יז]

לב בת ישראל שהצריכוה להשבע ב"הן צדק" שהיא דתיה כדי להיפטר מגיוס לצבא או לשירות לאומי, אף שאינה מקפדת כל כך בשמירת המצוות מותר לה להשבע ב"הן צדק" כדי להפטר מגיוס לצבא, ואין להתחסד בזה.

לג אם נדר נדר שאם יתרפא החולה מחוליו יביאו לו כבש וישחטוהו בשביל לתת בשרו לעניים, והחולה נפטר, פטור מלקיים את הנדר.

לד מי שהדיר את חבירו מלקרוא בספריו, מאחר והספרים מתקלקלים בעת העיון בהם, אסור לו לקרוא בספר אף בהרהור.

לה קטן אין נדריו נדרים כלל, ואפילו למד ויודע ענין נדרים. וגוערין בקטנים שלא לנדור ושלא ילמדו לשונם בנדרים ושבועות. ואם הוא דבר קטן וקל שאין בו עינוי נפש, אומרים להם שיעמדו בנדרם ובשבועתם, כדי שלא ירגילו עצמם בזה. [ילקו"י דיני חינוך קטן עמוד רפד]

לו ומכל מקום מופלא הסמוך לאיש, דהיינו קטן בן שתים עשרה שנה ויום אחד, וקטנה בת אחת עשרה שנה ויום אחד, שנדרו או נשבעו, יש לבדוק אותם, אם יודעים לשם מי נדרו או נשבעו, הרי נדריהם נדר ושבועתם שבועה, אף על פי שלא הביאו ב' שערות. ויכולים להשאל על נדרם ושבועתם, ומתירים להם נדרם ושבועתם, כמו שמתירים לאיש גדול. ואמנם אם למד פרשת נדרים ושבועות חשוב כיודע ואינו צריך בדיקה. ואמנם קודם שהבן יגיע לשתים עשרה שנה ויום אחד, או טרם שהבת הגיעה לאחת עשרה שנה ויום אחד, אם נדרו או נשבעו אין בדבריהם כלום, אפילו אם הם חריפים בשכלם. [ואמנם כדי שלא ירגילו הקטנים את עצמם לנדור, ראוי לחנכם כנז' בסעיף א']. [ילקו"י דיני חינוך קטן עמוד רפה. יביע אומר חלק י' בהערות לרב פעלים, ח"א חיו"ד סימן לח, דף שכז טור א' אות כח].

לז קטן וקטנה [בגיל שתים עשרה לזכר, ואחת עשרה לנקבה] שנדרו ונבדקו שיודעים למי נדרו, שנדרם נדר, יש אומרים שאף יכולים להתיר להם את הנדר, ואין צריך להמתין להתיר להם הנדר עד שיגדלו. ויש חולקים ואומרים שאי אפשר להתיר להם את הנדר עד שיגדלו, כיון שאין חרטתם חרטה, ורק לענין נדר ריבתה התורה שנדרם נדר. אבל לא להתרה. [ילקו"י דיני חינוך קטן עמוד רפז]

לח משהגיע הבן לשלש עשרה שנה ויום אחד, והבת לשתים עשרה שנה ויום אחד, ונדרו או נשבעו, אף על פי שאינם יודעים למי נדרו ונשבעו, נדריהם נדר ושבועתם שבועה, אף על פי שלא הביאו שתי שערות. [ילקו"י דיני חינוך קטן עמוד רפז]

לט נער בן י"ב שנה ויום אחד שנדר להכניס ספר תורה לבית הכנסת, ומבין את משמעות נדרו, אף על פי שהוא מחוייב לקיים את נדרו, מכל מקום טוב שימתין מלקיים את הנדר עד שישלים את שנתו, וימלאו לו י"ג שנים ויום אחד, שאז יקיים גם את מצות כתיבת ספר תורה. וכל מי שזוכה לכתוב ספר תורה, בעצמו או בשליחותו, נכון שלא לכתוב על הספר תורה בלשון הקדש, אלא בלשון הפקדה. דהיינו, שספר תורה זה

שייך עדיין לתורם, אך הוא מופקד למשמרת בבית כנסת פלוני. [ילקו״י דיני חינוך קטן עמוד רפח]

מ מי שחלם בחלומו שהיה נשבע לשקר, כגון על דבר שיש לו נשבע שאין לו, אין צריך כפרה, אחר שהדבר היה בחלום, ודברי חלומות לא מעלין ולא מורידין. ולא מצינו בגמרא שחששו לדברי חלומות אלא לגבי נידוהו בחלום, שבזה צריך התרה, והבו דלא להוסיף עלה. [יביע אומר חלק י׳ דף שמו סוף טור ב׳. ולגבי מי שנדר בחלום דעת הר״ן שא״צ לחוש לזה, וכתב שראה להרשב״א שהצריך התרה].

מא מי שחלם שעשה איסור, אין צריך תיקון, דדברי חלומות לא מעלין ולא מורידין. [יביע אומר חלק י׳ דף שמו].

הלכות כבוד אב ואם

סימן רמ - הלכות כיבוד אב ואם - גדרי המצוה

[פרק א]

א נאמר בתורה (שמות כ, יב): ״כבד את אביך ואת אמך״. והיא מצות עשה מן התורה לכבד את אביו ואת אמו. וצריך ליזהר מאד בכבוד אביו ואמו ובמוראם, ששקל הכתוב אותם ככבוד המקום ומוראו. ואמרו חכמים שלשה שותפים יש לו לאדם, הקדוש ברוך הוא, אביו ואמו, בזמן שאדם מכבד את אביו ואת אמו, אומר הקדוש ברוך הוא מעלה אני עליהם כאילו דרתי ביניהם וכבדוני. ולכן חיוב גדול על כל אחד לקבוע שיעור בהלכות אלה ולהיות בקי בהם, לגודל חומרת המצוה. [ובפרט תלמידים צעירים צריכים ללמוד הלכות אלה קודם צאתם לחופשת ״בין הזמנים״]. [ילקוט יוסף על הלכות כיבוד אב ואם מהדורת תשס״א, פרק א׳ ס״א]

ב אין גבול למצות כיבוד אב ואם, שהיא מצוה יקרה, וכל המרבה לכבד את הוריו הרי זה משובח. והמקיים מצות כיבוד אב ואם זוכה לאריכות ימים ושנים בעולם הזה ובעולם הבא, לעושר ולהצלחה בשאר ענייניו. ויזכה שבניו ובנותיו יכבדו אותו ויראו ממנו גם לעת זקנותו. והמקיים מצוה זו בארץ ישראל שכרו גדול יותר מן המקיימה בחוץ לארץ. [ילקו״י על הלכות כיבוד אב ואם מהדורת תשס״א, פרק א ס״ב עמוד צב, ובמהדו׳ תשס״ה עמ׳ מט]

ג נאמר בזוהר הקדוש: צריך שכל אחד יטע בלבו לאהוב את הוריו כגופו. ע"כ. ויכבדם מתוך הוקרה והערכה לאיזו מעלה טובה שיש בהם. וכאשר הוריו ישלחו אותו לאיזו שליחות, יעשה זאת בזריזות ובשמחה. וראוי שיהיה ניכר שעושה כן לשם מצות כיבוד אב ואם. ויצוה לילדיו שיקבלו את הוריו והורי אשתו בשמחה ובסבר פנים יפות. וכשם שמתן שכרה של מצוה זו מרובה כך עונשה מרובה. והמצער את אביו או אמו גורם לסלק ממנו השכינה וגזרות קשות באות עליו, ולוקה ביסורין. ואף אם תשחק לו השעה כאן בעולם הזה, יפרעו ממנו לעולם הבא. [ילקו"י על הלכות כיבוד אב ואם פרק א' ס"ג שם עמ' קא]

ד מי שאין לו אב ואם יקיים מצות כיבוד במה שמכבדם לאחר מותם. וראוי גם שיכבד זקנים ותלמידי חכמים, או אחיו הגדול, כענין שהיה לו לכבד את אביו ואמו. וכן יכבד את השבת בכסות נקיה, ויעשה ספרים יפים בתיקון יפה. וגם יכבד את רבותיו, ויירא מהם ומהחכמים, כענין כיבוד אב ואם ומורא אב ואם, ויכבד את הגדולים ויירא מהם, ומעלים עליו כאילו קיים כיבוד ומורא אב ואם. וישתדל להוכיח לבני אדם שיש להם אב ואם ואינם מכבדים אותם כראוי, ועל ידי זה הרי הוא כאילו מקיים מצות כיבוד אב ואם. [ילקו"י על הלכות כיבוד אב ואם פרק א' ס"ד מהדורת תשס"א כרך א' עמוד קט, ובמהדו' תשס"ה עמו' סה]

ה כל דיני כיבוד אב ואם איש ואשה שוין בהם, וכן אין חילוק בין אב לאם, ובכל מקום שהוזכר חיוב ביחס לאב הדין כן גם באם, וכן להיפך, שהרי אב ואם הושוו הן לענין כבוד והן לענין מורא. [ילקו"י על הלכות כיבוד אב ואם, פרק א' ס"ה מהדורת תשס"א כרך א' עמוד קיא]

ו אע"פ שמצות כיבוד אב ואם היא מצוה יקרה שצריך ליזהר בה מאד, מכל מקום אין בית דין כופין על מצוה זו, משום שכל מצות עשה שמתן שכרה בצדה אין בית דין כופין עליה. (חולין קי:). ויש אומרים דמכל מקום אם הבית דין רוצים לכופם הרשות בידם, רק שאינם מוזהרים לכופם, ויש אומרים שאף אין רשות לבית-דין לכופם על מצות כיבוד אב ואם. אך לכפות בדברים לכל הדעות רשאים. [ילקוט יוסף על הלכות כיבוד אב ואם פרק א' ס"ו]

ז ומכל מקום בן שמבזה את אביו או את אמו, ויש להם קלון מכך, מצוה על הבית-דין להוכיחו ולכופו על כך. [ילקו"י על הלכות כיבוד אב ואם מהדורת תשס"א, פרק א' ס"ז עמוד קיט]

ח אף על פי שאין כופין על מצות כיבוד אב ואם, מכל מקום אם האב לקח הלואה בחייו, ונפטר, מצוה על היתומים לפרוע חוב אביהם מן הקרקעות שהניח להם אביהם בירושה, וכופין אותם לכך. ואף שחיוב כיבוד אב ואם הוא משל אב ולא משל בן, והרי הבנים זכו בירושה ונעשה ממונם, עם כל זה מצוה עליהם לפרוע את חוב אביהם, אבל אם הניח להם אביהם מטלטלין, מעיקר הדין אין בית דין כופין אותם לפרוע חוב

אביהם מן המטלטלין, ורק משום מצוה נכון שהיתומים יפרעו חוב אביהם גם מן המטלטלין. אולם הגאונים תיקנו שיהיה בעל חוב גובה מהיורשים גם מן המטלטלין שהניח להם אביהם, הילכך האידנא כופין את היורשים לפרוע חובות אביהם, אפילו היא מלוה בעל פה אף מן המטלטלין שהניח אביהם, אפילו קנאם הלוה אחר שלוה ולא כתב דאקני. [ילקו״י שם פ״א ס״ח]

ט אם האב לקח הלואה בריבית שלא בדרך היתר, אין הבנים צריכים לפרוע ריבית זו. וכן הניח להם אביהם בירושה מעות של רבית, אע״פ שהם יודעים שהן של רבית אינם חייבים להחזירן. אבל אם הניח להם פרה או טלית של רבית, וכל דבר המסויים, ועשה תשובה ולא הספיק להחזיר עד שמת, חייבים להחזיר מפני כבוד אביהם. שכיון שהוא דבר מסויים וניכר וידוע שהוא בא מאיסור של רבית, חייבים להחזיר כדי שלא יהיה נזכר אביהם לקלון. [ילקו״י הלכות כיבוד אב ואם מהדורת תשס״א, פ״א ס״ט עמוד קכד, ובמהדו׳ תשס״ה עמ׳ עד]

י המקיים מצות כיבוד אב ואם אינו מברך על מצוה זו, מכמה טעמים, ומהם: שלא תיקנו ברכה על מצוות שהשכל מחייב אותן. או שהם בכלל מצוות שבין אדם לחבירו. או מפני שאפשר שהמצוה לא תתקיים, שהרי אב שמחל על כבודו כבודו מחול. וכן לא תיקנו ברכה על מצוות שחייבים בהם תמיד בלא הפסק. [ועוד טעמים]. [ילקו״י כיבוד או״א פ״א ס״י]

יא יש אומרים שמצות כיבוד אב ואם נחשבת בכלל המצוות שבין אדם למקום, ויש אומרים שהיא גם בכלל המצוות שבין אדם לחבירו, וכן עיקר לדינא. ויש בזה כמה נפקא מינה לדינא. [ילקו״י הלכות כיבוד אב ואם מהדורת תשס״א, פ״א ס״א עמ׳ קנא. ובמהדו׳ תשס״ה עמ׳ צ]

יב יש אומרים שאם אדם עבר על מצות כיבוד אב ואם [באופן דבזה שלא כיבדם לא גרם להם צער וביזוי] מלבד מה שמתוודה על כך ביום הכפורים צריך גם לבקש מהם סליחה ומחילה בערב יום הכפורים, ככל המצוות שבין אדם לחבירו שאין יום הכפורים מכפר עד שירצה את חבירו. ויש חולקים ואומרים דמצוה זו היא בכלל מצוות שבין אדם למקום ויום הכפורים ותשובה מכפרת גם בלי שיבקש מהם מחילה וסליחה. והעיקר כסברא ראשונה. [ילקו״י על הלכות כיבוד אב ואם מהדורת תשס״א, פרק א׳ ס״ב, ובמהדורת תשס״ה עמוד ק׳]

יג המקיים מצות כיבוד אב ואם יש אומרים שאינו צריך לכוין לשם מצוה, דאף דקיימא לן דמצוות צריכות כוונה, מכל מקום במצוות שבין אדם לחבירו מצוות אינן צריכות כוונה. ויש חולקים ואומרים שמצות כיבוד אב ואם היא גם מצוה שבין אדם למקום, וצריך לכוין בה לשם מצוה. וכיון שכאן אפשר להחמיר בנקל, טוב ונכון לכוין בעת שמקיים מצות כיבוד אב ואם, שעושה כן לשם מצוה. [ילקו״י על הלכות כיבוד אב ואם פ״א ס״ג]

יד הנמצא במקום שיש בו ריח רע, ונזדמן לידו לקיים מצות כיבוד אב ואם, יקיים המצוה בלא כוונה, מאחר שאי אפשר לכוין לשם מצוה במקומות המטונפים, ובפרט שיש אומרים דמצות כיבוד אב ואם היא מצוה שבין אדם לחבירו שאין צריך לכוין בה לשם מצוה. [ילקו״י על הלכות כיבוד אב ואם מהדורת תשס״א, פ״א סי״ד עמוד קע. ובמהדו׳ תשס״ה עמ׳ קב]

טו הרוצה לכבד את אביו ואת אמו לפי האמת, יעסוק בתורה ובמעשים טובים, וינהג בישרות, שזהו הכבוד הגדול לאבות, שאומרים הבריות, אשרי לאב ואם שגידלו בן כזה. אבל אם אין הבן הולך בדרך הישר, הרי אבותיו ישאו חרפה עליו, והוא מבייש אותם בבושה שאין גדולה הימנה. ויזהר מלהתקוטט עם בני אדם, כדי שלא יבזו את הוריו. [ילקו״י על הלכות כיבוד אב ואם מהדורת תשס״א, פרק א׳ סט״ו עמוד קעד, ובמהדורת תשס״ה עמוד קה]

סימן רמ - כיבוד אב ואם במעשה ובמחשבה

[פרק ב׳]

א מצות כיבוד אב ואם שייכת במעשה, דיבור, ובמחשבה. במעשה כיצד: להאכילו להשקותו לכסותו להלבישו ולהכניסו ולהוציאו. וחייב הבן לשרתם, או לדאוג שישרתו אותם, או לדאוג שיהיה להם בגדים הראויים להם. [וראה להלן לגבי תשלום דמי המלבושים, ממי]. ויש אומרים שכמו כן חייב הבן לשמש את הוריו בשאר דברים שהשמשים משמשים בהם את הרב. [ילקו״י הלכות כיבוד אב ואם מהדורת תשס״א, פ״ב ס״א עמוד קעו. ובמהדורת תשס״ה עמו׳ קה]

ב אע״פ שאין לו לאדם לעסוק בצרכיו קודם התפלה, מכל מקום מותר לקנות דברי חלב ומאכל לצורך אביו ואמו, בפרט אם אי אפשר לעשות זאת לאחר התפלה. [שם פ״ב עמוד רה]

ג מי שאביו או אמו יוצאים לדרך רחוקה בבוקר השכם, וכבר הגיע זמן שחרית, מותר לבנם שלא התפלל שחרית לבוא אל ביתם ולהפרד מהם ולברכם כרגיל בברכת צאתכם לשלום וכדומה. וכן מותר לצאת לשדה התעופה קודם תפלת שחרית בכדי ללוות את אביו היוצא לחוץ לארץ, ולא יפרד ממנו בלשון שלום, אלא בלשונות אחרים, כמו נסיעה טובה וכדומה. ויקרא קריאת שמע קודם. ונכון לארגן מנין בשדה התעופה, כדי שיוכלו להתפלל שם ואחר כך להפרד מהנוסע לחוץ לארץ. ואם הוריו מגיעים לעירו במטוס או ברכבת, מותר לבן לצאת לשדה התעופה, או לתחנת הרכבת, אף על פי שעדיין לא התפלל שחרית, שאם לא יצא יהיה בזה בזיון לאביו ולאמו. [ילקו״י כיבוד או״א פרק ב׳ עמוד רה]

ד אם פגש באביו קודם שהוא [הבן] התפלל שחרית, מותר לו לנשק את ידי אביו אף קודם תפלה. [ילקו״י על הלכות כיבוד אב ואם מהדורת תשס״א, פרק ב׳ עמוד רז]

ה כיבוד במחשבה כיצד, שלא יבזם בלבו, ויכבדם רק כלפי חוץ, אלא ידמה בעיניו שהם גדולים וחשובים ונכבדי ארץ, אע״פ שבעיני שאר בני אדם אינם חשובים כלל, וזה עיקר הכיבוד. [ילקו״י על הלכות כיבוד אב ואם מהדורת תשס״א, פרק ב׳ סעיף ב׳ עמוד קפא]

ו עד היכן מצות כיבוד אב ואם? אפילו אם נטלו ממנו כיס של זהובים שלו והשליכו אותו לים בפניו, לא יכלימם, ולא יכעוס כנגדם. אלא יקבל עליו גזרת הכתוב וישתוק. ויירא ממלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא שציוהו לכבד את הוריו. ויש אומרים שמכל מקום אם יכול למנוע בעדם טרם יזרקוהו לים, רשאי לעשות כן. ועל כל פנים כיון דקיימא לן כבוד זה משל אב, ולא משל הבן, יכול לתבוע אותו לדין לשלם לו מה שהפסידו. ואם ביקשו ממנו את הארנק ויודע שהם רוצים לזורקו לים, רשאי הבן לסרב ליתן להם את הארנק. [על הלכות כיבוד אב ואם מהדורת תשס״א, כרך א׳ פ״ב עמוד קפא]

ז חייב אדם לכבד את אביו ואמו גם בדברים שאינם מצרכי הגוף ממש, וכגון לערוך עבורם קניות, לנקות את הבית ולבשל, ולהביא להם תרופות בעת הצורך. [ואם הבן טרוד בלימודו או בפרנסתו, ראה להלן]. [ילקו״י על הלכות כיבוד אב ואם מהדורת תשס״א, פרק ב׳ עמ׳ קפג]

ח מה שאמרנו שהבן חייב להאכיל ולהשקות את אביו, וכן חייב להלבישו ולכסותו וכו׳, כל זה הוא מכספו של אב, אם יש לו. אלא שהבן צריך לטרוח בגופו למענם. אבל אין הבן חייב להוציא הוצאות מכספו כדי להאכיל ולהשקות ולהלביש את הוריו. ואם אין לאב כדי לשלם עבור אכילה ושתיה וכדומה, ולבן יש, כופין אותו וזן ומפרנס את אביו מדין צדקה לפי עושרו. אך אינו חייב לחזר על הפתחים כדי לאסוף צדקה בשביל לפרנס את אביו ואמו או לקחת חובות בעבורו. אלא יכבדו בגופו וישמש אותו. [ויש אומרים שמכל מקום מצד נימוס נכון לעשות הכל, ואף לחזר על הפתחים, כדי לפרנס את אביו]. [שם פ״ב עמו׳ קפג]

ט ואמנם כל זה כשהוריו מבקשים ממנו שיעשה להם איזה דבר שהוא מדיני כבוד, כגון להאכיל אותם וכו׳, או לנקות להם הבית, אבל אם מבקשים ממנו לעשות דבר שאין להם מזה הנאה ישירה, וכגון שביקשו ממנו שיראה לפלוני איך מגיעים למקום מסויים, ואין להם מזה שום הנאה, אינו חייב לשמוע להם, בפרט אם הוא רוצה לילך ללמוד, שאינו צריך להפסיק מלימודו. וכן אם הבן עוסק בתורה והוריו מבקשים שילך לאירוע משפחתי או לסעודת מצוה וכדומה, אינו חייב לשמוע להם. אך אם יהיה להם צער מהיעדרותו, והוא ביטול תורה באופן חד-פעמי, ישמע להם. [ילקו״י כיבוד או״א פרק ב׳ עמוד קפו]

י אם האב מבקש מבנו שיתבטל ממלאכתו כדי לשרתו, או לצורך עשיית סידורים בשבילו, והבן משער שיתכן שמשום כך יפוטר מעבודתו, או

שיפסיקו את לימודיו בכולל, ויפסיק לקבל מילגת לימודים מהכולל, יסביר זאת לאביו שאינו יכול לקיים את בקשתו מחשש זה, ואם אביו לא משתכנע, אינו חייב להתבטל ממלאכתו ומלימודו, כשיש חשש שיפטרוהו ממקום עבודתו, או מהכולל. ואם אין חשש כזה, אם יש לו מזון לשלשים יום, ישמע לאביו, אף שיפסיד ממון. אבל אם יש לו מזון רק לאותו היום, ואין לו מזון לשלושים יום, אינו חייב לשמוע לאביו. [ילקו״י כיבוד או״א פ״ב ס״י מהדו׳ תשס״א כרך א׳ עמ׳ קצא]

יא אם יש לבן לסעודתו לחם ובשר, ולאביו אין מה לאכול, טוב ונכון שלא יאכל בשר, ויצמצם בהוצאותיו כדי שיוכל לקנות לחם בעדו ובעד אביו. [ילקו״י כיבוד או״א פרק ב׳ עמ׳ קצב]

יב אם יש לבן ממון, ולאב אין, והבן מפרנס את אביו מתורת צדקה, חייב לשלם עבור אביו ואמו גם בשביל בגד ללבוש, ועבור תרופות ותשלום לרופאים, כפי הצורך שיש להוריו. וכן חייב לשלם את המסים שמחייבים את אביו, כגון מסי עיריה וכדומה, כשם שחייב לזונו. ואמנם כל זה באדם עשיר ונותן צדקה בשיעור לפי עושרו, אבל אינו חייב לשלם ביותר מהשיעור המוטל עליו מדין צדקה. ואם גם אחרים רוצים להשתתף בחלק מהתשלום שהאב צריך לשלם עבור הנ״ל, בתורת צדקה, אין הבן חייב ליתן לו את כל הצדקה שלו, וישתף אחרים בתשלומים הנ״ל. [ילקו״י כיבוד או״א פרק ב׳ עמוד רג]

יג אף שאין חיוב על הבן להוציא הוצאות משלו לצורך כיבוד אב ואם, כמו להאכילו ולהשקותו וכו׳ מכל מקום אם הבן עבר והוציא על אביו ואמו הוצאות לצורך הכיבוד, הדבר נחשב לו כמצוה, ואינו בגדר ״שאינו מצווה ועושה״. [ילקו״י כיבוד או״א פרק ב׳ עמ׳ רד]

יד אם היתה אמו מאלו שאין בעלה חייב לפרנסה, יש מי שאומר שבנה חייב לפרנסה. וכן אם יש לאב נכסים ואינו רוצה לפרנס את האם, ואין הבית דין יכולים לכופו, כגון שהוא גבר אלים וכדומה, מחוייב הבן לפרנס את האם משלו. [ילקו״י כיבוד או״א פרק ב׳ סי״ד]

טו אם אביו ואמו באו לבקש ממנו מזון ולבוש, ויש לו רק בשביל אחד מהם, יתן בתחלה לאמו, ואחר כך לאביו. [ילקו״י כיבוד או״א פרק ב׳ סט״ו מהדורת תשס״א כרך א׳ עמוד רט]

טז כשאין לאב או לאם ממה להתפרנס, והבנים מפרנסים אותם [כשיש להם], מחשבים לפי ממונם של הבנים כמה כל אחד יתן לצורך פרנסת ההורים. [או עבור התשלום למושב זקנים ובית חולים]. וכשיש בנים עשירים ועניים, הבנים העניים פטורים מלסייע לעשירים בפרנסת ההורים, וגם בחלק שהוא מדין צדקה א״צ להשתתף. [ילקו״י כיבוד או״א פ״ב סעיף טז]

יז אדם שפירנס את אביו ואמו מכספו, ויש להם נכסים, מותר לו לאחר פטירתם לגבות מנכסיהם מה שהוציא לפרנסתם. [ילקו״י כיבוד או״א פרק ב׳ סעיף יז מהדורת תשס״א כרך א׳ עמוד רי]

יח אם אין אפשרות לאב להתפרנס, ולבן יש אפשרות לפרנס את הוריו מכספו, לא יפרנסם מכספי צדקה שלו, מכיון שמבזה בזה את הוריו, ואפילו אם אינם יודעים שזה כספי צדקה, גם כן לא יעשה כן. אבל אם אין לבן אפשרות לפרנס את הוריו מכספו, יכול לפרנסם מכספי צדקה שיש לו. ויכול ליתן להוריו את כל כספי המעשר. ואין צריך ליתן חלק לאחרים. [וראה להלן בדין מעשר כספים]. [ילקו״י כיבוד או״א פרק ב׳ סעיף יח]

יט אם אין לאב ממה להתפרנס, וגם הבן אין לו כדי לפרנסו, אך יש לבן כספי מעשר, חייב לפרנסו מכספי מעשרות. [ילקו״י כיבוד או״א פרק ב׳ סעיף יט מהדורת תשס״א כרך א׳ עמוד ריב]

כ היו לפניו כמה עניים לפרנסם, ובהם אביו, אביו קודם. [ילקוט יוסף כיבוד או״א פרק ב׳ ס״כ]

כא אם יש חובות לאב, שאחרים חייבים לו, וזולת זה אין לו כלום, אבל אין האב רוצה לקחת החובות כדי להתפרנס, באופן כזה אין כופין את הבן לזון את אביו מכספו. ואם החובות הם מסופקים אם אפשר לגבותם, צריך לזון את אביו [אם יש לבן], ואם הבן מסרב, ראוי להוכיחו ולבזותו כדי שיזון את אביו. [ילקו״י כיבוד או״א פרק ב׳ סעיף כא]

כב אם האב חוסך את כספו וחי חיי דחקות, או שאינו רוצה לעבוד למרות שיש לו הצעות עבודה, אין הבן מחוייב ליתן לו ממון. ומכל מקום ממדת חסידות שגם באופן כזה יפרנס את אביו. [ילקו״י כיבוד או״א פרק ב׳ סעיף כב מהדורת תשס״א כרך א׳ עמוד ריח]

כג אם יש לבן דירה פנויה, אינו חייב להושיב בה את אביו חנם אין כסף, כל שיכול להשכיר או למכור את אותה דירה. וגם אם האב רוצה לשלם את מחיר הדירה, אין הבן מחוייב למכור את הדירה דוקא לאב. [אלא דעצה טובה היא להקדים את הקרוב]. ואמנם אם אין לאב כסף כדי לשכור דירה, ולבן יש כופין אותו מדין צדקה לדאוג לאביו למקום דיור הגון. [ילקו״י כיבוד או״א פרק ב׳ סעיף כג מהדורת תשס״א כרך א׳ עמוד ריט]

כד יש אומרים שאם האב ביקש מבנו שיבוא אליו להאכילו ולהשקותו או לעשות לו שאר צרכיו, צריך האב לשלם לבן את הוצאות הנסיעה, שהרי אין חיוב על הבן לכבד את אביו משל בן. ויש מחלקים ואומרים דכל היכא שהבן יכל להגיע בלי להוציא הוצאות, [דהיינו בלא נסיעה], אין חיוב לאב ליתן לו הוצאות הנסיעה. ורק אם המקום הוא רחוק שאי אפשר שהבן יגיע לאביו בהליכה רגלית, בזה רשאי לבקש מאביו ההוצאות. [שם פ״ב סכ״ד]

כה אב שפטר את בנו מלזון אותו, ועשה קנין בתקיעת כף וכתב שטר לפוטרו מעתה ועד עולם, ואחר כך האב העני, ויש לבן אפשרות לזון את אביו ולאב אין, אפילו הכי כופין אותו ונותן צדקה לאביו. [ילקו״י כיבוד או״א פרק ב׳ סעיף כה מהדורת תשס״א כרך א׳ עמוד רכב]

כו הנשבע שלא יכבד את אביו ואת אמו, או שלא ייראו מהם, הרי זו שבועת שוא, וחשיב כנשבע על מה שכתוב בתורה, ואין שבועתו חלה. [ילקו״י כיבוד או״א פרק ב׳ סעיף כו]

כז חייב אדם לעסוק בכבוד אביו ואמו אף כשלא ציווהו לכך, כל שהוא צרכי גופו של האב, כמו להלבישו ולרוחצו, [כשנצרך לכך] וכדומה. וראה עוד להלן. [ילקו״י פרק ב׳ סכ״ז]

כח מצות כיבוד אב ואם הרי היא ככל מצות עשה, שמועיל לעשותן על ידי שליח, דשלוחו של אדם כמותו. ועל כל פנים גם בכיבוד אב ואם אנו אומרים מצוה בו יותר מבשלוחו. ואפילו אם היה הבן תלמיד חכם ישתדל לעשות המצוה בעצמו, אך אם אביו מצוה עליו לשרתו, והדבר קשה על הבן מאיזו סיבה, רשאי לכבדו על ידי שליח, ויוצא ידי חובת המצוה. ואם ההורים מקפידים שדוקא הבן ישמש אותם, יש אומרים שחייב הוא לשמשם בכבודו ובעצמו, ולא על ידי שליח, שאם יסרב לכבדם בעצמו יעבור על איסור מורא. ולדינא נראה שאם האב מתבייש שהדבר ייעשה על ידי אחר, על הבן להשתדל מאד לקיים המצוה בעצמו, אלא אם כן הוא דר בעיר אחרת וכדומה, שאז יקיים המצוה על ידי שליח. ופשוט שמצות קימה בפני אביו ומצות מורא לא שייך לקיימם על ידי שליח. [ילקו״י כיבוד או״א פרק ב׳ סעיף כח מהדורת תשס״א כרך א׳ עמוד רכד]

כט בעת זקנותם של אביו ואמו לכתחלה לא ישלחם למושב זקנים, אלא יכניסם לביתו, והוא ובני ביתו יטפלו בהם. אך אם הדבר יגרום שהמקום יהיה צר מאד, או שיפריע לשלום בית, או שלתועלת הוריו עדיף שיהיו במושב זקנים, או שהבן מתגורר בעיר אחרת [כפי המבואר להלן], עדיף שישלחם למושב זקנים. וכן אם אין האב חפץ לישב בביתו של הבן, ונוח לו יותר במושב זקנים, חייב הבן ליתן לאביו מעות לצורך מזונו, כל היכא שאין לאב ויש לבן. [ילקו״י כיבוד או״א פרק ב׳ סעיף כט מהדורת תשס״א כרך א׳ עמוד רכט]

ל אם האשה אינה רוצה לדור בחצר אחת עם חמותה, ובעלה רוצה לדור בבית הוריו כדי לקיים מצות כיבוד אב ואם ולטפל בהם, אין בעלה יכול להכריחה לכך, ובפרט אם חמותה גורמת לסכסוכים בינה לבין בעלה. או שהדבר מקשה על אשתו. [כיבוד או״א פ״ב ס״ל]

לא מן הראוי שהבן ישתף את הוריו במבוכותיו, ובפרט אם הוריו מרגישים שיש איזה דבר המעיק על הבן ואינו מגלה להם זאת, שיש להם צער מזה. [ילקו״י כאו״א פ״ב סעיף לא]

לב מי שאמר לו אביו שילך אל מחוץ לעיר כדי להביא לו איזה דבר לצורכו, ואמר לו שאין לו רשות לעשות שום מלאכה או עסק לעצמו או לזולתו עד שיביא לו את אותו דבר. ובדרכו נכנס לאכול ולשתות, ורק אחר כך הביא לו את אותו דבר שביקש, אין זה נחשב כעבר על ציווי אביו. [ילקו״י כיבוד או״א פרק ב׳ סעיף לב מהדורת תשס״א כרך א׳ עמוד רלג]

סימן רמ - כיבוד אב ואם בדיבור

[פרק ג׳]

א בדיבור כיצד, ידבר עם הוריו בנחת ובלשון רכה ובכבוד, כמדבר אל מלך. וגם ידבר עמהם בבושת פנים, ולא יתריס כנגדם. אך אין צריך לדבר אל אביו ואמו בלשון נסתר [לשון שמדבר אל רבו] אלא יכול לדבר עמהם בלשון נוכח שהוא דרך קירבה יתירה. ולכן יכול לומר לאביו אבא, או אתה וכדו׳. וכשמזכירם בדברו עם אחרים רשאי להזכיר בתואר אבי או אמי. [וראה להלן דין מורא מאב ואם]. וגם כשהוא מדבר עם אחרים בפני הוריו יש לו לדבר עמהם בנחת, בקול נמוך ובדרך ארץ, ולא בתקיפות ובסבר פנים חמוצות. [שם פרק ג׳]

ב הנותן לאביו מאכל או משקה, העיקר הוא שיתן לו בסבר פנים יפות, שאפילו אם מאכילו בכל יום בשר שמן, אבל מראה לו פנים זועפות, נענש עליו, וכן להיפך אם מטחין את אביו בריחיים וכוונתו לטובה כדי שאביו ינצל מדבר קשה יותר, ומדבר פיוסים על לבו ומראה לו שכוונתו באמת לטובה עד שאביו מתרצה לטחון בריחיים, נוחל עולם הבא. ולכן כשההורים באים להתארח אצל בניהם, מצוה לקבלם בשמחה ובסבר פנים יפות, ויצוה לבני ביתו שינהגו בהם בכבוד. [ילקו״י כיבוד או״א פ״ג מהדו׳ תשס״א כרך א׳ עמוד רלד]

ג ראה את אביו או אמו שהם בצער ודאגה, ידבר על לבם דברי ריצוי ופיוס להרגיעם ולשמחם, כדי ליישב דעתם. ויש לו לבן ליזהר שלא לספר להוריו דברים שיצערו אותם, אלא אם כן יש צורך שידעו מהדבר. [ילקו״י כיבוד או״א פ״ג ס״ג מהדורת תשס״א כרך א׳ עמוד רלט]

ד היה הבן צריך לאיזה דבר בעיר, ויודע שימלאו את בקשתו לכבודו של אביו, אף על פי שיודע שגם בשבילו יעשו אותו הדבר, לא יאמר עשו לי דבר פלוני בשבילי, אלא יאמר עשו בשביל אבא כדי לתלות הכבוד באביו. ודוקא כשאומר עשו לי דבר פלוני בשבילי, בזה יש קפידא שצריך לתלות הכבוד באביו ולא בעצמו, אבל אם בתחלת דבריו אינו אומר עשו בשבילי אלא מבקש סתם, אין צריך שיאמר עשו בשביל אבא. ואם יודע שאין אביו חשוב בעיניהם של אנשי אותו מקום, לא יאמר עשו בשביל אבא, אלא עשו בשבילי. [וכל שכן אם יודע שיש לאביו שונאים בעיר זו]. ואם מסופק בדבר רשאי לעשות כרצונו. [שם פרק ג ס״ד]

ה יש אומרים שהדין הנ״ל שייך גם כן לאחר מיתת אביו, שאם יודע שיעשו חפצו בעבור אביו, צריך לנהוג על פי האמור. ויש אומרים דלא שייך דין זה לאחר מיתה. [שם פ״ג ס״ה]

ו וכל זה כשהבן מדבר עם בני אדם כדי להראות כבוד אביו בעיניהם, אבל כשמדבר לפני השם יתברך בתפלתו, לא שייך לומר ״עשה למען אביי״. והמתפלל על אביו החולה, לא יתארהו בתארי כבוד, כגון אבי מורי עטרת ראשי, אלא יאמר: ״עבדך אבי פלוני בן פלונית״. וכן כשמתפלל על אמו יאמר, אמתך אמי פלונית בת פלונית. [ילקו״י שם פרק ג׳ ס״ו]

ז יש לבן ליזהר שלא לדבר לפני אביו, אלא אם כן אביו הסכים לכך, או אם הבן מרגיש שהדיבור של אביו יגרום לאב ביזיון, והוא חפץ למנוע זאת. ולא יכנס לתוך דברי אביו ואמו. [ילקו״י כיבוד או״א פרק ג׳ ס״ז מהדורת תשס״א כרך א׳ עמוד רמג]

ח אין לבן להזכיר לאביו ולאמו הטובות שעשה עמהם. [ילקו״י כיבוד או״א פרק ג׳ ס״ח]

ט הפוגש את אמו בשוק והיא רוצה לדבר עמו, אינו רשאי להשתמט ממנה, דאף על פי שאמרו בגמרא (ברכות מג:) אל יספר אדם עם אשה בשוק, אפילו היא אשתו או בתו או אחותו, מכל מקום באמו אינו רשאי להשתמט ממנה. ומותר לילך אחר אמו בשוק, ואין זה בכלל האיסור שאסרו חכמים לילך אחר אשה בשוק. ובפרט בזמן הזה שהנשים מצויות בינינו יותר. ולכן מותר לבן לכבד את אמו לעלות לאוטובוס לפניו, ואין בזה חשש משום שהוא מהלך אחר אשה. [ילקו״י כיבוד או״א פרק ג׳ ס״ט מהדורת תשס״א כרך א׳ עמוד רנ]

י צריך הבן ליזהר שלא ישבע בחיי אביו ואמו, שזה בכלל כבד את אביך ואת אמך. [ילקו״י כיבוד או״א פרק ג׳ ס״י מהדורת תשס״א כרך א׳ עמוד רנ]

יא אין האב יכול למחול לבנו שיאמר לו דברי חירופין וגידופין. [ילקו״י כיבוד או״א פ״ג ס״יא]

יב חולה במחלת אלצהיימר ר״ל שדעתו מטורפת עליו, והבן מוכן להחזיקו בביתו לטפל בו, אך ברור לו בודאות שלפעמים לא יוכל לשלוט בעצמו ויתפרץ ויצעק על אביו שלא כדין כשיעשה מעשי שטות. יש מי שאומר שאם טובת האב היא להיות אצל הבן למרות הגערות שישמע מהבן, יחזיקו הבן בביתו כי זו היא הטובה האמתית שלו וזהו רצון התורה. והבן יתפלל שלא תבוא תקלה על ידו ואף אם יכשל יסלח לו השי״ת. אך לדינא נראה שיותר עדיף שישלח אותו למושב זקנים, ושם יטפלו בו כצורכו. [שם פ״ג ס״יב]

סימן רמ - לעמוד מפני אביו

[פרק ד']

א חייב אדם לעמוד לכבוד הוריו מזמן שרואה אותם מרחוק כמלוא עיניו. והיינו מרחק של כ- 128 מטר, [ולדעת החזון איש היינו כ- 160 מטר, ואם אפשר יחוש בזה לדברי החזון איש, בדבר שהוא מן התורה]. וצריך לעמוד מלוא קומתו. ולא ישב עד שאביו או אמו ישבו במקומם או יעמדו במקומם, או עד שיתכסו מעיניו ולא יראה קומתם, או שיכנסו לרשות אחרת. אבל אם עמדו לנוח, ובדעתם להמשיך מיד ללכת, צריך להמשיך לביתו. [וראה להלן לענין מחילת האב בזה]. [ילקו"י כיבוד או"א פרק ד' ס"א מהדורת תשס"א כרך א' עמוד רנג]

ב גם היושב באוטובוס ונכנסו אביו או אמו, צריך לעמוד מלוא קומתו, עד שישבו. ואם אין להם מקום לשבת, מאחר שאינו רשאי לשבת עד שהם ישבו, צריך לפנות את מקומו וליתן להם את מקומו באוטובוס. [ילקו"י כיבוד או"א פרק ד' ס"ב מהדורת תשס"א כרך א' עמוד רס]

ג בעת שהבן עומד בפני אביו ואמו צריך שלא יסמוך עצמו על הכותל או על סטנדר, דסמיכה לאו כעמידה דמי. ואמנם מותר לסמוך את עצמו קצת, באופן שאם יינטל אותו דבר שסומך עליו לא יפול. והיכא דאפשר עדיף יותר לעמוד מפני אביו ואמו בלא סמיכה כלל. אבל העומד בפני תלמיד חכם וזקן, יכול לסמוך על השלחן וכדומה בעת שעומד, כל שעומד מפניו דרך כבוד. [ילקו"י כיבוד או"א פרק ד' ס"ג מהדורת תשס"א כרך א' עמוד רסב]

ד הנמצא במקום מטונף שיש שם ריח רע וכדומה, ועברו שם אביו או רבו, יעמוד מפניהם. [ילקו"י כיבוד או"א פרק ד' ס"ד מהדורת תשס"א כרך א' עמוד רסד]

ה נוהגים שכאשר האב עולה לספר תורה, הבן עומד לכבודו ונשאר עומד עד שאביו חוזר לשבת במקומו. ומעיקר הדין היה צריך לעמוד מפניו רק בהליכתו לעלות לספר תורה וברדתו, אבל מנהגינו להשאר עומד עד שאביו מסיים את עלייתו, ואין לשנות. ומנהגינו לנשק את ידי אביו ברדתו מהספר תורה. [ילקו"י כיבוד או"א פרק ד' ס"ה שם עמוד רסה]

ו יש מקומות שנוהגים להתנשק עם העולה לספר תורה בפניו אחרי שסיים את הקריאה, ויש להסביר להם שיותר נכון שיבטלו את מנהגם זה, אף שאין זה דרך חיבה אלא דרך כבוד, עם כל זה אין ראוי לנהוג כן בבית הכנסת. אבל צריך שיאמר להם זאת בניחותא כדי שהדברים יתקבלו על דעתם. ובודאי שבמקומות שלא נהגו בדבר זה, אין להנהיג כן בבית הכנסת. [ילקו"י כיבוד או"א פרק ד' ס"ו מהדורת תשס"א כרך א' עמוד רסז]

ז אם אביו משמש כשליח צבור, הדבר פשוט שאין הבן צריך לעמוד עד סוף התפלה, אך בזמן שאביו הולך ממקומו עד לתיבה, חייב הבן לעמוד מפניו. [ילקו"י כיבוד או"א פרק ד' ס"ז]

ח חייב אדם לעמוד מפני אביו ואמו ורבו בכל פעם שנכנסים לחדר ורואה אותם, ואפילו מאה פעמים ביום. שכן היא דעת מרן שקבלנו הוראותיו. והדין כן גם כשהוא יחידי עם אביו, ולא בפני אנשים אחרים. ומנהג בני אשכנז שאין התלמיד עומד מפני רבו אלא רק פעמיים ביום, שחרית וערבית. ויש להם על מה שיסמוכו. [ילקו״י שם פ״ד ס״ח. הליכו״ע חלק ח]

ט אב שמחל על כבודו כבודו מחול, ולכן אם אביו מחל לו שלא יקום מפניו כלל, ואפילו לא פעמיים ביום, כבודו מחול ורשאי הבן שלא לקום מפני אביו כלל, ואף על פי כן אם אביו או אמו נכנסו לחדר, יקום מעט מפניהם ויעשה הידור. ובן שביקש מחילה מהוריו ושתקו, אין זה נקרא מחילה, עד שיאמרו במפורש שהם מוחלים לו. או שאמרו לו כן או בסדר. או שנענעו לו בראשם. ואם ההורים חזרו בהם מהמחילה, שוב חייב בכבודם. [ילקו״י כיבוד או״א פרק ד׳ ס״ט מהדורת תשס״א כרך א׳ עמוד ער]

י אם האב מחל לבנו שלא יצטרך לקום מפניו, אם נמצאים שם אנשים אחרים שאינם יודעים ממחילת האב, צריך הבן לעמוד מפני אביו מלוא קומתו. [ילקו״י כיבוד או״א פ״ד ס״י]

יא אם כשבא הבן לעמוד אמר לו אביו שב, והבן יודע שאביו יצטער אם בכל זאת יעמוד, נכון יותר שהבן ימנע מלעמוד מפני אביו, ובפרט שרצונו של אדם זהו כבודו. [שם ס״י״א]

יב אין זה מן הראוי שהבן יבקש מהוריו שימחלו על כבודם שלא לקום מפניהם לעולם, כדי שאחרים לא ילמדו ממנו לזלזל בכיבוד אב ואם, [וגם כדי שהבן לא יהיה בגדר שאינו מצווה ועושה], רק רשאי לבקש שימחלו לו במצבים מסויימים במה שאינו עומד מפניהם. ומכל מקום טוב שכל יראי ה׳ ימחלו לבניהם על כבודם, שאם לא כן אפילו צדיק גמור לא יוכל להינצל מעבירה זו, וכמה דברים שאדם לא יכול להשמט מהם, ובדברים אלו המחילה מועילה אף לדיני שמים שיהיה פטור, מכיון שאלו דברים קלים, ועוד שהדבר נגרם על ידי ההורים עצמם. [ילקו״י כיבוד או״א פרק ד׳ ס״ב מהדורת תשס״א כרך א׳ עמוד רעד]

יג אף על פי שאין ראוי לבקש מחילה עולמית מההורים שלא יצטרך לקום מפניהם לעולם, מכל מקום פעמים שרצוי לבקש מחילה מההורים שימחלו לו על שאינו קם מפניהם בכל פעם שנכנסים לחדר, וכגון: בבן שהוא רווק ומתגורר עם הוריו, וקשה לו לעמוד מפניהם אפילו מאה פעמים ביום, וכן בן נשוי המתגורר עם הוריו לתקופה מסויימת, וכן בן שעובד עם אביו במשרד, וכן בן שהוא מגיד שיעור לאחרים, ואביו משתתף בשיעור והוא הגבאי באותו מקום, ונכנס ויוצא באמצע השיעור, וכן כשההורים נכנסים ויוצאים בעת הגשת האוכל בשעת שמחה, וכן בן נשוי המתארח אצל הוריו, או שהוריו מתארחים אצלו, בכל אלו

האופנים וכיוצא בהם הנכון הוא שיבקש מהם מחילה שלא יצטרך לקום מפניהם. [ילקו״י שם פרק ד׳ סי״ג מהדורת תשס״א כרך א׳ עמוד רעה]

יד אב שמחל על מוראו מוראו מחול. ולגבי צער האב, יש אומרים דאב שמחל על צערו אין צערו מחול. [ילקו״י כיבוד או״א פרק ד׳ סי״ד מהדורת תשס״א כרך א׳ עמוד רעו]

טו אב שמחל לבן קודם שהבן יקל בכבודו, וגם הוא עצמו גרם לכך בהתנהגותו שהבן יקל בכבודו ונתן יד לזה, פטור גם מדיני שמים. ובאופן כזה אין האבא עובר באיסור ״לפני עור לא תתן מכשול״. [ילקו״י כיבוד או״א פרק ד׳ סעיף טו מהדורת תשס״א כרך א׳ עמוד רעו]

טז אין ראוי להורים להטריח את בניהם ולכוין לעבור לפניהם כדי שיעמדו מפניהם, אלא ילכו בדרך קצרה כדי שלא ירבו לעמוד. ולכן אם יוכלו להקיף כדי שלא לעבור לפניהם זכות הוא להם. וכן ראוי לאבא שלא יכנס באמצע השיעור בעת שבנו לומד שם, כדי שלא לגרום להפסק בלימוד באמצע השיעור. ומכל מקום באופן שאי אפשר להם מבלי לעבור לפניהם, ורוצים למחול על כבודם כדי שלא יצטרכו לעמוד מפניהם, אין ראוי להם למחול על כבודם תמיד באופן קבוע. [והמגיע לבית כנסת לתפלה או לשיעור, והצבור יושב, בזמן הזה שיושבים על גבי ספסלים מותר לעבור בין הספסלים ולפסוע כדי לישב במקומו הקבוע בביהכ״נ, ואין בזה איסור משום ״פוסע על ראשי עם קודש״. אבל מאחורי המתפללים היושבים על ספסל, אסור לפסוע על הספסל, דהוי דרך שחץ וגאוה. ואם פוסע מהר יש להקל]. [כיבוד או״א מהדו׳ תשס״א עמוד רעו]

יז אסור לבן למחול על כבוד אבותיו ולהעביר על מדותיו בדברים השייכים לכבודם של אביו ואמו. ואם חירפו וגידפו אותם, יאמר להם שאינו מוחל להם על כבוד אבותיו. אך בודאי שאין להרים ידו על המקללם בפניו. ואם הבן יודע ומכיר באביו ואמו שדרכם לעבור על פשע, ומוחלים למי שחטא כנגדם, ואדרבה אם יצא לריב בעדם, הם מצטערים, ואם ישתוק זהו כבודם, כמו שכתוב דום לה׳ והתחולל לו, השכם והערב עליהם בבית המדרש והם כלים מאליהם. כי כבוד לאיש שבת מריב, ולכן שב ואל תעשה עדיף, וישתוק. ואם שומע על אביו שבחים מוגזמים ביותר, ויודע שהדבר אינו אמת, מותר לו לומר שהשבחים הם על דרך הגוזמא. [ילקו״י כיבוד או״א פרק ד׳ מהדורת תשס״א כרך א׳ עמוד רפג]

יח גם בבית הכנסת ובבית המדרש, וכן בכותל המערבי, על הבן לעמוד מפני אביו ורבו, ואין אומרים אין חולקים כבוד לתלמיד במקום הרב [הקב״ה]. שזהו כבודו של מקום שמקיימים מצוותיו שציונו לכבד את אביו ורבו. [ילקו״י כיבוד או״א פרק ד׳ סעיף יח]

יט גם כשהבן עוסק בלימוד התורה צריך לעמוד מפני אביו ואמו ורבו, וימשיך בלימודו בעת שעומד, ואינו חייב להפסיק. אולם אם עצם הדבר

שצריך לעמוד באמצע לימודו מפריע לו בלימוד, יבקש מחילה מאביו. [ילקו״י כיבוד או״א פרק ד׳ סעיף יט]

כ גם כשהבן באמצע פסוקי דזמרה וקריאת שמע וברכת המזון, חייב לעמוד לכבוד הוריו. וכל שכן באמצע ברכת ״מעין שלש״, או ״בורא נפשות״ ושאר ברכות. ויש אומרים דבאמצע פסוק ראשון של שמע ישראל, ופסוק ברוך שם וגו׳, אין לעמוד מפני אביו ורבו. ויש שלא חילקו בזה. ובלאו הכי בפסוק ראשון מניח ידיו על עיניו ועוצמם, וממילא אינו רואה אם אביו נכנס או לא. [ויתבאר להלן שאם רק שומע את צעדי אביו אבל אינו רואהו, אין צריך לעמוד מפניו]. [ילקו״י כיבוד או״א פרק ד׳ ס״כ מהדורת תשס״א כרך א׳ עמוד רפח]

כא היושב בפני רבו המובהק [או גדול הדור] ונכנסו לחדר אביו או אמו, אינו רשאי לעמוד מפניהם, אלא אם כן גם רבו חולק כבוד לאביו, או שגילה דעתו שאינו מקפיד. ואם הבן יושב בריחוק מקום מרבו, וכגון בשיעור שמשתתפים בו הרבה תלמידים, חייב לקום מפני אביו או אמו, אפילו אם אין רבו חולק כבוד לאביו. [ילקו״י כיבוד או״א פ״ד סעיף כא]

כב חיוב קימה מפני הוריו הוא רק כשהאב והבן נמצאים ברשות אחת, אבל אם האב ברשות אחת, והבן ברשות אחרת, אין חיוב לעמוד מפניו. ומכל מקום אם ניכר שעומד מפני אביו, חייב לעמוד מפניו גם כשהם בשתי רשויות. ולכן אם הבן נמצא בחדר אחד, ורואה את הוריו עוברים מחוץ לחדרו, חייב לעמוד, כל שניכר שעומד בפני הוריו. [ילקו״י כיבוד או״א פרק ד׳ סכ״ב מהדורת תשס״א כרך א׳ עמוד רצב]

כג בימה מוגבהת שבבית הכנסת והיא גבוהה עשרה טפחים ורחבה ד׳, אף שנחשבת להפסק [לענין לפסוע אחר המתפלל, אבל לא לענין צירוף מנין], מכל מקום כשאביו כשיש שם אנשים אחרים, שאם הבן לא יעמוד איכא בזיון. [ילקו״י כיבוד או״א פרק ד׳ סעיף כג]

כד היה הבן יושב ואביו עובר לפניו כשהוא רכוב על אופניים, או כשהוא יושב על כסא גלגלים, הבן צריך לקום מפניו, כל שניכר שעומד מפני אביו. וכן אבא הנוסע ברכב, והבן יושב במדרכה, צריך הבן לעמוד כשרואה את הרכב מתקרב אליו, כל שניכר שעומד מפני אביו. והיושב במטוס או בספינה, ואביו נכנס למטוס, וכן היכא שהבן יושב ברכבת והאב עומד שם, יש אומרים שגם בכהאי גוונא [ששניהם רוכבים על גבי קרון] אמרינן דכיון שהבן רוכב הוי כמהלך ואינו צריך לעמוד, ויש אומרים דכיון ששניהם באוטובוס חשבינן להיושב, כיושב לגבי העומד, ולא דמי להיכא שהחכם מהלך בחוץ, והאחר יושב באוטובוס. ולכן רצוי להדר ולקום מפניו בתוך האוטו, שיש בזה משום הידור, אף אם נאמר שאין מצות קימה. [ילקו״י כיבוד או״א פרק ד׳ סעיף כד מהדורת תשס״א כרך א׳ עמוד רצד]

כה היה הבן יושב במרפסת ורואה את הוריו שהיו עוברים ברחוב, או שעולים במדרגות, אין צריך לעמוד מפניהם, כל שאין ניכר שעומד

מפניהם. וכן אם הבן יושב בבית הכנסת ורואה שאמו נכנסת לעזרת נשים שנמצאת בקומה העליונה, אין צריך לעמוד, אחר שאין הדבר ניכר שעומד מפני אמו. וכן בת שיושבת בעזרת נשים, ורואה את אביה שנכנס לבית הכנסת בקומה נמוכה יותר, אינה צריכה לעמוד. [ילקו״י שם פ״ד מהדו׳ תשס״א כרך א׳ עמוד רצו]

כו גם בשעה שהבן עוסק במלאכתו כגון שהוא קבלן [עצמאי] ואביו עובר לפניו, נכון להחמיר לקום מפניו. ואם הוא עוסק במלאכת אחרים, דהיינו שהוא שכיר יום, אינו רשאי לעמוד מפניו, אלא אם כן יטול רשות לכך מן המעסיק. אבל אם לא נטל רשות מבעל הבית אינו רשאי לעמוד, שגם בזמן הזה יש לחוש לביטול מלאכה. [באופן שמתבטל על ידי כך מהמלאכה]. וכשקיבל רשות מהמעסיק לעמוד מפני אביו ואמו, יש לו להחמיר לעמוד מפניהם כדין עצמאי הנז׳. וכן אם בשעה שעומד מפני הזקן או אביו יכול להמשיך במלאכתו באותה עת שעומד מפניהם, אין הכי נמי יעשה כן. [ילקו״י כיבוד או״א פרק ד׳ סעיף כו]

כז בן שיושב במספרה וממתין כדי להסתפר, ונכנס לשם אביו, חייב לעמוד מלוא קומתו. אך אם יושב ומסתפר, אינו רשאי לעמוד, מפני שמבטל את הספר ממלאכתו וגוזל מזמנו. [ואינו חייב לעמוד מפני אביו ולשלם אחר כך שכר בטלה לספר, דכיבוד אב משל אב]. ואם הספר הלך להביא איזה חפץ והבן נמצא בגילוי ראש וחלקו מסופר וחלקו אינו מסופר, צריך לעמוד מפני אביו, או שיבקש מחילה מאביו על כך שאינו עומד מפניו. [ילקו״י שם עמוד שג]

כח בן השוכב במטתו עם בגדי לילה, צריך לעמוד מפני אביו ואמו הנכנסים לחדר. ואם קשה לו לעמוד ממטתו, יבקש מחילה מאביו ואמו על כך שאינו יכול לקום מפניהם. [ילקו״י כיבוד או״א פרק ד׳ סעיף כח מהדורת תשס״א כרך א׳ עמוד שד]

כט הרוחץ עם אביו או רבו בבריכת שחיה שכולם לבושים שם במלבוש קטן, יש אומרים שהבן או התלמיד פטורים מלעמוד מפניהם, שאין זה דרך כבוד. ורק אם הם לבושים ובסמוך לבריכה, חייב לקום. אולם לדינא נראה דצריך לעמוד מפניהם גם באופן כזה, או שיבקש מהם מחילה שאינו עומד מפניהם. [שם]

ל כשהבן מוזמן לסעודה או משתה אצל אביו עם שאר קרואים, והאבא מסתובב ומוזג את הכוס לקרואים, כשמגיע אביו למזוג את הכוס לבן צריך הבן לעמוד לכבודו, אלא אם כן ביקש ממנו מחילה. [ילקו״י כיבוד או״א פרק ד׳ ס״ל מהדורת תשס״א כרך א׳ עמוד שד]

לא אם הבן עסוק באכילה, ואביו נכנס לאותו מקום, אף על פי כן צריך לעמוד מפניו, דמה שאמרו (גיטין ע.) דאכל ועמד קרוב למיתה, שיש בדבר סכנה, זה דוקא באכל כדי שובעו וקם פתאום, אבל באוכל מועט או

שוהה מעט מותר, ולכן בנקל אפשר לקיים קימה בזה. [ילקו״י כיבוד אב ואם פרק ד׳ סעיף לא מהדורת תשס״א כרך א׳ עמוד שה]

לב יש אומרים שבן השומע את צעדי אביו ואמו שנכנסו לחדר, אף שאינו רואה אותם, צריך לעמוד מפניהם, ואפילו אם אין סופו לראותם. [וכל זה כשהם נכנסים לחדר שהבן נמצא בו. אבל אם שומע את קולם והם בחדר השני, אין צריך לעמוד, כשאין ניכר שעומד מפניהם]. ויש חולקים ואומרים שאין צריך לעמוד מפני הוריו רק אם רואה אותם ממש, ולא מעת שנכנסו לחדר ושומע את קול צעדיהם, ואינו רואה אותם. והלכה כסברא אחרונה, שאין חיוב לעמוד מפני הוריו אלא כאשר רואה אותם. [ואם צריך לעמוד מפני אביו שהוא סומא, או מפני אביו המחוסר הכרה, ראה להלן בפרק ו׳]. [ילקו״י כיבוד או״א פ״ד מהדורת תשס״א כרך א׳ עמוד שה]

לג בן הקם מפני אביו, ועקב כך גורם שגם אחרים מכבדים את אביו, והדבר גורם צער לאב, והוא מוחל לבנו שלא יעמוד מפניו כשהוא עם אחרים, אין לו לעמוד בפני אביו, דאב שמחל על כבודו כבודו מחול. אולם אם על ידי שאחרים רואים שאינו עומד מפני אביו גם הם לא יעמדו מפני אבותיהם, ויקלו בכבוד אבותיהם ואמותיהם, בזה אין לשנות את בנו מאחרים. [ילקו״י כיבוד או״א פרק ד׳ סעיף לג מהדורת תשס״א כרך א׳ עמוד שז]

לד הרואה את אביו ואמו ברשות אחרת ומתקרבים ומתעתדים להיכנס לחדר שבו הוא נמצא, והוא עומד, מן הראוי לו לישב ולעמוד מיד עם כניסתם לחדר, בכדי שיהיה מצווה ועושה לקיים מצות כיבוד אב ואם, וגם שיהיה ניכר שמקיים מצות קימה מפניהם. ואסור לבן לעצום את עיניו או להפנות את ראשו לצדדין בשעה ששומע את אביו או את אמו מתקרבים, כדי שלא לראותם ולא לקום מפניהם. [ילקוט יוסף כיבוד אב ואם פרק ד׳ סעיף לד]

לה בן הקם לפני אביו ויש לו צורך ללכת לאיזה מקום, נכון שלא ילך מיד לדרכו לאחר קימתו, אלא ישב קודם במקומו ואחר כך יקום וילך לדרכו, כדי שיהיה ניכר שקם לכבוד אביו [שזה מכלל הכבוד, שיהיה ניכר שקם מפני אביו, אבל אם ילך מיד לא יהיה ניכר שעמד מפני כבוד אביו, אלא יאמרו שעמד לצורך הליכתו]. [ילקו״י כיבוד או״א פ״ד סעיף לה מהדו׳ תשס״א כרך א׳ עמוד שט]

לו אבל בתוך שבעה שבאו לנחמו תלמיד חכם או זקן, מותר לו להחמיר על עצמו ולעמוד מפניהם, ואין בזה שום חשש, וגם אין בזה משום כל הפטור מן הדבר ועושהו נקרא הדיוט. ובתשעה באב שכולם יושבים על הארץ כאבלים, חייבים לקום מפני זקן ותלמיד חכם, כיון שהיא אבלות ישנה. ובן היושב שבעה על אמו יחד עם אביו, ואביו נכנס לחדר, יש להסתפק אם הבן חייב לעמוד מפני אביו, אחר ששניהם יושבים באבלות, ולדינא אינו חייב לעמוד לכבוד אביו בימי השבעה, ואפילו הידור אינו חייב לעשות. ומכל מקום טוב שיעשה הידור. וכן אם יושב שבעה יחד עם

אמו על אביו, או על אחיו ואחותו, ואמו נכנסת לחדר, ינהג כנז'. [ילקו"י כיבוד או"א פרק ד' סעיף לו מהדורת תשס"א כרך א' עמוד שי]

לז בן היושב שבעה על אמו, אף שאינו חייב לעמוד מפני אביו שנכנס לחדר מכל מקום כל דיני מורא שייכים גם באבל. ולכן לא ישב במקום המיוחד לאביו, ולא יסתור דבריו וכו'. [ואם הבן הוא חתן תוך שבעה ימי חופה, חייב לעמוד בפני אביו ואמו, וכן מפני זקן ותלמיד חכם כדינם]. [ילקו"י כיבוד או"א פרק ד' סעיף לז מהדורת תשס"א כרך א' עמוד שטו]

לח גם אם הבן תלמיד חכם, חייב לעמוד מפני אביו או אמו, וחייב בכל דיני כיבוד אב ואם. ואין לו להקל בכבוד אביו אף שהוא עם הארץ. ואדרבה מן הראוי שירוץ ויעשה רצון אביו ואמו, ויכבדם כראוי. ואמנם בדבר שיש לשער שלא היה עושה כן לעצמו בפרהסיא, מסתבר דכבוד תורה עדיף, ואינו חייב לעשות אותו דבר לצורך אביו. אבל בצינעא אין היתר לתלמיד חכם שלא לעשות בקשת אביו, גם בדבר שהוא בבחינת זקן ואינה לפי כבודו. [שם פ"ד סעיף לח מהדורת תשס"א כרך א' עמוד שטז]

לט אם האבא הוא תלמיד של הבן בתורה, כל אחד עומד מפני השני. ויש אומרים שהבן קם מלפני אביו, אבל אין האב צריך לעמוד מפני בנו אף על פי שהוא רבו. ויש אומרים שאם הבן הוא תלמיד חכם שהכל מכבדים אותו מפני חכמתו, גם אביו חייב לעמוד מפניו, אבל אם הבן הוא רבו של האב, אבל אינו תלמיד חכם שהכל מכבדים אותו, אין האב צריך לעמוד מפניו. והעיקר לדינא דהאב והבן עומדים זה מפני זה, וכדעת מרן השלחן ערוך. שהוקש כיבוד אב ואם לכבוד המקום (ב"מ לב.). ומכל מקום ראוי שהבן ימחל על כבודו שאביו לא יצטרך לעמוד מפניו. אך גם באופן כזה צריך האב לקום מעט ולהדר מפניו בשעה שעובר לפניו. ואם הבן מוחל על כבודו ורוצה לשמש לאביו רשאי. [ילקו"י כיבוד או"א פרק ד' סעיף לט מהדורת תשס"א כרך א' עמוד שיט]

מ הדבר פשוט שמותר לאב לקרוא לבנו בתואר רב או מר, וכדומה. [ילקו"י שם פ"ד סעיף מ]

סימן רמ - דין מורא מאב ואם

[פרק ה']

א מצות עשה מן התורה ליראה מהאב ומהאם, שנאמר (ויקרא יט, ג): איש אמו ואביו תיראו. ואמרו חז"ל: גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם, שהבן מתייראה מאביו יותר מאמו, מפני שמלמדו תורה, לפיכך הקדים הקב"ה מורא האם למורא האב. ואמרו עוד: נאמר איש אמו ואביו תיראו, ונאמר את ה' אלקיך תירא ואותו תעבוד, השוה הכתוב מורא אב למורא המקום. וכתב הרמב"ם: שצונו [השי"ת] ליראה מאב ואם, שנחשבם

במעלת מי שיראים ממנו ומעניש, כמו המלך. וילך עמהם כדרך שילך עם מי שמפחד ממנו וירא מהגיע לו ממנו מה שימאס. [ילקו״י כיבוד או״א פרק ה׳ ס״א]

ב גם אשה נשואה חייבת במצות מורא. ולכן אסור לה לישב במקום המיוחד לאביה, או במקום המיוחד וקבוע לאמה, וכן אסור לבת לקרוא לאביה או לאמה בשמם, ואסור לה לסתור ולהכריע את דברי הוריה. [ילקו״י כיבוד או״א פרק ה׳ ס״ב מהדורת תשס״א כרך א׳ עמוד שכז]

ג אונן שמתו מוטל לפניו חייב במצות מורא, בדברים שהם בשב ואל תעשה, כגון שלא להזכיר את שמו, או שלא לחלוק עליו, או שלא לישב במקום המיוחד לאביו, וכל כיוצא בזה. [ילקו״י כיבוד או״א פ״ה ס״ג. ושם בהערה אם אונן פטור מלעמוד בפני אביו או אמו בכל פעם שנכנסים לחדר]

ד איזהו מורא, לא יעמוד במקומו המיוחד לו לעמוד שם בסוד זקנים עם חבריו, או מקום המיוחד לו להתפלל. ואפילו לעמוד שם בלא לישב אסור. וכן לא ישב במקום המיוחד לו להסב בביתו, או בחנות, אבל לעמוד שם [במקום שאביו רגיל לישב בביתו] מותר, שאין בזה זילותא כלל. וכן אם יש לאמא מקום קבוע בבית לשבת שם, אסור לבן או לבת לשבת שם, אבל לעמוד שם מותר. ויש אומרים שכל האיסור הוא דוקא בפני אביו, או אפילו שלא בפניו אבל יש שם אנשים אחרים, דבזה יש משום זלזול באביו כשבא לשבת במקום אביו בפניהם. הא לאו הכי אין איסור לשבת במקום הקבוע לאביו. ויש אומרים דהאיסור הוא אפילו שלא בפני אביו ושלא בפני שום אדם, וכל עוד שאביו בחיים אין לבן או לבת לשבת במקומו המיוחד לו. ויש לחוש לדברי האוסרים, שגם שלא בפניו לא ישב במקומו המיוחד לו, בחיי אביו. ודין זה שייך גם במי שאינו תלמיד חכם, ואף באיש פשוט. [ויש אומרים שעכשיו הבנים עומדים במקום אביהם גם בבית הכנסת כשהאבא אינו שם, והטעם, שמאחר וכך נהגו נחשב הדבר כאילו נתן לו רשות, ואין האב קפיד על כך]. [כיבוד או״א פ״ה ס״ד]

ה מותר לבן לעמוד במקום המיוחד לאביו לישב, שכל האיסור הוא דוקא למה שהוא דרך הקביעות, וכיון שמקום זה וכסא זה מיועד לישיבה, אין איסור לעמוד שם. ולכן מותר לבן לעמוד על כסא המיוחד לאביו כדי ליטול דבר מה ממקום גבוה. [ילקו״י כאו״א פ״ה ס״ה]

ו אין לבן לעמוד בתפלת שמונה עשרה לצד אביו, שדינו כרבו המובהק שאסור להתפלל לצידו בתוך ד׳ אמות. [דהיינו מטר תשעים ושתים ס״מ]. ויש לחוש לזה גם כשמתפללים בצבור, שלא לעמוד לצד אביו. וכשיש צפיפות בבית הכנסת והבן הוצרך לעמוד לצד אביו בתפלת שמונה עשרה, יבקש ממנו מחילה. ואם אביו מתפלל במקום מוגבה קצת, כמו על בימה וכדומה, והוא עומד ברצפה, מותר לעמוד אפילו בסמוך לו ממש. [שם פ״ה ו].

ז אין לבן להתפלל שמונה עשרה אחרי אביו, כדי שלא יגרום לו צער שיצטרך להמתין לו עד שיסיים תפלתו. [ילקו״י כיבוד או״א פרק ה׳ ס״ז מהדורת תשס״א כרך א׳ עמוד שמ]

ח אם נאבד לבן איזה דבר, וגם לאביו נאבד איזה חפץ, או לרבו המובהק, אבידת עצמו קודמת להם, ויכול לחפש אחר אבידתו, ואחר כך יחפש אחר אבידת אביו או רבו. אבל אבידת אביו ואבידת רבו המובהק, אבידת רבו קודמת, אפילו אם אביו הוא גם כן תלמיד חכם. ואבידת רבו שאינו מובהק, ואבידת אביו שאינו חכם כלל, יקדים לחפש אחר אבידת אביו, ואחר כך אבידת רבו. וגם אם היה אביו שקול כנגד רבו המובהק, אבידת אביו קודמת. היו אביו ורבו נושאים משאות מניח של רבו ואחר כך מניח של אביו. היו אביו ורבו עומדים בבית השבי, פודה את רבו ואחר כך פודה את אביו. ואם היה אביו תלמיד חכם פודה את אביו ואחר כך פודה את רבו. [ילקו״י כיבוד או״א פ״ה מהדו׳ תשס״א כרך א׳ עמוד שמא]

ט יש אומרים שאין לבן לישב סמוך לאביו ממש, כשהוא במסיבה שיש שם אורחים, וכגון בחתונות וכדומה, כשהישיבה היא לפי כבוד וגדולה, כגון במזרח, אבל במקום שאין הישיבה לפי מעלה, כגון בסתם שלחן בחתונה, וכדומה, או כשהוא בביתו ומיסב על שלחנו עם בני ביתו אין קפידא בזה אם ישב הבן סמוך אצל אביו. וכן בבית הכנסת בעת התפלה אין קפידא בזה. ויש אומרים שכל זה בזמנם שדרכם היה לאכול כשהם מסובים על המטות, אבל בזמן הזה שאין דרך להסב, אין שום איסור לבן שישב אצל אביו, וכן פשט המנהג כיום בין בבית הכנסת ובין בשלחן שבבית, שהבן יושב ליד אביו, אפילו כשיש שם אורחים. ובפרט אם האב מבקש מבנו שישב לידו ויש לו בזה שמחה ועונג, או כשהאב צריך לשירותו של הבן, בסעודה, שחייב לשמוע לאביו לשבת לידו גם במסיבות וחתונות. וכן מותר לבן לשבת ליד אביו כשהם נוסעים ברכבת או במכונית או במטוס, וכדומה. [ילקוט יוסף הלכו׳ כיבוד אב ואם פ״ה ס״ט]

י אם הבן היה יושב בסעודה שיש בה אורחים, ובא אביו לישב לצדו, אין לבן לשנות את מקומו, ואם אביו קורא לבנו שיבוא לישב לידו יראה עצמו שאינו חפץ לישב בצדו מחמת חשיבותו של אביו, ועם כל זה עושה זאת בשביל רצונו של אביו. [ילקו״י כיבוד או״א פ״ה ס״י]

יא בן המתארח אצל אביו בליל פסח, אפילו אם אביו הוא רבו מובהק, צריך הבן להסב בכל הדברים שצריך להסב בהם, אחר שדרך האב למחול על כבודו לבנו. אבל תלמיד המתארח אצל רבו בליל פסח, אף על פי שאינו רבו מובהק, אין צריך היסבה, ואסור לו להסב אלא אם כן רבו נתן לו רשות. ותלמיד חכם מופלג אף על פי שלא למד ממנו כלום, וכל שכן אם התלמיד חכם נחשב לגדול הדור, שנחשב כרבו המובהק לכל דבר, אסור להסב בפניו. ואם עבר והיסב ולא אמר לו רבו ולא כלום, נחשב כמו שנתן לו רשות. [ילקו״י הלכות כיבוד אב ואם פרק ה׳ סי״א מהדורת תשס״א כרך א׳ עמוד שמד]

יב על הבן ליזהר שלא לישב בפני אביו ואמו שלא בדרך כבוד, וכן בפני רבו ותלמיד חכם, ובדוחק התירו להסב בליל הסדר בפני אביו מפני המצוה. [ילקו״י כאו״א פרק ה׳ סי״ב]

יג יש מי שאומר שאין לבן לעמוד ממקומו וללכת אלא אחר שאביו יתן לו רשות לכך. וכיום נהגו שלא להקפיד בזה. ומכל מקום המחמיר תבוא עליו ברכה. [ילקו״י כאו״א פ״ה סי״ג]

יד אין לבן לשבת במקומו הקבוע של אביו בבית הכנסת, בימי חייו של אביו. ויש אומרים שכל האיסור הוא כאשר המקום נקבע על פי כבודו ומעמדו של אביו, אבל אם המקום שבבית הכנסת נרכש על ידי אביו בדמים, מותר לבן לשבת במקום אביו. ויש שמחמירים בזה בכל אופן, כל שהוא מקום קבוע לאביו, אלא אם כן יודע שאביו מוחל לו על כך. ולדינא נראה שהדבר תלוי במנהג אותו מקום, ואם ידוע לנו שמנהג אותו מקום להקפיד בזה, אין לבן לשבת באותו מקום. [ילקו״י הלכות כיבוד אב ואם פרק ה׳ סי״ד]

טו מה שאסרו הישיבה במקום שאביו מיסב בביתו, זה דוקא כשאביו יושב שם דרך חשיבות, כגון בראש השלחן עם בני ביתו לסעודה, אבל מקום שיושב שם ללימודו או לעבודתו, ובוחר לו אז את המקום הנוח לו יותר, ואפילו קובע לו המקום הזה תמיד, אבל אינו בדרך חשיבות אפשר דמותר לישב שם. [ילקו״י הלכות כיבוד אב ואם פרק ה׳ סט״ו]

טז בן שאביו מגיד שיעור, והאב שלח אותו ללמד במקומו, הנכון הוא שלא ישב בכסא של אביו, או במיקום שבו נמצא כסא שעליו רגיל אביו לשבת, אלא יקח את הכסא לצד מעט. [אך יש מקום לומר דמאחר שאביו שלח אותו למסור את השיעור במקומו, מסתמא מחל לו שישב במקומו, ולכן אם אין אפשרות להזיז קצת את הכסא לצד, מותר לבן לישב במקום אביו כשנשלח למלא את מקומו בשיעור]. [ילקו״י הלכות כיבוד אב ואם פרק ה׳ סט״ז מהדורת תשס״א כרך א׳ עמוד שמח]

יז אם יש כסא שיש לו צורה מיוחדת ושונה משאר הכסאות, וכסא זה מיוחד לאביו, אין לבן לשבת עליו, אף שהכסא נמצא במקום אחר, ולא במקום שאביו יושב בו בקביעות, והדין כן בין בבית בין בבית הכנסת, אלא אם כן האב מחל על כבודו. וכן אין לבן לישב בחנות במקום המיוחד לאביו. [ילקו״י הלכות כיבוד אב ואם מהדורת תשס״א כרך א׳ עמוד שמט]

יח בן המתארח בבית הוריו, והוריו אינם נמצאים בבית, אין לבן לישן על מטת אביו או אמו. ויש אומרים שהדין כן גם לגבי ישיבה על מטת אביו, שאין לבן לישב על מטת אביו, אלא אם כן נתן לו רשות לכך. ויש מקילין לענין ישיבה על מטת אביו או אמו. וראוי להחמיר בזה גם לענין ישיבה על מטת אביו ואמו, אלא אם כן הם מוחלים על כבודם והרשוהו לכך. [ילקו״י הלכות כיבוד אב ואם פרק ה׳ סי״ח מהדורת תשס״א כרך א׳ עמוד שמט]

יט אם יש לאביו מקום בבית הכנסת ומתפלל שם רק שחרית, אסור לבנו לשבת שם במנחה או במעריב, אף על פי שאביו לא בא למנחה או למעריב כלל, שזה מיקרי מקום אביו. וכן בימים הנוראים שאין מקומות פנויים בבית הכנסת, ואביו עמד להיות שליח צבור ומקומו התפנה, אין לבן לשבת במקומו. אלא אם כן יודע שאביו מוחל לו על כך. [ילקו״י הלכות כיבוד אב ואם פ״ה סעיף יט מהדורת תשס״א כרך א׳ עמוד שנא]

כ בית הכנסת שיש בו ב׳ מנינים, ובמנין הראשון יש מקום קבוע לאביו, ובמנין השני אותו מקום קבוע לאדם אחר, אפילו הכי מיקרי מקום קבוע לאביו ואסור לישב על מקומו, אלא אם כן יודע שאביו מוחל על כך. [ילקו״י הלכות כיבוד אב ואם פרק ה׳ ס״כ]

כא אב שהיה לו מקום קבוע בבית הכנסת, ואחר כך שינה את מקומו למקום אחר, מותר לבן לישב במקומו הקודם. והיינו כאשר עושה כן בפני אביו, שהכל רואים שאביו חלף הלך לו למקום אחר. או אפילו שלא בפני אביו באופן שכבר עבר זמן והצבור יודע שהאב כבר אינו יושב במקום זה. וכן אם האבא היה רגיל להתפלל בבית כנסת מסויימת, ואחר כך עקר להתפלל בבית כנסת אחר, מותר לבן לשבת במקומו בבית הכנסת הראשון, שאין זה כבר בכלל מקומו. [ילקו״י הלכות כיבוד אב ואם פרק ה׳ סעיף כא מהדורת תשס״א כרך א׳ עמוד שנב]

כב מותר לבן לשבת במקום אביו לאחר פטירתו בביתו או בבית הכנסת, שדוקא בדין האיסור לקראו בשמו, הוא בין בחייו בין לאחר מותו, אבל לענין האיסור לישב במקום אביו, זהו דוקא בחייו, אבל לאחר מותו שרי. וכן הדין לענין מקום רבו בבית הכנסת. ואמנם אם אביו היה תלמיד חכם וכיבדוהו לישב במזרח, או מקום מכובד, והבן אינו תלמיד חכם, אין לבן לישב במקום אביו אחר פטירתו. ויש אומרים שהמנהג הוא שאם הרב המרביץ תורה נפטר, מכסים את מקומו בבגד בבית הכנסת שלו, ולא ישב שם איש זר [כל י״ב חודש], וכן לאו אורח ארעא שיהיה הבן יושב בבית הכנסת במקום אביו, ואפילו יהיה מותר מן הדין, מכל מקום נמנעים מלעשות כן מפני הרואים שאין להם הבחנה ויאמרו איך מלאו לבו של בנו לישב במקומו בישיבתו, [ועוד שנוהגים להדליק נר לעילוי נשמתו וכאילו הוא עומד עמנו היום כמו בחייו, כל י״ב חודש]. ויש מתירים לישב במקום אביו אחר פטירתו, שבודאי האב מוחל, ואדרבה זהו כבודו של האב שהבן יושב במקומו אחר פטירתו. [ילקו״י כיבוד או״א פרק ה׳ סעיף כב. שוב יצא לאור יביע אומר חלק י׳ ושם בחיו״ד סימן כא עמוד רלב כתב כדברינו מהדורת תשס״א כרך א׳ עמוד שנב. וכן הוא בהליכות עולם חלק ח׳ עמוד קמד]

כג בן שהביא את אביו להתגורר בתוך ביתו, או שאביו מתארח אצלו לשבת, מן הראוי לכבדו לישב בראש השלחן, וכן המנהג. [ילקו״י הלכות כיבוד אב ואם פרק ה׳ סעיף כג]

כד כשבאים כל בני הבית ליטול את ידיהם אחר הקידוש, והאבא עומד עמהם, צריך לכבד את האבא ראשון ליטול את ידיו, וכן אם מניחים פירות ומגדנות בפני האורחים, יכבדו תחלה את האבא ליקח מהם. וכן יש להושיט לאביו מנת אוכל בסעודה בראשונה. ומדרכי הנימוס והכבוד, שהבנים ימתינו מלאכול עד שיגישו לאביהם את המאכלים ויתחיל באכילתו. אבל באמא אין צריך להקפיד בזה, שזה רצונה שהכל יאכלו כאשר עליה מוטל חלוקת האוכל לבני ביתה. [ילקו״י הל׳ כיבוד אב ואם פ״ה מהדו׳ תשס״א כרך א׳ עמוד שנו]

כה המארח את אביו אצלו בשבת וביום טוב, מן הראוי שיכבד את אביו לקדש על היין. ואם האב אינו יודע שצריך לכוין להוציא ידי חובה, יאמר לו קודם הקידוש שיש לכוין להוציא את הרבים ידי חובת הקידוש. ואם אביו אינו יודע לברך כהוגן, וכגון שבולע תיבות ומגמגם, רשאי הבן שהוא בעל הבית לקדש בעצמו על היין. ואם חושש שאביו יפגע מכך, יכול ליתן לאביו לקדש, והמסובין יאמרו עמו מלה במלה את כל הקידוש בלחש. [ילקו״י על הלכות כיבוד אב ואם פרק ה׳ סעיף כה מהדורת תשס״א כרך א׳ עמוד שנח]

כו המארח את אביו אצלו בשבת, יש אומרים שהבן שהוא בעל הבית הוא זה שצריך לבצוע על ה״לחם משנה״, ואינו צריך לכבד את אביו, שבעל הבית בוצע כדי שיבצע בעין יפה. ויש חולקים ואומרים שבזמן הזה אין צריך להקפיד שדוקא בעל הבית יבצע. וממילא יותר עדיף שיכבד את אביו שיבצע על הפת. [ילקו״י הלכות כיבוד אב ואם פ״ה סעיף כו]

כז בשבת וביום טוב יבצע מהפת לעצמו פרוסת הכזית, ולאשתו כביצה, שהוא כנגד השם כנודע, ואפילו אם נמצא גדול שמיסב על השלחן, לא יתן לו קודם אשתו. ומאחר שכך נהגו על פי הסוד, מסתמא האב מוחל. ומכל מקום טוב שהבן יבקש בפירוש את סליחת הוריו על כך, או שיתן לאשתו ולאביו שניהם ביחד, כדי שלא להקדים את אשתו לאביו ואמו. [ילקו״י הלכות כיבוד אב ואם פרק ה׳ סעיף כז מהדורת תשס״א כרך א׳ עמוד שנט]

כח אף על פי שמצוה להיות מעשרה ראשונים בבית הכנסת, וביותר מצוה להיות ראשון בבית הכנסת, שמעלתו גדולה, מכל מקום אם נזדמן יחד עם מי שחייב בכבודו, כגון אביו או סבו או אחיו הגדול או חמיו, או זקן ותלמיד חכם, צריך לכבדם להכנס ראשון לבית הכנסת. [ילקו״י הלכות כיבוד אב ואם פרק ה׳ סעיף כח מהדורת תשס״א כרך א׳ עמוד שס]

כט אם אביו מבקש לקנות דבר מצוה בבית הכנסת, כגון עלייה לתורה או פתיחת ההיכל וכדומה, והבן רוצה להוסיף על הדמים ולזכות במצוה, יש אומרים שרשאי להוסיף על הדמים, ואין בזה חשש משום כיבוד אב ואם. ויש חולקים ואומרים שאין זה כבוד לאב שהבן יוסיף עליו בדמים בפני רבים. [ילקו״י הלכות כיבוד אב ואם פ״ה מהדורת תשס״א כרך א׳ עמו׳ שסג]

לא אם נזדמנה מצות שילוח הקן בפני האב והבן גם יחד, יש אומרים שיכבד את אביו שיקיים את המצוה. ויש אומרים דבמצוות לא שייך כיבוד. [ילקו״י כיבוד או״א פרק ה׳ ס״ל]

לב אולם במצוה המוטלת על הבן, כמו מילה ופדיון הבן, מזוזה ומעקה, מצוה בו יותר מבשלוחו, ועדיף יותר שהוא עצמו יקיים המצוה מאשר יקיימנה על ידי אביו, דהיינו שימנה אותו כשליח. [ילקו״י הלכות כיבוד אב ואם פרק ה׳ סעיף לא מהדורת תשס״א כרך א׳ עמוד שסג]

לג יש אומרים שאם אביו עלה לתורה לעליית שלישי, לא יעלה הבן לעליית שישי, אפילו אם קראו לו בשמו, שיש בזה זילותא לאביו שהבן מקבל עלייה מכובדת יותר. ולכן יבקש רשות מאביו, ויעלה. ובמקומות שנוהגים למכור את העליות, ואין מכבדים לפי חשיבות, נראה שאין לחוש בזה. [ילקו״י הלכות כיבוד אב ואם פ״ה סל״ב מהדו׳ תשס״א כרך א׳ עמ׳ שסג]

לד במקומות שנהגו שפתיחת ההיכל להוצאת הספר תורה גדולה ממצות הלבשת הרימונים, אין לבן או לתלמיד לפתוח ההיכל כשאביו או רבו עושים מצות רימונים, אלא אם כן מחלו לו. [ילקו״י הלכות כיבוד אב ואם פרק ה׳ סעיף לג מהדורת תשס״א כרך א׳ עמוד שס]

לה בכלל דין מורא שהבן או הבת לא יסתרו את דברי ההורים, ולא יכריעו את דבריהם לומר נראין דברי אבא, שיש בזה זלזול לאביו מפני שמראה בכך שדעתו מכרעת יותר מדעת הוריו. [ולחלוק בדברי תורה ראה להלן]. ושלא בפני אביו מותר לומר לכל החולקים נראין לי יותר דברי אבא מדבריכם, שאין זו הכרעת הדעת אלא זהו כבודו של אביו. [לבוש]. ואם יש לבן תשובה לטענות החולקים על דברי אביו, ישיב להם אפילו בפני אביו, בין במילי דעלמא בין במילי דאורייתא, שזהו כבוד אביו. [ילקו״י כיבוד או״א פרק ה׳ סעיף לד]

לו אם אביו היה מספר ואומר כך וכך אירע לפלוני, או כך וכך היה המעשה, אסור לבן לומר לא כך היה המעשה אלא כך וכך, ולא יאמר טעית וכך היה לך לומר. ודין איסור סתירת דברי אביו שייך גם באמו. [ילקו״י כיבוד או״א פ״ה סעיף לה מהדו׳ תשס״א כרך א׳ עמוד שסז]

לז אין לבן לומר כך וכך הדין, וכך אומר אבי, שאין זה כבוד, אלא צריך לומר הדין בשם אביו. [ילקו״י כיבוד או״א פרק ה׳ סעיף לו מהדורת תשס״א כרך א׳ עמוד שסז]

לח כל הדין שאסור לבן לסתור דברי אביו הוא דוקא במילי דעלמא, ואז אסור בין שהוא חולק עליו, בין שאומר למי שחולק עליו נראים דבריך. אבל בדברי תורה או בהלכה מותר לבן לחלוק על אביו, או להשוות דעתו עם החולקים על אביו. ועל כל פנים שלא בפניו מותר, שתורה אמת כתיב בה ואין מחניפים בה לשום אדם. וכל זה רק אם יש לבן ראיות חזקות

לדבריו ואסמכתאות שהדין עמו, והוא תלמיד חכם הבקי גם במקורות ההלכה ובכללי הפסיקה, ואינו בודה חומרות או קולות מלבו. שאז מותר לבן לחלוק על אביו, אבל אין לבן לחלוק על אביו בלא לבדוק את הענין הדק היטב בדברי רבותינו ובעיון מתון. [ובלאו הכי אין לחלוק בפזיזות בלא עיון היטב]. וכן הדין בתלמיד שמותר לו לחלוק על רבו באיזה פסק או הוראה כל שיש לו ראיות והוכחות לדבריו שהדין עמו, בין בפניו בין שלא בפניו. וכן מותר לחלוק על האחרונים בכהאי גוונא כשעושה כן דרך ענוה ובכבוד ובדרך ארץ. אך לא יחלוק עליהם דרך סתירה כגון לא כי וכו', או בדרך העזה ובתוקף, אלא יחלוק עליהם בדרך כבוד בדיבורו. וכן מותר לבן או לתלמיד לכתוב תשובה בהלכה ולחלוק בה על דברי אביו או רבו, ואין בזה כל חשש, אף שמזכיר דברי אביו ורבו וחולק עליהם. [ואין צריך להמנע מלהזכיר את הדברים בשמם]. וגם בכתיבתו יזהר לכתוב בכבוד ובענוה. [ילקו"י הלכות כיבוד אב ואם פרק ה' סעיף לז מהדורת תשס"א כרך א' עמוד תסח]

לח ספרדי שאביו נמנה על יוצאי עדה מסויימת הנוהגים בכל הליכותיהם כדברי הבן איש חי, והבן רוצה לנהוג בכל הליכותיו כדעת מרן השלחן ערוך שקבלנו הוראותיו, אין בזה שום חשש, ואדרבה כן יש להורות לכתחלה, לנהוג כאן בארץ הקודש כדעת מרן שקבלנו הוראותיו, ואינו חייב לשמוע לקול אביו המצוה אותו לנהוג בכל הליכותיו כדעת הבן איש חי. [ילקוט יוסף כיבוד אב ואם פרק ה' סעיף לח מהדורת תשס"א כרך א' עמוד תעח]

לט רשאי האב למחול לבנו ולהתיר לו להשמיע בפניו דעה המנוגדת לדעתו במילי דעלמא, דאב שמחל על מוראו מוראו מחול [ודין מורא בזה כדין כבוד]. ולכן אם אביו אומר לו רצוני לשמוע מה דעתך בענין פלוני, צריך הבן לומר לו את דעתו, בין שדעתו כדעת אביו, ובין אם היא הפוכה מדעת אביו. [ובדברי תורה אין צריך רשות]. [ילקו"י שם פרק ה' סעיף לט]

מ מותר לבן ללבוש את בגדי אביו, או לנעול את מנעליו, ואפילו בבגדי שבת. וכן מותר לבת ללבוש את בגדי אמה. וגם לאחר פטירת אביו מותר לבן ללבוש את בגדי אביו, וכן את מנעליו, אולם יש להחמיר בנעלים שהמת היה לבוש בשעת מותו, שלא ללובשם כלל. אבל במנעלים שלא היו על המת בשעת פטירתו, אין שום חשש. ואם בכל זאת לבו נוקפו וחושש מזה, יתן אותם לעניים ויודיעם על כך. [ילקו"י כיבוד או"א פ"ה ס"מ מהדו' תשס"א עמו' שפא]

מא אין לבן להתרחץ בבית המרחץ כשאביו רוחץ שם, או במקוה, ואפילו אם הבן כבר היה במרחץ, ואחר כך נכנס לשם אביו, צריך הבן לצאת משם מיד. ונכון והגון שאדם לא יתרחץ גם עם ילדיו הקטנים [מגיל תשע לערך, והכל לפי חריפות שכלו של הילד]. והדין כן גם בחמיו. ואפשר דאיסור זה נוהג גם לאחר מיתה, ולכן אין לבן לטהר את אביו או חמיו לאחר פטירתם. [ילקו"י כיבוד אב ואם פרק ה' סעיף מא מהדורת תשס"א כרך א' עמוד שפג]

מב אם האב צריך לבן, ומבקש מהבן לרוחצו פעם בשבוע, על הבן לדאוג למישהו אחר שירחצנו, אפילו אם הדבר כרוך בתשלום. [וראה לעיל לענין גביית התשלום מאביו]. אולם במקרה שהאב חולה וזקן ויש חשש סכנה של החלקה באמבטיה, ואין שום אפשרות שמישהו אחר ירחצנו, יש להקל לבן לרחוץ את אביו אם הבן מלובש, ולכתחלה יניח על אותו מקום מגבת גדולה, או שילבישנו בגד ים וכדומה. ואם גם זה אי אפשר, יש להקל לרוחצו במקום סכנה. [ילקו״י כיבוד אב ואם פרק ה׳ סעיף מב מהדורת תשס״א כרך א׳ עמוד שצח]

מג יש אומרים שאין חובה לעמוד מפני אביו בבית המרחץ, [בחדר הפנימי, באופן שאביו הגיע לפתע, וכדומה, או באופן שאביו לבוש, כי בלאו הכי אין לבן להתרחץ עם אביו]. מאחר שחיוב קימה מפני אביו הוא מדין כבוד, ולא שייך כיבוד בבית המרחץ. ויש חולקים ומחייבים לעמוד מפני אביו גם בבית המרחץ, אחר שחיוב קימה מפני אביו הוא מדין מורא, ודין מורא שייך גם בבית המרחץ. וכן עיקר כסברא זו. ולכולי עלמא בבית האמצעי או החיצוני שהכל לבושים, חייב הבן לעמוד מפני אביו, אם שניהם לבושים. ויזדרז לצאת, כדי שלא להיות עם אביו יחד בבית המרחץ, וכמבואר. וכל שכן בבריכת שחיה שכולם לבושים בבגד-ים, דצריך לעמוד לכבוד אביו ותלמיד חכם. ובפרט כשהם לבושים בסמוך לבריכה, שחייב לקום. [ילקו״י כיבוד אב ואם פרק ה׳ סעיף מג מהדורת תשס״א כרך א׳ עמוד תא]

מד אין לבן לעקור לעיר אחרת אם אביו ואמו צריכים לו שישמשם, אלא עליו להתגורר בסמוך למקום הוריו, כדי שיוכל לעסוק בכבודם. אולם בכמה אופנים מותר לבן לעקור לעיר אחרת, וכגון: א. שאין לבן אפשרות כספית לרכוש דירה בעיר מגוריהם של הוריו. ודמי שכירות הדירה באותה עיר גבוהים, ואין בידו לשלם השכירות מידי חודש בחודשו. ב. או שהוריו מוחלים לו על כך. ג. או שיש חשש של הפרת שלום בית, אם ידור ליד הוריו. ד. וכן אם אינו מוצא מקור פרנסה בעיר מגורי אביו. ה. או שאינו מוצא מקום ללימוד כחפצו ללמוד, באותה עיר שהוריו מתגוררים בה. ו. וכן אם הבן מכהן כרב קהלה ומזכה את הרבים בתורתו. ז. או שבאותה עיר אין תלמוד תורה טוב שיכול לחנך שם את בניו ובנותיו. ח. או שהוריו מתגוררים בשכונה חילונית והדבר גורם לו או לילדיו הפרעה ביראת שמים. ט. או כשיש סיבות של בריאות, כאשר הרופאים המליצו לבן לעקור לעיר אחרת שבה האויר שונה. י. או כשהוריו יצאו מדעתם. יא. או שהוריו הם אנשים קשים ובעלי מדות רעות ומצערין אותו יותר מדאי, וחושש שיבוא להכשל בכבודם. יב. או שאינו מוצא אשה אלא בתנאי שיעבור לדור בעיר אחרת. [וישנם עוד מקרים שבגינם אפשר להתיר לבן לעזוב עיר מגורי אביו, ויש להיוועץ בזה עם חכמים]. ובכל אלה רשאי הבן לעבור לעיר אחרת, אך עם כל זה נכון שיפייס את דעתם עד שיתרצו בכך. [ילקו״י כיבוד אב ואם פ״ה סעיף מד]

מה אם הבן גר בריחוק מקום מהוריו וכותב להם אגרת שלומים, או מתקשר אליהם בטלפון להודיע להם על שלומו ולהסיר דאגה מלבם,

מקיים בזה מצות כיבוד אב ואם. ויש אומרים שמותר לבן לבקש את דמי הבולים והטלפון מאביו, אחר שמצות כיבוד אב ואם היא משל אב ולא משל בן. ויש אומרים שעל הבן להמנע מלבקש ההוצאות הנ"ל מהוריו. [ילקוט יוסף על הלכות כיבוד אב ואם פ"ה סע' מה מהדורת תשס"א כרך א' עמוד תז]

מו המתגורר בריחוק מקום מהוריו, והם דואגים לשלומו, והוא רגיל לשלוח להם מכתב מידי פעם בפעם, והוצרך לכתוב להם בחול המועד ולהודיע להם משלומו, מותר לו לכתוב להם בחול המועד אף בכתב ידו. ואמנם טוב יותר שיכתוב במחשב וכדו'. [שם סמ"ו].

מז בן היוצא למקום אחר והוריו דואגים אם הגיע לעירו ולשער מקומו, כשהבן יגיע למחוז חפצו מצוה שיתקשר אליהם להודיעם שהגיע, או שישלח להם מכתב להודיעם על שלומו, להסיר דאגה מלבם. והוא הדין אם הבן מתגורר בבית הוריו והלך בערב למקום רחוק, והוריו דואגים אם הגיע בשלום, מן הראוי שיתקשר אליהם להודיעם שהגיע למחוז חפצו. והנוסע למדינה אחרת לאיזה זמן, מן הראוי שקודם צאתו ילך ויפרד מהוריו, וינשק ידיהם ויבקש ברכתם. [ילקו"י כיבוד אב ואם פ"ה מהדורת תשס"א כרך א' עמוד תיג].

מח הורים זקנים או חולים שצריכים שבנם יטפל בהם, או שאביו אלמן או זקן, או שאמו אלמנה או זקנה והבן עוזר להם לעיתים קרובות, ולפני הנישואין הורי הכלה דורשים שהחתן והכלה יקבעו את מקום מגוריהם בעיר מגורם, אם החתן רואה שהשידוך יתבטל בשביל כך אם יתעקש לגור ליד הוריו, ילך לגור במקום הכלה, וימשיך את הטיפול בהוריו בעירם, או שיעשה הסדר עם אחיו. ומכל מקום אסור לו להשאיר את הוריו בלא טיפול. [ילקו"י כיבוד אב ואם פרק ה' סעיף מח מהדורת תשס"א כרך א' עמוד תיד].

מט שמחה היא להורים בראותם את בניהם, ובפרט אם עבר איזה זמן שלא ראו אותם. ובכלל מצות כיבוד אב ואם לבקר אותם, אפילו אם אינו עושה למענם כלום, ואפילו אם אין אביו תלמיד חכם ולא ישמע ממנו איזה דבר תורה, גם כן יש מצוה לבקרו מידי פעם. ואין שיעור וזמן קצוב לענין הביקור אצל ההורים, ובכל פעם שמקביל פני הוריו מקיים מצות כיבוד אב ואם, ולאו דוקא ברגל, והכל לפי הענין, ובפרט בן שאינו דר במקום אביו ואמו, שצריך ליסע מידי פעם לקבל פניהם, ובן ישיבה הלומד בעיר מגורי הוריו, יש לו לבקר אצל הוריו מידי פעם כפי הענין, לשם קיום מצות כיבוד אב ואם. אך אם הבן טרוד בלימודו, אין לו חיוב לבקר אצל הוריו. [ילקו"י כיבוד אב ואם פרק ה' סעיף מט]

נ יש שנהגו לבקר אצל ההורים בשבתות ובמועדים, ולדינא אין בזה חיוב מצד מצות כיבוד אב ואם. ובפרט אם הבן טרוד בלימודו או בהרבצת תורה, שגדול תלמוד תורה יותר מכיבוד אב ואם. אולם אם הוריו נהנים

מכך שהבן מבקר אצלם, ישתדל לעשות רצונם ככל שיוכל. [וראה להלן לענין ביקור בליל שבת אצל הוריו לנשק את ידיהם]. ואם הוריו מבקשים ממנו שיתקשר אליהם מידי פעם, צריך להשתדל מאד לעשות את רצונם. [שם ס"נ]

נא בן שאמר לאביו שיבוא לבקרו בביתו, יזהר לומר בלי נדר, שיש אומרים שאסור לו לחזור בו, דחשיב כנדרי מצוה, שהרי אמר לקיים מצות עשה של כיבוד אב ואם. אולם אם אמר לו אביו אין אתה מחוייב לבוא אלי, הרי הוא כאילו אמר לו התקבלתי, ואין צריך להתיר את הנדר. [ילקו"י כיבוד אב ואם פרק ה' סעיף נא מהדורת תשס"א כרך א' עמוד תכז]

נב האומר לאשתו אין רצוני שיבואו אביך ואמך ואחיך ואחיותיך לביתי, שומעין לו, ותהיה היא הולכת להם כשאירע להם דבר, ותלך לבית אביה פעם בחודש ובכל רגל. [ילקו"י כיבוד אב ואם פרק ה' סעיף נב מהדורת תשס"א כרך א' עמוד תכח]

נג מי שלא ראה את אביו או את אמו, או את אחד מקרוביו, שלשים יום, כל שהוא שמח בראייתם, עליו לברך ברכת "שהחיינו" בשם ומלכות, אף על פי שהיה אתם בקשר טלפוני, או בקשר של מכתבים בתוך שלושים יום. [ילקו"י כיבוד אב ואם פרק ה' סעיף נג]

נד יש אומרים שאם אביו חלה והבריא, יכול הבן לברך הגומל במקום האב, מאחר שהוא שמח ברפואתו של אביו. ואז מברך בלשון הרגיל הגומל לחייבים טובות וכו', ואף שאומר "חייבים" וזה אינו לשון כבוד על אביו, מכל מקום אין בזה קפידא. ואמנם בלאו הכי אין מנהגינו שהבן מברך הגומל על אביו או על רבו. [ילקו"י כיבוד אב ואם פרק ה' סעיף נד]

נה ישתדלו ההורים תמיד לברך את ילדיהם, ובפרט בערב שבת כמנהג ישראל, דיש לחוש שמא במשך השבוע הקפידו וכעסו עליהם, וקפידתם עלולה להזיק להם. ולכן הבנים נוהגים לנשק ידי אביהם ואמם אחר הקידוש בליל שבת, וההורים מברכים אותם. ובן נשוי המתגורר בסמוך להוריו נכון והגון שילך בכל ליל שבת להוריו לנשק את ידיהם. ואף אם הדבר גורם לעיכוב הקידוש בביתו, מן הראוי שהבן ילך אצל הוריו, ובפרט באמא שהיא אלמנה שהבן מקדש עבורה. ואם אשתו מתנגדת לכך מחמת שהקידוש בביתה מתעכב, נכון שהבעל יסביר לה את חשיבות מצות כיבוד אב ואם, וישכנע אותה להסכים לזה. ואם בכל זאת הדבר מפריע לה, יעשה שאלת חכם. [ילקו"י כיבוד אב ואם פרק ה' סעיף נה]

נו טוב ונכון שאדם ירגיל את בנו הקטן לנשק את ידיו, וידי אמו ורבו, ושאר גדולים וחסידים, וכן המנהג אצלינו הספרדים. [ילקו"י כיבוד אב ואם פ"ה מהדו' תשס"א כרך א' עמ' תלה]

נז צריך להשתדל מאד לקבל ברכת אביו ואמו אפילו כל ימות השנה, ומכל שכן בערב יום כיפור. [ילקו״י כיבוד אב ואם פרק ה׳ סעיף נז מהדורת תשס״א כרך א׳ עמוד תלה]

נח מי שהוא אבל תוך שבעה ימי אבלות, אין לו לברך את בניו בליל שבת כמנהגו בכל ליל שבת. [ילקו״י כיבוד אב ואם פרק ה׳ סעיף נח מהדורת תשס״א כרך א׳ עמוד תלו]

נט לא יקרא לאביו או לאמו בשמם. וכן כשמזכיר את הוריו בפני אחרים, לא יזכירם בשמם בלבד, לא בחייהם ולא במותם, בין בפניו בין שלא בפניו. אלא אומר אבי מורי פלוני, או מור אבי פלוני. וכן באמו אומר מרת אמי פלונית. וכן אין לבת לקרוא לאמה בשמה. וכשפונה לאביו לדבר עמו אומר בלשון: אבא, ולאמו אומר אמא. [ילקו״י פ״ה סעיף נט]

ס אם היה שם אחרים כשם אביו, כאשר קורא להם בפני אביו לא יזכיר שמם אלא בשינוי, או בכינוי. אבל שלא בפני אביו יכול לקרוא להם בשמם כרגיל. ואם הוא שם פלאי שאין הכל רגילים לקרוא בו, גם שלא בפני אביו יש להחמיר שלא לקרוא לאחרים בשמם, אלא יקרא להם **בכינוי**. [ויש אומרים דעכשיו מקילין בזה, דמסתמא אביו מוחל. ולכן מקילין אפילו בפניו לקרוא לאחרים ששמם כשם אביו, אם הוא שם רגיל. ויש אומרים דלא מהני מחילה בדין מורא אב ואם, והמיקל בזה יש לו על מה לסמוך]. **ובני אשכנז נוהגים להקל לקרוא לאחרים בשמם**, שלא בפני אביו, בין בשם שהוא שם פלאי ואינו מצוי, ובין בשם מצוי. ובפני אביו יש אומרים שגם לדעת הרמ״א אין להקל לקרוא לאחרים ששמם כשם האבא, גם בשם שאינו שם פלאי. ולא התיר הרמ״א אלא שלא בפניו. ויש חולקים. וכבר כתבנו שהאיסור הזכרת השם שייך גם באמו. [ילקוט יוסף כיבוד אב ואם פ״ה סעיף ס מהדורת תשס״א כרך א׳ עמוד תמ]

סא הלומד לרפואת אביו החולה, או הלומד לעילוי נשמת אביו, יכול לומר אחר תפלתו שלימוד זה יהיה לרפואת פלוני בן פלוני. [ילקו״י שם פ״ה סעיף סא מהד׳ תשס״א כרך א׳ עמוד תמט]

סב כשמזכיר שם אביו בתוספת תואר, כמו אבא מארי, או מורי ורבי, או אבי פלוני, מותר להזכיר שם אביו אף בפניו. וכן הדין ברבו מובהק, שאם מזכירו בתואר מותר להזכירו בשמו אפילו בפניו. וכמו שמצינו ביהושע שאמר למשה רבינו: אדוני משה כלאם. [שם]

סג אם היה קורא דברי תורה, ומזכיר שמות כשם אביו, אפילו הוא שם פלאי, רשאי לקרוא בקול, כיון שקורא בדברי תורה, וגם ניכר שאינו קורא את אביו עצמו. אבל לקרוא מכתב ששלח איש לרעהו ונזכר בו שם כשמו של אביו, והוא שם פלאי, אסור, וזה דוקא בפניו אבל שלא בפניו אם ניכר מתוך הדברים שאינו מדבר על אביו, וכגון שמוסיף שם משפחה, או שמתוך הענין שמזכיר מוכח שלא מדובר באביו, מותר אף על פי שהוא

שם פלאי. [ילקוט יוסף על הלכות כיבוד אב ואם פרק ה' סעיף סג מהדורת תשס"א כרך א' עמוד תנ]

סד אם היה לאביו שני שמות, או לאחר שני שמות, והוא משנה וקורא רק שם אחד, או שמשנה וקורא שניהם, הוי שם אחר. וכגון, אם שם אביו ישראל מאיר, והכל קוראים לו בב' השמות, ולחברו קוראים ישראל, מותר לקרוא לחברו בשמו אף בפני אביו. וכן אם לחברו קוראים יוסף חיים, ולאביו קוראים יוסף, מותר לקרוא לחברו יוסף חיים אף בפני אביו. וכן אם היה קורא לאחר בשמו ובשם המשפחה, שניכר שזה אחר, אינו נחשב כקורא בשמו, כיון שניכר שהוא אחר. ואם היה לאביו שם פלאי, צריך שישנה בשם עצמו, וגם שיהיה ניכר מתוך הדברים שאין הכוונה על אביו. [ילקו"י כיבוד או"א פרק ה' סעיף סד]

סה אב שנפגע בתאונת דרכים וכדומה, ואיבד את הכרתו, ויש הטוענים שאם יצעקו באזניו את שמו הפרטי יכול הדבר לעוררו, מותר לבן לצעוק את שמו הפרטי באזניו, אף שאין זו רפואה בדוקה. [ילקו"י כיבוד או"א פרק ה' סעיף סה מהדורת תשס"א כרך א' עמוד תנא]

סו אם שאלו אותו בן מי אתה, או מה שם אביך, מותר לומר להם בן פלוני ולהזכיר שם אביו אפילו בלא תואר רבי. וכמו שמצינו אצל יעקב שהגיד לרחל כי בן רבקה הוא. ולכן אם קראוהו לעלות לתורה וביקשו לדעת את שם אביו [בקריאת השם בעת העלייה לתורה, כפי מנהג האשכנזים, או באמירת מי שבירך אחר הקריאה למנהגינו], מותר לומר שם אביו, אם מובן מתוך דבריו שזהו אביו, כגון שאומר "בן פלוני אני", ואף שיש מחמירים בזה לומר בן רבי פלוני, מכל מקום העיקר כמו שנתבאר. [ילקו"י כיבוד אב ואם פ"ה מהדו' תשס"א כרך א' עמוד תנא]

סז אם הבן הוא הגבאי שקורא לעלות לתורה, וקורא לאביו לעלות לתורה, יש אומרים שרשאי לומר יעמוד אבי מורי פלוני בן פלוני. ויש שאומרים: יעמוד אבי מורי בלבד, בלא להזכיר שמו. ובלאו הכי מנהג הספרדים שלא לקרוא בשם לעלייה לתורה. [שם פ"ה סעיף סז]

סח אם האבא עולה לתורה והבן הוא הקורא בתורה ועורך את ה"מי שברך" לעולים, יאמר אבי מורי וכו'. או שמישהו אחר יאמר את ה"מי שברך" לאביו. ואם עורך לאביו או לאמו מי שברך שלא בפניהם, מותר לו להזכיר את שמם, ויאמר, יברך את מור אבי פלוני או מרת אמי פלונית. [ילקו"י כיבוד אב ואם פרק ה' סעיף סח מהדורת תשס"א כרך א' עמוד תנט]

סט מי שנתגרשה אמו ונישאת לאחר וגדל אצל אביו חורגו, לא יקראו לו בעלותו לתורה בשם אביו חורגו, אף שמתבייש כשמזכירים שם אביו האמיתי, אלא יקראו לו בשם אביו האמיתי, כי אם יקראו בשם חורגו הרי בזה הוא מבייש את אביו. [ילקו"י כאו"א פ"ה סעיף סט]

עט מותר לבן לחתום בשמו ולציין "בן פלוני", וכגון יצחק בן אברהם, ואין צריך לחתום בן ר' פלוני. [ויש נוהגים לחתום פלוני בן פלוני ושם האב למעלה מעט מהשורה, וזאת כדי לכבד את אביו, אך אין צריך לנהוג כן, אלא יחתום כמנהג העולם]. [ילקו"י כיבוד או"א פ"ה סעיף ע' עמוד תנט]

עא אם הבן כותב מכתב לאביו או שכותב מכתב לאחרים ומזכיר את שם אביו, וכן אם כותב את שם אביו בספר חשבונותיו, יש אומרים דכתיבה לאו כדיבור דמי, ובכתיבה אין צריך להקפיד בזה. ויש אומרים שגם בכתיבה צריך לכתוב מר אבי פלוני וכו', דכתיבה נחשבת כדיבור. וטוב ונכון ליזהר בזה לכתחלה, שאם כותב סיפור דברים על אביו, וכיוצא, שלא יזכירנו בשמו בלא שום תואר [כגון אבא מארי וכדו']. [כיבוד אב ואם פ"ה סעיף עא]

עב החותם את שמו ומזכיר את אביו בחתימתו, מותר לו לחתום יצחק בן אברהם וכדו', דאין כתיבה חשיבה כדיבור לענין זה. ויש מתחסדים לכתוב יצחק בן לאדוני אבי אברהם, ואין בזה חיוב מן הדין. שכל שעושה כן להכרת עצמו בחתימה, מותר. [כיבוד או"א פ"ה סעיף עב]

עג הממלא טופס רשמי, כגון בקשה לדרכון, או לשלטונות הצבא וכדומה, לכתחלה הנכון הוא שיכתוב ליד שם אביו איזה תואר, כגון ר' פלוני, אבל אם זה יראה משונה, יכול לכתוב רק את שמם. [ילקו"י כיבוד אב ואם פרק ה' סעיף עג מהדורת תשס"א כרך א' עמוד תסז]

עד כששואלים אותו בערכאות לשם אביו, מותר לומר בן פלוני אני בלא להזכיר שם תואר. ויש אומרים שיענה להם: "שם אבי ראובן". [ילקו"י שם מהדו' תשס"א כרך א' עמ' תסז].

עה מי ששמו "אבא" מותר לבנו לקרוא לו בתואר "אבא". וכן תלמיד חכם ששמו "רבינו" מותר לתלמידיו לקראו בתואר "רבינו", כשהוא מתכוין לכבוד. והמחמיר תבוא עליו ברכה, וכל שכן לגבי תלמיד שטוב להחמיר בזה. [ילקו"י כיבוד אב ואם פרק ה' סעיף עה]

עו אם אביו חכם גדול וכל העם מכנים אותו בשם תואר בלבד, כגון, חכם או רבי או מרן וכיו"ב, כיון שאין השם הזה שם עצמי מותר לבנו ולתלמידיו המובהקים לקוראו בשם זה אפילו בפניו. [ילקו"י כיבוד אב ואם פרק ה' סעיף עו מהדורת תשס"א כרך א' עמוד תסט]

עז אם אחרים רגילים לקרוא לאביו בתוספת תואר, כגון "הרב פלוני", מותר לבן לקרוא לאחרים ששמם כשם אביו כשקורא להם בשמם בלבד. [ילקו"י כיבוד אב ואם פ"ה סעיף עז]

עח אם היה לאביו שם אחר בקטנותו, ששינהו או שתירגמו ללשון הקודש, והבריות הורגלו לקרוא לאביו בשמו הנוכחי, מותר לבן לקרוא לאחרים ששמם כשם הקודם של אביו, בפני אביו. [ילקו״י כיבוד או״א פרק ה׳ סעיף עח מהדורת תשס״א כרך א׳ עמוד תעא]

עט מי שאביו הוא גם רבו מובהק, יש אומרים שיש יותר מעלה שהבן יקרא לו בשם רבי ממה שיקרא לו בתואר אבא, שהרי כבוד רבו קודם לכבוד אביו. אולם המנהג אינו כן, ולעולם הבן קורא לאביו בתואר ״אבא״. [ילקו״י כיבוד אב ואם פ״ה מהדו׳ תשס״א כרך א׳ עמ׳ תעא]

פ בן ששם אמו מזל טוב, מותר לו לומר לה מזל טוב כשילדה בן או בת, כשמנהג העיר לומר לה כן. [ילקו״י כיבוד אב ואם פרק ה׳ סעיף פ מהדורת תשס״א כרך א׳ עמוד תעב]

פא נכד הקרוי על שם סבו, כשהבן רוצה לקרוא לבנו הקטן [הנכד] בפני אביו ישנה את השם, ויקרא לבנו בכינוי. אפילו אם שם האב הוא שֵׁם שהכל רגילים בו ואינו שֵׁם מיוחד. אולם אם הסבא אמר שמוחל על כבודו, ומרשה לבנו או לבתו לקרוא לנכדו ששמו כשמו בפניו, אפשר להקל בזה ולקרוא לבנו הקטן בשמו בפני הסבא, ובפרט במקום שקשה להחמיר בזה באופן תמידי. ולכן מן הראוי שהבן יבקש רשות קבועה מאביו לקרוא לבנו בכל אופן שירצה. והמחמיר לקרוא לבנו הקטן בשם קיצורי, בפני אביו, תבוא עליו ברכה. [שיש אומרים שלא מועילה מחילה לדין מורא]. [ילקו״י כיבוד אב ואם פ״ה סעיף פא מהדו׳ תשס״א עמ׳ תעג]

פב בעת שהאב קורא שם לבנו בשעת המילה, וקוראו על שם הסבא [אביו של אבי הבן], מותר לו להזכיר את שמו בלא שום תואר, אף שמזכיר שם אביו בפניו, שיש בכך כבוד לאביו שקוראים הנכד על שמו. ובודאי האב מוחל ושמח על כך. [כיבוד אב ואם פ״ה סעיף פב]

פג המתפלל על אביו החולה, לא יתארהו בתארי כבוד, כגון אבי מורי עטרת ראשי וכדומה, שאין גבהות לפני המקום, אלא יאמר עבדך אבי פלוני בן פלונית. וכן המתפלל על אמו יאמר אמתך אמי פלונית בת פלונית. ואם מתפלל על רבו החולה, או על תלמיד חכם חולה, יאמר עבדך רבי פלוני בן פלוני. ואם מתפלל עליו בפניו, אין צריך להזכיר שמו כלל. [ילקו״י כיבוד אב ואם פרק ה׳ סעיף פג מהדורת תשס״א כרך א׳ עמוד תעו]

פד כשעורכים השכבה לאביו יש אומרים שאין צריך לומר אבי מורי וכדומה, אלא יזכיר את שמו בלבד, שאין גבהות לפני המקום. ויש אומרים שיכול לומר אבי מורי, ושכן המנהג. [ילקו״י כיבוד או״א פרק ה׳ סעיף פד מהדורת תשס״א כרך א׳ עמוד תעט]

פה כשהבן מברך את אביו באמירת הרחמן שאחר ברכת המזון, יש אומרים שאין לומר הרחמן הוא יברך את אבי מורי וכו׳, אלא מזכירו

בשמו, אחר שאין גבהות לפני המקום. ויש נוהגים לומר הרחמן הוא יברך את אבי מורי וכו'. [ילקו"י כיבוד או"א פרק ה' סעיף פה]

פו יש מי שאומר שההורים יכולים למחול על כבודם ולהרשות לבן לקרוא להם בשמם, ויש אומרים שגם אם האבא מוחל לבנו ומסכים שיקרא לו בשמו, לא יקרא לו בשמו. והוא הדין באמו. ובמקומותינו שהכל מקפידים בזה, שאין הבן קורא לאביו בשמו, ממילא אם יקרא לו בשמו הוי בכלל זלזול בכבודו, ואין לנהוג כן. ובפרט שלכולי עלמא מקיים מצוה כשאינו קורא להם בשמם. ולכן בכל אופן יש ליזהר בזה על כל פנים למצוה. [ילקו"י כיבוד או"א פ"ה סעיף פו מהדורת תשס"א כרך א' עמוד תעט]

פז תלמיד חכם שכתב חיבור, יש שנהגו לקרוא את שם הספר על שם אביו או אמו, ויש בזה קיום מצות כיבוד אב ואם. [אולם אם ציוה אותו אביו לקרוא שם לספרו, והבן אינו חפץ בשם זה, אין בזה חיוב מהדין לשמוע לאביו]. [ילקו"י כיבוד או"א פרק ה' סעיף פז מהדורת תשס"א כרך א' עמוד תפא]

פח הפוגש באביו מותר להקדים ולומר לו שלום בלא שיאמר לו שלום עליך אדוני אבי, שכיום לא נהגו להקפיד בזה. [ילקו"י כיבוד או"א פרק ה' סעיף פח מהדורת תשס"א כרך א' עמוד תפא]

פט מי ששלח את בנו לבית אחד, ומצא שם את רבו של אביו, אם שאלו אביו מי היה שם, יש מי שאומר שלא יאמר לו רבך פלוני היה שם, אלא יאמר לו רבי פלוני היה שם. [ילקו"י כיבוד או"א פרק ה' סעיף פט מהדורת תשס"א כרך א' עמוד תפא]

סימן רמ - עד היכן מורא אב ואם

צ עד היכן מוראם, היה הבן לבוש בגדים נאים ביותר, ויושב בראש הקהל, ובאו אביו או אמו וקרעו בגדיו, והכוהו על ראשו, וירקו בפניו, לא יכלים אותם, אלא ישתוק ויירא מן מלך מלכי המלכים שציוהו בכך. וגם אסור לו לדבר כנגדם, ואם מדבר נגדם עובר על מצות מורא אב ואם. [ילקו"י כיבוד או"א פרק ה' ס"צ מהדורת תשס"א כרך א' עמוד תפב]

צא אם האב קרע את בגדיו של הבן, אף על פי שחייב לשתוק ולא להכלימו, מכל מקום אם האב מסרב לשלם לו עבור מה שקרע לו, מעיקר הדין מותר לו לתובעו לבית הדין, כדי שישלם לו. וכן אם אביו הבטיח לו ממון אם ישא אשה פלונית, ואחר שנשאה חזר בו, מעיקר הדין יכול לתובעו לדין שיתן לו הממון כפי שהתחייב. אולם מצד חסידות נכון והגון שהבן לא יתבע את אביו לדין תורה. [אלא יקנה את תביעתו לאחרים]. ובכל מקרה

נכון שיעשו שאלת חכם אם לתבוע את אביו לדין תורה או לא. [ילקו״י כיבוד או״א פ״ה עמ׳ תפד]

צב אם האב רוצה לקרוע לבן את בגדיו, והבן יכול למנוע זאת ממנו קודם שיעשה כן על ידי שיכלימנו, אפילו הכי לא יכלימו, אלא יבקש ממנו בדרך כבוד ותחנונים שלא יעשה כן. ומכל מקום רשאי הבן לסרב ליתן לאביו את הבגד אם רואה שרוצה לקורעו. אך לא יכלים אותו. וטוב שיעשה כן על ידי אחרים וכגון שיצוה להם שלא יניחוהו ליכנס למקום שיושב שם. [והיינו שמונע אותו שלא בדרך בזיון]. ומדת חסידות שלא למנוע מאביו לעשות כחפצו, ואחר כך יתבענו לשלם עבור הנזק. ואם יהיה לאב צער גדול יותר בכך שיתבענו לדין, אין להחמיר, אלא ימנע מאביו לקרוע את בגדיו. [כיבוד או״א מהדורת תשס״א כרך א׳ עמ׳ תפה]

צג בן שיש לו דין עם אביו, שהאב תובעו בפני בית דין, הבן צריך ללכת אחר מקום אביו, אף דקיימא לן דהולכים אחר מקום הנתבע, הכא שאני. אבל האב צריך לשלם לו את הוצאות הדרך. וכמובן שעל הבן להרצות טענותיו בכבוד ובדרך ארץ ובמורא אב. [ילקו״י שם פ״ה סעיף צג. ושם בהערה כשיש תביעה בין בני זוג בעניני אישות, אם הולכים אחר מקום הבעל או האשה].

צד מי שנתחייב שבועה לבנו בבית דין, אינו משביעו בשבועה שיש בה אלה, [דהיינו כמו שרגילים להחרים בנידוי ושמתא וכיוצא בזה], שהרי זה בא לקלל את אביו, אלא משביעו שבועה שאין בה אלה. ואפילו אם הבית דין הם המשביעים את האב, גם כן אין להשביעו בשבועה שיש בה אלה, כיון דסוף סוף הבן תובע את השבועה והוי כאילו הוא משביעו. [ילקו״י כיבוד או״א פרק ה׳ סעיף צד מהדורת תשס״א כרך א׳ עמוד תפט]

צה הנכנס לבקר בבית הוריו, אשר הם חפצים ביקרו, ומגישים לפניו כיבוד, כוס קפה עם עוגיות ומגדנות, רשאי לקבל מידם, אחר בקשת המחילה מכבודם על שטרחו בשבילו. ואם היה האב תלמיד חכם בערך הדור (ולא סתם בעל בית הקובע עתים לתורה) לא יסכים שישרת אותו, אלא אם כן היה האב מקפיד מאד על כך, ורוצה דוקא לשרת את הבן, יסרב לקחת מידו, אלא לאחר שיפציר בו לקבל, כדי להראות שהדבר קשה בעיניו על שטורח בשבילו, ורק אחר ההפצרה יקבל מידו עם בקשת מחילה ודברי פיוס. ואם גם אביו וגם אמו הגישו לו כל אחד מהם כוס אחד, והוא אינו זקוק אלא לכוס אחד, ואביו בן תורה, יש להעדיף לקבל מאמו, ולא יקבל מאביו, משום שאם יקבל מאביו כיון שבן תורה הוא חלשא דעתיה כשיראה שכיבוד האם חמור בעיניו יותר. [ילקו״י כיבוד או״א פרק ה׳ סעיף צה]

צו ואמנם אין לבן לבקש מאביו לשרתו, אפילו על ידי שיבקש ממנו מחילה. וכן יש ליזהר שלא יבקש מהוריו שיגישו לו מאכל בשעת הסעודה, וכגון שמבקש מאביו שיגיש לו הצלחת. ואפילו אם אין אביו בן תורה לא יבקש ממנו לשרתו. אולם אם הוא נצרך לזה וקשה לו בלא

שיבקש מהם, ויודע שהם שמחים בזה, מותר גם בזה. [ילקו״י כיבוד או״א פ״ה סצ״ו]

צז אם הביאו פרי לפני האב, והאב הגישו לבנו, יסרב פעם אחת ויאמר שרוצה שהאב יאכל הפרי, אך כשאביו לא חזר בו לא יסרב יותר. [ילקו״י כיבוד או״א פרק ה׳ סעיף צז]

צח אין ראוי לבן לעשות את אביו שליח, כגון שיקנה לו קרקע או דבר אחר, או שיקבל עבורו איזה חפץ, ואפילו לדבר מצוה, כגון לקדש עבורו אשה פלונית, או שיבדוק את חמצו בליל י״ד בניסן, או להפריש לו חלה ותרומות ומעשרות, שזו דרך חציפות לעשות את אביו שליח. אולם אם האב שמח בזה ורוצה לעשות זאת עבור בנו, אין בזה איסור. [ילקו״י כיבוד או״א פ״ה סעיף צח מהדורת תשס״א כרך א׳ עמוד תצו]

צט בן המבקש מאביו או מאמו שיכינו לו ארוחת בוקר, או שיעשו לו קפה, או שיתפרו לו כפתור על דש בגדו, וכדומה, לא יאמר להם זאת בצורת ציווי, אלא יאמר להם נקרע בגדי, או האם אפשר לאכול, וכדומה. וכן בן הרוצה שאמו תשמור לו על ילדיו, יאמר לה בלשון, אנו הולכים למקום פלוני הבאנו לך את הילדים. [ילקו״י כיבוד או״א פרק ה׳ סעיף צט]

ק יזהרו הילדים שלא לעשות רעשים בעת שההורים ישנים, כדי שלא להעירם משינתם. ואסור להקיץ את אביו ואמו משינתם אפילו אם יש לבן הפסד בכך. [ילקו״י כאו״א פ״ה סע׳ ק]

קא אף שאין לבן לעורר את אביו משינתו, אולם אם הבן יודע שאביו יצטער על זה שנמנע מלהקיצו, ואדרבה ישמח מאד כשיקיצנו בשביל אותו ריוח, או בשביל איזה דבר מצוה, או ללכת לבית הכנסת, או לקריאת שמע, שפיר דמי להקיצו, אם אי אפשר על ידי אחר. ומה שמותר להקיצו לצורך תפלה הוא דוקא באופן שאם ימשיך לישון יעבור זמן תפלה, אבל בלא זה אין להקיצו אף לצורך תפלה. ואם נזדמן ריוח לבן ואביו ישן, ומפתח החנות או האוצר נמצא מתחת למראשותיו, אין לו להקיץ את אביו בשביל ריוח שלו. אלא אם כן אביו ציוה אותו בפירוש שיעיר אותו לצורך איזה ריוח. [כיבוד או״א פ״ה סעיף קא]

קב אם האב רגיל להקפיד לקרוא קריאת שמע בזמן קריאת שמע ותפלה לשיטת המגן אברהם, והבן רואה שאביו ישן ויאחר זמן זה, צריך להקיצו. ואם לפי שיקול דעתו של הבן אביו לא יצטער כשיספיק על כל פנים לזמן הגר״א, שפעמים והוא סומך על שיטה זו, אין לו להקיצו אלא אם כן ציוהו לכך בפירוש שיעירו כדי שיספיק לקרוא קריאת שמע כשיטת המגן אברהם. [ילקו״י כיבוד או״א פרק ה׳ סעיף קב מהדורת תשס״א כרך א׳ עמוד תקא]

קג אם מבקשים את אביו או אמו בטלפון, והם ישנים, אין לבן להקיצם, אלא אם כן הוא בטוח שיצטערו בזה שלא הקיצם. וכן אם המטלפן הוא אדם חשוב ותלמיד חכם, שאביו ישמח לשוחח עמו, רשאי להקיץ את אביו לצורך זה. ואפשר לסמוך על המטלפן הטוען שהוריו יצטערו אם לא יקיצם. אולם בכל זה אם אפשר עדיף שיקיצם על ידי אחרים. [ילקו״י כיבוד או״א פרק ה׳ סעיף קג מהדורת תשס״א כרך א׳ עמוד תקב]

קד אם הקהל היו צריכים לאביו להשלים מנין, ואביו ישן וכבר התפלל, אך הבן יודע שאביו שמח בזה להשלים למנין עשרה, מותר לבן לעורר את אביו. ואם יש בבית אחרים עדיף יותר שהם יעוררו אותו. [ילקו״י כיבוד או״א פרק ה׳ סעיף קד מהדו׳ תשס״א כרך א׳ עמ׳ תקב]

קה אם הגיעו אנשים לבית אביו ומבקשים לשוחח עמו, ואביו ישן, אין לבן להקיצו, אלא אם כן הוא בטוח שיצטער בזה שלא הקיצו. וכן אם זה שהגיע הוא אדם חשוב ותלמיד חכם, שאביו ישמח לשוחח עמו, שאז רשאי להקיץ את אביו לצורך זה. ובכל זה אם אפשר עדיף שיקיצם על ידי אחרים. [ילקו״י שם פ״ה סע׳ קה מהדורת תשס״א כרך א׳ עמוד תקג]

קו אם אביו ישן ובא עני לבקש צדקה, או שבאו גבאי צדקה לבקש כסף מאביו לדבר מצוה והוא ישן, אם הבן יודע שהאב ישמח בזה שיקיצוהו, כי רצונו ליתן צדקה לאותו עני, אחר שהוא מחבבו וכדומה, מותר לבן להקיצו. אבל אם יש ספק אם אביו ישמח בזה או לא, לא יקיצנו. [ילקו״י כיבוד או״א פרק ה׳ סעיף קו מהדורת תשס״א כרך א׳ עמוד תקג]

קז על הבן להזהר שלא לספר להוריו דברים המצערים ומעציבים אותם, כשאין להם צורך שידעו מכך. וכן אב שלקה במחלה הידועה רחמנא ליצלן, אין לבן להודיעו, אחר שהדבר יגרום לו צער רב. [ולא דמי לציווי אביו להעירו שכתבנו לעיל שיקיים מצותו, שכאן הידיעה על מצבו הרפואי תגרום לו צער גדול]. וכן אב שביקש מבנו לדעת את מצבו הרפואי, ומצב האב הוא קשה ומסוכן, אין לבן לגלות לאביו את מצבו הקשה, ובמקרים מיוחדים יעשה כן על ידי אחרים. [ילקו״י כיבוד או״א פרק ה׳ סעיף קז מהדורת תשס״א כרך א׳ עמוד תקד]

סימן רמ - החייבים במצות כיבוד אב ואם

[פרק ו׳]

א אחד האיש ואחד האשה שוין בכבוד ובמורא של אב ואם, ולכן גם בת חייבת לעמוד מפני אביה ואמה, כפי המבואר לעיל. וגם אשה נשואה צריכה לעמוד מפני הוריה. אבל אשה נשואה פטורה לטרוח ולעשות מלאכות עבור הוריה, שהרי אין בידה לעשות אחר שהיא משועבדת לבעלה לעשות לו מלאכות שהיא חייבת לעשות לבעלה. ומכל מקום אם בעלה אינו מקפיד חייבת בכל דיני המצוה. וראוי לכל בעל שיאמר לאשתו

לעשות צרכי אביה ואמה קודם לצרכיו. ואשה שנתגרשה או נתאלמנה חייבת שוב לכבד את אביה ואמה מן הדין. [ילקו״י כיבוד או״א פרק ו׳ ס״א מהדורת תשס״א כרך א׳ עמוד תקז]

ב אשה נשואה שבעלה בחוץ לארץ, וזמנה בידה, והוריה מבקשים ממנה שתבוא לטפל בהם, צריכה ללכת ולטפל בהם, או לשלוח שליח מטעמה לדאוג לצרכי הוריה. שהרי גם אשה נשואה חייבת בדיני כיבוד אב ואם, ורק בגלל שרשות בעלה עליה פטורה מחיוב זה, ולכן כשבעלה בחוץ לארץ, חוזרת לחיובה. וכן אם האשה הולכת לבית הוריה לביקור בזמן שבעלה אינו צריך לה, חייבת בכל דיני כיבוד אב ואם. ואם בעלה צריך לה, הוא קודם להוריה. ואם על ידי כך שהאשה הולכת לבית הוריה לעזור להם ולבשל עבורם וכו׳, נגרם מחלוקת עם הבעל, והופר השלום בבית, וכל שכן אם הבעל טוען שהורי אשתו מסיתים את אשתו נגדו, שעל האשה לשמוע לבעלה. [ילקו״י כיבוד או״א פרק ו׳ ס״ב]

ג אב הצריך לבתו, לא יצוה עליה לעסוק בצרכיו בזמן שעוסקת בצרכי בעלה. [שם פ״ו ס״ג]

ד גם מי שיש לו אשה וילדים, והוא עצמו כבר הגיע לזקנה, חייב במורא ובכיבוד אב ואם, וחייב לעמוד מפני הוריו. [ילקו״י כיבוד או״א פרק ו׳ ס״ד מהדורת תשס״א כרך א׳ עמוד תקטו]

ה גם ילד קטן או ילדה קטנה שלא הגיעו לגיל מצוות, יש לחנכם לכבד את הוריהם כראוי. דהיינו להרגילם לעמוד מפניהם כמלוא עיניהם, וליזהר שלא לשבת במקומם הקבוע להם, ושלא להכנס לתוך דבריהם, וכל כיוצא בזה בדיני כיבוד ומורא. ומן הראוי שההורים לא ימחלו לילדיהם הקטנים [בפניהם] על כבודם, כדי שיתרגלו לקיים את המצוה. [ילקו״י כיבוד או״א פרק ו׳ ס״ה מהדורת תשס״א כרך א׳ עמוד תקטז]

ו אף מי שהוריו מסרוהו לאימוץ בקטנותו, ולא טרחו בגידולו כלל, אפילו הכי הבן חייב לכבדם כראוי. וכן בן שהוריו חינכוהו בחינוך חילוני, אפילו הכי חייב לכבדם בכל דיני כיבוד אב ואם, שהרי לדידן חייבים אף בכבוד אביו רשע. וכן בן שנולד לאחר שאמו נתגרשה, ומעולם לא היה לו קשר עם האב, והאב ויתר בפני בית דין על כל זכויותיו וקשריו עם הבן, אף על פי כן חייב במצות כיבוד אב, ואם אביו מת חייב בדיני אבלות, בשבעה ושלושים, ושמירת י״ב חודש באמירת קדיש וכדו׳. [ילקו״י כיבוד או״א פרק ו׳ ס״ו]

ז אם אמו נתגרשה מאביו, ושניהם רוצים שהבן ידור עמהם, והבן כבר גדול ובר דעת, ובית הדין לא הכריע בדבר, אם האב הוא עם הארץ, ידור במקום שירצה. אבל אם האב תלמיד חכם יעדיף לדור אצל אביו, אלא אם כן קשור לאמו, שגם היא יראת ה׳, שאז רשאי להחליט לדור אצל אמו בקביעות, ויבקר מידי פעם אצל אביו. ומן הראוי להיוועץ בזה עם

רבותיו שידונו בכל מקרה לגופו. [ילקו״י כיבוד או״א פ״ו ס״ז מהדו׳ תשס״א כרך א׳ עמ׳ תקכז]

ח בן מאומץ אינו חייב לכבד את הוריו המאמצים כדין כיבוד אב ואם, אלא ינהג בהם מנהגי כבוד משום הכרת הטוב. [אך אינו חייב לשמוע להם כמו באביו ואמו]. ואם אביו מאמצו נפטר, או אמו מאמצתו, אין הבן המאומץ יושב עליהם שבעה אפילו אם גידלו אותו מקטנותו. אך יראה עצמו שהוא בצער על פטירתם, ואם אפשר לא יגלח כל שבעה או שלשים. ויש אומרים שמותר לו לנהוג עליהם אבלות, ולקבל תנחומין כל שבעה, משום הכרת הטוב למי שגדלוהו והיו לו כאב ואם, וגם לדבריהם הרי הוא חייב בתלמוד תורה בשעה שאין מנחמים. ורק כשבאים מנחמים פטור מתלמוד תורה. וכן לענין תפילין חייב להניחן. ואם אין להם בנים שיאמרו עליהם קדיש, ראוי שיאמר עליהם קדיש כל י״ב חודש (חוץ מהשבוע הראשון של חודש י״ב), ולומר השכבה לעילוי נשמתם. [ילקו״י כיבוד או״א מהדו׳ תשס״א כרך א׳ עמ׳ תקכז. ילקו״י אבלות מהדור׳ תשמ״ט עמ׳ ק׳. ובמהדו׳ תשס״ד סי׳ יד עמו׳ שח]

ט יש אומרים שבן מאומץ אומר קדיש אחר הוריו מאמציו, אך אין זה חיוב ממש כמו באב ואם. [ילקו״י כיבוד או״א פ״ו ס״ט. מהדו׳ תשס״א כרך א׳ עמוד תקמב. ילקו״י אבלות תשס״ד עמוד תצ].

י ממזר חייב בכבוד אביו ואמו ובמוראם. ואפילו היה אביו רשע ובעל עבירות מכבדו ומתייראים ממנו. [ילקו״י כיבוד או״א פרק ו׳ ס״י מהדורת תשס״א כרך א׳ עמוד תקמו]

יא שתוקי, דהיינו ששותק אם שואלים אותו מי הוא אביו, [שאינו יודע מי הוא אביו], חייב על הכאת וקללת אמו, ואינו חייב על מי שהוא אביו, ואפילו נבדקה אמו ואמרה בן פלוני הוא, אינו נענש על פיה. אבל חייב לכבד את מי שיש ספק אם הוא אביו, ככל ספק דאורייתא לחומרא. [ילקו״י כיבוד או״א פרק ו׳ סעיף יא מהדורת תשס״א כרך א׳ עמוד תקמח]

יב בן שנולד על ידי הזרעה מלאכותית, או תינוק מבחנה, דינו כבנו לכל דבר, וחייב לכבד את אביו ולירא מפניו, כאביו לכל דבר. [באופן שהדבר נעשה בפיקוח נכון שאכן זה בנו]. [שם סעיף יב]

יג מי שיש לו בן מנכרית אינו בנו כלל, ודינו כגוי, ואין בן זה חייב בכיבוד אב ואם, ואפילו אם יתגייר אין לו יחס לאביו ואמו. ויש אומרים דבן נח חייב בכיבוד אביו. ויש אומרים דעל כל פנים צריך לכבד את הוריו מצד נימוס, ומצד הכרת הטוב. [ילקו״י שם פ״ו ס״ג]

יד בן לאב נכרי ואם יהודיה, אין לו שום יחס לאביו, ואפילו אם אביו התגייר אחר כך, אין חיוב לכבדו. ואם גידלו חייב לכבדו מדין מגדל בן חבירו ומצד הכרת הטוב, אבל לא מדיני כיבוד אב ואם. [ויש להסתפק אם חייב

לכבד את אמו הישראלית, דכיון שאינו חייב בכבוד אביו]. [ילקו״י כיבוד או״א פרק ו׳ סעיף יד מהדורת תשס״א כרך א׳ עמוד תקס]

טו אב נכרי שחלה, ומבקש מהבן שיקבע לו מזוזה על פתח ביתו לסגולה, יש אומרים שיש להמנע מלעשות כן, שאין למכור מזוזה לגוי לשם סגולה או למזכרת, שאסור להוציא המזוזה מרשות הקודש לרשות החול. ואם יש חשש איבה או סכנה, מותר. [שם סט״ו]

טז גר צדק אסור לו לקלל ולהכות או לבזות את אביו הגוי, שלא יאמרו באנו מקדושה חמורה לקדושה קלה. ומכל מקום צריך לנהוג באביו ובאמו מקצת כבוד מדין הכרת הטוב. והגדר בזה הוא בכל מקום לפי מה שנחשב אז בעיני הבריות לכפיות טובה. וכן גר שהורתו שלא בקדושה, אף אם לידתו היתה אחר שאמו התגיירה, אינו ״חייב״ על מכה אביו וקללתו, וכשם שאינו חייב על אביו כך אינו חייב על אמו, שנאמר ומקלל אביו ואמו, את שהוא חייב על אביו חייב על אמו, וזה שאינו חייב על אביו אינו חייב על אמו. [שם סט״ז]

יז ומכל מקום אין ראוי לגר ולגיורת לבקר את הוריהם הגוים באופן תדיר, כדי שיתרחקו מהם ולא יחזרו לסורם. וכל שכן כשיש להם בנים. אך מותר להם לבקרם לעיתים, כדי שלא ייראו ככפויי טובה. וכן אם ההורים חולים מותר להם לבוא ולבקרם. וכן הנכדים מותר להם לבקרם. ואם בעת שהנכדים מגיעים ההורים מדליקים את הטלויזיה ואינם מוכנים לכבותה, יתחמק מללכת אליהם, כדי לשמור על קדושת חינוך הבנים, או שילך בשעות הבוקר בעת שאינם מסתכלים בטלויזיה. [וכן הדין בהורים שאינם שומרי מצוות שמדליקין את הטלויזיה בעת שהנכדים באים לבקר אותם, שמן הראוי שלא לשלוח את הנכדים לבד לשם, כדי שההורים יוכלו להשגיח עליהם שלא יכשלו בהסתכלות בטלויזיה]. [ילקו״י כיבוד או״א פ״ו סי״ז]

יח גר צדק שאביו או אמו הנכרים חולים, מותר לו להתפלל עליהם לרפואתם, וגם רשאי לומר קדיש עליהם אחרי פטירתם. וכן לומר ״השכבה״ בבית הכנסת. אך כדי שהדבר לא יראה תמוה לרבים, יאמר את ההשכבה בדרך הבלעה ולא באופן מיוחד. [שם פרק ו׳ סי״ח]

יט יש אומרים דבן שהוא סגי נהור [עיור] חייב לעמוד מפני אביו ואמו, כשיודע שהם בתוך ארבע אמותיו, שהרי סומא חייב בכל המצוות כולן. [ילקו״י כיבוד או״א פרק סי״ט]

כ בן שאביו או אמו סומים [עוורים] חייב לעמוד מפניהם מדין כיבוד ומורא אביו ואמו. [ילקו״י כיבוד או״א פרק ו׳ ס״כ מהדורת תשס״א כרך א׳ עמוד תקע]

כא אבא שלקה במחלת השכחה ואינו מכיר את בנו, או אב שהוא מחוסר הכרה, אף על פי כן הבן חייב לעמוד מפניו ולכבדו ולירא מפניו.

סימן רמ - את מי חייבים לכבד

[פרק ז׳ - התנהגות הבנים עם הורים חילוניים – כרך ב׳]

א מצות כיבוד אב ואם היא גם כשההורים הם קפדניים ומטריחים ומצערים את ילדיהם בכל מיני טענות ותביעות, ובפרט לעת זקנתם. וכן גם כשהם מקללים את בניהם, או שהם קשים במדות ובדעות, ומשונים במעשיהם, ואינם נוהגים בדרך ארץ. ואפילו אם כל הבריות מצדיקים את הילדים, חייבים הם בכבודם ובמוראם, ואסור להם לבזותם ולנהוג בהם בזלזול. ומכל מקום אם התנהגות ההורים היא בלתי נסבלת, וכגון שהאב או האם הם בעלי מדות רעות [וגם אחרים אומרים כן], או שהאב שותה לשכרה, או שהוא רגזן וכעסן גדול, יכולים הבן או הבת להניחם ולא לבוא אליהם, ואף שמשום כך ייבצר מהם לכבדם. [ילקו״י כיבוד או״א פ״ז סעיף א׳ מהדורת תשס״א כרך ב׳ עמוד ה]

ב אב ובנו שהם בקטטות ובכעס, כיון שהם מתקוטטים מוטב שלא יהיו יחדיו, אלא כל אחד ידור במקום אחר. [ילקו״י כיבוד או״א פרק ז׳ ס״ב מהדורת תשס״א כרך ב׳ עמוד ז׳]

ג גם כשההורים רשעים ומחללי שבת בפרהסיא, צריכים הבנים לנהוג בהם כבוד ככל אב ואם, ועל ידי כך יתאהב שם שמים על ידיהם, אולי ישמעו וישובו, כי התורה דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום. ויש אומרים שהטעם לזה מחשש שמא האב הרהר תשובה בלבו. ולפי זה אף אם אביו מומר לתיאבון, אך מתמיד ברשעו והבאיש ריחו לגמרי, אין צריך לכבדו. ויש חולקים ואומרים שבכל אופן צריך אדם לכבד את אביו ואמו אף אם הם ממשיכים ברשעותם. וכן עיקר לדינא. [ואמנם הקירבה למחללי שבת ואפיקורסים מזיקה מאד, ולכן ילמד אדם את בניו שלא להתרגל ללכת הרבה אצל הסבא שהוא חילוני]. [שם פרק ז׳ ס״ג עמ׳ ז׳]

ד אולם כל זה שייך כשההורים אינם מפריעים לבניהם שזכו להכיר את האמת ולשוב לצור מחצבתם, ומוקירים אותם על אומץ לבם ועוז רוחם, או לכל הפחות נשארים אדישים כלפיהם. אבל אם הם עוינים אותם על כך שחזרו בתשובה, וצוררים הם להם בגלל שנאתם לדת, הרי הם בכלל האפיקורסים שבודאי שאין לכבדם, ומנעם ה׳ מכבוד, ואם אפשר עדיף שהבן יפרד לגמרי מהורים אלה, וידור בעיר אחרת. [ילקו״י שם פרק ז׳ ס״ד]

ה אב או אם שהמירו את דתם והלכו לדת אחרת, אין הילדים חייבים בכבודם, בחייהם ולא במותם. ומכל מקום לא יבזו ולא יקללו ויכו אותם. [ילקו״י כיבוד או״א פרק ז׳ ס״ה עמ׳ יז]

ו אם אחיו הגדול רשע ובעל עבירות, אין חיוב לכבדו. [ילקו״י כיבוד או״א פרק ז׳ ס״ו עמוד יז]

ז בנים האוכלים עם אביהם על שלחן אחד, והאב אינו שומר תורה ומצוות ומחלל שבת בפרהסיא, יש אומרים שאין לצרף מחלל שבת בפרהסיא לזימון, בין של עשרה ובין של שלשה גם בזמן הזה. ויש חולקים ואומרים שבזמן הזה אפשר לצרפו לזימון של שלשה. והסומך על דבריהם במקום מחלוקת יש לו על מה לסמוך, אך לכתחלה ראוי להשתמט מזה, וכגון שיתחיל לברך בתואנה ששכח לעשות זימון, וכדומה. ויעשה בחכמה שלא לפגוע באביו. אולם לכולי עלמא אין לצרף רפורמים לזימון. [ילקו״י כיבוד או״א פרק ז׳ ס״ז]

ח בעל תשובה שאביו קראי, המיסב לאכול יחד עם אביו ואדם שלישי, אין לצרף את האבא הקראי לזימון, בין של עשרה בין של שלשה. אלא אם כן גם האב חזר בו מדרכו. [ילקו״י כיבוד או״א פרק ז׳ ס״ח מהדורת תשס״א כרך ב׳ עמוד כ]

ט המתארח בשבת אצל אביו המחלל שבת בפרהסיא, ואביו מקדש על היין בליל שבת, לכתחלה יקח עמו יין מבושל לבית הוריו, כדי שאביו יקדש על יין מבושל. [ויאמר לאביו שיכוין להוציאו ידי חובת קידוש, והוא יכוין לצאת]. וגם יין מפוסטר דינו כיין מבושל לענין זה. ואם אין שם יין מבושל, ועבר אביו החילוני וקידש על יין שאינו מבושל, יצאו ידי חובת קידוש. ולכתחלה הבן יתחמק מלטעום מהיין בתואנות שונות, אבל אם יש חשש שאם ימנע עצמו מלטעום מהיין הדבר יגרום למחלוקת ולהרחקתו של אביו מהתורה ושמירת המצוות, יכול לסמוך על הפוסקים המקילין וסוברים שמותר לטעום מיין שעבר ומזגו מחלל שבת בפרהסיא כזה הנוהג לקדש ולהתפלל מידי פעם. [ואם האבא מקדש על יין שיש בו כעשרים אחוז יין, והרוב מים, אף על פי כן הבנים יוצאים ידי חובת קידוש]. [ילקו״י כיבוד או״א פ״ז ס״ט]

י בן שהוריו אינם שומרים תורה ומצוות, וניסה בדרכי נועם לשדלם לברך על מאכל או משקה שמגיש לפניהם, ולא עלה הדבר בידו, רשאי להגיש להוריו דברי מאכל או משקה כפי מה שמבקשים ממנו, ואין לו לחוש על מה שמסייע בידם לאכול בלא ברכה תחלה וסוף, שיש לתלות שעל ידי התנהגותו עמם בדרך ארץ ובנימוס המקובל, אולי תתקרב דעתם ובמשך הזמן יתקרבו לדת ולמצוות. ואם אוכל עמהם אם אפשר יאמר להם שיכוונו לברכתו ויצאו ידי חובה מדין שומע כעונה, הן בברכה ראשונה והן בברכה אחרונה. [שם ס״י]

יא בן שחזר בתשובה המתגורר אצל הוריו שאינם דתיים, ויש להם בבית חמץ בפסח, אם יכול הבן לרכז את החמץ מערב פסח במקום מסויים, ולעשות לו מחיצה, או להניח החמץ בארון סגור, עדיף טפי, כי אין לשהות בבית שיש בו חמץ בלא מחיצה, שמא ישכח ויאכל מהחמץ. ויש אומרים

שיכול למכור את החמץ שלהם אף בלא הסכמתם, משום דזכין לאדם שלא בפניו. ויש חולקים. וטוב להודיע להם שמוכר החמץ לטובתם. [שם סי״א].

יב אב המצוה את בנו שיקנה לו עיתון חילוני, אף באופן שהאב יכול להשיג עיתון זה בלאו הכי מעצמו, על הבן להתחמק מזה באמתלאות שונות ואין לו לשמוע לאביו ולסייע בידו לקנות עיתון חילוני. וגם אם אביו חילוני המחלל שבת בפרהסיא, ובלאו הכי קורא עיתונים חילוניים, אין להקל לסייע בידיו בכל איסור שהוא. והדבר ידוע שכל גדולי התורה אסרו באיסור גמור לקרוא בעיתונים חילוניים, שיש שם מאמרי אפיקורסות וזלזול בחכמים ובלומדי התורה, ושאני מינות דמשכי, וגם תמונות של פריצות נוראה, ובפרט כשיש בדבר חילול ה׳ אם יראו את הבן שהוא ירא שמים, או בן תורה, שקונה עיתון חילוני. [ילקו״י כיבוד או״א פ״ז סעיף יב מהדורת תשס״א כרך ב׳ עמוד מא]

יג אם האבא מבקש מבנו דבר מאכל או משקה, והבן יודע שאביו לא מברך ברכת הנהנין, אפילו הכי מותר לו להגיש לפני אביו את דבר המאכל. ויש אומרים שאם האבא מבקש מבנו שיגיש לו דברי מאכל האסורים באכילה, אין לבן לסייע לו בזה, אף שהאב יכול לקחת הדבר הזה בלא סיוע הבן, אפילו הכי אין לבן לסייע ביד אביו. דחשיב כמצוה אותו אביו לעבור על דברי תורה. ויש חולקים ואומרים דליכא איסור מסייע בכהאי גוונא, ובפרט אם האב הוא מומר לעבירות. והעיקר לדינא כסברא ראשונה. [ילקו״י שם כרך ב׳ עמ׳ מו]

יד אם האב מצוה את בנו להגיש לו משקה משכר, אם יש חשש שאביו ישתכר ויתבזה, או יתבטל מקיום מצוות, נראה שעל הבן לסרב לבקשת אביו, ויעשה כן בדרך ארץ. [שהרי אין זה מן הראוי לשתות לשוכרה, ולהביא עצמו לידי פטור מהמצוות, ואף יכול לבוא לידי חטא. וגם הוא בכלל כבוד הבריות]. ואפילו ביום פורים הזהירו הפוסקים משכרות לגמרי, שלא אמרו שצריך לשתות כל כך לשכרה עד שיתבזה, אלא שישתה באופן שיהיה שמח ומבושם הרבה. [ילקו״י כיבוד או״א פרק ז׳ סעיף יד מהדורת תשס״א כרך ב׳ עמוד מז]

טו אם היה אביו חולה ואומר לו שישקהו או יאכילו דבר שמזיקו, אם הדבר יכול לגרום לסיבוכים ויתכן שיבא אחר כך לידי סכנה, בודאי שאין לו לשמוע לאביו. ואם אין בדבר שום סכנה, יש אומרים דבזה ישמע לאביו, ויש חולקים ואומרים שבכל דבר המזיקו אין לשמוע לאביו, גם כשאין בדבר סכנה, ועליו לשכנעו להמנע מהדבר. [כיבוד או״א פ״ז סעיף טו]

טז אב המבקש מבנו שיתן לו סיגריה על מנת לעשן, או שילך לחנות לקנות לו סיגריות, אם יכול להתחמק מליתן לו בתואנות שונות, ראוי שיעשה כן, אך אם אי אפשר לו להתחמק, יתן לו סיגריה, או שיקנה לו סיגריות. ומכל מקום אם יכול טוב שישכנע את אביו בדרכי נועם בענין

זה, ויגיש בפניו מימצאים רשמיים המבהירים שהדבר מזיק מאד. [ואם הרופא קבע באופן מיוחד שהעישון מסוכן לאב זה, באופן כזה אין מצות כיבוד אב]. [שם פ״ז סט״ז]

יז אב הדורש מבנו שלא יעשן, אף שאין בזה מצות כיבוד אב ואם, אחר שאין הדבר לצורכו של אביו, מכל מקום ראוי לבן לשמוע לאביו, כי בלאו הכי ראוי מאד להמנע מעישון כלל. וכל שכן שאין לבן להרגיל עצמו בעישון. ובכל אופן אין לבן לעשן בפני אביו, כדי שלא לצערו. ואף שלא בפני אביו ראוי לו להמנע מלעשן אם הדבר יכול להגיע לידיעתו של אביו ויגרום לו צער. [ילקו״י כיבוד או״א פרק ז׳ סעיף יז מהדורת תשס״א כרך ב׳ עמוד נט]

יח אם נזדמן לאדם לכבד את אביו ואמו ועל ידי כך יצטרך לעבור עבירה, אפילו איסור דרבנן, אין לו לעשות העבירה כדי לקיים מצות כיבוד אב ואם. [ילקו״י כיבוד או״א פ״ז סעיף יח]

יט מי שנטרפה דעת אביו או אמו, ישתדל לנהוג עמהם כפי דעתם, עד שה׳ ירחם עליהם. ואם אי אפשר לו לעמוד מפני שנשתנו ביותר, ילך לו ויניחם, ויצוה לאחרים לנהגם כראוי. [ילקו״י כיבוד או״א פרק ז׳ סעיף יט מהדורת תשס״א כרך ב׳ עמוד ס]

כ אם נטרפה דעת אמו ומפריעה בצורה חריפה את סדר ושלום הבית, אסור לבן לקשרה בחבל אל כסא כפי פקודת הרופא, כדי שלא תשתולל, אלא עליו למסרה ולסדרה בידי אחרים שינהגו עמה על דרך זו, כפי ההכרח וכפי ציווי הרופא. אולם אם אמו רוצה לפגוע בעצמה, מותר לו למנוע זאת בכל דרך. [ילקו״י כיבוד או״א פ״ז ס״כ מהדורת תשס״א כרך ב׳ עמ׳ סב]

סימן רמ - כיבוד בסנדקאות וקריאת שם לילדים

[פרק ח׳]

א יש נוהגים לכבד בסנדקאות את אבי הבעל בבן ראשון, ואת אבי האשה בבן השני. וכבר נהגו הכל לכבד את ההורים בסנדקאות, משום כיבוד אב. ואם אבי הבעל מוחל לטובת אבי האשה אפשר לכבד את אבי האשה לשבת בסנדקאות בבנו הראשון. וכן הדין שאם מחל אביו על כבודו כדי לכבד בסנדקאות את אבי אביו, מותר לעשות כן. אך אם הסבא רוצה לישב סנדק, ואביו של הסבא גם הוא רוצה לישב סנדק, זכות הקדימה לסבא [אבי אביו] של הנימול. [ילקו״י כיבוד או״א פרק ח׳ סעיף א מהדורת תשס״א כרך ב׳ עמוד סג]

ב מי שנולד לו בן בכור, ואביו [הסבא] נעדר בעת המילה מאותה מדינה, וכיבד בסנדקאות את אחד מקרוביו, וכשנולד בנו השני טוען אבי האשה היולדת שעתה זכותו להיות סנדק, ואבי הבעל מבקש זאת לעצמו, הצדק

עם אבי היולדת, כי אביו של אבי הבן איבד את זכותו, וכיון שהאונס לא בא מצד אבי היולדת, אין לו לאבד זכותו לישב סנדק בבן השני. [שם פרק ח' ס"ב מהדורת תשס"א כרך ב' עמוד סז]

ג מי שכיבדו אותו לישב סנדק, ואביו מעכב על ידו שלא להיות סנדק בטענות של הבל, אינו חייב לקיים דברי אביו, וראוי להודיע לאב שמן הדין יכול הבן לבטל דבריו, ואז גם הוא יתרצה. ואמנם אם האב מבקש את בנו שיאכילו וישקהו ויטפל בו, ובאותה שעה הבן רוצה להיות סנדק, ישמע לאביו, [שאין זה נקרא כל כך מצוה שתוכל להיעשות על ידי אחרים, שהרי אחרים אינם מחוייבים לטפל באב]. [ילקו"י כיבוד או"א פרק ח' ס"ג מהדו' תשס"א עמו' סז]

ד בעל תשובה שאביו מחלל שבת בפרהסיא, ומבקש לשבת סנדק אצל הנכד, אף על פי שמעיקר ההלכה אין איסור ליתן לו לישב סנדק, ובפרט אם על ידי כך יקרב אותו שיחזור גם הוא בתשובה, מכל מקום נכון וראוי שהבן יעשה הכל לשכנע את אביו בלי שתהיה מחלוקת, שדבר חשוב הוא להביא גדול בתורה לישב כסנדק, ויכבד את אביו בעמידה לברכות, שהרי הסנדק משפיע על התינוק לקדושה וטהרה ויראת ה', ואם ישב אדם חילוני כסנדק ישפיע השפעה לא טובה על הרך הנימול, ולכן אף שמעיקר ההלכה אין בזה איסור, יש לעשות כל השתדלות למנוע זאת בדרכי נועם. [ולענין קריאת שם התינוק על שם הסבא שהוא חילוני, ראה להלן]. [ילקו"י כיבוד או"א פרק ח' ס"ד מהדורת תשס"א כרך ב' עמוד סח]

ה מנהג הספרדים ברוב המקומות לקרוא את שם בנם על שם ההורים גם בעודם בחיים. ולכתחילה יש להקפיד לקרוא את הבן הראשון על שם אבי הבעל, ואת הבן השני על שם אבי האמא. ולכן אם יש חילוקי דעות בין הבעל לאשתו לגבי קריאת שם התינוק, שהאשה רוצה שיקראו את הבן על שם אביה, והבעל רוצה שיקראו לתינוק על שם אביו, הדין עם הבעל. [אך בעדות שנהגו להקדים לקרוא על שם אבי האשה, הדין עם האשה]. אולם אם אבי הבעל מוחל על כבודו לטובת אבי האשה, יכולים לקרוא הבן הראשון על שם אבי האשה. וכל שכן אם אבי האשה הוא תלמיד חכם, שיש בזה עשה דכבוד התורה. ואם אבי הבעל בחיים ואבי האשה נפטר, רשאי הבעל בהסכמת אביו לקרוא התינוק על שם חמיו, אבי האשה, להקים לו שם בישראל, והבן השני יקראו לו על שם אבי הבעל. וכן המנהג. ובכל אופן צריכים ליזהר מאד שלא יעשו מחלוקת ומריבה בענין קריאת השם לתינוק, ובאופן של חילוקי דיעות ישאלו חכם ויקבלו עליהם לעשות ככל אשר יורה להם. ואצל האשכנזים לא נהוג לקרוא שם התינוק על שם זקנו כשעודנו בחיים, ונוהגים גם כן לקרוא התינוק תחלה על שם אבי האשה, ונהרא נהרא ופשטיה. [ילקו"י כיבוד או"א פרק ח' ס"ה]

ו אם הבעל הוא מבני עדה שלא נהגו לקרוא שם בניהם על שם ההורים בעודם חיים, והאשה מבני עדה שקוראים הבנים על שם אבותיהם, יכולים לקרוא את הבן הראשון על שם אבי האשה. [ילקו"י כיבוד או"א פרק ח' ס"ו מהדורת תשס"א כרך ב' עמוד עח]

ז מי שקרא שם בנו הנולד לו בעת ברית המילה, על שם אביו, ואביו הזקן הקפיד מאד, ואמר שבגלל הדבר הזה הוא מעביר את בנו מנחלתו, ולבל יוסיף לראות פניו עוד, יען שזלזל בכבודו, והבן התנצל שעשה כן בשגגה, ולא אבה אביו הזקן לשמוע, מותר לשנות את שם הבן [כגון בשעת הפדיון] לצורך השלום. אך אין לעקור שם הראשון לגמרי, אלא יהיה טפל לשם החדש שינתן לו עתה. [ילקו״י כיבוד או״א פרק ח׳ ס״ז מהדו׳ תשס״א כרך ב׳ עמ׳ עח]

ח בעת שהאב קורא שם לבנו בשעת המילה, וקוראו על שם הסבא [אביו של אבי הבן], מותר לו להזכיר את שמו בלא שום תואר, אף שמזכיר שם אביו בפניו, שיש בכך כבוד לאביו שקוראים הנכד על שמו. ובודאי האב מוחל ושמח על כך. [ילקו״י כיבוד או״א פ״ח ס״ח]

ט אם ההורים החליטו לקרוא לבן הראשון בשני שמות, גם על שם אבי הבעל וגם על שם אבי האשה, יש להקדים תחלה את שם אבי הבעל. [ילקו״י כיבוד או״א פרק ח׳ ס״ט]

י אם יש ויכוח בין ההורים על קריאת שם הבן הראשון, ישנה אפשרות לקרוא לבן שם אחד שמשמעותו שני שמות. כגון אם שם אבי הבעל מאיר ושם אבי האשה אורי, אפשר לקרוא לבן ״שניאור״, שמשמעותו שני-אור. כי אורי ומאיר אור הם. [ילקו״י כאו״א פח׳ ס״י]

יא הרוצה ליתן שם לבנו אחר פטירת אביו ואחיו, יש לו להקדים לקרוא על שם אביו, דכבוד אביו עדיף טפי. [ילקו״י כיבוד או״א פרק ח׳ סעיף יא מהדורת תשס״א כרך ב׳ עמוד פא]

יב אם שם אביו כשמות אנשים רשעים המפורסמים ברשעותם, כמו נמרוד, עשיו, וכדומה, יתחמק מלקרוא לבנו בשם כזה, אלא יקרא בשם קרוב לשמו של אביו, או בשמות של אנשים צדיקים וחסידים כאברהם יצחק ויעקב, יוסף, משה אהרן דוד ושלמה, י״ב השבטים, וכיוצא. ויעשה כן בחכמה שלא לפגוע באביו להרחיקו יותר ממסורת ישראל. ובעל תשובה שנולד לו בן, ואביו שהוא מחלל שבת מבקש לקוראו על שמו, ושם אביו הוא כשמות הצדיקים והחסידים, יכול לקרוא לנכד על שמו בלא כל חשש, ויתכוין לקוראו על שם הצדיקים הקרואים בשם זה. ומותר לקרוא בשם אלכסנדר, שהרי מצינו בשמעון הצדיק שהורה לבני דורו לקרוא בשם זה לכבוד אלכסנדר מוקדון. [ילקו״י שם ס״ב]

יג מותר לקרוא לבנו ולבתו באותו שם בשינוי מועט, כגון לבנו יוסף, ולבתו יוסיפה, או לבנו ליב ולבתו ליבא, וכיו״ב. [ילקו״י כיבוד או״א פרק ח׳ סעיף יג מהדורת תשס״א כרך ב׳ עמוד פו]

יד מי שאביו נפטר, ושמו דניאל, ונולדה לו בת ראשונה, ורוצה לקרוא לה על שם אביו ״דניאלה״ יש אומרים שנכון להמנע מזה. ויש שקוראים

לבת ב' שמות, כגון דניאלה- ברכה. ומכל מקום מאן דלא קפיד לא קפדינן בהדיה. [ילקו"י כיבוד או"א פרק ח' סעיף יד]

טו הדבר ברור שמותר לקרוא את שם בנו הנולד לו בשם "יהודה" או "שמואל", ואין חוששין לצוואת רבי יהודה החסיד, וכן פשט המנהג. [ילקו"י כיבוד או"א פרק ח' סעיף טו]

טז אין ראוי לקרוא לבן בשם שאינו מורגל בפי הבריות, שיש לחוש שהבן יצטער משם זה כשיגדל. ואם שם הסבא הוא שם שאינו מורגל בפי הבריות, יקרא לבנו בשם הדומה לשם הסבא, או שיקרא לו בשני שמות. ולכן אשה ששמה גווהר, ובניה רצו לקרוא לבנותיהם על שמה אך חששו מפני ששם זה אינו שם מקובל כל כך, יש לייעץ להם לקרוא לבנותיהם בשמות מרגלית, פנינה וכדומה, שזו המשמעות בעברית לשם גווהר. [ילקו"י שם פרק ח' סט"ז מהדורת תשס"א כרך ב' עמוד צ']

יז יש מי שאומר שהרוצה לשנות את שם המשפחה, ואביו מתנגד לזה, יש לו לשמוע לאביו, אם לא ניחא ליה שינוי שם המשפחה. ולכן הרוצה לשנות שם המשפחה מאיזה סיבה, ובפרט אם הוא שם שאינו רגיל בפי הבריות, יש לו לפייס דעת הוריו עד כמה שיוכל, וישנה את השם באופן שיהיה קרוב לשם הקודם, כדי שלא לפגוע בהם. [ובעיקר שינוי שם משפחה אין בזה קפידא כל כך כמו בשינוי שם פרטי]. [ילקו"י כיבוד או"א פ"ח סעיף יז]

יח אף על פי שאין איסור מעיקר הדין לקרוא לבנו בשם לע"ז, מכל מקום בודאי שעדיף יותר לקרוא בשמות מהתנ"ך, או בשמות הצדיקים והגאונים, [אפילו בשם של גאון שעדיין חי]. אולם אם קוראים לתינוק על שם הסבא או הסבתא, והם נקראים בשם לע"ז, כמו גיטל, או ווידאל, אין שום מניעה מלקרותם כך. [ילקו"י כיבוד או"א פ"ח סי"ח מהדו' תשס"א עמ' צא]

יט מן הראוי והנכון שאדם לא יקרא לבנו בעת המילה בשם שהוא כשמות הגויים, דאף שאין בזה איסור מעיקר הדין, מכל מקום אין ראוי לעשות כן. ומכל מקום אם אביו נקרא כשם של הגויים, והוא אדם כשר אלא שנקרא כן על שם אבותיו, מותר לבנו לקרוא לבן הנולד לו כשם אביו, אך טוב יותר שיקרא לו בב' שמות, כדי שהילד לא יצטער כשיגדל בגלל שמו שהוא כשם של עכו"ם. [ילקו"י כיבוד או"א פרק ח' סעיף יט מהדו' תשס"א כרך ב' עמ' צא]

כ אשה שתרמה פרוכת לבית הכנסת, ורשמה עליו שם גיות שלה, יש מי שאומר שהנכון הוא להסיר השם מהפרוכת, ואם קשה להסיר הכתב בלא שיהיה הפסד וקלקול לפרוכת, יתפרו יריעה קטנה שתכסה את השם. [ילקו"י כיבוד או"א פרק ח' סעיף כ מהדו' תשס"א עמ' צג]

כא מן הראוי להקפיד שלא לקרוא על שם מי שנפטר צעיר, או על שם מי שנהרג או נפטר במיתה משונה. ולכן אם הסבא נפטר צעיר ורוצים

לקרוא לנכד על שמו, הנכון הוא לקרוא לו בשני שמות, דהיינו שיוסיפו לו שם מן המקרא. ואף שמצד עיקר הדין אין שום מניעה לקרוא על שם מי שנהרג וכדומה, ובפרט על שם תלמיד חכם שנפטר בגיל העמידה, דאף שלא הגיע לזקנה ושיבה, אין שום מניעה לקרוא על שמו, מכל מקום נכון וראוי לקרוא לו בשני שמות, ושם הנפטר יקראו בשם השני. [ילקו״י כיבוד או״א פרק ח׳ סעיף כא]

כב המקיים מצות יבום ונושא את אשת אחיו [שלא השאיר אחריו בנים], אין צריך לקרוא את שם הבן הנולד לו על שם אחיו הנפטר, ואדרבה יש שמקפידים בזה משום רוע המזל, אם אחיו נפטר בקיצור ימים ושנים. אך יכול לקרוא בב׳ שמות, על שם אבי הבעל, ועל שם האח שנפטר בלא שנים. [ילקו״י כיבוד או״א פרק ח׳ סעיף כב מהדו׳ תשס״א כרך ב׳ עמוד צז]

כג אם אביו או אמו מבקשים ממנו שלא יחלוץ ליבמתו אלא אם כן תתן לו סכום עבור החליצה לא ישמע להם, ואפילו אם מתו אין בזה משום מצוה לקיים דברי המת. וכן אם הבן רוצה ליבם והאב מתנגד ורוצה שהבן יחלוץ, אין הבן מחוייב לשמוע לאב, ויקיים מצות יבום שהיא עדיפא ממצות חליצה גם בזמן הזה. [ילקו״י כיבוד או״א פרק ח׳ סעיף כג]

כד הקורא את שם בנו על שם אח אביו או אח אמו, כיון שעושה כן מפני כבוד אביו או אמו, יש בזה מצות כיבוד אב ואם. וכל שכן אם קורא לבנו על שם אבי אביו, או אבי אמו, ששייך בזה מצות כיבוד אב ואם. [ילקו״י כיבוד או״א פרק ח׳ סעיף כד מהדורת תשס״א כרך ב׳ עמ׳ צט]

כה מי שטעה וקרא לבנו כשם עצמו, אין בכך כלום, שמצינו כן אצל הגאון מליסא שאביו היה שמו יעקב, וקרא לבנו יעקב. וכן מי שהיו לו הרבה בנות, ובטעות קרא לבתו בשם שכבר אחת מבנותיו נקראה באותו שם, אין בכך כלום. [ילקו״י כיבוד או״א פ״ח סעיף כה]

כו יש הנוהגים לקרוא שם של ממזר [בעת קריאת השם במילה] בשם ״כידור״. ויש שכתבו שאין לנהוג כן, שנמצא שאנו מלבינין את פניו כל ימי חייו, שנקרא על שם רשע. ולכן אף שמפרסמים בעת המילה שהוא ממזר, מכל מקום אפשר לקרוא את שמו בשם אחר, ולא בשם כידור. [ילקו״י כיבוד או״א פרק ח׳ סעיף כו מהדו׳ תשס״א כרך ב׳ עמוד קא]

כז מותר לקרוא לבנו על שם אביו שנפטר, אפילו אם השם הוא כשם חמיו ייבדל לחיים, ואין בזה קפידא. ואף אם אשתו מתנגדת לזה, אינו צריך לחוש לזה. [כיבוד או״א פרק ח׳ סכ״ז]

כח מי שחלה והוסיפו לו שם, אחר שהבריא [והחזיק בבריאותו ל׳ יום] יש לקרוא לו בב׳ השמות. ולאחר פטירתו יש לכתוב על המצבה את ב׳ השמות, וכן בהשכבה ובלימוד סדר המשניות והתהלים על שמו. ואם

חלה והוסיפו לו שם ומת מאותו חולי, אין צריך לכתוב על המצבה את השם שהוסיפו לו, וכן באמירת ההשכבה וכו' אין צריך להוסיף את השם שהוסיפו לו. [ילקו"י כיבוד או"א פרק ח' סעיף כח מהדורת תשס"א כרך ב' עמוד קכא]

כט תינוק שחלה ונדחית מילתו, אין לקרוא לו שם עד שיבריא וימלוהו. ואם עבר חודש, יש נוהגים שהאבא עולה לתורה וקורא לו שם. ויש שממתינים בכל אופן עד המילה. ואם הוא בכור ועורכים לו פדיון הבן טרם מילתו, יקראו שם בעת הפדיון. וילד שאין מלין אותו מפני שמתו אחיו מחמת מילה, נותנים לו שם בעת העלייה לתורה. [שם פרק ח' סעיף כט]

ל תינוק שנפטר קודם שקראו לו שם, יש לקרוא לו שם, כדי שירחמוהו מן השמים ויחיה בתחיית המתים. ואם התינוק נפטר קודם שלושים יום ללידתו, אין אומרים עליו קדיש, ולא השכבה, ואין שום אבלות נוהגת עליו, ואין מנחמים קרוביו. [כיבוד או"א פרק ח' סעיף ל]

סימן רמ - באיזה אופנים אין חיוב לשמוע לאביו

[פרק ט']

א נחלקו בפוסקים אם שייך מצות כיבוד אב ואם בדבר שאינו לצורך תועלתו והנאתו של האב, וכגון שאומר לו אל תקנה שדה פלונית או בית פלוני, אם יש בזה מצות כיבוד אב ואם, או לא, ודעת רוב הפוסקים, שאין בזה מצות כיבוד אב ואם, וכן עיקר לדינא, ואין הבן חייב לשמוע לאביו ובפרט במקום שיש לו צער, או שהדבר קשה לו. אבל בסתם לא ימנע מלקיים ציווי אביו. וממדת חסידות בכל אופן יש לחוש למלא את רצונם, ובפרט דיש אומרים שאי קיום בקשת ההורים הרי זה חוסר מורא מפניהם, שהוא כסותר דבריהם. [והיינו, דאף שאין בזה משום מצות כיבוד אב ואם, מכל מקום יש בזה מצות מורא]. [שם פרק ט' ס"א]

ב יש מי שאומר דאם האב ציוה את הבן לאיזה דבר שאין לאב הנאה ישירה ממנו, אבל אם הבן לא יקיים ציווי האב יהיה לאב צער גדול מזה, בזה לכולי עלמא יש מצות כיבוד אב ואם. ויש אומרים דבכל גוונא כל שאין לאב הנאה ישירה מהדבר אף אם יהיה לו צער אין חיוב לציית לאביו מצד כיבוד אב ואם. ונראה להחמיר כסברא ראשונה. [ואמנם אם ציוה אותו אביו שלא ישא אשה פלונית, אין בזה מצות כיבוד אב אף שיש לאבא צער מזה, אחר שיש לבן צורך רב בנישואין אלה, וגם הוא דבר שקשה שהבן יוותר על רצונו. וראה להלן מה שכתבנו עוד בענין התנגדות האב לנישואי הבן]. [ילקו"י כיבוד או"א פ"ט ס"ב מהדורת תשס"א כרך ב' עמוד קיב]

ג אם ציוה לו אביו שלא יטבול במקוה מחשש שהבן יצטנן, או שציוה עליו שלא למול את בנו בעצמו מחשש שלא ימול היטב, מאחר שאין בזה תועלת ישירה לאב בעצמו, מעיקר הדין אין כאן מצות כיבוד אב ואם.

ומכל מקום אם רואה שאביו או אמו מצטערים ודואגים על בריאותו אם יטבול בחורף, יש לו לשמוע להם, כדי שלא לגרום להם צער. אף אם על ידי כך יצטרך לבטל מנהגו לטבול קודם התפלה. [וגם אין לבן צורך כל כך בזה]. ואם נהג כן ג' פעמים, נכון שיעשה התרה על שנהג כן ג' פעמים ולא אמר "בלי נדר", [שאילו היה יודע שיגזור עליו אביו שלא יטבול בצונן, היה אומר בפירוש בלי נדר]. ויתפלל בלא טבילה. ולפי מנהגינו היום שהכל עושים התרה בערב ראש השנה ובערב יום הכפורים, ומוסרים מודעה שכל מנהג שינהגו יהיה בלי נדר, יש לומר דאף התרה אין צריך. אך טוב שיעשה התרה. [ילקו"י שם פ"ט ס"ג מהדורת תשס"א כרך ב' עמוד קיג]

ד אם הבן נוהג להחמיר בכמה ענינים ועושה זאת מתוך חומרא וחסידות להתקדש במותר לו, ואביו מצוה עליו שלא יחמיר בזה, מעיקר ההלכה אין בזה מצות כיבוד אב ואם. ואם הבן רוצה לקיים מילי דחסידות, ואביו רוצה למונעו מחמת שחושש לכבודו, שעל ידי הנהגת המילי דחסידות מרגיש בהתנשאות הבן עליו וכדומה, אין לבן לזלזל ח"ו ברצון אביו, ולכן אם מקיים את המילי דחסידות ישתדל שלא יעשה אותם בפני אביו ובידיעתו. וכל שכן שלא יצער אותו, ולא יענה לו או יתנהג עמו בעזות, שבשביל מילי דחסידות עלול הוא לקבל ח"ו קללה דארור מקלה אביו ואמו, ותמורת הברכה למילי דחסידות יצא שכרו בהפסדו. [ילקו"י שם פרק ט' ס"ד מהדורת תשס"א כרך ב' עמוד קטו]

ה הרגיל להתפלל בנוסח ספרדי, ואביו ציוהו לשנות את תפלתו לנוסח ספרד, אין צריך לשמוע לו. [ילקו"י כיבוד או"א פרק ט' ס"ה מהדורת תשס"א כרך ב' עמוד קיז]

ו אם הבן רוצה להתענות ביום הפטירה של אמו [יאר-צייט], או תענית בערב ראש חודש, או לטבול בצונן קודם התפלה, והוריו חוששים לבריאותו ומצוים לו שלא יתענה, ומצטערים מכך, ישמע להם. ואם התענה ג' פעמים תענית שאינה חובה, כגון תענית ערב ראש חודש וכיוצא בזה, צריך לעשות התרה על מנהגו הטוב, קודם שיבטל מנהגו. וימנע מהחומרא ההיא, כרצון הוריו. [ילקו"י כיבוד או"א פרק ט' ס"ו. מהדו' תשס"א עמ' קיז. הליכו"ע ח"ח]

ז הרוצה לתרום כלייה לאחד מקרוביו, ואביו מונע בעדו, ואביו יצטער מכך אם יתרום את הכלייה, יש אומרים שאסור לו לתרום את הכלייה עד שאביו יתן את הסכמתו. ויש חולקים ואומרים שמותר לו לתרום כליה לקרובו, ובפרט לבנו או לאשתו, אף בלא רשות אביו. והנכון הוא שיפציר באביו על ידי רבנים ותלמידי חכמים שישפיעו עליו לתת את הסכמתו לכך, אחר שבזמן האחרון לא שכיח סכנה כל כך בתרומת כליה. ויש בדבר הצלת נפשות, כשאין אפשרות אחרת. [ילקו"י כיבוד או"א פרק ט' ס"ז מהדו' תשס"א עמ' קכ]

ח אשה מבוגרת שיש לה בת נשואה, וחלתה במחלת כליות, והיא זקוקה לטיפול בדיאליזה [כליה מלאכותית], ויש אפשרות שהבת תקבל את אמה לביתה ותטפל בה, ואז האם תאריך ימים יותר, ויש אפשרות שהאם תלך לבית החולים מספר פעמים בשבוע ותקבל שם טיפול, אך טיפול זה פחות טוב מבחינה איכותית מאשר הטיפול שתקבל בביתה, והבעל מתנגד להביא את חמותו לביתו, אין להכריחו להכניס את חמותו להתגורר בביתו, ועל האשה לכבד את רצונו. [ילקו״י כיבוד או״א פ״ט ס״ח מהדורת תשס״א כרך ב׳ עמוד קכג]

ט בן שהתחיל לחגור גרטל בתפלה, והאב מתבייש מזה שלועגים לו שבנו נעשה משונה, וכגון שהוא מעדות המזרח שכל גדולי ישראל לא עושים כן, יש לחוש בזה משום מורא אב, אם יש בדבר בזיון לאב, ולכן נכון שישמע לאביו. [ילקו״י כיבוד או״א פרק ט׳ ס״ט]

י אם שציותה לבנה שלא יצא בלילות לאסוף צדקה מחמת סכנה, אך המציאות היא שאין שם סכנה כלל, וטעות גמורה בידה, אין על הבן חיוב לקיים ציווי זה, אך ישתדל לעשות כן בלא שאמו תדע על כך, כדי שלא לגרום לה צער. [ילקו״י כיבוד או״א פרק ט׳ ס״י]

יא אם אביו מבקש ממנו דבר שאין לו שום הנאה ותועלת, ואמו מבקשת ממנו דבר שיש בו תועלת והנאה עבורה, כיבוד אם קודם לכיבוד אב. [ילקו״י כיבוד או״א פרק ט׳ סעיף יא]

יב אף אם האב לא ביקש דבר במפורש, אם הוא צרכי גופו צריך לעשות עבורו, אך אם הוא אינו צרכי גופו מעיקר הדין אינו חייב, אף שיודע שיהיה לאב נחת רוח בקיומו. ומ״מ טוב שיעשה כן עבור אביו, שכל שגורם לאביו נחת רוח מקיים בזה מצוה. [שם פ״ט סעי׳ יב]

יג אם האב ביקש ממנו דבר שאין לאב הנאה ישירה ממנו, יש להסתפק אם מותר לבן לומר לאביו בפירוש לא, או שיש לחוש בזה משום לא יסתור את דבריו. [ומכל מקום אינו מחוייב לשמוע לו לעשות רצונו, אחר שאין בדבר הנאה ישירה לאב]. ונראה דאין לו להשיב לאביו לא בפירוש, אלא ישתוק, או שיאמר לו שישקול את בקשתו, או שיתייעץ בדבר. [שם פ״ט ס״ג]

יד מי שהיה קורא קריאת שמע, ובאמצע קריאת שמע אמר לו אביו שילך להביא לו איזה חפץ מהעלייה או מהחדר הסמוך, יגביה מעט את קולו בעת שקורא קריאת שמע, כדי שאביו יבין שהוא עסוק במצות קריאת שמע. ואם הוא נמצא בפרשה שניה, יכול לרמוז לאביו שהוא באמצע קריאת שמע, ואחר שיגמור הקריאת שמע יעשה רצונו. ומכל מקום עדיף יותר שגם בפרשה שניה לא ירמוז, אלא יגביה מעט את קולו כדי שאביו יבין שהוא באמצע קריאת שמע. [ילקו״י כיבוד או״א פרק ט׳ סעיף יד מהדורת תשס״א כרך ב׳ עמוד קכט]

טו אם היה הבן קורא קריאת שמע ואביו נכנס לחדר, לא יאמר לו שלום, שבזמן הזה הכל מוחלים שלא להפסיק באמצע קריאת שמע וברכותיה לומר שלום לאביו או לרבו. אבל צריך לעמוד מפניו מלוא קומתו אף באמצע קריאת שמע, וכמבואר לעיל. ובן שחזר בתשובה ואביו עדיין חילוני שאינו שומר תורה ומצוות, ונכנס אביו באמצע שהבן קורא קריאת שמע, ואם הבן לא יאמר לו שלום, לא יבין שהוא מפני שעוסק בקריאת שמע, באופן כזה אין הכי נמי יאמר לו שלום אפילו באמצע קריאת שמע. [כיבוד או"א פ"ט סעיף טו]

טז אם הבן קרא קריאת שמע שעל המטה, ובירך ברכת המפיל, ואביו מדבר אתו, רשאי לענות לאביו מפני כיבוד אב ואם, [שהרי מעיקר הדין מותר לדבר אחר ברכת המפיל. והוא רק חומרא שטוב להחמיר ולא לדבר אחר ברכת המפיל, ובמקום צורך, כגון לענות לאביו וכדו', ינהג כפי עיקר הדין]. ואין צריך שיחזור לקרוא קריאת שמע פעם נוספת. [ילקו"י כיבוד או"א פ"ט סעיף טז]

יז אם הבן רוצה לישא אשה שאינה צנועה, וממשפחה פחותה, ויש לאביו צער ועגמת נפש מנישואיו שיהיו עם הנערה ההיא, ומצוה האב על בנו לבל ישאנה, חייב לשמוע בקולו. כי בנישואיו עמה גורם להוריו צער ובזיון, ונאמר ארור מקלה אביו ואמו. וכן מצינו בתורה שציוה יצחק אבינו את יעקב אבינו שלא יקח אשה מבנות כנען מפני שהיו רעים וחטאים עם מדות מושחתות, ולכן אמרה רבקה אל יצחק קצתי בחיי מפני בנות חת, (והוא הדין לכל שבעה עממים), וישמע יעקב אל אביו ואל אמו. אבל אם היא אשה כשרה וצנועה כשאר בנות ישראל הכשרות, אפילו אם ציוהו אביו בפירוש לבל ישאנה, אינו חייב לשמוע לאביו. ואפילו אם נפטר אביו לבית עולמו אחר שציוהו על זה, אין לחוש בזה משום מצוה לקיים דברי המת, אלא ישא אשה כשרה כראות עיניו. [שם פרק ט' סעיף יז]

יח מי שהוריו ציוו אותו שלא לישא אשה פלונית רק מפני שהיא מעדה מסויימת, אין לו לשמוע להם, אחר שנתברר לבן שהיא יראת שמים ובעלת מדות. וכן אב שציוה את בתו שלא תשא איש פלוני מפני שאינו ממשפחה מכובדת, וכדומה, אינה חייבת לשמוע בקולו, שאין בזה מצות כיבוד אב ואם. וכן אם האשה בעלת מדות טובות ויראת ה', אבל אינה מוצאת חן בעיני אביו או אמו, או שאביו טוען שאינה הגונה לבנו, ולדעת הבן אשה זו הגונה לו, אין לו לשמוע בקולם שלא לשאתה. אך יעשה זאת במתינות ובעצת חכם. [ילקו"י שם פרק ט' סעיף יח מהדורת תשס"א כרך ב' עמוד קלח]

יט בת ישראל שגזר עליה אביה בגזרת כיבוד אב לבל תינשא לפלוני שהיא חפצה בו, אחר שהוא מקפיד בדבר שיש בו משום צוואת רבי יהודה החסיד, והבת אינה רוצה להקפיד בזה, וכן בן שאביו ציוה אותו שלא ישא אשה פלונית מפני צוואת רבי יהודה החסיד, וכגון ששם הכלה כשם אמו של החתן, אינם צריכים לשמוע לקול האב. וחתן ששמו כשם חמיו, או כלה ששמה כשם חמותה, יוסיפו שם. ונכון שיוסיפו את השם שלושים

יום קודם החתונה בעת העלייה לתורה, וישתמשו גם בשם החדש. [שם פ״ט סעיף יט]

כ אב שציוה לבנו לשאת את בת אחותו, והבן חושש מלשאתה אחר שהרופאים טוענים שהדבר מזיק לילודים, אין הבן חייב לשאתה, ובלאו הכי אין מצות כיבוד אב ואם בדברים שאין בהם הנאה ישירה לאב. [ילקו״י כיבוד או״א פרק ט׳ ס״כ מהדורת תשס״א עמו׳ קמד]

כא אב שציוה על בתו לבל תנשא כלל כדי שתשרת אותו, והבת רוצה להנשא ולהביא בנים לעולם, אינה צריכה לשמוע לו כלל. וראוי לייעץ לבת שתבקש לה מנוח אשר ייטב לה, ותינשא לאיש הגון אשר תחפוץ בו, ואין לה לחוש למצות כיבוד אב ואם בכל כיוצא בזה. ומכאן מוסר השכל לאיש אשר במקום שישתדל לקיים המצוה להשיא את בתו על ידי נדוניה ומלבושים נאים, הוא מצווה עליה לבל תנשא לאיש, שגדול עונו מנשוא. וצפוי לו עונש מהקב״ה, כי צערא דגופא לא ניתן להימחל. [ילקו״י כיבוד או״א פרק ט׳ סעיף כא]

כב אב שציוה לבנו שישא אשה בגלל ממון, והוא רוצה בבת טובים, לא ישמע לאב. [ילקו״י כיבוד או״א פרק ט׳ סעיף כב מהדורת תשס״א כרך ב׳ עמוד קמז]

כג אבא המבקש מבנו שלא ישא אשה בצעירותו, כדי שיעזור לו במסחר, או כדי שיוכל למלאת כריסו בש״ס ובפוסקים, אין לבן לשמוע לאביו בזה, אלא עליו להזדרז לישא אשה בגיל עשרים לערך. ואפילו אם רבו או ראש הישיבה שלו אוסר עליו להינשא בגיל עשרים, אין לו לשמוע לו בזה, דבזמן הזה שאפשר ללמוד תורה גם אחר הנישואין בכולל, וגם רבה הפריצות ברחוב, יש להזדרז להנשא, כדי ללמוד בתורה בטהרה. ומי הוא זה אשר יקח על עצמו אחריות כבדה כזו למנוע בחור מלהנשא בצעירותו. [שם פ״ט סעיף כג]

כד אב שציוה לבנו שלא יתן לבתו [נכדתו] נדוניא כראוי, והוא רוצה ליתן לה נדוניה כראוי, הוי כאילו אומר לו לעבור על המצוה ואינו צריך לשמוע לו. [ילקו״י שם פ״ט סעיף כד]

כה כבר נתבאר לעיל שאם אביו ואמו חולים, וצריך הבן לשמשם, ומצא שידוך הגון ומתנים עמו שיעבור לדור במקום אחר, ואם לא יקבע דירתו במקום אחר לא יתנו לו אשה משם, רשאי להניח כבוד הוריו ולעסוק במצות פריה ורביה. [ילקו״י כיבוד או״א פרק ט׳ סעיף כה]

כו מי שאביו זקן או חולה, ויש לבן בת צעירה, ואביו מבקש ממנו שישלח אותה אליו לעזור לו בעת חוליו, וגם האב צריך לבתו שתעזור לו, ראוי להקדים את אביו ולשלוח את בתו לעזור לו. [ילקו״י כיבוד או״א פרק ט׳ סעיף כו מהדורת תשס״א כרך ב׳ עמוד קנט]

כז בחור הרוצה לישא גיורת המתנהגת כשורה, ונתגיירה בבית דין הגון, ואביו ואמו מוחים בדבר מפני כבוד המשפחה, אינו מחוייב לשמוע להם. אך ירבה עליהם רעים, תלמידי חכמים, שישכנעו את ההורים להסיר את התנגדותם. [ילקו״י כיבוד או״א פרק ט׳ סעיף כז]

כח אמר לו אביו לגרש את אשתו, אינו צריך לקיים מצותו. ואם בא אליו בטענות של הלכה [וכגון שהוא טוען כנגדה בעניני צניעות וכדומה], יעשה שאלת חכם אם אסורה לו לפי הדין. [ילקו״י כיבוד או״א פרק ט׳ סעיף כח מהדורת תשס״א כרך ב׳ עמוד קסא]

כט אם אביו ציוהו שלא יהיה ערב עבור הלוואות, צריך לשמוע בקולו. [ילקו״י שם פ״ט ס כט]

ל אבידה הנמצאת בחוץ לארץ, שאין על האדם חיוב להשיבה כיון שמצוה זו כרוכה באיסור יציאה לחוץ לארץ, והאב נמצא בחוץ לארץ, ומבקש מבנו לבא אליו לזמן מסויים, והבן יצא לחו״ל, מחוייב לטפל בהשבת האבידה, אפילו אם יאמר לו אביו שלא יטפל בענין, דאחר שהגיע לחו״ל מחוייב במצוה זו. [ילקו״י כיבוד או״א פרק ט׳ ס״ל]

לא אם ציוהו אביו לעשות דבר שאינו לכבודו בפרהסיא, כגון בן גדול שנצטוה על ידי אביו לעשות מעשה נערות לרכוב על מקל בחצר, והבן מתבייש לעשות כן, אין צריך לשמוע לו, כיון שאין זה כבודו. [ילקו״י כיבוד או״א פ״ט סעיף לא מהדורת תשס״א כרך ב׳ עמוד קסג]

לב מי שאביו או אמו ציוו אותו שלא יגדל את זקנו, אלא יגלחנו, והבן רוצה לגדל זקן בגלל שחושש להפוסקים המחמירים בגילוח הזקן אף במכונה חשמלית, וקשה לו להתגלח בסם, אינו מחוייב לשמוע להם. ומכל מקום ילך אצל חכם כדי שיפייס את דעת הוריו שיסכימו לזה בלב שלם. אך אם יש צער להורים בזה, והוא רוצה להחמיר שלא להתגלח במכונה חשמלית, יש להורות להתגלח בסם, ולא לגרום צער להוריו. וכן אם הבן רוצה לגדל זקנו מפני שרוצה לנהוג מדת חסידות כמו שנהג האר״י ז״ל, ומפני שזקנו לא גדל יפה מבקשים ממנו הוריו שיגלח בסם או במכונה, ויש להם צער מזה אם הבן לא יגלח, ישמע להוריו. [שם פרק ט׳ סעיף לב מהדורת תשס״א כרך ב׳ עמוד קסד]

לג מי שאביו ציוה אותו שלא יגדל פיאות ארוכות, בהיות שאין המנהג כן אצל הספרדים וחושש שילעגו לו שבנו נעשה משונה, צריך לשמוע לאביו, אם הוא בגדר בזיון לאביו, ויש לאביו צער בדבר. [ילקו״י כיבוד או״א פרק ט׳ סעיף לג מהדורת תשס״א כרך ב׳ עמוד קעד]

לד אב שציוה על בנו לגדל פרע שער ראשו [בלורית] אין צריך לשמוע לו, ואם האב מצטער מכך שבנו מגלח את כל שער ראשו באופן שאינו עושה כמו כולם, ופעמים אף מתבייש מזה, יש לצדד שצריך לשמוע לאביו לגדל

מעט משער ראשו מכנגד פניו, ולסמוך על מנהג העולם להקל. [ילקו״י כיבוד או״א פ״ט סעיף לד, מהדורת תשס״א כרך ב׳ עמוד קעז]

לה אין לבן לדחוק באביו שיתן לו כסף לצרכיו, שאין זה משורת דרך ארץ. וכן בזמן שהבן נושא אשה לא ידחוק בהוריו לתת לו כרצונו, אלא מה שיתנו יקח בסבר פנים יפות, ויתן תודה להוריו על כל סך שנותנים לו. [וזה נסיון קשה לכמה בחורים]. ואם האב רוצה ליתן ממון לבן, והאם מצטערת מכך, וזה רצונו של האב, יש אומרים שמותר לבן לקבל המעות, ואין בזה מצות כיבוד אם, אך יפייס את דעת אמו ואחר כך יבקש ממון מאביו. ויש אומרים שאם יש לאם צער מזה, צער אמו עדיף על כבוד אביו. [ילקו״י שם כרך ב׳ עמו׳ קעט]

לו אם הבן אינו יכול לזון את עצמו והאב בעל יכולת, חייב האב ליתן לבנו מדין צדקה, לפי ממונו. ואם הבן יכול להתפרנס ממעשה ידיו או משא ומתן, הוי כאילו יש לו קרן כדי להתפרנס ואז אין על האב חיוב לזונו. [ילקו״י כיבוד או״א פ״ט סעיף לו מהד׳ תשס״א כרך ב׳ עמ׳ קפא]

לז יש מי שאומר שאם יש לאבא איזה מסחר, ורוצה הבן לעסוק באותו מסחר וגורם צער ובזיון לאביו, מחוייב על פי הדין שלא להתעסק במסחר זה, או שיצא לעיר אחרת. [שם סל״ז]

לח מי שנטל ממון מהוריו בלא רשותם, חייב להשיבו להם, או שימחלו לו בפירוש. וראוי ונכון לבקש מחילה מההורים אם השתמש בממון שנתנו לו לצורך מסויים ועשה בו שימוש אחר. ואם הבן היה קטן באותה עת שקיבל את הכסף, אין צריך להשיבו להם. וכן בן קטן שגנב כסף מאביו או מאמו בהיותו קטן [פחות מבר-מצוה] מן הדין פטור מלשלם אפילו לאחר שיגדל. ואינו חייב אפילו לצאת ידי שמים. ומכל מקום ממדת חסידות טוב שיתן איזה סכום לכפרתו, ושב ורפא לו. [ילקו״י כיבוד או״א פרק ט׳ סעיף לח מהדו׳ תשס״א עמו׳ קפא]

לט אמא החפצה לעזור לבנה שהוא אברך ישיבה ותורתו אומנותו, ולסייע בידו מידי פעם בפעם מכספי מעשר כספים שלה, ואם האב ידע מזה הוא יתנגד שהאם תתן כסף לבנה, אחר שהאב אינו מבין בשכלו את הערך של בן ישיבה שתורתו אומנותו, אין לאמא ליתן לבנה כסף בלי ידיעת האב, שכל מה שקנתה אשה קנה בעלה, וכל כספי האשה שייכים לבעלה, וממילא אסור לה לתת לבנה כסף בלי ידיעת בעלה, מחשש גזל. ובפרט שמעשר כספים לדידן אינו חיוב גמור על פי ההלכה אלא מצד מנהג ישראל קדושים. אבל אם בעלה נותן לה כסף בפירוש על דעת שתעשה בכסף זה כחפצה בלא שום הגבלה ותנאי, או שהבעל מסכים שדמי הביטוח לאומי יהיו אך ורק בשביל האשה, מותר לאשה ליתן לבנה מכסף זה אפילו בלי ידיעת בעלה. [ילקו״י כיבוד או״א פרק ט׳ סעיף לט עמוד קפד]

מ אם אביו או אמו מצטערים שבנם ישן בסוכה, מאחר שחוששים שהבן יצטנן ויחלה [מחמת הצנה], הבן פטור מלישן בסוכה, ככל מצטער שפטור מן הסוכה. שכשם שאין אדם ישן בביתו במקום שהוא בניגוד גמור לרצון הוריו, והם מצטערים בכך, כך הדין בסוכה, דתשבו כעין תדורו. [ילקו״י כיבוד או״א פ״ט ס״מ מהדורת תשס״א כרך ב׳ עמוד קפד]

מא אם מצות כיבוד אב ואם כרוכה בצער, דהיינו דבכדי לקיים מצוה זו הבן יצטרך להצטער, אין הצער פוטר אותו מחיוב המצוה, שאין פטור של מצטער אלא בחיוב ישיבה בסוכה, שנאמר בה תשבו, ודרשו רז״ל שהוא כעין תדורו, אבל לא בשאר המצוות. ולפיכך אב זקן הזקוק שיטפלו בו כל הזמן, ועל ידי כך הבן יצטרך להיות זמן רב עם אביו, וזהו צער גדול וממושך בשבילו, אף על פי כן מחוייב בזה מצד כיבוד אב ואם. אך יכול לעשות כן גם על-ידי שליח. אולם אם כיבוד אב ואם גורם שיפול למשכב ויחלה, פטור מקיום מצוה זו, כשאין אפשרות לעשות כן על ידי שליח. [ילקו״י כיבוד או״א פרק ט׳ סעיף מא]

מב ואמנם אם ציוה אותו אביו לעשות איזה דבר שאינו נוגע באופן ישיר לאב [שדוקא מאכילו ומשקהו הוא נוגע באופן ישיר לאב], ויש בדבר זה צער לגוף מחמת כיבוד אביו, אין חיוב על הבן לשמוע לקול אביו. [ילקו״י כיבוד או״א פ״ט סעיף מב מהדורת תשס״א כרך ב׳ עמוד קצא]

מג אם קיום מצות כיבוד אב ואם גורמת למתיחות בינו לבין אשתו, והדבר גורם להפרעה בשלום בית, פטור מלקיים המצוה, כשאי אפשר לו לקיימה על ידי שליח. ומכל מקום ירבה בדברים עם אשתו בחשיבות קיום מצות כיבוד אב ואם, ויפציר בה שתסכים שיקיים מצוה יקרה זו. [וראה לעיל פרק ב׳ לענין לשלוח את הוריו למושב זקנים]. וישתדל שלא להגיע לבית הוריו יחד עם אשתו, אך הוא עצמו יבקר אצלם להפיס את דעתם. [ואם יש עימות בין אשתו להוריו, לא יכעס על אשתו, אך ראוי לו להשתיקה בנחת ולומר לה לנהוג כלפיהם בדרך ארץ, כדי להפיס את דעת אביו ואמו]. [ילקו״י כיבוד או״א פרק ט׳ סעיף מג מהדורת תשס״א כרך ב׳ עמוד רצא]

מד אם האמא מצוה את בנה לעשות איזה דבר, והאבא מצוה את בנו לעשות גם כן איזה דבר לצורכו, חייב הבן לעשות כציווי אביו, ויסביר לאמו בדרך ארץ, שעל פי ההלכה הוא מחוייב לשמוע לאביו, שגם היא חייבת בכבודו. ואף בקום ועשה יעבור על ציווי אמו בשביל ציווי אביו. ואמנם כשהבן רואה שכל כוונת אביו שאומר לו שלא יכבד את האם הוא משום שנאה ומריבה שיש לו עמה, לא ישמע לאביו. ואם נתגרשה מאביו, כבוד שניהם שווה, ולאיזה מהם שירצה יקדים. [ילקו״י כיבוד או״א פרק ט׳ סעיף מד]

מה הקדימה האם וציותה את בנה לשרתה, ובטרם מילא הבן את חפצה ציוהו האב לשרתו, יקדים את האב לאם. ויש לצדד דאף אם התחיל

לעשות רצון אמו, ואביו ציוהו לשרתו, יפסיק ויעשה רצון אביו. [ילקו״י כיבוד או״א פ״ט סעיף מה מהדורת תשס״א כרך ב׳ עמוד קצט]

מו מה שאמרנו שאביו קודם זהו רק לענין כיבוד, אבל אם אביו ואמו באו לבקש ממנו מזון ולבוש, ולאב אין ולבן יש, אך יש לו רק בשביל אחד מהם יתן בתחלה לאמו, ואחר כך אם ישאר לו מכספי מעשר או צדקה, יתן לאביו. [ילקו״י כיבוד או״א פרק ט׳ סעיף מו]

מז אם אביו ציוה לו שילך עם אורח פלוני לשוק להדריכו בקניית איזה חפצים, או שיעזור לפלוני באיזה ענין, ואמו אומרת לו שילך למקום אחר להביא לה דבר שהיא צריכה לו לגופה עצמה, צריך לקיים בתחלה דברי אמו, מאחר שציווי אביו אינו בדבר ששייך להנאתו הישירה של האב. [ילקו״י כיבוד או״א פ״ט סעיף מז מהדורת תשס״א כרך ב׳ עמוד ר׳]

מח אמר לו אביו שיעשה לו מלאכה שאין האשה חייבת במלאכה זו לעשות לבעלה, [כמבואר בש״ע אבן העזר סימן פ׳], ואמו אמרה לו גם כן לעשות לה אותה מלאכה בשבילה, יש אומרים שגם באופן כזה יש לו להקדים את אביו. ויש חולקים. [שם פרק ט׳ סעיף מח]

מט מי שעשה דבר אשר ציותה עליו אמו, ושאל אותו אביו מדוע עשית כך ומי אמר לך לעשות כן, והבן משער שאם יאמר לו שכן ציותה עליו אמו, יכעוס עליה אביו, ויגרום למריבה ביניהם, לא יאמר לו שאמו ציותה עליו. ומותר לו לשקר, שאין איסור לשקר בשביל שלום בית, או בשביל לקיים מצות כיבוד אם באופן כזה. [ילקו״י שם פ״ט סעיף מט]

נ על הבן להזהר שלא לספר להוריו דברים המצערים ומעציבים אותם, כשאין להם צורך שידעו מכך. וכן אב שלקה במחלה הידועה רחמנא ליצלן, אין לבן להודיעו, אחר שהדבר יגרום לו צער רב. [ולא דמי לציווי אביו להעירו שכתבנו לעיל שיקיים מצותו, שכאן הידיעה על מצבו הרפואי תגרום לו צער גדול]. [ילקו״י כיבוד או״א פרק ט׳ סעיף נ מהדורת תשס״א כרך ב׳ עמוד רלט]

נא מצות ישיבה בארץ ישראל אין ערוך אליה, שהיא שקולה כנגד כל המצוות שבתורה, ובמיוחד כשהכוונה להתיישב בארץ ישראל לשם מצוה, ולקיים בה את כל המצוות התלויות בארץ. ולכן מצוה להדריך בחורים לעלות לארץ ישראל ללמוד בישיבות הקדושות שבארץ, ולהשתקע כאן בארץ הקודש. ואפילו אם ציוו אותו אביו או אמו שלא לעלות לארץ ישראל לא ישמע להם. ומכל שכן שהזוכה כבר להתיישב בארץ ישראל וציוו אותו אביו או אמו לרדת לחוץ לארץ להתגורר עמם ולעזור להם, שאין לו לשמוע להם, כי מצות ישוב ארץ ישראל גם בזמן הזה, דוחה למצות כיבוד אב ואם. ובפרט שגם הוריו מצווים לעלות לארץ ישראל. [ילקו״י כיבוד או״א פרק ט׳ סעיף נא. יחוה דעת ח״ג סי׳ סט עמו׳ ריט]

נב מותר לרדת לחוץ לארץ כדי לקבל את פני אביו או אמו ולחזור לארץ ישראל. ולענין לצאת לחוץ לארץ להשתטח על קברי אבותיו, נכון יותר להמנע מזה, כי הלימוד שילמד לעילוי נשמת הוריו שוה פי כמה מעלייה לקברם בחוץ לארץ. [ילקו״י כיבוד או״א פ״ט סעיף נב]

נג אם אביו שולח אותו לערוך קניות בשוק במקום שיש שם נשים בבגדי פריצות וכדומה, והבן נכשל בהסתכלות במראות אסורות, ואינו יכול ליזהר בזה, אינו צריך לשמוע לאביו בזה, ויכול להמנע מקיום מצות אביו. וישקול בדעתו אם הוא עצמו היה נצרך ללכת לשוק אם היה נמנע מללכת לשם בשל הפריצות, שאם לא היה נמנע מללכת לשוק, גם לצורך אביו לא ימנע מללכת לשם. ואמנם מותר לו לקנות מירקן במחיר יקר יותר, וישלם ההפרש מכיסו, אם יש לו. ואם אין לו יקח מכספי מעשר בעבור מצות כיבוד אב ואם. [ילקו״י כיבוד אב ואם פרק ט׳ סעיף נג, מהדורת תשס״א כרך ב׳ עמוד רמד]

נד הורים שאינם שומרי תורה ומצוות, ועושים סעודה לכבוד יום נישואיהם במסעדה שאינה כשרה, ומבקשים מבנם שישתתף באירוע לכבודם, אסור לבן לשמוע בקולם בזה, כיון שאין לבן להכנס למסעדת טריפה משום חילול ה׳. אבל אם המסעדה עומדת תחת השגחת רבנות מקומית, אף שאינה למהדרין, מותר לבן להכנס לשם [בלא לאכול מהמצרכים שיש בהם חששות]. [ילקו״י כיבוד אב ואם פרק ט׳ סעיף נד מהדורת תשס״א כרך ב׳ עמוד רנב]

נה אב המבקש מבנו שיבוא לנישואי אחיו, והחתונה מתקיימת בתערובת אנשים ונשים יחדיו, ואף יושבים בבגדי פריצות וכדו׳, ואין המשפחה מוכנה לעשות מחיצה, אין הבן צריך להשתתף בחתונה, ויסתפק בזה שיגיע לחופה בלבד. והדבר ברור שאם יש שם ריקודי תערובת חייב לעזוב את המקום מיד אחר החופה, ופעמים שעליו להמנע מלהגיע בכלל לחופה, כדי למנוע חילול ה׳ שיראו יהודי ירא שמים נמצא במקום כזה. ויעשה שאלת חכם שידון בכל מקרה לגופו. [ילקו״י כיבוד או״א פ״ט סע׳ נה מהדו׳ תשס״א כרך ב׳ עמ׳ רנב]

נו מי שאחיו נושא אשה בנישואין הנערכים על ידי רבאי רפורמי, והאבא מבקש מבנו לבוא ולהשתתף בשמחת אחיו, הדבר פשוט שאין שום חיוב על הבן מדין כיבוד אב ואם לשמוע לאביו ולבוא להשתתף בחתונה, ויסביר להוריו שיש בדבר חילול ה׳ שיהודי ירא שמים משתתף בנישואין כאלה. ואין להניח לרב רפורמי לברך ברכה אחת מברכות הנישואין תחת החופה, או בסעודות שבע ברכות, ואם בירך אין ברכתו כלום, ואין לענות אמן אחר ברכתו, שהרי הוא כופר בהשי״ת. [ילקו״י כיבוד או״א פרק ט׳ סעיף נו, תשס״א עמ׳ רנא]

נז תלמוד תורה גדול מכיבוד אב ואם, ולכן מי שהוריו דורשים ממנו ללמוד בישיבה תיכונית, אין לו לשמוע בקולם, ויעדיף ללמוד בישיבה

גבוהה, שעוסקים בה בתורה במשך כל שעות היום. ואין בזה ביטול מצות כיבוד אב ואם, שגדול תלמוד תורה יותר מכיבוד אב ואם, וכמו ששנינו "ותלמוד תורה כנגד כולם". ובפרט שכיום הישיבות הקדושות הם המצילות את הנוער מירידה רוחנית, וגם על-ידי שילמד בישיבה קדושה, וכל עסקו יהיה רק בתורה, תהיה לו הצלחה גדולה יותר בלימודו, והמציאות מוכיחה שבענין תלמוד תורה בבקיאות ובפלפול ובסברא, יש הצלחה רבה בישיבות שכל עסקם רק בתורה, מאשר בישיבות תיכוניות שעוסקים גם בדברים אחרים. ומכל מקום אם הדבר אפשרי נכון להשתדל לעשות כן על ידי השפעה של רבנים חשובים ותלמידי חכמים על ההורים ולפייסם בדברים, כדי שהדבר ייעשה גם ברצונם, ולהודיעם גודל מצות תלמוד תורה. [ילקו"י כיבוד או"א פרק ט' סעיף נז. יחוה דעת ח"ג סי' עה עמ' רמד. וח"ה סי' נו]

נח בן הרוצה לעקור ממקומו וללכת למקום אחר כדי ללמוד תורה, ויש צורך להעביר לשלטונות את הסכמת הוריו כדי שיתנו לו דרכון לשהות באותה ארץ, חייבים ההורים לחתום לשלטונות עבור בנם, כדי לאפשר לו ללמוד בישיבה קדושה. [שם פרק ט' סעי' נח]

נט אין לאב להפריע לבנו בעניני לימוד תורה, ולכן אם הבן רוצה להמשיך את לימודיו בכולל לאחר נישואיו, אין לאבא למנוע זאת ממנו, ומצוה עליו לסייע בידיו מבחינה כספית עד כמה שידו מגעת, כדי לאפשר לו להמשיך בלימודו. ואבא המבקש מבנו שימשיך את לימודיו בכולל, והבן נמשך לעסקנות ציבורית, בעזרה לזולת ואחזקת ישיבה וכדומה, הנה אף על פי שאין כאן מצות כיבוד אב ואם, מכל מקום מן הראוי לבן לקבל מוסר אביו, להשקיע את עצמו אך ורק בתורה, שאין לך דבר גדול יותר מלימוד תורה. אך אם ניסה והשתדל לעסוק אך ורק בתורה ולא עלתה בידו, יתייעץ עם רבותיו קודם שיעזוב את לימודיו בכולל ויצא לעסקנות ציבורית. [ילקו"י כיבוד או"א פרק ט' סעיף נט]

ס הורים המבקשים מבנם שיתגייס לצבא, ובאים מטעמים אידיאלוגיים, או מבקשים ממנו שילך לכל הפחות לישיבת הסדר וכדומה, אין לבן לשמוע לקולם, שאין לך דבר גדול יותר מתלמוד תורה, ויעדיף ללמוד בישיבה קדושה מאשר בישיבת הסדר. ובלאו הכי מי שקבע עצמו להיות תורתו אומנותו, פטור מללכת לצבא כנודע. [שם פרק ט' סעיף ס]

סא בן הרוצה ללמוד בישיבה מחוץ לעיר ועל ידי כך יתבטל ממצות כיבוד אב ואם, והוריו מתנגדים לכך, והבן סבור שבישיבה שמחוץ לעיר ילמד יותר בהתמדה, או שילמד שם בדרך נכונה ובסברות ישרות, בודאי שאינו חייב לשמוע בקול הוריו, כי אין אדם לומד אלא במקום שלבו חפץ, ותלמוד תורה כנגד כולם. ובפרט במקום שהדבר יפריע לבן להתעלות בלימוד התורה אם לא יקיים בעצמו הוי גולה למקום תורה. אולם אם הוריו דורשים זאת כדי שיוכל לשמשם, וכגון שהוריו חולים

וזקנים ואין אפשרות שאחרים יטפלו בהם, יעשה שאלת חכם, ובפרט אם הוא בן יחיד, כי דרכיה דרכי נועם. [ילקו״י כיבוד או״א פרק ט׳ סעיף סא מהדורת תשס״א כרך ב׳ עמוד רעב]

סב אבא המבקש מבנו שיעיין בדברי האחרונים, והבן נפשו חשקה בלימוד הגמרא והראשונים בלבד בלא להסתכל בדברי האחרונים, אף על פי שאין אדם לומד אלא בדרך שלבו חפץ, מכל מקום אין לו להתעקש בדבר זה, ואדרבה יראה ברכה יותר בעמלו, אם לאחר שילמד את הסוגיא הדק היטב בהבנה ובמתינות, עם הראשונים, יעיין גם בדברי האחרונים. וזהו שימוש תלמידי חכמים שבזמנינו, ותורה נקנית בחבורה. ולא יבצר שימצא איזו סברא בעיונו בדברי האחרונים. [ילקו״י כיבוד או״א פרק ט׳ סעיף סב]

סג מי שהיה עוסק בתורה ונזדמן לפניו מצות כיבוד אב ואם, יעשה המצוה ויחזור מיד לתורתו. אבל אם קיום מצות כיבוד אב ואם מונע ממנו את עצם תלמודו, ובגלל קיום מצוה זו נמנע ממנו מללמוד בישיבה או לקבוע עיתים לתורה, יניח כבוד אביו ואמו ויעסוק בתורה, דגדול תלמוד תורה יותר מכיבוד אב ואם. וכן אם האב קורא לבנו שלומד מחוץ לעיר שיבא לשמשו, אין לבן לבטל תורה ולבא מעיר לעיר כדי לטפל באביו. ואמנם אם האבא מבקש מבנו שיטפל בו באופן חד פעמי, ועל ידי כך הבן יצטרך לבטל את השתתפותו בשיעור תורה קבוע, אם אי אפשר לקיים מצוה זו על ידי אחרים, יבטל מלימודו ויעסוק בכבוד אביו, אחר שמצוה זו הגיעה לידו. ומיד אחר שיסיים את העסק בכבוד אביו, יחזור לתלמודו. [ילקו״י הל׳ כיבוד אב ואם פ״ט סעיף סג מהדו׳ תשס״א כרך ב׳ עמוד רעו]

סד כבר נתבאר שאם היה האב עושה איזה מלאכה, והבן לומד תורה, והאב ביקש ממנו את עזרתו, אף שהאב הוא עם הארץ, יניח תלמודו ויעשה המלאכה עבור אביו, אם ביקש ממנו או שצריך את עזרתו. ואמנם אם הבן רוצה ללמוד בישיבה והאב מצוה עליו לעזור לו באופן קבוע בחנותו, אינו צריך לשמוע לאביו. ואם הבן יודע שהאב כשיהיה בטל יעסוק במעשים ודיבורים רעים, הנכון הוא שהבן יתחמק בכל מיני תירוצים מלעזור לאביו, ולהניחו לטרוח במלאכה כדי שלא יחטא באותה שעה. [והוא מצד אפרושי מאיסורא]. ואם האב אומר לו לך ועסוק בלימוד התורה ואני עושה מלאכה שאתה עושה, יעסוק הבן בתורה אף על פי שבני אדם יחשבו שהוא מבזה את אביו. ואפילו לא אמר לו לך ועסוק בתורה אלא האב חס על בנו שלא יטרח, ישמע לאביו, ואפילו אם האב מתכוין לבייש את בנו ולומר שהוא שוקט ואני טורח. [ילקו״י הלכות כיבוד אב ואם פרק ט׳ סעיף סד]

סה אב המוחה ביד בנו וגוזר עליו שלא יתמנה לדיין, והבן ראוי לכך, אינו מחוייב לקיים גזרתו. וכן אם הבן רוצה לקבל עליו עול הרבנות, ואביו מתנגד למוסד הרבנות, אף אם יש לו פרנסה אחרת אין צריך לשמוע לאביו, כל שיכול להרים קרנה של תורה. [שם פ״ט סע׳ סה]

סו מי שהיה רוצה להתפלל בבית הכנסת שמתפללין שם יותר בכוונה, ואביו או אמו מוחים בידו, אין צריך לשמוע להם. [ילקו״י הלכות כיבוד אב ואם פרק טי סעיף סו]

סימן רמ - להפריש את אביו מעבירה

[פרק י׳]

א ראה את אביו שעובר על דברי תורה, או אפילו על דברי חכמים ודברים שאסורים רק מדרבנן, לא יאמר לו עברת על דברי תורה, אלא יאמר לו אבא כתוב בתורה כך וכך, כאילו הוא שואל ממנו, ולא כמזהירו, והוא יבין מעצמו ולא יתבייש. והדין בזה גם באמו, שאם ראה אותה עוברת על איזה איסור, יאמר לה כנז׳. ואם אביו עם הארץ וראהו עובר על דברי תורה, ואינו מבין על ידי הרמז הנז׳, יאמר לו: מעשה שהיה באדם אחד שעשה כך וכך ואמר לו החכם שדבר זה אסור. ונמצא שהבן מספר לפני אביו מעשה. ואם האב והבן חזרו בתשובה, והבן צריך ללמדו כיצד לנהוג, מותר לומר בצורה ישירה כדי שהדברים יובנו היטב. [ילקו״י הלכות כיבוד אב ואם פרק י׳ ס״א מהדורת תשס״א כרך ב׳ עמוד רפה]

ב אם אביו עובר על איזה איסור במזיד, אף שיודע שהדין אסור, יש אומרים דבזה אין הבן צריך לומר לו מאומה. ואם יש סיכוי שאם יעיר לאביו בצורה מכובדת, אביו יקבל את התוכחה, יעיר לאביו בינו לבין אביו, כמו שיש מצוה להוכיח את החילוניים בימינו באופן שמקרב אותם ומראה להם את המתיקות שבשמירת התורה והמצוות. ולכן אם רואה את אביו מסתכל בקביעות בסרטי תועבה בטלויזיה, או בעיתונים חילוניים, ויכול להסביר לו בנחת עד כמה הדבר מזיק לנפש האדם, ואביו שומע אותו בכובד ראש, אין הכי נמי הנכון הוא שיעיר לאביו בצורה מכובדת להצילו מן החטא. אבל אם אביו אינו מבין שיש צד איסור בהסתכלות בטלויזיה, ולא יקבל ממנו, ימנע מלהוכיחו. [ילקו״י כיבוד או״א פרק י׳ ס״ב]

ג אם היה אביו מפרש דבר שמועה בטעות, לא יאמר לו לא תלמד כך, אלא יאמר לו כך וכך שמענו. [ילקו״י הלכות כיבוד אב ואם פרק י׳ ס״ג מהדורת תשס״א כרך ב׳ עמוד רצ]

ד אב שטועה בהלכה, מותר לבן לעשות מעשה בפניו כמסיח לפי תומו, כדי שאביו יזכור ההלכה, באופן שלא ניכר שחולק על אביו. וכגון, באב שמת לו אחד מבניו, וטעה וקרע מיושב, מותר לבנו לקרוע בפניו מעומד, כדי לרמוז לאביו שצריך לחזור ולקרוע מעומד. ואם האב מחמת צערו לא הבין את הרמז, יראה לו את ההלכה מתוך ספר, כאילו שואל אותו היאך הדין. [ילקו״י הלכות כיבוד אב ואם פרק י׳ ס״ד מהדורת תשס״א כרך ב׳ עמוד רצ]

ה בן השומע את אביו או את אמו המדברים דברי חול בשבת, והוא בקי בהלכה שאכן דבר זה אסור לדבר בו בשבת, יאמר להם בלשון שאלה, האם לא למדנו שאסור לדבר דברי חול בשבת, כאילו הוא שואל ממנו, ולא כמזהירו, והוא יבין מעצמו ולא יתבייש. [ילקו״י הלכות כיבוד אב ואם פרק י׳ ס״ה מהדורת תשס״א כרך ב׳ עמוד רצא]

ו אם שומע שהוריו מדברים לשון הרע, אפילו אומרים אמת, מלבד שמוזהר מלקבל לשון הרע, צריך גם למנוע אותם מזה. אך יזהר שיהיה בדרך כבוד, ושלא לומר להם שהם עוברים על דברי תורה, אלא יאמר להם בלשון שאלה, האם אין בדבר חשש לשון הרע. וכן אם שומע את הוריו שמשבחים אחד בפני שונאיו, הרי הוא בכלל אבק לשון הרע, שזה גורם שיספרו בגנותו של אותו אחד. ואם הוא מרבה לספר בשבחו, אפילו שלא בפני שונאיו אסור, כי על ידי זה רגיל בעצמו לגנותו בסוף, לומר: חוץ ממדה רעה זו שיש בו. [ילקו״י הלכות כיבוד אב ואם פרק י׳ ס״ו מהדורת תשס״א כרך ב׳ עמוד רצב]

ז המדבר לשון הרע על אביו או על אמו, מלבד שעובר על כמה לאוין ועשין [המפורטים בספר החפץ חיים] עובר גם על מצות עשה דכיבוד אב ואם, ועובר על ״ארור מקלה אביו ואמו״. [ילקו״י הלכות כיבוד אב ואם פרק י׳ ס״ז מהדורת תשס״א כרך ב׳ עמוד רצה]

ח המדבר לשון הרע על אחיו הגדול או על בעל אמו, או על אשת אביו, בכל אלו עובר גם על מצות עשה דכיבוד. [ילקו״י הל׳ כיבוד אב ואם פ״י ס״ח מהדורת תשס״א כרך ב׳ עמוד רצה]

ט אבא המבקש מבנו לעבור על איזה חשבון או על מכתב שכתב, והבן מצא טעות בחשבון או בכתיבה, לא יאמר לו אבא טעית, אלא יאמר לו יש כאן טעות. [שם פרק י׳ ס״ט]

י אם שמע לאחד שמדבר דברי גנאי ורכילות על אביו או אמו, ומחמת שהצר לו מאד על כבודם גילה לאביו ולאמו מה שדיבר עליהם אותו אחד, גם זה בכלל רכילות. אלא אם כן עושה כן לתועלת כדי שאביו ידבר עם אותו אחד שיחדל מלדבר אודותיו. [ילקו״י שם פ״י ס״י]

יא אב המוכיח את בנו על איזה מעשה שעשה, והאב טועה בבן, אין לבן לומר לאביו: זה אינו אמת, וכדומה, אלא יאמר לו בלשון מתונה, כגון, יש לי לומר דברים המצדיקים את דרכי, ויעמיד את האמת על בוריה בלשון מכובדת וכן יכול לומר לו שאין העובדות כמו שהוא סבור, ואין זה בכלל לא יסתור את דבריו. [ילקו״י הלכות כיבוד אב ואם פרק י׳ סעיף יא]

יב אם אביו ישן ותפילין בראשו, יש אומרים שחייב להעירו. ועדיף לבקש מאחרים שיעירוהו, כיון שהוא בגדר אנוס. [ילקו״י הלכות כיבוד אב ואם פרק י׳ סעיף יב עמוד רצז].

יג ראה את אביו עובר על דברי תורה, והבן יכול למונעו מכך אם יכנו, יש אומרים שמותר לבן להכותו בלא להוציא דם כדי למונעו מעשיית האיסור. אולם בזמן הזה חלילה להכות שום אדם כדי למונעו מעשיית איסור, אלא יש להוכיח רק בדרכי נועם. ודברי חכמים הנאמרים בנחת, הם נשמעים. [ילקו״י הלכות כיבוד אב ואם פרק י׳ סעיף יג עמ׳ רצח]

סימן רמ - מצות כיבוד אב ואם במקום שיש עבירה

[פרק יא]

א אמר לו אביו לעבור על דברי תורה, בין מצות עשה בין מצות לא תעשה, ואפילו מצוה דרבנן, לא ישמע לו. ולא רק אם מצוה אותו אביו סתם לעבור על דברי תורה, דפשיטא שלא ישמע לו, דזה הוי רשע, אלא גם אם מצווה אותו לעבור על דברי תורה לצורכו והנאתו האישית, וכגון להאכילו וכדומה, לא ישמע לו. [ילקו״י הל׳ כיבוד אב ואם פרק יא ס״א]

ב לפיכך אם צוה אותו אביו שלא ימחול לאדם פלוני עד זמן קצוב, או שלא ידבר עמו, והבן רוצה להתפייס מיד ולעשות עמו שלום לולי ציווי אביו, לא ישמע לאביו. אך מן הראוי שיעשה זאת בחכמה שלא להכעיס את אביו על פניו בהראותו אהבה וחיבה עם איש ריבו. [ילקו״י הלכות כיבוד אב ואם פרק יא ס״ב מהדורת תשס״א כרך ב׳ עמוד שא]

ג אם ציוה אותו אביו שלא ידבר עם פלוני מפני שגרם לו צער גדול עד שחלה ומת בגלל הצער הזה, אינו רשאי למחול על כבוד אביו. [ילקו״י הלכות כיבוד אב ואם פרק יא ס״ג]

ד ראה את האבידה ואמר לו אביו אל תחזירנה, לא ישמע לו, אלא יחזיר האבידה לבעליה, שנאמר, איש אמו ואביו תיראו, ואת שבתותי תשמרו אני ה׳. כולכם חייבים בכבודי. שאף על פי שאמרתי לך ירא את אביך, אני אדון לשניכם. והדברים אמורים כשאמר לו אביו עסוק בכבודי להביא לי איזה דבר, ולא כיוון דוקא שיעבור על דברי תורה, שאם אמר לו אל תחזיר את האבידה כדי לעבור על דברי תורה, בודאי שלא ישמע לו. [ילקו״י הלכות כיבוד אב ואם פרק יא ס״ד מהדורת תשס״א כרך ב׳ עמוד שג]

ה היה עסוק במצות כיבוד אב ואם באיזה דבר, ובאה לידו מצות השבת אבידה, פטור מלהשיבה, שהרי העוסק במצוה פטור מן המצוה, שאמירת

האב כאן לא מעלה ולא מורידה, אלא אין מוטלת עליו כלל מצות ההשבה. [ילקו״י כיבוד או״א פרק יא ס״ה]

ו מי שציוה את בנו שלא לקיים מצוה דלא רמיא עליה [דהיינו, שאין חיוב על האדם לקיים את המצוה, רק אם עושה אותה מקיים מצוה], וכגון, מי שאמו ציותה עליו [בחוליה] שלא ישכיר את ביתו מכאן ואילך לשום אדם, ודר בו לפנים בשכירות שנה אחת תלמיד חכם ובעל מעשים, יש אומרים שמחוייב לקיים צוואתה, ואין בדבריה אלו משום אמירה לעבור על דברי תורה, דאף שטוב וישר להשכיר בית לתלמיד חכם כדי שיוכל ללמוד שם בהתמדה, מכל מקום אין זה חובה עליו ולא רמיא עליה כלל. ויש חולקים ואומרים דאינו מחוייב לשמוע לה לבטל מצוה אף שהיא אינה חיובית עליו, אלא מצוה קיומית. ובלאו הכי דעת רוב הפוסקים שבדבר שאין לאב הנאה ישירה ליכא מצות כיבוד אב ואם. ולכולי עלמא אם הבן צריך למעות השכירות, אין צריך, לשמוע לאמו, דמצות כיבוד אב משל אב ולא משל בן, וגם בדבר שאין לאב ואם הנאה ישירה ליכא חיובא דמצות כיבוד אב ואם. [שם ס״ו]

ז אשה שציותה לבנה שלא ישכיר את דירתו לשום אדם, ובא אחד לשכור הדירה, אינו מחוייב לשמוע לה. [ילקו״י הלכות כיבוד אב ואם פרק יא ס״ז, מהדורת תשס״א כרך ב׳ עמוד שו]

ח מי שאביו ציוהו שלא יהא אפוטרופוס על יתומים, יש אומרים שחייב לשמוע לו [אפילו הם קרוביו] דהגם שלעסוק בצרכי יתומים הוי בכלל גמילות חסד, מכל מקום לא רמיא עליה דוקא. ויש חולקים. ולדינא נראה שמעיקר הדין כיון שאין לאב שום הנאה ישירה בדבר, אינו חייב לשמוע בקולו מדין כיבוד אב ואם. [ילקו״י כיבוד או״א פרק יא ס״ח]

ט אמר לו אביו שלא ילבש שחורים על פטירת אמו, ישמע לו, ובפרט שבלאו הכי ראוי ונכון שלא לשנות ממנהג ארץ ישראל, ואין ללבוש שחורים על פטירת אב ואם. ובפרט אם אביו מצטער מכך שבנו לובש שחורים על פטירת אמו. [ילקו״י כיבוד או״א פרק יא ס״ט]

י אמר לו אביו השקיני מים, ויש לפניו לעשות מצוה עוברת, כגון קבורת המת או הלויית המת, אם אפשר למצוה שתעשה על ידי אחרים, יעסוק בכבוד אביו. ואם אין שם אחרים לעשות המצוה יעסוק במצוה ויניח כבוד אביו. ואם האב מתכוין לזלזל במצוות לא ישמע לו בכל אופן. [ילקו״י הלכות כיבוד אב ואם פרק יא ס״י מהדורת תשס״א כרך ב׳ עמוד שז]

יא מי שאביו ציוה אותו שלא יתענה תעניות חובה [כגון י״ז בתמוז ועשרה בטבת], מפני שלדעתו הוא חלש, והבן סבור שהוא יכול להתענות, אינו חייב לשמוע לאביו. [שם סי״א]

יב אמר לו אביו שלא ילמד תורה עם פלוני, לא ישמע לו. אך אם יש לאביו חשש שהחבר מבטל אותו או גורם לו ירידה ביראת שמים ובמדות, ויש לאבא צער גדול מזה, צריך לשמוע לו, כל שיש ממש בדברי האבא, ואינו מחליט כן על פי דמיונותיו. [וכיון שאין אדם רואה חובה לעצמו, מן הראוי שהבן יתייעץ עם חכם אם לשמוע לאביו במקרה זה או לא]. [שם פי"א, יב]

יג אם יש לאביו תרעומת וכעס על מחותנו בענין נדוניה וכדו', וגזר על הבן שלא ידבר עם חמיו או חמותו ולא ילך לביתם, אין לבן לשמוע בקולו ולהחזיק במחלוקת ולזלזל בכבוד חמיו, שהרי הוא כציוה לו לעבור על דברי תורה, ובפרט כשיש חשש להפרת השלום בבית. ומכל מקום יעשה הכל באופן שלא ירגיז את אביו, וירבה עליו ריעים אהובים להסביר לאביו שאינו יכול לשמוע בקולו בדבר זה. [ילקו"י הלכות כאו"א פרק יא סעיף יג]

יד אשה חולה ההולכת ברחוב בגילוי ראש, ומבקשת מבנה שיוליכנה לטיול בגן, יש מי שאומר שמותר לבנה לקחתה לטיול ברחוב, אף שנכשלת באיסור יציאה לרשות הרבים. [ילקו"י הלכות כיבוד אב ואם פרק יא סעיף יד מהדורת תשס"א כרך ב' עמוד שטז]

טו אשה חולה שמבקשת מבנה שיקח אותה לבית של בתה, כדי שתחלים שם, והבן יודע שעל ידי כך האם תחלל שבת, וגם תחזור לבית ברכב בשבת. יש מי שאומר שעם כל זה מותר לו לקחתה לבית של בתה. [ילקו"י הלכות כיבוד אב ואם פרק יא סעיף טו עמוד שטו]

טז רופא שהוזעק להגיש עזרה בישוב הסמוך לגבול שיש בו חשש סכנה, והוריו חוששין לשלומו ומצווים אותו שלא יסע לשם להגיש עזרה, אין צריך לשמוע להם אם הסכנה היא קטנה. [ילקו"י הלכות כיבוד אב ואם פרק יא סעיף טז מהדורת תשס"א כרך ב' עמוד שטז]

סימן רמ - התנהגות האב עם בניו

[פרק יב]

א אסור לו לאדם להכביד עולו על בניו, ולדקדק עמהם על כבודו, ולהטריחם יותר מדי, כדי שלא יביא אותם לידי מכשול, אלא ימחול על כבודו, אף בלא ידיעתם, ויעלים עינו מהם כדי שלא להענישם בידי שמים, שהאב שמחל על כבודו כבודו מחול. ויזהרו ההורים שלא ידרשו מבניהם דברים שקשה להם לעשותם ויכשילום. ולכן אם האב צריך לאיזה שירות מבנו, וחושש פן לא ישמע לו, לא יאמר לו בלשון ציווי עשה לי כך וכך, אלא דרך עצה טובה. ואמנם יש לו לאב ליזהר שלא למחול על כבודו במקום שעלולים ללמוד ממנו לזלזל בכיבוד אב. וברור שאם לאחר שהאב מחל על כבודו, חזר בו ממחילתו, דשוב הבן חייב בכבודו. [ילקו"י כיבוד או"א פרק יב ס"א מהדורת תשס"א כרך ב' עמוד שיז]

ב אין לאדם להטיל אימה יתירה בתוך ביתו, וצריך לומר כל דבריו לבניו ובנותיו בנחת ובלא כעס, ואין לך דבר שמקלקל את היחס בין האב לבנו כמו רוב מורא. [ילקו״י שם פי״ב ס״ב]

ג לעולם לא ישנה אדם בנו בין הבנים וישווה את כל בניו במאכל ומשקה ובכספים במתנה ובירושה. ואמנם מותר לאב לכתוב צוואה ולהוריש את רוב הנכסים שלו לבנו שהוא תלמיד חכם ושאר נכסיו לשאר היורשים שאינם תלמידי חכמים. ומן הראוי שהאב יסייע לבנו שלומד תורה בהתמדה, והיא זכות גדולה לאב שמסייע ביד בנו הלומד תורה. [ילקו״י כיבוד או״א פי״ב ס״ג מהדורת תשס״א כרך ב׳ עמוד שכב]

ד אותם המתנהגים עם בניהם כחברים, וחושבים בזה לעשות את הילדים עצמאיים, אינם נוהגים כהוגן, [שאם ינהג עמו כחבר, כשיצטרך להכות את בנו מכה רכה על ידו, הבן ישוב ויכה לאביו או לאחיו הגדול]. אלא יש ללמד את הילד הכנעה להוריו ולאחיו הגדולים ממנו. אולם את בניו הגדולים יחשיבם כאחיו. [ילקו״י כיבוד או״א פרק יב ס״ד מהדורת תשס״א כרך ב׳ עמוד שכה]

ה יזהרו ההורים שלא לקלל את בניהם אפילו בשעת רוגז ומריבה, כי על ידי זה הם מזיקים לעצמם ולילדיהם. [ילקו״י כיבוד או״א פרק יב ס״ה מהדורת תשס״א כרך ב׳ עמוד שכה]

ו יש מי שאומר שאין לה לאמא לומר על בנה ״הריני כפרה עליך״ שיש לחוש בזה משום פתיחת פה לשטן. ויש שהליצו על הנשים הנוהגות כן, שאין בזה כל חשש. ולכן השומע את אשתו אומרת כן אין צריך למונעה מכך. [ילקו״י כיבוד או״א פרק יב ס״ו]

ז אין להפחיד את התינוק בדבר טמא, כגון לומר לו חתול או כלב יקח את זה התינוק, כי ברית כרותה לשפתים. [ילקו״י כיבוד או״א פרק יב ס״ז מהדורת תשס״א כרך ב׳ עמוד שכח]

ח צריך הבן ליזהר מאד שלא לריב ולקלל את אחיו ואחיותיו, שהרי גורם בזה צער להוריו, וגם לאחר פטירת ההורים יש ליזהר בזה. [ילקו״י כיבוד או״א פרק יב ס״ח]

ט אסור לאב להכות את בנו הגדול, פן יתריס כנגדו, ויחזיר לו, ונמצא עובר על לפני עור לא תתן מכשול. והמכה לבנו הגדול או בתו הגדולה אמרו חז״ל (מ״ק יז.) שהוא חייב נידוי. וגם כיום אף שאין מנדין, אין לאב להכות את בנו או בתו הגדולים, או לקללם ולגעור בהם, שיש חשש שיתריסו כנגדו. ולאו דוקא בנו ״הגדול״ ממש, אלא הכל לפי טבעו של הבן, כל שיש לחוש שיתריס כנגדו בדיבור או במעשה. ואפילו אינו בר מצוה עדיין, אין ראוי להביאו לידי מכה אביו, או מקלל אביו, אלא ישדלנו בדברים. והחכם עיניו בראשו. [וכל שכן שיש ליזהר בזה כשהבן כבר נשוי]. [ילקו״י כיבוד או״א פרק יב ס״ט]

י ואמנם רשאי אדם להכות מכה רכה את בנו הקטן כדי לחנכו, אך לא יכהו בשעת כעסו, כדי שלא יכנו יותר מן הראוי מחמת כעסו. וגם לא יכנו בשוט או במקל, ולא מכת אויב ואכזרי, אלא ברצועה קטנה. ועצה טובה למי שהוא כעסן שלא יכה את בנו מיד בשעה שעשה דבר רע, אלא ימתין עד שתשוב חמתו, ואז יכה אותו מכה רכה לשם חינוך. ואם יש לחוש שמא הקטן יתריס כנגדו בדיבור או במעשה, אין להכות גם בן קטן. וירבה לדבר עמו בנחת ובדברי תוכחה, ויקלסו באיזה מדה טובה שיש בו. ובכל אופן קטן פחות מבן חמש שנים אין להכותו כלל על שום דבר, והמכהו הרי הוא חוטא. אבל אם נוגע בכלי הבית היקרים וכדו', והאב חושש שהכלי ישבר, או שהילד יינזק, ומכהו מכה רכה על כף ידו דרך הרתעה, אין בכך כלום, וזה מדרכי החינוך. [ילקו"י כיבוד או"א פרק יב ס"י]

יא יש מי שאומר שאף אם הבן ממושמע להוריו לגמרי, יש למצוא עילה להכותו להטיל בו מורא. אולם לדינא אין לסמוך על זה שכל המכה את בנו שלא לצורך גדול עונו מנשוא. [ובכלל זה המכים את נשותיהם, שגדול עוונם מנשוא, שאין זה דרך בני ישראל, ועל ידי כך מיפר את שלום הבית, ובסופו של דבר יגיעו לגירושין]. [ילקו"י כיבוד או"א פרק יב סעיף יא]

יב ילד קטן שמפריע למהלך התפלה בבית הכנסת, מותר לאביו [או לאחד המתפללים] להשתיקו ברמז, אף באמצע קריאת שמע וברכותיה או באמצע תפלת י"ח. ואם הרמז לא עזר, מותר להכותו מכה רכה על כף ידו, כדי להשתיקו. אולם אסור לדבר בפיו כדי להשתיקו, אף שמטרידו בתפלתו. ורק ברמיזה או בדפיקה על השלחן, או שיכה מעט על כף ידו של הילד, מותר. ואם אין הרמיזה מועלת יכול לעשות תנועה בקול כדי להשתיקו, אך לא יפסיק בדיבור ממש. [ילקו"י כיבוד או"א פרק יב סעיף יב מהדורת תשס"א כרך ב' עמ' שלט]

יג ילד [שהגיע לחינוך] שחילל שבת בטעות, צריכים לקבוע עמו זמן מה כרבע שעה ללמוד עמו ספרי מוסר כסדרן, ולהשריש בלבו יראת שמים, יראת העונש ושכר מצוה בעולם האמת. ולהסביר לו כי לא לעולם יחיה האדם. וברור שאם הלימוד הזה יתקיים, סוף ייטיב ויעלה מעלה ביראת שמים. וצריך להתפלל תמיד להשי"ת שהבנים יצליחו ביראת שמים. [ילקו"י כיבוד או"א פרק יב סעיף יג מהדורת תשס"א כרך ב' עמוד שמ]

סימן רמ - מכבדו בחייו ובמותו

[פרק יג - וראה עוד בדינים אלה להלן בהלכות אבלות]

א חייב אדם לכבד את אביו ואמו גם אחרי מותם, ויש אומרים דאין חיוב זה אלא מדרבנן, ויש אומרים שגם לאחר מיתה חיוב כיבוד אב ואם הוא מן התורה. וכן עיקר.

ב עיקר הכבוד הוא לאחר מיתה לרומם כבוד אביו, כגון לקרותו אבא מארי, וכדומה, ולעשות לו נחת רוח לאחר פטירתו, באמירת קדיש, הדלקת נר נשמה ביום הפטירה, [ראה להלן הלכות אבלות, ובילקו״י אבלות סימן מ, ובילקו״י כיבוד אב ואם פרק יג ס״ז], ועריכת אזכרה ביום השנה, עלייה לתורה ביום השנה, וכיו״ב. [ילקו״י כיבוד או״א מהדורת תשס״א כרך ב׳ עמוד שמא]

ג אם הוא בתוך י״ב חודש לפטירת אביו, כשמזכיר דבר הלכה מאביו יאמר ״הריני כפרת משכבו״. וראה להלן בהלכות אבלות סימן לט. [ילקו״י כיבוד או״א פרק יג ס״ב]

ד בליל יום הכפורים מנהגינו לומר בעת הוצאת ספרי התורה השכבות לנפטרים, ולהורים שנשמתן עדן, וראה להלן בהלכות אבלות סימן לב. [ילקו״י כיבוד או״א פרק יג ס״ח]

ה אם האב ציוה על בניו לעשות איזה דבר אחר פטירתו לכבודו, והדבר כרוך בהוצאות, יש אומרים שהבנים חייבים לקיים צוואתו ולהוציא את ההוצאות מדמי הירושה, דאף שכיבוד אב ואם הוא מהממון של האב, וכאן הבנים הרי זכו בירושה ונעשה כממון שלהם, מכל מקום לגבי קיום צוואת האב צריכים הבנים לקיים צוואתו ולהוציא את דמי ההוצאות מממון הירושה. [ילקו״י כיבוד או״א פרק יג ס״ט מהדורת תשס״א כרך ב׳ עמוד שסה]

ו בכלל החיוב לכבד את אביו ואת אמו אחר פטירתם, הוא לשמור על אמירת קדיש כל י״ב חודש שאחר פטירתם, ובימי פקודת השנה. וראה להלן בהלכות אבלות. [כיבוד או״א פרק י״ג ס״י]

ז יש אומרים שכל דיני אבלות הנוהגים על אב ואם הם מדין כיבוד אב ואם, וממילא האב יכול לצוות לבניו שלא ישבו עליו שבעה ולא ינהגו עליו מנהגי אבלות. אולם אין ההלכה כדבריהם, ולפיכך אב שציוה לבניו שלא ישבו עליו שבעה וכו׳, אסור לבנים לשמוע בקולו, וחייבים לנהוג כל דיני אבלות המבוארים בהלכה. ואמנם לענין שמיעת כלי שיר והשתתפות בשמחה במשך הי״ב חודש על פטירת אב ואם, יש אומרים שבזה אם האב מחל על כבודו וציוה לבנו שלא ימנע משמחה במשך הי״ב חודש, והתיר לו להשתתף בשמחות וכדומה, או ללבוש בגד לבן חדש במשך הי״ב חודש, הבן רשאי לנהוג כן. [ילקו״י כיבוד או״א פרק יג סעיף יט]

ח מי שציוה על בניו לפני מותו שלא יאמרו עליו קדיש לאחר פטירתו, לא ישמע לו, וראה להלן הלכות אבלות סימן מא סעיף ד׳. [ילקו״י כיבוד או״א פרק יג ס״כ]

ט מי שהוריו בחיים, ורוצה לומר קדיש יתום על אחד ממכריו או קרוביו שנפטר בלא בנים, והוריו מתנגדים, ראה להלן בהלכות אבלות סימן מא סעיף א. [ילקו״י שם פרק יג סעיף כו]

י אם חל יום פקודת השנה בשבת, מתחילין לומר קדיש החל מערבית של ליל שבת הקודם, דהיינו קדיש על ישראל שאומרים אחר במה מדליקין, ואומרים קדיש כל השבוע עד סוף שבת שניה שהוא יום היאר-צייט. [ילקו״י כיבוד או״א פרק יג סעיף כז]

יא בן שהוריו בחיים, מותר לו לעבור לפני התיבה להיות שליח צבור, ואין לו לחוש שהוריו יקפידו עליו. [ילקו״י כיבוד או״א פרק יג סעיף כח]

יב נהגו לעלות לקבר ביום השבעה, וביום השלושים, ולאחר אחד עשר חודש, וביום פקודת השנה. [ילקו״י כיבוד או״א פרק יג סעיף לו]

יג אם יש חיוב על הבן להיות שליח צבור בשנת האבל, ראה להלן בהלכות אבלות סימן לא סעיף א׳, ובילקוט יוסף על הלכות כיבוד אב ואם פרק יג סעיף לח.

יד נכון וראוי שגם האבל על אב ואם תוך ז׳ ימי אבלות, יעמוד כשליח צבור אף שהוא אבל בתוך שבעה. וראה בילקוט יוסף על הלכות אבלות סימן כט סעיף ד׳. [שם פי״ג סעיף מג]

טו כשיש כמה אחים אבלים, כיצד ינהגו לענין שליח צבור, ראה הלכות אבלות סימן לב.

טז אם חל יום פטירת אביו בשבת, אם להעדיף מפטיר או משלים, ראה בהלכות אבלות סי׳ מ.]

יז יש שנהגו ליתן לאבל תוך י״ב חודש לזמן ולברך ברכת המזון. [ילקו״י שם פרק יג סעיף מז]

יח מנהג הספרדים לעשות אזכרה לנפטר בליל סיום השלשים, ובליל סיום שנים עשר חודש. וטוב שתלמידי חכמים יאמרו דברי תורה ומוסר לעורר את הצבור לתשובה, ואחר כך עושים סעודה לעילוי נשמת המנוח. ויש שנהגו לעשות אזכרה גם בסיום האחד עשר חודש. [ילקו״י כיבוד או״א פרק יג סעיף מח מהדורת תשס״א כרך ב׳ עמוד תכד]

יט אם יש צורך מותר להקדים את הלימוד שעורכים בליל השלשים ליום העשרים ותשעה אחר הצהרים, וימשיכו קצת בלימוד בליל שלשים אחרי תפלת ערבית, וכן ביום פקודת השנה אפשר לעשות את הלימוד יום קודם, וימשיכו בלימוד קצת אחר ערבית של ליל פקודת השנה. [ילקו״י כיבוד או״א פרק יג סעיף מט מהדורת תשס״א כרך ב׳ עמוד תכד]

כ יש הנוהגים להתענות בכל שנה ביום פטירת אב ואם, ומנהג טוב הוא. וראה להלן בהלכות אבלות סימן מ׳, ובילקוט יוסף על הלכות כיבוד אב ואם פרק יג סעיף נ.

כא אם חל יום השנה בשבת, המנהג להקדים ולערוך את האזכרה ביום חמישי בערב, וזה עדיף יותר מאשר לדחות את האזכרה ליום ראשון. [ילקו״י כיבוד או״א פרק יג סעיף נד]

כב מעיקר הדין מותר להשתתף בשמחת נישואין או בסעודת שבע ברכות, בליל יום הפטירה, וראה להלן בהלכות אבלות סימן מ׳, ובילקו״י על הלכות כיבוד אב ואם פי״ג סנ״ה.

כג יש מי שאומר שביום היאר-צייט אם מזכיר דבר הלכה בשם אביו, צריך לומר הריני כפרת משכבו. אך אין המנהג כן. [ילקו״י כיבוד או״א פי״ג סע׳ נו, מהדורת תשס״א כרך ב׳ עמ׳ תלו]

כד בכל מנהגי יום השנה יש לילך אחר יום הפטירה, ולא אחר יום הקבורה, הן בשנה הראשונה והן בשנים שלאחר מכן. [וראה להלן בהלכות אבלות סימן לט, ובילקו״י הלכות כיבוד אב ואם פרק יג סעיף נט. מהדורת תשס״א כרך ב׳ עמוד תלח].

כה מי שמצאו אותו מת בלילה בדירתו, ולדעת הרופאים נפטר כמה שעות קודם לכן, וספק אם נפטר ביום או בלילה, מספק יש לקבוע את יום השנה ביום שלפניו, ולא לפי הלילה שלאחריו. [ילקו״י כיבוד או״א פרק יג סעיף ס מהדורת תשס״א כרך ב׳ עמוד תלט]

כו מי שציוה קודם מותו למסור את גופו למדע אחר פטירתו, כיצד הדין לענין אבלות וקדיש, ראה להלן בהלכות אבלות, ובילקו״י על אבלות סי׳ מט, ובילקו״י כיבוד אב ואם פי״ג סעיף סז.

כז ביום השנה נוהגים לעלות לקבר אב או אם, לומר שם פרקי תהלים וכו׳. וראה להלן בהלכות אבלות סימן מ׳, ובילקו״י הלכות כיבוד אב ואם פרק יג סעיף ע.

כח הלומד תורה והעלייה לקבר הוריו ביום פטירתם גורמת לו לביטול תורה, וכן מי שהוא זקן או חלוש והעלייה לקבר אבותיו קשה לו, רשאי להמנע מלעלות לקבר אבותיו.

כט מצוה גדולה על הבן להשתדל מאד להביא את הוריו שנפטרו בחוץ לארץ, לקבורה בארץ ישראל. וראה להלן בהלכות אבלות סימן נב סעיף ו. [ילקו״י כיבוד או״א פי״ג סעיף עה].

סימן רמ - כיבוד שאר קרובים

[פרק יד]

א חייב אדם לכבד את אשת אביו אף שאינה אמו, כל זמן שאביו קיים. וכגון שאביו גירש את אמו ונשא אשה אחרת, או שאמו מתה ואביו נשא אשה שניה, או שאביו נשא ב' נשים. וכן חייב אדם לכבד את בעל אמו אף שאינו אביו, כל זמן שאמו קיימת. ויש חיוב לקום מפניהם משנכנסו לתוך ד' אמותיו עד שיעברו מכנגד פניו. אבל לאחר מיתת הוריו אינו חייב בכבודם, ומכל מקום דבר הגון הוא לכבדם גם אחרי מות אביו או אמו. [שם ס"א].

ב היה אביו רשע ואשת אביו אינה רשעה, צריך לכבדה. ולדידן בלאו הכי חייבים לכבד גם אב רשע. ואף לאשכנזים יש להחמיר לכבד את אשת האב שאינה רשעה, אף שהאב רשע. ואם אשת אביו מרשעת, יש אומרים שאין חיוב לכבדה, אחר שחיוב כיבודה בא מריבוי. [ילקו"י כיבוד או"א פרק יד ס"ב מהדורת תשס"א כרך ב' עמוד תסח]

ג אם אביו מוחל לבנו שלא לכבד את אשת אביו, יש להסתפק אם צריך לכבדה, ויש להחמיר מספק, ולכבד את אשת אביו גם כשאביו מחל. [ילקו"י כיבוד או"א פרק יד ס"ג]

ד הנשבע שלא לכבד את אשת אביו או את בעל אמו, יש להסתפק אם השבועה חלה כמו דין חצי שיעור. וכן יש להסתפק בנשבע שלא לכבד את אחיו הגדול, אם השבועה חלה או לא. [ילקו"י כיבוד או"א פרק יד ס"ד מהדורת תשס"א כרך ב' עמוד תסט]

ה חייב אדם לכבד את אשת אביו גם שלא בפני אביו, ויש אומרים שאינו חייב לכבד את אשת אביו אלא דוקא בפניה, אבל שלא בפניה אינו חייב לכבדה, וכגון כשבא לעיר ומבקש איזה דבר, אינו צריך לתלות בכבודה. וכדומה. [ילקו"י כיבוד או"א פרק יד ס"ה]

ו לא נתרבו בעל אמו ואשת אביו אלא לענין כיבוד, ולא לענין מורא. ולכן אין צריך לעמוד מפניהם כמלוא עיניו כמו באביו, וכן אין איסור לישב במקומם, או לסתור דבריהם, וכדומה. ומכל מקום המנהג שלא לקרוא להם בשמם בפניהם מפני כבודם. [ילקו"י כיבוד או"א פרק יד ס"ו מהדורת תשס"א כרך ב' עמוד תע]

ז אם אשת האב מחלה על כבודה, כבודה מחול, דלא גרע מאמו שמחלה על כבודה. ואינו צריך לכבדה מדין כיבוד האב, אחר שגם האב מוחל. אבל אם האב אומר בפירוש שאינו מוחל על כבוד אשתו, יש ליזהר בכבודה. [ילקו"י כיבוד או"א פרק יד ס"ז]

ח אם אמו מקפדת ודורשת מבנה שלא יכבד את אשת אביו, יש אומרים שאם היא נשואה לאביו [וכגון שאביו נשא ב' נשים], אין לבן לשמוע לאמו. אבל אם אמו גרושה, ודורשת מבנה שלא יכבד את אשת אביו, ואביו דורש שיכבד את אשתו, לאיזה שירצה יקדים. ויש אומרים דבכל אופן צריך לכבד את אשת אביו אף שאמו מקפדת, ואינו צריך לשמוע לה, ויש אומרים דבכל אופן ישמע לאמו. ונראה יותר דבכל אופן יכבד את אשת אביו, ואין חיוב לבן לשמוע לאמו שציותה לו שלא יכבד את אשת אביו. וישתדל לעשות זאת שלא בפני האם, ככל שהדבר מתאפשר לו, כדי שאמו לא תצטער. אולם לאחר פטירת אביו, אם אמו מתנגדת שיכבד את אשת אביו, ישמע לאמו. [שם פי"ד ס"ח מהדו' תשס"א כרך ב' עמוד תעב]

ט אם אמו נשואה לאחר [שאינו אביו], ואומרת לו השקיני מים, ובעל אמו אומר השקיני מים, שניהם שוים, ויכול להקדים לכבד למי שלבו חפץ. [ילקו"י כיבוד או"א פרק יד ס"ט]

י אם אמו מבקשת מים ואשת אביו מבקשת מים, אם אמו מגורשת מאביו, כבוד אמו עדיף. אבל אם אמו אינה מגורשת מאביו, וכגון שאביו נשא אשה שניה, יש אומרים שצריך להקדים כבוד אשת אביו על פני כבוד אמו, דאשת אביו הוא משום לתא דכבוד אביו. [והיינו באופן שאביו אומר לו בפירוש שיכבד את אשתו]. [ילקו"י כיבוד או"א פרק יד ס"י]

יא אשת אביו שנפטרה, או בעל אמו שנפטר, אינו חייב בכבודם כלל, דכיון שמתו דמי לנתגרשו. [ילקו"י כיבוד או"א פרק יד סעיף יא מהדורת תשס"א כרך ב' עמוד תעה]

יב חייב אדם לכבד את אחיו הגדול ממנו, בין שהוא אחיו מאביו בין שהוא אחיו מאמו. ואף שהאח הקטן תלמיד חכם יותר מהגדול, אפילו הכי האח הקטן צריך לכבד את האח הגדול. וגם הוא יכבדו בגלל תורתו. וכן חייב לכבד את אחותו הגדולה. וכן באחים תאומים צריך הקטן לכבד את האח שנולד לפניו. וכן חייב לפרנס את אחיו הגדול בתורת צדקה, או מכספי מעשר כספים, אם הוא עני ואין לו בנים שיפרנסו אותו. ואחים שיש להם אח שהוא תלמיד חכם ראוי שיחזיקו בידו כדי שיוכל לעסוק בתורה. ומלבד שיקבלו שכר טוב בעולם ישאו ברכה מאת אביהם ואמם, שאין לך כיבוד אב ואם גדול מזה. [ילקו"י כיבוד או"א פרק יד סעיף יב מהדורת תשס"א כרך ב' עמוד תעו]

יג אין צריך לכבד את האח הגדול ככבוד אביו ואמו ממש, אלא שלא יבזהו בדברים, וכן לעמוד מפניו בעת שעולה לקרוא בספר תורה, וכדומה. אבל אין חיוב לכבדו כמו אביו ממש. ומן הדין אח קטן צריך לעמוד מפני אח גדול ממנו המגיע לידו תוך ד' אמותיו, אך רבים לא נהגו להקפיד בזה, ובפרט באחים צעירים, וסומכים על מחילת האח לכבדו בדבר הנראה כתמוה בעיני הבריות. [וכסברת הרב ערוך השלחן לגבי אביו]. וכן אין

חיוב מורא מפני אחיו הגדול, ולכן מותר לקוראו בשמו, ולסתור דבריו, ולשבת במקומו הקבוע. ומכל מקום אם האח הגדול בן תורה יוסיף לו תאר "רבי" פלוני. וכשעולה לתורה האח הגדול, יעמדו לכבודו כל אחיו עד שיסיים קריאת התורה, וזה בכלל המצוה לכבד את האח הגדול. וכן המנהג. וכן יש לנהוג עם אחי האב, ואחי האם, ובעל האם, לחלוק להם כבוד. [ילקו"י כיבוד או"א פרק יד סעיף יג מהדורת תשס"א כרך ב' עמוד תפה]

יד יש אומרים שחיוב זה לכבד את אחיו הגדול, הוא לכל אחיו הגדולים ממנו. וכן לכל אחיותיו הגדולות ממנו, בין אח מאב ובין אח מאם. וכן הוא הן לפי הפשט והן לפי הסוד. ויש חולקים ואומרים שאין החיוב אלא באחיו היותר גדול מכולם ולא לכל אחיו הגדולים ממנו. והעיקר כסברא ראשונה. [ילקו"י כיבוד או"א פרק יד סעיף יד. הליכות עולם חלק ח' עמוד קסד בהערה]

טו אם אחיו הגדול הוא עם הארץ, חייב לכבדו. אך אם הוא רשע ובעל עבירות, אין חיוב לכבדו. [ילקו"י כיבוד או"א פרק יד סעיף טו מהדורת תשס"א כרך ב' עמוד תצב]

טז תלמיד חכם שאחיו הגדול ביזה אותו, ונידה הקטן לגדול, כדין עשה שנידהו לגדול, שכיון שאינו נושא פנים לתורה אינו עושה מעשה עמך ואינו חייב לכבדו. ומכל מקום אינו שבח לתלמיד חכם שינהיג עצמו לנדות. [ילקו"י כיבוד או"א פרק יד סעיף טז]

יז כיבוד אחיו הגדולים אינו נוהג אלא בפניהם. ויש אומרים שיש חיוב לכבד את אחיו הגדול גם לאחר מיתת ההורים. ויש חולקים ואומרים שאין חיוב לכבדו אלא בחיי ההורים, אבל לא אחר פטירתם. ונראה שדעת מרן להחמיר בזה. [ילקו"י כיבוד אב ואם פרק יד סעיף יז]

יח יש אומרים שאין לאדם לשדך את בתו הצעירה לפני הבכירה, ובפרט שהבת הצעירה חייבת בכבוד אחותה הגדולה. ויש אומרים שאין להקפיד בזה. ובפרט בשני אחים, שאין האח הקטן צריך להמתין עד שאחיו הגדול ישתדך, ויכול להקדימו. [ילקו"י שם פי"ד סעיף יח]

יט אם אחיו הגדול אומר לו השקני מים, ובעל אמו אומר לו השקני מים, אם שני האחים הם מאם אחת, יש לומר לאח הקטן, הנח כבוד אחיך הגדול ועסוק בכבוד בעל אמך, שאתה ואחיך חייבים בכבודו. ואפילו אם האחים הם משתי אמהות, והאח הגדול אינו חייב בכבוד בעל האם, מכל מקום כיון שבעל האם, חייבים בכבודו מן התורה, כבוד בעל האם קודם לכבוד האח. [ילקו"י כיבוד או"א פרק יד סעיף יט]

כ יש אומרים שחייב אדם בכבוד אבי אביו [הסבא] כל זמן שאביו חי, ויקרא לו סבא, ולא יקראנו בשמו, כי אם בתואר רבי פלוני, [אך אין חיוב כיבוד הסבא ככיבוד אב ממש]. ולאחר מות אביו יכבדנו על כל פנים בקימה

והידור. וכשעולה לספר תורה יעמוד לכבודו, ולא ישב עד שיסיים את הקריאה, ואז יגש לנשק את ידיו, וכמו שנאמר ונגד זקניו כבוד. ולגבי אבי אמו ואֵם אמו [סבתא], יש לצדד שמעיקר הדין אין חיוב לכבדם. ומכל מקום לכתחלה ינהג בכבוד גם לגבי אבי אמו. [ילקו״י כיבוד או״א פרק יד מהדורת תשס״א כרך ב׳ עמוד תצו]

כא מותר מעיקר הדין לרפאות את זקנו בין על ידי הקזת דם, חיתוך אבר והוצאת קוץ וכדומה. והמחמיר בזה במקום שיש שם אחר שיטפל בזקנו, תבוא עליו ברכה. [שם פי״ד סכ״א]

כב אם ההורים אסרו על הבן לומר קדיש אחר הסבא, מפני קפידתם שלא יורע מזלם, ישמע להם. [ילקו״י כיבוד או״א פרק יד סעיף כב מהדורת תשס״א כרך ב׳ עמוד תקה]

כג אם היה זקנו רשע ובעל עבירות, אין חיוב לכבדו. [ילקו״י כיבוד או״א פרק יד סעיף כג]

כד אם אביו אומר לו השקיני מים, וסבו אומר לו השקיני מים, יש אומרים שיקדים את אביו, מפני שכבוד אביו עדיף. ויש אומרים שיקדים את סבו, מפני שהוא ואביו חייבים בכבוד הסב. וכן לענין כיבוד בסנדקאות, אם אביו מבקש מבנו להיות סנדק לבן הנולד לו, וגם סבו מבקש להיות סנדק, יש אומרים שיכבד את אביו ולא את סבו. ויש חולקים. ובמקומותינו שרוב האנשים נוהגים לכבד את האבא [אביו של אבי הבן] ולא את הסבא, אין לשנות מן המנהג. [ילקו״י כיבוד או״א פרק יד סעיף כד מהדורת תשס״א כרך ב׳ עמוד תקה]

כה חייב אדם לחנך את בניו ובנותיו הקטנים שיכבדו את הסבא והסבתא, וינהגו בהם כבוד. [ילקו״י כיבוד או״א פרק יד סעיף כה מהדורת תשס״א כרך ב׳ עמוד תקח]

כו אף שחייב אדם בכבוד אבי אביו, מכל מקום אינו חייב מיתה על קללתו, אלא לענין זה הרי הוא כאחד מישראל. [ילקו״י כיבוד או״א פרק יד סעיף כו מהדורת תשס״א כרך ב׳ עמוד תקח]

כז יש להסתפק אם יש חיוב לכבד את אביו של סבו. [ילקו״י כיבוד או״א פרק יד סעיף כז]

כח מותר לאדם לחתום את שמו ולציין נין ונכד לגאון פלוני, מבלי להזכיר את שם אביו, ואין זה נחשב למזלזל בכבוד אביו. [ילקו״י כיבוד או״א פרק יד סעיף כח]

כט חייב אדם לכבד את חמיו אף על פי שאינו חכם, ולא זקן, וכן חייב לכבד את חמותו, והכיבוד הוא בקימה והידור כשמגיעים לתוך ארבע

אמותיו, כמו שמכבדים את הזקנים החשובים, אבל אין חיוב לכבדם ככבוד אביו ואמו. ואפילו אם חמיו צעיר, חייב לעמוד מפניו כנז'. וכשחמיו עולה לספר תורה, יעמוד לכבודו עד שיסיים הקריאה, ואז יגש אליו לנשק ידיו, כמו שנוהגים לעשות כן בעליית ספר תורה של האב, וכן ראוי לעשות. ובפרט אם חמיו הוא בעל מעשים טובים ובן תורה. וכל שכן אם הוא תלמיד חכם. [ילקו"י כיבוד אב ואם פרק יד סעיף כט. יחוה דעת חלק ו' סי' נא עמוד רסט]

ל אין חיוב מורא בחמיו וחמותו. ולכן מותר לחלוק על חמיו אפילו במילי דעלמא, ובלבד שיעשה כן בדרך ארץ, וכל כיו"ב מדיני מורא. [ילקו"י כיבוד או"א פרק יד סעיף כט].

לא אם החתן תלמיד חכם וחמיו הוא בעל בית פשוט, אין החתן צריך לעמוד מפני חמיו קימה גמורה, אלא כדי הידור בעלמא. [ילקו"י כיבוד או"א פרק יד מהדורת תשס"א עמוד תקיד]

לב דבר הגון וראוי שלא לקרוא לחמיו וחמותו בשמם הפרטי, שהרי גם לזקנים חשובים אין קוראים בשמם הפרטי, אלא עם תאר "רבי" פלוני. [ילקו"י כיבוד או"א פרק יד סעיף לב]

לג יש שנהגו לקרוא לחמיו ולחמותו בשם אבא ואמא, כדרך שדוד המלך קרא לשאול. ואין איסור בדבר. ואם רוצה לקרוא לחמיו בתואר אבא מארי, יש אומרים שאין לו לעשות כן, משום שכינוי זה לא ניתן ליאמר כי אם לאביו ואמו, ואם יקרא תואר זה גם לאחרים, נראה ח"ו ככופר באביו או אמו. [ילקו"י כיבוד או"א פי"ד סל"ג מהדו' תשס"א כרך ב' עמוד תקיז]

לד גם האשה חייבת לכבד את חמיה וחמותה במה שתוכל וכמיטב יכולתה. וראוי לו לאדם שידריך את אשתו לכבד את חמיה וחמותה, כמבואר בתנא דבי אליהו. וגדול חיוב האשה מהאיש, שהיא חייבת יותר לכבד את חמיה וחמותה, שזהו כבוד בעלה, והיא חייבת בכבודו. [ילקו"י כיבוד או"א פרק יד סעיף לד מהדורת תשס"א כרך ב' עמוד תקטז]

לה גם אם חמיו וחמותו מצערים אותו, עם כל זה חייב לנהוג בהם כבוד ולקרוא להם בדרך ארץ, וכמו שמצינו בדוד המלך ששאול המלך רדפו, ועם כל זה נהג בו כבוד וקראו אבי. [ילקו"י כיבוד או"א פרק יד סעיף לה מהדורת תשס"א כרך ב' עמוד תקיח]

לו אף אם היה חמיו עם הארץ, חייב לכבדו כנז'. אבל אם היה רשע ובעל עבירות אין חיוב לכבדו ובמקום שיש חשש למחלוקת אם לא יכבד את חמיו, יכול לכבדו, שאין בזה איסור. [ילקו"י כיבוד או"א פרק יד סעיף לו מהדורת תשס"א כרך ב' עמוד תקיח]

לז כבר נתבאר לעיל [עמוד תרסד] שאם יש עימות בין אשתו להוריו, לא יכעס על אשתו בשביל לעשות נחת רוח להוריו, אבל אם אשתו מחציפה בדיבור כלפי הוריו, אף שהצדק עמה, ראוי לו להשתיקה בנחת ולומר לה לנהוג בדרך ארץ. ואם רואה שהמריבות בין אשתו להוריו הם תכופות וגורמות להפרעה בשלום ביתו, ישתדל שלא להגיע לבית הוריו יחד עם אשתו, אך הוא עצמו יבקר אצלם להפיס את דעתם. [ילקו״י כיבוד או״א פרק יד סעיף לז]

לח אם ציוו עליו אביו או אמו שלא יכבד את חמיו או חמותו, אין צריך לשמוע להם. וכן בת שאביה או אמה ציוו עליה שלא תכבד את חמיה או חמותה, אין לה לשמוע להם. [ילקו״י כיבוד או״א פרק יד סעיף לח מהדורת תשס״א כרך ב׳ עמוד תקיט]

לט גם לאחר פטירת חמיו וחמותו מן הראוי לנהוג בהם קצת כבוד. ואם אין לחותן בנים שיאמרו עליו קדיש, ראוי לחתן שיאמר אחריו קדיש. וכן אם החתן הוא תלמיד חכם ומחדש חידושים, יש לו לחותן עלייה בעולם העליון. [ילקו״י כיבוד או״א פרק יד סעיף לט]

מ כלה הרוצה לעזור לחמותה בסידור הבית, או בהדחת הכלים וכדומה, והחמות מתנגדת לכך, צריך לשקול אם מסרבת מטעמי נימוס שאז אין צריך לשמוע לה, אבל אם אינו מטעמי נימוס יש לשמוע לה, דרצונו של אדם זהו כבודו. [ילקו״י כיבוד או״א פרק יד ס״מ]

מא כשיש לפניו כבוד אביו וכבוד חמיו, יקדים את אביו. ולכן אם אביו ביקש ממנו איזה דבר, וגם חמיו ביקש איזה דבר, יקדים את אביו. ועם כל זה כבר נתבאר שאם ציוה לו אביו שלא ילך לבית חמיו, לא ישמע לו, אך לא ילך לשם בתדירות, כדי להפיס דעת אביו. [ילקו״י כיבוד או״א פרק יד סעיף מא מהדורת תשס״א כרך ב׳ עמוד תקכ, ובמהדו׳ תשס״ה עמוד תרעז]

מב חייב אדם בכבוד חמיו אף כשאין אשתו עמו. אולם אחר פטירת אשתו אין חיוב לכבד את חמיו וחמותו. וכל שכן אחר שנתגרשו. [שם פי״ד סעיף מב, ובמהדורת תשס״ה עמו׳ תרעז]

מג אשת חמיו שאינה אם אשתו, אין צורך לנהוג בה כבוד. אך בפני אשתו יכבד אותה. וכן באב חורג של אשתו. [ילקו״י כיבוד או״א פרק יד סעיף מג מהדורת תשס״א כרך ב׳ עמוד תקכא]

מד ראוי ונכון לכבד את הדוד, אח אביו או אח אמו. וכן את דודתו. והיינו להדר מפניו בשעה שעובר לפניו, ולדבר עמו בדרך ארץ. [ילקו״י שם פי״ד סעיף מד, ובמהדו׳ תשס״ה עמ׳ תרעח]

מה אב שציוה את בנו לעשות איזה דבר, והדבר ההוא אין הבן יכול לעשותו, ורק אשת הבן יכולה לעשותו, אם האשה יכולה לעשות אותו

דבר, צריכה להשתדל מאד לעשותו. [ילקו״י כיבוד או״א פרק יד סעיף מה מהדורת תשס״א כרך ב׳ עמוד תקכב, ובמהדו׳ תשס״ה עמוד תרעח]

סימן רמ, רמא - דין מקלל אביו ואמו

[פרק טו]

א נאמר בתורה (שמות כב, יז): ״ומקלל אביו ואמו מות יומת״. לפיכך המקלל את אביו או אמו אפילו לאחר מיתתן חייב סקילה, אם הוא בעדים והתראה. אחד האיש ואחד האשה שקללו. במה דברים אמורים שקללום בשם מהשמות המיוחדים, אבל קללם בכינוי, אינו חייב אלא בלאו כמו המקלל אחד מישראל. [ילקו״י כיבוד או״א פרק טו מהדו׳ תשס״א כרך ב׳ עמ׳ תקכג]

ב גם אם אביו או אמו שוטים או חרשים, אסור לקללם. וכן אסור לקלל את הוריו בכתב. [ילקו״י כיבוד או״א פרק טו ס״ב מהדורת תשס״א כרך ב׳ עמוד תקכח, ובמהדורת תשס״ה עמוד תרפג]

ג המקלל את אבי אביו או את אבי אמו, אינו בכלל חיוב מקלל אביו ואמו. והרי זה כמקלל אחד משאר ישראל. [ילקו״י כיבוד או״א פרק טו ס״ג מהדורת תשס״א כרך ב׳ עמוד תקכח]

ד כל המבזה את אביו או את אמו אפילו בדברים, ואפילו ברמיזה, הרי זה בכלל ארור מפי הגבורה, שנאמר (דברים כז, טז): ארור מקלה אביו ואמו. [ילקו״י כיבוד או״א פרק טו ס״ד]

ה גר אסור לו לקלל את אביו הגוי, ולא להכותו ולא יבזהו, שלא יאמרו באנו מקדושה חמורה לקדושה קלה. [ילקו״י שם פט״ו ס״ה מהדו׳ תשס״א כרך ב׳ עמוד תקל, ובמהדו׳ תשס״ה עמוד תרפד]

ו אם האם שומעת שהקטן מבזה את אביו, או שאינו מכבדו, צריכה לגעור בו, וכן האב ששומע את בנו הקטן מבזה את אמו, או שאינו מכבדה, צריך לגעור בו, כדי שיורגל עוד בקטנותו לכבד את הוריו ויאריך ימיו. [ילקו״י שם מהדו׳ תשס״א כרך ב׳ עמ׳ תקלב. ובמהדו׳ תשס״ה עמ׳ תרפו]

סימן רמ - דין מכה אביו ואמו

[פרק טז]

א נאמר בתורה: ומכה אביו ואמו מות יומת, ולכן אסור לבן להכות את הוריו. ואפילו אם הם הכוהו שלא כדין. וכל המכה את אביו או את אמו

ועשה בהם חבורה, חייב חנק. אחד האיש ואחד האשה שהכו את אביהם או אמם חייבים מיתה. ודוקא שעשו בהם חבורה, אבל אם לא עשו בהם חבורה אינו אלא באיסור לאו. הכהו על אזנו וחרשו, נהרג, שאי אפשר שיעשה חרש בלא חבורה, שטיפת דם יוצאת מבפנים האוזן ועל ידי כך נחרש. ואמנם אם אביו מכהו ויש חשש סכנה לחייו, מותר לבן להתגונן מפניו אף אם יצטרך להכותו. [ילקו״י שם פרק טז סעיף א מהדורת תשס״א עמוד תקלג. ובמהדו׳ תשס״ה עמו׳ תרפו].

ב לענין איסור הכאת אביו ואמו אין.מועילה מחילה מראש שיהיה מותר לו להכותם. [ילקו״י כיבוד או״א פרק טז ס״ב מהדורת תשס״א עמוד תקלו, ובמהדורת תשס״ה עמוד תרפח]

ג אם היה צורך לקחת דם מאביו לבדיקה, והבן רופא, אין לבן להוציא דם אפילו אם האבא מוחל. וכן אם היה לאביו קוץ בבשרו, או עוקץ של דבורה או צרעה, לא יוציאנו, שמא יבוא לעשות בו חבורה ולהוציא דם. וכן אם האב רוצה לתרום דם, והבן הוא רופא לא יקיז דם לאביו, גם כשאין שם אחר. וכן לא יחתוך לו אבר, אף על פי שמכוין לרפואה. ויש אומרים שאם אין שם אחר מותר לבן לטפל באביו אף אם מוציא דם, וכן דעת הרמ״א. אך לדינא יש להחמיר בזה, ורק כשאין שום אפשרות להשיג רופא אחר, שאז יש לסמוך על המקילין. הא לאו הכי יש לעשות מאמץ והשתדלות מרובה שהקזת הדם וכל כיוצא בזה תיעשה על ידי אחר, גם אם הדבר הוא עת הצורך ושעת הדחק. [ילקו״י שם ס״ג]

ד חולה הזקוק לקבל זריקה בכל יום, וקשה עליו לחפש מי שיזריק לו בכל יום, או מפני שזה כרוך בהוצאות ובטירדות, רשאי בנו להזריק לו את הזריקות, אחר שבדרך כלל אין מוציאים דם בעת הזריקה. [הואיל והזריקה נעשית בתוך הבשר]. אך יש לו לבן לבקש סליחת אביו מכאן ולהבא, שאם יגרום לו צער וכדומה, שימחול לו על כך. ואם נזדמן לשם אדם אחר, יש להעדיפו שהוא יזריק. וזריקות הנעשות בתוך הורידים דינן כהקזת דם, כדלעיל. [ילקו״י כיבוד או״א פרק טז ס״ד מהדורת תשס״ג עמוד תקמה, ובמהדורת תשס״ה עמוד תרצד]

ה רופא מומחה הבקי במלאכת הניתוח, והאב רוצה שהבן הוא זה שינתח אותו, לאחר שהוא מומחה בניתוחים מסוג זה, יש מתירים לבן לנתחו לאחר שהאב ימחל לו מראש. ויש אומרים שלגבי הוצאת דם לא מועילה מחילת האב, ולכן לדידן יש להורות שרופא אחר ינתח, והבן יעמוד בסמוך למנתח להדריכו ולהנחותו להצלחת הניתוח. ואם הבן הוא אפוטרופוס על אביו הזקן, וצריך לחתום על הניתוח, פשוט שמותר לו לחתום. [שם ס״ה]

ו בזמנינו שהתספורת נעשית במכשירים חשמליים חדישים, והאב מבקש מבנו שיגלח את שערו, מותר לבן לספר את אביו בין בתספורת

הראש ובין בתגלחת הזקן, ובפרט כשאין שם אחר שיספר ויגלח את אביו. אך יזהר שלא לעשות חבורה. ובפרט כשמגלח סוף הראש בסכין, דשכיח שנפצעים, דיש לבן ליזהר בזה מאד. [ואם חושש שיוריד דם, לא יעשה בסכין]. וכן מותר לבן לגרד את גבו של אביו כשמבקש ממנו, אחר שאין כאן חשש להוצאת דם. [ילקו״י כיבוד או״א פרק טז ס״ו, מהדורת תשס״א עמוד תקנ]

ז מי שראה את אביו מעולף, וצריך לתת לו סטירות כדי שיתעורר מהתעלפותו, ואין שם אחר שיעשה זאת במהרה, מותר לבן לסטור לאביו כדי לעורר אותו מעלפונו, אחר שכוונתו לרפואה. ואין בזה הוצאת דם. [ילקו״י כיבוד או״א פרק טז ס״זמהדו׳ תשס״א עמ׳ תקנג]

ח איסור מכה אביו אינו שייך במכה אבי אביו, והרי הוא כמכה אחד מישראל. [שם ס״ח]

ט היו אביו ואמו רשעים גמורים ועוברי עבירה, אפילו נגמר דינם להריגה ויוצאים ליהרג, אסור לו להכותם ולקללם. [ילקו״י כיבוד או״א פרק טז ס״ט מהדורתתשס״א עמוד תקנד]

י בן שהכה את אביו בקטנותו, או עבר שאר עבירות בקטנותו, אף על פי שאין צריך תשובה כשיגדל, מכל מקום נכון שיקבל על עצמו איזה דבר לתשובה ולכפרה כשיגדיל, אף שעבר קודם שנעשה בר עונשין. אך בודאי שאין לעשות שום תשובה בדבר שימנע ממנו להתמיד בלימוד תורתינו הקדושה, וכגון אם יצום וימנע מלבוא לשיעור תורה, שאין לך דבר גדול יותר מלימוד תורה. ואדרבה ירבה בתלמוד תורה ככל יכולתו. [שם ס״י]

יא מי שנשאו לבו לשוב בתשובה שלימה, ונזכר שגנב כסף מהוריו כשכבר היה בר מצוה, חייב להשיב להם את הממון, או שימחלו לו בפירוש, ולא יסמוך על אומדנא שמחלו לו על כך. וגם כשלא ידעו שגנב מהם צריך מחילה ממש בפועל. ואם ההורים נתנו ממון לבן על מנת שיוציא את הממון לצרכי אכילה, והבן בזבז את הממון לצרכים אחרים, אם לא התנו תנאי מפורש רק גילו דעתם שרצונם שיוציא לצרכי אכילה, אין בזה דין גזלן. ומכל מקום טוב מדין כיבוד אב ואם לבקש מהם מחילה על שעשה שלא כרצונם. וקטן שגנב או שהפסיד ממון לחבירו, מן הדין פטור לשלם אפילו לאחר שיגדל. ואינו חייב אפילו לצאת ידי שמים, ומכל מקום ממדת חסידות טוב שיתן איזה סכום לכפרתו, ושב ורפא לו. [ילקו״י כיבוד או״א פרק טז סי״א, מהדורת תשס״א עמוד תקסב]

הלכות כבוד רבו ות״ח

סימן רמב, רמד - מהלכות כבוד רבו ותלמידי חכמים

א דין תלמיד חכם נוהג גם בזמן הזה לרוב הענינים, ולכן גם בזמן הזה הרואה תלמיד חכם גדול, המופלג בתורה וביראת ה׳ ומורה הוראות בישראל, יש לברך עליו בשם ומלכות ״שחלק מחכמתו ליראיו״. וחייב אדם בכבוד רבו ויראתו יותר משל אביו. ומצות עשה לקום מפני כל חכם, אפי׳ אינו זקן, ואפי׳ אינו רבו. [יחוה דעת ח״ד סי׳ טז עמ׳ עט. וח״ה סי׳ סא].

ב תלמיד חכם שמחל על כבודו, כבודו מחול. בין שהוא גדול הדור, בין שהוא סתם חכם, תורה דיליה היא, ויכול למחול. אבל על בזיונו אינו רשאי למחול.

ג מותר לבקש מתלמיד חכם לגמול לו חסד, להושיט לו איזה חפץ, או למסור לחבירו איזה חפץ, וכיוצא בזה. ובלבד שלא יגרום לו בכך לביטול תורה.

ד תלמיד חכם שיודע לנגן בכינור, וכדומה, יש אומרים שמותר לו לנגן ולתופף לפני חתן וכלה, הן בהליכתן לחופה, והן במשתה של מצוה, ואין בזה משום איסור לבזות את עצמו מפני כבוד תורתו. שבכל עניני מצוה, אין בזה משום ביזוי כבוד התורה, וכמו שראינו כמה מחכמי ישראל שהיו עושים סוכתם ברבים לפני חג הסוכות. ויש אומרים שאם הדבר יגרום לזלזול בתלמידי חכמים, אין להקל בזה. ויעשה שאלת חכם. ועל כל פנים תלמיד חכם שיודע לעשות מלאכה, או לעסוק במשא ומתן, יש ליעץ לו ללמוד תורה כל היום, ולקבל משכורת מהכולל או מהישיבה, או ממחזיק פרטי, שזה עדיף יותר, לאין ערוך, מאשר לעסוק במלאכה או משא ומתן, וללמוד כמה שעות ביום. ואף אם המשכורת מספיקה לו בדוחק, כבר הבטיחו חז״ל, שכל המקיים את התורה מעוני, סופו לקיימה מעושר. והבוטח בה׳ חסד יסובבנו. [יביע אומר חלק ז׳ חלק יורה דעה סימן יז].

ה פרנסי עיר החפצים לבחור רב לעיר, וכמה מבעלי הבתים שהם מראשי השלטון לוחצים בכל הדרכים על פרנסי העיר להפסיק את הליכי הבחירות לגמרי, בגלל שהמועמדים אשר הסיכויים שלהם להבחר, למרות גדולתם בתורה וביראת ה׳ טהורה, אין השקפת עולמם תואמת לאותם ראשי השלטון, אין לפרנסי העיר להכנע לדרישותיהם ועליהם

להמשיך בהליכי הבחירות עד לבחירת רב העיר. כי מינוי רב עיר תלמיד חכם טומן בחובו הצלה גדולה רוחנית בכל הנדרש בעניני מקואות וכשרות ונישואין ושאר עניני הדת, ולפי דעת רבותינו האחרונים מצות מינוי רב לעיר עולה על מצות פדיון שבויים, ולכן על הפרנסים להאבק בכל עוז ותעצומות נגד המפריעים להם במשימה קדושה זו. ואין ספק שבסייעתא דשמיא יעשו ויצליחו, כמאמר חז"ל הבא להטהר מסייעים בידו. [יביע אומר חלק ז' חלק יורה דעה סימן יח].

ו רב ראשי שנבחר למשרתו לחמש שנים, ולאחר מכן צריך לערוך בחירות חדשות, חכם אחר רשאי להתמודד כנגדו למשרה זו, ואין בזה משום מעלין בקודש ואין מורידין. והוא שהדבר על דעת הרבנים הגדולים שבעיר, ונציגי רוב הצבור הרוצים בהחלפת הרב הראשי, שאז רשאים הם לעשות כן, וגם החכם האחר יוכל להתמודד כנגדו. [יביע אומר חלק ט' חושן משפט סימן ט עמוד תמ].

ז תלמיד חכם שנידה על תנאי, צריך הפרה.

ח תלמיד חבר מותר מדינא לקרוא לרבו שאין רוב חכמתו הימנו "בשמו", בלי תואר "הרב פלוני", ומכל מקום בזמן הזה שסתם תלמיד חכם נקרא בתואר "רב" ונתרבו התוארים מאד, אין לתלמיד חבר לקרוא לרבו בשמו בלי שום תואר, ואפילו שלא בפניו. [יבי"א חלק א' חלק יורה דעה סימן יח]

ט מותר לקרוא לרבו המובהק שלא בפניו "הרב פלוני" או "חכם פלוני". ומכל מקום יש להחמיר בפניו ולקראו בתואר הרב "רבי" פלוני, לקבל מרותו ורבנותו עליו, שהרי אפילו בתואר "רבי", רבו הפוסקים המחמירים בפניו. [יביע אומר חלק א' חיו"ד סימן יח אות י"ב]

י מותר לקרוא לרבו בשם המשפחה, וכן לרבנים מפורסמים, כגון הרב אזולאי, (על מרן החיד"א), והרב אלגאזי (על המהרי"ט אלגאזי), וכיוצא בזה. [יבי"א חלק א יו"ד סימן יח סקי"ג]

יא הקם מפני זקן, או מפני תלמיד חכם, צריך לעמוד על עמדו לכבודם כל זמן שהזקן או התלמיד חכם עומד, או עד לאחר שעבר מכנגד פניו ד' אמות.

יב היושב באוטובוס ונכנס תלמיד חכם או זקן, והגיע סמוך אליו, תוך ד' אמותיו (כשני מטר) והוצרך לעמוד בפניו כפי הדין, והחכם או הזקן נשארו עומדים תוך ד' אמותיו, מאחר ואין מקום פנוי באוטובוס, צריך לתת לו את מקומו לשבת, ואינו רשאי לשבת כל זמן שהתלמיד חכם או הזקן נשארים עומדים. (ובאביו וברבו חייב לעמוד כמלא עיניו). ואם הוא חולה או נכה חי"ו שאינו יכול לעמוד באוטובוס, אנוס רחמנא פטריה. וכן אם

החכם או הזקן עומדים במרחק יותר מארבע אמות מהיושב, (שהוא אדם בריא) ראוי לו לנהוג בזה לפנים משורת הדין ולפנות לו את מקומו לשבת באוטובוס, שיש בזה גם כן מצות גמילות חסדים, ובפרט אם הוא בן תורה, שראוי לו לקיים דברי חז״ל שיהא שם שמים מתאהב על ידך. וכמו כן ראוי ונכון מאד לקום מפני אשה הנמצאת בחודשי הריונה, כשאין לה מקום לשבת באוטובוס, שיש בזה גם משום מצות גמילות חסדים, ובפרט בן ישיבה יעשה כן. [יחוה דעת חלק ג׳ סימן עא עמוד רכו].

יג נאמר בתורה מפני שיבה תקום והדרת פני זקן. ופירשו חז״ל, ״שיבה״ זה שהוא זקן בשנים, וכמו ששנינו במשנה: ״בן שבעים לשיבה״. ״זקן״ זה שקנה חכמה, דהיינו תלמיד חכם, שאפילו הוא צעיר חייבים לקום קימה, מלא קומה, כדי להדר את פניו. והיא מצות עשה מן התורה.

יד מצות קימה מפני ״שיבה״ (זקן בשנים), היא מגיל שבעים שנה ומעלה, כי העיקר בזה כדברי הש״ס והפוסקים. והמחמיר לקום מפני זקן בן 60 שנה כדברי האר״י ז״ל, תבא עליו ברכה. [יבי״א ח״ג חיו״ד סי׳ יג. ובחי״ט חיו״ד סי׳ יג עמוד רצב, וביחוה דעת ח״ג (סי׳ ע), שהעיקר כדברי הגמ׳ והפוסקים שחיוב הקימה לפני שיבה, הוא בזקן בן שבעים שנה, ולא כהמקובלים שכתבו שזהו מבן ששים ומעלה. ודלא כמי שחלק בזה. ושם הובאו דברי גדולי האחרונים שבכל מקום שיש מחלוקת בין הפוסקים והמקובלים הלכה כהפוסקים].

טו גם מי שיושב בבית הכנסת ועוסק בקריאת שמע וברכותיה, או בפסוקי דזמרה, חייב לעמוד מלא קומתו מפני זקן בן שבעים שנה, או מפני תלמיד חכם שהגיע להוראה, ואף על פי שאין חולקים כבוד לתלמיד חכם במקום הרב, מכל מקום במקום שרבו חולק לו כבוד, שפיר דמי. וכאן הקדוש ברוך הוא עצמו ציונו לקום מפני שיבה או חכם. ואין לומר בזה, שהעוסק במצוה פטור מן המצוה, הואיל ויכול לקיים שתיהן, בלי שום טירדא. וכן הוא הדין למי שמברך ברהמ״ז, ורואה זקן או חכם שעוברים בתוך ארבע אמותיו, צריך לקום מפניהם לכבודם, אף על פי שברכת המזון דינה כדין תפלת שמנה עשרה. והזהיר במצוה זו לקום מפני זקנים וחכמים ורבותיו, זוכה לאריכות ימים, ותלמודו מתקיים בידו.

טז מי שהוא זקן בשנים, ואין ידוע לנו אם הגיע לגיל שבעים שנה, צריך לעמוד מפניו מספק, שספק תורה להחמיר. ומכל מקום בספק אם הוא בן ששים אין צריך להחמיר. וכן לגבי תלמיד חכם שספק אם הגיע להוראה הבקי ברוב התלמוד, בדברים הנוהגים למעשה ובעניני אבן העזר וחושן משפט, או לא, ספק דאורייתא לחומרא, וצריך לעמוד מפניו. אבל אם הוא אברך הלומד בכולל, ואינו יודע לפסוק הלכה, אין צריך לעמוד מפניו.

יז חייבים לעמוד מלא קומה לזקן בשנים, ודלא כהאומרים דסגי בהידור בעלמא, וכמו כן חייבים לעמוד מלא קומה מפני תלמיד חכם,

ולא סגי בהידור. [יביע אומר חלק ג' חלק יורה דעה סימן יג אות ד'. יחוה דעת חלק ו' סימן נא עמוד רע]

יח הנמצא בבית מרחץ, ועבר לפניו זקן או תלמיד חכם, אין צריך לקום מפניו, שכיון שחיוב הקימה מפניהם הוא משום הידור, בבית מרחץ אין הידור, אבל בשאר מצוות אפשר לקיים גם בבית מרחץ, בשעת הדחק, וכן כשעבר לפניו אביו או רבו מובהק, יש אומרים שחייב לעמוד מפניהם גם בבית המרחץ מפני מורא. וכן עיקר. [ילקו"י על הלכות כיבוד אב ואם מהדו"ק כרך א' עמוד תא].

יט מצוה לקום מפני אשת חבר, ואפילו אחר מות בעלה מצוה לקום מפניה, ולכבדה. ויש אומרים שאשת חבר שדינה כחבר, אין זה אלא מדרבנן, ולפיכך כל שמסופק אם היא אשת חבר, אזלינן לקולא. ויש אומרים שבחיי בעלה הוא מהתורה, ואחר פטירתו מדרבנן.

כ מצוה לקום מפני אשה חכמה בחכמת התורה, וכן מפני אשה זקנה בגיל שבעים שנה, ומצוה זו נוהגת גם בנשים. ובודאי שיש מצוה וחובה על תלמידה לקום מפני מורתה, שלמדה תורה מפיה, ואסור לה לקרוא את מורתה מחנכתה בשמה הפרטי, אפילו בתוספת תואר "הגברת", אלא בתוספת תואר "מורתי". וכשהמורה נכנסת לאוטובוס, והתלמידה יושבת, צריכה לקום מפניה, ואם אין מקום פנוי לישיבה, עליה לתת לה את מקומה לשבת. וכן הדין לגבי אשה חכמה או זקנה בת שבעים שנה ומעלה, כשם שצריך לעשות כן מפני זקן או תלמיד חכם. וכל שכן שיש לכבד אשה חכמה שפועלת ישועות, ומשפיעה ומדריכה את הנשים בטהרת המשפחה ושבת וכשרות, ששכרה הרבה מאד, ולכן מצוה לעודדה ולכבדה כראוי, שממנה יראו וכן יעשו. [יחוה דעת ח"ג סי' עב עמוד רל].

כא תלמיד חכם או זקן שנכנסו לבית הכנסת, אין לו לקום מפניהם מיד בכניסתם, ולדון את כל הבית כארבע אמות, אלא עד שיכנסו בתוך ד' אמותיו, שאז יש חיוב גם בזמן הזה לעמוד מלא קומה מפני תלמיד חכם וזקן. אבל אביו או רבו מובהק שנכנסו לבית הכנסת, מיד צריך לקום מפניהם, מפני שחובת קימה מפניהם הוא כמלא עיניו. [יבי"א ח"ד חיו"ד סי' טז]

כב תלמיד חכם או זקן העובר לפני הצבור, יותר נכון להקיף שלא לעבור סמוך להם בתוך ד' אמות, כדי שלא להטריח הציבור לעמוד מפניו, ולא אמרינן שאדרבה נכון לעבור על ידם לזכותם במצות קימה מפני שיבה ומפני כבוד התורה, ואף לגבי רב ותלמיד אמרינן מאן דמקיף חיי, ואין הבדל בזה בין אם הציבור הם זקנים או צעירים, או אם הצבור יושב על גבי קרקע או יושב על גבי כסאות וספסלים, שבכל האופנים נכון להקיף שלא להטריחם לקום מפניו. [ילקו"י על הלכות כיבוד אב ואם דין מורא, יבי"א ח"ד חיו"ד סימן יז]

כג מה שנוהגים כשבא אדם גדול בתורה לביקור במוסד תורני, או למקום מסויים, שמקבילים את פניו בשירה ובזמרה בפסוק: "שאו שערים ראשיכם וכו'", יש להם על מה שיסמוכו, והנח להם לישראל, דרחמנא לבא בעי, ואין להקפיד על כך כשעושים כן לתלמידי חכמים, וכ"ש לגדולי הדור, ובפרט שמיד מפרשים בשירתם: "מי הוא זה מלך הכבוד, ה' צבאות הוא מלך הכבוד סלה". אף שכופלים הדברים. [יחוה דעת ח"ג סי' עג עמו' רלא].

כד מותר לומר "ספר זה טוב הוא", או "שמועה זו נאה". כשאינו מסיים "ושמועה זו אינה נאה". ובלבד שלא יתכוין לפגוע בשמועות אחרות, וכל זה כשאינו חולק בדין על ההלכה ההיא שעוסק בה, אבל כשעוסק בדין ההוא, וסובר שיש לחלוק עליו רשאי לומר גם כן שמועה זו אינה נאה. והכל לשם שמים, בענוה ובהכנעה. [יבי"א חלק ב' יו"ד סימן טז]

כה מותר לחלוק על איזה ספר, או על איזה סברא של תלמיד חכם, אפי' כשמטיח נגדו דברים קשים כגידים, והכל לשם שמים, שלא ימשכו אחר הלכה מוטעית. [יבי"א שם טז אות ה]

כו תלמיד חכם הראוי להוראה, מותר לו לחלוק על רבו באיזה פסק והוראה, וכמובן אם יש לו ראיות הכרחיות והוכחות לכך. וכמו שמצינו בתלמוד במקומות רבים שרבינו הקדוש חולק על אביו ורבו רשב"ג. ואביי חולק על רבה שהיה רבו המובהק, ורבא חולק על רב יוסף שהיה רבו המובהק. (ע' מהרש"א הוריות יד.). וכן הוא בכל הפוסקים, כי זו דרכה של תורה. ומיהו דוקא שלא בפניו, אבל בפניו לא יסתור דבריו. [ילקו"י על כיבוד או"א דין מורא אב].

כז ומה שמצינו לרבי שמעון שהיה חולק על רבו המובהק רבי עקיבא, ומסיים עוד, "ונראים דברי מדבריו", נראה שזה היה שלא בפניו. וגם זה לא הותר אלא כשאומר דעתו בדרך "ענוה", ולא בדרך "ניצוח", וקמי שמיא גליא. והלב יודע אם לעקל אם לעקלקלות. כמו שיש בדורינו מצעירי הצאן שגבה לבם וחולקים מסברת הכרס על גדולי הדור, במיעוט דרך ארץ, שהם בכלל תלמיד המבעט ברבותיו.

כח אף על פי שאסור להורות הוראה בפני רבו, ואיסור חמור הוא, עד שאמרו (עירובין סג.) שהמורה הוראה בפני רבו, חייב מיתה, ותלמיד אחד היה לרבי אליעזר שהורה הלכה בפניו ולא השלים שנתו. (וע"ע בברכות לא:). מכל מקום הלכה שהיא מפורשת בספרי הפוסקים, אינה נקראת הוראה, ומותר להורות הוראה כזאת אפי' ללא נטילת רשות מרבו.

כט כל דין שנפסק להלכה בדברי מרן השלחן ערוך, שקבלנו הוראותיו בין להקל בין להחמיר, יכול התלמיד להורות לאחרים, אפילו ללא נטילת

רשות מרבו. ואפילו אם הרמ״א והאחרונים חולקים על מרן, אנו פוסקים כדעת מרן אפילו להקל, שכבר קבלנו הוראותיו להיותו מרא דאתרא, ועל פיו יצאו ועל פיו יבואו. וכבר אמרו על זה, לכו אל יוסף (מרן רבי יוסף קארו), אשר יאמר לכם תעשו. וכל הפורש מדבריו כפורש מן החיים. ותלמיד חכם רשאי להורות לעצמו ולבני ביתו, אפילו דברים שאינם מבוארים בפסקי מרן השלחן ערוך. ואין בזה משום מורה הלכה בפני רבו.

ל גר צדק צריך לנהוג בכל הדברים כפסקי מרן השלחן ערוך שהיה מרא דאתרא בארץ ישראל, כי מציון תצא תורה ודבר ה׳ מירושלים, ואין הבדל בין גר צדק שהגיע ממדינות אירופא לגר צדק שהגיע ממדינות במזרח התיכון. [יחוה דעת חלק ה׳ סימן לג עמוד קנח].

לא עוון גדול הוא לבזות תלמידי חכמים או לשנאותן ח״ו, וכל המבזה את החכמים אין לו חלק לעולם הבא, והוא בכלל כי דבר ה׳ בזה. ויש להזהר בזה מאד.

הלכות מלמדים

סימן רמה, רמו - הלכות תלמוד תורה

א מצות עשה על כל איש מישראל ללמוד תורה הלכה למעשה כפי כוחו, ועל-ידי זה יוכל גם כן לקיים המצוות כהלכתן, ולשמור עצמו מכל איסורי תורה, וכמו שנאמר בתורה (דברים ה א) : ולמדתם אותם ושמרתם לעשותם. וכמו שאמרו רבותינו (קידושין מ.) גדול תלמוד שמביא לידי מעשה. לפיכך כל איש מישראל חייב בתלמוד תורה, בין עני בין עשיר, בין שלם בגופו בין בעל יסורין, בין בחור בין זקן גדול שתשש כוחו. ואפי׳ היה עני המתפרנס מן הצדקה ומחזר על הפתחים, ואפי׳ בעל אשה ובנים שחייב לפרנסם, חייב לקבוע לו זמן ללמוד תורה ביום ובלילה. שנאמר (יהושע א ח) לא ימוש ספר התורה הזה מפיך והגית בו יומם ולילה. [רמב״ם פרק א׳ מהלכות ת״ת ה״ח, וטור ושו״ע יו״ד סי׳ רמו ס״א]

ב ועד אימתי חייב אדם ללמוד תורה, עד יום מותו, שנאמר (דברים ד ט) רק השמר לך ושמור נפשך מאד פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך, ופן

יסורו מלבבך כל ימי חייך. וכל זמן שלא יעסוק בתורה הוא שוכח (הרמב"ם פ"ב ה"י, וטוש"ע יו"ד סי' רמו ס"ג). ואין דברי תורה מתקיימים במי שמרפה עצמו עליהן, ולא תימצא תורה אצל אלה שלומדים מתוך עידון ואכילה ושתיה, אלא במי שממית עצמו על התורה, ומצער גופו תמיד, ולא יתן שינה לעיניו ולעפעפיו תנומה. כך אמרו חכמים דרך רמז (ברכות סג:), זאת התורה אדם כי ימות באהל, שאין התורה מתקיימת אלא במי שממית עצמו באהלי החכמים. וכן אמר שלמה בחכמתו, התרפית ביום צרה צר כחכה. ועוד אמר (קהלת ב ט), אף חכמתי עמדה לי, תורה שלמדתי באף היא שעמדה לי. (ילקוט שמעוני קהלת פ"ב). וכך היא דרכה של תורה, פת במלח תאכל, ומים במשורה תשתה, ובתורה אתה עמל. [ילקו"י על הלכות השכמת הבוקר מהדורת תשס"ד עמוד סו].

ג כל השוכח דבר מתלמודו הרי זה מתחייב בנפשו, וכל זה לא נאמר אלא ביושב ועוסק בדברים בטלים, ואינו חוזר על תלמודו, אבל אם אכל זיתים וכיוצא באלו הדברים המביאים לידי שכחה, אין בזה איסור תורה. [שו"ת יביע אומר ח"ב יו"ד סימן ח' אות ב']

ד יש אומרים דמה שאמרו חז"ל "כל השוכח דבר מתלמודו הרי זה מתחייב בנפשו" לא נאמר אלא בזמן הראשונים שלמדו בעל פה, אבל לאחר שנכתב הש"ס לא שייך דין זה. ויש חולקים. [יביע אומר חלק ב' חיו"ד סימן ח' אות ב]

ה חייב אדם לשלש את לימודו בכל יום שליש בתורה שבכתב, דהיינו תנ"ך, ושליש במשנה, ושליש בתלמוד. כיצד, הרי שהיה עוסק במלאכתו לפרנסת בני ביתו שלש שעות ביום, ונשארו לו תשע שעות, יעסוק בשלש שעות מהן במקרא, ובשלש שעות במשנה, ובשלש שעות בתלמוד ופוסקים, להבין ולהורות הלכה למעשה. וללמוד דבר מתוך דבר, לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא. במה דברים אמורים בתחלת לימודו של האדם, אבל כשיגדל בתורה יפנה כל ימיו לעסק התלמוד והפוסקים בלבד, לפי רוחב לבו ויישוב דעתו לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא, עד שידע היאך עיקר המצות, והיאך יוצא האסור והמותר, ולדמות דבר לדבר להבין ולהורות הלכה ולמעשה. ובעתים מזומנות יקרא בתורה שבכתב ובמשניות, כדי שלא ישכח דבר מדיני התורה.

ו כל הדין הזה שאמרנו שצריך לשלש לימודו למקרא ולמשנה ולתלמוד, היינו בתלמידי חכמים שיש להם פנאי ולומדים כל היום, תשע שעות ויותר, ואינם טרודים לפסוק הלכה לרבים, שאז ישלשו לימודם כאמור. אבל בעלי בתים שאין להם פנאי ללמוד יותר משעתיים שלש בכל יום, לא ילמדו אלא דיני התורה הלכה למעשה מתוך השלחן ערוך, ונושאי כליו, שמפיהם אנו חיים, שזהו שורש ועיקר הלימוד בתורתינו הקדושה, לדעת מה יעשה ישראל, ואינם יוצאים כלל ידי חובת מצות תלמוד תורה, בלימוד המשנה והגמרא, כי אין למדים הלכה מפני תלמוד (נדה ז:). וכן מה

שאמרו (בנדה עג.) כל השונה הלכות בכל יום מובטח לו שהוא בן העולם הבא, היינו הלכות פסוקות. ולכן בעלי בתים כאלה ילמדו עם תלמיד חכם מובהק בשלחן ערוך ואחרונים, לדעת מה יעשה ישראל, שהוא עיקר הלימוד שמביא לידי מעשה. [שו"ת יביע אומר ח"ד חיו"ד סימן יט אות ג'].

אבל הלומדים "דף יומי" בלבד מהתלמוד שלנו, אינם יוצאים בזה ידי חובת מצות תלמוד תורה, שהרי כתב הגאון רבינו מהר"י בן מיגאש (סימן קיד), שאין בימינו מי שיוכל לפסוק הלכה מפי התלמוד, אלא רק על פי פסקי הגאונים, ואותם המדמים בנפשם להורות מחוזק עיונם בתלמוד, ראוי למונעם מזה, שאין בזמנינו מי שהוא ראוי לכך. ע"ש. אולם מי שיש לו ארבע שעות ביום, או יותר, ללמוד, יקבע שלש שעות מהן בלימוד ההלכה, והשאר ללימוד הגמרא והראשונים כאשר תשיג ידו. [הליכות עולם חלק ח הלכות תלמוד תורה סעיף ד'].

ז מי שהיה משתתף באופן קבוע מידי יום ביומו בשיעור תלמוד במסגרת לימוד "הדף היומי", וברצונו להשתתף בשיעור הלכות, בשלחן ערוך ואחרונים, הנמסר מפי תלמיד חכם מורה הוראה, במקום השיעור של "הדף היומי", אין מנהגו הראשון נחשב עליו כנדר, ורשאי להפסיק מלימוד הדף היומי אף בלי התרת נדרים, וילמד בקביעות הלכה למעשה. ואדרבה אם באותה שעה שלומד דף היומי יש במקום אחר לימוד בהלכה מפי מורה הבקי בהלכה, יש להעדיף לימוד ההלכה על לימוד הדף היומי, שהיא בבחינת מעלין בקודש, כדי שיבין וישכיל לדעת דיני האסור והמותר להלכה ולמעשה, ולא יכשל ח"ו באיסור חילול שבת או באיסור ברכה לבטלה וכיו"ב, ושגגת תלמוד עולה זדון. וירא שמים יוצא ידי שניהם, שאם אפשר לו ילמוד כל יום גם הדף היומי, וגם לימוד ההלכה, ומשכיל על דבר ימצא טוב. [יחוה דעת חלק ו' סימן נב עמוד רעב].

ח ומכל מקום נכון וראוי ללמוד מפקידה לפקידה בספרי מוסר ואגדה שמביאים לידי יראת שמים. ובודאי שאין לומר דברי אגדה הנראים כתמוהים בעיני המוני העם ועמי הארץ, ותלמידים קטנים. ומה טוב לקרוא בכל יום חק לישראל. וכבר תיקנו חז"ל לקרות בכל יום פרשת התמיד ופרק איזהו מקומן ובריית דרבי ישמעאל, כדי שיחשב ללימוד מקרא משנה וגמרא. ולכן תלמיד חכם שתורתו אומנותו אינו חייב בקריאת חק לישראל ויוצא ידי חובת השילוש בסדר תפלתו. ומכל מקום טוב ונכון שגם בן ישיבה יקבע לימוד ב"חק לישראל". [ילקוט יוסף סוף חלק ב' על הלכות ס"ת וביהכ"נ עמוד שלב].

ט עיקר מצות לימוד התורה אינו בגירסא בלא הבנה כלל, אלא מצות תלמוד תורה הוא בלימוד עם הבנת הענין, ולא די בהבנת פירוש התיבות, וכל שכן בגירסא בעלמא. ומכאן תשובה לאלו שיש להם "סגולה" לגמור כל הש"ס בתוך תקופה קצרה, בלי הבנה לעומק הדברים, וברור שהוא איבוד זמן וביטול תורה. [שו"ת יביע אומר ח"א חאו"ח סי' כו אות ט]

י העיון בגמרא ובראשונים, בין בסדר נזיקין בין בשאר מקצועות התורה, הוא דבר נשגב ואין ערוך אליו, וזה עיקר הלימוד, ללמוד בהבנה ועיון, ולא בשטחיות. ואמנם על כל בן תורה ואברך לבחון את דרך לימודו, אם הוא מעיין בסברות ישרות או לא, [ואם מכוין למהרש״א וכדו׳ סימן הוא שלומד בעיון נכון]. ועליו להתרחק מפלפולי סרק, וחילוקים דחוקים הרחוקים מן האמת, אלא יתן אל לבו לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא, וללמוד בעיון ישר ונכון. ולהבטחת ההבנה האמתית בגפ״ת יש ללמוד את המהרש״א, שיושר עיונו מבעית, מעט המחזיק את המרובה, בהבנת הפשט, וללמוד את הראשונים על הסוגיא, ובדברי האחרונים, כמו קצות החושן ודישרן סמיכין עלוהי, מה שנוגע לסוגיא, אשר דבריהם נאמרים בטוב טעם ודעת. גם דברי המשנה למלך מחנה אפרים והשער המלך יהיו להם לעינים, להדריכם בחידושי התורה אשר יחדשו.

יא גם מי שאי אפשר לו ללמוד מרוב טרדתו בפרנסה, צריך להשתדל למצוא זמן פנוי לעסוק בהלכות ודיני התורה, ובפרט בשבתות וחגים, כדי לקיים ושננתם לבניך. וכן ישתדל לשנות לפחות שתי הלכות בכל יום, כדי שיהיה בכלל מה שאמרו כל השונה הלכות בכל יום מובטח לו שהוא בן העולם הבא.

יב כל מי שאי אפשר לו ללמוד כראוי מפני רוב הטרדות שיש לו, או מפני שאינו יודע ללמוד, יתרום בעין יפה למוסדות תורה והישיבות, או יחזיק בתלמיד חכם השקוד על לימודו, ויהא נחשב לו כאילו עסק בעצמו בתורה. וכמו שאמרו בבראשית רבה (פרשה צט סי׳ ט): שכן מצינו בישששכר וזבולון, שהיה זבולון עוסק בפרקמטיא, ומביא סחורות באניות ומוכרם, ונותן לישששכר כל צרכו, כדי שיעסוק בתורה, שנאמר זבולון לחוף ימים ישכון והוא לחוף אניות וירכתו על צידון, ישששכר חמור גרם רובץ בין המשפתים, אלו תלמידי ישששכר היושבים לרגליו ללמוד תורה. לכן כשבא משה לברך את שבטי ישראל הקדים ברכת זבולון לברכת ישששכר, שנאמר, שמח זבולון בצאתך וישששכר באהליך, שאלמלא זבולון לא היה יכול ישששכר לעסוק בתורה. וזכה ישששכר להעמיד מאתים ראשי סנהדראות. ועל זבולון נאמר: ״עץ חיים היא למחזיקים בה ותומכיה מאושר״. ואף על פי כן אף המחזיק שהוא בבחינת ״זבולון״, לא יתבטל לגמרי מלימוד תורה, אלא יקבע זמן ללמוד הלכה, לדעת מה יעשה ישראל, ולשמור השבת כהלכתה, שאם לא ילמוד, היאך יקיים.

יג חכם הלומד תורה ומקבל מענק תמיכה קבוע כדי שיוכל ללמוד כל היום, אין לו לחשוש פן ינוכה לו משכרו על-ידי קבלת המענק והפרס, ואפי׳ אם חותם עם הגביר תנאי ישששכר וזבולון, אין לו לחשוש כלל פן ינוכה משכרו על-ידי כך, אלא יטול שכרו מושלם. ובכל אופן זה יותר טוב מאשר יתפרנס מיגיע כפו, ויצטרך להתבטל מלימודו כמה שעות, שבלימודו במשך כל שעות היום יש נחת להשי״ת ביתר שאת וביתר עוז.
[יבי״א ח״ז יו״ד סי׳ יז].

יד אין לאדם ללמוד כי אם במקרא ומשנה ובתלמוד והפוסקים בלבד. ולא בלימוד שאר חכמות, כגון פילוסופיא, וכיו״ב. כמו ששנינו (פאה פ״א) אוכל פירותיהן בעולם הזה והקרן קיימת לו לעולם הבא, ותלמוד תורה כנגד כולם. ובזה יזכה לחיי העולם הזה והעולם הבא. ולא תמצא יראת שמים וזריזות וטהרה וקדושה וענוה אמתית אלא באלו השוקדים על תלמודם במשנה ובתלמוד ובפוסקים. ורק באקראי יש מתירים לקרוא בספרי חכמות הטבע ובשאר חכמות. ובלבד שלא יהיה בהם דברי מינות. ומי שאינו מאמין בתורה שבעל פה שהיא המשנה והתלמוד הרי הוא אפיקורוס, והוציא עצמו מכלל ישראל. אולם באקראי מותר לקרות בספרי חכמות הטבע ובשאר חכמות, ובלבד שלא יהיה בהם שום דברי כפירה ומינות.

טו עיקר גדול מיסודות האמונה שאין העולם עומד אלא על לימוד התורה, וכן אמרו (בנדרים לב.) : גדולה תורה שאלמלא התורה לא נתקיימו שמים וארץ, שנאמר אם לא בריתי יומם ולילה, (היא התורה שנאמר בה : והגית בו ״יומם ולילה״) חוקות שמים וארץ לא שמתי. ומצות תלמוד תורה שקולה כנגד כל המצוות כולן, וככתוב, כי טובה חכמה מפנינים וכל חפצים לא ישוו בה, שאפי׳ חפצי שמים אינם שוים כמו התורה. כדאיתא בירושלמי (ריש פאה).

טז בשלשה כתרים נכתרו ישראל, כתר תורה, וכתר כהונה, וכתר מלכות. כתר כהונה זכה בו אהרן וזרעו אחריו, שנאמר והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהונת עולם. כתר מלכות זכה בו דוד וזרעו אחריו, שנאמר זרעו לעולם יהיה וכסאו כשמש נגדי כירח יכון עולם. כתר תורה הרי הוא מונח ועומד ומוכן לכל ישראל, שנאמר תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב, ונאמר מגיד דבריו ליעקב חקיו ומשפטיו לישראל. כל מי שירצה ליטול יבא ויטול. שמא תאמר אותם כתרים גדולים יותר מכתר תורה, הרי נאמר (משלי ח טו) בי מלכים ימלוכו ורוזנים יחוקקו צדק, בי שרים ישורו. הא למדת שכתר תורה גדול מכולם. אמרו חז״ל (הוריות יג.), אפילו ממזר תלמיד חכם קודם לכהן גדול עם הארץ, שנאמר יקרה היא מפנינים, מפניים כתיב, מכהן גדול שנכנס לפני ולפנים. (הרמב״ם הלכות תלמוד תורה פ״ג ה״א וב).

יז נער שסיים את לימודיו בבית ספר יסודי, יש לו להמשיך ללמוד בישיבה קדושה, אשר בה כל הזמן מוקדש ללימוד התורה בלבד, ולהעדיף זאת על פני לימוד בישיבה תיכונית. ואף מי שלא ניחון בכישרון מיוחד, עדיף יותר שילמוד בישיבה קדושה על טהרת הקודש, מאשר בישיבה תיכונית. ועל-ידי ההתמדה בעסק התורה יזכה להגיע לכתרה של תורה.

יח אף מי שהוריו דורשים ממנו ללמוד בישיבה תיכונית, אינו חייב לשמוע בקולם, ויעדיף ללמוד בישיבה קדושה, כמבואר לעיל סימן רמ.

יט חובה קדושה על כל תלמיד חכם ואברך ישיבה לקבוע גם זמן ללימוד הלכות פסוקות באורח חיים, וכן בהלכות נחוצות ביורה דעה. ולדעת מקור הדברים ושרשם, על פי הנאמר בבית יוסף. ולא יתעסק אך ורק בפלפולים וכולהו תנויי בנזיקין. ועיקר הלימוד הוא המביא לידי מעשה, ולימוד ההלכות יש להם מצות קדימה בזמן הזה לכל המצות שבתורה כי מי הוא זה שיוכל לומר שלמד כבר את כל ההלכות על בוריין.

כ אף-על-פי שערך לימוד הקבלה נשגב מאד ליראי ה' ולחושבי שמו, ואין ערוך אליו, מכל מקום כל זה בתלמיד חכם אשר יראת ה' היא אוצרו, וכבר מילא כרסו בש"ס ובפוסקים, בעיון זך וטהור, לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא, ובקי בהלכות הנהוגות אשר יעשה אותם האדם וחי בהם. ולא טוב עושים אותם דרשנים הדורשים ברבים בסוד השי"ת, ויש שם אנשים שאינם הגונים להבין את הדברים על בוריין, שלא יתכן שאדם שלא למד כל הצורך בש"ס ובפוסקים, ואינו בקי בכל הדינים, שילך לגדולות ממנו. וגם מי שזכה ועוסק בתורת הנסתר, לאחר שנעשה בקי בכל הש"ס כולו, לא יסיח דעתו מלימוד הש"ס והפוסקים. ובודאי שמי שאינו נשוי, או שאינו למעלה מעשרים שנה, שאסור לו ללמוד תורת הנסתר כלל. [ילקוט יוסף על הלכות השכמת הבוקר, מהדורת תשס"ד עמוד קנה, שו"ת יחוה דעת חלק ד' סימן טז, עמוד רמא. יביע אומר חלק י' חיו"ד סימן כג].

כא מי שהגיע לכלל לימוד תורת הנסתר, צריך שידע באופן הברור שהמלמד הוא תלמיד חכם מקובל הבקי בהקדמות אמיתיות של תורת הנסתר, וירא שמים מרבים, ובלעדי זאת יצא שכרו בהפסדו, כי בנקל עלול לקצץ בנטיעות ח"ו. ולפיכך מה שנתפרסם שהוקם בארץ מכון להפצת תורת הקבלה, ובראשו עומדים אנשים שאינם מוחזקים ליראי ה' וגדולי תורה, וקוראים לעצמם "קבליסתים", שומר נפשו ירחק מהם, בפרט אם הם אינם מוחזקים כיראי ה' וחרדים לדבר ה'. ובפרט לפי מה שנמסר שלומדים שם בחורים ובתולות יחדיו מכל הגילאים, והוא חילול השם נורא, ומצוה רבה לפרסם הדבר ולמנוע רגלם מנתיבתם. [יחוה דעת חלק ד' סי' טז]

כב אסור מצד ההלכה למורים של בתי הספר להשתמש בנשק השביתה, לשם העלאת שכרם, שיש בזה ביטול תורה לתלמידים. דכיון שאין השביתה על פת לחם, אין הצדקה לבטל תורה בשל כך. ובפרט בזמן הזה שהשביתה תביא בהכרח להתדרדרות התלמידים. לפיכך חובה קדושה על כל המורים יראי ה' החרדים לדבר ה', להתקומם כאיש אחד נגד שביתה כזאת הנוגדת את דעת התורה וההלכה, ויאבקו לשיפור מעמדם ושכרם בדרכים אחרות. ואם בכל זאת פרצה שביתה בבית הספר, ולא יוכלו להפר אותה, עליהם לעשות מאמץ לאסוף התלמידים לבתי כנסת וללמדם דעת ומוסר ויראת ה', חנוך לנער על פי דרכו גם כי יזקין לא יסור ממנה. [יחוה דעת חלק ד' סימן מח עמוד רמו].

כג כל מי שאפשר לו לעסוק בתורה ואינו עוסק, או שקרא ושנה ופירש להבלי העולם והניח תלמודו וזנחו, הרי זה בכלל: כי דבר ה' בזה וכו'. ותחלת דינו של אדם על תלמוד תורה. וכל בית שאין דברי תורה נשמעים בו בלילה אש אוכלתו. וכל המבטל את התורה מעושר סופו לבטלה מעוני, וכמפורש בתורה: תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך בשמחה ובטוב לבב מרוב כל, ועבדת את אויביך. וכל המקיים את התורה מעוני סופו לקיימה מעושר, שנאמר: למען ענותך ולמען נסותך להיטיבך באחריתך.

כד מצות תלמוד תורה שיהיה עוסק בתורה לשמה, שעושה כן מפני אהבת השי"ת שציונו על כך. והעוסק בתורה "לשמה", שכרו הרבה מאד, שהוא מגין על כל העולם כולו בתורתו. (כדאיתא בסנהדרין צט:). וכן אמרו שם, שהוא משים שלום בפמליא של מעלה ובפמליא של מטה, שנאמר (ישעיה כז ה), או יחזק במעוזי יעשה שלום לי שלום יעשה לי, וכאילו בנה פלטרין של מעלה ושל מטה, שנאמר (ישעיה נא טז) ואשים דברי בפיך ובצל ידי כסיתיך לנטוע שמים וליסוד ארץ. ומקרב את הגאולה לישראל, שנאמר ולאמר לציון עמי אתה. וכן שנינו (באבות פרק ו) רבי מאיר אומר כל העוסק בתורה לשמה זוכה לדברים הרבה וכו'. וכל העוסק בתורה כדי לקבל שכר (בעולם הבא) או כדי שלא תגיע לו פורענות הרי זה עוסק בתורה שלא לשמה. ואף- על-פי כן אמרו חכמים (פסחים נ: נזיר כג:), לעולם יעסוק אדם בתורה אפי' שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה. לפיכך אל ימנע אדם את עצמו מלעסוק בתורה, אפילו אם כוונתו שיקראוהו "רבי" או למטרת עושר וכבוד, או לקנות לו שם, שסופו יבא לידי לשמה. וכשמלמדים את הקטנים ואת הנשים ואת כלל עמי הארץ אין מלמדים אותם אלא לעבוד את ה' מיראה וכדי לקבל שכר, עד שתרבה דעתם ויתחכמו חכמה יתירה, ואז מגלים להם רז זה מעט מעט, ומרגילים אותם לענין זה בנחת עד שישיגוהו וידעוהו ויעבדוהו מאהבה.

כה הלומד ש"ס ופוסקים ושמח מלימודו, מקיים בזה עיקר מצות תלמוד תורה, ורק הלומד לתענוג בלבד, נחשב שלא לשמה, וגם בזה מתוך שלא לשמה יבוא לשמה, ונוטל שכר על כך. [יחוה דעת חלק ג' סימן עד עמוד רמד].

כו העוסק בתורה ובמצוות, ואחרים מכבדים אותו בשביל תורתו או בשביל מעשיו הטובים, אף-על-פי שגם מחשבתו היתה על כך, אינו נענש, ויש לו על כל פנים קצת מצוה. ואם לומד תורה ומכוין להנאת עושר וכבוד, וחושב גם לקיים מצות תלמוד תורה, להבין ולהורות ולקיים המצות, אין בזה שום איסור לכל הדיעות. ואף העוסק בתורה שלא לשמה, יש לו מצוה בעצם הלימוד. אבל הלומד תורה ואינו מקיים המצוות כלל, נוח לו שלא יצא לאויר העולם כלל. [יחוה דעת חלק ג' סימן עד עמוד רלה].

כז המחבר ספר ומערב במחשבתו גם לגדל את שמו ואת כבודו, אינו עובר משום דברים שבעל פה אי אתה רשאי לכותבם, שאין זה אלא אסמכתא ומתוך שלא לשמה יבוא לשמה. [יחוה דעת חלק ג' סימן עד עמוד רמא].

כח מותר ללמוד תורה ולהכין מחקר תלמודי בכתב, אף שמכוין גם לקבלת פרס כספי, או לקבלת תואר כבוד, נוסף על כוונתו לקיים מצות תלמוד תורה, ומתוך שלא לשמה יבוא לשמה. וכן מותר לכתוב ולשלוח ספר וחידושי תורה למוסדות המעניקים פרס למצטיינים, וכל שכן אם עושה כן כדי שיוכל להדפיס את חיבורו, על-ידי המענק שיקבל, שבודאי רשאי לעשות כן לכתחלה, והעוסק בתורה לשמה אשריו בעולם הזה וטוב לו לעולם הבא. [יחוה דעת ח"ג סי' עד עמ' רלה].

כט אף-על-פי שהותר ללמוד תורה שלא לשמה, שסופו בא לידי לשמה, מכל מקום הלומד תורה לא מאהבה ולא מיראה אלא לקנטר את חביריו, ולהוסיף על חטאתו פשע, שאף-על-פי שיודע שעובר על דברי תורה אינו מונע תאות לבו, עליו אמרו (ברכות יז.) שהעוסק בתורה שלא לשמה נוח לו שלא נברא. ותורתו נעשית לו סם המות. אבל הלומד למטרת כבוד, או לשאיפת עושר וכיוצא בזה, הוא בכלל ההיתר לעסוק שלא לשמה שסופו בא לשמה, וכמבואר לעיל. [ובמה שאמרו נח לו שלא נברא וכו', כשלא הגיע לשמה גם בסוף ימיו, ראה ביחוה דעת חלק ג' סימן עד עמוד רמג בהערה].

ל אף על פי שמצוה ללמוד תורה ביום ובלילה, כמו שנאמר (יהושע א) "והגית בו יומם ולילה", מכל מקום אין אדם לומד רוב חכמתו אלא בלילה, כך אמרו חכמים, אין רנה של תורה אלא בלילה, שנאמר "קומי רוני בלילה לראש אשמורות" (שיר השירים רבה פרשה ה, יא. פסוק קוצותיו תלתלים שחורות כעורב). וכן אמרו חכמים כל העוסק בתורה בלילה חוט של חסד משוך עליו ביום, שנאמר "יומם יצוה ה' חסדו ובלילה שירה עמי", מה טעם יומם יצוה ה' חסדו, משום שבלילה שירה עמי. (חגיגה יב: ע"ז ג:). לפיכך הרוצה לזכות בכתרה של תורה, יזהר מאד בכל לילותיו, ולא יאבד אפילו אחד מהם באכילה ושתיה ושינה ושיחה וכיוצא בהן, אלא בתלמוד תורה וחכמה. (הרמב"ם פ"ג הי"ג. טוש"ע סי' רמו סעיף כג). וכן אמרו (עירובין סה.) לא אברי סיהרא אלא לגירסא. ואפילו בלילות הקצרים של תמוז, יש ללמוד מעט כמיטב יכולתו, ומליל ט"ו באב ואילך יוסיף על לימודו מעט מעט. וכמו ששנינו (אבות פ"א) ודלא מוסיף יסיף, וכן אמרו (בתענית לא.) שמשנה זו היא מיום ט"ו באב ואילך. אשרי מי שעמלו בתורה ועושה נחת רוח ליוצרו גדל בשם טוב ונפטר בשם טוב מן העולם, ועליו נאמר (קהלת ז) טוב שם משמן טוב ויום המות מיום הולדו. (ברכות יז.).

לא מותר לבן ישיבה לחתום על טופס הדחיה משירות סדיר בצה"ל, אף-על-פי שכתוב בטופס זה "שתורתו אומנותו", ובין חכמים ובין תלמידים שלא הגיעו עדיין לדין תלמיד חכם כולם בכלל תורתם אומנותם, שגדר תורתו אומנותו הוא שתורתו קבע ומלאכתו עראי לפרנסתו.

לב אין ישנים בבית המדרש לא שינת קבע ולא שינת עראי, וכל המתנמנם בבית המדרש תורתו נעשית קרעים קרעים, שנאמר, וקרעים תלביש נומה. (סנהדרין עא.).

לג אין משיחין בבית המדרש אלא בדברי תורה, שקדושת בית המדרש חמורה יותר מקדושת בית הכנסת. ואפילו מי שנתעטש אין אומרים לו רפואה (אסותא) בבית המדרש. ויש אומרים שבזמן הזה שאין נזהרים כל כך בשיחה בבית המדרש אומרים רפואה. ונכון להחמיר. וצריך ליזהר שלא לדבר דברים בטלים בפרט בשעת הלימוד, כי המפסיק בשעת הלימוד לשיחה בטלה מאכילין אותו גחלי רתמים, שנאמר (איוב ל)"הקוטפים מלוח עלי שיח ושרש רתמים לחמם", (המפסיקים באמצע לימוד התורה שנכתבה בלוחות. רש"י).

לד טוב לנהוג תענית דיבור בשעת הלימוד, שלא לבוא לידי דיבור של דברים בטלים. ואמנם אין לעשות "תענית דיבור" ולקרוא כל היום תהלים, באופן שיכול ללמוד גמרא עם מפרשיה, או לימוד ההלכה במקורותיה, בבית יוסף שלחן ערוך ונושאי כליו ואחרונים, בעיון. [ילקוט יוסף על הלכות השכמת הבוקר מהדורת תשס"ד עמוד קעח. ושם אריכות אם יש מקור לתענית דיבור באופן שלא ידבר גם שלא בשעת הלימוד דברים הנצרכים לו ביותר].

לה ברית כרותה שכל הקובע תלמודו בבית הכנסת או בבית המדרש לא במהרה שוכח, (ירושלמי ר"פ ה' דברכות. והרמב"ם הל' ת"ת פ"ג הל' יב. וטוש"ע סי' רמו סעיף כב). וכל היגע ועמל בתלמודו בצינעא, מחכים, שנאמר ואת צנועים חכמה, וכל המשמיע קולו בשעת תלמודו, תלמודו מתקיים בידו, אבל הקורא בלחש וכל שכן בהרהור במהרה שוכח. ומכל מקום הלומד תורה על-ידי הרהור בדברי תורה, או בכתיבת דברי תורה, מקיים מצוות "והגית בו יומם ולילה". והמעיין בהרהור בדברי תורה, בעומק העיון לעמוד על האמת, נחשב גם כן לעמל התורה, ואין הכרח שיתן בקולו קול עוז. [יביע אומר חלק ד' חאו"ח סי' ח סקי"ז]

לו בתלמוד (תענית ז.) אמרו על הפסוק (ירמיהו נ לו), חרב אל הבדים ונואלו, חרב על שונאיהם של תלמידי חכמים שעוסקים בתורה בד בבד (ביחידות, בלי חברותא), ונואלו, שמיטפשים וכו'. וכתבו המפרשים שבזמן הזה שלומדים מן הספרים, שפיר דמי. והגאון יעב"ץ בהקדמה לסידורו כתב שבארץ ישראל שאוירה מחכים, שפיר דמי.

לז כל המלמד תורה בעולם הזה, זוכה ומלמדה לעולם הבא, שנאמר (משלי יא כה), ומרוה גם הוא יורה. וכל הלומד תורה ומלמדה, עליו נאמר (משלי לא כו), ותורת חסד על לשונה, זה הלומד תורה ומלמדה לאחרים (סוכה מט:), ושכרו הרבה מאד, וזכות הרבים תלוי בו, אוכל מפירותיהם בעוה"ז והקרן קיימת לו לעוה"ב, אורך ימים בימינה בשמאלה עושר וכבוד.

לח תלמוד תורה שקול כנגד כל המצות, ואף-על-פי כן אמרו חכמים: לא עיקר המדרש אלא המעשה. ולכן אם היה לפניו עשיית מצוה ותלמוד תורה, ואי אפשר למצוה להיעשות על-ידי אחרים, כגון מצות המוטלות על גופו, כלולב ושופר קריאת שמע ותפלה, המצוה קודמת לתלמוד תורה. ואפי' התחיל כבר לעסוק בתורה אינו נפטר מהמצות, ואף-על-פי שהעוסק במצוה פטור מן המצוה, לא נאמר כלל זה לענין תלמוד תורה שכל עיקרה לצורך מעשה המצוות. ולכן יעשה המצוה ואח"כ יחזור מיד לתלמודו. [יביע אומר ד' חיו"ד סי' יח]

לט אם היתה מצוה שאפשר לעשותה על-ידי אחרים, תלמוד תורה קודם למצוה. ואפי' מצות כיבוד אב ואם שהיא מצוה גדולה (שהוקש כבודם לכבוד המקום) תלמוד תורה קודמת אליה. ולכן אם אביו מצוהו שלא יסע לעיר אחרת ללמוד שם, והבן מקוה שבעיר אחרת יצליח יותר בלימודו, אינו צריך לשמוע לאביו. וגדולה מזו אמרו: גדולה תלמוד תורה יותר מהצלת נפשות, ורצונם לומר, שיותר יש זכות למי שזכה לעסוק בתורה, ולא בא לידו הצלת נפשות, ממי שבא לידו הצלת נפשות והוצרך לבטל תורתו ולעסוק בפיקוח נפש.

מ מבטלים תלמוד תורה להכנסת כלה ולהוצאת המת, שגם מצות אלו חשובים כמו אי אפשר לעשותם על-ידי אחרים, כל שצריך להרבות בכבודו של המת, אם הוא תלמיד חכם דתני ומתני. ואין חייבים בזה אלא אם היה הנפטר מורה הוראות לרבים, בדברי הלכה למעשה, שאז צריכים לבטל מלימודם וללוות את הנפטר. וראה להלן בהלכות הלויית המת.

מא תלמיד חכם השוקד על לימודו, יכול להמנע מללכת לסעודת ברית מילה, וסעודת נישואין ואירוסין, על מנת שישב ויעסוק בתורה בהתמדה, ולא מבעיא אם התחיל בלימודו שאין צריך להפסיק, אלא אף לכתחלה רשאי ללמוד ולא ללכת לסעודת מצוה, ומכל שכן לתלמיד חכם שמברר הלכה למעשה, שאין לך מדה טובה הימנה, ולא שייך בכהאי גוונא להכלילו בכלל מה שאמרו חז"ל: שבעה מנודים לשמים ח"ו. ומכל מקום אם רואה שבהליכתו לשם יוכל לזכותם על-ידי אמירת דברי תורה, וגם על-ידי נוכחותו יימנעו מהוללות וליצנות, כדאי הוא לבטל מלימודו ללכת להתם, ובמקום שאין איש השתדל להיות איש, וזכות הרבים תלוי בו. [שו"ת יביע אומר חלק ד' חיו"ד סימן יט].

מב תלמיד חכם השוקד על לימודו, שהוא מוהל, והזמינוהו לערוך ברית מילה, אין ראוי לו להמנע מלמול מטעם ביטול תורה, אע"פ שיש מוהל אחר, שמצות ברית מילה ביסודה גדולה יותר מתלמוד תורה. וכן הוא הדין לסנדק שאין ראוי להתחמק מלישב סנדק אם מכבדים אותו. ואם הוא אדם גדול שמברר הלכה לרבים, מותר לו להתחמק מכל זה. וכל שכן שאין ראוי להתבטל מהלימוד לצורך נסיעה לקברות צדיקים. [שו"ת יביע

אומר ח״ד חיו״ד סי׳ יט אות ז׳. ולענין קברות צדיקים ראה בילקו״י על הלכות השכמת הבוקר עמוד תיג, ובשובע שמחות חלק ב].

מב הנשים פטורות ממצות תלמוד תורה, שנאמר ולמדתם אותם את ״בניכם״, ולא את בנותיכם (קידושין כט:), ואף על פי כן חייבות ללמוד הדינים השייכים להן, שאם לא תדענה הלכות נדה וטבילה, והלכות שבת, והלכות ברכות, והלכות איסור והיתר, מליחה, ובשר וחלב, וכיו״ב, איך יוכלו לקיימן ולהשמר בהן. ומטעם זה הנשים מברכות בכל יום ברכות התורה, ואומרות אשר קדשנו במצותיו ״וצונו״ על דברי תורה. וכמו שנפסק בשלחן ערוך (או״ח סי׳ מז סעיף יד), ובמגן אברהם שם. [ילקו״י חלק א׳ מהדו״ק, עמוד סג, ובסימן מו]. ומכל מקום אשה שלמדה תורה אפילו בשאר מצות שאינן שייכות לה, יש לה שכר, אלא שאין שכרה כשכר האיש שלומד, כי גדול המצווה ועושה יותר ממי שאינו מצווה ועושה. (קידושין לא.). ומכל מקום ציוו חז״ל שלא ילמד אדם את בתו תורה שבעל פה. ואמרו (סוטה כ.) כל המלמד את בתו תורה כאילו לימדה תיפלות, (דבר עבירה). מפני שרוב הנשים אין דעתן מכוונת להתלמד בעומק העיון ומוציאות דברי תורה לדברי הבאי לפי עניות דעתן. (הרמב״ם פרק א הלכה יג. וטור ושלחן ערוך יו״ד סי׳ רמו ס״ו). במה דברים אמורים בתורה שבעל פה, אבל תורה שבכתב, תנ״ך, לא ילמד אותה לכתחלה, ואם לימדה אינו כמלמדה תיפלות. (הרמב״ם שם. וטוש״ע שם). ומכל מקום בזמנינו יש להתיר לכתחלה ללמד הבנות תורה שבכתב בהסברה מלאה, עם מוסרי חז״ל שבתורה שבעל פה, וכיו״ב. וכמו שמצינו בפרשת הקהל, שכתוב בה הקהל את העם האנשים והנשים והטף, שהמלך היה קורא ספר משנה תורה באזניהם. ודוקא פירושי המקראות בעומק והבנה אסור לכתחלה.

מג אשה שמגדלת בניה לתורה ומחנכת אותם ללמוד תורה, ומעודדת את בעלה ללמוד תורה, שכרה הרבה מאד, שהיא חולקת שכר עמהם, וכמו שאמרו (בסוטה כא.) דפלגן בהדייהו. וכן אמרו (בברכות יז.) גדולה הבטחה שהבטיח הקב״ה לנשים יותר מן האנשים. שנאמר (ישעיה לב) ״נשים שאננות קומנה שמענה קולי בנות בוטחות האזנה אמרתי״, והכי אמר ליה רב לרבי חייא, הני נשי במאי זכיין, באקרויי בנייהו לבי כנישתא ובאתנויי גברייהו בי רבנן ונטרין לגברייהו עד דאתו מבי רבנן. (שנותנות רשות לבעליהן ללכת לבית המדרש, ואף ללמוד תורה בעיר אחרת. רש״י). וכן אמרו ביומא (עז.) כן יתן לידידו שנא, אמר ר׳ יצחק אלו נשותיהם של תלמידי חכמים שמנדדות שינה בעוה״ז וזוכות לחיי העולם הבא.

מד מצות עשה ללמד את בנו תורה, שנאמר: ולמדתם אותם את בניכם לדבר בם. וכן חייב ללמד את בן בנו, שנאמר, והודעתם לבניך ולבני בניך. וכן מצוה על כל חכם מישראל ללמד תורה לתלמידים, שנאמר ושננתם לבניך, ואמרו בספרי (ס״פ ואתחנן), לבניך אלו תלמידיך, שכן אתה מוצא בכל מקום שהתלמידים נקראים בנים, שנאמר (מלכים ב, ב ג), ויצאו בני הנביאים, מכאן לתלמידים שנקראים בנים. והרב קרוי אב, כמו שאמר

אלישע (מלכים ב, ב יב) אבי אבי רכב ישראל ופרשיו. (וכן פסק הרמב"ם פ"א מהל' ת"ת הלכה ב). והמלמד את בן חבירו תורה זוכה ויושב בישיבה של מעלה. (בבא מציעא פה.). וכל המלמד את בן עם הארץ תורה, אפילו הקדוש ברוך הוא גוזר גזירה, הוא מבטלה בשבילו, שנאמר (ירמיהו טו יט), ואם תוציא יקר מזולל כפי תהיה. ובגמרא סנהדרין (צט:) אמרו: "כל המלמד את בן חבירו תורה כאילו עשאו".

מה חייב אדם לחנך את בניו לתלמוד תורה, משחר נעוריהם, כמו שנאמר (משלי כב, ו), חנוך לנער על פי דרכו גם כי יזקין לא יסור ממנה. ולכן משיתחיל התינוק לדבר על אביו ללמדו פסוק (דברים לג, ד), תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב, ופסוק (דברים ו, ד), שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד. ואחר כך מלמדו פסוקים פסוקים מכל התנ"ך. וירגיל אותו מילדותו לברך ברכות הנהנין, וברכת אשר יצר, ולענות אמן על כל הברכות ששומע. ולא יניח אותו לישון עד שיקרא קריאת שמע לפני שישן. עד שיהיה כבן שש שאז מוליכו אצל מלמד תינוקות. וכן חייב ללמד את בן בנו, שנאמר והודעתם לבניך ולבני בניך. וכן מצוה על כל חכם מישראל ללמד לתלמידים תורה, שגם הם נקראים בנים. [ילקוט יוסף דיני חינוך קטן ובר מצוה עמוד שי].

מו חייבים להושיב מלמדי תינוקות בכל מדינה ומדינה ובכל עיר ועיר ללמד תורה לתינוקות של בית רבן, שעליהם העולם עומד, שאין העולם מתקיים אלא בזכות הבל פיהם של תינוקות של בית רבן, שהוא הבל שאין בו חטא. וכל עיר שאין שם "תלמוד תורה" שלומדים בו תינוקות של בית רבן, מחרימים את אנשי העיר עד שיושיבו מלמדי תינוקות בתלמודי תורה. ואין מבטלים התינוקות של בית רבן מלימודם, אפילו לבנין בית המקדש. ומכניסים את התינוקות להתלמד ב"תלמוד תורה", כשהתינוק כבן שש כבן שבע, לפי כח הבן ומבנה גופו ובריאותו. ופחות מבן שש אין מכניסים אותו ללמוד. ואין לבטל התינוקות של בית רבן מלימודם כלל, חוץ מערבי שבתות וערבי ימים טובים בסוף הימים, וכן בימים טובים אין ללמדם, ורשאי המלמד להכות ברצועה קטנה ילד שובב שמפריע את הלימודים, להטיל עליו אימה, לבל ישוב עוד לכסלה. אבל לא יכהו בחימה שפוכה מכת אויב, מכת אכזרי, שאין הכוונה אלא לחנכו כראוי. לפיכך אין ראוי למנות מלמד תינוקות אלא ירא שמים, היודע לחנך וללמד כראוי.

מז אם היה צריך ללמוד ויש לו בן ללמד, ואין ידו משגת להספיק לשניהם, אם שניהם שוים הוא קודם לבנו, ואם בנו נבון ומשכיל מה שילמד יותר ממנו בנו קודם, ואף על פי כן לא יבטל הוא. [ילקו"י דיני חינוך קטן עמוד שט]

מח אין לבטל תינוקות של בית רבן מהתורה ואפי' לבנין בית המקדש. והמלמד תינוקות צריך להיות ירא ה', ומהיר לקרוא ולדקדק שיעשה מלאכתו באמונה.

מט אשרי אדם המחנך את בניו לתורה וליראת ה' טהורה, ועושה כמיטב יכלתו לחנכם בישיבות. וכל זכויות שעושה הבן במשך חייו הוא וזרעו וזרע זרעו, הכל נזקפים לזכותו של האב הזה. כי "ברא מזכה אבא", וזכות הרבים תלוי בו. אשרי שזה ילד אשרי שזה גידל, ועליו נאמר ישראל אשר בך אתפאר.

נ מנהל בית ספר דתי שקיבל הוראה מהרשות העירונית, שלא לקבל יותר ממספר מסויים של תלמידים לבית ספרו, למרות שביכולתו לקלוט מעבר למספר זה, אין לו להשמע להוראות אלה, ואסור לו לדחות שום תלמיד שרוצה להתקבל בבית הספר, עד קצה היכולת של הקליטה בת"ת, וכל המונע הלכה מפי תלמיד כאילו גוזלו מנחלת אבותיו.

נא מלמד התינוקות צריך שיהיה ירא שמים, מהיר לקרות ולדקדק במקרא, ועושה מלאכת ה' באמונה, לחנך תלמידיו לתורה וליראת ה' טהורה. וידע שאין העולם מתקיים אלא בזכות הבל פיהם של תינוקות של בית רבן, ואין מבטלים תינוקות של בית רבן מלימודם, אפילו לבנין בית המקדש (שבת קיט: והרמב"ם פ"ב מהל' תלמוד תורה הלכה א וב). ואסור למלמד תינוקות להתענות תעניות שאינן חובה, כי בזה הוא ממעט ממלאכת שמים, ואפילו תענית שנוהגים להתענות ביום פקודת השנה (יאר צייט) של ההורים, לא יתענה, כדי שלא יתרשל בלימוד התינוקות. וכן יזהר שלא ישאר ער בלילה עד השעות המאוחרות, שבגלל זה תכבד עליו מלאכת ה'. וכל מלמד שמניח תלמידיו ויוצא, או שמתרשל בלימודם, עליו נאמר, ארור עושה מלאכת ה' רמיה, (ירמיהו מח, י).

נב אם רואה אביו של התינוק, שהמלמד תינוקות מתרשל במלאכת ה', ואינו מתנהג כשורה להשגיח על תלמידיו וללמדם כראוי, יוציא משם את בנו, ויוליכנו אצל מלמד אחר, שהוא מהיר ממנו במקרא ובדקדוק. ולא יתנהג ברחמנות על המלמד בשביל פרנסתו, כי על ידי כך לא ילמד בנו כראוי, ונמצא הוא חוטא לאלהים. ואפילו אם יש כאן מלמד שמלמד תינוקות, ובא אחר טוב ממנו, שמהיר ללמד לקרות בדקדוק, מסלקים את הראשון מפני השני. (ש"ע יו"ד סי' רמה סעיף יח). ועל המלמד להשגיח על חניכיו לשמרם מכל מעשה כיעור, וישגיח היטב עליהם כשהולכים לבית הכסא, גם יתן לבו שלא יתייחדו עמהם אנשים שאינם הגונים, ויהיה מחנינו קדוש וטהור.

נג נכון שהמלמד ילמד התלמידים מספר שעות גם בשבת, אך לא ילמדם דברים שעדיין לא למדו כלל, אלא חוזר על מה שלימדם שיהיו שגורים בפיהם. ואם הם מוכשרים וראויים לכך, ילמדם המקרא עם פירוש רש"י

על התורה, וימשוך לבבם במוסר השכל, לחזקם באהבת התורה, ולעודדם ביראת שמים, ויסביר להם אמונתינו בשכר ועונש כפי אשר ישיג שכלם.

נד מגילת שיר השירים היא קודש קדשים, וכל העולם כולו לא היה כדאי כיום שניתן בו שיר השירים, (ידים פ״ג מ״ה). לכן אין לתרגם מגילת שיר השירים ללשון לועזית, או ללשון ערבית, שאז נראית חס ושלום כשירי עגבים. וכן אסור לתרגם את הזוהר הקדוש והאידרא ללשון לועזית או ערבית, מהטעם הנ״ל. [ואין לתרגם את האידרא גם לעברית. רב פעלים]. ואפילו סתם אגדות הש״ס עיקר המכוון שבהם הוא הפנימיות, מאד עמקו מחשבות רבותינו בהם, ויש אגדות שאי אפשר להבינם כלל כי אם על דרך הסוד. ולכן אסור לתרגם את אגדות הש״ס ללשון לועזית או ערבית.

נה אסור ללמד תורה לגוי, בין תורה שבכתב בין תורה שבעל פה, וגם לדבר עמו בדברי תורה אסור, וכל שכן שאסור לכתוב לו דיני התורה ומצותיה. וכן אסור למכור לגוי ספרי קודש, כמו תנ״ך וכדומה. ואפילו אם יש גוי אחר שילמדו תורה, מכל מקום ליהודי אסור ללמד, שנאמר, מגיד דבריו ליעקב. ואין חילוק בזה בין גוי גדול לגוי קטן, שקטן דמסברי ליה ומיסבר אף-על- פי שאינו בגיל י״ג שנה, דינו כגדול, ורק בפחות מכן מותר ללמדו תורה. ואסור לענות לו על שאלות דתיות, אולם אם מקשה ומתמיה על דת ישראל, מותר להקהות את שיניו, ולהשיב לו מלחמה שערה, בכדי שלא יהיה חילול ה׳, וכמו שכתוב ודע מה שתשיב לאפיקורוס עכו״ם. ומותר ללמד גוי עברית בדקדוק, וכן דיני שבע מצוות בני נח, אף בזמן הזה. וכן גוי הבא להתגייר מותר ללמדו עיקרי התורה והמצוות, ואפי׳ ללמדו בכתב מותר. [יביע אומר חלק ב׳ חלק יורה דעה סימן יז]

נו כיתת לימוד שיש בה תלמידים יהודים וגויים ביחד, מותר למורה ללמד את התלמידים תנ״ך, או תלמוד והלכה, שמפני דרכי שלום אי אפשר להוציאם מהכתה בעת מסירת השיעור. ומכל שכן שמותר למסור דברי תורה והלכה ברדיו, ואף-על-פי שיכול להיות שיש מאזינים לא יהודים המטים אוזן קשבת לדבריו. וכן עיקר.

נז אף-על-פי שבודאי שאין ללמוד תורה בגילוי ראש, מכל מקום אין זה מעיקר הדין, אך יש להזהר בזה מאד, ואפי׳ כשלומד לבד בחדרו. [שו״ת יביע אומר ח״ו חאו״ח סי׳ טו סק״ז]

נח אסור ללמוד תורה מפי חכם שאינו הגון במעשיו, שנאמר (מלאכי ב ז), כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך ה׳ צבאות הוא, אם הרב דומה למלאך ה׳ צבאות, יבקשו תורה מפיהו, ואם לאו לא יבקשו תורה מפיהו. (חגיגה טו:). ולכן אסור למנות מגיד שיעור בהלכה ובאגדה אדם אשר לימד תורה במשך שנים רבות בבית מדרש לרבנים

קונסרבטיבים, או רפורמים ח״ו, שאפילו אם האיש הזה שומר תורה ומצוות כדת, בהולכו ללמד תורה לסטודנטים, אשר ברובם מכשילים את הרבים ומחטיאים אותם, בשמשם דוגמא רעה בכל הליכותיהם, ומחבלים כרם ה׳ צבאות, הורעה חזקת יראת שמים שלו, ואינו ראוי ללמד תורה ברבים ולבשר צדק בקהל רב.

נט אסור ללמד תורה לתלמיד שידוע שאינו הגון במעשיו, אמרו חכמים (חולין קלג.) כל השונה לתלמיד שאינו הגון כאילו זורק אבן למרקוליס, שנאמר (משלי כו ח), כצרור אבן במרגמה כן נותן לכסיל כבוד. ואין כבוד אלא תורה שנאמר (משלי ג לה), כבוד חכמים ינחלו. וכן אמרו (חולין שם), כל השונה לתלמיד שאינו הגון נופל בגיהנם. אלא אם היה התלמיד הולך בדרך לא טובה מחזירים אותו למוטב ומנהיגים אותו בדרך ישרה ואחר כך מכניסים אותו לבית המדרש ומלמדים אותו תורה. (הרמב״ם פ״ד מהלכות תלמוד תורה, טושו״ע סי׳ רמו סעיף ז). אבל סתם אדם הוא בחזקת כשרות, ומצוה ללמדו תורה, שעל ידי כך יתחזק ביראת ה׳ ויהיה צדיק וישר. ואף אם הוא אינו הגון במעשיו, אם יש לתלות שהוא כתינוק שנשבה בין הגויים מצוה לקרבו לצור מחצבתו, ולחזקו בתורת ה׳. שהמאור שבה יחזירו למוטב. ושב ורפא לו.

ס ראוי ונכון לשנן לשון הקודש, גם לתושבי חו״ל, כדי שהתפלה והתלמוד תורה שבפיהם שבלשון הקודש יהיו מובנות היטב להם, ומצוה גוררת מצוה, שעל-ידי כך יהיו מסוגלים לעלות לארי״י, ולא יסבלו חבלי קליטה. ויעשו הכל על פי הנחיית הרבנים ומורים יראי שמים החרדים לדבר ה׳.

סא אסור לצאת מארץ ישראל לחוץ לארץ בשביל ללמוד תורה ביציאה שלא על מנת לחזור לארץ. [יחוה דעת חלק ד׳ סימן מט עמוד רנ].

סב תלמיד חכם היודע בעצמו על דבר הלכה שהוא כן, והדבר ברור בעיניו בירור גמור ומוחלט, מותר לו לתלות שמועתו זו ששמע כן מרבו, (אף בתלמיד גמור) אף-על פי שלא שמע כן מרבו, כי היכי דליקבלו מיניה. ואף אם אומר זאת מסברתו, ואינו מפורש בשלחן ערוך. אבל אם יש לו ספק כל שהוא קל שבקלים אם כן הוא ההלכה, אסור לו לתלות הדבר ברבו, אף שכן נראה לו להלכה. [שו״ת יביע אומר ח״ב חלק חו״מ סי׳ ג׳ אות ז׳]

סג הדבר פשוט וברור שאין לרב מורה הוראה להתיר איסור כל שהוא, כדי שלא יכשלו הרבים באיסור חמור יותר, ואפי׳ להתיר איסור דרבנן קל, אינו מותר גם כשהוא נעשה להציל מאיסור גדול יותר. אבל אם אין הרב מתיר במפורש את האיסור הקטן, ורק אומר שהדבר השני הוא איסור חמור יותר, וזה איסור קל יותר, אין בזה איסור. [שו״ת יביע אומר חלק ד׳ חלק יורה דעה סימן ז׳ אות א׳]

סד תלמיד חכם שנבחר לכהן כרב מקום מסויים, רשאי לפי הדין לעקור לעיר שנבחר בה, שכיון שהחליט לצאת ממחנה קודשו, אינו חשיב עוסק במצוה, ואין בזה אין מעבירין על המצוות. [יחוה דעת חלק ב' סימן ט עמוד מז].

סה יש נוהגים בכמה ערים בישראל שממנים מורה הוראה לאיסור והיתר, מלבד בית הדין ששופט בין איש לרעהו, ובין איש לאשתו, ויש לנוהגים כן סמך מרבותינו חכמי הש"ס שהנהיגו כן בעצמם. [יבי"א חלק ד' חיו"ד סימן יח]

סו בזמן הזה שהצבור משלמים את המס, לכולי עלמא אין התלמידי חכמים צריכים לפרוע את המס, ורק כשהמלך או באי כוחו גובים מכל אחד ואחד, ובאים ונוטלים מהתלמידי חכמים, אין הצבור חייבים לפרוע להם מה שגבו. ואסור לפי ההלכה להטיל מס על תלמידי חכמים, גם על ריוח שהשיג התלמיד חכם על-ידי משא ומתן, והרויח מעסקיו. [שו"ת יחוה דעת חלק ה' עמוד רצח]

סז ראוי ונכון שכל תלמיד חכם אשר חננו ה' דעת וספרים שישתדל להועיל לרבים, לאסוף כעמיר גורנה, ולזכות הרבים, ולהעלות חידושי תורתו על הכתב, לחוקקם על ספר, וכמו שרמזו: "וקנה" (ק' בקמ"ץ) לך חבר. ועל-ידי כתיבתו יתעורר יותר לזכירת הדברים. אולם מצינו כמה מחכמי ישראל שלא העלו חידושיהם על הכתב, והסתפקו רק במה שלימדו חכמה ודעת בעל-פה. אבל נכון יותר לכתוב את חידושיו, שהם לדורי דורות. ומחבר שקיבל על עצמו טורח הכתיבה וההדפסה, זכותו לאסור על אחרים הדפסת ספריו, שיש אומרים שעל-ידי כתיבתו התורה נעשית שלו. ומכל שכן שהוא אסור על-פי חוק כלל עולמי, ובזה דינא דמלכותא דינא.

סח בארץ ישראל לא נשמע כלל מנהג שנהגו בחו"ל שלא ילמדו תורה בליל חג המולד של הנוצרים, ובכל הישיבות והכוללים שלנו לומדים תורה כרגיל אף בליל אידם, מבלי לחוש כלל למנהג זה. [שו"ת יבי"א ח"ז חלק יורה דעה סימן כ']

סט בענין מצות הקהל, גם בזמנינו ראוי לעשות "זכר למצות הקהל". ודבר טוב הוא, כי נאספים שם כחמשה או ששה רבבות מישראל, ויש במעמד זה קידוש ה' ברבים. ובפרט שנוהגים שאחרי שמסיימים את סדר היום מקבלים עליהם עול מלכות שמים, מפי רבבות אלפי ישראל. ברוך המקדש שמו ברבים. אך קריאת התורה יקראו בלי ברכה שאין ברכות מעכבות. [יביע אומר חלק י' חיו"ד סימן כב עמוד רלג].

ע אין ספק שאין לנו לזוז מכל מה שקבעו חז"ל במה שנוגע להלכה, כי רוח ה' דיבר בם ומלתו על לשונם. אפילו בדברים שחכמי המדע והטבע חולקים עליהם, ולא נפנה אל רהבים ושטי כזב, ולא כמקצת מחכמי

הדור אשר נטו קו לחוש לדברי חכמי המדע. ויש לדבר על לבם ולהטות למוסר אוזנם לבל יסורו מדברי חז״ל, אפילו על ימין שהוא שמאל ועל שמאל שהוא ימין. [יביע אומר חלק י׳ חיו״ד סימן כד עמוד רלח].

הלכות צדקה

סימן רמז, רנט - קצת מהלכות צדקה

א מצות עשה ליתן צדקה כפי השגת ידו, וכמה פעמים נצטוינו במצוה זו, ואף על פי כן אין מברכים על מצוה זו מכמה טעמים. [ילקוט יוסף על הלכות ציצית, מהדורת תשס״ד סי׳ ח׳ הע׳ יט]. והמעלים עינו מהצדקה עובר בלא תאמץ את לבבך ולא תקפוץ את ידך. ונקרא בליעל, וכאילו עובד אלילים, ומאד יש להזהר במצוה זו. [שלחן ערוך סימן רמז]. ולעולם לא יבוא לאדם היזק על ידי שנתן צדקה, שנאמר, והיה מעשה הצדקה שלום. וכל המרחם על העניים הקב״ה מרחם עליו, והצדקה דוחה את הגזירות הקשות, וברעב תציל ממות. ולעולם יהיו עניים בני ביתך. ואדם הפותח את ידיו ליתן צדקה נפתחים לו שערי שמים לקבל תפלתו. [בעל הטורים]. והצדקה דוחה את הגזירות, ומאירה לכל השבוע בסוד וצדקתו עומדת לעד, אך מצוה אחרת אינה מאירה כי אם יום אחד. [האר״י].

ב כל אדם חייב ליתן צדקה, אפילו עני המתפרנס מן הצדקה חייב ליתן ממה שיתנו לו, ומי שנותן פחות ממה שראוי ליתן, בית דין היו כופין אותו ומכין אותו מכת מרדות עד שיתן מה שאמדוהו ליתן. ויורדים לנכסיו בפניו, ולוקחים ממנו מה שראוי לו ליתן.

ג אין לגבאי צדקה לקחת צדקה מנשים וילדים אלא דבר מועט, אבל לא דבר גדול שיש לחוש שהבעל והאב לא הסכימו לזה. והכל לפי עושר האדם. ואם האשה השכירה מלמד לבן, והבעל ידע מזה ושתק, שמע מינה ניחא ליה בזה, ומותר למלמד ליקח קצבה זו.

ד הרוצה לזכות לעצמו יכוף יצרו הרע וירחיב ידו, וכל דבר שהוא לשם שמים יהיה מהטוב והיפה. אם בנה בית תפלה יהיה נאה מבית ישיבתו. וכן על זה הדרך.

ה בזמן הזה אין צריך לדקדק שלא ליתן צדקה למי שיש לו מאתים זוז, שלא נאמר שיעור זה אלא בימיהם, אבל עכשיו יכול ליטול צדקה עד שיהיה לו קרן כדי שיתפרנס הוא ובני ביתו מהריוח. [וע״ש בהגהות הגר״א שכתב, שהשיעור הזה עד שנה אחת].

ו יש להעדיף ליתן צדקה לבן תורה היושב ועוסק בתוה״ק, שכבר אמרו חכמים, אם בקשת לעשות צדקה עשה עם עמלי תורה. וקרוב קרוב קודם. ואב שזכה שבנו יהיה בן ישיבה העוסק בתורה, חייב להשתדל ולהתאמץ לתמוך בידו כפי כוחו, ויכול לתמוך בו ממעשר כספים ומכספי צדקה. אך לא יתן את כל הצדקה לבן, אלא יתן חלק לעניים אחרים. וכן מי שפתח תכנית חסכון לבנו כדי לתמוך בו כאשר יינשא, מותר לו ליקח חלק מכספי מעשר כספים, כדי לעזור לבנו שהוא בן תורה, אך לא יתן את כל המעשר כספים שלו לבנו, אלא יחלק קצת גם לעניים בני תורה אחרים. [ילקו״י דיני חינוך קטן עמוד שיא]

ז טוב ליתן צדקה לעני קודם כל תפלה, שנאמר אני בצדק, דהיינו צדקה, ואחר כך אחזה פניך. וצריך ליתן הצדקה בסבר פנים יפות, בשמחה ובטוב לבב, ואם נתן לעני בפנים זעופות הפסיד זכותו, ואפילו נתן סכום גדול, ועובר על לאו של ולא ירע לבבך בתתך לו. ועני המבקש צדקה יש להשתדל שלא להשיב פניו ריקם, ויתן לו אפילו סכום קטן.

ח מותר ליתן צדקה בלילה, ולדעת האר״י ז״ל אין ליתן צדקה בלילה שהוא זמן דינים בעולם, ומה שאמרו ליתן בערבית, היינו כשמתפלל מבעוד יום. ובשער הכוונות מבואר, שעיקר נתינת הצדקה בשחרית, אבל במנחה שהוא זמן הדינים, אינו כל כך מוכרח כמו בשחרית. מכל מקום היה נוהג האר״י ז״ל לתת צדקה במנחה, אבל לא בערבית. ומכל מקום מעיקר הדין אין להקפיד בזה, ואם נתן לקופה של צדקה בלילה, ישא ברכה מאת ה׳. וכן מותר לעשות ״פדיון הבן״ בליל שלשים ואחד להולדת הבן הבכור. וכן המנהג. ולכן אין מצות הצדקה נחשבת למצות עשה שהזמן גרמא, ונשים חייבות במצות צדקה. [ילקוט יוסף על הלכות פסוקי דזמרה מהדורת תשס״ד סימן נג, ובשארית יוסף חלק ב׳ סימן נג, יחוה דעת חלק א׳ סימן מו עמוד קלז. יביע אומר חלק ט׳ חיו״ד סימן טו עמוד רצד].

ט הנוהג להפריש מעות מעשר ממשכורתו, ומכל רווחיו, רשאי לנכות מדמי המעשר דמי פרנסת וכלכלת בניו ובנותיו הגדולים היתרים על גיל שש שנים, אפילו אם הם סמוכים על שלחנו. והזן את בניו ובנותיו נחשב כעושה צדקה בכל עת. [יחוה דעת חלק ג׳ סימן עו עמוד רנב]. וכן רשאי לסייע ממעות מעשר בהוצאות נישואי בניו ובנותיו, כגון לצורך דירה ורהיטים, כדי שיוכלו לבנות את ביתם. וכל שכן כשבניו ממשיכים לעסוק בתורה בכוללים הרבים אשר נתברכנו בהם. וכן כשבנותיו נישאות לתלמידי חכמים השוקדים באהלה של תורה, שמצוה גדולה היא לפרנסם בכבוד, וצדקה גדולה היא, והקרוב קרוב קודם.

י לדידן אין חיוב גמור ליתן מעשר כספים ממשכורתו, אך רבים נוהגים ליתן מעשר כספים ורואים בזה סימן ברכה. ומה טוב ומה נעים שהרוצה להפריש מעשר מכל רווחיו, וממשכורתו, יתנה מראש לפני שיבוא לו הריוח או המשכורת, שיוכל לעשות במעות המעשר כל מצוה שירצה כפי ראות עיניו. ואם לא התנה כן בפירוש, יעשה התרה בפני שלשה על שלא אמר שהוא מפריש המעשר בלי נדר, ואחר שיתירו לו יתנה התנאי הנ״ל. ואם שעתו דחוקה מבחינה כלכלית, ואין ידו משגת לנהוג מעשר כספים מכל משכורתו או רווחיו, יתנה מראש שיתן המעשר רק לאחר ניכוי הוצאות ביתו. אבל מי שחננו השי״ת בעושר, יאחז צדיק דרכו לתת כל המעשר לעניים ולאביונים לעמלי תורה ולישיבות הקדושות. [יחוה דעת חלק ג׳ סימן עו עמוד רמט, ועמוד רנו, וחלק א׳ סי׳ פז עמ׳ רמט].

יא מותר ליתן מכספי מעשר תשלום עבור מלמד לבנו המלמדו תורה, או להחזקת בניו בישיבות הקדושות. [יחוה דעת ח״ג סי׳ עו עמ׳ רנג בהערה]. ומי שחתם על הוראת קבע לישיבה מסויימת, והישיבה שבה הבן לומד מבקשים ממנו שיתרום להם, מותר לו לבטל את הוראת הקבע שנתן לישיבה הראשונה, כדי להעביר את התמיכה לישיבה שבה הבן לומד.

יב הקונה קרקע על דעת שיעשנו הקדש, ולא הוציא מפיו כלום, יש אומרים שכיון שגמר בלבו לתת לצדקה או להקדש, חייב ליתן. ויש מי שאומר, שאף על פי שכתוב כל נדיב לב עולות, חולין מקדשים לא ילפינן, ובזמן הזה כל הקדש יש לו דין חולין, שאין עתה הקדש לבדק הבית, ואינו אלא לצדקה, הילכך כל שלא הוציא בשפתיו אינו כלום. [יחו״ד ח״ו סי׳ נב]

יג יהודי נדיב מבבל שתרם ״קרן״ שפירותיו יהיו קודש להחזקת תלמודי תורה שבעיר בגדאד, וכעת כמעט כל יהודי בגדאד עלו לארץ, העיקר לדינא שאפשר שהפירות יהיו מעתה להחזקת הישיבות שבארץ ישראל, שלומדים שם גם מן העולים מבבל לירושלים. [יביע אומר חלק ט׳ חיו״ד סימן יד עמוד רצב].

יד כשמוכרים את המצוות אסור להעלות את המחיר רק במטרה שחבירו יוסיף ויתן יותר, שהוא בכלל מה שאמרו בגמרא, בשביל ד׳ דברים נכסי בעלי בתים נמסרים למלכות, ואחד מהם על שפוסקים צדקה ברבים ואינם נותנים. והיינו שבעלי בתים מנהיגי הקהלה פוסקים צדקה מרובה ברבים, כדי שאחרים יתנו יותר, ואין נותנים הצדקה. [מהרש״א. וע׳ במנחת יצחק ח״ג סי׳ צז].

טו כסף צדקה שהיה מונח זמן רב בקופת צדקה, ולא באו לרוקנה, ואין אפשרות להשיג את הכתובת, מן הראוי להישאל עליהם אצל חכם מעיקרו של נדר, ויתנו את הכסף שבקופה למוסדות אחרים מעין אותה מטרה של הקופה. [ציץ אליעזר ח״ה סימן יג].

הלכות מילה

סימן רס - הלכות מילה - סדר ליל הברית

[פרק א' - מתוך הספר שובע שמחות ח"ב]

א לילה שלפני יום המילה, נקרא ליל "ברית יצחק" ובכמה מקומות נהגו להיות ניעורים כל הלילה ולעסוק בתורה אצל התינוק. וקבעו סדר לימוד מיוחד ללילה זה, ומנהגינו להביא לבית עשרה אנשים לקרוא את סדר הלימוד. ומה טוב ומה נעים שיהיו נוכחים שם תלמידי חכמים להשיח בדברי תורה. ויש שנהגו להדליק נרות בלילה הזה, ושמחים ושרים בו. [ילקו"י שובע שמחות חלק ב עמוד ה]

ב אין חובה לעשות סעודה בליל הברית עם נטילת ידים ופת, אלא אפשר על ידי טעימת מיני תרגימא בלבד. ואם בכל זאת אוכלים פת, אין הסעודה נחשבת לסעודת מצוה, ולכן אחר ראש חודש אב אסור לאכול בשר בסעודת ליל הברית. [ילקו"י שובע שמחות ב עמוד ח]

ג בעת שעורכים בבית לימוד "ברית יצחק", ויש שם עשרה אנשים גדולים, או בעת סעודת המילה, תעמוד היולדת בפתח, ותברך בשם ומלכות: "ברוך אתה ה' אלוקינו מלך העולם הגומל לחייבים טובות שגמלני כל טוב". ויענו אמן, ואחר כך יאמרו "האל שגמלך כל טוב, הוא יגמלֵך כל טוב סלה". [ולכתחלה צריכה לברך בעמידה]. ואין הבעל יכול לברך בשביל אשתו, אלא אם כן נתחייב גם הוא לברך ברכת הגומל, כגון שהיה חולה, או נסע מעיר לעיר שיעור 72 דקות, ואז אם אשתו שומעת את הברכה, (מעזרת נשים וכדומה), ומתכוונת לצאת ידי-חובה, וגם הוא מתכוין להוציאה ידי-חובה, האשה יוצאת ידי חובה בברכתו. [ילקו"י שובע שמחות חלק ב עמוד י]

ד אמרו חכמים, אשתו ילדה זכר מברך הטוב והמטיב. אולם לא נהגו העולם לברך ברכה זו, ומסתפקים במה שאבי הבן מברך שהחיינו בשעת המילה. [ילקו"י שובע שמחות ב עמוד יא]

ה אם נדחית המילה מפני חולי התינוק, יש לקיים את הלימוד בליל הברית, ולא בליל השמיני ללידה. ואם חלה המילה בשבת, יש מקדימים את הלימוד ללילה שישי, וטוב יותר שגם בליל שבת יביא עשרה לביתו

שיקראו את סדר התיקון. [ילקו"י שובע שמחות ב עמוד יא]

סימן רסא - מצות המילה

[פרק ב']

א מצות עשה לאב למול את בנו, וגדולה מצוה זו משאר מצות עשה, שיש בה צד כרת כשיגדל ולא ימול. וגם נכרתו עליה י"ג בריתות בפרשת מילה. ולא נקרא אברהם אבינו שלם עד שנימול. ובזכות המילה נכרת לו ברית על נתינת הארץ, והיא מצלת מדינה של גיהנם, כמו שאמרו חכמים (עירובין יט.) שאברהם אבינו מציל מגיהנם היורדים לשם, לבד ממי שלא נימול. וכל המיפר בריתו של אברהם אבינו והניח ערלתו או משכה, אף על פי שיש בו תורה ומעשים טובים, אין לו חלק לעולם הבא. [ילקו"י שובע שמחות ב עמוד יב]

ב ענין מצות מילה הוא שחותכין הערלה המחפה ראש הגויה, ופורעין קרום רך שלמטה ממנה. והפריעה היא מגוף המצוה, ולכן אמרו מל ולא פרע כאילו לא מל. [שם עמוד טז]

ג מוהלים שעושים המילה והפריעה בבת אחת בסכין של המילה, אין למחות בידם, שמצד הדין אפשר לעשות המילה והפריעה בבת אחת על ידי כריתת שתי העורות של המילה בסכין של המילה, ושכן מבואר בתשובת רבינו האי גאון, ואף בשבת שפיר דמי, ומכל מקום טוב לכתחלה שלא לשנות מן המנהג, שאת הפריעה עושים בצפורן דוקא. שכן הוא מנהג רוב המוהלים, ומנהג ישראל תורה היא, זולת בנער גדול שאי אפשר לעשות הפריעה בצפורן, יש לעשות הפריעה באיזמל או במספרים. [שובע שמחות ב עמוד יח]

ד אם האב לא מל את בנו, חייבים בית דין למולו. ואם לא מלוהו בית דין, חייב הוא למול את עצמו כשיגדיל, [או לדאוג לכך שהמוהל ימול אותו]. ואם לא מל חייב כרת. [שם עמו' יט]

ה אין מלין אדם שלא מדעתו, אלא אם כן עבר האב ולא מל את בנו, וגם בית דין לא מלוהו, שאז מלין אותו בעל כרחו. [ילקו"י שובע שמחות ב עמוד כא]

ו אין האשה חייבת למול את בנה, כי החיוב הוא על האב. ומכל מקום יש לה להשתדל שיהא בנה נימול. [ילקו"י שובע שמחות ב עמוד כב]

ז אם עבר המוהל ומל את הבן שלא מדעת האב, אם האב מוהל צריך המוהל ליתן לו עשרה זהובים, כדין חוטף מצוה מחבירו. אבל אם אבי הבן כיבד מוהל אחר, ובא אחר וחטף ממנו את המצוה, פטור מלשלם לו.

ובלאו הכי בזמן הזה אין בית דין מגבים סכום זה, [ורק אם תפס אין מוציאין ממנו]. [ילקו״י שובע שמחות ב עמוד כג]

ח אם הילד יתום מאב ואבי האב חי, צריך לדאוג למול את נכדו, דבני בנים הרי הם כבנים. אבל אבי האם אינו חייב למולו, כיון דבני בנות אינם כבנים, אלא חיובו כמו כל אדם מישראל. [ילקו״י שובע שמחות ב עמוד כד]

ט ראוי ונכון שהמוהלים יקיימו מצוה יקרה זו מבלי ליטול שכר, ולא יקחו אלא שכר ההוצאות של הנסיעות לברית, ולבדיקת התינוק, ושאר הוצאותיו בלבד. ואף שמעיקר הדין יכול לקחת גם שכר בטלה, דהיינו הזמן שביטל ממלאכתו כדי למול, מכל מקום ראוי שלא יקח גם שכר בטלה. ואולם מוהל שאינו רוצה למול בחנם רק בשכר, [שכר ממש ולא שכר ההוצאות] יש לבית דין לגעור במוהל זה. [ילקו״י שובע שמחות ב עמוד כד]

י אם האב אינו יודע למול, ויש כאן מוהל שאינו רוצה למול בחנם רק בשכר, והמוהל מתעקש שיתנו לו שכר על זה, ואין יד האב משגת לתת לו את שכרו, נחשב כמי שאין לו אב שאז בית דין חייבים למולו, ולכן בית דין כופין את המוהל למול כיון שאין אחר שימול. במה דברים אמורים שבית דין כופין אותו למול, בזמן שאין יד האב משגת לתת למוהל את שכרו, אבל אם ידו משגת לתת לו את שכרו והבטיח למוהל, חייב האב לתת למוהל את שכרו ולא כופין למוהל שימול בחנם. וכל שכן שצריך ליתן לו הוצאותיו. [שם כה]

יא אם יש ב׳ מוהלים, ואחד מהם מוכן למול בחנם, ואבי הבן מתעקש למול אצל השני מצד חכמתו ובקיאותו, רשאי המוהל לקבל שכר, אף שגם בזה ראוי והגון שלא ליטול שכר עבור קיום המצוה. [ילקו״י שובע שמחות ב עמוד כה]

יב אם המילה נערכת בעיר אחרת, והמוהל צריך לטרוח מעיר לעיר ולהתבטל ממלאכתו, וגם מפסיד הוצאות הנסיעה, רשאי המוהל ליטול שכר בטלה והוצאות הדרך. [שם עמוד כה]

יג מוהל שהוא מחלל שבת בפרהסיא שהיה נוהג במכונית הפרטית שלו, כדי להגיע לעשות ברית מילה, מקצה העיר ועד קצה, ומטעם הממשלה אין רשות לשום אדם למול אלא על ידי המוהל הזה. כשאין ברירה אחרת יש מקום להקל למסור לו את בניהם למילה, ולא ימתינו להזמין מוהל מעיר אחרת, אך מי שיכול להחמיר להזמין מוהל ממדינה אחרת שיש שם מוהלים יראי שמים, טוב שיעשה כן, ותבא עליו ברכת טוב. [יביע אומר חלק י חיו״ד סימן כה עמוד רלט].

סימן רסב - זמן הראוי למילה

[פרק ג']

א נאמר בתורה (ויקרא יב, ג): וביום השמיני ימול בשר ערלתו, ולכן יש להזדרז למולו ביום השמיני, ולא לדחות המילה לימים שאחריו, ולבטל מצות וביום השמיני וגו'. אבל אם התינוק חלה והרופאים חוששים לאשר למולו ביום השמיני, יש לדחות המילה, ומיד כאשר יתאפשר למולו יש להזדרז למולו, ולא לדחות המילה. [אלא שפעמים שיש להמתין שבעה ימים מאז שהתינוק נעשה בריא, וכן אין למול מילה שלא בזמנה בימי חמישי ושישי ושבת, וכאשר יבואר להלן]. [ילקו"י שובע שמחות חלק ב' עמוד כו]

ב אין מלין אלא ביום, ואפילו מילה שלא בזמנה אין מלין אותה אלא ביום. ואין מלין אלא משתנץ החמה ביום השמיני ללידתו, עד השקיעה. ואם מל משעלה עמוד השחר [שהוא שעה וחומש בשעות זמניות קודם הזריחה], יצא, ואין צריך לחזור ולהטיף דם ברית. ולכן אם אי אפשר למולו אחר הנץ החמה, שעת הדחק כדיעבד דמי, ומותר למולו משעלה עמוד השחר. [ילקו"י שובע שמחות חלק ב' עמוד כח]

ג אם עבר יום השמיני והאב לא קיים את מצות מילה, אין עליו עונש נידוי, אבל איבד שכר מצוה בזמנה בעולם הבא, שהוא עונש קשה יותר מנידוי, ולכן יש להסביר זאת לאותן טועים שקובעים את מועד הברית ביום שהדבר נוח להם, או ביום שאולם השמחות פנוי. [ילקו"י שובע שמחות חלק ב' עמוד כט]

ד אם התינוק נולד בארה"ב, והגיעו לארץ למולו ביום השמיני כאן, ובגלל הפרשי השעות עדיין לא הגיע יום השמיני, ולפי השעות של ארה"ב עדיין הוא בליל השמיני, אף על פי כן מלין אותו ביום השמיני לפי מקום המילה. [ילקו"י שובע שמחות חלק ב עמוד כט]

ה אף על פי שכל היום כשר למצות מילה, מכל מקום זריזין מקדימין למצוות, ומלין מיד בבוקר, ולכן אין להשהות מצות מילה לאחר חצות היום, בכדי שיבואו המוזמנים ויהיה ברוב עם הדרת מלך, שהרי מצות זריזין מקדימין למצוות, חשובה יותר ממצות ברוב עם הדרת מלך. וראוי להקדים המילה ככל האפשר, ולהשתדל לערוך המילה קודם חמש שעות מהיום, ולא להשהותה לאחר חמש שעות מן היום, שנראה כאילו מצות מילה בזויה עליו חס ושלום. [וכמו שכתב האור זרוע]. [ילקו"י שובע שמחות חלק ב עמוד כט]

ו היכא דאפשר יש לחזר שיהיו עשרה אנשים בעת המילה. אבל היכא דאי אפשר מלין גם כשאין עשרה. ולכן אם מאחרים עריכת הברית לשעות אחר הצהרים, בכדי שיוכלו לקיימה במנין עשרה, שאם יקדים לערוך את המילה בשעות הבוקר ולפני הצהרים, יצטרך לוותר על עשייתה במנין, אפשר להתיר להשהותה כדי לעשותה במנין. ובפרט

שיודע שכולם משכימים למלאכתם ולתורתם, ואפשר שלא יזדמן לו מנין בעת עשיית הברית. [ילקו״י שובע שמחות חלק ב עמ׳ ל]

ז אם חלה המילה בתעניות צבור שאי אפשר לעשות סעודה, לא יעשו את המילה בסוף היום כדי שיעשו הסעודה מיד אחרי הברית בלילה, אלא יעשו את המילה בבוקר, כזריזין המקדימין למצוות, ואת הסעודה יעשו בלילה. ואם קשה לעשות הסעודה במוצאי הצום יכולים לדחותה למחרת הצום. ואם אבי הבן נמצא בבית הכנסת, לא יאמרו וידוי, אלא יתחילו מסדר התחינות ליום התענית. ואם אבי הבן יצא לחוץ, יאמרו גם וידוי. [שם עמו׳ לא]

ח תינוק שנולד בבין השמשות שהוא ספק יום ספק לילה, מונים לו שמונה ימים מהלילה, ונימול ליום השמיני של מחרתו. וכן אם יש ספק אם נולד קודם השקיעה או אחר השקיעה, מונים שמונה ימים מהלילה. ועל אבי הבן לרשום במדוייק את רגע הלידה, וכל שיש ספק בדבר עליו להיוועץ במורי הלכה בדבר קביעת מועד הברית. [שם עמוד לא]

ט תינוק הנימול לשמונה, ואירע אונס שלא הספיקו למולו ביום השמיני עד ששקעה השמש, וכגון שהמוהל נתעכב מלהגיע מסיבת אונס, עד ששקעה החמה, והצבור המתין לו באולם, והכל היה מוכן למילה, שורו טבוח ויינו מזוג, ואם לא ימולו את התינוק יהיה הפסד גדול לאבי הבן וגם כבוד הבריות, יש לסמוך להקל למולו מיד, בזמן בין השמשות, ולא לדחות המילה למחרת, ולבטל מצות עשה של ״וביום השמיני ימול בשר ערלתו״. ורשאים גם כן לברך כל ברכות המילה. משום ספק ספיקא, שמא הלכה כרבינו תם שעדיין יום גמור הוא (עד כשיעור מהלך שלשה מיל ורביע), ואת״ל שהלכה כהגאונים, שמא הלכה כר׳ יוסי (בשבת לה.) דס״ל דבין השמשות של ר׳ יהודה (הוא בין השמשות שלנו) יום הוא, ועוד שמא בכלל הדין של בין השמשות יום הוא. ואמנם אם עבר זמן ״בין השמשות״ והגיע ״צאת הכוכבים״, אין למולו, כי מילה בלילה פסולה, אלא יש לדחות המילה למחרת ביום. [ואין למול גם בזמן בין השמשות של רבינו תם]. [ילקו״י שובע שמחות ב׳ עמוד לב. יביע אומר ח״ו חיו״ד סי׳ כג, וח״ז חיו״ד סי׳ כד אות ו׳. ושם הביא שיש מי שכתב לפקפק על זה דחשיב ספק ספיקא משם אחד, אך כבר דחה זאת בח״ו הנז׳, והוסיף נופך בח״ז, שכל ענין ס״ס משם אחד שמחמירים בו, אינו אלא מדרבנן, כמבואר בהרבה אחרונים, וא״כ אין להחמיר בזה במקום מצות עשה של תורה וכו׳. ע״ש].

י תינוק שמלו אותו בלילה לאחר צאת הכוכבים, אף על פי שביטל מצות מילה כתיקונה, מכל מקום אין צריך לחזור ולהטיף דם ברית למחר. וכדעת מרן הבית יוסף, ושלא כדברי החולקים. [ולדעת הרמ״א אם עברו ומלו בלילה צריך להטיף דם ברית]. [ילקו״י שובע שמחות ח״ב עמוד לד. שו״ת יביע אומר חלק ז׳ חלק יורה דעה סימן כד]

יא אם עברו ומלו את התינוק בתוך שמונה ימים, אין צריך להטיף דם ברית. ונראה שגם הרמ״א מודה לזה. [ילקו״י שובע שמחות חלק ב עמוד לה]

יב מילה הטעונה תיקון שחייבים לעשותו מן הדין, דהיינו ציצין המעכבין את המילה, צריך לעשות את התיקון ביום, ולא בלילה. אבל דברים לשופרא דמילתא, שבשבת אין חוזרין עליהם, כגון הורדת עור הפריעה כשהאבר קטן, יכול לעשותן בלילה. ולכן בשעת הדחק כגון שבא המוהל להחליף התחבושת ורואה ציץ שאינו מעכב, או שנדבק עור הפריעה בחריץ ויש לו טירחה רבה לבוא שוב במיוחד ביום כדי לתקן, וכל שכן אם חושש שאם ימתין עד למחר יכול הציץ להדבק לעטרה ויהא צער לתינוק בשעה שיפרידנו, יכול להורידו אף בלילה. [ילקו"י שובע שמחות ב עמוד לה]

יג מותר לאבי הבן המוהל והסנדק לאכול ביום המילה קודם הברית, ואין זה דומה לשאר מצוות, כמו לולב ובדיקת חמץ, שאסור לאכול קודם קיום המצוה. [שובע שמחות ב עמוד לז]

סימן רסג - דין מילה שלא בזמנה

[פרק ד']

א יש למחות בתוקף ביד המוהלים המקדימים למול את הבן קודם יום השמיני, או מאחרים את המילה לימים אחרים, (בלי סיבה של חולי של התינוק) שהרי מבטלים בזה מצות עשה מן התורה של "וביום השמיני". וכן אם מלין בלילה, לאחר צאת הכוכבים, שמבטלים בזה מצות עשה מן התורה. [ילקו"י שובע שמחות כרך ב' עמוד לט]

ב היו לפני המוהל שני תינוקות למול ואחד מהם הוא מילה בזמנה, והשני הוא מילה שלא בזמנה, מילה בזמנה קודמת, דמקודש טפי, מכיון שמילתו דוחה שבת. במה דברים אמורים ששניהם לפניו, אבל אם הביאו למול את התינוק שאין מילתו בזמנה ועדיין לא הביאו את התינוק שמילתו בזמנה, אין צריך להמתין עד שיביאו את התינוק שנימול בזמנו אלא מלין אותו מיד. [ילקו"י שובע שמחות חלק ב' עמוד לט]

ג היו לפני המוהל שני תינוקות למול, ואחד מהם היה כהן, הכהן קודם שנאמר וקדשתו, שיהא ראשון לכל דבר שבקדושה. [ילקו"י שובע שמחות חלק ב עמוד מ]

ד תינוק שחלה ובברית המילה נדחה, ונתרפא בתוך שבעת ימי האבלות של האב או של האם, יש לערוך את המילה גם בתוך שבעת ימי האבל של הוריו, ואסור בשום אופן לדחות את המילה לאחר ימי האבילות, כדי לקיימה בשמחה. וכל שכן מילה בזמנה שחלה באמצע שבעת ימי האבל, שאין לדחותה, אלא יש לקיים את הברית בתוך ימי האבל של אבי הבן או האמא. [ילקו"י שובע שמחות חלק ב עמוד מ]

ה אבל תוך שבעה ימי אבלות, שהזמינו אותו לישב סנדק, רשאי להיות סנדק, ורשאי אפילו לצאת חוץ מביתו, אבל לא ינעל מנעלי עור. [ילקו״י שובע שמחות ב עמוד מא]

ו יש אומרים שמותר לאבל תוך י״ב חודש לאב ואם, ותוך שלשים יום לשאר קרובים, להכנס לסעודת ברית מילה. וכן עיקר. ואין אצלינו מנהג להחמיר בזה. [כשאין שם כלי שיר]. ומכל מקום המחמיר שלא לאכול בסעודת מצוה כל י״ב חודש לאב ואם, תע״ב. [שם]

ז תינוק בכור שחלה ולא מלו אותו, וכשהגיע מועד הפדיון הבריא והיה אפשר למולו, יש להקדים למולו תחלה, ואחר כך לפדותו. אבל אם עדיין אי אפשר למולו, לא ידחו הפדיון לאחר המילה, אלא יפדוהו ביומו. [ילקו״י שובע שמחות ב עמוד מב]

ח תינוק בכור שחלה ואי אפשר למולו, והגיע מועד הפדיון, והרופא אוסר להוציאו מבית החולים, יעשו הפדיון גם בלא נוכחות התינוק, שאבי הבן יתן חמשה סלעים לכהן ויפדהו. [ילקו״י שובע שמחות חלק ב׳ עמוד מב]

ט וכן תינוק שחלה והמילה נדחית, והבריא ביום הגיעו לשלשים יום, ביום חמישי או שישי, שאין מלין בו מילה שלא בזמנה, יש לפדותו ביומו, ולא לדחות הפדיון ליום א׳ אחר המילה. [ילקו״י שובע שמחות חלק ב׳ עמוד מג]

י מוהל מומחה שכיבדוהו גם בסנדקאות, או אבי הבן שהוא מוהל מומחה ורוצה לזכות בשתי המצוות, גם למול את בנו וגם להיות סנדק, אין בכך כל מניעה, ויכול למול כשהוא יושב בסנדקאות [באופן שהוא מומחה בדבר], ואין צריך לעמוד ולברך. וכן נהגו גדולי ישראל שהיו סנדקים ומוהלים כאחד. [ילקו״י שובע שמחות ב עמוד מג]

סימן רסד - מי הוא הראוי למול

[פרק ה׳]

א הכל כשרים למול, אפילו אשה ואפילו קטן. אך אם יש ישראל גדול שיודע למול, הוא קודם לכולם למול. ויש אומרים דאשה לא תמול, וכן נוהגים. ויש לו לאדם לחזר אחר מוהל ובעל ברית היותר טוב וירא ה׳. ויש לו לאדם להשתדל הרבה שיהיה המוהל אומן וידו קלה. [ילקו״י שובע שמחות חלק ב עמוד מד]

ב עובד כוכבים אפילו אם הוא מהול, לא ימול כלל. [ילקו״י שובע שמחות חלק ב עמוד מה]

ג יש אומרים שאין מועיל שליחות במילה, ולכן על האב להשתדל ולמול את בנו בעצמו. ויש חולקים ואומרים שגם במילה יש שליחות. וכן דעת מרן השלחן ערוך, שכתב, שאבי הבן עומד על המוהל להודיעו שהוא שלוחו. ואמנם אם אבי הבן הוא מוהל מומחה, עדיף שימול בעצמו, אך לא כל אדם מזגו חזק שיוכל למול את בנו, ולכן יש להניח את אומנות המילה למוהל. ואף את החיתוך אם אבי הבן לא התמחה בזה לא יחתוך, כי לפעמים מרוב התרגשות אינו חותך את כל הערלה, וצריך אחר כך לחתוך שוב והתינוק מצטער בחינם. וכן בפריעה הוא מתעכב ועלול לטעות בה. [ילקו״י שובע שמחות ב עמוד מה]

ד מותר לאבי הבן למנות את אביו [הסבא של התינוק] כשליח למול את בנו, דאף על פי שאמרו (קידושין מה:) לא חציף איניש לשויי לאבוה שליח, הכא שאני לפי שעושה הסבא מצוה במילת נכדו, ושייך הוא במצוה זו יותר מאדם אחר. [ילקו״י שובע שמחות ב עמוד מט]

ה יש מי שאומר שאם האב רוצה להיות סנדק, יוכל לכבד מוהל אחר למול את בנו, ונחשב שהאב קיים מצות מילה בידו, כיון שבשעת הסנדקאות הוא מטה את בנו וכופתו וכובש את רגליו לפני המוהל, ובכך מסייע למוהל למול את בנו. [ילקו״י שובע שמחות ב עמוד נ]

ו אם אבי הבן אינו יודע למול בעצמו, ומוהל מומחה מדריכו על החיתוך בלבד, ואביו של אבי הבן דורש מבנו שלא ימול באופן כזה בעצמו, מחשש שמא לא יחתוך עד הסוף של המגן, ויצטרכו לחזור ולחתוך עוד, והתינוק מתבוסס בדמו, ראוי לשמוע לקול אביו בזה, ועדיף יותר שימנה את המוהל לשלוחו, למול את הבן. [ילקו״י שובע שמחות ב עמוד נ]

ז אבי הבן עומד ליד המוהל בעת המילה, מפני שהמילה היא כעין קרבן, וכל קרבן צריכים הבעלים לעמוד על הקרבן. [ילקו״י שובע שמחות ב עמוד נא]

ח מוהל חדש שבקי במלאכת המילה אבל לא מל מעולם, אין לו למול בפעם ראשונה, אלא בנוכחות מוהל מומחה. ואף אם יש חשש שהברית יתעכב עד שיבא מוהל מומחה, ואף יבטלו מילה ביום השמיני, אפילו הכי מי שלא מל מעולם לא ימול לבדו, כי יש בזה חשש סכנה. [ילקו״י שובע שמחות חלק ב עמוד נב]

ט אבי הבן שהבטיח למוהל שהוא ימול את בנו, ואחר כך נודע לו שמוהל זה אינו זריז ומומחה כל כך, ויש מוהלים אחרים שמומחים יותר ממנו, מותר לו לחזור בו ולהביא מוהל אחר. ואפילו אם נשבע שיקח אותו למוהל, מותר להתיר לו את שבועתו על ידי שלשה, שאילו היה יודע שמוהל זה אינו מומחה כל כך, לא היה נשבע. [שובע שמחות ב עמ׳ נב]

סימן רסד - כיצד מלין

[פרק ו']

א כיצד מלין, חותכין את הערלה שהיא כל העור החופה את העטרה עד שתתגלה העטרה. ואחר כך פורעין את הקרום הרך שלמטה מהעור בצפורן, ומחזירו לכאן ולכאן, עד שיראה בשר העטרה, ואחר כך מוצצין המילה עד שיצא הדם מהמקומות הרחוקים, כדי שלא יבא לידי סכנה. וכל מוהל שאינו מוצץ מעבירין אותו. ואחר שמצץ נותן עליה אספלנית, או רטיה, או אבק סמים העוצרים את הדם. [ילקו"י שובע שמחות ב עמוד נג]

ב נהגו למול בסכין. ומכל מקום מעיקר הדין אפשר למול בכל דבר הכורת, אפילו בצור ובזכוכית, חוץ מקרומית של קנה, לפי שקסמים ניתזים ממנה ויבא לידי כרות שופכה. אולם מצוה מן המובחר למול בברזל בין בסכין בין במספריים. [ילקו"י שובע שמחות ב עמוד נד]

ג צריך שהסכין יהיה חד וחלק בלי כל פגימה ככל האפשר, שאף על פי שאין פגימה פוסלת בו, מכל מקום גורם כאב לנימול, שהפגימה קורעת ואינה חותכת. [שם עמוד נד]

סימן רסד - הנהגת אבי הבן והמוהל ביום המילה

[פרק ז']

א יש נוהגים שבעלי הברית, שהם אבי הבן הסנדק והמוהל, אינם עושים מלאכה ביום המילה ויש סמך למנהגם זה, אף שאינו מהדין כלל. [ילקו"י שובע שמחות ב עמוד נה]

ב יש נוהגים שאבי הבן או הסנדק מניחין תפילין בשעת המילה. ויש שקראו תגר על מנהג זה, שמראים זלזול באות ברית, ועל כן נכון יותר שלא להניח תפילין בשעת המילה, ושב ואל תעשה עדיף. וכן ראינו לכמה גאוני עולם שלא היו מניחים תפילין בעת המילה. ומכל מקום הנוהגים להניח תפילין בעת המילה, אין לערער על מנהגם, שיש להם על מה שיסמוכו בשופי. ובראש חודש אחר תפלת מוסף, נכון להמנע מלהניחן בעת הברית. [ילקו"י שובע שמחות ב עמוד נה]

ג נוהגים שאבי הבן והסנדק מתעטפים בטלית בעת המילה, ואם הוא טלית שלהם מברכים עליה "להתעטף בציצית". ואם היא טלית שאולה, מתעטפים בה בלי ברכה. וטלית של בית כנסת מברכים עליה אפילו אם לובשה לצורך עראי, שהרי היא מיועדת לצורך הקהל, ואין בה דין טלית שאולה. וטוב לבדוק את הציציות אם לא נקרעו באופן המעכב לפי

סימן רסה - סדר המילה והברכות

[פרק ח׳]

א כשמביאים את התינוק למילה, אומרים: ברוך הבא בשם ה׳ בקול רם, וקודם שאבי-הבן מברך, אומר פסוק אשרי תבחר ותקרב ישכון חצריך, והעומדים שם אומרים, נשבעה בטוב ביתך קדוש היכלך. [ילקו״י שובע שמחות ב עמוד נז]

ב לכתחלה הקהל צריכים לעמוד בעת המילה. שנאמר: ויעמוד העם בברית, וכן נוהגים, מלבד הסנדק שהוא יושב. אך אין זה חיוב מעיקר הדין. ולכן אם יש שם אנשים חילוניים היושבים בעת המילה, אין,צריך להעיר להם לעמוד, אם יש חשש שהדבר יפגע בהם. [ילקו״י שובע שמחות חלק ב׳ עמוד נח]

ג גם אם אבי הבן מל את בנו בעצמו, מנהגינו לברך ״על המילה״, ולא משנים מנוסח מטבע הברכה לברך למול את הבן. וכן פשט המנהג. ומכל מקום אם בירך למול את הבן, אינו מעכב. [ילקו״י שובע שמחות חלק ב׳ עמוד נח. וראה עוד בשו״ת יחוה דעת חלק ו׳ סימן מד עמוד רמא, ובשו״ת יביע אומר ח״ז בהערה עמוד רמ״ט ור״נ].

ד פשט המנהג בארץ ישראל, אצל כל עדות המזרח והספרדים, שמברכים ברכת ״להכניסו בבריתו של אברהם אבינו״ קודם ברכת המילה, בעת מסירת התינוק מיד אבי הבן לסנדק, נגד פסק מרן השלחן ערוך, וכן ראוי לנהוג. שמנהג זה יסודתו בהררי קודש, וכן מנהג בבל וארצות המזרח, שכן דעת הרי״ף והרמב״ם והגאונים. [ולא ממתינים לברך ברכה זו בין החיתוך לפריעה]. ואין חילוק בזה בין אם האב בעצמו הוא המל את בנו, לבין כשהמוהל הוא שליח אבי הבן, לעולם ברכת להכניסו היא קודם המילה, אלא שעל המברך ברכה זו להזהר שלא ישיח בין ברכת להכניסו בבריתו וכו׳ לבין המילה והפריעה. ומכל מקום אם סח אינו חוזר לברך, מפני שיש פוסקים האומרים שברכת להכניסו היא ברכת השבח, ויש לסמוך עליהם בדיעבד. [ילקו״י שובע שמחות חלק ב׳ עמוד ס. וכ״ה ביביע אומר חלק ז׳ סימן כא. ושם אות ז׳ השיג על מי שכתב לפקפק על מנהג ירושלים בזה. ע״ש].

ה לאחר שאבי הבן בירך את ברכת להכניסו בבריתו וכו׳, עונים הקהל אמן, ולאחר מכן אומרים: כשם שהכנסתו לברית כן תכניסהו לתורה ולחופה למצוות ולמעשים טובים. ואם אבי הבן לא נמצא שם, יאמרו כשם שנכנס לברית וכו׳. [ילקו״י שובע שמחות ב עמוד סג]

ו אבי הבן שנפטר קודם מילת בנו, וכיבדו אחר בסנדקאות, לא יברך ברכת "להכניסו בבריתו של אברהם אבינו". והאמא מברכת ברכת "שהחיינו" מיד אחר החיתוך. ואמנם בירושלים נהגו שהסנדק מברך ברכה זו, כשאבי הבן נפטר. והאמא מברכת שהחיינו מיד אחר החיתוך. [ילקו"י שובע שמחות חלק ב' עמוד סד]

ז על האב והמוהל לעמוד בעת שמברכים. [שובע שמחות חלק ב' עמוד סה]

ח נוהגים לעשות כסא לאליהו שנקרא מלאך הברית, וקודם המילה מניחים את התינוק לאיזה רגע על כסא אליהו, ואומר המוהל: זה כסא של אליהו הנביא מלאך הברית. [שם]

ט יש נוהגים להדליק נר בבית הכנסת, מקום המילה, בשעת המילה. [שובע שמחות ב עמ' סו]

י אין המוהל צריך לעצום עיניו בעת שמברך על המילה, וכן מותר למוהל לאחוז בברית המילה, בעת שהוא מברך על המילה. ואולם המל גדול [או גר גדול] צריך לכסות ערותו בעת הברכה, ורק בקטן פחות מבן תשע הקילו. [ילקו"י שובע שמחות חלק ב עמוד סו]

יא מותר לתפוס בערלה בעת הברכה, אחר שתחב את המגן. [ילקו"י שובע שמחות ח"ב עמוד סז]

יב כשמלין גדול יש להכניס את המגן אחר הברכה כדי שלא לצער את הנימול בחנם. ובלאו הכי הרבה מלין גדול רק על ידי הרדמה. [ילקו"י שובע שמחות חלק ב עמוד סז]

יג אם עשה התינוק את צרכיו הגדולים, באמצע הברכה, אין למוהל להפסיק את הברכה, אלא יסיים אותה. ואם עשה את צרכיו קודם הברכה, טוב שיקנח התינוק היטב, ויזרוק הטיטול לצד, כדי שיוכל לברך. [ילקו"י שובע שמחות חלק ב עמוד סז]

יד אחר החיתוך נותנין את הערלה, בחול או בעפר. ויש נוהגים לומר בעת זריקת הערלה לעפר: ונחש עפר לחמו. [ילקו"י שובע שמחות חלק ב עמוד סח]

טו מה שנהגו מקצת נשים לבלוע את הערלה לאחר המילה, ואומרות שהוא סגולה להרות ולהביא בנים זכרים, יש לבטל המנהג, שהוא איסור גמור לבלוע את הערלה. [ילקו"י איסור והיתר ב' עמ' סז. ושובע שמחות ח"ב עמוד סט. שוב יצא לאור הליכו"ע ח"ו ושם עמוד רכא כתב כדברינו.].

טז מיד אחר שהמוהל מל, [קודם הפריעה] אבי הבן מברך "שהחיינו". ומברכים שהחיינו על כל בן, ולא רק על בן בכור. [ילקו"י שובע שמחות ב עמוד עב]

יז נהגו לומר י״ג מדות מיד אחר ברכת אבי הבן. [ילקו״י שובע שמחות ב עמוד עב]

יח אחר שהמוהל סיים המילה והפריעה, מברכים על כוס יין ״בורא פרי הגפן״, וברכת אשר קידש ידיד וכו׳. [ילקו״י שובע שמחות ב עמוד עב]

יט בברכת אשר קידש נהגו לומר אשר קידש ידיד מבטן, אל חי חלקנו צורנו צַוֵּה להציל ידידות שארנו משחת. [ילקו״י שובע שמחות ב עמוד עג]

כ המברך על כוס המילה, יש לו לטעום מהכוס בסיום ברוך אתה ה׳ כורת הברית, קודם שאומר ״אלוקינו ואלוקי אבותינו קיים את הילד וכו׳״, וקריאת שם התינוק, והפסוקים, כדי שלא יהיה הפסק בין הברכה לטעימה, ומכל מקום אין למחות במי שנוהג שלא לטעום מן הכוס עד סוף בקשת הרחמים והפסוקים, אך כיון שאפשר בנקל מאד בלי שום דוחק לטעום מן היין טעימה כל שהיא קודם בקשת הרחמים, על כיוצא בזה אמרו (ברכות ל.) מהיות טוב אל תקרא רע. וכן פשט המנהג ברוב ככל הרבנים המברכים פעה״ק ירושלים ובארץ ישראל לטעום מן היין שבכוס קודם בקשת הרחמים, וכן נהגו כמה גאוני עולם. וכן ראוי לנהוג. [שו״ת יביע אומר חלק ז׳ סימן כג. ושם אות ג עמוד רנד ורנה, בדין העונה קדיש וקדושה בין ברכת המצוה למצוה, או בין ברכת הנהנין לטעימה, אם נקרא הפסק, וצריך לחזור ולברך, או לא. ע״ש. וראה עוד בילקו״י שובע שמחות חלק ב׳ עמוד עד]

כא אין צריך למזוג במים את הכוס שמברכים עליו בעת המילה. וכשאומר המברך: ואומר לך בדמייך חיי, נותן המוהל באצבעו מן היין על שפת התינוק. [שובע שמחות ב עמ׳ עד]

כב בברכה על היין במילה, אין צריך לשתות מלא לוגמיו, ודי בטעימה. וכן המנהג. [עמ׳ עה]

כג יש נוהגים ליטול הדס ולברך עליו ולהריחו. והאשכנזים לא נהגו בזה. [שם עמוד עה]

כד כשיש מילה בשבת והמברך עדיין לא קידש, צריך לשתות רביעית מכוס של ברכה או לפחות מלא לוגמיו בכדי שיצא ידי חובת קידוש בכוס של מילה, ויכוין לצאת בזה ידי חובה. [ילקו״י שובע שמחות ב עמוד עו]

כה אם אין יין כלל, יש לברך ברכת אשר קידש ידיד מבטן בלא יין, כמו שעושים ביום הכפורים כשאין שם מי שישתה את הכוס. [ילקו״י שובע שמחות ב עמוד עו]

כו בשעת ברכת אשר קידש וכו׳ יהיה התינוק מונח על ברכי הסנדק. והאשכנזים נהגו לתפוס את התינוק מעומד, וקורין לזה עמידה לברכות. [ילקו״י שובע שמחות ב עמוד עו]

כז לאחר ברכת אשר קידש ידיד מבטן אומרים תפלה לשלום הילד, כנז', ובתוך תפלה זו נותנים שם לתינוק הנימול. ומנהג ירושלים לומר שיר המעלות אשרי כל ירא ה' לאחר אמירת אלהינו וכו' הנ"ל. ואחר כך אומרים קדיש יהא שלמא, ומנהג יפה הוא.[שם עמ' עז ופב]

סימן רסה - כיבוד בסנדקאות

[פרק ט'] [סעיף יא] [ראה עוד בדינים אלה - לעיל הלכות כיבוד אב ואם פרק ח' עמוד תרנד]

א מנהג ישראל הוא שאחד נעשה בעל ברית לתינוק, ואוחז אותו על ברכיו, והוא הנקרא "סנדק". ויש לו לאדם להשתדל כמה שיוכל להיות סנדק, לפי שדומה מצוה זו למקטיר קטורת. ויפה כח הסנדק מכח המוהל להעלותו לספר תורה ביום המילה [שחל בשני וחמישי]. ומכל מקום בודאי שאין לעשות מחלוקת ח"ו בשביל זה. וגדול השלום. [שם עז]

ב מי שישב סנדק אצל בנו הראשון, יכול לישב סנדק גם אצל יתר בניו, שאין לחוש כלל לשבת סנדק פעמיים, או יותר, אצל אנשים שונים, ומכל שכן אצל בניו וקרוביו. ושומר מצוה לא ידע דבר רע. ומי שישב סנדק פעמיים אצל אדם אחד, אין לחוש לישב פעם שלישית. [ילקו"י שובע שמחות ב עמוד עח. יחוה דעת חלק ג' סימן עז עמוד רסא]

ג נוהגים לכבד בסנדקאות בבן הראשון את אבי הבעל, ובבן השני את אבי האשה. ואם הסבא מוחל על כבודו, אין חיוב לאבי הבן ליתן סנדקאות לאביו של הסבא, אלא אם אביו מוותר על המצוה, חוזרת המצוה לאבי הבן. ואף על פי שמצוה שאבי הבן ישב בעצמו סנדק לבניו, כי מצוה בו יותר מבשלוחו, מכל מקום אבי הבן המכבד תלמיד חכם, לישב סנדק אצל בנו, עדיף טפי. ואם אבי הבן מוהל, ראוי שהוא עצמו ימול את בנו, אלא אם כן יש איזה מניעה מצד איזה סיבה נכונה. [שם עמ' עט]

ד יש להדר אחר מוהל וסנדק היותר טוב וצדיק. ויש לו לאדם להשתדל להיות סנדק בימי השובבי"ם, מפני שהוא תיקון לפגם הברית. ואם אינו טהור נכון שיטבול במקוה קודם מצות הסנדקאות, ולא יגש למזבח בעוד טומאתו בו. ואפילו בשבוע שחל בו מותר לטבול מטבילת מצוה זו. [רב פעלים]. ורבים נהגו לטבול סמוך למצוה אפילו שלא נטמאו. אלא שאין זה אלא ממדת חסידות ומעליותא, ואינו מעכב מלישב סנדק. [ילקו"י שם עמוד פ]

ה טוב ונכון שלא ליתן לילד קטן פחות מבר-מצוה להיות סנדק, שמכיון שמצות הסנדקאות יקרה מאד, ראוי לעשותה על ידי גדול החייב במצוות. אבל אין מניעה שבחור רווק יהיה סנדק אם הוא לאחר בר מצוה, ואין צורך באדם נשוי דוקא. [שובע שמחות ב עמ' פא]

ו נוהגים לעמוד בפני מי שמביא את התינוק לברית. [ילקו״י שובע שמחות ח״ב עמוד פא]

סימן רסה - מנהגי הסעודה

[פרק י] [סעיף יב]

א נוהגים לעשות סעודה ביום שזכה למול את בנו. והדבר ברור שאין סעודה זו מצוה מן התורה. [ילקו״י שובע שמחות חלק ב עמוד פה]

ב נהגו לקחת מנין לסעודת מילה, והיא נקראת סעודת מצוה. ואף על פי כן אם חושש שלא יהיה לו מנין לסעודה, אין לו לדחות בשביל זה בלבד את המילה לעורכה אחר חצות, וכל שכן שאין לדחותה בשביל זה למחרת, שאין הסעודה מעכבת כלל. [ילקוט יוסף שובע שמחות חלק ב׳ עמוד פז]

ג סעודה זו צריך לעשותה לכתחלה בפת, ולכתחלה יאכלו בשר בהמה בסעודה זו, ואם אי אפשר יוצאים ידי חובה בבשר עוף או בדגים. [ילקוט יוסף שובע שמחות ח״ב עמוד פח]

ד בסעודת מילה אין אומרים בזימון ״שהשמחה במעונו״ מפני צערו של הנימול. אבל אם נוכחים באותה סעודה גם חתן וכלה, אומרים שהשמחה במעונו, ואין חוששין לצערא דינוקא. [ילקו״י שובע שמחות ב עמוד פח]

ה הנוהגים לערוך סעודת ברית מילה בבית כנסת, או בבית מדרש, מפני שהמקום הוא מרווח, יש להם על מה שיסמוכו, ובלבד שישמרו על קדושת המקום, ולא יבואו לידי ליצנות וקלות ראש בבית הכנסת, ולא ישתו יין כדי שלא יבואו לידי שכרות ח״ו. וכל שכן שאסור באיסור חמור לבוא לבית הכנסת בבגדי שחץ ופריצות, שהוא עון פלילי, ובפרט בבית הכנסת. [ילקוט יוסף שובע שמחות חלק ב׳ עמוד פט. ילקוט יוסף על הלכות בית הכנסת, ח״ב, במילואים שבסוף הספר]

ו מותר להביא כלי שיר לסעודת ברית מילה, וכל שכן שמותר להשמיע בעת סעודת הברית פסוקי תפלה ותנ״ך מעל תקליטי הגרמפון, אף שמוקלט בהם שם שמים, ובלבד שיהיה הדבר בכובד ראש, ובמקום גילה שם תהא רעדה, אבל אם שומעים זאת בדרך היתול, שחוק וקלות ראש, הוא איסור גמור. [ילקו״י שובע שמחות חלק ב עמוד צב]

ז כל מי שהזמינוהו לסעודת מילה, ולא בא הרי זה בכלל המנודים לשמים. ולכן כשאדם מזמין את קרוביו וידידיו לברית מילה של בנו, אין זה ראוי שיזמינם לסעודה, אלא יודיעם על מועד המילה, ולא יזמין

בפירוש לסעודה. ומכל מקום נכון ללכת לסעודה זו, שכל האוכל בסעודת מילה ניצל מדינה של גיהנם. [ראה להלן לענין הלומד תורה]. [ילקו״י שם עמוד צג]

ח כבר נתבאר לעיל [עמוד תרצד] שתלמיד חכם השוקד על לימודו, יכול להמנע מללכת לסעודת ברית מילה, וסעודת נישואין ואירוסין, כדי שישב ויעסוק בתורה בהתמדה, ומכל שכן לתלמיד חכם שמברר הלכה למעשה, שאין לך מדה טובה הימנה, ולא שייך בכהאי גוונא להכלילו בכלל מה שאמרו חז״ל (פסחים קיג:) : שבעה מנודים לשמים ח״ו. ואמנם אם רואה שבהליכתו לשם יזכה אותם באמירת דברי תורה, או שעל ידי נוכחותו יימנעו מהוללות וליצנות, כדאי הוא להתבטל מלימודו ללכת להתם. [ילקו״י שובע שמחות ב עמוד צג]

ט תלמיד חכם השוקד על לימודו שהוא מוהל, והזמינוהו לערוך ברית מילה, אין ראוי לו להמנע מלמול מטעם ביטול תורה, אף אם יש שם מוהל אחר, כמבואר לעיל. [עמוד תרצה סעיף מד]. [שובע שמחות ב עמוד צה]

י מותר לאכול בשר אחר ראש חודש אב, בסעודת ברית מילה, וכל הקרובים של בעל הברית, רעיו ואוהביו הקרואים לסעודה, רשאים לאכול שם בשר. אבל סתם בני אדם שהולכים לשם אך ורק למטרה זו של אכילת בשר, הרי הם כעושים מצוה הבאה בעבירה. [ילקו״י שובע שמחות ב עמוד צה]

יא שלשה בעלי הברית רשאים לאכול בשר אחר ראש חודש אב במשך כל אותו היום, אף כשאוכלים בביתם, ולא רק בסעודת המילה שעורכים אחר המילה, שיום טוב שלהם הוא. [ילקו״י שובע שמחות ב עמוד צו]

יב מילה שלא בזמנה שנעשית מיד כשהתינוק נתרפא ונתאפשר למולו, מותר לאכול בשר בסעודת המילה, גם אחר ראש חודש אב. אבל אם לאחר שנתרפא התינוק דחו את המילה בכוונה לאחר ראש חודש אב, כדי שיוכלו לאכול בסעודה בשר, הואיל ועבירה היא בידו של אבי הבן שהשהה את הברית, אין לאכול בשר באותה סעודה. [שם עמוד צו]

יג אם עורכים מילה בערב תשעה באב, טוב שיעשו הסעודה קודם חצות היום. [שם עמ׳ צז]

יד אם המילה מתקיימת ביום תענית צבור שאי אפשר לעשות סעודה ביום המילה, יכולים לעשות הסעודה במוצאי התענית, ויש לה דין סעודת מצוה, כמבואר לעיל עמוד תשה סעיף ז׳ בהרחבה. [ילקו״י שם עמוד צז]

טו מותר לעשות סעודת ברית מילה ופדיון הבן בחול המועד, ואפילו בברית מילה ופדיון הבן שנעשה שלא בזמנו, מותר לעשות סעודה בכלי שיר. [שובע שמחות ח"ב עמוד צז]

טז כשעורכים סעודת ברית מילה, או סעודת פדיון הבן בחול המועד סוכות, יש לעשות הסעודה בסוכה, אף אם המוזמנים הם רבים, ואין מקום לכל המוזמנים לאכול בסוכה. ואף על פי שבחתן וכלה כיוצא בזה התירו לאכול בבית, כשאין מקום לכל המוזמנים לאכול בסוכה, מכל מקום בסעודת ברית ופדיון וכדומה, לא התירו, דשאני שמחת חתן וכלה משאר סעודות מצוה. [ילקו"י שובע שמחות ב עמוד צח]

סימן רסה - אמירת וידוי ביום המילה

[פרק יא] [סעיף יג]

א כשיש מילה בבית הכנסת, אין לומר שם וידוי ונפילת אפים ביום המילה, ואפילו אם מתפללים שם כמה מנינים בזה אחר זה, כולם פטורים מלומר וידוי ונפילת אפים. [ילקו"י שובע שמחות חלק ב' עמוד צט]

ב אבי הבן שנמצא בבית הכנסת ביום המילה, או שנמצא שם הסנדק, או המוהל, אף על פי שהמילה נעשית בבית, כל הצבור שמתפללים עמו בבית הכנסת פטורים מלומר וידוי ונפילת אפים לכבוד בעלי הברית, שיום טוב שלהם הוא. ופשוט שמוהל מומחה שיש לו בכל יום מילה, פוטר הקהל מוידוי, אלא אם כן יוצא חוץ מבית הכנסת בעת הוידוי. [שם ק]

ג גם מוהל הנוטל שכר עבור המילה, הנמצא בבית הכנסת, פוטר את הצבור מלומר וידוי, אף על פי שנוטל שכר. [ילקו"י שובע שמחות חלק ב עמוד קא]

ד מקום שנהגו שאם יש מילה בבית כנסת אחת, אין אומרים וידוי ונפילת אפים בכל בתי הכנסת שבעיר, אף על פי שאינו מנהג יפה, מכל מקום אין למחות בידם, שיש להם על מה שיסמוכו. אבל במקום שעדיין לא נהגו כן, כמו בעיר חדשה, אין להם לנהוג כן, שהוא מנהג גרוע, ואין דעת הפוסקים נוחה הימנו. [ילקו"י שובע שמחות ב עמוד קא]

ה בית כנסת שעושים שם מילה בבוקר, משום שזריזים מקדימים למצות, לא יאמרו וידוי ונפילת אפים גם בתפלת מנחה, הואיל ובמקום ההוא עדיין מונחים הכסא של אליהו הנביא מלאך הברית, והפרוכת שעליו, ואור קדושת מצות המילה חופף עליו כל היום, לפיכך אין נופלים על פניהם כל היום כולו. וכן הורו למעשה כמה גדולי עולם. [שם עמו' קא]

ו גם כשהמילה נעשית בבוקר, אם נמצא בתפלת המנחה אחד מבעלי הברית, דהיינו אבי הבן או המוהל או הסנדק, אין לומר וידוי ונפילת אפים, שקדושת ושמחת המצוה נמשכת כל היום. ואם מאחרים את המילה עד סמוך למנחה, יש אומרים שצריך לומר וידוי ונפילת אפים בשחרית, ורק במנחה שהיא התפלה הסמוכה לברית המילה לא יאמרו וידוי ונפילת אפים. אבל יש נוהגים שבכל אופן אין אומרים וידוי ונפילת אפים גם בשחרית. ולדינא, הנכון הוא לומר וידוי ותחנונים בשחרית, אך הנוהגים שלא לומר וידוי יש להם על מה לסמוך ואין לשנות מפני המחלוקת. [ילקו״י שובע שמחות ב עמוד קב]

ז מי שנתבשר שנולד לו בן והוא בעיר אחרת או במדינה אחרת, ואינו יכול להיות נוכח בברית המילה של בנו, אף על פי כן לא יאמר וידוי ונפילת אפים ביום המילה, שבודאי גם הוא שמח שקרוביו מקיימים מצות המילה של בנו בזמנה. ונכון שסמוך לוידוי יצא מבית הכנסת, כדי שיוכלו לומר וידוי לכולי עלמא. [ילקוט יוסף שובע שמחות חלק ב עמוד קב]

ח אם האחד מוהל והשני פורע, כל אחד מהם פוטר הקהל שמתפללים עמו מוידוי ונפילת אפים, אבל המוצץ בלבד אינו פוטר. ויש חולקים. והעיקר לדינא שאין המוצץ פוטר מלומר וידוי. אך המקילים בזה שלא לומר וידוי, אין צריך לגעור בהם, שיש להם לו על מה שיסמוך. [ילקו״י שובע שמחות ב עמוד קג]

ט במקום שיש מחלוקת בקהל אם לומר וידוי ותחנונים או לא, ראוי שאבי הבן והחתן, וכיו״ב, יצאו מחוץ לבית הכנסת בעת שצריכים לומר וידוי ותחנונים, מפני כבוד בעלי הברית והחתן, וגדול השלום. [ילקו״י שובע שמחות ב עמוד קג]

י מעיקר ההלכה אין איסור לומר וידוי ותחנונים אף בימים שאין בהם נפילת אפים, כגון שהיה אחד מבעלי הברית בבית הכנסת. והאומר וידוי בביתו צריך לומר י״ג מדות בניגון כקורא בתורה. ומכל מקום אין לוידוי זה ערך כמו הוידוי שאומרים בסדר התפלה. [שם עמ׳ קד]

יא יום המילה שחל בימי תענית צבור הכתובים בפסוק, הנכון הוא שאבי הבן או המוהל והסנדק, יצאו לחוץ בעת שיגיעו לוידוי, ויחזרו אחר נפילת אפים, וימשיכו עם הצבור את כל אמירת הסליחות, וכמו שנתבאר לעיל עמוד תשו. [ילקו״י שובע שמחות ב עמוד קד]

יב אם מטיפין דם ברית מתינוק שנולד מהול, דינו כמילה שפוטרת את הקהל מלומר תחנון. [ילקו״י שובע שמחות ב עמוד קד]

יג כשיש מילה בשבת בבית הכנסת, או אם נמצא שם אחד מבעלי הברית, יש שנוהגים שלא לומר צדקתך צדק. ויש שנוהגים לומר

״צדקתך״ אפילו אם נמצא בבית הכנסת חתן או אבי הבן וסנדק. וכן דעת מרן אאמו״ר שליט״א. [ילקו״י שובע שמחות ב עמו׳ קד. ילקוט יוסף תפלה מהדו׳ תשס״ד כרך ב׳ סי׳ קלא. אך מה שכתבנו שם סייעתא מסדר טרויש, הנה אחר העיון נראה דאי משום הא לא איריא, וכמו שביארנו במהדורא האחרונה, ודו״ק. ועכ״פ סברא אלימתא איכא]

סימן רסה - ממנהגי בית הכנסת ביום המילה

[פרק יב] [סעיף יא]

א נוהגים להעלות לספר תורה את בעלי הברית, ורמזו על-זה, רוממות אל בגרונם-כשחרב פיפיות בידם. וכשיש בבית הכנסת שני בעלי ברית, בימי שני וחמישי, ושניהם ישראלים, אין להוסיף על מנין העולים, ואין להעלות את שניהם לספר תורה אחר הכהן והלוי, שאין רשאים להוסיף על מנין העולים לתורה בימי החול, אלא יעלה הסנדק בלבד. ומכל מקום מותר לבקש מהכהן לצאת מחוץ לבית הכנסת, כשיש מנין בבית הכנסת מבלעדיו, ויקרא לישראל לעלות ראשון במקום כהן, וכך יוכלו להעלות לתורה את שני בעלי הברית. ואם יסרב הכהן לצאת מבית הכנסת, או שיש שם מנין מצומצם, יאמר השליח צבור: אף על פי שיש כאן כהן יעמוד ישראל במקום כהן. [שובע שמחות ח״ב עמ׳ קה]

ב אם רוצים להוסיף בשבת על מנין העולים לספר-תורה, שיש שם אבי-הבן, וכדומה, ורוצים להעלות לספר תורה עולים נוספים מקרוביו, לכתחלה טוב שהשליח צבור הקורא בתורה יקרא לכל אחד משבעת העולים לחובת היום שלשה פסוקים, או יותר, להתחיל ולסיים בדבר טוב, כדי שיוכל לקרוא בתורה קריאה חדשה לכל עולה נוסף. ואם בכל זאת מחמת ריבוי העולים נדחק לחזור על אותם פסוקים, רשאי לעשות כן אף לכתחלה. [שם עמ׳ קו]

ג יש מוהלים שנהגו לעמוד כשליח צבור ביום המילה, על פי הנאמר: ״רוממות אל בגרונם וחרב פיפיות בידם״. [ילקו״י שובע שמחות ב עמוד קו]

סימן רסה - מילה במועדי השנה ובתעניות

[פרק יג]

א אם יש ברית מילה בראש השנה, מלין בין קריאת התורה לתקיעות. ויש שנהגו שאין המוהל מקנח פיו אחר המילה, ובפה מלוכלך בדם המילה הלח, תוקע בשופר, לערב מצות מילה בשופר. ומילה ביום הכפורים, אם המילה נערכת בבית הכנסת, מלין אחר קריאת התורה קודם אמירת אשרי, כשהספר תורה על התיבה. ומברכים אשר קידש

ידיד וכו׳ בלא כוס. ועורכים הסעודה במוצאי יום הכפורים, ונחשבת לסעודת מצוה. [שם עמ׳ קז]

ב אם יש מילה בפורים, יש אומרים שמקדימים המילה לקריאת המגילה, ויש אומרים שמניחים המילה לאחר כל סדר התפלה, כמו בכל יום, וכן המנהג כסברא אחרונה. [ילקו״י שובע שמחות ח״ב עמוד קז]

ג אם חל ברית מילה בתוך ימי ספירת העומר, מותר לאבי הבן ולסנדק ולמוהל להסתפר ולהתגלח באותו יום, הואיל ויום טוב שלהם הוא. אך לדעת האר״י ז״ל יש להחמיר בזה על פי הקבלה. ואם יש איזו סיבה המונעת אותם מלהסתפר ביום המילה, כגון שהברית בבוקר מוקדם, מותר לבעלי ברית להסתפר אף ביום שקודם למילה, סמוך לערב. וכן כשחל הברית ביום א׳ מותר להסתפר ביום ו׳. [שובע שמחות ח״ב עמוד קח. חזו״ע יום טוב עמו׳ רסד]

ד יש אומרים שבעלי ברית (שהם: אבי הבן, המוהל והסנדק) פטורים מלהתענות ביום המילה שחל בימי תעניות צבור, כמו י״ז תמוז, צום גדליה, ועשרה בטבת. שהואיל ויום טוב שלהם הוא לא גזרו חכמים להתענות בהם. ואין זה דעת הפוסקים הראשונים ז״ל, ולכן העיקר לדינא שבין חתן ובין אבי הבן חייבים להתענות בכל הצומות, ולא יפרשו מן הצבור. ורק אם חלו הצומות בשבת ונדחו ליום ראשון לא ישלימו את תעניתם, לרבות בתשעה באב, אלא אחר חצות היום יאכלו כדרכם, מפני שיום טוב שלהם הוא. ואף על פי שיש מחמירים גם בארבע צומות שנדחו, העיקר בזה כסברת המתירים, וכן ראוי להורות. ועל כל פנים אין לבעלי ברית להתענות שום תענית יחיד, אפילו היה נוהג בו שנים רבות, ביום המילה. וכן בתענית יאר-צייט לאביו ולאמו, שאינו מתענה ביום המילה, ואפילו התרה אינו צריך. [ילקו״י שובע שמחות ח״ב עמוד קט]

ה אם מחלקים את מצות המילה לשני בני אדם, האחד מוהל והשני פורע, וחלה המילה ביום תשעה באב דחוי, שחל בשבת ונדחה ליום ראשון, שניהם מותרים לאכול בט׳ באב דחוי, לאחר חצות היום. [ילקו״י שובע שמחות ח״ב עמוד קי]

ו גם בצום גדליה אין להתיר לבעלי ברית וחתן לאכול ביום התענית, שאין זה חשוב כתענית צבור שנדחה, שמאחר שקבעוהו ליום זה, חשיב כתענית צבור בזמנו, שבעלי ברית מתענים בו. ואמנם אם ראש השנה חל בימים חמישי ושישי, והצום נדחה ליום ראשון, חשיב כצום דחוי שבעלי ברית אוכלים בו, ואינם מתענים. [ילקו״י שובע שמחות ח״ב עמוד קיא]

ז כשיש ברית מילה בימי בין המיצרים, מותר להביא מנגנים בכלי שיר ומנגינה, לכבוד מצות הברית, ואפילו בשבוע שחל בו תשעה באב מותר. וכן בשעת הסעודה. אבל בלילה שלפני יום המילה, שעושים לימוד ״ברית

יצחק״, אין להתיר זולת שירה בפה, החל מי״ז בתמוז. [ילקו״י שובע שמחות ח״ב עמוד קיא]

ח אבי הבן המברך ברכת ״שהחיינו״ בימי בין המיצרים, על המילה, יכול להתכוין בברכתו לפטור פרי חדש, אף בימי החול של ימי בין המיצרים. ואף על פי שבדרך כלל מנהגינו לברך ברכת הנהנין ואחר כך ברכת שהחיינו, כאן רשאי לכוין לצאת ידי חובת ברכת שהחיינו, בברכתו שעל המילה, ולאחר מכן לברך ברכת הנהנין על הפרי ולאוכלו. [ילקו״י שובע שמחות ח״ב עמוד קיא]

ט אבי הבן וסנדק ומוהל שאירע להם ברית מילה אחר ראש חודש אב, או לאשכנזים בימי בין המיצרים, מותר להם להסתפר ולהתגלח לכבוד המילה בכל ימי בין המיצרים, ואפילו לאחר ראש חודש אב. אף אם נהגו להחמיר בזה בשאר שנים. וכל שכן לדידן. ואם חלה המילה בשבוע שחל בו תשעה באב, יש מתירים להם להסתפר ולהתגלח, מכיון שיום טוב שלהם הוא. ויש אוסרים, וכן עיקר לדינא. [ילקו״י שובע שמחות ב עמוד קיב]

י אם חל תשעה באב ביום שבת ונדחה לאחר השבת, או שחל ביום ראשון, מותר לבעלי ברית, שהם אבי הבן המוהל והסנדק, להסתפר ולהתגלח לכבוד המילה, בין בשבוע שלפני תשעה באב, ובין בשבוע שאחריו, הואיל ומן הדין אין בו דין שבוע שחל בו תשעה באב, ולכן גם במקום שנהגו להחמיר, לבעלי ברית יש להקל בפשיטות. [שם עמ׳ קיב]

יא כבר נתבאר לעיל שבעלי הברית, שהם אבי הבן המוהל והסנדק, רשאים לאכול בשר אחר ראש חודש אב בכל סעודותיהם שביום הברית מילה, ולא רק בסעודה הנערכת אחר המילה, ואפי׳ כשאוכלים לבדם בביתם, שיו״ט שלהם הוא. [ילקו״י שובע שמחות ח״ב עמוד קיב]

יב אף במקומות שנהגו בהם בני אשכנז, שלא ללבוש בגדי שבת בשבת חזון, אם חל מילה בשבת חזון, צריכים בעלי הברית ללבוש בגדי שבת, ואין להם לפשוט בגדיהם לאחר המילה, שרק אם חל המילה ביום תשעה באב עצמו, פושטים בעלי הברית את בגדי השבת שעליהם, כשממשיכים בקינות אחר המילה, ובאמירת איוב ואיכה. [שם עמוד קיג]

יג מי שנמצא בתוך שלושים יום לאבלו, ונולד לו בן, צריך להחמיר שלא להסתפר לכבוד המילה, וכן הדין למוהל וסנדק. [ילקו״י שובע שמחות ח״ב עמוד קיג]

הלכות מילה - מילת גר ועכו״ם

[פרק יד]

א גר הבא להתגייר, מותר להרדימו בסם לפני שימול לבל ירגיש בצער המילה. וכן יהודי שלא נימול מאיזה סיבה בקטנותו, ומלין אותו כשהוא גדול, מותר להרדימו לפני המילה. וכל שכן שמותר להרדים את האבר בלבד (שלא כדברי איזה אחרונים שהחמירו בזה). וכן נעשה מעשה להקל. [ילקו״י שובע שמחות ח״ב עמוד קיד]

ב גר שמתו אחיו מחמת מילה, או שיש לו חולי שאסור למולו בינתיים, אין לגייר אותו בטבילה ללא מילה. [ילקו״י שובע שמחות ח״ב עמוד קיד]

ג מעיקר הדין מותר למול גויים, בין ערבים בין נוצרים, במילה ופריעה כדת, כהלכות גוברין יהודאין, ואפילו בחנם מותר, ולא אסרו חז״ל למול את הגויים אלא לצורך רפואה, וגם בזה מותר בשכר, או משום איבה. והמחמיר כדי לחוש לדעת האוסרים, תבוא עליו ברכת טוב. [ילקו״י שובע שמחות ח״ב עמוד קטו]

ד ישראל שנולד לו בן מעובדת כוכבים, והאב רוצה למול את הבן, במקומות רבים אין מלין אותו כלל, מחשש שהדבר יגביר את ההתבוללות. ואמנם מעיקר ההלכה אפשר למולו גם בלי הסכמת האם, שאין זו מילה לשם גירות, אלא כמו מילה של גויים. ואין צריך להמתין למולו עד שיגדל ויתגייר. [והמחמיר בזה תבוא עליו ברכה]. ולכן אין חייבים למולו ביום השמיני, גם כשחל יום השמיני בחול. ופשוט שאסור למולו בשבת. וכן אין מברכים ״למול את הגר״, וכל שכן שאין לברך ״על המילה״, עד שיהיה הדבר בהסכמת האם, משום דולדה כמותה, ואז מילתו הוי כמילת גר. [וגם בזה אין דוחים את השבת]. ומיהו יכולים בית דין שלא לקבל הוולדות הללו לגיירן אם יש חשש שיחללו שבת ויאכלו מאכלות אסורות כשיגדלו, ויחזיקו בדת אמם, שהם שורש פורה ראש ולענה, כי זנתה אמם הובישה הורתם, ועל כן אין לקבלם באופן זה. ובלאו הכי במקומות רבים מסרבים למול בן כזה, כדי לגדור גדר שלא יתבוללו, כפי שנתבאר לעיל. [שובע שמחות ח״ב עמוד קטז]

ה מותר למול תינוק מעדת הקראים אם הוריו נוהגים ברוב הדברים כמנהגינו, ובפרט בעניני המועדים, וצמים ביוהכ״פ שלנו, ועושים פסח בימים שאנו עושים בהם פסח, וכיוצא בזה, שאז מצוה למול את בניהם ביום השמיני אפילו בשבת. ואין לפרסם שום דבר על התינוק בעת המילה, אלא מלין אותו ככל בני ישראל הכשרים עם כל הברכות הנהוגות אצלינו. [ילקו״י שובע שמחות כרך ב׳ עמוד קיז. יביע אומר חלק ז׳ חיו״ד סימן כד אות ג׳].

ו בעל תשובה שהוריו לא שמרו תורה ומצות, וחושש הוא לעצמו שמא המילה שלו לא היתה לפי ההלכה, וצריך הטפת דם ברית, אם הוא חושש שנשאר חלק מעור הפריעה, ניתן הדבר להיבדק על-ידי מוהל מומחה, ואם הוא חושש שהמילה שלו נעשתה על-ידי רופא מחלל שבת, אין צריך לחזור ולהטיף דם ברית. [ילקו״י שובע שמחות ח״ב עמוד קיז]

ז אין ליתן למחלל שבת למול את הבן, ואמנם בדיעבד שמחלל שבת בפרהסיא עבר ומל, אין צריך להטיף דם ברית, וכמו שנתבאר. [ילקו״י שובע שמחות חי״ב עמוד קיט]

סימן רסג - על איזה חולי דוחים המילה

[פרק טו]

א תינוק שמילתו נדחתה מפני חולי שיש בו סכנה, כשהבריא אין למולו מיד, אלא יש להמתין שבעה ימים, ואז מלין אותו. ודין זה הוא בין לתינוק שחלה ובין נימול גדול. [ילקו״י שובע שמחות חי״ב עמוד קכ]

ב מה שאמרנו שיש להמתין שבעה ימים מגמר הטיפול, הוא דוקא בחולי שבכל הגוף, וכגון אם היה לתינוק חוסר דם והיה זקוק לטיפול, או שהיה לתינוק חום של כשלשים ושמונה מעלות, או שהיה לו צהבת פיזיולוגית והחליפו לו את דמו. שבכל אלה צריך להמתין שבעה ימים מעת לעת מיום שגמר את הטיפול. אבל תינוק שהיה חולה בדרכי השתן וקיבל אנטיביוטיקה והבריא לאחר יומיים, למרות שממשיך לקבל אנטיביוטיקה למשך שבועיים או יותר, ממתינים לו שבעה ימים מיום שהבריא ולא מגמר הטיפול. [ילקו״י שובע שמחות חי״ב עמוד קכ]

ג תינוק שנדחית מילתו מפני שהיתה לו צהבת גבוהה, והבריא, אין צריך להמתין שבעה ימים מעת שהבריא, אלא ימולו אותו מיד לאחר שהבריא. שמאחר והצהבת היא דבר מצוי אצל תינוקות רבים, אין ממתינים עליה שבעה ימים מעת שהבריא. ואם הבריא ביום חמישי או שישי, וכבר עבר יום השמיני ללידתו, אין למולו בימי חמישי ושישי, אלא ידחו המילה ליום ראשון. [ילקו״י שובע שמחות חי״ב עמוד קכ]

ד וכן אם חלה באחד מאבריו, כגון שיש לו פגם בשפה שאינו יכול לינק וניזון על ידי בקבוק, וכן אם יש לתינוק חיך שסוע שקיים מכשיר מיוחד שמאפשר לתינוק כזה לינק עד שינתחוהו בגיל שנה, וכן תינוק שנולד עם שבר ברגלו והרופא אומר שאפשר למולו, מלין אותו מיד, ואין צריך להמתין לו שבעה ימים. [ילקו״י שובע שמחות ב עמוד קכב]

ה תינוק שנולד עם רגל עקומה וצריך לעשות לו מיידית גבס כדי ליישר את רגליו, באופן שהדבר יעכב את המילה עד לאחר הסרת הגבס, ואי אפשר להמתין מלעשות את הגבס אחר המילה, מפני שכל יום שעובר יכול להקשות על ריפוי התינוק, מעכבים את המילה עד אחרי הטיפול ליישור הרגל. [ילקו״י שובע שמחות ב עמוד קכג]

ו תינוק שכאבו לו עיניו כאב מועט, דהיינו שהרופא אומר שיש לו דלקת עינים חיצונית ולא זיהומית על ידי חיידקים, במקרה כזה מלין אותו מיד כשיבריא. והוא הדין אם יש סתימה בצנור הדמעות בין אם נפתח הצינור מאליו או לאחר תיקון ניתוחי, אחר שנתרפא התינוק אין צריך להמתין שבעה ימים, אלא מלין אותו מיד. [ילקו״י שובע שמחות ב עמוד קכג]

ז תינוק שיש לו צהבת גבוהה, והוא נולד מהול, מותר להטיף ממנו דם ברית אף קודם שנבלע בו דמו, או קודם שיפול בו דם, מכיון שכיום עושים במציאות כמה וכמה בדיקות דם כל יום לתינוק, ולא תהא הטפת דם ברית גרועה מבדיקת דם. [ילקו״י שובע שמחות ב עמ׳ קכג]

ח אם מלו את הבן הראשון ומת מחמת המילה, ומלו את השני וגם הוא מת מחמת המילה, הרי הוחזק הדבר שבניה של אשה זו מתים מחמת מילה, ולא שנא אם הם מבעל אחד, או משנים, ולכן אין למול את הבן השלישי, או הבנים שאחריו, אלא תמתין לו עד שיגדל ויתחזק כוחו. [ילקו״י שובע שמחות ב עמוד קכג]

ט תינוק שנולד בשבת, ויש לו חוסר קרישת דם, וכיום מונעים זאת ע״י זריקות, יש מקום לדון להתיר למולו בשבת, אף שיצטרכו להזריק לו בשבת כדי שהדם יקרוש. [שם עמוד קכד]

י אשה שילדה תאומים ומתו שניהם מחמת מילה, אף שאפשר לומר שמחמת חלישותם משאר ולדות מתו, מכל מקום מידי ספק לא יצאנו, ואסור למול את הנולדים אחריהם, דספק נפשות להקל. [ילקו״י שובע שמחות ח״ב עמוד קכה]

יא תאומים שנולדו ואחד מהם מת בתוך שמונה ימים, אין מלין את השני עד שיעברו לי׳ יום מהלידה, שיצא בודאי מחזקת נפל. וכל זה כשנולד ספק בן ז׳ ספק בן ח׳. אבל אם נולד ודאי בחודש השביעי או התשיעי, אפילו מת אחד מהם אם ניכר שהנשאר בריא וחזק ימולו אותו בזמנו. [ילקו״י שובע שמחות ח״ב עמוד קכה]

יב יש אומרים שבאופן שדוחים את המילה, אין לעכב את קריאת השם, ויקראו לו שם מיד כדי שיוכלו להתפלל עליו, ויש אומרים שעל פי הסוד אין לקרוא שם עד אחר המילה, אלא יאמרו התינוק בן פלונית. [ילקו״י שובע שמחות ח״ב עמוד קכה]

יג תינוק שנולד כשהוא מהול, צריך להטיף ממנו דם ברית, ויעשו כן בנחת. וצריך לבודקו יפה יפה בידים ובמראית העין, שמא יש שם ערלה כבושה ורק נראה מהול, ועל ידי המשמוש ביד ניתן להפריד הערלה. [ילקו״י שובע שמחות ח״ב עמוד קכה]

יד תינוק שנולד מהול ומצאו שם חוט של ערלה, דינו כציץ המעכב, ומלין ומברכים את כל הברכות כמילה רגילה. [ילקו״י שובע שמחות ח״ב עמוד קכו]

טו תינוק שנולד מהול ומטיפין ממנו דם ברית, אין לברך לא ברכת להכניסו בבריתו של אברהם אבינו, ולא ברכת על המילה, וכן אין מברכים ברכת אשר קידש ידיד מבטן וכו׳. ורק מבקשים עליו רחמים באמירת אלוקינו ואלוקי אבותינו קיים את הילד הזה וכו׳ וקורין לו שם. [ילקו״י שובע שמחות ח״ב עמוד קכו]

טז תינוק שנולד מהול ומטיפין ממנו דם ברית, יש אומרים שאבי הבן יכול לברך שהחיינו. ויש חולקים. והנכון הוא שילבש חולצה או בגד אחר חדש, ויברך שהחיינו על הבגד ויפטור את המצוה. [ילקו״י שובע שמחות ח״ב עמוד קכו]

יז לכתחלה יש לעשות הטפת דם ברית בצפורן, וכשאי אפשר עושים במחט. ודי בטיפת דם כלשהו, ומנהגינו להטיף מהעור, ואין צריך למצוץ דם אחר הטפת דם ברית. [שם קכז]

יח תינוק שמת קודם שיגיע להיות בן שמונה ימים, מלין אותו קודם הקבורה בצור או בקנה, וכמובן אין מברכים על מילה זו, אבל נותנין לו שם כדי שירחמוהו מן השמים ויחיה בתחיית המתים. אולם אין צריך לעשות פריעה. וכן אם נולד מהול ומת קודם הטפת דם ברית, אין צריך להטיף ממנו דם ברית. [ילקו״י שובע שמחות ח״ב עמוד קכח]

הלכות מילה - קיצור דיני מילה בשבת

[פרק טז] [ראה בהרחבה בקצור שלחן ערוך כרך א׳ סימן שלא]

א מצות מילה דוחה שבת, ולכן תינוק שנולד בשבת אפילו זמן קצר קודם השקיעה, [כפי מה שמתפרסם בלוחות], מלין אותו בשבת הבאה. [ילקו״י שובע שמחות ב עמו׳ קכט. שבת ד׳ עמו׳ שט]

ב אם המילה מתקיימת ביום שבת או ביום טוב במקום רחוק שאין אפשרות למוהל להגיע לשם ברגל בעיצומו של יום השבת או יום טוב, יש אומרים שעל המוהל לעזוב את משפחתו מערב שבת או מערב יום טוב, ולהגיע מבעוד יום למקום המיועד, אף שיצטרך להיות מחוץ לביתו ומשפחתו ביום שבת וביום טוב, שגדולה מצות מילה שדוחה מצות עונג שבת ושמחת יום טוב. ויש שמחלקים בין שמחת יום טוב שהיא מן התורה, לעונג שבת שהוא מדרבנן. ויש חולקים בכל זה וסוברים שאין חיוב על המוהל לבטל מעליו עונג שבת שלו ושמחת יום טוב, לצורך המילה. [שובע שמחות ח״ב עמוד קלו]

ג הדין שמילה דוחה שבת זהו דוקא במילה בזמנה, אבל מילה שלא בזמנה, דהיינו שלא מלו את התינוק ביום השמיני ללידה, אין לעשותה בשבת. ואפילו אם הסיבה שהמילה נדחתה היה מחמת חולי, או שנולד בבין השמשות. [שובע שמחות ח״ב עמוד קלז. שבת ד׳ עמוד שטז]

ד ניתן לסמוך על אחות בית החולים האומרת שהתינוק נולד בשבת. [שם עמוד קלח]

ה אם צריכים להעביר את התינוק ברכב כדי למולו, או שהמוהל אינו יכול למול אלא אם יסיעוהו ברכב בשבת, אסור לעשות כן. [שובע שמחות ב עמוד קלח. ילקוט יוסף שבת כרך ד׳ עמוד שיח]

ו אסור בהחלט לצלם ולהסריט בשבת את מהלך עשיית הברית. [ילקו״י שובע שמחות ב עמ׳ קלט]

ז תינוק שנולד בשבת, והאורחים מגיעים ברכב למקום המילה, בכל זאת אין למוהל להימנע מלמול את התינוק בשבת, כל שאין מביאים התינוק ברכב, ואינו מגיע במעלית. ואמנם בקהלות שחילול שבת הוא דבר מצוי, והרבנים רוצים לדחות המילה ליום א׳, דרך הוראת שעה, יכולים להורות כן. והכל לפי ראות עיני המורה. [ילקו״י שובע שמחות ב עמוד קלט]

ח במקומות שאין בהם עירוב, יעשו את המילה בבית. ואם אי אפשר, ישאו את התינוק לבית הכנסת על ידי גוי, שיוציאנו מרשות היחיד לרשות היחיד דרך רשות הרבים, ויאמרו לו שלא יעשה שום הנחה ברשות הרבים, ולא יעצור בדרך. ואם אפשר טוב לעשות כן ע״י אמירה לגוי שיאמר לגוי אחר. [שובע שמחות ב עמ׳ קמב. יביע אומר ח״ז סי׳ כד עמ׳ רנז. ואמנם ביבי״א דיבר על הוצאת התינוק ע״י שנים, במקומות שיש עירוב אלא שמחמירים ולא סומכים על העירוב, ולכאורה משמע דבמקום שאין עירוב לא קאי. ולפי המבואר בשובע שמחות הנז׳ לגבי גוי הדין כן גם במקומות שאין עירוב].

ט וכן אם שכחו להביא את כלי המילה מערב שבת למקום המילה, ואין עירוב, מותר לומר לגוי שיביאם למקום המילה בשבת מרשות היחיד לרשות היחיד דרך רשות הרבים. ובלבד שלא יעצור כלל בדרך. וראה בקש״ע ח״א עמ׳ תשמב. [ילקו״י שובע שמחות ב עמוד קמד]

י מותר לדידן למוהל לטלטל בשבת את הסכין אחר הברית, ואין בזה מוקצה. [שם עמוד קמה].

יא תינוק שנולד על-ידי ניתוח קיסרי אין מילתו דוחה שבת. אולם אם רק הרחיבו את מקום הלידה על ידי חיתוך כדי שהתינוק יצא, מילתו דוחה שבת. [ילקו״י שובע שמחות ב עמ׳ קמט]

יב תינוק שנולד בשבת על-ידי מלקחיים, או בוואקום, מלין אותו בשבת, שחשוב כמו לידה רגילה, שמילתו דוחה שבת. [ילקו״י שובע שמחות ח״ב עמוד קנ]

יג תינוק שנולד בשבת על-ידי הפרייה מלאכותית, או על-ידי מבחנה, יש למולו בשבת. [ילקו״י שובע שמחות כרך ב עמוד קנא. יביע אומר חלק ז׳ חיו״ד סימן כד אות ה]

יד יש להזהר שלא ימולו שני מוהלים מילה בשבת, שזה ימול וזה יפרע, אלא המל עצמו הוא שיפרע. והאשכנזים נוהגים להקל בזה. [ילקו״י שובע שמחות ב עמוד קנא]

טו מי שלא מל מעולם, או שלא פרע, לא ימול או יפרע בשבת, אפילו אם מוהל מומחה עומד לידו ומשגיח על מעשיו. וראה בקש״ע ח״א עמוד תשמב. [ילקו״י שובע שמחות ב עמ׳ קנו]

טז נאמן אדם לומר שכבר מל פעם אחת כדי להתיר לו למול בשבת. [ילקו״י שם עמוד קנח]

יז מוהל תושב חו״ל המבקר בארץ, ועושה יו״ט שני של גלויות, אם אין שם מי שימול את הבן אלא מוהל זה, מותר שימול אף ביו״ט שני של גלויות. [שובע שמחות ב עמוד קנח]

יח מוהל מתושבי הארץ השוהה בחו״ל, ודעתו לחזור לארץ, ואירעה שם מילה ביו״ט שני, יש אומרים שיש להעדיף מוהל זה על מוהלים תושבי חו״ל. ויש חולקים. [שם עמו׳ קס]

יט תינוק שחלה ונדחית מילתו, והבריא ביו״ט שני [בחו״ל], אין למולו ביו״ט, ותידחה המילה למחרת. [ילקו״י שובע שמחות חלק ב עמוד קס]

כ תינוק שנולד בבין השמשות, וחל יום השמיני ביום טוב שני של גלויות, אף שהוא ספק שמיני ללידתו ספק תשיעי, היה מקום להורות למולו ביום טוב שני, [כמו שנתבאר בילקוט יוסף שבת כרך ד׳], מכל מקום אין למולו ביום טוב שני של גלויות, ושב ואל תעשה עדיף. [ילקו״י שובע שמחות חלק ב עמו׳ קסב. ועיין ביביע אומר ח״ח חיו״ד סימן כג שהביא מחלוקת הראשונים, שדעת בה״ג, ורש״י, והרמב״ם, והסמ״ג מילה שלא בזמנה דוחה יו״ט שני, ודעת רבינו האי גאון, ורבינו נסים גאון, והרא״ש, שיש לדחות המילה לאחר יו״ט. וכ״ד האשכול, ור״ח, ורבינו יהונתן מלוניל, והריא״ז, והרשב״ץ. ומרן הש״ע. אבל כשנולד בביה״ש, באופן שיו״ט שני הוא ספק שמיני ספק תשיעי, אע״פ שגם בזה פסק מרן הש״ע שאין מילתו דוחה יו״ט שני, יש לתמוה ע״ז, שהרי יש כאן ס״ס, שמא מילה בזמנה היא, ושמא יו״ט שני חול הוא. ועוד, דשמא הלכה כהרמב״ם והסמ״ג שאפי׳ מילה שלא בזמנה ודאי, דוחה יו״ט שני. ולכן בספק מילה בזמנה, יש למולו ביו״ט שני. ואם נולד מיד אחר שקיעה, שיש ג״כ ס״ס להיפך, אין לעשות מעשה למולו ביו״ט שני].

כא תינוק שנולד מהול שצריך להטיף ממנו דם ברית, וחל היום השמיני ללידתו בשבת או ביום טוב, אין מטיפין ממנו את הדם בשבת או ביום

טוב, אלא ידחו את הטפת הדם ליום א'. וראה בקש"ע ילקו"י ח"א עמו' תשמג. [שובע שמחות ב' עמוד קסה. ילקו"י שבת ד' עמוד שלז]

כב תינוק שנולד עם ב' עורות על הערלה, אף שנימול לשמונה ימים ככל תינוק, מ"מ אם חל היום השמיני ללידתו בשבת או ביו"ט, אין מלין אותו בשבת. [שובע שמחות ב עמוד קסו, וקעו]

כג תינוק שנולד ביום שישי אחר עשרים דקות מהשקיעה, בימי ניסן ותשרי שהיום והלילה שוים, נחשב כנולד בלילה בודאי, ונימול בשבת, שהיא מילה בזמנה ודוחה שבת. אבל אם נולד קודם לכן יש לדחות המילה ליום ראשון שאחר השבת. [ילקו"י שובע שמחות ח"ב עמו' קסז. ומה שכתבנו בילקו"י שבת ד' שאם נולד אחר י"ג דקות וחצי מהשקיעה חשיב כנולד בשבת, כתבנו כן ע"פ המבואר בשו"ת יביע אומר ח"ו, אך ביביע אומר ח"ז (חאו"ח סי' מא) שיצא לאור לאחרונה יותר, דן שוב בענין, והעלה שרק אם נולד 20 דקות אחר השקיעה, אז מלין בשבת. ואם יש ספק מתי נולד, אם קודם השקיעה, או בביה"ש, אין מילתו דוחה את השבת. שכל שלא נולד בבירור בלילה, יש להחמיר שלא למולו בשבת].

כד תינוק שנולד בליל שבת אחר צאת הכוכבים שלנו, [בימי ניסן ותשרי כשהימים שוים מעשרים דקות אחר השקיעה. ובשאר החודשים עשרים דקות זמניות], מלין אותו בשבת, אף שלדעת ר"ת הוא עדיין יום גמור. [שובע שמחות ב עמ' קע]

כה תינוק שנולד במוצאי שבת קודם צאת הכוכבים, דהיינו אחר השקיעה, תוך 20 דקות מהשקיעה, אין מלין אותו בשבת, אלא ביום ראשון שלאחריו. וכן הנולד בימי החול אחר השקיעה, תוך 20 דקות מהשקיעה, נימול לשבוע הבא ביום שאחריו. [שובע שמחות ב עמ' קעא]

כו תינוק שנולד ביום שישי, ואירע אונס ולא נימול בשמיני [יום שישי בשבוע הבא] עד לאחר השקיעה, אין למולו בבין השמשות, אלא ידחו את המילה ליום ראשון. [שם עמו' קעב]

כז אם התפללו הצבור ערבית מבעוד יום, ונולד תינוק קודם השקיעה, דינו כנולד ביום ונימול לשבוע הבא ביום שישי. [ילקו"י שובע שמחות ב עמוד קעד]

כח מוהל שנקרא למול מילה בזמנה בערב שבת אחר פלג המנחה, והוא כבר קיבל עליו את השבת, ויש שם עוד מוהלים אחרים שלא קיבלו עליהם שבת, יש להסתפק אם מותר לו למול, או שיש להעדיף מוהלים אחרים שלא קיבלו עליהם שבת. [ילקו"י שובע שמחות ב עמו' קעד]

כט מותר למוהלים להשתמש במחט ההפרדה בשבת כדי להפריד את עור הפריעה מבשר הגיד. ויזהר לעשות את ההפרדה בנחת וביישוב הדעת. [ילקו"י שובע שמחות ח"ב עמוד קעה. שו"ת יחוה דעת ח"ו סי' נג עמוד רעו]

ל ולד טומטום שנולד בשבת, ונקרע ונמצא זכר, נראה שמלין אותו בשבת. ואם ניתחוהו ונתברר שהוא זכר, אפשר שיצטרך למנות מיום הניתוח ז' ימים מעת לעת, שיתכן וניתוח כזה הרי הוא כחולי שבכל הגוף. [שובע שמחות ח"ב עמ' קעו. יביע אומר ח"ז חיו"ד סי' כד אות ד]

לא נהגו לחבוש את המילה בשבת גם בתחבושת לבנה. [ילקו"י שובע שמחות ב עמוד קעח]

לב מותר לתת צמר-גפן בתוך יין בשבת כדי להטעים לתינוק, ואין לחוש לצובע. [שם]

לג גם בשבת נותנים את הערלה בעפר, ואם לא נתן את הערלה בעפר מיד אחר החיתוך, מותר לו לטלטל את הערלה בשבת כדי להניחה בעפר המוכן מבעו"י. [שובע שמחות ב עמ' קעט]

לד יש שרוקקים את דם המציצה על העפר, ומותר למוהל לרוק בשבת אחר המציצה לתוך צלחת שיש בתוכה עפר, ואין לחוש בזה לאיסור מגבל. [ילקו"י שובע שמחות ח"ב עמו' קפא. וביביע אומר כתב דהוי פ"ר דלא ניח"ל בגיבול, ובספר מנוחת אהבה פליג בזה, והעיר מהאור החיים שהביא מהזוה"ק שיש ענין שהמוהל ירוק על עפר. ונמצא דהוי ניח"ל. אך לא עיין בסוף דברי האור החיים שכתב דבשבת ירוק על עפר קשה משמע שע"פ הזוה"ק א"צ בדוקא עפר תיחוח, ונמצא דעפר תיחוח הוי פ"ר דלא איכפת ליה].

לה אסור למול את השומרונים בשבת, אף במילה בזמנה, אבל בימי החול מותר למולם בשכר, שהרי אפילו עכו"ם מותר למולו בשכר. [ילקו"י שובע שמחות ב עמוד קפב]

לו כבר נתבאר לעיל [עמוד תשיט סעיף ה] שקראי שנולד לו בן בשבת, אם הוא מתייחס בכבוד ובדרך ארץ לחכמי ישראל האמתיים, יש למול את בנו בשבת. [שם חלק ב' עמו' קפה]

לז תינוק שנולד בשבת לישראל שהמיר את דתו לעבודה זרה, ונשוי לישראלית, יש למולו בשבת שאחריה. ואפילו אם גם האשה המירה את דתה, ואבי הבן מברך "ברוך אתה ה' אמ"ה אקב"ו להכניסו בבריתו של אברהם אבינו." [ילקו"י שובע שמחות ח"ב עמוד קפב]

לח ממזר שנולד בשבת, יש למולו בשבת. ומברכים ברכת המילה במילת ממזר, וכן ברכת אשר קידש ידיד מבטן וכו'. וברכת להכניסו בבריתו של אברהם אבינו יברך אבי הבן אם הוא ודאי בנו. ואם הוא ספק אם הוא אביו, או שאביו אינו שם, הסנדק יברך ברכה זו. ואין אומרים אשרי תבחר ותקרב וגו', אבל קורין לו שם, ואם הוא ממזר ודאי אחר בירור, מלין אותו בכניסה של ביהכ"נ, להיכר, ומפרסמים שהוא ממזר. [שם עמ' קפד]

לט מותר למוהל לדרוש שכר טירחה אחר השבת עבור המילה שמל בשבת, ואין בזה משום שכר שבת. ומכל מקום אינו רואה בזה סימן ברכה, ובלאו הכי אין ראוי למוהל ליקח שכר עבור המילה, כמבואר לעיל עמוד תשד ס״ט, אלא אם כן הכסף עבור ישיבה או כולל. [ילקו״י שובע שמחות חלק ב עמוד קפו]

מ אסור למוהל לצאת בשבת מחוץ לתחום שבת ולעבור על איסור תחומין כדי לקיים מצות מילה בזמנה, אף אם אין שם מוהל אחר, וידחו המילה ליום א׳. [שובע שמחות ב עמו׳ קפז]

מא תינוק שחלה ונדחית המילה לאחר יום השמיני ללידתו, ונתרפא ביום חמישי, או ביום שישי, אסור למולו ביום חמישי או שישי, אלא ידחו המילה ליום א׳. ואמנם במקום שיש להם מנהג ברור בעירם למול מילה שלא בזמנה בימים אלה, יש להניחם במנהגם. וביום רביעי מותר למול מילה שלא בזמנה. ותינוק שחלה והבריא תוך ג׳ ימים ליום טוב [שחל בימי חול], יש למולו מיד כשהבריא, אפילו ביום שישי. ודין יוהכ״פ כדין שבת לענין זה. [ילקו״י שובע שמחות חלק ב׳ עמוד קפט. יביע אומר חלק י׳ חלק יורה דעה סימן נח דף שעו אות טו]

מב אסור למול גר בשבת, ואף לא בימי חמישי ושישי, וכל שכן שאין למול - אף בימי החול - גרים שנתגיירו בגיור רפורמי, שכל גיור שאין בו קבלת מצוות אינו גיור על פי ההלכה. [ילקו״י שובע שמחות חלק ב עמוד קצג]

מג וכל זה דוקא במילה שהיא בודאי שלא בזמנה, אבל תינוק שנולד ביום רביעי בבין השמשות, שדינו למולו בשבוע הבא ביום חמישי, אסור לדחות את המילה לאחר השבת, אלא מלין אותו ביום חמישי. ולא עוד אלא אפילו תינוק שנולד ביום שני בבין השמשות, ובשבוע שאחריו חלו ב׳ ימי ראש השנה בימי שלישי ורביעי, מותר למולו ביום חמישי שאחריו שהוא זמנו. [ילקו״י שובע שמחות ב עמוד קצד. יביע אומר חלק י׳ דף שעו טור ב׳ סוף אות טו]

מד תינוק שנדחית מילתו לאחר שחלה, ולאחר שהבריא המתינו לו כדין שבעה ימים, וכבר עבר יום השמיני ללידתו, גם בזה אין למולו בימים ה׳ ו׳, אלא ידחו המילה ליום א׳. וכן אם הבריא מהצהבת ביום ה׳ או ו׳, אחר שעבר יום ח׳, ידחו המילה ליום א׳. [שם קצד]

מה אם מחלקים לקהל הבאים לברית מילה הנערכת בשבת, הדס יבש להריח בו, המקילין לפרוך את ההדס בידיהם יש להם ע״מ שיסמוכו. [ילקו״י שובע שמחות ב עמוד קצד]

מו מותר לחתוך מההדס [התלוש מבעוד יום] כדי ליתן מקצתו לחבירו שיוכל גם הוא להריח בו, ואין בזה כל חשש של איסור. אך לא יחתוך בכלי. [ילקו״י שובע שמחות ב עמוד קצה]

מז מילה שחלה בשבת ועורכים קידוש עם כיבוד לאחר התפלה, יש להודיע לקהל שכל מי שטעם מהיין של הקידוש, לא יברך שהכל על כל המשקאות. [ראה בילקו״י קש״ע ח״א עמוד תשמו].

מח בעת שמשוררים בסעודת מילה בשבת, טוב להקדים את שירי השבת לשירי המילה. ואמנם מצד הדין אין בזה קפידא כלל. [ילקו״י שובע שמחות ב עמוד קצח. שבת כרך ד׳ עמוד שסב]

סימן רסח - ער - הלכות גרים

א במקום שיש הסכמה בגזרת נח״ש מרבני המקום שלא לקבל שם גרים, ועבר רב אחד וקיבל גרים במקום ההוא, והגרים ההם שומרים תורה ומצות כראוי. בדיעבד מה שעשה עשוי, ואין לפסול הגיור שעשה, ומכל מקום אם אפשר בנקל טוב לחזור ולעשות להם בארץ ישראל גיור לחומרא. [יביע אומר חלק ט׳ חיו״ד סימן טז עמוד רצה].

ב אשה שנתגיירה בפני בית דין כנהוג, והעלימה מבית הדין שאז היתה מעוברת, ואח״כ ילדה בן, מכיון דקי״ל עובר ירך אמו, אין צריך לגייר את הבן מחדש. [יבי״א ח״ט סי׳ יז עמוד רצו].

ג מי ״שהתגייר״ על ידי חזן אחד ללא קבלת מצות בבית דין, ונשא אשה יהודיה בחופה וקידושין, ובהיותו נרקומן ושותה סמים לקה במחלת נפש. אין בגיורו ממש, ומכיון שיש עיגון בדבר יש להקל על האשה להנשא לאחר בלא גט, בר מכהן. [יבי״א ח״י חיו״ד סי׳ כו עמוד רמא].

ד יהודי שנשא נכריה, ויצא למדינה אחרת, ושם מל את בניו וגידלם וחינכם בישיבות קדושות, וכשנודע להם באו לשאול אם צריך להטיף מהם דם ברית. העיקר לדינא שאין צורך להטיף להם דם ברית, כיון שמלו אותם לשם מצות ברית מילה. [שם סי׳ כז עמ׳ רמב].

סימן רע - הלכות ספר תורה

[ראה גם לעיל קצור שלחן ערוך חלק א׳ סימן לב, לו, וקמג]

א יש נוהגים לכתוב פרשת פיטום הקטורת והברייתא שלה על קלף או גויל בכתב יד אשורי, כמו בספר תורה, וקוראים בה בכל יום, והיא סגולה לפרנסה טובה ועושר, כמו שכתוב בספרים. ומכל מקום הואיל ודעת מרן

השלחן ערוך להחמיר שלא לכתוב פסוקי תורה בודדים, אין לעשות כן לכתחלה, כיון שאנו קבלנו הוראות מרן, ושב ואל תעשה עדיף, ורק סופר אשכנזי שכותב את פטום הקטורת, מפני שסומך על דעת הרי"ף שהתיר, שפיר דמי. ובדיעבד גם אם נכתבה על ידי סופר ספרדי, רשאים לקרות את פטום הקטורת מתוכה. וכן מותר לכתוב פרשת הקטורת כל ג' תיבות בשורה אחת. [ילקוט יוסף על הלכות השכמת הבוקר, מהדורת תשס"ד, סימן א' הערה מ, עמוד קלח. יביע אומר חלק ט חיו"ד סימן כג עמוד שו].

ב כבר נהגו העולם לתלות פסוקי תורה בסוכה, ויש להם על מה שיסמוכו. [שם עמוד קלט].

ג נהגו לכתוב פסוק שויתי ה' וגו' על עמוד השליח הצבור, ואין בזה איסור. ומה שנהגו בכמה קהלות בימי החגים, לתלות על כתלי בית הכנסת פסוקים, כמו ביום הכפורים "כי קדוש היום לאדונינו" או "כי ביום הזה יכפר עליכם וגו'", והוא מנהג קבוע מאבותיהם נוחי נפש, אף שיש להם על מה לסמוך, מכל מקום לכתחלה יש להורות שלא לעשות. ואם הדבר נעשה על ידי צילום אין בזה חשש. ואותם הכותבים על קופות של צדקה "ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה", וכיו"ב, אין למחות בידם. וכן מה שכותבים הפסוק או בשער בית הכנסת "זה השער לה' צדיקים יבואו בו". או "מה טובו אהליך", או "פתחו שערים", ופסוק "ויירא ויאמר מה נורא", וגם "למנצח בנגינות מזמור שיר" בצורת המנורה, ומסביב לה פסוקי תורה ונביאים, וכן בשטרי הכתובה כותבים פסוקים לסימן טוב והצלחה, בכל אלה אין לבטל המנהג. [ילקו"י השכמת הבוקר, תשס"ד סי' א' הערה מא. עמ' קמג].

ד מה שנהגו לתת תבנית שני לוחות הברית מעל ארון הקודש, ובו ראשי עשרת הדברות, יש להם על מה שיסמוכו וקשה לבטל מנהגם של ישראל. [ילקוט יוסף שם עמ' קמו]

ה נכון מאד להחמיר שלא להראות לתיירים נוצרים, או שרים ורוזנים שאינן בני ברית, ספר תורה שבארון הקודש, בבואם לבקר בבית הכנסת, אולם כשיש חשש איבה בדבר אפשר להקל, על ידי שהישראל הפותח את הספר תורה בפניהם יקרא על כל פנים פסוק אחד, שלא תהיה פתיחתו על חינם. [יביע אומר חלק ג' חיו"ד סימן טו].

ו מי שיש לו תהלים הכתוב בכתב יד אשורית על ידי סופר מומחה, וקונסול גוי של בריטניה רוצה לרכוש לו ספר תהלים כזה, אין להקל בדבר. [יבי"א ח"י חיו"ד סי' נח דף שעו טור ב].

ז אסור להעניק שי ספר תורה לנכרי, אפילו הוא שר מחסידי אומות העולם, שעל כל פנים יורד מקדושת ספר תורה, כשלא ניתן לקרוא בו בציבור ובברכות, וכאילו מביאו לגניזה. וכן כתבו הפוסקים שאסור

למכור ספר תורה לקראים, אף על פי שהם אומרים שמאמינים בתורה שבכתב, שעל כל פנים מורידים אותו מקדושתו. וכן הורה הגאון הראש"ל ר' בן ציון מ. ח. עוזיאל זצ"ל, [וכמ"ש בשו"ת משפטי עוזיאל חיו"ד מה"ת סי' סז אות ב]. ועוד, דשמא בזמן העדרו יפול הספר תורה בידים לא נאמנות, ולא ינהגו בו כבוד כראוי. ובפרט שאין כאן טעם של איבה שיכולים ליתן לו מתנה דבר אחר העשוי מכסף וכדומה. [יביע אומר חלק י' חיו"ד סימן נח בהערות לרב פעלים סימן כט, דף שעו טור ב' והלאה].

ח יש אומרים שאין למסור ספר תורה לבית המשפט של הגויים המבקשים שהמתדיינים ישבעו על ספר תורה, אף אם יניחוהו בארון ובכבוד, שבכך מורידים אותו מקדושתו. ואם יפסלו את הספר תורה, הרי יש כאן גניבת דעת האסורה גם בגוי. ויש שחלקו על זה והתירו על ידי שיפסלו את הספר תורה, כי איסור גניבת דעת הוא מדרבנן ובגוי לא אסרו. וזה עדיף מאשר לטלטל את הספר תורה בכל פעם שהשלטונות יבקשו להשביע עליו. [יביע אומר שם דף שעח טור א].

ט מעיקר הדין מותר להכנס לבית הכסא כאשר יש בכיס בגדו ספר קודש קטן, אפילו אם מודפס בלשון אשורי. [רדב"ז. ברכ"י יו"ד סי' רפב סק"ז]. והמחמיר שלא להכנס לבית הכסא עם ספר קודש בכיסו, תבא עליו ברכה. אך אם הוא נמצא במקום של גוים ואי אפשר לו להניח את הספר מחוץ לבית הכסא, ינהג כפי עיקר הדין. וכל שכן שמותר להכנס לבית הכסא עם תמונה של רב, שאין בתמונות אלו שום קדושה, אף שאין לנהוג בהם מנהג בזיון. [ולדידן מותר לשבת על ספסל שיש בו ספרי קודש הנדפסים בדפוס שלנו, ואין צריך להעמידם. והאשכנזים מחמירים בזה]. [ילקו"י על הל' השכמת הבוקר, תשס"ד עמ' רסט. ושם עמ' רפא, שמותר להכנס לבית הכסא עם תמונת רב].

י הזמנות המודפסות בכתב אשורית ונשלחות לחברים וידידים להשתתף בשמחת חתן וכלה או בר מצוה. אף על פי שיש מפקפקים בדבר אם מותר לעשות כן, מפני קדושת הכתב האשורי המיוחד לכתיבת ספרי תורה ותפלין ומזוזות, מכל מקום המנהג פשוט להקל בדבר, בפרט שהכתיבה בהדפסה ולא בכתיבה ממש. ורק שמקבלי ההזמנות יזהרו לבל ישליכום לאשפה, ולא יזלזלו בהם, רק יניחום ויגנזום במקום של כבוד. (ומה טוב להעיר כן בדפוס בשולי ההזמנה). [יביע אומר חלק ח' חיו"ד סימן כד עמוד שז. וחלק י' חיו"ד סימן נח דף שעח טור א'. ילקוט יוסף על הלכות השכמת הבוקר שם עמו' רעז].

יא מה שמצוי אצל בעלי הדוכנים שכותבים בכתב אשורי, כאן ניתן לקנות אתרוגים, וכל כיוצא בזה, אין בזה חשש איסור במה שכותבים בכתיבה אשורית, שאפילו ממדת חסידות אין בזה. וכן נהג הגאון החתם סופר. [יביע אומר חלק י' דף שעח טור ב].

יב מותר למחוק אות שנכתב בסימן ראשי תיבות להורות על שם שמים כגון ה' וכיו"ב. ולכן מותר לכתוב ב"ה בראש מכתב, וכדומה, אף

שהמכתב נזרק אחר כך לאשפה. [יביע אומר חלק ד' חיו"ד סימן כ' אות ג'. וחלק ג' חיו"ד סימן ט' אות ה', ויחוה דעת חלק ג' סי' עח, וח"ד סי' נ].

יג מותר לשמור מכתבים וכדומה בין הכריכה לספר, וכל שכן שמניח המכתב בספר לסימן. [ילקוט יוסף על הלכות השכמת הבוקר מהדורת תשס"ד עמוד רעז רפ].

יד וכן מותר לכתוב דברי תורה על גבי ספר קודש פתוח, וכגון שרוצה להעתיק ממנו איזה חידוש וכדומה, שכל האיסור אינו רק אם נראה משתמש בספר דרך בזיון, דהיינו שעושה מתחלה דרך השתמשות, אבל אם עושה כן לצורך לימוד, לא הוי דרך בזיון ומותר. ובפרט כשנצרך להעתיק מדברי הפוסקים, שמותר לרשום על הספר עצמו. [שם].

טו סרטי הקלטה שיש בהם שמות הקודש ופסוקים, אין איסור למוחקם לצורך הקלטת דברי קדושה אחרים במקומם. [יביע אומר חלק ד' סימן כ'. יחוה דעת חלק ד' סימן נ' עמוד רנד]

טז נכון להזהר היכא דאפשר שלא להכניס סרט זה של רשם-קול שהוקלטו עליו דברי קדושה, אל מקומות המטונפים, כי איסור בזיון כתבי הקודש חמור יותר ממחיקתם, וכמו שכתבו האחרונים. [יביע אומר חלק ד' חיו"ד סימן כ].

יז שטרות כסף שמודפס עליהם קטעים ממגילות הגנוזות בספר ישעיה, ובהם אזכרות שם שמים, אלא שקשה להבחין בהם בלי זכוכית מגדלת, מותר להכנס בהם לבית הכסא ולבית המרחץ, על כל פנים כשהם מכוסים בבגדו, או בארנק, וכן מותר לשרפם ולבערם בזמן שירצו להוציאם מן המחזור. [יביע אומר חלק ד' חיו"ד סימן כא אות ד'].

יח יש להתיר להדפיס תיבות "שלום על ישראל" על שטרות כסף, על ידי צילום מכתובת פסיפס שחרות עליה תיבות אלו, ואין לחוש בזה משום מה שאמרו חז"ל (שבת י:) ששמו של הקב"ה שלום. וכן המנהג לכתוב שלום באגרות כדעת הריטב"א והרא"ש שמתירים בזה בפשיטות. [יביע אומר חלק ד' חיו"ד סימן כב].

יט יש ליזהר שלא ליקח ספר קודש להגן עליו מפני השמש, ואם אינו יכול ללמוד מפני שהשמש זורחת על הספר ועל האותיות, והוא מגין בספר, כגון שמניחו כנגד השמש כדי שיהיה לו צל על הספר ועל הכתיבה, מותר, רק לא יכוין להנאתו. [ילקו"י על הלכות השכמת הבוקר, מהדורת שנת תשס"ד עמו' רסט].

כ האיסור לשבת על ספסל אחד עם ספרי קודש, הוא רק בספר תורה שקדושתו חמורה, אבל לא בשאר ספרי קודש, וכן דעת מרן, ורק בני

אשכנז עליהם להחמיר בזה, גם בשאר ספרי קודש, כדעת הרמ״א. אולם אם הוא ספסל ארוך ומחולק בנסרים שבין איש לרעהו, חשיב הפסקה, ואף על פי שהשטח שוה, יש להתיר גם לבני אשכנז. [ילקוט יוסף על הלכות השכמת הבוקר, מהדורת תשס״ד, עמוד רסט, ורעז. יביע אומר חלק ט׳ חיו״ד סימן כב עמוד שה].

כא ספרי תנ״ך שנדפסו על ידי נוצרים, מעיקר הדין מותר לקרוא בהם. ומכל מקום האידנא אכשור דרי, שנדפסו ספרי תנ״ך על ידי יהודים כשרים בארצנו הקדושה, מדוייקים להפליא ובאותיות מאירות עינים, ובודאי שכל יהודי ירא שמים, ישתמש אך ורק בספרים אלו, ולא בספרי תנ״ך שנדפסו על ידי נוצרים. [יחוה דעת חלק ג׳ סימן עט עמוד רסה. יביע אומר ח״ט חיו״ד סי׳ ח׳ עמוד רעט].

כב ספרי תורה שנכתבו בכתב אשכנזי, כשרים לספרדים, ויכולים לברך על ספר תורה כזה. ששינוי צורת האותיות בין האשכנזים לספרדים אינה פוסלת כלל, והמונע עצמו מלעלות מחשש פסול ח״ו חוששני לו מחטאת להוציא לעז ח״ו על קדושת הספרי תורה. וכן השינוי בכתיבת פצוע דכא, שיש חלק מהאשכנזים שכותבים פצוע דכא באל״ף, והספרדים כותבים דכה בה״א, אינו פוסל הספר תורה לגבי העדות, ובספרי תורה רבים של חלק מהאשכנזים כתוב דכה בה״א. [יחוה דעת ח״ב סי׳ ג׳ עמ׳ יט. יביע אומר ח״ח חיו״ד סי׳ כה].

כג יש להכשיר ספרי תורה תפילין ומזוזות אשר חלק מהאותיות שלהם בכתיבה אשכנזית, כסברת הרב ברך שאמר שהובא בבית יוסף, וחלק מהאותיות כתיבה ספרדית כדעת האר״י ז״ל. והוא הדין כשחלק מאותיות צ׳ היו״ד נוטה לימין כיו״ד הפוכה [כדעת האר״י ז״ל], וחלק כיו״ד רגילה [כדעת הבית יוסף], ואורויי מורינן להכשיר ולא חשיבי כתרתי דסתרי. [יביע אומר חלק ב׳ חלק יורה דעה סימן כ].

כד אותיות הוי״ה שנמחקו מקצתן, אף על פי שיש לחוש לכתחלה לדעת הסוברים שצריכים לכתוב אותיות ה׳ כסדרן, והוא הדין בכל האזכרות והשמות שאינן נמחקים, מכל מקום בדיעבד שלא נכתבו כסדרן אין לפסול הספר תורה כך, וכל שכן אם נעשה מחק וטשטוש באותיות הראשונות של שם, שמותר לתקנם בלי פקפוק, וכן פשט המנהג להקל בדיעבד. [יביע אומר חלק ג׳ סימן יד].

כה הכותב ספר תורה בעצמו או על ידי שלוחו, לקיים מצות עשה של כתיבת ספר תורה, ובא להכניסו לבהכ״נ, לא יקדישו הקדש עולמי לבהכ״נ, אלא יתנה במפורש שהוא רק פקדון המופקד בבית הכנסת שיוכלו הצבור לקרות בו, וכל זמן שירצה הוא או בא כחו יוכלו לקחתו חזרה לכל מקום שירצו, וטוב שיכתוב כן בפירוש בתוך התיק של ספר התורה. שאם הוא מקדישו מפקיע מעליו מצות כתיבת ס״ת. [יביע אומר חלק ז׳ חיו״ד סי׳ כה].

כו אנשים רבים הנועדים לדבר מצוה, וקונים ספר תורה כשר בשותפות, יש אומרים שמקיימים בזה מצות כתיבת ספר תורה. ויש אומרים שאין מקיימים מצוה זו בשותפות. ולכן לכתחלה מי שיש בידו יכולת, יקנה ספר תורה לבדו, כי דעת אחרונים רבים שאין יוצאים ידי חובה על ידי קנין בשותפות עם אחרים, ומכל מקום הנוהגים לקנות ספר תורה בשותפות, מפני שאין ידם משגת לעשות זאת לבדם, יש להם על מה שיסמוכו, אחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוין לבו לשמים. כלומר, אותיות "לב" אותיות שלפניהם "אד", ואותיות שלאחריהם "גם", בין המרבה (אותיות גם), בין הממעיט (אותיות אד), בלבד שיכוין לבו (אותיות לב באמצע) לאביו שבשמים, דרחמנא לבא בעי. [יביע אומר חלק י' חיו"ד סימן כט עמוד רמה]

כז ספרי תורה שנתקבלו מחו"ל ונמצאו בהם יריעות רבות שכל יריעה היא דף אחד או שני דפים בלבד, בניגוד למה שאמרו (במנחות ל.) שאין לעשות יריעה פחותה משלשה דפים, אפילו יש בבית הכנסת ספרי תורה אחרים שנעשו כדת וכהלכה, מותר לקרות בספרי תורה אלו אף לכתחלה, ובברכות התורה, שהדבר נחשב כדיעבד, ושלא כדברי המחמירים בזה. [שו"ת יביע אומר חלק ז' חיו"ד סימן כו].

כח ספר תורה שנפסל בו עמוד אחד, והסופר חתך בסכין את העמוד ההוא מן הספר תורה, וכתב במקומו עמוד אחר ותפרו עם הספר תורה, ואף על פי שאין עושים בספר תורה פחות משלש דפים, סבור היה הסופר שאין לו לגנוז כמה דפים ואזכרות מתוך ספר תורה שיש בו רק עמוד אחד מקולקל, ולכן נחשב אצלו כדיעבד, דשרי כשהיא יריעה של דף אחד, ספר תורה זה מותר לכתחלה להוציאו ולקרוא בו בצבור, גם כשיש ספרי תורה אחרים העשויים יריעות שלימות, שאין לפגום בקדושת הספר תורה. [שו"ת יביע אומר חלק ז' חיו"ד סימן כו. ובחלק י' בהערות לרב פעלים חלק יורה דעה דף שסא טור ב'].

כט תפירת יריעות הספר תורה אין להתיר לעשות כן על ידי נשים, שכל תיקוני הספר תורה צריכים להיות על ידי אנשים כשרים. ובמקום שנהגו לתפור היריעות על ידי נשים צריך להזהיר את הסופר שהתפירה הראשונה שבראש היריעה, והאחרונה שבסוף היריעה, והאמצעית, תהיה על ידי אנשים, והנשים יתפרו שאר התפירות. [שו"ת יביע אומר חלק ט' חיו"ד סי' יח עמוד רחץ].

ל ספר תורה עתיק יומין שברוב הזמן מרוב יושנו אותיותיו נטו קצת לאדמומית, ואינן שחורות כעורב, מותר להעביר קולמוס עם דיו שחור, להשחיר האותיות, ואפילו על שמות הקודש והאזכרות מותר להעביר הדיו, שהעברת הקולמוס על הכתב אינה נקראת כתיבה חדשה, ולראות את הכתיבה הראשונה כאילו נמחקה, וכדמוכח מדברי מרן השלחן ערוך (אורח חיים סימן לב סעיף כז). ואפילו אם האותיות האחרונות שבשם מתוקנות

כראוי, ומעביר קולמוס עם דיו שחור רק על האותיות הראשונות שבשם, אין בכך כלום, אף על פי שעל ידי כך נחשב כאילו כתב האזכרה שלא כסדרה, אף על פי כן העיקר בזה שאין צורך שתהיה כתיבת האזכרה כסדרה. [שו"ת יביע אומר חלק ט' חיו"ד סימן יט. וחלק י' דף שסב טור א'].

לא ספר תורה שחסרים בו תגין באותיות שעטנז גץ, ונמצא כן בשעת הקריאה בספר תורה, אין להורידו, ולהוציא ספר תורה אחר שהוא מתוייג כהלכה, שאין התגין אלא למצוה ולא לעיכובא, ולכן השליח צבור ימשיך בקריאתו עם העולים לספר תורה, ויכולים לברך על קריאתם, ברכה שלפני קריאת התורה וברכה שלאחריה, ואין לומר בזה ספק ברכות להקל מפני סברת הפוסלים, שכיון שמרן פסק כדעת המכשירים והמחלוקת במצוה ולא בברכה אין לומר בזה ספק ברכות להקל. וכמו שכתבו מרן החיד"א ועוד אחרונים. ומכל מקום אם נודע הדבר לפני שיוציאו הספר תורה מארון הקודש לקרוא בו, ויש ספר תורה אחר המתוייג כהלכה, אין להוציאו לכתחלה, אלא יקראו בספר תורה המתוייג כדת, הכשר לכל הדעות. [יביע אומר ח"ט חיו"ד סימן כ עמוד שא].

לב ש"צ שהיה קורא בס"ת בצבור, ונוכח שאין שם תגין על אותיות בד"ק חי"ה, אלא רק על אותיות שעטנ"ז ג"ץ, רשאים להוציאו לכתחלה לקרות בו במנחה בשבת, אע"פ שיש בבית הכנסת עוד ס"ת המתוייגים כראוי, מפני שאין תגין אלה, אלא מן המנהג, שהרי לא נזכרו בש"ס. ומכל מקום מהיות טוב, תיכף אחר השבת, ישיגו סופר שיעשה תגין גם על אותיות בד"ק חי"ה. [יביע אומר חלק י' חיו"ד סימן כח עמוד רמג].

לג ספרי תורה שלנו שמצוי בהם דיבוקי אות באות, או אותיות פרודות שאין מחוברות היטב, מפני יושנם, ונמצא כן בהם בשבת בשעת הקריאה, המנהג להוציא ספר תורה אחר ולסיים בו הקריאה בתורה. ומכל מקום שליח צבור המיקל שלא להוציא ספר תורה אחר בגלל דיבוקים ופירודים, אלא ממשיך הקריאה בספר תורה שהתחיל בו, כדי שלא להטריח את הצבור, יש לו על מה שיסמוך. [והיינו באופן שאין צורת האות משתנית, אבל אם צורת האות משתנית, כגון שנתחברו אותיות ו' ונ' ונעשה כאות ת', בזה יש להוציא ספר תורה אחר]. ובכל אופן יתן אל לבו לזכור את מקומות הדיבוקים והפירודים כדי שהסופר יתקנם למחרת. [יבי"א ח"ט חיו"ד סי' כא עמוד שג. יחו"ד ח"ו סימנים נד ונו, עמודים רפו ורצג. וח"ה סי' נח עמוד רסז].

לד שתי תיבות הסמוכות זו לזו בתפילין או במזוזות, עד שנראות כאילו תיבה אחת הן, מותר לגרור קצת מעובי האות האחרונה של תיבה ראשונה, וקצת מעובי אות ראשונה של תיבה שניה, כדי להרחיקן זו מזו עד שיהיו נראים כשתי תיבות, ואין לחוש בזה משום חק תוכות. [יביע אומר חלק ה' חלק יורה דעה סימן כד].

לה סופר שהיה כותב ספר תורה, וטעה וכתב אלהיך במקום אלהי, מותר למחוק אות ד' שהיא מיותרת, ועדיף לנהוג כן מאשר לגנוז את היריעה. ויש אומרים שאין למחוק אות ד', אלא יקדור כל השם אלהיך. והעיקר כסברא ראשונה. [יבי"א ח"י חיו"ד סי' נח דף שעט].

לו אם כתב אלהינו חסר י' יש אומרים שאינו רשאי לגרור אותיות נו ולכתוב ינו, אלא יסלק היריעה. [ט"ז סי' רעו סק"ז]. ויש אומרים שאיסור מחיקת האותיות הנטפלות לשם ה' הוא מן התורה. [לבוש. בנין עולם. אור החיים. חתם סופר]. אולם דעת רוב הפוסקים שיכול למחוק נו, ויכתוב ינו, שכיון שאותיות הנטפלות לשם אין במחיקתם איסור אלא מדרבנן, הילכך כשהוא מוחקן כדי לתקן שם ה' שפיר דמי. [מהר"ם מלובלין. עבודת הגרשוני. משאת בנימין. מרן החיד"א. נודע ביהודה. רעק"א. ישועות מלכו]. ובפרט שיש אומרים שאפילו בשם ה' עצמו כשמוחק קצת מן האותיות שבשם כדי לתקן השם עצמו שפיר דמי. [יבי"א שם דף שפ].

לז הכותב י"ה משום הוי"ה או אל משם אלהים, ולא סיים לכתוב את השמות במילואם, אין איסור מחיקתן אלא מדרבנן, כיון שבמקום ההוא אינו שם בפני עצמו. [יביע אומר שם].

לח ספרי תורה של תימנים, שיש בהם כמה שינויים מספרי התורה שלנו, רשאים להוציאם לקרוא בהם בצבור בברכות התורה, כנהוג. ובפרט שאם נבוא לפסול את ספרי התורה של התימנים ח"ו, תפרוץ מחלוקת גדולה בין הצבור על שאין אנו משגיחים במסורת אבותיהם מדורי דורות. ולכן יש להקל בזה. [ילקוט יוסף הלכות קריאת התורה עמ' קמו].

לט ספר תורה של כמה מהתימנים, שהסופר חקק בו בין הפסוקים שתי נקודות, בסוף פסוק, וסימן מיוחד בטעמים זרקא ואתנחתא, כדי שהעולה הקורא בתורה ידע לפסוק הטעמים כדת, יש לנו להמנע מלעלות לספר תורה כזה, אפילו שסימנים אלו נעשו על ידי ציפורן, ללא כל רישום בדיו. ואם הזמינוהו לעלות לספר תורה כזה, יתחמק באופן שלא יגרום למחלוקת. אולם קהלות יוצאי תימן שנהגו לברך על ספר תורה זה שיש בו סימנים הנז', יש להם על מה שיסמוכו, ואין לעורר ח"ו מחלוקת, כי גדול השלום מאד. ובפרט שיש לצרף סברת הרמב"ם שמותר לברך ברכות התורה על ספר תורה פסול. אלא שמי שדבריו נשמעים לצבור, ייטיב להורות לצאן מרעיתו לתקן את הספר תורה על ידי מחיקת סימנים אלו, כדי שיהיה הספר תורה כשר לדעת כל הפוסקים, ודברי חכמים בנחת - נשמעים. [ילקוט יוסף, הלכות קריאת התורה עמוד קמו. יחוה דעת חלק ו' סימן נד עמוד רפ. ושם עמוד רפד בדבר ספר תורה שניקדו בו אות ש"ין לסימן על ש"ין ימנית, אם כשר. ושם עמוד רפג בסופר שהניח אויר חלק כמלוא אות בין פסוק לפסוק אם הספר תורה כשר].

מ ספר תורה שנכתב על קלף משוח במשיחה לבנה, כשר לקרוא בו בצבור בברכות התורה. אלא שלכתחלה קודם הכתיבה יש להעביר על המשיחה

מטלית לבנה ולקנח היטב את הקלף, שלא תהיה המשיחה עבה כל כך. אך אם לא עשו כן אין זה מעכב. ומכל מקום בקריאת פרשת זכור [ופרשת פרה], טוב ונכון להחמיר שלא לקרוא בספר תורה משוח, היכא דאפשר, אלא יקראו בספר תורה הכשר והמהודר ביותר, ושנכתב על קלף שאינו משוח. [ילקוט יוסף, הלכות קריאת התורה עמוד קנו. ובמהדורת תשס"ד, בהוספות ומילואים עמוד שצב. שארית יוסף ח"ג עמוד רעא. יחוה דעת ח"ו סי' נה].

מא ספר תורה שהשורות ביריעות שלו בשלשת החומשים הראשונים, אינן שוות לשורות של שני החומשים האחרונים, אין הספר תורה נפסל בכך. שרק למצוה בעינן שיהיה מנין השיטין בעמודי הספר תורה שוים. אבל בדיעבד אם פיחת או הוסיף באחד מהם כשר. ואפילו אם באותה יריעה אין הדפים מכוונים כל שאינו משורטט אין לחוש. ומשום הכי בדף האחרון עושים כן לכתחלה. [יביע אומר ח"י חיו"ד סימן נח דף שעח סוף טור ב].

הלכות הקשורות לחנוכת הבית

א מנהג ישראל קדושים לחנוך בית חדש, או דירה שקנה מיד שניה, בסעודת הודיה להשי"ת בשירים ותשבחות ודברי תורה. [ילקו"י שובע שמחות ח"א, תשס"ה, חופה וקידושין עמוד תפג]

ב נוהגים שבעת סעודת חנוכת הבית, בעלי הדירה החדשה מברכים ברכת "שהחיינו" על פרי חדש, או על בגד חדש, ומתכוונים לפטור את הדירה והרהיטים החדשים. ומכל מקום הקונה דירה והוא שמח בקנייתה ורוצה לברך "שהחיינו", ואין לו בגד חדש או פרי חדש, רשאי לברך. [ילקו"י שובע שמחות חלק א', חופה וקידושין עמוד תפה. יבי"א ח"ט או"ח סי' יט]

ג הקונה דירה מיד שניה, [דהיינו שדרו בו אנשים אחרים], לכתחלה טוב ונכון שיצבע ויסייד את הבית לפני שנכנס אליו, כיון שהמקום משפיע הרבה על האדם, שאם דרו בדירה זו אנשים בעלי ריב ומדון, או אנשים עם צרות וחולאים, או חילוניים, ישפיע עליו המקום חלילה, ולכן על ידי הסיוד יבטל את כח אחיזתם. [ילקו"י שובע שמחות חופה וקידושין עמ' תפט]

ד אם ביתו נפל מאיזה סיבה, וחזר ובנאו מחדש, ולא הוסיף עליו כלל, אפילו הכי עושה חנוכת הבית ומברך שהחיינו על בגד חדש, כדין הבונה בית חדש. [חופה וקידושין עמוד תפט]

ה מה שנוהגים לעשות חנוכת הבית, זה דוקא בבנה בית חדש, או קנה דירה, אבל אם הוסיף חדר בחצר שהיה לו מכבר, אין צריך לעשות חנוכת הבית, אך לענין ברכת שהחיינו טוב ונכון שיקנה בגד חדש ויברך עליו

שהחיינו ויכוין לפטור את שמחתו על הרחבת הדירה. ויש מי שכתב שגם בכהאי גוונא צריך לעשות לימוד של חנוכת הבית, ואם אין הדבר גובל בביטול תורה דרבים, טוב לנהוג כן. [שובע שמחות חלק א', חופה וקידושין עמוד תפט]

ו ראוי לערוך סעודת "חנוכת הבית" גם כששוכרים דירה, ולא רק בקניית דירה. [שם תצ]

ז ראוי ונכון לערוך את חנוכת הבית כשקונים או שוכרים דירה לפני שילונו בדירה, ולא לדחות את חנוכת הבית עד שיסתדרו בבית וכו', כי סדר חנוכת הבית חשוב מאד להוציא המזיקים מהבית החדש, ובירור הניצוצות שבמקום. ויביאו עשרה אנשים [או לפחות שלשה] שיאמרו את כל הסדר. [ילקו"י שובע שמחות חלק א', חופה וקידושין עמוד תצ]

ח יש אומרים שסעודת חנוכת הבית חשובה לסעודת מצוה, ובפרט אם אומרים בה דברי תורה. ויש חולקים. ולכן טוב לנהוג לעשות שם סיום מסכת בעת חנוכת הבית, כדי שהסעודה תיחשב לסעודת מצוה. ומנהג טוב הוא. [שובע שמחות חלק א', חופה וקידושין עמוד תצ]

ט מי שנתמנה למשרה חשובה ונכבדי הקהל נתנו לו דירה להתגורר בה במשך זמן כהונתו, נכון שיברך ברכת שהחיינו על בגד או פרי חדש, ויפטור את הדירה. [שם עמוד תצא]

י טוב שלא לעשות סעודת חנוכת הבית בשבת, כדי שלא יבואו לידי חילול שבת, וגם כדי שסעודת חינוך הבית תהיה ניכרת בפני עצמה. [ילקו"י שובע שמחות חופה וקידושין עמוד תצב]

יא מה שיש נוהגים שכאשר נכנסים לדירה חדשה, מניחים בבית ההוא שני תרנגולים זכר ונקבה, ושוחטים אותם שם לסגולה, יש להם על מה שיסמוכו, ואין בזה חשש משום דרכי האמורי. ומכל מקום טוב שלא לחוש לדברים כאלה שלא הוזכרו בש"ס ובפוסקים. [שם]

יב מותר לעשות סעודת חינוך הבית בחול המועד, ואין בזה חשש מצד "אין מערבין שמחה בשמחה". [ילקו"י שובע שמחות חלק א' חופה וקידושין עמוד תצג. ילקו"י מועדים הל' חוה"מ]

יג יש נוהגים שבעת שעוקרין דירתן וקובעין דירתן במקום אחר, נותנים בתחלה בדירה החדשה צלוחית של מלח. [ילקו"י שובע שמחות חלק א' חופה וקידושין עמוד תצג]

יד מותר להכנס לדירה חדשה ואפילו לדירה לשם הרווחה, בימי ספירת העומר, ומותר גם לסייד ולצבוע את הדירה בימים אלה, וכן מותר לעשות טפטים חדשים לנוי בדירתו, ויכול גם לברך ברכת "שהחיינו"

בימי ספירת העומר, על כניסתו לדירה החדשה, באכילת פרי חדש. אולם יש להמנע משמיעת כלי שיר, אף דרך הרדיו וטייפ, בסעודת חינוך הבית, עד ליל ל״ג בעומר. [כי יש אומרים שאין זו סעודת מצוה וכמבואר לעיל סעיף א׳]. [חופה וקידושין עמ׳ תצג]

טו יש להחמיר שלא לסייד או לצבוע את הדירה מיום ראש חודש אב עד אחר תשעה באב. והדין כן גם בהדבקת טפטים. [חופה וקידושין עמוד תצד. ועי׳ ב״ב ס : ורמב״ם סוף הל׳ תענית]

טז מראש חודש עד אחר תענית תשעה באב אסור לבנות בנין שאינו לצורך מגורים, אלא ליופי והרחבה בעלמא, אבל לצורך מגורים מותר גם בימים אלה. [הר״ן ספ״ק דתענית. ב״י סי׳ תקנא]. ובניית בית כנסת מותר בכל אופן. [חופה וקידושין עמוד תצד]

יז מותר לבנות אפילו בית חתנות לבנו אחר ר״ח אב, כשהוא לצורך דירת החתן והכלה והנישואין עומדים להתקיים מיד אחר תשעה באב, והחתן לא קיים עדיין מצות פריה ורביה. [חופה וקידושין עמוד תצד. רב האי גאון הובא במאירי והר״ן סוף פ״ק דתענית, ובב״י סי׳ תקנא]

יח נוהגים שאין מברכים שהחיינו מי״ז בתמוז עד אחר תענית תשעה באב, ולכן אין עורכים סעודת חנוכת הבית בימים אלו, מאחר שאינו יכול לברך שהחיינו על בגד חדש. אבל יכול לערוך סעודה לעשרה, וילמדו שם התיקון שסידרו לחנוכת הבית, ואף מותר להם לשורר בפה, בלא כלי שיר. [ילקו״י שובע שמחות א׳ חופה וקידושין עמוד תצה]

יט קבלן שהתחיל לצבוע ולסייד קודם ראש חודש אב ויש לו הפסד ממון אם יפסיק לצבוע ולסייד בימים אלה, יש להקל להמשיך בצביעה וסיוד, ונכון לעשות שאלת חכם לכל מקרה לגופו. [חופה וקידושין עמוד תצה. ילקו״י מועדים הלכות בין המיצרים]

כ יש להתיר לעקור עצי פרי לצורך הרחבת הדירה לשם דיור. וטוב לשכור גוי לעקירתם. [חופה וקידושין עמוד תצו. יביע אומר ח״ה חיו״ד סימן יב]

כא מותר לתלות תמונות של בני אדם, או חיות ועופות, על כותלי הבית, שכל שלא נעשו לשם עבודה זרה, ונעשו לשם נוי וכיוצא, יש להקל. וראוי ונכון לתלות תמונות של גדולי תורה, כדי שיקיים : והיו עיניך רואות את מוריך. [יביע אומר ח״ד חאו״ח ריש סי׳ כ]. ומותר לעשות טפטים מבד ולהדביקם על קירות הבית, אף אם ידוע שיש בהם שעטנז. וכן מותר לקבוע בגדי רקמה בכתלים, כשהם מחוברים למעלה ולמטה ומן הצדדים במסמרות, אף שהם כלאים, ומותר לישב סמוך להם. וכן תמונת גובלן העשויה מפשתן, ורקמו עליהם בחוטי צמר, והם שעטנז, מותר לתלותם בקיר, ואין בזה איסור שעטנז. ו״וילון״ אם הוא רך אסור לעשותו מכלאים, מפני שהשמש מתחמם בו לפעמים. ואם הוא קשה מותר. ויש אומרים

שכיום אין אנו בקיאים מהו רך ומהו קשה, לכן יש להחמיר בכל וילון העשוי משעטנז שלא לתלותו בבית. ואמנם וילון גבוה מתשמיש אדם, ואין כל חשש שיתחמם בו, מותר לתלותו אף אם ידוע שיש בו שעטנז. [חופה וקידושין עמ' תצז. ילקו"י על הל' שעטנז סי' שא]

כב מותר לצייר צורות בהמות חיות ועופות ודגים וצורות אילנות ודשאים אפילו בציור בולט, ומותר לתלות על קירות הבית תמונות כאלה, וכן תמונות נוף וכדומה. [יחוה דעת ח"ג סימן סב]. ומכל מקום בבית הכנסת אין ראוי לצייר כן על הכתלים, כדי שהדבר לא יבלבל את כוונת המתפללים. [חופה וקידושין עמוד תצט. ילקוט יוסף ח"ב הלכות קריאה"ת וביהכ"נ עמ' רכח]

כג מותר לתלות בביתו תמונות ציור של צורת אדם, שכל שאינה צורה בולטת מותר לצייר. ואף שיש מחמירים בזה, מכל מקום המנהג פשוט להקל, וכן נוהגים בחג סוכות לתלות בסוכה תמונות של צדיקי הדור. [חופה וקידושין עמוד תק. הליכות עולם ח"ז עמוד רפג]

כד תמונת אדם בולטת שנראה שם חצי גופו [פרופיל], כאדם השוכב על צדו, שאין נראה ממנו אלא עין אחת ואוזן אחת ויד אחת ורגל אחת, וצד אחד של החוטם, מותרת, כיון שאין שם תמונת אדם בשלימותו. [חופה וקידושין עמוד תקב. הליכות עולם ח"ז פרשת מסעי אות י]

כה אסור לעשות שלחן דוגמת שלחן של לחם הפנים שבבית המקדש, בארכו ורחבו וקומתו. וכן אסור לעשות מנורה של שבעה קנים ממתכת, בין של זהב בין של שאר מתכות. אולם מנורה חשמלית שעל קני המנורה שלה יש נרות סגורות המאירות על ידי חשמל, מותר לעשותה ולקיימה. [חופה וקידושין עמוד תקד. יביע אומר ח"א חיו"ד סי' יב]

כו מעיקר ההלכה מותר לתלות ראי בחדר הכניסה לבית, שבזמן הזה מותר לאיש להסתכל בראי, ואין בזה איסור משום "לא ילבש". ויש להתיר בזה גם לתלמידי חכמים כדי לתקן את לבושם. [שובע שמחות חלק א' מהדורת תשס"ה, חופה וקידושין עמוד תקה. שו"ת יביע אומר ח"ג חאו"ח סי' א' סק"ב. שו"ת יחוה דעת ח"ו סי' מט. מאור ישראל ברכות מג.]

כז משחרב בית המקדש תקנו חכמים שכאשר אדם מסייד את ביתו, ישייר מקום של אמה על אמה [48 ס"מ על 48 ס"מ] שלא יהיה מסוייד. ויהיה זה כנגד הפתח. [שם עמוד תקו]

כח יש שנהגו להקל בזמן הזה שלא לשייר אמה על אמה כנגד הפתח, מאחר שהסיד מעורב עם חול. והמקילין בזה יש להם על מה שיסמוכו. [חופה וקידושין עמוד תקח, תקט]

כט אם קנה דירה שסיידו אותה ולא שיירו בה אמה על אמה, יש אומרים שמעיקר הדין אינו חייב לגרד אמה על אמה, מאחר שנכנס

לדירה אחר שכבר סיידוה, ועיקר החיוב בעת שמסייד. ובפרט בזמן הזה שהסיד מעורב עם חול. ומכל מקום טוב להחמיר לגרד אמה על אמה כנגד הפתח גם באופן כזה. [חופה וקידושין עמוד תקח, תקט]

ל מה שמשיירים אמה על אמה, הוא כנגד הפתח, באופן שהנכנס יראה מיד את השיור. ויש שמניחים אמה על אמה בגובה שאינו נראה כלל לנכנס, ואין זה נכון. [שם עמוד תקט]

לא יש אומרים שאין לצבוע ריבוע אמה על אמה בצבע שחור, דזה הוי בכלל ציור. ורק אם צובעים בצבע שחור וכותבים על זה זכר לחורבן, מהני. ויש אומרים שגם באופן כזה לא מהני. והמקילין בזה יש להם על מה לסמוך. [חופה וקידושין עמוד תקי. כה"ח סי' תקס אות ח]

לב אמה על אמה שמשיירין כנגד הפתח, הוא מרובע ולא ארוך וקטן. [שם עמוד תקיא]

לג מה שמשיירים אמה על אמה בפתח הבית, אין צריך לעשות כן בכל חדרי הבית, אלא די לעשות כן כנגד פתח הבית בכניסה. ואם רוצה להחמיר ישייר טפחיים על טפחיים בכל חדר. [חופה וקידושין עמוד תקיא. שאילת יעב"ץ סי' קסט. ברכי יוסף סי' תקס. שד"ח מערכת ז'.]

לד הבונה חדר אחד בלבד, אפילו אינו אלא לדירת כבוד בעלמא, ואין ישנים שם, צריך לשייר בו אמה על אמה. [ילקו"י שובע שמחות א' חופה וקידושין עמוד תקיב. שאילת יעב"ץ סי' קסט]

לה אותם המדביקים טפטים על קירות הבית, גם כן צריכים להניח מקום פנוי אמה על אמה, כמו המסייד את ביתו. [חופה וקידושין עמ' תקיב. תורת חיים על החיי אדם. כה"ח סי' תקס סק"ט]

לו בבית כנסת ובבית מדרש אין צריך לשייר אמה על אמה, ומותר לסייד ולצבוע ולעשותו כבנין המלכים. [חופה וקידושין עמוד תקיב. מג"א סי' תקס סק"ב]

לז והוא הדין בסוכה שאין צריך לשייר בה אמה על אמה, ומותר לנאותה כדרך המלכים. [ילקו"י שובע שמחות א' חופה וקידושין עמוד תקיב. תורת חיים על החיי אדם. כף החיים אות ב]

לח מותר לקנות דירה כאשר בדירה ממעל דרים גויים נוצרים, אף אם מידי פעם נאלץ להתפלל בביתו. שמעיקר הדין מותר להתפלל גם תחת דירה של גוי. [חופה וקידושין עמ' תקיב]

לט בנין רב קומות שהקדישו דירה אחת בקומה הראשונה לבית כנסת, לתפלה וללימוד תורה, רשאים לכתחלה לרכוש דירה בקומה שמעל בית הכנסת ולדור בה, ולשכב ולישון בכל שטח הדירה שלמעלה. ורק בשטח

שמעל ארון הקודש שיש בו ספרי תורה, לא ישתמשו שם, ויניחו במקום ההוא ארון בגדים וכיוצא בזה. ובקומות העליונות מותר להשתמש בלי הגבלה גם בשטח שמעל ההיכל. [חופה וקי' עמוד תקיג. יביע אומר ח"ו חאו"ח סי' כז]

מ מצות ישיבת ארץ ישראל אין ערוך אליה, שהיא שקולה כנגד כל המצוות שבתורה, ובמיוחד כשהכוונה להתיישב בארץ ישראל לשם מצוה, ולקיים בה את כל המצוות התלויות בארץ. ולכן דבר חשוב הוא לרכוש דירה בארץ ישראל ולהתגורר בה. [שם עמ' תקיד]

מא יש להקפיד שאם היה אדם דר בדירה אחת, ועבר לגור בדירה אחרת, שלא יחזור לדור בדירה הראשונה אלא לאחר שיעברו שבע שנים. אולם אם כשעזב את ביתו הניח שם איזה מסמר בקיר, ומכוין בזה שלא עזב לגמרי אלא דעתו לחזור, יכול לחזור תוך שבע שנים. [ילקו"י שובע שמחות חופה וקידושין עמוד תקטו. יביע אומר ח"ג חיו"ד סימן ו']

מב מי שעקר דירתו מביתו המושכר לו, והשאיר שם איזה מטלטלין שלא היו צריכים לו, וכעבור כמה חודשים רוצה לחזור אל דירתו הראשונה, רשאי לחזור לשם, כיון שלא שהה שנים-עשר חודש משעה שעקר דירתו. ובאופן כזה קיל טפי מהמבואר בסעיף הנ"ל. [שם]

מג לכתחלה לא ימכור אדם קרקע ראשונה שקנה, כי אין זה סימן טוב. וכן לא טוב לאדם למכור נחלת אבותיו. [ילקו"י שובע שמחות א' [חופה וקידושין] עמוד תקטז]

מד יש שמקפידים שלא לסתום חלון או פתח לגמרי, אלא משאירים חור קטן כל שהוא. ויש שמניחים שם קנה חלול מעבר לעבר. [ילקו"י שובע שמחות חופה וקידושין עמוד תקטז]

מה מותר לבנות מקוה טהרה בתוך ביתו, וכל שכן שמותר לבנות בביתו אמבטיה, ואף לדברי רבי יהודה החסיד אין בזה כל מניעה. [ואם השכנים מתנגדים למקוה, ישאלו חכם]. [שם]

הלכות מזוזה (ומעקה)

א מצות עשה מן התורה לכתוב שתי פרשיות שמע ישראל, והיה אם שמוע, על קלף ובדיו, ולקבוע אותן על מזוזת הפתח, שנאמר (דברים ו, ט): וכתבתם על מזוזות ביתך ובשעריך. וחייב כל אדם להזהר בקיום מצוה זו, כדי שכל זמן שיכנס ויצא מביתו יפגע ביחוד שמו של הקדוש ברוך הוא, ויזכור אהבתו, וידע שאין דבר העומד לעולם, אלא ידיעת ואמונת צור העולמים ומיד ילך בדרכי מישרים. אמרו חז"ל (מנחות מג:) כל מי שיש לו תפלין בראשו ובזרועו, ציצית בבגדו, ומזוזה בפתחו, מוחזק הוא שלא יחטא, שהרי יש לו מזכירים רבים, והם המלאכים המצילים אותו מלחטוא, שנאמר חונה מלאך ה' סביב ליראיו ויחלצם. וכל הזהיר במצוה זו מאריכין לו ימיו וימי בניו, שנאמר (דברים יא, כא): למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה. ומכלל הן אתה שומע לאו, שאם אינו זהיר בה יתקצרו ימיו ח"ו. והזהיר בה זוכה גם לדירה נאה, ונשמר הוא וביתו מכל המזיקים, וכמו שכתוב"ה' שומרך". ולכן כותבים שם "שדי" על המזוזה מבחוץ, שהוא ראשי תיבות שומר דלתות ישראל. ובמסכת עבודה זרה (יא.) אמרו: מלך בשר ודם יושב בפנים הארמון, ועבדיו משמרים אותו מבחוץ, ואילו הקב"ה עבדיו מבפנים, ואדם ישן על מטתו בפנים, והקדוש ברוך הוא שומר עליו מבחוץ. שנאמר ה' ישמור צאתך ובואך מעתה ועד עולם. ומכל מקום לא תהיה כוונת האדם בהנחתה בשביל השמירה, או לקבל שכר בעולם הבא, אלא כל כוונתו תהיה לקיים את מצות הבורא יתברך. [ילקו"י חופה וקידושין עמ' תקכה].

ב חובה קדושה על כל אחד לקנות מזוזות רק מסופר ירא שמים המדקדק במצוות, ולא יקנה מזוזה בלא שיברר מי כתבה ואם היא כשרה, שהמניח מזוזה פסולה הרי זה כאילו לא הניח מזוזה כלל. וכן יש ליזהר שלא לקנות מזוזה ממי שהוא "מוסר" לשלטונות, כמבואר בכיו"ב בשלחן ערוך הלכות תפילין. [ילקו"י שובע שמחות א - חופה וקידושין עמ' תקכח].

ג היה צריך לתפילין ולמזוזה, ואין ידו משגת לקנות שניהם, תפילין קודמים. ואמנם אם אפשר שישאיל כל יום תפילין, מזוזה קודמת. [ילקוט יוסף על הלכות תפילין, מהדורת תשס"ד סימן כה הערה ל'. עמוד שלג. ילקוט יוסף שובע שמחות חלק א', חופה וקידושין עמוד תקכח].

ד יש נוהגים שכאשר אדם יוצא מן הבית מניח ידו על המזוזה, [ומנשקה], ואומר: ה' ישמור צאתי ובואי. אל שדי יברך אותי ויתן לי רחמים. וכן כשיכנס אדם לביתו יעשה כנזכר. וטוב שיניח ידו בכל פעם שיוצא ונכנס אפי' כמה פעמים ביום. [חופה וקידושין עמ' תקכט].

ה אם אין לו נרתיק למזוזה יכול להניחה בלא נרתיק, ויעטפנה בניילון, ויזדרז להשיג נרתיק למזוזה מפני כבוד המזוזה, וכדי שהמזוזה לא תתקלקל מהלחות או מהגשמים. [ילקוט יוסף שובע שמחות חלק א - חופה וקידושין עמוד תקכט].

ו אם קבע מזוזה על הפתח בלי תיק ובלי ניילון, אין לו להניח ידו על המזוזה לנשקה, אלא יפשיל שרוולו וינשק באמצעות הבגד. [ילקו״י שובע שמחות א חופה וקידושין עמוד תקל].

ז טוב ונכון שלא ישליך אדם דברים מזוהמים על יד המזוזה, ואפילו אם הם נקיים אל ישליך דברים לפני הדלת, שזה זלזול במזוזה. וכן לא יטאטא את הבית ויעמיד המטאטא סמוך למזוזה. וכל שכן שלא יעמיד שם הכלי של התינוק שיעשה שם את צרכיו, וכל אשה הזהירה בזה מאריכה ימים. ואמנם כל זה ממדת חסידות וזהירות, אבל מעיקר הדין כיון שהמזוזה גבוהה יותר מעשרה טפחים מהקרקע, וגם מכוסה בב׳ כיסויים, אין קפידא בדבר. ואמנם אין ראוי לעשות כן בקביעות, להניח דבר בזיון כנגד המזוזה, ולסמוך על הכיסוי, כגון לכבס לפניה תמיד טינופת של בגדי קטנים, או לקבוע שיעמוד לפניה כלי ששופכים בו כל המי שופכים, ועל זה נאמר כי דבר ה׳ בזה, ועונשו גדול. [ילקוט יוסף שובע שמחות חלק א׳, חופה וקידושין עמוד תקל].

ח מצות מזוזה היא חובת הדר, ולכן אין ראוי לקבוע מזוזה אלא כשמתכונן להכנס מיד לבית, אחר שמכניס לשם חלק מן הרהיטים וכלי המטה, וכמה מהחפצים שלו, ונועל הבית במנעול. שאז יקבע מזוזה בברכה בפתח הבית, ולא ידחה את קביעתה למסיבת חנוכת הבית. [ילקו״י שובע שמחות א - חופה וקידושין עמוד תקלב. הליכות עולם חלק ח׳].

ט מנהגינו שבאותו ערב שעובר לישן בדירה החדשה [או השכורה] מביא עשרה אנשים לביתו שיקראו את סדר הלימוד לחנוכת הבית, וקובעים בדירה מזוזה בברכה. ואין להחמיץ את המצוה ולדחות את קביעתה דוקא ביום, שאין הפרש בזה בין לילה ליום. [שם עמוד תקלד]

י וקודם שיקבע את המזוזה, יברך: ״בא״ה אמ״ה אשר קדשנו במצותיו וצונו לקבוע מזוזה״, ומיד יקבענה, שכל המצות צריך לברך עליהן עובר לעשייתן. [ילקו״י שם עמ׳ תקלד].

יא אם הסיר את מזוזות הבית ומסרם לבדיקה, ויש מזוזה בפתח חדר אחד בלבד, ידור וישן באותו חדר. ואם אין לו מזוזה בכל חדרי הבית, לכתחלה יצא מהבית וילך ללון במקום שיש בו מזוזה. ואם אין לו אפשרות לכך, או שהדבר עליו לטורח גדול, רשאי לדור בינתיים בבית, אך ישתדל בכל מאמצי כוחו להשיג מזוזה ולקובעה בפתח חדרי הבית,

ויפה שעה אחת קודם. [ילקו״י חופה וקידושין עמוד תקלה. יביע אומר ח״ג יו״ד סי׳ יח אות ג׳].

יב וכן הדין אם נפלה המזוזה ממקומה בשבת, ואינו רשאי להחזירה, או שנפסלה, לא ידור בבית, אלא ילך לישן אצל אחרים. ואם אין לו אפשרות כזו רשאי לדור בינתיים בדירה, וכמבואר. [ילקו״י חופה וקידושין עמוד תקלו. שדי חמד מערכת מ׳ כלל קיד, דאנוס רחמנא פטריה].

יג מעיקר הדין מותר להכנס לבית של חבירו כשאין לו מזוזה בפתחו. [ילקו״י שם עמו׳ תקלו].

יד הנשים חייבות במזוזה שנאמר וכתבתם על מזוזות ביתך ובשעריך למען ירבו ימיכם וימי בניכם, והרי גם הנשים צריכות לחיים. והאשה עצמה יכולה לקבוע המזוזה בפתח ביתה בברכה. אך אם עושים את קביעת המזוזה ברוב עם, אין זה ממדת הצניעות שהאשה תקבע המזוזה. [ילקוט יוסף שובע שמחות חופה וקידושין עמוד תקלו. יביע אומר ח״ג חיו״ד סי׳ יח סק״ג]

טו מחנכים את הקטנים שאין להם הורים לקבוע מזוזה בפתח דירת הקטן. ויש אומרים שהקטן יכול לקבוע מזוזה לעצמו. וכשיגדיל אף אינו צריך להוציא המזוזה ולקובעה מחדש. ויש אומרים שהגדול הוא זה שקובע המזוזה עבור הקטן. ולדינא, יקבע הקטן את המזוזה, וכשיגדיל יסיר אותה וימסרנה לבדיקה, ואם היא כשרה יחזור ויקבענה בברכה, שאין קביעת המזוזה של קטן פוטרתו לכשיגדל, דהוי כדין תעשה ולא מן העשוי, הואיל ואין הקטן חייב במצוות רק מדין חינוך. [שם עמוד תקלח. ילקו״י דיני חינוך קטן עמוד שיג]

מקומות החייבים במזוזה

טז בית שיש לו הרבה פתחים אף על פי שאינו רגיל לצאת ולבוא אלא באחד מהם, חייב לקבוע מזוזה בכל פתח ופתח, הואיל ונעשו לכניסה ויציאה. ומה שיש נוהגים לעשות רק מזוזה אחת בפתח בתיהם, אין להם על מה לסמוך. ולכן כל ירא שמים יתקין מזוזות בכל פתחי הבית החייבים במזוזה. וכן המנהג פשוט. [ילקוט יוסף חופה וקידושין עמוד תקמג]

יז אין הפתח חייב במזוזה אלא אם כן יש לו שני מזוזות ומשקוף. ואם התקרה של הבית נמשכת עד המזוזות, ועד בכלל, אך אין היכר משקוף מעל המזוזות, נחלקו בזה הפוסקים, אם הבית הזה חייב במזוזה, ולכן יקבע המזוזה בבית, בלי ברכה, שספק ברכות להקל.[שם].

יח תקרה שאין לה כתלים אלא עומדת על עמודים מכאן ומכאן, אף על פי שהיא כתבנית בית, פטורה מן המזוזה, לפי שאין שם מזוזות, ואלו העמודים להעמיד התקרה הן עשויין.

יט בית שאין לו אלא מזוזה אחת, ומצד השני עובר הכותל להלאה מן הפתח, אם המזוזה של הפתח היא מצד ימין, יקבע שם מזוזה "בלי ברכה", הואיל ואין שם שתי מזוזות. ואם מזוזת הפתח היא בצד שמאל, פטור לגמרי מקביעת מזוזה. [רמב"ם. ילקוט יוסף שובע שמחות חלק א' מהדורת חופה וקידושין עמוד תקמה]

כ בית שיש לו מזוזה מכאן ומזוזה מכאן, וכיפה כמין קשת על שתי המזוזות במקום המשקוף, אם יש בגובה המזוזות י' טפחים או יותר חייב במזוזה. ואם אין י' טפחים פטור, מפני שאין לו משקוף. [רמב"ם פ"ו ממזוזה ה"ד. ש"ע סי' רפז ס"ב. ילקו"י חופה וקידושין עמוד תקמה]

כא פתח שאין לו אלא מזוזה אחת [כגון שמצד השני יש כותל], אם המזוזה מימין הנכנס יקבע מזוזה בלא ברכה. ואם המזוזה משמאל הנכנס פטור ממזוזה. ודעת הרב בן איש חי שיקבע מזוזה בלי ברכה. [ש"ך יו"ד רפז סק"א. בן איש חי כי תבוא הי"ב. ילקו"י חופה וקידושין עמוד תקמו]

כב פתח שאין בגובהו עשרה טפחים פטור ממזוזה. והיינו שמונים סנטימטר. ורוחב הפתח צריך שיהיה לפחות ארבעה טפחים, שהם שלשים ושנים סנטימטר. ואם יש בגובהו עשרה טפחים וברוחבו אין ארבעה טפחים יקבע מזוזה בלא ברכה. [ילקו"י עמוד תקמו]

כג חדר שאין בו ד' אמות על ד' אמות פטור ממזוזה. ושיעור ארבע אמות של בית שחייב במזוזה, הוא מאה ותשעים וששה סנטימטר רבוע. (ואם אין בו אלא מאה ותשעים ושנים ס"מ, עד שיעור מאה תשעים וששה סנטימטר, צריך לקבוע מזוזה בלי ברכה). [שם עמ' תקמו]

כד אם החדר צר וארוך, ויש בו באורך יותר מד' אמות, אך ברוחב אין ד' אמות, ויש בו כדי לרבע ארבע אמות על ארבע אמות, כגון שארכו יתר על רחבו, וברוחב אין ד' אמות, אבל בצירוף העודף על ד' אמות שבאורכו, יש בו כדי לרבע ד' אמות על ד' אמות חייב לקבוע בו מזוזה, "בלי ברכה". וכן אם הוא עגול או בעל חמשה זויות. אך לא יברך על קביעת מזוזה זו, משום ספק ברכות להקל. [חופה וקידושין עמוד תקמז, ילקוט יוסף על הלכות השכמת הבוקר מהדורת תשס"ד עמוד שא, ושם מבואר דלאו בכל דוכתא סמכינן על כללו של הרדב"ז]

כה חדר קטן שאין בו כדי לרבע ד' אמות על ד' אמות, וממנו נכנסים לחדרים גדולים, אין לקבוע שם מזוזה בברכה, ואם ירצה להחמיר יניח שם מזוזה בלי ברכה. [ילקו"י שם עמ' תקנ]

כו בית שיש בו ארבע אמות על ארבע אמות, אפילו אם יש בו תנור חורף גדול, או מקרר גדול, שגבוה יותר מעשרה טפחים ורחב יותר מארבעה טפחים, אף על פי כן אינו ממעט מהשיעור, וחייב במזוזה. [ילקוט יוסף שובע שמחות חלק א' מהדורת חופה וקידושין עמוד תקנא. הליכות עולם חלק ח' עמוד רפה]

כז בית שאין לו דלתות, ויש בו רק מזוזות ומשקוף, הרמב"ם פוטר אותו ממזוזה, והרא"ש מחייב. ודעת מרן השלחן ערוך כדברי הרא"ש, לכן צריך לקבוע בו מזוזה, אבל לא יברך, שספק ברכות להקל. ואם אחר שקבע בו מזוזה, תלה שם דלתות, יש להסיר המזוזה, ויקחנה לבדיקה אם כשרה היא אם לאו, ואז אף אם תמצא כשרה, יחזור ויקבענה בברכה. ואם היה בית שיש בו דלתות, וקבע בו מזוזה בברכה כדת, ושוב הסירו ממנו את הדלתות לאיזה צורך, וחזרו ונתנו שם את הדלתות, כיון שקביעת המזוזה בתחלה היתה בהכשר, שוב אין צריך לחזור ולהסירה כדי לקובעה מחדש. [חופה וקידושין עמוד תקנא]

כח כל השערים חייבים במזוזה, אחד שערי בתים ואחד שערי חצרות ועיירות. וכן מחסן פרטי של עצים שמן ויין חייב במזוזה, וכן מחסן השייך לכל הדיירים, שמאחר ויוצאים ונכנסים שם ומשתמשים שם, נחשבים כבית דירה וחייבים במזוזה. וכן מרתף שאין משתמשים בו תשמיש של דירה, אלא רק לפעמים יורדים לשם, חייב במזוזה, ובכל אלה יניח שם מזוזה בלי ברכה. [חופה וקידושין עמ' תקסד, ועמוד תקנא. הליכות עולם ח"ח עמוד רפו].

כט מקלט המשמש גם כמחסן חייב במזוזה. ויברך על קביעת המזוזה הראשונה בביתו, ויפטור את המחסן, או את המקלט. ומקלט שאין משתמשים בו לתשמישים אחרים כלל, פטור ממזוזה לגמרי. [ילקוט יוסף חופה וקידושין עמוד תקנג, ועמוד תקסה. הליכות עולם שם].

ל בית התבן, ובית הבקר, נחלקו בהם הפוסקים, אם חייבים במזוזה, לדעת הרא"ש חייבים, ולדעת הרמב"ם פטורים, (וספק הדבר בדעת הרי"ף, לפי הגירסאות השונות), ודעת מרן לחייב במזוזה. הילכך יש לקבוע בהם מזוזה "בלי ברכה", שספק ברכות להקל. [ילקוט יוסף שובע שמחות חלק א' - חופה וקידושין עמוד תקנג]

לא מטבח חייב במזוזה בין אם אוכלים שם תמיד בין אם לא אוכלים שם. [ומברך על המזוזה שקובע בפתח הבית, ופוטר את כל המזוזות שקובע בבית. ואם קובע במטבח לבד, מברך. וכן הדין בכל הפרטים שהזכרנו למעלה, וכמבואר להלן]. [ילקוט יוסף שם חופה וקידושין עמוד תקנה]

לב מרפסות וגזוזטראות שאינן מקורות ואין להם כניסה אלא דרך הדירה, אם אין בהם ד' אמות אורך על ד' אמות רוחב, אינם צריכים מזוזה מן הדין. ומכל שכן כשאין המרפסת מקורה בתקרה. ואפילו אם

המרפסת ארוכה הרבה שבצירוף האורך והרוחב יש בה כדי לרבע ד׳ אמות על ד׳ אמות, אין צריך לקבוע בה מזוזה. ומכל מקום המחמיר לקבוע מזוזה בלי ברכה תבא עליו ברכה. ויקבע המזוזה מימין הכניסה מן הדירה אל המרפסת, ולא להיפך. אולם מרפסת שבקומת קרקע שנכנס מהרחוב לבית דרך המרפסת, יקבענה מצד ימין כניסתו מן המרפסת לבית. [חופה וקידושין עמוד תקנה. יבי״א ח״ד יו״ד סי׳ כג. יחו״ד ח״ד סי׳ נא]

לג בית שאין לו תקרה, פטור מן המזוזה, ואם היה מקצתו מקורה, ומקצתו אינו מקורה, אם היה הקירוי כנגד הפתח, וגם יש בתקרה ארבע אמות על ארבע אמות, חייב במזוזה.

לד אם היה בית עם תקרה וקבעו בו מזוזה כדת, ואחר כך הסירו את התקרה לאיזה צורך, והחזירוה אחר כך, אין צורך להסיר המזוזה ולקובעה מחדש. ואף על פי שיש אומרים שאם אינו מסירה, הוי בכלל תעשה ולא מן העשוי, כיון שבשעה שהסירו את התקרה, נפטר הבית מן המזוזה, ונמצא שהמזוזה היתה קבועה בבית בשעה שהיה פטור, וכשחזר ונתחייב, הוי בכלל תעשה ולא מן העשוי, ולכן צריך להסירה ולקובעה מחדש. מכל מקום כמה מן הראשונים כתבו שכל שמתחלה הוקבעה בהכשר, בשעה שהבית היה חייב במזוזה, שוב אין לפסול אותה משום תעשה ולא מן העשוי. והם תנאי דמסייעי ליה להגאון בעל ארבעה טורי אבן (סי׳ יד), שפסק להכשיר בכהאי גוונא, ושפיר יש לסמוך עליהם. [ילקו״י חופה וקידושין עמוד תקמג, ותקנו. הליכות עולם חלק ח׳ עמוד רעז]

לה זה שאמרנו שצריך שיהיה הקירוי סמוך לפתח, מכל מקום אם אין הקירוי רחוק שיעור שלשה טפחים מצד הפתח, הבית חייב במזוזה, שהלכה רווחת שכל פחות משלשה טפחים כלבוד דמי. ומכל מקום צריך שהקירוי יהיה בו שיעור ארבע אמות על ארבע אמות, ואין לצרף לשיעור זה החלק שאינו מקורה. [חופה וקידושין עמוד תקנז. הליכו״ע שם]

לו חנויות שבשווקים, אם הם חנויות שעושים רק ביום השוק לימי היריד, ואחר כך מפרקים אותם, פטורים ממזוזה. [ילקוט יוסף חופה וקידושין עמוד תקס. פתחי תשובה רפו סק״י. בא״ח כי תבוא אות כב]. אבל חנויות קבועים, חייבים במזוזה. ומעיקר הדין חייבים לקבוע שם מזוזה בברכה, אך הבא לקבוע שם מזוזה בלי ברכה, יש לו על מי שיסמוך שלא לברך. או שיקבעו מזוזה אחת בביתם עם ברכה, וילכו מיד לקבוע מזוזה בחנות. [ילקוט יוסף שובע שמחות א׳ חופה וקידושין עמוד תקנח. הליכות עולם חלק ח׳ עמוד שב. ועיין בשו״ת יביע אומר חלק י׳ דף שנ סוף טור ב׳, דמבואר שם, דמעיקר הדין יברך, והבא לקבוע שם מזוזה בלא ברכה יש לו ע״מ שיסמוך. וזה מדוייק יותר ממה שנתבאר בהליכו״ע ובשובע שמחות]

לז והוא הדין בבתי חרושת שהפועלים עובדים שם, אבל אין ישנים שם, ואין המקום עשוי לדירה, וכן משרדים ובנקים, חייבים לקבוע שם מזוזה. ואפשר אף לברך על קביעת מזוזה זו, והבא לקבוע מזוזה במשרד

בלי ברכה, וכמו שכתב בבן איש חי, יש לו על מה שיסמוך. [ילקו״י שובע שמחות א׳ חופה וקידושין עמ׳ תקנח. הליכות עולם ויביע אומר שם]

לח בתי ספר שלומדים שם, אף שאין המקום עשוי לדירה ושינה, יש לקבוע בהם מזוזה. והבא לקבוע שם מזוזה בלא ברכה, יש לו על מי שיסמוך.

לט וכן הדין במשרדים, קופת חולים, וכדומה, אף שאין בהם בית דירה, חייבים במזוזה. והבא לקבוע שם מזוזה בלא ברכה, יש לו על מי שיסמוך. [ילקו״י שובע שמחות א - חופה וקידושין עמוד תקס. הליכות עולם ח״ח עמוד שב. וראה לעיל סעיף לו, ודון מינה לנידון דידן]

מ חדרי בתי החולים שיש שם חולים העושים צרכיהם בכלי, חייבים להניח בפתחיהם מזוזה. ויתן המזוזה בתוך נרתיק כשהיא בניילון. [ילקוט יוסף חופה וקידושין עמוד תקס]

מא מזוזה הקבועה בפתח שער הבית, בפנים הבית, והדלת מבחוץ, אף על פי שאיש ואשתו ישנים שם, ומשמשים מטותיהם, אין צריך לכסות המזוזה בכלי תוך כלי, אלא טוב לכסותה בכיסוי בעלמא, שכיון שהמזוזה היא למעלה מעשרה טפחים, הרי היא כמו ברשות אחרת, וכמו שכתב מרן הבית יוסף בשם הסמ״ג. וכן המנהג. [חופה וקידושין עמוד תקסב]

מב חדר שמשתמשים בו לכביסה בלבד יניח בו מזוזה בלי ברכה, ויכסנה בעור או בניילון וכיוצא. [ילקו״י חופה וקידושין עמוד תקסג. שו״ת זבחי צדק חלק ב׳ או״ח סי׳ לה]

מג בית כסא ובית מרחץ ומקוה פטורים ממזוזה, לפי שאינם עשויים לדירת כבוד, ונאמר וכתבתם על מזוזת ״ביתך״, מה בית העשוי לכבוד, יצאו בית הכסא ומרחץ שאינן של כבוד. וכל דירה שאינה של כבוד פטורה ממזוזה, כגון חדר אמבטיה שבתוך הדירה, הואיל ואינו דירה של כבוד, שעומדים שם ערומים להתרחץ, לכן פטור מן המזוזה. ובמקום שלפעמים נמצא טינוף, כגון חדר שנמצאים בו תינוקות קטנים, יש לכסות המזוזה. אבל במקום טהרה טוב שהמזוזה תהיה נראית. וחדר החיצון של בית המרחץ חייב במזוזה בלי ברכה, שאין הברכות מעכבות. [ילקו״י חופה וקידושין עמ׳ תקסה.]

מד הדבר פשוט שאם רוצים להפוך את בית המרחץ לבית דירה, ועוקרים את ספסלי ורהיטי בית המרחץ, ומסיידים אותו, ופותחים בו חלונות, ומרצפים אותו במרצפות המתאימות לבית דירה, חייבים לקבוע בו מזוזה. [חופה וקידושין עמוד תקסה יביע אומר ח״ז או״ח סי׳ יא]

מה בבית הכסא ובית המרחץ שפטורים ממזוזה, אין להחמיר ולקבוע שם מזוזה, אף אם מכסה את המזוזה בכמה כיסויים. [ילקו״י חופה וקידושין עמוד תקסו. ש״ך רפו ס״ק יא]

מו בחדר ההמתנה שלפני המקוה, שהוא כעין משרד המשרת את הנהלת המקוה, ואין לו קשר למתרחצים, יש לקבוע שם מזוזה. אבל לא יברך על קביעת המזוזה. [שם עמוד תקע].

מז כניסה לחדר המדרגות שיש שם פתח, שתי מזוזות ומשקוף היוצרים צורת הפתח, יש לקבוע שם מזוזה בברכה. ואם אין בה דלת כלל, יקבע מזוזה בלי ברכה. [שם עמ׳ תקסו]

מח אם בחדרי מדרגות יש כמה כניסות היוצרים צורת הפתח זה לפנים מזה כולם בכלל שערי הבית, ויש לקבוע בכולם מזוזה. ואם הכניסה לבית היא בקומת העמודים התומכים את הבנין, אין העמודים נחשבים למזוזות הבית, ואין לקבוע בהם מזוזות, אלא אם כן יש משקוף היורד בין העמודים מן התקרה היוצר צורת הפתח. [חופה וקידושין עמוד תקסז]

מט חדר המיועד לחניית רכב, יש מי שכתב שחייב במזוזה, אם המקום מקורה ועם שער ודלת. ואם אין שם דלת יקבע בלי ברכה. ולדעת הרמב״ם גם כשיש שם דלת פטור ממזוזה. ולכן אין לקבוע שם מזוזה בברכה, אלא יקבענה בלי ברכה. [חופה וקידושין עמוד תקסז]

נ מעלית, יש אומרים שאינה חייבת במזוזה, כיון שלא עשויה לדירה אלא דירת עראי, שהרי היא מטלטלת ואין בה מקום קבע. [והיינו אף באופן שיש בה ד׳ אמות על ד׳ אמות]. וגם הפתח הקבוע שבבנין שדרכו נכנסים למעלית, פטור מן המזוזה. ויש אומרים שהמעלית חייבת במזוזה. והמנהג כסברא ראשונה. והמחמיר לקבוע שם מזוזה בלי ברכה, תבוא עליו ברכה. [ילקו״י חופה וקידושין עמוד תקסח. הליכות עולם ח״ח עמוד ש].

נא אין לקבוע מזוזה בפתח תיאטרון, או בפתח קולנוע, וכדומה. [חופה וקידושין עמו׳ תקעא].

נב יש אומרים שאין לקבוע מזוזה בבית המעצר, או בית סוהר אזרחי או צבאי, אם יש זוהמא, וגם חשיבא דירת עראי. ויש אומרים שמאחר וקובע המזוזה כשהיא גבוהה עשרה טפחים, וגם נותנה בנרתיק, וגם אין המקום מיועד לזוהמא, חייב במזוזה. ולכן יקבע מזוזה במקומות הנקיים שבבית הסוהר [בברכה], ויפטור שאר החדרים שבבית המעצר. [ילקוט יוסף שובע שמחות חלק א - חופה וקידושין עמוד תקעב].

נג מבנים לריכוז אשפה או שאר דברים שאינם לכבוד, גם אם יש בהם צורת הפתח ודלת, אין לקבוע בהם מזוזה. [ילקוט יוסף שובע שמחות א - חופה וקידושין עמוד תקעב].

נד רפת בקר ולול של תרנגולים [שבתוך הבית] שיש בהם ארבע אמות על ארבע אמות, ומזוזות ומשקוף, אף על פי שזוהמתן מרובה, חייבים במזוזה ללא ברכה. ויכסו אותה בשני כיסויים. ועכשיו אין נוהגים בשום מקום לעשות מזוזה ברפת, דדוקא בימיהם דהיתה נקיה קצת, ולא נפיש זוהמייהו רפת היה חייב במזוזה, אבל עכשיו אנו רואים בחוש דנפיש זוהמייהו, ולכן פטור ממזוזה. [ילקוט יוסף חופה וקידושין עמוד תקעב]

נה מכוניות אפילו שיש בהם פתח גבוה עשרה טפחים, כגון אוטובוס, טנדר, או מכונית משא, או פתחי קרונות הרכבת, פטורים מן המזוזה, לפי שאינן עשויים לדירת קבע. וכן קרון המחובר למכונית שאפשר לאכול ולישון שם, פטור ממזוזה, כיון שאין דרים בו דירת קבע, ולכן דינו כבית שבספינה שפטור ממזוזה. [חופה וקידושין עמוד תקעג]

נו קרונות העשויים לדירה, כמו מה שמצוי בקרונות דוגמת קרוואן, אף שהקרוואן מיטלטל ונוסעים עמו ממקום למקום, מכל מקום כיון שדרים שם, חייבים במזוזה. [ילקוט יוסף שובע שמחות חלק א' - חופה וקידושין עמוד תקעד]

נז בתים שבספינה פטורים ממזוזה, מפני שהם דירת עראי. אבל המטיילים באניות שעשועים ויש להם שם דירות עם כל הנוחיות חייבים במזוזה. ומכל מקום נכון שלא יברכו. [ילקוט יוסף שובע שמחות חלק א' - חופה וקידושין עמוד תקעד]

נח מטוס או מסוק שמשמש כספינת אויר פטור ממזוזה. [ילקו"י חופה וקידושין עמוד תקעד]

נט סוכה שנבנית למצות החג, פטורה ממזוזה, מפני שהיא דירת עראי. [שם עמוד תקעד]

ס תקרה של אזבסט או פלסטיק שהוציאו את התקרה והניחו סכך לחג סוכות כפי הדין, לאחר החג אין צריך להסיר המזוזה ולקובעה מחדש בגלל הפיטור של ימות החג. וכמבואר לעיל סעיף לד. אך אם ירצה להחמיר ולהסירה טוב שיקחנה למגיה לבודקה אם המזוזה כשרה, ואז כשיחזור לקובעה יוכל לברך על קביעתה, והמחמיר לעשות כן תבוא עליו ברכה. וכן הדין לעיל בסעיף לד דהמחמיר תע"ב. [ילקו"י חופה וקידושין עמוד תקעה]

סא המשכיר דירתו לגוי בערב פסח כדי להפטר מבדיקת חמץ, כשחוזר לדירתו אחר הפסח אין צריך לעקור את המזוזה ולחזור ולקובעה מחדש,

ואין צריך להחמיר בזה משום תעשה ולא מן העשוי, כיון שבעת שקבעה היה זמן חיוב בקביעת המזוזה. [ילקוט יוסף שובע שמחות ח״א - חופה וקידושין עמוד תקעו. וע״ע בשו״ת יביע אומר ח״ח חאו״ח סי׳ ג׳ אות ד]

סב אם קבע את המזוזה בפתח בעוד הפתח אינו מחובר לבנין, ואח״כ קבע את הפתח בבנין [הנקרא כיום משקוף], פסול, וצריך להוציא את המזוזה ולחזור ולקובעה מחדש. [שם].

סג בית כנסת שאין בו בית דירה פטור ממזוזה, ואם יש בו בית דירה לשמש או לאיזה אדם, חייב במזוזה. והמנהג לקבוע מזוזה בבתי כנסת בלי ברכה, גם כשאין שם דירה לשמש. [חופה וקידושין עמוד תקעו. וע״ע ביביע אומר ח״ג דף רב: חיו״ד סי׳ כז אות ז]

סד בתי מדרש, ואולם הלימוד שבישיבות הקדושות, יש מחייבים לקבוע מזוזה אפילו אם אין שם בית דירה, שמאחר והתלמידים יושבים בו מהבוקר עד הערב דומה הוא לדירה. ויש אומרים שגם בתי מדרש פטורים ממזוזה, ונכון לחוש לסברא ראשונה ולקבוע מזוזה בלי ברכה. ואם יש בסמוך חדר העשוי לשינה [פנימיה] יברך על קביעת המזוזה בחדר זה, ומיד יקבע מזוזה באולם בית המדרש בלא ברכה. [ילקוט יוסף שובע שמחות א׳ עמוד תקעח. איסור והיתר כרך ב׳ במבוא. ירחון קול תורה אב תשס״ג עמוד מב]

סה בית השותפים חייב במזוזה והיינו דוקא כששני השותפים יהודים אבל אם השותף גוי יקבע בלי ברכה. [ילקוט יוסף חופה וקידושין עמוד תקעח. וע׳ בשו״ת רעק״א סי׳ סו]

סו אם הישראל הוא הבעלים על הדירה, והעכו״ם שוכר את הדירה, לכולי עלמא פטור מן המזוזה, אפילו שהבעלים הוא ישראל. [ילקו״י חופה וקידושין עמ׳ תקעט. שו״ת רעק״א סי׳ סו]

מקום וסדר קביעת המזוזה וברכתה

סז כשבא לקבוע מזוזה על הפתח, כורכה מסופה לראשה, מתיבת אחד כלפי שמע ישראל. ואם קובעה בבית שיש שם גם תשמישים שאינם של כבוד, יכרוך את המזוזה בנייר או בניילון, ואחר כך יתננה בתוך נרתיק, או שפופרת של קנה או של כסף, ובכך תהא נחשבת כמונחת בשני כיסויים, ובפרט שהמזוזה מונחת בגובה של עשרה טפחים ויותר, אבל אם קובעה במקום שיש שם רק תשמישים של כבוד, יכול להניחה כמות שהיא בתוך הנרתיק ויניח נקב נגד השם מבחוץ, ומכל מקום יכסנו בזכוכית שלא ימחק. [שם עמוד תקפ]

סח אחר שכרך את המזוזה כנ״ל, יברך ״לקבוע מזוזה״, ויקבענה. אך אין כריכת המזוזה מעכבת, ומן הדין מותר לקבוע המזוזה כשהיא שטוחה ומכוסה בזכוכית או בניילון, וכתיבתה נראית לעיני כל רואיה כשהיא קבועה כך במזוזת הבית. ובפרט כאשר היא כתיבה יפה. ואמנם לכתחלה אין לשנות מן המנהג לקובעה כשהיא מגולגלת בתוך נרתיק. ועל כל פנים בדיעבד שכבר הוקבעה כשהיא שטוחה וגלויה יש להקל. [חופה וקידושין עמוד תקפ. וראה עוד בשו״ת יביע אומר חלק ח סימן ל].

סט יש אומרים שאין לכרוך המזוזה בקלף, או בנייר וניילון, כדי שלא יהיה דבר חוצץ בין המזוזה לבית. אולם לא משמע כן מדברי הפוסקים, שמאחר ואינה אלא לשומרה לבל תפסל מלחלוחית הכותל, שפיר דמי. וכן עיקר לדינא שאין הקלף חוצץ. [חופה וקידושין עמוד תקפז. וראה ביביע אומר ח״ח סי׳ כט שהביא מ״ש הגר״א במעשה רב (סי׳ ק), שלא לכרוך המזוזה בקלף וכיוצא בזה שלא יהיה דבר חוצץ בין המזוזה לבית, אך דבריו היפך דברי הפוסקים שכתבו, שיכרוך המזוזה מסופה לתחלתה, ויניח אותה בשפופרת של קנה או של עץ או שאר כל דבר, ויברך לקבוע מזוזה ויקבענה במקומה. וכן יש לנהוג כדברי הפוסקים, ואין הקלף חוצץ, וכן פשט המנהג, ולית דחש להא דהגר״א. ופוק חזי מאי עמא דבר]

ע מנהגינו לקבוע את המזוזה כשהיא זקופה, ארכה לאורך מזוזת הפתח, ולא באלכסון, וכדרך שאנו מניחים את ספר התורה בארון הקודש כשהוא זקוף. וכן המנהג אצל הספרדים. ואם הניחה שכובה לרוחב הפתח פסולה. ואחינו האשכנזים מניחים אותה באלכסון, לצאת ידי חובת כל הפוסקים. אך אין מנהגינו כן, ואין לשנות מן המנהג. ואם מזוזת הפתח צרה מאד, ואי אפשר להניחה באלכסון, גם הם יניחוה זקופה, כי כן עיקר להלכה. [חופה וקידושין עמוד תקפח. הליכות עולם חלק ח׳ עמוד רנז]

עא צריך לכוין שיהיה שמע ישראל - דהיינו סוף הגלילה - לצד חוץ. [שם עמוד תקפט]

עב מנהג הסופרים לכתוב על המזוזה מבחוץ שם ״שדי״. והסופרים האשכנזים יש להם מנהג קדום לכתוב עוד על המזוזה מבחוץ ״כוזו במוכסז כוזו״ כנגד תיבות״ה׳ אלהינו ה״״ שבפסוק שמע ישראל. [ושמות אלו הם האותיות שאחר האותיות של״ה׳ אלהינו ה״״ מאחריהם]. ואף על פי שאין הכרח בכתיבה זו, מכל מקום כיון שאין הכתיבה הזאת במזוזה עצמה מבפנים, אלא מבחוץ, אינה פוסלת את המזוזה. וכיום גם הסופרים הספרדים כותבים תיבות אלו על המזוזה מבחוץ, ואף על פי שמרן הבית יוסף כתב ״שאין אנו נוהגים לכותבם״, מכל מקום אין למחות בידי הסופרים הנוהגים כן, שיש להם על מה שיסמוכו. [ילקוט יוסף חופה וקידושין (שובע שמחות ח״א) עמוד תקפט. יביע אומר ח״ח חיו״ד סי׳ כח]

עג אם נכתבו שמות מלאכים מבחוץ על גב המזוזה, בדיעבד אין לפסול את המזוזה, ורק אם כותבים שמות מלאכים מבפנים, יש בזה קפידא

שלא לעשות כן. ויש אומרים שגם אם כתבו שמות מלאכים בסוף המזוזה מבפנים, אין זה פוסל את המזוזה. [חופה וקידושין עמוד תקצ]

עד יקבע את המזוזה בתוך חלל הפתח בטפח הסמוך לחוץ, ומצוה לקבוע המזוזה בטפח החיצון הסמוך לרשות הרבים, כדי שיהיה כל הבית שמור מבפנים למזוזה. (מנחות לג: ש"ע סי' רפה ס"ב, וסי' רפט ס"ב). וזהו רק לכתחלה, אבל בדיעבד שלא קבעה בטפח החיצון הסמוך לרשות הרבים, כשרה. ואם יש טירחא להסירה לקובעה בטפח החיצון, אין צריך לטרוח בכך, ויניחנה במקומה. ומכל מקום אם טרח והוציאה וקבעה בטפח החיצון תבא עליו ברכה, אך לא יברך על קביעתה. [חופה וקידושין עמוד תקצד]

עה אם קבע המזוזה בחלל הפתח אחר הדלת, באופן שקבע אותה במזוזת הפתח תחת המשקוף, ורק שהיא אחרי הדלת, כשרה. אבל אם קבעה בכותל הבית אחר הדלת פסולה. [חופה וקידושין עמוד תקצה]

עו כדי לקבוע את מקום קביעת המזוזה, יש למדוד את גובה פתח השער או הבית, ויחלק הגובה לשלש, ויקבע את המזוזה בתחלת השליש העליון של גובה השער מלמטה למעלה. [חופה וקידושין עמוד תקצו. יביע אומר חלק ב' חיו"ד סימן כא]

עז אם פתח שער החצר גבוה מאד, יש אומרים שמותר לקובעה באופן שתהיה בין כתפיו, ויש אומרים שלעולם יניחנה בתחלת שליש העליון. וכן עיקר. ואף על פי שאם יניחנה למעלה מבין כתפיו לא יוכל לתת ידו עליה בכניסתו וביציאתו, כנהוג, אף על פי כן צריך להניחה בתחלת שליש העליון. [חופה וקידושין עמוד תקצז]

עח אם טעה וקבע המזוזה בברכה למטה משליש העליון, ולאחר זמן נודע לו שלא עשה כדין, שהרי אפילו רק חלק ממנה, פסולה, צריך להסירה ולחזור ולקובעה בתחלת שליש העליון. וצריך לברך אקב"ו לקבוע מזוזה. [חופה וקידושין עמוד תר]

עט צריך לקובעה בצד ימינו של הנכנס לבית, וכמו שדרשו חז"ל וכתבתם על מזוזות "ביתך", דרך ביאתך, וכשאדם עוקר רגליו ללכת, רגל ימין עוקר תחלה, והולכים אחר ימין של כל אדם. ואם טעה וקבע המזוזה בברכה בצד שמאל של הפתח, ולאחר זמן נודע לו הדין, שהדבר פסול ונחשב כאילו לא הניח מזוזה כלל, צריך להסירה מצד שמאל ולהניחה בצד ימין. ויחזור לברך, אשר קדשנו במצותיו וצונו לקבוע מזוזה, על קביעתה בצד ימין. [חופה וקידושין עמוד תרג. ש"ע סימן רפט ס"ב. ערוך השלחן סימן רפט ס"ה]

פ אף על פי שכתבנו שמקום קביעת המזוזה הוא בתחלת שליש העליון (מלמטה למעלה), אם הניחה יותר למעלה, אם יש טירחא להסירה כדי

לקובעה בתחלת שליש העליון, אין צריך לטרוח בזה, שכל שהדבר נעשה נחשב כדיעבד, ואין מטריחים אותו להסירה כדי לקובעה בתחלת שליש העליון, שאינו אלא לכתחלה, וכל שכן שיש פוסקים שמתירים בזה אף לכתחלה. ומכל מקום אם טרח והסירה וקבעה בתחלת שליש העליון, תבוא עליו ברכה. וכל זה בתנאי שתהיה המזוזה רחוקה מן המשקוף העליון טפח. אבל אם הניחה בתוך הטפח הקרוב למשקוף, צריך להסירה ולחזור ולקובעה כשהיא רחוקה מן המשקוף טפח. ואפילו אם רק חלק העליון מן המזוזה מונח בתוך הטפח הסמוך למשקוף, צריך להסירה ולהניח את כולה כשהיא במרחק טפח מן המשקוף. אך לא יברך. [שם עמוד תרד]

פא כשיש לו חדר בתוך חדר יש לקבוע את המזוזה בימין הכניסה לחדר הפנימי. ואם יש יציאה גם מהחדר הפנימי לחוץ, קובע את המזוזה בימין הנכנס לחדר שיש בו היכר ציר. דהיינו שקובעה במקום שעשה החור שבסף שציר הדלת סובב בו ומעמיד שם הדלתות. ובדרך ימין שנכנסים לו קובעים שם את המזוזה. [ילקו״י חופה וקידושין עמוד תרח]

פב אם אין מקום לקבוע המזוזה בחלל הפתח, אין לקובעה בכותל הסמוך לפתח, או אחרי הדלת. ולכן יש להקפיד בעת בניית הפתח להשאיר מקום שיוכל לקבוע המזוזה בחלל הפתח. ואם לא נשאר מקום על כל פנים אין לו לברך כשאינה בחלל הפתח. וכבר נתבאר שאם קבעה בכותל הבית אחר הדלת פסול. [חופה וקידי עמ׳ תרט. בן איש חי כי תבא אות י]

פג כיצד קובעה, ימסמרנה במסמרים במזוזת הפתח, או יחפור בה חפירה ויקבענה בה, ולא יעמיק לחפור טפח בעומק שאם עשה כן הרי היא פסולה. [חופה וקידושין עמוד תרט]

פד מזוזה שאין כל אפשרות לקובעה בפתח על ידי מסמרים מפני שהפתח עשוי מברזל, מותר להדביקה בדבק חזק באופן שתעמוד ביציבות ימים רבים, כיון שסוף סוף נתחברה בחיבור גמור. אבל אם תלה את המזוזה במקל באופן שהיא מתנודדת לכאן ולכאן, פסולה, שצריך לקובעה במסמרים, או בדבק חזק כנז׳, או שיחפור בכותל, ויקבענה שם על ידי טיחה בטיט וסיד, ורק יראה ממנה שם ״שדי״, שתיראה למי שנכנס ולמי שיוצא. [ילקוט יוסף חופה וקידושין עמ׳ תרט. יחוה דעת חלק ו׳ סימן נח עמוד רצז]

פה קודם שיקבענה במזוזת הפתח יברך ״אשר קדשנו במצותיו וצונו לקבוע מזוזה״. ואם בירך על מצות מזוזה, יצא. ואינו מברך עליה בשעת כתיבתה, שקביעת המזוזה היא המצוה. [הרמב״ם פ״ה מהלכות מזוזה הלכה ז. ילקוט יוסף חופה וקידושין עמוד תרי]

פו גם כשקובע הרבה מזוזות בפתחי החדרים שבבית, מברך לקבוע מזוזה בלשון יחיד ולא לקבוע מזוזות. [ילקוט יוסף חופה וקידושין עמוד תריא]

פז המנהג פשוט שמברכים רק על המזוזה שקובעים בפתח הבית, ופוטרים בה את כל המזוזות שקובע בחדרי הבית, שאם יברך על כל מזוזה ומזוזה הרי הוא גורם לברכה שאינה צריכה. ולכן אפילו אם קובע שתים או שלש מזוזות, או יותר, לכל חדרי הבית, ברכה אחת לכולן. (בית יוסף בשם תשובת הרשב"א ח"א סימן תתט). [חופה וקידושין עמוד תריב]

פח אם קבע מזוזה בפתח אחד, והוצרך לקבוע מזוזה בדירה או בחצר אחרת, וצריך ללכת לשם, יש אומרים דההליכה הויא הפסק, וצריך לחזור ולברך. ויש חולקים. ויש שיעצו שלא יקבעם סמוכים אלא ישהה בין חצר לחצר איזה שעות, ויעשה היסח הדעת בעסקים אחרים ביניהם, כדי שיוכל לברך על החצר השני לכולי עלמא.[חופה וקידושין עמ' תריב]

פט בעל הבית יכול למנות שליח שיברך לקבוע מזוזה במזוזה הראשונה שקובע, [וכגון להזמין חכם גדול בתורה, או את המרא דאתרא], ואחרים יקבעו אחר כך המזוזות בלי ברכה על סמך ברכת השליח. ואז על הרב לברך אקב"ו "על קביעת מזוזה", ואין לבעל הבית לחזור ולברך בפתח השני, שגם זה בכלל ברכה שאינה צריכה. וכן ההיפך, אם בעל הבית בירך על הפתח הראשון, ומכבד אדם אחר לקבוע מזוזה בחדר השני, אין לו לברך. ורק כשבעל הבית קובע בעצמו את המזוזה מברך "לקבוע" מזוזה. וכן בשאר מצות, כגון העושה מעקה לעצמו, מברך אקב"ו "לעשות מעקה", ואם הפועל ישראל עושה מעקה לאחרים, יברך אשר קדשנו במצותיו וצונו "על עשיית מעקה", וכן כל כיו"ב. [חופה וקידושין עמוד תריג]

צ אין מברכים "שהחיינו" כשקובעים מזוזה. ואף אם לובש בגד חדש, אין להפסיק בין ברכת המזוזה לשהחיינו. אלא אם ירצה אחר שילבש החולצה, יברך שהחיינו, ותיכף יברך על המזוזה ויקבענה. [ילקוט יוסף חופה וקידושין עמוד תריז]

צא מי שקבע מזוזה בביתו, ושכח לברך ברכת המצוה, שהיא "לקבוע מזוזה", ונזכר אחר ימים אחדים, יכול לברך על המצוה, כיון שעשייתה קיימת ונמשכת, כמו בציצית ובתפלין שאם לא בירך קודם קיום המצוה, כדקיימא לן שיש לברך עובר לעשייתן, מברך כל זמן שהוא מעוטף בציצית ומוכתר בתפלין שעליו. ואמנם נכון יותר שימסור את המזוזה להגה"ה, וכשיבא אחר כך לקובעה יוכל לברך אפילו אם יצאה כשרה. [וזה בדרך עצה טובה, אבל מעיקר הדין יכול לברך גם אחר כך, כיון שהיא מצוה נמשכת]. [ילקוט יוסף חופה וקידושין עמוד תריז. יביע אומר חלק ח' חיו"ד סימן כז. והביא שם להקת האחרונים חבל נביאים שפסקו לברך. וראה עוד ביביע אומר חלק י' חיו"ד סימן ל עמוד רמו, ושם הביא מחלוקת באחרונים, אם מצות מזוזה דומה למצות ציצית, או תפלין, שהיא נמשכת, ויכול לברך גם לאחר שהניח תפלין או לאחר שלבש ציצית. או אין מצוה זו דומה אליהם, ואחר שקבעה אינו רשאי לברך. ולכן הנכון הוא שיסירנה על מנת לבודקה, על ידי סופר מגיה, אם כשרה היא, ואחר שתמצא

כשרה, יחזור ויקבענה בברכה לפניה. כי גם המוסר מזוזה לבודקה וחוזר לקבוע אותה צריך לברך על קביעתה, כמו שנתבאר בשו״ת יביע אומר ח״ג (חיו״ד סי׳ יז אות י).]

צב חייב אדם לבדוק את מזוזות ביתו פעם אחת בכל שלש שנים ומחצה. וממדת חסידות היא לבודקן מידי שנה בחודש אלול. [ילקו״י חופה וקידושין עמוד תרכא. יחוה דעת ח״א סימן מט]

צג מי שהסיר את המזוזה מפתח ביתו ונתנה לסופר כדי לבודקה ולהגיה אותה, ונמצאת כשרה, כשחוזר לקובעה בפתח ביתו חוזר ומברך לקבוע מזוזה. [ילקוט יוסף חופה וקידושין עמוד תרכב. יביע אומר ח״ג דף קסד. יחוה דעת ח״ג סימן פ. הליכו״ע ח״ח. וראה הבהרה לזה בילקו״י שם]

צד אם הסיר המזוזה על דעת לעשות לה תיק נאה יותר, וחוזר לקובעה, אין צריך לברך, אלא אם כן השהה אותה בידו שעות רבות, עד שהסיח דעתו ממנה, שאז צריך לברך קודם שיקבענה. [שם]

צה אם נפלה המזוזה מעצמה ממזוזת הפתח, וחוזר לקובעה, הדבר שנוי במחלוקת אם יברך עליה כשקובעה שנית, וספק ברכות להקל. [ילקו״י חופה וקידושין עמוד תרכב, תרכד]

צו מותר ליקח מזוזה מפתח זה ולקובעה בפתח אחר. ודוקא בפתח שגם הוא חיובו כראשון, אבל לא מפתח שחיובו מדאורייתא לפתח שחיובו מדרבנן. [חופה וקידושין עמוד תרכג]

צז מזוזה שנכתבה בכתב אשכנזי כשרה גם לספרדים, וכן להיפך. ומכל מקום טוב להדר שהדייר הספרדי יקח מזוזה הכתובה בכתב ספרדי, והאשכנזי יקח מזוזה הכתובה בכתב אשכנזי, כפי מנהג אבותיהם. והמחליף מזוזות דירתו שנכנס לדור בתוכה במזוזות אחרות מהודרות יותר, וכן ספרדי המחליף מזוזות שהיו בדירתו בכתב אשכנזי למזוזות שנכתבו בכתב ספרדי, כפי שראוי לעשות למצוה מן המובחר, הרי זה צריך לברך על כך. ויברך על אחת מהם ויפטור השאר. וכן אם נטל מזוזות ביתו לבדיקה, ויצאו כשרות, יש לברך כשחוזר לקובעם. וכל שכן אם יצאה המזוזה פסולה ומחליפה באחרת, שיש לברך. [ילקוט יוסף חופה וקידושין עמוד תרכג. יביע אומר ח״ג חיו״ד סי׳ יז דף קסד. ויחוד דעת ח״ג סי׳ פ]

צח הנכנס לדור בדירה חדשה שיש בה מזוזות, מן הראוי להוציא עצמו מידי כל ספק ויטול את המזוזות הנמצאות שם כדי לבודקן, ושוב יקבעם בברכה, ונכון לעשות גם כן היסח הדעת. [ומסתמא כשלוקחם לבדיקה מסיח דעתו]. [ילקו״י חופה וקידושין עמוד תרכה]

צט המעתיק דירתו ונוטל המזוזות שלו שהם מהודרים מאד, ונותן במקומם מזוזות אחרים כשרים, מדינא יש להקל בזה. ומכל מקום דרך עצה טובה שיטול המזוזות המהודרות למטרת בדיקה, ואחר כך יוכל

לקבוע מזוזות אחרות כשרות, ויברך "לקבוע מזוזה". ועל הצד היותר טוב יעשה כן ימים אחדים לפני עזבו את דירתו. [שם עמוד תרכו]

ק כשצבעו המזוזה וקשה להסירה כדי לבודקה, אין לתת שם עוד מזוזה, שיש אומרים שיש בזה איסור בל תוסיף. ואין לעשות כן אפילו אם יגרם הפסד. אלא הנכון להסיר את המזוזה קודם הצביעה, כדי שהמזוזה לא תתקלקל מלחות הצבע. [חופה וקידושין עמ' תרכח]

קא אם לא הסירו את המזוזות קודם הצביעה, וצבעו על המזוזה, יש לבדוק את המזוזות כי יתכן שנכנס לשם לחות ונתקלקלו האותיות. [ילקוט יוסף חופה וקידושין עמוד תרכז, תרכח]

קב מזוזה צריכה שרטוט, ומזוזה שנכתבה בלי שרטוט פסולה. ואין מועיל לשרטטה אחר כך. וכן כשיש ספק אם שרטטום, ובמשך הזמן נמחק השרטוט, או שמא לא שרטטום כלל, יש להחמיר מספק, שהשרטוט במזוזה הלכה למשה מסיני. ומכל מקום אם תיבה אחת או שתים מן המזוזה נכתבו בלא שרטוט, ישרטטם אחר כך, ויכשירה, והוא הדין בספר תורה. [שובע שמחות ח"א חופה וקידושין עמוד תרכח. יביע אומר ח"א יו"ד סי' כ]

קג לכתחלה יקנה מזוזה שנכתבה על קלף לא משוח, שיש אומרים שהמשיחה נחשבת הפסק בין הכתב לקלף, וגם במזוזה שנכתבה בקלף שאינו משוח הכתיבה מתקיימת זמן רב. אולם מעיקר הדין מזוזה שנכתבה על קלף משוח כשרה, ואף לכתחלה יכול לברך על קביעת מזוזה שנכתבה בקלף משוח, שאין המשיחה פוסלת, הואיל והיא מיפה את הכתיבה, והוי בכלל כל לנאותו אינו חוצץ. [ילקו"י ח"ב עמ' קנו. חופה וקידושין עמוד תרלט]

קד בערים שיש שם מגדלי חזיר, חייבים תושבי העיר לתת מזוזה בפתחיהם. ורק בפתח שהחזירים עוברים שם פטור ממזוזה. [חופה וקידושין עמוד תרמ. הליכות עולם ח"ח עמ' רעו]

קה הדבר פשוט וברור שמזוזות הנעשות בדפוס ובצילום, אינן כשרות כלל, וכיון שבעוה"ר מצויים הרבה מזוזות כאלה בשוק החופשי, לפיכך מצוה לפרסם להמון העם שירכשו מזוזה אך ורק מתלמידי חכמים יראי שמים, לבל יבטלו מעליהם מצוה יקרה זו. [ילקו"י על הלכות השכמת הבוקר מהדורת תשס"ד, סי' ג'. יחו"ד ח"ו סי' נז. חופה וקידושין עמ' תרמא]

קו מזוזות אשר חדשים מקרוב באו שלוקחים טבלא של משי שחקוק בהם פרשת שמע ישראל שכותבים במזוזה, ומניחים קלף מתחת לטבלא, ושופכים דיו על הטבלא וממרחים אותו הלוך ושוב במגב, והדיו יורד דרך נקבי המשי על הקלף, וכהרף עין נדפסת המזוזה כולה, מזוזה כזו פסולה אפילו בדיעבד, והמברך על קביעת מזוזה כזו ברכתו ברכה לבטלה, והוא

מכשול חמור מאד. [ילקוט יוסף על הלכות תפילין מהדורת תשס״ד, סי׳ לב. וילקו״י שובע שמחות חלק א׳ חופה וקידושין עמ׳ תרמב]

קז יש אומרים שאין להתיר לתלות מזוזה על הצוואר בשרשרת כעין קמיע למזל ושמירה. או לתלותה במכונית. ויש מקילין בזה, וכן עיקר לדינא, כשעושה כן מצד אמונה לשם שמירה, כעין קמיע, ולא בשביל תכשיט גרידא. וכשתולה מזוזה במכונית יש להקפיד שתהיה קבועה דרך הנחה ולא דרך תליה. [חופה וקידושין עמוד תרמה. וזה דלא כמו שכתבנו בתחלה לחוש להחמיר בזה. שהעיקר כמו שנתבאר בהליכות עולם חלק ח׳ בדין זה, וכמבואר כאן]

קח אין למכור מזוזה לגוי לשם סגולה או למזכרת, מפני שאסור להוציאם מרשות הקודש לרשות החול. ואם יש חשש איבה, או משום סכנה, מותר. [חופה וקידושין עמ׳ תרמו]

קט אם משכיר את ביתו לגוי, יסיר את המזוזה קודם שיכנס לשם הגוי. [שם עמוד תרמז]

קי המתגורר בעיר שרובה גויים, ועוזב את הדירה ויתכן שיבואו לדור שם גוים, יש לו להוציא את המזוזות, כדי שלא יבואו לידי בזיון. [ילקו״י חופה וקידושין עמוד תרמז]

קיא היוצא מן הבית על דעת להרוס את הבית, צריך להוציא המזוזות, כדי שלא יבואו לידי ביזיון ח״ו. [ילקו״י שובע שמחות א - חופה וקידושין עמוד תרמז]

קיב מי שנפלה מזוזה מידו על הארץ אינו צריך להתענות, וכל שכן אם הוא תלמיד חכם שהתענית תגרום לו להתבטל מלימודו אך טוב שיתן מעות לצדקה. ונכון גם שיבדוק את שאר מזוזות ביתו אם הם כשרים. וכל שכן במגילת אסתר שנפלה מידו, שאינו צריך להתענות, לפי שאין בה אזכרות ה׳ כלל. [ילקו״י שובע שמחות א׳ - חופה וקידושין עמוד תרמז]

קיג השוכר בית מחבירו, חייב השוכר לקבוע בה מזוזה ולתקן מקום קביעותה. [חופה וקידושין עמוד תרמח. שלחן ערוך סימן רצא סעיף ב]

קיד השוכר בית בארץ ישראל חייב במזוזה בברכה מיד משום יישוב ארץ ישראל, אבל השוכר בית בחוץ לארץ פטור ממזוזה כל ל׳ יום. ואם רצה לחייב את עצמו ולקבוע מזוזה מיד, לא יברך על קביעתה. ואפי׳ לאחר שיעברו עליו ל׳ יום, אין צריך להסיר המזוזה ולקובעה מחדש, ואין בזה משום תעשה ולא מן העשוי, דזמן ממילא קאתי. [והמחמיר לקובעה מחדש תבא עליו ברכה]. ולאחר ל׳ יום הואיל ונראה שהבית שלו, חייב במזוזה ובברכה. ואם שכר את הבית לתקופה של חצי שנה ויותר, שאז חייב לקבוע מזוזה מיד, לא יברך על קביעתה, אם קובעה קודם ל׳ יום. [חופה וקידושין עמ׳ תרמח. הליכות עולם ח״ח עמו׳ דש].

קטו השוכר בית בחוץ לארץ לזמן פחות מל׳ יום, והחמיר ונתן שם מזוזה בלא ברכה, וכשעברו ל׳ יום החליט לבסוף להשאר לדור בדירה, יש אומרים שיכול לברך על המזוזה גם כשהיא קבועה, ויש אומרים שצריך להוציאה ולחזור ולקובעה. ואף שלדינא א״צ להסירה ולקובעה מחדש, מ״מ נכון יותר שיוציא את המזוזה וימסרנה להג״ה, ויחזור ויקבענה בברכה. ומיהו אם לא הוציא את המזוזה, יצא ידי חובת מצות מזוזה, ואין לפסול בזה משום ״תעשה ולא מן העשוי״. [חופה וקידושין עמוד תרנח. יביע אומר ח״ח או״ח סי׳ ג׳ אות ד]

קטז הקונה בית בחוץ לארץ חייב במזוזה בברכה מיד. [ילקו״י חופה וקידושין עמוד תרנה. ומה שכתבנו בשובע שמחות בהערה בדין חוץ לארץ, אין זה אלא דרך הערה ולימוד, אך לא נחתנו שם לענין מעשה, ולכן לא הובאה ההלכה שם למעלה. ולדינא העיקר כמו שנתבאר כאן]

קיז מי ששכר בית בארץ ישראל, וקבע בו מזוזה ובברכה, וחזר וקנאו מבעל הבית בקנין גמור, יש מי שאומר שאין צריך להסיר את המזוזה ולחזור ולקובעה מחדש, ואין בזה חשש משום תעשה ולא מן העשוי. והנכון הוא שיסיר את המזוזה ויתננה לסופר לבודקה אם כשרה היא, ואם תמצא כשרה יחזור ויקבענה בברכה. [ילקו״י חופה וקידושין עמוד תרנז]

קיח השוכר בית מגוי חייב במזוזה, ובארץ ישראל החיוב הוא מיד, אבל בחוץ לארץ החיוב הוא לאחר שלשים יום, על פי המבואר לעיל. [ילקו״י חופה וקידושין עמוד תרנח]

קיט מותר לטלטל מזוזה בשבת, כיון שיכול ללמוד ממנה כמה הלכות. [שם עמ׳ תרנט]

קכ מזוזה שנפלה ממקומה בשבת, יש אומרים שאם אינו קובעה במסמרים, או שנותנה לתוך בית קיבול מוכן, מותר להחזירה בשבת. ויש מחמירים. [חופה וקידושין עמוד תרס]

קכא היוצא מביתו ונוסע לעיר אחרת לחודש ימים יחד עם כל בני ביתו, וחוזר לביתו, אינו צריך לחזור ולברך על קביעת המזוזה, שאף על פי שהמזוזה חובת הדר, ובזמן שנסע ויצא מביתו, לא היה מי שדר בבית, מכל מקום כיון שדעתו לחזור לביתו, אין הבית נפקע מחיוב מזוזה, ולכן אף כשחוזר, פטיר ועטיר מלברך על קביעת המזוזה כלל. [שם עמוד תרס]

קכב מותר לתייג אחר כתיבת המזוזה, ואין בזה משום שלא כסדרן, כיון שאין התגין מעכבים. [שם עמוד תרסג. ולגבי ספר תורה שאין בו תגין, ראה לעיל עמוד תשל]

קכג סופר שהיה כותב מזוזות וכתב האזכרות לשם קדושתן, ובאחת המזוזות שכתב נסתפק אם כאשר כתב שם ה׳ כיון במחשבתו לשם קדושת ה׳, או לא, ואמנם בתחלת כתיבת המזוזות אמר שכותב לשם

קדושת המזוזה, ואחר כך השלים המזוזה ונתערבה בעוד שמונה מזוזות כשרות, ואי אפשר להבחין ולהבדיל ביניהם, יש להתיר את כל המזוזות. אלא שיש לקבוע אחת מן המזוזות במרפסת שאינה צריכה מזוזה מן הדין, כגון שאין בה ד' על ד', ותו לא מידי. [ילקו"י שובע שמחות ח"א חופה וקידושין עמוד תרסג]

סימן רצב - הלכות שילוח הקן

א עיקר מצות שילוח הקן היא שיקח את היונה [האם] בידו, ויפריחנה. ויש מי שכתב שאם יעשה כך הוי עבירה במה שנוטל האם על הבנים, ולדעתו צריך להפריח האם מעל הבנים, אולם בגמ' חולין (קמא.) ומדברי התוס' והרמב"ם מבואר שאין בזה עבירה, אחר שלוקח האם מעל הבנים כדי לשולחה. וכתב מרן החיד"א שיכוין להדיא שלא לזכות באם, אלא שלוקחה בידו כדי לקיים מצות שילוח. [יביע אומר חלק י' חיו"ד סימן לב עמוד רמז].

ב אין מברכים על מצוה זו, שיש אומרים שאינו חייב בשילוח אלא כשרוצה ליקח הבנים. ויש אומרים שאין מברכים על מצוה זו אחר שיש בה אזהרה. ושלח תשלח הוא עשה הניתק ללאו. [יביע אומר חלק י' חיו"ד סימן לב עמוד רמז].

ג הממהר לעבודתו וראה בדרכו קן צפור שהאם רובצת על הבנים, יש אומרים שאסור לו להתעלם מקיום המצוה, ועליו לשלח את האם הרובצת על הבנים, אפילו אם אינו רוצה את הבנים או הביצים. [חות יאיר]. ויש אומרים שאין חיוב למצוה זו אלא כשרוצה ליטול את הבנים לצורכו, אבל אם אינו חפץ בהם ודאי שאין לו מצוה להפריח האם מעל הבנים ולהשאיר הבנים שם. [הר"ן, המאירי, רבינו בחיי, כנה"ג, חת"ס, לימודי ה', ההפלאה, מהר"ש קלוגר, מהר"ם שיק, חזון איש]. ויש מי שהוסיף שאם אינו צריך לבנים לא מיבעיא שאינו מחוייב לשלח את האם אלא אכזריות נמי חשיב לצער בעלי חיים לחנם, לגרש האם מעל בניה ללא תועלת לנו, ולא לצורך האדם. וצער בעלי חיים דאורייתא. [ע"פ מורה נבוכים]. וטוב לחוש ולקחת את הבנים או הביצים. וכן מבואר בזוה"ק שצריך דוקא ליטול את הבנים. שאחר שילוח האם הולכת וצווחת ומבקשת על בניה, והמלאך שנקרא עוף מעורר רחמי השי"ת והתעוררות זו גורמת לרחם עלינו בגלותינו. [יביע אומר חלק י' חיו"ד סימן לב].

ד אם האם רובצת על ביצים שלא מאותו מין, או שהם של עוף טמא, אין מצות שילוח הקן. [יביע אומר חלק י' חיו"ד סימן לב].

ה אם לקח רק את האם והשאיר את הבנים יש אומרים שאין כאן לאו ד״לא תקח האם על הבנים״, אלא ביטל עשה דשלח תשלח. אך מדברי התוס׳ מוכח דאיכא לאו גם כשאינו לוקח הבנים. וכן מוכח בתוספתא. [יביע אומר שם].

סימן רצג - הלכות חדש

א נאמר בתורה (ויקרא כג, י-יד): ״כי תבואו אל הארץ אשר אני נותן לכם, וקצרתם את קצירה, והבאתם את עומר ראשית קצירכם אל הכהן, ולחם וקלי וכרמל לא תאכלו עד עצם היום הזה, עד הביאכם את קרבן אלהיכם וגו׳׳. והיינו, חמשת מיני דגן שנזרעו והושרשו במהלך השנה, אחר ט״ז ניסן והלאה, תבואה זו אסורה באכילה עד שיעבור ט״ז בניסן. [ובחו״ל ראה להלן]. ואף אם זרעו את התבואה מיד לאחר הפסח, אין לאוכלה עד שיעבור ט״ז בניסן הבא. ואם התבואה הושרשה קודם ט״ז ניסן, בסמוך, כשיגיע ט״ז בניסן התבואה הותרה. ולפיכך אסור לאכול כל מיני מאפה העשויים מתבואה חדשה, קודם שיגיע זמן הבאת קרבן העומר, שהוא ט״ז בניסן. וכן אסור לאכול קמח העשוי מתבואה חדשה שקצרוה בעודה רכה, וקולים וטוחנים אותה קודם הבאת קרבן העומר. [ילקו״י על הלכות חדש ושטענז סימן רצג ס״א]

ב בזמן שבית המקדש היה קיים היה אסור לקצור תבואה חדשה בארץ ישראל עד שיגיע זמן הקרבת העומר. או עד שיגיע זמן קצירת העומר. ויש אומרים שאיסור זה קיים גם בזמן הזה, ואין היתר לקצור תבואה חדשה קודם זמן העומר אלא על ידי גוי. ויש חולקים ומתירים בזה בזמן הזה. [ובלאו הכי בארץ ישראל אין מצוי קמח מחמשת מיני דגן לפני הפסח]. [ילקוט יוסף על הלכות שעטנז סימן רצג ס״ב]

ג איסור קצירת תבואה חדשה קודם זמן העומר, אינו נוהג בחוץ לארץ. והדבר מצוי בעיקר במדינות דרום אפריקה, ולכן יש להתיר לקצור התבואה קודם הפסח, ובפרט שאם לא יקצרו שם את התבואה עד הפסח היא תתקלקל. [ולגבי אכילה ראה להלן]. [שם סי׳ רצג ס״ג]

ד יש מי שאומר שמותר לעניי ישראל ללקוט מתבואה חדשה ולהצניעה עד העומר הבא, ואין חוששין שמא ישכחו ויאכלו מהתבואה קודם שיגיע זמן העומר, [שהוא איסור חדש], מאחר שסוף סוף הם יודעים שזה הדגן הוא חדש ואסור לאוכלו. [ילקו״י שם סי׳ רצג ס״ד]

ה מותר להסתחר בתבואה חדשה, ואין חשש שמא יבוא לאכול מתבואה זו באיסור, אחר שיש היתר לאיסורה, שיכול לאכלה אחר ט״ז ניסן. ויש

חולקים ואוסרים לעשות סחורה באיסור חדש. ויש המקילין בזה במקום צורך באופן שממנה גוי במקומו לקנות לו או למכור לו תבואה חדשה. ואם אי אפשר על ידי גוי, יוכל למנות יהודי ויודיע לו מראש שלא ימסור לו מה שבידו אלא לאחר הפסח, ובאופן כזה אין חשש שיאכל מהמאכל, שהרי אין המאכל בידו, ואותו אדם שהתמנה להסתחר בדבר, אם הוא גוי לא איכפת לנו שיאכל, ואם הוא יהודי, אין חשש שיאכל, שלא נחשדו ישראל על הגזל. [ומכל מקום מעיקר הדין מותר להסתחר באיסור חדש]. [ילקו״י על הל׳ שעטנז סימן רצג ס״ה]

ו אין החדש אסור אלא באכילה אבל מותר בהנאה. ולכן מותר להאכיל תבואה חדשה לבהמתו, או לפועל גוי שלו. [ילקו״י הל׳ שעטנז סימן רצג ס״ו]

ז מותר להתרפאות מאיסור חדש, ובפרט כשהוא שלא כדרך הנאתו, שהרי אין איסור חדש אלא באכילה, אבל חדש מותר בהנאה, וכמבואר. [ילקו״י הל׳ שעטנז סימן רצג ס״ח]

ח מותר לטלטל בשבת או ביום טוב פת העשוי מקמח חדש, ואין בזה איסור מוקצה, אחר שאיסור חדש אינו אסור בהנאה. [ילקו״י ספר על הלכות חדש ושעטנז, סי׳ רצג ס״ז. (מהדורת תשס״ה ספר על הל׳ ערלה ושעטנז). וכיו״ב בש״ע סי׳ תקטו ס״ה, דבר שאין במינו במחובר ואינו מחוסר צידה, אם בא מתוך התחום מותר לכל, ואם באו מחוץ לתחום אסור לאוכלם למי שהובאו בשבילו, אבל לטלטל מותר].

ט בזמן שבית המקדש היה קיים היו בני ירושלים מותרים לאכול מתבואה החדשה מיד לאחר שהקריבו את קרבן העומר, והדרים רחוק היו מותרים רק לאחר חצות היום. וכיום שאין לנו קרבן העומר, אסור לאכול מתבואה חדשה בארץ ישראל ביום ט״ז, וכל היום בכלל האיסור, עד ליל ג׳ של פסח. ובחוץ לארץ שעושים שמונה ימים של פסח, אסור להם לאכול מתבואה חדשה כל יום י״ז בניסן עד תחלת ליל שמונה עשר בניסן, שהוא הלילה הרביעי של פסח. ובבין השמשות של ליל שמונה עשר בניסן, יש להקל. [שם ס״ט]

י איסור חדש נוהג גם בזמן הזה, בין בתבואה של ישראל ובין בשל עובד כוכבים. ויש אומרים שאין איסור חדש חל על תבואה של גויים, ועל פי זה יש שנהגו בחוץ לארץ להקל באיסור חדש, כיון שרוב ככל התבואה שבחוץ לארץ היא מתבואה של עכו״ם. [ובחוץ לארץ מצוי מאד תבואה חדשה, ולא כולם יכולים להחמיר בזה, ולכן רבים סמכו על הפוסקים הסוברים שאין איסור חדש בתבואת חוץ לארץ]. אולם דעת מרן השלחן ערוך שיש איסור חדש גם בתבואה של גוי, ולכן על הספרדים ובני עדות המזרח ההולכים בעקבות דברי מרן השלחן ערוך, לחוש לאיסור חדש בחוץ לארץ, ולהמנע מלאכול מיני מאפה העשויים מתבואה חדשה. ורק בספיקות יכולים להקל, כאשר יבואר. [ילקו״י שם סימן רצג ס״י]

יא איסור אכילה מתבואה חדשה חל הן על תבואות של ארץ ישראל, והן על תבואות של חוץ לארץ, לכן ראוי ונכון לחקור על מיני תבואה המובאים מחוץ לארץ, המשווקים כיום בארץ, ואשר מיוצרים בחוץ לארץ מתבואת חוץ לארץ, וכגון קווקרים, גרנולה, דברי מאפה, בירה, וכדו', שבכל אלה יש בהם חשש לאיסור חדש, אולם כל זה לכתחלה, אבל בדיעבד כל שיש ספק אם יש בו איסור חדש, יש להקל גם לדידן. וידוע שבזמנינו אין מצוי חדש בארץ ישראל, שאין תבואה שנזרעת אחר הפסח ונקצרת קודם הפסח הבא. [ואיסור חדש מצוי בעיקר בחו"ל, וכן בארץ ישראל מצוי איסור זה בקמח המיובא מחו"ל]. [ילקו"י הל' שעטנז סי' רצג]

יב העושה תבשיל מתבואה חדשה ונשתנה מברייתו, יש אומרים שאינו עומד באיסורו, שהרי אינו לחם. ויש חולקים ואומרים דגם אם התבואה נשתנתה בבישול בתבשיל, נשאר עליה איסור חדש. וכן עיקר לדינא. [ילקו"י על הלכות חדש ושעטנז סימן רצג סעיף יב]

יג האוכל תבואה חדשה מן המחובר, דהיינו שהתבואה עדיין לא נקצרה, והוא תולש התבואה בפיו וכוסס את החטה או השעורה, יש אומרים שאין בזה חיוב משום איסור חדש, שזו אכילה שלא כדרך. ועכ"פ איסור מדרבנן יש גם באכילה כזו. [ילקו"י שם סעיף יג]

יד אם בישלו בקדרה תבואה חדשה, ולא עבר על הקדירה לינת לילה, אף בחוץ לארץ לדידן יש להחמיר להצריך שיהיה ששים בתבשיל כנגד הקדרה. ואם אין ששים לכתחלה יש להחמיר שלא לאכול התבשיל, אך המיקל יש לו על מה לסמוך. ואם בישל בקדרה מין אחר, יש להחמיר. ואם עבר על הקדרה לינת לילה, ואחר כך בישלו בה תבשיל אחר, יש להתיר את התבשיל לכתחלה אף כשאין ששים נגד הקדרה. ואפילו בארץ ישראל. וכן אם בישלו בקדרה ספק איסור חדש, יש להקל לאכול התבשיל גם כשאין ששים נגד הקדרה. וכן אם עברו ובישלו בקדרה שבישלו בה בעבר איסור חדש, והוא בכלל סתם כלים שאינן בני יומן, או שיש ספק אם בישלו בקדרה זו תוך מעת לעת או לא, יש להתיר לאכול התבשיל לכתחלה. [ילקו"י הלכות שעטנז סימן רצג סעיף יד]

טו איסור אכילת תבואה חדשה נוהג גם בנשים, אחר שהכתוב השווה אשה לאיש לכל עונשים שבתורה, ואיסור חדש הוא לאו מן התורה. [ילקו"י הלכות שעטנז סימן רצג סעיף טו]

טז אם זרעו חיטים, ובט"ז ניסן החיטים עדיין לא הושרשו, התבואה אסורה עד שיבוא העומר בניסן הבא, וכן הדין בכל חמשת מיני דגן. אבל חיטים שנשתרשו קודם ט"ז ניסן, כשהגיע ט"ז בניסן הראשון, כבר הותרו, אף על פי שעדיין לא נקצרה התבואה אלא עד אחר זמן הקרבת העומר. ולכן מיד כשיקצרו אותם מותרים באכילה ללא המתנה עד

הפסח הבא. [ושיעור השרשה בזריעה, הוא ג׳ ימים, ובנטיעה י״ד יום]. [ילקו״י הל׳ חדש ושעטנז סי׳ רצג סט״ז]

יז כשם שאסור לאכול מחטה חדשה, כך אסור לאכול מכוסמת חדשה, שכוסמת היא מין חטה. וכן אסור לאכול משעורה חדשה. ויש שלשה סוגי שעורים והם: שעורים, שבולת שועל, ושיפון, ואסור לאכול אחד מהם לפי המבואר. [ילקו״י הל׳ שעטנז סימן רצג סעיף יז]

יח הקטניות אינן בכלל איסור חדש, שאינן בכלל תבואה. [ילקו״י הל׳ שעטנז סי׳ רצג סעיף יח]

יט אורז אינו בכלל איסור חדש, שאינו מין דגן. ואם עשו עיסה בתערובת אורז וחטים, יש אומרים שכשם שהאורז מצטרף לחטים לענין מצה, מפני שטעם האורז נגרר אחר החטים, כך חל על העיסה איסור חדש, שהרי חדש הוקש למצה. ויש חולקים ואומרים דאף שלענין מצה וחלה האורז נגרר אחר החטים, וחל עליו שם לחם, מכל מקום לענין איסור חדש אינו כן, מפני שלחם הוקש לקלי, וקלי הרי אין באורז, שאינו מחמשת מיני דגן. [ילקו״י הל׳ שעטנז סי׳ רצג סעיף יט]

כ דורא, אין נוהג בו דין חדש. [ילקו״י הל׳ שעטנז סי׳ רצג ס״כ. ושם בהערה לגבי דוחן אם נוהג בו דין חדש]

כא בארץ ישראל זרעי התבואה נזרעים בחורף, ונשרשים קודם לחג הפסח, וכן ברוב ארצות תבל. אולם במקומות רבים בעולם כגון באירופה ובארצות הברית, יש שמגדלים תבואה הנשרשת לאחר העומר, או אף הנזרעת לאחר הפסח. לתבואות אלו הנשרשות לאחר הפסח, יש דין תבואה חדשה האסורה באכילה. ותבואה זו תהיה מותרת רק בשנה הבאה. [בארץ ישראל בליל י״ז ניסן, ובחוץ לארץ בליל י״ח בניסן]. [ילקו״י הל׳ שעטנז סי׳ רצג סעיף כא]

כב אם לשו בצק מתבואה ישנה עם שמרים של שעורים מתבואה חדשה, הבצק אסור באכילה. [ילקו״י הל׳ שעטנז סימן רצג סעיף כב]

כג כשם שאסור לאכול מן החטים והשעורים, כך אין לשתות משקאות כמו בירה וי״ש שידוע לנו שנעשו משעורים של תבואה חדשה. והמיקל בזה בחוץ לארץ, יש לו על מה שיסמוך. ואם אנו מסופקים אם מעורב במשקה [בירה] מתבואה חדשה או לא, יש להתיר לשתות בירה זו, ובפרט כשרוב הבירה אינה מתבואה חדשה, וכל דפריש מרובא פריש. [ילקו״י הל׳ שעטנז סי׳ רצג סעיף כג]

כד ספרדי הנזהר מאיסור חדש גם בתבואה של גוי ובחוץ לארץ, וכדעת מרן השלחן ערוך, ושומע קידוש או הבדלה מאשכנזי המקדש על י״ש [חמר מדינה] הסומך על סברת המקילין בשתיית י״ש מתבואה חדשה

שבחוץ לארץ, או מתבואה של גוי, יוצא ידי חובת קידוש או הבדלה. וכל שכן אשכנזי שקיבל על עצמו בתורת חומרא שלא לשתות יי"ש העשוי מתבואה חדשה, השומע קידוש או הבדלה מחבירו המיקל בזה, שיוצא ידי חובת קידוש והבדלה. ומכל מקום אם יש לו יי"ש מתבואה ישנה, לכתחלה עדיף שיקדש או יבדיל בעצמו על יי"ש זה, מאשר ישמע קידוש או הבדלה מאחר. [ילקו"י שעטנז סי' רצג סעיף כד]

כה מצה או חלה האסורה משום חדש, אין לצרפה ללחם משנה בשבת או בפסח. ואמנם אם אין לו לחם אחר לצרפו ללחם משנה, וגם אינו יכול ליקח משכנו, יכול לצרף את המצה או החלה הנ"ל ללחם משנה, [אחר שבלאו הכי אינו אוכל ממצה או מחלה זו. וזה עדיף מאשר יבצע על חלה אחת]. וכל שכן דבאופן כזה מותר לצרף מצת חדש ללחם משנה בסעודה שלישית בשבת שחל ביום י"ז ניסן, כשאוכל הסעודה בסוף היום, וסעודתו נמשכת עד אחר צאת הכוכבים בליל י"ח ניסן, שאז כבר הותר איסור חדש. [והיינו בחוץ לארץ, שהרי בארץ ישראל חדש מותר כבר בי"ז ניסן]. ומכל מקום גם באופן כזה במקום שאפשר בנקל ישאל מצה משכנו כדי לצרפה ללחם משנה, ואחר כך יחזירנה לו. [שם סי' רצג סעיף כה]

כו ספרדי השומע ברכת המוציא בליל שבת ממי שמיקל בחדש בחו"ל, או מתבואה של גוי, יש לצדד שאינו יוצא ידי חובה של הברכה, ושל מצות לחם משנה, ולכן יכוין בדעתו שלא לצאת ידי חובה בברכתו, ויברך בעצמו על לחם שאינו מתבואה חדשה. [ואף על פי שיש כאן ספק ספיקא, שמא תבואה חדשה של גוי מותרת, ושמא אין חדש נוהג בחו"ל, מכל מקום שני הספיקות הם נגד מרן השלחן ערוך להדיא, אבל כשיש ספק ספיקא והוא אינו נגד דעת מרן, כגון ספק חדש בחוץ לארץ, עונה אמן וגם יוצא ידי חובה]. [ילקו"י הלכות שעטנז סימן רצג סעיף כו]

כז מי שאין לו כזית מצה אלא מתבואה חדשה, או טבל, ואין לו אפשרות לקחת מצה מהשכנים כדי לקיים מצות אכילת מצה בליל פסח, יש אומרים שיכול לאכול מצה העשויה מתבואה חדשה או מטבל, שהדבר נחשב כמצות עשה הדוחה לא תעשה. ובפרט בחוץ לארץ. והוא הדין לכזית לחם בליל יום טוב ראשון דסוכות. ויש חולקים ואוסרים לאכול מצה מתבואה חדשה או מטבל, גם כדי לצאת ידי חובת אכילת כזית מצה בליל פסח. וכן עיקר להלכה. [ילקו"י הל' שעטנז סימן רצג סעיף כז]

כח במקומות שהתבואה החדשה היא מיעוט, ורוב הקמח הוא מתבואה ישנה, נחלקו האחרונים אם אפשר לסמוך על הרוב שהקמח הוא מתבואה ישנה, או לא, ולדינא יש להתיר לאכול מהתבואה של אותו מקום, שגם באיסור חדש אנו אומרים כל דפריש מרובא פריש. [אך ראוי להחמיר לברר את הדבר עד כמה שהדבר ניתן]. ויש להקל בזה אפילו במקום ספק, מטעם ספק ספיקא, וכל שכן במקום שיש רוב. [ילקו"י הל' שעטנז סי' רצג סעיף כח]

כט נכרי העושה מידי שנה שכר שעורים [בירה], ובשנה אחת יש בכפר ההוא כמה שדות של שעורים שלא השרישו קודם ט״ז ניסן, אך רוב השדות ורוב השעורים הנמצאים שם השרישו קודם ט״ז ניסן שהם מותרים, אלא שיש לחוש שמא הנכרי לקח מאלו השעורים שלא השרישו קודם ט״ז ניסן שאסורים, ועשה מהם שכר, יש אומרים שאין לסמוך בזה על הרוב, ואין להתיר לקנות השכר מאותו נכרי, דרוב התלוי במעשה אינו רוב. אך לדינא נראה שאין זה בכלל רוב התלוי במעשה, ואזלינן בתר הרוב, ובפרט שיש כאן ספק ספיקא, ואנו מקילין בכל ספק ספיקא באיסור חדש. [שם סימן רצג סעיף כט]

ל חבילה של קמח סגורה מתבואה חדשה שנתערבה בכמה חבילות של קמח מתבואה ישנה, ואפו מתערובת זו לחם או עוגות, יש אומרים שאין להתיר התערובת מדין ביטול, אחר שהדבר נחשב כדבר שיש לו מתירין, דאפילו באלף אינו מתבטל. [אולם אם העוגה תתקלקל עד שימתינו לזמן ההיתר, לא הוי בכלל דבר שיש לו מתירין]. [ילקו״י שם סימן רצג ס״ל]

לא בחוץ לארץ שבתקופת חג הסוכות ואילך מצוי קמח מתבואה חדשה, ובמקומות רבים אין מאפייה מיוחדת עם השגחה בנוגע לאיסור חדש, יש מתירים לאכול מתבואה זו כיון שיש בזה ספק ספיקא להתיר. שמא היא תבואה ישנה, ושמא בתבואת חוץ לארץ או בתבואה של גוי אין איסור חדש. ויש אומרים שיש לסמוך על זה רק בסעודת שבת ויום טוב, אבל לא בימות החול. [שבימות החול יכול לאכול אורז ודוחן וכדומה]. והעיקר כסברא ראשונה. [ילקו״י על הלכות חדש ושעטנז סימן רצג סעיף לא]

לב אין לברך שהחיינו על לחם העשוי מתבואה חדשה, [לאחר הזמן שהתבואה הותרה], שהרי אין ניכר בין תבואה חדשה לתבואה ישנה, וליכא בזה שמחה. [שם סי׳ רצג סעיף ל״ב]

לג העושה עיסה מתבואה חדשה, יש אומרים שיכול להפריש חלה בברכה, אחר שעיסה זו תהיה ראויה לאכילה אחר שיעבור זמן הקרבת העומר. ויש חולקים. [שם סל״ג]

לד ספרדי שאינו נזהר מאיסור חדש בחו״ל, לכתחלה אין להעלותו לקרוא בתורה ביום טוב של סוכות לעליית לוי, אחר שקוראים בתורה ״ולחם וקלי וכרמל לא תאכלו״. אך אם ע״י כך יגרם מחלוקת, מותר להעלותו לתורה גם בפרשה זו. [שם סל״ד]

לה אשכנזי שמחמיר על עצמו שלא לאכול חדש כלל גם בתבואת חוץ לארץ, ובתבואה של גויים, ואביו דואג פן יחלש, וגזר עליו בגזרת כיבוד אב ואם לבל יחמיר בזה, מעיקר הדין אין בזה חיוב לשמוע לאביו. [ילקו״י הל׳ שעטנז סימן רצג סעיף לה]

הלכות ערלה

סימן רצד - פרק א' - יסודות הלכות ערלה

א נאמר בתורה וכי תבואו אל הארץ ונטעתם כל עץ מאכל, וערלתם ערלתו את פריו, שלש שנים יהיה לכם ערלים לא יאכל, ובשנה הרביעית יהיה כל פריו קדש הלולים לה', ובשנה החמישית תאכלו את פריו וגו'. ופירשו חז"ל שצריך למנות שלש שנים מעת נטיעת האילן, שכל הנוטע, בין נוטע ענף בין זורע גרעין, כל הפירות שיהיו בעץ בתוך שלש שנים הרי הם אסורים באכילה ובהנאה לעולם. ואיסור ערלה הוא לג' שנים, ואין שנים אלו נמנות מיום ליום ומשנה לשנה, אלא פעמים שבפחות מג' שנים, נחשב כג' שנות ערלה, וכאשר יבואר להלן פרק ג'. ובשנה הרביעית אין הפירות מותרים באכילה אלא לאחר הפדיון, וכאשר יבואר להלן פרק יא. [ילקוט יוסף ספר על הלכות ערלה פרק א' ס"א]

ב ערלה נוהגת בכל מקום, בין בארץ בין בחוץ לארץ, [אלא שבארץ ישראל דין ערלה הוא ממקרא מפורש בתורה, ובחוץ לארץ דין ערלה הוא מהלכה למשה מסיני]. וכן ערלה נוהגת מן התורה בכל זמן, בין בזמן שבית המקדש היה קיים, ובין בזמן הזה. [ילקו"י ערלה פרק א' ס"ב]

ג ערלה נוהגת בין בפירות של ישראל ובין בפירות של גוי. ואף גוי שנטע אילן לעצמו, אין לקנות ממנו פירות ערלה, שהם אסורים באכילה ובהנאה. [ילקו"י על הלכות ערלה פרק א' ס"ג]

ד פירות של ערלה אסורים בהנאה, ודינם בשריפה. ויש אומרים שאין חייבים לשורפם אלא מחשש שמא יבוא לאוכלם, או ליהנות מהם, אבל אין מצוה בשריפתם, אלא די שישמידו אותם בכל אופן שהוא, כדי שלא יבואו לידי תקלה לאוכלם. ויש אומרים שיש מצוה לשורפן. והמשקין שלהן יקברו, מפני שאי אפשר לשרוף משקין. וכן פירות שיש בהם מיץ ואי אפשר לשורפן, יאבדם באופן אחר. ומיהו לכולי עלמא רשאים לתלוש את הפירות של הערלה כשהן עדיין בוסר, ולאבדם בלא שריפה, וכן רשאים להפיל את הפרחים של הפירות, אחר שעדיין לא חל על זה דין ערלה. [ילקוט יוסף על הלכות ערלה פרק א' ס"ד]

ה ערלה אסורה באכילה ובהנאה. ומכל מקום אין האיסור חל אלא על הפירות, אבל לא על העץ עצמו, או על הענפים. וכן אין דין ערלה חל אלא על פירות אילן, אבל לא על ירקות ועשבים. וגדר אילן וירק ראה להלן פרק ה'. [ילקוט יוסף על הל' ערלה פ"א ס"ה]

ו ספק ערלה בארץ ישראל אסור, ובחוץ לארץ מותר. וראה להלן פרק י' מה שהארכנו בדין הספיקות בערלה. [ילקו"י ערלה פרק א' ס"ו]

פרק ב - איסור הנאה מערלה - שימושים האסורים בפירות ערלה

א כל הפירות האסורים משום ערלה, הרי הם אסורים הן באכילה והן בהנאה. ואיסורם איסור עולם, אפילו אם ישאיר אותם אצלו עד אחר ג' שנים. וכן אסור למוכרם לגוי, או להחליף אותם בפירות אחרים של הגוי, או ליתנם במתנה לגוי. [ויש אומרים שגם ערלה בחוץ לארץ אסורה בהנאה]. [ילקו"י ערלה פרק ב' ס"א]

ב אסור להשתמש בפירות של ערלה, בשמנם או בקליפתם כחומר גלם להכנת צבע, או כחומר דליקה. וכן אסור להכין צבע מאכל מקליפי ערלה. [ילקו"י ערלה פרק ב' ס"ב]

ג אם עבר וצבע את קרקע הבית מפירות של ערלה, אף על פי שעבר על איסור הנאה מפירות של ערלה, מכל מקום יש אומרים שמותר לו לדור בביתו. [ילקו"י ערלה פרק ב' ס"ג]

ד בגד שצבעו אותו בצבע העשוי מפרי של ערלה, אין ללובשו, ונאסר בהנאה. ואין למוכרו אף לגוי, גם אם יפרש שמוכרו חוץ מדמי איסור שבו, שמא ימכרנו לישראל. ואם אין הצבע מתקיים בבגד לאורך זמן, אין בזה איסור הנאה מערלה. [ילקו"י ערלה פרק ב' ס"ד]

ה וכן אם עשה כלים מקליפי ערלה, אין ליהנות מכלים אלה, ואותם כלים אסורים בשימוש, אף אם ישליך דמי ההנאה לים המלח. וכן אין למוכרם או ליתנם אפילו לגוי. וכן קערות שבישלן היוצר בקליפי ערלה, אסורים בהנייה. [ילקו"י ערלה פרק ב' ס"ה]

ו גט שכתבו על איסורי הנאה כשר. ויש אומרים שאם כתב גט על קליפות של אגוזי ערלה, ונתנו ליד האשה, אינו גט, דערלה שונה משאר איסורי

הנאה, מאחר דערלה דינה בשריפה וכל העומד לישרף כשרוף דמי. ויש חולקים ואומרים דהוי גט. [ילקו״י ערלה פ״ב ס״ו]

ז שמן של ערלה אסור להדליק בו את הנר. וגם נר של שבת ושל יום טוב אין להדליק משמן שנעשה מזיתים של ערלה. [ילקו״י ערלה פרק ב׳ ס״ז]

ח לכתחלה אין להדליק נר חנוכה בשמן של ערלה. אך אם אין לו שמן אחר, ידליק בשמן של ערלה, ולא יברך. ובאופן כזה אין ליהנות מהנר לאחר חצי שעה מההדלקה. [שהרי אחר חצי שעה שנגמרה המצוה מותר ליהנות מנר חנוכה]. וכן מותר השמן שבנר יזהר שלא ליהנות ממנו, אחר שהוא שמן של ערלה. וגם יזהר שלא ידליק את נר השמש משמן של ערלה, אחר שהוא עשוי לשם הנאה. [ילקו״י ערלה פרק ב׳ ס״ח]

ט יש אומרים דאף שערלה אסורה בהנאה, מכל מקום מותר לטייל בפרדס שיש בו אילנות עם פירות של ערלה, אף שמתכוין ליהנות מהסתכלות בפירות הגדלים בעצי הערלה. ויש חולקים ואומרים שאסור להתכוין ליהנות מראיית נוי הפירות של ערלה. ויש המחלקים בזה ואומרים דבפירות שעיקרם לנוי, כגון עצי מאכל ננסיים הניטעים בעציצים לנוי, [וניטעו גם על דעת לאכול הפירות שאז נוהג בהם דין ערלה], אסור להתכוין ליהנות מיופיים של פירות ערלה, אבל מהפרחים מותר ליהנות, שאין בהם דין ערלה. ורק בפירות שעיקרם למאכל, מותר ליהנות מיופיים. ועל כל פנים שתילים שניטעו במיוחד לשם נוי בלבד, ולא לאכול הפירות כלל, כמו שנוטעים עצי דקל ברחובות קריה לנוי, בלאו הכי אין דין ערלה נוהג בהם, אחר שהדבר ניכר שלא ניטעו לאכילה. [ילקו״י ערלה פרק ב׳ ס״ט]

י אילנות שיש בהם פירות של ערלה, אסור לכוין להריח בפירות, דאף שאותן פירות עומדים לאכילה, מכל מקום בכלל איסור הנאה הוא שלא ליהנות מריח של איסורי הנאה. וכל שכן שאסור לברך על הנאת הריח מפירות של ערלה. אבל קודם שיצאו הפירות באילן, מותר ליהנות מריח הפרחים של האילן, שאין ערלה אלא בפירות. ויש אומרים שרק אם הפרי עומד גם לשם ריח, אסור להריח בו בשנות ערלה, [שנוהג בו דין ערלה, אחר שעומד גם לאכילה. או שנטעו לשם ריח ולא ניכר הדבר]. אבל בפרי העומד לאכילה, מותר להריח בו. אולם לדינא יש להחמיר ולא להריח בכל פרי של ערלה, כל שיש בו ריח טוב, ובפרט שרגילים לברך עליו הנותן ריח טוב בפירות. [ילקו״י ערלה פרק ב׳ ס״י]

יא אילן פירות שניטע בגינות רק כדי ליהנות מריח הפרי, ולא לשם אכילת הפירות, פירות אלו מותרים באכילה מיד, ואין ערלה נוהגת בהם, מאחר שנטע את האילן לצורך הריח ולא לשם אכילה כלל. והוא שיהיה ניכר שניטע לשם ריח ולא לשם אכילת הפירות. ויש חולקים ואומרים דרק אם כוונתו להריח את העלים, אין בו דין ערלה, אבל אם כוונתו לריח

הפירות עצמם, יש בו דין ערלה. ויש אומרים דדוקא בפירות שאינן טובים לאכילה כל כך, אין בהם איסור ערלה. אבל פירות הטובים וראויים לאכילה, יש לנהוג בהם דין ערלה. [ילקו״י על הלכות ערלה סימן רצד, פרק ב׳ סי״א].

יב יש אומרים שאין לתלות פירות של ערלה בסוכה, לנוי סוכה, דחשיב כנהנה מאיסורי הנאה, ויש חולקים ומקילין בזה. וכן עיקר לדינא. [ילקו״י על הל׳ ערלה פרק ב׳ סעיף יב]

יג יש אומרים שאסור לזרוק לפני החתן והכלה פירות של ערלה, משום ביזוי אוכלין, שזורקן במקום שבאים לידי בזיון, כגון במקום רפש וטיט. [וגם במקום נקי צריך אחר כך לכבד אותם שלא ידרכו עליהם]. אבל לדעתם אין לאסור בזה משום הנאה מפירות של ערלה, אחר שאינו נהנה מגוף הפרי. ולכן במקום שאין רפש וטיט והפרי של ערלה עטוף בנייר באופן שלא יבוא לידי בזיון, מותר לשחק בפרי זה ולזורקו לפני חתן וכלה, ובתנאי שיכבדו את הפירות לאחר מכן. ובפירות רכים, כמו תאנים וכדו׳ אין לזורקן לפני החתן והכלה. ויש חולקים ואוסרים משום שנמאסים בזריקתן, וגם משום הנאה מפירות של ערלה. ולכן אותן הנוהגים לזרוק פרי אחד, ולקבל בידו השניה את הפרי השני, בלי שיגעו זה בזה, אין להקל בזה בפרי של ערלה, מפני שהוא רוצה בקיומו. ולדינא העיקר כסברא ראשונה להקל בזה. [ילקו״י ערלה פרק ב׳ סי״ג]

יד יש אומרים שאסור לעשות מחקר מדעי בפירות של ערלה, אחר שנהנה מאיסורי הנאה. ויש מתירים בזה מאחר שאינו נהנה בהנאה ישירה מהפרי, ואין זה בכלל הנאה. [ילקו״י ערלה פרק ב׳ סעיף יד]

טו אסור ליתן פירות של ערלה לפני בהמתו, אחר שפירות אלו אסורים בהנאה. ויש אומרים שמותר ליתן פירות של ערלה לבהמה או לכלב שאינם שלו, או של הפקר, דאף שפירות ערלה אסורים בהנאה, מכל מקום מאחר ואין הבהמה שייכת לו, אין בזה איסור הנאה. [ורק בחמץ בפסח החמירו בזה]. ויש חולקים ואומרים שהאיסור הוא גם בבהמה של הפקר, או שאינה שלו, וכדין חמץ שאסור ליתנו אף לבהמת הפקר. וכן נראה עיקר להחמיר גם בערלה. [ילקו״י ערלה פרק ב׳ סעיף טו. ועי״ע ביביע אומר חלק י׳ דף שנה טור א׳]

טז מותר להתרפאות בפירות של ערלה שלא כדרך הנאתן, וכגון לעשות מהן משחה או תרופה, בין לחולה שיש בו סכנה, ובין לחולה שאין בו סכנה. אבל אסור להתרפאות על ידי אכילת פירות של ערלה, שזו נקראית הנאה כדרכה. אלא אם כן בחולה שיש בו סכנה. [ילקו״י ערלה פרק ב׳ סעיף טז]

יז תרופה העשויה ממיץ הנסחט מקליפת פרי הפאפיה, אין לחוש בזה משום ערלה, אחר שבלאו הכי אין דין ערלה בפאפיה. [ילקו״י ערלה פרק ב׳ סעיף יז]

יח פירות ערלה שנפסלו ממאכל אדם, עדיין אסורים בהנאה. אבל אם שרף את הפירות מותר לו ליהנות מהאפר. [ילקו״י ערלה פרק ב׳ סעיף יח]

יט סבון שנודע שעשו אותו מפירות של ערלה, אסור לבריא להתרחץ בו, אף שהוא פגום, אחר דאיסור ערלה הוא גם איסור בהנאה. אך חולה אף שאין בו סכנה, מותר לו לרחוץ בסבון של איסור לרפואתו, כשיש צורך בכך, דהוי שלא כדרך הנאתו, [שהדרך לסוך בשמן ולא בסבון]. וגם אין זו סיכה. [ילקו״י ערלה פרק ב׳ סעיף יט]

כ פירות של ערלה אין אפשרות להתירם על ידי שיפדה אותם בכסף, או לחללם על פרי אחר וכפי שנוהגים כן בפירות מעשר שני, ובפירות נטע רבעי, אחר שאיסור ערלה הוא איסור עולמי, ופירות אלו אסורים באכילה ובהנאה לעולם. [ילקו״י ערלה פרק ב׳ ס״כ]

כא כבר נתבאר שאסור למכור לגוי פירות של ערלה, ואם עברו ומכרו פירות של ערלה לגוי, אף שהגוי שילם תמורת הפירות, עם כל זה הפירות נשארו באיסורם, ואסור לישראל אחר לאוכלם לעולם. ואם מכרם לגוי, או החליפם בפירות אחרים, יש אומרים שהדמים אסורים, ואין לו לעשות בהם שום שימוש. אך אם הלך וקנה בדמים אלה חפצים, מותר להשתמש באותם חפצים וליהנות מהם, שלא אסרו את חליפי דחליפי הערלה. ויש אומרים דחליפי חליפין של ערלה נמי אסורים. ויש אומרים שהדמים ושאר חליפי ערלה מותרים, שאין ערלה תופסת דמיה. וכן עיקר לדינא לדידן. [ילקו״י ערלה פרק ב׳ סעיף כא]

כב מי שלא ידע שהפרי הוא של ערלה ומכר הפרי ולקח דמים, ואחר כך נודע למוכר שמכר ערלה, לדעת מרן השלחן ערוך בלאו הכי הדמים מותרים, ואינם אסורים בהנאה. [ויש מי שרצה לומר דבזה לכולי עלמא הדמים מותרים לו, כיון שכל האיסורים אין הדמים נתפסים רק מטעם קנס, וכאן כל זמן שלא ידע הוי היתר גמור ולא שייך קנס. אך דחו סברא זו]. [ילקו״י שם פ״ב סעיף כב]

כג המקדש אשה בפירות ערלה, אינה מקודשת, אחר שלא נתן לה דבר ששוה פרוטה. [ולגבי ערלה בחו״ל, ראה לעיל פרק א]. אבל אם מכר את הפירות לגוי, או שמכרן לישראל והודיעו שאלו פירות ערלה, וקידש אשה בדמים שקיבל תמורתן, מקודשת. [שם פ״ב סעיף כג]

כד מי שקנה מחבירו קרקע או איזה חפץ, ושילם לו בפירות של ערלה, אין הקנין תופס, שהרי לא שילם לו כלום. [ילקו״י ערלה פרק ב׳ סעיף כד]

כה אסור לטלטל פירות של ערלה בשבת, שרק דבר המותר בהנאה ואסור באכילה, כגון נבילה, מותר לטלטלו בשבת, אחר שראוי לאכילה לבהמה ולעוף שברשותו. או שראוי לגוי. אבל פירות ערלה שאסורים בהנאה, ואסור גם ליתנם לגוי או לבהמתו, אסור לטלטלן בשבת. ובספק ערלה, או ספק שאר איסורי הנאה, מותר לטלטלן בשבת כדי לשאול חכם אם הם מותרים בהנאה או לא, וכגון שנתעורר לו ספק בבשר בחלב וכדומה. ומותר לטלטל בשבת מוצרי מזון שיש להם הכשר מרבנות. או שוקולד עם אבקת חלב עכו"ם. וכן מותר לטלטל בשר שאינו מבושל. אבל אין לטלטל בשבת מים היוצאים מן המזגן. וכן מותר להוסיף מים למצנן אויר בשבת. [ילקוט יוסף ערלה פרק ב' סעיף כה. ובהערה שם מבואר, דאמרינן ספק דרבנן לקולא גם כשרוב האחרונים פסקו לאסור ומיעוט פסקו להיתר].

כו פרי של ערלה שנתערב בפירות אחרים המותרים באכילה, יש אומרים שמותר לברור בשבת את הפרי האסור באכילה מתוך שאר הפירות, ודינו כבורר במין אחד שמותר. ויש חולקים ואומרים שאין לברור בשבת את הפרי מתוך שאר הפירות, דאף על פי שאין בורר במין אחד, מכל מקום ברירת דבר האסור באכילה ובהנאה מתוך פירות אחרים, חשיבא כבורר בב' מינים. [ילקו"י ערלה פרק ב' סעיף כו]

כז אסור ליקח פרי של ערלה ולנוטעו כדי שיצמיח אילן. ואם עבר ונטע, מותר להשתמש בשתילים, וכן הפירות שיוצאים ממנו מותרים. אולם מותר ליטע ענף מאילן של ערלה, שאין ערלה נוהגת אלא בפירות. [ילקו"י ערלה פרק ב' סעיף כז]

כח אסור להטמין פירות של ערלה בקרקע לשם זיבול. אבל מותר להשליכם על הקרקע כשאינו מתכוין לזיבול. [ילקו"י ערלה פרק ב' סעיף כח]

כט מותר לברך ברכת האילנות [בחודש ניסן, או בתחלת חודש אייר כשעדיין יש פרחים באילני מאכל] על עצי ערלה שהם בתוך שלש שנים לנטיעתם, כיון שסוף סוף לא ניטעו באיסור. ואילנות המורכבים מין בשאינו מינו לכתחלה יש להורות לכל שואל, שלא לברך עליהם, אחר שקיומם נגד רצון הבורא, ואין לברך ולהודות להשי"ת על כך. [ילקו"י שם פ"ב סכ"ט].

ל מי שבירך על פרי חדש ברכת הנהנין וברכת שהחיינו, ואחר כך נתברר לו שהיה זה פרי של ערלה, עלה לו לברכת שהחיינו, ואם יאכל שוב מפרי זה, אין לו לברך שהחיינו. [שם].

פרק ג' - כיצד מונין שנות ערלה

א כבר ביארנו לעיל ששלש שנות ערלה אין מונים אותם משעת נתינת הפירות, אלא משעת קליטת האילן בקרקע אחר הנטיעה, שנאמר: ונטעתם וגו' שלש שנים לא יאכל וגו'. ואם האילן לא נתן פירות בשנה הראשונה, יש לו למנין שנות ערלה עוד שתי שנים אחרות. ואם גם בשנה השניה העץ לא נתן פירות, יש לו למנין שנות ערלה עוד שנה אחת. ואם גם בשלישית לא נתן פריו, פירות האילן יצאו מדין ערלה לבד, שכבר עברו שלש שנים מעת נטיעתו. אך עדיין יש להם דין נטע רבעי. [ילקו"י ערלה פרק ג' ס"א]

ב שלש שנות ערלה האמורות בתורה אינם שלש שנים תמימות הנמנים מיום ליום, אלא פעמים שאינו אלא שתי שנים וכמה חודשים, ופעמים שהם יתרים על שלש שנים. כיצד? שתיל או זרע של עץ שניטע [או שנזרע] עד ט"ו באב תשס"א, [קודם יום ט"ז באב תשס"א, שיש ארבעים וארבעה יום עד לראש השנה תשס"ב], ימים אלו נחשבים כשנה, דשלשים יום בשנה חשובים כשנה, ושבועיים לקליטת הנטיעה, דהיינו י"ד יום, ומונה עוד שנתיים להשלמת שלושת השנים, שהם: תשס"ב, ותשס"ג. ובשנת תשס"ד אין הפירות מותרים מיד בראש השנה, אלא ט"ו בשבט הוא ראש השנה לאילנות, ולכן כל הפירות שיחנטו עד ט"ו בשבט תשס"ד, אסורים בהנאה מטעם איסור ערלה, אף על פי שנגמרים לאחר מכן. ורק הפירות שיחנטו בשנת תשס"ד לאחר ט"ו בשבט, עד ט"ו בשבט תשס"ה, אין עליהם דין ערלה, אלא דינם של פירות אלו הם כפירות של נטע רבעי, [ראה להלן דינם]. אבל שתיל או זרע של עץ שניטע או נזרע אחר ט"ו באב [החל מט"ז באב], הימים שלפני ראש השנה אינם נחשבים במנין, וראה להלן סעיף ד'. [ילקו"י ערלה פ"ג ס"ב]

ג הנוטע בט"ז באב תש"ס, אין שנת תש"ס עולה לו, ואין אומרים מקצת היום ככולו שתעלה לו השנה בסופה. [ילקו"י ערלה פרק ג' ס"ג]

ד כבר נתבאר שאם נטע האילן בט"ז אב תש"ס או לאחר מכן, אין הימים שעד ראש השנה עולים בחשבון שלש שנים לענין דין ערלה, אלא מונה שלש שנים תמימות, שהם מראש השנה תשס"א, שנת תשס"ב, ושנת תשס"ג, וכל הפירות שיחנטו מיום א' בתשרי תשס"ד והלאה יש עליהם דין "פירות רבעי" בלבד. ובאופן כזה, מיום א' בתשרי תשס"ה כל הפירות שיחנטו לאחר מכן הרי הם חולין גמורים. ואין ט"ו בשבט קובע בזה כלל. כי דוקא בנטיעה שהקלנו עליה בתחלה, לומר שכל שעברו עליה מ"ד יום עלתה לה שנה, לפיכך החמרנו עליה בסופה להמתין עד ט"ו בשבט, מה שאין כן בנטיעה זו. [ערלה פ"ג ס"ד]

ה אם נסתפק אם נטע עד ט"ו באב, או אחר ט"ו באב, אם זה בארץ-ישראל לדידן שקבלנו הוראות מרן השלחן ערוך יש להחמיר לאסור את הפירות מספק משום ערלה עד סוף שנה רביעית, ואין לנו להקל שתהא

אותה שנה שנטע בה עולה לו מן המנין, שספק איסור תורה להחמיר. ובחוץ לארץ יש להתיר בכהאי גוונא. [ילקו״י ערלה פרק ג׳ ס״ה]

ו אם נטע בימים שבין ראש השנה עד יום ט״ו בשבט, מונה י״ד יום לקליטה, ואחר כך מונה ג׳ שנים תמימות מיום ליום, ואין צריך להמתין עד יום ט״ו בשבט. ואף על פי שיש מחמירים בזה להמתין עד ט״ו בשבט בכל אופן, העיקר כסברא ראשונה. [ילקו״י ערלה פ״ג ס״ו]

ז מנין שנות ערלה בשנים מעוברות הוא כבשנים פשוטות. [ילקו״י ערלה פרק ג׳ ס״ז]

ח מטע לימונים שכידוע הרבה מפירותיו חונטים קודם ט״ו בשבט, והוא בשנתו הרביעית [באופן שהקלנו בתחלה כמבואר בסעיפים ב-ד], ועל פי ההלכה כל הפירות שחונטים קודם ט״ו בשבט הם עדיין קיימים באיסורם איסור ערלה, ומה שלאחר ט״ו בשבט כבר יצא מדין ערלה והוא נטע רבעי, אלא שלפני ט״ו בשבט יוצאים רק הפרחים, ואולי גם תחילתו של הפרי, מעיקר הדין אין הסמדר אסור בערלה, דלא אזלינן בתר סמדר למנין שנות הערלה. וגם הפרי שנעשה אחר כך מהסמדר מותר. ומיהו הבוסר אסור והוא זה שקובע למנין שנות הערלה. והמחמיר לאסור גם הסמדר, וכן לקבוע את שנות הערלה על פי הסמדר, תבא עליו ברכה. ובהגדרת ״סמדר״, העיקר לדינא שהסמדר הוא כשנפתח הפרח שממנו יוצא הפרי, וכמו התפרחת של פרי הדר. ובעלי גינות קטנות שיש להם עץ או שנים, ואין זה עיקר פרנסתם, טוב שיחמירו לחוש בזה ולאסור הסמדר. ואם נפתחו הפרחים לפני ט״ו בשבט של שנה רביעית, יש לאסור אותם פירות. ומשקין או מרקחת הנעשים מפריחה של ההדרים הנקרא אזה״ר, יש להחמיר ולאסור להם. [ילקו״י ערלה פ״ג ס״ח]

ט כדי למנוע תערובת פירות ערלה ונטע רבעי על העץ, על החקלאי לעבור בסמוך ליום ט״ו בשבט של השנה השלישית על כל המטע המניב שברשותו [כגון הלימונים], ולהוריד את כל הפריחות שכבר נפתחו, שכל עוד ולא נפתחו אין שם סמדר עליהם, ובכך מובטח לו שכל הפירות שיניבו העצים שייכים הם לשנה הרביעית. [ילקו״י ערלה פרק ג׳ ס״ט]

פרק ד׳ - נטיעות הפטורות מאיסור ערלה

א אף באילן העושה פירות אם נטעו אותו שלא לצורך אכילה כלל, אלא להיות גדר לשדה, או בשביל העצים לשרפן, או לצורך בנין, אין בו דין ערלה. והוא שיהיה ניכר שאינו לצורך אכילה כלל, כגון אם נטע את האילנות לצורך עצים לשריפה צריך שיטע אותן רצופים, ולא ירחיק בין

אילן לאילן כדרך שעושה כשדעתו ליטע למאכל. ואם נטע את האילנות לצורך עצים לבנין, צריך שיהיה משפה הענפים כדי שיתעבו. ואם נטען לשם גדר צריך שיטע אותן במקום שצריך לגדור. ואם אין שום היכר שנטען לצורך גדר וכדומה, לא נאמן לומר שלא היתה כוונתו לפירות, וחייב בערלה. [ילקו״י ערלה פרק ד׳ ס״א]

ב הנוטע אילן מאכל לשם גדר, יש אומרים שצריך שהאילן יהיה ראוי להיות גדר. וכן אם נוטע אילן לשם עשיית עצים, צריך שאילן זה יהיה ראוי לעצים. אבל אם אינו ראוי לגדר, אף שנטעו לגדר וסייג, חייב בערלה. ויש שאין מחלקים בזה, וכל שניכר שהוא לגדר וסייג נפטר מערלה. וכן נראה שהוא דעת מרן השלחן ערוך. [ילקו״י ערלה פרק ד׳ ס״ב]

ג אילן שנטע אותו בחלקו לשם גדר, או לעצים, וחלקו האחר נטעו לשם הפירות, וכגון שצידו הפנימי ניטע לפירות, וצידו החיצוני ניטע לשם גדר, או ההיפך, את שלצורך אכילה חייב והשאר פטור. ויש אומרים דצריך שיהיה ניכר על כל העץ שאין מטרתו לאכילת הפירות, אלא לגדר, וכגון שנשתל בפירצה שבגדר. ויש אומרים דאין צריך שיהיה ניכר על כל העץ. ודברי סברא ראשונה נראים יותר. [ילקו״י ערלה פרק ד׳ ס״ג]

ד אם נטע את האילן לשם מאכל, ואחר כך חזר בו וחשב עליו להיות גדר לשדה, או בשביל העצים לשורפן או לבנין, הפירות חייבים בערלה. ואם חשב בשעת הנטיעה שהעץ ישמש לגדר וסייג, או לצורך עצים, וכעבור שנתיים נמלך בדעתו והחליט לקיימו לצורך אכילת הפירות, הרי הפירות שיגדלו משעה שנמלך חייבים בערלה, אך מונין את שנות הערלה משעת הנטיעה ולא משעה שנמלך. ואם נמלך אחר שעברו שנות הערלה, [סוף שנה שלישית], אין הפירות חייבים בערלה. ואין בו דין נטע רבעי, שאין דין נטע רבעי בלא ערלה. [שם פ״ד סעיף ד׳]

ה עצי מאכל הניטעים לשם נוי בלבד, ולא ניטעו לשם מאכל, כגון עצי זית או עצי דקל הניטעים בשדרות ובגנים ציבוריים, אינם חייבים בערלה. ולכן תמרים שנופלים מאותם עצי דקל הניטעים לשם נוי בשדרות ובגנים ציבוריים, מותר לאוכלן אף אם ברור לנו שהם בתוך שנות ערלה. והיינו באופן שלא נתכוונו בנטיעה לשם הפירות לנוי, אבל אם נטעו את הדקל גם לשם הפירות, שהפירות יהיו לנוי ויופי, יש אומרים שחייב בערלה, דסוף סוף כוונתו לפרי, ויש אומרים דכיון שמטרתו לנוי אין בזה חיוב ערלה. ויש להחמיר בזה בארץ ישראל. [ילקו״י ערלה פרק ד׳ ס״ה]

ו אם נטע אילן מאכל, וכל כוונתו היתה רק לשם הריח, ולא היתה כוונתו אלא לעץ ולענפים, ולא לפירות כלל, אין בו דין ערלה. והיינו דוקא בנוטע אילן מאכל בגן שיש בו הרבה ורדים וריחות טובים, או שנוטעו בשדרות

ברחובות קריה, דבזה ניכר שנוטע את האילן רק לשם ריח ולא לשם אכילת פירותיו. [ילקו״י ערלה פרק ד׳ ס״ו]

ז עץ אתרוג שניטע לשם מצות ארבעת המינים, אף שלא נטעו לשם אכילת פירותיו, האתרוג חייב בערלה ובנטע רבעי. [ילקו״י ערלה פרק ד׳ ס״ז]

ח עץ תמר שניטע רק לצורך לולביו, לקיים בהם מצות ארבעת המינים, אף על פי כן התמרים חייבים בערלה וברבעי. אבל בלולבים של שנות ערלה מותר להשתמש אפילו כשהעץ ניטע לשם הפירות למאכל, דרק הפירות אסורים בערלה, ולא הלולבים. [פ״ד ס״ח]

ט עץ זית שניטע להפקת שמן להדלקה, ואפילו לשם הדלקה של מצוה, חייב בערלה וברבעי. [ילקו״י ערלה פרק ד׳ ס״ט]

י הנוטע בקרקע שלו אילן מאכל לצורך הרבים, שכל הרוצה יכול ליטול מפירות אלו, חייב בערלה. ובחוץ לארץ יש פוטרים את הפירות מערלה, ויש שאין מחלקים בזה בין ארץ ישראל לחוץ לארץ. [ילקו״י ערלה פרק ד׳ ס״י]

יא הנוטע אילן של פירות ברשות הרבים, בין אם נטע את האילן לצורכו, ובין אם נטעו לצורך הרבים, הפירות חייבים בערלה ובנטע רבעי. והדין כן בין בארץ ישראל ובין בחוץ לארץ. [ילקו״י ערלה פרק ד׳ ס״יא]

יב אילן מאכל שעלה מאליו ברשות היחיד, או ברשות הרבים במקום ישוב, בלא נטיעת אדם, חייב בערלה. אבל אילן שעלה מאליו במקום טרשים [סלעים חזקים וקשים, והיינו במקום מדבר], פטור מן הערלה. ובזה אפילו אם נטעו את האילן, כיון שאינו במקום ישוב פטור מן הערלה, והוא שלא יטפל בו כמו שמטפל בפירותיו, עד שמביאם לישוב, אבל אם היה עושה בהם טיפול חייב בערלה. ויש אומרים שבאילן שעלה מאליו ברשות הרבים, צריך שתהיה דעת הרבים מסכמת שהעץ יעמוד לשם אכילת פירותיו, שרק אז הפירות חייבים בערלה. אבל אם אין דעת הרבים מסכמת שהעץ יעמוד לשם אכילת פירותיו, העולה מאליו ברשות הרבים פטור מן הערלה. ולדעת מרן השלחן ערוך נראה דהעולה מאליו במקום ישוב, אפילו ברשות הרבים, בכל אופן חייב בערלה. [שם פ״ד סעיף יב]

יג יש אומרים שאם נפל גרעין וצמח שם אילן, לא נחשב כעולה מאליו ורק אם יעלה עץ מתוך הגזע, נחשב כעולה מאליו. אבל לדינא גם נפילת גרעין נחשב כעולה מאליו. [ילקו״י ערלה פרק ד׳ סעיף יג]

יד גזל קרקע ונטע בה, חייב בערלה, בין נטע לפני היאוש ובין נטע אחר היאוש. [שם יד]

טו המקדיש קרקע לבית כנסת, או לצורך צדקה, ואחר כך נטע בו אילן פירות, הפירות חייבים בערלה. וכל שכן אם נטע את האילן ואחר כך הקדיש את הקרקע והאילן לבית הכנסת, שהפירות חייבים בערלה. [ילקו״י ערלה פרק ד׳ סעיף טו]

טז הנוטע בתוך הבית, וכן הנוטע על הגג שמלאו בעפר, חייב בערלה. [ילקו״י ערלה פ״ד סט״ז]

יז הנוטע אילנות של מאכל בספינה, חייב בערלה. [ילקו״י ערלה פרק ד׳ סעיף יז]

יח יש אומרים שאילן המתקיים רק שלש שנים, ולאחר מכן נובל ונופל אינו נחשב אילן לגבי חיוב ערלה. ויש חולקים. [ילקו״י ערלה פרק ד׳ סעיף יח]

יט עץ לימון וכיו״ב, שנטעוהו אך ורק לשם הכנסת הפרי לתוך בקבוק זכוכית צר, והוא לנוי ויופי [שכאשר הפרי גדל קצת, מכניסים אותו לתוך בקבוק וקושרים הבקבוק לעץ, והלימון גדל בתוכו בצורה מיוחדת, ואחר שהלימון גדל מכניסים לתוכו אלכוהול, והוא מיועד לנוי או לריח], אין בזה דין ערלה, ומותר לקנות ולמכור את הלימון הנז׳ גם בתוך שנות ערלה. [ילקו״י שם סי״ט]

פרק ה׳ - על מה חל איסור ערלה

א איסור ערלה חל רק במיני עץ מאכל ולא בעצי סרק. אולם אילן סרק שנוטף ממנו שרף, והוא ראוי לאכילה, יש להחמיר לנהוג בו דין ערלה בארץ ישראל. אבל בחוץ לארץ אין צריך לנהוג בו דין ערלה. ואין ערלה נוהגת בירקות, פירות האדמה, ובכל שאר סוגי צמחים. [ילקו״י ערלה פרק ה׳ ס״א]

ב איסור ערלה חל רק על הפירות ולא על שאר חלקי העץ, כמו ענפים, עלים, גזע העץ, הפרחים, וכל מה שאינו פרי. ואף גזע של עץ שיש בו טעם ואפשר למצוץ את הגזע, אין בו איסור ערלה. [ילקו״י ערלה פרק ה׳ ס״ב]

ג מותר לעשות ריהוט וכדו׳ מעץ של אילן מאכל תוך שנות ערלה [ואף שאסור לקצוץ אילן מאכל, יש אופנים שהתירו לקוצצו, וכן באופן שהאילן נפל מאליו]. וכן מותר לעשות ידית של סכין מעץ של ערלה, ואין בזה כל חשש מצד איסור הנאה מערלה. [ילקו״י ערלה פרק ה׳ ס״ג]

ד מותר להשתמש בגזע עץ של ערלה, או לקשור חבלים לעצים של ערלה, כדי שהקטנים ישחקו על החבל. ולכן חיילי הצבא המתאמנים בלחימה, ומסתתרים אחר אילן מאכל של ערלה, אין בזה איסור שנהנה מאיסור

ערלה, שההנאה שלהם היא מהעץ והענפים ולא מהפירות. וכל שכן בשעת הלחימה עצמה. וכן מותר ליקח עצים של אילני מאכל [שנשרו מן הדקל מאליהם, או שקצצם בהיתר, או שנקצצו בידי גוי], לעשות בהם מדורת אש [בל״ג בעומר], וכן מותר ליהנות מהצל של אילן של ערלה, שאין איסור ליהנות מערלה אלא מפירות האילן, ולא מהגזע והענפים. [ילקו״י ערלה פרק ה׳ ס״ד]

ה מותר לקשט את הבתים ואת בתי הכנסת בערב שבועות, בענפים שנקצצו מאילן של ערלה, [אילן העושה פירות], ואין בזה איסור משום הנאה מערלה. [ילקו״י ערלה פרק ה׳ ס״ה]

ו וכן מותר להניח מערב שבת ״עירוב תחומין״ על עץ של ערלה. [ילקו״י ערלה פרק ה׳ ס״ו]

ז מותר לעשות סוכה מקרשים שהם מאילן מאכל של ערלה. ואין בזה איסור הנאה מערלה. וכן מותר לסכך את הסוכה בענפי אילן של מאכל, אפילו תוך ג׳ שנות ערלה, ואין בזה איסור הנאה מערלה, אחר שבעצים אין איסור הנאה מערלה. ואמנם אין לסכך במיני אוכלים. וכן ענפי תאנה ובהם תאנים, וזמורות ובהם ענבים, אם הפסולת מרובה על האוכל מסככין בהם, ואם לאו אין מסככין בהם. [ילקו״י ערלה פרק ה׳ ס״ז]

ח איסור אכילה והנאה בערלה חל הן על הפירות והן על גרעיני הפירות, וכן על הקליפות, ועל הזגים והגרעינים שבענבים, אף שאינם ראויים לאכילה. אבל עלי הגפנים והלולבים שלהם, ועלים וענפים רכים, מותרים משום ערלה, אף אם הם ראויים לאכילה. [ילקו״י ערלה פרק ה׳ ס״ח]

ט מיץ של פירות ערלה או של קליפות של ערלה, או שנעשה מגרעינים של פירות ערלה, אסור מדרבנן. [מלבד מיץ היוצא מן הענבים ומן הזיתים שאסורים מן התורה]. [ילקו״י ערלה פרק ה׳ ס״ט]

י ענבים, זיתים וחרובים, אינם אסורים משום ערלה עד שיעשו בוסר. ויש אומרים דבשאר פירות כבר כשהם סמדר הם אסורים משום ערלה. ויש חולקים ואומרים שכן הדין גם בשאר הפירות, שאינם נאסרים משום ערלה עד שיגיעו לכלל בוסר. [ילקו״י שם פרק ה׳ ס״י]

יא איסור ערלה חל גם על ענבים שלקו ואינן נגמרים בבישולם, והיינו ענבים שנתקלקלו [ושהפילתם הרוח]. וכן דין ערלה נוהג גם בתמרים שאינם מתבשלים על האילן. [וכדי שיהיו ראויים לאכילה נותנים אותם במחצלת או בעפר, על מנת שיתחממו ויוכשרו לאכילה]. אולם ענבים ותמרים אלו פטורים מרבעי. ואם רוצה להחמיר לפדות פירות רבעי אלו בלא ברכה, תבא עליו ברכה. אבל אין להחמיר ולפדות הפירות בברכה. [ילקו״י ערלה פרק ה׳ סעיף יא]

יב האביונות שבצלף והתמרות והקפריסין, חייבים בערלה. במה דברים אמורים בארץ ישראל, אבל בחוץ לארץ האביונות חייבים, אבל תמרות וקפריסין פטורים. וצלף הצומח בהרים במקום רחוק מן הישוב, והפירות אינם חשובים כדי לטפל בהם ולהביאם לעיר, פטור מערלה, וכל שכן שפטור כשהאילן עולה שם מאליו. [ילקו״י ערלה פרק ה׳ סעיף יב]

יג חצילים, אין בהם משום ערלה. וכן עגבניות אין נוהג בהם דין ערלה. וכיום פשט ההיתר בדבר זה, ולכן אף הרוצה להחמיר, אין לו להחמיר ברבים. [ילקו״י ערלה פרק ה׳ סעיף יג]

יד נוהגים היתר במה שנקרא ״באמייה״ ואין נוהגים בו דין ערלה. [ילקו״י ערלה פרק ה׳ סעיף יד]

טו פרי הפאפיה שמניב פרי כבר בשנה הראשונה, יש לו דין ירק, ולא נוהג בו דין ערלה, ומותר באכילה בשלש השנים הראשונות לזריעתו. וגם בארץ ישראל לא נוהג בו דין ערלה, ומברכים עליו בורא פרי האדמה. [וכל שכן שבחוץ לארץ אין לנהוג דין ערלה בפרי הפאפיה]. וכל שכן תרופה העשויה מקליפת פרי הפאפיה, אף אם ידוע בבירור שלא עברו על הפרי יותר מג׳ שנים, אין לחוש בזה אף בארץ ישראל, אחר שאין דין ערלה בפאפיה. [יחוה דעת חלק ד׳ סימן נב. ילקו״י ערלה פ״ה סט״ו. ושם האריך לדחות מ״ש בספר ברכת ה׳ לחלוק ע״ד מ״ש ביחוה דעת הנ״ל, והביא ה׳ ספיקות לצרפם להקל בפרי הפאפיה, ותמה עליו שהחמיר בזה גם בחו״ל]

טז אין דין ערלה נוהג בבננות, בין בארץ ישראל בין בחוץ לארץ, וכן המנהג פשוט. [ילקו״י ערלה פרק ה׳ סעיף טז]

יז פרי האננס אינו נחשב לאילן ואין לחוש בו כלל לאיסור ערלה לא בארץ ישראל ולא בחוץ לארץ. [ומברכים עליו ״בורא פרי האדמה״]. [ילקו״י ערלה פרק ה׳ סעיף יז]

יח קני סוכר אין נוהג בהם דין ערלה. [דאף שהוא מין אילן, מאחר שעצו הוא פריו, אין בו דין ערלה]. [ילקוט יוסף על הלכות ערלה פרק ה׳ סעיף יח]

יט צמח הפסיפלורה [שעונית סגולה] אינו נידון כעץ, אלא כירק, ולכן אין נוהג בצמח זה דין ערלה, והולכים בו אחר לקיטה, ויש להרחיקו מהכרם כדין ירקות. [ילקו״י ערלה פרק ה׳ סעיף יט]

כ עלי ה״קאת״ [גאת] אין בהם איסור ערלה, וגם אם נקטפו מעץ ה״קאת״ בתוך שלש השנים הראשונות לצמיחתם מותר ללועסם ולמצוץ את המיץ המצוי בהם. [ערלה פ״ה ס״כ]

כא טבליות [כמוסות] שבולעים אותם, ואין בהם טעם לחיך, הנמכרים בבתי מרקחת העשויים מעלי הקאת, והם מועילים לחיזוק כח האדם,

ואין בהם שום הכשר מחשש ערלה ומתרומות ומעשרות, עם כל זה מותר לבלוע כדורים אלה, שהרי בלאו הכי אין איסור ערלה בעלי קאת. ואם יש טעם בכדורים, צריך שיהיה לזה הכשר מרבנות מוסמכת, מחשש לתרכובות של איסור המעורבים בכדורים. [אך אין צריך לחוש בזה מצד ערלה ותרומות ומעשרות]. [ילקוט יוסף על הלכות ערלה פרק ה' סעיף כא]

כב הנוטע אילן מאכל לצורך רפואה, ואין דרך הבריאים לאכול ממנו, אין נוהג בו דין ערלה. [ילקוט יוסף על הלכות ערלה פרק ה' סעיף כב]

כג פירות שאינם ראויים למאכל אדם, וראויים רק למאכל בהמה, אין נוהג בהם דין ערלה. [ילקוט יוסף על הלכות ערלה פרק ה' סעיף כג]

כד עלי הגפן אינם אסורים משום ערלה, וניתן לאוכלם גם אם נקטפו מעץ גפן של ערלה. [וכמובן לאחר שהם נקיים היטב מתולעים וחרקים]. [ילקוט יוסף על הלכות ערלה פרק ה' סעיף כד]

כה תות שדה פטור מן הערלה. אבל תותים לבנים הגדלים באילנות, שמברכים עליהם בורא פרי העץ, נוהג בהם דין ערלה. [ילקו"י ערלה פרק ה' סעיף כה]

כו שקדים קטנים מרים, מאחר ומברכים עליהם כשהם קטנים ברכת בורא פרי העץ, יש להחמיר לנהוג בהם דין ערלה. ויש המחלקים בין דין ברכה לדין ערלה ומעשר. ועל כל פנים אין צריך להפריש תרומות ומעשרות משקדים המרים. [ילקו"י ערלה פרק ה' סעיף כו]

כז אין דין ערלה בפלפלין, וכן בפלפל הירוק החריף [הנקרא "בסבא"ס", וכן הנקרא צ'יפקה], אין נוהג בו דין ערלה, אחר שמוציאים פירות תוך שנה לזריעתם, וגם טבעם שהולכים ויורדים בכמות ובאיכות בשנה שלאחר מכן, הלוך וירוד, ובדרך כלל גזעם כלה בסוף ג' שנים, והמנהג פשוט בכמה מדינות לאכלם בלא לחוש לערלה. [ילקוט יוסף ערלה פרק ה' סעיף כז. שוב יצא לאור יביע אומר חלק י', ושם סימן לד עמוד רנב האריך בדין זה, וב"ה שזכינו לכוין לדעתו הרמה, שאין דין ערלה נוהג בפלפל הירוק והחריף משום ספק ספיקא].

כח הצבר [סאברס] נחשב לאילן וחייב בערלה ורבעי. אבל אם נטעו אותו סביב לכרמים לשם גדר וסייג, ולא לשם הפירות, אין נוהג בו דין ערלה. והוא שיהיה ניכר שנטעו אותו שלא לצורך אכילה, וכגון שנטעוהו במקום פירצה, או במקום שצריך לגדר, וכדומה. ואם הוא זן שאין מתעניינים בפירותיו כלל, [הנקרא "נפוליטיס" ועשוי בעיקר לשם אכילת העלים]. אין צריך היכר, ובכל אופן אין דין ערלה בפירותיו. [דהוי ספק ספיקא, שמא בדבר כזה לא צריך שיהיה ניכר שנטעו לשם גדר, ושמא אין צריך שיהיה ניכר בכל אופן]. [ילקו"י ערלה פרק ה' סעיף כח]

כט פרי הפטל, יש אומרים שנוהג בו דין ערלה, ולדבריהם יש ליזהר בדברים שמעורב בהם מין זה, כמו בשוקולד הממולאים בפרי הפטל, ובחליטת תה צמחים שמעורב בו פטל. ויש אומרים שאין דין ערלה נוהג בפטל. ונראה שעל כל פנים בחוץ לארץ יש להקל בזה, אחר שספק ערלה בחוץ לארץ לקולא. [ילקו״י ערלה פרק ה׳ סעיף כט]

ל בשמים של ערלה, יש בהם דין ערלה ואסור להריח בהם. וכל שכן שאסור לברך עליהם ברכת הריח. ואם אין ידוע אם הם של ערלה או לא, אין לחוש מלברך עליהם, שהולכים אחר הרוב, ורוב הבשמים אינם של ערלה. אולם בהדס אין נוהג דין ערלה, ומותר להריח ולברך על הדס אפילו בתוך ג׳ שנים. [ואף על פי שהרב נתיבי עם כתב שאין הדבר פשוט, ועל כן יש להמנע מלהריח ולברך על הדס של ערלה, וכן הבינו כמה אחרונים, ובהם הרב שבט הלוי, וכן אמר לי מרן אאמו״ר שליט״א בשנת תשנ״א, מכל מקום לדינא יש להקל בזה, ואין דין ערלה בעלי הדס]. וגם בענבי הדס אין נוהג דין ערלה, אף בארץ ישראל. ולענין הורד ראה בסעיף הבא. [שם סע׳ ל]

לא עלי הורד של ערלה, יש אומרים שנוהג בו דין ערלה בארץ ישראל, ואסור להריחו ולברך עליו ברכת הריח, וכל שכן שאסור באכילה. ויש אומרים שאין נוהג בו דין ערלה, ומותר באכילה, ולהריח בו ולברך עליו ברכת הריח. ולדינא, יש להחמיר בו בארץ ישראל לענין אכילה, אך מותר להריח בו, ואף לברך עליו ברכת הריח. ולכן מטעים מיוחדים של עלי ורד בארי״י המשווקים לחנויות טבע, יש להם לחוש שלא לקטוף ורדים של ערלה, בג׳ השנים הראשונות. אך הנצרך להקל בזה, יש לו על מה לסמוך. [ילקו״י על הל׳ ערלה פ״ה סל״א]

לב נחלקו הפוסקים בזנגבי״ל, אם נוהג בו דין ערלה או לא, וכן נחלקו ביאסמין אם נוהג בו דין ערלה או לא. ולדינא נראה שאין דין ערלה נוהג ביאסמין, ולא בלואיזה, כל שאינם מיועדים לאכילה בפני עצמן, אלא לתבל בהם את המאכל. [ילקו״י ערלה פרק ה׳ סעיף לב]

לג אין קדושת שביעית נוהגת בערלה, שמאחר ופירות אלה אסורים באכילה, לא קרינן בהו לכם יהיה לאכלה ולא להפסד. וכל הפירות של ערלה שגדלו וחנטו בשביעית, אין צריך לשמור בהם קדושת שביעית. [ילקו״י ערלה פרק ה׳ סעיף לג]

לד אין דין ערלה נוהג בעלי תה. ולכן עלי תה מותרים גם בג׳ השנים הראשונות. [שם סע׳ לד]

לה יש אומרים שאין דין ערלה בגרגירי קפה. ויש חולקים ואומרים שגם בגרגירי הקפה יש דין ערלה, אף שאינן נאכלים כמות שהם. [ילקו״י ערלה פרק ה׳ סעיף לה]

לו עץ הקקאו שמפיקים ממנו שוקולד, ומשקה הקקאו, יש להסתפק אם נוהג בו דין ערלה או לא. [ילקו"י ערלה פרק ה' סעיף לו]

פרק ו - שותפות ישראל וגוי במטע ערלה

א מי שנטע עצי פרי וברצונו למעט מהפסדיו בג' השנים הראשונות, מעיקר הדין מותר לו למכור לגוי את הפירות של ג' שנות ערלה לשלש שנים קודם שיצמחו הפירות באילן, והגוי יאכל פירות אלה. ואין כאן איסור הנאה מפירות ערלה, מאחר שהפירות עדיין לא באו לעולם, ואין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם. [וממילא מה שמכר לגוי הוא מקום צמיחתם של העצים, והעצים לצורך הפירות והעצים עצמם הרי באו לעולם, אך אין בהם איסור הנאה מדין ערלה]. ויש אומרים שבזמנינו בארץ ישראל כל שיש חשש שאם ימכרו את העץ לגוי יחזור וימכור פירות ערלה לישראל אחר, מן הראוי להנהיג שלא לעשות המכירה הנ"ל, אחר שקרוב לודאי שיכשיל בזה ישראל אחר. ואם הפירות של הגוי ימכרו אותם בשוק באופן שיתבטלו ברוב פירות שאינם של ערלה, ואין לחוש בזה אף מתורת הנהגה. [שם פרק ו' ס"א]

ב גם בארץ ישראל מותר למכור לגוי פירות שני ערלה לשלש שנים, קודם שהפירות באו לעולם, ואין לחוש בזה משום לא תחנם. [והיינו באופנים שהתירו הפוסקים למכור בארץ ישראל]. וכבר ביארנו שכל זה מעיקר הדין, אבל מן הראוי להנהיג שלא לעשות המכירה הנ"ל, כל שיש חשש מבורר שהגוי ימכור לישראל ויכשילו באיסור ערלה. [ילקו"י ערלה פרק ו' ס"ב]

ג מותר לישראל לומר לגוי, טול אתה את כרמי או את הגינה שיש לו בה אילן ערלה, ועבוד אותה וטול את פירותיה, ואני אטול את כרמך שכבר עברו עליו שלשת שני ערלה, ואעבוד אותו ואטול פירותיו. אבל אסור לעשות חשבון עם הגוי כמה פירות אכל, כדי שיאכל הישראל כנגדן בדקדוק חשבון. [ילקו"י ערלה פרק ו' ס"ג]

ד ישראל ועכו"ם שהיו שותפין בנטיעה, אם התנו מתחלת השותפות שיהיה העכו"ם אוכל שני ערלה, וישראל אוכל ג' שנים משני היתר כנגד שני הערלה, הרי זה מותר לעשות כן, ובלבד שלא יבואו לחשבון. כיצד, כגון שיחשוב כמה פירות אכל העכו"ם בשני ערלה עד שיאכל ישראל כנגד אותן הפירות, שזה אסור מפני שהוא כמחליף פירות ערלה. ואם לא התנו מתחלה אסור לו להחליף הפירות של ג' השנים עם העכו"ם ככל איסורי הנאה. [ילקו"י ערלה פרק ו' ס"ד]

ה כבר ביארנו לעיל שאסור לישראל ללקוט פירות לגוי מאילן של הגוי שהוא ערלה, אפילו בחנם, שהרי נהנה במה שמחזיק לו הגוי טובה על זה, ונמצא נהנה מאיסור ערלה. [ילקו״י ערלה פרק ו׳ ס״ה. וראה בילקו״י ערלה במהדורא הראשונה בעמודים סה, וקיט]

ו נכרי שמוכר פירות ואומר של ערלה הן, או של נטע רבעי הן, אינו נאמן, ואפילו אומר מאיש פלוני לקחתים. וכן נכרי שעובד בגן של אילנות, ואומר שהפירות הם של ערלה, אינו נאמן. [ילקו״י ערלה פרק ו׳ ס״ו]

פרק ז׳ - דין ערלה בעציצים, והעברת שתילים

א הנוטע אילן של פירות בתוך עציץ, אפילו אם הוא עציץ שאינו נקוב, הפירות חייבים בערלה. ויש מחלקים בעציץ שאינו נקוב בין עציץ של חרס ועציץ של עץ, ולדינא יש דין ערלה בין בעציץ של חרס ובין בעציץ של עץ. [ילקו״י ערלה פרק ז׳ ס״א]

ב שתילים של אפרסקים וכדו׳ שהיו מונחים במשך כשנה בעפר שבתוך שקיות ניילון, ויש נקב בשקיות בצד כשנים וחצי ס״מ, והם היו מונחות על גבי הקרקע, והשקיות הועברו במשאית רגילה לשטח המטע שבמושב, ובמטע הועבר הגוש [בו קיים השתיל] וניטע במטע, ונתברר על ידי מומחים יראי שמים שאין ספק שהשתילים היו מונחים לחות כמה חודשים קודם חודש אלול תש״ס, ונמצא שאם נדון לחשוב ג׳ שנים של ערלה מזמן שהושתלו שקיות, שנת תש״ס תעלה מן החשבון, כך שפירות שנת תשס״ג, יהיו מותרים לאחר פדיון כדין נטע רבעי. שיש למנות את שנות הערלה מאז זריעת השתילים. ויש מתירים אפילו אם השקיות הפלסטיק לא היו נקובות, ואפילו שההעברה היתה במכונית לא נקובה. וכל שכן בשקיות ניילון נקובות. ואמנם לכתחלה יש להורות להעביר את השתילים במשאית פתוחה למטה בנקבים גדולים בגודל 2.5 2.5 ס״מ, ורק בדיעבד יש להקל כנזכר. ובהפסד מרובה יש לסמוך על המתירים. וכל ההיתר ניתן כשהשתיל ניטע בגוש מוצק, כך שמסוגל להתקיים י״ד ימים לפחות בלי שיטעוהו בחזרה בקרקע. ועל כן יש ליזהר שבמכוניות לא יזדעזע גוש העפר עד כדי שלא יוכל האילן להתקיים שם שיעור כנ״ל. [ילקו״י ערלה פרק ז׳ ס״ב. שוב נדפסו הדברים בשו״ת יביע אומר חלק י׳ חיו״ד סימן לג עמוד רנא].

ג אילן פירות שעקרוהו והוליכוהו למקום אחר, ולא נשאר גוש עפר מסביב לשרשיו, מונים לו שנות ערלה מחדש. ואם עקרוהו עם העפר שסביב לשרשיו, והוסיף עליו שם עפר ונשרש שם בארץ, אומדים אותו אם היה יכול לחיות בעפר הראשון שבא עמו בלא תוספת עפר אחר, הרי זה כנטוע במקומו ופטור. ואם לאו חייב. והיינו, שהמומחים ראוהו שלא

נפסק חיותו של האילן בעת שעקרוהו, עד שהתאחה עם הקרקע במקום החדש, מונין לו מנטיעה הראשונה. וכן אם המומחים ראו את הגוש, והחליטו בו שלא ימות קודם שיתאחה במקום החדש, והלך ונטעו, ולא ראה אם לא נפסק חיותו קודם שנתאחה במקום החדש, הרי זה סומך על המומחים על פי האומד שלהם. ויש אומרים שצריך שהאילן יוכל לחיות ג' שנים. ויש אומרים דדי במה שיוכל לחיות ארבע עשרה יום. והעיקר לדינא דאין צריך שיוכל לחיות בגוש ג' שנים, אלא די בזה שיכול לחיות בו עד שיקלט במקום אחר [והוא שיעור י"ד יום]. אבל אם האילן מת והתחיל לכמוש וחזר ונשרש, מונים מנטיעה שניה. ואם הדבר ספק, בארץ ישראל אסור ובחוץ לארץ מותר. [ילקו"י ערלה פרק ז' ס"ג]

ד אילן מאכל שכבר עברו עליו שנות ערלה, ונקצץ או נשבר, אם נשאר מגזעו מעל פני הקרקע וחזר וגדל, פטור מן הערלה. ואם נקצץ או נשבר בשוה עם פני הקרקע, או נמוך מפני הקרקע, וחזר וגדל, מונים לו שנות ערלה מחדש, משעת הקציצה או השבירה. ויש אומרים שאם נשאר פחות מטפח מעל פני הקרקע מונים מחדש. והעיקר כסברא ראשונה. [ילקו"י ערלה פרק ז' ס"ד]

ה כרם שרצו להחליף את הזן, וקצצו את כולו עד למתחת לפני האדמה, ואז הרכיבוהו וחזרו וכיסו באדמה, מונין לו מחדש ג' שנות ערלה. [ילקו"י ערלה פרק ז' ס"ה]

ו אילן שנעקר ונשתייר בו שורש מחובר אפילו כעובי המחט, שמותחין בו הבגד לאחר אריגה, בידוע שיכול לחיות בלא תוספת עפר, ופטור אפילו הוסיף עליו עפר הרבה.[שם ס"ו]

פרק ח - ערלה בהרכבה והברכה

א הנוטע גרעין, או הנוטע ענף, או שעקר את כל האילן ונטעו במקום אחר, כולם חייבים בערלה, ומונים מחדש שנות ערלה מזמן הנטיעה [דהיינו מזמן שהנטיעה נקלטת בקרקע].[שם פ"ח]

ב המרכיב יחור באילן [דהיינו שקצץ ענף מאילן מאכל, ותחב אותו בחתך שנעשה בגזע אילן מאכל אחר], חייב בערלה. ודוקא שהרכיב ענף שעבר עליו שנות ערלה, באילן שטרם עברו עליו שנות ערלה. ודוקא שחתכו מצד זה מעיקר האילן, או שאינו יונק ממנו, אבל כל זמן שהוא מחובר ויונק ממנו חשוב כאחד מענפיו, ופטור. ואם הרכיב יחור באילן זקן שעברו עליו שנות ערלה, הפירות היוצאים מענף זה אין בהם דין ערלה. והמחמיר תבא עליו ברכת טוב. וכן המבריך, [דהיינו שעושה גומא ליד האילן ומשפיל אחד מענפי האילן,

ומטמין אמצעיתו בגומא, וראשו יוצא מהצד האחר ונעשה אילן], חייב בערלה. ואם לאחר שגדל הענף שהבריך, הבריך ממנו עוד ענף אחר בארץ, ועשה כן כמה פעמים בזה אחר זה, כל זמן שהראשון מחובר לעיקר האילן כולם פטורים. הפסיק הראשון מעיקר האילן חייבים. ומתחילים למנות להם משעה שהפסיק, והעיקר פטור. ואם נעקר העיקר מהקרקע חוזר להיות טפל לענף שהבריך. ומונין בין לעיקר בין לענף משעה שנעקר. [ילקו״י ערלה פרק ח׳ ס״ב]

ג יש אומרים שדין ערלה נוהג במבריך ומרכיב גם בחוץ לארץ, ורק בספיקות וכדו׳ יש להקל בחוץ לארץ. ויש חולקים ואומרים שדין ערלה בהברכה והרכבה אינה נוהגת אלא בארץ ישראל, אבל בחוץ לארץ אין דין ערלה במבריך ומרכיב, גם בודאי ערלה. וכן נראה עיקר. ואין להורות להחמיר בדבר זה נגד כל חכמי הדורות שהקילו בדין ערלה בהברכה והרכבה בחוץ לארץ. והמחמיר יחמיר לעצמו בלבד. [ילקו״י ערלה פרק ח׳ ס״ג]

ד ענף שהובךך והשריש, ועדיין עיקר יניקתו מן האילן, נחשב לאחד מענפי האילן ודינו כדין האילן. ואם נותק הענף מן האילן, או שנפסקה יניקתו ממנו, מונים לו שנות ערלה מחדש משעה שנותק או משעה שנפסקה יניקתו. [ילקו״י ערלה פרק ח׳ ס״ד]

ה אם היו פירות על אותו ענף בשעת ההרכבה או ההברכה, אם קטפם לפני שחתך הענף ממקורו, מותרים באכילה. ואם לא קטפם לפני שחתך הענף ממקורו והוסיפו לגדול, אם הוסיפו עד כדי שאין מאתים חלקים של היתר כנגד אותו חלק שגדל, נאסרו הפירות בערלה. ואם לא הוסיפו על אחד ממאתים חלקים הפירות מותרים. ואם לא חנטו הפירות שעל הענף לפני שחתכו ממקורו, ואחר שחתכו ממקורו חנטו, אסורים בערלה. וענף של ערלה מליאה פירות, שהורכב או הובךך בתוך אילן זקן שעברו עליו שנות ערלה, אפילו גדלו הרבה, הפירות אסורים משום ערלה, שאין גידולי היתר מעלין את האיסור, ולכן ישליך את כל הפירות שהיו עליה מקודם. [ילקו״י ערלה פרק ח׳ ס״ה]

ו מנהג החקלאים להבריך גפנים בכל שנה, ואף על פי כן מותר לשתות יין מגפני העובדי כוכבים בחוץ לארץ, משום דספק ערלה מותר. ואפילו בכרמים שישראל עובדים אותם ומבריכים אותם בכל שנה, מותר, משום דמבריך ומרכיב אינו חייב אלא בארץ, אבל לא בחוצה לארץ. וסוריה דינה כחוץ לארץ לענין זה. ויש למצוא היתר גם לבני ארץ ישראל, ביין של כרמי העובדי כוכבים, משום דרובא דגפנים אינם ערלה. ואפילו בכרמים שידוע שיש בהם ערלה, יש להתירם, משום דקודם שיעברו עליהם שני ערלה אינם עושים פירות טובים הראויים לעשות מהן יין. [ילקו״י ערלה פרק ח׳ ס״ו]

ז גוי שהרכיב אילן מאכל על גבי אילן סרק, חייב בערלה. וכבר ביארנו שכל זה דוקא שהרכיב ענף שעבר עליו שנות ערלה, באילן שטרם עברו עליו שנות ערלה. ודוקא שחתכו מצד זה מעיקר האילן, או שאינו יונק ממנו, אבל כל זמן שהוא מחובר ויונק ממנו חשוב כאחד מענפיו, ופטור. ואם הרכיב יחור באילן זקן שעברו עליו שנות ערלה, הפירות היוצאים מענף זה אין בהם דין ערלה. והמחמיר תבא עליו ברכת טוב. [ילקו"י ערלה פרק ח' ס"ז]

ח המרכיב ענף שעדיין לא עברו עליו ג' שנות ערלה בעץ שאף הוא לא עברו עליו שנות ערלה, אבל אותו עץ עומד לקורות וסייג ולא לאכילה, אותם הפירות שיגדלו על הענף המורכב יהיו חייבים בערלה. ויש אומרים שגם כל מה שיגדל מעתה על אותו עץ יהיה חייב בערלה. ומאימתי מונים ג' שנות ערלה, יש אומרים משעת נטיעת האילן שבו הורכב הענף. ויש אומרים משעת ההרכבה. ויש אומרים שגם באופן כזה שהרכיב בתוך אילן העומד לסייג הענף בטל בעץ והפירות מותרים. [ילקו"י ערלה פרק ח' ס"ט]

ט מי שנטע כרם גדול ולא הוציא פריו, ואחר כך הוברר לו שרימוהו ומכרו לו שתילים שאינם עושים פירות, והתקנה היא להרכיב אותם בעין רכב מסוג המתאים לזה, ועל ידי זה יתנו פירות, וכן עשו. העיקר לדינא שגם בכנות הזכריים שהרכיבם ביחורים מגפנים אחרים, אם כבר עברו על הכנות שלש שנים, אינם חייבים בערלה ולא ברבעי, דבודאי דלא גריעי מאילן סרק ומעץ הנטוע לסייג ולקורות, שאין בהם דין ערלה כלל, ועם כל זה כשעברו שלש שנים שוב לא שייך בהם דין ערלה, הכא נמי באלו שאין בהם עוד חיוב ערלה. [ילקו"י ערלה פרק ח' ס"י]

פרק ט' - ערלה בארבעת המינים

א אף הנוטע אילן לשם מצוה, וכגון לצורך מצות אתרוג, חייב בערלה. וממילא אתרוג שידוע שהוא של ערלה פסול לקחתו למצות ארבעת המינים, בין ביום הראשון ובין בשאר הימים. ובחוץ לארץ אם אין לו אתרוג אחר, יכול לקחת אתרוג של ערלה הגדל בחוץ לארץ. אך לא יברך. [ואתרוג של טבל שלא הפרישו ממנו תרומות ומעשרות, אם אין אתרוג אחר יטלנו בלא ברכה. ואתרוג שנלקח מפרדס של גוים, והמירוח היה על ידי ישראל, חייב בתרומות ומעשרות בלא ברכה, ומיהו אם שכח להפריש עליהם תרומות ומעשרות, ונזכר רק ביום טוב, יכול ליטול מן האתרוגים הללו ביום טוב ראשון של חג ולברך עליהם]. [ילקו"י ערלה פרק ט' סעיף א]

ב אתרוגי ארץ ישראל, לכתחלה יש לקנות מאדם ירא שמים ונאמן, או מפרדס שיש עליו הכשר של רבנים, המעידים שאין באתרוגים חשש ערלה. אולם מעיקר הדין הקונה אתרוג, אינו צריך לחוש שמא הוא

מערלה, אחר שרוב ככל האתרוגים בארץ אינם מערלה, ואמרינן בזה דכל דפריש מרובא פריש. ומכל מקום היכא דאפשר לברר בנקל אם האתרוג הוא ערלה, טוב ונכון לשאול ולברר על כך. [והדבר ברור שעל בעלי הפרדסים של האתרוגים ליזהר שלא לשווק אתרוגי ערלה אף שהם לצורך מצוה]. [ילקו"י הלכות ערלה פרק ט סע' ב]

ג בהיות ובעץ האתרוג יש בו קוצים, לפיכך יש הזורעים אותו לשם גדר וסייג, ובזה כל האתרוגים הגדלים בעץ זה אין נוהג בהם דין ערלה, ומותר לקחת אתרוגים אלה לשם מצוה אף בשנותיו הראשונות, אחר שהעץ לא נזרע לשם הפירות, והאתרוג מותר גם באכילה אחר שאין בו דין ערלה. והוא שיהיה ניכר שהעץ ניטע לשם גדר וסייג, וכגון שנטעו במקום פירצה, או שמשפה את הענפים שיתעבו וכדו'. [ילקו"י ערלה פרק ט' ס"ג]

ד עץ תמר שניטע רק לצורך הלולבים למצות ארבעת המינים, התמרים שבו חייבים בערלה ובנטע רבעי. אבל הלולבים עצמם אין נוהג בהם דין ערלה, שאין דין ערלה אלא בפרי, ולכן מותר לקחת למצות ארבעת המינים לולב שידוע בבירור שהוא של ערלה. [ילקו"י ערלה פ"ט ס"ד]

ה אתרוג של ערלה, שנתערב באתרוג אחר כשר, [או בכמה אתרוגים כשרים], אם יש לו אתרוג אחר כשר, אין לו ליקח מהאתרוגים הנ"ל, אפילו על ידי שיקח את שני האתרוגים. וכל שכן שאסור לו לברך על זה. אך אם אין לו אתרוג אחר, יקח את שניהם בלא ברכה, ויכוין שיוצא ידי חובה באתרוג הכשר לנטילה. ובמשך היום אם ימצא אתרוג כשר אחר, יטול אותו. [ילקו"י ערלה פרק ט' ס"ה]

ו אתרוג של ערלה אסור להריח בו, אך אין האיסור חל אלא משעה שחל על הפרי איסור ערלה, ולכן מותר להריח את פריחת פירות הערלה. [ילקו"י ערלה פרק ט' ס"ו]

ז אין דין ערלה נוהג לא בערבה ולא בהדס, ולכן מותר לקחת הדס וערבה של ערלה למצות ארבעת המינים. [ילקו"י ערלה פרק ט' ס"ז]

פרק י' - דין ספק ערלה - [קניית פירות כשיש חשש ערלה]

א ספק ערלה בארץ ישראל אסורה, ובחוץ לארץ מותרת. [וכשיש רוב להיתר הולכים להקל גם בארץ ישראל]. ויש אומרים דספק ערלה בחוץ לארץ שמותר היינו דוקא בספק במציאות, אבל בספק בדין אין להקל בספק ערלה

בחוץ לארץ. ולדינא גם בספיקא דדינא ספק ערלה בחוץ לארץ מותר אף לדידן דהוי מהלכה למשה מסיני. [ולענין פירות הנמכרים בשוק ואין ידוע אם הם של ערלה, ראה להלן סעיף ג']. [ילקו"י ערלה פרק י' ס"א]

ב מקומות שכבשום עולי מצרים ולא כבשום עולי בבל, יש לצדד שאין ערלה נוהגת בהם אלא מהלכה למשה מסיני [שמותר מספק], וכל שיש ספק אם הם פירות ערלה או לא, הולכים לקולא. ולכן פירות שגדלו במקומות אלה אם יש ספק אם הם של ערלה או לא, יש לצדד להקל [בפרט כשיש סניף נוסף]. אבל פירות שגדלו בשטח שכבשום עולי בבל, נוהג בהם דין ערלה מן התורה, ולכן בספק יש להחמיר ככל ספק דאורייתא לחומרא. [ילקו"י ערלה פרק י' ס"ב]

ג ענבים הנמכרים בשוק, [או שאר פירות שמצוי בהם ערלה] הנמכרים בשוק, ויש בהם חשש שמא הם פירות ערלה, מעיקר הדין מותר לקנותם ולאוכלם בלא בירור כשרותם לפי תעודה מרב מוסמך. כל שרוב הפירות בשוק אינם מערלה, דכל דפריש מרובא פריש. והמחמיר שלא לקנות אלא ענבים המובאים בהשגחת הרבנות המקומית ישא ברכה מאת ה'. [שגם במקום שיש ספק ספיקא שייך מדת חסידות לפרוש מהספק]. [ילקו"י ערלה פ' י' ס"ג]

ד המבקש אישור מהרבנות שכרמיו אינם פירות ערלה, אך אין ברצונו להכשיר את פרדסי התפוחים והאפרסקים שלו מאיסור ערלה, בטענה שזה יגרום לו הפסד, יש להיזדקק ליתן לו אישור לכרמיו, כשמסכים להשמיד את פירות הערלה של הענבים, ואין לכרוך את כרמיו עם סירובו לפקח על התפוחים והאפרסקים. שכל מה שאנו יכולים למעט באיסור אנו עושים. [וכל שכן אם הבעלים טוענים שימכרו את פרדסי התפוחים לגוי, שבזה קיל טפי להיזדקק להם ליתן הכשר]. [ילקו"י ערלה פרק י' ס"ד]

ה פירות ערלה ודאי שנתערבו בפירות המותרים באכילה, צריך שיהיה מאתים כנגד פירות הערלה כדי לבטל התערובת. וכל זה במין במינו, אבל סוג פירות בסוג פירות אחר, ניכר האיסור, בטל בששים כשאר איסורין. [ילקו"י ערלה פרק י' ס"ה]

ו עד אחד נאמן באיסורין להתיר ולא להחמיר, ולפיכך עד אחד שאמר שאלו פירות ערלה, אינו נאמן לאוסרם. והיינו היכא שהפירות הוחזקו בהיתר, ובא עד אחד ומעיד שהם ערלה, אינו נאמן להחמיר. אולם האומר לחבירו נתנסך יינך, אם הוא בידו נאמן לאסור, ואפילו אם אינו עתה בידו, שכבר הוחזר לבעלים, אם בפעם ראשונה שמצאו אמר לו נתנסך יינך, נאמן אפילו אם הבעל מכחישו. אבל אם הוא בידו ולא אמר כן לבעל בפעם הראשונה שראהו, ואמר לו אחר כך, אינו נאמן אם הבעלים מכחיש, או אומר איני דע, אבל אם שתק שתיקה כהודאה דמיא. [ילקו"י ערלה פרק י' ס"ו]

ז המעיד על פירות שהם של ערלה, ויש לו חלק בפירות אלה, ודאי דנאמן על שלו לאסור את הפירות משום ערלה, ומתוך שנאמן על שלו נאמן לאסור גם את הכל. [ילקו״י ערלה פ׳ ס״ז]

ח בעל כרמים שיש לו גם כרם של ערלה, והעמיס פירות על המשאית לשולחם לשוק, ומעיד שהפירות שהעמיס הם מהכרם שכבר עברו עליו שנות ערלה, והרב נותן ההכשר מאשר את דבריו. אך קם עליו עורר שראה שהפועלים קטפו מהפירות של כרם ערלה, ומסתמא עירבו אותם עם שאר הענבים. ובעל הכרם טוען שהשמיד את כל הפירות של הערלה, אחר שהפועלים קטפום בלא ידיעתו, יש להתיר את הענבים שבמשאית, ואין לחוש בהם לערלה. [ילקו״י ערלה פרק י׳ ס״ח]

ט גוי שהיה מוכר פירות ואמר של ערלה הן, או של נטע רבעי הן, אינו נאמן, ואפילו אמר מאיש פלוני לקחתים. [ומיהו אם לפי תומו אומר כן, יש לחוש ולהחמיר]. [ערלה פרק י׳ סעיף ט]

סימן רצד - פרק יא - דין נטע רבעי - [סעיף ו׳]

א נאמר בתורה (ויקרא יט, כג): ״ובשנה הרביעית יהיה כל פריו קדש הלולים לה׳״. ולמדו חז״ל (קידושין נד.): קדש קדש ממעשר שני, כשם שמעשר שני קדש ונאכל לבעלים בירושלים וצריך פדיון, כך פירות של השנה הרביעית, הנקראים פירות נטע רבעי, הרי הם קדש ונאכלים לבעלים בירושלים, ומיום שחרב בית המקדש אסור לאכלם בירושלים, אלא צריך לפדות פירות אלו. והיינו, כל הפירות שחנטו בשנה הרביעית לנטיעת האילן, יהיה מותר לאוכלם רק לאחר שיחללו את קדושתם על מטבע השוה פרוטה [רבע עשירית גרם של כסף טהור], לאחר שיגמרו ויתלשו את הפירות. [ילקו״י ערלה פרק יא ס״א]

ב בזמנינו החילול הוא על מטבע שכשלעצמה אינה כסף כלל, אלא מתכת. וניתן לחלל עליה הגם שכתוב ״וצרת הכסף״, לפי שהיא נסחרת כחוק וחשובה ככסף. לפיכך נוהגים שלא לחלל על שטרות כסף כי אם על מטבעות. [וראה לקמן סעיף ט׳]. [ילקו״י ערלה פרק יא ס״ב]

ג לכתחלה יש לפדות את הפירות רק אחר שתלשן מהעץ, ולא כשהפירות מחוברים לעץ, אפילו אם כבר הפרי נגמר לגמרי וראוי לאכילה. ואמנם כשיש צורך יכול לפדות הפירות במחובר על פרוטה, בתנאי שלא יחול הפדיון עד שהפירות יתלשו. ויצניע את הפרוטה עד גמר תלישתן. ואחר כך ישליך את הפרוטה לים הגדול, או ישחקנה וישברנה ויאבדנה מן

העולם. וכן יעשה מי שיש לו פועלים יהודים האוכלים מהפירות של רבעי בעת הבצירה, וכדי שלא להכשילם באכילת רבעי קודם החילול, רשאי לחלל את הפירות אף כשהם עדיין מחוברים, וכפי התנאי הנזכר. [אך כשמחלל במחובר לא יברך]. [ילקו״י ערלה פרק יא ס״ג]

ד מי שיש לו מטע של פירות נטע רבעי, וחושש שהפועלים היהודים יאכלו מפירות אלה בעת הבצירה, עדיף שיכין ארגזי פרי מחולל בצד המטע, ויבקש מהעובדים לאכול רק משם. ואם יש חשש שלא כולם ישמעו להוראה זו, יחלל נטע רבעי גם במחובר. ולפני תחלת העבודה יאמרו הבעלים, אם ההלכה כשיטת האומרים שאפשר לחלל נטע רבעי במחובר, אזי יחול החילול בפרי שילקט רגע לפני הלקיטה, שאז הפרי עדיין ברשות בעליו, ואם ההלכה היא שאין חילול במחובר, אזי יחול החילול אחר הלקיטה. ולא יברך על החילול באופן כזה. [ילקו״י ערלה פרק יא ס״ד]

ה אף על פי שמן התורה הכל יכולים לפדות את פירות רבעי, תקנו חכמים שאותם הגרים במרחק מהלך יום אחד מירושלים, לא יפדו את פירותיהם, אלא יעלום לירושלים, כדי לעטר את שוקי ירושלים בפירות. ולא נאמרה תקנה זו אלא בענבים, אבל בשאר פירות ניתן לפדותם אף במקומות הסמוכים לחומה. ומשחרב בית המקדש אף הענבים נפדים סמוך לחומה. [ילקו״י ערלה פרק יא ס״ה]

ו יש מי שאומר שפירות הגדלין בירושלים בזמן הזה, יכולים לאוכלם בשנה הרביעית אף בלא פדיון. ולדינא אין להקל בזה, ואף פירות הגדלין בירושלים צריכים פדייה בשנה הרביעית. [וכל שכן בירושלים החדשה שמחוץ לחומות]. ופירות רבעי שגדלו בירושלים עצמה אין לפדותן אלא לאחר שיתלשו ויוכשרו לקבל טומאה. [ילקו״י ערלה פרק יא ס״ו]

ז פירות נטע רבעי שאסורים בשנה הרביעית קודם שנפדו, אין האיסור חל אלא על הפרי, אבל כל מה שאינו פרי, אף אם נאסר בערלה, אין בו איסור נטע רבעי, וכגון הגרעינים והקליפות של הפרי, וכן תמרים שאינן מתבשלים, וענבים שלקו ואין נגמרים בבישולן, כל אלה פטורים מדין רבעי, אף שיש בהם חיוב ערלה. [ילקו״י ערלה פרק יא ס״ז]

ח יש אומרים שפירות רבעי אסורות גם בהנאה קודם שנפדו, ויש חולקים ואומרים שאין פירות אלו אסורין אלא באכילה, אבל לא בהנאה. [ילקו״י ערלה פרק יא ס״ח]

ט מעיקר הדין כשם שניתן לחלל פירות נטע רבעי בפרוטה, כך ניתן לחללם על פירות השוים פרוטה. ויאמר הרי כל הפירות האלו וחומשם מחוללין על חיטים אלו, או על שעורים אלו וכיוצא בהם. וישרפם כדי שלא יאכלום אחרים, ויאכל את הפירות שנתחללו. ויש חולקים

ואומרים שאין לחלל נטע רבעי אלא על מטבע כסף. והעיקר לדינא כסברא ראשונה, ומכל מקום ראוי ונכון לחוש שלא לפדות אלא בכסף. [ילקו״י ערלה פרק יא ס״ט]

י כיצד פודין פירות של נטע רבעי? לאחר שלוקט הפירות מן האילן לוקח מטבע השוה פרוטה, ומברך: ״ברוך אתה ה׳ אלוקינו מלך העולם, אשר קדשנו במצותיו וצונו על פדיון רבעי״. ואחר שבירך אומר: כל קדושת הפירות הללו, הם וחומשם מחוללים על שוה פרוטה זו. [ודוקא כשהפירות שלו בעי להוסיף חומש, הא לאו הכי לא צריך להוסיף וחומשו]. ואחר שהפירות נפדו הם מותרים באכילה, ואינם חייבים בתרומות ומעשרות. ופטורים מלקט שכחה ופאה, פרט ועוללות. [וראה עוד להלן סעיף טו]. ואת הפרוטה ישליך לים הגדול, או ישחקנה וישברנה ויאבדנה מן העולם. וכן אם פודה בפירות כגון חטים או שעורים ישרפם ויאבדם מן העולם. [ראה בסעיף הנ״ל]. [ילקו״י ערלה פרק יא ס״י]

יא בזמנינו ניתן לפדות נטע רבעי אף על מטבע של דולר [של ארה״ב, או מטבע של שאר מדינות], לפי שמטבע זה נסחר בכל המדינות והכל מתחשבים בו כמטבע. [שם ערלה פי״א סי״א]

יב יש שנהגו לומר נוסח פדיון נטע רבעי שלש פעמים, לחיזוק הדבר, אך אין זה לעיכובא כלל. ולכן אם אמר פעם אחת את הנוסח הנ״ל, די בזה. [ילקו״י ערלה פרק יא סעיף יב]

יג אין לברך שהחיינו בשעה שפודה את הנטע רבעי. [ילקו״י ערלה פרק יא סעיף יג]

יד אחר שפדה את הפירות, הפירות מותרים באכילה מיד, ואין צריך להמתין לשנה חמישית. [ילקו״י ערלה פרק יא סעיף יד]

טו יש לברר את יום הנטיעה ויום החנטה של הפירות בדיוק, כדי לדעת אם אין הפירות שייכים לשנה חמישית, שאם נטע לפני ט״ז באב, מיד בסוף אלול של השנה הראשונה עלתה לו שנה, וכעבור שנתיים מט״ו בשבט כל הפירות שיחנטו מאז והלאה נקראים נטע רבעי. ואחר הפדיון פטורים מתרומות ומעשרות. והפירות שיחנטו בשנה שאחריה [אחרי ט״ו בשבט] שייכים לשנה חמישית ואינם צריכים פדיון, וחייבים בתרומות ומעשרות. ולכן כל הפירות שיחנטו לאחר ט״ו בשבט תשס״ד [באופן שנטע אותם כמבואר בסעיפים הקודמים בהלכות ערלה], הרי הם חולין גמורים, ולאחר שיפריש מהם תרומות ומעשרות כהלכה מותרים באכילה. [ילקו״י ערלה פרק יא סט״ו]

טז יש נוהגים לומר לאחר שפדה את הפירות: ״רבון העולמים גלוי וידוע לפניך, בזמן שבית המקדש היה קיים היו הפירות רבעי להקדש, ועכשיו שאין בית המקדש קיים, יהי רצון מלפניך שתהא פרוטה זו להקדש [ממון

גבוה], ויצאו פירות אלו לחולין״. ואנו אין מנהגינו לומר זאת, וגם הנוהגים לומר כן יאמרו זאת רק אחר הברכה והחילול, ולא יפסיקו בין הברכה לחילול. [ילקו״י ערלה פרק יא סט״ז]

יז דין נטע רבעי נוהג בארץ ישראל בכל האילנות, ולא רק בכרם ענבים. ובחוץ לארץ, יש אומרים שאין דין רבעי נוהג שם אלא בכרם של גפנים, ולא בשאר אילנות, אולם מרן השלחן ערוך מחמיר, וסובר שדין רבעי נוהג בכל האילנות. ואנו שקבלנו עלינו הוראות מרן עלינו לנהוג כדבריו, ולכן רבעי של שאר האילנות בחו״ל נפדה אפילו במחובר בפרוטה ״בלי ברכה״, שספק ברכות להקל. והאשכנזים יכולים להקל בדבר. [יביע אומר ח״י חיו״ד סי׳ לה עמ׳ רנד. ואמנם בילקו״י על הלכות ערלה, מהדורא ראשונה, פרק יא סעיף יז, כתבנו כדעת המהריק״ש ונהר מצרים, שביארו בדעת מרן שאין נטע רבעי נוהג בחו״ל. אך ביביע אומר שם העיר על המהריק״ש ונקט בדעת מרן להחמיר. וכתבנו כאן (וכן בילקו״י ערלה מהדורא שניה) כמו שנתבאר ביביע אומר, משום דבטלה דעתינו מפני דעתו הרחבה].

יח כבר נתבאר שהפדיון שיעשה בכרם רבעי הוא כך: אחר שיתלוש הענבים מן הכרם כל מה שהוא צריך, יניחם לפניו כשהם תלושים, ויקח בידו פרוטה אחת ויאמר: קדושת הענבים האלה שהם כרם רבעי תחול על פרוטה זו, ותהיה הפרוטה קודש, ופירות הענבים האלה יצאו לחולין. [ילקו״י ערלה פרק יא סי״ח]

יט פירות נטע רבעי שטעמם נעשה טעם פגום, כשם שאין בהם קדושת מעשר, כך אין בהם קדושת נטע רבעי, ואין צריך לפדותם כלל. [ילקו״י ערלה פרק יא סי״ט]

כ כבר ביארנו שכרם רבעי אין מפרישין ממנו תרומות ומעשרות, כשם שאין מפרישין ממעשר שני. כלומר, שכמו שמעשר שני נאכל בירושלים כולו לבעלים בלי להפריש ממנו אחד מעשרה ללויים ולכהנים, הוא הדין כרם רבעי שהוקש למעשר שני, דינו כמעשר שני ממש שנאכל בירושלים בלי להפריש ממנו תרומות ומעשרות, וצריך ליזהר שלא יתערבו הפירות של רבעי בפירות אחרים, כדי שלא יבואו לידי תקלה להפריש מן הפטור על החיוב. וכן אין דין לקט שכחה ופאה ועוללות בנטע רבעי. [ילקו״י ערלה פרק יא ס״כ]

כא אם שכח את יום הנטיעה ונסתפק אם הפירות הם משנה רביעית או שנה חמישית, יש לפדותם על שוה פרוטה בלא ברכה, ולהפריש תרומות ומעשרות בלא ברכה. [שם פי״א סכ״א]

כב מי שיש לו אילנות מאכל של השנה הרביעית, והוצרך לקוצצם לצורך הרחבת דירתו וכדומה, יש שנסתפקו אם מותר לו לקוצצם אחר שיש קדושה בפירות רבעי. ואם קוצץ את האילן בשנה הרביעית עוד בטרם שהיו בו פירות, בזה ודאי שמותר, אחר שאינו מאבד את הפירות בידים,

אלא בגרמא. [ויש לצדד להקל גם כשיש פירות באילן, דקציצת האילן אינה אלא גרמא להפסד הפירות]. [ילקו״י ערלה פרק יא סעיף כב]

כג מי שיש לו פירות של השנה הרביעית המחוברים עדיין לאילן, ואינו רוצה ללקטן ולפדותן, יש להסתפק אם רשאי להשאירם על העץ אף שנרקבים שם, או שיש לאסור בזה אחר שגורם לביטול מצות פדיון נטע רבעי. [ילקו״י ערלה פרק יא סעיף כג]

כד נטע רבעי נוהג גם בשנת השמיטה, ולכן מי שיש לו פרדס ומפקיר אותו בשנת השמיטה כדין, יש לו לציין בשלט במקום שנראה לעין, כי פירות אלו הם פירות רבעי, וכל הבא לאוכלן יחללם כדין. [ומי שברשותו פירות רבעי בשנת השמיטה, עליו להפקירן כדין שאר כל המטעים שברשותו]. [ילקו״י ערלה פרק יא סעיף כד]

כה גם הבעלים או הממונים על אוצר בית דין רשאים לחלל את פירות נטע רבעי בשביעית, דאף שאין הפירות ברשותו אלא הפקר לכל, מכל מקום מותר להם לחלל את הפירות. וכשמחלל, אין המעות נתפסים בקדושת שביעית, כיון שאינו מתכוין לחלל אלא את קדושת הרבעי ולא השביעית. [ילקו״י ערלה פרק יא סעיף כה. ושם בהערה אם צריך להוסיף חומש]

כו מי שחושש שמא הבאים ללקוט פירות משדהו בשנה השביעית, לא יבחינו בציון השלט שפירות אלה הם של רבעי, יכול טרם הקטיף להכין כמות מטבעות וללקוט מעט כפי המותר לו, ולחלל את שלו בברכה ובתוספת חומש [אם זה ודאי רבעי], ויוסיף ויאמר כל הרבעי שבמטע זה לכשיתלש בכל יום ויום, יהיה מחולל על פרוטה מתוך המטבעות שייחדתים לכך. אך לכתחלה אין לחלל את הפירות במחובר, שאין חילול במחובר. ואמנם כשיש צורך יכול לפדות הפירות במחובר על פרוטה, בתנאי שלא יחול הפדיון עד שהפירות יתלשו. ויצניע את הפרוטה עד גמר תלישתן, וכמבואר לעיל. [ילקו״י ערלה פי״א סעיף כו]

הלכות כלאים

סימן רצה - הלכות כלאי דין כלאי האילן

א נאמר בתורה את חוקותי תשמורו, בהמתך לא תרביע כלאים, שדך לא תזרע כלאים. כיצד, המרכיב אילן באילן כגון שהרכיב יחור של תפוח באתרוג, או אתרוג בתפוח, הרי זה לוקה מן התורה בכל מקום, בין בארץ בין בחוץ לארץ. וכן המרכיב ירק באילן, או אילן בירק לוקה בכל מקום. וכל זה במין בשאינו מינו, אבל מין במינו מותר. [ילקו״י על הלכות חדש כלאים ושעטנז סימן רצה ס״א]

ב מותר להרכיב תפוח טוב בתפוח רע, וכדומה. ויש מי שמחמיר בזה, והעיקר לדינא שאין בזה איסור כלאים. [ילקו״י הל׳ שעטנז סימן רצה ס״ב]

ג מותר להרכיב תאנה לבנה עם תאנה שחורה, דסוף סוף הוא מין אחד אלא שיש שינוי בצורה. וכן שבולת שועל עם שעורים נחשב כמין אחד. וכן צנון עם צנונית הוי מין אחד. [ילקו״י הל׳ שעטנז סימן רצה ס״ג]

ד מותר לזרוע זרעים וזרע אילן כאחד, וכן מותר לערב זרעי אילנות ולזורען כאחד. וכן מותר לנטוע אילן בצד אילן, ואילן בצד גפן, ואין בזה משום כלאים, שאין לך כלאים באילנות אלא הרכבה בלבד. בין אילן בירק, בין ירק באילן, ובין ירק בירק שאינו מינו. ואפילו עץ סרק על עץ מאכל, או עץ מאכל על עץ סרק. וכן אסור לחבר ענף של עץ ממין אחד בגזע או בענף של עץ ממין אחר, בין אם שני המינים עצי מאכל הם, ובין אם אחד מהם הוא עץ סרק. [ילקו״י הל׳ שעטנז סימן רצה ס״ד]

ה אסור לישראל להניח לעובד כוכבים שירכיב את האילנות שלו כלאים. [שם סי׳ רצה ס״ה].

ו בספק כלאים מותר לומר לגוי להרכיב, דשמא אינו כלאים, ושמא אין בן נח מצווה על כלאי אילן. [ילקו״י הל׳ שעטנז סימן רצה ס״ו]

ז יש באילנות שהם דומים זה לזה בעלין או בפירות, ואף על פי כן הם נחשבים לב׳ מינים, ויש בהם דין כלאים ואסור להרכיב עץ ממין זה בעץ ממין זה. וכגון: התפוח עם החזרד, וכן אפרסקים עם שקדים, שזיפין עם רימין. דסוף סוף ב׳ מינים הם.[ילקו״י שם סי׳ רצה ס״ז]

ח הרכבת עין הנהוגה בזמנינו, דהיינו שלוקחים עין מאילן של שזיפים ומרכיבים אותו בגזע של שקדים, ולאחר שזה נקלט גוזרים את האילן עד מקום ששמו את העין, ומהעין יוצא ענף אשר מזה מתפתח אילן של שזיפים במשך שנה שנתיים, הרי היא אסורה, כיון שאף על פי שבזמן ההרכבה אין לו שום חיבור לאילן, ואין לה עדיין שם אילן כלל, מכל מקום ההיתר של שרשים הוא משום שלא היה עליהם מעולם שם אילן, אבל דבר שלפני ההרכבה היה עליו שם אילן כגון הרכבת עין, אסור. [ילקו״י על הל׳ שעטנז סימן רצה ס״ח]

ט אילן המורכב כלאים, יש אומרים שאסור לקיימו, ויש לעקור אילן כזה. וכל שכן שאסור לעשות בו פעולות לקיים האילן, כגון להשקותו, לנכש, לעדור, וכדומה. והאיסור הוא גם להשקותו בממטרה אוטומטית. ואמנם יש חולקים ואומרים שמותר לקיים אילן כזה, ואין צריך לעוקרו, אך צריך ליתן לאילן שיגדל לבד, ולא לעשות בו פעולות בידים. ולדינא נראה, שיש מקום להקל בקיום האילנות המורכבים, אך טוב להחמיר שלא להשקותם ולנכשם, אלא רק על ידי גוי. ולכן טוב ליזהר שלא יעשה מלאכה בידים בגוף הכלאים, אלא כל המלאכות בעצים המורכבים יעשו על ידי נכרים דוקא, או על ידי גרמא, כגון להשקותו בממטרה. ולכתחלה אין לקנות שתילים מורכבים ממין אחר, ואפילו כשמתכוין לעשות הכל על ידי גוי, אלא יחפש וימצא שתילים מותרים. ואם נתאחה האילן המורכב לגמרי ונעשה כאחד ומהות הגזע נעשית כאחד, שפיר דמי לקיימו אפילו על ידי מעשה. ואין צריך לעקור את האילן. [ואילן מורכב שנתאחה ונעשה כגוף אחד על ידי הרכבת נכרי, מותר לנוטעו אחר כך במקום אחר]. [ילקו״י על הל׳ שעטנז, מצוות התלויות בארץ כרך ג׳, סימן רצה ס״ט. שוב יצא לאור יביע אומר ח״י חיו״ד סימן לו עמוד רנה, ושם כתב כדברינו, וב״ה שזכינו לכוין לדעתו]

י ראוי ונכון לקנות שתילים אך ורק ממשתלות שאינן מרכיבים כלל. ואמנם מעיקר הדין מותר לקנות שתילים של פרי הדר מורכבים מין בשאינו מינו, עם גושיהן, ולנוטען בשדהו על ידי גויים. והמחמיר [כדי שלא לחזק ידיהם של בעלי המשתלות המרכיבים אפילו בשאר אילנות] **תבוא עליו ברכה**. [ילקו״י הל׳ שעטנז סימן רצה ס״י]

יא פרי היוצא מאילן מורכב מותר באכילה אפילו לזה שעבר והרכיבו. ולכן אגסים שכיום תשעים וחמש אחוז בא בהרכבה עם חבושים, מותר לאוכלם. [ילקו״י שעטנז סי׳ רצה סי״א].

יב אין להרכיב יחורים של לימון, אתרוג, אשכולית ותפוז, אחד על גבי השני, כיון שיש ספק אם הם מין אחד או שני מינים נפרדים. [ולענין דיעבד ראה בסעיף הבא]. [שם סי׳ רצה סי״ב]

יג תפוחי זהב עם החושחש, שהוא תפוז יערי, ויש פרדסים המורכבים תפוז בלימון, ובתפוז יערי, יש להקל על כל פנים בקיום והשקאה וניכוש, אף לישראל, ואין צריך לעוקרם. ואף לכתחלה הנוהגים להרכיב תפוזים באשכוליות, אין למחות בידם, ורק להרכיב תפוז על לימון מתוק יש להחמיר. ויש אומרים שכל עצי הדר אינם כלאים זה בזה הואיל ודומים בעליהם ובפירותיהם וקרובים בטעמם. ויש אומרים שדי לנו מה שנהגו להרכיב תפוח זהב בלימון מתוק, וגם בזה החרדים לדבר ה׳ מהדרין להרכיב על ידי גוי, אבל תפוז באשכוליות לא נראה לחשבם מין אחד. [ילקו״י הל׳ שעטנז סימן רצה סי״ג]

יד אסור להרכיב עץ סרק בעץ מאכל, או עץ מאכל בעץ סרק. אבל עץ סרק בעץ סרק מעיקר הדין מותר להרכיב, אף מין בשאינו מינו, וכל שכן

מין במינו. [ויש אומרים שטוב להזהר ולהחמיר גם באילנות סרק, אחר שאין רוב העולם מכירין רוב המינים]. [ילקו״י שם סי׳ רצה סעיף יד]

טו אילן פירות שאינו מוציא פירות, לא נחשב כאילן סרק, ואסור להרכיבו באילן סרק. [ילקו״י הל׳ שעטנז סימן רצה סט״ו]

טז עץ רב תכליתי שגדלים בו פירות ממינים שונים של זני ההדר ושאר פירות, בבת אחת כל מין בענף אחר באותו העץ, וכולם יונקים כאחד מאותם שורשים, והכלאים ניכרים בגלוי ממש, אסור לקיים עץ כזה אפילו על ידי השקאה וניכוש, וקל וחומר שאסור לנוטעו. [ילקו״י הל׳ שעטנז סימן רצה סעיף טז. ושם בהערה אם יש בו רק פירות הדר]

יז אף על פי שאסור לעקור אילן המורכב ולנוטעו במקום אחר, מכל מקום מותר ליטול יחור [ענף] ולנטעו במקום אחר. מפני שכאשר עוקר את כל האילן והוא מורכב משנים, הרי נותן חיות בשניהם, וזהו איסור הרכבתו, אמנם יחור מהמורכב נחשב כבריה חדשה, ונחשב כמין אחד ומותר. ויחור המורכב אסור להרכיבו באחד משני המינים שהורכב מהם. [ילקו״י הל׳ שעטנז סימן רצה סעיף י״ז]

יח הקונה שתילים של פרי הדר עם גושיהם, לכתחלה יקנה שתילים שאינם מורכבים מין בשאינו מינו, [ואפילו בפרי הדר]. ובדיעבד מי שכבר קנה שתילים של פרי הדר והם מורכבים תפוז עם לימון, יש אומרים שאפשר להקל להוציאם מהשקיות ולנוטעם באדמה עם גושיהם, מפני ההפסד, והוא שיקפיד לנוטען עם הגושים של העפר שבו הם שתולים, אבל בשאר פירות אין להקל בזה. ולדינא נראה, שיטע את פירות ההדר הנז׳, על ידי גוי. [שאין כאן ספק ספיקא, דרק לגבי קיום האילן איכא ספק ספיקא]. [ילקו״י הל׳ שעטנז סימן רצה סעיף יח]

יט מה שיש נוהגים היתר בנטיעת ענפי אוהל ושושנים וכדומה, על ידי שעושים סדק בשולי הענף ההוא, ותוחבין בו חטה ונוטעים בארץ, ועל ידי החטה משרישים הענפים בקרקע, הדבר תלוי אם החטה משתרשת ומזדווגת עם הענף, שאם היא מזדווגת חשיב כלאים והוי הרכבה גמורה. ואם אין החטה מצמחת רק בלתה ומלחלחת את הענף להשתרש יש להסתפק אם יש כאן הרכבה. וקשה להכריע בדבר, והמחמיר תבא עליו ברכה. [ילקו״י הל׳ שעטנז סי׳ רצה סעיף יט]

כ אודות מה שהמציאו לאחרונה, שמעבירים בהנדסה גנטית גנים של צמחים אחרים, ומעבירים גנים מצמח אחד לרעהו, או מאילן אחר לסוג אילן אחר, יש אומרים שאין לעשות כן מחשש לאיסור כלאים. ויש שכתבו שאין לחוש בזה לאיסור כלאים, ומותר לעשות כן. [ילקו״י הל׳ שעטנז סימן רצה ס״כ]

כא פירות היוצאים מאילנות מורכבים מין בשאינו מינו, כגון תפוחי זהב ואשכוליות, צריך לברך עליהם ברכת שהחיינו, וכן מנהג ירושלים. [ילקו״י הל׳ שעטנז סימן רצה סכ״א]

כב אין לברך ברכת האילנות על אילנות המורכבים מין בשאינו מינו, כי קיומם הוא נגד רצון הבורא יתברך, ואף על פי שהמברך אין למחות בידו, מכל מקום הבא להימלך ושואל אם לברך על אילנות מורכבים מורים לו שלא יברך, דספק ברכות להקל. [ואף פירות הדר שיש פוסקים המקילין בו לענין הרכבה, אפ״ה כיון שיש מחמירים בזה, וכן נקטינן לדינא לכתחלה, ולדעת המחמירים הרי אינו יכול לברך ע״ז, ממילא יש לנו לחוש לדעתם לענין ברכה. ואף שאין הספק בברכה עצמה, מ״מ הרי אין לנו דעת מרן שמכשיר, והדרינן לכללא דסב״ל. וגם ספק ספיקא בברכות לא אמרינן, גם בדבר שהברכה נגררת. ומ״מ בודאי שהמברך יש לו ע״מ שיסמוך]. [הל׳ שעטנז סי׳ רצה סעיף כב]

כג ומיהו סתם אילנות אין לחוש בהם שמא הם מורכבים, ומותר לברך עליהם ברכת האילנות בלא כל חשש, שהולכים אחר הרוב, ורוב אילני מאכל אינם מורכבים. [שם סי׳ רצה סכ״ג]

כד שקדים ושזיפים אסור להרכיבם זה עם זה, שיש בהם דין כלאים. [הל׳ שעטנז סי׳ רצה סכ״ד]

סימן רצו - דין כלאי הכרם

א הוזהרנו מן התורה שלא לזרוע כלאים בכרם, שנאמר ״לא תזרע כרמך כלאים פן תקדש המלאה הזרע אשר תזרע ותבואת הכרם״. ומי שזורע כלאים בכרם חייב מלקות. [ודוקא שזורע חטה ושעורה במפולת יד שאז לוקה מן התורה]. ואיסור זה נוהג בין בארץ ישראל בין בחוץ לארץ, אלא שבארץ ישראל איסורו מן התורה ובחוץ לארץ איסורו מדרבנן. [ואמנם כל השיעורים שיבוארו להלן בדין הרחקת הגפנים מהתבואה או הירק, אינו אלא בארץ ישראל ובסוריא, אבל בחוץ לארץ מותר לזרוע בצד הגפנים בתוך הכרם לכתחלה, ולא אסרו בחוץ לארץ אלא לזרוע ב׳ מיני ירקות או תבואה עם החרצן במפולת יד. ואף על פי שמותר לזורע בחו״ל ירק בצד הכרם, הרי אותו ירק הזרוע שם אסור באכילה. וספיקו מותר]. [ילקו״י הל׳ שעטנז סימן רצו ס״א]

ב איסור כלאי הכרם הוא איסור לזרוע ירקות או תבואה בצד הגפנים או ליטע גפן בצד הירק או התבואה. [אבל מותר לנטוע אילן בצד גפן, וכמבואר להלן סעיף ה]. ואם עשה כן אף על פי שאינו לוקה הרי זה קידש, ושניהם נאסרו באכילה ובהנאה, הירק או התבואה והגפנים, ושורפים את שניהם שנאמר: פן תקדש המלאה הזרע. ואפילו הקש של התבואה והעצים של הגפנים האלו אסורים בהנאה ושורפים אותם. ולא יסיק בהם תנור וכירים, ולא יבשל בהם בעת שריפתם. [ילקו״י הל׳ שעטנז סימן רצו ס״ב]

ג אף על פי שגם העץ של כלאי הכרם נאסר בהנאה, מכל מקום סכין שחיטה שהידית שלו עשויה מעץ של עץ גפן של כלאי הכרם, והדבר נודע לשוחט ביום טוב, מותר לשחוט [עוף] בסכין זו ביום טוב. מיהו מסוכנת לא ישחוט בה, וגם לא יחתוך בה בשר. ואחר יום טוב יזהר להסיר תיכף זה העץ ממנה ולשורפו, ויעשה לה קתא אחרת. [שם רצו ס״ג]

ד סוכה שצריך להכשירה בצורת הפתח, לעשות דופן שרחבו יתר על טפח, ויעמידנו פחות משלשה לאחד מן הדפנות ויעמיד קנה על גביהן, והקנה הזה שהעמידו כנגד הטפח, וכן הקנה שעל גביהן עשאם מעץ של כלאי הכרם, [שאסורים בהנאה] יש מכשירים סוכה זו בצורת פתח כזו. ויש חולקים. [ילקו״י הל׳ שעטנז סימן רצו ס״ד]

ה אין איסור משום כלאי הכרם אלא מיני תבואה ומיני ירקות בלבד, אבל שאר מיני זרעים מותר לזורעם בכרם, ואין צריך לומר שאר אילנות. ולכן מותר לנטוע אילן בצד אילן, ואילן בצד גפן, ואין בו משום כלאים. והאיסור לזרוע תחת הענפים נאמר רק בגפן, ולא באילנות אחרים. [ילקו״י הל׳ שעטנז סימן רצו ס״ה]

ו אחד הנוטע ואחד המקיים, כיון שראה כלאים שצמחו בכרמו והניחם, הרי זה קידש ואוסר. ואמנם אין אדם מקדש דבר שאינו שלו, לפיכך המסכך גפנו על גבי תבואתו של חבירו, קידש גפנו ולא נתקדשה התבואה. סיכך גפן חבירו על תבואתו, קידש תבואתו ולא קידש גפן חבירו. סיכך גפן חבירו על תבואת חבירו לא קידש אחד מהם. [הל׳ שעטנז סי׳ רצו ס״ו]

ז מאימתי תבואה או ירק נאסרים בכלאי הכרם, משישרישו. וענבים משיגיעו לגודל פול הלבן. [ילקו״י הל׳ כלאים ושעטנז סימן רצו ס״ז]

ח הזורע ירקות או תבואה בעציץ נקוב העומד בכרם, דינו כזורע באדמה והגידולים נאסרו. וגם בעציץ שאינו נקוב אסור לזרוע, אלא ששם לא נאסרו הגידולים. [שם סי׳ רצו ס״ח]

ט עציץ נקוב שזרעו בו ירקות מחוץ לכרם, אסור להעבירו בכרם [מכיון שהיניקה נמשכת בזמן ההעברה]. ואם הניחוהו בין הגפנים ונשתהה שם זמן שהספיקו הגידולים להוסיף באיסור כלאים חלק אחד ממאתים של היתר, הגידולים נאסרו. [הל׳ כלאים ושעטנז סי׳ רצו ס״ט]

י אם זרע כלאים בכרם של גוי והגוי קיים את הכלאים ונתווספו, הפירות נאסרים, אחר שיש כאן רצון הבעלים. [ילקו״י הל׳ כלאים ושעטנז סימן רצו ס״י]

יא הבא לזרוע בצד הכרם, מרחיק ארבע אמות [מטר תשעים ושתים] מעיקרי הגפנים וזורע. ואם גפן יחידית היא, מרחיק ממנה ששה טפחים וזורע.

והגדרת כרם היא: שתי שורות של גפנים ובכל שורה שלש גפנים או יותר, או שנים שנים ואחד יוצא זנב, ובין כל גפן וגפן ובין כל שורה ושורה מארבע אמות עד שמונה אמות [לא פחות מארבע אמות, וקצת פחות משמונה אמות], והגדרת גפן יחידי היינו גפן אחת, וכן אם היתה שורה אחת של גפנים זו בצד זו אפילו הן מאה, אין זה כרם אלא דינה כגפן יחידית, ומרחיק ממנה רק ששה טפחים וזורע. [ילקו״י הל׳ כלאים ושעטנז סימן רצו סעיף יא]

יב משתלות גפנים שנוטעים אותם רצופים מאד מבלי שום הרחקה אחד מחבירו, ומניחים אותם כך בקרקע במשך שנה או יותר עד שיגדלו, ואחר כך עוקרים אותם ממקום נטיעתם עם השרשים, ונוטעים אותם במקום אחר, ועושים מהם כרמים של גפנים מפוזרים שורות שורות כדרך הכרמים, דינם כדין כרם, ועל כן אם זורעים לידם זרעים, יש אומרים שצריך להרחיק מהם שיעור ארבע אמות. ויש חולקים. והמיקל יש לו על מה שיסמוך. [אחר שכן מתבאר בירושלמי. ואף לגירסת הגר״א, היינו דאסור להדלותן, אבל ודאי דלא בעי הרחקת ד׳ אמות]. [ילקו״י הל׳ כלאים ושעטנז סימן רצו סעיף יב]

יג אף על פי שמרחיק בין הזרע ובין הגפן כשיעור, או שעושה גדר ביניהם, מכל מקום צריך ליזהר שלא לסכך הגפן על הזרעים, ולא לזרוע תחת ענפי הגפן. ולכן מי שיש לו בגינתו עץ גפן, והוא מאהיל על הזרעים, אף על פי שהוא יותר מששה טפחים מגזע הגפן, אסור. [ילקו״י הל׳ כלאים ושעטנז סימן רצו סעיף יג]

יד כל מקום שצריך הרחקה בין הגפנים לזרעים, אפשר להפסיק ביניהם בגדר גבוה עשרה טפחים, או להפסיק על ידי צורת הפתח ביניהם. [ואם עושה רק צורת הפתח, נכון להרחיק בין הגפנים לזרעים ששה טפחים]. [ילקוט יוסף הל׳ כלאים ושעטנז סימן רצו סעיף יד]

טו אין עודרין עם העכו״ם בכלאים, אבל עוקרין עמו כדי למעט התיפלה. ואם אמר לתינוק גוי לזרוע לו בחוץ לארץ כלאי הכרם, מותר. אבל לא יאמר לגדול שלא יתחלף בישראל. [ילקו״י הל׳ כלאים ושעטנז סימן רצו סעיף טו]

טז ירק הנמכר בשוק אין חוששין לו שמא מכלאי הכרם הוא, דאחזוקי איסורא לא מחזקינן וכו׳. ואף במקום דשכיח שנוטעים קישואים בכרם, עם כל זה יש להתיר הקישואין, אם רוב הקישואין באים מחוץ לעיר שאין בהם חשש כלאים, דכל דפריש מרובא פריש. [ילקו״י הל׳ כלאים ושעטנז סימן רצו סעיף טז]

יז יש אומרים שאין היתר ד״נותן טעם לפגם״ בכלאי הכרם, אחר שלא נאמר בתורה בלשון לא תאכל. וממילא גם דבר שאינו ראוי לאכילה נאסר בכלאי הכרם. ויש חולקים וסוברים שדין נותן טעם לפגם נאמר גם בכלאי הכרם. [ילקו״י הל׳ שעטנז סימן רצו סי״ז]

יח הרואה בכרם עשב שאין דרך בני אדם לזרעה, אף על פי שהוא רוצה בקיומו לבהמה או לרפואה, הרי זה לא קידש עד שיקיים דבר שכמותו מקיימים רוב העם באותו מקום, כיצד המקיים קוצים בכרם בערב [שם מדינה] שרוצים לגמליהם הרי זה קידש. האירוס והקיסוס ושושנת המלך ושאר מיני זרעים אינם כלאים בכרם. הקינדוס וצמר גפן הרי הם כשאר מיני ירקות ומקדשים בכרם וכן כל מיני דשאים שעולין מאליהן בשדה הרי הם מקדשים בכרם. ופול המצרי מין זרעים הוא ואינו מקדש. [ילקו״י הל׳ כלאים ושעטנז סימן רצו ס״ח]

יט הקנים והורד והאטדין [מין הדס] מיני אילן הם ואינם כלאים בכרם. זה הכלל כל המוציא עלין מעיקרו הרי זה ירק, וכל דבר שאינו מוציא עלין מעיקרו הרי זה אילן. והצלף אילן לכל דבר. [ילקו״י הל׳ כלאים ושעטנז סימן רצו ס״ט]

כ גפן שהיא נטועה במקום אחד, ושומים במקום אחד והכותל מפסיק ביניהם, והשריגים והעלים עלו וסיככו על גביו יותר מעשרה טפחים, יש מתירים הכל. [ילקו״י הל׳ שעטנז סי׳ רצו ס״כ]

כא אסור לעבור בעציץ נקוב שזרוע בו ירק בתוך הכרם, ואם הניחו תחת הגפו ונשתהה שם בארץ כדי להוסיף אחד ממאתים, הרי זה קידש. [ילקו״י הל׳ כלאים ושעטנז סימן רצו סכ״א]

כב שקדים ושזיפים אסור להרכיבם זה עם זה, שיש בהם דין כלאים. [ילקו״י שם סי׳ רצו סכ״ב]

סימן רצז - דין כלאי זרעים

א אסור לזרוע כלאים בשדה בארץ ישראל, שנאמר (ויקרא יט, יט): שדך לא תזרע כלאים. והיינו שאסור לזרוע זה ליד זה שני מיני זרעים כאחד, כמו חיטה עם שעורה, או שני מיני ירקות, כגון מלפפון ליד עגבניות, או שני מיני קטניות זה ליד זה. והזרעים שאיסור כלאי זרעים נוהג בהם הם שלשה סוגים: **זרעוני תבואה** שהם חמשת מיני דגן, [חטה שעורה כוסמת, שבולת שועל ושיפון]. **זרעוני קטניות** [כל זרעים הנאכלים לאדם חוץ מן התבואה, כגון פול, אפונה, עדשים, אורז, שומשום, פרג וכדומה], **זרעוני גינה**, [הזרע אינו ראוי למאכל אדם, והפרי של אותו הזרע מאכל אדם, כגון זרע בצל, שום חציר, לפת וכדומה]. [ילקו״י הל׳ כלאים ושעטנז סי׳ רצו ס״א]

ב אם עברו וזרעו כלאי זרעים, חייב לעקור מין אחד. ומכל מקום אין הזרעים נאסרים באכילה, אלא מותרים אפילו למי שעבר וזרעם. [ילקו״י הל׳ כלאים ושעטנז סימן רצו ס״ב]

ג מותר לזרוע כלאי זרעים בחוץ לארץ, ומותר אפילו לכתחלה לערב כמה מיני זרעים יחד ולזורעם שם. [ילקו״י הל׳ כלאים ושעטנז סימן רצו ס״ג]

ד יש אומרים שמותר לומר לגוי לזרוע לו כלאי זרעים בארץ ישראל. ויש אומרים שאין להתיר אלא אם כן הוא לצורך הגוי. אבל לצורך הישראל אסור. והעיקר לדינא לדידן כדעת מרן שקבלנו הוראותיו שמיקל באמירה לגוי בזה, ומכל מקום המחמיר בכל אמירה לגוי שהיא לצורך ישראל, גם בכלאי זרעים, תבא עליו ברכת טוב. [ילקו״י הל׳ שעטנז סי׳ רצו ס״ד]

ה אסור לישראל לזרוע כלאי זרעים גם בשדות של נכרים, עבור נכרים. [ילקו״י שם סי׳ רצו ס״ה]

ו מי שיש לו גינה קטנה בארץ ישראל, וזורע בה מיני זרעים, אך אינו מכוין לאכילה כלל, אלא ליופי ונוי הגינה, גם בזה יש איסור כלאי זרעים. אבל אין איסור כלאי זרעים במיני דשאים, אף שאינן מרים. [ילקו״י הל׳ כלאים ושעטנז סימן רצו ס״ו]

ז אין איסור כלאי זרעים אלא בזרעים הראויים למאכל אדם, אבל עשבים המרים וכיוצא בהן מן העיקרין שאינן ראויין אלא לרפואה וכיוצא בהן, אין בהן משום כלאי זרעים. וכן יש איסור כלאים בדברים הראויים למאכל בהמה. [ילקו״י הל׳ כלאים ושעטנז סימן רצו ס״ז]

ח זרעים שאינם ראויים אלא לרפואה וכדומה, אין בהם איסור כלאים. וכן צמח העשוי לנוי, או עשוי לריח בלבד, ואינו עומד לאכילה, אין בו משום כלאים, אחר שאינו עשוי למאכל אדם, או למאכל בהמה. [ילקו״י הל׳ כלאים ושעטנז סימן רצו ס״ח]

ט מותר לזרוע בקיה עם שבולת שועל על ידי גוי, ופעמים שיש להתיר על ידי ישראל, בתנאים מסויימים. [ילקו״י הל׳ כלאים ושעטנז סימן רצו ס״ט]

י יש זרעים ואילנות דאף על פי שהם שני מינים בטבעם, הואיל ועלין של זה דומין לעלין של זה, או פרי של זה דומה לפרי של זה דמיון גדול, עד שיראו כשני גוונים ממין אחד, לא חששו להם לכלאים זה עם זה. כיצד, הלפת עם הצנון אינם כלאים זה בזה, מפני שפרייהן שוים. והלפת עם הנפוס אינם כלאים זה בזה מפני שהעלים שוים. אבל צנון עם הנפוש אף על פי שהעלין דומים זה לזה והפרי דומה לפרי, הרי אלו כלאים, הואיל וטעם פרי זה רחוק מטעם פרי זה ביותר, וכן כל כיוצא באלו. [ילקו״י הל׳ כלאים ושעטנז סימן רצו ס״י]

יא אבטיח עם מילון אסור לזורעם זה עם זה, שיש בהם דין כלאים, מאחר שהעלין של זה אינן דומין לעלין של זה. ולכן צריכים שיעור הרחקה של ששה טפחים. [שם סי׳ רצו ס״יא].

יב מותר לזרוע זרעי תבואה או קטניות או זרעי ירקות יחד עם זרעי אילן. וכן מותר לערב זרעי אילנות ממינים שונים ולזורעם כאחד, כיון שאין כלאים באילנות אלא הרכבה בלבד. וכן מותר לזרוע ירק ליד עץ פרי, משום שזרעים ואילן לא מיקרי כלאי זרעים. ורק ליד גפן אסור. וכן מותר לזרוע תבואה ליד אילן פירות, ורק ליד גפן אסור. ודין זה הוא גם בארץ ישראל. [ילקו"י הל' שעטנז סימן רצו סעיף יב]

יג כשרוצים לזרוע שני מינים שהם כלאים זה בזה, צריך לעשות הרחקה ביניהם בשעת הזריעה, כדי שיהיו נראים בגידולם מובדלים ומרוחקים זה מזה. ושיעור ההרחקה הוא לפי גודל השדה הנזרעת ולפי המינים הנזרעים בו. ומן התורה אם הרחיק בין שדה תבואה ממין אחד לבין שדה תבואה ממין אחר ששה טפחים, מותר לזרוע. ובירקות די שירחיק בין המינים טפח אחד בלבד. אבל חכמים גזרו וקבעו הרחקות גדולות יותר בהתאם לגודל השטחים שנזרעו וסוגי הזרעים, כדלהלן. [ילקו"י הל' שעטנז סימן רצו סעיף יג]

יד ארבע חלוקות הן בשטחי הזריעה, האחד - שדה רחב לפחות עשר אמות וחמישים אמה, וארכו יתר על רחבו. השני - מרובע, שהוא שטח מרובע מששה טפחים ומעלה. השלישי - משר, שהוא רחב מששה טפחים עד עשר אמות וחומש, וארכו יתר על רחבו. הרביעי - צמח יחיד או שורה וערוגה שאין ברחבה ששה טפחים, אפילו ארכה יותר. וראה להלן. [ילקו"י הל' שעטנז סימן רצו סעיף יד]

טו שני שטחים שזרעו בהם תבואה או קטניות, אם שניהם שדות או מרובעים או יחידים, וכן אחד שדה או מרובע ואחד יחידי, או יחידי ומשר, שיעור ההרחקה ביניהם הוא בית רובע, שהוא שטח בגודל עשר אמות וחמישית האמה, באמצעיתו או בצדו, ומצר הולך באלכסון על פני כל השטח. ואם אחד מהם משר והשני שדה או מרובע, או ששניהם משרים, שיעור ההרחקה הוא רק שתי אמות על שתי אמות ומצר והולך. [שם סי' רצו סעיף טו]

טז כל מקום שצריך הרחקה מרובה, אפשר להפסיק ביניהם בגדר גבוה עשרה טפחים, בלא לעשות הרחקה הנז'. ויכול לעשות את הגדר מארבעה חוטים לבוד, דהיינו שאין ביניהם שלשה טפחים. וכן יכול לעשות חריץ שהוא עמוק עשרה טפחים ורחב ארבעה טפחים. או סלע שהוא גבוה עשרה טפחים ורחב ארבעה טפחים, הרי זה מותר לסמוך המין האחד לצד אחד מאלו, והמין האחר לצד השני, הואיל ואחד מכל אלו מבדיל ביניהן, והרי הן נראים מובדלין זה מזה. והדין כן גם בכלאי אילן. [ילקו"י הל' שעטנז ס' רצו סט"ז]

יז כל מקום שצריך הרחקה יש אומרים שיכול לעשות במקום ההרחקה הנז' צורת הפתח, דהיינו שמעמיד שני קנים משני צדדים וחוט על גביהם.

אלא שאם עושה צורת הפתח נכון להחמיר להרחיק שיעור של תורה שהוא ששה טפחים. [ילקו״י הל׳ שעטנז סימן רצו סעיף יז]

יח כל ההרחקה וההבדלה שצריך לעשות בכלאים, הוא דוקא כשזרע בתוך שדהו, אבל אם היתה שדהו זרועה חטים, מותר לחבירו לזרוע בצדה שעורים, שנאמר: שדך לא תזרע כלאים, אין האיסור אלא כשיזרע שדהו כלאים, שלא נאמר: הארץ לא תזרע כלאים. ולא עוד אלא אפילו זרע בתוך שדהו שעורים סמוך לחטים, ומשך זרע השעורים עד שסמכו לשדה חבירו שהיא זרועה שעורים, הרי זה מותר, מפני שנראו השעורים שבתוך שדהו שהם סוף שדה חבירו. [ילקו״י הל׳ שעטנז סימן רצו סעיף יח]

יט הרחיק בין שני המינים הרחקה הראויה להם, ועם התפתחות הגידולים התקרבו המינים זה לזה והיה מין זה נוטה על גבי מין זה, מותר להמשיך ולטפל בהם כרגיל, שהרי הרחיק כשיעור, ואין חוששין למראית העין, חוץ מדלעת יונית שהיא נמשכת הרבה, ולכן אם נטתה יעקר מלפניה. [ילקו״י הל׳ שעטנז סימן רצו סעיף יט]

כ יש אומרים שאין להניח ב׳ עציצים זה ליד זה, כשכל אחד זרוע מין אחר, וצריך להרחיק ביניהם. וכן אסור להניח עציץ הזרוע מין מסויים בתוך גינה הזרועה מין מסויים, כל שאין מרחק ביניהם. ויש חולקים וסוברים דמאחר שכל אחד ניכר לעצמו ועומד בפני עצמו, מותר להסמיכם זה לזה. [ילקו״י הל׳ שעטנז סימן רצו ס״כ]

סימן רצז - דין כלאי בהמה

א נאמר בתורה את חוקותי תשמורו, בהמתך לא תרביע כלאים וגו׳. והיינו - שאסור להרביע שני מיני בהמות, או חיות, או עופות, ואסור להרביע בהמה בחיה, ולא חיה בבהמה. ולא עוף בבהמה וחיה, [ואפילו במיני חיה שבים]. וכן שני מיני בהמה או חיה הדומין זה לזה וגדלים זה עם זה ומתעברים זה מזה, הואיל והם שני מינים אסורים משום כלאים. והאיסור הוא גם בבהמה וחיה של אחרים. [ילקו״י הל׳ שעטנז סימן רצז ס״א]

ב האיסור להרביע בהמה כלאים הוא אפילו בבהמה טהורה עם בהמה טהורה מסוג אחר. ויש אומרים שלוקה על זה. ויש אומרים דבזה איסורו מדרבנן. והעיקר נראה כסברא ראשונה. [ילקו״י הל׳ שעטנז סימן רצז ס״ב]

ג בן פקועה דינו כחי לענין איסור כלאים, ולענין לא תחרוש בשור ובחמור יחדיו. שרק לענין שחיטה ניתר הוא בשחיטת אמו. [ילקו״י הל׳ שעטנז סימן רצז ס״ג]

ד מותר להכניס שני מיני בהמה או חיה לדיר אחד. ואם ראה אותם רובעים זה את זה, אינו צריך להפרישם. [ילקו״י הל׳ שעטנז סימן רצז ס״ד]

ה פרה שנרבעה מותר לשוחטה, כיון שבזמנינו אין סנהדרין ואין דנין דין מיתה. [שם רצז ס״ה]

ו מי שעבר והרכיב בהמתו כלאים, הנולד מהם מותר בהנאה, ואם היו שניהם ממין טהורה מותר באכילה. [ילקו״י הל׳ שעטנז סימן רצז ס״ו]

ז אסור לישראל ליתן את בהמתו לגוי ולומר לו שירביענה, דאמירה לגוי שבות גם בשאר איסורי תורה. [מלבד באיסור כלאי זרעים, וכאשר ביארנו לעיל]. [ילקו״י הל׳ שעטנז סימן רצז ס״ז]

ח עכו״ם המרביע כלאים את בהמתו של ישראל, בלא ציווי ישראל, אם הישראל עומד ורואה הוי כאילו אומר לו לעשות. אבל אם אין הישראל עושה שום רמז וגילוי דעת שמרוצה מזה, מותר. ואם יש לנכרי שותפות בבהמה, אף אם הישראל עומד ורואה מותר, דבהמתך כתיב. ובלבד שלא יאמר לו שיעשה כן. [ילקו״י הל׳ שעטנז סימן רצז ס״ח]

ט אם עבר על הדין ונתן בהמתו לגוי להרביעה, יש אומרים שקונסין אותו שלא למוכרה. ולדינא אין לקונסו שלא למוכרה. [ילקו״י הל׳ שעטנז סימן רצז ס״ט]

י כלב שמגדלים בני הכפרים שהוא קטן ודומה לשועל, אסור להרביעו עם שועל, וכן כלב עם זאב, ועזים עם צבאים, יעלים עם רחלים, סוס עם פרד, פרד עם חמור, חמור עם ערוד, כל אלה הרי הם כלאים זה עם זה, אף על פי שהם דומים זה לזה, וגדלים זה עם זה, הואיל ושני מינים הם אסורים משום כלאים. [ילקו״י הל׳ שעטנז סימן רצז ס״י]

יא בדבר מה שהמציאו לאחרונה, הנדסה גנטית, שמכניסים חלקיקי תאים מבריה אחת לשניה, ועל ידי זה משנים את תכונותיה של השניה, אין בזה איסור כלאים, ומותר לעשות כן גם מבעל חי אחד לסוג אחר של בעל חי. [ילקו״י הל׳ שעטנז סימן רצז סעיף יא]

יב מותר מן הדין להושיב תרנגולת על ביצי זכר של אווז, או להיפך, ואין בזה איסור כלאים. ויש אומרים שיש בזה איסור על כל פנים משום צער בעלי חיים. ויש חולקים. והמנהג להתיר כמו שכתב מרן החיד״א. [ילקו״י הל׳ שעטנז סימן רצז סעיף יב]

יג יש אומרים שמותר לרכב על פרד או פרדה, אף על פי שהם באים מסוס ואתון, ואין בזה איסור משום כלאי בהמה. ויש חולקים ואוסרים. [ילקו״י הל׳ שעטנז סימן רצז סעיף יג]

יד אסור לאדם לסרס את בהמתו, או בהמת אחרים, בין בבהמה טהורה בין בטמאה. והדין כן גם באדם חיה ועוף, בין בארץ בין בחוץ לארץ. וכן אסור להשקות כוס של עקרין לאדם או לשאר בעלי חיים כדי לסרסם. והמסרס את הנקבה בין באדם בין בשאר מינים פטור אבל אסור. אבל אשה מותרת לשתות כוס של עקרין כדי שלא תלד.[שם סי' רצז סע' יד]

טו אסור לומר לעכו"ם לסרס בהמה שלנו, ואם לקחה הוא מעצמו וסירסה, מותר. ואם הערים ישראל בדבר זה, קונסין אותו ומוכרה לישראל אחר. ואפילו לבנו הגדול מותר למוכרה, אבל לבנו הקטן אינו מוכרה ואינו נותנה לו. ויש אומרים דבנו גדול שאמרו היינו שאינו סמוך על שלחנו, ובנו קטן היינו סמוך על שולחנו. ויש אומרים דגדול הוי גדול ממש, וקטן קטן ממש. [ילקו"י הל' שעטנז סימן רצז סעיף טו]

טז נכרי הקונה תרנגלים זכרים מישראל כדי לסרסן, מותר לישראל למכור לו בסתם, אף על פי שיודע שאינו קונה אותם אלא כדי לסרסן. [ילקו"י הל' שעטנז סימן רצז סעיף טז]

סימן רצז סעיף י' - מלאכה בשור וחמור יחדיו

א נאמר בתורה לא תחרוש בשור ובחמור יחדיו. ולכן אסור לרתום לעגלתו שור וחמור ולחרוש את שדהו. ולא רק בחרישה הדבר אסור אלא כל מלאכה, וכן אם מושך בהם את העגלה, או אם הנהיגם כאחד, עובר על איסור מן התורה. ואפילו כשהוא מנהיגם בקול בלבד, שצועק עליהם, אסור. [וראה להלן אם האיסור דוקא בעושה עמהם מלאכה]. [ילקוט יוסף מצוות התלויות בארץ כרך ג', על הלכות שעטנז וכלאים, סי' רצז ס"א]

ב עגלה המושכת במין אחד לא יקשור מין אחר בחבל, לא בצידי הקרון, ולא אחר הקרון. ויש אומרים דאיסור כלאי בהמה הוא גם כשהצמידם יחד בלא קשירה. אך לדינא אין איסור כלאי בהמה אלא בקשורים יחד. [ילקו"י הל' שעטנז סימן רצז ס"ב].

ג איסור כלאי בהמה שייך גם בעושה מלאכה בכל שני מינים, ולא רק בשור ובחמור, דאף שנאמר בתורה "לא תחרוש בשור ובחמור יחדיו", אין האיסור רק בהם, אלא בכל שני מינים, בין שהאחד טמא והשני טהור, ובין שניהם טהורים, ובין שניהם טמאים. וכן איסור כלאים שייך גם בסוס וחמור, או בסוס עם פרדה. [ילקו"י הל' שעטנז סימן רצז ס"ג].

ד שתי פרידות, זו בת סוסיא וזו בת חמורה, שני מינים הם, ואסור להנהיגן יחד, ואסור להנהיג הפרד עם הסוס או עם החמור. [ילקו״י מצוות התלויות בארץ כרך ג׳ הל׳ שעטנז סי׳ רצז ס״ד]

ה ישראל שיש לו סוס ונותנו לגוי בשותפות לחרוש בו, ויודע בגוי זה שבודאי חורש עם שורו, שאין לו אלא שור ונמצא חורש בשור ובחמור בשל הישראל שהוא שותף עמו, יש אומרים דכיון שעיקר השותפות ביניהם היא על החרישה, לא שייך לומר שהגוי טורח בשביל עצמו, ולכן יש לאסור בזה. [ויש לעיין דשמא כשהגוי מתכוין לצורך עצמו יהיה מותר]. [ילקוט יוסף מצוות התלויות בארץ כרך ג׳, על הלכות שעטנז, סימן רצז ס״ה]

ו יש אומרים שנכון ליזהר שלא לומר שלום לגוי המנהיג כלאים, מאחר שלפעמים הבהמות ממהרות ללכת מחמת הקול. אולם מעיקר הדין אין לחוש לזה, אחר שאינו מתכוין לדבר, ואינו פסיק רישיה. אמנם יש ליזהר אם המשא שעל הבהמה הוא של ישראל והוא הולך עם העגלה, ולפעמים כאשר הגלגלים נעצרים מללכת יש לחוש שישכח ויצעק על הבהמה שתלך. לכן בכל הדרך שהולך עם העגלה טוב שילך מרחוק מטעם זה. [ילקו״י מצוות התלויות בארץ כרך ג׳, הל׳ שעטנז סימן רצז ס״ו]

ז עגלה שהיו מושכים אותה כלאים, אסור לישב בה אף על פי שלא הנהיג, מפני שישיבתו גורמת להם שימשכו את העגלה. ואפילו אם אין העגלה הולכת במיוחד בשבילו, גם כן אסור לרכב בעגלה כזו. וכן אסור להיות אחד יושב בעגלה ואחד מנהיג. [ילקו״י מצוות התלויות בארץ כרך ג׳, על הלכות שעטנז סימן רצז ס״ז]

ח עגלה שמושכין אותה סוס עם פרד בן סוסיא, מותר לישב בעגלה זו ולנסוע בה לדרכו, כל שהעגלה הולכת בלאו הכי, ויש לה עת קבוע לצאת לאותו מקום. ואם אין עת קבוע ליציאתה, יש אומרים דאסור משום מראית העין, אך יש לומר שאין לנו לגזור משום מראית העין במה שלא מצינו שחז״ל גזרו. [ילקו״י על הלכות שעטנז סימן רצז ס״ח]

ט אף אם היו גויים רוכבים בעגלה שבלעדיו היתה העגלה נמשכת, אפי׳ הכי אסור לרכב בעגלה שמנהיגים אותה כלאים, אם אין עת קבוע ליציאת העגלה מידי זמן. [שם סי׳ רצז ס״י]

י ישראל שיש לו עץ גדול המונח על שפת הנהר, מותר לומר לגוי ליקח בהמותיו ולהביא לו את עצו לביתו, אף על פי שיודע שאין לו לגוי אלא סוס ושור ויקח שניהם, כי אין היהודי נהנה מגוף האיסור, והגוי בעבידתיה טריד לצורך עצמו. [ילקו״י הל׳ שעטנז סי׳ רצז סי״א]

יא עגלה עם סחורה שנטבעה בטיט ואין הסוסים יכולים להוציא המשא, אם הסוסים שייכים לעגלון הגוי, מותר לייעץ לו שיקח שוורים

שיעזרו לסוסים להוציא העגלה מהטיט, ובלבד שהישראל לא ילך ליד העגלה ולא יצעוק על הבהמות. ובזמן הזה יש דרכים אחרות כדי לחלץ את העגלה מהטיט. [ילקו״י הל׳ שעטנז סימן רצז ס״ב]

יב יש אומרים דאיסור זה אינו רק אם עושה מלאכה בשור וחמור יחדיו, אלא אפילו הנהיגם בלא מלאכה אסור. ולכן יש מחמירים שלא לקשור שני מינים יחד אפילו רק משום שמירה שלא יברחו. וכן נזהרים גם בעופות שלא לקשור שני מינים יחד. ויש חולקים ואומרים שדוקא אם מנהיגם בקול ועושה עמם מלאכה אסור משום כלאי בהמה, הא לאו הכי מותר. ויש להחמיר כסברא ראשונה. [ילקו״י הל׳ שעטנז סימן רצז ס״ג]

יג אין כלאים אלא בשני מיני בעלי חיים בלבד, אבל באדם ובהמה אין איסור, ולכן מותר לעשות מלאכה בבהמה ואדם יחד, כגון שאדם חורש עם השור או מושך בעגלה יחד עם חמור, וכל כיוצא בזה. [ילקו״י הל׳ שעטנז סימן רצז סעיף יד]

יד אותם המובילים פרות למקומות מרוחקים, וקושרים אותם אחרי העגלה הרתומה לפרד או לסוס, אין לנהוג כן מחשש איסור כלאים, דאף שהוא אחורי העגלה, ואין הפרות מושכות את העגלה, מכל מקום יש לחוש בזה לאיסור, ולכן העצה היא להכניס הפרות לתוך הקרון ויסגור עליהם שלא יקפצו, ואז מותר שהסוסים ימשכו הקרון, שהרי אינו נמשך על ידי כלאים. [ילקו״י הל׳ שעטנז סימן רצז סעיף טו]

הלכות כלאי בגדים

סימן רצח - דין כלאי הבגד [שעטנז]

א נאמר בתורה: ״ובגד כלאים שעטנז לא יעלה עליך״. וכן נאמר עוד: ״לא תלבש שעטנז צמר ופשתים יחדיו״. ואיסור כלאים הוא דוקא בתערובת צמר ופשתים. ולא אסרה תורה אלא דוקא צמר כבשים ואילים עם פשתן, אבל צמר גמלים, וצמר ארנבים, וצמר גפן, ונוצה של עזים, ושאר מיני צמר, מותר לחברם יחד בפשתים. [ילקו״י הל׳ שעטנז סימן רצח ס״א]

ב איסור כלאים נוהג בכל מקום, בארץ ובחוץ לארץ, בזמן שבית המקדש היה קיים, ובזמן הזה. ודין הנשים שוה לאנשים באיסור לבישת שעטנז. ולכן בגדי נשים שמצוי בהם [מיעוט המצוי שהוא קרוב למחצה] חשש שעטנז, יש למוסרם לבדיקה במעבדה, וכאשר יבואר להלן בסימן שא. [ילקו״י הל׳ שעטנז סימן רצח ס״ב]

ג כל הלובש בגד שעטנז עובר בכל רגע ורגע על איסור שעטנז. ואם התפלל כשהוא לבוש כלאים, אין תפלתו מתקבלת. [ולענין מלקות ראה להלן]. [ילקו״י הל׳ שעטנז סימן רצח ס״ג]

ד הלובש בגד כלאים האסור מן התורה, לוקה. ובכלאים דרבנן מכין אותו מכת מרדות. [ילקו״י הל׳ שעטנז סימן רצח ס״ד]

ה אסור להלביש את חבירו כלאים. [ילקו״י הל׳ שעטנז סימן רצח ס״ה]

ו יש מי שאומר דהיכא שהכשיל את חבירו בידים והלבישו כלאים, אף אם חבירו יכל ליקח הכלאים לבדו וללובשם בלא סיועו כלל, אף על פי כן עובר משום לפני עור לא תתן מכשול. ויש שגם בזה מחלקים בין אם חבירו יכל ליקח הכלאים לבדו, והוא רק סייע לו, לבין היכא שלא יכל ללבוש הכלאים לבדו, והוא הלבישו, דרק בזה עובר משום לפני עור לא תתן מכשול. [ילקו״י הל׳ שעטנז סימן רצח ס״ו]

ז מי שאנסוהו ללבוש כלאים, ואם לא ילבש יהרגוהו, שהדין הוא שיעבור ואל יהרג, ויש לפניו ב׳ בגדים, האחד עם חוט אחד של שעטנז, והבגד השני יש בו כמה חוטין של כלאים, יש מי שכתב שיש לו למעט באיסור, אחר שיש איסור בהוספת כלאים. אך נראה שמצד הדין יוכל לבחור במה שירצה. [ילקו״י הל׳ שעטנז סימן רצח ס״ז]

ח חכמים אסרו מפני מראית העין משי עם צמר, לפי שהמשי דומה לפשתן. ועכשיו משי מצוי בינינו והכל מכירים בו, לפיכך אין בו משום מראית העין. וכיום מותר לערב משי עם הצמר ועם הפשתן. [ילקו״י הל׳ שעטנז סימן רצח ס״ח]

ט בזמן הזה שאין לנו תכלת, אין להתיר כלאים בציצית. דהיינו, שאין להטיל ציציות צמר בבגד פשתים, או ציציות פשתים בבגד צמר. ואף שיש אומרים שכיום מצאו את צבע התכלת, ויש לנו תכלת, מכל מקום אין לסמוך על זה להתיר כלאים בציצית בזמנינו. [ילקו״י הל׳ שעטנז סימן רצח ס״ט]

י בגד של שעטנז של ארבע כנפות, שהטילו בו ציציות, ואחר כך הסירו את השעטנז, יש אומרים שצריך להסיר את הציציות ולחזור ולקושרן בבגד, משום תעשה ולא מן העשוי. ויש חולקים ואומרים שאין צריך להסיר הציציות ולקושרן מחדש. [ילקו״י הל׳ שעטנז סי׳ רצח ס״י]

יא בעטרות כסף של טליתות של צמר עלול להמצא פשתן, כי לא אחת נמצא שחוטי הכסף של הטלית מלופפים על מילוי מחוטי פשתן. והטלית עצמה עשויה מצמר, ויש אומרים שחל על זה איסור שעטנז. ולדבריהם יש לברר הדבר, שאם יש מיעוט המצוי העשוי משעטנז, יש למסור טלית כזו לבדיקה במעבדה. אך יש אומרים דחיבור על ידי דבר אחר אינו חיבור, וממילא אין לחוש כאן לאיסור שעטנז. והעיקר על כל פנים לדידן כסברא ראשונה. [ילקו"י הל' שעטנז סימן רצח סעיף יא]

יב מותר לטלטל בגד שעטנז בשבת. ואף שיש אומרים שאסור לטלטל בגד שעטנז, כדין מוקצה מחמת גופו, לדידן יש לתפוס כדעת מרן השלחן ערוך שקבלנו הוראותיו, שמתיר לטלטל בגד שעטנז בשבת. ויש המקילים לטלטלו לגמרי אף שלא לצורך גופו או מקומו, ודינו כשאר בגדים. ויש אומרים שכל ההיתר לטלטלו הוא רק לצורך גופו ומקומו. ונראה עיקר בד' מרן להקל אף שלא לצורך גופו ומקומו, ועל כל פנים בבגד קשה, כמו מזרון וכרית קשה שיש בהם שעטנז, והם לא מתקפלים בעת ששוכבים עליהם, וגם בשרו לא נוגע בהם, כגון שפרס עליהם סדין, וכיו"ב, שאז מותר לשכב ולשבת עליהם, הרי הם מותרים בטלטול לגמרי בשבת, כשאר בגדים. [ילקו"י הל' שעטנז סימן רצח סעיף יב]

יג בגד שעטנז השייך לגוי, לכולי עלמא מותר לטלטלו בשבת לגמרי, אף שלא לצורך גופו או מקומו, דאף להמחמירים בבגד שעטנז של ישראל, בבגד של גוי לכולי עלמא מותר, שאין מוקצה בדבר של גוי. [ילקו"י הל' שעטנז סימן רצח סעיף יג]

יד יש אומרים שהיוצא בשבת לרשות הרבים כשהוא לבוש בבגד שיש בו כלאים, חייב חטאת. ויש חולקים ואומרים שאין בזה איסור. [ילקו"י הל' שעטנז סימן רצח סעיף יד]

טו פתק המחובר לבגד המוכיח שבגד זה נבדק מחשש שעטנז, מותר לצאת בו בשבת אף ברשות הרבים במקומות שאין בהם עירוב. ומיהו לכתחלה ראוי ונכון להסיר פתק זה מהבגד מערב שבת, וכך לכל הדעות יוכל לצאת בבגד זה לרשות הרבים במקומות שאין בהם עירוב. [ילקו"י הל' שעטנז סימן רצח סעיף טו. וילקוט יוסף שבת כרך ב' סימן שא סעיף

סימן רצט - ביטול בכלאים

א הכלאים אין להם שיעור, שאפילו חוט כל שהוא של צמר בבגד גדול של פשתן, או חוט כל שהוא של פשתן בצמר, אסור. ובגד צמר שאבד בו

חוט של פשתן, הבגד אסור בלבישה, ואסור גם למוכרו לגוי שמא הגוי ימכרנו לישראל. [ילקו״י הל׳ שעטנז סימן רצט ס״א]

ב צמר גמלים וצמר רחלים שעירבן זה בזה, וטוה מהם טווי, אם היה החצי מהרחלים, הרי הכל כצמר, והרי הוא כלאים עם הפשתן. ואם היה הרוב מהגמלים, מותר לערבו עם הפשתן, מפני שצורת הכל צורת צמר גמלים, ואין חוששין לנימות של צמר המעורבים בהם, מפני שאינם חוטי צמר. [ילקו״י הל׳ שעטנז סימן רצט ס״ב]

ג יש אומרים דצמר ופשתים אינם בטלים זה בזה, אפילו לפני הטוייה. ולדעתם, חוט שהוא טווי מצמר ופשתים, אסור, אף על פי שאחד המינים הוא מיעוט. ויש חולקים ואומרים שגם צמר ופשתים בטלים זה בזה לפני הטוייה. [ילקו״י הל׳ שעטנז סימן רצט ס״ג]

ד יצרני טקסטיל שמערבים חומר של שעטנז לטיב הסחורה, וקודם שמערבים החומר של השעטנז מבטלין את הצמר בחומר סינטטי, שהוא ביטול היתר בהיתר, וייצור החוטים מורכב באופן שחמשים וחמש אחוז הוא מסיבי פוליאסטר [סינטטי], ועשרים ושתים וחצי אחוז הוא צמר, ועשרים ושתים וחצי אחוז הוא פשתן, ואם לא יתירו להם זאת יבואו לעשות שעטנז דאורייתא, במקום צורך יש להיזדקק להם ולתת להם הכשר, כדי למנוע שלא יעשו שעטנז ודאי. [ילקו״י על הלכות שעטנז סימן רצט ס״ד]

סימן ש׳ - איזו כלאים דאורייתא ואיזו דרבנן

א כיון שנתחבר צמר עם הפשתן באיזה צד חיבור בעולם אסור משום כלאים, כיצד, צמר ופשתים שטרפן זה עם זה, ושע אותן ועשה מהם לבדין, או שטרפן וטווה וארג אותן כאחד, או שתפר בגד צמר בשל פשתן, אפילו תפרן בחוטי משי וקנבוס, או שתפר בגד צמר בחוטי פשתן, או בגד פשתן בחוטי צמר, או קשר חוטי צמר בחוטי פשתן, או גדרן, הרי זה כלאים. [ילקו״י הל׳ שעטנז סימן ש ס״א]

ב בגד עור שתפרו משני צידיו רצועה אחת של צמר, ובצד השני תפרו רצועה של פשתן, אסור לחגור בה אף על פי שרצועה של עור באמצע, מפני שקושר שני ראשיה ביחד כשחוגר בה. [והצמר ופשתים נוגעים זה בזה בקשירה]. אבל אם באמצעיתה צמר במקום אחד, ובמקום אחר פשתן, ואינן זה אצל זה מותר. ולפי זה מותר לחבר עורות התפורות בפשתן, תחת בגדי צמר, ואף על פי שאפשר שיכניס חוט של הקנבוס בתפירה, שמחבר העור עם הבגד, בתוך חוט של תפירת העור. ולהרמב״ם כל זה כלאים מן

התורה, ואפילו נתן צמר ופשתן בשק או קופה, וכרכן הוי כלאים מדאורייתא. ונראה עיקר לדינא כדעת הרמב"ם. [ילקוט יוסף על הלכות חדש וכלאים, הל' שעטנז סימן ש ס"ב]

ג מותר לחבר בגד של צמר בבגד פשתים באמצעות קרסים או כפתורים, אף אם הם מונחים כך תמיד בקביעות. ובלבד שיהיו רפויים שיוכל להוציאם בלי קריעת הנקבים או כפיפת ראשי הקרסים. והוא הדין חיבור על ידי רוכסן, או תיק-תק, דאינו נחשב לחיבור. וכן מה שמצוי היום סרטי הדבקה על ידי חוטים קשים בשני הצדדים ומחברים צמר ופשתן על ידי הסרט, אין זה נחשב לחיבור כתפירה, ואין בזה איסור כלאים. [שם סימן ש' ס"ג]

ד בגד שכולו צמר גמלים, וארג בו חוט של צמר מצד זה, וחוט של פשתן מצד זה, הרי זה אסור משום כלאים. [ילקוט יוסף על הלכות חדש וכלאים, הל' שעטנז סימן ש' ס"ד]

ה מותר ללבוש חלוק של צמר על גבי חלוק של פשתן, ולקשרם יחד, אף על פי שאינו יכול לפשטן בלא התרת הקשר, ואפילו הוא קשר של קיימא, ובלבד שלא יחברם זה לזה, עם המשיחה בשתי תכיפות. ולדעת הרמ"א מכיון שאי אפשר להוציא את התחתון מבלי להסיר את העליון, הוי שעטנז אם אין מפסיק בגד אחר ביניהם. ועל פי דברי הרמ"א יש שכתבו, דמנעל שתפור בו חוטי פשתן, אסור ללבוש גרבי צמר עם נעל זו, שהרי אי אפשר להוציא הגרביים מבלי להסיר תחלה המנעל. אך לדידן אין בזה איסור כלל. [שם סימן ש ס"ה]

ו מותר לחבוש ב' כובעים, התחתונה של פשתן, ועליה כובע מצמר, ואין בזה איסור שעטנז. [ילקוט יוסף על הלכות חדש וכלאים, הל' שעטנז סימן ש ס"ו]

ז מותר ללבוש אפודה [ווסט] מפשתן, ועליה מעיל מצמר, ואין בזה איסור שעטנז. [שם ס"ז]

ח אם כיס הטלית עשוי מפשתן, והטלית היא של צמר, מותר לתת את הטלית לתוכו ולסוגרו ברוכסן וכדומה. ויש מי שכתב שאין לעשות את הכיס עצמו מצמר ופשתן. אך לדינא כל שאין נכרכין תמיד על הידים אין בזה חשש איסור שעטנז. [הל' שעטנז סימן ש' ס"ח]

ט מי שקיבל מעיל במתנה, ומסר אותו לבדיקה אצל חייט ירא שמים, והחייט בדק אותו במקומות שרגילים להניח שם שעטנז, ומצא בבית הצואר שעטנז והוציאו, ועל סמך זה לבש את המעיל כמה שנים, ולאחר זמן נקרע השרוול ומצא בו שעטנז, יש אומרים דאף על פי שהוא נקרא אנוס כיון שלא רגילים לשים שם פשתן, יתן סך מסויים לצדקה פדיון תענית ויעסוק בתורה, ויקרא בפרשת חטאת וכן בפרשת אשם, וכן פרק

ששי במסכת כריתות. ולפני הלימוד יתוודה על חטאיו, ובכללם על עוון זה שבא לידו. וכן יעשה גם החייט שגרם את המכשול. ובמקומות שאין רגילים שיהיה שעטנז בשרוול, וממילא לא היה עליו חובת בדיקה, וחשיב כאנוס, לא בעי תיקון כלל. ורק נכון שירבה בלימוד. [שם]

סימן שא - להציע כלאים תחתיו, ובמה נוהג דין שעטנז

א מן התורה מותר לישב על מצעות של כלאים, שנאמר: לא יעלה עליך, אבל אתה מציעו תחתיך. אך חכמים אסרו לישב על מצעות של כלאים, ואפילו עשר מצעות זו על גבי זו והתחתון שבהם כלאים, אסור לישב על העליון, שמא תיכרך נימא על בשרו. וכל זה ברכים, כגון יריעות ושמלות. אבל כרים וכסתות שהם קשים ואין לחוש שמא תיכרך נימא עליו, מותר לישון עליהם. ובלבד שלא יהיה בשרו נוגע בהם. [ראה להלן הדין במזרונים וכריות]. וכל זה כשהם ריקנים ונתונים על גבי איצטבא של עץ או של אבן, אבל אם הם מלאים, או אפילו ריקנים, אם הם נתונים על גבי מטה או על גבי תבן אסור. לפי שנכפף תחתיו ונכרך על בשרו. [והיינו במטות הנכפפות, אבל במטות עץ שבזמנינו דינם כעץ ואבן דשרי]. [ילקוט יוסף על הלכות חדש וכלאים, הל' שעטנז סימן שא ס"א]

ב שטיח דק וקשה שעל הרצפה שיש בו חשש שעטנז, מעיקר הדין אין לאסור בזה משום איסור כלאים. [והיינו שאין שערות ארוכות בשטיח שגורמות לחימום]. וכל שכן שטיח דק מקיר לקיר הדבוק לארץ, דמותר לילך עליו בלי נעלים, או לשבת על הקרקע, אף אם ברור שהוא עשוי משעטנז. אך כל זה דוקא כשאין בשרו נוגע בהם. ורק לדרוך עליו מותר, דעור הרגל קשה הוא. וכן מותר לשכב עליו. וכן שטיחים שמדביקים על הקירות לנוי, או מניחים על הבימה בביהכ"נ, אין בזה איסור שעטנז. [ילקו"י על חדש וכלאים, הל' שעטנז סי' שא ס"ב]

ג מזרונים שיש בהם תערובת שעטנז, מאחר והם קשים ואינם נכפפים כלל מעיקר הדין אין איסור לשכב עליהם. ובפרט שבדרך כלל יש סדין על המזרון. אך יש המחמירים בזה. ולכן יש המוסרים את המזרונים שלהם לבדיקת שעטנז, כל שיש באותו מקום מיעוט המצוי המערבים שעטנז במזרונים. אך כיום רבים אף מיראי ה' נהגו כפי עיקר הדין ואינם בודקים את המזרונים מחשש שעטנז. [ילקוט יוסף על הלכות חדש ושעטנז סי' שא ס"ג]

ד מותר לישב על כסאות מרופדים, שמילאו בתוכם צמר ופשתים, ומעליהם יש בד המחובר במסמרים, שאי אפשר לצאת חוט. ולכן מותר

לישב באוטובוס או ברכבת, ואין לחוש לשעטנז בריפוד הכסאות, [אחר שאין בשרו נוגע בהם, והם קשים, וממילא אין חשש שתיכרך נימא על בשרו]. [ילקוט יוסף על הלכות חדש וכלאים, הל' שעטנז סימן שא ס"ד]

ה כרית שישנים עליה שהמכסה הוא מבגד פשתן והם ממולאים צמר, ותופרים הכיסוי שהצמר בתוכו, ויש על הכרית ציפית, אין בזה איסור כלאים. וכל זה מעיקר הדין, אבל ראוי שלא יתפור הכריות בכלאים. [ילקוט יוסף על הלכות חדש וכלאים, הל' שעטנז סימן שא ס"ה]

ו מותר להכנס לאוהל העשוי מבדים של שעטנז, כדי להגן על עצמו מפני החמה או הגשמים וכיוצא, שאין שעטנז אסור אלא דרך מלבוש והעלאה. וכן אין צורך לבדוק מטריה מחשש שעטנז, אחר שאינה דרך מלבוש. [ילקו"י הל' שעטנז סימן שא ס"ו]

ז ריפוד של מכונית או רכבת העשויה מצמר, ומודבק בדפנות המכונית, ויש חשש שחיברו את הצמר לדופן על ידי חוט פשתן, מותר לישב בתוך המכונית או הרכבת, ומעיקר הדין אין בזה כל חשש של שעטנז. שאין השעטנז אסור בהנאה. ויש שמחמירים בזה. [ילקוט יוסף על הלכות חדש וכלאים, הל' שעטנז סימן שא ס"ז]

ח לא ילבש אדם כלאים עראי, ואפילו על גבי עשרה בגדים שאינו מהנהו כלום, אפילו לגנוב מן המכס. וכל שיש בבגד כלאים בודאי אין ללובשו אפילו אם אינו מתכוין ליהנות בלבישתו, וכדעת הרמב"ם ומרן השלחן ערוך. [ילקו"י הל' שעטנז סימן שא ס"ח]

ט לפיכך הבא לקנות חליפה אצל חנות הלבשה, וידוע שיש בחליפה זו שעטנז, אסור לו למדוד את החליפה עליו, אף שבדעתו אחר שיקנה את החליפה למוסרה למעבדה להסיר ממנה השעטנז. אולם אם אין ידוע אם יש בחליפה זו שעטנז או לא, והחנות שהוא קונה בה את החליפה, אינה מוחזקת בכשרות מצד איסור שעטנז, מותר למדוד את החליפה וללובשה לשם מדידה לראות אם היא מתאימה למדתו או לא, ואחר כך ימסרנה לבדיקה אצל מומחה ירא שמים, ואם יהיה חשש שעטנז יסירנו, ובלבד שלא יתכוין ליהנות בלבישתו. [ילקוט יוסף על הלכות חדש וכלאים, הל' שעטנז סימן שא ס"ט]

י כל בגד שמצוי בו חשש שעטנז, יש למוסרו לבדיקה במעבדה מיוחדת, לברר אם יש בבגד זה שעטנז, ולהסירו. וכן הלוקח בגד צמר מן הגויים, או מישראל שלא בדק הבגד, צריך לבודקו יפה יפה שמא תפורין הן בפשתן. [ומאחר שאין הכל בקיאים בבדיקה זו, לפיכך יש למסור הבגד לבדיקה במעבדה]. ויש אומרים שכל שיש מיעוט של עשרה אחוז שיש בסוג בגד כזה שעטנז, הדבר מצריך בדיקה. ויש אומרים שרק בסוג בגד שיש בו מיעוט המצוי [שהוא קרוב למחצה] של שעטנז, בזה צריך למסור הבגד, אבל כל סוג בגד שעל

פי רוב אין בו שעטנז, וגם אין בו מיעוט המצוי כנז', אין צריך בדיקה משעטנז. [ילקו"י הל' שעטנז סי' שא ס"י]

יא חליפות צמר של גברים מצוי בהם שעטנז, [זולת חברות שיש להם הכשר, או שהוחזקו שאין בהם שעטנז]. וכשבודקים את החליפה, יש לבדוק את כל חלקיה. וגם חליפות מבד סינטטי בלבד מצוי לפעמים שעטנז בצוואורון שהיה עשוי מבד צמר, והמילוי היה עשוי מפשתן. ואמנם יש אומרים שבחליפות מבד סינטטי אינן צריכות בדיקה, כי הצמר כבר בטל ברוב החומרים הסנטטיים, ובהם הסיכוי שיהיה חיבור בשאר דברים של צמר ופשתן הוא נמוך מאד, ואינו בכלל מיעוט המצוי. אולם בד או מעיל שיש בו יותר מחמשים אחוז של צמר, יש לחוש שמא נתפרו או הודבקו בהם חוטי פשתן. ועל כל פנים הקונה בגד בחנות שאין לה הכשר של רבנות מוכרת מחשש שעטנז, אם בבגד זה יש מיעוט המצוי שיש בו שעטנז, יש למוסרו לבדיקה, ולא להסתמך על נאמנות המוכר. [הל' שעטנז סימן שא סעיף יא]

יב יש בגדים שאינן צריכים בדיקה משעטנז, שאין מצוי בהם שעטנז, ואלו הן: אזניות לחימום האזניים, גרביים, חגורות, חולצות ספורט, טליתות, כיפות, כפפות, לבנים, מגבות, מגבעות לבד, נעליים, פיג'מות, ותיקי בד. ואלו הבגדים שיש לחוש בהם לשעטנז, וצריכים בדיקה: אפודה, חליפה, כובעי צמר שיש בהם ריפוד פנימי, מגפיים עם צמר, מכנסים, מעילים, צעיפי צמר, שמלות חורפיות, או חצאיות. [ילקו"י הל' שעטנז סימן שא סי"ב]

יג כבר נתבאר שכיום כמעט אין מצוי שעטנז במנעלים. אך נעלי בית שהם מרופדים מלמעלה, וכן מגפיים, בעיקר מסוג יקר, יש מהם שמרופדים בריפוד העלול להכיל תערובת צמר ופשתים יחדיו. וכן יש נעלים שחלקן העליון עשוי מפשתן ותופרים אותו בחוטי צמר. ואם הדבר בגדר מיעוט המצוי, יש לבדוק ולהסיר השעטנז. וגם אם אינו מיעוט המצוי, טוב להחמיר לבדוק. [ילקו"י מצוות התלויות בארץ כרך ג' הל' שעטנז סי' שא סי"ג]

יד מי שיש לו חגורה העשויה מצמר, והיא מונחת במכנסים של פשתים, או ההיפך, אין בזה חשש שעטנז. וכן מותר ללבוש גרביים מצמר, ולנעול עליהם מנעלים התפורים מחוטי פשתן. ויש שמחמירים בזה. אולם לדידן העיקר להקל בכל זה, אף שאינו יכול לפשוט התחתון בלא העליון. [ילקוט יוסף על הלכות חדש וכלאים, הל' שעטנז סימן שא סעיף יד]

טו אין איסור משום כלאים אלא בגדים שהן דרך חימום, כגון הכתונת והמצנפת והמכנסים והאבנט והשמלה ובגדים שמחפין בהם השוקיים והידים, וכיוצא בהם. אבל מותר לעשות תחבושת למכתו משעטנז, דאף שבשרו נוגע בזה, מאחר שאין דרך חימום בזה מותר. [ילקוט יוסף מצוות התלויות בארץ כרך ג' על הלכות שעטנז סימן שא סעיף טו]

טז וילון אם הוא רך אסור לעשותו מכלאים, מפני שהשמש מתחמם בו לפעמים. ואם הוא קשה מותר. ויש אומרים שכיום אין אנו בקיאים מהו רך ומהו קשה, לכן יש להחמיר בכל וילון העשוי משעטנז שלא לתלותו בבית. ואמנם וילון גבוה מתשמיש אדם, ואין כל חשש שיתחמם בו, מותר לתלותו אף אם ידוע שיש בו שעטנז. [שם הל' שעטנז סי' שא סעיף טז]

יז מותר לעשות טפטים מבד ולהדביקם על קירות הבית, אף אם ידוע שיש בהם שעטנז. [ילקוט יוסף מצוות התלויות בארץ כרך ג' על הלכות חדש וכלאים, הל' שעטנז סימן שא סעיף יז]

יח אין לתלות בסוכה בגד שעטנז לנוי, אלא אם כן הוא גבוה מתשמיש אדם. וזהו דוקא כשתולה הבגד דרך וילון, ואינו קבוע בכותל למעלה ולמטה. אבל אם הבגד קבוע בכותל במסמרים וכדומה, או גבוה מאד, מותר. [ילקו"י הל' שעטנז סימן שא סעיף יח]

יט מותר לקבוע בגדי רקמה בכתלים, כשהם מחוברים למעלה ולמטה ומן הצדדים במסמרות, אף שהם כלאים, ומותר לישב סמוך להם. וכן תמונות גובלן העשויות מפשתן, ורקמו עליהם בחוטי צמר, והם שעטנז, מותר לתלותם בקיר, ואין בזה איסור שעטנז. [ילקו"י הל' שעטנז, מצוות התלויות בארץ כרך ג' סימן שא סעיף יט] \

כ פרוכת שלפני ארון הקודש, או המפות שפורסין בארון, מותר שיהיו מכלאים. [שם ס"כ]

כא מטפחות שמקנחים בהם את הידים, וכן מטפחות שמנקים בהם את הכלים או הרצפות, וכן מגבות שמסתפגין בהן אחר הרחיצה, או אחר נטילת ידים, אם הם עשויים מצמר ופשתים יש בהם איסור כלאים. שהרי הידים נוגעות בהן והן נכרכין תמיד על היד, ומחממים. וכל האיסור דוקא בכלאים דאורייתא, אבל בכלאים דרבנן שרי, דמאחר שהוא גזרה, הוי כגזרה לגזרה. (ובדרך אמונה נסתפק בזה). אולם בזמנינו לא מצוי כל כך מגבות מצמר עם פשתן. ולכן כיום אין צריך למסור לבדיקת שעטנז מגבות ומטפחות וכדומה, אף אם הם עשויים מצמר. [ובפרט שבדרך כלל חוטי הצמר שזורים עם פולייאסטר קודם שנתערבו עם פשתן, והיתר בהיתר בטיל]. [ילקו"י מצוות תלויות בארץ כרך ג' הל' שעטנז סימן שא סעיף כ"א]

כב נייר אף אם ידוע שנעשה מבלאי צמר ופשתים, אין בזה איסור כלאים, ומותר לכתוב וליהנות ולהדפיס על נייר זה. [ילקו"י הל' שעטנז סימן שא סכ"ב]

כג מותר לעשות תכריכים למת מכלאים. אפילו לקוברו בהם. דכיון שמת אדם נעשה חופשי מן התורה ומן המצוות. [ילקו"י הל' שעטנז סימן שא

סימן שב - נאמנות גוי בשעטנז

א הקונה בגדי צמר מנכרי צריך לבדקם, שמא הם תפורים בחוט פשתן. [כשיש שם מיעוט המצוי של תערובת צמר ופשתים]. ואפילו אם הנכרי מסיח לפי תומו שתפרו בחוט שאינו פשתן, אינו נאמן, אך במקום שהפשתן ביוקר יש לסמוך להתיר. [ומה שכתבו הפוסקים להתיר רק בדיעבד, היינו כשחוט הקנבוס קשה לתפירה, אבל היום שכל החוטים שוין לתפירה שרי לכתחלה כאשר הפשתן יקר יותר]. ואם נתן לנכרי חוטים שאינם פשתן שיתפור בהם עבורו בגד מותר, ואין חוששין שמא יחליפם, מאחר שאפשר לבדקם, וכן המנהג. [שם סימן שב ס״א]

סימן שג - הרואה כלאים על חברו

א הרואה כלאים של תורה על חברו, אפילו היה מהלך בשוק קופץ וקורעו מעליו מיד. ואפילו היה רבו. ואם היה כלאים של דבריהם, אינו קורעו מעליו ואינו פושטו בשוק עד שמגיע לביתו. וכן בבית המדרש אין צריך למהר לצאת. ואם היה כלאים של תורה פושטו מיד. [ילקו״י הל׳ שעטנז סימן שג ס״א]

להלביש כלאים לקטן

א אסור להלביש כלאים לקטן. ויש ליזהר שלא להלביש כלאים אף לתינוק המוטל בעריסה. ויש אוסרים בזה אף להציע כלאים תחת תינוק בן יומו. ויש שכתבו להתיר בתינוק בן יומו בהצעה תחתיו. [ילקו״י הל׳ שעטנז סימן שג ס״א]

סימן שד - לעשות בגד שעטנז ולמוכרו

א כלאי בגדים מותר לעשותם ולמוכרם [לגוי], ואין איסור אלא ללובשן בלבד. וכל שכן שמותר לומר לגוי שיתפור בגד שעטנז לצורך הגוי. במה דברים אמורים כשניכר בו הכלאים, אבל אם אינו ניכר, והכלאים ארוגים בבגד, אסור למכור בגד זה לעכו"ם, שמא יחזור וימכרנו לישראל. [ילקו"י הל' שעטנז סימן שד ס"א]

ב בגד של שעטנז מותר לקיימו אצלו כל שאין לחוש שיבוא להתכסות בו, כגון בגד של גוי וכדומה, ואינו חייב לשורפו. [ילקו"י הל' שעטנז סימן שד ס"ב]

ג מותר לישראל לעסוק במכירת בגד שיש בו בודאי שעטנז, כשיש בעיר עכו"ם שמוכר גם כן בגדים כאלה, והוא שיש ספק אם הקונה [הישראל] ילבש בגד זה. וכשאין ידוע אם הבגד שעטנז, יש לחוש שהישראל יבא ללובשו, ואז אפילו בספק אין להתיר. אלא אם כן תולה מודעה בפתח החנות, שאינו מקבל אחריות בענין שעטנז, כדי שהקונים יבדקו אם יש בבגד שעטנז. [ילקו"י הל' שעטנז סימן שד ס"ג]

הלכות פדיון בכור

סימן שה - הלכות פדיון הבן - על מי מוטלת מצות הפדיון

א נאמר בתורה (שמות יג, א): וידבר ה' אל משה לאמר: קדש לי כל בכור פטר כל רחם בבני ישראל באדם ובבהמה לי הוא וגו'. וזו מצות עשה על כל איש מישראל לפדות את בנו הבכור לאמו הישראלית. [ספר ילקו"י שובע שמחות ח"ב עמוד רכא].

ב חיוב פדיון הבן כשהוא קטן, מוטל על האב, ואם אינו רוצה לפדותו יש לבית הדין לכופו על כך. עבר האב ולא פדה את בנו, כשיגדל חייב לפדות את עצמו. [שם עמוד רכד].

ג אין האשה חייבת לפדות את בנה. ואם האשה פדתה את בנה, אין הבן פדוי, שהחיוב על האב. ולכן כשיבא בעלה יפדנו בלי ברכה. [ספר ילקו״י שובע שמחות ח״ב עמוד רכח].

ד אין פודין אלא אצל כהן, אבל כהנת הנשואה לישראל אין לפדות אצלה, משום דכתיב: ונתת הכסף לאהרן ולבניו. ויש מי שאומר שאם חושש שלא ימצא כהן לפדות את בנו, יתן כסף הפדיון לכהנת, ויתנה, שאם לא ימצא כהן יחול הפדיון בנתינה זו, וכאשר ימצא כהן יחזור ויפדה כדין. [ספר ילקו״י שובע שמחות ח״ב עמוד רכט].

ה אשה שיש לה בעל שאינו שומר תורה ומצוות ואינו רוצה לפדות את בנו, ופדתה את בנה בלא רשות בעלה, אין פדיונה פדיון, שהרי עיקר החיוב הוא על האב, וכיון שהוא אינו מרוצה מכן לא נפקע ממנו החיוב המוטל עליו, ולא יצא ידי חובת המצוה. ולכן יש לבית הדין לתלות על צוואר הבן טס של כסף שעליו חקוק בכור שאינו פדוי, וכשהבן יגדל יפדה את עצמו. [ספר ילקו״י שובע שמחות ח״ב עמוד רלג].

ו אם אבי הבן נמצא בחוץ לארץ, ואינו יכול לחזור כדי לפדות את הבן ביום השלושים, יפדה את בנו אצל כהן במקום שהוא נמצא, ואף יכול לברך ברכת על פדיון הבן, בשם ומלכות, ולא חיישינן שמא הבן היה נפל. וטוב הדבר שקודם שפודה את הבן יתקשר לביתו ויברר שהילד קיים, ואז לכל הדעות יוכל לברך. [יביע אומר חלק ו׳ דף שנח]

ז יש אומרים שאין מועיל שליחות בפדיון הבן, ואם אבי הבן אינו יכול לפדות את בנו מכל סיבה שהיא, אינו יכול למנות שליח לפדות את הבן. ויש חולקים וסוברים שכשם שבכל התורה כולה מועילה שליחות, כך בפדיון הבן מועילה שליחות. וכן דעת רוב האחרונים. [ספר ילקו״י שובע שמחות ח״ב עמוד רלה].

ח אם האבא נמצא בבית סוהר ואין אפשרות להביא כהן לשם, ימנה האב את הבית דין שיהיו שליחיו ויפדו את בנו הבכור. ויש אומרים שאינו יכול לכתוב לאשתו שתפדה את בנם, שמאחר ואין האשה מצווה לפדות את בנה אינה נעשית שליח. ויש חולקים. וכן עיקר שגם אשתו נעשית שליח. וכן כהן יכול להיות שליח לפדות בן חבירו הישראל. [שם רלז].

ט בכור שנולד ואביו נמצא בתוך שבעה ימי אבלות, יכול אביו לפדותו בזמנו ולברך ברכת ״שהחיינו״, ולא יחמיץ את המצוה. [ספר ילקו״י שובע שמחות ח״ב עמוד רלח].

י כהן שהוא אבל, מותר לו לצאת מביתו כדי לפדות את בן חבירו, ואפילו בשלשה ימים הראשונים לאבל. [ספר ילקו״י שובע שמחות ח״ב עמוד רלט].

יא אם הבן הבכור נמצא בבית חולים ואי אפשר להביאו למעמד הפדיון, אין לעכב את הפדיון בשביל זה, אלא יערכו את הפדיון בזמנו גם שלא בפניו. [שובע שמחות ח״ב עמוד רלט].

יב מי שנמצא במלחמה, ונולד לו בן בכור, ואין לו אפשרות לפדות את הבן במקום שהוא נמצא, ימתינו עד שיחזור מהמלחמה, ויפדה את בנו בעצמו, ולא יפדוהו שלא מדעת האב. ורק במילה בזמנה, ביום השמיני, יש לקיימה אף שלא בנוכחות האב. [שם עמ׳ רמ]

יג בכור יתום מאב, אין הסבא או האמא יכולים לפדותו, במלאת לו שלושים יום, אלא יפדה את עצמו לכשיגדיל. וכן אין לבית דין לפדות בכור שאין לו אב, ולכן יש לתלות על צוארו טס של כסף שכתוב בו: בכור שאינו פדוי, כדי שיזכור ויפדה את עצמו כשיגדל ויהיה בר-מצוה, ואז יברך על פדיון בכור. [שובע שמחות ח״ב עמוד רמב. יביע אומר ח״ח חיו״ד סימן לא. ושם הביא מחלוקת האחרונים אם יפדוהו ב״ד או לא, ורוב האחרונים הסכימו שלא יפדוהו ב״ד, שאיך יברכו אשר קדשנו במצותיו ״וצונו לפדות את הבכור״, והם לא נצטוו על כך לא מה״ת ולא מדברי סופרים. וכן העלה בבית מאיר, ובשו״ת משיבת נפש, ובשו״ת חמדת שלמה, ובשו״ת יריעות האהל. וכ״ד הרמ״א ומהריק״ש והלבוש, ובספר פרי האדמה, שאין ב״ד יכולים לפדותו וגם אבי אביו אינו יכול לפדותו, אלא כשיגדיל יפדה את עצמו, ונכון לתלות עליו טס של כסף ולחקוק עליו ״בכור שאינו פדוי״, כדי שיזכרו ויפדה את עצמו לכשיגדל. והסכים עמו הגאון בעל אדמת קודש, וכן נעשה מעשה בהסכמת כל החכמים מורי הוראה בירושלים. וכ״פ הראש״ל ישי״א ברכה, וכתב, שבהגלות נגלות דברי הרב פרי האדמה ודעמיה, ושכן הסכימו כל גאוני ירושלים, מי זה יערב אל לבו לעשות מעשה היפך דבריהם, וכן הורו למעשה הגאונים ר׳ רפאל אשכנזי ור׳ יצחק מאיו. וכ״פ במנחת כהן, ושכן עשה מעשה בהסכמת גדולי הדור הגר״ש סלאנט והיש״א ברכה וכו׳. וכ״פ בשו״ת הר צבי (חיו״ד סי׳ רמב). וכ״כ החזו״א (חיו״ד סי׳ קפה). וכ״כ עוד כמה גדולים, שאין לבי״ד או לאבי אביו לפדות הבן הבכור שהוא יתום מאביו, ולא הוי בכלל זכין לאדם שלא בפניו, דניחא ליה טפי לקיים מצות הפדיון בעצמו ובברכה כשיגדיל. ויתלו על צוארו טס של כסף שחקוק בו ״בכור שאינו פדוי״. ודלא כמי שכתב שיפדוהו בי״ד בקטנותו. ושם עמ׳ שמז, שאין היתום יכול היתום לפדות את עצמו קודם היותו בר מצוה, אלא לכשיגדיל יפדה את עצמו].

יד בכור יתום שלא נפדה, חייב לפדות את עצמו כשיגדיל, ויניח את קיום המצוה עד שיגדיל ויביא ב׳ שערות, ואז יפדה את עצמו בחיוב גמור, כגדול המצווה ועושה. ובפרט שזו מצוה מן התורה. ואם פדה את עצמו קודם הבר-מצוה, או שאחרים עברו ופדו אותו קודם בר מצוה, יש מקום לומר שלא יצא ידי חובה, ולכן יחזור לפדות את עצמו. [שם רמד].

טו בעל תשובה שהוא בכור מאם, שלא נפדה, ונולד לו בן בכור מאם, והגיע לגיל עשרים שנה, ולא נפדה, אף-על-פי שהבן עובד ומרויח למחייתו, האב פודה את עצמו ואת בנו בברכה. שחיוב האב לפדות את בנו לא נפקע לעולם. וכן בכור שלא נפדה עד שהגדיל, ואביו מעכב בידו, וטוען שהוא מוכן עתה לפדותו כדת, אם באמת האב מוכן לפדותו כדת, האב קודם לפדותו אף לאחר שהגדיל, ורק אם אינו מוכן לפדותו מיד אחר שהגדיל, חייב הבן לפדות את עצמו. ויברך בנוסח ״על פדיון הבן״. ויברך ברכת שהחיינו. [יבי״א ח״ז סימן כח].

טז הפודה את עצמו כשהוא גדול, מברך שהחיינו, וכן המנהג. [שובע שמחות ח״ב עמוד רנ].

את מי חייבים לפדות

יז אין פדיון הבן תלוי אלא בפטר רחם, שאם אינו בכור לאם, אף על פי שהוא בכור לאב, וכגון שהאשה היתה נשואה לאדם אחר והביאה ממנו ילד, ונתאלמנה או נתגרשה ונשאת לאחר, ונולד לו בן בכור ממנה, אין צריך לפדותו, מאחר שאינו בכור לאם. ואם יש לו כמה נשים ויש לו בכור מכל אחת ואחת, חייב לפדות את כולם. [שובע שמחות ח״ב עמוד רנא].

יח בן בכור שנולד על ידי ניתוח קיסרי, אביו פטור מלפדותו, כי קדושת בכור היא רק כשהוא פטר רחם ונולד באופן רגיל, ולא כשנולד על - ידי ניתוח קיסרי. וכן הבן שיוולד אחרי בן זה, אינו טעון פדיון, מפני שקדמו אחר. [ספר ילקו״י שובע שמחות ח״ב עמוד רנא].

יט אם עשו ניתוח קיסרי לאשה והולד היה נפל, יש אומרים דאינו פוטר את הבא אחריו מפדיון, אחר שהיה נפל. ויש אומרים שגם בזה פוטר את הבא אחריו. וכן עיקר. [שם רנב].

כ וכל זה באופן שנולד על ידי ניתוח קיסרי, אבל אם נולד על-ידי מלקחיים, חייבים לפדותו. ואף על פי שיש אומרים שהמלקחיים חוצצים בין הרחם לנולד, ולא הוי פטר רחם, מכל מקום העיקר לדינא שחייב בפדיון ובברכה, וכמו שהורה הגאון הראצ׳ובי בשו״ת צפנת פענח (סי׳ ז), וכן פסקו הרבה אחרונים לחייב משום ספק ספיקא, כיון שהמחלוקת היא במצוה ולא בברכה, ויש ספק ספיקא לחיובא, והכי עבדינן עובדא, לחייבו בפדיון ובברכה. [יביע אומר ח״ט חיו״ד סימן כו עמוד שכ. ואף שבשובע שמחות ח״ב עמוד רנח כתבנו לפדותו בלא ברכה, וחששנו לסב״ל, דהא גם היכא שהמחלוקת במצוה ולא בברכה בעינן שתהיה דעת מרן הש״ע לברך, והכא לא מצינו בזה דעת מרן, מ״מ לפי הספיקות שנתבארו ביביע אומר אין לחוש בזה לסב״ל. וידוע ששובע שמחות ב׳ יצא לאור קודם שנכתבו התשובות ביביע אומר ח״ט].

כא מה שמרחיבין מקום הלידה כשהוא צר על ידי חיתוך בעת הלידה לא נחשב כיוצא דופן, וחייב בפדיון. [ספר ילקו״י שובע שמחות ח״ב עמוד רנג].

כב ולד שהוציאוהו מרחם אמו על ידי שאיבה במכשיר ואקום, הרי זה פטר רחם וחייב בפדיון. [ספר ילקו״י שובע שמחות ח״ב עמוד רנה].

כג אשה שילדה על ידי הזרעה מלאכותית מבעלה [על פי היתר חכם] ונולד לה בן בכור, הבן חייב בפדיון. ואם אין ידוע מי הוא האב, הבן חייב לפדות את עצמו כשיגדיל. [ספר ילקו״י שובע שמחות ח״ב עמוד רנה].

כד תינוק שנולד לאחר ט׳ חודשי הריון, והניחוהו באינקובטור, והגיע יום השלשים ללידה והוא עדיין באינקובטור, חייבים לפדותו. אך אם נולד בחודש השביעי או השמיני, ושהה באינקובטור, טוב להמתין מלפדות אותו עד שיעברו ל׳ יום מיום שיצא מהאינקובטור. [ויתכן שהכל תלוי במצב הילד אם מה שמניחים אותו שם הוא מחשש לפיקוח נפש, וכדי שיחיה, או רק להתפתחות בעלמא, ולכן כדאי לעשות שאלת חכם בכל מקרה. ופעמים שאף בנולד לאחר תשעה חודשים, אם לא היה יכול לחיות בלא השהות באינקובטור, אין לפדותו עד שיחיה שלשים יום בכוחות עצמו]. [ספר ילקו״י שובע שמחות ח״ב עמוד רנה].

כה אשה שהפילה לאחר כשמונה שבועות להריונה, ואחר כך ילדה בן זכר, אם נבדק הנפל ולא נמצא בחתיכה שום ריקום איברים, חייב לפדות את הבן שנולד אחריו בברכה. ובפרט שכן המנהג בירושלים וגלילותיה, ובמקום מנהג אין לומר ספק ברכות להקל. ובדיקה זו מועילה אפילו נעשתה על ידי נשים. ואפילו אם אשתו אמרה לו שהנפל היה ללא ריקום איברים, יש לפדותו בברכה. ורק לכתחלה יש לחוש ולבדוק על-פי מורה הוראה. אבל אם הפילה ואין ידוע אם הנפל היה מרוקם איברים או לא, יש לפדות הבן הבא אחריו בלי ברכה. ויפדה על מנת להחזיר הפדיון. ואם הפילה חתיכה שיש בה עצם, יש לפדות את הבא אחריו בלי ברכה. ואם הפילה שפיר ובדקוהו ונמצא מלא מים ואין בו ריקום איברים, פודין **בברכה**. [שובע שמחות ב׳ עמ׳ רנח, יביע אומר ח״ו חיו״ד סי׳ כו דף רכז. וח״ז חיו״ד סי׳ כז. ושם דחה מי שכתב לערער ולפקפק בדין זה. ושם אות ג׳ כשהמחלוקת במצוה עצמה ולא בברכה אי אמרינן סב״ל].

כו אשה שבהיותה חילונית נתעברה באיסור, והפילה את עוברה לאחר שהוכר עוברה, ולאחר שחזרה בתשובה נישאת לבן ישיבה, ונולד להם בן בכור, וחוששת לספר לו שעשתה הפלה כדי שלא יופר השלום-בית, מותר לה שלא לספר לו על ההפלה, והבעל יעשה פדיון הבן, ואפילו אם גורמת לו שמברך ברכה לבטלה, אין בזה איסור, משום שלום בית. וטוב ונכון שהרב המקומי יודיע לכהן שידלג על השאלות השיגרתיות האם האשה הפילה איזה פעם, לבל תצטרך לשנות מפני השלום. [ילקו״י שובע שמחות ח״ב עמו׳ רס. יביע אומר חלק ח׳ חיו״ד סימן לב. ושם הביא מחלוקת הרמב״ם והרא״ש בדין הרואה את חבירו שעובר בשוגג על איסור דאורייתא, אם חייב להפרישו, והב״ח והתפארת שמואל סוברים שאפילו הרמב״ם מודה שאם הוא שוגג אינו חייב להפרישו. והנה באיסור דרבנן לכ״ע אין צריך להפרישו. ובאנו למחלוקת הפוסקים אם איסור ברכה לבטלה הוי מדרבנן וקרא אסמכתא בעלמא, וכמ״ש התוס׳ (ר״ה לג), או דהוי איסורא דאורייתא, כמו שייחסו כמה אחרונים להרמב״ם ומרן. ורובא דרובא של הפוסקים ס״ל דאיסור ברכה לבטלה הוי מדרבנן. וכן עיקר שיעשו הפדיון בברכה, וישאר הבעל לחיות עם אשתו בשלום. ושוב הביא כמה אחרונים שגם הם נשאלו במעשה כיו״ב והורו כאמור. ע״ש].

כז בן בכור שנולד לאשה יהודיה מאיש נכרי, חייב בפדיון, ויש להמתין עד שהילד יגדל לבר-מצוה, ואחר כך יפדה את עצמו. [הסכמת מרן אאמו״ר שליט״א מעלות לשלמה].

כח מי שאינו יודע אם אביו כהן או ישראל, ואי אפשר לו לברר כלל, וכגון בניצול שואה האיומה שזכה להשאר כאוד מוצל מאש, ועלה לארץ ישראל, וכל משפחתו והוריו נספו בשואה, והוא אינו יודע אם הוא כהן או לוי, ונוהג כישראל לכל דבר, ונשא אשה ישראלית וילדה לו בן בכור, ואינו יודע אם חייב לפדות את בנו בכורו, דשמא אביו כהן או לוי, מעיקר הדין ודאי שאין צורך לפדות את הבן, אפי׳ בלא ברכה, דכיון שצריך לתת חמשה שקלים בשקל הקודש, יכול לומר לכהן, שמא אני כהן או לוי, ואין הולכים בממון אחר הרוב, והרי פדיון הבן הוא ממונא ולא איסורא, כמ״ש בב״מ (ו:) שספק בכור אדם המוציא מחבירו עליו הראיה. אלא שעל כל פנים, בהיות והרבה אחרונים כתבו שיש לפדותו בלא ברכה, נכון לחוש לדבריהם ולתת את דמי הפדיון לכהן במתנה על מנת להחזיר, שמתנה על מנת להחזיר שמה מתנה, וכמ״ש בש״ע (סי׳ שה ס״ח), לכן בנ״ד שפיר דמי לעשות כן, אף לכתחלה. [ילקו״י שובע שמחות ח״ב עמ׳ רסב. יביע אומר ח״ט יו״ד סי׳ כה עמ׳ שח].

כט אשה שילדה תאומים, זכר ונקבה, אם הזכר יצא ראשון, חייב בפדיון, ואם הנקבה נולדה ראשונה, פטור מפדיון. ואם אין ידוע מי יצא ראשון, אינו נותן לכהן כלום, דהמוציא מחבירו עליו הראיה. אבל אם ילדה ב׳ זכרים בלי נקבה, אף על פי שלא ידוע איזה מהם הבכור, נותן חמש סלעים לכהן, שהרי על כל פנים אחד מהם בכור. ואם מת אחד מהם בתוך ל׳ יום, פטור מלפדות גם את השני החי, כי יתכן שהבכור מת, והמוציא מחבירו עליו הראיה. אולם אם מת אחד מהם אחר ל׳ יום, צריך לפדותו, שהרי כבר יש כאן חיוב פדיון. [ילקוט יוסף שובע שמחות חלק ב׳ עמוד רסד].

ל תינוק בכור שמת לאחר שלשים יום, אביו פודה אותו, ומשלם לכהן חמשה סלעים. [שם].

לא כהנים ולויים פטורים מפדיון הבן, ואפילו אם הבעל הוא ישראל, והאמא היא כהנת או לויה, אין הבן חייב בפדיון, שאין הדבר תלוי באב אלא באם, שנאמר: ״פטר רחם בישראל״. [ספר ילקו״י שובע שמחות ח״ב עמוד רעג].

לב אם יש ספק אם האמא כהנת או ישראלית, מעיקר הדין אין צורך לפדות את הבן, אפי׳ בלא ברכה, אלא שעל כל פנים, נכון לפדות בלא ברכה ויתן את דמי הפדיון לכהן במתנה על מנת להחזיר. [ספר ילקו״י שובע שמחות ח״ב עמוד רעג].

לג ואמנם כהן שנולד לו בן חלל, [כגון, כהן שנשא גרושה] אם מת האב בתוך ל' יום, הבן חייב לפדות את עצמו לכשיגדיל, שלא זכה האב בפדיונו. ואם מת האב לאחר ל' יום, כבר זכה האב בפדיונו וירשו בנו ממנו, הילכך יפריש הפדיון ויעכבנו לעצמו. [ילקו"י שם עמ' רעד].

לד פנויה לויה שזינתה וילדה בן והוא בכור, בין אם נתעברה מישראל בין אם נתעברה מגוי, לעולם פטור מהפדיון בעבור אמו שהיא לויה, שאין הלויה מתחללת בבעילת הפסול לה. ובן הכהנת חייב בפדיון, שהרי נתחללה אמו מן הכהונה בבעילת העובד כוכבים. [שם]

לה ממזר שהוא פטר רחם חייב בפדיון, ואם ידוע מי הוא אביו, יפדה אותו אביו, ואם אינו רוצה לפדותו או אין ידוע מי הוא אביו, יפדה עצמו לכשיגדיל. [שובע שמחות ח"ב עמ' רעה].

לו הכותית שילדה ואחר כך נתגיירה, ואחר הגיור ילדה בן בכור, פטור מפדיון, דסוף סוף אינו פטר רחם. אבל אם נתעברה כשהיתה כותית, ונתגיירה ואחר כך ילדה בן בכור, שהוא פטר רחם, חייב בפדיון, דאף על פי שאין הורתו בקדושה, מכל מקום הואיל ונולד בקדושה חייב, שנאמר פטר רחם בישראל, והרי פטרו רחם בישראל. ואם אין ידוע אם קודם שנתגיירה או אחר שנתגיירה, המוציא מחבירו עליו הראיה. [שובע שמחות ח"ב עמ' רעה].

לז מי שפדה את בנו בתוך שלשים יום, אם אמר לו מעכשיו, אין בנו פדוי, אפילו אם המעות עדיין בעין, כיון שנפדה בתוך ל' יום. ואם אמר לו לאחר שלשים יום, בנו פדוי, ואף על פי שאין המעות קיימים לאחר ל' יום. [ספר ילקו"י שובע שמחות ח"ב עמוד רעה].

לח שתי נשים של שני אנשים שלא ביכרו, וילדו שני זכרים, ונתערבו, זה נותן חמשה סלעים לכהן וזה נותן ה' סלעים. נתנו ואחר כך מת אחד מהבנים בתוך ל' יום, ונתברר למפרע שבן אחד לא היה צריך לפדותו, אם נתנו לב' כהנים אינם יכולים להוציא מידן את החמשה סלעים, שכל כהן יכול לומר שקיבל של הבכור החי, והמוציא מחבירו עליו הראיה. אבל אם נתנו עשרה סלעים לכהן אחד, כותב אחד מהם הרשאה לחבירו וילך זה ובהרשאה זו יוציא מהכהן ה' סלעים. [ספר ילקו"י שובע שמחות ח"ב עמוד רעו].

לט אם ילדו זכר ונקבה ואין ידוע איזה ילדה זכר ואיזו ילדה נקבה, או שילדו שני זכרים ונתערבו ומת אחד מהם, האבות פטורים, אבל הבן חייב לפדות את עצמו כשיגדיל.[עמ' רעז].

מ אשה שנתגרשה או נתאלמנה, צריכה להמתין ג' חודשים עד שתינשא לאחר, ואם נישאת לאחר בלא להמתין, ואחר תשעה חודשים מגירושיה

ילדה בן, והוא פטר רחם [בכור] אין האבות חייבים בפדיון הבן, שהרי בן זה הוא ספק אם הוא בנו של הראשון, או בנו של השני. אבל הבן עצמו הרי ממה נפשך הוא בכור, וחייב לפדות את עצמו כשיגדיל.

מא אם אין לו רק ה' סלעים וצריך לפדות את בנו וגם לקנות אתרוג ודי מינים, יקנה אתרוג מאחר שהיא מצוה עוברת. וכל זה באופן שמתגורר יחידי במקום שאין עוד יהודים. אבל אם יכול לקיים המצוה באתרוג של חבירו יפדה את בנו בחמשה סלעים, ויצא ידי חובה באתרוג של חבירו. [וביום הראשון יקח ממנו במתנה על מנת להחזיר]. [חזו"ע על סוכות]. שיעור הפדיון ובמה פודין

מב מעיקר הדין די בשיעור שלשים דרהם כסף מזוקק למצות פדיון הבן, או שיווי השיעור הנ"ל, שהוא כתשעים גרם. אולם לפי המנהג שנהגו מדורי דורות בירושלים, יש לתת שלשים ואחד דרהם כסף טהור, או שיוויו, שהוא כתשעים ושלש גרם כסף טהור. ויש לעקוב תמיד אחר מחיר כסף טהור, ולתת לפדיון הבן בהתאם למחירו המשתנה בשוק, שיעור של כתשעים ושלש גרם כסף טהור. (כולל מס ערך מוסף). [יחוה דעת ח"ד דף רעא]

מג אין צריך דוקא מטבעות, אלא אפשר לפדות אפילו לכתחלה גם בשוה כסף, שיכול ליתן כל חפץ שירצה השוה חמשה סלעים, מלבד קרקעות ושטרות חוב, שאין פודים בהם. [ספר ילקו"י שובע שמחות ח"ב עמוד רעט].

מד כשנותן לכהן שוה כסף כשיעור חמשה סלעים אין צריך שהכהן ישום את החפץ מראש לדעת את שויו, אלא כל שבאמת שוה ה' סלעים הרי זה פדוי. [שם עמוד רעט].

מה מותר לפדות הבן הבכור במדליות, אף-על-פי שאינם הילך חוקי בשוק, שאין עליהם כל ערך נקוב, ואינן מטבעות רשמיים המונפקים ע"י בנק ישראל. וזאת מאחר שיש בהם כסף טהור בשיווי של חמשת שקלים כסף, והלכה רווחת בידינו "שוה כסף ככסף", גם לגבי פדיון הבן. וכל זה באופן שבכל מדליה יש כ- 19 גר' כסף טהור, ובחמש מדליות כאלה יש שיווי של כתשעים ושלש גרם כסף טהור, שיש בזה די לשיעור חמשת שקלים למצות פדיון הבן. ונכון לציין במדליה את הפסוק: "ופדויו מבן חדש תפדה בערכך כסף חמשת שקלים בשקל הקודש." [ספר ילקו"י שובע שמחות ח"ב עמוד רפא. יחוה דעת ח"ד סי' נד].

מו כשאין מטבעות כסף, יש אומרים שאפשר לפדות גם בשטרות כסף העשויות מנייר. ויש חולקים, ולכן טוב יותר לפדות במטבעות כסף. [ספר ילקו"י שובע שמחות ח"ב עמוד רפב. יחוה דעת חלק ד' סימן נד עמוד רסט].

מז כשיש לכהן חמשה מטבעות המיוחדים לפדיון הבן, ואין לאבי הבן כסף מזומן לשלם לו אלא צ׳יק, יתן לו הכהן את המטבעות במתנה גמורה, ואבי-הבן יפדה בהם את הבן, ויסדרו ביניהם אחר כך את התשלום, ואם הכהן יוותר על התשלום, צריך שיתן לו המטבעות במתנה גמורה, ואבי הבן יחזור ויתנם לו. ואם אבי הבן שילם לו עבור המטבעות בצ׳יק, אפילו אם כתב בצ׳יק תאריך למועד שאחר יום הפדיון, מועיל לפדות במטבעות אלה את הבן. [ספר ילקו״י שובע שמחות ח״ב עמוד רפה].

מח ראוי ונכון שהכהן שקיבל את המטבעות בעבור פדיון הבן, שלא יקנה במעות אלה מותרות ואכילות גסות, אלא ישתמש במעות אלה אך ורק לצורך פרנסתו. [שם חלק ב׳ עמ׳ רפו].

מט כשאבי הבן נותן המעות לכהן, צריך שיגמור בדעתו לתת לו במתנה גמורה. אך אם רצה הכהן להחזיר לאבי הבן את דמי הפדיון, רשאי, אבל אבי הבן לא יתן בדעתו ליתן את המעות לכהן על מנת שיחזירם לו, ואם עשה כן והחזיר לו אין בנו פדוי, עד שיגמור בלבו לתת לכהן במתנה גמורה. ואם רצה הכהן אחר כך להחזיר לו יחזיר. אך לא יהיה הכהן רגיל להחזיר לכולם, כדי שלא להפסיד לשאר כהנים, שמתוך כך לא יתנו כולם פדיוני בכוריהם אלא לו, ועובר משום שחתם ברית הלוי. אבל לאבי הבן שהוא בן ישיבה או עני, רשאי להחזיר. ומכל מקום אם פירש שנותן לו על מנת להחזיר, שמה מתנה. [שם עמוד רפו].

נ מסורת בידינו מפי זקנים שקבלנו מהקדמונים, כי איש אשר יקיים מצות פדיון בנו הבכור כדין ויתן חמש סלעים לכהן בשמחה, ויהיו לו לגמרי, שלא יחזיר הכהן שום דבר בשום אופן, יהיה בטוח שהילד יחיה וינצל מפגעי חולי הילדים ויגדל ויהיה לאיש. [ספר ילקו״י שובע שמחות ח״ב עמוד רצ].

נא יש אומרים שהכהן צריך להפריש מעשר כספים מדמי הפדיון שקיבל. ויש חולקים. [ספר ילקו״י שובע שמחות ח״ב עמוד רצא].

נב יש אומרים שאין הכהן רשאי לקבל שוה כסף בפחות מה׳ סלעים, ולומר שבעיניו הוא שוה ה׳ סלעים, אלא אם כן הכהן הוא אדם חשוב שאנו יודעים בו שאם צריך לאותו דבר היה נותן ומתייקר בו כדי סך זה כטלית נאה לתלמיד חכם, ומשום דמצי למימר לדידי שוה לי. ויש חולקים ואומרים שכל אדם יכול לומר לדידי שוה לי. והוא שישוה חמשה סלעים לאיזה אדם בעולם. וכן הוא דעת מרן השלחן ערוך. [שובע שמחות ח״ב עמוד רצב].

נג כהן הראוי לפדות אצלו, הוא כל כהן שמוחזק בכהונה. ויש שנהגו לפדות את הבן אצל כל כהן שמוצאים, מחשש שמא הכהן הקודם לא היה כהן. וזו חומרא, שמעיקר הדין סמכינן שפיר על החזקה. [ספר ילקו״י שובע שמחות ח״ב עמוד רצה].

נד לכתחלה נכון לפדות את הבן אצל כהן תלמיד חכם. ואם אין שם כהן תלמיד חכם יפדה אצל כהן עם הארץ, ולא יתעכב מלפדות הבן עד שיבוא כהן ת״ח. [שם עמ׳ רצו].

נה יש להדר לפדות אצל כהן בן תורה וממשפחה מיוחסת, וטוב שיפדה אצל כהן עני, שיקיים גם מצות צדקה והחזקת תלמיד חכם. ואם יש לו כהן קרוב והוא עם הארץ, יכול להקדים את הקרוב. [ספר ילקו״י שובע שמחות ח״ב עמוד רצו].

נו כהן חלל שנולד מפסולי כהונה, כגון שאביו הכהן נשא גרושה וכדומה, אין פודין אצלו שדינו כזר. [ספר ילקו״י שובע שמחות ח״ב עמוד רצז].

נז אין לפדות את הבן אצל כהן מחלל שבת בפרהסיא, או האוכל נבילות וטריפות. [שם].

נח כהן שעובר על מצות הכהונה במזיד, כגון שנושא נשים האסורות לכהן, או שמטמא עצמו למתים, אין לפדות אצלו את הבכור, אלא אם כן עשה תשובה. [שובע שמחות ב עמו׳ רצז].

נט יש אומרים שאין לפדות את הבן אצל כהן קטן, ויש אומרים שאם אין שם כהן גדול יפדה גם אצל כהן קטן. ועל כל פנים לכולי עלמא אפשר לפדות אצל כהן גדול שהוא רווק, ואין צריך שיהיה דוקא נשוי. [ספר ילקו״י שובע שמחות ח״ב עמוד רצח].

ס אם פדו את הבכור אצל כהן, ולבסוף באו שני עדים כשרים והעידו שאיננו כהן, יש לחזור ולפדות הבן, וחייב הכהן להחזיר הכסף. [ספר ילקו״י שובע שמחות ח״ב עמוד שא].

סא אם פדה את בנו בממון חבירו ללא קבלת רשותו, אין הפדיון מועיל כלל. [שם עמ׳ שב].

סב אם נתן ה׳ סלעים אפילו לעשרה כהנים, בנו פדוי. ויש אומרים שכל זה בדיעבד. ולכן כבר נהגו הכל ליזהר בזה, ליתנם לכהן אחד ובבת אחת.

מתי יש לערוך את הפדיון

סג אין הבכור ראוי לפדיון אלא עד שיעברו עליו שלשים יום, שנאמר (במדבר יח, טז) : ופדויו מבן חדש תפדה. ואחר שלשים יום יפדוהו מיד שלא ישהה המצוה. ואם חל יום שלשים ואחד להיות בשבת, אין פודין אותו בשבת, אלא ימתין עד יום ראשון. [שם עמ׳ שד].

סד צריך שיעברו עליו שלשים יום שלמים. ולכן אין פודין עד שיגיע יום שלשים ואחד. ויש אומרים שאם עברו עליו כ״ט יום וי״ב שעות ותשצ״ג חלקים, כבר ראוי הוא לפדיון. ויש אומרים שגם כאשר פודין ביום ל״א, צריך להזהר שימלאו לו כ״ט יום י״ב שעות ותשצ״ג חלקים. ולהלכה מנהגינו לפדות בליל ל״א, אף אם עדיין לא שלמו י״ב שעות ותשצ״ג חלקים. וכן דעת מרן השלחן ערוך ורוב האחרונים להתיר לפדותו בתחילת יום ל״א. ואפשר גם כן לפדותו בליל שלשים ואחד, ומכל מקום הרוצה להחמיר להמתין ביום ל״א עד לאחר כלות כ״ט י״ב תשצ״ג אין מזניחין אותו, ותבוא עליו ברכה. ואם עבר ופדה הבן הבכור ביום שלשים לאחר ששלמו לו כ״ט י״ב תשצ״ג חוזר ופודהו ביום שלשים ואחד בלי ברכה. [ספר ילקו״י שובע שמחות ח״ב עמוד שד. יביע אומר חלק ה׳ דף רלז].

סה בכור שנפדה ביום העשרים ותשע, קודם שמלאו לו שלשים יום שלמים, צריך אבי-הבן לחזור ולפדותו בלי ברכה, והכהן שקיבל את מעות הפדיון, יחזירנו לאבי-הבן במתנה גמורה, ויחזור ויפדה באותן מעות את הבן הנ״ל. והיינו כשעברו עליו כ״ט יום י״ב שעות ותשצ״ג חלקים. דהא לאו הכי חוזר לפדותו בברכה. וטוב שאבי הבן ילבש בגד חדש ויברך עליו ברכת ״שהחיינו״ בעת הפדיון. [ילקוט יוסף שובע שמחות ח״ב עמוד שה. שו״ת יביע אומר ח״א חלק יורה דעה סי׳ כז]

סו תינוק בכור שחלה ונדחית מילתו עד שיתרפא, והגיע יום שלשים ואחד, אף-על-פי שעדיין אי אפשר לקיים מצות המילה, יש לקיים בו מצות פדיון-הבן, ואין להשהות מצות הפדיון, שזריזים מקדימים למצות, וחביבה מצוה בשעתה. ולכן יפדוהו לאלתר ביום שלושים ואחד, ואחר-כך כשיהיה בריא ימול בשר ערלתו, וראויה מצות פדיון הבן להגן עליו להחלימו ולהחיש לו פדות ישע. אבל אם נתרפא ביום ל״א, יש להקדים קודם ברית-מילה, ולהכניסו בבריתו של אאע״ה, ואחר-כך יפדוהו, ובפרט שהמילה תדירה יותר, ותדיר ושאינו תדיר, תדיר קודם. [ספר ילקו״י שובע שמחות ח״ב עמוד שח].

סז מי שלא פדה את בנו בזמנו, מכל סיבה שהיא, ונזכר בערב - שבת, יעשה מיד את הפדיון אף בערב שבת, שיש אומרים שאם מעכב הפדיון עובר בעשה בכל יום. ויש אומרים שיכול לעשות את הסעודה גם בערב שבת, אף שהיא סעודה שלא בזמנה, דסוף סוף איכא מצוה בסעודה זו. ויש חולקים. ולכן המחמיר שלא לערוך סעודה ביום שישי, אלא להסתפק בעוגות וכדומה, תבוא עליו ברכת טוב. [או שיקדים הסעודה ככל שיוכל].

סח כבר פשט המנהג לערוך את פדיון הבן גם בלילה, ולא חוששין למה שכתב הש"ך שהמנהג לפדות את הבן דוקא ביום. [ספר ילקו"י שובע שמחות ח"ב עמוד שיג. יבי"א ח"ה דף רמא:]

סדר הפדיון

סט יש אומרים שצריך לעשות הפדיון בעשרה. אולם מעיקר הדין אין חיוב שיהיו שם עשרה, ורק אם אפשר טוב שיעשו הפדיון במעמד עשרה, ומצוה לעשותה ברוב עם. ומצוה לכל אחד להשתתף במצות פדיון הבן, מלבד תלמיד חכם השקוד על לימודו. [ספר ילקו"י שובע שמחות ח"ב עמוד שטו].

ע יש מקומות שהרב אב"ד הוא העורך את סדר הפדיון, ויש מקומות שהכהן הוא העורך את סדר הפדיון. ואם פודין בכלי כסף, יש לברר אם הכלי כסף הוא של אבי הבן או של אחרים, ולברר אם יש בכלי כסף שווי של שלשים ואחד דרהם כסף טהור, ולהשגיח היטב שאבי הבן יתנהו בעת הפדיון במתנה גמורה לכהן, ואז אם יחזירהו הכהן אין בכך כלום. ואם נותנו לכהן במתנה על מנת להחזיר יש להקפיד שיאמר לו: הריני נותן לך הכלי הזה במחיר ה' סלעים במתנה גמורה על מנת להחזיר, שאם אומר לכהן הרי לך כלי זה ותחזירו לי, אינו כלום ואין בנו פדוי. [ספר ילקו"י שובע שמחות ח"ב עמוד שטו].

עא קודם הפדיון יכוין האב שבא לקיים מצות עשה מן התורה לפדות את בנו בכורו. ויש שנהגו לומר "לשם יחוד", אך אין זה לעיכובא, אולם אם אמירת לשם יחוד מעוררת אותו לכוין לשם מצוה, טוב שיאמר נוסח זה. ויזהר שלא לומר ליחדא שם יו"ד ה"י וכו' בקריאת אותיות השם המיוחד כהוייתם, שזה הוא בכלל הוגה את השם באותיותיו, שהוא איסור חמור, אלא יאמר: "ליחדא שם יו"ד ק"י בוא"ו ק"י". וכן המנהג. [שובע שמחות שטז].

עב נהגו שאבי הבן מביא את התינוק ונותנו לכהן, והכהן שואל לאבי הבן: האם אתה כהן או לוי, והאבא משיב: לא. ושואל הכהן: בנך זה

בכור הוא, ומשיב האב: כן. ושואל הכהן: במאי בעית טפי, בבנך בכורך, או בחמשה סלעים דמחייבת לפדות בהן. ואם אבי הבן לא מבין לשון זה, יתרגם לו: במה אתה רוצה יותר, בבנך בכורך, או בחמשה סלעים שאתה חייב לפדות בהם, ועונה האב: בבני בבכורי. [ספר ילקו"י שובע שמחות ח"ב עמוד שיז].

עג ואחר כך הכהן שואל לאם הילד: האם את כהנת או לויה, ומשיבה: לא. ושוב שואל: בנך זה בכור הוא, שמא ילדת בן אחר לפניו, או שמא הפלת. ומשיבה האם: זה בני בכורי, לא ילדתי ולא הפלתי לפניו. [ספר ילקו"י שובע שמחות ח"ב עמוד שיח].

עד ואחר כך אומר הכהן הנוסח הכתוב בסידורים, זה הבן בכור הוא וכו', ויטול האב את הכסף או שוה הכסף בידו, ויאמר: אני רוצה לפדותו וכו', ויברך: ברוך אתה ה' אלוקינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו על פדיון הבן. וכן ברכת שהחיינו. [שם עמוד שיט].

עה מיד אחר שבירך יתן את החמשה סלעים לכהן, ויזהר שלא יתן המעות ליד הכהן קודם הברכות, או באמצע הברכות, משום שהברכה צריכה להיות עובר לעשייתן. [עמ' שכו].

עו בשעה שנותן את הכסף ליד הכהן יאמר: זה פדיון בני בכורי. והכהן יקבל את הכסף ויאמר: קיבלתי ממך חמשה סלעים אלו בפדיון בנך זה, והרי הוא פדוי בהן כדת משה וישראל. ואחר שהכהן קיבל את הכסף בידו, מוליכו על ראש התינוק ואומר: זה תחת בנך.

עז מנהגינו שהכהן נותן ידו על ראש התינוק ואומר ה' ישמרך ויחייך, ומברכו בברכת כהנים, יברכך ה' וישמרך וגו'. ואומר: יהי רצון מלפניך ה' אלוקינו ואלוקי אבותינו שכשם שבן זה זכה לפדיון, כך יזכה לתורה ולמצוות ולחופה בחיי אביו ובחיי אמו, אכי"ר. [ספר ילקו"י שובע שמחות ח"ב עמוד שכז].

עח יש נוהגים שאחר הפדיון הכהן לוקח כוס של יין בידו, ומברך ברכת הגפן, וטועם מעט, ואחר כך מברך על ההדס, בורא עצי בשמים, ואחר כך מברך: ברוך אתה ה' אמ"ה אשר קידש עובר במעי אמו, ולארבעים יום חלק איבריו רמ"ח איברים, ואחר כך נפח בו נשמה, שנאמר ויפח באפיו וגו', עור ובשר הלבישו ובעצמות וגידין סככו, שנאמר, עור ובשר תלבישני, ומנה [וצוה] לו מאכל ומשתה דבש וחלב להתענג בו, וזימן לו ב' מלאכי שרת לשומרו במעי אמו, שנאמר, חיים וחסד עשית וגו'. ע"כ. ומנהגינו לברך ברכה זו בלא שם ומלכות. [ספר ילקו"י שובע שמחות ח"ב עמוד שכז].

עט אם חל פדיון הבן בערב פסח, הנכון הוא לערוך את הפדיון בליל בדיקת חמץ, או בשעת בוקר מוקדמת, כדי שיוכל לסיים הסעודה עד סוף זמן אכילת חמץ. ואם עושה את הפדיון אחר זמן איסור אכילת חמץ, יכול לעשות הסעודה במצה עשירה, אבל יסיימו הסעודה עד השעה העשירית, שמשעה עשירית ואילך אסור לאכול בערב פסח אפילו מצה עשירה, [כשאוכל יותר מכביצה], כדי שיאכל מצה בליל פסח לתיאבון. וכשאוכל פחות מכביצה מצד הדין מותר, אבל אין להקל אלא במקום צורך גדול. [שובע שמחות ב עמו' של].

פ בהיות וסעודת פדיון הבן חשיבא סעודת מצוה, לכן מותר לבכורות להשתתף בסעודה זו, בערב פסח, ולפטור את עצמם מתענית בכורות. ואפילו בסעודת פדיון הבן שלא בזמנה, אפשר להקל לבכורות לאכול שם בערב פסח. [שו"ת יביע אומר חלק א' אורח חיים סימן כה]

פא אב בכור שפודה את בנו הגדול בערב פסח, מותר לו לאכול ולשתות בסעודת פדיון הבן שעורך לבנו הגדול, אף על פי שמקיים את מצות הפדיון שלא בזמנו [לאחר ל' יום]. [ספר ילקו"י שובע שמחות ח"ב עמוד שלא].

פב מותר לעשות סעודת פדיון הבן בחול המועד, ואין בזה משום "אין מערבין שמחה בשמחה". והדין כן אפילו בפדיון הבן שנעשה שלא בזמנו. [שובע שמחות ח"ב עמוד שלב].

פג בפדיון הבן הנערך בימי ספירת העומר, מותר להביא לסעודה כלי נגינה ולהשמיע שם שירי קודש בליווי תזמורת, שכל שהיא שמחת מצוה יש להקל בדבר. [שם עמוד שלג].

פד אף שנוהגים להחמיר שלא לשמוע כלי שיר בימי בין המיצרים, מכל מקום לכבוד מצות פדיון הבן מותר. [ספר ילקו"י שובע שמחות ח"ב עמוד שלג].

פה אם חל פדיון הבן בימי בין המיצרים, אבי הבן מברך שהחיינו בשעת הפדיון. [שם].

פו אם חל הפדיון בימי בין המיצרים, אבי הבן המברך שהחיינו בעת הפדיון, יכול לכוין בעת ברכת שהחיינו לפטור פרי חדש, אף בימי החול, ואחר הפדיון יברך ברכת הנהנין על הפרי ויאכלנו, אף שבדרך כלל אנו מקדימים ברכת הפרי לשהחיינו. [שובע שמחות ח"ב עמוד שלד].

פז אם חל פדיון הבן בימים שבין ראש חודש לתשעה באב, אף שנוהגים בימים אלה שלא לאכול בשר, בסעודת פדיון הבן מותר לכל המוזמנים לסעודה לאכול בשר. אולם אלו שהולכים לשם רק כדי לאכול בשר עבירה היא בידם. [שובע שמחות ח״ב עמוד שלד].

פח אף הנוהגים שלא להסתפר בבין המיצרים, אם חל פדיון הבן בבין המיצרים מותר לאבי הבן להסתפר ולהתגלח לכבוד המצוה. אך בשבוע שחל בו תשעה באב אין להקל בזה. [ספר ילקו״י שובע שמחות ח״ב עמוד שלה].

פט אם חל פדיון הבן בשבוע שחל בו תשעה באב, מותר לאבי הבן ולאמו ללבוש בגדי שבת לכבוד הפדיון. [ספר ילקו״י שובע שמחות ח״ב עמוד שלה].

צ אם חל מועד פדיון הבן בתשעה באב, יש אומרים שיעשה את הפדיון לפנות ערב, ואת הסעודה יעשה במוצאי הצום. ויש אומרים שידחו גם את הפדיון למוצאי תשעה באב. והעיקר כסברא ראשונה. [ספר ילקו״י שובע שמחות ח״ב עמוד שלה].

צא כשחל פדיון הבן בתשעה באב, אבי הבן מברך שהחיינו. [שובע שמחות ח״ב עמ׳ שלו].

צב מותר לעשות סעודת פדיון הבן בפורים. [ספר ילקו״י שובע שמחות ח״ב עמוד שלז].

פדיון הבן בשבת ויום טוב

צג אין פודין את הבן בשבת, משום דדמי למקח וממכר האסור בשבת. [שם עמ׳ שלז].

צד אם חל יום שלשים ואחד ביום טוב, יש לדחות את הפדיון למוצאי יום טוב, שאין פודין ביום טוב. ואפילו לא ביום טוב שני של גלויות. [ספר ילקו״י שובע שמחות ח״ב עמוד שמ].

צה מה שאסרו לפדות את הבן בשבת, הוא גם אם רוצה לפדותו בחפץ השווה כסף, ואותו חפץ ראוי לטלטלו בשבת, שהדבר נראה כמקח וממכר בשבת. [שובע שמחות עמ׳ שמא].

צו ומכל מקום אם עבר ופדה את הבן בשבת, הבן פדוי ואין צריך לחזור ולפדותו. [שם].

מנהגי הסעודה

צז נהגו לעשות סעודה בשעת פדיון הבן. וסעודת פדיון הבן, חשובה סעודת מצוה. ואף אם עושים את הפדיון שלא בזמנו, חשובה הסעודה לסעודת מצוה. ומכל מקום אין חיוב בדוקא לאכול פת. [שובע שמחות מהדורא קמא (עמוד רטו), ובמהדורא בתרא חלק ב' עמוד שמב].

צח אם חל פדיון הבן בימי תענית שני וחמישי שבימי השובבי"ם, או בתענית עשרת ימי תשובה, מצוה לאכול בו, וגם מי שנהג במשך שנים להתענות בימים הנ"ל, מותר לו לאכול בסעודת פדיון, דחשיבא סעודת מצוה, גם כשעושים פדיון שלא בזמנו. [שם שמד].

צט יש נוהגים לעשות הסעודה קודם הפדיון, ובאמצע הסעודה עושים את הפדיון. אולם המנהג כיום לעשות קודם את הפדיון, ואחר כך עושים את הסעודה. [שם עמוד שמה].

ק יש אומרים שהמשתתף בסעודת פדיון הבן הרי זה כאילו התענה פ"ד תעניות. ויש אומרים שאין לזה שום מקור. [ספר ילקו"י שובע שמחות ח"ב עמוד שמו].

קא תלמיד חכם השוקד על לימודו, יכול להמנע מללכת לסעודת פדיון, על מנת שישב ויעסוק בתורה בהתמדה. ואף לכתחלה רשאי ללמוד ולא ללכת לסעודת מצוה. ומכל שכן בתלמיד חכם המברר הלכה למעשה. ואם רואה שעל ידי הליכתו לשם, יצילם מהוללות וליצנות, ויזכה אותם בדברי תורה, כדאי לבטל מלימודו וללכת לשם. [שו"ת יביע אומר ח"ה חיו"ד דף רעו. ספר ילקו"י שובע שמחות ח"ב עמוד שמו].

קב כשעורכים בצהרים סעודה גדולה לכבוד פדיון הבן, יש להתפלל תחלה מנחה גדולה קודם הסעודה, דאף שלכתחלה עדיף להתפלל מנחה קטנה, מכל מקום כשהוצרכו לאכול סעודה גדולה יש להקדים התפלה. ואין מועיל שומר. [ילקו"י שובע שמחות ח"ב עמוד שמז].

קג לפי מנהגינו שעורכים את הפדיון בלילה, יש להקפיד להתפלל ערבית קודם הסעודה, משום שאסור להתחיל בסעודה חצי שעה קודם זמן קריאת שמע. [שובע שמחות עמוד שמח].

קד המנהג פשוט שאין אומרים ״שהשמחה במעונו״ בזימון של סעודת פדיון הבן. אבל אם בסעודה משתתף חתן בתוך שבעת ימי המשתה שלו, אף שאין הסעודה נערכת לכבודו אלא לכבוד הפדיון, אומרים בזימון ״שהשמחה במעונו״. [שובע שמחות שם עמ׳ שמט].

קה יש שאין אומרים וידוי ונפילת אפים במנחה ביום שעושים פדיון בבית הכנסת, דהיינו שאבי הבן מתפלל מנחה בבית הכנסת, ומיד לאחר התפלה מקיימים את פדיון הבן. ויש אומרים שצריך לומר תחנון, אפילו אם עורכים את הפדיון סמוך למנחה ממש. וכן נראה. אך על כל פנים אין לעשות מזה מחלוקת, ואם יש בצבור כאלה שרוצים להמנע מאמירת וידוי ותחנונים בתפלת מנחה הסמוכה לפדיון, ימנעו מלומר וידוי, ומי שירצה להחמיר על עצמו יוכל לומר אחר התפלה וידוי ותחנונים לבדו, ויאמר י״ג מדות בניגון כקורא בתורה. שכבר ביארנו במק״א דהיכא שהצבור לא אמר וידוי, רשאי היחיד להחמיר על עצמו ולומר וידוי לבדו, בלי שהדבר יגרום למחלוקת. [ילקו״י שובע שמחות ח״ב עמוד שנ].

קו אם עורכים את סעודת פדיון הבן בסוכות, חייבים הסועדים פת לאכול בסוכה, שדוקא בסעודת חתן תוך שבעת ימי המשתה הקילו לאכול בבית [כשמקום הסוכה צר מלהכיל את האורחים] אבל בסעודת מילה ופדיון לא הקילו בזה. [ילקו״י שובע שמחות ב׳ עמו׳ שנא].

סימן שט - בכור בהמה בזמן הזה

א בכור בזמן הזה אין בו היתר אלא על ידי מום, ואפילו אם ירצו הבעלים או הכהן לכנסו לכיפה עד שימות מעצמו, אינם רשאים, אלא צריך הכהן לגדלו עד שיפול בו מום.

ב בכור שנצרמה אזנו, הרי נעשה בעל מום, שיכולים לשחטו. וכיצד היא צרימת האוזן, שנפגמה בחסרון מן התנוך, ולא העור שבשפת האוזן, בין שנפגמה בידי אדם בין בידי שמים. ולכן אם צרמו את העור בלבד, דהיינו האליה הרכה, אין זה מום. והצרימה שנחשבת למום היא בראש הסחוס שבמשמוש היד מרגישים קושי, בין שנפגמה האוזן בין שנסדקה בלי חסרון. להוציא האליה הרכה של האוזן, שהיא העור שבשפת האוזן. [יביע אומר חלק י׳ חיו״ד סימן נח אות כ, דף שפ סוף טור ב].

סימן שכ - הלכות פדיון בהמה בכורה

א בהמה שעדיין לא ביכרה, או שלקח אותה מן הגוי, וספק יש בדבר, שמא לא ביכרה, צריך למכור אותה או חלק ממנה לגוי, כדי להפקיע מן הולד אשר תלד קדושת בכורה, שנאמר קדש לי כל בכור פטר כל רחם "בבני ישראל" באדם ובבהמה, ולא בעכו"ם. והמכירה צריכה להיות על פי הדין, בכסף ובמשיכה לרשות הגוי. וטוב ונכון שיעשה המכירה על פי עצת תלמיד חכם הבקי בהלכה. ואם לא מכר את הבהמה וילדה זכר, הרי הוא קדוש בקדושת בכורה, ואסור לשחוט אותו ולאכול ממנו, שהוא כשוחט קדשים בחוץ, שיש בו איסור כרת, עד שיפול בבכור מום מעצמו. [הליכות עולם חלק ה' עמוד רפז].

סימן שכא - הלכות פטר חמור

א בכור בהמה טמאה נוהג בכל מקום ובכל זמן. ואינו נוהג אלא בחמורים. וזהו מצותו, שכל ישראל שיש לו חמורה שביכרה פודהו בשה מן הכשבים או מן העזים, בין זכר בין נקבה, ובין שלם בין בעל מום, בין גדול בין קטן, ויתננו לכהן. ומאימתי חייב לפדותו, משיולד עד שימות, אלא שמצוה לפדותו מיד, שלא להשהות המצוה. ולאחר שיפדנו הוא חולין גמורים, ומותר בגיזה ועבודה כשאר חולין. והכהן יעשה גם כן בשה כמו בשאר חולין. [שלחן ערוך יורה דעה סימן שכא סעיף א].

ב אם אין לו שה לפדותו, פודהו בשווייו. ונותן דמיו לכהן. לא אמרה תורה להחמיר עליו אלא להקל עליו, שאם היה לו פטר חמור ששוה עשרה סלעים, יש לו לפדותו בשה שוה דינר. במה דברים אמורים כשהיו דמי פטר חמור מג' זוזין ומעלה, אבל אם היו דמיו פחות מג' זוזין, אין פודין אותו אלא בשה או בג' זוזין. ועין יפה לא יפחות מסלע. ועין רעה בחצי סלע, ובינונית בג' זוזים. [שם סעיף ה].

ג בענין מצות פטר חמור, המקיים מצוה זו לא יברך שהחיינו, אלא ילבש בגד חדש ויברך "שהחיינו" לפוטרו, ויפטור גם את המצוה מברכת שהחיינו. [יבי"א ח"י יו"ד סי' לא עמ' רמו].

הלכות חלה

בדין יישוב ארץ ישראל

א אסור לרדת מארץ ישראל לחוץ לארץ אפילו כדי להצטרף להוריו הדרים בחוץ לארץ. אולם מותר לרדת לחוץ לארץ לקבל פני הוריו ולחזור לארץ ישראל, וכן לבקר בקברי הצדיקים הקבורים שם, אבל אין לצאת לחוץ לארץ לשם טיול בלבד, אפילו על מנת לחזור. [יחוה דעת ח״ג סי׳ סט עמוד רכא. וח״ה סימן נז. ושם אם מצות יישוב ארץ ישראל בזמן הזה מן התורה או מדרבנן, ובדין לצאת לחו״ל לצורך פרנסה ולימוד תורה].

ב מותר לעיתונאים לצאת למצרים לדווח על מגעי השלום עם הערבים, ואין בזה איסור משום יציאה למצרים. [יחוה דעת חלק ג׳ סימן פא עמוד ערה].

סימן שכב - הלכות חלה - חלת ארץ ישראל וחלת חו״ל

א נאמר בתורה והיה באכלכם מלחם הארץ תרימו תרומה לה׳, ראשית עריסותיכם, חלה תרימו תרומה. ולפיכך מצות עשה להפריש חלה מן העיסה, וליתנה לכהן. [ובזמנינו שורפין את החלה, כאשר יבואר]. [אוצר דינים לאשה ולבת עמוד תרכט]

ב יש אומרים שמצות חלה אינה מצוה חיובית על האדם, אלא הרי היא מצוה קיומית, שאם רוצה לאכול מעיסתו מצוה עליו להפריש חלה, ולתקן את עיסתו בהפרשת חלה. ויש אומרים שהיא מצוה חיובית על האדם. [אוצר דינים לאשה ולבת עמוד תרכט]

ג לא חייבה התורה להפריש חלה אלא בארץ ישראל בלבד, שנאמר, והיה באכלכם מלחם הארץ. [ראה להלן סעיף ו׳]. וגם בארץ ישראל אין החיוב מן התורה אלא בזמן שכל ישראל שם, שנאמר בבואכם בביאת כולכם, ולא ביאת מקצתכם. לפיכך חלה בזמן הזה בארץ ישראל [שאין רוב היהודים נמצאים בארץ ישראל], אינה אלא מדרבנן, ובכל ספק בזמן הזה אזלינן לקולא. [אוצר דינים לאשה ולבת עמוד תרל]

ד אפילו לאחר ההפרשה וקריאת שם, אין החלה אלא מדרבנן. וגם בזה במקום ספק אמרינן ספק דרבנן לקולא. [אוצר דינים לאשה ולבת עמוד תרלא]

ה יש מי שאומר שאשה שנסתפקה אם הפרישה חלה או לא, יש לילך בזה להקל, ככל ספק דרבנן דנקטינן לקולא, ואף שהעיסה בחזקת איסור, וגם חשיבא כדבר שיש לו מתירין, שיכול להתירה על ידי הפרשה [בלי ברכה], אפילו הכי אזלינן בזה להקל. וטוב להחמיר ולהפריש בלא ברכה. [אוצר דינים לאשה ולבת עמוד תרלא]

ו מפרישין חלה בחוץ לארץ [בכל הארצות] מדברי סופרים, כדי שלא תשתכח תורת חלה מישראל. ומברכים על הפרשת חלה כמו שמברכים בארץ ישראל. [אוצר דינים שם עמוד תרלג]

ז מה שנאמר בתורה ראשית עריסותיכם, מדין תורה אין לזה שיעור, ואפילו אם הפריש כל שהוא, פטר את העיסה. רק שלא יעשה כל עיסתו חלה, אלא ישייר ממנה מעט. אבל מדברי סופרים מפרישין כמות של חלק אחד מעשרים וארבעה בעיסה. ומאפייה העושה למכור מפרישין חלה בכמות של חלק אחד מארבעים ושמונה בעיסה. ואולם בזמן הזה שהחלה אסורה באכילה לכהנים מפני הטומאה, והחלה בלאו הכי נשרפת, נוטלים חלה כל שהוא, ואין צריך להחמיר ליטול אחד ממ״ח בעיסה. וכן כיום אין מפרישין ב׳ חלות, אלא די בחלה אחת שאותה שורפין באש. [ונכון להחמיר להפריש פעם אחת בשנה שיעור חלה אחד מכ״ד כדעת האר״י ז״ל. בן איש חי]. ויש מהאשכנזים שנוהגים להפריש שיעור כזית. [אוצר דינים לאשה ולבת מהדורה שניה, שנת תשס״ה עמ׳ תרלג]

ח אחר ההפרשה שורפין את החלה באש, ולכתחלה אין לזרוק את החלה לאשפה ולזלזל בקדושת חלה. [ראה להלן סימן שכח סעיף ז׳]. ויש אומרים שלא ישרפו את החלה עם היסק התנור, אלא ישרפו החלה בפני עצמה, כדי שלא ליהנות ממנה. ולכן נוהגים להשליך את החלה לתנור קודם שאופים בה. ויש מתירין, ונוהגים להקל בזה. [אוצר דינים שם עמוד תרלו]

ט אולם אם אי אפשר לשרוף את החלה שהפרישו, מכל סיבה שהיא, יש לעטוף אותה בנייר היטב, ולזורקה לאשפה. וכן לאחר ששרף את החלה מותר לו לזורקה לאשפה, כיון שכבר נעשתה מצוותה, ואין בזה משום זלזול במצוה. [אוצר דינים לאשה תשס״ה עמוד תרלו]

י אשה שהפרישה חלה ולא הספיקה לשורפה, והחלה נאבדה, או שתינוק או עוף אכלה, אינה צריכה להפריש חלה אחרת, שכבר נתקיימה המצוה והעיסה נפטרה בעצם ההפרשה. [אוצר דינים לאשה ולבת מהדורת תשס״ה, עמוד תרלז]

יא מותר לשרוף בלילה את החלה הניטלת מן העיסה, שבזמן הזה היא חלה טמאה, ודינה כתרומה טמאה, שמותר לשרוף החלה בלילה, ואין

צורך להדר לשורפה ביום דוקא. ואין דינה כדין קדשים שאין שריפתם נוהגת בלילה אלא ביום. [יבי"א ח"י חיו"ד סי' מה עמו' רצד].

סימן שכג - אם חלה נאכלת, ודין תערובת חלה

א בזמן שהיו דיני טומאה וטהרה, והיו הכהנים טהורים, היו נותנים להם לאכול את החלה, והיו אוכלים אותה בטהרה, בין זכרים ובין נקבות. אך כיום שאין נוהגים דיני טומאה וטהרה, וכולנו טמאי מתים, אסור לכהנים לאכול את החלה שהופרשה. וגם החלה שהפרישו אותה מן העיסה, היא טמאה, עקב המגע הידני של העוסקים בעיסה, והם עצמם הרי הם טמאי מתים. ולכן החלה בימינו אינה ניתנת לכהנים, אלא שורפים אותה. [אוצר דינים לאשה ולבת מהדורת תשס"ה, עמוד תרלז]

ב חלה שהופרשה מהעיסה, ונתערבה שוב בעיסה קודם שהספיקו לשורפה, אם יש בעיסה אחד ומאה כנגד החלה, הרי היא מתבטלת והעיסה מותרת באכילה וחוזר להפריש שוב. ואם אין בעיסה שיעור ק"א כדי לבטלה, ילך לחכם ויתיר לו את נדר ההפרשה. ואע"פ שבשעת ההפרשה בירך, והרי החכם עוקר את הנדר מעיקרו, אפילו הכי אין בזה חשש ברכה לבטלה. אולם כשחוזר להפריש חלה אחרת, אין צריך לחזור ולברך. ואין חילוק בין אם נתערבה באותה עיסה, לבין אם נתערבה בעיסה אחרת. [שם עמוד תרלח]

ג אם הפרישו חלה בערב שבת, והחלה שהפרישו אותה נפלה לתבשיל בשבת, מותר לחכם להפר את הנדר בשבת, דהוי כנדרים שמפירים אותם לצורך השבת. [שם עמוד תרמ]

סימן שכד - שיעור חיוב חלה ומינים המצטרפים - ודין פת פטור שנתערבה בחיוב

א נאמר בתורה: "באכלכם מלחם הארץ", ואין קרוי לחם אלא הנעשה מחמשת מיני דגן שהם: חטים ושעורים, כוסמין [אין זו הכוסמת המצויה הקרויה כיום כוסמת], שבולת שועל, ושיפון. ולפיכך אין חיוב להפריש חלה אלא בעיסה העשויה מקמח של אחד מחמשת מיני דגן הנ"ל. [אוצר דינים לאשה ולבת מהדורת תשס"ה עמוד תרמ]

ב עיסה שנילושה מקמח אורז, דוחן, וכל מיני קטניות, אינה חייבת בחלה, אפילו אם אפו אותה בתנור. וכן עיסה העשויה מכל מיני קטניות, פטורה מהפרשת חלה. [עמ' תרמא]

ג עיסה שהיא מעורבת מקמח חטה וקמח אורז, אם יש בה טעם דגן חייבת בחלה אף על פי שרובה קמח אורז, כל שהיא בדרך אפייה. ואפילו אם אין שיעור חלה בקמח החיטים. אבל אם עירב שאר מיני קטניות שנילושו עם קמח חטה, אף שטעם החטה ניכר, מכל מקום אם אין רוב קמח חטה, אין העיסה חייבת בחלה. [אוצר דינים עמוד תרמא]

ד חמשת מיני תבואה מצטרפין לחייב בחלה, דהיינו עיסה שיש בה תערובת מקמח של מיני דגן שונים, ואין בקמח שיעור המחייב להפריש חלה רק בצירוף שאר המינים, כל המינים מצטרפים להשלמת שיעור חלה וחייבת בהפרשת חלה. במה דברים אמורים כשעירבן קמח, אבל אם לש כל אחד לבדו ואין בו כשיעור, ומדבקו למין אחר, אין מצטרפין אלא באופנים מסויימים. ואם עירב את כל העיסות עד שנעשו לעיסה אחת, חייבת בחלה בלא ברכה. ולכן אם עשה עיסה מחיטים, ועוד עיסה משעורים, ובכל עיסה אין שיעור החייב בחלה, ועירב את העיסות עד שנעשו גוף אחד של בצק, יפריש חלה בלי ברכה. [אוצר דינים לאשה ולבת עמוד תרמא]

שיעור חיוב הפרשת חלה

ו שיעור הקמח של העיסה שחייבת "בהפרשת חלה בברכה" הוא חמש מאות ועשרים דרהם, כמו שכתבו הרמב"ם ומרן השלחן ערוך. ושיעור הדרהם שלשה גרם, נמצא ששיעור הקמח של העיסה שחייבת "בהפרשת חלה בברכה" הוא אלף וחמש מאות וששים גרם. [1560 גרם], פחות מכן פטורה מן החלה. וממדת חסידות טוב להפריש חלה בלי ברכה משיעור קילו וחצי או קילו ומאתים, [דשמא הקמחים של ימינו קלים יותר]. [אוצר דינים לאשה ולבת מהד' תשס"ה עמ' תרמב. הליכות עולם ח"ה עמ' רנג, יחוה דעת ח"ד סי' נה].

ז אסור לעשות עיסתו פחות מכשיעור כדי להפקיע מעצמו חיוב חלה. ודוקא במתכוין להפקיע עצמו מהחיוב, אבל אם אין לו אלא עיסה קטנה, או שלש עיסה קטנה בערב פסח כדי שלא תחמיץ, אין בזה איסור שמפקיע עצמו מהמצוה. [אוצר דינים לאשה ולבת עמוד תרמה. ועיין ביבי"א ח"י בהערות לרב פעלים חיו"ד סי' ה דף שיג: בענין הפקעת עצמו ממצוה של תורה, אם יש בזה איסור].

סימן שכה-ו - דין ב' עיסות שאין בהם שיעור

א אם לשו עיסה ואין בה כדי שיעור חיוב חלה, ואחר כך לשו עוד עיסה וגם בה אין שיעור המחייב הפרשת חלה, והבעלים מקפידים שהעיסות לא יתערבו זו בזו, [וכגון בשני סוגי בצקים שהאחד מלוח והשני מתוק, או בשתי עיסות השייכות לשתי נשים], אין העיסות מצטרפות, ופטור מהפרשת חלה. אבל אם אין בעלי העיסה מקפידים בזה, והעיסות נוגעות זו בזו עד שנדבקות מעט [בשיעור שכאשר יפרידו אותן תולשות בצק אחת מהשניה] מצטרפות, באופן שהן עיסות ממין הראוי לצרף כמבואר לעיל. ואם אין העיסות נדבקות זו בזו אין נגיעה לבד מחייבת בחלה. [אוצר דינים לאשה ולבת מהדורת תשס"ה עמוד תרמו]

ב אם לשו עיסות קטנות שאין בכל אחת שיעור חלה, או שלשו עיסה שיעור חלה ולא הפרישו חלה בעודה עיסה, ועברו ואפו קודם הפרשת חלה, אם נתן את הלחמים בתוך סל, הסל מצרפן לחיוב חלה. והוא שלא יצא ככר שלם, או עוגה שלימה מחוץ לדופני הסל. אבל אם נתן את הלחמים אחר האפייה על גבי קרקע, או על גבי מגש שאין לו דפנות, או טבלא שאין לה לבזבז [שוליים גבוהים קצת] מסביב, ואין בכל לחם בפני עצמו שיעור חלה, אינן מצטרפים. ואם לאחר שהוציא את הפת מהתנור הניח את הפת על לוח או על הקרקע, או בכל דבר שאין לו תוך, ולאחר מכן הניח אותו בסל, עם כל זה הסל מצרפן, ואין צורך ליתן הפת מהתנור לסל באופן ישיר. [יביע אומר חלק י' חיו"ד סימן נח דף שפא טור א. ושם דחה סברת החינוך שאם כאשר הוציא הפת מן התנור הניח על קרקע, ורק אחר כך נתנה לתוך סל פטורה מחלה, שמדברי הרמב"ם הרא"ש והשלחן ערוך מבואר לא כן, וכיון שהעידו שכן המנהג, אין לחוש לספק ברכות]. ובמקום שהסל מצרפן אין צריך שהפת יגעו זו בזו. ויש שהחמירו שגם בסל צריך שהעיסות יגעו זו בזו. [אוצר דינים לאשה ולבת עמוד תרמו]

ג אם יש בכל עיסה כשיעור ורוצה להפריש מזו על זו, בזה אין צריך לא צירוף כלי ולא נגיעה, אלא כיון ששתיהן לפניו מפרישין מזו על זו. [אוצר דינים לאשה ולבת עמוד תרמח]

ד גם אם שתי העיסות עשויות מב' טעמים שונים, וכגון עיסה אחת מלוחה והשניה מתוקה, ומקפיד עליהם שלא יתערבו זו בזו, מכל מקום כל שיש בכל עיסה שיעור המחייב להפריש חלה, הרי הוא מפריש מאחת על חבירתה, ואפילו אינן נוגעות זו בזו, ובתנאי שהן מן המוקף. וטוב שיקרב את העיסות שיגעו זו בזו, או שיצרפן על ידי סל. [אוצר דינים לאשה ולבת מהדורת תשס"ה עמוד תרמח]

ה אם כיסה את העיסות או את ככרות הלחם [שאין בכל אחת שיעור הפרשת חלה] במפה, הרי זה מועיל לצרפן לשיעור חלה. ויש אומרים שיש לכסות את העיסות או הלחמים גם מלמטה במפה, והעיקר כדעה ראשונה, אך

במקום שאפשר בנקל להחמיר ולהניח מפה גם מלמטה, טוב ונכון לנהוג כן. [אוצר דינים לאשה ולבת עמוד תרמח]

ו האופים לחמים או עוגות ומניחים אותם בפריזר, ואופים אותם בתבניות נפרדות, ובכל תבנית אין שיעור של חיוב חלה, יש אומרים שאין המקרר מצרף אותם לשיעור חיוב חלה, [ובפרט בעוגות שיש ספק אם חייבות בחלה או לא]. וכן אם הניחו את הלחמים בתבנית בתוך תנור שבזמנינו, או בתוך ארונות סגורים, יש אומרים שאינן מצטרפים לשיעור חלה על ידי התנור או הארון. ויש חולקים. ולכן כשבא להפריש מהם חלה יצרף את העוגות על ידי סל או מפה, ויפריש מהם חלה לכולי עלמא. [אוצר דינים לאשה ולבת עמוד תרמט]

ז מאפיה שאופים בה עוגות מעיסות שיש בהם פחות משיעור חלה, ואינם מפרישין מהם חלה, ואחר כך מניחים את העוגות כשהם גלויים בתוך מכונית, אינם מצטרפים לחייבם בחלה. [אוצר דינים לאשה ולבת עמוד תרמט]

ח וכן המאחסן עוגות בתא הקפאה אחד, אם כל אחת מפרוסות העוגה בתוך שקית נפרדת יש אומרים שאין הן מצטרפות לשיעור להתחייב בחלה, ולכן ינהג כבסעיף ו'. [אוצר דינים לאשה ולבת עמוד תרנ]

ט שתי עיסות ממין אחד, ואחת מהן נילושה מקמח של שנה זו והשניה מקמח של השנה שעברה, ואין בכל אחת מהן כשיעור חלה, אינן מצטרפות יחד להתחייב בחלה. ואפילו אם יש בכל עיסה שיעור המחייב להפריש חלה, אין מפרישין מעיסה זו על עיסה זו, שאין תורמים מן החדש על הישן ולהיפך. [אוצר דינים לאשה ולבת עמוד תרנ]

סימן שכו - עירוב עיסות

א כבר נתבאר דשתי עיסות ממין אחד שאין בכל אחת מהן כשיעור חלה, והם של ב' אנשים שאינם שותפים, אינן מצטרפות לחיוב חלה אפילו אם נוגעות אחת בשניה, כיון שסתם בני אדם מקפידים שלא יתערבו עיסותיהם. ואם ידוע שאינם מקפידים על עירוב העיסות, הרי אלו מצטרפות. [אוצר דינים לאשה ולבת עמוד תרנא]

ב מה שנהגו הנשים בזמנינו ללוש עיסה גדולה בערב שבת, ומפרישין ממנה חלה, אף על פי שאחר כך מחלקים את העיסה לחתיכות קטנות כדי לעשות כמה לחמים עבור "לחם משנה", יש להם על מה לסמוך, ויכולים שפיר לברך על הפרשת החלה ואין בזה חשש. [שם]

ג עיסה שיש בה שיעור כדי הפרשת חלה, וברצון האשה לחלק את העיסה בעודה בצק ולעשות חלק אחד בבצק מתוק, וחלק שני לעשותו עם תבלינים חריפים, עיסה זו פטורה מהפרשת חלה, דעיסה העשויה ליחלק לטעמים שונים פטורה מחלה. ומכל מקום נכון לחוש לדעת ר״ת ולהפריש חלה כל שהוא בלי ברכה. [אוצר דינים לאשה ולבת עמוד תרנב]

הפרשת חלה ממצה

א אין לשין לפסח עיסה גדולה משיעור חלה, שהיא מ״ג ביצים וחומש ביצה בינונית, תק״כ דרהם, שהוא 1.560 גרם, ואפילו במקום שיש הרבה עוזרים ומסייעים, אין להקל בזה, וכמו שאמרו בפסחים (מח.), ״קבא מלוגנאה לפיסחא, וכן לחלה״ [והיינו כשיעור תק״כ דרהם]. ולכן כאשר שני בני אדם לשו עיסה כל אחד מחצית המדה הנז׳, יקרבו את העיסות יחד בשעת הפרשת החלה, באופן שישקו זו בזו, וביחד יהיה שיעור בקמח של 1.560 גרם. ואם אי אפשר להפריש חלה בעודה עיסה מפני המהירות, יפרישו החלה אחר האפייה מיד, באופן שיתן כל המצות בסל אחד, והסל מצרפן לחלה. וזוהי הדרך היותר נכונה, אם חושש שמא העיסה תחמיץ. או שיתן את כל המצות במפה ויכסה המפה עליהם. ויש להקפיד כשיצרפם בכלי, שלא יצא אף אחד מהמצות למעלה מדופנות הכלי. ואם בשעת הלישה היה בעיסה שיעור הפרשת חלה, ובא להפריש חלה, אין צריך צירוף סל, אלא כל שהמצות נמצאות לפניו מן המוקף, מפריש מהם חלה. [ויש אומרים שבתנורים גדולים שלנו יש להקל ללוש עיסה יותר מכשיעור, וכן במאפיות גדולות, שהרי יש מקום בתנור גם לעיסה גדולה. ומכל מקום היכא דאפשר יש ליזהר לכתחלה ללוש עיסה פחות מכשיעור, וכנזכר, וכן המנהג ללוש כל עיסה כק״ג אחד. ובדיעבד אם לש יותר משיעור זה מותר]. [אוצר דינים לאשה ולבת עמוד תרנב]

ב לכתחלה גם באפיית מצות מן הראוי לכתחלה להפריש חלה מהעיסה עצמה, [באופן הנ״ל], ולא ימתינו עד אחר האפייה, שהרי נאמר בתורה ״ראשית עריסותיכם״ והיינו בשעה שהיא עיסה. אך אם אי אפשר להפריש חלה בעודה עיסה מחשש חימוץ, כבר נתבאר לעיל שיפריש חלה אחר האפייה. [שם עמוד תרנה]

ג כשאופים מצות לפסח, ואחר האפייה נותנים את המצות על לוח כדי לצננם, טוב שקצת מן המצות שיש בהם שיעור חלה יתנם תיכף בעת הוצאתם מהתנור לתוך סל, ושוב יניח את כל המצות אצלם ויכסה את כולם תחת מפה ויברך ברכת החלה על החיוב, ויכוין לפטור השאר. [אוצר דינים לאשה ולבת עמוד תרנו]

ד אם אפו מצות ובכל עיסה לא היה שיעור חלה, והניחם בתוך תיבה גדולה המחזקת יותר מארבעים סאה, יש אומרים שהכל מצטרף לשיעור חלה. ויש אומרים דיותר מארבעים סאה אינו בגדר כלי ואינו מצרף. [אוצר דינים לאשה ולבת עמוד תרנו]

ה אם אפו מצה מעיסה שהיה בה כשיעור חלה, ושכחו להפריש חלה בעודה עיסה, יפרישו לאחר האפייה, ובזה אין צורך בצירוף סל, וכן אין צורך שהמצות יגעו אחת בשניה, בין שהן מונחות בסל ובין שהן מונחות בבית, כי הבית מצרפן, ודוקא שהמצות מונחות בלי כלים, אבל אם המצות מונחות בכלים, כגון בתיבות וקופסאות, צריך לקרב את הכלים זה לזה כשהם פתוחים והמצות נראות מלמעלה. [שם עמוד תרנז]

ו אם כבר ארזו את המצות בנייר וסגרו הנייר, ובכל חבילה אין שיעור חלה, וקשה לפתוח את כל החבילות כדי להפריש חלה, אפשר להפריש חלה כשהמצות נמצאות בסל גדול, כשהחבילות נוגעות זו בזו, שהסל מצרפן. ועל כל פנים טוב לפתוח את כל החבילות למעלה. [אוצר דינים לאשה ולבת עמוד תרנז]

ז אם נתן את המצות אחר הרדייה מן התנור על גבי טבלא שאין לה שפה, אין המצות מצטרפות בזה כדי להפריש חלה. אך אם אחר כך חזר ונתנם לתוך סל לצרפם, חייב להפריש חלה בברכה. ואם המצות נתונות בחבילות של קרטון או נייר, ובכל חבילה בפני עצמה אין שיעור חלה [1560 גרם], ונתנו אותם בסל גדול, והחבילות נוגעות זו בזו, כבר נתבאר לעיל שהסל מצרפם, ועל כל פנים טוב לפתוח את כל החבילות למעלה.[שם]

ח יש נוהגים שכל מי שקונה מצות מפריש חלה בביתו, והנכון הוא שהקונה יכוין בפירוש שלא לפטור בחלה אלא רק את מה שלפניו. [אוצר דינים לאשה ולבת עמוד תרסא]

ט כשמפרישים חלה מן המצות, יש אומרים שמצוה להפריש חלה ממצה יפה ואפויה היטב. אך לדינא נראה שאין צריך להפריש בדוקא מן היפה, ואם יש לו מצה שלא נאפתה היטב, יכול להפריש ממנה. אולם אין להפריש ממצה שרופה לגמרי שאינה נאכלת לרוב בני אדם, כיון שהיא לא נקראת פת ולא מתחייבת בחלה. [אוצר דינים לאשה ולבת עמוד תרסא]

י מי ששכח להפריש חלה ממצות שמורות שלו מערב פסח, ונזכר בליל פסח, אם הוא בחוץ לארץ אוכל והולך ואחר החג מפריש. ואם הוא בארץ ישראל, יקח מצות משכנו, או שיקח מצה שמורה של מכונה. וכן הדין גבי כזית לחם בליל א' דסוכות. אולם אם אין לו שום אפשרות לקחת מצות מאחרים, ואין לו מצות שמורות של מכונה, יש אומרים שמותר להפריש חלה בליל יום טוב, כדי לקיים מצות אכילת מצה בליל פסח. [דבלאו הכי יש מתירים להפריש חלה ביום טוב שלא חל בשבת כשאין לו לחם אחר לאכול]. ויש

אומרים שיתן מצה אחת לצורכו של קטן בן י״ב שנה, ואותו קטן יפריש בשביל עצמו וגם עבור שאר כל המצות. [אוצר דינים לאשה ולבת עמוד תרסב]

יא אשה שהדליקה נרות וקיבלה עליה שבת [ולדעת מרן הש״ע היינו שקיבלה עליה את השבת בפירוש, שהרי לדעתו אין קבלת שבת תלויה בהדלקת הנרות], ושוב נזכרה ששכחה להפריש חלה, או לעשר פירות וירקות, ולהתפלל מנחה של ערב שבת, וטרם שקעה השמש, רשאית להפריש חלה ולעשר פירות וירקות, ולהתפלל מנחה של ערב שבת, [אוצר דינים שם עמוד תרסג]

יב מי שאפה מצות גם לאחרים, ובליל פסח אחר צאת הכוכבים נזכר ששכח להפריש מכל המצות חלה, ואין לו שום אפשרות להודיע לכל אלה שקנו אצלו מצות שלא לאכול ממצות אלו אחר שלא הפרישו מהם חלה, וגם בעת שקנו את המצות סמכו עליו לכל עניני הכשרות של המצות, יש להתיר לו בדיעבד להפריש חלה ביום טוב על כל המצות שאפה, דאף שאין כל המצות מצויות אצלו ונמצא מפריש שלא מן המוקף, בדיעבד יש להקל בזה, כדי להצילם מאכילת מצת מצוה שלא הופרש ממנה חלה. [אוצר דינים עמוד תרסג]

יג אף על פי שבשאר ימות השנה מצות הפרשת החלה מוטלת בעיקר על האשה, מכל מקום הפרשת חלה ממצות לפסח נהגו שהבעל הוא המפריש חלה ולא האשה, כיון שיש בזה פרטי דינים, ובפרט כשמפריש אחר האפייה. [אוצר דינים לאשה ולבת עמוד תרסה]

סימן שכז - מתי חל חיוב הפרשת חלה על העיסה

א המפריש חלתו קמח אינה חלה, וחייב לחזור ולהפריש. ודוקא באומר שיחול עליה שם חלה בעודו קמח, אבל המפריש קמח ואומר כשתיעשה עיסה יחול עליה שם חלה, דבריו קיימים. [אוצר דינים לאשה ולבת עמוד תרסו]

ב לכתחלה טוב להמתין מלהפריש חלה עד לאחר גמר הלישה, כשהעיסה תיעשה גוף אחד, ולא יפריש קודם. [אוצר דינים לאשה ולבת עמוד תרסו]

ג לכתחלה יש להפריש את החלה לאחר גמר הלישה קודם האפייה, אולם אם שכחו ולא הפרישו חלה מהעיסה וכבר אפו את הלחם, מפרישין מן הפת לאחר האפייה, שנאמר, באכלכם מ״לחם״ הארץ. ויכניס את כל הלחמים לתוך סל, או כלי עם דפנות מעל לגובה המוכנס לתוכו, או יכסם במפה, ויפריש עם ברכה. ואם בשעת הלישה היה בעיסה שיעור הפרשת חלה, אין צריך צירוף סל. [כמבואר לעיל עמוד תתטו סעיף ב׳].

ד משגיח כשרות העובד במאפייה, ומפריש חלה, יכול גם לברך על הפרשת החלה, שבודאי בעל הבית נותן לו רשות לכך. ואם המשגיח יוצא ונכנס בתדירות, ואי אפשר שיהיה שם בכל לישה ואפייה, יצוה לפועלים [יהודים] להפריש מכל עיסה ועיסה ולהניח בצד, וכשיחזור יקח כל מה שהפרישו וישרוף. ויש שיעצו שהמשגיח יפריש חלה מהעיסה הראשונה שלשו בבוקר, [כשיעור חיוב הפרשת חלה], ויאמר הרי זו חלה על העיסה ועל השאור ועל הקמח שנשתייר, ולכשתעשה כולה עיסה אחת תתקדש זו שבידי לשם חלה. או שמתנה שתחול החלה אף על הקמח שיתערב אחר כך בשעת עריכה. וצריך ליזהר שלא לשרוף החלה עד אחר כל העריכה. [ויש שיעצו שהמשגיח יאמר בכל הפרשת חלה: הריני מפריש חלה זו על כל מה שיש כאן, ועל כל מה שכבר נילוש ונאפה אצל זה הנחתום, ולא הפרישו ממנו חלה, בין על מה שעדיין בעין, בכל מקום שהוא, בין על כל מה שכבר נאכל]. [שם]

ה משגיח כשרות העובד בהשגחה במאפיית לחם, ומפריש חלה מכמה עיסות, לכתחלה לא יפסיק בדיבור שאינו מצורך הענין, כדי שברכתו תחול על כל ההפרשות שעושה, ואם סח בדברים בטלים שלא לצורך ההפרשה, בין ההפרשות, משום ספק ברכות אינו חוזר לברך. אולם אם עשה הפסק גדול, וכגון שסיים את משמרת הבוקר, ושב לביתו, ושוב בא אחר הצהרים להמשיך בעבודתו, צריך לחזור ולברך על ההפרשה. [אוצר דינים לאשה ולבת עמ' תרסז]

סימן שכח - דין ברכת החלה ומי ראוי להפרישה

א יש נשים שנוהגות לתת כמה פרוטות לצדקה קודם הפרשת חלה, וקודם הדלקת הנר בערב שבת, וקודם טבילת מצוה, וסימנם חנ"ה, חלה נדה הדלקת הנר. [שם תרסט]

ב לפני שמפרישים חלה מברכים: "ברוך אתה ה' אלוקינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו להפריש חלה תרומה". [אוצר דינים לאשה ולבת עמוד תרסט]

ג אף על פי שברכות המצות מברכים מעומד, אפשר לברך ברכת החלה בין מיושב בין מעומד, מפני שהחלה באה להכשיר למאכל, ודמי לשחיטה. [אוצר דינים עמוד תרעג]

ד מי שאינו לבוש בבגדים כל גופו, אין לו לברך ולהפריש חלה, אף על פי שהוא יושב. אבל אשה מותרת, והוא שיהיו פניה של מטה טוחות בקרקע. [אוצר דינים לאשה עמוד תרעג]

ה הנמצא במקום מטונף שיש בו ריח רע, וכגון בבית האסורים וכדומה, ולש שם עיסה, ואין לו אפשרות לצאת למקום אחר, אין לו לברך על הפרשת החלה, שאין מברכים במקום מטונף. אולם רשאי לקיים את מצות ההפרשה, ולהפריש חלה על ידי שיקח משהו מהעיסה, ויאמר הרי זו חלה, אך לא יברך. [ואין הברכה מעכבת את ההפרשה]. [אוצר דינים עמ' תרעג]

ו מיד לאחר הברכה נוטלים כמות של כל שהוא מהעיסה, ומפרישה, ומנהגינו לומר: "הרי זו חלה". ומכל מקום אם הפריש חלה ולא קרא לה שם, הפרשתו מועילה. ובפרט היכא שבירך, דהברכה הויא כמו קריאת שם. וגם אם לא בירך מהני במחשבה. [שם עמ' תרעה]

ז לאחר ההפרשה נוטלים את החלק המופרש, ושורפים אותו באש, או על הגאז. ויש לפרסם הדבר שגם כיום לכתחלה מצוה לשרוף את החלה, ולא להסתפק בעטיפתה בנייר וזריקתה לפח אשפה. [אוצר דינים לאשה ולבת עמוד תרעו]

ח כבר ביארנו לעיל [סימן שכב סעיף ח] שלכתחלה טוב ליזהר שלא ליהנות מהשריפה בעקיפין, כגון להניח החלה תחת קדרה שהאש תחתיה דולקת, שהרי מוסיף אש לתבשיל שיתבשל מהר יותר. אולם עכשיו אין הכל נזהרין בזה, דלפי גודל התנור וגודל ההיסק של התנור לא חשיב הנאה כלל. ואם אין אפשרות לשרוף החלה, יש לכורכה בנייר ולהניחה באשפה. [אוצר דינים לאשה ולבת עמוד תרעז]

ט יש נוהגים שלאחר הפרשת החלה אומרים פרק כ"ה בתהלים, לדוד אליך ה' נפשי אשא, ופרק ל"ד בתהלים, לדוד בשנותו. [אוצר דינים לאשה ולבת עמוד תרעח]

י יש נוהגים ללוש עיסה בערב שבת כדי שיעור חלה, לעשות לחמים לבצוע עליהם בשבת, [ולקיים מצות הפרשת חלה], והוא מכבוד שבת ויום טוב. ואמנם בזמן הזה שיש חלות המיוחדות לשבת, רבים אין מקפידים לאפות פת בכל ערב שבת, ומכל מקום אם יש אפשרות לאפות פת בכל ערב שבת, כדי לקיים מצות חלה, טוב ונכון לנהוג כן גם בזמן הזה. [אוצר דינים לאשה עמוד תרעח]

יא מצות הפרשת חלה היא חיוב על בעל העיסה האופה, הן אם הוא האיש והן אם היא אשה. אלא כיון שהאשה מצויה יותר בבית, ועליה מוטלת מלאכת האפייה לבעלה, לפיכך לכתחלה הטילו מצוה זו על האשה והיא קודמת לבעלה לקיום מצוה זו, ועוד, מפני שאיבדה חלתו של עולם. [אוצר דינים לאשה ולבת עמוד תרעט]

יב גם אשה שאינה נוהגת לאפות פת בכל ערב שבת, תשתדל אחת בשנה לקיים מצות הפרשת חלה. ולכל הפחות בעשרת ימי תשובה, כדי להרבות זכויות בימים אלה. [שם תרפא]

יג אף על פי שאמרו שמצות חלה לכתחלה מוטלת על האשה, מכל מקום נכון שגם האיש ישתדל לפחות פעם אחת להפריש חלה בעצמו, ודבר בעתו מה טוב להפריש חלה בעשרת ימי תשובה, להוסיף זכות על זכויותיו קודם יום הכפורים. [אוצר דינים לאשה עמוד תרפא]

יד יש מי שאומר שאם קדם הבעל וחטף מאשתו מצות הפרשת חלה, ובירך והפריש את החלה, מחוייב לשלם לאשתו כדין החוטף מצוה מחבירו. ויש חולקים. וכן עיקר. [שם תרפא]

טו אין מפרישין חלה בלי רשות בעל העיסה. אבל האשה אינה צריכה לבקש רשות בעלה להפריש עיסה, אחר שהיא קודמת לו במצוה זו. והאשה יכולה למנות שליח להפריש חלה, שיש לה דין בעלים על העיסה. [אוצר דינים לאשה ולבת עמוד תרפב, ותרפו]

טז אם הבעלים מינו שליח להפריש חלה במקומם, מועיל בזה שליחות, אבל אין ממנים חרש שוטה וקטן וגוי לשליחות זו. ומכל מקום מצוה בו יותר מבשלוחו, ולכן היכא דאפשר טוב שהאשה תפריש חלה ולא תמנה את המשרתת שלה [הישראלית] להפריש חלה במקומה. [אוצר דינים מהדורת תשס״ה, עמוד תרפב]

יז יש אומרים שאם בעל העיסה מתעכב ויש חשש שהעיסה תתקלקל, מותר ליטול חלה בלי רשות בעל העיסה, דזכין לאדם שלא בפניו. וכן משרתת שבבית יכולה להפריש וליטול חלה בלי רשות בעל הבית, כיון שהיא רגילה לפעמים שבעלת הבית נותנת לה רשות. ויש חולקים ואומרים שאין למשרתת להפריש בלי רשות הבעלים, שהרי אפשר להפריש אחר אפייה. ועוד, דזכין לאדם שלא בפניו, אבל אין זכין מאדם שלא בפניו. ומדברי הראשונים משמע כסברא ראשונה, ומכל מקום הרוצה להסתלק מן הספק נכון לנהוג להפריש לאחר אפייה. [אוצר דינים עמוד תרפד]

יח קטן או קטנה שעברו והפרישו חלה, אם הבן הוא מעל לגיל י״ב שנה ויום אחד, והבת למעלה מי״א שנה ויום אחד, הפרשתם מועילה בדיעבד. אבל אם הפרישו קודם גיל זה אין הפרשתם מועילה אף בדיעבד. דחלה ותרומה דינן שוה בכל בתורה, [דהא תרומה קראה הכתוב], וכמו שאין הקטן יכול לתרום, כך אינו יכול להפריש חלה. ולפיכך אשה שיש לה בת קטנה פחות מי״ב שנה ויום אחד, ורוצה לחנכה למצות הפרשה, אין לה ליתן לה להפריש חלה, ואמנם קטן או קטנה שהגיעו לעונת נדרים אף שלא

הביא ב' שערות, אם תרם תרומתו תרומה, אך לכתחלה אינו יכול לתרום. [אוצר דינים לאשה ולבת מהדורת תשס"ה עמוד תרפה ותרצב]

יט אשה שאינה טהורה מפרישה חלה ומברכת, ואינה צריכה ליתן את מצות הפרשת חלה לבעלה. וכן נערה רווקה מפרישה חלה ומברכת. [אוצר דינים עמוד תרפו]

כ אשה המפרישה חלה פעם ראשונה בחייה, אין לה לברך "שהחיינו". וכן הדין בהפרשת תרומות ומעשרות. [אוצר דינים לאשה ולבת עמוד תרפו]

כא כשממנים שליח להפריש חלה, השליח הוא זה שמברך על הפרשת החלה, ולא המשלח. וכן נהגו כיום במאפיות הציבוריות, שהמשגיח על הכשרות הוא המברך על הפרשת חלה, או אחד הפועלים, שמאחר וקיבל רשות לכך, הוי כשליח. [שם תרפז]

סימן שכט - איזה פת חייבת בחלה

א נאמר בתורה (במדבר טו, יט): והיה באכלכם מלחם הארץ וגו'. ולמדו מכאן שאין חיוב חלה אלא בעיסה הראויה לבוא לידי לחם, העומדת לאפייה, שנאמר ואפו עשר נשים "לחמכם" בתנור אחד (פסחים לז:). [ובעוגה ראה סעיף טז]. אבל עיסה שבלילתה עבה, ומיועדת לטיגון בשמן, כסופגניות וכדומה, או מיועדת לבישול במים, כמו איטריות, מעיקר הדין פטורה מהפרשת חלה, וכן סופגנין, שהיא עיסה העשויה כמו ספוג, פטורה מן החלה. [אוצר דינים לאשה ולבת עמוד תרצב]

ב אין חיוב להפריש חלה אלא מעיסה העומדת לאפייה, אבל עיסה שבלילתה עבה, אך מיועדת לטיגון בשמן, כסופגניות וכדומה, או מיועדת לבישול במים, כמו איטריות, מעיקר הדין פטורה מהפרשת חלה. אולם יש אומרים שמאחר ועיסה זו בלילתה עבה, הרי היא חייבת בהפרשת חלה, ועל כן יש להחמיר ולהפריש חלה מעיסה זו בלא ברכה. ואם רוצים לאפות חלק מהעיסה מפרישין ממנה חלה בברכה. [אוצר דינים לאשה ולבת עמוד תרצג]

ג עיסה שבלילתה עבה ונילושה על מנת לאפות ממנה לחם, וחזר בו ורוצה לטגנה או לבשלה, חייבת בהפרשת חלה בברכה, כיון שכוונתו בשעה הלישה היא המחייבת בחלה. [אוצר דינים לאשה ולבת עמוד תרצד]

ד עיסה שבלילתה רכה ודלילה ונוזלית, כגון עיסה המיועדת לאפיית הבלינצ'ס והלחו"ח, וכאשר שופכים את העיסה לתוך המחבת ללא

משקה, היא מתפשטת ונאפית, יש אומרים שחובת הפרשת חלה ממנה תלוי בעובי המתקבל לאחר האפייה, אם המאפה שנאפה דק מאד, כגון הבלינצ'ס, וכן הבצק של הוופל, והלחו"ח, פטורה מהפרשת חלה. ואם המאפה הוא עבה כ- 8 מ"מ, כמו במינים מסויימים של הלחו"ח, חייבת בהפרשת חלה. וההפרשה תיעשה לאחר האפייה, ויקח את כל הלחוח שיש בהם שיעור הפרשת חלה [בקמח], וישימם בסל אחד או שיכסם במפה ויפריש חלה בברכה. ויש אומרים שהדבר תלוי אם העיסה בלילתה רכה והיא נוזלית כמים, ושופכים אותה על מחבת חם, ומיד היא מתפשטת ונאפית, פטורה מהפרשת חלה, וכגון הבלינצ'ס שזמן אפייתו על המחבת הוא כ- 30 שניות. אבל אם לוקחים עיסה דלילה זו, ואופים אותה בתנור או על המחבת, ומאפה זה זקוק לזמן אפייה, ואינו נאפה מיד, חייב בהפרשת חלה, וכגון עוגת טורט או הלחוח המצוי כיום ואת החלה יפריש לאחר האפייה. ואם הלחוח דק שמיד עם התפשטותו על המחבת הוא נאפה, דינו כדין הבלינצ'ס שפטור מהפרשת חלה. [שם תרצד]

ה עוגות הנקראות לאקאך, שבלילתן רכה מאד, יש להפריש מהם חלה לאחר האפייה, ויכניסו אותן לכלי שיש לו תוך כדי שיצטרפו לשיעור חלה, כיון שבכל עוגה בפני עצמה אין שיעור לחיוב חלה. ועיסת הכובאנה, יש להפריש ממנה חלה בלי ברכה. [שם עמו' תרצו]

ו אם לש את העיסה עם אחד משבעת משקין המכשירים לקבל טומאה, שבכללם : יין, דבש [דבורים], שמן, חלב, טל, ומים, העיסה חייבת בחלה בברכה. ולכן הלש עיסה בחלב בלבד אפילו בלא מים, כיון שהחלב הוא אחד משבעה משקים, חייב להפריש חלה בברכה. אבל אם לש העיסה במי ביצים או מיץ תפוחים וכיוצא בזה, בלי מים, יפריש חלה בלא ברכה. ולכתחלה יש ליזהר שלא ללוש עיסה בביצים בלבד בלא מים. ובדיעבד אם לשו עיסה עם ביצים ואין בה מים כלל, מפרישין ממנה חלה בלי ברכה. [אוצר דינים עמ' תרצו]

ז לכתחלה אין ללוש עיסה עם מי פירות שאינם משבעה משקין המכשירים לקבל טומאה, כגון מיץ תפוזים בלא מים, וכדומה. אך בדיעבד עיסה שנילושה עם מי ביצים בלבד בלא מים, או עם מי פירות שאינם מז' משקין, כמו תפוזים וכדומה, בלא מים כלל, ויש בה שיעור המחייב הפרשת חלה, יפריש חלה בלי ברכה. או שיעשו עיסה פחות מכשיעור. וטוב שיערב מעט מים בעיסה, כדי שתתחייב בחלה. [והטעם שאין ללוש עיסה עם מי פירות, הוא משום שאסור לשרוף חלה טהורה, ולאוכלה גם אי אפשר, כי אנו בחזקת טמאי מתים, וטמא אסור לו לאכול תרומה. ולכן לכתחלה יש לערב אחד משבעת המשקין הנ"ל בעיסה, כדי שיוכל להפריש חלה בברכה ולשרוף אותה]. [אוצר דינים לאשה ולבת עמוד תרצו]

ח לפיכך הלש עיסה עם חלב, בלא מים, חייב להפריש חלה בברכה. אלא שיש לעשות סימן שלא יבואו לאוכלה עם בשר. ויעשה סימן לאפותה בצורה משולשת, שידעו הכל שיש גבינה במאפה זה. ויש אומרים שכל זה

באופה לעצמו אבל למכירה אין להתיר על ידי סימן והיכר, מפני האורחים הבאים ממקום אחר. ומכל מקום בדבר שכבר דשו בו רבים במקומות רבים, כמו בבורקס, אין לאסור לעשותם עם גבינה. וכן אם נותן בעיסה סוכר או דבש באופן שהמתיקות ניכרת במאפה, אפשר להקל ללוש עם גבינה, כיון שאין דרך לאכול עוגה עם בשר. [אוצר דינים לאשה מהדו' תשס"ה עמוד תשה]

ט הלש עיסה לעוגה עם מים ותערובת דבש, לכולי עלמא חייב להפריש חלה בברכה, כשיש בה שיעור חלה. ובתנאי שהוא אופה אותה מעשה אופה, מה שאין כן אם מטגן את העיסה בדבש, או בשמן כמו סופגניות, שאז פטורה מן החלה, וכמבואר לעיל סעיף ב'. גם בזה מפרישין חלה בלי ברכה. [אוצר דינים לאשה ולבת עמוד תשה]

סימן של - דין עיסת עכו"ם ושותפין והפקר

א עיסת גוי פטורה מחלה, אפילו לש אותה פועל ישראל. שהרי נאמר בתורה: ראשית עריסותכם, ולמדו חכמים עיסתכם ולא עיסת גוי. ואם הפרישו ממנה חלה, אין לה קדושת חלה, ומותר באכילה לזרים, כיון שהעיסה לא נתחייבה בחלה. [שם עמוד תשו]

ב עובד כוכבים שהפריש חלה מעיסה של ישראל, לא עשה ולא כלום, וחלה זו מותרת באכילה לזרים. וצריך לחזור ולהפריש חלה מהעיסה. [אוצר דינים לאשה עמוד תשז]

ג עיסת ישראל שלש אותה הגוי, חייבת בחלה, שאין הדבר תלוי במי שלש את העיסה, אלא בבעלים של העיסה. ולכן הנותנים קמח שיש בו שיעור חלה לגוי לעשות להם ממנו עיסה, חייבים להפריש חלה. [אוצר דינים לאשה ולבת עמוד תשז]

ד ישראל שנתן לגוי קמח כדי שיאפה פת בשביל הישראל, והגוי עירב בעיסה קמח משלו, אם היה שיעור חלה בקמח של הישראל, חייב בהפרשת חלה. [אוצר דינים עמ' תשז]

ה אם הגוי נתן עיסה במתנה לישראל, אם עד שלא גלגלה נתנה לו, חייבת בחלה, ואם לאחר שגלגלה נתנה לו במתנה, פטורה, כיון שבשעה שבאה לידי חיוב היתה ביד הגוי. [אוצר דינים לאשה ולבת עמוד תשז]

ו עיסה השייכת לשותפין, חייבת בחלה. אבל שתי עיסות של שני בני אדם שאינם שותפין, ואין בכל אחת שיעור המחייב הפרשת חלה, אף שעירבו

את שתיהן ויש בעיסה שיעור חלה, עיסה זו פטורה מחלה. ואם ידוע שאינם מקפידים על עירוב העיסות, הרי אלו מצטרפות, והעיסה חייבת בחלה. [אוצר דינים לאשה ולבת עמוד תשז]

ז העושה עיסה לבהמה ולחיה, פטור מלהפריש חלה. ועיסת הכלבים, בזמן שהרועים אוכלים ממנה חייבת, ואם לאו פטורה, והוא דוקא כשניכר בזה שהיא לכלבים. [שם עמ' תשז]

דין הפרשת חלה בשבת וביום טוב

א אסרו חכמים להפריש חלה בשבת, בין מעיסה, בין מפת שנאפתה מערב שבת ולא הפרישו ממנה חלה, מפני שהדבר נראה כמתקן בשבת. [וראה עוד בסעיפים הבאים]. [שם תשח]

ב כיון שאסור להפריש חלה בשבת וביום טוב [בעיסה שנילושה מערב יום טוב], לפיכך תיקנו חכמים שישאל אדם לבני ביתו בערב שבת ובערב יום טוב סמוך לחשכה, קודם השקיעה, אם הפרישו חלה ממיני מאפה, ואם לא הפרישו אומר להם שיפרישו החלה קודם כניסת השבת. ובפרט יש לשאול על כך בערב פסח, שלא ישכחו להפריש חלה מן המצות שאפו עבור ליל פסח. וצריך לומר את הדברים בלשון רכה, כדי שיקבלו ממנו. ואמנם מי שאינו רגיל לאפות לחם או שאר מיני מאפה בביתו, אין צריך שישאל בערב שבת על הפרשת חלה. וכן במקומות שרגילים לקנות פירות וירקות ממקומות שיש להם הכשר כדת שכבר הפרישו מהם תרומות ומעשרות, אין צריך לשאול עשרתם. ורק יאמר לבני ביתו להדליק את הנר, ולהזהירם סמוך לחשכה שיפסיקו לעשות מלאכה. [אוצר דינים לאשה עמוד תשח]

ג אשה ששכחה להפריש חלה בערב שבת, ואפתה את החלות לשבת, והגיע זמן בין השמשות, שהוא תוך י"ג דקות וחצי אחר השקיעה [בשעות זמניות], מותר לה להפריש חלה בבין השמשות, כל שהיא מפרישה חלה לצורך שבת, או לצורך מצות "לחם משנה". [וכל שהוא צורך השבת, אף שאפשר לו בלעדם, וכגון שיש לו לחם אחר, חשיב צורך מצוה, בפרט אם יתווסף לו בכך עונג שבת]. אבל שלא לצורך שבת, אין להפריש חלה בבין השמשות. [ואין לצרף כאן סברת רבנו תם לספק ספיקא, אחר שהמנהג פשוט כהגאונים, לפיכך יש להחמיר בבין השמשות שלנו]. ואמנם בחוץ לארץ יש להחמיר ולא להפריש חלה בבין השמשות, שהרי חלת חוץ לארץ יכול לאכול בלא הפרשת חלה, על ידי שישייר מעט עד אחר השבת, ובמוצאי שבת יפריש מן המשוייר. [אוצר דינים שם עמוד תשי]

ד אם עבר זמן בין השמשות וכבר הגיע צאת הכוכבים של שבת, ואז נזכר שלא הפריש חלה מהחלות של הלחם משנה, בארץ ישראל אסור לאכול מפת זו בכל אופן טרם שהפריש, וגם אין לו תקנה להפריש במחשבה, [אבל אם אכל מהפת בטעות, לאחר השבת יפריש על מה שאכל בטעות]. אך בחוץ לארץ בכל אופן יכול לאכול מהלחם, ולשייר מעט, ולאחר השבת יפריש מן המשוייר. וכשמפריש חלה במוצאי שבת, יפריש בלי ברכה. אבל בשבת עצמה אין להפריש חלה גם בחוץ לארץ, אף אם יש שם כהן שטבל לקריו, או קטן, ורוצה ליתן להם החלה. [אוצר דינים לאשה ולבת עמוד תשיג]

ה כבר נתבאר לעיל [סימן שכו סעיף יא] שאשה שהדליקה נרות וקיבלה עליה שבת בפירוש, ונזכרה אחר כך ששכחה להפריש חלה, או לעשר את הפירות והירקות, רשאית להפריש, כל עוד שלא שקעה החמה, דהוי שבות במקום מצוה. ואף על פי שלא עשתה שום תנאי בהדלקת הנרות של שבת, וקיבלה שבת בהדלקת הנרות. [אוצר דינים לאשה עמוד תשיד]

ו אשה שקיבלה עליה שבת מבעוד יום, ונזכרה שלא הפרישה חלה מהפת או מהעוגות, יכולה לצוות לאחר שיפריש חלה. [אוצר דינים לאשה ולבת עמוד תשיד]

ז יש אומרים שאם לא הפרישו חלה מערב שבת ונזכרו בשבת, שיכול ליתן פת לקטן בן י״ב שנה ויום אחד, והקטן יפריש משלו על כל שאר הפת, ואז יהיה מותר לאכול מפת זו בשבת. ויש אומרים שאין להקל בזה אלא בספק, כמו ספק אם הפרישו תרומות ומעשרות, אבל בדבר שבודאי לא הפרישו ממנו, אין להקל בזה, שאין נותנים לקטן בידים אפילו איסור דרבנן לעבור עליו. וכן עיקר. [אך במקום מצוה, כגון בליל פסח, אפשר לסמוך להקל, וכמבואר לעיל]. [אוצר דינים לאשה ולבת עמוד תשטו]

ח ערב פסח שחל בשבת שמכינים מזון לב׳ סעודות בלבד, ואפו לחם לצורך השבת ושכחו להפריש ממנה חלה, אף על פי שבחוץ לארץ כתבנו שבכל שבת אוכל והולך מהפת ומשייר מעט למוצאי שבת, מכל מקום כאן הרי אינו יכול לשייר למוצאי שבת משום איסור חמץ, ממילא אם נזכרו בדבר בבין השמשות יפריש מיד חלה, גם בחוץ לארץ. ואם נזכרו בלילה, אין שום היתר שיאכל מלחם זה, אפילו בחוץ לארץ, וכל שכן בארץ ישראל. אלא יתן לעכו״ם במתנה ויחזור ויתנו לו אחר הפסח, ויפריש חלה. ויש אומרים שיתן הפת לקטן בן י״ב שנה ויום אחד, והקטן יפריש משלו על כל שאר הפת, ואז יהיה מותר לאכול מפת זו בשבת. [אוצר דינים לאשה עמוד תשטז]

ט הלש עיסה ביום טוב, יכול להפריש ממנה חלה בברכה, כשיש בעיסה שיעור חיוב חלה. [אוצר דינים לאשה ולבת עמוד תשיז]

י עיסה שנילושה בערב יום טוב ולא הפרישו ממנה חלה, אין מפרישין עליה חלה ביום טוב, הואיל ואפשר היה ליטול החלה מערב יום טוב, ומשום שנחשב כמתקן. וכל זה כשגמר את כל הלישה בערב יום טוב, שכבר נתחייב בהפרשת חלה מערב יום טוב. אבל אם היה לו לעסוק ביום טוב בגמר לישתה, אם כן מערב יום טוב לא נתחייב עדיין בחלה, ונחשב כמו שהתחיל ללוש ביום טוב, ואז מפריש חלה ביום טוב. [אוצר דינים לאשה עמוד תשיח]

יא אם העיסה נילושה מערב יום טוב ולא היה בה שיעור המחייב להפריש חלה, וביום טוב צירף את העיסה לעיסה אחרת עד שנעשה שיעור החייב בחלה, והחיוב בא ביום טוב, ו בדיעבד יש להקל ולהתיר להפריש ממנה חלה ביום טוב. [אוצר דינים לאשה עמוד תשיט]

יב כשלשין עיסה ביום טוב ומפרישין חלה, בזמן הזה אסור לשורפה ביום טוב, אלא יניחנה עד מוצאי יום טוב, וישרפנה במוצאי יום טוב. ומותר לטלטלה ולהניחה במקום מוצנע. אבל אחרי שהניחה מידו, אסורה החלה בטלטול משום מוקצה. [שם עמוד תשיט]

יג פת שלא הפרישו ממנה חלה בערב שבת, ועברו והפרישו ממנה חלה בשבת בשוגג, מותר לאכול מפת זו בשבת, דאף שאסור להפריש חלה בשבת מפני שנראה כמתקן את הפת ומתירה לאכילה, כיון שאין האיסור אלא מדרבנן בדיעבד מותר לאכול מפת זו בשבת. אבל אם עברו והפרישו חלה במזיד אסור ליהנות מפת זו עד למוצאי שבת.[שם תשכ]

יד אשה שעברה והפרישה חלה ביום טוב, למרות שבעלה הזכיר לה את האיסור להפריש חלה ביום טוב מעיסה שנילושה מערב יום טוב, ההפרשה מועילה, ומותר לאכול מהפת ביום טוב. [אוצר דינים לאשה ולבת עמוד תשכא]

טו מי שאירע לו ששכח להפריש חלה מערב יום טוב, מעיסה שנילושה בערב יום טוב, יש עצה שילוש עיסה נוספת ביום טוב, ויצרף עיסה זו עם מה שנילוש בערב יום טוב, ויפריש חלה על הכל על ידי צירוף כמבואר לעיל. ודוקא שהוא צריך לעיסה נוספת זו, שאם אין צריך לה ועושה כן רק כדי להפריש חלה על העיסה שנילושה בערב יום טוב, הרי זה אסור, אלא אם כן אוכלה כולה ביום טוב. [אוצר דינים לאשה ולבת עמוד תשכא]

טז יש אומרים שאם שכח להפריש חלה מערב יום טוב, ואין לו לחם אחר לאכול ביום טוב, וגם לא יכול לשאול לחם מאחרים, מותר לו להפריש חלה ביום טוב. [שם עמ' תשכב]

יז לחם ושאר מוצרי מאפה קפואים, שעדיין לא הופרש מהן חלה, יכול להפריש מהם חלה אף בעודם קפואים, מאחר ששם לחם עליהם. [אוצר דינים לאשה ולבת עמוד תשכב]

יח יש אומרים שאפשר לצרף ללחם משנה, לחם ששכחו להפריש ממנו חלה, ואינו ראוי לאכילה בשבת בארץ ישראל, וכן הדין בערב פסח שחל בשבת, שמותר לצרף ללחם משנה מצה שמורה קפואה, ויטלטל אותה על ידי שיתן עליה חזרת. [אוצר דינים עמוד תשכג]

יט חיטים שגדלו בעציץ שאינו נקוב, ועשו מהם קמח ולשו עיסה, מפרישין מעיסה זו חלה. [ומברכים על פת העשויה מחטים אלה ברכת המוציא לחם מן הארץ וברכת המזון]. [אוצר ד' עמ' תשכד]

הלכות תרומות (ושמיטה)

סימן שלא - מהלכות תרומות ומעשרות

א כתוב בתורה: עשר תעשר את כל תבואת זרעך היוצא השדה שנה שנה. ודרשו חז"ל: שאין מעשרין מן החדש על הישן, ולא מהישן על החדש. והכוונה שאין לעשר מפירות שנה זו על פירות שנה שעברה ולא מפירות שנה שעברה על פירות שנה זו. ואפי' אם עבר והפריש תרומות ומעשרות בדרך זו לא הועיל כלום, וצריך לחזור ולהפריש תרומות ומעשרות כהלכה. ומהיכן מונים? בירקות מונים מיום א' בתשרי, שאין לתרום ולעשר מפירות שנלקטו לפני יום ראש השנה על פירות שנלקטו לאחר ראש השנה. ובאילנות מונים מיום ט"ו בשבט, שהוא ראש השנה לאילנות. לפיכך אתרוג שנלקט לפני ט"ו בשבט אין תורמים ומעשרים ממנו על אתרוג שנלקט אחר ט"ו בשבט, וכן להיפך. ודוקא באתרוג הולכים אחר לקיטתו, אבל בשאר אילנות הולכים בהם אחר חניטה.

ב בשנה הראשונה והשניה לשמיטה מפרישין מן הפירות מעשר ראשון ומעשר שני, וכן בשנה הרביעית והחמישית לשמיטה. אבל בשנה השלישית והששית לשמיטה מפרישין מעשר ראשון ומעשר עני. ואחד בתשרי הוא ראש השנה למעשר תבואה וקטניות, וכל שהגיעו לעונת

המעשרות לפני ראש השנה של שנה שלישית לשמיטה, אע״פ שנגמרו ונאספו בשלישית, מפרישים מהם מעשר שני. ואם לא באו לעונת המעשרות אלא לאחר ראש השנה של שלישית מפרישים מהם מעשר עני.

ג טו״ו בשבט הוא ראש השנה לאילנות, וכל פירות האילן שבאו לעונת המעשרות קודם טו״ו בשבט של שנה שלישית לשמיטה, אע״פ שנגמרו ונאספו בסוף שנה שלישית מפרישים מהם מעשר שני, וכל שבאו לעונת המעשרות לאחר טו״ו בשבט, מפרישים מהם מעשר עני. וכן אם באו לעונת המעשרות קודם טו״ו בשבט של שנה רביעית אע״פ שנגמרו ונאספו ברביעית מפרישים מהם מעשר עני. ואם באו לעונת המעשרות אחר טו״ו בשבט מתעשרים להבא דהיינו מעשר שני. והירק בשעת לקיטתו עישורו, ולכן אם נלקט אחר ראש השנה של שלישית אע״פ שבא לעונת המעשרות ונגמר בשנייה מפרישים ממנו מעשר עני. ואם נלקט ברביעית מעשר שני. והאתרוג שנלקט אחר טו״ו בשבט של שנה שלישית, מפרישים ממנו מעשר עני, אע״פ שנגמר בשניה. וכן אם נלקט ברביעית קודם טו״ו בשבט מפרישים ממנו מעשר עני, נלקט ברביעית לאחר טו״ו בשבט מפרישים ממנו מעשר שני.

ד הקונה פירות מהשוק וחושש שלא הופרשו מהם תרומות ומעשרות, ואומר בנוסח ההפרשה: ״ומעשר עני הרי הוא בדרומו, והריני מפקיר נכסי וזוכה בו״ הנוהג כן יש לו על מה שיסמוך. אבל מי שיש לו פירות וירקות משדהו ובגינתו, חייב לתת מעשר עני או דמיו לעניים, ואם לאו הרי הוא כגוזל מתנת עניים. ועל כל פנים הפירות נתקנו כהלכה אלא שחיסר מצות נתינה לעניים.

ה בשעת הדחק ואונס גמור מותר להפריש תרומות ומעשרות בלי ברכה במקום מטונף, והוא הדין לשאר מעשה המצוות, בין במצוות של תורה בין במצוות דרבנן. ובין במעשה מצוה שהוא הכשר למצוה, כמו שחיטה, טבילת נדה, תרומות ומעשרות, וכדו׳, בין כשמעשה המצוה עצמו הוא קיום המצוה, כמו לולב, ספירת העומר (בלא ברכה) שמותר לעשותן במקום מטונף, שעדיף שיקיים המצוה בלי שום כוונה והרהור במקום מטונף, ולא יתבטל מכל וכל מהמצוה. וכל שכן שרשאי לעשות שם צדקה וחסד, שהן מצוות שבין אדם לחבירו, שאינן צריכות מחשבה לשם מצוה. [יביע אומר חלק ו׳ חלק יורה דעה סימן כט]

ו אנשים שדרים בחוץ לארץ, וחפצים לזכות בקיום המצוות התלויות בארץ, כגון הפרשת תרומות ומעשרות, שביעית, וכדומה, העיקר להלכה שיכולים לקיימם על ידי שימנו שליח שיעשה מצוות הללו בשליחותם.

ז אין מצות הפרשת תרומות ומעשרות חובה עליו אלא כשרוצה לאכול ממה שמרים תרומה ומעשר, אבל כשאינו רוצה לאכול מהפירות, אינו חייב במצוה. [יביע אומר ח״ו חיו״ד סי׳ כט. יחוה דעת חלק ה׳ סימן ד׳ עמוד כא]

ח הנוהגים שלא לברך על הפרשת תרומות ומעשרות, (שחייבים במעשרות בודאי) אין כל טעם למנהגם זה, ויש לבטל מנהגם. ואף בפירות גוי שנתמרחו ביד ישראל, יש לברך על הפרשת התרומות והמעשרות. [יחוה דעת חלק ו' סימן נט עמוד חצר].

ט שדה של גוי שנקצרה על ידי ישראל בקבלנות, במכונה (קומבין) יש אומרים שפטורה מהפרשת תרומות ומעשרות. ויש חולקים.

י הדבר ברור שאין להתיר לטעום מירקות טבלין עד שיעשרן. ולא אמרינן בכהאי גוונא אוכל והולך ואחר כך מפריש, כדין תרומת וחלת חו"ל. וגם בעינן בהו מן המוקף, אע"פ שהירקות מעולם לא נתחייבו בתרומות ומעשרות מן התורה.

יא ענבים הנמכרים בשוק על ידי גויים, שגדלו בקרקע שלהם, ומסתמא עומדים הם לאכילה, וקנה מהם ישראל ועשה מהם יין, פטור מלהפריש מהם תרומות ומעשרות. וכן מנהג ירושלים ת"ו. ומכל שכן אם קנאם ישראל לאכילה. ורק כשידוע הדבר שהגוי בצרם מהכרם על דעת למוכרם לעשות מהם יין, חייבים להפריש מהם תרומות ומעשרות, ומברך על זה אשר קדשנו במצותיו וצונו להפריש תרומות ומעשרות. [יביע אומר חלק י' סי' יא עמ' ריט. יחוה דעת חלק ג' סימן פב עמוד רעה].

יב זיתים ירוקים הנקנים מן הגויים, שהדרך לכבוש אותם במים ולהחליף מימיהם פעמים מספר עד שתפוג מרירותם, ואחר כך כובשים אותם במי מלח או חומץ עד שיהיו ראויים לאכילה, הרי אלו פטורים מתרומות ומעשרות, ואין זה נחשב לגמר מלאכה על ידי ישראל לחייבם בתרומות ומעשרות.

יג וכן הדין בשמן הנעשה משומשמין של גויים שפטור מתרומות ומעשרות, שאין להפריש תרומות ומעשרות אלא מהיוצא מזיתים וענבים בלבד, ולא משמן שומשמין, והרוצה להחמיר ולהפריש תרומות ומעשרות מן השמן של שומשמין אין זה מברך, דהוי ברכה לבטלה. ולכן שמן סויה הנעשה בבית החרושת לשמן בחיפה, מפולי סויה המובאים מארצות הברית, בבעלות גוים, אין צריך להפריש תרומות ומעשרות מן השמן, שלא הצריכה התורה להפריש תרומות ומעשרות אלא משמן יצהר דהיינו שמן זית, ולא משאר פירות. [יביע אומר חלק ט חלק יורה דעה סימן כט עמוד שכז].

יד הלוקח צימוקים מן הגוי, שגדלו בקרקע של גוי, ועשו מהם יין, פטור מלהפריש מהם תרומות ומעשרות, שסתם צימוקים נעשו לאכילה, ולא על דעת לעשות מהם יין. [יחוה דעת חלק ג' סימן פב עמוד רעט].

טו האוכל שומשמין כמות שהם, חייב להוציא מהם תרומות ומעשרות, וכן כל כיו"ב.

טז פירות של שדה גוי שנתמרחו או נגמרה מלאכתן ע"י ישראל, חייבים בהפרשת תרומות ומעשרות בברכה. ואין לחשוש בזה משום ספק ברכות להקל. וכן פירות חו"ל שנתמרחו או נגמרה מלאכתן בארץ ישראל, חייבים בהפרשת תרומות ומעשרות.

יז פירות חו"ל שבאו לארץ ישראל, (לאחר שנגמרה מלאכתן בחו"ל) העיקר לדינא שפטורים מתרומות ומעשרות ואין צריך להחמיר בזה. ופירות ארץ ישראל שיוצאים לחוץ לארץ, פטורים מתרומות ומעשרות, מכח ספק ספיקא, שמא הלכה כהב"ח וסיעתו שאפילו אם נתמרחו באי"י פטורים, ושמא נתעשרו באי"י, ועוד שתרו"מ בזמן הזה הם רק מדרבנן, ואפילו בספק אחד ספיקם לקולא, לדעת רוב האחרונים. [יביע אומר ח"י חיו"ד סי' מו עמוד רצה].

יח תרומה שנפלה לתבשיל, וטרם שעמדו על שיעורו לראות אם יש ששים כנגדה (שבתערובת מין בשאינו מינו בתרומה בטל בששים), ונשפך מהתבשיל ואי אפשר לעמוד על שיעורו, אזלינן בזה לקולא, שכבר נתבאר דתרומה בזמן הזה הוא מדרבנן.

יט פשט המנהג לחלל מעשר שני כמה פעמים על שוה פרוטה שבמטבע כסף, ואח"כ מחללים את המטבע על שוה פרוטה, שבמטבע אחר, והמטבע הראשון יוצא לחולין, ומותר לעשות כן לכתחלה, ואין בזה פקפוק כלל. [יביע אומר ח"ט חלק יורה דעה סי' כח עמ' שכה].

כ מותר לקנות פירות וירקות מחנויות שיש להם הכשר מהרבנות המקומית, והממונה מטעמם מפריש תרומות ומעשרות, ואף שיש קצת ספק אם הופרשו תרומות ומעשרות בשוק הסיטונאים, שלפעמים ישנם קצת סוחרים המבריחים סחורתם משם כדי שלא יטלו מהם תרומות ומעשרות. מכל מקום כיון שעל כל פנים הרוב הוא מתוקן, ובצירוף שיש ג"כ פירות הגדלים בקרקעות של גוים, ונתמרחו על ידי גוים, שפטורים מתרומות ומעשרות, הילכך מותר לקנות פירות מן השוק, ואין צריך לעשרם, והמחמיר על עצמו ומפריש מהם תרומות ומעשרות תבא עליו ברכה. [יביע אומר חלק ט' סימן ל עמוד שכח].

סימן שלא - פרק א' - יסודות מצות השמיטה

א מצות עשה לשבות מעבודת הארץ ועבודת האילן בשנה השביעית, שנאמר (ויקרא כה, ב): "ושבתה הארץ שבת לה'". ונאמר (שמות לד, כא): "בחריש ובקציר תשבות". וכל העושה מלאכה מעבודת הארץ או האילנות בשנה זו, ביטל מצות עשה, ועבר על לא תעשה, שנאמר (ויקרא כה, ד): "שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור". וג' מצוות כלליות נאמרו בשנה השביעית:

א שביתת הארץ, שהיא לשבות מעבודות האדמה בשביעית, וכן עבודות האילן וכיוצא בזה. ב. שמיטת הפירות, שהיא להפקיר את כל תנובת השדה והאילנות של שנה זו, וכן לנהוג קדושת שביעית בתנובת השדה והאילנות של שנה זו. וכן לבער מן הבית כל מין שכלה מן השדה. ג. מצות שמיטת כספים, להשמיט את כל החובות בסוף השנה השביעית [וראה להלן בדבר שמיטה בזמן הזה]. [ילקוט יוסף על הלכות שביעית מהדורת שנת תשס"א, השביעית והלכותיה, פרק א' סעיף א עמוד נז]

ב שנת השמיטה האמיתית היא שנת תשס"א, ותשס"ח, וכן המנהג פשט בכל ישראל, ואין לזוז מהמנהג. ואין מונים שנים אלו לבריאת העולם, אלא תחלת המנין היה לאחר ארבע עשרה שנה משנכנסו בני ישראל לארץ ישראל, ואז נתחייבו ישראל במצות השמיטה. ונמצא ששנת השמיטה הראשונה היתה בשנת העשרים ואחת לכניסתם לארץ. [ילקוט יוסף השביעית והלכותיה מצוות התלויות בארץ כרך א', עמוד סב]

ג אין שביעית נוהגת אלא בארץ ישראל בלבד, שנאמר "כי תבואו אל הארץ אשר אני נותן לכם ושבתה הארץ שבת לה'". חוץ ממצות שמיטת כספים שנוהגת גם בחוץ לארץ. [ובזמן הזה ראה להלן]. אבל בחוץ לארץ אין שמיטת קרקעות ושמיטת פירות נוהגת כלל אפילו מדרבנן. [ילקו"י השביעית והלכותיה מהדורת תשס"א, פרק א' ס"ג עמוד סז]

ד אף בארץ ישראל אין כל המקומות שוים לדיני השמיטה, אלא מקומות שנכבשו אף על ידי עולי בבל, נוהג בהם כל דיני שמיטה, ומקום שנכבשו רק על ידי עולי מצרים אין נוהג שם איסור ספיחין, אך אסור לעבוד שם עבודת קרקע האסורה בשמיטה, וכמו כן הגדל שם קדוש בקדושת שביעית, וחייבים לבער את הגידולים בזמן ביעורם. ומקומות שלא נכבשו אף על ידי עולי מצרים, אף אם הם בגבולות ארץ ישראל המובטחת, אין נוהג שם דיני שביעית כלל. וכיון שנחלקו הפוסקים על מיקומם של מקומות אלו, לפיכך אין להקל באף חלק מחלקי ארץ ישראל, וצריכים לנהוג כל דיני שביעית בכל חלקי ארץ ישראל, כולל החלק הצפוני, והחלק הדרומי, ויש לנהוג שם איסור עבודה בשביעית, וכל היבול הגדל שם קדוש בקדושת שביעית. [ילקו"י השביעית והלכותיה מהדורת תשס"א פ"א ס"ד עמוד סח]

ה אילת נחשבת לחוץ לארץ לגבי חיוב תרומות ומעשרות, ולגבי שביעית, וכל הגידולים הגדלים שם בקרקע של ישראל, אין בהם קדושת שביעית,

ואין בהם איסור ספיחין. אך אין צריך לעשות שם ב׳ ימים טובים של גלויות. [ואין להחמיר בזה שלא להניח תפילין באסרו חג וכו׳]. ולגבי טיול לאילת דינו כטיול לחו״ל, ובכל אופן שמתירים לצאת לחו״ל יש להתיר גם לאילת. [ילקו״י הל׳ שביעית מהדורת תשס״א פרק א׳ ס״ה עמוד ע׳]

ו סוריא, אף על פי שאין שביעית נוהגת בה מן התורה, גזרו עליה שתהיה אסורה בעבודה בשביעית כארץ ישראל, כדי שלא יניחו את ארץ ישראל וילכו להשתקע שם. ולכן שביעית נוהגת מדרבנן בדברים המחוברים לאילן, וכמו כן יש קדושת שביעית על היבול הגדל בסוריא. אך אין גזרת ספיחין בסוריא, והספיחין מותרים באכילה. וכן התירו חכמים לעשות מלאכות בתלוש, וכגון דישה, זרייה, וכיו״ב. וכל זה בקרקע של ישראל, אבל בקרקע של גוי בסוריא, הפירות חולין לכל דבר, ואין בהם קדושת שביעית כלל. ואף מותר לישראל לעבוד שם במחובר. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק א׳ ס״ו עמוד עה]

ז הגולן, וכן עבר הירדן המזרחית, שביעית נוהגת בהם על כל פנים מדרבנן, והיינו שאסור לעבוד שם עבודות קרקע האסורות בשמיטה, וכן עבודת האילנות. אבל ירקות הגדלים בגולן, מותרים באכילה, ואין בהם איסור ספיחין. אולם בדרום הגולן קשה להקל גבי ספיחין. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק א׳ ס״ז עמוד עז]

ח יבול הגדל בירושלים [בין החומות] נוהג בו כל דיני שביעית, אף על גב שירושלים לא נתחלקה לשבטים. ואף שירושלים עומדת בקדושתה לעולם ועד, ולא בטלה לעולם, מכל מקום אין שביעית נוהגת בה אלא מדרבנן כמו בכל ארץ ישראל. [ילקו״י הל׳ שביעית פ״א עמו׳ פ׳]

ט דעת רוב הפוסקים ששמיטה בזמן הזה אינה נוהגת מן התורה אלא מדרבנן. וכן עיקר לדינא. ובכל הספיקות בשביעית אמרינן ספק דרבנןלקולא שדינו ככל איסורי דרבנן שאנו הולכים בספיקם לקולא. [ילקו״י הלכות שביעית פרק א׳ ס״ט עמוד פא]

י המתארח אצל משפחה דתית בשנת השמיטה, שאינם בקיאים בהלכה להקפיד בדיני שביעית, ואינו יודע אם הירקות מותרים באכילה, או שהם ירקות ספיחין, [ואי אפשר לברר הדבר בנקל], יש לו להקל לילך אחר הרוב, ואם הרוב מהיתר המכירה רשאי לאכול ירקות אלה. וגם כשאין רוב, הדבר נחשב לספק דרבנן ולקולא. [ילקו״י הל׳ שביעית פ״א ס״י עמו׳ קז]

יא אף ששמיטה בזמן הזה נוהגת מדרבנן, אין היובל נוהג בזמן הזה כלל. ובזמנינו אין לנו מצות ספירת שמיטין ויובלות. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק א׳ סעיף יא עמוד קח]

יב בארץ ישראל אין נוהגים לומר תיקון רחל בשנת השמיטה. [אבל תיקון לאה אומרים גם בשמיטה]. אבל בחוץ לארץ אומרים תיקון רחל כבכל השנים.

ובימי בין המיצרים נוהגים לומר "תיקון חצות" אחר חצות היום, ונוהגים כן גם בשנת השמיטה. [שגם בשנת השמיטה יש להתאבל ולהצטער על חורבן בית המקדש]. [ילקו"י הל' שביעית פרק א' סעיף יב עמוד קט]

יג הרגילים לכוין בתפלה על פי הקבלה, אינם מכוונים בשנת השמיטה. אבל בחוץ לארץ הרגילים לכוין על פי הסוד, ממשיכים לכוין כרגיל גם בשנת השמיטה. [שם פ"א עמו' קיא].

יד כשמברכים שהחיינו בברכת הקידוש של ליל ראשון של ראש השנה, נכון לכוין גם על קיום המצוות של שנת השמיטה. [ילקו"י הל' שביעית פרק א' סעיף יד עמוד קיב]

טו מותר להתענות או להתפלל שירדו גשמים בשביעית. [ילקו"י הל' שביעית פ"א עמוד קיב]

טז אין לעשות פעולות דרך סגולה כדי שהארץ תוציא פירות בשנה השביעית. ואמנם פעולה שהיא בדרך סגולה מותרת בשינוי כדי לאברויי. [ילקו"י הל' שביעית פרק א' עמוד קיג]

יז אסור להשכיר את השדה [בארץ ישראל] לגוי מערב שביעית על מנת שיעבוד בה בשביעית. כי דעת רוב הפוסקים שגדר מצות "ושבתה הארץ" היא שעל בעלי השדה לדאוג שהקרקע שלהם תשבות בשביעית, והיא מצוה בחפצא של הקרקע. [ילקוט יוסף הלכות שביעית עמוד קיד. ושם בהערה הביא מה שכתב באור לציון על השביעית, שדעת הרמב"ם שהמצוה היא בגברא, ונקט כדברי הרמב"ם לגמרי, אחר שהיה מרא דאתרא כאן בארץ ישראל. והערנו, דהא דעת רוב ככל הראשונים דהמצוה בחפצא, שהקרקע תשבות, וממילא גם על ידי אמירה לגוי אסור, והחזון איש כתב שגם הרמב"ם סבירא ליה הכי. ומצינו למרן הש"ע דאף שכתב שהרמב"ם היה מרא דאתרא פסק להלכה בכמה דוכתי דלא כדעת הרמב"ם אלא כדעת רוב הראשונים, וכמו שביאר בסוף הקדמתו לבית יוסף]

יח אסור לומר לגוי לעשות לו מלאכה בקרקע בשביעית. אולם במלאכות דרבנן בדבר שיש בו מחלוקת, אפשר להקל על ידי גוי. [ילקו"י הל' שביעית פרק א' סעיף יח עמוד קלו]

יט אף על פי שלדעת הרמב"ם אין להתיר לעשות מלאכות של תורה גם אם מלאכות אלו באות לצורך קיום האילן בלבד, [לאוקמי אילנא], עם כל זה על ידי גוי יש להקל לעשות אף מלאכות של תורה, כשמלאכות אלו באות לאוקמי אילנא. ובפרט שיש מתירים כל מלאכה שהיא לאוקמי אילן, אף במלאכות של תורה, ושביעית בזמן הזה היא מדרבנן, ועל ידי גוי בודאי שיש לסמוך להקל לעשות כל המלאכות על-ידיו, ובלבד שיהיה לאוקמי אילן. [ילקו"י הל' שביעית פרק א' סעיף יט עמוד קמ]

כ מותר לסיטונאים המספקים ירקות לשומרי שביעית, לעשות חוזה עם חקלאים ערביים ולתת להם כסף מראש על מנת שיקנו זרעים לזרוע את

שדותיהם [בארץ ישראל] בשביעית, וימכרו להם בשביעית התוצרת שתוציא השדה. וכל זה בשדה של גוי. [שם עמוד קמ].

כא ילד נכה שהרופאים קבעו כי למען בריאותו חייב להתעמל על דשא, וההורים רצו לשתול כרי דשא בשביעית על ידי נכרי, כי לא היתה אפשרות אחרת, יש להקל בזה דשמא כרי דשא דומים לעציץ נקוב ששותלים באדמה, ואם כן הוי שבות דשבות שמותר על ידי נכרי לצורך חולי. וראה להלן שנתבאר שאין קדושת שביעית בדשא, ולכן מותר לרוץ עליו, לשורפו, וכדומה. [ילקו"י שביעית והלכותיה פרק א' סעיף כא עמוד קמג]

פרק ב' - דין תוספת שביעית

א שנת השמיטה מתחילה מראשון לחודש תשרי [ראש השנה], ומסתיימת בעשרים ותשעה לחודש אלול [ערב ראש השנה] לעת ערב. אלא שהלכה למשה מסיני, שכל זמן שבית המקדש היה קיים נאסרה עבודת האדמה שלשים יום קודם לשמיטה. וזהו דין תוספת שביעית. וחכמינו אף אסרו חרישה בשדה תבואה מחג הפסח, ובשדה אילן מחג שבועות של שנה ששית. אולם בימינו מותרות רוב עבודות האדמה עד לראש השנה תשס"ח, ואין לנו בזמן הזה דין תוספת שביעית. אלא שצריך להוסיף שיעור מועט בערב ר"ה, כמו כל תוספת. [וראה להלן לענין נטיעת אילנות]. [ילקו"י הלכו' שביעית פרק ב' ס"א עמוד קמד]

ב אף על פי שבזמן הזה אין לנו דין תוספת שביעית כנ"ל, עם כל זה אסרו חכמים לנטוע אילן עושה פירות פחות מארבעים וארבעה ימים קודם שנת השמיטה, שהנוטע סמוך לשמיטה יחשבו שנטע בשביעית. ועל כן הרוצה ליטע אילנות מאכל לפני שנת השמיטה, יזהר לנטוע עד ט"ו באב של ערב השמיטה [תשס"ז], סמוך לשקיעה, שכן מיום ט"ז באב אסור לנטוע אילנות מאכל. ובמקרה שנטע בט"ו באב שנת השמיטה תימנה כשנה שניה למנין שנות ערלה. ומיום ט"ז אב אסור לנטוע עצי מאכל, אולם עצי מאכל הנטועים כבר בגוש עפר קודם ט"ו באב, מותר לנוטעם עד כ"ט אב סמוך לשקיעה, שאין שתיל זה זקוק לימי קליטה נוספים. ובתנאי שבזמן הנטיעה גוש האדמה לא יתפורר. [הל' שביעית פ"ב עמ' קנא]

ג אילן סרק שאינו מוציא פירות, וכן שיחי נוי, בשמים, וכדומה, מותר לנוטעם גם אחר ט"ז באב. ויש אומרים שאין לנטוע אילנות סרק החל משבועיים קודם ראש השנה, כדי שלא ייקלט בשביעית. ויש חולקים ומקילין באילן סרק לנוטעם עד סמוך לראש השנה. וכן עיקר לדינא, ומכל מקום לכתחלה יש לסיים את הנטיעה עד ט"ו בחודש אלול סמוך

לשקיעה, כדי שקליטתם לא תהיה בשנת השמיטה. [ולא להכנס למחלוקת]. [שם עמוד קנג].

ד עץ או כנה הנטועים קודם ט״ו באב, מותר להרכיב עליהם עץ רוכב עד סמוך לראש השנה, כיון שאין מונים שנות ערלה מזמן הרכבתה, אלא מזמן נטיעת הכנה. [ואפילו בכנת סרק, ואפילו במרכיב על כנה בפחות מגובה טפח, כל שהיא מעל פני האדמה]. ולכתחלה יש לסיים את ההרכבה באופן שהיא תיקלט קודם ראש השנה. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק ב׳ ס״ד עמוד קנח]

ה יש אומרים שיש להחמיר בכל מלאכת זורע בשביעית, שלא לזרוע ג׳ ימים קודם ראש השנה, כדי שלא תהיה הקליטה בשביעית. ויש אומרים שבזמן הזה אין צריך להחמיר בזה. ולכן טוב שכל אחד ישתדל לסיים את הזריעות כדי שיקלטו קודם ראש השנה, ולא להכנס למחלוקת. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק ב׳ ס״ה עמוד קנט]

ו העיקר להלכה כדעת רוב הראשונים שאין איסור ספיחין כל שנזרע והושרש קודם השביעית, ולכן יש לייעץ לחקלאים לזרוע שתיל עם שרשים [חשוף] ג׳ ימים קודם ראש השנה, שאז הקליטה תהיה קודם ר״ה, וכשהוא זורע זרע, יזרע עד זמן שינבוט קודם ראש השנה, וכגון בגזר הוא כשבועיים. והיכא שיש איסור ספיחין, כגון שרוצה לזרוע בכ״ט אלול וישתרש בשביעית, שיש בו איסור ספיחין, אין לזורעו מפני שבלאו הכי צריך לעוקרו. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק ב׳ ס״ו עמוד קנט]

ז יש אומרים שאין לזרוע גם פרחים ושושנים שאין בהם טעם ועשויים לריח בלבד, סמוך לראש השנה. ויש חולקים ומתירים לזורעם עד ערב ראש השנה של השביעית. [וכל שכן פרחים בעציצים]. וכן עיקר לדינא. ומכל מקום כדאי להקדים זריעת הפרחים כדי שיקלטו קודם ערב ראש השנה של השנה השביעית. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק ב׳ ס״ז עמוד קסא]

ח גם תבואה וקטניות נכון וראוי היכא דאפשר שיקדימו לזרעם כדי שיגיעו לשליש גידולם קודם שנת השמיטה, ולא יגיעו לידי איסור ספיחין. אולם זה לרווחא דמילתא.[שם].

ט גם מלאכות המותרות לעשותן בשנת השמיטה במקום הפסד, וכאשר יבואר, רצוי ונכון להקדים ולעשותם לפני השמיטה, כדי שלא יצטרכו לעשותם בשנת השמיטה. [ילקוט יוסף השביעית והלכותיה, מצוות התלויות בארץ כרך א׳, עמוד קסב].

י מיום ט״ז אב ואילך אין לנטוע עצי מאכל חשופי שורש. ואם נטע באיסור, כל שנטע בט״ז, לענין ערלה ימנה את שנת השמיטה לשנה ראשונה, אך אינו מחוייב לעקור את העץ, אך אם נטע או הבריך או הרכיב אילן מאכל מיום י״ז אב ואילך, חייב לעקור את העץ. ואם לא

עקר, הפירות מותרים. ואם מת קודם שיעקור מחייבים את היורש לעקור. [שם].

יא אילן [מאכל] שעקרו הרוח או שטפו נהר והוליכו למקום אחר, ויש עמו מעט עפר מסביב לשרשיו, כל שהיה יכול לחיות בו כמה ימים [עד שבועיים] חשוב כנטוע, ומותר להעביר את האילן למקום אחר עם עפרו, אף בסמוך לראש השנה, ואין זה חשיב כנוטע. [וגם בשביעית עצמה יהיה מותר, כמו שיבואר להלן]. וכן עצי פרי הנטועים בגוש בתוך עציץ נקוב [והגדרת נקב בעציץ, ראה בילקוט יוסף על השביעית עמוד רכה] קודם ט״ו באב, ומונחים על גבי קרקע גלויה קודם לראש חודש אלול, מותר לנוטעם עד ערב ראש השנה של שמיטה, כל שהגוש נשאר בשלימותו. ושנת השמיטה תיחשב לשנה השניה למנין שנות הערלה. [שם קסג].

יב אם יש צורך לטעת אילנות בערב שנת השמיטה בגינות פרטיות או צבוריות, אם הם אילני סרק, ישתדלו להקדים לשותלם שבועיים קודם. ואם הם אילני מאכל, יש להציע להביא שתילים עם גוש עפר מסביבם, שיכולים לחיות עם העפר י״ד יום, וישתלו אותם עד ערב ראש השנה. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק ב׳ סעיף יב עמוד קסד]

יג אם גוי נטע לאחר ט״ז אב תשס״ז, בלי ידיעת בעל הבית, יש מי שכתב שצריך בעל הבית לעקור את העץ, שמכיון שהיהודי הוא בעל האילן, על כן יש לחשוש שיחשדוהו שנטע בשנת השמיטה, והדבר אסור משום מראית העין. ויש לעיין בזה למעשה. ובאילן סרק כבר נתבאר שאין צריך להחמיר ארבעים וארבע יום, ורק טוב ונכון להקדים שבועיים קודם ראש השנה. ובדיעבד שזרע האילן בערב ראש השנה, אפילו אם הישראל עשה כן, אין צריך לעוקרו. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק ב׳ סעיף יג עמוד קסד]

פרק ג׳ - באיזה שדה שביעית נוהגת

א כל דיני שביעית שייכים גם בשדה של שותפים. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק ג׳ ס״א עמוד קסו]

ב שביעית נוהגת גם באדמות השייכות לציבור, או אדמות השייכים לעיריה וכדומה. אולם יש איזה אופנים שבאדמות עיריה וכדומה יש לצרף סברת המקילין, באיזה אופנים, וכגון גבי גיזום גדר חי, וכיוצא בזה. ויש לעשות שאלת חכם בכל מקרה. [ילקו״י שם עמ׳ קסט].

ג דיני שביעית נוהגים גם במדברות ובשדה הפקר שבארץ ישראל, ואסור לעבוד שם עבודות האסורות בשמיטה, וצריך לשמור קדושת שביעית

בפירות הגדלים שם בשנה זו. ואמנם יש שכתבו להסתפק בזה, דשמא אין שביעית נוהגת בשדה הפקר, דבעינן "שדך" שיהיה שדה מסויים. [ילקו"י הל' שביעית פרק ג' ס"ג עמוד קעא]

ד שביעית נוהגת גם בקרקע הקדש, ויש לנהוג כל דיני שמיטה בגינה שבחצר בית הכנסת. ויש חולקים ואומרים שבקרקע הקדש ממש אין שביעית נוהגת. [ילקו"י שם עמוד קעד]

פרק ד' - איסור זריעה ונטיעה בשביעית

א שביתת הארץ כיצד, לשבות מעבודות הקרקע ומעבודת האילן בשנה זו, שנאמר בתורה (ויקרא פרק כה, פסוק ד') : ובשנה השביעית שבת שבתון יהיה לארץ, שבת לה', שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור. ומכלל המלאכות האסורות בשביעית מדאורייתא [שלא בזמן הזה] הם : הזריעה, הקצירה, זמירה, ובצירה. וחכמים הוסיפו לאסור לסקל אבנים משדהו, ולזבל את הקרקע, לחרוש לצורך הקרקע, עידור, קירסום, השקאה, הברכה והרכבה, נטיעת אילנות, וכן כל שאר מלאכות הבאות לטובת הקרקע. [ילקו"י הל' שביעית עמוד קעו]

ב אין לזרוע בשביעית בסוף השנה, אף שקליטת הזרע תהיה רק בשנה השמינית. [ילקו"י שביעית והלכותיה מהדורת תשס"א עמוד קעו פרק ד' ס"ב עמוד קעח]

ג אם לא עשה אבות מלאכות ותולדות המלאכות המפורשים בכתוב, אלא עבד בשביעית כשאר שנים בעידור וכיסוח וניכוש ושאר עבודות הקרקע שאיסורם מדברי סופרים, ולא הוצרך לזרוע ולזמור ולקצור ולבצור, יש אומרים שעל כל פנים עבר על מצות ושבתה הארץ שבת לה', כדין העובר על שבותים דרבנן בשבתות אולם העיקר לדינא דבשביעית לכולי עלמא אם יעסוק באיסורי דרבנן בשביעית, לא נחשב כעובר על עשה מן התורה, אלא נחשב כעבר על איסורי דרבנן בלבד. [ילקו"י הל' שביעית פרק ד' ס"ג עמוד קעח]

ד אסור לזרוע כל מיני זרעים וירקות בשנת השמיטה זרעי תבואה, עצים, פרחים [לנוי ולרפואה], קטניות וירק. [ילקו"י שביעית והלכותיה פרק ד' ס"ד עמוד קפ]

ה יש אומרים שאם זרע חטה אחת בשנת השמיטה, עבר על איסורזורע שאין שיעור לחיוב זריעה בשביעית, וחייב בכל שהוא, ודינו כדין זורע בשבת. ויש חולקים ואומרים שיש שיעור לזריעה בשביעית, שהוא כגרוגרת. [ילקו"י הל' שביעית פרק ד' ס"ה עמוד קפא]

ו מי שעבר ונטע או זרע בשביעית עצמה, בין בשוגג ובין במזיד, צריך לעקור את מה שנטע או זרע . [לפי שישראל נחשדו על השביעית, ואם נאמר שבשוגג יקיים, יאמר המזיד שוגג הייתי]. והדין כן גם באילני סרק, וכן בירקות. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק ד׳ ס״ו עמוד קפב]

ז אילן שנעשתה בו עבודה האסורה בשמיטה, הפירות מותרים באכילה. ומכל מקום אף על פי כן אסור לקנות ממנו הפירות. ולצורך מצוה, כגון להשתמש באתרוג והדס לשם מצות ארבעת המינים, טוב להחמיר בדבר שנעבד בשביעית ולא להשתמש בו לצורך מצוה. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק ד׳ ס״ז עמוד קפג]

ח איסור זריעה בשביעית קיים בין אם זורע ביד בין אם זורע על ידי בעלי חיים, ובין אם זורע על ידי מכונה. ויש אומרים שאין איסור בזריעה על ידי מכונה דאינו אלא גרם זריעה, כיון שאינו עושה מעשה בידים, כי אם מכוחו. ויש אומרים שמאחר וזה דרכו, לא הוי בכלל גרמא. [ראה ילקו״י שבת כרך ה׳ (עמוד רטז) אם כהאי גוונא נחשב כגרמא]. [ילקו״י שם ס״ח עמ׳ קפז]

ט מותר לזרוק גרעין של פרי לגינה, אף שיתכן וגרעין זה ייקלט בקרקע, ויגדל ממנו עץ פירות וכדומה, ואין בזה חשש של זריעה בשביעית. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק ד׳ ס״ט עמוד קצא]

י כבר נתבאר לעיל שלענין קליטת הזרע בקרקע, יש אומרים שבשביעית אף זוהי נחשבת זריעה ואסורה, באופן שאפילו אם אינו חייב על מעשה הזריעה, וכגון שזרע לפני שביעית ולא נשתרש עד שביעית, דחייב משום זורע. ויש אומרים שאין הקליטה אסורה בשמיטה כשזרע קודם השמיטה, אלא בזמן שתוספת שביעית היתה אסורה, אבל בזמן הזה שאין איסור בתוספת שביעית, אין איסור גם מצד שנקלט בשביעית. ולכן ראוי להקדים את כל הזריעות כדי שיקלט קודם ראש השנה. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק ד׳ ס״י עמוד קצא]

יא זרעים המונחים על גבי קרקע, אסור לחפותם בעפר, שגם כיסוי הזרעים בעפר הוי בכלל מלאכת זורע האסורה בשביעית. ויש שמצדדים לומר שאפילו אם בשבת המחפה את הזרעים חייב, בשביעית אינו חייב על אבות ותולדות שאינם מפורשים בכתוב, ואינו חייב עליו. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק ד׳ סעיף יא עמוד קצב]

יב שורשים של אילן שנתגלו, אין לכסותם בעפר בשביעית. אולם באילנות שאם לא יכסו את השרשים בעפר יש חשש נזק לעץ, יש להתיר לכסות את השרשים בעפר. [שם עמ׳ קצד].

יג אין לזרוע גם אם מתכוין לבחון ולבדוק את הזרעים או השתילים, או שמתכוין להתלמד במלאכת הזריעה, ואפילו אם הוא מתכוין לעוקרן קודם שיעשו פרי. [שם עמ׳ קצה].

יד אסור לנטוע אילנות בשביעית, בין אילני מאכל בין אילני סרק, או כל מיני זרעים וירקות, או שושנים ופרחי נוי, ועצי פרחים [כמבואר לעיל], דשאים, ושאר זרעוני סרק. ויש אומרים שנטיעת עצי פרי וירקות אסורה בשביעית מן התורה, אלא שאין לוקין על נטיעה בשביעית, מאחר שאיסור זה לא נכתב בפירוש בתורה. ויש אומרים שנטיעה בשביעית אינה אסורה אלא מדרבנן. וכן נטיעה של צמחי סרק [עצים, שיחים וכדומה] אסורה רק מדרבנן. וכן נראה עיקר לדינא. [ילקו"י הל' שביעית פרק ד' סעיף יד עמוד קצו]

טו פעמים כשיש באיזה מקום אויר לא טוב, נוטעים שם אילנות אקליפטוס כדי לזכך את האויר, והם אילני סרק, ויש לחוש לבריאות הגוף, יש להקל ליטע בשביעית עצי סרק אלה על ידי נכרי. [ילקו"י הל' שביעית פרק ד' סעיף טו עמוד רא]

טז יש אומרים שאין לגדור את השדה על ידי נטיעת עצים, שיחים, צברים, וכיוצא בזה, אף אם גודר את השדה מפני שטף מים רבים. ויש מתירים לטעת עצי סרק שאינן מוציאים פירות אם מטרתו בנטיעה זו לשם גדר וסייג. ועדיף לעשות כן על ידי גוי. ולכל הדיעות מותר לחפור ולהתקין גדר מסביב לשדהו כדי להגן מפני שטף מים העלול לגרום הפסד, וכן מותר לגדור בשביעית סביב עץ כדי להגן עליו שלא יקלקלוהו בני אדם. [שם עמוד רב].

יז הרכבה והברכה דינם כנטיעה, ואיסור נטיעה בשביעית כולל שתילת יחורים, וזריעת גרעיני עצים. ודעת הגאון החזון איש שזריעת גרעיני עצים הוי בגדר מלאכת נוטע. ודעת הרב קוק דהוי בגדר זורע. והעיקר כסברת החזון איש. [ילקו"י הל' שביעית פי"ד סעיף יז עמוד רה]

יח הרוצה להעביר אילנות ממקום למקום בשנת השמיטה, אם מעבירם בלא עפר שיכול לחיות מאליו, נחשב כנטיעה חדשה, ואסור בשביעית. ואם מעביר את האילן עם עפר מסביב לשורשים, ויכול לחיות עם עפרו י"ד יום, יש מקילין בזה, דדמי לערלה שלא נחשב לנטיעה, והוא הדין לשביעית. ויש להתייעץ עם רב כיצד להעביר את האילנות ממקום למקום, כיון שיש חולקים ומחמירים גבי נטיעה בשביעית, גם באופן כזה. והעיקר להקל בזה. [ילקו"י שם פי"ד סי"ח עמוד רה]

יט יחור, שהוא ענף שמכניסים אותו לתוך האדמה כדי שיקלוט ויגדל, ולאחר שנשרש [קודם השמיטה] מעבירים אותו למטע, ומעבירים אותו עם גוש עפר, מותר להעבירו ולנוטעו בקרקע בשביעית, כל שהיחור יכול לחיות עם עפרו י"ד יום. [אך אם מעבירים את היחור במכונית סגורה שגם בתחתית הרכב אין נקבים (כל נקב צריך להיות 2.5 ס"מ) יש להתייעץ עם רב כיצד לנהוג]. ויש מקום להתיר אפילו אם שקיות הפלסטיק לא היו נקובות, ואפילו שההעברה היתה במכונית לא נקובה. וכל שכן בשקיות ניילון נקובות. ואמנם לכתחלה יש

להורות להעביר את השתילים במשאית פתוחה למטה בנקבים גדולים, ורק בדיעבד יש להקל כנזכר. ואין לקחת את היחור עם הגוש שנטוע במצע מנותק, כי אז מעביר מאינו נקוב לנקוב. [ילקו״י הל׳ שביעית פ״ד סעיף יט עמוד רט]

כ עציץ נקוב שנשבר, והאדמה עדיין מחוברת לשרשים, מותר להעבירו לעציץ אחר. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק ד׳ ס״כ עמוד רי]

כא בתנאים מסויימים יש אפשרות לעשות את כל המלאכות בשנת השמיטה, כולל זריעה ונטיעה ושתילה, וזאת כאשר מגדלים בתוך בית. ויש להקל גם בגידול ב״חממות״, אך כאן צריך שהנטיעה או הזריעה תהיה בעציץ שאינו נקוב בתחתיתו, כך שאין יניקה לא לשורש ולא לנוף היוצא מהעציץ. וכן נוהגים כיום בכמה מקומות לזרוע בחממות בתוך עציץ, ופורסים ניילון עב על כל המשטח שעליו מונחים העציצים. ואין בזה קדושת שביעית. וכן לענין איסור ספיחין, יש לסמוך על המקילין, ואין בגידולים אלה איסור ספיחין. [ילקוט יוסף השביעית והלכותיה, מצוות התלויות בארץ כרך א׳, עמ׳ רי].

כב וכל שכן שמותר להרכיב [מין במינו] במשתלות שבזמנינו, בשנה השביעית, כשהוא במקום צורך, אחר שיש שם כיסוי ניילון. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק ד׳ סכ״ב עמוד רכ]

כג יש אומרים שאסור לזרוע ולחרוש בשביעית בגינה הנמצאת על גג הבית, הואיל ואין עליה תקרה, ודינה כדין שדה רגיל. ויש חולקים ואומרים שהגדל בגג אינו כגדל בשדה. [ילקו״י השביעית והלכותיה, מצוות התלויות בארץ כרך א׳, פרק ד׳ סעיף כג עמוד רכ]

כד יש אומרים שגידולי גג [גינה הנמצאת על גג הבית] יש להם דין ככל שאר הגידולים, ויש עליהם קדושת שביעית, מאחר שאין עליהם תקרה ויש חולקים ואומרים שגידולי גג נחשבים כתלושים, וממילא אין שביעית נוהגת בהם. ועל כל פנים אין בהם איסור ספיחין. [ילקו״י השביעית והלכותיה, מצוות התלויות בארץ כרך א׳, פרק ד׳ סעיף כד עמוד רכב]

כה זריעה בשביעית בעציץ, בין שהוא נקוב בין שאינו נקוב, אסורה, אפילו אם העציץ הוא ממתכת או מזכוכית. [ילקו״י השביעית והלכותיה, מצוות התלויות בארץ כרך א׳, פ״ד סעיף כה עמוד רכג]

כו כל האיסור לזרוע בעציץ נקוב בשביעית, הוא דוקא כשהעציץ נמצא תחת כיפת השמים, אבל אם העציץ נמצא בתוך הבית תחת תקרה, אף אם הוא עציץ נקוב מותר לזרוע בו בשביעית כשהוא בתוך הבית. וכן מותר לזרוע ולהשקות עציץ שבבית כרגיל. [ילקוט יוסף השביעית והלכותיה מהדורת תשס״א, עמוד רכה]

כז העוקר דירתו בשביעית, מותר לו להעביר את העציצים שבביתו מבית לבית, אף בעציץ נקוב. ומכל מקום טוב ליתן תחת העציץ פח קודם שמוציאו, כדי להפסיק בינו לבין הקרקע. [ילקו״י השביעית והלכותיה, מצוות התלויות בארץ כרך א׳, פרק ד׳ סעיף כז עמוד רכז]

כח מותר לעבור תחת מפרסת שיש בה עציצים, ואפילו אם הם נקובים. [שם פ״ד עמוד רלב]

כט שתילי זרעים ופרחים שבעציצים הנמצאים בדירה, או על אדן החלון, מותר לפתוח בשנת השביעית את התריסים והחלונות של הדירה, אף על פי שעל ידי כך חודרים לדירה אויר צח וחום מקרני השמש וגורמים לצמיחת השתילים, ואין בזה איסור זורע בשביעית. [ילקו״י השביעית והלכותיה, מצוות התלויות בארץ כרך א׳, פרק ד׳ סעיף כט עמוד רלד]

ל מותר להקים סוכה על דשא בשנת השמיטה, ולפרקה אחר החג, אף שעל ידי הפירוק חוזר הדשא לצמוח יותר. [ילקו״י השביעית והלכותיה, מצוות התלויות בארץ כרך א׳, פ״ד עמוד רלו]

לא מיכלים שאינם נקובים ואינם מיטלטלים לרוב גודלם, דינם כעציץ שאינו נקוב לענין שביעית, בין בכלי גדול בין בכלי קטן, דכיון שהכלי שלם ואינו נקוב אינו יונק ולא חשיב כארץ, מלבד כשהנוף יוצא לחוץ שאז יונק דרך נופו מן הארץ, וחשיב כמחובר גמור. [ילקו״י השביעית והלכותיה, מצוות התלויות בארץ כרך א׳, פרק ד׳ סעיף לא עמוד רלז]

לב מותר לשתול ולנטוע בשביעית פירות או ירקות בתוך בריכת מים כשאין שם שום תערובת של עפר כלל [והיינו בשיטת הידרופוניקס, שנותנים זרעים על רשתות שמתחתם יש מים המהולים בחומרי מזון הדרושים לצומח], שלא אסרה תורה אלא זריעה כדרכה בעפר שיש עליו תורת קרקע, אבל זריעה במים בלבד אין עליה תורת שדה ולא תורת ארץ. ויש להקל בזה אפילו תחת כפת השמים, וכל שכן אם עושים זאת בחממות סגורות כפי שזה מצוי היום, שבודאי מותר. [ילקוט יוסף הל׳ שביעית פ״ד סעיף לב עמוד רלח. יחוה דעת ח״ו סי׳ יב עמוד עח]

לג מותר להניח בשנת השמיטה גרעין של אבוקדו לתוך צנצנת עם מים בלבד. וכן מותר לתת גרעיני חומוס לתוך צמר גפן ולהניחם בצנצנת מים, ואין בזה איסור זריעה, אף שגרעינים אלה מוציאים ענפים. [ילקוט יוסף הל׳ שביעית פרק ד׳ סעיף לג עמוד רמט]

לד מותר להדגים בשיעור טבע בשנת השמיטה, זריעה בכלי שיש בתוכו מים עם צמר גפן, ואין בזה איסור זריעה בשביעית. [ובפרט שבלאו הכי אין זריעה במים]. [שם עמ׳ רנא].

לה אסור מדרבנן לזרוע גם בעציץ שאינו נקוב, אפילו אם העציץ הוא ממתכת או מזכוכית, וכל שכן עציץ העשוי מחרס שאסור לזרוע בו בשביעית, שדינו כעציץ נקוב. [שביעית והלכותיה עמוד רנא, פ״ד סעיף ל״ה]

לו מותר להניח פרחים תלושים בתוך עציץ מלא מים בשנת השמיטה. ואפילו פרחים ושושנים סגורים, שעל ידי נתינתם במים יפתחו, אף על פי כן יש להקל בזה. ויש אומרים שאם הפרחים יוצאים מן העציץ, צריך להעמידם על גבי דבר המפסיק בין העציץ לבין האדמה. ואפילו מרצפות שלנו מועילות בזה. ומעיקר הדין א״צ להחמיר בזה.[שם עמ׳ רנב].

פרק ה׳ - סיקול משדה בשביעית

א אסור לסקל [לפנות] את השדה מהאבנים בשנת השמיטה, בין אבנים גדולות ובין אבנים קטנות, בין בשדהו בין בשדה חבירו, כיון שמכשיר בכך את הקרקע לזריעה ולנטיעה. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק ה׳ ס״א עמוד רנד]

ב אם יש לו צורך באבנים לבנין וכדומה, ואין כוונתו למטרה חקלאית, יוציא רק את השכבה העליונה של האבנים התלושות וישאיר מתחתן את המחוברות לקרקע, ובכך יהיה ניכר שאין כוונתו למטרה חקלאית. וכל שכן קבלן הבונה בית דירות ולוקח אבנים לצורך הבניה, שמותר לו לקחת את כל האבנים שבשדה, ואינו צריך להשאיר שם האבנים התחתונות, שהרי אומנותו מוכיחה עליו שמתכוין רק לאבנים. וגם בזמנינו שאין רגילות לקחת אבנים מהשדה לצורך בנייה, אלא לוקחים אבנים ממחצב שבהרים, אפילו הכי אין צריך להחמיר נגד הראשונים. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק ה׳ ס״ב עמוד רנד]

ג מותר לסקל אבנים ממגרשי חנייה וממגרשי משחקים, שבילים להליכה, וכל כיוצא בזה, בשנה השביעית. וכן חצרות ושטחים ריקים שהדרך לנכש את עשבי הבר העולים בהם כדי שלא יהיו מסתור לנחשים, וכן למנוע שריפות, או לשם נוי, מותר לנכשם גם בשביעית אך אין לעקרם עם שרשיהם, אלא חותכם מעל פני הקרקע. ואם חייב לעקור מהשורש לא יעשה במעדר, אלא ביד. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק ה׳ ס״ג עמוד רנה]

ד גדר של אבנים שיש בגבהו עשרה טפחים או יותר, ורצה ליטול כל אבניו, אם היו בו עשר אבנים או יותר, כל אחת מהן משוי שני בני אדם, או גדולות מזו, הרי זה נוטל. היה גובה הגדר פחות מעשרה טפחים, או שהיו פחות מעשר אבנים, או שהיו אבניו קטנות ממשוי שני בני אדם, נוטל עד שיניח טפח סמוך לארץ. במה דברים אמורים בשנתכוין לתקן

שדהו והתחיל ליטול בשביעית, אבל אם לא נתכוין לתקן שדהו, או שהתחיל מקודם השביעית, נוטל בשביעית כל מה שירצה מכל מקום, וגודר עד לארץ. [ודוקא כשניכר שאין כוונתו לתיקון כגון שרואים שלוקח את האבנים לבנין סמוך וכדו', הא לאו הכי מיתסר משום מראית העין]. וכן אם היה נוטל משדה חבירו אף על פי שהוא קבלן, גודר עד לארץ. וכל זה כשניכר שלוקח את האבנים לצורך בנין וכדומה, וכגון שיש בנין סמוך הנמצא בשלבי בנייה. הא לאו הכי יש לאסור משום מראית העין. [ילקו"י הל' שביעית פרק ה' ס"ד עמוד רנו]

ה אותם הצולים בשר על האש בגינות נוי וביערות, ואוספים עצים קטנים וקש עבור המיתקן המיוחד שבו מדליקין האש וצולין בו את הבשר, מותר לעשות כן בשביעית, ואין לחוש שיחשדוהו שאוסף את הקש והעצים לתיקון השדה, מאחר שהמיתקן מוכיח שהוא אוסף את העצים לצורך הצלייה. [ילקו"י הל' שביעית פרק ה' ס"ה עמוד רנז]

פרק ו' - חציבת הקרקע ופיתוחה בשביעית

א לא יפתח אדם מחצב בתחלה לתוך שדהו בשביעית, שמא יאמרו לתקן שדהו נתכוין שיסיר ממנה הסלע. [ילקו"י הל' שביעית פרק ו' ס"א עמוד רנח]

ב כל האיסור הנ"ל בחציבת קרקע הוא באופן שמתכוין לעשות שדה והתחיל בשביעית, אבל בזמן שאין מתכוין לעשות שדה מותר. וכן אם התחיל מקודם השביעית, נוטל בשביעית כל מה שירצה מכל מקום, וגודר עד הארץ. וחציבה בקרקע של חבירו מותרת, שאין זה נראה כמתקן שדהו. [ילקו"י הל' שביעית פרק ו' ס"ב עמוד רנח]

ג לפי שאסור לשמר פירות שביעית, אסור להעמיד גדר או לתקן בה פירצה בין שדהו לשדה חבירו, או בין שדהו לרשות הרבים. והאיסור הוא גם כשהוא מתכוין להשאיר פתח פתוח כדי לאפשר לכל אדם להכנס ולקחת את הפירות, ואינו בונה את הגדר אלא כדי למנוע מעבר חופשי של עוברים ושבים. ואף במקומות שרשאי לשמור על הפירות, כדי למנוע כניסת גויים, בהמות, או בני אדם המזיקים את הפירות, אסור לו להעמיד גדר בשביעית בין שדהו לשדה חבירו. שהרי לצורך בניית גדר יש לחפור תחלה יסודות להחזקתה, וקיים חשש שאחר חפירת היסודות יימלך להשתמש בחפירה לזריעה או לנטיעה ולא לבניית גדר. אבל לעשות גדר על ידי חפירה בין השדה לרשות הרבים, [באופנים שמותר לשמור את שדהו], מותר לחפור בשדה בשביעית לצורך בניית גדר, וכן מותר לחפור בורות לצורך תקיעת עמודים כדי להניח שם גדר או רשת, שאין דרך לזרוע סמוך לרשות הרבים. [ילקו"י הל' שביעית פרק ו' ס"ג עמוד רס]

ד מותר לבנות בשביעית גדר להפריד בין שדהו לביתו, או לחצרו, או לבית של חבירו, או לחצרו, ואפילו שעקב הבנייה מעמיק בקרקע. וכן מותר לבנות גדר בין שדהו לשדה גוי, ורק בין שדהו לשדה חבירו ישראל אין עושים גדר, וכמו שנתבאר. [ילקו"י עמוד רסא פרק ו' ס"ד]

פרק ז' - איסור זמירה בשביעית

א נאמר בתורה: וכרמך לא תזמור, לפיכך כל הקוצץ ענף או יחור מהאילן באופן שהוא מועיל לאילן, שעל ידי כך הוא מתגדל או מתעבה, עובר בלא תעשה. בין שהוא מהכרם [גפן], בין שהוא משאר אילנות. ויש אומרים שבשאר אילנות [שלא בגפן] אין האיסור אלא מדרבנן. [ילקו"י הל' שביעית פרק ז' ס"א עמוד רסב]

ב הגדרת מלאכת זמירה היא לקצוץ את הענפים הגדולים, ולקוץ ראשן כדי שיוסיפו. והחותך מהאילן את העלים והבדים היבשים, הרי זה בכלל זמירה מדרבנן. וכל זמירה שהיא כדי להוסיף הצמחה באילן מיקרי זומר ואסור. ואמנם כל זימור צריך דקדוק וחכמה, וכל זימור שאינו על צד הדקדוק עושה גרעון בפירות. ואם הכוונה היא לעצים שרי. ואם מתכוין לזימור אסור. ואם יש צורך בגיזום או פירוק עלים וכדומה בשאר אילנות שאינם גפן, לצורך חיותו של האילן, יש להתיר במקום הפסד גדול שאי אפשר להסתפק בגיזום שלפני השביעית. וטוב שיעשו בשינוי. ויש מתירים גם בגפן, כשהוא לאוקמי אילנא. וראה בסעיף ו'. [ילקו"י הל' שביעית פרק ז' ס"ב עמוד רסד]

ג יש אומרים שאין איסור זומר מהתורה בענף לח, ויש חולקים. [ילקו"י הל' שביעית עמ' רסח]

ד איסור זמירה מן התורה הוא כשכוונתו להצמיח, אבל הא לאו הכי אין בו איסור תורה. ויש שאיסורו מדרבנן, וכגון כשקוצץ ענפים שלא יכבידו על האילן, וכן כשקוצץ ענף אחד מבין שנים שלא יהיו תכופים זה לזה, או שקוצץ ענף מקולקל, או ענף יבש, כשאין כוונתו להצמיח. [ילקו"י הל' שביעית פרק ז' ס"ד עמוד רסט]

ה ואמנם מותר לגזום ענף שהותקף במזיקין ויש חשש שהמזיקין יזיקו לשאר העץ נזק כזה המתיר עשיית מלאכה, וגם אם פעולה זו תביא להגברת הצימוח, מותר. אך יגזום רק החלק הנחוץ, ולא יעשה אגב כך גיזום לשם השבחת האילן. [ילקו"י הל' שביעית פ"ז עמו' רע]

ו לדעת הרמב״ם אין להתיר מלאכות דאורייתא גם אם מטרתן רק כדי להציל את האילן שלא ימות. ואולם מלאכות שחכמים גזרו עליהם בשביעית ואסרום, לא אסרום אלא אם כן נעשים כדי להשביח את האילן. אבל אם נעשים כדי להגן על האילן שלא ימות הרי זה מותר. ודעת רש״י מלאכה הנעשית לצורך קיום האילן אינה מלאכה כלל, ולכן גם מלאכות דאורייתא מותר לעשותן לצורך הצלת האילן. [פרט למלאכת חרישה, שיש אומרים שכיון שרגילים לעשותה תמיד, הרי היא בכלל מלאכת שדה וכרם, ואסור לעשותה בשביעית גם לצורך קיום האילנות]. וכיון דשביעית בזמן הזה מדרבנן, ניתן להקל לצורך, ויש להורות לחקלאים שמלאכות דאורייתא הדרושות לצורך האילן טוב שיעשו על ידי גוי. ואם אין גוי, או שדרוש מומחה יהודי וכדומה, טוב שיעשה את המלאכה בשינוי, דכל שנעשית בשינוי הרי היא כדרבנן, ובדרבנן גם לדעת הרמב״ם יש להקל. [ילקו״י שביעית עמוד רע]

ז גם מלאכות שאינם ממש כדי להציל את האילן ממיתה, אלא להצילו מנזק חלקי והפסד שאינו גדול, יש להתיר, כיון דשביעית בזמן הזה מדרבנן. וטוב לעשותם בשינוי.[שם עמ׳ רעב].

ח כשהתירו מלאכות כדי למנוע נזק, הותר הדבר גם כאשר הנזק אינו ודאי, דספק דרבנן לקולא. ואמנם על כל חקלאי להכין את מטעיו היטב בערב שמיטה, ולבצע בהם כל פעולה שתצמצם את ההתערבות בשנת השמיטה, גם אם היא עקרונית מותרת, בעקבות היתר של לאוקמי. ומה שאנו מתירים לעשות מלאכות לצורך אוקמי אילן, אינו רק לצורך קיום האילן, אלא גם אם המלאכות הם לצורך קיום הפירות הגדלים באילן, גם זה בכלל ההיתר. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק ז׳ ס״ח עמוד רעב]

ט מותר להסיר עלים מהעץ כל שהסרת העלים באה כדי להציל את הפרי מרקבון. שהרי גם לצורך קיום הפרי חשיב לאוקמי אילנא. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק ז׳ ס״ט עמוד רעג]

י מותר לקצוץ ענפים מהאילן על מנת לסכך בהם את סוכתו, שכל גיזום שאין בו כוונה לצימוח העץ, ונעשה כדרך מעשה הדיוט ולא מעשה אומן, אין בו איסור זמירה בשביעית. ומעשה הדיוט היינו שניכר שאינו עושה כן לשם גיזום האילן, כגון שגוזם מצד אחד. [שם]

יא גם גנן הכורת עצים לפני חג הסוכות, אם אין הוא מכוין לזמירה, ועושה מעשה הדיוט, וכגון שקוצץ מצד אחד, מותר לבקש ממנו שיקצוץ לו עצים עבור סכך לסוכה, וכדומה. אבל גנן הכורת עצים לפני חג הסוכות, ומכוין לזמירה, אין לבקש ממנו לכרות עבורו עצים לסכך, שהרי הוא כשלוחו ונמצא מכשילו בדבר איסור. אלא אם כן האילנות נמכרו לגוי, וכאשר יתבאר. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק ז׳ סעיף יא עמוד רעד]

יב עצים הגדלים בצידי החצר או צידי רשות הרבים, ומפריעים לעוברים ושבים בהליכתם, מותר לקצוץ הענפים מהם, שאין איסור זמירה אלא כשהיא באה לתועלת האילן או להשביח פירותיו, אבל כאן שאינו עושה כן לצורך השבחת האילן, אין בזה איסור. וכן אם הוא צריך את העצים להסיק בהם וכיוצא בזה, מותר לקוצצם באופן שאין הוא לצורך השבחת האילן, ואינו מדקדק במעשיו שיהיה על ידם תועלת לאילן. [ילקו״י שם].

יג ענפים המפריעים לחוטי חשמל, ויש חשש שבחורף יתנתק חוט החשמל, והדבר ניכר שהענפים גורמים להפרעה, מותר לגזמם בשנה השביעית. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק ז׳ עמ׳ רעו]

יד יש אומרים שמלאכות הנעשות בגוף האילן, כמו הסרת קוצים מהעץ, אף אם הדבר בא לאוקמי האילן, אסור בשביעית. ויש אומרים שכל שהדבר בא לאוקמי אילן, שרינן אף במלאכות הנעשות בגוף האילן. וכיון דשביעית בזמן הזה מדרבנן לפיכך יש להקל בזה. ואם הקוצים אינם גורמים לקלקול גוף הפרי, אלא מונע מהפרי שלימות גידולו, אין להסירן בשביעית. ואם הסרת הקוצים באה להקל על הקטיף, מותר בכל אופן. ולכן באתרוגים ובתמרים מותר להסיר הקוצים כשמתכוונים להקל על הקטיף. [ילקו״י שם עמ׳ רעז]

טו מותר לעקור בשביעית אילן פירות כשצריך למקום האילן. ואפשר להקל להעביר את האילן עם מעט מעפרו לעציץ שאינו נקוב העומד בבית, או לעשות אוהל במקום הנטיעה החדשה, ואחר כך יעבירו את האילן. וטוב שיחמירו להעבירו עם מעט מהעפר שסביב שרשיו. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק ז׳ סעיף טו עמוד רעח]

טז אסור לקצוץ אילנות שעושים פירות לעצים בשביעית, כל שהתחילו לעשות פרי, [ובעץ גפן משיגרעו, ובעץ זית משיניצו, ובשאר כל האילנות משיוציאו בוסר] שהרי הוא מפסידן, ונאמר והיתה שבת הארץ לכם לאכלה, ודרשו חז״ל, לאכלה ולא להפסד. אמנם קודם שיהיו פירות בעצים מותר לקצוץ את האילן לצורך עצים להסקה. וכן מותר לקצוץ בשביל לאכול, שהרי נאמר בתורה, והיתה שבת הארץ לכם לאכלה. ומה שאמרה התורה בחריש ובקציר תשבות, היינו לומר שלא נקצור את פירות הארץ כדרך שקוצרים כל השנה, כגון קצירת כמות גדולה בבת אחת וכדומה ועל פי זה דילול הנעשה לתועלת הפירות, יש להתיר עד שלב הבוסר, כמה ימים אחר נפילת הפרח. [ילקו״י שביעית פ״ז סט״ז עמ׳ רעט]

יז וכן ענף עץ פרי שיש עליו פירות קטנים בתחלת גידולם, שהם בוסר, אסור לקצוץ את הענף, או את הפירות, משום הפסד פירות שביעית עד שהפירות יגיעו לתחלת הבשלתם. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק ז׳ סעיף יז עמוד רפב]

יח כל האיסור לקטוף פירות שלא התבשלו הוא דוקא לקוטפן מן האילן, אבל אם הפירות נשרו, או שכבר נתלשו בדיעבד, מותר לאוכלן אף שאין דרכו בכך, ואין זה הפסד. [ילקוט יוסף השביעית והלכותיה, מצוות התלויות בארץ כרך א' עמוד רפג]

יט מותר ללקוט ולכבוש בשביעית פירות שלא התבשלו כל צרכם, אם דרך לכבוש פירות אלו, כגון עגבניות ירוקות. [ילקו"י הל' שביעית פרק ז' סעיף יט עמוד רפד]

כ אם חותך עלה מאשכול ענבים כדי שהאשכול לא יתקלקל, אין בזה איסור זמירה בשביעית. לכתחלה יעשה בשינוי, כפי שנתבאר לעיל סעיף ו'. [ילקו"י הל' שביעית פ"ז עמ' רפה]

כא מותר לקצוץ ענפי אילן בשביעית, כשהקציצה אינה מועילה לאילן, ולכן מותר לקצוץ ענפי אילן כדי לסכך בהם את סוכתו. אולם אם התחיל להוציא פרי אין לקצוץ הענפים שיש בהם פירות, משום הפסד הפירות, וכמבואר. [ילקו"י שביעית פ"ז סכ"א עמ' רפה]

כב אין לחתוך את היבלות שבאילנות. [ילקו"י הל' שביעית פרק ז' סעיף כב עמוד רפו]

כג מותר לקטוף בשביעית ענפי פרחים כדי להשתמש בהם לנוי הבית. ובאותם פרחים שעל ידי קטיפתם גורם לגל נוסף של פריחה [שאסורים משום זומר], אלא שאין כוונתו לצימוח הפרחים הנותרים, יקטפם בשינוי, ולא בדרך הרגילה, דהיינו שלא יחתוך באמצע הענף, אלא בשליש העליון שלא יהיה מעודד את הצימוח מחדש. וטוב שלא ישתמש בכלי גיזום לקטיפת הפרחים. ואמנם אדם פרטי שיש לו פרחים בגינה, וקוטפם כדי לקשט את הבית, ואין לו שום כוונה לגידול פרחים נוספים, או לשם מכירה, אין איסור לקוצצם בשביעית. [ילקוט יוסף השביעית והלכותיה פ"ז סעיף כג עמוד רפז].

כד מי שעבר וזימר את שדהו בתוך השביעית, אף שעבר על איסור מן התורה, מכל מקום אין קונסין אותו שלא יזרע את שדהו במוצאי שביעית. [ילקו"י הל' שביעית פ"ז סעיף כד עמ' רפח]

כה מה שנהגו בגידול הערבות, שגוזמים את האילן בט"ו באב ולא משאירים עלים כלל, ומשקין פעמיים בשבוע כדי שבסוכות יהיו בעץ הרבה ערבות נאות, וכן בהדסים יש ששורפים את העץ כדי שייצאו הדסים משולשים, אף שאין לעשות כן בשנת השמיטה, שהרי זו עבודת האילן, מכל מקום בדיעבד אם עשה כן, מותר להשתמש בהדסים וערבות אלה. [ילקו"י הל' שביעית פרק ז' סעיף כה עמוד רפח]

כו שיח ה"גאת" שהובא לארץ מתימן, ויש המשתמשים בעלים שלו ללעיסה, וגוזזים את העלים בצורה מסויימת, ועל ידי זה הם חוזרים וגדלים לאחר שבועיים, יש אומרים שאסור בשנת השמיטה לגזוז את העלים בדרך שעתיד להיגדל שנית. והעיקר לדינא להקל בזה. ולכתחלה ראוי שישנה מדרך קטיפתו הרגילה. שאם רגיל לקטוף בשליש העליון, יחתוך מהאמצע, וכדומה. וגם לענין קדושת שביעית, יש להורות להקל שאין בזה קדושת שביעית, אחר שאינה שוה לכל נפש. [ילקו"י הל' שביעית פרק ז' סעיף כו עמוד רפט]

פרק ח' - דין ריסוס וניקוי השדה בשמיטה

א שדה שיש בה תולעים המזיקים לאילנות, יש אומרים שאסור לרסס שם כדי להמית את התולעים. וכל שכן אם מרסס קודם שהתולעים הגיעו, שגם בזה אסור. ויש אומרים דעישון שאסור בשביעית, היינו באופן שמטרתו להשביח את האילן, אבל אם הריסוס בא למנוע נזק, שהמומחים טוענים שהעץ ימות, או שרוב פירותיו יתקלקלו, מותר, ובפרט על ידי גוי. ויש חולקים. וכיון דשביעית בזמן הזה מדרבנן, יש לילך להקל במחלוקת זו. אך קודם שמרסס יברר היטב שהדבר הכרחי לקיום הפירות והירקות, ולא רק כאמצעי זהירות לבד כבכל השנים. וכיום שיש מזיקין רבים בקרקעות, וגם החקלאות צפופה ביותר, כמעט כל ריסוס בא לאוקמי אילנא. [שביתת השדה]. [ילקו"י הל' שביעית פרק ח' ס"א עמוד רצ]

ב יש המרססים אף באופן האסור, כמו בתפוחים ואגסים שבתחלת הקיץ [שעל העץ] שמרססים אותם, וזה בכלל להשביח את הפירות [אברויי] שאסור, ובאופן כזה יש לייעץ להם להרחיק את המזיקים בכיוס, והיינו לעטוף כל פרי ופרי בשקית ניילון. שמותר לתת בשנת השמיטה שקיות ניילון על הפירות בעת גידולם על העץ, בכדי למנוע מהם נזק שמגרע באכילתם. [ילקו"י הל' שביעית פרק ח' ס"ב עמוד רצה]

ג עכברים שמפסידים לאילן, מותר לצודן בשביעית כדרכן, ואפילו בשדה הלבן הסמוכה לשדה האילן מותר לצודן כדרכו. ומותר לתת רעל עכברים בשביעית בשדה, כדי למנוע מהעכברים להזיק לאילנות. [ילקו"י הל' שביעית פרק ח' ס"ג עמוד רצו]

ד מי שגדלו לו בשדהו עשבים רעים המפריעים לצמחים וחונקים אותם, והדבר ברור שללא טיפול יזיקו לצמחים נזק ממשי, מותר לו לרסס בחומרי הדברה על העשבים. ואם לא מועיל ריסוס, מותר עידור אפילו במעדר רגיל, ובלבד שיקפיד לא להפוך את הקרקע. ובשעת הצורך גדולה יש להתיר אף בכלים חקלאיים רגילים, כגון סכין שאינו הופך את

האדמה. ואין ראוי ליתן הלכה זו ביד כל אחד, וצריכים לשאול שאלת חכם שידון בכל מקרה. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק ח׳ ס״ד עמוד רצז]

ה מותר לנקות את הגינה שבחצירו הסמוכה לביתו, ולהוציא את הלכלוך המפוזר בגינה, כל שכוונתו היא רק לצורך נקיון הגינה ולא לצורך זריעה. וכן מותר לאסוף את שיירי העצים מהגינה על ידי מטאטא, אפילו מטאטא-דשא, וכן להסיר את האבנים, כל שניכר שאין כוונתו לצורך עבודת האדמה. וכן מותר לתלוש מהחצר עשבים וקוצים כאשר כוונתו שתהיה לו אפשרות לשבת וליהנות מהחצר, או לעבור שם. וטוב שיניח כסאות ושלחן בחצרו, כדי שיהיה מוכח שכוונתו להשתמש בחצר ולא להכינו לזריעה. ואמנם מעיקר הדין בחצר הסמוכה לבית אין צריך היכר, דזה גופא היכר. [ילקו״י שם פ״ח עמוד רצז]

ו שדה שכיסה אותה השלג, ואם השלג לא יסולק כל הגידולים יפסדו, מותר לפנות את השלג בשנה השביעית. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק ח׳ ס״ו עמוד ש׳]

ז אם ירד שלג על האילנות, וגורמים להפסד הפירות, מותר להסיר את השלג בשנת השמיטה, שזה נחשב בכלל להעמיד את האילן, ולא להברותו. וכן אם השלג עלול לגרום לשבירת ענפים, מותר להסירו משם. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק ח׳ ס״ז עמוד שא]

ח עץ אתרוגים העומדים למצוה, שירד עליו שלג רב ויכול לגרום שהאתרוגים יתקלקלו ויפסדו למצוה, מותר להוריד ממנו את השלג. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק ח׳ ס״ח עמוד שא]

ט מותר לכסות בשנת השמיטה זרעים, פירות וגידולים שונים, ביריעות ניילון וכדומה, כדי להגן עליהם מפני הגשמים והשלג. וכן מותר לעשות שמשיות לאילנות להגן על האילן מפני החמה או מפני הצינה, כל שהדבר בא לאוקמי אילנא. [ילקו״י שביעית פ״ח עמ׳ שג]

י אפשר להקל לעטוף את הענבים הנמצאים על העץ בשקית ניילון כדי לשומרם מאכילת ציפורים, וכן כיוצא בזה בשאר פירות, כל שאין הפירות גדלים ומשתבחים על ידי זה, אלא עושים זאת כדי למנוע מהם נזק שמגרע באכילתם. אבל בכדי למנוע הפסד בצורת החיצונית, אסור. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק ח׳ ס״י עמוד שד]

יא כורכין את הנטיעות עד ראש השנה של השנה השביעית, והיינו שמקבצים את הענפים וקושרים אותם שיעלו למעלה במישור ולא ינטו על הארץ. אבל אין עושין כן בשביעית עצמה, אולם אם הוא לאוקמי אילן מותר לעשות כן גם אחר ראש השנה של השביעית. וכל זה שעושה כן כדי שלא ישבר, אבל מפני חשש שהעץ יתעקם, אסור, וכאשר יבואר להלן. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק ח׳ סעיף יא עמוד שה]

יב יש אומרים שאסור למתוח ענפי גפן הנוטים לארץ ונגררים עליה, גם אם התפשטות ענפים אלו מסכנת את האילן כולו, וכל שכן שאסור לעשות זאת במקום שאינם מכבידים על האילן, או מסכנים את קיומו. ולפי המבואר לעיל, במלאכות שהן לאוקמי אילנא יש להתיר גם כשהמלאכות נעשות בגוף האילן, ממילא גם כאן כל שהוא לאוקמי אילנא יש להקל. וטוב שיעשה כן בשינוי, וראה לעיל סעיף ו'. [ילקו"י הל' שביעית פרק ח' סעיף יב עמ' שה]

יג יש אומרים שמותר לעטוף את העץ עצמו בשביעית כשעושה כן כדי להגן עליו מפני הקור, והוא בא לאוקמי אילנא. ויש אומרים שבפגעי הטבע כגון חום וקור ותולעים, גרע טפי, ואסור גם לאוקמי אילנא. [ילקו"י הל' שביעית פרק ח' סעיף יג עמ' שו]

פרק ט - טיפול בגינת נוי בשביעית

א גינות נוי שסביבות הבתים, וכל השכנים משתתפים בהוצאות הכוללות את החזקת הגינה, אם הדיירים שומרי תורה, לא יעבדו בגינות אלו בשביעית במלאכות האסורות, כגון זמירה, זיבול, סיקול, וכדומה. ויעשו בה רק את העבודות המותרות. [ומותר להשקות את הדשא ושאר הצמחים באופן שאם לא ישקה אותם ייגרם להם נזק. ובעונת הגשמים לא ישקה כלל]. ואם יש בין הדיירים שכנים שאינם שומרי תורה, ואינו יכול להשפיע עליהם בדרכי נועם להפסיק מלעבוד בגינה בשביעית, יש לו ג' דרכים להינצל מאיסורי שביעית: דרך אחת, שבעת התשלום לועד הבית יאמרו בפירוש שהתשלום בא לצרכים אחרים של הועד, ולא עבור הגינה. ואם אין לועד הבית הוצאות אלא לצרכי הגינה, יאמר שהתשלום בא עבור המלאכות המותרות הנעשות בגינה בשביעית. ודרך שניה שיבקש מועד הבית יפוי כח בלתי חוזר, וילך לרבנות למכור את הקרקע לגוי, כדי שלא יהיה שותף לדבר עבירה. אבל אם השכנים מסכימים שלא לעשות מלאכות אסורות בגינה בשנת השמיטה ואין חשש שיכשלו מחוסר ידיעה בעבודות האסורות, לכתחלה אין להזדקק למכירה לצורך גינות נוי. ודרך שלישית, להפקיר בפני שלשה את חלקו בגינה. [ילקו"י שביעית פרק ט' ס"א עמוד שח]

ב גיזום גדר חיה שבחצרות הבתים, גורמת להצמחת ענפים, ועם כל זה מותר לגזום גדר חי אשר בצידי הבית, אם הגיזום נעשה בכדי שלא יגדל יותר וישאר בנויו ויופיו. שהואיל ואינו מתכוין שיצמח יותר אלא לנוי בעלמא אין זה בכלל זמירה לצמוחי פירא, אלא לאוקמי פירא, ומותר. אבל גדר חיה שעדיין לא התמלאה, ויש בתוכה חללים, והגיזום נעשית מלבד לשם נוי גם כדי למלאתו, יש לאסור בזה משום זמירה בשביעית. [שם עמו' שיג]

ג דשא העומד לנוי, אין בו קדושת שביעית, ולכן מותר לרוץ עליו, לאבדו ולשורפו וכדומה. ומותר לחתוך את הדשא מלמעלה להשוותו, כל שכוונתו בזה לנוי בעלמא, כדי שלא יפסיד צורתו, ואין כוונתו לזימור. ואמנם בדשא שאינו בוגר וצפוף, וכגון שזרעו את הדשא [ולא הביאוהו במרבדי דשא מוכנים] וצריכים לכסח כמה כיסוחים לשם גידול והתפשטות, יש להחמיר בזה, אחר שכוונת הכיסוח לשם גידול. [ילקו"י שם פ"ט ס"ג עמוד שיד]

ד יש שהחמירו שלא לכסח הדשא בשנת השמיטה, והביאו לגינתם בהמה דקה שתאכל מהדשא, וכך הדשא יצמח שוב בצורה יעילה יותר. ואין לנהוג בחומרא זו, שהיא חומרא הבאה לידי קולא, שהרי יש איסור לגדל בהמה דקה בארץ ישראל. ואף שאיסור זה היה זמן שהתבטל, כיום שחזר היישוב היהודי לארץ ישראל חזר איסור זה לקדמותו. [שם עמ' שיז]

פרק י' - איסור קצירה בשביעית

א נאמר בתורה: "את ספיח קצירך לא תקצור", והיינו, שאסור לקצור ולבצור פירות שגדלו בשביעית כדרכם בכל שנה. והאיסור הוא אפילו אם הפקיר את שדהו. והקוצר כדרך הקוצרים לוקה, כיצד, כגון שקצר את כל השדה והעמיד כרי ודש בבקר. וכן אסור לקצור את כל השדה בבת אחת, אלא קוצר מעט מעט לצרכי ביתו. וכן תולש מעט מעט ואוכל. ומעיקר הדין מותר לבצור אפילו בכלים המיוחדים לכך, ובלבד שיקצור מעט מעט וצורת העיבוד תהיה שונה כנ"ל. אולם היכא דאפשר טוב שלא לבצור בכלים המיוחדים לבצירה, כמו מספריים המיוחדים לכך, אלא קוצץ בסכין או בידו כדי שישנה מהרגיל. וברור שאחרי שקטף כדי צורכו ואכל את מה שקטף, מותר לו לקטוף שוב כדי צורכו, וכן על זה הדרך. [ילקו"י הל' שביעית פרק י' ס"א עמוד שכ]

ב ומכל מקום אם עבר וקצר באיסור אין הפרי נאסר. [ילקו"י הל' שביעית פרק י' ס"ב עמו' שכב]

ג פירות שגדלו וחנטו בשנה הששית, כיון שאין בהם קדושת שביעית מותר לבצור אותם בלא שינוי. [ילקו"י הל' שביעית פרק י' ס"ג עמוד שכב]

ד אף לאחר שקצר או בצר לצורכו לא ידרוך ענבים בגת [מקום שדורכים על הענבים כמין בריכה קטנה], או את הזיתים בבית הבד [מקום ייצור השמן], כדרך שרגיל בכל שנה, אלא דורך וסוחט ענבים בתוך קערה, וכן בכל דבר ודבר שיכול לשנות צריך לשנות, ולא לעשות כדרכו בשאר השנים. [וראה להלן דין

אוצר בית דין]. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק י׳ ס״ד עמוד שכג]

פרק יא - איסור חרישה בשביעית

א אסור לחרוש את הקרקע בשנת השמיטה, בין בשדה תבואה בין בשדה ירקות ובין בשדה אילן. וכן אסור לחפור בשביעית לצורך הקרקע. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק יא ס״א עמ׳ שכד]

ב כל העבודות הבאות להכשיר את הקרקע לזריעה, או עבודות הבאות להשביח את הקרקע לתועלת המטעים, אסורות בשנת השמיטה. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק יא ס״ב עמ׳ שכז]

ג אסור לחרוש בשביעית על ידי טרקטור או כל מכונה המיועדת לכך, ואפילו על ידי מכונה המופעלת על ידי שלט רחוק. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק יא ס״ג עמוד שכז]

ד מי שקנה שדה או כרם, וכדי להוכיח בעלות על השדה רוצה לחרוש בה, אף שאין כוונתו להכין את השדה לזריעה, אפילו הכי אין לחרוש בה בשביעית. [ילקו״י שם עמוד שלא]

ה כשם שאסור לעבוד את הארץ בשביעית, כך אסור לחזק ידי ישראלים שעובדים אותה [בלי שמכרוה על ידי הרבנות], או למכור להם כלי עבודה, לפי שאסור לחזק ידי עוברי עבירה. ואפילו אם אין הישראלים עובדים במלאכות שאסורות מן התורה בשביעית, אלא במלאכות דרבנן, גם בזה אסור לחזק את ידיהם. וכל זה בכלים המיוחדים למלאכת איסור בשביעית. אבל כלי שיכול להשתמש בו בהיתר, אין בו איסור מסייע. [ילקו״י שם פי״א עמו׳ שלא]

ו גם חרישה לצורך השנה השמינית, דהיינו שתהיה הקרקע יפה לזריעה בשנה השמינית, אסורה, והחורש את שדהו או זיבלה בשביעית כדי שתהיה יפה במוצאי שביעית, קונסין אותו שלא יזרענה במוצאי שביעית. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק יא ס״ו עמוד שלב]

ז מי שעבר וזיבל את שדהו בשביעית כדי להכינה לזריעה במוצאי שביעית, אסור לו לזורעה במוצאי שביעית. אבל אם הסיר את הזיבול ובטלה ההכנה לזריעה, מותר לו לזבלה שוב, ולזורעה בשמינית. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק יא ס״ז עמוד שלב]

ח אסור לעדור סביב האילן, אף אם עושה כן לצורך השנה השמינית. אך אם ידוע שהעידור סביב האילן הוא שלא ימות האילן, או שעושה ערוגה

עגולה סביב לאילן לצורך ההשקייה [כדי שהאילן לא ימות], מותר לעדור לפי הצורך גם בשנה השביעית. וכשעודר לא יעדור במחרישה, אלא במעדר בשינוי. ויש אומרים שההיתר הוא בעידור שכבר היה, וחוזר ומתקנו, אבל עידור חדש אסור. [ילקו"י הל' שביעית פרק יא ס"ח עמוד שלג]

ט וכל שכן שמותר לחפור גומות סביב הגפן כדי להשקותה, דבעץ גפן קיל טפי, כיון שאינו עושה כן לצורך השבחת גוף הקרקע, או להשבחת העץ, אלא מטרתו להכשר ההשקאה ההכרחית, שהוא דבר המותר בשביעית. וכשעודר לא יעדור במחרישה, אלא במעדר בשינוי. ויש אומרים שההיתר הוא בעידור שכבר היה, וחוזר ומתקנו, אבל עידור חדש אסור. [ילקו"י הל' שביעית פרק יא ס"ט עמוד שלד]

י מותר לגדור מסביב לעץ צעיר [שיש חשש שיתקלקל] בכדי להגן עליו מעוברים ושבים. [ילקו"י הל' שביעית פרק יא ס"י עמוד שלה]

יא המקשקש בזיתים, ויש אומרים שהוא עידור מסביב לעץ זית, ויש מפרשים שהוא זיבול עץ הזית, אם עושה כן במטרה להברות את האילן, אסור. ואם לסתום את הפצימים מותר. [ילקו"י הלכות שביעית פרק יא סעיף יא עמוד שלו].

יב אין לנעוץ חתיכת עץ ליד אילן צעיר כדי שיגדל ישר, ויש אומרים שלא נאמר איסור זה רק כשהוא יכול לעמוד בלא סמיכה על מעמדו, אלא שלא יוסיף להתגדל, אבל אם העץ עלול להשבר על ידי מניעת הסמיכה, או שיהיה לעץ נזק ממשי, מותר לסמוך אותו כדי לאוקמי. [ילקו"י הל' שביעית פרק יא סעיף יב עמוד שלו].

פרק י"ב - השקאה בשביעית

א השקאה אסורה בשביעית ומכל מקום התירו חכמים להשקות שדה שאינה מסתפקת במי גשמים, אלא זקוקה להשקאה תמידית. וכן בכל השקאה שבאה למנוע פגיעה בעץ או בצמחיה, שאם לא ישקו יגרם נזק. ויש אומרים שצריך לצמצם את תדירות ההשקאה ולהגדיל את הפרשי הזמן בין השקאה להשקאה. ויש אומרים שהואיל והותר להשקות אין צריך לצמצם בהשקאה. אולם בעונת הגשמים אין להשקות כלל. [ילקו"י הל' שביעית עמ' שלח].

ב כל מה שהותרה ההשקאה בשביעית היינו לצורך פירות המותרים באכילה בשביעית, וכן לצורך ירקות שאין בהם איסור ספיחין, כגון אלו

המבוארים בדברי הרמב״ם וכן לצורך פרחים ועשבי בשמים שאינם אסורים משום ספיחין. אבל לצורך ירקות האסורים, ודאי שאסור להשקות את השדה. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק יב ס״ב עמוד שמ].

ג מותר להשקות שושנים וורדים וכדו׳ שאין בהם איסור ספיחין. ואף שבלא ההשקאה הפירות או הירקות לא יהרסו לגמרי, אלא כל שבמניעת ההשקאה יפסדו הפירות או הצמחים רשאי להשקות את השדה כל צרכה, ואין צריך לצמצם בהשקאה. [שם עמ׳ שמ פי״ב].

ד וכן עצי פרי הזקוקים להשקאה קיומית בימות הקיץ, מותר להשקותם כל שמומחה בדבר אומר שההשקאה היא לצורך, בכל אילן לפי כוחו. וכשאין לפנינו מומחה ויש ספק אם יש צורך בהשקאה או לא, יש להקל, שעל פי רוב חוסר השקאה מזיקה לאילן. ומה שהתירו השקאה לצורך, הטעם הוא מפני שאם לא ישקה תיעשה הארץ מלחה וימות כל עץ שבה, והואיל ואיסור הדברים האלו הוא מדבריהם, לא גזרו על אלו. ויש שיעצו שאם אין שם בקי שייעץ להם על ההשקאה, שימכרו את הגינה לגוי באמצעות המכירה הנעשית ע״י הרבנות כדי שלא יכשלו באיסורים אלה. אולם יש לפקפק בזה שהיא חומרא הבאה לידי קולא. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק יב ס״ד עמוד שמא]

ה דשא שנזרע לנוי, יש אומרים שאין להשקותו כל שבוע שבועיים כרגיל, אלא רק כשיראה שהדשא מאבד את הברק, או שנראה בו סימן יובש. ותדירות ההשקאה בדשא תלוי באקלים וכן בסוג האדמה. ויש אומרים שכיון שהותרה ההשקאה לצורך, אין צריך להגביל את זמני ההשקאה, ומותר להשקות כרגיל, כל שההשקאה באה למנוע התייבשות הדשא. כמו שהתירו השקאה בחול המועד. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק יב ס״ה עמוד שמא]

ו באופן שאסור להשקות את השדה בשביעית, יש לאסור בזה גם אם משקה על ידי צנור או על-ידי ממטרות. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק יב ס״ו עמוד שמב]

ז השוטף את רצפת ביתו בשנת השמיטה, והמים יורדים דרך הצנור שבמרפסת לחצר הבית, וגורם שהמים משקין את הצמחים, יש להקל בזה אף באופן שהמים יורדים מכח דחיפתו את המים לתוך הצנור במקל-גומי. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק יב ס״ז עמוד שמב]

ח מותר להתקין מזגן, או להפעילו, ולהניח את פתח הצנור פתוח לגינה גם בשנה השביעית, אף שיורדים מים מהצנור, ואין לאסור בזה משום איסור השקאה בשביעית. והדין כן גם באופן שאין הגינה צריכה השקאה ולא התירו בה השקאה. [דגבי שביעית העיקר להתיר בפסיק רישיה דרבנן, אף אם נוח לו בהשקאה זו. ובפרט בהשקאה מועטת כזו. ויש לצרף סברת האומרים דפסיק רישיה בשביעית שרי]. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק יב ס״ח עמוד שמה]

ט מותר לשטוף רכב ברחוב העיר, אף שהמים יורדים לתוך גינתו, מאחר שאינו מתכוין להשקאת הגינה. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק יב ס״ט עמוד שמו]

י כבר ביארנו לעיל שעציצי פרחים הנמצאים בבית תחת תקרה, מותר להשקותם בשביעית כרגיל. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק יב ס״י עמוד שמו]

יא שדה או אילנות מאכל של הפקר שצריך להשקותם, מותר להשקותם בשמיטה, דאף שאילנות של הפקר אין להשקות בחול המועד, מכל מקום בשמיטה יש לאדם שייכות לפירות, שנאמר: ״ואכלו אביוני עמך״, ולכן מותר להשקותם בשביעית. [שם עמוד שמז]

פרק י״ג - זיבול בשביעית

א אסור לזבל את השדה בשנת השמיטה. והאיסור הוא בין לצורך שנת השמיטה בין לצורך השנה השמינית כדי להכין את השדה שתהיה יפה לזריעה. ואם עבר וזיבל את השדה לצורך השנה השמינית, קונסים אותו שלא לזרוע במוצאי שביעית. [ילקו״י שם עמ׳ שמח]

ב מי שעבר וזיבל את שדהו בשנת השמיטה לצורך השנה השמינית, אסור לו לזרוע במוצאי שביעית אבל אם הסיר את הזיבול ובטלה ההכנה לזריעה, מותר לו לחזור ולזבלה ולזרוע בשמינית. [ילקו״י הלכות שביעית פרק יג ס״ב, עמוד שמח, וראה שם בעמוד שלב סעיף ז׳]

ג כל זמן שרגילים לזבל את השדות, אסור אף להוציא את הזבל מביתו לשדה, ולעשות ממנו אשפה ולצברו במקום אחד. ואם היה לו מעט זבל בשדה מערב שביעית יכול להוסיף עליו ממה שיש לו בבית. ואחר שעבר הזמן שרגילים לזבל את השדות, מותר להוציא את הזבל לשדהו ולעשות ממנו אשפה של שיעור סאה. [ילקו״י הלכו׳ שביעית עמוד שמט]

ד אם נשקפת סכנה לקיום האילן אם לא יזבל בשביעית, יש להקל לזבל בשביעית, אך יעשה כן בצמצום וימעט בזיבול עד כמה שהדבר הכרחי. ואם אפשר להסתפק בפעם אחת לא יעשה ב׳ פעמים. וצריך שיקול דעת מרובה אם זה בגדר הצלת האילן, ויש לצמצם ולמעט בזיבול, וכל מה שאפשר לדחות עד השנה שמינית יש לדחותה ולא יעשה אותה בשביעית. ויש אומרים שזיבול בקרקע לעולם אסור אפילו אם נעשה כדי שהאילן לא ימות, שכל עבודה בשדה וכרם לא הותרה, והותר לזהם רק כשמניח הזבל על האילן עצמו. והעיקר כסברא ראשונה. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק יג ס״ד עמוד שמט].

ה במקום שמותר לזבל וכנ״ל, עדיף לזבל דרך ההשקאה, שבכך עושה ב׳ הדברים במעשה אחד, וממעט במלאכות שביעית. אולם אם אינו

לאוקמי אילנא, אסור. והאיסור לזבל בחומרים כימיים הוא גם אם מערב את החומרים האלה עם מים, ומפזרם בשדה דרך השקאה. שהרי מטרתו לזיבול, ואינו לצורך אוקמי אילן. [ילקו״י שביעית פי״ג עמוד שנא]

ו לפיכך על בעלי הפרדסים והשדות לזבל את אדמותיהם קודם ראש השנה כדי שלא יצטרכו להרבות בזיבול וניכוש הנצרכים, בשביעית. ואף אם לא יספיק לכל השנה, כל מה שאפשר למעט מהעבודות בשביעית, צריכים לעשות כן. [ילקו״י הל׳ שביעית פי״ג ס״ו עמ׳ שנא]

ז אין לבצע שום פעולות הכנה, כולל ניכוש, ריסוס, יישור השטח או מילויו באדמה, לקראת השנה השמינית, ויש לעשות את כל הפעולות הללו רק לאחר השמיטה. [שם שנא]

ח גם מלאכות המותרות לעשותן בשנת השמיטה במקום הפסד, טוב ונכון היכא דאפשר להקדים ולעשותן לפני השמיטה, כדי שלא יצטרכו לעשותן בשמיטה. [ילקו״י שביעית שם ס״ח]

פרק י״ד - שמיטה בפירות הארץ [הפקרת הפירות]

א מצות עשה להשמיט ולהפקיר כל מה שתוציא הארץ בשביעית, שנאמר: והשביעית תשמטנה ונטשתה. ואסור לנעול את כרמו או לגדור את שדהו, ואפילו אם גודר כדי לחלק לעניים, אסור. וכל הנועל כרמו או גודר שדהו בשביעית ביטל מצות עשה. וכן אסור לאסוף את כל פירותיו לתוך ביתו, אלא יפקיר הכל, ויד הכל שוין בכל מקום, שנאמר: ואכלו אביוני עמך. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק יד ס״א עמוד שנב]

ב ומכל מקום אין הפירות הפקר עד שהבעלים יפקירו את הפירות. [ילקו״י שם עמוד שנב]

ג ישובים בארץ ישראל הסמוכים לגבול, ויש חשש שיבואו נכרים רבים ויבוזו את הפירות, וכן אם יש חשש שיבואו בעלי חיים וישחיתו ויקלקלו את האילנות, מותר לנעול את השדה ולהושיב שומר נאמן שיפקח על הפירות. ויציין במקום בולט שכל הרוצה לקחת פירות מן השדה יכול לקבל את המפתח במקום פלוני. [ילקו״י שם פרק יד עמוד שנד]

ד אם בעל השדה חושש לגניבת כלים הנמצאים בשדה, רשאי לנעול את החצר, ויתלה שלט בפתח השדה שהפירות הם הפקר, והרוצה לקחת פירות יבוא בשעה פלונית, או יקח המפתח מבעל הבית. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק יד ס״ד עמוד שנה]

ה המשמר פירותיו, דהיינו שלא הפקיר את שדהו ומנע את הכניסה החפשית אליהם, [בלי הסיבות הנ"ל], יש אומרים שהפירות נאסרים באכילה. ויש מתירים את הפירות באכילה. והעולם נוהגים לסמוך על המקילין. ויש לנהוג קדושת שביעית בפירות אלה. והמחמירים שלא לאכול פירות אלה, תבוא עליהם ברכה ועל כל פנים אסור לקנות פירות אלה מצד אין מוסרים דמי שביעית לעם הארץ. [ילקו"י הל' שביעית פרק יד ס"ה עמוד שנה]

ו פירות שביעית שנשארו במוצאי שביעית, מותר ליכנס לשדה וליטלם עד רביעה שניה שהיא ראש חודש כסליו של שנה שמינית, ואחר כך אין ליכנס לשדה, כי לאחר זמן זה דריכת האנשים מזיקה בשדה. [ילקו"י הל' שביעית פרק יד ס"ו עמוד שנז]

ז פירות שנה ששית הנמצאים על עצים בשנת השמיטה, אינם הפקר ואין רשות לקחתם. וכן העצים אינם הפקר, וחייבים הלוקטים להקפיד שלא יזיקו את הרכוש הנמצא בשדה. [ילקו"י הל' שביעית פרק יד ס"ז עמוד שנז]

ח אסור לבעל השדה לאסוף את פירותיו לתוך ביתו, אלא יביא מעט כדרך שלוקחים מן ההפקר, ואם הביא יותר מזה, מותר. [ילקו"י הל' שביעית פרק יד ס"ח עמוד שנז]

פרק טו - הפסד פירות שביעית

א פירות וכן תבואה של השנה השביעית [שלא נמכרו לגוי] יש בהם קדושה, שנאמר: כי יובל היא קודש תהיה לכם. ודרשו חכמינו: מה היא קודש אף תבואתה קודש. וקדושת שביעית בפירות ותבואה של שביעית באה לידי ביטוי לכמה דברים: דרך אכילתם, מכירתם, שמירתם מהפסד, ועוד. וקדושת שביעית חלה על גידולי הארץ המיוחדים לאכילת אדם או למאכל בהמה, או המיוחדים לצורך תשמישי האדם כגון סיכת אדם או צביעה לצרכי אדם, וכן להדלקת הנר ולרפואת האדם. [ילקו"י הל' שביעית פרק טו עמוד שנח]

ב אין קדושת שביעית חלה אלא על גידולין שהנאתן וביעורן שוה, כלומר שבשעה שהאדם נהנה מהם, הם כלים ומתבערים מן העולם. אבל דבר שהנאתן אחר כילויים, כמו עצים המיוחדים להסקה, וההנאה מהם באה רק לאחר שכבר וכלו מן העולם ונשרפו ונעשו גחלים, אין בהם קדושת שביעית. וכן אין קדושת שביעית חלה אלא בדברים שההנאה שלהם שוה בכל אדם. [ילקו"י הל' שביעית פרק טו ס"ב עמוד שנט]

ג כמהין ופטריות של השנה השביעית, אף על פי שהם ראויים למאכל אדם, אפילו הכי אין בהם קדושת שביעית. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק טו ס״ג עמוד שס]

ד אין קדושת שביעית נוהגת בערלה. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק טו ס״ד עמוד שסא]

ה פשתן וכותנה [סיבים] שגדלו בשביעית, והם עומדים בעיקר לשימוש בתעשיית הבגדים, יש אומרים שאינם קדושים בקדושת שביעית, אף אם במעט משתמשים לשימוש אחר. ויש מחמירים בזה. ועל כל פנים בסתם אין לחוש לזה, שהרוב אינו משביעית. אולם גרעיני הכותנה העומדים למאכל בהמה קדושים בקדושת שביעית. [ילקו״י השביעית והלכותיה פרק טו ס״ה עמוד שסב]

ו דברים שדרכם לצבוע בהם, אף על פי שהם מאכלי אדם מותר לצבוע בהם לצורך האדם, אבל אין צובעים לבהמה מפירות שביעית אפילו מאכלי בהמה, כיון שאין קדושת שביעית חלה על צבעי בהמה, ונמצא מפקיע קדושתם. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק טו עמוד שסה]

ז כל דין של קדושת שביעית הם בפירות של ישראל שגדלו בקרקע של ישראל בארץ ישראל. אבל קרקעות של גויים שבארץ ישראל אין בהם קדושת שביעית. והדין כן גם בקרקעות שנמכרו לגוי לקראת שנת השמיטה. ומבית דינו של מרן הבית יוסף עשה חרם למי שמחמיר ושומר קדושת שביעית בקרקעות של גויים. [וחייבים בתרומות ומעשרות אם המירוח היה על ידי ישראל]. אבל פירות וירקות של אוצר בית דין יש בהם קדושת שביעית. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק טו ס״ז עמוד שסה]

ח מי שקנה פירות מחנות שמיטה המוכרת גם פירות נכרים וגם של אוצר בית דין, ואינו יודע אם הפירות שקנה הם מאוצר בית דין שצריך לנהוג בהם קדושת שביעית, או מפירות נכרים, אין חשש איסור להחמיר ולנהוג בהם קדושת שביעית משום החרם, שיש לומר שהחרם לא היה במקום ספק. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק טו ס״ח עמוד שסז]

ט פירות של שביעית ניתנו לאכילה לשתיה ולסיכה, וכל דבר שדרכו באכילה צריך לאוכלו, ודבר שדרכו בשתיה צריך לשתותו, ודבר שדרך לאוכלו חי לא יאכלנו מבושל, דבר שדרכו להיאכל מבושל לא יאכלנו חי. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק טו ס״ט עמוד שסח]

י פירות וירקות שגדלו בשביעית בקרקע ישראל שיש בהם קדושת שביעית, אסור לאבדם כל זמן שהם ראויים עדיין למאכל אדם, או אפילו למאכל בהמה, שנאמר: ״לכם תהיה לאכלה וגו״ ודרשו חז״ל לאכלה ולא להפסד. ולכן אם נשארו בצלחת או בקדירה פירות וירקות בשיעור ניכר, כמו תפוחי אדמה גזר ובצל וכדומה, אסור לזורקם לאשפה כמות

שהם, שבכך מפסיד פירות שביעית בידים, אלא יכרוך אותם בנייר או בניילון, ויניחן בתוך פח האשפה, שאז אינו מפסידן בידים, אלא גורם להפסד, ואין איסור הפסד בגרמא. [ובפרט בפחות משיעור כזית]. ויש שמחמירים ומייחדים פח מיוחד לשיירי פירות שביעית, ורק אחר שנרקבים זורקים אותן לפח האשפה. ותבוא עליהם ברכה. [ילקו"י שם פט"ו עמ' שסח]

יא מותר לקלף פירות וירקות של שביעית כדרך שמקלף בשאר שנים, ואין צריך להקפיד שלא לקלוף גם מעט מהפרי. ואף בקליפות הראויות למאכל אדם, כגון תפוח-עץ, אגסים, מלפפון ועגבניות. וה"ה שמותר להפריד חלקים מהפרי או הירק שאינם יפים וראויים לאכילה. והקליפות שאינן ראויים למאכל אין קדושת שביעית חלה עליהם, והרי הם כעצים. אבל קליפות הראויות לאכילת אדם או לבהמה חלה עליהם קדושת שביעית, וכגון קליפות של תפוחי-עץ, אגסים, וכדו', ואסור לזורקן כמות שהן, שבכך מפסיד פירות שביעית בידים, אלא יכרוך אותם בנייר או בניילון, ויניחן בפח אשפה, שאז אינו מפסידן בידים, אלא גורם להפסד, ואין איסור הפסד בגרמא. ויכול גם להשהותם בשקית ניילון וכדומה, עד שיתעפשו ויירקבו ויפסלו מאכילת בהמה, ואז יוכל לזורקן לאשפה. וכן יעשה בשיירי מאכל של שביעית. אבל טרם שהתעפשו אין לזורקן לאשפה, אלא יעטוף אותם בנייר או בניילון וכדו', באופן שלא ימאסו בזריקתן לאשפה, ויניחם כך באשפה. ויש מחמירים לייחד פח מיוחד לקליפות שביעית וקליפות שאינן ראויות לאכילת אדם או בהמה או לשימושים אחרים הנ"ל, אינן קדושים בקדושת שביעית. [שם פרק טו עמוד שעא]

יב קליפות של בננה מאוצר בית דין, כיון שהן ראויות למאכל בהמה הרי הן טפלות לפרי וקדושים בקדושת שביעית. וקליפות שאינן ראויות דינם כעצים ולא בטלי, אך אם ראויות אפילו אינן עומדות, בטלים לגבי הפרי וקדושים בקדושת שביעית. [ילקו"י הל' שביעית שם סי"ב]

יג קליפות של תפוזים יש אומרים שצריך לנהוג בהם קדושת שביעית, מפני שנוהגים להאכילן לבהמה, וגם מפני שיש רגילים לאכול אותם על ידי טיגון או בישול בסוכר או בדבש. ויש אומרים שאין צריך לנהוג בהם קדושת שביעית, וכן עיקר לדינא. והמחמיר לנהוג בהם קדושת שביעית, ולהניחן בתוך שקית ניילון נפרדת ולהשליכן רק כך לאשפה, תבוא עליו ברכה. [ילקו"י הל' שביעית פרק טו סעיף יג עמוד שעד]

יד גרעיני אתרוג שהם מרים, וכן גרעיני ענבים, גרעיני שסק, תמרים יבשים, חרובין, ותפוזים, ותפוחי-עץ, כל אלה אין בהם קדושת שביעית אחר שאינם ראויים לאכילה. וכן גרעין של מישמש, שברוב הזנים תוך הגרעין הוא מר. ולכן מותר לזורקם לפח האשפה. ואפילו גרעיני תמרים לחים ותפוחים ואגסים וחבושים שהן לחים כיון שדעתו להשליכם ואינן

עשויים לאכילה כלל, אין בהם קדושת שביעית. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק טו סי״ד עמו׳ שעו]

טו גרעיני אבטיח יש להחמיר לנהוג בהם קדושת שביעית, באופן שאין בו איסור ספיחין. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק טו סעיף טו עמוד שעז]

טז גרעיני פירות שדבוק בהם מעט משיירי הפרי, כגון גרעיני שזיפים ואפרסקים, או גרעיני תמרים לחים וזיתים, או גרעיני חבושים שנשאר סביבותם מעט מבשר הפרי, יש אומרים שאסור להפסידם, שהרי עדיין הם ראויים למאכל. ולדעתם צריך לעטפם בנייר או בניילון ולזורקן לפח. ויש אומרים דכיון שבדרך כלל גרעינים אלה מיועדים להשליכם לאשפה, אין בהם קדושת שביעית, ומותר לזורקן לאשפה כרגיל. וכן עיקר כסברא זו, וכל שכן בלחלוחית בעלמא שאפשר להקל בזה. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק טו סעיף טז עמוד שעז]

יז גם להמחמירים בענין גרעיני פירות שדבוק בהם מעט מבשר הפרי, או בקליפות, הנמצא במקום ציבורי, יכול לתת הגרעינים והקליפות בשקית ניילון ומיד לזרוק את השקית לפח האשפה, בלי לחכות עד שיירקבו. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק טו סעיף יז עמוד שעט]

יח פירות שביעית המיוחדים למאכל אדם, אין מאכילין אותם לבהמה חיה ועופות. ואם הבהמה הלכה מעצמה תחת התאנה ואכלה, אין מחייבים אותו להחזירה, שנאמר: ולבהמתך ולחיה אשר בארצך תהיה כל תבואתה לאכול. [ילקו״י הל׳ שביעית פט״ו י״ח עמ׳ שעט]

יט מותר להאכיל מאכל בהמה הקדוש בקדושת שביעית, לבהמת נכרי. [שם עמוד שפ].

כ אין מאכילין פירות שביעית שגדלו בקרקע ישראל לנכרי. [ילקו״י הל׳ שביעית פט״ו כ׳ עמ׳ שפ]

כא מותר לחתוך פרי אף שדעתו לאכול חציו בלבד ונמצא שגורם על ידי החיתוך לזירוז הקילקול של החצי הנשאר, דכל גרם הפסד פירות שביעית מותר ובפרט גרם שבא מכח אכילת פירות שביעית שמותר. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק טו סעיף כא עמוד שפ]

כב על האב לחנך את בניו הקטנים [שהגיעו לחינוך] שלא יבזבזו את האוכל שיש בו קדושת שביעית, משום חינוך, שגם באיסור דרבנן אין לאב להרגיל את בניו הקטנים לעבור על איסורי דרבנן. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק טו סעיף כב עמוד שפא]

כג מותר ליתן פירות שביעית לתינוק אף על פי שהתינוק באכילתו יפרר וילכלך הנשאר כדרך התינוקות ויפסיד האוכל הנשאר, משום דהוי גרם

הפסד ומותר. וכן מותר ליתן לתינוק בננה שלימה [שגדלה בתחלת השביעית ויש בה קדושת שביעית] אף שיודע שהנשאר ימאס. ומה שישאר בשיעור הראוי ולא נמאס יכרכנו ויזרקנו לפח. ואם אפשר ליתן לתינוק רק חלק מהפרי בלי לגרום להפסד עדיף. [ילקו"י הל' שביעית פרק טו סעיף כג עמוד שפא]

כד לא יעשה מפירות הנאכלים חיים מיני מרקחת. אך מותר לעשות מרקחת מקליפות של תפוזים הקדושים בקדושת שביעית, אבל לא ירקח את גוף הפרי.[ילקו"י הל' שביעית פט"ו סכ"ד]

כה העושה מרקחת פירות [ריבה] מקליפות שיש בהם קדושת שביעית [הראויות לאכילה], יש לו ליזהר לאכול את הריבה קודם זמן הביעור. [ילקו"י הל' שביעית פרק טו סכ"ה עמוד שפב]

כו אסור לערב פירות שביעית עם דבר מר, או לקלקל את טעמם בדרך אחרת, מפני שעל ידי זה הוא מפסיד אותם. וכן אסור לערב פירות שביעית עם תרופה, כדי להמתיק את טעם התרופה. [ילקו"י הל' שביעית פרק טו סעיף כו עמוד שפג]

כז יש אומרים שאין להניח שיירי אוכל בשמש או במקום שיגיעו זבובים או יתושים, או דבורים או פרעושים או כל מיני חרקים, שעל ידי זה יופסד מאכילת אדם. וכן אין להניח שיירי אוכל בחוץ במקום שהשלג ירד עליו וייפסד. ויש אומרים דכיון שאין הקלקול נעשה בידים, אין זה איסור הפסד פירות שביעית. וכן עיקר לדינא. [הל' שביעית פט"ו עמ' שפג]

כח האוכל קומפוט שיש בו פירות הקדושים בקדושת שביעית, [או מרק שיש בו ירקות באופן שהם קדושים בקדושת שביעית], אינו מחוייב להכניס את שיירי הקומפוט [או המרק] הנשאר לפריז'דר, אף שגורם שהנשאר יתקלקל. [ילקו"י הל' שביעית פרק טו סעיף כח עמוד שפג]

כט פירות וירקות של שביעית אוכל כדרכו, וכאשר גומר לאכול, המעט שרגיל להשאיר בצלחת ובקדרה אינו חושש עליו, ומותר לו לזורקו לפח אשפה, וגם לא צריך למרק את הסיר או את הצלחת, אלא רוחצם כדרכו. אולם אם נשאר שיעור ניכר שרגילים לשמור לעצמו או לבהמתו, או להחזיר לקדרה, ועכשיו רוצה לזרוק אותו, אינו זורק לפח אשפה, אלא נוהג כנזכר לעיל. [ילקו"י הל' שביעית פרק טו סעיף כט עמוד שפד]

ל מותר לשטוף סירים וצלחות שיש בהם שיירי מאכלים הקדושים בקדושת שביעית, אף על פי ששיירי המאכל הולכים לאיבוד, כל שהכמות קטנה שלא רגילים בכל השנים לטרוח ולאסוף כמות זו. [ילקו"י הל' שביעית פרק טו ס"ל עמוד שפד]

לא מותר לבשל מרק ירקות מירקות של שביעית, כגון עגבניות וגזר, שהרי הדרך לאכול ירקות אלה גם כשהם מבושלים או מטוגנים. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק טו סעיף לא עמוד שפד]

לב מותר לאכול גזר חי, וכן מותר לעשות סלט מגזר, וגם לרסק את הגזר, ולשטוף אחר כך את המכונה מהפסולת. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק טו סעיף לב עמוד שפה]

לג שמן של שביעית שנשאר לאחר טיגון אסור להשליכו כל זמן שאפשר להדליק בו, אלא אם כן נשארה בו כמות קטנה ביותר שרגילים לשופכו. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק טו עמוד שפה]

לד מוצרים שבקופסאות שימורים שיש בהם טעם מפירות שיש בהם קדושת שביעית, כיון דקיימא לן טעם כעיקר ממילא אסור להפסיד תבשיל שיש בו טעם מפירות שביעית. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק טו סעיף לד עמוד שפו]

לה עצמות שנתבשלו עם פירות או ירקות שיש בהם קדושת שביעית, אין צריך לנהוג בהם קדושת שביעית, שמכיון שהטעם מבוער בתוך העצמות שוב אין חל חיוב אכילה בקדושת שביעית עליו. ויש מקום לומר שגם אין צורך ליתנם לבהמות, כיון שבזמן הזה בדרך כלל אינם עומדים לאכילת בהמות. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק טו סעיף לה עמוד שפו]

לו תבשיל שיש בו ירקות שיש בהם קדושת שביעית, והתבשיל נפסד והתקלקל, וכן פת שעיפשה, אין חיוב לדחוק את עצמו ולאוכלם, אחר שנפסלו מאכילה. ואף בעיבור צורה מהיום למחר, אינו חייב לאוכלו, שהרי אינו טרי וטעים כביומו. והוא הדין אפילו בטרי וראוי לאכילה אינו חייב לדחוק את עצמו ולאוכלו. ואפילו רק אינו טעים לו אינו צריך לדחוק עצמו ולאוכלו. וכן אם אינו יכול לאכול מחמת שהוא שבע, אינו חייב לדחוק את עצמו, אלא מניח בפח של שביעית, ודיו. ומכל מקום אם רוצה בכל זאת לאוכלם באופן שראויים לאכילה על ידי הדחק, אין בזה איסור. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק טו סעיף לו עמוד שפו]

לז מה שהגננים רגילים לחתוך העלים המעופפים מן הירקות ולזרקם, אין צורך לאוכלם מחשש הפסד פירות שביעית, דכיון שכן הדרך לזורקם, אין בזה איסור. [ילקו״י שם סעיף ל״ז]

לח מים שבישלו או כבשו בהם ירקות הקדושים בקדושת שביעית, וטעמם טפל, כגון שבישלו בהם תפוח אדמה, [והדרך לשופכם אחר כך], או כבשו בהם מלפפונים אין בהם קדושת שביעית, ומותר לשופכם. אך מרק ירקות, או מיץ המצוי בקופסאות שימורים של ליפתנים, אסור לשופכם אם יש בהם פירות וירקות הקדושים בקדושת שביעית. [שם שפח]

לט מלפפונים חמוצים שכבשו אותם בתבלינים שונים, ואחד התבלינים [שמיר] יש בו קדושת שביעית, כגון שגדל בששית ונלקט בשביעית, צריך לנהוג במלפפונים קדושת שביעית. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק טו סעיף לט עמוד שפח]

מ צמחי תבלין, אף שאינם נאכלים בפני עצמם אלא מיועדים לתיבול בלבד, אפילו הכי יש בהם קדושת שביעית. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק טו ס״מ עמוד שפט]

מא תבלין של שביעית שהשתמשו בהם לנתינת טעם בבישול או בהכנת תה, וטעמם כבר פג, ואינם ראויים לתת טעם ולא לאכילה, מותר להשליכם לאשפה. [ילקו״י שביעית פרק טו]

מב צמחי בושם של שביעית שעדיין יש בהם ריח, ואינו רוצה עוד ליהנות מהם, מעיקר הדין יש להקל לזרקם לאשפה גם קודם שיתקלקלו, שאין בהם קדושת שביעית. וכל שכן שלאחר שפג ריחם, שמותר להשליכם לאשפה. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק טו סעיף מב עמוד שצ]

מג פרחים שנוטעים אותם לשם נוי, בין אם יש בהם ריח ובין אם אין בהם ריח, אין בהם קדושת שביעית. [ואמנם לזרעם ולנטעם בשביעית אסור]. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק טו סעיף מג עמוד שצ]

מד בשמים שנטעו אותם לשם ריח ולא לשם נוי, יש אומרים שיש בהם קדושת שביעית, ולדבריהם יש ליזהר שכאשר מחלקים במוצאי שבת או בברית מילה בשמים שחנטו בשביעית, שלא לזלזל בהם או לזרקם, אלא לשמרם ולנהוג בהם קדושת שביעית. אולם כשיש ספק אם חנטו בשביעית, או שנמכרו לגוי, אין צריך להקפיד בכל זה. ויש אומרים שגם בבשמים שניטעו במיוחד לשם ריח אין בהם קדושת שביעית, מאחר ואין מהם הנאה גופנית. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק טו סעיף מד עמוד שצב]

מה מותר לזלף את הבתים בשנת השמיטה עם מימי ריח טוב הנעשים מתערובת סממנים ומעשבי בשמים והורד, כיון שאין עיקרן לאכילה אלא להריח. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק טו סעי׳ מה]

מו בטבק הרחה העשוי מעשבי בשמים שחנטו בשביעית, אין צריך לנהוג קדושת שביעית, ובעלי טבק המשמשים את תעשיית הסיגריות לעישון, יש אומרים שיש בהם קדושת שביעית, אלא שאין בהם דין ספיחין. ולדינא נראה להקל בזה מעיקר הדין. ובלאו הכי רוב הטבק בזמנינו ברובו המוחלט הוא מקרקעות של גויים, וממילא אין לחוש בהן לקדושת שביעית. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק טו סעיף מו עמוד שצג]

מז בצמר גפן אין קדושת שביעית. וכן דבש המופק מפרחי הדר, אין נוהג בו קדושת שביעית, ואין לו ביעור. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק טו סעיף מז עמוד שצה]

מח מותר לאכול תוצרת חלב אף על פי שהבהמות אוכלות בשביעית פירות שיש בהם קדושת שביעית. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק טו סעיף מח עמוד שצה]

מט פירות שנתלשו קודם זמן הראוי להם לאכילה, מותר לעשות מהם מלוגמא, כיון שאינם ראויים לאכילת אדם. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק טו סעיף מט עמוד שצה]

נ עודפי פירות שביעית שברור שלא יאכלו אותם, אסור לקלקלם, אלא יניחום עד שירקבו מעצמם. ואסור להאכילם לבעלי חיים כל זמן שראויים לאדם, ויש מתירים לגרום לקילקולם או להופכם למאכל בהמה. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק טו ס״נ עמוד שצו]

נא אסור לזרוע פירות שביעית, שפירות שביעית לא ניתנו לזריעה. [שם סעיף נא עמוד שצו]

נב מוהל הרוצה להשתמש ביין של שביעית בעת המציצה בשעת המילה, לכתחלה לא יעשה כן, אחר שיין זה הולך לאיבוד, ונמצא מאבד יין של שביעית. אבל אם אין באותו זמן סמים לעצור הדם, בודאי שמותר לעשות כן ביין של שביעית. [הל׳ שביעית פרק טו עמוד שצו]

נג המפריש חלה מקמח של השנה השביעית, מותר לו לשרוף את מה שהפריש בתנור, ואין לחוש בזה משום שריפת פירות שביעית. והדבר ברור שבצק מקמח שביעית חייב בחלה. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק טו סעיף נג עמוד שצח]

נד יוצאים ידי חובת ד׳ כוסות בליל פסח ביין של שביעית, אם לא הגיע שעת ביעורם, שבדרך כלל אוכלים בענבים עד פסח [עיין פסחים נג.]. ויש מקילין בזה גם לאחר שהגיע שעת הביעור. וכשאין לו יין אחר אפשר להקל בזה. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק טו סנ״ד עמוד שצט]

נה יזהר שלא ישפוך מן היין של שביעית באמירת דצ״ך עד״ש באח״ב, כנהוג, משום שנאמר, לאכלה ולא להפסד. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק טו סעיף נה עמוד ת]

נו יש אומרים דלכתחלה אין להבדיל על יין של שביעית, מכמה חששות, שהרי רגילים למלאת את הכוס יותר ממדתו לסימן ברכה, ונמצא שמאבד יין שיש בו קדושת שביעית. ועוד, שהרי הנשים נהגו שלא לשתות מכוס ההבדלה, ואם כן נחשב כממעט באכילתו. ועוד, שהרי אין המבדיל שותה את כל הכוס. וגם יש הנותנים מהיין על עיניהם, ומכבים בו את הנר, ונמצא כל זה גורם להפסד פירות שביעית. ויש אומרים שאין לחוש לכל זה, מכמה טעמים, והעיקר לדינא שמותר להבדיל על יין של שביעית, ובלבד שהמבדיל תה את כל הכוס. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק טו סעיף נו עמוד ת׳]

נז מותר ללקוט עלי התותים להאכילן לתולעי משי בשביעית, ואין בזה משום הפסד פירות שביעית, מפני שהוא גרם הפסד פירות. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק טו סעיף נז עמוד תג]

נח אין לקלקל טעמם של פירות שביעית על ידי שמערב בהם דבר מר. וכן אין לקלקל פירות שביעית למרות שעל ידי זה משביח ומתקן מאכל אחר. ולכן אין לכבוש ירקות [מלפפונים או זיתים ובצלים] בחומץ, וכן אין לנקות חסה בחומץ של שביעית, כיון שאחר כך שופך את החומץ. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק טו סעיף נח עמוד נד]

נט אסור למשוח תבנית [בעת אפיית עוגה או פת] בשמן של שביעית, כשהמשיחה באה רק כדי שהבצק לא ידבק בתבנית. וכן אסור לערב בשמן שביעית חומרים שונים למטרת סיכה או הדלקה כיון שמפסידו מאכילה. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק טו סעיף נט עמוד תד]

ס מותר לסוך את הגוף בשמן של שביעית, אבל אין לסוך כלים ועצים בשמן של שביעית. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק טו סעיף ס עמוד תד]

סא אין לסוך את הגוף ביין או בחומץ של שביעית, כיון שאין דרך בכך. [שם פט״ו עמוד תה]

סב מותר להשתמש בשמן של שביעית להדלקת נר שבת הואיל ונהנה מן האור, ויכול גם לברך על הדלקת נרות שבת בשמן של שביעית. ובנר חנוכה יש אומרים שאסור להשתמש בשמן של שביעית, שהרי אסור להשתמש לאורה, ויש שמתירים וסוברים שגם קיום מצוה חשיב צורך האדם להשתמש בשמן של שביעית. ואף שהסברא נוטה יותר להחמיר בזה, מכל מקום כשאין לו שמן אחר זולת שמן של שביעית, יכול לקיים מצות נר חנוכה בשמן של שביעית. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק טו סעיף סב עמוד תה]

סג מותר להדליק נר נשמה ביאר-צייט או נר של בית הכנסת בשמן של שביעית, בלילה סמוך לשולחנו באופן שנהנים קצת מאורו. אבל ביום אין ראוי להדליקו משום דשרגא בטיהרא מאי מהני. ובשמן הנעשה מפירות הבאים מקרקע ישראל שנמכרה לגוי, אפשר להקל גם ביום. וכל שכן בשמן של גויים ממש, שאין להחמיר בזה כלל. [שביעית פרק טו עמ׳ תט]

סד שמן של שביעית שגדל בקרקע גוי, אין בו קדושת שביעית. [ילקו״י שביעית פרק טו עמ׳ תיא]

סה חמץ שהוא מחיטים של שביעית, חייבים לשורפו בערב פסח, אף שמפסידו בידים. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק טו סעיף סה עמוד תיב]

סו פירות שביעית שהיו תחת המטה, יש אומרים שאסור להחמיר בזה בדיעבד, ולאבדם, מאחר שיש איסור לאבד פירות שביעית. והעצה היא להטביל פירות אלו להסיר מהם רוח רעה, או לשוטפם ג' פעמים במים, ובכל אופן כשאינו רוצה לאוכלם אין לאבדם בידים, אלא יניחן עד שיפסלו מאכילת בהמה וירקבו, ואז ישליכם. [ילקו"י הל' שביעית פט"ו עמו' תיב]

סז פירות וירקות שגדלו בשביעית בחממות, מאחר שהנוטע אילן בבית, אין בו קדושת שביעית, גם פירות וירקות של החממות אין בהם קדושת שביעית, ואף שיש מי שכתב להחמיר בזה, העיקר להקל בשביעית בזמן הזה שהיא מדרבנן לרוב הפוסקים. [יביע אומר חלק ט חלק יורה דעה סימן לא עמוד של].

פרק טז - סחיטת פירות שביעית

א פירות שביעית שאינם עומדים לסחיטה, אסור לסוחטם בשביעית. וכן אסור לעשות דבש מתמרים ויין מתפוחים. אבל זיתים וענבים אחר שהם עומדים לסחיטה, מותר לסוחטם ולעשות מהם יין או שמן. [ילקו"י הל' שביעית פרק טז ס"א עמוד תיד]

ב אם סחט פירות שביעית, המיץ קדוש בקדושת שביעית. [ילקו"י הל' שביעית פרק טז ס"ב]

ג מותר לסחוט גם תפוזים לימונים ואשכוליות של שביעית, הואיל ודרך לסוחטן. ויש מחמירים, והעיקר לדינא להקל. [ילקו"י הל' שביעית פרק טז עמוד תטו]

ד מותר לסחוט לימון לעשות ממנו מיץ לימון טבעי, או לסחוט לימון על גבי דגים מטוגנים וכדומה, כיון שהדרך בכך, וכל שדרכו בכך מותר. [ילקו"י הל' שביעית פט"ז עמ' תטז]

ה נהגו כיום להקל לעשות גם מיץ גזר, אחר שכך הדרך כיום. ויש שכתבו להחמיר בזה. [ילקו"י הל' שביעית פרק טז ס"ה עמוד תטז]

ו כל יתר הפירות מותר לרסק אותם כל שדרכם בכך, אף על פי שיוצא מהם קצת מיץ, ואינו חושש להפסד שבא על ידי הריסוק. ובשביל תינוק מותר לרסק פירות וירקות שאין דרכם בכך. [ילקו"י הל' שביעית פרק טז ס"ו עמוד תטז]

ז מותר לרסק בננה שגדלה בשביעית, וכן אבוקדו, וכדומה. [ילקו״י הל׳ שביעית פט״ז עמ׳ תטז]

ח מותר לטחון שום או בצל כדי לערבן בקציצות. וכן אגוזים ובוטנים כדי לערבם בעוגה. אלא שצריך להקפיד שלא יערב מעט פירות שביעית בהרבה חולין, באופן שלא יורגש הטעם של פירות שביעית, כי על ידי זה מפקיע אותם מקדושתם. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק טז ס״ח]

ט יש אוסרים להפוך משקה של שביעית לאוכל, כיון שמשנה אותו מברייתו. ויש מקילין בזה. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק טז ס״ט עמוד תיז]

פרק יז -איסור סחורה בפירות שביעית

א נאמר בתורה ״והיתה שבת הארץ לכם לאכלה״, ודרשו חז״ל לכם לכל צרכיכם, לאכלה ולא לסחורה ולא להפסד. ולכן אסור לסחור בפירות שביעית, או להפסידם. ויש מי שאומר שיש מצוה לאכול פירות שביעית. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק יז ס״א עמוד תיח]

ב ואמנם בחנויות השמיטה מצויים פירות וירקות שאין בהם חשש איסור, והיינו שלא נזרעו בשביעית וכדומה, וגם נמצאים שם ירקות שאין בהם איסור ספיחין. ולוקחים ירקות מעכו״ם שזרע את שדותיו באופן שאין בהם איסור ספיחין, או מישובים שאינם משטחי ארץ ישראל, שלא כבשום עולי מצרים, כמו יישובי הערבה הדרומית כאילת. או שמייבאים מחוץ לארץ, כמו הבצל שמגיע מהולנד. והמנהג פשוט שאין נוהגים קדושת שביעית בפירות שנלקחו מהעכו״ם. וממילא בחנויות השמיטה שמביאים פירות מגויים, אין כאן איסור סחורה וקדושת שביעית ותפיסת דמי שביעית, אלא החנוונים והספקים מוכרים כרגיל. [ילקו״י הל׳ שביעית שם ס״ב עמוד תכ]

ג איסור סחורה בפירות שביעית חל גם על הנשים, ואין זה בכלל מצות עשה שהזמן גרמא שהנשים פטורות. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק יז ס״ג עמוד תכ]

ד הדמים שקונים בהם פירות שביעית הרי הם קדושים בקדושת שביעית, ודינם כפירות שביעית. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק יז ס״ד עמוד תכא]

ה מותר לאדם להשכיר עצמו כפועל לעסוק בפירות שביעית, ולקבל דמי טירחה על הטיפול בהם. ומותר לתת לעני צדקה מפירות שביעית. אבל אם נתחייב ליתן צדקה, אין לפרוע חובו ליתן צדקה מפירות שביעית. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק יז ס״ה עמוד תכא]

ו אם רצה למכור מעט מפירות שביעית [כמו מזון ג׳ סעודות] מוכר. וכשמוכר פירות שביעית לא ימכור לא במדה ולא במשקל ולא במנין, אלא באומד בלבד, כדי שלא יהיה כסוחר בפירות בשביעית. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק יז ס״ו עמוד תכב]

ז אם רוב הפירות הם של נכרים, או שרוב השדות של היהודים נמכרו לגויים, אין איסור למכור פירות אלו במדה במשקל וכו׳. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק יז ס״ז עמוד תכב]

ח דמי שביעית [הדמים שהמוכר מקבל תמורת פירות הקדושים בקדושת שביעית] אין פורעין מהם את החוב, ואין עושים בהם שושבינות, ואין פוסקים מהם צדקה לעניים בבית הכנסת, אבל משלחים מהם דברים של גמילות חסדים, וצריך להודיע למקבלים שהם דמי שביעית, כדי שיאכלום בקדושה. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק יז ס״ח עמוד תכב]

ט אין לקיים מצות ״משלוח מנות״ ביום פורים מפירות שביעית. אבל אם כבר קיים מצות משלוח מנות, ומוסיף ושולח לעוד ידידים משום אחווה ורעות, יכול לשלוח גם מפירות שביעית, כיון שאין זה חוב עליו. ובלבד שיודיע לו שאֵלו פירות שביעית, כדי שישמור בהם קדושת שביעית. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק יז ס״ט עמוד תכג]

י מי שקיבל מחבירו משלוח מנות, אין המקבל רשאי להשיב לו בחזרה מפירות שביעית או מדמיהן, שמכיון שהוא חייב להשיב לו כפי המנהג והנימוס המקובל, הרי זה תשלום תגמולין שאסור בפירות שביעית, מפני שנראה כאילו פורע חובו. [ילקו״י שם פרק יז ס״י עמ׳ תכג]

יא וכמו כן אסור לשלוח מדמי שביעית מתנה לחתן ולכלה לאחר שהם שלחו לו כשהיה חתן, כיון שהוא מוכרח לשלוח עתה כפי המנהג והנימוס, ונראה כאילו פורע חובו מדמי שביעית. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק יז סעיף יא עמוד תכד]

יב אין לתת פירות שביעית לפועליו, במקום לשלם שכר לאומנים על עבודתם. אבל מותר ליתן לפועליו מתנה בסתם, אף שיודע שבגלל מתנה זו הפועלים לא יבקשו ממנו שכרם. ומכל מקום לא ירגיל עצמו בזה, כיון שנראה כמערים. [ילקו״י שביעית פי״ז ס״ב עמ׳ תכד]

יג כשם שאסור לעשות סחורה בפירות שביעית או לשמרן, כך אסור לקנות פירות שביעית [אפילו באופן המותר] מאדם החשוד שלא ינהג קדושה בדמי שביעית שיקבל תמורת הפירות. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק יז סעיף יג עמוד תכד]

יד הקונה פירות שביעית בהקפה, דהיינו שאינו משלם עבור הפירות אלא לאחר שאכל את הפירות, אין הדמים נתפסים בקדושת שביעית,

כיון שהתשלום שלאחר מכן נחשב כפרעון חוב ולא כתשלום לפירות. ויש להקל לשלם את החוב אף כשהפירות עדיין קיימים, כיון ששביעית בזמן הזה היא מדרבנן. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק יז סעיף יד עמוד תכה]

טו במקום שיש איסור מסירת דמי שביעית לעם הארץ, ולא כולם רוצים למכור בהקפה ממש, יש שנתנו עצה לקנות בצ׳יק דחוי למחרת. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק יז סעיף טו עמוד תכב]

טז הסוחר בפירות שביעית ואין לו אומנות אחרת, פסול לעדות. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק יז סט״ז]

יז פירות שביעית אין מוציאין אותם מהארץ לחוץ לארץ, וכן אין מאכילים אותם לגויים. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק יז סעיף יז עמוד תכה]

פרק יח - אוצר בית דין

א כבר נתבאר שאסור לנעול את השדה והכרם בשנה השביעית, ואמנם בתקופה שאחר בית שני ראו חכמי ישראל שהיו סוחרי שביעית שלקחו כמויות גדולות מהכרמים והפרדסים, שהיו מנצלים את זכותם לאסוף מעט פירות כדי צורכם, והיו אוספים פירות בכמויות ניכרות ומרוקנים את העצים, ומוציאים אותם למכירה בשווקים, על כן היו שלוחי בית דין יושבים על פתחי העיירות, וכל מי שהיה מביא פירות בתוך ידו, [בשנת השמיטה], נוטלים אותם ממנו ונותנים לו מהם מזון שלש סעודות, והשאר מכניסים אותו לאוצר שבעיר. ובערבי שבתות בית הדין מחלקים לכל אדם לפי גודל משפחתו. [שם פי״ח]

ב גם כיום ישנו אוצר בית דין, וקיימים תחנות חלוקה מטעם האוצר כאשר יבואר. ואין לפקפק על ענין זה, שכבר נהגו בו גדולי הדור שלפנינו. ולכן אפשר לכתחלה לקנות פירות מאוצר בית דין שמתנהג כהלכה [ואינו מוכר יותר ממחיר השוק] ובפרט שיש פוסקים הסוברים שמצוה לאכול פרי שיש בו קדושת שביעית. ואם בית הדין ממלא את שליחותו כדבעי, בגביית דמי ההוצאות ולא בגביית מחיר מופקע, פירות אוצר בית דין עדיפות על פירות של גויים מהיתר המכירה. ובזה אנו גם מחזקים את ידיהם של אותם גבורי כח עושי דברו, החקלאים השומרים ומקיימים כל הלכות שמיטה מתוך מסירות נפש וביטול הפרנסה. אולם אם בית הדין מוכרים את הפירות במחירים גבוהים יש לחוש בזה לאיסור סחורה בפירות שביעית, ובאופן כזה עדיף יותר לקנות פירות של היתר המכירה, מאשר לקנות פירות מאוצר בית דין, ואלו שנהגו להחמיר בהיתר המכירה יעשו

התרה על שלא אמרו בלי נדר, ויוכלו מכאן ולהבא להשתמש בפירות של היתר המכירה. [שם עמ' תכט]

ג מי שיש לו פרדס, יש אומרים שעדיף שיפקיר את הפרדס כדינו, ולא יסמוך על חלוקת הפירות על ידי אוצר בית דין הנהוג כיום. ולפחות יפקיר כמה שעות ביום את הפרדס, ובשאר היום יסמוך על החלוקה על ידי אוצר בית הדין, ופירות אלו חייבים בביעור כשאר פירות שביעית. ואחר זמן הביעור יזהר שלא לאכול פירות או לשתות יין של אוצר בית דין, עד אחר שיפקיר כדין. והעיקר לדינא שאפשר לסמוך על היתר "אוצר בית דין", ואין לפקפק בזה. [ילקו"י הל' שביעית פרק יח ס"ג עמוד תלג]

ד אף על פי שאסור לקצור ולאסוף פירות שביעית כמו בשאר ימות השנה, מכל מקום אין האיסור אלא על יחיד הקוצר את שדהו, אבל השליחים של בית הדין שקוצרים לצורך הצבור, רשאים לקצור לצורך הצבור בדרך הרגילה. [ילקו"י הל' שביעית פרק יח ס"ד עמוד תלד]

ה שליחי בית הדין רשאים למדוד ולשקול פירות שביעית, שאין זו מכירה רגילה. [שם]

ו מה שאוצר בית דין גובה כסף אין זה תשלום עבור הפירות, שהרי הם הפקר ואסורים בסחורה, אלא בית הדין רשאי לשלם לעובדיו תמורת עבודתם ולגבות את הוצאותיו מן הצבור. והיינו, שהצבור משתתף בהוצאות של אוצר בית הדין. ולכן בפירות המחולקים על ידי אוצר בית דין אין איסור סחורה בפירות שביעית. והכסף שנותנים בעד הסחורה אינו נתפס בקדושת שביעית, שהרי אינו תמורת פירות שביעית, אלא דמי הוצאות בלבד. [ילקו"י הל' שביעית פרק יח ס"ו עמוד תלה]

ז פירות שביעית הנמצאים ברשות אוצר בית דין בזמן הביעור, לא חלה עליהם חובת ביעור, והם נחשבים כמבוערים, והמקבל את הפירות מיד שלוחי בית דין לאחר הביעור, מותר לאוכלם בלי ביעור. ואם לקח לפני הביעור, יש אומרים שחייבים בביעור כשיגיע זמן הביעור, ויש חולקים ואומרים שאינן חייבים בביעור, וכן הלכה. [ילקו"י שם פרק יח ס"ז]

פרק יט - תרומות ומעשרות בפירות שביעית

א שנת השמיטה היא הפקר, ואין בה חיוב לתרומות ומעשרות. ואמנם כל זה בפירות הקדושים בקדושת שביעית, דהיינו שגדלו בקרקע של ישראל בארץ ישראל, שכיון שנוהג בהם קדושת שביעית, ואסורים

בסחורה וכו', והרי הם מופקרים, לפיכך פטורים מתרומות ומעשרות שהרי הפקר פטור מתרומות ומעשרות. וכל זה כשהפקיר את הפירות, אבל אם לא הפקיר את הפירות, הרי הם חייבים בתרומות ומעשרות בלי ברכה. [ילקו"י שם עמו' תלז ס"א]

ב פירות של גוי שגדלו בקרקע שקנה בארץ ישראל, אם גמר המלאכה [המירות] נעשה על ידי הגוי, פירות אלה פטורים מתרומות ומעשרות כמו בכל שנה. אבל פירות של גוי שגמר מלאכתם היה על ידי ישראל, ולקחו ישראל אחר שנתלשו קודם שתיגמר מלאכתן, וגמרן ישראל חייבים בתרומות ומעשרות, וכגון הקונה ענבים מגוי שהם מיועדים לעשיית יין, ועשה מהן יין, שהיא גמר מלאכתן, חייב להפריש מהן תרומות ומעשרות, ואף שבכל שנה מברכים על ההפרשה, מכל מקום בשנת השמיטה מפריש בלי ברכה, ולוקח את המעשר ראשון לעצמו ומפריש ממנו מעשר עני ולוקח אותו לעצמו. ואמנם לגבי קדושת שביעית, בכל אופן אין נוהגים קדושת שביעית בפירות של גוי שגדלו בארץ ישראל. [שם עמ' תלז ס"ב]

ג כאשר מפרישין תרומות ומעשרות מפירות שביעית שגדלו באדמות של גויים בשנת השמיטה, כאשר גמר המלאכה נעשה ביד ישראל, יש להפריש מעשר עני. ויש אומרים שמפרישין מעשר שני, שלא יועיל אם יפרישו מעשר עני. והעיקר כדעה ראשונה, ועל הצד היותר טוב נכון לצאת מכל ספק להפריש את המעשר על תנאי אם הוא שני או עני, ולפדותו אחר כך בפרוטה בלא ברכה. [ילקו"י הל' שביעית פרק יט ס"ג עמוד תמ/1]

ד כל מה שראשית גידולו היה אחרי ראש השנה ונקטף בשנת השמיטה על ידי יהודים, מפרישין תרומות ומעשרות בלי ברכה. דהיינו בפירות שלא הופקרו שלדעת מרן הבית יוסף חייבים בתרומות ומעשרות, ולדעת המבי"ט פטורים גם כשלא הופקרו, ולכן יפריש בלי ברכה, וכעדות המהרי"ט. [ילקו"י הל' שביעית פרק יט ס"ד עמוד תמ/2]

פרק כ' - ארבעת המינים בשנת השמיטה

א אין בלולב קדושת שביעית, ואפילו לולב של שנת השמיטה אין בו קדושת שביעית. [ולכן יכול להבליע בדמיו דמי האתרוג של שביעית]. [ילקו"י הל' שביעית פרק כ' ס"א עמוד תמ/3]

ב בערבה אין קדושת שביעית, כיון שהיא רק לעצים, ואין בה ריח. [ילקו"י הל' שביעית שם ס"ב]

ג יש אומרים שיש קדושת שביעית בהדסים, אם נטעום גם לשם ריח. ולכן הדסים שחנטו בשביעית המיועדים לחג הסוכות של השנה השמינית, יש בהם קדושת שביעית. ויש חולקים ואומרים שאין בהדס קדושת שביעית. וכן עיקר לדינא. ולכן מותר לקנות הדס לצורך מצות ארבעת המינים, ואין בזה איסור משום סחורה ומסירת דמי שביעית לעם הארץ. ואם חנט בששית לכולי עלמא אין בו קדושת שביעית. [ילקו״י שביעית פ״כ עמוד תמג]

ד הדסים הבאים משדה של ישראל שעבדו בו בשביעית, והוא גם שמור, אף על פי כן יוצאים בהם ידי חובת מצות הדס. ומכל מקום טוב להחמיר שלא לקחתם למצוה. [שם תמה].

ה מותר לבשל עלי הדס לרפואת הסובלים ממחלת הסוכר, שהרי בלאו הכי אין קדושת שביעית בהדסים, ובפרט ששתיית מים אלו הם לרפואה. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק כ׳ עמו׳ תמו]

ו מותר להניח את ההדסים בשביעית במים כדי שלא יתייבשו, והוא הדין שמותר להניח פרחי נוי במים כדי שלא יכמושו, אף על פי שהם נפתחים במים. [ילקו״י הל׳ שביעית פ״כ עמ׳ תמו]

ז כבר ביארנו לעיל דמה שנהגו בגידול הערבות, שגוזמים את האילן בט״ו באב ולא משאירים עלים כלל, ומשקין פעמיים בשבוע כדי שבסוכות יהיו בעץ הרבה ערבות נאות, וכן בהדסים יש ששורפים את העץ כדי שייצאו הדסים משולשים, שאין לעשות כן בשנת השמיטה, שהרי זו עבודת האילן. ומכל מקום בדיעבד אם עשה כן, מותר להשתמש בהדסים וערבות אלה. וטוב שלא להשתמש בהם לצורך ד׳ המינים שבלולב. [שם פ״כ עמ׳ תמז]

ח אתרוג של שביעית כשר למצוה, אלא שאם הוא של שביעית יש לנהוג בו כל דיני קדושת שביעית, וכאשר יבואר. ואתרוג מן המשומר או הנעבד בשביעית, יוצאים בו ידי חובת המצוה, אך טוב להחמיר שלא לקחתו למצות ד׳ המינים. [ילקו״י הל׳ שביעית פ״כ עמו׳ תמח]

ט אתרוג שהיה על העץ בשנה הששית [תשס״ז] בגודל פול, ובשביעית גדל ונעשה ככד, ונלקט בשנה השביעית, אף שחייב במעשרות כפירות שנה ששית, מכל מקום הואיל ונלקט בשביעית הרי הוא כפירות שביעית, ונוהג בו קדושת שביעית. ויש אומרים שהולכים באתרוג אחר חנטה, ואם חנט בששית, דהיינו שהגיע לסמדר בששית, אין בו קדושת שביעית אף שנלקט בשביעית. וצריך לחוש לדעה הראשונה ולכן הולכים באתרוג גם אחר לקיטה, ועדיף לקטוף את האתרוג מהעץ בשנה הששית, ולא אחרי ראש השנה של השנה השביעית. שאם לא כן יצטרכו לשמור אותו בכל דיני שביעית. ובסוף שנת השמיטה יש לקטוף את האתרוג אחרי

ראש השנה של שנה שמינית, ועם כל זה צריכים לשמרו בכל דיני שביעית. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק כ׳ ס״ט עמוד תמח]

י מותר למשמש בידיו באתרוג של שביעית, דאף שמפסיד הקליפה במשמוש הידים, אין בזה איסור, שהרי נטעו מתחילה אדעתא דהכי שהקליפה תהא נפסדת. ועוד, שרק הקליפה נפסדת, והפרי ראוי לאכילה, וממילא אין זה בכלל האיסור לאכלה ולא להפסד. [שם פרק כ ס״י]

יא כבר ביארנו שאתרוג שחנט בשמיטה ונלקט בשמינית, יש בו קדושת שביעית וחייב במעשר. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק כ׳ סעיף יא עמוד תנג]

יב הקונה לולב ואתרוג מעם הארץ [שחשוד שלא ינהג קדושה בדמי שביעית] נותן לו אתרוג במתנה, ואם לא נתן לו מבליע לו דמי אתרוג בדמי לולב. כי בלולב [לדעת הרמב״ם] אין קדושת שביעית שהוא עץ בעלמא, אבל אתרוג דמיו נתפסים בקדושת שביעית, ולכן נותן לו במתנה או מבליע לו. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק כ׳ סעיף יב עמוד תנג]

יג מותר לתלות אתרוג של שביעית לנוי סוכה, ובלבד שיתנה שאינו בודל ממנו כל בין השמשות של ח׳ ימים. ויש מחמירים בזה משום גרם הפסד פירות שביעית, וכבר נתבאר לעיל שמעיקר הדין גרם הפסד בפירות שביעית מותר. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק כ׳ עמוד תנד]

יד אתרוג של שביעית מן המשומר או מן הנעבד, דהיינו שהאתרוג גדל בפרדס שהיה נעול וסגור בשנת השמיטה, ולא הפקירו את פירות השדה, וכן עבדו בקרקע להצמיח את האתרוג, וגם לא מכרו הקרקע לגוי, יש סמך גדול להמקילין לקחת אתרוג זה לשם מצוה. ויש לסמוך על המקילין אף ביום טוב ראשון שצריך לכם מדאורייתא. והמחמיר לעצמו לקחת אתרוג מהודר אחר, תבוא עליו ברכה. וכן נוהגים רבים מהיראים לדבר ה׳ והזהירים במצות שמיטה, לצאת ידי חובה רק באתרוג שהופקר כדין ושמתחלק על ידי אוצר בית דין. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק כ׳ סעיף יד עמוד תנה]

טו אם יש לו אתרוג ישן שכבר עבר זמנו והגיע זמן הביעור, והפקירו, לדעת הרמב״ם אין ההפקר מועיל, וצריך לאבדו. אבל לרוב הראשונים ההפקר מועיל. ולפיכך אפשר ליטול אתרוג זה למצות ד׳ המינים. [שהרי המנהג דלא כהרמב״ם]. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק כ׳ עמוד תנז]

טז אתרוגי ארץ ישראל של שנת השמיטה, אין מוציאין אותם לחוץ לארץ, ויש אומרים שלצורך יחיד מותר, אבל אין להסתחר בהם. ולכן אם הביאו לו אתרוג מארץ ישראל, ישלם על ההדסים והלולב, ויבליע דמי האתרוג בהם. ומכל מקום אין האתרוג נאסר ויוצאים בו ידי חובת המצוה. וכל שכן אם מכרו פרדסיהן לגוי, דשל גוי מותר להוציאם לחוץ לארץ. [ילקו״י הלכות שביעית פרק כ׳ סעיף טז עמוד תנז]

יז אתרוגים הבאים מאוצר בית דין אין בהם שום חשש ופקפוק, והלוקח אתרוג כזה מרויח גם מצות שמיטה שנעשה באתרוג זה, ועל דרך שאמרו כן בכמה מצוות, שכיון שנעשה בו מצוה אחת, ייעשה בו מצוה אחרת. [ילקו"י הל' שביעית פרק כ' סעיף יז עמוד תסא]

יח כבר נתבאר לעיל שמותר לתת שקיות ניילון על האתרוגים בעודם על העץ, כדי שלא ידקרום הקוצים ויפסלו אותם. שהרי זה בגדר "לאוקמי אילן". [ילקו"י הל' שביעית פ"כ עמוד תסב]

יט מותר להשקות את עץ האתרוג במים הרבה, אף שעל ידי השקאה מרובה גורם שהאתרוגים יגדלו מהר. שכבר ביארנו לעיל דכל שאנו מתירים להשקות את האילן כשהוא בגדר לאוקמי אילנא, ממילא מתירים להשקות בלא הגבלה. אולם כשאין אנו מתירים להשקות כלל, וכגון בימים שיש גשם, אין להקל בזה. [ילקו"י שביעית פ"כ עמוד תסב]

פרק כא - מדיני ביעור פירות שביעית

א פירות של שביעית מותרים באכילה כל זמן שאותו סוג של הפרי מצוי עדיין בשדה, אבל אם כלה אותו סוג מן השדה, חייבים לבער את כל הפירות מאותו מין הנמצאים בבית, שנאמר "ולבהמתך ולחיה אשר בארצך תהיה כל תבואתה לאכול". ודרשו חז"ל, כל זמן שחיה אוכלת ממין זה בשדה, אתה אוכל ממה שבבית, כלה לחיה מן השדה, חייב לבער אותו המין מן הבית. והביעור נעשה על ידי הפקר. וכשהגיע זמן הביעור אין ליהנות מפירות של שביעית, אלא צריך להפקירן. [ילקו"י הל' שביעית פרק כא ס"א עמוד תסג]

ב חובת הביעור חלה רק על פירות וירקות שיש בהם קדושת שביעית. ואף ששנת השמיטה היא מא' תשרי עד כ"ט אלול, מכל מקום לענין קדושת שביעית בגידולי הארץ הולכים אחר זמן הגידול. והיינו, פירות, תבואה וקטניות שחנטו [שצמחו שיעור שחייבין במעשר] קודם ראש השנה של שביעית, אפילו קוטפן בשביעית, אין בהם קדושת שביעית. אבל אם הגיעו לעונת המעשרות אחרי ראש השנה של שביעית, אף שגידולן היה אחרי השביעית, נוהג בהן קדושת שביעית, ובתבואה וקטניות נוהג בהן איסור ספיחין. [שם עמ' תעא].

ג אורז, דוחן, פרגין, שומשמין ופול המצרי, שזרעו לזרע, הולכין בהן אחר גמר הפרי, ולכן אם נגמרו לפני ראש השנה דינם כפירות ששית, ואם נגמרו אחר ראש השנה אסורין משום ספיחין. [ילקו"י הל' שביעית פרק כא ס"ג עמוד תעב]

ד חובת הביעור חלה רק על פירות וירקות שיש בהם קדושת שביעית ושגדלו וחנטו ונבטו בשביעית ונלקטו בזמן מסויים, וכגון ירקות שצמחו בששית ונכנסו לשביעית ובה הם נלקטים - שאז חייב להפקירם. שהרי בירק הולכים אחר לקיטה, והלקיטה הרי היתה בשביעית, ונוהג בהם כל דיני קדושת שביעית, אף שרוב גידולם היה בשנה הששית, ולהרמב״ם, ירקות שנלקטו בשביעית אסורים משום ספיחין. ופירות שחנטו בששית ונכנסו לשביעית אין חיוב להפקירם, שבפירות הולכים אחר חנטה. ולכן פירות שחנטו בשביעית ונלקטו מהעץ רק בשנה השמינית, מצוה להפקירם, ואפילו בשמינית. [ילקו״י שביעית פרק כא ס״ד]

ה פירות הדר, כגון לימון, תפוז, אשכוליות, שחנטו בששית אפילו נלקטו בשביעית, אין בהם קדושת שביעית, וחייבים בתרומות ומעשרות. אבל אם חנטו בשביעית אפילו נלקטו בשמינית, יש בהם קדושת שביעית, ופטורים מתרומות ומעשרות כדין כל פירות שביעית, כשהפקירן בעל השדה. [ולענין אתרוג - ראה להלן]. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק כא ס״ה עמוד תעב]

ו ההפקר חל על הייבול בלבד, שהוא הפירות והירקות, ולא על הזמורות הענפים והעצים. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק כא ס״ו עמוד תעג]

ז לאחר זמן הביעור, אם לא הפקירם בזמן הביעור, חייב לבערם ואסורים באכילה לכל אדם. אולם אם לא הפקיר מתוך אונס ושכחה, יפקיר כשנזכר והפירות מותרים באכילה. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק כא ס״ז עמוד תעג]

ח האיסור לאכול פירות שביעית לאחר הביעור חל גם על הנשים כשם שחל על האנשים. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק כא ס״ח עמוד תעג]

ט אין קדושת שביעית נוהגת אלא בפירות שגדלו בקרקע של ישראל, אבל פירות שגדלו בקרקע של גוי אין קדושת שביעית בהן. ולכן כל דיני קדושת שביעית אינם אלא בפירות וירקות שגדלו בשדה של יהודי שלא נמכר לגוי, אבל קרקעות של יהודים שנמכרו לגויים אין בהם קדושת שביעית, ואין צורך לבערם. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק כא ס״ט עמוד תעד]

י ההפקר שעושים צריך להיות בפני שלשה [מאוהביו], ויש אומרים שצריך להוציא את הפירות שברשותו ולהניחן על פתח ביתו, ואומר: אחינו בני ישראל, כל מי שצריך ליטול יבוא ויטול. וחוזר ומכניס לתוך ביתו, ואוכל והולך עד שיכלו. ויש אומרים שאין צריך להוציאו מרשותו לרשות הרבים, ודי בכך שיודיע שמפקירו בפני שלשה. וכן עיקר לדינא. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק כא ס״י עמוד תעד]

יא גם לאחר הביעור הנ״ל, שהפקיר את הפירות וחזר וזכה בהם הוא או אחרים, נוהגים בהם קדושת שביעית. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק כא סעיף יא עמוד תעה]

יב מי שיש לו מאכל בהמה בבית, ואותו סוג מאכל כלה מן השדה, יש לו לקיים מצות ביעור. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק כא סעיף יב עמוד תעו]

יג כשם שחלה חובת ביעור על פירות שביעית, כך חלה חובת ביעור גם על דמי שביעית, כגון שמכר ענבים וקיבל דמים, הרי הדמים חייבים בביעור כשיגיע זמן הביעור של הענבים. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק כא סעיף יג עמוד תעו]

יד פירות שאין ידוע בבירור זמן ביעורם, יש אומרים שיבערם [יפקירם] מיד ביום שהתעורר הספק, ויוכל אחר כך לזכות בפירות ולאוכלם, ולמחרת יחזור ויפקירם ויזכה בהם, וכך ינהג כל יום עד שיצא הספק מלבו, וידע שכבר עבר זמן ביעורם. ויש אומרים שכשיש ספק מתי זמן הביעור לא מועיל שמפקיר אם חוזר וזוכה בהם, אלא יפקירם ולא יזכה בהם עד לאחר שידע בבירור שהגיע זמן הביעור. [ילקו״י הל׳ שביעית פכ״א סי״ד עמוד תעז]

טו כיון שהעצה האמורה בסעיף הקודם להפקיר בכל יום היא קשה לביצוע, על כן נהגו להפקיר את הפירות ביום תחלת הספק, ולהכניסם לבית בחזקת מופקרים, כלומר שיתכוין שלא לזכות בפירות אלו כל זמן הספק. וצריך להודיע בזמן ההפקר, שאף על פי שהוא מכניס את הפירות לביתו, הרי הם מופקרים ועומדים, והרשות לכל אדם לבוא ולקחתם בכל עת שירצה. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק כא סעיף טו עמוד תעח]

פרק כב - מצות ביעור ביין של שביעית

א בשנה השמינית [שנת תשס״ט] יש לקיים מצות ביעור ביין של שביעית, שיש בו קדושת שביעית. והזמן שבו יש לקיים הביעור ביין של שביעית הוא ערב פסח. [ילקו״י שם עמוד תעט].

ב מי ששכח ולא ביער את היין שיש לו בביתו בערב פסח, רשאי לבער עד שביעי של פסח. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק כב ס״ב עמוד תעט]

ג אופן הביעור הוא על ידי שיפקיר היין בפני שלשה אנשים, ולאחר מכן רשאי לזכות בו ולשתותו. ואין צריך להוציאו מרשותו לרשות הרבים,

ודי בכך שיודיע שמפקירו בפני שלשה. ואין לקיים מצות ביעור על ידי שישפוך היין ויבערנו ממש מן העולם. [שם עמ' תעט]

ד יוצאים ידי חובת ד' כוסות בליל פסח ביין של שביעית, אם לא הגיע שעת ביעורם, שבדרך כלל אוכלים בענבים עד פסח. ויש מקילין בזה גם לאחר שהגיע שעת הביעור. וכשאין לו יין אחר אפשר להקל בזה. [ילקו"י הל' שביעית פרק כב ס"ד עמוד תפג]

ה אם נזכר שלא הפקיר היין בליל הסדר, מותר להפקירו בליל הסדר. [שם ס"ה עמ' תפג]

ו יין של שביעית שנעשה מענבים שגדלו בקרקע של גוי, אינו חייב בביעור כלל. ואדרבה, אין הדבר ראוי כלל להחמיר ולבערו אפילו על ידי הפקר. והוא הדין ליין של "היתר המכירה", דהיינו שגדלו הענבים בקרקע של ישראל שנמכרה לגוי לפני שנת השמיטה, שאין בו קדושת שביעית כלל, ואין לקיים בו מצות ביעור. [שביעית פכ"ב עמ' תפד]

ז יין של שביעית שהפקירו בערב פסח, נכון להחמיר לנהוג בו קדושת שביעית, ולא להשתמש בו לצורך כיבוי נר הבדלה, או לשפוך ממנו בליל הסדר בשעת ההגדה שאומרים עשרת המכות. ומכל מקום אם אין לו יין אחר, מותר לשפוך ממנו כשאומר עשרת המכות בליל הסדר. [ילקו"י הל' שביעית פרק כב ס"ז עמוד תפה]

ח טוב להחמיר שאחר שהפקיר היין, יאמר בפירוש שאינו מתכוון לזכות בו עד שיעבור הפסח. ומכל מקום מעיקר הדין רשאי לזכות בו זמן קצר לאחר שהפקירנו. [שביעית פרק כב].

ט אם עבר הפסח ולא הפקיר את היין של שביעית, היין נאסר ואין לו תקנה יותר על ידי הפקר, וצריך לשופכו ולאבדו מן העולם. אולם כל זה אם עשה כן במזיד. אבל אם שכח ועשה כן בשוגג, או באונס, יפקיר גם אחר הפסח והיין מותר בשתייה. [שביעית פכ"ב עמ' תפז]

פרק כג - איסור ספיחין

א ספיחין הם כל מיני תבואה וקטניות וירקות שצמחו בקרקע בשנת השמיטה [קרקע שלא נמכרה לגוי], בין מן הזרע שנפל בה לפני השביעית, בין מן העיקרים שנקצרו וחזרו וגדלו. ומן התורה מותר לאוכלם ככל פירות שביעית שניתנו לאכילה אלא שחכמים אסרום באכילה, מפני שראו שנתרבו עוברי עבירה, שהיו זורעים בשביעית בסתר והיו אומרים שהם

ספיחין שגדלו מאליהן, לפיכך גזרו חכמים ואסרו באכילה אף את הזרעים שגדלו מאליהם. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק כג ס״א עמוד תצ]

ב ומכל מקום אותם ספיחים שעומדים לאכילה לא אסרום אלא באכילה, אבל מותר ליהנות מהם. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק כג ס״ב עמוד תצב]

ג ירקות שגדלו בקרקע שנמכרה לגוי בשביעית, [וכן בקרקעות שנמכרים לגוי על ידי הרבנות, לסומכים על היתר המכירה] אין בהם איסור ספיחין, וכן אין בהם קדושת שביעית, שלא גזרו על הספיחים אלא מפני עוברי עבירה, והגויים אינם מצווים על השביעית כדי שנגזור עליהם. ולכן כל דין ספיחין אינו אמור לגבי ירקות שנמכרו לגוי. וגם באופן שהישראל עבר ועבד בקרקע שלו שנמכרה לגוי על ידי הרבנות, אין בירקות שנזרעו איסור ספיחין, אחר שהקרקע נמכרה לגוי. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק כג ס״ג עמוד תצג]

ד זרעים שהתפתחו כששהו במחסן וכדומה, אין בהם איסור ספיחין ופטורים מן המעשרות. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק כג ס״ד עמוד תצד]

ה פירות האילן אין בהם גזירת ספיחים, כיון שבודאי העץ לא נשתל בשנה זו, וכן לא גזרו על מיני צמחים שאין רוב בני אדם זורעים אותם, או על גידולי שדה וגינה שצמחו במקומות שאינם מיועדים לזריעה, כיון שאין דרך בני אדם לזרוע במקומות אלו, ויש להם סיבות מסויימות שלא לזרוע במקומות אלו. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק כג ס״ה עמוד תצד]

ו וכן בננות אין בהם גזרת ספיחים, אף שהם פרי האדמה, מאחר שאף אם ינטעו אותם בתחלת השנה לא יעשו פרי עד השנה השניה. וגם הוא צמח רב שנתי. ומכל מקום נוהג בהם קדושת שביעית. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק כג ס״ו עמוד תצד]

ז שיחים רב שנתיים, שנותנים פירות יותר משנה אחת, אין בהם איסור ספיחין בשנתם השניה, שמהם מצוי רוב התוצרת בשווקים. וכגון, נענע, פאפיה ועוד, אין בהם דין ספיחין. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק כג ס״ז עמוד תצח]

ח אין קדושת שביעית בטבק עישון, וממילא גם אין בזה איסור ספיחים. [ילקו״י שם עמ׳ תצט]

ט פרחים בין אם נטעו אותם לשם ריח, ובין אם נטעו אותם לשם נוי בעלמא, אין נוהג בהם דין ספיחין. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק כג ס״ט עמוד תצט]

י יש אומרים שבנענע יש איסור ספיחין, אחר שכיום רגילים לזורעו במיוחד. ויש חולקים ואומרים שאין בו איסור ספיחים, אחר שהוא צמח רב שנתי. והעיקר לדינא להקל בעלי נענע, אחר שהוא צמח רב שנתי. וגם להמחמירים בזה אין האיסור לדעתם אלא באכילה, אבל בהנאה מותר,

שכל ספיחין מותרים בהנאה, ולכן מותר להריח עלי נענע של שביעית. ואף אם נטע את עלי הנענע בעיקר לשם ריח, אין נוהג בו דין ספיחין. [שביעית פרק כג ס״י]

יא כבר ביארנו לעיל דעלי נענע שגדלו בשביעית בקרקע ישראל, ונתנום בתוך תבשיל, אם בטל טעמן הרי אלו מותרין לכל דבר לכולי עלמא, ומותר לזורקן. אבל אם נשאר בהם טעם עדיין הם בקדושת שביעית. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק כג סעיף יא עמוד תקב]

יב אין איסור ספיחין אלא במאכל אדם, אבל במאכל בהמה אין איסור ספיחין. [שם סעיף יב]

יג ירקות שצמחו בשנה הששית, ונכנסו לשנה השביעית לפני שהגיעו לעונת המעשרות דהיינו שצמח, ושיעור שחייבין במעשר, יש אומרים שאסורים משום ספיחין. ויש אומרים דכל שהושרשו בשנה הששית די בזה שלא יהיה בהם איסור ספיחין. ובשביעית בזמן הזה שהיא מדרבנן יש להקל. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק כג סעיף יג עמוד תקה]

יד ירקות שצמחו והתחילו לגדול בשנה ששית, ונגמרו ונלקטו בשנה השביעית, אינם אסורים משום ספיחים, אף שעיקר גידולן ולקיטתן בשביעית, אבל נוהג בהם קדושת שביעית, שבירק הולכים אחר לקיטה. ולדעת הרמב״ם, ירקות שנקטפו בשנה השביעית, אף שנגמרה גדילתן בשנה הששית, אסורים באכילה משום ספיחין. והעיקר כדעה הראשונה שהיא דעת רוב הראשונים. ומכל מקום המחמיר כדעת הרמב״ם תבוא עליו ברכה. ומכל מקום יש להעדיף יבול יהודי כזה, כדי לחזק את החקלאים היהודים לשמור שמיטה ושיהיה להם פרנסה. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק כג סעיף יד עמוד תקו]

טו גידולים האסורים משום ספיחים, מצוה לעקרם ולהניחם שירקבו מאליהם. וכל זה הוא דוקא כשזרע באיסור, או במקום שיש חשש מראית העין שזרע בשביעית, כגון שיש בשדהו ירקות רכים, וכבר עבר זמן מתחילת שנת השמיטה בכדי שהיה אפשר לזרוע ירקות אלו ויגיעו לגודל זה. והעוקר ספיחין יזהר שלא ילקט אותם דרך לקיטה, דהיינו ללקט את החלק הנאכל בלבד, אלא יעקור אותם מן השורש. [ילקו״י הלכו׳ שביעית עמוד תקי]

טז ירקות שנזרעו ונלקטו בשנה השביעית, אסורים משום איסור ספיחין. ואיסורם איסור עולם, גם אם ישהה אותם עד שיגדלו ירקות בשנה השמינית בכיוצא בהן. וירקות שגדלו בשביעית ונלקטו בשנה השמינית, אסורים באכילה, ואין תולשים אותם ביד, אלא חורש כדרכו, ובהמה רועה כדרכה. ועד מתי הם אסורים, עד שיעור זמן שירקות אלו היו גדלים, אף אם היו נזרעים בשמינית. ואז מותרים אפילו נלקטו בשמינית לפני זמן זה. ואם הגיע יום ראשון של חנוכה, מותרים אפילו

הירקות שלא הגיע זמן שיעשו כיוצא בהם. ואף אם נלקטו בשמינית לפני חנוכה. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק כג סעיף טז עמוד תקיא]

יז עד מתי ספיחי שביעית אסורים במוצאי שביעית, מראש השנה ועד חנוכה, ומחנוכה של שנה שמינית ואילך הותרו כל הירקות שאינם ידועים כספיחי שביעית. אבל דבר הידוע כספיחי שביעית לא הותר אף אחר חנוכה, עד שיוודע שמין זה כבר עשה פרי בדומה לספיחים. וכגון כל הירקות המאוחסנים כמו בצל שום וכדומה. [והזורע ספיחי שביעית אחר שביעית, הגידולים מותרים]. ויש לעקוב אחר הפרסומים במודעות השונות לגבי איסור ספיחים בגידולים שונים. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק כג סעיף יז עמוד תקיב] [מהלכות שמיטת כספים, ראה להלן בחלק חושן משפט סימן סז]

פרק כה - היתר המכירה בשביעית

א אין ספק שמן הראוי והנכון לכל היראי וחרד לדבר ה׳ לקנות פירות וירקות בשנת השמיטה אך ורק מחנויות שומרי שמיטה, שאינם מסתמכים על היתר המכירה המתבצע על ידי הרבנות הראשית. שהרי בזמנינו הדבר אפשרי בנקל שלא לסמוך על ״היתר המכירה״. וכבר אמרו חז״ל על שומרי שביעית: ״גבורי כח עושי דברו״. ובפרט יש להזהיר להחמיר בזה בגינות נוי וכדומה, לשמור בהם כל דיני שמיטה, ולא להיזדקק להיתר המכירה כלל, אחר שכיום אין שעת הדחק לסמוך על היתר זה. [ילקוט יוסף השביעית והלכותיה פרק כה סעיף א. עמוד תקצא. יחוה דעת חלק ד׳ סימן נג עמוד רסז. וראה באורך בשו״ת יביע אומר חלק י׳ חיו״ד סימן לז, קונטרס השמיטה מעמוד רנז עד עמוד רצג. ואמנם יש הטוענים דמה שהחקלאים ממנים את הרבנות הראשית כשליח למכור הקרקעות לגוי, הוה להו כשליח לדבר עבירה, לדעת האומרים שיש כאן איסור לא תחנם, אלא שיש כאן ספק ספיקא, שמא הלכה כדברי האומרים שאף בשליח לדבר עבירה, המעשה קיים, ושמא הלכה כהאומרים שבשוגג יש שליח לדבר עבירה, והרבנים שמוכרים לגוי שוגגים הם שחושבים שהלכה כדברי הפוסקים שהמכירה מועילה. ואף שיש חזקת מרא קמא לבעלי הקרקעות היהודים, שפיר מהני ספק ספיקא נגד חזקת מרא קמא, ושלא כמ״ש החזו״א שהמכירה בטלה משום שאין שליח לדבר עבירה, אלא המכירה קיימת מכח ספק ספיקא. ובלאו הכי לקושטא דמילתא ליכא בהכי איסור לא תחנם, שבמכירת קרקעות לישמעאלי שאינו עובד עבודה זרה ליכא משום לא תחנם. ויגיד עליו רעו, לא ישבו בארצך פן יחטיאו אותך לי כי תעבוד את אלהיהם, כמבואר ברמב״ם ספר המצוות מצוה נא. והן מטעם שכל שעושים כן לטובת היישוב שפיר דמי וכמ״ש הגאון ישועות מלכו. ואכן מוכרים דוקא למוסלמי המאמין באל אחד, ולא לנוצרי, ואף להגירסא שהביאו בדברי הרמב״ם בהוצאת פרנקל, שהוא דוקא בגר תושב, כבר כתב בכס״מ פי״א ממאכלות אסורות ה״ז, דהיינו שהוא מבני דת דלא פלחי לע״ז. ע״ש. וזו כוונת הרמב״ם בספר המצוות. וע״ש בהגר״א סי׳ קכד סק״ד דלרבותא נקט גר תושב דאפ״ה אוסר בשתיה. ועוד, שהרי יש עוד צירופים לענין לא תחנם, שכל שמוכר לטובת הישראל ליכא בזה איסור, וכן כשמוכר לזמן לא שייך איסור זה].

ב הפירות שגדלו בקרקעות הנמכרות לנכרי, אין עליהם קדושת שביעית, ומותרים בסחורה, ולהוציאם מא״י לחו״ל, כי בדרבנן כגון בסוריה, יש כח לנכרי להפקיע מקדושת הארץ, ושביעית בזמן הזה אף בארץ ישראל היא מדרבנן, ואם נגמרה מלאכתם ע״י ישראל, שעשו מענבים יין,

ומזתים שמן, חייבים בתרומות ומעשרות (בלי ברכה). ואם הישראל עובד בשדהו אחר שנמכרה לנכרי, יש לו על מה לסמוך. [יביע אומר ח"י יו"ד סי' מב עמ' רפ].

ג חנות של פירות וירקות, והחנוני ירא שמים, נאמן בשנה השביעית לומר שהפירות והירקות שבחנות, נקנו מחקלאים שמכרו שדותיהם לנכרי באמצעות הרבנות הראשית, ואין בהם קדושת שביעית. ואין צורך לברר הדבר כלל. [יביע אומר ח"י חיו"ד סימן מד עמוד רצג].

ד בעלי שדות וכרמים הנזקקים להיתר המכירה שעל ידי הרבנות הראשית, טוב ונכון שישאירו חלקת אדמה קטנה שאותה לא ימכרו, ולא יעבדו בה כלל בשנת השמיטה כדי לקיים לכל הפחות בחלקה מסויימת מצוה דרבנן של ושבתה הארץ לכם. [ילקו"י שם פכ"ה ס"ב]

ה יש אומרים שאחר שהקרקע נמכרה לגוי באמצעות הרבנות, מותר מעיקר הדין לישראל לעבוד בקרקע כהרגלו, אפילו מלאכות דאורייתא [כן הוא דעת רש"י]. ויש חולקים ואינם מתירים אלא מלאכות דרבנן. וכיון דשביעית בזמן הזה מדרבנן, ספק דרבנן לקולא, ולכן מעיקר הדין אפשר לסמוך על דעת רש"י וסיעתו להקל בזה אפילו במלאכות דאורייתא, אך מהיות טוב, ראוי ונכון שלא להקל במלאכות דאורייתא, אלא במלאכות דרבנן, ומלאכות דאורייתא יעשה על ידי גוי. [ילקו"י הל' שביעית פרק כה ס"ג עמוד תרכה]

ו אשה הרוצה להקל ולסמוך על היתר המכירה בשביעית, ובעלה רוצה להחמיר בזה, ואינו יכול לשכנעה להחמיר, אינו יכול לכופה על כך, ויחמיר על עצמו בלבד, או שיעשה התרה על מנהגו שנהג להחמיר, וגדול השלום מאד. ונכון להשפיע על האשה על ידי רבנים שתנהג לחומרא כמנהג החרדים לדבר ה', ובפרט בזמנינו שצבור הצרכנים יכולים להחמיר בשמיטה בנקל, ואיזו היא אשה כשרה, העושה רצון בעלה. אך אין לבטל את השלום בית בשביל דבר שיש רבים הנוהגים בו היתר. [ילקו"י הל' שביעית פר' כה ס"ד עמו' תרכז]

ז מי שנהג לקנות רק מחנות שומרי שמיטה, וקשה לו להמשיך במנהגו מכמה סיבות, ורוצה מעתה לקנות מחנויות שמוכרות פירות וירקות על פי היתר המכירה, ומבטל מנהגו לגמרי, צריך לעשות התרה על שלא אמר "בלי נדר" בעת שהתחיל להחמיר על עצמו בזה. [ילקו"י הל' שביעית פרק כה ס"ה עמוד תרכח]

ח מי שנוהג להקל בשנה השביעית לסמוך בשעת הצורך על היתר המכירה, וקונה פירות מהשוק החופשי, ומתארח אצלו מי שנוהג להחמיר בזה, ואוכל רק מפירות וירקות שגדלו בקרקע של גוי ממש, שאין בהם איסור ספיחים, אסור לו להכשילו בדבר שנוהג בו איסור,

וחייב להודיעו והם יחושו לעצמם. ואם הנוהג להחמיר התנה מראש שהוא עושה כן "בלי נדר", יוכל לסמוך לאכול משל בעל הבית הנוהג להקל, אפילו בלי התרה, אם רוצה בכך. [ילקוט יוסף השביעית והלכותיה פרק כה ס"ו עמוד תרכט. יחוה דעת חלק ד' סימן נג עמוד רסז]

ט מי שאינו סומך על היתר המכירה של הרבנות הראשית, יכול להתארח ולאכול בכלים של מי שסומך על היתר המכירה. [ילקו"י הל' שביעית פרק כה ס"ז עמוד תרלא]

י פירות הגדלים בקרקעות של ישראל שנמכרו לגוי על ידי הרבנות הראשית ב"היתר המכירה", אין צריך לנהוג בהם קדושת שביעית, בין לסחורה בין לביעור, בין להוציאם לחוץ לארץ, שהרי הופקעו מקדושת שביעית כדין פירות של גויים ממש. [ילקו"י שם עמ' תרלה]

יא אף יוצאי ארצות אשכנז אין להם להחמיר לנהוג קדושת שביעית בפירות של גויים, ואף לכתחלה מותר לאכול מפירות אלה בלא קדושת שביעית כלל, שכבר גזרו על זה בנידוי וחרם. [ילקו"י הל' שביעית פרק כה ס"ט עמוד תרלז]

יב אף מי שאינו סומך על היתר המכירה מותר לו לקנות פירות האילן מאדם שסומך על היתר המכירה ועושה סחורה בפירות אלו ואין לחוש בזה לאיסור סחורה בפירות שביעית כיון שלמוכרים יש הוראת היתר. [ילקו"י הל' שביעית פרק כה ס"י עמוד תרלז]

יג מי שנזהר בפירות שביעית ואינו סומך על היתר המכירה, ועברה שנת הביעור ולא היה לו יין לקידוש, ושמע קידוש ממי שסומך על היתר המכירה יוצא ידי חובת קידוש על היין בשמיעתו מהמקדש שנוהג בו היתר. [ילקו"י הל' שביעית פרק כה סעיף יא עמוד תרלח]

הלכות ביקור חולים

הלכות ביקור חולים ואבלות - סימן א

א מצוה לבקר את החולה, ויש אומרים שהיא מצוה מן התורה. ויש אומרים שהיא מצוה מדברי סופרים. ובכל אופן אין מברכין על מצוה זו מכמה טעמים. [ילקו״י אבלות סימן א׳ עמוד לז]

ב מצוה זו נוהגת גם אם החולה שוכב בבית חולים, וישנם רופאים ואחיות המטפלים בו במסירות, ודואגים למחסורו, שבכל זאת מצוה ליכנס אליו לבקרו כדי לעודדו, ולבקש עליו רחמים, שהוא בכלל ואהבת לרעך כמוך. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן א׳ סעיף ב עמוד מא]

ג כתב בשאלות דרב אחאי גאון, שלא ילך לבקר את החולה לבדו, אלא יקח עמו לביקור עוד שנים. אולם אין זה לעיכובא, אלא לכתחילה היכא דאפשר. [ילקו״י אבלות סי׳ א׳ ס״ג עמו׳ מב]

ד עיקר מצות ביקור חולים היא לכתחלה שילך בעצמו לבקר את החולה, אם יש באפשרותו לילך לבקר, ואינו יוצא ידי חובת המצוה בשלימותה על ידי הטלפון, או על ידי מכתב השואל בשלומו. אמנם בקשת רחמים על החולה יכולה להיות אף שלא בפניו, וכגון שעושה לו ״מי שברך״ במנין לעשרה אנשים, והתפלה הרצויה ביותר על החולה היא בפניו, [אז אינו מזכיר את שמו בתפלה כמבואר לקמן]. ומי שאינו יכול לבקר את החולה בעצמו, טוב לטלפן אליו או לשלוח מכתב לחזקו ולעודדו בדברים. [ילקוט יוסף על הלכות אבלות מהדורת תשס״ד פרק א׳ סעיף ד, עמ׳ מג. יחוה דעת חלק ג׳ סימן פג עמוד רעט]

ה אפילו הגדול ילך לבקר הקטן, ואפילו כמה פעמים ביום, ואפילו בן גילו, ובלבד שלא יטריח עליו. ואם החולה שוכב על המיטה, מותר לשבת על כסא או ספסל, וכיום לא נהגו לדקדק שלא לבקר החולה בג׳ שעות הראשונות. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן א׳ ס״ה עמ׳ מד]

ו אין החולה צריך לעמוד בפני המבקרים אותו, אפילו אם הם תלמידי חכמים וזקנים, אך אם ירצה להחמיר על עצמו ולעמוד בפניהם, רשאי להחמיר, ואין בזה משום ״כל הפטור מן הדבר ועושהו נקרא הדיוט״. ובכל אופן ספר תורה שעובר לפני החולה, צריך החולה לעמוד מפניו. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן א׳ ס״ו עמוד מו. וע״ע ביביע אומר ח״ג יו״ד סי׳ כז]

ז גם הנשים חייבות במצות ביקור חולים. אך אשה נשואה שרשות בעלה עליה, פעמים והיא פטורה ממצוה זו. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן א׳ סעיף ז עמוד מז]

ח יש אומרים שאשה יכולה לבקר איש חולה, וכן להיפך, ובלבד שלא יתייחדו לבדם. ויש חולקים ואומרים שאין זו מדת צניעות שאשה תבקר איש, או ההיפך, אלא אשה תבקר אשה, ואיש יבקר איש. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן א׳ סעיף ח עמוד מז]

ט חולה שנפל למשכב שאין לו מי שישמשנו זולת אשתו בזמן טומאתה, אפילו הוא חולה שאין בו סכנה, מותרת לשמשו, כגון להשכיבו ולסומכו ולהקימו, ולהאכילו ולהשקותו ולהלבישו ולהנעילו, או לפשוט בגדיו ולחלוץ נעליו, ואין צריך לומר שמותר לה להושיט מידה לידו, או לקחת מידו, כל שיש צורך בכך, שמכיון שהוא חולה ותשש כוחו אין יצרו מתגבר עליו כל כך, ואין לחוש שיבואו להרגל עבירה, שאין דרך האשה להרגילו לעבירה. אבל אם יש לו מי שישמשנו זולתה, אין להתיר לה לשמשו. ומכל מקום אפילו אם אין לו מי שישמשנו זולתה, טוב שתזהר שלא תגע בבשרו ממש, אלא על ידי הפסק מפה או בגד או כפפות אם אפשר בכך, ואם אי אפשר אלא אם כן נוגעת בבשרו מותר, ורק שתזהר ביותר עד כמה שאפשר לה להזהר מהרחצת פניו ידיו ורגליו, ומהצעת המטה בפניו, שכיון שדרך חיבה הן יש לחוש יותר פן יתגבר עליו יצרו ויבואו להרגל עבירה. ואם אי אפשר בשום פנים להזהר מהרחצת פניו ידיו ורגליו, יש להתיר גם בזה. ובמזיגת הכוס אפשר בנקל למזוג הכוס על ידי שינוי, כגון ביד שמאל. וכל זה בחולה שחלה כל גופו, והוא זקוק לאחרים לתומכו ולסעדו, אבל אם חש בראשו וכיוצא בזה, והוא מתחזק והולך כבריא, אסור. [טהרת הבית חלק ב׳ עמוד רח ורכד].

י נדה חולה אסור לבעלה ליגע בה כלל ועיקר, אלא ישכיר לה אשה שתטפל בה. ואם אין מי שיטפל בה והיא חולה שיש בה סכנה, או שיכולה להגיע לידי סכנה אם ימנע ממנה טיפול, יכול לטפל בה. [ילקו״י שם סי׳ א׳ ס״ט עמ׳ מח. טהרת הבית ח״ב עמ׳ רכד]

יא נהגו שגם מי שהיה לו ריב עם חבירו מבקר את חבירו החולה, ואין לחוש לכך שיסברו שהוא שמח במחלתו, ואדרבה על ידי כך ירבה השלום בישראל. ואם המריבה ביניהם היתה גדולה, נכון שקודם שיבוא לבקרו ישלח אליו שליח שרוצה לבקרו, וכשיתן לו רשות ילך אצלו לבקרו. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן א׳ סעיף י עמוד מח]

יב מותר לבקר חולה גם בשבת, ויאמר לו שבת היא מלזעוק ורפואה קרובה לבוא. ואף אם כבר ביקרו בימות החול, ורוצה לבקרו שנית גם בשבת, אין בכך כל מניעה, שהרי אין שיעור למצות ביקור חולים. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן א׳ סעיף יא עמוד מח]

יג מותר לעשות ״מי שבירך״ לחולה בשבת, ויאמר שבת היא מלזעוק ורפואה קרובה לבוא. ויש מוסיפים ורחמיו מרובים ושיבתו בשלום, ואנו אין מנהגינו להוסיף כן. וכאשר עושים מי שבירך לחולה, לא יאמרו הוא יברך את החולה פלוני וכו׳, אלא יברך את פלוני וכו׳, ולא יתארהו בתואר החולה, שלא יתרע מזלו. ולעולם יכלול את החולה בתוך שאר חולי ישראל, שמתוך שכוללו עם אחרים תפלתו נשמעת יותר. [ילקו״י אבלות סי׳ א סי״ב עמ׳ מט]

יד אין לחלל שבת כדי לשלוח "פדיון נפש" לצדיק, או להתקשר לצדיק, או לבני הישיבה, בכדי שיתפללו על חולה מסוכן. [ילקו"י אבלות מהדורת תשס"ד סימן א' סעיף יג עמוד נ]

טו מבקרים חולי נכרים מפני דרכי שלום. [ילקו"י אבלות מהדורת תשס"ד סי' א' סעיף יד עמוד נב]

טז עיקר מצות ביקור חולים היא לצורכו של החולה, לראות מה יוכל לעשות עבורו, וכן לעודד את רוחו, ולבקש עליו רחמים. ויבקש בלשון בקשה, כגון יהי רצון וכו', ולא יאמר סתם שיהיה בריא, דאינו לשון בקשה. ויספר לו סיפורים משמחים שירחיבו את לבו, או שיחדש לו חידושים נאים להסיח את לבו מחוליו. [ומטעם זה כתבנו לעיל שמצות ביקור חולים נוהגת גם כשהחולה נמצא בבית חולים ויש מי שמטפל בו]. [ילקו"י אבלות סי' א סעיף טו עמו' נב]

יז אף על פי שמצות ביקור חולים אין לה שיעור, וככל שאדם ירבה לבקר את החולה הרי זה משובח, מכל מקום ישתדל שלא להכביד על החולה, שפעמים וקשה עליו הדיבור, או שצריך לצאת לצרכיו והוא מתבייש לומר לו כן. ולכן אמרו חכמינו זכרונם לברכה, שאין מבקרים לא חולי מעיים, ולא חולי העין, ולא לחולי הראש, ולכל החולים שהדיבור קשה להם. [נדרים מא: ש"ע סי' שלה ס"ח. ילקו"י אבלות מהדורת תשס"ד סימן א' סעיף טז עמוד נב]

יח כל מי שיש לו חולה בתוך ביתו, ילך אצל חכם שבעיר [ועדיף חכם שמחזיק ישיבה ומלמד תורה לרבים], שיבקש עליו רחמים ויברכהו. ואיתא בזוהר הקדוש, שנהגו לעשות "מי שבירך" לחולים בבית הכנסת, בשעת הוצאת ספר תורה, שאז מתעוררים הרחמים. [ילקו"י אבלות מהדורת תשס"ד סימן א' סעיף יז עמוד נב]

יט אע"פ שחייב אדם לדרוש ברופאים, מכל מקום יזהר שלא לסמוך עליהם לבד, אלא יבטח בה' כי יקימנו, שאפילו תשע מאות תשעים ותשע מלמדים עליו חובה, ואחד מלמד עליו זכות ניצול. ואפילו חרב חדה מונחת על צוארו של אדם אל יתייאש מן הרחמים. ויחלק צדקה לפי ערכו, כדכתיב, וצדקה תציל ממות. ולעולם יבקש אדם רחמים שלא יחלה, שאם יחלה אומרים לו הבא זכות והפטר. [ילקו"י אבלות מהדורת תשס"ד סימן א' סעיף יח עמו' נג]

כ הדבר פשוט שאין לעשות "מי שבירך" בבית הכנסת אלא למי שהוא חולה ונפל למשכב, אבל לא לכל מי שחש בראשו, או שנחלה מחמת הקור וכדומה. [ילקו"י שם עמ' נג]

כא המתפלל על החולה אינו צריך להזכיר את שמו, שהרי משה רבינו התפלל על מרים ואמר, "אל נא רפא נא לה", ולא הזכיר את שמה כלל, במה דברים אמורים כשמתפלל על החולה בפניו, אבל אם היה מתפלל

על החולה שלא בפניו, יזכיר שם החולה ושם אמו, "פלוני בן פלונית". ואם אינו יודע שם אמו, יזכיר אותו בשם אביו "פלוני בן פלוני". ואם אינו יודע שם אביו ושם אמו, המנהג לומר "פלוני בן חוה". והמתפלל על החולה, יכול לשנות מלשון הפסוק, ולומר בתפלה "אל נא רפא נא לו". [ילקו"י אבלות תשס"ד סימן א ס"כ עמ' נג]

כב חולה שהכביד עליו חוליו, משנים את שמו, שזהו אחד מן הדברים הקורעים את גזר דינו של החולה, ועל ידי כך יתכן שיזכה לחיים טובים. ויקראו בתחלה בשם הנוסף, ואחר כך בשמו הקודם. [ר"ה טז: עבודת הקודש קונ' סנסן ליאיר. ילקו"י אבלות מהדורת תשס"ד סימן א' סעיף כא עמוד נו]

כג חולה שהוסיפו לו שם, ולא נתחזק בשמו הנוסף שלשים יום כשהוא בריא, ונפטר לבית עולמו, אין צריך להזכיר את השם שהוסיפו לו, הן בהשכבה שעורכים עבורו, והן במצבה. [גשר החיים פרק א' אות י'. ילקו"י אבלות מהדורת תשס"ד סימן א' סעיף כב עמ' נו]

כד לכתחלה אין לקרוא תהלים לרפואת חולה קודם חצות הלילה, וכן לצורך אשה המקשה לילד. אלא יקרא פתח אליהו או פרקי משנה וכדו'. או ילמד תנ"ך עם פירוש רש"י. אולם אם אינו יכול לקרוא פרקי משנה ורוצה לקרוא תהלים עבור אשה המקשה לילד, וכל כיוצא בזה, יש לו על מה לסמוך. ושלא לצורך חולה מותר לקרוא תהלים אחר חצות. ובליל שבת ויום טוב יש להתיר לקרוא תהלים כל הלילה. [ילקו"י שם סי' א' סכ"ג עמו' נו]

כה המתפלל על אביו החולה, לא יתארהו בתארי כבוד, כגון אבי מורי עטרת ראשי וכדומה, לפי שאין גבהות לפני המקום, אלא יאמר, עבדך אבי פלוני בן פלונית. וכן כשמתפלל על אמו החולה, יאמר, אמתך אמי פלונית בת פלונית. ואם מתפלל על רבו החולה, או על תלמיד חכם חולה, יאמר, עבדך רבי פלוני בן פלונית. [שם סי' א' סעי' כ"ד עמוד נז]

כו המתפלל על חולה ומזכיר את שמו ושם אמו, ובעבר אמו היתה חולָה והוסיפו לה שם, צריך להזכיר את החולה בשמו ובשם אמו כולל מה שהוסיפו לה כשהיתה חולה. והני מילי שהוסיפו לה שם ונתרפאה. וכן לפעמים היו קורין לאמו בשם שהוסיפו לה. [שם]

כז כאשר קוראים מזמור יענך ה' ביום צרה לרפואת אשה, צריך לומר המזמור כלשונו בלא לשנות. [מור וקציעה. מחזיק ברכה סק"ב. ילקו"י אבלות מהדורת תשס"ד סימן א' סעיף כו עמוד נט]

כח המזכיר פסוק דרך תפלה ותחנון באמצע שומע תפלה, וכדומה, ורוצה לשנות מלשון רבים ללשון יחיד, אין בכך מניעה. [ילקו"י אבלות מהדורת תשס"ד סימן א' סעיף כז עמוד נט]

כט הרואה מודעה ובו בקשה להתפלל על חולה מסויים, יש מי שאומר שצריך להתפלל עליו בברכת רפאינו, או בשומע תפלה. אולם אין זה חיוב מן הדין, אלא מצד חסד עם הבריות. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן א׳ סעיף כח עמוד ס]

ל גר צדק מותר לו להתפלל על אביו הנכרי השוכב על ערש דווי, שה׳ יתברך ישלח דברו וירפאהו, ואין לאסור בזה כלל. וכל שכן אם הגוי בעצמו מבקש שיתפללו עליו, שמראה שיש לו אמונה בה׳ יתברך, שלא יפלא ממנו דבר. [ילקו״י אבלות סימן א׳ סעיף כט עמוד ס. יחוה דעת חלק ו׳ סימן ס׳ עמוד שא]

לא מי שיש לו גוי המתעסק עמו במסחר, וחלה, מותר להתפלל עליו שיחיה, או ליתן צדקה לתלמידי חכמים שיתפללו לרפואתו. ובפרט אם יהיה קידוש ה׳ על ידי התפלה. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן א׳ סעיף ל עמוד סא]

לב הרוצה להוסיף בברכת רפאינו בקשה לרפואה שלימה, יאמר קודם כי אל רופא רחמן ונאמן אתה, יהי רצון מלפניך ה׳ אלהי ואלהי אבותי, שתרפאיני רפואה שלימה רפואת הנפש ורפואת הגוף, כדי שאהיה חזק בבריאות גוף ונשמה לקיום תורתך הקדושה, ברוך אתה ה׳ רופא חולי עמו ישראל. וכשרוצה להתפלל על חולה אחר, יאמר, יהי רצון וכו׳ רפא נא את פלוני בן פלונית, רפואה שלימה בתוך שאר כל חולי עמך ישראל. אולם אם מתפלל על חולה בפניו, אינו מזכיר את שמו. וממדת חסידות נכון לבקש רחמים על חבירו בשומע תפלה. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן א׳ סעיף לא עמוד סא].

לג יש מי שכתב, שאם היה החולה אחד מבני ביתו, רק אז יכול להתפלל עליו בברכת רפאינו, אבל אם היה החולה אחד מחבריו, אינו מתפלל עליו אלא בשומע תפלה. דחשיב כצרכי רבים שאין מבקשים עליהם אלא בשומע תפלה. [אור לציון]. אולם לדינא אין לחלק בזה, ובכל אופן יכול לבקש רחמים לרפואה שלימה בברכת רפאינו. ומכל מקום כבר נתבאר שממדת חסידות נכון לבקש רחמים על חבירו בשומע תפלה. [ילקו״י שם עמוד סב].

לד יפה תפלת החולה על עצמו יותר מתפלת אחרים עליו, והיא קודמת להתקבל. [עמ׳ סג]

לה חולה מסוכן שהרופאים נתייאשו מלרפאותו, והוא שוכב מחוסר הכרה זמן ממושך כצמח, אף על פי שבודאי שאסור לנתק אותו מהמכשירים שהוא מחובר אליהם, מכל מקום מותר להתפלל עליו שימות וייגאל מיסוריו. ומכל מקום אין לעשות כן אלא בעצת חכם, שידון בכל מקרה לגופו. [ויש שכתבו שרק לאנשים זרים מותר להתפלל על חולה מסוכן

שימות, אבל לבנים אין לעשות כן]. [ילקו״י אבלות מהדורת תשמ״ט עמוד מא, ובמהדורת תשס״ד עמו׳ סג]

סימן ב׳ - דיני הרופא והחיוב להתרפאות

א חיוב גדול על החולה להתרפאות כדרך כל הארץ, ואסור לו להמנע מלהתרפא בדרך טבעית. וכל המתעצל בזה וסומך על הנס אינו אלא מן המתמיהים, ודעת שוטים היא זאת, וקרוב להיות פושע בעצמו, ועתיד ליתן את הדין על כך, וגם אם מכוין בשביל מצוה, עליו לידע דהוי מצוה הבאה בעבירה. וגם מי שנחלה בחולי פנימי, חייב להתנהג על פי דרך הטבע, וללכת אל הרופא, ולהתנהג כפי הוראת הרופאים, אלא שיתלה בטחונו בה׳ יתברך, והחונן לאדם דעת ומלמד לאנוש בינה, שיתן בלב הרופאים להבין ולהשכיל ולדעת שרשי המחלה ודרך רפואתה, והמונע עצמו מללכת לרופא, הרי זה מתחייב בנפשו. [ילקו״י אבלות מהדורת שנת תשמ״ט עמוד כט, ובמהדורת תשס״ד סימן ב׳ סעיף א עמוד סו]

ב יש בריפוי משום מצות השבת אבידת גופו, וגם משום מצות ואהבת לרעך כמוך, והחיוב לרפא הוא בין אם החולי הוא של סכנה או צער ואיבוד אבר. ואף אם הרופא הוא מכובד וזקן חייב לטפל בכל חולה, גם כאשר הדבר כרוך בבזיון או בטירחא לרופא הזקן. וצריך הרופא לטפל בחולה אפילו אם הוא חולה סופני, הנוטה למות, בכל התרופות והטיפולים הרפואיים. וחלילה לקרב את קיצו של חולה סופני, כדי להקל על סבלו על ידי ניתוקו מהמכשירים. ועל קרובי המשפחה לוודות שהרופאים מזינים את החולה על ידי זונדה וכדומה, ומטפלים בו כיאות, ויש לעקוב אחר פעילות הרופאים כיון שיש בהם המזלזלים בטיפול בחולים סופניים כאלה. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן ב׳ סעיף ב עמו׳ סט]

ג אף על פי שאין לחולה לתת מבטחו ברופאים אלא בהשי״ת שהוא רופא כל בשר, מכל מקום צריך החולה להשמע לכל הוראות הרופאים, ולא יסמוך על הנס. ולכן אם הרופא אומר שעל ידי שהחולה יתענה ביום הכפורים יבוא לידי ספק סכנה, צריך לשמוע לקול הרופא, ולאכול ביום הכפורים [פחות פחות מכשיעור כמבואר בילקו״י מועדים, הלכות יוהכ״פ]. שספק פיקוח נפש דוחה את כל התורה כולה. ואם החולה נוהג בחסידות ומחמיר על עצמו ומתענה, אינו עושה נכון על פי התורה, שהרי אמרה התורה וחי בהם, ודרשו חז״ל ולא שימות בהם. ומצוה רבה להסביר לחולה בטוב טעם ודעת על ידי רבנים בעלי השפעה, שאם יחמיר בזה, ענוש יענש בידי שמים, ושב ורפא לו. [ילקו״י אבלות מהדו׳ תשמ״ט עמו׳ לב, ובמהדו׳ תשס״ד עמו׳ סט. יחו״ד ח״א סי׳ סא. יבי״א ח״ד חו״מ סי׳ ו׳ אות ד׳. הליכו״ע ח״ד עמו׳ קמב]

ד רופא יהודי המחלל שבת בפרהסיא, יש אומרים שאין למהר לסמוך עליו כשאומר שיש בדבר סכנה וצריך לחלל שבת, ובפרט ברופאים שהם כופרים בתוה״ק, ובזדון לבם מייעצים כמעט עוד יותר להדיח בענין אכילת איסורים ובימי תענית יותר מעכו״ם, וממהרים לומר, שאם לא יאכל אפשר שיכבד עליו החולי ויסתכן. ויש חולקים. ולדינא, יש להכיר את מהות הרופא אם הוא בעל מצפון שאינו רוצה להכשיל אחרים, ואינו אנטי-דתי, יש לסמוך על דבריו, דספק נפשות להקל. אבל אם הוא אנטי דתי וניכר שאומר לחלל שבת מתוך זלזול וכדומה, אין למהר לסמוך עליו. [ילקו״י אבלות מהדורת תשמ״ט עמוד לב, ובמהדורת תשס״ד סימן ב׳ סעיף ד׳ עמוד עב. יביע אומר חלק ז׳ חאו״ח סימן נג אות ו׳]

ה חולה שהוצרך לאכול ולשתות ביום הכפורים מחמת סכנה, אינו צריך לאכול שלא כדרך הנאתו, וכן אינו צריך למנוע עצמו ממאכל שיש בו מלח ותבלין, או ממשקה שיש בו סוכר, אלא אוכל ושותה כדרכו, ואין בדבר אלא חומרא. וכן לגבי מעשה שבת דהוי מדרבנן, דבודאי שאין להחמיר לחולה שיש בו סכנה להצריכו לשתות קפה או תה בלי סוכר. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן ב׳ סעיף ה עמוד עג]

ו כשיש רופא ירא שמים ושומר מצוות, ולעומתו יש רופא חילוני אך בקי יותר בתורת הרפואה, יש להעדיף לטפל אצל הרופא הבקי, ולא אצל הירא שמים שהוא פחות בקי בטיפול במחלה זו. אך אם שניהם שוים בחכמת הרפואה, יש להעדיף לטפל אצל הרופא הירא שמים ושומר מצוות. וכן כשיש מוהל שהוא מומחה ורגיל במלאכת המילה, ולעומתו יש מוהל שאינו רגיל כל כך במלאכה זו, אך הוא תלמיד חכם וצדיק, יש להעדיף את המוהל המומחה, על פני המוהל הצדיק. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן ב׳ סעיף ו׳ עמו׳ עד]

ז לרופא אסור ליטול שכר החכמה והלימוד, אבל מותר לו לקחת שכר הטורח והבטלה. [שאלמלא היה רופא היה יכול להשתכר במקום אחר]. [ילקו״י אבלות תשמ״ט עמ׳ לג, ומהדו׳ תשס״ד עמ׳ עו].

ח מותר להתרפאות על ידי רפואה סגולית, בדבר איסור, במקום שיש פיקוח נפש, וא״א בדרך היתר, באופן שהסגולה בדוקה, והאיש מומחה וירא שמים. ורופא גוי שבא לרפאותו בלחש, מותר, והוא שלא ידע שמזכיר שם אלילים. אבל אם יודע שמזכיר שם אלילים, אסור אפילו אם יודע שודאי ימות. ואם הוא אפיקורוס, אפי׳ סתם לחש אסור. [ילקו״י אבלות תשס״ד סי׳ ב׳ ס״ח עמ׳ עז. יבי״א ח״א יו״ד סי׳ ט אות ז׳. וח״ד יו״ד סי׳ ב׳ אות ז׳, וח״ה או״ח סי׳ לב אות ה]

ט יש אומרים שמותר לחולה, אפילו אין בו סכנה לאכול ולהתרפאות מאכילת המומיא, שהוא בשר אדם מת שחונטין אותו בסמים, ומתרפאין בו. ויש חולקים ומתירים בזה במקום צורך גדול. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סי׳ ב׳ סעיף ט, עמוד עח. ילקו״י איסור והיתר כרך ב׳]

י חולה צהבת שכתבו בספרים שרפואתו על ידי סגולה לקחת יונה על טבורו, שתשאב את מחלתו והיונה תמות על ידי כך והחולה יתרפא, ולפי חוזק המחלה צריך לקחת לכך מספר יונים ולנהוג בהם כאמור, מותר להשתמש בסגולה זו, ואין לחוש משום איסור צער בעלי חיים, כיון שהוא לצורך רפואת האדם. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סי׳ ב׳ ס״י. ילקוט יוסף שבת כרך ד׳ עמוד מג. שוב יצא לאור שו״ת יביע אומר חלק ט, ושם חלק יו״ד סימן לב עמוד שלב, כתב כדברינו]

יא יש אומרים שחייב אדם להכניס עצמו בספק סכנה כדי להציל את חבירו מסכנה ודאית. ויש חולקים. אולם כל זה בספק סכנה ממש, אבל כשיש קצת ספק סכנה ויותר נוטה אל ההצלה ולא אל הסכנה, רשאי אדם להכניס עצמו לכך. ולכן חולה כליות באופן רציני שנשקפת סכנה לחייו, ולדברי הרופאים המומחים הסיכון של התורם כליה אחת מכליותיו, הוא אחוז קטן מאד, ולמעלה מתשעים וחמשה אחוזים יוצאים מהניתוח בריאים ושלמים ומאריכים ימים ושנים, רשאי חבירו או קרוב משפחתו לתרום כליה אחת, להציל חייו של אדם מישראל הנתון בסכנת נפש ממש, ומצוה קעביד משום לא תעמוד על דם רעך, וכל המציל נפש אחת מישראל כאילו קיים עולם מלא. וראויה מצות הצלת נפשות זו להגן עליו אלף המגן. ומכל מקום בודאי שיש לעשות כן רק על ידי רופאים מומחים, ושומר מצוה לא ידע דבר רע. [ילקו״י אבלות שם עמוד פ׳. יחוה דעת חלק ג׳ סימן פד עמוד רפב. יביע אומר ח״ט חו״מ סימן יב]

יב ניתוח פלסטי אשר חדשו הרופאים בזמן הזה, להוציא קרום עין מן המת, [קרנית], ומרכיבים אותו בעין הסומא, ועל ידי זה רואה כאחד האדם, מותר לסומא להתרפאות בזה, מבלי לדעת מהיכן השיגו הרופאים את הקרנית שעומדים להשתיל בעיניו אם ממת ישראל או ממת גוי, ואפילו בעיר שרובה ישראל. אולם רופא דתי שעומד ושואל אם מותר לו לנקר עיני המת ישראל לצורך הניתוח פלסטי הנ״ל, אין לנו להורות לו היתר כלל, בעיקר מפני ניוול המת, ורק אם המת ציוה כן מחיים להרשות לרופאים לעשות דבר זה, אז יש מקום לסמוך על המתירים בזה בשעת הדחק הגדול, באופן שקשה מאד להשיג זאת ממתי עכו״ם. אבל אם אפשר לעשות כן מקרומי עיני מתי עכו״ם, אין להתיר כלל להשתמש בקרומי עיני מתי ישראל. ולכן מי שיש לו אפשרות כספית לערוך את הניתוח בחוץ לארץ, עדיף שיעשה כן, אחר ששם רוב הקרניות הם ממת גוי. [ילקו״י אבלות תשס״ד סי׳ ב׳ סי״ב עמוד פא. וסוף הסעיף מיביע אומר ח״ג דף קצ טור א׳, ועי״פ הוראת מרן האמו״ר שליט״א למעשה]

יג חולה שזקוק לעירוי דם, ואין בבית חולים דם של יהודי, מותר לקבל עירוי דם משל גוי. [ילקו״י אבלות מהדורת תשמ״ט עמוד מב, ובמהדורת תשס״ד סימן ב׳ סעיף יג עמוד פא]

יד מי שבא להציל אדם מעלפונו וגרם לו מיתה באונס, וכן רופא שיצאה תקלה מתחת ידו וגרם למות החולה על ידי אונס, מן הדין פטורים הם, ואינם צריכים לתשובה וכפרה, אבל מהיות טוב יתנו ממון לצדקה לעילוי

נשמתו של הנפטר, ויאמרו תהלים לעילוי נשמתו, וסר עונם וחטאתם תכופר. וכן אשה שגרמה למיתת הילד שלה בעת שינתה, יש להקל עליה, ולא להחמיר בתעניות וסיגופים. [יביע אומר ח״ח בהערות לרב פעלים תאו״ח סי׳ לו].

טו מותר לאדם לבטח את עצמו בביטוח חיים, ואין בזה משום חוסר אמונה ובטחון בה׳ יתברך, ובלבד שהכל יעשה על פי ההלכה על יסוד תורתינו הקדושה. ויש להוסיף סעיף בפוליסת הביטוח, שהכל נעשה על פי היתר עיסקא, כדי להנצל מאיסור ריבית, וכמו שנהוג בבנקים בישראל. ואם קיים סעיף בנספח לביטוח, למקרה מות בתאונה, הקובע כי לחברת הביטוח תהיה הזכות לבדוק את הגופה ולבצע בה ניתוח שלאחר המות, בדרך שתראה לה, יש להזהיר שעל פי ההלכה אין מקום להתיר להסכים לסעיף זה, שעוון נתיחת מתים וניוולם הוא עוון חמור ביותר. [ילקו״י אבלות שם עמו׳ פא. שו״ת יחוה דעת ח״ג סי׳ פח]

סימן ג׳ - חולה שמת לו מת

א חולה שמת לו מת ויש חשש שאם יודיעוהו תיטרף עליו דעתו, או שיבא לידי ספק סכנה, אין להודיעו, אפילו אם הוא בן על אביו [שיש חשיבות גדולה באמירת קדיש וכו׳]. ואין מספידין ואין בוכים בפניו, שלא ישבר לבו. וכל מי שמת לו מת ולא נודע לו, מעיקר הדין היו צריכים להמנע מלומר לו, משום שנאמר מוציא דיבה הוא כסיל. ואף שידע שהוא חולה ומתפלל עליו והוי תפלת שוא, עם כל זה אין לומר לו. ואף בכתיבה או על ידי רמז אין להודיעם. ורק כששואל על קרובו אם הוא חי אין לשקר, שנאמר מדבר שקר תרחק, אלא יאמר בלשון דמשתמע בתרי אנפין. וכיום נהגו להודיע על פטירת ההורים לבנים כדי שיאמרו קדיש. וגם כשיש כמה בנים מודיעים לכולם. וכן אם אין לו בנים ויש לו אב וכדומה, נהגו להודיעם כדי שיאמרו קדיש. ונהגו לרמוז גם לבנות כדי שיבואו להלוייה ולנהוג דיני אבלות. וכן פשט המנהג להדפיס מודעות אבל בכדי להודיע לצבור את זמן ההלויה של הנפטר, ואין לחוש בזה משום מוציא דיבה הוא כסיל. [שם סי׳ ג׳ ס״א, וסי׳ י׳ ס״ג]

ב מי שמצבו הבריאותי קשה ומסוכן, והרופאים דורשים להודיעו על כך, לכתחלה לא יעשו כן על ידי הבן, אלא על ידי אחרים. ויעשו הכל על פי עצת חכם, שכבר נתבאר שפעמים אין לגלות לחולה שהוא חולה מסוכן, שמא יצטער צער רב והדבר יגרום לקיצור ימיו ושנותיו ח״ו. וגם כשהחולה נמצא במצב של ערפול חושים, אין לדבר על מחלתו בפניו, כי יתכן וישמע כל מה שמדברים אודותיו ויחלה יותר. [ילקו״י אבלות סי׳ ג׳ סעיף ב עמוד פו]

ג החולה במחלה הידועה ל״ע, מן הראוי שלא לפרסם הדבר לאף אחד בתחלה, שעל ידי זה אולי ירחם ה׳ ויתרפא. ואמנם אם הכביד עליו חוליו, מותר לפרסם הדבר לרבים שיתפללו עליו. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן ג׳ סעיף ג עמוד פז]

סימן ד׳ - וידוי החולה

א נטה למות אומרים לו התוודה, ואומרים לו: הרבה התוודו ולא מתו והרבה שלא התוודו ומתו, ובשכר שאתה מתוודה אתה חי. וכל המתוודה יש לו חלק לעולם הבא. ואם אינו יכול להתוודות בפיו יתוודה בלבו. ואם אינו יודע להתוודות, אומרים לו, אמור: מיתתי תהא כפרה על כל עוונותי. ומיהו כל זה דוקא בנוטה למות, שיש לחוש שמא ימות פתאום בלא וידוי, אך בלא זה אין לומר לו כן, שסכנה היא לו, שיחשוב שנוטה למות וישבר לבו ויזיק לו. וכל הדברים האלו אין אומרים לא בפני עם הארץ, ולא בפני נשים, ולא בפני קטנים, שמא יבכו וישברו את לבו. ולכן יש להוציא הנשים והקטנים מן החדר בעוד החולה חי, אם נוטה למות ח״ו. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן ד׳ סעיף א, עמוד פח]

ב סדר וידוי של שכיב מרע הוא: מודה אני לפניך ה׳ אלהי ואלהי אבותי, שרפואתי ומיתתי בידך, יהי רצון מלפניך שתרפאני רפואה שלימה, ואם אמות תהא מיתתי כפרה על כל החטאים והעונות ופשעים, שחטאתי ופשעתי לפניך, ותן חלקי בגן עדן, וזכני לעולם הבא הצפון לצדיקים. [ואם ירצה להאריך ולומר את הוידוי הארוך של רבינו נסים שאומרים ביום הכפורים, הרשות בידו]. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן ד׳ עמוד פח]

ג שכיב מרע שאמר תנו מאתים דינר לבניו של שמעון, אין לתת מאתים דינר לכל אחד מהבנים, אלא יתנו סך הכל מאתים דינר והבנים יחלקו סך זה בשווה. [ילקו״י סי׳ ד׳ עמוד פט]

סימן ה׳ - דיני הגוסס ואמירת צידוק הדין - [סימן שלט]

א ראוי לכל אחד שלפני פטירתו יסדר צוואה בכל עניניו. ובפרט אם הלוה או הפקיד אצל אחרים, או הפקידו אצלו. ואמנם אם חוששין שאם

יגידו לו שיצווה לביתו תיחלש עליו דעתו ויחמיר מצבו, לא יאמרו לו כן. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סי׳ ה׳ סעיף א עמוד פט]

ב ראוי לכל אדם לצוות את בניו ואת ביתו אחריו ללכת בדרך ה׳ לעשות צדקה ומשפט ולהורותם הדרך אשר ילכו בה ואת המעשה אשר יעשון. והחכם יכתוב צוואה לבניו על פי מה שמכיר מעלתם, ולא יכביד עליהם בדבר שחושש שמא לא יקיימו. שמצינו שיותר מקפידים ומענישים מן השמים על העובר על צוואת אביו ממה שעובר על דברי תורה ויהיו מוסיפים פשע וחטאה ח״ו. כמו כן ראוי שיחלק נכסיו בסדר נאות, על מנת שלא תישאר אחריו קטטה ומחלוקת, ויחיו לאחר מותו באהבה ואחוה ושלום, ויקיימו בניו: ״מכבדו בחייו ומכבדו לאחר מותו״ על ידי קיום הצוואה. [ילקו״י אבלות תשס״ד סי׳ ה׳ ס״ב עמ׳ צ]

ג מי שיש לו שני בנים, האחד חכם שתורתו אומנותו, והאחר מחלל שבת בפרהסיא ובוזה את דבר ה׳, מותר לו להעביר את הנחלה מהבן שהוא מחלל שבת ועובר על איסורי תורה, לטובת הבן החכם שתורתו אומנותו. ומכל מקום החכם עיניו בראשו להתנהג במתינות לבל ידחה אבן אחר הנופל, אולי יש תקוה שיחזור למוטב, ושב ורפא לו. וטוב שיפקיד חלק מן הירושה בידי אדם נאמן, בתנאי גמור כתנאי בני גד ובני ראובן, שאם אחר כך יחזור הבן בתשובה, או שיהיה לו זרעא מעליא, יקבל חלק מהירושה שלו, ואם לאו יתננו לבנו החכם, או לצדקה. [ילקו״י אבלות תשס״ד סי׳ ה׳ ס״ג עמוד צ׳. יבי״א ח״ח חו״מ סימן ט אות ד׳]

ד לפי ההלכה אין הבנות יורשות עם הבנים. אך אם הבנים רוצים לוותר מחלקם לטובת הבנות וליתן להם בתורת מתנה כדי למנוע מחלוקת ועגמת נפש, יגשו אל בית הדין הרבני שבעיר, ויקנו מידם בקנין גמור ושלם, או בקנין אגב, על פי דין תורה. אבל חלילה לפנות לבית משפט חילוני [ללא היתר בית דין רבני], וכל התובע את חבירו לבית משפט שלהם, גדול עוונו מנשוא, והוא בכלל מה שאמרו על הדן אצל שופט גוי, שהדן אצלו הרי הוא כמחרף ומגדף, ומרים יד בתורת משה רבינו, ולא שייך בזה טענת דינא דמלכותא דינא, דלא אמרינן הכי אלא במקום שיש תועלת והנאה למלך, מה שאין כן בחוקים ומשפטים של הערכאות שאינם תואמים את ההלכה, ואין בהם תועלת למלך, בודאי שאין לומר בהם דינא דמלכותא דינא. ובפרט שהשופטים עצמם פסולים לעדות ופסולים לדון, וגם השופטים הדתיים הנמצאים בבתי משפט שלהם, הרי הם פסולים לעדות ופסולים לדון, מאחר שהם מרימים יד בתורת משה שפוסקים נגד דעת תוה״ק. [ילקו״י אבלות סימן ה׳ סעיף ד עמוד צב. יביע אומר ח״ב סי׳ א׳ אות ח. וחלק ה׳ סימן א׳ אות ו׳. יחוה דעת חלק ד׳ סימן סה]

ה הגוסס הרי הוא כחי לכל דבריו, ואסור לעשות שום דבר לקרב את מיתתו. ולכן אין מעצימין עיניו של גוסס עד שתצא נפשו, וכל הנוגע בו הרי זה שופך דמים. ומטעם זה נהגו בירושלים שאחר הפטירה אין נוגעים במת אלא עד אחר כחצי שעה, ורק אחר כך מורידים אותו מהמטה

ומפשיטים את בגדיו כשהוא מכוסה בסדין, ומניחים את רגליו כנגד היציאה. ובמקומות אחרים יש נוהגים להמתין רק כעשרים דקות. [ילקו״י שם עמוד צג]

ו נוהגים שבשעת יציאת הנשמה או סמוך לה פותחים את חלונות החדר, ובשעת המיתה יזהרו שלא יצא שום אבר מהמטה, אך בשעת הגסיסה יזהרו שלא לגעת בו כלל, רק יעמידו כסאות מסביב כדי שלא יוכל להוציא ידיו או רגליו מחוץ למטה. [ילקו״י שם עמ׳ צג]

ז אסור לחצוב קבר לחולה מסוכן הנוטה למות, עד שימות, ובשעת הצורך יעשו שאלת רב. והאיסור הוא אף אם אין החוצב נמצא עם הגוסס בבית. ואסור לחצוב שום קבר להיות פתוח עד למחר, שלא יקברו בו המת באותו היום, כי יש סכנה בדבר. ומכל מקום במקום צורך יש להתיר לחברא קדישא לחפור כמה קברים, ולכסות אותם בנסרים, אפילו שעובר על הקבר לילה שלם, או כמה לילות. [ילקו״י אבלות מהדו׳ תשמ״ט עמ׳ מא, ובמהדו׳ תשס״ד עמ׳ צד]

סימן ו׳ - דין מים שבשכונת המת

א המנהג לשפוך את כל המים שבשכונת המת, דהיינו שני בתים מכל צד, חוץ מהבית שהמת בתוכו. ומים אלה אסורים בשתיה, ומנהג זה יסודתו בהררי קודש ואין להקל בזה. וכל החומרות שהוסיפו בזה האחרונים, כגון להצריך לשפוך אף את המים הרחוקים יותר משלשה בתים מביתו של המת, יש להם על מי שיסמוכו. [ילקו״י אבלות מהדורת תשמ״ט עמוד מג, ובמהדורת תשס״ד סי׳ ו׳ עמ׳ צה. וראה עוד ביביע אומר חלק י׳ סימן לז מ״ש בדין מים שבשכונת המת].

ב מים שבשכונת המת לא אסרו אותם אלא לשתותם, אבל לרחוץ בהם פניו, ידיו ורגליו, בודאי שאין לאסור, וכן אם עשה בהם נטילת ידים, עלתה לו הנטילה, והוא הדין שמותר לכבס הבגדים ולהדיח הרצפה במים אלה. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סי׳ ו׳ סעיף ב עמוד צה]

ג המים שבחביות שעל הגג, וכן בדודי שמש, מותרים בשתיה, ואינם נאסרים כלל, וגם המים הנמצאים בצינורות הבתים, ובברז, אין להחמיר בהם כלל. [ויש שמחמירים ופותחים את הברז לכמה זמן לשפוך מעט מהמים]. [ילקו״י אבלות מהדו׳ תשמ״ט עמ׳ מד, ובמהדו׳ תשס״ד עמ׳ צה]

ד אם כיסו וחתמו הכלי של המים, הנמצא בשכונה שמת בה מת, קודם שימות המת, אין בהם חשש, וכל שכן אם היו חמוצים, וכיוצא בזה. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן ו׳ עמ׳ צו]

ה מרק מבושל הנמצא בשכונת המת, מותר באכילה, וכל שכן אם היתה הקדרה מכוסה בזמן שמת בו המת. וכן מי סודה ושאר משקאות קלים, כמו קולה, או בירה ומיץ וכיו״ב, אין לשפכם, ומותרים בשתיה. וכן קוביות קרח וכדומה. [ילקו״י אבלות תשס״ד סימן ו׳ עמוד צו]

ו גם במים חמים הנמצאים בשכונת המת, יש להחמיר בהם שלא לשתותם, אבל במים ומלח, מותר. וכן תרופות ומשקים העומדים לרפואה, אין צריך לשופכם. [ילקו״י סי׳ ו׳ עמ׳ צו]

ז מלח בשכונת המת, אין צריך להחמיר לזורקו, אף שהמלח בא מהמים. [ילקו״י אבלות מהדורת תשמ״ט עמוד מה, ובמהדורת תשס״ד סימן ו׳ סעיף ז עמוד צז]

ח תינוק שנולד חי, אפילו חי שעה אחת, ואחר כך מת, יש להחמיר במים שבשכונת המת. אך תינוק שנחנק בשינה בחיק אמו, אין צריך לשפוך המים. וכן בכל מת שנהרג בידי אדם, אין צריך לשפוך המים שבשכונתו. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן ו׳ עמוד צז]

ט לכתחלה יש להחמיר במים שבשכונת המת, גם במת גוי. [ילקו״י אבלות תשס״ד סי׳ ו׳ עמ׳ צז]

י מים שבשכונת המת שנפלו לתבשיל, אף אם נחמיר לאסור התבשיל בדיעבד, מכל מקום כשיש ששים בודאי שיש להקל בפשיטות. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן ו׳ עמוד צז]

יא מים שבשכונת המת, שטעו ואפו או בשלו בהם, אם היו מים שאובים בביתו של המת, הפת והתבשיל מותרים. [ילקו״י אבלות תשס״ד סי׳ ו׳ סי״א. יביע אומר ח״ז סימן מג אות א. וח״י דף שנא. הליכו״ע ח״ז עמ׳ קפב. ומה שכתב בחיים וחסד [פנחסי] להקל בכל אופן כשיש מים שאובים בבית המת, וכתב דמ״ש האחרונים באפו או בישלו, לאו דוקא הוא. והוסיף שבימינו א״צ לשפוך מים בשכונת המת, ותלה עצמו ביביע אומר, הנה ברור שאין זו הכוונה ביביע לכל מעיין ישר, ולא הבין נכון דברי היביע אומר. ואדרבה שם דחה דברי מי שכתב שא״צ לשפוך המים שבשכונת המת, והיקל רק באפו או בישלו במים]

יב מים שלנו שהונחו לשם מצות מצוה, ומת שם מת אין לשפוך מים אלה, דכיון שהם בשביל מצוה, יש להקל, דשומר מצוה לא ידע דבר רע. ואפילו אם אופה במים אלה מצה לכל שבעת ימי הפסח, יש להקל להשתמש במים אלה, ואין צריך שיהיו דוקא למצה שמורה שהיא מצוה חיובית. [ילקו״י אבלות מהדורת תשמ״ט עמוד מז, ובמהדורת תשס״ד סימן ו׳ סעיף יב עמוד צח. שו״ת יביע אומר ח״ג חיו״ד סי׳ ז׳ אות ג׳, וחלק א׳ חיו״ד סימן כג]

יג אף על פי שלכתחלה אין להשאיר אוכלים באוהל המת היכא דאפשר בנקל, מכל מקום אין שום איסור לאכלם בדיעבד אם היו גלויים בחדר שמת בו המת. ואסור לאכול בפני המת אפילו אכילת עראי, אלא יאכל בחדר אחר, או שיפרוס מחיצה ויאכל שם. ואם אין לו סדין או שמיכה למחיצה, ואין לו אפשרות לאכול בחדר אחר, יסב פניו מהמת ויאכל. וכן

אין לעשן סיגריה ליד הנפטר. [ילקו״י אבלות מהדורת תשמ״ט עמוד מז, ובמהדורת תשס״ד סימן ו׳ סעיף יג עמוד צח. יביע אומר חלק א׳ דף קפד: חיו״ד סימן ט׳ אות ה]

יד אם המת נפטר בשבת או ביום טוב, אין המים הנמצאים בשכונת המת נאסרים. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן ו׳ סעיף יד עמוד צט. תשובת שמש צדקה]

טו מי שטעה ובירך על המים שבשכונת המת, ולפני שטעם אמרו לו שאלו מים שבשכונת המת, יטעם מעט כדי שלא תהיה ברכתו ברכה לבטלה, וישפוך השאר. [ילקו״י שם סי׳ ו׳ עמוד צט. ילקוט יוסף תפלה כרך א׳ מהדורת תשס״ד, סוף סימן פט]

הלכות אבלות

סימן ז׳ - הלכות אנינות

א מי שמת לו מת שחייב להתאבל עליו, ועדיין לא נקבר, נקרא אונן, ופטור מכל המצוות שבתורה, והיינו במי שמת לו אביו או אמו, אחיו או אחותו, בנו או בתו, או אשתו. ודין אונן שייך גם באשה שמת אחד משבעה הקרובים הנז׳. ודין זה הוא אפילו אם סיכם עם החברא קדישא על הטיפול בנפטר, ואינו מוטל עליו עוד לקוברו, או שאחיו נפטר ויש לו בנים שחייבים בקבורתו, או שאחותו הנשואה נפטרה שבעלה חייב בקבורתה, או שהמת בעיר אחרת, אפילו הכי האונן פטור מכל המצוות שבתורה. [ילקו״י אבלות סימן ז׳ עמוד שטו]

ב אין האונן רשאי לברך המוציא וברכת המזון ושאר ברכות, ורשאי לאכול ולשתות מה שירצה, אף שאינו מברך לא בתחלה ולא בסוף. וכן אינו מברך ברכות השחר וברכות התורה, פסוקי דזמרה, וברכות קריאת שמע, ואינו קורא ק״ש ואינו מתפלל, ואינו מתעטף בציצית ולא מניח תפילין. [ילקו״י אבלות מהדורת תשמ״ט עמו׳ מח, ובמהדורת תשס״ד סי׳ ז׳ ס״ב עמוד קיז]

ג אונן השומע ברכה מחבירו, אין לו לענות אמן. ואם מסר את מתו לטיפול אצל החברא קדישא, והם מטפלים בכל עניני הקבורה, אונן העונה אמן אחר הברכות אין מוחין בידו, שיש לו על מי שיסמוך. ובפרט שאין כאן ספק ברכה לבטלה. [ילקו״י אבלות סימן ז׳ ס״ג עמוד קיט]

ד אונן שטעה ועבר ובירך איזו ברכה, אם מסר את מתו לכתפים, או שהוא בעיר אחרת, עונים אחריו אמן, אף על פי שלכתחלה לא היה לו לברך. [ילקו״י אבלות תשס״ד סי׳ ז׳ עמ׳ קיט]

ה יש אומרים שמותר לאונן לשמוע ברכת חבירו ולכוין לצאת בברכה זו ידי חובתו. ויש חולקים ואומרים דגם בזה האונן אסור. שמאחר ויוצא ידי חובה מדין שומע כעונה, האונן נחשב כמברך, והרי אסור לאונן לברך. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן ז׳ סעיף ה עמוד קכ]

ו אם הדבר אפשרי, נכון שלא יודיעו לקרובים על הפטירה מיד בבוקר, אלא לאחר שיתפללו ויקראו קריאת שמע. והוא שאין מוטל עליהם להתעסק בקבורה. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן ז׳ סעיף ו עמוד קכ. חמודי דניאל הובא בפתחי תשובה יו״ד סימן שמא סק״ח].

ז אונן אסור לו לאכול בשר ולשתות יין, אפילו אם יש מי שיטפל בקבורת המת. ובשר עוף הרי הוא בכלל האיסור. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן ז׳ סעיף ז עמוד קכ]

ח יש אומרים ששאר משקאות חריפים [שכר] אינם בכלל איסור שתיית יין. ויש שמחמירים בזה, ומכל מקום גם המקילין בזה לא ישתו מהם אלא מעט, באופן שיהיה ברור שלא יבואו ח״ו לידי שכרות [או שמחה]. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סי׳ ז׳ ס״ח עמ׳ קכב]

ט מי שהיה אוכל בשר ושותה יין, ובאמצע סעודתו הודיעו לו שאמו מתה ונעשה אונן, יש אומרים שרשאי לסיים סעודתו בבשר ויין, דכיון שהתחיל בסעודתו בהיתר, רשאי להמשיך. ויש אומרים שצריך להפסיק מלאכול בשר. ורק אם היתה לו חתיכת בשר בפיו בשעה שמתה אמו, אינו צריך לפלוט. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן ז׳ סעיף ט עמוד קכב]

י מרק שנתבשל בו בשר, יש אומרים שמותר לאונן לשתות המרק, אף שיש בו טעם של הבשר. ויש חולקים ואוסרים גם ברוטב של בשר, כדי שלא ימשך אחר תענוגות. וכן עיקר. אבל תבשיל שנתבשל בקדרה של בשר בת יומא, ואין בשר בתבשיל עצמו, מותר לאונן לאכול, ואפילו לכתחלה מותר לבשל בקדרת בשר בת יומא ולאכול מהתבשיל. [שם עמ׳ קכב].

יא אונן הרוצה להחמיר על עצמו ולקרות קריאת שמע, אינו רשאי להחמיר, וכל שכן שאין לו לברך כל שאר ברכות. ואפילו אם מסר את מתו לחברא קדישא על מנת שיטפלו בקבורתו, אין לו לברך. ומכל מקום המחמיר על עצמו וקורא קריאת שמע כשמסר את מתו לחברא קדישא, אין מוחין בידו. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סי׳ ז׳ עמוד קכד. שהרי בירושלמי אמרו ב׳ טעמים לפטור את האונן מהמצוות, כדי שיהיה פנוי לטפל בקבורת המת. וגם משום לועג לרש. ואמרו שם דנפקא מינה במסר מתו לכתפים. וכתבו הפוסקים שיש לחוש לב׳ הטעמים, ולכן גם

כשמסר מתו לכתפים אין לו לברך, משום סב״ל. וכן דעת הלבוש, בית דוד, מהרש״ל, ב״ח, שלחן גבוה, בני ציון, בית יהודה. יביע אומר ח״ו חיו״ד סי׳ לג. וכל זה דלא כמ״ש בחיים וחסד פנחסי שהאונן ״חייב״ להתפלל ולברך. ואיך לא חשש לסב״ל. ומה שכתב כן בשם מרן אאמו״ר, הנה העלים עיניו במכוון ממה שכתבנו עדות בשמו בילקוט יוסף הנז׳].

יב בחוץ לארץ, במקומות שאין מאשרים את קבורת הנפטר אלא לאחר ג׳ ימים מהפטירה, אין לנהוג כל דיני אנינות בכל ג׳ הימים, אלא עד שיגיע הזמן שיכול לטפל בהלויית וקבורת המת, וחייבים בכל המצוות כולן, ורק לענין תפילין לא יניחן ביום הראשון. [ילקו״י אבלות מהדורת שנת תשמ״ט עמוד רלו, ובמהדורת תשס״ד סי׳ ז׳ סי״ב עמוד קכח. יביע אומר ח״ד חיו״ד סי׳ כח]

יג מי שקיבל מברק שאחיו נפטר בצרפת, וחכם אחד הורה לו להתחיל להתאבל מיד, וכעבור ששה ימים קיבל מברק שנתברר שאחיו נקבר רק לאחר ג׳ ימים מפטירתו, אין צריך לישב עוד ג׳ ימים באבלות. ואמנם לכתחלה כשמתקבל מברק שאחיו נפטר, וידוע שבאותו מקום אין קוברים אלא לאחר מ״ח שעות, או ג׳ ימים, לא יתחיל להתאבל אלא לאחר קבורה. ומכל מקום לא יניח תפילין ביום קבלת המברק. ואם אין ידוע מנהג מקום הפטירה, אם יש לו הפסד ממון על ידי שיתאבל מיד, יוכל לגמור עסקו וימכור חנותו ואחר כך יתאבל, ואם לאו יתאבל מיד. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן ז׳ סעיף יג עמוד קכט]

יד קרובי משפחה המתלווים להביא את ארון המת לקבורה בארץ, שיש להם להמנע מלאכול ארוחה בשרית ושתיית יין בכל מהלך הטיסה הנמשכת מספר שעות. וינהגו כל דיני אנינות בזמן הטיסה. אך הקרובים הנשארים בחוץ לארץ מתאבלים מיד עם פרידתם בהטסת המטוס, אלא אם כן ממשיכים לטפל ולארגן את סדרי ההלוייה דרך הטלפון וכדומה, עם אנשי ארץ ישראל. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן ז׳ סעיף יד עמוד קכט]

טו מי שנודע לו מפטירת קרובו באחד מאמצעי התקשורת, והוא במדינה אחרת, ואין בדעתו לנסוע למקום הקבורה, יש אומרים שאינו נוהג דיני אבלות אלא עד אחרי שישער או יברר את זמן הקבורה. ויש אומרים שדיני אבלות חלים עליו מיד עם השמועה. ולכן כאשר השמועה היא בערב חג, ישב מעט קודם החג, והחג מוציאו מגזרת שבעה. ואם הקבורה תהיה בארה״ב אחרי הצהרים, ובארץ ישראל כבר נכנס החג, אפילו הכי כיון שישב שעה אחת קודם הרגל, יוצא מידי גזרת שבעה, דהלכה כדברי המיקל באבל. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן ז׳ סעיף טו, עמוד קל]

טז אונן שעבר וקרא קריאת שמע בזמן שהיה אונן, ועבר זמן אנינותו טרם שעבר זמן קריאת שמע, יש אומרים שחייב לחזור ולקרוא קריאת שמע, ויש חולקים. ונכון שיחזור ויקרא קריאת שמע שנית. אך לא יחזור לברך ברכות קריאת שמע [אם עבר ובירכם בזמן שהיה אונן]. [ילקו״י אבלות מהדורת תשמ״ט עמוד נא, ובמהדורת תשס״ד סימן ז׳ סעיף טז, עמוד קל, וקמא]

יז אף על פי שהאונן פטור מן המצוות, וגם אם רוצה להחמיר על עצמו ולברך או לקרוא קריאת שמע, אינו רשאי להחמיר על עצמו, מכל מקום לגבי קדיש בעת ההלוייה, המנהג הוא שהאונן אומר קדיש, כיון שהוא לעילוי נשמת הנפטר. ונהגו שהאונן אומר קדיש עם אחד מהקהל. אך אם אין אחר שיאמר עם האונן את הקדיש, יאמר הקדיש לבדו. [ילקו״י אבלות מהדורת תשמ״ט עמוד נח, ובמהדורת תשס״ד סימן ז׳ סעיף יז עמוד קלג]

יח אונן שמתו מוטל לפניו חייב במצות מורא, בדברים שהם בשב ואל תעשה, כגון שלא להזכיר את שמו, או שלא לחלוק עליו, או שלא לישב במקום המיוחד לאביו, וכל כיוצא בזה. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן ז׳ סעיף יח עמוד קלו]

יט אונן שאכל ושבע ונקבר המת קודם העיכול, אין לו לברך ברכת המזון לאחר הקבורה, ד״ספק ברכות להקל״. ומכל מקום טוב שיכוין לצאת בברכת המזון של סעודת הבראה. וכן אונן שהוצרך לנקביו בעת שהיה אונן, והמת נקבר תוך שיעור שבעים ושתים דקות, אין לו לברך ״אשר יצר״. [ילקו״י אבלות מהדו׳ תשמ״ט עמ׳ נא, ובמהדו׳ תשס״ד סי׳ ז׳ עמ׳ קמ]

כ אונן קטן פחות מי״ג שנה, מותר בקריאת שמע ובתפלה, ומותר בבשר ויין. [ואפילו אם הוא יחיד בבית מותר לו להאכיל בשר לקטן, ואין אנו חוששין שמא גם האונן הגדול יאכל מהבשר]. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן ז׳ סעיף כא עמוד קמב]

כא מי שמת לו מת בשבת או ביום טוב, או שקרובו נפטר ביום שישי וטרם נקבר, אינו נוהג דיני אנינות בשבת, וחייב בכל המצוות כולן, ויתפלל כרגיל. ויכול לומר קדיש בשבת. ומותר באכילת בשר ושתיית יין, ומברך על המאכל תחילה וסוף, ומקדש בלילה וביום, ויכול להוציא ידי חובת קידוש את בני ביתו. [אך אסור בתשמיש המיטה]. ומותר ללכת לבית הכנסת להתפלל, אלא שראוי לו שימנע מלעלות להיות שליח ציבור, או לקרוא בתורה, אלא אם כן אין שם שליח ציבור אחר. [ואם הוא שליח צבור קבוע הקורא בתורה בבית כנסת זה, ואם יתפלל שם ולא יקרא בתורה, יהיה כמי שמראה אבלות בפרהסיא בשבת, יש להקל שיקרא בתורה בשבת]. ובמוצאי שבת יקדים להתפלל ערבית מבעוד יום, מפלג המנחה, ויבדיל על הכוס אחר התפלה, אך כמובן לא יברך על בשמים ונר [שהרי טרם יצאה שבת]. ואם לא הבדיל ויצא השבת, רשאי לאכול ולשתות בלי הבדלה. ואם המת נקבר במוצאי שבת יתפלל ערבית ויבדיל אחר הקבורה. ואם נקבר ביום ראשון, יבדיל אחר הקבורה, אפילו אם טעם קודם. [ילקו״י אבלות מהדורת שנת תשמ״ט עמוד קעא, ובמהדורת שנת תשס״ד סימן ז׳ סעיף כב עמוד קמד. יביע אומר ח״ט חיו״ד סימן מה עמוד שמט]

כב אונן ששמע הבדלה מאיש אחר במוצאי שבת, ונתכוין לצאת ידי חובה, והמברך גם כיון להוציאו, יצא ידי חובתו, ואחר הקבורה אינו צריך לחזור ולהבדיל. [והוא מפני שכיום יש חברא קדישא המטפלת בקבורת המת]. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן ז׳ סעיף כג עמוד קמה]

כג לאחר קבורה רשאי לברך ברכות השחר במשך כל היום, לרבות ברכות התורה. ואם נזכר בערב לאחר תפילת ערבית, יברך ברכות השחר חוץ מברכות התורה, שכבר יצא ידי חובתו בברכת אהבת עולם שלפני קריאת שמע של ערבית. [ילקו״י אבלות סי׳ ז׳ סעיף כד עמ׳ קמו]

כד מי שמת לו מת, ונודע לו לפני שהספיק להתפלל שחרית ולהניח תפילין, אין לו להתפלל שחרית, ולא להניח תפילין באותו יום, וגם לאחר קבורה לא יניחו תפילין. ולמחרת יניחו תפילין אחר הנץ החמה. ואם נפטר ביום ראשון, ונקבר למחרת יום פטירתו, נכון להחמיר להניח תפילין ביום הקבורה בצינעא, אבל לא יברך עליהם משום דספק ברכות להקל. [ילקו״י אבלות מהדורת תשמ״ט עמ׳ נג, ובמהדורת תשס״ד סי׳ ז׳ סעיף כה, עמ׳ קנ]

כה היה יושב ועושה מלאכה האסורה לאבל, ובאו ואמרו לו מת אביו או אמו, או אחד מקרוביו, פוסק ואפילו באמצע. ואמנם היושב אצל הספר להסתפר, ובאו והודיעו לו שאחד מקרוביו מת, מותר לו להמשיך להסתפר, והקילו בזה משום גדול כבוד הבריות, אך לגבי שאר מלאכות לא הקילו. וגם כשהיה יושב ומסתפר לא התירו אלא בהתחיל להסתפר ממש, אבל אם רק הניחו עליו את הבד כדי לספרו, או שישב אצל הספר להסתפר, אין לו להסתפר. [ילקו״י אבלות מהדורת תשמ״ט עמוד נד, ובמהדורת תשס״ד סי׳ ז׳ עמ׳ קנ]

כו מי שהיה עומד בתפלת שמונה עשרה, ומת אביו או אמו או אחד משאר קרוביו שחייב לשבת עליהם שבעה, לכתחלה אין להודיעו על הפטירה באמצע תפלת שמונה עשרה, אך אם עברו והודיעו לו באמצע תפלת שמונה עשרה, לא יפסיק באמצע, אלא יסיים תפלתו. וכן מי שעדיין לא התפלל שחרית, אין למהר להודיעו על פטירת קרובו, אלא אחר שיסיים התפלה. וכל שכן שאין להודיעו באמצע תפלת שמונה עשרה. [ילקו״י אבלות מהדורת שנת תשמ״ט עמוד נד, ובמהדורת תשס״ד סימן ז׳ סעיף כז עמוד קנא]

כז מי שהיה מברך ברכת המזון, ובאמצע הברכות נודע לו שאחד משבעה קרובים שלו נפטר, ימשיך לברך ברכת המזון, ולא יפסיק באמצע. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן ז׳ עמוד קנו]

כח אין האונן מצטרף למנין, ואינו נושא את כפיו. ולכן בלויה אם אין שם עשרה אנשים גדולים מלבד האונן, אין לאונן לומר קדיש. אבל אם המת נמסר לחברא קדישא והם המטפלים בכל עניני הקבורה וההלויה, רשאי האונן לומר קדיש אף שאין מנין בלעדיו. ואף על פי שהחמרנו לענין ברכות ותפלה שאין לאונן להתפלל ולברך גם כשמסר את מתו לחברא קדישא, מכל מקום לענין קדיש שאין בזה חשש ברכה לבטלה, יש להקל לצרף את האונן באופן הנ״ל למנין. ולאחר הקבורה האבל מצטרף למנין לכל הדעות. [שם עמ׳ קנז]

כט מי שמת לו מת [משבעה קרובים שחייב להתאבל עליהם] במוצאי שבת, ולא התפלל ערבית, והמת נקבר למחרת אחר חצות, אינו יכול להתפלל שחרית, ויתפלל מנחה. ואין צריך להתפלל מנחה שתים לתשלומי שחרית, מאחר שבזמן תפלת שחרית היה פטור מחיוב תפלה. ואם דעתו מיושבת עליו ויכול לכוין בתפלה, רשאי להתפלל מנחה שתים וקודם התפלה השניה יאמר שהוא מתפלל בתנאי דנדבה. ויש אומרים שאם מת לו מת ביום אחר שהגיע זמן שחרית, ונקבר סמוך למנחה, צריך להשלים תשלומין לתפלת שחרית, מאחר שבשעה שהאיר היום עדיין לא חלה עליו אנינות, ונתחייב כבר בתפלה, וממילא חייב להתפלל תשלומין. וגם בזה הדבר תלוי אם דעתו מיושבת עליו, שאם יכול לכוין בתפלה אין הכי נמי יאמר תנאי של נדבה, ויתפלל תשלומין. [ילקו״י שם סי׳ ז׳ עמוד קנז]

ל אם המת נפטר ונקבר בראש חודש, יכול האבל להתפלל מוסף אפילו אחר שבע שעות מהזריחה, שהרי תפלת מוסף כל היום זמנה. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סי׳ ז׳ עמו׳ קנט]

לא אף שהאונן פטור מכל מצוות עשה האמורות בתורה, מכל מקום אינו פטור ממצות לא תעשה, ואפילו מאיסורי דרבנן, ולכן נוטל ידיו בשחרית, ולסעודה אם אוכל פת כשיעור, אבל לא יברך על הנטילה. [וגם לא יברך המוציא]. וכן אונן שנצרך לנקביו, צריך אחר כך ליטול ידיו, אבל לא יברך ״אשר יצר״. וכן אונן שאכל בשר קודם שנעשה לאונן, צריך להמתין שש שעות עד אכילת מאכלי חלב, וכל כיוצא בזה. [ילקו״י אבלות סי׳ ז׳ עמו׳ קס]

לב יש מי שאומר שאם האונן הוצרך לנקביו, צריך לברך אשר יצר אחר הקבורה, אפילו אחר כמה שעות, אך אין הלכה כדבריו. ויתרה מזאת כבר נתבאר לעיל, דאפילו אם המת נקבר תוך שיעור מהלך פרסה משעה שהאונן עשה צרכיו, אין לו לברך אשר יצר. [שם עמ׳ קסב]

לג אונן אסור ברחיצה, סיכה, שאילת שלום, תספורת, ומלאכה, [אפילו קודם הקבורה]. וכן אסור לו להחליף את בגדיו לבגדים מכובסים. וכן מנהג ירושלים להחמיר בזה. ולכן קודם שיודיעו לאונן על הפטירה, יאמרו לו שמצב החולה מסוכן, ועדיף שיסתפר ויתרחץ, ויחליף את בגדיו, דמאחר שעדיין לא נודע לו מהפטירה, מותר לו להסתפר, ולהתרחץ, ולהחליף את בגדיו לבגדים מכובסים, ולהתפלל שחרית, ולברך. ואם כבר נודע לו שמת אחד מקרוביו, ובגדיו ספוגים בזיעה ויש כאן כבוד הבריות, יתן את הבגד המכובס שלו לאחֵר שילבשנו שעה או יותר, ואחר כך ילבשנו הוא. [ורשאי לנקות את גופו בממחטות לחות, אבל לא להתרחץ]. [ילקו״י אבלות מהדורת תשמ״ט עמ׳ נז, ובמהדורת תשס״ד סימן ז׳ סעיף לד עמוד קסב]

לד מי שמת לו אחד מקרוביו, והוא לבוש בבגד חדש ויקר, וחס עליו שלא לקורעו, יש אומרים שמותר לו להחליף את הבגד החדש וללבוש בגד אחר מכובס כדי לקורעו, ואין בזה איסור משום לבישת בגד מכובס, אחר

שכוונתו לקורעו, ואין בו כדי ליהנות מהכיבוס, אלא שיהיה לו בגד לקריעה. והנכון שיתן הבגד המכובס לאחֵר שילבשנו חצי שעה, ואז יוכל להחליף בגדו לאותו בגד כדי לקורעו, או שילכלך הבגד על קרקע עולם. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סי׳ ז׳ עמ׳ קסו. וע״ע במנחת יצחק ח״י סי׳ מד, וציץ אליעזר חלק יג סי׳ סא]

לה אסור לאונן לשבת על גבי כסא וספסל, אלא יושב על הארץ כדרך שיושב בימי השבעה. אולם כאשר הוא מטפל בעניני הקבורה, מותר לו לישב על כסא, כדי שלא יבוא להמנע מטיפול בקבורת המת ובהלוייה. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן ז׳ סעיף לו עמוד קסו]

לו כל זמן שלא נקבר המת אינו חולץ נעליו, כדי שיוכל ללכת ולהשתדל ולמהר בקבורתו, וכן מותר לו לנסוע באוטובוס וכיוצא בזה, ולשבת באוטובוס, אך לא יברך תפלת הדרך, אף אם נוסע שעה וחומש. ואם מסר את המת לידי החברא קדישא והם מטפלים בקבורת המת, יש אומרים שיכול לברך תפלת הדרך בהזכרת שם ה׳, אם נוסע מעיר לעיר שעה וחומש. ושב ואל תעשה עדיף. [ילקו״י אבלות מהדורת תשמ״ט עמ׳ נח, ובמהדורת תשס״ד סי׳ ז׳ עמוד קסו]

לז מי שיושב שבעה על אחד מקרוביו, ובאמצע השבעה נעשה אונן, בזמן הזה שיש נעלי בד נוחים, אפשר שאסור לו לנעול מנעלי עור באמצע השבעה, שהרי יכול ללכת ולטפל בקבורת מתו גם כשהוא נעול במנעלים אלה. וכן הדין בזה במי שנעשה אונן בתשעה באב, שאין לו לנעול מנעלי עור כדי לטפל בקבורת המת. [ילקו״י אבלות סי׳ ז׳ עמ׳ קסז]

לח אם הבן תלמיד חכם שרבים צריכים לו, ודורש לרבים בעודו אונן לכבוד אביו ואמו בדברי מוסר, יש לו על מה לסמוך, שיש נחת רוח לנפטר במה שבנו דורש. [שם סל״ט עמ׳ קסז]

לט מי שציוה לפני פטירתו לאחד מבניו שהוא דוקא יטפל בקבורתו, ושאר בניו לא יטפלו בקבורתו, עם כל זה יש לכל הקרובים דין אונן שאסורים באכילת בשר ושתיית יין, ואסורים לברך ולהתפלל, כיון שאין דעתם פנויה. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן ז׳ סעיף מ]

מ אונן שיש לו למול את בנו, צריך שיקבור את מתו קודם המילה, שאם לא כן לא יוכל לברך להכניסו וכו׳, שהאונן אינו יכול לברך שום ברכה. [ילקו״י אבלות תשס״ד סי׳ ז׳ עמ׳ קסז]

מא סופר שבעודו אונן כתב תפילין, יש להכשיר תפילין אלו, ואין לפוסלם משום כל שאינו בקשירה אינו בכתיבה. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן ז׳ סעיף מב, עמו׳ קסח]

מב מי שהטיל ציציות בטליתו בשעה שהיה אונן [קודם שנקבר מתו], הטלית כשרה, ואין צריך להסיר הציציות ולתלותם בטלית מחדש. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן ז׳ עמ׳ קסח]

מג אונן, אף שהוא פטור מן המצוות, אינו צריך לפשוט הטלית קטן מעליו, ואף מותר לו ללבוש בבוקר את הטלית קטן כהרגלו. [ובלי ברכה]. [ילקו״י אבלות מהדורת תשמ״ט עמוד נ׳ בהערה ד״ה ואגב, ובמהדורת תשס״ד סי׳ ז׳ סע׳ מד עמוד קסט]

מד אונן שגר בסמוך לבית הכנסת ושומע קדיש או קדושה, אינו חייב לעזוב את המקום, אף שאינו עונה עמהם. ואונן שמסר מתו לחברא קדישא מצטרף למנין כדי לומר קדיש. ואונן בר״ח אומר הלל אחר הקבורה כל שעות היום. [שם מהדו׳ תשס״ד סי׳ ז׳ סעיף מה, עמ׳ קע]

מה אונן הנמצא בבית הכנסת, אינו פוטר את הצבור מלומר וידוי, אבל אם מתפללים בבית האונן, אין לומר וידוי כלל. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן ז׳ סעיף מו עמוד קע]

מו תינוק שמת בתוך שלשים יום ללידתו, מאחר ואין הקרובים יושבים עליו שבעה, אין נוהג גם דיני אנינות לפוטרם מן המצוות. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן ז׳ סעיף מז עמוד קע]

מז תינוק שנולד לתשעה חודשים, ומחמת מחלה חיברוהו למכונת הנשמה מיד עם לידתו, ולא היה נושם בלא חיבור זה, אף אם חי יותר משלשים יום, אין מתאבלים עליו. אבל אם היה חולה רוב ככל הזמן, אבל היו זמנים שניתקו אותו ממכונת ההנשמה ונשם בכוחות עצמו, אם מת אחר שלשים יום ללידתו מתאבלים עליו.

מח כל מי שאין מתאבלים עליו, אין נוהגים עליו דיני אנינות, ולכן פורקי עול שאינם שומרי תורה ומצוות בזדון, ובעוה״ר כופרים בהשי״ת ובתורה הקדושה, ואינם בגדר תינוק שנשבה לבין הגויים, או שהיו נשואים לגוי [או גויה] ולא רצו לגיירם, וכל כיוצא בזה, שאין יושבים עליהם שבעה, כך אין נוהגים בהם דין אנינות. [ילקו״י אבלות סימן ז׳ עמוד קעא]

מט המאבד עצמו לדעת, אף אם הוא באופן שאין מתאבלים עליו [ראה להלן דין המאבד עצמו לדעת] מכל מקום נעשים אונן עליו, לענין שאסורים בבשר ויין ובשאר דברים. ולענין קריאת שמע ותפלה ושאר ברכות, יש אומרים שאין לגביו דין אונן, ורשאים הקרובים להתפלל ולברך וכו׳. ויש חולקים ואומרים שגם במאבד עצמו לדעת אין לאונן להתפלל ולברך. ורק אם מתפלל ומברך אין מוחין בידו [ככל אונן]. ועל כל פנים במאבד עצמו לדעת שיש לתלות שחזר בו ברגע האחרון והצטער על מעשיו, ולכן יושבים עליו שבעה, בזה נוהג בו דין אנינות ככל מת אחר. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן ז׳ סעיף מט עמוד קעא]

נ חתן שמת אביו, או שמתה אמה של הכלה, אחר החופה, לכתחלה אין להודיעו על כך, אבל אם נודע לו הדבר, אף על פי שאינו נוהג אבלות אלא עד אחר שבעת ימי המשתה, מכל מקום נוהג בו דין אנינות, עד הקבורה, ואסור בבשר ויין ובתשמיש המטה. [והתירו לו רק בעילת מצוה]. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן ז׳ עמוד קעב]. ואם אביו של חתן או אמו נפטרו בבוקר יום החתונה, מכניסים את החתן והכלה לחופה, ואחר כך קוברים את המת, ואחר שהחתן יסיים שבעת ימי המשתה ינהג שבעת ימי אבלות. [הוראת מרן אאמו״ר שליט״א].

נא מיד לאחר שסתמו את הגולל דהיינו שהשליכו עפר על המת, האבלים יוצאים מגדר אונן, וחלים עליהם דיני אבל. ולכן אם עדיין לא עבר זמן קריאת שמע ותפלה, יקראו קריאת שמע ויתפללו, ואם עברו ד׳ שעות מהזריחה, יברכו ברכות השחר וברכות התורה, ברוך שאמר וכו׳ עד סוף ישתבח, יקראו קריאת שמע ותפלת העמידה. ואם עבר חצות היום, אין יכולים להתפלל שחרית. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן ז׳ סעיף נא עמוד קעב]

נב מאחר שהאבל אסור במלאכה, לכן בעל מפעל או תחנת דלק וכדו׳, שקשה להם לסגור את המפעל לכל שבעת ימי האבל, ימכור את העסק לשותף, או לכל אדם אחר, על ידי קנין ושטר, קודם הפטירה בהיות החולה גוסס, וכך המפעל יוכל להמשיך לעבוד גם בשבעת ימי האבל. ובדיעבד ניתן לעשות את המכירה גם לאחר הפטירה קודם הקבורה, אבל לא לאחר הקבורה. אבל לא ימכור לאשתו. ואם לא נודע לו מהאבלות, ולאשתו נודע, מותר לה לפתוח החנות ולהסתחר. [בית דוד. כל בו עמ׳ שכב אות ז. שד״ח מע׳ אבלות אות ז]. ואם יש לו פועלים ויש לו הפסד ראה להלן. [ילקו״י אבלות תשס״ד עמוד קעג ועמוד שנא. וכ״כ בתשובה מאהבה, שהמנהג שהאונן מוחל לחבירו השותפות בקנין סודר, כדי שהשותף יוכל להמשיך לעסוק בחנות. ואמנם בחת״ס החמיר באונן, אך הלכה כדברי המיקל באבל. וראה בשו״ת יביע אומר ח״י בהערות לרב פעלים חיו״ד דף שכח טור ב׳]

נג אונן החפץ ליתן צדקה בעת ההלוייה, או קודם לכן, רשאי לעשות כן, אך יתן בדעתו שהצדקה היא לעילוי נשמת הנפטר. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן ז׳ סעיף נג עמוד קעג]

נד אין האונן כהן נושא את כפיו, ואפילו אם אין שם כהן אלא הוא, דלא גרע מאבל שאינו נושא את כפיו. ומכל מקום אם עלה אינו יורד. ואונן ביום טוב, אם קובר את מתו לאחר יום טוב, יש אומרים דמאחר שאינו שרוי בשמחה אינו נושא כפיו, ויש חולקים ואומרים דמאחר שאינו קובר את המת ביום טוב [על ידי גויים], לא חלים עליו דיני אנינות ונושא כפיו. ולכולי עלמא אם עלה לא ירד. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סי׳ ז׳ עמו׳ קעד, ובמילואים]

נה אונן פטור מקריאת שמע שעל המטה, ואינו יכול לברך ברכת המפיל. אולם אונן הרוצה להחמיר על עצמו ולברך ברכת המפיל [כשישן קודם חצות, והקבורה רק למחרת] אם מסר את מתו לכתפים, אין מוחין בידו. [ילקו״י אבלות

דיני אונן במועדי וזמני השנה

נו מי שמת לו מת ביום טוב, ישתדל מאד שלא לבוא לידי בכי משום שמחת יום טוב, אך אם דעתו לקוברו על ידי גוי, יש אומרים דמאחר וחלים עליו דיני אנינות, פטור ממצות שמחת יום טוב, ורשאי לבכות. ולדינא אין לסמוך על זה, ואין לבכות כלל ביום טוב. [ילקו״י אבלות מהדו׳ תשס״ד סי׳ ז׳ עמ׳ קעו, והסיום ע״פ המבואר בשו״ת יביע אומר לדחות דברי העמודי אור]

נז אונן ביום טוב, [באופן שהקבורה נעשית אחר יום טוב] יש לו לישב ליד השלחן בעת שאוכל ושותה, ומותר בבשר ובייין. וינהג כמו באבל בתוך שבעה ימי אבלות. ויכול לומר הקידוש בליל יום טוב, עם ברכת שהחיינו. ולשורר מעט משירי יום טוב. ואם היום טוב חל בשבת מותר שיאמר שלום עליכם ואשת חיל. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סי׳ ז׳ עמוד קעז]

נח אונן במוצאי יום טוב, אינו יכול להבדיל, ואם המת נקבר רק למחרת, יש אומרים דשוב אין לו תשלומין, ויאכל בלי הבדלה. ויש חולקים ואומרים שיש לו תשלומין כדין שבת. וכן עיקר. [הנה דעת רוב האחרונים שאין לו תשלומין. וכך כתבנו בילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סי׳ ז׳ סנ״ח. אולם בשו״ת יביע אומר ח״ז (או״ח סי׳ מז) הנזכר שם מבואר, שיש לו תשלומין, ולכן כן העיקר לדינא כמבואר ביביע אומר]

נט מי שמת לו מת בראש השנה, דינו כדין אונן ביום טוב, שאם רוצה לקוברו על ידי נכרים דינו כדין אונן לכל דבר. וכל שכן ביום טוב שני שהוא בעצמו יכול לקוברו, שחלים עליו כל דיני אנינות מליל יום טוב שני. אבל אם רוצה לדחות את הקבורה לאחר יום טוב, לא חלה עליו אנינות עד מוצאי הרגל, וכדין שבת. ואונן שתקע בשופר בראש השנה להוציא אחרים ידי חובתם [באופן שקובר את מתו ביום טוב כנז׳], יש אומרים שמוציא אחרים ידי חובתם דמחוייב בדבר קרינן ביה. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן ז׳ סעיף נט עמוד קעח]

ס מת לו מת ביום הכפורים, אין לו דין של אונן, שמאחר ואינו יכול לקוברו בו ביום, לא חלים על הקרובים דיני אנינות. ולכן אם האונן משמש בקביעות כשליח צבור ביום הכפורים, רשאי להמשיך בתפלתו. ואמנם אם מחשיך על התחום ביום הכפורים כדי לקוברו בלילה, חלה עליו אנינות, ופטור ממצות עשה דאורייתא ודרבנן, אבל חייב בכל חמשה עינויים, אף שקשה לו לילך בלא נעילת הסנדל. [ילקו״י אבלות סי׳ ז עמו׳ קעט]

סא אונן ביום טוב ראשון של סוכות, אם רוצה לקוברו על ידי נכרים דינו כדין אונן לכל דבר, ופטור מכל המצוות [ראה להלן לענין סוכה]. וכל שכן ביום טוב שני שהוא בעצמו יכול לקוברו, שחלים עליו כל דיני אנינות מליל יום טוב שני. אבל אם רוצה לדחות את הקבורה לאחר יום טוב, לא חלה עליו אנינות עד מוצאי הרגל, וכדין שבת, אלא אם כן צריך להחשיך על התחום להכין לו צרכי קבורה, שאז חל עליו דיני אנינות משעה שמחשיך. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן ז׳ סעיף סא עמוד קעט]

סב אף על פי שאין אבילות נוהגת במועד, אנינות נוהגת בו, שאם מת לו מת בחול המועד אסור בדברים שהאונן אסור בהם, ופטור ממצות ארבעת המינים, ואינו רשאי להחמיר על עצמו ולברך. [ואם מברך אין מוחין בידו]. [ילקו״י אבלות שם סימן ז׳ סעיף סב עמוד קפ]

סג האונן, פטור מן הסוכה ומכל המצוות האמורות בתורה. [חזון עובדיה על הלכות סוכה]. ואמנם כיום המנהג בארץ ישראל שאין קוברים את המת ביום טוב סוכות [גם לא על ידי נכרים] ולכן אסור לאונן לאכול מחוץ לסוכה. אלא אם כן יום טוב חל אחר שבת שאז קוברים על ידי גוי, ויש לו דיני אונן אף בלילה הראשון. ובחול המועד פטור מלישב בסוכה. [ילקו״י אבלות סי׳ ז׳ סעיף סג. חזו״ע סוכה דיני ישיבה בסוכה. וזה דלא כמ״ש בחיים וחסד [פנחסי] דאונן פטור מסוכה בליל יו״ט, ותימה שהוא עצמו כתב דבמסר לכתפים ״חייב״ להתפלל, ושם לא חשש לסב״ל, וכאן לא חשש לאיסור אכילה חוץ לסוכה, אחר שבזמנינו באר״י ע״פ רוב אין קוברים ביו״ט].

סד אונן בערב חג הסוכות, אם אין לו מי שיעשה סוכה, מותר לו לעשות סוכה בעצמו, אך לא ידחה את קבורת המת בשביל זה. [ויכול לבנות הסוכה קודם הקבורה, אחר שמסר את מתו לחברא קדישא שיטפלו בקבורה]. וכן אם אין לו מי שיקנה עבורו ד׳ מינים, יכול ללכת לקנות ד׳ מינים, בתנאי שלא ידחה את הקבורה בשל כך. [ילקו״י אבלות תשס״ד סי׳ ז׳ סעיף סד עמ׳ קפ]

סה מי שמת לו מת ביום שמחת תורה שחל בחול, ואין רוצים לקוברו בו ביום [על ידי נכרים] אין לו דין אונן וחייב בכל המצוות כמו בשבת, ומותר בדברי תורה, ויכול לעלות לתורה כשאר הצבור, וכנהוג, שאם לא יעלה הוי כמראה אבילות בפרהסיא. [שם סי׳ ז סע׳ סה]

סו האונן בימי החנוכה, פטור מהדלקת נר חנוכה, אך אשתו או בני ביתו הגדולים מדליקין נר חנוכה בביתו, ויברכו על ההדלקה. ואם הוא מתגורר לבדו, ידליקו לו אחרים [או הוא עצמו] נר חנוכה לפרסומי ניסא, אך לא יברכו. [ילקו״י אבלות מהדורת תשמ״ט עמוד נז. ובמהדורת תשס״ד סי׳ ז׳ עמוד קפא. וכ״ה בחזו״ע על הלכות חנוכה, ודלא כמ״ש בזה בספר חיים וחסד [פנחסי] שימנה שליח וידליק ויברך. והרי השליח בא מכוחו והיאך יוכל לברך. וכ״כ בנתיבי עם סי׳ תרע שאם אין לו אשה גם השליח לא יברך, דלא עדיף מגברא ראתא מחמתיה, והוא לאו בר חיובא]

סז אונן בחנוכה השומע ברכות ההדלקה שמברכים בביתו [אשתו או בנו הגדול הסמוך על שולחנו], נחלקו הפוסקים אם עונה אמן או לא. ואם מסר את

מתו לכתפים [לחברא קדישא] רשאי לענות אמן אחר המברך. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן ז׳ סעיף סז עמוד קפג]

סח מי שהיה אונן בליל ראשון של חנוכה, ולא הדליק נר חנוכה, כשידליק בליל שני נר חנוכה יברך שהחיינו. [ילקו״י שם סי׳ ז׳ סעיף סח]

סט אף על פי שהאונן אסור באכילת בשר ובשתיית יין, מכל מקום בפורים האונן מותר באכילת בשר ושתיית יין, שאין עשה דאבילות של יחיד, דוחה עשה דרבים דאורייתא, שמצות שמחה בפורים מדברי קבלה היא, ודברי קבלה כדברי תורה. ויש אומרים דכל זה ביום, אבל בליל פורים אין לאונן לאכול בשר ולשתות יין, שאין מצות שמחה בפורים אלא ביום. ויש חולקים ומקילין בזה גם בליל פורים. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן ז׳ עמו׳ קפד]

ע אונן ששמע מקרא מגילה בזמן אנינותו, יש אומרים שאינו חייב לחזור ולשמוע מקרא מגילה אחר הקבורה. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן ז׳ סעיף ע עמוד קפה]

עא אונן בליל בדיקת חמץ, ימנה שליח שיבדוק את החמץ במקומו. ואם השליח דר באותה דירה יברך על הבדיקה שלו, ויכוין לפטור גם את הבדיקה שבודק בשביל האונן, אך אם אינו דר באותה דירה, יכוין השליח לצאת מברכת אחרים שבודקים לעצמם, ויבדוק לאונן בלי ברכה. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סי׳ ז׳ סעיף עא עמוד קפה, ובס׳ חיים וחסד טעה בזה וכתב שהשליח יברך על הבדיקה. וזה אינו, דהברכה על הבדיקה מכח תקנה, והאונן פטור]

עב האונן יבטל את החמץ בליל י״ד, על ידי שיאמר כל חמירא דאיכא ברשותי וכו׳. וכן למחרת בערב פסח יבטל את החמץ בעצמו בזמן הביעור. וחייב למכור ולבער את החמץ, כדי שלא יעבור על איסור בל יראה ובל ימצא. [ילקו״י אבלות מהדו׳ תשס״ד סי׳ ז׳ עמ׳ קצג]

עג מי שקרובו נעשה אונן בערב פסח בבוקר, [שנפטר לו אחד משבעה קרובים ועדיין לא נקבר] והאונן טרוד בקבורת המת, יש אומרים שרשאי חברו למכור את החמץ בעבורו אפילו בלי ידיעתו, דזכין לאדם שלא בפניו. ויש חולקים ואומרים שאינו רשאי למכור לו את החמץ בלי ידיעתו והסכמתו, דזכין לאדם שלא בפניו, אבל לא זכין מאדם שלא בפניו. ועל כל פנים אם עבר ומכר את החמץ בלי ידיעתו, אין החמץ נאסר כדין חמץ שעבר עליו הפסח. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן ז׳ סעיף עג עמוד קצג]

עד מי שמת לו מת בליל פסח, אם דעתו לקוברו בלילה על ידי גויים, פטור מכל המצוות הנהוגות בליל פסח. אבל כשדעתו לקוברו למחר, [דהיינו ביום טוב במשך היום, על ידי גויים], דינו כדין שבת שאין אנינות חלה עליו, וחייב בכל המצוות הנהוגות בליל פסח, לרבות מצות ההלל וההיסבה. ומכל מקום לא יברך שום ברכה מהברכות בעצמו, אלא ישמע הברכות

מאחרים, לרבות ברכת הקידוש ואכילת מצה ומרור. וכן ההגדה וההלל טוב ונכון שישמע מפי אחרים, ואם רצה לאמרם בעצמו, רשאי. [וכשאוכל כרפס צריך שיטול ידיו קודם האכילה, כדין נטילת ידים לדבר שטיבולו במשקה]. ואם קוברו במוצאי יום טוב, לא חל עליו דיני אנינות כלל, וחייב בכל המצוות עם ברכה. [ילקו"י אבלות מהדו' תשס"ד סי' ז' סע' עד, עמו' קצה]

עה אונן צריך להסב בליל פסח כרגיל, כשדעתו לקברו למחר על ידי גויים, או ביום טוב שני על ידי ישראל. כיון שכל דבר הצריך היסבה אם עשאו בלי היסבה לא יצא ידי חובתו. [ילקו"י אבלות מהדורת תשס"ד סימן ז' סעיף עה עמוד קצו]

עו אונן שמתו מוטל לפניו, שפטור מכל המצוות שבתורה, ולא ספר ספירת העומר בלילה, יספור ביום בלי ברכה לאחר קבורת המת, ומכאן ולהבא יספור בברכה. ואם לא ספר גם ביום, יספור מכאן ולהבא בלי ברכה. ואם ספר בלילה בלי ברכה, או שרואה שישאר באנינותו לילה ויום, כגון שבית הקברות רחוק מן העיר, וכיוצא בזה, יספור ספירת העומר בלי ברכה בעודו אונן, לאחר שנמסר המת לחברא קדישא, ויועיל לו לספור בשאר הימים בברכה. [ילקו"י אבלות מהדורת תשמ"ט עמוד נז, ובמהדורת תשס"ד סימן ז' סעיף עו עמוד קצו. וכן הוא בחזון עובדיה על הלכות יום טוב, דיני ספירת העומר. וזה דלא כמ"ש בזה בספר חיים וחסד, שאף אם ספר בלא ברכה, לא יספור בשאר הימים, וזה אינו דאיכא כמה ספיקות, ומהני ס"ס בספה"ע]

עז אונן ששמע ברכת ספירת העומר, והספירה, מפי השליח צבור, ונתכוין לצאת ידי חובה, וגם השליח צבור נתכוין להוציאו, יש אומרים דמאחר והאונן פטור מן המצוות לא שייך בו דין שומע כעונה, ויש חולקים. ולכן מכאן ולהבא יוכל לספור בברכה. אלא שאם נזכר אחר קבורה, אפילו ביום יספור בלי ברכה. [שם סי' ז עמ' ר'. ואם מהני שומע כעונה בספירת העומר]

עח אונן חייב לצום בתעניות צבור כיון דהוי בשב ואל תעשה, ואפילו למי שפוטר האונן מנטילת ידים קודם אכילה, בתענית צבור חייב להתענות. אולם אם על ידי שיתענה ייחלש ולא יוכל לטפל בקבורת המת, פטור מלהתענות. וכיום שמוסרים את המת לטיפול החברא קדישא, בכל גוונא צריך להתענות. [ילקו"י אבלות מהדו' תשמ"ט עמ' נג, ותשס"ד עמוד ר']

עט אונן בתשעה באב בזמנינו שלובשים נעלי בד נוחות, אין לפוטרו מאיסור נעילת הסנדל [של עור] כיון שיכול ללכת לטפל בקבורת המת גם בנעלי בד שבזמנינו. [שם עמו' רא]

סימן ח - איסור הלנת המת

א מי שנקבע מותו על ידי מומחים, אסור להתעכב מלקוברו עד למחרת, שכל המלין את מתו עובר בלא תעשה, שנאמר, כי קבור תקברנו. ולכן יש להזדרז ולקוברו בו ביום. ומצוה להקדים ולקוברו יפה שעה אחת קודם. אך אם מלינו לכבודו, להביא לו ארון ותכריכים, או כדי שיבואו קרוביו מחוץ לעיר, או שהיה תלמיד חכם ומורה הוראה רב ומורה צדק, ורוצים לדחות את ההלוייה למחרת כדי שיתאספו הרבה אנשים לכבודו, מותר. אבל אם יכולים בני המשפחה להגיע בעוד לילה להלויה, יש לעשות השתדלות גדולה בכל עוז שלא להלין את המת. ואף אם אשתו מתעקשת לקוברו רק למחרת, אין להתחשב בדעתה, ויש להסביר לה שהדבר מזיק לנשמת הנפטר, שידבקו בו כוחות הטומאה, והזריזות בזה מצילתו מרדת שחת. ובירושלים הקפידו מאד משנים קדמוניות עד היום, להזהר יותר שלא להלין את המת כלל. ובפרט שלדעת הרמב"ן בארץ ישראל יש לאו מיוחד "ולא תטמא את אדמתך". [ילקו"י אבלות מהדורת תשמ"ט עמוד עב, ובמהדורת תשס"ד סי' ח' ס"א עמוד רא]

ב עיקר הטעם שהתורה אסרה להלין את המת הוא משום כבוד האדם. [מלבד הטעמים על פי הסוד], ולכן יש אומרים שאין איסור בל תלין בקבורת נפל. ועל כל פנים יש לוודות שבית החולים יקברו את הנפל, ולא ישליכוהו. [ילקו"י אבלות מהדורת תשס"ד סי' ח' ס"ב עמ' רב]

ג אם מת בתחלת הלילה, ומלינו מקצת הלילה, וקוברו בלילה, אין בזה איסור הלנת המת. [ילקו"י אבלות מהדורת תשס"ד סימן ח' סעיף ג עמוד רג]

ד יש מי שאומר שאם מת ביום, ושקעה עליו החמה, הרי זה עובר בבל תלין, אף שעדיין לא עלה עמוד השחר. ויש חולקים ואומרים שאינו עובר בבל תלין עד שיעלה עמוד השחר. ולכן יש להשתדל לקבור את המת קודם השקיעה, והמספידים יקצרו בדבריהם, כדי שלא יעברו על איסור בל תלין לחד מאן דאמר. ואמנם אם התעכבו מלקוברו לצורך כבוד המת, אינו עובר בבל תלין לכולי עלמא. [ילקו"י אבלות מהדורת תשס"ד סימן ח' סעיף ד עמו' רג]

ה אפילו אם הנפטר היה רשע גמור כל ימיו, אין להלינו. [ילקו"י אבלות שם, תשס"ד, סי' ח' עמו' רד]

ו גופת נפטר הנמצאת בידי האויבים, ודורשים עליה סך גדול כדי להביאו לקבורה, יש להתייעץ עם מורה הוראה, כי פעמים שאין להוציא ממון הרבה כדי להביא נפטר לקבורה. [ילקו"י אבלות מהדורת תשס"ד סימן ח' סעיף ו' עמוד רד]

ז אף אם הנפטר ציוה לפני מותו שלא יקברוהו אלא אחר שילינו אותו, אין לחוש לצוואה זו, וחייבים לקוברו מיד, שאם לא כן יהיה לנשמתו צער גדול. וכן אם ציוה שלא לקוברו אלא אחר עשרים וארבע שעות, אין

לשמוע לו. ואין להתחשב בטענת האומרים שיש להתעכב מלקבור את המת שמא עדיין הוא חי. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סי׳ ח׳ עמוד רד]

ח אם נפטר בליל שישי, אין להשהות את הקבורה עד למחרת אחר חצות, (כדי לפוטרו מחיבוט הקבר), אלא יזדרזו לקיים מצות קבורה באותה לילה. שאין זה כבודו של מת. ואם מת בערב שבת ואין שהות לקוברו טרם כניסת השבת, מחשש לחילול שבת, ליכא איסור בל תלין. [ילקו״י אבלות מהדורת תשמ״ט עמוד עג, ובמהדורת תשס״ד סימן ח׳ סעיף ח עמוד רה]

ט היכא דאפשר מצוה לשמור את המת, ולהעמיד ליד הנפטר מי שיקראו תהלים וכדו׳, ולא להשאירו לבד, על מנת להצילו מנזק וביזיון, וגם משום כבודו של הנפטר, שלא ייראה שעזבוהו ככלי שאין בו חפץ. וגם על פי הסוד הנפטר צריך שמירה מפני המזיקים [רוחות טומאה] שרוצים לחדור אליו. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן ח׳ סעיף ט עמוד רו]

י יש נוהגים לקרוא תהלים סביב הנפטר, אפילו בלילה קודם חצות, עד הקבורה, מפני שהשעה צריכה להגן עליו מהחיצוניים. וכן רשאי השומר לקרוא משניות ותפלות שהובאו בספרים, לעילוי נשמת הנפטר. ויקפידו שלא לדבר דברים בטלים ליד הנפטר. וכן שלא לאכול ולשתות או לעשן ליד הנפטר. [ילקו״י אבלות מהדורת תשמ״ט עמוד עד, ובתשס״ד סי׳ ח]

יא אין לאונן לקרוא תהלים ליד מטת הנפטר, שהרי האונן אסור בלימוד תורה. ואף אם אין שם מי שיקרא תהלים אלא הוא, אין לו לקרוא תהלים, אף אם מסר את מתו לחברא קדישא שיטפלו בכל עניני הקבורה וההלוייה. ואמנם יכול לקרוא לשמירת המת פרקים יט, עט, וקלז, שהם פרקים של צער. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן ח׳ עמוד רז]

יב אם הנפטר נמצא בחדר קירור, או בארון סגור, על פי הפשט אין צריך שמירה, אך על פי הסוד היכא דאפשר גם כשהנפטר נמצא בארון צריך שמירה. [ילקו״י אבלות, סי׳ ח׳ עמו׳ רז]

יג מותר לקבל שכר עבור שמירת המת, ואין בזה משום משתכר בדבר שאסור בהנאה. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן ח׳ סעיף יג עמוד רז]

יד הנפטר צריך שמירה גם בשבת ויום טוב, אף שאי אפשר לקוברו באותה שעה. והמנהג הוא שאם נפטר אדם לבית עולמו ביום שבת, אחר חצי שעה מזמן הפטירה מורידים אותו עם בגדיו על הארץ, ומכסים אותו בסדין, וכשהוא תחת הסדין מפשיטים ממנו את בגדיו. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן ח׳ סעיף יד עמוד רח]

טו מת שלא נספד כהלכה לפי כבודו, וכגון שמיהרו לקוברו בלילה, ולא הגיע הרבה אנשים ללוותו, או שירדו גשמים בעת ההלויה, זהו סימן יפה

למת שנפרעים ממנו בעולם הזה לאחר מיתה, שיש לו כפרה בכך. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן ח׳ סעיף טו עמו׳ רח]

טז יש המצווים לאנשי החברא קדישא לקיים בהם אחר הפטירה כעין ד׳ מיתות בית דין, ויש לקיים דברי צוואתו כפי הנהוג, דהיינו שיגביהו את הנפטר [בחדר הטהרה] ג׳ טפחים, ויעזבוהו בנחת כדי שיפול לארץ, והרי זה כעין סקילה. וכן מטפטפין עופרת חמה או שעוה, לתוך פיו, שהוא כנגד שריפה, וכן כיוצא בזה. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סי׳ ח׳ עמו׳ רט]

סימן ט - דיני קריעה

א מי שמת לו מת והוא מהמתים שצריך להתאבל עליהם, [אביו ואמו, אחיו ואחותו, בנו ובתו, ואשתו] חייב לקרוע עליו, ומברך בעת הקריעה: ברוך אתה ה׳ אלהינו מלך העולם דיין האמת. ואמנם אין הברכה קשורה לקריעה, כי הברכה מעיקרא היא על השמועה הרעה ולא על הקריעה. ולכן אם בירך בעת ששמע על הפטירה, או בעת יציאת הנשמה, קורע אחר כך בלי ברכה. ואף על פי שחיוב הקריעה היא מדרבנן, מכל מקום צריך ליזהר בה מאד, שהרבה החמירו רבותינו בה, ואמרו, שכל שלא קרע חייב מיתה בידי שמים ח״ו. [ילקו״י אבלות מהדורת תשמ״ט עמוד נט, ובמהדורת תשס״ד סימן ט׳ סעיף א עמוד רט]

ב הזמן הנכון ביותר לקרוע היה מן הראוי שיהיה בעת שהקרובים עומדים ליד המת בשעת יציאת הנשמה, שאז אומרים צידוק הדין, וכשמגיעים לברכת דיין האמת קורעים. אך מחמת ההתרגשות אין רגילים לקרוע באותה שעה, והמנהג הוא שקורעים לאבלים מיד אחר הקבורה, קודם סעודת הבראה, אחר שכל האבלים חוזרים מהלוייה. ומכל מקום לכתחלה טוב לנהוג לקרוע בסמוך ליציאת האבלים ההולכים להלוייה. ונוהגים לברך ברכת דיין האמת בעת הקריעה כנ״ל. [ונכון להנהיג ללכת להלויה במנעלים של בד, דמאחר שכיום יש נעלי בד נוחים להליכה, אין מניעה לאונן מלנעול מנעלים אלה בהיותו אונן, קודם הקבורה, כדי שמיד אחר הקבורה נמצא שאינו נעול במנעל של עור]. [ילקו״י אבלות שם סי׳ ט׳ עמו׳ רי. יחוה דעת ד׳ סי׳ נו].

ג צריך שיקרע מעומד, ואם קרע מיושב לא יצא, וחוזר לקרוע מעומד, אבל לא יברך שוב דיין האמת. והוא הדין בכל אופן שקרע על המת שלא כהלכתו, שחוזר לקרוע בלי ברכה. [ילקו״י אבלות מהדורת תשמ״ט עמוד נט, ובמהדורת תשס״ד סימן ט׳ סעיף ג עמוד ריב]

ד בעת הקריעה לא ישען על קיר או שולחן. אבל חולה או זקן מותר להם לסמוך עצמם בעת הקריעה. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן ט׳ סעיף ד עמוד ריב]

ה מקום קריעה הוא לפניו, אבל אם קרע מלאחריו, או מן הטבור ולמטה, או מן הצדדין, דהיינו תחת אצילי ידיו, או בשרוול, לא יצא ידי חובת קריעה, וצריך לחזור ולקרוע, אך אין צריך לחזור ולברך. והמנהג הוא לכתחלה שעל שאר קרובים קורעים מצד ימין, ועל אביו ואמו קורעים מצד שמאל. [ילקו״י אבלות מהדורת תשמ״ט עמוד נט, ובמהדורת תשס״ד סי׳ ט׳ עמו׳ ריג]

ו שיעור הקריעה הוא טפח [שמונה ס״מ], בצידי בית החזה, והיינו בשאר קרובים [בנו ובתו, אחיו ואחותו, ואשתו], אבל באביו ובאמו קורע בצד שמאל כנגד הלב, עד שיגלה את מקום הלב. [אך אינו צריך לקרוע הגופיה ולגלות ממש את לבו]. [ילקו״י מהדו׳ תשמ״ט עמ׳ נט, ובמהד׳ תשס״ד עמוד ריג]

ז על כל המתים אם רצה קורע ביד או בכלי, אבל על אביו ועל אמו קורע דוקא ביד [אך חותך בשפת הבגד בכלי, כדי שיוכל לקרוע אחר כך במשיכת היד שיעור טפח]. והמנהג הוא שתחלת הקריעה נעשית על ידי אחר, שבזה האבל מרגיש עגמת נפש יותר, והמשך הקריעה נעשית על ידי האבל בעצמו. ועל כל המתים קורע בפנים, שלא בפני אדם. ולכן יש לו להכניס ידיו לפנים וקורע בצינעא. אבל על אביו ואמו אינו קורע אלא מבחוץ, בפני כל אדם. ועל כל המתים שולל [תופר תפירה לא שווה] לאחר ז׳, ומאחה לאחר שלשים, על אביו ואמו שולל לאחר ל׳ יום, ואינו מאחה לעולם. והאשה קורעת בצינעא, ושוללת לאלתר מפני כבודה, על ידי סיכה וכדומה. [ילקו״י אבלות מהדורת תשמ״ט עמו׳ נט, ובמהדורת תשס״ד סי׳ ט׳ עמו׳ ריג ס״ז]

ח אונן צריך לברך ברכת ״דיין האמת״ בהזכרת ״שם ומלכות״, וכמו ששנינו ברכות על שמועות רעות אומר ברוך דיין האמת, ואף על פי שיש אומרים שהברכה תהיה בלי הזכרת שם ומלכות, כבר פשט המנהג לברך ברכה זו בשם ומלכות, ובמקום מנהג לא אמרינן ספק ברכות להקל. והמנהג הוא שכל אחד מהאבלים מברך לעצמו ברכת דיין האמת, ואין יוצאים ידי חובת הברכה מאחד. אך אם יש שם אבלים חילוניים שאינם יודעים לברך כהוגן, יברך אחד מהאבלים שיודע לברך ויאמר להם שהוא מכוין להוציאם ידי חובת הברכה, ושגם הם ישמעו ויתנו בדעתם לצאת ידי חובת הברכה. [שם סי׳ ט׳ סעיף ח]

ט אם שכחו לקרוע, ועבר היום שהמת נקבר בו, ונזכרו בלילה [שלאחר יום הקבורה], יכולים לקרוע ולברך עד סוף הלילה. וגם אם קברו את המת ביום אחר, ולא ביום המיתה, או נזכרו אחר הקבורה שלא קרעו, וכבר עבר היום, אם נזכרו בלילה קורעים בברכה, עד סוף הלילה. אבל אם נזכרו לאחר שעבר יום הקבורה ולילה שאחריו, יקרעו בלי ברכה כל שהוא בתוך שבעה. [ושאר מנהגי אבלות בודאי שנוהג כל שבעה]. אבל אם עברו שבעה ולא קרע, שוב אינו קורע, חוץ מאביו ואמו שחייב לקרוע עליהם לעולם, אפילו לאחר י״ב חודש, ויקרע בלי ברכה. וכל זה שאין צריך לקרוע על שאר קרוביו, הוא רק בתנאי ששמע תוך שבעה, ובכל זאת לא קרע, אבל

אם לא שמע תוך שבעה, ושמע תוך שלשים, חייב לקרוע. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן ט׳ סעיף ט עמוד רטו]

י בעלי תשובה שהוריהם נפטרו לפני כמה שנים, אם לא קרעו עליהם בזמנו, קורעים אפילו לאחר כמה שנים, אך לא יברכו ברכת דיין האמת, אף על פי שבזמנו לא בירכו ברכה זו. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן ט׳ סעיף י עמוד רטז]

יא אף אם האבל מסרב לקרוע, בניגוד לחובת ההלכה, מכל מקום אפשר ללמדו לברך ברכת ״דיין האמת״ בשם ומלכות, שאינה ברכה על הקריעה. [ילקו״י שם סי׳ ט׳ ס״א עמ׳ רטז]

יב מצד הדין היה צריך לקרוע כשרואה את אחד משבעת קרוביו שהם אבלים [כגון אם חמיו או חמותו נפטרו ואשתו יושבת שבעה, או שאשת בנו נפטרה, ובנו יושב שבעה וכו׳]. אך כיום לא נהגו בזה, הן לענין קריעה והן לענין אבלות. ומכל מקום מי שאינו מחוייב בקריעה אינו יכול להחמיר על עצמו ולברך בעת שקורע, גם לפי מנהג האשכנזים שנשים מברכות על מצות עשה שהזמן גרמא, ואף אם הוא בר חיובא אם יקרה לו ענין של אבילות. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן ט׳ סעיף יב, עמוד רטז]

יג העומד בשעת יציאת נשמה של איש או אשה מישראל, מן הידן היה חייב לקרוע. (ראה להלן) ויש אומרים שאם היה עומד ליד המת בשבת, בשעת יציאת הנשמה, אינו קורע במוצאי שבת, שהואיל ונדחה אצלו, ידחה, וכן ספר תורה שנשרף בכח הזרוע בשבת, אין לקרוע במוצאי שבת. [ילקו״י אבלות מהדורת תשמ״ט עמוד סב, ובמהדורת תשס״ד סימן ט׳ סעיף י״ג עמוד ריז. יחוה דעת חלק ד׳ סימן נו עמוד רפו]

יד ומכל מקום כבר נהגו כיום שמי שעומד אצל המת בשעת יציאת הנשמה, שאינו קורע, שאם לא כן לא נמצא מי שיעמוד אצל המת, ונמצא מת יחידי בעוגמת נפש. ואמנם אם אחד מהקרובים שחייב באבלות עומד ליד המת בעת יציאת הנשמה, הנכון הוא שיקרע אז באותה שעה, ויברך קודם הקריעה ברוך אתה ה׳ אלהינו מלך העולם דיין האמת. ואחר כך שוב אינו צריך לקרוע, אחר שכבר קרע בעת יציאת הנשמה. ואם לא קרעו בעת יציאת הנשמה, טוב לנהוג לקרוע בסמוך ליציאת האבלים ההולכים להלוייה. ואם לא קרעו קודם ההלויה יקרעו להם מיד לאחר ההלויה, קודם סעודת הבראה. [ילקו״י אבלות סי׳ ט׳ עמו׳ ריז]

טו המנהג כיום שאין קורעים על אדם כשר, ואפילו על חכם, אלא אם כן הוא רבו מובהק, שאם לא כן אין לדבר סוף. וכשהוא קורע על רבו מובהק שרוב חכמתו ממנו, דהיינו שלימדו דרכי העיון והפסק, יש אומרים שצריך לקרוע את כל בגדיו כדין אביו ואמו, עד שיגלה את לבו. ויש אומרים שדי שיקרע טפח. והלכה כסברא ראשונה. [שם ריח]

טז חובה לקרוע על אביו ועל אמו את החולצה, ואם לובש כמה חולצות, צריך לקרוע את כולן. אבל אין צריך לקרוע את הגופיה, שהיא בגד הזיעה, [וכן המנהג אצל רוב בני עדות המזרח, שסמכו על רב האי גאון ודעימיה, שלא לקרוע בגד הזיעה, ומנהג זה יש לו על מה לסמוך]. וכן אין קורעים את המעיל העליון (לדידן, והיינו החליפה, וכל שכן מעיל חורף), הטלית קטן, והסוודר, ובשאר קרובים די לקרוע הבגד העליון שהיא החולצה, והמנהג לקרוע על אביו ואמו בצד שמאל, ועל שאר קרובים בימין. [שם מהדו' תשמ"ט עמ' סד, ובמהדורת תשס"ד עמ' ריט]

יז הלובש סוודר במקום חולצה, [שאין לו חולצה] וקרע את הסוודר על אביו או אמו, ואחר כך רוצה להתיר את כל חוטי הסריגה ולחזור ולסרוג מהחוטים בגד אחר, יש להקל לעשות כן, דפנים חדשות באו לכאן. [ילקו"י אבלות תשמ"ט עמ' סה, ובמהדורת תשס"ד סי' ט' עמ' רכא]

יח הלובש בגד יקר ונאה, ורוצה להחליפו קודם הקריעה לבגד פשוט יותר, רשאי לעשות כן, וכמבואר לעיל [דיני אונן סעיף לה]. [ילקו"י אבלות מהדורת תשס"ד סי' ט' סי"ח עמ' רכא]

יט אין צריך לקרוע את בגד השינה, דהיינו הפיג'מה, או כתונת לילה. וכן אין צריך לקרוע את החלוק, אף אם לובשו בימי השבעה. [ילקו"י אבלות מהדורת תשס"ד סימן ט' עמ' רכא]

כ נשים חייבות אף הן לקרוע על המת כדין האנשים. וחובה קדושה להסביר להן שלפי דברי רבותינו בש"ס, וכל הפוסקים, הראשונים והאחרונים, חייבות אף הנשים לקרוע על מת שמתאבלות עליו, ואם ישנן נשים שנהגו בחוץ לארץ שלא לקרוע על מת מקרוביהם, יש לבטל מנהג זה המנוגד לדעת ההלכה, ובפרט שרבותינו החמירו מאד ואמרו, שאבל שלא קרע חייב מיתה. אלא שלאחר הקריעה יסגרו מקום הקריעה בסיכת בטחון, לצניעות. [ילקו"י מהדורת תשמ"ט עמוד סה, ובמהדורת תשס"ד, סי' ט' סעיף כ עמוד רכב. יביע אומר ח"ו יו"ד סי' לב דף רמט. וחלק י' חיו"ד דף שסד טור א' אות כב]

כא קטן שמת לו מת, מקרעין לו מפני עגמת נפש, אף שאינו נוהג אבילות כלל. [ילקו"י אבלות מהדורת תשמ"ט עמוד סז, ובמהדורת תשס"ד סימן ט' סעיף כא עמוד רכג. מאור ישראל א' עמ' שי]

כב מי שמתו לו שני קרובים כאחד, או שבאה לו שמועה משנים כאחד, קורע קריעה אחת על שניהם, ואפילו אם אביו ואמו מתו כאחת, קורע קריעה אחת על שניהם. ואם קרע על קרובו שנפטר, ואחר כך מת לו מת אחר בתוך שבעה, קורע קרע בפני עצמו, בין באותו קרע עצמו, שמוסיף בו וקורע בו עוד טפח, או מרחיק ג' אצבעות וקורע טפח. לאחר שבעה מוסיף על קרע ראשון כל שהוא. מת אביו או אמו ואחד משאר קרוביו, קורע תחלה על אביו או על אמו עד לבו, ומרחיק שלשה אצבעות וקורע טפח על המת האחר. מת אביו וקרע, ואחר שבעה מת אחד מהקרובים,

מוסיף על קרע הראשון, ותחתון מתאחה ועליון אינו מתאחה. מת אחד מהקרובים וקרע, ואחר כך מת אביו או אמו, בין בתוך שבעה בין לאחר שבעה, מרחיק ג' אצבעות וקורע מן הצד בשפת הבגד. [שם עמו' רכד]

כג אמרו לו שמת אביו, וקרע, ואחר כך נתברר לו שהיה זה בנו ולא אביו, יצא ידי חובת קריעה, ואין צריך לחזור ולקרוע. והוא שנודע לו בתוך כדי דיבור. ואם לא נודע לו עד אחר כדי דיבור לא יצא. אבל אם אמרו לו מת לך מת, וכסבור אביו הוא, וקרע, ואחר כך נמצא שהוא בנו, יצא אפילו לא נודע לו עד אחר כדי דיבור. [ילקו"י אבלות מהדו' תשס"ד עמו' רכה]

כד אין קורעים על מת לא בשבת ולא ביום טוב, ואפילו ביום טוב שני של גלויות אין לקרוע, אלא ידחה את הקריעה לאחר החג. [ולגבי חול המועד ראה בסעיף הבא]. ומכל מקום ברכת דיין האמת לכתחלה יברך בשבת, ורק אם לא בירך בשבת יברך בעת הקריעה לאחר השבת. והקורע על מתו בשבת, אף על פי שחילל שבת יצא ידי קריעה. [שם עמו' רכה]

כה מנהג עיר הקודש ירושלים ת"ו, אף לספרדים, שלא לקרוע בחול המועד על מת, אלא על אב ואם בלבד, אבל על שאר קרובים קורעים רק במוצאי הרגל, כשמתחילים לנהוג שבעה ימי אבילות. אבל בכל יתר ערי הארץ יש להורות כדעת רוב הפוסקים ומרן שקבלנו הוראותיו לקרוע על כל הקרובים בחול המועד, אף על פי שאין אבילות במועד. וחייב תיכף להחליף הבגד הקרוע, שאין אבילות בפרהסיא בחול המועד. וכל זה למת שנקבר בחול המועד, שאז הוא שעת חימום וראוי לקרוע עליו, אבל אם מת ונקבר ביום טוב, על ידי גויים, אין לקרוע בחול המועד, וכל שכן ביום טוב, אלא קורע לאחר הרגל עם התחלת ימי האבילות, שלא הותרה קריעה בחול המועד, אלא כשהקבורה היתה בחול המועד, אבל כשהקבורה נעשית ביום טוב, הואיל ונדחית הקריעה יש לדחותה עד מוצאי הרגל. ומכל מקום הדבר ברור שיש לברך מיד ברכת "דיין האמת" בשם ומלכות, ביום המיתה, ואם לא בירך קודם הקבורה, יברך לאחר קבורה. ואם עבר יום הקבורה ולא בירך, אינו רשאי לברך בשעת הקריעה שקורע במוצאי הרגל, שפשוט שאין קשר ושייכות בברכה זו לקריעה. [ילקו"י אבלות מהדורת תשמ"ט עמוד סח, ובמהדורת תשס"ד סימן ט' סעיף כה עמ' רכו. יביע אומר ח"ד חיו"ד סימן כה, דף רצו ; מאור ישראל חלק א' עמוד שי]

כו חתן שנפטר לו אחד מקרוביו בתוך שבעת ימי המשתה שלו, אף על פי שמברך ברכת דיין אמת, אינו קורע אלא לאחר שיסיים את שבעת ימי המשתה שלו, ויתחיל באבלות. [ילקו"י אבלות מהדורת תשס"ד סימן ט' סעיף כו עמוד רכז. יביע אומר ח"ד חיו"ד סי' לד אות ה]

דין קריעה ברואה ספר תורה שנשרף

כז הרואה ספר תורה כשנשרף, או תפילין שנשרפות, קורע שתי קריעות, אחת על הגויל ואחת על הכתב. אמנם כל זה כששרפו אותם בזרוע, דהיינו על ידי אדם עריץ בין גוי בין ישראל, אבל אם נשרפו על ידי קצר חשמלי שאירע באותו מקום, וכיוצא, אין צריך לקרוע. ואם שרפו במזיד ספרי ש״ס ופוסקים, אין צריך לקרוע. [ילקו״י אבלות סי׳ ט׳ עמ׳ רכט].

כח השומע שספר תורה נשרף בכח הזרוע, או הרואה גוילים של ספר תורה שכבר נשרפו, אין צריך לקרוע לכולי עלמא, שרק באותה שעה קורע. [ילקו״י אבלות סי׳ ט׳ עמוד רל]

כט טוב להחמיר שלא לראות גוילים של ספר תורה מבוזים או שרופים הנמצאים במרתף השואה, וכדומה. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן ט׳ סעיף ל עמוד רל]

ל ספרי תורה שנשרפו בעוונות הרבים בפרוץ דליקה בבית הכנסת על ידי קצר חשמלי, או שנשרף במלחמה, וכדומה, אם נשרפו כליל, אין צריך מן הדין לקבור את האפר על יד תלמיד חכם ששונה הלכות, אבל טוב להחמיר לגנזם על ידו. ואם נשארו יריעות חרוכות יש לקברם ליד תלמיד חכם בעריכת לויה פומבית ובהתעוררות לתשובה ולמעשים טובים, וכל בית ישראל יבכו את השריפה אשר שרף ה׳, ואין צריך לגזור תענית על הצבור, ורק מי שיוכל להתענות ולצום על בזיון התורה בעוונות הרבים יעשה כן ותבא עליו ברכה, ואין צריך לקרוע על שריפת ספרי תורה, שכבר נתבאר שאין לחייב קריעה אלא כשנעשה הדבר בזדון לב להכעיס חס ושלום. [ילקו״י אבלות מהדורת תשמ״ט עמוד סט, ובמהדורת תשס״ד סי׳ ט׳ עמוד רל. יחוה דעת חלק ד׳ סימן נו עמוד רפג]

לא מי שהניח ס״ת בארון הקודש, ולא נזהר להעמידו על קרקעית הארון ביושר, ולכן נטה הס״ת ליפול, אלא שנשען על הדלת של ארון הקודש, ואח״כ כשבא אדם אחר לפתוח ההיכל נפל הס״ת בארץ, יש אומרים שהאיש הראשון חייב להתענות, כדין מי שנפל ס״ת מידו, כי הוא היה הגורם לנפילתו. וכן צריך לתת צדקה לעניים כדי שיצא מכלל ארור ויבא לכלל ברוך. ויש חולקים ואומרים שכיון שהכל נעשה בשוגג מחוסר תשומת לב, יש להקל בו בעת הצורך. ובפרט שכל דין זה דמי שנפל מידו ס״ת חייב להתענות, אינו מפורש בש״ס ובראשונים כלל, אלא שמנהג ישראל שמי שנפלו תפלין מידיו מתענה, וכל שכן מי שיפול מידו ס״ת. ועל כל פנים בגרמא בעלמא א״צ לחייבו תענית, וכן מי שפתח ההיכל ליטול מפה של ס״ת, וכשמשך אותה הופתע לראות שהס״ת נפל לארץ, וכנראה שבשעה שלקח המפה נשמט הס״ת מההיכל ונפל לארץ, מאחר שכל ענין התענית בזה אינו אלא מנהג, ובנ״ד לא נפל מידו ממש, אלא

בגרמתו נפל, יש מקום להקל בגרמא, והכל תלוי בתשובה וחרטה שמכאן ולהבא ישגיחו בעינא פקיחא לבל תארע עוד תקלה כזאת, ויקבעו שיעור תורה בהלכה לכל הצבור, אשר הם מוקירי תורה ושוחרי תושיה, ויזהרו מאד בכיבוד התורה ולומדיה. [ילקו"י אבלות מהדורת תשס"ד עמוד רלא]

לב מי שנשרפה סוכתו, ונשרפו כל הקישוטים שקישט בהם את הסוכה, ובהם גליונות נייר שכתובים בהם שמות הקודש ופסוקי תנ"ך, אין צריך לקרוע את בגדיו אבל יש להטמין האפר ושרידי הגליונות שנשארו מהשריפה, בבור הגניזה שבבית הקברות, על ידי שקים או תיבות עץ, כדי שלא יאבדו בידים. [ילקו"י אבלות מהדו' תשמ"ט עמו' ע', ובתשס"ד עמוד רלג]

לג אודות האסון שאירע בעוונות הרבים, שהערבים הפראים תושבי חברון נכנסו לבית הכנסת אשר במערת המכפלה, וקרעו לגזרים את שמונת ספרי התורה, וניפצו והשחיתו את ארון הקודש וקרעו לגזרים את תשמישי הקדושה שבתיבה, וכילו חמתם ברהיטי בית הכנסת, הואיל והיהודים לא ראו את כל המעשה הנזכר לעיל בעת אירוע הדברים, ושמעו וראו זאת רק לאחר מכן, אין צריכים לקרוע. ואדם היודע בעצמו שמצב בריאותו תקין, ראוי לו להחמיר על עצמו ולהתענות ביום שמובילים את היריעות הקרועות של הספרי תורה, לגנזם בבית הקברות. ומי שאינו בריא כל כך או שעל ידי התענית יתבטל מלימודו, לא יתענה, והעיקר בזה להתעורר לתשובה ולמעשים טובים, ולעשות תענית דיבור. ולעשות לוייה רבתי בהשתתפות המון בית ישראל ליריעות הס"ת שארית הפליטה ולגנוז אותם בכלי חרס, ולקוברם בקברי הצדיקים אשר מנוחתם כבוד בבית הקברות של חברון. והשי"ת ישפוך חרון אפו על הערבים הפראים, ובערה אש ואין מכבה בכל עושי הרשעה, אשר לא יעזוב להם שורש וענף. ויקויים לעינינו הפסוק: תרדוף באף ותשמידם מתחת שמי ה'. [ילקו"י אבלות מהדורת תשמ"ט עמו' עא, ובמהדו' תשס"ד עמ' רלד. יביע אומר ח"י חיו"ד סי' נא עמ' שג]

סימן י' - מצות הלוית המת

א מצות עשה מדרבנן ללוות את המת, וכבר האריכו חז"ל בכמה מקומות בגודל מעלת לויית המת, ואמרו בגמרא (ברכות יח.), כל הרואה את המת ואינו מלוהו עובר משום לועג לרש חרף עושהו. ועוד אמרו בגמ' (מועד קטן כז:) דחייב נידוי ב"מ. ועוד אמרו בגמרא כתובות (עב.) כל המלווה את המת מבית הנפטר עד הקבר, זוכה שגם אותו ילוו לבית עולמו. ועליו הכתוב אומר מלוה ה' חונן דל. וטוב שילווה המת עד הקבר, אך אם אינו יכול ללוותו עד הקבר, על כל פנים ילוה אותו ארבע אמות. ואם אינו יכול בכלל לבוא להלוייה, לא ימנע מלבקש עליו רחמים או לתת צדקה לכפרת

נפשו בעת הקבורה. [ילקו״י אבלות מהדורת תשמ״ט עמוד עה, ובמהדורת תשס״ד סימן י׳ סעיף א עמוד רלה]

ב נוהגים שהמלוים את הנפטר ארבע אמות או יותר, וברצונם לשוב לביתם, ממתינים עד שהמטה תעלם מן העין, ויש לזה סמוכין, ויש להזהר בזה. [ילקו״י אבלות תשס״ד עמוד רלו]

ג המשתתפים בהלויית המת, ישתדלו ללכת אחר המטה, ולא לפניה, ורק תינוקות של בית רבן הבאים להלוייה לקריאת תהלים, מותר להם לצאת לפני המטה, שהבל פיהם הוא הבל שאין בו חטא. וגם האבלים המשתתפים בהלוייה [כגון על שאר קרובים, או על אמו] ילכו אחר המטה, ולא לפניה. ומצוה לכל מי שיכול שישא את המטה. [ילקו״י אבלות סי׳ י׳ עמ׳ רלז]

ד מה שנאמר שמבטלין תלמוד תורה ללוות המת, אין חייבים בזה אלא אם היה הנפטר מורה הוראות לרבים, בדברי הלכה למעשה, שאז צריכים לבטל מלימודם וללוות את המת. ואמנם הנוהגים כיום לבטל את התינוקות של בית רבן בלווית אדם גדול בתורה שנפטר, או אדמו״ר וכדומה, אף שלא לימד הלכה לרבים, מן הסתם הנהיגו כן על פי גדולי הדור שלפנינו, לכבודה של תורה, והנח להם לישראל. ומכל מקום אין חיוב לבטל תורה אלא במי שלימד הלכה לרבים, הא לאו הכי אינו מחוייב לבטל מלימודו, ובפרט אם אינו רואה את ההלוייה, או שהיא מחוץ לעיר, או שאינו יודע במדוייק שעת צאת ההלוייה. [ילקו״י אבלות מהדורת תשמ״ט עמוד עה, ובמהדורת תשס״ד סימן י׳ סעיף ד עמוד רלז]

ה אשה, יש אומרים שדינה כמי שלמד ולא לימד לאחרים, שאם יש ששים ריבוא אנשים אין צריך לבטל תורה בשבילה הלוייתה. ויש אומרים שדינה כמי שלא שנה ולא למד, שאם יש מי שיתעסק בצרכי הקבורה אין צריך להתבטל מהתורה בשבילו, ובלבד שיהיו עשרה אנשים לכל הפחות. וכן המנהג. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן י׳ סעיף ה עמו׳ רלט]

ו מה שכיום רבים נוהגים להקל שלא לבטל ממלאכתם לצורך קבורת המת, וכן רבים אינם מבטלים מלימודם לצורך הלויית המת, יש להם על מה שיסמוכו. [ילקו״י אבלות סי׳ י׳ ס״ו]

ז מנהג עיר הקודש ירושלים ת״ו, שאין הבנים והנכדים הולכים אחר מיטת אביהם הנפטר למנוחת עולמים, שיש צער גדול לנפטר כשבניו מלוים אותו, ואין לשנות ממנהג ירושלים. וגם הבנות והנכדות לא תלכנה אחר מיתת אביהן. [ובלאו הכי לפי דעת הזוהר הקדוש אין לנשים להכנס לבית הקברות, ובכל אופן צריך להקפיד מאוד שלא תהיה תערובת נשים וגברים בלויה]. והבנים יגיעו למקום טרם צאת המטה, וישארו שם בעת ההספדים ואמירת הקדיש, ואחר שהמטה נעלמה מן העין, מותר להם לעזוב את המקום. אולם ביתר ערי הארץ אין מקפידים כל כך בזה, וכן נוהגים בחוצה לארץ, שכל

האבלים משתתפים בהלויה, ועל כן אין למחות בחזקה באלה שעלו מחוץ לארץ ומנהגם ללוות את האב הנפטר, ורוצים להחזיק במנהגם גם בירושלים. אבל אם יש בהם בני תורה ומוקירי רבנן, ראוי לתלמידי חכמים לדבר עמהם באמירה נעימה שלא לשנות מן המנהג שנעשה לטובת הנפטר, ואם לא יאבו שמוע הנח להם, והמוחה בידם בחזקה גורם לריב ומדנים. ובשאר ערי הארץ טוב לומר להם שינהגו בזה כמנהג ירושלים, שהבנים לא יצאו אחר מיטת אביהם כלל. וכל זה על האב, אבל נוהגים ללכת אחר מטת האם, אף לכתחילה, וכל שכן שהולכים אחר מטת שאר הקרובים, מלבד אחר האבא, והסבא. [ילקו״י אבלות מהדורת תשמ״ט עמוד עז, ובמהדורת תשס״ד סי׳ י׳ עמו׳ רמ]

ח מי שהיה לפניו מת וכלה, מניח הכלה ומתעסק במת, שנאמר לב חכמים בבית אבל, וכל זה כשאין ביטול לאחד מהם, ויש המתעסקים במת, ויש שמכניסים הכלה לחופה, ויש לפניו ב׳ דרכים, או ללכת לכלה או להתעסק במת, שאז עדיף להתעסק במת שהוא גמילות חסד של אמת, וגם ישפיל דעתו באשר הוא סוף כל אדם, והחי יתן אל לבו, וכן נאמר (קהלת ז, ב) : טוב ללכת אל בית אבל מלכת אל בית משתה, אבל אם כשהולך לאחד מהם, המצוה השניה מתבטלת לגמרי, כבוד החיים קודם. [ילקו״י אבלות מהדורת תשמ״ט עמוד עו, ובמהדורת תשס״ד סימן י׳ סעיף ח עמוד רמב]

ט מותר לחתן ולכלה הנמצאים בתוך שבעה ימי המשתה ללכת להלויית קרוביהם, אף על פי שאינם נוהגים דיני אבלות. וכל שכן שמותר לחתן ולכלה לנחם אבלים, וללכת לבית העלמין בתוך שנה, ואין בזה שום מנהג להמנע מכך. [ילקו״י אבלות תשס״ד עמוד רמב. ע״פ דברי המרדכי מו״ק סי׳ תתקכד, ובפסקי הרא״ש פ״א ס״ה, ובשבות יעקב ח״ב יו״ד סי׳ קב. ואף שמדברי המהרי״ל ובשדי חמד (מע׳ אבלות סי׳ רטז) מבואר להחמיר בזה, ונמשך אחריהם בחיים וחסד, מ״מ הלכה כדברי המיקל באבל]

י אפילו במקום שאינו צריך ללוות את המת, אף על פי כן צריך לעמוד מפני העוסקים עמו, שהם גומלי חסדים. וכן בכל מצוה שאדם הולך ומתעסק בה, יש לעמוד בפניו. [ילקו״י אבלות מהדורת תשמ״ט עמוד עז, ובמהדורת תשס״ד סימן י׳ סעיף י עמוד רמב]

יא הנוסע באוטובוס ורואה דרך חלון הרכב שמלוים את המת, וקשה לו לרדת וללוות את המת, צריך להדר ולקום מפני המלווים, אפילו שהוא בתוך האוטובוס. [שם סי׳ י׳ עמ׳ רמג]

יב היה יושב בביתו והלוייה עוברת ברחוב, ואין לו אפשרות לרדת לרחוב, או שחושש שעד שירד ההלוייה כבר תעבור, יעמוד בחלון הנוטה לרחוב ויאמר, לך לשלום ותנוח ותעמוד לגורלך לקץ הימין. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן י׳ סעיף יב עמוד רמד]

יג יש להזהר שלא להאריך בשבחים יותר מדאי, כגון הישר באדם, או הצדיק והחסיד, ויצמצמו ככל האפשר בתוארים על הנפטר. [ילקוט יוסף הלכות אבלות מהדורת תשמ״ט עמוד עח].

יד המנהג בארץ ישראל שהבן אומר בהלוייה קדיש ״יהא שלמא״ עם החזן, או עם אחד מהקהל. אך אם אין שם אחד שיאמר עמהם קדיש, אפשר שהאונן יאמר קדיש בהלוייה. [וכמו שנתבאר לעיל בדין אונן]. וזהו דוקא כשהבן הולך אחר המת, והיינו אחר אמו, אבל אחרי אביו בלאו הכי מנהג ירושלים שאין הבן הולך אחר המטה, אלא אומר קדיש בפתח החצר אחר שמוציאים את המת מהבית, ואחר אמירת הפסוקים גדול העצה וכו׳, והוא רחום וכו׳. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן י׳ סעיף יד עמוד רמד]

טו אונן שיש לו יאר-צייט בזמן שהוא אונן, אין לו לומר קדיש קודם הקבורה. [ילקוט יוסף אבלות מהדורת תשס״ד סימן י׳ סעיף טו עמוד רמה. ועיין כל בו להלכות אבלות גרינוולד עמוד קנו. והביא דעות בזה, והנראה דשב ואל תעשה עדיף. והרוצה לומר קדיש מלה במלה עם אחר, יש לו ע״מ לסמוך].

טז יש אוננים הנמנעים מלומר פרק ״יושב בסתר עליון״, וכן פרק ״אשת חיל״ בשעת ההלוייה, מפני שהאונן אסור בדברי תורה, ובאמירת פרקי תהלים יש שמחה לאומרם כמו דברי תורה. אך לא נהגו להחמיר בזה. ומכל מקום קודם ההלוייה בעת ששומרים על הנפטר, עדיף שהאונן לא ישמור על המת, כיון שאינו יכול לומר תהלים, אלא יביאו אחר שיכול לומר תהלים ליד הנפטר. ואם אין שם אחר, יעמידו את האונן בשמירה, ויאמר את הפרקים מ״ט, ע״ט, וקל״ז, ויחזור עליהם. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סי׳ י׳ סעיף טז עמ׳ רמה]

יז מותר לאונן להספיד את קרובו אף שמזכיר דברי תורה בהספד, ואין לחוש בזה מטעם שאונן אסור בדברי תורה. ובפרט אם הבן הוא תלמיד חכם שטוב ונכון שישא דברי התעוררות ומוסר בפני קהל המלוים, ויהיה הדבר לנחת רוח גדולה לנפטר, שהעם מתעורר לתשובה בגרמתו. ומכל מקום יקצר בדברי תורה ויאריך בדברי מוסר, בבחינת והחי יתן אל לבו. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן י׳ סעיף יז עמוד רמז]

יח מי שנפטר והשאיר אחריו בן קטן שהגיע לחינוך, אומר קדיש בעת ההלוייה, ומעיקר הדין הקטן יכול לומר קדיש לבד [שאין זה קדיש של תפלה שהוא חיוב], וכמבואר לקמן סימן ל׳ סעיף יח, ומכל מקום נכון יותר שיעמוד אצלו גדול, שיאמר עמו הקדיש מלה במלה. ונכון שגם במשך כל השנה, יאמר גדול עם הקטן את הקדישים, בפרט קדיש חיוב של התפילות. [ובירושלים בלאו הכי נהגו שאין האונן אומר קדיש לבדו אלא עם אחר כנזכר לעיל]. [ילקו״י אבלות מהדורת תשמ״ט עמוד פב, ובמהדורת תשס״ד סימן י׳ סעיף יח עמוד רמז]

יט במקומות רבים נהגו לאסוף צדקה בשעת לויית המת, כשבאים להספידו. וטעם גדול יש לדבר. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן י׳ סעיף יט עמוד רמח]

כ בבית שהנפטר שם אין שאילת שלום. וכן כאשר מתאספים ללוייה ועומדים מקובצים ברחוב, אסורים בשאלת שלום זה לזה, וכן במשך זמן ההלויה. ואמנם יש אומרים דכל שיש בעיר חברא קדישא המתעסקת בצרכי הקבורה, מותר לומר שלום אף בבית האבל. וכל שכן בשכונה או בכפר כשהמת בעיר. ולכולי עלמא מותר לנענע בראשו במקום שאילת שלום, ואין בזה איסור. [ולכן אם נפגשים בהלוייה עם קרובי משפחה, או עם חברים שלא נתראו זמן רב, הנכון הוא שינענע להם בראשו בלא אמירת שלום. אך המקילין באמירת שלום יש להם על מה שיסמוכו, וכמו שנתבאר, וכל שכן שאם הושיטו לו יד שמותר לו לתת ידו בחזרה]. ובבית האבל מותר לבאים שם לומר שלום האחד לשני, כאשר יבואר להלן דין שאילת שלום באבל. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן י׳ סעיף כ עמוד רמח]

כא אין מניחין ספר תורה על מטתו של חכם, אפילו חכם גדול. אולם אם הנפטר חיבר ספרים, יכולים להניחם על מטתו, שיש בזה כבוד לנפטר. אבל בודאי שחלילה לקוברם יחד עמו. [וכן עשו בפטירת המהרש״א, ובפטירת החפץ חיים, ועוד מגדולי הדורות, שהניחו חיבורם על מטתם]. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן י׳ סעיף כא עמוד רנ]

כב קוברים מתי עכו״ם ומנחמים אבליהם מפני דרכי שלום. ואם המת הוא מגדולי המלכות, מלווים אותו משום שלום מלכות. אך יש ליזהר שלא להכנס לכנסייה שלהם, שדרכם להכניס את המת לשם ולהתפלל עליו, וזו היא עבודה זרה ממש, ולכן יש להמנע בהחלט מלהכנס לכנסייה. אבל למסגד של ישמעאלים מעיקר הדין מותר להכנס. [ילקוט יוסף על הלכות אבלות מהדורת תשמ״ט עמ׳ רצט, ובמהדורת תשס״ד עמ׳ רנ. וביביע אומר ח״ב יו״ד סי׳ יא]

כג לפי דעת הזוהר הקדוש אין לנשים ללוות את המת כלל, אלא תעמודנה בפתח החצר בעת הוצאת המטה, ולא תלכנה אחר המטה. וכל שכן שלא תיכנסנה לבית הקברות. וצריך מאד ליזהר שבעת ההלוייה לא תהיה שם תערובת נשים ואנשים יחדיו. וכתב הגאון מוילנא: ״ותשמור שלא תלך לבית הקברות כלל וכלל כי שם מתדבקין בקליפות מאד, וכל שכן בנשים, וכל הצרות והעוונות באים מזה״. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד עמוד רנב]

כד מעיקר הדין מותר לאשה ללכת בימי ראייתה ללכת לבית הקברות, או לקברות צדיקים וקברי אבותיה, אף כשעוברת דרך קברות אחרים. וכל שכן בימי ליבונה מותר. אף שעדיין לא טבלה. אולם כבר נתבאר בסעיף הקודם שלפי הזוהר הקדוש והגר״א יש לנשים להמנע מלהכנס לבית הקברות, ובפרט בימי טומאתן. [ילקו״י אבלות מהדורת תשמ״ט עמ׳ פד,

ובמהדורת תשס״ד סי׳ י׳ עמ׳ רנג. אולם בטהרת הבית מבואר שאין בזה איסור, והוא רק מצד ראוי ונכון, ע״פ הזוהר הקדוש והגר״א].

כה אין ללכת לבית הקברות אלא לצורך הלוית המת, ובפרט אם לא תיקן עוון קרי, כי החיצונים מתדבקים בו. אבל מותר לילך להשתטח על קברי צדיקים, או לילך על קבר אביו או אמו לכבודם, אף על פי שעובר דרך קברות אחרים, דכיון דהוי צורך מצוה, שומר מצוה לא ידע דבר רע. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן י׳ סעיף כה עמוד רנד]

כו היוצא מבית הקברות, וכן החוזר מהלוייה, צריך ליטול ידיו. ומעיקר הדין אין צריך ליטול בכלי, אך המחמיר ליטול עם כלי תבוא עליו ברכה. וכן מעיקר הדין מותר לנגב ידיו מאותה רחיצה, אך נהגו שלא לנגב הידים כדי שלא יסיחו דעתם מזכרון המת. ואם עמד מחוץ לארבע אמות של מיטת המת, ולא נכנס לבית הקברות, אין צריך ליטול ידיו. ויש נוהגים להחמיר בכל אופן. וכן נהגו להקפיד היכא דאפשר שלא להכנס לביתו עד שיטול ידיו. ויש נוהגים ליטול ידיהם קודם כניסתם לבית הקברות, אך מדינא אין צריך ליטול ידיו. [ילקו״י אבלות מהדורת תשמ״ט עמוד פג, ובמהדורת תשס״ד סימן י׳ סעיף כו עמוד רנד]

כז הנכנס לקברות צדיקים [שלא בתוך בית הקברות] כמו קבר רבי שמעון בר יוחאי במירון, וקבר יונתן בן עוזיאל בעמוקה, וקבר רבי מאיר בעל הנס בטבריה, וקבר שמעון הצדיק, וכדומה, אין צריך ליטול ידיו בצאתו משם. [ואין להתפלל שחרית מנחה וערבית בבית קברות, וגם לא בקברות צדיקים. ומה שאנו מתפללין בקבר הרשב״י ובמערת המכפלה הוא מפני שהקבר עצמו עמוק הרבה, ואינו בסמוך למצבה הנראית]. [ילקו״י אבלות תשס״ד סימן י׳ סעיף כז עמוד רנה]

כח בשעת הרחיצה בחזרה מהלוויה, נהגו להקפיד שלא ליקח הכלי מיד הרוחץ. אולם דבר זה אינו מעיקר הדין, שהרי בלאו הכי אין צריך כלי לנטילה זו. ונהגו להקפיד היכא דאפשר שלא להכנס לבית, ואפילו לביתו, עד שיטול ידיו. ואם אין לו מי שיביא לו מים לחצר, אין צריך להקפיד בזה. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן י׳ סעיף כח עמוד רנח]

כט אף הנכנס לבית קברות של גויים, כשיוצא צריך ליטול ידיו. [ילקו״י אבלות סי׳ י׳ עמ׳ רנט]

ל החוזר מהלוויה אין לו ליטול ידיו מברז השייך לאחרים, מחשש לאיסור גזל. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן י׳ סעיף ל עמוד רנט]

לא הרואה קברי ישראל אחת לשלשים יום, מברך: ״ברוך אתה ה׳ אלוקינו מלך העולם, אשר יצר אתכם בדין וזן אתכם בדין וכלכל אתכם בדין והחיה אתכם בדין, ואסף אתכם בדין, ויודע מספר כולכם, ועתיד להחיותכם ולהקימכם בדין לחיי העולם הבא, ברוך אתה ה׳ מחיה המתים״. [ילקו״י אבלות מהדורת תשמ״ט עמוד פד, ובמהדורת תשס״ד סימן י׳ עמוד רנט]

לב מי שאינו יודע לברך את הברכה בעל פה, יכול לבקש מחבירו שיברך בשבילו, ויכוין להוציאו ידי חובה מדין שומע כעונה. אבל אם חבירו כבר בירך, אינו יכול לחזור ולברך כדי להוציא את חבירו ידי חובה, דבברכות השבח דעת המאירי שלא אמרינן "אף על פי שיצא מוציא", וברכת אשר יצר אתכם בדין הרי היא ברכת השבח. [ילקו"י אבלות מהדו' תשס"ד סי' י' סל"ב. ושם דחה מ"ש בברכת ה' דהמאירי איירי דוקא בברכות ק"ש וכיוצא, אך א"א להעמיד אוקימתא בדברי המאירי]

לג הרואה בית קברות בשבת או יום טוב, או בחול המועד, אחת לשלשים יום, גם אז יש לו לברך ברכת "אשר יצר אתכם בדין". [ילקו"י אבלות מהדו' תשמ"ט עמו' פד. ובתשס"ד סי' י' עמו' רסב]

לד לכתחלה אין לאונן לברך ברכת "אשר יצר אתכם בדין" בראותו את בית הקברות בלויה, אלא יברך כשיעלה לקבר ביום השביעי. אולם אונן המברך יש לו על מי לסמוך, ואין מוחין בידו. [ילקו"י אבלות מהדורת תשמ"ט עמו' פה, ובמהדורת תשס"ד סי' י' סל"ד. וגם אחר הקבורה לא יברך, כיון שבתחלת ביאתו לשם היה פטור. וע' בהערה בילקו"י שם. ודו"ק דסב"ל]

לה מי שראה בית קברות יהודי, ובירך ברכת "אשר יצר אתכם בדין", וראה באותו יום בית קברות יהודי אחר, יש אומרים שיוכל לברך שוב ברכה זו. והוא הדין אם בבית הקברות שבירך עליו כבר נקבר בו עוד מת, שיוכל לברך ברכה זו שנית. [ילקו"י אבלות מהדורת תשמ"ט עמוד פה, ובמהדורת תשס"ד סי' י' סע' לה עמוד רסג]

לו יש לקיים המנהג שחזן החברא קדישא מברך בבית הקברות בכל לויה ברכת "אשר יצר אתכם בדין", אף על פי שהוא עדיין בתוך שלשים יום, מפני שכל שיש תוספת קבר, מברך הוא על הקבר החדש, וגם בכוונתו לפטור אחרים שלא היו בבית הקברות יותר משלשים יום, שגם בברכה זו יכול להוציא אחרים. [ילקו"י אבלות מהדורת תשמ"ט עמוד פו. תשס"ד סימן י' עמוד רסג]

לז מעיקר הדין היו צריכים לחלוץ כתף בעת הלויית אב ואם, אך כיום לא נהגו בזה, ומכל מקום טוב ונכון גם כיום לנהוג לחלוץ כתף בשעת ההלויה לפטירת אמו. [ופשוט שהבנים הולכים אחר מטת אמם], והוא הדין בזה במקומות שנוהגים שהבנים הולכים אחר מטת אביהם, דטוב ונכון לחלוץ כתף כשמגיעים סמוך לבית הקברות, או תוך ד' אמות מהקבר, ויניחו המיטה על כתפיהם עד לקבורה. אולם תלמיד חכם מפורסם ראוי שימנע עצמו מחליצת כתף. [ילקו"י אבלות מהדורת תשמ"ט עמוד סז, ובמהדו' תשס"ד סי' ט' סכ"ז עמוד רכז. ובסימן י' סעיף לז. ועיין עוד בשו"ת יביע אומר ח"ד חיו"ד סי' כז דף שב. מאור ישראל מו"ק כב:]

סימן יא - חיוב ההספד ועל מי מספידין

א בתורה ובנביאים מצינו שנהגו בני ישראל להספיד את מתיהם, ומצוה גדולה להספיד על המת כראוי, וכל המוריד דמעות על אדם כשר, הקדוש ברוך הוא סופרן ומניחן בבית גנזיו, וכל המתעצל בהספדו של חכם, אינו מאריך ימים. אך אסור להפליג בשבח המת יותר מדאי, אלא מן הראוי שהמספיד יזכיר איזה מדה טובה שהיתה בנפטר, ויעורר את העם להתחזק במדות טובות, ובתורה ויראת שמים. וכל המזכיר מדות טובות ומעשים טובים על מי שלא היו בו כלל, או שמוסיף להפליג יותר מדאי על מה שהיה בו, גורם רעה לעצמו ולמת. [ילקו״י אבלות מהדורת תשמ״ט עמוד עט, ובמהדורת תשס״ד סימן יא סעיף א עמוד רסה]

ב המנהג להספיד גם את הנשים לפי כבודן. ובאשת תלמיד חכם מותר להניח המטה ברחוב ולהספידה ברבים. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן יא סעיף ב עמוד רסז]

ג כתב בספר מעבר יבוק, הצער שאבלים מצטערים ובוכים על הנפטר מקילין על יסורי הנשמה של הנפטר, ולכן ראוי לבכות ולהצטער בימי האבל על הנפטר, כפי מה שאמרו חז״ל, ג׳ ימים לבכי וכו׳. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן יא סעיף ג עמוד רסז]

ד אין להספיד בכל ימי החנוכה גם בעת ההלויה, [ורק לחכם בפניו בשעת ההלויה מותר להספידו], וכן אין מספידין בחודש ניסן, ובחול המועד. [ילקו״י אבלות מהדורת תשמ״ט עמוד פ׳, ובמהדורת תשס״ד סי׳ יא סעיף ד עמוד רסח]

ה אף בזמן הזה מותר לערוך הספד על תלמיד חכם או רב העיר בעת ההלויה, בחול המועד ובראשי חודשים, שגם בזמן הזה יש לנו דין תלמיד חכם. וכן מותר להספיד תלמיד חכם בפניו בחנוכה ובפורים, אף בזמן הזה, ויש לומר על תלמיד חכם שנפטר צידוק הדין. [וגם בימים שאין מספידין בהם, מותר לערוך בהם עצרת התעוררות במלאת שבעה לפטירה וכדו׳, לחיזוק הקהל לתורה ולמצוות, ואפילו בשבת ומועד מותר לערוך עצרת כזו, שאין זה בגדר הספד]. [ילקו״י אבלות מהדורת תשמ״ט עמוד פ׳, ובמהדורת תשס״ד סימן יא סעיף ה עמוד רסט]

ו מי שציוה לפני פטירתו שלא להספידו, שומעין לו, ואפילו כשאין הוצאות ממון להספד, ורוצים להספידו בחנם, גם כן צריכים לשמוע לו ואסור להספידו, דמצוה לקיים דברי המת בכל דבר. אולם רב גדול שנפטר לבית עולמו, והשאיר אחריו צוואה שלא להספידו, רשאים לעבור על צוואתו ולהספידו כפי כבודו, אך יקצרו בשבחיו, ויאריכו בדברי כיבושין והתעוררות מוסרית. [ילקו״י שם סי׳ יא ס״ו. ובמהדורת תשמ״ט עמוד פא. יביע אומר ח״ט סי׳ לג עמ׳ שלג]

ז אין להכניס לבית הכנסת שום מטה של מת, אפילו של תלמיד חכם, וכן לבית המדרש, אף שרוצים להניח מיטתו במקום שהיה דורש, ולהספידו שם. אולם אם הוא מגדולי הדור, וסבא דמשפטים, ראש בית דין מקודש, יש להתיר בזה. [ילקו״י אבלות מהד׳ תשס״ד עמ׳ רעג]

ח תלמיד חכם שנפטר ביום טוב אף שאין להספידו, מותר לדרוש על מטתו דברי מוסר לעורר את העם בתשובה. [יביע אומר ח״ט סימן מו עמוד שנא].

סימן יב - דברים העשויים לכבוד המת ושאין בהם משום חוקות העכו״ם

א הנוהגים להניח זרי פרחים ושושנים על מטת המת, או לשאתם לפניו, יש להם על מה שיסמוכו במנהגם זה, ואין בזה איסור משום ״ובחוקותיהם לא תלכו״. ובכל זאת כדאי להעיר למוסר אזנם לבל יחדשו מנהג זה בארצינו הקדושה, ובפרט משום דחיישינן משום יקרא דקמאי, ובודאי שאם אומרים להם זאת בדברי חן ונועם והסברה, יקבלו את דברינו ברצון, ומכל שכן בזמנינו, ולפעמים מחמת מרירות לב האבלים יתריסו נגד המוחים בידם בעוז ובתוקף, בחשבם שמניעת דבר זה פוגע בכבוד המת, בהיות שהסכן הסכינו במנהגם זה בחוצה לארץ, ועל כל פנים אם הוכיחום ולא קבלו, הנח להם. [ילקו״י אבלות מהדורת תשמ״ט עמוד פז. ובמהדורת תשס״ד סי׳ יב ס״א עמוד רעד]

ב מותר מעיקר הדין לקחת המתים לבית הקברות, בעגלות הרתומים לסוסים ולא חיישינן בזה משום חוקות העובדי כוכבים. [שם מהדורת תשמ״ט עמוד פט, ובמהדו׳ תשס״ד עמוד רעה].

ג אין נכון לנטוע אילנות או שושנים ופרחים בבית הקברות, ולא יעשה כן בישראל, ולא טוב עשו אלו העושים כן בקברות צבאיים, נטעו נוטעים וחיללו את קדושת המקום, וה׳ הטוב יכפר בעדם. [ילקו״י אבלות מהדורת תשמ״ט עמוד פח, ובמהדו׳ תשס״ד סי׳ יב סעיף ג עמ׳ רעו]

ד מה שנהגו בכמה בתי קברות לזרוע דשא ועשבים על גבי הקברות, הוא מנהג עכו״ם, ואין להנהיג כן. ובפרט שבזריעת דשא ועשבים אין בזה משום כבוד למתים, ומה גם שעלולים לפגוע על ידי כך בכבוד המתים לדרוך ולרמוס על גבי הקברים, ולכן אין לשנות מהמנהג, ויש בזה משום לא תסיג גבול ראשונים. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן יב עמו׳ רעו]

ה הנוהגים לענוד סרט שחור על מלבושיהם לאות אבל, יש להם ע״מ לסמוך, וראה לעיל עמוד תרח סעיף ג. [ילקו״י אבלות מהדורת תשמ״ט עמוד פח, ובמהדורת תשס״ד סי׳ יב ס״ה עמוד רעז]

ו יש שנוהגים שאם קרה חלילה אסון, ונפטרו ב׳ אנשים ממשפחה אחת בתוך שנה אחת, שוחטים תרנגול בלי ברכה, וקוברים אותו בבית הקברות למרגלותיו של הנפטר השני, לפי הדין אין בזה איסור משום דרכי האמורי, אך טוב שלא לחוש לדברים אלה, שלא הוזכרו בש״ס. [ילקו״י אבלות מהדורת תשמ״ט עמ׳ צ׳. ובמהדו׳ תשס״ד עמ׳ רעז. וראה לעיל עמ׳ תרי סעיף יב]

סימן יג - דיני סעודת הבראה לאבלים וברכת המזון בבית האבל

א האבלים אחר ששבו מבית הקברות אסור להם לאכול משל עצמם סעודה ראשונה, אלא מצוה על שכניו או ידידיו שיאכילוהו משלהם. וכיום נהגו בהרבה מקומות שהחברא קדישא דואגת לסעודת הבראה לאבלים. ואם שכניו לא שלחו לו, או שהוא יחידי בעיר, אינו חייב לצער את עצמו, אלא מותר לו לאכול משלו. וכל זה בסעודה ראשונה, אבל סעודה שניה והלאה, מותר לאבל לאכול משל עצמו. [ילקו״י אבלות מהדורת תשמ״ט עמוד קא, ובמהדורת תשס״ד סימן יג סעיף א עמוד רעח]

ב אשה אבלה מברין אותה נשים ולא אנשים, ומכל מקום אם יושבים בחדר האנשים והנשים ביחד, אין להקפיד בכל זה. [ילקוט יוסף על הלכות אבלות מהדורת תשמ״ט עמוד קא, ובמהדורת תשס״ד סי׳ יג סעיף ב עמוד רעח]

ג יש אומרים שאשה מותר לה להכין סעודת הבראה לאיש אבל, ואף להגיש לפניו סעודה זו, [גשר החיים]. ויש חולקים ואוסרים לאשה להגיש סעודת הבראה לאיש. [שלחן גבוה. ציץ אליעזר]. ואשה אבלה אין לבעלה להברותה משלו, אלא יביאו לה השכנים וכדו׳. [ילקו״י אבלות מהדורת תשמ״ט עמוד קא, ובמהדורת תשס״ד סימן יג סעיף ג עמוד רעט]

ד עיקר סעודת ההבראה לכתחלה היא בלחם, והאבלים צריכים להשתדל במאד ליטול ידיהם ולאכול פת בסעודה זו. ואם אין לחם יעשו סעודת הבראה לכל הפחות בפת הבאה בכיסנין. [ולגבי חול המועד ראה להלן]. ואם אין לו פת הבאה בכיסנין יעשו הסעודה בתבשיל לבד. [ילקוט יוסף על הלכות אבלות מהדורת תשס״ד עמוד רעט]

ה המנהג שאין מברין אלא בפת וביצים שלוקות [או עדשים]. ונכון להוליך לאבל ביצים קלופות, כדי שלא יקלוף האבל בעצמו, ויראה כרעבתן. וכיון

שנקבר המת מותר לאכול בשר ולשתות יין בסעודה, כדי לשרות האכילה שבמעיו. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד עמ׳ רפ]

ו טוב שבנוסף לאבלים יטול ידים גם מי שאינו אבל, ויבצע על הלחם ויברך המוציא, ואת הפרוסה יתן בידם, על שם פרשה ציון בידיה ויש נוהגים שכל בני המשפחה, גם מי שאינם אבלים, משתתפים בסעודה זו. אבל אין זה אלא מנהג ולא חיוב. [וראה להלן לגבי זימון]. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן יג סעיף ו עמוד רפ]

ז צריך לעשות סעודת הבראה גם בראש חודש, בחנוכה ופורים, על כל השבעה קרובים שחייב עליהם אבילות, ואין חילוק בזה בין אב ואם לשאר קרוביו. וגם בימים הנז׳ עורכים את הסעודה בתבשיל ביצים ועדשים כנהוג. [ילקו״י אבלות מהדורת תשמ״ט עמוד קב, ובמהדורת תשס״ד סימן יג סעיף ז עמוד רפ]

ח מותר לשתות כוס קפה או תה משלו קודם סעודת ההבראה, ואינו חייב להביא כוס קפה ותה משל אחרים. אבל תבשיל או ביצה משלו, אסור לו לאכול אפילו בלא פת, קודם סעודת הבראה משל אחרים. [ילקו״י אבלות מהדורת תשמ״ט עמוד קב, ובהמהדורת תשס״ד סימן יג סעיף ח עמוד רפ. יביע אומר ח״ד חיו״ד סימן כו אות ו׳]

ט מי שמת לו מת בערב שבת, ונקבר בערב שבת סמוך לערב, ולא הספיקו להברותו בערב שבת, כי ינטו צללי ערב, אין צריך להברותו במוצאי שבת, הואיל וימי השבעה כבר התחילו בערב שבת, ואמרינן הואיל ונדחה ידחה, אבל ביו״ט שמתחיל האבילות במוצאי החג, מברין אותו במוצאי החג. [ילקו״י אבלות מהדורת תשמ״ט עמוד קג, ובמהדורת תשס״ד סימן יג סעיף ט עמוד רפא. יביע אומר חלק ד׳ דף שא. חיו״ד סימן כו אות ז׳]

י מנהג עיה״ק ירושלים ת״ו שאין מברין על מת בחול המועד, זולת על אב ואם, ואז גם לשאר קרובים הנמצאים יש להברות במועד. אבל על מת שהוא משאר קרובים אין להברות במועד. ונכון להברותם במוצאי הרגל עם התחלת השבעה. ואם אינם רוצים לעשות הבראה כלל יש להם על מה שיסמוכו. ובכל יתר ערי הארץ יש להורות לעשות הבראה על כל הקרובים בחול המועד. וכל זה שנקבר בחול המועד, אבל אם היתה הקבורה ביום טוב, על ידי גויים, אין לעשות הבראה במועד, אלא לאחר המועד. וכשעושים הבראה בחול המועד על מת שנקבר בחול המועד, יש לעשותה בעוגות וקפה, ולא בביצים ועדשים כנהוג תמיד, מפני כבוד הרגל. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד עמ׳ רפב]

יא מותר לאבל שלא לאכול ביום הקבורה עד צאת הכוכבים, ואז בלילה כאשר אוכל סעודה ראשונה מותר לו לאכול משלו. דמצות סעודת הבראה היא רק ביום הראשון בלבד. וגם יש אומרים שאין חיוב גמור לאכול סעודת הבראה, ורק אם אוכל חייב לאכול משל אחרים ולא

משלו. אך ישתדל מאד לאכול לחם, שיש אומרים שזה דאורייתא. ולכן אם קברו את המת בסמוך לשקיעה, דין סעודת הבראה [שצריך לאכול משל אחרים] היא רק קודם הלילה, שבלילה הוא כבר יום אחר, ואין בו איסור שלא לאכול משלו. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן יג עמו׳ רפג]

יב אם המת נקבר תוך זמן בין השמשות, עד י״ח דקות אחר השקיעה, בין שנהג אבלות בפועל עד צאת הכוכבים, בין שלא נהג בפועל באבלות, הרי הערב נחשב יום שני לאבלות, וממילא פטורים מסעודת הבראה, ורשאים האבלים לאכול סעודה ראשונה משלהם. אולם אם המת נקבר אחר בין השמשות, אף שהוא קודם זמן רבינו תם, אפילו הכי נחשב כנקבר בלילה, ואם רוצים לאכול בו ביום צריכים לאכול משל אחרים, שאין אנו מצרפים את סברת רבינו תם כדי להקל לאכול משל עצמו. [ילקו״י אבלות תשס״ד סי׳ יג עמ׳ רפג]

יג מי שמתו נקבר ברגל, או ששמע שמועה קרובה ברגל או בשבת, יש לערוך את סעודת ההבראה במוצאי הרגל, או במוצאי שבת, בזמן תחלת האבלות בפרהסיא. ואין לערוך סעודת הבראה ביום טוב או בשבת. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן יג סעיף יג עמוד רפד]

יד מי ששמע שמועה רחוקה [כלומר ששמע על הפטירה רק לאחר שלשים יום מיום המיתה], אין עושים לו סעודת הבראה כלל. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן יג סעיף יד עמוד רפה]

טו אם יושבים שני אבלים בסעודת הבראה, נכון שעוד אחד אחר יאכל עמהם, כדי לעשות זימון, והאבלים עצמם מצטרפים לזימון, הן לזימון של שלשה והן לזימון של עשרה. והמזמן אומר ״נברך מנחם אבלים שאכלנו משלו״ והאוכלים עונים ״ברוך מנחם אבלים שאכלנו משלו ובטובו הגדול חיינו״. (ולא כפי שנדפס באיזה סידורים). ואם היו עשרה ויותר, יוסיפו ״אלהינו״ מנחם אבלים וכו׳, וכן יענו המסובים. [ילקו״י אבלות מהדורת תשמ״ט עמוד קד. ובמהדורת תשס״ד סימן יג סעיף טו עמוד רפה]

טז כשמברכים ברכת המזון בבית האבל, כל האוכלים שם מוסיפים בברכה שלישית נחם ה׳ אלוקינו וכו׳. ובנוסח נחם שבברכת המזון לאבלים יש לומר: שופט בצדק לוקח נפשות במשפט וכו׳. ונהגו שלא לומר ״הרחמן״ בבית האבל, הן האבלים, והן האוכלים עמהם. ובשבת כשסועד עם אחרים אף שמברך ברכת המזון בלחש, לא יחתום כדרך שחותם בחול, שאין להראות אבילות בפרהסיא בשבת. [ילקו״י אבלות מהדורת תשמ״ט עמו׳ קב, ובמהדורת תשס״ד סימן יג סעיף טז עמוד רפו. יביע אומר חלק ו׳ דף רסה: חיו״ד סימן לח אות ב]

יז הנוסח הנכון בחתימת הברכה השלישית של ברכת המזון בבית האבל, הוא: ברוך אתה ה׳׳מנחם ציון בבנין ירושלים״, וכדעת מרן השלחן ערוך, בין בברכת המזון שבבית האבל, בין בתפלת נחם בתשעה באב.

ומכל מקום החותם בבית האבל "מנחם אבלים בבנין ירושלים" כפי נוסח הסידורים, אין למחות בידו, אבל לא יאמר מנחם אבלים ובונה ירושלים. [ילקו"י אבלות מהדורת תשמ"ט עמו' קג, ובמהדורת תשס"ד סי' יג עמ' רפו. יבי"א ח"ו דף רסד : חיו"ד סי' לח.]

יח בברכה רביעית של ברכת המזון שמברכים בבית האבל אומרים "ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם לעד האל אבינו וכו' מלך החי הטוב והמטיב אל אמת שופט בצדק וכו'". ויאמר זאת בכוונה ראויה, כדי להצדיק עליו את הדין, ולקדש שם שמים. [ילקו"י אבלות סי' יג סעיף יח]. ואומרים ברכת אבלים בברכת המזון, בסעודות בבית האבל, גם אם היה המת רשע. [ילקוט יוסף אבלות מהדורת תשמ"ט עמוד קד. ובמהדורת תשס"ד עמוד רפז, יביע אומר ח"ו דף רסג. חיו"ד ס"ס לו].

יט מותר לאבלים לזמן בעצמם, בין אם יש שם שלשה אבלים, בין אם יש שם אחרים המצטרפים עמהם, ואין צריך דוקא לכבד אחרים שיזמנו. ומהדין מותר לאבל לזמן גם על כוס יין, אלא שבלאו הכי המנהג כיום ברוב המקומות שאין מברכים ברכת המזון על כוס יין, [גם שלא בבית האבל], אפילו כשאכלו שם שלשה ועושים זימון. [והנוהגים לחוש למצריכים כוס גם בשלשה, תבא עליהם ברכה]. וכבר כתבנו לעיל דאחר הקבורה מותר לאבלים לאכול בשר, ולשתות מעט יין כדי לשרות המאכל. אבל לא ישתה כמות מרובה של יין. וגם מי שרוצה להמנע מלאכול בשר ולשתות יין בשבעה ימי אבלות, לא יחמיר בזה בסעודות שבת, שאין להראות אבלות בפרהסיא בשבת. [ילקו"י אבלות תשס"ד סימן יג סעיף יט עמוד רפז]

כ כשמברכים ברכת המזון בבית האבל בשבת שבתוך השבעה, אם האבל מברך לעצמו או בשלשה אבלים, מוסיפים בברכה שלשית ורביעית ההוספות השייכות לאבלים כמו ביום חול. [וגם צריך להזכיר שבת או ראש חודש בברכת המזון]. אבל אם האבל סועד עם אחרים, אף על פי שמברכים ברכת המזון בלחש, לא יחתום כדרך שחותם בחול, שאין להראות אבילות בפרהסיא בשבת. וכל זה דוקא אם זימן עם אותם אחרים שאכלו עמו, אבל אם האבלים אכלו לבדם, והאחרים נמצאים שם בלא קשר לסעודה ולזימון, האבלים יברכו ברכת המזון השייכת לאבלים ואין זה נחשב כפרהסיא. [ופשוט שבחול המועד, וכל שכן ביום טוב, אין אומרים ברכת אבלים בברכת המזון]. [ילקו"י אבלות מהדורת תשס"ד סימן יג סעיף כ עמוד רפח]

סימן יד - חובת האבלות - על מי צריך להתאבל, ומי הם החייבים באבלות

א אין נוהגים אבילות אלא על שבעה קרובים, ואלו הם: אביו, אמו, אחיו ואחותו, בנו ובתו ואשתו. שכל אלו נחשבים כקרובים שהכהן רשאי ליטמא להם. והוסיפו עליהם גם אחיו או אחותו מאמו, בין בתולה בין נשואה. וכן אחותו הנשואה מאביו. [אף שבאלו אין הכהן מיטמא להם, עם כל זה נוהגים עליהם אבלות]. [ילקו״י שם עמ׳ רצ. ובמהדורת תשמ״ט עמ׳ צד].

ב כתב הרמב״ם: מצות עשה להתאבל על הקרובים, שנאמר, ואכלתי חטאת היום, הייטב בעיני ה׳. ואין אבילות מן התורה אלא ביום ראשון בלבד, שהוא יום המיתה ויום הקבורה, אבל שאר השבעה אינן דין תורה. אף על פי שנאמר בתורה ויעש לאביו אבל שבעת ימים, ניתנה תורה ונתחדשה הלכה. ומשה רבינו תיקן להם לישראל שבעת ימי אבלות, ושבעת ימי המשתה. ע״כ. והיינו אבלות יום ראשון שהוא יום מיתה וקבורה דהוי מן התורה. וכל זה בשבעה הקרובים הנ״ל, אבל אותם שהוסיפו עליהם, כגון אחיו מאמו, ואחותו מאמו, ואחותו הנשואה מאביו, אף שמתאבלים עליהם, אין האבלות אלא מדרבנן, אפילו ביום הראשון. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן יד סעיף ב עמוד רצ]

ג מנהגינו כיום שאין אדם מתאבל על חמיו וחמותו, שעכשיו נהגו כולם למחול, ולא נהגו לא בקריעה ולא בשום אבלות, ואין להחמיר בזה כלל. ומכל מקום מנהג ידוע הוא אצל הספרדים ועדות המזרח שהחתן משתתף בתפילות לימודים ואזכרות, הנערכים לעילוי נשמת חמיו למשך ימי השבעה בבית האבל, ומנהג ישראל תורה הוא. ואם אין לחמיו ולחמותו בן נכון שיאמר עליהם קדיש, אם הוריו אינם מקפידים. ובזמנינו נוהגים שאין האשה מתאבלת עם בעלה על חמיה ועל חמותה, וכן אין הנכדים מתאבלים עם אביהם על הסבא. [ילקו״י אבלות מהדורת תשמ״ט עמוד צד. ובמהדורת תשס״ד סי׳ יד ס״ג עמוד רצא]

ד ראובן שנפטר בלי בנים, ואשתו המתינה לייבום או לחליצה, ובתוך זמן זה נפטרה גם היא, אין היבם חייב להתאבל עליה, ובפרט בארץ ישראל שפשט המנהג להקל בזה. [ואין מתאבלים על ארוסה]. [ילקו״י אבלות מהדורת תשמ״ט עמוד צה, ובמהדורת תשס״ד סימן יד עמו׳ רצב]

ה תינוק שמת לאחר ל׳ יום שלימים מעת לעת, צריך לישב עליו שבעה, אך אם לא עברו עליו ל׳ יום מעת לעת, וכגון שמת בליל ל״א ללידתו בטרם שלמו לו שלשים יום מעת לעת, [והיינו שנולד ביום חמישי בשבוע אחר הצהרים, ומת בחצות ליל שבת], אין מתאבלין עליו. וכל שכן אם עברו על התינוק רק כ״ט יום וי״ב שעות ותשצ״ג חלקים, שאין מתאבלים עליו, שלא יצא מחזקת נפל, ולא חל עליהם אבלות כלל. [שכן דעת השואל ומשיב, והלכה כדברי המיקל באבל. וסיוע לדבריו שכ״כ גם העונג יום טוב להצריך מעת לעת, ואע״פ שרבים חולקים, קי״ל הלכה כדברי המיקל באבל, ואפילו לגבי מחלוקת הפוסקים. ילקו״י אבלות מהדורת תשמ״ט עמוד צו, ובמהדורת תשס״ד סי׳ יד ס״ה עמו׳ רצג. יביע אומר ח״ח סי׳ לג. ובח״י בהערות לרב פעלים ח״א ח״ד סי׳ מט דף של ע״א]

ו תאומים שאחד מהם מת תוך שלשים יום, והשני לאחר שלשים, על הראשון אין מתאבלים כלל, ועל השני חייבים להתאבל, שהרי חי יותר משלשים יום ויצא מכלל נפל. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן יד סעיף ו עמוד רצד]

ז תינוק שנולד בזמנו [לתשעה חודשים], וחי יותר משלשים יום מעת לעת, אך רוב ככל זמן חיותו היה מחובר למכשירי הנשמה, ובלעדיהם ספק גדול אם היה חי, אפילו הכי צריכים לנהוג עליו שבעה ימי אבלות, אחר שיצא מכלל נפל. וכן אם נולד עם מום בלב שעל פי רוב תינוק כזה אינו חי לאורך ימים, אם נולד בחודש התשיעי יש להתאבל עליו כדין. אבל אם כל זמן חיותו היה מחובר למכשירי הנשמה, ובלעדיהם לא היה חי, אפילו מת לאחר שלשים יום, ואפילו נולד בחודש התשיעי, אין להתאבל עליו, מאחר שלא חי בכוחות עצמו כלל, אלא בסיוע מכונת הנשמה. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן יד סעיף ז עמוד רצד]

ח תינוק שנולד בחודש השישי להריון, ושהה למעלה מחודשיים באינקובטור, ומת, אין מתאבלין עליו, אף שחי אחר הלידה יותר מחודש. דלענין אבילות נקטינן לקולא בנידון זה. וכן תינוק שנתנוהו באינקובטור ומת בתוך שלשים יום להוצאתו מן האינקובטור, אין להתאבל עליו, שלא יצא מדין ספק נפל, וספיקו לקולא. וכן אין לקיים בו מצות פדיון הבן אלא לאחר שלשים יום מעת שהוציאוהו מהאינקובטור על פי רופאים. [ילקו״י מהדורת תשמ״ט עמוד צז, ובמהדורת תשס״ד סי׳ יד סעיף ח עמוד רצה. יביע אומר ח״ט חיו״ד סי׳ לז עמוד שלז]

ט אין לחנך את הקטן לנהוג דיני אבילות בימי השבעה, ואפילו בקטן שהגיע לחינוך, וכל שכן שאין לבטלו מתלמוד תורה. ואפילו על אבלות של אב ואם אין צריך לחנכו, דאף שמחנכים את הקטנים לכיבוד אב ואם, מכל מקום לענין אבלות אין צריך לחנכם לכך. ואדרבה יש בזה קולא שעל ידי זה יבטלו אותו מללמוד תורה. אך לענין קריעה, קורעים לקטן את בגדיו מפני עגמת נפש, שהקרובים יראו ויבכו על המת. ואפילו במקום שאין משום עגמת נפש [שאין שם קרובים אלא הקטן], נכון לחנכו במצות קריעה, אם הקטן הגיע לחינוך. והמיקל גם בזה [שלא לקרוע] לא הפסיד, שיש לו על מה שיסמוך. [ילקו״י אבלות מהדורת תשמ״ט עמוד צו, ובמהדורת תשס״ד סימן יד סעיף ט עמוד רצז]

י ומכל מקום לענין אמירת קדיש, טוב ונכון להרגיל את הקטן לומר קדיש על אב ואם, אחר שהדבר מועיל לזכות ההורים. אך בקדישים של התפלה נכון שאחד מהקהל יאמר הקדיש עם הקטן. [ילקו״י אבלות מהדורת תשמ״ט עמוד צו, ובמהדורת תשס״ד סימן יד סעיף י עמוד רצט]

יא קטן [עד י״ג שנים] או קטנה [עד י״ב שנה] לא חלה עליהם שום אנינות, ויכולים ללכת לבית המדרש להתפלל ולברך ולקרוא קריאת שמע, תיכף אחר הפטירה. אך קטן שהגדיל בתוך זמן אנינותו, חייב באנינות משעה שהגדיל ונעשה חייב במצוות. [ילקו״י סימן יד עמוד ש׳]

יב קטן שמת אביו או אמו, והגדיל ונעשה לבר מצוה באמצע ימי השבעה, בטל ממנו כל דיני אבלות, ואינו חייב בהם. ומכל מקום אבלות י״ב חודש שאינו אלא משום כבוד אביו ואמו, יש לומר דעל כל פנים חייב בזה. ולכן אומר קדיש במשך השנה, כנהוג. [שם עמ׳ שא].

יג מי שהיה נשוי לגויה ונפטר בלי שיחזור בו, אין לאחים לשבת עליו שבעה, אלא ישבו עליו שעה אחת בלבד. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן יד סעיף יג עמוד שב]

יד מי שציוה קודם מותו למסור את גופו למדע אחר פטירתו, יש אומרים שאין להתאבל עליו כלל, [ורק יאמרו אחריו קדיש]. ויש אומרים שמתאבלים עליו, דאף שעשה מעשה חמור מאד, אינו בכלל מאבד עצמו לדעת שאין מתאבלים עליו. וכן עיקר. וכיום שיש אפיקורסים שאינם מאמינים בתחיית המתים, ומצווים למסור את גופותיהם לאחר מיתתם למחקר רפואי, אין צריך להשתדל להביאם לקבר ישראל. וכשנמסרים לקבורה לידי החברא קדישא, יקברום ליד הגדר רחוק מקברי ישראל. ומיהו אם היה טועה וחושב שעושה חסד להציל נפשות מישראל, ובחייו לא היה פורש מדרכי הצבור, מצוה להתאמץ להביאו לקבר ישראל. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן יד סעיף יד עמוד שב]

טו מי שציוה את בניו לפני מותו שינתחו אותו אחר פטירתו, אף על פי שציוה על דבר איסור, ואסור להם לשמוע לציווי זה, משום איסור הנאה מן המת, ומשום ניוולו, עם כל זה יושבים עליו שבעה, כל שלא עשה כן מתוך אפיקורסות. [ילקו״י אבלות תשס״ד סי׳ יד עמוד שגו]

טז מי שנתן את הסכמתו שאם יהיה חולה מסוכן ינתחוהו ויוציאו ממנו את הלב, יושבים עליו שבעה, כל שלא עשה כן מתוך אפיקורסות וכפירה בתחיית המתים והשארת הנפש. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סי׳ יד סעיף טז עמוד דש. ועיין באגרות משה יו״ד ח״ד סי׳ נד שהתיר השתלת לב עם מיתת המח, אף שהלב פועם. והדר ביה ממ״ש באג״מ יו״ד ב׳, והו״ד בילקו״י עמ׳ פא. וצ״ע]

יז בזמן הזה מתאבלים כרגיל גם על מי שהיה רשע ומחלל שבת בימי חייו ועבר עבירות רבות, שדין רוב החילוניים בזמנינו כדין תינוקות שנשבו לבין הגויים. וכן אומרים קדיש והשכבה גם על מי שאביו היה רשע. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן יד סעיף יז עמוד דש]

יח אחים שהיתה מריבה ביניהם, והאחד חירף וגידף, ובדבריו אמר שמי שימות קודם לא ישב עליו שבעה, והשני הסכים לכך, נראה שעם כל זה אינו פטור מלישב שבעה. [ילקו״י אבלות מהדורת תשמ״ט עמוד ק׳. ובמהדורת תשס״ד סימן יד סעיף יח עמוד שז]

יט מי שגידל יתום בתוך ביתו במשך שנים, אין אותו יתום צריך לנהוג אבילות אחר פטירת הוריו מאמציו, ואינו יושב עליהם שבעה אפילו אם

גידלו אותו מקטנותו. אך יראה עצמו שהוא בצער על פטירתם, ואם אפשר לא יגלח כל שבעה או כל שלשים. [ראה להלן סימן ל' סעיף כד]. ויש אומרים שמותר לו לנהוג עליהם אבלות, ולקבל תנחומין כל שבעה, משום הכרת הטוב למי שגדלוהו והיו לו כאב ואם, וגם לדבריהם הרי הוא חייב בתלמוד תורה בשעה שאין מנחמים. ורק כשבאים מנחמים פטור מתלמוד תורה. וכן לענין תפילין חייב להניחן. ואם אין להם בנים שיאמרו עליהם קדיש, ראוי שיאמר עליהם קדיש כל י"ב חודש (חוץ מהשבוע הראשון של חודש ה- י"ב), ולומר השכבה לעילוי נשמתם. [ילקו"י אבלות מהדורת תשמ"ט עמוד ק'. ובמהדו' תשס"ד סי' יד עמוד שח]

כ אשה שנישאה ומת בעלה, ונתייאשו מלקוברו, ונישאה שוב, ואחר כך הראשון ניתן לקבורה, או ביום ליקוט עצמות על בעלה הראשון, אינה מתאבלת עליו. [שם סי' יד עמ' שח]

כא אשה שמתה והיתה בקטטה עם בעלה והיה בדעתו לגרשה, יש אומרים דאינו צריך להתאבל עליה, דמאחר ואינו יורשה גם אינו מתאבל עליה. וכל שכן אם בית דין פסקו עליהם להתגרש, ואחד מהם סירב לקיים הפסק, שאין להתאבל. אך יש חולקים ואומרים שצריך להתאבל עליה, שמאחר ועדיין לא נתן לה הגט, אכתי אשתו היא וחייב להתאבל עליה. וכן עיקר לדינא כסברא שניה. [ילקו"י אבלות מהדורת תשס"ד סימן יד סעיף כא עמוד שט, ודלא כמ"ש בזה בחיים וחסד דא"צ לישב שבעה אחר אשתו, וזה אינו]

כב הורים שנתגרשו אין ספק שהבנים יושבים עליהם שבעה, וכן בן או בת שנולדו לאחר הגירושין, ומעולם לא היה להם קשר עם האב, ואף האב ויתר בפני בית דין על כל זכויותיו וקשריו עם הבן, אף על פי כן אם האב מת חייבים בכל דיני אבלות, בשבעה ושלושים, ושמירת י"ב חודש באמירת קדיש וכדו'. והדין כן אף במי שהוריו מסרוהו לאימוץ בקטנותו, ולא טרחו בגידולו כלל, ואף אם האבא לא ראה את בנו מעולם.[שם עמ' שי]

כג אשה שבעלה הראשון נפטר ונישאת לאחר, אין לה לעשות אזכרה לבעלה הראשון ביום השנה ביום המיתה. אולם אם אין מי שיערוך לו אזכרה, וגם אין הבעל השני מקפיד כלל, יכולה לעשות אזכרה לבעלה הראשון. [ילקו"י אבלות מהדורת תשס"ד סימן יד עמוד שיא]

כד מת מצוה קונה את מקומו ונקבר במקומו. ואולם בזמן הזה לא נוהג דין מת מצוה שקונה את מקומו, ותמיד צריך לפנותו לבית הקברות. וכן חיילים שנהרגו בשעת המלחמה, וקברום במקומם, מותר לפנותם אחר כך לקוברם בבית הקברות. [שם סעיף כד]

כה אם נפטר אדם שהוא ערירי, מצוה רבה להשתדל ולסייע בקבורתו, ולערוך עבורו אזכרה. ונכון שישכירו אברך שיאמר קדיש לעילוי נשמתו במשך השנה, שזהו חסד של אמת. וכן מי שהשאיר אחריו בנים חילוניים

שאינם שומרי תורה ומצוות, ואינם מקפידים לומר קדיש וכו', ראוי ונכון להשכיר אברך שיאמר אחריו קדיש, ולערוך אזכרה לעילוי נשמתו. [ילקו"י אבלות מהדורת תשס"ד סימן יד סעיף כה עמוד שיא]

חולה ויולדת שלא נהגו אבלות אם כשהבריאו צריכים להשלים את השבעה

כו בזמן שרבים מתים במגפה, וכגון מגפת הכולירע, נהגו שלא להתאבל משום פחד וביעותא. וגם כי אין להם מנחמים, כי אין אחד שלא יהיה אבל, ואין אבלות אלא במקום שיש מנחמים. ואם המגפה נעצרה בתוך שלשים יום, גם כן אין צריך להתאבל. שמכיון שבשעת קבורה לא חלה האבלות פטורים לגמרי. וכן חולה שלאחר חוליו כשנתרפא צריך לנהוג אבלות, והיינו בחולה שלא הודיעוהו כלל מן האבלות, ולכן כיון שלא ידע צריך לנהוג אבלות כשידע, כדין השומע שמועה קרובה, אבל מי שידע מאבלותו אלא שלא היה יכול לנהוג כמה דברים מדיני אבלות מחמת סכנת חוליו, או ביולדת, כיון שעכ"פ נהג באיזה דברים, במיעוט שמחה, וגיהוץ ותספורת, יצא ידי חובת אבלו, שעיקר האבלות היא מרירות הלב, כדכתיב ואחריתה כיום מר, ולב יודע מרת נפשו. והוא הדין כשלא נתאבל כלל. אלא רק בשב ואל תעשה, מיעוט שמחה, וגיהוץ ותספורת, כשיתרפא אין צריך להתאבל כלל. [ילקו"י אבלות מהדורת תשס"ד עמוד תשצט. יביע אומר ח"י יו"ד דף שסד:].

סימן טו - אימתי מתחיל האבילות

א מיד אחר סתימת הגולל מתחילים שבעת ימי האבל, וחלים דיני אבלות, וכיום שנותנים לבנים בקבר לפני נתינת העפר, נחשב זה לסתימת הגולל, ומאותו רגע מתחילה האבלות ואין צריך להמתין עד נתינת העפר. אולם מעיקר הדין אין צריך לחלוץ את המנעל עד שיגיע לביתו. אך אם יש לו נעלי בד נוחים, עדיף יותר שיבא עמהם להלוייה. [שם עמ' שיא].

ב מת שנקבר בבין השמשות, שסתימת הגולל היתה כעבור עשר דקות אחר שקיעת החמה, ולא היה סיפק ביד האבלים לנהוג אבלות בחליצת מנעליהם אשר ברגליהם עד אחר צאת הכוכבים, שאז הגיעו לביתם, יש למנות שבעה ימי אבלות מיום שלפני השקיעה, שספק אבלות לקולא. ואפילו אם נתאחרה הקבורה עד תוך י"ח דקות אחר השקיעה, ואז נסתם

הגולל, מונים את השבעה ליום שלפני השקיעה, כיון שיש אומרים שהמיל הוא כ״ד דקות, וממילא שלשת רבעי מיל של זמן בין השמשות הוא י״ח דקות. והלכה כדברי המיקל באבל. אולם אין להסתמך על סברת ר״ת להקל באבל, ולדון שכל משך שלשה מיל ורביע נחשב ליום שלפניו, כיון שפשט המנהג בארץ ישראל דלא כרבינו תם, וכבר כתבו הפוסקים דלא אמרינן הלכה כדברי המיקל באבל במקום שהמנהג להיפך. [ילקו״י אבלות מהדו׳ תשמ״ט עמ׳ רל. מהדורת תשס״ד סי׳ טו עמוד שיא. יביע אומר ח״ח חיו״ד סימן לד]

ג מי שמת לו מת קרוב שצריך להתאבל עליו, ולא ידע מהדבר עד שבא למקום שמת שם המת, אם היה במקום סמוך שהוא מהלך עשרה פרסאות, שאפשר שיבוא ביום אחד, אפילו בא ביום השביעי, אם עדיין גדול הבית נוהג אבילות, הרי זה מצטרף עמו, ומונה עמו שלושים, ופטור מלשבת שבעה ימים מחדש. ובזמן הזה כשיכול לבוא במטוס מרחק י״ב שעות, והגיע ביום הששי או השביעי לאבל, מצטרף עם גדול הבית ומונה עמו שבעה ושלושים, ואינו צריך למנות שבעה ימים לעצמו, אלא יקום ביום השביעי לאבלם. אף שהמרחק בין ארה״ב לא״י גדול מאד. יש להקל בזה כדברי האחרונים המקילים בזה, דקי״ל הלכה כהמיקל באבל אף בפוסקים. ומכל מקום עליו לסעוד סעודת הבראה, דהיינו משל אחרים. [דבסעודת הבראה אזלינן בתר הסעודה הראשונה]. [ילקו״י אבלות מהדורת תשמ״ט עמ׳ רלא, ובמהדו׳ תשס״ד סי׳ טו עמ׳ שיד. וע״ע ביביע אומר ח״י בהערות לרב פעלים חיו״ד סי׳ מ דף שנב טור א].

ד מי שבא לביתו ומצא את הוריו ובני הבית יושבים באבל על אחיו שנפטר בבית החולים, אף על פי שהם יושבים שבעה במקום אחר, גם בזה מצטרף אליהם לשבעה ימי האבלות, ואינו צריך למנות לעצמו שבעה ימים, באופן שהיה יכול להגיע במטוס תוך יום אחד. והוא הדין אם בא למקום שהיו קרובי המת מתאבלים שם מפי השמועה [קרובה], אף על פי שלא מת המת שם. [ילקו״י אבלות מהדורת תשמ״ט עמוד רלב, ובמהדורת תשס״ד סי׳ טו סעיף ד עמוד שטז. שו״ת יביע אומר חלק י׳ חיו״ד דף שסג טור א׳ אות כא]

ה אם אחד מהבנים או האחים נמצא בחוץ לארץ, והודיעו לו על פטירת אמו, ובדעתו לטוס לארץ ולהגיע בתוך יומיים שלשה ולהצטרף לשבת שבעה עם גדול המשפחה, לא ישב שבעה בחו״ל, אלא ישתדל להגיע מוקדם ככל האפשר לארץ, ואז יצטרף עם גדול המשפחה ויצא מגזרת שבעה ביום שגדול הבית יוצא מהשבעה. ואפילו שבכה והצטער על הפטירה, מונה עמהם. שכל הדין שגדול הבית פוטר משבעה ימים את המצטרף עמו, הוא דוקא כאשר זה שהגיע לשם לא ידע שקרובו נפטר עד שהגיע לשם, או שידע מהפטירה ולא התחיל לנהוג באבלות, אבל אם נודע לו ביום השני, והתחיל להתאבל, לא יקצר אבלותו בשביל שבא אצלם. ומי ששמע שמועה קרובה על קרובו שנפטר, ובשעה ששמע קרע את בגדיו, אך עדיין לא התחיל לשבת שבעה ולהתאבל עד שבא למקום שגדול הבית נמצא, גם כן מצטרף עמהם ומונה שבעה עם גדול הבית,

ואין צריך למנות שבעה לעצמו. [ילקו״י אבלות מהדורת תשמ״ט עמו׳ רלו, ובמהדורת תשס״ד סימן טו סעיף ה עמוד שיח]

ו אם נמצא אחד מהקרובים בחוץ לארץ, ואין טיסות ישירות למקום ששם בני המשפחה יושבים שבעה, או שיש נחיתת ביניים ומתעכב על ידי כך, או שמתעכב עקב היותו חולה, אין בכל זה למנוע את הצטרפותו אליהם, מאחר שטכנית אפשר להגיע תוך הזמן של יום אחד כנ״ל. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן טו סעיף ו, עמוד שיח. יביע אומר ח״ז חיו״ד סי׳ מג אות ג]

ז נחלקו הפוסקים מי נקרא גדול הבית, יש אומרים שגדול הבית היינו המבוגר והגדול שבמשפחה המתאבל באבל זה. ויש אומרים שהוא אפילו האח הקטן, כל שנסמכים עליו ומתייעצים עמו והדברים נחתכים על פיו. וכן בעל אשה שחייב בהוצאות קבורת אשתו, נחשב לגדול הבית. ולדינא, גדול הבית הוא זה שהבית נסמך עליו, וכל בני הבית נגררים אחריו, בין אם הוא אחיו של הנפטר, ובן אם הוא בנו הקטן, ובלבד שיהיה אחר גיל בר מצוה. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן טו סעיף ז עמוד שיט]

ח גדול הבית שיצא לשרת במילואים בצבא, ובשובו מצא את אשתו ובניו יושבים שבעה ומתאבלים על בנו הקטן שמת, וזאת לאחר ה׳ ימים מהקבורה, מצטרף אליהם לשבעה ימי אבלות, ואינו צריך למנות שבעה ימים לעצמו, אלא יקום ביום השביעי לאבלם. [ילקו״י אבלות מהדורת תשמ״ט עמוד רלג, ובמהדורת תשס״ד סימן טו סעיף ח עמוד שכ]

ט חתן שכנס, ואחר יומיים נהרג אחיו הצעיר ונקבר, לפי הדין על החתן להשלים שבעת ימי המשתה תחילה, ואחרי כן נוהג אבלות, ובתום ימי השמחה שלו יוכל להצטרף לאביו, שהוא גדול הבית, ולקום מהאבילות יחד עמו, בצאתו מהאבלות, ואין החתן צריך למנות לעצמו שבעת ימי אבילות, שהלכה כדברי המיקל באבל. ואף אם החתן והכלה מוחלים על שמחתם לנהוג אבילות מיד, אינו רשאי לישב באבילות תוך שבעת ימי החופה שלו. ולענין הקריעה, לא יקרע החתן אלא לאחר שבעת ימי המשתה, שמכיון שהחתן מותר בגיהוץ ובתספורת, משום שהחתן דומה למלך, מלך ביופיו תחזינה עיניך, כל שכן שאינו קורע אפילו על אביו ואמו, קל וחומר לשאר קרובים, עד שיתחיל להתאבל. וכן סעודת הבראה אין לעשותה אלא במוצאי שבעת ימי המשתה, אבל ברכת דיין האמת, יברך מיד ביום הקבורה, שאין לברכה זו שום קשר הלכתי עם הקריעה, וכמבואר לעיל. ומעיקר הדין החתן רשאי להשתתף בהלויה של קרוביו שחייב עליהם אבילות. [ילקו״י הלכות אבלות מהדורת תשמ״ט עמ׳ רלד, ובמהדורת תשס״ד סי׳ טו עמו׳ שכב. וראה מה שכתבנו לעיל סי׳ י׳ ס״ט]

י מי שקיבל ידיעה על ידי מברק שאחיו נפטר בחוץ לארץ, אם ידוע שבמקום הפטירה אינם קוברים המת אלא כעבור ארבעים ושמונה שעות, או שלשה ימים, לכתחילה לא יתחיל להתאבל אלא לאחר הקבורה, ומכל מקום לא יניח תפילין ביום קבלת המברק. וכיום שאפשר

לדעת את שעת הקבורה על ידי טלפון או פקס, כל האבלים אינם מתחילים למנות שבעת ימי אבלות עד לאחר שעת הקבורה. ואם אין ידוע מנהג מקום הפטירה, ואי אפשר לברר, אם יש לו הפסד ממון על ידי שיתאבל מיד, יוכל למכור עסקו וחנותו ואחר כך יתאבל, ואם לאו יתאבל מיד. ואם כשנתקבל המברק נהג מיד שבעה, ובסוף ימי השבעה קיבל מכתב שמתברר ממנו שלא נקבר המת אלא כעבור שלשה ימים מיום קבלת המברק, אינו צריך להשלים שלשה ימים נוספים לימי אבלו, והמחמיר בזה הוי חומרא הבאה לידי קולא, לבטלו מתלמוד תורה וכמה מצוות. [ילקו״י על הלכות אבלות מהדורת תשמ״ט עמוד רלו, ובמהדורת תשס״ד סימן טו ס״י]

יא במעשה שהיה, בבחור רווק שהלך עם חבירו לשחות בים (מים שאין להם סוף) וטבע בים, וקרוביו חפשו אחר גופתו ויבקשו ולא מצאו, ונתייאשו לחפש עוד, ושאלו קרוביו ומשפחתו, אם יתאבלו עליו, או לא, יש להורות להם לשבת שבעה ולהתאבל. שאע״פ שאילו היה נשוי, כיון שאי אפשר להתיר את אשתו להנשא לאחר, בטביעת בעלה במים שאין להם סוף, שגזרו חכמים לחוש למיעוט הניצולים, וממילא אין לה להתאבל על בעלה, גזרה שמא יבאו להתירה להנשא, מכל מקום בבחור רווק שאין לחוש להיתר נישואין שלא כדין, יש להתאבל עליו שבעה ושלשים כדת, ולא אמרינן לא פלוג רבנן. ואם אחר כך נמצאת גופתו וזיהו אותה שזהו הבחור שנטבע, יש להמשיך לשבת שבעה, ומונים מיום הראשון לאחר שנתייאשו לחפש אחריו, ואין צריך למנות שבעה מיום שנמצאת הגופה. [ילקו״י אבלות מהדו׳ תשמ״ט עמ׳ רלז, ובמהדו׳ תשס״ד עמו׳ שכה. יבי״א ח״י עמו׳ שז]

יב מת לו מת בערב יום טוב, ונתייירא שמא לא יספיק לקוברו מבעוד יום, ומסרו לעובדי כוכבים שיוליכוהו לקוברו, כיון שהוציאוהו מהעיר ונתכסה מעיני הקרובים חלה עליהם אבילות, ואם הוא שעה אחת קודם הרגל ונהג בה אבילות, בטלה לה גזרת שבעה אף על פי שנקבר ביום טוב. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן טו סעיף יב עמוד שכח]

יג אשה שמת אביה ביום שני בשבת, ואחיה ישבו שבעה, ולא הגידו לה, יכולים להודיעה על מות אביה, ביום ראשון הבא, שהוא יום שביעי לאבלם, שתשב עמהם באבל ביום השביעי, ותצא עמם מן האבל, שמקצת היום ככולו. וכן עיקר. [יביע אומר חלק י׳ בהערות לרב פעלים ח״א חיו״ד סימן מח].

סימן טז - איסור מלאכה באבל

א אלו דברים שהאבל אסור בהם, מלאכה, רחיצה, סיכה, נעילת הסנדל, תשמיש המטה, ואסור בתלמוד תורה, שנא׳ פקודי ה׳ ישרים משמחי לב, ובשאילת שלום, ובכיבוס, כל שבעה, ואסור להניח תפילין ביום הראשון,

[וראה להלן כל פרטי הדינים בזה]. וכל דברי אבילות נוהגים בין ביום בין בלילה, בין באיש ובין באשה. [ילקו״י אבלות תשס״ד סי׳ טז סעיף א עמ׳ שכט]

ב מלאכה כיצד, כל שבעת ימי אבילות אסור לאבל לעשות מלאכה, ואפילו עני המתפרנס מן הצדקה, ואם אין לו מה לאכול מותר לו לעשות בצינעא בתוך ביתו לאחר ג׳ ימים מהאבלות. ואמרו חכמים שתבא מארה לשכניו של האבל, על שלא דאגו למזונותיו כל שבעה. ואבל העושה מלאכה האסורה לו בימי אבלו, מן הראוי היה שינדו אותו, ואסור לילך לנחמו. וכתב הרמב״ם: רמז לאבל שאסור בעשיית מלאכה, זה שנאמר: והפכתי חגיכם לאבל, מה חג אסור בעשיית מלאכה, אף אבל אסור בעשיית מלאכה. וכשם שהאבל אסור בעשיית מלאכה כך אסור לישא וליתן בסחורה, ולילך ממדינה למדינה בסחורה. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד, סימן טז סעיף ב עמוד שכט]

ג יש אומרים שביום השלישי מותר לעני לעשות מלאכה כנז׳ מיד אחר הנץ החמה, דאמרינן גם בזה מקצת היום ככולו, ויש אומרים דבעינן ג׳ ימים שלמים, ולכן ג׳ ימים הראשונים שהאבל אסור בהם במלאכה אף אם הוא עני המתפרנס מן הצדקה, מסתיימים ביום השלישי אחר צאת הכוכבים. והלכה כדעה ראשונה, דהלכה כדברי המיקל באבל. ואמנם אם המת נקבר בזמן השקיעה, אותו יום נחשב ליום ראשון גם לענין זה, שאין איסור המלאכה באופן הנ״ל תלוי במעת לעת. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן טז סעיף ג עמוד של. וכמו שנתבאר במאור ישראל. ומ״ש בילקו״י הנז׳ וכן עיקר, הנה המעיין בהערה שם יראה דהעיקר להלכה כסברא ראשונה, וטעות סופר הוא לומר שהעיקר כסברא אחרונה. וכן צ״ל דהעיקר כסברא ראשונה]

ד בעל מפעל או תחנת דלק וכדו׳, שיש לו הפסד גדול אם יסגור את המפעל לכל שבעת ימי האבל, הנכון לכתחלה שימכור את העסק לשותף אחר קודם הפטירה, או לכל אדם אחר, על ידי קנין שטר, ויעשה כן בהיות החולה גוסס, וכך המפעל יוכל להמשיך לעבוד גם בשבעת ימי האבל. ובדיעבד ניתן לעשות את המכירה גם לאחר הפטירה קודם הקבורה, אבל לא לאחר הקבורה. ואם לא מכרו את המפעל, יש אומרים שאם יצטרך לשלם לפועלים על כל השבוע, ויהיה לו הפסד מרובה על ידי כך, מותר שהפועלים ימשיכו לעבוד בכל שבעת ימי האבל. דהוי כדבר האבד שמותר בחול המועד, וכך בימי האבל. ויש שהקילו בזה רק אחר ג׳ ימים הראשונים. ולמעשה יש להתייעץ עם חכם בקי בהוראה שידון בכל מקרה לגופו, שבדבר זה אין לתת תורת כל אחד בידו. [שם ס״ד עמ׳ שלד]

ה אבל אסור לעשות מלאכה בימי השבעה, גם על ידי אחרים, דהיינו, שבניו או אשתו יעבדו בחנות שלו, או אפילו גוי אין לו לעשות מלאכת האבל בשבעת ימי האבלות, אלא אם כן היא מלאכת דבר האבד, שאז מותר לעשות על ידי אחרים, אבל על ידי עצמו אסור גם מלאכת האבד, אלא אם כן במלאכת כתיבה, כשאי אפשר לעשות על ידי אחרים, וגם

הוא במקום מצות תלמוד תורה, שאז מותר. [ואם מכר את חנותו לאחר, ראה לעיל, ובדיני אונן]. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן טז סעיף ה עמוד שלח]

ו אסור לאבֵל לכתוב אגרת שלומים וכדו׳ בימי אבלו, דכתיבה בימי האבל דינה ככתיבה בחול המועד. אולם מותר לאבל לחשב את חשבונותיו והוצאותיו בימי אבלו, במקום שיש לו הפסד. וכן מותר לאבל לכתוב חידושי תורה שנתחדשו לו בימי אבלו, ואין להחמיר בזה. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן טז סעיף ו עמוד שלט]

ז ספר תורה שמצאו בו פירוד או דיבוק או חסרות ויתרות, והוצרכו לסופר סת״ם שיבוא לתקן הספר תורה, ואין שם סופר אלא מי שיושב שבעה, אם אין לצבור ספר תורה כשר אחר, מותר לסופר לתקן את הספר תורה, דהוי צורך מצוה וצרכי רבים.[ילקו״י אבלות סי׳ טז ס״ז]

ח מותר לסופר הנמצא בתוך שבעת ימי אבלות לכתוב גט, כאשר יש חשש עיגון, שאם ימתינו עד תום ימי האבל הבעל יתחרט, או שיעזוב למדינת הים. ואמנם אם יש שם סופר אחר, יכתוב האחר. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן טז סעיף ח עמוד שמ]

ט מי שיש לו חנות או עסק בשותפות, ונפטר לו מת ביום טוב שני, ובהיות החולה גוסס בערב יום טוב לא מכר את חנותו, יש מי שכתב שיסלק עצמו [בקנין סודר] מהעסק בבין השמשות של מוצאי היום טוב, ואז מותר לשותף השני להמשיך במלאכתו כל ימי השבעה. [ילקוט יוסף על הלכות אבלות שם סעיף ט. ואמנם עדיין יש לדון בזה דהא נקטינן לדינא כסברת האומרים דגם אונן יכול למכור, וא״כ למה נתיר לו למכור בביה״ש של יו״ט, הרי יכול להמתין לערב וימכור כשהוא אונן, אטו בשביל חומרא לחוש להסבורים דבאונן א״א למכור נתיר ספק איסור בביה״ש. וצ״ע בזה]

י שני שותפים חנונים שאירע אבֵל לאחד מהם, נועלים את חנותם, שלא יעשה השותף בפרהסיא. אבל בצינעא יכול השותף לעשות בתוך ביתו אפילו בעסק השותפות. ואם האבל אדם חשוב והשותפות נקרא על שמו, שאפילו יעשהו בצינעא בתוך ביתו ידוע שיש להאבל חלק בו, אסור לשני לעשות אפילו בתוך ביתו. ואפילו ימחול האבל לשותפו כל מה שירויח בימי אבלו אסור. ויש שנהגו שכאשר אירע אבל לאחד מן השותפים האבל מסלק עצמו מן השותפות בעודו אונן, ומקנה את חלקו לחבירו בפני שליח בית דין, ומפרסמים שאין לאבל חלק בעסק, בכדי שלא יהיה חשש מראית העין. [ילקו״י שם עמ׳ שמא]

יא מה שצריכים השותפים לנעול חנותם, הוא דוקא כשבדרך כלל שניהם יושבים בחנות אחת [בשאר השנה], אבל אם כל אחד יושב בחנות אחרת, יש אומרים שמותר להאחר לפתוח חנותו אף עלפי שהממון משותף. ויש מחמירים גם בזה. ויש שהתירו בזה אחר ג׳ ימים, אפילו ביושבים בחנות אחת [בשאר השנה]. וכל שכן אם הוא מתעסק, דלסברא זו מותר אפילו תוך ג׳ ימים. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן טז סעיף יא עמוד שמב]

יב חנות או מפעל שיש שם גם שותפים גויים וגם שותפים יהודים, ולאחד מהם אירע מקרה אבל, מותר שימשיכו בעבודתם, אף שיש לאבל ריוח מאותה מלאכה. ומכל מקום נכון יותר למכור את חלקו קודם הפטירה, או קודם הקבורה. [ילקו״י אבלות סי׳ טז ס״ב עמו׳ שמג]

יג אבֵל שיש לו שותף בעיר אחרת, והשותף אינו יודע ממקרה האֵבֶל שאירע לשותפו, אין חייבים לומר לו כדי שיסגור החנות. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן טז סעיף יג עמוד שמג]

יד אם האבל מושכר לאחרים, לא יעשה מלאכה בימי אבלו. אבל על ידי אחרים שרי, והיינו שישלח אחרים שיעבדו במקומו בשבוע זה. [ילקו״י אבלות מהדו׳ תשס״ד סי׳ טז עמו׳ שמג]

טו היתה מלאכת אחרים בידו, אפילו בדבר תלוש כגון לארוג בגד, או לכתוב לו ספר, בין בקבלנות בין שלא בקבלנות, לא יעשה, אפילו אם הוא דבר שאפשר לעשותו בצינעא בתוך ביתו. ואם הוא דבר האבד יעשה על ידי אחרים, אבל לא בבית האבל. [שם עמו׳ שמג]

טז מי שהוא פקיד ומקבל משכורת חודשית, ואירע לו מקרה אבל, ולא עבד בימי אבלו כפי הדין, מותר לו לקבל בסוף החודש את משכורתו במושלם, ואין בזה חשש. בין שמקבל שכרו מהביטוח לאומי, על הימים בהם ישב שבעה, והן אם מקבל שכרו ישר מן המעביד. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן טז סעיף טז עמוד שמג]

יז מותר לקבל מלאכה בימי אבלו כדי לעשות אחר ימי האבל, ובלבד שלא ישקול ולא ימדוד כדרך שהוא עושה בשאר פעמים, וכן לא יצא מביתו על מנת לקבל הזמנות לעבודות שיעשה אחר ימי האבל. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן טז סעיף יז עמוד שמד]

יח אם קודם ימי אבלו מסר מלאכתו ביד אחרים בקבלנות בדבר תלוש, בביתו לא יעשו, בבית אחרים יעשו. ולכן אם סיכם עם אחר שיכתוב לו איזה ספר, ואירע לו דבר אבל, יכול האחר לכתוב גם בימי האבל, ובלבד שיעשה בביתו שלו, ולא בבית האבל. [שם עמוד שמד]

יט שוחט של העיר שאירעו אבל, ואין שוחט אומן ובקי ונאמן כמוהו, רשאי ללכת לבית המטבחים ולשחוט לצורך הצבור, בתוך ימי אבלו, כיון שהוא צורך אוכל נפש. [כן פסק הגאון רבי עקיבא איגר]. ואם היה ערב הרגל, אפילו יש שם שוחט אחר, כיון שהשחיטה מרובה בערב החג, מותר לו ללכת לבית המטבחיים לשחוט לצורך הרבים. וכן אופה שיש לו תנור שאופה בו לצורך הצבור, רשאי ללכת בתוך ימי אבלו לאפות פת לצורך הצבור, כיון שהפת הוא חיי נפש. [ודומה למה שפסק מהר״י קולון (סימן לה), שפסקו מרן בש״ע, במשרתת שאירע לה אבל, שמותר לה לאפות ולבשל לצורך בני הבית. ואע״פ שלא יצא הדבר מידי מחלוקת הפוסקים, הלכה כדברי המיקל באבל גם במחלוקת הפוסקים, כמ״ש

האחרונים. וראה בילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סי׳ טז סע׳ יט עמו׳ שמד. יביע אומר ח״ז יו״ד סי׳ מג אות ו. וח״ט סי׳ לח עמו׳ שלח].

כ רופא שאירע לו מקרה אבל, והחולים צריכים לו שיטפל בהם, מותר לו לקבל את החולים לבודקם ולטפל בהם. ואם יש צורך מותר לו אפילו לצאת אל החולים שלו, לטפל בהם, ולחזור לביתו להמשיך לישב שבעה. אלא שלא יקבל תשלום עבור הביקור, אך מותר לו לקחת את דמי ההוצאות. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן טז סעיף כ עמוד שמו]

כא שמש בית הכנסת הנמצא תוך ז׳ ימי האבל, רשאי ללכת לבית הכנסת בערב שבת בימי אבלו, כדי לסדר ולהכין הנרות ולהדליקן, ולעשות שאר צרכי בית הכנסת כדרכו. אך אם אפשר שמישהו אחר יעשה זאת, עדיף טפי. [ילקו״י אבלות מהדו׳ תשס״ד סי׳ טז סעיף כא עמ׳ שמז]

כב נהג מונית שאירע לו מקרה אבל, מותר לו להשכיר את המונית שלו לאחר כדי שינהג בה וישתכר במשך השבוע, ויתן אחוזים מסויימים לנהג. ואפילו אם מכירים שהמונית שייכת לאותו אבל, מכל מקום כיום ידוע לכל שנוהגים להשכיר את המונית לפי אחוזים, והשני העובד עושה כן לצורך עצמו. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן טז סעיף כב עמוד שמז]

כג מי שמת לו מת במועד שיושב שבעה לאחר הרגל, אם עברו כבר שבעה ימים מהקבורה, מלאכתו נעשית על ידי אחרים, ועבדיו עושים בצינעא בתוך ביתו. [שם עמ׳ שמח]

כד אשה שבעלה אבל, והיא עובדת כפקידה בבית מסחר, מותר לה להמשיך לעבוד גם בימי אבלו של בעלה. [ילקו״י אבלות מהדו׳ תשמ״ט עמ׳ קכו. ובמהדו׳ תשס״ד סי׳ טז סע׳ כד עמוד שמח]

כה הדבר ברור שאשה שבעלה אבל מותר לה לבשל ולאפות ולנפות הקמח, כרגיל, גם בשבעה ימי אבילות. וכן אם היא אבלה מותר לה לבשל ולאפות לצורך בעלה וילדיה. [ילקו״י אבלות מהדורת תשמ״ט עמוד קכו. ובמהדורת תשס״ד סימן טז סעיף כה עמוד שמט]

כו המנהג פשוט אצלנו להקל לשטוף את הרצפה, אפילו בתוך שבעת ימי האבל, לכבוד הנכנסים והיוצאים לנחם את האבלים, ובפרט בימות החמה שמתרבים הזבובים והיתושים, וכן מותר להדיח את הכוסות והקערות. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סי׳ טז סעיף כו]

כז מותר גם לאבלים עצמם לנקות את הבית, לסדר את המטות, ולשטוף הרצפה וכדומה. ואם חלו ימי האבלות סמוך לחג הפסח, מותר לאבלים עצמם לנקות את הבית לפני החג, בזמן שאין מגיעים לנחם אותם, שדבר זה מצרכי הבית הוא. [ילקו״י אבלות סי׳ טז עמ׳ שמט]

כח מותר לאבל להשקות את העציצים שבביתו, כדי שהצמחים לא יתייבשו. ואם אפשר יעשה כן על ידי אחרים. ואין לאבל לספֵּר אחרים בימי האבל. [ילקו״י אבלות סי׳ טז עמוד שנ]

כט כבר נתבאר דמי שיש לו חנות של מסחר בשותפות, ואירע אבל לאחד מהם, הוא מוחל לחבירו השותפות בקנין סודר בעודו אונן. למען אשר יוכל השותף האחר לעסוק בחנות במשא ומתן. והשותף השני עוסק לבדו בחנות, שיש לסמוך על סברת האומרים שגם אם הוא כבר אונן, מותר לעשות כן, ולא רק אם הוא עדיין גוסס. [ואין הכרח כלל מהש״ס לאסור לאונן משא ומתן]. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן טז סעיף כט עמוד שנא]

ל מי שאחד מקרוביו הוא חולה מסוכן ועומד למות, ומכר החנות שלו עם הסחורה במקח קצוב, למען לא ישבות מסחר החנות בימי אבלו, אין לו לחוש למראית העין, שנראה לכל שהוא הערמה. שזו גזירה חדשה אשר לא שערום חכמי התלמוד, ואין בידינו לגזור משום מראית העין מדעתינו בדבר שמותר מן הדין. ולכן כל שמוכר באופן שנוכל לומר שמשום איסור אבלות הוא מוכר בלב שלם, שפיר מהני המכירה. ואף על גב דהוי הערמה, שרי. וכן יש להורות. ואפילו אם על פתח החנות מונח שלט על שם הבעלים הראשונים, מה בכך, כיון שנעשה סילוק או מכירה בקנין סודר ע״י נאמני הקהלה, קלא אית לה למילתא ולא חיישינן למראית העין. וכבר פשט ההיתר. [ילקו״י שם סי׳ טז עמוד שנב]

לא מי שהתחיל במשא ומתן ולא הספיק לגומרו עד שמת לו מת, יוכל לגמור המשא ומתן אם יש הפסד מרובה בדבר. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן טז סעיף לא עמוד שנב]

לב המנהג פשוט שאם אירע אבל לאחד מן השותפים, חבירו שולח לו ע״י נאמני הקהל שהוא רוצה לסלק עצמו מעסק השותפות, ויש אומרים שהדבר מועיל אף שאינו אלא בדיבור בעלמא, ולפי זה אף בשבת ויום טוב יוכל לעשות כן. ויש שכתבו להקל על ידי מסירת המפתחות דלא גרע מקנין סיטומתא. ולמעשה יש להתייעץ עם חכם. [שם עמוד שנג]

לג שותפים שאירע לאחד מהם מקרה אבל, והאבל מכר את חלקו לשותף כפי שנתבאר, אחר ימי האבל יכולים להמשיך השותפות כדמעיקרא. ואינם צריכים לערוך שטר שותפות חדש, ששטר השותפות נשאר קיים. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן טז עמוד שנד]

סימן יז - איסור כיבוס בשבעת ימי האבל

א אבל אסור לכבס את בגדיו כל שבעה, אפילו במים לבד. ואין חילוק בזה בין אם מכבס ביד לבין אם מכבס במכונת כביסה, או בניקוי יבש. ואפילו אם מכבס לצורך אחר שבעה, אסור לכבס בימי השבעה. ואפילו אחרים אסור להם לכבס בגדיו. ובכלל האיסור הוא גם הבגדים העשויים לספוג את הזיעה. [כגרביים, ולבנים]. [ילקו״י אבלות מהדו׳ תשס״ד סי׳ יז עמ׳ שנה]

ב אם מסר את בגדים לניקוי יבש במכבסה קודם שנעשה אבל, מותר להם לכבס את בגדיו בימי השבעה, בכדי שימסרו לו אותם מיד אחר השבעה. [ילקו״י אבלות תשס״ד עמוד שנה]

ג אם הבגד שהאבל לבוש בו נתלכלך מעט בכתם, מותר לשפשף במגבת לחה את מקום הכתם בלבד. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן יז סעיף ג עמוד שנה]

ד כשם שאסור לאבלים לכבס, כך אסור להם ללבוש בגדים המכובסים מקודם לאבלות, ואין צריך לומר שאסור להם ללבוש בגד חדש. ואמנם בגד של מצוה כגון טלית מכובסת, מותר לאבל ללבוש אפילו תוך שבעה. וכן בגד של שינה [פיג׳מה] שנתלכלך, מותר לאבל להחליפו וללבוש בגד שינה מכובס. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן יז סעיף ד עמוד שנו]

ה אסור להחליף את הסדין והמצעים כל שבעה. וכן אסור לו לכבסן. ואבל השוהה בימי השבעה בבית מלון, יש לו להודיע להנהלת בית המלון שלא יחליפו לו את המצעים בימי השבעה. ואם עברו והחליפו את המצעים שעל מטתו, מותר לו להשתמש בהם על ידי שיניחם על גבי קרקע כדי שיתלכלכו מעט. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן יז ס״ה עמוד שנו]

ו אסור לאבל תוך שבעה לכבס מטפחות הידים והאף והשלחן, אף על פי שמותר לכבסם בחול המועד אסורים בימי אבלו. אלא שלכבוד שבת מותר לפרוס מפה מכובסת, ויש שכתבו שהוא הדין במטפחות הידים. [ילקו״י אבלות סי׳ יז עמ׳ שנו. יביע אומר ח״ז סי׳ מג אות ז]

ז גם בימי הקיץ החמים, אין לאבל תוך שבעה להחליף את בגדיו מפני הזיעה, ורק אם יש בדבר משום כבוד הבריות, וכגון שיש ריח רע וכדו׳, ובפרט בערים הסמוכים לים, ששם הלחות גבוהה והזיעה מרובה, יתן את הלבנים או הגרביים לאחר [שאינו אבל] שילבשם כשעה אחת, ואחר כך יהיה מותר לאבל עצמו ללובשם. ואם אין שם אחר שילבש את הלבנים או הגרביים כשעה, והחום כבד מאד, והלבנים של האבל מלאים זיעה, ויש שם כבוד הבריות, מותר לאבל להעביר ממחטה לחה על גופו, כדי לנקות את הזיעה מעל גופו. או שירחץ מקום הזיעה בלבד במים צוננים, אך בכל אופן אין להקל לאבל להתרחץ בימי השבעה גם גופו, גם לא במים צוננים. [ילקוט יוסף אבלות מהדורת תשס״ד סי׳ יז עמ׳ שנז. ועיין בילקוט יוסף ריש סימן יח]

ח אם ראש המשפחה יושב שבעה על אחד מקרוביו, ושאר בני הבית אינם יושבים שבעה, מותר להם לכבס את בגדיהם גם בימי האבל של ראש משפחתם. [ילקו״י שם עמ׳ שנח]

ט מי שאירע לו אבלות מיד אחר שסיים שבעת ימי אבלות על מת אחר, מותר לו לכבס את בגדיו במים בלבד, ולא עם חומרי כביסה. ואחר כך ילבשנו. [ילקו״י אבלות סי׳ יז עמ׳ שנח]

י קטנים שמת אביהם או מתה אמם, או אחד מקרוביהם, מותר לכבס את בגדיהם, כיון שבלאו הכי אין אבלות נוהגת בקטן. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן יז עמוד שנח]

יא לאחר שבעה [בבוקר] מותר לאבלים לכבס בגדיהם וללבוש בגדים מכובסים, ואפילו בגדים מגוהצים מותר להם ללבוש. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן יז עמוד שנח]

יב האבל על אביו או על אמו, אסור לו ללבוש בגד מגוהץ לבן וחדש עד שיגיע הרגל אחר שלשים, ויגערו בו חבריו, ובעינן דוקא שלשה תנאים אלו. ובזמן הזה מותר לאבל אחר שבעה (לדידן) ללבוש בגד מכובס ומגוהץ, דבזמן הזה ליכא איסור גיהוץ, ולכן בגד חדש מותר לאבל ללבוש תוך י״ב חודש לאב ואם, או שלשים לשאר קרובים אלא אם כן הוא לבן וחדש שבזה אסור. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סי׳ יז סעיף יב עמוד שנח. ועיין בש״ע או״ח סי׳ תקנא ס״ג שכתב בסתם דגיהוץ שלנו אסור בשבוע שחל בו. והביא אחי״כ סברת האומרים דגיהוץ היינו במים ואפר או נתר ובורית, וכיבוס הוי במים לבד, וביו״ד סי׳ שפט ס״ו כתב, גיהוץ י״א צק״ל בלשון ערב, וי״א דהיינו כיבוס במים ואפר או בנתר ובורית. ע״כ וקי״ל דהלכה כיש בתרא וא״כ שמא נימא דמרן חזר בו ביו״ד. וי״ל. ואי נימא הכי יש להעיר על מ״ש באור לציון להחמיר בגיהוץ שלנו בשבוע שחל בו ת״ב. וצ״ע]

יג מותר לאבל תוך שבעה לצחצח נעליו העשויות מגומי וכדומה, במשחת נעלים, וכן תוך שלשים לצחצח נעליו הרגילות, ומותר לאבל תוך שבעת ימי אבלו לצחצח נעלי העור שלו ולהניחן לאחר ימי אבלו. ואף לדעת הרמ״א יש להקל למשוח נעליו תוך שלשים. [ילקו״י אבלות מהדורת תשמ״ט עמוד קמז. ובמהדורת תשס״ד סימן יז סעיף יג עמוד שנט]

יד אין לסייד ולצבוע את הבית בימי האבל, ולאחר שבעה ימי אבלות מותר לסייד ולצבוע את הבית אפילו תוך שלשים יום. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סי׳ יז סעיף יד עמוד שס]

סימן יח - איסור רחיצה באבל

א אבל תוך שבעה אסור לרחוץ כל גופו אפילו בצונן, כל שבעה ימי אבלות, אבל פניו ידיו ורגליו בצונן מותר, אבל במים חמים או פושרים אסור. [ילקו״י אבלות סי׳ יח סע׳ א עמ׳ שס]

ב אם היה מלוכלך בטיט וכדומה, רוחץ כדרכו ואפילו בחמין. ואם המקום המלוכלך הוא רק בידיו או בפניו, לא ירחץ כל גופו. וכן מי שיש לו לכלוכים בשערו וכדו׳, מותר לחפוף הראש אפילו בחמין. וכן מי שהוא איסטניס מתירים לו להתרחץ, אבל לא כל מי שאומר שהוא איסטניס מתירים לו להתרחץ, אלא דוקא מי שידוע שהוא מתנהג בנקיות רבה, ואם לא ירחץ יצטער הרבה ויבוא לידי מיחוש, רק אז מותר לו להתרחץ. [ילקו״י אבלות עמ׳ שסא]

ג אבל שיש לו מחלת גרדת קשה, ועל פי הוראת רופא צריך לרחוץ בחמין כל יום, ואחר רחיצתו לתת משחה על בשרו לרפואה, ויש לו צער בזה, יש להקל מיום שני והלאה. [שם].

ד מנהג הספרדים שמיד ביום השביעי אחר שיצאו מן האבלות, [אחר שחרית], רוחצים כל גופם בחמין עם סבון. ואותם שנהגו בחוץ לארץ שלא לרחוץ כל שלשים יום, יכולים לבטל מנהגם. ואין הבדל בזה בין מי שרגיל לרחוץ פעם בשבוע, למי שרגיל לרחוץ פעמיים בשבוע. [ילקו״י אבלות מהדורת תשמ״ט עמוד קפא, ובמהדו׳ תשס״ד סי׳ יח סעיף ד עמוד שסב]

ה מותר להכנס לחדר זיעה [סאונה] מיד לאחר שבעה ימי אבלות, ואף שנהנה מכך לא הנאות אחר שבעה. [ילקוט יוסף על הלכות אבלות עמוד שסג].

ו מי שאירע לו אבלות מיד אחר שסיים שבעת ימי אבלות על מת אחר, מותר לו לרחוץ כל גופו בצונן. [ילקו״י על הלכות אבלות עמוד שסג].

ז גם בערב שבת אסור לאבלים לרחוץ כל גופם לכבוד שבת, ואפילו בצונן. אלא ירחצו פניהם ידיהם ורגליהם בצונן. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן יח סעיף ז עמוד שסג]

ח יולדת אבלה שצריכה לרחוץ מותר לה לרחוץ. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סי׳ יח סעיף ח]

ט אשה שצריכה לרחוץ בתוך שבעה ימי אבלות לצורך מצוה, מותרת לרחוץ רק באותו מקום גם במים חמים קודם הבדיקה, לאחר הבדיקה מותרת ללבוש בגד נקי ומכובס, אבל אסור לה לטבול אפילו אם חל יום טבילתה בשבעת ימי האבל. [ילקוט יוסף שם עמוד שסד].

י אשה שהיא תוך שבעת ימי אבילותה והגיע זמנה לטבול, ובעלה חולה ואין מי שישמשנו זולתה, מותרת לטבול רק כדי לשמש את החולה בלבד,

ובפרט אם לא יכולה להמנע מנגיעה מבשרו, ותשתדל להעלים ממנו שטבלה. [ילקו״י על הלכות אבלות עמוד שסד].

יא אשה שאירע לה מקרה אבל, אסור לה להתאפר ולמרוח אודם על שפתיה, וכיו״ב, כל שלשים יום, וכל זה באשה שאינה נשואה, אך אשה נשואה אסורה בזה תוך שבעה בלבד, אבל אחר שבעה מותרת בכל הנ״ל. וכלה העומדת להנשא בתוך שלשים יום, מותרת בכל הנ״ל גם בתוך שבעה. אך לא התירו אלא בדברים הנ״ל, אבל אין להקל ברחיצה בחמין כל שבעה גם לכלה העומדת להנשא אחר השבעה. [ילקוט יוסף על הלכות אבלות עמוד שסה].

יב נהגו הנשים שבימי השבעה אינן לובשות את תכשיטיהן. [ילקו״י אבלות סי׳ יח סי״ב עמ׳ שסה]

סימן יט - האבל אסור בתשמיש המטה

א כבר נתבאר לעיל שנדה שהגיע זמן טבילתה בימי אבלה, אינה טובלת. וכן אשה אבלה שחל ליל טבילתה בחול המועד, לפני שתשב באבילות ממש, אסור לה לטבול, ורק בשעת הדחק אפשר להקל, כגון אם יש חשש הוצאת זרע לבטלה, וכדו׳. [שם סי׳ יט עמוד שסה]

ב מי שמת לו מת ולא נודע לו, לא חל עליו אבילות כלל, ולכן מותר לבעל לשמש עם אשתו שמת לה קרוב, ואינה יודעת עדיין, ואפילו ביום המיתה ויום הקבורה דהוי דאורייתא. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן יט סעיף ב עמוד שסו]

ג אשה שהיתה בבית בעלה ומת אביה, ולא הגידו לה, ובעלה רצה להמנע מלהודיע לה, עד יום השביעי לאבלם בבוקר מוקדם, שאז תלך לבית ההורים שלה, ותשב מעט באבל עם אמה ואחיה ותמנה עמהם, וכשיעמדו המנחמים מאצלם, תצא מהאבלות יחד עם אמה ואחיה. מעיקר הדין רשאי לעשות כן. ויש מי שהצריך לומר לאשה שתלך כבר ביום שבת לשבת עם אמה ואחיה, ולנהוג אבלות בצינעא, שאז ביום ראשון בבוקר כשיקומו המנחמים תצא מן האבלות כמו שאר האבלים. ולדינא אין צריך לחוש לסברא זו. ואפילו שהיא באה ביום השביעי בבוקר, יוצאת מהאבלות עם שאר האבלים, שאף לגבי דין זה אמרינן מקצת היום ככולו. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סי׳ יט עמ׳ שסז. יבי״א ח״י דף שכט טור ב]

ד מי שאמרו לו שמתה בתו הבכורה, וקרע והתאבל ז׳ ימים, ואחר כך נודע לו שהמגיד טעה, ולא מתה אותה הבת, אלא אחותה הצעירה, יש

אומרים שיצא ידי חובה ואינו חייב לקרוע ולהתאבל שנית. ויש אומרים שחייב לחזור ולקרוע ולהתאבל שנית. והעיקר כסברא ראשונה, דהלכה כדברי המיקל באבל. [ילקו״י אבלות עמוד שסח. וכן העלה ברב פעלים ח״א חיו״ד סי׳ נג, וביביע אומר ח״י ח״א יו״ד סי׳ נג, דף שלב טור א׳. ושם דחה מי שכתב להשיג ע״ד הגרי״ח].

ה מי שאשתו היתה חולה מאד, ובאו ואמרו לו שאשתו מתה, וקרע בברכת דיין האמת, ושוב נודע לו שבאותה שעה עדיין היתה חיה, ורק כעבור שעתיים מתה, יש אומרים שיוסיף על הקרע הראשון שיעור טפח, ולא יחזור לברך בשם ומלכות, אלא יאמר ברוך דיין האמת, דשמא בעת שקרע בראשונה היתה גוססת וכמעט נפשה יוצאת, וברכות אינן מעכבות. ולדינא יחזור ויקרע ויברך, שהרי באותה שעה שבירך היתה עדיין חיה, ולא חלה ברכתו כלל. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן יט סעיף ה עמוד שסח]

סימן כ - האבל אסור בנעילת סנדל

א האבל אסור בנעילת הסנדל, בין איש בין אשה, כיצד, אסור לאבל לנעול נעליים העשויות מעור, בימי השבעה, ואפילו אם תחתית הנעל עשויה מעץ, אם הנעל מחופה עור, אסור. ואפילו אם לובש גרביים ונועל עליהם נעלי עור, אסור. אבל נעליים מבגד או מגומי או בד מותר, שהרי קושי הארץ מגיע לרגליו. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סי׳ כ׳ עמ׳ שע]

ב מותר לאבל לנעול נעלי עץ שיש להם רצועה של עור להחזיק הנעל, הנקרא קבקב. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן כ׳ סעיף ב עמוד שעא]

ג אם אין לאבל נעלים מבד המותרים לאבל, מותר לו לקנות נעלים חדשות מבד, ונכון שקודם לכן יתן אותם לאחר לנועלם איזה שעה אחת, ואחר כך ינעל אותם האבל. [שם ס״ג]

ד יש אומרים שאסור לאבל לילך יחף, ועל כל פנים בארץ ישראל שעפרה קדוש מותר לילך יחף. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן כ׳ סעיף ד עמוד שעא]

ה כל האיסור הוא באבל הרוצה לנעול מנעל, אבל אם רוצה להשאר בלא נעלים, וכגון עם גרביים בלבד, רשאי, אף שהולך על כרים וכסתות. ואינו מרגיש קושי הארץ. [שם עמ׳ שעב]

ו מי שנודע לו בהיותו בדרך שמת לו מת שחייב להתאבל עליו, אינו צריך לחלוץ מנעליו מיד אלא עד שיגיע לביתו. ואם הוא נוסע ברכב, נכון

שיחלוץ מנעליו בשעה שנמצא ברכב [שהרי בנקל יכול לחוש לדעת הכל בו]. אלא אם כן הוא עצמו נוהג ברכב וחליצת המנעלים תפריע לו בנהיגה. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן כ׳ סעיף ו׳ עמוד שעב]

ז אבי הבן שהוא בתוך שבעה ימי אבלות, לא ינעול מנעלים של עור בלכתו למול את בנו, כיון שאיסור נעילת הסנדל הוא מדינא דגמרא. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סי׳ כ׳ סעיף ז. עמוד שעג. יביע אומר חלק ט׳ חלק יורה דעה סימן מא עמוד שדמ]

ח יש מי שכתב דמאחר והאבל אסור בנעילת סנדל אין לו לברך בברכות השחר ברכת ״שעשה לי כל צרכי״ בכל יום מימי השבעה. אולם המנהג פשוט שהאבלים מברכים ברכה זו בכל ימי האבל. ואפילו בתשעה באב וביום הכפורים שאיסור נעילת הסנדל הוא על הכל, אפילו הכי המנהג כיום לברך ברכה זו. ובפרט שנועלים מנעלי גומי נוחים. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן כ׳ סעיף ח עמוד שעג]

סימן כא - ישיבת האבל על גבי קרקע ודין כפיית המטה

א האבל כל שבעה אינו יושב אלא על גבי קרקע, ויש להקל לשבת על גבי קרקע מרוצפת, ואין בזה משום חששת המקובלים שלא לישב על גבי קרקע משום רוח רעה. ומכל מקום היכא דאפשר טוב להפסיק בבגד, או מצע נמוך. ומותר לישב על גבי כרים וכסתות, או ספסל נמוך, שאין גבוהים טפח. ואם הוא זקן ותשוש כח, אפשר להקל גם בספסל נמוך שאין בגבהו ג׳ טפחים. ונהגו שהמנחמים יושבים על כסא וספסל, שמסתמא מוחלים להם. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן כא סעיף א עמוד שעד]

ב אשה מעוברת שהיא אבלה, מותר לה לשבת על כרים וכסתות עד לגובה שלשה טפחים. [ולא עד בכלל]. ואין להחמיר עליה כלל. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן כא עמ׳ שעה]

ג המנהג פשוט שכאשר באים האבלים לבית הכנסת, בליל השבעה, לאזכרה של השבעה, יושבים בבית הכנסת על כסאות או ספסלים, ואינם יושבים בבית הכנסת על הארץ. [שם ס״ג]

ד תלמיד חכם שרבים צריכים לו, ומוסר שיעור הלכתי בתוך שבעה ימי האבילות, מותר לו לשבת על כסא גבוה כדי שיראוהו כל הקהל הבאים לשיעור, ובפרט שמשך זמן השיעור הוא כשעה וחצי, ואי אפשר לעמוד

בכל הזמן הזה דשמעתתא בעיא צילותא לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן כא סעיף ד עמוד שעו]

ה נהגו להקל לישון על גבי מטה, ובפרט בדורות שלנו שירדה חולשה לעולם. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן כא סעיף ה עמוד שעו]

ו אבל בתוך שבעה שבאו לנחמו תלמיד חכם או זקן, מותר לו להחמיר על עצמו ולעמוד מפניהם, ואין בזה שום חשש, וגם אין בזה משום ״כל הפטור מן הדבר ועושהו נקרא הדיוט״, ותבא עליו ברכה. והוא הדין לחולה וזקן שפטורים לעמוד מפני זקן ותלמיד חכם, שאם רוצים להחמיר על עצמם בזה רשאים. ובתשעה באב שכולם יושבים על הארץ כאבלים, חייבים לקום מפני זקן ותלמיד חכם, כיון שהיא אבלות ישנה. [ילקו״י סי׳ כא עמ׳ שעז]

ז אבל חייב לעמוד מפני ספר תורה שעובר ממקום למקום, ולא שייך בזה מחילה. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן כא סעיף ז עמוד שפא]

ח בן היושב שבעה על אמו יחד עם אביו, ואביו נכנס לחדר, יש להסתפק אם הבן חייב לעמוד מפני אביו, אחר ששניהם יושבים באבלות, ולדינא אינו חייב לעמוד לכבוד אביו בימי השבעה, ואפילו הידור אינו חייב לעשות. ומכל מקום טוב שיעשה הידור. וכן אם יושב שבעה יחד עם אמו על אביו, או על אחיו ואחותו, ואמו נכנסת לחדר, ינהג כנז׳. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן כא סעיף ח עמוד שפא]

ט בן היושב שבעה על אמו, אף שאינו חייב לעמוד מפני אביו שנכנס לחדר, מכל מקום כל דיני מורא שייכים גם באבל. ולכן לא ישב במקום המיוחד לאביו או לאמו, ולא יסתור דבריהם וכו׳. [וראה בילקוט יוסף על הלכות כיבוד אב ואם באורך וברוחב פרטי דין מורא אב ואם]. [ויש אומרים שעכשיו הבנים יושבים במקום אביהם בבית הכנסת, כשהאבא אינו נמצא שם, שמאחר וכך נהגו הדבר נחשב כאילו האב נתן לו רשות מפורשת לכך, ואין האב מקפיד על כך]. [ילקו״י שם עמוד שפא]

י ואמנם כל זה כשהבן יושב שבעה עם אביו על אחד מהקרובים, אבל אם הבן יושב שבעה על אביו שנפטר, אין את האיסור של ישיבה במקום המיוחד לאביו. ולכן מותר לבן לשבת במקום אביו לאחר פטירתו בביתו או בבית הכנסת. ויש אומרים שאם הרב המרביץ תורה נפטר, מכסים את מקומו בבגד בבית הכנסת שלו, ולא ישב שם איש זר [כל י״ב חודש], וכן אין זה דרך העולם שיהיה הבן יושב בבית הכנסת במקום אביו, ואפילו יהיה מותר מן הדין, מכל מקום נמנעים מלעשות כן מפני הרואים שאין להם הבחנה ויאמרו איך מלאו לבו של בנו לישב במקומו בישיבתו, [ועוד שנוהגים להדליק נר לעילוי נשמתו וכאילו הוא עומד עמנו היום כמו בחייו, כל י״ב חודש]. ויש חולקים ומתירים לישב במקום אביו אחר פטירתו, שבודאי האב מוחל,

ואדרבה זהו כבודו של האב שהבן יושב במקומו אחר פטירתו, שתחת אבותיך יהיו בניך. וכן עיקר. [ילקו״י אבלות תשס״ד סי׳ כא ס״י עמוד שפב]

יא מותר לבן ללבוש את בגדי אביו שנפטר, או לנעול את מנעליו, ואפילו בבגדי שבת. וכן מותר לבת ללבוש את בגדי אמה שנפטרה. אולם יש להחמיר בנעלים שהמת היה לבוש בשעת מותו, שלא ללובשם כלל. אבל במנעלים שלא היו על המת בשעת פטירתו, אין שום חשש. ואם בכל זאת לבו נוקפו וחושש מזה, יתן אותם לעניים ויודיעם על כך. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן כא סעיף יא עמוד שפה]

יב כיון שאין לבן לרחוץ עם אביו בבית מרחץ, וכן עם חמיו, יש אומרים דאפשר שאיסור זה נוהג גם לאחר מיתה, ולכן אין לבן לטהר את אביו או את חמיו לאחר פטירתם.[שם סי״ב].

סימן כב - האבל אסור בתלמוד תורה

א האבל אסור בלימוד תורה, משום שנאמר פקודי ה׳ ישרים משמחי לב, והאבל אסור בשמחה. ומכל מקום מותר לאבל לעיין היטב בהבנה בדברים המותרים לו, כגון בפרק אלו מגלחים, והראשונים החונים עליו, בהלכות אבילות, בטור ובית יוסף ושאר פוסקים, ואם בדרך לימודו השיגה ידו כמה חידושים מותר לו לכתבם כדי שלא ישכחם. אבל לעיין בכוונה בעיון נמרץ ועמוק במטרה לחדש חידושי תורה, ומה גם להרבות בחיפוש בספרים, ולשאת ולתת בדבריהם במשא ומתן של הלכה, אין לעשות כן, מכיון שעל ידי זה בא לידי שמחה. [וכן הדין בתשעה באב]. וכן אין לו ללמוד עם אחרים הלכות אבלות, אלא אם כן לומד עם תלמיד חכם הלכות אלו כדי לידע את המעשה אשר יעשה ואת הדרך אשר ילך בה. [ילקו״י אבלות מהדורת תשמ״ט עמו׳ קלג, ובמהדורת תשס״ד סי׳ כב ס״א עמ׳ שפז]

ב מותר לאבל לעיין בספרי מוסר לשוב בתשובה שלימה, ושב ורפא לו, ולהתחזק ביראת שמים באמונה בה׳ יתברך, ובמדות נעלות. ובכל זה אין חילוק בין אבל לתשעה באב. ומכל מקום ספרי מוסר המסתעפים מענין לענין ומביאים ביאורי פסוקים בדברים המביאים לידי שמחה, אסור לאבל לקרוא בכל שבעת ימי האבל. ומותר לאבל לקרוא באיוב. [ילקו״י אבלות מהדורת תשמ״ט עמוד קלה, ובמהדורת תשס״ד סימן כב סעיף ב עמוד שפט]

ג גם הנשים היושבות שבעה אסור להם ללמוד תורה בימי השבעה, דאף שאינן בכלל מצות תלמוד תורה, מכל מקום יש להן שמחה בלימוד, והאבל אסור בשמחה. [שם עמ׳ שצ]

ד עצם החיוב בלימוד תורה שייך גם באבל בשבעה ימי האבילות, אלא שאסור לו ללמוד בדברים המשמחים את הלב, [ודלא כיש מי שאומר שהאבל פטור ממצות תלמוד תורה, ורק אם ירצה ילמד דברים הרעים, אלא לדינא האבל חייב בתלמוד תורה, שהרי האבל מברך ברכות התורה]. ולכן כאשר אין אצלו מנחמים, חייב ללמוד בדברים הרעים, בהלכות אבלות וכדו', ולא יהיה בטל מדברי תורה. ומטעם זה האבל מברך ברכות התורה גם בשבעת ימי האבלות. [ילקו"י אבלות מהדורת תשס"ד סימן כב סעיף ד, עמוד שצ. יביע אומר חלק ח' חיו"ד סימן לה. ילקוט יוסף מועדים הלכות תשעה באב].

ה מותר לאבל לקרוא פרקי אבות בשבעת ימי האבילות, ובפרט בשבת שבינתים, באופן שמתעורר למוסר ויראת שמים על ידי כך. [ילקו"י אבלות מהדורת תשס"ד סי' כב סעיף ה עמ' שצב]

ו לכתחלה אין ראוי לאבל לקרוא תהלים בשבעת ימי האבל, שלא התירו בפסוקי תהלים אלא משום סדר התפלה, הא לאו הכי לתהלים יש דין של דברי תורה המביאים לידי שמחה, והאבל אסור בשמחה. אולם יש פרקים שקריאתם אינה מביאה לידי שמחה, כמו על נהרות בבל, וכדו', ופרקים אלה מותר לאבל לקוראם בימי האבל. ומכל מקום אם האבלים יושבים בטל ובאים לידי שיחה בטלה וקלות ראש והסחת דעת מהאבלות, יש להתיר להם לקרוא תהלים בדרך תפלה ובקשה והתעוררות לתשובה. [שם סי' כב ס"ו עמ' שצב]

ז הרגילים לקרוא בכל יום י"ח פרקי משניות, אין לקרותם בימי האבל, ואף בשבת שבינתים, לא יקרא המשניות הנזכרות לעיל. והוא הדין למי שרגיל ללמוד משניות מסכת שבת בסעודות שבת, שאין לו ללומדם בשבת שבתוך השבעה. [ילקו"י שם סימן כב עמ' שצב]

ח מותר לאבל לקרות הפרשה שנים מקרא ואחד תרגום בשבת בימי אבלו, אבל אין לקרות פירוש רש"י על החומש. [ילקו"י אבלות מהדורת תשס"ד סימן כב עמוד שצג ס"ח. והוא ע"פ מ"ש מרן בש"ע סי' ת', "אבל לחזור הפרשה כיון שחייב אדם להשלים פרשיותיו עם הצבור הוי כקורא את שמע ומותר". והיינו שמו"ת. ומה שפירש ברב פעלים ח"א חיו"ד סי' נב, במי שלא הלך לביהכ"נ שקורא את הפרשה בינו לבין עצמו, אינו נכון, דא"כ מאי קאמר "לחזור" הפרשה, ועוד דקריאת התורה חובת צבור היא. ועיין ביביע אומר ח"ד חיו"ד סי' לא אות ג', וחלק י' בהערות לרב פעלים ח"א חיו"ד סי' נב, דף ש"ל טור ב].

ט אין לאבל לקרות "חק לישראל" וסדר מעמדות בשבעת ימי האבל, אפילו אם הוא רגיל לקרוא חק לישראל בכל ימות השנה, שאין זה כמו סדר התפלה. [ומ"מ בשאר ימות השנה ראוי לכל אחד להשתדל לקרוא בכל יום חק לישראל. ואף ת"ח ובן ישיבה טוב ונכון שילמד חק לישראל בבין הסדרים בזמן שאינו יכול ללמוד גמרא ופוסקים בעיון. ואמנם הדבר ברור שאין זה חיוב על כל אחד כמו סדר התפלה]. [ילקו"י על הלכות אבלות מהדורת תשס"ד סי' כב סעי' ט עמוד שצט]

י אסור לאבל ללמוד תורה גם בשבת שבתוך שבעת ימי האבילות, דהוי דברים שבצינעא, ואבלות נוהגת בשבת בדברים שבצינעא. ואף שיש

מתירים ללמוד תורה בשבת שבתוך שבעת ימי האבלות, מכל מקום שב ואל תעשה עדיף, וילמד הלכות אבלות שיש בהם פרטים רבים, או פרק אלו מגלחין במועד קטן, וכדומה. אולם ברגל אפשר להקל, ולסמוך על דעת הרמב״ם דסבירא ליה דאף אבילות שבצנעא לא נוהגת ברגל. אולם האבל רשאי לומר בליל שבת את כל סדר הקריאה שנוהגים לומר קודם הקידוש, ״שלום עליכם״, מזמור ״אשת חיל״, וכו׳. ובפרט אם סועדים יחד עם בני משפחה אחרים, שאינם אבלים, שאין להראות אבלות בשבת בפרהסיא. [ילקו״י אבלות תשס״ד סימן כב עמוד ת]

יא אסור לאבל להרהר בדברי תורה בשבעת ימי האבילות שלענין זה הרהור כדיבור דמי, שהכל תלוי בשמחת הלב, וגם בהרהור יש שמחת הלב. אבל בשבת שבתוך השבעה המיקל להרהר בדברי תורה יש לו על מה שיסמוך, ואין מזניחין אותו. וטוב להחמיר גם בזה. דשב ואל תעשה עדיף. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן כב סעיף יא עמוד תא]

יב מה שנוהגים כיום לומר שמועה ואגדה בבית האבל, בדברי הפסד ומוסר, יש סמך נכון למנהג, ובדואי שאין למחות בידם, ומכל שכן כשעושים זאת לכבוד הנפטר ולמנוחתו, שמותר להם לומר שמועה ואגדה בבית האבל, ובפרט כשאומרים בפירוש שיהיה לעילוי נשמת הנפטר, ומנהג זה הרבה יותר נכון מאלו שמספידים את המת יתר על המדה, וכבר אמרו חז״ל כשם שנפרעים מן המתים כך נפרעים מן הספדנים ומן העונים אחריהם, ומאידך צריך להיות זהיר בדבריו לבל יפגע בכבוד הנפטר, ולהזהר ביקרא דחיי וביקרא דשכבי, אתא לנחומי צעורי מצער ליה. ויראו שמים יצא ידי כולם בדעה והשכל. ומה טוב לומר דברי מוסר אמונה ודעת, ותזל כטל אמרתו בשפה ברורה ובנעימה קדושה לקרב לבבות השומעים לאביהם שבשמים, ואין קץ לשכר מזכה הרבים, וזכות הרבים תלויה בו. [ילקו״י אבלות מהדורת תשמ״ט עמוד קלז, ובמהדורת תשס״ד סי׳ כב סעיף יב עמוד תא. שו״ת יביע אומר חלק ד׳ חלק יורה דעה סימן כט. ובחלק י׳ חיו״ד דף שסז טור א]

יג אדם המפורסם בשקדנותו חשקו ומרצו הרב לתורה, והוא להוט אחריה מאד עד שקשה לו עד למאד שלא ללמוד בימי אבילותו, ויש לו צער גדול מזה, יכול להקל וללמוד, ואע״פ שיכול ללמוד בדברים הרעים, הואיל ויש לו צער גדול לשנות מסדר לימודו הרגיל בו, ואין אדם לומד אלא במקום שלבו חפץ, יש להקל. [ילקו״י שם סי׳ כב עמו׳ תג]

יד תלמיד חכם המורה הוראה ודורש לרבים, הואיל ואם לא ילמד אותם את השיעור יבואו לידי ביטול תורה, יש להתיר לו ללמדם בעצמו כאשר היה באמנה אתו, ואפילו תוך שלשה ימים, הואיל ורבים צריכים לו, ואפילו אם יש בעיר תלמיד חכם אחר השוה לו. ומותר לו לשבת על כסא בעת השיעור, כפי שנתבאר לעיל בדין כפיית המטה. [שם עמוד תד]

טו אף על פי שהאבל אסור בתלמוד תורה בכל שבעת ימי אבלות, מכל מקום מותר לו לומר פרק איזהו מקומן, ופתח אליהו, וכל כיו״ב מסדר התפלה, כהרגלו בכל יום. [שם]

טז אסור לאבל לקרוא בספרי מדע, אנציקלופדיה, ספרי סיפורים או עיתונים, על מנת שלא יסיח דעתו מהאבלות. וכן אם היה האבל רופא, ורוצה לעיין בספרי רפואה להתלמד בהן, ואין בזה צורך השעה, אסור לו לעשות כן בימי האבלות, שלא יסיח דעתו מהאבלות. וכן יש להמנע מלקרוא ספרים על השואה. [ילקו״י אבלות תשס״ד סימן כב עמוד תד]

יז במקום הפסד מותר לאבל לחשב חשבונותיו, אף שעל ידי כך מסיח דעתו מן האבלות. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן כב סעיף יז עמוד תה]

יח אבל תוך שבעת ימי אבילות אינו עולה לספר תורה, וגם אם אין שם כהן או לוי אלא הוא, לא יעלה לתורה. ואפילו אם קראו לו בשמו לא יעלה, ואינו צריך לצאת מהחדר אף שהוא כהן יחידי. [ילקו״י אבלות מהדורת תשמ״א עמ׳ קלט, ובמהדו׳ תשס״ד סי׳ כב סעיף יח עמוד תה]

יט גם בשבת שבינתיים אין לאבל לעלות תורה. אולם אם קראוהו בשמו לעלות לתורה, יעלה, כדי שלא יראה אבלות בפרהסיא בשבת. וכן אם אין שם כהן אחר אלא האבל, מותר לו לעלות לספר תורה בשבת, שאם לא יעלה לתורה הרי שמראה אבלות בפרהסיא בשבת. ואם חל יום השביעי בשבת, המנהג כיום שמוציאים את האבל מהאבלות קודם קריאת התורה, ואז האבל מותר לו לעלות לתורה לכתחלה. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סי׳ כב עמו׳ תו]

כ אבל תוך שבעה בתשעה באב, אינו רשאי לעלות גם לעליית מפטיר בשחרית תשעה באב. לקריאת ״כי תוליד בנים״. ופשוט שבמנחה של תשעה באב, אין האבל תוך שבעה עולה לספר תורה. [ילקו״י שם סי׳ כב ס״כ עמוד תו. ומה שכתבנו בסעיף כב בלשון לכתחלה, לאו דוקא]

כא אם אין מי שיקרא לציבור בתורה בשבת, מותר לאבל בתוך שבעה לקרוא בתורה. וכל שכן בשבת, ובפרט אם האבל הוא בעל קורא קבוע בבית הכנסת, ואם יבוא לבית הכנסת וימנע מלקרוא בתורה, הדבר נראה כמראה אבלות בפרהסיא בשבת. [שם עמ׳ תז]

כב מי שקנה עליית חתן תורה או חתן בראשית, ואירע לו מקרה אבל, שנפטר אחד מקרוביו בערב שמחת תורה, מותר לו לעלות לתורה כחתן תורה או כחתן בראשית. וכן אם נמצא בבית כנסת שכל הקהל עולה לתורה בשמחת תורה יעלה עמהם, שאם לא יעלה לתורה יראה שמראה אבלות בפרהסיא בחג. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן כב עמוד תח]

כג מי שמת לו מת בחג סוכות, הורו רבני ירושלים להתיר לו להשתתף בלימוד של הושענא רבה כדרכו. [ילקו״י אבלות מהדורת תשמ״ט עמוד רנט, ובמהדו׳ תשס״ד סי׳ כב סכ״ד עמ׳ תט]

כד יש אומרים שמותר לאבל ללמוד בליל השביעי בדברי תורה, גם בדברים האסורים ללמוד בהם בכל השבעה, ולכתחלה נכון שילמד בהלכות אבלות וכדו׳, אבל אם קשה לו ואם לא ילמד בדברים אחרים יתבטל מלימודו לגמרי, המיקל ללמוד תורה בליל השביעי יש לו על מה שיסמוך. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן כב סעיף כה עמוד תט]

כה מורה הוראות מותר לו להורות הלכה לרבים בימי השבעה, כשאין שם מורה הוראה אחר להורות הלכה למעשה. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן כב סעיף כו עמוד תי]

כו מותר לרב העיר להורות הלכה לרבים, ויש לצדד שהדין כן גם כשיש שם מורה הוראות אחר. אולם נכון יותר שאם יש שם מורה הוראה שהוא סומך עליו שישלח השאלות אליו. אבל סידור הגט [וחליצה] נראה שאין לו לעסוק בזה, אם לא כשיש הכרח, או במקום עיגון, [וכגון שהבעל עומד לנסוע למקום רחוק], או שאם לא יעסוק בזה יבא לידי קלקול, דאז מחוייב לעשות. והכל לפי ראות עיני הדיין. [ילקו״י אבלות שם סי׳ כב סעיף כז עמ׳ תי]

כז אבל שהוא דיין בעיר, אסור לו לישב בדין תורה שהובא לפניו, אלא אם כן הבעלי דין אינו יכולים להמתין לאחר שבעת ימי האבל, ואין בעיר דיין אחר כמוהו, דאז הוי כמי שהרבים צריכים לו דמותר לו לדון. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן כב סעיף כח עמוד תי]

כח אבל שיש לו ילדים קטנים לא יבטלם מלימודם ח״ו, ואפילו אם נפטר אחד מקרובי הקטנים, אחר שאין אבלות בקטנים. ומלמד תינוקות בתלמוד תורה שאירע לו מקרה אבל, אין לו לבא לתלמוד תורה ללמד את הקטנים, אלא ישלח מלמד אחר במקומו. ואם אין שם מי שימלא את מקומו ואם האבל לא ילך לשם ללמד, התלמידים יתבטלו מלימודם, מותר לומר ללמד כדרכו, דהוי כמי שרבים צריכים לו. אך אם רצה להמנע מללמדם, הרשות בידו. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן כב סעיף כט עמוד תיא]

כט מותר לאבל לעשן סיגריות בשבעת ימי אבלו, אף שאסור להסיח דעתו מהאבילות, וכן המנהג. ומכל מקום כל זה הוא מצד דיני אבלות, אבל בלאו הכי ראוי ונכון מאד להמנע מלעשן. [ילקו״י אבלות מהדורת תשמ״ט עמוד קלב. ובמהדורת תשס״ד סי׳ כב סעיף ל עמוד תיא]

סימן כג - דין שאלת שלום באבל

א האבל אסור בשאלת שלום, כיצד ג' ימים הראשונים אינו שואל בשלום כל אדם, ואם אחרים לא ידעו שהוא אבל ושאלו בשלומו, לא ישיב להם אלא יודיעם שהוא אבל. ומג' ימים עד שבעה אינו שואל, אך אם אחרים לא ידעו שהוא אבל ושאלו בשלומו משיב להם, משבעה ועד ל' שואל בשלום אחרים שהם שרויים בשלום ואין אחרים שואלים בשלומו, וכל שכן שמשיב לשואלים בשלומו, לאחר ל' יום הרי הוא ככל אדם, במה דברים אמורים בשאר קרובים, אבל על אביו ואמו, שואל בשלום אחרים אחר שבעה, ואין אחרים שואלים בשלומו עד אחר י"ב חודש. [ילקו"י אבלות מהדו' תשמ"ט עמוד קמ, ובמהדורת תשס"ד סי' כג עמוד תטו]

ב כיום רבים נהגו להקל באמירת שלום בלבד, במשך י"ב חודש, וסומכים על כמה טעמים שהובאו באחרונים. [ילקו"י אבלות מהדורת תשמ"ט עמוד קמ, ובמהדו' תשס"ד עמוד תטו]

ג אם באו רבים לנחמו, מותר שהאבל יאמר להם לכו לבתיכם לשלום, דכבוד רבים שאני. [ילקו"י אבלות מהדורת תשס"ד סימן כג סעיף ג עמוד תטז]

ד המתקשר בטלפון בימי אבלו לחכם לשאול שאלות בהלכה, או לבקשו שיבוא לדבר דברי מוסר והתעוררות, לא יסיים באמירת שלום כנהוג, אלא יאמר "כל טוב" וכדומה. [ילקו"י אבלות מהדורת תשס"ד סימן כג סעיף ד עמוד תטז]

ה מותר לאבל להוריד מעט את ראשו לשלום לחבירו, הן בתוך שבעה והן בתוך י"ב חודש לאב ואם. [ילקו"י אבלות מהדורת תשס"ד סימן כג סעיף ה עמוד תיז]

ו בשבת מותר לומר לאבלים "שבת שלום", וכן האבלים נותנים שלום לכל אדם.[שם סע' ו]

ז בעת שאומרים ברכת הלבנה, מותר לאחרים לומר לאבל [אפילו תוך שבעה]"שלום עליכם". שאין זה בגדר שאילת שלום האסורה לאבל. [ואבל בתוך שבעה נכון שלא יברך ברכת הלבנה, אם ישאר לו זמן לברך ברכה זו אחר ימי האבל, אבל אם חושש שלא יוכל לברך על הלבנה אחר שבעה, יכול לברך תוך שבעה]. [ילקו"י אבלות מהדורת תשס"ד סימן כג סעיף ז עמוד תיז]

ח מותר לומר לאבלים בוקר טוב, או תהיו בריאים, וכיו"ב. [ילקו"י אבלות תשס"ד סי' כג ס"ח]

ט אבל שנולדה לו בת או שיש לו איזה שמחה, מותר לומר לו "מזל טוב" ולברכו בהצלחה וכדו', בין אם הוא בתוך שבעה, בין אם הוא בתוך י"ב חודש לאב ואם. [שם ס"ט]

י מה שיש נוהגים שהמנחמים מושיטים יד לאבל, ובלחיצת יד אומרים לו "תנוחם מן השמים", או שמתחבקים עמו, נראה שאין בזה משום שאילת שלום לאבל, רק עידוד ונחמה, וכל מידי דברכה שרי לברך לאבל, דאמירת שלום לחוד וברכה לחוד. ולכן מה שנוהגים היום לומר בברכה "כל טוב", נראה דשפיר דמי. וכן הנוהגים ללחוץ את ידי האבלים כשחוזרים מבית הקברות כדי לעודדם ולחזקם, אין זה בכלל שאלת שלום האסורה. וכן נוהגים הספדנים שבסוף דבריהם מתפללים בעד השארית הנמצאה, ומעתירים בעדם בדברי נחמה וברכה, באריכות ימים ושנים, ואין פוצה פה ומצפצף, והראיה מאליהו ואלישע שהתפללו בעד הצרפתית והשונמית. [ילקו"י אבלות מהדורת תשמ"ט עמוד קמב, ובמהדוררת תשס"ד סימן כג סעיף י עמוד תיח. יביע אומר ח"ד חיו"ד סי' לה אות י']

יא מותר לברך ב"מי שברך" את האבל על אב ואם העולה לספר תורה תוך י"ב חודש. [ילקו"י אבלות מהדורת תשס"ד סימן כג סעיף יב עמוד תיט]

יב מותר לאחרים לשאול זה את זה בשלום בבית האבל, לאחר שנקבר המת, שלא נאסרה אמירת שלום אלא לאבל עצמו. [ילקו"י אבלות מהדורת תשס"ד סימן כג סעיף יג עמוד תיט]

יג מי שנמצא תוך י"ב חודש על אביו ועל אמו, ונולד בן זכר למשפחתו, מותר לשאול בשלומו. אבל אין להקל להשתתף בסעודת שבע ברכות וכדו'. [ילקו"י אבלות סי' כג עמו' תכ]

יד כשם שאסור לשאול בשלום האבלים, כך אין להרבות בדברים עם האבל בתוך שבעה, וגם לאבל עצמו אסור להרבות בדיבור, וכל שכן שאין להקל ראש לשחוק ולהתלוצץ. ואחר שבעה מותר להרבות בדברים עם האבל כדי למעט צערו ולנחמו. [ילקו"י אבלות מהדורת תשס"ד סי' כג עמוד תכא. ועיין ברמב"ם פ"ה מהל' אבל ה"כ, ובערוה"ש סי' שצא ס"ב וגשה"ח, והיוצא מדבריהם דהק"ו של הרמב"ם דוקא בתוך שבעה ולא אחר שבעה. ומ"ש בילקו"י הנ"ל ורצוי שלא להרבות וכו', לא איירי כשמטרתו לנחמו ולהשכיחו מעט מצערו. וגם זה אינו איסור אלא בלשון רצוי]

טו מי שהוא אבל בתוך שנים עשר חודש על אב ואם, או בתוך שלשים יום לשאר קרובים, חייב במשלוח מנות, ולדידן מותר גם לשלוח לו משלוח מנות, ואין אצלינו מנהג להחמיר בזה. אך אחינו האשכנזים נהגו להחמיר שלא ישלחו לו אחרים משלוח מנות. וראה להלן בדין אבלות בפורים. [ושם לגבי מתנות לאביונים]. [ילקו"י אבלות סימן כג עמו' תכא]

טז אבל בתוך י"ב חודש לאב ואם הנושא אשה [כפי הדין שיבואר להלן בדין האבל אסור בשמחה], מותר לתת לו מתנה, דאף שהוא אסור בשאלת שלום, מכל

מקום לא אסרו ליתן לו מתנה, ובפרט אם נותן סכום כסף לעזור לו בהקמת הבית. [ילקו״י אבלות סימן כג עמוד תכא]

יז כלה הנמצאת בתוך שנת אבל לאביה או לאמה, מותר לחתן לשלוח מתנות קודם החתונה, והוא הדין להיפך. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן כג סעיף יח עמוד תכא].

סימן כד - דין עטיפת הראש

א מעיקר הדין האבל היה צריך לישב כשהוא עטוף בטלית בעטיפת הישמעאלים, והיינו שיכסה את ראשו בטלית או בסודר, ויחזיר מקצתו על פניו ועל ראשו. אולם כיום לא נהגו בזה, וכל הנוהג כן במקום שלא נהגו, הוי כחוכא ואטלולא. [ילקו״י אבלות תשס״ד עמוד תכב]

סימן כה - דין תפילין באבל

[שייך לשלחן ערוך סימן שפח]

א אבל פטור ממצות תפילין ביום הראשון לאבלותו, ואפילו אחר קבורה. והוא מפני שהאבל מעולל בעפר קרנו, ואין זה כבוד לתפילין שנקראו פאר, כמו שכתוב פארך חבוש עליך. וביום השני לאבלותו מניח תפילין אחר הנץ החמה. ואבלים שטעו והניחו תפילין ביום הראשון, צריכים להורות להם לחלוץ התפילין מיד. ודין זה דאבל אינו מניח תפילין ביום הראשון, הוא גם באבל על אחיו ואחותו מאמו, או אחותו הנשואה. וכל זה ביום מיתה וקבורה, אבל אם מת לו מת ביום אחד, ונקבר למחרתו ביום אחר, נחלקו רבותינו האחרונים אם מניח תפילין ביום הקבורה שאינו יום המיתה. ולהלכה נראה שניח תפילין בצינעא אחר הקבורה בלא ברכה, וספק ברכות להקל. והרוצה שלא להניח תפילין יש לו על מי שיסמוך. אכן טוב להחמיר להניח תפילין ביום קבורה שאינו יום מיתה בצינעא ובלי ברכה. וכן ראוי להורות. [ילקו״י על הלכות אבלות מהדורת תשס״ד עמ׳ תכג. יביע אומר ח״ז חיו״ד סי׳ מג אות ה, ושם בדין הנחת תפלין ביום קבורה שאינו יום המיתה.]

ב אפילו אם הנפטר מת בלילה ונקבר למחרת, אסור לאבל להניח תפילין ביום הראשון, וביום שני יניח תפילין רק לאחר הזריחה. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סי׳ כה סעיף ב עמוד תכו]

ג מי שמת לו מת ביום ראשון, ונקבר ביום ראשון בבין השמשות (תוך ״ג דקות וחצי אחר השקיעה בשעות זמניות) יש לו להניח תפילין למחרת, יום שני, אחר הנץ החמה בברכה. [ילקו״י אבלות מהדורת תשמ״ט עמוד קמד, ובמהדורת תשס״ד סימן כה סעיף ג עמוד תכז]

ד מי שמת לו מת בשבת, ונקבר במוצאי שבת, מכיון שלא נהג אבלות בשבת כלל, יש להחמיר שלא יניח תפילין ביום ראשון כלל, אפילו בלי ברכה, וביום שני יניח תפילין דוקא לאחר הזריחה. ואף על פי שאין למחות באבל הרוצה להניח תפילין ביום שני קודם הנץ החמה, מכל מקום הבא לשאול יש להורות לו כאמור, שיניחם אחר הנץ. [שם סי׳ כה ס״ד]

ה האבל מניח תפילין דרבנו תם בשבעת ימי אבלו, כדרכו בזה תמיד. [וגם בתשעה באב יש להניח תפילין דרבנו תם]. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד עמ׳ תכח. יביע אומר ח״ז סי׳ מג אות ה].

ו מי שהודיעוהו שמת קרובו לפני פחות משלשים יום, שזוהי שמועה קרובה, שצריך להתאבל שבעה ימים ושלשים יום, לא יניח תפילין ביום ההוא. [ילקו״י אבלות סי׳ כה סעיף ו]

סימן כו - מנהג המנחמין

[שייך לשלחן ערוך סימן שעח]

א מצוה לנחם האבלים, וניחום אבלים קודם לביקור חולים, שניחום אבלים הוא חסד עם החיים, ועם המתים. וביקור חולים הוא חסד רק עם החיים. וכתב בארחות חיים: בני הזהר לנחם אבלים ולדבר על לבם, כי לא היו ראויים חבריו של איוב להיענש אלא על שאמרו דברי קינטורין ולא דיברו ניחומין. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן כו סעיף א עמוד תל]

ב בשבת ויום טוב אף על פי שאין נוהגים בהם אבילות בפרהסיא, מותר מעיקר הדין לבוא לביקור אצל האבלים, כדי להשקיט את לבם ולהרגיעם בדברי נחמה, אבל לא יאמר להם בלשון שאומר בחול. ויש אומרים שאומרים לאבלים שבת היא מלנחם ונחמה קרובה לבוא, ושבתו בשלום. [מהרש״ל]. והטור כתב לומר המקום ינחמך. ובכנה״ג כתב שהמנהג לומר לאבלים שבתו בשלום ולא יותר. ויש מקומות שאין מזכירים כלל שום נחמה בשבת, אלא נכנסים ויושבים מעט, ותו לא מידי, והוא מנהג יפה. [כה״ח או״ח סי׳ רצג סק״ד]. ולכתחלה נכון לנחם בימי החול ולא בשבת, אך מי שאין באפשרותו לבוא לנחם בימי החול, יכול לנחם בשבת באופן שיאמר שם דברי עידוד ודברי תורה. [ילקו״י שם עמו׳ תלא]

ג מנהגינו לומר לאבלים "תנוחמו מן השמים". ויש שמוסיפים, ולא תוסיפו לדאבה עוד. והאשכנזים נוהגים לומר "המקום ינחם אתכם בתוך אבלי ציון וירושלים". [שם סי' כו סע' ג]

ד כשרוצים לנחם את האבלים אחר תפלת מנחה וערבית, צריכים להמתין עד שישבו, ואז יגשו אליהם לומר להם את דברי הנחמה הנז'. אבל לא יאמרו להם בפירוש שישבו. ואף על פי שמרן (בסימן שפז סעיף א') כתב, שהמנחמים יושבים על גבי קרקע, כיום לא נהגו בזה, דמסתמא האבל מוחל להם. ומותר לנחם מעומד, ואין המנחם צריך לשבת.[שם]

ה נהגו כיום לילך לנחם גם בג' ימים הראשונים, ואין מקפידים לנחמם רק אחר ג' ימים. ובפרט אם האבלים יושבים רק יום אחד עד הרגל. [ילקו"י אבלות מהדו' תשס"ד סי' כו עמ' תלא]

ו אין המנחמים רשאים לפתוח בדיבור עם האבלים, אלא אם כן האבל התחיל לדבר, אך אם ניכר למנחמים שאין באפשרות האבל לפתוח בדיבור, או שהאבל נאנח, מתחילים הם לדבר בשבח הנפטר. וכן אם ניכר צערם של האבלים, אין צריך להקפיד שהם יתחילו בדיבור. וכן אם הבא לנחם הוא אדם מכובד או תלמיד חכם מפורסם, שהאבלים מתרגשים מפניו, מותר לו לפתוח בדיבור. [ילקו"י אבלות מהדורת תשס"ד סימן כו סעיף ו]

ז האנשים מנחמים את האנשים, והנשים מנחמות את הנשים. ולכן נכון שהנשים תשבנה בחדר נפרד, ובפרט בזמן התפלות וביקורי הניחומין. והמנהג שאחר התפילה ניגשים לפתח החדר שיושבות שם הנשים ומנחמים גם אותן, ואומרים גם לנשים היושבות שבעה "מן השמים תנחומו ולא תוסיפו לדאבה עוד". ונכון שההולך לנחם את הנשים יעמוד בפתח ויקח עמו עוד אנשים לנחמן. [ילקו"י אבלות מהדורת תשס"ד סימן כו סעיף ז עמוד תלב]

ח מי שאין לו פנאי ללכת לנחם אבלים ביום, רשאי ללכת לנחם אבלים בלילה. [ילקו"י אבלות מהדורת תשס"ד סימן כו סעיף ח עמוד תלב. יביע אומר חלק י' חלק יורה דעה סימן מח עמוד רצט].

ט מי שאין עתותיו בידו ללכת לנחם האבלים, ובפרט כשהאבלים יושבים בעיר אחרת, ולנסוע לשם הדבר כרוך בביטול תורה, היכא דאפשר לא ימנע מלנחם דרך הטלפון או במכתב. [ילקו"י אבלות מהדורת תשס"ד סימן כו סעיף ט עמוד תלד]

י יש שמקפידים שלא ילך אדם לנחם אבלים פעמיים, אלא פעם אחת בלבד. אולם אין מנהגינו להקפיד בזה, ואדרבה בכל פעם שהולך לנחם מקיים מצות ניחום אבלים. ובפרט אם הולך להתפלל שם כמה פעמים. [ילקו"י אבלות מהדורת תשס"ד סימן כו סעיף י עמוד תלה]

יא בכלל ניחום אבלים שהאבלים ינחמו זה את זה בדברי עידוד, ובכלל המצוה שהאבלים יקבלו את דברי הנחמה. ואל יאמר אדם לאבל מה לך לעשות, כי אי אפשר לשנות, שזהו כגידוף, דמשמע הא אם אפשר לעשות היה עושה, אלא יקבל עליו גזירת ה' יתברך באהבה. [ילקו"י אבלות מהדורת תשס"ד סימן כו סעיף יא עמוד תלה]

יב מנחמים אבלים גויים כל שיש בדבר דרכי שלום. [ילקו"י אבלות שם סי' כו סעיף יב עמ' תלו]

יג ההולך לנחם אבלים טוב ונכון שיקח עמו את בניו, כדי לחנכם במצוה יקרה זו של גמילות חסד. וגם כדי שיתנו אל לבם כי זה סוף כל האדם, ועיקר בואו של האדם לעולם הזה הוא לקיים תורה ומצוות. [ילקו"י אבלות מהדורת תשס"ד סימן כו סעיף יג עמוד תלו]

יד יש נוהגים שאדם עומד על יד פתח הבית של האבלים, ומושיט לנכנסים מיני בשמים להריח בהם, ולברך עליהם לעילוי נשמת הנפטר. ואף שיש מי שערער על זה, אין לחוש לדבריו, והוא כמו שנוהגים להגיש לכל המנחמים כוס קפה וכדו' לברך ולשתות. וגם האבל עצמו יכול לברך על הבשמים. שאין כוונתם להריח לשם תענוג אלא בשביל המצוה. [וכן מותר לאבל לברך על הבשמים ולהריח במוצאי שבת בעת שעושה הבדלה]. [ילקוט יוסף על הלכות אבלות מהדורת תשס"ד סי' כו עמ' תלו. יביע אומר חלק י' חיו"ד דף שסז טור ב']

סימן כז - שלא להקשות על המת יותר מדאי

[שייך לשלחן ערוך סימן שצד]

א אין מתקשין על המת יותר מדאי, וכל המתקשה יותר מדאי ח"ו יבכה על מת אחר. אלא שלשה ימים לבכי, שבעה להספד, שלשים לתספורת ולגיהוץ. [ילקו"י אבלות עמוד תלז]

ב במה דברים אמורים בשאר העם, אבל תלמידי חכמים הכל לפי חכמתם. ואין בוכים עליהם יותר מל' יום, ואין מספידין עליהם יותר מי"ב חודש. וכן חכם שבאה שמועתו לאחר י"ב חודש, אין מספידין אותו. [ילקו"י אבלות מהדורת תשס"ד סימן כז סעיף ב עמוד תלח]

ג כל שלשה ימים יראה האבל כאילו חרב מונחת לו בין כתפיו, משלשה ועד שבעה כאילו זקוף כנגדו בקרן זוית, משבעה ועד שלשים כאילו עוברת לפניו בשוק, וכל אותה השנה הדין מתוחה כנגד אותה משפחה. ואם נולד בן למשפחה, נתרפאה כל המשפחה. [ילקוט יוסף על הלכות אבלות מהדורת תשס"ד סימן כז סע' ג]

ד יש הנמנעים מלנסוע נסיעות שמצוי בהם סכנה, כמו נסיעות לחו״ל, במשך כל הי״ב חודש על אב ואם. ואף על פי שמעיקר הדין מותר לנסוע לחו״ל במשך השנה, מכל מקום הנמנע מלהכנס למקומות שמצוי בהם סכנה, הרי זה משובח. [ילקו״י אבלות סי׳ כז עמ׳ תלח].

ה מי שמת לו בן ולא בכה ולא הוריד עליו אפילו דמעה אחת, מדה רעה היא, ומורה על קושי הלב. אולם חולה הסובל מכאבי עינים פטור מלבכות אפילו ג׳ ימים הראשונים של האבלות. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן כז סעיף ה עמוד תלח].

ו אחד מבני החבורה שמת, תדאג כל בני החבורה כולה. [ילקו״י אבלות שם סי׳ כז ס״ו עמ׳ תלט].

ז כל מי שאינו מתאבל כמו שציוו חכמים הרי זה אכזרי, אלא יפחד וידאג ויפשפש במעשיו ויחזור בתשובה. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן כז סעיף ז עמוד תמ].

ח אדם שנפטר לו בנו או בתו, אל ינשק אותם. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן כז עמוד תמ].

ט השורט שריטות בגופו, מרוב צערו על מת, עובר משום שנאמר ושרט לנפש לא תתנו בבשרכם. ונאמר, לא תתגודדו וכו״למת״. ואפי׳ מכה על בשרו עד שדמו שותת אסור. ואין לתלוש שערות ראשו על המת. ויצדיק דין שמים על עצמו בשתיקה ודומיה. אבל השורט בבשרו על צער אחר שיש לו כגון הפסד ממונו וכיוצא, אין בו איסור אפילו מדרבנן. ומכל מקום הנכון לקבל דינו של השי״ת באהבה, שמברכים על הרעה כשם שמברכים על הטובה, לקבולינהו בשמחה. מה יתאונן אדם חי גבר על חטאיו. ואסור לקלל את עצמו. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סי׳ כז סעיף ט עמוד תמא. הליכות עולם ח״ז עמוד שב].

סימן כח - הנהגות בבית האבל בימי השבעה

א אין ראוי לומר את נוסח ההשכבה ״מנוחה נכונה״ וכו׳ גם בשבעת ימי האבילות, ועדיף יותר לעשות ההשכבה בנוסח המקוצר, וראוי ונכון למספידים שלא להרבות בשבח הנפטר, כדי שלא לעורר את מדת הדין בשמים על הנפטר, שכשם שנפרעים מן המתים כך נפרעים מן הספדנים. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן כח סעיף א עמוד תמא]

ב נוהגים להדליק נר שמן בבית הנפטר כל שבעה, כי נר ה' נשמת אדם. ומנהגינו להדליק נר נשמה לכבוד הצדיקים ועילוי נשמתם. ומכל מקום כל הדלקת הנרות אין היא חובה מצד הדין, אלא מנהג שיסודתו בהררי קודש. [ילקו"י אבלות מהדורת תשס"ד סימן כח עמוד תמב]

ג מנהגינו להדליק נר נשמה בבית האבל, אף על פי שהמת נפטר בבית חולים, או בבית אחר, שכשם שהתפילה בבית האבל מועילה לנחת רוח לנשמת המת, אף על פי שאינו בית שנפטר שם המת, כן הדלקת הנר מועילה לעשות נחת רוח לנשמת המת. [ילקוט יוסף על הלכות אבלות מהדורת תשס"ד סי' כח סעיף ג' עמוד תמב. יחוה דעת חלק ה' סימן ס' עמוד רעו]

ד אפשר לצאת ידי המנהג של הדלקת נר נשמה בנר חשמלי. ומה טוב להתנדב עבור הדלקת מנורות החשמל של בתי המדרש שעוסקים בתורה לאור החשמל, שבזה יגרום לעילוי נשמתם של הנפטרים, ויהיו מליצי יושר עליו, כי נר מצוה ותורה אור. [ילקוט יוסף על הלכות אבלות מהדורת תשס"ד עמ' תמג. יחוה דעת חלק ה' סימן ס' עמוד רעו]

ה יש נוהגים שאחר שמת להם מת, מעמידים בית קערה מלאה מים על קרקע עולם, עד תום שבעת ימי האבילות, ואצלו נר דלוק במשך כל שבעת ימי האבילות, ואין למחות בנוהגים כן, כיון שמצינו איזה טעם לזה, וכבר כתבו כמה פוסקים דכל כהאי גוונא ליכא בהכי משום דרכי האמורי. [ילקו"י אבלות תשס"ד סי' כח עמ' תמג. יבי"א ח"ד חיו"ד סי' לה אות ב]

ו נוהגים לכסות המראות שבבית האבל כל שבעה, ואם אין מתפללים בבית האבל אין צורך לכסות המראות. [ילקו"י אבלות שם סימן כח עמוד תמד. יבי"א ח"ד דף שכז: יו"ד סי' לה אות ג']

ז יש נוהגים שלא ליקח שום דבר מבית האבל תוך שבעה ימים, ומאן דלא קפיד לא קפדינן בהדיה, שיש אומרים שאין למנהג זה שום עיקר ושום מקור. [ילקו"י הלי' אבלות מהדורת תשמ"ט עמ' קכב, ובמהדו' תשס"ד, סי' כח עמ' תמד, יביע אומר ח"ד דף שכז: חיו"ד סי' לה אות ד]

סימן כט - סדר התפלות בבית האבל

[שייך לשלחן ערוך סימן שפד]

א מצוה להתפלל בבית שמת שם המנוח, אפילו אין שם אבל, כי יש בזה נחת רוח לנשמה. [ילקו"י אבלות מהדו' תשס"ד סימן כט סעיף א עמוד תמה. יבי"א ח"ד דף שט: יו"ד סי' כט אות ה]

ב יש נוהגים בשבעת ימי אבלות לשבת שבעה בבית הכנסת מפני ריבוי המנחמים, והדירה צרה מלהכיל אותם. ונראה שאין זה מנהג נכון כלל,

שהרי אסור להכנס לבית הכנסת מפני החמה והגשמים, ואסור אפילו להספיד שם, אלא אם כן היה ההספד על אחד מגדולי העיר. ואין אוכלים ושותים בבית הכנסת. ומכל מקום אף על פי כן אין למחות ולבטל המנהג ביד חזקה ובזרוע נטויה, ולהרבות בריב ומדנים ומחלוקות, אלא מענה רך ישיב חימה, ולשון רכה תשבר גרם, דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום, ולמוכיחים ינעם ועליהם תבא ברכת טוב. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סי׳ כט ס״ב עמוד תמה]

ג כיום נהגו האבלים כשאין לאל-ידם להשיג מנין בביתם, ללכת לבית הכנסת בשבעה ימי אבילות אף בחול, ולומר קדיש ולהתפלל בצבור. [ילקו״י אבלות מהדו׳ תשס״ד סי׳ כט עמ׳ תמה]

ד האבל על אב ואם, טוב שיתפלל גם בתוך שבעת ימי האבילות כשליח צבור לעלוי נשמת אביו ואמו, אבל האבל על שאר קרובים לא יתפלל בתוך השבעה, אלא אם כן אין שם מי שיודע להתפלל בציבור כמותו, שאז מותר לו להתפלל כשליח צבור, ואין בזה כל פקפוק, מאחר שהאבל חייב בכל המצות, ואף בשבת הדין כן. [ילקו״י אבלות מהדורת תשמ״ט עמוד קו, ובמהדורת תשס״ד סי׳ כט עמוד תמו. יביע אומר ח״ד דף שכ: חיו״ד סימן לב אות ז]

ה מנהג הספרדים ובני עדות המזרח להקל, שהאבל עולה לשליח צבור, אף בראש השנה ויום הכיפורים ובתפילת מוסף, ובפרט אם הוא חזן קבוע לקהל. [ילקו״י שם סי׳ כט עמ׳ תמז]

ו האבל, אף על פי שאסור בנעילת הסנדל, מברך ברכת שעשה לי כל צרכי. [שם עמוד תמח]

ז יש לומר בבית האבל בסדר התפילה ״פרשת הקרבנות״ ו״פטום הקטורת״ ו״איזהו מקומן״, וגם האבל עצמו יאמרם. וכן הדין בענין שירת הים. ובמקום שנהגו שלא לאמרה בבית האבל לא יאמרוה. [ילקו״י אבלות מהדורת תשמ״ט עמ׳ קז. ובמהדו׳ תשס״ד סימן כט עמוד תמח]

ח יש לומר ברכת כהנים בבית האבל, אבל האבל עצמו אם הוא כהן אינו נושא את כפיו בתוך השבעה, אלא יצא לחדר אחר בעת ברכת כהנים. ואם לא יצא לחוץ וקראו כבר ״כהנים״, יש אומרים שיעלה לדוכן. ולדינא יעלה וישא כפיו כשקראו כהנים. [יביע אומר ח״ד סי׳ לב סוף אות ה׳ ודחה מ״ש בזה בכנה״ג]. ובשבת שאסור להראות אבילות בפרהסיא, גם הכהן האבל יעלה לדוכן וישא כפיו, ואפילו אם יש שם כהנים אחרים לא יתבטל מנשיאות כפים. [ילקו״י אבלות מהדורת תשמ״ט עמ׳ קח, ובמהדו׳ תשס״ד סי׳ כט עמוד תמט. ילקו״י תפלה כרך ב׳ סימן קכח]

ט המתפללים בבית האבל, אין אומרים וידוי ונפילת אפים בכל שבעת ימי האבל, ואף אם אין האבל שם, נוהגים שלא לומר וידוי ונפילת אפים בבית המנוח הנפטר. [שם עמו׳ תנ]

י אם אין מנין בבית האבל, ובא האבל לביהכ״נ כדי לומר קדיש, ולשמוע קדושה וברכו, צריכים לומר וידוי ונפילת אפים. אבל אם בא לבית הכנסת בערב השבעה, להתפלל מנחה וערבית, והקהל מתאסף כדי לשמוע דברי תורה והספד לעילוי נשמת הנפטר ולחלוק לו כבוד, אין לומר וידוי ונפילת אפים. ויש מקומות שלעולם אין אומרים וידוי ונפילת אפים כשהאבל בבית הכנסת, ויש להם על מה שיסמוכו. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סי׳ כט עמ׳ תנא]

יא צריך לומר קדיש תתקבל בבית האבל, וכן ראינו מעשה רב לכמה גדולי תורה שאומרים תתקבל בבית האבל, ואף כשהאבל עצמו שליח צבור יש לו לומר תתקבל, שיש אומרים שבקדיש תתקבל ניצולים מדינה של גיהנם. [ילקו״י אבלות מהדורת תשמ״ט עמוד קיג. ובמהדורת תשס״ד סי׳ כט עמ׳ תנד. יביע אומר ח״ד דף שכ. חיו״ד סימן לב אות ו]

יב יש להקל להביא ספר תורה לבית האבל, בפרט אם מייחד לו ארון ותיבה, ואין צריך להביא הספר תורה יום או יומיים קודם, אלא אף באותו יום [קודם התפלה] יש להקל. ומכל מקום אין זה חובה להביא ספר תורה לבית האבל. [ילקו״י אבלות מהדו׳ תשס״ד סי׳ כט עמ׳ תנה].

יג מותר לאבל לעשות הוצאה והכנסה ופתיחת ההיכל אף בימי החול. ובמקום שאין ספר תורה בבית האבל, [בפרט כשאין שם ארון ליחדו לספר תורה] אחר שגומרים את התפילה בבית האבל, בימי שני וחמישי, המנהג שהצבור הולך לבית הכנסת לשמוע קריאת התורה, ואין האבלים הולכים עמם. ומי שיש לו אונס, כגון שממהר לעבודתו וכדו׳, פטור מלשמוע ספר תורה. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן כט סעיף יג עמוד תס]

יד מנהג הספרדים לומר ההלל בראש חודש בבית האבל, ורק האבל עצמו אינו קורא את ההלל. ובירושלים המנהג שהציבור יוצא לחדר אחר, או לדירה אחרת, וקוראים שם את ההלל, ואחר כך חוזרים לחדר שנפטר שם המת. ובשעת הדחק כשאין חדר אחר רחב ידים שיכיל את כל יחידי הקהל אשר שם, יצא האבל לחדר אחר והם יקראו שם את ההלל. וכל זה כשהמת נפטר בבית האבל, אבל אם נפטר בבית חולים או בבית אחר, אף בירושלים רשאים הציבור לומר ההלל בראש חודש בבית האבל, ורק האבל עצמו לא יאמר את ההלל. ואם חל יום השביעי לאבלו בראש חודש, נכון שהשליח ציבור והקהל יאמרו לאחר החזרה פסוקי נחמה, לא יבוא עוד שמשך וגו׳, דהוה ליה כעמדו מנחמים מאצלו, ואז יוכל האבל לקרוא את ההלל. ובחנוכה גם האבל עצמו יגמור את ההלל בברכות, ואף בני אשכנז צריכים לנהוג כן, שהואיל וההלל בחנוכה הוא חובה ולא מנהג, אין לפטור האבל מחובתו זאת, רק שלא יהיה האבל עצמו שליח צבור בשחרית בחנוכה, שלא יצטרך לומר את ההלל בקול רם בציבור. [ילקו״י אבלות שם סימן כט סעיף יד עמוד תסא. יביע אומר ח״ד חיו״ד סי׳ לג]

טו מנהגינו לומר פרק "במה מדליקין" בערב שבת בבית האבל, לפני תפילת ערבית של שבת, ובמקום שנהגו שלא לאומרו בבית האבל יש להם על מה שיסמוכו. ואחר שבעה, הדבר ברור לכולי עלמא שצריך לאומרו אף אם מתפללים בבית האבל. [ילקו"י אבלות מהדורת תשס"ד סי' כט סעיף טו עמוד תסב. יבי"א ח"ד דף שט: חיו"ד סי' כט אות ה]

טז אין לברך ברכה מעין שבע בבית האבל, ובירושלים העתיקה נוהגים לברך בכל מקום. אבל ביתר ערי הארץ, אסור לברך ברכה מעין שבע שלא בבית כנסת קבוע. והנוהגים לומר ברכה מעין שבע שלא בבית הכנסת בשכונות החדשות של ירושלים, יש להם על מה שיסמוכו, אבל לכתחלה יש להורות שלא לומר ברכה זו שלא בבית הכנסת אלא בירושלים העתיקה. [ילקו"י אבלות מהדו' תשס"ד סי' כט סעיף ט"ז]

יז כשהקהל מתפללים בבית האבל אומרים פסוקי "ובא לציון" בשביל הציבור המתפלל עמהם. וכל שכן כשמתפללים בבית האבל במנחה של שבת, שאין לדלג הפסוקים "ואני זאת בריתי" וכו', כדי שלא להראות אבילות בפרהסיא בשבת, ורק האבלים עצמם שמתפללים בלחש, ידלגו פסוקים אלה גם בשבת. [ילקו"י אבלות מהדורת תשמ"ט עמוד קטו, ובמהדורת תשס"ד סי' כט עמ' תסד. יביע אומר חלק ד' דף שכ. חיו"ד סי' לב אות ז]

יח מותר לומר צידוק הדין בימי השבעה בלילה אחר תפילת ערבית. [ילקו"י שם עמוד תסד]

סימן ל - דיני קדיש ואזכרה

[שייך לשלחן ערוך סוף סימן שעו]

א מנהג אמירת הקדיש לעילוי נשמת ההורים הנפטרים, יסודתו בהררי קודש, במדרשי חז"ל, שיש בזה תועלת מרובה לנפש הנפטר, ואפילו הוא צדיק גמור, להעלותו מדרגה לדרגה בגן עדן, ולכן גם בשבתות וימים טובים צריך לומר קדיש. וכל שכן קדיש שאחר לימוד תורה ואחר הדרשה, שיש בו נחת רוח גדולה לנפטר. ואמירת הקדיש היא בכלל החיוב לכבד את אביו ואת אמו אחר פטירתם, ובכל שנה בימי פקודת השנה. וזהו בכלל כיבוד אב ואם כפי מה שאמרו, מכבדהו בחייו ובמותו. וענין הכבוד אחר מיתה הוא לרומם את כבוד אביו, כגון לקרותו אבא מארי, ולעשות לו נחת רוח לאחר פטירתו, באמירת קדיש, הדלקת נר נשמה, ועריכת אזכרה ביום השנה, עלייה לתורה ביום השנה, וכיו"ב. [ילקו"י אבלות מהדורת תשמ"ט עמוד ריג. ובמהדורת תשס"ד סימן ל' סעיף א עמוד תסד]

ב אף על פי שנתבאר שיש שבח גדול באמירת הקדיש, הנה יש להקפיד מאד בענין ריבוי הקדישים, שלא להרבות בקדישים, וכגון אם למדו קודם תפלת ערבית, ואחר הלימוד אמרו קדיש על ישראל, ומיד אחר כך

מתפללים ערבית, אינו צריך לומר שוב חצי קדיש, אלא יאמר והוא רחום וכו' וברכו. וכן כל כיו"ב. [ילקו"י אבלות מהדורת תשס"ד סי' ל' עמוד תעד]

ג הנמנע מאמירת קדיש תוך שנים עשר חודש לפטירת אביו או אמו, כמנהג המקום, נראה כמזלזל בכבודם, ואין לעשות כן אפילו אם נמנע רק מאמירת קדיש אחד. ואין לך כבוד גדול לאב ולאם הנפטרים יותר מאמירת קדיש. וטוב ליתן גם צדקה בכל יום בי"ב חודש ולהתפלל בעד נשמת אביו או אמו. [ילקו"י אבלות מהדורת תשס"ד סימן ל' עמוד תעה]

ד אפילו אם הבן לא חונך לתורה ולמצוות בעולם הזה על ידי אביו, עצם הדבר שאביו הביאו לעולם הזה, וזכה הבן ללמוד תורה ולומר קדיש, יכול להגן עליו מן הפורענות. [ילקו"י אבלות מהדורת תשס"ד סימן ל' סעיף ד עמוד תעה]

ה מי שאביו או אמו נפטרו, אומר קדיש כל י"ב חודש, אך בשבוע הראשון של החודש שנים עשר פוסק מלומר קדיש במשך כשבוע, ואחר שבוע זה חוזר לומר קדיש עד סיום יום פקודת השנה. [ויש שנמנעים מלומר קדיש בשבוע האחרון של חודש הי"ב. יביע אומר חלק י' ריש דף שסח]. ואולם קדיש שאומרים אחר הלימוד, כגון אחר שיעור קבוע, וכדומה, יכול להמשיך לאומרו גם בשבוע הראשון של החודש השנים עשר. ואחר שנים עשר חודש פטור מלומר קדיש, אפילו אם חל בשנה מעוברת. ואם רוצה רשאי לומר קדיש גם אחר כך. ובעיקר קדיש שאחר הלימוד. [ילקו"י אבלות מהדורת תשמ"ט עמוד ריג. ובמהדורת תשס"ד סימן ל' סעיף ה עמוד תעו. שו"ת יביע אומר חלק י' דף שסז טור ב']

ו גם בשנה מעוברת נוהגים כנז', להפסיק לומר קדיש בשבוע הראשון של החודש הי"ב, ואזלינן בתר החודשים, שכל מקום שכתוב חדשים, חדשים דוקא קאמר. [שם סי' ל עמו' תעח]

ז לפיכך מי שמת לו מת באדר א' [בשנה מעוברת], יש לומר קדיש במשך אחד עשר חודש רצופים עד טבת, ובשבוע הראשון של החודש השנים עשר יפסיק לומר קדיש, ויחזור לומר קדיש עד סוף השנים עשר חודש, כי בשנה הראשונה הולכים אחר החודשים ולא אחר תאריך הפטירה. ונוהגים לערוך אזכרה במלאת אחד עשר חודש לפטירה, וגם בסוף י"ב חודש, ואז אין צריך לחזור ולערוך אזכרה בסוף חודש הי"ג [בשנה מעוברת], שהוא יום הפטירה, דבשנה הראשונה אין משמעות ליום הפטירה, אלא לחודשים. והמחמיר לערוך סעודה עם דברי תורה גם ביום השנה [בחודש הי"ג בשנה מעוברת], תבוא עליו ברכה. ומכל מקום עיקר האזכרה היא בחודש הי"ב, ולא בחודש הי"א, אלא שנהגו לערוך אזכרה גם בחודש הי"א. [ולכן בן ישיבה שהוריו מבקשים ממנו להגיע לאזכרה בי"א חודש, אין לו להתבטל מלימודו, אלא אם כן הוא אומר דברי תורה וחיזוק למשתתפים]. [ילקו"י אבלות מהדורת תשמ"ט עמוד ריג, ובמהדורת תשס"ד סימן ל' סעיף ז עמוד תעח]

ח מי שתכפוהו אבלות חדשה תוך י״ב חודש, אין לו להפסיק את התפלה לפני התיבה, ואמירת הקדיש בסיום י״א חודש של הראשון, אפילו ביום אחד, הואיל והוא בתוך י״א חודש של השני. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן ל׳ סעיף ח עמוד תעט]

ט אם חל יום פקודת השנה של פטירת אביו או אמו באמצע השבוע, המנהג הוא להתחיל לומר קדיש מערבית של ליל שבת והלאה [קדיש שאחר במה מדליקין] עד יום הפטירה, ועד בכלל, והוא מנהג נכון ויסודתו בהררי קודש. וכיום שפשט כן המנהג ברוב הצבור, אין לשנות בזה, כי נראה שמניעת אמירת הקדיש ממה שנוהגים, נחשב כזלזול בכבוד אביו ואמו. ואם חל יום פקודת השנה בשבת, מתחילין לומר קדיש החל מתפלת ערבית של ליל שבת הקודם, דהיינו קדיש על ישראל שאומרים אחר במה מדליקין, ואומרים קדיש כל השבוע עד סוף שבת שניה שהוא יום היאר-צייט. אולם העיקר אמירת הקדיש בתפלה הוא ביום היאר צייט, שכך נהג האר״י ז״ל. ולכן מי שהוא אנוס ואין לו אפשרות לומר הקדיש החל מליל שבת, ישתדל בכל עוז לומר הקדישים ביום הפטירה, ואם יש לו יכולת גם יעמוד כשליח צבור בשלשת התפלות של אותו היום. [ילקו״י על הלכות אבלות סי׳ ל׳ סעיף ט׳, עמוד תעט. יחוה דעת ח״ה סי׳ נט. יביע אומר ח״י יו״ד דף שסט טור א׳ ד״ה ומ״ש]

י אם חל יום פקודת השנה ביום שבת, נכון יותר לומר ההפטרה באותו יום שחל בו היאר צייט, ולא בשבת הקודמת. ואם יש לו יכולת יאמר ההפטרה בשתי השבתות, בשבת הקודם, ובאותו יום. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן ל׳ סעיף י עמ׳ תפ, יחו״ד ח״ה סי׳ נט. יביע אומר חלק י׳ חיו״ד דף שסט טור א]

יא עיקר הנחת רוח שאדם עושה להוריו אחר פטירתם הוא בלימוד התורה, ומבלי קביעת עיתים לתורה מידי יום, תועלת הקדיש מועטת, ולכן על האבלים להתחזק בלימוד תורה. ולהשתתף בשיעורי תורה מידי יום, תמידין כסדרן, ובכל עת פנוי יעסקו בלימוד לפי מדרגתם. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן ל׳ סעיף יא עמוד תפ. יבי״א ח״ג חיו״ד סי׳ כו אות ג׳]

יב מנהג כמה מעדות המזרח, שמי שנפטר בלי בנים ובנות מקדישים לזכרו ספר תורה לבית הכנסת, מעזבון המנוח, ויש המקדישים ספר תורה מחייהם כשלא זכו לבנים. ומנהג יפה הוא. ומכל מקום המבקש להנציח שם הוריו או קרוביו ולעשות מצוה גדולה לעילוי נשמתם, ראוי ליעץ לו ולהשיאו עצה ההוגנת לו ולהם, לתרום להוצאת ספר בהלכה שנתחבר על ידי תלמיד חכם שהגיע להוראה, או ספר בהלכה מכתב יד של הקדמונים, לזכות את הרבים בהונו, והוא עדיף מקניית ספר תורה על מנת להניחו בבית כנסת, שאין להקב״ה בעולמו אלא ד׳ אמות של הלכה, וכיון דברא מזכה אבא ראוי להדפיס הספר לזכות בו את הרבים, ויהיה זה לעילוי נשמת הוריו. [ילקו״י שם עמ׳ תפא. יבי״א ח״ח חיו״ד סי׳ לו]

יג מנהג הספרדים שכל המחוייבים לומר את הקדיש, אומרים אותו ביחד, הן בקדיש ״על ישראל״ שקודם הודו וקודם עלינו לשבח, והן בקדישים שאחר בית יעקב, כדי שלא לבייש את מי שאינו יודע. אבל צריך להקפיד שלא יהיה אחד אומר הקדיש במרוצה, וחבירו לאט מדאי, אלא ישתדלו שכולם יאמרו הקדיש מלה במלה ככל האפשר. [ילקוט יוסף על הלכות אבלות מהדורת תשס״ד עמוד תפב]

יד כשיש כמה שאומרים קדיש ביחד, ואחד מהם אומר הקדיש בלחש, לכתחלה אין לעשות כן, דצריך שכל אחד יאמר הקדיש בקול רם. אולם מי שהוא בתוך י״ב חודש לפטירת אביו או אמו, וקולו נצרד באופן שאינו יכול לומר קדיש בקול רם, ויש שם אנשים אחרים שאומרים בלאו הכי קדיש, יכול להצטרף עמהם לומר קדיש בלחש, ואין בזה שום חשש. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן ל׳ סעיף יד עמוד תפד]

טו כששנים או שלשה אומרים קדיש ביחד, והאחד מקדים את חבירו, אם כל אחד בא בתוך כדי דיבור של חבירו, יש אומרים שימתין לאחרון ויענה אמן אחד ויעלה לכולם. וכן יכול להקדים ולענות אמן אחר הראשון ויעלה לו גם לשני. ויש שנוהגים לענות אמן ואמן, על שניהם, אם שומע הסיום משניהם תוך כדי דיבור. ואם יש הפסק ביניהם יותר משיעור של תוך כדי דיבור, יענה אמן אחר כל אחד ואחד. [ילקו״י אבלות מהדו׳ תשס״ד עמ׳ תפה]

טז מנהגינו שהקדיש שקודם יוצר אור אומר אותו השליח צבור בלבד. ואמנם יש קהילות בחוץ לארץ שנוהגים שאומרים אותו יחד עם השליח צבור כל המחוייבים באמירת קדיש. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן ל׳ סעיף טז עמוד תפה]

יז מנהגינו לומר קדיש יתום קודם עלינו לשבח, ולא לאחריו. וכיון שנתקן אין לבטלו, ולכן אם אין שם מי שנמצא בתוך י״ב חודש לאב ואם יאמר הקדיש אחד המתפללים שאין לו הורים, או שהוריו אינם מקפידים שיאמר קדיש זה בחייהם. [ילקו״י אבלות עמ׳ תפה]

יח קטן שהוא אבל על אב או אם, והוא יותר מבן שש שנים, והגיע לחינוך ויודע למי מברכים, נכון לחנכו ולהרגילו לומר קדיש על אביו או על אמו, שיש בזה נחת רוח גדולה לנפטר. ובקדישים של התפילה נכון שהחזן יאמר עמו הקדיש מלה במלה. אבל בקדיש של רשות, יכול האבל-הקטן לומר הקדיש לבדו, לעילוי נשמת אביו או אמו. ועונים אחריו אמן, ובלבד שיהיה גופו נקי, שמקנח עצמו יפה. אבל אם לא הגיע לחינוך, שהוא פחות מבן שש שנים, אינו יכול לומר הקדיש לבדו, ואם יש ספק אם יודע למי מברכים, אין לענות אחריו אמן עד שיהיה בן תשע שנים, שמסתמא יודע למי מברכים. [ילקו״י עמוד תפו]

יט מי שנפטר בלי בנים, או שלא זכה שבניו ישארו יראי שמים כדי שיאמרו עליו קדיש אחר פטירתו, נוהגים שאחר אומר קדיש עבורו במשך כל השנה. ועדיף יותר להשכירו בממון היכא דאפשר. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן ל׳ סעיף יט עמוד תפז]

כ אין לומר קדיש בבית הקברות אם אין שם מנין עשרה גדולים. והדין כן גם בקברות צדיקים. ואותם האומרים קדיש בבית הקברות בלי מנין אין להם על מי לסמוך והוא מנהג טעות. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן ל׳ סעיף כ עמוד תפח. יחוה דעת ח״ו סי׳ ח]

כא מי שנפטר והניח אחריו רק בנות, אפילו הן גדולות, בודאי שאינן רשאות לומר קדיש, גם בביתם, כשמתאספים שם ללימוד עשרה אנשים, אלא ישכירו אחר שיאמר את הקדיש. ואף אם האב כתב צוואה לבתו שתאמר אחריו קדיש, בהיות שאין לו בן, לא תשמע לו, ואם רוצה לומר קדיש יש למחות בידה. ויש להחמיר בזה בפרט בזמן הזה שהרפורמים הנהיגו מנהגי זרות לרוח הצניעות, ויש לעמוד בפרץ שלא לנהוג כמנהגם בשום ענין. [ילקו״י אבלות מהדורת תשמ״ט עמוד רכא, ובמהדורת תשס״ד סי׳ ל׳ סעיף כא. ילקו״י מועדים עמוד רפח]

כב מי שמת ולא הניח אחריו בנים כי אם חתן, טוב שהחתן יאמר אחריו קדיש בכל י״ב חודש. וכן מי שמת ולא הניח אחריו בנים [או שמתו על פניו בחייו], ויש לו נכדים, נכון שיאמרו אחריו קדיש, כי ברא מזכה אבא שייך גם באבי אביו. [ילקו״י אבלות סימן ל׳ עמ׳ תפט]

כג מי שהתחייב לומר קדיש על אחד שמת בלי בנים, ומקבל על זה שכר, ואחר כך מת לו מת שהוא חייב לומר עליו קדיש, יכול להמשיך ולקבל את שכרו, שהרי קדיש אחד עולה לשניהם. [ילקו״י אבלות מהדורת תשמ״ט עמוד רכב, ובמהדורת תשס״ד סימן ל׳ סעיף כג עמוד תפט. יביע אומר חלק ח׳ חלק יורה דעה סימן לז. ושלא כמ״ש בזה האגרות משה, שלא ראה דברי הפוסקים].

כד אשה שנפטרה בלי להשאיר אחריה בן שיאמר קדיש לעילוי נשמתה, וגידלה בביתה בן מאומץ לתורה וליראת שמים, (ויש לו הורים) אין ספק שהקדיש שיאמר לעילוי נשמתה יועיל לה כאילו בנה אמר קדיש, אך אינו חייב בקריעה ולא באבלות, אלא שרשאי להחמיר שלא להסתפר ולהתגלח וכו׳, ובכל דבר שאין בו ביטול תורה. [ילקו״י אבלות עמ׳ תצ]

כה גר צדק שאביו הנכרי או אמו מתו, נכון שיאמר עליהם קדיש לעילוי נשמתם, שאף על פי שאין תועלת בתפלתו כמו בכל תפלת בן על אביו, מכל מקום לא גרע מאיש זר שאינו קרובו, שהקדיש מועיל לנפטר, ואף ראוי ונכון שיאמר עליו קדיש, וכן לענין השכבה, וכדי שלא יראה הדבר תמוה לרבים, יאמר ההשכבה בדרך הבלעה ולא באופן מיוחד. [ילקוט יוסף על הלכות אבלות מהדורת תשס״ד עמ׳ תצ. יחוה דעת חלק ו׳ סימן ס׳ עמוד שא]

כו מותר לומר קדיש על נשמת גוי שהציל ישראל מהסכנה, כמו בימי השואה, ואף לעשות לו השכבה. ובכדי שלא יעשה הדבר תמוה לרבים, יאמר ההשכבה בסוף עלייתו לתורה, בדרך הבלעה. [ילקו״י אבלות מהדורת תשמ״ט עמ׳ רכד. ובמהדו׳ תשס״ד סי׳ ל׳ עמוד תצב]

כז חייל דרוזי בצבא שבארה״ק, שנהרג בידי הערבים הישמעאלים, על משמרת בטחון ישראל, יכולים לומר השכבה בבית הכנסת לעילוי נשמתו, או לומר פרק תהלים לעילוי נשמתו, כי לא ידח ממנו נדח. וירבה השלום בעולם. [שם סי׳ ל׳ עמ׳ תצב. יבי״א ח״י חיו״ד עמ׳ שח].

כח נכרי שהתגייר, ולפני שנתגייר נפטרה עליו אשתו הנכריה, רשאי לומר עליה השכבה, ובכדי שלא יעשה דבר התמוה לרבים, יאמר ההשכבה בסוף עלייתו לתורה בדרך הבלעה ולא באופן מיוחד. [ילקו״י אבלות מהדורת תשמ״ט עמו׳ רכד, ובמהדו׳ תשס״ד סי׳ ל׳ סעיף כח עמ׳ תצד]

כט המאבד עצמו לדעת שאין לו חלק לעולם הבא, בניו אומרים עליו קדיש, בתוך י״ב חודש כרגיל, שמאחר וכיום כולם אומרים קדיש ביחד, ואינו פוגע בזכותם של אחרים, אין למנוע מהם אמירת הקדיש, וכן לענין ההשכבה. [ילקו״י שם עמ׳ תצד. יבי״א ח״ז יו״ד סי׳ מג אות ב]

ל מי שהיה אביו רשע ומחלל שבת בפרהסיא וכו׳, טוב להתפלל עליו לאחר פטירתו ולומר קדיש ולעשות צדקה לכפרת נפשו, אפילו אחר י״ב חודש. [ילקו״י שם סי׳ ל עמו׳ תצד]

לא יש אומרים שגם אם אנשים זרים עושים מצוות או נותנים צדקות לעילוי נשמת הנפטר, או אומרים קדיש, הדבר מועיל לעילוי נשמתו לטובה בעולם העליון. ויש אומרים שלא יועיל ולא יציל מה שיעשו בשביל אדם אחרי מותו, כי כל אדם נידון לפי מה שהוא בעת מותו, ואין תוספת ומעלה ותועלת במה שיעשו אחרי כן. ויש חולקים ואומרים שגם לאחר פטירת האדם מהעולם הזה יש לו זכות מהמצות וצדקות שעושים על שמו למנוחת נפשו. ולכן מנהג העולם להרבות בצדקות ובמעשים טובים ובלימוד תורה כל י״ב חודש למנוחת הנפטר. ועל כל פנים אם העושה מצוה וצדקה ואומר קדיש לעילוי נשמת הנפטר, הוא אדם גדול אפילו אינו קרוב משפחה לנפטר, מצותו ותפלתו מקובלת, ובזכותו נעשות לנפטר זכויות רבות. ולכן אם שוכרים אדם לומר קדיש על הנפטר, ישתדלו לעשות כן ע״י אדם צדיק ותלמיד חכם. וכן אין ענין זה לגבי בניו, שהרי באמירת קדיש שלהם מכניסים את אביהם ואמם לגן עדן ומעלין אותם ממדרגה למדרגה, ילכו מחיל אל חיל. וכל שכן במעשה הצדקה לעניים שאין ערוך אליה למנוחת נפש הנפטר. [ילקו״י אבלות סימן ל׳ סעיף לא עמוד תצה. ועיין עוד בשו״ת ביביע אומר חלק ח׳ חלק יורה דעה סימן לז אות ז׳, בענין המצוות שעושים הבנים והקרובים לע״נ הנפטר והתועלת מהם. וראה עוד בחלק י׳ חלק יורה דעה דף שסו טור א].

לב כל המנהגים שנוהגים לעשות לעילוי נשמת הנפטר בליל היאר-צייט וביומו, וכן במשך הי״ב חודש לאחר הפטירה, יש לעשותם גם אם היה אביו צדיק וגדול בתורה. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן ל׳ סעיף לב עמוד תצז]

לג מי שאינו יודע מתי מת אביו או אמו, [וגם אינו יודע את יום הקבורה], בד׳ לחודש או בה׳ לחודש, למנהגינו שבלאו הכי כמה אחדים אומרים קדיש ביחד, הנכון הוא שיאמר קדיש בב׳ הימים. וכן אם יוכל יעלה לשליח צבור בב׳ הימים. וגם למנהג חלק מהאשכנזים שרק אחד אומר קדיש, יש לו לומר קדיש בב׳ הימים, אלא אם כן אחד האחים הנמצא במקום מרוחק יודע את יום הפטירה ואומר קדיש באותו יום, שבזה השני המסופק יאמר קדיש בד׳ לחודש. ואם רוצה לישב בתענית, יעשה זאת בד׳ לחודש. [ילקו״י סימן ל׳ עמוד תצח]

לד מי שאינו יודע יום פטירת אביו או אמו, יבחר לו יום אחד בשנה לעשות בו בכל שנה לימוד ותפלות. ואם יודע את החודש אך אינו יודע את היום, יש אומרים שיקבע את היום האחרון של החודש, ויש אומרים שיקבע את היום הראשון של החודש. וכן עיקר. [עמ׳ תק].

לה מי שנפטר לו בן או בת, מעיקר ההלכה אינו צריך לומר קדיש, אבל אם מרגיש צורך לומר עליו קדיש, ובפרט שבנו או בתו לא השאירו אחריהם בנים שיאמרו עליהם קדיש, או שנפטרו צעירים לימים, יכול לומר עליהם קדיש במשך י״ב חודש כמו על אב ואם. [שם]

לו אין חיוב על הבעל לומר קדיש על אשתו כי המות יפריד בינו לבינה. [וכמ״ש הגרי״ח בסוד ישרים ח״ב סי׳ ב]. וכן המנהג. ואמנם אם ירצה לומר קדיש אין מונעים ממנו. [במקומותינו שכמה אנשים אומרים קדיש ביחד]. ובפרט אם אומר בפירוש שהקדיש יהיה לעילוי נשמתה, וכן שלימוד התורה והצדקות שעושה יהיו לעילוי נשמתה, יועיל למנוחתה, שהרי אפילו אדם זר ששוכרים אותו לומר קדיש לעילוי נשמת הנפטר מועיל, וכל שכן בעלה. וכן ישתדל להקים מצבה על קבורתה תיכף לאחר השבעה. ואם אשתו מתה בלא בנים, נכון שהבעל יאמר קדיש לעילוי נשמתה אפילו במשך כל הי״ב חודש. אלא שאין בזה חיוב מצד הדין, דהחיוב הוא על בנים מצד כיבוד אב ואם, אבל לא על הבעל. ומכל מקום כיון שיש בדבר חשיבות גדולה לתועלת הנשמה, אם אין בנים הנכון הוא שהבעל יאמר אחריה קדיש אם יכול. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן ל׳ עמ׳ תקד. יביע אומר ח״ח חיו״ד סימן לז אות ו׳].

לז מי שמת אחיו רח״ל, והאחים רוצים לומר עליו קדיש, אם אביהם אינו מקפיד בזה, יכולים האחים לומר קדיש על אחיהם, ובפרט האח הגדול. ואמנם אם האב מקפיד שבניו לא יאמרו קדיש בחייו, יש להם להמנע מלומר קדיש על אחיהם. וכשהאב אינו מקפיד, והוא יכול לומר קדיש, למנהג הספרדים יכולים האב והאחים לומר קדיש ביחד, ולמנהג

חלק מהאשכנזים שאין אומרים קדיש אלא אחד, יש להסתפק אם עדיף שהאב יאמר קדיש או האחים. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן ל׳ סעיף לז עמ׳ תקד]

לח כבר נתבאר שכיום נהגו להודיע על פטירת ההורים לבנים זכרים כדי שיאמרו קדיש. וכן לשאר הקרובים, כדי שיבואו להלוייה ולנהוג דיני אבלות. וכן פשט המנהג להדפיס מודעות אבל בכדי להודיע לצבור את זמן ההלויה של הנפטר, ואין לחוש בזה משום מוציא דיבה הוא כסיל. ואמנם אנשים זקנים הבאים בימים אין חובה לגרום להם צער ועגמת נפש גדולה על ידי שיודיעו להם על אחד מקרוביהם שנפטרו. וכן אם אחד מהקרובים נפטר בחול המועד, ואם יודיעו להם יכבידו עליהם את האבלות שצריכים לנהוג דברים שבצינעא, ולשבת שבעה לאחר הרגל, טוב שלא להודיעם. וכן מי שנפטר ונשארו ימים מספר על מנת שהשמועה תהיה שמועה רחוקה, מצוה להמתין מספר הימים על מנת שלא לצערו בשמועה קרובה וצריך שבעה ושלושים, אלא ישב שעה ותו לא. ואמנם אם הקרוב נפטר בערב הרגל ואם יודיעו לבני המשפחה יפטרו על ידי הרגל מהשבעה, כדאי להודיעם. ובכל מקרה מן הראוי להתייעץ עם חכם. [שם סי׳ ל׳ עמוד תקה]

לט מי שמת והניח בנים חילוניים שבודאי לא ישמרו על דיני האבילות ואמירת הקדיש לעילוי נשמתו, יש מי שאומר שאין להודיע להם על פטירת האבא, ומוטב שיהיו שוגגין ולא יהיו מזידין. וגם יש לחוש בזה משום מוציא דיבה הוא כסיל. אבל אם יש ספק שמא ישמרו דיני אבלות ויאמרו קדיש, נהגו להודיע להם על פטירת ההורים, כדי לזכותם באמירת הקדיש לעילוי נשמתם. וכן במקום שיכול לגרום נזק ממון, כמו בהפסד ירושה, מצוה להודיע אפילו לבן מביש, וזה בכלל איעבורא אחסנתא. [ילקו״י אבלות סי׳ ל׳ עמוד תקו]

מ אף על פי שאין להודיע בפירוש על פטירת אדם, משום מוציא דיבה הוא כסיל, מכל מקום מותר לצוות בית החולים, להודיע על פטירת קרובם כדי שיטפלו בקבורתו. [שם סע׳ מ]

מא מותר להודיע לבנים ולבנות כשאביהם עודנו בחיים, שיבואו אליו קודם פטירתו. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן ל׳ סעיף מא עמוד תקו]

מב מי שנתן מתנה לחברו על דעת שאחר מותו ילמד בספר הזוהר הקדוש, ורוצה ללמוד הלכה בהבנה, יש אומרים שמותר לו לשנות וללמוד בהבנה. [ילקו״י אבלות סימן ל׳ עמוד תקז]

מג אם הבן הוא בן תורה ותלמיד חכם, נכון שביום השנה יסיים מסכת לעילוי נשמת אביו ואמו הנפטרים, ויש בדבר תועלת מרובה לנפטר, וגם הסעודה שעושים תהיה על ידי כך לסעודת מצוה, בפרט אם יאמרו שם

גם דברי תורה, מלבד עצם אמירת הסיום מסכת. ובנוסח הקדיש שאומרים אחר סיום מסכת, או אחר הקינות בתשעה באב, הנוסח הנכון הוא: דהוא עתיד לחדתא עלמא, ולאחאה מתיא, ולשכללא היכלא, ולמפרק חייא, ולמבנה קרתא דירושלם, ולמעקר פולחנא נוכראה מארעא, ולאתבא פלחנא יקירא דשמיא להדרה וזיויה ויקריה, ויצמח פורקניה ויקרב משיחיה. בחייכון וכו'. [שם עמו' תקח]

מד בעת אמירת הקדיש נכון להחמיר להשוות הרגלים כמו בתפלה, שיהיה נראה כאילו אינן אלא אחת, כדי להדמות למלאכים שנאמר בהם ורגליהם רגל ישרה (כדאיתא בברכות י:). ואותם המתחילים לומר קדיש כשהם בישיבה או בהילוך, לא טוב הם עושים. [ילקו"י אבלות מהדורת תשס"ד סימן ל' סעיף מד עמוד תקט. ולענין הכריעות בקדיש ראה בהערה שם]

מה כל האומר קדיש להמתין מעט קודם שימשיך לומר יהא שמיה רבא וכו', וגם יאמר יהא שמיה רבא בנחת, לאט לאט, ולא במרוצה, כדי שהקהל יספיקו לענות עד דאמירן בעלמא [לפי מנהגינו], ואחר כך יענו גם כן אמן אחר שמיה דקודשא בריך הוא. והאומר הקדיש במרוצה עליו נאמר חוטא אחד יאבד טובה הרבה. [ילקו"י אבלות תשס"ד סי' ל' עמ' תקי]

מו מי שהיה עונה יהא שמיה רבא מברך, ובטרם שסיים לומר עד "דאמירן בעלמא", הגיע שליח צבור ל"שמיה דקודשא בריך הוא", לא יענה אמן, כי עניית אמן שלאחר "שמיה דקודשא בריך הוא" אינה חיובית כל כך לפי הדין, ומכיון שעודנו עוסק בעניית אמן יהא שמיה רבא מברך, ולא השלים כ"ח תיבות, דהיינו עד דאמירן בעלמא, אין לו להפסיק לענות אמן זו. [וכן דעת רבינו האר"י בשער הכוונות]. אבל אם החזן או אומר הקדיש ממהר מאד, והגיע לסיום חצי קדיש, ואמר "דאמירן בעלמא ואמרו אמן", והוא עודנו באמצע כ"ח תיבות של יהא שמיה רבא מברך, יפסיק ויענה אמן, שאמן זה שהוא סיום חצי קדיש, הכרחי לענותו, שהכל הולך אחר החתום. [ילקו"י אבלות מהדורת תשס"ד עמו' תקיא]

מז האומר קדיש, צריך שיאמר בעצמו יהא שמיה רבא וכו', אך אין לו לומר "אמן" קודם שאומר יהא שמיה רבה וכו'. [ילקו"י אבלות מהדורת תשס"ד סימן ל' סעיף מז עמוד תקיב]

מח אף על פי שלדעת מרן השלחן ערוך יש לענות אמן בקדיש אחר יתברך, מכל מקום מנהגינו על פי הקבלה שלא לענות אמן אחר יתברך, אלא אחר בריך הוא, וכן ציוה המגיד למרן הבית יוסף. והמתפלל אצל אשכנזים והם עונים "בריך הוא" אחר אמירת בריך הוא שבקדיש, הוא יענה אמן, כמנהגינו, ואין בזה משום לא תתגודדו. [ילקו"י אבלות סי' ל' עמוד תקיב]

מט נכון לפסוע שלש פסיעות בכל קדיש שאומרים בו: ״עושה שלום במרומיו״, הן בקדיש תתקבל, והן בקדיש על ישראל, והן בקדיש יהא שלמא. ואין חילוק בזה בין שליח צבור לשאר כל אדם שאומר קדיש ״יהא שלמא״ או ״על ישראל״. וכן יש לפסוע בקדיש תתקבל של ערבית, וכן בקדיש שלאחר ברכה מעין שבע בליל שבת. [שם סי׳ ל׳ סמ״ט עמ׳ תקיג]

נ כשמעבירים את מהלך ההלוייה בשידור ישיר בכלי התקשורת, כל השומע את אמירת הקדיש, עונה אמן אחר האומר. וכן אם שומע דרך הרדיו סליחות וי״ג מדות הנאמרים בצבור, עונה עמהם. [אבל השומע מקרא מגילה דרך הרדיו בשידור ישיר, אינו יוצא ידי חובה, אף שעונה אמן אחר הברכות]. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן ל׳ סעיף נ עמוד תקטז]

נא יש לומר בעלמא די ברא כרעותיה, הכ״ף של כרעותיה דגושה. ובאמירת יהא שמיה רבא יש לומר מברך, קמ״ץ תחת הבי״ת ופת״ח מתחת לרי״ש. ולא מבורך בחולם. ואומר תשבחתא התי״ו הראשונה בחיריק ולא בשורוק. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סי׳ ל׳ עמ׳ תקיח]

נב יש לומר בקדיש ״לעלם ולעלמי עלמיא״ עם ו׳, וכן על הצבור לענות ביהא שמיה רבא מבָרך לעלם ולעלמי עלמיא, בתוספת ו׳. ודלא כמו שנדפס באיזה סידורים, לעלם לעלמי עלמיא, בלי ו׳, שזה אינו, שהרי אונקלוס תרגם הפסוק״ה׳ ימלוך לעולם ועד״, ה׳ מלכותיה קאים לעלם ולעלמי עלמיא, עם אות ו׳. וכן הנוסח בסידור הגאונים והראשונים, רב סעדיה גאון, רב עמרם גאון, הרמב״ם, הרוקח, הרשב״א, המנהיג, והרד״א. וכן העלה מרן הבית יוסף (סימן נו), שצריך לומר ולעלמי עם אות ו׳, כנוסח הקדמונים, ואין לשנות. וכן עיקר. וכן אנו אומרים בקדושת ובא לציון. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סי׳ ל׳ עמוד תקיט]

נג יש לומר ולכוין בקדיש תיבת שמֵה חסר י׳. ויש שגורסים שמיה ביו״ד. ויש גורסים ועלמי בלי למ״ד, כדי להשוות המנין לכ״ח אותיות. אבל הגירסא הנכונה היא ״שמה״ בלא יו״ד, ולעלמי בלמ״ד. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן ל׳ סעיף נג עמוד תקכ]

נד יש לומר בקדיש ״לעילא מן כל ברכתא״, ולא מכל ברכתא. [ילקו״י אבלות סי׳ ל׳ עמ׳ תקכ]

נה יש נוהגים לומר בקדיש ״על ישראל״ יהא לנא ולכון ולהון וכו׳, ויש שאומרים יהא לנא ולהון ולכון, ודעבד כמר עבד ודעבד כמר עבד. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד עמוד תקכא]

נו בעשרת ימי תשובה אין צריך לומר בקדיש יתום ״עושה השלום״, שאין ״השלום״ אלא בקדיש תתקבל שאחר החזרה. [והאומר עושה השלום בקדיש תתקבל שאחר ברכת מעין שבע בשבת שובה, יש לו על מה שיסמוך]. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן ל׳ סעיף נו עמוד תקכב]

נז המתפלל עם אשכנזים והוא בתוך י״ב חודש לאב או לאם, ואומר קדיש לע״נ אביו או אמו, אין לו לשנות מהנוסח המקובל אצלינו, הן באמירת ויצמח פורקניה ויקרב משיחיה, וכן בחייכון וביומכון וכו׳, והן באמירת יהא שלמא, ועל ישראל. אולם אם אומר קדיש יהא שלמא בבית כנסת של אשכנזים עם אחרים, [ואינו אומר את הקדיש לבדו], רשאי לקצר בנוסח יהא שלמא, כפי מנהג נוסח האשכנזים, כדי שיסיים ואמרו אמן עם כולם. אך לא ישנה את מבטאו ולומר כמבטא אשכנזי, אלא כל עדה צריכה להחזיק במנהגה, ובמבטא המקובל אצל בני העדה מדורי דורות, מבטא שהחזיקו בו גדולי תורה וענקי הרוח מדורי דורות. ואף במבטא שם ה׳ אין לשנות ולומר הדל״ת כמו חול״ם, אלא יש לומר בקמ״ץ שלנו. ומדברי רש״י [ברכות מז: ראה בהגהות ר״י עמדין], הרי״ף, הרמב״ם [מורה נבוכים פרק סג], ר״א הקליר, ורבינו בחיי משמע שהיה מבטאם כמבטא הספרדי. [ילקו״י אבלות תשס״ד סי׳ לי עמ׳ תקכג]

סימן לא - דיני שליח צבור במשך השנה וביום השנה

א מי שהוא הגון ומרוצה לקהל ויודע להתפלל כשליח צבור, טוב שיעשה כן במשך השנה של פטירת אביו ואמו, ובכל שנה ביום הפטירה, שיש בזה תועלת גדולה לנפטר, אך לא כל אחד ראוי להיות שליח צבור קבוע. כי צריך שיהיה ביתו ריקם מעבירות, ושלא יצא עליו שם רע אפילו בילדותו, ושיהיה עניו ומרוצה לקהל, ויש לו נעימה וקולו ערב, ורגיל לקרות בתורה נביאים וכתובים. וכיום נהגו להעלות לשליח צבור במשך השנה גם בעלי תשובה, אף שבצעירותם לא שמרו תורה ומצוות. [ילקו״י אבלות תשס״ד סי׳ לא עמו׳ תקכד]

ב בן העולה להיות שליח צבור במשך השנה לפטירת אב ואם, או ביום היאר-צייט, צריך שיזהר לבטא את האותיות שבתפלה כדת וכדין, ולא יבלע תיבות או אותיות. ואם אינו יודע לחתוך האותיות כהוגן לא יתפלל כשליח צבור. וכן הקורא לאלפין עיינין או לעיינין אלפין, וכן לחית״ן ההי״ן או להה״ן חית״ן, אינו יכול להיות שליח צבור, במקום שמבטאם ברור, או שיש אחר הבקי לבטא האותיות. ומאידך לא יאריך יותר מהראוי. וכן בקריאת ההפטרה, אם הוא מדלג חציין של תיבות ואותיות, לא יעלה למפטיר, שקרוב להיות שמברך ברכות לבטלה, וגם הקהל אינם יוצאים ידי חובתם. [שם סי׳ לא עמ׳ תקכט]

ג מי שאינו יודע לעבור לפני התיבה כשליח צבור במשך השנה הראשונה, עם כל זה ישתדל להיות שליח צבור בערבית של מוצאי שבת, שיש בזה תועלת לנפטר. [עמ׳ תקלב]

ד מי שיש לו יאר-צייט על אביו או על אמו, הוא קודם לעלות לשליח צבור על מי שהוא בתוך י״ב חודש על אב ואם. ובלבד שזה יהיה ביום הפטירה. ואמנם אין להתקוטט בעבור זה, ויש רשות לקהל לבחור להם מי שירצו. ובפרט שאין חיוב על פי הדין להתפלל כשליח צבור ביום פטירת אב ואם. וכן מי שחושש שיבלע תיבות מפני אימתא דציבורא, אין ראוי שיעלה שליח צבור אפילו ביום השנה לפטירת אב ואם, ויסתפק באמירת קדיש. [ילקוט יוסף על הלכות אבלות סימן לא סעיף ד]

ה אם אחד מהצבור רוצה להתפלל כשליח צבור בשביל אביו או אמו, ואדם אחר רוצה להתפלל בשביל אדם אחר שנפטר, מי שירצה הקהל שיאמר התפלה, הוא שיאמר, דדוקא קדיש יכול לומר בשביל אביו ואין רשות ביד הקהל לדחותו, אבל אינו יכול להיות שליח הקהל להתפלל על כורחם. [אלא שמצד העדיפות הלה עדיף מסתם אדם, אם הצבור ירצה]. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן לא סעיף ה עמוד תקלג]

ו נכון וראוי שגם האבל על אב ואם תוך שבעה ימי אבלות, יעמוד כשליח צבור אף שהוא אבל בתוך שבעה. ובלבד שיהיה יודע לבטא את האותיות כהוגן וכו׳, שיש בדבר עילוי גדול לנשמת הנפטר. ויש מהאשכנזים שנהגו שאין האבל תוך שבעה עולה להיות שליח צבור, ויש שאינם מקפידים בזה. ומנהגינו שהאבל על אב ואם עולה להיות שליח צבור גם בשבתות שבאמצע השבעה, וכן בראש השנה ובימים טובים, כשהוא בתוך י״ב חודש לפטירת אב ואם. אולם אבל על שאר קרובים לא יעלה להיות שליח צבור בתוך שבעה ימי אבלות, אלא אם כן אין שם מי שיהיה שליח צבור הגון. [ילקו״י אבלות עמו׳ תקלג]

ז כשיש כמה אחים אבלים, אין צריכים להשתדל ולסדר מנין עבור כל אחד ואחד מן האחים כדי שיוכלו כולם להיות שליחי צבור, אלא יעשו ביניהם תורנות להתפלל כשליח צבור. [באופן שכל האחים יודעים לעבור לפני התיבה, ואינם בולעים תיבות, ויראי ה׳]. [שם עמו׳ תקלה]

ח כשיש ב׳ חיובים להתפלל בשבת, מותר לצבור לחלק את המנין לב׳ מנינים נפרדין, כל שיהיה המנין באופן מסודר ומכובד, אך יש להשתדל במדת האפשר שלא לעשות כן, כי ברוב עם הדרת מלך, ובפרט שאצלינו לא הכל נהגו להתפלל כשליח צבור בזמני החיוב. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן לא סעיף ח עמוד תקלה. ילקו״י תפלה כרך א׳ מהדו׳ תשס״ד סי׳ צ]

סימן לב - דיני אזכרה ומנהגי אמירת ההשכבה

א אין להמנע מעשיית השכבה לנפטר, אפילו אינו נודר לצדקה, וכן המנהג פשוט. [ילקו״י אבלות מהדורת תשמ״ט עמוד רכו, ובמהדורת תשס״ד סימן לב סעיף א עמוד תקלה]

ב אותם חזנים האומרים מנוחה נכונה ״תחת כנפי השכינה״ טוב שתיקותם מדיבורם, שאין לומר זאת. [ילקו״י אבלות מהדורת תשמ״ט עמוד רכו, ובמהדו׳ תשס״ד סי׳ לב ס״ב עמוד תקלו]

ג טוב לעשות ההשכבה בהזכרת שם הנפטר ושם אביו, ולא בשם אמו, כי נשמת האב והבן נקשרים יחד. אבל לאשה עדיף לעשות השכבה על שם אמה דוקא. ויש נוהגים לעשות תמיד השכבה על שם האם, ואין הדברים הללו לעיכובא, ובכל מקום ומקום יעשו כמנהגם, ואין לשנות מן המנהג. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן לב סעיף ג עמוד תקלו]

ד אם אחד מן ההורים מפורסם בצדקתו, יש להסתפק אם נכון לשנות ההשכבה בשם זה, כדי לגלגל עליו זכות אבות. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן לב סעיף ד עמוד תקלו]

ה יש להזכיר בתפלת ההשכבה את שם הנפטר כפי שהוא נקרא בפי רוב העולם. ולכן אפילו אם היה לו שם עברי ונשתקע השם העברי, ואין קוראים לו אלא בשם לועזי כמו מקס, וכדומה, יש להזכיר בתפלת ההשכבה את שמו הלועזי. [ילקו״י אבלות סי׳ לב עמ׳ תקלז]

ו מי ששמו אליהו, ובחמש שנותיו האחרונות שינה את שמו לאלי-רן. לא נחשב שם אליהו כנשתקע לגמרי, ומסתמא היו כאלה שהכירוהו, ואולי גם קראוהו לפעמים בשם אליהו, לכן נכון לכתוב על הספרים שיוקדשו על שמו, שם אליהו וכן בהשכבה ורק על המצבה יכתבו ״אליהו דמתקרי אלי-רן״. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סי׳ לב ס״ו עמוד תקלז]

ז יש להסתפק באבל על אב ואם תוך י״ב חודש, האומר השכבה בפיו, אם צריך לומר הריני כפרת משכבו, או די במה שאומר ז״ל. אבל כשאומר לשליח צבור לעשות השכבה, המנהג שאין הבן אומר הריני כפרת משכבו [ברבים]. [ילקו״י אבלות תשס״ד סי׳ לב ס״ז עמ׳ תקלז]

ח יש נוהגים לומר בעת הוצאת הספרי תורה, בליל יום הכיפורים, השכבות לנפטרים, ומתנדבים לכבוד הספר תורה, ויש בזה כפרה למתים שאף המתים צריכים כפרה. ונכון שלא להרבות בשבח המתים באמירת מנוחה נכונה וכו׳, ויאמרו בקצרה: המרחם על כל בריותיו וכו׳. [ילקו״י אבלות מהדורת תשמ״ט עמוד רכח. ובמהדו׳ תשס״ד סימן לב סעיף ח עמוד תקלח]

ט מה שנהגו להניח בבית הכנסת, שיש עם הנצחה לעילוי נשמת נפטר מסויים, וכותבים ״שיעמוד בתפלה על בני משפחתו״, אין לחשוש בזה

משום איסור "דורש אל המתים". [ילקו"י אבלות מהדורת תשמ"ט עמוד רכח. ובמהדורת תשס"ד סימן לב סעיף ט עמוד תקלח]

י אשה שאביה נפטר, ולאחר מכן נולד לה בן זכר, ואבי הבעל עדיין בחיים, ראוי יותר לקרוא את שם הבן הראשון על שם אביה של האשה, להקים לו שם בישראל. [ואם שניהם בחיים לכתחלה יש להקפיד לקרוא את הבן הראשון על שם אבי הבעל, והבן השני על שם אבי האשה, לפי מנהגינו שאין אנו מקפידים מלקרוא על שם ההורים בעודם בחיים]. [ילקו"י שם עמ' תקלח]

יא המנהג בירושלים ללכת לקברי ההורים בערב ראש חודש ניסן ובערב ראש חודש אלול, נוסף על ימי פקודת השנה. ואף שיש מצוה להשתטח על קברי צדיקים, היינו דוקא באופן שאינו מתבטל מעבודת ה' יתברך ומלימוד תורה, אבל הנוסעים לזייארה ומבטלים איזה מצוה על ידי זה, ובפרט אם הם תלמידי חכמים ובני ישיבות, ומתבטלים על ידי זה ממצות והגית בו יומם ולילה, לא יפה עושים, כי אין לך דבר גדול מלימוד תורה. ואף חפצי שמים אינם שווים לדיבור אחד של התורה הקדושה. [ילקו"י אבלות סימן לב עמוד תקלט]

סימן לג - אין לאבל לצאת מפתח ביתו

א אין לאבל לצאת מפתח ביתו בכל ימי השבעה כדי שלא יסיח דעתו מהאבילות כשיצא למקום שיש שם בני אדם. ומטעם זה יש להקל לאבל לצאת בלילה, כשאין הרבה אנשים, כדי לישן בביתו, או בבית אחר [כשאין מקום לשינה בבית שיושבים בו שבעה]. [סי' לג עמ' תקלט]

ב היושב באבל עם אחיו בבית אביו המנוח, ובערב שבת רוצה לנסוע לביתו מחוץ לעיר, לעשות את השבת עם בני ביתו, מותר לעשות כן אפילו בתוך ג' ימים לאבלו, משום מצות קידוש להוציא את בני ביתו ולסעוד עמהם. ובמוצאי שבת יחזור לסיים ימי האבלות עם אחיו. [ילקו"י אבלות מהדורת תשס"ד סימן לג עמוד תקמב. יביע אומר חלק י' חיו"ד סימן נג עמוד שו]

ג היושב באבל עם אחיו בבית המנוח, ורוצה לצאת בלילה ברכב כדי לישן בביתו, נראה להתיר בתוך ז' ימי אבילות. ומותר לו לישן ברכב בעת הנסיעה לביתו. [שם עמ' תקמב]

סימן לד - דין אבלות בשבת

[שייך לש"ע סי' ת']

א בערב שבת תוך השבעה, צריך האבל לשבת על גבי קרקע עד סמוך לשקיעת החמה. ואף על פי שיש שכתבו להקל לישב על גבי כסא וספסל מן המנחה [קטנה] ולמעלה, מכל מקום לדינא אין להקל בזה אלא עד סמוך לחשכה. ומיהו אינו חייב לישב על גבי קרקע, אלא יכול ללכת או לעמוד, ורק כשהמנחמים באים אצלו צריך לישב על גבי קרקע. ובכלל זה האכילה צריכה להיות כשהוא יושב על גבי קרקע. [ילקו״י אבלות מהדורת תשמ״ט עמוד קעה, ובמהדורת תשס״ד סימן לד סעיף א עמוד תקמב. יביע אומר חלק ט חלק יורה דעה סימן לט עמוד שמ]

ב בשבת שבתוך שבעת ימי אבלות, נוהגים אבלות בדברים שבצינעא, ששבת אינו מפסיק האבלות, וגם עולה למנין שבעה. והאבל אסור ברחיצה [אף סמוך לחשיכה בערב שבת], תשמיש המטה, ותלמוד תורה, (דברים המשמחים), אבל דברים שבפרהסיא לא נוהג בשבת של האבלות, ולכן צריך האבל לנעול את מנעליו הרגילים, ולהחליף את בגדי חול העליונים וללבוש בגדי שבת, אפילו מכובסים ונקיים, שאין להראות אבלות בפרהסיא בשבת. [אבל אין להחליף את הלבנים]. ויש שקמים ביום שישי אחר חצות היום, או סמוך למנחה קטנה, וטעות הוא בידם, ויש לבטל מנהגם, אלא אם מתפללים בבית האבל יעשו הפסקה לפני קבלת שבת, ויחליפו הבגדים העליונים סמוך לקבלת שבת, לפני מזמור לדוד וכו׳. ואם מתפללים בבית הכנסת (כשאין מנין בבית האבל) יחליפו הבגדים סמוך ממש להליכתם לבית הכנסת. וברור שאסור לאבלים להתרחץ כל גופם תוך שבעה גם בערב שבת, אלא ירחצו רק פניהם ידיהם ורגליהם בצונן. [ילקו״י אבלות תשס״ד עמו׳ תקמד סי׳ לד]

ג בערבית ליל שבת כשמתפללים בבית האבל, מנהגינו לומר גם פרק במה מדליקין, שהוא מסדר התפלה. [וגם כדי שלא להראות אבלות בפרהסיא בשבת]. ויש נוהגים שלא לומר ״במה מדליקין״ בבית האבל, ויש להם על מה שיסמוכו. ובכל מקום יעשו כמנהגם. ואבל כהן נושא כפיו בשבת. [ילקו״י אבלות מהדו׳ תשמ״ט עמו׳ קטז, ובמהדורת תשס״ד עמוד תקמה]

ד אבל הסועד בשבת, אומר בברכת המזון ברכת אבלים כדרכו בחול, דהוי דברים שבצנעא, אבל אם סועד עם אחרים, אף על פי שמברכים ברכת המזון בלחש, לא יחתום כדרך שחותם בחול, שאין להראות אבילות בפרהסיא בשבת. [ילקו״י אבלות עמ׳ תקמה]

ה אסור ללמוד תורה גם בשבת שבתוך שבעת ימי האבל, וילמד בדברים הרעים ובהלכות אבילות. [ילקו״י אבלות מהדורת תשמ״ט עמוד קלו, ובמהדו׳ תשס״ד סימן לד ס״ה עמ׳ תקמו]

ו כשהקהל מתפללים בבית האבל, אין לצבור לדלג הפסוקים ״ואני זאת בריתי״ וכו׳, וכל שכן במנחה של שבת, כדי לא להראות אבילות בפרהסיא בשבת. ורק האבלים עצמם שמתפללים בלחש, ידלגו פסוקים אלה גם בשבת. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סי׳ לד עמ׳ תקמו]

ז אבל שחל יום שביעי שלו בשבת, המנהג בארץ ישראל שאינו עולה לספר תורה בשחרית, רק במנחה. ומכל מקום יכולים לנהוג כמנהג עיר הקודש חברון ת״ו, שקודם ברוך שאמר יגשו החזן והגבאים אל המקום שיושב שם האבל, ואומרים לו: לא יבוא עוד שמשך וכו׳, והשכבה, ובזה הוא יוצא מגזרת שבעה לגמרי, שנחשב כעמדו המנחמים מאצלו, ואז יוכל לעלות לספר תורה בשחרית, ובזה לכל הדעות מותר. [שם סי׳ לד עמ׳ תקמו]

ח כשמתפללים בבית האבל, במוצאי שבת, האבל יפשוט את בגדי שבת בצאת השבת, אחר תפילת ערבית. וילבש את בגדיו הקרועים, וכן יחלוץ את נעלי העור, וגם אם מתפלל ערבית מבעוד יום יפשוט בגדי שבת בצאת הכוכבים. [ילקו״י אבלות תשס״ד סימן לד עמ׳ תקמז]

ט מי שמת לו מת בשבת, אינו נוהג דיני אנינות, ולכן אוכל בשבת בשר ושותה יין, ומברך כל הברכות, ומותר ללכת לבית הכנסת כדי להתפלל, וחייב בכל המצות, חוץ מתשמיש המטה. ובמוצאי שבת יקדים להתפלל ערבית מבעוד יום, אחר פלג המנחה, (שהוא שעה ורבע קודם צאת הכוכבים), ויבדיל על הכוס מבעוד יום, ולא יברך על נר ובשמים, ואם לא עשה כן וכבר יצא שבת, לא יתפלל ערבית במוצאי שבת, ולא יבדיל על הכוס. ומותר לו לאכול קודם ההבדלה. ואם המת נקבר במוצאי שבת, יתפלל ערבית ויבדיל אחר קבורה. ואם נקבר ביום ראשון, יבדיל אחר הקבורה, אפילו אם טעם קודם. אבל לא יברך על נר ובשמים. [ילקו״י אבלות מהדו׳ תשמ״ט עמ׳ נג, ובמהדו׳ תשס״ד עמ׳ תקמט. וביי״א ט׳ חיו״ד סי׳ מה עמוד שמט]

י מי שמת לו מת בליל שבת, הנכון הוא שיאמר בשבת קדיש על המת, אף על פי שהוא קודם הקבורה, וגם בחול רשאי האונן לומר קדיש, בפרט לאחר שנמסר לכתפים דהיינו החברא קדישא. ואפילו במקום שנהגו שהבנים הולכים אחר מיטת אביהם ללוותו, שבזה יש אומרים שאסור בתפלה ובקריאת שמע, מכל מקום מותר להם להגיד קדיש לכולי עלמא, אף לכתחילה, וכן פשט המנהג שהאונן אומר קדיש בלוויה לפני הקבורה, וכמבואר לעיל. ומעיקר הדין יכול אף לאומרו לבד, אלא שכבר נהגו שהחזן או אחד מהקהל אומר עמו הקדיש מלה במלה. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן לד סעיף י עמוד תקמח]

יא מי שמת לו מת בשבת, ונקבר ביום ראשון, ועדיין הוא בתוך זמן תפילת שחרית, יתפלל שחרית אחר הקבורה, אבל לא יתפלל שחרית שתים, לתשלומי ערבית, שכיון שנפטר לגמרי מתפלת ערבית, אין בזה תשלומין. ואם מת במוצאי שבת שכבר נתחייב להתפלל ערבית, אלא שלא הספיק להתפלל, יתפלל שחרית שתים. ואומר אתה חוננתנו בתשלומי ערבית. וביום ראשון אחר הקבורה יבדיל בשם ומלכות על הכוס, אפילו אם טעם קודם. אבל לא יברך על נר ובשמים. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן לד סעיף יא עמוד תקמח. יביע אומר ח״ט חיו״ד סימן מה עמוד שמט]

יב אין אבלות בפרהסיא בשבת, אולם אם הציבור מורכב רק מהאבלים ונמצאים שם החתנים והנכדים בלבד, לא חשיב כאבלות בפרהסיא. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד עמוד תקמט]

יג במוצאי שבת שבתוך שבעה ימי אבלות, יכול גם אחד האבלים לעשות הבדלה להוציא ידי חובה את הצבור, ומברך על הנר ועל הבשמים כרגיל. [ילקו״י אבלות תשס״ד עמ׳ תקמט]

יד יש אומרים שאין לאבל לומר את פסוקי השמחה שרגילים לומר קודם ההבדלה, אלא אדם אחר יאמר פסוקים אלה, והוא יאמר ההבדלה. ויש מקילין בזה. אולם פסוקי ברכה כמו ויתן לך האלהים וגו׳, דעת הפרי מגדים שמותר לאבל לומר פסוקים אלה קודם או אחר ההבדלה. [ילקוט יוסף על הלכות אבלות מהדורת תשס״ד עמוד תקמט]

סימן לה - הנהגות האבל ביום השבעה

א ביום השביעי לאבילות, אחר תפילת שחרית, ואחר זריחת השמש, מנחמין את האבלים, ואומרים להם את הפסוקים לא יבוא עוד שמשך וכו׳, ובזה הם קמים מהשבעה, שמקצת היום [של השביעי] הרי הוא ככולו. ואם התפללו קודם הזריחה (שהרי בשעת הדחק רשאים להתפלל אחר עמוד השחר קודם הזריחה), יוצאים מהאבלות אחר הזריחה. ואם אין שם מי שיאמר להם הפסוקים הנ״ל, גם כן יוצאים מהאבלות אחר הזריחה, שאין אמירת הפסוקים מעכבת. וכשאוכלים אחר כך בבית האבל, אין אומרים בברכת המזון ברכת האבלים, שכבר יצאו מגזרת שבעה. [ילקו״י אבלות מהדו׳ תשמ״ט עמו׳ קפא, ובמהדו׳ תשס״ד עמו׳ תקנא]

ב מיד לאחר שהאבלים קמו מהאבלות בבוקר, מאותה שעה האבלים מותרים בכל הדברים שאסורים בהם בימי השבעה, ומותרים ברחיצה, החלפת הבגדים, במלאכה ובתלמוד תורה. מלבד גילוח ותספורת, ושמחה, כפי שיבואר. ויש נוהגים איסור בכיבוס כל שלשים יום, ואלו מהספרדים ועדות המזרח שנהגו בחוץ לארץ להחמיר ברחיצה כל ל׳ יום, אם היו סבורים שכן צריך להיות מן הדין, יכולים לבטל מנהגם, אפילו בלי התרה, אבל אם היו יודעים שהדבר מותר מן הדין אלא שנהגו להחמיר, אפשר להקל להם עכ״פ על ידי התרה, וכשאין מנהג ידוע, יש לנהוג כדעת מרן שקבלנו הוראותיו להתיר הרחיצה מיום השביעי והלאה, לאחר שעמדו מנחמים מאצלם, והוא הדין ללבוש בגדים מכובסים מיד לאחר השבעה. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן לה סעיף ב עמוד תקנא]

ג המנהג לעלות לבית הקברות ביום כלות השבעה, (וביום השלושים והיאר-צייט). ואם חל יום השביעי לאבילות בשבת, כגון שהנפטר נקבר במוצאי שבת או ביום ראשון, עולים לבית הקברות ביום ראשון, ולא יקדימו לעלות ביום שישי, שאין האבלים יוצאים מביתם לצורך זה בתוך ימי השבעה. [ואמנם אם האבלים חוזרים לביתם בחוץ לארץ מיד ביום א' בבוקר, מותר להם לצאת ביום שישי לבית הקברות כדי לעלות לקבר]. וכן אם חל יום השביעי לאבלות ביום טוב, או כשהיום טוב מוציאם מדין שבעה, עולים לבית הקברות אחר החג. ונוהגים לומר מזמורי תהלים ליד הקבר, ומזמור קי"ט, האותיות משם הנפטר, ואותיות נשמה. ויש שמוסיפים גם כמה פרקי משנה לפי שם הנפטר. ואם נמצאים ליד הקבר עשרה אנשים גדולים, אומרים שם קדיש. ואם אמרו פרקי משנה או זוהר או פתח אליהו, אומרים קדיש על ישראל, ואם אמרו רק תהלים אומרים קדיש יהא שלמא. [ילקו"י אבלות שם עמוד תקנב]

ד גם הכהנים נוהגים לעלות לבית הקברות ביום השבעה, וכן ביום השלשים וביום השנה, אבל ברור מאד שאסור להם להכנס לבית הקברות ממש, אלא עומדים ליד הגדר, בריחוק יותר מד' אמות מהקברים. ויזהרו שלא ילכו תחת אילן שמאהיל על הקברים. [ילקוט יוסף על הלכות אבלות מהדורת תשס"ד עמוד תקנג]

ה רשאים האבלים לטעום מידי, או אפילו לאכול קודם העלייה לקבר. ואם רוצים להחליף הבגדים קודם העלייה לקבר גם כן רשאים. ואם אין אפשרות לעלות לקבר בבוקר, יכולים לעלות במשך היום, כי בלאו הכי אין זה חיוב גמור מצד ההלכה, אלא מנהג טוב וחשוב. [ילקו"י אבלות מהדורת תשס"ד סימן לה סעיף ה עמוד תקנג]

ו אם חל יום השביעי של האבלות בראש חודש, נכון שהשליח צבור והקהל יאמרו לאבלים את פסוקי הנחמה לאחר חזרת השליח צבור, שאז נחשב כעמדו מנחמים מאצלו, ויוכלו לקרוא את ההלל. [ילקו"י אבלות מהדו' תשמ"ט עמ' קפג. ובמהדו' תשס"ד סי' לה עמוד תקנג]

ז בליל השבעה נכון להביא תלמידי חכמים לבית האבל, או לביהכ"נ, כדי שיאמרו לצבור הרחב דברי תורה ומוסר, ודברי התעוררות. וכבר נתבאר לעיל שאין מניעה מצד ההלכה לומר דברי אגדה בבית האבל. ואחר הדרשות נהגו לחלק לציבור מעט צימוקים ובטנים, ומיני מזונות, כדי להרבות בברכות ובעניית אמן לזכותו של הנפטר. ואחר כך האבלים סועדים עם קרוביהם. ואמנם כל הסעודות שעושים בליל השבעה ובליל השלשים, וכן ביום הפטירה, אינם חיוב מצד הדין, אלא מצד המנהג. והוא מנהג טוב כדי להרבות בברכות, ולזכות את הרבים באמירת דברי תורה וחיזוק במהלך הסעודה. ולכן אם יש איזה קושי בדבר אין להקפיד על כך כל כך, שהעיקר הוא לשמור על אמירת הקדיש במשך השנה, ולהוסיף על זמן קביעות עיתים לתורה, ולשמור על שאר דיני אבלות. [ילקוט יוסף על הלכות אבלות מהדורת תשס"ד עמוד תקנד]

ח בליל השביעי כשעורכים הספד לנפטר בבית הכנסת, מותר גם לאבלים לצאת מביתם לילך לבית הכנסת לשמוע הדרשות, ולהתפלל מנחה וערבית עם הצבור. ומותר להם לשבת על כסאות וספסלים, ואינם צריכים לשבת על גבי הקרקע, ובמנחה אין לומר וידוי ונפילת אפים, כמבואר כל זה לעיל. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן לה סעיף ח עמוד תקנד]

ט נהגו לעלות לקבר גם ביום השלושים, ובכל שנה ושנה ביום פקודת השנה. ויש שנהגו לעלות לקבר גם בתחלת חודש האחד עשר. אך בכל זה אין חיוב מעיקר הדין, אלא מצד המנהג, ולכן זקן או חולה שקשה לו לעלות לקבר הוריו ביום השנה, יסתפק באמירת הקדיש וההשכבה, ולימוד לעילוי נשמת הוריו. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סי׳ לה עמ׳ תקנד]

י גם אם חל יום השביעי לאבלות בראש חודש או בחנוכה או בפורים, מצוה רבה לעלות לקבר ולומר שם תהלים באותיות נשמה ואותיות שם הנפטר. [נתיבי עם עמוד קל. גשר החיים פכ״ט ס״ו, שגם מ״ש הכל בו לא ללכת לשם בראש חודש כוונתו לקונן, אבל לאמירת התפלה י״ל שגם לדידיה שרי]. אך יש להשתדל ברוב עוז ותעצומות שלא לבוא לידי בכי בעת הביקור ליד הקבר, ורק מי שאינו יכול להתגבר על צערו ובודאי שיבוא לידי בכי והספד ליד הקבר, ידחה את העלייה לקבר לאחר חנוכה. ואין להקדים את ההליכה לבית הקברות לפני חנוכה או פורים, ביום הששי לאבלות, או קודם לכן, אלא יאחרו עד לאחר החנוכה. והסעודה שנוהגים לעשות בליל השבעה או בליל השלושים או בליל יום פקודת השנה, עורכים אותה גם בחנוכה, אך לא יאמרו דברי הספד המעוררים לבכי, אלא יאמרו דברי התעוררות ומוסר. וכבר ביארנו שכל הסעודות שנוהגים לערוך בימים הנזכרים, אינו אלא מנהג, ואם יש איזה קושי בדבר, אין צריך לערוך סעודה, ויסתפקו בדברי התעוררות, ואם אפשר יחלקו לצבור סוגי פירות להרבות בברכות לזיכוי הרבים ולעילוי נשמת הנפטר. [ילקו״י אבלות מהדורת תשמ״ט עמוד קפג, ובמהדורת תשס״ד סימן לה סעיף י עמוד תקנד תקנו, ותרצ]

סימן לו - מנהגים השייכים ליום השלושים

א בגמ׳ מועד קטן אמרו: שלושה ימים לבכי, שבעה להספד, ושלשים לגיהוץ ולתספורת. ובירושלמי (מועד קטן פרק ג׳ הלכה ה) אמרו על הפסוק ויתמו ימי בכי אבל משה, ימי שנים, בכי שבעה, אבל שלשים. ושם (בסוף הפרק) אמר ר׳ יוחנן כל שבעה החרב שלופה עד שלושים היא רופפת וכו׳. ובבבלי מועד קטן (כז:) אמר ר׳ לוי, אבל, שלשה ימים הראשונים יראה את עצמו כאילו חרב מונחת לו בין שני ירכותיו, משלשה ועד שבעה כאילו החרב מונחת לו כנגד בקרן זוית, מכאן והילך כאילו עוברת בשוק. (ושם

דף כב.). ואינו נכנס לבית המשתה על כל המתים שלשים, ולאביו ולאמו י״ב חודש. [שם תקנה]

ב יש שנהגו שבליל השלושים עושים סעודה בבית, ועורכים לימוד, דרשה ואזכרה לעילוי נשמת הנפטר, ולמחרת עולים לקבר. ויש למנות את יום השלושים מיום הקבורה, ולא מיום המיתה. וכן הדין לענין תספורת ושמחה על שאר קרובים, וכדומה. ומכל מקום אין חובה גמורה לעשות סעודה בליל השלושים, ואם הדבר בלתי אפשרי, מכמה סיבות, ירבה בלימוד תורה, ויאמר שהוא לעילוי נשמת הנפטר, ויעשה השכבה, והמנהג שבליל השלושים מתאספים בבית הכנסת, לומר דברי תורה והתעוררות, לעילוי נשמת המנוח. וכבר ביארנו שאין למספידים לשבח יותר מדאי את הנפטר, אלא יאריכו בדברי מוסר. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן לו סעיף ב עמוד תקנה]

ג אם יש צורך להקדים את האזכרה של יום השלשים, אפשר להקדים ליום העשרים ותשעה אחר הצהרים, וימשיכו קצת בלימוד בליל שלשים אחרי תפילת מנחה וערבית, וכן ביום פקודת השנה אפשר לעשות הלימוד יום קודם, וימשיכו בלימוד קצת אחר תפילת מנחה וערבית של ליל פקודת השנה. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן לו סעיף ג עמוד תקנה]

ד אף אם חל יום השלושים בחנוכה או בפורים, מצוה רבה לעלות לקבר ולומר שם תהלים באותיות נשמה ואותיות שם הנפטר. [נתיבי עם עמוד קל]. ויש להשתדל ברוב עוז ותעצומות שלא לבוא לידי בכי בעת הביקור ליד הקבר, וראה לעיל סימן לו סעיף י׳. [ילקו״י אבלות תשס״ד עמוד תרצ, ותקנו].

ה אם חל יום השלשים, או יום פקודת השנה בחול המועד, אין לבקר בבית הקברות בחול המועד, אלא עדיף להקדים את הביקור ליד הקבר, לפני החג. ואם אי אפשר לו, יבקר לאחר החג. ומכל שכן שאין להתענות בחול המועד ביום פקודת השנה. וכן בחנוכה ובפורים. [ילקו״י אבלות מהדורת תשמ״ט עמוד קפג, ובמהדורת תשס״ד סימן לו סעיף ה עמוד תקנו]

ו חייל שנהרג בסוכות, וקרוביו קיבלו את הידיעה על כך בימי החג, ביום י״ח בתשרי, וישבו שבעה לאחר שמיני עצרת, כפי הדין, יש לחשוב את יום השלשים מיום קבלת הידיעה, ומותר להסתפר ביום י״ז חשון, שהוא יום השלשים לקבלת הידיעה, שמקצת היום ככולו. וכל זה כשנמסרה להם הידיעה בחול המועד, אבל אם לא נודע לקרוביו אלא לאחר החג, אף על פי שהאסון אירע כמה ימים לפני כן, אינם מונים שבעה ושלשים אלא מיום שנודע להם, שיום שמועה קרובה כיום קבורה. ומכל מקום הלימוד שנוהגים לעשות בליל השלשים, יש לעשותו בליל שלשים לקבורה, אם ידוע מתי הוא יום הקבורה. [שם]

סימן לז - דין גילוח וסריקה באבל

א אסור לאבל להסתפר ולהתגלח, בין שער ראשו ובין שער זקנו, ואחד כל שער שבו ואפילו של בית הסתרים, כל שלשים יום, ואבל על אב ואם צריך שיגערו בו חבריו. [וגם אשתו יכולה לגעור בו לענין זה]. ושער של השפם, ומהצדדים, כל שמעכב האכילה תוך שבעה אסור, אבל אחר השבעה מותר. ואשה מותרת לדידן בנטילת שער אחר שבעה. וכשמונים שלשים, מונים מיום הקבורה, אף אם יום הפטירה היה כמה ימים קודם לקבורה. [ילקוט יוסף על הלכות אבלות מהדורת תשס"ד עמו' תקנז].

ב מותר לאבל להסתרק במסרק, בין שערות ראשו ובין שערות זקנו, הן בתוך השבעה, והן בתוך השלשים. ואין הבדל בזה בין איש לאשה, ואין להחמיר בזה, וכן פשט המנהג, וגם באופן שנושרים שערות ראשו על ידי התסרוקת, מותר. [ילקו"י אבלות מהדורת תשס"ד עמוד תקנז. יחוה דעת חלק ו' סימן לה עמוד קסט]

ג במקומותינו שקבלנו הוראות מרן השלחן ערוך, יש להתיר להסתפר אפילו ביום שלשים לאבל על אביו או על אמו, אחר שגערו בו חבריו באותו יום, ובשאר קרובים אין צריך גערה, אלא יכולים להסתפר גם בלא גערה ביום השלשים, אבל אין להתיר להסתפר בליל השלשים. ויש מבני עדות אשכנז הנוהגים להסתפר ביום שלשים ואחד. ואף במקום מנהג שנהגו להחמיר עד יום שלשים ואחד, בערב יום טוב או בערב שבת שהוא יום שלשים, מותר להסתפר, אחר שיגערו בו. [ילקו"י אבלות מהדורת תשס"ד סי' לז ס"ג עמוד תקנח]

ד לדידן שקבלנו הוראות מרן השלחן ערוך, האבל על אביו או על אמו, ואין לו מי שיגעור בו, ושהה ימים רבים אחר שלושים, שרי להסתפר אפילו בלא גערה, ודי בהמתנה של שני חודשים בלבד, ויש ממתינים שנים עשר חודש. [ילקו"י אבלות מהדו' תשס"ד עמ' תקנט]

ה כשחל יום כ"ט לאבילות על אביו ואמו, אחר הרגל בערב שבת, יש אומרים שמותר להסתפר אחר גערה מטעם ספק ספיקא, ויש חולקים. והמנהג בארץ ישראל להצריך ל' יום, והיינו דביום ל' מקצת היום ככולו. [ילקו"י אבלות מהדורת תשס"ד סימן לז סעיף ה עמוד תקס]

ו חתן שהוא בתוך שלשים יום לאבלו, שלא קיים פריה ורביה, שמותר לו להתחתן בתוך שלשים לאבלו, מותר לו להסתפר ולהתגלח ביום חופתו, וכן בשבעת ימי המשתה מותר לו להסתפר ולהתגלח, ואפילו הוא אבל על אביו או על אמו. [ילקו"י אבלות מהדו' תשס"ד עמ' תקסא]

ז אבל שנמצא בתוך שלשים יום לאבלו, על אביו ואמו ונולד לו בן, יש מתירים לו להסתפר ביום המילה, דיום טוב שלו הוא, וכן הדין באבל שכיבדו אותו לישב סנדק אצל נכדו וכדו', שמותר לו להסתפר לכבוד המילה. [חתם סופר. שבות יעקב]. ורבים מחמירים בכל זה. [באר היטב. אליה רבה. בית דוד. בית יהודה. פרי מגדים. שערי רחמים. נודע ביהודה. אליה זוטא. וראה בילקו"י אבלות מהדורת תשס"ד סי' לז סעיף ז עמוד תקסא. וביחוה דעת ח"ו סי' לה עמוד קפב]

ח כשם שאסור לגלח כל שלושים יום, כך אסור ליטול ציפורנים בכלי, בין של יד בין של רגל. אבל בידיו או בשיניו מותר, אפילו בתוך שבעת ימי אבילות. ומותר לעשות סדק קטן עם מספריים, כדי שאחר כך יוכל ליטול הצפרנים ביד, ואפילו בתוך שבעה. [שם עמ' תקסב]

ט אם חל יום שלשים ביום שבת, מותר ליטול את הצפרניים בערב שבת ביום העשרים ותשע לאבלות, אפילו באבלות של אב ואם. [בילקו"י אבלות מהדורת תשס"ד סי' לז עמו' תקסג]

י אשה שאירע טבילתה אחר שבעה, תוך שלושים יום, אם תטול ציפורניה בידיה או בשיניה אינה נוטלת יפה, תאמר לעובדת כוכבים ליטלם לה במספרים. ויש אומרים שאין היתר בזה אלא באמירה לגוי, אבל אסור על ידי ישראל, ויש מקילין אף על ידי חברתה ישראלית. ויש מקילין אף על ידי עצמה, כל שקשה לה ליטול צפרניה על ידי אשה אחרת. [בילקו"י אבלות מהדורת תשס"ד סימן לז סעיף י עמוד תקסד. חיים שאל ח"א סי' ב]

סימן לח - האבל אסור בשמחה בשבעה וביו"ב חודש

א אבל אסור בשמחה, וכל י"ב חודש על אב ואם, ושלשים יום על שאר קרובים, אסור לו לשמוע תזמורת גם מרדיו וטייפ-רקורדר, ולאחר י"ב חודש מותר בכל, אף אם השנה היתה מעוברת. [בילקו"י אבלות מהדורת תשס"ד סימן לח סעיף א עמוד תקסה]

ב מותר לאבל תוך שבעה ימי אבלות, לברך ברכת "שהחיינו" על פרי חדש שנזדמן לו אז, אך אם ירצה להניח את אכילת הפרי וברכת שהחיינו עד אחר ז' ימי אבלות, תבוא עליו ברכת טוב. [בילקו"י אבלות מהדורת תשס"ד עמו' תקסה. יביע אומר ח"ט חיו"ד סי' מ עמוד שמא]

ג אבל כל שלשים יום בשאר קרובים, ובאביו ואמו עד שיגיע הרגל אחר שלשים, ויגערו בו חבריו, אסור לו ללבוש בגד חדש לבן ומגוהץ, ושאר בגדים אפילו חדשים מותר ללבוש מיד אחר השבעה, ויכול לברך עליהם שהחיינו, שלא היה בכלל גזרת חכמים אלא בגד חדש לבן, אבל שאר צבעים לא היו בכלל הגזרה. ולכן אף שיש לו שמחה בלבישת חליפה

שחורה חדשה, מכל מקום אינה בכלל האיסור מעיקרא. וצריך האבל לברך שהחיינו בעת שלובש בגד חדש כנז'. ואמנם יש נוהגים שלא ללבוש כל מיני בגדים חדשים כל ל' יום, ועל אביו ואמו כל י"ב חודש. וכן בנעלים חדשות, יש נוהגים ליתן לאחר לנועלן כשעה, ולאחר מכן האבל נועלם. אולם מנהגינו כפי עיקר הדין המבואר. [ילקו"י אבלות מהדורת תשס"ד סימן לח סעיף ג עמוד תקסז]

ד אין צריך להמנע מלהכנס לדירה חדשה תוך י"ב חודש לפטירת אב ואם, ורק אם בונה בנין של הרווחה ויש לו בית אחר, ראוי להמנע מליכנס בו עד אחר השנה, אף שגם זה אינו אסור מעיקר הדין. ומותר לאבל לערוך סעודת חנוכת הבית בתוך י"ב חודש, רק שלא יביאו כלי שיר, ולא ישמעו שירים המוקלטים עם כלי שיר, אלא יסתפקו בדברי תורה ובקריאת הלימוד שרגילים לקרוא בחנוכת הבית. ומותר לאבל תוך י"ב חודש לקנות רהיטים חדשים, או מוצרי חשמל וכדומה, גם בתוך שלשים. [ילקו"י אבלות סי' לח עמוד תקסח]

ה המנהג פשוט אצלינו שגם אם יש לאבלים מקום קבוע בבית הכנסת, אין משנים את מקומם במשך השנה [על אב ואם], וכל שכן בשבתות וימים טובים, משום דהוי דברים שבפרהסיא, ואין נוהגים מנהגי אבלות בפרהסיא בשבת. [ילקו"י אבלות תשס"ד סי' לח עמ' תקסט]

ו אבל שנולד לו בן, ועורכים את המילה בתוך ז' ימי האבלות מברך שהחיינו בעת המילה. ואם התינוק חלה ונדחית המילה, והבריא בתות שבעת ימי האבל של אבי הבן או אמו, אין לדחות המילה לאחר השבעה, אלא יש למול באמצע השבעה. וכבר נתבאר שאין מלין מילה שלא בזמנה בימים חמישי ששי ושבת. [ילקו"י אבלות מהדורת תשס"ד עמ' תקע]

ז וכן אבי הבן הנמצא בתוך שבעת ימי אבלות, והגיע יום השלשים של בנו הבכור, לא ידחה את עריכת הפדיון לאחר השבעה, אלא יפדה את הבן, ויברך שהחיינו. אך לא ישתתף בסעודת המצוה הנערכת אחר הפדיון. אך לאחר השבעה מנהגינו שמותר לאבל תוך שלשים, או תוך י"ב חודש על אב ואם להשתתף בסעודת מצוה שאין בה כלי שיר, כגון סעודת ברית מילה או סעודת פדיון הבן, שהלכה כדברי המיקל באבל, אף בפוסקים. וכן מותר לו להכנס לסעודת סיום מסכתא או בר מצוה, ובלבד שלא יהיה שם כלי שיר. [ילקו"י אבלות מהדורת תשס"ד סי' לח ס"ז עמוד תקע. יביע אומר חלק ט' חיו"ד סימן מב עמוד שמו]

ח וכן הוא הדין שהאבל מברך שהחיינו בהדלקת נר חנוכה ביום הראשון, בהדלקה שבביתו. אבל לא ידליק נר חנוכה ביום הראשון בבית הכנסת. והדין כן גם באבל תוך שלשים יום על שאר קרובים, או בתוך י"ב חודש על אביו או על אמו, שלא ידליק בלילה הראשון של חנוכה נרות חנוכה שבבית הכנסת, מפני התעוררות השמחה בברכת "שהחיינו"

בצבור, והאבל אסור בשמחה בתקופה זו. אבל בשאר הלילות רשאי לברך ולהדליק גם בבית הכנסת. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן מג סעיף ג עמוד תרצ, ועמוד תקעא]

טו וכן לגבי מקרא מגילה, שאם האבל קורא את המגילה, צריך לברך גם ברכת שהחיינו. והדין כן גם בשליח צבור הקורא את המגילה בבית הכנסת, שמברך שהחיינו. ורק בנר חנוכה שאפשר שאחר ידליק יש לאבל להמנע מלברך שהחיינו בבית הכנסת. [ילקו״י על הלכות אבלות סי׳ לח ס״ט, עמוד תקעא. יביע אומר ח״ט חיו״ד סי׳ מ עמ׳ שמא]

יי אבל שחלה ג׳ ימים ונתרפא תוך השבעה, או שנסע מעיר לעיר שיעור מהלך פרסה [בסמוך להיותו אבל], רשאי לברך ״הגומל״ בין גברא לגברא, (אבל אינו עולה לס״ת).[שם עמו׳ תקעב]

יא נכון שהאבל לא יברך ברכת הלבנה תוך שבעה ימי אבלות, אם ישאר לו זמן לברך ברכה זו אחר ימי האבל, אבל אם חושש שלא יוכל לברך על הלבנה אחר שבעה, יכול לברך תוך שבעה. ורשאי לצאת מחוץ לביתו כדי לברך ברכת הלבנה בעשרה. [שם עמ׳ תקעו]

יב מותר להזמין אבל לסעודות נישואין וכדומה, באופן שהאבל עדיין לא יודע מפטירת קרובו, שאין אבילות נוהגת קודם שמיעה. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סי׳ לח עמו׳ תקעז]

יג אשה האבלה על אביה או על אמה, אסור לבעלה לקחתה להשתתף בשמחת נישואין של ידידיו, שאף שהאשה ברשות בעלה, דין אבילות נשאר עליה. ואם יש חשש שיופר שלום הבית על ידי כך, יש מקום להקל לה שתלך עמו לשמחת הנישואין תוך שלשים לשאר קרוביה, ותוך י״ב חודש לאב ואם. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סי׳ לח עמ׳ תקעז]

יד בזמן הזה נהגו לישא אשה אחרת לאחר שמתה אשתו, לאחר שלשים יום, ואין לרבנים ורושמי נישואין לעכב את הנישואין עד שיעברו שלש רגלים. דכל היכא שיש צורך גדול מותר אף קודם שיעברו ג׳ רגלים. וכן מי שלא קיים פריה ורביה או שיש לו בנים קטנים, או שאין לו מי שישמש לו מותר לישא תוך ג׳ רגלים. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סי׳ לח עמ׳ תקעח. יחוה דעת חלק א׳ סימן לו עמוד קד]

טו חתן שהוא בתוך שלשים יום לאבלו, מותר לו להביא תזמורת ולעשות ריקודים ומחולות, לכבוד החתן והכלה כנהוג, שעיקר שמחה בכלי שיר, וכמבואר בפוסקים, ומעבירים את המת מפני הכלה. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן לח סעיף טו עמוד תקפ]

טז בחור רווק שלא קיים עדיין מצות פריה ורביה, ואירע לכלתו אבילות, מותר לו לישאנה אף בתוך שלשים יום לאבלה, אבל לא בתוך

שבעה, ואפילו אם אין לו הפסד ממון אם ימתין. ולכן בחור שנשתדך עם נערה אחת, וכמה ימים לפני יום החופה מת אחיה, מותר לעשות הנישואין אחר שבעה ולכונסה ולבא עליה, אפילו בתוך שלשים יום לאבלה של הכלה. ומותר להם להביא כלי זמר בחופתם, שמעבירים את המת מלפני הכלה, שאי אפשר לנישואין בלי כלי שיר ומנגנים. [ילקו״י שם עמ׳ תקפא. יבי״א ח״ט סי׳ מד עמ׳ שמח]

יז אשה אבלה תוך שבעת ימי אבלות שבתה נכנסת לחופה, מותר לאמה להשתתף בחופה, ואין לדחות בשביל זה את החתונה של הבת, או הבן. ויכולה האבלה להחליף את בגדיה העליונים בבגד שאינו מלוכלך וקרוע, אפילו שהיא בתוך שבעה, כדי להשתתף בחופה, ואם הבגד מכובס שעדיין לא לבשוהו, תלבשם אשה אחרת שעה אחת ואחר כך תלבשם האשה האבלה. ומיד לאחר החופה תחזור לביתה להמשיך לישב שבעה. וכן אם אבי החתן או הכלה נמצא בתוך שבעה ימי אבלות, יכול להשתתף בחופה בלבד, כדי שלא לגרום ח״ו לדחיית החתונה. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן לח סעיף יז עמוד תקפד]

יח הורים של חתן וכלה הנמצאים בתוך שנה לפטירת אב ואם, שאם לא יהיו נוכחים בחתונת בניהם הדבר יגרום לצער רב לחתן ולכלה, יכולים להקל להשתתף בחתונה של בניהם, ולהיות נוכחים בעת החופה, וגם לאחר מכן. בפרט כשהחתן מלאו לו עשרים שנה, וטרם קיים פריה ורביה. אסור להורים לדחות את חתונת בתם או בנם עד שיסיימו את הי״ב חודש שלהם על האב ואם, אלא אדרבה מצוה עליהם לזרז את החתונה, ומה׳ ישאו ברכה. ולא יהפכו חס ושלום את שמחת הכלה לתוגה על ידי העדר אחד ההורים. וכל המונע דבר זה הוא חוטא חטא גמור, וגם גורם צער לנשמת הנפטר ז״ל, ולהיפך אם יעשו החופה בזמנה יהיה נחת רוח לנפטר ויתפלל על כל המשפחה שיזכו לחיים טובים וארוכים ושובע שמחות. וגם שאר הקרובים לחתן או לכלה, הנמצאים בתוך י״ב חודש לפטירת אב ואם, או בתוך שלשים לפטירת שאר קרובים, יכולים להשתתף בשמחת הנישואין של קרובם, לשמוע ברכות הנישואין וקריאת הכתובה, ואם אין שם תזמורת, רשאים גם להיות בסעודה כל שיש לחתן צער מאי השתתפותם בחתונה. אבל לא יאכלו בסעודה זו [אלא בחדר צדדי], ובמשך כל זמן שהותם בחתונה ישתדלו לשמש את האורחים ולהגיש להם כיבוד. אבל בשעה שמנגנים בכלי שיר, נכון לעזוב את אולם החתונות אחר החופה. (בשאר קרובים לחתן ולכלה). [ילקו״י אבלות מהדו׳ תשס״ד סי׳ לח סי״ח עמוד תקפד. יביע אומר ח״ט חיו״ד סימן מג עמוד שמז]

יט והוא הדין בזה לסבא וסבתא של החתן או הכלה, שאירע להם אבל של אב ואם, והם בתוך י״ב חודש לפטירתם, שרשאים להכנס לבית השמחה ולסעוד שם עם המסובים, שבני בנים הרי הם כבנים. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן לח סעיף יט עמוד תקפז]

כ חזן שהגיע מחוץ לארץ כדי לערוך חופה וקידושין לבן אחיו, העומדים להערך ביום ג׳ בערב, וביום ראשון נפטר אחיו של אותו החזן, ונקבר בו ביום, אסור לאותו חזן לצאת מביתו כדי לערוך חופה וקידושין לבן אחיו. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן לח עמ׳ תקפז]

כא תלמיד חכם הנמצא בתוך י״ב חודש לפטירת אב ואם, ואדם נכבד התומך בישיבות הקדושות בכלל, ובישיבתו של הת״ח האבל בפרט, הזמינו לערוך סידור חופה וקידושין לבנו, והחופה נערכת בבית הכנסת, יש להקל לאותו ת״ח לערוך החופה והקידושין בתוך י״ב חודש לאביו או לאמו, בפרט שעל ידי השתתפותו יימנע מתערובת נשים וגברים יחדיו או ח״ו ריקודי תערובת וכדומה, ומה גם אם יש חשש שאם ימנע מלהשתתף בחופה, יפסיק תמיכתו בישיבות, אבל לא ישתתף בסעודה. [ילקו״י אבלות תשס״ד עמוד תקפז. יביע אומר ח״י חיו״ד סי׳ נו עמוד שט. ודע שאין לערוך סעודת נישואין בביהכ״נ דמסתמא יש שם שתיית יין]

כב תינוק שחלה ובברית המילה נדחה, ונתרפא בתוך שבעת ימי האבלות של האב או של האם, יש לערוך את הברית מילה גם בתוך שבעת ימי האבל של הוריו, ואסור בשום אופן לדחות את המילה לאחר ימי האבלות, כדי לקיימה בשמחה, ואבי הבן יכול לברך שהחיינו כאמור לעיל. ואבי הבן היוצא בתוך שבעה לבית הכנסת כדי להשתתף במילה של בנו, אסור לו לנעול מנעליו בלכתו לבית הכנסת. [ילקו״י אבלות תשס״ד סכ״ב עמוד תקפט]

כג אבל תוך שבעה ימי האבלות, שהזמינו אותו לישב סנדק [בפרט לנכדו], מותר לו להיות סנדק, ואפילו לצאת חוץ מביתו, אבל לא ינעול מנעליו. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד עמוד תקצ]

כד אף על פי שהרמ״א כתב, שהמנהג שלא לאכול בשום סעודה שבעולם כל י״ב חודש, אם הוא חוץ לביתו, מכל מקום כתב מרן החיד״א שאנו הספרדים לא נהגנו בזה, אלא כל שאינה סעודת שמחה, האבל מיסב ואוכל עמהם. ובלבד שלא יהיה שם כלי שיר. וראה להלן גבי סעודות מצוה. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן לח סעיף כד עמוד תקצ]

כה מעיקר הדין לדידן מותר לאבל תוך י״ב חודש לאב ואם, או בתוך שלשים לשאר קרובים, להשתתף בסעודת חינוך הבית, ובסעודת פדיון הבן, ובסעודת ברית מילה, כשאין שם כלי שיר, ואין אצלינו מנהג להחמיר בזה. ורשאי אף לאכול עמהם בסעודות מצוה הנ״ל. וכן מותר לו להכנס לסעודת סיום מסכת או בר מצוה [אף אם היא נעשית ביום שהנער נכנס למצוות, שאז הסעודה נחשבת לסעודת מצוה], ובלבד שלא יהיה שם כלי שיר. אולם בסעודות ״שבע ברכות״ יש להחמיר שהאבל לא ישתתף בהם, אפילו אם אין כלי שיר בסעודה, כל י״ב חודש על אב ואם. ומכל מקום רבים נהגו להחמיר שלא להשתתף בסעודות מצוה, כגון ברית מילה ופדיון הבן,

במשך כל י״ב חודש על אב ואם, ומשתתפים רק במעמד הברית והפדיון, ואינם נשארים לסעודה. ומה׳ ישאו ברכה. [עמ׳ תקצא]

כו אבל תוך י״ב חודש מותר לו לבקר אצל חבירו וידידו העורך סעודת מצוה לבנו שהגיע למצוות, אך לא ישהה שם בעת הנגינה בכלי שיר, אלא יכנס לברכו ויצא מיד. [שם עמ׳ תקצג]

כז אבל שהוא בתוך שנים עשר חודש לאביו או לאמו, שאסור בשמחה, רשאי לעלות לספר תורה בחג שמיני עצרת כחתן תורה או כחתן בראשית. [ילקו״י אבלות סי׳ לח עמ׳ תקצד]

סימן לט - הנהגות האבל בימי השנה

א חייב אדם לכבד את אביו ואמו גם אחרי מותם, וענין הכבוד אחר מיתה הוא לעשות לו נחת רוח לאחר פטירתו, באמירת קדיש, הדלקת נר נשמה, ועריכת אזכרה ביום השנה, עלייה לתורה ביום השנה, וכיו״ב. ואם הוא בתוך י״ב חודש לפטירת אביו, כשמזכיר שם אביו יאמר ״הריני כפרת משכבו״. וכל זה דוקא כשמזכיר דבר הלכה או שמועה באגדה ששמע מאביו, אבל כשמזכיר דבר שהוא ממילי דעלמא בשם אביו, אין צריך לומר הריני כפרת משכבו. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן לט סעיף א עמוד תקצה]

ב יש אומרים שאדם הכותב דברי תורה בשם אביו תוך שנה לפטירתו, אין צריך לכתוב ״הריני כפרת משכבו״, מאחר והכתיבה נשארת לאחר י״ב חודש. ויש חולקים ואומרים שצריך לכתוב הריני כפרת משכבו בתוך י״ב חודש, מאחר שיש אומרים דכתיבה כדיבור דמי. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן לט סעיף ב׳ עמוד תקצח]

ג המזכיר שם אמו אחר פטירתה, אפילו בתוך י״ב חודש, אינו צריך לומר ״הריני כפרת משכבה״. [שגם באביו אם מזכירו סתם ולא בדבר הלכה, אינו צריך לומר הריני כפרת משכבו]. אולם אם מספר את מנהגיה ושמועותיה של אמו בעניני הלכה, וכגון שסיפר לחבירו שאמו היתה נוהגת כדעת מרן השלחן ערוך לברך על הדלקת נרות שבת קודם ההדלקה, משום שצריך לברך עובר לעשייתן. וכן לא היתה מברכת על לולב וסוכה, צריך לומר בעת שמזכירה ״הריני כפרת משכבה״. [ילקו״י אבלות תשס״ד סי׳ לט עמ׳ תקצט. הליכו״ע ח״ח עמ׳ קז]

ד גם בשבוע הראשון של החודש הי״ב לפטירת אביו יש לומר ״הריני כפרת משכבו״ כשמזכיר דבר הלכה או שמועה מאביו. ולאחר י״ב חודש אם רוצה להחמיר על עצמו ולומר על אביו ״הריני כפרת משכבו״ בעת

שמזכיר דבר הלכה בשמו, יש אומרים שרשאי להחמיר בזה. שהרי גם באמירת קדיש הרוצה להחמיר ולומר קדיש אחר הלימוד על אביו ועל אמו לאחר י״ב חודש, רשאי להחמיר, ואדרבה טוב ונכון לומר קדיש אחר הלימוד גם אחר י״ב חודש. והוא הדין לענין אמירת הריני כפרת משכבו. ויש חולקים ואומרים שבאב ואם אין נכון לאומרו אחר י״ב חודש. [ילקו״י אבלות תשס״ד סי׳ לט ס״ד עמוד תר]

ה המזכיר את אביו לאחר י״ב חודש, אומר ״זכרונו לברכה״, או ״עליו השלום״, וכדומה. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן לט סעיף ה׳ עמוד תרב]

ו יש שנהגו ליתן לאבל תוך י״ב חודש לזמן ולברך ברכת המזון. [ילקו״י אבלות עמוד תרג]

סימן מ - מנהגים השייכים ליום השנה

א יש להרבות בלימוד התורה, ובנתינת צדקה, כפי יכולתו, בכל שנה ביום פטירת אביו ואמו, הנקרא ״יארצייט״, ובלילה שלפניו. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סי׳ מ׳ ס״א עמ׳ תרג]

ב מעיקר הדין מותר להשתתף בשמחת נישואין או בסעודת שבע ברכות, בליל יום הפטירה, שאינו כדין י״ב חודש. והאשכנזים מחמירים בזה, וכן מחמירים שלא לשמוע כלי נגינה בכל שנה ושנה ביום הפטירה, ונוהגים בו כל דיני אבלות של י״ב חודש. וטוב שגם הספרדים יחמירו בזה היכא דאפשר, להמנע מלהשתתף בשמחת נישואין בליל היאר-צייט. אבל אם החתן והכלה מצטערים מכך שקרוב משפחתם [או אביהם] לא יוכלו להשתתף בשמחתם, אחר שיום החופה נקבע ליום פטירת אביו או אמו, מותר לילך לשם בליל היאר-צייט. וכן מותר להשתתף בסעודת מילה ופדיון הבן ביום השנה. [שגם בתוך י״ב חודש מעיקר הדין מותר להשתתף בסעודת מצוה של מילה או פדיון הבן, כשאין שם כלי נגינה, ורק מצד מנהג יש שנהגו להחמיר בזה להמנע מלהשתתף בסעודת מצוה בתוך י״ב חודש. אבל ביום הפטירה שזה קל יותר מי״ב חודש, יש להקל]. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סי׳ מ׳ סעיף ב עמו׳ תרד]

ג יש נוהגים לעשות סעודה בליל תשלום אחד עשר חודש, ובליל תשלום י״ב חודש. ועורכים לימוד לעילוי נשמת הנפטר, וכל אחד יעשה כמנהג בני עדתו, ומכל מקום עיקר האזכרה הוא בסיום י״ב חודש, ומה שעורכים אזכרה בליל הי״א, הוא מנהג בעלמא. ולכן אם התעורר איזה קושי בעריכת סעודה בליל הי״א, אפשר להסתפק בעריכת לימוד וכדו׳, ויערכו את הסעודה בסיום הי״ב לחודש. וכבר נתבאר שכל הסעודות שעושים לעילוי נשמת הנפטר, הם מנהג שנהגו עם ישראל, אבל אין להם חיוב מעיקר הדין כלל, והעיקר הוא הלימוד והקדיש שאומרים לעילוי

נשמת הנפטר. ולכן אין להפריז על המדה בהוצאות כספיות בסעודות גדולות לאורחים רבים. והמנהג אצלינו שבליל תשלום י״ב חודש לפטירה, מתאספים בבית הכנסת, לומר דברי תורה ומוסר, בין תפלת מנחה לתפלת מעריב, ולאחר מכן מחלקים לקהל לברך על מיני עוגיות (מזונות), פרי מפירות העץ, ומפירות האדמה, ושתיה (שהכל). ואם מחלקים לקהל פירות שנשטפו במים קודם לכן, נכון וראוי לנגבם, כדי שלא להכשיל את הקהל לאכול דבר שטיבולו במשקה, בלי נטילת ידים. ומותר לאכול הדברים הנ״ל בבית הכנסת, אבל יש לנהוג בכובד ראש. [שם עמוד תרה]

ד בכל מנהגי יום השנה יש לילך אחר יום הפטירה [אם ידוע מתי היה], ולא אחר יום הקבורה, הן בשנה הראשונה והן בשנים שלאחר מכן. ורק לענין מנהגי האבלות של שנים עשר חודש שנוהגים הבנים על הוריהם, יש לנהוג בהם עד יום הקבורה, אבל שאר הענינים, כגון אזכרה, תענית, סיום אמירת הקדיש, וביקור בבית הקברות, יש לקבוע ביום המיתה גם בשנה הראשונה. והנוהגים לעשות את האזכרה בשנה הראשונה ביום הקבורה, ובשנים הבאות ביום המיתה, יש להם על מה שיסמוכו, ונהרא נהרא ופשטיה. ואם נראה למורה הוראה, שיש חשש שהאבלים יפסיקו כל דיני האבלות של י״ב חודש מיום המיתה, בסוברם שאם קבעו את יום פקודת השנה ליום המיתה, גם דיני האבלות פוסקים בו ביום, באופן כזה נכון להורות להם לנהוג את יום פקודת השנה ביום הקבורה, בשנה הראשונה, ובשנים הבאות יקבעוהו ליום המיתה, ואם אינו יודע את יום המיתה, ראוי לקבוע את יום פקודת השנה ביום הקבורה. [ילקו״י אבלות תשס״ד סי׳ מ׳ עמוד תרו. יביע אומר ח״ז יו״ד סי׳ מג אות י]

ה מי שמצאו אותו מת בלילה בדירתו, ולדעת הרופאים נפטר כמה שעות קודם לכן, וספק אם נפטר ביום או בלילה, מספק יש לקבוע את יום השנה ביום שלפניו, ולא לפי הלילה שלאחריו. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן מ׳ סעיף ה עמוד תרח]

ו מותר לומר קדיש ולקרוא תהלים ליד הקברות, ואין בזה איסור של לועג לרש כשאומר זאת סמוך לקבר, וכשמתכוין לכבוד המתים. ובכלל זה יכול לומר הפסוק לא המתים יהללו יה וכו׳, ואין בזה משום לועג לרש. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן מ׳ עמוד תרט]

ז אם אין מנין של עשרה אנשים ליד הקבר, אין לומר שם קדיש, ואם עבר ואמר קדיש, אין לענות אחריו אמן, ויש למחות באלה הנוהגים לומר קדיש ליד קברות הצדיקים והוריהם, בערב ראש חודש ניסן ובערב ראש חודש אלול, אפילו אם אין שם מנין עשרה. [ילקוט יוסף על הלכות אבלות מהדורת תשס״ד עמ׳ תרי, יחוה דעת חלק ו׳ סימן ה׳ עמוד כה]

ח יש נוהגים שביום פקודת השנה של הצדיק מתאספים מידי שנה סמוך לקברו ועוסקים בתורה לעילוי נשמתו, ואין בזה משום לועג לרש, כפי

שביארנו, שכל שעושים לכבודו ולעילוי נשמתו לא שייך בזה לועג לרש, אך הספרדים לא נהגו במנהג זה. [שם עמוד תרי]

ט כבר פשט המנהג להשתטח על קברי אבותיו, ומנהג יפה הוא, ובפרט ביום פקודת השנה, וכבר נתקנו על זה סדרי תפלה, קריאת פרקי תהלים ומשניות. ויש להשתדל אם אפשר שיהיו שם עשרה אנשים כדי שיאמר שם קדיש לעילוי נשמת אביו או אמו. [שם ס״ט]

י הנודרים לילך לבית הקברות, אין בזה איסור משום שנראה כדורש אל המתים, ואין לשום מורה הוראה למנוע ולבטל מנהג זה, ויכול גם לבקש מנפש הנפטר להיות לו למליץ יושר לפני כסא הכבוד, והכי נהוג עלמא. ואמנם הלומד תורה והעלייה לקבר הוריו ביום פטירתם גורמת לו לביטול תורה, וכן מי שהוא זקן או חלוש והעלייה לקבר אבותיו קשה לו, רשאי להמנע מלעלות לקבר אבותיו, ויסתפק באמירת הקדיש בבית הכנסת ביום השנה [מליל שבת עד סיום יום השנה], ובשאר הדברים הנוהגים ביום הפטירה. [שם עמוד תריא]

יא נוהגים שהמבקר על הקבר מניח אבן או עשב על המצבה לכבוד המת, להראות שהיה על קברו. ולא ילך לקבר אחד ב׳ פעמים. ואין להוליך מאכל ומשקה לברך עליהם בבית הקברות, כי המברך שם נחשב ללועג לרש. וכן אין לעשן סיגריות בבית הקברות. ויש אומרים שנכון להחמיר שלא לשאוף טבק הרחה בבית הקברות. [ילקו״י אבלות סי׳ מ׳ עמ׳ תריב]

יב כשנפרד מהקבר יניח ידו על המצבה ויאמר ונחך ה׳ תמיד וגו׳, וישים יד שמאלו דוקא ולא ימינו. ויש מוסיפים פסוקים ומסיימים: ואתה לך לקץ ותנוח ותעמוד לגורלך לקץ הימין. ומנשקים המצבה דרך כבוד לנפטר. וכשיוצאים מבית הקברות או בבואו לביתו, יטול ידיו, ומותר לנגבם. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן מ׳ עמוד תריג]

יג יש נוהגים שכאשר חוזרים מהלוויית המת לבית הקברות, לחזור בדרך אחרת, ולא בדרך שהלכו בה בבואם ללוות את המת. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סי׳ מ׳ סעיף יג עמ׳ תריד]

יד אומרים העולם כי מי שלא הלך עשר שנים על קברי אבותיו, והיה שם בעבר פעם אחת והפסיק מללכת עשר שנים, שוב לא ילך, ולא דבר ריק הוא, והיכא דאפשר ישלח מקודם שליח על קבר אבותיו להודיעם שרוצה לבוא להשתטח על קברם, ואחר כך ילך הוא בעצמו, ואפילו היה אנוס במה שנמנע ללכת על קברם יעשה כן. וטוב שידור צדקה באותו מעמד לעילוי נשמתם, ואם לא היה מעולם על קברי אבותיו אפשר שאין בזה קפידא. [ילקוט יוסף על הלכות אבלות במהדורת תשמ״ט עמוד קצה, ובמהדורת תשס״ד שם סי״ד].

טו יש הנוהגים להתענות בכל שנה ביום פטירת אב ואם, או ביום פטירת רבו, ומנהג טוב וחשוב הוא. אולם אם התענית מפריעה לו בלימוד התורה, שבגללה ימנע מללכת לשיעור תורה, או תלמיד חכם שימעט בלימודו בלילה בגלל התענית, אין להתענות כלל, אלא ירבו בלימוד התורה ביום זה יותר מהרגיל. [ואם אפשר ילמדו תוך תענית דיבור שמעלתו חשובה מאד]. [ילקו״י אבלות מהדורת תשמ״ט עמוד קצו. ובמהדורת תשס״ד סימן מ׳ סעיף טו עמוד תרטו]

טז מלמדי תינוקות אין להם להתענות ביום פטירת אב ואם, כל שיש לחוש שימעטו ממלאכתם ביום התענית, הן בכמות הלימוד והן באיכות הלימוד. [ילקו״י אבלות סי׳ מ׳ עמ׳ תריז]

יז צריך לקבל עליו התענית בתפילת מנחה של יום קודם התענית, ככל דין תענית יחיד. ונכון שבתחילת מנהגו להתענות ביום פקודת השנה, יאמר שהוא בלי נדר, שזה יועיל לו באופן שירצה לבטל מנהגו לגמרי, בלי התרה. ואם לא אמר כן, ונהג ג׳ פעמים להתענות ביום השנה לפטירת אביו, ורוצה לבטל מנהגו באופן חד פעמי מסיבת חולי, רק לשנה אחת, אינו צריך התרה. אך אם רוצה לבטל מנהגו לגמרי, יעשה התרה בפני שלשה על שלא אמר בלי נדר. [ילקו״י אבלות מהדורת תשמ״ט עמ׳ קצז, ובמהדו׳ תשס״ד סי׳ מ׳ סי״ז עמוד תריט]

יח הנוהגים להתענות ביום השנה (יאר-צייט) של אב ואם, יש להם להתענות ביום המיתה, ולא ביום הקבורה, ואם אינו ידוע יום המיתה, יתענו ביום הקבורה, וכן מי שנהג להתענות על פטירת רבו, יתענה ביום הפטירה. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן מ׳ סעיף יח עמוד תרכא]

יט הנוהגים להתענות ביום פטירת אב ואם, וחל יום הפטירה ביום שישי, ורוצים להקל לקדש ולאכול מבעוד יום, יש להם על מה שיסמוכו. וטוב שיתנה כן בפירוש בעת קבלת התענית במנחה של יום חמישי. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן מ׳ סעיף יט עמוד תרכא]

כ חתן בתוך שבעת ימי המשתה שלו, שחל יום פטירת אביו או אמו בימים אלה, אין לו להתענות, שיום טוב שלו הוא, ואפילו אם נהג כמה שנים להתענות ביום פטירת אביו או אמו, כשהוא חתן לא יתענה. ואין צריך התרה. והוא הדין לחתן בר מצוה שחל יום פקודת השנה של אביו, ביום שנעשה לבר מצוה, שפטור מלהתענות. [ילקו״י אבלות עמוד תרכב]

כא מי שנולד לו בן, ויום הברית חל ביום פקודת השנה של אביו או של אמו, אין לו להתענות בו ביום, ואפילו אם נהג להתענות כמה שנים ביום פטירת אביו או אמו, לא יתענה ביום המילה, ואין צריך התרה. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן מ׳ סעיף כא עמוד תרכג]

כב מי שאביו או אמו נפטרו בל' אדר א', יש לעשות את האזכרה (לימוד, וברכות) בשנה מעוברת ביום ל' אדר א'. ובהיות ויום הפטירה חל בראש חודש, אין להתענות בו, שאין מתענים בראש חודש, ועל כן יש לחלק באותו יום צדקה לעניים כפדיון תענית, (או אם ירצה יקדים התענית ערב ראש חודש). ומי שנפטר בשנה פשוטה בחודש ניסן ובשנה הבאה היא שנה מעוברת, יש לעשות הלימוד והאזכרה אחר י"ב חודש. וגם ביום הפטירה [בחודש הי"ג] יאמרו קדיש וילמדו לעילוי נשמת הנפטר. [ילקו"י אבלות סימן מ' סעיף כב עמוד תרכד]

כג מי שאביו מת בחודש טבת בשנה מעוברת, יש אומרים שבשנה הראשונה יתענה בסוף י"ב חודש, אע"פ שאין זה התאריך שמת בו אביו. ויש אומרים שיתענה בחודש טבת, כי מדת הדין מתוחה נגדו בתאריך הפטירה דוקא וכו'. והמנהג לעשות הלימוד והצדקות וההפטרה והתענית בסוף י"ב חודש, שהוא מועיל יותר משום הכפרה הצריכה לנפטר ביום זה, יותר מיום פקודת השנה שבכל השנים, ודבר בעתו מה טוב וכו'. ואם יכול להחמיר על עצמו ולהתענות גם ביום היאר צייט [בחודש הי"ג] תבא עליו ברכה. וכן לגבי אמירת קדיש אם רוצה להחמיר ולומר קדיש גם ביום הפטירה, וכפי מנהגינו החל מליל שבת של אותו שבוע שבו חל יום הפטירה, תבוא עליו ברכה. [ילקו"י אבלות סי' מ' עמוד תרכו]

כד אם חל יום פקודת השנה בשבת או ביום טוב, עדיף להקדים את הלימוד לפני שבת, ולערוך את האזכרה ביום חמישי בערב. וזה עדיף יותר מאשר לדחות את האזכרה ליום ראשון. והוא הדין למי שנוהג להתענות ביום פקודת השנה וחל בשבת, שעדיף להקדים להתענות ביום חמישי. וכן לגבי עריכת הסעודה ביום השנה, שעדיף יותר להקדים הסעודה ליום חמישי בערב. ואמנם אם התעורר איזה קושי בעריכת האזכרה ביום חמישי, יכול לדחות את האזכרה ליום ראשון. וכבר ביארנו לעיל שכל הסעודות שעורכים ביום השבעה, ביום השלשים וביום השנה, אינם חיוב על פי ההלכה, אלא מנהג שנהגו בו כדי להרבות זכויות למנוח על ידי הברכות שיברכו הקרואים. ולכן אם מתעורר איזה קושי בעריכת סעודה בימים הנזכרים, יסתפקו בעריכת אזכרה בדברי תורה וכדומה. [ואם אפשר יחלקו לצבור מיני תרגימא, שיברכו מזונות העץ והאדמה, וברכה שלאחריה]. [ילקו"י אבלות עמוד תרכז]

כה אם חל יום פקודת השנה בחול המועד, אין לעלות לבית הקברות בחול המועד, אלא יקדימו העליה לקבר לפני החג, והיינו מפני שיש חשש שיבואו לידי בכי בעלייתם לבית הקברות. ואם אי אפשר לו לילך לשם קודם החג, יבקר אחר החג. ומכל שכן שאין להתענות ביום פקודת השנה בימי חול המועד. אבל מותר ללכת לקברי צדיקים בחול המועד. ואם הולכים לאחר כמה שנים בחול המועד להראות לקרובים היכן קבור הסבא וכדומה, נראה שמותר לקחתם לשם בחול המועד, דזיל בתר

טעמא, שכל הטעם משום חשש בכי, ובאופן כזה אין לחוש שיבואו לידי בכי, והוא כדין קברי צדיקים. [שם עמו' תרכח]

כו אם חל יום הפטירה [יום השנה] בראש חודש, וכן אם יום השביעי לאבלות חל בראש חודש, אם האבלים מכירים בעצמם שלא יגיעו לידי בכי בעלותם לקבר קרובם, מותר להם לעלות לקבר. אבל אם יגיעו לידי בכי, ידחו את העליה לקבר לאחר ראש חודש. [ולגבי יום השנה עדיף להקדים את העלייה לקבר קודם יום השנה, אם חל יום השנה בראש חודש, ויש חשש שיבואו לידי בכי]. ואמנם אין להקדים את העליה לקבר באמצע שבעה ימי אבלות. שאין לאבלים לצאת מהבית בימי השבעה לצורך זה. [ואם אין מקום עבור שינה לכל האבלים בבית שבו יושבים שבעה, מותר לאבלים לישון בבית אחר]. אולם אבל שיוצא לחוץ לארץ מיד בבוקר של יום השביעי לאבלות, מיד עם צאתו מהאבלות, ואין לו אפשרות לבקר בקבר ביום השביעי, יש להקל לו לצאת מביתו ולעלות לקבר ביום השישי לאבלות. [ילקו"י אבלות עמוד תרל]

כז אם חל יום השנה בחודש ניסן, מותר לילך לבית הקברות, אם נזהרים שלא להספיד את המת, ושלא לבוא לידי בכי. ואם חל יום השבעה בחודש ניסן, אם האבלים מכירים בעצמם שלא יגיעו לידי בכי בעלותם לקבר קרובם, מותר להם לעלות לקבר. אבל אם יגיעו לידי בכי, ידחו את העליה לקבר לאחר חודש ניסן. ואין להקדים את העליה לקבר באמצע שבעה ימי אבלות. ותלמיד חכם שנפטר בחודש ניסן, מותר להספידו בפניו קודם שנקבר, אפילו בערב פסח אחר חצות היום. [ילקו"י אבלות מהדורת תשס"ד סי' מ' סכ"ז עמוד תרל]

כח אם חל יום פטירת אביו או אמו בימי חודש ניסן, לדידן מותר להתענות תענית יחיד בניסן. [ילקו"י אבלות מהדורת תשס"ד סימן מ' סעיף כח עמוד תרלב]

כט כבר נתבאר שאם יום השנה חל בחנוכה או בפורים מותר לילך לבית הקברות ולקרוא מזמורי תהלים ולערוך שם לימוד והשכבה. וישתדלו ברוב עוז ותעצומות שלא לבוא לידי בכי, ואם יש חשש שיבואו לידי הספד ובכי, יקדימו את העלייה לקבר של יום השנה קודם חנוכה ופורים. ואת הסעודה והלימוד יעשו ביום השבעה והשלושים והשנה, אף שהם בתוך חנוכה או בפורים. ואין להתענות ביום פקודת השנה שחלו בימי חנוכה ובפורים. [ילקו"י אבלות מהדורת תשמ"ט עמ' רט, ובמהדו' תשס"ד סימן מ' סעיף כט עמוד תרלב]

ל מותר לערוך עצרת אזכרה והתעוררות, בהשתתפות רבנים ומגידים בימי החנוכה, במלאת השלושים או יום פקודת השנה, באופן שהרבנים מעוררים את העם לשוב בתשובה, ואינם מעוררים אותם לבכי ולמספד. וכן בשבת וחג מותר לערוך עצרת התעוררות לעילוי נשמת הנפטר. ובפרט למנהיגי הדור. [ילקו"י אבלות תשס"ד סי' מ' עמ' תרלב]

לא יש אומרים שאדם צריך לשמור את כל מנהגי יום הפטירה עד חמישים שנה מהפטירה. ויש אומרים שגם לאחר מכן יש לשמור את מנהגי יום היאר-צייט באמירת קדיש ועלייה לקבר וכו'. ולפי דעת האר"י ז"ל חייבים לשמור את יום פקודת השנה לאביו או לאמו אפילו מאה שנה אחר הפטירה של אביו ואמו, כי באותו יום מעלים את הנשמה ממדרגה למדרגה, ומחיל אל חיל. [ילקו"י אבלות מהדורת תשס"ד סימן מ' סעיף לא עמוד תרלג]

לב ביום היאר-צייט של המנוח מתפללים לעילוי נשמתו, ונוהגים ללמוד משניות לע"נ באותיות השם של המנוח, ונהגו להדליק נר ביום פקודת השנה של אביו או של אמו. ואומרים קדיש. [ילקו"י אבלות מהדורת תשמ"ט עמ' ר, וריא, ובמהדו' תשס"ד סי' מ' סל"ב עמוד תרלג]

לג יש שנהגו להדליק נר נשמה בערב יום הכפורים לכפר על אביו או אמו. [שם עמ' תרלד]

לד אם חל יום פקודת השנה של אביו ושל אמו ביום אחד, יכול להדליק נר אחד לעילוי נשמתם, ואין בזה משום "אין עושים מצוות חבילות חבילות". [ילקו"י אבלות סי' מ' עמ' תרלד]

לה אם חל יום פקודת השנה בשבת, ידליקו נר נשמה מערב שבת. וטוב לתרום לאור החשמל שבבית המדרש. [ילקו"י אבלות מהדורת תשס"ד סימן מ' סעיף לה עמוד תרלז]

לו מי ששכח לומר קדיש ביום פטירת אביו או אמו, יאמר קדיש ביום אחר, שקדיש ולימוד ומצוה שיעשה הבן בכל זמן, עושה בכך נחת רוח לאביו ולאמו, וברא מזכה אבא. [ילקו"י אבלות מהדורת תשמ"ט עמוד רד, ובמהדורת תשס"ד סימן מ' סעיף לו עמוד תרלז]

לז אם חל יום פקודת השנה ביום שיש בו קריאת התורה, נכון שיעלה לספר תורה, ויאמר השכבה לאביו או לאמו. ואם חל יום פטירת אב ואם באמצע השבוע, יש להעדיף לעלות לספר תורה בעליית מפטיר, בשבת הקודם ליום הפטירה. ואם חל יום הפטירה בשבת, נכון יותר לומר ההפטרה ביום השבת שחל בו יום הפטירה. ואם אפשר טוב שיעלה לעליית מפטיר לקרוא את ההפטרה גם בשבת הקודם, וגם בשבת שחל בו יום הפטירה. וכל זה באופן שהוא יודע לקרוא את ההפטרה בטעמיה ומבלי לדלג ולבלוע מילים ואותיות. [ילקו"י אבלות מהדורת תשס"ד סימן מ' סעיף לז עמוד תרלח. יביע אומר חלק י' סימן נז עמוד שי]. ומכל מקום אין זה העיקר אלא יש לו להשתדל מאד להרבות בתורה לעשות נחת רוח לנפטר. ואפילו אם היה המנוח צדיק גמור, יועילו לו להעלותו בגן עדן ממדרגה למדרגה.

לח יש להעדיף לעלות לתורה ביום הפטירה על אב ואם לעליית מפטיר, שהוא עדיף יותר מעליית משלים, שיש בעליית מפטיר נחת רוח לנפש

הנפטר יותר מעליית משלים. [ונכון שיכין קודם את קריאת ההפטרה היטב. ואם אינו יודע לקרוא את ההפטרה היטב, לא יעלה למפטיר]. ומכל מקום לא יעשה מריבות בשביל כך, ולכן אם יש אחר המתעקש גם הוא לעלות מפטיר, יוותר בשבילו, והוא יעלה משלים. שיש להתרחק מאד ממחלוקת. [ילקוט יוסף הלכות אבלות מהדורת תשמ״ט עמו׳ רה, ובמהדו׳ תשס״ד עמוד תרמ, יחוה דעת ח״ה סימן נט עמוד ער]

לט המנהג אצל הספרדים שהעולה למשלים הוא אומר את הקדיש [ולא כמנהג אשכנז שהשליח צבור אומרו]. וגם מי שיש לו הורים בחיים, יכול לומר קדיש זה. ויש שנמנעים מלאומרו, והשליח צבור או אחד מהקהל אומרים את הקדיש. כי מדינא אין הקדיש שאחר קריאת התורה שייך לא להשליח צבור ולא לעולה. [ילקו״י אבלות תשס״ד סי׳ מ עמ׳ תרמב].

מ בן שאביו נפל במלחמה, וכן אב שכול, שיום פקודת השנה חל ביום הכיפורים, נכון לעלות למפטיר בעצם יום הכיפורים, ואם אפשר טוב לעלות גם בשבת תשובה, ואם אינו יכול לרכוש את עליית מפטיר, עקב המחיר שנדבו מהקהל, יוכל לקנות עליית משלים או עלייה אחרת ביום הפטירה. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן מ׳ סעיף מ עמוד תרמג]

מא יש מי שאומר שביום היאר-צייט אם מזכיר דבר הלכה בשם אביו, צריך לומר הריני כפרת משכבו. אך אין המנהג כן. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן מ׳ סעיף מא עמוד תרמה]

מב כבר נתבאר שעיקר הנחת רוח שאדם עושה לאביו ואמו אחר פטירתם, הוא במה שיעסוק בתורה במצוות ובמעשים טובים, ובפרט ביום השנה לפטירתם [יאר-צייט] שעל הבן להתחזק יותר בלימוד התורה בהתמדה. [ילקו״י אבלות תשס״ד סימן מ׳ סעיף מב עמוד תרמה]

מג מי שהוריו נפטרו, יש לו להשתדל יותר ללמוד בשבת ולחדש חידושים בביאור הסוגיות הראשונים והאחרונים, או בעניני הלכה, שגורם להם כבוד גדול בעולם הבא. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן מ׳ סעיף מג עמוד תרמו]

מד גם מי שאביו היה צדיק גדול, או אדמו״ר צריך לנהוג כמנהגי יום השנה הנזכרים לעיל. וביום הפטירה יש לו לומר וידוי ונפילת אפים כרגיל. והנוהגים שלא לומר וידוי ונפילת אפים ביום פקודת השנה (יום הפטירה) של צדיקים ואדמוריי״ם, מנהג טעות הוא בידם, ואין להם על מה שיסמוכו, וכל אחד חייב לומר וידוי ונפילת אפים לבדו, ואין בזה לא משום יוהרא ולא משום לא תתגודדו. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סי׳ מ׳ עמוד תרמז]

מה בעצם יום החג יש אוסרים להדליק נר נשמה, ביום פקודת השנה או בתוך שנת הפטירה, הואיל ואין צריך להנאת אורו (דשרגא בטיהרא מאי מהניא?).

ויש מתירים הואיל ויש בו מצוה על כל פנים, ונכון להדליק את הנר נשמה ביום טוב בתוך בית הכנסת, שלכל הדעות יש מצוה להרבות בנרות בבית כנסת, שנאמר: באורים כבדו ה', והמדקדקים נזהרים להדליק את נרות הנשמה סמוך לשולחנות הלומדים כדי לקרות לאורן. [שם סע' מה]

מו מי שמת בארצות הברית ביום אחר חצות היום, וכאן בארץ ישראל הוא לילה, יעשו את היאר-צייט כיום של ארצות הברית, שהעיקר לעשות נחת רוח למת, וברא מזכה אבא. [ילקו"י אבלות מהדורת תשס"ד סימן מ' סעיף מו עמוד תרמח]

מז כשאין בבית הכנסת אלא כהן אחד, ויש לו יאר-צייט, וקנה עליית מפטיר, אף על פי שלכתחלה אין לו לעשות כן, בדיעבד שכבר קנה ויש לו צער אם לא יעלה למפטיר, מותר להעלותו לעליית כהן וגם לעליית מפטיר, ואין צריך להחמיר להוציאו מחוץ לביהכ"נ ולהעלות ישראל במקום כהן. [ילקו"י אבלות מהדורת תשס"ד סימן מ' סעיף מז עמוד תרמח]

סימן מא - מתי צריך לשמוע לציווי הנפטר קודם הפטירה

א מי שהוריו בחיים, ורוצה לומר קדיש יתום על אחד ממכריו או קרוביו שנפטר בלא בנים, אם הוריו מתנגדים לכך צריך לשמוע בקולם ולהמנע מלומר קדיש. וכן בן הרוצה לומר קדיש יתום על אמו שנפטרה, ואביו מקפיד על כך, מפני שחושש לדעת ההמון, ואי אפשר לשכנעו שלא יקפיד בזה, אם זה במקום שאין מנהג ידוע כגון בארץ ישראל וגלילותיה, צריך לציית לאב וישאר בשב ואל תעשה שלא לומר קדיש, בין קדיש יתום ובין קדיש דרבנן, [ובאופן כזה ישתדל לחדש חידושי תורה לע"נ אמו]. ורק במקום שידוע המנהג בבירור שלא לשמוע לאביו בזה, יחזיקו במנהגם. ואם אביו נפטר, ואמו מקפדת עליו לבל יאמר קדיש בחייה, לא ישמע לאמו, שכבוד האב שנפטר עדיף יותר מכבוד האם אפילו עודנה בחיים. וכל זה כשהאב מקפיד עליו לומר קדיש מפני שחושש לסכנת חייו, אבל אם בגלל כעסו וקפידתו על אמו מצוהו שלא יאמר קדיש, לא יאבה אליו ולא ישמע לו, שהרי זה כאומר לבנו שיעבור על דברי תורה, שאין שומעין לו. [ילקו"י אבלות סי' מא עמו' תרמט]

ב בן שהוריו בחיים, מותר לו לעבור לפני התיבה להיות שליח צבור, ואין לו לחוש שהוריו יקפידו עליו. [ילקו"י אבלות מהדורת תשס"ד סימן מא סעיף ב עמוד תרנה]

ג מי שציוה על בניו לפני מותו שלא יאמרו עליו קדיש לאחר פטירתו, אפילו יש לו בנים אחרים, ואפילו אם ציוה כן רק לאחד מבניו, לא ישמע לו, וחייב לומר קדיש כנהוג. וכן מי שהורה לפני פטירתו שלא להניח מצבה על קברו, או שיניחוהו ארבעים ושמונה שעות עד קבורתו, אין שומעין לו. וכל שכן שאם ציוה שלא ישבו עליו שבעה, ושלא ינהגו מנהגי אבלות כל שלשים יום, שאין שומעין לו. אבל אם ציוה שלא לכתוב עליו תוארים על מצבתו, שומעין לו, [ובלאו הכי כבר נתבאר דבלאו הכי יש למעט ככל האפשר בכתיבת תוארים על מצבת הנפטר]. ואמנם לענין שמיעת כלי שיר והשתתפות בשמחה במשך הי״ב חודש על פטירת אב ואם, יש אומרים שבזה אם האב מחל על כבודו וציוה לבנו שלא ימנע משמחה במשך הי״ב חודש, והתיר לו להשתתף בשמחות וכדומה, או ללבוש בגד לבן חדש במשך הי״ב חודש, הבן רשאי לנהוג כן. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סי׳ מא ס״ג עמוד תרנה]

ד אם האב ציוה על בניו לעשות איזה דבר אחר פטירתו לכבודו, והדבר כרוך בהוצאות, יש אומרים שהבנים חייבים לקיים צוואתו ולהוציא את ההוצאות מדמי הירושה, דאף שכיבוד אב ואם הוא ממון של האב, וכאן הבנים הרי זכו בירושה ונעשה כממון שלהם, מכל מקום לגבי קיום צוואת האב צריכים הבנים לקיים צוואתו ולהוציא את דמי ההוצאות מממון הירושה. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן מא סעיף ד עמוד תרנז]

ה מי שציוה לאחד מבניו שהוא דוקא יטפל בקבורתו, ולא יתן הטיפול בידי בן אחר כלל, צריכים לקיים דברי צוואתו, ושאר האחים לא יטפלו בקבורתו. אבל יש להם דין אונן, ופטורים מכל המצוות כנזכר לעיל בדיני אונן. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סי׳ מא עמ׳ תרנח]

סימן מב - דיני אבלות ברגל ובחול המועד

[שייך לשלחן ערוך סימן שצט]

א מי שמת לו מת קודם הרגל, ונקבר בערב הרגל, ונהג אבלות איזה זמן בערב הרגל, החג מוציא את האבלים מידי שבעה, מפני מצות שמחת החג שהוא עשה דרבים. והיינו קודם יום טוב ראשון של פסח, או יום טוב של שבועות, או יום טוב של סוכות, וכן ראש השנה ויום הכפורים, שגם הם חשובים כרגלים לענין זה, שגם הם נקראים מועדי ה׳. [אבל יום שבת שאין בו דין שמחה אלא דין ״עונג״ אינו מבטל שבעה ושלשים, אבל מצטרף לשבעה ושלשים בלבד]. ואין צריך שינהוג אבלות שעה אחת ממש, אלא די שינהג אבלות איזה רגעים לכל הפחות לפני החג. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן מב סעיף א עמוד תרנט]

ב אף שהרגל מבטל ממנו גזרת שבעה, כל זה הוא דוקא משיגיע סמוך לחשכה ממש, ולכן אסור לרחוץ עד הלילה, אבל בלילה שהוא יום טוב

מותר לרחוץ כל גופו במים צוננים. או פניו ידיו ורגליו במים חמים אפילו שהוחמו ביום טוב, או כל גופו במים שהוחמו מערב יום טוב. ודוקא חוץ למרחץ, אבל במרחץ אסור. ובאמבטיה פרטית שבבית יש להקל, וכן אם המים הוחמו ביום טוב על ידי דוד שמש, מותר לרחוץ בהם כל גופו ביום טוב. [ודין זה הוא לאו דוקא באבל, אלא בכל גוונא מותר לרחוץ ביום טוב במים שהוחמו ביום טוב על ידי דוד שמש]. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן מב סעיף ב עמוד תרס]

ג אשה שקבלה עליה קדושת מועד מבעוד יום, ונודע לה שמת לה מת ונקבר, יכולה לשבת באבלות רגעים מספר, ולהפקיע ממנה שבעה ימי אבלות, אף שקבלה עליה קדושת החג, ואין צריך התרת חכם. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן מב סעיף ג עמוד תרסא]

ד מי שמת לו מת בערב יום טוב, ונתייירא שמא לא יספיק לקוברו בערב יום טוב, ומסרו לעובדי כוכבים שיוליכוהו לקוברו, כיון שהוציאוהו מהעיר ונתכסה מעיני הקרובים, כבר חלה עליהם אבלות. ואם הוא שעה אחת קודם הרגל, ונהג בשעה זו אבלות, בטלה לה גזרת שבעה, אף על פי שנקבר ביו״ט. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן מב סעיף ד עמוד תרסח]

ה הקובר את מתו לפני הרגל ונהג אבלות, הרגל עצמו מבטל ממנו גזרת שבעה, ונחשב כאילו עברו עליו שבעה ימים, וימי הרגל עולים לו למנין שלשים. ונמצא שכאילו יש לו שבעה ימים לפני הרגל, ושבעת ימי הרגל עצמם הרי י״ד יום, ומוסיף עליהם עוד ט״ז יום כדי להשלים חשבון השלשים. וכל זה בשאר קרובים, שאז הרגל מבטל גם מגזירת שלשים, אבל באביו ואמו צריך דוקא שלשים יום שלימים וגערה על ידי חבריו, ואפילו פגע בו הרגל. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן מב סעיף ה עמוד תרנד]

ו אונן ביום טוב שמתו עדיין לא נקבר, לא חלה עליו אנינות, ועליו להשתדל מאד שלא לבכות ביום טוב, משום מצות שמחת יום טוב. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סי׳ מב עמ׳ תרסט]

ז מי שמת לו מת בליל פסח, אם דעתו לקוברו בלילה (על ידי גויים), פטור מכל המצוות הנוהגות בליל פסח. אבל כשדעתו לקברו למחר, אין אנינות חלה עליו, וחייב בכל המצות. ומכל מקום לא יברך שום ברכה מהברכות בעצמו, אלא ישמע הברכה מאחרים. וכן ההגדה וההלל טוב ונכון שישמע מפי אחרים. ואם רצה לאמרם בעצמו, רשאי. וצריך להסב כרגיל. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן מב׳ סעיף ז׳ עמוד תרע]

ח מי שמת לו מת ביום טוב או בחול המועד, שאינו נוהג שבעה אלא אחר הרגל, בימי הרגל נוהג אבלות בדברים שבצינעא, דהיינו שנאסר ברחיצה בחמין, ותשמיש המטה. ואם יש חשש סביר שיבוא ח״ו להוצאה לבטלה, מותר לו לשמש מיטתו בשבעת ימי הרגל דוקא. וכן אשה אבילה ברגל [שמת אחד מקרוביה ברגל, ויושבת שבעה אחר הרגל], אין לה לטבול בימי הרגל, ומכל

מקום אם יש חשש למכשול מצד בעלה, יש להקל שתטבול. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן מב סעיף ח עמוד תרע]

ט בשבעת ימי הרגל יש אומרים שמותר לאבל לעסוק בתורה כהרגלו תמיד. ומכל מקום לכתחלה יש לייעץ לו לעסוק בינו לבין עצמו בדברי תורה במסכת מועד קטן (בפרק אלו מגלחין), או בשלחן ערוך עם נושאי הכלים בהלכות אבלות, שיש הרבה ענינים בהלכה בהלכות אבלות. אך אם על ידי כך שאנו מונעים ממנו ללמוד תורה כהרגלו יבואו לידי ביטול תורה ודברים בטלים, יש להקל לו ללמוד תורה כהרגלו בימי המועד, בפרט אם לומד ברבים ועם חבר. [ילקו״י אבלות סי׳ מב סעיף ט עמוד תרע. וראה עוד בעמוד ת׳]

י כבר הורו רבני ירושלים ת״ו, להתיר לאבל בתוך הרגל ללמוד תיקון הושענא רבא ברבים. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן מב סעיף י עמוד תרעא]

יא מי שמת לו מת באמצע הרגל, אחר הקבורה יגמור את ההלל בברכותיו, כיון שאינו מתחיל בדיני אבלות רק לאחר החג. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן מב סעיף יא עמוד תרעב]

יב אף הנשים אין נוהגות אבלות ברגל, שהנשים חייבות בשמחת יום טוב. [שם סי׳ מב סי״ב]

יג אם מת ברגל, לא ידליקו נר בחדר שהמת מונח שם, שמא יבואו על ידי זה לידי הספד ברגל, אלא ידליקו הנר בחדר אחר. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן מב סעיף יג עמוד תרעג]

יד מנהג ירושלים ת״ו שאין מברין על מת בחול המועד, זולת על אב ואם, ואז גם לשאר קרובים הנמצאים יש להברות במועד. אבל על מת שהוא משאר קרובים אין להברות במועד. ונכון להברותם במוצאי הרגל עם התחלת השבעה. ואם אינם רוצים לעשות הבראה כלל יש להם על מה שיסמוכו. ובכל יתר ערי הארץ יש להורות לעשות הבראה על כל הקרבים בחול המועד. וכל זה שנקבר בחול המועד, אבל אם היתה הקבורה ביום טוב, על ידי גויים, אין לעשות הבראה במועד, אלא לאחר המועד. וכשעושים הבראה בחול המועד על מת שנקבר בחול המועד, יש לעשותה בעוגות וקפה, ולא בביצים ועדשים כנהוג תמיד, מפני כבוד הרגל. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן מב סעיף יד עמוד תרעג]

טו מנהג ירושלים אף לספרדים שלא לקרוע בחול המועד על מת, אלא על אב ואם בלבד, אבל על שאר קרובים קורעים במוצאי הרגל. אבל ביתר ערי הארץ יש להורות כדעת מרן השלחן ערוך לקרוע על כל הקרובים בחול המועד. ומיד לאחר שקרע יחליף את הבגד שקרעו לבגד אחר. וכל זה למת שנקבר בחול המועד, אבל אם נקבר ביום טוב על ידי גויים, אין לקרוע בחול המועד, וכל שכן ביום טוב, אלא קורע לאחר הרגל עם תחלת שבעת ימי האבל. ומכל מקום יש לברך מיד ברכת דיין האמת ביום

המיתה, ואם לא בירך קודם הקבורה יברך לאחר הקבורה. ואם עבר יום הקבורה ולא בירך, אינו רשאי לברך בשעת הקריעה במוצאי הרגל. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן מב סעיף טו עמוד תרעד]

טז מי שמת לו מת קודם הרגל, ושגג או הזיד ולא נהג אבלות כלל, יש אומרים שאין צריך להברותו במוצאי החג. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן מב סעיף טז עמוד תרעה]

יז מי שמת לו מת ברגל, ולאחר הרגל מתחיל למנות שבעת ימי אבלות, מניח תפילין ביום הראשון לאבלו, שצערו על המת כבר הוציא בחול המועד. ובשבעת ימי האבלות האבל אסור גם במלאכה. וראה לעיל סי׳ טז סעיף כג, דמותר לעשות בצינעא בתוך ביתו. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן מב סעיף יז עמוד תרעה]

יח שנה שחל שביעי של פסח בערב שבת, ויום אסרו חג חל בשבת, האבלים יושבים שבעה מיד במוצאי שבת, והשבת עולה למנין שבעה, ויוצאים מהשבעה ביום ו׳ בבוקר, שמקצת היום ככולו. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן מב סעיף יח עמוד תרעה]

יט מי שנהרג בסוכות, וקרוביו קבלו את הידיעה על כך בימי החג, ביום י״ח לחודש תשרי, וישבו שבעה לאחר שמיני עצרת, כפי הדין יש לחשוב את יום השלושים מיום קבלת הידיעה, ומותר להסתפר ביום י״ז בחשון שהוא יום השלשים לקבלת הידיעה, שמקצת היום ככולו. וכל זה כשנמסרה להם הידיעה בחול המועד, אבל אם לא נודע לקרוביו אלא לאחר החג, אף על פי שהאסון אירע כמה ימים לפני כן, אינם מונים שבעה ושלשים אלא מיום שנודע להם, שיום שמועה קרובה כיום קבורה. ומכל מקום הלימוד שנוהגים לעשות בליל השלשים, יש לעשותו בליל ל׳ לקבורה, אם ידוע מתי יום הקבורה. [ולגבי אב ואם ראה להלן]. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן מב סעיף יט עמוד תרעה]

כ נהג אבלות שעה אחת קודם חג הסוכות [אחר קבורה] בטלה ממנו גזרת שבעה, ונחשב גם למנין שלשים כאילו עברו עליו שבעה ימים, ואחר כך החג עצמו הוא שבעה ימים, הרי י״ד יום, ושמיני עצרת נחשב כאילו עברו עליו עוד שבעה ימים, הרי כ״א יום, ויום שני של עצרת הרי כ״ב, ומשלים עליהם ח׳ אחרים. והני מילי לשאר קרובים, אבל על אביו ואמו מונה שלשים יום, ואסור לו להסתפר עד שיגערו בו חבריו, אפילו אם פגע בו הרגל אחר שלושים יום, אינו מבטל גזרת שלשים. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד עמוד תרעז]

כא מי שנפטר בחול המועד סוכות, ונקבר, שאבלות של שבעה מתחילה רק לאחר החג, ואבלות שלשים מיום הקבורה, יש אומרים שאין לחשוב את יום שמיני עצרת כשבעה ימים לענין מנין שלשים, ויש חולקים ואומרים שיום שמיני עצרת נחשב כשבעה ימים לענין אבלות של שלשים,

דאף על פי שעדיין לא התחיל לישב שבעה, מכל מקום לענין גזרת שלשים מקילין ומחשיבים את יום שמיני עצרת כשבעה ימים. וכן עיקר לדינא. שהלכה כדברי המיקל באבל, ועולה למנין שבעה להשלמת שלשים ימי אבלות, שמכיון שאין כאן מנהג ברור להחמיר בזה, אזלינן לקולא בדיני אבלות. [אבל באב ואם בעינן שלשים יום תמימים]. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן מב עמ׳ תרעז. יביע אומר ח״ט חיו״ד סי׳ מז עמוד שנב]

כב כבר ביארנו שהאבל על אביו או על אמו, ופגע בו הרגל בתוך שלשים, אין לו להסתפר בערב יום טוב, ואף על ידי גערה לא מהני, שאין להקל בזה, ובעינן דוקא שלשים יום ושיגערו בו חבריו, ואף בגילוח הזקן ראוי להחמיר שהוא גם כן בכלל איסור תספורת לאבל. ומכל מקום כשיש צורך גדול, יש להקל בגילוח הזקן בלבד, בערב יום טוב, לאחר שיגערו בו, אבל בגילוח הראש אין להקל, ומנהג ארץ ישראל ידוע ומפורסם להצריך שלשים יום בפועל, [ומקצת היום ככולו]. ואין הרגל מבטל גזרת שלשים והגערה, ורק בשמועה רחוקה על אביו ואמו, ופגע בו הרגל בתוך שלשים, מותר להסתפר בערב הרגל אחר הגערה, ובחו״ל כשאין מנהג ידוע להחמיר אפשר להקל. [ילקו״י אבלות תשס״ד עמ׳ תרעח]

כג אבל על אביו או על אמו, ששלמו שלשים יום של אבלו בתוך ימי חול המועד, וגערו בו, מעיקר הדין מותר לו להסתפר ולגלח בחול המועד. [ילקו״י אבלות תשס״ד עמ׳ תרעט]

כד הרואה בית הקברות ביום טוב או בחול המועד, אחר שעברו ל׳ יום מזמן שראה בית קברות של יהודים, מברך ברכת ״אשר יצר אתכם וכו׳״. [ילקו״י אבלות מהדו׳ תשמ״ט עמ׳ פד, ובמהדורת תשס״ד סימן מב סעיף כד עמוד תרפ].

כה פשט המנהג בחוץ לארץ שלא להתאבל ביום טוב שני של גלויות על שום מת, אפילו אם הוא יום מיתה וקבורה, שהעיקר כמו שכתב מרן השלחן ערוך ביורה דעה בזה. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן מב סעיף כה עמוד תרפ]

כו אם קבר את מתו שבעה ימים קודם הרגל, ונהג בהם שבעה, הרגל מבטל ממנו גזירת שלושים, אפילו אם חל יום שביעי בערב הרגל, דמקצת היום ככולו, ועולה לכאן ולכאן. ומותר לכבס ולהתרחץ ולהסתפר בערב הרגל. והא דרגל מבטל גזרת שלשים, הוא דוקא בשאר קרובים, אבל על אביו ואמו אסור להסתפר עד שיגערו בו חבריו אפילו פגע בו הרגל אחר ל׳ יום אינו מבטל. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן מב סעיף כו עמוד תרפא]

כז על שאר קרובים אם חל יום שמיני שאחר שבעה ימי אבלות ביום שבת, מותר להסתפר ולהתרחץ ולכבס בערב שבת, ואם לא גילח בערב יום טוב או בערב שבת, מותר לגלח אחר הרגל שכבר נתבטל ממנו גזירת שלושים. אבל בחול המועד לא יגלח, כיון שהיה אפשר לו לגלח קודם

המועד. ואם חל שביעי של יום השבת בערב הרגל, אסור לגלח בערב שבת. ומותר לגלח אחר הרגל או בחול המועד. כיון שלא היה יכול לגלח קודם הרגל. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן מב סעיף כז עמוד תרפא]

כח נהג אבלות שעה אחת לפני חג השבועות, נחשב לו כמו שישב שבעה ימי אבלות, והחג עצמו נחשב לעוד שבעה ימים, הרי י״ד יום, ומשלים עליהם ט״ז אחרים ומסיים גזרת שלשים. וכל זה בשאר קרובים, אבל על אביו ואמו צריך להשלים שלשים יום ולהסתפר רק אחר שלשים ואחר גערה. [ילקו״י אבלות מהדו׳ תשס״ד סי׳ מב סעיף כח עמוד תרפא]

כט נהג אבלות שעה אחת לפני ראש השנה, בטלה ממנו גזירת שבעה ימי אבלות, דראש השנה נחשב כרגל. ויום הכיפורים מבטל גזרת שלושים, ומגלח ערב יום כיפור. והוא הדין לקובר מתו בג׳ תשרי, שמגלח בערב יום הכפורים. וגם זה רק בשאר קרובים ולא באביו ואמו. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן מב סעיף כט עמוד תרפא]

ל נהג אבלות שעה אחת קודם יום הכפורים, בטלה ממנו גזרת שבעה מפני יום הכפורים, וגזירת שלושים מבטל ממנו החג, ומגלח בערב חג סוכות. [בשאר קרובים]. ובערב יום הכפורים יכול להתרחץ סמוך לחשיכה, כיון דלא אפשר בלילה דומיא דכיבוס. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן מב סעיף ל עמוד תרפב]

לא יום טוב שחל בשבת, כיון שאי אפשר לרחוץ במים חמים בלילה, יש אומרים שמותר לאבל להתרחץ קודם שחשכה, אחר תפלת מנחה. ויש אומרים שכיון שיכול להתרחץ בליל שבת בצונן, אין להקל להתרחץ בחמין ביום טוב. [ילקו״י אבלות תשס״ד סי׳ מב עמ׳ תרפב]

לב הקובר מתו בחול המועד נוהג דין אנינות כל זמן שהמת לא נקבר, ולאחר שנקבר נוהג דברים שבצינעא, והרגל עולה למנין שלושים בשאר קרובים, כמו שנתבאר. ומתעסקים ברגל לנחמו ולפייסו בדברים. ואחר הרגל מתחיל למנות שבעה, ולכשיכלו שבעה למיתת המת, אף על פי שעדיין לא כלו שבעה ימי אבלות, מלאכתו נעשית על ידי אחרים בבתיהם. [שם עמוד תרפב]

לג אם המת נפטר כמה ימים סמוך לרגל, וקמו מהשבעה בערב הרגל, וליל יום השביעי לפטירה חל בחול המועד, יש לערוך את האזכרה בלימוד והשכבה וכו׳ כפי שנוהגים לערוך לעילוי נשמת הנפטרים, בחול המועד, ולא לדחות את האזכרה לאחר החג. וכן אם יום השלשים לפטירה חל בימי החג, יש לערוך את האזכרה בלימוד והשכבה וכו׳ בימי החג, ובזה לא שייך לומר דרגל מבטל מהאבל. שאין הרגל מבטל שבעה ושלושים אלא לגבי החיים, ששמחת הרגל מבטלת ודוחה את האבלות, אבל מה שעושים לכבוד הנפטרים ולעילוי נשמתם, אין הרגל מעלה ומוריד כל כך,

וכמבואר בפוסקים כן לענין קדיש והדלקת נר נשמה, כך הדין לענין אזכרה, שצריכה להיות בליל השבעה ממש, אפילו בחול המועד, וכן בליל השלושים ממש. וכן מנהגינו. [ילקו"י אבלות מהדורת תשס"ד, עמוד תרפב. יביע אומר חלק ז' חיו"ד סימן מב]

לד מי שבאה לו שמועה רחוקה על אביו או על אמו, ובתוך ל' יום פגע בו הרגל, יש אומרים שלענין גזירת ל' נוהג על אביו ואמו בתספורת כל שלשים עד שיגערו בו חבריו, ויש אומרים שגם לענין תספורת יכול להסתפר בערב הרגל. וכן עיקר. [שם סי' מב עמוד תרפד]

לה לא יעורר אדם על מתו שלשים יום קודם הרגל. וכל זה באבלות ישנה, שהוא אחר שלשים יום מהרגל, אבל באבלות חדשה שהיא בתוך שלשים יום לרגל, מותר להספידו. [ילקו"י אבלות מהדורת תשס"ד סימן מב סעיף לה עמוד תרפה]

סימן מג - הנהגות האבל במעגל השנה

א מותר להתענות ביום פטירת אביו או אמו, בימים שבין יום הכפורים לסוכות, לדעת השלחן ערוך. [ילקו"י אבלות מהדורת תשס"ד סימן מג סעיף א עמוד תרפז]

ב יש אומרים שמותר לאבל בערב יום הכיפורים לשבת בסעודה המפסקת על כסא או ספסל, ויש חולקים. והמיקל בזה לא הפסיד. [ילקו"י אבלות מהדורת תשס"ד סי' מג ס"ב עמ' תרפז]

ג מותר להתענות בימי ניסן תענית של יום הפקודה (יאר-צייט) של אביו או אמו, אף על פי שאין תענית זה חיוב רק מנהג טוב. [ילקו"י אבלות מהדורת תשס"ד סימן מג סעיף ג עמו' תרפז]

ד אבל תוך י"ב חודש על אביו ואמו, או תוך שלשים על שאר קרובים, שהוא בכור, מותר ללכת לסיום מסכתא בערב פסח להפקיע עצמו מתענית בכורות. אבל אם הוא בתוך שבעה ימי אבלות, אין להקל, ויפדה התענית בצדקה, אם הוא חלש וקשה לו התענית, ויבוא להתבטל מהסדר של ליל פסח. [ילקו"י אבלות מהדורת תשס"ד סימן מג סעיף ד עמוד תרפח]

ה כבר נתבאר שביום השנה נוהגים לעלות לקבר אב או אם, לומר שם פרקי תהלים וכו'. ואם חל יום פטירת אביו או אמו בחול המועד סוכות, או חול המועד פסח, אין ראוי לעלות לקבר ביום הפטירה בחול המועד, מפני שמגיעים לידי צער ובכי. אלא יקדים את ההליכה לקבר לפני החג. ואם אי אפשר לו לילך לשם קודם החג, יבקר אחר החג. ומכל שכן שאין

להתענות ביום פקודת השנה בימי חול המועד. אבל מותר ללכת לקברי צדיקים בחוה״מ. [ילקו״י אבלות סי׳ מג עמ׳ תרפח. ושם שלא ללכת לקברות צדיקים כשהוא על חשבון לימוד תורה]

ו אם יום הפטירה [יום השנה] חל בראש חודש מותר לילך לבית הקברות. וביום השביעי לאבלות, אם האבלים מכירים בעצמם שלא יגיעו לידי בכי בעלותם לקבר קרובם, מותר להם לעלות לקבר, אבל אם יגיעו לידי בכי, ידחו את העליה לקבר לאחר ראש חודש. ואין להקדים את העליה לקבר באמצע שבעה ימי אבלות. ואמנם אבל שיוצא לחוץ לארץ מיד בבוקר של יום השביעי לאבלות, מיד עם צאתו מהאבלות, ואין לו אפשרות לבקר בקבר ביום השביעי, יש להקל לו לצאת מביתו ולעלות לקבר ביום השישי לאבלות. [שם עמו׳ תרפט]

דין אבלות בחנוכה

א מי שנפטר לו מת בימי החנוכה, נוהגים בהם כל דיני אבלות לדברי הכל, וקורעים על הקרובים, וכן מבקרים ומנחמים את האבל בחנוכה. ויש מקומות שנהגו שהאבלים על אב ואם, אינם אומרים קדיש בחנוכה, אך הוא מנהג גרוע, ואם אפשר לבטלו בהסברה נעימה, הנה מה טוב, ואם לאו לא יבטלוהו ביד חזקה, מפני המחלוקת. [ילקו״י אבלות סי׳ מג עמ׳ תרצ]

דין אבלות בפורים

א אין אבילות נוהגת בפורים בפרהסיא, אבל דברים שבצינעא נוהג. וגם מי שמת לו מקרוביו בפורים, והוא יום מיתה וקבורה, אינו נוהג אבילות בפרהסיא. ולכן האבל תוך שבעה ינעל מנעליו בפורים, ויחליף את בגדיו העליונים לכבוד פורים, וילבש בגדי שבת, ואינו קורע את אותם בגדים שלובש לכבוד פורים. ואפילו אם הוא אבל על אביו או על אמו. ורשאי האבל ללכת לבית הכנסת להתפלל ולשמוע מקרא מגילה. והאבל אסור ברחיצה ובתשמיש המטה בפורים, שדין יום הפורים כדין יום שבת, ויום פורים עולה לו למנין שבעה ימי אבלות. ואין הבדל בכל זה בין אם חל פורים ביום הראשון לימי אבלו, לבין אם חל בשאר הימים. ומכל מקום אינו אוכל סעודה ראשונה משלו, אלא מברין אותו גם בפורים משל אחרים. וטוב להברותו על ידי קפה ועוגות, ולא בביצים ועדשים, כמו שעושים כן בחול המועד. ובירושלים נוהגים שאין מברין בפורים אלא על

ואם בלבד, כמו בחול המועד. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סי׳ מג סעיף א עמוד תרצא]

ב יש אומרים שאבל בתוך י״ב חודש לאב או לאם, ובתוך שלשים יום לשאר קרובים, לא יקרא המגילה בצבור, מפני ברכת שהחיינו הנאמרת בשמחה, והאבל אסור בשמחה. ויש חולקים ואומרים שהאבל רשאי לקרות המגילה בצבור ולברך שהחיינו. וכן עיקר כסברא אחרונה. ואפילו להמחמירים אם האבל הנ״ל הוא שליח צבור קבוע בבית הכנסת, ואין בבית הכנסת בקי בקריאת המגילה כמוהו יכול לקרוא את המגילה בצבור עם כל הברכות. וכ״ש שאם קורא המגילה לעצמו, או שקוראה בביתו להוציא את הנשים ידי חובתן, מברך גם ברכת שהחיינו לכל הדעות. [ילקו״י שם מהדו׳ תשמ״ט עמ׳ רמג, ובתשס״ד עמוד תרצב ותרצד]

ג יש מי שאומר שאין לאבל בתוך י״ב חודש על אב ואם להיות שליח צבור להוציא את הצבור השרוי בשמחה ידי חובת מקרא מגילה, וכן בתקיעת שופר, אין ראוי שאבל יוציא ידי חובה את הצבור. אולם מנהגינו פשוט שהאבל יכול להוציא ידי חובה אחרים גם במקרא מגילה הנאמרת בשמחה. ואסור שהאבל יתקע בשופר, ואחר יברך על התקיעות ברכת שהחיינו, דנראה כמי שמראה אבלות בפרהסיא. [ילקו״י אבלות תשס״ד סי׳ מג עמ׳ תרצד]

ד אבל שהוא עני, מותר לשלוח לו מתנות לאביונים בפורים, אפילו בתוך שבעה ימי אבלות, כיון שהוא צדקה. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן מג סעיף ה, עמוד תרצה]

ה האבל תוך שבעה חייב לשלוח מנות לחבירו. [ילקו״י תשס״ד עמו׳ תרצה. ובמהדורת תשמ״ט עמו׳ רמד]

ו מי שהוא אבל בתוך שנים עשר חודש על אביו ועל אמו, מותר לשלוח לו משלוח מנות. והאשכנזים נוהגים שלא לשלוח מנות לאבל בתוך שנים עשר חודש על אביו ועל אמו. ולכל הדעות מותר לתת מתנות לאביונים לאביון שהוא אבל, ואין להחמיר בזה כלל. ומי שהוא אבל בתוך שבעה, אינו נוהג אבלות בפורים בדברים שבפרהסיא, אבל דברים שבצינעא נוהג, וכדין אבלות בשבת. [הרמ״א בסימן תרצו אסר לשלוח מנות לאבל תוך י״ב חודש. וכ״כ מרן באמו״ר בקול סיני. וכן נתבאר במהדו״ק של ילקו״י אבלות, ובילקו״י מועדים. אולם בנהר מצרים כתב שמאחר ודין זה לא הוזכר בש״ע, אנו אין מנהגינו כן. וראה בילקו״י על הלכות אבלות מהדו׳ תשס״ד עמ׳ תרצה]

ז אבל שהוא מומחה לנגינה, והוא אומן בכלי שיר, ונמצא בתוך י״ב חודש לאב או לאם, מותר לנגן לכבוד פורים ולכבוד סעודת מצוה. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סי׳ מג עמוד תרצו]

ח מי שמת לו מת משבעה קרובים בפורים, ועדיין לא נקבר המת, אף על פי שהוא אונן, מותר לו לאכול בשר ולשתות יין ביום פורים. שאין עשה

של אבלות דיחיד דוחה עשה של רבים מדברי קבלה לשמוח בפורים. ויש אומרים דכל זה ביום, אבל בליל פורים אין לאונן לאכול בשר ולשתות יין, שאין מצות שמחה בפורים אלא ביום. ויש חולקים ומקילין בזה גם בליל פורים. [ילקו״י אבלות מהדורת תשמ״ט עמוד רמו, ובמהדורת תשס״ד סימן מג סעיף ט עמוד תרצו]

ט יש אומרים שהאונן ביום פורים חייב במקרא מגילה בקריאת שמע ובתפלה, שאין דין אונן בפורים. וכן אם שמע מקרא מגילה בזמן אנינותו, יש אומרים שאינו חייב לחזור ולשמוע מקרא מגילה אחר קבורה. ומכל מקום לדינא נכון שישמע המגילה מאחר. [ילקו״י אבלות מהדורת מהדורת תשמ״ט עמוד רמו, ובמהדורת תשס״ד סימן מג סעיף י עמוד תרצז]

י אם קוברים את המת בליל פורים, נכון שלא יקרא האונן קריאת המגילה ולא יקרא קריאת שמע ויתפלל אלא עד אחר הקבורה. ואם שמע קריאת המגילה קודם הקבורה, יחזור ויקראנה אחר הקבורה בלי ברכה. ואם קוברים את המת ביום פורים, אם יש שהות להתפלל ולשמוע קריאת המגילה אחר הקבורה, יעשה כן, ואם לאו, ישמע קריאת המגילה מאחר, ויקרא קריאת שמע ויתפלל. ואחר הקבורה יחזור ויקרא את המגילה בלי ברכה. וצריך לקרוע את בגדיו אחר הקבורה, ולאחר מכן יחליף את הבגד שקרע וילבש בגדים אחרים של שבת, בבגדים העליונים בלבד. [ילקו״י אבלות מהדו׳ תשס״ד סי׳ מג עמ׳ תרצז]

יא האבל חייב בכל מצוות הפורים, קריאת המגילה, משלוח מנות, מתנות לאביונים וסעודת פורים. וכמבואר בסעיף ה׳. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן מג סעיף יב עמוד תרצז]

יב כבר נתבאר שאין מספידין בפורים, אלא רק לתלמיד חכם בפניו, דהיינו בשעת ההלוייה. ואפי׳ תושבי הפרזים העושים את יום הפורים בי״ד אדר, אסורים בהספד ביום ט״ו אדר, וכן תושבי ירושלים העושים את יום הפורים בט״ו אדר, אסורים בהספד ביום י״ד אדר, והוא הדין שאסורים בתענית ביום פטירת אב ואם. אבל תענית חלום מותר להתענות בפורים, ויתענה יום אחר לכפר על כך שהוצרך להתענות בפורים. [שם עמוד תרצח]

סימן מד - דין אבלות בחתן

א חתן שכנס ואחר כך נפטר לו מת מקרוביו, או שנמצא באמצע שבעת ימי החופה שלו ומת לו אחד מקרוביו, על החתן להשלים שבעת ימי המשתה, ורק אחר כך לנהוג אבלות. ויקרע רק אחר שיעברו שבעת ימי

המשתה, אבל ברכת דיין האמת יברך מיד, שאין ברכה זו קשורה לקריעה. ויוכל להצטרף לאביו, שהוא גדול הבית, ולקום מהאבלות עמו, אם עדיין גדול הבית נוהג אבלות. אולם אם האבלים יוצאים מהאבלות קודם שהחתן סיים את יום השביעי שלו, אינו מצטרף לגדול הבית לצאת מהאבלות, אלא נוהג שבעת ימי אבלות בערב, לאחר שמסיים את יום השביעי של ימי המשתה שלו. [ילקו״י אבלות עמוד תרצח]

ב חתן שאביו או אמו נפטרו באמצע שבעת ימי המשתה שלו, שאינו נוהג אבלות, מותר לו להסתפר בכל שבעת ימי המשתה שלו. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סי׳ מד ס״ב עמוד תש].

ג יש להתיר לחתן אבל לעסוק בתורה כל שבעת ימי המשתה שלו. [ילקו״י אבלות עמוד תש]

ד במעשה שהיה בחתן שנשא אשה ולאחר יומיים מת אחיו ונקבר, והמשיך החתן שבעת ימי המשתה שלו, כפי הדין, כשבא לנהוג אחר כך אבלות הרי זה מצטרף עם גדול הבית וקם מהאבלות עמו, ואינו צריך לישב שבעה ימי אבלות לעצמו. וכמבואר לעיל. [ילקו״י אבלות מהדורת תשמ״ט עמוד רלד, ובמהדורת תשס״ד סימן מד סעיף ד עמוד תש]

ה חתן הנמצא בתוך שבעת ימי המשתה שלו, ומת לו מת מקרוביו, ובטרם שנגמרו ימי המשתה שלו הגיע הרגל, הרגל מפסיק את אבילותו, כיון שגם בשבעת ימי המשתה נהג דברים שבצינעא, ואחר הרגל אינו צריך לישב שבעה. [ילקוט יוסף על הלכות אבלות, מהדורת תשס״ד סימן מד סעיף ה׳, עמוד תש. יביע אומר חלק י׳ חיו״ד סימן נח דף שפג טור ב]

ו כלה אבלה שעתידה להנשא אחר כלות שבעת ימי האבל, יכולה להפסיק בטהרה ולמנות שבעה נקיים באמצע ימי אבלה. ויש מי שכתב שלא יועילו לה שבעה נקיים משום חימוד בתוך ימי אבלה, ולא תראה דם חימוד כי אם אחר ימי אבלותה, ולכן הצריך שתספור שבעה נקיים רק אחר כלות ימי האבל. אולם חומרא יתרה היא, והסברא נותנת שגם האשה שהיא אבלה, ביודעה שהיא נכנסת לחופה אחר ימי אבלה, שייך בה חימוד. ולכן גם אבילה שתבעוה להנשא תוכל תספור שבעה נקיים מיד, גם בימי אבלה. [ילקוט יוסף על הלכות אבלות, מהדורת תשס״ד עמוד תשג. יביע אומר ח״י חיו״ד סימן נח אות כג דף שפג טור א]

ז חתן שהעמידו לו חופה וברכו שבע ברכות ביום רביעי לפני השקיעה, והחתן התייחד עם הכלה, ועשו הסעודה רק בליל חמישי, ואירע לו אבל, יש למנות בשבעה ימי המשתה, גם את יום רביעי, ואחר כך יתחיל למנות שבעה ימי אבלות, וכן לגבי צירופו של החתן, בתום שבעת ימי המשתה, אל גדול הבית, כדי לצאת מהאבלות, הדין כאמור. [שם עמ׳ תשד].

ח חתן בתוך שלשים לאבלו, ולא קיים פריה ורביה, מותר לו לישא אשה ולהביא תזמורת של כלי שיר עם ריקודים ומחולות ביום חתונתו וביום שמחת לבו, כי עיקר שמחת חתן וכלה היא עם כלי שיר. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן מד ס״ח עמוד תשד. יביע אומר ח״ה (חיו״ד סי׳ לא). וע״ע בח״ז חיו״ד סי׳ מא שהביא מי שהעיר שיש לחלק בין חתן בתוך שלשים לאבלו, לתוך י״ב חודש לאחר שלשים, והעלה שאין חילוק בדבר. ושם אות ב׳ אם שייך לומר בנ״ד הואיל ואשתרי אשתרי].

סימן מה - דיני הקבורה

[שייך לשלחן ערוך סימן שסב]

א הנותן את מתו בארון ואינו קוברו בקרקע, עובר משום מלין את המת. אבל אם נתנו בארון וקברו בקרקע עם הארון, אינו עובר משום הלנת המת. וטוב יותר לקבור את המת בקרקע ממש בלא ארון, דטוב הוא לשכב על הקרקע, וכמו שנאמר, כי עפר אתה ואל עפר תשוב. וכן נהגו בירושלים, שהמתים המובאים בארונות מחוץ לארץ להקבר בירושלים, מוציאים אותם מן הארון וקוברים אותם בקרקע, ואנשי החברא קדישא מכינים חומר חיטוי [ליזול] להעביר את הריח אם יהיה. ומה שיש הרוצים לשנות מן המנהג לקוברו עם הארון, יש בזה משום פגיעה בכבוד המתים, שבודאי רצונם להטמן באדמת ישראל, ועוד שהוא נגד המנהג המקובל בישראל. ולכן יש לעמוד על המשמר שלא לשנות דבר מן המנהג הקודם, ולא לפרוץ בכגון אלה במנהגי ישראל הקדמונים. ואם דרך אותה מדינה לקבור בארון, כמו בערי אירופא, נכון לנקוב קרקעית הארון לארץ שיגיע לעפר. אך אין זה אלא למצוה לתועלת הנפטר ואינו לעיכובא. [ילקו״י אבלות מהדו׳ תשס״ד סי׳ מה עמ׳ תשה]

ב נותנים המת על גביו ופניו למעלה, כאדם שהוא ישן. [ילקו״י אבלות מהדו׳ תשס״ד סי׳ מה ס״ב]

ג אין קוברים ב׳ מתים זה בצד זה אלא אם כן היה דופן הקבר מפסיק ביניהם, ולא המת בצד עצמות, ולא עצמות בצד המת. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד עמוד תשה]

ד אין קוברים רשע אצל צדיק, אפילו רשע הרבה אצל רשע קל. וכן אין קוברים צדיק וכשר בינוני אצל חסיד מופלג. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן מה סעיף ד עמוד תשה. יביע אומר חלק י׳ חיו״ד סימן מט עמוד ש. ושם בדין ספק בהלכה למשה מסיני אם הוא לחומרא או לקולא].

ה יהודי תלמיד חכם וירא שמים, שקנה קבר בחיים חיותו, וכשנפטר קברו אותו בקברו אשר קנה בחייו, וכשעלו האברכים בניו ביום השבעה לבית הקברות כנהוג, חשכו עיניהם בראותם שקברו לידו לפני יומיים שלשה, איש חילוני ידוע, מחלל שבת בפרהסיא, והביעו תרעומת באזני

מנהלי החברא קדישא, כי מדוע עשו כן, והודו שאכן טעות היתה בידם, מותר מן הדין לפנות את הרשע מקברו, לקוברו רחוק משם. [ילקו״י שם עמ׳ תשה. יבי״א שם].

ו אסור לקבור גוי או גויה בבית עלמין יהודי. ויהודי החי עם גויה [או הנשוי עמה בנישואין אזרחיים], המבקש לרכוש חלקת קבר בחיים, עבורו ועבור הגויה שחי עמה, בודאי שאסור בהחלט למכור לו את חלקת הקבר, כי לא די לו בכך שאין לו מוסר כליות לשוב בתשובה, עוד הוא מבקש בעזות מצח שאשתו הגויה תיקבר על ידו לאחר מיתתם, בבית הקברות היהודי, כדי שתשאר לו מנחת זכרון מזכרת עון. והדרך פתוחה לפניו שיקבר עמה בבית קברות נוצרי. אבל חלילה לנו להרשות דבר כזה לקבור גויה בבית קברות יהודי. ואם האיש הזה יש לו מהלכים אצל איזה כמה מחברי ועד הקהלה בחוץ לארץ, הלוחצים מאד לעשות כן, יש לקבור את הנ״ל בסוף בית הקברות היהודי בהפסק גדר ומחיצה בגובה מטר אחד. [ילקו״י על הלכות אבלות מהדורת תשס״ד סי׳ מה סעיף ו עמוד תשט]

ז חלקה שנקברו בה נפלים או ילדים קטנים לפני למעלה משלשים שנה, ואין ידוע אם בכל השטח קבורים, או רק בחלק ממנו, ומוכרחים לקבור שם מתים אחרים, מחסרון מקום קבורה, נראה שבשעת הדחק מותר לתת על החלקה הזאת עפר ויציקת בטון בגובה ששה טפחים, כחצי מטר, ולקבור על העפר הזה מתים אחרים. והוא הדין שבמקום דוחק גדול יש להתיר לקבור נפטרים על החלקה של הגניזה, לאחר יציקת בטון ומילוי בעפר על החלקה של הגניזה, ובין הנפטרים לגניזה יהיה הפסק לא פחות מששה טפחים. [שם סי׳ מה]

ח בית קברות ישן שנתמלא קברים, ואין השלטונות מאפשרים להקצות שטח נוסף לבית הקברות, וברצון החברא קדישא לשפוך עפר ולבנות שם כתלים עבים, ולקבור המתים בתוך כוכים, אשר יחפרו אותם בעובי הכתלים, כמו שהיה בזמן חכמי התלמוד, העיקר לדינא שמותר לקבור בכוכין. בהפסק עפר בגובה ששה טפחים בין זה לזה. [ילקו״י אבלות סי׳ מה סע׳ ח עמוד תשי. יביע אומר חלק ט חלק יורה דעה סימן לד עמוד שלה]

ט חולה שהיה לו מכה ברגלו, והוצרך לעשות ניתוח ולחתוך את הרגל, או כל אבר אחר, יש אומרים שאינו מחוייב לקבור אותו רגל או אבר, ויש חולקים. ולכן טוב ונכון לעשות כן, וכן הדין בנפלים. [ילקו״י אבלות תשס״ד סי׳ מה עמ׳ תשיא. יבי״א ח״ג דף קפד : יו״ד סי׳ כב אות כ]

י מי שחלה ברגלו ועלה בו נמק, והוצרכו הרופאים לקטוע לו את הרגל, וקברו את הרגל במקום מסויים, ולאחר שנים נפטר לבית עולמו, ואחר שנקבר נזכרו מענין הרגל הקטועה, מותר לפתוח את הקבר עד מקום הלבנים שלמעלה מגוף הנפטר, ולהניח שם את אבר הנפטר, עם בקשת מחילה מהנפטר בעת פתיחת הקבר ולהתנצל שזה נעשה רק לכבודו.

[ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סי׳ מה ס״י עמוד תשיא. יביע אומר ח״ט חלק יורה דעה סי׳ לה עמוד שלה].

יא יש מקומות שנוהגים שבבית קברות חדש, שעדיין לא נקבר בו אדם מעולם, שוחטים תרנגול בלי ברכה, וקוברים אותו אצל רגלי הנקבר הראשון, ואין לחוש בזה משום דרכי האמורי. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן מה סעיף יא עמוד תשיב. יחוה דעת ח״ו סימן נ]

יב בית קברות יהודי בחו״ל, שהחברה קדישא בעצת כמה בעלי בתים רוצים לשנות מן המנהג הקיים עד כה, ולהנהיג שמכאן ולהבא יעמידו המצבות בראש הקברות בלבד, ואת שאר השטח יזרעו דשא ועשב כעין גינה רחבת ידים, העיקר לדינא שאסור לשנות מן המנהג הקיים, שיש סכנה לחיים אם משנים בהלויית המתים ובקבורתם ממה שנהגו, וחמירא סכנתא מאיסורא. ועוד, שיש אומרים שיש בזה גם משום התדמות למנהגי העכו״ם, ועוברים על מה שנאמר ובחקותיהם לא תלכו. [ילקו״י אבלות במהדורת תשמ״ט עמוד רצט, ובמהדורת תשס״ד סי׳ נ׳ סי״ב, עמוד תשיג. ויביע אומר חלק ז׳ חלק יורה דעה סימן לד]

יג קוברים מתי גויים משום דרכי שלום, (וחלילה לקברם בבית קברות של ישראל). ואף על פי כן צריך להזהר שלא יכנס בעת ההלויה לכנסיה שלהם, שדרכם להכניס את מתיהם לשם ולהתפלל עליהם, שזה בית עבודה זרה ממש, ואין להקל בזה כלל. [ילקו״י שם עמ׳ תשיד]

יד בדבר השערוריה שקברו על ידי רמאות אשה נוצריה בבית העלמין של יהודים בראשון לציון בארץ ישראל, ושופטי בית המשפט העליון של הערכאות, שהם חילוניים גמורים, פסקו שיש להשאירה בבית הקברות של ישראל, ואסרו להוציא את גופתה לקוברה בבית הקברות של הנוצרים, ודחו בקשת החברא קדישא להוציאה משם, וידוע שאנו בגלות בין השופטים החילוניים, ובעוה״ר על פיהם יקום כל ריב וכל נגע, אם אפשר לעשות גדר ומחיצה סביב קברה, יעשו כן, ואם לאו, נכון שקרובי המתים היהודים שבתוך ד׳ אמותיה, יפנו את עצמות המתים שלהם, ולקברם כראוי בתוך עמם, שהרי אין קוברים צדיק אצל רשע, ויש צער גדול למת מכך. וגם הוא בזיון להיות קבור ליד נוצריה, וכמו שכתב בספר החסידים. ולכן אין לחוש בזה משום חרדת הדין, דטבא עבדינן להו, לבל ישכנו אצל טומאה רצוצה זו, ועליהם תבא ברכת טוב. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סי׳ מה עמוד תשיד. ואמנם במעשה שאירע בנידון הנז׳, אזרו אומץ ב׳ אנשי חברא הקדישא והוציאו את גופת הנפטרת, והעבירוה למקום אחר, ונענשו על כך מטעם השלטונות בארץ, למאסר ממושך. ותהי משכורתם שלימה מאת ה׳].

טו אשה אלמנה שנשאת לאחר, ויש לה בנים משניהם, ונפטרה לאחר מות בעלה השני, עדיף לקוברה אצל בעלה הראשון, שהרי מבואר בזוהר הקדוש, ובחונים עליו, שבתחיית המתים אשה שנישאת לשנים בזה אחר זה, חוזרת לבעלה הראשון. ואמנם אם האשה ציוותה בפירוש לקוברה

אצל בעלה השני יש לעשות כצוואתה. [ילקו״י אבלות סי׳ מה עמ׳ תשטו].

סימן מו - באיזה בגדים קוברים את המת, ומדיני הטהרה

[שייך לשלחן ערוך סי׳ שב]

א נהגו לקבור בתריכים לבנים, ואין לשנות. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן מו עמ׳ תשטז].

ב במקומות שהחברא קדישא אינן מוצאים נשים יהודיות המוכנות לשמש כחברא קדישא לנשים נפטרות, מותר להפעיל נשים נכריות להתעסק בנפטרות להרחיצן ולטהרן, ולהלבישן תכריכים על ידי הנחיות מתאימות לכך. אבל אין להתיר לעשות כן על ידי חברה קדישא של גברים, ואפילו על ידי סדין נכון להמנע, כמו שאמרו חז״ל הרחק מן הכיעור והדומה לו. ועל כל פנים אין ספק שמצוה וחובה להשפיע בדרכי נועם לארגן נשים יהודיות להתעסק בנשים נפטרות, על ידי הסברה נאותה ולהודיען גודל מצות גמילות חסד של אמת, וכמו שנהגו כן בכל הקהלות הקדושות, ועליהן תבא ברכת טוב. ואם אין אפשרות להשיג אפילו נכריות לטהר את הנפטרות, אפשר לקוברן בלי טהרה בבגדיהן, וכדין הרוג. [ילקוט יוסף על הלכות אבלות מהדורת תשס״ד סי׳ מו סעיף ב עמוד תשטז]

ג יש אומרים דאשה נדה שמתה, מותר לבעלה לטפל בטהרתה ובקבורתה, ולנגוע בה, ואין בזה שום בית מיחוש. אולם אם יש נשים שיטפלו בה, נכון להחמיר, שעל כל פנים יש בזה משום צניעות. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן מו סעיף ג עמוד תשיז]

סימן מז - דין כלאים וציצית למת

[שייך לשלחן ערוך סימן שנא]

א מותר לעשות תכריכים למת מכלאים. אפילו לקוברו בהם. דכיון שמת אדם נעשה חופשי מן התורה ומן המצוות. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן מז סעיף א׳ עמוד תשיח]

ב המנהג כיום בעיה״ק ירושלים לשאת את הנפטר בטלית, אך אין קוברים אותו עם הטלית, אלא מסירים הטלית קודם הקבורה. ונהגו לפסול תחלה את הציציות על ידי שכורכין אחד מן הכנפות. וחלילה לעשות כל שינוי במנהגי החברא קדישא. ובתימן יש מקומות שלא נהגו להלביש את המת בטלית, אך כשמוציאין את המת לקוברו מכסים המת

בטלית, ובשעת הקבורה מסירין הטלית ומחזירין אותה לבית. ובקהלות אחרות, נהגו להלבישו בטלית מתחת לתכריכין. ויש שנהגו להלבישו בטלית בלי ציציות. [נתיבי עם סימן שנב]. וגם מי שהוא סומא ולא יכל להתעטף בציצית כל ימי חייו, יש לקוברו עם טלית של מצוה כשאר מתים. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן מז סעיף ב עמוד תשיח]

סימן מח - למול תינוק קודם קבורה

[שייך לשלחן ערוך סימן שנג]

א תינוק שמת קודם שקוברים אותו מוהלין אותו על קברו בלא ברכה, וקורין לו שם. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן מח סעיף א עמוד תשכב]

ב אין מוציאין מת במטה אלא אם כן היה ראשו ורובו קיים. ואם לאו מניחין אותו בארון סגור. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן מח סעיף ב עמוד תשכב]

ג יש אומרים שאם הנפטר היה כבן שש או שבע, אין צריך להתפלל בבית הנפטר, ואין אומרים עליו צידוק הדין עד שיהיה בר מצוה. וכיום מנהגינו שמתפללים בבית הנפטר גם באופן כזה. וקטן בן שלשים יום ומעלה, מעיקר הדין אין צריך לומר צידוק הדין ולא השכבה ולא קדיש, אך אם רוצים לומר קדיש בודאי שרשאים לומר. [ילקו״י אבלות עמוד תשכג. ועיין בשו״ת עטרת פז ח״א כרך ב׳ יו״ד סי׳ א׳ בהערה, שהביא כן בשם מרן האמו״ר שליט״א].

סימן מט - האומר אל תקברוני

[שייך לשלחן ערוך סימן שמח]

א האומר אל תקברוני מנכסי, אין שומעין לו, אלא מוציאין מיורשיו כל צרכי קבורתו בעל כרחו. וכן כל מה שרגילין לעשות לבני משפחתו. ואפילו האבן שנותנין על הקבר [מצבה]. והוא שירשו ממון מאביהם. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן מט סעיף א עמוד תשכג]

ב מי שציוה קודם מותו למסור את גופו למדע אחר פטירתו, יש אומרים שאין להתאבל עליו כלל, [ורק יאמרו אחריו קדיש]. ויש אומרים שמתאבלים עליו, דאף שעשה מעשה חמור מאד, אינו בכלל מאבד עצמו לדעת שאין מתאבלים עליו. וכן עיקר. וכיום שיש אפיקורסים שאינם מאמינים בתחיית המתים, ומצווים למסור את גופותיהם לאחר מיתתם למחקר רפואי, אין צריך להשתדל להביאם לקבר ישראל. וכשנמסרים לקבורה לידי החברא קדישא, יקברום ליד הגדר רחוק מקברי ישראל. ומיהו אם פורש מדרכי הצבור, מצוה להתאמץ להביאו לקבר ישראל. [ילקו״י אבלות

סימן נ׳ - דיני המצבה

[שייך לשלחן ערוך סימן שעה]

א יש נוהגים לעשות את המצבה רק לקראת יום השלשים לפטירה, ויש שנהגו שמניחים את המצבה כבר ביום השבעה לפטירתו. וזה המנהג הנכון יותר, שלא לאחר את עשיית המצבה אחר יום השביעי. אך אם לא הספיקו לעשות מצבה עד היום השביעי, יש להניח אבן על הקבר, למראשותיו של הנפטר. [ילקו״י על הלכות אבלות ח״ז מהדורת תשמ״ט עמוד צ׳. ובמהדורת תשס״ד סימן נ׳ סעיף א עמוד תשכה]

ב אותם המפזרים מעותיהם בהון רב בעבור בניית מצבה מיוחדת, עדיף יותר שישקיעו את כספם עבור צדקה לעניים וללומדי תורה, מאשר ישקיעו זאת על המצבה. [שם סי׳ נ]

ג אין לכתוב שבחים גדולים על הנפטר אם באמת לא היו בו שבחים אלה, ובפרט על המצבה של הנפטר, שהדבר מזיק לנפטר, ומעורר עליו קטרוג, ובשמים תובעים אותו על זה. ולכן לא יכתבו על המצבה תוארים כמו הישר באדם, הצדיק והחסיד, וכדומה, שבחים שבאמת לא היו בו. אלא יש לצמצם ככל האפשר את כתיבת התוארים על המצבה. ואם הנפטר סבל יסורים לפני מותו, טוב לכתוב על המצבה שהיה מדוכה ביסורים, שזו היא זכות גדולה לנפטר, ואשרי מי שיסורין באים עליו. [ילקו״י אבלות מהדורת תשמ״ט עמוד צא, ובמהדורת תשס״ד סימן נ׳ סעיף ג עמוד תשכו]

ד מי שציוה את בניו שלאחר מותו יכתבו על המצבה דברים בזויים עליו, אין הבנים רשאים לקיים את צוואתו זו. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן נ׳ סעיף ד עמוד תשכו]

ה אם הבן מחליף את מצבת אביו, אסור לו למעט בשבחים שהיו במצבה הראשונה, משום כיבוד אב. ומכל מקום מן הראוי שמעיקרא לא יכתבו על המצבה תוארים מוגזמים. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן נ׳ סעיף ה עמוד תשכז. ילקו״י על הל׳ כיבוד אב ואם פרק יג]

ו הדבר ברור שאין ראוי לכתוב על המצבה את התאריך הלועזי של יום פטירת הנפטר, אף שמעיקר הדין אין בזה איסור, ויכתבו רק את התאריך העברי לבריאת העולם. [ילקו״י אבלות מהדורת תשמ״ט עמוד צא, ובמהדורת תשס״ד סימן נ׳ ס״ו עמוד תשכז. יביע אומר ח״ג חיו״ד סי׳ ט]

ז אם עברו וכתבו על המצבה את התאריך לועזי, ראוי להסיר את המצבה מעל הקבר, או לכל הפחות לטוח אותה בטיט ובמלט הנדבק מאד, לבל

יפול ממנה, ולכתוב על זה התאריך העברי בלבד. [ילקו״י אבלות מהדורת תשמ״ט עמוד צג, ובתשס״ד סי׳ נ׳ ס״ז עמוד תשכט]

ח יש לכתוב על המצבה בכתב עברי [לשון הקודש], ולא בלועזית, ואין לשנות ממסורת ישראל לכתוב אם שם הנפטר וכו׳ בכתב לועזי, כמו אנגלית וכדומה. [ילקו״י אבלות עמ׳ תשכט]

ט אלמנה שנישאת בשנית, ולאחר פטירתה מבקשים בניה לכתוב על המצבה גם את שם משפחתו של בעלה הראשון, והבעל השני מתנגד לכך, אין ביד הבעל השני לעכב, והרשות ביד הבנים לחקוק המצבה עם הזכרת שם אביהם, ואף רשאים לקוברה אצל בעלה הראשון. ורשאים לכתוב על המצבה מרת פלונית אשת פלוני, ״לשעבר אשת פלוני״, ואין בעלה השני יכול לעכב מלכתוב כן על המצבה שלה, כי בתחיית המתים חוזרת היא לבעלה הראשון, כדאיתא בזוהר (בראשית דף כא ע״ב). [ילקו״י אבלות מהדורת תשמ״ט עמוד צג, ובמהדורת תשס״ד סימן נ׳ סעיף ט עמוד תשל. יביע אומר חלק י׳ חיו״ד סימן מז אות ג]

י אין לקבוע על המצבה את תמונת המנוח, שאסור לשנות ממסורת ומנהגי ישראל, בין צורה בולטת בין שוקעת, ועל הרבנים המקומיים לחגור בעוז ותעצומות למנוע דבר זה, ובפרט לפי מה שכתבו הפוסקים ששינוי מן המנהג שעושים למתים יש בו חשש סכנה לחיים ח״ו. [ילקו״י אבלות מהדורת תשמ״ט עמוד צד. ובמהדורת תשס״ד סימן נ׳ סעיף י׳ עמוד תשל. יביע אומר חלק ג׳ חיו״ד סי׳ כד אות י׳, וח״ז חיו״ד סי׳ לב]

יא מצבה שעל הקבר שהוחלפה על ידי משפחת הנפטר במצבה אחרת נאה הימנה, מותר לתת את המצבה הקודמת על קבר של מת אחר, ולטוח אותה בטיט, ולכתוב על המצבה את שם הנפטר השני. וטוב להחמיר שלא יהנו מן המצבה אלא יתנוה לצורך מת עני שאין לו קרובים הדואגים לעשות לו מצבה. ובזה אין חשש כלל. [שם סעיף יא. יביע אומר ח״ז חיו״ד סי׳ לג]

סימן נא - איסור הנאה מקבר, מהמצבה, וכיוצא בזה

[שייך לשלחן ערוך סימן שסד]

א ארון של מת שהובא מחוץ לארץ לארץ ישראל, ונקבר המת בקרקע בלי הארון, וכמנהג ארץ ישראל, (וכמ״ש הגאון רבי צבי פסח פראנק בשו״ת הר צבי סימן רסט), הרוצה להקל וליהנות מהארון הזה יש לו על מה שיסמוך, ובפרט כשיש הפסד מרובה, ומכל מקום יש לברר עד כמה שאפשר, היאך היתה דעת השולחים את הארון הזה, ואם יתברר שהיתה דעתם על מנת לקוברו עמו אין להקל, ויש לאסור הארון בהנאה כדין תשמישי המת. [ילקו״י על הלכות אבלות מהדורת תשס״ד עמוד תשלב]

ב טסין של כסף עתיק, או חפצי כסף או זהב וכדומה, שנמצאו בחפירות בקברות של גויים, ויש ספק אם הזמינום במיוחד לשם המת, או שמא רק נתנום עליו אחר מותו, מותר להסתחר בחפצי כסף וזהב אלו, ואינם אסורים בהנאה. [ילקו״י אבלות תשס״ד עמוד תשלג. יביע אומר חלק א׳ חיו״ד סימן כד, ובחלק י׳ חיו״ד סימן נח דף שפב ושפג. ושם דן אודות הארכיאולוגים שחופרים בקברות בבל הישנה, ומוצאים שם דברי עתיקות מכסף וזהב שהיו תפורים בתכריכי המתים שלהם, ודעת המהרשד״ם, שאין איסור בתשמישי המת אלא מדרבנן, אבל אין האמת כן, שגם תשמישי המת אסורים מן התורה, כמו המת עצמו, וכמו שמבואר ברש״י והר״ן (סנהדרין מז:). ומ״מ בנ״ד יש להתיר מטעם ס״ס, דשמא אין איסור הנאה במת גוי, ושמא אין הממצאים הללו מתכריכי המת, ואף שהספק השני אינו שקול, חזי לאצטרופי לספק הראשון שהוא שקול, והו״ל רובא להיתרא].

ג מעיקר הדין מותר לישב על הקבר או להלך עליו, ומכל מקום נכון להחמיר בזה משום לועג לרש חרף עושהו. [ב״י בבדק הבית סי׳ שסד, בשם תשו׳ הרשב״א, שנהגו להקל לישב על המצבה. ומה שכתבנו בילקו״י אבלות תשס״ד עמוד תשלג, הוא בדרך חומרא, וכנהוג לחוש להחולקים. וע״ש בפתחי תשובה סק״ב. ועיין בשו״ת יביע אומר ח״ז חיו״ד סי׳ לג סק״א, וסי׳ לד סק״ב. וח״א יו״ד סי׳ כד סק״ז]

ד קבר שפינו ממנו את עצמות הנפטר, יש אומרים שאין לקבור שם נפטר אחר, אלא אם כן יסתרו הבנין של הצדדים. ולדינא נראה, שאם אין הנאה לקרובי הנפטר, שמשלמים לחברא קדישא דמי הקבר, והמת נתפנה משם בהיתר, יש להתיר לקבור שם את הנפטר. ועל החברא קדישא להשתמש בדמים אלו לתיקון שאר הקברים ולא לצרכים אחרים. [ילקו״י שם סי׳ נא ס״ד, מהדורת תשס״ד עמוד תשלד. שו״ת יביע אומר חלק ז׳ חיו״ד סי׳ לג אות ב].

ה עצים שניטעו ליד קברי ״קדושיי״ המוסלמים, אין בהם דין של אשרה כלל, ואין כל חשש של איסור הנאה מעצים אלו. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן נא סעיף ה, עמוד תשלד]

סימן נב - איסור פינוי המת

[שייך לשלחן ערוך סימן שסג]

א אסור לפנות את המת למקום אחר, בכדי שיוכלו הבנים לילך על קברו לפעמים. אולם אשה שנפטרה וקברוה שלא ליד בעלה, ובני משפחתה רוצים להעביר את קבר בעלה לידה, מפני שעל ידי כן יהיה קל להם לבוא ולבקר על קבריהם, מותר לעשות כן, שיש לו נחת רוח בזה. ובפרט אם ביקשה בפירוש לפני מיתתה שיעבירו את קבר בעלה לידה. [ילקו״י אבלות מהדורת תשמ״ט עמ׳ רפו, ובמהדו׳ תשס״ד סימן נב סעיף א עמוד תשלה]

ב וכן אשה שקנתה קבר ליד בעלה המנוח, ובטעות שכחו וקברו אותה במקום אחר, מותר להחזירה ולקוברה על יד קבר בעלה, אך יזהרו מאד לנהוג בכובד ראש בעת הפינוי, ולאחר בקשת המחילה. [ילקו״י על הלכות

אבלות מהדורת שנת תשמ״ט עמוד רפז, ובמהדורת תשס״ד סימן נב סעיף ב׳ עמוד תשלה. יביע אומר ח״י סי׳ מז עמ׳ רצז]

ג מי שנפטר בחוץ לארץ, מצוה רבה להעלותו לקבורה בארץ ישראל, משום שנאמר ״וכפר אדמתו עמו״. וכן עיקר לדינא בכל אופן, ואין חוששין לחומרת הזוה״ק בזה, אם לא שהיתה צוואה מפורשת מצדו שלא להעלותו לארץ, שאז יש לקיים דברי הצוואה. [ילקו״י הלכות אבלות מהדורת תשמ״ט עמוד רפח, ובמהדורת תשס״ד עמ׳ תשלה. יבי״א ח״ו חיו״ד ר״ס לא]

ד גם צדיקים שנפטרו ונקברו בחוצה לארץ, מצוה רבה לפנות את עצמותיהם מקברם, ולהעלותם לארץ ישראל, על מנת לקוברם במרומי הר הזיתים שבירושלים. וברור שיש לעשות זאת רק על ידי אנשים יראי שמים, ובדחילו ורחימו בקדושה ובטהרה, ואחר בקשת ושאילת מחילה מעצמותיהם הקדושים. ושומר מצוה לא ידע דבר רע. [ילקו״י אבלות סי׳ נב ס״ד, מהדורת תשמ״ט עמ׳ רפח, ובמהדורת תשס״ד עמוד תשלז. יחוה דעת ח״ד סימן נז].

ה מצוה רבה לטפל בהעלאת עצמותיו של אדם רודף צדקה וחסד, ומחזיק ביישוב ארץ ישראל. [ילקו״י אבלות מהדורת תשמ״ט עמוד רפט, ובמהדורת תשס״ד סימן נב סעיף ה, עמוד תשלח]

ו מצוה גדולה על הבן להשתדל מאד להביא את הוריו שנפטרו בחוץ לארץ, לקבורה בארץ ישראל, שכל הקבור בארץ ישראל כאילו קבור המזבח, שנאמר, וכפר אדמתו עמו. ואין צריך להמתין זמן מה כדי להביאו לארץ ישראל, אלא נכון לעשות כן מיד ולהזדרז בזה. ואפילו שעל ידי כך ימנע מלהשתטח על קברם, עקב היותו מתגורר בחוץ לארץ, אף על פי כן יקברם בארץ, שזו זכות ומעלה גדולה לנפטרים. [ילקו״י אבלות תשס״ד סי׳ נב ס״ו]

ז תייר שהגיע לביקור בארץ, ונפטר בהיותו בארץ ונקבר בה, ובני משפחתו מחוץ לארץ מבקשים להעבירו לקבר המשפחה בחוץ לארץ, ששם קבורים כל בני המשפחה, אין להתיר להם לפנות את הנפטר מקברו אשר זכה להקבר בארץ ישראל, ואף אם גילה דעתו בחייו וביקש לקוברו בחוץ לארץ, ויש להסביר הדברים לבני המשפחה שהם מרי נפש, ולדבר על לבם כי מאת ה׳ היתה זאת לטובתו ולהנאתו, ויש זכות לנפטר שזכה להקבר בארץ ישראל. [ילקו״י אבלות מהדורת תשמ״ט עמוד רצ, ובמהדורת תשס״ד סימן נב סעיף ז, עמוד תשלט. יביע אומר ח״ו יו״ד סי׳ לא. ושם באות ג׳ בענין מצוה לקיים דברי המת אם זה רק בעניני ממון]

ח אולם אשה שהגיעה לארץ לביקור, ונפטרה ונקברה כאן, ואחר איזה זמן בעלה מבקש להעלות את גופתה לקבורה בחוץ לארץ, על יד קבר אחיה הקבור שם, ושכך ביקשה המנוחה בצוואתה, וגם הבעל קנה כבר אחוזת קבר ליד אחיה בחו״ל, גם בשבילו לאחר אריכות ימים, כיון שהיתה צוואה מפורשת לכך, יש להתיר להעביר את גופתה לחוץ לארץ,

להקבר על יד אחיה, ובעתיד אצל בעלה. [ילקו״י אבלות תשס״ד סי׳ נב סעיף ח, עמ׳ תשמ]

ט אסור לפתוח קבר של מת, אף בלי לטלטל המת כלל, משום חרדת הדין שיש למת, אמנם לצורך עיגון, כגון שאחרי שנקבר ולא נודע בדיוק זהותו, טוענת אשתו שיש לו סימן במקום פלוני, ורוצים לפתוח הקבר בכדי להעיד ולשחררה מכבלי העיגון, אפשר לפתוח הקבר. ובפרט שיש בכהאי גוונא ענין של ״לשבת יצרה״, ויהא נחת רוח לנפטר, ויש חולקים. [ילקו״י אבלות מהדו׳ תשמ״ט עמו׳ רצא, ובמהדו׳ תשס״ד עמו׳ תשמ. יבי״א ח״ג יו״ד סי׳ כג אות כז]

י מי שנקבר בבית קברות בארץ, ובעת ההלויה אמרה אמו: ״עוד נעביר אותך מכאן לבית קברות פלוני״. ויש עדים שאכן אמרה כן, מותר להעבירו לבית הקברות שהזכירה אמו, באופן שיש צער ועגמת נפש מרובה למשפחה אם לא יעבירוהו למקום שאמו ביקשה. ובפרט שהפינוי הוא לקוברו אצל אחיו, ואמרו בירושלמי שערב לאדם להיות נינוח אצל אבותיו, וכתבו האחרונים דלאו דוקא אבותיו, אלא גם אצל קרוביו. [ומעשה שהיה ביהודי שנהרג בהפגזת האויב בשנת תשכ״ח, ונקבר בהר המנוחות בירושלים, ואמו טוענת שאמרה בעת הקבורה שיעבירו אותו לקבר בהר הרצל, מותר לפנותו על מנת לקוברו בהר הרצל על יד אחיו שנקבר שם, כיון שהיה תנאי בעת הקבורה לפנותו משם]. [ילקו״י אבלות מהדורת תשמ״ט עמוד רצב, ובמהדורת תשס״ד עמוד תשמב. ושו״ת יביע אומר ח״ז סי׳ לז. ושם אות ב׳, אם יש נאמנות לאמו של הנפטר שאמרה כן בשעת הקבורה. ושם דן בענין עד אחד שנאמן באיסורין, אם נאמן באיסורין היכא דאתחזק איסורא, ואם יש לחלק בין איסור תורה לאיסור דרבנן. ושם אות ג׳ בענין חרדת הדין אם שייכת אחר י״ב חודש. ע״ש]

יא בית קברות יהודי, שבו קבורים ג׳ יהודים, הנמצא בשטח המועבר לידי שלטון הערבים, [כפי שאירע כן בהחזרת שטח ימית למצרים], מצוה לפנות את עצמות המתים להביאם לקבר ישראל, לבית קברות יהודי השמור מכל פגע, שזהו כבודם. [ילקו״י אבלות מהדורת תשמ״ט עמוד רצד, ובמהדורת תשס״ד עמוד תשמד]

יב במקום ששלטון הגויים דורש לפנות את הקברות מבית הקברות, יש להקפיד בעת פינוי הקברות, שלא לערב עצמות הנפטרים ביחד. ומותר להעסיק פועלים גויים בחפירת והריסת הקברים בלבד. וקרובי הנפטרים צריכים לקרוע בגדיהם אם יודעים את יום פינוי העצמות, ונוהגים בו יום אבלות. ומותר לעשות חפירה גדולה שתשמש לקבר גדול, באופן שכל מת בארון נפרד. [ילקו״י אבלות מהדו׳ תשמ״ט עמו׳ רצה, ובמהדו׳ תשס״ד סי׳ נב עמו׳ תשמד]

יג מקום שנמצאים שני קברים ליד דרך ראשית, ועובדים וחורשים שם ערבים, באופן שנגרם חילול כבוד המתים, יש להתיר להעבירם לבית קברות שמור. [ילקו״י שם סי׳ נב סי״ג]

יד בית קברות שבחוץ לארץ, שהולך ומתמלא, ואין לבני הקהלה מקום לקבור את מתיהם, ורוצים בני הקהלה לפנות את כל הקברות ולהעלות

את העצמות לארץ ישראל, יש להורות להם שלפי דין תורה אין כל היתר לפנות בית קברות שלם, ואפילו להעביר את העצמות לארץ ישראל, ועל הקהלות הקדושות בכל אתר ואתר להתנגד לפינוי בית הקברות בכל תוקף. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן נב סעיף יד, עמוד תשמו]

טו אסור בכל תוקף לפנות עצמות מתים מקברם לצורך מחקרים כל שהם, ואף במקרה שמותר להעביר עצמות המתים מקברם אסור לטלטלם לבדיקות, מפני שזה פוגע בכבוד המתים, אלא יש לקוברם מיד בכבוד הראוי, ואף עצמות שכבר הוצאו והם מוחזקים ללא קבורה, חייבים להביאם מיד לקבורה. וחיטוט הקברים מהווה פגיעה חמורה בשלום המתים והחיים, כמבואר במסכת יבמות (סג:) ופוגע קשות בעם ישראל. [ילקוט יוסף על הלכות אבלות מהדורת תשמ״ט עמוד רצו, ובמהדורת תשס״ד סימן נב סט״ו עמוד תשמז]

טז קבר שאינו משתמר, שיש לחוש שיכנסו בו מים, מצוה לפנות את המת מקברו, מפני שהוא צער ובזיון למת. ולכן מת שנקבר בשיפולי ההר, ומים נכנסים לתוך הקבר מותר לפנות את המת למקום אחר, כיון שאין המת משתמר שם. ובפרט לפי מה שכתבו מרן השלחן ערוך והאחרונים, שאין פינוי המת אסור אלא מדרבנן. [ילקו״י אבלות מהדורת תשמ״ט עמוד רצז, ובמהדורת תשס״ד סי׳ נב עמ׳ תשמז. וע״ע בשו״ת יבי״א ח״ז חיו״ד סי׳ לה. ושם בהערה במה שאמרו חז״ל (שבת יג:) קשה רימה למת כמחט בבשר החי]

יז מי שציוה בעת פטירתו שישאוהו לקוברו בעיר אחרת אצל קברות אבותיו, וכשמת אירע להם אונס והוצרכו לקוברו לפי שעה בבית קברות אחר, ולאחר זמן רוצים להעבירו לקוברו עם אבותיו, אך מאחר וחוששים מפני הריח רוצים לתת על גופו סיד למהר עיכול הבשר, כדי שיוכלו לשאתו, כתב הרשב״א, שמותר לעשות כן, שאין המת מרגיש בצער עיכול הבשר. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סי׳ נב סי״ז עמ׳ תשמז. יביע אומר ח״ז חיו״ד סי׳ לה דף רפג]

יח אודות השעוריה שנעשתה בעוה״ר בעת העלייה מתימן, ונציגי השלטונות דאז היו לוקחים תינוקות מחיק הוריהם לבית החולים כשהיו חולים קצת, ואחר איזה ימים היו אומרים להם שמתו ונקברו, והראו להם מקום קבורה, אבל האמת המרה היתה שהיו לוקחים אותם לאימוץ אצל חשוכי בנים בארץ ובחו״ל, והיו משקרים על ההורים לומר שבניהם מתו, אך מקומות הקבורה היו ריקים, ולאחר שנים השלטונות הקימו ועדה לבדיקת הדבר ונדרשו לפתוח את הקברים, לראות אם הם ריקים, לצורך גדול כזה לברור הדברים ולהוקיע בשער בת רבים עושי רשע גדול כזה, אנשי דמים ומרמה, ואולי נזכה לבער הרע מקרב ישראל, יש להתיר לפתוח הקברים, וכמ״ש בכיו״ב בערוך השלחן (יו״ד סי׳ שסג) שכל שהוא לצורך מצוה, או אפילו הפסד ממון וכיו״ב, אין חשש בפתיחת הקבר לראות מה שצריך. [ילקו״י אבלות תשס״ד סי נב סעיף יח. יביע אומר ח״ט חלק

סימן נג - איסור הנאה במת

[שייך לשלחן ערוך סימן שמט]

א מת אסור בהנאה, וכן תכריכיו אסורים בהנאה. ודוקא שהזמינם לצרכו ונתנם עליו, אבל בהזמנה לבד אפילו עשאם לצרכו לאחר שמת לא נאסרו, דהזמנה לאו מילתא היא. וכן אם נתנם עליו ולא הזמינם לכך בתחלה עדיין לא נאסרו. [ילקו״י אבלות סי׳ נג עמוד תשמט]

ב ניתוח פלסטי אשר חדשו הרופאים בזמן הזה להוציא קרום עין של מת, ולהרכיבו בעין של סומא, ועל ידי זה רואה כאחד האדם, מותר לסומא בשתי עיניו להתרפאות בזה, מבלי לדעת מהיכן השיגו הרופאים את קרומי עיני המת, אשר עומדים להרכיבם בעיניו, אם ממת ישראל או ממת גוי, ואפילו בעיר שרובה ישראל. ומכל שכן במקום שמצויים שם רוב גויים, שיש לתלות שקרומי העין הם ממתי עכו״ם, אולם רופא דתי שעומד ושואל אם מותר לו להסיר קרומי העין של המת לצורך הניתוח הפלסטי הנ״ל, אין לנו להורות לו היתר כלל, ורק אם המת ציוה על כך מחיים להרשות לרופאים לעשות דבר זה, אז יש מקום לסמוך על המתירים בזה בשעת דחק גדול, באופן שקשה מאד להשיג זאת ממתי עכו״ם, אבל אם אפשר לעשות כן מקרומי עיני מתי עכו״ם, אין להתיר כלל להשתמש בקרומי עיני ישראל. [ילקו״י אבלות שם סימן נג ס״ב, עמוד תשמט. יביע אומר ח״ג חיו״ד סימן כ-כג]

ג כבר צווחו רבנן בתראי על רופאי אליל המנתחים ומבתרים גויות המתים להתלמד בהם, ומנוולים את המת באופן מחפיר, ובפרט שפעמים רבות לוקחים ממנו אברים וחלקי אברים למשמרת להם, ובכגון זה צריך להודיע שאסור לכהן להטמא על קרובים שנותחו לאחר המות. שאין לכהן להיטמאות לשבעה קרוביו אלא אם כן הם שלמים בגופם, אבל אם ניתחו אותם, או שנחתך להם רגל וכדומה, ואין קוברים אותם בשלימותם, אסור לכהנים להיטאות לקרוביהם אלה. [ילקו״י תשס״ד סי׳ נג ס״ג עמוד תשנב. יבי״א ח״ג דף קפז:]

ד גם אפר השרופים אסור בהנאה מעיקר הדין, ולכן צריך לקבור אפר זה, כדי שלא יבואו ליהנות ממנו. ומכל מקום אין מצות קבורה חלה על האפר. ולכן אין לקבור את אפר המת שנשרף בתוך בית הקברות הכללי, מקום שוכני עפר, מכיון שאין על זה מצות קבורה כלל. ומכל שכן שאסור לתת האפר בתוך קבר אחר, שיש בזה חרדת הדין למתים, ואפילו בקבר אשתו לא יתנו האפר כלל. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סי׳ נג ס״ד עמוד תשנב. וסי׳ מה עמ׳ תשטו. יבי״א ח״ג דף קפה. יו״ד סי׳ כב אות כב].

ה קוצב לב המושתל בלבו של אדם, מותר להוציאו מגוף המת כדי להשתמש בו לחולה לב אחר וכן פסקו כמה מגדולי דורינו. [ילקו״י ח״ז אבלות מהדורת תשמ״ט, עמוד רעו. ובילקוט יוסף הלכות אבלות מהדורת תשס״ד סימן נג סעיף ה עמוד תשנג. יביע אומר ח״י חיו״ד סי׳ נ׳ עמוד שא].

ו ארכיאולוגים שחופרים בבית הקברות הנכרי של בבל הישנה, ומוצאים שם חפצי זהב ישנים, וטסי זהב מנוקבים שהיו תפורים עם התכריכין. וסוחרי עתיקות קונים מהם ומסתחרים בהם. וכנראה שדרכם היה לתפור את החפצים הללו בתכריכי המתים שלהם. וברוב השנים בלו התכריכין ונעשו לעפר, ויהודי אחד שהוא סוחר עתיקות רוצה להסתחר בחפצי זהב אלו שנמצאו בתוך הקברים, יש מי שכתב להקל בזה, כשיש ספק אם החפצים הנ״ל הוטמנו על ידי אדם. והמיקל יש לו על מה לסמוך. [ילקו״י אבלות תשס״ד סימן נג ס״ו]

ז אין להחמיר להמנע מלהשתמש בנעליים או בסנדלים של מת, ואין צורך לאבדם ולהשחיתם. אולם יש להחמיר בנעלים שהיה לבוש בהם בשעת מותו, אבל בנעליים שלא היו ברגלו בשעה שמת, מותר להשתמש בהם. ומכל שכן נעלים חדשות שעדיין לא הספיק ללבשם בחייו, ועל כל פנים אם לבו נוקפו וחושש מזה, יתן אותם לעניים ויודיעם על כך. [ילקו״י אבלות מהדורת תשמ״ט עמ׳ רעו, ובמהדו׳ תשס״ד סי׳ נג ס״ז עמו׳ תשסא. יבי״א ח״ג יו״ד סי׳ ה]

ח הבגדים של הנפטר מותר להעבירם לאחרים וללובשם ואין בזה כל חשש וגם הבגדים שהיה לבוש בהם בעת שנפטר אין כל חשש ללובשם אחר כך. [ילקו״י תשס״ד עמוד תשסא]

ט תפילין של הנפטר מותר להעבירם לאחר ולהניחן בלי כל חשש. [ילקו״י שם סי׳ נג סע׳ ט]

סימן נד - הנהגות החברה קדישא

א מי שהרג את הנפש בשוגג, וחזר בתשובה שלימה, מותר למנותו עם חבר הרוחצים של החברא קדישא, שמאחר והוברר הדבר שלא במרד ומעל עשה כן, יש להקל. [ילקו״י אבלות סימן ד סעיף א׳. מהדורת תשס״ד עמוד תשסב. יביע אומר חלק י׳ חיו״ד סימן מז עמוד רצז].

ב חברא קדישא שרוצים ללבוש שחורים בתלבושת אחידה בעת ההלוייה, כדרך המחפשים חדשות, אין מעשיהם רצויים, להנהיג חדשות בעניני סדר הלוית המת, שיש קפידא וסכנה בשינוי המנהגים בזה. ואף שאין בזה איסור, לאו מהתורה של ״ובחוקותיהם לא תלכו״, מפני

שעיקר כוונתם להראות סימני אבלות, ואין בזה פריצות וכדומה, מכל מקום לא נכון לשנות במנהגי חברא קדישא. [ילקו״י אבלות מהדורת תשמ״ט עמוד רפד, ובמהדורת תשס״ד סימן נד סעיף ב, עמוד תשסג. וביביע אומר חלק ג׳ חלק יורה דעה סימן כה]

ג יש מקומות שנהגו שחזן החברא קדישא מברך בבית הקברות בכל הלוויה ברכת ״אשר יצר אתכם בדין״, כדי לפטור את המשתתפים בהלויה, ויש לקיים המנהג. [ילקוט יוסף על הלכות אבלות מהדורת תשמ״ט עמוד רפה, ובמהדורת תשס״ד סי׳ נד סעיף ג עמוד תשסג. יבי״א ח״ה סי׳ ל׳]

ד בית קברות שנקברו שם כמה מתים, והחברא קדישא שכחו ולא עשו הקפות לקדש את בית הקברות כנהוג, נראה שיעשו עתה הקפות עם מזמורי תהלים, ואנא בכח, ופטום הקטורת, כנהוג. [ילקו״י אבלות מהדורת תשמ״ט עמ׳ רפו, ובמהדו׳ תשס״ד סי׳ נד סעיף ד, עמוד תשסה]

סימן נה - דין ציצית בבית הקברות

א מותר להכנס לבית הקברות בטלית קטן שלובש תחת בגדיו, שלא אסרו בזה אלא כשלובשו על בגדיו ונראה לעין. ולכן הנוהגים להוציא את ציציותיהם מחוץ לבגדיהם, עליהם להכניסם בבגדיהם כשהם מגיעים לבית הקברות, [ד׳ אמות סמוך לקברות]. וכל שכן שיש להזהר שלא יהיו הציציות נגררים על הקברות משום לועג לרש, שנראה כלועג למתים שאינם יכולים לקיים מצות ציצית. וההולך בבית קברות במקום שאין שם קברות, והוא רחוק ד׳ אמות מהקברים, יש אומרים שאין צריך לכסות הציציות. ויש אומרים שיש לחוש שיתקרב תוך ד׳ אמות, ולכן גם באופן כזה צריך לכסות הציציות. ואם יש גדר או מחיצה לבית הקברות, מותר לילך עם ציציות בחוץ, כשהוא הולך סמוך למחיצה מבחוץ. [ילקו״י אבלות סימן נה סעיף א, עמוד תשסה. ילקו״י על הלכות ציצית מהדורת תשס״ד סי׳ כג]

ב יש נוהגים לקשור שני הציציות שבשני הכנפות זה עם זה כשנכנסים לבית הקברות, ולא הועילו כלום בתקנתן. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן נה סעיף ב, עמוד תשסו]

ג הנכנס תוך ד׳ אמות של מת, או של קבר, דינו כנכנס לבית הקברות. ויש אומרים שאפילו בקבר של קטן ושל אשה יש להחמיר. ויש חולקים ואומרים דבקבר של קטן ושל אשה אין צריך להחמיר. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן נה סעיף ג, עמוד תשסז]

ד במקום שנוהגים להסיר הציציות מהטלית של המת בבית, אם הכתפים [אותם שנושאים את המת] לובשים ציצית, איכא למיחש בהו משום לועג לרש. [ילקו״י שם סי׳ נה ס״ד עמו׳ תשסח]

ה כבר נתבאר לעיל שהמנהג כיום בעיה״ק ירושלים לשאת את הנפטר בלוייה עטוף בטלית, אך אין קוברים אותו עם הטלית, אלא מסירים הטלית קודם הקבורה. ונקבר עם התכריכין בלבד. וראוי לכל המקומות בארץ ובעולם לאמץ בהסכמה את כל מנהגי ירושלים, כי מציון תצא תורה ודבר ה׳ מירושלים. [ילקו״י אבלות סי׳ נה ס״ה, ועי״ע בעמוד תשיח]

ו אסור לקחת ספר תורה בזרועו בבית הקברות, אפילו שהוא במטפחת ואינו קורא בו, ויש אומרים שכל האיסור שלא יהלך עם ספר תורה ויקרא בספר, והיינו משום לועג לרש, אבל עצם האחיזה בלחוד אין בה לועג לרש. ויש מחמירים גם בעצם הכניסה לבית הקברות עם ספר תורה בזרועו. והעיקר שיש להחמיר בדבר. [ילקו״י אבלות סימן נה סעיף ו]

ז אם לומד משניות או קורא תהלים לעילוי נשמת הנפטר, אין בזה משום לועג לרש, שהרי עושים זאת לכבודו. ולכן מותר לערוך הספד בסמוך לקבר, אף שאומרים שם דברי תורה. וכן מנהגינו לומר צידוק הדין וקדיש ליד הקבר ממש. [ילקו״י אבלות תשס״ד סי׳ נה ס״ז].

ח מותר להתפלל במערת המכפלה, וכן בקבר רשב״י במירון, וכדומה, באופן שהם קבורים עמוק הרבה. [שם. ועוד שם לענין תפלה על שאר קברות הצדיקים, וביטול תורה. יחוה דעת חלק סימן לה עמוד קסה, ועמוד רסג, וחלק ו׳ סימן ה׳ עמוד כה].

סימן נו - דין המאבד עצמו לדעת

א המאבד עצמו לדעת אף אם עשה כן מתוך צרות רבות ורעות מאד, אין מתאבלים עליו, ולא קורעים עליו, מפני שאין לו חלק לעולם הבא. [יביע אומר חלק י׳ דף שסה טור ב]. ויש אומרים שכל זה דוקא לאחר התראה שהודיעוהו חומר האיסור, ובכל זאת טרף נפשו בכפו. אבל אם לא התרו בו ולא הודיעוהו חומר האיסור, מתאבלים וקורעים עליו. ועל כל פנים אם לאחר ששלח יד בנפשו עשה תשובה, והתודה מתוך דעה צלולה, והתחרט על צעדו הנמהר, ומה גם אם ביקש להצילו מרדת שחת, אין למנוע ממנו שום דבר, שאין לך דבר העומד בפני התשובה. ומכל מקום לא יברכו ברכת דיין האמת בשם ומלכות, כי כאן טרף נפשו בכפו נגד רצונו, ורצון יראיו, ולא שייך לומר דיין האמת. ומכל מקום הרוצה לברך יש לו על מה שיסמוך, שאין הברכה על הקריעה והאבלות. ואפילו אם איבד עצמו לדעת באופן שאין מתאבלים עליו. ואם המאבד עצמו לדעת הוא חפשי לגמרי וכופר בדעותיו, יש להתנהג עמו בכל חומר הדין שלא להתאבל עליו, ואם הם כהנים אסור להם להטמא למת זה מקרוביהם. [ילקו״י אבלות מהדורת תשמ״ט עמוד שא, ובמהדורת תשס״ד סי׳ נו סעיף א, עמוד תשעג. יבי״א ח״ב סימן כד, וח״ו יו״ד סי׳ לו, וח״ז סי׳ מג אות ב׳. וח״י חיו״ד דף שסה טור א]

ב מי שאיבד עצמו לדעת מצוה על בניו לומר אחריו קדיש, ולעשות הלימודים בליל השבעה והשלשים, וביום פקודת השנה, לעילוי נשמתו, כמו שנוהגים לעשות לשאר נפטרים. ואדרבה יש תועלת מרובה באמירת הקדיש והצדקות שעושים לעילוי נשמת המאבד עצמו לדעת, שטרף נפשו בכפו, שיוכל ליהנות ביתר שאת מאוצרות הצדקה הגנוזים לאותן שלא זכו. וכן יש תועלת באמירת ההפטרה בציבור, ובאמירת ההשכבה ותפילה לעילוי נשמתו, והוא רחום יכפר עון. והוא הדין בכל זה למי שהיה אביו רשע, שיש לו להתאמץ ולהתפלל עליו אחר מותו, וברא מזכה אבא. [ילקו"י אבלות סימן נו סעיף ב]

ג הדבר ברור שאין בעל תשובה רשאי לאבד עצמו לדעת, כדי לכפר על עונותיו הרבים, שהוא איסור חמור מאד, ומכל מקום אם עבר ועשה כן, ונתכוין במה שהתאבד לכפר על עוונותיו הרבים, אף שבודאי עשה שלא כהוגן, מתאבלים עליו, כיון שסוף סוף לבו היה לשמים. [ילקו"י אבלות מהדורת תשס"ד סי' נו ס"ג עמ' תשעז. יבי"א ח"ב דף קצג. וח"ו יו"ד סי' לו סק"ג]

ד מים שבשכונת המת של המאבד עצמו לדעת, אין צריך לשופכם, ומותר לשתותם. שאין איסור מים שבשכונת המת אלא במת מיתה טבעית ולא בהריגה. [שם סי' נו ס"ד].

סימן נז - דין אזהרת טומאת כהן

[שייך לשלחן ערוך סימן שסט]

א אסור לכהן להכנס לבית הקברות, וכאשר הכהן משתתף בהלוייה של אחד מידידיו יזהר שלא יתקרב קרוב לד' אמות של הנפטר. וגם לא יהיה תחת אילן או תקרה, וכדו', שמאהילים עליו ועל הנפטר. ואמנם מצוה על הכהן להיטמאות לשבעה קרוביו שנפטרו, שהם אביו ואמו, אחיו ואחותו, בנו ובתו, ואשתו. ולכן מותר לו להשתתף בהלוייה ולשאת את המטה. ודעת מרן השלחן ערוך שאין לכהן להטמאות לקרוביו אם נטמא גם למתים אחרים, וכגון שעובר דרך קברות אחרים, שטומאה דחויה אצל כהנים, ולא הותרה לגמרי. ויש חולקים, וכתב בארץ חיים, שמנהג ירושלים שהכהן נכנס לבית הקברות, ולבית ההלויות, למרות שיש שם מתים אחרים, וגם עובר דרך קברות אחרים. [ואמנם לא ראינו שנהגו כן בירושלים, ותמיד מזהירים לכהנים שלא להכנס לבית הקברות]. וכל זה בשעת ההלוייה, אבל אין לכהן להכנס לבית הקברות ביום השבעה ושלשים וכו'. [שם סי' נז ס"א].

ב כהנים שנקברו בתוך בית הקברות, ולא עשו להם קברים בפני עצמם, אין בכך כלום, והיינו שאין צריך להעבירם לקבר סמוך לגדר. [ולענין להיטמאות להם ראה בסעיף הקודם]. [ילקו"י אבלות מהדורת תשמ"ט עמוד רפ, ובמהדורת תשס"ד סימן נז סעיף ב עמוד תשפא]

ג אין לכהנים להטמאות לקרוביהם אלא אם נפטרו כשהם שלמים, אבל אם בעת הפטירה נחסר להם אבר, וכגון שנחתך הרגל בתאונה וכדומה, אין להם להטמאות לקרוביהם. ואמנם אשה שלפני שנים מפטירתה עשתה ניתוח והוציאו ממנה את הרחם, מותר לבניה הכהנים להטמאות לאמם. [ילקו״י אבלות תשס״ד סי׳ נז ס״ג עמו׳ תשפא. יבי״א ח״ג סי׳ כג אות כו]

ד רכבת נוסעים הנוסעת מעיר לעיר, ובדרך נסיעתה עוברת על בית קברות, יש להקל לכהן לנסוע ברכבת לצורך פרנסתו. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן נז סעיף ד, עמוד תשפא. יביע אומר חלק י׳ חלק יורה דעה סימן נב עמוד דש. ושם בא בארוכה בדין ״אהל זרוק אי שמיה אהל״].

ה אף על פי שיש להזהיר את הכהנים שלא יטמאו לקרובם שאיבד עצמו לדעת, מכל מקום אין לגזור בזה שגם לא יתאבלו עליו מחשש שילכו להטמא לו. ולכן באופן שמתאבלים על המאבד עצמו לדעת, גם הכהנים יתאבלו עליו. [ילקו״י שם סי׳ נז סעיף ה]

ו אסור לכהנים לבקר אצל קברות צדיקים, במערת המכפלה או בקבר רחל, ומצוה להוכיח לכהנים החרדים לדבר ה׳ באמירה נעימה לבל יכניסו עצמם בספק איסור טומאה דאורייתא, ולחלל קדושת כהונתם, ואין לכהנים ליטמא לתלמידי חכמים גדולים בזמן הזה אף בקבורתם. [ילקוט יוסף על הלכות אבלות מהדורת תשס״ד סי׳ נז ס״ו עמוד תשפז. שו״ת יביע אומר חלק א׳ חלק יורה דעה ריש סימן י׳, וחלק ד׳ חיו״ד סי׳ לה סק״ז. ויחוה דעת חלק ד׳ סימן נח עמוד רפט]

ז מותר לכהן ליטמא באהל של מת גוי, אבל לא במגע ובמשא, ומכל מקום נכון להזהר גם באהל מת גוי. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סי׳ נז ס״ז, עמוד תשפח. יביע אומר ח״א יו״ד ר״ס י׳]

ח כהן הרוצה ללמוד בבית ספר רפואי, והדבר כרוך בטומאת מת על ידי ניתוחים וכל כיוצא בזה, אסור לו ללמוד באותו בית ספר רפואי, בהיות וכהן אסור לו להטמא למת, ואסור לו אף להכנס בחדר שיש שם מת, וגם אם המת גוי אסור לו לנגוע בו. [שם סי׳ נז ס״ח]

ט כהן העובד בבית חולים כאח, שאסור לו להטמא למתים, אם עושה כן על פי ציווי הרופאים, אסור לו לישא כפיו, ולכתחלה לא יעלה לספר תורה לעליית כהן, אם לא יחזור בתשובה לקבל עליו לבל ישוב לכסלה. אלא שבס״ת אין חשש ברכה לבטלה. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן נז סעיף ט, עמוד תשפח. יחוה דעת ח״ד סי׳ נח]

י אשת כהן מעוברת וקרבו ימיה ללדת, מותרת להכנס לכתחלה באהל המת. [שם ס״ס נז]

סימן נח - שמועה קרובה ושמועה רחוקה

[שייך לשלחן ערוך סימן תב]

א מי ששמע שמועה רחוקה על אב ואם, דהיינו ששמע על פטירתם אחר שעברו שלשים יום, אסור בתספורת כל שלשים יום. [ילקו״י אבלות מהדורת תשמ״ט עמ׳ שה, ובמהדורת תשס״ד סימן נח סעיף א, עמוד תשפט. יביע אומר ח״א חיו״ד סי׳ כה אות יד, ובדף רס. חיו״ד סי׳ כו אות ה]

ב השומע שמועה רחוקה לאחר שלשים יום, צריך לשבת באבלות שעה אחת, אולם הדבר פשוט דלאו דוקא שעה אחת, אלא די בזמן מועט, כגון רבע שעה, או אפי׳ כמה רגעים לנהוג במעשה אבילות. [ילקו״י על הלכות אבלות מהדורת תשמ״ט עמוד שה, ובמהדורת תשס״ד סי׳ נח ס״ב עמו׳ תשצ. יבי״א ח״ב יו״ד סי׳ כח]

ג השומע שמועה רחוקה, דהיינו אחר שלשים יום, על אביו או אמו, ופגע בו הרגל בתוך שלשים יום לאבלו, מותר לו להסתפר בערב יום טוב לכבוד החג, ואף אם פגע הרגל מיד לאחר שמועה רחוקה, ונהג שעה אחת, הרי הוא כאילו פגע בו הרגל תוך שלשים. [ילקו״י אבלות מהדורת תשמ״ט עמ׳ שה, ובמהדורת תשס״ד סי׳ נח ס״ג, עמוד תשצא. יביע אומר ח״א חיו״ד סי׳ כו]

ד מי ששמע שמועה ביום שלשים לקבורה, שהוא יום ל״א למיתה, נחשב כשמועה רחוקה, ולא כשמועה קרובה, שלענין שמועה רחוקה אנו מונין מיום המיתה ולא מיום הקבורה. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סי׳ נח ס״ד עמוד תשצא. יביע אומר ח״ז חיו״ד סי׳ מג אות ט]

ה השומע שמועה קרובה בזמן בין השמשות, חשיב כיום הראשון לימי האבל, ואף על פי שעדיין לא ישב שבעה, ולא חלץ את מנעליו, אפילו הכי נחשב לו אותו יום כיום אחד משבעת ימי אבלות. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סי׳ נח ס״ה. עמ׳ תשצב. יבי״א ח״ח חיו״ד סי׳ לד]

ו השומע שמועה שמת לו מת מאותם שצריך להתאבל עליהם, והיא שמועה קרובה, ועדיין יום, מונה מיום מחר, ואותו יום אינו עולה לו. [שלחן ערוך סימן תב סעיף י״א. וראה בכיו״ב ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סי׳ נח ס״ו, עמוד תשצג. יביע אומר ח״ה דף רצ : אהע״ז סי׳ ז׳ סק״ד]

ז מי שבאה לו שמועה שמת קרובו, והדבר בספק אם היא שמועה רחוקה או קרובה, אין צריך להתאבל שבעה ושלשים, אלא די לו לשבת שעה אחת באבל, כדין שמועה רחוקה. [ילקו״י אבלות מהדורת תשס״ד סימן נח סעיף ז עמוד תשצד. יביע אומר ח״ז חלק יורה דעה סימן מג אות ח]

ח השומע שמועה, וספק אם היא שמועה קרובה או שמועה רחוקה, דהיינו לאחר שלשים יום, יש להקל שלא לקרוע, שהעיקר הוא שהקריעה היא מדרבנן. (ובספיקא אזלינן לקולא). אבל באביו ואמו קורע לעולם. [ילקו״י אבלות מהדו׳ תשס״ד עמ׳ תשצד. יביע אומר ח״א סי׳ כו הערי א׳]

ט מי שבאה לו שמועה ספק רחוקה ספק קרובה וישב שעה אחת, [שהרי בספק שמועה קרובה הולכים לקולא כאילו היתה שמועה רחוקה], ואחר כמה ימים נודע לו שאז היתה שמועה קרובה בתוך שלושים, וכעת עברו שלושים יום, אין צריך לחזור ולהתאבל יותר. [שם סי' נח סעיף ט]

י מי שמת לו מת בארצות הברית ובאה לו השמועה כאן בארץ ישראל בלילה שאחר שלשים, אבל בארצות הברית הוא עדיין יום ל', הכל לפי מקומו ושעתו, ומכיון שכאן עברו ל' יום הוה ליה שמועה רחוקה. ואם הנפטר מת כאן בארץ ישראל, וקרובו שמע על כך בארצות הברית, ושם עדיין הוא יום שלשים, וכאן ליל ל"א, נחשב כשמועה קרובה. [ילקו"י אבלות מהדורת תשמ"ט עמוד שט, ובמהדורת תשס"ד סימן נח סעיף י' עמוד תשצה]

יא מי שהודיעו לו שמת קרובו שחייב לישב עליו שבעה, והאסון אירע כמה ימים לפני כן, אינו מונה שבעה ושלשים אלא מיום שנודע לו, שיום שמועה קרובה כיום קבורה, ומכל מקום הלימוד שנוהגים לעשותו בליל השלשים, אם ידוע יום המיתה יעשו ביום המיתה. [ילקו"י אבלות מהדורת תשס"ד סימן נח סעיף יא, עמוד תשצה, ועמוד תרעו]

יב מי ששמע שמועה קרובה, דהיינו ששמע על פטירת קרובו בתוך ל' יום לפטירתו, שדינו כיום קבורה, אין לו להניח תפילין ביום שמועה קרובה, ולמחרת לא יניח תפילין רק לאחר הנץ החמה. [שם מהדורת תשס"ד סי' נח סי"ב, עמוד תשצה. יבי"א ח"ב דף רא: יו"ד ר"ס כז]

יג מי שמת ביום ראשון ונקבר ביום שני ובאה שמועה לקרוביו, יש ללכת אחר יום המיתה והיא בכלל שמועה רחוקה. [ילקו"י אבלות מהדורת תשס"ד סימן נח סעיף יג, עמוד תשצה]

יד מי שבא לביתו אחר כמה ימים שנעדר מהבית, ומצא את בני ביתו יושבים שבעה, והם כבר ביום האחרון של האבלות, קיימא לן שהוא מונה עמהם, ויוצא מגזרת שבעה עמהם. ומיד לאחר שעמדו מנחמים, מניח תפילין בברכה, אף שהוא יום ראשון אצלו. ולא דמי לשמועה קרובה בתוך ל' שאינו מניח תפילין ביום ששמע השמועה, דהכא כיון שקם עם בני ביתו מהשבעה, דינו כמי שיצא לגמרי מגזרת שבעה, ויכול להניח תפילין. ויש חולקים ואומרים שבכל זאת יניחן בלא ברכה, דהוי כשומע שמועה קרובה בתוך שלשים שאינו מניח תפילין. [ילקו"י אבלות מהדורת תשס"ד סימן נח סעיף יד, עמוד תשצו]

טו כל שנהג מקצת מעניני אבלות בשמועה קרובה, בבכיה וצעקה, אף על פי שלא עשה קריעה, נחשב לו האבל מיום השמועה. ואם פגע בו הרגל בטלה ממנו גזרת שבעה. [יביע אומר חלק י' חיו"ד דף שסד טור א' ד"ה שם].

סימן נט - דיני ליקוט עצמות - אבילות ביום העברת הנפטר

[שייך לשלחן ערוך סי' תג]

א חיילי הצבא שנהרגו במלחמה, ונקברו בארון בבית קברות עראי, ואחר כמה חודשים מעבירים אותם לקבורה בארונותיהם בתוך העיר, אין בזה דין ליקוט עצמות, כיון שקוברים את הארונות כמות שהם עם העצמות, ולכן אחר קבורת הארונות אין צריך להתאבל כלל. ולא לקרוע את בגדיהם. אולם אם מוציאים אותם מהארון וקוברים את עצמותיהם, נוהג דין ליקוט עצמות שהקרובים צריכים להתאבל באותו יום. [ילקו"י הלכות אבלות מהדורת תשמ"ט עמוד שי, ובמהדורת תשס"ד, סי' נט עמוד תשצז. יחוה דעת חלק ד' סימן נט עמוד רצה. יביע אומר ח"ט חיו"ד סי' מח עמוד שנג]

ב חללי הצבא שנהרגו במלחמה, ה' ינקום דמם, המובאים לאחר זמן לקבורת קבע ולמנוחת עולמים, אם ידוע למשפחות החללים היום שמפנים עצמות קרוביהם, כדי להעבירם לקבורת קבע, צריכים לנהוג בכל אותו יום כל דיני אבלות עד הערב, אף על פי שהקבורה נעשית למחרת, או לאחר כמה ימים. וביום הקבורה אינם נוהגים אבילות כלל. אבל כשאין ידוע מתי מפנים את העצמות, אין הבנים ולא יתר הקרובים צריכים להתאבל מספק. ויפה הנהיגו הרבנים שלא להודיע על מועד הפינוי למשפחות החללים. ואם עבר יום פינוי וליקוט העצמות, ולא ידע, אינו נוהג אבילות ביום הקבורה כלל. [שם סימן נט ס"ב].

ג מי שנעדר מן המלחמה, ולאחר זמן נתברר שמצא את מותו ל"ע בתוך טנק שנשרף, ומצאו קצת עצמות שרופות, ובו ביום שנמצאו קברו את שרידי עצמותיו, כיון שנתייאשו מלקוברו, יש להקל שיתאבלו בעת מציאת אותם העצמות רק שעה אחת בלבד. [ילקו"י אבלות מהדורת תשמ"ט עמוד שיא, מהדורת תשס"ד סימן נט סעיף ג עמוד תשצח].

ד בכל ליקוט עצמות שצריכים הקרובים להתאבל כל אותו יום, מיד אחר הקבורה יכולים להניח תפילין בברכה, שאין זה יום מיתה שנאמר בה ואחריתה כיום מר. ורק בשעת ליקוט העצמות פטור מקריאת שמע תפלה ומן התפילין, ומכל מצוות האמורות בתורה. [ילקוט יוסף על הלכות אבלות מהדורת תשס"ד, סוף סי' נט]

הלכות דיינים

סימן א, ג - קצת מהלכות דיינים

א בזמן הזה, הדיינים דנים דיני הודאות והלוואות וכתובת אשה, וירושות ומתנות ומזיק ממון חבירו, שהם דברים המצויים תמיד ויש בהם חסרון כיס. ואדם שחבל בחבירו, אין מגבים דיינים שאינם סמוכים בארץ ישראל, נזק, צער ופגם ובושת וכופר, אבל שבת וריפוי מגבים. [שלחן ערוך חושן משפט סימן א' סעיף א-ב].

ב אין בית דין פחות משלשה, וכל שלשה נקראים בית דין, והם דנים את האדם בעל כרחו, ופחות משלשה אין דיניהם דין, אפילו לא טעו, אלא אם כן קבלום בעלי דינים. [ש"ע סימן ג].

ג במקום שעל פי חוקי הממשלה צריכים לצרף עם שני דיינים עורך דין מחלל שבת ואינו בקי בהלכה כלל, להרכב בית הדין, אין לדיינים לצרפו להרכב שלשה, ואסור לשבת עמו בדין. [יביע אומר חלק ב' סימן א].

ד יש מקומות שעל פי חוקי הממשלה הרכב של בית הדין צריך להיות באופן שיושבים בו שלשה חכמים ושני עורכי דין. והעורכי דין הם חילוניים לגמרי ועמי הארץ, מותר לתלמיד חכם לשבת בבית דין כזה לשפוט בין איש לאשתו, דלגבי דיינים לא אמרינן עדות שבטלה מקצתה בטלה כולה. [יביע אומר ח"ב חו"מ סי' ב'. וכתב שם לסמוך על דברי הקצות, הנתיבות, ורעק"א]

ה אדם שחבל בחבירו, בזמנינו אין הדיינים מגבים נזק וצער, ומחייבים אותו רק שבת וריפוי. ודעת הרמ"א שאף ריפוי ושבת אין מגבין, ואם התובע והנתבע ספרדים, אין הנתבע יכול לומר קים לי כדעת הרמ"א שאין מגבים אפילו ריפוי ושבת, אלא על הדיינים לפסוק להם כדעת מרן שקיבלנו הוראותיו. [יביע אומר חלק ט' חושן משפט סימן ה דף תלג].

סימן ד - מתי אדם עושה דין לעצמו

א ראובן שגזל ממנו שמעון סכום כסף, ואין לו עדים על כך, ופעם שכח אצלו שמעון חפץ ששויו קרוב לסכום הכסף שנגזל ממנו, מותר לראובן להחזיק בחפץ לעצמו תמורת הכסף, או למוכרו וליטול התמורה לעצמו, באופן ששמעון ידוע כאדם תקיף ואלם, ואין ביכולתו של ראובן לתובעו בבית דין ולדון עם התקיף ממנו. [יביע אומר ח"ו חו"מ סי' א. ושם אות ב' אם מותר לעכב הפקדון של חבירו בידו עבור חוב שחייב לו, שיש בזה מחלוקת בין התלמוד והזוהר]

סימן ה' - באיזה יום דנין

א אין דנים דין בשבת או ביום טוב, שמא יבואו לידי כתיבת פסק הדין בשבת. וגם סידור הטענות לבד לפני הדיינים, אסורה. אבל דיין ששמע את טענות הבעלי-דין מערב-שבת, ורוצה לעיין בספרי הפוסקים כדי לדעת מסקנת ההלכה, אין שום איסור בדבר. וכן הבעלי דין עצמם, או טוען רבני, הרוצים לעיין בספרי הפוסקים כדי לסדר טענותיהם בהלכה בפני בית הדין, אין בזה איסור. אולם לסדר את הטענות ללא עיון בדברי הפוסקים, אין להקל, משום ממצוא חפצך ודבר דבר. אבל אם עברו ודנו בשבת ויום טוב, דינן דין. [ילקוט יוסף שבת כרך ה' סימן שלט סעיף ט].

ב יש אומרים שבכלל איסור דין בשבת אסור לתפוס אדם ולחובשו בבית הסוהר בשבת. ומכל מקום במקום עיגון, וכגון שיש חשש שלא ימצאו את הבעל אם לא יתפשוהו במחבוש בשבת, לכולי עלמא מותר. [ילקוט יוסף שבת כרך ה' סימן שלט סעיף י].

ג אין דנין בקביעות בערב שבת ובערב יום טוב, ואם הזמינו את הבעל דין לבוא לבית דין, אין צריך לבוא. ואפילו הזמינו לבא אחר שבת ויום טוב ולא בא, אין קונסין אותו.

סימן ז, ח - מי ראוי לדון, ושלא למנות דיין שאינו הגון

א רשאים גדולי העיר להעמיד דיין לדון ולהורות אף שעדיין לא הגיע לארבעים שנה. וכן תלמד חכם שחיבר ספר בהלכה רשאי להוציאו לאור טרם מלאת לו ארבעים שנה. [יביע אומר חלק ד׳ חושן משפט סימן א סק״ה]

ב אם יש לפנינו שני מועמדים לכהן כדיינים, ויש רק מקום פנוי אחד, יש להעדיף בזמנינו דיין שהוא בקי בתשובות הגאונים והאחרונים ובעל הבנה ישרה, על דיין שהוא חריף ומפולפל מאד. שגם בזמן הזה שהספרים מצויים סיני עדיף מעוקר הרים. וצריך הדיין ללמוד את הטור והבית יוסף, ולא די לו בידיעת הש״ס והראשונים. [יביע אומר ח״ז חו״מ סימן א׳. ושם בענין מינוי דיינים בימינו, בהא דקי״ל שליחותייהו עבדינן, אי הוי מן התורה או רק מדרבנן. ושם באות ג׳ אם מותר למנות דיין את קרובו שהוא תלמיד חכם, ולהעדיפו על האחר שהוא גדול ממנו בתורה. ובאות ד׳ בענין דיין המתמנה על ידי נתינת כסף וזהב לבוחריו. ושם אות ה׳ לגבי ועדת המינויים לדיינים].

ג ממזר, ואפילו שלשתן ממזרים, הרי אלו כשרים לדון לכל, וכן אם היה כל אחד מהם סומא באחד מעיניו, כשר. אבל סומא בשתי עיניו פסול. וכן אשה פסולה להיות דיין, אפילו היא חכמה ביותר.

ד אסור לדיין לדון מי שהוא אוהבו, אף על פי שאינו שושבינו ולא ריעו אשר כנפשו. ולא למי ששונאו, אף על פי שאינו אויב לו ולא מבקש רעתו. אלא צריך שיהיו שני בעלי הדין שוים בעיני הדיינים ובלבם. ואם לא היה מכיר את שום אחד מהם ולא את מעשיו, אין לך דיין צדיק כמוהו.

ה שני תלמידי חכמים השונאים זה את זה, אסורים לישב בדין יחד, שמפני השנאה שביניהם דעת כל אחד מהם לסתור דברי חבירו. וכן כל הפסולים להעיד מחמת קורבה או מחמת עבירה, פסולים לדון. ודיין היודע בחבירו שהוא גזלן או רשע, אין לו להצטרף עמו לדין.

ו בית דין של שלשה צריך שיהיה בכל אחד מהם ז׳ דברים: חכמה, ענוה, יראה, שנאת ממון, אהבת האמת, אהבת הבריות להם, בעלי שם טוב.

ז כל המעמיד דיין שאינו הגון ואינו חכם בחכמת התורה, ואינו ראוי להיות דיין, אף על פי שכולו מחמדים ויש בו טובות אחרות, הרי זה שהעמידו עובר בלא תעשה.

ח צריכים הדיינים לישב באימה וביראה ובכובד ראש, ואסור לישב ולספר בדברי בטלה בבית הדין, ויראה הדיין כאילו חרב חדה מונחת לו צוארו, וכאילו גיהנם פתוח לו מתחתיו, וידע את מי הוא דן, ולפני מי הוא דין, ומי הוא עתיד להפרע ממנו אם נטה מקו הדין. וכל דיין שדן דין אמת לאמתו, אפילו שעה אחת, כאילו תיקן כל העולם כולו, וגורם לשכינה שתשרה בישראל.

ט קטן פסול לדון, אפילו הוא פיקח ולמד תורה הרבה. אבל מבן י״ג שנים ומעלה, אף שלא הביא ב׳ שערות אם הוא מפולפל ובקי בחדרי תורה כשר לדון. [ילקו״י דיני חינוך קטן עמ׳ שמד]

י מותר לדיינים לאכול ולשתות בשחרית, לפני הליכתם לביה״ד. ואף על פי שבזוהר הקדוש (פרשת משפטים דף קכב ע״א) איתא, בית דוד דינו לבוקר משפט עד דלא ייכלון ולא ישתון, דכל דיינא דדאין דינא בתר דאכיל ושתי לאו דיינא דקשוט הוא, דכתיב לא תאכלו על הדם, אזהרה לדייני דלא ייכלון עד דדייני דינא. הא בממונא, וכל שכן בדיני נפשן דבעו דייני לאסתמרא דלא למידן דינא אלא קדם דאכלו ושתו. ע״כ. מכל מקום הגמרא שלנו חולקת על זה, דהא בסנהדרין (סג.) ילפינן מקרא דלא תאכלו על הדם לענין דיני נפשות בלבד. [וע״ע במו״ק יד:]. והלכה כהגמרא שלנו כשהיא חולקת הזוהר הקדוש. ואפילו לשתות יין לפני שיושב בבית הדין לדון דיני ממונות מותר מן הדין, כמבואר בתוס׳ סנהדרין (מב.). וכן פסק מרן בחושן משפט (סימן ז׳ סעיף ה). ואף שלכתחלה יש לחוש לדברי המדרש רבה (פרשת נשא) שאוסר שתיית יין, אבל אכילה ושתיה בעלמא מותר בלי שום פקפוק. [יבי״א ח״ד חאו״ח סי׳ יא סקי״א]

סימן יב - דין פשרה

ג אף על פי שפשרה שנעשית על ידי בוררים אין דינה כמחילה, שהמחילה אינה צריכה קנין (ע׳ בחלק ג׳ סי׳ ב׳ אות א), ואילו פשרה צריכה קנין, כדאיתא בסנהדרין ו. מכל מקום אם לאחר שפסקו הבוררים לפשר בין הצדדים, קיבל עליו הנתבע את הדין, וקיים בשטר בעדים בלי קנין, אינו יכול לחזור בו. וכל זה באופן שנכתב בשטר הבוררות בלשון חיוב, או הודאה, אבל אם הבוררים כתבו השטר בעצמם, אף שכתבו בו ונתפייס פלוני הנתבע בפשרה, כל שלא היה שם קנין יכול לחזור בו. [יביע אומר חלק ה׳ חושן משפט סימן א סק״ה]

ב שוחט עופות לצבור שהעידו אודותיו שהוא עומד ושוחט אחר חצות היום, ומקבל כסף כמעשהו בחול, ובתחלה השוחט נשבע בחי ה׳ שזה שקר, ואחר שחזרו והעידו בפניו הודה שקיבל כסף ביום טוב, ויש בדבר חילול ה׳ ששוחט מקבל כסף ביום טוב. והשוחט איים על הדיין ואף שכר גוי לפגוע בדיין ולהורגו ח״ו, העיקר לדינא שרשאי הדיין להסתלק מן הדין כל שיש חשש סביר של סכנה בדבר, שרק בסתם חשש בעלמא אין לדיין לחשוש שמא יהרגנו בעל דבר, אבל כשיש ספק ממש, וכגון שכבר עשה מעשה להביא גוים מרצחים לעזור לו, הרי אין לך דבר העומד מפני פיקוח נפש. ולא אמרה תורה ולא תגורו מפני איש רק היכא דלא ברי היזקא. ומכל מקום אין להתיר לשוחט הנז׳ לשחוט לרבים. [יביע אומר חלק

סימן יד - ללכת אחר הנתבע

א תלמיד חכם התובע לדין את שותפו שאינו ת"ח, גם בזה התובע הולך אחר הנתבע, ורק אם הוא רבו מובהק צריך התלמיד ללכת אחר רבו התובע. [יבי"א חלק ב' חו"מ סימן ד' סק"ד. וכמו שכתב כן התומים (סי' יד). ודלא כמ"ש הגר"י ידיד בספר תורת חכם (סימן ח'), שבכל תלמיד חכם תובע, צריך ללכת אחריו כיון שחייבים בכבודו]

ב אשה שנישאת לבעלה בעירו, ולאחר זמן נעשה ביניהם דין ודברים, והאשה נסעה לבית הוריה, והבעל תובע בבית הדין, האשה חייבת ללכת אחר בעלה, אף על פי שהוא התובע, מפני שחייבת בכבודו, וכדקיימא לן (ביו"ד סימן רמ סעיף ה) שאם יש דין ודברים בין האב לבנו, חייב הבן ללכת אחר אביו אף על פי שהבן הוא הנתבע, מפני שהוא חייב בכבודו. וכמו שכתב המהרשד"ם (חו"מ סימן קג ושפו), שאם עסק המשא ומתן נעשה בעירו של התובע, ואחר כך פשט לו הנתבע את הרגל ונסע לעיר אחרת, פשוט שאם יש יכולת ביד בית הדין להביאו למקום התובע, צריכים להביאו להתדיין שם. והוא הדין כאן שמקום הנישואין קובע בזה. [יביע אומר חלק ב' חושן משפט סימן ד'. ועיין עוד בשו"ת האלף לך שלמה אבן העזר סימן קיח. ובשו"ת דברי מלכיאל חלק ג' (סימן קסז וח"ד סימן קמח). ע"ש].

ג ואמנם אשה שנתגרשה מבעלה לאחר שהיו גרים בירושלים שנים רבות, ונולדו להם שם ילדים, ולאחר גירושיה הלכה עם ילדיה להתגורר בחיפה אצל קרוביה, והאב הגיש תביעה בביה"ד ירושלים על גובה המזונות לילדים, והאשה טוענת שאין ביכולתה לנסוע לירושלים, ושהיא מוכנה להתדיין עמו בביה"ד חיפה, הצדק עם דבריה, ועל הבעל להתדיין עמה בחיפה. [יביע אומר ח"ז חחו"מ סימן ד. ודן שם דלכאורה עליה לבוא לביה"ד ירושלים, כיון שנישואיה היו בירושלים, וכן הילדים נולדו בירושלים, ועליהם תסוב תביעתו, וכמ"ש כיו"ב המהרשד"ם [בחו"מ סי' קג] שאם היה העסק של משא ומתן בעיר אחת, והנתבע אח"כ הרחיק נדוד, בזה הנתבע הולך אחר התובע, והסכימו לזה האחרונים. אך אחר שקלא וטריא העלה שיש להתחשב עם טענת האשה שבגלל טיפולה בילדים הקטנים אין באפשרותה להניחם לנפשם ולבא להתדיין בירושלים, שהיא טענה צודקת, לכן על הבעל להגיש תביעתו בביה"ד חיפה].

סימן כה - דיין שטעה, ודין בית דין גדול לערעורים, וקבלת הוראות מרן בחושן משפט

א מה שהקימו בזמן הזה בית דין לערעורים, לא שייך בזה כל בי דינא בתר בי דינא לא דייקי, דהאידנא דלא בקיאי כל כך, דייקינן בתר בי דינא. [יבי"א ח"ב חו"מ סי' ב סק"ח. והביא דברי הרדב"ז שכתב שדוקא בזמנם אמרו כן, אבל האידנא דייקינן ודייקינן, וכ"כ בתשו' הרשב"א דהאידנא דלא בקיאי כ"כ בדיינים, דייקינן בתר בי דינא, וכ"ש בזמנינו. וכ"כ מהר"ח פלאג'י בשו"ת סמיכה לחיים (סי' ט) שבדורות הללו לא אמרינן בי דינא בתר בי דינא לא דייקי. והביא חברים לסברת הרדב"ז הנ"ל, וכן העלו גדולי הדור של זמנינו]

ב שלשה חכמים היושבים בדין, ואחד סבור שהשנים שעמו טועים בפסק שלהם, אינו רשאי לומר איני יודע כדי שיוסיפו הדיינים, אלא יודיע להם את דעתו, ואם רבו עליו חבריו, יפסקו ברוב דיעות. אבל אם השנים שעמו אינם תלמידי חכמים כראוי, ורואה שעל פיהם יוצא משפט מעוקל, רשאי לומר איני יודע כדי שיוסיפו הדיינים, ואין בזה משום מדבר שקר תרחק, מאחר שכוונתו להוציא הדין לאורה. [יביע אומר חלק ב' חלק חושן משפט סימן ג'].

ג אף על פי שיש הרבה ספיקות וספיקי ספיקות לחיובא, מצי המוחזק למימר קים-לי. [שו"ת יביע אומר ח"ג (חאהע"ז סי' ג' אות לב, וסימן טז אות כט). ושם אם הבעל נחשב כמוחזק במזונות].

ד אמרינן טענת קים-לי לענין להיפטר משבועה. [שו"ת יביע אומר ח"ה (חושן משפט ס"ס ד).].

ה אין המוחזק יכול לטעון "קים-לי" נגד מה שנפסק בשלחן ערוך, אפילו הרבה אחרונים חולקים עליו, מאחר שמרן הוא מרי דאתרין ומפיו אנו חיים, וקבלנו הוראותיו ככל אשר יאמר כי הוא זה, וכן ראוי להורות. [שו"ת יביע אומר חלק ב' (חלק אה"ע סימן ח אות ו), וחלק ה' (חלק יו"ד סימן ח אות ד), וחלק ו' (חלק חו"מ סימן ג), ובחי' (חו"מ סימן א), ובשו"ת יחוה דעת ח"ה (עמוד שיב). ע"ש].

ו יש אומרים שיכולים לומר קים-לי נגד מה שכתב מרן בתשובה, אף על פי שקבלנו הוראות מרן גם במה שכתב בתשובה. אולם הסכמת רוב האחרונים שכאן בארץ ישראל אין המוחזק יכול לומר קים לי נגד מה שפסק מרן בתשובה, שקבלת דברי מרן באה מפני שהוא המרא דאתרא בכל גלילות ארץ ישראל, ובכלל מה שקבלנו הוראותיו הוא גם מה שכתב בתשובה. וכן ראוי להורות. ולכל היותר יש לעשות פשרה הקרובה לדין. ולכן אין המוחזק בממון יכול לטעון קים לי נגד מה שפסק מרן בתשובה, ומוציאים מן המוחזק על סמך פסק מרן בתשובה. ושכן העידו גאוני ירושלים רבים שהמנהג בירושלים שלא לומר קים לי נגד פסק מרן בתשובה. [יביע אומר ח"ב (חאו"ח סי' כה אות יא). שו"ת יביע אומר ח"ט, ושם (חחו"מ סי' א') הדר תבריה לגזיזיה, והעלה שאין לומר קים לי נגד מה שמרן כתב בתשובה או בבית יוסף, אחר שקיבלנו הוראותיו גם במה שכתב בתשובה ובבית יוסף. וזה דלא כמו שכתב בשו"ת יביע אומר הנ"ל. ומשנה אחרונה עיקר. וכן הוא ביביע אומר ח"י חו"מ סי' א' עמ' תכז]

ז יש אומרים שבדיני ממונות יכול המוחזק לטעון "קים-לי" נגד מה שכתב מרן בבית-יוסף, אם הדין הושמט בשלחן ערוך. ויש חולקים

ואומרים דגם באופן כזה אין לומר קים לי נגד מה שכתב מרן בבית יוסף.
[שו״ת יביע אומר חלק ג׳ (חלק אבן העזר סימן טז אות ל׳) ובחלק ז׳ (חלק חושן משפט סימן ה׳ אות ב׳) דן אי אמרינן קים לי נגד מה שכתב מרן בבית יוסף ובתשובה, וכלל ב׳ הדברים בחדא מחתא. ומשמע מדבריו דלא אמרינן קים לי נגד מה שכתב בבית יוסף. אך בחלק י׳ (חלק חושן משפט סימן א׳) כתב בפשיטות שאין לומר קים לי נגד מה שכתב מרן בב״י. וכפי הנראה חזר בו ממה שכתב בחלק ג׳. ומה שכתב בחלק ג׳ הנז׳ לפטור את הבעל ממזונות על סמך זה דאמרינן קים לי נגד מה שכתב מרן בבית יוסף, כנראה שהיו לו עוד טעמים, בבחינת אין לדיין אלא מה שעיניו רואות. ורק לענין הקנין בזמן הזה, שהחתן מקבל קנין גמור על כל שיעבודי הכתובה, בזה כתב לומר קים לי נגד הב״י. וכן משמע מהמפתחות שבסוף הספר, שרק בנקודה של שיעבוד על ידי הקנין, בזה נטה לומר קים לי נגד הב״י, אבל איכא התם אריכות בכמה פנים להורות מה שהורה שם. ואיה״נ מטעם זה לחוד אינו יכול לטעון קים לי נגד הבית יוסף].

ח יש אומרים דאף על גב דקיימא לן דסתם ויש הלכה כסתם לגמרי, בדיני ממונות יכול המוחזק לומר קים-לי כסברת היש אומרים נגד הסתם. אך למעשה מאחר ואין אנו טוענים טענת קים לי נגד מרן, גם בסתם ויש אין לטעון קים לי כסברת היש אומרים, אחר דנקטינן לדינא דהלכה כסתם לגמרי, ואין צריך לחוש להיש אומרים, והוי כסתם מרן בלא חולקים, ומכל מקום ראוי להטיל ביניהם פשרה הקרובה לדין. [שו״ת יביע אומר ח״ג (חושן משפט סימן ד׳ אות ח). אולם בשו״ת יביע אומר חלק ט׳ (חו״מ סי׳ א׳ אות ו׳) הדר תבריה לגזיזיה, וכתב שאין לומר קים לי].

ט כשמרן כותב יש אומרים ויש אומרים, אף על גב דבאיסור והיתר ובאורח חיים הלכה כיש אומרים בתרא, ואף להקל לכתחלה, מכל מקום בדיני ממונות יכול המוחזק לומר קים-לי כסברת יש אומרים קמא לפטור עצמו. ויש חולקים ואומרים שמאחר ואנו תופסים עיקר כיש אומרים בתרא, אין לומר קים לי נגד יש אומרים בתרא, ולכן ראוי לעשות פשרה הקרובה לדין. [שו״ת יביע אומר ח״ה (חושן משפט סוף סימן ד׳) ובח״ו (חו״מ סי׳ ב׳) ובחלק ח׳ (חו״מ סי׳ א׳)].

י אומרים קים לי נגד מרן השלחן ערוך כשהתובע ספרדי והנתבע אשכנזי, ומרן הש״ע מחייב את הנתבע, והרמ״א פוטרו, וכן להיפך. [שו״ת יביע אומר חלק ז׳ (חושן משפט סימן ב׳)].

יא אפילו אם אין הנתבע טוען קים לי בית דין טוענים לו. [יביע אומר ח״ז חו״מ סי׳ ב אות ה׳ והלאה, אפילו אם אין הנתבע טוען קים לי בי״ד טוענים לו].

יב אף על פי שאין אנו טוענים קים לי נגד מה שמפורש בשלחן ערוך, ומוציאים ממון מן המוחזק כפסק מרן, מכל מקום אם לאחרונה נגלו לנו ספרי ראשונים, שהיו בכתב יד, ועתה נדפסו ויצאו לאור עולם, ונמצאה בהם הלכה בדיני ממונות לטובת המוחזק שלא כפסק מרן, כל שיש בסך הכל שני ראשונים כאלה שפסקו לטובת המוחזק, מצי לטעון קים לי כהני ראשונים, שאף מרן אילו היה רואה את הראשונים הללו אפשר שלא היה פוסק בהחלט כסברא הנגדית. וכן כתבו כיו״ב האחרונים בכמה הלכות של איסור והיתר. והוא הדין בדיני ממונות, שאין להוציא מן המוחזק אלא בראיה ברורה. אולם במקום שמרן פסק כב׳ או ג׳ עמודי הוראה, או

כרוב הראשונים המפורסמים, אין לסמוך על כתב יד שלא אחד מן הראשונים, אף שלא היה נגד עיניו של מרן השלחן ערוך. [שו"ת יביע אומר חלק י' (חלק חושן משפט סימן א' עמוד תנד).].

סימן כו - שלא לדון בבתי משפט של גוים או של חילוניים

א אף על פי שהסמכות החוקית כיום בארץ מטעם הממשלה, לדון בדיני ממונות, היא לבתי משפט חילוניים, הדבר ברור שלפי דין תורתינו הקדושה כל התובע את חבירו בבתי משפט שלהם, גדול עוונו מנשוא, והוא בכלל מה שאמרו על הדן אצל שופט גוי, שהדן אצלו הרי הוא כמחרף ומגדף, ומרים יד בתורת משה רבינו. ולא שייך בזה דינא דמלכותא דינא, דלא אמרינן הכי אלא במקום שיש תועלת והנאה למלך, מה שאין כן בחוקים ומשפטים של הערכאות שאינם תואמים את ההלכה, ואין בהם תועלת למלך, בודאי שאין לומר בהם דינא דמלכותא דינא. והגאון מהרצ"פ פראנק זצ"ל, כתב בין השאר: שכאשר נתבונן בטעם האיסור לדון בערכאות של גוים, שהוא מפני שהדן בפניהם הוא מייקר שם אליליהם להחשיבם, שנאמר ואויבינו פלילים, שכשאויבינו פלילים זהו עדות לעילוי יראתם, [כמו שפירש רש"י בפרשת משפטים], ולפיכך הדן בפניהם ה"ז רשע וכאילו חירף וגידף והרים יד בתורת משה, כדברי הרמב"ם והש"ע, וא"כ מטעם זה עצמו גם יהודי ששופט ע"פ חוקותיהם, בודאי שהוא גרוע יותר מגוי, שהגוי לא נצטווה לשפוט דוקא ע"פ דת ישראל, אבל יהודי זה שמצווה לדון ע"פ התורה, והוא מתנכר אליה ודן ע"פ המג'לה של העותומנים ושאר חוקי אומות העולם, שעליהם נאמר יוצר עמל עלי חוק, יגודו על נפש צדיק ודם נקי ירשיעו, הרי הוא רשע ומרים יד בתורת משה, וכדברי הרשב"א, הרי הוא הורס חומות הדת ועוקר ממנה שורש וענף והתורה מידו תבקש, והוא הדין למי שהולך להתדיין בפניו. וצר לנו מאוד שחוקים אלה אימצה הממשלה וכן הכנסת, לדון בהם במדינת ישראל, ואין לך עלבון לתורה ולנושאי דגלה יותר מזה, אוי להם לבריות מעלבונה של תורה, מהרה יבוא האדון אל ביתו וישיב שופטינו כבראשונה ויועצינו כבתחלה. ע"כ. גם החזון איש זצ"ל (סנהדרין סי' ט"ו אות ד') כתב: שהדבר ברור שאין שום נפ"מ בין הדן בפני עכו"ם, לבין הבא לדון אצל שופט יהודי הדן ע"פ חוקים זרים שבדו אומות העולם, ואדרבה הדבר יותר מגונה ששופטים יהודים המירו את משפטי ה' ותורתו הקדושה למשפטי ההבל של הגוים, ואפילו אם יסכימו כל בני העיר על זה, אין שום ממש בהסכמתם, (עיין רמב"ן ר"פ משפטים), ומשפטם חמס עושק וגזל, ומרימים יד בתורת משה. ע"כ. והגריא"ה הרצוג זצ"ל כתב: שכעת כאשר עם ישראל שוכן בארצו, ולדאבון לבנו הוא דן ע"פ חוקים זרים, הדבר חמור אלף פעמים יותר מיחיד או קהלה בישראל

שהולכים לדון בערכאות של גוים, כי המבלי אין אלקים בישראל וכו' ח"ו. ומוכח מדברי הרשב"ץ (ח"ב סי' ר"צ), שגם הדנים בערכאות של מוסלמים שאינם עובדי ע"ז, הרי הם בכלל מה שאמרו לפניהם ולא לפני עכו"ם, שכיון שאינם מכירים בחוקי התורה, וטוענים שכבר פקע תוקף דת משה, ולכן דנים הם ע"פ משפטי נביאי השקר שלהם, ההולך לדון בפניהם הרי הוא כבועט בתורת אלקים חיים כפי שקבלנו מדורו דורות עד משה רבינו, ותוצאות מצב מחפיר ומביש זה מי ישורן וכו'. עכת"ד.
[יבי"א ח"ב חו"מ סי' א סק"ח. וח"ה חו"מ סימן א' סק"ו]

ב ואמנם בכל הנוגע למסים ארנונה ומכס יש לקיים את חוקי המדינה, שזה בכלל מה שאמרו "דינא דמלכותא דינא". ואף על פי שיש מי שכתב שלגבי הכנסת שנבחרים בה חלק מהנבחרים שהם מפריצי עמנו, ויש בהם שונאי דת, לא שייך לומר בחוקים שלהם דינא דמלכותא דינא. הנה אין דבריו נכונים, שגם במלך רשע אמרינן דינא דמלכותא דינא. אבל לפי ההלכה אסור להטיל מס על תלמידי חכמים העוסקים בתורה, שהרי הם פטורים מכל מיני מסים, בין מסים הקצובים על כל העיר, ובין על כל איש ואיש, וגזרו בגזרת נידוי חרם ושמתא על כל מי שיגבה מסים מתלמידי חכמים. ואף ריוח שהחכם השיג על ידי משא ומתן מעסקיו, פטור ממס הכנסה ומס ערך מוסף, וכל כיו"ב. [יחוה דעת ח"ה סג. שו"ת יביע אומר חלק ז' חלק חושן משפט סימן י. ושם מי נקרא תלמיד חכם לענין זה, ובדין גביית קמחא דפסחא ושאר ענייני מצוה, אם יכולים ראשי הקהלה לכוף את הת"ח להשתתף במסים אלה].

ג אשה שתבעה את בעלה למזונות בבית המשפט החילוני, ע"פ עצת עורך הדין שלה, והשופט חייב את הבעל לשלם לה מזונות, ואחר כך דן השופט ביניהם בהסכם גירושין ע"מ שהדירה שהיא על שם שניהם תועבר לזכות הבעל, ואחר שחתמו שניהם על ההסכם, חזרה בה האשה, וכשראה השופט כן, ביטל את חיוב המזונות לאשה, ועתה באה האשה אל בית הדין הרבני בתביעה לחייב את בעלה במזונותיה, ובית הדין האיזורי ברחובות פסק שאין להזדקק לתביעתה, הואיל ופנתה מתחילה לערכאות, וכמ"ש הרמ"א בחו"מ (סי' כו). והאשה ערערה על זה בבית הדין הגדול. ואחר שקלא וטריא בדברי הרמ"א והאחרונים, ובדעת מרן הב"י בזה, העיקר הוא שיש לקבל את הערעור של האשה, ועל ביה"ד לדון בתביעתה למזונות. [יביע אומר חלק ז' חלק חושן משפט סימן ה. ושם אות ב' אם הנתבע שהוא מוחזק בדמי המזונות יכול לטעון קים לי כסברת הרמ"א וסיעתו, ודלא כמרן הב"י, והאריך בדברי האחרונים אם אפשר לטעון קים לי נגד מה שכתב מרן בבית יוסף, ולא הובא בש"ע, ובמסקנא כיון שהשופט פסק כן בשרירות לבו על שלא שמעה האשה בקולו לוותר על חלקה בדירה לטובת הבעל, והרגיש את עצמו נעלב ופגוע, על ביה"ד להציל עשוק מיד עושקו. ובפרט שבזה"ז אין הכל יודעים שדין בית המשפט החילוני כדין הערכאות, ולאו כ"ע דינא גמירי, לכן יש לקבל את ערעור האשה, ולהחזיר את התיק לביה"ד רחובות שידון ויפסוק בתביעת האשה למזונות, וכתורה יעשה].

סימן כז - שלא לקלל דיין ולא שום אחד מישראל

א המקלל אחד מישראל בשם או בכינוי, או באחד מהשמות שקורים הגויים להקב״ה, אם היה בעדים והתראה לוקה אחת משום לא תקלל חרש. ואם היה דיין לוקה עוד אחרת משום אלהים לא תקלל, וארור הוי לשון קללה.

ב אסור לקלל גם כל אחד מישראל, כדכתיב לא תקלל חרש, ולמה נאמר חרש, שאפילו זה שאינו שומע ולא נצטער בקללה זו, לוקה על קללתו. ואמרו בפסיקתא זוטרתא (ויקרא, עמוד 106) לא תקלל חרש, מרבה אפילו בר ישראל שאינו שומעך, קל וחומר לפניו. [וכן הוא ברמב״ם (פרק כו מהלכות סנהדרין), ובספר המצוות שלו (לא תעשה שיז). וכן הוא בסמ״ג (לאוין רט, ריב), ובסמ״ק (קכג קכז), ובספר היראים (קעד וקפד), ובספר החינוך (מצוה רלא), ובשערי תשובה (שער ג׳ אותיות מו מז). וכ״ה בשלחן ערוך חושן משפט סי׳ כז]. ואף אם מקלל בלא הזכרת שם ה׳ אסור מדאורייתא. [ספר החינוך הנז׳. ספר החרדים (פרק כד אות יד) והובאו דבריהם בספר יוסף אומץ יוזפא עמוד 354].

ג כתב הרמב״ם (פרק ו׳ מהלכות דעות הלכה ח׳): המוכיח את חבירו תחלה לא ידבר לו קשות עד שיכלימנו וכו׳, מכאן שאסור לאדם להכלים את ישראל. וכל שכן ברבים וכו׳, במה דברים אמורים בדברים שבין אדם לחבירו, אבל בדברי שמים, אם לא חזר בו בסתר, מכלימין אותו ברבים ומפרסמים חטאו, ומחרפים אותו בפניו, ומבזים ומקללים אותו עד שיחזור למוטב, כפי שעשו כל הנביאים בישראל. ע״כ. ואמנם בדורינו אין לנו מי שיודע להוכיח, ולכן אין לקלל גם בדברי שמים וכתב מהר״ח פלאג׳י בתוכחת חיים (פרשת שמות דף קפא): לפעמים מקלל אדם בבתו אם יחסר לו איזה דבר, ובפרט נשים כשיחסר להם איזה דבר קטן או גדול אומרים מי שלקח זה יקח אותו מלאך המות ח״ו, והוא עון פלילי, ועיני ראו ולא זר כמה בני אדם בבחרותם עשו ענינים כאלו דרך שחוק, לגזול ולהטמין כדי להכעיס ויצטער חבירו, ומרוב שיחו וכעסו קילל אותם ולא עברו ימים מעטים עד שמתו במבחר ימיהם, ושמור היה בלבי כי הגיע עליהם הקללות, ולכן יזהר כל אדם בזה במאד מאד, כי כל עושה אלה בנפשו דיבר ר״ל. [ילקוט יוסף על הלכות כיבוד אב ואם פרק טו].

ד יהודי הנשוי לנכריה אין למנותו לשום תפקיד בקהלה, וקהלה שעברה ובחרה איש כזה לתפקיד מנהל של הקהלה, יש להם לחזור בהם מבחירה זו ולבחור אחר במקומו, ויש לגדור גדר בזה, שהרי אדם זה חייב כרת מדברי קבלה, כמו שנאמר במלאכי, יכרת ה׳ לאיש אשר יעשנה וכו׳, בודאי שעל פי הדין אסור למנותו לשום תפקיד ציבורי בקהלה יהודית, ולא עוד אלא שהמסייע למינוי אדם כזה, ולהשארתו בתפקיד רם זה, יוכל לגרום השפעה שלילית ביותר על הנוער של קהלת ישראל, ויבואו לזלזל באיסור חמור זה, ובפרט במקומות כאלה שלדאבון לבנו גדולה הפרצה הנוראה של ההתבוללות והטמיעה בגויים, באופן מדהים, לכן על חברי מועצת הקהלה להקהל ולעמוד על נפשם ועל נפש זרעם, להדיח את האיש הנ״ל ממשרתו. [יביע אומר חלק ו׳ חושן משפט סימן ג].

הלכות עדות

סימן כח, לח - הלכות עדות

א אף על פי שאין מקבלים עדות שלא בפני בעל דין, זהו דוקא כשהתובע מביא עדים נגד הנתבע לחייבו ממון, אבל אם הנתבע מביא עדים כדי לפטור את עצמו מקבלים העדות שלא בפני התובע. [יבי"א ח"ה חו"מ סי' ב. ואם דין זה שאין מקבלים עדות שלא בפני בעל דין הוא מה"ת או מדרבנן, ראה ביביע אומר ח"א חיו"ד סי' א' אות ג'. ובח"ד תאהע"ז סי' ה' אות ב' בד"ה ברם]

ב ולפיכך אשה שתבעה בבית הדין את בעלה לחייבו במזונותיה, והבעל רוצה לפטור את עצמו בטענה שהאשה עובדת ומרויחה לפרנסתה, מקבלים עדי הבעל שלא בפני האשה, שאינו אלא כפוטר עצמו מחיובו. אבל אם ניתן פסק דין לחייבו במזונות, ועבר זמן מה ולא שילם, וכעת מביא עדים שהאשה עבדה והרויחה בכל משך אותה תקופה, אין לקבל העדות שלא בפניה, שהפסק דין שביד האשה נחשב כאילו הוא גבוי בידה, וכאילו הוא בא להוציא ממנה. [יביע אומר חלק ה' חו"מ סימן ב].

ג דוקא בממון אין לקבל עדות שלא בפני בעל דין, מה שאין כן באיסור, שכל ישראל נחשבים כבעלי דין לענין איסור. [יבי"א חלק א' חלק יורה דעה סימן א]

ד מחלל שבת בפרהסיא שעושה יין נסך במגעו, יש אומרים שצריך להעיד בפניו בבית הדין, ואין די בידיעה בעלמא. ויש חולקים. [יביע אומר ח"א יו"ד סי' יא אות טו, וח"ב יו"ד סי' י' אות א].

ה עדים כשרים שהעידו בבית דין, ונבדקו בפוליגרף [מכונת אמת] ויצא שהעדים אינם דוברי אמת, אין בתוצאות הבדיקה כדי לערער נאמנות העדים כלל, ורק ביה"ד יחקור וידרוש היטב את העדים. [שו"ת יביע אומר חלק ז' חלק חושן משפט סימן ח]

ו כל היודע עדות לחבירו וראוי להעידו, ויש לחבירו תועלת בעדותו, חייב להעיד אם יתבענו שיעיד לו, בין שיש עד אחד עמו, בין שהוא לבדו. בין שיחייב את חבירו בין שיזכה אותו בעדותו. ואם כבש עדותו פטור מדיני

אדם וחייב מדיני שמים, שנאמר, והוא עד או ראה או ידע אם לא יגיד ונשא עונו. [שלחן ערוך]

ז עד אחד לא יעיד אלא בדבר של ממון, שמביא לידי שבועה, או בדבר איסור ואפרושי מאיסורא, אבל אם כבר נעשה האיסור, לא יעיד, דאינו אלא כמוציא שם רע לחבירו.

ח אסור לאדם להעיד בדבר שאינו יודע, אף על פי שאמר לו אדם שיודע הדבר, ואינו משקר. ואפילו אם מצטרף לעוד עד, אין לו להעיד אלא ביודע בעצמו, ולא בשמע מאחר. ואולם אם אחר הזכיר לו שראו יחד את הדבר, ונזכר על ידי כך, יכול להעיד. אבל אם בעל דין עצמו מזכירו, לא יעיד. [שם]

ט כל זמן שהאדם זוכר יכול להעיד לעולם, ואינו חושש שמתוך שהדבר נתיישן הרבה אינו זוכרו על בוריו.

י אפילו לא נזכר על העדות אלא מתוך הכתב, שבזמנו כתב אצלו בפנקסו ושכח הדבר, ואינו נזכר אלא אחר שקרא הדבר, יכול להעיד, ובלבד שנזכר בדבר אחר שראה הכתב, ואין זה מפיהם ולא מפי כתבם.

יא עדים שראו דרך משקפיים באופן ברור, רשאים להעיד, וכן אם נסתכלו היטב דרך משקפת, וראו דמותו של האדם באופן ברור, ויודעים בלא ספק שלא טעו כלל, רשאים להעיד. [ויש מי שאומר שכן הדין בראו באמצעות ראי]. ועל הדיין לחקור על טיב הראייה.

יב כל הפסולים לדון פסולים להעיד, חוץ מאוהב ושונא שכשרים להעיד, אף על פי שפסולים לדון יחד.

יג ואלו הן הפסולים להעיד: האחים לא יעידו זה על זה, ולא שניהם ביחד על אחרים, בין אחים מן האב בין אחים מן האם. וכן האב פסול להעיד עם בן בנו. אבל יכול להעיד עם נינו [בן הנכד]. וכן האיש עם אשתו פסולים להעיד. לפיכך אינו מעיד לא לבנה ולא לאשת בנה, ולא לבתה ולא לבעל בתה, ולא לאביה ולא לאמה. ולא לבעל אמה, ולא לאשת אביה.

יד שני אחים שנתגיירו, מעידים זה לזה, שאין קירבה בגר שנתגייר.

טו קטן פסול להעיד, אפילו היה חכם ונבון, עד שיביא שתי שערות אחר י״ג שנים גמורות. ואם שהו מלבודקו זמן רב אחר שהיה לו י״ג שנה, ובדקוהו ונמצאו לו שתי שערות, הוא בחזקת גדול משעה שהיה לו י״ג שנה. ואין צריך שיהיה זמן מעת לעת משעה שנולד כדי שיהיה נחשב

גדול. ואם נתמלא זקנו אין צריך בדיקה. ואף מוציאין ממון על פי עדותו. ובן י״ג שנה ויום אחד שהביא ב׳ שערות ואינו יודע בטיב משא ומתן, אין עדותו עדות בקרקעות, אבל במטלטלין עדותו עדות. [ילקו״י דיני חינוך קטן עמוד שמה].

טז היה יודע עדות בקטנותו, והעיד בה כשהוא גדול, אין סומכים על עדות זו, אבל יש דברים שסומכים בהם על עדות כשמעיד שהוא גדול, כשראה בקטנות, כגון שמעיד עם אחד גדול שזה כתב ידו של אביו, או של רבו, או של אחיו. [ילקו״י דיני חינוך קטן עמוד שמז]

יז שוטה פסול לעדות, וכגון מי שנטרפה דעתו אפילו בדבר אחד, אפילו שמדבר ושואל כענין לשאר דברים, הרי זה פסול לעדות.

יח אשה פסולה לעדות, וכן גוי פסול לעדות, אפילו אם מוחזקים לנו שאינם משקרים. דין עד אחד נאמן באיסורין

א נאמן אדם לומר [כשהוא גדול] שזכור הוא בקטנותו עד היכן היה תחום שבת, וסומכין על פיו. [ילקו״י דיני חינוך קטן עמוד שמז]

ב קטן אין לו דין עד אחד נאמן באיסורין לאסור דבר שיש לו חזקת היתר. אבל קטן נאמן לומר בית זה נבדק מחמץ, דכיון שהוא דרבנן [דדי בביטול בעלמא] האמינוהו חכמים בדרבנן. [ילקו״י דיני חינוך קטן עמוד שמז]

ג דברים שאין בהם חזקת איסור אלא חששא בעלמא שמא יחליפנו הגוי, או ביין שמא יגע בו העכו״ם, סומכים על הקטן שבא לכלל דעת שמירה האומר שהגוי לא החליפו ולא נגע בו. [ילקו״י דיני חינוך קטן עמוד שמח]

ד קטן המעיד שהדיח את הבשר לאחר המליחה, קודם הבישול, נאמן, שהרי הדבר בידו להדיח, ובפרט שאיסור דם שמלחו הוא מדרבנן. [ילקו״י דיני חינוך קטן עמוד שמח]

סימן לט, עד - קצת מהלכות הלוואות

א מה שנוהגים להלוות מעות בלי עדים ובלי שטר, אין להם על מה לסמוך, וצריך להקפיד מן הדין להלוות בעדים או בשטר. [שו"ת יביע אומר חלק ז' חלק חושן משפט סימן ז]

ב החותם על שטר חוב, ואחר כך טען שלא הבין את תוכן השטר, ושלא קראוהו בפניו, אין בדבריו כלום, ומוציאים ממנו מה שכתבו בשטר. [שו"ת יביע אומר ח"ג סימן יג סק"ג. אבן העזר]

ג אדם שהלוה מעות לחבירו ואחר כך מחל לו שלא בפניו, מחילתו מועילה מדין זכין לאדם שלא בפניו, ואינו יכול לגבות חובו, שמחילה אינה צריכה קנין. ואפילו תפס מוציאין ממנו, ואינו יכול לומר קים לי כמאן דאמר דצריך מחילה בפניו. [שו"ת יביע אומר ח"ג חו"מ סי' ב]

ד המוחל לחבירו בלבו ולא הוציא בשפתיו, אם גבה המלוה את חובו לאחר שמחל לו בלבו, אין מוציאין מידו. [שו"ת יביע אומר חלק ג' חלק חושן משפט סימן ג']

ה ראובן שהלוה מעות לגיסו על מנת לקנות דירה, וטרם שיבצע קניית הדירה נספה בתאונת דרכים והשאיר יתומים רכים, ומנהל העזבון מצא בין הניירות שהגיס היה חייב מעות לראובן, ועמד ופרע את החוב ממעות העזבון, מותר לו להחזיק במעות אלה. [שו"ת יביע אומר ח"ו חושן משפט סימן ו]

ו שטר חוב שכתוב בו ריבית מפורשת, בלא היתר עיסקא, אינו גובה בו את הריבית, אבל גובה בו את הקרן, אפילו מנכסים משועבדים. אבל אם כלל הקרן עם הריבית, השטר פסול, דיש לחוש שיבוא לגבות בו את הריבית.

ז המלוה את חבירו בעדים, או שהודה בפני עדים שהוא חייב לו, נקרא מלוה על פה, ואינו גובה ממשועבדים. אבל המלוה את חבירו בשטר, גובה מן המשועבדים, אפילו לא כתב אחריות. ואם יש עדים שקנו מידו, גובה ממשעבדי.

ח שטר חוב שנתבלה בכביסה, וכדומה, והרי הוא הולך להמחק, מעמיד עליו עדים, ובא לבית דין והם עושים קיום לשטר.

ט מי שהילוה לחבירו בשטר, והשטר אבד, אם העדים קיימים, אף על פי שקנו מידו, אם טוען שפרע, אפילו בתוך זמנו, הרי זה נשבע שבועת היסת כדין מלוה על פה. ולכן אם קרע את השטר או שרפו, אפילו אם

היה השטר יוצא מידי אחר והלוה טוען ממני נפל אחר שפרעתי, אף על פי שהוא בתוך זמנו נשבע היסת ונפטר.

י שטר שהמלוה הפקידו אצל אחר, ויוצא מתחת ידי הנפקד, אין הלוה נאמן לומר פרעתי וממני נפל.

יא המוציא שטר חוב על חבירו, כל זמן שהשטר לא נתקיים יכול הלוה לומר מזוייף הוא, ומעולם לא צויתי לכותבו. ואפילו אם מודה ואומר אמת שצויתי לכותבו אבל פרעתיו, או שטר אמנה הוא [להראות שכביכול יש למלוה כסף], נאמן במגו שהיה אומר לא היו דברים מעולם. וישבע היסת ויפטר. ואם קיימו אח"כ המלוה בבי"ד, הרי הוא כשאר השטרות. ויש אומרים שאם יש בו נאמנות למלוה, לא נאמן לומר פרעתי. ויש חולקים.

יב אסור להשהות שטר פרוע בתוך ביתו, אבל מותר להשהות שטר של מנה אף שאינו חייב אלא חמשים, והוא שיכתוב שובר שפרע חמשים.
דיני הלואה לקטן ומקטן

א המלוה מעות לקטן פחות מגיל שש, אפילו אם הלוהו לצורך מזונותיו, אין נפרעים ממנו. אבל אם הקטן הגיע לעונת הפעוטות אם ידוע שלוה לצורך מזונותיו נפרעין ממנו. ואם אין ידוע שלוה לצורך מזונותיו, אין נפרעין ממנו. [ילקו"י דיני חינוך קטן עמוד שמח]

ב גדול שלוה מעות מקטן יותר מגיל שש, חייב להחזיר לו את דמי הלוואתו. [שם עמ' שנ]

ג קטן שהגיע לעונת הפעוטות שהלוה מעות לגדול, או גדול המלוה מעות לקטן שהגיע לעונת הפעוטות לצורך מזונותיו, בשנת השמיטה צריכים לעשות פרוזבול כדי ששנת השמיטה לא תשמט את ההלואה. [ילקו"י דיני חינוך קטן עמוד שנ]

ד יתומים קטנים שיש להם מלוה על אחרים, אינן צריכים פרוזבול. [ילקו"י דיני חינוך עמוד שנ]

ה מי שחייב עצמו בקנין, ואמר לעדים שיכתבו ויתנו בידו, וכן עשו, ומסר לו החייב השטר, זכה. ואמנם עדים שראו קטן שקנו מידו, לא יכתבו עליו שטר. כי הקנין של הקטן אינו כלום. [ילקו"י דיני חינוך קטן עמוד שנא]

ו המוציא שטר חוב על חבירו, כל זמן שהשטר לא נתקיים יכול הלוה לומר שהוא מזוייף. ואם העד שחתום על השטר מת, יכול הבן להעיד על כתב יד אביו אחר שיגדיל, ולהצטרף עם עוד עד אחר, ולומר שזה כתב ידו של אביו. ואפילו אם אביו מת בעת שהבן היה קטן. וכן יכול להעיד

על כתב יד של אחיו או של רבו שראה בקטנותו. ויש אומרים דדוקא אלו שרגיל עמהם, אבל על כתב יד אחר אינו נאמן להעיד בגדלו שהכיר אותו בקטנותו. [שם]

ז עדים החתומים על השטר שאמרו שהלוה היה קטן באותה שעה, אינם נאמנים. [שם שנא]

ח שטר שיש בו נאמנות אינו גובה מיתומים קטנים, כי אולי כשיגדלו ימצאו שובר או עידי פרעון. [ילקו״י דיני חינוך קטן עמוד שנא]

ט לוה שמחל על ההלואה שחייבים לו אחרים שלא בפני הלוה, אפילו אם מחל בפני קטן, מחילתו מועילה, ואינו יכול יותר לגבות את חובו.

י מי שפירנס יתום והיה מכוין לשם מצוה, וכשהגדיל תבע ממנו את הסך שפירנסו, פטור מלשלם, אפילו אם היו ליתום נכסים באותה שעה. ואמנם אם פירש שהוא זן אותו דרך הלואה, חייב לשלם את כל הוצאותיו. אולם אם היה היתום סמוך על שלחן בעל הבית שהשתדל בכל צרכיו כמו אפוטרופוס, אפילו אם פירנס אותו בסתם חייב היתום כשיגדיל לשלם לבעל הבית את כל הוצאותיו. [ילקו״י דיני חינוך קטן עמוד שנב]

סימן סז - הלכות שמיטת כספים

א מצות עשה להשמיט את המלוה בשביעית, שנאמר: מקץ שבע שנים תעשה שמטה, וזה דבר השמטה שמוט כל בעל משה ידו אשר ישה ברעהו, לא יגוש את רעהו ואת אחיו, כי קרא שמטה לה׳. לפיכך התובע חוב שעברה עליו שנת השביעית [כשמלוה לא עשה פרוזבול] עובר בלא תעשה, שנאמר: לא יגוש את רעהו ואת אחיו. [ובזמן הזה ראה סעיף ג׳]. [ילקוט יוסף על הלכות שביעית פרק כד ס״א]

ב אף על פי שאדם המשמט את חובו מקיים מצוה, [ובזמן הזה מדברי סופרים] עם כל זה אין מברכים בעת שאומר המלוה משמט אני, מכמה טעמים. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק כד ס״ב]

ג אין שמיטת כספים נוהגת מן התורה אלא בזמן שהיובל נוהג, שאז הקרקעות שבים לבעליהם ללא תשלום, שנאמר: וזה דבר השמטה שמוט, בזמן שאתה משמט קרקעות [ביובל], אתה משמט כספים בשביעית בזמן שאין אתה משמט קרקעות אין אתה משמט כספים. ובזמן הזה אין היובל נוהג, שהרי נאמר וקראתם דרור בארץ לכל יושביה, שכל יושביה עליה, והואיל ובזמן הזה אין כל ישראל נמצאים בארץ ישראל, אין היובל

נוהג, ומכיון שאין היובל נוהג אין שמיטת כספים נוהגת מן התורה. ומכל מקום שמיטת כספים נוהגת בזמן הזה מדברי סופרים. ושמיטת כספים נוהגת גם בחוץ לארץ.[ילקו״י שביעית פרק כד ס״ג]

ד אין שביעית משמטת כספים אלא בסופה, שנאמר מקץ שבע שנים תעשה שמיטה, ושם הוא אומר מקץ שבע שנים במועד שנת השמטה בחג הסוכות, מה שם אחר שבע, אף שמיטת כספים אחר שבע. לפיכך המלוה את חבירו אפילו בשביעית עצמה גובה והולך חובו במשך כל השנה. ומיד כששקעה החמה בליל ראש השנה של מוצאי שביעית אבד החוב. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק כד ס״ד]

ה שביעית משמטת את המלוה, בין מלוה שבעל פה ובין מלוה שבשטר, ואפילו מלוה בשטר שיש בו אחריות נכסים משמטת. ואם עברה שביעית אינו יכול לתבוע את חובו משום לא יגוש את רעהו. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק כד ס״ה]

ו אפילו אם הלוה נתן למלוה לפרעון חובו צ׳יק על החשבון שיש לו בבנק, הרי זה משמט [אם לא עשה פרוזבול], שכל שמחוסר גוביינא, הרי זה משמט. ונראה שאפילו צ׳יק בנקאי כיון שמחוסר גוביינא הרי זה משמט. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק כד ס״ו]

ז המלוה את חבירו על המשכון אינו משמט בשביעית, מה שכנגדה משכון ויש אומרים שאף היתר על המשכון אינו משמט. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק כד ס״ז]

ח הקפת החנות אינה משמטת, ואם זקף את החוב עליו במלוה משמטת.[שם פרק כד ס״ח]

ט המשאיל לחבירו מיני פירות או בקבוקי יין ושמן וכיוצא בזה, כיון שאין השאלה חוזרת בעינה, נחשב כהלואת כסף והשביעית משמטתו. לפיכך אשה שהשאילה לשכנתה ככרות לחם או בקבוקי שמן או מספר ביצים וכדומה, ועברה עליהם שביעית, אינה יכולה לתבוע ממנה דבר, שהשביעית משמטת. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק כד ס״ט]

י דיני שמיטת כספים חלים רק כאשר המלוה והלוה הם יהודים, אבל בנכרי אין דין שמיטת כספים, שנאמר: לא יגוש את רעהו ואת אחיו, רעהו פרט לאחרים, אחיו פרט לגר תושב. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק כד ס״י]

יא מי שיש לו עיסקא משל חבירו, שביעית משמטת פלגא שהיא מלוה. והיינו, שנתן סחורה לחבירו למחצית שכר, ונותן לו שכר עמלו, דקיימא לן דחצי הוי פקדון וחצי הוי הלואה, מחצית ההלואה משמטת. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק כד ס״יא]

יב מי שהיה שותף עם חבירו והיו מתעסקים בסחורות ובשטרות, ונשאר ביד אחד מהשותפים, אין שביעית משמטתו, שאין שביעית משמטת אלא מלוה. [ילקו״י שביעית פכ״ד י״ב]

יג ערב שפרע למלוה וקודם שפרע הלוה הגיע שנת השמיטה, משמט, ואין הלוה משלם לערב. [אלא אם כן עשה פרוזבול]. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק כד׳ סעיף יג]

יד מי שחייב ממון לחבירו ונשבע לשלם לו כל דבר שהשביעית משמטת פטור גם כן מלשלם מכח השבועה, דלא נשבע לשלם רק כל זמן שחייב ממון. [ילקו״י שביעית פרק כד סעיף יד]

טו ראובן שתבע את שמעון שנתן לו הלואה וחייב לו סך מסויים, וחבירו כפר, והביא עדים וחייבוהו בית דין וכתבו לו פסק דין, הוי כגבוי ואינו משמט. ואפילו אם עדיין לא כתבו פסק דין רק פסקו הדין, משמט החוב. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק כד סעיף טו]

טז המגרש את אשתו קודם השמיטה, ועדיין לא הספיק לשלם לה את סך כתובתה, אין כתובתה נשמטת. ואם פגמתה או זקפתה עליו במלוה משמטת. [ילקו״י שביעית פרק כד סט״ז]

יז נשים שייכות במצות שמיטת כספים, ואם משמטת את הלואתה מקיימת בזה מצוה מן התורה. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק כד סעיף יז]

יח אדם הנמנע להשמיט את הלואותיו, או שעבר ולא עשה פרוזבול בערב ראש השנה ואינו משמט, עובר על עשה ולא תעשה, ולכן אין ראוי להעלותו לספר תורה לפרשה זו בחומש דברים (פרק טו פסוק ב). [ילקו״י הל׳ שביעית פרק כד סעיף יח]

יט מאחר שכבר נתבאר לעיל שכל דיני שמיטת כספים חלים רק כאשר המלוה והלווה שניהם יהודים, אבל בנכרי אין דיני שמיטת כספים. לפיכך שמעון שקנה מגוי שטר חוב שכתוב בו שהגוי הלוה כסף לפלוני, אין החוב נשמט. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק כד סעיף יט]

כ מי שהביא פועלים לביתו וסיכם עמם על מחיר עבור העבודה שעושים עבורו והתעכב ולא שילם להם עד שעברה השנה השביעית, אין שביעית משמטתו, דשכר שכיר אינו משמט. ואם זקפו עליו במלוה, משמט. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק כד ס״כ]

כא המלוה את חבירו וקבע לו זמן לעשר שנים, אין שביעית משמטתו, שאף על פי שלבסוף כשיגיע זמן פרעון החוב הוא בא לידי נגישה, הרי עתה אינו יכול לנגוש, כיון שטרם הגיע זמן פרעונו, ולא קרינן ביה לא יגוש. לפיכך כל חוב שלא הגיע זמן פרעונו לפני ראש השנה של מוצאי

שביעית, אלא רק לאחר מכן יגיע זמנו, אינו נשמט. והוא הדין להמלוה את חבירו באמצע חודש אלול בשנה השביעית, מבלי לקבוע זמן לפרעון חובו, והמלוה לא עשה פרוזבול לאחר מכן שלא תשמטנו השביעית, הואיל וסתם הלואה אינה פחות משלשים יום, נמצא שאינו יכול לנגשו בשמיטה. והשתא מיהא לא קרינן ביה לא יגוש, הילכך אפילו עברה עליו שביעית, אין שביעית משמטתו. ויכול לתבוע חובו אחר שנה שביעית אע"פ שלא כתב פרוזבול. [ילקו"י הל' שביעית פרק כד סעיף כא. יביע אומר חלק ט' חלק חושן משפט סימן ג עמוד תל] תקנת פרוזבול

כב כשראה הלל הזקן שהעשירים נמנעים מלהלוות לעניים בשנת השמיטה, מיראתם פן תשמוט השביעית את חובם, ועוברים על מה שנאמר בתורה: "השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל, לאמר, קרבה שנת השבע שנת השמטה, ורעה עיניך באחיך האביון". לפיכך התקין פרוזבול כדי שלא ישמט החוב כדי שילוו זה את זה. ואין הפרוזבול מועיל אלא בשמיטה בזמן הזה שהיא מדברי סופרים אבל שמיטה של תורה אין פרוזבול מועיל בה. ופירוש מלת "פרוזבול", פרוז, ר"ל תקנה, בול, כלומר לעשירים, [וכמו שנאמר: ושברתי את גאון עוזכם, ותני רב יוסף אלו בולאות שביהודה]. [ילקו"י הל' שביעית פרק כד סעיף כב]

כג אין כותבים פרוזבול אלא בבית דין חשוב, שהם שלשה הבקיאים בדין ויודעים ענין שמיטה ופרוזבול והמחום רבים עליהם באותה העיר. [ילקו"י הל' שביעית פרק כד סעיף כג]

כד גופו של פרוזבול [כלומר עיקרו ושרשו] כך הוא, כשבא המלוה לפני בית דין, אומר בפניהם: מוסרני לכם פלוני ופלוני ופלוני הדיינים, שכל חוב שיש לי שאגבנו כל זמן שארצה. וחותמים למטה הדיינים או העדים. ואין צריך לפרט את שמות הלווים מעבר לדף. [ילקו"י הל' שביעית פרק כד סעיף כד]

כה אם אין המלוה רוצה לטרוח לבוא לפני בית דין הקבוע, רשאי לומר דברים אלו בפני עדים בלבד. וכן המנהג פשוט בעיה"ק ירושלים ת"ו לסדר פרוזבול בפני שני עדים, שלא בפני בית דין. [ילקו"י הל' שביעית פרק כד סעיף כה]

כו נוסח שטר הפרוזבול שנהגו בו פעיה"ק ירושלים ת"ו מלפני מאות שנים, כך הוא: בפנינו עדים החתומים מטה, בא פלוני ואמר לנו: היו עלי עדים שהנני מוסר כל חוב שיש לי לבית דין הצדק אשר פה עיה"ק ירושלים ת"ו, הלא הם: הרב פלוני, והרב פלוני, והרב פלוני, שאגבנו כל זמן שארצה. וחותמים עליו שני העדים. ונכון לעשות כן אף על פי שאין הדיינים הללו יודעים כלל ממסירת החוב הזה. [ילקו"י הל' שביעית פרק כד סעיף כו]

כז המנהג פשוט לעשות שטר פרוזבול בסוף השנה השביעית, ויש הנוהגים לעשות פרוזבול גם בערב שנת השמיטה, אולם העיקר לדינא

שאין צריך לעשות פרוזבול בערב שנת השמיטה. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק כד סעיף כז]

כח אין הפרוזבול מועיל אלא לחובות שנעשו לפני סידור הפרוזבול כתיבתו וחתימתו בפני הדיינים או העדים. אבל החובות שנעשו לאחר מכן צריכים פרוזבול אחר כדי שלא תשמטם השביעית. ואם עשה פרוזבול בחודש אלול ואחר כך הלוה עוד הלואות אינו צריך לעשות פרוזבול אחר. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק כד סעיף כח]

כט יש החוששים לדעת הב״ח ועושים פרוזבול נוסף בערב ראש השנה [תשנ״ה], והעיקר לדינא שאין צריך לחוש בזה, ואם עשה פרוזבול בחודש אלול אין צריך לעשות פרוזבול נוסף בערב ראש השנה. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק כד סעיף כט]

ל פרוזבול נכתב אפילו בלילה, שאינו נחשב כעשיית משפט שצריך להיות ביום דוקא. וכן מותר לכתוב פרוזבול בעדים קרובים. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק כד ס״ל]

לא מותר לכתוב פרוזבול בחול המועד [שבשנת השמיטה], באופן שחושש שאם לא יכתוב עכשיו לא ימצא בית דין לעשות פרוזבול, וכגון שנוסע לחו״ל במקומות שאין שם בית דין. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק כד סעיף לא]

לב רשאים לכתוב פרוזבול בפני דיינים הקרובים למלוה, שאין הפרוזבול נחשב כעשיית משפט, וכמבואר. ומכל מקום הואיל ואנו צריכים שיהיה בית דין חשוב, צריך שלא יהיו הדיינים קרובים זה לזה. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק כד סעיף לב]

לג פרוזבול שנעשה בפני עדים הקרובים למלוה, יש להקל ולגבות החובות על סמך פרוזבול כזה. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק כד סעיף לג]

לד אין כותבים פרוזבול אלא אם כן יש ללוה קרקע. ואם אין לו קרקע יכול המלוה לזכותו, אפילו שלא בפניו, ד׳ אמות ואחר כך יכתוב הפרוזבול. ומטעם זה יש נוהגים לכתוב בפרוזבול בדברי העדים ״וכך אמר לנו המלוה פלוני: קנו ממני ד׳ אמות קרקע בקנין גמור ושלם ללווים פלוני ופלוני וכו׳״, ומקבלים ממנו בקנין אגב סודר. ומכל מקום אין צורך בזה מן הדין, הואיל ואין לך אדם שאין לו קרקע בשכירות או בשאלה, ודי בזה מצד ההלכה. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק כד סעיף לד]

לה יתומים קטנים שיש להם מלוה על אחרים אין צריכים פרוזבול. [ילקו״י שביעית שם סעיף לה]

לו מנהלי קופות גמילות חסדים מעיקר הדין אינם צריכים לעשות פרוזבול כדי שיוכלו לגבות את החובות שחייבים להם לאחר שנת

השמיטה. ומכל מקום הממונה על קופת הגמ״ח נכון שיכלול קופות אלה בשטר פרוזבול של הלואותיו הפרטיות. [שם סעיף לו]

לז מנהלי בנקים חייבים לעשות פרוזבול, כדי שיוכלו לגבות חובות שחייבים להם. ומכל מקום די לעשות פרוזבול אחד כללי לכל חובות הבנק. או למנות שליח שיעשה פרוזבול לכל חובות סניף הבנק. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק כד סעיף לז]

לח תלמידי חכמים שהלוו זה לזה, ומסר המלוה דבריו לתלמידים, ואמר: מוסרני לכם שכל חוב שיש לי שאגבנו כל זמן שארצה, אינו צריך לכתוב פרוזבול, מפני שהתלמידי חכמים יודעים ששמיטת כספים בזמן הזה מדבריהם. ובדברים בלבד היא נדחית. ואף בזמן הזה יש לנו דין תלמיד חכם. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק כד סעיף לח]

לט מי שכתב פרוזבול כדין לפני ערב ראש השנה, ואבד ממנו הפרוזבול לפני סיום השנה השביעית, בכל זאת יכול לגבות חובו מהלוה. ואפילו מי שמסר את חובו שלא בפני עדים יכול לגבות חובו באופן שכתב פרוזבול. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק כד סעיף לט. וראה ביביע אומר חלק י׳ חושן משפט סימן ד עמוד תסג בדין פרוזבול היה לי ואבד].

מ מי ששכח לעשות פרוזבול בשנת השמיטה, ונזכר רק בערב ראש השנה סמוך לשקיעה בזמן שכבר אינו יכול לכתוב שטר פרוזבול, יאמר בפני שני עדים נוסח הפרוזבול, כדי שיוכל לגבות חובותיו. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק כד סעיף מ]

מא וכן מי ששכח לעשות פרוזבול בסוף שנת השמיטה, ונזכר בערב ראש השנה לאחר השקיעה, בזמן בין השמשות של ליל ראש השנה, יאמר בפני שני עדים את נוסח הפרוזבול, וימסור את כל חובותיו לבית דין בפני שני עדים, ובכך יהיה רשאי לגבות את חובותיו לאחר מכן. [ואין אומרים שכיון שבין השמשות הוא ספק לילה אוקי ממונא בחזקת מריה]. [שם סעיף מא]

מב מותר למנות שליח שילך לבית דין לכתוב פרוזבול בשמו, ולמסור את כל חובותיו לפני הדיינים, והשליח יאמר לדיינים: ״שפלוני מוסר להם את כל חובותיו״. ואין לחייב את המלוה שילך בעצמו לבית הדין לכתוב את הפרוזבול. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק כד סעיף מב]

מג המחזיר חוב לחבירו אחר שעברה עליו השביעית, והמלוה לא כתב פרוזבול, יאמר לו המלוה ״משמט אני״ שנאמר, וזה ״דבר״ השמטה על ידי דיבור ואמר לו הלוה אף על פי כן רצוני שתקבל ממני יקבל ממנו ואל יאמר למלוה בחובי אני נותן לך אלא יאמר לו שלי הם, ובמתנה אני נותן לך. ואם החזיר הלוה את חובו, ולא אמר כן, מסבב המלוה עמו בדברים עד שיאמר לו שלי הם ובמתנה אני נותנם לך. ואם בכל זאת לא אמר כן

הלוה, אין המלוה רשאי ליטלם, אלא יחזיר את המעות ללוה שיטלם וילך לו. [ילקו״י שם פרק כד סעיף מג]

מד כל המחזיר חוב שעברה עליו שביעית רוח חכמים נוחה הימנו, וצריך המלוה לומר למחזיר משמט אני. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק כד סעיף מד]

מה אם המלוה לא עשה פרוזבול, אין הלוה צריך לשלם לו את חובו, אלא אם ירצה ינהג כמו שכתבנו בסעיף הנזכר. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק כד סעיף מה]

מו הרוצה להתחסד ולקיים בעצמו מצות שמיטת כספים, ומלוה לאחר כתיבת הפרוזבול במטרה שיאמר לו ״משמט אני״, צריך שיקבע זמן לפרעון ההלואה שיהיה לפני ערב ראש השנה. [ילקו״י הל׳ שביעית פרק כד סעיף מו. יביע אומר חלק ט׳ דף תל טור ב׳ בסופו]

מז מי שנמנע מלהלוות את חבירו קודם השמיטה שמא יתאחר החוב שלו וישמט, עבר בלא תעשה, שנאמר, השמר לך וגו׳. וחטא גדול הוא, שהרי הזהירה התורה עליו בשני לאוין, שנאמר השמר לך פן וגו׳, וכל מקום שנאמר השמר ופן, הרי זה מצות לא תעשה, והתורה הקפידה על מחשבה רעה זו, וקראתו בליעל, והרי הוסיף הכתוב להזהיר ולצוות שלא ימנע אלא יתן, שנאמר נתן תתן לו ולא ירע לבבך בתתך לו וגו׳. והבטיח הקב״ה בשכר מצוה זו בעולם הזה, שנאמר, כי בגלל הדבר הזה יברכך וגו׳. [ילקו״י שם פרק כד סעיף מז]

הלכות טוען ונטען

סימן עה, צו - קצת מהלכות טוען ונטען

א ראובן שתבע את שמעון, וטען, אבי אמר לי לפני מותו שאתה חייב לו מאה שקל, ושמעון מכחיש ואומר לא היו דברים מעולם, המוחזק יכול לפטור עצמו משבועה, ואין עליו אלא חרם סתם. [שו״ת יביע אומר ח״ה חחו״מ סי׳ ד׳. ושם ביאר דכיון שאין ראובן יכול לטעון כן בודאות אלא מפי השמועה שכן אמר לו אביו, אין נשבעים על טענת שמא. והאריך בדברי הש״ס והראשונים, ושהראב״ד סותר עצמו בזה. ומרן (סי׳ ע״ה סכ״א) כתב: ״האומר לחבירו אמר לי אבא שיש לו בידך מנה, והלה אומר אין לך בידי אלא חמישים, י״א שפטור אף משבועת היסת, כיון שהוא כופר הכל. והיינו לפי הכלל דקי״ל כי״א בתרא,

ושוב תמה ע״ד מרן שהרי הרי״ף והרמב״ם והרא״ש ס״ל דלא חשיב כטענת ברי בכה״ג. ושכן דעת הרמב״ן והריטב״א והרב המגיד והרשב״ץ. ומסיק דלדינא כשם שמחוזק יכול לטעון בכה״ג קים לי כדברי י״א קמא כמבואר בכמה אחרונים, כך לגבי שבועה יכול לטעון כן לפטור עצמו משבועה. ואין עליו אלא חרם סתם]

ב ראובן שטען נגד שמעון, שבשעה שישב אצלו בבית, היה מונח על השלחן סכום כסף נכבד, וכאשר שמעון יצא נעלם הסכום, וחושד בו שהוא לקחו, ושמעון מכחיש וטוען להד״ם, וראובן דורש שישבע לו שלא היתה ידו במעל הזה, יש לחייב את הנתבע בחרם סתם, אבל לא בשבועה. [שו״ת יביע אומר ח״ד חחו״מ סי׳ ג. ושם הביא דעת האומרים שאע״פ שאין נשבעים על טענת שמא אם יש רגלים לדבר יכול להשביעו, והביא שהרמב״ם חולק וס״ל שגם כשיש רגלים לדבר אינו יכול להשביעו. ופלפל בסברת הפוסקים בזה. והעלה שמכל מקום יש לחייב הנתבעים בחרם סתם]

ג כשמטילים חרם סתם על הנתבע, כשאי אפשר להשביעו, אין להחרים אלא בלשון נסתר, כגון: ״בחרם יהיה מי שחייב לחבירו הסכום שנטען עליו ואינו מודה״, אבל אין לומר בלשון נוכח כלפי הנתבע: תהיה בחרם אם אתה חייב לראובן ואינך מודה, שזהו חמור ביותר ואין לעשות כן.

ד ראובן לוה משמעון סך מסויים, וקבע לו זמן, וטען אחר כך שפרע תוך זמנו, ויש לו ב׳ עדים המאשרים את טענתו, וכנגד זה יש ב׳ עדים המעידים שבאותו היום שטוען שפרע את החוב, היה עמהם כל היום, אין מוציאין ממון בכהאי גוונא, ולא מתחשבים בחזקה שאין אדם פורע בתוך זמנו. [שו״ת יביע אומר חלק ב׳ חושן משפט סימן ו]

ה התחייבות בלשון גרוע כגון אשלם, או פלוני ישלם, וכדומה, אינה תופסת כלל.

ו בזמנינו שיש בתי דפוס, והספרים נדפסים לאלפים רבים, אין שום איסור להוציא ספרי קודש מארץ ישראל לחוץ לארץ. [כ״כ המהר״ם בן חביב בקול גדול סי׳ כו. ומרן החיד״א בחיים שאל ח״ב סי׳ לח אות צה, ועוד. ויש לצרף סברת הלק״ט (סי׳ קפז) דהאיסור המבואר בירושלמי (פ״ג דסנהדרין ה״ט) להוציא ספרי קודש לחו״ל אייר רק בספרי תורה, כי בימי הירושלמי לא היתה התורה שבעל פה כתובה. ועוד שהרידב״ז בשו״ת בית רידב״ז (סי׳ מ) כתב, שהרי״ף הרא״ש והרמב״ם השמיטו דברי הירושלמי, משום דס״ל דאין להורות כן למעשה. ועוד, שדין זה לא שייך אלא בזמנם, שהספרים לא היו מצויים, כמ״ש בב״מ (כט:) ספרים לא שכיחי, משא״כ בזה״ה שהספרים מצויים מאד בכל מקום]. ועל כל פנים ספרי קודש ישנים שנדפסו לפני מאות שנים, או ספרי כתיבת יד, שאינם מצויים, אין להתיר להוציאם מחוץ לארץ. [שו״ת יביע אומר ח״ח חושן משפט סימן ד׳]

ז זוג שנתגרשו על פי הסכם ביניהם שלא אושר בבית הדין שהאשה תמחול על כתובתה והבעל ירשום הדירה על שם בתו, ופסקו בית הדין לחייב את הבעל לבצע העברת הדירה על שם בתו, שאף על פי שלא היה תנאי כפול בזה, הרי יש אומרים שאין צריך תנאי כפול בדין ממון, ועוד שהמחילה היא בדיבור בלבד שאין צריך קנין, ואם כן אין צריך תנאי כפול בזה. אולם יש לדחות הפסק דין הנ״ל, ויש לזכות את האב שאינו צריך להעביר הדירה לזכות בתו. [יביע אומר חלק ו׳ חחו״מ סימן ה. ושם דן לענין דיבור

אי הוי כמעשה כנזירות ושבועה, ואי בעינן משפטי התנאים. ושם אות ב' בדין מחילה על תנאי אם צריכה קנין, ושם אות ג' בדבר מסירת הכתובת לבית הדין וקריעתה בבית הדין אי חשיבא מחילה].

ח ראובן שהלוה מעות לגיסו על מנת לקנות דירה, וטרם שיבצע את קניית הדירה נספה בתאונת דרכים ל"ע והשאיר יתומים קטנים, ומנהל העזבון שנתמנה על פי החוק מצא בין הניירות של המנוח שלוה מראובן הסכום הנ"ל, ושילם לו חובו ממעות העזבון, ועמד ראובן ושאל אם מותר לו להחזיק במעות אלו על פי ההלכה, שהרי קיימא לן אין נפרעים מנכסי יתומים אלא אם כן ריבית אוכלת בהם. העיקר לדינא שרשאי להחזיק במעותיו, מכיון שברור לו שהדבר אמת, וגם נמצא כן בניירותיו של המנוח. [יביע אומר חלק ו' חו"מ סימן ו'. ושם האריך בדין אם יכול לגבות מעות חובו כשנמצא בפנקס של המנוח שלוה מראובן סכום כך וכך].

ט ראובן נהג שנסע במכוניתו מביתו לעיר חיפה, ושמעון שכנו הקרוב אליו ביקש ממנו שיקחנו עמו לחיפה, ובאמצע הדרך חטפה שינה את הנהג, ונרדם על ההגה, ואירעה תאונה קשה, ושמעון נפצע קשה, ואושפז בבית החולים כחודש ימים. והזמין רופאים מומחים לרפואתו. וכעת ב"ה החלים ותובע את ראובן לשלם לו דמי רפוי ושבת, וראובן טוען שאנוס היה במה שחטפתו שינה. אבל שמעון טוען שראובן פשע במה שלא ישן ככל הצורך קודם נסיעתו הארוכה, ועוד שאם הרגיש עצמו עייף, ועיניו נעצמות, היה לו להחנות את הרכב בצד הדרך, עד שיחליף כח, ויוכל להמשיך בנסיעתו ללא תקלה. העיקר לדינא שצדק שמעון בטענתו, ועל הנהג לשלם לו דמי ריפוי ושבת. אך טוב לפשר ביניהם. [יביע אומר חלק י' חלק חושן משפט סימן ה עמוד תלג].

דיני גורל

סימן קעג - דיני גורל

א בעיר שקיימו בה בחירות לרב העיר, ונבחרו שני רבנים בקולות שווים, וערכו אחר כך גורל ביניהם, ולאחר שהאחד זכה בגורל השני ערער על כך, ומבקש לערוך בחירות חדשות, העיקר לדינא שאין הגורל קובע כלום, ועליהם לערוך בחירות חוזרות לרב עיר, ומי שייבחר ברוב קולות הוא שייבחר לרב העיר. [שו"ת יביע אומר ח"ו חו"מ סי' ד'. ושם האריך בסוגיא דב"ב קו:

ובחו״מ סימן קעג, שאין לסמוך על הגורל אף בדיני ממונות, ושכן מבואר בש״ע או״ח סי׳ שכב. ושאין ראיה מהגורל של חלוקת הארץ, ששם היה על פי אורים ותומים וסנהדרי גדולה, כמ״ש בב״ב קכב. וסנהדרין יז. ושם אות ג׳ העיר על מ״ש בתשובת הגאונים ובשו״ת חות יאיר לסמוך על גורל. ע״ש].

ב אניה שנקלעה לסערה גדולה וחישבה להשבר ולהטבע, אין לעשות גורל להשליך אדם לים, כדרך שעשו אצל יונה הנביא, שאין לסמוך על הגורל.
[יביע אומר חלק ו׳ חחו״מ סימן ד׳ את ד׳. והביא שבספר חסידים כתב מתחלה שיכולים לסמוך על הגורל, אך חזר בו והלכה כמשנה אחרונה].

דיני מקח וממכר

סימן קפט, רכו - קצת מדיני מקח וממכר

א אין המקח נגמר בדברים בעלמא, וכגון שאומר לחבירו היאך אתה נותן לי חפץ זה, ואמר לו בסכום כזה וכזה, ונתרצו ביניהם ופסקו הדמים, שניהם יכולים לחזור בהם. אפילו היה הדבר בעדים.

ב מי שנתן דמים ולא משך המטלטלין, אף שלא נקנו לו המטלטלין, כל החוזר בו בין הלוקח בין המוכר, לא עשה מעשה ישראל, וחייב לקבל מי שפרע. ואפילו לא נתן אלא מקצת דמים. וכיצד מקבל מי שפרע, אוררין אותו בבית דין, ואומרים לו מי שפרע מדור המבול ומאנשי דור הפלגה, ומאנשי סדום ועמורה, ומהמצריים שטבעו בים, הוא יפרע ממי שלא עומד בדיבורו.

ג נתן דמי המקח ונאנס קודם שיקחנו, ואמר לו תן לי מקחי, או החזר לי מעותי, אף על פי שיש עדים שאבד באונס, ולא היה כח במוכר להצילו, ולא נתרשל בדבר, הרי זה מחזיר הדמים. ואין כאן מקום למי שפרע. ויש אומרים דהוא הדין למי שחוזר בו מפני שירא להפסיד את כל המקח.

ד חתן ששכר אולם ליום חופתו, ושילם מראש דמי שכירות האולם, ואירעו אונס, שנפטר אביו של החתן, ימים אחדים לפני יום החופה. וכעבור שלשים יום הוצרך לעשות החופה באולם אחר, ודורש את כספו

חזרה מהנהלת האולם הראשון. העיקר למעשה שיש לעשות פשרה ביניהם. [יביע אומר חלק ט' חושן משפט סימן יא עמוד תמד].

ה הלוקח מחבירו קרקע או שאר מטלטלין, ופסקו ביניהם הדמים, והניח משכון על הדמים, לא קנה. וכל הרוצה לחזור משניהם יכול לחזור בו, ואין בזה משום מי שפרע וכו'.

ו מי שהיה לו חוב אצל חבירו, ואמר לו מכור לי מטלטלין אלו בחוב שיש לי אצלך, ורצה המוכר, יש אומרים שהרי זה כמי שנתן דמים, וכל החוזר בו מקבל מי שפרע. ויש חולקים.

ז מי שאנסוהו עד שמכר ולקח את דמי המקח, אפילו הכריחוהו עד שמכרו, ממכרו ממכר. בין במטלטלין בין בקרקע, שמפני אונסו גמר ומקנה. ואם מסר מודעה קודם שימכור ואמר לשני עדים שידעו שזה בעל כרחו, הרי המכר בטל. ואפילו החזיק כמה שנים מוציאין אותה מידו. ומחזיר הדמים. וצריכים העדים לידע שהוא מוכר מפני אונס ושהוא אנוס ודאי, ולא שיסמכו על פיו בלבד. במה דברים אמורים במכר, אבל במתנה או במחילה אין צריכים להכיר אונסו. ויש מי שמחלק בין מכירה באונס גמור, למכירה שלא ברצון. [סמ"ע].

ח האומר לחבירו כל מה שיש בבית זה אני מוכר לך בכך וכך, וכל מה שיש בתיבה זו או בשק זה אני מוכר לך בכך וכך, ורצה הלוקח ומשך, אין כאן קנין, שלא סמכה דעתו של לוקח, שהרי אינו יודע מה שיש בו, או תבן או זהב. ואין זה אלא כמשחק בקוביא.

ט אין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם, בין במכר בין במתנת בריא, בין במתנת שכיב מרע. כיצד, האומר לחבירו מה שתוציא שדה זו מכור לך בכך וכך, או מה שיוציא אילן זה נתון לך, או שאומר לו מה שתלד בהמה זו יהיה קנוי לך, לא אמר כלום. ויכול לחזור בו אפילו אחר שתלד הפרה או השפחה, או אחר שגדול פירות האילן ובאו לעולם. ואם קדם הלוקח ותפס הפירות, אין מוציאין מידו. ואם מכר האילן לפירותיו, כלומר דהמכר נעשה באילן עצמו לצורך הפירות, או שמכר פרה ושפחה לצורך העוברין שיביאו, קנה מיד, ואין שום אחד מהם יכול לחזור בו.

י אין אדם מקנה דבר למי שלא בא לעולם, כיצד, המזכה לעובר של אחר לא קנה. ואפילו אמר לכשיוולד יזכה, לא קנה. ואם היה בנו קנה אפילו לא אמר לכשיוולד. והוא שתהיה אשתו מעוברת בשעת המתנה. דדעת האדם קרובה אצל בנו וגמר בכל לבו להקנותו. ויש אומרים דהא דמזכה לעובר שלו קנה, הוא דוקא בשכיב מרע, אבל בבריא לא קנה.

יא דבר שעדיין לא בא לרשותו של המקנה, אינו נקנה. כיצד, האומר מה שאירש מאבא יהיה מכור לך, או מה שתעלה מצודתי מן הים מכור לך, או שדה זו לכשאקחנה קנויה לך, לא אמר כלום.

יב מי שקנה אתרוג במשיכה, ובהקפה, ולא נתן דמי האתרוג עד לאחר החג, יוצא ידי חובתו מן התורה ביום הראשון של החג, וחשיב "לכם". [יביע אומר חלק י' חלק חושן משפט סימן ד' עמוד תלא, ושם האריך בדין קנין דרבנן אי מהני לדאורייתא, ובדברי המחנה אפרים].

יג המחליף פרה בחמור ומשך בעל הפרה את החמור, ועדיין הפרה בביתו, וילדה, ובעל הפרה טען שילדה קודם שמשך החמור, ובעל החמור אומר שילדה אחר משיכת החמור, אפילו אם הלוקח טוען ברי והמוכר טוען שמא, על הלוקח להביא ראיה, אפילו אין הפרה ברשות המוכר, אלא עומדת באגם, שהמוציא מחבירו עליו הראיה. ואם לא הביא ראיה ישבע המוכר על ולד הפרה בנקיטת חפץ. ואם הלוקח מוחזק על המוכר להביא ראיה. קטן שנשכר להיות פועל ???

א כל הנשבעין שבתורה נשבעין ולא משלמין, ואלו משלמין ונוטלין, השכיר, והנגזל וכו', כיצד, מי שנשכר לעשות מלאכה אצל בעל הבית, ותבע שכרו, ואמר לו בעל הבית פרעתיך כל שכרך, אפילו היה שכרו פרוטה, השכיר נשבע בנקיטת חפץ כעין של תורה, ונוטל. "אפילו היה שכיר תובע את הקטן" הרי זה נשבע ונוטל. [ילקו"י דיני חינוך קטן עמוד שנב].

ב קטן ששכר פועל לתקן לו איזה דבר, וסיכם עמו שישלם לו כך וכך, אף על פי שמדינא אין ההתחייבות של הקטן כלום, יש מקומות שחכמים נתנו תוקף למעשה הקטן. וכמו שתיקנו במקח וממכר שהפעוטות מקחן מקח וממכרן ממכר, כך גם תיקנו שיהיה תוקף לקטן ששכר פועל, ומה שהקטן התחייב לשלם לפועל חייב לשלם, ואם אינו משלם מוציאין מהקטן אף ששאר חיובים אין מוציאין מהקטן. [ילקו"י דיני חינוך קטן עמוד שנג]

ג גדול ששכר קטן להיות פועל והתחייב לו שכר, חייב לשלם לו כל מה שהתחייב. והנוטל מהקטן ממון שהרויח מהשכרת עצמו לפועל, בית דין מוציאין ממנו. [ילקו"י דיני חינוך עמוד שנג]

ד קטן ששכר פועלים ואמר לחנוני לפרוע, חנוני אומר נתתי, והפועלים אומרים לא נטלנו, יש מי שאומר שדינו שוה לדין הגדול. ולהרמב"ם הפועלים נשבעין ונוטלין ממנו, אבל לא החנוני. [ילקו"י דיני חינוך קטן עמוד שנג]

ה גדול ששכר קטן לעבוד אצלו, ותוך כדי עבודה הקטן הזיק את ממונו של בעל הבית, אין הקטן חייב לשלם, והמשכיר צריך לשלם לו דמי שכירותו. [ילקו"י דיני חינוך קטן עמוד שנד]

ו משרת קטן ששבר כלים לבעל הבית, אין בעל הבית יכול לנכות משכרו עד שיתברר שהוא גדול. [ילקו״י דיני חינוך קטן עמוד שנד]

ז אין נשבעין על טענת קטן, וכגון שקטן תבע את הגדול שחייב לו מנה, או שטען כנגדו שאביו הפקיד בידו מנה, והנתבע הודה במקצת ואמר שחייב רק חלק מהחוב שתובע ממנו, אינו חייב שבועה, מפני שזה שהודה לו במקצת אינו אלא כמשיב אבידה. וכן אם כפר בכל ובא עד אחד והעיד לקטן, אינו נשבע, שזה עד אחד, ואין שם תובע, שתביעת קטן אינה תביעה גמורה. [ראה סעיף יא]. [ילקו״י דיני חינוך קטן עמוד שנד]

ח אולם אם שמר לקטן וטוען שאבד, הרי זה נשבע שבועת השומרים, לפי שאינו נשבע מחמת טענה. [ילקו״י דיני חינוך קטן עמוד שנד]

ט אף על פי שאין נשבעין טענת קטן שבועת התורה, אבל שבועת היסת נשבעין, ואפילו היה קטן שאינו חריף לענין משא ומתן, משביעין היסת על טענתו. ולפיכך קטן שטען כלפי הגדול, בין שהודה מקצת בין שכפר בכל, בין שהיה שם עד שלא היה שם עד, הרי זה נשבע היסת, ואינו יכול להפך השבועה על הקטן, שאין משביעין את הקטן כלל, לפי שאינו יודע עונש השבועה לבטלה. ויש אומרים שאין נשבעין על טענתו אלא אם כן הגיע לעונת הפעוטות. [ילקו״י דיני חינוך קטן עמוד שנד]

י יש מי שאומר שאף על פי שנשבעין שבועת היסת לקטן, על השטרות אין נשבעין לו כלל. [ילקו״י דיני חינוך קטן עמוד שנה]

יא קטן שטענו הגדול, אם טענו בדבר שיש לו הנאה לקטן, כגון עסק משא ומתן לאחר שהגיע לעונת הפעוטות, והקטן הודה, נפרעין מנכסיו. ואם אין לו ימתין עד שיהיה לו וישלם. ואם הקטן כפר ממתינים לו עד שיגדל וישבע היסת. ואם טענו בדבר שאין לקטן הנאה ממנו, כגון נזקין וחבלות, אף על פי שמודה, ואף על פי שיש לו ממה לשלם, פטור מלשלם, ואפילו לאחר שיגדיל. [ילקו״י דיני חינוך קטן עמוד שנה]

יב אם היה התובע מהנשבעין ונוטלין, כגון השכיר וכיוצא בו, שיש הנאה לקטן שישתכר לו שכיר, הרי זה נשבע ונוטל מהקטן. אבל חנוני שנשבע על פנקסו אינו נשבע ונוטל מהקטן, שאין לקטן בזה הנאה, שהרי הוא חייב לפועליו ונשבעין ונוטלין ממנו, וזה החנוני הפסיד על עצמו שנתן ממונו על פי הקטן. [ילקו״י דיני חינוך קטן עמוד שנו]

יג אין קנין קטן כלום, לפיכך עדים שראו קנין שלו לא יכתבו עליו שטר. [ילקו״י שם עמוד שנו]

יד קטן אפילו מגיל שש שנים ומעלה שחתם ערבות לאחרים, פטור מלשלם אף לכשיגדיל, ואפילו אם היה ערב קבלן. [ילקו״י דיני חינוך קטן עמוד שנו]

טו בדין יד פועל כיד בעל הבית, במצות של תורה. [יביע אומר ח״ט חושן משפט סימן י׳ עמוד תמב]. דיני קנין קטן

א מעיקר הדין קטן שעדיין לא הגיע לכלל י״ג שנה ויום אחד אין מקח וממכר שלו כלום, וכל משא ומתן שהקטן עושה עם גדול אין לו שום תוקף מן התורה. והן הקטן והן הגדול מעיקר הדין יכולים לחזור בהם מהעיסקא. אלא שתיקנו חכמים בקטן שהגיע לגיל הפעוטות [מגיל שש עד תשע כל אחד לפי חריפותו וחכמתו] שיודע בטיב משא ומתן, שאם התעסק במקח וממכר במטלטלין, מקחו ממכרו ממכר. ואמנם קטן עד שש שנים שמקנה לאחרים, אין הקנייתו כלום אף מדרבנן. ורק משש שנים ומעלה עד שיגדיל, אם יודע בטיב משא ומתן, מקחו מקח וממכרו ממכר, ומתנתו קיימת. בין בדבר מרובה בין בדבר מועט, בין במתנת בריא ובין במתנת שכיב מרע. ודבר זה דוקא במטלטלין. אבל בקרקע אינו מוכר ולא נותן עד שיגדיל. [ילקו״י דיני חינוך קטן עמוד שנז]

ב ואמנם כל תקנת חז״ל שהקטן יהיה לו מקח וממכר הוא דוקא אם הקטן יתום, או שאין לו אב שמפרנס אותו. אבל קטן שאביו מפרנסו לא תיקנו לו מקח וממכר. וכן קטן שאין לו אב ויש לו אפוטרופוס שדואג לו ומנהל עבורו את..כל המסחר שלו, לא תיקנו לקטן כזה מקח וממכר. [ילקו״י דיני חינוך קטן עמוד שנח]

ג קטן אפילו שיודע בטיב משא ומתן, שיש לו קרקע שניתן לו במתנה, או שקנה לו האפוטרופוס, אם מכר את הקרקע אין מכירתו כלום, שלא תיקנו חכמים שיהיה מקחו מקח וממכרו ממכר אלא במטלטלין אבל לא בקרקעות. וכן אם נתנו לו אפילו במתנת שכיב מרע אינו כלום, אפילו הוא קרקע שניתנה לו. [ילקו״י דיני חינוך קטן עמוד שנח]

ד קטן היודע בטיב משא ומתן, ואין לו אפוטרופוס, שנשא ונתן במטלטלין, וטעה, דינו כדין הגדול, דבפחות משתות הויא מחילה, ומשתות ואילך מחזיר אונאה. וביתר על שתות המקח בטל. [ילקו״י דיני חינוך קטן עמוד שנח]

ה אין קנינו של הקטן קנין, ומכירתו מכר, אלא כשנעשה במטלטלין מעשה משיכה, וכגון, אם הקטן הוא הקונה, צריך למשוך את החפץ שקנה, ורק אז החפץ נקנה לו. אבל בנתינת כסף בלבד הקטן יכול לחזור בו, ואין עליו קללה ואיסור של מי שפרע מדור המבול וההפלגה הוא יפרע ממי שלא עומד בדיבורו. אבל אם הקונה היה גדול, ונתן כסף לקטן, אף שלא משך את המקח, אסור לו לחזור בו מהמקח, כיון שנתן לו את

הכסף, אם יחזור בו הרי שהוא מוזהר במי שפרע. [ילקו״י דיני חינוך קטן עמוד שנט]

הלכות אונאה שאלה ופקדון

סימן רכז, רמ - קצת מהלכות אונאה שאלה ופקדון

א אסור להונות את חבירו בין במקחו בין בממכרו, ואיזה מהם שהונה עובר בלאו. ובקרקע אין דין אונאה, ויש אומרים שהוא דוקא אם הוסיף על המחיר מחצית המחיר.

ב הנותן מתנה לחבירו, בין קרקע בין מטלטלין, אין המקבל זוכה במתנה אלא באחד מהדרכים שהקונה זוכה בהם, וכיון שקנה באחד מהדרכים ההם, אפילו שלא בפני עדים, קנה, אם שניהם מודים. אבל בדברים בעלמא לא זכה המקבל, אלא כל אחד יכול לחזור בו. ואם אמר ליתן לחבירו מתנה מועטת, אם חוזר בו יש בו משום מחוסר אמנה.

ג הנותן מתנה מחמת אונס שאנסוהו ליתן, אינה מתנה, אפילו אם אינו מוסר מודעה, אם ידעינן שהדבר הוא באונס, אינה מתנה. לפיכך המוסר מודעה על המתנה, כתבינן ליה אף שלא ידעינן באונסיה.

ד המזכה לחבירו מתנה על ידי אחר, כיון שהחזיק הזוכה בנכסים או בקרקע, או שהגיע השטר לידו, זכה המקבל, ואין הנותן יכול לחזור בו, ויד המקבל על העליונה, אם רוצה מקבל ואם אינו רוצה אינו מקבל. במה דברים אמורים שאמר לו זכה במתנה זו לפלוני, אבל אם אמר לו הולך לפלוני מנה זה, יכול לחזור בו כל זמן שלא הגיע לידי המקבל.

ה אין אדם זוכה במתנה לחבירו עד שיהיה הזוכה גדול ובן דעת. אחד איש ואחד אשה. אבל העכו״ם אינו זוכה, הואיל ואינו ראוי לשליחות. וכך אין הישראל זוכה לעכו״ם.

ו בעל חנות מכולת שהניח בשגגה אוכלים תחת המטה וישנו עליהם, ומכר מהם לישראל אחר, ולאחר שנודע הדבר לקונה ביקש להחזירם,

הואיל והמוכר מוחזק בדמים, אין להוציא המעות ממנו. [שו״ת יביע אומר חלק ה׳ סימן ו]

ז משודך שרוצה לנתק קשר השידוכין מפני שנודע לו מצוואת רבי יהודה החסיד שלא ישא אשה כשם אמו, ושלא יהיה שם החתן כשם חמיו, וטוען שהוא כמקח טעות, ורוצה לפטור עצמו מן הקנס, העיקר לדינא לפוטרו מהקנס, דמאן דקפיד קפדינן בהדיה. [יביע אומר חלק ח׳ חושן משפט סימן ו׳ סק״ד]

ח השואל ספרי גמרא ופוסקים מחבירו, מותר לו ללמוד בהם בעומק העיון, וכן מותרים בנגיעה ומשמוש היד מראש הספר לסופו, ומסופו לראשו, כל מה שנצרך ללימודו. [יביע אומר חלק ב׳ חושן משפט סימן ז]

ט השואל ספרי גמרא ופוסקים מחבירו ונאנסו מידו, פטור לשלם דמי הספר לבעלים, ואין להוציא ממון מן המוחזק. [שו״ת יביע אומר חלק ב׳ חלק חושן משפט סימן ז׳]

י ראובן הושיב תרנגולת שלו על עשר ביצים, ונכנס שמעון שלא בידיעתו והניח שם עוד חמש ביצים, ויצאו ט״ו אפרוחים, אין לשמעון אלא דמי הביצים, וכל האפרוחים שייכים לראובן. [שו״ת יביע אומר חלק ד׳ חלק חושן משפט סימן ג]

יא קטן שקיבל לשמור איזה חפץ, אין בו דיני שומר, ולכן אם מסרו חפץ לקטן לשמור עליו, והחפץ אבד או נגנב וכדומה, אין לחייב את הקטן כלל. [ילקו״י דיני חינוך קטן עמוד שע]

יב מי שקיבל שמירה על איזה חפץ מסויים, אסור לו להעביר את השמירה לבנו הקטן, ואף על פי שכל המפקיד הרי הוא מפקיד על דעת אשתו ובניו, הני מילי בניו הגדולים, אבל בניו הקטנים אסור למסור להם חפץ שקיבל לשמירה. [ילקו״י דיני חינוך קטן עמוד שעא]

יג אם עבר ומסר חפץ לקטן לשמור עליו, והחפץ נגנב או נפסד, אין הקטן צריך לשלם גם לאחר שיגדיל. [ילקו״י דיני חינוך קטן עמוד שעא]

יד אם נתן החפץ לקטן לשמור עליו, והקטן הגדיל והחפץ עדיין ברשותו, ואחר כך נפסד או נגנב, יש מקום לומר שאין בו חיוב שומרים, שהרי בשעה שקיבל את החפץ לשמירה לא היה חייב בשמירתו. [ילקו״י דיני חינוך קטן עמוד שעא]

טו קטן שמסר חפץ לגדול לשמור עליו, יש אומרים שיש בו דין שומר, ואם החפץ נגנב או נפסד, השומר חייב כדיני שומרים. ויש חולקים ואומרים שאין התחייבות לקטן, ואין השומר חייב מדין שומר. [ילקו״י דיני חינוך קטן עמוד שעב].

טז אין מקבלים פקדון מן הקטנים. ואם עבר וקיבל ממנו פקדון, אם הקטן הגיע לעונת הפעוטות צריך להחזיר לו את הפקדון. ואם לא הגיע לעונת הפעוטות, לא יחזיר לו, אלא ישקיע הפקדון בדבר שעושה פירות. ואם החזיר לו ונאבד, יש פוטרים אותו מלשלם לו, ויש מחייבים. [ילקו״י דיני חינוך קטן עמוד שעג].

הלכות שלוחין

הלכות שלוחין

א קטן וקטנה אינם נעשים שלוחים, וגם אינם יכולים לעשות שליח. [ילקו״י דיני חינוך קטן עמוד שנט].

ב השולח את בנו הקטן אצל החנוני, ונתן בידו סך מסויים, והחנוני מדד לו שמן באותו סך שנתן לו, והקטן נתן לו את הכסף, והשמן והכסף נאבדו, החנוני חייב לשלם לו, שלא שלחו אלא להודיעו, ולא היה לו לשלוח אלא עם בן דעת. ואם פירש ואמר לו שלח לי עם הקטן, הרי זה פטור. ובזמן הזה השולח את בנו הקטן שיקנה מהחנות ביצים, ואין דרך בעל החנות לשלוח הביצים עם השליח, והקטן שבר את הביצים בדרך לביתו, בעל החנות פטור. [ילקו״י דיני חינוך קטן עמוד שס]

ג קטן שעשה שליח, וטרם שעשה השליח את שליחותו הגדיל [המשלח], נראה שאין השליח יכול לעשות שליחותו, שהרי בשעת מינוי השליחות היה קטן. [ילקו״י דיני חינוך עמו׳ שס]

ד האומר לחבירו מנה שיש לי בידך, בין מלוה בין פקדון, שלחהו ביד פלוני, ואפילו אותו פלוני הוא קטן, אם רצה לשולחו בידו נפטר ואינו חייב באחריותו. [ילקו״י דיני חינוך עמוד שסג]

ה יש אומרים שקטן שהוא י״ב שנה ומעלה, יכול להיות שליח בזמן הזה לתרום תרומות ומעשרות. [ילקו״י דיני חינוך קטן עמוד שסד]

ו יש אומרים שהשולח קטן לעשות דבר עבירה, פטור. ויש אומרים שחייב. [ילקו״י שם עמ׳ שסד].

מהלכות מתנה

מהלכות מתנה

א אין אדם זוכה במתנה לחבירו עד שיהיה האדם הזוכה עבור חבירו גדול ובן דעת. אבל אם הזוכה היה קטן, וקיבל מתנה עבור חבירו, אינו זוכה בשבילו. [ילקו״י חינוך קטן עמוד שסד]

ב קטן שיש בו דעת שנותנים לו צרור וזורקו אגוז ונוטלו, זוכה לעצמו במתנה, ואינו זוכה לאחרים. פחות מזה לא זוכה לא לעצמו ולא לאחרים. [ילקו״י דיני חינוך קטן עמוד שסה]

ג יש מי שאומר, שמותר ליתן לכהן קטן פדיון חמש סלעים, שהרי דעת אחרת מקנה אותו וזוכה מן התורה. ויש חולקים, דבמתנה לא שייך דעת אחרת מקנה אותו. [ילקוט יוסף דיני חינוך קטן ובר מצוה עמוד שסה]

ד זכין לילד קטן אפילו בן יום אחד, בין בפניו בין שלא בפניו. [ילקו״י דיני חינוך קטן עמוד שסו]

ה יש מי שאומר שמי שמתחייב לקטן, בין בשטר בין בקנין, כיון שאין אותו דבר תחת ידו של הקטן, אינו זוכה בו אלא אם כן זיכהו על ידי אחר. [ילקו״י דיני חינוך קטן עמוד שסו]

הלכות אבידה ומציאה

סימן רנט, רעא - קצת מהלכות אבידה ומציאה

א הרואה אבידת ישראל חייב לטפל בה ולהשיבה לבעליה, שנאמר השב תשיבם. ואם נטלה על מנת לגוזלה, ועדיין לא נתייאשו הבעלים ממנה, עובר משום השב תשיבם לאחיך, ומשום לא תגזול, ומשום לא תוכל להתעלם. ואפילו אם יחזירנה אחר כך כבר עבר על לא תוכל להתעלם.

ב נטל את המציאה קודם שהבעלים התייאשו ממנה על דעת להחזירה להם, ולאחר יאוש נתכוין לגוזלה, אינו עובר אלא משום השב תשיבם. ואם המתין עד אחר יאוש ונטלה, אינו עובר אלא משום לא תוכל להתעלם.

ג וכל זה במקום שהוא חייב להשיב את האבידה, ובמקום שראוי להסתפק בה באבידה ושתהא בענין שמוכח שהיא אבידה, ולא תהיה מדעת [הפקר] ושיהיה בה שוה פרוטה, ושיהיה סימן בגופה או במקומה, ושהיה מטפל בה אם היתה שלו, ושתהיה של מי שחייב להשיב אבידתו. אבל אם חסר אחד מכל אלו אינו חייב להשיב את אבידתו.

ד נשים חייבות במצות אבידה, כיון שזו מצות עשה שאין הזמן גרמא. אבל בדברים שאין דרך נשים ליטול ולהחזיר, פטורות, כדין זקן ואינה לפי כבודו.

ה כהן שראה אבידה בבית הקברות, אסור לו להכנס לשם כדי ליטול האבידה ולהחזירה לבעליה, כיון שהשבת אבידה היא מצות עשה, ואיסור טומאת מתים היא עשה ולא תעשה, ואין עשה דוחה עשה ולא תעשה. וגם מפני שאין דוחים איסור מפני ממון.

ו מצא שק או קופה, או המוצא הוא חכם או זקן מכובד, שאין דרכו ליטול בשוק חפץ זה בידו, וגם אילו היתה אבידה שלו לא היה מטפל בה, אינו חייב מן הדין להחזיר בשל חבירו. וצריך לאמוד בדעתו אילו היה שלו אם היה מחזירן לעצמו, כך חייב להחזיר של חבירו, ואם לא היה מוחל על כבודו אפילו היה שלו, כך של חבירו אינו חייב להחזיר. ומכל מקום לדעת מרן השלחן ערוך הדרך הישר והטוב להחזיר את אבידה אף שאינה לפי כבודו. ודעת הרמ"א, דאין תלמיד חכם רשאי להחזיר האבידה כשאינה לפי כבודו, שמזלזל בכך בכבוד התורה, אלא אם רצונו

לעשות לפנים משורת הדין, ישלם מכיסו דמי האבידה. ויש מי שאומר שאם הוא מפורסם בחסידות מותר לכל הדעות להחזיר האבידה, כיון שאין זה זלזול בכבודו, אלא שבח וכבוד.

ז עשיר מכובד שמצא אבידה שאינה לפי כבודו ליטלה ולהחזירה לפי סימנים, מותר לו לוותר על כבודו ולהחזיר האבידה.

ח כל המוצא אבידה בין שיש בה סימן בין שאין בה סימן, אם מצאה דרך הנחה, אסור ליגע בה, שמא הבעלים הניחוה שם עד שיחזרו. ואם יבוא ליטלה והוי דבר שאין בו סימן, הרי איבד ממון חבירו, שהרי אין לו בה סימן להחזירה לו. ואם היה דבר שיש בו סימן, הרי זה הטריחן לרדוף אחריה לתת סימניה, לפיכך אסור לו שיגע בה עד שימצאנה דרך נפילה. אפילו נסתפק לו הדבר ולא ידע אם דבר זה אבוד או מונח, הרי זה לא יגע בו. ואם עבר ונטלו אסור לו להחזירו לשם. ואם היה דבר שאין בו סימן, זכה בו ואינו חייב להחזירו. וכל דבר שיש בו סימן, בין ספק הנחה בין בדרך נפילה, בין ברשות היחיד בין ברשות הרבים, חייב להכריז.

ט אין המוצא חייב להכריז אלא בדבר שיש בו סימן בגוף החפץ, או במקום שנפל שם. או שיש סימן בצורת הקשירה והעטיפה. וכן מנין מדה ומשקל הם בכלל סימן להחזיר על פי זה אבידה. וחפץ שאין בו סימן, וגם המקום לא יכול לשמש כסימן, כגון שניכר שנפל באותו מקום, אם הוא דבר שיש לתלות שהבעלים הרגישו בחסרונו מיד כשהחפץ נפל מהם, הרי הוא של המוצא. שהרי הבעלים נתייאשו מהחפץ מיד כשנפל מהם, ויש לתלות שהחפץ בא לידו אחר היאוש. אבל אם הוא חפץ שאין מרגישים בחסרונו מיד, אפילו אם בו סימן אין החפץ שלו, דאף על פי שהבעלים נתייאשו אחר כך, כיון שהחפץ בא לידו קודם יאוש, אין זה בכלל יאוש. [דהוי יאוש שלא מדעת].

י לפיכך המוצא מעות מפוזרים הרי אלו שלו, שאדם עשוי למשמש בכיסו כל שעה, ומסתמא הרגיש בחסרון המעות, והמעות הגיעו ליד המוצא אחר יאוש הבעלים. וכיון שאין בהם סימן, וגם המקום אינו סימן [שלא היה דרך הינוח], הרי אלו שלו.

יא מצא פירות מפוזרים, אם ניכר שהונחו שם לא יגע בהם, ואם ניכר שנפלו, הרי אלו שלו, שמן הסתם הבעלים הרגישו מנפילת הפירות ונתייאשו מהם, שדברי מאכל הרי הם כמעות שאדם עשוי למשמש בהם כל שעה.

יב אין המקום נחשב לסימן אלא בדברים גדולים שאין דרך בני אדם לגלגלם ממקומם, או במקום שאין דרך בני אדם להלך, אבל דברים קטנים במקום שדרך בני אדם להלך, אין המקום סימן, מפני שמתגלגלים ברגלי אדם ולא נמצאים במקום הראשון.

יג אבידת נכרי מעיקר הדין מותרת, ואין אדם מצווה להחזירה, שנאמר, אבידת אחיך. ואם מחזירה כדי לקדש שם שמים, שיפארו וישבחו את עם ישראל שהם בעלי אמונה, הרי זה משובח. וכן במקום שיש חשש לחילול ה׳, כגון שהחפץ של הגוי אבד ברחוב שברובו דרים יהודים, ויחשוד שהם שגנבו ממנו החפץ, חייב המוצא להחזיר לנכרי שלא יגרום לחילול ה׳.

יד נכרי ששכח מעות בחנות יהודי במקום שגם אחרים יכולים לראותם, ואחר כך בא הגוי ושואל ליהודי אם ראה מעות אלה, מותר לו לשקר ולומר לא ראיתי, שהרי מן הדין זכה באבידה זו.

טו מי שמצא מעטפה ובה ניירות ערך בחדר הכספות של הבנק, ומסרם לידי המשטרה, ועברו כמה חודשים והאובד לא בא לקחתם, אין לבעלי הבנק שום זכות לקחתם, אלא המשטרה צריכה להחזירם למוצא האבידה, והרי אלו שלו.

טז מצא מעות מסודרים זה על גב זה, כגון ג׳ מטבעות שהמטבע התחתונה היתה גדולה, ועליה מטבע קטנה, ועל האמצעית מטבע קטנה יותר, חייב להכריז. וכן אם המעות היו מסודרים בצורת סולם, חייב להכריז, שמסתמא לא נפלו, אלא הבעלים הניחום שם.

יז מי שאבדה לו אבידה ופגע באבידתו ובאבידת חבירו, אם יכול להחזיר את שתיהן, חייב להחזירן. ואם לא יחזיר את שלו, שאבידתו קודמת אפילו לאבידת אביו ורבו. כדדרשינן מאפס לא יהיה בך אביון. ואף על פי כן יש לו לאדם להכנס לפנים משורת הדין ולא ידקדק לומר שלי קודם, אם לא בהפסד מוכח. ואם תמיד מדקדק, פורק ממנו עול גמילות חסדים, וסוף שיצטרך לבריות.

יח פגע באבידת אביו ובאבידת רבו, אם היה אביו שקול כנגד רבו, של אביו קודמת, ואם לאו של רבו קודמת. והוא שיהיה רבו מובהק שרוב חכמתו של תורה למד ממנו.

יט אמר לו אביו או אמו אל תחזיר אבידה זו, הרי זה לא ישמע להם, אפילו אם ביקש שבאותה שעה יעשה לו צרכיו, שהוא ואביו חייבים במצות הבורא להחזיר אבידה לבעליה. ועוד, שכיבוד אב ואם הוא עשה, והשבת אבידה היא עשה ולא תעשה.

כ הרואה אבידה חייב להחזיר בחנם אם הוא בטל ממלאכתו. אבל אם היה עוסק במלאכתו, ובטל ממנה כדי להחזיר האבידה, לא יאמר לו תן לי מה שהפסדתי, אלא נותן לו שכרו כפועל בטל.

כא המוצא כלב או חתול רע שמזיק לקטנים, אין צריך להשיבו לבעלים.

כב מציאת בנו ובתו הגדולים הסמוכים על שלחנו, ומציאת אשתו, הרי אלו שלו. ומציאת בתו הנערה, אף אם אינה סמוכה על שלחנו, הרי אלו שלו. ומציאת בנו שאינו סמוך על שלחנו, אפילו שהוא קטן, ומציאת אשתו המגורשת מספק, אינה שלו. [ילקו״י דיני חינוך עמ׳ שסו]

כג מציאת קטן מעיקר הדין אין בה גזל, ולכן אם הקטן מצא איזה חפץ ובא אחר ונטלה ממנו, מהדין אין בזה גזל, אבל מפני דרכי שלום אין ליטול מהקטן מה שמצא. ואם עבר אחד וגזלה ממנו, אינה יוצאה בדיינים. [ילקו״י דיני חינוך קטן עמוד שסז]

כד אבידה שאינה שוה פרוטה בשעת האבידה ובשעת המציאה, אינו חייב בהשבתה.

כה אבידה של שותפים שאין בה שוה פרוטה לכל אחד, אינו חייב בהשבה, ואפילו אם האבידה שוה הרבה. והני מילי שידוע שאבידה זו היא של שותפים, אבל מן הסתם חייב להחזיר.

כו המאבד ממונו לדעת, אין נזקקין לו, כיצד, השליך כיסו ברשות הרבים והלך לו, הרי זה איבד ממונו לדעת. ולדעת מרן השלחן ערוך אסור לרואה דבר זה ליטול הממון לעצמו, שהרי לא הפקירו בפירוש, ובכל זאת אם נטל אינו צריך להחזיר. שנאמר, אשר תאבד, פרט למאבד לדעת. ולדעת הרמ״א כל אבידה מדעת דינה כהפקר, וכל הקודם זכה בה. ואין לומר קים לי שלא כדעת מרן השלחן ערוך.

כז יש מי שאומר, שאם ראה את חבירו זורק חפץ כדי לשוברו, והלך והציל את החפץ ולא נשבר, ואח״כ רוצה המציל לזכות בחפץ בטענה שהרי זה כהפקר, וחבירו טוען שלא הפקירו אלא רצה לשכך כעסו, לא הוי הפקר, כיון שהשליכה מתוך כעס. [מחנה אפרים זכייה מהפקר סי׳ ו׳].

כח מן הראוי שבמקומות ציבוריים, כמו ישיבה ומוסדות צבור, הנהלת הישיבה או המוסד יכתבו הודעה במקום גלוי, שלפי תקנת המוסד כל מי שלא יבא לקחת חפציו או את ספריו עד זמן מסויים, אין המוסד אחראי עליהם, וההנהלה תשתמש בהם כרצונה.

כט בכלל השבת אבידה הוא שאם רואה את חבירו שסר מדרך הישרה עליו להחזירו לדרך הישרה, שהרי הדברים קל וחומר, שאם ציותה התורה להחזיר אבידת ממון לבעלים, על אחת כמה וכמה שצריכים להשיב לו את אבידת נפשו, ורמזוהו חכמינו בדרשתם, והשבותו לו,

לרבות אבידת עצמו, שתשיב לו את נפשו ההולכת מדחי אל דחי. ותזכהו בעולם הזה ובעולם הבא. [מנחת חינוך מצוה רלט].

הלכות פריקה וטעינה

סימן רעב - מהלכות פריקה וטעינה

א מי שפגע בחבירו בדרך ובהמתו רובצת תחת משאה, הרי זה מצוה לפרוק המשא מעליה, שנאמר, עזוב תעזוב עמו. ולא יפרוק ויניחנו נבהל וילך, אלא יקים עמו, ויחזור ויטעון משאו עליו. שנאמר, הקם תקים. ואם הניחו נבהל, ולא פרק ולא טען, ביטל מצות עשה, ועבר על לא תעשה, שנאמר לא תראה את חמור אחיך וכו'. אולם אם היה כהן והבהמה רובצת בבית הקברות, אינו מטמא לה. וכן אם היה חכם או זקן מכובד שאין דרכו לפרוק ולטעון ברחוב, הואיל ואינה לפי כבודו פטור. וכל שאילו היתה שלו היה פורק וטוען הרי זה חייב לטעון ולפרוק בשל חבירו, ואם היה חסיד ועושה לפנים משורת הדין, אפילו היה הנשיא הגדול, וראה בהמת חבירו רובצת תחת משא של תבן, פורק וטוען עמו. והרמ"א חולק.

ב הרואה רכב שנתקלקל ונתקע בדרך, מצוה וחובה להגיש עזרה בכל מה שאפשר, ועל כל פנים יש בזה מצות גמילות חסדים. ובלבד שלא יסתכן בעצמו על ידי כך. [יחו"ד ה/סד]

הלכות נחלות - ירושה

סימן רעו, רפט - קצת מהלכות נחלות - ירושה

א לפי התורה הקדושה וההלכה אין הבנות יורשות את האב עם הבנים, אך אם הבנים מבקשים שבית הדין יזדקק להם ליתן להם צו ירושה, והבנים רוצים לוותר מחלקם לטובת הבנות, כדי שיטלו עמהם בירושה, יגשו אל בית הדין הרבני שבעיר, ויקנו מידם בקנין גמור או בקנין אגב, על פי דין תורה. ואין לבנים לחייב את הבנות לחתום על כתב ויתור חלקם בירושה, כדי שבית הדין יוכל לתת צו ירושה לבנים, אלא יכולות הבנות לתבוע פיצוי על חתימתן בזה. שיכולות הבנות לטעון קים לי כדברי הפוסקים שאומרים שאין לחייב אותן לוותר על חלקן. ולכן על הבנים לתת פיצוי כספי כדי שיסכימו לחתום על ויתור חלקן בירושה, עד לעשרה אחוז מהחלק שהיה מגיע להן לפי חוק המדינה. [שו"ת יחוה דעת חלק ד' סימן סה. ויביע אומר חלק ט' חלק חושן משפט סימן ח' עמוד תלח]

ב מותר לאדם לכתוב צוואה ולהעביר את רוב רכושו לאחד מבניו שהוא תלמיד חכם ותורתו אומנותו, ושאר נכסיו יתחלקו בהם שאר היורשים. ובמתנת בריא יש להקל, שרשאי אדם לעשות בשלו כל מה שירצה, כל שמשייר חלק הגון מנכסיו לשאר יורשים. [יבי"א ח\ט]

ג מי שיש לו שני בנים, האחד חכם שתורתו אומנותו, והאחר מחלל שבת בפרהסיא ובוזה דבר ה', מותר לו להעביר את הנחלה מהבן שהוא מחלל שבת ועובר על איסורי תורה, לטובת הבן החכם שתורתו אומנותו. ומכל מקום החכם עיניו בראשו להתנהג במתינות לבל ידחה אבן אחר הנופל, אולי יש תקוה שיחזור למוטב, ושב ורפא לו, וטוב שיפקיד חלק מן הירושה בידי אדם נאמן, בתנאי גמור כתנאי בני גד ובני ראובן, שאם אחר כך יחזור הבן בתשובה, או שיהיה לו זרעא מעליא, יקבל חלק הירושה שלו, ואם לאו יתננו לבנו החכם, או לצדקה. [יבי"א חלק ח' חושן משפט סימן י]

ד שכיב מרע שאמר תנו מאתים דינר לבניו של שמעון, אין לתת מאתים דינר לכל אחד מהבנים, אלא יתנו מאתים דינר והבנים יחלקום בשווה. [שו"ת יביע אומר חלק ח' חו"מ סימן ה]

ה סכומי כסף שהופקדו בבנקים, וכן תכניות חסכון, שנפלו בירושה לפני הבנים, אין הבכור נוטל מסכומים אלה פי שנים, דחשיבי כראוי. [שו"ת יביע אומר חלק ח' חושן משפט סימן ח]

ו מי שחיבר ספר, כל הזכויות שמורות למחבר, ואסור לאחרים להדפיס את ספרו בלא הסכמתו, אף אם רצונם לזכות את הרבים, שאין אדם גוזל את חבירו כדי לזכות את הרבים. ולכן אם נפטר, מעביר את זכותו לבניו אחריו, וכן פשט המנהג לאסור לאחרים להדפיס הספר, הן מצד דינא

דמלכותא דינא, והן על פי גזרת והסכמת המחברים, והרבנים המסכימים לחיבור, והן מצד חוקי המדינות. [יביע אומר חלק ז' חלק חושן משפט סימן ט].

דיני ירושה בקטן

א מי שמת, בנו יורשו, אפילו הוא בן יום אחד. אבל אין הבן יורש את אמו בקבר להנחיל לאחיו, ואם מתה אמו, ואחר כך מת הבן, אפילו היה קטן בן יומו, הואיל וחי אחריה אפילו שעה אחת, יורשה ומנחיל הירושה ליורשיו ממשפחת אביו. אבל עובר אינו יורש. [ילקו"י דיני חינוך קטן עמוד שסז]

ב קטן בן יום אחד ממעט בחלק הבכורה, אבל עובר שבמעי אמו אינו ממעט בחלק הבכורה. ובן שנולד אחר מיתת אביו אינו ממעט בחלק הבכורה. [ילקו"י דיני חינוך קטן עמוד שסח]

ג קטן שיש לו אח מאם, ואותו אח יש לו אח מאב שהוא זר אצל הקטן, אין מורידין אותו לירש מנכסי הקטן, אף על פי שמורידין זר לנכסי קטן, אח זה אינו יורד לנכסי הקטן, דחיישינן שמא ימות אחי הקטן מאמו, ויאמר זה שהוא אחיו מאביו: שאלו הנכסים שתחת ידי היו של אם אחי וירשיו. וכל זה בקרקעות, אבל מעות של קטן ממנים עליהם אפילו קרוב. [ילקו"י דיני חינוך קטן עמוד שסט]

ד מי שמת והניח בנים גדולים וקטנים, והגדולים צריכים להוציא יותר בבגדים, והקטנים צריכים להוציא יותר במזונות, אין ניזונין ולובשין מן האמצע, אלא חולקין בשוה, וכל אחד יזון וילבש משלו. ודוקא כשמיחו, אבל בסתם ניזונין ומתפרנסים אלו עם אלו, דסתמן שותפים נינהו, ומוחלין זה לזה. [ילקו"י דיני חינוך קטן עמוד שסט]

ה מי שמת והניח בנים גדולים ובנים קטנים, והגדולים השביחו את הנכסים, כל השבח לאמצע, ואפילו שכר עמלם לא יטלו. [ילקו"י דיני חינוך קטן עמוד שסט]

ו מי שהניח יתומים מקצתן גדולים ומקצתן קטנים, והבנים רצו לחלוק בנכסי-אביהם כדי שיטלו הגדולים חלקם, בית - דין.מעמידין אפוטרופוס לקטנים, ובורר להם החלק היפה. [ילקו"י דיני חינוך קטן עמוד שסט]

ז מי שמת והניח יורשים קטנים, או שאשתו מעוברת, או שהניח קטנים וגדולים, צריך מורישם למנות להם אפוטרופוס שיתעסק בשביל הקטנים

עד שיגדילו. ואם לא מינהו בית דין חייבים להעמיד להם אפוטרופוס עד שיגדילו, שבית דין אביהם של יתומים. [ילקו״י דיני חינוך קטן עמוד שע]

ח אפוטרופוס שנתמנה על יתומים קטנים, שאביהם מת באופן פתאומי, ובא סוחר אחד ותבע חבילה שהניח אותה בחנות של אביהם המנוח לקומסיון. וטוען שהיא שלו. והאפוטרופוס טוען שמא קנאה המנוח, והיא של היתומים. העיקר לדינא שטענת האפוטרופוס טענה נכונה היא, ואין להוציא מן היתומים המוחזקים. [יביע אומר חלק י׳ חלק חושן משפט סימן ה עמוד תסח. ושם דן בדבר ״קים לי״ כדעת יש אומרים שבש״ע, נגד הסתם]. דין תיווך

א מי שתיווך ומכר דירות לאדם מסויים, ולא ביקש תשלום עד שהמוכר שאל אותו כמה מגיע לו, והמתווך ענה, שישאל למומחים, ואחר כך ביקש מחצית דמי התיווך, והנתבע אומר שלא ישלם אלא דמי טירחא בלבד, העיקר לדינא שצריך לשלם למתווך כפי שדרש. [שו״ת יביע אומר חלק ח׳ חלק חושן משפט סימן ג]

הלכות גניבה וגזילה

סימן שע - הלכות גניבה וגזילה

א אסור מן התורה לגנוב או לגזול מישראל אפילו פחות משוה פרוטה, ויש אומרים שאף איסור גניבה וגזילה מן הגוי הוא מן התורה. ויש אומרים שאיסור גניבה וגזילה מן הגוי הוא מדרבנן. וכן לענין החזרת הגניבה או הגזילה לגוי, יש אומרים שחייב להחזיר לו מן התורה, ויש אומרים שחייב להחזיר לו מדרבנן, משום קידוש ה׳. [הליכות עולם חלק ב׳ עמוד ריב]. ואסור לגנוב או לגזול בין מגדול בין מקטן. ואפילו דרך שחוק אסור לגנוב, ואפילו על מנת להחזיר, או כדי לצערו, כדי שלא ירגיל עצמו לכך. וצריך ליזהר מאד באיסור גניבה, שלא נחתם גזר דינם של דור המבול אלא על הגזל, [אף שעשו עבירות חמורות אחרות]. וסאה עבירות, גזל מקטרג בראש, ובעון גניבה רעב בא לעולם. ולכן ילדים קטנים הרגילים לגנוב, אפילו אם גונבים מהאב או מהאם, חייב האב לייסרם שלא ירגילו עצמם בגניבה וגזילה. וירחיקם מחברים רעים שלא ילמדו ממעשיהם.

ב איזהו גנב, הלוקח ממון אדם בסתר, ואין הבעלים יודעים כגון הפושט ידו לתוך כיס חבירו, ולקח מעותיו, ואין הבעלים רואים. ואיזהו גזלן, הלוקח ממון אדם בחוזקה, כגון שחטף מידו מטלטלין, או שנכנס לרשותו שלא ברצון הבעלים ונטל משם כלים, או שירד לשדה חבירו ואכל פירותיה. וכל כיוצא בזה.

ג אף על פי שמבואר בתורה שגנב משלם תשלומי כפל, ואם גנב וטבח ומכר משלם ארבעה וחמשה, בזמן הזה אין דין זה נוהג.

ד הנכנס לחנות וטועם מכל מין ומין, אם כוונתו באמת לקנות, מותר לו לטעום תחלה לדעת אם הדבר טוב או לא, אבל אם אין כוונתו לקנות כלל, אלא מעמיד כאילו ברצונו לקנות וטועם מכל מין, הרי הוא עובר באיסור של גניבת דעת, ואיסור גזל בידו, אף שטועם טעם מועט בלבד. כיון שאין המוכר מוחל אלא למי שרוצה לקנות באמת.

ה אין להפציר במוכר יותר מדאי שיוריד המחיר, אם המוכר מסכים לזה מחמת בושה והכרח.

ו אסור לקנות מהגנב את החפץ שגנב, וכל הקונה ממנו הרי הוא מחזיק בידי עוברי עבירה, וגורם לו להוסיף לגנוב, שאם לא ימצא קונה יפסיק מגניבותיו. ויש מי שאומר שאם מתכוין לקנות כדי להחזיר לבעלים, במקום שאין הבעלים יכולים להוציא מיד הגנב, מותר לקנות ממנו.

ז כבר הזהירו האחרונים, שאם ראה אדם את חבירו שנכשל במקרה בגניבה, לא יביישנו ברבים, אלא יוכיח אותו בינו לבין עצמו. אבל אדם המוחזק כגנב וחוזר על מעשיו המקולקלים, או שפרץ לתוך ביתו, מותר להודיע על כך למשטרה.

ח ערבי שרואים אותו פורץ לדירה בשבת, אם יש חשש לפיקוח נפש, וכגון שאם ידע שרואים אותו יתקוף בסכין וכדומה, חייבים להזמין משטרה ולחלל שבת. אבל אם ברור שאין בדבר פיקוח נפש, אין לחלל שבת כדי להציל ממון.

ט אסור לספרדים לקנות כרטיס הגרלה ממפעל הפיס, שלפי דעת הרמב"ם ומרן הש"ע יש לאסור משום דאסמכתא לא קניא, והוי גזל מדבריהם. [והיינו, שאילו היה בא אליהו ואומר לו שבודאי לא יזכה, הרי לא היה נותן את כספו על קרן הצבי, וכל מה שאחרים נותנים הכסף על דעת שאולי יזכו, וכיון דהוי אסמכתא, יש בו דין גזל]. וכל שכן כרטיסי ספורט למיניהם שמשחקים בשבת. ובזה יש לאסור אף לאשכנזים. אולם מותר לעיתון דתי לפרסם מודעה על רכישת כרטיסי פיס, אם יש בין הקוראים אשכנזים. [שו"ת יביע אומר ח"ז חחו"מ סי' ז. וחלק י' דף שמו טור א' אות כג]

י המשקיעים כסף בסכום שוה לכל אחד, ואחר כך עושים גורל, והאיש אשר יעלה שמו בגורל מקבל סכום גדול, חשיב כמשחק בקוביא דקיימא לן אסמכתא לא קניא, ויש בו איסור גזל מדבריהם. ואף על פי שלא נפסל לעדות כשיש לו אומנות אחרת שמתפרנס ממנה, מכל מקום איסורא מיהא איכא. ורק בעושים גורל על חפץ מסויים, שהאיש אשר יעלה שמו בגורל זוכה בחפץ ההוא, מותר.

יא ילד קטן שנכשל באיסור גזל וגניבה, בטרם הגיע לי״ג שנה, והוציאו לצרכיו האישיים, מן הדין פטור לשלם אפילו לאחר שיגדיל, ואינו חייב אפילו לצאת ידי שמים. ומכל מקום ממדת חסידות טוב שיתן איזה סכום לכפרתו. ויקבל על עצמו איזה דבר לתשובה. [ילקו״י דיני חינוך קטן עמוד שעו. יביע אומר חלק ח סימן ו]

יב אסור לנסות משרת או עוזרת בית שאינו בטוח בנאמנותם, כגון להניח מעט מעות על השלחן שיחשבו שאיבדם, לראות אם יטלו מעות אלו או לא. שמאחר ויתכן ויתגבר עליהם יצרם, ולא יעמדו בניסיון, עובר על לפני עיור לא תתן מכשול. ויש חולקים ומקילים בזה. [ילקוט יוסף על הלכות ברכות חלק ג׳ עמוד צד]

יג כבר נתבאר שמחבר ספר שהדפיסו והוציאו לאור עולם, אין רשות לאחרים להדפיס את ספרו בלי רשותו. וכל הזכויות שמורות לו. ויש בזה גם דין ירושה.

יד קלטות שכתוב עליהם ״כל הזכויות שמורות״ אם השקיעו על הוצאת הקלטת הוצאות, כמו הקלטות של מקהלות שונים, אסור לאדם להקליט את כל הקלטת. אבל מותר להקליט שירים מהרדיו, או שירים ששרו אותם בהופעות ציבוריות. וכל שכן שמותר להקליט, או להעתיק מקלטות, דברי תורה של רבנים ובעלי מוסר.

טו מי שנטל ידיו אסור לו לנגב במגבת של חבירו בלי רשותו. וכל שכן מי שאצבעו נטף דם, שאסור לו לקנח הדם בבגד חבירו.

טז אסור לאשה לקחת כסף מבעלה בלי ידיעתו ורשותו, אלא אם כן סיכמו ביניהם שיכולה לקחת ממנו מעות מתי שתרצה. ומה שקנתה אשה קנה בעלה, ולכן אשה העובדת כל סך המשכורת שלה שייך לפי ההלכה לבעלה, אלא שמפני שלום בית יש לנהוג בדבר זה בחכמה ובתבונה.

יז אשה המנהלת בית עסק בגלוי ובפרהסיא, מותר לקנות ממנה בלי לשאול רשות מבעלה. שבודאי שמסכים עמה שתנהל את העסק כהבנתה.

יח קרקע עולם אינה נגזלת ולעולם עומדת ברשות בעליה, ואפילו אם הקרקע נמכרה לכמה אנשים בזה אחר זה, בלי ידיעת הבעלים, הקרקע חוזרת לבעליה.

יט אסור לגנוב או לגזול אפילו פחות משוה פרוטה, בין מישראל בין מגוי, בין מגדול בין מקטן. ואפילו דרך שחוק אסור לגנוב, ואפילו על מנת להחזיר, או כדי לצערו, כדי שלא ירגיל עצמו לכך. וצריך ליזהר מאד באיסור גניבה, שלא נחתם גזר דינם של דור המבול אלא על הגזל, [אף שעשו עבירות חמורות אחרות]. וסאה עבירות, גזל מקטרג בראש, ובעון גניבה רעב בא לעולם. [ילקו״י דיני חינוך קטן עמוד שעד].

כ לפיכך ילדים קטנים הרגילים לגנוב, אפילו אם גונבים מהאב או מהאם, חייב האב להוכיחם שלא ירגילו עצמם בגניבה וגזילה. וירחיקם מחברים רעים שלא ילמדו ממעשיהם. [ילקו״י דיני חינוך קטן עמוד שעה]

כא אם אירע גניבה בביתו, ויש אומדנא דמוכח שילד קטן שהוא זה שגנב, יש מי שאומר שמותר להכותו כדי שיודה בגניבה. אולם הנכון הוא להחמיר שלא להכותו, אלא לדבר על לבו דברי כיבושין כדי שיודה על האמת. [ילקו״י דיני חינוך קטן עמוד שעה]

כב קטן שגנב, אם החפץ שגנב עדיין נמצא, מחזירין אותו לבעלים, ואם אינו נמצא פטור מלשלם. [ילקו״י דיני חינוך קטן עמוד שעה]

כג קטן שנשלח מסעודת חתונה להביא משם יין לשתות, ונתנו לו ממון שישלם לבעל האולם, והלך הקטן ומצא המחסן פתוח ולקח משם יין הרבה בלא מחיר, וגם נשפך הרבה לאיבוד, ואחר כך הדבר נשמע לבעל האולם, ותובע לקטן אחר שהגדיל שישלם לו היזקו ודמי יינו. יש אומרים דאף שהיין כבר לא נמצא, אין זה בכלל ״ואם אינו בעין פטור מלקבל״, אחר שנהנה מהיין. [ילקו״י דיני חינוך קטן עמוד שעה]

כד גדול שגזל חפץ מקטן בדבר שנקנה לו מדרבנן, וכגון שהקטן קיבל מתנת שכיב מרע, יש אומרים שאין גזל זה יוצא בדיינים. ויש חולקים. [ילקו״י דיני חינוך קטן עמוד שעז]

כה מלמד תינוקות שרואה שאחד התלמידים מחזיק בידו חפץ או מעות ובכך נמנע הוא מללמוד או מפריע לאחרים, מותר לו לקחת מהילד את החפץ או את המעות על מנת להחזיר לו, אבל לקחת על מנת שלא להחזיר כלל, וכל שכן לאבדן, אסור. ואם רוצה להראות את החפץ או את המעות לתלמידים, כגון ללמדם צורת מטבע וכיוצא, צריך לבקש רשות מהילד. [ילקו״י דיני חינוך קטן עמוד שעז].

כו אסור לקנות מקטנים אלא דברים שחזקתן שהם שלהם ומוכרים מדעת בעליהם. וכל הקונה מהגנב הרי הוא מחזיק בעבירה, וגורם לגנב שילך ויגנוב עוד, שאם לא ימצא מי שיקנה ממנו לא יגנוב עוד. ועל זה אומר הכתוב: חולק עם גנב שונא נפשו והיינו, מי שקונה מן הגנב שונא נפשו, שעונו גדול. [ילקו"י דיני חינוך קטן עמוד שעט]

כז מי שקנה איזה חפץ מגנב מפורסם, או מקטן שידוע שהוא גונב, יש רשות לבעלים ליטול ממנו החפץ בלי תשלום, שמאחר שהיה יודע שפלוני גנב, מי אמר לו לקנות ממנו. והניח מעותיו על קרן הצבי. והלוקח יביא את הגנב לדין תורה ויקח ממנו הכסף שנתן לו. אבל הבעלים אינם צריכים לטרוח עם הגנב לבוא לבית דין, אלא כאשר מוצאים את החפץ לוקחים אותו ממנו. [ילקו"י דיני חינוך קטן עמוד שעט]

כח קטן שהזיק אין צריך לשלם, וגם הוריו אינם צריכים לשלם מה שהזיק. ואמנם על בית הדין לחנך את הקטנים המזיקין ממון אחרים, כדי שלא יתרגלו בזה. אבל אין לחייבם ממון. [ילקו"י דיני חינוך קטן עמוד שעט]

הלכות שמירת הנפש

סימן תכ, תכו - הלכות שמירת הנפש

א הרואה את חבירו טובע בים, או מחבלים באים עליו, ויכול להצילו, אם לא הצילו עובר על לא תעמוד על דם רעך. וגם אם רואה אשה טובעת, אסור לו להעלים עינו ממנה וחייב להצילה בכל דרך שיודע להציל. ואם מתחסד בדבר זה, הרי הוא חסיד שוטה, ועובר על לא תעמוד על דם רעך. וכל זה כשבא הדבר לידו, אבל בודאי שאין אדם מחוייב להמציא עצמו לידי כך, ולכן אסור באיסור גמור לעבוד כמציל בבריכה או בחוף שמתרחצות שם נשים, וכל שכן בחוף מעורב.

ב החובל באביו או אמו ולא הוציא מהם דם, חייב בה' דברים. הוציא מהם דם חייב מיתה.

ג החובל בחבירו והזיק לו, אף אם שילם לו על הנזקים שגרם לו, צריך לפייסו ולבקש ממנו מחילה. ואסור לנחבל להיות אכזרי מלמחול לו.

ד חולה כליות באופן רציני עד שנשקפת סכנה לחייו, וקרוב משפחתו או חבר מבקש לתרום לו כליה אחת מכליותיו, כדי להצילו, הדבר מותר על פי ההלכה, ואף מצוה לעשות כן, שאף על פי שעל פי הדין אין לאדם להכניס עצמו בספק סכנה כדי להציל את חבירו מודאי סכנה, מכל מקום בנידון דידן שהרופאים אומרים שסיכונו של תורם הכליה הוא אחוז קטן ביותר, שלמעלה מתשעים וחמש אחוז מן התורמים יוצאים מן הניתוח הזה בריאים, ומאריכים ימים ושנים, בכהאי גוונא יש לומר שמצוה רבה לתרום להצילו מרדת שחת, שיש בזה משום לא תעמוד על דם רעך, וכל המציל נפש אחת מישראל כאילו קיים עולם מלא. אך יש לעשות כן רק על ידי רופאים מומחים, ושומר מצוה לא ידע דבר רע. [יחו"ד חלק ג' עמוד רפג. יביע אומר חלק ט' חלק חושן משפט סימן יב עמוד תמה]

ה חולה הזקוק לעירוי דם או להשתלת כליה, אין צריך להקפיד שהדם יהיה של ישראל כשר, אלא מותר לקחת דם מחילוני, או דם של גוי האוכל פיגולים. וכן מותר לו לקבל כליה להשתלה מאדם חילוני או מגוי, ובפרט במקום שיש דחיפות מצד החולה שיש שם סכנה להמתין עד שימצאו דם מתאים משל ישראל כשר. וכן בכליות. וכן לגבי השתלת קרנית העין, אדרבה עדיף לקחת דוקא קרנית של עין מגוי ולא מישראל, ושלא כמו שהחמיר בזה בשו"ת ישכיל עבדי ח"ו (חיו"ד סי' כו). וכן הסכימו גדולי זמנינו לעשות עירוי דם משל גוי, ולא להמתין למצוא דם מישראל. ומכל מקום אם אין שום חשש סכנה ואין דחיפות בדבר, נכון ממדת חסידות להמתין לקבל עירוי הדם מישראל כשר. [יביע אומר חלק ח' חלק יורה דעה סימן יא].

ו מותר לנערה פנויה או לאשה נשואה ללכת לרופא שיעשה בפניה ניתוח פלסטי כדי לתקן ולשפר את הצורה החיצונית להתייפות ביותר. ואין בזה חשש איסור משום חובל בעצמו, בין אם היא נערה פנויה כדי שתוכל למצוא שידוך הגון כפי כבודה, ובין אם היא נשואה, כדי להתחבב על בעלה יותר. ובלבד שיהיה על ידי רופא מומחה ובעל נסיון רב, וזריז וזהיר במלאכתו, שלא תצא תקלה מתחת ידו. [יביע אומר חלק ח' חלק חושן משפט סימן יב].

ז איש שיש בו מום או כתמים וצלקות בפניו, עד שהוא מתבייש בפני הבריות, מותר לו לעשות ניתוח פלסטי על ידי רופא מומחה כנ"ל. [וראה לעיל סי' קפב, דיני לא ילבש גבר שמלת אשה]. דיני חובל בחבירו

א אסור לאדם להכות את חבירו, ואין הבדל בזה בין אם מכה אדם גדול למכה קטן, שגם ילד קטן פחות מי"ג שנה ויום אחד אסור להכותו, אלא אם כן מכה את בנו להוכיחו שזה מותר, אך לא הותרה הרצועה להכותם

שלא כדין, וכן מכה רבה ואכזרית, על הראש ועל העין מקומות שיכול לעשותו לבעל מום, אלא יכם בלי כעס על רגליו. ופעמים שאין להכות אף ילד בן שתים עשרה, או פחות מזה, אם יש חשש שיתמרד, וכל שכן שאין להכות את בנו הגדול, וכל המכה את בנו הגדול או את בתו הגדולה עובר בלפני עור לא תתן מכשול, שלא לגרום לבנו שיתריס כנגדו. וגדול נחשב לפי טבעו של הילד, וכל שיש לחוש שיתריס כנגדו בדיבור או במעשה. ואפי' אינו בר מצוה עדיין, אין ראוי להביאו לידי מכה אביו, או מקלל אביו, אלא ישדלנו בדברים. [וכל שכן שיש ליזהר בזה כשהבן כבר נשוי]. [ילקוט יוסף דיני חינוך קטן עמוד שעט]

ב החובל בקטן חייב, אבל קטן שחבל באחרים פטור, ואף לאחר שהקטן הגדיל הרי הוא פטור מלשלם, כיון שבשעת החבלה לא היה בן דעת. [ילקו"י דיני חינוך קטן עמוד שפג]

ג מי שיש לו ילדים קטנים שאינם בקו הבריאות, ולפי עצת הרופאים תקנתם לשתות בכל יום חלב עז טהור ונקי מכל תערובת, יש להקל לו לקנות עז ולהביאו לביתו למטרה זו. ואף על פי שבזמן הזה שזכינו ב"ה ליישוב ארץ-ישראל חזר האיסור לגדל בהמה דקה בארץ ישראל, מכל מקום במקום חולי שאין בו סכנה, יש להקל בזה. [ילקו"י דיני חינוך קטן עמוד שפג]

ד יהודי שנרצח בקהיר, והרוצח שהוא יהודי ברח, וקרובי הנרצח רוצים למוסרו ליד השלטונות שיביאוהו למשפט, ולהאשימו בעון רצח, שאז צפוי לו גזר דין מות, העיקר לדינא שאין למוסרו לידי השלטונות שהם גוים, ודנים משפט מות. [יבי"א ח"י חו"מ סי' ז' עמו' תפג].

ה רכב שנסע מאחור ופגע ברכב שלפניו, וגרם לו היזק, הנוסע מאחור בדרך כלל חייב לשאת במלוא האחריות ובהוצאת הנזק שגרם. וכך הוא מחוקי התנועה והתעבורה. ויש לזה סמך גם בהלכה. [ע"פ המבואר בש"ע (חו"מ ס"ס שעח) שאם בא אחד רוכב על סוסו מאחרי חבירו, ופגע בסוס שחבירו רוכב עליו, וניזוק הסוס, חייב לשלם ככל מה שישומו ביי"ד, מה שנפחת הסוס ע"י הפגיעה. ולפי"ז אף רכב שנסע לאחר רכב אחר, ופגע בו מאחוריו, עליו מוטלת האשמה בדרך כלל, וחייב לשאת בהוצאת הנזק שגרם מפגיעתו הרעה. ולכן הנהג שמאחור צריך לנקוט באמצעי זהירות מירביים כדי למנוע תאונה במקרה שהרכב שלפניו יעצור באופן פתאומי. וראה בתשובת הרא"ש (כלל קא סי' ה) שהרוכב על סוס דוהר אין לו רשות לרוץ במקום שבני אדם רוכבים, שמא לא יוכל לעצור את הסוס הדוהר כשירצה, ופושע חשיב, ודינו כאילו הזיק בגופו, וחייב לשלם כאשר יושת עליו בבית הדין. וכבר שנינו בב"ק לב. שנים שהיו מהלכים בדרך, אחד רץ ואחד מהלך, ופגעו זה בזה וניזוק המהלך כדרכו, חייב הרץ לשלם לו כל נזקו כאשר יושת עליו בביה"ד, כי הרץ הוא משונה בהליכתו, וכל המשנה ידו על התחתונה, מלבד בערב שבת שדרך בני אדם לרוץ לצורכי שבת. ועיין בילקו"י שבת א' עמוד קל].

סימן תכז - קצת מהלכות מעקה

א נאמר בתורה (דברים כב) : כי תבנה בית חדש ועשית מעקה לגגך, ולא תשים דמים בביתך, כי יפול הנופל ממנו. ולכן יש לכל אחד לעשות מעקה לגגו, וזו מצות עשה מן התורה. [חופה וקידושין עמוד תרסד]

ב צריך ליזהר מאד במצות עשיית מעקה לגג הדירה, וכל המניח גגו ולא עושה בו מעקה, מלבד שמבטל מצות עשה, עובר בלא תעשה, שנאמר ולא תשים דמים בביתך. וכבר נאמר ונשמרתם מאד לנפשותיכם. [חופה וקידושין עמוד תרסד]

ג העולה על גג שאין בו מעקה ונזהר שלא יפול, אין בו איסור אפילו מדרבנן. [שם עמ' תרסד]

ד אין חייבים במעקה אלא בגג שהוא בית דירה, וחייבים בה אף אם התשמיש שעל הגג הוא תשמיש עראי, כל שהוא גג לבית דירה שמשתמשים בו קבע. אבל מחסן וכדומה שאין משתמשים בו דרך קבע, אין צריך לעשות מעקה לאותו גג, אף שיש אפשרות לעלות לגג מידי פעם. וכן בית האוצרות ובית הבקר ובית העצים, אם הדבר מצוי להשתמש בגג שלהם, נכון להחמיר לעשות שם מעקה, בלי ברכה. אבל בית דירה שעשוי לתשמיש קבע, גגו חייב במעקה בברכה, אם עולים אליו להשתמש בו לכיבוס בגדים ושטיחתם, וכן לטיול ולשינה בלילות הקיץ החמים, וכיוצא בזה. [חופה וקידושין עמוד תרסה]

ה בית שאין בו ד' אמות על ד' אמות, אין צריך לו מעקה. ואם יש בו כדי לרבע ארבע אמות על ארבע אמות חייב במעקה. [חופה וקידושין עמוד תרסח]

ו בית שיש בו ארבע על ארבע אמות, אף על פי שאין בגגו ארבע אמות על ארבע אמות כגון שהבית בשיפוע ונקטן מלמעלה, חייב במעקה. [חופה וקידושין עמוד תרסח]

ז גג של רעפים שאין אפשרות לעלות עליו, ואי אפשר להשתמש בגג, אין בו חיוב מעקה. [חופה וקידושין עמוד תרסט]

ח חיוב עשיית המעקה מוטל על בעל הבית. ואם השכיר את הדירה, החיוב מוטל על השוכר הבית לעשות מעקה. ואם השוכר אינו רוצה לעשות מעקה, החיוב מוטל על המשכיר. [חופה וקידושין עמוד תרסט]

ט בית של שותפים חייב במעקה, שנאמר (דברים כב, ח) כי יפול הנופל ממנו, תלה הכתוב בנופל. ולמה נאמר גגך? למעט גג של בתי כנסיות ובתי מדרשות, לפי שאינם עשויים לדירה. [חופה וקידושין עמוד תרסט]

י אף שגגות של בתי כנסיות ובתי מדרשות פטורים ממעקה, מכל מקום אם יש בבית הכנסת או בבית המדרש בימה גבוהה [שמונים ס"מ], יש לעשות

מעקה גמור בגובה עשרה טפחים, וראוי להקפיד בזה ולעשות מעקה בגובה עשרה כדי שלא יהיה מכשול, כי בגובה עשרה יש שמירה מעולה, ובפרט בבית המדרש שיושבים בו כל היום כולו. [שם עמוד תרע]

יא מי שיש לו גג משותף עם שכניו והוא רוצה לעשות מעקה ושכניו מתנגדים, יעשה הוא מעקה בצד שלו, אף על פי שבכך לא נתקיימה המצוה בשלימות, ומכל מקום מחוייב הוא לעשות מה שאפשר לו לעשות, אבל לא יברך על זה כיון שלא קיים בזה מצות עשה של מעקה. [חופה וקידושין עמוד תרע]

יב אף גג של בית כנסת אם משתמשים בו לשיעורי תורה, או לסעודות, חייב במעקה, כיון שיש בו חשש סכנה. ולכן אסור לשטוח כביסה על גג בית כנסת. [חופה וקידושין עמוד תרע]

יג ישתדל כל אחד לקיים את המצוה בעצמו ולא על ידי שליח. כי מצוה בו יותר מבשלוחו. [חופה וקידושין עמוד תרעא]

יד יש אומרים שאין לעשות מעקה על ידי נכרי, אלא טוב שיעשה המעקה בעצמו. ובפרט המכוש האחרון שבו מברכים, כאשר יבואר להלן. [חופה וקידושין עמוד תרעב]

טו גובה המעקה צריך להיות עשרה טפחים, שהוא שמונים ס״מ. ומ״מ מהיות טוב נכון לחוש בדין מעקה לסברת החזון איש שהאמה חמשים ושמונה ס״מ, משום דחמירא סכנתא מאיסורא. ויוצא שעשרה טפחים הם קרוב למטר, תשעים ושבעה ס״מ. אך אין זה מעיקר הדין אלא חומרא בעלמא. [חופה וקידושין עמוד תרעב]

טז צריך שהמעקה יהיה חזק שלא יפול הנופל ממנו. ויש אנשים העושים את גובה המעקה חמשה או ששה טפחים עבור נוי ויופי הבית, וצריך להזהירם שלא יסמכו על זה, אלא ישלימו לעשרה טפחים. [חופה וקידושין עמוד תרעד]

יז החיוב לעשות מעקה הוא לאו דוקא בגג, אלא כל מקום שאפשר ליכשל בו ולבא לידי סכנה, כגון שיש לו בור בחצרו, בין שיש בו מים בין שאין בו מים, חייב לעשות לו מחיצה גבוהה עשרה טפחים, או לעשות לו כיסוי כדי שלא יפול אדם שם. [חופה וקידושין עמוד תרעד]

יח וכן כל דבר שיכול לגרום היזק לאחרים, או סכנה, צריך לגודרו ולמנוע ההיזק, שנאמר השמר לך ושמור נפשך. ואם לא הסיר והניח המכשולות המביאים לידי סכנה, ביטל מצות עשה ועובר על לא תשים דמים בביתך. ולכן אין להשאיר חוט חשמל פתוח בחצרו, שמא יגע בו

אחר ויתחשמל ח״ו. ולא ישאיר סולם רעוע בתוך ביתו, או גדר הנוטה ליפול, וכל כיוצא בזה. [חופה וקידושין עמוד תרעד]

יט כל העובר על דברים אלו וכיוצא בהם ואומר הריני מסכן עצמי ומה לאחרים עלי בכך, או איני מקפיד בכך, מכין אותו מכת מרדות, והנזהר מהם עליו תבוא ברכת טוב. [שם תרעה]

כ ובכלל זה מי שיש לו מכונית, עליו ליזהר שהבלמים יהיו טובים, ושההגה יהיה תקין, ויקפיד על חוקי התנועה, ולא יסע במהירות מופרזת, כדי שלא יביא עצמו ואחרים לידי סכנה. ומכונית החונה על המדרכה אם הדבר גורם להולכי רגל שירדו לכביש ולסכן את חייהם, עובר בכך על לא תשים דמים בביתך. [חופה וקידושין עמוד תרעה]

כא המשתדל להשיג רשיון נהיגה, והוא חולה במחלה סמויה שאינה מתגלית על ידי בדיקת רופא רגילה, מותר לרופאו האישי או למי שיודע בבירור על מחלתו, להודיע על כך למשרד הרישוי, למנוע בעדו השגת רשיון בכדי שלא יגרום לתאונות ואסונות בנהיגתו. [חופה וקידושין עמוד תרעו]

כב העושה מעקה לגגו צריך לברך על עשיית המעקה, ״אשר קדשנו במצותיו וצונו לעשות מעקה״. ויש לברך כאשר הפועל מסיים את עשייתו, לפני המכוש האחרון שעשוי לחזק את המעקה, שאז הוא עובר לעשייתן. והיינו במכוש האחרון בשעה שסותם את הפירצה האחרונה שלא יפלו ממנו, מפני שקודם לכן עדיין אינו מעקה, ויש שמברכים קודם התחלת הקמת המעקה. [ואף שמתחלה היה דעת מרן האמו״ר שלא לברך על עשיית מעקה, מכל מקום הלכה כמשנה אחרונה, ולמעשה יש לברך על עשיית המעקה]. [חופה וקידושין עמוד תרעו]

כג אין לברך שהחיינו בעת עשיית המעקה. אך יכול ללבוש בגד חדש, כגון חולצה, ויברך על זה שהחיינו, ומיד לאחר מכן יברך על המעקה, ויקבע המעקה כדין. [חופה וקידושין עמ׳ תרפב]

כד כשיש ילדים קטנים בבית, צריכים לעשות סורגים על החלונות, גם אם החלונות גבוהים מן הארץ עשרה טפחים, וכן במעקה של מרפסת צריכים לעשות מעקה גבוהה יותר מעשרה טפחים, באופן שהילדים לא יבואו לידי סכנה ח״ו. [חופה וקידושין עמוד תרפג]

כה יולדת יש לה ליזהר שלא לשכב כאשר התינוק לצידה, מחשש שלא תחנוק אותו. [שם]

כו מותר לבנות מעקה אפילו ביום תשעה באב, הואיל ויש בו מצוה למנוע סכנה. [שם]

כז מי שעשה סוכה על גג שאין בו מעקה, ויושב בסוכה, מקיים מצות סוכה, ואין זה נחשב כמצוה הבאה בעבירה. ומכל מקום אם הדפנות אינם חזקים ויפלו כאשר ישענו עליהם, והסוכה סמוכה לשפת הגג, מסתבר שאסור לישב בסוכה זו מצד שמסתכן בנפילה מהגג, ומביא עצמו לידי סכנה. ויש לחוש בזה לביטול מצות עשה של מעקה, ועובר על לא תשים דמים בביתך, ונשמרתם מאד לנפשותיכם. אך אם הסוכה עשויה באמצע הגג, או שמחיצותיה חזקות באופן שגם אם ישען עליהם לא יפלו, אין שום מניעה מלישב בסוכה זו. [חופה וקידושין עמוד תרפג]

כח בית הנבנה ע"י קבלן, ונמכר לשיכון לכמה אנשים כמספר הדירות אשר שם, וע"י סולם שאינו קבוע עולים לגג לפרקים, חייבים לעשות מעקה בגג, ואף שראינו שיש המזלזלים בדבר בזמנינו, הנה אף שאין הגג בית דירה, אך אין בזה לימוד זכות, שעינינו הרואות דכל שעתא סלקי להתם לשטוח בגדים ולטייל, ובאים לידי סכנה. [שם עמוד תרפד]

כט אם יש בור בחצר, עושה לו חוליא סביבותיו, גבוהה עשרה טפחים, או שיכסהו בכיסוי חזק, שלא יפול הנופל ממנו. ולא יברך, אחר שמצינו מחלוקת בדבר, וספק ברכות להקל. [חופה וקידושין עמוד תרפה]

עוד בעניני חושן משפט

עוד בעניני חושן משפט

א שתי מכוניות הנפגשות זו עם זו ואין מקום מעבר לשניהם ברוחב הכביש, יש לנהוג בזה כפי חוקי התנועה. ואם אין דבר קבוע בחוק יש לתת לאוטובוס ציבורי את זכות הקדימה לעבור, ואח"כ יעבור הרכב הפרטי. והעיקר בזה לוותר אחד לרעהו, ולא חרבה ירושלים אלא מפני שהעמידו דבריהם על פי הדין דוקא. [בסנהדרין לב: נאמר על כיוצא בזה בשתי ספינות עוברות בנהר, ופגעו זו בזו, ואם יעברו שתיהן בבת אחת הרי הן טובעות, ואם יעברו בזו אחר זו שתיהן עוברות, וכן שני גמלים שהיו עולים במעלות בית חורון, או בכל מקום שהכביש צר, ומימין ומשמאל תהום, ואין מעבר אלא לאחד מהם, כיצד ינהגו? אם היתה האחת טעונה והאחת אינה טעונה, תידחה זו שאינה טעונה מפני הטעונה. אם היו שתיהן טעונות, או שתיהן אינם טעונות, הטל פשרה ביניהן, ומעלות שכר זו לזו. ועל זה נאמר צדק צדק תרדוף, אחד לדין ואחד לפשרה. וכן נפסק בש"ע (חו"מ סי' ערב סי"ד). והסביר הנצי"ב בשו"ת משיב דבר, שבאו לומר לנו שאפילו אם האחת חזקה יותר, אינה יכולה לעשות דין לעצמה לעבור תחלה לפי המונח "כל דאלים גבר", אלא יש ללכת

לפי כללי הצדק והיושר, שהטעונה תעבור תחלה. ונראה שאם אחת המכוניות היא של רכב ציבורי והשניה מכונית פרטית, יש להעדיף את הרכב הציבורי, שגדול כבוד הציבור, וכמבואר בסוטה. וראה בספר החסידים (סי' תקנא) אדם ההולך במדרכה, ופוגע באדם הטעון משא, ואין מקום לשניהם, ובשולי המדרכה יש בוץ וטיט ורפש, בכל זאת יש לו לפנות הדרך עד שיעבור הנושא את המשא. ואף אם הוא גוי. ואמרו חז"ל (בבא מציעא לב:) לא חרבה ירושלים אלא על שדנו בה דין תורה, ולא עשו לפנים משורת הדין. ומוטב שיהיה אדם נדחה מפני חברו ולא דוחה. ומדרכי המוסר וכיבוד רעים, כששנים הולכים ביחד וברצונם להיכנס לבית חבר, או לבית הכנסת, האחד מכבד את רעהו שהוא יכנס תחילה (עי' ב"ק פ.). ומכל שכן כשאחד מהם הוא אביו או רבו, או שגדול ממנו בחכמה ובמנין. וכשבני חבורה יוצאים כאחד לדרך אמרו ביומא לז. שהגדול הולך באמצע, השני מימינו, והשלישי בשמאלו, שכן מצינו אצל מלאכי השרת שבאו אצל א"א, מיכאל באמצע, גבריאל מימינו, רפאל בשמאלו. אולם כשחבורות נפגשים בדרך באמצע הרחוב, או במדרכה, אין לאחד לכבד את רעהו שילך הוא תחלה לפניו, מפני שעל ידי כך מפריע את התנועה של יתר העוברים ושבים. ולכן אמרו בברכות מו: אין מכבדים לא בדרכים ולא בגשרים אלא בפתחים הראויים למזוזה. וראה בתוס' שם, ובתר"י. אולם כל זה נאמר לגבי הולכי רגל בינם לבין עצמם, אבל כשמכונית נוסעת ולפניה הולכי רגל, אין צורך לומר שאם הולכי הרגל עוברים במעבר חציה, שעל הנהג לעצור מכוניתו ולתת להם אפשרות לעבור בשקט, אלא גם כשאין מעבר חציה ראוי מאוד שהנהג יתן לעוברי הרגל לעבור, כדי שלא יבואו לידי סכנה ח"ו. וק"ו ברחוב סואן שמבלים בו ילדים. ובפרט בימי החופש שעלולים הילדים לקפוץ לאמצע הכביש, ויבואו חלילה לידי סכנה. ולכן על הנהג לנהוג בזהירות רבה וכשרואה ילדים בכביש ינהג באיטיות רבה, כדי שלא יפגעו ח"ו. וזכר לדבר מה שאמר יעקב אבינו, אדוני יודע כי הילדים רכים והצאן והבקר עלות עלי, ודפקום יום אחד ומתו כל הצאן].

ב איש שהתמנה לתפקיד מנהל אדמיניסטרטיבי על כל עניני הקהילה היהודית בחו"ל, והוא נשוי עם אשה נוכריה בנישואין אזרחיים, ויש לו ממנה בן (וגם לפני כן נשא אישה נוכריה וילדה לו בת ואחר כך מתה), אסור מצד ההלכה למנות איש כזה לתפקיד הנ"ל. [הרמ"א בהגה (חו"מ ס"ס לז) פסק, טובי הקהל הממונים לעסוק בצורכי רבים הרי הם כדיינים, ואסור להושיב ביניהם מי שפסול לדון משום רשעה. ומקור דבריו מתרומת הדשן (כתבים סי' ריד). ובשו"ת משפטי שמואל (סימן צג) כתב, מי שנשבע שלא לשאת אשה על אשתו, ואח"כ נחשד על שפחתו וגיירה, ואין ידוע מי הטבילה, ומי בירך להם ז' ברכות, אם ראוי איש כזה להיות ממונה על הקהל. הנה אע"פ שאין עדים כשרים שמעידים להוציאו מכשרותו, ולפוסלו לעדות ולשבועה, מ"מ למנותו ממונה בודאי שראוי לבדוק אחרי אנשים כשרים דוקא, ואפילו לפי הסכמתם להכשיר קרובים, מ"מ פסולים מחמת עבירה אין להכשיר בכך. ובשו"ת מגן גיבורים (סי' י) הובא במטה שמעון (סי' ח הגב"י אות ב) כתב, שמינוי פרנס או ממונה לקהל צריך להיות מחשובי העיר, ולא ימצא בו שום פיסול מחמת עבירה, שאם יש בהם שום פיסול, אפי' נתמנה צריך להעבירו. ומכ"ש עבירה חמורה כזאת להתחתן עם גויה, ולחבק חיק נוכריה, ולעבור על לאו מן התורה של לא תתחתן בם, וקי"ל דקנאים פוגעים בו בודאי שאסור למנותו לתפקיד רם כזה. ומצוה רבה להעבירו ממשרתו, שלא לתת יד לפושעים המתבוללים, ונטמעים בגוים, ולוקחים ראיה מאדם כזה שהקהל מינוהו למשרה רמה כזאת, ומחזיקים ומסייעים ידי עוברי עבירה].

ג אין להתחשב בחלומות בדיני ממונות, בין שחלם הוא על עצמו, בין שחלמו עליו אחרים, כי החלומות לא מעלין ולא מורידין. [יביע אומר ח"א חאו"ח סי' מ"א אות י"ט ובמילואים שם. וביחוה דעת חלק ד' סי' כ"ד].

ד אם כתב הלוה שטר חוב בכתב ידו בלא עדים, ומכחיש, ורוצים לקיימו על פי כתב ידו משטר אחר (שבזה הקיום הוא מהתורה), לא מהני. [יביע אומר חלק ו חאהע"ז סי' ג' אות י"ז].

ה אף על פי שמצד הדין הדיין יכול להשביע במקום שאינו חייב בשבועה, כשעושה כן לברר הדין, מכל מקום שב ואל תעשה עדיף. [יביע אומר חלק ד' סי' ג' אות א'].

ו אנן בדידן נקטינן כד' הרמב"ם דאין בודקין עדי אישה בדרישה וחקירה, ומשום עיגונא, וכן ראוי לנהוג. [יביע אומר חלק ב חאהע"ז סימן ה' אות ט'. וח"ג חאהע"ז סימן ח' אות ז'. וח"ד חאהע"ז סי' ה' אות ב'. וח"ו עמו' ר"צ, וחאהע"ז סי' י'. ואם קרובי האם וקרובי אישות פסולים לעדות מה"ת. ועי' ביביע אומר ח"ו חאהע"ז סי' י' אות ז'. ושם אות ח' בעדות שבטלה מקצתה בטלה כולה בעידי קידושין].

ז אף על פי שחכמים פסלוהו לחמסן, מכל מקום יש לו עדיין חזקת כשרות, ואינו נחשד על איסור תורה. [יביע אומר חלק ג חאהע"ז סי' י"ז אות ל"ה].

ח סתם אדם כשר להעיד, אלא אם כן הוא מוחזק לנו לעם הארץ גמור, שאינו לא במקרא ולא במצוות ובמעשים טובים. אבל סתם אדם בחזקת כשרות להעיד. [יביע אומר חלק ב' חיו"ד סי' י' אות א'. וחו"מ סי' א' אות ה'. ובדין רשע בעדות עי' בח"ג חאהע"ז סי' ח' ריש הסימן].

ט גר, כשר להעיד, אף על פי שבזמן גיותו עבר על ז' מצות בני נח, דעצם הדבר שהתגייר כעבד תשובה דמי. [יחוה דעת ח"ה עמו' קנה ודלא כמ"ש בבית יעקב].

י עד אחד אמר חבית של יין הלוהו, והשני אמר של שמן היתה, אף על פי שלא אמר "לא כי אלא של שמן" אלא העיד בסתם דשל שמן היתה, אפילו הכי מיקרי הכחשה, ועדותן בטלה. [יביע אומר חלק ו אהע"ז סי' י' אות א' ודלא כמ"ש הפרישה בזה].

יא עד אחד היודע בחבירו שהוא חייב לאחד סך מסויים, והוא מכחישו, יש לו להעיד, שאף על פי שגזרת הכתוב היא דאין עד אחד נאמן, ואין לו להתחכם על בוראו, אף על פי כן כל שהעד ברור לו שהוא חייב ממון, מותר להעיד. וכן ראוי ונכון לעשות להפריש את חבירו מן האיסור. ובין אם הודה בפני אותו העד שהוא חייב לו סך זה, ובין שיודע זאת בבירור בדרך אחרת. ושני עדים יכולים להעיד גם כשיכול הלוה לטעון פרעתי, שהרי המלוה את חבירו בעדים אין צריך לפורעו בעדים. [יביע אומר חלק ב סי' ג' אות ב'].

יב עדים שהוזמנו בייחוד לשם עדות, יש לסמוך יותר על פרטי עדותן מאשר בעדים שראו הדבר בסתם, כגון שחור לבן וכדומ'. ובהוזמנו להעיד ויש הכחשה בצבע ביניהן, עדותן בטלה, וכגון שאחד אומר בטבעת של כסף קידש את האשה, והשני אומר בשל זהב היתה, (והאשה מכחישה), הוי הכחשה. [יביע אומר חלק ו' חאהע"ז סי' י' אות ב'].

יג עיסקא שמחציתה מלוה ומחציתה פקדון, מותר לתפוס גם במשכון ששוה גם כנגד המלוה, באופן שתופס שלא בשעת הלואתו. [יבי"א ו' אהע"ז סי' יד אות ז'. ודלא כמ"ש בנתיבות המשפט].

יד יש להזהיר מוכרי תפילין ומזוזות, שאם באים לקנות אצלם תפילין או מזוזות מהודרות שנקנים בטבין ותקלין, ופעמים מתעוררת שאלה לסופר על כשרות הפרשיות, והרב המורה הוראה הורה להקל בזה, שראוי להם להודיע על השאלה לקונה בדבר שיש בו מחלוקת הפוסקים. וכן הוא הדין במגילת אסתר, מאחר שהקונה מבקש לרכוש דוקא מגילה מהודרת לכל הדעות. [יביע אומר חלק ה' סי' ו' אות ג'].

טו מה שפשט המנהג לאחוז בנשק השביתה במפעלים ובמוסדות הרשות, יש להם סימוכין בהלכה, חוץ מדברים שיש בהם חיי נפש, כגון שירות בתי חולים וכדומה. [שו"ת יחוה דעת ח"ד עמו' רמ"ו].

טז מה שאמרו שאין אדם מתחייב בדבר שאינו קצוב, הוא אף אם יש לו הנאה בדבר, ואף בבנו אינו יכול להתחייב בדבר שאינו קצוב. [הקדמת מרן שלי' בריש ספר "תנופה חיים" להגר"ח פלאג'י].

יז המזכה לחבירו מתנה על ידי אחר, שקודם לכן גילה דעתו בפירוש שהוא בכלל שונא מתנות, אינו זוכה במתנה זו שיש בזה צד חובה. [יביע אומר חלק ב חו"מ סי' ב' אות ז'].

יח הנודר לתת לבת אחותו לנישואיה מתנה מרובה, וקנו מידו, ואפילו כתב אני מתחייב שכל מה שישלח אבי אתן לה החצי, לא מהני, ויכול לחזור בו, כיון שהוא קנין באתן. [יביע אומר חלק ה חו"מ ס"ס ה' אות ח' ושם אם קנין אתן הוי קנין דברים].

יט במקום פיקוח נפש מותר לאדם להציל את עצמו בממון חבירו, כשבדעתו לשלם אחר כך לחבירו, שאין לך דבר העומד בפני פיקוח נפש. ולכן מי שאין לו מה לאכול והגיע לכדי פיקוח נפש, מותר לו לגנוב מחבירו על דעת לשלם לו אחר כך, כדי להציל עצמו. [יביע אומר ח"ד חחו"מ סי' ו' אות ב'. ושם האריך למעניתו בשיטת רש"י והראב"ד שאסור להציל בממון חבירו אפי' דעתו לשלם לחבירו לאחר מכן, והעלה שרוה"פ חולקים ע"ה, שאין לך דבר העומד בפני פיקו"נ חוץ מג' עבירות הידועות].

כ רודף שיכולים להצילו באחד מאיבריו, הוא דוקא לגבי אחרים הבאים להציל את הנרדף, אבל הנרדף עצמו כיון שהוא בהול על נפשו יש אומרים שאין צריך לדקדק להצילו באחד מאיבריו. [יביע אומר חלק ד' חו"מ סי' ה' ושם העיר בזה מכמה מקומות, והביא דברי האחרונים בזה].

כא אם היה אחד רודף את חבירו להורגו, והנרדף לא יכל להציל עצמו אלא על ידי כך שיהרוג את חבירו הרודף אחריו, ואחרים הרואים את הרודף יכלו להציל הנרדף באחד מאבריו, ואף על פי כן הרגוהו, יש לומר דהוה ליה מיתה לזה ותשלומין לזה. [יביע אומר חלק ד' סי' ה'. ושם פלפול בענין רודף שניתן להצילו באחד מאיבריו].

כב העיקר לדינא דבכל הני דמצילין אותו בנפשו של רודף, לא שנא לן בין חול לשבת. [יביע אומר ח"ד חלק חושן משפט סי' ה' סוף אות ב'].

כג מחזירים אבידה בטביעת עין לת"ח גם בזמן הזה. וכן תלמיד חכם מופלג דן יחידי גם בזמן הזה. [ראה בהסכמת מרן אאמו"ר שליט"א בריש ספר כרם שלמה ושם בדין איסור לימוד לגוי].

כד בענין חלוקת הירושה של עזבון השומרת יבם, שמתה ואין לה יורשין מצדה, אלא יש רק יורשין של הבעל בלבד, והם כמה אחים, וביניהם יש גם בניו של אחד האחים שמת אחר מות בעליהם, ואמנם אם היורשים של היבמה אינם בנמצא לעת עתה, ויתכן שיש קרובים רחוקים שע"פ ד"ת יש להם זכות ירושה, [וכמ"ש (סנהדרין סח:) וכי יש לך אדם מישראל שאין לו יורשין? ועי' בפרש"י שם], לכן יש להחתים (בתוספת קבלת קנין כדת) את האחים של הבעל, וכן את בני האח שנפטר, על הצהרה באישור בית הדין, שבמקרה ויופיע מי שהוא ויוכיח שהוא מיורשי היבמה, יתחייבו לעמוד להתדיין בפני בית דין רבני מוסמך בכל מקום, וכל פסק דין שיצא ע"י ביה"ד הם מתחייבים מראש למלא אחריו ללא פקפוק, ורק לאחר מכן תינתן תעודת ירושה חוקית לכל אחי הבעל, בחלקים שוים, על כל הנכסים שהשאירה היבמה הנפטרת, בין נכסי צאן ברזל בין נכסי מלוג. וגם האח הנפטר זוכה בחלק אחד, כיתר האחים, ומוריש את חלקו לבניו. [מרן בש"ע (אה"ע סי' קס ס"ו) כתב: שומרת יבם שמתה, יורשיה יורשים נכסי מלוג שלה, וחצי נכסי צאן ברזל, ויורשי הבעל יורשים עיקר כתובה, ותוספת, וחצי נכסי צאן ברזל. (ויורשי הבעל חייבים בקבורתה). הגה: וי"א שכל נצ"ב בחזקת יורשי הבעל, ואין להוציא מידם אם הם מוחזקים].

אבן העזר

נישואין ושידוכים

פרק א' - מצות הנישואין ועניני שידוכין

א חייב כל אדם לישא אשה כדי לפרות ולרבות. ומצוה גדולה היא שבה תלוי קיום וישוב העולם. [ילקו"י שובע שמחות ח"א מהדו"ק עמוד ז'. ובספר חופה וקידושין מהדורת תשס"ד עמוד ז]

ב אשה פטורה ממצות פריה ורביה, ומכל מקום האשה נחשבת כמסייעת במצוה. ובכל אופן אין לאשה לשבת בלא איש. [שובע שמחות ח"א עמוד י'. ובחופה וקידושין מהדורת תשס"ד עמוד ט]

ג בזמן הזה אין לנו מי שיהיה כבן עזאי שהיה תורתו אומנתו, ושייפטר מלישא אשה, ולכן אף בן ישיבה שנפשו חשקה בלימוד התורה, וזכה ללמוד תורה בהתמדה, עם כל זה עליו להזדרז לישא אשה, כדי שיצרו לא יתגבר עליו. וילמד תורה בקדושה ובטהרה. ובדרך כלל נכון ליעץ לבני הישיבות להנשא עד גיל עשרים. אך יש בחורים שהעצה היעוצה להם להנשא יותר מאוחר, והכל לפי מה שהוא הבחור. [שובע שמחות ח"א מהדו"ק עמ' יא, ובמהדו"ב עמ' י]

ד אם האבא מבקש מבנו שלא ישא אשה בצעירותו, כדי שיעזור לו במסחר, או שימלא כריסו בש"ס ובפוסקים, לא ישמע לאביו בזה, וראה לעיל עמוד תרסא. [חופה וקידושין שם עמוד כא]

ה מי שציוה אותו אביו שלא לישא אשה פלונית, ראה לעיל עמוד תרס. [שם עמוד כא]

ו מי שהוריו ציוו אותו שלא לישא אשה פלונית רק מפני שהיא מעדה מסויימת, אין לו לשמוע להם, וראה לעיל עמוד תרסא. [ילקוט יוסף שובע שמחות לק א' מהדרת חופה וקידושין עמוד כא].

ז בחור שהציעו לו שידוך אשר שם החתן הוא כשם אבי הכלה, ראה לעיל עמוד תרסא. [ילקו"י שובע שמחות ח"א מהדורת שנת תשנ"ח עמוד יט, ובחופה וקידושין מהדו' תשס"ד, עמ' כה]

ח כששמות המחותנים שוים (והיינו אבי החתן ואבי הכלה), אף על פי שבצוואת רבי יהודה החסיד מזהיר על זה, מהגמרא מוכח שלא חששו לכך, ולכן כל מאן דלא קפיד לא קפדינן בהדיה. וכן מותר לשני אחים לישא שתי אחיות, ואין מקפידים בזה על צוואת רבי יהודה החסיד. וכן מותר לישא אשה שניה ששמה כשם אשתו הראשונה, אך יעשו שינוי השם. [ילקוט יוסף שובע שמחות ח"א מהדורת תשנ"ח עמ' כ'. ובספר חופה וקידושין עמ' כט]

ט בחור שהציעו לו שידוך את בת אחותו, ראה לעיל עמוד תרסא. [שובע שמחות ח"א עמ' כא, לא]

י אב שציוה על בתו לבל תנשא כלל כדי שתשרת אותו, ראה לעיל עמוד תרסא. [שם לב]

יא אב שציוה לבנו שישא אשה בגלל ממון, והוא רוצה בבת טובים, לא ישמע לאב. [ילקוט יוסף שובע שמחות חלק א', מהדורת חופה וקידושין עמוד לד]

יב אב שציוה לבנו שלא יתן לבתו [נכדתו] נדוניא כראוי, והוא רוצה ליתן לה נדוניה כראוי, הוי כאילו אומר לו לעבור על המצוה ואינו צריך לשמוע לו. ובפרט אם החתן הוא בן תורה הממשיך בלימודיו. [חופה וקידושין עמוד לז]

יג בחור הרוצה לישא גיורת המתנהגת כשורה, ראה לעיל עמו' תרסב. [חופה וקידושין עמ' לח]

יד מי שיש לו מידע לא טוב על החתן או על הכלה, עליו להיוועץ בזה עם מורי הלכה, אם להעביר מידע זה לצדדים, ולא יחליט לבדו באיסור לשון הרע החמור. ועל כל פנים בודאי שאין להטעות את אחד הצדדים בדברים מהותיים התלויים בתכונות ומעלות המשודך או המשודכת, כגון אם סבו של החתן התגייר, שיש צורך להודיע זאת. וכן אם החתן הוא בן מאומץ צריך להודיע זאת לכלה. [שובע שמחות א' עמ' כא. ובחופה וקידושין עמו' לט]

טו היודע על איזו מחלה רצינית של החתן או של הכלה, ובפרט מחלה שיש בה סכנה, חובה עליו להעביר את המידע לידיעת המשפחות, ואפילו אדם שלא נשאל צריך לגלות את המידע שיש בידו על מגרעות חמורות מיוחדות של אחד מבני הזוג, והמונע עצמו מלגלות, עובר על לאו מפורש בתורה, לא תעמוד על דם רעך. ומכל מקום נכון להתייעץ עם תלמיד חכם קודם שילך לגלות למשפחות על הידוע לו בבירור. [חופה וקידושין עמוד מב]

טז מחלות שאינן חמורות כל כך, אף על פי שאותה מחלה מחייבת את החתן או את הכלה לשמור על דייאטה מסויימת, נראה שאין חיוב לגלות זאת. וכן אם הכלה גדולה מעט מהחתן, גם כן אין חיוב לגלות זאת אם לא נשאלו על כך. [שובע שמחות ח"א מהדו"ק עמוד כג. ובמהדורת תשס"ד, חופה וקידושין עמוד מב]

יז בעלי תשובה, שהיו חילוניים ובעלי עבירות, צריכים לגלות זאת אחד לשני קודם החתונה, אך אינם צריכים לפרט החטאים שבהם נכשלו, אלא די לו לומר באופן כללי שלא חיו על פי התורה והמצוות, ועתה חזרו בתשובה. וגם יכולים להשתמט ולא להשיב באופן מדוייק, אך חלילה להשיב דברי שקר. [שובע שמחות א' עמ' כג. ובחופה וקידושין עמו' מב]

יח מותר לאח צעיר להתחתן קודם אחיו המבוגר ממנו, כל שהגיע לזמן הנישואין, ומצא שידוך הגון. אך פעמים שיש להורות לצעיר להמתין לאחיו הגדול, שלא יתחיל לחפש שידוך עד שאחיו הגדול ממנו ישתדך,

והנכון לעשות בזה שאלת חכם. ומותר לחתן ללכת לחתונת חבירו וכדו', גם כשהוא בתוך ז' ימי המשתה. וכן מותר ליולדת להשתתף בשמחת נישואין של קרובותיה או שכניה. ואין לחוש לעין הרע. [חופה וקידושין עמוד מג]

יט צריך להזהר מאד במה שאמרו חז"ל שעם הארץ לא ישא כהנת, והכוונה על עם הארץ שהוא חפשי ומחלל שבת ועבריין, שבאופן כזה יש סכנת חיים לשניהם. אבל בחור שהוא בן תורה וירא שמים, ולכל הפחות לומד בכל יום בקביעות שעה ויותר, מותר לו לישא כהנת, אף על פי שאינו בגדר תלמיד חכם. ואין לבן ישיבה לדחות הצעת שידוך של כהנת, אם ההצעה מתאימה לו מכל הבחינות, רק בשביל שהיא כהנת. [שובע שמחות ח"א עמוד כה. ובמהדורת תשס"ד חופה וקידושין עמוד מו]

כ אולם אם הבחור אינו שומר תורה ומצות, וכל שכן אם הוא מחלל שבת בפרהסיא, אף שהוא מבטיח לחזור בתשובה, אין לסמוך עליו, וצריך עד כמה שאפשר למנוע ממנו לישא בת כהן. כי בנפשם הדבר. [וגם לא בבת כהן יש למנוע מבתו לישא מחלל שבת, אך בבת כהן חמיר יותר]. ואמנם אם הוא מתחייב לעמוד בהבטחתו לחזור בתשובה והדברים נראים בבירור גמור במשך זמן סביר שאכן הבחור חוזר בתשובה, ומוכן לקבוע עתים לתורה וכו', מותר להשיאו לכהנת. ויש המקילין בזה בזמן הזה שהכהנים הם בגדר כהני חזקה, ואינם כהנים על פי יחוס ברור. והנכון לנהוג כאמור. [שובע שמחות א' עמ' כו. ובמהדו"ב עמוד נ]

כא מותר לכהן לישא בת ישראל, כל שהם שומרים תורה ומצות, ובונים את ביתם על יסודות מצוות תורתינו הקדושה אשר יעשה אותם האדם וחי בהם. [חופה וקידושין עמוד נא]

כב גם בזמן הזה ימכור אדם כל מה שיש לו וישא בת תלמיד חכם. [חופה וקידושין עמוד נא]

כג מותר מעיקר הדין להתחתן עם בת מומר לעבודה זרה, אם היא יראת שמים ובעלת מדות. דאף שהמיר את דתו לעבודה זרה, ישראל הוא. אלא דלכתחלה אין ראוי לשאת בת מומר לעבודה זרה, ואם יבוא אדם להתייעץ, בודאי דיהבינן ליה עצה טובה שנפש היפה תרחק ממנה, פן לא תהיה תפארתו על הדרך אשר הוא הולך עליה, דלא גרע ממה שאמרו בגמרא (פסחים מט:) לא ישא אדם בת עם הארץ. וכבר אמרו בגמרא (בבא בתרא קט:): אמר רבי אלעזר לעולם ידבק אדם בטובים. [שובע שמחות א' עמוד כח. ובחופה וקידושין עמוד נב]

כד וכן מותר לישא בתו של מחלל שבת בפרהסיא, אם היא עצמה יראת ה' ובעלת מדות, ואינה נמשכת אחר הוריה. ובפרט אם הוריה שמרו על טהרת המשפחה, אף שהם מוגדרים כ"חילוניים". [ומצד ההלכה בת נדה מותרת לבוא בקהל]. [שובע שם עמ' כט, חופה וקידושין עמ' נג].

כה אם נראה לבחור שיהיה לו יותר יישוב הדעת ויהיה לבו פנוי לתורה ולעבודה בקחתו בת יראי שמים פשוט, מאשר יקח בת גדול בתורה, יבחר את האשה ההוגנת אשר לבו נוטה שיהיה לו יישוב הדעת, ויהיה לבו פנוי לתורה. [חופה וקידושין עמוד נד]

כו כל מי שיש בידו אפשרות לעזור לקרוביו וידידיו להציע להם שידוך הגון, מצוה רבה היא, ומעלתו גדולה מאד. [חופה וקידושין עמוד נד].

כז כאשר ההורים מתנגדים לשידוך של הבן, אם הכלה אינה הגונה במדות וביראת שמים, חייב לשמוע בקולם. וכל שכן אם יש צער ובזיון גדול לאביו בנישואין אלה. אבל אם הכלה היא בעלת מדות ויראת ה', אך אינה מוצאת חן בעיני ההורים, אינו חייב לשמוע בקולם שלא לשאתה. אך ירבה עליהם ריעים כדי שידברו על לבם לשבור את עקשותם ולאפשר להם להנשא. וישתדל מאד שלא להנשא נגד רצונם, אלא אם כן לא הועילו לו ההשתדלויות הרבות, שאז אינו חייב לשמוע בקולם. [חופה וקידושין עמוד נה]

כח יש להזהיר את החתן שאחר שנפגש עם הכלה וקיים בעצמו מה שאמרו חז"ל: אסור לו לאדם שיקדש אשה עד שיראנה, שלא יתבונן בכלתו. וחכמי הדור ממליצים לאותם שבלאו הכי נפגשים בין האירוסין לחתונה, שלא יפגשו בבית, אלא ילכו ברחוב, שבכך מונע עצמו מהסתכלות אסורה. [חופה וקידושין עמוד נז]

כט וכל שכן שיש להזהיר את החתן והכלה, שישמרו בכל משמר שלא להכשל ח"ו בנגיעות, והדבר מצוי בעת שהחתן והכלה מטיילים כשהם מאורסים, וכבר צווחו על כך רבנן קשישאי. ועל הרבנים ומנהיגי העם להזהיר בכל חומר בדבר זה, ולהסביר למי שהשתדך את חומרת האיסור. וכן גם הכלה אסור לה לגעת במשודך לה, שמכשילתו באיסור נגיעה. שהרי אף בפנויה איכא איסור נדה. [חופה וקידושין עמוד סג].

ל וכן יש להזהיר את החתן והכלה שלא יבואו לידי יחוד קודם החתונה, וראוי לחתן שלא להרבות להכנס לבית כלתו לבקר ולאכול שם, וכל שכן לישון שם בלילה, מחשש שיבא לידי הרהורי עבירה הקשים מעבירה. וגם בשבת כאשר החתן מתארח אצל הכלה, ראוי ונכון להקפיד שהחתן לא ישן באותו בית שהכלה ישנה שם. ונכון שהחתן והכלה יחמירו על עצמם בזמן האירוסין שלא לעלות במעלית כשהם לבדם, אף שמעיקר הדין בדרך כלל אין איסור ייחוד במעלית. [ילקוט יוסף חופה וקידושין עמוד סד]

לא אין להתעכב זמן רב בין האירוסין לחתונה, כדי שלא יבואו ח"ו לידי מכשול של נגיעה והסתכלות אסורה, ויקיימו בעצמם, ויאמר לקוצרים ה' עמכם. וישתדלו לקיים החתונה עד לג' חודשים בלבד בין האירוסין לחתונה. [ילקו"י שובע שמחות ח"א חופה וקידושין עמוד סו]

לב על הכלה להזהר שלא לצאת לרחובה של עיר כשהיא מבושמת והריח טוב נודף, ובודאי שלא להסתפר אצל גבר. [והוא הדין בזה בכל אשה]. [חופה וקידושין עמוד סו]

לג מן הראוי והנכון שההורים יעזרו לבני הזוג, בפרט בבן ישיבה שממשיך את לימודיו אחר הנישואין בכולל, ובמשך השנים יחסכו עבור הבן גם מדמי "מעשר כספים", [אלא שאין ראוי לתת את כל סך המעשר לבן, אלא יפזר מעט מהמעשר לצדקה]. וגם מן הראוי שיעזרו לבת הנישאת עם חתן ירא שמים, בפרט עם חתן בן תורה. וגם עבור הבת יכולים לחסוך מדמי המעשר כספים באופן הנזכר. ואמנם אין ללחוץ על ההורים ליתן מעבר ליכולתם, ויש לעשות כן בחכמה ובזהירות. [חופה וקידושין עמוד סב]

לד נכון וראוי להדפיס את ההזמנה בכתב עברי עגול, ולא בכתב אשורי, מאחר שזורקים את ההזמנה לאשפה. ומכל מקום מעיקר ההלכה אין בזה איסור. [חופה וקידושין עמוד סז]

לה יש לכתוב בהזמנות את התאריך של החתונה, בתאריך עברי, כגון אור לא' לחודש. והרוצים לכתוב בהזמנות גם תאריך לועזי, לא יכתבו מספר החודש, דהיינו החודש הראשון, או השני וכו', אלא יכתבו ינואר פברואר וכדו', שזה עדיף יותר. [ויכתבו אחר התאריך הלועזי "למספרם"]. [חופה וקידושין עמוד עג]

לו מי שאחיו נושא אשה בנישואין הנערכים על ידי רבאי רפורמי, והאבא מבקש מבנו לבוא ולהשתתף בשמחת אחיו, הדבר פשוט שאין שום חיוב על הבן מדין כיבוד אב ואם לשמוע לאביו ולבוא להשתתף בחתונה, ויסביר להוריו שיש בדבר חילול ה' שיהודי ירא שמים משתתף בנישואין כאלה. ואין להניח לרב רפורמי לברך ברכה אחת מברכות הנישואין תחת החופה, או בסעודות שבע ברכות, ואם בירך אין ברכתו כלום, ואין לענות אמן אחר ברכתו, שהרי הוא כופר בהשי"ת. [חופה וקידושין עמוד עד]

פרק ב' - הזמן הראוי לקבוע בו הנישואין

א מותר לישא אשה בחודש אלול או בעשרת ימי תשובה, ואין בזה כל חשש לא מצד ההלכה, ולא מצד מנהג. ואין לרבנים לאסור על תלמידיהם להנשא בעשרת ימי תשובה, בפרט בדורינו שהפריצות ברחובות קריה היא נוראה, ויש לזרז את הבחורים להנשא אף בעשרת ימי תשובה. אולם כשיש אפשרות להקדים את החתונה לאחר תשעה באב, כדי שלא להפריע למהלך סדרי הישיבה בחודש אלול, בודאי שכך עדיף יותר לנהוג, וכל

העושה כן זכות תורה דרבים תגן עליו שיזכה להקים בית נאמן בישראל.[חופה וקידושין עמ' עה]

ב אין ספק שאין לעכב עריכת הנישואין כדי לעורכם דוקא בתחלת החודש, ובפרט למי שהוא בגיל עשרים שנה שעליו להזדרז בקביעת מועד החתונה. ועל כל פנים הנוהגים כן אין בזה חשש משום ניחוש, ומצד זה אין איסור. [חופה וקידושין עמ' עו. יבי"א ג' אהע"ז סי' י אות ג]

ג מה שיש נהגו שלא לעשות נישואין בחודש חשון, או ביום כ' כסליו, שהוא תענית צדיקים, אין לחוש לזה כלל. [חופה וקידושין עמוד עז]

ד בראש חודש אף קודם המולד מותר לכולי עלמא לעשות נישואין. ובחודש אדר קיל טפי. ויש שנהגו שלא לקבוע מועד חתונה בחודשים תמוז אב וטבת, ואין לנהוג כן. ומעיקר הדין מותר לעשות חופה בעשרה בטבת אף בשחרית, אולם עדיף יותר לעשות החופה בליל הצום, או במוצאי הצום לאחר צאת הכוכבים. [יביע אומר ח"ו אהע"ז סימן ז]. וכן מותר לערוך נישואין בליל הניט"ל, ויש ימים בשנה שבכמה קהלות נהגו שלא לערוך בהם נישואין, כגון, ז' שבט, ז' אדר, ז' תמוז, וז' אלול, וכן בחצי הראשון של חודש שבט, ובסוף חודש אדר, ובחודש סיון בג' ימי הגבלה, ובכ' סיון, ובחודש אלול ועשרת ימי תשובה, ובדורינו זה אין לחוש לכל זה, ויפה שעה אחת קודם. ובחודש תמוז מנהגינו לישא אשה עד ליל ר"ח אב, ומליל ר"ח אב עד מוצאי תשעה באב אין נושאין נשים. ובחול המועד אין נושאין נשים, אך מותר להחזיר גרושתו מן הנישואין בחול המועד, ומותר לעשות שידוכין [וורט] בחוה"מ, ומותר גם כן לכתוב את התנאים בחול המועד. [חופה וקידושין עמוד עז]

ה מותר לערוך נישואין ביום ראשון, וגדולי עולם מעולם לא נמנעו מכך. ואין בזה שום חשש משום חוקות הגויים. [חופה וקידושין עמוד פב]

ו מעיקר הדין מותר היה לעשות חופה במוצאי שבת, אך מאחר והדבר גורם לחילולי שבת, הן אצל בעלי האולם, והן אצל המוזמנים או משפחות החתן והכלה, לפיכך יש לעמוד בפרץ ולגדור גדר שלא יעשו חופות במוצאי שבתות. [חופה וקידושין עמוד פב].

ז מותר לערוך חופה וקידושין בערב שבת, ואם הכלה בתולה אין צריך בייחוד גמור הראוי לביאה קודם כניסת השבת. ואם הכלה אלמנה, צריך ייחוד גמור קודם כניסת השבת, ואז רשאי לקיים המצוה בליל שבת. [חופה וקידושין עמוד פג]

ח אין מקדשין אשה בשבת. ולא חולצין ולא מייבמין. ואם עבר וקידש אשה בשבת הקידושין תופסים. [חופה וקידושין עמוד פד]

ט גם כשאיחרו להעמיד החופה בערב שבת ותגרם בושה לחתן או לכלה, אם ידחו הקידושין לאחר השבת, אין לקדש ולערוך את הנישואין בליל שבת. ואף אם החתן לא קיים מצות פריה ורביה. אולם הרמ״א מיקל בזה בשעת הדחק, וכן עשה מעשה. [שם עמ׳ פו]

פרק ג׳ - הנהגות החתן ביום החופה

א מנהג הספרדים ועדות המזרח שאין החתן מתענה ביום חתונתו. ובפרט בזמן הזה שירדה חולשה לעולם. ואף אלה שנהגו בחוץ לארץ להתענות, יכולים לכתחילה לנהוג כמנהג ארץ ישראל בזה. ויש ליעץ לחתנים שביום החתונה יעסקו בלימוד תורה בתענית דיבור, שזה עדיף מתענית ממש. [חופה וקידושין עמוד פז. יביע אומר ח״ג סי׳ ח׳ אות יז. וסימן ט]

ב ומכל מקום אף אלו שאין מתענים, או בימים שאין מתענין בהם, צריכים ליזהר שלא יהיו רודפים אחר מותרות במאכל ומשתה. ולא ירבו באכילה ושתיה יותר מדאי. ומיהו מותר לחתן ולכלה לשתות חלב ביום החתונה, ואין צריך להחמיר בזה. [ומאחר שחתן מוחלין לו על כל עוונותיו, לכן נהגו בכמה מקומות לבקש ברכה מהחתן, אך יש ליזהר שהדבר לא יגרום להפרעת השמחה של החתן והכלה]. [חופה וקידושין עמוד צ]

ג אותם הנוהגים להתענות ביום החתונה, אינן צריכים לקבל את התענית במנחה ככל תענית יחיד, מאחר שאצל אותה עדה הכל נהגו להתענות בו. [חופה וקידושין עמוד צ]

ד גם למנהג האשכנזים שמתענים ביום החתונה, אם התענית קשה לחתן ולכלה, לא יתענו. ולכן אם באמצע התענית החתן או הכלה חשים חלישות, אינם צריכים להחמיר, אלא יכולים להפסיק להתענות. וכן אם יום החופה חל יום אחר תענית צבור, וקשה לחתן להתענות שני ימים בזה אחר זה, גם בזה אין החתן צריך להתענות. [חופה וקידושין עמוד צב]

ה יש אומרים שאין לכלה להתענות ביום החופה, שלא נהגו בזה אלא החתנים. ויש אומרים שגם הכלה מתענה ביום החופה. ובלאו הכי כבר כתבנו שמנהג הספרדים שגם החתן אינו מתענה ביום החופה. [חופה וקידושין עמוד צג]

ו חתן שיום חופתו חל בחודש ניסן, והוא מבני עדה שנהגו להתענות ביום החתונה, מותר לו להתענות בחודש ניסן, שלא אסרו תענית בחודש זה אלא תענית צבור, אבל לא תענית יחיד. אלא שבלאו הכי אין מנהגינו להתענות ביום החופה. ואמנם לדעת הרמ״א מותר לחתן [אשכנזי]

להתענות ביום חופתו בניסן, אף שהרמ״א אוסר תענית יחיד בניסן. [שם עמ׳ צד]

ז הנוהגים להתענות ביום חופתם, וחל יום החופה בט״ו בשבט או בט״ו באב, או באסרו חג, אין לחתן להתענות. והדין כן גם לאשכנזים. [חופה וקידושין עמוד צד]

ח יש שאין אומרים וידוי בשחרית עם החתן ביום חתונתו. אולם העיקר לדינא שיש לומר תחנון כל עוד שהחתן לא נכנס לחופה. אף אם החופה נערכת קודם השקיעה. [שם עמוד צה]

ט בבית כנסת שהחתן מתפלל בו בערב החופה, אומרים תחנון כרגיל, גם במנחה. אולם כשמתפללים מנחה באולם השמחות בסמוך ממש לחופה, עם קהל המוזמנים לשמחת החתן והכלה, מנהגינו שאין אומרים תחנון בשבילם. [חופה וקידושין עמוד צו]

י מנהגינו שאין החתן אומר וידוי הארוך של רבינו נסים [שאומרים אותו ביום הכפורים] במנחה הסמוכה לחופתו, בסוף תפלת ה״שמונה עשרה״, ובפרט אם מתפללים מנחה בסמוך לחופה. [חופה וקידושין עמוד צו. יביע אומר ח״ג אבן העזר סימן ט אות א]

יא יש חתנים שנוהגים לטבול במקוה ביום החתונה, והוא מנהג טוב והגון. אך אין בזה חיוב, שבזמן הזה אין חיוב על פי ההלכה על האנשים לטבול כלל. ולכן אם הוא אנוס שאינו יכול לטבול, יוסיף בלימודו והתורה מטהרתו. [חופה וקידושין עמוד צו]

יב החתן והכלה צריכים לקדש עצמן ביום החופה, ויעשו תשובה ביום ההוא, ויפשפשו במעשיהם מיום הולדתם עד היום הזה ויתוודו ויבקשו סליחה וכפרה מהשי״ת, ויהיו מודים ועוזבים ויתחרטו חרטה גמורה בשברון לב, ויקבלו על עצמם מהיום והלאה לעבוד את ה׳ באמת ובתמים ולהיותם קדושים וטהורים, ויתפללו שהקב״ה ישרה שכינתו ביניהם.

יג יפייס את הוריו וחבריו ביום החתונה, כמו בערב יום הכפורים, כי עבירות שבין אדם לחבירו אין התשובה מועילה עד שיפייס את חבירו. וכן ראוי ונכון שהורי החתן והכלה יעשו שלום עם שונאיהם ביום החופה. [חופה וקידושין עמוד קד]

יד ראוי ונכון שהחתן והכלה לא ילכו להצטלם ביום החתונה, קודם החופה, מחשש שיגעו זה בזו, כפי שהנסיון הוכיח. ובפרט שאין לאבד יום יקר זה בדברים של מה בכך. [שם]

טו ראוי שהחתן ירבה בצדקה ביום החופה. וצריך החתן ללבוש בגדי שבת בכל שבעת ימי המשתה. [חופה וקידושין עמוד קה]

טז מנהג ירושלים בשנים שעברו היה לערוך את החופה והקידושין קודם השקיעה. וטוב ונכון לחדש את המנהג גם בזמנינו. אך רבים נהגו כיום לערוך את החופה והקידושין בלילה, שאז האנשים פנויים ממלאכתם ויכולים להשתתף במעמד החופה, וברוב עם הדרת מלך, והנח להם לישראל במנהגם. [חופה וקידושין עמוד קו. יביע אומר ה' אבן העזר סי' י אות ד]

יז אם החופה והקידושין נערכים ביום רביעי סמוך לשקיעת החמה, אף על פי שלענין שבע ברכות שבעת ימי המשתה נשלמים ביום שלישי עם השקיעה, מכל מקום לענין וידוי ונפילת אפים יש להקל שלא לאומרם ביום רביעי, עד סוף שבעה ימים מעת לעת משעת החופה והקידושין. [חופה וקידושין עמוד קח]

פרק ד' - עליית חתן לספר תורה

א! יש נוהגים להעלות לתורה את החתן ביום חתונתו, אם החופה נערכת בימי שני וחמישי. אולם כיום שהחופה נערכת בלילה לא הכל נהגו להעלות לתורה חתן ביום חופתו, ורק בתוך שבעת ימי המשתה נהגו להעלותו לתורה. [חופה וקידושין עמוד קט]

ב כשיש חתן בבית הכנסת בימי שני וחמישי שבתוך ז' ימי המשתה, וכן בשבת שבתוך שבעת ימי המשתה, נוהגים להעלותו לספר תורה. [חופה וקידושין עמוד קט]

ג כשאין כהן בבית הכנסת החתן עולה לתורה ראשון. [חופה וקידושין עמוד קט]

ד בימי שני וחמישי אם נמצאים בבית הכנסת גם חתן בר מצוה וגם חתן בתוך שבעת ימי המשתה שלו, אין להוסיף על ג' העולים, אלא יעלו לספר תורה את החתן, שהוא עדיף מחתן בר מצוה. ואמנם יש אפשרות להעלות את שניהם, שיבקשו מהכהן לצאת לחוץ בית הכנסת בתחלת הקריאה, ויאמרו אין כאן כהן יעמוד ישראל במקום כהן, ויעלו גם את החתן, וגם את חתן הבר-מצוה. וכן יעשו אם יש שם ב' חתנים. ואם הכהן מסרב לצאת לחוץ, או שאין שם מנין עשרה ואם הכהן יצא לחוץ יהיו שם רק תשעה גדולים, יאמרו: "אף על פי שיש כאן כהן יעמוד ישראל במקום כהן", ויעלו את שניהם. [חופה וקידושין עמ' קי]

ה חובה קדושה על כל חתן ללמוד בימים שלפני החופה, או ביום החופה, דיני טהרת המשפחה, בהדרכת תלמיד-חכם. [אך לא יקדים ללמוד מיד מהאירוסין, אלא בסמוך לחתונה]. וכן חובה על כל כלה ללמוד הלכות טהרת המשפחה בהדרכת רבנית מוסמכת. [שם עמוד קיא]

פרק ה' - כתיבת הכתובה

א קודם סידור הקידושין כותבים את הכתובה. ונכון לכתוב בתחלה את ההעתק של הכתובה, ואחר כך כותבים את הכתובה עצמה, כדי שלא יטעה בכתיבת הכתובה. ועל הרב מסדר הקידושין לדקדק היטב בכתיבת הכתובה, שלא יטעה בה, וכל מי שאינו יודע בטיב גיטין וקידושין לא יהיה לו עסק עמהם. ואמנם לענין סידור קידושין אין צריך שהרב מסדר הקידושין יהיה למדן גדול, ודי שידע ההלכה בענינים אלה. [חופה וקידושין עמוד קיב]

ב יש להדר לכתחלה שלא תהיה שום מחיקה בכתובה, שמקלקל יופי מראיתה, והוא גם לסימן טוב. ואמנם אין לעשות טורח צבור כדי להביא כתובה אחרת, אם אירע שהוצרכו למחוק בה. [חופה וקידושין עמוד קיד]

ג מותר לצייר על הכתובה כל מיני צורות, וכן המנהג פשוט, אך לא יצייר צורת החתן והכלה. [חופה וקידושין עמוד קטו]

ד על מסדר הקידושין לברר היטב את שם החתן והכלה, שלכתחלה יש לדקדק בכתיבת השמות בכתובה כמו בגט. ואם הרוב קוראים לחתן או לכלה בשמם הרגיל, אין צריך לכתוב בכתובה את שם הכינוי שאין הכל מכירים אותו. ויש שכותבים את שם הכינוי הנפוץ בסוגריים, ואין מנהגינו כן. ומי שחלה והוסיפו לו שם, שאם הרוב קוראים לחתן או לכלה בשם המקורי, ומקצת אנשים שמעו על השם החדש שהוסיפו לה או לו בחולי, אף אם הם חותמים בשני השמות אין צריך לכתוב את שני השמות. ובן מאומץ, אם אין יודעים שהוא מאומץ, או שהוא מתבייש מכך, או שיש צורך מיוחד שלא לפרסם הדבר, מותר לקרוא לו בשם המאמץ. או שיכתבו שם החתן בלבד [ונכון עם שם המשפחה]. ומי שהוא בן לאב נכרי, יכתבו את שם אמו, כמו בשתוקי. וגר שאימצוהו שומרי תורה ומצוות, יכתבו בכתובה שם המאמץ ולא בן אברהם אבינו. [חופה וקידושין עמוד קטו]

ה מנהג הספרדים לכתוב בכתובה תוארים על החתן והכלה, כגון: החתן היקר, חמד בחורים, מוכתר במדות, או השקדן בתורה וכו', עם הכלה המהוללה כלילת יופי ויעלת חן וכו'. [חופה וקידושין עמוד קיח]

ו כותבים גם את שם ההורים, ואם אין יודעים את שם ההורים, כותבים את השמות של החתן והכלה לבד, ויש אומרים שבאופן כזה נכון שיכתבו לבסוף, או מעבר לדף, הסיבה שהשמיטו שמות ההורים. [חופה וקידושין עמוד קיח]

ז אם האב בחיים כותבים שליט"א, או נ"י, או נר"ו. ואם טעה וכתב על אבי החתן שליט"א או נ"י, והתברר שאבי החתן כבר נפטר, יש לגרד בסכין את התיבה שליט"א או נ"י, ויכתוב ז"ל. ואין צריך לחתום ליד התיקון. [חופה וקידושין עמוד קיח]

ח אחר שכתבו פלוני בן פלוני כותבים התואר, כמו הכהן הלוי אם הם כהנים או לויים. ואם לא כתב הכהן או הלוי הכתובה כשרה. [חופה וקידושין עמוד קיט]

ט נהגו להוסיף גם את שם המשפחה. ויש שכותבים באופן כזה, החתן אליהו בן אריה למשפחת חיים. אך מנהגינו לכתוב אליהו בן אריה חיים, בלי תיבת למשפחת. ואין זה לעיכובא. אך בכלה בזיווג שני לא כותבים את שם המשפחה. [חופה וקידושין עמוד קיט]

י יש שמקפידים שלא לכתוב ראשי תיבות בכתובה, אך בתיבות שאי אפשר לטעות בהם, כגון מוהר"ר אין קפידא כלל. ויש שכותבים בראש הכתובה ב"ה, ואין בזה כל קפידא. [חופה וקידושין עמוד קיט]

יא אם החתן ספרדי יש להקפיד לכתוב כתובה ספרדית. ולכן מה שיש נוהגים לכתוב גם בכתובה של הספרדים כסף זוזי דחזו ליכי "מדאורייתא" הוא מנהג בטעות, וראוי ונכון לבטלו, וצריך לכתוב דחזו ליכי בלבד. ואם אין כתובה אחרת, יש למחוק תיבת "מדאורייתא". [חופה וקידושין עמוד קכ. יביע אומר ח"ג אהע"ז סימן יב. וסימן טז אות כט. וסימן יב אות ה]

יב יש נוהגים שהעדים חותמים על הכתובה קודם הקידושין, אך מנהגינו שחותמים תחת החופה, לאחר הקריאה. [חופה וקידושין עמוד קכא]

פרק ו' - סדר עריכת הקידושין

א יש נוהגים שהחתן והכלה מגיעים לאולם כל אחד בנפרד, לאחר שאין החתן נפגש עם הכלה שבוע ימים קודם החופה. ויש שאין מקפידים בזה, וכן המנהג אצלינו שהחתן הולך לבית הכלה קודם החופה, ומגיעים יחד לאולם, והכלה נכנסת למקום הנשים, והחתן למקום הגברים, עד לעריכת החופה. [חופה וקידושין עמוד קכב]

ב יש שנהגו שאב החתן ואב הכלה אוחזים בידיו של החתן, זה מימין וזה משמאל, והולכים עמו אצל הכלה על מנת שהחתן יכסה את פניה בהינומא שיש אומרים שזו היא החופה. ולכן יש שמקפידים לקחת עמהם את העדים על מנת שיראו את כיסוי הרעלה. או שיכירו את הכלה אך אין מנהגינו כן, ולא נהגו אצלינו שהחתן עצמו מכסה את פני הכלה ברעלה, וממילא אף אם הספרדים רוצים לנהוג שהחתן יכסה את פני הכלה, אין צריך שיעשה כן בנוכחות עדים. [חופה וקידושין עמוד קכג]

ג מנהג האשכנזים שהמלוים את החתן ואת הכלה אוחזים בידיהם נר מימין החתן ומימין הכלה. ואין מנהגינו כן. [חופה וקידושין עמוד קכה]

ד אחר שהחתן כיסה את פני הכלה בהינומא, [שהוא הצעיף שעל ראשה משורבב על עיניה, למנהג האשכנזים וחלק מהספרדים כנ"ל], החתן הולך עם אביו ועם אב הכלה אל מקום החופה, ועומד תחת מקום החופה, ואחריו מגיעה הכלה עם קרובות משפחתה למקום החופה. [אולם מנהג זה של ליווי החתן על ידי אביו וכו' לא פשט אצל כל הספרדים]. [שם עמוד קכו]

ה יש אומרים שהכלה עומדת לימין החתן. ויש שאין מקפידים בזה אחר החורבן. והנכון הוא לנהוג להעמיד הכלה לימין החתן. [חופה וקידושין עמוד קכו]

ו יש שנהגו להניח אפר בראש החתנים קודם החופה. אך הספרדים לא נהגו בזה.[שם עמ' קכז]

ז נחלקו הפוסקים מה היא חופה, ויש אומרים שהיא הייחוד שמביא החתן את הכלה לתוך ביתו, ויש אומרים שזו הכילה שהחתן והכלה עומדים מתחתיה. [חופה וקידושין עמ' קכח]

ח טוב ונכון שקודם שיתחיל הרב לברך יזמין את העדים שיהיו קרובים למקום החופה, כדי שמיד לאחר הברכות והטעימה יהיו מזומנים לראות את נתינת הטבעת מהחתן על אצבע הכלה. וכן אם מחלקים את כל שבע הברכות לרבנים ותלמידי חכמים, טוב ונכון שיזמינו אותם מיד אחר קריאת הכתובה, כדי שכולם יהיו מזומנים לברך את שבע הברכות, ולא יהיה הפסק גדול בין הברכות. [חופה וקידושין עמוד קכח]

ט מנהג הספרדים ועדות המזרח לערוך את החופה תחת קורת גג, ואינם מקפידים לעשותה תחת כפת השמים, ואין צריך לשנות ממנהגינו. [שם קכט. יבי"א ח"ג אהע"ז סימן י אות ד]

י המנהג לפרוס טלית גם כשיש כילה מעל לחתן ולכלה. [חופה וקידושין עמוד קכט]

יא יש נוהגים שהכלה קונה את הטלית לחתן. ומנהג זה לא פשט אצלינו הספרדים [רק לאחרונה]. ועל כל פנים בודאי שאין לגרום למחלוקת בעבור מנהג זה. [חופה וקידושין עמוד קל]

יב ראוי ונכון להמנע בזמן הזה לערוך חופות בבית כנסת, לאחר שהמציאות הוכיחה שנכנסות לשם נשים בבגדים לא צנועים, ואשר בודאי אינם הולמים מקום קדוש כזה, ואין קדושת המקום נשמרת. אולם אם הנשים מקפידות לבוא בלבוש צנוע, וגם שומרים בהקפדה על ההפרדה בין הנשים לאנשים, שעדר עדר לבדו ישכון, וגם האנשים שומרים על קדושת המקום, מצד הדין אין כל מניעה לערוך חופה בבית הכנסת. [חופה וקידושין עמוד קלב. יביע אומר חלק ג' אבן העזר סימן י]

יג כשעורכים חופה בבית הכנסת, יש להזהיר שלא להתנשק עם החתן וקרוביו לאחר החופה, שאין לנשק בבית הכנסת, להודיע שאין אהבה כאהבת המקום. וכמו כן ראוי לערוך את השולחנות עם הכיבוד מחוץ לבית הכנסת. ואין לערוך את סעודת נישואין או שבע ברכות בבית הכנסת, במשתה שיש בו יין. ומה שכתבנו להתיר לערוך חופה בבית הכנסת, היינו רק לענין החופה. [חופה וקידושין עמוד קלד. והנה ד"ז הובא בהלכות תפלה, בסי' צח, ומקורו משו"ת בנימין זאב, וראיתי לאחד שכתב, שהוא מדין תפלה, שאין זה מן הראוי לנהוג כן באמצע התפלה. אולם לא שם לבו לכך שבשו"ת בנימין זאב הביא הדין בהלכות ביהכ"נ. וזיל בתר טעמא להוכיח שאין אהבה כאהבת המקום ברוך הוא. ובזה נדחים דברי מי שכתב לחלוק על הילקו"י בד"ז מתוך הדקדק הנז', וזה אינו, וכמבואר. ודו"ק]

יד קודם הקידושין יש למזוג יין לתוך כוס, שכבר פשט המנהג לברך ברכת האירוסין על היין. אך אין צריך למזוג מים על היין שבכוס. [חופה וקידושין עמוד קלח]

טו המברך צריך לאחוז בכוס ביד ימינו, ויברך ברכת הגפן, ואם יש על ידו של המברך תחבושת או גבס, מותר לו לאחוז הכוס בידו אף שהתחבושת מפסיקה. אבל בימות החורף אם יש על ידו כפפות, מן הראוי שיוציאם בעת שמברך על הכוס. ומנהגינו לחתום הגֶפֶן, ולא הגָפֶן. וידגיש אות פ' של בורא פרי הגפן. ואחריה ברכת האירוסין. [חופה וקידושין עמ' קלח]

טז נהגו שהרב מסדר הקידושין [או הגדול שבקהל] הוא מברך הן ברכת האירוסין, והן שבע הברכות שתחת החופה. [חופה וקידושין עמוד קלט. יביע אומר ח"ד אהע"ז סי' ז' אות ג]

יז קודם שהרב יתחיל בברכתו יאמר לחתן ולכלה שיקשיבו לברכותיו, ויכוונו לצאת ידי חובה מדין "שומע כעונה", וגם הוא המברך מכוין עליהם להוציאם ידי חובת הברכות. ולכן עליהם להקשיב לכל הברכות ולא לדבר קודם הטעימה. וכן יזהיר אותם שלא יענו "ברוך הוא וברוך שמו" אחר הזכרת שם ה' שבברכות. ובדיעבד אם טעו וענו ברוך הוא

וברוך שמו, יכולים לטעום אחר כך מהיין בלא ברכת הגפן. [חופה וקידושין עמוד קמ]

יח המנהג הוא שהמסדר קידושין מברך גם ברכת הגפן, וגם ברכת "אשר קדשנו במצותיו וצונו על העריות וכו'", ואין מחלקין את הברכות לשני בני אדם. [חופה וקידושין עמוד קנה]

יט על כל הקהל לעמוד בשעת ברכת האירוסין ושבע הברכות שתחת החופה, ונכון שהרב מסדר הקידושין קודם שיתחיל לברך יבקש מהקהל לעמוד על רגליו בעת הברכות. ואם יש אנשים שיושבים בעת ברכת האירוסין ושבע הברכות, יש ללמדם להועיל שעליהם לעמוד, ובפרט שכן מבואר בתיקוני הזוהר הקדוש. [ילקוט יוסף שובע שמחות חופה וקידושין עמ' קנה]

כ במקום שיש ערבוביא בשעת החופה בין האנשים לנשים, אין הקהל צריכים לעמוד ולהתקרב למקום החופה ששם התערובת, אלא יעמדו על עומדם במקומותיהם בלא ערבוביא, מתחלת ברכת האירוסין עד סוף שבע ברכות. ועל כל פנים גם במקומות שיש ערבוביא של אנשים ונשים במקום החופה, בודאי שאין להמנע מלברך ברכת האירוסין וברכות הנישואין. [ילקוט יוסף שובע שמחות חלק א' חופה וקידושין עמוד קנו]

כא מנהגינו לומר בנוסח ברכת האירוסין "ברוך אתה ה' אלוקינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וציונו על העריות [ואין אומרים והבדילנו] ואסר לנו את הארוסות, והתיר לנו את הנשואות לנו על ידי חופה בקידושין, ברוך אתה ה' מקדש עמו ישראל על ידי חופה בקידושין". ויאמר בקידושין "בית" רפה בלא דגש, שישמע כאומר "וקידושין". ומכל מקום האומרים על ידי חופה וקידושין יש להם על מה שיסמוכו. וצריך לומר והתיר לנו את הנשואות "לנו", ומכל מקום אם אמר והתיר לנו את הנשואות, ולא אמר תיבת "לנו" אין מחזירין אותו. [ילקו"י חופה וקידושין עמוד קנו. יביע אומר חלק ה' אבן העזר סימן ו' אות ה]

כב יש נוהגים לעזור למברך ולומר בקול רם "אלוקינו מלך העולם" בעת הברכות בחופה, ויש לבטל מנהג זה. [ילקוט יוסף שובע שמחות חלק א' חופה וקידושין עמוד קנט]

כג יש שנהגו לקדש בבית, במעמד עשרה ובכללם הרב והעדים, וחוזרים ומברכים בחופה את ברכת האירוסין ו"שבע הברכות", בלא הזכרת שם ה', ואומרים ברוך אתה "השם" אלוקינו מלך העולם וכו'. ויש להזהירם שיאמרו אלוקינו בקו"ף, שגם בזה יש חשש הזכרת שם ה' לבטלה. [ילקוט יוסף שובע שמחות חלק א' חופה וקידושין עמוד קנט]

כד מיד לאחר שהרב סיים לברך ברכת האירוסין, יטעם הרב מעט מן היין, ויתן לחתן לטעום, ואחר כך החתן יחזיר את הכוס למסדר הקידושין, והוא יתן את הכוס לאם הכלה [או לאחת מקרובותיה] כדי שתתן

לכלה לטעום מעט מהיין. שאין זה נאה שהחתן יתן כוס יין לכלתו, אחר שעדיין אינה אשתו עד לאחר החופה והיחוד. [ואפשר שגם שהחתן עצמו יתן את הכוס לאם הכלה, כדי שהיא תתן לכלה לשתות. ואין צריך בדוקא שהרב יתן הכוס ליד אם הכלה]. ומיד לאחר מכן החתן יתן את הטבעת על אצבע הכלה, בנוכחות עדים. [חופה וקידושין עמוד קס]

כה אין צריך להחמיר להצריך שהחתן יטעם מהיין שיעור רביעית או רוב רביעית, אלא די בטעימה כל שהיא. ואם החתן או הכלה הפסיקו בדיבור כלשהוא בין ברכת מקדש עמו ישראל וכו' לטעימה, וכל שכן אם דיברו באמצע הברכה, אף על פי כן בדיעבד יטעמו מהיין, ולא יסתפקו בטעימת המברך. ויברכו ברכת בורא פרי הגפן ויטעמו. ואם דיברו לאחר שהמברך טעם, אינם צריכים לחזור ולברך. [חופה וקידושין עמוד קסא]

כו יש לדאוג קודם החופה מבעוד מועד להכין יין בהכשר המפורסם שהוא יין הכשר לברכת הגפן, דהיינו שרובו יין ואין מערבין בו רוב מים. ואם לא היה שם יין אלא יין שהוא בהכשר הבד"ץ אף על פי שאין מברכים ברכות האירוסין והנישואין אלא על יין, מכל מקום יוכל לברך ברכת האירוסין והנישואין על יין זה. ויברך "שהכל נהיה בדברו". וכן אם אין שם יין כלל יברכו על שכר, כמו בירה לבנה, עראק, ויסקי. ובכל זה בתחלה יברך שהכל, ואחר כך יברך ברכת האירוסין. ואם אין שם לא יין ולא שכר, יברך את ברכת האירוסין לבד בלי כוס. אבל שבע ברכות לא יברכו אם אין שם יין או שכר. [שם עמוד קסג]

כז כשמברכים שבע ברכות על השכר, מברך גם ברכת "שהכל נהיה בדברו", וגם ברכת "שהכל ברא לכבודו", ששתי ברכות אלו ענינים נפרדים הם. [חופה וקידושין עמוד קסז]

כח לכתחלה אין לברך ברכת האירוסין אלא בעשרה מישראל גדולים. אולם אם אין שם עשרה, יכולים לברך ברכת האירוסין גם בלא עשרה. אבל ברכת חתנים, שהם שבע ברכות שאחר הקידושין, אין מברכים אותם אלא בעשרה גדולים, והחתן מן המנין. [שם עמוד קסז. יביע אומר ח"ב אבן העזר סי' ו. ושם אות ז' בהתחילו לברך שבע ברכות בעשרה ויצאו מקצתן אם ימשיכו הברכות]

כט רב אשכנזי המסדר קידושין לאחד מתלמידיו שהוא ספרדי, יש לו לברך ברכות האירוסין, וכן ברכות הנישואין במבטא ספרדי, וכל שכן רב ספרדי המסדר קידושין לחתן ספרדי, שאין לו לשנות במבטא הברכות, וגם לא במבטא של שם ה', אלא יאמר כפי מנהגינו, שם ה' בניקוד קמ"ץ הקרוב מעט לפת"ח, וכן מוכח מדברי רש"י, (ראה הגהות רבי יעקב עמדין ברכות מז.), ומדברי רבי אליעזר הקליר בפיוט לשבועות, ומדברי הרי"ף בברכות, ומדברי הרמב"ם (מורה נבוכים פרק סג). ומרבינו בחיי (ריש פרשת ויראו), [חופה וקידושין עמוד קסט. וכך נהג הגרש"ז אויערבאך זצ"ל כשסידר קידושין לחתן ספרדי]

פרק ז' - נתינת הטבעת ליד הכלה

א מיד לאחר שבירכו על הכוס וטעמו ממנו, יתן החתן את הטבעת לכלה ויקדשנה. ויש להקפיד שעדי הקידושין יתקרבו ויעמדו ליד החתן והכלה כדי שיראו את נתינת הטבעת מהחתן ליד האשה, ולא יעמדו מרחוק. [חופה וקידושין עמוד קעג]

ב לכתחלה צריך שהמקדש והמתקדשת יראו את שני העדים. ובדיעבד די במה שהחתן והכלה יודעים שיש עדים לקידושין. [חופה וקידושין עמוד קעד]

ג יש נוהגים שהחתן אומר לעדים "אתם עדי", ויש שסומכים על מה שקוראים להם שיהיו עדים, דהוי כאומר להם אתם עדי, ואין צריך שיאמר "אתם עדי". וכן הוא מעיקר הדין, שאין החתן צריך לומר אתם עדי, ומכל מקום טוב שיאמר אתם עדי לרווחא דמילתא. [שם]

ד מסדר הקידושין צריך לצוות לעדים שישימו לב בכל מהלך הקידושין לראות את הקידושין ולשמוע את אמירת החתן בעת שנותן הטבעת. כי פעמים החתן אומר הרי את מקודשת וכו' בקול נמוך, וכן פעמים שמרוב דחק והצילומים אין העדים רואים היטב את נתינת הטבעת, וצריך ליזהר בכל זה, ולכן יש להעמיד את העדים בסמוך לחתן ולכלה כדי למנוע כל תקלה. [חופה וקידושין עמ' קעה]

ה יש אומרים שהעדים צריכים להסתכל בפני החתן והכלה כדי שידעו מי המקדש ואת מי הוא מקדש. ולכן נהגו לגלות את פני הכלה ולהסיר המסוה והצעיף שעל פניה, כדי שהעדים יכירוה. ויש חולקים ואומרים שאין העדים צריכים לראות את פני הכלה, כיון שהכל יודעים מי היא הכלה. ובפרט במה שנהגו אצלינו שאין פני הכלה מכוסים אלא בבד דק ומחורר. וכיון שהוא מדרכי הצניעות, לכן רבים נהגו שלא להסיר את המסווה מעל פני הכלה גם בעת הקידושין. [ומטעם זה יש המצריכים את העדים ללכת קודם החופה עם החתן בעת שמכסה את פני הכלה בהינומא. אך כבר כתבנו שאין מנהגינו כן]. ולכתחלה יש לגלות פני הכלה, אך לא יכריז על כך ברם קול בפני כל הצבור. [חופה וקידושין עמוד קעה. יביע אומר ד' אהע"ז סי' ה אות ו]

ו עידי הקידושין יהיו נוכחים זה ליד זה באופן ששניהם כאחד יראו את מעשה הקידושין, ואם לא ראו זה את זה יש אומרים שהרי אלו קידושי ספק. לכן יש להקפיד בזה. [שם עמ' קעו]

ז קודם נתינת הטבעת תסיר הכלה את הכפפות מעל ידה הימנית, כדי שהחתן יתן את הטבעת על אצבעה ממש. [חופה וקידושין עמוד קעז. יביע אומר חלק ה' אהע"ז סימן י' אות ג]

ח על מסדר הקידושין להבהיר לחתן שיאמר כל הנוסח "הרי את מקודשת לי בטבעת זו כדת משה וישראל" קודם נתינת הטבעת לידי הכלה, ולא אחר נתינת הטבעת. [חופה וקידושין עמ' קעח. יביע אומר חלק ב' אבן העזר סימן ה' אות ג]

ט אם עבר ונתן לה הטבעת קודם שאמר "הרי את מקודשת לי כדת משה וישראל", יחזור ויקח מידה הטבעת, ויאמר הנוסח הנ"ל, ואחר כך יתן הטבעת לידה. ואמנם יש מי שאומר שעדיף יותר לקדשה שנית בטבעת אחרת. אולם כיון שהדבר קשה להשיג בשעת החופה טבעת אחרת, וגם יש לחוש שיקדשנה בטבעת שאולה, לכן אין צורך להחמיר בזה, ויכול לקדשה באותה טבעת על ידי שיקח הטבעת מידה ויאמר לה ויחזור ויתן לה הטבעת. [שם קעט]

י על הרב מסדר-הקידושין לברר שהעדים לא יהיו קרובים שום קירבה משפחתית לחתן או לכלה, וכן שלא יהיו קרובים זה לזה. אבל אם העדים קרובים לרב מסדר הקידושין, אין בכך שום מניעה. [חופה וקידושין עמוד קעט]

יא וכן יש להקפיד שהעדים יהיו יראי ה' ושומרי תורה ומצוות, ולא חלילה מחללי שבת בפרהסיא ומגלחי זקנם בתער וכדומה. ורב המסדר קידושין בחתונה אצל חילוניים, יקח עמו עד כשר ויהיו הוא עצמו והשני, שני העדים. וטוב שתלמידי חכמים יהיו עדים. [שם קפ]

יב קודם שהחתן יקדש את הכלה בטבעת, יקח הרב ממנו את הטבעת ויראה אותה לעדים, וישאלם אם הטבעת שוה פרוטה או לא. וישאל את החתן אם הטבעת הוא קנין כספו שלו, ואינה טבעת שאולה. [ואמנם אף אם שילם על הטבעת בצ"ק אין זה מעכב]. [חופה וקידושין עמוד קפא]

יג יש מי שאומר שטוב שהעדים יהרהרו תשובה שמא עברו עבירה שפוסלת אותם לעדות. ואין נוהגים כן, אלא כל שיש חזקת כשרות, אין צריך להזהירם להרהר בתשובה. ואין הדבר דומה לנתינת גט שמתירים אשת איש לעלמא, דבזה אין הכי נמי נהגו לומר לעדים שיהרהרו בתשובה, אבל בקידושין שאין כאן התרת אשת איש לעלמא, לא נהגו בדבר. [חופה וקידושין עמ' קפב]

יד כבר נהגו היום לקדש בטבעת, ולא בכסף ממש, ויש לזה טעם. [חופה וקידושין עמוד קפג]

טו אין מקדשין בטבעת עם אבנים טובות, [או יהלום], אלא אך ורק בטבעת חלקה. [שם]

טז טוב לקחת טבעת מכסף טהור. ויש שמקפידים לקחת טבעת מרובעת שחללה עגול. אך כל זה אינו לעיכובא. [חופה וקידושין עמוד קפד]

יז לאחר שהעדים ראו את הטבעת ואישרו שהיא שוה פרוטה, יקח החתן את הטבעת ביד ימין, ויאמר הרי את מקודשת לי בטבעת זו כדת משה וישראל. ואחר כך יתן הטבעת ביד ימין של הכלה באצבע הסמוכה לאגודל, או באמה, שהיא האצבע האמצעית. ואם נתן הטבעת באצבע אחרת, או ביד שמאל, אין זה מעכב. [חופה וקידושין עמוד קפד]

יח אם אמר "הרי את מקודשת לי בטבעת זו", ולא סיים כדת משה וישראל, אין זה מעכב בדיעבד. [חופה וקידושין עמוד קפה. והיכא שלא אמר בטבעת זו, ראה ביביע אומר ח"ב אהע"ז סי' ה' סק"ב]

יט אם קידש ואמר הרי את מקודשת בטבעת זו וכו', ודילג תיבת "לי", אם עדיין לא נתן את הטבעת, יחזור ויאמר כל הנוסח מלה במלה. ואם כבר נתן את הטבעת, מאחר והיו עסוקין בענין הקידושין חשיב כמדבר עמה על עסקי קידושיה דמקודשת אף אם לא אמר "לי". ומכל מקום לכתחלה יש להזהיר את החתן שיאמר מלה במלה, ולא ידלג שום תיבה. [שם עמוד קפו. יביע אומר ח"ו חאהע"ז סי' ו אות ג]

כ אם הרב מסדר הקידושין מקריא נוסח "הרי את וכו'" לחתן, יש אומרים שלא יאמר תיבת "לי", אלא ילמד לחתן לומר מלה זו מעצמו. אולם אם החתן עם הארץ, יאמר לו הרב גם תיבת לי בשפה רפה. [חופה וקידושין עמוד קפו]

כא יש לחתן ולכלה להבין את משמעות הדברים שאומר: הרי את מקודשת וכו', ושידע שנותן הטבעת לשם קידושין ולא לשם מתנה. וכן הכלה צריכה להבין שהטבעת ניתנת לה לשם קידושין. [ואם אמר הרי את וכו', באנגלית וכדו' הקידושין תופסים]. ולכן יש להזהיר את הכלה שתשים לב למה שהחתן אומר, ולא תשים כל מעיינה בצילומים. [חופה וקידושין עמוד קפז]

כב אם החתן עבר ונתן את הטבעת לכלה קודם ברכת האירוסין, ואמר לה הרי את מקודשת וכו', אין לברך יותר ברכה זו, שכל הברכות כולן אין מברכים עליהם אלא עובר לעשייתן. ואין לקדש קודם מעמד החופה. [חופה וקידושין עמוד קפז. ובדין עובר לעשייתן בברכת אירוסין ראה בילקוט יוסף על הלכות ציצית. מהדורת תשס"ד סימן ח' הערה יט]

כג מסדר קידושין שטעה ובירך על היין שהכל נהיה בדברו, במקום בורא פרי הגפן, ולא נזכר לתקן בתוך כדי דיבור, אין צריך לחזור ולברך הגפן, שעל הכל אם אמר שהכל יצא. [שם עמוד קפח]

פרק ח' - התעטפות בטלית בחופה

א לאחר שהחתן קידש את הכלה יקח טלית חדשה ויברך עליה שהחיינו בלבד. ואם עורכים את החופה והקידושין קודם השקיעה, [כפי שהיה מנהג ירושלים] יברך החתן על הטלית גם ברכת "להתעטף בציצית", ואחר כך ברכת שהחיינו. וכיון שבירך להתעטף בציצית, יש אומרים שצריך להתעטף בה כמו שמתעטף בבוקר. ויש אומרים שדי בכך שנותן הטלית על כתפו, דנוסח הברכה אינו לעיכובא. [ילקוט יוסף על הלכות ציצית סימן ח' הערה לב, וסימן יח הערה י"]. ואחר שיוריד הטלית על גופו יפרסו הטלית מעל החתן והכלה. ואם הטלית אינה חדשה, יברך רק ברכת להתעטף בציצית. ואם עורכים את החופה בלילה, והטלית חדשה, מברך שהחיינו בלבד, ובזה אין צריך להתעטף בציצית כמו שמתעטף בה בבוקר, אלא יברך ויתן את הטלית על כתפיו, או על ראשו, ומיד יפרסוה מעל לחתן ולכלה. [שם עמ' קפט]

ב קודם שיברך שהחיינו יאמר לו הרב מסדר הקידושין שיכוין בברכת שהחיינו על הטלית החדשה, ויכוין לפטור בברכה זו את המצוה של הקידושין, וכן יפטור את הבגדים והכובע החדש שלובש ביום חתונתו. והדירה והריהוט החדשים, ועל הכלים השונים שרכש וקיבל מתנה עם נישואיו. [ועל הכלה שהיא חדשה בשבילו]. [חופה וקידושין עמוד קצא]

ג בעת שפורסים הטלית מעל לראש החתן והכלה נהגו לומר "ויתן לך האלוקים מטל השמים וגו'". ויש המזמינים כהן שפורס ידיו מעל החתן והכלה ואומר ברכת כהנים. [קצב]

ד יש להזהיר את ההמון שלא יעשנו סיגריה תחת החופה, שכל המעשן תחת החופה עונשו גדול לעולם הבא. [ובלאו הכי כבר נתבאר בכמה מקומות בילקוט יוסף, שאין לעשן סיגריה, על פי קביעת הרופאים בזמן הזה]. וכן יש להזהיר את ההמון שלא יתלוצצו תחת החופה, ויכבדו את המעמד הנשגב. [חופה וקידושין עמוד קצב]

ה מה שיש נוהגים לברך את החתן והכלה תחת החופה, בפסוקים יברכך ה' וישמרך וגו', אין בזה שום חשש איסור של אמירת פסוקי הכהנים על ידי ישראל. וגם אין לחוש בזה משום מה שאמרו דברים שבכתב אי אתה רשאי לאומרם בעל פה. [חופה וקידושין עמוד קצז]

פרק ט' - קריאת הכתובה תחת החופה

א אחר שפרסו את הטלית על ראש החתן והכלה, קוראים את הכתובה, [לאחר שסיימו את כתיבתה קודם שהחתן והכלה נכנסו לחופה], ומקדימים את הכתובה

לנישואין, כדי שתהא מותרת לו גם מדרבנן, שהרי אין אשה מותרת לו עד שיכתוב לה כתובה. [חופה וקידושין עמ' רד]

ב אף אם שכחו לקרוא הכתובה לפני ברכות הנישואין, יקראו אותה אחריהם. אבל אם קראו אותה לפני הקידושין אין צריך לחזור ולקוראה אחרי הקידושין. [חופה וקידושין עמוד רד]

ג מעיקר הדין היה ראוי לקרוא את כל נוסח הכתובה מתחלה ועד סוף, ואולם נפוץ היום שמדלגים על קריאת חלק הטופס הקבוע, ומצאו לזה סמך נכון בהלכה. ואחר שקרא עד עיקר ותוספת, "בר ממאתן דחזו לה, והעלם על עצמו כנכסי צאן וברזל" קורא, הדירה בארץ-ישראל, [או במדינה אחרת] ומדלג, וקורא מ"וקנינא מיד החתן הנז' וכו"' עד הסוף. [שם]

ד הקורא את הכתובה יגביה קולו באופן ששני העדים והחתן, ולכתחלה גם עשרה אנשים, ישמעו היטב את קריאתו. [חופה וקידושין עמוד רה]

ה אפשר לכתחלה לקרוא את הכתובה דרך רם-קול, ואין בזה כל מניעה. [חופה וקידו' עמ' רה]

ו מנהגינו לקרוא הכתובה בניגון, כדי ליקֵר את המצוה, ולפי שבזה נמשך לב העומדים שם להאזין יותר. ויש קהלות שלא נהגו לקרוא את הכתובה תחת החופה, אלא אחר הקידושין העדים והחתן חותמים, ומוסר הכתובה ליד הכלה. [חופה וקידושין עמוד רה]

ז נהגו מקדמת דנא לתת את קריאת הכתובה לחכם הקהל, או לחזן, אמנם כל זה כשהוא יודע לקרוא כמשפט. [חופה וקידושין עמוד רו]

ח על הקהל לעמוד גם בשעת קריאת הכתובה, ולכבד את המעמד, ולא לדבר ולעורר רעש באותה עת. [חופה וקידושין עמוד רו]

ט קודם קריאת הכתובה נוהגים להוסיף פסוקים של ברכה. ומה שנהגו לומר חצאי פסוקים יש להם על מה לסמוך. [וכן מה שאומרים הפסוקים בעל פה, יש להם על מה שיסמוכו]. [ילקוט יוסף שובע שמחות חלק א' מהדורת חופה וקידושין שנת תשס"ה, עמוד רו. וקצט]

י מי שנתכבד לקרוא הכתובה וראה שלא נכתבה כראוי, אבל אינה פסולה, לא ישנה לקרוא כפי שצריך להיות כתוב, אלא יקרא דוקא כפי מה שכתוב. וקורא הכתובה שטעה בקריאה, אל יתקנו אותו השומעים, במקום שתהא לו או לחתן בושה. וכן אם הביאו בטעות כתובה של אלמנה, וכדומה, לא יפסיק את הקריאה באמצע, כדי שלא לגרום בושה לחתן ולכלה, אלא אחר שיגמרו קריאת הכתובה, יתקנו הטעות, ואחר כך יחתמו העדים וימשיכו בהמשך סידור הקידושין. ובעת שקורא ידלג

הטעות ויקרא בע״פ כפי מה שצריך, שאין הקריאה לעיכובא, ורק אחר הקריאה יתקן כאמור. [חופה וקידושין עמוד רח]

יא כשמגיע הקורא למילת ״וקנינא״ יעצור, ויושיט את המטפחת, או העט, לחתן לשם קנין. ואחר כך ימשיך לקרוא, ותוך כדי אמירת ״וגם נשבע שבועה וכו״ יושיט ידו לחתן לשבועה, ולתקיעת כף. [וראה להלן סעיף כא עוד בדין שבועה חמורה]. [חופה וקידושין עמוד רח]

יב אחר הקריאה העדים והחתן חותמים, כדי שתהיה חתימת העדים קודם גמר קנין החופה. ויש שמחתימים העדים קודם החופה, אך טוב לנהוג כנז׳. [חופה וקידושין עמוד רח]

יג די שהעדים יחתמו בשמם ושם המשפחה, [וכן נוהג מרן האמו״ר שליט״א לחתום בשמו ובשם משפחתו בלא הזכרת שם האב]. או שיחתמו פלוני בן פלוני. [חופה וקידושין עמוד רט]

יד יש שנהגו לכתוב את שטר הכתובה על קלף ובדיו, כדי ליפות את שטר הכתובה. אולם בודאי שאין זה לעיכובא, שהרי גם כתובה מודפסת שמוסיפים בה את שמות החתן והכלה, מקום עריכת החופה והזמן, וסך הכתובה, כשרה בפשיטות. ואדרבה יש אומרים שעדיף יותר שלא לכתוב.כתובה על ידי סופר בכתב אשורי. [חופה וקידושין עמוד רט]

טו אם כותבים כתובה בכתב אשורי על ידי סופר מומחה, על החתן לשלם את סך הכתיבה והנייר. [חופה וקידושין עמוד רט]

טז לא יחתמו על הכתובה כי אם עדים כשרים בלבד, אבל לא קרובי משפחה, אף אם יש שם ב׳ עדים כשרים, והקרובים הם בתוספת על העדים הכשרים. [חופה וקידושין עמוד רי]

יז צריך להסביר לחתן שידע מה הם חיובי הכתובה, ועל מה חותמים העדים, כי יש חתנים שאינם מבינים את ענין הכתובה והכל בעיניהם נחשב כעין טכס בלבד, ועיניהם תלויות בצלם. ומכל מקום אין החתן נאמן לומר שלא הבין מה שכתוב בכתובה, אף על פי שאינו יודע לקרוא. וכדי למנוע טענות אלה, מן הראוי שמסדר הקידושין יבאר לחתן בקצרה את תוכן ותורף הכתובה, ועל מה החתן מתחייב. [חופה וקידושין עמ׳ רי. וראה שם ביאור של כל נוסח הכתובה]

יח הבעל חייב מן התורה לדאוג למזונות האשה, כסותה, ועונתה. ומתחייב בעוד שבעה דברים מדרבנן, שהם עיקר כתובה שהוא בסכום של מאתים מנה לבתולה ומאה מנה לאלמנה, לכשיגרשנה. לרפאותה אם תחלה, לפדותה אם נשבית, לקוברה אם מתה, להיות ניזונת מנכסיו ויושבת בביתו כל חייה לאחר מותו כל זמן אלמנותה. ולהיות בנותיה

ממנו ניזונות מנכסיו לאחר מותו עד שיתארסו, ולהיות בניה הזכרים יורשים כתובתה יתר על חלקם בירושה שעם אחיהם מאם אחרת. [חופה וקידושין עמוד ריד]

יט המנהג אצלינו שגם החתן חותם על הכתובה, [אף שאין זה מעכב]. מלבד חתימתם של שני העדים והרב מסדר הקידושין, ויש טעם לדבר. [חופה וקידושין עמ' ריד. יביע אומר ח"ג סי' יג אות ב]

כ יש אומרים שחייב אדם להשכיר עצמו כפועל כדי להביא מזונות לאשתו. ויש חולקים ואומרים שאף על פי שיש על הבעל חיוב לפרנס את אשתו, אינו חייב להשכיר עצמו כפועל. וכן אין כופין את הלוה להשכיר עצמו כפועל לפרוע את חובו. [חופה וקידושי' עמוד ריז]

כא בעת קריאת הכתובה כשמגיע הקורא ל"וקנינא מיד החתן וכו"', נותן לו מטפחת והחתן אוחז בצדה השני, ומגביה לשם קנין. ויש שמיד עם אחיזת החתן במטפחת, עוזבים אותה אצלו וחוזרים ולוקחים אותה. ונהגו שהמטפחת היא של מסדר הקדושין. ואם אין לרב מטפחת, יוכל לקחת מאחרים, או שיעשה הקנין בעט. ונכון שהרב מסדר הקידושין יאמר לחתן, בעת שאוחז במטפחת, שיאמר בפני העדים: מתחייב אני. [חופה וקידו' עמוד ריט]

כב על החתן והעדים לחתום בשמם המלא, כדי שידעו הכל מי החתומים, שכל שלא הזכירו שמו במפורש אין לו תורת עד. [חופה וקידושין עמוד רכ]

כג אם לא חתמו החתן והעדים מיד אחר קריאת הכתובה תחת החופה, יחתמו לאחר החופה, ואין בכך כלום. [חופה וקידושין עמוד רכ]

כד המנהג אצל הספרדים שבעת קריאת הכתובה הרב מסדר הקידושין משביע את החתן בשבועה חמורה ובתקיעת כף, כפי הנאמר בכתובות שלנו. ומנהגינו מיוסד על פי דעת מרן השלחן ערוך שקבלנו הוראותיו. ויש אומרים שכן המנהג מזמן הרמב"ם. וכן העידו על המנהג: הרדב"ז, המהרי"ט, המבי"ט מהר"י בן לב, המהרשד"ם, המהרימ"ט, המהר"ם אלשיך, מהר"ם חאגיז, המחנה אפרים, מרן החיד"א, ועוד. ולכן מה שיש כמה מראשי הישיבות האשכנזים הקוראים תגר על מנהג הספרדים בזה, ומונעים מהחתן לישבע מחמת חומר השבועה. אינם צודקים בזה כלל, אחר שמנהגינו מיוסד על אדני פז. וכל המשנה מהמנהג במקום שנהגו כדעת מרן, ידו על התחתונה, והרי זה כמזלזל בכבודם של הקדמונים. [חופה וקידושין עמוד רכ]

כה אחר שהעדים והחתן חתמו על הכתובה, נותן מסדר הקידושין את הכתובה לאם הכלה, או לאחד מקרוביה, והם שומרים אותה בביתם, ולא בבית החתן והכלה. ואם מסרו הכתובה ליד אבי החתן, כדי שישמור

אותה, אין בכך כלום. אך יותר טוב ליתנה לאם הכלה כנז', וכן המנהג. ויש שנהגו שהחתן נותן את הכתובה לכלה, ואומר לה: הרי זו כתובתך. ואחר כך נותנים את הכתובה לאם הכלה כנז'. [ואף שאין מנהג זה מעכב, מכל מקום לכתחלה ינהגו כן, וכן נוהג מרן אאמו"ר שליט"א]. [חופה וקידושין עמוד רכה]

פרק י' - ברכות הנישואין שתחת החופה

א לאחר שסיימו קריאת הכתובה ומסירתה לכלה, מוסיפים מעט יין [או מים] על הכוס שבירכו עליו את ברכת האירוסין, ומברכים שבע ברכות. והמנהג שאין מביאים כוס אחר, אלא מברכים את שבע הברכות על אותו כוס, לאחר הוספת מעט יין או מים על הכוס. [שם]

ב אם החתן והכלה הם מחללי שבת בפרהסיא, יש להקפיד לברך על יין מבושל. ולכן רב מסדר קידושין ההולך לסדר חופה אצל חילוניים, טוב שיקח עמו יין מבושל. ואם לא השיג יין מבושל, ומסדר הקידושין נתן לחתן ולכלה לטעום, יביאו כוס אחר לברכות הנישואין, שמאחר שהם טעמו מהיין מה שנשאר בכוס נעשה יין נסך, וממילא אם הרב המברך ברכות הראשונות ירצה להחמיר לטעום מהיין, הרי יכשל בטעימת יין נסך. ומה שמוסיפים על הכוס מעט יין קודם ברכות הנישואין אין זה מתקן את היין נסך שבכוס. ולכן רצוי שבאופן כזה יביאו כוס שני לברך עליו ברכות הנישואין, [וכדי שלא לפגוע בבני המשפחה יסבירו להם שלכתחלה צריך כוס אחר ל"שבע ברכות"]. ומעיקר הדין אין צריך שיטעמו מהיין אחר ברכות הנישואין, כיון שברכת הגפן שמברכים אחר קריאת הכתובה אינה כדין ברכת הנהנין אלא כדין ברכות השבח, ומכל מקום בבחינת עצה טובה עדיף שיקחו כוס אחר וימזגו שוב מהבקבוק לתוכו, וכך ינצלו מחשש איסור שתיית יין נסך. [חופה וקידושין עמוד רכו]

ג ומכל מקום כבר נהגו להקל לתת לחתן מחלל שבת בפרהסיא לשתות מכוס היין, ואין לחוש בזה משום מה שנותן לחתן בידים לשתות יין נסך. [שהרי היין מתנסך עם נגיעת החתן ביין]. [חופה וקידושין עמוד רכו]

ד מסדר הקידושין שבירך ברכת האירוסין, יכול לברך גם את ברכות הנישואין. ואף שבירך הגפן על כוס האירוסין, חוזר ומברך הגפן על כוס הנישואין. ויש אומרים שמנהג נכון וישר לכבד רב אחר בברכת הגפן וברכת "שהכל ברא לכבודו". אך העיקר כסברא ראשונה. [ילקוט יוסף שובע שמחות חלק א' מהדורת חופה וקידושין עמוד רכז]

ה רצוי לברך הן ברכת האירוסין והן את שבע הברכות מתוך סידור או מתוך דף מודפס, כדי לומר את הברכות כהוגן בלי טעויות, ועוד כדי

שהסידור יחצוץ בין עיני המברך לבין הנשים ההולכות בפריצות, המצויות לפעמים בחופה. [אלא אם כן המברך בקי בברכה בעל פה, ואין שם נשים בבגדי פריצות]. ונכון שלא לתת לברך למי שהוא זקן מופלג שטועה ומגמגם בברכות, אך אם הדבר יגרום למחלוקת יכבדוהו בברכה, ויעמוד אחד לידו לסייע בידו לומר הברכה כתיקנה. ורב המסדר חופה וקידושין בחופות שיש שם נשים ההולכות בפריצות, ואין בידו להכריחם לעטות עליהם צעיף, יברך בעצימת עינים, או שיביט בסידור. [חופה וקידושין עמוד רכח. יביע אומר חלק ג' חאו"ח סימן ז]

ו אין מברכים שבע ברכות שתחת החופה אלא במעמד עשרה גדולים מישראל, וחתן מן המנין, וכן כשמברכים שבע ברכות אחר ברכת המזון [בסעודה שעורכים מיד אחר החופה], צריך שיהיו עשרה גדולים מישראל. ושבע ברכות הנישואין הרי הן כברכות השבח, ולכן מברך אותם חכם הקהל או השליח צבור. ואין ראוי שהחתן עצמו יברך ברכות אלה, לפי שהן שבח להשי"ת, וברכה לחתן ולכלה ולישראל. ואין ראוי שיברך אדם ברכה כזו לעצמו. והרמב"ם כעס על חתן שבירך ברכות אלו לעצמו. ולכן טוב שיברך אותם הגדול שבנמצאים. [ילקוט יוסף שובע שמחות חלק א' חופה וקידושין עמוד רל]

ז מנהגינו לחלק את שבע הברכות הן בחופה והן בסעודה לתלמידי חכמים, להרבות כבודה של תורה, ואין בזה כל חשש, ואין צריך להחמיר בזה כלל. וכן נהגו כל גדולי רבני הספרדים. אך ראוי שכל הרבנים המוזמנים לברך יעמדו סמוך למקום החופה, למעט בהפסק ככל האפשר. ויש מקומות שנהגו לכבד בברכה את קרובי המשפחה שאינם תלמידי חכמים, ובעת הברכה בולעים תיבות מחמת ההתרגשות, וראוי למנוע הדבר, וינהיגו שלא יברכו תחת החופה אלא רבנים ותלמידי חכמים המברכים כהוגן. [חופה וקידושין עמוד רלא. יביע אומר חלק ד' אהע"ז סימן ז]

ח אם טעו והקדימו ברכת שמח תשמח לברכת שוש תשיש, בדיעבד אין הסדר מעכב, ואחר ברכת "שמח תשמח" יברכו ברכת "שוש-תשיש". וימשיכו כסדר. וכן הדין בברכות אחרות, שאין הסדר מעכב בהן בדיעבד. ואם חתמו בברכת שוש תשיש משמח חתן וכלה לא יצאו ידי חובה, שצריך לחתום משמח ציון וכו'. [חופה וקידושין עמוד רלג. ואם חיסרו ברכה אחת משבע ברכות כיצד יש לנהוג, ראה ביביע אמר חלק ד' חאהע"ז סימן ז אות א]

ט אם חילקו את הברכות לתלמידי חכמים שונים, טוב ונכון שהרב שבירך ברכת הגפן בתחלת ברכות הנישואין, יטעם מהיין, אך לא יטעם מהכוס, שבכך פוגם אותו, אלא יטעם מהיין שבצלחת, וכדומה. ואם לא טעם, ימתין שם, ובסיום הברכות יטעם מעט מהיין, ולא ידבר [ולא יענה ברוך הוא וברוך שמו על הברכות] עד שיטעם. אולם כל זה אינו חיוב גמור מצד ההלכה, כי מעיקר הדין די בטעימת החתן והכלה. ולכן אין צריך להחמיר לשפוך מעט מהיין לתוך כף ידו ולשתות, שאין לתלמיד חכם לעשות דבר

כזה בפני המון העם, אחר שמעיקר הדין אין צריך שיטעם. [חופה וקידושין עמוד רלה]

י אין למברך ברכת "אשר ברא" להוסיף בחתימה "ומצליח". שאין זה בכלל מטבע הברכה שתיקנו חכמים. [חופה וקידושין עמוד רלו. יביע אומר חלק ה' אהע"ז סימן ו אות ה]

יא גם הקהל השומע את הברכות שתחת החופה, אין לו לסיים בסוף בתיבת "ומצליח", אלא יענו אמן כמו אחר כל ברכה. [חופה וקידושין עמוד רלז]

יב אחר סיום שבע הברכות המברך טועם מעט מן היין, [והאשכנזים אין נוהגים כן], ואחר כך החתן טועם מעט מן היין, והוא עצמו נותן לכלה לטעום. ואינם מברכים ברכת הגפן, כי מסתמא דעת המברך להוציאם, ובפרט לפי המנהג שלנו להזהיר את החתן והכלה לכוין לברכות. ואם הכלה טמאה החתן ימסור הכוס לאחת מקרובותיה שהיא תשקה אותה, ולא יתן הכוס ליד הכלה, שאסור לבעל להושיט חפץ מידו לידה בזמן טומאתה, כמבואר בשלחן ערוך (יורה דעה סימן קצה סעיף ב'). [חופה וקידושין עמוד רלז]

פרק יא - מנהג שבירת הכוס

א אחר סיום שבע הברכות החתן שובר כוס זכוכית, ויש להזהירו שישבור בעקב רגלו, ולא בכף הרגל, [כדי שלא יסתכן בחדירת זכוכיות לרגליו]. וקודם שישבור את הכוס אומר החתן" אם אשכחך ירושלים תשכח ימיני, תדבק לשוני לחכי אם לא וכו"". ויש ששוברים את הכוס אחר הקידושין, קודם החופה. אבל מנהגינו ששבירת הכוס נעשית בסוף. [חופה וקידושין עמ' רלח. יביע אומר חלק ד חאהע"ז סימן ט]

ב מנהג שבירת הכוס בגמר השבע ברכות שתחת החופה, נועד לשם עגמת נפש על חרבן בית מקדשינו, ולהעלות את ירושלים על ראש שמחתינו. ולכן אין להכריז "מזל טוב" מיד בעת שבירת הכוס, אבל ימתינו איזה רגעים אחר שבירת הכוס, ורק כאשר סיימו את מעמד החופה, אומרים לחתן ולכלה "מזל טוב", באופן שלא ייראה שאמירת מזל טוב קשורה לשבירת הכוס. [חופה וקידושין עמוד רלט. יביע אומר חלק ד' חאהע"ז סימן ט אות ג]

ג אף על פי שלכתחלה נוהגים לשבור כוס של זכוכית, מכל מקום אם אין שם כוס זכוכית לשבירה, יכולים לקיים את המנהג בשבירת כוס חרס. [חופה וקידושין עמוד רמ]

ד אם אין כוס זכוכית או חרס, יכולים לקיים המנהג אפילו בכוס יקרה, כמו קריסטל. אלא שלכתחלה יקח כוס זכוכית פשוטה. [חופה וקידושין עמוד רמ]

ה אין צריך שהכוס יהיה של החתן קנין כספו. ויש לעטוף את הכוס היטב [עדיף בנייר כסף] כדי ששברי הכוס לא יכנסו ברגלי האנשים. [חופה וקידושין עמוד רמב]

ו אין להקפיד לקחת כוס שהוא בלאו הכי סדוק וכדומה, אלא יכולים לקחת כוס שלם, שאין בזה בל תשחית. ואדרבה גדול אחד הרעיש על אותם שמביאים כוס פגום כדי לשברו. [ילקוט יוסף שובע שמחות ח״א חופה וקידושין עמוד רמב, יביע אומר ח״ד חאהע״ז ט׳ אות ב]

ז מה שנהגו שהחתן שובר כוס בעת החופה, מנהג זה הוא בין בבחור ובתולה, ובין באלמון ואלמנה. וכן המנהג. [חופה וקידושין עמוד רמב. יביע אומר ח״ד סימן ט]

ח אף על פי שאחר החופה הכלה מותרת לחתן, יש להזהיר את החתן והכלה לשמור על קדושה וצניעות ברבים, וכל שכן להישמר מכל מיני קירוב, וגם כאשר מצטלמים יזהרו בדבר, שאין לאדם להראות חיבה לאשתו ברבים. ומי שלא ידע דבר זה ולא נשמר בזה בעת חופתו, ישמיד התמונות שאינן צנועות, שלא יבואו אחרים להסתכל בהם. וגם אבי הכלה אין ראוי לו להתנשק עם הכלה ברבים. והרחק מן הכיעור והדומה לו. [שם עמוד רמב]

ט על החתן להיזהר ולשמור על כל לילותיו, שלא יאבד אפילו לילה אחת בלא לימוד תורה, אם מעט ואם הרבה, ויקבע זמן ללימוד בביתו בכל לילה, והדבר יסייע בידו להקים בית נאמן בישראל מתוך שלום בית, אהבה ואחוה שלום וריעות. ומי שלא זכה להיות בן ישיבה, ילך בכל ערב לשיעורי תורה, ויקבע עתים לתורה בלימוד ההלכה. או לימוד גמרא אליבא דהלכתא. ועל האשה לסייע בידו לקבוע עיתים לתורה, שיש לה חלק וזכות בלימוד התורה של בעלה ובניה. [חופה וקידושין עמוד רמג]

פרק יב - ייחוד אחר החופה

א המנהג פשוט אצל הספרדים ועדות המזרח שאין החתן והכלה מתייחדים אחר החופה, אלא רק לאחר סיום הסעודה בביתם. ואין לבן תורה ספרדי לשנות ממנהג רבותיו ואבותיו, שכבר כתבו גדולי האחרונים שמנהג מכוער הוא להתייחד מיד לאחר החופה. [ועוד, שאם עושים

יחוד אחר החופה הכלה צריכה לכסות ראשה ולא מהני בפאה נכרית]. ואמנם יש מרבני האשכנזים הקוראים תגר על מנהגינו בזה, אך אינם משגיחים כי כך נהגו כל גדולי התורה וארזי לבנון הספרדים ויוצאי עדות המזרח מדורי דורות, ומנהג רבותינו בידינו. וכן כתבו כמה גדולים, ומהם: בנימין זאב, המשאת בנימין, שיורי כנסת הגדולה, שער המלך, נהר פקוד, זבחי צדק, ועוד. וכן הנהיגו ראשי ישיבת פורת יוסף מורינו הגר״ע עטייה, הגר״י צדקה, והגרב״צ אבא שאול זצ״ל. ולכן אין לבטל המנהג שלנו, וכל המשנה ידו על התחתונה, ומוציא לעז על הקדמונים. [ועיקר הטעם, שהרי מנהג העולם דחופת נדה מהני, ודלא כהרמב״ם ומרן, ועיקר היחוד על פי המנהג הוא פריסת הטלית מעל החתן והכלה, ובמקום מנהג לא אמרינן ספק ברכות להקל]. [חופה וקידושין עמוד רמח. ילקו״י על הלכות ציצית סימן ח׳ הערה ,,,, ירחון קול תורה סיון תשס״ג עמוד נח. יביע אומר חלק ה׳ אבן העזר סי׳ ח׳. והיה מי שהעיר, שבמשאת בנימין וכנה״ג לא נתבאר דין זה. אולם לא הבין דברינו, שהרי בבנימין זאב ובשאר הפוסקים הנ״ל הזהירו שביום שישי יעשו יחוד אחר החופה כדי שלא יקנה בליל שבת, ומבואר להדיא דבשאר הימים לא עשו יחוד אחר החופה. וזה פשוט]

פרק יג - כיסוי ראש לכלה

א אין הכלה חייבת לכסות את ראשה מיד לאחר שבע ברכות שתחת החופה, מפני שעדיין דינה כארוסה עד אחר הייחוד, לפי מנהגינו שאין מתייחדים אלא לאחר הסעודה. אבל למנהג האשכנזים צריכה הכלה לכסות את שערות ראשה מיד לאחר היחוד. ובפרט לפי מנהגם שעושים יחוד מיד לאחר החופה. [חופה וקידושין עמוד רנג. יביע אומר חלק ד׳ חלק אבן העזר סימן ג׳. וח״ה חיו״ד סי׳ ה׳. וח״ו תאו״ח סימן יג אות ד]

ב מעיקר הדין היה מקום להתיר לכלה לחבוש פאה נכרית בליל החתונה, לפי מנהגינו שאין עושים ייחוד אלא בסוף החתונה. אך למעשה אין ראוי להתיר לקנות פאה נכרית לצורך ליל החתונה, אלא אם רצון הכלה ללבוש פאה בליל החתונה [קודם היחוד], הנכון הוא שתשאיל פאה מחבירתה [או מסלון כלות] רק עבור ליל החתונה. ואם עשו ייחוד אחר החופה כמנהג האשכנזים, חייבת הכלה לכסות את ראשה כפי הדין מיד אחר הייחוד, ולא די בפאה נכרית. ומן הראוי לכל חתן שישפיע על כלתו עוד מלפני הנישואין, לבל תחבוש פאה נכרית, שמלבד הפוסקים הרבים שאסרו זאת, רבים מאותם רבנים שהקילו בזה יודו שבפאות נכריות שבזמן הזה אין הדבר מגדרי הצניעות לחבוש פאה נכרית. ולכן על החתן להרבות בדברים עם הכלה בענין זה, ויקרא בפניה את דברי רבותינו שאסרו חבישת פאה נכרית. [וכלה המתעקשת לחבוש פאה נכרית, יש להיוועץ עם מורה הוראה ספרדי אם לבטל השידוך]. [חופה וקידושין עמוד רנד]

פרק יד - מצות שמחת חתן וכלה

א מצוה גדולה לשמח חתן וכלה ולרקוד בפניהם, ושכר המצוה גדול מאד. [חופה וקידי עמי רנח]

ב יש שנהגו בירושלים שלא להביא אלא כלי שיר אחד. מפני חורבן העיר. ואין מנהגינו כן, וכן פשט המנהג כיום להביא תזמורת עם כלי שיר אף בירושלים. [חופה וקידושין עמוד רנט. יביע אומר חלק ה' חיו"ד סימן לא]

ג מצות שמחת חתן וכלה היא לשבחם בדברים, או לרקוד בפניהם. ובחדא מינייהו סגי. [ילקוט יוסף שובע שמחות חלק א' חופה וקידושין עמוד רס]

ד תלמיד חכם או אדם חשוב שעצם נוכחותו שם משמחת את החתן, מקיים בזה את המצוה. [חופה וקידושין עמוד רסא]

ה גם מי שלא נהנה מהסעודה מצוה עליו שישמח את החתן והכלה. אך כל מי שנהנה מהסעודה ואינו משמח את החתן, מאחר שיש עליו חיוב לשמחו, עובר בחמשה קולות. [שם]

ו החיוב לשמח חתן וכלה הוא בכל שבעת ימי המשתה, ולא רק בליל החתונה. [עמ' רסב].

ז יש אומרים שאין כל מניעה להרכיב את החתן על הכתפיים. ויש שמקפידים בזה שלא להרימו על הכתפיים, אלא מגביהים החתן כשהוא יושב על גבי כסא. ואף על פי דהכי עדיף טפי, מכל מקום אם מרימים את החתן על הכתפיים אין צריך לגעור בהם. [שם עמ' רסג]

ח אם החתן מוחל לו שלא ישמחנו, אינו עובר משום מה שאמרו: "כל הנהנה מסעודת חתן וכלה ואינו משמחו עובר בחמשה קולות". [שם עמ' רסד. יביע אומר ח"א או"ח סימן כז אות י]

ט יש נוהגים שאם אחד ההורים של החתן או של הכלה הוא אבל תוך י"ב חודש לאב או אם, שעורכים את החתונה בלי תזמורת וכלי שיר. ואין מנהג זה נכון, וגם באופן כזה יש לערוך את החתונה עם תזמורת בשירים וריקודים ומחולות. ועל כל פנים הדבר פשוט וברור שאין להורים לדחות את החתונה של בניהם לאחר י"ב חודש, ואף אם החתן עצמו הוא בתוך י"ב חודש לאב ואם, אין לו לדחות את חתונתו עד שיעברו י"ב חודש, אלא מצוה עליו להינשא גם בתוך י"ב חודש, או אפילו בתוך שלשים יום, וצריך להביא תזמורת . ולשמוח ביום חתונתו וביום שמחת לבו. [ילקו"י שובע שמחות ח"א חופה וקידושין עמוד רסד]

י אם אחד מההורים של החתן או הכלה הוא אבל תוך י״ב חודש, ואם לא יהיו נוכחים בחופה יגרום הדבר צער לחתן ולכלה, מותר להם להשתתף בחופה, אך לא יסעדו שם. [שם רסה]

יא אין לאיש להתחפש לאשה, או ההיפך גם אם עושה כן לצורך שמחת חתן וכלה. [יביע אומר חלק ה׳ חיו״ד סימן יד אות ג. ילקו״י שובע שמחות ח״א].

יב יש לאסור להזמין קוסם לשמחת חתן וכלה שעושה מעשה להטוטים באחיזת עינים על ידי קלות התנועה וזריזות מעשיו, וראה לעיל בהלכות כישוף. [חופה וקידושין עמוד רסח]

יג הדבר פשוט וברור שלפי ההלכה אסור לרקוד ריקודים מעורבים בחתונה, אנשים ונשים יחד, [או מעגל של נשים ומעגל של גברים זה ליד זה], והעובר על זה גדול עוונו מנשוא. ואף המסתכלים בריקודים אלה לא ינקו מעון, אף על פי שיש מצוה גדולה לשמח חתן וכלה, אין לעשות מצוה על ידי עבירה, וכל שכן עבירה חמורה כזו. [חופה וקידושין עמוד רסט]

יד חתן שחלק מבני משפחתו חילוניים, וחושש שירקדו ריקודים מעורבים, עליו לצוות לתזמורת שאם יתחילו בריקודים מעורבים יפסיק מיד את התזמורת. וראוי לכל חברי החתן שירקדו ביתר שאת וביתר עוז כדי למנוע ריקודים מעורבים. [חופה וקידושין עמוד רע]

טו אסור באיסור חמור לנשים לרקוד לפני הכלה במקום שאין מחיצה. [חופה וקי׳ עמוד רעא]

טז אם עושים צילום ״וידאו״ יש ליזהר שלא לצלם את ריקודי הנשים, כדי שלא להכשיל אחר כך את אלה שיחזו בצילומים. ואם בכל זאת צילמו את ריקודי הנשים, על הצלם לערוך את סרט הוידאו ולהפריד את הצילומים של הנשים בסרט נפרד. [חופה וקי׳ עמוד רעא]

יז מה שנהגו אצל כמה מהאשכנזים לרקוד עם הכלה בהפסק מטפחת, אין להנהיג כן אצלינו. [ילקו״י שובע שמחות ח״א חופה וקידושין עמוד רעב]

יח אסור לאנשים ללכת במחול [מעגל] עם הכלה בז׳ ימי המשתה. ובמקומות שנהגו כן לשמחת חתן וכלה, חובה קדושה לבטל מנהגן, שאין להתיר שום איסור לצורך שמחת חתן וכלה. [ילקו״י שובע שמחות ח״א חופה וקידושין עמוד רעב]

יט כבר נהגו לברך את הכלה בשעת נישואיה במזל טוב, ואין בזה משום שאלת שלום לאשה. וכן מותר לברך ולהתפלל בעדה ואפילו בפניה, שאין זו אלא תפלה בעלמא, ולא שאלת שלום. [ילקו״י שובע שמחות ח״א חופה וקידושין עמוד רעג]

כ כבר נתבאר שאף על פי שמעיקר הדין מותר לאב לנשק את בתו הכלה, וכן את בנותיו הגדולות, מכל מקום ראוי שלא יעשה כן בפרהסיא. ולכן מה שמצוי שאבי הכלה מנשק לבתו הכלה בפרהסיא, ראוי לבטל מנהג מכוער זה. [ילקו״י שובע שמחות חופה וקידושין עמוד רעג]

כא חתן שיש לו קרובות משפחה שיודע שהן עלולות לנשקו אחר החופה, יכין עצמו לכך להתרחק מזה, [כדי שלא יהיה מופתע] ויסביר להן שהדבר אסור לפי ההלכה. וכן ימנע מלהושיט לנשים יד, ויש לעשות הכל בהסברה נאותה וברוח טובה. וגם הכלה אין לה להושיט יד לגברים. [חופה וקידושין עמוד רעג]

כב תלמיד חכם השוקד על לימודו, יכול להמנע מללכת לסעודת שבע ברכות, כדי שיעסוק בתורה בהתמדה. ולא מבעיא שאם התחיל בלימודו שאין צריך להפסיק, אלא אף לכתחלה רשאי ללמוד ולא ללכת לסעודת מצוה. ומכל שכן בתלמיד חכם שמברר הדין הלכה למעשה, שאין לך מדה טובה הימנה, ולא שייך בכהאי גוונא להכלילו בכלל מה שאמרו חז״ל: שבעה מנודין לשמים ח״ו. ומכל מקום אם רואה שבהליכתו לשם יוכל לזכותם על ידי אמירת דברי מוסר, כדאי הוא שילך לשם. [חופה וקידושין עמוד רעד]

כג אין לחתן לברך ברכת ״אשר צג וכו״ בליל החתונה. [שם עמ׳ רעו. יבי״א ח״ו או״ח סי׳ כט אות א]

פרק טו - חופת נדה

א כלה שפירסה נדה לפני הקידושין, מותר לחתן לתת טבעת הקידושין באצבע הכלה, ואין צורך לעשות שינוי לקדש על ידי זריקת הטבעת לידה, או על ידי שהכלה תפרוס סודר על ידיה, אלא יקדשנה כנהוג, ומיד בגמר הקידושין יסלק ידו ממנה. וגם אין צורך לחזור ולקדשה לאחר שתטהר, ואדרבה אם חזר וקידשה מגרעות נתן, שיבואו לפקפק חס ושלום על הקידושין הראשונים. [חופה וקידושין עמוד רעו. יביע אומר חלק ה׳ אבן העזר סימן י׳ אות ד-ו]

ב כלה שפירסה נדה ורק לאחר שבעת ימי המשתה טהרה מטומאתה וטבלה, אין לברך ״שבע ברכות״ אם עושים סעודה בליל הטבילה, ואפילו אם יש ב׳ פנים חדשות. ומיהו בזימון של אותה סעודה יכולים לומר שהשמחה במעונו. [חופה וקידושין עמוד רעח]

פרק טז - דיני שבע הברכות שאחר הסעודה

א המנהג פשוט שמברכים שבע ברכות אחר ברכת המזון של הסעודה הראשונה שאחר החופה, אף על פי שאין האולם נחשב כבית חתנים ממש, לפי ששם נמצאים כל בני משפחת החתן והכלה, והשושבינין. [רדב"ז. ילקו"י חופה וקידושין עמוד רעט]

ב לאחר סעודת הנישואין נכון להזהר ולברך ברכת המזון מיד, ולאחריה שבע ברכות, ורק לאחר מכן ישמחו את החתן והכלה בריקודים ומחולות. ויש לנהוג כן בפרט במקומות שיש חשש שחלק מן הקרואים ילכו לביתם וישכחו לברך ברכת המזון. ואם אין אפשרות לאורחים להמתין עד לסיום הסעודה ולזימון, ויש להם צורך גדול לילך קודם הזימון, נכון שיזמנו בקבוצה של עשרה, ואם אי אפשר, בשעה שבאים לאכול יכוונו שאינם רוצים לקבוע ולהצטרף עמהם לזימון, ויתחילו לאכול איזה רגעים אחריהם, ואז הם רשאים לברך לעצמם ולילך קודם הזימון. אבל שלא במקום צורך גדול, ראוי לכל אחד לחייב עצמו בזימון ובפרט אם יש עשרה. ואין לברך שבע ברכות אלא לאחר ברכת המזון. וכן בכל שבעת ימי המשתה, אין לברך שבע ברכות [או אשר ברא] אלא לאחר ברכת המזון, ואלה שנהגו לברך קודם, מנהג טעות הוא ויש לבטל מנהגן. [חופה וקידושין עמוד רעט. יביע אומר ח"ג אהע"ז סי' יא אות ו-ז. וח"ו ר"ס ט]

ג החתן והכלה צריכים לאכול כזית פת בסעודה, שאם אינם אוכלים כזית פת, אין לברך שבע ברכות אחר הסעודה. [חופה וקידושין עמוד רפב. יביע אומר ח"ג אהע"ז סי' יא אות ו, וח"ו סי' ט]

ד מי שלא אכל כזית פת אינו יכול לברך אחת משבע הברכות שבסעודה. וכן הדין בכל שבעת ימי המשתה. [חופה וקידושין עמוד רפב. יביע אומר ח"ג אהע"ז סימן יא אות ז]

ה המנהג פשוט שמברכים שבע הברכות שלאחר הסעודה מיושב. [חופה וקידושין עמוד רפג. יביע אומר ח"ו אהע"ז סימן ח אות א]

ו אין להפסיק בדיבור בין ברכת המזון לשבע ברכות. [חופה וקידושין עמוד רפג]

ז בשבע ברכות שעושים אחר הסעודה יש להקדים קודם את הברכות, ואחר כך יברכו ברכת הגפן. [חופה וקידושין עמוד רפג]

ח מנהג נכון וישר להביא את הכלה אצל החתן אחר ברכת המזון כדי לשמוע את שבע הברכות, ואחר שהחתן טועם מהיין נותנים לכלה לטעום. ומנהג זה יסודתו בהררי קודש, ונכון מאד לעשות כן, אבל אין זה לעיכובא. [חופה וקידושין עמוד רפג. יביע אומר ח"ו אהע"ז סימן ט]

ט מותר להזמין לחתונה קרובי משפחה ושכנים אף אם הם חילוניים מחללי שבת בפרהסיא, שיש לשער שיבואו ויאכלו בלא ברכה תחלה וסוף, ובלא נטילת ידים. והנכון הוא שבעת שבעלי השמחה משלמים דמי קדימה לבעל האולם, יזכו את כל דברי המאכל לאורחים, שיש אומרים שבדברי מאכל שלו, אין איסור מסייע בידי עוברי עבירה. [שם עמו' רפז]

י יש המקפידים להביא חלות מתוקות לסעודות של חתונה וברית מילה שבהן משתתפים אורחים שאינם שומרי תורה ומצוות, ואשר חשודים שיאכלו בלא נטילת ידים ובלא ברכת המזון. אך יש להזהיר את המסובים יראי ה', שהחלות הן מתוקות ואין לברך עליהם המוציא וברכת המזון, אלא אם כן אוכלים מהחלות שיעור 216 גרם. ואפילו אם כל אכילתם הוא רק מהחלות, ללא לחם אחר, אפילו הכי צריך שיהיה השיעור הנז' כדי לברך המוציא וברכת המזון. ואם אוכל כשיעור הנז' נוטל ידיו בלא ברכה, והמברך על נטילת ידים יש לו על מה לסמוך, ומברך המוציא ולבסוף ברכת המזון. [חופה וקידושין עמוד רצא]

יא חתן בזמן הזה חייב בקריאת שמע, גם בלילה הראשונה, ואין לפוטרו מטעם שטרוד במצוה. והוא הדין שחייב בתפילין ובתפלה. [חופה וקידושין עמוד רצה]

פרק יז - דיני שבע ברכות שבשבעת ימי המשתה

א תקנו חכמים שהנושא אשה יעשה סעודה בנישואין כדי לשמח את הכלה. ובחור שלא נשא אשה מעולם, הנושא בתולה שלא נשאת מעולם, מצוה מן המובחר שיעשה סעודה בכל שבעת ימי המשתה, כדי שיברכו ברכת - חתנים אחר ברכת המזון. [שם רצז]

ב מה שיש נוהגים שהחתן והכלה מיד לאחר החופה נוסעים לעיר אחרת למשך כל שבעת ימי המשתה, ובטלים משמחת החופה ושבע ברכות שבסעודות בהיותם טרודים במסעם ממקום למקום נדדו הלכו, ולא חפצו בברכה ותרחק מהם. וכבר קראו תגר על זה הגאונים האחרונים, שזהו עצת חטאים, ואיך ינצלו מאיסור קריבות לאחר ביאה ראשונה, ודרכי הצניעות מהם והלאה. ונכון להוכיחם ולהודיעם שהחתן והכלה צריכים שימור מן המזיקין. וגם מן היצר-הרע, אולי ישמעו וישובו. [חופה וקידושין עמוד רצח]

ג מי שהוא אלמן שנשא בתולה, צריך לשמוח עמה שבעה ימים, בין לענין ברכה בין לענין עשיית מלאכה וכו'. וחתן בחור שנשא בעולת עצמו, יש להם שבעת ימי המשתה לשמחה ולברכה. אבל אלמן או גרוש שנשא

בעולת עצמו, דינו כאלמון שנשא אלמנה, ויש להם יום א׳ לברכה, ושלשה ימים לשמחה. [חופה וקידושין עמוד רצט. יביע אומר חלק ה׳ חאהע״ז סימן יא]

ד בחור שנשא אלמנה יש לו שבעה לברכה, ולכל הדינים. [חופה וקידושין עמוד ש]

ה מי שהוא אלמון שנשא אלמנה, והתחילו ביום הראשון לסעוד סעודת המשתה, ונמשכה סעודתם בלילה, מברכים להם שבע ברכות על כוס ברכת המזון. אבל אם התחילו בסעודה בלילה שאחר הנישואין, אף שביום לא עשו סעודה כלל, אין מברכים ברכת חתנים בברכת המזון, שספק ברכות להקל. [חופה וקידושין עמוד ש]

ו המנהג בארץ ישראל לברך שבע ברכות בסעודה שעושים בבית החתן במשך כל שבעת ימי המשתה, כשיש לפחות שנים שהם פנים חדשות, וכדעת הרמב״ם, וכמו שהעיד בשמו רבינו אברהם בן הרמב״ם בתשובה. [ושלא כמי שרצה לומר שדעת הרמב״ם שכל העשרה יהיו פנים חדשות, דליתא]. ואין מברכים שבע ברכות אלא כשיהיו ג׳ תנאים הנז׳: סעודה שעושים בבית החתן עצמו, כשיש שם עשרה אנשים, ושתי פנים חדשות [וראה להלן בדין פנים חדשות בשבת]. אבל שלא בבית חתנים אין לברך אלא ברכת אשר ברא. [חופה וקידושין עמוד שא]

ז כשעורכים סעודה בבית החתן, ומברכים שבע ברכות, (כשיש ב׳ פנים חדשות, ועשרה) לוקחים ב׳ כוסות, אחת לברכת המזון ואחת לשבע ברכות, ולאחר שהמזמן סיים ברכת המזון אינו מברך בורא פרי הגפן, אלא השני מתחיל לברך על הכוס שבידו ברכת ״שהכל ברא לכבודו״, ומסיים [הוא או אחרים] את כל ששת הברכות, עד ״ברוך אתה ה׳ משמח החתן עם הכלה״. ואחר כך הראשון שבירך ברכת המזון, מברך על הכוס שבידו ״בורא פרי הגפן״, ומכוין להוציא את השני, וטועמים, ומוזגים מכוס אחד לשני, ונותנים לחתן ולכלה. ומכל מקום אם בירכו את ״שבע הברכות״ על כוס אחת - יצאו ידי חובתם. [חופה וקידושין עמוד שה. יביע אומר ח״ו חאו״ח סימן מג אות ב]

ח כשמברכים ברכת ״אשר ברא״ בלבד, כגון שאין עשרה, או שאין פנים חדשות, או כשעורכים סעודה שלא בבית החתן, מברכים ברכת המזון ו״אשר ברא״ על כוס אחת, ואין צריך להביא ב׳ כוסות. [חופה וקידושין עמוד שז]

ט כשעורכים סעודה לכבוד החתן שלא בבית החתן, מיד כשגמר המברך את ברכת המזון מברך תחלה ״בורא פרי הגפן״ ואחר כך ברכת אשר ברא, והמברך טועם, ונותן לחתן ולכלה לטעום. ולכן על המברך לכוין להוציא ידי חובת הברכות את החתן והכלה, וגם החתן והכלה יכוונו לצאת ידי חובת הברכות. ואין לחתן ולכלה לענות ״ברוך הוא וברוך שמו״ אחר הברכות, מאחר שהם טועמים מן היין. [חופה וקידושין עמוד שז]

י אם כל המסובים אכלו פת הבאה בכיסנין [עוגה] אין לברך ברכת חתנים כלל. שאין מברכים ברכת חתנים אלא אחר ברכת המזון. ואם היו שם עשרה, ושבעה אכלו פת הבאה בכיסנין שיעור שאחרים קובעים עליו סעודה, שהוא שבעים ושתים דרהם [216 גרם], יכולים לברך שבע ברכות [כשקיימים התנאים הנ"ל]. ונכון שגם השלשה הנמצאים שם יאכלו על כל פנים כזית פירות וכיוצא, להצטרף עמהם. [חופה וקידושין עמ' שז. יביע אומר ח"ג אהע"ז סי' יא אות ו-ז]

יא בסעודת "שבע ברכות" שעושים בשבעת ימי המשתה, נכון להקפיד שיהיו האנשים בחדר אחד, והנשים בחדר אחר. ועל כל פנים פשוט וברור שצריך להקפיד שלא ישבו גברים ונשים יחדיו בתערובת, וכל שכן כשיש שם נשים בלבוש לא צנוע. ומכל מקום המנהג פשוט שאומרים בזימון "שהשמחה במעונו" גם כשמסובים במקום נשים וגברים, ורואים אלו את אלו. [חופה וקידושין עמוד שח. יביע אומר ח"ג חאהע"ז סימן י אות ט]

יב חתן וכלה שסידרו להם הקידושין ביום רביעי לפני השקיעה, אף על פי שהיחוד שלהם נעשה רק בליל חמישי, אינם יכולים לברך ז' ברכות אלא עד סוף יום שלישי שאחריו, שאז מסתיימים שבעת ימי המשתה. ומכל-שכן אם החתן התפלל ערבית מבעוד יום. [חופה וקידושין עמוד שט. יביע אומר ח"ה אהע"ז ז' אות ב]

יג ומכל מקום אם התחילו בסעודה ביום האחרון של שבעת ימי המשתה, [באופן המבואר בסעיף יב], ונסתיימה הסעודה בזמן בין השמשות, יכולים לברך "שבע ברכות", כשהסעודה נערכת בבית החתן, ויש פנים חדשות ועשרה, או ברכת "אשר ברא" כאשר הסעודה נערכת שלא בבית החתן, או כשאין שם פנים חדשות [בבית החתן]. [חופה וקידושין עמוד שיא]

יד אולם אם נסתיימה הסעודה בלילה, אין לברך שבע ברכות, או ברכת "אשר ברא". [שלא בבית החתן, או כשאין שם עשרה ופנים חדשות]. [חופה וקידושין עמוד שיא]

טו חתן וכלה שהתחילו סעודתם ביום השביעי של שבעת ימי המשתה, וסיימו את הסעודה בלילה, יכולים לומר בזימון "שהשמחה במעונו". [חופה וקידושין עמוד שיב]

טז חתן וכלה שסידרו להם קידושין ושבע ברכות ביום רביעי לפני השקיעה, והייחוד שלהם לא נעשה אלא בליל חמישי, על החתן להמנע מכל עשיית מלאכה עד לסוף יום רביעי שלאחריו. [חופה וקידושין עמוד שיב]

יז והוא הדין לענין אמירת נפילת אפים ותחנונים בבית הכנסת שמתפלל שם החתן, שיש למנוע אמירתם לכבודו של החתן, עד לסוף יום רביעי שלאחריו. [חופה וקידושין עמוד שיב]

יח אם חל ליל הסדר בתוך שבעת ימי המשתה, וסועדים בבית החתן, יש לברך את שבע הברכות על כוס של ברכת המזון, אבל אין להוסיף על הכוסות. ויש לברך בורא פרי הגפן מיד בסיום ברכת המזון, ואחר כך ברכת חתנים. ואם סועדים שלא בבית החתן, יברך "בורא פרי הגפן", ואחר כך ברכת אשר ברא [אם הם שלשה גדולים], ושותים בהיסבה. [שם עמוד שיג]

יט המנהג אצל הספרדים בארץ ישראל שאם החתן סועד עם בני ביתו, ויש שם שלשה גדולים המזמנים, מברכים ברכת "אשר ברא" אחר ברכת המזון על כוס יין, וכן המנהג פשוט, ואין לחוש בזה לספק ברכות להקל. ואין צריך לברך על ב' כוסות, אלא אחר ברכת המזון יברך הגפן ואשר ברא. [ורק כאשר מברכים שבע ברכות מניחין ברכת הגפן לסוף]. [חופה וקידושין עמ' שיד. יביע אומר חלק ג' אהע"ז סימן יא אות ח]

כ ואמנם אם אחד מהשלשה הוא קטן, אף על פי שמצטרף לזימון [כשהוא יודע למי מברכים] מכל מקום אין מברכים עליו ברכת "אשר ברא", אפילו הוא חשוב מאד בר אבהן ובר אוריין יניק וחכים. [חופה וקידושין עמוד שטו]

כא בנוסח "אשר ברא" מנהגינו לומר כלשון הכתוב: "עוד ישמע בערי יהודה ובחוצות ירושלים קול ששון וקול שמחה קול חתן וקול כלה". אולם יש מדקדקים לומר: "מערי יהודה ומחוצות ירושלים". וכן מנהג יוצאי תימן. והאומרים כן יש להם על מה שיסמוכו. [שם עמוד שטז]

כב בית הורי החתן אינו נחשב כבית חתנים, שהרי מיום החתונה בית הוריו הוא בית עראי שלו, ובית הקבע שלו הוא במקום שדר [אפילו אם דר רק בדירה שכורה, ואין לחתן בית משלו], ולכן אם עורכים שם סעודה בשבעת ימי המשתה, אין לברך שם "שבע ברכות", אף אם יש שם ב' פנים חדשות ועשרה, אלא יברכו הגפן ואשר ברא בלבד. [דמה שאנו מצריכים שיהיה בית חתן, היינו משום דשם יש לו שמחה יתירה, אבל בית אבי החתן אפילו אם יקנה לו הבית לאותו ערב, מ"מ אזיל הטעם שבשבילו מברכים ז' ברכות, ולכן אין בית הורי החתן כדין בית החתן]. [חופה וקידושין עמוד שטז]

כג אשכנזי המשתתף בסעודת חתן וכלה ספרדיים, שלא בבית החתן, טוב שלא יברך את כל השבע ברכות, ואף על פי שמנהג האשכנזים לברך את כל ז' הברכות אף שלא בבית החתן, כל שיש שם פנים חדשות ועשרה אנשים, מכל מקום כיון שהחתן הוא ספרדי, יש ללכת אחר מנהג החתן. ומיהו המברך אין מוחין בידו, ובפרט אם האשכנזי המברך הוא אחד הרמי"ם שהחתן למד אצלם בישיבה. ואם עברו ובירכו שבע ברכות גם שלא בבית חתנים, יש לענות אמן אחר הברכות, דמאחר ויש כאן ספק ספיקא, מועיל הספק ספיקא לענין עניית אמן, אבל לא לענין לברך. [חופה וקידושין עמוד שיז]

כד כשמברכים ז' ברכות בבית החתן, (כשיש שם עשרה גדולים וב' פנים חדשות) אין צריך להרבות בסעודה בשביל הפנים החדשות. וכן אין צריך שהם יהיו אנשים חשובים או שהוזמנו במיוחד לסעודה, אלא אפילו אורחים שבאו לשם במקרה, חשיבי פנים חדשות. [שם עמוד שיח. יביע אומר חלק ג' אהע"ז סימן יג אות ה]

כה כשעורכים סעודה בתוך שבעת ימי החופה בבית החתן, ויש שם ילד פחות מי"ג שנה ויום אחד, שהוא פנים חדשות שלא היה בחתונה, ועוד אחד גדול שהוא פנים חדשות, עם כל זה אין לברך "שבע ברכות". וכן הנשים, אינן בכלל פנים חדשות, שהרי אינן מצטרפות לעשרה. [חופה וקידושין עמוד שיח. יביע אומר חלק ו' אהע"ז סימן ט אות ב]

כו אם היו האוכלים בסעודה אלה שלא שמעו ברכות הנישואין בחופה, מברכים בשבילם אחר ברכת המזון שבע ברכות כדרך שמברכין בשעת נישואין. ויש אומרים שאפילו היו בשעת חופה ושמעו הברכות, אם לא אכלו שם עד עתה מיקרי פנים חדשות ומברכים בשבילם שבע ברכות אחר ברכת המזון. וכן פשט המנהג. וכן אפילו אם אכלו בסעודה הראשונה שבחתונה, אם לא היו בשעת החופה, ולא שמעו את הברכות, מברכים בשבילם שבע ברכות, דפנים חדשות מיקרו. [חופה וקידושין עמוד שכ]

כז יום פורים אינו נחשב לפנים חדשות. [חופה וקידושין עמוד שכ]

כח שבת - חשיבא פנים חדשות, ולכן מברכים שבע ברכות בבית החתן [אבל לא בבית הוריו, כנ"ל] אף שאין שם פנים חדשות, כל שיש שם עשרה גדולים. אבל בסעודה שלישית אין לברך שבע ברכות, אף בבית החתן, אלא אם כן יש שם ב' פנים חדשות. [חופה וקידושין עמוד שכ. יביע אומר חלק ג' אהע"ז סימן יא אות ד'. וחלק ו או"ח סימן כח אות ו]

כט אף אם סעדו בבוקר לחם בסעודה קלה, ועיקר הסעודה של היום עושים בסעודה שלישית אחר המנחה, אין מברכים "שבע ברכות" אלא אם כן יש פנים חדשות [ובבית החתן]. [חופה וקידושין עמוד שכא]

ל אם אוכלים בשחרית מיני מתיקה [אחר הקידוש] ועוגות, ואחר כך עורכים שלחן של דגים ובשר ומיני תבשילין, בבית החתן, מברכים "שבע ברכות" כשיש שם עשרה. [שם עמוד שכב]

לא אם סעדו סעודה שלישית של שבת עם החתן, ונתאחרה סעודתם עד צאת השבת, בתוך שבעת ימי המשתה (החופה) מברכים על הכוס שבע ברכות (בבית החתן וכשיש פנים חדשות). ומי שבירך ברכת בורא פרי הגפן יטעם וישתה רוב הכוס. ורשאים כל המסובים שכיוונו לצאת בברכת הגפן לטעום מהכוס. וכן אם מברכים ברכת אשר ברא בלבד, כגון שאין פנים

חדשות, או בסעודה שלא בבית החתן גם כן יברך בורא פרי הגפן וישתה רוב הכוס גם אחר השקיעה במוצ"ש. [חופה וקידושין עמוד שכב]

לב נהגו שהחתן סועד בחדר אחד עם הגברים, בסעודת שבע ברכות, והכלה בחדר אחר, וכשמגיעים לברכת המזון לברך ברכת חתנים, מביאים את הכלה אצל החתן עד סוף הברכות, כדי לברך בנוכחות החתן והכלה, ושגם הכלה תשמע את הברכות ותטעם מהיין. [ונכון יותר להושיב את הכלה מאחרי הדלת בפתח החדר, באופן שתשמע את הברכות]. ומכל מקום אין זה לעיכובא, ולכן אם החתן והכלה אכלו, והוצרכה הכלה ללכת אחר שסעדה, עם כל זה מברכים "שבע ברכות". [חופה וקידושין עמוד שכח]

לג אם התחילו לברך שבע ברכות ויצאו מקצת מהעשרה, אם נשארו שם רוב, ובהם החתן והפנים חדשות, ממשיכים לברך את שאר הברכות. [חופה וקידושין עמוד שכט]

לד נהגו העולם בסעודת "שבע ברכות" שהחתן אומר דברי תורה באמצע הסעודה, כדי שידעו הכל שאין כאן משום מה שאמרו "כל המשיא בתו לעם הארץ כאילו כופתה ומניחה לפני האריות". וברוב המקומות אין מניחים את החתן מלדבר, ומפסיקין אותו, ואין לגעור בנוהגים כן. ויש שנהגו לומר דברי מוסר וכיבושין לפני החתן והכלה ביום חופתם, עד שבוכים במרירות, אך כל זה קודם החופה, כדי שיחזרו בתשובה ביום חופתם, אבל אחר החופה אין להגיד לחתן ולכלה דברי כיבושין, וחלילה להראות שום בכי ועצבות ביום החתונה. כי קדוש היום. [חופה וקידושין עמוד שכט]

לה חתן שהזמין הקרואים שלו לסעוד ולשמוח, ואי אפשר לשבת בסוכה בהרוחה, נפטרים מן הסוכה. [חופה וקידושין עמוד שלא]

פרק יח - הנהגת החתן בשבעת ימי המשתה

א חתן בתוך שנה ראשונה אינו רשאי להיעדר מביתו לנסוע לחוץ לארץ, ואם יש צורך נחוץ בכך יבקש רשות מאשתו, ויחזור בהקדם האפשרי. [חופה וקידושין עמוד שלג. יביע אומר ח"ד אהע"ז סי' ח אות ג]

ב מותר לחתן לצאת לצורך פרנסתו לעיר אחרת בתוך שבעת ימי החופה, במחילת אשתו. [חופה וקידושין עמוד שלד. יביע אומר חלק ג' אהע"ז סימן יא אות יא. וחלק ד' אהע"ז סימן ח אות ג]

ג אין ראוי לחתן להתעמק בלימודו בתוך שבעת ימי המשתה, כדי שיהיה מצוי לשמח את אשתו. ומכל מקום גם החתן חייב בתלמוד תורה בכל שבעת ימי המשתה, ועליו לעסוק בדברי תורה. [ועצה טובה לחתן בן ישיבה, שילמד בכל לילה בביתו בשנה הראשונה, ולא ילך ל"כולל ערב", והדבר מועיל גם לשלום בית]. [חופה וקידושין עמוד שלד. יביע אומר חלק ד' אהע"ז סוף סימן ח]

ד חתן בתוך שבעת ימי המשתה שלו, חייב להתענות תענית צבור בכל ארבע הצומות, ואין לו לפרוש מן הצבור. חוץ מתענית אסתר. אולם אם התענית צבור חל להיות בשבת ונדחה ליום א', אין החתן צריך להשלים את התענית עד צאת הכוכבים, לרבות בתשעה באב, אלא יאכל אחר חצות היום, מאחר שיום טוב שלו הוא. ואם החתן ירצה להחמיר על עצמו ולהתענות בתענית דחוי, אינו רשאי. וכל שכן שאין לחתן להתענות תענית יחיד בכל שבעת ימי החופה, ואפילו אם נהג להתענות ביום פטירת אב ואם, ואירע יום פקודת השנה בשבעת ימי המשתה אין לו להתענות, ואפילו התרה אין צריך. [חופה וקידושין עמוד שלד. יביע אומר ח"ה חאו"ח סימן מ אות ו. וחלק א' או"ח סימן לד אות יא]

ה חכמים תקנו שכל הנושא בתולה יהיה שמח עמה שבעה ימים, ולא יעסוק במלאכתו, ולא נושא ונותן בשוק, אלא אוכל ושותה ושמח עמה. ומכל מקום מותר לחתן לעשות מלאכת דבר האבד בתוך שבעת ימי המשתה, על ידי שהכלה תמחול לו. ולכן אם החתן חושש שיפטרו אותו מהעבודה, והבעלים אינם מוכנים להתחשב בו וליתן לו חופשה לכל שבעת ימי המשתה, יבקש רשות ומחילה מהכלה, ויוכל לעבוד. [חופה וקידושין עמ' שלה. יביע אומר חלק ד' אהע"ז סי' ה]

ו אם יש לחתן שותפות בחנות עם אדם אחר, מותר לשותף להמשיך לעבוד בכל שבעת ימי המשתה, [ואין זה דומה לאבל בתוך שבעת ימי אבלות, שעל השותף גם כן לא לעבוד]. [חופה וקידושין עמוד שלו. יביע אומר חלק ד' חאהע"ז סימן ח]

ז מותר לחתן להסתפר בכל שבעת ימי המשתה. וכן בגילוח הזקן, שמותר לחתן להתגלח בכל יום בשבעת ימי המשתה. [חופה וקידושין עמוד שלו]

ח מותר לכלה לכבס בגד על מנת ללבוש בתוך ימי החופה. וכן אם הכלה יש לה מקצוע של תופרת, מותר לה לתפור בגדים בתוך ביתה בימי חופתה להשתכר ולהרויח, בהסכמת בעלה החתן, ומכל שכן שיש אומרים שהכלה אינה אסורה כלל בעשיית מלאכה בימי חופתה. ולכן המיקל בזה לצורך יש לו על מה לסמוך. [חופה וקידושין עמוד שלז. יביע אומר ח"א אעה"ז סי' יא אות ה]

ט ראוי להחמיר לעמוד בפני החתן בכל שבעת ימי המשתה. אך אין בזה חיוב מעיקר ההלכה, [אפילו אם עובר תוך ארבע אמותיו], אלא חומרא בעלמא. [חופה וקידושין עמוד שלח. יביע אומר חלק ו' אהע"ז סימן ח אות ב]

י יש אומרים שעל החתן להמנע מלצאת יחידי מביתו אפילו למקום קרוב, בשעות הלילה. אבל בשעות היום אין צריך להקפיד בזה. ויש אומרים שבתוך בעיר אין צריך להזהר בזה אף בלילה, שהרי אינו יחידי, שיש אנשים בעיר. ובשעת הצורך שאין לו מי שילווהו, או שהליווי גורם ביטול תורה למלווה, יכול לצאת יחידי גם בלילה, בתוך העיר. ואם הולך עם הכלה, אפילו בלילה אינו צריך שום ליווי. [חופה וקידושין עמוד שלח]

יא אין לחתן להמנע מללכת להתפלל ערבית בצבור בבית הכנסת בשבעת ימי המשתה, מפני שאין לו מי שילווה אותו. וכן אין לו להמנע מלהתפלל בבית הכנסת שחרית ומנחה כדי שלא לפטור את הצבור מאמירת וידוי, אלא עליו להשתדל להתפלל בצבור גם בשבעת ימי המשתה, אלא אם כן היה אנוס, ככל אדם הפטור מתפלה בצבור רק כשיש לו אונס. [ילקוט יוסף שובע שמחות חלק א' חופה וקידושין עמוד שלט]

פרק יט - עוד דינים הקשורים לשבעת ימי המשתה

א משה רבינו תיקן להם לישראל שהחתן נוהג שבעת ימי חופה בשמחה ומשתה, ושמח את אשתו אשר לקח, ונחשבים אצלו כימים טובים, לפיכך אינו אומר בהם וידוי ונפילת אפים. וכשמתפללים הקהל בבית החתן, או כשהחתן בא לבית הכנסת להתפלל עם הצבור, כל הקהל אינם אומרים וידוי ונפילת אפים בכל שבעת ימי המשתה, לכבודו של החתן. אולם בשחרית של יום החופה, אף על פי שהקידושין והחופה נערכים בו ביום קודם שקיעת החמה, מכל מקום עדיין אין תורת חתן עליו, וצריכים לומר וידוי ונפילת אפים. אבל במנחה כשהיא סמוכה לחופה, ובפרט כשהיא במזמוטי חתן וכלה, אין לומר וידוי ונפילת אפים. [חופה וקידושין עמ' שמ]

ב כלה הנמצאת בעזרת נשים, ואין החתן שם, אינה פוטרת את הקהל לומר וידוי ונפילת אפים. [ילקוט יוסף תפלה כרך ב' מהדורת תשס"ד סימן קלא עמוד,,, חופה וקידושין עמוד שמא]

ג כבר נתבאר לעיל שאם החופה והקידושין נערכים למשל ביום רביעי סמוך לשקיעת החמה, כמו שנהגו בירושלים, אף על פי שלענין שבע ברכות נשלמים שבעת ימי המשתה ביום שלישי עם השקיעה, מכל מקום לענין וידוי ונפילת אפים יש להקל שלא לאומרם ביום רביעי, עד סוף שבעה ימים מעת לעת משעת החופה והקידושין. [חופה וקידו' עמוד שמב]

ד כשיש חתן בבית הכנסת [בתוך שבעת ימי המשתה], אין אומרים למנצח יענך ה' ביום צרה, ומזמור תפלה לדוד הטה ה' אזנך עננו וכו'. ואמנם בתעניות

צבור אומרים סליחות כנהוג. אך מדלגים על הוידוי. וטוב שהחתן יצא לחוץ בעת הוידוי, כדי שיוכלו לומר גם וידוי. [שם שמד]

ה בימים שאין אומרים בהם וידוי, אין אומרים בשבת במנחה "צדקתך צדק". אבל כשיש חתן או אבי הבן או סנדק בבית הכנסת, יש לומר צדקתך צדק כמו בכל שבת. [ילקוט יוסף תפלה כרך ב' עמ", חופה וקידו' עמ' שמד. אלא דמ"ש להוכיח הדין מסדר טרוייש, הנה אחר העיון אין ראיה לנ"ד]

ו אין אומרים "תיקון חצות" בבית החתן.[ילקו"י השכמת הבוקר הל' תיקון חצות. חופה וקידושין עמוד שמה]

פרק כ - דינים הקשורים לשבת חתן

א מנהג האשכנזים שהחתן עולה לתורה בשבת שקודם החתונה. ועורך שמחה בשבת קודם החתונה. אך מנהג הספרדים ועדות המזרח שהחתן עולה לספר תורה ועורך שמחה בשבת שאחר החופה, כשהוא בתוך ז' ימי המשתה. [חופה וקידושין עמוד שמו]

ב כשיש חתן בבית הכנסת בתוך שבעת ימי המשתה שלו, בשבת או ביום טוב, ורוצים להעלות לספר תורה עולים נוספים מקרובי וידידי המשפחה, לכתחלה טוב שהשליח צבור הקורא בספר תורה, יקרא לכל אחד מהעולים שלשה פסוקים חדשים, או יותר מעט, ויתחיל ויסיים בכי טוב, כדי שיוכל לקרוא בספר תורה קריאה חדשה לכל עולה נוסף. ואם בכל זאת מחמת ריבוי העולים נדחק לחזור על אותם פסוקים, רשאי לעשות כן אף לכתחלה, ואין בזה כל חשש של ברכה שאינה צריכה, שבמקום מנהג אין לומר ספק ברכות להקל. ובפרט שמנהג זה יסודתו בהררי קודש, שכן דעת רבינו האי גאון, הריב"ש, ומרן השלחן ערוך. ומכל מקום נכון מאד שלא להרבות עולים הרבה לספר תורה, ועל קרובי החתן וידידיו לוותר משום טורח ציבור. [חופה וקידושין עמוד שמו]

ג כשיש שני חתנים בבית הכנסת, אף שהקטן חכם קצת יותר, עם כל זה אחר גדולת השנים אזלינן, זולת אם הוא בן הרב המרביץ תורה, שהוא קודם. אבל בן הגבאי אינו קודם. [שובע שמחות חלק א' חופה וקידושין עמוד שמז]

ד יש מקומות שנוהגים להתפלל בצבור בבית החתן בשבת שבתוך שבעת ימי המשתה של החתן, ומביאים לשם מערב שבת ספר תורה, ומייחדים לו ארון באופן שיהיה לכבוד הספר תורה, כדי לקרוא בו בשבת. ויש לנוהגים כן על מה שיסמוכו. [חופה וקידושין עמוד שמז]

ה יש מקומות שנהגו להוציא ספר תורה לכבוד החתן, בשבת שבתוך שבעת ימי המשתה, ולקרוא בו בברכות קריאת "ואברהם זקן". אולם ביום שאין מוציאין בו ספר תורה, אין להוציא ספר תורה במיוחד לקריאת פרשה זו. ובלאו הכי מנהגינו לקרוא פסוקים אלה מתוך החומש אחר שהחתן מסיים את פרשת עלייתו בספר תורה, וקוראים פסוק חומש, ופסוק תרגום. ואין לקרוא פרשת "ואברהם זקן" קודם ברכה האחרונה, אלא אחריה. [שמח]

ו המנהג שבעת שהחתן עולה לתורה בשבת חתן, הנשים מעזרת הנשים זורקות סוכריות על ראש החתן, ויש להקפיד שהסוכריות יהיו עטופות היטב בנייר, כדי שלא יבואו לידי ביזוי אוכלים. [חופה וקידושין עמוד שמח]

ז מותר לילדים קטנים לאסוף את הסוכריות מעל גבי הקרקע בשבת, ואין לחוש בזה לאיסור מעמר כלל. וכן המנהג פשוט. [ילקוט יוסף שבת כרך ה' דיני מעמר. חופה וקידושין עמ' שנא]

ח מותר לזרוק לפני החתן והכלה פירות של ערלה, במקום שאין רפש וטיט והפרי של ערלה עטוף בנייר באופן שלא יבוא לידי בזיון, וכן מותר לשחק בפרי זה ולזורקו לפני חתן וכלה, ובתנאי שיכבדו את הפירות לאחר מכן. ובפירות רכים, כמו תאנים וכדו' אין לזורקן לפני החתן והכלה. [חופה וקידושין עמוד שנב. ילקוט יוסף הלכות ערלה פרק ב' איסור הנאה מפירות ערלה]

ט אסור למחוא כף בשבת וביום טוב אף לצורך שמחת חתן וכלה. אבל על ידי שינוי, מותר. ומצוה רבה לבטל מה שיש נוהגים להכות בעת השירה בשבת חתן בכפות ומזלגות על כלי נחושת או בצלחת. [חופה וקידושין עמוד שנד. יביע אומר חלק ג' חאו"ח סימן יא אות ג].

י אסור לנגן בכלי שיר או בתוף ומצלתיים, בשבת ויום טוב, אפילו לצורך שמחת חתן וכלה. ואפילו לדעת הרמ"א שכתב "ובזמן הזה אין אנו בקיאים לעשות כלי שיר, ואפשר שעל פי זה נהגו להקל" היינו דוקא לענין טיפוח וריקוד [לדעת הרמ"א], אבל לנגן בכלי שיר, חלילה להקל על ידי ישראל. [חופה וקידושין עמוד שנד]

יא מעיקר הדין מותר לומר לגוי לנגן בכלי שיר בשבת חתן, לכבוד שמחת חתן וכלה. ובלבד שלא יהיו הכלי שיר פועלים על ידי חשמל או בטרייה. [חופה וקידושין עמוד שנה]

יב אסרו חכמים לרקוד בשבת, גם בסעודה שחתן וכלה מסובים בה. והרואה ספרדי המטפח ומרקד בשבת, ראוי להעיר למוסר אזנו ולהודיעו שהדבר נגד דעת מרן שקיבלנו הוראותיו, וצריך להוכיחו בנחת, שאז דבריו יתקבלו. [ילקו"י שבת כרך ה'. חופה וקידושין עמוד שנו]

יג ומכל מקום אפשר להקל על ידי הליכה במחול בלבד, בשירות ותשבחות, והמחמיר גם בזה תבוא עליו ברכה. [ילקו״י שבת ה׳. חופה וקידושין עמוד שנח]

יד יש להזהיר את הצבור שלא לשפוך מי ורדים וריח טוב על בגדי האנשים בשבת חתן. ויש נוהגים שבעת עליית החתן לתורה, בשעה שמשוררים לכבודו, מזלפים על ידי האנשים ריח טוב, ויש להזהר שלא יזלפו על המטפחות, וכן יזהרו להפסיק מלזלף ריח טוב מיד כשהחתן מתחיל בברכתו על הקריאה בתורה. [חופה וקידושין עמוד שנט]

טו כבר נהגו ליתן מתנות לחתן ולכלה, ומנהג זה יסודתו בהררי קודש. אך אסור לשלוח מדמי פירות שביעית מתנה לחתן ולכלה לאחר שהם שלחו לו כשהיה חתן, כיון שהוא מוכרח לשלוח עתה כפי המנהג והנימוס, ונראה כאילו פורע חובו מדמי שביעית. [חופה וקידושין עמוד שנט. ושם בהערה מתי מותר לתת מתנה בשבת. ומה המקור ליתן מתנות לחתן ולכלה]

טז מה שנוהגים בכמה מקומות לערוך את הסעודה של שבת חתן בגינה, לכתחלה אין ראוי לנהוג כן. ואם עורכים שם את הסעודה, יש להזהיר את הסועדים שאסור ליטול ידיהם על העשבים או על הזרעים, שאף שאינם מתכוונים להשקותם, מכל מקום פסיק רישיה הוא ואסורה. וגם בגינה של חבירו אין להתיר בזה. [ילקו״י שבת כרך ה. חופה וקידושין עמוד שס]

יז מה שנוהגים שהחתן שולח מערב שבת זר פרחים למשפחת הכלה, יש ליזהר שאם הפרחים והשושנים ניצניהם סגורים ועלולים להיפתח במים, שאין ראוי ליתנם לכתחלה בשבת לאגרטל שיש בו מים, אפילו אם היו בתוך המים מערב שבת, והוציאם בשבת כדי להריח בהם. אבל אם השושנים והפרחים נפתחו, מותר ליתנם בשבת לאגרטל שיש בו מים. והמחמיר בשושנים גם באופן שנפתחו כבר, תבוא עליו ברכה. ועצי בשמים וענפי הדסים מותר ליתנם בשבת אף לכתחלה לתוך אגרטל שיש בו מים, וגם מותר ליתן מים לתוך האגרטל, ולתת בתוכו את ההדסים והבשמים. ומכל שכן שמותר להוסיף מים בשבת בתוך האגרטל. [ילקו״י שובע שמחות ח״א חופה וקידושין עמ׳ שסב]

יח בשבת חתן, אם רצפות הבית נתלכלכו עקב ריבוי האורחים, מותר לכבד את הבית בשבת במטאטא, אפילו עשוי מענפי אילן יבשים שאינם נכפפים, ובודאי נשבר מהם בעת הטיטוי. אבל בקרקע שאינה מרוצפת אין להקל אלא על-ידי גוי. ולדעת הרמ״א יש להחמיר שלא לטאטאות את הבית אפילו במרוצף. אבל על-ידי גוי יש להקל בכל ענין, בין בבית מרוצף ובין שאינו מרוצף. ויש שהקילו בזה גם לאשכנזים אף על-ידי ישראל, ואין לחוש שמא יבואו לטאטאות בית שאינו מרוצף ואז ישוו גומות, דכיון שבזמן הזה כל הבתים שבעיר הם מרוצפים אין לגזור בית מרוצף אטו בית שאינו מרוצף. וכן עיקר. [ילקו״י שבת כרך ה׳. ילקו״י שובע שמחות חלק א׳ חופה וקידושין עמוד שסד]

יט בשבת חתן, אם הרצפות נתלכלכו באופן שאי אפשר לנקות על ידי מטאמא בלבד, מותר לשפוך על מקום הלכלוך מעט מים מכלי, ולנגב המים במגב [מקל-גומי]. [חופה וקידושין ילקו״י שובע שמחות ח״א עמוד שסז. ילקוט יוסף שבת כרך ב׳ עמוד פח]

פרק כא - דין אבלות בחתן, ראה לעיל עמוד תתקעא.

א אבל בתוך י״ב חודש לאב ואם הנושא אשה, מותר לתת לו מתנה, דאף שהוא אסור בשאלת שלום, מכל מקום לא אסרו ליתן לו מתנה, ובפרט אם נותן סכום כסף לעזור לו בהקמת הבית. [ילקו״י שובע שמחות ח״א חופה וקידושין עמוד שעז]

ב כלה הנמצאת בתוך שנת אבל לאביה או לאמה, מותר לחתן לשלוח לה מתנות קודם החתונה, והוא הדין להיפך. [ילקו״י שובע שמחות ח״א חופה וקידושין עמוד שעז]

ג חתן שהוא בתוך שלשים יום לאבלו, שלא קיים פריה ורביה, שמותר לו להתחתן בתוך שלשים לאבלו, מותר לו להסתפר ולהתגלח ביום חופתו, וכן בשבעת ימי המשתה מותר לו להסתפר ולהתגלח, ואפילו הוא אבל על אביו או על אמו. [חופה וקידושין עמוד שעז]

ד חתן שהוא בתוך שלשים יום לאבלו, מותר לו להביא תזמורת ולעשות ריקודים ומחולות, לכבוד החתן והכלה כנהוג, שעיקר שמחה בכלי שיר, וכמבואר בפוסקים, ומעבירים את המת מפני הכלה. [ילקו״י שובע שמחות ח״א חופה וקידושין עמוד שעח]

ה בחור רווק שלא קיים עדיין מצות פריה ורביה, ואירע לכלתו אבילות, מותר לו לישאנה אף בתוך שלשים יום לאבלה, אבל לא בתוך שבעה, ואפילו אם אין לו הפסד ממון אם ימתין. וכן חתן בתוך שלשים לאבלו על שאר קרובים, או בתוך י״ב חודש לפטירת אב ואם, מותר לו לישא אשה לקיים מצות פריה ורביה, ומותר לו להביא תזמורת לחתונה, משום מצות שמחת חתן וכלה. [ילקו״י שובע שמחות ח״א חופה וקידושין עמוד שעט]

ו אשה אבלה תוך שבעת ימי אבלות שבתה נכנסת לחופה, מותר לאמה להשתתף בחופה, ואין לדחות בשביל זה את החתונה של הבת, או הבן. ויכולה האבלה להחליף את בגדיה העליונים בבגדי שבת, אפילו שהיא בתוך שבעה, כדי להשתתף בחופה, ומיד לאחר החופה תחזור לביתה להמשיך לישב שבעה. וכן אם אבי החתן או הכלה נמצא בתוך שבעה ימי

אבלות, יכול להשתתף בחופה בלבד, כדי שלא לגרום ח״ו לדחיית החתונה. [ילקו״י שובע שמחות ח״א חופה וקי׳ עמ׳ שפא]

ז הורים של חתן וכלה הנמצאים בתוך שנה לפטירת אב ואם, שאם לא יהיו נוכחים בחתונת בניהם הדבר יגרום לצער רב לחתן ולכלה, יכולים להקל להשתתף בחתונה של בניהם, ולהיות נוכחים בעת החופה, ולאחר מכן. ואין להורים לדחות את חתונת בתם או בנם עד שיסיימו את הי״ב חודש שלהם על האב ואם, אלא אדרבה מצוה עליהם לזרז את החתונה, ומה׳ ישאו ברכה. וראה לעיל הלכות אבלות דין אבל אסור בשמחה. [שם עמוד שפב]

ח והוא הדין בזה לסבא וסבתא של החתן או הכלה, שאירע להם אבל של אב ואם, והם בתוך י״ב חודש לפטירתם, שרשאים להכנס לבית השמחה ולסעוד שם עם המסובים, שבני בנים הרי הם כבנים. [חופה וקידושין עמוד שפד]

ט חזן שהגיע מחוץ לארץ כדי לערוך חופה וקידושין לבן אחיו, העומדים להערך ביום ג׳ בערב, וביום ראשון נפטר אחיו של אותו החזן, ונקבר בו ביום, אסור לאותו חזן לצאת מביתו כדי לערוך חופה וקידושין לבן אחיו. [חופה וקידושין עמוד שפד]

י חתן בתוך שבעת ימי המשתה שלו, שחל יום פטירת אביו או אמו בימים אלה, אין לו להתענות, שיום טוב שלו הוא, ואפילו אם נהג כמה שנים להתענות ביום פטירת אביו או אמו, כשהוא חתן לא יתענה. ואין צריך התרה. והוא הדין לחתן בר מצוה שחל יום פקודת השנה של אביו, ביום שנעשה לבר מצוה, שפטור מלהתענות. [חופה וקידושין עמוד שפה]

הלכות אישות

סימן כא - להתרחק מן העריות

א אסור להסתכל אפי׳ באצבע קטנה של אשה כשמתכוין ליהנות ממנה. אבל אם אינו מסתכל בה דרך הנאה אלא רק באקראי בעלמא, אין בזה איסור מצד הדין. [אוצר דינים מהדו״ק עמוד שנב]

ב יש אומרים שאסור לאשה להסתכל על איש לשם חימוד, אף שהוא אינו יודע כלל בהסתכלותה. [אוצר דינים לאשה ולבת עמוד שנב. יביע אומר חלק א׳ חאו״ח סימן ח ובמילואים]

ג אין להתיר לאשה לגרוב גרבי ניילון שקופות, שהבשר נראה דרך הגרבים. וחייבת לכסות את השוק והירך בגרביים שאינן שקופות כלל, או צבעוניות, ואין להקל בזה כלל. [שם עמוד שנג. יביע אומר חלק ו חיו״ד סימן יד אות א]

ד אסור באיסור גמור לבנות ישראל ללכת בחצאיות קצרות, שמלבד שעוברות בכך על איסור חמור של פריצות וגירוי היצר הרע, יש בזה גם לאו מן התורה, משום ״בחוקותיהם לא תלכו״. והלובשות חצאיות למעלה מן הברך, צריך להשפיע עליהן בדרכי נועם להתלבש בצניעות. [אוצר דינים לאשה ולבת עמוד שנד. יביע אומר חלק ו׳ חלק יורה דעה סימן יד אות א]

ה אסור באיסור גמור לנשים (גם רווקות) לצאת ברחובות העיר בחולצה בלי שרוולים או בשרוולים קצרים, שהוא איסור חמור ביותר. וחובה קדושה על הרבנים לפרסם ברבים חומר האיסור. והמוכר בגדי פריצות כאלה עובר על לפני עיור לא תתן מכשול. ורק אם יש לתלות שתוכל להשתמש בשמלה כזאת בהיתר, כגון שתלבש מתחתיה חולצה עם שרוולים, אפשר להתיר למכור, ולכן אם רואה שבאה בבגדי פריצות, לא ימכור לה. [אוצר דינים מהדו״ק עמוד שנז. יביע אומר חלק ו׳ חי״ד סימן יד אות א. וחלק ג׳ אבן העזר סימן כא אות יב]

ו מעיקר הדין מותר לאשה לגלות חלק הזרוע שבין כף היד למרפק, באופן שהמרפק עצמו מכוסה. והמחמירות שלא לגלות עד כף היד, כדרך בנות ישראל הצנועות, תבוא עליהן ברכת טוב. [אוצר דינים מהדו״ק עמוד שנח. יביע אומר חלק חיו״ד סימן יד אות א]

ז אסור להורים להלביש את הבנות הקטנות בלבוש בלתי צנוע, בשמלות קצרות ביותר ובלי שרוולים, ואף על פי שיש אומרים שעד גיל שמונה שנים אין בהן דין טפח באשה ערוה, מכל מקום חייבים ההורים לחנכן שיתנהגו בצניעות. ומכל שכן שאין נכון כלל להביאם כך לבית הכנסת, בלבוש לא צנוע, אלא יש לשלוח אותן לעזרת הנשים. [אוצר דינים לאשה ולבת מהדו״ק עמוד שם. ילקו״י דיני חינוך קטן עמוד שלב]

ח אשה נשואה חייבת על פי הדין לכסות את ראשה, ואין לה לצאת לרה״ר כששערה מגולה. ועל פי הדין מותר לאשה נשואה לילך בביתה בגילוי ראש (כשאין שם אנשים זרים), אבל ראוי מאד לנהוג שלא לילך גם בבית בגילוי ראש. [אוצר דינים מהדו״ק עמוד שנט]

ט פשט המנהג שבנות רווקות הולכות בגילוי ראש ברשות הרבים, שמעיקר ההלכה אשה שאינה נשואה אינה חייבת בכיסוי ראש. ורק בעת

שמתפללות או מברכות ומזכירות שם שמים, תכסנה ראשן. [אוצר דינים מהדו״ק עמוד שסא. יביע אומר ח״ד אהע״ז סי׳ ג׳. וחלק ה׳ סימן ה אות ב]

י אין להתיר לאשה נשואה לצאת בפאה נכרית לרשות הרבים, ויש לאסור בזה בכל תוקף. ובפרט בדורות שלנו שעושים את הפאות במומחיות רבה עד שלא ניכר כלל אם אלו שערות טבעיות או פאה נכרית, ולא לכיסוי כזה נתכוונו חז״ל שהצריכו כיסוי הראש באשת איש. ומכל שכן שיש לאסור בזה לספרדים ובני עדות המזרח, מאחר שכל גאוני ספרד המפורסמים פסקו לאסור בזה, והעידו שבמקומותינו לא נשמע מעולם מנהג כזה. ורק לאחרונה החלו נשים ספרדיות ללבוש פאה נכרית בהשפעת המורות והחברות שלהן. וצריך להבהיר להן, שכל גדולי התורה מעדות המזרח לא התירו לנהוג כן, ואין לשנות מהמנהג. ולמה שלא יחושו להחמיר בדבר כזה חמור. ואף בפאה וכובע ראוי להחמיר. וכל בעל ישפיע על אשתו רק בדרכי נועם ושלום, ויבאר לה חומר הענין. [אוצר דינים מהדו״ק עמ׳ שסב. יביע אומר חלק ה׳ חלק אבן העזר סימן ה. והיאך הדין באלמנה צעירה, ראה בחלק ד׳ אהע״ז סימן ג]

יא אשה המתעקשת ללכת במשרד בפאה נכרית, ויש חשש לשלום בית, יש להציע לה על כל פנים באופן זמני כשיוצאת לרשות הרבים תלבש כובע על הפאה, ותסיר את הכובע בעבודתה, כי חומרת האיסור בעיקר נופלת על היוצאת לרשות הרבים בפאה נכרית, אבל בבית או במשרד אין החומרא גדולה כל כך, ואפשר להקל בשעת הדחק, עד שבעזה״י תסכים ללבוש כובע או מטפחת בתמידות. [אוצר דינים לאשה ולבת מהדו״ק עמו׳ שסח. ובמהדו״ב תשפט]

יב הנוהגות לגלות אצבע או שתים משערות ראשן כלפי פנים, אין למחות בידן. וכמו שכתב כן המהר״ם אלאשקר [שהיה לפני מאות שנים] שכך היה מנהג הנשים עוד בזמנו. ואם נשאר עד ג׳ אצבעות יש אומרים שטוב לכסותו בפאה נכרית חלקית, ובמקום חשש שעל ידי הפאה הנכרית החלקית תבא לחבוש פאה נכרית שלימה, יש להמנע מחבישת פאה חלקית, ותכסה את ראשה כאמור. [אוצר דינים לאשה ולבת מהדו״ק עמו׳ שס. ומהדוא בתרא עמ׳ תשפט]

יג הדבר פשוט וברור שאסור ללכת לסרטים ובתי קולנוע, שהוא איסור חמור מאד, שמגרה יצר הרע בעצמו ועובר משום מושב ליצים, ומשום ביטול תורה, ומשחית נפשו הוא יעשנה. ומי שיש לו מחשב בבית, לצרכי פרנסה או לימוד, ישיח בעין פקוחה על ילדיו שלא יראו סרטים ח״ו. [אוצר דינים לאשה ולבת מהדו״ק עמוד שע. מהדורת תשס״ה עמוד תשצא]

יד הדבר פשוט וברור שאסור לקרוא בספרי רומן, וספרי פונוגרפיה. [אוצר דינים עמ׳ שעא]

טו אסור באיסור חמור לשבת בצוותא בישיבה מעורבת, בנים ובנות יחדיו. והדבר ברור שאסור לבנות ללבוש בגדי התעמלות, בשיעור מיוחד

להתעמלות, כשיש שם איש מורה, ובעת שאין התריסים מוגפים. [אוצר דינים לאשה ולבת מהדו״ק עמוד שעא, ומהדו׳ תשס״ה עמ׳ תשצא]

טז חובת ההפרדה בבתי הספר בין הבנים לבנות, הוא חיוב גמור מצד הדין, ואינה חומרא או חסידות בעלמא, הן בלימודים והן במשחקים. וההורים והמורים צריכים לעמוד על המשמר ולהנהיג הפרדה מוחלטת. והמקים בית ספר מעורב אסור לשתף עמו פעולה כלל, שהוא פורץ גדרי הצניעות. ויש להבדילו מעדת ישראל. והגודרים גדר בזה זכות הרבים תלויה בהם. וראוי להחמיר בזה אפילו בכתות גן ואי׳ וב׳. ובמקום שאין מספיק תלמידים יש לעשות שאלת רב. [שפעמים ויש להתיר בגן הילדים ובכתות א׳ וב׳ בלבד לפי הוראת רב מובהק]. [אוצר דינים מהדו״ק עמוד מהדו״ק עמוד שעג. ילקו״י דיני חינוך קטן עמוד שלב. יביע אומר ח״ד חאהע״ז סימן ד]

יז אף על פי שמעיקר הדין אין איסור לשבת ליד אשה באוטובוס ציבורי או ברכבת, וכן אין איסור לאשה לשבת ליד איש כל שלא נוגעים זה בזה כלל, מכל מקום מנהג בנות ישראל הצנועות להמנע מכך, וישראל קדושים נמנעים מדברים אלו. וכן ראוי לנהוג בפרט אם היושבת לידו לבושה בבגדי שחץ ופריצות, ללא שרוולים, או בחצאית קצרה. [אוצר דינים לאשה ולבת מהדו״ק עמו׳ שעה, ובמהדורת תשס״ה עמוד תשצג]

יח מה שמצוי בעוונות הרבים, שנוהגים לטייל בחורים עם בחורות ביחד כשהם מאורסים, ופריצי אהדדי, בפרט בריקודים בשמחות, כבר צווחו על כך רבנן קשישאי, ועל הרבנים והמנהיגים להזהיר בכל חומר דבר זה, ולהסביר למי שהשתדך את חומרת האיסור. [שם שעו]

יט אסור באיסור חמור לאשה לנגוע במשודך לה, וכן ההיפך. ואסור לאשה לצאת לרחוב כשהיא מבושמת יותר מדאי שריחה נודף. [אוצר דינים לאשה מהדו״ק עמוד שעז. ומהדו״ב עמו׳ תשצד]

כ אסור לאיש להסתפר אצל אשה, ואסור לאשה להסתפר אצל איש. [אוצר דינים מהדו״ק עמ׳ שעח]

כא מותר לחכם לתת ידיו למעלה מראשה של אשה באויר כדי לברכה, אך לא יגע בשערות ראשה. ולבנותיו ונכדותיו מותר. [אוצר דינים מהדו״ק שם. ומהדורת תשס״ה עמוד תשצה]

כא אסור לאשה לתת את ידה ללחוץ ידי איש, אפילו כשהוא בדרך נימוס וכבוד. ואשה שעברה והושיטה ידה לאיש, יסביר בלשון רכה שהדבר אסור על פי דעת תורתינו הקדושה, גם מטעמי צניעות, ולא יושיט לה ידו בחזרה. [אוצר דינים מהדורת תשס״ה עמוד תשצו]

כב נשים הנוהגות לנשק ידי אדם גדול בתורה, כדי להתברך ממנו, צריך למנוע המנהג הרע הזה, כי כל נגיעה באשה שאינה אשתו, אסורה. ויכול

לברך אותה בנתינת ידו על ראשה באופן שאינו נוגע בה כלל, ורק לבנותיו או נכדותיו מותר לתת להן לנשק את ידו.

כג אף על פי שמעיקר הדין מותר לנשק לבנותיו הגדולות, מכל מקום ראוי שלא לעשות כן בפרהסיא. [אוצר דינים לאשה ולבת מהדו״ק עמוד שעט. מהדורת תשס״ה עמוד תשצז]

כד אסור לרקוד ריקודים מעורבים, גברים ונשים יחד, והעובר על זה גדול עוונו מנשוא, ואף המסתכלים בריקודים אלה, לא ינוקו מעוון, אף על פי שיש מצוה לשמח את החתן והכלה. [אוצר דינים לאשה ולבת מהדו״ק עמוד שפ. מהדורת תשס״ה עמוד תשצז]

כה אסור לנשים לרקוד לפני הכלה במקום שאין מחיצה. [אוצר דינים מהדו״ק עמוד שפג]

כו מה שנהגו בכמה מקומות לרקוד עם הכלה בהפסק מטפחת, אין להנהיג כן אצלינו.

כז אסור באיסור מוחלט לבנות להתגייס לשרות הצבאי, ואף לשרות הלאומי, וכל כבודה בת מלך פנימה, להיות תחת השגחת הוריה. וכבר הורו כן כל גדולי הדור. [אוצר דינים מהדו״ק עמ׳ שפד]

כח אסור בכל תוקף להתרחץ בים מעורב, שאין בו הפרדה מוחלטת בין נשים לגברים, והוא איסור גמור מעיקר ההלכה, ואינה חומרא. ואף לצורך רפואה הדבר אסור, וחולה הצריך לרחוץ בים ימצא לו מקום נקי מתערובת של נשים, לצורך רפואתו. ומצוה רבה על מנהיגי הצבור להשתדל להקים מקומות רחצה נפרדים, שגם הדרך למקומות אלו תהיה נקיה מתערובת נשים כדי להציל רבים מעוון. [אוצר דינים מהדו״ק עמוד שם. מהדו״ב עמוד תשצט]

כט אין לאשה להתרחץ בחוף נפרד לנשים, כשיש שם איש המשמש כמציל, או אנשים המוכרים כסאות וכדו׳. אבל כשיש על גופה חלוק רחב מותר. [אוצר דינים מהדו״ק עמוד שפה]

ל ראוי להקפיד שאשה לא תביא את בנה שמעל ג׳ או ד׳ שנים לחוף נפרד לנשים, ובפרט באופן שיתכן ויזכור הדבר כשיגדל. [ילקו״י דיני חינוך קטן עמוד שלד]

לא אין להתיר לבתולות לטבול בזמן הזה במקוה, כדי שלא ייכשלו בעוון נדה, שאין אנו חוששים לתקנת הפושעים. [אוצר דינים מהדו״ק עמוד שם. ובמהדורת תשס״ה עמוד תת]

לב דרך נשים צנועות שלא להניק את בניהם בפני אנשים זרים. [אוצר דינים מהדו״ק עמוד שפו]

לג קול באשה ערוה, ולכך צריך להזהר משמיעת קול זמר של אשה. ואם שומע דרך הרדיו או הטייפ ואינו מכיר את המשוררת, אין בזה משום קול באשה ערוה. אבל אם יודעה ומכירה, אף שאינו רואה אותה בשעה שהיא משוררת, אסור. ונכון להחמיר בזה אפילו אם ראה צורתה בתמונה בלבד. ויש מתירים ברדיו וטייפ אפילו במכירה. [אוצר דינים לאשה ולבת מהדורא קמא עמוד שם. ובמהדורא בתרא עמוד תת. ובהליכות עולם חלק א׳ עמוד קכד]

לד בנות שהגיעו לגיל אחת עשרה שנה אין להן לשיר לפני אנשים, אבל כשהדבר נעשה במסגרת משפחתית מצומצמת, והבנים והבנות שרים יחד באופן שאין קולן של הנשים גובר על האנשים, יש להקל בדבר אף אם נוכח שם החתן או הגיס. [ילקו״י דיני חינוך עמוד שלד]

לה הורים הבאים למסיבת סיום בבית הספר, ושומעים קול זמרת בנות קטנות פחות מי״א שנה, אין למחות בידם, שיש להם על מה שיסמוכו. [ילקו״י דיני חינוך קטן עמוד שלה]

סימן כב - קצת מדיני יחוד

א אסור מן התורה להתייחד עם אשה, בין זקנה בין ילדה. וכן אסור להתייחד עם ארוסתו, או עם חמותו, אפילו היא זקנה. ודוד ובית דינו תיקנו שאסור לאיש להתייחד גם עם אשה רווקה. אבל מותר להתייחד עם אשתו נדה, ועם אמו ועם נכדתו, אף אם היא נשואה. וכן מותר לאשה להתייחד עם אביה. ואח עם אחותו מותר להתייחד לפעמים, אך לא דרך קבע. ואב עם בתו הגדולה מותר לו לדור בבית אחד אפילו בקביעות. ומכל מקום המחמיר בזה קדוש יאמר לו. [אוצר דינים לאשה ולבת עמוד שפז. וסוף הסעיף כ״כ החי״מ בשם הרא״ש]

ב שמאי והלל גזרו איסור על איש להתייחד עם גויה.

ג נשים שהטבע שלהם לשנוא זו את זו, כגון כלה וחמותה, או שתי צרות, מותר להתייחד עם שתיהן, ואין לחוש לזנות. [הליכות עולם חלק ח׳ עמוד של. ודלא כמו שהחמיר בזה בבן איש חי].

ד אסור לאיש להתייחד עם קטנה שהיא מבת ג׳ שנים ומעלה, וכן אסור לאשה להתייחד עם קטן שהוא מבן ט׳ שנים ומעלה. [ילקו״י דיני חינוך קטן עמוד שלה]

ה הרוצה לאמץ ילד נכון יותר שיאמץ בת, שהרי רוב הזמן אשתו בבית, והיא משמרתו מפני איסור יחוד. [ילקו"י דיני חינוך קטן עמוד שפט]

ו מעלית חשמלית שזמן נסיעתה פחות מג' דקות, מותר להתייחד שם עם אשה, ובפרט אם בעלה בעיר. אבל אם האשה לבושה בבגדי פריצות, נכון שלא יעלה עמה במעלית. [שם]

ז אשה שבעלה בעיר, אפילו אם אינו יודע היכן נמצאת אשתו עתה, אין איסור ייחוד, מפני שחוששת מבעלה. וגם אם בעלה נמצא בשכונות המרוחקות שבעיר, חשיב כבעלה בעיר. אבל אם המתייחד היה לבו גס בה, כגון שגדלה עמו, או שהיא קרובתו, לא יתייחד עמה אף על פי שבעלה בעיר.

ח בית שפתחו פתוח לרשות הרבים, או לחצר, אין איסור להתייחד בבית זה כשאין הפתח סגור. וכן אין איסור ייחוד בחדר מדרגות המשמש לכמה דיירים. וכן מותר להתייחד בדירה שפתוחה לחדר מדרגות.

ט אסור לאשה לנסוע במכונית עם איש זר, בכבישים שאין נוסעים בהם הרבה. ובפרט בשעות הלילה המאוחרות. אבל אם יש באוטובוס שלשה אנשים ושלש נשים, אין בזה איסור ייחוד. ואם האנשים ירדו ונותרה באוטבוס אשה אחת עם הנהג, צריכה לרדת [ובלבד שלא יהיה חשש סכנה בירידתה]. ואם עוברים בכביש זה מכוניות כל ג' דקות לערך, אין בזה איסור ייחוד.

י כתב הרמב"ם, שאין לאשה אחת להתייחד אפילו עם אנשים הרבה. וכן דעת מרן השלחן ערוך. ואם אשתו של אחד מהם שם, הרי זו מותרת להתייחד עם אנשים הרבה. וכן לא יתייחד איש אחד אפילו עם נשים הרבה. אבל נשים הרבה עם אנשים הרבה, אין חוששין ליחוד.

יא כל איסור יחוד הוא דוקא כשהוא לבדו, אבל אם אשתו עמו, כיון דאשתו משמרתו אין איסור יחוד. וגוי אף שאשת הגוי עמו, אסור לבת ישראל להתייחד עמו, שאין אשתו משמרתו.

קצת מהלכות אישות

א העולים מברית המועצות, רוסיה, לארץ ישראל, ובאים לפני בית הדין ומצהירים שהם יהודים, וברצונם להרשם במסמכים הרשמיים כיהודי, אם יש להם מסמכים רשמיים, נאמנים להעיד על כך, ומי שמצהיר בפנינו

שהוא יהודי הצהרתו מועילה גם לגבי נישואין, לישא בת ישראל. שנאמן גם ליוחסין. ומכל מקום אם יש איזה רגלים לדבר שאין הצהרתו נכונה, צריך לחקור ולדרוש היטב, וכתורה יעשה, שגם במקום חזקה להיתר לכתחלה צריך לברר, כל שהם לפנינו. והכל לפי ראות עיני דייני ישראל.

[שו"ת יביע אומר ח"ז אבן העזר סימן א].

ב עד אחד נאמן להעיד שפלוני העולה מרוסיה יהודי הוא, ואף שרוב האוכלוסיה ברוסיה עכו"ם, וכל דפריש מרובא פריש, ורובא וחזקה רובא עדיף, מכל מקום נאמן עד אחד לברר המיעוט מתוך הרוב.

ג מי ששהה עם אשתו עשר שנים ולא ילדה, ואין האשה רוצה להתגרש, על בתי הדין והרבנים המוסמכים לכך ליתן לו אישור לישא אשה אחרת עליה לקיים מצות פריה ורביה, ואע"פ שיש שבועה שהבעל נשבע בעת החופה שלא ישא אשה אחרת עליה, אדעתא דהכי לא נשבע, ובפרט כשיש לו רשות מאשתו, והיתר מבית הדין. [יביע אומר חלק ז' חאהע"ז סימן ב'. ושם אם הבעל טוען שאין לאל ידו לפרנס שתי נשים, וכל זמן דאגידא ביה אין נותנים לו אשה אחרת, וברצונו לגרשה, והיא מסרבת להתגרש, האם יכול לגרשה בעל כרחה, ושם אות י' אם אין לו לשלם לה דמי כתובתה. ושם עמוד שי בהערה, שאף אם יש לו בנים ולא בנות, או להיפך, כיון שעדיין לא קיים מצות פריה ורביה, ע"פ הדין, יכולים הב"ד להרשותו לישא אשה אחרת עליה, ושלא כדברי החולקים על זה, וע"ע בשו"ת יביע אומר ח"ה חאהע"ז סי' א', ובחלק ג' אהע"ז סי' כא אות ג].

ד בית דין רבני שפסק היתר לבעל לישא אשה על אשתו, לאחר שחי עם אשתו הראשונה יותר מעשרים שנה ולא זכה להפקד ממנה בזרע של קיימא, והאשה מבקש ליתן לה עוד שנתיים שמא תתעבר ותלד. העיקר למעשה שהצדק עם בית הדין במתן היתר הנישואין לבעל, ובלבד שהבעל ישליש גט פיטורין בבית דין, שבשעה שתרצה אשתו תוכל לבוא לבית דין להתגרש על ידי שליח בית דין. ואין הבעל זקוק למאה רבנים, אך נכון שבית הדין יעשו לו התרה על השבועה שנשבע בשעת החופה שלא לישא אשה על אשתו, ואחר כך ישא אשה אחרת עליה, כשאינה רוצה להתגרש.

[יביע אומר חלק ז' חאהע"ז סימן ה].

ה זוג שנתגרשו בערכאות, והאשה מסרבת לבוא לב"ד לקבל גט כשר כדת משה וישראל, והבעל שהוא אשכנזי לא קיים עדיין פריה ורביה, ומבקש לישא אשה אחרת, מבלי להצריכו חתימת מאה רבנים, שהדבר קשה מאד במדינתם. העיקר לדינא להתיר לבעל לישא אשה אחרת עליה מבלי להזדקק לחתימת מאה רבנים, מפני שהמסרבת לבוא לבית דין, דינה כעוברת על דת וכו', ומכיון שלא קיים פריה ורביה, ולדעת מרן וגדולי האחרונים אף רבינו גרשום מאור הגולה לא החרים במקום מצות פו"ר, הילכך יש להתיר לבעל לישא אשה אחרת, אלא שעליו להשליש גט פיטורין כדמו"י בבית הדין דשם, כדי שתוכל לקבלו משליח ב"ד בעת שתחפוץ להנשא. והבעל יתחייב שאם יוזמן לבית הדין להתדיין עמה על תביעותיה, יעמוד בפני ביה"ד ויבצע כל פסק דין שינתן על ידם. [יביע אומר ח"ז חאה"ז סי' ג].

ו אדם שחי עם נכריה, ואחר כך גייר אותה על ידי בית דין של הדיוטות, ונישאת לו בחופה וקידושין, ושוב נפרדה ממנו על ידי הערכאות, והלכה ונישאת בערכאות לגוי אחר ונתעברה ממנו, ומסרבת בתוקף לבוא לבית דין לקבל גט מבעלה. ומתכחשת ליהדותה, ומצהירה ברבים שהיא רואה את עצמה נוצריה גמורה, וכיום האיש חזר בתשובה וברצונו לישא אשה כשרה כדמו״י, מצוה להזדקק להיתר לאיש הנצב בזה, לסדר לו חופה וקידושין עם האשה אשר הוכיח ה׳ לו. [יביע אומר ח״ז חאהע״ז סי׳ ד. והעלה כן מכמה טעמים].

ז אשה שלפי דבריה נישאת לבעלה הראשון בחופה וקידושין כדמו״י, ונפרדה ממנו בערכאות בלבד, ללא קבלת גט, ונישאת לאיש אחר וילדה לו שלשה בנים, ובת אחת אשר זכתה להתחנך בבית הספר החרדי ״בית יעקב״ ומתנהגת למופת ביראת שמים ובצניעות, ועתה הגיע פרקה להנשא, וקמה וגם נצבה השאלה אם היא מותרת לבא בקהל, העיקר להתירה להנשא, כי אין האם נאמנת לפסול אותה, ואפשר שלא נישאת לראשון בחופה וקידושין, כיון שלא נמצאו עדים לכך, או שמא קיבלה גט מהראשון כשנפרדה ממנו. ועוד שיש ספק ספיקא, בצירוף הספק שמא נתעברה מגוי, המצויים שם, והסביבה שם פרוץ מרובה על העומד. ואע״פ שאין זה ספק שקול, מכל מקום חזי לאצטרופי לס״ס. [יביע אומר חלק ז׳ חאהע״ז סימן ו. ושם אות ה-ו אסף דברי הפוסקים דס״ל דעבדינן ספק ספיקא אף בספק שאינו שקול. וכל שכן שבנ״ד אומרת האם שבעלה הראשון היה מבקר אצלה תמיד גם כשהיתה נשואה לשני, והיה חי עמה מפעם לפעם, ולדעתה הבת היא מבעלה הראשון, וא״כ יש לנו עוד ספק להתיר].

ח אשה שנישאת לאיש בחופה וקידושין כדמו״י, וישבה עמו כעשר שנים, ואח״כ תבעה אותו בבית המשפט של הערכאות לגירושין, בגלל שאין לו כח גברא, ונבדקה ע״י רופאים והעידו בבית המשפט שהיא עודנה בתולה, וגם הרופא שטיפל בבעל במשך שנים רבות, העיד שאין לבעל כח גברא, וע״פ זה פסקו השופטים של הערכאות שהיא מגורשת מבעלה, והלכה ונישאת לאיש אחר בנישואין אזרחיים, וילדה לו שלשה בנים, וכעת הגיע הגדול שבהם לפרק הנישואין, ונתעוררה השאלה אם הוא כשר לבא בקהל ה׳. ויש שרצו להתיר ע״פ דברי החות יאיר דבכה״ג הוי קידושי טעות כי הכל יודעים כלה למה נכנסה לחופה. ואדעתא דהכי לא נישאת לו, וממילא הבנים כשרים לבא בקהל. וגם הגאון רבי דוד מקרלין בספר פסקי הלכות (יד דוד, דקפ״ה ע״ב) כתב, שמעיקר הדין בכל כיו״ב הקידושין בטלים וכו׳. ולענין איסור לאו של ממזרות כדאים הגאונים הנ״ל לסמוך עליהם בשעת הדחק וכו׳. ואפילו למי שאומר שבזמן הזה אין האשה נאמנת, כיון שיש נשים חצופות ומעיזות פניהן, בנידון דידן כולי עלמא מודו שנאמנת בטענתה. הילכך הבנים כשרים לבוא בקהל ה׳. [יביע אומר חלק ז׳ חאהע״ז סימן ז׳].

ט מי שאשתו נשתטית זה כמה שנים, ובעלה מבקש היתר נישואין לישא אשה אחרת, וכשנתבקש מבית הדין להשליש בבית הדין דמי כתובתה,

טען שאין לו אפשרות לכך, והוכיח כן. העיקר לדינא שאין השלשת דמי הכתובה מעכבת, ודי שישליש גט בבית הדין, שלאחר שתתרפא תוכל לקבל גיטה, ויעשו לו התרה על שבועתו, ויש להתיר לו לישא אשה אחרת כדת משה וישראל. [יביע אומר חלק י' אבן העזר סימן א עמוד שפה]

י אשה שלא זכתה להבנות מבעלה זה כעשרים שנה, וטוענת בעינא חוטרא לידי, ורוצה להתגרש, והבעל מסרב לגרשה, ואף שבית הדין האיזורי פסק שהוא חייב לגרשה, הבעל נתן כתף סוררת, למרות שהם נפרדים כבר זה שנים, יש לעשות לו הרחקה דרבינו תם, שכן עשו כמה גדולים מהאחרונים, כדי שהבעל יכנע ויתן גט לאשתו כדמו"י. [יבי"א ז' אהע"ז סי' כג].

יא אשה שנישאת בארץ ישראל, ולאחר הנישואין נלקח הבעל למאסר ע"י משטרת שווייץ על גניבה שביצע קודם החתונה, ומאז לא חיו הבעל והאשה חיי אישות, וכעבור כמה חדשים ביטל בית המשפט של הערכאות בצירוף את נישואי הזוג הנ"ל, על יסוד "מקח טעות". וכעבור זמן מה נישאה האשה ע"י "רב" רפורמי לאיש אחר, מבלי שתקבל גט מבעלה הנ"ל, ומנישואין אלה נולדו לה מהבעל השני כמה בנים, שאחד מהם חזר בתשובה שלימה, ונפשו בשאלתו אם מותר לו לבוא בקהל ה'. ונתברר שאחד העדים בקידושין הראשונים אשר ייחדם הרב מסדר הקידושין להיות עדי הקידושין, היה דודו אח אמו של החתן, ושלא היה לו שום קשר ליהדות, והיה חי עם נכריה. ולכן העיקר לדינא להתירו לבוא בקהל, מעוד כמה צירופים. [יביע אומר ח"ח חאהע"ז סי' ג. ושם האריך בדין עדות שבטלה מקצתה בטלה כולה, ושם אות ד' השיג על דברי החוות יאיר דס"ל שאפילו ייחדו עדים לקידושין, ונמצאו פסולים, תתקיים העדות בשאר הנוכחים בשעת הקידושין. ונעלם ממנו מ"ש בשו"ת מהר"י וייל שהעדות בטלה, ופשיטא דלא הוו קידושין. וכ"כ בשו"ת רבי יהודה בן הרא"ש, ובשו"ת פרח מטה אהרן, ובשו"ת נאמן שמואל, ובשו"ת כרם שלמה, כולם הסכימו לדברי מהרי"ו הנ"ל, וכן בשו"ת ראש משביר כתב שדברי מהרי"ו הם דברי אלהים חיים, שבודאי דלא הוו קידושין כלל. והשיג ג"כ על החוות יאיר. ושם אות ה הביא מ"ש הקצות החושן והאבני מילואים (סי' מב) להחמיר שתתקיים העדות בשאר, והסכים לזה גם החת"ס. אולם באמת דעת כל רבותינו הראשונים אינה כן. וגם האבני מילואים לא כתב כן לענין הלכה למעשה. וכבר הנצי"ב בשו"ת משיב דבר (חאה"ע סי' לא) דחה דברי הקצות החשן, וכתב, ומה נמרצו אמרי יושר, וכמה צדקו בזה דברי המהרי"ו, שאם ייחדו עדים לקידושין ונמצאו פסולים לא מהני כלל עדות הכשרים וכו'. ושם אות ז שאפי' לדעת המחמירים בקידושין בעד אחד, בכה"ג לכ"ע לא הוו קידושין כלל. ושכן מבואר באחרונים. ושם אות ח העיר בזה ע"ד הבית שמואל (סי' מב סק"ח), והביא דברי האחרונים שהשיגו עליו, ושלפי דעת מרן אין לחוש כלל לדבריו. וגם בתשובת הרשב"א מוכח להיפך. וכ"כ כמה מגדולי האחרונים, המהרשד"ם, ומהר"י אדרבי, ומהר"א די בוטון, היפך דברי הב"ש. ושם באות ט-י ביאר שעד הקידושין פסול מחמת קורבה שהוא אח אמו של המקדש, וגם בקרובי האם יש לפסול הקידושין וכו'. ופסול גם מחמת עבירה, שהיה נשוי וחי חיי אישות בקביעות עם גויה וכו', ושם אות יא העלה שאין חילוק בין אם החתן עצמו ייחד את עדי הקידושין, לבין אם ייחדם מסדר הקידושין, ואף שיש שחילקו בזה, העיקר שאין לחלק בדבר. ושם אות יב שכיון שמסדר הקידושין ייחד עדים זולתו, גילה דעתו שאינו מתכוין להעיד, אלא לראות, וגם הנוכחים בשעת הקידושין, וראו את הקידושין, אינם מכוונים להעיד, מכיון שהם רואים שיש שם עדים המיוחדים לעדי קידושין, ואם יש פיסול בעדי הקידושין כל העדות בטלה. ושם אות יג הביא שיטת הרי"ף שאם אמר העד הכשר שלא ידע שהעד השני פסול, עדותו כשרה, (ובנ"ד הוי כמקדש בעד אחד). ושיטת הרא"ש לפסול גם בזה. ודעת מרן וגדולי האחרונים בזה. ושם אות טו אם מסתמא יש לתלות שהעד הכשר לא הכיר בפיסולו של העד האחר, או צריך שיטעון כן בפירוש, ואם יש חילוק בזה אליבא דהרי"ף בין אם היה הדבר בדיני ממונות לדין קידושין. והו"ל ס"ס להקל. ושם אות טז אם יש להעמיד האשה בחזקת פנויה כשיש ספיקא דדינא בקידושיה. ועכ"פ בנ"ד רבו הספיקות להקל].

יב איש שקיבל זיהום ונתנפחה הביצה שלו וכל הטיפולים של הרופאים לא הועילו, עד שניתחוהו וכרתו את הביצה הלקויה, ולדעת הרופאים יוכל להביא ילדים, העיקר לדינא שכשר לבא בקהל, מכמה טעמים, ובפרט שהרופאים בזמנינו בקיאים ונשמרים שלא יפגעו באיברי ההולדה שלו, על ידי הניתוח. [יביע אומר חלק ז' חאהע"ז סימן ח].

יג מי שהוא ספק כהן ורוצה לישא אשה שהיא בת ישראלית שנבעלה לגוי, יש להתיר בזה מטעם ספק ספיקא, שמא אינו כהן ושמא הלכה כהפוסקים המכשירים בת ישראלית שנבעלה לגוי אף לכהונה. [יביע אומר חלק ז' חאהע"ז סימן ט. ושם אות ב' בדין ספק ספיקא בתרי גופי דלא מהני, ושם אות ג' דשאני הכא שאיסור בת ישראלית מעכו"ם לכהונה, אינו אלא מדרבנן, ומשום הכי מהני ס"ס בתרי גופי. ושם אות ה' בדין ספק ספיקא שאינו שקול, והביא ראיה מדברי הרמב"ם (פ"ט מהל' פרה אדומה הט"ז) דשפיר מהני ס"ס שאינו שקול, ושכן דעת מרן הש"ע ביו"ד (סי' קכט סעיף יא). ושלא כמ"ש הש"ך שם לתמוה על מרן הש"ע. והאריך בדברי האחרונים בזה. והעלה במסקנתו להקל].

יד אין להתיר נישואי כהן וגרושה גם כשמאיימים להמיר את דתם. [יבי"א ח"ד ח"ד סי ז אות ג].

טו מי שהיה מוחזק לכהן, והביא עדים בבית דין, שאמו טרם נישואיה לאביו הכהן, חיתה עם גוי מספר שנים, ואחר שנפרדה ממנו נישאת לאביו הכהן, והאם מודה בכל זה, וברצונו לישא גרושה. העיקר לדינא שאין לאסור על המבקשים האלה להנשא בחופה וקדושין כדת משה וישראל. [יביע אומר ח"ז חאהע"ז סימן י].

טז אשה שנישאת לכהן, ואחר שנים רבות כשנודע לה שגיורת אסורה לכהן, נזכרה שהסבתא שלה סיפרה לה בילדותה, שאמה שלה שהיתה גיורת, בעת טבילתה הטבילו גם אותה, ואם כן נראה שגם היא נתגיירה יחד עם אמה, ואסורה לכהן, העיקר לדינא שאין להצריכם להפרד, שמכיון שנישאת המבקשת לבעלה הכהן על ידי הרבנות במרסיי, צרפת, וחזקה על חבר שאינו מוציא מתחת ידו דבר שאינו מתוקן, הילכך י"ל שביה"ד חקרו ודרשו ונודע להם שהמבקשת נולדה אחר גיורה של אמה לאביה היהודי, ומותרת לכהן. ולאו כל כמינה של הסבתא לאוסרה לכהן, מאחר שכבר נישאת לו. [יביע אומר חלק ז' סימן יא].

יז כהן שנשא אשה בחזקת בתולה, ולא מצא לה דם בתולים, וגם היא מודה בזה, אלא שטוענת בתוקף שהיא יודעת בעצמה שמעולם לא נבעלה לאיש אחר מלבד בעלה הכהן, כל שהיא מוחזקת בצניעות יש להתירה לבעלה הכהן. [יביע אומר חלק ז' חאהע"ז סימן יב].

יח אשה שבאה להנשא אחר י"א חודש מיום לידתה את התינוקת שלה, שנתעברה בה באונס מאיש אחד, וכעת רוצה להנשא לאיש אחר, והביאה עדים שמעולם לא הניקה את הבת שלה, על פי ציווי הרופאים. בגלל

שהיתה מוכרחת לקחת תרופות למחלתה, ויש חשש שהחלב שלה יזיק לתינוקת, העיקר לדינא להתיר אותה להנשא, מאחר שלא הניקה אותה מעולם, וגם לא נשתעבדה להניק כלל. [יביע אומר חלק ז' חאהע"ז סימן יג].

יט אשה שבעלה גוייס לצבא רוסיה בעת המלחמה העולמית עם גרמניה הארורה, ולא חזר, ובסוף המלחמה קיבלה מכתב מהממשלה הסובייטית שבעלה נפל בשדה הקרב ליד קיוב, ויש לה ממנו שתי בנות נשואות בארץ. ומיום ששמעה על מות בעלה לא חדלה לחקור ולדרוש אודותיו אך לא שמעה ממנו כלום ואבד זכרו, העיקר לדינא שמותרת להנשא לאיש. [יביע אומר חלק ז' חאהע"ז סימן יד].

כ מי שהלך יחד עם חבירו לשחות בנהר, וכשנכנס לנהר מיד סחפוהו המים וטבע, ולא נראה יותר, והחבר נשאר עומד שם כחצי שעה, והשני נעלם מעיניו לגמרי כאילו לא היה קיים כלל, ולאחר כעשרה ימים נודע שמצאו גופה בנהר תקועה בין הסלעים, ואז נגש לשם עם עוד אנשים מקומיים וסחבו את הגופה אל החוף, ואז התבונן בו העד בפניו, וזיהה אותו בבירור גמור שהוא אותו חבר שנעלם, וקבר אותה. וקודם הקבורה המשטרה קראה לרופא שיניים אשר טיפל במנוח בחייו, וגם הוא זיהה אותו, מכיון שאבד זכרו מזה כמה שנים, הותרה האשה להנשא לכל גבר די תצבי. [יביע אומר חלק ז' חאהע"ז סימן טו].

כא מי שנטבע במערבולת הנהר, שהוא קרוב יותר להטבע, בזה"ז אפי' אדם בינוני שנעדר אמרינן אם איתא שהוא חי היה לו קול. ויש להתיר את אשתו להנשא לכל גבר די תצבי. [יביע אומר ח"ז חאהע"ז סי' טז].

כב אשה שהיא מורדת בבעלה מסוג "בעינא ליה ומצערנא ליה", ולמרות כל ההתראות שנעשו בפניה, וגם נמלכו בה וניסו להשפיע עליה שתחזור לביתם, היא מסרבת בתוקף לחזור לביתם, בטענה שקודם כל ישלם לה כל מזונות העבר (שביה"ד נתן צו לעכב הוצאתם לפועל), ורק אח"כ תשוב לביתם, והבעל מבקש מביה"ד או לגרשה בגט, או להתיר לו לישא אשה אחרת שתטפל בילדיו הקטנים מאשתו הראשונה, ושלא ישאר בהרהורי עברה, יש להיענות לבקשת הבעל להתיר לו לישא אשה אחרת על אשתו. שהדין עם הבעל, מקל וחומר ממ"ש בתשובת הרשב"א שהובאה בב"י (סי' עז), שטענת האשה בכל כיו"ב אינה טענה, ונחשבת למורדת דבעינא ליה ומצערנא ליה. והואיל וכבר עברו י"ב חודש מאז שהוכרז עליה כמורדת יש להתיר לבעל לישא אשה על אשתו כמבואר בפוסקים, ולכן יש להתיר לבעל לישא אשה על אשתו המורדת לאחר שישליש לה גט בביה"ד, כדי להתגרש בו בעת שתרצה בכך. [יביע אומר חלק ח' חלק אבן העזר סימן א].

כג בדבר היתר נישואין לבעל לישא אשה שניה, צריך הבעל להשליש גט לאשתו בביה"ד, שבעת שתרצה להתגרש תוכל לבוא לביה"ד ולקבל גיטה משליח בית דין. שיש לחוש שאחר שהבעל ישא אשה אחרת, ותרצה

האשה להתגרש, יסרב הבעל לתת גט לאשתו, כדי להתנקם בה, וכבר הוא נשוי לאשה אחרת, ולא יהיה בידינו לכופו לתת גט לאשתו הראשונה, ותצא לתרבות רעה, ותרבה ממזרים בעולם. לכן עתה בעוד שהוא זקוק להיתר שלנו, בנקל נוכל להשפיע עליו להשליש גט לאשתו בבית הדין, ורק אחר כך ינתן לו היתר נישואין כדת. ואין בזה חשש גט מעושה כלל.
[ביבע אומר ח"ח חאהע"ז סימן ב. ושם באות ג' בענין חרם רבינו גרשום מאה"ג, שלא נתקבל אצל הספרדים ועדות המזרח, ובמיוחד בירושלים ובארץ ישראל].

הלכות קידושין

פרטי דינים בהלכות קידושין

א אין מקדשין אשה בשבת, בין למי שעדיין לא קיים מצות פריה ורביה, בין מי שיש לו בנים ואין לו אשה. ואם עבר וקידש בשבת, הקידושין תופסים. [חופה וקידושין עמוד שפז. ובדין אם אלמנה נישאת בערב שבת, ראה ביביע אומר חלק ה' אהע"ז סימן ט אות ו].

ב מי שקידש אשה ביום חול, ואמר לה על מנת שאביה יאמר רוצה אני, יש אומרים שמותר לאב לומר רוצה אני בשבת, ואין כאן איסור משום חלות הקידושין בשבת, אחר שמעשה הקידושין היה ביום חול. [חופה וקידושין עמוד שפח]

ג אם החתן נתן הטבעת ליד האשה, והאשה היא שאמרה, יש כאן ספק קידושין וחיישינן מדרבנן. [אפילו אם לא היה מדבר עמה על עסקי קידושיה]. [שובע שמחות א' חופה וקידושין עמוד שפט]

ד בקידושין יש צד חיובי וצד שלילי, החיובי שבזה הוא קנין האישות, שהיא אשתו ומותרת לו, ויש צד שלילי שאוסר אותה על כל העולם. [שובע שמחות א' חופה וקידושין עמ' שצא]

ה אשה שנתקדשה בקידושי כסף, ואחר כך הלכה עם איש אחר, דינה כאשת איש שזינתה, דקידושי כסף הוו קידושין דאורייתא. [שובע שמחות א' חופה וקידושין עמוד שצג]

ו אודות מעשה שהיה, באחד שהיה משודך, וחבירו נתן לו טבעת ואמר לו: "הנה לך הטבעת של אשתי, וקדש בה את כלתך". והדברים נאמרו בשעת משתה, על דרך המשחק והליצנות. הבחור נתן את הטבעת על אצבע כלתו, באומרו לה קודם הנתינה: "הרי את מקודשת לי בטבעת זו כדת משה וישראל". ובמעמד נכחו שני אחים, שאינם קרובים לבחור וכלתו, אדם שלישי, ואשת אחד האחים. הטבעת הוחזרה מיד לבעליה, ורק לאחר מספר ימים, התעוררו לשאול אם יש לחוש לקידושין. בחקירה ודרישה הוברר בבירור גמור שכל מעשה הקידושין היה לשם שחוק בלבד, וכן הוברר כי כל הנאספים הינם מחללי שבת בפרהסיא. יש לצדד בכל זה שלא לחוש לקידושין, בפרט שהקידושין נעשו בטבעת שאולה, ובנוכחות עדים קרובים ופסולים. [שובע שמחות חלק א' חופה וקידושין עמוד שצד]

ז המקדש אשה בפירות ערלה של חוץ לארץ, יש אומרים שאין חוששין לקידושיו, ויש אומרים שיש לחוש לקידושין. [שובע שמחות חלק א' חופה וקידושין עמוד תב]

ח המקדש אשה בפירות ערלה, אינה מקודשת, אחר שלא נתן לה דבר ששוה פרוטה. אבל אם מכר את הפירות לגוי, או שמכרן לישראל והודיעו שאלו פירות ערלה, וקידש אשה בדמים שקיבל תמורתן, מקודשת. [שובע שמחות חלק א' חופה וקידושין עמוד תג]

ט קידש אשה בדמי ערלה וחמץ בפסח, הקידושין תופסים. והדין כן גם למוכר עצמו. [שם תד]

י המקדש אשה בחמץ דרבנן, או המקדש באיסורי הנאה דרבנן לגמרי, שאין לו עיקר בדאורייתא, מקודשת. ואם בחמץ דאורייתא, ושעות דרבנן, או בחמץ דרבנן ושעות דאורייתא, ספק מקודשת. ואם איסורי דאורייתא לגמרי, כגון חמץ דאורייתא בשעות דאורייתא, אינה מקודשת. [חופה וקידושין עמוד תז]

יא קטן שקידש אין קידושיו קידושין, שלא תיקנו קידושין לקטן. [חופה וקידושין עמוד תיא]

יב יש מי שאומר שקטן שהשיאו אביו יש לחוש לקידושיו. ונראה שבצירוף עוד ספק בודאי שיש להקל אפילו שלא במקום עיגון, מאחר שרבו המתירים, ומכללם מרן השלחן ערוך שקבלנו הוראותיו. [חופה וקידושין עמוד תיא]

יג קטן שקידש על תנאי שהקידושין יחולו לאחר שיגדיל, יש להסתפק אי מהני קידושיו או לא. [חופה וקידושין עמוד תיב]

יד מצוה שלא יקדש בתו כשהיא קטנה עד שתגדיל ותאמר בפלוני אני רוצה. ומי שטען שקידש את בתו בתימן כשהיתה קטנה, ושנתגרשה על ידו בקטנותה, והרי היא גרושה שפסולה לכהן, ובשעת טענתו הבת היתה בוגרת ועומדת להינשא לכהן, אינו נאמן לפסול את בתו לכהונה, והבת כשרה להנשא לכהן כרצונה. [ילקו"י דיני חינוך עמ' שלו, חופה וקי' עמ' תיב]

טו אשה שנתקדשה על ידי אביה שלא לדעתה, בתוך הששה חודשים של נערות [מגיל 12 עד 12 וחצי], והיא קידשה עצמה שלא לדעת אביה, ונמצאו לה סימנים, הוי ספק קידושין וצריכה גט משניהם. ואשה שנתקדשה על ידי אביה, וספק אם היתה בת י"ב שנה וששה חודשים או קודם לכן, ויש עדות של נשים שהעידו שראו חודשיים קודם הקידושין שהיו לה סימני נערות, ולא סימני בגרות, י"א שאין שום חשש לקידושין, דאיכא תרתי, סימנים ושנים. ועדות הנשים הוי גילוי מילתא. אבל אם אין עדות של נשים אף שהיא בת י"ב וחצי ורואים סימני בגרות, אמרינן השתא הוא דבגרה והוי ספק קידושין. [חופה וקידושין עמוד תיג]

טז קטנה שהלך אביה לחו"ל, והשיאוה אחיה ואמה, הוו קידושין, וי"א שאינן קידושין. ומכל מקום אין לאוסרה על מי שקידשה. ויש אומרים דראוי להחמיר לאוסרה עליו, שמא יקדשנה אביה במקומו אם לא ידע שקידשוה אחיה ואמה. [חופה וקידושין עמוד תיד]

יז קטנה שקידשה את עצמה שלא לדעת אביה, אינה צריכה גט. [חופה וקידושין עמוד תטו]

יח אב שאמר קידשתי את בתי כשהיא קטנה, נאמן. ואם אמר קידשתי אותה ואיני יודע למי, אסורה לכל העולם עד שיאמר נודע לי למי קידשתי. [חופה וקידושין עמוד תטז]

יט קטן וקטנה אינם נעשים שלוחים, הן לגיטין והן לקידושין ולשאר מילי. וגם אינם יכולים לעשות שליח. [שובע שמחות חלק א' חופה וקידושין עמוד תיח]

כ קטן שעשה שליח [איש גדול] לקדש לו אשה, וטרם שעשה השליח את שליחותו הגדיל [המשלח], נראה שאין השליח יכול לעשות שליחותו, שהרי בשעת מינוי השליחות היה קטן. [שובע שמחות חלק א' חופה וקידושין עמוד תיח]

כא חרש וחרשת הנישאין אין לברך להם ברכת אירוסין, דהויא ברכה לבטלה, שכיון שחובת הברכה היא על המקדש, והרב המסדר מוציא אותו ידי חובת הברכה, כשהוא חרש ואינו שומע הברכה כלל, נמצאת ברכתו לבטלה. אבל שבע ברכות של הנישואין שהן ברכות שבח מברכים גם לגבי חרש וחרשת. [יביע אומר ח"ז אהע"ז סי' יז. ושם בדבר הכתובה וקידושין].

דיני כתובות

קצת מדיני כתובות

א המגרש את אשתו קודם השמיטה, ועדיין לא הספיק לשלם לה את סך כתובתה, אין כתובתה נשמטת. ואם פגמתה או זקפתה עליו במלוה משמטת. [חופה וקידושין עמוד תכא]

ב כבר נתבאר לעיל [עמוד תתקצו] שאין לכתוב בכתובה של הספרדים "כסף זוזי מאתן דחזו ליכי מדאורייתא", וספרדי שעבר וכתב בכתובה "דחזו ליכי מדאורייתא", הבעל או היורשים שהם המוחזקים יכולים לטעון קים לי כסברת הפוסקים שגובה מכסף מדינה.[תכב]

ג כתובת אשה נגבית מהזיבורית. והמוחזק יכול לטעון קים לי כסברת האומרים שאפילו אם כתובה מן התורה, אף על פי כן גובה מזיבורית. ויש אומרים שאם כתב מן שפר, גובה מעידית. [חופה וקידושין עמוד תכג]

ד אף בזמן הזה שהחתן מקבל בקנין על כל השעבוד שבכתובה, אין חיוב המזונות מהבעל לאשה אלא מדרבנן, אף על פי שנזכר בכתובה: "אנא אפלח ואוקיר ואיזון ואפרנס יתיכי כהלכת גוברין יהודאין" וכו'. שאין דעתו להשתעבד אלא לפי מה שחייבוהו חכמים ותו לא. [חופה וקידושין עמוד תכד]

ה הבא להתגרש מאשתו, ואשתו הוציאה כתובתה שכתוב בה סכום גדול, והבעל טוען שמבלי ידיעתו נרשם סך גדול בכתובתה, כי המסדר קידושין עשה יד אחת עם חמיו וכתבו עליו סכום גבוה יותר ממה שהוסכם עליו בעל פה, ובעת החופה מרוב טרדתו עם הקרואים לא שם לבו למה שכתוב בכתובה וחתם עליה מבלי משים, והאשה מכחישה כל זה, ודורשת כל סכום כתובתה, העיקר להלכה שעל הבעל לשלם כל סכום הכתובה במילואו, ואינו נאמן לומר שלא ידע מה היה כתוב בה בשעה שנתחייב וחתם יחד עם עוד שני עדים. [שם עמוד תכח]

ו חתן שבא לפני בית דין למחרת חתונתו, וטען בפני הכלה שנישאת לו בחזקת בתולה, שלא מצא לה בתולים, ומקחו מקח טעות, והיא אינה מודה ואינה מכחישה, אלא שותקת, ורצון הבעל לגרשה בלי כתובה, העיקר לדינא שאינו יכול לפטור עצמו אלא מעיקר הכתובה, אבל חייב לשלם לה את סך תוספת הכתובה. ומכל מקום רשאי הבעל לטעון שתשבע שאין דבריו נכונים, ותטול התוספת. ואז אם אינה נשבעת פטור. אבל אם אינו טוען כן, אין אנו טוענים לו, וישלם לה תוספת כתובתה. [חופה וקידושין עמוד תכח]

ז בענין הנ"ל, אם עמדו מתווכי שלום והשלימו בין הצדדים, ורוצה הבעל לקיימה, אין להצריך לחזור ולקדשה בקידושין אחרים. ואף מותר לעשות שלום בין הבעל ואשתו, אף שיש לחוש שנבעלה בנדתה בזמן שהיתה בתולה, (שאילו היה באונס היה לדבר קול) שלא נחשדה להכשיל אלא לזה שרוצה לעבור על איסור נדה. [חופה וקידושין עמוד תכט]

ח אף המתייחד בזמן הזה, יש לו טענת בתולים, כיון שאינן טובלות, וכל שאין הוא מודה שנבעלה על ידו, אין מחשידים אותו על איסור נדה, [שהחשוד על איסור קל לא נעשה חשוד על איסור חמור]. [חופה וקידושין עמוד תכט]

ט אף ששטר כתובה ביד האשה, ועשוי ליגבות בו, לא אמרינן ביה כל העומד ליגבות כגבוי דמי, ויכול הבעל לטעון קים לי, במקרה שיש מחלוקת בפוסקים ככל מוחזק. [שם תל]

י כשהבעל טוען שרוצה לעלות לארץ ישראל, והאשה מסרבת, אין להפסידה כתובתה, אלא אם כן היה הבעל ירא ה' ומוחזק בכשרות וברור לנו שכוונתו לשם שמים, וגם לא נשמע שהיתה מריבה בינו לבין אשתו, אבל אם חסר אחד מתנאים אלו אין לדון האשה כמורדת לענין להפסידה כתובתה ושאר זכויותיה. [חופה וקידושין עמוד תל]

יא אלמנה שתבעה כתובתה עיקר ותוספת בלבד, אף שהשאירה נדונייתא, הפסידה מזונות, וכמ"ש בש"ע, ואינה יכולה לטעון קים לי כהסוברים דהיא הנחשבת מוחזקת, ואין להוציא ממנה. [חופה וקידושין עמוד תלא]

יב אלמנה שמחלה כתובתה ליורשים, אין לה מזונות, ואינה יכולה לומר קים לי כהפוסקים דסבירא ליה שהיא המוחזקת בנכסים ויש לה מזונות. [חופה וקידושין עמוד תלב]

יג אם הלך בעלה למדה"י ושהתה עד שבא, הוא אומר הנחתי מזונות והיא אומרת לא הנחת אלא לויתי מזה ונתפרנסתי, נשבע שבועת היסת שהניח לה ונפטר, וישאר החוב עליה. ויתומים שאמרו נתנו לאלמנה

מזונותיה, והיא אומרת לא נטלתי, נשבעת האשה שבועת היסת, [ואינה צריכה להישבע בנקיטת חפץ], וכמ״ש בשלחן ערוך. [חופה וקידושין עמוד תלג].

יד אלמנה שאין שטר כתובתה בידה, ובאה לגבות למזונותיה, יש אומרים שיכולה לטעון קים לי כהסוברים שהיא הנחשבת למוחזקת בנכסים, ויש לה מזונות, ומוציאין למזונותיה מנכסי היתומים. ויש אומרים דטענינן ליורשים קים לי כהסוברים שאין לה מזונות, דשמא מחלה כתובתה, שאז אינה נחשבת כמוחזקת בנכסים. [חופה וקידושין עמוד תלה].

טו אפילו להפוסקים דס״ל דשארה וכסותה מדרבנן, אם התנה הבעל בעת הנישואין, כיון שהוא בדבר שבממון, התנאי קיים, ואין לה שארה וכסותה. ורק בכתובה עשו חכמים חיזוק לדבריהם והתנאי בטל. [חופה וקידושין עמוד תלה].

טז מי שנשבע שלא לתת שאר וכסות לאשתו, אף להסוברים דמזונות הבעל לאשתו הוא חיוב מדרבנן, לא חלה שבועה עליו, מאחר והוא משועבד לאשה. [חופה וקידושין עמוד תלו].

יז הבעל יכול לטעון קים לי כדעת הסוברים דמזונות מדרבנן, שאין הכרח בדעת מרן בזה, ואדרבה משמע יותר דס״ל דמזונות מדרבנן. [חופה וקידושין עמוד תלז].

יח חיוב המזונות של הבעל לאשתו, הוא חיוב מתחדש מידי יום ביומו, ולפיכך כשיש ספק אם הוא חייב במזונותיה או לא, אין הבעל חייב לשלם, ועליה להביא ראיה לחייבו. [חופה וקידושין עמוד תלז]

יט אף למאן דאמר דמזונות מן התורה, האשה ניזונית מפירות שביעית של בעלה, שאינו כמשלם חובו מפירות שביעית. [חופה וקידושין עמוד תלח]

כ אם אין הבעל יכול לתת מזונות לאשתו, אף לחם, והוא מסיבת אונס כגון חולי וכדו׳, אין כופין אותו בשוטים כדי שיגרשנה, אלא כופין אותו בדברים בעלמא להוציאה. אבל אם אינו מפרנס את אשתו, ואינו מסיבת אונס, כגון שאינו רוצה להשתכר בשביל להרויח, כופין אותו בשוטין כדי שיגרשנה. [חופה וקידושין עמוד תלט]

כא כשהאשה טוענת טענות הנראות מספיקות לעזיבתה את דירת בעלה, ותובעת מזונות מבעלה, והבעל מכחיש מכל וכל טענות האשה, על האשה להביא ראיה לדבריה כדין המוציא מחבירו עליו הראיה, וכל עוד לא הוכיחה את טענותיה בעדים, אין להוציא ממון למזונותיה מן הבעל

המוחזק. שהעיקר הוא שהבעל נחשב מוחזק במזונות אשתו. ואין האשה נחשבת למוחזקת, כאלמנה. [חופה וקידושין עמוד תמ]

כב זוג שעשו ביניהם "נישואין אזרחיים", ואחר כך התגלע סכסוך בין האיש והאשה, ובית הדין מבקש לערוך ביניהם גט לחומרא, והאשה מסרבת לקבלת הגט, ותבעה מזונות מהאיש, אין לבית הדין לפסוק מזונות, ואין להם להוציא ממון מהבעל, שהגט שאנו עורכים בנישואין אזרחיים אינו אלא לחומרא בעלמא, אבל אין ביה"ד רשאי להחמיר ולהוציא מהמוחזק. [חופה וקידושין עמוד תמא]

כג אשה שהלך בעלה למדינת הים, ובאה לגבות למזונותיה, אף למאן דאמר דמזונות מדרבנן, אינה צריכה להביא את כתובתה, שדוקא באלמנה הצריכו כן, משום טעינן ליורשים (ולא משום דמזונות באלמנה מדרבנן). [חופה וקידושין עמוד תמג]

כד מי שהלך למדינת הים והפקיד כלים ביד אחר, והאשה תבעה כלים אלה בשביל מזונותיה, והנפקד החזיר הכלים לבעל, לאחר שתבעתו האשה לדין, כתב הרמ"א שחייב לשלם לה. ויתכן שאם נאמר דחיוב המזונות לאשה הוא מדרבנן, אינו חייב לשלם לה. [חופה וקידושין עמוד תמד]

כה אשה שהלך בעלה למדינת הים ולותה למזונותיה, ואחר כך תבעה מבעלה שישלם החוב, והבעל טוען שלפני לכתו למדינת הים שילם לה למזונותיה, הבעל נאמן בטענתו, ואין מוציאים מידו. (עד שתביא ראיה שלא הניח מעות למזונותיה). [חופה וקידושין עמוד תמד]

כו אשה שהלך בעלה למדינת הים ולותה בלא עדים ואכלה למזונותיה, אין הבעל חייב לשלם, שדוקא כשלותה בעדים נאמנת. [חופה וקידושין עמוד תמה]

כז אשה שהלך בעלה למדינת הים ולותה למזונותיה, ואחר כך מחלה לבעלה, אין למלוה כלום. [חופה וקידושין עמוד תמו]

כח אם יש לבעל, בעל חוב, ובאים האשה ובעל החוב לגבות, זה בא בחובו וזו באה בטענת מזונות, אף למאן דאמר דמזונות דאורייתא, בעל חוב קודם. [חופה וקידושין עמוד תמז]

כט בעל שאומר לאשתו צאי מעשי ידיך למזונותיך, יכול לפטור עצמו מרפואה שאין לה קצבה, אבל חייב לרפואתה ברפואה שיש לה קצבה. [חופה וקידושין עמוד תמח]

ל אשה שאינה יושבת תחת בעלה, אין לה מזונות אף כדי ברכת הבית [דהיינו אף דמי מזונות משותפות שהם פחותים יותר ממזונות של יחיד]. והיינו שהמניעה

ממנה, אבל אם המניעה ממנו, אף שאינה דרה עמו, ולותה למזונותיה, צריך לשלם. [חופה וקידושין עמוד תמט]

לא אשה שיש לה קטטה עם בעלה, ואינה דרה עמו, ויש ויכוח ביניהם אם הדבר בא באשמת הבעל או האשה, ואי אפשר לעמוד על הדבר, הבעל נשבע שבועת היסת שהמניעה באה ממנה, ונפטר ממזונות. [חופה וקידושין עמוד תנ]

לב אשה שטענה בבית דין בפני בעלה שהוא בא עליה בנדתה, ובאה בטענה זו כדי לכופו לגרשה ולתת לה כתובתה, ולחייבו במזונות, העיקר לדינא שאין להוציא מזונות על פי טענה כזו. [חופה וקידושין עמוד תנא]

לג אשה שיצאה מביתה, ולטענת הבעל עשתה זאת בהשפעת קרוביה, והאשה תובעת גט ואינה חפצה לחזור לבעלה. והבעל מבקש שתחזור אליו, אם לאחר שבי״ד יתן לאשה שהות המתנה של חודש ימים, והאשה תשאר בסירובה לחזור לבעל, יש לבי״ד לפסוק לפטור את הבעל ממזונותיה, דאף בלא הכרזה והתראה נחשבת האשה למורדת, כל שהמניעה לשלום בית בא ממנה, כשהיא הלכה מביתה. [חופה וקידושין עמוד תנא]

לד כשם שהאדם חייב במזונות אשתו אף אם אינו אמוד, וגם כאשר האשה יש לה להתפרנס משלה, כך במזונות בניו הקטנים עד שש שנים חייב לפרנסם אף כשיש להם נכסים, ואף על פי שמזונות בניו לכולי עלמא הם מדרבנן. [חופה וקידושין עמוד תנג]

לה תקנת הרבנות הראשית כאן בארץ ישראל לחייב את הבעל בתשלום מזונות לבניו עד גיל חמש עשרה שנה. וכן נוהגים על פי זה בבתי הדין כאן בארי״י. [חופה וקידושין עמוד תנד]

לו בני בנים אינם כבנים לענין מזונות, ורק מדין צדקה צריך לפרנסם, כשאין להם מי שיפרנסם. [חופה וקידושין עמוד תנו]

לז אף במזונות שנקבעו לפי כבודו וכבודה, ושיש אומרים שהוא מדרבנן, גם בזה אם נדר שלא לתת לה מזונות, אין הנדר חל, וחייב במזונותיה לפי כבודו ולפי כבודה. [שם עמ׳ תנז]

לח בעל שציוה לתת לאשתו כל המלבושים שלה, אף מנעלים בכלל, שהמנעל בכלל לבוש לענין זה. [חופה וקידושין עמוד תנז]

לט אשה שברחה מבית בעלה בטענה שהוא מכה אותה תדיר, והבעל טוען שעושה כן מאחר שהיא מקללתו בפניו, אין הבעל נאמן לדונה כמורדת. ועם כל זה על האשה להוכיח בעדים שהבעל הוא שמתחיל

במכותיו, כדי לחייבו במזונות, ואם עדיין לא הוכיחה טענתה זו, אין לחייב הבעל במזונות. [חופה וקידושין עמוד תנט]

מ אף על פי שאשה שמחלה על עונתה הויא מחילתה מחילה, אם חזרה בה מחוייב בעונתה חיוב גמור, שאין המחילה מועילה אלא לזמן שמוחלת, ובאותה שעה. [שם תנט]

מא מה שאמרו התלמידים יוצאים שלא ברשות לתלמוד תורה ג' שנים, הוא לאו דוקא, דאפילו טובא נמי. [חופה וקידושין עמוד תס]

מב מה שהצריכו התראה והכרזה ד' שבתות במורדת, אינו אלא במורדת דבעינא ליה ומצערנא ליה, אבל במאיס עלי אין צריך התראה והכרזה כלל. ואף בבעינא ליה ומצערנא ליה לא נהגו עכשיו בהתראה והכרזה כלל. [חופה וקידושין עמוד תסא]

מג בדין הטוענת "מאיס עלי", ודורשת לכוף את בעלה ליתן גט, והביאה עדים שנישואיה בחוץ לארץ היו בעל כרחה, ואביה איים עליה במכות אם לא תלך לחופה, ולא מצאה מנוח לכף רגלה בבית בעלה כי אם זמן מועט מאד, וזה קרוב לעשר שנים שהיא חיה בנפרד ממנו, והבעל מסרב לגרש, יש לכפות את בעלה לתת גט עד שיאמר רוצה אני. [חופה וקי' עמ' תסא]

מד מי שבא לגרש את אשתו בטענת בגידה, והאשה מכחישתו, אין האשה נחשבת כמוחזקת לחייבו בשל חזקה זו במזונות. [חופה וקידושין עמוד תסב]

מה אף על פי שעלתה הסכמה בין האיש והאשה שלא יפדנה אם תשבה, והוא לא יאכל פירות שלה, חייב לפדותה, כדי שלא תטמע בין הגויים. [חופה וקידושין עמוד תסב]

מו אשה שעזבה את בעלה, והלכה לדור בדירה נפרדת, או בבית אביה, מבלי לתת טענות מספיקות ומשכנעות לצעדה זה, וטוענת שהוריו של בעלה מצערים אותה ודורשת לחייבו בדמי רפואתה כי אשה חולנית היא, והבעל דורש שתחזור לביתו ורק אז ישלם לה רפואתה, העיקר לדינא דאין הבעל חייב ברפואתה, בין ברפואה שיש לה קצבה ובין ברפואה שאין לה קצבה, שכל שאין לאשה הוכחות מספיקות לטענתה, יכול הבעל לטעון שאינו נותן לה רפואתה אלא אם כן היא דרה עמו בביתו. וכל זה כאשר האשה יכולה לקום ממשכבה מידי פעם, לבשל ולעשות צרכי הבית, אבל אם היא חולה ממש שאינה יכולה לשמשו כלל, חייב לרפאותה, אפי' אינה יושבת עמו. [חופה וקידושין עמוד תסב]

מז מעיקר הדין יכול הבעל לומר לאשתו שחלתה, הרי כתובתך וגיטך ורפאי את עצמך, גם ברפואה שיש לה קצבה, דהבעל יכול לטעון קים לי כמאן דאמר שחיוב רפואה הוא מידי יום ביומו. [חופה וקידושין עמוד תסג]

מח אשה שחלתה ואחר כך גירשה בעלה וטרם פרע כתובתה, אף על פי שמן הדין אינו חייב לרפואתה, מאחר וגירשה כבר, מכל מקום משורת דרך ארץ כל שטרם פרע כתובתה ירפאנה. [חופה וקידושין עמוד תסה]

מט אשה האומרת לבעלה איני ניזונית ואיני עושה, חייבת לעשות לבעלה צורכי הבית, כגון בישול ואפיה, כיבוס ונקיון. [חופה וקידושין עמוד תסו]

נ אף למאן דאמר דמזונות האשה מדרבנן, אם אמר לה יקדשו ידיך לעושיהן, הרי כל מעשה ידיה קדוש, וכמ״ש בש״ע. [חופה וקידושין עמוד תסז]

נא אלמנה שתבעה כתובתה מחמת אונס, אינה יכולה לומר קים לי כהסוברים דיש לה מזונות, כיון שהנכסים בחזקתה, דדוקא ביתומים מודים שיש לה מזונות, וטוענים שפרעו לה, אמרינן דנכסים בחזקתה, ויש לה מזונות, מה שאין כן הכא. [חופה וקידושין עמוד תסז]

נב המנהג פשוט שהבנות הרווקות מהלכות בגילוי ראש ברשות הרבים, ואין דרכן מעולם לכסות ראשן קודם הנישואין. [חופה וקידושין עמוד תסח]

נג מצד הדין ועיקר ההלכה מותר לאשה נשואה ללכת בגילוי שערות ראשה בביתה ובחצרה, אפילו בפני בני ביתה, ורק בחצר הפתוח לרבים יש להחמיר. אך ממדת חסידות טוב להחמיר, וכמאמר חז״ל ״מימי לא ראו קורות ביתי שערות ראשי״ וכן דעת הזוהר הקדוש. [חופה וקידושין עמוד תע].

נד אשה העוברת על דת משה ויהודית בזמן הזה, וכגון שהולכת בלי כיסוי ראש ובזרועות מגולים, ורוצה בעלה לגרשה בלי כתובה, אם הוא טוען כן בתום לב, מחמת יראת ה׳ שבלבו, והוא מוחזק בכשרות, וטוען כך בלי סכסוכים ומריבות אחרות, רשאי לטעון טענה כזאת כדי לגרשה בעל כרחה בלי כתובה, גם בזמן הזה, ולאחר התראה כדת. אבל הטוען כך מתוך קטטה ומריבה לאו כל כמיניה להוציאה בעל כרחה ולהפסידה כתובתה, שאין לתת יד לפושעים שיבואו להתעולל עלילות ברשע על נשותיהן, ולהשתמש בדיני תוה״ק למלאת תאותם השפלה, וטוען כך דשמא עיניו נתן באחרת. והכל לפי ראות עיני הדיין. ומכל מקום בודאי שעל בית הדין להוכיח האשה בלשון קשה בתוך הרכה, ולהזהירה שמכאן ולהבא תתנהג בכיסוי הראש ובבגדי צניעות. ואם לא תאבה להיטיב דרכיה יאיימו עליה ויגלגלו עמה בכל אשר בכוחם. אולם אם בכל זאת האשה תסרב לשמוע בקול מורים, ונראה לבית הדין שהבעל מוכן

להשלים עמה אם תתנהג בצניעות כדת, יש לקנסה בכתובתה ובמזונותיה. אבל אם אין פני הבעל לשלום, ורק מחזיק בטענה זאת לגרשה בעל כרחה בלי כתובה, נראה שאין לקנסה כלל. [ואם גם הוא נוהג שלא בדרך התורה, ואוכל מאכלות אסורות וכדומה, ברור שלא הפסידה כתובתה]. [חופה וקידושין עמוד תעא]

נה כשהבעל והאשה היו חפשים בזמן נישואיהם, ושוב עברה על הבעל רוח טהרה וחזר בתשובה שלמה, יכול לדרוש בכל תוקף מאשתו להתנהג כבנות ישראל הכשרות והצנועות, ושלא תצא לרשות הרבים וראשה פרוע, וכל שכן בתלבושת פרוצה, ואין האשה יכולה לטעון סברת וקיבלת, ועל דעת כן נישאתי לו, שאף הוא ישיב אמריו, שאין לך דבר העומד בפני התשובה, ולכן אם תסרב האשה לחזור בה ולהתנהג מכאן והלאה בצניעות, יכול לגרשה בלי כתובה, לאחר התראה כדת. [חופה וקידושין עמוד תעב]

נו ומכל מקום איש ואשה שיש מריבה ביניהם לא על רקע דתי, והאשה יוצאת לרשות הרבים וראשה פרוע ובלי שרוולים, יש מקום להתיר לעשות שלום בין הזוג, ולא אמרינן "גרש לץ ויצא מדון", כי מאחר דלא שמיע להו איסורא כל כך בזמן הזה, ומה גם שיש נשים שהולכות כן מפני שמתביישות מחברותיהן, וכיונה פותה אין לב, אין להן אומץ להתגבר על יצרן בזה. [חופה וקידושין עמוד תעו]

נז אף שהעוברת על דת משה ויהודית, צריכה התראה, אם מכשילתו באיסור נדה, לא בעיא התראה. [ובזמן הזה שהדבר קל בעיני ההמון ודמי להו כהיתרא, התראה מיהא בעי]. וכשטוען זאת מתוך מריבה וקטטה, ליכא למ"ד שיפסידנה כתובתה משום כך בלא התראה. ומכ"ש היכא שאינו מוחזק לאיש כשר וירא ה'. [חופה וקידושין עמוד תעג]

נח אשה שמחללת שבת במזיד, ואפילו בצינעא, או שעוברת על איסור כרת, אף על פי שאינה מכשילה את בעלה, רשאי בעלה להוציאה בלי כתובה, כשטוען על כך באמת ובתמים, מאחר שבאיסור כרת יש סכנה גם לזרעם ח"ו, והוא כדין האשה הנודרת ואינה מקיימת. [חופה וקידושין עמוד תעד]

נט גם אשה האומרת לבעלה איני ניזונית ואיני עושה, והיא אוכלת חלב ודם וכדו', חייב בעלה לגרשה, אף על פי שאינה מאכילתו. ולענין כתובה, לדידן כל שלא האכילתו ממש יש לה כתובה. [חופה וקידושין עמוד תעד]

ס אשה שאכלה חלֵב או חמץ בפסח, או שחיללה שבת, אף שעשתה כל זה בצינעא, ודורשת לחייב את בעלה בתשלום כתובתה, הדבר פשוט שאף שעשתה בצינעא ולעצמה, יכול הבעל להפטר מתשלום כתובתה. [חופה וקידושין עמוד תעה]

סא איש ואשתו שחזרו בתשובה, אף שקודם לכן היתה עוברת על דת משה ויהודית, עם כל זה לא הצריכו לכתוב כתובה אחרת. [חופה וקידושין עמוד תעו]

סב אף על פי שאשה העוברת על דת משה ויהודית אינה אסורה על בעלה, מכל מקום נקטינן לדינא כדעת מרן השלחן ערוך דעל כל פנים יש מצוה לגרשה. [חופה וקידוש' עמוד תעו]

סג ההתראה שמתרים באשה העוברת על דת משה ויהודית צריכה להיות גם בכך שיאמרו לה שאם תעשה כן "תפסיד כתובתה". והדבר ברור שמהני תשובה לעוברת על דת משה ויהודית [ומותר לקיימה]. [חופה וקידושין עמוד תעח]

סד בעל ואשה שבאו לבית הדין מספר פעמים להתגרש, כי הבעל עני וביש גדא, ואינו מביא לחם לפי הטף, ובכל פעם התאמץ בית הדין לסדר שלום ביניהם, והנה פעם אחת הופיעו שוב בבית הדין, והאשה פרצה בבכי, ואמרה שהיא טמאה ואסורה לבעלה, כי אח בעלה נכנס לילה אחד לביתה בזמן שבעלה היה מחוץ לעיר, והתנפל עליה ובעל אותה לאונסה, וסגר במו ידיו את פיה שלא תצעק לשכנים (והיא חשבה שאף באונס נאסרה על בעלה) ואח הבעל הכחיש זאת בכל תוקף, ומתחלה אמר בעלה שהוא מאמין לה, ואחר כך התחרט ואמר שחושש שאומרת כן כדי שיגרשנה ותתפטר ממנו, העיקר בזה להלכה, להתיר את האשה לבעלה, ואין לחייבו לגרשה. [חופה וקידושין עמוד תעח]

סה יש אומרים שחיוב כבוד האשה לבעלה הוא מן התורה, ויש חולקים וס"ל שאינו אלא מדרבנן. [חופה וקידושין עמוד תעט]

סו מה שאמרו שהנושא אשה בשביל ממון אין זיווגו עולה יפה, הוא דוקא כשמעגן עצמו או את בת זוגו בשביל הממון, ובשביל הרהורי עבירה, הא לאו הכי אין בזה קפידא כלל. וכן בנושא אשה לשם נוי, שרק אם מעגן עצמו החמירו בזה. [חופה וקידושין עמוד תפ]

סימן קיט - הסיבות המצדיקות כדי ליתן גט

א מעיקר הדין הבעל יכול לגרש את אשתו אפילו בלא דעתה, ובעל כרחה, בלא שום סיבה. אלא שצריך לה כתובתה במושלם. וכן הוא דעת מרן השלחן ערוך שקבלנו הוראותיו. אולם בזמן הזה בלאו הכי אין בתי הדין עושים מעשה לגרש אשה בעל כרחה. והאיש אינו מגרש אלא לדעתו ולרצונו. [במשנה גיטין (צ.) בית שמאי אומרים לא יגרש אדם את אשתו אא״כ מצא בה דבר ערוה, שנאמר, כי מצא בה ערות דבר. וב״ה אומרים אפי׳ הקדיחה תבשילו, שנאמר כי מצא בה ערות דבר. ר״ע אומר אפי׳ מצא אחרת נאה הימנה, שנאמר והיה אם לא תמצא חן בעיניו. וכתב הב״י (ר״ס קיט) שהרי״ף והרא״ש לא פסקו הלכה כמי, ונראה שהטעם לפי שסמכו על המעיין דממילא משמע דהלכה כב״ה לגבי ב״ש, וגם לגבי ר״ע. והרמב״ם בפי׳ המשנה כתב להדיא דהלכה כב״ה. וכן מבואר בהלכותיו (פ״י מהל׳ גירושין). וכ״פ מרן בש״ע (שם ס״ו): יכול לגרשה בלא דעתה. הגה, ואפילו אין לו לשלם לה הכתובה ונדוניתה וכו׳ וכ״ז מדינא, אבל רבינו גרשום החרים שלא לגרש אשה שלא מדעתה אם לא שעברה על דת וכו׳. ובתשו׳ הרשב״א (סי׳ אלף רנד) כתב, אין אדם רשאי לגרש את אשתו אם אין לו לשלם כתובתה. ובשו״ת כרם חמר (חאהע״ז סי׳ צט) הביא מתשו׳ מהר״י בן צור, שאם האשה חייבת להתגרש א״צ לפרוע כתובתה מיד, אלא תתגרש ותשאר הכתובה חוב עליו, אבל בכל שאר גירושין לא יגרש עד שיפרע לה כל כתובתה במושלם. וכ״ה בשו״ת משפט וצדקה ביעקב ח״א (סי׳ כח וקלה), וח״ב (סי׳ כ׳). וכ״ה בשו״ת ישמח לבב (חאהע״ז סי׳ כה) שהמנהג פשוט בארצות המערב שהבא לגרש את אשתו ״בלי שום טענה״ אינו יכול לגרשה עד שיפרע לה כל סכי כתובתה. ע״ש. ונמצינו למדים שהמנהג בארצות המערב לגרש אשה בע״כ בלי סיבה, ורק שצריך לפרוע את כתובתה. ואין זה ענין למה שנתבאר בחו״מ (סי׳ יב ס״ט) שאין אדם יכול לשלם הקנס ולהפטר מהקנין, דהרי אצל הספרדים לא נהגו מעולם בחרם דר״ג. ולפיכך במקום שאחר כל ההשתדלויות להשפיע על האשה לקבל מרצון את הגט אינם מועילים, ומאחר ובזה״ז א״א לעשות מעשה לגרש בע״כ ממש, על ביה״ד להתיר לבעל לישא אשה אחרת על אשתו, שגם בזה אין המנהג אצל הספרדים לחוש לחרם דר״ג, וראה בזה בשו״ת יביע אומר ח״ה (חאהע״ז ר״ס א׳)

ב האיש אינו מגרש אלא לרצונו. [במשנה כתובות (עז.) ואלו שכופין אותו להוציא, מוכה שחין וכו׳, ומכין אותו עד שיאמר רוצה אני. וכן מבואר עוד בב״ב (מח.). **והרמב״ם** (בפ״א מהלכות גירושין) יליף לה מקרא דוהיה אם לא תמצא חן בעיניו. אך הרשב״א (בבא בתרא שם) יליף לה מקרא ״ונתן בידה״ מדעתו משמע].

ג אשה רעה בדעותיה ושאינה צנועה כבנות ישראל הכשרות, מצוה לגרשה. ובעל תשובה שאשתו מסרבת לחזור בתשובה יחד עמו, ואף אינה מוכנה לשמור טהרת המשפחה, צריך להתייעץ ברב תלמיד חכם שיורה לו כיצד לנהוג. [בגמרא גיטין (צ.), טור ושלחן ערוך סימן קיט סעיף ד׳. וכתב בבית שמואל שם, דבאשה רעה בדעותיה, שהיא בעלת מריבה, מצוה לגרשה אפילו בזיווג ראשון.]

ד אשה שנתגרשה משום פריצות אין ראוי לאדם כשר שישאנה. [בברייתא שם. מדכתיב והיתה לאיש אחר, לפי שאין זה בן זוגו של הראשון שהוציא רשעה וזה הכניסה לביתו כדאי הוא למיתה. וכ״ה בש״ע (קיט ס״ה).

ה מה שיש נוהגים בבתי דין באיזה מקומות, שאם באה תביעה לגירושין מצד האשה, וחברי בית הדין רואים שאין דרך לשלום, כותבים בפסק הדין: שהבעל חייב לגרש את אשתו, אף שאין יסוד לחייבו בגט על פי דין תורה, מנהג זה בטעות יסודו, ואסור לעשות כן, ואפילו אם הבעל היה אשם בקטטה שפרצה בינו לבין אשתו, כל שעכשיו הוא מוכן להשלים

עמה, אין מקום לכתוב שהוא חייב לגרשה, כשהסירוב בא מצדה. ואפילו בטענת מאיס עלי שיש אומרים שכופין לגרש, לדידן אין לומר לו כן דרך חיוב לגרש, אלא רק דרך עצה טובה. ואף בזמנינו שמבטלים כל מודעות ודיבור המזיק לגט, יש להזהר מלכתוב בלשון כזה, אלא יש לכתוב בפסק הדין שבית הדין פוסק, שהצדדים יתגרשו זה מזה כדת משה וישראל וכו'. ותו לא מידי. ואם היה הבעל רודף אחר אשתו להכותה בסכין שבידו, יש לומר לו שחייב לגרשה. [הרדב"ז בח"ד (סימן פט) כתב, דמ"ש השואל שאם יזכירו לו שהוא חייב לגרש אפילו בדיבור הוי גט מוטעה, איני רואה את דבריו, כי אפי' לפי סברתו שאינו חייב לגרש לא הוי גט מוטעה, דבשלמא כשהאשה מותרת לו ואנחנו אומרים לו שהוא חייב לגרש, הוא סומך עלינו, ונמצא גט מוטעה, אבל היכא שהאשה אסורה עליו אע"פ שאנחנו אומרים לו חייב אתה ליתן גט, לא הוי גט מוטעה. ע"כ. ומבואר, דכל היכא שהיא מותרת לו, אע"פ שבאיזה מיקרים נראה לביה"ד שהבעל צריך לגרש את אשתו, עכ"פ אין כאן חיוב לגרש, ולפ"ז אין לביה"ד לכתוב שהבעל חייב לגרש, דבא לידי טעות שסובר שע"פ הדין אסור לו להיות דר עם אשתו, והו"ל גט מוטעה. ובשו"ת יביע אומר ח"ב (חאהע"ז סי' י'). האריך בזה וקרא ערער על מנהג ביה"ד במצרים שנהגו כן, דא"כ הו"ל גט מוטעה. וגדולה מזו כתב המשפט צדק (סי' נט) שאפי' אם היה הבעל רודף אחר אשתו להכותה בסכין שבידו, אין כופין אותו לגרש, ואפי' לומר לו שהוא חייב לגרשה. ואף שנראה שהפריז על המדה באופן שרדף אחריה בסכין, מ"מ בלא טעם זה ודאי שיש לחוש משום גט מוטעה. ואפי' בטענת מאיס עלי, אין לומר דרך חיוב לגרשה, וכמ"ש בשיטמ"ק (כתובות סד.) בשם ר"ת. ושלא כרבינו יונה שאומרים לו שאם לא יגרש מותר לקראו עבריין].

ו אם הבית דין רואים שיש צורך לתת גט, ולא לעשות שלום בית בין בני הזוג, יש להקל במקום עיגון לתת גט על ידי פיוס במעות. [דבזה זביני זביניה]. [בגמרא ב"ב (מח.) מבואר, דתליוהו וזבין זבינא זביני, וכן תלויה וקדיש קדושיו קידושין. ומבואר מפי' רשב"ם שם (ד"ה התם נמי), שגם בגט תלויהו וגריש גרושיו גירושין, שכתב שם, דבגט לא מפסיד מידי, דומיא דזביני שמקבל דמי שדהו, דכיון שאשתו שונאתו ובלא גט נמי לא תעמוד אצלו, וגט זה אינו אלא להתירה לאחרים, לא מפסיד כלום. ע"כ. והן אמת דהמהרח"ש (דף כב) כתב דהיינו דוקא בגט מעושה כדין, משום דבלא"ה לא תעמוד אצלו, אבל בכופין אותו שלא כדין לא שייך לומר כן, דאדרבה תעמוד אצלו בעל כרחה, ואם לאו מורדת היא ותפסיד מזונותיה, ע"ש. מ"מ נראה שזהו כשלא היה חרם דרבינו גרשום, שהבעל היה יכול לישא אשה אחרת, אבל עכשיו אפי' למ"ד דבמקום מורדת לא תיקן רבינו גרשום, מ"מ הדבר בלתי אפשרי, הן מצד דינא דמלכותא, הן מצד שלא נשמע כן מעולם. וא"כ כמו שהיא מעוגנת גם הוא מעוגן, ולא תוכרח כלל לעמוד אצלו. ולכן אם הוא בענין שאשתו שונאתו, וברור שלא תעמוד אצלו, שפיר י"ל דמהני טעמא דרשב"ם דגט חשיב כזביני, ואין הגט בטל מדאורייתא, ובהצטרף הטעם שע"י זה מרויח שיוכל לישא אשה אחרת שתחפוץ בו, אז יש לומר בודאי דחשוב כתליוה וזבין דזביניה זביני. וראה עוד בשו"ת יביע אומר ח"ג (חאהע"ז סי' כ' אות לב). ע"ש].

סימן קכא - צריך להיות בדעתו מכתיבת הגט עד הנתינה

א הגט צריך שיכתבנו הבעל או שלוחו, ושיהיה משל הבעל, ולכן נהגו כשהבעל מצוי שנותן לו הסופר את הקלף והדיו במתנה קודם כתיבה. [גיטין כ: אמר רב חסדא יכילנא למפסלינהו לכולי גיטי דעלמא. א"ל רבא מאי טעמא, אילימא משום דכתיב וכתב והכא איהי קא כתבה ליה, [נותנת שכר הסופר משום תקנת עגונות כמבואר בבבא בתרא קכח. רש"י]. ודילמא אקנויי אקני ליה רבנן, [ההוא זוזא מדידה והוי כמאן דיהיב ליה איהו, דהפקר בי"ד הפקר. רש"י]. ואלא משום דכתיב ונתן והכא לא יהיב לה מידי, דילמא נתינת גט הוא. תדע, שלחו מתם כתבו על איסורי הנאה כשר. וכתב שם הרמב"ן, דילמא אקנויי אקנו ליה רבנן,

אע״ג דבדרך דילמא איתמר, עיקר הוא, והכי מפורש בפרק גט פשוט. ואפשר דמשום בבירור רב חסדא אמר לו כן. ע״כ. וכ״כ הר״ן שם, דאע״ג דבלשון דילמא קאמרינן, קושטא דמילתא הכי הוי, ומשום כבודו של רב חסדא אמר לו הכי. ע״כ. וכן הוא בש״ע].

ב מי שציוה לכתוב גט לאשתו, ומיד שתה לשכרה, והשתכר, מותר לסופר לכתוב את הגט בעת שכרותו, ואין צורך להמתין עד שיפוג יינו. הנה דעת התוס׳ (גיטין ט: וכב: ויבמות נב:) דבעינן שליחות לכתיבת הגט. וכן מבואר מדברי הטור והש״ע (סי׳ קכ סעיף א׳). אולם התוס׳ בדף כב: וכן הרשב״א והר״ן שם סבירא להו, דלא בעי שליחות בכתיבת הגט. והסביר בבית שמואל, דיסוד מחלוקתם הוא בפשט הכתוב ״וכתב לה ספר כריתות״, דאי וכתב אבעל קאי אם כן צריך שדוקא הבעל יכתוב, ולכן צריך שהסופר יהיה שלוחו. אבל אי וכתב אסופר קאי, הרי כל בר דעת כשר לכתוב את הגט בלי שליחותו של הבעל. ומה שאמרו במשנה (עא:) צריך שיאמר לסופר כתוב וכו׳, הוא מדין לשמה שבגט, שבלי ציווי הבעל א״א לכתוב הגט לשם גירושין, דאשה סתם לאו לגירושין קיימא. ובתרוה״ד (סי׳ רכח) כתב, שכ״ה דעת הרמב״ם. גם במחנה אפרים (פ״ב מגירושין הט״ו) האריך להוכיח שדעת הרמב״ם דבעי שליחות בכתיבת גט. שהרי הרמב״ם בריש פ״ב כתב: זה שנאמר בתורה וכתב לה, אחד הכותב בידו או שאמר לאחר לכתוב לו. וכתב ה״ה, דבכל התורה שלוחו של אדם כמותו ורבנן דרשי וכו׳, ונראה דגם לכתיבה בעינן שליחות. ע״ש. וכן משמע ממ״ש שם בהלכה טו, דהעבד פסול לכתיבת הגט משום שאינו בתורת גיטין וקידושין, ומשמע דבעינן שליחות בכתיבת הגט. וע״כ דס״ל כדעת רש״י בגיטין ט. דוכתב ונתן, מי שישנו בכתיבה ישנו בנתינה, ועכו״ם ועבדים כיון דלא שייכי בתורת גיטין וקידושין אינם נעשים עדים בדבר. ועיין באור שמח (פ״ג הלכה טו) שדחה ראיית המחנה אפרים. ע״ש].

ג אם הבעל ציוה לכתוב את הגט ונרדם, אין השליחות נפסקת. [כמבואר בסוגיא גיטין (ע:), שאינו מחוסר מעשה להתעורר. וכיו״ב כתב בב״ש (סי׳ קכא סק״ב) במי שציוה לכתוב גט, ואח״כ נעשה שיכור, מותר לסופר לכתוב הגט בעת שכרותו, דהא לר׳ יוחנן (גיטין ע:) ישן שאינו מחוסר מעשה שפיר דמי. ע״ש. ואמנם בערוה״ש (שם סק״ח) כתב לתמוה על הב״ש, דהא כששתה יותר מרביעית עד שנשתכר אינו מועיל לו לא דרך ולא שינה, וא״כ הו״ל מחוסר מעשה, ולכן חלילה להקל בזה. ע״כ. והו״ד בשו״ת יביע אומר ח״ה (חיו״ד סי׳ כב אות א׳), וכתב, דבמחכ״ת לא צדק בזה, והאמת כדברי הב״ש, שלא הצריכו רפואה ע״י סיכת שמן ומלח לשיכור אלא כדי לעוררו מיד בתוך זמן שכרותו, אבל גם בלעדי כל תרופה ע״י שהייה ארוכה במדה מספקת יתפכח משכרותו ופג תוקף יינו, כמו שהחוש מעיד, וכן מבואר ברמב״ם (פ״א מביאת מקדש ה״ה). וא״כ שוב הו״ל אינו מחוסר מעשה, אלא מחוסר זמן הוא, וזמן ממילא קאתי].

סימן קכד - על מה נכתב הגט

א גט שנכתב כדין, וזרו זהב על האותיות, וחזרו והעבירו עפרות הזהב ונשארו האותיות כבראשונה, הגט כשר למסירה. [שו"ת יביע אומר ח"ו (חאו"ח סי' לז אות ד') ודלא כמו שכתב בגט פשוט].

ב יש להמתין שלא למסור את הגט ליד האשה עד שיתייבש הדיו הכתוב, וכמו שכתבו הפוסקים להזהיר על זה. ואין הדבר דומה לספר תורה שהתירו לקרוא בו אף שהדיו לח באופן שהגיהו אותו סמוך לקריאה. [מרן אאמו"ר שלי' בהערות להסכמת הגרצ"פ פראנק בריש שו"ת יבי"א א'].

ג גט שנכתב במי מילין, אף על גב דלא חשיב כתב במה שיוכל להפליטו אחר כך על ידי מי נרא, יש לחוש לזה דהוי גט, מאחר ועל ידי פליטת המי נרא ישאר הכתב קיים וניכר לעין. [שו"ת יביע אומר חלק ד' חלק יורה דעה סימן כא אות ז']

סימן קכה - במה נכתב הגט, ותיקון הכתיבה והקלף

א סופר שטעה בגט והאריך יותר מדאי את אות וא"ו של תיבת "וכדו", עד שהאות נדמית לנו"ן סופית, ונקראית על ידי תינוק דלא חכים ולא טיפש "וכדן", אין להכשיר את הגט על ידי שיגרד את רגל האות, עד שתיעשה לוא"ו. אבל יש להכשיר את הגט על ידי שיעביר את הקולמוס אחר הגירוד על האות הפסולה, שנפסלה משום חק תוכות. ויש עוד עצה להכשיר את הגט, על ידי שיעבה את ראש הוא"ו השניה, שתהיה כמו אות וא"ו גדולה, שמאחר ונתעבה למעלה בהיקפה ובעביה לא תראה עוד כמו אות נו"ן סופית. ובזה אין שום חשש של חק תוכות. [מרן הב"י (ס"ס קכו) הביא משם תשובת הרשב"א, לענין חסרון ו' דוכדו שלא היה כתוב אלא וכד, אם נפסל בכך, תשובה, כל מקום שאינו מעיקר הגט אינו פוסל. ע"כ. וכתב עוד בשם תשובות המיוחסות להרמב"ן (סי' קמה) שאם הסופר חיסר תיבת "להתנסבא" שאין בזה פיסול. וכתב, דמשמע מדבריו שאם חיסר תיבה אחת מהטופס אין הגט נפסל בכך. וכ"פ מרן בש"ע (שם סעיף מט), וכתב בהגה, וכ"ש אם חסר ו' שניה של וכדו וכתב וכד, שמאחר שאין הענין משתנה אין פיסול מחסרון זה. ע"כ. ומרן בתשובותיו (אהע"ז ס"ס ד') כתב, שאפי' חיסר לגמרי תיבת שבוקין אין בכך כלום, כיון דלאו במקום תורף הוא. ע"ש. ומשמע שמותר ליתנו לכתחלה, ומש"ה כתב בלשון אין בכך כלום. וכן הבין הפר"ח (סי' קכה ס"ק לט) מדברי מרן, אלא שחלק ע"ז, וכתב, שלמעשה יש לחוש להרמב"ם וסיעתו דמוכח דפסלי בחסרה תיבה אחת מן הטופס. ע"ש. ובאמת, אם אין דוחק בדבר יש להחמיר לכתוב גט אחר, הואיל ואיכא כמה עיקולי ופישורי. ומה גם שראינו להרב גט פשוט (סי' קכו ס"ק מו) שהביא תשו' המהרי"ל שכתב לפסול גט שכתוב בו וכדן במקום וכדו. ויש לדון אם מותר לגרר רגל הנו"ן של וכדן, עד שתהיה אות ו', שנראה דהוי חק תוכות שע"י גרירתו נעשה לאות אחרת, וכמ"ש הסמ"ק הובא בב"י (סי' קכה) שאם גירר רגל ההי"א עד שנעשית דל"ת הו"ל חק תוכות. וכ"פ באו"ח (סי' לב סי"ח). והן אמת שדין זה לא יצא מידי מחלוקת, כי הרשב"א (שבת קד:) כתב, דכה"ג לא מיקרי חק תוכות, שאינו אלא כמפריד בין שני אותיות דבוקות. וכן שנטלו לגגו של דל"ת ועשאו ריי"ש, ואינו אלא כדיו שנפל על גבי האות ומעבירו. ע"כ. ואולם הר"ן דחה ראית הרשב"א, וכן כתבו עוד כמה ראשונים. ועכ"פ הדבר ברור שבנ"ד אם יגרור רגל הנו"ן של וכדן לעשותה ו', הו"ל חק תוכות. וכן מפורש בשו"ת נבחר מכסף (סי' מב), גבי חתימת עד אחד שטעה וכתב נו"ן סופית במקום ו', וגררה ועשה ממנה ו', דהוי חק תוכות. ועדיין יש לדון אם אפשר להכשיר הגט ע"י שיעביר הקולמוס על האות הפסולה משום חק תוכות. ודבר זה מבואר בספר התרומה (ס"ס קיט) לפסול, ולא מהני העברת

קולמוס על החי"ת. וכ"כ בגט פשוט (סי' קכה ס"ק לג) שהרי כתב מרן הש"ע (סי' קלא ס"ה), גט שכתבו שלא לשמה אע"פ שהעביר עליו קולמוס לשמה אינו גט. וי"א שחוששין לו. וא"כ ה"ה לענין העברת קולמוס לשווייה חק ירכות. והביא ג"כ דברי הגהות אשר"י דלא משוי ליה אות ע"י העברת קולמוס. ע"ש. והכי נקטינן לחומרא כדברי הראשונים. ומ"מ בשעה"ד נראה שאפשר לצרף דעת הב"י לפי דברי הכנה"ג, שאין לפסול חק תוכות בחתימת העדים. ועוד שכתב מרן באו"ח (סי' לב) דבירושלמי (פ"ק דמגילה) מפליג אם אירע הפיסול לפני שנגמרה צורת האות, שאז יש לפסול משום חק תוכות, ובין כשאירע הפיסול אח"כ, ושכ"ד הרשב"א בתשובה. אלא שהמרדכי ור' אלחנן כתבו דלא קיי"ל כהירושלמי בזה, ושכ"ד הרי"ף והרמב"ם והרא"ש שהשמיטוהו. וא"כ בכותב וא"ו במקום יו"ד, או נו"ן סופית במקום וא"ו, ע"פ הרוב כבר נשלמה האות לפני הפיסול, ואפשר להכשיר להירושלמי והרשב"א. ומה גם שדעת הרשב"א דבכה"ג ליכא חק תוכות, על כן יעביר קולמוס על האות ושפיר דמי. ובנ"ד דהוי חק תוכות בטופס נראה שיש להקל, וכמ"ש בשו"ת מהריב"ל ח"ג (סי' סט). ואף שיש מחמירים גם בטופס, כשיש כמה ספיקות יש להקל. ובנ"ד שכתב וכדן במקום וכדו, יש עצה קלה לעבות את ראש הוא"ו השניה, עד שתהיה וא"ו גדולה, שמכיון שנתעבתה למעלה בהיקפה ובעביה לא תראה עוד כנו"ן, ובזה אין חשש של חק תוכות. וראה ד"ז ביביע אומר ח"ב חאהע"ז סי' יד].

ב רגל אות ה' שבגט שנוגע בגגו עד שנראה כאות חי"ת, יש להכשיר את הגט על ידי שיגרד קצת בראש הרגל, ויחזור להעביר קולמוס על רגל האות. ואף בתורף הגט יש להכשיר באופן כזה. [עיין בב"י (סי' קכו) שהביא דברי הרשב"ץ בדין רגלי ההי"ן וקופי"ן שנגעו בגגן. וע"ש. ואמנם בפר"ח (ס"ק כה) כתב, שאם הפריד הדיבוק ברגלי ההי"א והקו"ף שנגעו בגגן, לא מהני אף בדיעבד, משום דהו"ל חק תוכות, אא"כ גורר כל הרגל. ואם הדיבוק הוי במקום הטופס, לכתחלה לא תתגרש בו, ואם הוא במקום התורף פסול מה"ת. ע"ש. וכ"פ מהר"י עייאש, דכל חק תוכות לא מהני בגט. אלא דוקא בטופס. ובמקום עיגון יש לתקן באופן המועיל. ואחר זה הביא דברי הפר"ח. ע"ש. ובשד"ח (סי' טז אות לב) הביא דברי האחרונים שהקילו בזה. ולא זכר שר מדברי הפר"ח ומהר"י עייאש. ועכ"פ כשיש כמה ספיקות, יש לסמוך על המקילים, וכגון בהעברת קולמוס מחדש, וכמבואר דין זה בשו"ת יביע אומר ח"ב (חאהע"ז ס"ס יד). ע"ש].

ג עד ששמו חיים שחתם בגט בטעות "יוסף", ורוצים למחוק בגירוד את אות הפ' סופית ולגרד את אות וא"ו כדי שייעשה יו"ד, ולרבע את הסמ"ך שיהיה מ"ם, ולכתוב לפניו אות ח', וכך ייעשה "חיים", אין להכשירו אף בדיעבד, שאף בחתימת העדים יש לחוש משום חק תוכות. אבל אם מעביר על זה אחר כך קולמוס, וחוזר לכתוב חיים, אפשר להכשירו למסרו ליד האשה, שראוי לצרף בזה את דעת האומרים שאין לפסול חק תוכות בחתימת העדים. [בשד"ח (מער' גט סי' כח אות יג) הביא מספר רוב דגן, בנידון עד ששמו חיים שטעה וכתב יוסף, וע"פ הוראתו מחקו אות ף', ועשה הסמ"ך מ"ם סופית, וגרר מהוא"ו למטה עד שנעשית יו"ד, וכתב בתחלה אות חי"ת ונעשה חיים. ע"ש. וביביע אומר ח"ב (חאהע"ז סי' יד אות ו-ז) העיר ע"ז, שהרי בגרירת רגלי הוא"ו עד שנעשית יו"ד איכא משום חק תוכות, ודומה לנ"ד בגרירת רגלי הנו"ן לעשותה וא"ו. ואע"פ שאין העדים חותמים על הגט אלא מפני תיקון העולם, יש להקפיד בדין חק תוכות, דבלא"ה הו"ל מזוייף מתוכו, וכמו שאמרו בגיטין (ד.) בדין עדים שחתמו שלא לשמה. ועיין בתוס' שם. וכן העלה בתרוה"ד (סי' רכח). וכ"ד הב"ש שלא במקום דוחק ועיגון. איברא דמרן הב"י (ס"ס קלא) כתב, שאע"פ שהרמב"ם מכשיר בגיטין הפסולים בעדי חתימה, כגון שהרחיק העדים מן הגט ב' שיטין וכיו"ב, כשנתנם בעדי מסירה, שאני התם שפיסול הגט ניכר ע"י עדי חתימה. אבל הכא [שלא חתמו העדים לשמה] שאין הפיסול ניכר, דמנא ידעינן שחתמו שלא לשמה, חיישי' דילמא אתו למסמך על עדי חתימה, ולפיכך פסול מדרבנן. ע"כ. וכתב ע"ז בכנה"ג, שהמהרי"ו כתב איפכא דכאשר הפיסול ניכר הגט פסול, וכשאין ניכר כשר. ומתוך כך פסל גט שחק תוכות בחתימה. ולפי דברי מרן המחבר כשר. והנה מהרי"ו קאי לד' התוס' (גיטין ד.) דמזוייף מתוכו גבי שלא לשמה ה"ט טעמא לפסול, דגזרינן חתימה אטו כתיבה, שמא לא יכתבו גם הכתיבה לשמה. ובזה י"ל דחק תוכות שניכר הפיסול גזרינן ביה טפי. אבל לד' הרמב"ם דה"ט משום דילמא אתי לסמוך על עדי חתימה בלבד, [משום דהא דקיי"ל עדי מסירה כרתי היינו אף עדי מסירה]. אדרבה יש לגזור יותר כשאינו ניכר. ומ"מ י"ל דבחק תוכות אין היכר כ"כ כהיא דהרחיקו העדים ב' שיטין וכיו"ב. ועכ"פ אין הכרח מד' מרן להכשיר חק תוכות בחתימת העדים. והעיקר כד' התרוה"ד ומהרי"ו וכל גדולי האחרונים להחמיר. ומה גם שבגט אנו חוששים לכל החומרות אף נגד

מרן ז״ל, וכמ״ש בגט מקושר (דף עג), ועוד, וכ״כ השד״ח עצמו (סי׳ כח אות י׳) בשם האחרונים לחוש אף בחתימת העדים משום חק תוכות. וכן נראה דעתו שם].

ד כבר פשט המנהג בארץ ישראל לקרוע את הגט מיד לאחר הנתינה לאשה, וקורעים אותו קרע בית דין, וגונזים אותו בבית הדין, ועושים כן כדי שלא להוציא לעז על הגט. [שו״ת יביע אומר חלק ו׳ חלק אבן העזר סוף סימן יא. וחלק ד׳ סימן יב אות ז׳ וסוף סימן יד].

סימן קכו - נוסח לשון הגט ודקדוק אותיותיו

א טוב הדבר לכתוב את הגט אצל בני זוג ספרדיים בכתיבה אשורית ספרדית. ובגט הנערך את בני זוג אשכנזיים טוב לכתוב את הגט בכתיבה אשכנזית, וכפי שהובאו צורת האותיות בבית יוסף (או״ח סי׳ לו). אולם אם לא עשו כן, אין להקפיד בזה, ומותר ליתן את הגט לכתחלה, שאין צורת האותיות פוסלת את הגט. וכן אם אין שם סופר היודע לכתוב בכתיבה ספרדית, יכולים לכתחלה לכתוב את הגט כפי צורת האותיות של האשכנזים, ולמסור את הגט לכתחלה ליד האשה. וכן להיפך. [יביע אומר ח״ב יו״ד סי׳ כ׳ אות ז׳, וח״ד תאהע״ז סי׳ יב אות ח׳].

ב גט שהשמיטו בו את שם האב, והסופר כתב בו ״ולאבהתיי״, במקום צורך יש להכשיר את הגט אף ליתנו לכתחלה. [שו״ת יביע אומר חלק ד׳ חלק אבן העזר סימן יד אות ב׳].

ג גט שנמצא בו טעות ובמקום שיכתוב ״וכל שום אחרן וחניכא דאית לי ולאבהתיי״ כתבו בטעות ״ולאהבתיי״, וחזרו בטעות זו גם בהמשך ״ולמקום אהבתיי״, יש לפסול את הגט, אלא אם כן במקום עיגון, ובכלל, לא היה לו לכתוב אבהתי, כיון שאין כותבים שם מקום אבותיו. [שו״ת יביע אומר חלק ד׳ חלק אבן העזר סימן יד וחלק ו׳ סימן יב אות ו׳].

ד נהגו להאריך את הוויי״ן של תיבת וכדו, וכן של תיבת תורכית, וכיו״ב. וגט שליחות שכל הוויי״ן של תיבת ״וכדו״ וכן של ״תורכית״ נכתבו כשאר ויי״ן רגילים, אף שלכתחלה לא אריך למיעבד הכי, מכל מקום אם לא האריך אין זה לעיכובא, ובדיעבד יש להכשיר ליתן את הגט. [שו״ת יביע אומר חלק ו׳ חלק אבן העזר סימן יב אות ח׳].

ה סופר שהשמיט תיבת ״כאן״ שבתחלת הגט, וכשהגיע לתיבות ״כדת משה״, הרגישו בזה, וחזר הסופר לכתוב הגט, מבלי שיחזור הבעל לצוותו, ונתגרשה האשה בגט השני, העלה להכשיר בדיעבד, ובפרט במקום עיגון. [יביע אומר חלק ז׳ תאהע״ז סימן יט].

ו בגט שליחות מחו״ל, שהחכם המסדר את הגט כתב בשם האשה ״פאוליתי״, והיה צריך לכתוב ״פאוליטי״, כמ״ש בתרומת הדשן (סי׳ רלא), שכל כינוי שהוא בלשון לעז, וצריך לכותבו בטי״ת או בתי״ו, יש לכתבו בטי״ת, כי התי״ו יכולים לקרותה רפויה, ואז תשתנה הקריאה. העיקר לדינא שאין לפסול את הגט משום כך, ובדיעבד

כשר [ביביע אומר ח״ז חאהע״ז סי׳ כ. וכתב שם שאין לפסול את הגט מחשש שהמסדר אינו בקי בטיב גיטין, שמכיון שיש כיום סדרי גיטין בידי מסדרי הגיטין אין לחוש לפסול בדיעבד. וכמ״ש האחרונים].

ז בענין הכינוי של שם המגרש או המתגרשת שכתב מרן הב״י בשם מהריק״ו, דלכתחלה א״צ לכותבו, יש להוסיף גם מ״ש מרן הבית יוסף בבדק הבית וז״ל: ועכשיו לא נהגו לכתוב שום כינוי אלא פלוני בן פלוני וכל שום אחרן וחניכא דאית לי ולאבהתי. עכ״ל. [וע״ע מה שהאריך בזה הגר״ח פלאגי׳ בשו״ת חיים ושלום ח״א (דף עב). וביביע אומר ח״י חאהע״ז סי׳ לו עמ׳ תמז:].

ח שם פלה אין לכותבו בשני למדין, בשביל הדגשות שבו וכו׳. וראה ביביע אומר חלק י׳ (חאהע״ז סימן לב במזכרת הגיטין עמוד תלא), שכתב, דלכאורה היה מקום להעיר בזה ממ״ש המהר״ם בן חביב בשם עובדיה והעולם קוראים אותו עבדאללה, שכותבים עבדאללה. וכ״כ הרב מזבח אדמה (דף לג.), שצריך לכתוב ב׳ למדין כמשפט כתיבתו, אע״פ שמבטאים רק ל׳ אחת. וכ״כ בספר השמות בשם עזרא שקוראים אותו בערבית נצר אללה, אע״פ שאין מרגישים במבטא ב׳ למדין. ע״ש. אולם מבואר בשו״ת חיים ושלום ח״א (סי׳ לא דף סד סוף ע״ד), שאין זה אלא בארצות ערב, וכן בערי ארץ ישראל שיודעים ומבינים בארצותם ללשונותם, ונתפרסם שם עבדאללה לכותבו בב׳ למדין כפי הלשון אשר חוצב משם, והכל יודעים שאע״פ שהוא כתוב בב׳ למדין אין נרגשת במבטא אלא ל׳ אחת, אבל בארצות אלו שיש חשש שיבאו לקרותו בב׳ למדין, מה שאין האמת כן, אין לך שינוי גדול מזה, דהוי כדקי״ל שינה שמו ושמה פסול, וכמ״ש כנה״ג (סי׳ קכח הגב״י אות נא), ושכן כתב במכתב מאליהו בסוף הספר אות קכג, שכתבו בגט עבדאלה, באות ל׳ אחת, משום שבקושטא אין בקיאים בכינוי זה, ויש חשש שיקראוהו שלא כמשפטו אלא בביטוי ב׳ למדין, ע״כ לא הלך אחר מקור השם מהמקור שחוצב בו, הואיל ובמקומו אינם בקיאים בערבית, ויבאו לידי טעות בקריאתו. ע״ש. וכל שכן בנידון השם פלה, שגם בערבית נכתב באות ל׳ אחת, עם שדא, להדגשת הלמד, ואצלינו אין כותבים נקודות בגט.

ט הנקרא בב׳ שמות אין כותבים בגט ביניהם ״דמתקרי״. [ביביע אומר ח״י סימן לב במזכרת הגיטין. ושם הביא מ״ש הבית מאיר שיש לפקפק במ״ש יעקב ישראל דמתקרי ישראל, שאפשר שאף בדיעבד יש לפסול גט זה. ושהאחרונים לא הסכימו לזה. וע״ע בשו״ת חבלים בנעימים ח״ה (סוף סי׳ לא) שכתב, ואשר כתב מר בשם הבית מאיר שאם יש לו ב׳ שמות יעקב ישראל, וכתב יעקב דמתקרי ישראל הגט כשר. באמת שדברי הבית מאיר תמוהים, והעיקר כמ״ש בית שמואל ס״ק כד, שאין כותבין ביניהם דמתקרי. וע״ע ביביע אומר ח״י סימן לג עמוד תלט, בדין

שם שנשתקע בגט, אם הוא פסול מן התורה או רק מדרבנן. וע' בשו"ת נודע בשערים מה"ת (אה"ע סימן נח). ע"ש].

י גט שנכתב בתיבת "פטורין" בלי אות י' אחר הפ', במקום צורך ועיגון אפשר להכשיר גט זה בדיעבד. אבל בלא צורך ועיגון, והגט טרם נמסר ליד האשה, יחזור לכתוב עם י' כדעת מרן השלחן ערוך. [יביע אומר ח"ו אהע"ז סי' יא אות ב'. והביא דבאר"י נוהגים לכתוב כדעת מרן, מלא בשני יודי"ן, והגט פשוט הביא שנחלקו בזה האחרונים אם יש להכשיר הגט בדיעבד, והסכים שאין להקל אלא במקום עיגון].

יא גט שנכתב בו חמשת אלפים ושבע מאות ותשעה, במקום שהיה צריך לכתוב "ותשע" יש להכשיר את הגט במקום דחק ועיגון. [שו"ת יביע אומר חלק ו' חלק אבן העזר סימן יב אות ט'].

יב גט שנכתב בו "ושלטנא בנפשיכי" במקום "ושלטאה", יש להכשירו במקום עיגון ודוחק. [שו"ת יביע אומר חלק ו' חלק אבן העזר סימן יב אות י'].

יג אם טעה הסופר והשמיט תיבה אחת מטופס הגט, ואין ענין הגירושין משתנה לענין אחר, הגט כשר בדיעבד, ויינתן ליד האשה אף לכתחלה. [שו"ת יביע אומר ח"ב חאהע"ז סי' יד אות ג'].

יד גט שליחות שהגיע ממרחקים לאשה שישבה בעגינות זה שנים רבות, ומצאו בגט פקפוקים רבים, שהם: א. ברוב אותיות האל"ף שבגט, ובכלל זה אותיות האלפי"ן של זמן הגט, פרודים פירוד גמור, דהיינו, שהיו"ד העליונה של האל"ף אינה מחוברת באלף. וכך נעשה משעת הכתיבה, והפירוד ניכר לעין כל רואה. ב. הוקדם שם מקום האשה קודם מקום הכתיבה. ג. נכתב המכונה במקום דמיתקרי. ד. נכתב בשם אבי האשה "עזרה" באות ה'. ה. בשם אבי האשה נכתב "עזרא סאליד" במקום "צאלח". ו. נכתב שם המשפחה בגט. ז. בשם האשה נכתב "ראטשעל" במקום "רשילי". ח. שם האשה נכתב בשורה השביעית. ט. נכתב "וכל שום אחרן דאית לי ולאהבתי", במקום לאבהתי, וחזר הסופר ושנה טעות זו וכתב "ולמקום אהבתי". י. לא נכתב בגט "בכל מקום שאת עומדת". יא. כל אותיות ו' לא הוארכו כנהוג. יב. בזמן הגט כתב "ותשעה" במקום ותשע. יג. נכתב "ושלטנא" במקום "ושלטאה". יד. דילג "מן שמי". טו. כתב "פטורין" חסר י' אחר הפ', ועוד כמה טעויות. העיקר לדינא שאין להקל למסור את הגט ליד האשה, אף שיש עיגון גדול בכך, מפני שידים מוכיחות ורגלים לדבר שמסדר הגט אינו בקי כלל בטיב גיטין, ואפשר אף שהוא מהרבנים הקונסרבטיוים, שאין לסמוך עליהם כלל, ושב ואל תעשה עדיף. [יביע אומר חלק ו' אבן העזר סי' יב].

טו גט שליחות שנמצא בו פירוד גמור באותיות האל"ף של זמן הגט, [חמשת אלפים ושבע מאות], שהיו"ד העליונה של האל"ף אינה מחוברת באל"ף, והדבר נעשה בשעת הכתיבה, והפירוד ניכר לעין כל, אעפ"כ במקום עיגון

ושעה״ד יש להקל למסור את הגט ליד האשה, דכיון שהגט כבר נכתב, חשיב כדיעבד. [יבי״א ו׳ אהע״ז סי׳ יב אות א׳. ושם אם זמן חשיב כתורף או כטופס].

טז גט ששם האשה ואביה נכתבו בשורה השביעית של הגט, אין להקל בזה אלא במקום עיגון ושעת הדחק, שיש לכתוב את כל התורף בשש השורות הראשונות של הגט. [שו״ת יביע אומר חלק ו׳ חלק אבן העזר סימן יב אות ה׳].

סימן קכז - דין כתיבת זמן בגט, ודין קדימה ואיחור

א צריך לכתוב זמן בגט, ואם נתרגשה בגט שאין בו זמן לא תנשא, ואם נשאת לא תצא אפילו אין לה בנים.

ב סופר שטעה והשמיט תיבת ״לבריאת העולם״ [או למנהגינו שכותבים בגט ״ליצירה״ במקום לבריאת העולם], בזמן שבראש הגט, ונזכר קודם כתיבת שם האיש והאשה וחזר הסופר ולקח קלף אחר [מתוך כלי הכתיבה שהקנה אותם לבעל המגרש], ואמר בפני העדים שהוא כותב את הגט [האחר] לשמו ולשמה וכו׳, וסיים את כתיבת הגט, וכל זה עשה מבלי שיצטווה מחדש מפי הבעל, יש להקל ליתן את הגט אף לכתחלה ליד האשה, כיון שעדיין לא כתב בראשון את שם האיש והאשה, ולא עשה את שליחותו, מעיקר הדין אינו צריך לצוות מחדש. ואע״פ שכבר נהגו להחמיר לכתחלה לצוות שנית, משום שמא יארע כן אחר כתיבת התורף, מ״מ בדיעבד אין להחמיר כלל, כיון שכבר הגט נכתב. אבל אם קרה כזאת אחר כתיבת התורף, וכ״ש אחר שנכתב כולו, יש להחמיר שלא לתת את הגט לכתחלה, אף בשעת הדחק. [ודלא כהפר״ח]. [יביע אומר ח״ב אהע״ז סי׳ טו. ושם במ״ש הש״ע (סימן קנד סנ״ו) בנמצא פיסול בגט וצריך לכתוב גט אחר, אם הבעל בפנינו צריך לחזור ולצוות את הסופר כבתחלה. וכן לעדים ושם דן בדברי המשכנות יעקב, שכתב, שאפי׳ למ״ד עדי מסירה כרתי, אם ציוה הבעל לעדים לחתום, ולא חתמו, ומסר הגט בפני עדי מסירה, הגט בטל מן התורה].

ג גם למנהגינו שכותבים בזמן שבראש הגט ״ליצירה״ במקום ״לבריאת העולם״, אם הסופר דילג תיבה זו, מותר ליתן את הגט לכתחלה ליד האשה. [יביע אומר ב׳ חאהע״ז סי׳ טו אות ד׳].

ד במקום שיש שיירות מצויות מהכא להתם, כמו בזמן הזה שמצוי מאד המטוסים והרכבות, וגם בי דואר קבוע, אין להחשיב את הדבר כמקום עיגון, וזה בלבד אינו מחשיב את המקרה לשעת הדחק. ואם יש צורך מחמת איזה ענין לכתוב גט אחר וכדומה, יש להצריך ולהטריחו לנסוע ולכתוב שוב את הגט. [שו״ת יביע אומר ח״ו חאה״ע סי׳ יא אות ב׳. וכן מבואר בתשובת הרא״ש שרק באופן שאין שיירות מצויות נחשב כמקום עיגון. וכ״כ הרמ״א בדרכי משה בשם הרד״ך. וכן כתב הג״ר שמואל גרמיזאן, והג״ר בצלאל אשכנזי, ושאף שהרדב״ז והמהריק״ש לא כתבו כן, דבריהם דחויים מדברי הרא״ש בתשובה, וכמ״ש בגט פשוט. והביא עוד דברי האחרונים

בזה. ושם (עמוד שיד) דתרי קולי לא מקילנן במקום עיגון].

סימן קכח - מקום האיש והאשה

א צריך להזכיר בגט שם המקום שהעדים עומדים בו בשעת החתימה, למנין שאנו מונין במתא פלונית.

ב גט שליחות שלא נכתב בו "בכל מקום שאת עומדת" כמו שאנו רגילים לכתוב תמיד, אין הדבר לעיכובא. [שו"ת יביע אומר חלק ו' חלק אבן העזר סימן יב אות ז'].

ג בענין "כתבו ותנו" כשהבעל נמצא במרחקים, ואין שם בית דין ולא סופר ועדים, וברצונו לגרש בגט את אשתו, לבל תשאר עגונה. במקום עיגון יש להקל בכתיבת ידו "כתבו ותנו", ובלבד שיאמר כן בפיו שהוא ממנה את הסופר לכתוב ואת העדים לחתום, ואת פלוני שליח למסור הגט ליד אשתו, ויחתום בפני עדים, על ההרשאה שבכתב ידו, ושיעידו העדים על כך, ואם אפשר יש לאשר חתימתם ע"י נוטריון ציבורי או שגרירות, או הערכאות, שאז אין לחוש לזיוף. [יביע אומר אבן העזר חלק י' סימן לא עמוד תכז]

סימן קכט - דיני שם האיש והאשה וחתימת הגט

א ראוי מאד שבכל בית דין שמסדר גיטין, ובאים לפניהם מעדות האשכנזים והספרדים להתגרש, שיהיה הרכב הדיינים של בית הדין משתי העדות, כדי שלא יבוא לידי טעות בכתיבת השמות, שחלילה להקל בזה. ופעמים רבות רק הדיין בן העדה של המתגרשים יכול להבחין בצליל האותיות של השם והברתו באופן מדוייק, ובן העדה האחרת לא ייטיב להבין בשם כראוי, ויבואו לידי תקלה של שינוי שם בגט. ועל רבני ישראל ומנהיגיו לעמוד על המשמר הזה, שלא יבואו לידי מכשול באיסור אשת איש חס ושלום. [בשלטי גבורים (ב"ב סוף המוכר את הספינה) כתב, הילכך במקום שנהגו בסידור כתיבת הגט להגרר אחר פוסק אחד, ואינם עושים כפוסק אחר, אין לסתור אותו מנהג ולא לשנותו בשום ענין, דהא המגרש תלה קידושיו בדעת רבנן, והם תקנו שיתבטלו רק באופן זה ולא באופן אחר. וכמעט אני אומר שהמשנה בגט הסדר שבאותו המקום אין באותו גט ממש וכו'. דמסתמא כל המקדש אדעתא דרבנן דאתריה מקדש. ולפ"ז יש לנו ללכת תמיד אחר מקום הקידושין, ואם בשעת הקידושין היה במקום שנוהגים בביטול הקידושין [בגט] באופן אחר, ובשעת הגירושין היה במקום אחר וכו', יש לנו ללכת אחר מנהג מקום הקידושין ששם קידש ותלה קיום הקידושין וביטולם בדעת רבנן שבאותו מקום. ע"ש. איברא שבשו"ת הלק"ט (בקונטרס לגיטין סי' ו') כתב, שהרב של האשכנזים שבארי"י אע"פ שהם מיעוטא דמיעוטא, כותב גיטיהן לפי מנהגם, כגון

פירלא שכותבין פערלא, דלדידן ודאי פסולים הם, ולא מיחו חכמים בידם. וכתב ע״ז המני״ח, ראיתי למהר״ם בן חביב שהיה עושה מעשה בגיטי האשכנזים לכתוב כמנהג הספרדים, והיה נותן טעם לדבריו שמאחר שלענין המס והטרפיות הם נגררים אחרינו להיותם מועטים, ה״נ לענין גיטין וכו׳, ושאני גבי שם פירלא שהוא עיקר הגט. ועוד יש לחלק דשאני היכא שהרב המסדר ספרדי כגון מהר״ם בן חביב, שאז צריך לכתוב כמנהג הספרדים. שכיון שבאו לפנינו להתגרש סמכה דעתם עליו וקבלוהו עליהם שיעשה להם הגט כאשר יוכשר בעיניו. ומ״ש א״א מיירי שהמסדר אשכנזי כמו המתגרשים, שאז אין ספק שצריך לכתוב כמנהגם אפילו לא יהיו רבים, ובפרט שיש להם קהל מיוחד. ע״כ. וראה בכ״ז בשו״ת יביע אומר ח״ג (תאהע״ז סי׳ כג אות ו׳. וסי׳ יט אות כג), וח״ד תאהע״ז סי׳ יג סוף אות ו׳].

ב אם הבעל ספרדי והאשה אשכנזיה, או להיפך, לעולם ראוי לכתוב את השמות בגט כפי מנהג עדתו של המגרש, הואיל והגט נכתב בשמו: אני פלוני בן פלוני וכל שום וחניכא דאית לי ולאבהתי וכו׳. ושבקית ופטרית ותרוכית יתיכי וכו׳. ואף בשמה של המתגרשת יש לכתוב כמנהג עדתו של המגרש. כגון, שהבעל ספרדי, ושם האשה שהיא אשכנזיה פירלא, יש לכתוב כמנהג הספרדים ״פירלא״, כי היו״ד באה אחר אות פ׳ להוראת הצירי. ואין לכתוב ״פערלא״ כמנהג בני אשכנז שהעי״ן משמשת אצלם במקום נקודת צירי לאות שלפניה. וכל זה כשקהל הספרדים הם קהל בפני עצמם, ולא יחידים בודדים. והוא הדין להיפך. ומכל מקום אם טעו וכתבו כמנהג בני העדה של האשה, הגט כשר בדיעבד. [יביע אומר ח״ד חאהע״ז סי׳ יג אות ד׳. ועי״ע בח״ג סי׳ יט אות כג, ובח״י אהע״ז סי׳ לד עמ׳ תמא, תשובה בעניני כתיבת השמות של האשכנזים בגט. ועוד בעניני גיטין ושמות האיש והאשה אשר אירעו בביה״ד בפתח תקוה. ועוד שם בסי׳ לג עמוד תלח בעניני גיטין, הערות ממעשה בי״ד בראשותו של רבי יהודה הכהן שאקו, והגאון מו״ר רבי עזרא עטייה, זצ״ל. ובדין שם שנשתקע בגט. ואם הוא ספק נשתקע. ועוד שם מעמו׳ תל עד עמוד תלח מזכרת הגיטין שנערכו די במצרים קהיר בשנת תש״ח ותש״ט].

ג איש ואשה ספרדים הבאים להתגרש, ושם האיש שלמה, וכך עולה לספר תורה, אך נקרא בפי כל בשם ״סאלאמון״, וכך גם חותם, יש לכתוב בגט ״שלמה דמיתקרי סאלאמון״ באל״ף אחר הסמ״ך והלמ״ד כפי מנהג הספרדים. [יבי״א ח״ב חאהע״ז סי׳ יח אות ד׳. ובח״ד סי׳ יג אות ו׳]

ד מי שנקרא בפי משפחתו ״סלאמו״ ומכיריו קוראים לו ״סאלמון״ יש לכתוב בגט סלאמון, שאין להתחשב בשם הקיצור בגט. ומכל מקום אינו מזיק אם כתבו ״סלאמון דמתקרי סלאמו״. [שו״ת יביע אומר חלק ב׳ חלק אבן העזר סימן יח אות ד׳].

ה אודות שם לועזי ״ג׳ורג׳״, והבעל ספרדי, שמשפט כתיבתו הוא כנזכר, ובית הדין טעו וכתבו בגט כמנהג האשכנזים ״דזשארדזש״, יש להכשיר את הגט בדיעבד, במקומות שבהם הספרדים והאשכנזים מעורבים יחד, וכל עדה יודעת מנהג כתיבת העדה השניה. [שו״ת יביע אומר ח״ד חלק אבן העזר סי׳ יג. ושם אות א׳ האריך בדבר כתיבת שם האיש והאשה בגט אי הוי מן התורה או מדרבנן. ושם אות ב׳ בדבר שינוי שם האיש או שם האשה, או שינוי שם אבותיהם, אי הוי פסול מן התורה. ע״ש].

ו יש לכתוב את השמות בגט כפי השם של מקום הנתינה, קודם לשם של מקום הכתיבה. ואם כתב תחלה את השם של מקום הכתיבה, אם אינו

במקום עיגון, והגט עדיין לא ניתן, הגט פסול ויכתוב גט אחר כדת. אבל מעיקר הדין הגט כשר. [יביע אומר ח"ו אהע"ז סימן יא אות א' והלאה. ושם הביא את דעת הרמ"א ומהר"ם די בוטון שיש לפסול בכה"ג אף בדיעבד, וכן הסכים המהר"ם בן חביב בגט פשוט, וכן כתבו עוד כמה אחרונים. ומחלוקת האחרונים אם להכשיר במקום עיגון, ומהר"י נבון בגט מקושר כתב שאין להכשיר אף במקום עיגון. אך דעת המהריק"ש והמהרש"ל והב"ש ועוד אחרונים להכשיר. וע"ע בח"ו סי' יב אות ב'].

ז גט שנכתב בחוץ לארץ, ונשלח לארץ ישראל, ובשם האשה נכתב "רחל דמקירא ראטשעל" והיא נקראית כאן ראשיל, ואין כל הדגשה באות השי"ן של ראשיל, ויש לכתוב יו"ד אחר השי"ן להוראת הצירי, ומשפט כתיבתו הוא "ראשילי", העיקר לדינא שיש להקפיד בזה לכתוב כפי מקום הנתינה, ולא יעשה כן במקומותינו לכתוב כן. ובדיעבד אם בית הדין טעה ומסר את הגט לידי האשה יש להקל בדיעבד בגט שהבעל והאשה ספרדיים. ומנהג האשכנזים לכתוב "רשעל". [שו"ת יביע אומר ח"ד חאהע"ז סימן יד אות ו'. וחלק ו' סימן יב אות ד'].

ח גט שליחות שהובא מארצות הברית, ובשם האשה נכתב: "יסכה דמתקריא אידא", והאשה נקראית בארץ ישראל בפי כל "אידא", וכך היא חותמת, ורק בארצות הברית נקראית על ידי אמה ואחותה יסכה, ועל פי הדין היה צריך הרב המסדר את הגט להקדים שם "מקום הנתינה" דהיינו "אידא", והוא הקדים את שם מקום הכתיבה, וגם נמצא בגט ריעותא נוספת, שנכתב פטורין בלא י', ואילו בארץ ישראל נוהגים לכתוב "פיטורין" מלא בב' יודי"ן, יש להצריך לכתוב גט אחר כשר. ואם בית הדין בחוץ לארץ לא כתבו גט אחר מסיבה כלשהיא, ואחר שהודיעו לרב מסדר הגט את כל הנזכר, ותשובתו נשארה מעל, יש להתיר למסור את הגט לאשה, שנחשב כמקום עיגון, בפרט שבזמן הזה בית הדין גונז את הגט לאחר המסירה ליד האשה, ולא חיישינן ללעז. ומכל שכן שהאשה אינה צנועה ויש עליה קלא דלא פסיק שהיא משרכת את דרכיה, דטבא לה עבדינן לה, למסור לה הגט בהקדם ולא תהיה זאת לה לפוקה ולמכשול. [שו"ת יביע אומר חלק ו' חלק אהע"ז סי' יא. ושם הוסיף דהחשש הראשון שכתב שם מקום הכתיבה תחלה, הוא רק משום לעז, כמ"ש רש"י והרי"ד (גיטין לד:), לפיכך בזה"ז שגונזין את הגט לאחר נתינתו ליד האשה, בביה"ד, ליכא לעז].

ט גט שנכתב בו בשם אבי האשה "עזרה סאליך" במקום "עזרא צאלח", וגם נתברר שצאלח הוא שם אביו, הסבא של האשה, הוי שינוי שם גמור. [שו"ת יביע אומר חלק ו' חלק אבן העזר סימן יב אות ד'. וחלק ג' סימן כג אות ו'].

י גט שליחות מחוץ לארץ שבשם אבי האשה נכתב "עזרה" באות ה' במקום אות א', אם האב חותם כך את שמו, יש להקל למסור לה את הגט, בפרט במקום עיגון ושעת הדחק. ואם חותם באות א' הוי כשינוי השם. [שו"ת יביע אומר חלק ו' חלק אבן העזר סימן יב אות ד'].

יא מי ששמו אברהם והכל קורים לו "אברם" בקיצור, או מי ששמו אהרן, והכל קוראים אותו בקיצור "ארון", כותבים בגט "אברהם" ו"אהרן". [שו"ת יביע אומר ח"ב חלק אבן העזר סי' יח].

יב מי ששמו ישששכר וקורים לו הכל "ישכר", וכן הוא גם חותם, אף על פי כן יש לכתוב בגט ישששכר. [שו"ת יביע אומר חלק ב' חלק אבן העזר סימן יח אות ג'].

יג אנשים שקוראים להם בחוץ לארץ בשמות לועזיים, נוסף על השמות העבריים שקיבלו בעת המילה, כגון יצחק שקוראים לו גם כן איזאק, או יוסף שקוראים לו גם כן ג'וזיף, אף על פי ששמותם בלעז דומים לשמותם בלשון הקודש, יש לכתוב בגט שני השמות, כיון שעל פי הרוב קוראים להם בשם הלועזי וכך רגילים לחתום. ולכן יש לכתוב: יצחק דמתקרי איזאק, יוסף דמתקרי ג'וזיף, וכיוצא בזה. ואף אם הוא נקרא כך על ידי העכו"ם. וכל שכן באלו המודרניים שאינם מופיעים בבית הכנסת, ואינם עולים לספר תורה אלא פעם ביובל, ואינם נקראים בשם העברי כי אם לעיתות רחוקות, שבודאי שיש לכתוב בגט שם הקיצור. [יביע אומר ח"ב חאהע"ז סי' יז. ודלא כמ"ש הגר"ש קלוגר שאין לכתוב את השם הלועזי בגט אלא רק השם העברי בלבד, שהוא יחיד בזה כנגד כל האחרונים. וכבר כתבו האחרונים שאפי' קיצור השם אם נכתב בגט אינו מזיק, וכ"ד מרן והרמ"א].

יד הנקראים בשמות צרפתיים, כגון "בריטראנד" שנכתב כן בצרפתית, אך בביטוי אין מבטאים את האות האחרונה, וכן "בירנארד", וכיוצא בהם, יש לכתוב בגט "בירטראן", או "בירנאד" כפי הביטוי בקריאה, ולא כפי מה שרגילים לכתוב. [שו"ת יביע אומר ח"ב חאהע"ז סי' יח. וכן העלה בשו"ת צפנת פענח (סי' כה). וכ"כ בשו"ת מערכי לב (בהשמטות סימן יג). וכ"כ בשו"ת תעלומות לב. וכן עיקר].

טו גר צדק שבא לגרש את אשתו, כותבים בגט פלוני בן אברהם אבינו. ואין לכתוב כשאר גיטין "וכל שום אחרן וחניכא דאית לי ולאבהתי", הואיל ואברהם אבינו הוחזק רק בשם אברהם, וכל הקורא לאברהם אברם עובר בעשה. ולכן ראוי להשמיט תיבת "ולאבהתי", כמו שעושים תמיד כשיש ספק בשם אבי המגרש, ונשמט השם מספק, שמשמיטים גם כן תיבת "ולאבהתי". ומכל מקום אם טעה וכתב "ולאבהתי" הגט כשר בדיעבד וינתן ליד האשה. [שו"ת יביע אומר חלק ד' חלק אבן העזר סי' יד].

טז גט שליחות שנתקבל מעיר פאריז בית צרפת, ושם הבעל המגרש "ליאון", וטעו וכתבו "ליאן" חסר ו', [שלא כמו שנתבאר בשלחן ערוך ובאחרונים], מותר לכתחלה ליתן את הגט ליד האשה. ואפילו לא היה עיגון בדבר. ומכל שכן במקום שיש עיגון שאין להחמיר בדבר. [שו"ת יביע אומר ח"ד חאהע"ז סי' יב. ושם הביא דביה"ד נראה שכתבו כן במתכוין, ואינו טעות סופר, ולפי מכתב ביה"ד הבעל הרחיק נדוד לארה"ב, מיד לאחר כתיבת הגט, ועקבותיו לא נודעו, וקשה להשיג גט אחר, והאשה צעירה לימים, ושם הביא שכן עשה מעשה ליתן הגט ליד האשה, בצירוף שנים שיודעים ספר, והסתמך בין השאר על מה שכתבו כמה אחרונים שבזה"ז שקורעים את הגט אין לעז כ"כ לפסול הגט וכ"כ המהרש"ם בח"ג]

יז אשה הנקראת מרים (המ״ם בפתח), ושמה מעריסה מרים, על שם מרים הנביאה, שהמ״ם בחיריק, יש מי שסבר לכתוב בגט מרים דמתקריא מרים, ומרים הראשונה מלא יו״ד אחר המם, כמ״ש כיו״ב המשאת בנימין (סי׳ קיח) בשם מלכה. אך הכנה״ג תמה על דברי המשאת בנימין בזה, ולכן יש לכתוב ״מרים״ בלבד, וכיו״ב בשם שלום, שיש שנקרא שלום, בחולם, כמו ויקרא לו ה׳ שלום, ויש שנקרא שלום בשורוק, כמו חנמאל בן שלום, והרי בגט אין לכתוב ניקוד השם כלל, אלא שסומכים שהדבר מתברר על פי שם האב, כשכותבים שלום בן אברהם, הקורא יודע שבנו של אברהם נקרא בחולם או בשורוק, וכמ״ש המהר״ם בן חביב, וכן הסכימו האחרונים. [יביע אומר חלק ז׳ חאהע״ז סימן כב].

יח אף על פי שלא נהגו לכתוב שם משפחה בגט, מכל מקום בזמן הזה אם כתבו בגט את שם המשפחה במקום שם אביו, יש לצדד להכשיר את הגט.

יט כאשר כותבים גט בפריז שבצרפת, יש לכתוב ״פאריז״ [עם אל״ף] אף על פי שהצרפתים מכנים את העיר רק בשם ״פארי״.

כ גט שליחות שהובא מעיר בוקרשט. והיה קצת שינוי בשם אבי האשה, שבמקום שהיה צריך לכתוב ״מיציסלאוו״ (היו״ד הראשונה נרגשת בנקודת צירי), נכתב בגט ״מטשיסלאוו״. העיקר למעשה להכשיר הגט, מכיון שהוא רק בכינויו של אבי האשה, ושמו מרדכי נכתב כהוגן. [יביע אומר חלק י׳ אבן העזר סימן לו עמוד תמו]

סימן קכט - דיני חתימת הגט

א גט שהעדים הרחיקו את חתימתם מהגט קרוב לב׳ שיטין, אף שלכתחלה לא טוב עשו, מכל מקום בדיעבד אין לפסול גט זה.

ב אשה שנתגרשה בחו״ל והציגה בפני בית הדין מעשה בית דין על גירושיה, אך לא הכירו כלל חתימת הדיינים, העיקר להכשיר גט זה. [יביע אומר חלק י׳ חלק אבן העזר סי׳ לז עמוד תמח] סימן קלט - דין קבלת הגט מידו לידה

א אם ידי האשה כרוכות ברטיה ותחבושת, ויש לה צער בהסרת הרטיה שנדבקה במכה שתחתיה, יש להתיר למסור הגט לידה בלי הסרת הרטיה, ואין לחוש בזה משום חציצה, ובפרט אם רק מקצת היד כרוכה בתחבושת. [הנה מרן בש״ע (סימן קלט) כתב: הזורק גט לחצרה של אשתו הרי זו מגורשת. הגה, וכל זה מדינא אבל לכתחלה וכו׳, ״גם לא יהא שום דבר חוצץ כגון טבעת בידה וכיו״ב בעת קבלת הגט״. ע״כ. וכ״פ מרן בסדר הגט (סי׳ קנד סעיף פא). ואמנם בגט מקושר כתב, שאין זה אלא חומרא

בעלמא, שכיון שקונה הגט בהגבהה, מה בכך שיש דבר חוצץ, מ״מ הגט שלה ע״י הגבהה זו. אולם בדרכי משה (ס״ס קלט) כתב בשם סדר גיטין שצריך להסיר כל דבר מידה, דשמא יהא צר לה בידה, ותקפוץ ידיה משום זה. אלמא דלא הוי מטעם חציצה. ובפתחי תשובה שם כתב, דדין זה דומה למ״ש הרמ״א באו״ח (סי׳ תרנא), שנהגו להחמיר להסיר הטבעת בעת נטילת הלולב, אבל מדינא אין לחוש הואיל ואין כל היד מכוסה. וכ״ה בב״י בשם האגודה. ובספר מאמר המלך (דף עד) כתב שא״צ להחמיר להסיר הטבעת אפי׳ לכתחלה. ובשו״ת יביע אומר ח״ב (חאהע״ז סי׳ טז) כתב, דלפ״ז הואיל ואין הרטיה אלא על מקצת היד, ובודאי דאינה מקפדת להסיר את הרטיה מחמת צערה, ולדעת כמה אחרונים אין בזה חציצה, מש״ה נראה שאין להקפיד ע״ז. ומה גם דמוכח מהרמ״א שאין זה אלא משום מנהג. ובמקום צער א״צ לחוש למנהג. ודי במה שהגט בא לרשותה].

ב מותר להושיט הגט מידו ליד אשתו בימי נדתה, שאין לחוש בזה להרגל עבירה, כיון שבא לרחק אותה ממנו. [התוס׳ בסוכה (מז :) כתבו בשם הירושלמי, בדין תנופת מנחת סוטה שהיה הכהן מניח ידו תחת ידה, ופריך, ואין הדבר כעור, ותירצו, דמביא כהן זקן. ואפי׳ תימא ילד, אין יצה״ר מצוי לאותה שעה. ומשמע דכל שהוא לשעה מועטת אין לחוש כ״כ ליצה״ר. וכ״ה בירושלמי (פ״ג דסוטה). ואמנם בשו״ת אהל אברהם הכהן (סי׳ מ׳) כתב שהמנהג שלא לחלוץ כשהאשה נדה. אך בפרי השדה ח״ב (סי׳ עד) כתב, שמותר להושיט הגט לאשתו בימי נדתה, ולא חיישינן להרגל עבירה, הואיל ולרחוקה קא אתי. וכמבואר ד״ז בשו״ת יביע אומר ח״ב (חאהע״ז סי׳ יט אות ד׳)].

ג יש אומרים שבעל גידם יכול לצוות לכתוב גט לאשתו. [שו״ת יביע אומר חלק ו׳ חלק אבן העזר סי׳ לג. ובמילואים שם כתב, דגידם מצווה לכתוב גט לאשתו מאחר וראוי מבחינה דינית לכתיבת הגט].

סימן קמ-קמא - דין שליח בגט

א מה שאמרו מילי לא מימסרן לשליח, היינו שאין נמסרים לשליח שיחזור וימסרם לשליח אחר, אבל כל שאומר לשלוחו להקדיש או לאסור, אף שהוא דבר התלוי באמירה ולא במעשה, לא הוי מסירה כלל, ושלוחו של אדם כמותו. [הגרעק״א בתוס׳ (ריש פ״ד דגיטין אות לה) הקשה, למ״ד אומר אמרו פסול משום דמילי לא מימסרן לשליח, היאך יכול לבטל את הגט ע״י שליח, הא הוי מילי בעלמא ואין נתפס השליחות. וכתב, שבהכרח צ״ל דדוקא אמירה לסופר לכתוב חשיב מילי, כיון דהמילי לא הוי גמר מעשה, אלא שעי״ז יכתוב הספר. אבל היכא שנגמר הכל ע״י המילי כמו ביטול הגט, זה חשיב כמעשה. וע״ש שהביא מדברי הר״ן (ריש פסחים) דביטול חמץ דהוי מתורת הפקר אינו יכול לבטל ע״י שליח, וכתב ע״ז רעק״א, ולא הבנתי מאי דפשיטא ליה להר״ן שאינו יכול להפקיר ע״י שליח, דהא דבכה״ג לא חשיב מילי, אחר זמן מצאתי בבית מאיר שהניח ד׳ הר״ן בקושיא. ושוב הביא מ״ש המהרי״ט ח״א (סי׳ קכז), שאינו יכול להקדיש ע״י שליח משום דהוי מילי. וסתר דין זה מדין הפרת נדרים ע״י שליח. ובאמת שזו סוגיא ערוכה בתמורה (י.) דשוו שליח לאקדושי, הרי להדיא שיכול להקדיש ע״י שליח. ע״כ. וצ״ל דטעמו של הר״ן משום דבהפקר לא מהני שליחות, שיש לו דין נדר, והאומר לחבירו קבל עליך נדר זה בשליחותי שאהיה אסור בו אינו כלום. אלא שצריך ביאור מההיא דתמורה דמהני שליחות בהקדש, ומאי שנא מנדרים והפקר דס״ל להר״ן דלא מהני שליחות. וראה באורך בשו״ת יביע אומר ח״ב (חחו״מ סי׳ ה׳). והעלה, דמילי לא מימסרן לשליח היינו שאין שליח מוסר דיבור לשליח אחר, אבל בדבר שתלוי באמירה, לא הוי מסירה ושלוחו של אדם כמותו].

סימן קמט - יחוד אחר נתינת הגט

א אשה רווקה שהרתה מחוץ לנישואין, ולא הוכר האב [על ידי הצהרת אבהות] כל שעברו עליה כ״ד חודש לימי הנקה, רשאית להנשא לאחר, ואינה צריכה גט מהבועל, שאין לחוש כלל שמא בעל לשם קידושין, וכדעת מרן השלחן ערוך. ועל כן רשאי הרושם נישואין לרושמם לנישואין. אולם אם האיש הבא עמה להרשם לנישואין הוא כהן, צריך להפנותם לבית דין רבני, דבזה בעינן תרי רובי להתירה. [שו״ת יביע אומר ח״ו חלק אבן העזר סי׳ א].

ב זוג שנרשמו בחוץ לארץ בנישואין אזרחיים, שלא לפי דעת תוה״ק, אף על פי שאנו מצריכים לתת גם כשבאים להפריד ביניהם, מכל מקום אין זה מעיקר הדין, אלא לרווחא דמילתא, משום חומר איסור אשת איש. [שו״ת יביע אומר חלק ו׳ חלק אבן העזר סימן א׳ אות א׳ והלאה].

סימן קנד - סדר נתינת הגט

א בדבר המנהג במצרים ובכמה מקומות שהרב היושב על כסא ההוראה מסדר הגיטין לבדו, מבלי לצרף עמו עוד שני תלמידי חכמים, העיקר בזה לדינא שאין צריך אף לכתחלה בית דין של שלשה בסידור הגט. ומכל מקום בעת החלטת אופן כתיבת שמות הבעל והאשה, ראוי שהרב יצרף עמו ב׳ תלמידי חכמים כדי להתייעץ עמהם כדת מה לעשות, ותשועה ברוב יועץ, שכמה ספיקות יש בסדר כתיבתן, ויש הרבה שמות מחודשים. וכן נהגו בכמה מקומות, כי הלכתא רבתי לגיטין, והיה ה׳ עם השופט לבל תצא תקלה ח״ו מתחת ידו. [ולא גרע ממה שאמרו בהוריות ג: דלימטי שיבא מכשורא]. [שו״ת יביע אומר ח״ב (חאהע״ז סימן יג). ושם דן בדברי הנודע ביהודה (מהדו״ת חאהע״ז סי׳ קיד) שבסידור הגט צריך בית דין של שלשה. והאריך בדבריו, והביא כמה מגדולי האחרונים שכתבו בפשיטות שסידור הגט אינו דין, וא״צ שלשה, ומהם: המהר״ם אלאשקר (סי׳ לב), והרדב״ז ח״ד (סי׳ פד), והפרישה (אהע״ז סי׳ יב אות ו׳). ושו״ת פני יהושע ח״א (ס״ס ב׳). וכתב בשו״ת חיים שאל ח״א (סי׳ לט אות י׳), שבכמה מדינות ועיירות גדולות הרב המורה צדק לעדתו מסדר הגיטין בעצמו ללא כל צירוף עמו. והוסיף ע״ז בשו״ת ויאמר יצחק (ס״ס קלט), שכן המנהג בכל ערי המערב, וכ״כ רבי אהרן בן שמעון שכן מנהג מצרים מזמן הנגידים, ושכן נהגו ברוב תפוצות ישראל. ע״ש. ואף שהחתם סופר כתב שבשעת החקירה לסופר ולעדים צריך שלשה, כמו בכל גביית עדות, דעת כל האחרונים שלא כדבריו, שאין זה אלא בירור בעלמא ככל שאלות איסור והיתר, וכ״כ בערוה״ש].

ב אשה שנתגרשה בגט בעיר מילאנו (איטליא), אצל רב אחד, והביאו מעשה בית דין כדת, ויש מערערים על מסדר הגט שאפשר שאינו בקי בטיב גיטין. העיקר לדינא להכשיר שבזמן הזה שיש ספרים רבים שבהם סדרי גיטין, ובנקל אפשר לדעת סידור הגט. וכל שאין ריעותא סמכינן שהכל

נעשה כדת. וכמו שכתבו כן כמה מגדולי האחרונים. [ביביע אומר חלק י' אבן העזר סימן לח עמוד תנ] ענינים כלליים באבן העזר

א בענין הקראים אם אפשר להתירם לבא בקהל ה'. ראה ביביע אומר חלק ח' (אבן העזר סי' יב) שהאריך הרחיב בדברי הפוסקים ראשונים ואחרונים, והעלה שמלבד מ"ש הרדב"ז ומהריק"ש להתירם, מפני שקידושיהם נעשים על ידי עדיהם, והם פסולים לעדות, שהרי הם כופרים בתורה שבעל פה, ואם אין כאן קידושין, ממזרות מנין. ועוד שנתברר בבירור גמור שאינם עושים קידושין כלל. וכן עשו מעשה גאוני מצרים, רבינו אברהם הנגיד שהשפיע על קהל גדול מהקראים לחזור בהם, ונתחתנו בהם גדולי הקהלות במצרים. וכן במותב תלתא כחדא של הרדב"ז ורבינו יעקב בי רב ומהר"ר שמואל בן חכים הלוי, הסכימו לקרבם תחת כנפי השכינה, ועשו מעשה כדבריהם. והסכים על ידם הגאון מהריק"ש תלמידו של הרדב"ז והעיד שכן הסכימו לזה כל חכמי דורו. ושם אות ו הסביר שאף מרן שהביא בבית יוסף תשובת רבינו שמשון להחמיר, השמיטה מהש"ע, משום דס"ל כדעת רבו מהר"י בי רב. ועוד שאפשר שהר"ש מיירי בקידושי קראים בעדי ישראל, אבל בעדי קראים אין בהם ממש. ואין כאן חשש ממזרות כלל. ושם אות ז' שאין לחוש ג"כ לקידושי ביאה, וכן מבואר בדברי גדולי האחרונים, ומהם המהר"י לבית הלוי, ומהר"י ששון, והמהרש"ך, ומהריק"ש. ושם באות יב הביא עדות גאוני מצרים שאין לקראים דין קידושין כלל, ושבדקו אחריהם ומצאו שאינם עושים קידושין כלל. וכן כתב המהריק"ש בהגהותיו לאה"ע (סי' ד) שהרדב"ז וכל חכמי דורו התירו להתחתן עם הקראים. וכן כתב בשו"ת דרכי נועם (חאה"ע סי' נט), שקהל גדול מהקראים חזרו בתשובה ע"י רבינו אברהם הנגיד, ונתחתנו עמהם גדולי הקהלות במצרים, ולא היה פוצה פה כנגדם, וכן נוהגים עד היום במצרים לקבל הקראים ולהתחתן עמהם, והוא מעשים בכל יום. ע"כ. וכן נמצא כתוב במעשה בית דין של הרבנות הראשית במצרים שעשו מעשה לקבל קראית לקהל ה', וחתמו ע"ז רבי רפאל אהרן בן שמעון, והרה"ג רבי אהרן מנדל הכהן, והרה"ג מסעוד חי בן שמעון. וגם הגרי"מ טולידאנו הרב הראשי וראב"ד בת"א יפו, נזדמן לו קראי אחד שבא לפניו לישא אשה מבנות ישראל, והצהיר שהוא מוכן לקבל דברי חברות, ולשמור ולקיים כל מה שנאמר בתורה שבעל פה, והוא ועמיתו הג"ר יוסף צבי הלוי, אב"ד בת"א, וחבר נוסף, ועשו מעשה רב, והתירוהו לישא אשה מישראל. וכן עשו מעשה בבית הדין בחיפה, וחתמו על פסק הדין, הרה"ג רבי יהושע קניאל, והגר"י פינק, והגר"ש ילוז. ושם אות יג דן אם יכולים בית הדין שבזמנינו, לחלוק על בית דין שבראשותו של הראש"ל הגר"מ סוזין, שהחמיר בזה, והעלה שרשאים לעשות מעשה כדבריהם להקל נגד בית דין שקדמם, שנאמר אל השופט אשר יהיה בימים ההם. וכמ"ש הרמב"ם (פ"ב מהל' ממרים ה"א). ועוד.

ב בדין אימוץ ילדים מחוץ לארץ, שיש בהם חשש אסופים, ראה ביביע אומר חלק ח' (חלק אבן העזר סימן יג) שהאריך בזה בדברי הרמב"ם והראב"ד

והפוסקים, והעלה להקל על ידי גיור, מטעם ספק ספיקא, וכן הורו כמה מגדולי הדור האחרונים. ושם אות ז' העלה שגם בפיסולי חיתון יש להתיר כשיש שני ספיקות להקל. ושלא כמ"ש הרה"ג רבי אהרן אלחדיף בשו"ת מפי אהרן (סי' כא) להצריך שלשה ספיקות. והביא להקת האחרונים חבל נביאים שהתירו בשני ספיקות.

ג בדבר קטלנית שמתו שני בעליה הראשונים, והיא צעירה לימים ורדופה להנשא. והנה אחד מהם היה זקן בשנים, ובזה כתב מהרי"ו (סי' קפג) להקל, וכ"כ מרן החיד"א בברכי יוסף, והתורת חסד מלובלין (סי' ה), אלא שסיים שיש לחוש לדי' הרשב"ץ בשם הריב"ש להחמיר. ומ"מ כיון שהם רק שנים, וי"ל שמה שפסק הש"ס כרבי דבתרי הוי חזקה, הוא רק לחששא בעלמא ולא לאיסורא. וכמ"ש האור זרוע (סי' תשל"ח) והתרומת הדשן (סי' ריא). וכ"כ עוד כמה אחרונים. והרמב"ם בשו"ת פאר הדור (סי' קמו) כתב שאין זה אלא ניחוש בעלמא, והיו מעלימים עין שתתקדש חוץ לבית דין וכו'. והואיל ואין כאן סכנה מצד הטבע, אלא מטעם סגולה, מהני ספק ספיקא להתירה להנשא. וכ"כ הרבה אחרונים. וכן עיקר. [יביע אומר חלק ח' חלק אבן העזר סימן טז]

ד בדין אם מותר לישא את אשת חמיו, שהרמב"ן והריטב"א התירו, ושכן המנהג בכל ספרד. (ושלא כדברי התוספות יבמות (כא.) שהחמירו על פי דברי הירושלמי), וכן פסק מרן בסתם בש"ע (סימן טו סק"ד) וכן עיקר להלכה ולמעשה. ואע"פ שהמהרי"ט אלגאזי בשו"ת שמחת יום טוב (סי' יא) כתב, שבדיני עריות יש להחמיר אפילו נגד דעת מרן, וכן כתבו רבים מהאחרונים, בנ"ד שאיסור אשת חמיו לדעת הירושלמי אינו אלא משום מראית העין, דמיחלפא בחמותו, לא שייך האי חומרא דעריות. וכ"ש בנ"ד שכבר מתה אשתו שאז אינו חמיו יש להתיר, כמ"ש בשו"ת בית דוד (חאה"ע סי' קי) ובשו"ת כהונת עולם (סי' סג). [יביע אומר חלק ח חלק אבן העזר סימן יז]

ה בענין עולי אתיופיה הפלשים, אם דינם כיהודים לכל דבר, או חייבים לגיירם במילה וטבילה כדין גרים, דעת הרדב"ז ומהריק"ש שהפלשים יהודים הם לכל דבר. וכן פסק הגאון החסיד הראש"ל רבי רפאל מאיר פאניז'יל, שאחר שהביא דברי הרדב"ז ומהריק"ש, כתב, ולכן מי יבא אחר שני המלכים האדירים האלה להרהר שמץ פיסול אחר היהודים הפלשים, ולא ייראו לנפשו מלהיות נכוה בגחלתם, שכל דבריהם כגחלי אש. והסכימו לדבריו בבית הדין הצדק שבירושלים בראשותו של הגאון החסיד רבי יוסף נסים בורלא זצ"ל. ולכן מה שכתבו הרבנים בדורנו לפקפק ביהדותם, אין בדבריהם ממש, והחוקרים החפשים הטעו אותם להטיל מום בקדשים. והעיקר שהיהודים הפלשים הם יהודים גמורים לכל דבר, וגם כשרים לבוא בקהל ה', דאף שאינם בקיאים בדיני גיטין, אין לחוש לאיסור ממזרות, שיש כמה ספיקות וספקי ספיקות להתירם לבא בקהל ה', וכמ"ש הרדב"ז. וכן העלה הגאון הראש"ל רבי רפאל מאיר פאניז'יל. וכ"כ הגר"מ פיינשטיין. וגם אין לפוסלם משום שאינם

בקיאים בדיני עריות, ואפשר שנשאו נשים מהקרובות האסורות להם, כי לא חששו חז״ל לנישואי קרובות, וכמבואר באחרונים. ועוד שקידושי האתיופים אין בהם ממש, וממילא אין בהם חשש ממזרות. וגם אין לחוש לקידושין מחמת הסבלונות ששולח החתן להורי הכלה. [יביע אומר חלק ח׳ חלק אבן העזר סימן יא].

ו זוג שהתגרש ויש להם בת בגיל ארבע עשרה, ובית הדין פסק שהאב חייב ליתן לה מזונות, אך הבת שונאת את אביה ומסרבת בכל תוקף להפגש עמו, ומפליגה לדבר בפני ביה״ד בדברי רהב ומשטמה כלפי אביה, ושגם אמה מעודדת אותה בכך, יש לעכב בו את ביצוע פסק הדין למזונות, ויותר נכון לבטל כליל את פסק הדין למזונות, אלא אם כן תשוב הבת בתשובה, ותבקש סליחה מאביה, ותפתח דף חדש ביחסיה עמו. [יביע אומר ח״ח חלק אבן העזר סימן כב. ושם הביא פסק הדין של ביה״ד חיפה, שפסקו שלא לשלם מזונות לבת, ודן אם יש מצוה על האב לחנך את בתו, והאם בכה״ג יש לחייב את האב לשלם מזונות לבתו בגיל זה מדין צדקה. ושם אות ב במחלוקת מהריב״ל ומהרשד״ם בהא דקי״ל הבת אצל אמה לעולם, אם זהו גם כשהאם עוברת לגור בעיר אחרת. ושם אות ג׳ לדעת מהרשד״ם שאין האם רשאית להוציא את בתה אל עיר אחרת, אם עברה והוציאתה, כתב הגאון רבי שאול ישועה אבוטבול בעל שו״ת ״אבני שיש״ שבעמוד והחזר קאי. וכן הסכימו עמו גדולי רבני פאס, הגאונים רבי אליהו צרפתי, ורבי שמואל אבן צור, ושלא כמהר״ם די בוטון דס״ל שאינה צריכה להחזירה לעירה. ולדבריהם יכול האב לומר אם היא אצלי אני נותן לה מזונות ואם לאו איני נותן מזונות, וכמ״ש כיו״ב הרמב״ם ומרן הש״ע לגבי הבן שהוא יותר מבן שש, וא״כ אם הוציאה האם את בתה לעיר אחרת, ואינה רוצה להחזיר אותה לעירה, יכול האב לומר קים לי כדברי האומרים שחייבת להחזיר אותה לעירה, כדי להנהיגה ולהדריכה בדרך ישרה, ואם לאו איני מחוייב לתת לה מזונות. וכ״כ בשו״ת דברי יוסף בירדוגו (חאה״ע סי׳ פו), וא״כ כ״ש בנ״ד שהבת שונאת את אביה ומסרבת בכל תוקף להפגש עמו, שיש לפטור את האב מן המזונות של הבת].

ז אשה שנישאת לכהן, ולפני נישואיה חיה עם שני סטודנטים מהאוניברסיטה ואינה יודעת אם הם היו גוים או יהודים, והכהן בכל זאת נשא אותה לאשה, וכעת התחזקו בתורה ויראת שמים וחזרו בתשובה שלמה, ולהם שתי בנות, ועמד הבעל ושאל אם היא מותרת לו, ויכול להמשיך את חייו עמה, העיקר לדינא להתיר להם להמשיך לחיות יחדיו. [יביע אומר חלק ח׳ (אהע״ז סימן טו). ושם דן במה שהרוב הגדול שם גוים, אם נאמר שכל דפריש מרובא פריש, ופסולה היא לכהונה. ודחה עפ״ד הריטב״א שרוב המצויים לה ישראל. וכן כתב האור זרוע. ומכיון שהיה לה חזקת היתר דמעיקרא אין לפוסלה מספק לאחר שנישאת. ועוד שאין כאן עדים כלל, ואין זה אלא משום שויתא אנפשא חתיכא דאיסורא, ומכיון שלדברי הבעל אינה מוחזקת אצלו כאשה הנאמנת בכל דבר, יש להתיר].

ח אשה שעשו לה ניתוח והוציאו לה את האם משום חולי שיש בו סכנה, מותר לבעלה להמשיך לחיות עמה. ואף שהרב רבי דוד עראמה כתב לאוסרה, כבר חלקו עליו האחרונים והתירו, ושכן מוכח להתיר מדברי הרב החינוך. וכן עיקר. [יביע אומר חלק ח׳ אהע״ז סימן יד].

ט עד אחד שמעיד על הבעל שנהרג, והוא מחלל שבת בפרהסיא לצורך פרנסתו, יש להתיר את אשתו להנשא לכל מי שתרצה. [יביע אומר חלק ח׳ אהע״ז סי׳ יח. והביא מחלוקת הפוסקים בדין רשע שאינו של חמס, אם הוא כשר לעדות אשה. ואם זה נחשב רשע של חמס, שעובד בחילול שבת להביא פרנסה לביתו, או שמא מחלל שבת בפרהסיא גרוע יותר משאר רשע שאינו רשע של חמס. ושם אות ב אם נפסל לעדות גם כשאינו יודע בשבעבירה

זו הוא פסול לעדות. ושם אות ג העלה דלגבי היתר עגונה יש לצרף כמה קולות להתירה מעגינותה, בפרט בזמנינו דהוו כתינוק שנשבה בין העכו״ם, ובצירוף חזקת איתתא דייקא ומינסבא. ועוד שבנ״ד שנעדר זה שנים רבות ואבד זכרו, ואילו היה בחיים היה נודע לנו הדבר. וכמ״ש התרומת הדשן (סי׳ קלט) והחת״ס (סי׳ מח וסה). וכ״ש בכלי התקשורת החדישים שבזמנינו. הילכך המסקנא דדינא להתיר העגונה הזאת].

י גוי שהעיד שהבעל נהרג, ולא פורש אם היה מסיח לפי תומו, יש להתיר את אשתו מכבלי עגינותה, ורשאית להנשא לכל מי שתרצה, ואינה זקוקה לחליצה, הואיל והשאיר אחריו זרע קודש של קיימא. [יביע אומר חלק ח׳ (אהע״ז סימן יט). ושם האריך בדברי התרומת הדשן אם יש לתלות שהיה מסיח לפי תומו. ושם אות ה שהגוי הזכיר שם אשתו של ההרוג, אם גם בזה נחשב מסל״ת. ושם אות ו׳ בנ״ד שעברו חמש שנים ויותר מיום שנעדר הבעל, ואבד זכרו, אם יש להתיר, הביא דברי האחרונים שמתירים מטעם זה. ושם אות ז מה שלא הזכיר העד הגוי, שם אביו ושם עירו של הבעל, רק שמו בלבד, אם יש להתירה בעדות כזאת. גם דן בעדות הטוען הרבני שמקבל שכר אם לא נפסל משום נוגע בדבר].

יא בענין עגונה שהעידה, שהנאצים ימח שמם וזכרם רצחו את בעלה בימי השואה, והיא היתה עם עוד אנשים במחבוא, וכשהלכו משם הנאצים ויצאו מתוך מחבואיהם ראתה את בעלה הרוג, והאנשים אשר היו עמה קברוהו שם, וכעת (בשנת תשכ״ד) נזדמן לה איש שמבקש ליקח אותה לאשה, ומבקשת היתר נישואין. יש להתירה להנשא, בצירוף הטעם שאבד זכרו ונשתקע שמו. ואם יתברר שאין לבעלה אחים תוכל להנשא ללא צורך לחליצה. וכן נעשה מעשה בבית הדין. [יביע אומר חלק ח׳ אהע״ז סימן כ].

יב בדבר הפיגוע הנורא שנעשה בארצות הברית באלול תשס״א, אשר מעולם לא היה כן כמוהו, הפיגוע נעשה במגדלי התאומים בארצות הברית, שהערבים המחבלים חטפו מטוס גדול על יושביו, ובכוונה תחלה הטיסוהו אל עבר מגדל התאומים והתנגשו בו בעוצמה רבה, ונהרגו כל הנוסעים, והתלקחה אש נוראה מן הדלק שבבטן המטוס, בתוך מגדלי התאומים, וכל עובדי חברת ״קנטור פיצגרלד״ שמשרדיה היו בקומות המגדל בקומה מאה 101 עד קומה 105 כשש מאות עובדים, כולם נספו מהאש הנוראה שהתלקחה מהדלק שבבטן המטוס, ומההתמוטטות של בניני המשרדים. הופיעה העגונה, והעידה בבית הדין ניו יורק: בעלי עבד באותו יום המר בקומה מאה וארבע של המגדל, בעלי התקשר אלי טלפונית מן המשרד בשעה שמונה ועשרים בבוקר, כדי להעיר אותי משנתי. לאחר ההתנגשות של המטוס התקשרתי אליו לפלאפון שלו, משלא ענה, השארתי לו הודעה דחופה שיתקשר אלי, בשעה שמונה חמישים ושתים התקשר אלי מהפלאפון שלו, וסיפר לי כי מפנים בבהלה את הבנין מן העובדים שם. מאז לא שמעתי ממנו דבר. יש לי הוכחה נוספת שבעלי היה במשרדו בעת האסון, כי נודע לי שבעלי קיבל דואר אלקטרוני בשעה שמונה ושבע עשרה ושלח תשובה בשעה שמונה עשרים ואחד, המסמכים האלה מראים שהדואר נשלח אליו כשהיה במשרדו והתשובה אף היא נשלחה משם. בכז חשון תשס״ב הופיעה שנית האשה והורי בעלה בביה״ד ניו יורק, כולם מסרו שהשלום היה שורר במעונם.

האשה היתה בהריון מבעלה בחודש התשיעי, והביעה דאגתה מהלידה, ובעלה הרגיע אותה שלא תפחד, ושהוא יסייע אותה כמיטב יכולתו, לבל יאונה לה דבר רע, אחרי ימים אחדים מן הפיגוע הנורא הנ״ל, האשה ילדה בן. ועשו המילה והפדיון בהעדרו. אין ספק שאילו היה הבעל חי, היה בא להשתתף בברית המילה של בנו בכורו, ולדרוש בשלום אשתו. האדריכל מסר, כי הואיל והמטוס הפוגע נכנס לקומה תשעים ושתים, אין ספק שכל אלו שנמצאו מעל הקומה הנז׳ נספו מן האש הנוראה, ומן המחנק מחמת העשן הסמיך מאד שאפף אותם, לא היו יכולים לראות כלום, כדי שיחושו להציל את נפשם, אף הזעזוע העצום מן הפגיעה גרם לשבש את פתיחת הדלתות עד שנלכדו בפנים, ולא היו יכולים לפותחם ולרדת דרך המדרגות להצלתם, ואחד מהם טילפן ואמר: שהוא תקוע בפנים ואין באפשרותו להמלט על נפשו. ולפי כל הנ״ל נראה להתיר את האשה מכבלי עגינותה, ולהתירה להנשא לכל מי שתחפוץ. [יביע אומר חלק ט סימן יח עמוד תג. וכדקי״ל ביבמות (קכא:) נפל לתוך כבשן האש מעידים עליו שמת. וכן פסקו הרמב״ם והש״ע. ואף כאן שהאש הגדולה והנוראה ליהטה כל סביבות המשרדים שעבדו שם, באופן שלא היתה שום אפשרות להמלט על נפשם, ונלכדו בתוך האש, באין מפלט למו. וגם אח״כ נתמוטט מגדל התאומים וכל בניניו קרסו, וכל אלו שהיו שם נקברו, ועדיף מתרי רובי שהתירו הפוסקים. שאם אפילו היה סיכוי מועט שישאר מי שהוא מעובדי המשרד, בחיים, הרי בהתמוטטות המגדל נקברו כולם תחתיו, ואפסה כל תקוה למצוא ניצולים. (ושם אות ב דן בענין תרי רובי), ובלא״ה איכא אומדנא דמוכח טובא שאין הבעל בין החיים, שהרי אמר לאשתו שהיתה בחודש התשיעי שיעזור לה כמיטב יכולתו שלא תצטער בלידה, ואיה איפה פיו אם היה בחיים, ואיפה עזרתו, ולמה לא הופיע לדרוש אם נולד לו בנו בכורו להשתתף בברית המילה ובפדיון. והנה אבד זכרו ועקבותיו לא נודעו, ושיחת הטלפון האחרונה שלו כמה דקות לפני הפיגוע ולאחריו מוכיחה בעליל שהבעל היה נמצא במשרדו בקומות העליונות של המגדל בעת האסון, וזה מוכיח שהיה בין הנספים מהאש הנוראה, וכבר פסקו האחרונים דמהני טביעות עינא דקלא בשיחת טלפון, אף לענין איסור אשת איש. (ראה בפנים אות ז). אשר על כן האשה אשת המנוח מותרת להנשא לכל גבר די תיצבי].

יג אודות היתר עגונה, באחד שיצא לצלול בים סוף, והאיש חי עם אשתו בשלום, העדה רחל סיפרה: שהיתה ע״י חוף הים כאשר בא לצלול, ונכנס עם משקפת ושנורקל למים, כשהוא שוחה לכיוון צפון, אך כשהרחיק אל לב הים פתאום ראתה אותו בתנועה אטית לצד דרום, ללא תנועת שחיה, היא המשיכה לעקוב אחריו, עד שבשלב מסויים ראתה שטבע בים ונעלם מעיניה. היא ואשתו של רפאל הזעיקו מיד עזרה ממשטרת החופים, ומיד נכנסו לחפש אחריו, והמשיכו בחיפושים משך כמה ימים אך לא מצאו דבר, רק יומיים אחר המקרה מצאו את מסיכת הצלילה של הבעל כשהיא שבורה במרחק של כמאה וחמשים מטר מן החוף. בעומק של שני מטר. המומחים ציינו ששם יש זרמי מים עזים שסוחפים מאד, וכן ציינו שבאזור ההוא מצויים כרישים מסוכנים טורפי אדם. העיקר לדינא להתיר את אשתו להנשא משום תרי רובי, שהטביעה בים סוף היא במים שאין להם סוף, שהרוב אינם ניצולים, וגם שבמקום מצויים כרישים מסוכנים. ולדעת רבים מגדולי האחרונים בתרי רובי יש להתיר, והדברים קל וחומר ממ״ש המהרימ״ט, הביאו הכנה״ג בשו״ת בעי חיי (חאה״ע ס״ס יא), שכל שיצאה האשה מחזקת אשת איש מן התורה, כגון שטבע במים שאין להם סוף, כל ספק שיסתפק לנו, בין במציאות בין בפלוגתא דרבוותא, אזלינן לקולא, ושכן מוכח בתשובת הריב״ש (סי׳ שעט). וכן כתבו המהר״ם אלשקר (סי׳ צו), ורבינו בצלאל אשכנזי (סי׳ כא). ומהר״י

בי רב בתשובה (סי׳ יג), שבחומרת חז״ל בנטבע בים שאין לו סוף, שלא תנשא לכתחלה, כל שיש צירוף נוסף להקל, אין לנו כח להוסיף חומרא על חומרת חז״ל, והבו דלא להוסיף עלה. ע״ש. וכ״כ הט״ז והב״ש (סי׳ יז ס״ק קה). וא״כ כל שכן אם נוסף לנו עוד רוב שבודאי יש להקל. וכן העיקר הלכה למעשה להתיר העגונה להנשא, בצירוף עוד ספקות ואומדנות. ע״ש. [יביע אומר חלק י׳ חלק אבן העזר סימן יט עמוד תח].

יד מי שנטבע במפלי הניאגרה בקנדה, שהוא בגבול שבין קנדה לארצות הברית, וחיפשו אחריו ולא נמצא, ונתברר עוד שהקידושין של המנוח עם אשתו היו בלא עדים, לפיכך יש להתיר את אשתו להנשא לכל מי שתרצה. [יביע אומר חלק י׳ חלק אבן העזר סימן כ עמוד תי].

טו אשה שאמרה בבית הדין, ששמעה מפי אדם נכה רגלים שבא מן המלחמה, שהוא היה עם בעלה בצבא, ובהפצצה מן האויר נהרג בעלה, והביאה האשה עוד עד שאמר כן בשמו. העיקר להתירה להנשא, אע״פ שלא שמעה מפי העד שאמר שנהרג ״וקברתיו״, כי בעד מפי עד יש להקל. ובפרט כאן כיון שעברו שנים רבות מן המלחמה, ובעלה לא חזר מן המלחמה, שיצאה מאיסור תורה, כמ״ש בשו״ת תירוש ויצהר (סי׳ מ), יש להקל אף בלא אמר וקברתיו. [יביע אומר חלק י׳ חלק אבן העזר סימן כא עמוד תיא. ושם הביא עוד צירופים להקל].

טז כשיש ספק אם העד שראה את המת, היה זה לאחר ששהה שלשה ימים, או קודם לשה ימים, יש להקל מספק. [יביע אומר חלק י׳ סימן כב עמוד תיב].

יז אשה שנישאת בבית כנסת ״ריפורמי״ על ידי ״רב״ ריפורמי, במעמד הקידושין נוכחו ״הרב״ הריפורמי, ושלש נשים בלבד, ואח״כ נתגרשה האשה אצל ״רבנים״ ריפורמים. ועתה ברצונה להנשא לכהן כדת משה וישראל, העיקר הוא שכל מעשה הריפורמים בעניני הנישואין והגירושין חספא בעלמא נינהו, והיו כלא היו, ומותר לאשה המבקשת להנשא לכהן כדת משה וישראל. [יביע אומר חלק ט׳ חלק אבן העזר סימן טו עמוד תא]

יח אודות בחורה שנולדה מישראלית שנתעברה מגוי, שרוצה להנשא לכהן, ואחר הבירורים הוכח לבית הדין שאֵם הבחור נבעלה לגוי קודם נישואיה לכהן אביו של הבחור, וא״כ הבחור הזה הוא חלל, ולכן יש להתיר להם להנשא זו לזה. [יביע אומר ח״ט סי׳ יד עמוד ת].

יט ״תינוק במבחנה״ מתייחס אחר אביו לקיום מצות פריה ורביה, בתנאי שישגיחו שלא יחליפו הרופאים באיש אחר. ומה טוב שיהיה הדבר ע״י שני רופאים דתיים. [יביע אומר ח״ח (אהע״ז סי׳ כא). ושם אות ד שאע״פ שלפי דברי הברכי יוסף (סי׳ א סוף אות יד) בשם מהר״ר שלמה מלונדון יש לפקפק בכשרותו של הולד, מ״מ העיקר כמ״ש שם בשם רבינו פרץ, שנראה דעתו להכשיר הולד, וכן הסכימו כמה אחרונים].

הלכות חליצה ויבום

הלכות חליצה ויבום

א אשה שנפלה לפני אח בעלה ליבום, והיבם עדיין לא נשוי, ורוצה לקיים מצות יבום, וגם האשה רוצה להתייבם להקים שם למנוח, לדידן מצות יבום קודמת למצות חליצה, ועל בית הדין להתיר להם להנשא. ואף על פי שהגרב"צ עוזיאל והגרי"א הרצוג זצ"ל, כתבו תקנה מהרבנות לאסור גם על הספרדים ליבם, אלא לחלוץ, כדי לאחד את הספרדים והאשכנזים לעם אחד. הנה אין כל תוקף להסכמתם נגד דעת מרן השלחן ערוך בפרט כאן בארץ ישראל אתרא דמרן, ואדרבה יש לעודד ולחזק מנהג הספרדים לקיים מצות יבום כהלכה, שחליצה במקום יבום לאו מצוה היא, כדאיתא ביבמות (כא.). [יביע אומר חלק ו' חאהע"ז סימן יד. וחלק ח' אהע"ז סימן כו. ושם הסכים לבית הדין בתל אביב-יפו להרשות לקיים מצות יבום].

ב אין צריך לקרוא את הבן הבכור של היבם והיבמה על שם המת. [יביע אומר ח"ה חיו"ד סי' כא אות ב' ובמילואים דף ש"נ סע"ב].

ג אף על פי שמצות יבום קודמת לחליצה, לדעת רוב הפוסקים ומרן השלחן ערוך, חלילה לחוש למה שאומרים המוני העם שכאילו נשקפת סכנה ח"ו למי שחולץ ליבמתו, שאין אלו אלא דברי מינות, שכל מצות התורה מביאים לחיים נצחיים בעולם הזה ובעולם הבא. דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום. ומכל שכן להפוסקים שאומרים שמצות חליצה קודמת למצות יבום. וברוך אשר קדשנו במצותיו וצונו בחוקים של אברהם אבינו, שבשכר שאמר אברהם אבינו אם מחוט ועד שרוך נעל, זכו בניו לחליצה, כמ"ש במדרש (בראשית רבה פר' מג סי' ג). ועל ידי החליצה תנוח נפשו של הנפטר בגן עדן, כמבואר בזוהר. והוא יהיה מליץ יושר על החולץ שמקיים מצוה כמאמרה. ושומר מצוה לא ידע דבר רע. [יביע אומר ח"ד חלק אבן העזר סימן טו].

ד במקום שאין בית דין בקי לעשות חליצה כדת, וכן אם היבם איטר רגל שצריך לחלוץ בבת אחת משתי רגליו, ואי אפשר ליבמה לעשות כן להיותה צעירה לימים, וקיים חשש פן תהיה החליצה פסולה ותצטרך

לחזור על כל האחים, אם מותר לייבם אותה על מנת שיגרשנה בגט לאחר מכן, כשהיבם והיבמה שניהם מסכימים לכך. העיקר לדינא שכל שהודיעה מראש שעל דעת כן הוא כונסה, אין בזה חשש כלל לבני גרושת הלב. [יביע אומר ח"ה סי' יח. ושם האריך בדברי הפוסקים אם אין כאן משום בני גרושת הלב, מאחר שדעתו לגרשה, ודעת הרדב"ז ח"א (סי' תנז) שאין ליבמה ע"מ לגרשה אא"כ יגמור בדעתו שאם תתעבר מביאתו לא יגרשנה. וכ"כ בשו"ת קרית חנה (סי' טו). אך לדינא כל שהודיעה מראש שעל דעת כן הוא כונסה אין בזה חשש לבני גרושת חלב. וכמ"ש הפרישה והגט פשוט, ותנא דמסייע להו רבינו אברהם מן ההר בפירושו ליבמות (לז:). וכן פסק בשו"ת אדמת קודש ח"א (סי' נ) להתיר בנ"ד ליבם ע"מ לגרש. וכ"כ הבית שמואל (ר"ס קעד). ושם אות ז פלפל אי אמרינן כל שאינה עולה לחליצה אינה עולה ליבום].

ה בחורה פנויה שנשתדכה לבחור אחד פנוי, ונתעברה, והצהירו שניהם בפני בית הדין שממנו היא הרה, והתירו להם להנשא זה לזו כדמו"י, ואחר הנישואין ילדה לו בן, ואחר כך מת הבעל, והשאיר אחריו את הבן, ויש לבעל אח בירושלים, ופסקו בביה"ד האיזורי שהאשה זקוקה לחליצה מאחי הבעל, על פי המבואר בש"ע (סי' קנו סעיף ט), דאמרינן שמא כמו שזינתה עם זה זינתה עם אחר, והאח מסרב לחלוץ לה, העיקר לדינא שכיון שהיתה האשה משודכת לו כשנתעברה ממנו, ולא דיימא מעלמא, אינה צריכה חליצה, ויש להתיר את האשה להנשא בלי חליצה, דשדינן לולד אחר הבעל בודאי. [יביע אומר ח"ז חאהע"ז סי' כד].

ו בענין מי שבא מחו"ל לארץ ישראל, ולא הוחזק באחים, ואמר בפני עדים שאחיו וכל משפחתו נספו בשואה, ונפטר בלי זש"ק, יכולים להתיר את אשתו להנשא, ואין לחוש שמא נשארו לו אחים במקום מולדתו. [יביע אומר חלק ז' חאהע"ז סימן כה. ושם אות ד' הביא מחלוקת באיש שבא ממדינה אחרת, אם נחשב כדין לא הוחזק באחים, או דילמא שדוקא כשנולד כאן ואנו מכירים את משפחתו, ולא ידענו כלל שיש לו אחים, נקרא לא הוחזק באחים, משא"כ כמי שבא ממדינה רחוקה. ושם אות ב בדבר יבמה לשוק אם נחשב כדבר שבערוה. ואפי' לדעת המהרי"ט אלגאזי שבכל דבר שבערוה, לרבות בחליצה ויבום, צריך להחמיר ככל הסברות, מ"מ מודה הוא שבמקום עיגון מורינן להקל. הילכך יש להתיר את האשה להנשא].

ז בענין חליצה, שיש שני אחים, הגדול נשוי, והצעיר רווק, והם מבני עדות המזרח, מי מהם עדיף שיחלוץ, העיקר לדינא שהגדול שהוא נשוי עדיף מהצעיר שהוא פנוי, ולכן יחלוץ גדול האחים, ומשתריא לעלמא. [יביע אומר חלק ז' חאהע"ז סימן כא].

ח מי שנפטר בלי זרע של קיימא, ולו שני אחים, הגדול נשוי והוא מוכן לחלוץ, והקטן רווק אבל נמצא בעיר אחרת, ולא ידוע אם יסכים לחלוץ, שהויי מצוה לא משהינן, והגדול שהוא נשוי חולץ מיד. [יביע אומר חלק י' חאהע"ז סימן נ עמוד תנב. ושם בענין הזמנת מקום החליצה ללא נוכחות היבמה, ובדין דחיקת רגלי היבם בקרקע, אם הוא מן התורה].

ט אשה שבעלה נפטר, ובסוף שנותיו אמר שהבת של אשתו איננה בתו, כי הרופא אמר לו שאינו יכול להוליד, וגירשה כדת, ונשא אשה אחרת, ולבעל הזה אחים במדינת הים, ואין האשה השניה יכולה לנסוע אליהם

לחלוץ מחוסר אמצעים כספיים. יכולים להתירה בלי חליצה. [יביע אומר חלק ט חאהע"ז סימן לה עמוד תט].

י אשה שנפלה לפני יבם מומר כופר בעיקר, ונעשה לקומוניסט שאין לו דת, והבעל היה חולה בריאות באופן אנוש בעת הנישואין, ומת בתוך שנת הנישואין, שיש כאן טענת מום במקח. שאילו ידעה האשה שהוא בסכנת מות לא היתה נישאת לו, והוא שעת הדחק ובמקום עיגון גדול, כדאים הם הפוסקים המקילים להתירה ללא חליצה. [יבי"א ט' חאהע"ז סימן לו עמו' תיג. ושם אות י' הביא מ"ש בזה הרדב"ז. ושם עמוד תטו בהערה כתב לבאר, שמרן הב"י שכתב דברים בוטים נגד המתירים, הוא רק באשת מומר שנפלה לפני יבם כשר, אבל בנפלה לפני יבם מומר, הרי כמה גדולים התירו אותה בלי חליצה, וגם מרן סובר שאם נישאת לא תצא. ושם אות ו, שאין הבדל בזה בין מומר שהמיר דתו לדת אחרת, למומר כופר בעיקר, וע"ע ביבי"א שם סי' לז עמ' תכ, שהביא הסכמת שני גדולים להתיר ג"כ את האשה בלי חליצה, ופלפל בדבריהם. הסביר דעת מרן הב"י בשם רבו מהר"י בי רב, שזיקת יבם מומר אינה אלא מדרבנן, ולכן אם נישאת בלי חליצה לא תצא. וכן פירש המבי"ט דעת מהר"י בי רב. וכ"ד המהר"י מינץ שזיקת יבם מומר רק מדרבנן. וכ"פ הרמ"א בסתם, והמהרי"ט צהלון. והרא"ם. וכתב מהריק"ו שכן דעת רוה"פ. וכ"כ עוד גדולים].

יא אשה שנישאת בנישואין שניים לאדם שנתברר שלא היה לו כח גברא, ובטרם נישואיה שאלה אותו אם הוא בריא כהלכת גוברין יהודאין, (מפני שסבלה מזה מבעלה הראשון, אשר גם הוא היה בכלל ישען על ביתו ולא יעמוד), ואמר לה שהוא בריא כדרך כל הארץ, ואח"כ נתברר שלא היה לו כח גברא, וגם היה חולה במחלת סרטן הריאות, ובתוך שנה לנישואיהם נפטר לעולמו. ונפלה לפני יבם רשע שאינו מוכן לחלוץ לה, אלא אם כן תתן לו תרקבא דדינרי, מה שאין לה, והעלה להתירה לעלמא ללא חליצה. [יביע אומר ח"ט חאהע"ז סימן לח עמוד תכ].

יב אשה שעלתה מחו"ל לארץ ישראל, והופיעה בפנינו עם שתי נשים שהעידו שמת בעלה בעיר יאסי (רומניה), ושהניח אחריו שתי בנות אשר עלו ארצה, האחת גרה בפתח תקוה והאחת בחיפה, ונפשה של המבקשת בבקשתה לאפשר לה להנשא ביום שנקבע לנישואיה בתחלת שבוע הבא. העיקר לדינא שהנשים נאמנות להעיד שבעלה המנוח הניח זרע של קיימא, ואין צורך לעדים כשרים לכך. וכל שכן בזמנינו שאין יבום כלל אצל שכנזים, אלא חליצה, וכמ"ש האחרונים. [יביע אומר חלק י' חאהע"ז סימן לט עמוד תנא].

יג אם האח הגדול הוא מחלל שבת בפרהסיא, והאח השני ירא ה', יש להעדיף שאת החליצה יעשה האח שהוא ירא שמים, אפילו שאינו האח הגדול.

יד אשה שבעלה נפטר ולא הניח אחריו בנים או בנות, והאשה זקנה ואינה חפצה להינשא, אינה צריכה חליצה, ואין לחוש בזה למה שאומרים שנפש הנפטר אינה באה למנוחה בלא חליצה, שכל זה כאשר האשה חפצה להינשא, דבזה האחים של הנפטר צריכים לחלוץ לה כדי

להתירה לעלמא, אבל אם אינה חפצה להינשא אינה צריכה חליצה. [כן הורה מרן אאמו״ר שליט״א בתשובה לשאלה הלכה למעשה. וכדעת החתם סופר בתשובה].

טו יבמה שלא רצה היבם לחלוץ לה, וחיתה חיי אישות עם ישראל אחד, ואחר ששילמה כסף ליבם חלץ לה, ובאה להנשא עם אותו ישראל שחיתה עמו. וביה״ד פסק כדברי הרמ״א (סי׳ קנט סעיף ג) שאסורה לבועל. והאשה הגישה ערעור באומרה שלא ידעה חומרת האיסור, ומבקשת להתירה לאותו ישראל שחיתה עמו. העיקר לדינא להתירה בשעת דחק כזו. וכמ״ש אחרונים רבים. [יביע אמר חלק ט חלק אבן העזר סימן כז]

טז כשיש שעת דחק גדולה אפשר להקל לעשות חליצה בתוך ג׳ חדשים לפטירת הבעל, דהוי כדיעבד, ואם נשאר היבם לאחר שלשה חדשים טוב שיחזור לחלוץ לה. [יביע אומר חלק ט׳ חלק אבן העזר סימן כח]

יז על בית הדין להזמין מקום לחליצה, ואין צריך בדוקא להזמין מקום לחליצה יום קודם, אלא אפשר להזמין גם ביום החליצה, זמן מה קודם החליצה. [יבי״א ח״ג חאהע״ז סימן כג. והוא כמ״ש מהרש״ל בים של שלמה. וכ״כ הלבוש, והב״ח. וכ״כ הכנה״ג (בסדר חליצה אות יג) שאם לא קבעו מקום ביום שלפניו, טוב לעשות ההזמנה ביום החליצה בשחרית, מלקבוע בליל החליצה. וכ״כ בשער אשר קובו (סי׳ נא), שהואיל והיה החולץ חולה, עשו החליצה בביתו של החולץ, ועשו ההזמנה והחליצה בו ביום, שלאחר חצי שעה מההזמנה נעשית החליצה. וזה שלא כדברי מי שהחמיר בזה. ושם הביא מקור להרמב״ם שאין ההזמנה מעכבת, ופלפל אם ההזמנה מה״ת או מדרבנן, ואם יש לחוש לדין ברירה כשהיה ספק לדיינים באיזה יום יעשו החליצה].

יח אם נאנס אחד מן הדיינים ולא הופיע בחליצה, בטלה ההזמנה שנעשית עמו, וצריכים לעשות הזמנה אחרת. ובאופן כזה יכולים לעשותה ביום החליצה כאמור לעיל. וכן אם נתחרט היבם מלחלוץ, ולאחר מאמצים מצד בית הדין הסכים לחלוץ, שיש אומרים שבטלה ההזמנה שנעשית מקודם, יחזרו ויקבעו מקום לחליצה חצי שעה קודם החליצה, כך שההזמנה והחליצה יעשו בו ביום. [יביע אומר ח״ג חאהע״ז סי׳ כו אות ז].

יט בשעת הדחק מוטב לעשות ההזמנה של החליצה ביום חמישי, והחליצה בערב שבת, מלהזמין ולחלוץ ביום חמישי. מפני שיש מי שמחמיר שלא לעשות ההזמנה והחליצה בו ביום, ואילו לעשות חליצה בערב שבת אין שום קפידא, [וכמ״ש הב״ח (בחו״מ סי׳ ה) שאם אין הדיינים עצמם טרודים בהכנת צרכי שבת, שיש להם בני בית שיכינו צרכי שבת, מותר לכתחילה לדון בערב שבת, כשבעלי הדין באים מעצמם, וכ״כ עוד הרבה אחרונים]. ומיהו אם קשה הדבר לדיינים להתכנס במיוחד לצורך החליצה בערב שבת, רשאים לעשות ההזמנה והחליצה ביום חמישי, זו אחר זו, וכנ״ל. [יביע אומר חלק ג׳ אבן העזר סי׳ כו אות ח].

כ יבם שנבדק אם הוא איטר רגל, כדי לקבוע אם לחלוץ בימין בלבד או לא, ונמצא שתמיד עוקר רגל שמאל תחלה, וכשנשאל על כך, השיב, שכן הרגילוהו בבית הספר להתעמלות, וכן בצבא, לעקור רגל שמאל תחלה, יש להקל שיחלוץ ברגל ימין בלבד, מכיון שעקירת רגל שמאל תחלה אינה אומרת שהוא איטר, שאין זה אלא מחמת שהורגל כן בהתעמלות ובצבא.
[יביע אומר ח״ב אהע״ז סימן כ׳. וע״ע בח״ה סי׳ יח אות א. ושם האריך בדין חליצה בשמאל].

כא יבמה שבאה לחלוץ והיא בימי נדתה, אף על פי שבשעת החליצה היא נוגעת בשוקו של היבם, אין לחוש לכך, שהואיל ולרחוקה קא אתי, לא חיישינן לשמא יבואו להרגל עבירה, ומה גם שרבים מצויים באותו מעמד, והיא שעה מועטת, ואין יצר הרע מצוי לאותה שעה. [וכעין מ״ש בתוס׳ (סוכה מז ב) בשם הירושלמי. וכ״פ בשו״ת תעלומות לב ח״ד (סי׳ י) שאין להקפיד בזה. וגם לא ראה לרבנים שקדמוהו שהקפידו על כך. ע״ש]. ומכל מקום כיון שיש אחרונים שהחמירו בזה שלא לעשות החליצה בימי נדתה, טוב לחוש לזה היכא דאפשר בנקל להמתין עד תום ימי ספירתה וטבילתה, אם אין חשש שהיבם יתחרט.
[יביע אומר ח״ב אהע״ז סימן יט].